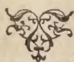

AZONIS
SVMMA AVREA RE-
cēns, priſtinæ ſuæ fidei reſtitu-
ta, ac archetypo
collata.

Acceſsêre Hiero. Gigantis I. V. D. adnotationes.
His recēns ſubiecta fuêre adnotamenta ex F. Martini Abb. Summa.
Adiecit etiam Pardulphus Prateius Iuriſconſultus ſcholia aliquot.

LVGDVNI,
M. D. LVII.
Cum priuilegio Regis.

Iuris Ciuilis Candidatis Pardulphus Prateius Augustobuconias. S.

OLLAPSUM innumeris flagitiorum iliadibus humanum genus instauraturus, obrutamq; hominum uitam reparaturus à Patre summo, præpotenti q; Deo Opt. Max. demissus est Christus Deus ὁμούσιος, qui & sacrosanctissima illa Patris προστάγματα per Mosen tradita explicaret. Sic & latis xii. Tabul. legibus prudentum interpretatio desyderari cœpit. Abstrusa enim earum legum erant scitausque adeò, ut miræ de uera earum interpretatione contentiones subortæ sint. Interpretationis uerò quantum sit necessarius usus, uniuersa rerum publicarum genera liquidò ostendunt. Interpretandi modum præscripsit Iustinianus his uerbis, Tempestiuum nobis uidetur, & in præsenti sancire, ut nemo nec eorum, qui in præsenti iuris peritiam habent, nec qui postea fuerint audeant commentarios iisdem legibus adnectere, nisi tantùm, si uelint eas in Græcam uocem transformare sub eodem ordine, eademq; consequentia, sub qua uoces Romanæ positæ sunt, hoc, quòd Græci κατὰ πόδας dicunt: & si qui forsitan per titulorum subtilitatem adnotare maluerint, & ea quæ παράτιτλα nūcupantur, componere. Hactenus ille. Sed in hoc interpretandi genere, Apparent rari nantes in gurgite uasto. Solus uerò iuris interpretum prodiisse uisus est Azo ciuis Bononiensis, qui hac explicandi iuris methodo usus est, paratitlicaq; interpretamenta in summam coniecit. Sed & in eo interpretandi genere Domitii Vlpiani, & Iulii Pauli erudita ad Edictum scripta sequutus est. Hi siquidem ex causis, personis, rebus, ac effectis leges, constitutiones, edictaq; aperiebant: id quod Azo noster obseruatè præstitit. Ex mediis quoque legum uisceribus axiomata elicit, quæ, more maiornm, extēdit, ac restringit. Sed & ne in ueri interpretis officio deesse uideretur, uerba explicat. Nam ἑρμηνεία (ut ait Hermogenis interpres) ἐν δυσὶ τόποις θεωρεῖται ἐν ἐκλογῇ ὀνομάτων, καὶ συνθέσει. Quid? quod sacratissimas Imperatorum constitutiones, Iurisprudentum responsa locis κατὰ λέξιν adductis conciliat ἀντινομίας (quò etiam Iurisprudentiæ cognitio pertinet) diluit, idq; non suo sensu, sed legibus enucleat. Si qua uerò iura cùm in quinquaginta Pandec. lib. tum in Codice Iustinianeo nouissimis Authenticorum constitutionibus emendata, abrogata, derogatáve sint, eruditissimè declarat θεωρήματα εἰς πρᾶξιν deducens. Cæterùm, cùm huiusmodi compendiosissima παράτιτλα tot mēdis obruta, tot erratis (penè dixerim) extincta perspexisset μεγάλη illa κοινωνία magna (inquam) totoq; orbe celebratissima societas, fidei suæ restituenda mihi concredidit. Quo in genere adiumenti plurimùm adtulit uetustissimum, manuq; scriptum exemplar, uelut prototypon: quo in excusis multa desyderari, superfluere pleraque, inuersa permulta deprehendi, & ut (semel finiam) tot erroribus scatebant, ut uix sensum elicere potuisset uel acutissimus Papinianus. Ea tamē omnia consultis doctissimis uiris, uetustatisq; uariis legum uoluminibus integritati genuinæ reddidi, legum capita perperam citata reposui. Quæ uerò præter scriptū exemplar adiecta perspexi (si quæ ad rem pertinere uidebantur) non deleui, sed, inductis reliquis, his notulis [ ] interclusi. Quum uerò plerosq; iuris articulos ab Azone prætermissos animaduertissem ex F. Martini Abbatis, Azonis coætanei, antiquissimiq; iuris interpretis summa singulis paratitlis subnexui, idq; cōgruis (ut res patiebatur) locis: quod etiam eo consilio effecimus, quod eum ab Azone, eiusdem sententias probante sæpissimè citatū perlustrassem. His quoq; additamenta non pœnitenda sed rem explicantia subieci. Martini autem scholia hoc asterisco * nostra uerò hac instar flosculi notula ❀ dignoscetis. Commonefactos uos intera uelim, posteriores tres Codicis Iustinianei libros, qui anteà seiuncti, sitiq; post Pandectas circunferebantur, nouem prioribus tum ex diui Iustiniani sententia, tum ex Azonis nostri, in prooemio ad eosdem, mente subiunxisse me. Perpetui autem huius ordinis rationem Iurisperitissimis notissimam prætereo. Cæterùm, quum ad exemplarium scriptorū umbilicum ferè peruenissem, cōperi in loco (ut cum Iuris interpretibus loquar) peregrino eruditissimos duarum legum, nempe l. i. & viii. ff. solu. mat. commentarios, quos Azonis nostri esse liquidò constat. Hos suis locis interieci. Valete, & his fruamini: Lugduni calend. Octob. M. D. LVI.

Diplomatis regii exemplar in calcem huius voluminis reiecimus.

SVMMA AZONIS I. V. D.

'CELEBERRIMI, F. MARTINI Abbatis Adnotamentis locupletata.

SVMMARIVM.

1 ☞ *Artificium omne suscipit incrementum.*
2 *Naturæ acceptio uaria.*
3 *Memoriam omnium habere certam, diuinitatis esse.*

Vm post inuentionem scientiæ superuenerit gratiæ plenitudo, & successiuis naturæ beneficiis ingeniũ prædotetur; non est mirum si humana conditio continuis exercitiis suscipiat incrementum; vnde
1 etiã dicit lex, †Omne artificiũ suscipit incremẽtum: vt ff. de le. iij. l. legatis. §. ornatricibus. quia ipsa consuetudo conuertitur in naturam. Vnde iuniores perspicacius singula quæq; contemplan
2 tur. †Est enim natura [a], quædam existentia subiectorum,
a complectens accidentia secundum esse proprium. Vel natura est id quod intus latet, & ex consuetudinis instantia quæritur, de quo tantum accipitur quantum est de materia inesse, & tamen augeri potest per consuetudinarium studendi modum. Alterabilis est quidem ipsa natura: quia suscipit magis
☞ & minus iuxta sententiam Salomonis. Inquit enim: Omnia renouantur, & deijciuntur, & generatio carnis & sanguinis nascitur, & finitur. Renouantur igitur homines: & ipsa scientia reflorescit: quia veteres præceptores artium & scientiarũ principia contulerunt: vnde commendandi sunt: sed non pręcæteris extollendi sunt: quoniam qui subtiliter factum emendat, laudabilior est eo qui prius inuenit: vt C. de vet. iure enu. l. j. §. quod autem: versic. nam qui. Scio siquidem quod do. Placentinus præclarus & famosus iurisperitus apud Montẽpessulanum, super Codice & institutionibus summas laudabiles composuit: cuius dictis non proposui derogare. Nam licet in quibusdam minus plene, in quibusdam ordine irregulari, & in quibusdam non obseruato tramite iuris: ita vt cõsu
3 sẽ processisse videatur, non est tamen ab aliquo inculpandus:
☞ †quia omnium habere memoriam, & in nullo penitus peccare diuinitatis est potius, quàm humanitatis. l. ij. C. de vete. iure enu. Nunc autẽ ego Azo residẽs Bononiæ, in iurisperitorũ ordine honorabilium sociorum precibus humiliter condescẽdi: qui vita cõmendabili, morum honestate, scientiæ magnitudine, numero personarum, nobilitate prosapiæ, multáque liberalitate resplendent. vnde iuxta ipsorum amicabiles supplicationes, Codicis & Institutionum summas lucidè tractare studebo: cupiens vt tam prouecti, quàm rudes quæ postulant queant facilè inuenire: quia sæpe accidere cõsueuit q; per gl. textus notitia obtenebratur: & dũ glossa ad gl. vel ad tex. transmittitur (quod quidem ego ipse feceram, vt vitarem scribendi laborem) studiosus auditor desiderabili priuatur effectu: & cùm ad erudiendum super dubitabilibus patrociniũ glos. requirit, lumen reperit à tergo: vnde in erroris cadit sæpissime labyrinthum. Suscipiatis itaque amabiles, & præclarissimi socij lucidũ & fauorabile munus, quod à me diutius postulastis: tenentes quia nihil obscurum, nihil dubitabile, nihilq; contrarium legibus inuenietis: quoniam omnes principales, & secundariæ harum summarũ particulæ de iuris corpore processerunt.

a ADNOTATIO. ¶ Natura. Adde nota. glo. in §. conditiones. insti. de verb. obli. quæ an inspiciatur potius quàm accidẽs, vide Bar. in l. fi. de offi. procon. do. Alexand. in l. si quis posthumos. ff. de libe. & posthumis.
¶ Quid sit natura.

INCIPIT MATERIA AD CODICEM.

1 ☞ *Codex unde dictus.*
2 *Librorum materia, utilitas, & finis spectari debent.*
3 *Interpretari uerbum est generale, comprehendens etiam correctionem.*
4 *Alienatio quid sit.*
5 *Institutio hæredis non facta quandoque facta præsumitur.*
6 *Conditio quandoque habetur pro apposita.*
7 *Conditio quandoque quæ deficit præsumitur extitisse.*
8 *Pactum quod non fuit appositum, præsumitur quandoque appositum.*
9 *Dotis lucrandæ pactum de morte ad monachatum extendi.*
10 *Substantiæ equaliter fiat interpretatio.*
11 *Quantitatem qualiter signent iura.*
12 *Quid fingant circa relationem.*
13 *Quid circa qualitatem.*
14 *Iura qualiter interpretentur circa actionem,*
Instrumentum tradens prædij, prædium ipsum tradere fingitur.
15 *Iura quid fingant circa pati.*
16 *Iura præsumunt aliquando præsentem absentem: & econuerso.*
17 *Circa tempus quid interpretentur leges.*
18 *Iura præsumunt quandoque quem habere aliquid, quod non habet.*
19 *Qualiter iura circa situm præsumant.*
20 *Principes circa leges ad quæ se referant,*
21 *Principis legem condentis institutum duplex.*
22 *Codices tres sunt.*
23 *Codex ex tribus codicibus antiquis factus fuit.*
24 *Eiusque rei utilitas.*
25 *Codex cui parti philosophiæ supponatur.*

Iber iste, Codex domini Iustiniani dicitur: & est nomen generale: vel vt proprium antonomasticè appellatũ. Sic se habet vrbis, poetæ, Apostoli quoque vocabulum: vt
1 inst. de iu. na. §. j. Et fortè ideo q; †Codex dicitur à cogendo. cogere enim, vel imperare propriũ est Imperatoris: vt eius nomẽ denotat, cuius est hic liber. Et est hæc præcipua legis virtus: vt ff. de le. & sena. con. l. legis virtus. Vel dicitur à cogendo, id est cõponendo vel congregando, sicut fructus dicuntur cogi: vt ff. de peti. hære. l. si à patre. §. vlti. Iustiniani autẽ Codex dicitur,
a ad differentiam trium veterum Codicum [a]: Hermogeniani,
2 Gregoriani, & Theodosiani. †Videndum ergo, quæ sit huius libri materia, quæ intẽtio, quæ vtilitas, siue finis, & cui parti philosophiæ supponatur. Eius materia triplex reperitur: ge

neralis,communis,& propria:ſicut intẽtio generalis aſsigna-
tur, communis, & propria. Generalis materia omnium li-
brorum iuris,ergo & Codicis,ſunt ius,iuſtitia, item negotia,
item duo vitia error & contumacia. Super iuſtitia & iure,
intendunt principes tractare vt homines mali efficiantur bo
ni:boni autem efficiantur meliores,tum metu pœnarum,tum
☞ exhortatione præmiorũ : vt ff.de iuſt. & iure.l.j.Sic nãque di
citur:Oderunt peccare boni virtutis amore : Oderunt pecca-
re mali formidine pœnæ. Super negotiis,intendunt quemad
modũ debeant decidi:ſuper vitiis vt expulſa ſint vitia. Cõ-
munis materia omnium principum,eſt rudis æquitas, ius ap-
probatum,& id quod ſeruatur pro lege & iure:ſuper quibus
omnibus intendunt principes. Super rudi æquitate intẽdunt
ipſam eruere,erutam in præceptis redigere,redactam ſubdi-
tis conſeruandam iniungere , & ſub idoneis titulis collocare:
3 vt j̃.de leg.& conſti.l.j. † Super iure [b] approbato , inten-
b dunt principes quatuor modis:interpretando,corrigendo,ar
ctando,& prorogando.Et quidem verbum interpretandi ge
c nerale eſt:pertinens ad omnia prædicta ; nã & qui corrigit [c]
interpretari dicitur:vt not.ff.ad Tertu.l.j.§.qui operas.hic au
tem accipitur ſic.hoc eſt vocabuli ſignificationem apertè ex-
primere:vt in lege Iuli. (quæ prohibet alienationem fũdi do-
4 talis)exponitur. † Eſt autẽ alienatio omnis actus per quẽ
dominium transfertur:vt j̃.de fundo do.l.j. Corrigunt ab-
rogando. l. Fuſiam Caniniam:vt inſti.de le.fuſ.ca.tol. Co-
arctant in macedoniano : vt cum generaliter prohibeat mu-
tuam pecuniam dari filiisfa.Sed imperatores concedũt in ne-
ceſſariis cauſis:vt j̃.ad mace. l. macedonianum. producunt in
eodem extendendo ipſum ad nepotes:vt j̃. ad maced. ſi filius
tuus . Super eo quod obſeruatur pro lege , intendunt princi-
pes multipliciter:ſuper vltimis deficientium voluntatibus:&
ſuper pactionibus contrahentium , quæ legis vicem obtinẽt:
vt in aut.de nup.col.iiij.§.diſponat itaque.& ff.depoſiti.l.j. §.
abitrijs ſi cõuenit. Idẽ ſuper iudiciis & ſẽtẽtiis. Sed quid de
eis intendãt ex his quæ de duobus primis dicemus liquide po
5 terit intelligi.† Super vltimis voluntatibus interpretãtur in-
ſtitutionem eſſe factam,quæ non fuit facta:vt ſi mulier aliis fi
liis primò hæredibus inſtitutis, eum quem poſtea geſtabat in
vẽtre ꝑpter periculũ puerperij nõ inſtituit.præſumit̃ enim eũ
inſtituiſſe:vt j̃.de inof.teſta.l.iij. Itẽ nõ eſſe factã eã,quæ facta
fuit,vt ſi inſtituat quis aliũ quaſi filiũ ſuũ cũ nõ ſit:vt j̃. de hæ.
6 inſti.ſi pater.& ſi frater.& l. nec apud. † Interpretantur cõ
d ditionem appoſitam quæ non fuit appoſita [d] vt ſi duobus filiis
inſtitutis hæredibus , quilibet eorũ rogetur ſimpliciter de re-
ſtituenda parte ſua alteri ſi deceſſerit:ineſt enim conditio ſi de
ceſſerit ſine liberis:vt j̃.de inſtit.& ſubſti.l.generaliter.§.cum
autem. Et non eſſe appoſitam eam quæ fuit appoſita : ſcilicet
ſi fuerit impoſsibilis vel turpis:vt inſt.de hær.inſti.§.penul.&
7 j̃.de inſti.& ſubſt. l.reprehendenda. † Interpretantur con-
ditionem extitiſſe,quæ defecit:vt ſi ſteterit per eũ in cuius per
ſona iuſſa eſt impleri conditio:vt j̃.de inſti.& ſubſti.l.j.& de-
feciſſe eam quæ extitit:vt ſi plures conditiones alternatiue po
ſitæ ſunt in hæreditate,vel fideicommiſſo relicto,& vna earũ
extitit,videtur impleta conditio:ſed lex interpretatur eã non
eſſe impletam,diſiuncta accipiendo pro coniunctis:vt j̃.de in
8 ſti.l.generaliter.† Super voluntatibus contrahentium, inter-
pretantur pactum eſſe factum quod non fuit : vt ſi creditores
hæreditarij conueniant emptorem hæreditatis ei : ſponte re-
ſpondẽrem:videtur enim paciſci cum venditore hæreditatis,
ne eum conueniat:vt j̃.de pact. poſt vẽditionem. Interpre-
tantur pactum non fuiſſe factum,quod fuit factum:vt ſi tur-
e pe vel impoſsibile [e] contineat:vt j̃.de pact.l pacta. Interpre
tantur conditionem appoſitam in pacto , quæ non fuit appo-
ſita:vt ſi mulier promittat dotem,ineſt cõditio,ſi ſequatur ma
trimonium:vt j̃.de dona.ante nup.l.cum veterum. Et non eſ-
ſe appoſitam quæ fuit appoſita:vt ſi erat contra legem:vt j̃.de
9 pact.pig.l.vlt.& ff.de pact. do. l.ij. † Interpretantur ſimili
ter extitiſſe conditionem, quæ deficit:vt ſi paciſcatur maritus
de dote lucranda vxore mortua,& ipſa ingrediatur monaſte-
rium,habetur enim pro mortua:vt j̃.de epiſc.& cle.l.deo no-
bis. Et defeciſſe eam quæ extitit:vt ſi pactus ſum de ſeruo nõ
manumittendo : & ſi manumittatur ſtipulatus ſum pœnam:
nam & ſi manumittatur de facto non petitur pœna quaſi ni-
hil ſit actum:vt j̃.ſi manci.ita fue.alie.l.eam.Omnes autẽ iſtas
fictiones,ſiue interpretationes,in omnibus prædictis & aliis
(vt generaliter comprehendendã circa decem prædicamen-
ta)reperio:vt ex dictis & dicendis liquidò poterit apparere.
f Sunt autem decem prædicamenta [f]:ſubſtantia,quantitas, re-
10 latio,qualitas,agere,pati,habere,vbi,quando,ſitũ eſſe. †Cir-
ca ſubſtantiam interpretantur dupliciter:ſcilicet aliquid eſſe
quod non eſt,& aliquid non eſſe quod eſt.Eſſe quod non eſt,
interpretantur ex eo, quod futurum ſperatur:vt eſt de eo qui
eſt in vtero:vt ff.de ſtatu ho.l.eũ, qui in vtero. & de eo qui ex
honeſtiſsima cauſa,puta prælij initi reip.cauſa,deſiit eſſe.Re-
putatur enim pro viuo vt proficiat patri ad excuſationem tu
telæ:vt inſti.de excu.tuto.§.filij autem.Et nõ eſſe quod eſt,in-
terpretantur fingentes nondum natum qui natus eſt ; vt ff.de
libe.& poſthu.l.Titius teſtamento.§. Lucius. vel fingẽtes nõ
conceptum,qui naſcitur mortuus:vt ff.de verb.ſign. qui mor
11 tui. † Circa quantitatem fingunt aliquid eſſe plus , ſcilicet
ratione temporis,quod non eſt plus, ſcilicet ratione quantita
tis:vt inſtit.de acti.§.plus. Et plus intelligitur ſolui cum nihil
debeat:& minus ſolui,cum nihil ſoluit:vt ff.de verb.ſig.l.mi-
nus.Fingunt aliquid non eſſe plus quod eſt plus : verbũ plus
referendo & reſtringendo ad modicam quãtitatem : vt ff.de
12 verb.ſig.l.hæc adiectio. † Circa relationem:vt cùm fingũt
eum filium eſſe qui non eſt:prout lata eſt hæc ſentẽtia:vt ff.de
13 liber.agno.l.j.§.vlti.& l.ij.& iij. † Circa qualitatẽ: vt cum
interpretantur purum quod eſt conditionale ; vel è conuerſo:
14 vt in prædictis exemplis. †Circa actionem interpretantur
aliquẽ agere vel egiſſe,qui per aliũ agit vel egit:ſiue erat pro
curator,ſiue geſtor,ſi poſtmodum ratum habuit:vt ff.de iud.
l.licet.Et rem emiſſe, vel feciſſe, qui per alium emit , vel fecit:
niſi ſpecialiter inhibeat:vt ff. ne quis eũ qui in ius voc. ſi quis.
☞ Item eum qui nihil fecit:quia omiſit officium pietatis:
interpretantur feciſſe,vel facere hoc eſt occidere:vt ff.de libe.
agn.l.necare.Et qui tradit inſtrumentum prædij, prædiũ tra-
g dere fingitur.[g] vt j̃.de don.l.j.Idem in vſufructu:vt in eo. ti.l.
quiſquis.Fingitur etiam loqui, qui non loquitur:vt in tacitis
ſtipulationibus:vt ff.de adop.l.his verbis.Et nõ loqui qui lo-
quitur, vt cũ aliud dixit quàm voluit:vt ff.de reb.dub.in am-
biguo.Et nõ agere vel loqui,qui agit vel loquitur:vt ſi legata
rius vſumfructum ſibi relictũ in diem petat ante diem ; vt ff.
quando dies vſusfr.leg.ce.l.vnica.in fi. Vel ſi furioſus occidat
15 vt ff.de admi.tu.l.vlti.& de codicillis.l.ij.§.furioſus. † Cir-
ca pati:vt cùm dicũt patrem pati iniuriam verberato filio ; vt
inſtit.de iniuriis.§.patitur.Et non pati ſeruum , licet patiatur:
16 vt inſtit.de iniuriis.§. ſeruus autem. † Circa vbi:vt cum in
terpretantur præſentem eum eſſe qui abſens eſt,vt contuma-
cem quo ad incommoda:& abſẽtem reipub. cauſa quo ad cõ
moda:vt in auten.vt omnes obe.iud.pro.§.ſi igitur. & ff. qui.
ex cau.ma.l.ſi quis Titio.& contra:vt ff.de reg . iur. l. vbi nõ
ce.§.furioſus.Et præſentem interpretantur abſẽtem , ratione
17 ſcilicet furoris:vt ff.de arbi.l.diẽ. §.penul. † Circa quando
interpretantur aliquid fuiſſe dudũ ante quod nũc primò eſt:
ſcilicet,extante conditione venditionis : vt ff.de peri. & cõm.
rei ven.ꝙ ſi pendente.& de ratihabitione , in infinitis exẽplis:
vt C.ad Mace.l.vlti. Fingunt & nunc primò fieri quod dudũ
factum eſt:vt cùm plures ſint domini prædij , & vnus primò
& alter poſtea imponit ſeruitutem. Nam cum vltimus cedit,
& prior cedere videtur:vt prima ceſsio trahatur ad tempus ſe
18 cundæ:vt ff.communia præ. l. receptum. † Circa habere:
interpretantur eum habere qui non habet:hoc ipſo quod ha-
bet actionem,rem videatur habere. ff.de reg.iur. qui actionẽ.
& ff.de in integr.reſti.l.nemo.& non habere eum qui habet:
vt cùm de iure poteſt res aduocari ab eo:vt ff. de acqui. poſ.l.
19 nemo. † Circa ſitum eſſe:non habeo exempla intellectua-
lia:ſed præſcriptiones quæ non currunt contra minores intel
liguntur ſtare & ceſſare:vt C.de præſcrip.xxx.ann.l.ſicut. &
omnia illa exempla quæ ſunt in præcedenti, poſſunt hic ada-
ptari:vt C.in quib.cau.in integ.reſti.nõ eſt ne.l.ſancimus.C.ex
qui.cau.ma.in integ.reſti.l.res.Item lex dicitur iacere,quæ nõ

iacet:vt in auth.col.j.de fideiuſ. in prin.titu. & lex dicitur mi-
niſtrare quæ non miniſtrat:& armari quæ non armatur: vt in
authen.tit.j.in fi.tit. & C. ad legem Iul.de adult.l.cùm vir. Et
currere apices,quæ non currunt: vt C.de eroga. mil.an.l. ex-
20 cellentia.lib.xij. † Super ijs omnibus tractant principes re
i ferendo ſe ad primam æquitatem [i],quę eſt de ſumma trinita-
te & fide catholi. ſiue ad ſecundam, quæ eſt de non violando
proximo, niſi cùm fueris laceſsitus iniuria: quæ quidē eſt ini-
qua reſpectu illius ſummæ æquitatis, quæ eſt vt ſi quis te per-
cuſſerit in vnam maxillam,præbe ei & alteram. Vel poſſu
mus dicere ꝙ ad tres ſe referunt æquitates: prima eſt qua pro-
ſequor meum : ſecunda eſt, qua mihi debitum : tertia eſt qua
21 proſequor vtrunq;. † Ad hunc finem, ſiue vtilitatem ten-
dunt vt ignorantes doceant, contumaces coërceant, quod fa-
ciunt propter duo bona, id eſt, authoritatem & poteſtatem.
Authoritate,doceant errantes:poteſtate,coërceant contuma-
ces: hæc eſt communis omnium principum intentio : hæc eſt
22 vtilitas. † Propria autem materia domini Iuſtiniani ſunt
tres codices, Gregorianus, Hermogenianus, Theodoſianus,
23 & extrauagantes conſtitutiones. † Intētio autem ſua,eſt ex
illis tribus Codicibus, & extrauagantibus conſtitutionibus,
hunc codicem componere: & quaſi proprium & ſacratiſsi-
mum templum iuſtitiæ conſecrare;ſuo felici nomine decoran
dum:reſecatis omnibus ſuperfluitatibus & contrarietatibus.
nec enim inueniri poterit contrarietas, ſi quis ſubtili animo
diuerſitatis rationes excutiet. Sed eſt aliquod inuentum no-
uum,vel occultè poſitum,quod diſſonantiæ querelam diſſol-
uit: & aliam naturam inducit diſcordiæ fines effugientem.
Quod aūt corrigitur,nec poſitū eſſe videt : & ideo ponitur,vt
nihil antiquitatis penitus ignoretur: vt inſtit.de teſta. in prin.
24 † Finis autem ſiue vtilitas ſumma eſt;quia hoc opere perle-
cto facili modo erit acceſſus ad citiores cauſarum definitio-
nes: & quia ex hoc nouo codice fiat recitatio conſtitutionum:
25 & quia non eſt opus maxima mole pecuniarum. † Suppo-
nitur ethicæ philoſophiæ,quia tractat de moribus:ſicut & o-
mnes libri legalis ſcientiæ: vt j.de ſecundis nupt.l.j.&c.

a ADNOTATIO. ¶ Fuerunt alij tres codices facti præter iſtum. Tu adde quòd imo etiam Iuſtinianus fecit alium codicem ante digeſta & ante inſtitutiones:vt probatur in procœmio inſtit.§.& cùm ſacratiſsimas. & vltimo loco fecit nouū codicem in quo corriguntur aliquando textus Inſtitutionum,vt in l. meminimus.C.de legit.hæred. & in hoc vltimo ſunt incertæ quinquaginta conſtitutiones Iuſtiniani:vt j.de emendat.Iuſti.codi.

b ¶ Super iure. Ad huius cōcluſionis,& eorū q́ ſequūtur materiā,vide Bar. ī l.oēs pop.vj.q.pri.ff.de iuſt.& iu.& ibi d.Alex.copioſè differētē.& ī l.ab executore.ff.de ap.& ī l.ij.C.de bo.vac.li.x.Bal.ī l.iij.C.de li.p̄t.do.Barth.Soc.in l.quoties.nu.1.de re.du.char.cxvj.& in l.cū teſtamēto.nu.1.eo.tit.char.cxxv. Iaſ.de may.in §.itē ſeruiana.nu. o.de act.char.xxxix. Pau.de Ca.in cōſ.mihi lib.in p̄vo.eundē Soci.in conſ.vj.inc.prædicta cōſultatio.verſ.ad cuius. in j. vo.char.vj.& in cōſi.xv.inci.viſis prædictis.verſi.quarto enim.char.xxiiij. vbi ferè omnia accumulatè reperies.

c ADDITIO. ¶ Corrigit. Quid autem ſit corrigere, vide per Decium in c.j.in prima lectu.col.iiij.verſ.in glo.ij.extra.de conſuetu. vbi etiam ponit quæ ſit differentia inter corrigere & reprobare: ad quod etiam vide Cardi. in clemen.ſtatutum.in iiij.notabi.de elect. Hierony.Gigan.

d ¶ Adde, quòd propter æquitatem non ſcriptam non debet iudex recedere à iure ſcripto.tex.in §.oportet.in authen.de iudi.col.vj.

e ¶ Appoſita. Sed quæro quid ſit ipſa fictio,cū veritate cōcurrat:nūquid prævalere habeat:ad hec vide Ba.& doc.in l.filio.ff.de lib.& poſth.& vide Frā. are.& d.Alex.in l.ſingularia.ff.ſi cert.pet.vbi ponunt pulcherrimā regulam.

f ¶ Impoſsbile. Vide ad hoc Bart.in l.Gallus.§.ſi eius.ff.de liber.& poſth.copioſius in l.ſi is qui pro emptore.ff.de vſuc.& in l.ſub cōditione.de ſol. & in l.eandem.q.j.ff.de duo.re.multa per do.Alex.& doct.in l.j.§.ij.ff.de aqui.poſ. & in l.verū.de reg.iu.& in l.nō dubium.C.de leg.domi.Barth.ſoci.in l. ſingularia.ſi cer.pet.nu.6.char.xvj.& in cōſ.cxvj.incip.non poteſt negari.verſ. ad quartum. char.clxxxiiij.vbi de materia mirabiliter loquitur.

g ¶ Inſtrumentum. Adde circa hunc articulum multa quæ ponit præceptor meus ecellentiſsimus d. Vincētius Hercul.de Peruſio in l.poſsideri.in v.vj. vij.& viij.col.ff.de acqui.poſ.vbi inter cætera dicit,quòd illud quod hìc dicitur eſt verū, quādo inſtrumētū cōtinet ius rerū corporaliū:ſecus ſi inſtr̄m cōtinet ius rerū īcorporaliū:vtputa noīa debitorū:qa tūc tradito inſtr̄o nō cēſet facta traditio,et ceſsio actionū cōpetētiū cōtra debitores.ita voluit idē Vinc.ī d.l.col.vj.cir.fi.ī ver.Itē d.l.j.vbi etiā ponit ī viij.col.ī fi.ꝙ ſicut traditio inſtr̄i facta à creditore debitori inducit liberationem:ita retraditio talis inſtr̄i facta per debitorē creditori ipſum,in priſtinam obligationē reponit.

h ¶ Tradere fingitur. Sed quid de eo, qui tradit inſtrumentum debiti, an debitum remittere videatur:vide Bar.in l.Labeo.§.fi.ff.de pact.Bal.in l.pecuniæ.C.de ſol.d.Alex.de Imo.in d.§.fi.& in l.Meuia.ff.ſolu.matrimon.

i ¶ Aequitatem. Adde Bar.& doct.in l.nec vtilem.ff.ex qui.cau.maio.& vide Bartho.ſoci.in conſi.cclij.incipi.viſis inſtrumentis.verſ.ſed iterum.char. cxlviij.vbi de fictionis æquitate propriam materiam habes.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI

Ieſu Chriſti, Iuſtiniani ſacratiſsimi principis: perpetuò Augusti,repetitæ prælectionis Codicis Liber primus incipit,De nouo Codice faciendo.

☞ *Legis uirtus quæ ſit.*

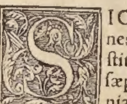
1 Imperator Iuſtinianus de Iuſtitia & iure tractaturus,præmittit tres conſtitutiones,quę vicem obtinent procœmij, & conſtitutionis. Procœmij: quia auditorem beneuolum, docilem, & attentum reddunt: vt in fine primæ
a notauimus conſtitutionis,quæ imperat,vetat [a],permittit, pu
1 nit:† quæ quatuor virtutes legis ſunt:vt ff.de leg. & ſenatuſ-
☞ conſ. legis virtus imperat cùm x. philoſophis committit vt Codicem componant: vt infrà eadem l. §. ideoq; ad hoc maximè.vſq; ad §.quibus &c.Permittit adiectionem,detractionē, mutationem:vt ibi adiicientes, &c. Vetat ex alio Codice recitationem fieri : vt in fine legis. Punit vt infrà l.proxi.§. falſi crimine. Docet etiam quid ipſe ſit aggreſſurus, cùm tradit hæc quæ neceſ.&c. & ita quodammodo ſuum opus commendat, & literam, & conſtructionem : aliàs conſtitutionem expone vt notauimus ibi.

a ADNOTATIO. ¶ Imperat, vetat. Adde ꝙ lex quæ vetat tacite etiā punire intelligit,in quo caſu pœna arbitraria eſt:vt tenet ſubtiliter Bald.in l.iij. C.de ſacroſanct.eccle.quem omnes ferè Moder.ſequuntur.

De Iuſtinianeo codice confirmando. *Rubrica.*

VPERIOR conſtitutio facta fuit, nondum compoſito,hæc autē cùm iam erat cōpletus:vt probatur.j.e.l. §. ſed cùm ſit. verſ. iiſdem prudentiſsimos. Et ideo ponitur in Rubrica de iuſtineaneo codice confir. In principio autem huius conſtitutionis, commendat vtilitatem ſui operis,probando qualiter ad rempubl. ſpectat. Secundò mandatum certis perſonis iniunctum repetit, & eorum ſtudium comprobat. Tertiò tradit de vi legum: & adiicit de pœna allegantium illicitas leges.

De emendatione Iuſtinianei codicis. *Rubrica.*

1
ICVT † duæ præmiſſæ teſtantur conſtitutiones ex tribus codicibus, & multis nouellis conſtitutionibus Codex domini Iuſtiniani fuit per ſæpe per doctos viros conſummatus, & à Iuſtiniano approbatus, & confirmatus. Sed quia
☞ multas formas edere natura deproperat: ſic quæ noua emergūt negotia quæ legū laqueis nō ſūt innodata:neceſſarium viſum eſt poſt codicem confirmatum Auguſti implorare remedium:vt no.j.de vete.iur.enuc.l.ij.§.ſed quia diuinæ. Ideoque propter noua negotia quinquaginta deciſiones compoſuit Iuſtinianus.Item & alias multas,quæ videbantur deeſſe ad perfectionem cōpoſiti codicis. quo facto vtile viſum eſt Iuſtiniano,præfatas conſtitutiones non vt erraticas relinquere, ſed in iam dictum codicem collocare.& ideo eundem codicem perſonis prædictis diſſolui: & prædicta ſuis locis ſupponi iuſſit: & iterum con ſcribi.& de cæterò nunquam diſſolui permittit Si autem aliquid fuerit neceſſarium ſcribi,in ſpeciali libro nouellarum nomine aſsignabitur.

De ſumma trinitate & fide catholica, vt nemo publicè contendere audeat. *Rubrica.*

1 ☞ *Iuſtitiæ origo.*
2 *Trinitas quare ſumma dicta ſit.*
3 *Fides quid ſit & qualiter definiatur.*
4 *Trinitas quæ ſit.*
5 *Fides noſtra catholica qualis ſit.*
6 *Increduli qua pœna puniantur, & quo præmio credentes gaudeant.*
7 *Pœna publica imponitur Diſputantibus de fide catholica,*
8 *Fidei diſputatio,laudabilis, & id in quibus locis.*

Imperator Iustinianus æquitatis iu

1 stitiæq; statuta exquisiturus, præmittit de summa trinitate † à
☞ qua iustitia (sicut ex eius patet definitione) ducit originem: &
omnis æquitas splendescit in lucem, & quia super summa tri=
nitate nostra fides quæ dicitur catholica id est, vniuersalis,
consistit, de fide catholica videamus: de quaquia publicè tra=
2 ctari sępe nō expedit supponit: Vt nemo &c. † Videndum
a ergo vnde dicatur summa trinitas. Et quidem summa[a] dicitur,
quia maior: imò maxima est omnium rerū: vtpote cùm ab ea
cuncta procedant: vt j. de vete. iur. enu. l. j. circa princ. Trinitas
dicitur, propter tres personas quæ in diuinitate consistunt: vt
enim alius est pater: alius filius: alius spiritussanctus, ita est
alia persona patris: alia filij: alia spiritussancti: non tamen tres
dij, sed vnus tantùm Deus: nec tres substātiæ, vna patris, alia fi
lij, alia spiritussancti, sed vna tantū, quæ græco vocabulo ὀσία
3 dicitur id est, indiuisa substantia. † Item quid sit fides[b]. Et
b quidem quandoq; ponitur pro promissione: vt insti. de rer. di.
§. venditæ. Quandoq; dicitur propositum, siue mentis intētio,
incertum vel extra certum adhibita: quę si fuerit in re alterius
contrahentis, vel nō contrahētis adhibita, ad eū decipiendum
vel vt ei præiudicetur: dicitur mala fides, seu intētio. cęterùm si
fuerit, vt tibi consulas, dicitur bona fides: vt ff. de verb. sig. l. bo
☞ na fides. & insti. de re. di. §. vēditæ. & in C. de ac. & ob. l. bonā.
Item dicitur fides credulitas: & in hac significatione hic poni=
c tur. Vnde apostolus[c]: Fides est substantia sperandarū rerum:
argumentum non apparentium. Vnde dicitur fides: quia fiet
quod dicitur: futurum est quod speratur. Dicitur autem catho
lica id est, vniuersalis: & ideo dicitur cunctos populos &c.

Quæ sit fides catholica: & quidem nostra fides in trinitate
consistit, & incarnatione, & de trinitate primū quid de ea cre=
4 dere debeamus. † Est autem (vt iam dictum est) trinitas in
d personis[d], vnitas in substantia, vnitas in deitate, æqualis glo=
ria, coeterna maiestas: æternus pater, æternus filius, ęternus spi
ritussanctus: non tamen tres æterni, sed vnus æternus. Immen
sus pater, immensus filius, immensus spiritussanctus: nō tamē
tres immensi, sed vnus immensus. Increatus pater, increatus fi
lius, increatus spiritussanctus. Omnipotēs pater, omnipotens
filius, omnipotens spiritussanctus, & tamen non tres omnipo
tentes, sed vnus omnipotēs. Ita dominus pater, dominus filius,
dominus spiritussanctus: & tamen non tres domini, sed vnus
est dominus. Item pater est Deus, filius est Deus, spiritussan=
ctus est Deus, non tamen tres dij, sed vnus est Deus. Pater à
nullo est creatus, nec factus, nec genitus. Filius à nullo est crea
tus, nec factus, sed genitus ante secula. Et hoc est quod dicitur:
In principio erat verbum &c. Spiritussanctus à patre & filio
procedit: licet Græci à patre tantùm dicant procedere. In hac
trinitate nihil maius aut minus, nihil prius aut posterius est.
5 Quicunq; ergo vult esse saluus, ita de trinitate sentiat. † Est
& nostra fides catholica super incarnatione Domini: quæ ta=
lis est: vt credamus dominum nostrum Iesum Christum vni=
genitum filium, & verbum Dei: & dominum nostrū ante se=
cula: & sine tempore de patre natum in vltimis diebus, id est,
in hac vltima ætate descendisse de cœlis: & incarnatum ex spi
ritussāncto: & sancta atq; gloriosissima virgine Maria & Dei
genitrice natum: & hominem factum crucifixum: vnum esse
sanctæ & consubstantialis trinitatis coadorandum, & glorifi
e candum patri, & filio, & spirituisancto. Bene dixi vnum[e]: nec
enim alium Deum verbū & alium Christū cognoscimus, sed
vnum atq; eundem ipsum consubstantialem patri secundum
diuinitatem: & consubstantialem nobis eundem ipsum se=
cundum humanitatem passibilem, & impassibilem deitate.
Vt enim est in diuinitate perfectus: ita idem ipse & huma=
nitate perfectus est. In vna substantia deitatem suscipimus,
& confitemur: quam Græci vocant ὀσίαν id est, indiuisæ sub=
stantiæ: vt s. habuistis. Et quoniam vnigenitus filius & ver=
bum Dei ante secula & sine tēpore de patre natus: idem ipse
& in vltimis diebus descendens de cœlis, incarnatus est de spi
ritusancto ex sancta atque gloriosa virgine & Dei genitrice
Maria, & homo factus, dominus noster Iesus Christus pro=
priè & verè Deus est. Ideoq; sanctam & gloriosam virginem
Mariam propriè & verè Dei matrem dicimus: nō quia Deus
verbū principium in ipsa sumpserit, sed in vltimis diebus de=
scendit de cœlis: & ex ipsa incarnatus & homo factus est, &
natus, quē confitemur & credimus: sicut dictum est patri con=
substantialem secūdum deitatem, & consubstantialem nobis
eundem ipsum secūdum humanitatem, eiusdem miracula &
passiones quas sponte carne sustinuit, cognoscentes: vt apertè
continetur: vt j. e. l. victor. §. omnes verò sacerdotes. vsq; illud,
suscepimus autem &c. Hoc autem credimus authoritate apo
stolorum, & euangelistarum & cæterorum ecclesiæ Dei fun=
datorum. Item conciliorum quatuor, Niceni, Constantinopo
litani, Calcedonī. Ephesinī. vt j. eod. l. cunctos. & l. victor. §. su=
6 scepimus. † Quæ sit pœna & præmium bene maléve credē
f tium[f]: Equidem malè credentes multis pœnis afficiūtur: quæ
explicantur j. de hæreti. & mani. l. j. & ij. l. quoniam multi. sed
& quædam explicantur j. eod. l. j. §. reliquos verò. & l. nullus.
primo respons. & §. sciant. & §. quia verò his. bene autem cre=
dentes præmio vitę æternæ afficiuntur: si tamen renascantur
ex aqua & spiritusancto: & pœnitentiam de peccatis agant,
7 Orthodoxi, & Christiani dicuntur: vt j. e. l. j. §. hāc. † Quæ
verò pœna publicè id est, turbis coadunatis disputantibus de
fide catholica imponatur: & quidem si clericus est: remouebi
tur à consortio clericorum. si miles militia priuabitur. Si verò
sit homo priuatus & liber: de vrbe expellitur, & extra prouin
ciam competenti supplicio subiugatur. Si autem sit seruus, se=
uerissimam subit pœnam: vt j. eod. l. vlti. quam mortem inter=
8 pretamur: vt ff. de pœnis, l. vlt. † Vbi autem aliquis disputat de
fide, vel in scholis, vel in domo, vel vbicunq; cum discretis cau
sa inquirendæ veritatis: vel vt intelligat quæ tradita sunt de fi
g de catholica: vel vt sciant reprobare errores hæreticorum[g] nō
est hoc reprobandum: imò commendandum: vt de Fabiano
dicitur j. de episco. & clericis. l. quoniam. & de beato Silue=
☞ stro legitur. Item Aristoteles ait: Dubitare de singulis non est
inutile.

a ADDITIO. ¶ Summa quare in hoc titu. appelletur trinitas summa vide per Abb. in rub. de sum. tri. & fide catho. extra. in prin. vbi etiam ponit quare dicatur de fide catho. Hieronymus Gigas.

b ¶ Sit fides. Quot modis fides sumatur, vide omnes doct. in rubri. & in c. j. hoc eo. titu. & an & cui seruanda sit, vide per do. Alexand. in l. in §. dato. in fi. de iureiu. Lanfran. in tra. de arbi. in v. parte. q. pen. Paul. de castro. in consil. xxxij. in j. volu. do. Bartho. soci. in consi. ccxiij. incip. in præsente consultatione. versi. confirmatur. char. lxxxviij.

c ADDITIO. ¶ Apostolus. de ista definitione apostoli vide per Abb. in rubric. de sum. tri. & fide catho. extra. in ij. col. Hierony. gigas.

d ¶ Trinitas in personis. In sancta trinitate exultet Azo, qui de ipsa trinitate subtiliter loquitur. Ad cuius dicta adde Spec. in tit. de sum. tri. doct. in c. firmiter. eo. titu. & in c. j. eo. titu. in vj. de conse. dist. iij. c. vlti. bea. Tho. in prima parte summæ. q. xxxj. subtilissimum doctorem meum in præsentem dist. ij. q. iij. cum pluri. seq. vbi est tota materia.

e ¶ Adde quod licet vnum Deum in trinitate. & trinitatem in vnitate adoremus vt in symbolo Athanasij: de quo hic. tamen specialiter patri attribuitur potentia, filio sapientia, spiritusancto bonitas. secundum theologos. rationem non pono breuitatis causa. inuestiga.

f ¶ Qui malè sentit de fide est hæreticus. Item qui malè sentit de sacramentis ecclesiæ. c. ad abolen. in prin. extra. de hære. tamen parcitur pœnitenti si incōtinenti redeat ad fidem. d. c. ad abolendam. & requiritur quòd incontinenti & quòd sponte: vt ibi.

g ¶ Hæreticorum. Sufficit tamen si fuerit fides implicata ad excusandū ab hęresi: vt tenet Bald. in sua marga. versi. fides. versi. j. doct. post Innoc. in capitulo firmiter. hoc eodem titulo.

De sacrosanct. eccles. & rebus, & priuilegiis earum. *Rubrica.*

1 ☞ *Ecclesia quot modis dicatur.*
3 *Humana corpora in ecclesiis sepeliri non debent.*
4 *Ecclesia dicitur collectio omnium fidelium.*
5 *Ecclesia dicitur etiam persona ad seruiendum Deo constituta.*
6 *Ecclesia in rebus uenditis & donatis habet utilem rei uendicationem.*
7 *Insinuatio in donatione ecclesiæ non requiritur.*
8 *Ecclesia quæ munera subeat, & quæ non.*
9 *Circa res quæ onera subeat ecclesia.*
10 *Ecclesia subit munera extraordinaria quæ pietatem inspiciunt.*
11 *Angaria & perangaria, non subit ecclesia nisi certo casu.*
12 *Ecclesiæ res qualiter uendi debent: & quibus casibus.*
13 *Ecclesia in quibus casibus rem suam alienare non possit.*
14 *Reuocationes rerum per ecclesiam alienatarum per quos fiant.*
15 *Prælati ex uniuersali consuetudine consueuerunt dare in emphyteusim res ecclesiasticas.*

Dictum

ICTVM est suprà de sum.trin.& fid.cat. † sed quia mater fidei & religionis est ecclesia:vt j.eod.iubemus.in fi.j.respons.ideo supponit de sacrosanct.eccles. Et quia res sunt necessariæ iis qui in ecclesiis obsecundant diuinis ministeriis (si quidem qui altari seruit, de altari debet viuere.c.cum secundum. extra.de præbend. in princ.) ideo subiungit de rebus:in quibus quoniam ecclesiæ
a multis gaudent priuilegiis,adiicit de priuilegiis earũ. † Videndum ergo quot modis dicatur ecclesia. Et quidem dicitur vno modo locus consecratus, & parietibus circundatus, vbi consueuerunt Deum timentes peccatorũ veniam postulare: vt in auth.vt lic.mat.& auiæ.§.quia verò comperiuntur.& in
3 hac significatione sortitur priuilegia multa. † Et est vnum, quia non conceditur humanis corporibus vt ibi sepeliantur, vel vt morentur in choro cum clericis:vt j.eod.l.nemo.Et alia duo notantur in defensione fugientium, & quiete orantium: vt j.de iis qui ad eccles.confug.l.penul.& vlti.in princ. & l.ij. & in authoritate quam prȩstat manumissioni,quasi ipsa sit coram iudice facta:vt j.de iis qui eccl. ma.l.ij. & aliud in prohibita habitatione:vt infrà,de iudæis & cœli.in sinagôga. Item aliud in prohibita eius omnino alienatione. Et si monachi fame perirent:vt in auth.de alie.& emphyt.§.& quoniam. Est & aliud priuilegium secũdum archiepiscopum quòd ipse locus possidet, quod non credo,vt dixi.ff.quod cuiusq; vniuer.
4 l.sicut.§.vlti. † Secundò dicitur ecclesia omnium fidelium collectio,& in hac significatione multa sortitur priuilegia circa dignitates quæ denegantur hæreticis & conceduntur fidelibus,vt j.de episco.audien.l.nemo.vel in foro.& l.iubemus.& in authen.iusiur.quod præstatur.Sunt & alia multa, quæ hæreticis denegantur & christianis permittuntur:vt j.de hæreti.
5 & ma.l.j.& l.ij.& l.cognouimus.& l.quoniam multi. † Tertiò dicitur ecclesia persona cõstituta ad seruiendum Deo; vel collectio personarum plurium ad idem destinata:& in hac significatione multa sortitur priuilegia;quilibet enim administrator ipsi ecclesiæ stipulari potest,licet aliâs non posit,vt j.e. l.penult.& vlt.ff.de consti.pec.l.eum.§.Iulianus.& §.si actori.sic & aliâs in acquirendo:vt j.eod.l.j.& de hæred.instituen.
6 l.collegium. † Item sunt & alij casus; quia in rebus venditis,& donatis habet vtilem rei vendicationem,etiam sine traditione; & quia non subiacet lucratiuorum inscriptionibus. Item quòd qui ingreditur monasterium hoc ipso se & sua dedicat Deo,si liberos non habet; alioquin, si liberos habet, & ante ingressum non sit testatus:licet postea ei inter eos diuidere sua persona filiis connumerata vt sibi retineat tantũ,quantùm habet necesse dare vnicuique filiorum.Si autem post ingressum non diuidat,filij legitimam percipiunt: reliquũ monasterio competit:vt in authen.de sanct.epis.§.si qua mulier. Vbi autem quis ingreditur ecclesiam secularem, non puto φ hoc ipso videatur abrenuntiare propriis, cùm clerici ibi deseruientes habeant propria:vt in authen.de sanct.episc.§.presby
7 teros. † Item donari potest ecclesiæ in infinitũ sine insinua-
a tione [a],vt in authen.de non alien.§.si minus. † Item in reti-
8 nendo:vt circa* munera contingit:in quibus ita diuido: quia
* alia sunt sordida:vt calefactio balnei, custodia aquæductus, & similia,quæ specificantur.ff.de mune.& hono.l.munerum. vsque ad illum §.patrimoniorum.alia sunt honesta. Sordida nunquam subiit ecclesia.Honesta alia sunt ordinaria, alia extraordinaria.Item ordinaria alia sunt angaria,alia parãgaria, alia rerũ. Angaria seu parangaria nõ subit ecclesia:vt j.tit.j.l. ij.§.ad parangaria.& l.presbyteros.Sunt autem angaria quæ consistunt in exhibitione operæ.Parangaria, quæ in exhibi-
b tione operæ consistunt & sumptu.Rerum tãtùm vt tributa [b].
9 quæ aũt ea sint dicit ff.de mu.& ho.l.munerũ.§.mista. † Rerum verò subit præter superindictum quod est ordinarium: vt ff.de mune.& hono.l.munerum.vsque ad illum §.patrimoniorum.& j.de indictionib.l.j.& de exactoribus tribut.l.si di uina.& de muneribus.l.professio.& l.quantum.& l.etiam.&
10 l.vlti. † Extraordinaria siquidem ad pietatem respiciant,subit ecclesia:vt j.eod.ad instructionem.Et ad publicam vtilitatem non subit,nisi in aduentum principis,& felicis embolȩ.& hæc cum superioribus probantur:vt j.eod.placet.§.rationabi
11 lis.& l.iubemus nullam.& l.neminem. † Simplicius potest inchoari distinctio,scilicet,munerũ alia sunt angaria, alia parangaria,alia rerum:vt ita angaria & parãgaria dicuntur sordida respectu ecclesiæ:quia ea non tenetur subire, nec exprimit lex quæ dicatur sordida,sed ita intelligi potest,subit tamẽ ea quandoq; id est,quando non sunt ordinaria,& respiciũt ad pietatem:secus si ad publicam vtilitatẽ,nisi in aduentum principis vel felicis embolæ vt dictum est. Est & aliud id est circa præscriptionẽ in retinẽdo priuilegium,quia in quo casu currit præscriptio x.vel xx.vel xxx.an.ecclesiæ non currit nisi xl. vt etiam ecclesia Romana hic eodẽ vtatur iure:vt in auth.hæc constitutio innouat primam constitutionem:vt in auť.de eccl.
c tit.eo.§.pro tempore.In amittendo etiam priuilegium [c] habet quia certis tantũ modis permittitur alienatio,& ferè in omnibus prohibetur.In casibus tamen permittitur,putà ob æs alienum quod ex mobilibus solui non potest,pro quo vel pignorari,vel in solutum dari,vel vendi potest.& si creditor accipiat insolutum,sic fiet ei gratia,si res valeat,nouam accipiat pro decem secundum quosdam.Sed certè tunc nõ decima, sed nona adderetur.dic ergo si res valet decem detur pro vndecim,&
12 ita additur decima. † Vendi autem debet primo res subhastata, & fit alienatio in scriptis.& ita si maior pars consentiat & authoritate episcopi clerici,& archiepiscopi. Cùm autẽ archiepiscopus vendit,duo episcopi debent interesse:vt in auth. vt nullus fabricet.§.vlt.& de alie.& emphy.§.hoc etiam.Item dantur in emphyteusim perpetuam vt diminuatur pensio in sexta parte,aut si clade,vel ruina diminutus sit fructus rei,quȩ datur in emphyteusim,diminui potest pẽsio in tertiam partẽ, ab ea,quæ extantibus habitationibus colligebatur. & hoc cũ emphyteuta statim vult soluere pensionem. Si verò velit expectare,vt primò rem reficiat:dabit tantùm, quãtum poterat accipi re existente ruinosa:& dabit medietatem adiectarum pensionum pro refectione.Vbi autem res est pretiosa, & parum præstat vtilitatis,res est subtiliter æstimanda: vt tantum detur singulis annis pro pensione vsque ad xx.ann.vt pretium rei contineat:vt in authen.de aliena.& emphyteusi.§.si verò quædam.& in authen.de nõ alie.aut permu.§.quia verò Leonis.& §.si verò alicuius.Item permutãt adinuicem:& cũ principe;& propter onus fiscalium:& cum eadem solẽnitate.Item conceditvsumfructum rei suę:vt post aliquod tempus eãdem rem habeat cum æquiualente quam debet statim accipere vt fiat eius domina:vt j.auth.hic vsus.& authẽ.sed & permutare.& auth.item prædium Item alienat etiam in redemptione
d captiuorum [d] etiam immobilia:vt in auth.de alie.& emphy. §.sanctissimas.Item alienat superflua vasa,propter æs alienũ: ne quid immobile alienetur,cum eadem solennitate,vel alij ec
13 clesiæ,vel cui flata cuilibet:vt j.eod.auth.præterea. † Illud autem est notandum,quod in quatuor casibus omnino prohibetur ne vnq; procedere possit. Vnus autem est in iis quæ ab imperiali domo prædictis applicantur locis.Secundus in ipsa ecclesia. Tertius est, quando est data ea lege res,ne alienetur. Quartus est quando cum hæretico vult alienare ecclesia:vt in auť.de alien.& emphy.§.eadem.& §.quoniam. & §.sanctissimas.& de eccl.tit.§.iubemus.Potest & quintus addi, quando vult alienare œconomo vel syndico:vt in eadẽ auť.quibuscũq; modis.Si contra legẽ facta fuerit alienatio; vt quia alij donauit ecclesia,donatarius restituit rem fructibus perceptis & percipiendis:quia donatarius videtur mala fide accepisse:vt j. de agri.& censl.quemadmodum.& addit tantum de suo.Si autẽ vendidit cõtra legẽ emptor(vt dictum est)& in re punitur. & pretio caret.Sed vbi dedit in emphyteusim cõtra legẽ,emphyteuta & re caret(vt dictũ est)& pensionem soluere tenetur singulis tẽporibus,etiam futuris prout conuentũ est; & sic videtẽ adiecisse Garnerius nõ exceptione repellitur emphyteuta,sed ipso iure denegantur ei actiones.Vbi autem à principio accepit rem legitimè in emphyteusim emphyteuta,sed rem postea fecit deteriorem,vel canonẽ per biennium non soluit, repelli potest,& soluere tenetur pensionẽ præteriti tẽporis non futuri:vt in authen.de non alien.§.quia verò Leonis.& de alie. &
14 emphy.§.si verò quis. † Fiunt autem reuocationes per col-

legium,vel eos qui ordinantur ad hoc:vel per eũdem,qui alie-
nauit:ſicut & pater filium venditum reuocat,vel maritus do-
nationem:vt j.de lib.cauſ.ſi filium.& per totum titu.de dona.
inter vi.& vxo.vel per parochianos omnes ad inſtar curialiũ:
vt j.de cur.ſi qs.& l. generali.& j.vbi quis. de cur.vel cohort.
aliáve cõdi.cõue.l.j.Nec obſtat q̃ dicitur j.e.l.iubemus œco-
nomũ priuari adminiſtratione:quia priuatur nõ ipſo iure,ſed
per ſententiã. In legendis autẽ authenticis ſuper l.illam iu-
bemus.ſecundum ordinem eiuſdem legis: vt primò legantur
authenticæ prohibentes,ſecundò punientes,tertiò permitten-
tes alienationem.licet hunc ordinem omnino nõ ſeruauerim
in hac ſumma:conſiderans ordinem huius auth.hoc ius porre
d ctum [d] :quia primò prohibet:poſtea permittit. †Item illud
15 notandum quòd ex conſuetudine vniuerſali, prælati conſue-
e uerunt in emphyteuſim [e] dare res eccleſiaſticas cum conſenſu
collegij:vel maioris partis eius.

a ADNOTATIO. ¶ Sine inſinuatione. Adde.l.ſancimus.§.exceptis. C. de donatio.& vide Bar.in l.illud.hoc eo.tit.canoniſtas in c.relatum.de teſta. Paul.de caſt.in conſ.xxx.in ij.volu.multa ad materiam per do. Bartho. §. in l.Paulus.de excep.nu.2.char.xlv.& in conſi.xlviij. incip.in præſenti conſultatione.verſicu.& primo aſpectu,cum plu.verſicu.ſeq.in primo vo.char.xcj.

b ADDITIO. ¶ Tributa.an autem eccleſia teneatur ſoluere collectam pro bonis quæ poſsidet vide per Felyn.in ca.eccleſia ſanctæ Mariæ. in xxv. col.in verſic.quanto.quæro vtrum extra.de conſtitu. An autem bona clericorum collectari,poſsint vel ne.vide late par Decium poſt alios in d. ca.eccleſia ſanctæ Mariæ.col.viij.extra.de conſtitu.Hieronymus gigas.

c ¶ Captiuorum.Sed nunquid remunerationis cauſa:vide per Bart.in l. iubemus.in princip.verſi.quæro vtrum eccleſia hoc eo.tit.qualiter autem & quibus conſentientibus eccleſiaſticæ rei alienatio fiat vide Bald,& docto. in l. fin.§.neceſsitatem.verſic.& ex prædictis.C.de bonis quæ libe.do. Alexan.in l.cum lex.de fideiuſ canoniſtas in c.j.de his quæ fiunt a præla.Azo.

d ¶ Adde quòd ſolennitas authen.hoc ius porrectum non ſeruatur, licet ſit inſerta illa auten.in decretis.x.q.ij.hoc ius.ſed ſeruatur ſolennitas de qua in c.ſine exceptione.xij.q.ij.& ita gloſſ.not.in verbo tractatus. in cap. j.de reb. eccle.non alienan.in vj.

e ¶ In emphyteuſim adde Bal.in l.etiam.in princ.ff.ſolu.matr.not.& doct.in c.ij.de feud.Paul.de caſtr.in conſi.cxxxvj. in primo volum.do. Alexand. de imol.in conſi.ix. & ſeq.in iij.volu.qui adducunt do.Azo hic.

* ¶ Munera.Eccleſiarum immunitas,eſt priuilegium eccleſiaſticæ libertati, perſonarum,& rerum ad eam pertinentium.Item dicitur immunitas, quaſi extra munia,id eſt,extra munera,& officia,à quibus immunes ſunt eccleſię. Non enim ſubit eccleſia ſordida munera,vt calcis coquẽdæ,& arenæ fodiẽdæ.Sed ab his tam eccleſiæ,quam earum prædia & mancipia exempta ſunt: vt xvj.q.j.c.generaliter.§.nouarus,Martinus.

De epiſcopis,& clericis, & orphanotrophiis, & xenodochiis, & brephotrophiis,ptochotrophiis,& aſceteriis,& monachis,& de priuilegiis eorum:& de caſtrenſi peculio,& de redimẽdis captiuis:& de nuptiis clericorum vetitis,ſeu permiſsis. ***Rubrica.***

1 ☞ *Epiſcopus unde dicatur.*
2 *Epiſcopi ordinatio qualiter fiat.*
3 *Perſona canonica & legitima quæ.*
4 *Epiſcopus neque uxorem neque concubinam habere debet.*
5 *Conſecrandus in epiſcopum quid facere habeat.*
6 *Epiſcopatum adeptus per pecuniam, epiſcopatu ipſo,& aliis beneficiis priuatur.*
7 *Conſecratio epiſcopi fieri debet coram populo.*
8 *Quæ priuilegia epiſcopo concedantur.*
9 *Clerici qui ordinari poſsint.*
10 *Clericorum officium quid ſit.*
11 *Clericorum priuilegia quæ ſint.*
12 *Clerici coram quibus perſonis reſpondere debeant.*
13 *Clericus pro cauſa pecuniaria non cogitur dare cautionem de iudicio ſiſti.*
14 *Serui facti clerici,fiunt ſtatim liberi.*
15 *Orphanotrophi,brephotrophi,chorij,aſiſteriæ qui ſint & qualiter ordinentur.*
16 *Monachi qualiter ordinentur.*
17 *Monaſterium unum monachis maſculis,& fœminis habere non licet.*
18 *Monachationis effectus quis ſit.*
19 *Caſtrenſe peculium clericorum quid ſit.*
20 *Redemptio captiuorum qualiter,& per quem fiat.*
21 *Clerici qualiter poſsint nuptias contrahere.*
22 *Epiſcopis omnis mulierum conuerſatio eſt interdicta.*

DE SACROSANCTIS eccleſiis, & de rebus & priuilegiis earum quæ circa res ſuas ſortiuntur ſ.dictũ eſt:videamus de ipſis perſonis Deo & eccleſiæ ſeruientibus qualiter ordinentur.& quod ſit eorum officium,& quod priuilegium:& quia inter clericos maiorem obtinet gradum epiſcopus:ideo de eo primum ponit.

1 †Videndum ergo de eo in primis vnde dicatur. Et quidem
ab ἐπὶ, quod eſt ſupra,& σκοπεῖν,quod eſt intendere,dicitur.In-
de epiſcopus id eſt ſuperintendens:vt in decre.viij.q.j.qui epi
ſcopatum.habet enim ſuperintendere circa clericos, & circa
omnes laicos.ſic & in archiepiſcopo,& in patriarcha:vt in au
then.eo.ti.§.ſancimus autem reuerendiſsimos. & §. vt autem
☞ omnis eccleſiaſticus.vnde etiam poteſt dici in eminenti ſpecu
lo,exemplo rectoris prouinciæ conſtitutus:vt j.de pri.carcer.
2 l.j. Viſo vnde dicatur epiſcopus:†nunc videndum qualiter
a fiat ordinatio epiſcopi [a].Et quidem clerici primates ciuitatis
eccleſiaſtici ſcilicet,vt archidiaconi,& archipresbyteri,propo
ſitis eis ſacroſanctis euangeliis debent ſua vota conferre:non
ex gratia,vel amicitia aliqua,vel promiſsione inter perſonas
canonicas & religioſas:non filios,non vxorẽ habentes: vel ha
bentes ſed virginem:vel ſi nõ habent tres,eligãt duos,vel vnũ,
habẽtes literas principis eis aſſentiẽtis.Hæ autẽ perſonę,pro-
poſitis ſacroſanctis euangeliis debẽt promittere q̃ canonicam
3 & legitimã eligãt perſonã:vt in auť.eo.tit.j.reſpon. †Quæ
autẽ perſona ſit canonica,& legitima videamus:& quidẽ con
ſiderari debet an vita epiſcopi ſit bona:an irreprehẽſibilis, &
vtrum bonis teſtimoniis muniatur,an nõ. Sed ſi officialis vel
curialis cõditionis ſit,prohibetur epiſcopus fieri:niſi fortè à te
nera ætate in monaſterio fuerit,ſcilicet xv.an.vt in auť.de ſan.
epiſ.eodemq; modo liberatus eſt à prædictis cõditionibus.Ita
tamen,vt quartã partem ſubſtãtiæ ſuę curiæ præſtet ſecũdum
legis obſeruãtiam.vel hodie per inferiorẽ auť.de ſanc.epiſ.de-
bet retinere quartam & curiæ tres debet dare.Sed nec laicum
ſtatim ad epiſcopatũ aſcẽdere licet:nec clericatus honorẽ ſimu
latum habuiſſe ſufficit.hodie tamẽ per aliã auť.de ſanct.epiſc.
4 etiam laicus eligi poteſt. †Oportet autẽ eum,qui epiſcopus
fit nec vxorẽ,nec concubinã,neq; nepotes,ſiue legitimos, ſiue
legibus incognitos habere;& ſi quis cõtra hoc fecerit,& is qui
factus eſt,& is qui eum fecit:epiſcopatus expellãtur honore.
nec liceat pecuniæ donatione epm̃ fieri. Eſſe aũt oportet eũ
b qui epiſcopus fit [b] vel monachũ,vel clericũ ; ita tamen vt non
minus ſex mẽſibus appareat eũ in clericatu fuiſſe. Legere aũt
5 debet ſacerdos ſacros canones,eo tp̃e quo cõſecratur. † Cõſu
lat aũt eum qui cõſecrat,is qui conſecratur ſi poſsit facere,atq;
cuſtodire omnia,quæ diuini præcipiũt canones:& ſiquidẽ de-
negauerit ſe poſſe cuſtodire,nõ cõſecretur. Sin aũt pollicitus
fuerit obſeruaturũ ſe,quantũ homini poſsibile eſt ſancta cano
num præcepta:tũc is,qui cõſecrat eũ admonere, atq; prædice-
re debet,q̃ ſi nõ obſeruauerit ſacros canones,à Deo alien⁹ erit.
& religioſis epiſcopis nõ cõnumerabitur.nam canones patrũ
vim legũ oportet habere:vt in auť.c.ti.§.j.& ij.Sinautẽ pecu-
niam dederit,eoq; modo creatus fuerit ep̃s,nõ ſolùm ipſe , ſed
etiã is,qui conſecrauit eũ,inter epiſcopos non erit,ſed pecunia
vel res datæ cõſecrationis cauſa,ſacroſanctę eccleſiæ adiudicã
tur:ſiue epiſcopus,ſiue clericus eſt,qui dedit. Is autẽ, qui acci-
pit,nõ ſolum res amittat,ſed etiã gradum,atq; honorẽ clerica-
tus.Similiter autẽ ſi laicus ſit qui pecuniam vel res accepit : &
ipſas amittat,& aliud tãtùm,quãtùm accepit noĩe pœnæ ſan-
6 ctæ eccleſiæ præſtare cõpelletur. † Sed ſi in magiſtratu erat,
in magiſtratu eſſe deſinet,& exilio irreuocabili cõdemnabiť.
Sinautẽ aliquis presbyter,vel diaconus cõſtitutus,pecunia da
ta ad epiſcopatus apicem peruenerit,nõ ſolùm epiſcopus eſſe
deſinet,ſed etiã priorẽ gradũ presbyteri,vel diaconi amittat.
Siuero publicè quędam cõſueuerunt dari ab electis,illa per-
mittimus:niſi ſit vltra triginta lib.auri:vt in auť.de ſan. epiſ.§.
7 pro cõſuetudinibus. †Conſecratio [c] autem epiſcopi fiat ante
c omnẽ populum chriſtianitatis,vt ſit facultas vnicuiq; [c] ſi velit
cõtradicere. Et ſi quidem ante cõſecrationẽ facta fuerit con-
tradictio,nõ prius cõſecretur epiſcopus niſi diſceptatio de cõ
tradictione fuerit facta:& vndiq; appareat innoxius is qui ad
epiſcopatum vocatur. Sinautem ante diſceptationẽ ad epi-
ſcopatum peruenerit amittat honorem,nõ ſolùm ipſe,ſed etiã
is qui creauit eum.Sed ſi is,qui contradixit calumniator pro-
batus fuerit,vel contradictionis iudicium deſeruerit, & non
peregerit cauſam;prohibeatur à ſancta cõmunione in omni
vita ſua ab eo qui conſecrauit epiſcopũ.Quòd ſi epiſcoporum
officium.& quidem licet.j.de epiſ.audien.de capitulis ad ſo-
licitud

licitudinem episcopi pertinentibus tractatur. Hic tamen aliqua interseruntur: & ei iniungitur ne à sua sine causa recedat ecclesia, vel si necessitas interueniat cũ literis sui metropolitæ, vel patriarchæ aut domini Imperatoris hoc faciat: vt tamen non amplius vno anno suas relinquat ecclesias: alioquin elapso anno non debent eis ministrari expensæ. Et si literis amoniti nõ reuertantur: expelluntur episcopatu, & alij subrogantur. Et idem est in omnibus clericis: vt in auт.eo.ti.j.§. interdicimus autẽ Deo amabilibus. Item ne intersint spectaculis, & ne ludant ad tabulas, aut participes, vel inspectores sint ludentium: alioquin sacro ministerio prohibentur per trienniũ:
g & est hoc cõe omniũ clericorũ: vt in auт.eo.ti.§.interdicimus.
d & auт.sancimus. Itẽ ne sine cã [d] aliquẽ excõicationi subiiciat: alioquin excõicationi ipsi subiiciũt: vt in auт.e.ti.§. omnibus
e autẽ. † Quæ priuilegia [e] episcopo [f] cõcedãtur. Primũ est:
e quia patriæ potestatis vinculo liberatur. Secundũ, quia nõ
f potest creari tutor. Tertiũ, quia à seruili vel adscriptitia cõditione liberatur: sed à curiali vel officiali non: nisi secundum quod prædictum est. Quartũ, quia inuitus non trahitur ad testimoniũ, sed iudex mittat ad eum: vt (si volet) proferat testimoniũ super his quæ nouit: propositis ei sed nõ tactis ab eo sacrosanctis euangeliis. Quintũ, quia sub ciuili iudice venire, vel litigare nõ cogitur: nisi imperialis iussio præcesserit: vt in auт.eo.ti.§.sed hæc quidẽ. & §.si verò contigerit. & §. Deo amabiles. & §.sed neq; pro quolibet. & §. si quis verò sanctissimorum. & §.si autem à clero. & §.si verò contra metropolis.

Sextũ, in fideiussionis remissione. Et septimũ, in sportularũ remissione: vt in auth.eo.ti.§.pro omnibus autẽ causis. &
9 §.sportularũ. † Nunc de clericis videamus, qui possint ordinari clerici. Et quidem attendenda est ætas secundum varietates ordinũ, vt presbyter non sit minor xxxv. annis. diaconus vel subdiaconus nõ minor xxv. an. nec lector minor xviij. nec diaconissa minor xl. Item consideratur conditio personarũ, & bona cõuersatio: vita irreprehẽsibilis, syncera mẽte: & sine pretio facta electio. oppositorũ criminũ accusatio. sicut in episcopis. Et in his duobus vltimis capitulis dic vt dixi in authen.eo.ti.§.clericos autẽ. & §.presbyterũ. & §. sed neq;. & in auth.quõ oporteat episc.§.hæc de Deo amabilibus. & §. neq; eos. & §.neq; secundas. & in auth.eod.ti.§.sed neq; clericũ cu-
10 iuscunq;. & §.si autẽ tempore ordinationis. † Quid sit eorũ officiũ. Et quidem vt Deo seruiant, sua distribuant, ludis se nõ immisceant, nec spectaculis, nec fideiussionibus pro publicis tributis, vel conuẽtionibus alienarũ possessionũ: vel curationibus vel procurationibus litiũ. Nõ passim tutelis se immisceãt. Passim autẽ ideo dico, quia monachus nullo modo potest esse tutor. Alij autẽ clerici testamẽtarij, vel datiui non possunt esse, legitimi autẽ non coguntur esse, sed permittũtur, si intra quatuor menses declarauerint eam se suscepisse volũtate sua. j.eo. l.ij.ibi.si quid enim &c. & l.decernimus. vt in authen.eo.tit.§.
11 presbyteros.auth. & diaconos. & §.Deo autẽ. † Quæ sint clericorũ priuilegia: & quidẽ in muneribus: vt s. ti.j. distinxi.

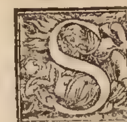
Item in testimonio, nã presbyteri vel diaconi si falsum testimonium dixerint. siquidẽ in pecuniaria causa diuino ministerio per tres annos separari monasterio tradantur. Si in criminali, clericatus honore nudati legitimis pœnis subiiciãtur. Cæteri autem clerici sine prædicto delectu causæ legitimæ coerceantur: vt j.eo.auth.presbyteri. Itẽ in minoratione sportularum maiorũ gaudent priuilegiis. nec enim ampliùs quatuor siliquis in quacunq; causa dare cõpelluntur, nisi cũ ex iussione principis in alias prouincias proficiscuntur, vbi non præstant vltra vnũ solidum. Siliquã autem puto speciẽ monetæ fuisse, vt hodie dicitur apud prouinciales: vt in auth.eo.tit.§.sportu-
12 larum. † Item sub certis tantũ personis cõpelluntur respondere: hoc est in pecuniaria causa apud episcopũ: vel si ipse non possit cognoscere, vel nolit, vel differat: cognoscet ciuilis iudex, obseruatis clericorũ priuilegiis. In criminali autẽ causa, ciuilis tantùm præesse debet iudex, vt causam terminet intra duos menses à tempore litis contest. cõputandos: & si viderit clericum condẽnandum, primò debet spoliari ordinibus suis ab episcopo, si autem viderit eum absoluendum, etiam inconsulto episcopo potest eum absoluere: vt in authentic. vt clerici apud proprios episcopos conueniantur: & in authen. eod. tit.
13 §.si quis autem. † Pro pecuniaria non cogitur in ciuili causa satisdare iudicio sisti. sufficit enim si promittat cum hypotheca rerum suarũ. In criminali autẽ sub legitima sit cautela. Item ab episcopo appellatur ad præsidem: & si confirmet sententiam non appellatur secundò. si autem infirmet, appellari iterum potest. Episcopus autem conuenitur sub archiepiscopo. Archiepiscopus coram patriarcha. Patriarcha coram papa. Monachus in omni causa, tantũ coram episcopo. Laicus autem de ecclesiastico crimine corã episcopo, & coram præside: vt infrà in authen.eod.titu.§.si quis contra aliquem. & §. si quis autem propriè. & §.si autem ecclesia. & §. si quis verò sanctissimorum, & §.si autem à clerico. & §.si verò cõtra me. & §.sed neque pro qualibet pecuniaria causa. & de man.princip.§.neque occasione. & in authẽ.apud quos oporteat causas
14 dicere monachos. † Item gaudent priuilegio in libertatem ad quam facile eripiũtur: siue erant serui, siue adscriptitij. nam ascriptitij contra voluntatem dominorum, etiam in possessionibus in quibus sunt adscripti, fieri possunt clerici. ita tamen vt clerici facti, impositam agriculturam adimpleant. Serui autem si fiant clerici scientibus & non contradicentibus dominis, liberi fiunt. si autem ignorantibus, licet domino intra annum fortunam seruilem probare, & suum seruum recipere: vt in authen.eod.titu.§.si verò sciente. & §.adscriptitios. Habent autẽ clerici hæc, & similia priuilegia si seduli sunt circa
15 diuina ministeria: vt infrà eod. generaliter. † Nunc de orphanotrophiis, id est puerorũ ambobus parentibus orbatorum receptatoribus. & brephotrophiis, id est infantiũ gubernatoribus, & choiis, id est pauperum sustentatoribus, & asceteriis, id est fœminis debilium sustentatricibus. & similibus qualiter ordinantur: & quod sit eorum officium, & priuilegium. Et quidem non per pecuniam, sed fide sincera, & honestate personæ considerata. oblatione tamen rerum suarum spontanea, à quolibet eligenda fieri potest: vt in authent.eod. titu.§.œconomos. & §. sed neque xenodochium. & §. si quis autem clericus. & est eorum priuilegium in agendo, & defendendo, sine vllo fideiussionis grauamine: & alienare forte etiã sine decreto possunt. nec conueniuntur pro ratiociniis vel ab huius pauperibus: sed secus in gubernatoribus ecclesiasticarum rerum: vt infrà eod. orphanotrophos. & in authen.eod.ti
16 tul.§.œconomos. † Nunc autem de monachis qualiter ordinentur, & conuersentur, & quidem, si quis monachus esse velit, si quidem notum sit eum nullis conditionibus subiectum esse. Egumenus id est abbas monasterij quãdo æstimauerit, habitum ei præstet: si autẽ incognitus sit, per tres annos habitũ ei non præstet, sed experimentũ & probationem vitæ ipsius accipiat. si quidem intra trienniũ venerit aliquis dicens eum seruũ suum esse, vel adscriptitiũ, vel colonum. & ideo ad monasteriũ venisse, vt culturã agrorum effugeret, vel propter furta, & alia delicta monasteriũ intrasse, eaq; fuerint approbata: domino suo reddatur cũ rebus, quæ in monasterio duxisse probetur: vt tamen priùs quidem iusiurandum accipiat à domino suo quòd nihil patiatur. Si autem intra triennium nemo ex prædictis personis inquietauerit eum, & transacto triennio, ostenderit se probatum Egumeno, id est abbati, det ei schema, & nullus ei postea pro fortuna sit molestus, donec tamen in monasterio degit. Si autẽ monasterium dereliquerit, & laicus fiat, vel in ciuitate, vel in agris deambulet, suæ conditioni reddatur. Monachi in vna domo habitent, & cõmuniter alantur: & in vna domo semotim dormiant: nisi forte quidam ex his propter prolixam in monasterio exercitationem, semotim velint viuere, vel senectutis vel corporis imbecillitatis causa, in cellulis quibusdã itra monasteriũ degerint: & hoc tamen non citra voluntatẽ Egumeni fiat, id est abbatis. His
17 omnibus etiam in monasteriis mulierũ obseruandis. † In nullo loco permittimus monachos, & monachas vnũ monasterium habere, sed neq; ea, quæ duplicia vocãt: & si quid tale est religiosus episcopus: mulieres quidẽ in suo loco studeant manere: monachos autem aliud monasterium ædificare sibi cogat. Sin autem plura sint alia monasteria, separentur in aliis monasteriis monachæ: & in aliis monachi: res autem, quas ha-

bent cōmunes secundum iura competentia, eis distribuātur:
18 vt in auth.eo.ti.§.si quis.& §.in omnibus. † Quis sit effectus monachationis: & quidem si mulier, vel vir ad solitariā vitam transierit, & liberos non habeat, res eius ei monasterio cōpetant in quo intrauit. Sin autem talis persona liberos habeat, licet ei substantiam suam liberis suis distribuere: sic tamen vt nulli eorū legitimā portionē diminuat: & sibi retineat vnius filij partem ad monasteriū, scilicet peruenturā. q si antequā distribueret inter liberos suos suam propriā substantiā, in monasterio decesserit, solùm legitima portio filiis eius deferatur. Itē monasteriū reputatur pro morte: vnde si vir ingrediatur monasteriū: eadem consequitur mulier quæ haberet mortuo viro, vel pacto, vel lege illa, scilicet quæ est j. vnde vir & vxor. auth. præterea. & j. eo.l.vlti. Hoc tamen secundū canones est distinguendū, scilicet vtrum carnaliter se cognouerint an non. Si cognouerint se carnaliter, non transit vnus sine altero: vel
19 nisi alter voueat castitatem. † Nunc videamus de castrensi
g peculio clericorum [g], non dico monachorū: quia ipsi (vt præmissum est) nihil habent, cum se & sua dedicauerint Deo: & idem dico in canonicis regularibus. Inter clericos aūt distingue episcopum ab aliis. Nam episcopus hoc ipso, q episcopus est, sui iuris est. sicut & in multis aliis dignitatibus est: vt j. authen.constitutio.quæ de dig.§.penul.& antepenul.& ideo nō dicitur habere peculium: vt j. de inoffic. testa.l.vlti. sed patrimonij, vel res suas proprias in quibus licet ei testari, si probatum fuerit habuisse ante episcopatū, vel post episcopatū: iure tamen cognationis vsq; ad quartū gradum. Cæterę autem res reseruantur dominio ecclesiæ, nisi in vtilitatē ecclesiæ (quantum ad hanc distributionē rerū) consumptæ sint vel in operibus pietatis. & idem est in administratore cuiuscunq; loci, sit presbyter, vel quiuis clericus: presbyter autē vel quiuis clericus, bene possunt esse in parentū potestate: & res ad se prouenientes habent in quasi castrensi peculio, vt & testari possint in eis: ita tamen vt parentes eorum legitimā ferant: vt in auth.
20 eo.tit.§.presbyteros autem. † Sequitur de redēptione captiuorum videre per quem fiat, & qualiter: & quidē si pecunia relicta sit ab aliquo in redēptionē captiuorū, & designata sit persona ad hoc faciendū: ille exigere potest legatū, vt impleatur voluntas testatoris. quòd si electus à testatore id non adimpleat, vel si nemo in pecunia distribuenda à defuncto sit electus, episcopus eius ciuitatis (vnde certū est defunctū ducere originē, vel si non sit certū, eius ciuitatis in qua mortuus est) relictum legatū exigat: & in piā rem expendat, etiā si testator episcopo in pecunia participiū denegauerit: negligēte episcopo, archiepiscopus succedit in prædictis. Item cogi potest electus ad officium implendū: & insuper legatū sibi relictum amittit. Item falcidia in tali legato locū non habet: vt j.
21 eo.l.nulli. & in auth.de eccle.tit.§.si quis autem. † Sequitur videre de nuptiis clericorū. Et quidē si aliquis sit in sacris ordinibus constitutus: vt quia est subdiaconus, vel diaconus, vel presbyter, propter votum quod est annexum ordini occiden-
h talis ecclesiæ nullo modo contrahit matrimoniū [h]. Et idē est in monachis, licet non sint clerici: quia & ipsi expressim continentiam vouerunt. Qui autē non sunt in sacris ordinibus constituti: vt lectores, & cantores, primas licitè cōtrahunt nuptias. Secundas autē si contrahant, ad altiorē non promouētur gradum. Tertias autē nullo modo contrahunt: vt in auth.de monachis.§.quod si fieri.& quomodo oporteat episcop.§.neq; autem. & de nupt.§.sed & si quis inter reuerendissimos.
22 † Conuersatio autē mulierū omnino est interdicta episco-
i pis [i], & monachis. alioquin episcopus priuatur episcopatu. ☞ Presbyteri autē, & diaconi, & subdiaconi, cū eis personis quæ fugiunt omnē suspicionē: vt cū matribus, & sororibus conuersari possunt: vt in auth.eo.ti.§.presbyteros. & quomodo oporteat monachos viuere.§.non ingrediuntur.

a ADNOTATIO. ¶ Ordinatio episcopi. Ad huius cōstitutionis & totius tituli materiam, vide do.in authen.de sanctis.episc.§.sed hæc quidē.Bar. in l.nulli.ff.quod cuiusque vniuer.no.Specu.in titu.de denuncia.§.ij.versic. sed qualiter.do.in capitu.j.&ij.de cler. coniuga. firma.in suo aureo speciali tractatu de episc qui legaliter tangit circa materiam episcoporum quicquid dici & excogitari potest. & si altius adhuc intelligere velles, vide beatum Tho.secunda secundæ quæsti.clxxxiiij.cum plurib.sequen.& tunc nihil vltra quæras.
b ¶ Adde quòd etiam neophitus non debet promoueri ad episcopatum. c.j. xlviij.distin.ratio vt ibi.& in c.sciendum.xxix.distin.
c ¶ Adde quòd ante consecrationem debet electio prius confirmari: qua habita ipse electus habet confirmationem & administrationem bonorū & interdic. episcopalem.c.transmissam.de electio.
d ¶ Sine causa. Adde Specu.in titu.de voto crimi.mino.§.tertio. versic. fama. Bald.in l.j.quæstio.x. c hæredi.institu. gloss.ordi.in cap.eos.de senten.excōmunicatio.in vj.& ibi do. alioquin sine causa excommunicans teneretur actione iniuriarum pœna sacrilegij: & etiam ad interesse: vt tenent do.in ca.j. de senten.excommunicatio.in vj.do.Cardi.in cle.j.de exces.præla. quod not. contra leues prælatos.
e ¶ Priuilegium. Intellige tamen istam constitutionem esse veram, dummodo gerat habitum, & tonsuram, & non aliter: vt habet Angel.in authenti.de mona.in §.si quis autem. ad quod vide Specu. in titu. de cler. coniuga. in l. col. Ioan.de ana.in consil.suo incip.quia sæpius.& domi. Alexan. de imo.in consil. ij.in tertio volu.do.Bartho.soci.in consil.cxxij.incip. præstantissime doctor.circa prin.ij.colum.char.cxciij.
f ¶ Concedantur. Adde doctores in authen.vt differ.iud.§. primo. Specu. in titu.de rescript.præsen.§.fina.versic.si.sed nunquid expressio.domi. Alexan. de imol.in l.ij.de verborum significatio.Felin.in cap. conquerente. de offic. ordina.Oldra.in consil.lv.vbi habes multa priuilegia quæ non ponit dominus Azo hic.
g ¶ Clericorum. Ad materiam huius constitutionis, & quàm plurimarū præcedentium & sequen vide Specu.in titu.de statu monac.versicul.iij.doct. in authen.licentiam.C.de episco.& cleri.& in capi.quia vos.& in capitu.relatum.de test.multa per do.Alexan.in consi.xv.in secundo vol.& per Ioan.de ana.in consi.xxvij.& in consi lxxxvj.
h ¶ Dicit tamen canon.in capi.interdixit.xxxij.distinctio.quòd etiam episcopus potest habere non suspectam in sua cohabitatione.& canonistarum est. Abb.in c.ccc.de consti.col.viij.
i ¶ Interdicta episcopis. Adde Specu.in titu.de denuncia. §.secundo. versicu. sed qualiter. Ange.in authen.quomodo oporteat episcopos.doct. in l.cū qui hoc eodem titu.

De episcopali audientia, & de diuersis capitulis quæ ad curam, & ius pontificale pertinent. *Rubrica.*

1 ☞ *Episcopalis audientia quando desideretur. & nu. 2.*

SVPRA de priuilegiis, & officiis clericorū: nunc de iurisdictione episcopi, quā habet in audientia causarū, & similibus ponit. Vi-
1 deamus ergo † quando desideretur episcopalis audientia. & quidē quandoq; ex necessitate, vt si clericus conueniatur ciuiliter, vel pro crimine ecclesiastico, vt in auth.de man.prin.§.si verò canonicam. quandoq; ex voluntate: vt j. eo.si quis ex cōsensu scilicet, de causa pecuniaria non criminali: vt ff.de arbit.l.non distinguemus.§.item iul.indistincte.& hoc cum eligitur, vt arbiter. Sed & vt iudex ordinarius eligi potest: vt j.eo. episcopale. & ff.de iud.l.j.nec tamen illa electione statim iurisd.cōsequitur, sicut diximus ff.de iurisdi. omn.iud.si conuenerit. Aliquando
2 † etiam desideratur ex necessitate in quibusdā negotiis, quæ non omnino formam iudicij habēt, vt in præscriptione interrumpenda per libelli oblationē, & in alienatione rei ecclesiasticę: vt in auth.de alie.& emphy.§.per eos verò quæ à me.& §. ab illis.& C.de ann.excep.l.vt perfectiùs.& j.eo.si præsens.& potest hoc dici pertinere ad ius episcopi, quia aliquam iudicij ☞ siue controuersiæ vel litis formā obtinent. Prima verò ad audientiam veræ causæ spectāt. Ad solicitudinē verò eius multa spectāt, vt curā habeat de incarceratis, & de redēptione captiuorum, vt puniantur dānati, & similia: vt j.eo.l. addictos.& l. iudices dominicis.& l.christianos.in auth.de sanct.epis.§.pen. Sunt & alia ex iis, quæ in superiori tit.dicta sunt.& ex iis quæ j.in hoc ti.reperietis colligi possunt.

De hæreticis, & Manichæis, & Samaritanis. *Rubrica.*

1 ☞ *Hæreticus quis sit & vnde dicatur.*
2 *Hæretici qua pœna puniantur.*
3 *Hæreticorum quot sunt species.*
4 *Manichæi erant de perfidioribus hæreticis.*
5 *Hæretici omnes testari possunt in filios fideles.*
6 *Hæreticorum qui succedant in bonis.*
7 *Parentes hæretici filias, & neptes dotare coguntur.*
8 *Testimonia quæ denegata sint hæreticis.*
9 *Seruantes hæresim, deportantur: docentes, mortem patiuntur: discentes in decem libris puniuntur.*
10 *Hæretici nullo gaudent priuilegio.*

Dictum

ICTVM est suprà de ministris catholicæ
fidei:nũc audiamus de aduersariis eius, id est,
de hæreticis in genere,& specialiter de Mani
chæis,& Samaritanis:qui perfidiores hæreti-
ci sunt:& maiori & specialiori sunt pœna di-
gni:vt infrà dicemus: & similiter ponitur ru-
bric.infrà,de serui.& aqua.Sæpe enim posito genere,ponitur
species:& præmissa specie,supponitur genus: vt ff. ad legem
1 Aquil.si seruus seruum. §. inquit. † Videndũ ergò quis sit
a hæreticus [a]. & vnde dicatur. Et quidẽ hæreticus est, qui vel
leui argumento à iudicio & tramite catholicæ religionis dete
ctus fuerit deuiare:vt infrà eodem.l.ij. in fine. Vel qui non est
membrum sanctæ catholicæ ecclesiæ,vel qui est diuersarũ hæ
resum:vt in authent.de priuileg. do. §.igitur sacram. collatio.
viij.vel qui non credit secũdum quod prædicant sancta qua-
tuor concilia:vt infrà eodem.l.quicunq.& dicitur ab ercisco,
id est diuido.Inde iudic.famil.ercisc. id est hæreditatis diui
dendæ.Inde & eremita quasi diuisus ab aliis:& ita hæresis di-
2 citur diuisio, id est separatio à catholica fide. † Quæ sint
3 pœnæ hæreticorum. † Est sciendum quòd hæreticorum
quidam prædicant turpiora,& in maximo sunt errore vt Ma
nichæi,Samaritani,Borboritæ,Pagani, Montanistæ, & Ca-
stodegi,aliàs Castodochi,& Orphitę,quibus omnibus omnis
legitimus actus est interdictus:vt j.eod.quicunque. & l.quo-
niam multi.§. idcirco. & cum aliis hominibus nihil ex legi-
bus,vel moribus habent commune.hi nec inter viuos paciſci,
nec in vltima voluntate aliquid alicui relinquere possunt,etiã
b filiis:quia omnino tanquã crimine lesæ maiestatis tenentur [b]:
& ideo in bona eorum succedit fiscus, nisi filios habeant fi-
deles.licet Placent.etiam in filios fideles dixerit eos non posse
4 testari:lex tamen.j.eo.l.Manichæos.dicit contra. † Mani-
chæi autem de perfidioribus erant:vt j.eo. quicunque.& in
apostatis idem dicitur:vt j.de aposta.l.apostatarum.hi tamen
etiam inter se,nedum contra alios non testificantur: vt j. eod.
manichæos.& l.quicunq.& l.quoniam multi.& ad leg.Iul.j.
5 maiesta.l.pe. † Omnes ergo hæretici testari possunt in fi-
lios fideles,non infideles:si tamen posteà resipiscant, repetunt
partem suam sine fructibus,& sine administrationis ratione:
si autem filij omnes peruersi sunt perfidioribus hæreticis,suc-
6 cedit fiscus:vt dictum est. † Aliis verò hæreticis deceden-
tibus, vocantur cognati rectæ fidei ad successionem aliorum
hæreticorum,non dico Manichæorum, vel similium:eis autẽ
non inuentis, si ordinem clericorum eorum parentes habue-
rint,ecclesia intra annum admittitur:quo transacto,aut si non
fuerint parentes clerici,succedit fiscus:vt in authen.vt cum de
7 appel.cog.§.generale.& j.eod.cognouimus. † Item isti pa
rentes hæretici si filias, & neptes habent,necesse habent dota-
re,& dona propter nuptias,& pro liberis constituere:vt j. eo.
l.cognouimus.§.vlti. Inter se etiam vicissim testificantur, sed
& contra orthodoxos testificantur in contractibus, & in vlti-
8 mis voluntatibus. † Iudicialia autem testimonia,id est quę
fiunt super testimoniis,vel cõfessionibus expositis in iudicio,
denegata sunt hæreticis contra catholicos:vt j.eo.l. quicunq.
Quidam tamen dicunt in nouellis haberi quòd non licet hæ-
retico ferre testimonium contra orthodoxum: nisi vbi curia-
9 lis reuocatur ad curiam. † Accusari præterea de hæresi pos-
sunt,vt patiantur pœnam deportationis si seruant hæresim. Si
c autem doceant eam, mortem patiuntur [c]. Illi autem qui di-
scunt eam,damnantur in x.lib.auri. Si autem conueniunt in
templum,vel in sacrificium,damnantur ad mortem:vt j.eo.l.
10 quicunq.§.nemo huius liberos.j.de paganis.l.j. † Illud cer-
tum est,quòd cùm hæretici isti patiãtur pœnas,nullis gaudent pri
uilegiis:vt j.eo.curiales.& auf.item priuilegiũ dotis.Item nõ
capiunt ex alicuius vltima voluntate:vt j.eod.l.vlti.Item non
sunt creandi ministri ecclesiæ,nec alios possunt creare:vt j. eo.
l.omnes.& s.de epis.audiẽ.l.archigerontes. Item ad regimen
reipublic.creari non debent:vt j.de Iudæis.l.vlti. Item in ali-
quem locum conuenire non debent vt hæresim doceant:alio-
quin domini locorum consentientes eis,dominio locorum pri
uantur,& ecclesiæ assignantur.Si autẽ dominus fuerit igno-
rans,& eius actores scientes, fustigantur, si vilis conditionis
sint: alioquin damnantur in decem libras auri: vt infrà, eod.
quicunque.§.vniuersi.

a ADNOTATIO. ¶ Sit hæreticus.vide ad hoc Bart.in le.j.& in l. quoniam.hoc eo.ti.& in l.j.de sum.tri.d.Car.in cle.j.q.ij.eod.tit.& in cle. j. §. si de vsur. copiose per Oldr.in consi.ccix.& adde quòd omnes hæretici etiam si occulti fuerint,excõmunicati sunt.vt tenet not.idẽ do. Card. in cle.j.§. pe.e.ti.

b ¶ Maiestatis tenẽtur. De hæreticorum pœnis vide abunde per Specul. hoc eod.titu.& vide Bar.in l.cunctos populos.viij.colum.C.de sum.tri.& in l. si quis.C.de aposta.Bal.in marga.versi.crimen.ver.hæresis Ludo.ro. in singularibus suis versic.hæreticus.intellige tamen vt per Oldr. in consil. ccix. & per Car.in cle.j.§.si q.vlti.de vsur.

c ¶ Mortem patiuntur. Adde quòd hæreticorum memoria etiam post mortem damnari potest:vt tenet Bart.in l.si quis.C.de aposta. allegans gloss. & doct.in §.j.insti.de hære.quæ ab intest.deferuntur.

* ¶ Leui argumento. Is dicitur de hæresi suspectus, quando scilicet, contra eũ ex causa leui probatur.ar.l.ij.C de hær.Hereticus is est,qui se ab vnitate ecclesiæ separat.vij.q.j.denique Item qui fingit nouas sectas, vel ab alio iam confictas sequitur.xxiij.q.j.hæreticus.Item qui dubitat in fide,quæ in symbolo continetur,& ab ea deuiat.c. j.de hæret.C.de hæreti.l.ij Item qui iuramentum contemnit.ca. excommunicamus.j.§.si qui verò. extra.de hæretic. Item qui errat in expositione sacræ scripturæ, exponendo contra intellectũ spiritus sãcti xxiiij.q iij.hæc hæresis. Qui verò corrigi paratus est, nõ est hæreticus dicendus.c.hæc est.quãuis errasset in fide.xxiiij.q.j.hæc est fides Laicus autem hæreticus primò per ecclesiam condemnandus, posteà iudex secularis debet eũ punire de hæresi.c.ad abolendam.idque summo supplicio, secundum leges,extra.eod tit c.excommunicamus.ij.C.eod.quicũque. Qui discit ab hæretico,in decem libris auri puniendus est.d.l quicunque. hæreticorum fautores sint priuati ab omni actu legitimo.C.eod.l.Manichæos. Eorũ quoque scripta,postquã dannata sũt,recipi nõ debent: quamuis in eis aliqua vtilia inueniãtur.c.fraternitatis.extra e.tit. Infamatus præterea de hęresi,debet id minus purgari per iuramẽtũ:& si post purgationẽ canonicã reciderit in hæresim in seculari iudicio sine vlla audientia relinqui debet. d. c. ad abolendam.§.illos.in gl.

Ne sanctum baptisma iteretur. *Rubrica.*

1 ☞ *Baptizatus iterum baptizari non debet, & contra facientes qua pœna puniuntur.*
2 *Qua pœna muniatur Christianus non baptizatus, si baptizatur secundum morem hæreticorum.*

ICTVM est suprà de hæreticis, sed quia
species hæresis est rebaptizare baptizatũ,
ponit prohibendo ne sanctum baptisma ite
1 retur. † Et si quidem certum est aliquem
esse baptizatum semel,nõ debet iterum ba-
ptizari.alioquin vltimũ supplicium (quod
mortem interpretamur) imponitur rebaptizato, & rebapti-
zanti.cùm vterque eorum fecerit dolo:id est scientes esse pro-
hibitum:aliter enim non diceret lex crimen esse commissum:
vt j.eod.l.ij.& ff.de pœnis.vltimum.& j.ad legem Cornel.de
sica.l.j.Nec obst.quod dicitur.j.eod.l.j.rebaptizantem episco
pum sacerdotio priuari: nec enim excusatur à pœna mortis:
imo in hoc casu maiori esset pœna dignus quàm alius:cùm in
officio sibi deputato peccauerit, & ei plurimũ honoris delatũ
sit:vt suprà,de episco.& cleric.l. presbyteri.& ff de re milit.l.
iiij.§.in bello.licet aliàs dicatur nobilitati deferendũ: vt infrà,
de pœnis.l.decurionibus. nõ placet quòd dicamus l. primam
loqui cùm rebaptizaret quis per errorem. ponit enim de eo
quod apostolorum præcepta calcando non purificat, sed in-
ceſtat, & polluit licet ergo pœnitentia etiam millesima com-
mendetur:tamen secus est in baptismo,à quo originalia abo-
lentur peccata,& vnitatem significat Christi.& ecclesiæ.Si au
☞ tem non est certum aliquem esse baptizatum, semel baptiza-
ri potest. Nec enim potest dici iteratum, quòd ignoratur ad-
missum:vt in decret.de consecrat.distinct.j.§.ecclesiarum.
2 † Vbi autem aliquis non est baptizatus semel, sed Chri-
stianus tantum:& ita erat catechuminus,vel catechizatus, vel
initiatus ministeriis orthodoxorum, & posteà baptizatus se-
cundum morem hæreticorum, imponitur baptizanti, & re-
baptizato pœna exilij & decem libris auri: vt infrà eodem. l.
vltima.

De apostatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Apostatæ qui sint.*
2 *Apostata donec viuit semper accusari potest.*
3 *Apostatæ sunt alieni à testimoniis,nec capiunt ex testamento.*
4 *Apostatæ clerici de ciuitate expellantur.*

QVONIAM apostatæ plusquã hæretici sunt:
ideo ponit de apostatis. † Videamus ergo
1 qui sint apostatæ[a]. Et quidẽ sũt hi, qui nomine
a Christianitatis induti, sacrificia posteà fecerint
vel facienda mandauerint fidẽ polluendo quã
Deo dedicauerant, & per proditionẽ diuini ministerij, in pro
2 phana migrando. † Quæ pœnæ imponantur eis: & quidẽ
accusari possunt perpetuo per libellum, & sine libello, & viuẽ
te apostata nõ tollitur accusatio tempore; eo mortuo, tollitur
quinquennio: & inchoari potest post mortẽ: vt in crimine le-
sæ maiestatis: & confiscãtur eorum bona, nisi habeãt liberos,
vel cognatos, quibus deferantur: vt infrà eodem. l. j. & ij. & l.
3 apostatarum. † Item sunt alieni à testimonijs, nec capiunt
ex testamento: nec in statum pristinum reuertuntur, etiã acta
pœnitentia. Quod potest intelligi quantum ad vitãdam indi
gnationem Imperatoris, non quantum ad Deum, vel ecclesiã
quæ non claudit gremium suum redeuntibus: vt suprà de sũ
ma trini. l. vlti. & expellũtur de ciuitate, etiam si laici sint apo
statæ: nisi quia pœnæ visum fuerit esse maioris versari inter
homines, & hominum carere suffragijs: vt j. eo. hi qui sanctã.
4 † Si autem apostatæ sunt clerici: quia ipsi prædicatione in
gregem dominicum contagionem generarent, expelluntur
de ciuitate, sicut & oẽs hæretici: vt j. e. l. vlt. & s. de sũ. trini. l. ij.

a ADNOTATIO. ¶ Apostatæ. Ad huius capituli materiã, vide Bar-
to. in rub. C. de apost. Bal. in marga. ver. apostata quibus autem casibus apo
statæ non amittant eorum bona, vide per Bal. in l. fi. in versic. huius verò. C.
de episc & cleri. doc. in c. constitutus. de reg. iur. in vj.

Nemini licere signum saluatoris Christi humi, vel in silice, vel in marmore: aut sculpere, aut pingere. *Rubrica.*

QVONIAM signum nostræ redemptionis
ab hominibus est adorandum, & venerãdum,
1 † & si in manibus alicuius gesteẽ, ei debemus
cum deuotione assurgere: & si alicubi positũ
immineat, honorem debemus impẽdere, ideo
prohibet ne humi ponatur, vel in aliqua materia humi posita
sculpatur, aut depingatur, ne pedibus conculcetur: & qui po-
suerit, vel positum nõ leuauerit, grauissima pœna mulctabi-
tur: quã forte mortẽ interpretamur: vt j. e. l. j. ff. de pœn. l. vlti.

De Iudæis & cœlicolis. *Rubrica.*

1 ☞ *Iudæi in quibus tolerentur, & in quibus grauentur.*
2 *Cœlicolæ qui dicantur.*

DE HAERETICIS in genere dictũ est
s. modo ponit in specie. Vel sic. s. dictum est
de christianis qui plenissime diuinã religio-
nem colunt: nunc videamus de Iudæis qui
semiplene & ad literam deum reuerẽtur, &
1 colunt, & leuius errãt quã alij hæretici. † Vi
deamus ergo in quibus ipsi grauentur, in quibus tolerentur:
& certe ipsi, olim id est antequam crucifigerent dominum no
strum Iesum non grauabantur; imò priuilegijs gaudebant:
& populus peculiaris, vel specialis domini dicebantur:
sed postea perdiderũt priuilegia suo delicto: vt infra. c. iussio.
a Item pleraque communia[a]; nam non pemittitur legari vni-
uersitati Iudæorum: vt j. e. l. j. sed forte singuls Iudæis legabi-
tur: vt ff. de reb. dub. l. cum senatus. Item permittitur eis sy
nagogam habere religionis causa, & veterem fulcire, non no
uam fabricare: & in eam vetantur christiani irruere: vt j. eo. l.
vlt. & §. illud. & l. in synagoga. item permittitur eis contrahe
re matrimonium inter se, secundum iura nostra communia,
non secundum leges suas, sed non cum christianis: vt j. e. l. ne-
mo. & l. ne quis. Item permittuntur agere, & conueniri apud
iudices nostros, & ordinarios, non apud seniores eorum. per-
mittitur etiam eis arbitrum compromissarium eligere etiam
iudæum: vt j. e. Iudæi. & l. siquem. defertur etiã eis in die sab-
bati quod cultus sui reuerentiam seruãt, ne cõueniantur ab alijs:
& ita econtrario non permittuntur conuenire christianos: vt
j. e. die: Item permittuntur contrahere pro voluntate sua, sicut
☞ & christiani: quia iustum est vnicuique sua committi: vt j. eo.
nemo. Non permittitur christianis vt seuiant in eos: & si scele
ribus sint impliciti: nã idcirco iudiciorũ vigor, iurisque publici
tutela est in medio constituta, ne quis sibiipsi sumere valeat vl
tionem: vt j. e. nullus. & satis potest hic sumi contrarius intel-
lectus: licet Plac. contradixerit, vt deficiente vigore iudiciorũ
possit sibi quis dicere ius causa recuperandi nostrũ, vel nobis
debitum: non vt vltio in personam ipsam fiat vulnerando, vel
occidendo. ar. est. j. de decur. l. generali. & in autẽ. vt iudi. sine
quo. suffr. §. si quis autem. & j. quando licet sine iu. se vin. §. j.
ff. ad l. Aquil. itaque. & ff. ad le. Iul. de adul. marito. & ff. ad le.
Aquil. l. quemadmodum. & l. si quis. Sic & econtrario vetan-
tur iudæi seuire in christianos: & maxime in eos qui cum pri
mò iudæi erant, postea christianati sunt: alioquin cõburẽtur:
vt j. eo. l. ij. Item vetantur aliqua agere in contumeliã fidei
b nostræ[b]. Alioquin amittent licita, nisi ab illicitis se tempera-
uerint: vt j. eo. Iudæos. Grauantur in eo quod non eligũtur ad
dignitates: vt j. e. l. vlti. nec obstat quod legitur. ff. de decu. l. gene
raliter. §. vl. quia ibi iudaica superstitione laborabat: nõ tamẽ
erat iudæus, vel illius specialiter fuit indultum. Itẽ in alijs gra
uantur quæ numerauimus. s. communiter in personis hæreti
2 corum nisi in quibus. s. excepimus. † Cælicolæ auten dicũ
tur qui cælum quasi deum colunt, vel cæli planetas, scilicet so-
lem, vel lunã, vel stellas: & hi licet christiani sint: nisi tamen ad
☞ plenã venerationẽ christianã conuertãtur, cæterorum hære-
ticorum patiuntur pœnas. Certũ est enim quia quicquid à fi-
de christiana discrepat, legi christianæ cõtrarium est: vt j. e. cæ
licolarum. Nam & dominus dicit. Qui nõ est mecũ, aduersus
me est. Si aũt iudæi nõ fuerint christianati, nõ cogũt quidẽ fi-
dẽ nostrã suscipere: dñs enĩ spõtanea seruitia, nõ coacta ap-
probat. Paulũ tamẽ coegit, sed miracula nõ trahũtur in regulã.

a ADNOTATIO. ¶ De hoc est tex. in c. ij. de iudæis. qui allegat l. ci
uilem. & dicitur synagoga græce, congrægatio latine. quia in se congregãt
sed nos dicimus ecclesiam quod vocabulum græcum, dicitur latine voca-
tio, quod est honestius vocabulum quam synagoga. & sic congregatio quæ
conuenit etiam pecoribus.
b ¶ Fidei nostræ. Adde Bar. in j. consti. ff. in prin. vbi dicit quòd non licet iu-
dæo inuocare nomen domini nostri iesu Christi: nec crucẽ delere. not. in c.
gaudemus. de diuor. licet tamen sibi in puncto iuris tenere apothecam aper-
tam, & exercere artem diebus festis: vt tenet Frid. de senis in consu. incip. sta
tuto cauetur quicquid seruetur in practica.

Ne Christianum mancipium hæreticus, vel paganus, aut Iudæus possideat, vel circuncidat. *Rubrica.*

1 SICVT ex hac † rubrica patet nulli hæretico
vel iudæo, vel pagano permittitur possidere,
vel habere mãcipiũ christianũ: alioquin ad li
a bertatem peruenit mancipiũ christianũ[a] siue
erat christianum antequam possideretur ab
hæretico, siue cũ cœpit possideri ab hæretico
nõ erat christianum, sed postea christianatum est: vt s. de epi.
& cle. l. vlti. & j. eo. l. j. in fi. Item imponitur capitalis pœna
hæretico hoc ipso quòd habuit: vt infrà eodem. l. j. vel circun-
ciderit: vt ibidem dicitur. Si autem hæretici, vel iudæi, vel pa-
gani mancipium non christianum circunciderint, capitalem
patiuntur pœnã, propter circũcisionẽ nõ propter possessio-
nẽ solã: vt in l. prima istius ti. & ponitur pœna capitalis pro pœ
na exilij: vt suprà titu. l. prima. Iudæi.

a ADNOTATIO. ¶ Adde tamen quòd iudæus potest habere christia
num originarium, seu asscriptitium. vt in c. ij. de iudæis. & quis dicatur o-
riginarius, vel asscriptitius habetur in toto titul. j. de agri. & censi. lib. xj. &
per glo. in c. generalis. liiij. distin.

De sacrificiis paganorum, & templis. *Rubrica.*

1 ☞ *Pagani patiuntur pœnas maximorum hæreticorum.*
2 *Bona paganorum diripere christianis non est permissum: & contra facientes in duplum condemnantur.*

DICTVM est ĵ.de Iudæis:modo ponit de
a paganis, id est de sarracenis [a] qui deos innu
meros,deasq́;,imo dæmones colunt,& ado-
1 rãt:& adijcit de eorũ sacrificijs & tẽplis.† hi
autem pagani patiuntur pœnas hæreticorũ
maximorũ,vt diximus.s̃.de hæreticis. & ali
qua supponuntur in isto ti. quale est istud ne faciãt sacrificia,
vel inspecto iecore animalis,vel extis,id est interioribus,pro-
mittant vel diuinent aliquid futurum,præcepit eorum claudi
templa sub pœna mortis,& amissionis bonorum:vt infrà eo
dem.l.j.Si tamen aperiãtur delubra,id est templa, quia in eis
deluduntur à dæmonibus,animo venerantis,& adorantis :&
multomagis prohibentur infandis , id est nefandis simu-
lacris honores reddi, vel impios postes templorum redimiri
sertis,id est ornari coronis,vel prophanos ignes accendi aris,
id est altaribus,vel adoleri,id est cremari in eis thura.vel victi
mas cædi,vel pateris,id est ciphis vina libari,id est gustari.Sic
que prohibet sacrilegium reputari religionem:vt ĵ.e.l.nemo.
festos autem conuentus ciuium nõ prohibet:vt infrà eodem,
vt prophanos. Item omnia templa paganorũ applicantur rei
pub.vt Imperator ea cuicunque velit possit donare sicut fecit
Cæsar Phocas,beato Bonifacio,de templo quod vocatur Pã-
2 theon:vt ĵ.e.l.omnia.† Et licet pagani pessimi sint, non tamẽ
b permittitur Christianis eorũ bona diripere,vel auferre [b]: alio
quin pro tali rapina(quod est notandũ)in duplum cõdemnã-
tur;sicut & aliâs in casu:vt infrà, de seruis fugi.l.mancipia.

a ADNOTATIO. ℭ Sarracenis. Vnde autem dicti sint sarraceni ponit Host.in sum.de sarrac.in j. & in §.j. vbi dicit quòd dicuntur sarraceni à sarra vxore abrahæ à qua voluerũt nominari,potius quàm ab agar ancilla Abrahæ ex qua eorũ fuit origo.c.dixit sarra.xxxij. q.iiij. Hierony. Gigas.
b ℭ Auferre. Vide cumulatè istam materiam per Old.in consil.lxxxvij.& in consi.vlti.qui tenet partem affirmatiuam , maximè interueniente consensu domini papæ,vbi etiam addit quod etiam de ciuitate licite expelli possint.

De iis qui ad ecclesias confugiunt , vel ibi exclamant, & ne quis ab ecclesia extrahatur. *Rubrica.*

1 *Mouentes impetum, & tumultum in ecclesia,puniuntur ultimo supplicio.*
2 *Confugientium ad ecclesiam,qui recipi debeant ab ipsa.*
3 *Extrahens confugam de ecclesia qua pœna puniatur.*
4 *Exactio tributorum competenter in ecclesia fieri potest.*

QVONIAM inter cætera quæ ecclesia habet
priuilegia,hoc præcipuum habet,ne confugiẽ-
* tes ad eam alicuius temeraria abstrahantur*au
1 thoritate.Ideo de cõfugientibus ad eã, & excla
mantibus in ea,ponit.† De exclamãtibus autẽ
in ea hic breuiter noto,vt vltimum supplicium patiantur siue
tumultum mouerint,siue impetum in ecclesia committãt, vel
in ecclesia,id est in congregatione fideliũ,siue in qualibet par
te ciuitatis conuenticulam collecta multitudine colligãt cau
a sa seditionis faciendæ:vt ĵ. e.denuntiamus. † In confugien
tibus distingue,sint liberi,vel serui;si serui,vel coloni,vel ascri
ptitij,vel liberti,vel aliæ personæ de alicuius familia , sine ma-
gna mora restituuntur dominis suis vindicãtibus in eos, vbi
acriter deliquerunt:aut si non deliquerũt acriter,fiat remissio
ex humanitate,intercedente religioso œconomo,& sacramẽ
to præstito à domino,quod ob causam illam nõ lædat eos : vt
ĵ.e.l.præsenti.§.sane.& l.si seruus cuiusquam.& in aut.de san.
epis.§.si quis autem ad monasticã. & hoc si seruus confugerit
ad ecclesiã sine armis:alioquin continuo domino,vel ei à quo
recessit indicetur:nec ei copia abstrahẽdi denegetur.Et si ser-
uus resistat sineconflandi,id est accusãdi criminis, interfici po
test,vt ibidem continetur:& hoc si seruus confugerit ad eccle
siã propter delictũ suũ. Alioquin si propter seuitiam domini,
compellitur dominus vendere ipsum bonis conditionibus,id
est ne amplius reuertatur in potestatẽ domini : vt ff. de ijs qui
sui vel alie.iu.sũt.l.ij.nisi fortè seruimalẽt redire,& tũc restituũ
tur vt dictum est.Singulorũ enim confugientiũ causæ diligẽ-
ter ab œconomis sũt inquirendæ:vt ĵ.eodem.l.vlti.in fi.Si au-
a tem liberi [a] confugerint ad ecclesiã,aut hæretici,aut christiani
b vel Iudæi.Si hæretici,vel Iudæi [b],non debẽt in eã suscipi, nisi
demonstrati fuerint purgati per innocentiã vere,scilicet,non
per dissimulationem:volentes conuerti ad fidem : vt ĵ.eo.l.j.
vel si confugerint vt euitent creditores,non suscipiuntur,nisi
reddãt vniuersa debita:vt ibidem dicitur.Si autem liberi, &
christiani ad ecclesiam confugiunt,habent promissionem se-
curitatis à præside loci vsque ad.xxx.dies statum:& habet cõ-
fuga electionem,vt aut respondeat extra terminos ecclesiæ:
si tamen promissioni securitas renunciet,vel respondeat in ec
clesia cum debita reuerentia locorum,seruata ei ad plenũ pro
missione securitatis,in auten.de manda.prin.§.sed neque. Si
autem in ecclesia,vel extra ecclesiam non respondeant per se,
vel per procuratores,seruantur iura cõmunia:hoc est, vt ante
lit.contesta.mittatur actor in possessionem bonorum rei , &
etiam bona vendat:si tamen reus latitet , vel si lis sit contesta.
fertur definitiua sententia,& executioni mandabitur : primò
per mobilia,secundo per immobilia,tertiò per nomina : vt ĵ.
eo.l.præsenti.& de bo.autho.iudi.pos.l.pe.& ff.de re iudica.ã
3 diuo pio.§.j. † Si autem aliquis temeritate sua cõfugã ex-
traxerit de ecclesia,aut extrahere conatus fuerit,tanquam cri-
mine lesæ maiestatis commisso tenetur , & vltimum suppli-
cium patietur;vt ĵ.co.l.fideli.& l.vlt.in prin.nisi cõfuga sit ho
4 micida,vel adulter,vel raptor virginũ.† Tributorũ verò exa
ctionẽ,decẽter intra templa fieri conuenit;vt in auten.de mã.
prin.§.neque autem homicidis.

a ADNOTATIO. ℭ Confugiens ad ecclesiam si sit liber , & christianus,quam immunitatem habeat,vide text.in c.inter alia.extra.de immu. eccle.vbi dicitur quòd non potest violenter de illa extrahi,nec potest,de crimine damnari ad mortem,vel aliam pœnam corporalem.
b ℭ Vel Iudæi. Adde Bar.in l.j.C.hoc e.ti.Old.in cõsi.iiij.incip. An fugiẽs ad ecclesiam.canonistas in c.inter.de immu.eccles.qui idem tenent etiam in debito ciuili.
* ℭ Abstrahantur. Fallit in publico latrone,vel populatore nocturno agrorũ,neque in eo qui frequentia itinera insidijs obsidet aggressionis causa: & talem quilibet ab ecclesia extrahere & punire autoritate propria potest, sicut notauit Fulg.xvij.q.iiij. sicut antiquitas. & habetur C. quando liceat se sine iudice vindi.l.j. & Exodi xxj. Itẽ si commisit homicidium in ecclesia ipsa,vel aliquod maleficium,tunc non debet ab ecclesia defendi,cũ eam violauerit, arg. xxij. q. ij. de iure. & de vsur.quia frustra. Quid de Iudæo ad ecclesiam cõfugiente, an ab ea extrahi potest?& posse responsum est. De excõmunicato verò dubium est,qui cum sit extra ecclesiam numero & merito magis peccauit quàm Iudæus in eodem genere peccati:quia satius est viam veritatis non agnoscere,quàm post agnitionem retroire. Tu cogita. Ecclesiæ verò appelatione,locum sacrum contineri non inepte putat Martinus, idque per synedochen.

De iis qui in ecclesia manumittuntur. *Rubrica.*

1 *Manumissum in ecclesia manumisso in iudicio æquiparari.*
2 *Manumittendi forma.& 4*
3 *Manumissionis effectus.*

SECVNDVM quod ecclesia quæ pro ipso
loco consecrato ponitur:vt notaui.s̃.de sac.san.
eccl.habet priuilegium : ita in ea manumissus:
1 quia † in ecclesia corã episcopo,& sub aspectu
plebis manumissus,perinde habetur,ac si apud
iudicẽ manumissus esset.Nã istæ duæ species manumissionis
supponuntur vt pares in Instit.de libertinis.§.j. & quia in l.j.
huius ti.dicitur vt vice actorum &c.nõ ergo exigo plures epi
scopos interuenire,licet ita dicatur existentibus antistitibus:
a quia plurale resoluit in singulare a:vt actio neg.gest.ponitur
pro actione negotij gesti:& actio vi bonorum raptorum po
nitur pro actione vi boni rapti:vt de neg.gest.l.iij §. negotiũ.
2 & ff.vi bo.rap.l.ij.§.In hac actione.Exigo tamen † vt manu-
mittens suam priuatam scripturam de libertate danda ex-
ponat , in qua & sigillum suum debet supponere : vt sicut
apud iudicem de iis,quæ acta sunt apud eum fiunt acta, id est
scripturæ per tabellionẽ:ita & hoc faciat aliquis scripturam
suam propriam de eo,quod agit,id est,manumittit apud iudi
cẽ,vt ĵ.e.l.j.minor ergo.xx.ann.cognita causa, vt fieret , apud
iudicem:vt & ff.qui.ex cau.ma.non pos.§.eadẽ. manumittet
apud dominum episcopum cum prædicta vt dictum est solẽ-
nitate scripturæ,& præsentia plebis.Non dico vt Plac. ꝙ non
interueniant testes:quia homines de plebe testes sũt:nec dico

vt Pla. quòd p̄dicta manumissio sortiatur priuilegiū ad hoc vt teneat, facta corā episcopo (vt dictū est) sed olim aliàs non tenebat. Nec enī reperio, ꝙ oli aliàs nō tenebat, imò videtur reperiri cōtrariū ex eo quod dicitur ī.e.l.iā dudū &c. & Inst. de liberti.§.multis.& §.seruise.ruos aūt ita solere manumitti vel in transitu, vel apud prætorem, vel in ecclesia. In vno † au
3 tem sortiebatur prædicta manumissio priuilegiū in quo hodie non sortitur, vt per eam videatur conferri plena libertas: vt ī.eo.l.ij.quod hodie generale est in omni specie manumissionis: vt inst. de libe.§.vl.siue laicus, siue clericus manumittat inter viuos vel in vltima volūtate: licet in l.ij. hui⁹ ti. videaī id
4 cōcedere clericis tantū manumittētibus in testamēto: etiā † si ne iuris teste, vel interprete: quod intelligo pro eodē vt iuris testem, vel interpretem vocet tabellionem qui non est necessarius in testamenti confectione. sufficit enim priuata scriptura vt in l.j. huius ti. non dico quod non exigantur testes vt P. vel quòd publicato testamento competat libertas, etiā ante aditam hæreditatem: quia id esset contra regulam communem: vt ff. de contratab.l.filium. & de fideicom. l. eam. Quod ergo dicit in l.ij. ex die publicatæ voluntatis subaudi & aditæ hæreditatis, vt ita lex vna determinetur per alteram: vt ff. de leg. & senatuscon.l.non est. non corrigatur, nisi nominatim dicatur contrarium: vt ī.de app.l.præcipimus.in fi.& in autē.de administra.offi.§.vlti.

a ADNOTATIO. ¶ Singulare. Vide ad hoc Paul.de cast. in consilio ccxxx.d. Alex. in consi.ij. in iiij. vol.& in l.eum qui.de verb.obli.

De legibus & constitutionibus principum & edictis. *Rubrica.*

1 *Lex quandoque strictè, quandoque largè accipitur.*
2 *Constitutio & edictum principis, latè lex dici possunt.*
3 *Constitutio principis, ab edicto principis, qualiter differat.*
4 *Edictum principis quid sit.*
5 *Lex qualiter fiat.*
6 *Lex condi potest à præfecto prætorio.*
7 *Lex condi potest ab iis quibus Imperator mandat.*
8 *Lex condi potest à populo Romano.*
9 *Lex condi potest à senatu.*
10 *Lex debet esse clara.*
11 *Lex generalis esse dicitur, ex quo in corpore iuris continetur.*
12 *Qui legem interpretentur.*
13 *Interpretatio consuetudinis, an sit redigenda in scriptis.*
14 *Doctoris interpretatio de lege facta non est necessaria, nec in scriptis redigenda.*
15 *Quando recurratur ad habentes authoritatem interpretandi legem.*
16 *Interpretatio contra eum cuius fauore aliquid constitutum est, fieri non debet.*
17 *Leges obseruare omnes tenentur.*
18 *Pœna non obseruantium leges quæ sit.*
19 *Legis verba an offendere liceat.*

SVPRA de diuinis sacris dictum est: Nūc de humanis sacris ponit. Nam leges sacræ
a sunt[a]: vt ī.eo.l.leges sacratissimæ. Vel sic.s. de ministris sacrarū: rerū hic de ministris sacrarū legū, i.cōditoribus & obseruatoribus earū. Videamus ergo qd sit lex. Item quid
1 constitutio principis, & edictū. † Lex autē ponitur quādoq; strictè, quandoque largè. Strictè, vt cùm ponitur pro statuto populi Romani: & hoc est, qd dicitur: lex est quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante veluti consule, constituebat, id est aliquo, qui erat de senatorio magistratu, veluti consule. Plures autem erant in senatorio magistratu: vt ff. de sena.l.vlt.§.vlt. nec exigebatur vt omnes interrogarent populum, sed vnus voluntate omnium. Cōsul enim, qui senator erat, consulebat populum, an ei placeret ita statui: & populus respondebat: Ita: & quantum ad sententiam, licet alia sint verba, eadem est illa definitio qua dicitur, lex est cōmune præceptum virorum prudentium, consultū delictorum, quæ spōte, vel ignorantia fiunt, vel cōtrahuntur: coercitio cōis reipu. sponsio: vt ff. de legi.& senatusc.l.j. Quandoque ponitur largè pro omni rationabili statuto: vnde & dicitur, lex est sanctio sancta, iubens honesta, prohibens contraria. Et ita est regula iustorum & iniustorum, vt dicitur in translatione Græ
2 ca: vt ff.e.l.ij. † Constitutione verò principis, & edictum, legis partes sunt vt lex largo modo intelligatur: & ita large po
3 situm esse in rubrica dici potest. † Differt etiam constitutio principis, ab edicto principis: quia cōstitutio principis potest esse generalis & specialis: vt ff. de constitu.princip.le.j.§. hæc
4 sunt.& §.plane. † Edictum verò principis, est ius generale statutum: vt ī.eo.l.iij. Nec incompetenter species post genus supponitur: vt diximus.s.de hære.& ma. A quo debent cōdi: & quidem ab Imperatore cum concilio procerum sacri palatij: & cœtu honestissimo senatorum, qui erant centum numero: & dicuntur patres conscripti, patres vel ætate, vel similitudine curæ: vt ait Salustius: & cōscripti, quia Imperator eorū
5 nomina habebat scripta in diademate capitis sui. † Delegatur autem lex primò alicui dictanda, & dictata recensetur, id est iterum interpretatur an sit æquum ita censeri; & si tādem consentiant omnes, recitabitur in sacro palatio, vel cōsistorio vt confirmetur per principem, & per populos iussu principis diuulgetur, & valeat post duos menses à tempore insinuationis: vt ī.e.l.humanum.& in auť. vt factæ nouæ cōst. post duos
6 mēses post insinuationē eorū valeant. col. v. † Item potest condi à præfecto prætorio si nō sit cōtraria legibus principis:
7 vt ī.de offi.præfe.præto.l.formā. † Item ab ijs, quibus mādat Imperator: vt in prologo Instit. §. cùmque hæc deo propitio &c. & hoc est etiam quod dicitur: omnia merito nostra faciamus, quia ex nobis omnis ei impartietur authoritas: vt
8 C.de veteri iure.enu.l.j.§.cumq; materia.& §.sed neq;. † A populo autem Romano forte, & hodie potest cōdi lex, vt ex prædicta definitione legis patet, licet dicatur potestas translata in principē: vt ī.de vete.iur.en.l.j.§.hoc etiā. Dicitur enim translata, id est concessa, non quòd populus omnino à se abdicauerit eā. sic & ponitur. ff. de offi.eius cui manda. est iurisdi. l.j.§.qui mandatam. Nam & olim transtulerat, sed tamen postea reuocauit: vt dicitur. ff. de ori.iuris.l.ij.§. exactis. & §.qd
9 ad magistratus. & §.cùm placuisset. † Item à senatu condi potest: vt ff.e.l.nō ambigitur. nec obstat quod dicitur soli principi licet legē cōdere. ī.eo.l.vlt. quia & senatus, & præfectus,
10 & iurisconsulti condunt ex principis authoritate. † Qualiter condi debet lex: & quidem clarè & apertè, certè & indubitanter. Nam nihil adeo proprium est legislatoris vt claritas: vt s.de nouo C.fac. vt in auť. de testamentis imperfectis.§.nos igitur, &c.cum deliberatione illa de qua dixi. s.cum tractarē à quo debeat condi. loquor autem de legibus generalibus, nō de specialibus, vel de priuilegijs: quæ tm̄ purpurea scriptione legūtur. de quibus specialis est rubrica. ī.de diuersis rescri-
11 ptis per totum & maxime in l. vlti. & penul. † Sciam autem legem generalem esse hoc ipso, ꝙ continetur in corpore iuris, nisi in casu: vt ff. de decur.l.neque. si autem nō clauditur corpore iuris, non est generalis nisi Imperator cognitionaliter de causa cognouerit, & inter partes definitiue pronunciauerit: vt ī.e.l.vlt. Vel nisi mittat legē ad senatusc. vel nisi vocet eam edictum (vt sæpe dicitur hac edictali lege) vel nisi iubeat eam diuulgari per omnes populos, vel in similibus cau-
12 sis idē statui, vel nisi vocet eā generalem. ī.eo.l.ij.& iij. † Itē quādo ferenda est: & quidem quando preces Imperatori porriguntur, vel cum sua sponte mouetur: vt ī.eo.l.iij. ibi siue nobis, &c. Item cum non est per l. definitum. vt ī.eo.l. cū de no-
b uo. Quis interpretatur leges: & quidē hi omnes, qui cōdūt[b]: de quibus dictum est. Item consuetudo interpretatur legem: vt ff.e.l.si de interpretatione.& l.minimè. Sed & magister interpretatur leges: vt ī.de professo. qui in Cōstantinopolitana ciuitate.l.j. sed illa interpretatio nō est necessaria: nā nemo est addictus iurare in verba magistri, sed & iudex legē interpretatur ex causa: vt ff.e.l. neque leges. & hoc siue dubitetur de verbis legis. & qualiter sit intelligenda, vt dictum est: siue dubitetur de casu qui non est comprehensus lege: vt ff. e. l. non possunt. Nec contrarium est his quod dicitur. ī.e.l.j. soli principi licere, & inspicere interpositam, id est interponendam interpretationem inter ius, scilicet strictum & æquitatem: quæ
c latiùs patent. Nam ei soli licet, vt interpretatio[c] sit generalis.
13 & necessaria, & est in scriptis redigenda. † Consuetudinis autem interpretatio licet generalis sit, & necessaria, nō tamē

necessaria;nec in scriptis ex necessitate redigenda,sed ex vo=
luntate & vtilitate ad conseruationem memoriæ quisque in
15 scriptis redigere potest:vt infrà de profess. † Quando au=
tem recurratur ad interpretationem alicuius prædictorum,
bene est,vt videamus.Et sciendum est;quia in iudicio quan=
doque contingit dubitatio super aliquo nouo negotio:quan
doque super lege aliqua. Si super negotio dominus Impera
e tor consulendus [e] est,si tamen præsens sit,& eius copia sit: vt
infrà.eod.humanum.& de vete.iur.enu.l.ij.§. sed quia diui=
næ.& ff.de fideicō.li.l.itaq;.& arg.j.de Iudæis.l.penul.ibi,ne
f compellatur &c.Si autem [f] non sit eius copia,procedendum
est de similibus ad similia:vt ff.eo.l.nō possunt. Si verò super
lege si quidē ex consuetudine certo modo est intellecta, eius
intellectui stabitur:vt ff.eo.l. minimè.& l. ꝙ si de interpreta=
tione. Quòd si de cōsuetudine non est certificata,recurritur
(vt dictum est)ad principem,si sit eius copia:vt j.eo. cùm de
nouo.& l.leges sacratissimæ.§.si quid.& ff. eod.l. & ideo de
his. Alioquin interpretabor in benigniorem partē: vt ff. eo.
16 benignius.& l.in ambigua. † Item non est facienda inter=
g pretatio contra eum cuius fauore aliquid statutum est [g]:vt j.
eo.l.quod fauore.& ff.eod.l.nulla. Vel si dubito,quæ sit beni
gnior pars, stabo significationi verborum:vt ff.de condit. &
demonst.l. Publius. §.j. quanquam videatur prius standum
significationi verborum:vt ff.de lega.iij.non aliter. sed secus
est:vt dictum est. Vltimò procedam de similibus ad similia,
vt dictum est. Si quis autem velit copiosissimè de inter=
pretatione tractare : repetat ea quæ diximus suprà in mate=
17 ria Codicis. † Quis debeat obseruare leges,& quidē ob=
seruādæ sunt ab omnibus:hominibus vt vniuersi præscripto
earū manifestius cognito,vel inhibita declinent,vel permissa
☞ sectentur:vt j.eo.l.leges sacratissimę. Nā(vt Apostolus ait.)
Omnis anima sit subdita principi,tanquā præcellenti,& du=
h cibus à Deo missis.& idem dicit beatus Aug. [h] in illo, scili=
cet c.quo iure defendis villas:& Vrbanus in illo c.cùm ad ve
rum ventum est.Imperator tamen vnus successori suo impe
rare nō potest,sed suadere vt leges seruet, & suasiōis causam
proponere:vt quia de lege,s.regia pendet authoritas princi=
palis:quia per eam populus transtulit omne imperiū in prin
cipem:meritò & ipse hoc retribuat legi,vt seruet eam. Adii=
cit etiam Imperator commendationem obseruationis: quia
ipsa obseruatio est de virtute animi. Imperium autem habe=
i re est de fortuna. [i] Nam

Si fortuna volet, fies de Rhetore consul:
Si volet hæc eadem, fies de consule Rhetor.

Item supponit exemplū cùm dicit;oraculo pręsentis edicti
quod nobis sincere non patimur iudicamus:vt j.eod.digna.
18 &.ff.de arbitris.l.nam magistratus. † Quæ sit pœna non
obseruantiū leges? & quidē singulariter omnes enumerare
impossibile est,cū per totum corpus iuris leges sint diffusæ:
sed in hoc ti.numerantur generales pœnæ statutæ in iis,quæ
suum habent vigorē de iure:vt j.eo.l.non dubiū.& ideo non
potest fieri oppositio de maleficiis:quia non sumunt effectū
de iure,vt pacta,vel sententiæ,vel testamenta.Nec potest op
poni de eo quod fieri non debet:factum tamen non infringi
tur:quia illud non prohibitum , sed potius nō admissum di=
citur,vel secundū eos præter legē est,non contra legē : vt di=
ximus de stipulatione:quando stipulatus sum alteri sub pœ=
na. Item nō potest opponi de iis quæ cōfirmantur postea:vt
j.de nup.l. & si contra & j.de contractibus iudicū:quia non
sunt prohibita confirmari,sed inchoari, vt ita dixerim. Item
non potest opponi de iis quæ inutilia sunt per exceptionem:
vt mulieris intercessio , mutui datio contra Macedonianum
stipulatio inita per metum,vel dolū:quia perinde habentur,
ac si ipso iure inutilia essent:vt ff.de reg.iur.vel nihil est.alias
nihil interest. Item opponitur de venditione liberi homi=
nis,quæ tenet inter ignorantes:vt ff de contrahē.emp.l.& li=
beri.sed certè:vt ait Hyr.hic est prohibitū : in quo delinquit
vterq;,vel dicas ꝙ nec valet venditio in præiudiciū rei vendi
tæ,licet valeat quantū ad præiudiciū illius qui vendit. Super
eo autem quod dicitur,ex eo opponitur : quia ex inutili con
tractu transfertur dominium. Item quia in pari causa, fa=
cta traditione potior est conditio possidentis:vt ff. de dolo.l.
& eleganter.j.rñ.& j.de cō.li.ob tur.cau.l.ij.sed certè qui ha=
bet actionē rem habere videtur:vt ff.de reg.iu.l.qui actionē.
in secundo responso.quia repetit fis.vt ff.de iure fis.l.Lucius.
Item opponitur quia fœneratore mutuante filiofa. domi=
nium transit in filiū,sed hoc est ideo:quia creditor deliquit in
dando:filius verò nō deliquit in accipiendo.Super eo autem
quod dicitur:ob id,opponitur quod est j.de prędiis minorū.
l.& fi is. Respondent quidā,ꝙ alienatio prædiorū minorum
nō est prohibita perpetuò : quia quandoq; conceditur : puta
ob æs alienum. hic autem loquitur in perpetuo prohibitis,
sed certè si in prohibitis tantū perpetuo locū habet lex ista:
in paucissimis casibus haberet locū lex ista , quæ ponitur vt
generalis.vix enim est aliquid generale , quod non patiatur
exceptionē:vt ff.de reg.iu.l.omnis definitio. Dic ergo prohi
bitum esse res minorū alienari , & ne quid fiat in præiudiciū
eorum:non aūt pręiudicatur minori,licet tutor sit obligatus,
vel eius res.Similiter opponitur, & respondetur de eo quòd
leg.in ff.de arbitr.si pupillus. Vel si velit quis euitare omnes
istas oppositiones,dicat l. istā non dubiū. habere locū tantū
in eo casu,quādo lex simpliciter prohibet,nec vltrà progredi
k tur:vt s.de sac.san.ecc.l.nemo. [k] Si aūt progrediat vltrà, vel
prohibita fieri non infringendo,vel prohibita postea confir=
mando,vel cassando per exceptionē,seruabitur illa specialis
cassatio,& speciale statutū in prohibito non hoc generale:vt
ff.de ver.obl.l.doli clausula.& ex quib.cau.ma.l.sed & si per
prætorē,§.deinde.& dicit:& de pœnis.l.sanctio. Nec ob=
stat quod dicitur j.ea.l.tantum etiam prohibuisset & c. quasi
innuat,vt locū habeat,siue tantū prohibeat,siue vltra proce=
dat:quia huiusmodi verbū etiam nō denotat semper idem in
cōtrario casu:vt & notari potest ff.de ver.ob.l.quodcunq;. §.
19 si ita. † An aūt liceat verba legis tantū offendere qualiter.
& hic P.negauit licere.arg.eius quod dicitur ff. qui & a qui.
manumis.l.prospexit.& de testa.mili.l. quod constitutū. sed
ibi erant verba , & sententia: & ideo eā non licet offendere.
Sed si sola sint verba, cōtrà est:vt ff.de iure patr.l. adigere.§.
quāuis.& ff.qui petāt tu.l.credendū. & pro hoc est illud ge=
l nerale sensum [l],nō verba spectari.arg.de adi.leg.l.si quis.§.
☞ cōditio,& hic de legibus legū. Aliæ aūt rubricæ tractant de
legibus casuū,vel negotiorū. cuiuslibet tamē legis virtus est
imperare,vetare,permittere,& punire;vt ff.eo.l,legis virtus,

a ADNOTATIO. ¶ Sacræ sunt. Adde Bal.in tracta.schisma.in prin. vbi tenet quòd leges & canones processerunt forte diuino. Ad materiam autem totius capituli vide Bar.& doct.in rub.& in l.fi.hoc eo.ti.& in l.nō ābigitur.ff.de legi.initi.§.sed quod prin.& ibi Ang.& doct.de iure nat.do. Barth. Soci. in consi.cclxxxviij.incipien. circa primam quæst. versicu.ij. quæro.char.cclxvj.

b ¶ Qui condunt. Adde Bar.in l.fi.hoc eo,titu. Bal.in l.cum antiquioribus. col.vj.C.de iur.deliberan.doc.post Bar.in l.omnes populi.ff.de iusti.& iur. d. Bartho.cepo.cumulate in rubri.ff.de ver.sig. Andre.sicu.in consi scripsit ecclesiasticus,quod est post consi.d.Alexand.xiij.in iiij.vol.

c ¶ Adde quotuplex sit interpretatio glo.no.in c.j.de postula.præla.cōsil.in verbo interpretur.

d ¶ Interpretatio. Adde Decium in c.j.de consti.in prima lectu. colum.xj. vbi refert Inn.in c.cùm speciali.de app.qui dicit quòd iudex respectu causæ leges,& canones. coram eo vertentis potestatem habet interpretandi Hiero.Gigas.

e ¶ Consulendus. Adde tamen, quòd hoc quòd iudex in casu dubio ad principem recurrere debeat : vt in c.inter alia de senten. excom c. intimasti.de appel. extra. & in c.per venerabilem. qui filij . sint legiti. necesse est quod a seipso resolui non possit . nam si ipse difficultatem occurrentem posset resoluere, principem adire non deberet . ita notanter voluit Decius in ca.j.in prima lec.in xj.col. in versic.quinta conclusio. extra de constitu. Hieronymus Gigas.

f ¶ Adde quòd etiam non est facienda interpretatio in fauorē alicuius, quādo aliquid est statutum in eius odium : vt probat text.in c.intelleximus.de iud. secundum modernos ibi.& ibi vide multa ad hoc.

g ¶ Statutum est. Adde Pau.de ca.in l.beneficium.& ibi pulchrè do. Ias.de may.ff.de cōsti.prin.Bal.in l.nec auus.C.de emanci.lib.& ibi oēs scribētes

h ¶ Beàtus Ang.viij.dist.in decretis.xcij.dist.

i ¶ De fortuna. Vel potiùs nutu Dei:vt est tex.& docto.in l.bene a Zenone in fi C.de quadr.præs.rip. Bal.in l.j.de sum.trini.doct in cap.nouit de.iudi

k ¶ Adde quòd duplex est pœna non obseruantis leges:vna intrinseca,scilicet,actus, annullatio:quæ est pœna.vt in l.non dubium.Alia est pœna extrinseca, scilicet quæ est expressa in l.hodie.ff.de pœnis.& quando non est expressa intelligitur , quòd sit arbitraria l.j.§.expilatores.ff.de effractio.& expilatoribus.

l ¶ Sensum. Adde materiam.Bar.in l.ita vulneratus.§.itē not.ff ad.l.Aqui

Pau.de

Pau. de ca. in cōsi. cxij. inci. super primo dubio in primo volu. & facit quod volult. d. alex. in consi. v. in. iiij. volu.

De mandatis principum. *Rubrica.*

1 *Mandatum quod sit.*
2 *Mandatum habere quis non præsumitur, nisi literas ostendat.*

SUPRA de constitutionibus in genere di-
1 ctum est: nunc autem ponit in specie. † Est
a enim mandatum[a], non quælibet constitutio,
sed ea dūtaxat qua præcepit Imperator qua-
liter is, qui eligitur magistratus, laudabiliter
gubernare prouinciā possit. & idem dicitur
b sanctio[b]: vt in auth. de man. prin. in prin. ti. & per totā illam
docetur magistratus qualiter se debeat habere: vt etiā ex rub.
datur intelligi: & ideo mirum est q̃ P. ait mādata non esse cō
stitutiones, sed vicem habere constitutionis. argu. eius quod
dicitur in ff. de colleg. illic. l. iij. & ff. de incest. nup. qui contra.
ibi enim post mandata enumerat cōstitutiones: vnde videtur
vnum aliud non esse. Sed certè constitutio est genus, manda-
2 tum species: vt dictum est. † Supponitur esse hic generale
circa mandata omnia, fiant, vel nō fiant gratia administratio-
nis gerendæ vt non credatur aliquis ea habere, nisi sacras lite
ras principis ostendat, vt ita plus credatur literis, quam testi-
bus solis. simile est s. de episc. & cle. l. si qua. §. vlt. quod est cō-
tra regulam generalem. j. de fide instr. l. in exercendis. In pro
curatore autem, qui agit nomine meo, non exquiritur, quòd
habeat literas, vel nō, sed qualitercunq; probet se habere mā-
datum, vel caueat rem ratam dominum habiturum admitte-
tur: vt j. de procura. l. j.

a ADDITIO. ¶ Mandatum. Alias mandatum, ad differentiā constitutionis quæ generalis est dicitur quòd consistit in doctrina, & moribus. ad quod vide Decium in rubrica de consti. extra in viii. col. in versi. v. dicitur mandatum. Hieronymus Gigas.

b ADDITIO. ¶ Sanctio. Adde quod sanctio propriè est quid diuersum à mandato: nam sanctio propriè dicitur mandatum cum pœna. text. est expressus ad hoc in §. sanctæ. instit. de rerum diui. verum est quòd quando que hoc verbum sanctio, accipitur largè pro qualibet lege imperiali: vt est glo. in d. §. sanctæ.

De senatusconsultis. *Rubrica.*

2 *Senatus principi par est.*
3 *Imperator confirmat senatusconsulta.*

1 DICTUM † est supra, de legibus, quæ popu
lo eiusq; interuentu fiebant: sed quia aucto po
pulo in immensum difficilè cœpit posse cōue
nire ad legem condendam: ideo elegit popu-
lus centum senatores, vt ipsi vice populi consu
lerentur: & quicquid statuerent, lex esset: vt Instit. de iure na.
§. senatusconsultum. & ita factum est senatuscōsultum Vel-
2 leianum, Macedonianum, & alia multa. † Et parificatur Se-
natus principi: vtpote cùm habeatur vice populi & ante Im-
peratorem per populum: & post Imperatorem fuit per prin
cipem constitutus senatus: vt ff. de origine iuris. l. secunda.
nec appellatur à senatu, sicut nec à principe. Item permit-
tere, vel prohibere potest aquam duci ex flumine nauigabi-
li, vel non nauigabili: vt ff. à quibus appella. non lic. l. j. &
ff. de flumin. l. quo minus. Senatori autem vni non dantur
hęc priuilegia, licet gaudeat aliis multis: vt notaui in summa
3 ff. de senatorib. † Quamuis autem senatusconsulta per se
valeant: vt dictum est: tamen Imperator ad maiorem eorum
authoritatem ea confirmat, & impetranti priuilegium cōtra
ipsa tanquam de crimine ambitus imponitur pœna, scilicet
tertiæ partis bonorum & infamiæ: vt j. eod. l. j.

De veteri iure enucleando, & authoritate iuris prudentium quæ in Digestis referuntur. *Rubrica.*

1 *Ius uetus quare dicatur.*
2 *Ius enucleari, quare dicatur.*
3 *Pauca aptè dicere satius, quàm multa uana.*
4 *Memoriam omnium habere diuinitatis potius, quàm humanitatis est.*
5 *Digestorum liber, quare dicatur Digestorum, seu Pandectarum.*
6 *Numerus septenarius est perfectus.*
7 *Alij numeri non sunt sic perfecti. & vide nu. 8.*
9 *Authoritas iuris prudentium est æqualis.*

EXPOSITAE sunt suprà duæ partes le-
gis, scilicet, constitutio, & senatusconsultum:
videamus de plebiscitis, & prętorum edictis,
& ita de veteri iure enucleando. & quia in cō-
positione veteris iuris, quidam maiorem, qui-
dam minorem scientiam habuerunt, de authoritate eorum
ponit. Videndum ergo quare dicatur vetus, & quare enu
1 cleandum, & quomodo fuerit enucleandum. † Vetus[a]
a autem dicitur: quia ab vrbe Roma condita, & à Romuleis
temporibus, vsq; ad tempora Iustiniani ferè per mille qua-
dringentos annos confusè statutum obtinuit: vt infrà eod. l.
prima. §. primo. ibi, reperimus autem &c. §. cumq; hæc ma-
2 teria. & l. secunda, primo responso. † Enucleandum au-
tem dicitur sicut in nuce. primò, quod est amarum inueni-
tur: ita & in illo veteri iure erant tot multitudines, quòd ne-
mo eas habere, vel legere poterat. Item sicut in nucleo testa
dura inuenitur. ita ibi duræ & iniquæ erant sententiæ. Item
sicut nucleus quadam inutili pellicula tenetur, & latet: ita &
in illa multitudine tanta, quæ extendebatur penè in duo mi-
lia librorum, & plus quàm tricies centena milia versuum, id
est paragraphorum, vel responsorum: vt infrà eodem, l. ij. §.
sed & si quid. Iniungit autem quibusdam disertissimis vi-
ris, cum summa prouidentia, hanc enucleationem sublata su
perfluitate antiqua, & necessariis, et vtilibus collectis, prout
3 melius fieri potest. † Nam melius est pauca idoneè effun-
dere, quàm multis inutilibus prægrauari: vt infrà eodem, l. ij.
§. sed & si quid. Et libros ad ius Romanorum pertinentes
eis assignat pro materia, vt ex ea pulcherrimum opus ex-
truatur, & quasi proprium, & sacratissimum templum iusti-
tiæ consecretur, vt in quinquaginta libros, & certos titulos
digeratur, & nulla ἀντινομία, id est, contrarietate ibidem inuen-
4 ta: nec similitudine prout possibile est. † Nam omnium
habere memoriam, & in nullo penitus peccare, potius est
diuinitatis, quàm humanitatis: vt infrà eodem, leg. secun-
da. §. si quid. nisi fortè propter diuisionem, vel propter re-
pletionem, vel propter pleniorem indaginem hoc contin-
gat. & hoc tamen perrarò: ne ex continuatione huius lapsus
oriatur in tali opere spinosum. Item per consequentiam lite-
rarum, non per signorum captiones, & per compendiosa
ænigmata, vel numerorum signa, quæ multas per se, et suum
vitium ἀντινομίας induxerunt (etiā si numerus librorū significa
tur) aut aliud quidpiā, Codicē, & quinquaginta libros com-
poni præcepit, & cōscriptori imponit pœnam falsi, & in du-
plum eum domino condēnat, cui ignoranti vendidit, vel scri
psit librum per signa: vt infrà eodem, l. prima. §. iubemus igi
tur. & §. cùmque. & nulla itaque. & §. sed & similitudinem.
5 & §. penultimo. & l. secunda. §. penultimo. † Digestorum
autem, seu pandectarum dicitur liber: quia omnes disputa-
tiones, & decisiones in se habet legitimas. & quod vndique
fuerit collectum, in suo sinu recepit centum quinquagin-
ta penè milia versuum totum opus perficiens: & in septem
partes quinquaginta libros digessit Imperator, non per-
peram, neque sine ratione, sed in numerorum naturam,
& artem respiciens: vt infrà eodem, lege secunda. §. quod
cœlesti. versiculo, noménque libris, naturam numerorum
6 vocat perfectionem. † Septenarius[b] autem numerus
b perfectus est, eo quod suis partibus perfectis perficitur.
Et sunt eius partes duæ: prima vnitas, quæ dicitur perfe-
cta ad similitudinem Dei, & illius primordialis materiæ,
& quia principium est omnis numeri. Sic enim ait Boe-
thius. Vnitas, est omnis numerus, & altera pars, scilicet,
senarius numerus, qui dicitur perfectus, eo quòd suis parti-
bus perfectis perficitur: & sunt eius partes tres, scilicet, me-
dietas, id est, tria. Item tertia, hoc est duo. ecce quinque.
Item

Item vnitas. ecce ſex. quæ vt probauimus perfecta eſt.
7 † Alij verò numeri non ſic ſunt perfecti, quia aut ſunt dimi-
nuti, aut ſuperabundantes: vt octonarius, duodenarius. Nec
enim partes octonarij ipſum perficiũt: & ſunt hęc, ſcilicet me-
dietas, hoc eſt quatuor. Itẽ binarius, hoc eſt duo. Itẽ vnitas. Ec-
ce ſeptima. Et ita non cõpletur. Ternarius enim nõ poteſt dici
pars octonarij, quia multiplicatus in aliquẽ numerum, nõ con
ſtituit octo. Illæ enim totũ partes dicũtur, quæ in aliquẽ nume
8 rum multiplicatæ ipſum perficiũt. † Duodenarius verò di-
citur ſuperabũdans, quia eius partes ipſum excedunt. Et ſunt
eius partes hæ, ſcilicet medietas, & tertia, & quarta, & ita ſunt,
tredecim. Vel dicitur ſeptenarius, quia ex dignioribus
cõſtat partibus, vel numerus, id eſt ex tribus, qui ternarius cæ-
teris eſt dignior propter ſummæ trinitatis ſimilitudinẽ. Itẽ ex
☞ quatuor, qui eſt dignior numerus. Quatuor enim ſunt elemẽ-
ta: ex quibus conſtat omnia corpora, & quatuor partes mũdi.
Vel ſeptenarius dicitur perfectus, quia ſeptẽ ſunt virtutes,
ſeptem liberales artes, ſeptem beatitudines, ſeptẽ dies, ſeptem
vitia, ſeptem candelabra, ſeptem climata, ſeptem planetæ, ſe-
9 ptem circunſtantiæ. † De authoritate autem iuris pruden-
tium hîc eſt ſciendum, quòd omnes æquali dignitate pollent.
c In primis quia quæ dicuntur [c] ab eis quaſi à diuino ore prin-
cipis videtur eſſe profuſa: omnia enim meritò noſtra facimus
(dicit Imperator) quia ex nobis eis omnis impartietur authori
tas. ſecundo quia & ſi vnus inſtructior eſt in quodã, vel in qui
buſdã alio, alius tamen in aliis poteſt eſſe inſtructior, & ſapien
☞ tior: Nec enim omnes in omnia, ſed certi per certa meliores, &
deteriores inueniuntur: vt j. eod. l. j. circa princip. Item poteſt
eſſe quia vnus in inuenienda materia vel tractatu aliquo prę-
ſtantioris fuit ingenij, ſed alius in proſequendo, & diſtinguen
do eſt perſpicacior. Nam qui ſubtiliter factum emendat, lau-
dabilior eſt eo qui prius inuenit: vt j. eod. l. j. §. omnibus.
10 † Sed illud quæritur, quare prima & ſecunda conſtitutio,
& ipſa rubrica non ſunt poſita in Digeſtis in quibus cõtinen-
tur vetera iura? Reſpondeo, quia Imperator in hoc opere im-
periali C. compoſitioni Digeſtorum ſuam præbuit authorita
tem vt dictum eſt. Item illud eſt ſciendum quòd prima conſti
tutio huius tituli facta fuit ante compoſitionem Digeſtorum,
ſecunda verò poſteà.

a ADNOTATIO. ℂ Vetus autem. Ad materiam huius concluſionis totius capituli, vide Spec. in proœ. verſic. cæterum. Bart. in rub. de iuſt. & iu. & in l. ſpadonem. § iam autem. de excu. tu. & facit quod voluit ſolennis doctor do. Ludo. de penna in l. omnes. nu. 2. de decur. libr. x. char. lxxxiiij quem omnino vide.
b ℂ Septenarius numerus perfectus eſt. item & ſenarius, vide omnino Macrobium de ſomno Scipionis. lib. j. fol. v.
c ℂ Etiam dicit tex. in ca. fin. xvj. q. iij. & dicitur romanæ leges diuinitus per ora principum promulgatæ. ad idem textum. in canone finali. quarta quæſtio, quarta.

De ignorantia iuris & facti. *Rubrica.*

1 ☞ *Ignorantia quid ſit, & qualiter differat ab errore.*
2 *Error quid ſit.*
3 *Titubatio quid ſit.*
4 *Ignorantia alia iuris, alia facti.*
5 *Iuris ignorantia non prodeſt uſucapienti, facti ſic.*
6 *Non cuiuslibet facti ignorantia prodeſt.*
7 *Iuris ignorantia non prodeſt acquirere uolentibus: ſuum autem petentibus non nocet fallit in præſcriptione: ut in nu. 8.*
9 *Error facti in damnis, uel compendiis non obeſt, iuris autem error nec fœminis in compendiis prodeſt.*
10 *Ius ignorans qualiter excuſatur, & quando. & uide in nu. 11. 12. & 13.*
14 *Ignorantia facti probabilis prodeſt, & non nocet,*
15 *Minori ſuccurritur, ſi quid per errorem facti feciſſe dicatur.*
16 *Ignoranti quando ſit ſubueniendum: & in quibus caſibus.*

ICTVM eſt ſ. de legibus quod ab omni-
bus debent intelligi, & ſciri, ſed quia in pa-
ctis & factis, item in cauſis ſæpe prætẽdiur
ignorantia tam in iure, quàm in facto: ideo
1 de ea videamus. † Sed in primis notandũ
eſt quod aliud eſt ignorãtia, aliud error, aliud ve
rò titubatio. Ignorantia eſt cùm de facto, vel de iure nihil ſcio:
nec inde aliquid ſuſpicor: & propriè eſt ignorare, id eſt neſcire
quod ſciri debet. Inde eſt quod qui ignorat ignorabitur: vt enim
dicitur gnarus id eſt ſapiens, & ignarus id eſt ignorans, id eſt
inſipiens: ita ignorantia dicitur inſipientia, ſcilicet quãdo ali-
quis neſcit ea quæ debet ſcire: neſcire latius patet quàm igno-
rare: quippe omnis qui ignorat, neſcit, ſed non conuertitur. Ita
enim hæc duo verba copulantur ignorat & neſcit. j. per quas
2 perſo. nobis acquir. l. ſi duo. † Error verò eſt cùm aliud eſt,
quàm credã, quod autem aliud ſit errare quã ignorare, probatur
ex eo, quod dicitur ſi poſſeſſio poteſt ignoranti acquiri ergo er-
3 ranti: vt ff. de acqui. poſſ. l. ſi me mihi. §. ſed ſi nõ tamẽ. † Ti-
tubatio verò eſt cùm hincinde duo ſciã contraria vel diuerſa:
nec tamẽ alicui illorum quia dubito, applico credulitatẽ meã:
& licet quantũ ad alia prædictæ differentiæ valeant vt notaui
in ſolutione cõtrarij in ff. de acquir. hære. l. qui in aliena. §. ſi is,
qui putabat. & §. vlt. tamen quantũ ad hunc tractatũ quod in
4 vno dicitur, in cæteris intelligas. † Ignorantia verò diuidi-
tur: quia alia iuris eſt: alia facti. Facti, vt ſi non ſciam illum de-
ceſsiſſe, qui mihi cognatus eſt. Aut ſcio eũ deceſsiſſe, ſed ne-
ſcio eũ deceſsiſſe inteſtatum, vel neſcio me inſtitutũ hęredem.
Si verò ſciam eum deceſsiſſe inteſtatum: ſed iure cognationis
nõ puto me ſuccedere poſſe: vel ſi puto aliũ mihi præferri qui
mihi nõ præfertur in iure erro: vt. ff. eo. l. j. Itẽ facti ignorantia
a quandoque probabilis [a], quandoque nõ probabilis eſt: vt ſi errat
b aliquis in facto alieno, non in ſuo [b]. In ſuo enim, vel in rebus
ſuis: vel in qualitate rerũ ſuarũ probabilis nõ eſt: vt ff. pro ſuo.
l. vlti. in fi. & ff. ad Velleia. l. quanquã. ff. loca. & conduc. l. item
quare. §. ſi fullo. & de actione empt. l. tenetur. & j. de reſcind.
vend. l. quiſquis. & ff. eo. plurimũ. niſi in caſu vt cùm tractatur
de indebito repetendo. vt. ff. de condi. inde. l. ſed & ſi me. & ff.
de pact. do. l. inter ſocerũ. §. vir. Itẽ non probabilis eſt: vt quã-
do aliquis ignorat quod omnes de ciuitate, vel maior pars ci-
uium ſcit: vt ff. eo. l. regula. §. ſed facti. & ff. de inſtitoria. ſed &
ſi. §. proſcribere. Secundũ autẽ diuiſionẽ primã ſumitur re-
5 gula hæc. † Iuris ignorantia in vſucapione negatur prodeſ-
c ſe [c]: vt ſi putat quis emere ſibi licere à pupillo ſine tutoris au-
thoritate: facti verò ignorantiã prodeſſe conſtat: vt ſi putabat
eũ eſſe dominũ, qui vendebat, qui nõ erat vt. ff. eo. l. iuris igno
rãtia in vſu. & l. regula. §. qui ignorauit. & ff pro empt. l. ij. §. ſi à
pupillo. & de vſucap. l. nunquã. Cui regulæ in prima parte vi-
detur derogari. Ecce enim fructuarius ancillæ putãs eius par-
tum iure vſusfructus ad ſe pertinere: ſi ita errando in iure tra-
didit bonæ fidei accipienti: vſucapio emptori procedit: vt in-
ſtit. de vſucap. §. itẽ ſi is reſpondet tamen poteſt iuris ignoran
tia non prodeſſe in vſucapione ipſi ignoranti, vel erranti. Alij
verò puta emptori prodeſſe: nec contractũ videatur vitiũ fur-
ti à venditore, quod indubitãter etiã emptori impediret vſu-
capionẽ: vt inſti. de vſucap. §. furtiuæ. Item ſi vir vxori credẽti
ſibi poſſe donare de iure donauerit, vſucapit vxor: vt ff. pro
donato. l. ſi vir vxori. Sed reſpõderi poteſt quòd vxor cõſide-
rato genere, errabat in iure: putabat enim omnẽ donationem
inter virũ & vxorem valere: ſed conſiderata illa ſpecie dona-
tionis, non errabat: imò cõſentiebat cũ viro: erat enim res alie-
na, quæ donabatur à viro, in qua quia donator nõ fiebat pau-
perior nõ datur reuocatio: vt. ff. de dona. inter vir. & vxo. l. ſed
6 ſi conſtante. † Item in ſecunda parte regulæ videtur dero-
gari: nec enim cuiuslibet facti ignorantia prodeſt: vt ſi puto
rem non eſſe furtiuã quæ eſt: vt inſtit. de vſucap. §. quòd autẽ.
Licet reſponderi poſſet hoc ideo contingere: quia lex inhibet
vſucapionẽ: vt inſti. de vſuca. §. furtiuæ. ff. de vſucap. l. vbi lex.
7 † Item ſumitur & alia regula [d], iuris ignorantia non pro-
d deſt acquirere volentibus: ſuũ verò petentibus nõ nocet: vt ff.
eo. l. iuris ignorantia. cui in prima parte videtur derogari. Ec-
ce enim bonæ fidei poſſeſſor hæreditatis, eſſe videtur etiam is
qui errat in iure: vt ſic non teneatur: niſi inquantum locuple-
tior eſt. cùm malæ fidei teneatur etiam in eo, in quo non eſt lo
cupletior: vt ff. de hæred. peti. ſed & ſi lege. §. ſcire. & l. item ve
niunt. §. cùm autem. Sed reſponderi poteſt hoc non prodeſſe
in acquirendo: vtpote cùm teneatur reddere id, in quo non lo-
cupletatus eſt: ratione autem in ius quo non eſt locupletatus

8 non prodeſt in acquirendo, ſed in non perdendo. † Item in
ſecũda parte videtur derogari circa præſcriptiones, quæ ſunt
inductæ ad rigorem conſeruandum. Ecce enim ſi neſciens mi
hi obſtare præſcriptionem xxx. annor. vel x. vel xx. vel trien-
nij, tacui his ſpatiis in repetenda re mea: poſt non admittor,
etiam ſi ignorantiam prætendam: vt infrà, de præſcript. xxx.
ann. ſicut & de præſcript. longi temp. l. vltima: ſi tacui in præ-
ſcriptione inuentarij faciendi: vt dicitur infrà, de iure deliber.
l. vltima. vel ſi per biẽnium diſtuli ſoluere debitum canonem:
vt s. de ſacroſanc. eccle. authen. qui rem. Idem eſt, ſi rem meam
quam alius poſsidet, puto mihi licere auferre: nam nihilomi-
nus punior: vt inſtitut. vi bonor. rapto. §. quia tamen. Idem
& quando contra præcepta legum quis comparat: nec enim
prætextu ignorantiæ effugiet pœnas: vt ſi emi rem eccleſiaſti-
cam illicitè, vel cenſitos ſine terra: vt ſuprà de ſacroſanc. eccle.
authentic. qui res. & j. de agric. & cenſi. l. quemadmodum.
9 Item derogatur. ff. de acquir. hæred. ſi duo. † Item præ-
e dictæ regulæ applicatur, quod dicitur error facti[e] in damnis.
f vel compendiis non obeſt. iuris autem error[f] nec fœminis in
compendiis prodeſt: in damnis autem non nocet: vt ff. eod. er-
ror. cuius fini derogatur in eo, quod dicit lex, libertum temerè
vocantem patronum in ius, teneri quinquaginta ſolidis, nec
poſſe prætendere ignorantiam iuris vt euitet pœnam: vt in-
frà de in ius vocan. l. ij. Nec diſtinguo vt quidam ignorauerit
ſacras conſtitutiones, an cætera iura ex eo quod dicitur infrà
☞ eodem. l. conſtitutiones. Generale enim eſt, quod dicitur ſu-
prà, de legib. & conſtitu. l. leges ſacratiſsimæ ab omnibus ſciri
debent. Item omnia iura ſunt conſtitutiones principum: vt ſu
prà de vete. iure enuclean. l. j. §. ſed neque. Cæteras quoque
eorum diſtinctiones reprobo his ſolis quas dico contentus.
10 † Porrò diſtingui poteſt vtrum ius naturale quis ignoraue
rit, vel quaſi naturale an cætera iura. Si naturale, vt ſi credat
ſibi licere impunè pulſare parentem, vel inopem non exhibe-
re, vel furioſum non procurare, vel captiuum non redimere:
cùm ipſe filius ſit maior xiiij. annis non parcitur ei: quo minus
exhæredetur: vt in authen. vt cùm de appella. cogno. §. cauſas.
11 † Item & ſi putat ſibi licere impunè occidere: vel furtum
committere, vel rapinam, vel adulterium, quæ etiam iure na-
turali decalogi prohibita ſunt. Nam nihilominus tenebitur
furti ex illo ſpeciali delicto, quod iure naturali prohibitũ eſt:
vt ff. ad legem Iuliam. de adulter. l. ſi adulterium. §. nonnun-
quam tamen. in fine. ibi, nam & mulieres &c. ſecus vbi puto
licere mihi rem meam auferre: tunc enim potius eſt error in
iure ciuili, quo putat ſibi licere auferre, quàm in iure natu-
rali: & ideo excuſatur à delicto furti, ſed non à pœna con-
12 ſtitutionis: vt ſuprà dictum eſt. † Ex his accedit quod di-
citur: eum qui donauit hæreditatem cognati proximi viuen-
tis, cùm contra ius naturale, vel gentium fecerit, carere emolu
mento ſucceſsionis, vel ſi quis ſeipſum deferat. vel ſibi legatũ
adſcribat, vel ſi actori non denuntiauit vt defenderet, non ex-
cuſatur ignorantia iuris: vt ff de iure fiſci. l. ij. §. vlti. & j. de iis
qui ſibi adſcribunt in teſtamento. l. iij. & de periculo & com-
13 modo rei venditæ. l. j. † Adſcribenti tamen poteſt parci de
æquitate: vt ibidem dicitur idem, & in quaſi naturali: vt s. di-
ctum eſt de liberto & patrono. idemq́ in eo qui excuſat nauẽ
contra principem, cui quaſi de iure naturali debemus reueren
tiam, vel vectigal non ſoluit: vt ff. de pub. & vectigal. l. fina. §.
licet. idemq́ & in matre quæ prætextu ignorantiæ iuris non
petiit tutorem filiis. Nam nec excuſatur vt euitet pœnam: vt
s. de ſac. ſanct. eccle. l. iubemus. & ff. qui petant tutores. l. vlt. &
hac ratione quia creditor in iure, quaſi naturali errauit. De-
buit enim ſuſpicari patrẽ à filio facilè occidi: ſi crediderit filio-
famil. pecuniam, denegatur ei actio: vt ff. ad Macedonia. l. j. &
mulier punitur, quæ nubit intra annum, non ſeruata marito
quõdam reuerentia. Si autem aliquis aliâs erret in iure ciuili,
vel prætorio: ſi quidem certet de damno vitando, non nocet:
vt dictum eſt. argument. huius diſtinctionis, & quod legitur
ff. ad legem Iuliam. de adulter. l. ſi adulterium. §. j. In indebito
tamen repetendo ſi erat debitum naturale tantum nocet igno
rantia iuris: vt infrà, ad legem Falci. l. error. & plenè dicemus
infrà de condi. inde. Nec obſtat quod dicitur j. eodem. ſi poſt.
quia ibi fuit error facti: vt ſi ſeptẽ ſigilla credebat ibi eſſe, vel
ſecundum Placentinum ibi non credidit: ſi de lucro certet di-
ſtingue: potuit conſulere peritiores, vt tunc ei noceat: an
non potuit, & tunc ei non noceat: vt ff. eodem. l. regula. §.
14 ſed iuris. † Facti autem ignorantia probabilis, prodeſt
in compendiis: & non nocet in damnis regulariter: vt ff. eo-
dẽ. l. error. & l. in omni parte. & l. regula. §. ſed facti. & hoc eſt
quod dicitur infrà eodem. l. cum falſa. Sed ſi profiteatur ſubau
di extra iudicium eſſe maternum, quod erat paternum, non
præiudicatur mihi tali falſa demõſtratione, niſi tranſigam vel
deferam ſacramentum: vt infrà eodem. l. ſi non. in iudicio au-
tem præiudicaretur mihi: vt ff. de confeſſ. certum. idem ſcilicet
quod dixi in confitente extra iudicium: & ſi promittam vel
ſoluam aliquid per errorem, maximè facti: niſi fortè in ea cau-
ſa quæ creſcit per inficiationem: vt infrà, de condi. indebi. l. ca.
vbi plenius dicemus de errore circa indebitum. & hoc in ma-
☞ ribus. Fœminis enim parcitur, non tamen ſemper: ſed in caſi-
bus infrà deſignatis. vt ecce in deſerta accuſatione per errorẽ
iuris, vel non exhibitis inſtrumentis, vel adſcriptis ſibi legatis,
vel ſi ſe detulerit, vel ſi à locuplete debitore ad inopem noua-
uerit, vel ſi pro alio fideiubeat, vel in prædio ſuo per incuriam
falſam monetam cudi patiatur: vt infrà eodem. l. vlti. & ff. ad
Turpil. l. j. §. atqui Papinianus. & l. mulier. & de edendo. l. j. §.
vlti. & ad legem Corne. de fal. l. diuus. §. quæri. & infrà de fal-
ſa mone. l. j. ff. qui ſatiſd. cog. de die. §. minori. & de iure fiſci. l.
15 ij. & ff. ſolu. matri. l. ſi cùm dotem. §. ſi mulier. † Item hæc o-
mnia in maioribus. minoribus enim ſuccurritur, & in contra-
ctibus, & in delictis quæ non proueniunt ex animo, ſi quidem
per errorem iuris vel facti feciſſe dicatur: vt ff. eod. l. regula. §.
j. & de minoribus. ſi ex cauſa. §. nunc vidẽdum. Item hic in pa-
☞ ganis. militibus enim in iure etiam errantibus parcitur. Ait e-
nim Imperator: milites enim arma ſcire volumus, & non le-
ges: vt infrà, de iure deliber. l. vlti. ſubueniri eis tamen videtur
errantibus in iure quantum ad exceptionem, nõ quantum ad
actionem: vt j. eod. l. j. Item hoc in iis quæ aguntur extra iu-
dicia. nam in iudiciis expoſita confeſsio per errorem iuris no-
16 cet: vt ff. de confeſſ. non fatetur. † Eſt ergo diligenter no-
g tandum quis ignorans velit ſibi ſubueniri & vtrum in lucro[g],
an in damno, & pro qua ignorãtia. Item vtrum ad actionem,
an ad exceptionem, & quando hoc eſt, vtrum ante ſentẽtiam,
vel poſtea? Nam poſt ſententiam non licet prætendere etiam
errorem facti, niſi in caſu: vt j. eod. l. error. & ff. quando de pe.
act. eſt annalis. l. quæſitũ. & fortè eſt in illo caſu: ideo quia non
erat ſpecialis error errantis, imò communis, vel prætendebat
errorem ſuum, & dolum, vel ſcientiam aduerſarij: vt ff. de iud.
l. ſi prætor. § marcellus. & j. de teſta. l. teſtes. Et hæc prout bre-
uius & vtilius potui de ignorantia iuris, & facti tradidi. nec
pleniſsimè ſub regula tradi poteſt: quando hoc vel ignorantia
☞ illa noceat, vel non noceat: quia definitiones hic maximè peri
culoſæ ſunt, cùm ferè omnes ſubuertantur: vt ff. de regul. iur.
17 l. omnis definitio. † Porrò caſus digniores quoſdam in me-
dio referam. Ignorantiam enim in delictis reperio, quandoq́
excuſare, in quibus dolus ſolus punitur: vt ecce ſi re cõmoda-
ta, vel depoſita à te vtar aliter quàm acceperim: vt ff. de furtis.
qui re ſibi. Idem & ſi in teſtamento ſeruo meo adſcripſi, quem
putabam alienum: nam non punior: quia culpa etiã lata in pu
blicis accuſationibus, pro dolo non punitur: ſicut & è contra-
rio excuſor cũ adſcripſi ſeruo quem putabam meum, ſed erat
alienus: vt ff. ad leg. Cornel. de fal. l. impuberem. §. j. & ad leg.
Cornel. de ſicar. l. in lege. Sed contrarium reperio in actione
iniuriarum: vt ſi facias mihi iniuriam, cùm putas me aliũ eſſe
quam ſim, vt ſi credis me filiumfa. eſſe, non tamen ſcias: cuius
teneris: vt ff. de iniur. l. eum. §. ſi iniuria. & §. cùm aliquis. At in
contractibus non excuſatur: vt ecce ſi vendideris fundum mi-
noris modi quàm dixeris: vel rem vitioſam quaſi ſanam, vel
quaſi ſubiectam minoribus tributis, quàm eſſet, teneris: vt ff.
de actio. empt. l. tenetur. & de ædilit. edict. l. j. §. cauſa. & j. de
action. empt. ſi minor. & eſt fortè ratio: quia non debet decipi
alter: id eſt emptor qui numerat pecuniã ſuam: vel quia vẽdi-
tori imputatur q̃ vires rei familiaris ante non nouerat: vt j.
de reſcind. vend. l. quiſquis. vel quia venditor temerè aſſeue-
rauit

rauit minorem captionem,cùm fortè ignoraret:vt ff.de actio
ne empt.l.Iulianus.§.quid tamen. Item in arbitris,per erro-
rem compromiſſo facto de famoſo delicto excuſat aliquem à
pœna:vt ff.de arbitr.non diſtinguemus.§.Iulia.indiſtincte.

Item in iudiciis,vt valeat ſententia, prodeſt allegare ipſius
iudicis errorem.ſcilicet,ſi ignorabat ſucceſſorem aduenisse:vt
ff.de offi.præſid.l.ſi fortè.partium autem error. Item populi
quandoque prodeſt:vt valeat ſententia eius ſi eum liberũ eſſe
& iudicem eſſe putabam poſſe:vt ff.de offic.prætor.l. Barba-
rius.ſecus ſi putarem eum alium eſſe quàm eſſet:vt ff.de iuriſ-
dict.omnium iudic.l. ſi per errorem. In teſtamentis etiam
error teſtatoris,& teſtium. Item populi circa teſtem,qui cre
debat liberum prodeſt:vt teneat teſtamentũ:vt j.de teſta.l.j.

a ADNOTATIO. ¶ Quandoque probabilis. Adde Spe.in tit.de teſte. § j.verſi item articuli.& in ti.de aduo.§.iij.in prin.do.Alexan.in l. vſucapio. ff.pro ſuo.& in conſil.ccxiiij.in ij.volu.& in l.peregre.in princ.de acqui.poſ. docto.in l.ſi quis delegauerit.de nouatio.

b ¶ Imo aliquando in facto proprio tolerabilis eſt ignorantia: puta quando eſſet de longinquo.l.peregre.ff.de acquir.poſ.doct.in l.non fatetur.ff. de confeſ moderni in l. error.j.eo.vel quòd eſſet implicitum,& intricatum. l. pe. ff. de confeſ.doct.in d.l.error.

c ¶ In vſucapione negatur prodeſſe. Adde ſing.glo.in l.ſi furt.§.j.ff.de vſuſca. Ludo.ro.in ſing.ſuis ver.ignorantia.quotuplex autem ſit ignorantia. & in quo ab errore,& titubatione differat:de quibus in princip.c. differit iſte doctor.& alia multa ad materiam huius capituli facientia, vide per egregium doc.d.Lucam de pẽna.in l.generali.numer.6.nume.13.numer.17.cum plu.ſeq. de tabu.lib.x.char.cxlvij.

d ¶ Pro iſta regula eſt text.in l.ij.j.eo.& in l.ſeq.& ibi vide rationem.

e ¶ Circa errorẽ facti datur regula ꝙ quando aliquid eſt dictum, vel factũ, vel omiſſum per errorem facti,poteſt reuocari vſque ad ſententiam, probato errore.tex.j.eo.l.error.& hoc etiam procedit indubitanter.l.fin.§. ſi autem neſcius.C.de fur.& ibi Cy.Bar.& Bald.

f ¶ Iuris autem error. Adde ad hoc Bart.in l. nec paſsim.hoc eo.titul. quibus caſibus autem talis error non noceat,vide doct.in l.j.ff.de condi.inde. Paul. de ca.in conſil.cxxxiiij.in ij.vol.do.Alexã.in conſil.xx.in iiij.vol.vbi ad materiam multa col.

g ¶ Vtrum in lucro.ad materiam huius concluſionis. & multarum præcedẽtium & ſequentium,vide Bart.in l.ſi emancipato.hoc eo.ti. Bal.& doct.in l. iuris.C.qui admitt.& ibidem copioſe do.Alexã.& eundem do.Alexandr. in l.non fatetur.ff. de confeſ.multa ad materiam per do.Paul.de caſtr.in conſil. clxxxix.in primo volu.quod omnino vide.

De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat, vel non. *Rubrica.*

1 ☞ *Preces qualiter offerri debent.*
2 *Supplicare qui poßint.*
3 *Subiecti principi poſſunt ſupplicare ei, ut puniat præſidem qui furtum commiſit, etiam durante officio.*
4 *Supplicare licet ut electio facta per pecuniam.uel alias contra legem reducatur in melius.*
5 *Supplicare licet pro moratoria præſcriptione,non peremptoria.*
6 *Supplicare licet pro iis quæ fiſco damnoſa non ſunt.*
7 *Supplicare licet pro iis quæ non ſunt de iure communi contraria.*
8 *Crimen & pœnas cr minus ſupplicanti remitti poſſunt.*
9 *Su plicari quando liceat à ſententia præfecti prætorio.*
10 *Quibus perſon ſupplicetur.*
11 *Supplicationis effectus qui ſint.*

OST tractatum diuinorum ſacrorum,eo-
rundemq; miniſtrorũ tractauimus ſ. de hu-
manis ſacris, id eſt de legibus: vnde conſe-
quens eſt vt videamus de miniſtris humano
rum ſacrorum,id eſt legum:quarũ quia do-
minus Imperator caput eſt & miniſter: de
Imperatore audiamus:& quia ipſe non temerè,ſed per preces
☞ eſt adeundus,videamus de precibus Imperatori offerẽdis:&
1 de quibus rebus liceat porrigere preces. † Videamus ergo
a qualiter debeant offerri preces[a]: & à quibus & de quibus.

Et quidem offeruntur conſiderata conſuetudine, & iure.
Conſuetudine:vt quia capello:item pallio reiecto,genibus fle
xis,preces humiliter porrigendæ ſunt. Iure: quia breuiter eſt
ei exponendum negotium: & non omnia verba inſtrumen-
torum ſunt in libello precum proponenda, ſed ea tantùm de
quorum ſenſu inter partes fuerit dubitatum:vt infrà eo.l. vlti.
2 † Poſſunt autem ſupplicare liberi non ſerui niſi in crimine
læſæ maieſtatis,vel niſi pro neceſsitate domini ſui:vt infrà eo-
dem.l.j.& infrà ad legem Iul.maieſtat.l. nullus. & idem fortè
in caſibus, in quibus ſeruo permittitur agere, vel confugere
ad principem:pro eo quod opprimitur à domino ſuo: vt ff. de
iudic.l.vix certis. & de iis qui ſui vel alieni iuris ſunt.l.ij. Si ta-
men etiam ſeruo ſupplicanti indulgeatur, reſcriptum tenet:
vt infrà eodem.l.vniuerſis.licet autem ſupplicare pro hæreti-
cis vt fecit dominus Papa,ſuprà de ſumma trinita.l.vlti. §. ſed
☞ quia gremium.rogando principem; vt ſi errore depoſito re-
uerti voluerint,indignationis remittat Imperator aculeos.

Item pro minore damnato à principe quandoque (licet ra-
rò) permittitur ſupplicare pro beneficio in integrum reſtitu-
tionis,dum minor dicit ſe proditum ab aduocatis:vt ff. de mi
3 no.xxv. annis.l.minor autem. §. ſi autem. † Item durante
officio præſidis eius ſubiecti ſupplicare poſſunt principi, vt
furtum eius puniat,vel crimen,ſi probetur aurum dediſſe pro
conferenda ſibi adminiſtratione:aut ſi probetur aurum acce-
piſſe ex adminiſtratione:vt in authentic. vt iudices ſine quo-
4 quo ſuffrag.§.ſi quis autem præter. † Item licet ſupplicare
pro eo quòd ordinatio clericorum facta ſit per pecuniam,vel
malè contra legem,vt ad meliorem ſtatum redigatur & præ-
uaricatoribus pœna imponatur:vt in authen.quomodo opor
5 teat epiſcop. §.vltimo. † Item licet ſupplicare pro morato-
ria præſcriptione non pro peremptoria:vt j. eod.l.quoties.
6 † Item pro iis,quæ non ſunt fiſco damnoſa,alioquin ſi ſup-
plicetur pro iis quę ſunt damnoſa,& obtineat ſupplicator,nõ
debet obſecundari primæ iuſsioni, ſed debet expectari ſecun
da:vt j.eodem.l.nec damnoſa fiſco. & in authentic.vt nulli iu-
dic. §. & hoc verò iubemus. & de mandat. princip. §. deinde
competens eſt.hæc tamen authent.dicit omnino reſpuendam
primam iuſsionem, niſi ſit pragmatica ſanctio: ex ea tamen
quamuis recipiatur,nihil agitur, niſi fiat ſecunda iuſsio.
7 † Item licet ſupplicare pro iis quæ non ſunt iuri communi
contraria.alioquin non tenet reſcriptum:& à quolibet iudice
debet refutari:niſi fortè eſt aliquid quod non lædat alium, &
proſit petenti:vt ſi mulier mortuo marito impetrat vt fruatur
dignitate prioris mariti:vt.ff.de ſenat.l.nuptæ.vel cùm impe-
trant præpoſiti ſacri cubiculi vt fruantur inſignibus dignita-
tis,cùm vadunt ad inſpiciendos agros ſuos:vt j. de præpoſitis
ſacri cubiculi.vel ſi lædit alium,non lædit multùm: vt dictum
eſt in moratoria præſcriptione:& dicitur aliàs in ff.ne quid in
loco publico.l.ij.§.ſi quis à principe.& ne quid in flumin. pu-
blic.l. j. §. ſunt qui putant. Et ſimilia notari poſſunt in iure,
quod in libris noſtris reconditum eſt:vt ff.de religio.l.ſi quis
ſe.& locati & conducti.l.habitatores.& ſi vſuſfruct. petatur.
8 l.j.§.vltimo. † Idem eſt ſi crimen vel criminis pœnas ſup-
plicanti indulgeat:vt j. eodem. l.reſcripta. vt dicitur de mu-
liere nubente intra tempus luctus,quæ impetrat abolitionem
infamiæ. Et idem in ſcænica muliere & in aliis multis:vt j. ad
Tertullian.l.ſi qua. & de nupt. l. imperiali. & inſtitut. de iure
naturali.§.ſed & quod principi.& de his tamen reſcriptis iu-
9 ri contrariis dicemus plenius j. ſi contra ius &c. † Item li-
cet ſupplicare à ſententia præfecti prætorio ſemel tantùm, ſi
cognouit de cauſa principaliter. Si autem ideo quia appella-
tum eſt ad eum ſecundò, nec ſemel ſupplicari poteſt:& in hoc
caſu non habet priuilegium præfectus: vt infrà eodem. l. ſi
quis.& vt in rubrica illa dicitur:ne liceat in vna eademq; cau-
ſa tertiò prouocare, vel poſt duas ſententias iudicum, quas
10 definitio præfectorum corroborauit eas retractare. † Sup-
plicabitur autem vel eiſdem præfectis vel aſſeſſoribus eorum
vel introducentibus cauſas: vt videtur voluiſſe Hyr. ex au-
thentic.ſignata. infrà eodem titulo. Vel(quod eſt verius) pe-
titio ſupplicationis,hoc eſt,ipſe libellus ſupplicationem con-
tinens offerri poteſt:vel cauſas introducentibus: id eſt execu-
toribus vel referendariis: vt infrà authen.de referendariis. &
vt litigantes iurent.§.vltimo.vel aſſeſſoribus præfecti:vel ipſi
præfecto vel principi, ſed cauſam ſupplicationis audire, &
examinare,& definire ſolus debet præfectus,vel princeps. Et
ſi quidem ſupplicetur intra decem dies: nihilominus man-
datur executioni ſententia præfecti: vt tamen victor ſatiſdet
de reſtituendo tantundem,ſi legitime reſoluatur ſententia. Si
autem non ſupplicetur intra decem dies, mandatur quidem

sententia executioni. & sine fideiussore: vt tamen victus intra biennium supplicare possit principi, computandum post successionem iudicis. quod passiuè intelligo, id est postea quàm Imperator successit: vt infrà de sentent. præfect. præto. l. j.
11 † Et ex his cuilibet patet, supplicationem non sortiri naturam appellationis, cùm & fiat semel tantùm. Item non impedit executionem. Item in ea prætenditur vetera. In appellatione contra: vt ff. de minoribus. l. præfecti. & nihil nouari appellatione pendente. Item & res multæ, de quibus supplicare non licet, sicut & quilibet proponere potest; secundum illud generale rescriptum principis nullius esse momenti.

a ❡ Offerri preces. Ad huius conclusionis & totius materiam vide Spec. in tit. de suppli. §. j. & ij. Bart. in l. fina. C. vt lit. penden. Bald. & doct. in l. j. C ne liceat in vna causa. do. Ias. de May. in authen. quæ supplicatio. in vlti. col. hoc cod. titu. multa per domi. alexandr. in consil. xxxiiij. in primo volu.

Quando libellus principi datus litis contestationem faciat. *Rubrica.*

1 ☞ *Supplicatio principi facta an & quando obtineat uim litis contestationis.*
2 *Supplicatione quæ actiones perpetuentur.*

1 SICVT patet † ex rubrica supplicatio principi facta. si tamen Imperator ad eam rescribat, vicem obtinet litis contestationis: quantũ ad hoc vt perpetuetur in triginta vel fortè in quadraginta annis, sicut in contestatione dicitur infrà de anna. except. l. j. Item fit transitoria ad hæredes, & contra hæredes: vt l. j. & ita potest intelligi quod dicitur ff. de actionibus & obligationibus. l. constitu-
2 tionibus. Hæc † tamen non habent locum in qualibet actione, sed in prætoria & annali. ciuiles enim solitis, & communibus modis tantùm perpetuantur, vt contestatione, & executoris conuentione, debiti agnitione, non autem sola libelli oblatione: vt infrà de præscriptio. xxx. ann. l. sicut. & l. cùm notissimi. in princi. & §. sed & si quis debitorum. Et ex his etiam casibus fit transitoria ad hæredes vel contra: vt ff. de action. & obligatio. l. constitutionibus. In casibus tamen etiam ciuiles actiones perpetuantur sola libelli oblatione: hoc est, cùm impedior litem contestari contra reũ, vel propter furorem suum: vel dignitatem, vel absentiam, vel infantiam: vt j. de annali except. l. vt perfectiùs.

Vt lite pendente, vel post appellationem, aut definitiuam sententiam, nulli liceat supplicare [Vel sic: Vt lite pendente subaudi principalis causæ, vel post prouocationem, scilicet pendente causa appellationis, aut post definitiuam sententiam, scilicet quæ non potest retractari per appellationem, nulli liceat Imperatori supplicare.] *Rubrica.*

1 ☞ *Supplicatio quando principi offerenda.*
2 *Supplicare quibus casibus, lite pendente, liceat.*

1 DICTVM est quis supplicet & cui & de quo nunc † videndum quando sit supplicandum. Et quidem si supplicetur ante litem contestatam admittitur supplicatio pro executione iuris communis, vel iustitia communi: si tamen præses, vel defensor loci, primo fuerit aditus: qui circa ius commune partes suas ad plenum non potuerunt accommodare: vt in authentic. de mandat. princip. §. si tibi quoque. & vt differentes iudices. in princip. & §. si quis autem. si autem fiat supplicatio, vt detur priuilegium: tenet etiam his prætermissis: quia nec sufficientes esse potuerunt in dando priuilegium. si verò fiat post litem, nullo modo tenet: vt in rubrica. & infrà eodem. l.
1 vltima. † In casibus tamen supplicatur, etiam pendente lite, hoc est vt edantur acta vel sententiæ editio, id est ipsa sententia edita: vt infrà eodem. l. secunda. vel vt alius associetur iudex: vel vt terminetur causa, vel vt citiùs ipsa finiatur: vt in authentic. in medio litis non fieri sacras for. §. super hoc. collatione octaua. Illud nota, quod locum habet hæc rubrica, quando supplicatur pro iis quæ sunt inter partes in lite. Pro his autem quæ non sunt in controuersia: quandocũque etiam licet supplicare, scilicet, vt detur priuilegium ducendi aquam de flumine publico: vel ædificandi in publico sine magno incommodo aliorum: vel ne petatur ad tempus, quod certum est deberi: & idem in consimilibus.

Si contra ius, vel vtilitatem publicam: vel per mendacium fuerit aliquid, vel postulatum, vel impetratum. *Rubrica.*

1 ☞ *Rescriptum contra ius Dei, & sanctorum respuit.*
2 *Rescriptum lædens ius naturale, est nullum.*
3 *Rescriptum contra ius ciuile lædens aliquem, non ualet.*
4 *Rescriptum impetratum per mendacium, est nullum.*
5 *Rescriptum aliás iustum per mendacium inualidatur.*
6 *Rescriptum in quo quis ignorat uel ex simplicitate mentitus est, ualet.*
7 *Executor cui falsò narratum fuit, an litem redintegret.*

QVIA de rebus illis, de quibus supplicare non licet, contra ius impetrantur rescripta, ponit si contra ius rescriptum fuerit impetratum: & ea occasione subiecit generaliter, si impetretur cõtra vtilitatem publicam, vel per mendacium.
1 † Sciendum est[a] autem quòd si rescriptum,
a vel priuilegium contra ius Dei, apostolorum, euangelistarum, prophetarum indulgeatur, omnino respuitur: quia superioris leges tollere non potest: cùm aliàs sit proditum quòd par pari imperare non potest: vt ff. de arbitris. l. nam magistratus. & ff. ad Trebellianum. l. illæ. §. tempestiuũ. Licet autem non tollat, distinguere tamen potest pro qualitate personarum, & publica vtilitate. Nam & Apostolus ait: Omnis anima subdita sit regi, tanquam præcellenti: & ducibus ab eo missis. licet ergo dicat veritas: In ore duorum vel trium stat omne verbum: distinguitur tamen per legem, si sint infames an non. Item distinguitur testamentum ab aliis: quia propter infidelitatem hominum suspectam ampliorem numerum expostulat: vt infrà de fideicommiss. l. vltima. & de testament. l. iubemus. si tamen fit contra ius humanum: aut est in
2 læsione alterius, aut non. † Si est in læsione alterius, siquidẽ lædatur in eo, quod ei cõpetit de iure naturali: nullũ est: quia iura naturalia dicuntur immutabilia: vt institut. de iure naturali. §. penultimo. hoc fallit in casibus: vt infrà de quadrien. præscriptio. l. vltima. & de vend. rerum. l. fina. & infrà eodem. l. j. Et obtinet hæc regula: nisi iusta causa interueniat puta delictum personæ: vt infrà per totum titulum. de bonis dam. l. publica vtilitas. vt in itinere concedendo ad sepulchrum alienum: vt ff. de religio. l. si quis sepulchrum. Et idem in seruo priuati: quem in libertatem eripere, ex eo quòd in publicum defert adulterum, vel fabricatorem falsæ monetę: vt infrà pro quibus causis serui ad libertatem perducantur. per totum.
3 † Si læditur in iure ciuili: puta circa actiones, quæ omnes inductæ sunt à iure ciuili: vt ff. de origine iuris. l. ij. Ita quòd perimatur ius omnino vel ex toto agendi deneget potestatem non tenet: vt infrà eodem. l. vltima. nisi adiiciat, non obstante lege aliqua. argumen. ff. de legatis tertio. si quis. in principio testamenti. & infrà de testament. authentic. hoc inter liberos. nec enim verisimile est quòd Imperator voluerit seruare rescriptum: cùm ipse in præcedenti lege præcipiat iudici cuilibet ne rescriptum contra legem admittat: vt infrà eod. l. vltima. & infrà de inofficio. testament. l. quando. in principio. Item verisimile est quòd improba inhiatione indulserit: vt infrà de petitione bono. subla. l. j. & ff. de minoribus. l. denique.

in princ

in princip. & C. si nuptiæ ex rescripto pe. l. vltima. Sed si non
perimatur sed differatur, tenet: vt suprà de preci. impera. offe-
ren. l. quoties. Item & vbicunque conceditur, quod lex dicit
posse concedere: vt. ff. de senat. l. nuptiæ. Nam & hîc vix inue-
nies fieri: nisi non lædatur, vel parum lædatur alter: vbi autem
non læditur quis, vel parum læditur, tenet: vt suprà de preci-
bus Imper. offeren. rescripta. & infrà de diuer. rescript. sacrile-
gij. Si autem rescriptum indulgetur contra publicam vtilita-
tem, non tenet: sed oportet vt fiat secunda iussio: vt diximus su
prà de precibus Impera. offeren. l. nec damnosa. authentic. vt
4 nulli iudi. §. & hoc iubemus.[a] † Vbi autem per mendacium
impetratur: siue quis mētietur principi in iure scripto: in quo
tamen non est verisimile principem decipi: quia in eius scri-
nio omnia condita sunt iura: vt infrà de testa. l. omnium. scili-
cet dicendo aliter legem statuere, quàm statuat, vel in iure non
scripto, id est consuetudine: in quo faciliùs decipi potest prin-
ceps siue mentiatur in facto dicendo se non accepisse pecuniã
mutuò, vel accepisse, sed sine tutoris authoritate: siue mentia-
tur in fraudem tacendo: vt quia cùm sit libertus alienus, hoc ta
citò faciat se arrogari vt ingenuum: cùm non posit de iure: vt
ff. de adopt. l. nec libertum. & de in ius vocand. l. sed si hac. §. ij.
vel tanquam dominus rei vel creditor pecuniæ impetrat re-
scriptum ad iudicem certum, hoc tacito, quod possessor, vel
debitor sit, iam ab eo absolutus, tenet rescriptum in his omni-
bus mendaciis impetratum: vt tamen datus iudex pro tenore
veritatis causam examinet: & eam definiat, non pro affirma-
tione deprecantis, id est pro mendaciis in deprecando admis-
5 sis, vt infrà eodem. præscriptione. † Et licet rescriptum vel
priuilegium aliâs esset iuri consentaneum: vt quia non lædit
alium, & prodest petenti: vel crimen supplicantibus indulget:
vt suprà de precib. imper. offeren. l. rescripta. non tamen tenet
propter mendacia supra dicta, vel consimilia: licet quidam di-
6 cant vt infrà eodem. l. & si legibus. † Dicit enim Papa in
decretali sua, quòd priuilegium non tenet, nec rescriptum,
super causa cognoscenda: vnde nec delegatio tenet, nec iudex
datus cognoscet, si dolo mentitus est supplicans. Si verò igno
ranter, vel simplicitate mentitur in his propter quod non sit
verisimile minus indultum, rescriptum tenet, alioquin contra:
vt tamen cognoscat de hoc ipso sit mentitus vel non propter
dubitationem: sed certè lex nostra loquitur in fraude tacendi:
& tamen dicit datum iudicem debere cognoscere, & senten-
tiam ferre: sed & lege Cornel. de falsis tenetur, qui obtinuit
priuilegium per mendacium: vt ff. ad legem Cornel. de falsis.
7 l. si quis. † Sed & si Imperator non cognitionem: sed exe-
cutionem mandet, credens affirmanti falsò pro se latam sen-
tentiam, cùm non esset ille, cui mandata est executio ex inte-
gro, si mandatum interuenerit, audiet principale negotium:
vt infrà eodem. l. & si non cognitio. quod non audiret. si ve-
rè iudicatum fuisset: vt infrà, de executio. rei iudic. l. si, vt pro-
ponis. vel ibi loquitur in executione prætoris, hic in executio-
ne principis, vel ibi erat commissa executio ratione officij im-
pendendi tantùm: hic ratione iurisditionis & districtus: &
maximè si aliàs, res erat de territorio suo: vt infrà de iudic. l.
properandum. §. si autem. Sed punitur iudex, qui non admi-
sit argui precum falsitatem, in decem libras auri: vt infrà eo-
8 dem, l. puniri. non † ergo timeant miseri episcopi, vel indi-
screti prælati se degradari, si illud non effectui mandãt, quod
precisè iniungitur: cùm secũdum veritatem, & iustitiam pro-
cedendo legi, & per hoc domino papæ obedire videantur, &
teneantur: vt infrà de appellationibus. l. vltima. in fine. vt e-
nim aliâs in sermone quædam tacitè excipiuntur: vt in resti-
tutione natalium, quæ priuilegium continet, & concessio-
nem seruitutum: vt ff. de natali restitutione. l. prima. & de ser-
uitut. l. si cui. & in diuinis, post quadraginta dies Niniue sub-
uerteretur: ita & in his rescriptis priuilegium, vel non priuile-
gium contineat, veritas tacita pro expressa debet reputari: vt
secundum eam fiat processus negotij: vt dictum est: nam &
contra sensum principis æstimantur elicita: vt infrà, qui milit.
non possunt. l. v.

a ADDITIO. ¶ Sciendum est. Vide ad huius conclusionis & totius capi
tuli materiam Bald. & doctor. in l. final. column. ij. versicu. iiij. quæstio. hoc
eodem titul. & in leg. rescripta. in prima col C. de precib. imper. offer. Bartol.
in l. j. in secunda column. versicu. quæro nunquid rescriptum. ff. de constitu.
princip. Ioan. de Ana. in consil. clxix. incipien. circa primum consultatio-
nis articulum. versicu confirmo hanc responsionem. char. xxxv. vbi in ter-
minis habes istam materiam.

*De diuersis rescriptis, & pragmaticis sanctioni-
bus.* *Rubrica.*

1 ¶ *Rescripta indulgeri debent præposito die & consule.*
2 *Murex est piscis quidam, conchylium est animal quoddam sine capite.*
3 *Annotatio quæstoris necessaria est in rescripto.*
4 *Rescripto semper inseri debet clausula, si preces ueritate nitantur.*
5 *Conditio si inseratur in iis quæ asseruit Imperator, præsumitur quod asseritur ue-
rum esse, nisi mendacium probetur.*
6 *Rescripta ualent sine temporis præfinitione, quando aliter dictum non fuit.*
7 *Pragmatica sanctio quid sit.*

DICTUM est suprà de rescriptis * quæ sunt
contraria iuri: nunc audiamus de diuersis ab
his id est contrariis iis, quæ sunt secundum
ius. vel sic suprà tractauit de rescriptis in
specie: nunc ponit in genere. primò dicit de
diuersis, id est, de variis rescriptis: sicut &
illa rubrica intelligitur de diuersis & temporalibus præscri-
a ptionibus. in ff. Videamus [a] itaque qualiter rescripta sunt
indulgenda: & ad quos, & vsque eo porrigatur eorum be-
1 neficium. † Et quidem indulgentur præposito die, & Con
sule: licet de Consule non teneat hodie consuetudo: vt infrà
eodem. l. si qua beneficia. Hic autem de die mensis potest in-
telligi: sed & fortè dies incarnationis Domini exprimitur: vt
inchoetur instrumentum authore Deo, & supponitur indi-
ctio, & nominabitur Imperator, & eius imperij tempus: vt in
authentic. vt præponatur nomen Imperatoris documentis.
collat. quinta. Item debet scribi rescriptum purpurea scri-
2 ptura & signari colore cocti muricis, & triti conchylij. † Est
autem murex piscis quidam qui debet coqui. Et conchylium
est animal quoddam sine capite quod debet comburi, & vtra-
que teri, vt ex eis fiant signa in rescriptis. Item debet sub-
3 scribere Imperator, vt infrà eodem. l. sacri affatus. † Item
subiici debet adnotatio quæstoris, qua cõtineatur inter quos,
& ad quem iudicem, & per quam personam fuerit directa
iussio principis, id est, ipsum rescriptum, vt in authenti-
ca, vt diuinæ iussiones habeant subscriptionem, gloriosique.
4 collatione octaua. † Item semper debet inseri illa condi-
tio: si preces veritate nitantur, & si non mõstretur inserta, non
valet rescriptum: vt infrà eodem. l. vltima. & ideo errauit Pla-
centin. qui dixit valere rescriptum, etiam si non inseratur con
ditio, quia subauditur secundum eum. lex enim prædicta ex-
5 pressè dicit contra eum. † Item si inseratur conditio in iis,
quæ asseruit Imperator, præsumitur verum esse quod est as-
sertum, nisi is contra quem producitur, probet mendacium.
secundum Placent. Si verò non inseratur, præsumitur con-
tra impetrantem, & ideo probare debet se apud principem
veritatem affirmasse. hæc certè distinctio non probatur lege.
6 Valent rescripta iis quibus indulgentur. † Item suppli-
cantibus omnibus licet vni tantùm indulgeatur, vt infrà eo-
dem. l. prima. Item valent sine præfinitione temporis, nisi ali-
ter dictum esset: vt infrà eodem. l. falsò. & accommodatur eis
fides si sunt originalia non exempla: vt infrà eodem. l. sanci-
mus. Quod autem dictum est in rescriptis, idem seruatur
7 in pragmaticis sanctionibus. † Est autem adnotatio rescri-
ptum principis, eius proprio motu indultum. Pragmatica
b sanctio [b] quod consilio procerum statuit, & sanxit, nec indul
getur super priuatis negotiis singulorum, sed vniuersitatem,
vt j. eod. l. vlti. §. vltimo.

a ADDITIO. ¶ Videamus. Ad huius tituli & propositionis materiam
vide Bartol. in l. præscriptione. in iij. col. C. si contra ius. Bard. in l. final. C. hoc
eodem titul. doct. in l. sed si hac. §. patronum. post gloss. in versicul. per obre-
ptionem. de in ius vocand. & in l. a diuo Pio. ff de re iudica. domi. Alexand.
de Imol. in l. ex facto. in princip. de vulga. & pupilla. & in l. beneficium. de
constit. princip. Ias. de may. post gloss. in l. final. in secund. col. cum duabus se

quen.C.si contra ius.domin.Alexand .in consil.xlj.in quarto volumin.& in consil.lxxxiiij.incipien.in causa vertente.secundo volumin. Ioan.de ana.in consil.xciij.domi.Bartho.Soci.in consilio.clxix.incipien.circa primam.versiculo.prima ratio est.cum plu.seq.xxvj.alia vide per te.

b ADDITIO. ¶ Pragmatica sanctio. Quid sit pragmatica sanctio adde gloss.in capi.j.de rerum permuta.extra.est & alia gloss.in capitu.peruenit et.distinctio.& authen.qua in prouincia.C.vbi de crimi. agi oportet. Hironymus Gigas.

* ¶ Rescriptis. Rescriptum est mandatum principis, quod ad instantiam alicuius vel aliquorum, seu proprio motu, vel ex relationibus absentium, vel suggestionibus præsentium, vel ad consultationem facti, vel cùm aliquid alicui, vel aliquibus, corpori, collegio, vniuersitati, & ciuitati mandatur. Tale enim rescriptum ius facit, non quidem generale sed speciale in negotijs & inter personas, inter quas promulgatum fuit C.de legib.l. ij. Rescriptorũ autem quædam sunt secundum ius, quædam præter ius, quædam cõtra ius Si autem contra consuetudinem rescriptum sit, tunc præualet consuetudo præscripta: quia etiam præualet iuri.extrà.de rescrip.c.fi.Sed & si cõtra fiscũ vel vtilitatem publicam rescriptum sit, respuitur prima iussio & expectatur secunda, C.de precib.imp.offer.l.nec damnosa fisco. & in authen. vt nulli iudicum. col. ix. §. & hoc quoque: Si verò rescriptum sit contra ius priuatæ personæ, distinguẽdũ est, aut quia cõtinet modicã lesionẽ, & tũc valet:C. de precib.imp.offe.l.quoties.Si verò cõtineat magnã læsionem, non tenet, arg. l.rem maioris.C.de rescind.vendi. Rescripta autem secundum quosdam, perpetua sunt sicut & iurisditio.C.de diuer.rescrip.l.falsò.& arg.C.de consi. pec. l.ij.Sed non extenduntur ad lites futuras, quæ non erant tempore impetrati rescripti:extra.tit.de rescrip.c. fi. Generalia autem rescripta sunt, in quibus generales clausulæ continentur. Iurisditionem conferunt rescripta omnia in quibus causæ cognitio demandatur: id quod ex forma eorum colligitur. de quo extra.de offi.delegati cùm te. Rescriptum autem debet apparere non vitiatum, non cancellatum, sine reprehensione chartæ, vel literæ. argu. C. de edicto di.Had.tol.l.ij.extra.de priuileg. olim. in glo.super verbo, cum verò. Quod tamen intelligas in loco vbi est summa quæstionis, C. de testa. lege, si vnus. Martinus.

De statuis & imaginibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Statua, & imago qualiter differant.*
2 *Statua sine principis consensu erigi non potest.*
3 *Priuati non tenentur conferre pecuniam quando sibi princeps statuam erigit.*

VIA per rescripta concedebatur alicui quandoque erigere statuam, vel imaginem in honorem suum vel alterius, ideo de eis supponit.
1 † Est autem differentia inter statuam, & imaginẽ: quia in statua nihil est quod non designet effigiem hominis: in imagine est sola pictura & multæ partes quæ non designant membra hominis.
2 † Est autem notandum, quòd olim pagani quibus erat bene in hac vita, in signum deificationis in futura vita erigebant statuam reputantes ex bonis huius vitæ alterius vitæ beatitudinem futuram, hoc & principes ex toto tollere non potuerunt: sed sine suo priuilegio erigi statuam non concesserunt in honorem erigentis, vel alterius adulandi fortè gratia, vel timore: vt j.eo.l.j.
3 † Item si ipse Imperator erigat in honorem suum vel alicui in suũ propriũ honorẽ erigere cõcedat, nõ debent priuati conferre pecuniam suam in statuis erigendis, ne quid in eas suum collator agnoscat, & ne alterius honor alteri fiat iniuria, vt infrà eo.l.vltima & penultima. Licet autem erigatur statua in honorem principis, tamen sine aliquo ambitioso fastidio adorationis hoc faciendum est, & iudex cùm erigitur statua, debet probare suam accessisse præsentiam: vt infrà eodem.l.ij.

De iis qui ad statuas confugiunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Confugere ad statuas quando impune liceat.*

VIA ad statuas de quibus dictum est quidã confugiebant homines: ideo ponit de cõfugientibus ad statuas: de quibus attende: vt † si quidem cõfugient iusto timore aliorum, ne sæuiãt in eos, secundum leges vindicetur. Si verò confugiant per malitiam: hoc est inuidiæ causa: vt præsumatur aliquis deliquisse, vinculis publicis mãcipantur, & præsumptio habetur contra eos: vt ff.de pœnis.l.capitaliũ. §.ad statuam. Si autem quis cõfugerit ad summi regis statuam, vel imaginem, id est omnipotẽtis Dei ecclesiam, turpiter inde non extrahitur: vt plenè diximus s.de iis qui ad eccle. confug.nam & aliàs qui deierat per principem punitur: vt j. de iureiur.si.duo.Et secus si per Deum: vt j. de iureiurando.l. iurisiurandi.

De officio præfecti prætorio Orientis & Illyrici. *Rubrica.* 9

1 ☞ *Illustres qui dicantur. & nu. 2.*
3 *Spectabiles qui sint.*
4 *Præfectorum excellentiores sunt, præfectus prætorio Orientis, & Illyrici.*
5 *Appellatio non datur, neque restitutio in integrũ, aduersus sententias præfectorũ.*
6 *Consules, sunt superillustres.*

ICTVM est suprà de principe qui caput
1 est omnium magistratuũ: † nunc audiamus
de aliis magistratibus: qui sunt principis tan
quam capitis mẽbra: vt j.ad leg.Iul.maiesta.
l.quisquis.ibi. Nam & ipsi sunt partes cor=
poris eius: vt l.si quis cũ militibus.eo.tit.& C.
Horum autem alij sunt maiores, alij minores, alij medij.
2 † Maiores: vt illustres sicut & præfectus prætorio Orien=
tis, item Illyrici, item Aphricæ, item vrbis Romæ. Item mi=
3 nores sunt clarissimi: puta præsides prouinciarum. † Medij
sunt spectabiles: vt proconsul, præfectus Aegypti, qui & di=
citur Augustalis: vt in authen.de appel.§.illud etiam.& §.illo
videlicet.& j.de rapt.virgi.l.j.& in aut.de non aliena.§.vlti.
4 † Horum autem præfectorum excellentiores sunt duo: sci
licet præfectus prætorio Orientis, & Illyrici: & ideo de eis
5 præmittitur. † Vnde videndũ, quæ ipsi habeãt priuilegia:
& quidem illud est primum: quia non appellatur ab eorũ sen=
tentiis. Item nec contra eorum sententias datur restitutio: nisi
ab ipsis. Item condere possunt leges: vt tamen non sint con=
traria generalibus legibus, vel constitutionibus. Alij autem
magistratus hoc non possunt, nisi à principe potestatem con=
cedendæ legis nominatim acceperint: vt prætores, & iurispru=
dentes: vt ff.de offic præfect.præto.l.j.& j.eo.formã. & ff. de
mino.l.præfecti.& instit. de iure nat.§. responsa prudentum.
6 & §.prætorum quoque. † Sed illud notandum est quòd in
hoc libro tractando de magistratibus, exordium sumpsit ab il
lustribus: hoc est, à præfectis prætorio quasi à maioribus: qui
maiores sunt dignitate, & administratione: sed in Digestis
exordium sumpsit à superillustribus, hoc est, à cõsulibus: quia
maiores sunt dignitate, & administratione: sicut & patritij:
vnde & solis codicillis consularibus, id est, literis de electione
consulatus, licet re ipsa non administrent officium, liberantur
à patria potestate, vel consularibus codicillis, id est, hoc ipso
quòd impetrant vt fruantur consulari dignitate, licet ad offi=
cium non erigantur: liberantur à patria potestate. In aliis autẽ
dignitatibus vt quis liberetur, oportet opera dignitatis re ipsa
agnoscere: vt in aut.constit. quæ de dignitatibus. j. responso.
§.nunc autem clementius.& dicuntur isti superillustres: vt in
aut.vt ab illustribus.& qui super eã dignitatem sunt & in su=
pradicta authen.consti.quæ de dignitatibus.

De officio præfecti prætorio Aphricæ: & de omni eiusdem diœceseos statu. *Rubrica.*

1 ☞ *Milites cur constituti.*
2 *Præfecto prouinciæ quæ liceant.*

ICVT superior est illustris, ita & præfectus
a prætorio Aphricæ est illustris [a]: vt dictũ est s.
Et est eius sedes Carthago: vt in l. j. huius tituli.
1 † Item in l.ij.notari potest quod milites ideo
constituuntur, vt per eos prouinciæ vindicẽtur,
2 & defendantur. † Item notari potest, quòd si
præfectus prouinciæ viderit castella, & ciuitates nimiæ ma=
gnitudinis esse, poterit ad talem formam redigere, vt per pau=
cos meliùs possint conseruari: ergo & Imperator multò ma=
gis hoc facit, vel de duabus ciuitatibus vnam: vt in auf. vt iu=
di.sine quoquo suffrag.§.illud tamen decernimus. & §. nulli
☞ quoque. Ergo & dominus Papa de duobus episcopatibus
vnum, vel de vno duos poterit efficere.

Adnot

a ADNOTATIO. ¶ Illustris. Adde quòd præfectus prætorio comparatur cardinalibus & episcopis. vt tenet not. Barto. & doct. in l.j.ff. hoc eodem titul. & vide Specul. in titul. de offic om. iud. versicu. magni & mediũ: qui omnia eleganter perstringit.

De officio præfecti vrbis. *Rubrica.*

1 ☞ *Præfectus urbis q id sit.*
2 *Præfecti urbis duplex sit effectus officij.*

SICVT superiores, ita & hic illustris est vt
1 diximus. † Vrbis autẽ appellatio simplici-
a ter prolata, populi Romani ciuitatẽ [a] antonomasicè
significat: vt instit. de iure nat. §. sed
2 quoties. † Est autẽ præfectus vrbis cui à domino
Imperatore cõmissa est vrbis administratio:
vt. ff. eo. l. j. §. cùm vrbem. Et est eius potestas maxima
in ciuilibus causis, & criminalibus. Nã in ciuilibus cõtingentibus
in ipsa vrbe, vel extra, intra centesimũ miliariũ contentiosam
iurisdictionẽ sibi vendicauit: vt ff. e. l. j. primo respõso.
§. sed & si quid. & §. si vltra. & l. vlti. In criminalibus punit capite
etiã incõsulto principe: vt ff. de lega. iij. l. j. §. hi. Quidã tamen
dicunt ꝙ extra vrbẽ etiam intra centesimũ miliariũ non
potest iudicare: sed alij delegare, quod nõ placet: vltra autẽ centesimũ
miliarium erit iurisdictio correctorũ Italiæ & prouincialiũ
magistratuũ. Licet autẽ in vrbe varij sunt magistratus,
quibus specialia deputata sunt officia: & quorũ respectu possunt
dici pares præfecto: præfectus tamen simpliciter maior
est omnibus: vt j. eo. l. iij. & l. j. & cognoscit de querelis patronorum
contra libertos: & vt iusto pretio vendatur caro. Itẽ vt
puniat seditionẽ, vel tumultũ mouentes: vt ff. eo. l. j. §. cùm pa-
3 tronus. & §. cura. & §. qui es. † Est autẽ officij præfecti vrbis
duplex effectus. Nam & liberat à patria potestate, & à curiali
conditione: vt in authen. constitu. quæ de dignitatibus. &
j. de decurio. l. vltima.

a ADNOTATIO. ¶ Ciuitatem. Adde domin. Alexand. de Imol. in l. ij. ff. de verborum signification. doct in cap. felicis. §. final. de pœn. in vj. Intellige tamen istam conclusionem etiam veram, nisi addat verbum sacra. quoniam tunc de Hierusalem intelligere debemus vt tenet singula. Bald. in lege ij. C. de nauti. fœno.

De officio magistri militum. *Rubrica.*

1 ☞ *Magistri militum cuius nodi, & in quos iurisditionem habeant.*
2 *Milites apud quem accusandi.*

ET HIC magister militũ illustris est, sicut & superiores: & vt quæstor, de cuius officio tractatur
in sequenti rubrica: & habet cognitionẽ conuento milite, & de ciuili causa: vt j. eo. l. j. &
1 j. de iurisd. omn. iud. l. penul. † Si vero sit causa
criminalis de crimine militari: vt quia alienauit arma, vel quia
vagatus est extra castra: & ex his accusatur similiter apud ma-
2 gistrũ militũ. Si verò accusetur † de crimine cõmuni, & enormi,
cõuenitur sub præside tantũ: si non sit enorme, conuenitur
sub magistro militũ: & si cõueniatur sub pside, ipse eũ remittit
ad magistrũ militũ: vt. ff. de re mil. l. iij. j. respõ. & de accu. l. vlt.
& ff. de custo. reo. l. de militibus. & l. nõ est. & j. de exhi. re. l. j.
Nec obstat quod legitur j. de re mil. l. vlti. j. respõ. quia speciale
est in militibus orietalibus. Et eodẽ modo respõderi potest
ei, quod legitur j. eo. l. eos. Itẽ non obstat, quod legitur j. ad le.
Cor. de sica. l. j. quia ibi crimẽ obiiciebatur enorme, scilicet, homicidij:
nec constabat casu id admissum. Si autẽ constaret id
casu admissum, conueniretur sub magistro militum quia leue
esset crimẽ. Itẽ non obstat quod legitur in auf. vt iud. sine quoquo
suffra. §. ꝙ autẽ. quia in enormibus est intelligendũ. Item
nõ obstat quod agitur j. de criminibus agi. auf. qua in prouincia.
quia indulgenda nõ indulta cassantur priuilegia. Item nõ
obstat quod legitur j. vbi de curiali condit. l. vlti. quia speciale
est tunc cùm miles super talibus conuenitur conditionibus.

De officio quæstoris. *Rubrica.*

1 ☞ *Quæstorum genera tria, effectus officij. & nu. 2.*

SICVT superiores: ita & hic illustris est sicut ex præmissis legibus patet in summa de
1 offic. præf. præt. † Sciendũ est tamen, quia
quæstorum tria genera fuerũt: vnũ pecuniæ inquirendæ & cõseruandæ. Aliud autẽ in pa
latio principis libris principalibus legendis
vacabat: nõ dico sententiis: quia eas legebant illustres tantũ: vt
ff. de sena. l. vlti. Hi autẽ creabãtur tam patritij, quàm plebei:
vnde nõ puto ꝙ essent illustres, sicut nec primi: nã plebeius primò
debet fieri clarissimus, & postea spectabilis, deinde illustris:
vt ff. de mune. & hono. l. honor. §. gerendorũ. & l. vt gradatim.
Aliud autẽ genus erat quæstorũ qui præerant capitalibus
causis, & sententiis principũ legendis: vt ff. eo. l. j. & ff.
de orig. iuris. l. ij. §. deinde cũ ærarium. & §. quia, vt diximus.
2 † Effectus officij huius duplex est: vt dictum est suprà de
officio præfecti vrbis de ipso præfecto.

De officio magistri officiorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Magister officiorum an illustris, & quale eius officium.*

HVCVSQVE de illustribus tractauit. Nunc incipit tractare de spectabilibus secundũ Plac.
qui mediã gerunt administrationẽ: vt in auf. de
1 rebus eccle. nõ alie. §. vlt. † Sed potest dici hunc
magistrum officiorũ illustrem esse: cũ eius officium
designetur inter illustres: nam & sequentes tres illustres
sunt: vt ibi dicemus, sicut & superiores omnes. Talis autem
☞ debet esse hic magister vt stipẽdia meliora, & labor prolixior
eum cæteros faciat antecedere: vt j. eo. l. ij. Et pertinet ad huius
officium significare quemadmodũ numerus militum, & castrorum
series procedat: vt j. eo. l. iiij.

De officio comitis sacrarum largitionum. *Rubrica.*

1 ☞ *Comes sacrarum largitionum illustris.*

ET HIC, comes sacrarum largitionũ spectabilis est secundũ Pla. Sed tamẽ lex dicit apertè
1 contrà. Illustris † enim est sicut & comes rerum
priuatarum: vt j. de assessoribus & domesticis.
l. vlt. per hunc autem principis stipendia largiebantur:
& hic fortè erat procurator rei public. qui græcè logista
nuncupatur: vt j. de modo multarum. l. iij.

De officio comitis rerum priuatarum. *Rubrica.*

1 ☞ *Comes rerum priuatarum qualis: eiusque specialia.*

1 HIC, † Sicut & superior illustris est: & s. tit.
proxi. & alio superiore dictum est. Hic fortè
erat procurator Cæsaris suæ priuatæ rationis.
In eo est hoc speciale: quòd seruus principis,
eius iussu adire potest hæreditatẽ. Item
procurator iste immiscẽdo se hęreditati principi
delatæ facit Cæsarẽ hæredẽ: licet abstinere possit, si bona
non sint soluendo: vt ff. de offic. procu. Cæs. l. j. & ij.

De officio proconsulis & legati. *Rubrica.*

1 ☞ *Proconsul quis sit.*
2 *Præses prouinciæ quis erat.*
3 *Præses prouinciæ qualiter ingrediatur ciuitatem sibi commissam.*
4 *Præfecti urbis quod sit officium.*
5 *Prælati an ius aliquod habeant ex electione.*
6 *Proconsulis ingressi suam prouinciam officium quod sit.*

PERFECTO tractatu illustrium supponit de spectabilibus: hic enim proconsul spectabilis est,
1 vt diximus s. de offic. præfect. præto. † Videamus
ergo quis sit proconsul: & quidem credimus
hanc esse differentiam inter procõsulem, & præsidem
prouinciarum: quia proconsul eligebatur ex consulibus
vrbis Romæ ad aliquam prouinciam regendam, quasi cõsul

procul missus:vt ff.de offi.præt.l.j.arg.ff.de offic.quæstoris.l. j.§.ex his.quod ex ipso nomine, vel nominis interpretatione, (quæ plerunq; in argumentū trahitur)colligitur,vt s.de episc. & cle. l.decernimus.patet etiam ex eo quod dicitur, q in prouincia sibi decreta habet imperiū:vt.ff.eod.& ideo. non ergo Romæ:quia Roma est in Italia & eius caput:nō aūt est Roma prouincia. Supponit etiā q statim cū exit extra vrbē Romā, sumit proconsularia insignia &c.& cū ingreditur deponit imperium:vt ff.eo.l.vlti.& l.j.ex quibus videtur q verè fuit consul:sed desinit esse assignata sibi certa prouincia. † Ille au-
2 tem dicebatur præses prouinciæ[a] qui cū non esset cōsul priùs eligebatur ad prouinciam regendā. Quod sit officiū proconsulis antequàm ingrediatur prouinciā sibi decretam:& quidē maximū.est autem in voluntaria iurisditione,sed & procōsularibus insignibus vtitur:vt ff.eod.l.j.& ij.primo responso.
3 † Qualiter ingressus fiat:& quidē debet ingredi solus præmissa denuntiatione & per consuetam partem: vt ff.eod.l.iij. §.proficisci.& §.quando.& §.hoc etiam. & §. quædam.
4 † Itē quod sit eius officiū,cùm iā fuerit ingressus. Et quidē quædam licet ei facere si vult,quale est de mandanda iurisditione causarum,& cognitione negotiorum alicui,qui suus legatus censeatur.Nam antequā ingrediatur,nisi causa necessitatis non potest:vt ff.eo.l.iij.§.post hæc.& l.sed si ante,& l.aliquando.hodie semper licere videtur:vt in auf.de colla.col. ix.
5 §.antequā verò in prouin. † Et hoc est bene notandum pro prælatis electis,an ius aliquod ex ipsa electione habeant: nec possint postea eligentes mutare suū propositum. Et sunt ista duo specialia in isto legato.Primū est,quia cognitio de quolibet crimine ei demandari potest:non ita in alio,nisi in casu: vt ff.eo.l.solent.j.respon.& §.sed hæc.& de offi.eius cui manda. est iurisdi. l. j. §.j. Item pronūtiat de crimine suspecti tutoris: licet alius delegatus non possit:vt instit. de suspec. tut.§.datū. & ff.ad Turpil.l.j.§.suspecti.nisi delegatus sit à prætore forte, vel maiore eo:vt ff.de suspec.tu.l.j.irrogare verò pœnam grauiorem non potest:vt ff.eod.l.si quid. licet habeat in omnibus
6 causis cognitionē:vt ff.eo.l.j. † Est autē proconsulis ingressi prouinciam non modicū officium. adimplet enim in prouincia sibi decreta,partes omnium magistratuum, qui Romæ habent diuersa officia:& ita dicitur habere plenissimam iurisditionē,& maius imperiū omnibus post principem: vt ff.eo.l.si in aliquam.§.vlti.& l.ideo.& l.nec quicquā. Item finito tempore suæ administrationis vsque ad aduentum successoris debet regere prouinciam:vt extendatur eius imperium in vlte-
* rius tempus:vt ff.eo.l.meminisse*.

a ADNOTATIO. ¶ Præses prouinciæ. Adde, quòd huiusmodi præses non habebat iurisditionis exercitum extra territorium,vt est tex. & doc. in l.iij.de offic.præsi.nec etiam deportare poterat vt tenet Barto. in l. illicitas. §. qui vniuersas.eod.titu.ad quod vide multa per doc.in le.j. C. qui ad liberta. procla.non licet.& in authen.de manda.princ.§.si quis autem.

* Meminisse.Encenia,vel potius xenia,accipi à Proconsule posse responsum est.l.solent etiam §.non verò.ff.de offi. Proconsul.& legat. ca. cum ab omni. de vita & honestate clericorum.Martinus.

De officio comitis Orientis. *Rubrica.*

1 *Comitis Orientis priuilegium.*

1 COMES † Orientis spectabilis est,sicut & superior vt dicitur j.eo.l.j.& in auf.vt omnes tam ciui.quàm mili.l.j.& electus ad hoc officium à curiali liberatur conditione: vt j.eo.de decur.l. vlti. Et fortè iste comes Orientis erat procurator Cæsaris rerum quas habebat in Oriente.

De officio præfecti Augustalis. *Rubrica.*

1 *Præfectus Augustalis quis.*
2 *Præfecti Augustalis officium: & à quibus discrepet.*
3 *Præfectura Augustalis à quibus liberet.*

1 SVPPONITVR † consequēter de officio præfecti Augustalis qui & ipse spectabilis est vt superiores:vt j.de priua.car.inhibi.l.vnica.in prin.vers.viro.dicitur autē præfectus Aegypti præfectus Augustalis:quia Imperator ille maximus Augustus in Aegypto primo præfecti
2 potestatem induxit:aliàs indulsit.Et † discrepat eius officium à cæteris spectabilibus iudicibus: quia ordinariorū iudicum sub se puniendi non habet potestatem,sed tantū cognoscendi, & renunciandi principi:vt C.eod.l.ij.secus in cæteris: vt ff. de offi.præsi.l.illicitas.§.qui vniuersas.Vel fortè quod dicitur eū habere ius gladij:est verum respectu aliorū, non respectu iudicum quos habet sub se:vt in authen.de defen.ciui.§.non ha-
3 bente.Et † est effectus huius dignitatis,quia liberat aliquem à curia.Item à patria potestate,hic enim præfectus Augustalis præfectus fortè est Orientis de quo nominatim dicitur: vt liberetur ab his:vt j.de decur.l.vlt.& in authen.constit.quæ de dignit.collat.vj.

De officio vicarij. *Rubrica.*

1 *Vicarium qui habebant.*
2 *Vicarij quibus præferendi.*

1 SCIENDVM est autē q magistratus qui & hic appellantur præfecti, & dicuntur antestare † cæteris dignitatibus, habebant vicarios suos in ciuilibus causis audiendis & terminandis:sicut & magister militū habebat vicarium in negotiis militaribus,& ita vicarius magistri militū maior
2 est vicario magistratus,in negotiis militaribus:† vicarius autem magistratus maior est vicario, vel comite magistri militum,in causis priuatorū,vel paganorū.Vbi autē vterq; pariter audit casum,vicarius,comiti militum anteponitur: & comes ei dicitur accedere,& vterq; repræsentat reuerentiā sacræ iudicationis principis:vt j.eo.l.j.item si velint consulere principē, eorum relationes libenter audit Imperator:ne administratorum decrescere videatur authoritas, si eorum consulta veluti prophanorum preces à nostris aditis repellamus:vt j.eo.l.vlt. & videtur q hi vicarij fuerunt spectabiles:cùm eorum officia ponantur hic inter spectabiles.

De officio prætoris. *Rubrica.*

1 *Prætorium potestas qualis fuerit.*
2 *Prætoris officio qui fungi potuerint.*
3 *Prætores quot olim creari soliti sint.*

1 PRAETOR iste sicut & superiores spectabilis est:vt & diximus s.de offi.præfec.præt. Et est eius officium Romę tantū.in prouinciis enim eliguntur præsides:& habent † potestatē condendi edicta sub breuiloquio: & in albo,id est in loco quodā publico & eminenti de albato conficiuntur.Hoc albū si quis corruperit:tunc tenetur in quingentos solid.vt ff.de iurisdic.om.iudi.l.si quis, id quod. Horū edictorū compendiosa breuitas amplā materiam præbuit Iurisconsultis interpretandi, & respōdendi de
2 iure. † Responsa enim dicuntur interpretari edicta prætorū. consulta senatorū,rescripta principum, plebiscita plebeiorū.
3 †Eligit autē is solus qui Romæ larem habet,vel à natiuitate, vel à constitutione:vt dicitur in barbario Philippo:vt ff.eod.l. Barbarius. nec possunt constitui nisi tres: licet olim fuerint xviij.vt j.eo.l.vlti.ff.de orig.iu.l.ij.§.diuus deinde Augustus.

De officio rectoris prouinciæ: & vt nulli patriæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur. *Rubrica.*

1 *Officium rectoris prouinciæ quod. & nu. 2.*
3 *Rector purgare debet prouinciam malis hominibus.*
4 *Rector prouinciæ qualiter se habere debet in causis illorum qui sunt de familia.*

1 EXPLICITO tractatu spectabilium, nunc incipit de clarissimis tractare.Præses enim clarissimus est:vt j.de priua.carce.l.j. † Est autem præsidis nomen generale:nam & legati Cæsaris, & omnes prouincias regentes licet senatores sint, præsides appellantur. Proconsulis autem appellatio specialis est: vt ff. eodem.l.j.etiam differt à proconsule præses

vt not

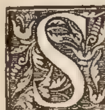
2 vt notauimus suprà de offic.procon.† Et est eius officium maximum in iurisdictione contentiosa: nam in causa criminali habet merum imperium, hoc est gladij potestatem. In ciuilibus autem eadem facit, quæ faciunt Romæ vicarij magistratus, vt tamen eorum æquitatem, non exemplum iniquum seruet: vt ff.eo. illicitas.§.qui vniuersitas.vt l.ex omnibus.& l.omnia.& l.sed licet. Item in voluntaria iurisdictione, exercet iurisdictionem: quia nedum alij apud eum adoptare, vel emancipare, vel manumittere possunt, sed etiam ipse apud se: vt ff.
3 eod.l.ij.vt ita sustineat vicem duorum. † Sunt autem multa quæ præcipuè spectant ad solicitudinem suam: & præcipuè illud: vt purget prouinciam malis hominibus: vt ff.eod.l.congruit. Delinquentes puniat, etiamsi extranei sint: nam ratione delicti fiunt subiecti. Punire autem potest eos, dum est in prouincia: nam si excesserit, priuatus est quantum ad exercitium iurisdictionis: nam in iudicando debet seruare loca, & mores suorum maiorum: alij tamen delegare potest, vt cognoscat, & iudicet: vt ff.eo.l.ij.& de offic.præfec.vrb.l.vlti. Item ne quis iniquum lucrum, aut damnum sentiat debet prouidere, & magis veritatem sequi, quàm errorem ex fide eorum quæ probantur ei. vnde est argu. quòd secundum allegata debet iudicare. Item ne humiles opprimantur à potentibus: & vt habeat innocentes officiales. Item ne extorqueant aliquid, vel aliqua à subiectis debet prouidere: vt ff.eo.l.illicitas. Item non debet exire fines prouinciæ, nisi voti soluēdi causa; dum tamen non liceat ei abnoctare, id est per totam noctem abesse: vt ff.eod.l. illud. & de verb.sig.l.vrbana.§.vltimo. nec accipit donum vel munus nisi esculentum vel poculentū: & quod intra dies pro-
4 ximos prodigatur: vt ff.eod.l. plebiscita. † In causis autem illorum qui sunt de familia, exhibet audientiam vsque ad litis contest.& vt res ablata exhibeatur, & deponatur: vt promittatur satisdatio iudicio sisti, & rem exhiberi: quia perpetuatio actionis per prædictam lit.contest.fit cum difficultate: si quidem graue est cum dominis, vel cum subiectis domini litigare, si actiones ob id fuerint admissæ: quod institutæ non sunt: datur in integ.restit.vt ff.eod.l.senatus. In adeundo facilem se debet præbere, ita tamen vt contemni se non patiatur: nec prouinciales in vlteriorem familiaritatem debet admittere: quia ex conuersatione æquali contemptus nascitur dignitatis. Item in cognoscendo debet excandescere aduersus eos, quos malos putat: nec precibus calamitosorum illacrymari oportet. non enim est constantis & recti iudicis cuius animi motum vultus detegit. Et summatim debet reddere ius, vt authoritatem dignitatis augeat ingenio suo: vt ff.eo.l.obseruandum.& si milites velit renuntiare imperio, vel dignitati non poterit separare se ab imperio: vt ff.eod.l.legatus. nisi faciat in manu principis à quo habet: vt ff.de orig.iur.l.ij.§.& cum placuisset.

De officio præfecti vigilum. *Rubrica.*

1 *Præfectus vigilum quis.*
2 *Præfecti vigilum officium quale.*
3 *Capsarij qui dicantur.*

LICET suprà cœperit tractare de clarissimis: hic tamen spectabilis est: vt ff. eod.l.iij. vnde etiam in Digestis ponitur inter alios spectabiles: & ideo mirum est quare posuit hunc inter clarissimos: Sed fortè considerauit prima tempora quibus nōdum erat per Cęsare institutus pręfectus vigilū. sed quidam, qui pręerat excubiis, qui nec erat spectabilis, nec magistratus: vt ff.eod.l.j.§.
1 vlti.& l.ij.& iij.de orig.iur.l.ij.§.hæc & omnia. † Est ergo præfectus vigilum: vt ex prædictis apparet: qui à principe eligitur, vt curam habeat: ne incēdia eueniant in ciuitate Roma,
2 & vt euenientia extinguantur. † Sciendum est autem præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere, ac si esset noctua: & calciatum caligis ferreis incedere cum armis, & dolabris: vt curam adhibeat omnes inquilinos admonere: ne negligentia aliqua incendium oriatur: & vt aquam habeant qua extinguatur incendium. Item cognoscit de capsariis, qui mercede vestimenta seruanda in balneis suscipiunt: vt puniat eo-
3 rum fraudes: vt ff.eodem.l.penul.& vltima.† Capsarij autem aliàs dicuntur qui portant libros: vt ff.de manumis. vindict.l. si collactaneo.in princip. Cognoscit autem iste præfectus de incendiariis, id est his quorum culpa incēdium admissum est. Si autem dolo alicuius admissum est, ille, in quē capitalis sententia est promenda: ad præfectum vrbis remittitur, vt & quælibet atrox persona, in quā seuera sententia est ferenda: vt ff.e. l.iij §.j.& infrà eodem.l.j. Magistratus iste videtur quòd constituatur Romæ tantùm: vt ff.eodem.l.j.& ij.& iij.licet Pla.dixerit contra. Item cùm ipse sit spectabilis: mirum est quod ait Placen. eum non gerere honores; ideo quia non dormit de nocte.

De officio ciuilium iudicum. *Rubrica.*

SCIENDUM est autem quòd quidam dicebantur honorati: & habebant dignitatem talem vt semper eis pateret aditus ingrediendi cōsistorium principis: aut secretarium ciuilium iudicum, id est qui audiebant ciuiles causas: aut sedendi cum ipsis iudicibus, & in aduentu suo salutabantur: vt j.de offic.diuer.iud.l.vltima.eo tamen tempore quo conueniebantur, aut agebant: residendi cum iudice nō habebant facultatem: vt j.eo.l.j.

* *De officio præfecti annonæ*.* *Rubrica.*

1 ANNONAE, † vt publicæ functiones à quolibet debebāt præstari. Si autem aliquis vel priuilegio vel præscriptione prætendat excusationē, præfectus annonæ de hoc ipso cognoscit. Alioquin imponitur ei pœna.xx. lib.auri: vt j.eod.l.j.

* ¶ Hæc rubr.nec in exemplaribus manu scriptis: sed nec in serie officiorum, neque vllibi in Codice Iustinianeo sed nec in codice Theodosiano legitur: sed quia nigrum rubro sicut situ titulorum sequentium edocemur correspōdet: igitur prudentissimo consilio effectum vt inserta fuerit hæc rubr.de offi præfecti ann. Ad quam pertinere puto l.ij.s.de offi.ciui.iudi. Nam & in C. Theod.sub tit.de offi.ci.iudi.est vnica lex, & in Iustinianeo duæ sunt. Puto itaque hanc rubr.in vetustis Codicibus Iustiniani extare. P. Prateius.

De officio iudicum militarium. *Rubrica.*

MAGISTER militum decurialibus, vel priuatis personis nō habet iurisdictionem: vt j.eodem. l.prima & secunda.

Ne comitibus rei militaris vt tribunis lauacra præstentur. *Rubrica.*

CIVITATES vel curiæ non debent compelli balnea succēdere tribunis, vel ducibus, vel comitibus militum, id est vicariis magistrorum militum, vel pro succēdendo nō debent compelli præstare aliquā adęrationem id est æris præstationē. Illustribus autem viris, & magistris militum indulgetur priuilegium, si tamen id voluerint, vt eis prædicta balnea parentur, & succendantur.

De officio diuersorum iudicum. *Rubrica.*

1 *Mulierem in ius trahere an liceat.*
2 *Vocari in ius de domo sua an & quando quis possit.*

1 HOC † pertinet ad officiū omnium iudicum diuersorum, cuiuscunque diuersitatis sint, vt nō compellant matremfa. in publicum venire: cùm per se: vel in domo sua: vel in sacrosancta ecclesia; vel per legitimū procuratorē possit respondere, quòd si non faciat in rebus eius communia procedunt iura: si verò criminalis causa ei obiiciatur, dare debet fideiussorem iudicio sisti si potest: alioquin iuret

iudicio sisti.vbi autem grauissimum est crimen quod ei obiicitur,in monasterium debet mitti,donec causa finiatur:vt infrà eodem.l.j.& in authenti. vt nulli iudicum. §. necessarium. Vbi autem conueniuntur masculi,re,& verbo possunt in ius vocari vt in publicum detrahantur:nisi sint in domo sua: tūc enim vocabuntur verbo tantùm:si tamen præstant aditum ad se,vel ex publico conspiciantur.Si autem neutrum istorum cōtingat,nec re,nec verbo possunt vocari:qui sunt in domo sua,
2 vt ff.de in ius vocā.l.plerique.& l.satisque.& l.sed & si is.†Itē obseruari debet à quolibet, vt honoratis excelsioribus viris exhibeant debitum honorem:& in sedendo, & in salutando: vt diximus s.de offic.eius cui manda.est iuris. nec in subscriptionibus suis nominent eos fratres:vt j.eo.l.ij.

Vt omnes iudices tam ciuiles, quàm militares post administrationem depositam,per quinquaginta dies in ciuitatibus vel in certis locis permaneant. *Rubrica.*

1 ☞ *Iudices post depositam administrationē quandiu & ubi manere,& apud quos respondere debeant.*
2 *Magistratus quando censeatur deponere administrationem.*
3 *Magistratum durante officio an & quando possit quis conuenire.*

1 EX HAC rubrica patet,† quòd ille,qui gessit publicum officium, eo deposito ibidem debet remanere non priuatim in domo sua,vel alicuius potentis,vel in ecclesia:sed publicè ante eorum ora,quos nuper rexerat:& respondebit super furtis suis,vel domesticorum,vel manipulariorum:& in quadruplum damnatur:vt j.de asses.l.iij.& ad legem Iul.rep. l.j.& j.eod.l.j.Respondebit autem apud episcopum: & ipse causam ex non scripto examinabit:sicut & cognoscit, cùm fugit magistratus, qui & capi potest tanquam seruus,vel inhonestus:Vel dic respondebit apud principem:vel eum cui commiserit:vt in authē. vt iudices sine quoquo suffragio.§.si quis autem.& §.necessitatem.vel respondebit apud superiorē magistratum,vt quilibet conuentus apud superiorem se,respondet.vel etiam apud eum cui commiserit præfect.præto.vt j.e. l.j.§.vlt. Et in ciuili causa conuentus, post quinquaginta dies ordinato procuratore recedere potest:etiam si causa non fuerit finita.In criminali autem necessariò perdurabit vsq; ad finē:vt j.e.l.j.§.quòd si intra.vtraq; autē causa ciuilis & criminalis finiri debet in viginti diebus:vt j.eo.l.j.§.vl.quod est contra regulam generalem,qua statuitur triennium:vt j.de iudi.
2 l.properandum,§.j.Et † hæc deposita administratione seruantur:nec tamen eam deponit,eo ipso quòd finitum sit tēpus ab initio electionis ei præfixum:vel hoc ipso quòd successor eius ei literas miserit:sed oportet successorem aduenire, vel nuntiū destinare:vt j.eod.l.j.§ administrationem.& ff.de offi. procō. & leg.l.meminisse.nec prior magistratus ante deponit imperium,quàm prouinciā ille ingrediatur: nisi per duos dies qui præcedunt aduentum suum:& ante aduētum suum per duos dies debet destinare amicabilem epistolam prædecessori suo: vt in aduentu suo occurrant officiales:vt in authen.de admin. §.illud autem.colla.vij. Si autem ipse non aduenerit, sed nuntium destinauerit, nullis exceptis diebus prædecessor reget prouinciam in aduentum nuntij:nuntius autem adueniens,omnia aget quæ posset magistratus agere præter vltimum supplicium,aut membri abscisionem:vt in authen.de colla.§.an
3 tequàm verò. † Si autem quis velit conuenire magistratum durante officio,siquidem minor sit magistratus,potest:vt ff.de iniu.l.nec magistratibus.Si autē sit magnus qui habeat merū imperium,nō potest interim conueniri à subiectis: vt ff.de in ius vocan.l.ij.& quibus ex caus.ma.l.sed & si per prætorem. §.ij.si tamen præses furtum dicatur fecisse,vel dignitatem per pecuniam accepisse,vel ex dignitate pecuniam accepisse, vel habuisse,vel si damnis,vel calumniis subdat collatores subiecti præsidi. Item episcopi querelam, principi etiam durante officio possunt exponere:vt ipse dirigat in prouinciā qui hæc examinet:vt in auth.vt iud.sine quoquo suf.§.si quis.& §.necessitatem.& §.illud videlicet.

De officio eius qui vicem alicuius obtinet iudicis. *Rubrica.*

1 ☞ *Suffectus in locum alicuius iudicis cuiusmodi iurisdictionem habeat.*

DICTVM est supra de magistratibus ordinariis (nam & vicarij de quibus dictum est ordinarij erant,& in tempus certum eligebantur,quod etiam erat ordinariis præfixum:vt ipsi vices ordinariorum præsentium & viuentium supplerent)nunc autem ponit de his qui gerunt vices mortuorum, & absentium, & appellantur suffecti ;decedentes autem dicebantur inde mortui.
1 † Est autem notādum quòd huiusmodi suffecti omnia possunt agere quæ pertinent ad iurisdictionem rectoris prouinciæ:præter vltimum supplicium,& membri abscisionem: vt infrà eodem.l.iij. & in authen. de collatio. §. antequam verò. agent ergo quæ pertinent ad mistum imperium,vel ad iurisdictionem ciuilium causarum,vel criminalium etiam capitalium cognitionem,non definitionem,vel pœnæ impositionē: vt ff.de offic.eius cui mand.est iurisdi.l.j.& de offic. procons. & l.si quid.

De assessoribus,& domesticis & cancellariis iudicum. *Rubrica.*

1 ☞ *Assessor quis & cur assumatur.*
2 *Præsides non debent secum ducere domesticos,pro officialibus.*
4 *Cancellus quid sit.*
5 *Officium assessoris in quo consistat.& nu.6.& 7.*
8 *Assessor fungi non potest officio aduocati.*
9 *Assessores quandiu remanere debeant in loco post depositum officium.*
10 *Prætor tenetur repræsentare suum assessorem contra quem querelatur.*
11 *Assessores habent per se acquisita in officio,quasi castrensia.*

DE IVDICIBVS,& eorum officiis suprà dictum est, nunc videamus de collateralibus eorum,id est assessoribus,& domesticis, & cancellariis. quis sit assessor:quis domesticus: quis cancellarius:& qui possint esse:& quod sit eo-
1 rum officium. † Est autem assessor [a], qui ab eo cui data est
a iudicādi potestas,rogatur vt sibi in cognitione causæ assideat:
☞ vt cum debito fine causam decidere instruat:non autem metu terribili,& necessitate incongrua libertati debet ad hoc cō-
2 pelli assessor:vt infrà eodem.l. prima. † Domestici autem alij habebant deputata sibi officia in republica:quæ tamen a-
☞ pertè non specificantur in lege. Hoc tamen noto quòd nullus præses domesticum vel cancellarium,vel assessorē secum de-
3 bet ducere:vt infrà eodem.l.nullus.† Cancellarij autem introducebant petitiones, & supplicationes in curiam dicti cancel
4 larij eo quòd præerant cancellis, vel hostiis. † Dicitur enim cancellus,fenestratū hostium ad modum crucis.per eos enim patebant aditus & accessus.Cancellus autem habet & alias significationes:vt notaui in ff.quod vi aut clam.l. nam & si ramos.& de legatis.j.l.cætera.§.vlti.vel dicūtur cancellarij:quia dictata sibi ab assessoribus scribebant,& cancellabant, id est delebant ad modum crucis ducta penna. Sic ponitur j.de sol. l.inductum.& ff.de probat.l.chirographum. Possunt autem frui dignitatibus istis liberti & ingenui, qui tamen non sint turpitudine notati:vt j.de dig.l.neque.Item fruuntur in prouincia sua,vsq; ad quatuor menses non vltra,nisi ex præcepto principis:vt infrà eodem.l.in consiliariis.& ff.quib. ex causis maiores.l.ij qui.secus in assessore curatoris, id est procuratoris reipub.id est fisci vel procuratoris Cæsaris: nec enim procurator iste examinat causas ciuium singulorum:sed Cæsaris & priuati,vel fisci,& priuati:vnde suis conciuibus non potest haberi suspectus,vel esse inuidiosus:sed nec percipit salarium de publico:sed de bursa procuratoris,aliàs principis:vt ff.eo. l.vltima.Item fruuntur qui nunquam functi sunt officio tali: qui enim semel functus est:si quidem ambitiosè velit redire, non est admittendus:vt j.eodem.nemo.Si autem vltro eligatur,tenet electio:qui enim semel rectè cognitus est,non debet ob hoc solùm quod iam probatum est improbari: vt infrà eodem.

☞ eodem.l.liceat. Vel dic secunda vice eum non eligi,nisi cùm alij non reperiuntur idonei:vt ff.de munerib.& honorib.§.vltimo.vel dic non eligi eum secunda vice à quibuslibet:sed à principe tãtùm,vel ab illustribus viris:vt ex prædicta l.liceat. patet. Vel dic eum eligi secunda vice,ita demum si nullo reluctante fiat electio secunda vice:vt in authen.de defensorib. ciuita.§.vltimo.sed in prima electione,sufficit consentire maiorem partem.

5 †Est autem officium assessoris (vt etiam ex definitione superiori patet) in cognitione, & examinatione causarum,in postulationibus,vt admittat eos ad aduocãdum qui de iure possunt postulare,& vt sit ordo aliquis postulationum,& in libellis conuentionalibus recipiendis,si bene conficiantur:si malè vt respuat,vel non recipiat de re illicita:vt ff.eodem.l.j.& de officio proconsul.l.nec quicquam.§.obseruare itaque.& ff.de postulan.l.quos prohibet.& de accusatio.l.libellorum.& infrà, vt nemo priuatus titulos.l.vltima.in fine.

6 † Item in edictis proponendis in communi totius ciuitatis in omnium personis:vnde & lex edicti aliâs dicitur generalis:

7 vt suprà,de legi.& senatusconsul.l.iij. †Item in decretis specialiter in vna causa interponendis,puta vt alienatio prædiorum minorum fiat:vel fiat transactio alimẽtorum,vbi & præses prouinciæ per se debet subscribere libellis talibus,id est petitionibus quæ fiunt super his, non per assessores: & hoc est

8 quod dicitur infrà eodem.l.ij.& ff eodem.l.j.† Item in epistolis dictandis,quæ plerunque mittuntur iudicibus alterius prouinciæ:sed eas scribit cancellarius:vt suprà dictum est. Assessor iste non potest fungi officio assessoris, & aduocati,vel iudicis:ne dum advtrunque festinet,neutrum bene peragat:vt infrà eodem.l.vltima.sic non potest aliquis esse in duabus militiis:vt not.infrà,qui milit.non possunt.l.ij.§.in posterum.vel in honoribus duarum ciuitatum:vt ff.ad municipa.l.libertus. §.præscriptio.vel in duobus collegiis:vt ff.de collegiis illicit.

9 l.j.§.vltimo.sic nemo potest esse aduocatus, & iudex. † Item pertinet ad solicitudinem eorum qui fuerunt assessores:vt de-

b posito officio remaneant ibi per quinquaginta dies[b],responsuri pro his quæ dicuntur commisisse: & ipsi in quadruplum restituunt ablata:vt duplum fiscus, & duplum spoliatus accipiat:& eadem imponitur pœna illi, qui assessorem subtraxe-

10 rit,ne ibidem respondeat:vt infrà eodem.consiliarios. † Item ille qui fuit assessor,pro eadem pœna respondere tenetur:vt j. ad legem Iul.repet.l.j.quinimo ipsum assessorem tenetur repræsentare,si querela prouincialium,vel alia necessitas id po-

11 stulauerit:vt infrà eodem.l.si post depositum.† Est autem priuilegium assessorum,vt positi in patris potestate quod ex officio acquirunt habeant quasi castrense peculium:vt infrà eodẽ, l.velut.nec subiiciuntur alicui oneri indictionis:vt infrà eodẽ, l.non parum.

a ADNOTATIO. ¶ Assessor.Materiam huius conclusionis, & ferè totius tituli vide per Bart.in l.j.inti.ff de offi.asses.Bald.in l.metum.§.sed q metus causa.dom.Alexand.de Imo.in rub.ff.de offi.asses.Ludo.de Ro.in singu. suis.ver.assessor.multa pulchra per do.Lucam de pen.in l.omnes.num.r.31. cum plu.seq.de decur.capi lxiiij num. 6.ca.lxvj. & in l.quinque.nu.3 eodem tit.char.lxxvij.doc.in auth.ad hæc.C.de iudi.vbi habes totam materiam.

a ¶ Assessor.Quis sit assessor vide etiam per Domi.in c.statutum.in § assessorem.in princ.de rescrip.in vj & late per Decium in consil.viij.in j volu.in ij. & iij.col.vbi late ponit quid sit officium assessoris,& qualiter assessor teneatur pro sententia lata per potestatem de eius consi Hierony.gigas.

b ¶ Quinquaginta dies.Adde quòd assessor pro delictis cõmissis in loco officij etiam in propria patria conueniri potest:vt tenet mirabiliter Barto. post gloss in l.j.ad legem Iu .repet.Bald.in l.j.penul.col.C.de sum trini. & in obseruand.§.proficiscet.de offi.proconsu.& leg. quod limita: vt per domi. Alexan.alleg.l.j.ad leg.Iul.& no.contra modernos assessores.

De annonis, & capitu administrantium, vel assessorum aliorúmve publicas solicitudines gerentium, vel aliorum qui aliquam consecuti sunt dignitatem. *Rubrica.*

1 ☞ *Capitu,uox quã accipiatur.*
2 *Capitationem uariè accipi.*

DE maioribus & minoribus magistratibus suprà dictum est. Nunc autem ponit de eorum solatiis,vel salariis:& quia ipsi percipiebant so-

1 latia in annonis,ideo ponit de annonis, & † capitu,id est capitatione ministrantium, & assessorum aliorum,& gerentium publicas dignitates, id est quæ dabantur ministrantibus publica officia:ipsi enim præter annonas,solatia fortè consequebantur in pecunia:vt infrà, de in offic. testa. l.vltima. & hic innuitur. Sic & in militibus dicitur quòd ipsi annonas,& capita singulis consequebantur diebus: vt infrà,de anno.ciuil.l.vltima.& de erog.mi.ann.l.fortissimi.

2 Sic enim † capitatio dicitur tributum,quod datur pro capite. Licet hic ponatur capitatio,pro eo quod datur magistratibus solatij causa,pro remunerando labore: ita & annona dicitur salarium, quod cuique datur pro capite suo, remunerationis causa. In solatiis autẽ istis hic fixus,& stabilis seruabitur modus:vt ea pro annonis:& capitu dignitatis suæ debitis consequantur pretia,quæ particularibus delegationibus, id est singulorũ de capitationibus leguntur.vel continentur:vt j.ead.l. Sed vbi fortè per corpus iuris diffusè:vt j.de pala.sa.lar.l.scrinis.& j.de aduo.diuer.iud.restituendum. Vel dic, continentur in consuetudine cuiuscunque prouinciæ:vt in authenti.de defen.ciui.§.si verò quędam salaria. De salariis autem delegatorum dicetur j.de sportulis.

De contractibus iudicum, vel eorum qui sunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent sine pragmatica sanctione. *Rubrica.*

1 ☞ *Magistratum in vrbe gerentes an & quatenus possint emere, uel domos proprias ædificare.*
2 *Donationes ei factæ, qui magistratum in urbe gerit, an & quando ualeant.*
3 *Magistratum in prouincia gerens nec emere, nec ædificare, nec donationem admittere durante officio potest, etiam si princeps id ei permittat, & an id sit perpetuum, nu.seq.*

HIC distinguuntur præsides prouinciarum, à

1 magistratibus vrbis Romæ. † Siquidem magistratus tempore officij sui emere, vel domus extruere non potest:nisi speciali permissione principis:vel fortè nisi paterna videantur,cùm hoc dicatur in prouinciali magistra-

2 tu cui minus cõceditur:vt infrà patebit. Donationes † autem recipere non potest hic vrbicus magistratus, etiam principe permittente,nisi finito officio is qui donauit, eandem confirmauerit expressam donationem,vel tacuerit quinquennio.

3 † Prouincialis autem magistratus donationes,vel emptiones admittere non debet,nec ædificationes facere,etiam principe permittente conceduntur:vt nec expressim, vel taciturnitate quinquennij etiam finito officio confirmentur. Et quod dico in prouinciali magistratu,seruatur etiam in consiliariis eius & domesticis,& assessoribus,& futuro & præteri-

4 to tempore. † Hæc tamen prohibitio cessat vbi eorum paterna distribuuntur,vel vbi accipiunt esculentum, vel poculentum:aliâs rem amittunt,& in quadruplum cõdemnantur: vt infrà eodem.l.j.& ff.de contrahend.emptio.l.non licet.& l. qui officij causa.& de offic.præto.l. plebiscita.fortè nisi confir-

5 mentur contractus silentio triginta annorum.† Item quod dictum est in præsidibus prouinciarum,seruabitur eadem ratione,vel maiori,in magistratu municipali,vel defensore ciuitatis:nam in lege ista declinat permissionem:quia minus concedit minoribus,quàm maioribus magistratus.nec dicant quòd vnus authoritate alterius possit emere ab aliquo subiectorũ, licet lex vnum tutorem permittat contrahere cum pupillo alterius authoritate tutoris:vt ff.de authoritate tutorum.l.pupillus.§.planè.Ibi enim cõtrahitur cum eo:hoc est cum pupillo: cuius fauore contractus prohibebatur:hic autem non prohibetur contractus fauore contrahentis: sed propter publicam

6 vtilitatem.† Licet autem magistratus emere, vel donationẽ accipere non possit:vt dictum est: tamen fortè poterit donare,forsan & vendere:vt ait Plac.licet in venditione non adeò prompta sit ratio.

De modo multarum quæ à iudicibus infliguntur. *Rubrica.*

1 ☞ *Multa quid.*
2 *Pœna quid.*
3 *Multare qui magistratus possint.*

4 *Multa quibus casibus imponatur.*
5 *Multae cui applicentur.*
6 *Multa non irrogat infamiam.*

DICTVM est supra de magistratibus ferè omnibus, sed quia permissum est eis defendere iurisditionem suam pœnæ, vel multæ iudicio: vt ff. si quis ius dicenti non obtemperauit. l. j. ideo ponit de modo multarum, videamus ergo quid sit multa, & quis eã indicat, & vsque ad quem modum vel quantitatem, & quis sit eius effectus, &
1 cui applicetur, & an remittatur. † Est autem multa, peccati animaduersio pecuniaria, arbitrio iudicis statuenda: vt ff. de verborum significatione. l. aliud. §. j. † Pœna autem est corpo-
2 ralis & pecuniaria, & certa, prout lege statuitur. Item à pœna non appellatur, sed à multa. Item multa non indicitur nisi à maioribus magistratibus: pœna autem à quolibet qui habet potestatem iudicandi: vt ex prędicta l. patet: & ex alia in eodẽ titulo. l. si qua. Item si multa imponatur vltra modum à lege concessum, non tenet impositio: secus in pœna, vt infrà, quando prouocare non est necesse. l. circa. & ff. de iis qui notantur infamia. l. quid ergo. §. pœna grauior. sic vbi reperitur aliquẽ multari in certam pœnam: vt suprà de episc. audien. l. secunda. & infra, ne liceat po. l. vltima. impropriè dictum intelligas.
3 † Multare autem possunt illustres, vsque ad quinquaginta libras auri: cùm peccatum erit grauissimum: vt infrà eodem. l. illustres. Spectabiles autem vsque ad tres vncias auri, præter proconsulem, & comitem Orientis, & præfectum augustalem qui vsque ad sex vncias auri multare possunt. Clarissimi autem puta præsides prouinciarum vsque ad duas tantùm vncias indicunt multas. Nullus tamẽ istorum in aliquem (etiam si centies peccauerit in vno anno) pœnam secundum præstitutum modum imponit, nisi ter. Item qui excedit modum in imponenda multa, tenetur condemnatione in duplum fisco ad multam indictam. Procurator autem Cæsaris, vel curator reipublicæ, qui Græcè logista à logos dicitur, quod est sermo vel ratio: quia de fiscalibus habet reddere rationem, non potest indicere multam: nec magistratus municipales, vel ciuitatum defensores: vt infrà, titulo j. l. quinta & sexta. nisi fortè indicant modicas non graues: infrà, de sportulis. l. secunda.
4 & dicemus infrà titulo proximo. † Imponuntur autem hę multæ pro delictis omnibus, secundum prædictum modum præterquàm pro peculatibus, aut manubiis, id est deprædationibus, concussionibus, furtis, & aliis flagitiis quæ coerceri seuerius conuenit: & ideo in eis seuerior multa est imponenda, pro arbitrio iudicantis. Item multa imposita non est remittenda, nisi paupertas condemnati id persuaserit: vt j. eod.
5 l. eos. † Multæ autem applicantur fisco: nisi iudex operibus publicis, vel aliis necessariis causis, vel lex deputauerit, vt infrà eodem. l. multarum. & s. de episcopali audien. l. ij. & ff. de
6 iure patro. l. diuus. §. vltimo. † Multa autem non irrogat infamiam: vt j. eod. l. j.

De defensoribus ciuitatum. *Rubrica.*

1 *Defensa ciuitatis qualiter constituatur.*
2 *Electus in defensorem ciuitatis, iurare debet se facturum omnia secundum leges.*
3 *Officium defensoris ciuitatis in quibus consistat.*
4 *Defensor ciuitatis qualem cognitionem habeat in criminibus.*

DICTVM est supra de maioribus magistratibus scilicet prouinciarum, nunc de minoribus, id est ciuitatum defensoribus, videamus: & in primis qualiter defensor constituatur: & posteà quod sit eius officium.
1 † Constituitur autem decreto cum iureiurando seu electione omnium possessorum in illa ciuitate consitentium: sed non in vrbe Roma degentium. & est necessaria confirmatio gloriosissimi præfecti prætorio, qui & dicitur ei dare curam, id est, datam confirmare. nam & ante eam videtur habere per electionem: sed ideò à præfecto confirmatur: vt ipse eam videatur constituisse: & non præses prouincię qui maior est defensore ciuitatis eiusdem prouincię, minor autem præfecto prætorio. Sic'que præses pro suo velle defensorem remouere non possit: nec licet electo defensoris ordinem declinare: etiam si sit illustris, vel priuilegium prætendat. Et eligitur vsque ad biennium: olim vsque ad quinquennium: & semel tantùm non secũda vice, nisi nullo reluctante secunda vice eligatur. tertia autem etiam si omnes consentirent vnanimiter, non est eligendus, ne frequentia, & continuatio curæ per renouationem callide inducta, infinitã faciat prædictam
2 gubernationem. † Electus autem debet iurare omnia secundum legem, & ius se facturum: prout melius sibi videbitur.
3 † Est autem officium defensoris præbere authoritatem iis, quæ aguntur apud eum ex voluntate partium: vt adoptioni, emancipationi, manumissioni, testamentis. Item donationi, insinuationi: in contentiosa autem iurisditione habet cognitionem vsque ad tercentos aureos: olim vsque ad quinquaginta: vt infrà eodem. l. prima. vt etiam à reo recusari non possit, publicum debet remouere tumultum: tributorum exactioni debet deseruire: vt in his etiam adiuuetur à præside prouin-
4 ciæ. † In criminibus etiam leuioribus habet cognitionem, & castigationem competentem. in maioribus reum debet detrudere in carcerem, & mittere ad præsidem. & facit hæc omnia defensor ciuitatis quæ iniunguntur ei per legem, etiam prohibente prǣside: & hęc continentur in authentica, de defenso. ciuitatis. §. nos igitur. & §. interim. vsque in finem tit. & infrà eodem. l. defensores ciuitatum oblatos. & l. defensores. & ff. de iurisditione omnium iudicũ. l. magistratibus. & in authẽ. iusiurandum quod præstatur. §. & æquus. Quod autem dicitur infrà eodem. l. defensores. la secunda. scilicet quòd multam indicere non potest grauem, intelligo secundum modum statutum suprà, de modo multarum, mediocrem verò, vel paruam in leuioribus criminibus potest imponere, cùm supra dictum sit eum castigationem competẽtem facere posse. Et summatim dico quòd in omnibus tãquam pater, potius quàm vt iudex se debeat habere: vt ita nominis sui vtatur officiis: & quod esse dicuntur, esse nõ desinant: vt in authentica, vt iudices sine quoquo suffrag. §. eos autem. & de mand. principum. §. quòd si delinquentes. in fine §. & infrà eodem l. defensores. Hi autem eliguntur in defensores, qui ad alias dignitates (de quibus dictum est) eligi possunt: & maximè nobiliores ciuitatum: vt in authen. eod. tit. §. interim.

De magistratibus municipalibus. *Rubrica.*

1 *Magistratus municipales tribus ante mensibus eligi debere, quàm incipiant administrare, atque inibi quæ sit huius ratio.*
2 *Municipes qui dicantur.*

SVPRA de magistratibus ciuitatum, nunc de magistratibus municipiorum, vel villarum, seu burgorum, in quibus satisdici potest eadem seruanda, quæ dicta sunt in defensoribus ciuitatum: hic tamẽ hoc notatur circa electionem,
1 † vt per tres menses esse debeant electi quàm incipiat eorum administratio: & hoc ideo, quia si electus pretendat excusationem, & ideo videatur absoluendus: alius in eius locum eligatur: vt infrà eod. l. j. Videretur tamen alicui quòd hæc rubrica eadem esset cum superiori: quia municipium ciuita-
2 tis appellatur. † Et municipes [a] dicuntur, qui in eadem ciui-
a tate munera faciunt: sed abusiue dicimus municipes suæ cuiusque ciuitatis ciues: vt ff. ad munici. l. j. quod satis dici posset quare supra de aliis tractauerit quæ ad creatos, vel creandos defensores pertineant: hic quando eorum fiat electio tractet: vel dic vt primò dictum est.

a ADNOTATIO. ¶ Et municipes. Ad hoc vide Barto. in l. prima ff. ad muni. & in l. j. C. de municip. & origi. li x. & in tract. de repres. q. vij. arti. j. vbi habes totam materiam.

De officio iuridici Alexandriæ ciuitatis. *Rubrica.*

1 *Iuridicus Alexandriæ, de quibus cognoscat, an non.*

Sicut

1 ICVT ad procuratorem Cæſaris † re-
rum ferè tantùm pertinet adminiſtratio: ita
& ad iuridic. Alexandriæ iuris tantùm, &
non rerum ſpectat ſolicitudo. Experiuntur
enim apud eum legitimi actus, vt adoptio,
emancipatio, teſtamētorum, & donationum
inſinuatio, & ſimilia: vt infrà eodem. l. j. §. eod. l. prima. ſed &
permiſſa eſt ei ex conſtitutione diui Marci tutoris datio: vt ff.
2 eodem. l. vltima. † Contentioſa autem iuriſdictio tam ciui-
tatis, quàm prouinciæ eiuſdem, hoc eſt, Aegypti pertinet ad
præfectum auguſtalem: vt ff. de offic. præ. au. l. j. Et fortè præ-
rogatiua conditoris prædictæ ciuitatis, hoc eſt Alexandri
pueri magni, & pretij maximi vni ſpecialiter legitimos actus
cum tutoris datione, alij contentioſam iuriſdictionem lex re-
ſeruauit: licet Plac. dixerit Alexandriam iudicem nō habere.

¶ FINIT DOMINI AZONIS SVMMA
in primum librum Codicis.

EIVSDEM DOMINI AZONIS
summa in ſecundum librum
Codicis.

De edendo. Rubrica.

SVMMARIVM.

1 ☞ *Actio quid.*
2 *Obligatio quid.*
3 *Edere actionem quid.*
4 *Actio dicitur tantum perſonalis: petitio in rem: perſecutio tam in rem, quàm in perſonam.*
5 *Actionum quædam ſunt uniuerſales.*
6 *Editio qualiter fieri debeat in actionibus uniuerſalibus.*
7 *Editio qualiter fiat in generalibus.*
8 *Actionem edere in ſingularibus actionibus non ſufficit, ſed oportet rem exprimere.*
9 *Editio in perſonalibus qualiter fieri debeat.*
11 *Editio qua de cauſa fiat.*
12 *Editio quomodo fiat.*
13 *Actionem mutare an liceat actori.*
14 *Dilatio noua cauſa deliberationis, an dari debeat in noua actione. & uide numero 3.*
16 *Ratio, eſt ſcriptura confecta de datis, & acceptis.*
17 *Rationes conficiebant olim argentarij.*
18 *Fœminæ non poſſunt eſſe argentariæ.*
1 *Editio rationum qualiter fiat.*
20 *Actio in factum qua petitur editio eſt annalis, & prætoria, & datur hæredibus, ſed non contra hæredes.*
21 *Teſtes largo modo continentur appellatione inſtrumentorum.*
22 *Editio inſtrumentorum quo ad cauſam iudicij iam cœpti fit iudicis officio.*
23 *Editio de quibus rationibus, ſeu inſtrumentis fiat.*
24 *Editio actorum factorum in iudicio, quo remedio petatur fieri.*

ICtum eſt ſupra de
magiſtratibus, & eorum officijs quę
diximus conſiſtere in contentioſa iu
riſditione. Contentioſa autem iu-
riſditio eſt in iudiciis cognoſcendis,
& terminandis: quorum iudiciorum
præparatio eſt editio actionis. Et
ideo ponit de edendo, id eſt de editio
ne facienda ſubaudi eorum quæ neceſſaria ſunt in agēda cau
ſa. Sed priùs neceſſaria eſt editio actionis: poſtmodùm lite
conteſtata: in proceſſu cauſæ neceſſaria eſt editio rationum
inſtrumentorum & actorum: de quibus omnibus videamus,
& in primis quid ſit edere actionem, quòd plenè ſciri non po-
teſt, niſi primò videamus, quid ſit actio: & breuiter poſtmo-
dùm dicam qualiter actio ſit edenda, & quādo, & qualiter fiat
1 eius mutatio, vel emendatio. † Et quidem olim dicebatur
actio, conceptio verborum formata à magiſtratibus: vnde &
dicebatur formula actionis: hodie autem ſine impetratione,
& conceptione verborum ſolennium dicitur actio ius ciuile,
vel prætorium quo debitum in iudicio à te exigere poſſum,
vel petere rem mihi reſtitui: vt ff. de origine iu. l. ij. §. omnium.
& de furtis. l. ſi ſeruus nauem. & infrà, de formu. & impe. act.
ſubla. l. j. & ij. Et aſsignantur propria nomina actionum: vt ex
vendito, ex empto, ex locato, ex conducto, & alia multa con-
ſimilia quæ enumerantur in inſti. de actioni. His enim nomi-
nibus exprimitur, vel ſignificatur ius quod à te exigam: non
tamen dico quòd nomina ſint iura: & hoc nomen homo non
eſt homo, ſed ſignificat animal rationale mortale. Et nomē
iuris hic non ponitur pro arte boni, & æqui: vel iure naturali,
vel gentium, vel iure ciuili, vel prætorio propter quod te exi-
2 gam †. nam & obligatio eſt iuris vinculum, id eſt ius vinciens
propter quod te exigam: nō tamen ego te exigo: nam & ideo
te poſſum conuenire: quia hæres ſum, vel bonorum poſſeſſor:
non tamen te conuenio hæreditate, vel bonorum poſſeſsione,
ſed hæreditatis petitione: & vtrunque ius eſt, ſed vnum pro-
pter quod alterum quo quid reſtitui petitur: vel quo debitum
exigitur: ſupponit ergo actio hic pro quodam iure ciuili, vel
prætorio, à quibus proditæ ſunt actiones: vt ff. de origine iu. l.
ij. §. deinde. Sed ſi inſtes & quæras quid eſt hoc ius? Reſpon-
deo non gaudet alio nomine. ius enim alia multa habet ſigni-
ficata, vt ff. de iuſtitia & iure. l. j. & l. pen. & vltima. & hoc eſt
vnum de his ſignificatis: & ſpecies eſt ſub arte: non tamen eſt
3 ars. † Liquet ergo ex prædictis quòd edere actionem nihil
aliud eſt, quàm dicere, vel denotare ius quo quis petat ſibi de-
4 bitum, vel rem ſibi reſtitui. † Nam actio alia eſt in rem, alia in
a perſonam [a]: licet propriè actio dicatur perſonalis: tamen peti-
tio in rem, perſecutio vtriuſque cauſa: vt ff. de actio. & oblig.
l. actionum genera. & l. actio in perſonam. ſed hic cùm dicitur
actionem edendam, largiſsimè puto intelligendum, vt etiam
contineat iudicis officium, quo quid poſtulatur dari, vel fieri:
vt ff. de actio. & obliga. l. actionis verbo. quod tamen non eſt
actio: licet ſupra Martinus dixerit contrà. vt ff. de minoribus.
quod ſi minor. §. vltimo. Sed dicet quis, ſi actionem vocas
ius tantum, quo exigitur, nō propter quod exigitur, id eſt, ob-
ligationem, vel cauſam agendi, vel petendi, vel rem de qua agi
tur quid eſt ergo quod dicitur. ff. eo. l. pen. actionē edendam:
vt proinde, id eſt exinde, vel aliunde ſciat reus vtrū cedere, vel
contendere debeat: & ſi putauerit contendendum, conueniens
veniat inſtructus ad agendum, id eſt ad defendendum. Nam
ſi actio edatur tantum, nō videtur quòd reus poſsit eſſe inſtru
ctus, ita, vt cedat vel cōtendat. Quid enim, ſi dicat aliquis mihi
conuenio te cōdictione certi, vel actione ex empto, vel ex ven
dito, & conſimilibus, re vel quantitate non expreſſa: nec cau-
ſa. Talem libellum nullus ſani capitis recipiet: vel tenetur reci-
pere. Recipere tamen poſſet, ſi vellet, de ſua iuſtitia confiſus: vt
dicitur infrà, de annali exceptio. l. vltima. vt aliâs dicitur. ff. de
inoffic. teſtamen. l. poſthumus. §. ſi quis ex his. reſpōdeo quòd
dicit lex actionem edendam vt deliberare poſsit reus, intelligē
dum eſt eam edendam cum ſuis cōcomitantiis, ſeu præcedenti
bus, ſeu cauſis: ſola enim actio non ſufficeret: vt dictum eſt.
5 † Conſidera tamen quòd actionum quædam ſunt vniuer-
ſales, vt petitio hæreditatis, famil. erciſcundę. Item actio ex te-
ſtamento quandoque non ex ſui natura, ſed accidentaliter: vt
cum proponitur contra heredem rogatum hæreditatem reſti
tuere. & actio ex empto quādo competit contra venditorem
hæreditatis. Aliæ ſunt generales, vt actio tutelæ, negotiorum
geſtorum, item pro ſocio, cum competunt pro omnibus gene
raliter negotiis. Aliæ ſingulares, vt condictio certi & indebi-
ti, & ob cauſam, triticaria & furtiua condictio & rei vendica-
tio & hypothecaria & aliæ infinitæ: vt ff. de rei vē. l. j. & ſi pars
hæredi. peta. l. j. & pro ſocio. l. pro ſocio arbiter. §. j. j. reſponſo.
6 † In vniuerſalibus actionibus non ſufficit actionē edi: ſed
oportet res vniuerſaliter nō ſpecialiter exprimi. Nam ſi dicat,
homo conuenio te hæreditatis petitione: oportet adiicere pro
hæreditate Titij tota vel eius quota portione: niſi impoſsibile
ſit eum, quotā portionem dicere poſſe propter incertū rei euē
tum: vt ff. ſi pars hæred. pet. l. j. §. vlti. Sic etiam poſſet proferri
ſententia: Condemno te vt reſtituas hęreditatem Titianā. etiā
non ſpecificatis rebus, & ideo quia non ſpecificantur res,
quæritur quid euicta hæreditate reſtitui debeat. Item reti-

nentur impensę infirmitatis,& funeris & soluta creditoribus:
vt infrà,de petitione hæred.l.j.& l.in restituenda. & l.de hæ-
7 reditate,& l.vltima.§.sinautē. † In generalibus autem suf-
ficit actionem edi,& generaliter rem exprimi:vt si dicam:cō-
uenio te actione tutelæ, vel negotiorum gestorum, oportet
adiicere vt rationem reddas tutelæ meæ,vel illius, vel nego-
tiorum meorum omnium,vel illorum,vel eorum qui fuerunt
eius cui successi.Et idē in actione mandati dici potest.Idemq́;
in actione pro socio. Nam si ea proponatur, non sufficit: sed
generaliter exprimendum est vt communicet res ex societate
communicandas, & præstet rationem doli,& culpæ admissæ
in rebus societatis:posteà autem procedente lite singula capi
tula, & res exprimendæ sunt.argumen.infrà,de iudic.l.licet.
8 † In singularibus autem actionibus, non sufficit actionē edi:
sed oportet rem exprimi:vt si dicam, conuenio te rei vendica-
tione,adijciendum est pro fundo illo:vt plenè dicitur. ff. de rei
vend.l.si in rem.Idem in hypothecaria,& consimilibus reali-
bus actionibus: nec opus est exprimere causam in his reali-
bus. Expressa est enim hoc ipso, quòd proponit rei vendica-
tionem. Eius enim causa nulla est alia,nisi dominium quod
videtur asserere suum esse,& ipsum in iudicium deducit qua-
lecunque sit:vt ff.de exceptio.rei iudica.l.sinautem.§.eadem.
9 † In personalibus autem,non tantùm actionem edi sufficit
& rem exprimi:vt si dico, conuenio te conditione certi, vel
actione ex empto ad rem illam.sed oportet adijcere quia mi-
hi donauit,dedit in dotem, vel promisit & consimilia, sic'que
causam exprimere & quod exprimi debet satis probatur. j.
de edicto diui Adria.tollendo.l.vltima. §.sinautem. vel quia
ego emi,vel is,cui hæres extiti.& consimilia:vt C.de edict.di-
ui Adria.tollend.l.vltima.prope fin. Aliter enim non potest
deliberare reus cedat,vel contendat: quia ex pluribus causis,
potest res esse debita,licet ex vna tantùm sit mea:vt ff.de exce.
b rei iudicatæ. & an eadem [b].§.actiones. † Diceret quis:po-
10 ne quòd in vniuersalibus,vel generalibus,vel singularibus nō
est actio expressa,sed res,& causa notata:nonne sufficiet? vt si
dico,cōuenio te pro hæreditate:quia dico eam meam esse: vel
conuenio te quia administrasti mea negotia sine mandato, &
sponte vt rationē reddas.vel conuenio te pro fundo Titiano:
quia dico eum meum esse. Ait Plac.sufficere.quia in his omni
bus expressum est:quia prima causa hoc est actio: vt sicut qđ
☞appellatur apud Dialecticos argumentum:scilicet, quod ex
propositione,assumptione,& conclusione:ita apud legistas di
catur causa,actio.Ego puto sufficere,sed nō illa ratione quòd
causa sit actio.Nam si dico,cōuenio te pro decem: quia talem
rem vendidi pro decem:nónne potest esse quòd vendiderim
tibi,& tamen non habeo actionem ex vendito: quia mihi de-
sijt competere.Item bene possum eam habere, licet non ven-
didi:ergo quia vendidi,vel venditio non est actio sed ex ea na
scitur.sed si dico,conuenio te ad decem actione ex vendito', si
verū est hoc,id est reum ea actione teneri:ergo debebit actor
vincere de iure ciuili:licet esset possibile exceptionem reo cō-
petere.Ergo hæc tria licet ad vnum tendant, neutrum tamen
est alterum,imò procedit ex altero:vt ecce pactum, ex eo obli
gatio,& ex obligatione actio, imò & plures quandoque ex
obligatione nascuntur actiones:vt condictio certi generalis,
& ex empto,vel vendito,vel furti,vel condictio furtiua,& a-
liæ infinitę:vt ff.loca.l.si merces.§.vltimo.& de priua.de.l.nū-
quam.& si certum petatur.l.certi condictio.Nec dicat aliquis
sani capitis patrem,vel matrem esse filium,vel è conuerso.Di-
uersæ sunt enim personæ sicut & hic diuersa sunt iura: & vnū
obligandi vel conueniendi:alterum petendi vel exigēdi. Alia
ergo ratione sufficere dico,quia non refert vtrum proprio no
mine res ostendatur,an ea demonstratione quæ fungitur vice
11 proprij nominis:vt ff.si certum petatur.l.certū. † Cùm ergo
videam quòd lex ad nihil aliud voluerit edi actionem, nisi vt
deliberare posset reus,an cedat, vel contendat: & hoc ipsum
possit facere per rem,& causam,vel per rem tantùm, vel per
causam tantum,vel talibus æquipollentibus: satis erit. Nec
obstat quod dicitur infrà eodem.l.edita actio speciem futuræ
litis demonstrat.quasi vbicunque,vel qualitercunque demon
stretur futura lis,datur actio:nec enim hoc sequitur.Nam be-
ne fateor,quòd per actionem editam demonstretur lis futura:
sed non per eam solam.Nam hac via itur Romam: sed non so
la.Et interdicto nanciscimur possessionem:vt ff.de rei vendi.
l.is qui.sed non solo,quia per condictionem ex l.lege per triti
cariam vel indebiti,vel in factum:vt infrà,vnde vi.l.si quis. &
ff.de triticaria.l.secunda.& de condict.indebiti.l.indebi.& ne
vis fiat ei qui in possessionem.l.prima.Ergo quicquid dicatur
de diuisione actionum:omnes tamen regulæ & diuisiones ad
id tendunt:vt qualitercunque plenè instruatur reus,satis sit:so
la tamen actio nunquam sufficit: vt dictum est,& hic,sicut &
☞vbique,omnes regulæ patiuntur exceptiones.Et illud in prę-
dictis notari potest,quòd in specialibus, specificantur res. In
generalibus,generaliter denotantur.In vniuersalibus vniuer-
12 saliter exprimuntur. † Fit autem editio actionis secūdum
hæc iura,vel per libellum iudici oblatum: vt per eum reo de-
tur, & ipse in eo deliberet: vel in alio quem ex eo descripserit:
vel sine libello dictante actore:vel sapiente suo quid est dictu
rus:vel quo iure est vsurus:vt ff.eodem. l. prima. §. edere. In
conuentione tamen illustrium personarum, etiam si pecunia-
riter cōueniantur,necessarius est libellus:sed secus est in alijs:
vt infrà,de dignitatibus.l.quoties.& ff.de priua.delictis. l.vlt.
hodie autem quolibet conuento necessarius est libellus:vt in-
frà,de lit.contestatio.authen.offeratur.nisi vbi & sine scriptis
a potest iudicari:vel quia causa vilis est[a],vel quia episcopus co-
gnoscit inter clericos suos, vel quia conuenitur magistratus
finito officio suo:vt dicemus infrà,de senten. ex breuic. recit.
vel quia fiat ex consensu partium:vt argumen.suprà,de episc.
authē.generaliter.& argumen.ff.de ferijs.l.prima.Authenti-
ca tamen non loquitur de libelli oblatione,sed de satisdatione
perficiendæ causæ:quam certum est non hābere locum in ar-
bitrio.Nam ibi sufficit pœnam committi:vt infrà,de arbit.l.j.
13 †Edita autem actione si quidem aduersarius iam sit con-
uentus per iudicem vel executorem reo postulante,necesse ha
bet perficere litem:vt infrà,quomodo & quando iudex. in au
then.qui semel.si autem aduersarius nondum sit conuentus,
vt dictum est:licet actori impunè desistere. Quid si non velit
simpliciter desistere ab actione, sed eam mutare, id est vetere
relicta,aliam intendere:quantum ad veterem id erit quod di-
ctum est.In noua autem dico eum admittendum, nisi per ve-
terem (in qua necesse habeat persistere) obstaret exceptio
rei iudicatæ in noua:quia eædem sunt personæ,eadem res,ea-
dem causa agendi,licet alia sit actio:vt ff.de exceptio.rei iudi.
l.si mater.§.eadem.& l.cùm quæritur.& de iureiurand.l.duo
bus.§.exceptio.vel nisi actio vetus in qua necesse habet persi-
stere,ita se habeat ad secundam,vt tollantur electione, quod
in casibus contingit:vt infrà,de furt.l.prima. & infrà,si seruus
extr.se emi mand.l.prima.& infrà,de codicil.l. vltima. & de
pact.inter empto.& venditorem.l.commissoriæ.ff.de tribut.
l.quod in hæredem.§.eligere.& de legib.l.cùm filius.§.varijs.
14 † Si quæras an in noua actione debeat habere nouas di-
lationes causa deliberationis,dico quòd sic:nisi vbi in secun-
da potest esse instructus ex deliberatione prima:vt fuit in ve-
15 teri actione. † Quid enim si conuentus est vi bonorum ra-
ptorum,& posteà ex eadem rapina conueniatur furti,& con-
dictione furtiua,indubitanter saluum est ei beneficium edi-
tionis,& deliberationis:& ita licet actori mutare actionem:
vt monet authoritas edicti de edendo perpetui,id est genera-
lis: & decernit æquitas iudicātis:vt infrà,l.edita. Cum autem
non mutare sed emendare vult actionem: vt si petiit minùs,
postea petat plus, vel è conuerso: dicunt quidam fieri posse
quandocūq; ante sententiam,in eodem iudicio:vt insti.de act.
§.si minus.Ego idem puto in vniuersali vel generali iudicio:
vt ff.de petitione hæred.l.iiij.& l.si quo.& infrà, de iudiciis.l.
licet. & hoc ex supradictis apertiùs liquet. Et ita est intelli-
gendum quod legitur infrà,de appellationibus. l. vltima. In
singularibus autem iudiciis idem dico vsque ad litem conte-
statam,& iusiurandum calumniæ:si velit aliam edere, & eam
emendare:postmodum autem cùm alia sit res,alia interpella-
tione est opus.Nec idem videtur in iudicium deductum:vt ff.
de excep.rei iudic.l.cùm quæritur.& l.egi.& ff.de iudi.l. non
potest.Nec obstat quod legitur in ff.de noxalib.l.in delictis.
§.si

§.ſi detracta. quia ibi ex eadem cauſa, & ex eadem actione, &
ad idem agebatur, licet varietas erat in quodā beneficio quod
dominus ſolet habere per legem: vt, ſcilicet, liberetur à pœna
vel damno per noxæ deditionem. Nunc de editione ratio-
num in ſpecie videamus: ſcilicet quid ſit ratio, & quibus, &
qualiter, & cui, & quando, & quoties ratio ſit edenda: & qua-
16 liter contra eum qui non edit ſit agendum. † Eſt autem ra-
tio, ſcriptura cauſa negationis mutuæ de datis, & acceptus: ſe-
cus ſi ibi contineatur de pignore tantùm, vel de mandato tan-
tùm, vel de conſtitutione pecuniæ tantùm: licet quidam in con
ſtituta pecunia dixerunt contrarium: vt ff. eodem. l. ſi quis. §.
17 ratione. † Has autem rationes conficiebant argentarij, qui
publica authoritate inſtituebantur argento dando, & recipiē-
do, ſicut & numularij alijs pecunijs dandis, & accipiendis: &
ſuper eis præmittebatur ipſis facere ſcripturas: vt per eas pro-
barentur data & accepta, & frequentiſsimè ad fidem eorum
decurrebatur: vt ff. eodem. l. quidam. §. vltimo. & l. argētarius.
§. j. ſicut & hodie ad fidem recurritur tabellionum. Ipſi tamen
argentarij etiam ſerui poterant creari: vnde & dominus ex ea
rum tenebatur perſona quod iuſſu, vel de in rem verſo, vel de
peculio: vt ff. eodem. l. prætor. §. j. Sed ſerui non poſſunt eſſe ta
18 belliones: vt j. de tabulariis. l. generali. † Fœminæ autem non
poſſunt eſſe argentariæ: vt ff. eodem. l. vltima. Cogitur autē
argentarius edere. Item hæredes eius, ſed non ſingulares ſuc-
ceſſores, niſi cùm ipſi poſſunt exhibere, & hæredes eius nihil
dolo fecerint: vt ff. eodem. l. quædam. §. nec intereſt. Item tene-
tur ſubſcribere editioni ille qui edit, & quanto melioris eſt cō
uerſationis is qui edit, tanto maioris fidei habentur rationes:
vnde & ſi plures ſunt argentarij omnes tenentur edere: aut v-
nius editioni ſubſcribere. Quid enim ſi humilis, & deploratus
ediderit vt dubitare quis ex fide editionis poſsit: cæteri edere
debent: vt ff. eodem. l. ſi quis ex argētariis. §. j. Edere autem
debet ibi, vbi argētariam exercuit, niſi ſumptibus meis velim
edi ibi, vbi agitur. dato ei ſpatio ad perferendum eas: vt ff. eo.
l. prætor. §. vltimo. Exhibetur autem ſi iurauerim me non
calumniæ cauſa poſtulare: & ſi ad me pertineat ratio, quod eſt
ſi ipſe ſcripſerit eam me mandante, vel tutore, vel curatore, vel
procuratore, vel negotiorum geſtorum, cuius factum ratum
habeo: vel eo cui extiti hæres. Ad procuratorem etiam vide-
tur pertinere propter rationem quam mecum habet: vt ff. eo.
l. ſi quis. §. ex hoc. & l. quædam. §. vltimo. Item fit exhibitio mi
hi ſemel tantùm, non ſecundò: niſi caſu fortuito probarem me
amiſiſſe. Argentario autem non eſt edenda ratio: quia inſtru-
ctus poteſt eſſe inſtrumēto ſuæ profeſsionis: nec debet ab alijs
edoceri, qui alios debet docere, niſi caſu fortuito probaret ſe
9 amiſiſſe, vt infrà eodem. l. ſi quis. §. vltimo. & l. veluti. † Eſt
autem facienda rationum editio, quaſi communium inſtru-
mentorum cum die, & conſule: nec enim aliter accepta & da-
ta poſſunt apparere: vt ff. eodem. l. j. §. rationes. & l. prætor. in
principio. §. j. Nec intereſt, habeam litem cum argentario, an
cum alio cuius litis gratia peto editionem: vt ff. eodem. l. argē-
tarius. j. reſponſo. vt tamen exhibeatur ea tantùm quæ perti-
net ad quæſtionem: vt ff. eodem. argentarius. §. j. Et ſatis dici
poteſt, quòd ipſa editio fiat iudicis officio: vel dic eam fieri a-
ctione in factum, quæ etiam datur ad intereſſe ſi dolo malo,
vel culpa lata non fiat exhibitio, quod æſtimatur ſecundum
tempus quo prætor decreuit exhiberi: licet aliâs pluris cœpe-
rit intereſſe: vt cùm per rationes volebam cōuincere eum, qui
debebat prædium, quod valebat quinque: nunc valet decem,
vel minoris cœperit intereſſe: vt ſi extiti hæres ei quem ex ra-
tionibus conuincere volebam: vt ff. eodem. l. ſi quis. §. ex hoc.
& l. vbi. & l. quædam in principio. vel aliâs, habeo modo fa-
cultatem probandi quod prius plenè non poteram probare
cùm petij rationes, & prætor decreuit mihi exhiberi: vt ff. eo.
20 l. argentarius. §. cùm autem. † Et eſt actio iſta in factum an
nalis, & prætoria, & hęredibus datur, ſed non in hæredes: vt ff.
eodem. l. vltima. quod eſt mirabile: cùm ipſa detur de peculio:
vt dictum eſt: ſicut quęuis actio, quæ eſt ex contractu: & ideo
debeat dari in hæredes: vt ff. de actioni. & obligatio. l. ex con-
tractibus. ſed dic eam anomalam eſſe: quia omnino non imi-
tatur naturam earum actionum, quæ ſunt ex contractu, vel
quaſi: vel earum quæ ſunt ex maleficio, vel quaſi: vel dic eam
ex contractu eſſe: & ſpeciale eſt in ea, quòd non datur in hæ-
redem: vt & in quibuſdam aliis, quæ ſunt ex contractu: vt ff.
ſi menſor fal. mo. dixerit. l. iij. §. vltimo. & triburoria. l. illud. §.
21 vltimo. † Nunc de editione inſtrumentorum, id eſt charta-
rum videamus: nam in larga ſignificatione etiam teſtes conti
b nentur[b]: vt infrà, de fide inſtrumen. l. j. de quibus nihil ad præ-
ſentem rubricam pertinet. & certè editio inſtrumentorum fit
quandoque per actionem pro ſocio inter ſocios, vel actione
familiæ erciſcundæ inter cohæredes, cùm non ſufficiat exem-
plum oſtendere: vt infrà eodem. procurator. & authen. ſi quis.
in fine. & ff. famil. erciſcundæ. l. ſi quæ. Quandoque per actio
nem tutelæ: vt à tutore ſuo pupillo, vel vtilem negotiorum ge
ſtorum à curatore ſuo adulto: vel per directam, à ſpontaneo
geſtore domino: vel per mandati actionem, à procuratore do
mino: vt ff. eodem. l. quædam, vel per interdictum de tabulis
exhibendis ab eo, qui negat ſe tabulas habere, vel debere exhi
bere: vel per edictum quemadmodum teſtamen. aperian. ſi fa
tetur ſe tabulas habere, nec prætendat cur non exhibeat: vt ff.
de tabul. exhibendis. l. j. & ff. quemadmodum teſtamen. aper.
l. ij. §. vlti. vel per actionem ad exhibendum ſi charta ſit mea:
alioquin agam actione in factum. ſi tamen interſit mea char-
tam exhibere, & non ad exhibendum actione. quod notabile
eſt: quia aliâs etiam in domino datur, ſi tamen interſit ſua: vt
ff. ad exhibendum. l. ij. §. eſt autem. & §. ſciendum. & §. ſi quis
22 autem. & §. penultimo. † Fit etiā iudicis officio editio in-
ſtrumentorum, quę pertinet ad cauſam cœpti iudicij. Et ſuper
eis plerique ita dixerunt, quòd reus ab actore ſua propria in-
ſtrumenta exhiberi, poſsit poſtulare iudicis officio: ſed non a-
ctor à reo: quia fauorabiliores ſunt rei, quàm actores: vt ff. de
regulis iuris. fauorabiliores. niſi quando reus reputatur pro
actore: vt ſi confiteatur de intentione actoris: ſed opponat ex-
ceptionem pacti, vel aliam, cuius reſpectu videtur eſſe actor:
vt ff. de exceptio. l. j. & actor videtur eſſe reus eadem ratione:
& hoc eſt quod dicitur infrà eodem. l. vltima. aliâs ergo reus
nō tenetur exhibere: quia actori & accuſatori incumbit onus
probationis: &, eo non probante plenè, vel ſemiplenè qui con
uenitur: & ſi nihil præſtiterit, id eſt ediderit, vel probauerit,
debet obtinere, vt infrà eodem. qui accuſare. Poſſet tamen in-
duci contrarium argumentum in eo, qui accuſatur, quòd acci
pit pro cauſa diffinienda: quia & ſi non probetur accuſator te-
netur tamen iurare: vt in authen. vt liti. iurent. col. xj. Vbi au-
tem ſemiplene probat actor: vt per vnum teſtem oportet reū
vel actorem: vel cui vni eorum detulerit iudex, iuſiurandum
23 præſtare: vt infrà, de rebus credi. l. in bonæ fidei † . Ego autem
puto diſtinguendum inter rationes, & inſtrumenta, quæ ſunt
eius tantùm à quo petuntur exhiberi. rationes enim exhiben-
tur à reo actori, & è conuerſo: quia communes ſunt quodam-
modo, & ad eos pariter pertinent. Et hoc eſt, quod dicitur in-
frà eodem. l. vltima. & probatur per l. prætor. ff. eodem. §. pri-
mo. & l. ſi quis. §. ratione. & l. argētarius. j. reſponſo. Si autem
actor à reo, vel econtrario petat inſtrumentum alterius tātùm
non commune: vt ex eo inſtruatur, nunquam licet: quia non
oportet originem petitionis ex inſtrumentis eius tantùm qui
conuenitur, fundari: vt infrà eodem. l. vltima. in fine. Si autem
reus ab actore, vel è conuerſo, petat ſibi exhiberi inſtrumen-
tum etiam proprium, quo eſt vſurus non vt inſtruatur ad pro-
bationem pro ſe, præſtandum eſt: niſi fortè, cùm fiſcus vel ali-
quis nomine fiſci agit: vt ff. eo. l. ne quiſquam. ſed vt videat an
ſit talis charta cui debeat iudex adhibere fidem vel nō, facien-
da editio. Eſt etiam in principio cauſæ eorum inſtrumen-
torum quibus aliquis eſt vſurus, vel qui eſt editurus, facienda
editio: ſed ſine die & conſule quo inſtrumentum eſt conſcri-
ptum ne præſtetur materia falſa fabricandi, vt ff. de teſtamen.
& quemadmo. teſta. aperian. l. ij. §. j. Dies autem ſolutionis eſt
edenda: quia pars eſt ſtipulationis: vt ff. eod. l. j. §. editiones. &
24 §. edenda. † Acta autem, id eſt ſcripturæ quæ factæ ſunt de
his quæ in iudicio ſunt confeſſata, vel teſtificata: vel quomo-
docunq; acta peti poſſunt exhiberi: vel conditione ex l. vel iu-
dicis officio, vt infrà eodem. l. ij. His tamen actis non puto ha-
bendam fidem, niſi inter eos qui iudicio interfuerunt: & inter

quos causa est acta, eorũdémq; successores: siue ciuilis sit cau-
sa, siue criminalis: vt in prædicta l. & in ff. de iureiurã. l. sed & si
possessoris. §. vltimo. & l. idem. contraria tamẽ induci possent
argumenta duo: vt ff. de crimine expilatæ hæredi. l. rem. & fa-
mil. erciscund. l. hæredes. §. idem scribit. Sed intelligantur illa
cum prædicta determinatione. Nec obstat quod legitur ff. de
iure fisci. l. ij. §. diuus. quia ibi non loquitur in actis, sed in alijs
instrumẽtis pertinentibus ad criminalem causam: in qua quia
exhiberi ea pecuniariter non interest, non fit exhibitio: sed in
ciuili causa contra maximè, quia me actore tractata sunt. vel
dic in ciuili, & criminali causa exhibẽtur fisco: sed in pecunia-
ria hoc ipso quòd non exhibentur ei instrumenta creditur ea
subtraxisse fisco: vt de pœna furti teneatur. quod in criminali
non est.

a ADNOTATIO. ¶ Personam de actione in rem, & in personam quà
liter inter se differant, & de alijs speciebus actionum vide late per do. Iason.
solennem doctorem in §. omnium autem. instit. de actione. Hierony. Gigas.
b ¶ Causa vilis est. Quibus in causis libellus necessarius non sit. vide per Spe
cula. in titu. de libelli concep. §. x. ver. iij. cum plu seq. aut. nisi breuiores. & ibi
doct. C. de sen. ex peri. recit. Bal. in l. j. vt in poss. le. Lanfran. in cle. sæpe. in ver.
simpliciter. de verb. signific. Bartol. Soci. in regula cclij. in li. meo char. 28. do.
Ias. de may. in §. tripli. nu. 26. & 36. cum plu. se. insti. de act. char 83. & 84. d. Ale
xan. de Imol. in consil. liij. in ij. vo. multa per Sozi. in consil. ccxxj. incipien. in
præsenti consultatione. versi. circa tertiam dubitationem. ca. no.
c ¶ Testes continentur. Adde Bartolum. in l. admonendi. in fine. ff. de iure iur.
Ioan de Imol. in rubr. de fide instrument. domin. Alexandr. in l. j. eodem titu.
Lanfran. in capitu. quoniam contra. in principi. de proba. doct. in l. notionẽ.
§. instrumentorum. de verborum significatio. & in l. final. §. in computatio-
ne. C. de iu. deli. & in autẽ. ex causa. ad fi. C. de lib. præte. eundem do. Alexand.
in consil. clxv. in ij. vol. vbi videbis quàm plures pulchras limitationes.

De in ius vocando. *Rubrica.*

1 *Vocare in ius quid sit.*
2 *Vocatio in ius qualiter diuidatur.*
3 *Vocare in ius qui possit.*
4 *Vocato in ius quibus modis reprobetur. & nu. 5. & 6.*
7 *Parentes qui dicantur.*
8 *Pater quis sit.*
9 *Patrem adoptiuum quis nullo modo potest uocare in ius.*
10 *Patronus dicitur qui manumisit seruum suum sponte.*
11 *Libertus actione famosa agere non potest contra parentes patronorum.*

FACTA editione actiõnis, necesse est reum
in ius vocari: & ideo ponit de in ius vocando.
Videamus ergo quid sit in ius vocare. † Et
1 quidem in ius vocare, est iuris experiundi cau-
sa vocare, apud eum qui ius dicturus est, id est
vt experiatur actor, an ius competat sibi, an non. Hoc tamen
intelligunt quidam, si reus veniat, & respõdeat aliter, nõ quia
cum effectu &c. vt ff. ne quis eum qui in ius vo. l. pen. §. doce-
re. quod non placet: imò & si non respondeat: si tamen vocetur
per executorem sine dubio est vocatus. hoc enim verba, & sen
tentia edicti exigunt: licet, etsi non respondeat de æquitate, fa-
cilius remittatur pœna: vt ff. eo. l. quamuis. sola autem oblatio
libelli non habetur prouocatione: vt ff. eo. l. libertus aduersus.
2 † Qualiter diuidatur in ius vocatio? Diuiditur autem, quia
alia fit verbo tantùm: vt in matrefamil. & idem in eo qui est in
domo sua si præstat aditum ad se, vel ex publico conspiciatur:
alioquin nec verbo tantùm vocabitur qui est in domo. Alij
autem siue sint in itinere, vel vinea, vel agro, theatro, vel bal-
neo possunt in ius vocari re, & verbo. cum enim certis perso-
nis detur priuilegium ne vocentur in ius re, sed verbo, patet in
aliis legem communem esse contrariam. & hoc probatur s. de
offic. diuer. iud. l. j. & ff. eod. l. plerique. & l. satis. & l. sed etiam.
3 & l. sed si is. & ad muni. l. j. † Quis potest in ius vocare? Vo
cat autem in ius quilibet, cuius nõ reprobatur vocatio: vt hoc
edictum sit prohibitorium: vt dicitur aliâs ff. de procur. l. mu-
4 tus. §. cum quæritur. & de prob. l. ab ea. † Reprobatur aũt
vocatio modis multipliciter attentis, vel circa vocantẽ, vel cir
ca iudicẽ, vel circa causam. Et durissimum esset singula prose-
qui: sed nos generaliores modos prosequimur: quibus voca-
tio reprobetur. Reprobatur autẽ in primis, si iudex qui me
vocat, iudex esse non potest: vt ff. de iudi. l. cùm prætor. §. non
autem. vel si iudex est: sed non est iudex in me: quia certum est
me esse extra territorium suum. Si autẽ dubitaretur oportet
me venire: vt j. ne de statu defunc. l. pen. & ff. de iudic. l. si quis
ex aliena. vel non est mihi iudex considerato actore, qui non
est habilis ad agendum: vt quia est seruus: vt ff. si quis caus. l.
quoties seruus. vel si habilis sit ad agendum, aliâs nomine suo,
hic tamen repellitur: quia agit nomine alieno, vel quia miles,
vel quia fœmina: nisi in casibus: vt j. de procu. l. militẽ. & l. qui
stipendia. & l. alienum. & ff. de procura. l. fœminas. vel si is qui
agit nomine suo, habilis est ad agendum alio tempore: hoc ta-
men quia feriatum est, repellitur: vel quia de re illa agitur quæ
non est, vel de qua non potest esse iudicium: vt de sole & luna
& planetis quæ philosophorum magis sunt quæstiones: vt ff.
de iudic. non quemadmodum. & j. de studiis liber. vrbis Ro.
l. j. vel repellitur quia me vocauit ad locum inhonestum: vt ff.
de arb. l. si cùm dies. §. si arbiter. sic & reprobatur vocatio, quia
reus morbo laborat: vel quia furiosus est: vel quia infans.
5 † Item reprobatur ratione causæ respicientis ius diuinum:
aut publicam vtilitatem, vel priuatam: vel respicientis ius pu-
blicum, & humanum: vt si pontificem dum sacra facit: vel ei
deseruientes quis vocet: vel eum qui ducit funus familiare: vel
eum qui facit busta mortuo: vel qui cadauer prosequitur: vel si
vocet quis eum qui habet merum imperium in ipsum vocan-
tem: vel si vocet iudicẽ, dum de re cognoscit: vel eum qui equo
publico in causa publica transuehitur: vel qui necesse habet si-
sti certo loco, nisi vocetur ad maius tribunal: vt ff. eo. l. ij. & iij.
j. respon. & ff. de re iudi. l. pupillum. §. is qui. In legato etiam
potest assignari publica vtilitas, qui nõ vocatur in ius tempo-
re illo quo certum est eum legatum esse: vt ff. de iudic. l. ij. §. le-
gati. habetur etiam ista consideratio personarum, scilicet rei,
& iudicis in reprobanda vocatione: vt licet iudex sit aliorum
non in muliere cum qua tentasti inuita ea contrahere matrim.
vt j. si quacũq; præ. po. l. j. §. illo. Item ratione actoris, vel rei,
& iudicis vt si vocans in ius, vel vocatus sit de liberis iudicis
vel in actione iniuriarum, etiam si ille, qui agit iniuriarum, sit
de collateralibus iudicis: vt ff. de iniu. l. lex Cornelia. Mista
etiam inter actorem, & reum habetur consideratio in repro-
banda vocatione: vt si patrem filius, vel econuerso: vel seruus
dominum, vel econtra in ius vocet: vt ff. de iudiciis. l. lis nulla.
Est & mista consideratio ratione causæ, & iudicis: vt si iu-
dex in ea causa in qua fuit aduocatus velit ius dicere: vel si ta-
lis sit causa, quæ priuilegio sui non pertineat ad iudicẽ: vt quia
est ecclesia, & iudex est ciuilis: vt ff. de iurisdict. omnium iud.
6 l. prætor. & de sanctis. episcopis. §. si autem ecclesiastica. † Et
est notandum, quòd supra expressæ sunt causæ quibus de iu-
re vocatio fieri non potest. Quandoque tamen vocatio potest
de iure fieri, sed non conceditur nisi obseruata quadam reue-
rentia quæ debetur reo ab actore: hoc est vt impetret primum
à iudice veniam, id est licentiam conueniendi parentes. Item
patronos, liberosq; patronorum. Item parentes eorum & in
hoc consistit huius tit. tractatus. Videndum ergo qui dicã-
7 tur parentes, & qui patroni, & eorum liberi, vel parentes. † Pa
a rentes [a] autem dicuntur omnes ascendentes in infinitum secũ
dum interpretationem iuris. propriè enim parentes dicuntur
vsque ad tritauum: sed vltra tritauum dicuntur maiores: nec
distinguitur, vtrùm sint naturales, & legitimi: vel naturales tã
tùm dum tamẽ certum sit eos esse parentes. Vnde mater licet
vulgò conceperit, quia certum est eam esse matrem, debetur
ei reuerentia. nec hic distinguo vt Plac. conceperit vulgò, vel
8 ex damnato, vel incestuoso coitu. † Pater verò est is quẽ nu-
ptiæ demonstrant, id est præsumitur esse, subaudi, vel legiti-
mus concubinatus. vna est enim omnibus parẽtibus etiam na
turalibus, seruanda reuerentia: vt ff. eod. l. quique. §. prætor. &
9 l. quia. & l. parentes. † Patrem autem adoptiuum (quia in
eius potestate est) nec cum venia, nec sine venia vocare potest:
quia iudicium non potest esse inter eos: impediente magis pa
tria potestate, quàm hoc edicto: nisi filius habeat castrense pe-
culium: tunc enim, venia impetrata, potest vocare: vt ff. eod. l.
adoptiuum. parentes autem patris sui adoptiui tãtùm, scilicet
qui sunt ei cognati, non agnati, impunè quis vocat in ius, quia
nullo iure attinent filio adoptiuo. his enim tãtùm ex parte pa
tris sit cognatus, quibus sit agnatus. Si autem pater adoptiuus
habeat

habeat agnatos parentes, eis filius adoptiuus fiet agnatus.
Quid ſi ab eis pater adoptiuus ſit emãcipatus nihilominus:&
ideo filius adoptiuus erit eis agnatus hodie, licet olim eſſet cõ-
trarium:vt ff.eodem.l.patris adoptiui.& de adop.l.qui in ado
10 ptionem,& inſtitu.de legi.agna.ſucceſ.§.vltimo. † Patro-
nus autem dicitur,qui manumiſit ſeruum ſuum ſpõte: ſiue ſit
priuatus vel vniuerſitas vel pepigit:vt eſſet liber ſi proſtitue-
retur,vel manumitteretur:ſecus ſi ſeruauit ſibi manus inie-
ctionem proſtituto ſeruo:& poſtea ipſemet proſtituit:vt in ff.
eodem.l.ſed ſi hac lege.§.proſtituto.& §.qui manumittitur.
idem & ſi manumittat quis ex cauſa fideicommiſſi, vel cum
hac lege emerit,vt manumitteret,& manumiſit.vel cùm rece-
perit mandatum à ſeruo,vt eum redimeret ſuis numis, id eſt
peculiaribus:& manumitteret,& fidem ſeruando manumiſit.
Secus ſi fidem fregerit,& ex conſtitutione ad libertatem per-
uenerit:licet in ſuperiore proximo caſu ſit contrarium,quia &
ibi non ſeruat fidem.habetur tamen pro patrono:ex conſtitu-
tione diui Marci,& Commodi repræſentante libertatem:for
tè quia emit ſuis numis emptor,& quia in alio,id eſt in manu-
miſſo vendicat patronatum.Item patronus eſt quem pronun
tiatum,vel iuratũ eſt eſſe patronum:vel qui colluſionem dete
xit:ſententiæ latæ pro ingenuitate eius qui verè libertus erat:
vt ff.eodem.l.adoptiuum.§.patronum.& l.is quoque.& l.ſed
ſi hac.primo reſpon. Nec obſtat patrono ſua,vel liberti mi-
nima capitis diminutio:nec ius aureorum annulorum impe-
tratum à liberto:ſi autem alicui eorum cõtingat maxima, vel
media capitis diminutio:vel ſi libertus reſtituatur natalibus:
vel ſi liberi patroni accuſauerint libertum de capitali crimine
amittitur ius patronatus.Idémque dicunt quidam in ipſo pa-
trono,ſi libertum accuſauerit de capitali crimine:vt ff. de iure
patrona.l.eum.& de bon.libert.l.qui cùm maior. Ego autem
in hac vltima cauſa ſecerno patronum à liberis eius:vt ff.de fi-
deicommiſ.liber.l.ſi filius.§.erit.nam paterni liberti noſtri di-
cuntur:vt ff.de verborum ſignificatione.l.licet.§.paternos.&
ideo non obſtat l.illa eum. Item amittitur patronatus,ſi iu-
dicatum,vel iuratum eſt me deferente me nõ eſſe patronum:
vel adhæſit:aliàs adſtringi iureiurando libertum ne ducat vxo
rem,vel libertam ne nubat:cùm liberos tollere poſſent: & in
hoc caſu propriè non amittitur, ſed transfertur ad filium meũ
me viuente patronatus:& probatur hæc & ſuperiora.ff.eodẽ.
l.ſed ſi hac.§.patronum.& §.ſin autem liberi.& §.ſi per pœnã.
11 & l.adoptiuum.§.vltimo. † Parentes autem patronorum,
liberíque eorum naturales & legitimi, vel legitimi tantùm.
accipiuntur etiam in infinitum:nec diſtinguitur ſuo vel alie-
no nomine conueniantur,ſed & illud non diſtinguatur an cõ-
ueniatur patron⁹,an eius heredes etiã extranei:vt ĩ.e.l.venia.
licet diſtinguatur in liberto ſuo, vel alieno nomine agat:vt ff.
e.l.ſed ſi hac. §.liberos.& §.parẽtes.& §.liberos autẽ.& §.vlti.
& poteſt aſsignari ratio huius differentię,quia hoc priuilegiũ
reſpectu patroni continet beneficium.Et ideo ex eius parte fit
prorogatio:reſpectu verò liberti continet pœnam:& ideo ex
eius parte reſtringitur:nam fauores prorogandi:odia reſtrin-
genda ſunt:vt ff.de liber.& poſthu.l.cùm quidam. Item di-
ſtingui poteſt agat libertus, vel eius filius:nam eius filius pro
ingenuo reputatur,mortuo liberto:vt ff.de obſequiis.l.hæres.
ac viuente liberto debet reuerentiam patrono:vt infrà, de lib.
12 & eorum lib.l.vltima. † Impetrat autem libertus veniam
conueniendi parentes, vel ſimiles ſupradictas perſonas ſem-
per,niſi famoſa actione conueniat eos:ſed & ſi famoſa actio-
ne agat:permittitur in caſu,hoc eſt pro atroci iniuria.ff. eodẽ.
l.ſed ſi hac lege.§.penultimo. Hac autem non ſeruata reue-
rentia à liberto,& liberis eius:vt dictum eſt:competit actio in
factum eis,quibus debetur reuerentia:liberíſque eorũ: etiam
ſi ſint in poteſtate:& ſingulis patronorum:& ſi plures fuerint
patroni in quinquaginta aureos.quæ actio neque datur hære
di,neque in hæredem:niſi lite conteſtata.vel ſi non ſufficiat ad
pœnam ſoluendam libertus caſtigatur in corpore.ff.eodem.l.
ſi libertus.& l.generaliter.& l.communis.& l.penultima, &
vltima.& ff.de action.& obligation.l.ſciendum. Nam ad ſo-
lam vindictam videtur eſſe prodita hæc actio:non ideo, quia
abſit aliquid nobis de patrimonio:vt dicitur in actione iniu-
riarum:vt ff.de iniuriis.l.prætor.§.j.& inſtitu.de perpe. & tẽ-
po.actio.§.non omnes.cauſa tamen cognita remittitur pœna
in tribus caſibus:ſi pœniteat libertum, & actionem remittat:
vel ſi patronus ſponte veniat:vel ſi nullo modo veniat:vt ff.eo.
l.quamuis.

a ADDITIO. ¶ Parentes autem Adde Specu.in titu.de teſt.in §.primo.
in verſicul.item quod eſt parens. Aret.in lege,cum quædam. §. dicitur. ff. de
acquirenda hæreditate. Alexand.in l.ij ff.de in ius vo. Specula.in titu. de ſuc
ceſſ.ab in teſta.in ver.ſed an. Hierony. Gigas

De pactis. *Rubrica.*

1 ☞ *Pactum quid.*
2 *Pactum nudum inducit naturalem obligationem.*
3 *Pactum à pollicitatione differt.*
4 *Pactum unde dicatur.*
5 *Pactum quando ſit inutile.*
6 *Adultus an obligetur ex pacto.*
7 *Filiusfamiliás non obligatur uouendo.*
8 *Pactum quandoque eſt inutile ratione rei quæ promittitur.*
9 *Pactum de re quæ non eſt, nil ualet.*
10 *Iudæus christianum mancipium emere non poteſt.*
11 *Pacta quædam ſunt inutilia, tanquam aduerſantia publicè utilitati.*
12 *Pactum inter ſocios ſuper hæreditate incerti hominis, ualet.*
13 *Pactum de non petendo fideicommiſſo conditionali, tenet.*
14 *Pactorum uires quæ.*
15 *Pactum quibus modis ueſtitur, & nu.16.17.*
18 *Vetus actio informatur per pactum incontinenti appoſitum.*
19 *Pactum ueſtitur rei interuentu.*
20 *Stipulationes perimunt pacta.*
21 *Pactum ſimplex tollit actionem furti, & iniuriarum.*
22 *Pactum de petendo, ipſo iure non tollit pactum de non petendo.*
23 *Pactum de non petendo interponitur ad extinguendam obligationem.*
24 *Pactum de dando, uel faciendo in pupillo, uel ſeruo, ipſo iure tollitur per pactũ contrarium.*
25 *Pacta quædam nominata, quædam innominata.*
26 *Pacta quædam ſunt inter præſentes, quædam inter abſentes.*
27 *Pacta quædam ſunt certa, quædam obſcura.*
28 *Pactum debet prodeſſe, & nocere ei cum quo factum eſt: non aliis.*
29 *Pactum ſpeciale trahi non debet ad conſequentiam.*
30 *Pactum ex perſona patris quandoque proficit filio.*
31 *Pactum tutoris, uel curatoris prodeſt pupillo.*
32 *Pactum procuratoris domino prodeſt: item quandoque nocet.*

VPRA de in ius vocando, & de editione
actionum,quæ ſunt quaſi præludia iudicio-
rum expoſitum eſt: conſequenter de iudiciis
eſſet tractãdum:ſed quia vocati ad iudicium
ſæpe tranſigũt. (Nam meticuloſa res eſt ire
ad iudicium) idcirco vidẽdum eſſet de tranſa
ctione:& quia non tantùm pecunia,ſed etiam gratis quis à li-
te ſæpe deſiſtit,& decentiùs eſt per gratiam remittere, quàm
pecunia vendere actionem: vel quia pacta generaliora ſunt,
☞ ideo videamus primò de pactis:vt ff.de tranſactio.l. j. primo
reſponſo.& §.j. Videamus itaque quid ſit pactum,& vnde
dicatur:& quæ ſunt diuiſiones pactorum:& ad quos porrigã
1 tur vires eorum. † Pactum eſt conſenſus duorũ,pluriúmve
in idem.& bene dixi in idem,& non in eodem.Si enim ego &
tu conſentiamus:puta quòd Socrates ſit lapis, nõ eſt pactum:
quia neutrum alteri talis conſenſus obligat.Cæterùm ſi in idẽ
dandum,vel faciendum conſentiamus:pactum erit. hoc tamẽ
ita ſi dandum ſit alteri ab altero noſtrûm. Quid enim ſi ego,
& tu conſentiamus Titio inuito quòd Titius det alij? vtique
pactũ non erit.Quid ergo ſi ab altero,ſed non alteri noſtrûm
ſit dandum?hoc eſt quod vulgò dicunt:Pactus ſum tecum al-
teri dari:vtiq; pactũ erit:licet quandoque vtile,quãdoque in-
utile ſit ad agendum:vt ff.de verborum obligatio. l.ſtipulatio
iſta.§.alteri.& §.ſi ſtipuler alicui.cùm mea intereſt ſecundum
Ioannem.Hoc tamen iniquum videtur,ſcilicet vt ſi dicatur pa
ctũ,cùm mea non intereſſet ei dari,cui pactus ſum. Si enim
pactum eſt:ergo aliqua ſaltem naturalis nata eſt obligatio ei,
cui pactus ſum:ſed ei ſolui non poteſt:vt ff.de verborum obli.
l.eum qui ita.§.qui ſibi.ergo non eſt vlla quæſita ſibi obliga-
tio,cùm maior ſit & ſanæ mentis: nec ſit obligatio mutata:

nam & lex dicit ei non esse cautum: vt ff. de regulis iuris.
l. quo tutela. §. vltimo. Præterea mihi non est quæsita:
2 quia nec mihi dari volui: sed nec ei cui non potui. † Nam
a etiam nudum pactum [a] hoc habet, vt naturalem obligationẽ
inducat: cùm ergo non operetur quæ pacti nudi sunt, nec ea
quæ vestiti sunt, constat quod nudum pactum est, nec ve-
stitum: ergo nullum. lex tamen talem conuentionem vocat pa
ctum: vt infrà eodem. l. debitorum. & l. pacto. Et ideo primæ
sententiæ inhæreo: & idem poni potest in pacto, quod fit, vt
alteri quæratur exceptio: nec enim valet si pactus sum ei vt
extraneo ne petatur ab eo. Si autem pactus sum ei vt hæ-
redi habet exceptionem pacti, si vt filio habet exceptionem
doli: vt ff. eodem. l. si tibi. §. si pactus. & l. hæredi. §. nos autem.
3 & l. auus. † Quid ergo si alteri dandum est nostrûm: sed
ab altero, id est quodam tertio: hoc est quod vulgò dicunt pro
misit alium daturum mihi: & ego dico nullum pactum esse:
vt ff. de verborum obligatione. l. stipulatio ista. in principio.

Item quod dixi dandum, intelligo re, vel spe. Nam & cùm
donare volẽs tibi trado, pactum est inter nos, id est consensus.
Et ita potest dici quòd ex aliquo pacto vtili non oritur actio,
vel obligatio. Nec enim aliquo tempore obligatus fueram. Et
per hoc quòd pactum dicitur consensus duorum, differt à pol
licitatione: quia pollicitatio est solius offerentis promissio: vt
ff. de pollicitatio. l. pactum. promissio autem referri potest ne
dum ad pollicitationem, sed ad nudum pactum. Item ad sti
4 pulationem: vt ff. de edili. edict. l. sciendum. §. j. † Dicitur
autem pactum à pace & actu, quasi pacis actum. Nam qui
paciscuntur, ex diuersis, & contrariis animorum motibus,
post multa variáque certamina in vnam consonantem de-
ducuntur sententiam: vt infrà, de rescinden. venditione. l. si vo-
luntate. & ff. eodem. l. prima. §. conuentionis verbum. Et est
hoc nomen pactum generale ad omnia quæ agũtur inter par
tes causa obligationis contrahendæ vel tollendæ. Nomen
verò conuentionis generalissimum est. Nam & scholares di-
cuntur conuenire in scholis, & quilibet alij in quemuis alium
locũ: licet inter se nõ obligentur. Vel dicitur à percussione pal
marum: veteres enim consentientes palmas adinuicẽ sibi per-
cutiebant, in signum non violandæ fidei. Pactorum diui-
siones à quibusdam multæ fiunt: sed nos vnam admodum bre
uem (quia nulla breuior esse potest) eligemus: quæ si bene fue-
rit explicata, & consummata nihil vel à veteribus dictum, vel
in libris scriptum à nouis inductum remanebit intactum.

5 † Pactorum igitur quædam sunt inutilia, quædam vtilia.
Et primò de inutilibus videamus. Et quidem pactum inutile
est ratione paciscentis: vt si fuerit furiosus: nam expressim con
sentire non potest: vt ff. de action. & obligatio. l. j. §. furiosum.
sed nec tacitè: vt ff. de locato & conduct. l. qui ad certum. nisi
in casu: vt ff. soluto matrimonio. l. secunda. §. voluntatẽ. Si autẽ
fuerit pupillus qui paciscitur, si sit capax intellectus, vt saltem
naturaliter se obliget, valet pactum, alioquin non: vt ff. de a-
ctio. & obligatio. l. prima. §. furiosum. & de noua. l. j. in fine. &
de condict. indebiti. l. quòd pupillus. hic vbi vult se obligare.
Nam si alium vult sibi obligare, potest etiam sine tutore: vt ff.
de authoritate tu. l. obligari. In prodigo quoque idem dico
omnino: vt ff. de verborum obligatione. l. is, cui bonis.
6 † Adultus verò, si curatorẽ habet, prodigo similis est. Si verò
curatorem non habet, obligatur ex communi causa ciuiliter,
& naturaliter, sed restituitur: vt C. de in integrum restitut. mi-
nor. xxv. anno. l. si curatorem habens. Planè filiusfamiliâs ex
omni causa paciscitur, præter quàm in mutua pecunia; &
ibi, scilicet in mutua pecunia quidem obligatus est ciuiliter,
7 & naturaliter, sed habet exceptionem. † Item vouendo nõ
obligatur sicut nec seruus: vt ff. de actio. & oblig. l. filiusfami-
liâs. & ff. ad maced. l. j. in primo respon. & de pollicitationi. l. si
quis rem. §. voto. nisi filiusfamiliâs ex voto ingrediatur mona
sterium: vt suprà, de episcopis & clericis l. vltima. Seruus verò
paciscendo: vt domino acquiratur, ex omni causa valet pactũ:
vt ff. de verborum obligatione. l. seruus vetante. & de acquir.
rerum dominio. l. etiam inuitis. nec obstat quod legitur. ff. eo.
l. & hæredi. quia ibi seruus erat pactus ne à se peteretur, id est,
ne, ipso viuente, aliquis ex parte sua conueniatur: & ideo doli
dño datur exceptio, non directa pacti exceptio: vt in filio &
patre ibidem dicitur. Et est ratio differentiæ, quia filio directo
proficit pactũ: & per eum directo proficit aliq: quod ita nõ est
in seruo: & de tali personali pacto loquitur. ff. eodem. l. si tibi.
§. pactum. Quandoque tamen dicitur personale quod vni tan
tùm proficit: & ita ponitur. ff. eodem. l. idem. §. primo. Licet
autem dixerim seruo non proficere pactum ne à se petatur.
Fallit tamen in casu, scilicet mutato statu suo: vt ff. eodem. l. iu-
risgẽtium. §. si ante aditam. Si autem seruus paciscendo do-
mino suo nocere velit, siquidem in dominicis non potest: vt j.
eodem. l. seruus creditoris. præter quàm in seipso: vt ff. de vi &
vi armata. l. prima. quod adiicitur. ipse enim seruus nõ est res
peculiaris: quia nemo in suiipsius peculio est: vt ff. de pecul. l.
deposui. §. Stichus habebat. circa med. In peculiaribus verò
paciscendo, domino præiudicat vsq; ad quantitatẽ peculij: vt
ff. de pecul. l. si quis seruum. §. etiam. nisi in casibus vt si donet:
vt ff. eodem titul. l. contra iuris. §. si filius. Item si compromi
serit etiam cum pœna, vel si intercessit non in causa peculiari:
vt ff. de pecul. l. licet. §. si filiusfamiliâs. & §. si seruus. Item si se
mandauerit emendum: idem puto si se vendiderit: vt ff. mand.
l. cùm seruus extero. idem etiam si voluerit: vt iam diximus.
his ergo modis ratione personarum pacta sunt inutilia.
8 † Item ratione rerum quæ promittũtur, pacta cẽsentur in-
b utilia: vt si impossibile [b] promittatur: vt ff. de regu. iuris. l. im-
possibiliũ. Idem est si de iure sit impossibile: puta cõtra leges,
plebiscita, senatusconsulta, decreta prætorum, edita principũ,
vel fraudem alicuius eorum: vt ff. eodem. l. iurisgentium. §.
prætor. & de singulis facilè est notare exempla, & probatio-
nes: vt institu. quibus alienare licet. & ff. de offic. præsid. l. ple-
biscito. & ad Velleianum. & ad macedonianum senatuscons.
& de alio quodam sc. com. qui prohibet ne ad pecuniam lau-
☞ datur: vt ff. de ale. & ff. eodem. l. iurisgentium. §. si paciscar. vt
infrà, ne lic. poten. l. prima. Fraus autem admittitur facilè de
persona ad personam. Idem est, si dolo malo fiat pactum
alterius decipiendi causa in principio, vel ex postfacto dolo
commisso: hic tamẽ tenet pactum, licet replicatione elidatur:
quod non est omnino in superiobus exemplis: nisi in senatus-
consultis nominatis: ipso autem iure non tenet pactum, non
tantum in supradictis, sed etiam si turpe sit quod promittitur:
vt ff. de verborum obligationibus. l. generaliter. & l. veluti. &
l. si stipuler. secus si turpiter: sed non tamen turpe promittere-
tur: vtputa per metum, & dolum: tunc enim datur actio: sed
per exceptionem eliditur: vt dictum est. & infrà, de inutili sti-
pulatione. l. dolo. & ff. eodem. l. iurisgentium. §. dolo. & §. siue.
nisi fortè contractui bonæ fidei dolus causam dederit: tunc
enim contractus bonæ fidei nullus est: vt ff. de dolo. l. elegan-
ter. & de mino. l. in causæ. ij. ita tamen si dolus fuerit simplex,
id est metus mistus non est. Alioquin tenet nisi in casu: sed re-
scindetur per actionem quod metus causa: vt ff. quod metus
causa. l. si mulier. §. si dos metu. & §. penultimo, & antepenulti.
9 † Deficit quoque pactum ratione rei quæ non est nisi mo-
ra in ea præstanda præcessisset: vt ff. de contrahend. emption.
l. domum. & de verborum obligatione. inter. §. penulti. idem
est & si hominem liberum, vel sacram rem, vel religiosam, vel
similia promittam: nam pactum tale non tenet: vt institu. de
inutil. stipulatione. §. idem iur. Sed in pacto venditionis distin
guitur circa rem furtiuã, si sciat venditor vel emptor rem esse
furtiuam: vel solus emptor, & tunc non tenet contractus: an
vterque credat rem esse prophanam: & tunc tenet contractus
vtrinque. Vel si credat solus emptor, tenet quantum ad hoc vt
ipse solus agere possit. nec tamen aliquid consequitur nisi vl-
tro quod conuenerit pateret: vt ff. de contrahenda empt. si in
emptione. §. liberum. & §. item si emptor. & l. iij. & iiij. Et fortè
plus operatur scientia emptoris, quàm venditoris: quia occa-
sione contractus: committitur vitium ab emptore: quod aliâs
non committeretur: aut in venditore erat scientia etiam ante-
quàm venderet. Quod autem dictum est in re furtiua, fortè
seruabitur in re sacra, vel religiosa libero homine: & fortè nõ
idem in re vi possessa: quia rei immobilis non admitteretur
furtum scientia emptoris: vt institu. de vsuris. §. quod autem.
Quid si commodetur vel deponatur res furtiua? fortè idem
quod

quod in venditione diſtinguetur. Item inutilia ſunt ratione contractuum:vt inter virum & vxorem, qui donare ſibi non poſſunt,ſed vendere:vt ff.de donation. inter virum & vxorē. l.j.& l.ſi ſponſus.§.circa. Item ratione poteſtatis:vt ſuprà,de contract.iudic.l.j. Habetur etiam miſta conſideratio perſonarum adinuicem:nam licet hic cum omni obligetur, & ille cum omni:hi tamen duo adinuicē non obligantur:vt pater & filius,niſi in caſtrenſi,vel quaſi peculio:vt inſtitu.de inuti.ſtip. §.item inutilis.& ff.de iudiciis.l.lis. Item perſonarum,& rerum:vt licet hæc perſona cum omni poſsit obligari:& hęc res ab omni poſsit promitti,& pactum de ea fieri:tamen de ea ſibi danda paciſci non poteſt:vt ſi commercium rei nō habeat, propter teſtatoris voluntatem qui prohibuit alienari, vel ſeruum manumitti:vt ff.de lega.ij.l.peto.§.item.& infrà,ſi mancip.ita ve.neceſ.ma.l. eadem. vel pone exemplum in Iudæo,
10 qui † licet alia poſsidere non prohibeatur, Chriſtianū tamen
c mancipium emere [c],& ſibi habere non poteſt:vt ſuprà, ne iudæus ſeruum chriſtianum.l.j.vel pone caſum in ſerico:vt C. quæ res vend.poſſ.l.comparandi. Item rerum & pactorum vt ſi de certa cērto modo paciſci:vt puta incōtinenti nō liceat: ſtipulatio tamen tenet:vt ff.de relig.l. quòd ſit locus. Item perſonarum,& rerū,& contractuū: vt ſi de re mea mihi dāda paciſcar. Nam licet aliàs ſuper ea cōtrahere poſsim, & omnis ſuper ea cōtrahere poſsit in hac ramē re ego dominus paciſci non poſſum.Sic ergo ratione perſonarum tantùm, & rerum tantùm,& contractuum tantùm,& miſta inter eas conſidera-
11 tione habita,pacta cenſentur inutilia. †Et (vt nihil de contingentibus omittamus) ſciendum eſt quędam alia eſſe pacta in quibus occulta eſt ratio:qua cenſentur inutilia tanquam publicæ vtilitati aduerſantia.Et quia probabiliter de his dubitari poſſet:vtile videtur eſſe ea referre,quę ſuperiùs omiſſa ſunt: & quidem pactum ne liceat reuocare precarium, non tenet: vt ff.de precariis.l.cum precario.vel dic ibi non fore pactum de non petendo rem:tunc enim tenent:ſed conceſsit ad tēpus: & interim mutat voluntatem.Ideo quia,cùm vnum ſpeciale, pro eo cui conceditur inducatur,ſcilicet ne teneatur,niſi de dolo & lata culpa:vt ff.de precario.l.quæſitum.§.illud.& hic cōtra eum inducitur argumentum de iureiurando.l.eum.

Item ne proſit exceptio venturo ad iudicium: vt ff. ſi quis cau.l.ſed & ſi quis.§.quæſitum. vel quod eſt verius ibi tenet pactum ſpeciale, non generale: vt ibidem dicitur. Item de dote vlteriori die reddenda:vt ff.de pact.dotalib.l.de die.

Item vt quis non inquantum facere poteſt damnetur:vt ff. ſoluto matrimonio.l.alia.§.eleganter.Et ibidem redditur ratio. Item vt liceat poſtulare ei,cui non licet[vt ff.de poſtula. l.quos.nam expedit hoc vt maleficia puniātur:vt ff.ad legem Aquiliam.l.ita. Item vt miles ſit procurator]vt ff.de procu. filius.§.veterani.eſſet enim hic contra publicam vtilitatem:vt infrà,loca.l.milites. Item de repudiando iure cognationis: vt ff.eodem.l.ius agna.vel patria poteſtate:vt infrà, de patria poteſtate.l. abdicatio. Item & eſt ratio:quia iuris naturalis ſunt:vt ff.de regulis iuris.l.iura. Item vt non ſoluta pecunia pignus ſit creditoris:vt infrà,de pactis pigno.l.vltima.

Item de remittendo iuramento calumniæ,vt infrà,de iuramento calum.l.ſecunda.§.ſed quia. Item de ſeruo in domino torquendo:vt infrà,de quæſtion.l.ſeruos.ibi tamen non videtur loqui de pacto. Item ne de dolo futuro agatur, id eſt qui quandoque committatur:vt ff.de pactis.l.ſi vnus.§.pacta. etiam ibidem aſsignatur ratio prohibitionis.Secus ſi paciſcatur ne depoſiti agam:quia expreſſa nocent, non expreſſa non nocent:vt ff.de regulis iuris.l.expreſſa. Item vt liber ſit ſeruus:vt infrà,de liber.cauſ.l.nec ſi.vel ibi non erant verba pacti.ſed ſcripſerat ſe ſeruum eſſe. Item vt ſeruitus ſit in re, in qua habet vſumfructum:nec fructuarius videtur poſſe concedere proprietario, vel alij:quod tamē intelligo,ſi dicat conſentio:ſaluo tamen iure meo:vt ff.quib.mo.pig.vel hyp.ſol. l. ſi debitor.§.primo.& de vſufruct.l.ſed & ſi quid inædificauerit.in fine legis. Item vt ſi quis ſuccedat certo homini,vel nō ſuccedat:vel certo modo ſuccedat,niſi inter milites:vt infrà,eodem,l.licet.& l.j.de quæſtion.& de inofficio. teſtamento. l ſi
12 quando.§.illud.& infrà,de colla.l.pactum. † Super hæreditate autem incerti hominis tenet:vt inter ſocios:vt ff. pro ſoc. l.iij.§.ſed de illo.ſed in hæreditate certi tenet ſi vel dominus conſentiat:& in eo conſenſu perſeueret vſque dum viuit vel contractus præceſſerit,ex cuius neceſsitate fiat cautio hæreditatis:vt ff.de actio.emp.l.ſi quis ſeruum.& de hær.vel action. vendi.l.ij.§.ij.& ſoluto matrimonio.l.ſi verò negotium. Hæc diſtinguo inter pactum de hæreditate futura, vt illud valeat, & pactum de futura hæreditate,vt illud nō valeat: & ſimilem tranſpoſitionem,varietatem dicunt inducere:vt ſi dicitur magiſter Petrus in literatoria intelligatur ſcientia.Si verò dicitur
13 Petrus magiſter intelligatur de Carpentario. † Pactum verò de non petendo fideicommiſſo conditionali,tenet:vt infrà eo dem.l.j.licet repudiatio non teneat: vt ff.de legatis ſecundo. l. ſi ita ſit ſcriptum. §.ſi ſub. Item hæc omnia quando ſpecificatur viuentis perſona. Si quis tamen quodam circuitu velit circumuenire legem, fortè quia non poteſt habere conſenſum viuētis,de cuius bonis agitur:poteſt quadam ſubtilitate effugere prohibitionem legis: vt caueat daturum ſe quod ad eum peruenit de bonis quæ fuerunt prædeceſſoris viuentis:nominando mortuum cuius fuerunt,& ſubiiciendo perſonam viuentis,cuius ſunt. Item vt iudex ſit meus, qui non eſt meus:vt ff.de iuriſdictione omnium iudicum.l.ſi conuenerit.Item ne liceat vendere pignus:vt ff.de pigno. action. l.quarta. Item ne agatur cauſa libertatis meæ, vel criminis mihi obiecti. Et eſt ratio, quia non tantùm prohibentis, ſed etiam volentis exequi litem intereſt:vt ff.de liber. cauſa. l.j. ij.
14 & iij.& de appellationibus.l.non tantùm. †Supereſt vt de pactis vtilibus,quæ ſunt vires pactorum videamus:& vtiq; ſunt hæc:vt pariant,perimant,elidant,informent: nec eſt neceſſe vt quintum addamus ſcilicet quòd adiuuent. Nam continetur ſuper illo verbo elidant.nam quæ elidunt actionē,vel exceptionem,adiuuare videntur:& ſi quæ adiuuant actionē, elidunt exceptionē. Et primò de pactis quæ pariunt actionem videamus.Et ſi quidem pactū fuerit nudum propter nimiam frigiditatem,parere actionem non poteſt, niſi mirabiliter hoc in quibuſdam caſibus accidat, in quibus caſibus nudum pactum parit actionem:vt in donatione. Item in conſtituta pecunia:vt infrà,de donationibus.l.ſi quis argentum.§. ſin autem hoc minimè donator.vt inſtitu.de actio.§.item prætor.& in dote:vt infrà,de dot.promiſſ.l.ad exactionem. Et in promiſsione nuda ciuitati facta:vt ff.de pollicit.l. pactum. & in nautico fœnore:vt ff.de nauti.fœno.l. periculi. Et in acceſsione frumenti:vt infrà,de vſuris.l.frumenti. & in vſuris ciuitati promiſsis:vt ff.de vſuris.l.etiam. Item in ſalario aduocati: vt infrà,de ſuffra.l.vnica. Si autem non fuerit nudum, ſed veſtitum,actionem parit:ſic enim ei nomen rectè impono:quia ſi aliquod eſt nudum:ex eo quia actio non datur,vt ſ. eodem titulo.l.legem.& l.traditionibus.ergo aliquod eſt ve-
15 ſtitum:quia actionem indulget, † Veſtitur autem pactum ſex modis:re,verbis,conſenſu,literis,cōtractus cohærentia,rei interuentu:vt inſtit.de obligatio.& ff.eodem.l. iuriſgentium. §.primo.& §.quinimo. [Poteſt etiam addi ſeptimus modus quodam mirabili intellectu,ſcilicet rei principio:vt ff.de pol-
16 licitationibus.l.prima.] †Et eſt notandum, quòd pactum quatuor primis modis dicitur veſtitum ſic:vt nullo tempore fuerit ſine illis veſtimentis:& hæc veſtimenta cum ſuo eſſe incipit habere. Vltimis verò duobus modis,veſtitur poſt natiuitatem.Cùm enim paciſcimur,pactum quidem ſui natiuitate nudum eſt:ſicut optimè probatur ex continuatione duorum paragraphorum.ff.eodem.l.iuriſgentium.§.ſed cùm nulla.& §.quinimo.ſed cùm natum eſt ante, & retro aſpicit, & oculos aperit:an præceſſerit,vel ſequi poſsit,vel ſtatim inſit aliquis cōtractus,cuius variis & griſiis pennis (ſeu veſtibus) induatur, vt boream rabiem'que procellæ expellat,& ſuum ſuo domino in augendo auxilium præbeat.Pactum enim incontinenti factum,id eſt paululum ante contractum, vel paululum poſt contractum:vel in ipſo contractu (nec diſtinguo ſi ſit bonæ fidei vel ſtricti iuris:vt ff.ſi certum petatur.l.lecta.) præſcriptis verbis actionem dat:vt infra,de pactis inter emptorem & vēditorem.l.ſecunda.& infrà eodem.l.petens.& l.in bonæ fidei. ſcilicet ad intereſſe ſi quis aliâs erat contracturus: vt infrà, de

rescind. venditione. l. ea conditione. Aut si aliâs non erat venditurus repetit quod dederit: vt infrà, de pactis inter emptorē & venditorem. l. cùm te. sed non repetit per condictionem ob causam: vt subtiliter probatur in ff. de rerum permutatione. l.
17 prima. §. penultimo & vltimo. † Nam condictio ob causam,
c non habet locum in contractibus nominatis [c], nisi in contractu donationis: vt infrà, de donationibus quę sub modo. l. j. hodie per Iustinianum fortè nominato: quia ex eo solo consensu datur actio: sed olim non ita: vt ff. de donationibus. l. cum qui. Alij verò dicunt dari condictionem ob causam: argumen. ff. de actio. empt. l. ex empto. §. si is qui vina. sed ibi non est in venditione, sed in contractu arrarum venditionis loquitur, qui est
18 contractus per se. † Informatur quoq; vetus actio per hoc pactum incontinenti factum, id est forma quædam attribuitur veteri actioni ad quam modo datur: vt ff. eodem titulo. l. iurisgentium. §. quinimò interdum. Et (vt apertiùs super re loquar dico, ideo dicitur informari vetus actio: quia quædam noua forma, id est qualitas sibi attribuitur. Est qualitas actionis: vt dicatur bonæ fidei, vel stricti iuris. Hic ergo ex vendito actio, vel quæuis similis (licet sit bonæ fidei sui natura & origine) tamen nouam formam dicitur assumere: quia dicetur stricti iuris. Ideo quia in locū actionis præscriptis verbis quæ ex pacto nascitur ipsa datur. Præscriptis verbis autem actio semper est stricti iuris, nisi in casibus: vt institu. de actionibus. §. actionum. igitur & ista propter subrogationem: argumen. ff. si quis cau. l. si eum. §. qui iniuriarū. substātiam tamen actionis eandem esse non nego. hæc regularia sunt. Nam in tribus casibus non nascitur actio ex pacto incontinenti apposito: vt infrà, de iure dotium. l. auia. & de vsuris. l. quamuis Bassa. & ff.
19 de relig. l. quòd si locus. † Rei interuentu vestitur: vt in contractibus innominatis qui ab initio nullam dāt actionem: sed re postea interueniēte, & tradita, competit actio ei qui rei interuentu vestiuit contractum, non alij, scilicet præscriptis verbis ad interesse, & condictio ob causam ad repetendum quod datum est: vt ff. de præscriptis ver. l. naturalis. §. sin autem rem do. & infrà, de condict. ob causam. l. si vt proponis. & infrà, de rerum permutatione. l. quoniam. & l. emptionem. & l. rebus. & ff. eodem. l. diuisionis. & l. in traditionibus. & l. nemo. Sed reiuendicatio non datur: vt infra, de rerum permutatio. l. cum precibus. sed in vnico contractu, & in eo contractu, & in vnico casu datur rei vēdicatio, scilicet in donatione, vbi donatum est vt præstentur alimenta: vt infrà, de donatio. quæ sub mod. l. prima. hoc idem fortè dici poterit, vbi lege commissoria, vel adiectione in diem, vel manus iniectione quid est venditum: vt infrà, de pact. inter emptorem & venditorem. l. commissoriæ. & de in diem adiect. l. vbi. §. sed & de contrahen. emp. l. si
20 quis. † Perimunt quoq; pacta actiones, vt stipulationes animo nouandi factæ: sed istæ conuentiones non tantùm perimunt actiones, sed etiam inducunt: sicut in bonæfidei contractibus qui solo consensu contrahuntur re integra, id est re nō tradita: & nihil de pretio soluto paciscendo augent, vel diminuunt pretium, & noua datur actio, & vetus tollitur: nisi in cōtrarium agatur: nam & in totum possent à contractu recedere: vt ff. eodem. l. iuris. §. adeò. & l. si vnus. §. pactus. & de contrahenda emptione. l. pacta. & de rescindē. venditio. l. si quas. Quidam tamen dicunt veterem cum prima remanere, nisi in contrarium agatur. Acceptilationes autem perimunt: sed nō transferunt: vt institu. quibus modis toll. oblig. §. item per ac-
21 ceptilationem. & §. nouatione. † Item pactū simplex actionem furti, & iniuriarum tollit, vt ff. de pactis. l. si vnus. §. sed si pactum. & l. si tibi. §. quædam. Item sunt alia pacta quæ actiones elidunt. Nam pactum de non petendo, naturalem tollit obligationem: vt ff. de solutionib. l. stichum. §. naturalis. sed & vulnus infligit ciuili, & ipsam elidit, ne effectum sortiatur. Potest & tertius effectus notari: quia obligat naturaliter paciscentem non petente sicut & ciuiliter & naturaliter obligaretur stipulatione interueniente. nec obstat quod legitur. ff. de iure dotium. l. si pater. §. primo. quia quod ibi dicit, non obligatur: verum est ciuiliter: obligatur tamen naturaliter: vel nō
22 obligatur aliquid dare, sed obligatur non petere. † Pactum autem de petendo; non tollit ipso iure pactum de non petendo: quia naturalem obligationem extinctam non resuscitat: & obstaculum quod apponebatur ciuili ne sortiretur effectū reiicit remedio replicationis: & satis dici potest vt tollat naturalem obligationem ipso iure: qua creditor tenebatur non petere: stipulatio autem Aquiliana tollit ipso iure præcedētem obligationem. & redditur ratio: quia in pactis factum versatur: vt ff. eodem. l. si vnus. §. pactus. & institu. de exceptionib. §. primo. quæ ratio est aperta. Nam stipulatio continet ius, id est obligationem: vt aliquid detur vel fiat nouandi animo.
23 † Pactum autem de non petendo [d], principaliter interpo-
d nitur ad extinguendam obligationem. Nam & acceptilatio (qua hoc duntaxat agitur vt extinguat) non extinguetur per contrariam acceptilationem. Quod ergo dicitur in pactis versari factum, subaudi talibus ad extinguendum interpositis.
24 † Pactum enim de dando, vel faciēdo cùm naturaliter obligatur pupillus, vel seruus, tollitur ipso iure per pactum contrarium: vt ff. de iureiurando. l. vltima. vt de nouatio. l. prima. Quidam tamen rationem differentiæ assignant inter pactum de non petendo, & pactum de petendo: quia promptiora sunt iura ad liberandum, quàm ad obligandum: vt ff. de actionib. & obligationibus. l. Arrianus. Fieri possunt & aliæ diuisiones pactorum quæ quidem vtiles sunt, licet non sint omnino
25 ita necessariæ: vt iam dicta diuisio. † Pactorum igitur alia sunt nominata, alia innominata: vt ff. eodem. l. prima. §. vltimo & l. iurisgentium. primo responso. & §. primo. & de rerū permutatione. l. prima. & de præscript. verb. l. naturalis. Et differunt hæc inter se: vel circa condictionem ob causam, vel circa obligationem ciuilem. quæ non nascitur statim: vt ex præmissis liquet. Item pactorum quædam sunt expressa, quædam tacita: vt in reddita cautione, non ita in reddito pignore. Item & in rebus inquilini inuectis, & in conditione quę inest promissioni dotis, & in repetitione pactorum præcedētium principalem contractum: vt ff. eodem. l. Labeo. §. sed etiam. & l. postquam. & l. item. Et idem potest assignari, cùm creditores hæreditarij experiuntur contra emptorem hæreditatis eis sponte respondentem: videntur enim pepigisse cum hærede ne ipsum conuenirent: vt infrà eodem. l. post vēditionem. idem & aliàs: vt infrà eodem. l. si creditores. & ff. eodem. qui in futurum. Quidam tamen dicunt quòd si emptor esset non soluendo, daretur actio in venditorem: vt ff. de legatis primo. l. planè. §. primo. Sed certè ibi non loquitur de creditoribus hæreditarijs: imò de fideicommissario, cui erat restituenda hæreditas. Item ibi dicit primum teneri venditorem. Si verò non sit soluendo dicit teneri emptorē. venditor enim rogatus erat restituere: sed tamē & emptor tenetur quasi seruus institutus, qui adiuit, iubente emptore, sic rogatus, quia sic rogatus erat dominus eius. Item creditores sic repelluntur cōueniendo emptorem, qui eis non tenebatur, & ipse sponte voluit eis teneri: hic ibi conuenit primò venditorem ex necessitate fideicommissarius: ideo'que sibi non præiudicat contra emptorem ratione qua supra dixi. Ideo dicūt & si taceat quis mota lite per triennium: vt infra eodem. l. postquam. Sed hoc falsum est: quia etiam in quadraginta annos perpetuatur actio: vt infrà, de præscriptio. triginta aut quadraginta an. l. vltima. Dic ergo quòd renuntiauit expressim non paciscendo cum aduersario:
26 odio tamen litis repetitur. † Item pactorū alia sunt inter præsentes, alia inter absentes: vt infrà eodem. l. Labeo. Item quædam purè, quædam in diem, quædam sub conditione: vt ff. de verborum significatione. l. cedere diem. & de action. & obligationum ferè. Item quædam incipiunt à conditione, quædam autem subsequuntur præcedente pactione: vt ff. de verb. obli. l. ita stipulatus. & dicemus plenè j. eodē. l. si pacto.

Item pactorū quædam sunt publica, vt quæ fiunt inter duces belli causa treugę, vel consimilium. vt l. cōuentionū. ff. e. ti. Quædam priuata, vt quæ fiunt ad singulorum vtilitatem: vt dicitur in iure priuato. Item priuata alia sunt iurisgentium, vt ferè omnia: alia sunt legitima, id est iuris ciuilis, vt obligatio literarum, & contractus emphyteusis, & stipulatio: vt ff. eodem. l. legitima. & de iustitia & iure. l. prima. §. priuatum. & l. ex hoc. Item pactorum alia sunt in dando, alia in faciendo, vt ff. de verborum obligatione. l. secunda. Item alia sunt in rem

rem,alia in perſonam,vel ex vtraque parte,vel ex altera tantũ. Et hoc nõ tantùm ex verbis,ſed ex mente cõtrahẽtium perpẽdi poteſt:vt ff.eodem.l.iuriſgentium. §. pactorum. & l. qui in futurum.§.primo. Perſonale autem dicitur duobus modis: vt ſuprà dictum eſt. Item alia ſunt nuda,alia veſtita,vt patet
* ex præmiſsis. Item alia ſunt contra leges* vt dictum eſt:& in his etiã nec pœna ſubſecuta valebit nec peti poteſt. vt ff. de ver. obligatio.l. ſed huiuſmodi.& l.titia. Alia ſunt ſecundum leges.Et in his pactum valet,& pœna: ita tamen vt actor altero debeat eſſe contentus:niſi in cõtrarium ſit dictum: vt ff.eodem.l.reſcriptum.§. ſi pacto. Alia ſunt præter legem: vt cum paciſcor alij dari. & in his pactum non tenet. Sed ſi mihi pœnam ſtipulor,ſi illi non detur,tenet,vt ff.de verbo obligatio. l. ſtipulatio iſta.§.alteri. † Item pactorum alia ſunt certa, alia
27 obſcura vel ambigua. Obſcura autem interpretantur contra vẽditorem. quod intelligo ſi eius commodo fuerint appoſita: putà dixit,ſtillicidia ita ſint,vti ſunt. vel dixit, equum non aſcendere arborem,& intelligebat de ponte. Si autem ponatur gratia emptoris:vt quia dictum eſt, rei emptæ accedere Stichum,& incertũ eſt de quo ſit intellectum,interpretor contra emptorem,vt ff.eodem.l.veteribus.& de contrahen.emption. l.ſi in emptione.& l.cùm in lege.& hoc niſi ſignificatio verborum ambiguitatis quæſtionem dirimat: vt ff. de verborum obligatio.l.ſi mihi & Titio.§.vltimo.& de verborum ſignific. l.nepos Proculo.& de ſeruit.vrban.præd.l.ſi ſeruitus. Item hoc verum,niſi conſtet contrahentes diſſenſiſſe:tunc enim pactum eſſet nullum:vt ff.de verbo.obligatio.inter.§.primo. Item pactorum alia fiunt incontinenti id eſt ante quàm contrahentes ad alia diuertant negotia:vt ff.de verbo.obliga.l. cõtinuus in princi. & de duobus reis.l.reos.& ad le.iul.de adul. l.quod ait,§.quod ait.& de teſtam.l.hæredes.§.vlti. Alia fiunt ex interuallo vt quæ fiunt econtrario,& hæc non perimunt actiones.Si fiant ſuper accidentalibus vel ſuper naturalibus cõtractibus:vt fideiuſſore de præſtando vel pœna tripli vel quadrupli.Nã licet ipſa pœna vel fideiuſſoris datio nõ ſit de natura contractus,euictio tamen ſuper qua imponũtur eſt de eius natura:vt infrà de euict. l. non dubitatur. Si autem fiat ſuper ſubſtantia contractus, id eſt ſuper augendo vel diminuendo pretio quandocunque fiat valet: vt dictum eſt ſuprà. Item pactorum quædam ſunt ad agendum,quædam ad defenden-
28 dum:vt ff.de contrahenda emptione.l.pacta. † Supereſt vt videamus ad quos vires pactorum porrigantur, vel quibus noceant.Et quidem regulariter eſt hic tenendum quod pactũ
f debet ei prodeſſe,& nocere cum quo factum eſt f & non alij, nec in re alia:vt ff.eodem.l.ſi vnus.§.ante omnia pacta. Fallit autem in caſibus:vt ff.ſoluto matrimon.l.caius.de verbo. obl. quandocunq;.§. ſi ita.& ad exhibendũ.l.ſi res.& ff.dep. ſi.l.pupilla. & de donation.quæ ſub modo.l.quoties.& ff. de pignoratitia actione.l.ſi cùm venderet.idem eſt in pactis publicarũ perſonarum:nam ex eis dantur vtiles actiones:vt ff.rem pup. ſaluam for.l.non quaſi.Martinus tamen ſemper ex alterius pa
29 cto dicebat dari vtilem actionem, quod falſum eſt. † Nam ſpecialia non ſunt trahenda ad conſequentiam:vt ff.de legiti. & ſe.con.l.quod verò.ſicut notatur infrà,per quas perſo.nob. acquiri.§.item per extraneos. Quod autem dictum eſt de paciſcente,intelligendum eſt & de ſuccedentibus ei:ſiue in rẽ duntaxat,ſiue in ius vniuerſum ſuccedant: & eis proſit pactũ ſi fuerit in rem:vt ff.eodem.l.ſi tibi.§.pactum conuentum. & l.tale.Si verò fuerit perſonale, nulli alij prodeſt, vel nocet, vt ff.eodem.l.idem.§.perſonale.Sed tamen & perſonale dicitur duobus modis:vt ſuprà dictum eſt. Si verò dubitetur ſit perſonale,vel in rem pręſumitur perſonale.Quia plerunque perſonale inſeritur pacto,non vt perſonale ſit pactum,ſed vt oſtẽdatur,cum quo ſit factum. Item plerunque tam nobis, quã hæredibus noſtris conſulimus:vt ff.eodem.l.iuriſgentium. §. vtrum.& de prob.l.ſi pactum.Illud certum eſt,quòd ex perſona filij,vel ſerui proficit pactum domino, vel patri ſi pactum fuit in rem.Secus ſi perſonale per quod filio tantùm, vel ſeruo tantùm voluerit prouideri,nam tunc ſi vita filij, vel ſerui omnibus debeat prodeſſe, ex pacto ſerui datur domino exceptio doli:ex pacto filij datur exceptio patri:vt ff.eodem.l. & hære-
30 di. † Ex perſona autem patris,proficit filio quandoque directò,quandoque vtiliter,quandoque nullo modo: vt ſuprà dictum eſt:& dicitur.ff.eodem.l.ſi tibi.§.vltimo.& l.ſiue.& l. acquirent.& l.vlti.& l.& hæredi. Ex perſona autem rei porrigitur ad fideiuſſores,ſi habeant mandati actio. Ex perſona autem fideiuſſoris,non prodeſt reo, nec fideiuſſoribus ſuis niſi nominatim dicatur ne petatur à reo: & hoc niſi fideiuſſerit aliquis in rem ſuam:tunc enim reus pro fideiuſſore, & pro reo fideiuſſor eſt accipiendus:vt ff.eod.l.& hæredi.§.vltim. & l.fideiuſſoris.& l.ſed ſi fideiuſſor.& l.idem.& l.videlicet. & l. quod dictum.& de fideiuſſoribus.l.amiſsi.§.vltimo. Si autẽ fuerint duo correi debendi,& ſocij,vnius pactum alteri nocet & prodeſt,alioquin contrà.vt ff.de arbitr.l.ſi duo. Nec obſtat quod legitur.ff.eodem.l.ſi vnus.quia ibi erat litem conteſtatus vnus,vel erat ei conſtitutum: vnde alterius factum ei non præiudicat:vt infrà de conſtitut.pecunia.l.idem.& ff.de duo-
31 bus reis.l.ex duobus. † Pactum autem tutoris, vel curatoris pupillo prodeſt,item nocet ſi non fiat animo donandi:alioquin cõtrà: vt j.eo.l.pactum curatoris.& infrà titu.proximo. l.præſens.& ff.de iureiurando.l.tutor. Placentin. tamen dixit hic diſtinguendum in tranſactione,quia non eſt gratuita: pactum autem quia gratuitum eſt ſimpliciter vt non præiudicaret pupillo:ſed certè licet ad pupillum nil perueniat ex remiſſione controuerſiæ,quam facit tutor:non tamẽ ſequitur,quod fiat animo donandi; quia pupillo nihil credebat deberi, nec
32 habeat probationes aliquas,vt dictum eſt. † Procuratoris autem pactum domino prodeſt:item nocet,ſi tamen ſit procurator generalis:quia & habebat liberam vel in rem ſuam ſit datus,vel habeat ſpeciale mandatum à domino: vt ff. eodem. l.reſcriptum.§.vltimo. & l.quia. & l.nam & nocere.& l.ſed ſi tantùm.& l.item.ff.de iureiuran.l.iuſiurandum.§. vltimo. & l.aliâs.& de procur.l.procurator.

a ADNOTATIO. ¶ Nudum pactum. Vide pro iſta not.cõcluſione elegantem tex.& doc. in l.& elegãter.§.ſi ſeruus pactionis.de dolo. & in l.quintus.ff mand.Barto.in l.ſi quis cũ debitore.ff.de iureiur. Ludo. de ro.in ru.de ver.obl. d. Alexand. in l.iuriſgentium.§.ſed cum nulla.ff.hoc.eo.tit. & in l.ſi conuenerit.ff.de iuriſd.omn.iu.d.Barto.ſoci.in l.ſi pacto.in vlt.not.C.de pac. Iaſo.de may.in terminis.in ru.nu.3.ff.hoc eo. tit. chart. 7. vbi ad plenum habes ferè ad totam materiam.

b ¶ Impoſsibile. Vide ad hoc Bart.in l.vnus.§. pacta.ff.de pac.Bald.in l.pact. xix.q C.de colla.doc.in l.quidam decedens.ff. de admini.tu. vbi habetur pulcherrimus caſus quem omnino vide.

c ¶ Emere. Adde Oldrad.acerrimum Iudæorum hoſtem in conſi. xxxvj. qui hoc in terminis,& alia multa tangit,& ponit pœnas Iudæorum cõtra facientium:imò dic,quòd etiam cum diſpenſatione non poſſunt habere nutrices chriſtianas, vt tenent canoniſtæ poſt.d.Abb.in c.ad hoc. de iudæ neque poſſunt eſſe medici chriſtianorum xxviij.queſt.j.nullus.

d ¶ Nominatis. Adde Bart. in l.exempto.§.is qui vina.in vlt.oppo.ff.de actio. emp.Bald.in l.dictam.circa fi.verſic.modo quæro.C.de condi.ob.cau.d. Ale. de imo.in l.bona fides.ff.de ac.em.vbi hoc in terminis habes.

e ¶ Non petendo. Intellige iſtam concluſionem eſſe veram:ſi tale pactum allegetur à reo:vt tenet Bart.in l.ſi vnus.§.pactis.ff.de pactis.ad concluſionem autem & ipſius materiam,vide Bal.in l. rogaſti. §. ſi tibi. ff. ſi certum pe. & ibidem domi. Alex.& in l.ſiquis obligatione.de reg.iur.Barto. cepo. in ſing. ſuis in verſi. xlij.vbi cumulate omnia reperies.

f ¶ Factum eſt. Adde Bart.in l.ex conuentione.C.hoc eod.ti.& in l.ſi vnus.ff. de pa.& in l.lecta.ff.ſi certum petatur.& ibidem.domi.Bartho.ſoci.nume.x. charta xxiij.ponit pulchram limitationem:multa bona per domi.Alexã.in l.fluminum.§.adij itur.ff.de dam.infe.& in l.ſi tertius.§.j.de aqua plu.arc. eũdem ſoci.in conſi.clxxxix.incip.viſo teſtamẽto.verſi.ſed hoc poſſit.char.lxij.

* ¶ Contra leges. Pacta quæ contra leges mores ve bonos fiunt,nec valent, nec ſeruanda ſunt.C.de pact.l.pacta,quæ. Item pactum,quod alteri parti captioſum eſt,non valet.ff.de reſcind.vend. l. ſi ideo. Sed nec pactum dolo initum valet:C.de excep.l.aduerſus.Pacta quoque quæ in animæ detrimentum vergunt,ſeruanda non ſunt etiam iuramento confirmata,extra.de pactis. c. pactiones. In pactis ſpecialibus idem dicẽdum eſt per eadem iura. Idem quoque iuris de pacto turpi, vel impoſsibili de iure,vel de facto, quod nullam obligationem inducit.ff.de verb.oblig.l.generaliter.extra.de pactis.c.fi. Regulariter omne pactum,quod ſeruatum non vergit in animæ detrimentum ſeruandum eſt,ſicut in iureiurando diximus, extra.de iureiur. c. ſi verò. & xxij.q.iiij ſi aliquid.nec ſit in damnum alterius, quanuis ſit in dãnum paciſcẽtis. Sed obſt.extrà.eo.tit debitores. & ideo pactum de ſoluẽdis vſuris nõ ſeruatur,ſed iuramentum ſeruatur. Ad hoc reſpondeo ita pactum non ſeruatur iuris autoritate,ſed permiſsione:& eodem modo nec iuramentum ſeruatur per aliam decretalem.nempe.& extra.eodem titu. capit. ex adminiſtratione.Martinus.

Repetitio.

1 ¶ *L.ſi pacto,enucleari.& z.*

I PACTO, QVO POENAM.
1 Casus facilis est: & super eo verbo ex † stipu
latu contrarium est: vt ff. si certum petatur. l. si
quis certum. Respondeo quod ponitur ex sti
pulatu pro ex stipulatione: vel vt dicunt qui=
dam, quia incertum est, quid consequetur, id
est pœnam, vel idipsum quod conuenit, agit ex stipulatu: &
inducunt in argumen. quod est ff. de verborum obligatione.
l. liber homo qui. §. vltimo. sed certè melius potest induci pro
eis quod est. ff. eodem titul. l. vbi autem non app. maximè est
in illo §. qui illud aut illud. & §. fundi. quibus dicitur incerta
stipulatio propter euentum, vnde assignatur contrarium. ff.
de triticar. l. prima. nec placet hæc responsio: quia vbicunque
sum certum stipulatus, non possum certus esse antequàm sol=
uatur vtrum idipsum quod est debitum, an aliud vice eius cō=
sequar, dic ergo primam respōsionem: vel melius dic pœnam
quæ in facto consistebat promissam: & ita nihil est contra.
2 Item in hac lege quærit Ioan. & B. † vtrum naturalis obli=
gatio, quę fuit ex nudo pacto orta, sit nouata per stipulationē,
quod verum est: vt ff. de action. & obligatio. l. obligationum.
§. vltimo. nam licet olim non fieret nouatio, nisi hoc ageretur:
vt ff. de nouation. l. secunda, præsumebatur tamen quādoque
agi: vt hic & in similibus casibus: vt institu. quibus modis toll.
obliga. §. sed cùm hæc. Si autem sit actum, ne fiat nouatio,
manet vtraque obligatio: & si vtraque obligatio est obligato
ria: agi posset ex vtraque pro alterutro consequēdo: non vtro=
que: nisi hoc actum esset: vt ff. de verborum obligatione. l. ita
stipulatus. §. vltimo. & de transactio. l. qui fidem. & de excep.
do. l. apud. §. Labeo. Sed cùm hic nuda præcesserit pactio:
quæritur super eo quod dicitur ex stipulatu agēs, vel id quod
in condemnationem deuenit, vt fiat consequeris: vel pœnam
more iudiciorum exigens, an ex priori pacto agi possit: quod
3 verum non est: vnde callidè posuit † consequeris. Metu enim
pœnæ sæpe paretur pacto: vnde pœnę stipulatio dicitur inuti
li pacto præstare robur: vt C. de rei vxo. act. l. prima. ipse ergo
non potest cogi dare: sed nec ego accipere: cùm ipse fuerit in
mora: sed aliter in casu: vt ff. de ope. lib. l. si ita stipulatio. Et hec
quidem ad positionem huius casus (nisi malitia scholarium in
teruenisset) sufficerent. Sed dicitur & opponitur non posse cō
mitti stipulationem, nisi cùm desierit posse dari à promissore.
vt ff. de verbo. obligatio. l. ita stipulatus. §. item si quis ita sti=
pulatus. Sed sicut ibi dicitur: hoc est, cùm stipulatio incipit à
4 conditione: nam si præcedat pactio, tunc † cùm potuit facere,
committitur. Ita exaudit Ioā. vt nunquàm committatur ante,
nec tamen tunc. Semper enim est necessarium, quòd fuerit in
mora, in qua exigitur quod est. ff. si certum petatur. l. quòd te
mihi. & de collatio. bon. l. si quis filium. §. vltimo. & probatur
superior distinctio per l. ff. quando leg. cedit. l. cùm sine. & ad
legem Falcidiam. l. prima. §. item si ita. quanquam quod dici=
tur de penu. leg. in l. prima, in omnibus videatur contrarium.
Item oppone & solue contrarietates, quæ sunt signatę. ff. de
verborum obligatione. l. ita stipulatus. §. item si quis ita. Sed
in hac commissione pœnæ tres sunt sententiæ vt diximus. C.
5 de contrahen. stipulatio. l. nuda. Amplius opponitur. † Esto
quòd sit commissa: licet tamen eam purgari: vt ff. de verborū
obligatione. l. si insulam. & in hac purgatione tres sunt senten
tiæ. Martinus enim dixit semper antequàm intersit actoris: &
ante litem contestatam posse purgari moram: vt ff. de arbitr.
l. si cum. §. vltimo. quod & nos: vt ibi pura vel in diem stipula=
6 tio purgatur mora. Sed † si conditionalis est, vel pœnalis sti
pulatio non purgatur: vt ff. de verborum obligatione. l. si insu
lam. nisi in iis quæ sunt circa iudicia: vt infrà, de contrahenda
& committen. stipulatio. l. magnam. & ff. de actio. & obligat.
l. traiectitiæ. Item circa arbitria: & est ratio: ne lites ex litibus
oriantur: vt C. de fruct. & lit. expen. l. terminato. secundum Io.
Nec in arbitriis semper: vt ff. de arbit. l. Celsus. Alij dixerunt
quod & nos si conditio est casualis: si enim ibi mora diceretur
posse purgari, stipulator fortè decætero non ageret: quia con=
ditio nūquam existeret. Si verò est potestatiua, tunc idē quod
& alij dixerunt.

De transactionibus. *Rubrica.*

ICTVM est suprà de pactis in genere,
nunc autem ponit in specie. Videamus ergo
1 quid sit transactio. † Et quidem transactio
est de re dubia, & lite incerta: neq; finita non
gratuita pactio. Quod autem dicitur & lite
incerta transitiuè ponitur, quasi dicat, & re
incerta, & lite, id est, propter litem. Item litem intelligo præ
sentem vel futuram: quia & ante litem contestatam fieri trāsa
ctio potest: vt probatur. ff. de condictio. indebi. l. eleganter. §.
si quis post. Item litem subaudi, iustam vel iniustā: vt infrà
eodem. l. secunda. ita tamen vt is qui agit, credat se iustam fo=
uere causam, alioquin contrà: vt ff. de condiction. indebiti. l. in
summa. circa princip. hinc est quod ait Rogerius [aliâs in ma=
nu scripto exemplari Hugu.] vbi quis per calumniam insistit,
vel resistit, nil prodest ei, si transigit. Ego in insistente idem di=
co: in resistente autem hoc est in reo, dico contrarium. Nam li
cet per calumniam resistat, tenet tamen transactio, quātum ad
eum: vt infrà eodem. l. sub prætextu. licet per aliam viam: hoc
est per actionem de dolo, vel replicationem doli consulatur
actori: vt ibidem dicitur, quando reus dolo induxit actorem
ad transigendum. Non gratuita autem dicitur: quia transa=
ctio nullo dato, vel retento, seu promisso minimè procedit: vt
infrà eodem. l. transactio. Non finita autem dicitur: quia si
iudicatum esset, nec appellari posset, nec aliquo modo, vel re=
medio retractari posset sententia, nec dubitaretur de sentētia,
transactio non valet: vt ff. eo. l. & post. l. post rem. & de condi.
indebiti. l. eleganter. §. si quis post rem. potest enim esse quòd
reus dicit bene cōfiteor me condemnatū & debere: sed tamē
si vis esse contentus quinq; tibi dabo. non valet hæc cōpositio.
Idem & si negaret reus: si tamen adeò apertæ essent proba=
tiones, vt negare nō posset iudicatum: vt infrà, de pœnis. l. qui
sentētiam. Idem dicam, nec distinguo, fiat transactio super
re iudicata simplici pacto, an Aquiliana stipulatione: vt prima
non teneat, secunda teneat. argu. eius, quod dicitur infrà eod.
l. si causa. Nam quod ibi dicitur: locum habet, cum Aqui=
liana stipulatio interponitur super re iudicata ex conuentio=
ne partium, non ex causa transactionis: quod fieri potuit: vt ff.
de re iudicata. l. si se. §. si ex conuentione. & infrà, de exceptio.
rei iudica. l. si causam. Super aquiliana autem stipulatione fieri
posset postea transactio. Pro nobis autem est: quia cùm lex ve
tet transactionem fieri post sententiam: ergo omnem eius spe
ciem videtur prohibere: quia à quocunque remouetur genus:
ab eodem remouetur & species: nam trāsactio fit duobus mo
* dis: vt ff. e. l. secūda*. † Dicitur autem transactio: quasi actio
2 nis transitio. Ab actione enim transit, qui transigit: & ita is
qui agit, propriè dicitur transigere. Reus autem impropriè di
3 citur transigere: vt infrà eodem. l. secunda. † Quis posset
transigere? & quidem dominus compos mentis habens libe=
ram administrationē, maior. xxv. an. minores enim hic (sicut
& aliâs) conseruantur illæsi, vel restituuntur in integrum si fue
rint adulti curatorem non habentes. Item tutores & curato
res eorum transigunt, & præsides prouinciarum & prælati ec
clesiarum. Item procuratores habentes speciale mādatum,
vel ge

vel generale cum libera administratione. Item dati in rem suam. De quibus personis & consimilibus plenè dixi in summa de pactis. in illo §. pactorum diuisiones. De quibus rebus & quidem de omnibus omnino: vt infrà eodem. l. causas.
4 † In criminalibus autem idem, si irrogent pœnam sanguinis, præterquàm in adulterio. Sed in adulterio fortè corrigitur hodie: vt in authen. vt nulli iudic. §. adulteram. Vel illud fortè est in marito speciale: vel ibi non transigitur de adulterio: imò iam erat actum: sed reconciliatur marito. In criminalibus autem quæ pœnam sanguinis non ingerunt, gratuita pactio, vel remissio fieri potest: vt ff. de iure fisci. l. in fisci. & ad legem Iuliam. de vi pub. l. qui cœtu. §. qui vacantem. Et idem in adulterio dicerem. Si autem reus pecunia data transigat cum actore, transactio nulla est: & reus habetur pro confesso: vt infrà eodem. l. transigere. & ff. de præuaric. in omnibus. Licet autem dixerim in crimine quod irrogat pœnam sanguinis tenere transactionem, tamen accusator incidit in Turpillianum: vt ff. ad Turpillian. l. ab actione. sed hic nihil ad reum. Ignoscitur enim ei, si quomodo potuit redimere sanguinem suum:
5 vt ff. de bonis eorum qui ante senten. l. prima. † Super alimentis etiam transactio fieri non potest, nisi decreto principis, vel prætoris: quod nec alij mandare potest: sed tamen inquirit prætor, de causa, de modo, & de personis: vt l. cùm hi per totam legem. ff. hoc titul. si tamen alimenta sint futura, & debita ex vltima voluntate, vel ex donatione causa mortis. Si autem aliquod horum deficiat: transactio tenet. Item tenet quandoque, licet fiat sine prætore: si tamen alimentarius facit meliorem conditionem suam: vt ff. eodem. l. cùm hi qui. vsque ad illum §. qui transigit. & §. si prætor. & infrà eodem. l. de alimentis. Item de controuersiis, quæ ex testamento proficiscuntur, non potest transigi, nisi inspectis verbis testamenti, & cognitis: vt ff. eodem. l. de his. Item transigitur super seruili, vel adscriptitia conditione: vt infrà eodem. l. vltima. quid tamen si transigatur vt liber fiat seruus, vel ingenuus fiat libertinus, vel adscriptitius? ex prædicta regula, videtur quòd teneat: sed argumen. contra, est infrà, de liber. caus. l. nec si volens. † Item
6 quid si fiat in causa conuersionis, vel in causa matrimonij? & fortè necessarium erit decretum episcopi: & quia causa spiritualis est, & quia ecclesiastica: nam in re ecclesiastica alienanda, necessarium est decretum episcopi: vt dictum est suprà de
7 sacrosanctis eccles. authen. hoc ius. † Quis sit effectus transactionis? & quidem ex ea datur exceptio in omni causa, ex qua agebatur. Si ergo generalis erat petitio, & generalis erat transactio facta: obstat exceptio in omnibus: vt infrà eodem. l. sub prætextu. & ff. eodem. l. non est. nisi reus dolo occultauerit speciem, in qua deceptus est actor: vt ff. de pactis. l. tres. Si autem generalis est petitio, & de specie transactio: nocet exceptio in ea specie tantùm. Idem est, & si specialis est petitio, & generalis. quantùm ad verba, fit transactio: vt infrà eodem. l. si de certa. & infrà eodem. l. age. & ff. eodem. l. cùm aquiliana. & l. qui cum tutoribus. §. vltimo. & infrà ad Velleianum. l. iubemus. Si autem vtrunque speciale fuit: & hic sine dubio idem: vt ff. de pactis. l. si vnus. §. ante omnia. vbicunque autem dixi reo competere transactionis exceptionem, dico cum liberatum ipso iure, si fuerit cum eo transactum Aquiliana stipulatione: vt infrà eod. l. vt responsum. ff. eodem. l. secunda, & est hic effectus transactionis ex parte rei. Ex parte verò actoris non datur actio ex transactione, vt id detur, vel fiat quod conuenit dari, vel fieri vt recedatur à lite. & est ratio: quia actori superest vetus actio, ad quam redire potest. Et si obijciatur exceptio, replicabit actor: non debet ei fides seruari, qui vult contra pacta versari: vt suprà titu. proxi. l. cum proponas. & j. eo. l. siue apud acta. Si autem actori non superest vetus actio, vt quia per acceptilationem facta est transanctio: datur ei condictio ob causam contra reum: vt se reponat in pristinam obligationem: vt ff. de condict. causa da. l. si quis. vel datur actori actio præscriptis verbis ad interesse quasi, ex do vt des: vt hoc remittere, sit dare: vt ff. de condict. cau. da. l. si mulier. & de præscrip. verb. l. ob eam. de dolo autem non agit actor: quia à reo non fuit dolo inductus vt transigeret: licet ex postfacto dolo fecerit quòd non seruauit fidem: vt ff. de dolo. l. ij. §. si quis. In hoc Placen. contrà. Si autem dolo in transigendo inductus esset actor, ageretur de dolo, & hoc est quod dicitur. l. actione. & l. sub prætextu instrumenti. Non tamen diffido quandoque dari de dolo actionem propter dolum qui adhibetur postea in contractu, quando alia via non potest consuli emptori: vt
8 not. infrà, de dolo. §. vbi autem. † Quare autem ex simplici facto transactionis non detur actio actori, habeat vel non habeat actionem aliam? ratio est satis euidens: nam pactum nudum est, non vestitum stipulatione, vel re, vel literis, vel consensu, vel contractus cohærentia: tunc enim sine dubio daretur actio: vt infrà eodem, si pro fundo. & in summa superioris tituli plenè dixi: sed nec rei interuentu de quo magis posset dubitari: quia licet actor destiterit ad tempus: vel proposuerit desistere in perpetuum, non sufficit: quia hic agebatur inter vtrunque: vt in perpetuum desisteret: vt ff. de condictio. indebi. l. eleganter. §. si quis. ibi: sed hic non videtur causa secuta. Aliæ rationes assignãtur à quibusdam: sed eas omitto: quia friuolæ sunt & vanæ. Porrò vbi actor liberauit reum ipso iure, datur ei actio præscriptis verbis, quasi vestito pacto, vel ob causam: vt dictum est suprà, §. ex parte verò. Nec obstat iis, quę dicta sunt, quod legitur infra eodem. l. cùm mota. quia ibi fuit do vt facias: nam conuenerat de dando priùs, & de faciendo, id est desistendo posteriùs: tamen fuit mulier præsumptuosa in desistendo priùs. † Ex do, vt facias, datur actio præscriptis verbis: vt
9 ff. de præscrip. verb. l. naturalis. §. at cùm do. vel agitur præscriptis verbis: quia querela sublata erat ipso iure per pactum, vt dicitur in actione furti: vt ff. de pactis. l. si vnus. §. pactus. & l. si tibi. §. quædam. & §. pactus. sicut & suprà dictum est, quando actio sublata est acceptilatione. Nec obstat quod legitur. ff. de inofficio. testamen. l. si instituta. quia ibi ea conditione renunciabat, si daretur aliquid. Secus si purè: vt ff. de inoffi. testamen. l. Papinianus. §. si quis post. vel dic etiam purè: tamen hæres agere querela non potest, quia non transit ad hæredem nisi præparata, vel comminata. Sed hic non videtur eam præparasse cùm destiterit. Si autem non agatur ex pacto transactionis, vt quid detur vel fiat actori: ideóque destitit à lite: sed agat actor de euictione: quia res sibi tradita vt desistat est euicta, ei datur actio præscriptis verbis: vt infrà eodem, si pro fundo. Sic est in pacto permutationis, ex quo non agitur ad tradendum: sed pro tradito: & postea per aliquam euicto agitur de euictione: vt ff. de rerum permutatione. l. prima. & sunt isti effectus ex parte transactionis rei, vel actoris per leges competentes. Ex prouisione verò rei, qui stipulatus est pœnam si decætero conueniatur ab actore, potest agi ex stipulatione ad pœnam, & nihilominus gaudebit commodo defensoris: ita tamen si vtrunque sibi licere, pactus est, vel si liberatus est ex transactione ipso iure, à veteri actione quod patet posse fieri ex præmissis: nec actori licet ad veterem redire actionem, & restituit reo quod accepit ab eo: vt ff. de pactis. l. si vnus. §. pactus. Quidam tamen dicunt renasci veterem actionem, cùm repetit pecuniam. quasi vtriusque consensu rescindatur: vt infrà, quando lic. ab empt. dis. l. prima. Sicut & aliâs restituitur actio: vt ff. de non numerata pecun. authen. contrà qui. Sed certè non puto repeti posse pecuniam animo dissoluendi transactionem, sed animo puniendi actorem: qui tam solenniter liberauit reum. idem est & si reus non sit liberatus ipso iure, sed actor suo sacramento confirmauit transactionem: aliâs autem reus debet esse contentus vel pœna, vel exceptione: vt ff. eodem, l. qui fidem. & infrà eodem, l. cùm proponas. & l. vbi. & l. si quis maior. Licet autem reo prouideatur per prædicta auxilio: si tamen pateat actorem timore falsorum instrumentorum transegisse, retractatur transactio, etiam si vallata sit iureiurando, vel remedio exceptionis, vel replicationis, vel actionis in factum, vt ff. ad legem Corneliam. de fal. l. qui nomine. si tamen transactio fiat super plurimis capitulis, non retractantur nisi ea capitula in quibus timore falsorum instrumetorum facta est transactio: vt infrà eodem: l. si ex falsis. & aiunt quidam ideo concedi retractationem statim, quia inest conditio transactioni si vera sunt instrumenta. quod falsum est: nam si inesset cõditio, ergo non diceretur retractari: imò ipso iure locum non haberet deficiente conditione: ergo propter iustam causam conceditur

actori venire contra transactionem, & deferere ſacramẽtum: vt ff. qui ſatiſdare cogantur. l. vltima. Illud certum eſt, tranſactioni non ineſſe tacitam conditionem, ex eo quòd actor credebat ſe hæredem inſtituendum à reo: vt infrà eodem, l. ſi ma-
10 iores. † Quid ſi actor expreſsiſſet conditionẽ: puta remitto litem, ſi me feceris hæredem: certè non tenet remiſsio. quaſi ſub impoſsibili conditione. Nam & turpia dicũtur impoſsibilia: vt inſtitu. de inutil. ſtipulatione. §. ſi impoſsibilis. & de condi. inſtitu. l. ſi filius. Licet Placent. dixerit pendere remiſsionem in euentu cõditionis. Si autẽ dicam remitto vt me facias hæredem: poteſt dici cum repelli: quia in pari cauſa potior eſt conditio poſsidentis: vt infrà eodem, de condictio. ob turpem cau-
11 ſam. l. ij. † Nouiſsimè ſciendum eſt tranſactionem paris authoritatis eſſe, cum ſententia in excipiendo, imò maioris eſt: quia non retractatur tranſactio per appellationem. Item tranſactio ipſo iure tollit naturalem obligationem, non ſententia: vt infrà eodem, l. non minorem. & ff. de condictio. inde. l. Iulianus. minoris eſt: quia ex ea non datur actio: vt dictum
12 eſt. † Item ſententia lata contra ſententiam à qua non eſt
b appellatum, non tenet [b]. Secus in tranſactione quæ retractatur per ſententiam poſtea latam: vt infrà, quando prouoc. non eſt nec. ff. l. prima. ff. de condict. indebiti. l. eleganter. §. ſi quis poſt. Item ſententia faciat ingenuum, non pactio: vt infrà de
* ingenuis. l. ingenui. & ff. de ſtatu hominum. l. ingenuum*.

a ADNOTATIO. Matrimonij. Intellige iſtam concluſionem eſſe veram ad matrimonij validitatem, & non aliter: vt tenet nota. Barto. Bald. & do. in l. ſi. ver. vlterius quæritur. C. hoc cod. domini canoni. in c. decætero. & in c. literas. tutimus hoc etc. vbi late habes de iſta materia quæ quotidiana eſt.

b Non tenet. Iſtam materiam vide per Bar. & doc. in l. j. C. quando prouoca. non eſt ne. eſ do. Alexan. Imo. & Iaſo. de may. in l. nam & poſtea. §. ſi damnetur. eo titu. Ange. are. in § poſteriore. inſtitu quibus mod. teſt. infir. Lanfrã. in l. quam contra. verſ ſententia. verſic. quod ſupradictum eſt. do. Alexã. in conſ. ... volu ponẽtem quã plures limitatiões q̃ enucleãt totã materiã.

* C. eod. l. ſecũda. Tranſactionum alia generalis, alia ſpecialis. Specialis trãſactio non obeſt, niſi ei, de quo tranſigitur etiam ſi fiat in vno capitulo, non tamen dit proceſſum aliorum in alijs. C. eo l. age cum Geminiano. & l. penult. Tranſactio verò generalis reſtringitur quandoque ad id, de quo ſpecialiter eſt actum ff. eod. titu l. qui cum tutoribus. & extra eod. titu. capi. j. Licet autem tranſactio generalis teneat de rigore iuris reſcinditur tamen replicatione doli l. tres fratres. ff. de pact. Tranſactio definita, vel ſpecialis nõ obeſt in alijs, quæ non ſunt in tranſactione deducta. C. de iudi l. licet. Martinus.

* Ingenuum. Tranſactionis igitur effectus eſt, vt omnia inſtrumenta ad cauſam ſpectantia ſuper qua tranſactum eſt, & quicquid aliud, quod opem partibus ferre poterat, ſit vacuum, & omni virtute caſſandum, & ſola tranſactio permaneat & obtineat robur extra eodem titul. capitu j. Similiter ex ea datur exceptio in omnibus de quo actum fuit, & tranſactum. Vnde ſi generaliter fuit petitio, & generalis tranſactio, in omnibus obſtabit exceptio. C. eod. l. ſub prætextu. Et hic eſt effectus tranſactionis ex parte rei. Ex parte verò actoris non datur actio ex tranſactione, vt detur vel fiat, quod conuenit dari, vel fieri, vt recederetur a lite. Martinus.

De errore calculi. *Rubrica.*

ICTVM eſt ſuprà, de tranſactione quæ quia fit per errorem calculi, id eſt, computationis poſito eo per quod fit, pro eo quod fit, ſic & è conuerſo, id quod fit ponitur pro eo per quod fit: vt cùm dicitur quis hæreditatẽ, id eſt, ius deliberãdi pro hæreditate tranſmittere: vt infrà, de iure deliberan. l. cum antiquioribus. & de caducis tollen dis. l. j. §. in nouiſsimo. & infrà, de iis qui ante apertas tabulas. l. j. veteres enim computabant per lapillos qui calculi dicuntur: qui pedibus non impunè tamen, quãdoque calcantur, vnde Perſius:

Hunc Macrine diem numera meliore lapillo.

Nam diem boni ſucceſſus, numerabant lapide albo. Mali autẽ ſucceſſus numerabant lapide nigro: ideo ponit de errore calculi. Quandoque autem ponitur calculus, pro cognitione cauſæ: vt infrà, de iudic. l. rem non nouam. Quandoque ponitur pro ſententia: vt infrà, de appellationi. l. ſi actor. In tranſactione autem, ſi fiat per errorem computationis, diſtingui poteſt, ſicut in ſentẽtia, vt ſi exprimatur error, an taceatur: vt ecce placuerat reo, & actori, vt pro domo, quam petebat actor daret ei reus triginta: pro fundo autem quem petebat daret ei decẽ: ſcilicet ex cauſa tranſactionis, vel vẽditionis, vel ſimili. Actor autem & reus putantes quòd triginta, & decem, facerent quinquaginta, ſic conuenerunt vt reus promitteret pro domo, & fundo quinquaginta ſe daturum: non tenet tranſactio, ſi non expreſſo errore, conueniſſet reus, de quinquaginta tranſactio tenet: vt ff. quæ ſententiæ ſine appella. reſcind. l. prima. Idem ſi dicat iudex, iudico hunc teſtamentum facere poſſe. tenet enim ſententia etiam ſi hic impubes ſit: quæ non teneret ſi expreſsiſſet ita: iudico hunc impuberem teſtari poſſe: vt infrà, quando prouoca. non eſt neceſſe. l. ſecunda. Vel dic aliud in tranſactione, quàm in ſententia: quia ex conſenſu partium ſumit vires, errore ſublato: vt ff. ſi quis cauſ. l. ſed & ſi quis. §. vltimo. ergo tenet tranſactio: ſed non præiudicat in eo, in quo erratum eſt. ſi tamen poſtea ſuper errore tranſigatur, vel iudicetur, præualebit illud quod poſtea factum eſt: vt infrà eodem. l. prima. nec tamẽ in hac lege tractat de errore habito in tranſactione,
* ſed in alijs*.

* Sed in alijs. Aduocati autem error poteſt reuocari ab illo, cuius eſt aduocatus, idque eodem die, extra. de appell. c. cùm cauſam. Similiter quandocunque ante ſententiam ſecundum quoſdam, extra. de confeſ. c. fin. C. de iu. & fac. igno. l. error facti extrà de cenſib. olim. Poteſt etiam reuocari vſque ad quartum diem. C. de errore aduoca. l. iij. Marti.

De postulando. *Rubrica.*

1 Poſtulare quid ſit.
2 Verbum iuriſdictionis, largè ponitur.
3 Patroni cauſæ poſtulatores dicuntur.
4 Libertini poſſunt poſtulare pro alijs.
5 Inuitus etiam quandoque poſtulat.
6 A poſtulando qui repellantur, & quibus modis. nu 7. & 8. 9. 10. 11. 12. & 13.
14 Prohibitus poſtulare, non poſtulabit, etiam conſentiente aduerſario.

ICTVM eſt ſuprà de edendo: & incidenter de pactis inſeruit: nunc autem proſequendo materiam eandem, quia in editione actionum, & in cauſæ proceſſu neceſſarij ſunt aduocati, vel poſtulatores: ideo ponit de poſtulando.
1 Videamus ergo quid ſit poſtulare: & quidem † poſtulare eſt deſiderium ſuum, vel amici ſui in iure apud eum qui iuriſdictioni præeſt, exponere: vel alterius deſiderio contradicere: vt ff. eodem. l. j. §. poſtulare. Quod dicit, ſuum, intellige quã-
2 do poſtulat pro ſe amici, quando pro alio. † Item verbum iuriſdictionis, largè ponitur pro qualibet notione: vt ff. de re iudicata. l. ait prætor. nam & apud arbitrum compromiſſarium puto poſtulari poſſe, & debere: quia ad ſimilitudinem iudiciorum redigitur arbitrium: vt infrà, de iudic. l. rem non nouam. & ff. de arbit. l. j. Alibi ponitur poſtulare, pro petitione, quam fecit aliquis iudice ſedente pro tribunali: putà vt ei caueatur de damno infecto: vt ff. de dam. infect. l. iiij. §. antepenultimo.
3 † Et hi poſtulatores dicuntur patroni cauſæ. Item aduocati: vt ff. de variis & extraordina. cog. l. j. §. aduocatos. ſed & togati dicuntur: vt infrà eodem, l. vltima. fortè à genere veſtis quæ dicitur toga: qua vtebãtur olim. Qui poſtulent? & quidem
4 poſtulant ingenui. † Item libertini, periti tamẽ literarum: ſed & imperiti videntur poſſe poſtulare: ſi tamen conſuetudine iure ſcripto, vel non ſcripto ſunt inſtructi: vt infrà eodem, l. nec cæterorum. & de iudic. l. certi. & in authen. de iudic. j. reſponſ.
5 ibi, nos igitur &c. † Item poſtulat quis volens, & inuitus: ſi enim fuerit monitus à iudice, & cuicunque parti patrocinium denegauerit, ea excuſatione quæ nequeat comprobari, caret foro: nec vnquam ſibi agẽdi copia reſtituitur: vt infrà eodem, l. prouidendum. ſed & prætor dicit: ſi non habebunt aduocatum ego dabo: vt ff. eodem. l. prima. §. ait prætor. ſiue quis petat, ſiue nemo petat vltro debebit dare plerunque fœminis, vel pupillis, vel alijs debilibus, vel iis qui ſuæ mentis non ſunt, vel iis qui per aduerſarij potentiam non inuenire aduocatos dicunt. vt ff. de off. proconſul. l. nec quicquam. §. vltimo. Nec tamen dico, quòd debeat dari gratis: imò conuento ſalario pro facundia aduocati, & pro modo litis, & fori conſuetudine, & iudicij in quo erat acturus: dummodo licitum honorarium quantitatem non egrediatur: vt ff. de variis & extraordinariis cognition. l. prima. § in honorariis. maioribus autem ſanæ mentis, & locupletibus non puto quòd debeat dari inuitus, cùm

per ſe

per ſe,& ſua pecunia poſsint inuenire aduocatos: vt ff.de re-
bus eorum qui ſub tuto.vel cura.l.magis.§.in primis.Nam &
illud quod dicitur ſi non habebunt,ſic poteſt exponi, id eſt, ſi
habere non poterunt: ſicut & in actione aquæ pluuiæ arcen-
6 dæ dicitur,vt ff.de ſtatu liber. Labeo. † Qui & quibus mo
dis repellantur à poſtulando? Repellitur quis quandoque iu-
dicis officio, vel ea ratione: qua quis officio aduocationis, &
aſſeſſoris ſimul vult vti:vt ſuprà de aſſeſſor.l. vltima. vel quia
iudex videt ab vna parte rudes aduocatos, ab alia nobiliſsi-
mos ſuſtinere officium aduocationis:debet enim parem face-
re copiam aduocatorum:imò & pars quæ ſubtrahit aduerſa-
rio ſuo parem copiam,oſtendit à ſe iniquam litem foueri:vt j.
eodem,l.prouidendum.Sed hoc fortè locum habet ſecundum
antiqua tempora,quibus aduocati ſalarium recipiebãt de pu-
blico, vt cuique præſtarent patrocinium: & eorum certa no-
7 mina continebãtur in matricula. † Item repellitur quis per
a conſtitutiones:quia non eſt catholicæ fidei [a]: vt infrà eodem,
l.nemo.Et idem puto in monachis, & canonicis regularibus:
quibus tutela & officia publica interdicta ſunt.vt diximus ſu
8 prà de epiſcop.& cleric. † Item qui pacti ſunt cum graui
damno: & ſubaudio maxime de quota portione litis ſibi præ-
ſtanda:vt in frà eodem,ſi quis fortè. Aliud eſt iure ſpeciali ſe-
cundum quoſdam:argumentum infrà de ſentent.paſſ. l. ſi de-
bitor.& inſtitu.de fideicommiſſar.hæred.§. ſi quis. ſed id non
9 puto:ne fiat in fraudem legis. † Item repellitur quis lege
Iulia repetundarum:vel lege Iulia ambitus: vel ſenatuſcõſul.
quod eiuſdem legis repręſentat pœnam. Et habet locum lex
Iulia repetundarum, cùm quis in publico officio quid acce-
10 pit,vt aliquid faciat,vel prætermittat. † Lex autem ambi-
tus habet locum, cùm quis petierit honorem, vel nouum ve-
ctigal inſtituerit,vel cùm accuſator vel accuſatus domum iu-
dicis ingreditur:vt ff.ad legem Iul.repet.l.eadem.§.hac.& ad
11 legem Iul.ambitus.l.prima.§.quod. † Item per decretum
iudicis: & ſi quidem iudex repellat eum ratione infamiæ in
nulla prouincia poſtulabit, niſi ex aliqua cauſa iuſta fiat re-
miſsio infamiæ.quod dic vt infrà ex quibus cauſis infa. irrog.
§.remittitur. Si autem repellat quia turpiter aliqua commiſit
in lite, vel quia grauata eſt eius opinio; ſi quidem repellat ne
coram ſe aduocet, coram ſucceſſore poſtulabit. Si autem re-
pellat eum imperpetuum,poſtea nõ poſtulabit:cùm non ap-
pellauerit:vt ff. eodem.l.puto.§.j.& fin.& l.ex ea.& infrà eo-
dem,l.j. Item ſi repellat ad tempus,eo elapſo poſtulabit: vt ff.
eodem,l. Imperator. Si verò ſimpliciter repellat, videtur in
perpetuum prohibuiſſe:vt ff. de verbor. obligatio. l. & ideò.
12 §.vltimo. † Item per edictum prætoris cuius tres ſunt ordi
nes.Nam quidam repelluntur omnino pro ſe, & pro aliis: vt
pueri id eſt minores xvij. annorum, & ſurdi qui prorſus non
audiunt. Alij prohibẽtur poſtulare pro aliis:vt fœminæ pro-
pter pudicitiam ſexui congruentem: & cęci:quia inſignia ma
giſtratus videre, & revereri non poſſunt. Idem eſt in omni-
bus infamibus:ſi tamen infames ſunt ipſo iure, vel condẽnati
de capitali crimine. Hi autem admittuntur pro ſe, & nõ pro
aliis:niſi pro iis, quorum tutelam, vel curam adminiſtrant.
13 † Alij autem ſunt, qui & pro ſe admittuntur, & pro certis
aliis perſonis:vt omnes infames qui non ſunt ſumma turpitu-
dine notati:nec enim ſunt infames ipſo iure,vel cõdemnati de
crimine capitali:tunc enim continẽtur in ordine ſecundo. De
infamibus autem plenè dicemus in ſequenti titulo de infami-
bus. Idem eſt & vbicunque lex, vel plebiſcitum, vel ſenatuſ-
conſultum,vel edictum prætoris,vel decretum iudicis,vel cõ-
ſtitutio principis prohibet aliquem poſtulare: niſi pro certis
perſonis:quod vix inuenietur:niſi fortè infrà de aduoc. diuer-
ſorum iudicum.l.iubemus.§.ad hæc.& l.petitiones.§.ad hæc.
& enumerantur etiam aliæ certæ perſonæ,pro quibus permit
titur poſtulare:hoc eſt parentes, & patroni, & patronorum li-
beri & parentes. Item liberi,& fratres,& vxores,& ſoceri,&
ſocrus, generi, & nurus,vitrici, nouercæ, priuigni eius qui
prohibentur. Item pupilli, & furioſi, & fatui, & conſimiles
qui ſunt in gubernatione prohibiti poſtulare:& hæc ita pro-
bantur. ff.eodem.l.prima,ſecunda, tertia,quarta,quinta & vj.
Hi tamen qui ſunt in ordine tertio admittuntur quandoque
pro omnibus ſcilicet ſi reſtituantur in lite. à principe, vel à ſe
natu.alius enim hoc non poteſt indulgere. Qui autem ſunt in
ordine ſecundo, difficile eſt vt poſsint impetrare in integrum
14 reſtitutionem: vt ff. eodem.l.j.§.penulti. † Eſt notandum
quòd in prohibitis poſtulare non prodeſt aduerſarij conceſ-
ſio,vel patientia vt admittantur:vt ff.eodem.l. quos prohibet.
Ab his autem, qui admittunt ad poſtulandum, erit hoc dili-
genter obſeruandum,vt ante litem conteſtatam de ſalario cõ-
ueniãt:& in lite factum, & ius ſtando in iudicis præſentia ſine
patris conuitio tacito,vel expreſſo:niſi id litis vtilitas expoſtu
let diligenter exponant. Quid enim ſi obiiciat parti quòd in-
ſtruxit teſtes, vel quia calumniator eſt, & conſimilia, quæ ſi-
ne lęſione iuris clientis non poteſt omittere? in talibus eſt ad-
mittendus.Imò ſi non proponat eſt reprehendendus:vt j. eo-
dem.l.ſi quiſquis.

a ADNOTATIO. ¶ Catholicæ fidei.Adde Bart.in l.fina. de poſtu. do Iaſ.de ma.in rubric.ff.de iuſti.& iur.ſed quid ſi admittatur. an vitietur proceſſus? dic quod non:vt tenet Bart.in l.filiusfami.§.veterani.ff.de procura.

De aduocatis diuerſorum iudiciorum. Rubrica.

1 ☞ *Aduocati qui dicantur.*
2 *Aduocatus eligitur qui ſtatuto tempore legibus ſtuduit.*
3 *Aduocatus qui præuaricat in cauſis punitur.*
4 *Aduocati quod acquirunt ex eorum officio,habent quaſi caſtrenſe.*
5 *Aduocatus & iudex quis poteſt eſſe eodem tempore.*

ICTVM eſt ſ.de aduocatis in genere:hic
autem tractat in ſpecie,ſcilicet, de aduocatis
quibuſdam,qui neceſſe habebãt coram cer-
tis perſonis,præſidibus, & poteſtatibus ad-
uocare,& in certo foro,ſeu iudicio:& ſubii-
cit de priuilegiis eorum. Videamus ergo
qui dicantur aduocati,& qui,& qualiter eli-
gantur ad hoc officium:& à quibus debeant abſtinere,& qui-
1 bus gaudeant priuilegiis. † Eſt autem notãdum, quòd ad-
uocati dicũtur quicunq; cauſis quoquo ſtudio patrocinantur:
non tamen qui pro tractatu, id eſt, conſilio cauſis non adfu-
turi pecuniam accipiunt aduocatorũ in numero ſunt:vt ff.de
variis & extraordi.cog.l.j.§.aduocatos. Et hi etiam dicuntur
milites inermi vel literatoria militia militantes.militant nam-
que patroni cauſarum, qui glorioſæ vocis confiſi munimine,
laborantium vitam ne amittant quod habent ſpem: vt acqui-
rant quod nondum habent:poſteróſque defendunt:ne plectã-
tur,ne infamentur,ne in ſeruitutem redigantur:vt j.eo.l.aduo
2 cati.& j.de proxi.ſacro.ſcri.l.proximos. † Eligitur autem
aliquis ad aduocationis officium: ita demum,ſi prius per ſta-
a tuta tempora,legum eruditioni noſcatur inhæſiſſe [a]: vt infrà
eodem titu.l.iubemus.§.nec de cætero.hoc eſt quinquennij vt
patet ex ordine lectionum,& cõtinuatione ſtudij:de eo quod
legitur in proœmio Digeſtorum omnem reipublicæ. §.ſed
quia ſolitum eſt.ibi,& in quinti anni meta &c. Sed & profi-
teri debet is qui eligitur aduocatus cohortali ſtatuto ſe non
eſſe ſubiectum. Item is qui eligitur aduocatus debet eſſe in
ſcrutinio, vel examinatione præſidis prouinciæ ex qua oriun
dus eſt, vel defenſore. Item magiſter eius iurare debet cum
3 peritia iuris eſſe inſtructum:vt infrà eodem.l.nemini. † In-
iungitur autem aduocatorum ſolicitudini, ne præuaricentur
in cauſis.Nã probato crimine,extra ordinẽ punietur: vt ff.de
præuarica.l.j.in fin.& iterũ de cauſa quæretur etiam poſt ſen-
tentiam fortè,& poſt ſolutionem factam ad inſtar corrupto-
rum teſtium,& falſorum inſtrumentorum,& ſacramenti à iu-
dice delati:vt ff.de re iudi.diuus.& infrà ſi ex falſis inſtrumen.
l.prima & ſecunda.& ff. de iureiurando. l. admonendi. Item
aduocare non debent contra rempublicam à qua aluntur, niſi
pro iis quorum ſunt tutores vel curatores.ff. de poſtulando.l.
4 puto.& l.vltima. † Habent autem priuilegium in eo quòd
quærunt ex aduocatione, vel ipſius occaſione etiam ſi in po-
teſtate patris ſint: vt reputetur quaſi caſtrenſe peculium:vt j.
eodem.l.fori.& ſuprà de acceſſo.l.velut. Item prouinciales
non ſubeunt functiones volentes,vel inuiti.Item nulla operis
inſtructio,nulla diſcuſsio,& nullum ratiocinium, nullum de-

nique aliud præter arbitrium eis mandatur in eodē loco, vbi aduocationis exercet officiū: vt j. eo. l. ne quis. & l. sancimus.
5 † Et videtur hic notandum quòd aliquis eodem tempore potest esse aduocatus, & iudex delegatus in alia causa: sed argum. contra. s. de assesso. l. vlti. Item licet moriatur aduocatus ante annum: tamen totius anni salarium transmittitur ad hæredem: vt j. eod. l. post duos. Reliqua quæ ad officium aduocatorum, vel eorum personas pertinent suprà de postu. di-
* cta sunt *.

a ADNOTATIO. ¶ Inhæsisse. Sec qd si aduocatus imperitus nesciuit defendere causam: an debeat restituere illud quod pro patrocinio accepit? Dicas quod sic vt tenet nota. Barto. & domi. Alexand. in l. cum quid. in fin. ff. si cer. pe. Ang. in l. si vacantia. C. de bo. vac. li. x. doc. in l. j. C. hoc eod. titulo.
* ¶ Sunt. Quibus ex causis teneātur aduocati, videamus. Aduocati causas desperatas non adsumant, & si fortè ignoranter adsumpserint, statim vbi sciuerint, dimittant eas, & honoria restituant. C. de iudic. l. rem non nouam. Tenetur quoque aduocatus si propter suam imprudētiam vel negligentiam admiserit causam ff. ad leg. Aquil. l. idem iuris, & ff. locati. l. cùm in plures. §. locator. Tenetur etiā si suo vitio amiserit causam. ff. de euict. l. emptor. Secus tamē est si ex qualitate causæ, vel defectu probationis amittatur causa, quia tunc non est culpa sua ff. ad leg. Aquil. l. si seruus seruam. §. si calicem. Restituere autem tenetur aduocatus quicquid propter pertinaciam, malitiam, vel falsitatem suam acceperit. Tenetur quoque illis, quibus patrocinium præstabat si ob eius malitiam & infidelitatem clientuli quid amiserint, arg. C. de pœna iudi. qui ma. iudi. l. fi. & xxiiij. q. v. non sanè. & q. vj. si res. Falsa etiam instrumenta, nec testes corruptos producere, nec falsas leges, ceu probationes inducere, nec dilationes indebitas in grauamen partium quærere debet. C. de iudic. l. properandum, Martinus.

De aduocatis diuersorum iudicum. *Rubrica.*

VAERITVR, quæ sit differentia inter hūc titulum & superiorem, & potest dici, quòd hic fortè tāntùm tractat de his priuilegiis, quæ cōpetunt aduocatis, iam deposito officio: vt patet in l. j. huius ti. & l. iubemus. §. ad hæc. & §. filios. & §. vt autem. & l. laudabile. Superior verò tractat de priuilegiis cōpetentibus in ipso officio, vt potest videri per l. illam, iubemus. vel ibi de iis qui erant in matricula: hic de aliis. Vel ibi de iis qui in certo foro, vel certo iudicio aduocare debebant apud quoslibet iudices eiusdem fori: hic verò de iis qui in certo foro, & apud certos iudices eiusdem fori aduocare deputati erant.

De aduocatis fisci. *Rubrica.*

E aduocatis in genere dictum est: nūc autem specialiter ponitur de aduocatis fisci, in quibus specialia quædam seruantur. Nam causa priuati decisa, velamēto absentiæ patroni causæ non restaurantur. Secus autem est in causa fiscali: quod tamen nō exprimitur, nisi in casu vnico, id est, cū fiscus alij facit controuersiam status: vt s. de postul. l. velamēto. & j. eo. l. vlti. & j. si aduer. fisc. l. ij. & ff. de iure fisci. l. si fiscus. Item qui extitit aduocatus fisci: posteà contra fiscum in eadem causa nō aduocabit, etiam si salarium nō perceperit: vt j. eo. l. j. & ij. nisi pro iis, quorum est tutor, vel curator: vt ff. de postu. l. vlti. & penul. Sed interim dum est generalis fisci aduocatus in nulla causa aduocabit contra fiscum, præterquàm pro prædictis personis. Si autē est aduocatus in speciali causa, etiam interim in alia tamen causa contra fiscum aduocabit: vt dictum est. Hoc insuper iniungitur ei, ne fiscalia commoda occultet, néve calumniosè priuatos faciat conueniri: vt j. eodem. l. penult.

De errore aduocatorum, & libellos, seu preces concipientium. *Rubrica.*

2 ☞ Aduocatus quandoque errat in iure, quandoque in facto.
3 Aduocatus ubi errat in iure quandoque corrigere potest errorem.
4 Error scribentis libellos, uel preces me præsente & non contradicente mihi præiudicat.

VONIAM aduocati, de quibus dictum est, errant in officiis suis exequendis: ideo ponit de erroribus eorū: & ea occasione subiicit de erroribus scribentiū libellos conuetionales, vel libel-
2 los precum. † Est autē sciendum, q aduocatus quandoq errat in facto, qnq in iure. Si in facto, domino præsente & non cōtradicente, præiudicat domino, ac si ipsemet cōfessus ita fuisset: sed ipsemet suum errorē vsq ad sententiā corrigere posset: vt s. de iur. & fact. igno. l. error. & ff. de cōfes. l. nō fatetur. ergo aduocati vsq ad sententiā errorem suū corrigēt: vt j. eo. l. j. Nec obstat, quod legitur j. eo. l. vlti. quia ibi errauerat aduocatus, & postmodū elapso triduo est lata sententia à qua non appellauit cliens: & ideò dicitur ipsum nō audiendū, maximè cū illa interuenerint scilicet q habuit opportunitatē tridui causa corrigēdi errorē: sed & si non habuisset triduū, satis est ad eū repellendū: quia lata est sententia, à qua non appellauit. & in hac sentētia fuit I. & B. Pla. tamen vsq ad triduum tantū dicit posse me corrigere errorem aduocati: meū autem vsq ad sententiā à qua nō appellaui. Nam & aliàs nō possum pacisci de hæreditate mea tibi danda: sed alij paciscēti possum consentire: vt tamen perseuerē vsq ad mortē: vt s. de pac. l. vlt.
3 † Vbi autē aduocatus errat in iure, quandocunq licet mihi corrigere errorē secundū omnes. Si vis aliter dicere, vel statuere ostendā: quia causæ meæ qualitatē certiorem habeo quàm iuris statuta, vel subtilitates, quæ mihi penitus fortè, vel minus
4 plenè sunt cognitæ. † Errores autem scribentium libellos, vel preces, me præsente, & non cōtradicente, præiudicāt mihi vt in errore aduocati dictum est: nisi probē contrariū: vt j. eo. l. ij. Sed dicunt quidam in ea. l. q nullus potest probare condemnationē non intercessisse: nam factū negantis per rerum naturam nulla est probatio: vt j. de proba. l. actor. Quod autem dicitur probare potes nō intercessisse: supplet, probat hoc ipso quòd nō probatur contrariū. vel ait vt Plac. probat non intercessisse sic vt dicit actio. cōfitebatur enim se condemnatū: sed non sic vt dicit actor. vel probat iudicē non intercessisse: quia probat iudicem prius mortuū fuisse, quàm scriptura testetur sententiā latam. Vel probat iudicē alibi fuisse, quàm vbi scriptura testetur latam sententiam: sed illa sunt argumenta non latæ sententiæ. Sic probo quòd iudex dixit mihi, Vade, quia cras laturus sum sententiā: non enim possum modò. vel similia. probo per testes: ex quibus colligitur nō esse latā sententiā.

Vt quæ desunt aduocatis partium, iudex suppleat. *Rubrica.*

2 ☞ Libellus in quo quis ineptam actionem proponit, an reiiciatur.
3 Iudex supplet de facto quod notum est ei ut iudici.
4 Iudex quomodo suppleat quandoque ante sententiam.

VID iuris sit, si aduocatus malè, id est, per errorem aliquid in causa dicat suprà dictum est, nūc autē ponit, vt quando minus ab aduocato dici-
1 tur, iudex suppleat. † Videamus ergo in quibus supplere debeat, & quando, & qualiter. Et certè supplere debet de iure: & hic patet ex generalibus verbis rubricę, & tex. & specialiter etiā dicitur proferre, quod sciat legibus, & iuri publico conuenire. Sedendo igitur, non stando sentētiam ferat, ne officium aduocati sumat: vt suprà de postul. quisquis. bonam legem vel argumentum ad causam inducere poterit. Idem faciet & in actione, si aduocatus causa cœpta & ventilata iam in parte, ineptā facto proposito eligit actionē: vt si querela de dominio fuerit proposita, posteà in processu causæ proponat confessoriam: nec enim cliens ob hoc debet amittere causam, qui in iudicio omne ius suum super dominio deduxit: vt ff. de excep. rei iudic. l. si mater. §. eandem. & super eo iudex debet pronuntiare: vt ff. de iudi. l. de qua re. non super eo quod stultè proponit patronus: cuius error cùm sit iuris, etiam & clietulo præsenti nō præiudicat, cū ipsum nō intelligat. Secus in eo quod de facto principali, præsente cliente palàm proponitur: vt suprà titu. j.
2 l. j. & vlt. † Si verò à principio causæ ineptam actionē proponat

ponat quis, & incongruentem, causam potest admittere: vt ff. si mens. fal. mod. dixe. l. prima. §. primo. Sed tamen & hic diligens iudex considerare debet, & potest, an actio congruere possit causæ an non. Si potest aliquo modo congruere, libellũ admittit. Si nullo modo põt: ipm reiicere debet: vt ff. de assess. l. j. & de acc. l. ij. licet id ius prætermittat à patrono rei qui scit: ideò se victurum si procederetur & pronuntiaretur in causa. Quid enim si dicat, Conqueror de illo, qui debet mihi decem in genere, quæ peto rei vendicatione. Vel cõqueror de eo qui detinet fundum meum, quem peto confessoria: vel exercitoria, vel redhibitoria, vel similibus quæ nunquàm possunt aptari rei, vel causæ propositæ: stultissimus esset iudex si se, vel partes detineret in hac inani lite, in qua & si reus vinceret non esset ei commodum, cum super eadem re alia competẽti tamen actione possit conueniri: nec enim absoluitur: quia res non sit mea: sed quia inconueniens actio rei, vel causæ subiicitur, vel proponitur: ergo competenti posteà proposita actione, cessabit effectus sentẽtiæ sicut & vbi absoluitur: quia creditor agit ante diem, vel conditionis euentum: vel vbi absoluitur reus: quia non possidet: vt ff. de pign. grege. §. vltimo. Et de redhibitoria. l. bouem. §. vltimo. & de excusatio. tuto. l. si is qui tres. & l. cùm ex oratione. vt ergo vitetur inanis labor diligens iudex libellum ita inepte conceptum: vt dictum est: respuat, dilaceret, vel reiiciat.

3 † Item supplere debet de facto, quod notum est ei, vt iudici. Quid enim, si sciat confessiones partiũ, testimonia testium, vt ea audiat proferri ab aliqua partium, aliter quàm sint: certè etiam altera parte tacente, supplebit: imò te stes illi aliter, vel plus dixerunt, ostendendo eorum dicta præcipiendo alicui vt legat. De facto autem, quod notum est ei, vt priuato, non vt iudici, in lapsu temporis currẽtis post litem contesta. inuenio, quòd supplet, altera parte absente: vt infrà de temporis appellatio. l. secunda. §. vltimo. & de appellatio. l. vltima. non ita, præsente ea, nisi in casu propter publicam vtilitatem repellendo militem à procuratione, etiam aduersario tacente: vt ff. de procurat. l. filius. §. veterani. & j. de procura. l. militem. Et huic accedit, quòd dicitur ea, quæ ante lit. contestat. contingunt, non pertinent ad iudicis officium: quia omnia nota sunt ei vt priuato in talibus: ergo (licet Placent. dixerit contrarium,) supplere non potest. Nec obstat, quod legitur ff. de petitio. hæred. l. vlti. nam quod ibi dicitur, & si non excipiatur, id est, & si non habeat locũ doli exceptio,

4 satis tamen consulitur iudicis officio. † Supplet autem, & ante sententiam, quandoque disputando cum vtriusque partis aduocatis: & quandoque opponendo, & quandoque quærendo, & inuestigando veritatem, vt dictum est: & in ipsa sententia proferendo eam legibus & æquitati conuenientem: vt infrà eodem l. prima. Porrò & post sententiam quandoque supplet in iis, quæ desunt, ad continentiam priorum statutorum, vt in fructibus, & vsuris: vt ff. de re iudic. l. Paulus.

Ex quibus causis alicui infamia irrogatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Fama, opinio, & æstimatio idem significant.*
2 *Fama minuitur, cùm quis circa statum plectitur.*
3 *Infamia alia est facti, alia iuris.*
4 *Infamia facti repellit quem à dignitate.*
5 *Iuris infamia irrogatur quandoque ipso facto.*
6 *Mulier nubens intra tempus luctus, quando excusetur.*
7 *Infamis est ipso iure qui fecit lenocinium.*
8 *Infamia irrogatur per sententiam quandoque.*
9 *Actio pecuniariter proposita ex omni crimine publico, an infamet.*
10 *Sententia arbitri non infamat.*
11 *Actiones quæ non infament.*
12 *Infamia surgit ex impositione pœnæ.*
13 *Infamia remittitur priuilegio principis.*
14 *Iudex quando possit pœnam minuere.*
15 *Iudex quando dicatur excedere imponendo pœnam in extraordinariis.*
16 *Infamia remittitur per appellationem.*
17 *Furti damnatus an sit infamis.*
18 *Infamis repellitur à postulando.*

☞ QVIA à postulando (de quo dictum est) remouentur infames, ideo de causis, quibus irrogatur infamia, videamus. Et in primis quid sit infamia. Est autem infamia, famæ priuatio, siue diminutio *.

1 † Fama autem siue opinio, vel æstimatio idem cõsignificant: vt hæc tria, ensis, mucro, gladius. Et est fama illæsæ dignitatis status legibus, ac moribus comprobatus, & in illo diminutus, quæ ex proprio delicto, aut extinguitur, aut diminuitur: vt ff. de variis & extraordina. cognitio. l. cognitionum. §. existimatio. dignitatis autem nomen non ponitur in definitione pro honore publico, vt aliâs: sed pro potentia cuilibet homini à natura tributa: quia homo est. Homo enim dignior est omni creatura, cùm & ei omnia seruiant: sed & angelica natura: nam & Angelus hominis seruitio deputatus est, vt legitur in diuinis. Item ex eo reputatur dignior, quòd omnes proprietates creaturæ in se admittit: nam cùm inanimatis habet commune: vt sit: cum herbis & arboribus, vt viuat: cũ brutis, vt sentiat: cum angelis, vt discernat, & mente contempletur cœlestia. Vnde Ouidius lib. j. Metamorph.

Pronaq; cùm spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cœlúmque videre
Iussit: & erectos ad sydera tollere vultus.
& apud Vergilium:
Cœlestisque illi origo est.

Hæc autem fama quandoque minuitur, quandoque consumitur: ita vt ex toto pro extincta habeatur, scilicet, cum maxima, vel media capitis diminutio interuenit. Et de hac neque in hoc titulo, neque in Digestis eodem titulo tractatur, quasi superfluũ sit de ea fama consumpta dicere, vel quærere. Quilibet enim scit, vel scire potest vno verbo quòd ad nullum ciuile vel publicum officium is, cuius fama est consumpta, admitti

2 beri potest. † Minuitur verò, cùm ciuitas, & libertas retinetur: sed circa statum pœna plectimur: vt ff. de variis & extraord. cogni. l. penultima. §. existimatio. & §. minuitur. & §. consumitur. Et de hac est nobis videndum, qualiter diuidatur, quibus modis irrogetur, & quibus modis remittatur, &

3 quis sit effectus infamiæ. † Diuiditur autem infamia: quia alia est facti, alia iuris. Irrogatur autem infamia facti ex iis, quæ pater in testamento increpando vnum ex filiis protulit: vel ex iis quæ protulit iudex, non causa cognita, & sine ordine iudiciario, vt quis reformet se ad frugem melioris vitæ: vel dixit aliquem perfidum, vel calumniatorem: vt j. eodem. l. ea. & l. verbum. & l. interlocutio. ff. eodem. l. ob hæc. Sed & quandoque ordine iudiciario seruato irrogatur infamia facti: vt si quis condemnetur interdicto vnde vi: vel cõdictione furtiua: vel si procurator meus nomine meo damnetur furti apud bonos, & graues, non effugio notam infamiæ: vt ff. de obseq. l. Honorius. & l. licet. & ff. de vi & vi armata. l. iij. & de actio. & obligatio. l. cessat. Sed infamia facti est quòd quis non est ex legitimo matrimonio natus. Et quia de hac infamia facti modicum in iure traditur, statim subiicio eius effectus duos.

4 † Primus est quia ea repellitur à dignitate nisi propter inopiam non legitimi competitoris. Secundus, quia quercia priuat eum hæreditate. vt j. de digni. l. ij. & ff. de decurionibus. l. generaliter. §. spurios. & infrà de inofficioso testamento. l. fra

5 tres. † Iuris autem infamia quandoque irrogatur ipso facto, id est, ipso iure propter hoc quòd aliquid factum est, quandoque demum lata sententia, quando ex genere pœnæ, hoc est, propter impositionem pœnæ, ipso facto, siue ipso iure, vt scilicet, si mulier deprehendatur in adulterio. Secus forsitan in viro. Lex enim in muliere factum notat, licet absoluatur sententia: vt ff. de ritu nuptiarum. l. palam. §. quæ in adulterio. Idem est & in muliere quæ nubit, vel stupro cognoscitur intra tempus luctus, vel nubit contra sacramentum, susceptà liberorum tutela. Secus autem in viro, vt j. de secundis nuptiis. l. j. & ij. & in authen. de resti. & ea quæ pa. §. vnum. & de nupt. § si autem. & ff. eodem. l. vxores. Item qui suo nomine, non eius iussu, cuius in potestate est: vel cuius nomine quem quámve in potestate haberet, bina spõsalia, vel binas nuptias

contraxerit:infamis est ipso iure: vt ff.eodem.l.j.in fine. & l. quid ergo.§.si quis. & §.quod ait.& infrà ad legem Iuliam de adulteriis.l.eum.sed & pater qui suam filiamfamilias genero mortuo (cùm id sciret) alij intra tempus luctus maritauerit. Item qui eam acceperit non iussu eius, in cuius est potestate, vel qui eum,quem habet in potestate,patitur ducere eam, quę nubit intra tēpus luctus,infamatur ipso iure,excusantur enim filij in his obtemperantes patribus iubentibus: patres autem iubentes, vel patientes notantur: secus si ratum habeant matrimonium filij,vel filiæ quod reprehensibiliter contraxerūt: vt dictum est:nec enim ratihabitio hic retrotrahitur:vt ff. eodem.l.j.§.qui eam.& l.liberorum.§.vltimo.& l.qui iussu. & l. quid ergo. Sic & alias non trahitur retro in hæreditate quam adiuit seruus meus non præcedente mandato meo: & in bonorum possessione,quam quis petiit nomine meo: & ego ratum habeo post tempus bonorum possessionis:vt ff.de acquirenda hæreditate.l.si quis.§.iussu. & ff.rem ratam habe.l. bonorum.§ generaliter.sed econtra vbicunq; præsentia alicuius est necessaria,nec interuenit: non habet locum stipulatio rem ratam haberi, & sunt hæc contra regulam:vt infrà, ad Mace-
6 donianum.l.vltima. † Mulier tamen quæ nubit intra tem-
a pus luctus excusatur ª priuilegio principis: vel ex eo quòd decubuit intra tempus luctus:quod intelligo ita demum si habuit virum non lugendum:vt hostem perduellionis damnatum ad suspendium, manus sibi inferentem non tædio vitæ, sed mala alicuius criminis publici conscientia: vt ff. eodem.l. solet. & l.liberorum.§.j.ij.& iij. Quidam tamen dicunt, quòd etiam si maritus sit lugendus: si tamen mulier decubuerit intra annum, statim posset impunè contrahere matrimonium, cùm iam non sit timor de turbatione sanguinis. Sed certè illa non est sola ratio:alioquin semper cōtraheret in quarto mense, vel in decimo, post mortem mariti: cùm tempus à natura in pariendo destinatum, apertè denotaret cuius oporteat filium dici,vel primi vel secundi mariti:sed est illa ratio, ne maritus secundus suspicetur eam malignè versatam erga primū: quia,eo mortuo,tam citò voluit nubere:vt in authentic.de re-
7 stitutio.& ea quæ pari.collatione quarta. §. vnum. † Item
☞ infamatur ipso iure qui lenocinium fecit, id est habuit quæstuaria mancipia:vel mulieres liberas, vel quia prodiit in scenam, quæ posita sit ludorum faciendorum causa, in quolibet loco,vbi quis consistat, & moueatur spectaculum sui populo præbiturus: vbi autem non prodiit in scenam, sed locauit operas suas vt prodiret, non notatur, licet secus sit in eo, qui locauit operas suas, vt pugnaret cum bestiis: nec enim est hæc res adeo turpis, vt in consilium debeat puniri: vt ff. eodem.l. secunda. §. vltimo. & l. qui autem. & l. athletas.§. ait prætor. & ff.de postuland.lege prima. §. idem senatusconsultum. Idem in eo qui dimittitur ab exercitu ignominiæ causa, quod videtur fieri hoc ipso quòd exauthoratur. Secus autem si dimittitur completis stipendiis, vel ob causam infirmitatis, vel quia subiuit militiam vitandorum munerum causa:semper autem debet in dimittendo adiicere causam il-
☞ le qui dimittit. Nam plura sunt genera missionum: scilicet ignominiosa,honesta, & causaria:vt ff.eodem.l.prima.in principio.& l.secunda. §. ignominiæ. Idem & in eo qui patitur muliebria, vel pugnat cum bestiis non virtutis causa:vt ff. de postuland.l.prima. §. remouet. & infrà, ad legem Iuliam de adulteriis. l. cùm vir. vel exigit vsuras vsurarum: vel venit contra transactionem iuratam: vel cùm sit miles, aliena conducit prædia: vel cùm sit senator, contrahit matrimonium cum muliere scenica: vt infrà eodem. l. improbum. & suprà, de transactionibus. si quis maior. & infrà locati. l. vltima. &
8 de natur.liber.l.prima. † Per sententiam autem irrogatur infamia, si damnetur aliquis de publico crimine: nisi vbi qui damnatur,talis est, vt si damnetur, calumniæ possit accusare: puta pater est, qui accusat generi seruos de veneficio filiæ: nam & si iudex de calumnia damnauerit patrem, non facit eum infamem: vt ff. de publicis iudicis. l. infamem. & l. generi. Si verò sit priuatum crimen, non publicum, si quidem actio pecuniariter proposita, ex eo crimen infamaret, & crimen criminaliter propositum infamabit: vt video in dolo commisso, ex quo quandoque agitur actione de dolo, vt quilibet notare potest. ff. de dolo. lege, cùm quis. & lege, rei quam. & lege, si cùm mihi. & lege, quòd venditor. & lege, quidam. & penultima & finali. Et in eisdem casibus accusatio potest proponi de crimine stellionatus:cū specialis accusatio alia in eis locū non habeat: & ita infamaret hoc crimen. Si verò proponeretur de crimine stellionatus ex eo ꝙ quis rem alienam obligauit: quia contraria pignoratitia ex eo crimine pecuniariter proposita non infamaret: siquidem nulla cōtraria infamat, nisi in casu: vt ff. eodem. lege, furti. §. vltimo. & §. mandati. Nec infamabit crimen stellionatus criminaliter propositum: vt ff. de publicis iudiciis. lege, infamem. & ff. eodem. quid ergo. §. vltimo. de crimine stellionatus. lege secunda, & tertia. & de pignoratitia actione. lege tutor. §.contrarium. Et hoc vbi accusatio proponitur de crimine priuato, vel publico criminaliter. Si verò proponatur accusatio de crimine priuato, vel publico pecuniariter in casibus quibusdam notatur infamia is, qui damnatur: vt si damnetur furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo, vel crimine sepulchri violati, vel expilatæ hæreditatis, vel actione in factum, ex eo quòd missa est in possessionem per calumniam nomine ventris:vt ff. eodem.l.prima.§.qui furti. & l. notatur. & ff. de sepulchro violato. l. secunda. & infrà eo-
9 dem.si te. † Sed illud dubitari potest, an ex omni crimine publico actio pecuniariter proposita infamet: quod satis dici potest ad instar sententiæ latæ in accusatione: vt dictum est. In priuatis autem certum est, quòd non infamantur aliqui, nisi in casibus præmissis. Si verò ex contractibus agatur, non infamatur damnatus: nisi in actione pro socio, tutelæ, mandati, depositi, suo nomine non contrario iudicio, & ob dolum quis condemnetur: vt ff.eodem.l.prima.§. qui pro socio.& lege furti.§.si quis.& institut. de suspect. tutor. §. suspectus. Hæredes tamen quandoque suo nomine dicuntur conueniri, scilicet, cùm ita omnino tenetur hæres, vt tenebatur defunctus:idest, de dolo, & lata & leui, & leuissima culpa: vt in mandato de dolo, & lata culpa, vt in deposito. Secus in actione pro socio: quia societas non transit ad hæredes: nec socij hæres tenetur, nisi de dolo & lata culpa: vt ff. pro socio.lege, hæres socij. & lege, nemo potest. Item secus in actione tutelæ: cùm tutor teneatur de leui culpa: hæres autem de dolo, & lata tantùm: quia morte tutoris extinctum est tutelæ officium: vt infrà arbitrium tutelæ. l. quicquid. & infrà de hæredita.tuto.l.prima. & ff.de hære.tuto. l. prima.
10 † Infamat autem sententiam in prædictis actionibus: si lata fuerit à iudice, qui habeat iurisdictionem. Secus si ab arbitro feratur: vt ff. eodem.l. quid ergo. §.ex compromisso. Idem in quasi sententia, vt si quis in iudicio confiteatur se furem:secus si extrà:licet Ia. dixerit contrarium:vt ff. eodem. l.quoniam.& de interroga.actio.l.prima.§.vltimo. Nec obstat, quod legitur ff.de probationibus.l.quidam. & infrà de probationibus.l.non epistolis.& l.non nudis,quia ibi non ratione confessionis, sed quia erat in quasi possessione filiationis, vel fraternitatis:oportet me probare eum non esse filium, vel fratrem. Item quasi sententia est, cùm quis præmissis actionibus quæ nascuntur ex delictis, non est damnatus: sed ipse dedit,vel dare debet pecuniam:ne conueniatur eis actionibus:.& præsumitur quod id faciat ex conscientia delicti. excusatur tamen, vbi iussu prætoris cū eo transigitur:sed vbi gratis ei remittitur actio, indistinctè famam retinet illæsam: vt ff.eodem.lege athletas.§. vltimo.& lege quoniam. & lege
11 in actionibus. † Liquet ex præmissis quasdam speciales actiones infamare: sed circa quasdam quæ non infamant, subiicio regulas. Nec enim aliqua conditio infamat. Item nullum interdictum:vt ff.de actionibus & obligationibus. l. cessat.& de vi & vi armata. l. neque. Sed dubitatur de quibusdam inter prudentes:vt de actione quod metus causa, & lege Aquilia: quas quidam dixerunt infamare, cùm competant ob dolum:sed hæc ratio nulla est. Nam & interdictum vnde vi.& de condictione furtiua,competunt ob dolum tantùm:& tamē non infamant,vt dictum est,imò reperitur actio legis Aquiliæ dari marito in vxorem: vt ff. ad leg. Aquil. si

ſeruus.§.ſi cùm maritus.non autem daretur,ſi eſſet famoſa:vt
infrà rerum amotarum.l.ij. Et ſatis eſt mihi in omni actione,
quòd lex non dicit eam infamari:nam interpretatione legum
pœnæ molliendæ ſunt,non exaſperandæ:vt ff.de pœnis.l.in=
2 terpretatione.* † Ex genere autem pœnæ,id eſt,propter im=
poſitionem pœnæ & cauſam præcedentem dico irrogari in=
b famiam b:ſi tale delictum commiſerit quis, quo damnatus,
vel confeſſus in iudicio:vel pactus pecunia infamis fieret.Nã
ibidem & ſi non damnetur,vel pecunia paciſcatur, vel confi=
teatur ſe extra ordinem eo tanquam fure ad præfectum du=
cto,quia depræhenſus dicebatur in furto, vel cõſimili delicto
pœna imponatur,fiat infamis:vt ff.eodem.l.actus.videtur ta=
men contra,infrà l.nullam. Sed certè ibi non fuit fuſtigatus
ob pœnam maleficij quod dixerat commiſiſſe: imò ad inqui=
rendam veritatem per eum, tanquam teſtem de crimine alte=
13 rius,vt ibidem dicit. † Remittitur autem infamia priuile=
gio indulto à principe,vel ſenatu:vt ff.de poſtul.l.j.§.de qua.
& infrà de nuptiis.imperiali. Item remittitur per maioris pœ=
næ impoſitionem. Et circa hoc ſubiicio generalia quædam.
Nam pœna pecuniaria aucta, vel minuta non minuit infa=
miam:& multominus abolet infamiam, ſi pro corporali pœ=
na infligatur pecuniaria. Si verò pro pecuniaria imponatur
corporalis indiſtinctè, remittitur infamia. Idem ſi pro corpo=
rali,imponatur corporalis,ſed maior. Si autem pro corporali
imponatur corporalis:ſi minor,ſiquidem, cauſa cognita, iu=
dex minuit pœnam,quod facere poteſt in ipſa ſententia: non
poſteà,tam in ordinario crimine,quàm extraordinario crimi=
ne remittitur infamia: vt ff. eodem.l.quid ergo.§.pœna gra=
uior.& de pœnis.l.in ſeruorum.§.vltimo. & de decurionib.l.
ad tempus.& ad municipa.l. ordine.& ff. ad Turpillianum.l.
j.§.calumniantibus.& infrà eodem.& ſi ſeuerior. & l.ſi poſsi=
donium. Nec obſtat quod legitur.ff.de decurionibus.l.gene
raliter.quia ibi cauſa cognita, minuta fuit infamia. Et ita eſt
intelligendum,quod dicitur ff.ad legem Corneliam de falſis.
l.falſi.§.ordine. Nam ibi ex eo crimine damnatus fuit, quod
14 perpetuam irrogare poteſt infamiam. † Poteſt autem iu=
dex minuere pœnam:vt quia accuſatus erat minor, vel ſenex,
vel quia ſine dolo fecerat: vt ff.de pœnis. ſi quis aliquid. & §.
inſtrumenta.& l.abſente.§.vltimo.& l.reſpiciendum.§.delin
quit.& de minoribus. auxilium. & ad legem Corneliam de
falſis.l. j. §. is qui.& ad legem Corneliam de ſicariis. l.iiij.§.j.
Item augeri poteſt,cùm multis graſſantibus opus eſt exem=
15 plo:vt ff.de pœnis.l. aut facta. §. vltimo. † In extraordina=
riis autem dicitur augeri,vel minui pœna,cùm iudex excedit,
quod conſueuit ſeruari in puniendo talia crimina. argument.
ff.de dãno infecto.l.ſi finita.§.ſi verò. Si quæras,an interim,
dum patitur maiorem pœnam,vel minorem,cauſa tamen co=
gnita,ſit infamis. Dico quòd ſi pœna ad certum tempus im=
ponatur:vt ex prædicta l.& ſi ſeuerior. Si autem damnatus
ſtatim ſubeat pœnã:puta pro pecunia fuſtigetur: nec interim
• 16 eſt infamis:vt ff. de pœnis. in ſeruorum. §. vltimo. † Item
remittitur infamia per appellationem.Nam ſi damnatus fur=
ti appellauerit, appellationis remedio extinguitur pronun=
tiatum:vt ff.ad Turpillianum.l.prima.§.vltimo.Si autem da=
mnatus non exerceat appellationem retrò infamis eſt: quia
nec appellaſſe videtur: ſed vbi exercet, & ſuccumbit ex ſe=
cunda, non ex prima ſententia, eſt infamis:vt ff.eodem.l.fur=
ti.§.primo.& infrà de tempor.appellatio.l. vltima. §. illud. li=
cet in ſecunda ſententia confirmetur prima. Nam & ſi in te=
ſtamento ſecundo confirmetur primum, non agitur ex pri=
mo, ſed ex ſecundo:licet ſit argumentum contra. ff. de admi=
niſtratione tutorum. l. chirographus. §. primo. Quidam ta=
men dicunt damnatum furti,tunc demum eſſe infamem, cùm
certum erit appellari non poſſe, quod falſum eſt: quia licet
poſsit appellari, tamen ſententia ſtatim ſortitur ſuum effe=
ctum: vt ff.de pœnis. l. in ſeruorum. §. qui ex cauſa.& l. quo
17 ad ſtatum.& l. qui vltimo. † Item dicunt damnatum furti
non eſſe infamem, niſi iuſtè ſit damnatus:nam licet præiudi=
cetur in pecunia,non tamen infamat. argument. ff. de public.
iudic.l.generi.ſed certè illud ſpeciale eſt in patre:ſecus in aliis:
vt ff.de furtis.l.non poteſt.& ff.de ritu nuptiarum.l.palàm.§.
quæ in adulterio. Nec obſtat quod dicitur infrà eodem. furti
poteſt enim eſſe quòd fuit damnata iniuſtè in pœnam furti
propoſita condictione certi. non dico actione furti concepti:
vt p. quia illa hodie non habet locum: vt inſtituta de obliga=
18 tionibus, quæ ex delicto naſcuntur. §. primo. † Effectus
autem infamiæ hic eſt, vt quis repellatur à poſtulando: vt ſu=
prà de poſtulando dictum eſt. Item vt quis repellatur ab ho=
noribus, non dico à muneribus curialibus, vel ciuilibus. Et
huius effectus gratia ſpecialem poſuit Imperator titulum, &
vnicam legem de infamibus in libro decimo. Eſt & alius,
quia repellitur ab accuſando:vt ff.de accuſationibus.l.qui ac=
cuſare. & l. ad teſtificandum. & ff. de teſtibus. l. ij. §. primo.
Porrò illud noto extra ſummam, quòd ſi ſeruus in ſeruitute
lenocinium commiſerit,etiam infamatur poſt libertatem. Se=
cus ſi mulier ſeipſam proſtituerit:vt ff.cod.l.athletas.§. Pom=
ponius.& l.Imperator.Plus eſt enim corrumpere ſe & alium,
quàm ſeipſum tantùm:vt j.authen.vt iudi.ſine quoquo ſuffra.
§.eos.collatio.ij.

a ADNOTATIO. ◖ Excuſatur.Sed nunquid mulier ſecundò nubens
excuſetur ſi ſibi licentia à primo viro in teſtamẽto concedatur:vide Bald.in
l filium quem.C.famil.erciſc.& in l.de ijs que pen.no.Ludo.Ro.in ſing.ſuis
verſi.mulier.hodie tamen huiuſmodi pœnæ de iure canonico ſublatæ eſſe di
cũtur:vt tenet Ange.in authẽ.de nõ eli.ſecun.nub.co.iiij de ſecũ.nu. per totũ.
b ◖ Infamiam.Ad huius concluſionis & multarum quæ ſequũtur materiã:
vide per ſpecul.in titu.de accu.§.vj.ver.ſed qualem.Bal.in l.tranſigere. C.de
tranſact.doct.in l.infamem ff de publ.iud.& in §.penul.inſtit.de pœn.teme.
litigant.Lanfranc.in cap.quoniam contra.verſ.teſtes.verſi ij.quæro de pro
bat.Pau.de Caſtr in conſi.lxxxiiij.Old.in conſi. cxcj. qui multa bona dicit.
* ◖ Diminutio.Infamia,eſt læſæ dignitatis ſtatus.& dicitur quaſi ſine fama.
argu.à contrario ſenſu.xij.q.j.nolo.Martinus.

De procuratoribus. Rubrica.

2 ☞ *Procurator quis ſit,& nu.3.*
4 *Procurator conſtituitur inter præſentes, & abſentes pure,& in perpetuum.*
5 *Procuratorem pro parte conſtitutum dici,niſi in ſolidum conſtituatur.*
6 *Procurator debet eſſe homo liber,maior annis xxv.*
7 *Seruus non conſtituit procuratorem,niſi in cauſa ſtatus.*
8 *Compos mentis conſtituit procuratorem,etiam quòd ſit ſurdus.& nu.9.*
10 *Paterfamilias & filiusfamilias conſtituitur procurator.*
11 *Procurator poteſt eſſe quilibet qui non prohibetur.*
12 *Procurator conſtituitur tantum uolens.*
13 *Procurator conſtitui poteſt in præſenti, & in futura lite.*
15 *Procurator habere debet ſpeciale mandatum in interdicto de liberis exhibendis.*
16 *Defendere in lite dominum quid ſit.*
18 *Fideiuſſor conuentus iurat de calumnia.*

VIA editio actionis (de qua dictum eſt,) fit
quandoque à me, quandoque à procuratore
meo, vel contra eum: ideò ſupponit de procu=
ratoribus. Aduocati enim, de quibus dictum
eſt,procuratores fortè dici poſſent in recitando
iura, quando gratis interueniunt: ſed non ſunt
per procuratores agendæ cauſæ quatenus dominorum ge=
rentes perſonas pro eis abſoluantur, vel condemnentur,vel
ipſis aduocatis damnetur aduerſarius. Inde eſt etiam, quòd
procurator tenetur mandati, ſi colluſerit cum aduerſario do=
mini:vt infrà eodem.l.ſi procurator.& ff.mandati.l. ſi procu=
ratorem.& aduocatus autem accuſatur de præuaricatione:vt
1 ſuprà de aduocat.diuerſorum iudic.l.prima. † Et eſt diffe-
rentia inter hunc titulum, & inferiorem mandati:quia hic de
procuratoribus iudiciorum, niſi in duabus legibus infrà eo=
dem.procuratorem.& l.ſi pretium. ibi de procuratoribus ne=
☞ gotiorum tractat:vel hic de officio procuratoris:ibi de actio=
ne mandati. Videndum ergò quis dicatur procurator: &
qualiter inſtituatur, & quis inſtituat, item quis inſtituatur, &
in qua re, & qualiter eius officium explicetur, & qualiter fi=
2 niatur. † Eſt autem procurator, qui aliena negotia man=
dato domini addminiſtrat: vt ff. eodem. l. prima. quæ defi=
nitio (quia multas ſuſtinet oppoſitiones,) ſic competen=
3 tius aſsignabitur. † Procurator eſt qui aliena negotia man
dato ſibi à domino facto gerenda gratuitò ſuſcepit. Ne=

gotia, intellige plura, vel vnum: vt ff. de negotiis gestis. l. ij. §. negotium. & vi bonorum rapto. l. ij. §. quòd ait. Mandato autem domini ideò dicitur, vt excludat tutores, vel curatores, vel collegia, vel prælatos ecclesiarum qui ad similitudinem tutorum procuratores constituere non possunt: sed syndicum, vel actorem constituere debent: vt ff. eodem. nec ciuitatis. & infrà eodem. l. neque. vel si fortè non nomine ecclesiæ, sed suo conueniantur, per procuratores agent, & respondebunt: vt infrà authen. de sanct. episcop. §. si quando. Quòd autem ibi dicit, per procuratorem agi causam monasterij, impropriè ponitur pro syndico, vel actore: vel, hoc est, cum lite contestata syndicus ordinat procuratorem. Dominium tamen appello respectu procuratoris. Nam etiam seruus nedum is, qui possidet rem alienam, procuratorem constituere potest ad negotia. Sed procurator ad negotia non constituit procuratorem alium ad litem, nisi primò lite contestata à se: vt. ff. eodem. seruum quoque. & ff. mandati. si procuratorem. §. quis, vel nisi sit in rem suam: vt infrà de donationib. illam. Sic & prælati ecclesiarum ad negotia constituent procuratores. Gratuito autem ideò dicitur, quia si interueniat merces, locator dicitur operarum, non procurator: & locatio dicetur contracta non mandatum contrarium: porrò est officio merces. Si autem gratuitò mandatum suscipias, & postea remunerandi laboris causa donando tibi te honorauero, nihilominus est mandati actio: vt j. eodem. l. Item: & ff. eodem. l. mandati. l. j. §. vltimo. & l. si remunerandi. in principio. Suscepit autem ideò dixi: quia procurator tenetur: non ideò quia gerit, sed quia gerendum suscepit: vt ff. manda. si remunerandi. §. j.

4 † Constituitur autem procurator inter præsentes, & absentes purè, & imperpetuum, & in diem, ad diem & sub cōditione, & per verbum rogo, vel per verbum mando, vel per æquipollentia. Certum tamen oportet eum demonstrare: & ipsum consentire præsentem vel absentem: vt ff. eo. l. j. §. vltimo. & l. ij. & iij. & iiij. & ff. manda. l. j. Item non vnus tantùm constituitur, sed plures, & simul, & insolidum: & tunc occupantis melior est conditio, vt posterior non sit procurator in eo quod prior petit: vt ff. eodem. l. pluribus.

5 † Quid si plures simul constituantur, nō hoc adiecto insolidum? puto quòd pro parte quilibet cum alio possit, & debeat exequi procurationem: licet in tutoribus aliud benignè receptum sit: vt ff. de negot. gest. l. cùm alicui. & de administ. tuto. cùm decreto. §. vltimo. & l. tutores. §. curatores. & l. Lucius. §. j. Nec obstat, quod legitur j. mand. l. creditor. §. duobus. quia illud intelligo cum insolidū cuilibet mādauit. Et idem intelligitur in eo, quod dicitur vnū procuratorem alium posse conuenire, si nominatim hoc esset iniunctum: vt ff. eodem. l. qui proprio. §. vltimo. & l. qui duos. Cùm autem diuersis temporibus quis constituit procuratorem posteriorem scilicet dando priorem: videtur prohibuisse: vt ff. eo. l. si quis. §. vltimo.

6 † Constituit autem procuratorem paterfamil. homo liber: maior xxv. annis: compos mentis: dominus rei vel causæ: sed & filiusfamil. quandoque constituit: vt si habet castrense peculium vel quasi: vel etiam si habet aduentitium: si tamen pater est absens & procurator eius: vt ff. eodem. l. filius. & de iudic. l. si longius. & de iniuriis. l. si vnus. §. filio.

7 † Seruus autem quòd ad causam non ordinat procuratorem: vt dictum est. si tamen moueatur ei controuersia status, in causa status ordinabit procuratorem: sed ita demum si est in possessione libertatis. Ad causas autem alias, (quia interim pro libero habetur donec agatur causa) indistinctè dabit procuratorem: vt ff. eodem. l. seruum. primo responso. & §. j. & de liberali causa. l. ordinata. & j. de asser. tol. l. j. §. j. Minor autem xxv. ann. cum authoritate tutoris, vel curatoris constituit procuratorem: sed non tutor vel curator: vt dictum est. Si tamen minor constituit sine tutore procuratorem, & pro eo feratur sententia, tenet: vt infrà eodem. l. nemo. Constituent tamen tutores authorem: id est implorabūt constitui iudiciali authoritate, quoties diffusa sunt negotia, vel dignitas, vel ætas, vel valitudo tutoris id postulet: vt infrà eodem. l. neque. & institu. de cura. §. vltimo. & ff. de administra. tuto. l. vulgò. Vel potest dici quòd tutor ipse constituat actorem: vt nota. j. de in lit. dan. tut. vel cura. §. vltimo. & de acto. à

8 tutore seu curatore dando. † Compos autem mentis constituit procuratorem, etiam si sit surdus vel mutus: vt ff. eodem. l.

a mutus. [a] De domino autem rei, vel causæ, suprà in definitione plenè dictum est. Et est in constituente subiicienda regula, vt cuilibet liceat constituere, nisi prohibeatur à lege: vt ff. eodem. l. mutus. §. cùm quæritur. scilicet vel ratione personæ:

9 vt suprà dictum est: vel causæ: vt dicemus infrà. † Sed* illud

* non prætermitto quòd vbi quis constituit procuratorem qui nouit veritatem negotij, procurator autem ignorat. Item dominus legalis, & iustus est: procurator autem nequā, & perfidus, non agetur causa per procuratorem talem. vt ff. eodem. l.

10 si actor. & infrà eod. l. vltima. † Constituitur autem procurator paterfamilias, & filiusfamilias: vt ff. eodem. l. filius. §. ipse quoque. Item maior xxv. ann. & non minor: vt ff. eodem. l. si minor. nisi quando lite contestata contra absentem instituitur ad eius defensionem: vel ipse minor sponte sua interuenit. nam sanctius est talem defensorem admittere, quàm absentem graui condemnatione afficere: vt infrà eodem. l. exigendi. quamuis quod ibi dicitur exaudiuerat Placent. cùm minor allegabat causam absentis. Item constituitur compos mentis non furiosus: loquens & audiens non surdus vel mutus: vt ff. eodem. l. ij. §. furiosus. & l. mutus. primo responso. Item is qui est de crimine accusatus, pendente accusatione non constituitur procurator, nec ad nouos aspirat honores: vt infrà eodem. l. reum. & infrà de reis postulatis. l. j. Multò magis dicam eum non cōstituendum, qui iam est de crimine damnatus, vt amiserit ciuitatem vel libertatem. Sola autem ratione infamiæ procuratoris, vel domini non repellam procuratorem: vt institu. de except. §. vltimo. licet in hoc, & circa ætatem aliud in aduocato dixerimus suprà de postu. Item constituitur masculus nō fœmina, nisi pro parentibus, si morbus vel ætas impedit eos, nec alium inuenire possunt. Item pro libertate suorum cognatorum recipitur: & pro defensione damnati ad supplicium. Item pagani constituuntur, & non milites etiam volente aduersario. Si tamen hæc exceptio opposita in principio à nemine fuerit, non opponetur postea, sed & in rē suam & pro causa sui matrimonij dabitur miles procurator. Interuenit etiam pro libertate, & pro defensione damnati. Veteranus autem indistinctè datur procurator: vt ff. eodem. l. fœminas. & l. filius. §. veterani. & ff. de liberali causa. l. j. ij. & iij. & de appellatio. l. non tantum. & infra eodem. qui stipendia. & l. ita demum. Item qui reipublicæ causa abfuturus est, vel morbo perpetuo tenetur, aut magistratum est initurus, vel inuitus iudicium pati non potest: quia habet merum imperium, vt dictum est suprà de postul. procurator constitui nō potest: vt ff. eo. l. neq; fœminæ. Sed nec seruus constituitur procurator in iudicio: quia iudicio non potest interesse: vt infrà de iu-

11 di. seruus. † Et videtur quòd circa procuratorem sit tradenda regula generalis, vt quilibet possit constitui præsente vel absente aduersario, nisi certa prohibeatur lege: vt institut. de

12 his per quos agere poss. §. fin. † Item aliam subiicio regulam, quòd procurator volens tantùm, & expressim consentiens constituitur. vt ff. eodem. l. filius. §. inuitus. & infrà eod. l. inuitus. hæc tamen regula fallit in cōstituente. Illustres enim per procuratores tantum, non per se agunt pecuniarias causas. Criminales autem per se tantùm: nisi in causa criminis iniuriarum, quæ per se, vel per procuratorē eis permittitur agere: vt j. eod. l. penult. & authen. quod ius. & j. de accusa. l. tunc.

13 & j. de iniur. l. vlti. † Constituitur autem procurator in li-

b tem præsentem. & futuram [b]: vt ff. eodem. l. ij. si tamen sit pecuniaria, & non popularis, vel criminalis, vel publica. In populari tamen quandoque constituitur, si is qui constituit priuato damno ex prohibitione afficitur: vt. ff. eodem. l. licet. & ff. de publicis iud. l. penul. §. ad crimen. Si autem sit criminalis causa, vel publica, vel priuata, ex qua non imponitur pœna capitalis, sed relegationis, vel minor: puta remotionis ab ordine, cōstituetur in ea procurator, cùm pœna relegationis infligatur absenti accusato, sicut tunc in pecuniaria causa fertur sententia contra absentem: vt ff. an per alium causæ appel. l. j. & de pœnis. l. absentē. sed nec distinguo vt Mar. in capitali causa sit lis consta. contra reum an non: vt j. eodem. nihil. Potest

tamen

tamen procurator interuenire etiã minor, vel fœmina: & qui aliàs non possint esse procuratores: non vt allegent iura principalis causæ, sed causas absentiæ accusati: vt ff. eod. l. seruum. §. publicè. & l. absens. & infrà, de accusa. l. reos. & l. absens.

14 † Est & illud notandum, quòd quædam causæ sunt, in quibus speciale mandatum oportet fieri procuratori, vt per eum agi possit causa: & quandoq; in eisdem sufficiet generale mandatum, si absens principalis persona vt indefensa erat dãnanda: sicut & in crimine suspecti: vt ff. eodem. l. non solùm. §. vltimo. Sed & in causa in integrum restitutionis speciale mandatum oportet fieri procurator. ff. de minor. illud. §. si talis.

15 † In interdicto autem de liberis exhibẽdis oportet speciale mandatum fieri procuratori, & patrẽ impediri, ne agat per se: vt ff. eodem. l. Pomponius. Idem fortè dicetur in causa matrimonij. Sed & iudex finito officio per se tantùm, & non per procuratorem, respondet vt diximus suprà, vt omnes tam ciuiles. Idem & in eo diximus: vt suprà eodẽ, cui mouetur controuersia status, & sunt hæc in his causis specialia: sed secundũ regulam sufficit generale mandatum: vt ff. pro socio. l. actione. §. renuntiare. Sed circa negotia hoc nota, quòd quis quandoque tantum per se aliquid agit: puta inducit nouum emphyteutam in possessionem: vt infrà de iure emphyteu. l. penulti.

16 † Explicat autem procurator actoris officium suum, si satisdet de defendendo eum cuius nomine agit, siue procurator sit simplex, siue in rem suam ex causa lucratiua, vel ex causa non lucratiua: si tamen constitutus sit ab actore in fraudem eorum qui adinuicem agere vellent, id est vt vitaret eis respondere cùm sciret se ab eis reconueniendum: vt ff. codem. l. seruum. §. vlti. & l. si quis in rem. & l. pater. sed & si procurator non satisdet: sed & defensioni domini volens statim iudicium suscipere se offerat, defendere videtur. dicit enim, Hodie constat de his, hodie agamus: vt ff. in poss. leg. l. si is à quo. nisi fortè dicat reus, non sunt mihi in expedito, quæ proponam: vt ff. de collatio. bono. l. j. §. quamuis. & §. si igitur constet. & vbi satisdederit de defendendo, necesse habet præcise defendere: nec sufficit si patiatur committi stipulationem ad interesse, nisi iusta interueniat causa, vt inimicitiarum, vel infirmitatis, vel peregrinationis: vel consilium quæ numerantur ff. eodem. l. filius, §. vltimo. tunc enim nec tenetur præcisè defendere: nec stipulatio committitur, nisi res sit peritura tempore: vt ff. codem. l. sed hæc. §. præter. & l. filius. §. vltimo. & l.

17 sed etiam. † Defendere autem [in lite] dominum, est facere quod dominus in lite faceret: vnde sicut in omni actione, & interdicto, & interrogatione ipse dominus teneretur in singulas actiones, vel causas insolidum se defendere: ita & procurator ipsum defendere, vel pro domino, seu procuratore singuli in singulis causis non plures in vna poterunt esse defensores. Item procurator pro eo respondere debebit: licet dominus, non procurator de calumnia iuret. Vel dic etiam procuratorem de calumnia iurare, cùm se vt fideiussorẽ, vel principalem debitorem pro his, quæ petuntur à domino adstrin-

18 xerit. † Nam & fideiussor conuentus de calumnia iuraret, cùm ex sua conueniatur obligatione. Et si responderit procurator, vel tacuerit, tenebitur aduersario: ipsi autem, quem defendit, non præiudicaret, si eum defenderet sine mandato. Sed cùm hic dicamus eum cum mandato agere, & defendere debere, videtur quòd domino præiudicet: quia & ei præiudicaretur, si ratam haberet confessionem factam sine mandato: vt ff. eodem. l. omnium. & l. non solùm, & de interroga. actio. l. si defensor. & l. qui seruum. Nec obstat quòd legitur in ff. de confess. l. certum. §. sed & an. nam non præiudicat domino, si probetur à domino contrarium: vt in tutore confitente, cuius minor restitutionem imploraret contra confessionem tutoris. Item non ob. quod legitur in ff. ad leg. Aquil. l. proinde. §. si procurator. Nam, quod ibi dicit procuratorem teneri, non excusat dominum. Nam procurator ex stipulatione defensionis, vel iudicatum solui: & dominus iudicati a-

19 ctione teneri potest. † Item ex quibus causis dominus liberaretur patiendo aduersarium mitti in possessionem, vt ex causa damni infecti, vel noxali: vel quia non satisdatur pro legatis, vel in operis noui nuntiatione, cùm tenebatur dominus præstare patientiam ex eo, quod fuit denuntiatum nouum opus actori domini: & ideo dominus liberari poterat præstando patientiam: vt ff. de noui operis nuntiatione. l. vltima. & quod vi aut clam. l. competit. §. vltimo. ex eisdem quoque causis & procurator domini videtur dominum defendere, si aduersarium patiatur mitti in possessionem, & dominum pati faciat scilicet satisdãdo dominum ratam missionem habiturum: quia (vt dixi) defendere, est vicem domini subire: nec debet esse procuratoris conditio deterior, nisi in satisdando: vt ff. codem. sed & hæ. §. defendere. & §. vltimo. & l. vel in operis. & l si minor. §. quoniam. Vbi autem dominus non poterat liberari præstando patientiam demoliendi, vel mittendi in possessionem: quia erat ei nuntiatum nouum opus: vel tenebatur ad pecuniam soluendam, cuius nomine actio proponebatur contra procuratorem nomine domini: nec procurator patiẽdo missionem in possessionem: vel faciens pati dominum, defendere videtur: cùm in talibus causis missiones propter omissam defensionem fieri consueuerunt: vt ff. si ex noxali causa. l. sed alio. §. vltimo. & quibus ex causis in possessionem eatur. l. hoc autem. primo responso.

20 & §. j. † Licet autem procurator in omnibus debebat defendere dominum, tamen in actionibus quæ tunc reo reconuenienti procuratorem nomine domini competebant hæc restringo. argumento. ff. de negotiis gestis. l. nam & Seruius. §. si viuo. & de damno infecto. lege damni. §. si is qui. Item nec puto eum teneri in perpetuum ex promissione vt defen-

21 dat. † Quid enim, si reus eum non reconueniat intra duos menses, ex quo statuta fuit dies procuratori agenti, vt pro domino respondeat? certè liberabitur procurator: vt infrà de fideiussoribus. l. penultima. & de litis contestatione. authentic. libellum. & de dilatio. authen. quod fieri. vel dic quòd iudex statuat reo tempus in reconueniendo procuratorem: vt

22 ff. de damno infecto. l. si bona. §. vltimo. & l. si finita. † Quid

c si [c] procurator qui vult agere nomine domini, nec defensioni se offerat: nec de domino defendendo satisdat, certè non patitur aliam pœnam quantum ad reum, nisi quòd actio ei denegatur: vt ff. codem. l. inuitus. §. pœna. & infrà eod. l. actionem domino. tamen fortè tenetur mandati: quia cùm ei mandauerit exercitium causæ, etiam ea videtur mandasse, sine quibus illud exequi non potest, argumento. ff. eodem. l. ad rem. & l. ad legatum. & de iurisdictione omnium iudicum. l. ij. & de tu

23 telis. l. quod dicitur. † Est autem & aliud officiũ procuratoris actoris, quia tenetur satisdare ratam rem dominum habiturum distingue tamen, an certum sit procuratorem habere mandatum, vt quia hoc cõfitetur reus, vel eo negante probat hoc procurator per testes, vel instrumenta: an certum sit eum non habere mandatum: aut dubitatur an habeat, vel non habeat mandatum. In primo casu nunquam tenetur satisdare, sicut nec satisdat procurator præsentis & expressim consentientis, vel is qui apud acta factus est procurator: vt infrà de satisdatio. l. j. Nec obstat, quod legitur ff. de operis noui nuntiatio. l. quia in rem. §. ij. quia ibi verus quidem erat procurator, sed dubitabatur de mandato. Si autem certum sit procuratorem non habere mandatum, repellitur etiam si satisdare velit, nisi sit coniuncta persona, quæ quidem admittitur cum satisdatione, nisi certum sit eum experiri contra voluntatem. In casibus etiam tamen contra voluntatem admittitur: vt pro libertate, & pro defensione damnati: vt ff. codem. l. Pomponius. §. vltimo. & l. sed & hæ, & ff. de liberali causa. l. prima, & secunda, & tertia, & quarta, & quinta. & ff. de appellationibus. l. non tantùm. Idemq; dicitur in marito: vt infrà eodem. l. maritus. Et committitur stipulatio rem ratam dominum habiturum, ratum non habente domino factum cognati: quia licet permittatur ei agere sine mandato, non fit ex hoc per legem procurator: vt ff. iudicatum solui. l. tertia. §. primo. Vbi autem dubitatur de mandato, distinguebat B. vtrum reus diceret procuratori, non habes mandatum: & tũc tenebatur procurator probare mandatum. An diceret dubito, vtrum habeas mandatum. Et tunc procurator vel probare mandatum, vel si mallet, satisdare poterat. Sed Placentin. semper dicebat in electione rei esse, exigere mandati

probationem, aut ſatiſdationem: cùm coniunctis tantũ per-
ſonis detur priuilegium, nec cogantur probare mandatum: vt
j̃.eod.exigendi. Item pro Placent. videtur expreſsim authen.
facere, in auth. de collat. §. eos. in fine. ſed certè ibi non loqui-
tur de procuratore agente cauſam pro alio: ſed de conſtituto
ad exactionem tributorum, vel ad exequendam ſententiam
in cauſis priuatorum, quos oportet inſinuare mandatũ vt ibi-
dem dicitur. Et idem dico in omni procuratore cõſtituto ad
accipiendum illud quod debebatur indubitanter, dicit enim
debitor: Confiteor me debere illi, ſed tibi non ſoluo, niſi con-
ſtet te habere mandatum. Ad litigandum autem, recipitur
procurator remedio cautionis. argumẽ. ff. de ſolut. l. hoc iure.
Ego puto in arbitrio procuratoris potiùs probet eſſe manda-
tum, an ſatiſdet. Nam & aliâs quando quis ad duo tenetur al-
ternatiue, habet electionem: vt ff. de iure dotium. plerunq;. §.
vltimo. Item quis dicet procuratorem cogendum ſatiſdare,
ſi vltrò velit apertè probare mandatum. Item ſi nolit proba-
re mandatum quod dixit ſe habere, ſed ſatiſdare, cur non ad-
mitteretur? hæc enim ſatiſdatio interponitur, cùm dubitatur
de mandato: vt j̃. eod. l. j. At dubium eſt hoc ipſo quòd nega-
tur eum habere mandatum: quælibet enim res fit dubia nega
tione: vt j̃. quibus ad liberta. proclamare non licet. l. vlti. & de
acquiren. poſſeſ. l. nemo. & ff. de tranſaction. l. j. Item pro no-
bis eſt argu. ff. de damno infecto. l. inter quos. §. penultimo.

24 † Præſtatur autem hæc, & ſuperior ſatiſdatio tempore li-
tis conteſtatæ, quãdo procurator à principio interuenit: vel ſi
interueniat poſteà, & tunc præſtabitur: vt ff. eodem. l. Pompo
nius. §. rati, & de conſortibus eiuſdem litis. l. ij. ſi tamen poſt-
modum, lite finita, dominus non haberet ratum falſi procura-
toris factum, declarabitur iudicium fuiſſe nullum: vt j̃. eod. l. li
cet. vel ſi adhuc pendeat cauſa, & reus vellet probare eum non
habere mandatum, abſolueretur à iudicis obſeruatione: quia
cùm ſit extraneus, certum eſt eum non habere mandatum: &
cum falſo procuratore iudicium eſt nullum: controuerſiæ nul
læ, nec dicitur opponi hæc exceptio dilatoria poſt litem con-
25 teſtatam, quia fingitur non fuiſſe facta. † Sed vnum noto
ſpeciale, quia non ſufficit quandoq; cauere procuratorem ra-
tam rem dominum habiturum, vt cum quem conuenit adire
hæreditatem compellat: vt poſtmodum reſtituatur ex Trebel
liano ſenatuſconſulto: nam quia fragilis res eſt cautio rerum,
tam maximo oneri ſubiicere non poteſt; licet ſi ſponte audi-
uiſſet eum remedio cautionis reſtituere compelleret: vt ff. ad
26 Trebellianum. l. qui ita. §. etiam. † Nunc de officio procu-
ratoris rei videamus. Et quidem procurator rei neceſſe habet
ſatiſdare iudicatum ſolui, habeat vel non habeat mandatum,
imò & ſi certum ſit eum non habere mandatum, debet admit-
ti: vt infra eodem. l. exigendi. & j̃. de ſatiſda. l. j. quæ clauſula
continet tria. id eſt de defenſione cauſæ facienda, & ſine dolo:
& de re iudicata ſoluenda, quod ipſum verbum ſonat: vt ff. iu-
dicatum ſolui. l. iudicatum ſolui. Exponitur hæc ſatiſdatio ab
ipſo domino, id eſt, ipſe debet fideiubere pro procuratore ſuo
cum hypotheca rerum ſuarum, vbi præſes conſtituit procura-
torem, vt præſentem dicas dominum: & ſi ſit in ortis, vel in
vrbe, vel in continentibus ædificiis: vt ff. eod. l. præſens. & l. &
qui in foro. & l. & ideò. Si verò procurator defendit dominũ
abſentem, exponitur ab ipſo procuratore etiam ſi ſit locuple-
tiſsimus: vt ff. iudicatum ſolui. l. ſi ad defendendum. & inſtitu.
de ſatiſda. §. ſi verò aliquis. & ff. eodem. ſi minor. §. vltimo. &
l. & ſi. & l. non videtur. Satiſdare autem rem ratam domi-
num habiturum nõ tenetur procurator rei. quid mirum? cùm
& illo ratum non habente hic teneatur ſoluere de burſa ſua,
quod reus reuocare non poſſet? Porrò vbi reuocare poſſet vel
retractare quod actum eſt, debebit eius procurator ſatiſdare
rem ratam dominum habiturum. hoc eſt, vbi procurator con-
uenitur rei vendicatione directa, vel præiudiciali: vt quia ſer-
uus cõtra procuratorem domini proclamat in libertatem, vel
familiæ erciſcundæ, vel communi diuidundo, vel finium re-
gundorum. Vel conuincitur officio iudicis implorato pro in
integrum reſtitutione rei, quæ dicitur vendita reo, à minore
xxv. anno. In his enim, quia reus ratum non habens rem reuo
care poſſet, de qua agebatur, vel reſtituenda, vel diuidenda, vel
determinanda. vel retractare poſſet, quod actum eſt ampliùs
petendum. duplex exponitur cautio, & iudicatum ſolui: &
rem ratam dominum habiturum: vt ff. eodem. l. ſi defunctus.
§. vltimo. & l. non ſolum. §. ſi ſtatus. & §. eſt cæſus. & l. Pompo
27 nius. §. ſed & his. † Satiſdatione autem interpoſita à procu
ratore rei, agi poteſt ex ſtipulatu ad intereſſe, niſi iuſta cauſa
interueniat, vt dictum eſt in procuratore actoris, quare defen
ſionem non faciat. Item & ſi ſubſit iuſta cauſa, ſi tamen res ſit
peritura tempore, tenetur præciſè vt patiatur conteſtationem
fieri: aliâs autem nõ tenetur præciſè: licet vt dictum eſt, tenea-
tur ad intereſſe. Sed in caſibus non ſufficit ſtipulationẽ com-
mitti, hoc eſt quando dominus ſatiſdedit iudicatum ſolui pro
ſuo procuratore conſentiente, vel præſente, & non contradi-
cente: tunc enim quia non tantum procurator tenetur domi-
no exequi procurationem: ſed etiam ipſe dominus actori vo-
luntate procuratoris ſe adſtrinxit: æquum eſt procuratorem
præciſè teneri. Si autem pro eo abſente, vel ipſe procurator
pro ſe ſatiſdedit, ſufficit committi ſtipulationem: vt ff. eodem.
l. filius. §. vltimo. & in l. ſequen. vſque ad vltimum §. illius l. ſi
defunctus. & l. inuitus. §. vlt. & l. vlt. & l. non cogendũ. Sed in
procuratore actoris qui cauit defendẽdo: ſuprà indiſtinctè di-
ctum eſt eum teneri præciſè defendere; fortaſſe ideò quia in
eo, quod optauit, vel petiit eſt admiſſus ſcilicet ad agendum
contra reum, ne ergo decipiatur reus durius adſtringitur ille
procurator, quam procurator rei qui reſpondit vt actori ſatiſ-
28 faciat, non vt ab aliquo aliquid extorqueat. † Nunc de effe
ctu ſatiſdationis iudicatum ſolui: & ſi quidem procurator rei
ſatiſdedit iudicatum ſolui, ipſe tantùm tenetur ex ea ſtipula-
tione, & non dominus: tenetur tamen dominus actione in fa-
ctum ex re iudicata: nam ſi per ſe defendiſſet cauſam, ſic tene
retur: nec habuiſſet neceſſe ſatiſdare iudicatum ſolui: vt inſti-
tu. de ſatiſda. §. ſed hodie. Et ideò non tenetur ex ſtipulatione.
Ex promiſsione autem procuratoris conſtituti negotiationis,
vel contractus cauſa tenetur dominus vtili actione: quia & ſi
per ſe contraxiſſet, item cauere neceſſe habuiſſet: vt ff. eod. l. ſi
procurator. §. vlti. & de inſtito. l. ſi quis. & de actio. empt. l. Iul.
29 §. ſi procurator. & de re iudic. l. ſi ſe. † Vbi autem quis de-
a fendit ſine mandato tenetur ex re iudicata [a], & ex ſatiſdatio-
ne, ſi eam expoſuit: nam liti ſe obtulit hæc in ſimplici defen-
ſore. Nam ſi in rem ſuam procurator, idemq; defenſor extitit,
tanquam dominus cauſæ conuenitur & exigitur: vt ex præ-
dictis legibus patet, & dicitur. ff. eodem. l. Plautius. Hoc ta-
men nota, quòd ſatiſdatio iudicatum ſolui ita demum com-
mittitur, ſi eadem durauit cauſa defenſionis in defenſore rei ſa
tiſdante. Cæterùm ſi is, qui defendebat ſine mandato, cœperit
habere mandatum, vel defendebat, vt procurator defendit: &
dominus hæres exiſtens domino, vel habuit à principio man-
datum, quod reuocatum eſt, actore ſciente: ſecus ſi ignorante
non cõmittitur ſtipulatio: vt ff. quibus modis pign. vel hypo-
the. ſol. l. j. §. vlti. & ff. iudicatum ſolui. l. ſi autem. Dixi quis
30 teneatur de ſtipulatione: nunc videamus quis agat. † Agit
autem ex ea ſtipulatione dominus, qui ſuo nomine ſtipulatus
eſt iudicatum ſolui à procuratore rei: ſiue per ſe egerit litem,
ſiue transferat eam litem in procuratorẽ. Idemq; eſt & ſi pro-
curator eius ſtipuletur à procuratore rei, ſiue exerceatur cau-
ſa per procuratorem, ſiue per dominum, ſiue à procuratore
transferatur cauſa in procuratorem alium: vtilis enim ex ſti-
pulatione datur actio domino, denegatur directa procurato-
ri inuito domino: vt ff. eo. l. in cauſæ. §. vlti. & l. ſi procurator.
Et eſt ratio quòd agat dominus ex ſtipulatione procuratoris:
quia & ſi per ſe egiſſet, ſimiliter ſtipulatus eſſet, & ſic agere
potuiſſet. Nec nocet mutatio vel translatio in perſona procu
ratoris actoris ſatis accipientis. Nam & ſi is qui ſine mandato
meo agebat, acceperit fideiuſſores iudicatum ſolui, & poſteà
cœperit habere mandatum, tenerentur fideiuſſores: vt ff. qui
ſatiſda. cog. l. Iulianus. Nam ratihabitio trahitur retro in pro-
curatore ſatis accipiente, cùm agere non potuerit ſine manda-
to meo vt ſic non dicatur mutata cauſa: ſed eadem remanſiſſe.
quod non poteſt dici in defenſore rei, qui & ſine mandato,
imò & contra mandatum defendere poteſt: vt ff. de ſolutio. l.
ſolutione. Vnde eius cauſa verè dicitur mutata. Porrò procu-
rator

rator actoris satis accipientis iudicatum solui à procuratore
rei.interdū agit ex stipulatione:hoc est quādo est in rem suam
datus, quando super hoc habet mandatum: quando vult sibi
consulere in expensis:quia dominus litis non est soluendo: vt
31 ff.eo.l.actoris. † Finitur autem mandatū procuratori iniū-
ctum,reuocatione domini,quā facit re integra,hoc est,ante li-
tem contestatā. Si verò velit reuocare posteà, si quidē resistat
procurator solus,nō est audiendus procurator: quia hoc ipso
suspectus est ꝙ operas suas ingerit domino inuito: nisi fortè
velit purgare magis conuiciū suum:scilicet ꝙ dicitur à domi-
no suspectus in causa, & id velit primò probare falsum quàm
procurationē exequi.Hactenus ergo est audiendus procura-
tor,si dicat se procuratione carere velle:sed ita si id fiat sua exi-
stimatione illæsa.Si autem resistat ille,quem conuenit procu-
rator:quia laboriosum est ei litigare cum tot:item ipse procu-
rator quia hic reputat sibi iniuriam, non reuocatur mandatū,
nisi iusta de cā,vt ętatis,vel religionis,vel quia suspectè aliqua
in causa procurator videtur fecisse, aut est procurator in po-
testate hostium,vel prædonū,vel in vinculis, vel in exilio, vel
distringitur maiore re sua vel in iudicio publico, vel priuato,
vel valetudine,vel longa peregrinatione,vel si latitet,vel si ini
micus postea fiat,aut affinitate aliqua aduersario iūgatur, vel
ei hæres existat,vel si consimilia interueniant,mutabitur pro-
curator; si tamen non sit factus in rem suā; nam tunc non de-
bet carere propria lite.Item si retētione aliqua velit procura-
tor vti, non est ab eo lis transferēda, nisi dominus ei persolue-
re paratus sit.Item & si iusta causa subsit, tamen in totum de-
bet reuocari mandatum.nam si velit quædā iudicia in se trās-
ferre,quædam relinquere apud procuratorem iniustè, procu-
rator hanc inconstantiam recusabit. Et hæc omnia locum ha-
bent in procuratore rei,& actoris:vt ff.eodem.l.ante.& in le-
gibus sequentibus vsque ad primum §. illius legis, in causæ.
Item finitur mandatum renuntiatione procuratoris, quæ fit
re integra,posteà verò non,nisi causa cognita,vt dictum est in
reuocatione: & idem intelligitur repetitum in renuntiatione:
vt ff.eodem.l.mutari.& l. præcedenti & sequent. & Institut.
manda.§.mandatum. In societate tamen videtur quòd etiam
re non integra renuntiatio soluat societatem. Verū est tamen
agi pro socio ad interesse.Vnde hac ratione posset dici,socie-
tatem non solui:vt ff.pro socio.l.sed & socius.§.si absentis. &
§.vltimo. Item finitur mandatū morte mandatoris, vel man-
datarij re integra:vt insti.manda.§.item si adhuc.& j̃.manda.
l.mandatum.Secus re non integra:vt j̃.eod.l.nullam. Item fi-
nitur mandatum, finita causa,id est, lata definitiua sententia.
sic ff.pro socio.l.actione.§.item si alicuius. Quæ sententia fe-
renda est contra procuratorem siue sit per eum lis contestata,
vel non,dic,vt j̃.de senten.& inter.l.j.& ff.eodem,l.licet.§.pe-
nultimo. & l. qui proprio. primo responso. Idemq́ dicitur in
eo,qui defendit sine mandato:vt ff.de nego.gest.liberto.§.vlt.
Sed quidam dicunt procuratorem damnandum, vbi lis est
contestata contra eum. Sed si contra dominum, ipse damna-
bitur vel absoluetur.argument. ff. de his, qui notantur infa-
mia.l.furti.§.primo.quos confundit quod legitur j̃.eodem, l.
nihil.Sed vbi illustris de crimine iniuriæ agit, vel conuenitur
per procuratorem,speciale est, quod pronuntietur concepta
sententia in dominum non in procuratorem:vt infrà de iniu-
riis.l.vltima. Idem fortè & in causa matrimonij,& in causis
criminalibus,in quibus non ita apertè possunt concipi verba
sententiæ in personam procuratoris, vt in personam domini.
32 † Incumbit & illud procuratori,finita causa, vt appellet:vt
j̃.eod.l.inuitus,vel debet contestari domino, vt si velit appel-
let:alioquin in dolo versatur:nisi excuset eum ignorātia; quia
nesciebat concipere libellū appellationis, & pauper erat;quia
pecuniam non habebat,quam daret postulanti,vt conciperet:
33 vt ff.manda.si procuratorem.§.si ignorantes. † An tenea-
e tur procurator exercere causam appellationis [e] ,quæritur; &
hoc quidam dicunt.argu.ff.eod.l. qui proprio.§. item quæri-
tur.& ff.si tutor vel cura.appella.l.vlti. Sed mihi videtur con-
trà infrà de appell.si actor.Et hæc videntur obtinere in acto-
ribus,in procuratoribus,& negotiorum gestoribus, & fide-
iussoribus. Sed aliud in emptoribus,& hæredibus vindican-
tibus necem defuncti:vt ff.ad Sylla.propter veneni.§.vlti. &
de euict.Hærennius.§.j.

a ADNOTATIO. ¶ Mutus. Vide ad hoc Barto.in l.nutu.de leg. iij. & in l.si mutus.de test.do.Alex.& doc.in l.j.ff.de ver.ob. vbi etiā tota materia.
b ¶ Futuram. Vide specu.in tit.de actore.circa princ.vers.item quod est. Bart. in l.qui Romæ.§.calimachus.ff.de verbo.obliga.& ibi docto.
c ¶ Quid si. Adde ad istam quæstionem & alias plures quæ in hoc ti. continētur Bart.in l.seruum quoque.§.ait prætor.ad fi.ff.de procura.& in l.j.in fi.C. hoc eod.titu.& in l.sed & hæc.§.præter ff.eod.Ang in l.filius.qui satis.cogādo.Alexan.in l.iusiurandum.§.procurator.de iure iuran. & in l. inter quos. §.alieno.ff.de dān.infect.quibus in locis huius ti.materiā cumulate reperies.
d ¶ Iudicata. Adde ad materiam bar. in l.j.§.si procurator.vlt.col.ver.ex prædictis.ff.si quis ius dicen.non obtempe.& in l.iiij.in prin.ff.de re iudi. Bal.in l.j.penul.colum.C.hoc eod.tit.& in addi.ad specu.in tit.de executio. sententiæ, versic.sententia expensarum.vbi ad hoc multa colliges.
e ¶ Appellationis. Vide ad hoc Bar.in l.j.§.si aduersus.ff.quando appel.sit.& in l.inuitus.in ij.col.ver.quæro nunquid.C.hoc eod.titu.& ibi docto.
* ¶ j̃.de reis postu. Item propriè sumpto vocabulo non constituitur procurator sed syndicus,si sit actor à collegio, vel vniuersitate constitutus secundū leges vt patet.ff.quod cuiusque vni.no & hoc de voluntate superioris, C.de episc.& cler.l.omnes.§.nihilominus. Sed secundū canones procurator bene cōstituitur ab vniuersitate.qui de calūnia iurat extra.e.c.causam.Martinus.

Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre. *Rubrica.*

2 ☞ Potentis patrocinio in terrorem aduersarij vtens, perdit causam.
3 Cessio facta ex pacto, vel ex vltima voluntate, quando teneat.
4 Cessio quando dicatur simulata. & nu. 5.

☞ QVIA omnia mala exempla ex bonis initiis o-
riuntur: & vitia virtutes imitantur, vt ait Salu-
stius:occasione licitæ procurationis etiam de il-
licita tractat, & eiusdem occasione subiicit de
cessione actionum quæ fit in potentiores.
1 † Est autem sciendum quòd hic nō loquitur
de quibuslibet potentioribus aduersario cōtra quem præstat
patrociniū, sed de eo qui terribilis est, & minacem terrorem
ostendere potest:vt j̃.quod metus cau.l si per impressionē. &
si quacunque præditus po.l.j.& si rector prouinciæ.l.j. Sed in
prima significatione ponitur ff.si ex nox.cau.aga.l.j.§. si desi-
2 nat.& de alien.iud.mut.cau.fac.l.iij. † Punitur autē is, qui
sibi aduocauit patrocinium potentis in terrorem aduersarij:
quia causam amittit.Itē potentior,etiam si sit clarissimus, sub
præside de hoc crimine conuenitur, & seuera sententia(quam
3 intelligo pro motu iudicis)dānatur:vt j̃.eo.l.j. † In cessione
autem actionum distingue an fiat ex vltima voluntate an ex
pacto. Si ex vltima voluntate,cessio tenet, nisi res vel actio
legata erat litigiosa:tunc enim agit hæres: & quod fuerit con-
secutus,legatario præstat:vt ff.de leg.iij.l.nomen.& j̃.manda.
l.penul.& de libe.leg.l.legaui.& j̃.de litig.l. quicunq;. & aut.
nunc si hæres. Si autē ex pacto si quidē cedatur potentiori,
cessio est nulla,nec agit ille,qui cessit vt hic:& hoc exemplum
etiam in tutore poni potest:quia potentior est pupillo ratione
officij,in quem si fiat cessio contra pupillū,actio amittitur: vt
j̃.qui dari tut.aut.minoris. Si verò fiat cessio nō potentiori:
si quidē actio sit dubitata, id est in iudiciū deducta,non tenet
cessio:non tamen amittitur actio,sed agit ille,qui cessit:sed in
casibus tenet,id est cum lite contestata ex causa dotis,vel dona
tionis propter nuptias,vel diuisionis,fit cessio:vt j̃.de liti.l.vl-
tima.& l.ij. Si autem sit actio indubitata, & constat veram
esse cessionē,tenet:vt per totū tit.de hæreditate vel actio. ven.
Si autem cōstat eam esse simulatā, nulla est:vt j̃. per totum
4 tit.plus valere quod agitur. † Simulata autē ideò dicitur:
quia id actū est inter cedentē,& eum,cui ceditur aliquod emo
lumentū referatur ad cedentem:sed simulatur contrariū, scili-
cet,ꝙ debeat pertinere ad eū,cui fit cessio.Si autē dubium est,
sit vera vel simulata nec'ne pręsumitur simulata:ex eo ꝙ actio
pro parte donata,pro parte vendita videtur:vt j̃.manda.l.vlti.
Et hic nō agit is, cui ceditur, nisi ad id quod dedit in super-
fluo:nec is,qui cessit,nec is cui ceditur agere potest:vt ibidem
dicitur.Itē est & si modico pretio dato, vt nō videatur simula-
ta cessio,facta est actionis venditio:vt ff.de transact.cum hi.§.
modus. Nam & hic non agit is cui cessa est actio, nisi pro eo,
quod dedit, & præsumitur simulata ex quantitate pretij: quia

non est verisimile, quòd tātam summam huius actionis cessæ voluerit remanere penes eum, cui cessit, imò sibi restitueretur in totum, vel pro parte. Hic tamen dixerunt quidā, quod pro superfluo agit ille, qui cessit. Item præsumitur simulata ex eo, quòd in instrumento continetur nomen cessionis, nec exprimitur ex quo contractu: vel si exprimitur, non exprimitur in principio, sed postea.
5 † In casibus autē non præsumitur simulatio in cessione actionis: hoc est vbi fit inter cohæredes, vel vbi fit creditori pro debito, vel possessori pro munimine & tuitione rerū quas possidet: vel vbi fit ab hæredibus in legatarios, quibus res vel actiones relictæ sunt: vt j. mand. l. penul.

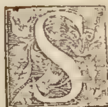
De his qui potentiorum nomine titulos prædiis propriis affigunt, vel eorum nomina in litem prætendunt. *Rubrica.*

SICVT quis in conueniendo alium nō debet sibi aduocare patrocinium potentioris: vt s. tit. proxi. dictum est: ita & si conueniatur quis ab alio de prędiis, vel de iure, id est, seruitute prædiorū, quæ possidet, nō debet in terrorē agentis secum affigere prædiorum, de quibus agitur, titulos, id est, subscriptores, vel schedulam quādam, scilicet, qua cōtineatur, hoc est prædium talis potentis. Item eius nomen non debet prætendere in litem. Si autem possessor faciat contrà, amittit causam etiā si sit iusta. Item damnatur in metallū, & afflictus plumbo, vt ipsum deferat ad metalla. Potentior si consenserit infamatur, vt fama esse prodigus, & calumniarum redēptor. Itē accusabatur crimine stellionatus, cùm pro hoc crimine alia specialis non sit prodita accusatio [alias actio] vt ff. de crimine stellionatus. l. iij.

Vt nemo priuatus titulos prædiis suis, vel alienis imponat, vel vela regia suspendat. *Rubrica.*

SICVT titulis alienis potentiorum impositis prædiis meis, prohibeor ex superiori tit. denotare prædia potentiorū esse. ita & prohibeor per titulos denotare prædia quæ possideo esse mea. hoc enim speciale priuilegium est Imperatoris, vt eius prædia titulorū inscriptionibus legatur, vel velis regiis suspensis denotētur. qui ergo in prædiis suis id fieri curauit, quod consueuit tantùm fieri in regiis, verisimile est, quòd prędia sua in principem voluerit transferre. ☞ Vbi autem alienis prædiis tales titulos, vel vela regia quis suspendit: si est plebeius, damnatur ad mortem. Si clarissimus, vel miles, vel curialis, vel clericus, deportatur: non dico in insulam, sed in metallum: vnde & priuatur libertate: si tamē nō sit bene natus a principio: vt j. eo. l. ij. & in aut. de nup. §. qd autem prius. Datur etiam hæc libera potestas omni homini tollendi, & frangendi huiusmodi titulos, vel vela regia, quę forte dicuntur vexilla Imperatricis, & qui fregit non potest inde accusari, imò si iudex, vel officiales dè tali crimine recipiant, vel scribi concedant accusationem, damnantur singuli in xxx lib. auri: vt j. eo. l. ij.

Vt nemini liceat sine iudicis authoritate signum imponere rebus, quas alius detinet. *Rubrica.*

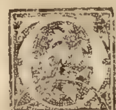

SICVT vela regia, vel titulos prędiis alienis aliquis non debet suspendere: vt s. dictum est, ita nec debet ponere signa rebus, quas alius tenet: quibus denotet res ab alio detentas suas esse, & hoc habet locū ante litem contestatā: & postea ante sententiam: vt infrà eodem, l. j. & ij. Superior autem titulus loquitur, quando per titulum, vel vexillum denotabatur rem esse possessoris.

Ne fiscus, vel respublica procurationem alicui patrocinij causa in litem præstet. *Rubrica.*

PROHIBENTVR priuati, & singulares homines potentiores, procurationē suscipere patrocinij causa: multò magis prohibetur fiscus. qui est potentissimus, id est, procurator fisci: vel Imperator etiam ob id quòd sibi debetur, aut quod sibi donatur, patrocinium præstare litigantibus, vel procurationem suscipere: vt j. eod. per totum tit. ne iniuriarum inde nascatur occasio, vnde iura nascuntur: vt j. vnde vi. l. meminerint.

De negotiis gestis. *Rubrica.*

DICTVM est s. de negot. gestis ex mandato: nunc videamus de gestis sine mandato. Videndum ergo, quando locum habeat actio negotiorum gestorum, cui detur, & contrà quem, & qualis sit.
1 † Habet autem locum hæc actio[a],
a quando sunt aliena negotia gesta. Aliena dico, id est, non eius, qui gessit: vt ff. de dā. infec. l. si finita. §. deinde, & §. si quid in via. Nam etiā pro negotiis, quæ nullius sunt: vt hæreditariis, dat hæc actio: si tamen hæreditaria negotia, viuo testatore geri potuerunt. Nam si tale sit negotiū, quod demū, mortuo testatore geratur, vt sepultura, & eius expensa, nō datur pro eo actio nego. gest. sed funeraria, quasi cū defuncto videatur contractū: vt sic creditor defuncti, quantū ad separationem postulandā non hæredis videatur: vt ff. eo. l. iij. §. hæc verba. & de reli. & sump. fun. l. j. & l. at si quis. §. Labeo. & de separatio. l. j. Itē oportet q̄ gesta sint sine mandato eius, cuius sunt. Nā & si mandauerit alius gestori vt gerat, ille tenetur gestori mādati, & aget: sed gestor tenetur domino: & dominus ei nego. gest. act. vt instit. de ob. quæ ex quasi contrac. nasc. j. respō. & j. eo. l. si mandatū. Hoc tamen exaudiunt quidā: si gestor sciens, quis sit dominus negotij, voluit eū sibi obligare, aliter non. Nā mandator videtur gessisse: quia per aliū gessit & nō gestor. Et ideo nō agit negotio. gestorū. arg. ff. eo. l. iiij. §. vlt. & l. si pupilli. §. si quis ita. & l. nā & seruus. §. vlti. & l. si quis mandato. & l. mandasti. Videtur tamen contrariū posse dici: quia tantū debet facere veritas, quantū si eius contēplatione fecissem, vel etiā plus. Nā & si pupilli negotiū geram contēplatione curatoris tamen, pupillus tamen tenetur in id in quo locupletatus est: vt. ff. eo. l. itē si cùm. §. sed & si cū. & l. si pupilli. j. resp. & §. si tutor. & §. quid ergo inquit. & quod dicitur ipse mandator gessisse, verū est in sui præiudiciū vt domino teneatur, & dominus ei, nō ob hoc vt gestori præiudicetur ne agat contra dominum, vel dominus contra eū. & pro me est quod legitur. ff. eo. cū alicui. & de administ. tu. Lucius. §. j. & s. q̄ cùm eo. l. qui. in fi. Nec obst. quod legitur ff. manda. l. si mandauero. §. si curatorem. & l. qui fidei. quia ibi in rem absentis nihil impēderat, nec erat eius negotiū re ipsa: sed ratihabitione. Itē in l. illa, qui fidē. non prohibetur agere contra dominū act. neg. gest. Licet autem mandatum impediat hanc actionem, non tamen impedit eam ratihabitio: licet alias compare tur mandato, quantum ad confirmationem negot. gesto. vt ff. eod. l. Pomponius. in fi. & j. ad Mace. l. vlt. Nec obstat quod dicitur ff. de re iud. l. semper. quia ibi ratum habuit quod eo præsente gestum erat: vnde agitur mādati. Vel ibi mādabas mihi vt gerā: ego mandatū non recipio, tu mihi ideo indignaris. Vnde ergo postea manda

mandatū adimpleo, quod tu approbas:& ideo agitur manda ti. Item rogatio non impedit hanc actionē:vt ff.eo.l. itē si ser= ui.Si tamē fiat admonitionis, vel consilij causa nō animo mā= dandi,vel obligādi,tunc enim ageretur mādati:vt ĵ. mand.l.j. Quod autē dictum est hanc cōpetere actionē, si aliena nego= tia gesta sunt. Exaudi:vt etiā si vnum gestū sit negotium, de= tur hæc actio:vt ff.eo.l.iij.§.negotiū.vt sic plurale resoluatur
2 in singulare:vt diximus š.de procur. † Aliena autē dicun= tur negotia quatuor modis:cura,& solicitudine,re ipsa,ratiha bitione,ipso gestu. Sunt autē negotia mea cura & solicitu= dine:vt si spectāt ad me, velut ad tutorem, vel curatorem, vel procuratorem meorū negotiorum. & teneor ita demū, si ge= sta sunt mei contēplatione. Itē dominus tenetur, si in rē suam est impensum:si tamen dominus sit pupillus, nō tenetur vltra quàm locupletior sit tēpore litis cōtestatæ:si eius negotia vti= liter gesta sunt:si autē gesta sunt necessario tenetur. Et si nō sit locupletior tēpore litis,hoc ipso ꝙ necessariò gestum fuit:vt ff. eo.si pupilli.j.respō.& l.mandasti. & l.litis.& de solut.l.in pu=
3 pillo. † Re ipsa meum est negotium, cùm in rem meā ali= quid impendis vel necessariò, vel vtiliter aliquid facis: & hic teneor, si gesisti nomine meo. Si verò gesseris nomine alte= rius,ad quē nullo modo pertinebat negotium:& hic similiter teneor,& non ille.Si autē ad eū pertinebat aliquo modo, saltē naturaliter: vt quia erat filius vel seruus meus, cuius negotia gessisti peculiaria nomine suo, ipse enim tibi naturaliter te= netur,& ego ex eius persona de peculio,sed nō quod iussu,vel de in rē verso.etiam si ratum habeā, quia ratū non possum ha= bere negotiū quod nō est gestū nomine meo:& quia is, cuius nomine gestum est,saltē naturaliter obligatur. Interest enim eius habere peculium,maximè si sit filiusfa.Si autem nomine meo,nō filij,vel serui gesseris negotia peculiaria, teneor inso= lidū. & probātur hæc ff.eod.l.item.§.sed si cùm. & l.si pupilli. §.si quis ita.j.respō.& §.quid ergo.in princi. & §.si quis quasi seruus.& §.sed si ego tui.& de minorib.l. deniq; §. sed an hoc auxiliū.Si autem negotiū,quod meum est,re ipsa gesseris no= mine tuo,vt quia rem meā posidebas,in quam necessariò vel vtiliter impendisti,nō datur contra me tibi actio: quia nemi= nem obligare voluisti: sed retentio, si tamen eras bonæ fidei possessor:alioquin donasse videris:vt Instit.de rer.diui.§.ex di uerso.& ĵ.cōmu.diui.l.in hoc.hoc vbi impendisti in faciendo: sed si in reficiendo, pro sumptibus forte, implorabis officium iudicis,si bona fide posidebas:si mala idem:si tamē necessariò impendisti,si vtiliter auferas impensam sine læsione rei: vt ĵ. de rei vendi.l.domū.Marti.tamē dicebat semper dari posses= sori actionem negotiorū gestorū:etiam si suo nomine impen= derit:quia nō debet dominus locupletari cū aliena iactura. & pro eo inducitur quod est ff.eo.l.si pupilli. §.sed & si quis ne= gotia.Sed certè ibi gesit nomine meo,non suo: licet dicatur fecisse cōtemplatione sui, id est pro lucro:quia accessit animo deprædandi.sed contra eū est valde quod legitur ff. de condi. indeb.l.si in area.& de act.emp.l.idem.& de excep.doli.Pau=
4 lus. † Est autē ratihabitione[b] meum negotiū,quod nomine
b meo gesisti:& ego ratū habui,vel ratū fingit ius me habuisse: vnde demū ratihabitione expressa, vel tacita insecuta aliquid mihi quæritur,puta pecuniā nomine meo exegisti, quod ratū habeo. Vel rē emisti nomine meo,quod approbo.Et ideo exa cta,vel empta mihi quæruntur:vt ff.eo.l.si pupilli.§.itē quæri= tur.& l.si ego. Vt autē hæc species alieni negotij plenè intelli= gatur,sic distinguo.Cùm quis gerit negotium quod posibile est ratihabitione alterius esse,licet non fuerit, aut gestor gerit nomine suo,aut alterius. Si suo nō potest agi negotiorum ge= storum ab aliqua parte,nisi in subsidiū re perempta, vel vsuca pta,vel prescripta. Vt si rem tuā nomine meo ex lucratiua cau sa quæsitā vendam:tunc enim tibi domino(ne locupleter cum aliena iactura)teneor ad pretiū in subsidium,cùm non habeas ad rem recursum. Sed si re extante cùm ad rē haberes regres= sum me non cōuenires:quia negotiū nō tuo nomine gestum, ratum habere non potes:vt ff.eo.l.si pupilli.§. sed si ergo. & l. vlti.& ff.de preca.l.si seruus.& ff.si certū pet.l.si eum. & C. de rebus alienis nō alienan.l.j.M.tamen dixit,videbatur quòd li cet ad rem superesset recursus, nihilominus tamen agi posset actione negotiorū gestorum pro prætio:vt ĵ.de rei vend.l.ma ter.Sed illud cum prædicta determinatione est intelligendū.
5 † Porrò vbi rem tuā à non domino emi, & eandē vendam, non teneor ad pretiū etiam re perempta: quia tantūdem mihi abest,quantū adest:vel quia pretium non habeo ex lucratiua causa:vt Instit.de leg.§.si res aliena.Si autem negotium,quod posibile est esse alterius,ratihabitione gerā nomine alterius, si quidē nomine domini ad quē pertinebat,agitur,si ratum ha beat.Alioquin contrà,nisi vtiliter erat gestū.Tunc enim habe tur pro rato:vt ff.eo.l.Pōponius.Si verò geram nomine alte= rius,qui nō erat dominus,ille non habet ratū, agi non potest. Si habet,si quidē ex sua ratihabitione nihil potest ei quæri,nō tenetur,vt si dedi pecuniā ne seruus Titij occideretur:sed ego credebā seruum esse Sempronij, & nomine Sempronij dedi, nec enim tenetur Sempronius,sed Titius, ne res mihi pereat. Vel habetur negotiū pro rato:quia vtiliter gestū est:vt ff.eo.l. Pōponius. Vbi autē ei,qui ratū habet,potest aliquid quæri ex sua ratihabitione,vt in rebus eius nomine emptis,vel exactis, vt dictum est,tenetur. Idem & si rem meo nomine acceperis perferendā,vel custodiendam:vt ff.eo.si pupilli.§.si quis pecu= nia.& l.fideiussor.§. vlti.Idémq; est & si mutuā pecuniam de= dero procuratori tuo,tui contemplatione:sed hunc articulum (quia vtile est scire) plenius prosequor. Cùm enim quis dat alij pecuniam in alterius vtilitatē,aut mandato domini sibi di= recto,aut non.Quod dic,vt nota.ĵ.si cert.pet.§.datur.in versi.
7 si autem gerit officiū &c.vsq; ad §. illud notandum. † Su= perest vt videamus q̃d iuris sit in quarta specie alieni negotij, quæ dicitur doctrinæ causa ipso gestu. Nam & cū re ipsa, ne= gotium est alienum,ipso gestu dicitur ei quæsitū:vt ff.eo.si pu pilli.§.idem ait.pœnuria tamen vocabulorū hanc speciem sic appellamus.Nec est curandū de nomine,cū res intelligatur vt Marcus Tullius ait in Topicis:& probatur hoc ĵ.de constitu.
8 pecunia.l.penul. † Habet[c] autem locum hæc species, cùm
c quis creditori soluit nomine meo,etiā me inuito,vel ignoran= te:& liberat me,licet à meo debitore, me inuito, exigere non posit:naturalis enim & ciuilis ratio suasit, alienā conditionē meliorem fieri posse, & ignorātis & inuiti deteriorē non pos= se:vt ff.eo.l.soluendo.Liberat autē me, si soluit nomine meo, vel si soluit nomine alterius,quē putabat debitorem esse. Hic enim,quia nullo modo ad eum pertinet negotiū,cuius contē= platione soluit:quia aliquē sibi voluit obligare,& debiti obli= gationem extinguere teneor sibi nego.gest.nec possum repro bare quod pro me tam vtiliter gestū est:vt ff.eod.l.cùm pecu= niam.& l.qui vtiliter.§.vlti.& l.vlti.& ff.de pig.act. solutum. §.solutam.Si autem creditori meo solueris nomine tuo,credēs te debere:& hoc visum est domino B.& domino meo quòd te near tibi negot.gest.postquā in animo tuo statueris vt quod solueris cedat in solutū pro me:vt ff.de peti.hære.si quid. Ego contrà puto,cùm enim solueris nomine tuo,tibi nata est condi tio indebiti:quomodo ergo potest dici me liberatū à credito= re,vel ipso iure,vel exceptione, cū vna solutio nunquā pariat repetitionē,& liberationē:vt ff.de condic.indeb.l.si causa. §.j. & l.cū his.§.j.Nec obstat,quod legitur ff.eo.l.vlt.quia ibi sol= uit non nomine suo,sed hæreditario, vel alterius,qui non erat hæres.Item non obstat lex illa, si quid quia ibi possessor non soluit de suo,imò de hæreditate, suo tamen nomine. Vnde & soluta reputabat hæredi dicens se eorū nomine non damnan= dum:cùm nec habeat,nec dolo,vel culpa desierit habere. Por= ro quod habet idem condictionē indebiti, quæ datur ei con= sumpta à creditore pecunia,& recōciliato indebito ad simili= tudinē mutui cedit.Item cauet de defendendo hæredē contra creditorē,si tamen possessor fuerit malæ fidei. Item verus hæ= res,idemq; debitor ex sua persona habet exceptionem contra creditorem:quia pecunia sua soluta est ei:licet non à se vel suo
9 nomine. † Nam bona fides non patitur,vt bis idē exigatur: vt ff.de reg.iur.bona fides:sed in casu præmisso pecunia debi= toris non est soluta creditori. Qui ergo suum & suo nomine, soluit indebitum, repetit ab eo cui soluit, non à me debitore. Porrò vbi ab eo,cui soluit,repetere non potest, vel quia soluit
d causa pietatis[d],vel quia is,cui est solutū,non est soluendo, da= tur soluenti de æquitate actio contra me debitorem,vel exce=

ptio.si conueniã eum petitione hæreditatis:ipse est bonæ fidei
possessor:vt.ff.de peti.hæred.l.quòd si possessori. & de relig.l.
10 at si quis.§.si quis dum. † Competit autem in his quatuor
speciebus alienorum negotiorum directa hæc actio,ita demũ
si quis sponte gerat. Si autem gerat ex necessitate,si quidẽ spe-
cialis actio sit prodita ex ea gestione,vt tutelæ,hæc cessabit:a-
lioquin dabitur hæc,non directò,sed vtiliter,puta contra cura
torem, vel eum,qui putat se tutorem: hic tamen non gerit ex
necessitate, sed necessitatis suspicione: & ideo nec actio spe-
cialis protutelæ hanc excludit:vt.ff.eo.l.iij.§.hac actione. & j.
eod.l.curatorem. & l. curatoris.& j. de administra. tut.l.cùm
quædam.& qui dari tutores.l.militiæ. Idemq; est & cùm ali-
quis datur tutor posthumo,nec natus est posthumus:nam pro
medio tẽpore gestis dabitur hæc actio, ꝙ si natus est posthu-
mus tutelæ agitur pro gestione omnis temporis: vt ff. eo.l.cũ
pater.& de tutelis & rationibus distrahen.l.posthumo. Am-
pliùs & homo liber,qui mihi seruit bona fide,si ex suspicione
necessitatis seruilis,gessit negotia mea, etiam ex mandato te-
netur vtili negotiorum,non mandati:vt ff. eod.at qui natura.
§.si libero.& l.si liber. Item cõpetit hæc actio in omnibus his
speciebus,ita demũ si necessariò, vel vtiliter cœptum sit nego-
tium,nec sufficit si putet se vtiliter gerere. Si autẽ gesseris vo-
luptuariè,non datur tibi actio,sed permittitur ablatio expen-
sarũ sine læsione prioris status rei, nisi ratione huius sumptus
amittam:vt ff.eo.sed an vltro.§.j.& l.ex duobus. & manda. l.
deniq;.§.idem ait,si procurator.In casibus autem non sufficit
vtiliter inchoare. Imò oportet vtiliter consummare, vt domi-
nus negotij fiat locupletior, nec ipse aliter vel vltra tenetur,
hoc est,cùm gesta sunt pupilli negotia. Item cùm quis animo
deprædandi,accedit ad negotia mea gerenda.Item cum gerit
negotia peculiaria serui mei,vel filij,& in pupillo, an inquan-
tum locupletior sit,spectatur tempore litis contestatæ. In aliis
fortè satis est me aliquando locupletatum. Idemq; est & si ge-
stor aggrediatur nouitia negotia,quæ dominus non erat soli-
tus gerere.Nam & ibi lucrum pertinet ad dominũ, & in tan-
tum pro expensis tenebitur gestori: damnum verò pertinet
ad gestorem: vt ff.eod.si pupilli.primo responso.& §. sed & si
quis non mei.& §.sed si ego tui filij.& l.si negotia absentis. &
11 l.litis.& j.eod.l.ij. † Ex gestione autem oriuntur actiones
e duæ [e], directa quæ datur domino:& contraria,quæ datur ge
stori:vt institu.de obligat.quæ ex quasi contractu.j.responso.
& ff.eo.l.ij.Et dicitur directa respectu contrariæ, & contraria
respectu directę. Dicitur etiam quãdoq; directa respectu vti-
lis:vt suprà dictum est. Vnde diuersis respectibus dici posset
competere directam,& etiam directam vtilem,vel vtilem di-
rectam.sed competentius dicetur directam directò, vel dire-
ctam vtiliter,vel vtilem directò, vel vtiliter cõpetere hæc tria
12 pro vno. † Veniunt autem in directam actionem gesta,id
est, vt gestor reddat rationem gestorum.Item gerenda, si ac-
cesserit quasi omnia gesturus: & tunc vna est actio, vel quasi
contractus pro omnibus negotiis quæ imminebãt tunc, quã-
do accessit ad gerendum. Noua enim vel superuenientia in-
choare necesse est. Si autem accesserit quasi vnum gesturus,
non tenetur de aliis:nisi aggrediatur ea:& tunc plures sunt a-
ctiones,vel quasi contractus.Sufficit enim,si cui,vel in paucis
amicis labore consulatur:vt ff.eod.l.ij.ibi.& sanè.sicut & l.sed
& cùm aliquis.& l.nam & Seruius.§.si viuo &c.& institu.de
oblig.quæ ex quasi contractu.§ sicut.& ff.commo.l. incõmo
dato §.sicut.& j.eo.l.tutori. Quandoq; tamen (licet accedat,
quasi vnum gesturus)tenetur de omnibus,scilicet, si alius vo-
lebat gerere omnia:qui non accessit ad gerendum huiusmodi
contemplatione.Hinc est,quòd si alius volebat gerere donãdi
animo,ne repeteret expensas: nec gestor hic repetere poterat
13 expensas:vt j.eodem.l.ij.& ff.eodem.si pupilli.§.vlti. † De
gerendis autem tenetur gestor in duobus prædictis casibus, si
gerenda sunt alia,quæ ipse potuit gerere. Debitores enim,do
mini cùm non habeant mandatum,conuenire nõ possunt,nisi
gestor sit de cognatis domini: & erat ei facilè satisdare ratam
rem dominum habiturũ:tunc enim tenebitur, nisi debitores
casu fortuito substantiã suam amiserint: vt ff.eo.l.si pupilli.§.
vlti.& l.si autem.& l.litis.§. si pecuniæ. Si autem ipse gestor
debebat domino,imputatur ei,si à se non exigat: & in domi-
ni vtilitatem conuertat pecuniam, quam debet: Nam quòd
debebatur prima actione,petetur ab eo actione nego.gest.Si
tamen intersit domini,dicuntur potius agere neg.gest. quàm
prima actione:puta quòd actio prima expirasset in gestione,vel
quia actio prima non erat vsuraria, hoc autẽ est cùm sit bonæ
fidei,in qua valet tantũ iudicis officium, quantũ in contractu
stricti iuris stipulatio vsurarum, vel quia in antiqua habebat
debitor priuilegiũ:puta vt condẽnaretur inquantũ facere po-
test:quod non habet in hac secunda, in qua dãnatur insolidũ:
erat enim maritus, qui diuortio facto, negotia vxoris gessit,
vel quia dominus habet priuilegium in hac secunda, scilicet
actione tutelæ,quæ oritur ex gestione vel vtilis neg.gest.quæ
datur contra curatorẽ quod nõ habet in prima, vel quia actio
prima non erat transitoria in hæredes:hæc autẽ est,si tutor pu-
pillo principaliter tenebatur. Nam si alij principali creditori
teneretur,pupillo tamen tenebatur mãdati:quia pater pupilli
fideiusserat pro tutore,nõ imputatur gestori, nisi venerit dies
soluendi: & ipse cœpit labi facultatibus:vt ff.de administ.tut.
14 quoties.§.j. † Est & alia quinta causa, quare deuoluitur a-
ctio prima in hanc scilicet, quia actio prima nõ erat transito-
ria ad hæredes,hæc autem est. Imputatur autem gestori si à se
non exigat,si tamen possit à se exigere:vt tamen aliquid tem-
poris prætereat intra quod cessisse posse videatur.Sed vbi nõ
potest à se exigere,non imputatur ei, si non protinus distraxe
rit res suas ad pecuniã redigendam:& hic etiam illa considera
tio est habenda,vtrum & dominus,versa vice, negotiorũ tene
retur gestori; cùm domino non tenebatur gestor soluere,nisi
prius satisfaceret sibi à domino:vt rebus vẽditis,& redhibito-
ria liquet:& probatur hic ff.eod.si pupilli.§.vlti.& l.diuortio.
quandoq; tamẽ(quod notabile est) gestor supponit aliquem:
qui à se petat nomine domini;nec gestor impediatur agere de
euictione,si sine iudicio rem restituat domino:vt ff. eo. at qui.
§.cùm me absente. Item exigit gestor à se non tantum ciuile,
& naturale debitum,sed etiam naturale tantùm,si tamen sit in
gestione contractum:putà seruus accessit ad negotia mea ge-
renda,& in gestione connexa perseuerauerit liber factus:red-
det enim rationẽ totius administrationis. vt sic à capite ratio
reddatur,& videatur quid gestum sit in libertate, quid in ser-
uitute:nec nomine doli,vel culpę admissę in seruitute cõuenia
tur. sed & imputetur,si liber factus & perseuerans in gestione
non exigat à se quod debuit, & debet adhuc naturaliter: siue
ex peculio quondã,siue vndecunq; rebus quæsitis posset satis-
facere domino:vt ff.eod.l.eum.& l.procul. & l. at qui natura.
15 † Item veniunt in hanc actionẽ ea,quæ peruenerunt ad ge
storem,occasione gestionis, debita sint,vel indebita: licet in-
debita soluta nõ repetit à domino:vt ff.eo.l.si autẽ.§.itẽ si fun-
16 dum.& l.si quis aliena. † Item venit dolus, & lata culpa,&
leuis regulariter;quandoq; tamen venit solũ dolus, & lata cul
pa:vt si ego videns tibi imminere magnum periculũ in rebus
tuis,vel ꝙ distraherẽtur à creditore,vel ꝙ pœna cõmitteretur,
si nõ solueretur creditori:accessi ad negotia tua gerenda,vt li-
berarẽ te à talibus periculis:vt j.eo.l.tutori. &.ff.eod.l.iij.§.in-
terdũ.Interdum etiã præstatur,& à gestore etiã leuissima cul-
pa,si alius diligẽtissimus erat gesturus:vt Insti.de obli.quæ ex
quasi contract.§.sicut.Casus autẽ fortuitus nõ præstatur à ge-
store,nisi ipse specialiter promittat casum:vt j.eo.l.negotium.
Ita,scilicet,si aliquãdo accesseris ad negotia mea gerẽda:volo,
vt promittas mihi casum:nec enim mandat de gerendo: quia
tunc ageretur mãdati.Idem est & in casibus illis,in quibus nõ
tenetur dominus gestori, nisi inquantũ locupletior est: vt di-
ctum est.Idem quoq; est, si gestoris culpa, vel mora præcedat
casum fortuitũ:quod generale est in quolibet debitore: vt ff.
de leg.j.cũ res.§.vlti.& ff.commo.si vt certo. §. sed interdum.
17 † Item venit in hãc actionẽ vsura eius, quod superest apud
gestorem,purgatis necessariis & vtilibus sumptibus:vt dictũ
est. Si tamen morã adhibeat in reddendo, vel quod superest,
cõuertat in vtilitatẽ,vel ex eo,quod superest, vsuras percipiat
ab alio:vt ff.eo.l.atqui natura.§.pen. & l.qui aliena.& de pig.
act.quãuis.§.vlt.& mand.si verò nõ reũ.§.si mihi mãdaueris.
Sed & illud nõ prætermitto,ꝙ gestor ad hoc tenetur,siue ipse
gerat

gerat,ſiue alij mãdet negotia gerẽda:imò nec liberatur actio- nem cedẽdo:quia mala electio eſt in culpa:vt ff.eo.l.nã & ſer- uius.§.vlt.& l.ſi quis mandato.Item contrariã actionẽ quæ da tur geſtori contra dominũ veniunt ea quæ expendit geſtor de ſuo neceſſario, vel vtiliter nõ voluptuariè in negotia domini
18 vt dictũ eſt. † Item vſura expenſarũ ſi geſtor cõſueuerit fœ- nerare:vt ff.eo.atqui.§.vlt.& de vſur.l.qui ſemiſſes.§.vlt.& l.
19 in contrariam. † Condemnatur autẽ dominus geſtori,pro his ſecundũ qualitatẽ ſtatus ſui,quẽ habebat tempore illo quo geſtor acceſſit ad gerẽda omnia;licet ſtatus variatus ſit poſtea perſeuerãte geſtore in geſtione.Si ergo dominus erat pupil- lus tẽpore inchoatæ geſtionis,tenetur inquantũ locupletior eſt etiã pro his,quæ geſta ſunt in adulta ætate ſua,vel ſi erat filiuſ- fami.& interim emãcipatus ſit,tenetur de omnibus, inquantũ facere poteſt.Vel ſi erat ſeruus eius, cuius geſta ſunt peculia- ria negotia,tenetur dominus pro omnibus,etiam pro his quæ geſta ſunt in libertate:quia vel habet peculium:vel imputatur ei,cur non retinuit:vt ff.de tributo.quod in hærede.§.ſi ſeruo. Si autẽ adminiſtratio nõ eſt vnica, vel vnus quaſi contractus: imò plures:quia hodie te exiſtente in vno ſtatu accedã, vt ge- ram vnum tuum negotiũ, cras autẽ variato ſtatu tuo accedã, vt gerã aliud pro qualitate perſonarum:& actio formatur & condẽnatio moderatur:vt ff.eod.l.Pomponius. §.in negotiis.
20 † Ceſſat autẽ hæc actio contraria,ratione pietatis. Si quis igitur pietate motus de ſuo impenderit in negotia aliena:vt j. eo.l.j.poteſt tamen diſtingui pietatis motus, ſi fuerit eo tantũ quod geſſit, & an etiã in eo quod repetere nollet:vt ff. de reli- gio.atſi quis.§.hæc actio.Et in quibuſdã perſonis gerentibus ipſa natura euidenter denotat cauſam pietatis, puta in matre & auia & conſimilibus,niſi proteſtẽtur ſe velle repetere quod expenderunt in alimentis,vel in ſuſpectis tutoribus poſtulan- dis forte vel in eorũ negotiis gerendis:vt j.eo.l.j. & l. alimẽta. & ff.eo.l.Neſennius.Quod tamen dico de proteſtatione,intel lige cùm nõ tenebatur alere,vel quia filius erat diues,vel quia patrẽ habebat,ad quem pertinebat onus alimentorũ. Si enim
21 tenebatur alere,non repetit:quia debita ſoluit. † Item & ſi modicũ lactis,vel palmam caſtanearũ repetat, non eſt audien
f da:quia exigente materna pietate [f] ea præſtitit,etiã ſi filius ab ea nõ eſſet alẽdus.Item hæc locũ habent, cũ conſtat eas aluiſſe de ſuo.Si verò mater vel auia geſſerit negotia ſuorũ filiorum, vel nepotũ,& conueniatur,vt reddat res quas habuerit de bo- nis nepotũ.Ipſe verò reputat eas:quia dedit eis in alimenta:at illi dicant res ſuas non eſſe expenſas in alimẽto,ſed auia de ſuo pietatis cauſa præſtitiſſet alimẽta,veriſimile eſt auiã,vel matrẽ potius expendiſſe de bonis nepotũ,maximè ſi in libro rationũ non expenſa alimẽta appareat matrem, vel auiam retubiſſe:& probantur hæc ff.eo.l.Neſennius.& de lib.agnoſc.l.pc.& l. ſi quis.vſq; ad illũ §.ſi vel.& §.ſi mater.& §.alimenta.& §. vtrũ. Itẽ ſi paterna affectione quis aluerit priuignas ſuas,ceſſat hæc actio:vt j.eo.ſi paterno. Itẽ & quiuis extraneus paterna affe- ctione motus ſi expendat in negotia mea, non repetit expen- ſas;vt ff.eod.l.ſi is qui amicitia.Sed & domeſtica affectio,quã habet quis in vxorẽ,vel cõſimiles perſonas, inhibet repetitio- nem:vt j.eod.l.j.& l.quod in vxorẽ. Itẽ libertus ratione obſe- quij,quod debet libertus patrono, nõ repetit expenſas in pa- tronũ,vel filios eius:vt j.l.officia. Itẽ qui gerit negotia,prohi- bente domino,nõ agit contraria pro his quę geſſit poſt prohi bitionẽ:vt j.eo.l.vlti.ſiue expreſsim prohibeat dominus, ſiue tacitè.puta rẽ emi,vel monumentũ fieri iuſſi pro decem. Nec enim agitur pro eo,quod dedi vltro:vt ff.eo.qui aliena.§.libe- ros.& arg.ff.manda.ſi remunerandi.§.ſi paſſus. & l. pro te.
22 † In funeraria tamẽ reperio, ꝙ prohibitio nõ impedit eam, ſed aliud ibidẽ dicitur in hac actione:vt ff. de relig. l.atſi quis. §.idẽ ait,ſi prohibente.M.tamen dicebat ex æquitate dari vti- lem in dominum,inquantũ locupletatus eſt:quia nõ debet lo- cupletari cũ aliena iactura.argu.ff.de inſtito.ſi quis. §.procul. ſed certè ibi dominus qui denuntiauerat non conueniebatur ex perſona ſua,ſed ſerui. Sunt autẽ iſtæ actiones perſonales: vt j.eo.l.nego.geſto.Et ideo perpetuæ ſunt:vt j.de conſti.pec. l.ij.Et ſunt ex quaſi contractu:vt Inſtit.de oblig. quæ ex quaſi contractu. Et dantur ita demum ſi intereſt agentis, nec refert

proponatur cum veteri ſolẽnitate verborũ,an ſine ea;quia ho- die ſublata eſt in omni actione:vt ff.eo.l.antepe.& Inſtitut. de interdict.§.vlti. Et ibi vocat directã actionem,quæ præponi- tur cum antiqua ſolẽnitate. vtilem quæ ſine ea, ſed inter dire- ctam, & vtilem,id eſt, eam quæ ponitur ex verbis & ſenten- tia edicti,differentia eſt cũ hæres ſpontanei geſtoris teneatur, ita & ipſe geſtor:ſed hæres curatoris tenetur de dolo, & lata culpa tantùm,niſi lis conteſtata fuerit,vel quid ad eum perue- nerit:vt ff.eo.l.iij.§.hæc autem actio.& j.de hære.tut.l.j. Item ſpontaneus ſemper non tenetur de gerendis, vt dictũ eſt:ſecus in curatore vel tutore;vt j.eo.l.tutori. Item bonæfidei ſunt hæ actiones:vt Inſtit.de act.§.actionum.& hæredibus dantur:& in hæredes:vt dictum eſt:vt ff.eo.l.iij.§.hoc.

a ADNOTATIO. ¶ Hæc actio.Vide ad hoc Barto.in l.ſi pupilli.§. itẽ quæritur.q.j.ff.de nego.geſt.& in l.ex facto.verſic.quæro ergò.ff. eod.domi. Bart.ſoci.in l.ſtipulationum.§.ex his.numer.7.de verbo.obli.char. 20.Iaſon. de mayno inter alios in §.actionum.nume.19 .& numer.197.cum plu.ſeq. de acti.char.cxvj.Bar.ſoci.in conſil.xxvj.inci.ex his quæ. in j.volumi.charta l.
b ¶ Ratihabitione.Ad hoc vide ſpec.in ti.de iudi.§.ij.ver.ratihabitione. Bart. in l.ſi pupilli §.item quæritur.de nego.geſt.& in l ſi fundus.§.ſi neſciẽte. in ij. no.ff de pign.& in l.ſi pecuniam.C.hoc.eod.tit.& in l.ſemper.de regu. iur. & facit quòd voluit d. Alex.& doc.in l.Iulianus.ff.qui ſatiſ.cog.& vide ad ma teriã multa per Pau.de Ca.in conſ.lxxxiij inci.in cã Syluestri.in primo vo.
c ¶ Habet Hinc dicimus, quòd ſi extraneus ſoluat canonem pro emphyteu- ta non ſoluente, quod adeò prodeſt emphyteutæ quòd dominus non poteſt ampliùs emphyteutam agere ad præſtationem canonis:eò quia vtiliter eſt geſtum negotium ipſius emphyteutæ. & naturalis ratio ita ſuadet vt no. in l.ſolennibus per illum tex.C.de rei ven.
d ¶ Pietatis. Vide Alexan.conſi.cxliij in fine ſecundi volu.
e ¶ Actiones duæ. De iſtis duabus actionibus vide Bart.in l.ex aſſe.ff.ad tre- bel.& in l.curatoris.C.hoc eod.tit.Bald.in l.ſi quis ſer.in verſi.dubitatur. C. de furt.domi.Bart.ſoci.in l.certi.nume.7.chart.7.ff.ſi cer.pet.Iaſ.de may. in l. ſtipulatio iſta.§.ſi ſtipule.nume.15.cùm pluri. ſeq.de ver. obli. nu. 78.& in §. præiudiciales.numer.35.char.65.& nume.43.char.66.inſtitu. de actio. vbi eſt tota materia.
f ¶ Materna pietate.Adde Bar.in l.is qui.ff.de neg.geſt. ¶ vide glo. ord. in l. Neſennius.circa fi.verſi.videatur.ff.de neg.geſt. & ibi doct.

De his,quæ vi metúſve cauſa geſta ſunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Vis quàm uariè inferri poßit, & quam uarias producit actiones.*
2 *Metus quid.*
3 *Metus dicitur,quia mentem tenet.*
4 *Metus punitur tantùm ex ſententia eius edicti.*
5 *Edictum hoc quando locum habeat.*
6 *Metus cauſa prodita ſunt tria auxilia.*
7 *Rei uendicatio utilis datur metum paſſo.*
9 *Reſtitutio rei corporalis qualiter fiat.*
10 *Rei uendicatio utilis nunquam,niſi in ſimplum competit.*
11 *Sententia prima de re reſtituenda in actione quod metus cauſa,an ſit definitiua.*
12 *Appellare à prima ſententia an in actione quod metus cauſa liceat.& nu.13.*
14 *Aeſtimanti quadruplum,quid conſiderandum.*
15 *Actio quod metus cauſa,uel utilis rei uendicatio quibus detur.*
17 *Metum inferens non liberatur rei interitu.nu.19. & nu.20.*
18 *Actio quòd metus cauſa,quando ceſſet.*
21 *actio quòd metus cauſa,non infamat.*
22 *Exceptio quòd metus cauſa datur,cui datur ipſa actio.*

VANDO, & qualiter conueniamur ex ne- gotiis ab aliis geſtis dictum eſt. nunc videa- mus quando, & qualiter ſubueniatur nobis in his negotiis,quę noſipſi cum aliis geſsimus. Et quia hoc fit per reſtitutiones quæ indulgentur vel ratione metus, vel doli,vel ætatis: vel quia alienatum eſt cauſa iudicij mutandi:de his reſtitutionibus vi- deamus.Et primò,de ea quæ fit iure actionis quòd metus cau ſa. Videndũ ergo quid ſit metus. Qualiter diſtinguatur: Quæ actiones ex ea oriantur: quibus dentur: & in quos; & quales
1 ſint:& quando ceſſent. † In primis tamen ſciendũ eſt quòd olim ita intitulabatur,quod vi,metus've cauſa. Vis enim fie- bat mentio propter neceſsitatẽ contrariam voluntati. Vnde & Imperator ita intitulauit in hoc libro.de his,quæ vi,metúſ- ve cauſa &c. reſpiciens antiquam intitulationem, & verba edicti quæ erant talia, quòd vi metúſve cauſa geſtum erit ra-
a tum non habebo [a]. ſed poſt ea detracta eſt vis mentio; quia

quòd fit vi atroci, id metu quoque fieri videtur: vt ff. eodem, l.
prima. Vi dico compulſiua, id eſt, vt dictum erat quæ imponit
neceſsitatem contrariam voluntati ſpontaneæ: quia id facit,
quod non faceret, ſi eſſet liberi arbitrij. Et hoc inducit actio-
nem quòd metus cauſa. Non expulſiua, quæ inducit interdi-
ctum vnde vi, vel ablatiua quæ inducit actionem vi bono-
rum raptorum circa mobilia: vt ff. de vi & vi arma. l. prima. §.
iij. & Inſtit. vi bonorum raptorum. §. ſed nedum talia. ibi, non
ſolum &c. vel turbatiua: & hæc inducit interdictum vti poſ-
ſidetis. in rebus ſoli, & in rebus mobilibus interdictum vtro-
bi, cùm duo ſe poſsidere contendunt. Vel inquietatiua: & hæc
inducit interdictum, quod vi aut clam, ſi quis à me prohibitus
vel reputans ſe prohibendum quid faciat in meo, vnde & in
2 Digeſtis ita breuiter rubricatur, Quòd metus cauſa. † Eſt
autem metus inſtantis, vel futuri periculi cauſa, mentis trepi-
datio: vt ff. eodem. l. j. & nota, quòd licet non ſit neceſſariũ pe-
riculum eſſe præſens: tamen exigit metum eſſe præſentẽ, ſal-
tem pro futuro periculo: non enim ſufficit ſuſpicari eum infe-
rendum: vt ff. eod. metum. primo reſponſo. Diciturq́ metus:
3 quia mentem tenet. † Vis autem eſt maioris rei impetus,
☞ cui reſiſti nõ poteſt: vt ff. eodem, l. ij. aduerſus quam non profi-
cit cuſtodia: vt ff. locati. l. ſed de damno. & de act. emp. ſi ea. &
puto quòd hic definiatur vis prout accipitur, ſcilicet, cùm nul
lo modo poſſum reſiſtere: ſed hic, id eſt, compulſiua poſſem
reſiſtere, licet cum periculo: vt j. de hæred. inſtit. l. cùm propo-
nas. ibi poteſt enim &c. Et dicitur atrox, quia fit dolo malo, &
illicità, argu. ff. de mino. auxilium. §. j. & C. ſi aduerſus delict.
l. j. ſi autem fiat licitè à magiſtratu, vel quolibet alio ceſſat hæc
actio: vt ff. eod. l. iij. Metu autem diſtinguitur: quia alius nõ eſt
b probabilis, alius probabilis. Non eſt probabilis[b], qui cadit in
c hominẽ miſerum, vel timidum, vel inconſtantẽ. Probabilis[c]
qui cadit in hominem diſcretum, & conſtantẽ: vt ff. eo. l. v. &
vj. & vij. Et hic probabilis metus punitur quandoq́ per con-
ſtitutiones: vt ſi timui me opprimi à magiſtratu ſaltem me-
diocri, & ideo vendidi ei: hoc enim & quod vendidi mihi red
ditur, & pecuniam retinebo: vt j. eod. ſi per impreſsionẽ. Imò
& præter rem in quadruplum damnatur: vt ff. de contrahend.
empt. l. non licet. Item per iudicis puniatur officium: vt ſi po-
tens aduerſarius mihi minabatur, quòd me vinctum duceret
ad talem cognitionẽ, id eſt, ante talem magiſtratum: & ideo ei
vendidi: hic enim reſtituitur res, ſine pœna tamen. Idemq́ in
fœneratore qui inciuiliter cuſtodiendo athletam, & à certa-
minibus prohibendo compulit ſibi promittere vltra debitam
quantitatem. Nam & hic reditus qui debẽtur, in reliquo con-
ſeruatur indemnis athleta: vt ff. eod. l. vlti. §. penulti. & antepe-
nulti. Item libertus, qui nimia patroni reuerentia, poſt manu-
miſsionem etiã ex interuallo, promittit patrono aliquid, vt ſi
eum offenderit petatur ab eo promiſſum, reſtituitur ne teneа-
tur: quia promiſit cauſa libertatis honorandæ: vt ff. quarum
rerum act. non datur. l. j. §. quæ onerandæ. Itemq́ in medico,
qui ei, quem curabat intulit periculũ per aduerſa medicamen
ta amittendorum oculorum: vt ei venderet æger poſſeſsiones
ſuas. Nam hoc inciuile factũ debet coerceri: & res ſuæ æqui-
tati reſtitui: vt ff. de variis & extraordina. cogni. l. medicus.
4 † Punitur & metus ex ſentẽtia huiuſmodi edicti tantũ: vt ſi
dedero, ne ſtuprum patiar ego, vel liberi mei. Nam bonis vi-
ris iſte metus maior morte eſſe debet. ſed & per affectum ma-
gis terrentur parentes in liberis, quàm in ſeipſis: hoc tamen vt
ait Placent. eſt ita, ſi puella ſit præſens: quia metũ oportet eſſe
præſentem: fortè, nec exigitur quòd omnino ſit thori matura,
vel facie decora, vel ſtramina ibi parata ſint. Idemq́ eſt & ſi
deſidero pecuniã, ne interuertas inſtrumenta ſtatus mei, vtiq́
ſi iam ſeruitutẽ petat: & illis inſtrumentis perditis liber pro-
nuntiare nõ poſſum: vt ff. eo. l. iſti. §. vlti. & pen. etiã in his duo-
bus ſubaudio maximè: quia & ſi nondũ petat, metus tamẽ eſt
d præſens pro futuro periculo. Item[d] & ſi habeã probationes
alias; quia tamen poſſet deperire vnde & poſſem pronuntiari
non liber: debet dari auxilium ex eiuſmodi edicti ſententia.
arg. ff. eod. nec timorẽ. in fi. l. ſed contrariũ eſt arg. in ff. de furt.
5 qui tabulas. ibi, ſed nihil &c. §. vlt. † Habet autem locũ hoc
edictũ ex verbis, & ſentẽtia ſi timuit quis mortẽ vel cruciatum
corporis: vt ſ. de tranſac. l. interpoſitas. nec diſtinguitur timeat
mortẽ, vel cruciatũ ex ſuo præcedenti delicto, vel non: nam &
ſi adulter in adulterio deprehenſus, vel fur in furto dederit, ne
occideretur: locũ habet hoc edictũ: quanquã non omnẽ adul-
terũ, vel furẽ licet occidere. Nam diſtinguitur, potuit, vel non
de iure occidi: vt ff. eo. l. nec timorẽ. Ceſſat autem in his condi-
ctio ob turpẽ cauſam, quæ datur de iure ciuili, propter præce-
6 dentem turpitudinẽ: vt ff. de condi. ob turp. cau. l. idem. † Ex
metu autẽ prodita ſunt tria auxilia. Actio perſonalis, & quòd
metus cauſa, quæ tamen ſcripta eſt in rem: quia datur contra
quemlibet ad quẽ res peruenit, quæ per metum eſt tradita, vel
amiſſa: vt inſtit. de act. §. præterea quaſdã. & ff. eo. l. metũ. §. cũ
autẽ hæc actio. Idemq́ fere eſt in quolibet interdicto: vt ff. de
interdic. l. j. §. pen. Item vtilis rei vendicatio & exceptio. Et ha
bet locũ perſonalis actio, ſi per metũ promiſero: vbi dat̃ mihi
exceptio ſi non ſolui. ſed & datur hæc actio, vt liberer à pro-
miſsione: & eadẽ datur, ſi ſolui per metũ adhibitum in ſoluen-
do: nec ſufficit adhibitũ eſſe in promittendo: imò denegaretur
hæc actio, ſi ſponte ſoluerit: quod coactus promiſerat ſublata
proxima cauſa turpitudinis: licet Irne. dixerit contrarium: vt
j. eod. l. cũ te. & ff. eo. l. metũ. §. ſed quod prætor. & ff. de condi.
ob turp. cau. l. ſi ob turpẽ. Habet & eadẽ actio locum vbi me
coegiſti liberare te acceptilatione, vel pacto, in quo caſu tene-
ris vt reſtituas obligationẽ in perſonã tuam, & in fideiuſſorẽ,
& in pignora, in quibus omnibus eſt extincta obligatio. Sed
& fideiuſſores ipſi tenẽtur hac actione cùm in rem ſit ſcripta,
& ad eos ex metu peruenerit liberatio. Idemq́ eſt ſi fideiuſſor
me coegerit, vt ipſum acceptilatione liberẽ: nã & hic liberatur
etiam reus, & pignora: vt ff. eo. l. metũ. §. volenti. & §. vlti. & l.
illud. & de acceptilatio. l. & per iuſiurandum. §. ſi fideiuſſori.
ſed & vbi extraneus ſine malitia fideiuſſoris & rei, me coege-
rit liberare reum, vel fideiuſſorẽ: tenetur extraneus principali-
ter. Itẽ qui liberati ſunt, cũ ad eos ex metu peruenerit libera-
tio: vt ff. eo. l. ſi quis alius. Item habet locum cùm metu diſceſsi
à venditione, vel locatione: vel à talibus cõtractibus à quibus
ſolo conſenſu contrario recedi poteſt. Idemq́ & ſi metu repu-
diaui, vel adiui hæreditatẽ: quia quãuis liberũ eſſe noluiſſem
☞ tamen coactus volui. Nã coacta voluntas, volũtas eſt: ſicq́ vo
lens factus, quod nollẽ velle coactus. eſt tamen contrariũ arg.
quod dicitur ff. eo. l. j. ibi propter neceſsitatẽ contrariã volun-
tati. Itẽ quod dicitur ff. de reg. iur. l. iiij. velle non creditur, qui
obſequitur imperio patris, vel domini. Et eſt caſus quodã no-
tandum, ꝙ ipſo iure deficit cõtractus propter metũ. ſ. promiſ-
ſio dotis: vt ff. eo. l. ſi mulier. §. ſi dos. Idemq́ in matrimonio di
cam: vel vbi iuribus præturæ cõpellitur quis conſentire in iu-
dicem non ſuum, vel vbi quis tutor cogitur actor eſſe: vt ff. de
iudi. l. ij. & de auth. tut. l. j. §. vlt. & l. ij. Sed in præmiſsis caſibus
e datur hæc actio prætoria. Sed & prima[e] quæ amiſſa eſt, datur
vtilis. vt ff. eo. ſi mulier. §. vlt. & pe. & antepe. Itẽ & ſi metu me
coegeris rem corporalẽ tibi tradere, datur hæc actio & contra
te & contra quẽlibet ad quẽ res peruenerit: ſufficit enim hoc
docere metum mihi illatũ eſſe à quocũq́: nec adſtringor pro-
bare quis mihi metũ fecerit, cùm metus habeat in ſe ignoran-
tiã, id eſt iuſte poſſum ignorare quis mihi metũ intulit. Maxi-
mè ſi erat nox, vel etiã dies: ſed in multitudine hominũ, vt ma-
leficum cõprehendere, vel dignoſcere non potuerim. Nec di-
ſtinguitur, habeat, vel non habeat lucratiuã cauſam is ad quẽ
peruenit res: dum tamẽ ipſa res extet. Si autẽ poſſeſſor rem in
pecuniã conuertat, tenetur, etiamſi interierit poſteà res apud
alium: ſi tamẽ hic, qui alienauit in re habebat lucratiuam cau-
ſam: hæc enim debet locupletari cũ iactura mea, qui metũ ſum
paſſus. Si autẽ hic, qui vẽdidit non habeat lucratiuam cauſam,
nec ad rẽ tenetur: quia nec dolo, nec culpa deſijt eam habere:
nec ad id quod habet loco rei: quia tantundem ſibi aberat: &
probantur hæc. ff. eo. l. ſi cũ. & §. aliquando. & §. pedius. & l. ſi
7 ipſa. & Inſtit. de leg. §. ſi res. † Vtilis etiã rei vindicatio da-
tur metum paſſo, pro rebus corporalibus, dũtaxat traditis per
metum: licet enim verè per traditionẽ deſierim dominus eſſe.
Nam coacta voluntas, voluntas eſt: vt dictum eſt, & Inſtit. de
rerum diui. §. per traditionem. tamen de iure prætorio, quod
quantũ ad commodum, fingit rem in bonis meis permanſiſſe,
poſſum

poſſum vēdicare,ac ſi dominus eſſem:vt.ff.eo.metum. §. licet.
Nec enim videtur eſſe excluſus,quem prætor pollicetur ſe re-
ſtituturū in integrum : ſed nec videtur adeptus poſſeſsionem:
qui ita eſt adeptus,vt eā retinere nō poſsit:vt ff. de in inte.reſt.
l.nemo.nec eſt illud ſimile permanſiſſe, quod induxit Placent.
ĵ.ad leg.Fal.l.penul.quia ibi omni iure permanſit res in patri-
monio teſtatoris,vel hæredis eiuſdē ad ſimilitudinem rei ven-
dicationis primæ:quæ datur vtiliter pro re corporali; licet di-
recto ſit extincta: poteſt tamen dici & perſonalē vtilem cōpe-
tere:licet per metū directa ſit extincta:vt ſ.eod.l. probatū eſt.
8 † Nam & perſonales actiones extinctæ,aliâs ipſo iure ple-
runq; reſtituuntur:vt ff.ſi ex noxali cauſa agatur.l.ij. §.vlti.&
de capi.dimi.l.tutelas.§.ſi libertate.& ĵ.ſi aduerſus tranſact.l.
ij.& de acceptil.l.vlti.licet aliâs dicatur obligationē ſemel ex-
tinctam reſtitui non poſſe:vt ff.de ſolu.l.qui res.§.aream. Sed
illud generale eſt,vel habet locū,niſi iuſta ſubſit cauſa, ex qua
9 ſubueniat æquitas. † Fit autē reſtitutio rei corporalis,[pro-
poſita actione q metus cauſa eſt:vel vtili,rei vendica.] à metu
inferente cū fructibus perceptis,& percipiēdis,id eſt,quos po-
tuerit percipere ille,qui metum paſſus eſt, ſi poſſediſſet. Nec
enim ratione tituli tam turpiter habiti excuſari debet,qui me-
tum intulit à percipiēdis,ſicut nec excuſatur qui emit aliquid
in fraudem creditorum:vt ff.eo.l. ſed & partus . & de his quæ
in frau.cre.l.ait Prætor.§.per hanc.Idemq; & vbi emit aliquis
contra præcepta legū:quia certum eſt cum malæ fidei poſſeſ-
ſorem eſſe:vt ĵ.de agric.& cenſi.l.quemadmodum. & ff.de rei
* vendic.ſi nauis.§.vlti.* † Et eſt illud notandū quòd rei ven
10 dicatio vtilis nunquā competit:niſi in ſimplum. Actio autem,
quòd metus cauſa à principio eſt in ſimplum ; ſiue pro re cor-
porali,ſiue incorporali cōpetat.& in ſimplum per eam dāna-
tur reus.i.in rem ipſam ; vt dictum eſt : cui ſententiæ ſi pareat,
ſimplū ſoluendo liberat:quod ſi nō faciat, dānatur in quadru-
plū:vt quadruplet omne quod erat ſimplandū, & in quadru-
plo cōtineatur res,vel rei æſtimatio:& hæc ſiue agatur contra
metū inferentē,ſiue cōtra eū ad quē peruenit res:vt ff.e.l. ſi cū.
§.j.& §.in hac.& §. quadruplabitur. & §.quatenus. vt tamen
ſciamus bonæ fidei poſſeſſorē poſſe liberari interitu rei con-
tingente ſine dolo & culpa ſua : vel ſi ſeruus erat in fuga,
præſtet cautionē de reſtituendo,ſi in poteſtatem ſuam perue-
nerit:vt ff.eo.l.ſi cum.§.aliquando.In iure autem incorporali,
ſcilicet vbi promiſi per metū,acceptilatio eſt omnino faciēda:
& propter contumaciā nolentis accepto ferre, in triplum pœ-
na imponenda:vt ff.eo.l.ſi cū.§.ſed & ſi quid per vim. Idemq;
11 dicam & ſi per vim quis accepto tulerit. † Illud inter hæc
quæri poteſt,an prima ſententia de re reſtituēda ſit definitiua,
an interlocutoria , vel admonitio quædā:& hic quidam dicūt
argu.in auth.de hære.& fal.§.ſi quis autē non implens.abſur-
dum putantes quòd in vna cauſa duæ ferantur definitiuæ ſen
tentiæ:nam ſecundā fatentur definitiuā:ſed certè cùm per pri-
mam finis imponatur controuerſiæ principali per condēna-
tionem,quis negabit rem iudicatā,vel quęſtionem definitam:
ſicq; ſententiam definitiuā eſſe:& certè nullus hoc poteſt nega
re:vt ff.de re iudic.l.j.Nec dico ſententiā ferri ſuper eodē.imò
ſuper alio.i.ſuper æſtimationē rei,& pœna tripli. Vel & ſi ſu-
per re extante feratur,ex ſecunda ſententia nō agetur ad rem,
ſed ex prima:ſicut in noxali : cū dicit iudex condēno te in de-
cem,aut noxæ dedas:nā ſola decē ſunt in obligatione:vt Inſti.
12 de offi.iudi.in prin.& ff.de re iudic.l.miles. §.j. † Itē quæ-
ri poteſt,an à prima ſentētia liceat appellare:quod puto : quia
contumax fuit in non reſtituendo,ſed non in non veniendo:vt
13 ff.de appel.l.creditor.§.iuſſus. † Item, quid ſi non appella-
uit à prima,ſed à ſecunda:& pendente appellatione velit reſti
tuere rem , vt liberetur à pœna:Et videtur quòd ſic:vt arg. ff.
de bonis lib.qui cùm maior.§.accuſaſſe. Sed puto cōtrarium:
quia ante ſecūdam ſententiā tantùm licet ei rē tradere, vt eua-
dat pœnam.argu.vt infrà de reb.cred.l. penulti.§.ſin autem is
cui.ergo pendente appellatione ſentētiæ primæ rem præſtan-
do liberabitur à pœna:procedit autem quæſtio , cùm ſecunda
ſententia fertur intra tempus quo poterat appellari à prima.
Alioquin ſi non poteſt appellari à prima:ergo non à ſecunda:

quia ſecunda eſt quaſi executio primæ : & quia ſi firmum eſt
quod dicit prima:ergo pœna ſecundæ ſentētiæ neceſſariò eſt
14 ſubeunda. † In quadruplo autem de quo dictum eſt æſti-
mando conſiderandum eſt ſi fuerat dominus qui tradidit rem
metu:vt tunc æſtimetur res:an poſſeſſor vt tūc æſtimetur poſ-
ſeſsio. Aliud eſt enim pretium rei , aliud poſſeſsionis : vt ff.
eo.ſi mulier.§.qui poſſeſsione.Idemq; in actione furti dici po-
15 teſt. † Datur etiam hæc actio quòd metus cauſa [f],vel vtilis
f rei vendicatio mihi. Item hæredibus meis, ſed rei vendicatio
non competit niſi ad rem. Actio verò quòd metus cauſa da-
tur vſque ad annum in quadruplum , etiamſi alia competat
actio in quadruplum: quia ſi competat alia actio , non ta-
men datur in quadruplum : poſt annum verò datur in ſim-
plum ; ita demum ſi alia deficiat actio : nam ſi alia competat,
vt hæreditatis petitio , quæ datur hæredi paſſo metum , non
daretur hæc actio:vt ff.eo.l.ſi cùm.§.ſatis.& §.ideo non datur.
Nec diſtinguo,vbi vendidit quis , per metum erat vēditurus,
aliâs an non, licet hic diſtinguam in dolo ſimplici , id eſt , qui
non continet in ſe metum:vt dicemus ĵ.titu.proxi. Nec diſtin
guo,vendiderit iuſto pretio,vel non : nam nec iuſto pretio res
debet ſic domino auferri:vt ff.rer.amo.l.non enim.Conſidero
tamen in patiente metum,patiatur damnum ex metu, an non.
Nam ſi non patiatur damnum : vt quia paſſus eſt debitor me-
tum à creditore vt ei ſolueret ; non datur debitori hæc actio:
quia natura huiuſmodi actionis, exigit damnum datum eſſe.
Idemq; eſt,ſi metum tibi intuli,vt aliquid mihi dares,vel face-
res.Tu autem poſteà inferes metum mihi incontinenti:vel ex
interuallo:vt reſtituam,metu extorto. quod & tenebar facere
de iure. Sed vt incontinenti infers metum mihi, nullo modo
iure mihi teneris. Si autem ex interuallo ceſſet quidem hæc a-
ctio,vt in quolibet debitore dictum eſt:ſed tamen locum ha-
bet edictum diui Marci,quod ius crediti denegat creditori, ſi
rem vllam debitoris,vel pecuniam debitā non ab ipſo ſibi da-
g tam ſine vllo iudice [g] temere poſſederit , vel acceperit: & in eā
rem ius ſibi dixerit. Sequitur ergo id, quod per metum exa-
ctum eſt:non vt creditum retineatur,ſed ſine cauſa & per cō-
16 dictionem ſine cauſa reſtituatur debitori. † Item locum ha
bet actio legis Iul.de vi publica vel priuata ; vt ff. eod. l.ſed &
partus.§.j.& ij.& l.extat.ſed & vbi exceptione perpetua tutus
eſt debitor,ſi compellat creditorem ſibi acceptum ferre, ceſſat
hæc actio:vt ff.eo.l.ſi cùm.Item in patiente metum attēde,vel
diſtingue ſi ipſe ſibi inferat metum,an alius. Nam qui contra
patronum ſuum extitit ingratus , ſciens ſe ingratum : cùm de
ſuo ſtatu periclitaretur,aliquid dederit patrono , vel promiſe-
rit ne redigatur in ſeruitutem:non habet eiuſmodi edicti auxi
lium:quia tunc hunc metum ſibi ipſi infert:vt ff. eo. ſi mulier.
17 primo reſponſo. † Dantur autem hæ actiones contra infe-
rentes metum, & contra eos,ad quos res peruenit:vt dictū eſt,
licet metum inferens non ita liberetur rei interitu , ſicut bonæ
fidei poſſeſſor:ad quem res peruenit:vt ff.eod.l.ſi cùm. §. Pe-
dius.Nec diſtinguitur adhibeant plures metum:an vnus.Imò
& populus & curia & quælibet vniuerſitas tenetur cùm adhi
bet metum:vt ff.eodem,l,metum.§.animaduertendum. Vbi
autem plures adhibent metum , ſi vnus exigatur liberantur
cæteri:aut in id dabitur aduerſus eos actio:quod minus ab illo
exactum eſt. Idémque eſt & ſi vnus adhibuit metum , & ad
alium res peruenit. Item ſi ſerui adhibuerunt metum , noxa-
lis eſt actio ipſorum nomine,quod metus cauſa : dominus ta-
men ad quem res peruenit , ſuo nomine tenetur, quod metus
cauſa:quia ſiue res,ſiue quadruplū præſtiterit,liberātur ſerui:
nec etiam liberi facti conueniuntur. Si autem dominus con-
uentus noxali , dederit ſeruum pro noxia, non proderit ei , ne
ſuo nomine conueniatur ſi res ad eum peruenit:& probantur
hæc in ff.eodem.ſi cùm.§.vltimo. & l.aut. & l. quod diximus.
Item tenetur hæres metum inferentis in quātum ad eum per-
uenit:& ſufficit ad hæredem primum perueniſſe ſemel ; licet
non perueniat ad ſecundum : quia perpetuò cœpit eſſe actio,
& hæreditaria:hoc ipſo quod peruenit ad primum : vt ff. eo-
dem,l. quod diximus. §.vltimo. & l. videamus. ad hæredem
autem primum perueniſſe videtur ſi dolo eius factum eſt ne

ad eum perueniat, vel si defuncto est accepto lata obligatio,
vel si res ei tradita extiterit penes hæredem: vt ff.de dolo.l.in
hæredem. & l.de dolo. & l. itaque. Nec obstat quod legitur
ff.eod.l.j.quantum autem ad hæredem peruenit, spectabitur
tempus litis contestatæ. nam subauditur etiam. vel dic, & si
non perueniant ante lit.contest.si tamen tunc vel postea perue
nerit, tenetur: quia sufficit semel quandocunque peruenisse.
porro lite contestata contra defunctum teneatur hæres: & si
18 nihil ad eum perueniat: vt j.si ex delic.defunct. l.j. † Cessat
h autem actio[h] quòd metus causa: quia nõ est damnum datum
patienti metum: vt suprà dictum est. Nec obstat puerilis oppo
sitio, qui habet actionem, rem habere videtur.l. qui actionem.
ff.de reg.iur.sed qui patitur metum, habet actionem: ergo &
rem: non igitur videtur damnum pati. Nam & alia regula est
quæ dicit minus est habere actionem, quàm rem. l. minus est
actionem.ff.de reg.iur. & profecto eo respectu dicitur quem
videri rem habere quòd eam exigere potest. Idemq; in lege
Aquilia dico: nam si non liceret agere, damnum irrecupera=
bile esset. Item cessat actio quòd metus causa.si agatur vtili
in rem & econtra: idem vt ff.eod.l. metum. iij. §. licet. Item
propter approbationem coacti cessat vtraque vt dictum est
s.§.cessat. Item cessat, vbi per metum tibi vendidi, & tu pre=
tium mihi soluisti, & nũc ago quòd metus causa: nec pretium
reddo: vtrique enim fieri debet restitutio, adeò, vt si tu alij ven
didisti: & contra illum ago, repellar, nisi reddam pretium: vt j.
eod.l.si vi. Sed cui redderetur: nunquid reo, an ei qui soluit, id
est suo authori: & fortè ei, qui soluit: quid enim si huic reo do=
natum esset: haberet tamen exceptionem sui authoris: vt ff.de
pact.si tibi. §. penulti. Item cessat vtilis rei vendicatio. vbi
competit contra bonæ fidei emptorem, ad quem res peruenit
propter præscriptionem x.vel xx.annorum quia possessor se
tuetur: vt j.eo.l.si vi. Idem fortè in personali actione quòd me
tus causa: quia est in rem scripta: & imitatur naturam realium
actionum: vt dictum est: & cùm excedit suos terminos debet
excedi à non suis: vt & in petitione hæreditatis dicemus: ex eo
quod legitur j.de edic.diui Hadri.tol.l.vlti. Item cessat hæc
actio propter interitum rei, si interierit res apud bonæfidei
possessorem, vt dictum est. Si verò pereat apud eum, qui metũ
intulit: siue pereat ante litem contesta. contra eum, siue postea,
ante primam sententiam, tenetur vt fur, vel raptor: quia erat
in mora: vt j.eo.l.j. Idemq; est in interdicto quòd vi aut clam.
vt ff.eod.si cùm.§.quòd si.quod mirabile videtur: cùm non ha
beat locum circa mobilia, quæ interire possunt: vt ff.quod vi
19 aut clam.l.j. §. hoc. † Sed pone, quòd ramos de arboribus
decidat, qui posteà incendio perire nõ possunt: non liberatur.
Vel pone quòd ædificauit vi aut clam: vnde interiit vsusfru=
ctus meus tenetur: & si postea decidat domus. vel pone quòd
in meo mala fide ædificauit: & ideo mihi donasse videtur: vn=
de licet postea casu pereat: tenetur quod vi aut clã, vt ff. quod
vi aut clam.l.nã si ramos. & l.semper.§.in hoc interdicto. Nec
distinguo, an erat distracturus vel nõ, qui est metũ passus: vel
res apud eũ esset eodẽ modo peritura: an non. Ideoq; puto: & si
res pereat post primã sententiã, & ante secundã: quia tunc erat
in mora, & contumacia expressa: & hoc innuitur etiã ex ver=
bis illis.ff.eod.l.si cùm.§.quòd si homo ibi, neq; ea res arbitrio
iudicis restituetur. Si autem pereat post secundam sentẽtiam,
& quadrimestre tempus à lege datum, & tũc idem puto: quia
& eadem vel maior est ibi ratio. Ibi autem post secundam sen
tentiam intra quadrimestre tempus: quia reus eo tempore ha
bebat dilationem à lege, & quia tripli pœna propter facinus
satisfacere cogitur, cum distinctione quadã tenetur de rei in=
teritu: id est, si res non erat peritura penes passum metum, vel
20 si erat distracturus: vt ff.eo.si cùm.§.quòd si homo. † Et nota,
quòd licet is, qui metũ adhibuit in his casibus excusetur pro=
pter rei interitum, si tamen seruus sit in fuga, necesse habet ca=
uere reus de eo persequendo, & restituendo: & nihilominus
in rem, vel ad exhibendum, vel si qua alia competit ei actio ad
eum recipiendum, integra ei qui vim passus est, seruabitur: ita
vt si dominus cum quocunq; modo receperit: scilicet ita, quòd
nihil sibi absit, is qui ex stipulatione conuenitur, exceptione
tutus fiat: vt ibidem dicitur. Si autem ex eo quod recuperauit
aliquid, sibi abesset: secus dicerem: quia res ei abesse videtur,
cùm absit pretium: vt Institut. de lega.§. si res. Et nota, quòd
post primam sententiam non datur quadrimestre tempus, sed
restituit si potest. Si potest autẽ, scilicet, restituere, datur tem=
pus pro distantia loci, & difficultate rei restituendæ. Et illud
fortè dicitur tempus iudicationis, vt & in qualibet reali dici=
tur: vt Institu.de offic.iudi.§.j. Post secundam autem senten=
tiam, gratia pœnæ tripli fortè habebit dilationem iuris: vt in=
21 nuitur ff.eo.si cum exceptione.§.quod si homo. † Illud cer=
tum puto, quòd actio, quòd metus causa, non infamat, vt dixi=
22 mus suprà, de his qui notantur infamia. † Nunc de exce=
ptione quòd metus causa ita breuiter dico, quòd cuicunque,
& contra quencumque datur actio quòd metus causa: mul=
i tò magis ei, & in eum dabitur exceptio[i]. Nam cui datur actio,
multo magis & exceptio: vt ff. de superficiebus. leg prima.
§.quod ait. Est ergo exceptio scripta in rem ex parte eius, cui
opponitur: sed ex parte opponentis similiter est in rem scri=
pta, ad similitudinem exceptionis doli: licet actio quòd me=
tus causa, vel de dolo, non detur cuilibet contra metum, vel
dolum inferentem: vel eius vniuersalem successorem: vt di=
ctum est. Porrò personarum reuerentia has excludit exce=
ptiones: vt ff.de exceptione doli.l.apud.§.vltimo. Est & aliud
auxilium, quod datur ex metu: scilicet actio de dolo. Nam
eum, qui metum fecit etiam de dolo teneri certum est: & tol=
litur vna actio per alteram ipso iure facta exactione. Electio
autem tollitur fortè exceptione in factum opposita: vt ff. eo=
dem.l. si cum exceptione. §. eum. Est ergo actio, quod me=
tus causa, specialis quantum ad actionem de dolo: vnde actio
de dolo generalis eius respectu cum ea concurrit: licet cùm
alia non competat: nam genus suam non excludit speciem
eadem æquitate nitentem: vel concurrunt: ideo, quia vtra=
que est prætoria, & arbitraria, & restitutoria, & pœnalis:
quia in vtraq; si malit is qui dolum, vel metum passus est pro=
pter contumaciam delinquentis iurare potest in litem: vt ff. de
dolo.l.arbitrio.§.ideo. Idem vtraq; ex fonte eiusdem æquita=
tis est prodita.

a ADNOTATIO. ¶ Habebo Et pulchre refert Bal. q̃ magister Raymundus de Petra forti dixit, quod spiritussanctus posuit in ore prætoris, quod metu gestum est, ratum non habebo. vt per totum tit.ff.& C. quod me. causa. ita Bal. in rubrica de contro.inuesti.in versi.feudo refert. Barb. consil. liij.vij.col.in j.volu.

b ¶ Vide do.Franc.de Are.qui nonnulla notabilia refert ad hoc propositũ in consil.xiiij.incip.viso, & diligenter.in x.col.cum sequen.

c ¶ Probabilis. Quomodo autem metus probetur, vide Bald.intra. schisma. spe.in titu.quod met.causa.Bar.in l.de pupillo.§.si quis ipsi.ff.de no.oper.nũ. domi.Alexan.in quarum re.act.non de.docto.in l.j.ff.quòd me.causa.

d ¶ Adde etiam, quòd potest succurri metum passo, vel actione quod me.caus. ad recuperandum deperdita, vel ope exceptionis in retinendis his, quæ sunt apud eum, vel in non obseruando promissa, vel actione vtili in rẽ, quæ ipso iure competit metum passo ad recuperandas res suas: vt l.metum.§.sed quod prætor.& §.volenti.ff.quod metus cau.& istud verum, etiam si passus metũ iurauerit secundum glo.xv.q.iij.c.authoritatis.

e ¶ Vide Decium in l.interpositas.C.de transac.

f ¶ Metus causa. De ista actione vide copiose per Spec.in tit. de his quæ met. cau.fi.Bart.in l.quod diximus §.in hæredem. quod met.cau. & in l. iulia.§. metum.eo.tit.doct.in l.si per vim.C.hoc eo.titul.vbi diffuse tractatur de ista materia.

g ¶ Iudice. Adde, quod creditor per metum exigit propria authoritate ius crediti siue à debitore siue iudice, quod per hoc non amittit ius crediti: siue nec contra eum debitor aget quod met.cau.tex.est reputatus singularis in l.fina. §.fi.ff.quod met.cau.secus si per vim.l.extat.ff.eod.ti.

h ¶ Vide Barba.pulchrè consil.lj.col.xxvij.lib.j.& pulchrè per Iasonem.in l. iubere cauere.in iij.col.in prin.ff.de iur.omn.iud.

i ¶ Exceptio quandoque in ipsum agentem datur si probata fuerit, facit solutum repeti vt tenet no.Bar.in l.ij C.hoc eo.tit.do.Alexan.de Imol.in l.si quis cum alter.ff.de verb.obli.Bart.& doct.in l.interpositas.C.de transact caronistas.in c.dilectus.quod met.cau.multa per Alexand.de ne.in consi.xliiij.in iiij.volu.consi.domi.Alex.de Imol.

* ¶ §.vlti. Metus mortis, corporis, stupri, & seruitutis excusat: quia potest cadere in constantem virum: & non tenet, quod fit per huiusmodi virum.ff.eo. titu.isti quidem.C.de transact.l.interpositas.extrà.quod met.caus.c. ij. & ca. cùm dilecti. Item metus, qui excusat, non est vani, sed qui potest cadere in constantem virum.ff.eo.metu.extra.eo.ad audientiam. Metus quoque amissionis rerum excusat quandoque.l.dist.presbiteros. Similiter metus amittendæ libertatis excusat.ff.qua.re.act.non det.l.j.§.quæ onerandæ. Similiter metus potentis excusat.C.eo.l.penul.& fi. Metus etiam verborũ excusat quandoque ff.de acq.hære.l.vj.& vij.distinct.c.j. Item metus status suipsius, vel si

horum

liorum ſuorum excuſat.d.l.iſti quidem.Metus etiam ſuſpicio excuſat.ff.eod.
ti.habitationes.§.fi.Quis autem metus excuſet,& quis non.arbitrio iudicis
relinquendum eſt,multis circunſtantijs conſideratis.ff.e.l.veriſimile nõ eſt.
ff.ex quib.cauſ.maio.Quod autem dictum eſt metum verborum excuſare,
non habet locum,ſi ſola verba interuenerint.ff.eo.ti.l.metum. Qui inſtituit
actionem,quod metus cauſa,poteſt agere tam contra poſſeſſorem quàm cõ-
tra eum,qui metum intulit ff.eod.l.Pedius.§.fi.in fin.Martinus.

De dolo malo. *Rubrica.*

1 ☞ *Dolus malus quid.*
2 *Fallacia in mentiendo quando admittatur.*
3 *Machinatio qualiter fiat.*
4 *Exceptio doli datur dolum paſſo.*
5 *Exceptio doli eſt generalis.*
7 *Contractus in quo quis decipitur,qui aliâs contracturus non erat,non tenet.*
8 *Contractus ubi decipitur,aliâs contracturus,ualet.*
9 *Deceptio re ipſa non uitiat contractum bonæfidei.*
10 *Actio de dolo nunquam competit cum alia actione ciuili.*
11 *Actio de dolo denegatur illi qui eſt tutus ipſo iure.*
12 *Actio de dolo datur dolum paſſo,& hæredibus eius.*
13 *Vniuerſitas tenetur de dolo præſidentium uniuerſitati.*
14 *Actio de dolo,ut competat dolus,probari debet.*
15 *Actio de dolo competit,ut reſtituatur res ſi reſtitui poteſt.*
16 *Actio de dolo non competit à duobus aureis infrà.*
17 *Actio de dolo eſt perſonalis,& arbitraria.*

VIA metus, de quo diximus,cõtinet in ſe do
lum:ideo de dolo ſubiungit. Videamus igitur
quid ſit dolus, & quare adiiciatur malus: quæ
auxilia cõpetant ex dolo,& quibus & in quos
1 dentur,& in quantum,& qualia ſint.†Eſt autẽ
☞ dolus malus,calliditas,fallacia,machinatio ad circunuenien-
dum,fallendum,decipiendum alterum adhibita: vt ff. eod.l.j.
§.j. Et admittitur calliditas in tacendo. Vnde Salomon ait:
Qui diſsimulat iniuriam,callidiſsimus eſt. Et exemplum in
venditore poni poteſt.Si venditor ſciebat ſeruitutem deberi,
vel rem alienam,vel alij obligatam eſſe,nec admonuit empto
rem,tenetur:quia dolo malo verſatus eſt:vt ff.de actio.empt.
2 l.prima.& l.tenetur.§.vltimo. & penulti. † Fallacia com-
mittitur in mẽtiendo in his,quæ aſſerit falsò ex certa ſcientia:
vt ff.de furt.l.falſus.§.ſi quis nihil.Vnde ſecundum Auguſti.
mendacium dicitur falſa ſignificatio vocis,cum intentione fal
3 lendi. † Machinatio autem fit arte verborum, vt ſi venditor
ſciebat fundum pluribus municipiis legata debere,& in tabu
la ſcripſit vni debere,vt ita innueret cęteris nõ deberi,& poſt-
ea legem inſeruit ſe nolle teneri nomine legatorum: tenetur
enim,quia dolo malo decepit emptorem:vt ff.de actio. emp.l.
Iulianus.§.idem Iulianus.Seruij autem definitio reprobatur,
quæ ponitur in l.Iuriſgentium.§.dolo.ff.de pact.quia non eſt
ea definitio generalis:& quia nõ eſt conuertibilis cum ſuo de-
finito:nam & ſine ſimulatione poteſt aliquis circunueniri do-
lo malo alterius.Quid enim ſi mihi metum inferas,vel rem ra
pias,vel iniuriam facias? hæc profectò ſine dolo admitti non
poſſunt:vt ff.vi bo.rapt.l.ij.§.doli.& de iniur.l.iij. Item poteſt
eſſe,quòd aliud agatur,& aliud ſimuletur ſine dolo malo, ſicu
ti faciunt qui per huiuſmodi diſsimulationem ſeruant,& tuẽ-
tur,vel ſua,vel aliena. Si enim latrones latitantes plures cepe-
runt,& vni cuidam de rebus volunt gratiam facere, ita dicũt:
Sunt iſtæ res tuę? Et ille reſpõdet ſimulando:Vos nõ bene ſci
tis cuius ſunt res iſtę? innuẽdo ꝙ res ſunt eius,vt ita liberet eas:
hæc quidem ſimulatio eſt,ſed ſine dolo malo.ff.e.l.j. §.j. Sicut
autem reprobo definitionẽ doli factã à Seruio & à Pedio: ita
reprobo differẽtiam quæ occaſione eius definitionis fit inter
dolum,& fraudem:e.tit.de pac.& ead.l.iuriſgentium. §. ſed ſi
fraudãdi,vt enim dolus fit ſimulatione & ſine ea, vt dictũ eſt:
ita & fraus.Item ſicut in dolo exigitur intẽtio decipiẽdi,ita &
in fraude:vt ff.de reg.iu.l.fraudis.quandoꝗ tamen impropriè
quis dicitur fraudari re ipſa,& res ipſa dicitur in ſe continere
dolum:vt ff.ſi quid in frau.pat.l.j.& de ver.obli.l.ſi quis. Ideo
autem ponitur rub.de dolo malo,quia dolus malus poteſt eſſe

a & bonus[a].Maximè ſi aduerſus hoſtẽ,vel latronẽ quis machi-
netur,quippe dolus an virtus ſit,quis in hoſte requirat? niſi for
tè fiat contra pactũ à ducibus belli factũ:vt ff.de pact.l. cõuen
tionum.Item & ſi contra eum,qui nõ eſt hoſtis,licet mihi ma-
chinari vt fraudem fraude repellã:vt ff.de leg.ij.l. cùm pater.
§.Titio.Hinc eſt,ꝙ veteres bonum dolum ſolertiam dicebãt.
Et inde etiam dicitur bonæ indolis eſt iſte:quaſi bonũ habens
intus dolum,id eſt ingenium.Nam & ingeniũ poteſt dici bo-
num,& malum.Salomon equidem in cauſa meretricum de fi
lio dolum finxit bonum:ſicut & venenum dicitur bonum, &
malum:vt ff.de ver.ſig.qui venenum,Et videtur ꝙ dolus ma-
lus propriè dicatur in pecuniario damno:vt ff.ſi quid in fraud.
pat.l.j.§.& aliâs videamus.Ex dolo autẽ prodita eſt exceptio
4 doli. † Item actio de dolo quandoꝗ & plerunꝗ datur, vbi
non eſt alia ſpecialis prodita.Exceptio autem doli datur paſſo
b dolum:ſed & omni poſsidenti[b] & ideo dicitur in rem ex par-
te opponentis eam:ex parte verò eius cui opponitur eſt perſo
nalis:quia opponitur cõtra doloſum,& eius vniuerſalem ſuc-
ceſſorem.Item ſingularem ſi cauſam habet lucratiuã,vel pro-
pe lucratiuam:vt in noxæ dedito dicitur. Et idem dici poteſt
in re magni pretij vendita modico. Item contra ſingularem,
etiam ſi non habet lucratiuam cauſam:ſi tamen res ſit reuerſu-
ra ad doloſum:puta creditor agit pro re, in qua dolum adhi-
buit debitor,Sed & ſi maritus agat pro re data in dotẽ, in qua
dolum adhibuit mulier,non repellitur ſi agat matrimonio cõ
ſtante,ſed eo ſoluto,cõtra.Si verò res nõ ſit reuerſura ad dolo
ſum,nõ repellitur ſingularis ſucceſſor doli exceptione:niſi vta
tur acceſsione,vel adminiculo ſui authoris: puta continuando
tempora illius cum temporibus ſuis: tũc enim vtetur cum ſua
cauſa,ſuiſꝗ vitiis:& probantur hæc.ff.de re iudi.l.quod ipſis.
& ff.de doli excep.l.ij.§.& quidem.& §.debet.& §.planè.& l.
apud.§.de authoris. §.ſi cũ legitima.§.ſed & ſi mulier.§.apud
* Iulianũ.& §.ſi quis autẽ ex cauſa.& l.purè.§.ſi enim*. †Eſt
5 autẽ generalis hæc exceptio, & cõpetit etiam ſi ab initio quis
nõ faciat dolo prætenta ignorãtia facti:ſed tamẽ poſtea certio
ratus perſeuerat in lite improba:vt ff.de doli excep.l.ij.§. item
quare.Porrò perſonarũ reuerentia excludit hanc exceptionẽ:
nec enim opponitur parẽtib9,aut patronis,ſiue ex ſuo, ſiue ex
cõtractu cõueniãtur alieno:aut eorũ hęredibus ex dolo defun
cti:hæres tamẽ liberti excipit de dolo patroni eius,cui ſucceſ-
ſit:ſed & liberi & liberti in locũ exceptionis doli habẽt excep.
in factũ,vel non nu.pec.vt ff.de excep.dol.l.apud.§.aduerſus.
6 † Temporis autẽ curſus nõ excludit hãc except.vt ff.de ex-
7 cep.do.purè.§.vlt. † Nũc de actione de dolo videamus. Et
ſiquidem dolus in cõtractu adhibeatur, ſiquidem dat cauſam
contractui bonæfidei:hoc eſt,quia aliâs non erat cõtracturus,
niſi eſſet dolo inductus,non tenet ipſo iure cõtractus ſi hoc ve
lit allegare deceptus.Si autem ex eo velit agere,poteſt: vt ff.e.
l.& eleganter.& de mino.in cauſæ.§.j.& de iur.do.l.ſi res. §.j.
Si verò deceptus neſciens dolum admiſſum rem tradat,ean
dem repetit actione de dolo.Vnde & ait B.proceſsit vẽditio,
vt infirma:ſecuta eſt traditio,vt infirmãda per actionẽ de do-
lo:vt ff.e.l.arbitrio.& l.quod vẽditor.& l.ſi legatarios. & ſi ibi
dem dicatur competere cõdictio indebiti,quia indebitum ſo-
lutũ eſt,non reprobo:quia ea generalior eſt quantũ ad indebi
ta ſoluta:ſic & condictionẽ certi generalem, cùm iſta de dolo
dico competere:aliâs autem poſſet dari de dolo:nec tamẽ dare
tur cõdictio indebiti:vt ff.eo.cùm quis. & in pluribus caſibus
8 quilibet hoc ipſum attẽdere poteſt. † Vbi autẽ deceptus erat
aliâs cõtracturus,ſed dolo alterius decipitur vt minori pretio
cõtrahat,tenet vẽditio:ſed purgatur dolus per actionẽ, ex eo
cõtractu,etiam ſi vnius nũmi ſit:vt ff.de act.emp.Iulianus.§.ſi
vẽditor.& §.idẽ Iulian9.& ff.e.ſi qs affirmauerit.Si autẽ dolus
det cauſam cõtractui ſtricti iuris,vel etiã incidat in eum,tenet
cõtractus ſemper:ſed obſtat exceptio, in quantũ doloſus velit
ſibi dolum patrocinari:vt j.de inutil.ſtip.l.dolo,vel metu.Sed
vbi decepto nõ poteſt cõſuli per doli exceptio.vel alio modo,
datur ei actio de dolo, ne moretur in damno: vt ſi ſeruus pro
pecunia libertatis reum domino dedit:vt in eum factum libe
rum transferatur obligatio.quam ſi non patiatur transferri,te

netur de dolo expromiſſori, vel domino, ſi expromiſſor non
eſſet ſoluendo. Idemq; eſt & ſi dominus inueſtigauit ſeruum
ſuum cùm nihil haberet in peculio, vt à me mutuaretur: vt ex
eo domino ſolueret quod debebat ei: vt ff. eodem, l. eleganter.
§. ſeruus. & l. ſeruus. Sed & in quodam contractu alio ſtricti
iuris, reperio dari de dolo actionẽ, propter dolum poſt contra
ctum commiſſum, id eſt in facio, vt des: vt ff. de præſcript. ver.
l. naturalis. §. quòd ſi facio, de quo plenius dicemus j̃. de rerum
9 permuta. † Vbi autem quis decipitur in contractu bonæfi
dei re ipſa, id eſt non ex propoſito alterius: vnde & dicitur im=
propriè res ipſa in ſe cõtinere dolum, tenet quidem cõtractus.
Sed ſi decipiatur vltra dimidiam iuſti pretij, agit deceptus vt
vel reſcindatur contractus, vel ſuppleatur iuſtum pretium, da
ta electione decipienti: vt infrà, de reſcinden. vendi. l. ij. & hoc
vel per actionẽ ex eo contractu vt diximus: & ita agetur per=
petuò: vel iudicis officio implorato in integrum reſtitu. ſecun
dum alios: vt j̃. quibus ex cauſis. l. in cõtractibus. & ita agetur
vſque ad quadriennium: vt j̃. de tempo. reſtitution. l. ſuperua=
cuam. plenè vbi deceptio non eſt vltra dimidiam toleratur. Et
hoc eſt quod dicitur: licet contrahentibus naturaliter ſe circũ=
uenire: vt ff. de min. l. in cauſæ. §. penultimo. & ff. locati. l. item.
§. vltimo. Si autem re ipſa inſit cõtractui ſtricti iuris deceptio
vel dolus, obſtabit doli exceptio: vt ff. de verborum obligat.
l. ſi quis cùm aliter. quanquam l. illam, intellexerunt doctores
cùm ex contractu bonæfidei interpoſita fuerit ſtipulatio: ſed
& in quaſi contractu reperio dari actionẽ de dolo, ſi dolo ma=
lo tuo paſſus ſim te abſolui: vt quia perſuaſiſti te non ſocium
fuiſſe eius cui extiti hæres: hic tamen ad rem principalem ago
priſtina actione: & ſi excipiatur replicabo: ſed propter alia
damna competet actio de dolo: quia in rebus alijs dãnificatus
ſum occaſione abſolutione illius. Idem'que in procuratore
qui per colluſionem paſſus eſt meum debitorem abſolui: & cũ
non ſit procurator ſoluendo, volo conuenire abſolutum: quòd
poſſum, niſi reus paratus ſit transferre iudicium primum in ſe
quaſi non iudicatum ſit ſub hac exceptione, id eſt replicatione
dãda actori: ſi id eſt quia colluſum ſit, ſed propria exceptio da
tur reo, vt infrà, de exceptio. l. ſecunda, & antepenulti. Et fortè
hæc replicatio dicitur exceptio: quia iſte caſus colluſionis exci
pitur de regula, quæ dicit, reo abſoluto à procuratore meo, mi
hi obſtare exceptionem rei iudicatæ: vt ff. de procura. l. Pom=
ponius §. ſed id. & probantur prædicta: vt ff. eo. l. eleganter. §.
ſi dolo. & l. ſeruus. §. vlti. & l. cùm à te. Ille autem, qui, me defe=
rente iuſiurandum abſoluitur, amplius non conuenitur: planè
in legatario ſpeciale eſt vt quæratur de ſuo periurio: & ſi detu
li iuſiurandum vt iuraret ſibi deberi: vt ff. eod. l. quòd ſi. & l. ſi
10 legatarius. & j̃. ſi cert. pet. l. vltima. † Vbi autem dolus [c] ad=
c hibetur extra contractum, ſiquidem cadat in ſpeciale nomen
maleficij, vt furti, iniuriarum, vi bon. rap. non agetur hac actio
ne: ſed ſpeciali, quæ prodita eſt ex eo crimine. Hæc enim actio
adeò ſubſidiaria eſt, vt nunquam competat cum alia actione
ciuili, vel prætoria ordinaria, vel extraordinaria. Hinc eſt, ꝙ
& ſi quis in integrũ reſtitui petat, denegatur ei hæc actio am=
plius: & ſi habuit actionem, & deſinat eam habere, ſiquidem
deceptus eſt aduerſarij dolo malo, vt eum liberaret acceptila=
tione, vel alio modo, puta pacto, in actione furti de dolo agit:
ſecus ſi dolus poſt acceptilationem adhibetur: quia liberatus
non dat quod conuenit: vt diximus s̃. de tranſact. Licet Placẽ.
hic dixerit dari actionem de dolo. Sed ſi decipiatur ab aduer=
ſario vt eum patiatur liberari tempore, de dolo nõ agitur: ſed
reſtitutio impetratur: vt ff. eod. l. j. §. vlt. & l. ij. §. j. & j̃. ex quib.
11 cauſ. maio. l. ait prætor. §. vlti. † Illud quoque certum eſt, ꝙ
ſi deceptus tutus eſt ipſo iure, vt quia turpe cõtinetur in pacto,
vel impoſsibile: vel cõtra legem aliquid, vel ſi habet exceptio=
nem vel actionem aliam, contra decipientem, vel quencunq;
alterum, denegatur ei hæc actio vſqueadeò, vt ſi contra alium
competat actio famoſa: puta tutelæ contra tutorem propter
colluſionẽ, debeat hæc denegari: vt ff. e. l. ij. §. vlti. & l. iij. iiij. v.
& vj. hoc tamẽ ita ſi actio ſit fertilis: nã & ſi eſt inanis propter
inopiam debitoris hæc datur. Et eſt hoc notãdum cõtra quoſ=
dam, qui dixerunt actionem de dolo competere cum alia fa=
moſa: vt ff. eodem. l. idemque. & l. nam is. actio enim tutelę fa=
moſa eſt propter dolum: vt inſtitu. de ſuſpect. tut. §. ſuſpectus.

Si verò dolus adhibeatur extra contractum, nec in ſpeciale
nomen maleficij cadat, datur hæc actio: vt ecce mihi perſuaſi=
ſti, vt repudiarem hæreditatem, vel familiæ meæ, vt de poſſeſ=
ſione recederet: & ea occaſione damnũ ſenſi: vel mouiſti mihi
cõtrouerſiam vt amittam opportunitatem emptionis: vel per=
miſiſti mihi vt ſaxum eiicerem de tuo, & meam rem expendi:
tu autem dolo malo me impedis, ne eximam vel extraham: vel
tabulas corrupiſti, ne poſſem ſcire conditionem inſtitutionis,
quæ erat implenda intra certũ tempus: nec eam propter igno
rantiam impleui: vel tabulas diu ſuppreſsiſti in quibus eram
exhæredatus cùm hoc neſcirem: datur in his omnibus actio
de dolo: vt ff. eodem. l. ſi quis. & l. cùm quis. & l. rem. & idem
poteſt curioſus lector notare in pluribus caſibus in ff. eod. tit.
12 † Datur etiam hæc actio dolum paſſo [d], & hęredibus eius,
d & contra doloſum, nec diſtinguo, an ſit maior, vel minor, dũ=
modo ſit proximus pubertati. Quid enim, ſi impetrauerit vt
à procuratore penitus abſolueretur: vel falſo dixit ſe non habe
re tutorem, vel ſimilia admiſit quæ non exigunt magnam ma
chinationem: ſed ex dolo tutoris tenetur pupillus ſi factus eſt
locupletior: vel cautum eſt ei contra tutorem: quia ipſe eſt ſol=
uendo: ſic & ex dolo procuratoris tenetur dominus: vt ff. eod.
l. hæredibus. §. item. & l. ſi ex dolo. primo reſponſo. & §. item.
nedum ſingulares perſonæ, ſed etiam vniuerſitas municipij:
vel quæuis alia ex dolo ſuo conueniri poteſt: ſicut & de metu
ſuperiori titulo dictum eſt: licet contingat cum difficultate vt
vniuerſitas conſentiat in dolo, vel metu, vel ſimilibus commit=
tendis: vt ff. de origine iuris. l. ſecunda. §. deinde quia differen=
tiam. & ideo etiam dicitur ff. eodem, l. ſed ex dolo. §. ſi quis
municipes. non poſſe facere dolum ſubaudi facilè. quid enim
municipes dolo facere poſſunt, quaſi dicat, nihil facilè propter
naturalem hominis ad diſſentiendum facilitatem: vt ff. de arb.
l. item ſi vnus. §. principaliter. Huiuſmodi enim interrogatio-
nes quandoque raritatem denotant: vt in Decretis, de pœni=
tentia diſtinct. vj. cap. ij. ſi ſacerdos peccauerit quis orabit pro
eo? Et plerunque denotant impoſsibilitatem. vt inſt. per quas
13 perſonas nob. ius acquiritur. §. j † Ex dolo autem præſiden
tium vniuerſitati, tenetur vniuerſitas, inquantum ad eam per=
uenit. Et hoc fortè, vt in tutore, & procuratore s̃. dictum eſt,
erit admittendum. Vbi autem plures admiſerunt dolum, qui=
libet tenetur inſolidum. Hęredes autem doloſi tenentur de eo
tantùm, quod ad eos peruenit: vt ff. e. ſi ex. §. j. & l. ſi plures. vel
dolo eius factum eſt quominus perueniat. ſi ergo res dolo tra
dita defuncto extet penes hæredem: tenetur hæres ac de dolo
perpetuo. Idem eſt & ſi ad doloſum ſic peruenit vt certum ſit
ad hæredem peruenturum: puta eſt ei acceptolatum: nec habe
tur cauſæ cognitio, ſit multùm vel modicũ quod ad hæredem
peruenit: vt ff. eod. l. in hæredem. & l. dolo. & l. itaq;. & l. neq;.
Sed & dominus ex ſerui dolo tenetur de peculio: ſi ſeruus in cõ=
tractu admiſit dolũ, qui daret contractui cauſam: vel ſi admi=
ſit extra contractum tenetur noxaliter: vt ff. e. l. ſi oleum. §. hęc
14 actio. † Datur autem prædictis perſonis, & in eos quos di=
ximus actio de dolo. Ita demum ſi probetur dolus, & ex per=
ſpicuis indiciis. & declarat à facti certi qualitate & certæ per=
ſonæ: nec in tanto crimine quẽ vagari oportet: vt j̃. e. l. dolum.
& de reſcin. vẽ. l. dolum. & ff. eo. ſi exceptione. §. vlt. Hoc verũ
niſi dolus præſumatur admiſſus, vt in fideiuſſore qui emit pi=
gnora debitoris à creditore: ibi tamen nõ actione de dolo, ſed
mandati propter dolum agi poſſe dico, vel ſeruo qui non vult
transferre in ſe obligationẽ poſt libertatẽ ꝓ pecunia quã alius
expromiſit dño pro eo: vt j̃. eo. l. j. & ff. e. l. & elegãter. §. ſeruus.
Et idem notari poteſt in pluribus caſibus ex illa rubri. dolum
15 præſumi. † Competit autem hæc actio [e] vt reſtituatur res,
e ſi reſtitui poteſt: & ſuper hoc fertur vna ſententia. Si non reſti
tuatur res, defertur actori ſacramentũ in litẽ: & ſuper hoc fer=
tur alia ſecũda ſentẽtia: vt s̃. dictum eſt in actione ꝙ me. cauſa.
vbi autem certum eſt rem reſtitui non poſſe protinus damna=
16 tur reus ad intereſſe, vt ff. e. l. arbitrio. j. reſpon. † Ceſſat aũt
f hæc actio ratione rei ſummæ, ſi ſit intra duos aureos [f], vel
fortè

fortè vſque ad duos vt intelligatur incluſiuè: quia odia reſtrin
genda ſunt etiam ratione perſonæ: nec enim datur liberis ad-
uerſus parentes, vel libertis aduerſus patronos, vel humili ad-
uerſus eum qui dignitate excellet, vel plebeio aduerſus conſu
larem receptæ authoritatis, vel luxurioſo, vel prodigo aduer-
ſus hominem vitæ emendatioris. datur tamen hæc actio in fa-
ctum contra prædictos, vt fiat mentio bonæ fidei: vt ff. eodem,
l. ſi oleum. §. vltimo. & l. idem. & l. non debet. id eſt non malæ-
fidei: eſt enim dictum per abnegationẽ: & vt dicitur quis gra
tus, id eſt, non ingratus: & iuſta cauſa, id eſt non iniuſta cauſa:
vt ff. de leg. ij. cùm quidam. & l. cùm pater. §. rogo. & de legat.
iij. fideicommiſſa. §. ſic fidei. & in fi. & de fideic. lib. l. ſi eum. §.
ex iuſta hæredibus autem harum perſonarum. Item aduerſus
hæredes datur actio de dolo: vt ff. eod. l. hæredibus. Sed fortè
excipiuntur hæredes parentum, & patronorum contra quos
ſ. diximus non obiiciendam doli exceptionẽ: ſi ergo nec dabi
tur de dolo actio, vel fortè aliud eſt in exceptione doli in qua
habetur mentio perfidię defuncti. Aliud autem in actione de
dolo quæ ratione calculi id eſt peruentionis quæ per compu-
tationem declaratur, intenditur: vnde & hæres tenetur in per-
petuum, nec infamatur: ideóque dicitur non eſt neceſſaria cau
ſæ cognitio in perſona hæredis: vt ff. eod. l. Sabinus. & l. neq́.
vnde & hæres hac ratione de dolo tenetur in perpetuum.
17 † Eſt autem actio de dolo perſonalis, & arbitraria: vt inſti.
de actio. §. prætcrea. & famoſa: vt diximus. ſ. de his qui notan.
infa. biennalis eſt eius vita de eo quod non peruenit ad dolo-
ſum: nam de eo quod peruenit ipſe, tenetur perpetuò actione
in factum, non de dolo: vt ff. eo. l. itaque. Hæres tamen eius de
eo quod ad ipſum hęredem peruenit tenetur actione de dolo:
vt dictum eſt: & in perpetuum quod eſt mirabile: vt ita altere
tur propter ſucceſsionem, cùm & magis videretur danda in
defunctum. Sed fortè vt mitigetur pœna infamię eius eſt hoc
dictum. Ita autem currit biennium pręſenti, vt abſenti: ſed vbi
abſens eſt probabili cauſa & neceſſaria, impetrabit in integr.
reſtitutionem intra quadriennium: vel intra tantum tempus
quanto læſus eſt ex quo redierit: vt j. eod. l. ij. ſed nec perpetua-
tur lit. conteſta. vt j. eod. l. vlti. quod non eſt in alia actione ſub
cœlo: vt j. eod. de præſcript. xxx. an. l. ſicut. & l. cùm notiſsimi.
& l. vlt. Illud ſolet quæri ſi alius te dolo induxit: vt mihi vende
res quod non eras venditurus aliâs & vendidiſti: an teneat cõ
tractus. Et dicunt quidam quòd ipſo iure non tenet: & pro ſe
inducunt quod dicitur. ff. eod. l. eleganter. §. j. per quam legem
totum contrarium dico: & eam in eorũ caput retorqueo. Nam
ſicut ex incidenti dolo ſerui, dicit nõ teneri emptore: ita ex eo
18 qui dat cauſam contractui, dico ipſum non teneri. † Actio
enim de dolo perſonalis eſt ex parte conuenti, & conueniẽtis:
vt ſ. dictum eſt. licet aliud dixerim in actione quod met. cauſ.

a ADNOTATIO. ¶ Bonus. Et hic adde pulchrè circa dolũ bonũ tex. in l. j. § non fuit ff. de dolo. & ibi Bar. pulchrè format. q an deus poſsit aliquẽ decipere. & vide multa pulchra per Iaſ. in l. ſi mora. in ij. not. ff. ſolut. matr.
b ¶ Poſsidenti. Adde ad huius concluſionis materiam Bart. in l. j. C. quorum lega. & in l. fi. C. quorum bono. nota. in l. ij. C. de edi. diui Hadria. tol. & vide Ang. in l. ille à quo. §. ſi teſtamento. ff. ad Trebel. multa per dom. Bart. ſoci. in l. j. C. de iureiu. not. ij. chart. xxv. eod. titu.
c ¶ Vide glo. not. in l. vſque ad duos. ff. de dolo.
d ¶ Adde quod actio de dolo datur contra hæredem quatenus ad eum peruenit. l. in hæredem. in prin. ff. de dolo. Item act. de dolo eſt annalis cõtra doloſũ ſed contra hæredem eſt perpetua. l. itaque. §. cui conueniens. ff. eo. & l. ſub pertextu. C. de tranſact.
e ¶ Actio de dolo non datur citra duos aureos, vide glo. in l. iuſiurandum & ad pecunias. § non ſemper. in ver. verum. ff. de iuretur.
f ¶ Duos aureos. Adde Bar. in l. ſi oleum. circa fin. §. meritò. ff. de dolo. In alijs autem caſibus, vide per Pau. de caſt. in l. ij. C. hoc eo. ti. do. Alex. de imo. in l. is qui decipit. ff. eo tit. docto in l. & eleganter. in princ. de dolo.
* ¶ Pure. §. vlti. ſi enim. Dolus aut adhibetur in contractu, aut extra contractum. Si in contractu ita, vt det cauſam contractui bonæ fidei, hoc eſt, quia deceptus per dolum non erat alias contracturus, niſi dolo ad contrahendum fuiſset inductus, ipſo iure nõ tenet contractus; ſi hoc vellet allegare deceptus. Si autem ex primæuo contractu velit agere, bene poteſt l. & eleganter. & ff. de mino. l. in cauſæ. Si verò deceptus neſciens dolum admiſsum rem tradat, eandem repetit actione de dolo. Vnde vt ait Hyrnerius procedit vẽditio, vt infirma ſequuta eſt traditio, velut infirmanda per actionem de dolo. ff. e. tit. l. arbitrio. & l. quod venditor. & l ſi legatarius. Vbi autem deceptus erat aliter contracturus, ſed dolo alterius decipitur, vt in minore pretio contrahat, tenet quidem venditio, ſed dolus purgatur per actionem ex eo contractu etiã ſi vnius nummi deceptio facta fuerit. ff. de acti. empti. l. Iulianus. §. ſi venditor. & §. idẽ Iulianus. & ff. de dolo. l. ſi quis adfirmauerit. Sed ſi dolus det cauſam contractui ſtricti iuris, vel ſi incidat in contractum, tenet quidem contractus, ſed obſtabit exceptio, inquantum doloſus ſibi vellet patrocinari dolum. C. de inutil. ſtipu. l. dolo. xv. q. vj. cap. j. Martinus.

De in integrum reſtitutione minorum. *Rubrica.*

2 ☞ *Biſſextus ſingulis quatuor annis fit.*
3 *Aetatem computari de momento ad momentum fauore minoris. & nu. 4.*
5 *Minor reſtituitur, ſi ipſe decipiatur, uel eius tutor.*
6 *Minori ſuccurritur, etiamſi ſe miſcuit negotiis alienis ſine mandato.*
7 *Minor facilitate deceptus iuuatur.*
8 *Minor iuuari poteſt actione indulta & iure communi.*
9 *Minoribus ſubuenitur in his, quæ cum eis geſta ſunt.*
10 *Minoribus ſubuenitur in contractibus, quaſi contractibus, delictis, & quaſi delictis.*
11 *Minori ſubuenitur in omißione allegationis,*
12 *Minori ſi paſſus ſit ſe arrogari ab homine paupere ſubuenitur.*
13 *Minori ex quibus cauſis ſubueniatur.*
14 *Minori facto maiori obſtat ſua ratihabitio.*
15 *Reſtitutionem minoris quis poſtulet.*
16 *Dominus quando teneatur de dolo ſerui.*

a DE RESTITVTIONIBVS[a] quę ra
tione metus, vel doli indulgẽtur maioribus
ſ. dictũ eſt, videamus de his, quæ indulgen-
tur minoribus, ratione minoris ætatis. Vi
deamus ergo quibus minoribus ſuccurra-
1 tur, & in quibus, & quãdo, & qualiter. † Mi
nores autem dicuntur qui nondum compleuerunt xxv. annũ,
facta computatione de momento ad momentum. Vnde non
☞ ſufficit tetigiſſe vltimum diem: ſed oportet peruenire ad idem
momentum: vt tamen ſi in biſſexto natus eit, duo dies compu
tentur pro vno. Nam poſterior dies calendarum intercalatur,
id eſt de medio eximitur vel non computatur pro die: vt ff. eo.
2 l. iij. §. minorem. & de ver. ſig. l. cum biſſextus. † Et fit iſte biſ-
ſextus in ſingulis quadriennijs: habet enim vnuſquiſq́ annus
ccclxv. dies. & vj. horas. Vnde quatuor annis elapſis, ſex illæ
horæ quater acceptę faciunt xxiiij. horas & ita diem vnam in-
tegram. Et eſt hic biſſextus ſemper in Februario vj. die ante
3 calendas Martij. Inde etiã dicitur biſſextus, quia bis dicimus,
Sexto cal. Martij & in priore & poſteriore die. † Ideo autem
b fit computatio de momento [b] ad momentum: quia fauor mi-
* noris ætatis * prorogandus eſt. hoc enim expedit minori cui
fauet lex: aliâs autem, vbi non expedit ei, cui fauet lex, compu
tationem fieri de momento ad momentum, ſatis eſt ſi perue-
niatur ad vltimum diem: vt in vſucapione triennij & decennij,
& vicennij, quæ fauore poſsidentium ſunt inductæ propter ti
tulum & bonam fidem: vt ff. de vſucap. l. in vſucapionibus. Se
cus in præſcriptione xxx. an. & pręſcriptionibus perſonalium
actionum, quæ tantùm odio non petentium ſunt inductæ: &
quia odia reſtringenda ſunt: nec eſt fauorabilis præſcribentis
perſona, fit computatio de momento ad momentum: vt ff. de
actionib. & obligatio. l. in omnibus. & de liberis & poſthum.
4 l. cùm quidam. † Item quod dictum eſt in vſucapionibus,
ſeruatur cùm tractatur de libertate præſtanda à maiore vi-
ginti ann. & de teſtamento conficiendo à maiore quatuorde-
cim annis: quibus libertatibus & teſtamentis fauent iura: vt
ff. de manumiſ. l. j. & de teſtamen. l. ex qua ætate. Sed & in ca-
ſu quod eſt notabile nedum vltimam diem ſufficit attigiſſe,
ſed etiam vltimum annum præſtituti temporis à patre: vt ff.
ad Trebellianum. l. qui filium. Nam fauetur filiis in hæredita-
te paterna vendicanda: quia eſt eis iure naturæ debita: vt infrà
de codicillis. l. vltima. Ad ſupplendam autem ætatem minoris
non computantur ſinguli liberi, pro ſingulis annis: niſi tracte-
tur de honoribus minoribus conferendis: ſed nec decretum
præſidis cõcedens minori omnia agere, ac ſi eſſet maior valet:
quia cùm contra legem fit per ambitionem præſumitur impe
tratum. Imperator tamen hoc cõcedere poteſt maſculis maio-
ribus viginti annis: fœminis autem maioribus xviij. vt ff. eod.
l. j. §. vlt. & l. ij. & j. de his qui veniam ætatis impet. l. omnes. ſed
tamen quantum ad immobilia alienanda, non prodeſt ætatis
venia: vt infrà de his qui veniam ætatis impetr. l. eos. Item ſuc-
curritur minoribus ſi tamen liberi ſint: ſerui enim nunquã re-
ſtituuntur: ſed nec domini ex eorũ perſona. Si tamẽ is ſeruus

fuit cui fideicommissaria libertas debebatur, & antequam pe=
teret eam sibi præstari, cùm in rem mora fieret ei, vel non adi=
uit hæreditatem sibi delatam, vel conditionem hæreditatis nõ
impleuit, impetrabit se manumitti ab hærede vel à matre: &
restituetur ad hæreditatẽ amissam: vt ff.e.l. iij.§.vlt. & l.iiij.&
v. sed illud non distinguitur in minore, si sit paterfa. an filiusfa.
Si ergo filiusfamil. conueniatur, restituitur: siue patre iubente
cõtraxerit, siue non. si tamẽ facilitas, potest ei imputari, ꝙ non
bene contraxerit: vt si pater iussit vendere, non taxato pretio,
& ipse modico distraxit: in quo casu loquitur. ff. de mino. l. cũ
mandante. §. sed si euentu. Si verò pater ei taxauit pretium, &
ipse eo distraxit: & posteà velit restitui quasi deceptus sit in
pretio, nõ audietur: ac si mãdato extranei fecisset: quia sic ma=
iori potius quàm minori subueniretur: sed si ex euentu dam=
num sit minor passurus: quia quod præstiterit seruare à man=
datore non potest: quia is non erit soluendo, sine dubio prętor
interueniet: sed in mutua causa speciale est: vt si eam accipiat
patre iubente, non restituatur in integrum: vt enim est vnum
speciale pro patre si mutuum det creditor filiofam. sine patris
consensu: quia remouetur exceptione si agat contra patrem,
vel filium: ita est aliud speciale pro creditore, si mutuet patre
volente: vt denegetur filio si conueniatur in integrum restitu.
5 † Item restituitur minor, si ipse decipiatur, vel eius tutor, vel
curator: vt j. si tutor vel cura. in l. etiam. Secus si decipiatur pro
curator eius: nisi procurator non sit soluendo: vt ff. eodẽ, l. cum
mandato. magis enim fuit subueniẽdum tutori, quia gerit ex
necessitate quàm procuratori qui gerit ex voluntate. Nam &
hic expedit alicui vt primùm alius conueniatur, vel conueniri
6 possit. † Item succurritur minoribus, etiam si negotiis alie=
nis se miscuerit sine mandato, vel necessario habet domino ne
gotij cedere beneficium restitutionis: vt ff. eo. l. quòd si minor.
7 † Item iuuatur minor si decipiatur sui facilitate, vel aduersa=
rij calliditate. si enim iure communi est vsus, non iuuatur: vt j.
eodẽ. l. vltima. Nam si seruum necessarium comparauit, & is
decessit, non restituitur: quia euentus damni non indiget resti
tutione: sed inconsulta facilitas. Idemq; & si adiuit hæreditatẽ,
in qua res erant multæ mortales: nec enim restituitur minor
propter interitum rerum. In hoc porrò subueniri posset mino
ri, quòd interitum non prospexit posse euenire: vt ff. eodem, l.
verum. §. sciendum. & §. si locupleti. Hoc autem debet proba
re minor, scilicet se deceptum esse. Vnde & si adeò industrius
erat, vt non sit verisimile eum lapsum per ætatem, non succur=
ritur ei: vt j. qui. & aduersus quos. l. j. Nec enim hoc ipso ꝙ mi=
nor est statim, circunscriptum se docuit: vt j. eodem. l. minori=
bus. & ff. de iureiur. nam posteà. §. si minor. nisi in mutuo pro=
pter fœneratoris odium: vt j. si aduers. credit. l. j. Quandoq;
c autem & si decipiatur [c] minor, non restituitur: vt si mero iure
est tutus, ipso iure non valente quod factum est: vt si contraxe
rit pupillus sine tutoris authoritate: vel si dolus alterius dedit
contractui causam: vel si societatem contraxit donationis cau
8 sa. † Idemq; fortè est (licet quidam dicant cõtrà) & si teneat
contractus mero iure, sed minor actione iure communi indul
ta iuuari potest: vt si cautionem exposuit indebitam, vel dolo
inductus est: vt minori pretio venderet: habet enim cõdictio=
nem sine causa, vel actionem ex vendito: vt ff. eodem, l. in cau=
sæ. primo resp. & §. j. & ij. Nec obstat quod legitur j. si aduer.
fiscum. l. j. quia ibi re ipsa erat deceptus, non ex proposito con
trahentis: vnde destituitur iure actionis, nisi decipiatur vltra
dimidiam iusti pretij. vt ff. eodem, l. in causæ. §. penulti. Item
nec obst. quod legitur. ff. eodem, l. Aemilius. quia ibi quidem
prorogatum fuerat tempus legis commissoriæ, & venditor
post tempus petiit pretium: vnde & hæredi emptoris de iure
communi videretur danda actio ex empto: vt ff. de lege com.
l. penultima & antepenultima. Sed dico quòd ibi in proroga=
tione fuit certum definitum tẽpus: illud quoque fuit elapsum.
vnde illo finito venditor de iure communi legem exercere po
test: vt poterat prius: vt ff. de verborum obligatione. l. cùm sti=
pulatus. Sed hæres emptoris, quasi cum eo videatur contra=
ctum, hoc ipso, quòd prorogatio facta est ei, in integrum resti=
tui potest. Porrò hoc non impedit restitutionem: quia minor
de communi iure contra alium habet actionem, puta cõtra tu
torem: sed non habet contra eum contra quem restitui vult: vt
9 j. si tutor vel curator inter. l. etiam. † Subuenitur autem mi=
noribus in his quæ gesta sunt cum eis. Secus in his quæ gesta
sunt cum prædecessoribus eorum maioribus vigintiquinque
annis. licet tempus soluendi incidit in tempus minoris: vt ff. e.
l. Aemilius [quæ verba largissimè sunt intelligenda: vt ff. eo.
l. vltima.] & potest hoc notari in lege commissoria, & distra=
ctione pignorum, & rescissione transactionum, & venditione
bonorum, quæ fit non soluente pupillo debita patris: & in cõ=
missione pœnarum: vt ff. eodem, l. Aemilius. & j. de his quib.
vt indig. l. Polla. & ff. quibus ex caus. in posses. eatur. l. apud. &
de naut. fœno. l. vltima. Idémque dicitur in fisco: vt ff. de iure
fisc. & l. fiscus. Sed in lege commissoria potest minori (vt ait
Paul.) subueniri si venditor post tempus petiit à minore pre=
tium prorogando tempus. puta vsque ad mensem, nec minor
soluit, restitueretur quasi cum eo gestum sit: sed vsque ad men
sem communi iure potest admitti. ff. de legi. & con. l. penul. &
antepenult. §. vltimo. Imperator tamen restituit minorem in
contractu legis commissoriæ tum quia displicuit ei lex com=
missoria, tum quia tutores vt suspecti erant remoti. Ego autẽ
adhærebo sententiæ Pauli, & Iustiniani: vt C. de veter. iur. enu
clean. l. prima. §. sed neque. ibi omnia enim nostra &c. id est, vt
non restituatur minor, nisi propter prorogationẽ sibi factam,
vt dixi. Et licet nõ iusta ratione fuerit motus: bene tamen pro=
nuntiauit: quia locutus est in casu, quando erat facta proroga
tio. Nec enim in venditionibus lex commissoria est improba=
ta, sed in pignoribus. Item qui ad rhumbum si sint tutores su=
specti, vel non pro imperatore: tamen est argumen. infrà, de
verborum obligatio. l. cùm filius. §. in hac, quæ verba largissi=
mè sunt intelligenda: vt ff. eodem, l. ait. propriè tamen referun
tur ad eas obligationes quæ sine verbis contrahuntur: vt ff.
10 de ver. signi. l. Labeo. † In contractibus ergo, & quasi con=
tractibus, in delictis, & quasi delictis subuenitur minoribus:
super quibus multæ speciales rubricæ infra ponũtur. Etenim
specialium rubricarum prosequi ad tractatum ad præsens nõ
expedit: Nam opportunius singulis locis quæque tradentur.
quod ergo tenor illarum rubricarum non continet, breuiter
11 præsenti annectamus summulæ. † Sciendum est igitur mi
d norem [d] iuuari in allegationibus omissis*, dum ea quæ sunt
* pro causa non allegat: vel allegata pro causa non probat: vel
se proditum ab aduocatis quæritur: vt ff. eod. l. minor autem.
§. primo. & in l. minor annis vigintiquinque. omissam, & licet
pro præuaricatione daretur etiam maiori restitutio: vt suprà,
de aduoca. diuersorum iudic. l. prima. & minor restituitur ra=
tione ætatis, quia vtrinque speciale est auxilium: nec vnum
excludit alterum. Sed si confiteatur in iure contra se, resti=
tuitur adultus, si non habeat curatorem: alioquin idem est
quod in pupillo, id est vt ipso iure conseruetur illæsus: vt ff. de
confessis. l. certum. §. penultimo. Sed & si maluit negare, quod
in iudicio debuit confiteri, similiter restituitur: vt ff. eodem, l. si
ex causa. §. nunc. Sed vbi extra iudicium confitetur se maio
rem, cùm non sit, locum habet illa rubrica, si minor se maior.
12 dixerit. † Item si deceptus est in eo quòd passus est se arro=
gari ab homine paupere. vel non idoneo, restituitur. Secus si
minor, maior iam xx. an. patiatur se venundari ad pretiũ par=
ticipandum: tunc enim quia fit seruus, nõ restituitur, sed arro=
gatus remanet liber: vt ff. eo. deniq;. §. si quis. & l. si ex causa. §.
Papinianus. Isti autẽ facto seruo, nec sua ætas: nec patris sui sit
potestas, nec vxoris vinculum (vt puto) valet patrocinari Nec
obstat quod legitur in ff de li. cau. l. j. & ij. & iij. quia ibi nõ erat
factus seruus, sed vendicanti eum in seruum volebat resiste=
re. Item restituitur in optione, si cùm posset eligere rem melio
rem, eligit deteriorẽ. Idemq; est si repudiauit legatum sibi reli
ctum. Item in licitatione, vt adhuc offerenti amplius quàm fe=
cerit primus possit rem suam vendere, & in adiectione in diẽ,
si amplius debuit offerre ne adiectione alterius auocaretur ab
eo res, vt ff. eodem, l. ait prætor. §. hodie. & l. & sine. §. quæsitũ.
& l. si in emptione. Item iuuatur in separatione bonorũ mi
nor necessarius hæres, qui quæsita bona post libertatẽ immi=
scuit bonis domini sui. Si autem non essent immista iure suo,
sibi seruarentur: vt ff. eodem, l. ait. §. non solùm. & institu. de hę
red

red.qua.& diff.j.reſp. Item reſtituitur minor in compromiſ-
ſione,ſi ei expedit nunquam cõpromiſiſſe:vt ff.eodem,l.ſi mi-
nor.§.minores. Item in acceptilatione,& in nouatione,ſi ſi-
ne cauſa accepto tulit debitori,vel ab idoneo debitore ad ino-
pem nouauit:vt ff.eodem,l.patri.§.penultimo. Et generaliter
dico reſtitui minores, propter ſui facilitatem, vel aduerſarij
calliditatem,vel ratione eorum quæ amiſerunt, vel ratione eo
rum quę non acquiſierunt, vel eo quod oneri ſe implicuerunt:
vt ff.eod.l.quòd ſi minor.§.non ſemper. & l.non omnia. pro
omni tamen re non datur reſtitutio, ſi maiori rei,vel ſummæ
præiudicet:vt ff.de in integ.reſtitu.l.ſcio.Secus dico in re mo-
dica,& quæ modica vel minima ſit:vel iudicis arbitrio relin-
quitur.arg.ff.de iure deliber.l.j.§.vltimo.Quandoq; tamen vt
detur reſtitutio,neceſſe eſt grande damnum pati minorẽ,ſcili-
cet in rebus quæ fortuitis caſibus ſubiectę ſunt,ſi eas diſtrahat
minor,& in rebus ex cauſa iudicati captis,& vẽditis quasvult
reuocare minor:vt ff.eo.& l.ſi ſine.§.quæſitum.& l.ſi ex cauſa.
13 † Sunt & aliæ cauſæ in quibus non reſtituitur minor,vel ra
tione doli ſui, vel mendacij, vel ſacramenti ſui corporalis, vel
priuilegio libertatis,vel priuilegio parentis,vel patroni cõtra
quem vult reſtitui,vel quia ſemel denegata eſt reſtitutio, de
quibus quia ſpeciales rubricæ ĩ.ſupponuntur,ſcilicet ſi aduer
ſus delictum,& ſi minor ſe maio.dixe.& ſi aduerſus venditio-
nem, & ſi aduerſus lib. & qui & aduerſus quos,& ſi ſępius in
integrum reſtitutio.ad præſens omitto. In aliis autem reſtitui
tur minor,de his quæ geſta ſunt in minori ætate : non de his
quæ poſteà [ſed vbi impetrauit minor veniam, reſtituitur de
14 his quæ geſta ſunt] ante veniam.vt ſuprà dictũ eſt. † Item
illud certum eſt,quòd minori facto maiori obſtat ratihabitio
ſua,expreſſa eorum quæ geſsit minor vel tacita:vt ſi maior fa-
ctus patiatur labi quadriennium intra quod non petat reſtitu
tionem:vt infrà,ſi ma.fac.ratum habue.l.j.& ij.& de tempori-
15 bus reſtitutionum.l.ſuperuacuam. † Reſtitutionem [e] autẽ
e poſtulat minor,vel eius tutor,vel curator, procurator ſpecia-
lis,vel ſi dubitetur de ſpeciali mandato, ſatiſdabitur ratã rem
dominum habiturum:& pro reſtitutione non competit mino
ri actio,ſed iudicis imploratur officium:vt ff.eodem,l.quòd ſi
minor.§.vlti. & l.illud.§.primo.& l.quòd ſi de ſpeciali, ſcili-
cet contra eum cum quo contraxit:non contra eum ad quem
res peruenit,vel niſi ille ſciat rem ita geſtam: vel niſi ille cum
quo contraxit minor,non ſit ſoluendo:in his caſibus cognitio
ne prętoria res auocabitur à poſsidente, & reſtituetur minori:
& ſic reſciſſa alienatione dabitur vtilis in rem actio:vt ff.eod.l.
in cauſæ.§.vlti.& l.planè.& l.ſed vbi. & aduocari debet pars
altera contra quam minor agit,alioquin ipſo iure non tenet re
ſtitutio:vt ff.eodem.l.verum.§.ſciendum.& l.in cauſæ.§. cau-
ſa.& l.etiam.§.vltimo. Nam negotiorum merita, partium aſ-
ſertione panduntur:vt ĩ.ſi per vim,vel alio modo.l. vltima. Si
autem pars vocata intra tres menſes non appareat minor, ni-
hilominus reſtituitur:vt in authen.de ſponſ.larg.§.ad hæc.
☞ Quandoq; tamen(quod eſt notabile)ita reſtituitur minor
deceptus à ſeruo vel filiofamil.vt teneatur dominus vel pater
de eo quod ad ſe peruenit.Pro eo autem quod nõ peruenit ad
dñm, ipſe dominus vel ſatisfaciet de ſuo, vel ſeruum debet,
vel dabit eum caſtigandum verberibus.Filius autem nomine
ſuo condemnabitur:vt ff.eo.l.quòd ſi minor.§.ſi ſeruus. & ſic
liberabitur dominus ſola caſtigatione ſerui: vt ff.de his qui
deiec.vel effud.l.j.§.cùm ſeruus.& de iniur.l.ſed ſi vnus.§. cũ
16 ſeruus.& de iur.om.iudi.l.ſi quis.§.in ſeruos.† Eſt & aliud no
tabile: quia dolum adhibente ſeruo in contractu tenetur do-
minus,aliàs de peculio etiam pro eo quod non peruenit ad ſe.
Si autem adhibeat extra contractum tenetur noxaliter: vt ff.
de dolo.ſi oleum.§. pen. ſic & econtrario actio ex contractu
quandoque datur noxaliter:vt ff.ſi menſor fal.mo.di.l.ſi duo-
17 bus.§.vlt. † vbi autẽ [f],& apud quem,& intra quę tempora
f minores vel eorũ hæredes petẽt reſtitutionem hic nõ dico:qa
18 ſpeciales de his ĩ.ſubiiciũtur tituli.† Sed illud noto φ vbicũq;
reſtituitur minor,& eius aduerſarius etiã maior reſtituitur,in
eodem tantùm capitulo,non in alio:vt ff. eo.l. quòd ſi minor.
§.reſtitutio.& l.patri.§.j.& l.etiã.§.j. de quo plenius dicemus
ĩ.de repe.Item aliud noto quòd licet minor impetrauit ſe reſti
tui,nec poſtea velit vti illo beneficio,poteſt ei renũtiare quod
fauore ſuo fuerat indultum:vt ff.eo.l.iudex.

a ADNOTATIO. ¶ Pro ornamento huius tituli aduerte ad vnum,ſcilicet,an reſtitutio in integrum,quæ datur minori ratione ætatis hic in pluribus caſibus hic enumeratis per do.Azo.ceſſet ſi minori aliud remediũ competat,vide acutiſsimè per do.Bart.Sozi.conſil.clxxvij.

b ¶ De momento ad momentem.Adde gl Bar.& doc.in l. iij. §. minorem. in ver.momentum.ff.de mino.Bald.in l.eos.§.ſin autem.C.de app.do.Alex.in l. huiuſmodi circa prin.ff.de verb.obl.& in conſil.lxxv. in ij.volu.vbi habes totam materiam.

c ¶ Adde vnum caſum in quo minor non reſtituitur,quia inducatur ad religionem per dolum,quia non decipitur ſed animæ ſuæ magis conſulitur.c. ſi cut.xxvij.q.j.in c.ex parte.ij.& in c.dudum.de conuer.coniug.

d ¶ Adde tamen,quòd reſtitutio conceſſa minori , non nocet tertio,cui fuit ius quæſitũ:vt probatur in l.ordine. ff. de mune.& hono.& vide pulchrè per do.Marianum in conſi.xxxij.col.penul.ver.nec obſtat.

e ¶ Reſtitutionem. Vide ad hoc Spe.in ti.de reſti.in integ.§.ij.per to.Barto.& doc.in l.nam & poſteà.§.ſi minor.ff.de iureiu.& adde etiam quòd reſtitutionis beneficio renunciari non poteſt:vt tenet not.do.Alex.poſt Bar.copioſe in l.doli.ff.de noua.doct.in l.ſi intra.C.eo.titu,vbi de hoc late.

f ¶ Vide Ang.Are.in §.ſi quis agens.pen.col.ver.in gl.inſti.de actio.

* ¶ Minoris ętatis. Reſtitutio in integrũ eſt prioris ſtatus,vel iuris redintegratio.Solẽt autem eo beneficio ſubuenīri minores xxv.annis. Maioribus quoque ſubuenitur quandoque ex iuſta,& legitima cauſa ff.ex quib.cauſis mai. per totum & extrà.eo.ca.ex literis . Minores autem xxv. annis accipiendos rectè putat Martinus,eos , qui vigeſimum quintum annum nõdum compleuerunt,computatione facta de momento ad momentum:quia nõ ſufficit attigiſſe vltimum diem,vt quis ab hoc auxilio excludatur , ſed oportet vltimum momentum pertranſiſſe.ff.eo.tit l.iij.§ minorem. Sed & ſi minoris tutor,curatòr ve, decipiatur ille reſtituendus venit.C.ſi tutor,vel curator interuenerit.Martinus.

* ¶ Omiſsis. Minoribus ſubueniendũ eiuſmodi beneficio ſi quid eorum, quæ ad cauſæ inſtructionem pertinent,omiſerint.extrà.eo.tit. auditis. Generaliter dicendum minoribus ſubueniendum quicquid omiſerint,ſiue in lucro,ſiue in damno.ff.de mino.l.ait Prætor.§.ſi.& l.nõ omnia.Similiter propter nouas defenſiones nunc ad parẽtes.arg.l.ſi. C.ſi ſæp. in integ.reſtitu. poſtu.Sed & qualitercũque minor in iudicijs capiatur,reſtituitur,ſiue agat,ſiue cõueniatur.ff.eo.l.ait Prætor.§. ſi iudicijs.Succurritur etiã eccleſijs,quæ minoris iure cenſentur ex eo,requiſiuit:ea enim iure minoris debet illæſa ſeruari.Sed & quandocunque reſtituitur ſine temporis præfinitone dicto capitulo ex literis.Martinus.

De filiofamilias minore. *Rubrica.*

1 ☞ *Minor filiusfa.an ſit reſtituendus aduerſus læſionem.*
2 *Filiofa.fideiubenti pro alio quo caſu denegetur reſtitutio.*
3 *Intellectus ad l.cum mandato.§ ſed ſi ex euentu.ff.de minorib.*
4 *Pater an & quando reſtituatur conuentus nomine filij.*
5 *Filiofa.conuento nomine ſuo ex delicto nolente reſtitui,pater eo inuito poteſt reſtitutionem impetrare.*
6 *Filiumfa.minorẽ qui mutuã pecuniam à minore accepit,non iuuari exceptione Macedoniani:licet mulieri intercedenti apud minorẽ nõ denegetur exceptio Velleiani.*

1 DE MINORE in genere dictũ eſt,† nunc
autem ſpecialiter ponit de minore filiofamil.
quem non eſſe reſtituendum videbatur:quia
per hoc eius patri maiori ſubuenietur, quod
non fuit prætoris propoſitum:ſed tamen con
trarium eſt.Nam non ſolùm patris,ſed & filij
videtur intereſſe,cùm & filius ex contractu ſuo,dum eſt in po
teſtate inſolidum conueniatur,vel factus ſui iuris cõueniatur
inquantum facere poteſt:ſed & filij intereſt, quia & patris bo
na propter debita puta fiſco occupantur, peculium eius ſepa-
ratur ex conſtitutione Claudij.Si ergo filius conuenıatur,po-
ſtulat auxilium ſiue patre iubente contraxit,ſiue non.Excipi-
tur mutuum,φ ſi patre iubente accipiat,nõ iuuatur: vt ſ.titul.
prox.diximus plenè.Nec diſtinguo vt Plac.contraxerit filius
principaliter,an fideiubendo.ſubueniĩ enim ei vtrobiq;:ex ſe
2 quenti † tamẽ cauſa poteſt filiofa.denegari reſtitutio, hoc eſt,
ſi ei pro quo interceſsit,extitit hæres:tũc enim,cùm ſuo nomi-
ne nõ alieno cõueniri videatur, non reſtituiĩ pro ea parte qua
ſucceſsit:vt ff.de ſol.l.Stichum.§.aditio.& ĩ.e.l.j.& eſt hoc, cũ
interceſsit principaliter alienã obligationẽ in ſe transferendo.
Nam ſi participaſſet alienã obligationem,illa ipſo iure extin-
gueretur aditione facta:vt ff.de fideiuſ.generaliter.& l.hęres.
§.ſeruo.Superfluũ ergo eſſet tractare de medicina reſtitutio-
nis,cùm obligatio ipſo iure ſit ſublata. Sed nec diſtinguo,vt
Placen.interceſſerit pro patre,an pro extraneo.Nam ſi pro pa
tre,etiam ſi in modica parte ſucceſsit,pro ea parte non reſtitue
tur:vt ĩ.e.l.j.Nec obſt.quod legitur.ff.quòd cum eo.l.ij.& iiij.

quia ibi non conueniebatur vt patris hæres, imò suo nomine: quod hic non est. Porrò antequàm existat hæres patri, vel extraneo, restituitur etiam si soluendo sit ille pro quo intercessit: quia interest minoris potius non soluere, quàm solutum repetere: vt ff. de compen. l. ideo.
3 † Licet Plac. dixerit contrà. argu. ff. eo. cum mandato. §. sed si ex euentu. §. si autem ipse. quia ibi in vno casu principaliter, contraxerat minor in re maioris. Vnde ne subueniatur maiori per minorem, in subsidium subuenitur minori, id est si non sit soluendo dominus, cuius fuit procurator. Hic autē minor secundariò intercessit: vnde quia hoc ipso deceptus est, restituitur. Item ibi in altero casu non contraxit minor, sed procurator eius: vnde ipse in subsidium restituitur.
4 Si autem † pater conueniatur ex contractu filij, si quidem nomine suo, scilicet de peculio, vel de in rem verso, vel quod iussu nunquam est restituendus. Si verò conueniatur nomine filij velut legitimus administrator, vel conueniatur filius patre authore in aduentitiis pater, etiam inuito filio, implorabit restitutionem: vt ff. de mino. l. iij. §. sed vtrum. & l. patri pro filio. & j. de bo. quæ lib. l. vlti. & de bonis mat. l. j. Sed & mortuo filio si pater quasi hæres conueniatur, ex eius persona restituetur: vt ff. de mino. l. iij. §. Pomponius.
5 † Potest & illud dici, quòd si filius conueniatur nomine suo ex delicto, culpa commissa, nec velit restitui vt pater, eo damnato, de peculio teneatur: pater etiam inuito filio restitutionē implorabit. Et ita potest intelligi l. illa, patri pro filio. vt j. si aduer. delict. l. j. & ff. de peculio. l. licet. §. idem scrib. iudicati. Quod autem ibi dicitur, qui de peculio tenetur: expone, id est teneri potest. Si autē non conueniatur filius, vel pater, imò si filiusfamiliâs velit agere, & petat restitutionem in eo quòd patri post datam dotem ex interuallo consensit, vt stipularetur dotem sibi soli reddi, est quidem restituenda contra maritum, licet fortè cōtra patrem non potest: vt ff. eodem. l. iij. §. sed vtrum. j. qui & aduers. quos l. vltima. Idem est si filiusfamiliâs patri consenserit remittenti legatum post mortem patris ei relictum, vel dic etiam hodie in vita patris relictum, quia aduentitia hodie acquiruntur filiisfamil. vt ff. eod. l. iij. §. si quid.
6 † Porrò illud noto quòd si filiusfami. minor à minore acceperit mutuum fauore ætatis creditoris denegatur debitori filiofamil. Macedoniani exceptio: sed mulieri intercedenti apud minorem non denegatur Velleiani exceptio: vt ff. eo. l. verùm. §. vlti. & l. si apud.

De fideiussoribus minorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Minoris restitutio an & quando fideiussori eius prosit. & nu. 3.*
2 *Minor restitutus contra principalem creditorem debet etiam restitutionem implorare contra fideiussorem.*
4 *Fideiussoris minoris prodesse restitutionē ipsius minoris, ubi utroque restituto creditor habet regressum contra alium.*
5 *Minorem ad defendendum sine mandato non admitti.*

QVIA non solùm minores, sed etiam maiores gratia minorum, id est eorum fideiussores restituuntur: ideo de eis, id est fideiussoribus minorum videamus.
1 † Sciēdum est autem quòd vbi minor sui facilitate decipitur, & ideo restitui potest, fideiussori non succurritur, siue restituatur minor, siue non.
2 † Si tamen restituatur minor contra eum cui tenetur, nihilominus & contra fideiussorem restitutionem debet impetrare. Alioquin necesse habebit ei satisfacere. Quod dixi in fideiussore, & in mandatore, & in constitutore, & quolibet qui pro minore interuenit, est intelligendum vt j. eo. l. j. & ff. de mino. l. in causæ. Et per hoc patet restitutionem ipso iure nō pertinere ad principalem obligationem, sed personalem exceptionem inducere: vt ff. de exceptio. l. exceptiones. Alioquin extincta principali obligatione ipso iure impossibile esset durare accessoriam: vt ff. de reg. iur. l. cùm principalis.
3 † Si autē minor decipitur aduersarij dolo dante causam contractui: maior quidem ageret de dolo, minor autem restitui potest. & ideo denegatur ei actio de dolo: & si restituatur minor nihilominus & fideiussor iuuatur: vt ei sua, nō minoris proficiat restitutio: vt infrà eodem, l. ij. & ff. de except. l. exceptiones. §. rei autem. imò & si minor non curet restitui, fideiussor iuuabitur: vt ff. de contra tabul. l. si post mortem. §. vltimo. Si verò de dolo alterius incidenti, non qui dedit causam contractui decipiatur minor: quia de iure communi actione ex eo cōtractu potest agere minor vt diximus s̄. de dolo.
a Dixerunt quidam [a] minorem non esse restituendum. Alij contrà: quia minor non mero iure
4 sed iure actionis est tutus: vt ff. de mino. l. in causæ. §. ij. † Et habent hæc omnia locum, cùm minor & fideiussor tenentur ei, qui eis restitutis contra alium non habet regressum: vt quia cū minore principaliter contraxit; vbi autem ille contra quem restituitur minor, habet cōtra alium principaliter obligatum regressum fideiussori indistinctè succurritur: vt ecce minor adiuit hæreditatem, & creditori hęreditario dedit fideiussorē: deinde restituitur, vt abstineat: fideiussori eius indistinctè succurritur contra creditorem: quia creditori in alium hæredem, vel ipsam hæreditatem est regressus: vt ff. de admini. tut. l. ij. & de acquiren. hære. si pupillus. Idemq; & si minor alium defenderevolens, dat fideiussorē actori de iudicato soluendo. Nam & in eum qui defendebatur, erat actori regessus: & ideo fideiussoribus indistinctè succurretur. Et ideo dicitur nō esse ad-
5 mittendum † minorem, vt defendat sine mandato: quia nō est idoneus defensor: vt ff. de procurato. l. si minor. Et ridiculum est dicere quod ait Pla. ibi dolo fuit minor inductus vt defenderet: imò nec defendit: & quærebatur an reciperetur, ad defendēdum: & ita nec de facto stare potest illa respōsio. Nec dico vt ipse aliud in contractibus quàm in iudiciis; vt j. tit. j. l. ij. vel quod fideiussor crederet minorem esse maiorem, quia hoc diuinare est. Item & si hoc esset, quare subueniretur fideiussori in necem creditoris: vt ff. de mino. l. in causæ.

a ADNOTATIO. ¶ Vide Fell. in c. significauit. iiij. not. de testi. & in c. pastoralis. ver. dum firmat Abbas. de exceptio.

Si tutor vel curator interuenerit. *Rubrica.*

1 ☞ *Minor læsus tutore uel curatore interueniente in iudicio uel extra, restitui potest. & nu. 3.*
2 *Minori læso ex eo, quòd instantia iudicij periit triennio, quomodo succurratur.*
4 *Minori contrahenti sine tutore uel curatore quomodo subueniatur.*
5 *Minori quomodo succurratur, ubi procurator eius contraxit.*

CREDERET aliquis minorem non esse
a restituendum [a], vbi contraxit tutore, vel cura-
1 tore authore: sed † tamen contrarium est, & in his quæ gesta sunt in iudiciis, & in his quæ gesta sunt extrà: vt j. eodem, l. secunda. sed hoc in iudiciis admitte, si minor definitiua lædatur sententia. Nam
2 † si lædatur in eo quòd instantia iudicij periit triennio, primū tutores vel curatores debet conuenire: & si non sint soluendo restituetur in integrum: vt infrà, de iudiciis. l. properandum. §. vltimo. aliâs autem electionem habet minor vtrum restituatur: an personali actione agat contra tutores vel curatores suos: vt ff. de minori. l. etiam. §. primo. Idem'que & si tutor vel curator contraxit in re pupilli, vel adulti solus, id est etiam
3 sine minore: vt infrà eodem, l. tertia, & vltima. † Hæc autem fallunt in casibus, hoc est, quando soluuntur pensiones, vel vsuræ non excedentes metas biennales & summam centum solidorum: vt infrà, de administ. tut. l. sancimus. & l. constitutiones. Idem'que & si restituatur eis hæreditas ex Trebelliano: vt infrà ad Trebellianum. l. penultima. In his enim casibus sola tutoris, vel curatoris authoritas plenissimam præstat securitatem soluenti, vt nec restitutio iam possit habere locum.
4 Si autem † minor contraxerit solus sine tutore, vel curatore si quidem est pupillus, ipsō iure non obligatur sine tutore, vt diximus s̄. de pact. §. pactorum. & plenè notatur j. de auth. præstan. §. effectus. Si autem est adultus, obligatur quidem: sed tamen restituitur: vt s̄. de in integ. resti. mino. l. si curatorē. & j. e. l. j. non in iudiciis in quibus ipso iure non præiudicatur minori sine curatore: vt j. si aduersus rem iudicatam. l. vltima. & ff.
5 de re iudicata. l. acta. §. contra. & l. contra pupillum. † Item illud præter hæc notandum est, ꝙ procuratore minoris contrahente,

trahente, minor supradictam non habet electionem: imò primùm debet conuenire procuratorem, quàm petere restitutionem in integrum. & ff. de mino. l. cum mandato. plus enim his qui gerunt ex necessitate, quàm his qui gerunt ex voluntate tribuendum est, vt dixi s. de in integr. restitu. minorum. §. item restituitur.

a ADNOTATIO. ¶ Vide Bart. in l. etiam. j. eod. tit. & vide late Panor. consi. lxxvij. in ij. dubio. colum. iiij. volu. ij.

Si in communi eadémque causa restitutio in integrum postuletur. *Rubrica.*

☞ Minoris restitutio an & quando prosit alteri ratione communionis uel societatis.

a *Sentẽtia lata pro uno, aut rescriptũ ab uno impetratum quibus casibus prosit alteri.*

CERTVM est ipsis minoribus subueniri per restitutionem, & quãdoque eorum gratia subuenitur aliis: putà eorum fideiussoribus, licet sint maiores. Item æquitate rei subuenitur eorum aduersariis, vt dictũ est s. de mino. & dicemus j. de reputat. Sed hic illud
1 † quærebatur,[a] an restitutio minoris proficeret alij maiori, cũ
a quo rem vel causam habet communem, ratione communionis, vel societatis. quod nequaquam verum est: vt j. eo. l. j. aliàs tamẽ inuenio, quòd priuilegium minoris ne currat ei præscriptio, ipso iure prodest maiori: quia res est indiuidua, puta ser-
2 uitus quam communiter habet cum minore: vnde † & inter maiores lata sententia prodest alteri: vt ff. quemad. ser. amitt. l. si communem. & si seruitus vendicetur. l. loci. §. si fundum. Sed vbi de communi causa quis rescriptum accepit, alteri qui pariter supplicauerat consultum videtur esse: vt s. de diuersis rescr. l. j. Item si ex duobus tutoribus condemnatis, vnus appellauerit & vicerit: prodest eius victoria alteri: si vtriusque vna fuerat defensionis causa: vt j. si vnus ex pluribus appel. l. j. & ff. de appellatio. l. si qui. §. vltimo. Item ex alterius iureiurando nedum iuranti, sed mihi etiam datur actio ex contractu mecum communiter inito: vt ff. de iureiurã. l. si duo. Sed & dilationes in causa communi à reo impetratæ proficiunt actori: vt j. de tempore. l. vltima.

a ADNOTATIO. ¶ Vide profundissime circa hoc per do. Feli. in ca. j. extrà. de præscri. in iij. col. vbi multa allegat ad istud propositum.

Si aduersus rem iudicatam. *Rubrica.*

1 *☞ Minorem restitui posse aduersus sententiam latam contra se authoritate tutoris uel curatoris, aut latam contra ipsum tutorem uel curatorem.*
2 *Sententia lata contra maiorem qui iudicium susceperat in minori ætate, an rescindi possit per restitutionem.*
3 *Restitui aduersus sententiã an & quando possit is, qui se defensioni minoris obtulit.*
4 *Sententiam latam contra minorem indefensum ipso iure nullam esse.*
5 *Minore restituto aduersus unum caput sententiæ, aduersarius eius in eo capite restituendus est, non in alijs.*
6 *Præscriptio an currat contra minorem in appellatione interponenda: an & hic restitutione opus habeat.*

1 SICVT † in aliis, ita & in sententia lata contra minores tutorum, vel curatorum authoritate, vel lata sententia contra eosdem tutores vel cu-
2 ratores restitutio datur minoribus: si † tamẽ sententia lata sit in minore ætate: aliàs non nisi hoc
a structum sit dolo aduersarij, vt minore [a] facto maiore, senten-
3 tia feratur: vt j. eo. l. j. & l. in re. & ff. de min. l. iij. §. j. Si † autem is qui obtulit se defensioni minoris condemnetur, non restituitur: vt ff. de min. l. eum qui. nisi fortè damnatus defensor actio-
4 ne neg. gest. minorem conueniat. vbi † autem damnatur minor indefensus ipso iure non tenet sententia siue habeat, siue non habeat tutores vel curatores. Satis est enim, quòd per eos non defenditur in causa: vt j. eo. l. vlti. licet in contractibus, & in aditione hereditatis, & in aliis omnibus quæ gerũtur à minoribus distinguatur, an habeant, vel non habeant tutores: vt diximus s. de mino. & probatur s. de rest. mi. l. si curatorem. &
5 ff. de acqui. hær. l. necessariis. † Et hic subiicio quandam regulam: quia vbicunque in vno capitulo restituitur minor cõtra sententiam, & aduersarius in eodem capitulo restituendus est: nõ in aliis, vel in his quæ non amisit per sententiam: vt ff. eo. l. etiã.
6 §. ex causa. & l. cùm minor. Videtur † tamen hodie non dari restitutionem minori contra sententiam: quia ipso iure non currit ei præscriptio in appellatione facienda: & sic semper habet commune auxilium. vnde debet ei denegari extraordinarium: vt ff. de mino. l. in causæ. Olim autem currebat præscriptio, sed restituebatur minor non ad appellationem tantùm, sed ad eremodicium, id est vt lata sententia habeatur pro nulla: vt ff. de in integ. restit. l. vlti. Sed dic etiam hodie minorem restituẽdum: quia plus est ei subueniri ad hoc vt quod factum est habeatur pro nullo, quàm quòd liceat ei appellare: vt j. si sæpius in inte. resti. l. j. Vnde etiam si appellauerit curator pro adulto, adultus potest restitui: vt ff. de admini. tut. si minoris. Vel (quod est verius) ibi non loquitur de appellatione, quæ fiat à sententia, qua absoluti sunt tutores, imò de ea quæ fit à sententia qua condemnati sunt curatores. Potest & alia ratione dici restituendum minorem: quia præscriptio appellationis faciendæ currit ei, sicut & currit ei præscriptio iudicij finiendi & inuentarij faciendi: vt j. de iudic. properandum. §. vlti. & in authen. de hære. & fal. §. pupillis. In aliis autem præscriptionibus temporalibus contrarium est: vt j. quib. ex causis in integ. restit. non est neces. l. vltima.

a ADNOTATIO. ¶ Minore. Minor an possit restitutionem in integrũ petere contra sententiam contra se latam. vide latissime multa ad propositũ per do. Bart. soci. consilio. ccxij.

Si aduersus venditionem. *Rubrica.*

1 *☞ Minor quibus casibus restituatur aduersus uenditionem à se factam, & quibus casibus infirmetur ea uenditio ipso iure, ut restitutione non sit opus.*
2 *Minor qui iurauit nunquam se uenturum contra uenditionem à se factam, an possit restitui contra eam uenditionem.*
3 *Venditio facta à minore sine decreto, iuramento tamen interueniente, an ualeat, & an minor restitui aduersus eam possit.*
4 *Sacramentum quibus casibus non repellat quem, quominus possit uti iure communi, non obstante iureiurando ab eo præstito.*
5 *Iura communia præferri priuilegijs.*
6 *Minori denegari restitutionem aduersus uenditionem contractam à prædecessore maiore uigintiquinque annis.*

1 MINOR † restituitur in integrum [a] in vendi-
a tione, si tamen venditio teneat: si autem vendat ia, quæ seruando possunt seruari sine decreto, ipso iure non tenet venditio: & ideo nec datur restitutio. Si autem vendat cum decreto, tenet venditio: sed restitui poterit, si doceat se læsum: vt j. de admin. tut. l. lex quæ tutores. & de præd. min. l. si quidem. Vbi autem vendit ea, quę seruando seruari non possunt, restituitur minor propter enorme damnum, vel fraudis consilium: vt ff. de min. & si sine. §. j. nec in aliquo prædictorum distinguitur, sit tutor soluendo, vel non: vel vtrum possederit emptor tribus annis, vel non, si tamen minor restituat emptori expensas: vt ff. eo. l. intra. §. vlti. Et in primis rebus exigitur tutoris, vel curatoris authoritas: in secundis idem: si tamen minor habeat tutorem, vel curatorem: alioquin adulto vendente tenet venditio, sed restitutio datur. In pupillo autem nõ tenet ipso iure: vt diximus s. si tut. vel cur. inter. & probatur j. si propter pub. ven. l. j. & s.
2 de mino. l. si curatorẽ. † Vbicunque autem dixi minorem restituendum, ibidem denegatur ei auxilium si corporaliter iura-
b uerit[b] se nõ venturum contra venditionẽ. Secus si verbotenus iurauerit. nec enim voluit Imperator haberi author perfidiæ, vel periurij: vt j. e. l. j. & j. si mi. se ma. di. l. si alterius. licet si decipiatur vltra dimidiã iusti pretij, nihilominus quæri posset (vt credunt sapiẽtes) quasi sacramentum præiudicauerit ei in iure
3 speciali tantùm, nõ in iure cõi. † Vbi aũt minor vendidit sine decreto, quia sine decreto vendere nõ potest, licet iurauerit se

non venturum contra venditionem, tamen suo iure, non per
remedium restitutionis, rem vendicabit: quia contractus ipso
iure non tenuit: vt s. de legibus & con. l. non dubium. licet M.
hic idem quod in superiori casu dixerit: sed hæc diuersitas per
c legem imperatoris Friderici sublata est: qui ait [c]: Sacramenta
puberum sponte facta super contractibus rerum suarum
non retractandis, inuiolabiliter custodiantur. & ideo siue
cum decreto, siue sine decreto contrahat, repellitur à priui-
legio, quod habet ratione ætatis: sed non repellitur à iure com
4 muni: vt dictum est. † Et idem aliàs reperio vt quis propter sa
cramentum non repellatur à iure communi. Ecce enim, qui iu
rat se non venturum cōtra transactionem, prætextu falsorum
instrumentorum veniet contra eam: vt s. de transact. l. si ex fal
sis. Item qui iurat se pecuniam redditurum, potest opponere
exceptionem non numeratę pecuniæ: vt j. de non nu. pec. l. vl.
Sed & mulier, quæ iurauit se perseueraturā in scenica conuer
satione, iure communi venit contrà: vt j. de nup. authen. quod
eis. Et est simile in ff. qui satisda. cog. l. vlti. Item mulier sola cō
fessione repellitur à priuilegio Velleiani: si confiteatur ob in-
tercessionem se pecuniam accepisse: vt j. ad Velleia. antiquæ.
sed à iure communi nō repellitur quis propter confessionem,
ne opponat exceptionem non numeratæ pecuniæ, vel non nu
meratæ dotis, vel alias communes: vt probatur j. de probatio.
l. cùm precibus. & de dote cau. l. vlt. & de non nu. pe. l. in con-
5 tractibus. † Iura enim communia præferuntur priuilegiis: vt
in authen. de nō alie. §. quia verisimile. Vnde & difficilius ex-
6 pugnantur. † Illud notandum, quod minori denegatur resti-
tutio in venditione contracta cum prædecessore minoris ma-
iore xxv. annis, licet tempus soluēdi incipiat in tempus mino-
ris succedentis: vt ff. de mino. l. Aemilius.

a ADNOTATIO. ¶ Vide Pano. multos text. alleg. in consil cvij. col.
iiij. in quarto dubio. volu. ij.
b ¶ Iurauerit. Vide ad huius conclusionis resolutionem Barto. in l. ij. C. de re-
scind. ven & in auth. sacra. C. si aduersus vendi. in l. si duo. §. idem Iulia. ff. de
iureiuran. doct. in l. nam & postea §. si minor. ff. de iureiuran. vbi habes ma-
teriam propriam.
c ¶ Sacramenta. Vide Areti. consil. xxij. & limita istum tex. quòd iuramen-
tum non confirmat contractum, vbi in eo argueretur dolus, ita Ancha. in
consil. ccclxxvj. incip. in supradicta contentione.

Si aduersus venditionem pignoris. *Rubrica.*

1 *Minor quando restituatur aduersus venditionem pignoris.*
2 *Minor an & quando restitui possit aduersus venditionem pignoris quod cepit ab eius prædecessore.*
3 *Venditio quam uult facere creditor missus in possessionem bonorum pupilli quādo differri debeat in tempus pubertatis. & quando fieri possit in pupillari ætate.*

1 CVM † res minoris pignori obligata distraha
tur à creditore distinguitur, an ceperit pignus
à minore, vel eius prædecessore. Si à minore,
in qua etiam obligatione decretum fuit necessa
rium: vt s. proxi. tit. diximus: licet id non exigā
in venditione, quam facit creditor, restituitur minor etiā pro
modico damno, vt in aliis contractibus suis: vt ff. de distract.
pig. l. si debitor. §. j. & hoc secundum B. Alij non incompeten
ter hic adiecerunt: vt si esset pignus prætorium, vel iudiciale
quod cepit à minore, restituatur minor: ita demum si patia-
tur enorme damnum, vel adhibeatur fraudis consilium: vt di-
2 xi s. de mino. † Si autem ceperit pignus à prædecessore mi-
noris, necesse est secundum Bulga. vt alterum istorum contin
gat ad hoc vt restituatur minor: id est enormitas damni, vel
fraudis consilium creditoris participatum cum emptore: nec
enim sufficeret creditorem mala fide fuisse vel satum vt resti-
tueretur minor: creditor tamen personaliter teneretur: vt j. eo
dem, l. ij. & j. de prædi. mino. l. ij. Alij exigunt hic vtrunque con-
tingere vt restituatur minor: quòd satis defendi posset: quia
omnino ferè iure defuncti videtur quòd debeat vti minor, à
quo cepit pignus: nisi vbi illa duo contingunt: vt dictum est:
&, illis contingētibus, plus habet minor, quam defunctus: cui
contra possessorem non daretur ingressus quandiu creditor
esset soluendo: sed creditorem personaliter conueniret: vt j. si
vendi. pig. aga. l. j. & ij. quod in minore non est: vt ff. de minor.
l. in causæ. §. interdum. Si quis tamen velet dicere, minorem
nunquam restitui vbi à prædecessore cēpit pignus, nisi sicut
quilibet maior: vt dixi j. si vendito pignore agatur. iam habet
legem expressam: vt ff. de mino. l. Aemilius. quod est tutius: si
cut autem in hac ratione: ita & in venditione quam vult face-
re missus creditor in possessionem bonorum pupilli: quia non
defenditur. distinguitur, an conueniatur pupil. ex persona pa
tris: an ex sua: in secundo casu differtur venditio in tempus pu
bertatis. In primo fit etiam in pupillari ætate: vt ff. quibus ex
caus. in pos. ea. l. apud.

Si aduersus donationem. *Rubrica.*

1 *Donationem factam à minore esse ipso iure nullam.*
2 *Minor quibus casibus donare possit.*
3 *Sponsalitia largitas quatenus à pupillo facienda.*

1 SCIENDVM est † quòd minor cum decre
to, vel sine decreto donare nō potest: vt j. si ma.
fa. rat. hab. l. vlt. §. vlti. & ideo restitutio locum
2 non habet: vt ff. de mino. l. in causæ. † sed in casi
bus donat minor: puta mercedes præceptorib[us]
nō quas minimas poterat, sed pro facultate patrimonij, pro di
gnitate natalium constituet. Item alimenta parentibus, & co-
gnatis dabit, & eis solennia munera mittet: sed extraneis inter
dum alimenta dabit, scilicet si hoc expediret pupillo: & hæ do
nationes fieri debent cum decreto: tamen si fiant immoderatē
restitutio locum habet: vt ff. de admini. tut. l. cùm plures. §. cū
tutor. & de tut. & ratio. distra. l. j. in prin. Idemque & si donaue-
rit minor in dotis causam, vel donationis propter nuptias: vt
j. de admi. tut. l. lex. Illa tamen non est simplex donatio. sed ob
3 causam. Sponsalitia † planè largitas & si simplex sit donatio
(in rebus tamen quæ sine decreto alienantur) fieri potest, cum
competenti moderamine: vt j. eod. l. ij. & j. de prædijs mino.
l. prædia. alioquin restitueretur minor. Quæ autem alienātur
sine decreto vel à tutore, vel à minore, vel eius curatore, dixi-
mus s. si aduersus venditionem.

Si aduersus libertatem. *Rubrica.*

1 *Minor an possit restitui aduersus libertatem, & nu. 2.*
3 *Minor an & quando restitui possit aduersus sententiam pro libertate dictam.*

1 SI MINOR † contra libertatem, quæ iam
competit velit restitui: nullo modo potest nisi
ex magna causa hoc à principe fuerit consecu
tus, ea scilicet quam princeps approbauerit.
vel si serui manumissio pertinet ad euersionē
totius domus minoris: si tamen minor dolo
serui inducatur vt ipsum manumittat, agat minor contra ma-
numissum actione de dolo olim intra annum, hodie intra biē-
nium: post biennium autem agat actione in factum ad inter-
esse: quia licet dolus in seruitute sit admissus (vnde post liber-
tatem non videretur iudicis officio conueniendus: vt j. an ser-
uus ex suo facto. l. vlt.) tamen quia propter dolum illum liber
est, quasi ex admisso dolo in libertatem tenetur: vt ff. eo. l. si ex
2 causa. §. vlti. & l. nisi. & l. verū. † Si autem velit restitui contra
libertatē cōpetiturā, potest: vt ecce, minor xxv. an. maior xx.
vēdidit mihi seruum ea lege, vt eum manumitterē: nam ante
quàm manumittam, restitui poterit, vt recipiat seruum suum,
postea non: vt ff. e. l. verum. §. quòd si minor. Ideo autem dixi
de maiore xx. annis, quia minor neque manumittere potest,
neque vendere vt manumittatur ab alio, nisi apud conciliū cau-
sa cognita: vt insti. qui. ex cau. ma. non licet. §. eadē. & ff. de ser.
3 expor. l. si minor. † Et in sententia pro libertate data idem di-
stingue, an pronunciatū sit eum liberum esse, an liberādum. In
primo casu non datur restitutio: in secundo contrà: vt j. eo. l. j.
& ij. & iij. & iiij. & ff. de iud. l. qui se. à sententia tamen liberta-
tis potest appellare minor: & si nō appellet, restitui poterit mi-
a nor ad appellandum [a]; vt j. eo. l. vlti. & ff. de appel. l. illud.

a ADNOTATIO. ❡Appellandum. Adde Barto. in l. ait prætor. §. item ſi non. ff. de mino. Bald. in l. fin. in fi. C. de tempo. in integr. reſt. & in l. j. in fi. C. ſi ſep. in integr. reſtitu. poſtul. doc. in l. præſes. C. de appel. vbi eſt locus proprius huius materiæ.

Si aduerſus tranſactionem, uel diuiſionem in integrum reſtitui uelit minor. *Rubrica.*

1 ☞ *Minor reſtitutionem petere poteſt aduerſus tranſactionem à ſe factam.*
2 *Tranſactio facta à minore quibus caſibus ualeat.*
3 *Diuiſio rei, quam minor habet cum alio communem, quando fieri poßit, atque inibi quòd minor aduerſus talem diuiſionem poßit reſtitui.*
4 *Minore aduerſus tranſactionem uel diuiſionem reſtituto, aduerſarius eius quatenus ſit reſtituendus. & nu. 7.*
5 *Muliere intercedēte ſubducta, uel minoris perſona, actionem reſtitui aduerſus ueterem debitorem.*
6 *Actionem ſemel extinctam quãdoque reſtitui auxilio alterius actionis propoſitæ.*

1 RESTITVITVR † MINOR, cōtra tranſactionem ſiue ſit facta cum ipſe ageret cōtra alium: ſiue cum alius ageret contra illum: ita tamen ſi tenuit tranſactio, verbi gra
2 tia, facta † fuerit ſuper his, in quibus alienandis nō exigitur decretum: ſed tutoris, vel cu
a ratoris authoritas, vel ſolius adulti volūtas, a ſi non habeat curatorem vt diximus ſ. ſi aduer. vendi. & de in integrum reſti. mino. Si autem fiat ſuper his, quæ poſſunt ſeruari, exigitur decretum, & tutoris authoritas: vt j. de admi. tut. lex quæ tutores. & de prædi. mi. l. non ſolū. & ff. de tranſact. l. cùm hi. §. ſi cū lis. Si ergo hoc nō interueniat, tranſactio
3 eſt ipſo iure nulla, nec dabitur reſtitutio. † In diuiſione autē eſt illud ſciendū, quòd ſi minor habet rē cū alio cōmunem, in qua alienãda exigitur decretū, minor nō poterit prouocare ſocium ad diuiſionem, ſed ſocius maior poterit prouocare minorē: vt j. de præd. mi. l. inter omnes. & ff. de re. eo. qui ſub tutore. l. ſi pupillorum. primo reſpō. & ita per decretum ex neceſſaria cauſa procedet diuiſio, in qua ſi decipiatur minor, im
4 plorabit in integrum reſtitutionem. † Vbicunque autem reſtituitur minor, vel in tranſactione, vel in diuiſione, & alius contra eū ſimiliter reſtituitur. ſ. vt recuperet omnia, quæ propter tranſactionem, vel diuiſionem amiſit. hoc enim facit negotij neceſsitas, ſiue contiguitas, & cauſa connexa. Igitur ſi actioni ex tranſactione obſtat exceptio, modò non obſtabit: ſi ipſo iure ſua actio per acceptilationē fuit extincta: & nunc vtilis ex veteri cauſa dabitur actio: & ita quæ fuerat extincta per imperatorem, reſuſcitatur, & tranſigenti reſtituitur, tan
5 quàm Mariæ & Marthæ Lazarus: vt j. e. l. j. & ij. Sic † & muliere intercedente, ſubducta, vel minoris perſona in veterem debitorem reſtitutoria datur: vt ff. ad Velle. l. debitrix. §. ſi pro eo. & de fideiuſ. l. ſi Titius. & j. ad velle. l. antiquæ. Idémque pro eo qui accepto tulit cauſa mortis donando, & poſteà conualuerit: vt ff. de dona. cauſa mort. l. quòd debitori. Et idem in
6 caſibus alijs quilibet plerunque notare poteſt. † Sed illud non prætermitto, quòd quandoque reſtituitur actio auxilio alterius propoſitæ actionis: vt ecce debitor in fraudem creditorum liberauit debitorem ſuum: creditores per Paulianam actionem conuenire poſſunt debitorem debitoris, vt ſe reponat in priſtinã obligationē: vt ff. de his quæ in frau. cre. l. hac in factum actione. propter tranſactionē dixi. Ideoq; ſi ex alia cauſa amiſiſſet actionem quomodocunque is, qui cum minore tranſegerit, non reſtitueretur ei actio: vt ff. e. l. cùm minor.
7 Sed † & ampliùs, ſi quid ad minorē peruenerit ex tranſactione, illud reſtituere debet, inquãtum locupletior eſt. Nam hic eadem diſtinctione vtor qua in venditore, & eadē vtor in mutuo: licet quidam inter ea minus bene notauerunt differentiã: vt ff. de mi. l. quod ſi minor. §. reſtitutio. & l. patri. §. j.

a ADNOTATIO. ❡ Vide Imo. conſl. j. col. j.

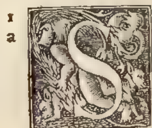
Si aduerſus ſolutionem à debitore, uel à ſe factam. *Rub.*

1 ☞ *Debitor minoris quomodo poßit ipſi minori ſoluere, ut in poſterum non poßit inquietari.*
2 *Minor quibus caſibus reſtituatur aduerſus ſolutionem à debitore factam.*
3 *Debitor ſoluens minori non adhibito tutore uel curatore, non liberatur. & quid ſi minor ſit effectus locupletior ex ea ſolutione.*
4 *Minor alterius debitor quomodo ſoluere debeat, ut teneat ſolutio.*
5 *Minor ſoluens id quod debebat naturaliter tantum, an & quando repetere poßit.*

1 SI † DEBITOR minoris velit ſoluere minori, ita vt non poſsit decætero inquietari ab eo: ſoluere debet pecuniam minori cum authoritate iudicis, vt pleniſsimam conſequatur ſecuritatem, vel iuſſu iudicis in ædem deponere pecuniã, ne vel debitor oneretur vſuris, vel creditor minor perdat pecuniam. Nec diſtinguo, interueniat tutor in his, vel nō interueniat: vt ff. de mino. l. ait prætor. §. j. Licet Placen. dixerit debitorem ſolo iudice authore (quamuis adultus curatorem non habeat) de iuris rigore liberari non poſſe. ar. eſt pro eo. inſti. quibus ali. licet. §. pe. Et eſt hoc notãdum: quia aliud eſt in venditis prædijs cum decretò, in quibus non denegatur minori reſtitutio propter decretum: vt j. de prædijs minor. ſi quidem. Fortè ideò, quia ſolutio fit ex neceſsitate, vēditio ve
2 rò ex voluntate. Si † autem debitor ſoluat tutori, vel curatori minoris: vel ipſi minori cū eorum authoritate: vel ſoli adulto ſi non habeat curatorem: liberatur quidē ipſo iure. ſed tamen minor cauſa cognita, id eſt amiſſa pecunia reſtitui poteſt: vt j. e. l. j. niſi minor aſpectu corporis, adito præſide falsò probauit ætatem: vt debitorem ſoluere compelleret: tunc enim non reſtituitur contra eundem: curator tamen, qui ſciens eum eſſe minorem, & perſeuerans in officio, patitur eum accipere pecunias debitas, poterit hoc nomine conuenire: vt ff. e. l. minor. xxv. annis adito præſide. Sed & ſi minor prædictam non adhibuerit fraudē in caſibus, denegatur ei reſtitutio, id eſt cùm reſtituitur ei ex Trebelliano hæreditas: & quando ſoluuntur ei pēſiones, vel vſuræ non excedētes metas biēnales, & ſummam cētum ſolidorum vt j. de admi. tu. l. ſancimus. & l. conſti
3 tutionem. & j. ad Trebel. l. pen. † Si autem debitor ſoluat ſoli pupillo, vel adulto, curatorem habenti ipſo iure non liberatur. Sed ſi minor habeat pecuniam ſolutam, aut ex ea locupletior ſit: vt quia ex ea quid habeat emptū, vel quid ſibi neceſſariò comparauit: vt ff. de ſol. in pupillo. & adhuc eandem pecuniam petat, poterit per exceptionem doli mali ſubmoueri: quia occaſionem iuris trahit ad iniquum compendium: & magis de præda quàm de damno eſt ſolicitus: vt inſti. quibus ali. li. §. pe. & j. pro emptore. l. eum. vt ff. de admi. tut. l. ſi mino
4 ris. † Si verò minor, qui eſt alterius debitor, velit ei ſoluere: ſi quidem talia debet in quibus alienãdis exigitur decretum, & tutor, & decretum in eis ſoluendis debet adhiberi: niſi pupillus debeat ei ex perſona patris: vt ſ. ti. proxi. diximus. & ff. de reb. e. qui ſub tu. l. magis. §. ſi pupillus. Alioquin ipſo iure facta ſolutio non tenet, & quod ſolutum eſt, ſi extat, vendicare minor poterit. Sed ſi creditor cōſumpſerit, liberatur minor facto creditoris: vt inſt. qui. ali. li. §. pe. & ff. ſi cer. pe. non omnis. §. vl. & de ſol. ꝙ ſi fortè. §. vl. Si autē minor debeat id quod poteſt alienare ſine decreto, ſolui poteſt à ſolo tutore, vel curatore, vel minore cum eorū authoritate, vel à ſolo adulto ſi non habeat curatorem. vt diximus. ſ. ti. proxi. & ti. ſi aduerſus venditionē. & ita contingit liberatio ipſo iure. vel ſi hæc non ſeruetur, minor nō liberabitur: niſi conſumptione creditoris: vt
5 dictū eſt. † Et hæc omnia vera ſunt, vbi debet minor ciuiliter, & naturaliter: ſi autem debeat naturaliter tantùm, & ſoluat legitimè vt dictum eſt: nō repetit ſolutum: niſi per beneficium in integrum reſtitutionis, ſiue extet quod ſolutum eſt, ſiue nō extet. Si autem non legitimè ſoluat, ſi quidem extat ſolutum, minor ſuo iure vēdicare poteſt: quia quod ſoluit, non fecit accipiētis: vt dictum eſt. Si autem conſumptum eſt, quod ſoluit minor, cedit quidē in ſolutum mero iure quod ſoluit minor: licet tantum naturale erat debitum: nam & eius nomine minor mero & communi iure compenſationem patitur: ſed beneficio reſtitutionis minor: & repetit, quod in ſolutum ceſſit, & compenſationem euitat: vt ff. de neg. geſt. l. iij. §. alterius. & ſi cer. pet. non omnis. §. vlti. & j. e. l. inde bito. & ff. ad Trebel. ſi eius qui. Quidam tamen dixerunt pupillum repetere ſuo iure, etiam ſine reſtitutione. arg. ff. de cond. inde. l. interdum. ſed certè l. illa cum prædicta determinatione eſt intelligenda: ſed & pro ſe induxerunt legem l. prędictam in ff. ad Treb. ſi eius qui. per quam totum contrarium dico. Nec aliter dici poteſt, ſi bene intelligatur: quia ibi nō loquitur de reſtitutione in integrum, ſed de reſtitutione hæreditatis.

Si aduersus dotem. *Rubrica.*

1 *Dotis promißio facta à muliere minore annis xxv. ultra uires sui patrimonij an & quatenus ualeat.*
2 *Mulieri maiori annis xxv. promittenti in dotem plus quàm habeat in patrimonio, quomodo succurratur, hærediq́; eius nume. 3.*

1 I † MVLIER[a] minor. xxv. annis promit-
a tat nomine dotis plusquam habeat in patri-
monio: vt si habet centum, promittat ducen-
ta nomine dotis, vel vltra quàm valeat patri-
monium, vel vltra quàm valeāt facultates:
ipso iure nulla est promissio in eo quod est
vltra. vt ff. de iu. dot. siue generalis. Idémque & si procurator
pro adulta promittat dotem, vt ibidē dicitur nisi procurator
promittat animo donandi, vel percipiendi: tunc enim tenet in
2 præiudicium procuratoris. † Si verò adulta promittat vltra
vires patrimonij, vt si habet cētum, promittat octoginta: cum
debeat creditoribus quadraginta, vel si totum patrimonium
res nominando dedit non detracto ære alieno, tenet quidem
promissio: sed restituitur: vt ff. de mi. si ex causa. §. in dotis. Si
verò curator bona fide ꝓmittat vltra vires, tenet: sed de ęquita-
3 te gaudet exceptione: vt ff. de admi. tu. l. cū post. §. j. † Porrò
licet. s. dixerim mulierem restituēdam, tamen hæres eius non
videtur restituendus, cùm ipse suo, & communi iure dotē re-
petere possit: lex tamen dicit eum restituendum: vt j. e. l. j. Sed
fortè est intelligēdum, cùm mulier fecerat pactum de lucran-
da dote. vel dic agit pro fructibus præteriti temporis. arg. ff.
de vsufru. l. quæsitum.

a ADNOTATIO. ¶ Vide pulchre in Lud. Ro. consi. cccxiiij. in fi.

Si aduersus delictum. *Rubrica.*

1 *Minor delinquens extra contractum uel quasi, uel in rebus in quibus contraxit, an & quando iuuetur per restitutionem.*
2 *Minor an poßit restitui aduersus adulterium à se commissum.*
3 *Minor an restitui poßit ad accusandum eum, qui præscriptione temporis liberatus est à pœna.*
4 *Minor quando restituatur aduersus delictum in omittendo commissum.*
5 *Minori, qui artem ludicram exercuit, subuenitur ipso iure.*
6 *Minor ratum habens delictum an iuuari poßit.*

N CONTRACTIBVS, & quasi cō-
tractibus iuuantur minores, vt dictum est:
1 nunc autem in † delictis dicit eos iuuari, siue
delinquat minor extra contractū, vel quasi:
siue in rebus in quibus contraxit: putà com-
modatis, vel depositis, vel venditis, vel loca-
a tis, vel similibus. In his tamen distingue an delinquat minor[a]
ex culpa, seu non ex animi proposito: an ex animi scientia: In
primo casu iuuatur minor: siue ciuiliter, siue criminaliter con-
ueniatur. Nam licet minor mero & communi iure teneatur,
tamē restitutionē in integ. potest postulare, vt in nihilum te-
neatur. Si verò delinquat ex animi sciētia: si quidē ciuiliter cō-
ueniatur, nō restituitur: nisi poterit cōfiteri quòd ne teneatur
dupli, & maluit negare: in hoc solum restituetur vt pro cōfes-
so habeatur. Itē si potuit trāsigere, maximè in pœnali actione,
restituetur: vt habeatur negocium pro transacto. s. tāta quan-
titate, quanta potuit transigere: vel si non appareat certa quā-
titas, accipietur summa: secundum boni viri arbitriū, in quam
verisimile est eum trāsigere potuisse: vt. ff. de mi. l. si ex causa.
§. nunc videndum. & §. si cōmissum. Si verò criminaliter con-
ueniatur ex delicto suo commisso ex proposito, non restitue-
tur: nisi quatenus miseratio ætatis perduxerit iudicem ad mi-
2 tiorem pœnam. Nā & hoc idem in sene facerē. † Si tamen mi-
nor commiserit adulteriū, vel crimen, quod pro adulterio pu-
nit lex Iulia, nullo modo restituitur minor. putà si pretiū acce-
pit pro cōperto stupro, vel domum præbuit ad stuprum, vel
adulterium committendum: nec enim subuenitur ei aduersus
præcepta legum, qui dum leges inuocat, cōtra eas committit:
vt ff. de mi. l. auxilium. §. in delictis. & ff. de termi. mo. l. ij. &
hoc, vbi petit sibi subueniri in delictis à se cōmissis. Si autem
3 † in delictis ab alio commissis petat se restitui: putà vt liceat ei
accusare delinquentē: quia liberatus est à pœna criminis præ-
scriptione temporis, nullo modo restituitur ratione ætatis: li-
cet minor restitueretur ratione absentiæ: vt ff. de min. auxiliū.
& quibus ex cau. ma. l. si qua. Et est propriè delictū quod cō-
☞ mittitur in omittendo: vt dictum est: quasi delictum. plerun-
que tamē ponitur pro his quæ omittūtur, & pro his quæ fiūt:
4 vt dictum est. Porrò † in quodam omisso, iuuatur minor ipso
iure: vt si mulier minor non petijt filijs impuberibus tutores:
nec enim, decendentibus eis in pupillari ætate, denegatur ma-
tri successio, licet maiori denegaretur: vt j. e. l. ij. Item in quo-
5 dam † delicto commisso in faciendo etiam ex animi scientia,
subuenitur minori ipso iure: vt si fecerit ludibrium sui: nec
enim infamatur ipso iure, licet infamaretur alius: vt suprà qui-
bus ex cau. infa. ir. l. pe. fortè ideo quia se tantùm lædit: & non
6 alium. † Item ait P. minorē iuuari ipso iure, vbi minor delictū
ab alio commissum nomine minoris ratum habet, quasi non
verè crimen admittat qui ratum habet. sed certè hoc non pro-
batur lege, imò ratihabitio cùm fiat animi scientia, mandato
debet comparari: vt ff. de regul. iur. hoc iure. §. j. & de vi & vi
arma. l. j. §. quoties.

a ADNOTATIO. ¶ Minor. Tamē infinite doli non capax, restituit l. impuberem. de furt. & l. infans. ff. ad leg. Corne. de sica.

Si aduersus usucapionem. *Rubrica.*

1 *Minori subueniri in usucapione rei suæ: neque ei obesse præscriptionem iij. x. aut xx. annorum.*
2 *Præscriptio xxx. annorum an currat contra minorem, & an restituatur aduersus eam.*
3 *Minor an restituatur aduersus præscriptionē, quæ inchoata est in persona maioris cui hæres est.*
4 *Vsucapio an procedat contra rempubl. & ecclesiam aut fiscum in rebus earum mobilibus.*

1 INOR † etiam in vsucapione rei suæ re-
stituitur, pupillo tamen ipso iure non currit
vsucapio triennij, vel decēnij: vt ff. de acqui.
re. do. l. bonæ fidei emptor. Nec ob. quod le-
gitur. ff. de eo qui pro tutore. l. si is, qui. & tit.
pro emptore. l. j. §. si à pupillo. & de doli exc.
l. apud. §. si quis non tu. loquuntur enim prædictæ leges, quā-
do pupillus possidebat, vel possederat: & ideo credebatur do-
minus. Nam sæpe pro vero ponitur, qđ ad opinionē refertur.
Vel dici potest, rē pupilli immobilē vsucapi nō posse. Idémq;
in rebus adultorum, ex sentētia orationis diui Seueri: quia &
eorū prohibetur alienatio: vt ff. de reb. eo. l. qui neque. Res au-
tem mobilis vsucapi non poterat: sed dabatur restitutio. Ho-
die autem prohibita est alienatio tam mobiliū, quàm immo-
bilium quæ possunt seruando seruari: vt j. de admi. tu. l. lex. Et
ideo prohibetur vsucapio: vt ff. de fun. do. si fundū. ergo ipso
iure minor tutus est: in vsucapione triennij, decennij, & vicen-
2 nij. † Præscriptio autē. xxx. anno. currit adulto, sed non pu-
pillo: iuuatur tamen secundū nos beneficio restitutionis. Alij
autem dicunt minorē non restituendum: sed certè ex genera-
libus verbis edicti prætoris minor est restituendus: quæ talia
sunt, si quid cum minore gestum erit: vt diximus, suprà de
mino. Item lex illa, quæ est j. in quibus cau. in integ. resti. non
est neces. l. vlt. qua dicitur minori non currere temporales præ-
scriptiones: & præscriptionem xxx. ann. obtinere statū suum,
non denegat minori restitutionem: pupillus planè vt dictum
3 est ipso iure illæsus est: vt j. de præscrip. xxx. an. l. sicut. † Porrò
generaliter dici potest in omni pręscriptione tēporali, & per-
petua: vt vbi cœpit in persona maioris, cui extitit hæres mi-
nor, currat quidem præscriptio in minori succedēti: nec inter-
pelletur ex eius ætate: vt ff. de fun. do. l. si fundum. & j. de non
nume. pec. l. si intra. sed detur restitutio: vt ff. de mino. l. etiam
ei. nec enim ibi potuit incipere ab eo qui portatur in ventre,
cùm triennio in vtero non moretur. In duobus tamen casibus
præscriptionē cœptam in persona maioris, inuenio interrum-

pi ex

pi ex minori ætate succedentis,id est differri quousque succedens fiat maior;hoc est in præscriptione quadriennij,quod datur maiori ad restituendũ:& in præscriptione quinquẽnij,decennij,vel vicennij,quæ statutæ sunt contra maiores. xxv. an. vt rata videantur haberi quæ gesta sunt ab eis in minori ætate:vt quia sine decreto alienauerunt,vel vendiderunt, vel donauerunt:his enim casibus,si decedentibus maioribus succedant minores,residua tempora prædictarũ præscriptionum non currunt minoribus succedentibus:nisi posteà quãdo maiores efficiuntur:vt ff.de mi.l.interdum.& j.si maior fac.ali.l. vlti. §. vlti. fortè propter circuitum tollendum:ne restituatur minor ad restituendum:& quia pro nulla debet haberi ratihabitio minoris.
4 † Extra summam notandum est quia licet respub.& ecclesia fungatur iure minoris:vt j.ex quibus caus. ma.l.respub.& j.de iure reipub. rempubl.& s. de sacrosanct. eccl.l.vlt.tamen res eorum mobiles possunt vsucapi. Nã omnis præscriptio minor decennio currit ecclesiæ: vt habuimus s.de sacrosan.eccl.restituetur tamen ecclesia.Itẽ ciuitas vt adolescentula:sed fisco fortè ipso iure non currit vsucapio vt pupilli omnino censeatur iure.

Si aduersus fiscum. *Rubrica.*

1 ☞ *Minor contrahens cum procuratore Cæsaris si decipiatur,an restituatur.*
2 *Minor quando restituatur aduersus alium minorem,uel rempu.uel ecclesiam.*

1 SI † MINOR contraxerit cum procuratore Cæsaris,& decipiatur:restituitur minor in integ.ac si cum priuato cõtraxisset:& cognoscit de ea restitutione procurator fisci:vt j.eo. l.j. Et iste dicitur curator reipu.vt s.de modo mul.l.curator.& impropriè quãdoque dicitur procurator:quia vniuersitas procuratorem habere non potest:vt no.s.de procura. Si autem minor decipiatur à procuratore fisci,cum quo contraxit,restituitur in inte. & cognoscit de ea restitutione procurator Cæsaris vnà cum præside prouinciæ:exigitur etiam in præsentia patroni fisci:vt j.e.l.ij.
2 †Et patet ex his vnum priuilegiatum, contra alterum priuilegiatum esse restituẽdum, sicut & ecclesia,& ciuitas, & minor cõtra[a] minorem restituitur: nec minor cum eorum locupletatur iniuria. Planè si minor idipsum quod accepit perdidit,vel consumpsit non in rem sibi vtilem, vel dilapidauit,melior est eius causa:restituetur enim contra ciuitatem,vel ecclesiam,vel alium minorem ne teneatur:vt ff.de mi.l.verũ.§. vlt. Item & duo maiores absentes vicissim contra se restituuntur; vt ff.quibus ex causis ma.l.vltima.

a ADNOTATIO. ☙ Contra minorem.Adde Barto.in l.verum.§. fin. ff.de minori.Bal.in l.pupillorũ.in fin.C.de repudian.hæred.qui contra Bar. tenere videtur.vbi vide & ibi scribentes.

Si aduersus creditorem. *Rubrica.*

1 ☞ *Minor an & quando restituatur aduersus creditorem.*
2 *Minor restitutus aduersus mutuantem quid debet ei cedere.*

LICET crediti appellatio sit generalis: vt ff.si cer.pet.l.j.hic tamen specialiter pro mutuo ponitur:vt & aliàs in ff.ad S.C.Mace.l. quia.& sic ponitur hic creditor pro fœneratore.
1 †Sicut autem in alijs contractibus restituitur minor,ita & in mutuo fortassis, & amplius: quia licet aliàs minor debeat probare se deceptum, vel se amisisse:quod ei dicitur datum:vt s.de minor.l.minoribus.& ff.de iureiur.nam & posteà.§.si minor.hic tamen creditor debet probare minorem locupletatum:quia,ex quo dicit minor se perdidisse,vel dilapidasse, præsumitur pro eo in odium creditoris,vt restituatur in integr.nisi creditor probauerit eum locupletiorẽ factũ: vt j.e.l.j.vel fortè est lex intelligenda,
2 [a] cùm creditor in se receperat onus probationis,vel vt cùm minor probauerat de amissione & creditor semiplene probauerit de locupletatione. †Porrò si minor ex mutua pecunia emit prædium,vel eam egẽti credidit, actionẽ quam habet,cedet creditori,vel rem quam comparauerat eidẽ præstabit:non eo distincto crediderit sedenti,vel non sedẽti in ludo perditionis,sed eo tamen inspecto in aliquo sit locupletior an non:vt ff.e.l.patri.§.j.

a ADNOTATIO. ☙ Vide pulchre per Mathe.not.suo.lviij.incip. nota vnum casum quotidianum.

Si minor ab hæreditate. *Rubrica.*

1 ☞ *Minor,qui adiuit hæreditatem causa cognita restitui in integrum.*
2 *Hæreditatis aditio facta sine tutoris authoritate,ipso iure nulla.*
3 *Filius restitutus contra aditionem hæreditatis factam à se cum authoritate patris, uel factam à patre,non restituitur,ut iterum liceat ei adire.*
4 *Restitutio minoris aduersus aditionem hæreditatis quando nulla est.*
5 *Legatarij an sint uocandi, cum minor petit se restitui aduersus aditionem hæreditatis.*
6 *Minori hæredi,qui non adiuit hæreditatem,quomodo consulatur.*
7 *Minor,qui extitit hæres necessarius domino suo,an & quatenus restitui possit.*
8 *Substitutum uulgariter minori posse admitti ex substitutione, si uelit,minore restituto ut se ab hæreditate abstineat.*

1 SICVT † in alijs,ita & si minor[a] adiuit hæreditatem minùs lucrosam, vel agnouit bonorum possessionem vel ex Trebelliano recepit hæreditatis restitutionem, restituitur in integr.causa tamen cognita, considerato non tantùm eo an sit lucrosa hæreditas vel nõ,sed etiam eo an intersit minoris litibus,& sumptibus non vexari:vt ff.de mino.l.minoribus.xxv.annis. Item eo considerato an in hæreditate sint multæ mortales res, vel prædia ruinæ subiecta:vt ff.e.l.verum.§.si locupleti. In persona minoris considera si sit pupillus,an pubes. Si pupillus, & adiuit cum
2 tutore hæreditatem,restituitur:vt dictum est.Si †autẽ adiuit sine tutoris authoritate etiam lucrosam hæreditatem,ipso iure non præiudicatur ei:vt j.instit.de authori.tuto.§.neque. Si autem sit adultus curatorem habens, idem in eo quod in pupillo dicam:vt s.de mi.l.si curatorem. Nam licet pupillo non sit sufficiens curatoris authoritas in adeunda hæreditate:vt ff. de appella.l.cum in vna.§.j.In adulto tamen contrarium est: quia non potest habere tutorem:vt j.de admin.tut.cùm quædam.Si autem adultus curatorem non habet, adire per se potest hæreditatem:& restitui potest in integrũ,vt ff. de acquic. hæred.l.impuberibus.& l.necessarijs.Sicut autem restituitur minor habens tutorem,vel curatorẽ,ita & minor habens partem restituitur:siue patris authoritate adiuit in cuius est potestate,siue adijt pater solus pro filio minore: vt j. de bon. quæ
3 libe.l.vlti.§.vbi. †Est tamen hoc quoddam speciale,propter paternam reuerentiam. Nam si restituatur filius contra aditionem factam à patre,vel authoritate patris, non restituetur in integr. vt liceat ei adire,ne leges fiant ei ludibrio sæpius, & amplecti,& respuere eandem hęreditatem cupiẽti:vt ibidem dicitur:aliàs contrà:vt ff.de minoribus.& si sum.§. restitutus.
4 †In restitutione autem danda minori,quod tamen fieri debeat causa cognita,vocari debent creditores vt intersint cùm minor abstinet:alioquin nulla esset restitutio:vt ff.de minoribus.l.etiam. §.vltimo. Si autem omnes creditores absint, vel quidam solenniter citentur à iudice,quibus intra tres menses non apparentibus minor sine periculo ab hęreditate discedet iudice prouidẽte vbi debeant res hæreditariæ custodiri,quantitate earum in actis manifestanda,quod tamen perijt per imbecillitatem ætatis,non restituitur à minore: vt in authen. vt spon.lar.§.ad hæc.& ff.de mino.l.ait. prętor.§.planè qui post.
5 †Sed nunquid & legatarij vocandi sunt cùm minor petat restitutionem,quod satis dici potest,cùm & eos hæc causa tangat, & ab eis comprobari debet argu.j.de hæredita. & falsi.§. sancimus.& j. de authorita. præstan.l. vltima. Planè quæ facta sunt à minore medio tempore antequàm restituatur, vel abstineat,vel quia soluit,vel quia solutum est ei, rata habenda sunt:vt ff.de mino.l.si in integrum.
6 †Illud certum

est minorē tunc demum restitui, vt abstineat, quando adiuit:
Nam si non adiuit, vel cùm esset suus hęres se non immiscuit:
in primo casu ipso iure non tenetur. In secundo tenetur qui=
dem mero iure, sed habet exceptionem: & ita non reputatur
pro hærede vel quantū ad creditores, vel legatarios, nisi quan
tum ad libertates in testamento relictas: vt ff. de fideicommis.
liber. cùm quasi. §. sed & si quis suus hæres. nec est necessaria
testificatio super hoc quòd aliquis abstinet, vel se non immi=
sceat: quia fides veritatis, verborum adminicula non deside=
7 rat: vt j. e. l. j. †Extra summam illud no. quòd minor qui ex=
titit hæres necessarius domino suo, nūquam restituitur vt ab=
stineat: sed restituitur vt acquisita post mortē domini, si sint
immista bonis domini separētur: vel si nō essent immista, suo
communi iure ea separaret: vt ff. de mino. l. ait. §. non solùm.
8 & de separationi. l. j. §. vltimo. †Item illud no. quòd qui re=
stituitur vt abstineat, pro nō hærede adeò reputatur, vt is qui
substitutus est vulgariter, minori instituto vtiliter: ex substi=
tutione admitti possit, si velit: vt arg. ff. ad Tertul. l. j. §. si quis
adita. & l. ij. §. si bonorum. nec obst. quod legitur de edicto
successorio. l. vltima. quia ibi obstabat inferiori præscriptio
anni vel cētum dierum, quibus tacuerat post repudiationem
primi. Vnde & si posteà restituatur primus, liceat ei adire: de=
inde restituatur, vt liceat abstinere, non admittitur sequens.
Ideò autem dixi, si velit substitutus: quia si nolit non compel=
litur: vt ff. de acqui. hære. l. si minor. nisi substitutus minori fue
rit seruus testatoris: tūc enim compellitur: quia necessarius est
hæres: si tamen bona non sint soluendo: vt ff. de mino. & si si=
ne. §. sed quòd Papi. Nam si sunt soluēdo, nō curauit lex eum
compellere: cùm ab intestato propter lucrum, multos verisi=
mile sit ea appetere.

a **ADNOTATIO.** ¶ Vide do. Alex. consi. xxj. j. volu.

Si vt omissam hæreditatem, & possessionem uel quid aliud acquirat. Rubrica.

1 ☞ *Minor repudiatā hære. nec dū distractam restitutus adire potest, aliàs contra.*
2 *Minor repudiato legato, restitui potest.*

NE QVIS putaret subueniri minoribus
tunc demum cùm certant de damno vitan=
do, ait etiam in lucris omissis, vel repudiatis
1 minores iuuari. † Si ergo repudiauit hæ=
reditatē delatam sibi minor, sic vt repudia=
tio teneat cōmuni iure, prout explicuimus
in alijs contractibus, suprà si aduersus ven=
ditio. de in integr. restit. mino. & si tutor, vel curator interue=
nerit, restituetur minor: vt liceat ei hæreditatē adire. si tamen
post repudiationem hæreditas non sit distracta, vel à substi=
tuto minori, vel ab eo qui repudiāte minore succesit. Si enim
sit distracta, repellet̃ minor, nisi hic minor patris sui in cuius
erat potestate, repudiauit hæreditatem: & ea sit distracta in
ætate huius minoris ab hærede subsequente: tunc enim resti=
tuetur minor toto tempore minoris ætatis, & post intra qua=
driennium. Item post quadriennium de æquitate habet trien
2 nium: vt infrà de repud. hæredi. l. vltima. Item † si minor repu=
diauerit legatum sibi relictum, vel quid aliud quod potuit
acquirere, restituitur in integrum vt s̄. de hæreditate di=
ctum est: vt ff. de mi. l. & si sum.

In quibus causis in integrum restitutio non est necessaria. Rubrica.

1 ☞ *Minores quibus casibus non egeant restitutione. & nu. 4.*
2 *Minorem iuuari ipso iure aduersus omnem temporalem præscriptionem.*
3 *Præscriptiones aduersus minor. inefficacißimè currentes quæ sint.*
5 *Moræ quando & quibus casibus committitur & quis eius effectus. 8.*
6 *Possessor bonæ fidei qui cœpit esse malæfidei, an teneatur de interitu.*
7 *Possessorem reputari quando, ue malæfidei licet reputetur & quando.*
8 *Moræ quæ committitur in non soluendo, quem effectum producat.*
9 *Mora quibus modis purgetur.*

1 MVLTAE † sunt causæ in quibus resti=
tutio non est necessaria: vt ecce si ipso iure
deficiat contractus: quia non interuenit tu=
tor, vel curator: vt s. de in integr. resti. mi. l. si
curatorem. & insti. de autho. tuto. Et de his
etiam plene diximus s̄. si tut. vel cur. inter. &
s. si aduersus rem iudi. cùm & minores. Idē est si ipso iure de=
ficiat cōtractus: quia non interuenit decretum: vt j̃. si ma. fac.
rat. ali. ha. l. vlt. §. vlt. & de prædijs mi. l. ij. & l. si quidē. vel quia
dolus dedit causam contractui, vel quia minor societatē con
traxit donationis causa. vt ff. de mi. l. in causæ. Item ipso iure
iuuatur, vt ei parcatur in infamia: vt si fecit ludibrium sui mi=
nor: vt s. quibus ex cau. infa. irrog. l. vlt. Itē minor mulier quæ
filio impuberi non petijt tutorem, non priuatur eius successio
2 ne: vt s̄. si aduer. deli. l. vlti. † Item iuuatur ipso iure in omni
temporali præscriptione: de quibus plene diximus s̄. si aduer.
vsuca. olim autem currebant, sed restituebatur minor: vt j̃. e. l.
vlt. Ideo autem statuit lex minorem in tēporalibus præscri=
ptionibus ipso iure iuuari, quia certum est minorē deceptum
in amissione rei, vel actione, Sed in contractibus, habet opus
petere in integ. resti. quia non est certum eum deceptum esse.
3 †Quædam porrò temporales præscriptiones secundū Mo=
derna, & antiqua iura efficacissime occurrunt minoribus: vt
ecce temporalis præscriptio, quæ obijcitur minori volenti ac=
cusare: vt ff. de mino. l. auxilium. Item quinquēnij pręscriptio,
quæ obijcitur minori ad tuendum statum defuncti: vt j̃. ne de
statu defun. l. si mater. & ff. ne de statu defuncti non esse. Item
pręscriptio non numeratæ dotis obijcit̃ minori alij succedēti:
vt nō restituatur vltrà statuta tēpora. Sed intra ea restituatur:
vt j̃. auth. de tempo. non solu. pec Item præscriptio appellatio
nis faciendæ: vt j̃. si sæpius in integ. resti. postu. l. & iudicij ter=
minandi, & inuentarij faciēdi currit minoribus. sed restituun
tur vt dixi s̄. si aduersus rem iudi. Præscriptio autem non nu.
pec. non currit minori ex sua persona, sed ex persona eius, cui
extitit hæres, currit: vt j̃. de non nu. pe. l. si intra. sed restituitur
4 tamen, vt diximus s̄. si aduer. vsusc. †Item iuuatur minor ipso
iure in contractibus bonæ fidei, & quibusdam quasi cōtracti=
bus stricti iuris, qui coæquiparantur eis, id est legatis, & fidei=
commissis, in quibus interpellatione sua debitorē potuit con=
stituere in mora: vt ita debitor tenetur iudicis officio ad vsu=
ram, vel fructus præstandos ex mora: vt ff. de vsuris. l. mora.
primo respon. & j. §. & ff. de leg. ij. l. si quis seruo. & de condit.
& demō. l. si cui. in fi. Nam & si non interpellauerit minor de=
a bitorem, tamen re ipsa est in mora[a] fauore minoris, hoc ipso,
quòd non soluit. vt. j̃. e. l. in minore. & j̃. de actio emp. l. cura=
5 bit. In maioribus enim exigeretur interpellatio. †Sed tamen
ad maiorem horum euidentiam, & vt suppleam quæ plerun=
que vtilia sunt, distinguo: quia mora fit iure communi cùm
quis maior. xiiij. annis: vt ff. de ver. obli. si pupillus. interpella=
tus per diei appositæ lapsum: vt ff. de ver. sig. si fundum. & C.
de contrah. stip. magnā. vel per litis contest. vt ff. de ver. obli. l.
nemo. in fi. vel per eius cui debetur nuntiationem congruo lo
co, & tempore factam: vt ff. de vsur. l. mora. & ff. de ver. obli. si
ex legati. cùm intelligat se debere, vel tenere debuit intellige=
re: vt ff. de reb. cre. & si cer. pet. l. quod te. nec omissa sit rei repe
tendæ instantia. si sine causa distulit rei solutionem, vel pręsta
tionē: vt ff. de vsur. l. mora. & l. sciendum. Hæc mora facit rem
tantùm, vel interesse tantū, æstimari officio iudicis, prout erat
tēpore morę: vel cœpit esse posteà vsq; ad sentētiam, perseue=
rante tamen mora: vt ff. de eden. l. vbi. §. j. & de triticaria. l. pe.
& de act. emp. ratio. §. si per vēditorem. & de re iud. si calēdis.
& de conditione furtiua in re. & de ver. obl. l. quoties in diem.
6 †Hæc mora facit currere vsuram in contractibus bonæ fi=
☞ dei, & legatis, & fideicom. vt ff. de vsu. mora. §. j. & de leg. ij si
quis seruo. & l. qui insolidum. primo respon. & §. etiam. quia
legata licet sint stricti iuris, æquiparantur tamen in hoc bonę
fidei contractibus: vt C. in qui. caus. resti. in integ. non est ne. l.
in minorum. Secus in contractibus stricti iuris: vt j̃. de condi,
inde. l. j. etiam lite conte. licet F. dixerit contrà. Hæc mora in=
ducit petitionē fructuum, per officiū iudicis in quolibet con=
tractu, si petam quod aliquādo fuit meum, vel eius, cuius iure
vtor

vtor,alioquin exigit[a]ur litis contestatio in contractu dũtaxat
stricti iuris:vt ff.de [a]su.l.videamus.§.si acc. in primo respon.
& §.j.& §.ex causã.& §.si possesionem.l.ij.Hęc mora quan=
doque ponit in tertia parte debiti:vt ff.de inoffi. testamẽ. & si
quis suo. Hæc mora facit rei periculum indistinctè pertine
re ad reum,etiam si res erat taliter peritura penes actorẽ. Sa=
tis est enim quòd potuit non perire:vt ff.de leg. j. cùm res.§.
vltimo.nec obst.quòd dicitur.ff.depositi.l.si plures.§.vlt.quia
ibi non erat in mora: licet esset conuentus:quia habebat pro=
babilem causam resistendi: vt propter expensas. Item ex=
pressum probatur in authẽ.de deposito & denun. §. insuper.
colla.vj.cùm enim ibi dicat teneri eum qui interdicit deposi=
tario ne mihi restituat de fortuito casu:multo magis deposita
6 rius tenetur,si sine causa teneat, & perfidius facit. †Vnum
hic suppono circa realem actionem notabile: vt si erat bonæ
fidei possessor à principio,& post cœpit esse malæ fidei,vel in
mora.distinguitur an erat eodem modo peritura penes acto=
rem:vt ff.de rei vendi.Itẽ si verberatu.§.vl.Nam ex pręceden
tibus & sequen.patet quòd loquitur in bonæ fidei possesso=
re,& est hoc ratione initij:& vt aliàs in eo.tit.l.si in aliena.Sed
illud non omitto,quòd si iustam causam litigãdi habebat, in=
distinctè non tenetur:vt in eo.tit.vtique autem.si tamen fuit à
principio bonę fidei,alioquin omnino de periculo tenetur:vt
7 ff.de rei vend.l.iul.in principio.j.responso.& §.ij. †Illud no
tandum quòd quandoque reputatur quis malæ fidei posses=
sor qualitercunque sciuerit ad alium pertinere hæreditatem
b quantum ad [b]fructus,[c] & cùm similia:vt ff.de peti.hære.item
c veniunt.§.petitam.& §.à quo.& l.sed & si lege.§.si antè.Item
in rei vendicatione post litem contestatam, fit malæ fidei,
quantùm ad fructus:vt C.de rei vẽdi.certum.remanet tamen
bonæ fidei possessor quantùm ad vsucap.triennij complendã,
ad hoc vt suos faciat fructus,sed eos vt dictum est restituit:si=
cut & rem vsucaptam post litem contesta.vt ff.pro empt.l.ij.
in fi.& de vsur.l.qui scit.§.vlt.& de rei vendi.si post.Itẽ quan=
tum ad facilitatem:vt ff.de peti.hæred.illud.nullo modo verò
videtur possessor,quantùm ad præscriptionem.x.vel xx.ann.
quæ interrumpitur lite contestata, vt C. de rei vendi.moræ.
8 †Fit mora iure speciali,& fauore hoc ipso quòd non solui=
tur:vt in minore.xxv.ann.& hæc parit vsuras tantùm:vt C.in
quibus cau.in integ.resti.non est nec.l.in minorum.Fit etiam
fauore circa libertatẽ fideicommissariam, hoc ipso quòd non
præstatur, & hoc inducit quod matri detur ad manumitten=
dum:vt ff. de fideicom.l.cùm verò.§.apparet.Item fit fauore,
cursu biennij: & hæc similiter parit vsuras: vt C.de iure do.l.
vltima.§.vlt. Fit & quandoque specialiter propter odium:
vt in fure,prędone:vt ff.de vi & vi arm.l.j.§.rectisimè.& l.pe
nul.Item in meticuloso,sed in eo distinguitur:vt ff.quod met.
cau.si cùm.§.quod si homo.Et hoc,nisi mora purgetur. Pur
9 gatur autem † oblatione rei,stipulatione nouandi animo in=
terposita,vel non nouandi,si erat res in præsentia:vt ff. de con
dictio.fur.l.parui.& de sol.qui.x.§.j. Itẽ mora quæ fit mino
ri,re ipsa purgatur cursu temporis:vt ff. de lega.ij. l. titia seio.
§.vsuras.

a ADNOTATIO. Mora. Vide Ioan.de Imo.in consi lxxv.in fin.
b Quantum ad fructus. Adde ad materiam huius conclusionis Barto. in l. sequitur.§.fructus.de vsucapi. Bald.in l.mala fide.C.de condit. & leg. Ang. in l.j.C.de vsu. Ioan.de Imol.in authen.ad hæc.C.eo.tit.canonistas in cap.vigilanti.de præscri.& in ca.fi.eod.titu. vbi est locus proprius huius materiæ.
c Vide sing.consil.liiij.incip.Picaredus.

Qui & aduersus quos in integrum restitui non possunt. Rubrica.

1 Restitutio in integrum,ut denegetur minoribus,quæ consideranda.
2 Minor quo casu non restituatur aduersus creditorem repetentem mutuum.
3 Minor petens restitutionem quando non admittitur ut iuret in supplementum probationis.
4 Restitutio contra quas personas denegetur minoribus.
5 Restitutio quo casu concedatur liberis, & libertis.
6 Filium restitui contra patrem in aduentitia hæreditate.

ROSECVTVS est Imperator casus,
& causas in quibus, & propter quas detur,
vel non sit necessaria restitutio, nunc autem
per titulos incipit edocere, propter quæ de=
1 negetur restitutio. †Et in isto titu.notan=
dum est eam denegari ratione personarum.
scilicet petentis in integ.rest.& personæ eius,contra quem pe
2 titur. †Et potest hic recipi in persona petentis,cùm creditor
repetit mutuũ datum minori:nam licet alias debeat probare
minorẽ locupletatum:vt diximus s̄.si aduersus credit. tamen
si minor,qui accepit mutuum,& petit in integ.resti.sit diligẽs
paterfa.& actibus publicis industrium se fecerit doceri:vt la=
psum eum per ętatem non sit verisimile,non cogetur creditor
probare eum esse locupletiorem: imò nisi probauerit ipse se
circunuentum, id est facilitate sua amissam pecuniam, dene=
gabitur ei restitutio,& mutuum cogetur reddere: vt j̃.eo.l.j.
3 †Item potest hoc recipi[a] in qualibet causa, ex qua minor pe
a tit restitutionem:& in qua necesse habet probare se deceptũ.
Nam si semiplene probat,putà per vnum testẽ: posset ei alias
deferri sacramentum:vt iuret se déceptum, sed hoc vbi ita di=
ligens est, vt dictum est:non defertur ei.quia præsumptio fa=
cit contra eum. Et idem dici potest, vbi minor probauit per
duos testes se deceptũ,& aduersarius per duos probauit con=
trarium:nec enim minori defertur iusiurandum.Si autem mi
nor nullo modo probat se deceptum,vel probat quidem ple=
nisimè,& sine obstaculo alterius partis,non est opus conside
rare de qualitate personæ minoris:nisi in mutuo:vt dixi cum
4 nihil probatur à minore nec à creditore. †Propter perso=
nam autem eius contra quam petitur, restitutio ipsa denega=
tur:vt si petat eam quis contra parẽtes,vel patronos. Qui au=
tem contineantur patroni,vel parentis appellatione:diximus
s̄.de in ius vocan.nec distinguitur sit parens,vel patronus ho=
nestus an turpis vitæ:vt j̃.eo.l.vltima.Nam liberis,& libertis
semper sancta,& honesta debet videri persona parentis,& pa
5 troni: vt ff.de obsequijs.l. liberto. † Et hoc de restitutione
quam petunt liberi,vel liberti iudicis officio:nam iure actio=
nis possunt petere restitutionem cõtra parẽtes, vel patronos,
nisi actio sit famosa.Sed & tunc in locum famosæ datur eis a=
ctio in factum: vt s̄.de dolo si superstite. Porrò in casu ait
Placen.restituendum minorem contra patrem, vel parentem
etiam iudicis officio:vt si erat quæstio de patria potestate; &
pronũtiatum est pro patre:vt s̄.si aduersus rem iudi.l. si cùm.
vel dic quòd lex illa corrigitur.j̃. e.l. vltima.vel accommodat
6 præses partes suas denegando restitutionem. Item alio casu
videtur restituendus filius contra patrẽ:putà in aduentitia hæ
reditate,quã repudiauit filius,& pater adiuit:restituitur enim
filius minor:vt j̃. de bonis quę liber.l.vltima. fortè quia filius
ibi non cõtraxit, vel quasi cõtraxit:nec deliquit,vel quasi de=
liquit contra patrem hoc ipso quòd repudiauit hęreditatẽ,vel
quòd ibi dicit eum restituendum est intelligendum, quando
pater non adiuit.

a ADNOTATIO. Vide Lud.Roma.in consil.xxxviij.

Si minor se maiorem dixerit, uel probatus fuerit. Rubrica.

1 Minori,qui se falsò asseruit maiorem,an & quando denegetur restitutio in integrum,& nu.4.
2 Decepto per dolum alterius dari contra dolosum replicationem doli.
3 Priuilegia facilius adimi,quàm iura communia.

ICVT ratione personarum denegatur re
stitutio,ita & denegatur ratione mẽdacij:vt
1 quia † minor asseruit se maiorẽ. [a] distingue
a tamẽ subtiliter, an dicat minor se maiorem
aduersarij dolosa persuasione, an vltro per
se.In primo casu non præiudicatur ei:vt j̃.e.
l.j.nisi fortè iurauit se maiorem: & si iurauit verbotenus tan=
tum, repellitur solum à beneficio restitutionis nisi palam: &
euidẽter ex instrumentorum prolatione,non per testium de=

positiones se fuisse minorem ostenderit:vt ĵ.co.l.vlti.§.quòd
b si per.Sed si iurauit corporaliter,[b] omnino repellitur:vt ĵ.eo.
2 l.pe.in fi. Nam† licet alias decepto alterius dolo detur contra
dolosum replicatio doli, vt deceptus communi gaudeat iu=
re:etiam si iurauit se quid facturum,vel non facturum: vt ff.
de pac.l.iuris.§.sed si fraudandi.& s.de transact.l.sub prætex=
tu,tamen hic propter religionis vinculum sacramento firma=
tum,non licet minori aspirare ad speciale priuilegium restitu
3 tionis: quia† faciliùs adimuntur priuilegia,quàm iura com=
☞ munia:vt s.de transact.notauimus.& s.si aduersus venditio=
nem.Vel fortè hæc distinctio,iurauerit,vel non iurauerit mi=
nor,adhibenda est tunc demum,quando asseruit se maiorem
sine dolosa persuasione alterius,Et ad hoc induci potest quod
4 dicitur.ĵ.e.l.pen.ibi,aditus itaque,&c.Hic tamen quando mi
nor asseruit se maiorem vltrò sine dolo alterius, distingue an
voluerit alium decipere, an quia credebat ita esse asseruit. Si
alium voluit decipere per assertionem suam,nullo modo resti
tuitur:vt ĵ.e.l.ij.si verò noluit decipere,remanet ei saluum be=
neficium restitutionis:nisi & asseruit, & se maiorem esse ver=
botenus iurauit:tunc enim repellitur, nisi palam & euidenter
per instrumenta,non per testes ostenderit se fuisse minorem.
quòd si sacramento corporaliter præstito asseruit se maiorem,
nullum superest ei auxilium:vt ĵ.eo.l.pe. Si enim repellitur à
sacramento,etiam si alterius dolosa suasio interuenerit:multò
magis debet repelli,vbi alter nihil peccauit. Si autē dubium
est asseruit minor animo decipiendi, vel non decipiendi, dici
potest vt non præsumatur contra eum qui modò asserit se mi
norem, & tunc dicebat se maiorem:vt ĵ.e.l.ij.

a ADNOTATIO. ¶ Maiorem. Vide ad hoc Specu.in tit.de iur.ca.§.iij.
versi.sed nunquid minor.& in tit.de in integ.resti § ij.versi.item denegatur.
Pau.de Cast in consi.cxxxix.qui ad istam conclusionem bona dicit.
b ¶ Vide Ang.& Moder.in l.pluribus.ff.de verb.oblig.

Si sæpius in integrum restitutio postuletur. *Rubrica.*

1 ☞ *Minorem posse sæpius in integrum restitui.*
2 *Restitutio semel denegata minori an perpetuò ei denegetur: & quæ sunt nouæ defensiones.*
3 *Minor,contra quem bis iudicatum est,an posit restitui.*

QVALITER ratione personarum,& causa=
rum cesset restitutio s.dictum est:hic autē po=
nit qualiter cesset ratione beneficij sæpius col=
1 lati,vel semel denegati. †Et est illud sciendū
quòd sæpius minor potest in integrum resti=
tui nisi in casu:vt diximus s.si minor ab hære=
2 ditate se abstinue.Si verò† semel est denegata restitutio, mi=
nor non restituitur posteà præterquàm ad appellationem:nisi
nouis defensionibus causam instrui posse dicat:vt ĵ.eodē. l.j.
& l.vlt. & pe.Nouæ autem dicuntur defensiones non tantùm,
quæ de nouo quæruntur, sed & quæ tempore prioris causæ
minori competebant:tamen recitatæ & exhibitæ non fuerūt.
3 †Porrò si minori nec semel denegata est restitutio, nec sæ=
pius concessa,sed communi iure contra minorem bis iudica=
tum est.quærit lex an restituatur minor:& videtur quòd re=
stitutio dari posit à principe:vt ff.e.l.minor autem.

De his qui ueniam ætatis impetrauerunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Veniam ætatis qui poßint impetrare.*
2 *Veniam ætatis impetrantes quid probare debeant, & apud quem, & nu.4.*
3 *Fœminas esse tardas ad donandum.*
5 *Veniæ ætatis impetratio quem effectum producat.*
6 *Minor qui ueniam ætatis impetrauit, censetur iure maior.*
7 *Venia ætatis in relictis quatenus accipienda.*

ADIICITVR hic ei alia causa denegādæ
restitutionis: vt enim denegatur restitutio
maiori.xxv.annis,in his,quæ gerit maior fa
ctus:ita & denegatur minori, qui impetra=
uit:vt habeatur pro maiore: & sic impetra=
uit veniam ætatis. Videndum ergò de ca,
1 quis impetret,& qualiter,& quis sit effectus. †Impetrat au
☞ tē eam masculus maior.xx.annis.Fœmina autē maior.xviij.
Maturior est enim sexus fœminarum,quàm virorum:& plus
2 & citiùs crescit herba mala,quàm bona. †Et hanc veniā æta=
tis à principe allegando non probando imperatori impetrat
de morum honestate.Imperatur enim qui totius mundi nego
tijs est intētus,huiusmodi probationes audire non potest: sed
iudex ille i.præses prouinciæ,vel fortè præfectus prætorio,si
senator: vel si inferior impetrat veniam ætatis, apud quem
allegatur priuilegium ætatis,probationes annorū: & de mo=
rum instituto,& probitate animi,& de testimonio vitæ hone
stioris debet admittere:quas probationes minor per se, & nō
per alium debet facere. Fœmina autem,quia inconueniēs est
eam demonstrare cœtui publico,etiam per alium probare po
terit numerum annorum tantùm. Non autem necesse habet
probare honestatem morum,vel probitatem animi, vel consi
milia:& sic masculus duo probat,annos & mores:fœmina v=
num tātum.s.annos:vt hic.Sagacior enim præsumitur fœmi=
3 na,quàm masculus:† vnde & tardæ sunt ad donandū:vt ff.ad
velleianum.sed si ego.& de donationibus inter virū & vxo.l.
4 si stipulata. †Quidā tamen dicunt,quòd masculi apud prin
cipem debent probare de honestate morum: & nihilominus
apud iudicē apud quem allegatur priuilegium veniæ ætatis,
vel probant apud principem tantùm,sed apud iudicē probat
se probasse coram principe de honestate morum, & consimi=
lium,sicut & qui dicit se bonorum possessorem esse,debet pro
bare se agnouisse bonorum possessionem:vt ĵ.quorum bono
5 rum.l.j. †Huiusmodi autem veniæ is est effectus:quia mino
ri denegabitur restitutio de his quæ gessi post veniam ætatis,
ne qui cùm eo contrahunt qui veniam meruit, principali au=
6 thoritate decepti videantur.ĵ.eo.l.j. †Sed tamen quantùm
ad alienanda immobilia sine decreto,vel consimilia,is qui me
ruit veniam omnino minoris iure censetur:vt ĵ.eo.l.pe. Extra
7 summam noto † quòd vbicunque quid relictum est in tēpus
maioris ætatis,de ea tantum quæ completur numero anno=
rum,non de ea quæ à principe impetratur, est intelligendum:
nisi aliud probetur:vt ĵ.co.l.si quis.

Si maior factus ratum habuerit. *Rubrica.*

1 ☞ *Restitutionē in integrum denegari ei,qui maior effectus ratum habuit quod in minori ætate gestum est.*
2 *Intellectus ad l.iij.§.j.ff.de minoribus.xxv.annis.*

1 NON† tantùm ex supradictis,sed etiam ra=
tihabitione denegatur restitutio. Nā si quis
factus maior approbat ea quæ gesta sunt in
minori ętate à tutore tantùm,vel à se tātum,
vel ab vtroq;,non potest petere restitutionē
in integ.vt ĵ.e.l.ij.Loquor autē de ea appro=
batione, vel ratihabitione quæ fit expresis
verbis,vel ipso facto,quod ęquipollet verbis:vt ff.rē rat.ha.l.j.
a j.respō.nec ob.quod legitur.[a] ff.de min.l.iij.§.j.quia(vt ibi ait
2 os aureū)factus maior non fecit approbādo prius † factum,
sed ex consequentia prioris facti incidit in secundam captio=
nē: vt ibidē notauit, Hirne. Vel speciale est in hęreditate,vel
ibi in minori ætate exigere statuerat, vbi autem minor tacite
habet rata ea quæ gesta sunt in minori ætate.s.tacendo per
quinquennium,vel decennium, vel vicennium, locum habet
rubr.si maior factus ratam ali.habuerit.

a ADNOTATIO. ¶ Vide do.And.Barb. consil. xlij. colum. vij. cum
duabus sequen.in vj.volu.

Vbi, & apud quem in integrum restitutio agitanda sit. *Rubrica.*

1 ☞ *Restitutionis in integrum causa ubi & coram quo iudice agitari debeat.*
2 *Restitutionem in integrum à solo principe concedi aduersus sententiam.*
3 *Pœnam criminis & infamiam remitti posse duntaxat à principe & à senatu.*
4 *Restitutionem in integrum qui iudices poßint concedere.*
5 *Delegari non posse, quod iudicis officio causa cognita debet expediri.*
6 *Restitutionis causa an delegari poßit.*

Causa

AVSA † in integrũ reſtitutionis debet a-
* gitari in foro * eius contra quem petitur re-
ſtitutio;vt ĩ.eo.l.ij. Cognoſcit autem de ea
iudex ordinarius,reſtituendo nedum in con
tractibus & ſimilibus,ſed etiam contra ſen-
tentiam à ſe latã vel ab inferiore ſe,ſed non
2 à ſuperiore. † Porrò princeps ſolus reſtituit in integr.cõtra
ſententiam procuratoris ſui, vel iudicis quem delegauit, vel
contra res bis iudicatas,vel etiam contra ſentẽtiam ſuam.Sed
hoc vltimum fit raro.fit tamen quandoque propter infirmita
tem ætatis;quia minor docet ſe captum, dum quæ pro cauſa
ſunt,dicta non allegat,vel ab aduocatis ſe proditum queritur:
vt ff.e.l.in cauſæ.§.vlt.& l.præfecti.& l.minor.& ĩ.eo.l.j.& ś.
3 ſi aduerſus rem iudi.l.aduerſus. † Item ſolus imperator, &
a ſenatus,criminis pœnam & infamiam [a] maioribus, & minori
bus remittere poteſt:indulgendo ſpeciale priuilegium per in
4 integ.reſt.vt ff.de poſtu.l.j.§.dehinc adijcit. † Item reſtituit
iudex qui habet iuriſditionem cum adminiſtratione: vt ĩ.e.l.
* vlt. Item reſtituere poteſt iudex delegatus,* ſiue ipſa cauſa
reſtitutionis ſpecialiter fuerit delegata (quod & veteri lice-
bat iure)ſiue fuerit alij delegata cauſa, inciderit autẽ quæſtio
5 reſtitutionis:vt ĩ.eo.l.vlt. † Et ſunt hic duo notabilia;qa alias
quod iudicis officio cauſa cognita expeditur, alteri denegari
non poteſt: vt ff.de offi.procon.l.nec quicquam.§. vbi decre-
tum.Et ex hoc ſequitur aliud mirabile,quòd cum etiam vete-
ri iure ſpecialiter delegari poſſet cauſa reſtitutionis: vt dictũ
6 eſt,ergo † magiſtratus municipalis deberet de reſtitutione co
gnoſcere;vt ff.de offi.eo.cui man.eſt iur.l.j.quod lex vetat: vt
ff. ad munici.l.ea quæ. Et poteſt ad hoc reſponderi pluribus
modis. Et primò ſic. Quia omnia quæ competunt iure,magi
ſtratus,delegari poſſunt. Sed non omnia quæ delegantur ſpe
cialiter,competunt iure magiſtratus;vt in hoc exemplo:& in
mero imperio;cuius cognitio ſpecialiter demandatur,ſi conti
gerit præſidem abeſſe;vt in prædicta l.de officio eius contine
tur.Vel dic olim ſpecialiter poterat delegari non cuilibet, ſed
magiſtratui municipali,ſicut & in tutoris datione dicitur: vt
ff.de tuto.& cu.da.ab his.l.nec mandante.& inſti. de auth.tu.
§.pe.Et ideò non ſequitur, quòd iure magiſtratus competat
cognitio cauſæ reſtitutionis.Nam nec datio tutoris competit
iure magiſtratus.Sed nec eſt meri imperij tantùm:vt ff. de tu-
tel.l.muto.§.tutoris datio. Mixti ergo dicitur imperij,vt ple
nè dicemus donante Domino:vt ĩ.de iuriſd.om.iu. §. poſt &
alia.Hodie autem cùm cognitio cauſæ reſtitutionis de ſpecia
li, & generali tranſeat commiſsione:ſatis dici poteſt eam iure
magiſtratus competere. Ideò magiſtratus municipalis de re-
ſtitutione poterit cognoſcere.

a ADNOTATIO. ¶ Infamiam. Adde quod ad famam etiam in terris
eccleſiæ imperator reſtituere poteſt: vt eleganter tenet Bal.in marg.ver col-
legium.ver.j.do.Alex.de Imo.copioſe in l.infamem.ff.de pub. Vide quod no.
* ¶ In foro Reſtitutio in integrum debet fieri iudice ſedente pro tribunali, &
aduerſario præſente.vocari enim debet is,contra quem petitur in integrum
reſtitutio:alioquin ipſo iure non teneret.ff.de mino.l.verum.§.ſciendum.& l.
in cauſæ.§.cauſa cognita.Quia etſi minori pro reſtitutione non detur actio,
ſed iudicium.ff.de minorib.l.quòd ſi minor.§.ſi.& l.illud.§.j.oportet tamen
libellum porrigi,litis conteſtationem fieri,& omnia ſolenniter, & rite pro-
procedere.extra.de offi.iudi.c.fin.Martinus.
* ¶ Iudex delegatus.Delegati à principe vel à papa reſtituere poſſunt. Simi-
liter & ordinarij,& delegati ordinariorum habentium adminiſtrationem,
ſiue cauſæ reſtitutionum fuerint eis ſpecialiter cõmiſſæ,ſiue alijs cauſi com
miſſis coram eis reſtitutionum incidenter quæſtiones. Similiter ordinarij
non habentes adminiſtrationem poſſunt.ſed delegati ab eis non poſſunt:ni
ſi cauſæ reſtitutionum ſpecialiter committãtur eiſdẽ.Sed ſi alijs cauſis quæ
ſtiones reſtitutionum incidant,& cauſas audire poſſunt,& reſtitutiones in-
dulgere.Idem de arbitris dicendum eſt. Nam ſuper quæſtione reſtitutionis
compromitti non poteſt.Sed ſi ſuper aliquo compromittatur ſuper quo cõ-
promitti poteſt,& coram arbitro incidat quæſtio reſtitutionis, & audire,
& reſtituere poteſt:extra.eo.c.cauſam.quæ decretalis ſumpta eſt ex l.ſi.C.vbi
& apud quem.Reſtitutio quoque fieri poteſt non ſolùm ab epiſcopis,& eo-
rum ſuperioribus,ſed etiam à prælatis inferioribus:ſi hoc habent de conſue-
tudine,aliàs non.Martinus.

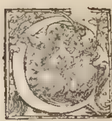
De reputationibus quæ fiunt in iudicijs in integ.reſti. *Rubrica.*

1 *Minore reſtituto ut hæreditate abſtineat,quam adiuit quatenus reſtituendus ſit.*
2 *Reſtitutione cõceſſa minori aduerſus interceßionem pro alio factam,quomodo con*
ſulatur creditori.
3 *Minore reſtituto aduerſus cõtractũ,prouidẽdũ eſt ne lucrũ sẽtiat in dãnũ alterius.*
4 *Debitori,qui ſoluit minori pecuniam,quam ei debebat,facilius ſubueniri quàm cre-*
ditori, qui minori credidit.
5 *Creditori,qui mutuam pecuniam dedit minori,an & quando ſuccurratur.*

VIA IN reſtitutionibus minorum locus eſt
reputationibus i.compẽſationibus:vt ait P.vel
reſtaurationibus vt puto ego:nam hæc decla-
1 rãt exempla ſequentia:de his plenè tractemus.
† Et ſi quidem minor reſtituetur in integrũ,
vt liceat ei abſtinere ab hæreditate, quã adiuit:
& alius ad quem pertinent bona,eadem lance æquitatis reſti
tuetur:vt à minore repetat quod in rem ſuam conuerſum eſt:
nec perijt per imbecillitatẽ ętatis,ſi autẽ perijt dolo,nihilomi-
nus eſt reſtituẽdus:vt ĩ.e.l.j.in fi.& ff.de mi.l.ait prætor.§.pla
2 nè qui poſt. † Si autẽ reſtituatur minor,nõ diſtinguo(vt Pla.
ait)an pubes vel impubes in eo ꝙ pro altero interceſsit credi-
tor,contra quẽ reſtituetur:eadẽ æquitate poſtulabit vt in ve-
terem debitorẽ reſtituatur actio talis:& tanti tẽporis qualis:
& quãti tẽporis ei cõpetebat ante interceſsionẽ minoris. ff.de
mino.l.vlt.& ĩ.e.l.ij.§.ſi interceſſor.niſi minor dolo creditoris
inducatur;vt apud eũ intercedat: vt ff.de fideiuſſ.l. ſi Titius.
& ff.de ſolutio.que res.Porrò vbi minor nõ reſtituitur inter-
ceſsione,quia non ciuiliter,& naturaliter fuit ex interceſsione
obligatus,ſed naturaliter tamẽ:erat enim impubes pubertati
proximus,qui ſine tutore interceſsit: vel erat adultus habens
curatorẽ,qui ſine eo,pro alio ſe obligauerat: licet minor ſine
reſtitutione ſuo iure ſit tutus,non tamẽ creditori contra vete-
rẽ debitorẽ ſubuenitur:vt inſtit quib.mo.obli.tol.§.prætereà.
Eſt enim eius actio.et obligatio ciuilis & naturalis trãslata in
naturalẽ tantũ:vt ff.de no.tu.l.j.ꝙ in ſeruo promittenti nouan
di animo dici non poteſt,cùm ipſe nec naturaliter ex tali cauſa
obligetur:vt in prædicto §.prætereà. & ff. de fideiuſſor.l. ſer-
uus.& l.ſed & ſi ſerui dominus.Illud ſatis cõcedo:vt ſi minor
naturaliter tãtũ obligatus poſtea reſtituatur in integ. vt quia
naturale debitum ſoluit creditori,ꝙ ſine reſtitutione repetere
non poteſt;vt diximus ś.ſi aduerſus ſolutionẽ. & creditor ea-
3 dẽ æquitate reſtituetur. † Vbi autẽ reſtituitur minor in con-
tractu ex quo aliquid abeſt eis,vel abfuturũ eſt, & ex quo ali
quid adeſt ei,vel affuturũ eſt;qua æquitate reſtituitur, ne mo-
retur in dãno;eadẽ decernitur ne in lucro moretur.Siue ergò
emptor ſedẽti,vel non ſedenti in ludo perditionis ſolueret pre
tiũ,vel creditor ad magidẽ ludenti, vel non ludẽti numerauit
pecuniã,minor(cui ſolutũ,vel numeratũ eſt)reddit pecuniã ſi
4 habet;alioquin contrà:vt ff.e.patri.§.j. † Promptior tamẽ eſt
ratio ſubueniendi ei,qui ſoluit minori, quod debet:quia fecit
ex neceſsitate,quã creditori qui numerat ex volũtate:vt ff eo.
quòd ſi minor eſt.§.pe. Et ita fauorabilior eſt vnus,quã alter,
quantũ ad probationes,vel præſumptiones. Idẽ tamẽ dicitur
vtrobique.Simile eſt in ea.l.§.Scęuola.& idẽ vbicũque poni-
5 tur in aliqua lege aduerbium,maximè. P.tamen † dubitatiuè
differentiã notauit inter credentẽ,& ſoluentẽ. vt creditor pe-
cuniã numeratã ſedẽti ad magidẽ non repetat,etiam ſi minor
habeat eã;quia credita eſt ei conſumpturo:ꝙ tamen non dici-
tur in vera propoſitione;qa conſumpturus dicitur qui verè cõ
ſumpſit,ſed refertur ad id qđ credebatur,vel ſperabatur:vt ff.
ſi cer.pe.qui pecuniã.Si autẽ numerauit nõ ſedẽti ad magidẽ,
reſtituitur minor ſi habet:alioquin cõtra.Sed ſi ſoluit quis mi
nori ſedẽti ad magidẽ,reſtituitur minor ſi habet: alioquin cõ-
tra ſedentẽ.Si quidẽ nõ ſedenti ad magidẽ ſoluatur, ſi quidẽ à
minore incipat cauſa reſtitutiõis aliũ eo cõueniẽte, et repetẽte
rẽ quã vẽdidit reddet pretiũ emptori,etiã ſi perdiderit. Si ve-
rò ab alio incipiat cauſa:puta ſi venditor maior petat pretiũ à
minore emptore,tenetur minor inquantũ locupletior eſt.Nã
& qui ignorãs vendidit rẽ furtiuam emptori cõſcio,nihil ex
vẽdito cõſequitur:niſi vltro qđ cõuenerit emptori præſtet:ta
mẽ emptor nihil conſequeretur,ſi cauſæ primordiũ ab eo in-
cipit:vt.ff.de contrah.emp.l.ſi in emptione.§.itẽ & ſi emptor.
Sed noſtra opinio(vt ex præmiſsis patet)verior eſt.

Etiam per procuratorẽ,cauſam in integ.reſti.agi poſſe. *Rub.*

1 *Reſtitutionis in integ.cauſa,non niſi à ſpeciali procuratore agitanda.*
2 *Procuratorem cauere an oporteat.*

2 AVSA † in integ.reſti.per procuratorē ſpe-
cialē,& non per generalē exerceri poteſt, ſiue
minor ſit factus maior, ſiue minor duret &
adhuc.ſed ætatem impetratam non per procu
ratorem, ſed per ſe maſculus apud ſuum iudi
cem debet allegare:vt diximus ſ.de his qui ve.
2 æta.impe. † Porrò ſi de ſpeciali [a] mandato pro cauſa re-
a ſtitutionis iniuncto dubitatur: debet caueri rem ratam do-
minum habiturum: vt ff. eod.l.illud. §.ſi tali.& l.quòd ſi de
ſpeciali.

a ADNOTATIO. ¶ Vide Barto.in l.cum procurator. per illum textū ff.de ope.no.nuncia.& ibi domi.Alexan.

In integrum reſtitutione poſtulata, ne quid noui fiat. Rubrica.

1 ☞ *Reſtitutione in integrum poſtulata, debere omnia in priſtino ſtatu reponi.*
2 *Minor ſi tempore litis conteſtatæ, ſuper reſtitutione erat locupletior & poſtea deſinat eſſe, an teneatur, & quid econtrario.*
3 *Appellatione pendente, res mobiles apud ſequeſtrum deponi: immobilium autem fructus ſequeſtrari.*

OSTVLATA † in integrum reſtitu-
tione omnia eſſe debent in ſuo ſtatu, in quo
erant ante principium cauſæ. Non ergò res
in cuius nomine in integ.reſti.eſt poſtulata,
debebit alienari, vel ſentētia executioni mā
dari, vel ab aliquo quid fieri in præiudicium
alterius partis: donec finiatur cauſa reſtitutionis. Sed & ſi mi-
2 nor † tempore litis conteſtatę erat locupletior: licet poſteà de-
ſinat eſſe, tenetur. hoc tamē fallit in conuerſo caſu i.ſi locuple-
tior non erat litis conteſt.tempore: vt poſteà locupletior inue
niatur tempore rei vendicādæ. tenetur enim inſpecto vltimo
tempore: vt ſic fiat innouatio quædam in cauſa reſtitu.vt ff.de
mino.l.ſi minor.& de peti.hæred.l.ſi à patre.§.quo tempore.
Sed certè hæc innouatio fit à minore, vel ex parte minoris
contra ſe, non in alterius præiudicium, quòd vetat regula prę-
3 miſſa. † Et eadem regula locum habet in cauſa appel.pēden.ſi
appellatum ſit à definitiua ſententia, non ab iniqua executio-
ne: tunc enim res mobiles poſſeſſori auferuntur, & apud ſe-
queſtrum collocatæ permanebunt, donec iudex appellatio-
nis pronuntiauerit Si autem fuerint immobiles, ſequeſtrātur
fructus cùm depopulantur à poſſeſſore: vt ĵ.quorum appella.
non recip.l.ab executione.& ff.de appel.l.Imperatores.§.vlt.
Porrò pendēte cauſa reſtitutionis, item appellationis, quæ-
dam fit nouitas per hoc quòd nouæ probationes, & interro-
nes, [& confeſsiones] fieri poſsint de iure: vt ĵ.de tempo.ap-
pel.l.per hanc.

De reſtitutione militum, & eorum qui reipubl.cauſa abſunt. Rubrica.

1 ☞ *Militibus ſubueniri per reſtitutionem pro eo tempore, quo ſunt in militia.*
2 *Abſens reipub.cauſa quæ cenſeatur & nu.4.*
3 *Abſentes reipu.cauſa quoſdam eſſe coactos, quoſdam ſpontaneos. atque inibi quibus concedatur reſtitutio.*
5 *Abſentibus reipu.cauſa in quibus ſubueniatur, & in quibus non, & nu.7.*
6 *Abſentibus cauſa reipub.non ſubueniri, ut uideantur uſucepiſſe, quod ab eis non eſt uſucaptum.*
8 *Abſens reipub.cauſa quando reſtituatur aduerſus uſucapionem & pro quo tempore & nu.10 & 13.*
9 *Hæres eius qui abſuit reipu.cauſa an & quatenus reſtituatur uſucapione nondum completa.*
11 *Reſtitutio an detur aduerſus uſucapionem non completam in abſentia, aut in medico tempore poſt reditum, ſed poſtea.*
12 *Reſtitutio quomodo detur aduerſus medium annum uſucapionis, quando uſucapio completa fuit ultimo anno in præſentia.*
14 *Militibus & aliis abſentibus reip.cauſa, quo modo ſubueniatur aduerſus uſucapionem rerum ſuarum.*
15 *Actionem, ad quam reſtituitur is qui fuit abſens, uocari reſciſſoriam: & quare.*
16 *Reſtitutio aduerſus uſucapionem, quæ præceßit in abſentia, à quo concedatur.*
17 *Reſtitutio quemadmodum datur militibus, & abſentibus reipublicæ cauſa, eorùmque hæredibus, ita etiam datur aduerſus eos eorùmque hæredes.*

ICTVM eſt ſ.de reſti.mino.ſupereſt vide-
re de reſtitutione maiorū: & quia duæ ſunt ex-
cellentiores cauſæ quibus reſtituuntur maio-
res.ſ.militiæ cauſa: & abſentia propter rempu
blicam, de his videamus. primò quibus ſubue
niatur per eas cauſas, & in quibus, & quādo,
1 & qualiter. † In primis autem ſciendum eſt militibus ſub-
ueniri. quia diſcedere à ſignis ſine periculo non poſſunt: vt ff.
quibus ex cauſa, ma.l. penu. iurabant enim ſe non euitaturos
mortem, propter ſalutem reip. Si ergò miles eſt in domo ſua,
interim nō reſtituitur: vt ĵ.e.l.pe.& ff.quibus ex cau.ma.l.mi-
les. Planè ſi nondum eſt in domo ſua, ſed commeatu accepto,
reuertitur interim reſtituitur: donec legitima tempora ad re-
uertēdum præſtituta ſuperſunt ei: non poſteà: vt ff. quibus ex
cau.ma.l.ſi cui. Nec diſtinguitur, vrbani ſint milites, an extra
ciuitatem deſtinati: vt ff.quib.ex cauſ.ma.l.milites plane.& l.
qui mittuntur.§.vlt. Idémque eſt & in medicis militum, vt l.
2 inter eos.§.vlt.ff.ex quib.cau.ma. † Abeſſe autem reipublicæ
cauſa videtur, qui abeſt propter cauſam reipublicæ Romano
rum, non ciuitatum aliarum. Ille tamen iuuatur ex generali
clauſula edicti prętorij, qui abeſt pro ciuitate: licet aliàs dica-
tur quòd ciuitates ſint loco priuatorum: vt ff.quib.ex cau.ma.
3 l.ſed & ſi.§.vlt.& de verb.ſig.l.eum. † In omnibus autem
his abſentibus diſtinguo, an ſint abſentes coacti, an ſpōtanei,
i.ad hoc eis dantibus operam, vt abeſſent: tūc enim non reſti-
tuuntur: quia propter ſuum commodum, vel alterius læſionē
veriſimile eſt eos feciſſe: puta cauſa litis euitandæ, vel conſimi
lium. Idem multò magis, ſi propter ſuum negocium euiden-
ter pateat militem hoc officium aſſumpſiſſe. Idem & ſi matu-
riùs profectus eſt, quàm ei iniūctum eſſet, & ſi reuerti potuit,
& non reuertitur, interim non reſtituitur, & ad reuertendum
legitima ſtatuuntur tempora: vt pro ſingulis. xx. miliarijs ha
beat vnam diem: vt ff.ex quibus cauſ.ma.l.item hi.§. & l.qui
data.& l.reipubl.cauſa. & l.ſi cui.§.vltimo.& l.non verè dici-
4 tur. & ff.ſi quis cauſa.l.j. † Et poſſunt exempla plura dari de
abſentibus reipub.cauſa. Quicunq; enim eſt dignitatis cau-
ſa miſſus extra vrbem, abeſt reipub.cauſa, ſiue ſit præſes, ſiue
proconſul, ſiue legatus, ſiue procurator Cæſaris, vel tribuni.
militum, vel præfecti. Item comites legatorum ſimili cauſa
abſunt: quia ad ærarium delati: aut in commentarium princi-
pis delati ſunt. Et eſt commentarium, locus vbi princeps cum
☞ conſiliarijs ſuis ad mentem ſecreta reuocat: à verbo commini
ſcor. Itē tabellarij magiſtratuum, & miſſi, vt milites ducerēt,
aut curarent qui eſſent legēdi i.eligēdi, aut gratularētur prin
cipi, aut malos compeſcerent homines. Itē qui miſſi ſunt Ro-
mam pro publico negotio, vel in locū alium: licet per vrbē eis
cōpetat iter, vidētur abeſſe reip.cauſa. Vrbani autē magiſtra-
tus non vidētur abeſſe reip.cauſa: fortè quia poſſunt, & cōſue-
uerunt facilè per ſe, & per aliū prouidere negotijs ſuis: vt ff.
quib.ex cau.ma.l.& qui data.& l.vt ſunt.& l.abeſſe.& l.iter.
5 §.j.& ij.l.qui mittūtur. † Subuenitur [a] autē prædictis perſonis
a in quatuor: Vt ſi res eorū vſucaptæ ſunt, vel præſcriptæ. Itē ſi
ſeruitutes eorū prædijs debitæ, non vtendo amiſſæ ſunt. Itē ſi
eorū debitor actione qua tenebatur eis, liberatus eſt præſcri-
ptione tēporis. Itē ſi prædictæ perſonæ aliquid acquirere po-
tuerūt ſine alterius iniuria: vt ſi erat eis legatū ſingulis annis,
quibus in Italia eſſent, vel eis erat promiſſum eodē modo. vel
ſic ſi tempore mortis eſſent in Italia: capiūt enim ac ſi impleta
eſſet cōditio per beneficiū reſtitutiōis. Nec dici poteſt ꝙ reſti
tuātur ad actionē amiſsā: quia verè nulla cōpetit eis: vt ff.qui.
6 ex cau.ma.l.nō ſolū.& l.ſi quis Titio. † Si acquirere potuerit
cum alterius dāno & iniuria: puta per vſucapionē triēnij, vel
decēnij, nō ſubuenitur eis, vt videātur vſucepiſſe, ꝙ nō vſuce-
perūt: ſicut etiā dicitur in captis ab hoſti. vt ff.qui.ex cau.ma.
l.ſciendū.& l.deniq;.& l.nec vtilē. Nam licet abſens cauſa rei-
pu.poſsit per ſe vſucapere (quod non eſt in captiuo) tamē ab-
ſentia

ſentia potuit ei noc[a]re,ne rem,puta emptã,inciperet poſside=
re,q iã & vſucepiſſet,ſi nõ eſſet captus:ad quod nõ reſtituitur,
vt dictum eſt. Poteſt dici & in quinto eis ſubueniri,hoc
eſt in e re modiciis:vt ff.quib. ex cau.ma.l.cum miles.§.vlti.
Diſtingue tamen ſi ſint legitimè defenſi,an nõ.Si legitimè de
fenſi ſunt,reſtituuntur ad appellationem:non ad inſtauratio=
nem iudicij.Si nullo modo ſint defenſi,vel minus legitimè,re
ſtituuntur ad cauſam totam ex integro agendã:vt ff.in integ.
7 reſti.l.vlti.& ff.quib.ex cau.ma.l.is,qui reipub.cauſa. †Il=
lud certũ eſt non ſubueniri prædictis perſonis in cõtractibus,
vel quaſi contractibus,vel delictis,vel quaſi delictis ex eorum
facto cõtractis:vt ĩ.eo.l.qui à patre:licet in eis iuuẽtur mino=
8 res.xxv.an. †Porrò in vſucapione,vel preſcriptione rerũ,vel
actionum,vel ſeruitutum ita demum reſtituitur abſens,ſi vſu
capio,vel præſcriptio fuerit cõpleta in præiudicium abſentiũ.
Nam ante cum abſens vel eius hæres poſsit rem vẽdicare,vel
ſuo iure agere,non reſtituetur:vt ff.de minoribus.l.in cauſæ.
9 †Sed hæres abſentis etiã non completa præſcriptione (licet
cõmuni iure agere non poſsit) reſtituetur:vt commode conſe
quatur quod ex defuncti perſona habuiſſet,ſi cauſa reip. de=
functo nõ obſtitiſſet,vt ecce Pantonius cũ in Sicilia procura=
ret,delata eſt ei bonorũ poſſeſsio quã aliquis ſine mãdato ſuo
petiit:ſed ipſe intra tempora bonorum poſſeſsionis ratum nõ
habuit,& intra tempora bonorum poſſeſsionis deceſsit:hęres
enim eius petere bonorũ poſſeſsionẽ non poteſt:licet potue=
rit defunctus:quia deceſsit intra tempus:ſed nec ratam poteſt
habere petitionẽ eius qui nomine defuncti eam agnouit:quia
ad hæredem nõ agnita tranſmittitur:vt ff.de acquiren.hæred.
l.Pantonius.& ff.rem ra.ha.l.pe.& l.ſi is,cui.Sed leges illæ ni=
hil de reſtitutione ſomniant.De humanitate tamen ibidem di
cit dari reſtitutionem:quia veriſimile eſt,quòd defunctus bo
no.poſſeſsionẽ agnouiſſet,ſi ei abſentia impedimento nõ fuiſ
ſet.Et eſt illud hic not.quòd hæres reſtituitur in integ.in iure
defuncti,licet defunctus reſtitui non potuerit. Quod autẽ
dicitur infra eodem.l.j.reſtitutionem dari hæredi centurio=
nis ex perſona defuncti:ita demum ſi deceſsit poſt exactos
b dies,verum eſt iure ſtricto:ſecus eſt de humanitate[b]:vt dixi.
Vel in caſu premiſſo non ex defuncti perſona,ſed propter de
functi abſentiã reſtituitur ex ſua perſona,vel ſubaudi maxi=
me.Vel referas iſta verba,ita rectè implorabit,ad vltima ver=
ba legis,ſcilicet,illa,ſi in militia defunctus eſt,non ad illa,poſt
10 exactos dies.†In vſucapione autẽ,vel præſcriptione rei,vel
iuris reſtituitur miles,vel abſens reipu.cauſa,ſi vſuſcapio,vel
præſcriptio fuerit cõpleta in abſentia vel poſtea intra modicũ
tempus,id eſt dum hoſpitium conducit,ſarcinulas componit,
quærit aduocatum:hæc enim præſentia modici temporis re=
putatur pro abſentia:nec enim habetur delectus,habuerit,vel
non habuerit miles vel abſens procuratorem,an non:vt ff.ex
qui.cau.ma.l.ſed & ſi.§.vlti.Nec obſt.quod legitur.in eo.tit.l.
is qui.quia ibi habuit procuratorẽ,& legitimè defenſus eſt:vt
ſ.dixi. Nec diſtinguo ſit inchoata vſucapio ante abſentiam,
11 an in abſentia. †Si autem vſucapio non fuerit completa in
abſentia,vel in modico tẽpore ſed poſtea,pleriq; dicunt dene=
gari reſtitutionẽ,ſecundũ Marti.& Plac.& alios:& pro eis fa
cit quod legitur.ff.quib.ex cau.ma.l.ab hoſtibus.§.ſed quod
ſimpliciter.Sed domino Bul.videbatur reſtitutionẽ dandam
etiam vſucapione cõpleta in præſentia poſt modicum tẽpus.
Lex autem prædicta licet fortiter videatur obſtare,tamẽ ma
gna ſubtilitate poſt determinat. Ait enim prætor:ſi quid de
bonis abſentis reip.cauſa præſcriptũ eſt,is cùm abeſſet,in inte
grum reſtituam.Continebatur etiam in veteri lege vel poſtea
vt ſic contineretur,cùm abeſſet vel poſtea:quod tamen verbũ
poſtea ad modicum tempus(vt dictum eſt) trahitur ſecundũ
Vlpianum.& eſt ſimile in ff.de verb.ſign.l.hæc adiectio.Sed
c cuius beneficij reſpectu trahitur verbum,poſtea [c] ad modicũ
tẽpus?certè reſpectu reſtitutionis in integ.Quid eſt in integrũ
ſ.totius temporis[id eſt plenius datur reſtitutio,propter mo=
dicum tempus quàm alias:quia non totius abſentiæ:alias de=
traheretur totum,quòd poſt reuerſionem habet] vel pro toto
tempore vſucapionis quod fluxit in abſentia. Si enim vlti=
mus annus vſucapionis triennij totus fluxit in abſentia,vel
in modico tempore,& reuerſus in nullo ſit negligens,ſed ſo=
licite quærat aduocatum,& litem inferat:in integrum reſtitu=
tionem & toto anni tempore poſtulabit ſubduci de vſucapio
ne:licet in quærendo aduocatum per non modicum labora=
uerit tempus.Hoc autem non ſic eſt vſucapione completa in
præſente poſt modicum tempus.Si enim vltimus annus trien
nij fluxerit in præſentia,poſt modicum tempus,& medius flu
xerat in abſentia,nunquam reſtituitur ad totum annũ abſen=
tiæ:quia tempus,quo,vſucapione completa,in præſentia ta=
cuit, computatur ei: & redditur ei pro tempore abſentiæ.
Idemq; dicerem,vſucapione in abſentia impleta,ſi reuerſus
taceat & negligens ſit.Si tamen poſtea euigilet,& litem in=
choet,tempus quod labitur in perſequenda cauſa reſtitutio=
nis,non nocet quo minus petat ſubduci reliquum tempus vſu
capionis,quod reſtabat ei in principio inchoatæ cauſæ de re=
ſtitutione.Nam quod fluxit ante,computatur pro rato,& red
ditur pro tempore vſucapionis in abſentia currentis vel com
pletæ. Si quærat aliquis,cur fecit Vlpianus differentiam,
compleatur vſucapio in modico tempore,an poſtea cùm tu
idem ita dicas poſſe cenſeri?Reſpondeo imò nõ poteſt idem
cenſeri:vt ſ.dixi:niſi cum poſui reuerſum negligentem eſſe.
Nam ſi vltimus annus vſucapionis fluxerit in præſentia poſt
modicum tempus,vix eſt quin aliquod tempus labatur per
negligentiam,antequam excitetur ad petendam reſtitutio=
nem:nam ex præteriti animi negligẽtia,hæc interuenit,quaſi
continuatione quadam:cum ſuo,& communi iure neglexit
rem vendicare:quòd ſic aſsignari non poteſt vſucapione com
pleta in abſentia,vel in modico tempore ipſum præteritæ ne=
ceſsitatis cauſa adiuuante,& præſenti ſolicitudine cum ea con
tinuata. Quæret aliquis vſucapione completa in præſen=
tia,vel in abſentia ſi in ſequenti tempore negligens eſt:quo=
modo hoc tempus negligentiæ computari pro rata in vſuca=
pione dixiſti,cùm id quod vſucaptum ſit,ab eodem vſucapi
d nõ poſsit?Reſpondeo[d] verè factus eſt dominus vſucapione:
ſed quia Prætor abſenti pollicetur reſtitutionem,quaſi pro
eodem habetur ac ſi non vſucepiſſet:cùm nec dominus videa
tur re ſua excluſus:vt ff.de in integ.reſtitu.l.nemo.& de acqui
rend.poſſ.l.non videtur.Item non debet eſſe deterioris condi=
tionis qui vſucepit,quam ſi non vſucepiſſet:vt ff.de capt.&
poſtli.re.l.in bello.§.ſi quis ſeruum.Et de hoc ſatis videtur lex
expreſſa.qui enim traditione dominus factus eſt præſcribit
rem contra veterem dominum,qui rem poterat auocare ab
12 eo actione quod me.cau.vt ſ.quod met.cau.l.ſi vi. †Adhuc
quæret aliquis,Vltimo anno vſucapionis in præſentia com=
pleto,quomodo dabitur reſtitutio medij anni vſucapionis
qui fluxit in abſentia,cum in eo anno nõ fuerit læſus?Reſpon
deo,tunc quidem non erat læſus,ſed tamen lædebatur:quia
res ſua vſucapiebatur,& completa vſucapione,verum eſt
eum læſum:quia res eſt vſucapta:& ſicut vſucapio com=
pletur triennio,ita & læſio:quia læſio eſt ex vſucapione.Ne=
mo enim ſani capitis dicet veterem dominum læſum vltimo
momento vſucapionis:quia ſecundum hoc,etiam toto trien=
nio lapſo,in abſentia,reſtitueretur:niſi ad momentum,quo fi=
nita eſt vſucapio:quod non eſt verum:quia toto triennio læ=
ſus eſt:vt ff.de minoribus.l.iij.§.j.& quia lex dicit medij anni
vſucapionis reſtitutionem faciendam:vt ĩ.eo.l.quod tempo=
re.licet quidam abutentes legis ſententia,appellent medium
tempus vltimum annum vſucapionis completæ in abſentia,
vel in modico tempore.Ideo quia eſt inter vtranque præſen=
tiam,ſed certè ſecundũ hoc omne quod eſt,medium dici poſ=
ſet aliquorum reſpectu.Cum ergo medio anno vſucapionis,
dominus lædebatur,etiam vſucapione cõpleta toto triennio
læſus eſt(vt dictum eſt)debet dici reſtitutionẽ dari:quia quod
euenit neq; debet prodeſſe,neq; obeſſe:vt ff.quib.ex cau.ma.
13 l.j.in prin.& l.videlicet. †Inſurget quis,præſcriptione de=
e cennij inchoata in abſentia militis[e] per annum vnum,ſi miles
in reliquis.ix.annis præſentiæ reſtitui non poteſt:quia ſuo
iure vendicare rem poteſt. Item poſtea reſtitui non poteſt:
quia ſerò hoc petitur:cum à die reuerſionis intra quadrien=

e v

nium tantum debeat restitui. Respondeo hoc quadriennium computari à die reuersionis, quando læsio contingit in absentia, vel in modico tempore: alioquin computabitur à die læsionis: quia tunc demum incipit, posse agi: vt ff. quãdo de pec. ac. est an. l. j. §. annus. Eadem quæstio fieri potest in præscriptione. xxx. anno, inchoata contra militem, qui agebat vltimum diẽ. xxv. anno. & est miles ille reuersus factus: quia maior in secundo die præscriptionis. xxx. ann. nam pro illo die, vel ratione ætatis, vel ratione militiæ dicetur dari restitutio, demum completa præscriptione. xxx. anno. Item apertè probatur dari restitutionem pro illo tempore absentiæ, quo non fuit completa præscriptio. Si enim quis pluribus vicibus fuit absens, reuersus ratione primæ & secundæ absentiæ restituitur: licet non in eis, sed in tertia absentia cõpleta fuerit præscriptio: vt ff. quib. ex cau. maio. l. necnon. §. si quis sæpius. Item lex indistinctè dicit tempus absentiæ de medio subduci: vt j. titu. ij. l. superuacuam. & j. de præscrip. lon. temp. l. præscriptione. Et ex his patet omne tempus absentiæ de vsucapione subduci. Primum sit medium, vltimumve: & satis videtur hæc sententia vti æquitate. Sed alia magis videtur confirmari au-
14 thoritate legum: ideo tutius est eam tenere. † Prædictis autem personis subuenitur per beneficium in integ. resti. quam debent postulare à Prætore viuente: vt j. eo. l. j. ad similitudinem minoris: vt ff. de excep. l. exceptiones. §. vlti. & hoc ipsum quòd postulare possunt ex edicto prætoris, mortui eis conceditur. Sic autem prætor viuus eos restituit, vt sic agant, sicut agerent si non fuissent absentes, & rescindit vsucapionem, vel
15 præscriptionem, si dicantur cucurrisse contra absentes. † Vnde & actio ad quam restituitur absens, dicitur rescissoria: non vt denotet proprium nomen actionis, sed in vim adiectiui ponitur: vt dicatur vel vtilis rei vendicatio rescissoria, vel personalis: quia Prætor viuus tribuit eam absenti reuerso, rescissa vsucapione, vel præscriptione: vt ff. de cap. & postli. re. l. ab hostibus. & ff. quib. ex cau. ma. l. vlti. & ex hoc quòd reuersus ponitur in eodem statu, in quo fuerat ante absentiam. Nam & si primò non poterat agere nec nunc potest: videtur quòd hæc restitutio dari posset, etiam absente parte altera. Sed tutius est, vt dicamus eam dari debere tantum vtraque parte præsente.
16 sicut s. dixi de restit. mino. † Quidam tamen dixerunt, quòd reuersus ex edicto Prætoris mortui statim post reuersionem habet rescissoriam actionem, sed inefficacem antequam Prætor viuus insufflet in eam spiritum vitæ, dando restitutionem in integ. vt dictum est. Prætoris enim mortui opera sunt mortua, viui autem efficacia. Vnde & minoribus officio iudicis, maioribus autem iure actionis dicunt succurri. Quocunque autem eorum dicatur satis, in idem recidit: & in eandẽ sententiam decurrit, & verum est Prætorem viuum permittere rem vendicare, vel personaliter agere, ac si vsucapio, vel præscriptio non esset completa: & ita est intelligendũ quod legitur in insti. de act. §. j. s. vt reuersus dicat nõ vsucaptũ quod vsucaptũ est: secundum ꝙ P. ait prætorẽ reuerso permittere in hoc casu mentiri, sicut & publiciana: vt dicat aliquis se vsucepisse, quòd
17 non vsucepit, vt ibidem dicitur. † Sicut autem subuenitur militibus, & absentibus eorumq́ hæredibus: vt ff. de in integ. resti. l. non solum. ita & contra eos, eorumq́ hæredes subuenitur: vt ff. eod. l. cum miles. j. respon. si tamen nemo eorum existebat defensor: & hoc ipsum debet inuestigare actor, interrogando amicos absentis, si qui sint, an velint defendere absentem, & iudicatum solui satisdare. Quòd si nulli sint, vel nulli appareant, & ita actor quia litem contestari non potuit, dominium vel actionem amisit præscriptione, vel vsucapione restituetur in integ. contra absentem reuersum: vt ff. quib. ex cau. ma. l. item. §. vlti. & l. ergo. De temporibus autẽ restitutionũ, vel ad quanta, vel intra quæ restituantur maiores, vel minores hic non dico: licet quidam in huius tit. summa de eis tradiderint. sed in tit. ij. j. plenè dicemus.

a ADNOTATIO. ¶ Subuenitur. Ad huius cõclusionis & multorum quæ hoc titu. continentur materiam, vide Spec. in titu. de resti. in integr. §. ij. versi sed pone. Bart. in l. cùm quidam. in princ ff. de acqui. hæ. & in l. fin. in j. col. ver venio. ff de resti. in integr. & in l. iij. in ij. opp. C. quomodo & quando. & Bald. in Marga. ver. sententia. multa per do. Alexan. in l. rescriptum. de pa. & in l. j. de verbo. oblig.

b ¶ Vide do. Fran. de Are. in l. Pantonius. ff. de acqui. hære.

c ¶ Posteà. Adde quòd dictio postea, de sua propria significatione importat interuallum: tex. est in l. pacta conuenta. in prin. ff. de contrahen. emp. Aliquãdo tamen dictio postea, significat modicum tempus. glo. est & ibi Bart. in l. ab hostibus. §. fina. ff. ex quibus cau. ma. vide omnino plenè per Iaso. ma. in l. fructus. ij. colum. ff. solu. matri.

d ¶ Vide domi. And. Bar. consil. iiij. col. si volu. j.

d ¶ Militis. Adde Bart. in l. fin. C. de test. mili. & in l. neque. §. si. eo. ti. no. Bal. in ca. j. quo tempore miles. & in l. milites. C. de testa. mili. intellige tamen istam conclusionem valere: vt per Barto. & doct. in l. miles. ff. ex quibus cau. vbi Raph. Fulgo. multa pulchra dicit.

De vxoribus militum, & eorum qui reipub. causa absunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Vxoribus militum & eorum qui reipubl. causa absunt, quatenus succurratur.*

1 SICVT † ipsis militibus succurritur, quod plenè s. tit. j. dictum est: ita & vxoribus eorum: vt j. eod. l. j. reuersę ergo, contra possidentem restituuntur, si vsuceperit res earum, calliditate alicuius venditas: vsucaptor tamen opponat doli exceptionem mulieri: nec aliter rem ei restituat quàm pretium in vtilitatem suam conuersum: puta creditori eius solutum reddat: vt infra eodem. l. ij. & ff. de rei vendicatione emptor.

De temporibus in integ. resti. tam minorum aliarúmque personarum quæ restitui possunt, quàm hæredum eorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Minores decepti in contractu uel quasi delicto intra quæ tempora restituantur.*
2 *Minor deceptus in tempore, intra quantum tempus restituatur.*
3 *Minor succedens minori læso intra quæ tempora restitutionem poßit impetrare.*
4 *Maior succedens minori, intra quæ tempora restitutionem postulare debeat ex persona ipsius minoris, & quid si minor succedat maiori, cui supererat aliquantum temporis ex quadriennio, intra quod poterat restitui. & nu. 7.*
5 *Exceptionis non numeratæ dotis præscriptio quæ specialia habeat.*
6 *Tempus. xij. annorum quod datur minori ad petendam restitutionem, ex quo tempore computetur.*
8 *Quadriennium quod datur exacta minori ætate sit ne continuum, an utile.*
9 *Præscriptio inchoata aduersus maiorem ex contractu inito cum eo, currit.*
10 *Restitutio in integ. intra quæ tempora impetrari poßit à maioribus.*
11 *Officium iudicis, quo quis petit restitutionem, non perpetuari.*

DE restitutionibus minorum & maiorum supradictum est: nũc videamus intra quæ tempora, & ad quanta restituantur minores, &
1 maiores eorumq́ hæredes. † Est autẽ sciendum, quòd si minor decipitur in contractu, vel quasi delicto in eo quòd à se gestum est,
a restitui potest [a] toto tempore minoris ætatis: & postea intra quadriennium: quod hodie currit statim cum. xxvj. ann. dies illuxerit. Sed olim restituebatur intra annum vtilem. Porrò vbi minor impetrauit veniam ætatis computatur quadriennium à tempore impetratæ veniæ, præterquam ad immobilia, in quibus operatur venia: vt infra eod. l. ea quæ. & supra de
2 iis qui ve. ætatis impe. l. pe. † Si autem decipiatur minor in tempore, id est, vt patiatur tempus labi in præiudicium suæ rei, vel actionis, quandoque ipso iure conseruatur illæsus: quãdoque nullo modo iuuatur: quandoque autem currit præscriptio in præiudicium eius: sed tamen restituitur: vt diximus supra, in quibus causis in integ. restitu. non est neces. Hic tamen diligenter attende, an lædatur minor maiore tempore quadriennio, an minore, vel tanto. Si lædatur maiore, vel tanto habet post minorem ætatem quadriennium: vt dictum est in contractibus, & consimilibus. Si lædatur minore tempore, interim dum minor est, restituitur. Item postea intra tempus tantum, quantum læsus est. argu. ff. quando de pecu. ac. est an. l. cum post mortem. & ff. de minor. l. interdum.
3 §. plane si defunctus. † Si autẽ decesserit minor, eiq́ minor

succe

ſuccedat, idem ſtatuitur in perſona minoris ſuccedentis. Nam & toto tempore ſuæ minoris ætatis reſtituetur ex perſona defuncti, & poſtea habebit tempus quod haberet defunctus mi
4 nor, factus maior. † Si autem minori ſuccedat maior: ſtatim ab adita hæreditate vel agnita bono. poſſeſsione habebit tempus quod haberet defunctus minor, maior factus. Si autem maiori defuncto, cui de quadriennio aliquid puta biennium reſtabat, ad in integrum reſtitutionem poſtulandam pro iis, quæ in ſua minore geſſerat ætate, ſucceſſerit minor, hic minor ſuccedens reſtituatur ex defuncti perſona toto tempore ſuæ minoris ætatis, & poſtea intra tempus quod reſtabat defuncto: vt ff. de mino. l. minor annis. §. vltimo. & l. interdum. & infra eodem. l. ea quæ. §. ſi quando. Placent tamen huic minori ſuccedenti maiori dabat tempus defuncti ſtatim ab hæreditate adita eo elapſo: nec poſtea reſtitueretur in minori ætate, ſed prædicta l. interdum facit contra eum. Item quod legitur ſupra ſi minor fac. ma. ratam ali. ha. l. vlti. §. vltimo. Nec facit pro eo authen. quæ eſt infra eodem. ſi minor de dote, &c.
5 † Nam in præſcriptione exceptionis non numeratæ dotis contra ſuperiora, quæ generaliter obſeruantur, multa ſpecialia notari poſſunt: licet ipſe notauerit duo tantum. Primum eſt quia præſcriptio exceptionis de non numerata dote licet ſit temporalis: quia quandoque eſt anni: quandoque trium menſium, currit minori ex perſona ſua. Vnde & reſtituitur: aliàs contra: vt ſupra in quibus cau. in integ. reſtit. non eſt ne.
b l. vlti. Secundum quia alias reſtituitur minor [b] intra tempora prædicta: ſed hic reſtituitur vſque ad xij. annum. Tertium, quia alias computatur quadriennium ſtatim, cùm incipit eſſe maior, præcedente læſione, in minore ætate: hic autem incipiunt. xij. anni ad reſtitutionem dandam tempore nuptiarũ, vel contrahendarum ſecundum nos, vel contractarum ſecundum alios. Quartum, quia alias maior minori ſuccedens habet quadriennium: vt ſupra dictum eſt. hic autem habet annum: & ſi plus forte, & ſi minus reſtabat defuncto. Quintum, quia alias minor minori, vel etiam maiori ſuccedens habet ætatem ſuam: & poſtea quadriennium: hic autem habet quinquẽnium: & ex hoc quinto ſpeciali ſuccedit ſextum: quia hoc quinquennium currit ei etiam in minori ætate ſua: etiã adeo vt non reſtituatur vt ſit hoc ſeptimum ſpeciale. alias contra: vt
6 ff. de mino. l. etiam ei. † Et nota quòd in caſu iſto nõ reſtituitur minor: niſi cum in minori ætate completa eſt præſcriptio exceptionis de non numerata dote, vt aperte dicit authen. de tempore non ſo. pe. Et ideo errant quidam dicentes eam extẽdi in xxxvij. annum vna die minus: vt ſi vltima die. xxv. an. contraxit nuptias: conſiderantes illud tantùm, quòd minor cõtraxit nuptias. Sed certè illud potiſsimum eſt inſpiciendum: an in minori ætate completa ſit præſcriptio exceptionis de nõ numerata dote de iure communi. Et ita ſi à tempore cõtractarum nuptiarum computantur. xij. anni non tranſcendit. xxvj. an. vna die minus: vel qualibet alio minori ſpacio: vt ſi contraxit matrimonium in vltima die. xxiiij. an. & finitum eſt in eadem die, & ſtetit poſtea per annum in minori ætate, nec oppoſuit exceptionem non numeratæ dotis. Et ita non poteſt eam opponere de iure communi, ſed reſtituitur vſque ad. xij. annũ: nec enim exigitur, quòd duret matrimonium per biennium, ſed ſatis eſt, quòd ſoluitur intra biennium, vt detur intra annum exceptio. Si verò intelligatur ſecundum nos à tempore nuptiarum cõtrahendarum, (& hoc videtur innuere prædicta authen. cùm dicit nouimus enim eos, qui vehementer nuptias citius contrahunt) non minus. xv. an. ad hoc procedentes computabuntur. xij. an. à. xv. anno completo, & inchoato. xvj. & ſic poterit extendi præſcriptio. xij. an. in xxvij. annos ætatis eius, qui confeſſus eſt ſibi numeratam dotem, quæ non erat: vt dicit eadem authen. & ſecundum hanc noſtram opi. qua computamus à tempore nuptiarum contrahendarum. xij. an. ſi minor repellatur à præſcriptione, nec opponat exceptionem non numeratæ dotis: certum eſt præſcriptionem exceptionis non numeratæ dotis compleri in minori ætate. vt ſi in minori ætate durauerit matrimonium ſaltem vna die: & eo ſoluto labatur annus in minori ætate. Et certum eſt compleri pręſcriptione trium menſium ſi durauerit matrimonium ſaltem biẽnio, & in aliquo vltra: & eo ſoluto labantur tres menſes in minori ætate omnino verò repellitur à querela minor de communi iure: ſi, incipiente. xv. an. contrahat matrimonium, & durauit in minori ætate per decennium: & ideo repellitur de communi iure, ſed ſpeciali admittitur adhuc intra duos annos, ſi computes. xij. an. ab incepto. xv. Sed ſi computes ab incepto xv. reſtituetur adhuc vſque ad tres annos poſt. xxv. an. cõple-
7 tos. † His ergo ſpecialibus huius authen. curioſè notatis ſciendum eſt, quòd alias vbi præſcriptio legis cœpit in perſona prędeceſſoris maioris cui ſucceſsit minor: currit quidem minori etiam in minori ætate, ſed reſtituitur: vt ff. de mino. l. etiam. ſed aliud eſt in quadriennio, vel in eo quod ſupereſt quadriẽnio, quod datur minori ex perſona eius, cui ſucceſsit: nõ enim currit ei, niſi poſtquam maior factus eſt. licet lex in ff. de mino. l. interdum. dicat minorem decipi hoc ipſo, cum poſsit reſtitui ex defuncti perſona, & hoc non fecit. Sed non ſequitur hoc argu. decipitur, ergo reſtituitur: nam fallit in minimo damno: vt ff. de in integ. reſti. l. ſcio. & hoc fallit propter circuitum vitandum. Nã ſi reſtitueretur, ad reſtituendũ reſtitueretur: quod laborioſum eſſet facere. Sed ponamus plures minores ſucceſsiue aliis extitiſſe hęredes: lex enim lites, & labores, & circuitus voluit minuere: vt ff. ſi cert. peta. quidam. & de condi. indeb. l.
8 dominus. & † hac eadem ratione poterit eſſe vt hoc quadriẽnium non currat etiam incipiente. xxvj. an. ſi is, qui ſit maior eſt abſens reipub. cauſa. licet enim quadriennium dicatur continuum, ad aliquid tamen eſt vtile: quia excipiuntur de eo ea tempora, quibus abfuit probabili, & neceſſaria cauſa: vt infra eodem. ſuperuacuam. in ſi. & l. j. ij. & iij. Idemq; dico & poſtea quam cœpit currere quadriennium facto maiori, ſi is cœperit ſe abſentare ex ea cauſa, ex qua datur reſtitutio: vt ex prædictis legibus patet. Item excipitur illud tempus quo impedior dolo aduerſarij mei agere cauſam in integ. reſtit. vt ff. de mino. l. intra. Et ita mirabile erit quòd iſtud quadriẽnium nec eſt per omnia continuum (vt dictum eſt) nec eſt vtile per omnia, vel in principio, vel in medio: nam in eo & non feriati, & feriati dies, quibus reſtitutio non datur, cõputantur: & idem in anno vtili olim: quia &, eo in militia exiſtente, currere deberet ſecundum regulas communes: quia ſaltem per alium potuit agere: vt ff. de diuer. & temp. præſcrip. l. prima. & quis ordo in bo. poſſ. ſer. l. ij. Sed hoc eſt contrarium: vt ſupra dictum
9 eſt. † Si verò præſcriptio ex contractu inito cum maiore erat contra defunctum inchoata, eadem cum effectu currit minori ſuccedenti, vt non reſtituatur: vt ff. eodem. l. Aemilius.
10 † Supereſt, vt de maioribus videamus, intra quæ tẽpora reſtituantur: & certè vbi reſtituuntur, iudicis officio tantum reſtituuntur intra quadriennium computandum à tempore reuerſionis, & læſionis: & ſecundum prædictum modum idem eſt, quod in minoribus: ſed vbi reſtituũtur cauſa abſentiæ, cõputantur à die reuerſionis, ſi læſio contingit in abſentia. Si verò contigerit poſteà, computatur à die læſionis: vt diximus ſ. de reſtitu. milit. Et ſicut dictum eſt in minoribus factis maioribus, ita & in maioribus reuerſis: ſi poſteà cœperunt abeſſe ex eadem cauſa: ex qua reſtitutio datur: interim non curret quadriennium: vt ĩ. eodem. l. ſuperuacuam. Item ſicut di-
c ctum eſt in minoribus [c] dari quadriennium ſi lædantur quadriẽnio, vel maiori tempore; ſic in maioribus detur quadriennium, ſi maior eſt læſus: alioquin dabitur tantum, quantum læſus eſt: vt ff. ex quibus cau. maio. l. ſed & ſi. §. ſed cum feriæ. & §. quoties. Et poſſunt induci ſimilia: vt ff. ad vellcia. l. ſi debitrix. §. ſi pro eo. & de ijs quæ in frau. credi. ait Prætor. §. præterea. & §. ſi conditionalis. & quando de peculio actio eſt an. l. cum poſt. nec enim plus debet habere abſens quàm præſens haberet: vt ff. quib. ex cau. maio. l. j. & l. videlicet. Imo in aliquo minus habet; quia cauſa ſua vulnerata eſt: licet ſuccurratur ei per medicinam reſtitutionis, quam ſolicite debet petere: & ideo dicitur ei nõ obeſſe abſentia. Item qui vſucepit, nõ debet eſſe deterioris conditionis, quam ſi non vſucepiſſet: vt diximus ſupra de reſtitut. milit. Quidam tamen dicunt dari reſtitutionẽ intra quadrienniũ, & ſi minore tempore ſit læſus non vt reſtituatur ad quadriennium, ſed ad quantum læſus eſt. Et fortiter inſtatur quærẽdo, ſi quis fuerit abſens per diem

vnam tantum: & reuersus est post sarcinularum compositionem,& aduocatum quæsitum debeat habere diem tãtum: quomodo intra diem illam,& de læsione probari,& sententia ferri poterit? Respondeo imputandum esse ei,qui ita se arctauit:ar.ff.si quis cau.l.ij.§.quod diximus.versi.vis fluminis. Prædictum autem quadriennium,vel etiam minus tempus si minus oporteat dari:vt dictum est,conceditur omnibus præ
11 dictis † personis:vt intra id tempus contestentur litem restit. & impetrent eam sibi dari:nec enim iudicis officiũ,quod imploratur per restitutionem perpetuatur per contestationẽ:licet cõtestatione perpetuentur actiones præter actionẽ de dolo:vt j.eo.l.superuacuã.& s.de dolo.l.vlt.& j.de præscri.xxx. an.l.vlti. Hinc est,quod & si is qui petit restitutionẽ petat dilationem,quæ porrigatur vltra tempus statutũ ad restituendum, denegatur ei. Si autẽ reus peteret eam,& actor vtetur beneficio eiusdem dilationis:vt j.eo.l.vlti.vt ita habeat ex persona alterius quod non habet ex sua:vt ff.quæ res pig.l.Aristo. Si autem quis intra tempus indultum ad restituẽdum impetret restitutionem,& restitutus,rescissa vsucapione, vel præscriptione,litem contestetur in veteri actione ad quam restitutus est:dico eam perpetuari litis contestatione:cum non sit prohibitum:nec enim est hoc iudicium in integ.restit.sed rescissoriæ[restitutæ]quam licet sit restituta,si tamen non cõtestetur intra annum,olim:vel hodie intra quadriennium:dicit lex tolli anno, vel quadriennio: vt ff.de actionibus & obligationibus.l.in honorariis. & infrà titu.j.l.vltima. Restitutiones autem,quæ dantur iure actionis de dolo, vel quod metus causa quanto tempore durent in specialibus titu. suprà dictum est.

a ADNOTATIO. ¶ Restitui potest. Sed quid in naturali obligatione contra ex contractu suo vide Bart.in l.marcellus.ff.de fideiuss.Cyn.in l curatores.de restit.in integr.domi.Alexan.de imo.copiose in l.impuberes. ff. de verbo.obli.doct.post glo.in l.interdum.ff.de condi.indebi. vbi habes diffuse de materia huius tituli.

b ¶ Vide domi.Abba.Panormi. in consilio. lvij.in j.column. in primo dubio volumin ij.

c ¶ Adde quòd restitutio in integrum expirat quadriennio,post maiorem ætatem.vide Socin.in consil.cliij.col.x.ver. ad secundum verò. Et ibi quibus causis non competat.& intellige quòd non durat post quadriennium s. à die scientiæ vt comprobat idem soci.consi.cxciij.col.ij.ver. ij. restitutio. & in consi.lxxviij.col.j.ver.nam dicit quòd.

Quibus ex causis maiores in integ.restituuntur. *Rubrica.*

1 ☞ *Maiores quibus ex causis restituantur.& nu.9.*
2 *Vinctorum numero qui habeantur.*
3 *Restitutionem in integrum concedi ijs,qui in seruitute detenti fuerunt.*
4 *Restitutionem impetrare an possint nati ex captiua.*
5 *Captiui an possint impetrare restitutionem.*
6 *Maiores quibus casibus restituantur.& nu.8.*
7 *Libelli oblatio sola quibus casibus perpetuet actionem.*
10 *Absentes quando restituantur aduersus sententiam:& quando restituantur tantùm ut appellare eis liceat.& nu.sequen.*
12 *Deceptus in contractu bonæ fidei an & quando & intra quantum tempus restitui possit.*
13 *Præsens restituitur aduersus absentem,qui à nemine defenditur.*
14 *Restitutionem præsenti concedi aduersus absentem.*

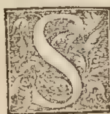
EXPLICITAE sunt duæ causæ,quibus restituuntur maiores:hoc est militiæ & absentiæ reipub.causa:nunc generaliter videamus causas quibus restituuntur maiores. † Est autem
1 sciendum,quòd restituuntur quandoque,quia absentes fuerunt per metum iustum: & hoc ipsum debet exquirere iudex:vt ff.eo.l.ij.& l.iij. Item quia fuerunt absentes detenti in vinculis,vel à priuata persona pu
2 ta à latrone,vel publica,hoc est,iudicis authoritate.† Item vinctorum numero habentur etiã inclusi veluti latumiis,id est, subterraneis latebris,sed & in eadem causa sunt:qui à militibus,vel stratoribus,vel municipalibus ministerialibus obseruantur:sic vt probentur rei suæ superesse non potuisse. Item qui ita allegati sunt,vt sine dedecore in publico apparere non
3 possint:vt ff.eo.l.succurritur. & l.in eadem causa. † Item succurritur maioribus qui absentes fuerint detenti in seruitute,id est in seruitutis possessione vel à bonæ fidei,vel à malæ fidei possessore,sed ex quo de statu suo incipiunt agere,nõ continentur hoc edicto:quia interim pro liberis habentur:vt ff.eo.l.ei quoque.& l.is autem.& j.de libe.causa l.lite. Is autẽ qui liber,& hæres est institutus,antequã sit hæres non pertinet ad hoc edictum:quia nec bona habet:& prætor in prædicta clausula de liberis hominibus loquitur. Puto tamen filiũfami.in castrensi peculio pertinere ad hoc edictum: & ita dicit Labeo:vt ff.eod.l. rectè. Item qui fuerunt absentes ex eo quòd capti sunt ab hostibus gaudent beneficio restitutio
4 nis. † Idemque in natis ex captiua,si concepti sint ante captiuitatem. Si autem concepti sint posteà tunc idem est:si tamen reuertantur cum vtroque parente,sed si reuertantur cum matre tantum,velut spurij habentur:vt ff.eo.l. ab hostibus.& j. eod.l.vlti.& j.de ca.l.j.& ff.de capti.l.diuus. Si cum patre solo reuertantur,dicunt quidam eos non restitui: nec eos liberos esse:quia filius sine matre non inuenitur,sed inuenitur sine patre vt in spurio dictum est. Potest tamen dici & eos esse liberos,& patri succedere,saltem vt naturales ex concubina. Nam & filius adoptiuus,licet quantum ad patrem non habeat matrem,patri tamen succedit:vt j.de adop.l. penul. Illos autem qui ad hostes transfugerunt, certum est non restitui:quia nec habent postliminij beneficiũ,& potius sunt pœ
a na [a] digni,quam præmio: vt ff.eod.l.item ei. Nec continetur hæc clausula cum superiore; quia illa non loquitur de vera seruitute:vt ff.eod.l.ei quoque. Hæc autem loquitur de vera: quia captiui vere serui sunt:vt ff.de statu homi.l.v. Nec obst. quod legitur.ff.eod.l. item ei.vbi dicit, poterant tamen &c. quia illud interrogatiuè legi potest:& respondebitur non poterant,vel poterant contineri,id est possibile fuerat contineri captiuos superiori clausula secundum significationem verbi: quia seruitus seruorum tantùm dicitur respectu:sed non poterant secundum mentem prætoris vt dictum est:captiuis au
5 tem † interim dum sunt in captiuitate,non succurritur: quia serui sunt:licet quandoque restituatur seruus,vt notauimus.s. de mino.nec procuratoribus eorum succurritur: quia cùm serui sint: nec procuratores habere possunt:si tamen curator detur bonis captiuorum,ille poterit restitui: vt ff.eo.l. ab ho
6 stibus.& j.de cap.l.cum cognatos. † Item restituuntur maiores:non ratione absentiæ tantum, sed propter factum aduersarij: quia non facit secum agendi potestatem vel tergiuersatione, vel versutia, vel multitudine rerum distractus. Vel quia dilationem petit,vt quærat aduocatum: & interim rem meam vsucapit,vel à me liberatur tempore:nec enim potest mihi consuli per missionem in possessionem: vel quia non latitat aduersarius meus, vel quia mitti non possum in possessionem rerum eius: vt quia prædia vendita sunt:vt ff. eodem.l.ait.§.vltimo.& l.sed ad eos.& l.quod quidam.& de
7 bonis autho.iu.pos.cum vnus.§.vltimo.sed † nec potest mihi consuli,quasi dicatur actio mea perpetuata sola libelli oblatione,vt infra de an. excep.l. vt perfectius. quia aduersarius meus erat præsens, nec latitabat vt dictum est:ibi autem absens erat,vel infans,vel furiosus,vel in dignitate positus,in quibus speciale est, vt sola libelli oblatio contra eos exposita perpetuet actionem meam, nec oportet petere medicinam
8 restitutionis cùm sana remaneant omnia iura mea. † Est & alia sexta causa restituendi maiores. vt si contra te agere non potui: quia propter imperium quod habebas in ius vocari inuitus non poteras:vt ff.eodem.l.sed & si.§.ait prætor. Et de iis personis plene diximus, supra de in ius vocando, quando possunt,vel non possunt in ius vocari:videtur tamen non esse dandam restitutionem cum(sicut paulo ante dictum est)solo libello possit actio perpetuari:vt dicitur.ff. de offici. præsid.l. senatusconsulto. Sed certè non potest hoc fieri sine magno timore, & graui difficultate. Graue est enim cum domino, vel cum subiectis domini litigare: & ideo ignoscitur alicui si id non faciat,vnde habet restitutionis beneficium. Secus vbi potuit quis facilè agere:puta cõtra parẽtes, vel pa

vel patronos:vt ff.eodem.l.sed & si.§.ait prætor.& de officio præsidis.l.senatusconsulto.& de bonis li.qui cum maior. Est & septima causa restituendi maiores, si cui per magistratum actio est exempta: vt quia eius non fuit copia: vel per dilationes eius,vel per gratiam, vel per sordes eius id effectum est: vt actio expiraret. Secus si, me negligente agere,actio pereat,vel si mihi iurisditionem denegaret Prætor propter contumaciam meam,vel delictum:vt ff.eod.
9 l.sed & si.§.ait prætor.vsque ad illum §.si feriæ. †Octaua autem clausula restituuntur maiores,vbicunq; prętori visum fuerit iustum:vt si quis fungatur legatione pro ciuitate, vel abest causa testimonij ferendi,vel appellationis exercēdæ,vel causa studiorum,vel non est in vinculis,seu custodia publica, sed est vbi fideiussorum satisdatione,& dum propter hoc recedere non potest,captus sit.Idemq; est in iis,qui ex necessaria,& ex probabili causa absunt:si tamen specialibus non cōtineantur clausulis.hoc non prætermitto,quòd legatis municipiorum succurritur ex speciali causa,hoc est ex constitutione diuorum Marci & Commodi:vt ff.eod.sed & si.§.vlti.&
10 l.necnon.& l.legatis.†Inter hos tamē absentes vbi fertur sententia contra eos distingue an sit absens probabili causa & necessaria,vel probabili tantū,vel necessaria tantum,vel voluntaria tantū.Primo casu si quidem fuerit legitimè defensus,restituitur ad appellationem.Si minus legitimè,vel nullo modo,restituitur ad causam agendam ex integro: vt ff.de in integ.restitu.l.vlti.& de iudi.l.si prætor,& ff.eod.l.ab hostibus. j.responso.& j̃.eo.l.j.vbi autem præscribitur eorum iuri, vel actioni quid obtineat:diximus s.de restitut.mili. In secundo casu legitime defensus non restituitur:minus verò legitime, vel nullo modo,appellare potest suo communi iure, non per restitutionem:vt ff.eo.l.necnon.& j̃.quomodo & quādo iud. l.ab eo.& ff.quando ap.lit.l.j.§.vlti.nisi fortè nullū potuit relinquere procuratorem,vel reliquit & mortuus est: tūc enim restituitur in totum siue pronuntiatum sit contra eum,siue eius iuri vel actioni præscriptum sit:& hoc videtur innuere
11 l.illa,necnon.cum dicit procuratore suo defuncto. † Idemq; est & in eo qui est absens necessaria causa tantùm.nam nec ille restituitur vel circa sententiam,vel circa res,vel actiones vsucaptas,vel præscriptas.Vbi nullum potuit relinquere procuratorem,vel relinquit & mortuus est:vt ff.eod.sed & si.§.j. & de minori.l.Papinianus.ille autem,qui est absens voluntaria causa tantum,non restituitur:si eius rei vel actioni sit præscriptum,sed vbi pronuntiatur contra eum,de æquitate restituitur fortè ad appellationē tantum,si redeat iudice adhuc sedente pro tribunali:vt ff.de in integ.resti.l.pe.Vel dic eum restituendum ad totā litem[vel litem totam ei restitui]sicut litera dicit,vt sit in eo statu:in quo erat ante sententiam:quia plus est quā eum restitui ad appellationem:vt liquet ex prædictis: nam quia redit incontinenti æstimat iudex,qui cognoscit de restitutione, quod non sua culpa defuit,sed parū exaudita voce pręconis.Ideoq; restituit eum in integ.vel ad appellādum. Nam cōmuni iure appellare non posset:quia vere fuit contumax,non dico q fit fictio tantū:vt fingatur non fuisse contumax:imo est beneficium velocis reditus tantū:nec enim sequitur si nō est cōtumax:ergo restituetur vt s.dictum est in multis.Sed hoc sequitur si nō est contumax,ergo potest appellare communi iure.Sed hic plus petebat vt dixi,id est restitui litem quod conceditur:quia ita cito rediit,& conceditur ei hoc intra quadriennium cum non decipiatur in tempore, sed in
12 quasi contractu,†vel in sententia.ff.de in integ.rest.l.vltima. Potest hæc clausula generalis locum habere,quando quis decipitur in contractu bonæfidei:vbi decipitur quis vltra dimidiam iusti pretij.Vnde deceptus iudicis officio secundū quosdam,restituitur intra quadriennium:vt j̃.e.l.in contractibus. Vel secundum alios intra.xxx.an.iure actionis ex contractu competentis:vt j̃.de rescin.ven.l.ij.ar.ff.de leg.fideicommis.l. si.fundus.& de contrahen.em.l.sed Celsus.§.j.& de act. emp. l.ex empto.§.is,qui vina.Nam licet detur actio,nihilominus tamen videtur fieri officio iudicis:vt ff.quod me.cau.metū.§.
13 ex hoc.†Licet autem certę sint causæ,quibus restituātur absentes contra præsentes,tamē quilibet præsens restituitur contra absentem:si tamen requirente actore absens à nemine defendatur:vt ff.eodem.l.item ait.& l.ergo.vt diximus s.de re
14 milit. †Et est hoc notandum quòd vbi absens vsucepit rē præsentis, & rem vsucaptam vendidit, restituetur præsens ad pretium rei,ne absens lucretur cum damno pręsentis.Nec distinguo vsucapionem compleat absens, an hæres eius vel hæreditas,quia possessio defuncti, quasi iunctim transit ad hæredem. Et plerunque,nondum adita hæreditate,completur:vt ff.eodem.cum.j.responso.& §.primo.in quibus autem restituantur præsentes,vel absentes plene diximus supra de restitut. militum.

a ADNOTATIO. ¶ Pœna digni. Possunt vtique impune occidi vt tenet Bartol.in l.omnes populi.ff.de iusti.& iure.doct.in l.iij.ff.de sica.& in l. eiusdem.§.si.ad legem cor.de sica.quæ not.pro transfugis tempestatis nostrę.

De alienatione iudicij mutandi causa facta. Rubrica.

1 *☞Restitutio aduersus alienationem mutandi iudicij causa facta quando locum habere possit.*
2 *Seruitutum constitutiones appellatione alienationis contineri.*
3 *Edictum de alienatione iudicij mutandi causa facta in quibus alienationibus locum non habeat, & nu.sequen.*
5 *Actio ex edicto de alienatione iudicij,ad quid detur, & aduersus quem.nu.sequen. & quando cesset.nu.7.*

SICVT à superioribus edictis prospexit prætor ne cuiusquam conditio per alterius factū fieret deterior dando in integrum restitutio.de quibus dictum est: ita & per hoc edictum proconsul,id est prætor dat in integrum restitu.vel iure actionis in factum contra eum qui alienauit rem causa iudicij mutandi: vt tamen nihilominus teneatur ille,cui est res alienata rei vendicatione vel alia reali actione cui ipsa possessio de iure communi parit aduersarium:vt infra eodem.l.prima.& ff.eodem.l.prima. Viden
a dum ergo, quando locum habeat hoc edictum[a], & cui,& contra quem, & inquantum detur actio ex hoc edicto, &
1 qualis sit hæc actio, †Locum autem habet cum quis credens se ab aliquo conueniendum rei vendicatione vel aliqua reali actione,vel personali,quæ tamen sit in rem scripta, alienat rem dolo malo,causa futuri iudicij mutandi,id est vitandi quantum ad se & suscipiendi ab alio cui alienauit. Quòd autem dixi de alienatione, planè est intelligendum siue quis dominium,& possessionem, siue possessionem tantùm transferat in alium:vt ff.eodem.l.non solum.& l.ex hoc. §.alienare.licet Plac.dixerit non habere locū hoc edictū post translationem solius possessionis:nisi quando possessor volens transferre dominium & possessionem,solam possessionem transfert. cum plus cedere nequeat, nec plus habeat.
2 †Item nomine alienationis cōtinentur constitutiones seruitutum prædialium:vt ff.eodem l.non solum.§.ad iura.forsan & personalium, vt vsucap. vsusfructus. Idemq; forsan
3 in iure emphyteutico,& superficiario. † Hæredis plane in-
b stitutio [b], vel legatum non continetur nomine alias verbo alienationis; vt ff. eodem.l.ex hoc. §. alienari vers. sed hæredem.vt p̄te cum non videantur dolo fieri malo ratione supremi iudicij:& hoc eadem ratione non continetur ea alienatio quam quis facit ex necessitate,id est ei cui obligatus erat dare,vel soluere,vel iuris beneficio,id est,ei quem de iure poterat compellere recipere ad ipsum quod dedit:vt cùm quis redhibet venditori suo: nisi propter hoc ipsum redhibebit vt vitet iudicium non redhibiturus:alias etiam si posset redhibere de iure: vt ff.eodem l.ex hoc.§.vltimo.& l. quia.& l.nam & si.& ff.de ædilitio edicto. l. bouem.§.si quis. Vel dic nō redhibiturus,alias cū nō possit redhibere de iure:nā si potest,nunquā videtur dolo facere:vt ff.de re.iu.l.nullus vide
4 tur dolo facere. †Itē quia in prædicta alienatione exigitur dolus,nō contineri,ille qui alienat causa iudicij mutādi ratione valitudinis,vel ætatis,vel occupationis necessariæ propter quæ cōmodè iudiciū se sustinere nō posse videbat.Idemq; est

& in eo qui alienat ideò tantũ quia execratur lites, & mauult
re carere: ne pro ea sæpe litiget; quod est vbi rẽ donat. Secus si vẽ
dat vel permutet, vel quocũque modo alienat, vt æquiualẽs reci
piat: eius enim cognitio est vituperãda, qui cũ rẽ vult habere,
litem ad alium transfert: vt molestum aduersarium pro se sub
iiciat: vt ff. eo. l. itẽ. §. vlti. Porrò rem habet qui habet pretiũ,
vel æquiualẽs: vt ff. de peti. hær. l. si & rem. & de peculio. l. sed
4 & si quis. & l. non penes. † Illud autem certum est, quòd licet
quis dolo malo desinat possidere, puta quod duntaxat omittit pos-
sessionem. i. habet pro derelicto, non tenetur hoc edicto: quia
causa iudicij mutandi nõ fecit alienationem, scilicet transferẽ
do rem, vel possessionẽ in aliũ: vt ff. eo. l. item. §. potest. Ideò au
tem dixi iudicij futuri, quia si iudicium esset inchoatum iã in-
ter petitorem, & possessorem iudiciaria conuentione, aut per
preces principi oblatas & iudici insinuatas, & per iudicẽ ad-
uersario agentis cognitas, res esset litigiosa si de eius domi-
nio, vel quasi dominio esset quæstio: & ita prohibetur eius a-
lienatio: vt in authen. de litigiosis. j. responso. & j. de litig. l. vl-
ti. sed hic non prohibetur alienatio, quia futurũ erat iudiciũ.
Porrò & si presens sit iudiciũ: si tamẽ de dominio rei, vel quasi
dominio nõ sit quæstio, & ideo rei non prohibetur alienatio:
quia nec est litigiosa, satis dici potest hoc edictum locũ habe-
re: quia & alienatio tenet, & plus videtur delinquere qui alie-
nat iam conuentus, quã si conuẽtus non fuisset (vt de peculio.
5 l. si postea.) † Datur autẽ actio in factum hoc edicto ad inter
esse ei, in cuius fraudẽ facta est alienatio, potest autẽ interesse
eius ratione loci: vt si alienasti rem in hominẽ alterius prouin-
* ciæ, & in qua oportet me experiri principali actione. * Item
ratione personæ, vt si alienasti in potentiorem, vel in aliũ qui
me vexaturus sit: nam potẽtioribus pares esse nõ possumus.
Item ratione causæ vt si hominẽ quem petebam manumise-
ris: est ergo mea conditio deterior: quia pretores fauent liber-
tatibus, cum me nunc oporteat experiri contra manumissum.
Item causa potest considerari dupliciter, vel ratione rei prin-
cipalis quã difficilius de iure persequor: vt in manumisso di-
ctum est, vel nullo modo possim persequi, vt si res alienata ab
emptore fuerit vsucapta. Est & tertia consideratio: vt si pro
eo quod petebam restituendo vel destruendo, nunc oporteat
me expendere, si agam contra emptorem, quod nõ oporteret
si agerem contra te qui alienasti. interdicto quod vi aut clam.
vel de operis noui nuntiatione: vt ff. eo. l. j. & ij. & iij. Nec ob.
quod legitur. ff. de oper. no. nun. l. pe. quia ibi nõ alienauit do-
lo malo, & ideo non tenetur ipse, sed emptor, si tamen emptor
sciuit nuntiationem factam, aliòquin contrà: vt ff quod vi aut
clam. l. vim facit. §. tam diu. Posset tamen induci argu. contra.
ff. de noxa. l. in delictis. §. si extraneus. De interesse autẽ ra-
tione expensarum itineris. s. dixi proponendo de interesse ra-
c tione loci. Illud quæri potest[c]. An pro interesse agam, etiã
antequam aliquid expendã quod P. negauit. & demum, pos-
sessore excusso, ait dandã hanc actionem: vt ff. eo. l. iij §. ex qui
bus. Sed potest dici contrarium: quia iam videtur mihi abesse
cum ego quodãmodo ad id compellar, & maximè re alienata
vsucapta, in qua petenda multũ maniter expenderẽ: vt ff. eo. l.
6 iij. §. item si locum. & de nego. gest. l. si quis mandato. † Ex
prædictis colligere licet, quod ei, in cuius fraudem facta fuit alie-
d natio, & hæredibus suis datur hæc actio in factum[d], quæ pro
dita est ex hoc edicto, & intra annum & datur in eum qui alie
nauit suo nomine directa: in eum autẽ, qui alienauit nomine
alterius: puta tutor vel curator, vel procurator, datur vtilis, sed
non datur in hæredes hæc actio: quia est ex delicto: vt ff. eo. l.
non solũ. §. vlt. & l. nam & si. §. vlt. Et no. quod ille in cuius fraudẽ
facta est alienatio de iure cõmuni, quod directo potest cõuenire
possessorem, & de iure cõmuni & directo, & vtiliter potest
cõuenire alienantẽ principali actione, vt vel rem cõsequatur,
vel exigat quanti in litẽ iurauerit, vel interesse, vel rei æstima-
tionem. Item de iure speciali habet hanc restitutoriã actio
nem ratione expensarum & cõsimilium: de quibus dictũ est
nec est hæc superflua propter illas: nam & minor restitui po-
test, licet de iure cõmuni posset cõuenire tutorem: vt ff si tutor
7 vel curator. l. etiam. † Cessat autẽ hæc actio, si is qui aliena-
uit eandem rem receperit. tali enim peccato extraordinario,
nocens esse desinit pœnitentia, licet secus sit in furto, & fugiti
ui vitio, & alijs communibus delictis: vt ff. eod. l. ex hoc. §. si
quis. & depositi. l. j. §. si rem. & de ædilitio edicto. quis sit fugi
tiuus. Idem est & si res non fuerit petitoris: aut si is qui alie-
natus est, sine culpa decesserit, nisi quid actoris præterea inter-
sit: puta ratione quæstus, vel accessionum. Nam & si res non
esset alienata, periisset actori quæstus. Hæc enim actio succe-
dit in locum directæ: vt ff. eod. l. non solum. §. pe. & de noxali.
e actionibus electio. §. si is. Item cessat[e], si is, qui alienauit do
lo malo, paratus sit vtile iudicium pati, perinde ac si posside-
ret: vt ff. eo. l. iij. §. vlti. quod intelligo, quando omnino eandẽ
causam se promittit præstaturum, puta promittit se restitutu-
rum si vicero sub maxima pœna. Alioquin si diceret, rem non
restituam, quia nec habeo: sed quanti intererit tua, vel quanti
in litem iuraueris præstabo: secus esset. nam & si hoc non of-
ferret, teneretur tamen ad idem cum vtili rei vendicatione:
(quia dolo desiit possidere) conueniri posset; vt dictum est.

a ADNOTATIO. ¶ Adde tamen quòd aliquando res venditur cõtra non possidentem, quæ tamen speratur de proximo possidere. ita no. Bar. in c. si. per illum tex. extra. de iudi.
b ¶ Hæredis institutio. Vide ad huius conclusionis resolutionem Speculat. in tit de leg. §. j. Nunc aliqua in ver. cxij. Bar. in l. à filia. in princ. ff. ad treb. Bal. in l. si quis. C. de secund. nup. Paul. de castr. consi. ix. & in consi. clxj. qui de ista materia late tractat.
c ¶ Vide in simi. text. in l. fine. §. cum anteà. & in §. marcellus. ff. rem. ra. ha.
d ¶ Actio in factũ. Adde Bar. in l. chirographis. §. si. ff. de admini. tut. Bar. in l. j. column. v. Quæro nunquid dominium. C. si quid in frau. patro. do. alexan. de imo. in l. ij. § item locus. de alie. iu. mu. cau. fact. docto. post Barto. in l. iubemus. §. j. C. de sac. san. ec. do. Bar. so. in consi. cclxxiij. inci. circa primum, circa principium. char. cxxv.
e ¶ Vide glo. in l. j. & ibi Albe. de rosa. ff. de alie. iud. mu. causa fa.
* ¶ Principali actione. Alienatio, quam quis facit, ne cõueniatur per literas papæ vel principis & causa mutandi iudicij non valet, quin cõueniri possit talis alienator extrà. de restit. in integr. c. j. Martinus.

De receptis arbitrijs. ***Rubrica.***

1 ☞ *Arbitrium quid sit.*
2 *Arbiter quandoque dicitur quilibet uir bonus.*
3 *Arbiter quis esse possit, & nu. 4. & 5.*
6 *Arbiter assumi potest in omni re dummodo non sit à lege prohibita.*
7 *Litigare coram arbitro qui possint.*
8 *Pupillus compromittens sine tutore, obligatur naturaliter tantum.*
9 *Arbitrium quomodo constituatur.*
10 *Arbitro stipulante pœnam, an teneat compromissum.*
11 *Arbitrium plenum quod.*
13 *Compromissum cum conditione quòd arbiter dicat certam sententiam non ualet.*
14 *Compromissum ualet etiam quòd fiat in unum.*
15 *Prorogatio censetur facta cum eisdem conditionibus, compromissi.*
16 *Arbiter ubi cognoscere debeat.*
17 *Compromisso facto in plures, dici potest quòd unus uel plures ferant sententiam.*
19 *Arbitrium si fuerit uallatum sacramento, & pœna, ualet.*
20 *Satisdationem iudicij in arbitrijs cessare.*
21 *Pedaneus qui citet partes, & non uenientium pœna.*
22 *Arbiter non potest imponere multam contumaci.*
26 *Arbiter debet ferre suam sententiam in scriptis.*
27 *Arbiter extra compromissum nihil potest facere.*
29 *Prætor cogere debet arbitrium ad sententiandum.*
30 *Arbiter quando & quibus casibus excusetur si non sententiat. & 31. 32. 33. 34. 35. 36. & 37.*
38 *Pœna non committitur ipso iure, quando debitor paratus fuit soluere intra tempus, & creditor, noluit accipere.*
39 *Pœnam absentia excusari.*
40 *Arbitrij effectus duo.*

EXPLICITIS præparatoriis iudiciorũ, vi-
dendum esset de iudiciis. sed quia arbitria tra-
ctantur velut iudicia, de receptis [à litiga-
toribus] neutraliter id est de arbitriis insera-
mus, vel de receptis masculinẽ. i. de arbitris re
ceptis à litigatoribus, vel de litigatoribus receptis ab arbitris:
vicissim enim in fidẽ suã sese recipiũt partes, vt sentẽtiæ stent
arbitri;

arbitri:vt fideliter examinent,& pronuntiēt:assumunt enim partes iudicis nō consiliatoris:vt ff.eo.si de meis.§.recepisse.
Videamus ergo,quid sit arbitriū,& qs possit esse arbiter,& de qua re,& qui possint sub arbitrio litigare,& qualiter con=
1 stituatur,& qualiter ad effectū perducatur. †Arbitriū au=
a tem[a] ita definitur * à Placentino: Arbitrium est trinus actus
* triū personarum,sub arbitro litigantiū.Sed certè nō tres,sed
☞ duo tantū sub arbitro litigant.Dic ergo arbitrium est trinus personarū actus super pecuniaria quæstione in quasi iudicio confligentiū,vel contendentiū.nā & arbiter cōtēdit ad inquisitionē veritatis:actor vt ei cōdēnetur reus.Itē reus vt absoluatur ab actore.Vel(vt puto)melius ita definietur.Arbitriū est causa in dicendo voluntariè posita cū certarū personarū interpositione actoris,rei,& arbitri.Et dicit quādoq; receptū,quādoq; cōpromissum.Et ex definitiōe arbitrij liquet cuilibet,qs
2 sit arbiter. †Arbiter tñ dicitur quādoq; quilibet vir bonus super aliquo æstimādo electus:vt ff.pro socio.si societatem. quādoq; ponit pro iudice delegato,vel quasi delegato.Quandoq; pro iudice ordinario,quādoq; pro dispensatore rei suæ: vt ff.qui satisda.co.l.arbitro.& j.de iudi.l.antep.& de postul.
3 l.quisquis.& j.manda.l.in re mādata. †Arbiter autē pōt
b esse homo liber[b].paterfa.Itē filiusfa.etiā de re patris.Nā & iudex in re patris esse pōt,vt dicemus.j.de iud.§.inter iudicem. Item potest esse arbiter in causa ciuili nō in criminali.In ciuili tamen distingue,sit delegatus,an ordinarius: si delegatus est,potest à principio causam discutere,& finire:si ordinari⁹, nō pōt discutere causam,& finire,sed fieri pōt apud eum contestatio litis,vt actio perpetuetur.Sed & in casu vltra litis contestationē,procedit filius:quia forte nullum incōmodū pater sustinet:vt cū ex trebelliano iure magistratus,filius cōpellit patrem adire,& restituere:vt ff.de iudi.l.in priuatis.& de iurisdi.om.iudi.qui iurisdictioni.& de offi.præsi.senatusconsulto.& ad Treb.ille.§.vlti.& l.nāque.& ff.eo.l.sed & filius.& l.
4 quinetiam. †Item potest esse arbiter ingenuus,& libertinus integræ famæ homo,& infamis quod in iudice nō est ita: vt j.de digni.l.neq;.& j.eo.l.parui.Seruus autē nō potest esse arbiter,siue ipse solus,siue cū libero recipiat arbitriū vel arbitratū,nisi dictū esset vt alterutrius valeret sentētia. Tūc enim solus liber posset pronuntiare.Alioquin contrà,vitiabitur vtile per inutile:vt ff.eo.l.parui.& l.sed & si ita.& de verb.signi. l.illa verba.planè si cōpromittatur in seruū,& liber sententiā dixerit,si quidē liber factus receperit cōpromissum,cōsentiētibus partibus,valebit sententia:vt ff.eo.l.sed si in seruum. Itē non potest esse arbiter furiosus,aut surdus,aut mutus,vel minor.xx.annis.Maior autē.xx.annis potest esse,licet in integrum restitui possit si doceat sua interfuisse,non recepisse tale arbitrium:quia interfuit eius litibus non vexari:vt ff.eo.l.sed
* & si in seruum.§.j.& l.cū lege. Itē fœmina*non potest esse
5 arbiter:vt j.eo.l.vlt. †Itē nō potest esse arbiter ille qui eius rei,de qua iudex est ordinarius recipit cōpromissum,vel partibus sponte sub eo litigantibus,vel ipso eas compellente,vt in se compromittant:vt ff.eo.sed si in seruum.§.si quis iudex. Nec est contrarium quod legitur in auth.vt differentes iudices.§.si verò contigerit.quia per amicabilem cōpositionē potest dissoluere quę dubia sunt inter eos,nec dicitur arbitrium: vt.ff.eo.l.j.§.si de meis.& §.recepisse.sed magis propriè arbi=
6 tratus. †Potest autē esse arbiter in omni re,nisi prohibeat à lege.Porrò prohibetur à lege in causa criminali publica,vel priuata.Sed in causa ciuili(licet sit de crimine famoso) valet compromissum,non tamen infamat arbitri sententia. Itē in causa liberali non potest esse arbiter:quia fauor libertatis est, vt maiores iudices debeat habere,& eadē sunt siue de ingenuitate & seruitute,siue de libertinitate & ingenuitate sit quæstio. Idē q; est,& si quæstio est de libertate cōpetitura,vt si ex fideicōmisso dicatur debita. Item in populari actione nō potest esse arbiter:ne occasione pœnæ prætermittatur faciendū quod publicè fieri expediret:vt ff.eod.l.non distinguemus.§. Iulianus & §.de liberali.& de his qui no.infa.l.quod ergo.§. ex cōpromisso. Fortè nec in causa restitutionis poterit esse arbiter:qa certis tantū cōmittitur iudicibus:vt s.vbi & apud quem.l.vlti.nisi fortè hic vel superiores causæ incidenter cognoscantur ab arbitrio vt j.de ordi.iudi.l.j.& j.de iudiciis.l.
7 quoties. †Sub arbitro autem litigare possunt omnes generaliter,qui in iudicio possunt esse actores,& rei. Seruus igitur non poterit cōpromittere:sed filiusfa.poterit:vt ff.de pecu.l.licet.§.si seruus cùm se pro libero.& §.sed si filius,& infrà,de iudiciis.l.seruus.& ff.eodē non distinguemus.§.si ser=
8 uus.†Quid de minoribus.xxv.annis?& vtiq; sine tutore pupillus compromittens obligatur naturaliter tantùm,non ciuiliter:fideiussor tamen eius efficacissimè tenetur,& exigitur: vt §.eo.l.si pupillus.sed in iudicio,nullo modo etiā dato fideiussore posset pupillus cōsistere sine tutoris authoritate: vt suprà si aduer.rem iud.l.vltima.Si autē fuerit adultus curatorē habens,idē in eo quod in pupillo dictum est.Si nō habeat curatorem,secus est:vt s̄.de in integrum restitutio.mino.l.si curatorem.Secus verò est in iudicio,vt dictum est. Habetur etiam mista consyderatio rei & personæ:quia non potest esse quis arbiter in re sua:vt ff.eo.l.pe.Sed fortè vt vir bonus eligetur,vt satis faciat de iniuria sibi illata.Sed & mista consyderatio est in causa,quā quis recipit vt arbiter,cū in ea sit iudex,vt
9 dictum est. †Constituitur autem arbitrium partibus adinuicem stipulantibus pœnam si arbitri non pareant sententiæ.
10 † Quid si arbiter,vel alius pœnā fuerit stipulatus?visum est P.non tenere cōpromissum.Potest tamen dici cōtrarium vbi arbiter stipulatus est.Nam ipse arbiter vel pœnam exactam præstare,vel actiones pro pœna necesse habebit cedere,quasi & inter partes,& cum arbitro id videatur tacitè actū. Ideoq; pro cauto expresso est habendum:vt ff.de præscriptis verbis. l.si gratuitam.§.vlti.Item si non pœnam,sed interesse si præstari stipulentur adinuicem partes,vel etiam stipulentur sententiæ stari,valet arbitrium & cogitur arbiter pronuntiare,licet Pla.dixerit valere compromissum,sed non cogendum arbitrum pronuntiare:quod falsum est:vt ff.eod.l.diem.§.vlti. Si autem pœna fuerit ab vno promissa,& non ab altero,videtur,q; non teneat compromissum quia vnum tenet,alterū nō adstringit,& sic claudicat:vt ff.eo.l.si cum dies.§.pe.quāquā posset dici arbitrium tenere,si ponas actorem à reo stipulatū pœnā,sed non reū ab actore:habet enim actor auxilium pœnæ si pro eo feratur sententia:reus verò remedium exceptionis,veluti pacti si absoluatur. Sed id verū esse non puto:nec enim sufficit habere exceptionem:vt arbiter cogatur pronūtiare:vt ff.eo.l.si de meis.licet domino meo hic videretur arbitrum posse pronuntiare,sed non cogi.Item tenet arbitrium vbi vterq; promisit purè pœnam,id est nō sub alia cōditione, nisi hac,nisi arbitri pareatur sententię.Si autem vnus sub hac forma,alius sub hac,& alia promiserit pœnam pendente alia conditione,non cogitur arbiter pronuntiare,nec valet sentētia. Prætor tamen si potest diem compromissi proferre faciat eam proferri:vt ff.eo.l.litigatores.§.idem Iulianus.& l. quo casu.Item quod dixi in pœna,obtinet,& si res depositæ sunt apud arbitrum à litigatoribus vt daret ei qui vicerit,vel si vnus litigatorum rem deposuit,alter autem promisit pœnam, plenè vallatum est arbitrium.Item si controuersiam habeant de domo,sed inuicem sint debitores cuiuscunque rei,quæ nō est in controuersia,& paciscantur adinuicem de debito nō petendo,si arbitri non pareant sententiæ super domo ferendæ nudo pacto,fiet hoc compromissum vt ff.eodem.l. litigatores.§.quod ait.Nec obstat,quod legitur.ff.eodem.l.secunda. quia non in re,de qua lis erat, habet exceptionem,sed in alia: sed in re de qua lis erat,habet exceptionem,si non fuerit stipulatus pœnam,& arbitrium fuerit expressè homologatū,(vel aliàs confirmatum) vel silentio decem dierum: vt infrà eodem.l.penulti. Fortè idem & si sit stipulatus pœnam: sed est adiectum, rato manente pacto seu arbitrio. Si ergo vallatum sit cōpromissum aliquo de prædictis modis,potest di=
11 ci plenum:vt ff.eod.l.si de meis.†Et quandoq; dicitur plenū, quod factum est de controuersiis omnibus:vt ff.eo.si cum.§. plenum.Quandoque dicitur plenū quod habet doli mentionem:quia si stipulantur ad inuicē partes nihil doli fieri in arbitrio : puta non corrumpi arbitrum,vel testes,vel aduocatos: vt ff.eo.

vt ff.eo.l.ita demũm.Item cõſtituitur arbitriũ,vt arbiter pro-
nunciet quod ſibi videtur,non vt pronuntiet quod placuerit
12 Titio diſceptatori.†Nam nec teſtamẽtum valet,ſi dicat quis,
c ius eſto [c] de rebus meis,prout illi placuerit : vt ff.eo.l.item.§.
13 Pomponius,& de hære.inſti.l.illa. †Hinc eſt ꝙ & ſi cõpro
mittãt partes,vt arbiter dicat certã ſententiã,ſcilicet condẽna
toriã tantũ,vel abſolutoriã tm̃,nõ valet arbitriũ:vt ff.e.l.qua
lem.Secus puto ſi cõpromittant vt ferat ſententiã ſecundũ le
ges tantũ,vel ſecundũ canones tantũ,vel mores tantum.Hæc
enim obſeruãda ſunt ab arbitro:quia ſecundũ ſingula prædi-
ctorũ veritatem inueſtigare,& iuri deſeruire poterit. Si autẽ
cõpromiſerint partes,vt ſtent arbitrio Titij,aut Seij,valet cõ-
promiſſum:ſed is cogendus eſt,in quem litigatores conſen-
tiunt:vt ff.eo.l.item.§.Pomponius.ſubaudio ſi & ille recipiat
compromiſſum,aliter enim non tenetur:vt ff.eodem.l.iij.§.j.
14 †Item valet cõpromiſſum ſi fiat in vnũ.Item ſi fiat in tres [d]:
d inuenitur enim pars maior cuius arbitrio pareri poteſt. Sed
& vſitatum eſt in duos compromitti,licet diſſentiant non in-
uenitur pars maior:vnde cõpromiſſum ſine exitu videtur fu
turum propter naturalẽ facilitatem hominũ ad diſſentiendũ:
adhibet tamen lex tale remedium vt vbi diſſentiant duo arbi
tri,cogat eos prætor tertiam eligere perſonam certam cuius
authoritati pareatur.Si autem à principio ſic fuit compromiſ
* ſum in duos,*vt ſi diſſentirent,tertium aſſumant;ſi quidẽ ter-
tius fuerit ſpecificatus à compromittentibus,valet cõpromiſ
ſum.Alioquin contrà,niſi ei ſubueniatur per prædictã medi-
cinam prætoris:vt ff.eo.l.item.§.ſi in duos.et §.principaliter.
Item ſit compromiſſum vt arbiter pronuntiet vſque ad certũ
diem,& ſi apparuerit impedimentũ poſsit dies proferri.Hoc
tamen acto,nõ proferetur dies vtroque litigatorũ contradicẽ
te arbitro:vt ff.eo.l.arbiter.ita altero autẽ contradicente,& al
tero ſibi conſentiente non proferet diẽ arbiter:quia is qui cõ-
tradicit nõ cõſenſit à principio vt fieret prorogatio,ſed vt fie-
ri poſſet:vnde modo oportet eũ cõſentire:alioquin incidit in
pœnã vt dictũ eſt,vtroque autẽ litigatorũ volente diem pro-
ferri,non proferetur dies niſi arbitro ex iuxta cauſa videatur
proferendus,& iubeat eũ ꝓferri.Si autẽ non eſt actum de die
proferenda,impune iubenti nõ paretur:vt ff.eo. Labeo.j.re-
15 ſponſo.& l.non diſtinguemus.§.dies.& §.vlti.†Et poteſt hic
ſubiici regula,ꝙ vbicunq; ſit prorogatio,fiat cũ eiſdẽ cõditio
nibus & ſecuritatibus quæ in primo compromiſſo expoſitæ
fuerunt.Vnde & ſi per fideiuſſorem in primo cõpromiſſo fue
rit cautũ;ſequens ſimiliter proferendus eſt,vel ſi iidẽ fideiuſ-
ſores fideiubere noluerunt alij non abſimiles adhibẽdi ſunt:
vt ff.eo.ſi arbiter.§.hic autẽ.& §.vlt.Impropriè aũt vocat lex
primũ compromiſſum cùm vnum tantũ ſit prorogatum : vt
ff.eo.l.ſi cùm.in fi.j.reſponſo.& de preca.l.ſed ſi manente.Vel
dicuntur duo cõpromiſſa quantũ ad fideiuſſores iterum acce
ptos.Primi enim fideiuſſores ita ſe obligauerant,vt teneren-
tur,ſi intra illum diem pronuntiaretur quòd factum non eſt;
vnde videtur finitum cõpromiſſum,quantũ ad eos,non quã-
tùm ad partes,vel quantũ ad arbitrium:ſic & aliàs dicitur fini
tum matrimonium,non quantũ ad maritum & vxorem,ſed
16 quantũ ad ſocerũ:vt ff.de dona.inter virũ & vxorem.l.cũ hic.
§.ſi ſocer nurui. †Item ſit cõpromiſſum vt arbiter certo lo-
co cognoſcat,& pronũtiet,ꝙ ſi de loco nihil appareat actũ,is
videtur ineſſe locus,vbi compromiſſum eſt,vt tamen & circa
vrbem adeſſe partes arbiter poſsit iubere:Ita tamẽ ſi arbiter
ſit eius authoritatis,vt in ſeceſsibus ſoleat agere,& litigato-
res ambo facilè,& honeſtè in eo loco conuenire poſſunt. Nã
ſi locus eſt inhoneſtus,impunè nõ paretur arbitro. Et ſi locus
eſt vni honeſtus ſed non alteri,propter eum cui nõ eſt hone-
ſtus excuſatur,ſi non venerit ille cui eſt inhoneſtus,vt ff.eo.l.
ſi cùm dies.§.ſi arbiter.Item ſit cõpromiſſum vt arbiter pro-
nuntiet etiã vna partium abſente.Si autẽ hoc expreſsim non
fuerit actũ,pronuntiare debet vtroque præſente:ſi tamẽ vter
que ſit maior & ſanæ mentis:alioquin exigitur tutorum & cu
ratorum præſentia,aliter autem nõ valet ſententia.Is qui de-
fuit ſemper committit in pœnã:quia per eũ factũ eſt quomi-
nus arbiter arbitretur:vt ff.eo.l.diem.§.ſi quis.Poteſt & illud
17 agi,†quando cõpromittitur in plures vt vel vnus dicat ſentẽ
tiam,vel maior pars,vel etiam omnes:ſed ſi de hoc nihil ſit di-
ctum,omnes debent eſſe præſentes,& pronuntiare vel pronũ
tiari nomine ſuo,vel aliorum:cùm verba ſententiæ in perſo-
nis omniũ arbitrorũ ſint concepta conſentire.Si autẽ vno ab
ſente pronuntiarent cæteri,non valet ſententia:quia potuit e-
ius præſentia eos trahere in æquã ſententiam. Quod autẽ di-
xi in abſente,puto & in mortuo ſeruandum.Idemq; in iudici
bus delegatis:vt ff.eo.l.item.§.ſi ſunt plures.& l.ſi in tres.& l.
ſicuti.& l.non diſtinguemus.§.cũ in plures.& j̃.de peda.iudi.
l.placuit. Item poteſt illud agi in compromiſſo:vt hæredes
vtriuſque partis ſuccedant in cõpromiſſum:alioquin ſiue ni-
hil ſit actũ,ſiue ſit actũ de hæredibus vnius tantũ.item vnius
etiã tantũ morte ſoluetur cõpromiſſum:vt ff.eo.l.ſed interpel
18 latur.§.ſi ab altera. †Illud etiã antiquitus ad conſtitutionẽ
arbitri pertinebat,vt ſi vallatum ſit arbitrium ſacramento ar-
bitri,& partium,vel arbitri tãtũ,vel partiũ tantũ,dabatur ex
eo actio,& exceptio,quod hodie non eſt:decernit enim noua
conſtitutio nullum ſic arbitrium fieri,vt cũ ſacramẽti religio
ne ſiue ab arbitro tantũ fuerit datũ ſecundũ Bulg.ſiue à parti
bus ſecundũ Marti.ſed pœnã ſtatuat qua præſtita liceat à iu-
dicatis recedere.Si cõtrà hoc iudicatũ fuerit,iudex,qui malè
☞ iudicat pœnã à Deo expectet.Si ignorantia nihil erit eis præ
ter ſacramentum.Nam & aliàs ſi iudex,vel arbiter malè iudi
cando faciat litem ſuam,tamen quia partes hic deliquerunt,
non poſſunt agere contra eũ:vt s̃.de pact.l.pe.& in authẽ.de
19 iudicibus.§.quia verò multæ.†Quid autẽ ſi vallatum fuerit
arbitrium ſacramento,& pœna:certè nihilominus tenet com
promiſſum:nec enim debet vitiari vtile per inutile.vt dicit ge
nerale vnum.& eſt arg.ff.de iure fiſ.nõ intelligitur.§.ſi quis.
Perducitur autẽ arbitriũ ad finẽ inchoato eo:in primis per li-
belli oblationem,vt reus deliberare poſsit intra ſtatuta tem-
pora:quia arbitrium ad ſimilitudinem iudiciorum redactum
eſt,niſi in quibus lege poteſt oſtẽdi cõtrariũ:vt ff.eo.l.j.& j̃.e.
20 l.pe.§.licet.Satiſdationẽ†tamen de perſequenda lite ab acto
re,vel de reo reſponſuro vt locũ nõ habeat in arbitro ſatis di-
ci poteſt:quia ſatis eſt re ſi pœna comittatur in aliquẽ eorum
& ar.eſt pro hoc in auth.de liti.§.ad excludendas.in fi. Poſt-
quã autẽ deliberauit reus,ſi veniat bene eſt:ſi nõ,poterit iube
re arbiter eũ adeſſe,vel per nuntium,vel per epiſtolã:vt ff.eo.
21 l.ſed interpellatur.§.arbiter adeſſe.†Et eſt hoc notandũ [e] pro
e pter pedaneum iudicem,quem dicunt quidam per ſe tantùm
poſſe citare partes:ſed certè & per nuntiũ citare poteſt:cũ ar-
biter hoc poſsit,qui eſt inferior eo.Si autem is qui citatus eſt,
nõ veniat,committitur pœna quaſi opera non præbita,id eſt
non adhibito ſtudio,vt finiatur arbitrium:ſi tamen veniat ar
biter in locum compromiſsi deſtinatum cognitioni.Itẽ ſi ve-
nerit alia pars:nam illi debet permitti pœnam petere qui in
ipſam non incidit:vt ff.eo.l.non ex omnibus.j.reſpõ.& §.j.&
22 l.arbiter.& l.cũ dies.§.pe.& j̃.eo.ſi contra cõpromiſ.†In con
tumacem autem non poteſt indicere multam:quia hoc ma-
giſtratibus tantũ permittitur:vt ff.de iudiciis.l.ij.§.vlti.quod
autem dicitur in prædicta l.non ex omnibus.contumacia liti
gatoris eum punire poſſe,ſic intellige,vt in arbitraria actio-
ne,vel ſimili deferre poſsit iuſiurandum in litem : cùm certũ
ſit rẽ reſtitui non poſſe:vel ſi poſsit reſtitui actor mauult,quã-
ti in litem iurauerit reum condemnari quã ad rem.Vel dic a-
ctum eſſe in arbitro,vt ſæpius committatur pœna : alioquin
ſemel commiſſa,quia rem non reſtituit,non cõmittet̃ pœna:
quia iurãti in litem non ſatisfaciat:vt ff.eo.l.ſi duo.§.vlt. Por-
rò ſi vni partium deferat ſacramentũ,quia altera non exhibet
nomina teſtiũ,non poteſt ideò iurari in litẽ:quia nec pro hoc
eſt actio arbitraria:vt in prædicta.l.non ex omnibus.non ta-
men exprimit,cõmittatur pœna compromiſsi,necne.Et vide
tur cõmitti:quia per hoc impeditur arbiter pronũtiare:& ita
23 pertinet ad operã præbendã,vt dictum eſt. †Vtraque au-
tem parte veniente fieri debet apud arbitrum litis conteſta-
tio,cauſæ examinatio,teſtium productio:ſicut & hæc fiunt a-
pud magiſtratus,& gratia teſtium,vel inſtrumentorum:dare
poterit arbiter dilationem,& datam poteſt abbreuiare cauſa
cognita:ſicq; dicitur arbitrum mutare poſſe ſententiam non
definitiuã,ſed interlocutoriã:vt ff.eod.l.diceret.§.j.& l.quia.

f Sed & definitiuam ſententiam [f] quandoq; mutat,ſi ea ſit ipſo
24 iure nulla. †Quid enim ſi arbiter de pluribus controuerſiis ni
hil ſibi communibus eſt aſſumptus, & de vna ſententia dixit?
Si quidem erat cōpromiſſum vt ſimul de omnibus dicat ſentē
tiam,poterit mutare primam ſententiam, & iterũ iudicare de
omnibus:nondum enim dixit ſententiam. Si verò cōpromiſ-
ſum eſt,vt ſeparatim pronuntiet,quaſi plura cōpromiſſa ſunt:
& ideo quantũ ad illam controuerſiam pertinet, arbiter eſſe
deſiit:vt ff.e.l.quid tamen.Si autē quæſtiones erant ſibi cōmu
nes:videtur ꝙ indiſtinctè nulla ſit ſentētia,arg.C.de accu.l.qui
de crimine.Sed & vbi quæſtiones nō ſunt ſibi communes,nec
aliud apparet eſſe actum,puta ꝙ elegerint vt ſimul de omnib9
debeant pronuntiari. Idemq;, & ſi de vna re tantũ erat cōtro-
uerſia,& pronuntiauit de parte rei,non de tota re:vt ff.de doli
excep.apud.§.itē queritur.& j.de appel.l.eos.ibi,ſed oēm &c.
& l.ampliorem.ibi,ſi quid iudicatis &c.vnde parco,ꝙ in par-
te damnauerit,& in alia abſoluerit:vt ff.fam.erciſ.l.in hoc.&
de iudi.l.de qua re.& ſic exauditur quod eſt s.ſi aduer.rem iu.
25 l.j.†Et certè vbi deficit ſententia in vna re ; vel c.deficit.etiã in
cōnexis,vel adiunctis, idem dico in ſentētia iudicis ordinarij.
Si verò ſint capitula apud iudicē ordinarium propoſita nō ſi-
bi coniuncta,nō ideo dicitur nulla ſententia in nullo , quia de
alio nihil dixit.Porrò ſi ſententia iudicis delegati eſt ipſo iure
nulla:nō idem ipſe iudicat,ſed alij cōmittitur negotiũ termi-
nandum:vt C.de accuſa.l.iiij.& quomodo & quando iu.l.iiij.
26 † Cognitione autem plenè habita , reſtat vt ferat definitiuam
ſententiam,quã debet ferre in ſcriptis:vt j.de ſen.ex breui.rec.
l.j.& ea mente vt ſecundum eam diſcedere velint partes à tota
g controuerſia [g]:vt ff.e.l.dicere.in fi.prin.& certa debet eſſe ſen
tentia:vt ff.e.quid tamē.§.Pōponius. Item debet eſſe ſentētia
de re illa tantũ,quæ erat in lite,nō de aliis,vel de ſuperuenien-
27 tibus quæſtionidus.† Vnde & dicitur arbitrium extra cōpro
h miſſum nihil facere [h] poſſe, vt ſi dicat de hoc ad iudicē eundũ,
vel in alium cōpromittendum , niſi fortè de eo cōpromiſſum
ſit vt arbiter ſtatuerit,cuius arbitratu ſatiſdetur,vel quid ſimi-
le fiat:vt ff.eo.nō diſtinguemus.§.de officio.& §.quæſitum.&
§.vlt.Et ex his dixerũt quidam arbitrium de fructibus & litis
expēſis nihil dicere poſſe,niſi id actum ſit,quod nō puto, quia
hæc cōtigua ſunt:nec dicitur fieri extra cōpromiſſum circa vel
iuxta.nam & partes in ſeceſsibus eſſe iubet,& iuxta mandatũ
fiunt multa:vt ff.iud.ſol.l.iam tamen.& de proc.l.ad rem.& l.
ad legatum.Hinc eſt ꝙ & ſolutioni diem ſtatuere poteſt:vt in
28 ead.l.§.ſolutionem.†Inhoneſtum autē vel impoſsibile, vel id
de quo nō eſt cōpromiſſum,nō debet in ſentētia cōprehēdere:
29 vt ff.e.quid tamē.§.vlt.& l.ſi cùm dies.§.cōpromiſſo. † Quid
i autem ſi nolit arbiter pronũtiare [i]?certè prætor debet eum cō
pellere cuiuſcunq; ſit dignitatis arbiter:niſi in pari vel maiori
magiſtratu,vel poteſtate ſit poſitus,Conſul,fortè,vel prętor vt
30 ff.e.l.iij.§.j.& ij.† & quandoq; tamen excuſatur arbiter ne co
gatur,puta ſi infamauerũt eũ litigatores:& tũc diſtingue,vtrũ
cauſa cognita:quia neſciebat ordinare cauſam : & tunc etiam
ſi ex interuallo redeãt,admittuntur.an ſine cauſæ cognitione:
& tunc admittũtur mox,non poſtea:vt ff.eò.ſed & ſi in ſeruũ.
§.vlt.& hic longũ & breue tempus,accipietur pro iudicis ar-
bitrio.Si aũt partes arbitrũ infamauerũt eum, & ad alium iue
runt,nunquã poſtea admittũtur:vt ff.e.l.ſed ſi ſeruum.§.vlt.&
l.litigatores.Si autē non ſpreuerũt eum,ſed ad alium iudicem
iuerũt,ſiquidem ſub eo litē conteſtētur, cōpromiſſum primũ
ſolutum eſt:vt ff.e.l.ſi quis alioquin,intra trienniũ admittũtur
31 & nō poſtea:vt ff.e.l.itē.§.ſi multo. †Item excuſatur ſi ſor-
des aut turpitudo eius ſit manifeſta:quia accepit pecuniam,vt
pro illo diceret ſentētiam.Sed ſi accepit vt pronũtiaret tãtum,
32 cōpellitur:vt ff.e.l.iij.§.j.& l.ſed ſi in ſeruũ.§.ſunt. † Itē ex-
cuſatur propter inimicitias capitales,quas cum vtroq;,vel vno
33 litigatorum habet. †Item propter valetudinē, quæ ei poſt-
ea cōtingit,aut propter ſuperuenientia negotia , vel vrgentes
profectiones,aut munera indicta,vel incōmoditates imminē
tes,ſi tamen ab his non cito liberaretur.Si autē ab his poſsit li
berari differre cogitur arbitrium:vt ff.e.l.licet.& l.& ſi qua.&
34 de iud.l.ſi longius. †Item excuſatur propter iudiciũ publi-
cum,vel priuatũ quod habet : ſi dies cōpromiſsi proferri non
poteſt.Si autem poteſt,nō aliter excuſatur arbiter,quàm ſi cō
ſentiat denuò in ſe cōpromitti hoc,ſcilicet ſi dies eſt exitura:vt
ff.e.l.& ſi qua.§.arbiter.Nec obſt.quod legitur ff.eod.l.ſi cùm
dies.j.reſpon.quia ibi arbiter nō excuſabat ſe:imò iure cōi di-
cebat ſe liberatum,finito tēpore,in quo cōpromiſerãt in eum
35 partes. † Item excuſatur ſi vnus ex litigatoribus bonis ce-
dat:cùm neq; agere,neq; conueniri poſsit:vt ff.eo.item ſi vnus.
36 †Item excuſatur arbiter,ne cogatur die feriata:quæ ſpecia-
liter denotatur illa leg.quę eſt in C.de fer.l.omnes.nō continē
tur tamen cōmuni nomine feriarũ.tunc enim quãdoq; excu-
ſatur arbiter,id eſt,ſi dies cōpromiſsi nō ſit exitura : aliogn co
gitur.Sed ſi dies nō ſit exitura,& cogatur,ſi ſibi iuret de cauſa
non liquere,ſpatium datur ei ad pronũtiandum. Idemq; dico
& ſi cōpromiſſum ſine die factũ eſt:vt ff.e.l.ſi de meis.§.vlt. &
37 l.ſi feriatis. † Poteſt etiam excuſari arbiter ex eo, quòd dici
tur ſolutum cōpromiſſum quod fit die mortis , acceptilatione
iudicio.Item pacto de non petendo pœnã:vt s. de ſingulis di-
ctum eſt.Sacerdotio autē adueniente nō cogitur arbiter. Sed
ſi iã factus ſacerdos receperat cōpromiſſum,cogitur,quia pri-
uilegio renuntiauit.Idem ſi de negotio tranſactum eſt, vel res
eſt mortua,de qua erat cōpromiſſum,non cogitur arbiter niſi
poſteriore caſu aliquis litigãtium interſit fortè & in eis caſib9
ſoluitur compromiſſum:vt ff.e.l.non diſtin.§.ſumma. Si autē
prædictis modis nō excuſetur arbiter,vel non ſoluatur cōpro
miſſum arbiter pronũtiare debet:quem ſi qua partium prohi-
beat pronuntiare,incidit in pœnam:vt ff.e.l.diem.§.& ſi quis.
Sicut & cùm quis citatus,non venit:vt dictum eſt. Idemq; &
ſi ſententiæ latæ nō paret.Et ſiquidem in ea exprimatur dies,
ea lapſa cōmittitur , & exigitur pœna ; ſi nō exprimatur ineſt
modicum tēpus,ſcilicet quatuor menſium ad ſatisfaciendum,
& eo elapſo cōmittitur pœna ; licet tamē reo purgare moram
ante litē conteſtatã,niſi interſit actoris:vt ff.e.ſi cùm dies. §.vl.
38 & l.vtiq;.& l.Celſus. † Et not.ꝙ vbi reus paratus fuit dare
intra tempus,& actor noluit accipere , ipſo iure non cōmitti-
tur pœna.Si tamē actor poſtea petat, & reus nō det,committi
tur pœna quaſi duo ſint arbitri præcepta , vnum pecuniã dari,
alterum intra calendas dari;licet enim pœnã non cōmittat , ꝙ
intra calendas non dederis.quoniam per te nō ſteterit, cōmit-
39 tis in ea parte ꝙ non das. †Item not.ꝙ quis excuſatur à pœna
ratione iuſtæ abſentiæ:vt ff.e.l.ſi cùm dies. §.ſi quis. Item ratio
ne inimicitiarum ex aliis cauſis in manifeſtè apparentiũ inter
arbitrum,& vnum litigatorũ,ſi arbitro denuntiatũ ſit,ne ſentē
tiam dicat,quaſi hæc denuntiatio ſit quædam ſpecies appellã-
di:vt ff.e.l.nō diſtinguemus.§.cùm quidam.verè tamē & pro
priè appellare nō poteſt : quia nec iudicati actio ex ſententia
arbitri datur,ſed agit ad pœnã,ſi promiſſa eſt:vt j.e.l.j.ſi autē
nō eſt promiſſa,non tenet niſi arbitrium fuerit cōfirmatũ ex-
preſsè vel ſilentio decem dierũ:& tunc ex arbitrio datur exce
ptio.Itē actio quaſi ex re iudicata,vel ex lege principis : vnde
dicit Imperator ex ſuo nomine dari actionem:vt j.e.l.iiij.§.vl.
& l.pe.Item obſtat exceptio agēti , ꝙ ſolutũ dicitur ab altero
compromiſſum,vel quia ſtipulator pœnæ corrupit arbitrum,
vel quia dolo fecit vt pro ſe pronũtiaretur:vt j.eo. l.arbitrorũ.
& ff.eod.l.ita demũ.vel quia pronuntiatũ eſt die feriata à lege
40 nominatim excepta:vt ff.e.l.ſi feriatis. † Extra ſummã noto
alios effectus arbitrij:quia actio perpetuatur lit.conteſtatione
apud arbitrum facta,quaſi facta ſit in ordinario iudicio.fortè
fit tranſitoria in hæredes,& fiet vſuraria. Item in medio arbi-
trij ſi fiant profeſsiones;vel atteſtationes , licebit alicui eis vti,
etiam apud iudicem ordinarium. vbi tamen teſtes ſuperſint,
non compellitur quis apud iudicem credere his, qui teſtificati
ſunt apud arbitrum,ſi patiatur eos iterum induci: vt j.eo.l.pe.
* §.vlt.& de fide inſtru.l.vlti. *

a ADNOTATIO. ❡ Vide tex.in l.ſi de meis.ff.de arb.vide Spe.in tit.de arbi.in principio.vide dominũ Orianum in tract.de arb.in prima columna.

b ❡ Qui poſsit eſſe arbiter vide in omnibus iſtis caſibus hic enumeratis plenius per.d.Lanfran.de Oriano in ſuo tracta. e arbi.in viij.col.iij.ver.hactenus oſtenſum eſt per.xlij.col.& ibi etiã allegat multos tex.qui pro hoc ſigillatim poſſet addi:ſed quia videri poſſũt putaui ſuperfluum hic recēſeri aliter.

c ❡ Vide Ludo.roma.in conſi.cxlj.& in conſi.lxxv.

d ❡ In tres.Ad iſtã.q.vide Spe.in ti.de arb.§.ſequũtur.ver.ſed hic quæro.Bar.& doc.in l.pedius.§.j.ff.de arbi.Lud.de ro.in ſingu.ſuis. verſ.compromiſſũ.verſ.duo.Lanfran.in tract.de arbi.q.viij.in ij.parte vbi de hoc ad plenum.

e ¶ Vide Iaso.may.in l.ij.ff.de iurisd.om.iu.

f ¶ Vide do. Alex.in l.quod iussit.ff.de re iudi.

g ¶ Vide Iaso.may.in l.si super possessionem.in j.no.C.de transact.

h ¶ Nihil facere. Adde quod arbiter non pot facere modificationes ad causam nō pertinētes:vt tenet bal.in l.si super.C.de arbi.anto.de bu. in cōsi. incip. in nomine patris.visis actis.&c.qui de hoc late ad materiam conclusionis vide do.Bar.so.in cōsi.ccxx.inci.visis cōpromisso.circa primū.char.xcv. & in cōsi.cxxiiij.incip.præsens consultatio.versi.secundo ista conclusio.ccxciij.

i ¶ Pronunciare. Vide ad hoc Bart.in l.si quis arbitratu.in iiij.col.ver.quæro quanto tempore.de verbo sig.& in l.j.antepe.col.versi.quæro quo iure.ff.de leg.iij.in l.j.iij.col.versi.quærit glo.ff.de leg.ij.& ibi scribentes.

* ¶ Definitur. Arbitrium est tenuis actus personarum,super ciuili quæstione vel quasi in iudicio contendentium. Martinus.

* ¶ Fœmina. Secundum Canones mulier potest esse arbiter, si hoc habeat ex consuetudine, & eius arbitrium præsentia & consilio Episcoporum sit roboratum,vt extra.de arbit.c.dilecti.vbi de hoc in diuersis gloss. Martinus.

* ¶ In duos. Arbiter viuus,aut tres sunt eligendi,& nō duo:quia res fortè sine exitu esset futura propter naturalem hominum ad dissentiendum facilitatē l.item si vnus.§.principaliter.ff de arbit. Compromittitur ergo in imparem numerum.quia impari numero Deus gaudet.extra.de arb.ca.fi.in glo. Si tamen compromittatur in duos,tenet arbitrium. Et si non concordant cogendi sunt,vt vel concordent, vel tertiam personam adsumant,vt extra.de offi. deleg. c.suspicionis.c.fi. Item si sunt tres,sententia duorum sufficit,tertio præsente etiam si dissentiat. Sed tamen tertio absente sentētia nō valet.ff.de arbi. l.si in tres.extra.eo.c.j. Sed quid si duo pronuntiēt,tertio præsente & tacente, ita vt nec contradicat,nisi vel expressum esset in compromisso, vt duo sine tertio non procedant.tenet sententia.ff.de arb.l. nō distinguemus.§. cùm in plures. Quod & obtinet in iudicibus extra.de offi.deleg. c. prudentiam &c. vno delegatorum.vbi de hoc in glo.& ita nota. Item quādo ita compromittunt in duos,ita vt si non concordent,eligant tertiam personam certam, tūc compromissio tenet:ff.de arbi.l.item si vnus.§.si in duos. Compromissum autem factum in arbitrum incertum nō valet.quia in incertū arbitrum compromitti non potest.extra.de arbi.c.innotuit.vbi de hoc in glo. Martinus.

* ¶ l.vltima. Est & alius arbitrorum effectus, nempe, vt arbitrio arbitri compromissarij stetur,siue æquum,siue iniquum sit.ff. de arbi. l. diem proferre.§.stari.nisi cōtra ius scriptum,vel contra formam compromissi sit latū, quia tunc nō teneret.ij.q.vj.§.definitiua.extra.de cōstr. vtili.examinata. vbi de hoc in glo. duplici ergo. Arbitratoris etiam, seu amicabilis compositoris dictum est reducibile ad arbitrium boni viri,si male arbitretur. ff.pro socio. l.si societatem. Item arbitrio non prestatur satisdatio:quia sufficit in eo compromisso pœnæ,vt in auth.de litigio.§.ad excludendas.in si.colla. viij. Item arbitrij mora purgari non potest vbi dies est ab homine prefixus.ff.de arbit. l.Celsus. Secus tamen in iudicijs.C.de fide instrumentorum.l. sancimus. Itē postquam arbitrium receptum est à partibus,simpliciter est seruādum extra. de arbit.c.per tuas.& de procura.mādato. Possunt tamen partes ab arbitrio discedere:etiam si appellationi renuntiauerint: & pactū de nō recedēdo interuenerit.C.de arbi.l.penult.& de arb.c.dilectus. Finitur autē arbitrij compromissi morte litigatoris.c.ex.parte.extrà.de arb. Arbitri quoque officium expirat mortuo cōsocio suo:nisi de hoc caueatur in compromisso, vt si alter interesse nō possit,alter arbitrium possit proferre,extra.de testa.c.Rainaldus. in princ.& ff.de arbi.l.non distinguemus.§.cùm in plures. Martinus.

De satisdando. *Rubrica.*

1 ☞ *Satisdationes cuiusmodi ab actore sint præstandæ.*
2 *Satisdatio cuiusmodi à reo exigatur.*
3 *Satisdare quid sit.*

FACTA editione actionis in iudicio inchoan
do per libellum(vt s.dictum est)restat nunc vi-
dere de satisdatione quæ à parte actoris vel rei
interponitur. Non tamen dico idem in arbitris:
licet id dixerit P.vt probaui s.ti.j.etiam dicitur
1 ff.de arb.l.non distinguemus.§.pen. †Est autem sciendum,
quòd etiā is,qui suo nomine agit oneratur duplici cautione:
hoc est,vt scribat in libello,& fideiussorem præstet:vel reo:vel
negotij executori,quòd intra duos menses cōtestabitur litem
vel omne damnū ei, qui conuenitur restituet in duplum, non
transcendente cautione xxxv.aureos:vt in authent. de execu.
coll.vij. Item aliā exponit,quòd vsque ad finē lit. permaneat:
& suas intētiones per se,aut per legitimum procuratorē exer-
ceat:& si postea probatus fuerit iniustè litē mouisse sumptuū
& expensarum nomine præstabit decimam partem quantita
tis libello comprehensæ. Aut si fideiussorem dare non valeat
super eisdem iuratoriam exponat cautionem, & tactis euan-
geliis affirmabit se fideiussorē dare non posse. Et hæc nisi mo
ueatur causa ex consensu vtriusque partis:vt in authen.de lit.
colla.viij.§.ad excludendas.hæc cùm litigatur coram suo iudi
ce.[Alia enim quædam tertia præstatur:vt j.de dila.si quādo.
2 authen.quòd fieri.] Reus† autem satisdat.quòd vsque ad termi
num litis permaneat:quandoque tamen sufficit iuratoriam ex-
ponat cautionem:vt si possideat immobilia:vt ff. qui satisdar.
cog.l.sciendum.& j.de principibus agētium in re.l.multis.&
de prox.sacr.scri.in sacris.ij.lib.xij. Et quandoque sufficit sola re
promissio cum hypotheca rerum,vt in clericis:vt in authenti.
de sanctis.epis.§.si quis autem. Et hæ forte considerationes
locum habebunt in persona actoris,quem diximus debere sa
tisdare. Quæ autem obtineant de satisdatione procuratoris,
actoris vel rei dicetur.j.eod.l.j.& plenè notauimus s. de pro-
cura. Hunc enim titulum puto generalem esse, quantum ad
principales personas,& quantum ad procuratores:licet Plac.
tantùm ad procuratores extenderit:quia in text. de his tātùm
3 loquitur. † Illud etiam [a] certum est,quod satisdare est secu-
a ritatem per fideiussores prebere:vt ff.qui satisda.cog.l.j.& de
verbo.oblig.l.v.§.pen.

a ADNOTATIO. ¶ Vide tex.in l.si rem.§.omnis pecunia ff.de pig. act.

De formulis, & impetratione actionum sublatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Actionis proponendæ forma.*

QVID olim fuerat actio, & quid hodie sit,&
qualiter proponatur plenissimè diximus s.de
1 edendo:† certúmque est hodie actionem pro-
poni posse sine aliqua solennitate verborum:&
secundum Plac.etiam vulgari, & rusticano ser
mone,si ea apta sit proposito negotio: nec est opus impetrare
solennia verba,vel actionem:nisi ea sit ad quam quis restitua-
tur iudicis officio:vt s.in rescissoria plenè diximus.

De iureiurando propter calumniam dando. *Rubrica.*

1 ☞ *Iusiurandum calumniæ quid sit.*
2 *Calumnia quid sit.*
3 *Iusiurandum calumniæ à quibus præstandum sit.*
4 *Minor an iusiurandum præstet de ueritate dicenda.*
5 *Magistratus municipales iurare de calumnia, & an omnes iurent.*
6 *Procurator an & quando teneatur iurare de calumnia.*
7 *Iusiurandum de calumnia an præstetur à syndicis, œconomis, & actoribus.*
8 *Iusiurandum de calumnia remitti parentibus & patronis.*
9 *Speciem derogare generi, non econtrario.*
10 *Iusiurandum de calumnia quando præstetur.*
11 *Iusiurandum de calumnia recusans præstare qua pœna plectendus sit.*

QVIA edita actione in iudiciis,& arbitris lite
contestata præstatur iusiurandum propter ca-
lumniā:ideo de eo videamus. Videndum ergo
quid sit iusiurandum calumniæ, & quis debeat
1 iurare,& quando. † Et quidem iusiurandum
calumniæ est,cùm quis iurat se bona fide:& non calumniandi
☞ animo agere,vel respondere: nec calumniandi animo egisse
vel respondisse:vt j.eod.l.ij.§.j.& ff.famil.ercis.l.inter.§.qui fa
2 miliæ.† Est enim calumnia,cùm quis ex certa scientia iniustè
☞ agit vel resistit:vt ff.ad Turpillianum.l.j.§.calumniari. Dici-
tur ergo iusiurandum calumniæ,scilicet vitandæ, vel propter
calumniam vitandam,vt dicit Apostolus, Vnusquisque habeat
suam,propter fornicationem,substantiandi vitandam. Adii-
ciuntur autem duo in hoc iureiurando. j. quòd non exiget
probationem sibi non necessariam,& quòd nihil dedit, vel da
bit iudici pro hac causa:vt in authen.colla.v.de his qui ingre-
diuntur ad appel.§.vlti.& vt litigantes iurent.col.viij.j. respō.
3 † Iurant autē [a] de calumnia principales personæ, & primò
a actor,secundò reus:vt j.eodem,l.ij.§.j.& ij. Nec obstat, quod
legitur institu.de pœna temere litigantium:quia ibi non ordi
nem iurandi ponit,sed denotat personas quæ iurent,argumē.
ff.de pecul.leg.l.quidam. In duplici autem actione,ille partes
sustinet actoris,qui primò ad iudicium prouocauit: vel si am-
bo prouocant,sorte dirimitur res:vt ff.de iudic. l.in tribus. vt
sit etiam hoc argumen.quòd actor primò de calumnia iuret.
Et in his duplicibus subit vterque sacramentū rei,& actoris: vt
ff.fam.ercis.inter.§.qui familiæ. Item iurant tutores, & curato
res,quia ipsi possunt scire an causa bona sit,an mala: vt j.eod.
l.ij.§.quod obseruari.vel omnes,vel etiam vnus:vt j.si ex plu.
tutor.

4 tutor.vnus vel oẽs agere vel cõuenire possunt.l.j. † Sed nũqd
minor iurabit de veritate dicẽda: Et videtur ꝙ sic:[& hoc pla=
cuit Lotario.] quia seruus cùm de facto suo agitur,torquetur
in pecuniaria causa, licet nõ torqueatur aliàs:vt ĵ.de testibus.
l.seruos.Item ad iudicis officium spectatur inquirere verita=
tem:vt s̃.de eden.l.ij.Item lex dicit minorem confitẽtem resti=
tui:vt ff.de confes.l.certum.§.vlti.Vnde videtur,quòd debeat
interrogari,& ita consuetudo iudiciorum admittit,licet argu.
sit contra.ff.de noxa.l.quoties.§.si tutor. Plus etiam dixerunt
quidam,vt minor debeat de calumnia iurare,si nouit veritatẽ
rei,& pubes est,vel proximus pubertati : tutorum tamen vel
curatorum interueniente authoritate:vt ff.de administ.tut.l.j.
§.vltimo.Et secundum hoc potest intelligi quod dicitur ff.de
autho.tut.l.accipientis. Nam impossibile est tutorem de ca
lumnia iurare pro agente,& respondente:si enim credit hunc
fouere bonam causam,ergo credit illum fouere malam. Vel
loquitur illa lex in pupillo qui edit iudicium contra vnum,&
5 contra alium suscipit.†In his autem quæ præsunt municipio,
seruatur vt omnes vel maior pars debeant de calumnia iura=
re:vt ĵ.eodem, l.ij.§.hoc etiam.& ff.de condi.& demonstra.l.
municipibus. licet Placen. dixerit maiorem partem ciuitatis
6 iurare,vel ipsam vniuersitatem:quod difficile est. † Procura=
tor autem non iurat:vt ĵ.eodem,l.iij.§.sinautem.nisi in rem suã
sit factus:tunc enim iurabit secundum Placen.si intendat vti=
lem actionem nomine suo.Secus si directam nomine ceden=
tis.Rogerio autem visum est dñm semper de calumnia iura=
re.Sed certe melius est vt procurator semper iuret cùm in rem
suam sit,siue directa,siue vtili actione vtatur.est enim eius cau
sa cùm ad eum damnum,vel emolumentum pertineat:vt s.de
procurato.l.qui stipendia.& ff.quando appel.sit.l.j.§.in pro=
pria.nisi reus obiiciat procuratori,quòd non nouit veritatem
eorum quæ sunt in lite,dominus autem nouit:& per hoc veri=
simile est procuratorem negare,dominum verò confiteri veri
tatem,vel etiam si scit vterque veritatem:quia tamẽ principa=
lis persona ita est honesta,quòd veritatem nõ negaret, nec po
neret falsitatem:procurator autem vitæ suspectæ est:vnde ne
mendaciis procuratoris grauetur alter,poterit iudex ex æqui-
tate personarum motus,dominum, & non procuratorẽ iube=
re de calũnia iurare:vt s.de proc.l.vlt.& ff.de procu.l.si actor.
Item hoc in eo procuratore,cui deputatũ est exercitium cau=
sæ tantùm.Si autem procurator suo nomine cõueniatur ex sti
pulatione iudicatum solui,vel de defensione iurabit ipse de ca
7 lumnia sicut & fideiussor cõuentus ex fideiussione.†Quid in
syndicis & œconomis,& in actoribus? Respondeo & illi iu=
rant,quòd legitimam habent administrationem,id est ex lege
scripta vel iudiciali authoritate,vt patres in bonis filiorum, &
orphanotrophi in bonis orphanorum:vt ĵ.eod.l.ij.§.iij. & de
bonis mater.l.j.& s.de epis.& cler.orphanotrophos.& authẽ.
sed hodie.& insti.de cura.§.vlti. Et in clericis idem dico,licet
aliàs iurare prohibeantur iudicio sisti:vt s̃.de epis.& cle.l.cum
clericis.§.pen. Episcopus autem si per se,nõ per actorẽ agat,
iurabit de calumnia propositis,non tactis ab eo euangeliis:vt
s̃.de episco.authen.sed iudex.Aldericus tamen dicebat abba
tem,& episcopum de calumnia iurare:quia melius sciunt cau
sam,& satis bene mouebatur,nisi quia consuetudo(quæ est o=
8 ptima interpres legis)contrà se habet. † Parentibus autem
& patronis puto remitti hoc iusiurandum:quia non est verisi=
mile eos contra liberos vel libertos calumniari:vt dicit lex ve=
tus.ff.qui satisda.cog.l.de die.§.vlti.& de iureiurã.l.iusiuran=
9 dum.quod enim sub isto ti.traditur,regula est,† Species autẽ
generibus,non genus speciebus consueuit derogare : vt ff.de
10 regul.iur.l.in toto. † Præstatur autem hoc iusiurandũ post
* litem contestatam*:vt ĵ.eod.l.ij.§.j. in ciuili causa & crimina=
li,vt dicitur generaliter:vt ĵ.eod.l.j.& argumen.ĵ. de fide inst.
l.vlti.licet quidam in criminali causa dicant contrarium.arg.
institu.de pub.iudic.in princip.& ff.de bonis eorum qui ante
sententiam.l.j. Sed certè ista regula in infinitis fallit:vt patet
cuilibet in libelli oblatione,causæ examinatione, & sententiæ
prolatione.Dicuntur ergo nihil habere commune;quia in ci=
uilibus agitur ad quid dandum, vel faciendum. In criminali=
bus autem vt puniatur reus.Item licet permittatur transactio
in criminali causa,non ideo permittitur calumnia, imò simili=
11 tudine supplicij:& hoc iureiurando punitur calumnia.†Pœ=
a na [a] autem nõ iurantis est, vt si quidem sit actor,cadat institu=
ta actione per sententiam iudicantis.Reus autem condemna=
tionem sustineat in his capitulis, quæ narratione comprehen=
sa sunt;vt ĵ.eodem.l.vltima.§.quid si actor.& in authen. vt li=
tigantes iurent.§.j. Quæstiones quæ solent fieri in iureiuran.
reseruo in litera.

a ADNOTATIO.¶ Vide late Barba.consi.lj.col.xxj.volu.j.

b ¶ Pœna.Adde Spe. in titu.de iura.calum.Bar.& do. in l.ij. §. quod si actor. C.de iura.calum.do.Alexan.de Imo.in l.manifestissimæ.ff.de iuretu.vbi hoc in terminis discutitur.

* ¶ Post litem contesta.Iuramentum autem de calumnia differt à iuramẽto de malitia in quatuor:primò quia iuramentum calumniæ præstatur post litem contestatam extra.de testib.in causis.& de iura.cal.causam.Iuramẽtum de malitia præstatur ante & post litem contestatam. extra.de elec. cum dilectus.de excep.pastoralis.Differunt secundò,quia iuramentum de calumnia præstatur semel in tota lite:sed iuramentum de malitia toties præstatur,quoties in iudicio quis aliquid proponit,vel postulat fieri,quod ex malitia fieri timetur. Tertio, quia iuramentum de calumnia locũ habet tantummodò in profanis. sed iuramentum malitiæ non tantum in profanis , sed & in spiritualibus. vt probatur iurib. præmissis. Quarto quia iuramento de calũnia prouidetur,ne quid calumniosè fiat in tota lite:sed per iuramentum de malitia prouidetur,ne illud,quod proponitur,vel petitur, malitiosè proponatur: quod habetur quando proponens est suspectus.Iuramentum etiam de calũnia differt à iuramento de veritate in tribus.Primo,quia iuramentũ de calũnia locum non habet in spiritualibus causis:sed iuramentum de veritate dicenda præstandum est in illis,vt extra.de iureiur.ex literis & de elect. dudũ. ij.Sed iuramentum de calumnia in temporalibus , & pecuniarijs locum habet,vt de iur.cal.c.cùm causam.& c.fi.Secundo differunt quia in iuramento de calumnia respondere tenetur iurans de illo,quod existimat,vel credit , vt in auth.de ijs qui ingredi.ad appell.§.penult.vnde statim sine inducijs respondere debet credo,vel non credo.Nec potest dicere,dubito.Sed in iuramẽto de veritate dicenda respõdere debet de veritate.Nam hoc ipsum,verbum sonat. ff. iudi. sol. l. iudicatum. vnde potest dubitare: & ideo habebit inducias ad deliberandum : & tunc dicat se dubitare: quia simpliciter dicere debet scio, vel nescio:ff.de interrog.actio.l.qui interrogatus.& C.de iure delib.l. si curatoris.Item tertio quia iuramentum de calumnia multa capitula cõtinet,quę in iuramento de veritate dicenda locum non habent.Martinus.

¶ FINIT DOMINI AZONIS SVMMA
in secundum librum Codicis.

EIVSDEM DOMINI AZONIS
summa in tertium librum Codicis incipit.

De iudiciis. *Rubrica.*

SVMMARIVM.

1 ☞ *Iudiciorum uarias esse species.*
2 *Iudicij significatio quàm multiplex sit.*
3 *Iudicium quid sit,cum pro instantia & ordinatione causæ accipitur.*
4 *Iudicis persona quomodo sit consideranda.*
5 *Iudicis officio fungi quæ personæ prohibeantur.& nu 7.*
6 *Minor an & qua ætate poßit delegari iudex.*
8 *Agere uel defendere in iudicio quæ personæ prohibeantur.*
9 *Pater an poßit esse iudex filio,& an filius patri.*
10 *Iudicem neminem esse posse in re sua.*
11 *Iudicium constituẽdum esse super rebus præsentibus,non etiam futuris , atque inibi an id sit perpetuum.*
12 *Actore uel reo suffugientibus iudicium ante litem contestatam, qua ratione consultum sit alterutri contra alterum.*
13 *Reo nolente se sistere in iudicio ante litem contestatam , qua ratione succurratur actori.*
14 *Actore suffugiente iudicium post litem contestatam qua ratione consultum sit reo.*
15 *Causæ instantia usque ad quantum tempus poßit extendi.*
16 *Victum condemnandum esse uictori in expensas,atque inibi an id sit perpetuum.*
17 *Citatus si tempore citationis non erat de foro uocantis:an & quando teneatur sistere in iudicio.*
18 *Causæ discußionem plena inquisitione fieri oportere.*
19 *Causæ cognitio semplena uel summaria quibus casibus sufficiat.*
20 *Euangeliorum præsentiam debere esse apud iudicem à principio causæ usque ad finem.*
21 *Iudex cuiusmodi iusiurandum præstare debeat.*
22 *Iudicem debere potius æquitatem sequi,quàm ius strictum.*
23 *Iudicium quibus ex causis soluatur.*
24 *Iudicem delegatum quando liceat recusare.*
25 *Iudicem ordinarium recusari non posse.*
26 *Iudicij effectus qualis sit,siue in principio,siue in medio,siue in fine.*

Xplicitis præparatoriis iudiciorum, ponit de iudic. non dicit de iudicio: qa plura iudicia sunt.
1 est † enim aliud ciuile, aliud criminale: & de ciuili principaliter hic tractat, sed de criminali aliquid incidenter interserit. ff. eod. l. stetisse. & ǯ. eod. properandum. in prin. De criminali tamen principaliter tractat ǯ. qui accus. non poss. & de accus. Videamus itaq; quid
b sit iudicium [b], & quæ sint necessaria in eius constitutione: & qualiter, & quando ad effectum perducatur. Quis sit eius effe
2 ctus in principio, in medio, & in fine. † Iudicium autem quandoque ponitur pro discretione, quandoq; pro actione: vt insti. quib. non est permis. fac. testa. & ǯ. famil. ercisc. l. j. Quandoq; pro sententia, vnde & dicitur rei iudicatæ parēdum: vt ǯ. de re iud. l. j. Aliquando ponitur pro instantia, vel ordinatione causæ: vt ǯ. codem, l. properandum. §. j. ibi, ab obseruatione iudicij, & ita hic accipitur, & in hac significatione ita competen
3 ter definitur. † Iudicium est legitimus actus trium personarum, scilicet iudicis, actoris & rei. Nam testes licet plerunque in iudicis vtpote pernecessarij producantur, sine his tamē potest esse iudicium. Vel definitur sicut & s. definiuimus arbitrium, eo excepto quòd arbitrium volūtariè, iudicium necessa
* riò* subitur. † In constitutione autem, vel constructione iudicij præcedente libelli oblatione, de qua diximus s. de eden. attendēda est plurimùm persona iudicis an vel de facto habeat iurisdictionem ab his, qui possunt eam dare: de quibus personis plenè dicemus ǯ. de iur. om. iud. Si habeat de facto, conside
5 randum est, an ius iudicem eum esse permittat: nec † enim omnes iudices esse possunt. quidam enim impediuntur natura, vt surdus, & mutus, & perpetuò furiosus. Nam si fuerit ad tēpus, dari quidem potest iudex vt sanæ mentis effectus, quod sententiâ dixerit, ratum sit: si tamen longius spatium intercessurum sit quo minus iudex datus operam possit dare incidente infirmitate, vel necessaria profectione, vel rei suæ familiaris periculo, mutari enim iubet Pretor. Impuberes verò: quia ani
6 mi iudicio carent, naturâ prohibentur, ne iudices sint. † Adultus autem iudex vel ordinarius, vel delegatus à principe constitui potest: quia omnia ritè agere videtur ei concessisse. Siverò delegatus sit ab alio maiore xx. ann. tenet commissio, & cogitur ipse procedere in causa. Si verò sit minor xx. ann. & maior xviij. tenet delegatio & potest iudicare, sed nō cogitur procedere in causa. Si verò sit minor xviij. ann. non tenet delegatio, nisi delegatus sit scientibus & consentientibus in eum, licet sit in tali ætate: vt ff. de re iudic. l. quidam. & de arbit. l. cum
7 lege. † Legibus autem prohibentur infames, vel turpitudine notati. Minoribus prohibentur fœminæ, & serui: quia receptum est, vt virilibus officiis non fungantur: & probatur hoc ff. eo. l. cùm prætor. §. non autem. & l. si longius. & l. cùm furiosus. & ff. de sena. l. ij. s. de offi. præ. præ. l. si quos. & ǯ. ad leg. Iul. rep. l. vlti. & de dig. l. j. & ij. & de infami. l. j. & ff. de reg. iur. l. ij. Illud certum est, quòd militia, vel exercitium armorum, vel similium non repellit aliquem à facultate iudicandi: vsu enim approbantur magistratus militares & pro sui, & legis senten
* tia iudicare possunt de ea re cuius habēt peritiam: vt ǯ. e. l. pe.*
8 † In persona verò agentis, & respondentis suo nomine attendes an ius eum agere, vel respōdere permittat. Serui enim agere, vel respōdere regulariter nō possunt, nisi sint serui principis. Regulariter ideo dixi: quia quandoque fallit, vt si lege Cornelia de fal. vel testamentaria velit accusare eum, qui suppressit tabulas, in quibus erat relicta libertas, vel accusat eum qui fecit falsam monetam. Item lege Iulia peculatus accusat eū qui fraudauit censum: vel lege Iulia de annona eum, qui reddit cariorem annonam. Item pro libertate præstanda agitur: sed & pro alimentis præstandis, vel pro possessione si ei fuit turbata conceditur ei agere: vt ff. eodem, l. vix. & l. qui se. & ff. ad leg. Corneliam. de falsis. l. nullo. & de alimentis & ciba. leg. l. seruos. & ǯ. vbi causa fiscal. l. vltima. & ǯ. si per vim vel alio modo. l. j. Minores quoque xxv. an. agere non possunt sine tutorum vel curatorum authoritate: de quibus plenè dicemus ǯ. qui legitimam personam habeāt standi in iudicio: & de eisdem tradidimus s. si tut. vel curat. interuc. &, si aduersus rem iudicatam. Si autem aliquis agat vel respondeat nomine alieno, quid in eius persona debeat cōsiderari, plenè diximus ǯ. de procurato. Inter reum etiam, & actorem adhibetur mista consideratio: quia licet quilibet eorum contra extraneum agere possit: inter se tamen non agunt: puta pater & filius eius familias non habens castrense, vel quasi castrense peculium: vt ff. e. l. lis nulla. & ǯ. de bonis quæ liber. l. antepenult. §. hoc eodem.
9 † Inter iudicem etiam & litigatores est mista consideratio: quia neq; pater filio: neque filius patri potest esse iudex in criminali: vt à contrario sensu legis percipitur. ff. eo. l. in priuatis. In ciuili causa potest esse iudex delegatus: quia fungitvice delegantis: vt in prædicta l. in priuatis. Ordinarius autem nō est iudex vt possit discutere causam: sed tamen apud eum fieri potest contestatio in delictis quæ eo inuito committuntur, nō ita in contractibus: vt ff. de offi. pręsid. l. senatusconsulto. & de iurisdi. om. iudic. l. qui iurisdictioni. Sed in casu vltra litis contestationem procedit: fortè quia pater nullum incōmodum patitur, scilicet filius in causa matris: non dico de patre in causa filij: vt ff. ad Trebel. l. ille. §. vlti. & l. nam quod. † In re autem
10 lij: vt ff. ad Trebel. l. ille. §. vlti. & l. nam quod. † In re autem
c sua non potest quis esse iudex [c]: vt dicitur ǯ. ne quis in cau. sua
11 iudex sit, vel ius sibi dicat. Sed † & circa rem alienam subiicio regulam, vt super rebus præsentibus tantùm, non futuris constituatur iudicium: si tamen constituitur gratia præsentium rerum veniunt quædam futura, id est quæ post lit. contest. accidunt circa rem petitam. Extrinseca autem non veniunt: vt probatur hic, & ff. eo. l. non quemadmodum. & l. non potest. & l. solemus. & de ædil. edict. l. ædiles. §. item sciendum. In casu tamen & ꝓpter futurū debitū agitur fortè propter delictum cō
12 uenti: vt ff. ad leg. Aquil. l. in lege. † In constitutione quoq;
d iudicij [d] præcedente libelli oblatione, & lite contesta. vel non contestata. si contingat reum vel actorē abesse, necessariæ sunt vocationes, de quibus videamus, qualiter fiant ante lit. cōtest. vel post. Equidem, si ante litem contest. reus vel actor se absentet, lege veteri non est apertè cautum: quod enim dicitur ff. e. l. ad peremptorium. videtur quòd locum habeat post litem contestatam: cùm loquatur de peremptorio, quod cōminatur definitiuam sententiam, quæ non potest secundum vetera iura ferri ante litem contest. nisi à iudice appellationis: vt ǯ. de tēp. appel. l. vltima. §. illud. Et idem dici potest ǯ. quomodo & quādo iudex. l. consentaneum. Si quis tamen similitudinariè diceret etiam ante litem cœptam vocationes fieri eodem modo, id est per interualla nō minus decem dierum, id est pro personæ vel causæ qualitate iudex abbreuiauerit tempus nō reprobo. Et fiet vocatio non semel tantùm, sed bis, vel ter, vel quater: prout ordine vel cōpendium edictorū iudex fuerit moderat⁹: vt ff. e. l. ad perēptorium. & l. seq. & iij. & iiij. & v. Hodie tamē vocatur absens actor, per interualla xxx. dierū ter. Et fiūt istæ vocatiōes, vel per edicta in albo proposita, vel per executores ad domū destinatos, vel per præconū voces. Si per ista nō veniat actor, expectabitur per annū, intra quē si nō veniat, iudex rei allegationes post annū audiet, & probationes recipiet, & sentētiam ꝓferet. Et sunt hic duo notabilia & mirabilia: quia ante litem contest. producunt testes, si velit reus in se transferre onus ꝓbationis: vt ff. de prob. circa. & fertur definitiua sententia. Sic enim dicit, &, veritate subtilius requisita, legitimam proferre sentētiam: vt in aut. de litig. §. si verò apud iudicē. vel si reus nihil probaret, absolueretur ab obseruatione iudicij tātùm, cùm nō sit liquidum de causa: vt ǯ. eo. l. properādum. §. j. Vbi autē actor redit intra annū, nō admittitur, nisi reddat expensas: & his redditis, si iterū à iudicio recedens vsq; ad exitū causæ nō permāserit post prædictas citationes, & anni obseruationē, omni cadit actione: quod potest intelligi, vt post secūdam absentiam iterū tres menses, & aliū annū debeat habere. Vel intelligatur, facta relatione ad speciē, nō ad genus de præmisso anno, & præmisis mensibus. Quod autem dixi per interualla xxx. dierum de actore absente ante lit. cōtest. etiam in reo absente puto seruādum: vt ff. de reg. iu. l. non debet. Sed illud, quod dixi in grauamine actoris vt eo absente ante litem

cœptam

cœptam, posſit in eum ferri definitiua ſententia, vel vt cadat actione cōpetenti, nō hoc ipſo erit in reo ſeruandū: nā quicqd beneficij indulgetur actori, indulgetur & reo: vt teſtatur prędicta regula, ſed nō ē cōuerſo: vt ff. de fer. l. vlt. & ſ. de temp. in
13 inte. reſt. per. l. vlt. † Reus igitur abſens ante litem cœptam nō poterit cōdemnari; ſed eo vocato, & datis eis prædictis induciis ſi nō venerit, mittetur actor in poſſeſsionē rei petitæ: vt dicitur j. de præſcri. xxx. an. l. ſi quis. §. vlt. vel ſi agebat perſonaliter pro debito, mittetur in poſſeſsionē rerū debitoris, pro menſura declarati debiti ſacramento actoris: vt in auf. de exhib. §. ſi verò etiam quidem iurent. durior enim debet eſſe cauſa actoris, ſi deſiſtat: quia ipſe prouocauit ad iudicium, & eius gratia alius inuitus eſt vocatus. Et eadem ratione etiam iure veteri durius adſtringitur procurator actoris, quam rei: vt notaui ſ. de procu. videtur tamen ꝙ etiam ante lit. conteſta. poſsit ferri contra reum ſententia. vt in auf. vt omnes ob. iud. §. ſi verò. ſed dic litem quaſi ibi coteſt. cōtra dñm alio pro reo & pro ſe cōuento: vel dic dñm nō condemnari, ſed ſatisfieri debet de
14 rebus eius propter ſuam cōtumaciam. Si † verò lite conteſta. ſe abſentauerit actor, eadē ſeruātur in citationibus faciēdis, & anni indulgentia quæ ſ. dicta ſunt ante litē cœptam niſi prędicta tempora extendantur in tantū, vt de triennio, quod à lite cōteſta. cōputatur, nō ſuperſit iudici ſemeſtre tēpus: tūc enim ſic abbreuiabit iudex tēpora, vt ſuperſit ei ſemeſtre tempus intra quod pronuntiet: & ita actor, lite cœpta, minus tempus habet quandoq;, quàm ſi non ſit lis cœpta: quia magis peccat ſe abſentando poſt litem conteſt. Sic enim dicit eadem auf. deterior nanq; dolus eius agnoſcitur, qui interruptam litem deſeruit, quàm qui ſemel acceptā dereliquit: hæc enim verba (licet loquātur de eo qui ſecunda vice ſe abſentat) tamen & ad præmiſſum caſum poſſunt aptari. Quod autem dictū eſt in abſente actore poſt litem cœptam, puto in reo ſeruandum. Ergo cōtra quēlibet, vel pro quolibet poterit proferri definitiua ſentētia, ſi per probationes, etiā abſente altero inductas, vel iuxta finem triennij, vel etiam antequàm ſit prope finem, liquidum
a erit iudici de cauſa. Alioquin ab obſeruatione iudicij [a] reum præſentem abſoluet, & actorem condemnabit in expenſas, quas reus feciſſe iurauerit, ſi actor ſit abſens. Quod enim dicitur ſ. de eden. l. qui accuſare. actore non probante, reus abſoluatur, locum habet, vtroq; præſente: ſecus autem vbi eſt actor abſens. Si verò actor præſens, reus verò ſit abſens, neque ſit liquidum de cauſa iudici ſeruabitur quod ſ. dixi ante litem cœptam: & probantur hæc j. eo. l. properandum. §. j. & ij. & in au
15 then. de litig. §. omnem. † Vtroq; autem præſente ſatis dici poteſt cauſam poſſe extendi vſq; ad triennium, niſi in caſibus, in quibus quandoq; xx. dies, quandoq; duo menſes, quandoque tres, quandoq; quatuor, quandoque annus, quandoque biennium ſeruatur: vt ſ. vt omnes iud. tam ciuiles. l. j. §. ſciant. & in authen. vt clerici apud proprios epiſco. conue. colla. vj. & j. de decur. l. generali. & de ædil. pri. l. vlti. & ff. de excuſ. tut. l. quinquaginta. & j. de aſſer. tol. l. j. §. vlt. & ad leg. fal. auf. ſed cùm te
16 ſtator. & j. de naufra. l. pen. † In ſententia autem diffinitiua regula generalis traditur, vt victus victori condēnetur in expenſis. dicit tamen Irnerius exceptionem regulæ facere contumaciam, & iuſtam ignorantiam. Sed certè contumacia victoris non inducit vt alter ei condemnetur in expenſis, dicitur tamen victor contumax, condemnetur in expenſas ſaltē pręſenti & parēti iudici, hoc eſt, quod dicitur expenſas rei deduci de condemnatione: vt j. eodem, l. properādum. §. j. & §. ſin autem. Iuſta porrò ignorantia excuſat aliquem ab expenſis: vt in auf. de iudicibus. §. oportet. & ff. de lega. ij. l. qui ſolidum. §. etiam.
17 Sunt † autem iſta ſeruanda in citatis, ſi ſaltem tempore citationis erant de foro vocantis: vt ff. eodem, l. ſi quis poſtea. & de iuriſdic. om. iudicū. l. penult. Si verò erat de alterius foro, & hoc ipſum ſit iudici & reo certum, non cogitur reus venire, nec videtur latitare, nec fruſtrare actorem: vt ff. eodem, l. non videtur. & de iuriſdic. om. iudic. l. extra territorium. Si autem dubium eſt ſit vocatus de foro vocantis, vel non, venire debet vocatus allegaturus defenſionem, vel priuilegium ſuum. Item in omni iudicio conſtituendo oportet eſſe vnum actorem, & alterum reum, ſed vbi actio duplex eſt, in qua ſecūdum ſui naturam vterque eſt actor, & vterque reus, ex accidenti, id eſt, eo quòd vnus prouocat: & ſuſtinet ille partes actoris, vel ſi ſimul prouocant, forte dirimitur res: vt ff. eodem, l. in tribus.
18 † In cognitione autem cauſæ etiam alia traditur regula, vt plena inquiſitione fiat diſcuſsio cauſæ: vt j. eodem, l. iudices,
19 Sed † in caſibus ſemiplena vel ſummaria fit cognitio, id eſt, cùm impubes ex Carboniano edicto, vel mulier nomine ventris petūt ſe mitti in poſſeſsionem: vel cùm, reo abſente, actor petit in reali vel perſonali actione vt in poſſeſsionē mittatur: vel cùm quæritur an interſit actoris rem ei exhiberi: vel quando petit legatarius ſibi ſatiſdari pro legato, & quæritur an ſit relictum legatum: vel cùm filius petit à patre alimenta, & quęritur an ſit filius: vel cùm capiuntur ex cauſa iudicati pignora, & quæritur an ſint condemnati: vt ff. de Carbon. edict. l. iij. §. cauſæ. & de ventre in poſſeſsionem mitten. l. j. §. ſi ea. & j. vbi in rem actio. l. penul. & de bonis autho. iud. poſſeſ. authen. & qui iurat. & ff. vt in poſſeſ. lega. ſi is à quo. & ad exhiben. l. ij. §. ſciendum. & de libe. agnoſ. l. ſi ali. §. ſi vel parens. & de re iudi. l. à. diuo. §. ſi ſuper. Fiet ergo inquiſitio plena per iudicē ſedentem, audientem, interrogantem, citantem, interloquentem in quæſtionibus emergentibus: vt dicemus j. de ordi. iudiciorū. indulgētem, ſpatium menſis, cùm vna partium ſe adhuc dicat habere, quod proponat. vel ſi hoc non fecerit, indulgetur & alius menſis & iterum alius menſis: vt j. eodem, authen. iubemus. & eſt ſimile ſ. ſi minor ab hæred. ſe abſt. authen. ſi omnes creditores. & quomodo & quando iudex. authen. qui ſemel. nec enim pręſenti & petenti, puto dari illas tres dilationes, ſed fortè primam: ad malitiam tamen eius ſuperandam aliæ con-
20 ceduntur. † Pręſentia quoque euangeliorum debet eſſe apud
21 iudicem à principio cauſæ vſque ad finem. † Item iurare debet à principio regiminis, quod ſecundum leges ſcriptas & nō ſcriptas, id eſt conſuetudines (prout ſibi melius videbitur) in iudiciis procedet: vt in authen. de defenſo. ciuita. §. interim. & titul. iuſiurandum quod præſtatur. §. & æquus. & de iudici
22 bus. §. omnis autem. Si verò † iuſtitia vel æquitas videantur diſcedere à iure ſtricto potius ſeruabis æquitatem quàm ius ſtrictum: vt j. eod. l. placuit. & poteſt id probari in pluribus exemplis: vt ff. de relig. at ſi quis. §. idem Labeo ait ſi prohibēte. & l. ſunt perſonæ. & de in integ. reſti. l. pen. & de verb. obli. l. ſi ſeruum. §. ſequitur. Idem aſsignari poteſt in exceptionibus cuiuslibet regulæ. Omnis enim exceptio, vel accuſatio ſua nititur æquitate: contra regulam eſt quæ eſt ius ſtrictum & cōmune: vt ff. de vac. mu. l. j. & de re iud. l. j. Loquor autē de æquitate, vel iuſtitia ſcripta, non de ea, quam quis ex corde ſuo inue
b niat. Soli enim principi licet æquitatem inueſtigare [b]: vt ſ. de leg. & con. l. j. Nō obſt. quod aliàs dicitur, quòd legibus omiſſum eſt nō omittetur religione iudicantis: vt ff. de teſt. quæſitum. quia illud locum habet in his qui nō potuerunt lege terminari: & ideo lex arbitrio iudicātis ea permiſit: vt ff. de teſt. l.
23 iij. & de vſuris. mora. Sic † ergo perducitur iudicium ad finem per iudicem ordinarium, vel delegatū: niſi iudicium fuerit ſolutū: quod fit ex quibuſdam cauſis: vt ff. e. l. ſi à me fuerit. & l. Iulianus ait. & l. iudiciū ſoluitur. vel niſi iudex delegatus ante litem inchoatā poſt libelli oblationē intra xx. dies per li-
24 bellū fuerit recuſatus. quod † licet alicui hoc ipſo ꝙ putat iudicē ſibi ſuſpectū. Nec eſt neceſſe ꝓbare cauſam ſuſpicionis: licet quidam dicāt cōtrarium, vt notaui j. e. l. antepe. vt tamen alius intra triduū eligatur per partes, vel eis diſcordātibus ſuccedit arbitrium magiſtratus loci in arbitrio eligēdo, & ille electus reputat. ꝓ delegato: vt j. e. l. antepe. & vl. Ordinarius aūt
25 † iudex recuſari nō poteſt, ſed peti poteſt vt aſſocietur ei archi
26 epiſcopus, vt in auf. vt diff. iud. §. ſi verò. † Eſt autē effectus iudicij in principio, quia per litis cōteſt. fit nouatio neceſſaria, & ea facit meliorem cōditionem actoris, nō deteriorem: ſecus in voluntaria nouatione: vt j. e. l. j. & ff. de no. l. aliam. & vt notaui in diſtinctione de mora. In medio aūt cōfeſsiones, vel teſtificationes receptę valent etiā apud alium iudicē, inter eaſdē partes & in eadē cauſa: vt j. de fid. inſtr. l. vl. In fine autē eſt effectus vt detur ex ſentētia actio in factum, vel de re iudicata, & fiat executio niſi fuerit appellatum: vt j. de reb. cred. actori, & dicemus j. de re iudi. & de executione rei iudicatæ.

b ADNOTATIO. ¶ Iudiciū habet multa significata. & adde hicquòd iudicium aliquando ponitur pro tempore.c.præcepta.l.v.di.vbi archi. quem vide & vide Panor. & mod.in rubri.extra eodem.
c ¶ Adde tex. in l.prospexit.ff.qui & a quib.l.j.vbi doct.C.de legibus.
d ¶ Esse iudex adde Bart.in l.proximè.ff.de his qui in testa.delen.Bald in l.iudices.C.de fi.instru.do.Alex. de imol.in consi.cxxxv. in j.vol. qui ponit multas pulchras limitationes.
a ¶ Et nota.quod text.in c.nullus.el.j.iiij. dicit in omni iudicio quatuor personas necesse est esse s iudicē, actorem, reum &, testes. Et sic iudiciū est actus. quatuor personarum sicut.c.forus.§.in omni.de verbo.signi.in antiq.
b ¶ Vide gl.magistram.in c.vt nostrum.in verbo, probante.extra.vt eccl.benefi & ibi gl ponit plures alios casus in quibus non habet locum regula de l.quam accusare & tene eam fixam cordi.
* ¶ necessario subitur. Iudiciorū autem aliud criminale est, aliud ciuile, aliud ordinariū, aliud extraordinarium aliud spirituale, aliud tēporale. Martinus.
* ¶ j.eod.l.penult. Iudiciū quoque maioris non constituitur coram minore.ff. de arbit.iij. & iiij. Similiter nec coram pari.ff.ad Trebel.l.ille, à quo.§. tempestiuum. nisi maior subijciat se minori xj.q.j.peruenit. vel nisi minor delinquat in territorio minoris, vt in aut.qua in prouincia C.vbi de cri.agi opor. In territorio quoque alieno non constituitur iudicium.xix.q.c.j.& ij.Mart.

De sportulis, & sumptibus, & diuersis iudiciis faciendis, & etiam executoribus litium. *Rubrica.*

1 ☞ *Executor quis propriè dicatur.*
2 *Executores à quibus ordinentur.*
3 *Executoris officium quale sit.*
4 *Sumptus qua occasione soleant in iudicio fieri.*
5 *Sumptuum ratio quomodo sit à iudice habenda.*
6 *Expensarum ratio gratia iudicum à principe delegatorum quomodo sit ineunda.*
7 *Iudices ab ordinarijs delegati quantum accipere poßint expensarum nomine.*
8 *Sportulæ quæ sint, & quare sic dicantur.*
9 *Sportularum nomine quantum præstari oporteat.*
10 *Sportulas præstare quæ personæ non teneantur.*
11 *Sportulas præstari in iudiciis, & in iis quæ iudiciorum formam obtinent.*

DICTVM est suprà de iudiciis, sed quia iudicum & executorū laboribus, & studiis multis, siue vigiliis negotia deciduntur: & æquum est cuiusque laborem digna cōpensatione remunerari quippe,

Cùm labor in damno est, crescit mortalis egestas.

ideo tractat de sportulis, & aliis sumptibus litium, & de execu-
☞ toribus ipsis. Videndum ergo in primis qui dicantur executo-
res, & à quibus ordinentur, & qualiter: postea dicemus de eo-
1 rum sportulis, & aliis sumptibus. † Executor quoque ille pro-
priè dicitur, qui executioni, causa discussa, sentētiam mandat:
vt j.de execu.rei iud.l.pen. Quandoque dicitur executor ille qui
facit partes apparere in iudicio. Dicitur etiā apparitor, idem
dicitur causam præparās, idem dicitur officialis, idem dicitur
Catholicianus, id est vniuersaliter seruiens. Idem dicitur vitia-
tor: vt s.de iudi.l.ante p.& vlt.& auth.de iudicib.§.his qui cau-
sas præparant.& de defen.ciui.§.ex prouinciali.& j.eod.l.j.&
j.de bo.dam.l.pen. Debent autem eligi executores locuple-
tes, & probatæ vitæ, vt ab eis nō peccetur, vel prodatur, vel ma-
2 lignè agatur. † Permittitur autem à superiore potestate vni-
cuique iudici habere executores duos de curia superioris, & ex-
ceptores duos: nec enim valet iudex pluribus ministrare cau-
sas præparandas. Si autem iudex senserit aliquam malignita-
tem fieri ab eis, expellat eos qui non cum vtili opinione causis
vtuntur, alios autem instituat sententia & electione eorū, qui
deputant eos: vt in auth.de iudicib.§.his qui causas præparāt.
3 † Est autem eorum officium parere iudicibus, quibus de-
putati sunt, & offerre causas eis instructas vsque ad finē. Alio-
quin remouētur ab officio & multis afficiuntur: & iudex il-
lustris multare poterit eos vsque ad sex solidos, inferior vsque ad
tres. Superillustris maiores pœnas, & corporales maculas
poterit inferre: vt j.eo.l.j.& ij.& in authen.de iudicibus.§.ne-
cessitatem. De sumptibus autem qui fiunt in iudiciis in hoc ti-
4 tulo non tractatur: † Sed sciendum est sumptus in iudicio fie-
ri occasione testium ab eo, qui deducit eos: vt infrà, de testib.l.
quoniam §.in exhibitione.& de appellationi.l.eos.§.si quis.
Quandoque propter salaria aduocatorum quæ petuntur, &
si non sint promissa: vt ff.de var.& extraord.cogn.l.j.§ in ho-
5 norariis. † Horum autem sumptuum restitutionē iudex sua
sententia debet præcipere. vel etiam negare, si ex negotij varie-
tate neutrum esse subdendum rationi sumptuum videbit: vt
in authen.de iudicibus, §.oportet.& j.de fruct.& lit.expens.l.
6 terminato. † Fiunt autem expensæ gratia iudicum delegato-
rum à principe: quia in vnaquaque causa maiore centum aureo-
rum, accipere possunt duos aureos ab vnaquaque parte in cō-
testatione litis, & alios duos in fine: & insuper à fisco perci-
piunt duas libras auri: vt in authen. de iudic. §. ne autem. Et
erant certi homines isti delegati à principe, quibus etiam alij
iudices ordinarij poterant delegare causas, & omnes audie-
bant vsque ad tres centos solidos: vt in authen.de iud.§. vetus.
7 & §.iudices.& §.audient. In † iudicibus autem delegatis ab
ordinariis non est lege expressum, quantum debeat præstari.
a Puto ergo consuetudinem[a] fori inspiciendam. Alicubi enim
præstatur decima pars litis: vt hic, alicubi vigesima, & alicubi
quadragesima. Alicubi tertia, vt in curiis episcoporum: quod
clerici ita prauè interpretātur, vt illa tertia sit dimidia: vt ecce
petita sunt xij pro eodē reputant ac si xviij. petita sunt: & ita
8 sex, id est dimidia xij. præstabuntur. † Fiūt etiam sumptus
gratia executorum: quia eis præstantur sportulæ: quæ sic dicū-
tur, quia sunt salaria apparitorum. Vel fortè isti apparitores
recipiebant salaria de publico & sportulas, quæ accipiebant,
non sibi, sed pro fisco: & illæ reponebantur in sporta, id est in
corbe, vel alio simili vase, in quo consueuerunt aliqua portari,
vel exportari, vt ita sub fida custodia fisco seruarentur: & sic
9 continentia ponuntur pro contentis. † In sportulis autē istis
b non est certa quantitas definita[b], nisi in quibusdam personis:
puta clericis, & agentibus in rebus, vel consimilibus: vt in au-
then.de sanctis.episco.§.sportularum.& j.de proxi. sac. scri.l.
hac lege.l.xij.& de prin.agen.in re.l.vlti. Præstabuntur ergo
secundum consuetudinem fori loci: vt hic præstatur pro mil-
10 liario denarius. † Sed quidam eximūtur suo priuilegio à præ-
c statione sportularum: vt episcopi[c]: alij etiam alieno priuilegio
absoluūtur: vt ecce, si vna pars in iudicio habeat priuilegium,
& alius vtetur eodem priuilegio in eadem causa: vt j.de fruc.
& lit.expen.l.vltima.& de proxi.sac.scri. lib.xij.l. in sacris.§.
11 quoniam in controuersiis. † Præstantur autem sportulæ in iu-
dicijs, & iis quæ obtinent figuram iudiciorum: vt in decre-
tis à iudice interpositis, tutorum datione, vel insinuatione te-
stamentorum: quod ex eo colligitur; quia certis personis re-
mittuntur, vt furiosis, & mente captis: vt suprà, de epi. audien.
l.tam dementis.

a ADNOTATIO. ¶ Vide Do.de sancto gemi.in c.statutum.in §.assessorem de rescrip.lib.vj.
b ¶ Definita. Vide Iaso.in l.cùm quædam puella. per illum tex. ff. de iurisdi. omnium iudi.
c ¶ Episcopi. Vide ad hoc Ludo.ro.in sing.suis versi.sportulæ doct.in c.cùm ab omni de vi & hon Non tamen credo, quòd de iure ciuili in causis miserabilium personarum debeantur, nec etiam in causis summarijs: vt tenent do. post Bald.in authen.generaliter.C.de episco.& cle.

De pedaneis iudicibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Pedanei iudices qui dicantur.*
2 *Pedaneorum iudicum genera duo.*
3 *Pedanei iudices ordinarij qualem iurisdictionem habeant: qualem item delegati. & nume. sequen.*
6 *Delegari an & quando poßint causæ excedentes trecentos aureos.*
6 *Delegari an & quando poßint causæ meri uel mixti imperij.*
7 *Delegati iudicis quale sit officium.*
8 *Iudex alius quando substitui poßit in locum iudicis delegati.*

DICTVM est suprà de iudicibus ordinariis & maioribus. Nunc autem ponit de delegatis & de minoribus. Sicque ponit de iudicibus pe-
1 daneis. † Sunt autē pedanei qui negotia hu-
miliora disceptant: vt j.eodem, l.vltima. à pede nomen acceperunt quæ est infima pars hominis: quia pedestria infima tractāt negotia. Horum autem pedaneorum quidam sunt ordinarij, quidam delegati. Ordinarij, vt magistratus municipales, defensores ciuitatum, quibus competunt ea tantùm, quæ sunt iurisdictionis, non quæ sunt meri imperij, vel misti: & cognoscunt de minuscularijs caulis ciuilibus vsque

ad tre

ad trecentos aureos. Et in criminibus leuioribus, vt castigationi competenti ea coerceant. In maioribus autem criminibus accusatos detrudunt in carcerem, & remittunt ad prouinciæ præsidem: vt in auth. de defen. ciui. §. & iudicare. & §. audient.
2 † Item dicuntur pedanei quandoque delegati à principe, vel etiam ab alio, si minores sint iudices, id est sine dignitate illustri vel spectabili. Illustres aũt vel spectabiles dignitate si delegati sunt, licet pedanei sint officio, non tamen appellantur pedanei, sed gloriosissimi viri, quibus delegari possint illæ causę quas diximus competere iure magistratus, defensoribus ciuitatum: vt in authen. de iudic. §. vetus. §. sedebunt. & §. audient
3 igitur. † Causæ ergo vltra trecentos aureos non delegabuntur à præside, nisi id faciat propter publicas occupationes, vel propter multitudinem causarum: tunc enim delegabit quantum ad cognitionem, vt tamen ipse audiat semel in principio, semel in medio, semel in fine: vt suprà, de iudic. authen. ad hæc
4 si ad. † Causas verò quæ sunt misti imperij, vel meri, nõ delegabit, vel propter multitudinem causarum, vel propter publicas occupationes, sed quia incipiat abesse. Sunt enim tales causæ specialiter præsidi commissæ per legem non tantùm ad cognitionem, sed etiam quantum ad definitionem: vt dicitur in causa ingenuitatis, & seruitutis, libertinitatis: vt ȷ̃. eodem, l. placet. la prima. Vbi contingit præsidem abesse etiam quantũ ad definitionem fortè demandabit, cùm & ea quæ sunt meri imperij delegantur: cùm contigerit præsidem abesse: vt ff. de offi. eius cui manda. est. iur. l. j. In casu tamen & si non absit, delegat quæ meri imperij sunt: puta proconsul legato suo: vt ff.
5 de offic. proconf. l. solent. † In delegatis autem obserua vt negotium sibi commissum examinent: & determinent; neque remittant ad delegantem: vt ȷ̃. eodem, l. iij. & in authen. vt iudic.
6 non expect. sa. iuss. j. responso. † Item si iudex delegatus alij muneri pendente causa iniuncto necesse habeat supersedere: vel etiam si moriatur pendente causa alius in locum eius debet substitui: vt infrà eodem, l. penultima. In minimis autem causis præses habet libertatem vel retinendi sibi, vel denegandi: vt ȷ̃. eodem, l. vltima. licet olim fortè non poterat: vt dicunt quidam ex eo quod legitur ȷ̃. eodem, l. ij. ibi quod non possent &c. Sed illud intelligo de impedimento facti non iuris, & refertur ad causas quæ sunt vltra trecentos solidos. Ridiculum enim esset dicere quòd minimas causas non possit delegare: nisi impediatur multitudine causarum, vel publicis occupationibus.

Qui pro sua iurisdictione iudices dare dari ve possunt. Rubrica.

1 *Delegare iudicem quis possit, & ad quid.*
2 *Iudex delegatus an possit delegare.*
3 *Delegari iudex non debet à parte altera nominatim petitus.*
4 *Appellari quis debeat à sententia eius qui delegatus est à delegato.*

DE OFFICIO iudicum delegatorum, & causis ad eos pertinentibus s̃. proximè dictum est: & etiam de iudiciis dictum est: qui possint esse iudices ordinarij, nunc ponit, qui possunt pro iurisdictione sua alios iudices dare, id est
1 delegare: & qui possint dari. † Sciendum est igitur quòd ille solus delegat, qui habet iurisdictionem ordinariam, & in causa quæ est de iurisdictione sua ordinaria, & eum qui est de iurisdictione sua. Nam extra territorium ius dicenti impunè nõ paretur, sicut in tutore dando dicitur: vt ff. de iurisdict. omniũ iudicum. l. extra. & de tuto. & curato. datis ab his. l. ius dandi. & hoc si ordinarius delegare velit causam, vt delegatus cognoscat, & definiat. Si verò delegat vt cognoscat, sed non vt definiat, oportet eum cognoscere semel in principio, semel in medio, semel in fine. Iudici autem appellationis, vel delegato nunquam permittitur retinere definitionem, si committat cognitionem. Vtrunque autem posset committere iudex ap-
2 pellationis, † iudex autem delegatus neutrum committit, nisi à principe delegatus sit, vel nisi primò lite coram se contestata alij deleget ad similitudinem procuratoris: vt s̃. de iud. auth. ad hæc. & ȷ̃. eod. l. j. & s̃. de procu. l. neque. & arg. ff. de iurisdi. om. iud. & quia. in fi. Hoc tamen plenius dicam ȷ̃. de iurisd. om. iu. §. delegatã. In summa in delegatis, & illa notabilia sunt quòd etiam viatores delegari possunt in rebus minimis, & in rebus quæ vrgente causa desiderant cognitionem. Item, quòd iudices delegati solent durare etiam in tempus succedentium dele-
3 gantibus, ad maiorem cautelam facta cõfirmatione. † Item non debet delegari iudex quem nominatim vna partium petit: nisi id faciat princeps ad verecundiam petiti iudicis: vt ff. e.
4 l. vlti. & l. venditor. §. vlti. & l. obseruandum. Et no. † quòd à delegato principis alij delegante appellatur à secundo delegato ad primum. Secus autem in delegato ab alio alij delegãte: tunc enim appellatur nõ primus delegatus: sed primus delegans: vt ff. quis & à quo appel. & l. j. §. ab eo. & ȷ̃. eo. l. j. in fin.

Ne quis in sua causa iudicet, vel ius sibi dicat. Rubrica.

1 *Iudicem nullum esse posse in sua causa, & cur.*
2 *Ius sibi dicere cognitione, definitione & capione non licet.*
3 *Rei suæ quasi iudex, aut testis quis.*

1 LICET † in aliena causa [a] possit quis iudex
a esse, non tamen in sua vel iudicare definiendo vel arbitrando, vel interloquendo ius sibi dicere poterit; quia nemo potest sibi imperare: vt ȷ̃. eod. l. j. & de arbi. l. pen. Excipitur secundum quosdam, vbi pręsidi prouincię fur tum factum est, vel quid simile accidit: tunc enim vsque ad lit. contest. causam audiat præses: vt ff. de offi. præsid. l. senatuscõsulto. vel illud in familiaribus præsidis est intelligendum. Si-
2 cut † autem vetatur quis ius sibi dicere in cognitione, & definitione causæ: ita & vetatur in capiendis quæ sua sunt vel sibi debita. Alioquin punitur ex edicto diui Marci: vt ff. quod me. caus. l. extat. nisi in casibus: vt ȷ̃. quando lic. vni sine iudi. se vin. l. j. & ij. Vel fortè nisi in eo casu quando nõ habet quis copiam magistratus: vt s. de iudę. l. nullus. & ȷ̃. de decur. l. generali.
3 † Illud extra noto: quòd quasi iudex, vel quasi testis aliquis est in re sua, cùm creditur eius sacramento sibi ab alio delato,
b vel eius confessioni contra se [b]. [l. j. in princ. ff. qua. re. act. non detur.] vt enim alij testi vel iudici crederetur in causa aliena: ita & ei contra se: vt ȷ̃. de fideicõ. l. vlt. & ff. de confess. l. j. Azo.

a ADNOTATIO. Vide Alexand. consi. j. col. iij. volu. v. Feli. in c. j. de proba. in ij. not. & in c. post cessionem. eod. tit.
b Cõtra se. Adde Spe. in titu. de instru. edi. §. dicto de impugnatione. ver. & not. quòd si tutor. doct. in l. fi. ff. de interroga. act. & in l. j. C. de confess. Paul. de Cast. in consi. iij. volu. j.

Qui legitimam personam standi in iudiciis habent vel non. Rub.

1 *Minores xxv. ann. per se non posse esse in iudicio, nu. 2. & 7.*
3 *Interdictum momentaneæ possessionis quid.*
4 *Interdicto unde ui damnatum amitte re proprietatem.*
5 *Pupillum agere posse interdicto possessorio pro se, non etiam pro aliis.*
6 *Seruus an & quo interdicto agere possit absente.*
8 *Pupillus læsus in iudicio momentaneæ possessionis an restituendus.*

QVONIAM in constitutione iudicij considerandæ sunt personæ litigatorum: ideo ponit de iis qui habent legitimam personã standi in iudicio: de quarũ personarum consideratione aliquãtulum tractauimus s̃. de iudi. Nunc autẽ quod deest, & quod sub ista rub. traditur, breuiter persuinga-
1 mus. † Sciendum est igitur minores xxv. an. per se sine tutoris vel curato. authoritate agere, vel conueniri nõ posse. Vnde
a sententia lata [a] cõtra eos nulla est ipso iure: pro eis autẽ lata teneret: vt s. si aduer. rem iud. l. vlt. & de procur. l. non eo minus.
2 & de re iud. l. acta. §. contra. In casu tamen † etiam sine tutore vel curatore agit, vel conuenitur: vt si impetrauit veniam ætatis, vel si agat interdicto de libero homine exhibendo: vbi etiã pupillus admittitur: vt s̃. de his qui veniam ætatis impetraue. l. iij. & ff. de lib. ho. exhi. l. quod & lex. §. sed & si mulier. Item

interdictum momentaneæ possessionis quilibet minor (etsi
impubes sit)etiam sine tutore intẽdit. sub eo tamen prætextu
vel colore non licet ei obripere iudicio proprietatis. Sed nec
alius cum de proprietate,sine tutore conueniet:vt j.eod.l.vlti.
3 † Est tamen interdictũ momentaneæ possessionis,quo agi
tur de possessione retinẽda:vt vti possidetis & vtrobi:vel quo
agitur de possessione adipiscenda:vt quorum bonorum. quo
rum legatorum.vel quo agitur de possessione recuperãda : vt
interdictum vnde vi.Et ideo dicuntur de momẽtanea posses=
sione,quia licet aliquis obtineat in possessione, subinde tamẽ
& quasi continuo elapso momento,succumbere poterit in iu=
dicio proprietatis. Quare & sua possessione priuabitur. Sed
4 hoc † in interdicto vnde vi, videtur hoc fallere:quia damnatus
in eo amittit proprietatẽ:vt j.vnde vi.l.si quis. Sed certè illud
non est ex potestate interdicti,sed constitutionis illius , si quis
in tantã.C.vnde vi.proposita condictione ex lege illa. Pro=
5 ponit † autem ea interdicta pupillus pro se,nõ pro alio. & ita
intelligo quod dicitur j.e.l.vlt.actionẽ nẽpe momẽtaneæ pos=
6 sessionis exerceri per quancunqꝫ personam.Seruus † etiã do=
mino absente,agit pro possessione recuperãda,quam tenebat
nomine domini absentis, si ea fuerit expulsus; & aget pro eo
retinenda:vt j.si per vim vel alio modo.l.j.domino autem prę
sente non reperitur quòd agat. Item domino absente nõ re
peritur quòd agat eius nomine pro possessione adipiscenda.
7 Vbi autem † aliquis minor xxv.an.agit vel conuenitur:siqui
dem est adultus,& præsens,agere potest,& conueniri curato
ris authoritate,vel curator cõuenietur eius nomine. Si autem
est absens adultus,curator solus litẽ eius nomine adulti susci=
piet.Idemqꝫ est in pupillis,qui sunt supra septimũ annum æta
tis.Si autem infantes sunt,tutores tantùm eorum nomine iudi
8 cium suscipient:vt ff.de admi.tut.l.j.§.vlti. † Illud quæri po
test,an si pupillus lædatur in iudicio momentaneæ possessio=
nis possit in integrum restitui. Videtur quòd non;quia vt ma=
ior litigat.Item quia nec appellari potest in tali causa. Itẽ quia
non videtur damnum pati cùm integra sit ei causa proprieta=
tis.Sed certè in cõtractibus quandoqꝫ,imò plerunqꝫ vt maior
contrahit,& tamen restituitur. Item à sentẽtia præfecti præ
torio nõ appellatur,sed datur restitutio:vt ff.de min.in causæ.
§.vlt.nec est modicũ damnũ possessionis:vt ff.de rei ven.is q.

a ADNOTATIO. ℂ Lata.Intelligerem hoc verum,quando de minori ætate fuit legitime oppositum. & de ita constitit iudici , alias secus sicut dicimus in simili quòd sententia lata contra infirmum , & impeditum non valet,nec tenet.l.quæsitum.ff.de re iudi.tamen habet locum quando fuit oppositum iudici,& constitit:vt declarat Alexand.in l.iiij.§.condemnatum.ff. de re iudica.Cogita

Vt nemo inuitus agere,vel accusare cogatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Agere vel accusare qui teneantur.*
2 *Iudex posßit ne alicui præcipere ut agat intra diem sub pœna.*
3 *Productionis tempus an præfiniri sub pœna poßit.*
4 *Defendere se an quis poßit præcisè cogi.*

1 NEMO quidẽ cogitur agere vel accusare prę=
cisè.Sunt † tamen quidã,qui si non agant, peri
culum subeunt substantiæ:vt tutores & curato
res:vt j.de arbit.tuto.l.nomina.& de admi.tut.
l.debitoribus. Item gestores sine mandato:si
erant cognati domini absentis:& eis facile fuit satisdare:vt ff.
de nego.gest.l.si autem.Item procuratores:vt j.manda.l. pro=
curatorem. Item administratores ciuitatum: vt ff.de admi.
re.ad ciui.perti.l.vltima.§.iiij.& §.penult.Item hæres qui non
vindicat necẽ defuncti, accusando interfectores eius: vt j.ad
Syllan.l.j.Item actor lite contestata,vel citato reo:vt in authẽ.
2 de litigio.§.omnem. † Solet fieri quæstio, an iudex possit
præcipere vt agat(si velit)vsque ad quinquennium: & si non
egerit se postea non auditurum.& est argu.in hac lege ꝙ non.
a & j.de pignor.l.creditor.Sed melius est,vt,causa cognita [a] id
possit statuere,scilicet,si actor videatur calũniosè velle vexare
reum,tali scilicet tempore,quo non esset reo opportunum re=
spondere:vt j.de inge.& man.l.diffamari.& de remis. pig. l. si
* eo.* [Item † quæritur,si iudex velit alicui agenti,vel conuen=
3 to statuere terminum intra quem producat omnia sua iura,an
possit:& dicitur ꝙ sic. arg.j.de inge.ma.l.diffamari.& j.qui
accus.non possunt.l.si ca.& ibi notatur. Sed pone quòd post=
quam se dixerit iudex nolle audire agentem, vel conuentum:
nisi produceret iura sua intra terminum sibi assignatũ & non
produxit:nunquid poterit iudex ipsum audire?& certè videtur
quòd sic: quia quod iussit, vetuitve prætor, contrario iudicio
tollere potest:vt ff.de re iudi.l.quod iussit.quanquam senten=
tiam definitiuam reuocare non posset: vt ff.de quæst.l.j.§. hæc
epistola.& de re iu.l.iudex.& l.quod iussit.in fi.& l.Paulus.]
4 † Quæ autem dicta sunt de agentibus,& accusantibus,for
tè & in defendentibus obtinebunt,scilicet vt quis pręcisè non
compellatur se defendere,sed mittatur actor in possessionem
rerum & fiat venditio,& indicatur multa:vt j.de bo.auth.iu.
pos.l.pen.& ff.si quis ius dicen.non obtem.l.j.Quandoqꝫ com
pellitur quis pręcisè defendere alium,scilicet procurator acto
ris qui cauit de defensione:vt ff.de procu.l.sed & hæ.§.pen.Et
hæc pro textu,& summa sufficiunt.

a ADNOTATIO. ℂ Vide pulchre.Ludo.ro.in consi.suo.liij.
* ℂ Quæ his notulis.[ ] inclusa sunt, desunt in exemplari manu scripto vel fidelissimo. Licet autem nec ad rubrum,nec ad nigrum pertinere,nec sũmulari instituto conuenire videantur: quia tamen quotidie vsu veniũt ideo notada putamus,per leg.legaui.ff.de lib.leg.Nõ igitur delẽda sunt.Prateius.

De ordine iudiciorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Iudicium uariè accipi.*
2 *Actionum plurium ordo.*
3 *Actiones plures eiusdem rei nomine utine liceat.*
4 *Accusationes plures quando poßit quis proponere.*
5 *Actiones plures criminales an poßit quis proponere contra duos.*
6 *Accusationem posse ab uno institui contra plures.*
7 *Action · criminis ciuiliter proposita an poßit criminaliter agere.*
8 *Actione una prosecuta an ad aliam conuolare liceat.*
9 *Actore aduersus reum quæstionem mouente & uicißim reo aduersus actorem , quis ordo obseruandus sit.*
10 *Sententia quando ferri debeat super incidenti.*
11 *Quæstiones incidentes & emergentes qui differant.*
12 *Quæstio ciuilis quomodo incidat ciuili,& ciuilis criminali: & contrà.*
13 *Ordo cuiusmodi sit seruandus ubi plures contra unum agunt.*

ICTVM est suprà de iudiciis;sed quia in eis
plerunque dubitatur quæ actio, vel quæstio in
ordine cognoscendi,vel definiendi debeat prę=
ferri vel postponi.Ideo ponit de ordine iudicio
rum,id est actionum,vel quæstionum quis de=
1 beat in eis seruari.† Iudicium enim quandoque ponitur pro
actione,vel quæstione:vt hic.quandoque pro instantia vel or=
dinatione causæ:vt diximus supra de iudiciis.& j. ponitur &
suprà,de his qui ad ecclesiam confug.l.vltima.ibi iudiciorum
solitus ordo seruetur,id est quod ordinariè vel regulariter ob=
seruari consueuerit in vna actione,vel quæstione proposita:&
in iudicio super ea cœpto.Ibi ergo ponitur iudicium pro instã
tia: hic autem ponitur pro actione , vel quæstione : vt dixi.
2 † Qualiter autem actiones,vel quæstiones [a] apud iudicem
a propositæ debeant ordinari,vel quis ordo in eis debeat serua=
ri:ita breuiter mihi videtur posse comprehẽdi. Cùm quis aliũ
vult conuenire,offerre debet libellum in quo sua contineatur
querela.Et siquidem vna sit querela,non est ibi ordo spectan=
dus.Si verò plures sunt quæstiones:aut omnes ciuiles : aut o=
mnes criminales,aut mistæ.Siquidem sunt omnes ciuiles no=
mine diuersarum rerum,potest omnes simul proponere : nisi
sint contrariæ:vt ecce si velit agere furti, quasi pecunia se inui
to contrectata:& mandati,quasi se volente accepta:vt j.de fur.
l.j.Vel vult agere ex vendito ad pretium & mandati, vel simi
li actione de re vendita sibi retradenda:vt j.si seru.exte. se emi
man.l.j.& j.de pact.inter emp.& ven.l.commissoriæ. Vel nisi
vna pendeat ex altera.vt ecce quis tanquam hæres petit debi=
tum hæreditariũ,& postea vult inquiri sit hæres, an non:præ=
postera enim est talis petitio:vt j.de hære.acqui.l.vt debitum.
vel nisi vna sit alterius præambula ; vt cùm vult agere de pro=
prietate

prietate, & poſſeſsione ſimul:vt j̃.de rei ven. ordinarij. vel niſi
quæſtiones ciuiles ſint tales, vt tollantur electione: vt dicitur
in tributoria,quod iuſſu:& de in rem verſo, & de peculio, &
de petitione hæreditatis ex vno teſtamento proponenda,& in
actione ex teſtamento, & rei vendicatione, & hypothecaria
pro legato vel fideicommiſſo hæreditatis, vel ipſa hæreditate
cõpetentibus:vt ff.de tribu.ꝙ in hæredem.§.eligere.& de le-
ga.ij.cùm filiis.§.variis. Vel niſi perſequendo propoſitam,fie
ret præiudiciũ primæ quæſtioni.vt ecce ago contra te rei ven
dicatione pro fundo Titiano: & eidē dico ſeruitutem deberi
per alium fundum,quē conſtat eſſe tuũ propriũ: hic enim ni-
mis feſtino in ſeruitute vendicanda:cùm primò debeat conſta
re fundum petitum eſſe meum ad quem vendico ſeruitutem:
quàm vendicē ſeruitutē ipſam:poteſt enim fundus eſſe meus:
& deberi,vel nõ deberi ſeruitus. Secus ſi primò petierim viã
ad fundũ Titianũ:deinde fundum Titianũ petam. Nec enim
obſtat exceptio: quia in petitione viæ ſecundariò fit quæſtio
fundi: & ſecũda quęſtio de fundo primam quæſtionē coadiu-
uare videtur.Item ſi te cõuenio rei vendicatione pro parte in-
diuiſa,& interim volo agere cõmuni diuidũdo pro eadem re
diuidenda,repellor enim:quia per hanc ſecundam fit præiudi
ciũ primæ. Nam primò debet conſtare rem eſſe cõmunē quã
petatur,vt diuidatur. Idemq; & ſi petam fundũ rei vēdicatio-
ne,& interim condico fructus: ac ſi certum eſſet fundum eſſe
meum:vt ff.de except.l.fundum Titianum. & l. ſed ſi ante. &
3 l.fundum. † Si verò eiuſdē rei nomine velit quis plures pro-
ponere actiones contra vnum, non poteſt: & ita repellitur à
reo:niſi actor contra reum replicet,quòd reus non certificat a-
ctorem qualiter poſsideat: & ideo actor nõ poteſt diſtingue-
re quam actionem eligat:vt ff.de regu.iur.l.nemo.§.j.& quo-
rum lega.l.j.§.quod autem nonnũquam. Si autem vnus velit
ciuiliter conuenire plures eiuſdem rei,vel facti nomine:vel di
uerſarum rerum,vel factorũ,poteſt:cùm non ſit prohibitus:vt
4 ff.de proba.l.ab ea. Si † autem plures criminales accuſatio-
nes ſimul quis velit proponere contra vnum,ſiquidē ex diuer-
ſis factis velit proponere,poteſt:cùm non ſit prohibitus:ſed ex
eodem facto non videtur quòd liceat:vt arg.à contrario ſenſu
5 legis percipitur j̃.de accuſa.l.qui de crimine. † Vbi autē plu-
res criminales accuſationes quis velit proponere contra duos
ex diuerſis factis,vno & eodē tempore,vnoq; libello, non po-
teſt accuſare duos,niſi proſequatur ſuã ſuorumq; iniuriã. Di-
uerſis autem libellis poteſt accuſare duos,& non tres: niſi fa-
ciat ſuarum iniuriarũ cauſa:quia vna per alteram accuſationē
impediretur:vt j̃.qui accuſa.non poſſ.l. cum rationibus. & ff.
de accuſa.l.hos accuſare.§.lege.& ad legem Iul.de adult.l. in-
6 ter.§.vlti. † De vno autem crimine poteſt vnus accuſare etiã
b centum,qui eodem crimine irretiti[b] ſunt:vt j̃.ſi reus vel actor
mor.fue.l.j.& ff.ad leg. Iul. de adulte.l.vim paſſam. §.inceſti,
Sed fallit in adulterij accuſatione:vt j̃.ad legem Iul.de adult. l.
reos.& ff.ad legem Iul.de adult.l.ſi maritus.§.vlti.& l.nihil.§.
vlti.Vbi autem vnus de vno crimine contra alterum vult age
re ciuiliter,& de eodem crimine interim vult agere criminali-
ter contra eundē: vel è conuerſo intentata criminali, interim
vult agere ciuili,non poteſt:vt ff.de publi.iud.l.iiij.& vi bono.
7 rap.l.ij.§.j. Proſecuta † autē vna earum cauſarum,ad alteram
poſteà poterit conuolare, ſi vtraq; quæſtio proponatur de re
familiari,id eſt propter rem familiarē: quia aliquid abeſt vel
abfuit de patrimonio noſtro:vt j̃ quando ciui.actio. præiud.
cri.l.j. Nec diſtinguo vt Placen.nam ibi & de publicis loqui-
tur criminibus & de priuatis,puta de furto.Et alia lex idem di
cit in quolibet furto:vt ff.de furt.l.vlti. Nec obſtat quod legi-
tur in eod.titu.de fur.l.interdum.§.qui furem. Nam (vt ibi ait
Ray.) illud ſtatuitur contra me:quia iudicis partes vſurpãdo,
furem ipſi iudici præſentaui & tradidi:poſtulãs ipſum pro fur
to puniri,aliâs teneri, & mihi ſatisfieri:vnde cõtentus eſſe de-
beo pœna corporali,& reſtitutione rei ſublata furti actione.
Si aũt de crimine naſcatur actio ciuilis,nõ propter rem fami-
liarem,ſed ad vindictam tantũ: & de eodem crimine naſcatur
criminalis accuſatio,quæ non poteſt eſſe niſi ad vindictã: tol-
litur vna per alterã:vt ff.de iniur.l.quòd Senatuſconſultũ.& l.
prætor.§.j. Hunc tamen articulum proſequemur j̃.quãdo ci-
uilis actio.præ.cri. Et hæc omnia vera ſunt, & locum habent
quando quæſtiones mouentur ab vno,contra vnum, vel plu-
8 res,vel ciuiliter vel criminaliter. † Si autem quæſtiones mo-
uentur à pluribus,aut ab actore vna,& à reo altera,aut plures
& diuerſi agunt contra vnum.In primo caſu cùm actor cõtra
reum vnam,& reus contra actorem alteram proponit petitio
nem non in modum exceptionis, ſed ciuiliter, non criminali-
ter agendo,petit actorem ſibi condemnari, locum habet hæc
regula quę dicit,Qui prior appellat,prior agat:vt ff. de iudi.l.
qui prior.quæ regula locum habet, cùm vtraque quæſtio eſt
ciuilis,& neutra præiudicialis.Item cùm vtraque eſt crimina-
lis,& neutra præiudicat. Item cùm prima eſt maior ſecunda.
Sed & ſi ſecunda ſit maior prima,obtinet regula:ſi tamen ac-
cuſati nomen volentis accuſare accuſantē ſit receptum inter
eos.tunc enim prætextu maioris criminis obiecti non diffe-
retur accuſatio prioris.Sicut & ſi quæuis alia exceptio oppo-
neretur:vt ff.ad leg.Iul.de adult.l.ſi maritus.§.præſcriptiones.
Fallit aũt hæc regula, cũ vtraq; querela eſt ciuilis, & ſecunda
præiudicialis:quia eſt de libertate,vel filiatione:vt Inſt.de act.
§.præiudiciales.& ff.de libe.cau.l.ordinata & j̃.ad leg. Iul. de
adul.l.quoniã.& de ordi.cog.l.j.& l.cũ ſtatus.Item fallit cũ ſe-
cunda eſt criminalis,& prima ciuilis,ſed non præiudicialis:vt
j̃.eo.l.vlti.Itē fallit cũ vtraq; eſt criminalis,ſed ſecunda maior.
Item cum vtraq; eſt par,ſed tamē accuſatus vult proſequi ſuã
iniuriam,vel ſuorũ:vt j̃.qui accu.nõ poſ.l.j.& l.neganda.Si ve
rò reus in modũ exceptiõis aliquã obiiciat actori exceptionē,
id eſt,non petat eũ ſibi condēnari,ſed ſe ab eo repulſo abſolui:
ſemper de exceptione erit cognoſcendũ, fundata primò inten
tione actoris:vt j̃.de prob.l.exceptiones.& de except.ſiquidē.
9 † An autem ſuper incidenti quæſtione debeat pronuntiari
quæritur:& ait Bulg.nunquã eſſe pronũtiandũ:niſi vbi crimi
nalis incidit ciuili, vel è conuerſo. Satis enim eſt pronuntia-
ri de principali, vt ſic per conſequentiã videatur pronũtiari in
incidenti:vt j̃.eo l.pe.& j̃.de ordi.cogn.l.ij.& ad legem Iul.de
adult.l.quoniã.& j̃.ad leg. Fal.de plag. præſes.& j̃.de falſis.l.
vbi.& ff.de præuari.l.præuaricationis.Vel dic in l.illa præua-
ricationis.neceſſariũ eſſe:vt de præuaricatione primũ intenda
tur accuſatio,& pronũtietur ſuper ea. non autē in modũ exce
ptionis obiiciebatur illud crimē.Itē nõ obeſt, quod legitur ff.
de mino.l.intra.quia ibi nõ eſt pronuntiatũ in incidenti quæ-
ſtione.Sed ſuper ætate.i. vt reſtitueretur in integrum ratione
ætatis,vt liceat ei intēdere veterē actionē:& ita cætera cogni-
10 tionis.ſ.reſtitutionis rei faciēdæ dilata ſunt.Plac.aũt ait † ſem-
per eſſe pronũtiandũ de incidēti quæſtione:vt ff.de iudic. l. de
qua re.niſi cõditio rei,vel iudicis impediat:vel niſi iudex impe
diatur propter conditionē ſuæ perſonæ:quia eſt pedaneus:vel
rei,quia pupillus,& mouetur ſibi incidēter quæſtio ſtatus:tũc
11 enim non pronũtiatur ſuper ea,ſed differtur. Domino † autē
meo videbatur diſtinguendũ inter incidentes, & emergentes
quæſtiones,vel exceptiones,vt incidentes.Doctrinæ cauſa di-
cantur defenſiones veteres,quæ ante litē cœptam cõpetebant
reo ex iis,quæ acta ſunt inter ſe,& actorē:vt pactũ de non pe-
tendo,res iudicata,ſacramēti delatio, & ſimilia:& in his obti-
net ſententia Bulg.vt nõ pronũtietur ſuper incidēti:niſi quan-
do ciuilis incidit criminali,vel cõtrà. Emergētes aũt dicuntur,
quæ proponũtur ex iis,quæ emergũt in lite:vt ſi quæritur, an
ille poſsit teſtificari,vel an ſit dãda dilatio,vel an ille debeat in
terrogari,vel reſpõdere,vel vtrũ ſit hodie in libertatis poſſeſ-
ſione,vel ſeruitutis.& de ſimilibus.& in his obtinet ſententia
Plac.arg.vt ff.de lib.cau.l.liberis.§.vlti. Ratio eſt aperta:quia
aliter nõ poſſet procedere in ſequentibus:niſi pronuntiaretur
12 in prædictis. † Qualiter autem ciuilis ciuili incidat,planum
eſt: vt ſi me conuenias actione furti, nomine rei, quam dico
meam. Item qualiter criminalis criminali, apertum eſt: vt ſi
marito accuſanti de adulterio vxorem, obiiciat vxor crimen
lenocinij: vt ff. ad legem Iul.de adulte. l.prima. §.ſi publico.
Idem fortè ſi tibi me accuſanti de homicidio,obiicio quòd ſo-
cius meus extitiſti:vt ff.de fide inſtrumen.l. repetita.& j̃.de li-
berali cauſa.l.ſi filium.Item ciuilis criminali, ſi me accuſas de
plagio nomine ſerui, quem dico meũ. Item criminalis ciuili,
13 ſi peto ex inſtrumento quod falſum accuſas. † In ſecundo ve-

rò casu cùm plures & diuersi agunt contra vnum. Siquidem
vnus primò, & alter secundò veniat, & ambo agant ciuiliter,
vel criminaliter obtinebit regula, qui prior appellat, prior a-
gat: vt ff. de iudi. l. qui prior. Si verò simul veniant illi qui agũt
ciuiliter, iudex eliget, quem velit, vt gratificationi sit locus: si-
cut aliâs dicitur ff. de relig. l. vlti. §. j. Si verò plures agant cri-
minaliter, & simul, iudex debet eligere magis idoneum: vt ff.
de accu. l. si plures.

a ADNOTATIO. ¶ Vide Bartol. in l. edita actio. & ibi docto. suprà de edend. & eundum Bartol. in l. j. ff. de edendo. & Bart. refert in marchia se fecisse cassare multos processus in l. j. C. de execu. rei iudi.

b ¶ Crimine irretiti. Adde ad istam conclusionem Bartol. Angel. & docto. in l. si quis in tantam. C. vnde vi. Bartol. & domi. Alexand. in l. nihil. de adulter. & Alexan. in l. si idem. in principio. de iurisdictione omnium iudicum. & in l. hos accusare. ff. de accusa. & vide ad materiam domi. Iaso. de may. in §. ex maleficiis. nume. lvj. cum pluribus. sequen. institu. de acti. char. lxxv.

De litis contestatione. *Rubrica.*

1 ☞ *Litis contestatio quid sit.*
2 *Narratione negotij an semper inducatur litis contestatio.*
3 *Satisdationum genera.*

a QVIA iudicium accipit[a] exordiũ per litis con-
testatio. ideo de ea ponit. Videamus ergo, quid
ipsa sit & qualiter fiat. Nam de præcedentibus,
vel sequentibus eam non est opus hic dicere: li-
cet P. in hac summa de his interseruerit: quia de
his tradidimus s̃. de eden. & de iudi. & de iura.
calum. & dicemus j̃. de proba. & de execu. rei iudic. & de ap-
1 pella. † Est autem litis contest. negotij principalis hincinde
* apud iudicem facta narratio*: & necessarium est vt hanc nar-
☞ rationem præcedat libellus: nisi fortè remitteretur consensu
partium: vt j̃. eo. l. j. & authen. offeratur. & s̃. de episco. & cler.
authen. generaliter. Patet ergo ex iis quòd actionis editio, vel
libelli oblatio non est litis contesta. licet libellus exigatur ad
hoc, vt teneat ipsum libellum secuta contestatio. de quo libel-
2 lo, & editione actionis plenè tradidi s̃. de eden. † Quod au-
tem dixi s̃. de narratione, ita est intelligendum, si fiat ab vtro-
que: ideo vt in causa procedatur, id est, vt actor probet inten-
b tionem suam, reus autem neget[b]: vel exceptionem opponat,
& eam probet. Si ergo fiat responsio in principali causa, sed
non ea mente vt in causa procedat: vel si resistat, sed iudici vt
amico vel familiari narret negotium contestando id se facere
sine præiudicio sui: & aliqua vt declinet iudicium proponat:
non erit facta contestatio litis: quia fit narratio à reo, saluo iu-
re suo, argu. optimum pro hoc est in ff. quibus mod. pign. vel
hypo. sol. l. si debitor. §. si in venditione. Sed contra argu. ff. de
condi. indeb. l. quod quis. Sed certè ibi non expresserat, quod
agebat in mente: vt sic alius de reddendo pacisceretur: hic au-
tem expressit & id quod ex sua voluntate pendebat. Porrò
3 † incidenter sub isto titu. Irnerius posuit authent. quæ tractat
de quibusdam præcedentibus ipsam litis contest. id est, de du-
plici satisdatione actoris: quarum vna respicit principiũ cau-
sæ, altera finem. De vna satisdatione rei, & eiusdem delibera-
tione, & tempore deliberandi, vel recusandi iudicem, vel pe-
tendi sibi alium associari: & de sportularũ præstatione, & de li-
belli oblat. sine qua non potest fieri litis contesta. vt j̃. eodem.
authentic. libellum. & authenti. offeratur. & suprà de episcop.
& cleric. authen. generaliter. De quibus (quia plenè dicemus
* in litera, & diximus etiam s̃. de satisdan.) ad præsens omitto*.

a ADNOTATIO. ¶ Alibi dicit Bal. in rub. extra. eod. tit. de lit. contest. quòd litis contest. dicitur esse lapis angularis iudicij.

b ¶ Neget. Adde Bart. in l. C. hoc eo. tit. Bald. in marg. ver. litis contest. versi. ij. plenè per do. Alex. post omnes ferè docto. in l. si finita. §. Iulianus. ff. de damn. infect. vbi habes medulam totius huius tituli.

* ¶ Facta narratio. Et fiet hec narratio per personas principales non autem per aduocatos: nisi forte principales partes adeo fuerint incautæ & indiscretæ, vt defectus earum de licentia iudicis per alios suppleatur. extra. de iudi. c. pastoralis. Est autem litis contestatio de substantia ordinis iudiciarij, ita vt ea omissa receptio testium nisi in casu, nec sentẽtia lata teneat, vt extrà. vt li. non contest. accedens. Litis verò contestatio fit aliquando vera, aliquando non vera, sed quasi vera, vera fit, per verã narrationẽ actoris, & responsionẽ rei contradictoriam C. de iudi. l rem non nouã. & C. de lit. contest. l. vnica ita tamen quod hoc fiat animo procedendi. & ea intẽtione directe ex proposito vt d. iurib. Fit autem quasi litis contestatio, cùm agitur quasi actione reali. Vocatur colonus, vel inquilinus, qui detinet nomine absentis domini & vocatus nominat dominum. datur tempus ad denuntiandum, non venit in termino dato, tunc ex his omnibus, quæ præcedunt, habetur quasi lis contesta.

C. vbi in rem act. l. ij. & extra. vt lite non contest. c. & quoniam frequenter. §. quod super. Martinus.

* ¶ Ad præsens omitto. Litis contestatio operatur effectum hunc, vt fructus postea percepti & expensæ factæ post lit. cont. valde coniũgant & pertineãt ad officium iudicis. ff. de ædil. edict. l. ædiles §. sciendum. Est & alius effectus quia facit procuratorẽ litis dominũ. C. de procur. l. neque. Itẽ præstat vni ex legatarijs potestatẽ obtinẽdi. ff. de leg. l. si pluribus. Tollit quoque dilatorias exceptiones. C. de probatio. l. exceptionẽ. & c. pastoralis. extrà. de exce. Mart.

De plus petitionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Actor quot modis dicatur plus petere.*
2 *Petentis plus pœna.*
3 *Petentium plus pœnæ quando locus non sit.*

QVONIAM in iudicio amplius quandoque
petit actor, ideo ponit de plus petitionibus. Vi
1 dendum † ergo, quot modis quis petit plus, &
quam patiatur pœnam. Et certè causa, re, lo-
co & tẽpore plus petitur. Causa, vt ecce, si reus
duo debet mihi sub alternatione, & habet ele-
ctionem quod eorum soluat, vt mihi debet aliquid in genere:
vnde ei stipulationis iure datur potestas soluẽdi quod velit: &
si ego vnũ præcisè petã mihi dari, plus peto: etsi vilissimũ pe-
tam: quia electionẽ reo aufero. Re aũt plus peto, vt si debebã-
tur mihi x. pro xx. Loco aũt peto amplius, vt si mihi obliga-
tus erat certo loco dare, & alibi te cõueniã sine cõmemoratio-
ne illius loci. Nã vtilitatẽ, quã habuit promissor, si eo loco sol-
ueret, adimo ei purã intentionẽ. Vnde iudicis officio tenetur ei
ad interesse, proposita à me arbitraria actione in qua venit in-
teresse: puta in oleo, frumẽto, & vino: quæ per singulas regio-
nes diuersa habẽt pretia: sed & pecuniæ nõ in omnibus regio-
nibus iisdẽ vsuris fœnerantur. Tẽpore aũt plus petit, vt si quod
debetur mihi in diẽ, vel sub cõditione, petam ante diẽ, vel ante
2 conditionẽ. † Et in his omnibus quatuor[a] plus petitionibus
a statuebatur olim: vt actor nihil consequeretur, & causa, vel pe
titione in perpetuũ excludebatur: nisi magna causa cognita iu
sti erroris interueniret: vt etiã constantissimus quisq; labi pos-
set, vt si totũ quis petierit legatũ, post deinde prolati fuerint co
dicilli quibus in totũ, aut pro parte legata sint adẽpta: vel qui-
busdam aliis sint relicta: vel nisi erat minor ille qui petiit.
b Hodie autem vbi quis petit amplius tempore[b], in eo pu-
nitur, quòd reo duplicantur induciæ sine vsurarum acce-
ptione: & post eas inducias duplicatas finitas, reus non ali-
ter suscipiet litem: nisi omnes expensas ab actore ante rece-
perit. Si aũt quantitate, vel causa, vel loco plus fuerit petitũ, &
aliquod damnũ in sportulis ex ea causa acciderit ei contra quẽ
plus fuerit petitũ, condẽnationẽ tripli patietur actor eius dãni,
quod intulit in sportulis: vt Insti. de actio. §. si quis agens. & §.
plus. & §. & hæc quidem vero. & §. vij. & §. sed & hæc anteà.
& de exceptionibus. §. appellantur. & §. hodie. Vbi autem
quis & cautionem super eo quod plus est, exigit, & posteà in
iudicio plus petit, locum habet præsentis tituli constitutio: vt
si quidem ante inchoatã litem contestatã calliditatis actorem
pœniteat, & veritatem debiti confessus fuerit, nullo dispendio
debiti prægrauetur. Et est ratio, quia hic non petiisse, sed pete-
re plus voluisse videtur: vt ff. rem ratam habe. l. amplius. In
expensis autem victus per suam confessionẽ damnabitur: ra-
tione sportularum præstitarum, pro eo quod plus petiit: vt j̃.
Institu. de actio. §. tripli. & fortè hic damnabitur in triplum: li
cet Placen. dixerit in simplum. Si verò liti præbuerit exordiũ,
& in certaminibus negotij permanens arguatur, per testes de
adiecta falsi quantitate non solùm ea, sed etiã toto debito de-
fraudatur. & ita videtur quòd in plus puniatur, quàm delique
rit. Si verò idem actor non conuinceretur per testes, sed ipse
confitetur sponte, vel delato, vel relato ei iureiurãdo de adie-
cta falsi quantitate, non punietur in vero debito, sed in expen-
3 sis, vt dictum est. † Item cessat huius constitutionis pœna, si
cautione exacta in plus, & lite cõtestata quis arguitur de adie
cta falsi quantitate, & posteà ante sententiam, vel post senten-
tiam transactionem facit reus cum actore super pœna actori
infligenda. tenet enim transactio facta super isto dolo, etiam
per dolum vt dictum est. Secus si transigetur super re per do-
lum vt ff. de condictio. indebi. in summa. vel dic eam tenere,
ita demum si fiat bona fide. Quod enim dicitur hic in fi. cõsti-

tutionis

tutionis.talibus enim cautionibus,hoc eſt,præteritum dolum
commiſſum in exactione cautionis,& in plus petitione facta
obiicere non oportet.Dolum autē præſentem, id eſt commiſ-
ſum in tranſactione,poſſum obiicere:vt ſ.de tranſact.l.actio-
ne.& l.ſub prætextu.Item ceſſat præſentis legis pœna,ſi actor
dolo malo exegit à reo cautionem in plus:reus deinde cōper-
to dolo confitetur actori idipſum, in totum ſe debere actori.
Sicut enim indebitum à ſciente ſolutum repeti non poteſt, ita
cautio vel confeſsio de indebito expoſita à ſciente, reo præiu-
dicabit:vt ȷ̃.eo.l.j.C.ad leg.Falci.l.vlti.& ff.de reg.iur.l.cuius.
& de condict.indeb.l.fideicommiſſum. Simile poteſt induci
ſuprà quòd metus cauſa.l.ij. Nec exigitur hic bienniȷ curſus
poſt ſecundā confeſsionem:licet aliâs exigatur in Velleiano:
vt infrà ad Velleia.l.ſi mulier.quia hic eſt perſona quæ ſtatim
ſibi potuit præiudicare. Sed ibi fortè non ceſſabit huius le-
gis pœna, ſi actor non arguitur de adiecta falſi quātitate:neq;
eam fatetur:ſed ipſo non probante intētionem ſuam, reus ab-
ſoluitur.Nam & vera debiti quantitate actor priuabitur.

a ADNOTATIO. ¶ Quatuor. Vltra iſtos quatuor modos plus peten-
di adde quintum in l.ſi pupillus.ff.de verborum oblig.ſextum in l.Mæuius.
§.duobus.ff.de leg.ij.
b ¶ Tempore. Et no.rationem,quare punitur petens ante terminum.eſt enim
ratio:quia dilatio dicitur data debitori ad ſui fauorem:vt ȷ.in iſto titul.l.j.§.
plus.inſti.de act.& melius in §.in diem.inſti.de verbo.obli.

De dilationibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Dilationes propter quæ dentur.*
2 *Dilationum concedendarum materiam amputandam.*
3 *Dilationes quibus indulgeatur, & quoties. & nu.6.*
4 *Dilationes quot dari ſoleant in criminalibus.*
5 *Intelle us ad §.quia uerò multi.in authen.de teſtibus.*
7 *Dilatio an concedatur,ubi princeps cognoſcit de cauſa appellationis,uel alij cogno
ſcendam committit.*
8 *Intellectus ad l.cùm à nobis.C.de dilatio.*
9 *Dilatio an concedatur ubi quis reſcriptum impetrauit ad extraordinariū iudicem.*
10 *Dilatio an & quando poßit concedi ultra triennium.*
11 *Actor quomodo ſatiſdare debeat ad hoc,ut poßit reum in aliam prouinciam trahe-
re occaſione reſcripti.*
12 *Dilatio cuiuſmodi concedatur,ubi reſtitutio in integrum poſtulatur.*
13 *Dilatorium ſpacium indulgeri ſecundum diſtantiam locorum.*
14 *Dilationes quomodo concedantur à iudice.& cuius cognitio ſit.*

VONIAM, iudicio cœpto,dilationes ſæpè
petūtur,videamus de dilationibus propter quę
dentur,& quādo,& quibus,& quoties,& quā-
1 tæ,& qualiter. † Dantur autē dilationes gra
tia teſtiū,vel inſtrumentorū:vt ȷ̃.eo.l.j.in princ.
forte & propter alias neceſſarias cauſas:vt ȷ̃.eo.
l.pe.puta aduocatorū:non dico cognatorū vel amicorum ab-
ſentiam:vt ff.qui.ex cau.ma.l.ait prætor.§.vlti.Et videtur hoc
tenaciter ſeruandū,vt dilationis datio nō in libero arbitrio iu
dicis conſiſtat,ſed ita demū eā dari à iudice cōceditur, ſi reum
vrgentiſsima ratio flagitauerit,& neceſsitas deſideratæ inſtru
2 ctionis exegerit:vt ȷ̃.eo.l.j.§. quod ita. † Eſt enim materia
dandarum dilationū amputanda:vt ȷ̃.de tempo.appella.l.ij.in
prin.Videtur tamen contrariū eſſe,eò quod aliâs dicitur, dila
tionem dari ad ſuperandā malitiam alicuius:vt.ſ.de iudic.au-
thent.iubemus. ſed ibi non dantur præſenti & petenti, ſed in-
dulgetur abſenti ad eius malitiā ſuperandam:vt dicantur ex-
pectatoriæ dilationes: ſicut & cùm quis pluries vocatur per
interualla xxx.dierum,vel olim x.vt ſ.de iudi. properandum.
3 & ȷ̃.quomodo & quando iud.authenti.qui ſemel. † Indul-
gentur autem iſtæ dilationes actori & reo,accuſatori & accu-
ſato.Et indulgentur in pecuniariis cauſis reo,vel actori,ſemel
tantū pro ſingulis cauſis,i.pro ſingulis impedimētis:vt.ff.eo.l.
vl.Tute aūt dici poteſt primam dilationē dari,ſine grandi cau
ſæ cognitione:nā eoipſo ꝙ petitur gratia teſtiū,vel inſtrumē-
torum danda eſt, niſi euidens appareat calumnia. Secunda
verò danda eſt ita demum ſi probet aliquo caſu ſe impeditum
fuiſſe,quo minus produceret inſtrumenta:vt ff.de edendo. l.ſi
quis.§.penulti.& vltimo.& l.veluti.& ff.eodem.l.oratione.&
4 l.vltima.& hoc eſt quod dicitur in litera ſingulis cauſis. † In
criminalibus autem cauſis dantur accuſatori duæ, & reo tres
dilationes:non exquiſita probatione impedimenti in ſecun-
da vel tertia dilatione.dabūtur enim cum eadem cauſæ cogni
tione qua data eſt prima, id eſt, ſecundum moderamen loco-
rum:& ita ſi bona fide poſtulari videantur. Sed tertia cogni-
tio de probatione impedimenti nō adhibetur. Videretur ta-
5 men quòd etiam in ciuilibus cauſis plures † darentur dilatio-
nes ob vnam cauſam:vt in authentic. de teſtibus. §. quia verò
multi. Ibi tamen non loquitur de pluribus dilationibus, ſed
de pluribus productionibus quæ fiunt intra tempus vnius di-
lationis:nec conceditur quarta productio,niſi iuret,vt ibidem
dicitur. Vel ſi loquatur de pluribus dilationibus, exigam
probationes impedimentorum in ſecunda, & tertia dilatio-
ne: ſed in quarta ea amplius exigitur, & iuret. Quinta verò
dilatio non dabitur:quia ſuſpectus eſt, quòd didicerit teſtifi-
cata,etiam ſi probet caſus. & hoc exaudio cùm primò, & ſe-
cundò, & tertiò, produxerit teſtes, ſed vt aſſerit, non omnes
6 erant ei neceſſariȷ. Si verò † nullos produxerit teſtes,ſed im-
peditus in caſibus probatis, etiam quinta & centeſima dabi-
tur dilatio. In inſtrumentis autem non nocet didiciſſe teſti-
ficata ſecundum omnes: nam nec prohibetur lege, & in eis
etiam centeſima poteſt dari dilatio, probatis tamen impedi-
mentis,vt dixi. Et hoc in cauſis quæ examinantur apud alios
7 iudices. † Vbi autem Imperator cognoſcit de cauſa ap-
pellationis, vel aliȷ committit eam cognoſcendam: dilatio
nulli partium eſt danda:data ſit,vel non ſit data; petita ſit, vel
non ſit petita in primo iudicio:vt infrà eodem,lege, cùm à no-
bis. In principali autem cauſa Imperator dilationem conce-
dit. Et ita antiquitus fuit intellecta lex prædicta. Nec ob-
ſtat quod legitur, infrà de temporis appellatio.authentic. ſed
lis.& infrà, vbi ſenat.l. quoties. quia ibi non loquitur de dila-
tione danda, ſed dicit non perire inſtantiam cauſæ ex curſu
fatalium dierum. Magis tamen videtur repugnare ratio na
turalis, ſed denegetur copia probandi apud iudicem,vel eum
8 cui ipſe cauſam appellationis commiſerit. Probabilius † er-
go intelligitur lex prædicta, cùm facta eſt relatio à iudice,qui
putabat ſe inſufficientem ad iudicandum: & eſt ea relatio fa-
cienda, cùm vtraque pars renuntiauit allegationibus ſuis, &
omnia confeſſa vel probata pleniſsimè ſunt principi mitten-
da: vt infrà de relatio.l.prima.& de appellationibus.l.ne cau-
ſas. Tunc iuſtum eſt, vt ſibi non detur dilatio: ſiue princeps
cognoſcat, ſiue cauſam aliȷ deleget non diſtincte ſit cauſa prin
cipalis, an appellationis necne. Vel dicam, quòd facta fue-
rit relatio, vt conſuleretur princeps qualiter eſſet iudici de cau
ſa iudicandum, & princeps eidem vel aliȷ committit cauſam:
nec enim dabitur dilatio; quia vel habuit quis dilationem, vt
neceſsitas exigit,vel potuit habere & noluit, & tunc ſibi im-
putet. Prima autem relatio videtur prohiberi per authenti.
vt iudices non expectent ſacras iuſsiones.collatione nona. Et
huic lectioni accedit quod dicitur in lege ad appellationem
conſultationémve: [Aliȷ habent vel conſuetudinem:] & eo-
dem modo exponetur, vt vel, ponatur pro &, vel ponatur
9 ſubdiſiunctiuè. Item † denegatur dilatio:quia ſi quis reſcri-
ptum impetrauerit ad extraordinarium iudicem, alteri ta-
men datur dilatio,qui vocatur ad iudicium ad probanda pre-
cum mendacia,vel proferenda aliqua inſtrumenta, vel teſtes:
quoniam inſtructus eſſe non potuit, qui præter ſpem ad alie-
num iudicium trahitur: vt infrà eodem,lege ſecunda. & tunc
etiam actor gaudebit beneficio dilationis: vt ſuprà de tem-
10 por. in integrum reſtitutio.petendæ.l.petendæ. [† Item de-
negatur dilatio,quæ porrigitur vltra triennium reo: ſi tamen
detur etiam vltra:tunc actor gaudebit ea:vt in prædicta l. pe-
11 tendæ.] Occaſione † autē reſcripti non trahitur reus ad aliam
prouinciam, niſi actor in iudicio in quo reum deducere ſatiſ-
dederit, certam promittens quantitatem. Item ſi non exequa-
tur, aut exequens non vincat cauſam. Si ergo poſt tempus
à ſe conſtitutum intra decem dies reo præſente non occur-
rat, dimittitur reus exacto eo quod promiſſum eſt: etſi quid
12 amplius impendiſſe circa litem cum taxatione iudicis iu-
a rauerit. Item † denegatur dilatio [a] ei qui petit in integrum

restitutionem, si petat dilationem quæ porrigatur vltra qua-
driennium: reo tamen datur etiam vltrà, & tunc actor gaude-
13 bit ea: vt in prædicta l. petendæ. † Spatium autem dilato-
rium indulgetur secundum distantiam locorum. Nam si ex ea
prouincia vbi lis agitur, vel personæ, vel instrumenta poscen-
tur, non amplius quàm tres menses indulgeantur. Si verò ex
continentibus prouinciis: non amplius quàm sex menses cu-
stodiri iustitia est. Continentes autem dicũtur prouinciæ quæ
nullo, aut modico fluctu distinguntur: vt ff. de verborũ signi-
fica. l. notionem. §. continentes. In transmarina autem dilatio-
ne non plus quàm nouem menses computari oportet: fortè &
in his omnibus minus tempus dari poterit, si hoc iudici vide-
bitur. Nec est contra quod est in authen. vt omnes obed. iud. §.
si igitur. quia illa loquitur de induciis quæ dantur illi, ex cuius
domo iniquum quid patior vt veniat ad iudicium: ista autem
loquitur de iis quæ dantur ratione testium, vel instrumento-
14 rum. † Indulgentur dilationes à iudice sedente, vtraq; par-
b te præsente [b], & causa cognita. Cognitio autem causæ non in-
terpellatione plenaria, id est, quæ fiat de plano vel semiplenè:
sed considente magis iudice colligatur: aliàs dicitur plenaria
interpellatio quæ fit sine libello: vt j. de naufrag. l. penult. & si
fortè dilationis petitio fuerit improbata suscepta quæstio per
sententiam interlocutoriam iudicis dirimatur: vt l. à proceden
te. j. eo. Et est notãdum, quòd illa interlocutoria sententia im-
mutari potest: vt ff. de re iudi. l. quod iussit. & de arbit. l. diem.
Sed si nõ fuerit mutata sententia, debet officiũ iudicis quiesce
re, donec petiti temporis effluxerint curricula: nec excipiun-
tur de temporibus dilationum feriæ repentinæ vel solennes:
vt infrà eod. l. siue pars.

a ADNOTATIO. ❡ Vide Iaso. May. in l. admonendi. in lectu. in ij. gl. in tertio intellectu. in ver. tu autem subtilius elicere ex verbis Bartol. ff. de iureiuran.
b ❡ Parte præsente. Vide ad hoc Bart. in l. quod iussit. ff. de re iudi. Bal. in l. j. in fi. C. de temp. app. & in l. eos. §. apostolos. de app. do. Alex. de Imo. in l. Labeo. ff. de iuretur. & in consi. xlij. circa fi. in iij. vol. vbi habes totam materiam.

De feriis. *Rubrica.*

1 ☞ *Feriæ unde dictæ: quidq; his etiam agendum. & nu. 5. & 7.*
2 *Feriarum alias esse repentinas, alias solennes.*
3 *Feriæ solennes quibus ex causis statui soleant.*
4 *Feriæ statutæ ob necessitates hominum.*
6 *Feriatis diebus an & quando possit ius dici.*

DIXIMVS de dilationibus, quę dantur ab
homine, vel à iudice: nunc audiamus de fe-
riis. Videndũ ergo quare dicantur feriæ, &
qualiter distinguãtur, & quid in eis agi de-
1 beat. † Dicuntur autẽ feriæ quasi foeriæ:
quia præstant vacationẽ ab iis, quæ agi con-
sueuerunt in foro. Ea autem quæ pertinent
ad disciplinã militarem fortè, vel scholasticã propter liberales
artes, vel ius ciuile nostrum: etiam feriatis diebus peragenda
sunt. Et intereà etiam custodiarum, id est eorũ qui sunt in car-
ceris custodia, cognitio est adhibenda an habuerint victũ, vel
requiem, an non: vt ff. eo. l. pe. & s. de episco. aud. l. iudices. Vel
(quod est verius) aliud est in arte ciuilis iuris, & in qualibet
alia in qua eius officiales iubẽtur cessare: vt j. eo. l. omnes. Vel
dicuntur feriæ quasi festiuæ. [Et sic sumitur nomẽ feriæ in ti-
tulo isto. Alibi verò dicitur feria quælibet dies septimanæ.
Quando dicimus prima feria, secunda feria, tertia feria &c. Et
sic sumitur extra. de celeb. miss. cũ creatura. & extra. de treug.
2 & pac. c. j.] † Feriarũ aliæ sunt repentinæ, aliæ solẽnes. Re-
pentinæ sunt quas Imperator inducit, vel ob cõmemorationẽ
hostilis, & barbaricæ subiugationis, vel quia natus est ei filius,
vel ob similia. Et istæ à solo principe inducuntur. Si autẽ alius
induxerit, non nominãtur feriæ: ac per hoc si nomine eximun
tur, etiã fructu carebunt, vt non præstent dilationẽ: vt j. eod. l. à
3 nullo. † Solennes autẽ feriæ aliæ statuũtur ob reuerentiam
Dei, aliæ ob honorẽ principis, aliæ ob honores ciuitatum, aliæ
ob necessitates hominũ. Ob honorẽ Dei, vt dies paschales, &
septẽ sequentes, & septem præcedentes, & dies natalis Domi-
ni, & fortè dies circũcisionis: vt arg. ff. eo. l. pridie Calẽdas. qui
& dicitur dies calendarũ Ianuarij: vt j. eo. l. omnes. Et dies Epi
phaniarum eius, & dies apostolicæ passionis: & multò magis
puto dies festiuos gloriosæ virginis Mariæ. dies etiam solis
(quos dominicos rite dixere maiores) parẽ necesse est habere
reuerentiã: qui repetito in se calculo reuoluitur, & denomina-
tur dies dominicus à Sole qui dignior est planetarũ. Septem
enim dies à septem planetis nomen sumpsere. Et Sol inter
eos primus est, & summus. Luna secundus, Mars tertius, Mer
curius quartus, Amon vel Iupiter quintus & Venus sextus, &
Saturnus septimus: quẽ dicimus diẽ sabbati. Sed & dies qua-
dragesimales (qui paschale tẽpus auspicio cæremoniarũ, id est
consideratione & obseruatione ieiuniorũ, & contemplatione
cœlestium anticipant) feriati sunt quantũ ad criminales accu-
sationes: vt j. eo. l. quadraginta. Ob honorem autẽ principis so
lennes sunt feriæ dies natiuitatis suæ vel dies principij de im-
perio. Ob honorem ciuitatũ, vel dies natalitij vrbium maxi-
marum Romæ & Constãtinopolis: in quibus debẽt iura dif-
4 ferri, quia & ab ipsis nata sunt. † Ob necessitates autẽ ho-
minũ solennes ferię sunt gemini, vel duo mẽses. Vnus est gra-
tia messiũ: alius gratia vindemiarũ. Statuunt ergo fructibus
decerpendis in æstate, & in autumno ad requiẽ laboris, id est,
vt quiescant homines à causis cùm laborant circa messes, vel
vindemias. Et ita æstas & autumnus dicuntur indulgentior
pars anni: quia indulgent infirmitati hominũ, concedẽtes eis
ad vitam necessaria. Et inducuntur isti menses à pręsidibus va
riis temporibus secundũ varietatem terrarum: quia quædam
tardius, quædam citius colligunt messes, vel vuas: vt ff. eod. l.
5 præsides. & de offi. procõ. l. si in aliquam. in prin. † Agun-
tur autem quolibet tempore feriato ea, quæ pertinent ad vo-
luntariam iurisditionem, vt emancipationes, & manumissio-
a nes: vt infrà eod. l. actus. Item ea quæ pertinent [a] ad agricultu-
ram, vel putationem vinearum, vel fossuram ipsarum, vel vt
ipsæ cõmendentur scrobibus: vt infrà eo. l. omnes. §. ruri. Item
ea, quæ pertinent ad disciplinam militarem vt dictũ est. Item
ea, quæ pertinent ad pacem, & concordiam faciendam: vt in-
frà eo. l. vlti. Item quolibet tempore appellari potest: siue sit fe-
ria repentina, siue solennis: vt j. eo. l. j. Item in exercẽda appel-
latione similis est obseruantia repentinarũ, & solenniũ feria-
rum: quia in neutris exercetur appellatio: & tamen cõputan-
tur omnes dies: vt j. de tẽp. appel. l. ij. §. pen. Sed nec super ali-
quibus exercetur contentiosa iurisditio. Sed fallit in casibus,
quãdo actio est peritura tẽpore, vel morte: vt furti vel dãni in-
iuriæ, etiã iniuriarum, de incẽdio, naufragio, de rapina: & tũc
eatenus ius dicitur quatenus fiat lit. conte. vel executoris con-
uentio. Liberalia quoq; iudicia omni tẽpore expediũtur. Item
in eum quicquid in nundinarũ nomine acceperit vt impedi-
rentur, vel ne ad eas deferretur frumentum omni tempore ius
dicitur: vt ff. eo. l. j. §. sed excipiuntur. & l. iij. Itẽ quæstiones la-
tronum, & maximè insigniũ omni tẽpore expediuntur, explo
rata veritate à consocijs. amicus enim Dei est, qui eius tales ini
micos punit: vt j. eo. l. pe. Item publicæ & fiscales causæ, etiam
geminis mẽsibus tractantur. Idemq; dicitur in causis pistorũ.
Sed istæ duæ vltimæ causæ fortè nõ tractãtur in diebus feria-
6 tis ob honorẽ Dei: vt j. eo. l. omnes. † Item consensu partiũ [b],
b geminis mensibus ius dici potest: si verò cùm quis abesse per-
seuerauerit, Prætor pronuntiauerit, nõ tenebit sententia: vt ff.
eo. l. j. In diebus autẽ feriatis ob honorẽ Dei, vel principis, vel
ciuitatũ prædictarum, nõ puto aliquid operari consensu par-
tium: cùm & qui prohibetur postulare ob reuerẽtiam præto-
ris etiam vtraq; parte consentiente, repellatur à postulando: vt
ff. de postu. l. quos prohibet. & arg. ff. de arbi. l. si feriatis. in fin.
Est tamen arg. contra quod dixi ea quæ sunt de volũtaria iu-
risditione exerceri etiã in diebus paschalibus: vt j. eod. l. actus.
7 Sed † hãc distinctionẽ nõ puto seruari in his causis, quę morte,
vel tẽpore perituræ sunt, vt dixi: vel quæ respiciũt ad pietatem
maximè minorũ, & debilium personarũ, vel ipsorum sustenta
tionem, vel consimilium: vel quæ desiderãt velocitatẽ propter
imminentẽ necessitatẽ. Ergo omni tẽpore tutores vel curato-
res dabũtur. Itẽ admouebũtur, vt gerãt. Qui volũt se excusare
audiẽtur. Alimenta cõstituent: ætates probabũtur: mulier vẽ-
tris nom

tris nomine in possessionem mittetur:creditor iacente hæredi
tate. Item legatarius & fideicommissarius causa rei seruandæ,
& legatorũ in possessionẽ mittetur,ne interim bona pereant.
Item pro damno infecto:(quia celeritatem desiderat : vt ff.de
damn.infect.l.j.)fiet missio. Item pro exhibendis testamentis,
(ne præstetur materia falso fabricando:vt ff.quemadmo. test.
aper.l.j.)fiet cognitio. Itẽ dabitur curator bonis hæreditariis.
Item de alendis liberis,parentibus, & patronis cognoscetur:
aut institutus hæres ex Trebelliano cogatur adire:ne interim
instituto moriẽte fideicõmissum pereat:aut vt æstimetur aspe-
ctu atrox iniuria,aut ne præstetur fideicõmissaria libertas : vt
ff.eod.l.ij.In his enim vel similibus:licet lex prædicta de gemi
nis mensibus loquatur:non puto reuerentiam Dei excludere,
imò magis inducere causarum examinationem quæ respiciũt
12 ad humanitatem vel misericordiam. † Artes autẽ mecha-
nicæ in geminis mensibus exercentur, & exerceri consueue-
runt. Secus in aliis feriatis diebus ob honorem Dei, vel prin-
cipis,vel duarum ciuitatum:vt j.eo.l.omnes.

a ADNOTATIO. ¶ Vide Felin.in ca.cum M.Ferrariensis. col. xix.in ver.iij.conclusio.extra. de consti.
b ¶ Consensu partium. Adde Bart.in l.si feriatis.ff.de arbi.do.Alex.in l.j.ff.de fer.doc.in l.dies.C.hoc eo.tit.vbi hoc copiosè examinatur.

a *De iurisdictione omnium iudicum : & de foro [a] competenti.* *Rubrica.*

1 ☞ *Iurisdictio quid sit.*
2 *Iurisdictionis summa diuisio.*
3 *Iurisdictionum aliam esse ordinariam,aliam delegatam.atque inibi quæ dicatur ordinaria,quæ item delegata.*
4 *Delegatos iudices habere iurisdictionem.*
5 *Intellectus ad l. j. §.ulti.ff.de offi.eius cui mand.est iurisd.*
6 *Iurisdictionem ordinariam quandoque constitui delegatione.*
7 *Iurisdictionem ordinariam qui dent, & qui delegatam.*
8 *Iurisdictionem ordinariam posse priuatorum consensu prorogari.*
9 *Iurisdictionem non prorogari ab eis, qui in aliquem iudicem consentiunt per errorem.*
10 *Iurisdictionis prorogationem fieri aliquando de tempore ad tempus:item de re ad rem.nu.sequenti.*
12 *Delegatam iurisdictionem qui dare possint.*
13 *Iurisdictionem aliam esse uoluntariam,aliam contentiosam.*
14 *Iurisdictionem diuidi in merum, & mixtum imperiũ: & in eam iurisdictionem, quæ stat in generali nomine iurisdictionis.*
15 *Merum imperium quid sit.*
16 *Merum imperium an possit mandari.*
17 *Merum imperium an soli principi competat,an etiam magistratibus, & quibus.*
18 *Mixtum imperium quid sit.*
19 *Mixti imperij exempla aliquot.*
20 *Mixtum imperium an competat magistratibus municipalibus.*
21 *Magistratibus iure competere quæ dicantur.*
22 *Forum quid sit, & unde dicatur.*
23 *Forum qua consideratione quis sortiatur.*
24 *Domicilium ubi quis censeatur habere.*
25 *Forum sortitur quis ratione contractus, & an id sit perpetuum.nu.sequen.*
27 *Manumissum sortiri forum manumittentis.*
28 *Forum sortitur quis ratione originis propriæ uel paternæ: atque inibi quomodo id sit intelligendum.*
29 *Forum sortitur quis ratione dignitatis uel militiæ.*
30 *Pœna an & quando eximat aliquem à suo foro uel domicilio.*
31 *Actio competens contra deportatum uel damnatum in metallum contra quos detur.*
32 *Mulier sortitur forum mariti.*
33 *Actionem realem ibi debere intendi ubi res sunt.*

VONIAM iudicia ratione iurisditionis ex-
ercentur, & tractantur : ideo apponit de iuris-
ditione omnium iudicum,id est de iurisditione
quæ competit singulis iudicibus : quæ quidem
iurisditio:quia vnicuique iudici attribuitur per
legem secundum distinctionem territorij ap-
ponit de foro competenti:quia forum censetur secundum ter-
ritorij fines:vt ff.de verborum significa. l. pupillus. §. territo-
rium. Videamus ergo in primis, quid sit iurisditio : & qua-
liter distinguatur, & postea dicemus de foro quid ipsum sit, &
1 qualiter quis sortiatur forum. † Est autem iurisditio pote-
stas de publico introducta cum necessitate iuris dicendi, &
æquitatis statuendæ:non autẽ est definitio iurisditionis, quod
legitur ff.eod.l.iij.§.vltimo. Quod enim dicit iurisditio est.
q.d.de iurisditione est etiam iudicis dandi licentia. Nam (vt
ait Irner.) non definit genus,sed generis prædicationem, vel
nomen speciei ponit. Dicitur autem iurisditio à ditione, quod
2 est potestas: & iure, quasi dicat, legitima potestas. † Diui-
ditur autem iurisditio:quia alia plenissima est, & ea est in so-
lo principe. alia est minus plena, & ea est in cæteris magistra-
tibus. Magistratus tamen cæteri etiam dicuntur plenissimam
habere respectu inferiorum se,vel post principem:vt ff.de of-
3 ficio proconsul. l. solent. §.vltimo. & l. ideo. Item † & alia
est ordinaria, alia delegata. Ordinaria est ea,quæ datur à prin
cipe:non in vna causa, vel duabus, vel etiam decem. sed vni-
uersaliter in omnibus causis, quas moueri contigerit in ciui-
tate illa,vel villa, vel castro. Delegata verò est quæ à princi-
pe,vel quolibet ordinario committitur in singularibus causis.
4 † Nam & delegati dicuntur habere iurisditionem:vt pro-
batur ff.eodem, l. more. Nec obstat quod legitur ff.de re iu-
dica.l.ait prætor. Nam verbum notionis,quod ibi ponitur re-
spectu arbitri compromissarij ponitur, non respectu iudicis
5 delegati : licet quidam ibi notauerint contrarium. † Item
non obstat,quod legitur ff.de officio eius cui manda.est iuris.
l.j.§. vltimo. qui mandatam iurisditionem suscepit proprium
nihil habet. Dicitur enim non habere proprium impropriè,
eo quod propter reuocationem cito amittere potest. argu. vt
infrà communia delega.l.vltima.§.sed quia [ff.de iudic. l. iu-
dicium soluitur.] Vel non habet proprium aliquid, quod sit
ordinarium,habet tamen delegatum, vel demandatum : quia
& in eodem §.dicitur iurisditionem transferri ad delegatum.
Delegata autem iurisditio in prædicto §.dicitur mandata, &
ita ponitur in l.secunda,tertia, & vltima. & ita mãdata, & de-
legata iurisditio idem est. Ordinaria autem dicitur, quia &
lex dicit potestates ordinarias : vt supra de officio recto.pro-
6 uinc.l.qui ordinariam. & de modo mul.l.eos. Sed † illud no.
quòd ordinaria quandoque dicitur cõstitui delegatione:quia
ordinarius dicitur delegatus,quia ei delegantur prouinciæ:vt
b ff.de officio præto.l.legatus. Vel dic quod ordinarius [b] dici-
tur delegatus:quia ei mãdatur,vel delegatur,vel tribuitur iu-
risditio per se:vt ff.de officio eius cui manda.est iurisdi.l.j.pri-
mo respõso. & ita delegatus a lege inanimata,vel animata, i. à
principe viuente:vt j.auth.de consulibus.§.vlt. est ordinarius:
nisi ad vnam causam delegaretur : & tunc etiam habetur vice
ordinarij quantum ad hoc,quia alteri delegat:vt s.de iudic.l.à
iudice. Delegatus autem ab homine non est ordinarius.
7 † Et huic diuisioni subiiciamus qui dent ordinariã,vel dele
gatam iurisditionẽ. Dat autẽ(vt ex prædictis liquet) ordinariã
Imperator.sacrilegij enim est instar dubitare, an is dignus sit,
quẽ elegerit princeps:vt j.de cri.sacril.l.vlt. Sed & aliàs Impe
rator præfecto vrbis cõmittit vrbem:vt ff.de offi.præf.vrb.l.j.
§.cũ vrbem. Sed & quilibet ordinarius in sacramento, quòd
iurat vt purum exhibeat seruitium principi, eiusq; coniugi:
adiicit occasione traditæ mihi ob eorum pietatẽ administra-
tionis:vt infrà authen.iusiurandum,quod præs.col.ij. Item
dat iurisditionem ordinariam vniuersorũ consensus:licet con
firmatione indigeat præfecti præto.vt in authen.de defen. ci-
uita.§.interim. & illud. & §.si eadem. Item,quòd exerceat ali-
quam negotiationem,vel professionẽ. Item consensus eorum;
qui sunt de eadem professione, vel negotiatione iudicẽ pos-
sunt facere ordinarium,adeò vt non possit declinari ab iis qui
sunt de eadem professione,vel negotiatione : vt infrà eodem,
l.vltima. Priuatorum autem singulorum duorum vel trium,
vel etiam plurium ex quibus non constituitur vniuersitas;vel
ciuitatis,vel castri,vel villæ,vel burgi,vel gratia professionis,
vel negotiationis consensus non instituit,nec facit iudicem:vt
8 infrà eodem, l. priuatorum. † Potest tamen priuatorum [c]
c consensus iurisditionem ordinariam alicuius prorogare, quæ
prorogatio fit de personis ad personas:vt cũ aliqui inter se liti-
gantes scientes se non esse subiectos iurisditioni alicuius, qui
inter alios est ordinarius. Non distinguo an iudex consentiat
partibus, an non. Item non distinguo præsit tribunali, an

non,id est habeat merum imperium,vel non. Consentiunt in eum vt inter eos posit cognoscere ac iudicare:vt ĵ. eod.l.j. & tunc ex consensu & aditione ad eum facta,videtur eius prorogari iurisditio:vt ff.eodem.l.si conuenerit. Aditionem autem intelligūt quidam simpliciter, scilicet vt vel recipiat libellum, vel alteri offerat:sed Ioā. intelligebat eam quam sequitur litis contestationem.ff.solu.matri.l.si cùm dotem.§.eo tempore.Si
9 autem † actor, & reus errantes consentiunt in eum putantes eum non esse suum ordinarium, non est eius iurisditio : quia nihil est tam contrarium consensui,quā error,qui imperitiam detegit:vt ff eod.l.si per errorem.& ff.de iudic.l.j.& ij. Nec distinguo errauerit in iure,vel in facto:nam lex prędicta secunda ponit primùm de errore iuris,demum de errore facti.Item nec distinguo errauerit vterq;,an alter tantū. Sic enim pluraliter locuta est lex Iulia Iudiciorum.Si quid cōtingat quo minus conueniatur inter priuatos,non erit ratum iudiciū. Quidam tamen distinxerunt,erret actor,an reus : si actor, & non reus,quia forum ex rei metimur persona,tenebit iudiciū. Secus si reus erret,& nō actor.Sed prima opinio videtur verior:
10 quia vtrunq; cōsentire oportet,vt dictū est. † Item fit prorogatio de tempore ad tempus:vt cùm inter aliquos iudex delegatus est ad tempus, & ipsi ante tempus consentiunt in eum: vt elapso tempore cognoscat,& definiat quod facere possunt iudice consentiente,nisi per delegantem prohibitū fuerit tem-
11 pora prorogari:vt ff.de iudic.l.ij.§. sed & si iudex. Item † fit prorogatio de re ad rem:vt cùm iudex datus est vsque ad certam summam,vel vsque ad certam quantitatem : iudicare potest ex sua iurisditione : vt defensor ciuitatis vsq; ad trecentos solidos,& cōsentiunt in eum,vt de re cognoscat:vt ff. de iudi. l. de qua re.§.j. & in authen.de defenso.ciuita.§.& iudicare.

Prædictam autem prorogationē de personis ad personas in omni causa indistinctè puto locum habere apud eum tantùm qui habet merum imperium,vel mistum.Nam si non habeat merum imperium,vel mistum,non puto quòd partes ex suo consensu posint ei deputare causas excellentiores, quæ sui excellentia deputatæ sunt. Maioribus tantùm præstet ea, quæ sunt vltra trecentos aureos : vt suprà dixi in prorogatione.Et ideo nec illæ per delegationem possunt transferri:vt infrà vbi cau.fisc.l.j.& ij.& suprà.de pedan.iud.l.placet. & ff.de
12 offic.eius cui manda.est iurisdi.l.j. † Delegatam autem iurisdictionem dant omnes illi, qui dant ordinariam. Item & alij:nam quilibet ordinarius dat delegatam:delegatus autem si quidem post litem contestatam ante se delegare velit, fortè potest:sicut & procurator procuratorem constituit post litem contestatam:nam delegatio similis dicitur cæteris mandatis: vt.ff.eodem.l.& ideo.in fine.& suprà de procuratori.l.neque. Si verò deleget ante litem contestatam.Si quidem delegatus erat ipse à principe,vel à proconsule,potest:vt suprà de iudi. l. à iudice.& ff.de iudic.l.cùm prætor.§.j.& de offic.proconsul. l.legatus.Nec obstat quod legitur in authen.vt defunc.seu funera.eod.§.vlti.quia si delegatus à principe retenta sibi sententia velit cognitionem alteri delegare,non potest.sicut nec potest iudex appellationis:licet id posit administrator. Si verò cognitionem & sententiam ex toto vellet cōmittere,potest:vt dixi.Vbi autem delegatus non est à principe, vel proconsule, alteri non delegabit ante litem contestatam:nisi fortè delegatus esset ad vniuersitatem causarum:& ita vniuersa iurisditio esset ei commista:& vellet delegare vnam causam iurisdictionis:videtur enim quòd liceat cùm sub vniuersitate, & licentia iurisditionis contineatur etiam iudicis dandi licentia:vt ff.eo-
13 dem.l.iij. † Item iurisdictio alia voluntaria,alia contentiosa. Voluntariam quis exercet, etiam antequàm ingrediatur prouinciam sibi decretam,sed non ita in contentiosa : vt ff. de adoptionib.l.emancipari.§.j.ff.eodem,l.vltima.[Et certè dicitur voluntaria,quæ exercetur inter volentes, vt emancipatio, adoptio,& similia:vt ff.de adoptioni.l.ij.in princip.& infrà de emancipa.nec auus.Contentiosa est,quæ redditur in inuitos: vt cùm quid petitur ab aliquo : quia iudicium redditur in inuitum.ff. de verbo. obligation.inter stipulantem.§.primo.]
14 † Potest & alia diuisio iurisditionis fieri : quia alia est merum imperium,alia mistū.Alia dicitur modica coërcitio, quæ etiam dicitur mistū imperium:vt ff.de offi.eius cui mā. est iu. l.vlt.§.vlt.Alia stat in nomine generali,quod ipsa sibi assumit: vt dicitur in adoptione:vt ff.de adopt.l.j. §.in duas.scilicet, vt ponatur pro his tantū,quæ iure magistratus cōpetunt, & delegari possunt:& ita ponitur ff.de offi.eius cui man. est iur.l.j.§. vlt.& ff.eo.l.iubere.Quod autē nomine iurisditionis cōtineatur merum imperiū.probatur ff.de offi.eius cui man.est iu.l.j. Sic enim dicit,Et ideo videntur errare magistratus,qui cū habeant publici iudicij exercitationē,iurisditionem suā mandāt. Si enim mandato iurisditionis non contineretur merū imperium,ergo errare nō dicerentur.Et ad idē potest induci prin.l. ☞ ij.eiusdē titu.mandata iurisditione à præside consiliū non potest exercere is,cui mandatur,id est authoritatem minori xx. annis pręstare vt manumittat:quia hoc desiderat causæ cognitionē:vt Instit.quibus ex cau. ma.non poss.§.eadem.& ita pa-
d tet,quòd iurisditio genus est:merum † autē imperium est ha-
15 bere gladij potestatē animaduertēdi in facinorosos homines. quod etiam potestas appellatur:vt ff.eo.l.iij.& verbū quidem animaduertēdi specialiter mortē significat. Dicitur enim animaduertere,qui vertit alij animā.Sed tamen idem est. & dicitur merum imperiū si quis libertatē, vel etiā ciuitatē adimat. Quolibet enim istorū trium capitalis pœna dicitur imponi:
16 vt ff.de publi.iud.l.ij. Hoc † tamen tale imperiū non demandatur alicui,etiā ad agnoscendum : nisi cū præses cœperit abesse:& tunc fortè demādabitur quantùm ad cognitionē tantùm,non definitionē capitalis causæ vel mēbri abscisionē : vt ff.de offi.eius cui man.est iurisd.l.j.& in auth.de col.§. prohibemus.Sed contra est argu.ĵ.de offic.eius qui vices ali.iu.ge.l.ij. Sed excipitur in legato procōsulis,cui cognitio cuiuslibet criminis non etiam definitio mandatur:vt ff.de offic.proconsul. l.solent.j.respō.& §.sed hoc genus.& l.si quid amplius.& ipse remouet suspectum tutorem:licet alius tantùm de remouēdo cognoscat:vt ff.ad Turpil.l.j.§.suspecti.& de suspect.tut.l.j.§.
17 an autem. † Hoc merum imperium soli principi [c] cōpetere,
e & eum solum habere quidam dicunt. Diciturq; in eo merum
f imperium [f], eo quòd purè & sine alicuius prælatura [vel potius mistura]habet.Sed certè etiam sublimes magistratus habent merum imperium, vt videtur notari ff.de iudiciis.l.j.si bona est definitio legis quā diximus. Nam & præsides prouinciarū habent ius gladij:vt ff.de offi.præsi.illicitas.§.qui vniuersas.magistratus verò municipales non habent:vt ff. eod.l. magistratibus. Plenā ergo vel plenissimam iurisditionē soli principi competere dico : cùm lege Hortensia populus ei, & in eum omne imperium & omnem potestatem transtulerit:vt Insti.de iure natu.§.sed quod.& ipse solus statuere generalem posit æquitatē:vt C.de legi.& cōst.l.j. quod innuit iurisditionis definitio:sic enim dicit æquitatis statuendę.Concedo tamē quòd quilibet magistratus in sua ciuitate ius nouum statuere potest:vt ff.quod quisq; iuris in alte. sta.l.j. sed merū imperiū etiam aliis sublimioribus potestatibus cōpetere dico:licet ob hoc amiserim ęquū,sed nō fuit æquū.Diciturq; merū eo quòd purum est,id est separatū ab omni [pecuniaria] controuersia: corporis enim vel animæ vel ciuitatis,vel libertatis,vt dictum
18 est,continet versionem. † Mistum verò imperiū quidam ap-
☞ pellant modicā coërcitionem,vt Hug.Diciturq; mistum sicut ipse dicebat,nō quasi ex vtroq;,id est mero & iurisditione mistum.sed quia ita inhæret iurisditioni, & iurisditio ei, vt neutrum posset esse sine altero:vt ff.de offic.eius cui mand.est iur. l.vlti.§.vlti.Sed mihi videtur esse quod ipse apertè negauit.& dominus Irne.voluisse videtur.scripsit enim:cōmune & quasi de diuersis mistum.& ego idem dico,& puto vt ideo etiā dica
19 tur mistum.Supponamus ergo aliqua exempla.Et primò † occurrit exēplum bonorū possessionis ex testamento,vel ab intestato delatæ,& quæ ius tribuit. Nā ipsa hoc mutuatur ab imperio, ne demandetur:quia causæ cognitionē desyderat:vt ff. quis or.in bono.possess.l.j.§.dies.& ff.de regul.iuris.l. omnia. Quædam verò mutuatur à iurisditione:quia sicut ipsa pro pecuniario commodo exercetur, ita & bonorum possesio decernitur,vel agnoscitur:nec corporis subuersionem quærit:& hoc exemplum ponitur ff.eodem,l.tertia. Idem poni potest & in decreto, super rebus minorum alienandis interponendo:vt

do:vt ff.de offic.eius cui mand.est iurisdi.l.ij.§.j. Idemq; & in
decreto interponendo super transactione alimentorum: vt ff.
de transactio.l.cùm hi.§.sed nec mandare. Et (vt generalius
dicam) omnia quæcunq; magistratui, lege, vel constitutioni-
bus, vel senatusconsulto specialiter committuntur, id est, ex-
cellentiæ causa: quia de maioribus sunt, nec in animaduerten-
do consistunt, misti imperij sunt ijsdem rationibus, quas dixi.
Idemq; dico & in tutelæ datione: si pupilli facultates sunt ma-
gnæ, id est vltra quingentos solidos: tunc enim eam nulli com
mittit præses, vt ff.de tuto.& curatori.datis ab his.l.nec man-
dante. Si verò sint infrà quingentos solidos magistratus mu-
nicipalis vnà cum episcopo dare poterit tutorem: vt Institut.
de Atilia.tut.§.penul. Idemq; erat olim in causa in integrum
restit.vt ff.ad municip.l.ea quæ. Sed in ea hodie corrigitur: vt
20 suprà vbi & apud quē.l.vlti. † Porrò mistum imperium se-
cundum nos nō competit magistratibus municipalibus. Sed
secundum alios, qui ipsum appellant modicam coercionem
cōpetit: vt ff.eod.l.magistratibus. Si verò obiicias de eo, quod
dicitur ff.eo.l.Ius dicentis officium latissimum est: quia facit
ea, quæ diximus esse misti imperij, Respondeo, est intelligen-
dum vt ait Irner. de officio consistente in misto imperio, & iu-
risditione: vel de eo quod dicit ius esse in criminali causa, & ci
uili: non ciuili tantùm. Inde etiam est quòd non dixit officium
iudicis: sed officium ius dicentis non credens cū loqui de offi-
cio cuiuslibet iudicis quod exercet in definienda causa: sed de
officio quod ratione iurisditionis, & meri imperij habet, se
extendit ad multa. Cùm verò nomen iurisditionis suppo-
nit, pro his tantùm quæ competunt iure magistratus, delegari
21 potest: vt ff.de offic.eius cui man.est iurisdi.l.j. † Dicuntur
autem ea magistratus iure competere, quæ quis haberet hoc
ipso, quòd magistratus esset minimus: puta villæ, vel castri, vel
ciuitatis: vt ecce potest authoritatem præstare maioribus ma-
numittere volentibus adoptiones, & emancipationes, publi-
cationes testium, vel instrumentorum permittere causas pecu
niarias audire, vsque ad trecentos solidos: vt in authen. de de-
fen.ciui.§.sed neq; etiam.§.ex prouinciali. & §. audient quo-
22 que.& s.de magist.mu.l.ij. † Nunc videamus de foro quid
ipsum sit, & quibus modis ipsum quis sortiatur. Potest autem
dici forum ipse locus, vbi reddi consueuit ius. Idemq; appella-
tur prætorium. Item dicitur ius: vt ff.de iustitia & iure.l.pe-
nulti. Tribunal autem dicitur maiorum iudicum, qui habent
merum imperium: vt videtur notari ff.de iudi.l.j.& suprà, vbi
& apud quem.l.vlti. Diciturq; forū fortè similitudinariè: quia
sicut forum vocatur locus in quem multitudo hominū conue
nit, multas res inferentes, & deferentes, & referentes, venden-
di, emendi, vel permutandi causa: ita & forum dicitur locus in
quem multitudo hominum conuenit inducentes causas, & li-
tes, & varias quæstiones cognoscendi, & definiendi causa: vel
forte dicitur forum ipsum territorium, vt dixi, vel districtum
ciuitatis quasi fodrum, eo quòd qui sunt de districtu ad fo-
dra vel ad munera, vel angaria, vel parangaria compellun-
tur. Sed à ferendo dici potest, id est à sustinendo, eo quòd
munera subeunt. Et dicimus forum fori in neutro gene-
re. Forus autem ponitur pro bursa. Sed & fori nauium di-
cuntur. Et de eis (vt ait Placent.) sedilia iudicantium consi-
23 ciuntur. Et fortè ideo dicitur forum. † Sortitur autem quis
forum ex consideratione loci generalis, vel vniuersalis, id est,
qui vniuersorum est: vt ecce Roma communis patria est l.Ro
ma.ff.ad municip. vnde quilibet ibi conueniri potest: nisi præ-
tendat priuilegium legationis. Legati enim habent ius reuo-
candi domum, interim dum sunt in legatione, nisi ibidem con
traxerint tempore legationis: vt ff.de iudi.l.ij.§.legatis. Quod
in legatis dixi, serua in quolibet qui iusta & necessaria causa
Romam profectus est: puta causa testimonij ferēdi, vel appel-
lationis exercendæ, vel simili causa. Hic secus: quia isti reuo-
candi domum ius habent, ita demum, si Romæ non contraxe-
rint quandocunque ex quo contractu conueniuntur: vt ff. de
24 iudic.l.j.§.legatis. † Item sortitur quis forum ratione [g] do-
g micilij. Est autem domicilium, vbi quis summam rerum, ac
fortunarum suarū sedem cōstituit. vnde rursum non sit disces-
surus. Si nihil adducit, vt cū profectus est à loco, peregrinari
videtur: ad quē vbi rediit, peregrinari iam desiit: vt s. de incol.
l.ciues.& hoc domicilium patersa.& filiusfa. constituere pos-
sunt: non vbicunq; pater habuerit, sed vbicunq; ipse domici-
lium cōstituit. Et potest quis habere domicilium in vno loco,
vel in pluribus. Si in pluribus ex eo, quòd negotietur. Potest
etiam esse quis sine domicilio: vt si relicto domicilio nauigat,
vel iter faciat, quærens quò se conferat, atque vbi sedes consti-
tuat. Nam hic interim sine domicilio est. vt ff.ad munici.l.pla-
cet.& l.non vtiq;.& l.Labeo.& l.assumptio.§.penul.& l. eius.
25 † Item sortitur quis forum ratione contractus [h], ita vt no-
h men contractus largissimè ponatur pro omni pacto vel quasi
contractu: vt si quis gesserit alterius negotia, vel tutelā. Item
ponatur pro delicto, vel quasi. Quod autē dixi in contractu,
exaudi, in quo contraxit vel constituit, non dico iure domici-
lij tantùm, sed tabernam, vel pergulam, vel horreum, vel arma
rium habens. Namq; vbi quis cōparauit à mercatore aduenā,
vel ei vendiderit quem scit inde confestim profecturū, durissi
mum est se tot locis defendere, quot nauigans vel iter faciens
delatus est: vt ff.de iudi.l.hæres.§.j.& l.omnē.& l.interdum.§.
26 vlti. † Item quod de cōtractu dictū est, intelligunt quidā, si
ille qui contraxit, ibidē inueniatur. vt in princ. prædictæ legis
hæres. continetur Ego puto idē esse, si ibi non inueniatur, sed
alibi sit latitandi causa. Nā & multa poterit ei indici, si nō ve-
niat: & ad locū contractus poterit transmitti: sicut & in crimi-
nibus dicitur cùm & parificentur per authen. vt omnes obed.
iud.§.hoc considerantes.& in delictis hoc dicitur in authen. vt
nulli iudi.§. si verò quis. & idem vbi conuenitur quis pro ra-
tiociniis magistratus: vt j.vbi de ratioci.agi oportet.l.vlt. Item
& vbicunque certæ personæ cognitio mandatur præsidi: vt j.
ne liceat poten.l.j.& j.vbi decuri.condi.l.vlti. Si verò alibi nō
est latitandi causa, sed fortè quia alibi habet domiciliū: vocari
quidē potest à iudice de foro contractus: si tamen vocatus nō
veniat, iudex fori contractus mittet actorē in possessionem re
rum, quas vocatus habet in illo foro: vt ff.de iudic.l.hæres. §.j.
Item in quodā quasi contractu, vbi ille qui agit certat de lu
cro, reperio fallere prædictam regulam: vt ecce: hæres Romæ
adiit hæreditatem: & ideo cum legatariis videtur contrahere,
sed tamen vbi non habet necesse respondere. si tamen legata-
rij petant sibi ibi satisdare & non satisdetur eis, mittuntur in
possessionem rerum hæreditariarū: vt.ff.de iudic.l.de eo. & l.
quid enim.& l.sed & si restituatur. De criminibus autē plenè
27 dicemus j.vbi de crimine agi op. † Item sortitur quis fo-
rum per manumissionē, hoc est vt manumissus dicatur eiusdē
fori, cuius est manumittēs, ratione originis suæ, vel fortè domi
cilij vt subaudiatur tantū in l.illa eius.in ff.ad munici.vt.ff.eo.
tit.l.assumptio.§.vlt.& l.si quis à pluribus.& j de municip. &
28 orig.l.ij. † Item sortitur quis forū ratione originis propriæ,
vel paternæ, vt ab illo voluntate sua se non possit eximere: vt j.
de municip.& orig.l.antepenul.& penul.& vlti.& ff. ad mu-
nicip.l.assumptio. primo respon.& § j. Et not. quòd non se-
quor originem patris mei, quam habuit ex parte patris sui. Sic
enim oporteret nos quærere locum, vbi natus est Adam: hic
est, vt dicunt, ager Damascenus. Sed sequor originem patris
mei proprij, id est quam habuit origine sua: sed hic fortè casus
de origine mea, & alius de paterna, & tertius de manumissio-
ne non faciunt aliquem municipem, quantùm ad munera, vel
quantùm ad hoc vt ibidē conueniatur: sed quantùm ad hono-
res, vel quantùm ad tutelas quas in locis illis habet necesse ag-
noscere, sicut & dicitur in municipe, qui translatus est ad sena
toriam dignitatē: vt quantū ad munera desinat esse municeps:
vt ff.ad munici.l.municipes.& j.vbi petant tuto. vel curat.l.j.
Vel fortè speciale est propter senatoriam dignitatem: vt libe-
retur à muneribus municipij sui. Alioquin ad munera esset
compellendus: nisi alibi constiterit se habere domicilium: vt
29 in prædicta l.antepenult.infrà de municip.& origi. † Item
sortitur quis forum ratione militiæ, & dignitatis. miles enim
domicilium habet vbi inhæret, si nihil in patria possideat.
Item senatores in vrbe dignitatis domicilium habere vi-
dentur: vt ff.ad municip.l.municipes.§.vltimo.& j.de incolis.
30 l.senatores. † Pœna autem non eximit relegatum à foro vel
loco, seu domicilio: vnde arcetur per pœnā: vt ff.ad municip.l.

31 eius.§.vlti.deportati† autem, vel damnati in metallũ pro mor
tuis reputantur: & à nemine possunt cõueniri: cùm ciuitatem
amiserint.datur autem actio in eos ad quos bona eorum per=
uenerunt:vt ff.de bo.poss.contra tabu.l.j.§.vlti.& de interdic.
32 & releg.l.relegatorum.& de capit.dimin.l.ij. †Item & mu
lier ratione matrimonij,si contraxit matrimonium de iure,sor
titur forum mariti:vt infrà de incolis.l.vlti.& ff.ad municip.l.
ea quæ.& l.de iure.§.vlti.Sed & ratione ordinis clericatus,vel
studij scholastici,sortitur quis forum vel episcopi,vel doctoris
sui:vt suprà de episco.& cler.authen.clericus.& in proœ. Di=
gestorum,& §.vlti.Sed & cursu temporis scholares,qui alicu=
bi morantur,& decem annis transactis eo loco sedes sibi con=
stituerunt, ibidem creduntur habere domicilium: vt infrà de
33 incolis.l.ij. †Item ratione possessionis sortitur quis forum,
vt ibi reali conueniatur actione, vbi res constitutæ sunt, pro=
pter quas contenditur: vt infrà vbi in rem actio.l. vlti. quod
quibusdam placuit admittere circa immobilia tantùm:lex ta=
men prædicta loquitur indistinctè,& alia ff. de iudic. l. quod
legatum.§. si autem.

a ADNOTATIO. ¶ Foro.Vide Pau.de Cast.hic qui refert se aliàs fecisse verecundiam pedum in suo examine.
b ¶ Vide Bart.& scribentes circa ista omnia hic allegata per Azo.in l.more. ff.de iurisdi.omnium iudi.
c ¶ Vide Panor.& Moder.late de hoc multa allegantes in ca.p. & g. de officio delega.
d ¶ Vide declarationem quam Barto.facit in l.j.in j.col.in fine.cum seq. ff.de iurisdictio.omnium iudi.
e ¶ Soli principi.Adde ad huius conclusionis materiam Bar.in l. imperium. ff.de iuris.omn iud.Bald.in l.j.C.vbi de cri.agi.opor.domi.Alexand.de Imol. copiose in l.j.ff.de offi.eius.& in l.iij.& hoc eod.tit.vbi de hoc late.
f ¶ Adde quòd merum est illud,quod est purum & simplex & cũ nullo alio mistum.l.qui res.§.mihi romæ.cum glo.parua,in ver.merum.ff. de sol. vide Iaso.in l.imperium.in vj.col.ver.venio ad materiam meri imperij.ff.de iuris dictione omnium iudi.
g ¶ Vide Panor. & scribentes in c.si.de foro compe.
h ¶ Ratione contractus.Adde ad huius conclusionis resolutionẽ Bart. in l.cũ quædam puella.in prin.ff.de iurisd.omn.iud.& vide Lap.allega.x.do. Alex. in l.si hæres absens.§.si quis tutelam. de iudi.& vide do.Barto.soci. in regula.cxcix.c.xxviij.& reg. ccccxxxvij.char.lx.qui ponit ad istã conclusionem multas fallentias quas ex te videre poteris.

Quando Imperator inter pupillos, & viduas, & miserabiles personas cognoscat, & ne extrahantur. *Rubrica.*

1 ☞ *Pupilli viduæ q uid à principe impetrare poßint.*
2 *Specialia esse contra ius commune.*
3 *Rescriptum impetratum contra pupillos & uiduas,quando & an non ualeat.*
4 *Pupillus quis.*
5 *Vidua quæ.*
6 *Miserabiles personæ.*

ICTVM est suprà aliquem inuitum esse
conueniẽdum apud iudicem suum de cuius
foro est.Item aliquem posse conueniri apud
extraordinarium iudicẽ ratione priuilegij:
vt suprà de dilationib.l.secunda;nunc ponit,
qualiter quilibet istorum patiatur exceptio=
1 nem. †Ecce enim,si pupilli[a] & viduæ aliqua
a fortunæ iniuria miserabiles à principe postulauerint benefi=
cium,maximè cùm alicuius potentiam perhorrescunt,vt alius
respondeat eis sub principe, vel fortè vt cõueniatur sub prin=
cipe tantùm,eorum aduersarij examini principis coguntur se
repræsentare.ita licet hic pupillis & similibus recusare iudi=
cem ordinarium:quod non permittitur aliis:licet posset pete=
re associari suspecto iudici archiepiscopum:suprà de iudiciis.
authen.si contigerit. Item & aliàs contingit in muliere, ad
cuius nuptias aspirat Potestas eius loci: vt infrà si quacunque
præditus potestate.l.j. si ergo ista specialia sunt, ergo de iure
2 communi non licet recusare iudicem ordinarium:quia† spe=
cialia sunt non de iure cõmuni,imò contra:vt probatur ff. ad
municip.l.prima.& de condi. instit.l. verba. & de legatis pri=
mo.si quando.& j. de thesau.l.prima. libro decimo. Et econ=
3 tra † si contra prædictas personas quis à principe impetrauit
rescriptum,vt eas apud Imperatorẽ conueniat, vel fortè apud
iudicem extraordinarium possit conuenire,non tenebit rescri
ptum;neque ipse compelletur à iudice delegato copiam face=
re,vel comitatui principis,vel iudicis delegati,imò intra pro=
uinciam, in qua litigatur;& testes, vel instrumenta sint expe=
rietur.vt iurgandi forma,& omnis cautela seruetur, ne termi=
nos prouinciarum suarum pupilli, vel eis similes cogãtur ex=
cedere.Contra personas autem alias datum actori rescriptum
teneret in præiudicium rei;licet Imperator terrendo dicat se
non daturum respõsum actori, nisi primò adierit ordinarium
rei iudicem:vt in authent.de manda.princip.§.si tibi.& §.non
4 permittere.& vt diff.iudic.§.si quis verò.primo respon. † Est
autem pupillus,qui cùm impubes est,desiit in potestate patris
5 esse,aut morte, aut emancipatione. † Vidua autem est, &
ea quæ desiit esse nupta,& ea quæ nunquam fuit nupta: quia
vidua dicta est quasi vecors, id est sine viro vel sine duitate:vt
ibi sine corde;sic & vesanus sine sanitate:vt ff.de verbo. signi.
6 l.si pupillus.in princip.& l.malum.§.viduam. † Miserabi=
☞les autem dicuntur senes decrepiti, & diuturno morbo fati=
gati,& debiles:& omnes ij,quibus natura mouemur ad mise=
randum propter fortunæ iniuriam:vt in princ. huius legis. &
§.quòd si pupilli.etiam si diuites sint. Nam & pupilli licet di=
uites sint,habent tamen priuilegium. Hi autem comparantur
pupillis,vtpote cum suis rebus propter debilitatem corporis,
vel mentis,superesse non possint;sicut & pupilli.

a ADNOTATIO. ¶ Vide do.Alexan.consil.cxxj.incip. viso processu causæ vertentis.vlti.colum.volu.j.

Vbi de criminibus agi oportet. *Rubrica.*

1 ☞ *Criminis ratione quot locis quis conueniri poßit.*
2 *Exceptionem fori dilatoriam;nec opponi posse lite contestata.*
3 *Auth. qua in prouincia explicari.*
4 *Auth.qua in prouincia. locus.*
5 *Auth.qua in prouincia.limitari.*
6 *Domus,in edicto de effus.qui accipienda,& 7.*
8 *Dominus an & quando conueniendus.*
9 *Eremodicij uis.*

1 E†CRIMINE agitur in tribus locis[a],hoc
a est,vbi commissa sunt:vt ff.de accus.l.vlti.Item
vbi lis est contestata,non opposita fori præscri=
ptione ab eo qui sciebat se non esse subiectum.
2 Est enim† dilatoria exceptio. Vnde nõ oppo=
nitur post lit.contest.vt j.de probat.l.exceptio=
nem.& ff.de iud.l.sed & si primo respõso. Item propter aliam
regulam, quæ dicit ibi finiendum iudicium, vbi cœptum est:
vt ff.de iud.l.vbi cœptum. Si verò putaret se esse subiectum,
nulla esset sententia:vt infrà,si à non compet.iud.l.j.& ij.Item
vbi reus habet domicilium.Item & vbi reus latitat,vt ait Pla=
cent.sed hoc non videtur leg.probari. Dicitur tamen, quòd si
conueniatur,vbi deliquit, & alibi latitet, quòd transmittatur
ad locum illum vbi deliquit,in authent.vt nulli iudic.§.si verò
cognoscatur. Hæc omnia veteri iure procedebant.Iure ve=
rò authenticorum,vt titu.vt omnes obed.iud.prouinc. & hæc
confirmata sunt,& plenius & generalius dicta, & multa sunt
3 addita. Sic enim dicit auth. qua in prouincia† quis delinquit.
Subaudi,& de eo crimine ciuiliter conueniatur.Vel subaudi
non ex animo:vt s.si aduersus delict.l.j. Aut in qua pecunia=
rum, aut criminum sit reus. & ita accusetur de crimine, quod
commisit ex animo:vt j.ad leg.Corne.de sicar.l.j.Siue de ter=
ra, & terminis,siue de proprietate,vt cùm conuenitur rei ven=
dicatione directa,vel vtili.Siue sit reus de possessione recupe=
randa,adipiscenda,vel retinenda;siue de hypotheca, vel qua=
libet occasione: illic & iuri subiaceat. Quod ius perpetuum
4 est, id est, generale. Liquet† autem ex prædictis, quòd lo=
cum habet in delictis & quasi delictis, & in contractibus, &
quasi: & in realibus actionibus in quibus gratia possessionis
quis sortitur forum: vt infrà vbi in rem actio. lege finali. &
ff. de iudiciis. lege, quod legatur. & in interdictis possesso=
riis. Si ergo ambo sint in prouincia subaudi, vel in Ita=
lia, quæ non est prouincia, sed prouinciarum domina.
Nam

Nam in corpore authenticorum in fi. dicitur, quòd hæc lex vbique suam virtutem ostendit: illic, omni priuilegio cessante,
5 res expediatur. Excipitur tamen † casus, quando Imperator, consilio procerũ occasione publicæ causæ præcipit quenquã exhiberi fortè vt Imperator de causa cognoscat. Vel vocat eũ alterius rei causa. Sed interim, in quam conueniebatur, habebit dilationem. Excipitur & alius casus, quando vocatus prætendit ex lege scripta priuilegium: ne interim respondeat, donec exercuerit Romæ causam appellationis, vel est in legatione, vel est causa testimonij ferendi. Et idem puto in omnibus, qui ex lege scripta habent priuilegium, vt ff. de iudi. l. ij. §. legatis. siue sint clerici, siue milites, siue Senatores, siue clarissimi, siue sacerdotes: nec enim cassantur indulta priuilegia, sed indulgenda præter pragmaticam formam publicæ causæ occasione præcedentem, præcipientem quempiam exhiberi, vt s. dictum est. Hæc tamen exceptio videtur cassari, & tolli per vltimum. §. authenticæ. Sic enim dicit, Hanc dicentes iustitiæ legem, adhuc faciemus eam iustiorem, si nulli &c. Vnde videtur, quod corrigat id quod dictum erat de exceptione & hoc dixerant quidam. Vel dic, quòd non corrigit, sed nominat personas, de quibus poterat dubitari: quia plus solet timeri, &c. vt dicit canon xxiij. distinct. c. quamquam. & quia quæ notabiliter fiunt, nisi specialiter nolentur videntur quasi neglecta.
6 ff. de iniur. l. item apud. §. ait Prætor. Eo autẽ absente, ex † cuius domo iniquum patior, conueniatur ille, qui iniustitiã egit, siue curator, siue conductor, siue quicunque sit. Et huius verbi voluerunt quidam ponere exemplũ, quando deiectum est de domo absentis. Sed malè dixerunt: quia quando certum est, quis deiecit, non tenetur dominus domus, vel alius, vt ff. de iis,
7 qui deiec. vel effud. l. j. §. fi. & l. ij. Dic † ergo de domo, id est à domesticis eius ego damnum patior, vt quia procurator me deiecit, vel damnũ dedit, vel mecum contraxit: ex quibus causis nedum procurator, vel conductor tenentur mihi, sed & dominus: si fecerint mandante domino, vel ratum habente, vel retinente rem nomine absentis. ff. de vi & vi arma. l. j. §. quoties. & de institor. l. cuicunq;. §. fi. & l. sed & in ipsum. Et permitti-
8 tur hoc nouum, vt conuentus denuntiet domino † rerum, quæ gesta sunt de his. Et datur ei spatium secundum quod dominus distat vel iiij. vel vj. vel viij. mensium. Dominus autem cui nuntiatum est, siquidem litem crediderit, nũtiãti bene est. Si verò aliud de eo sapiat, alium dirigat, qui actionem suscipiat, & compleat, quæ decernenda sunt: nisi appellatum sit. Si verò neq; nũtianti committat, nec aliũ ordinet, inuitus debet præsentari & condẽnari cõuictus in id, in quod noxius apparuerit. Insuper & ille qui noluerit mittere tanquã li. contra eũ contest. vt j. vbi in rem act. l. j. debebit cõdemnari & exigi. Si tamen adparuerit obnoxius, & ita demũ, si non sit soluendo ille, qui conuictus est. Si verò ille, qui dominum debuit præsentari, nõ appareat, præconia voce citatus condemnetur secũ
9 dum schema quod appellatur † ἐρημοδίκιον, id est, desertio causæ. Est autem hoc schema, vt li. non contest. vt hic videtur fuisse, pronuntiet actorem mittendum in possessionem pro mensura debiti declarati, vt in auth. de exhib. & intromi. §. si verò. Lite verò contestata, id est, si tamen nondum liqueat de causa vt hic. Si verò liqueret de causa, ferretur sententia definitiua, vt s. de iudic. l. properandum. Si verò reus venerit, vel miserit, & actor absit, absoluetur, vt & damna expensarum sarciantur. Sed & citari posset actor, vt notaui supra de iudic. l. properandum.

a ADNOTATIO. ¶ Vide domi. Barto. vero Ep. consi. l. & Panormi. consilio. xxv.

Vbi de possessione agi oportet. *Rubrica.*

1 ☞ *Possessionis momentaneæ plura interdicta & plures actiones competere.*
2 *Possessionis causa quibus locis agi possit.*

1 DE † POSSESSIONE momentanea plura interdicta, & plures cõpetunt actiones: vt notauimus s. qui legi. personã. De eis autẽ † omnibus potest agi
2 vel vbi existit ipsa possessio, i. res, quę possidetur, vel vbi facta est violẽtia: Vt ecce possessio est Mutinæ, ad quam cum ire vellem, me in itinere detines: & ego suspicor me posse repelli: amisi enim possessionem, quam animo retinebam, & si non corpore: vt ff. de vi & vi arma. l. j. §. interdictum autem hoc. & §. siue autem.

Vbi fideicommissum peti oportet. *Rubrica.*

1 ☞ *Legatum, uel fideicommissum ubi petendum.*
2 *Legatum quo loco solui debeat.*

1 CIRCA † fideicõmissi, vel legati petitionẽ distingue, cõsistat in genere, an in specie. Si in specie, & agitur personali actione, cogitur reus respondere in duobus locis, id est vbi habet domiciliũ, & vbi maior pars est hæreditatis: vt in ff. de iudi. l. si fideicõmissum. primo responso. & §. penul. Si autẽ agatur rei vendicatione, vel hypothe. agitur in prædictis duobus locis, & in tertio, vbi res est. vt ff. de iudi. l. quod legatur. §. sin autẽ. & j. vbi in rẽ act. l. vlti. Si autẽ in genere cõsistat, idem est quantum ad conuentionem instituendã: quod esset si relictum esset in specie, & ageretur personaliter. Solutio † autem
2 legati semper est ibi facienda, vbi voluit testator: vel vbi verisimile est eum voluisse ex verbis suis: vt si dicat centum modios ex illo horreo. Nam vbi est horreum, voluit præstare. Ex genere autem comparationis colligitur voluntas testatoris: vt si reliquit tesseram frumentariam, quæ alibi quam Romæ non reperitur: vt ff. de iud. l. quod legatur. & l. sed & si. §. si libertis. Si verò de voluntate nil appareat, & legatũ sit in genere, præstabitur ibi, vbi ipsum peti debere diximus: vt ff. de iudic. l. quod legatur. §. prætereà. & l. fideicõmissi. in princ. Si verò sit in specie præstabitur ibi vbi est: vt ff. de iudi. l. sed & si. §. si ea.
a & de leg. j. l. cũ res. §. j. nisi dolo hæredis sit alio translata [a], vel nisi actor suis impẽsis alibi petat rem sibi tradi: vt ff. de rei ven
2 di. l. si res. & l. nisi. † Item hæc vera sunt nisi hæres alibi cœpit soluere, vel alio modo suo beneficio renuntiauit: vt ff. de iudi. l. si fideicom. §. vlt. & l. quamuis. & l. sed & si. j. respon.

a ADNOTATIO. ¶ Vide in lib. Alber. & Paul. de Cast. clarius declarantem.

Vbi conueniatur, qui certo loco dare promisit. *Rubrica.*

1 ☞ *Actio quibus casibus censeatur arbitraria.*
2 *Interesse uenire iure actionis in bonæ fidei actionibus.*
3 *Actio pro eo, quod certo loco est soluendum, ubi institui debeat.*
4 *Iudicis officium quale in actione, arbitraria.*
5 *Actione arbitraria ratione loci intẽtata quomodo habẽda sit ratio utilitatis actoris.*
6 *Electio in alternatiuis an possit reo auferri.*

1 QVI † certo loco promisit aliquid se daturũ, tenetur conditione certi arbitraria. Item vbi testator certo loco hæredẽ quid dare iussit, actio ex testamento est arbitraria. Itẽ & si mutuum accipiam vt certo loco reddam, condictio certi de
2 mutuo est arbitraria. † Secus si in bonę fidei cõtractu aliquid certo loco fieri conuenerint paciscentes: quia interesse venit, actionis iure, & est in obligatione. hic autẽ non est in obligatione: neq; actione cõpetẽti pro principali debito petitur. Sed cùm petitur principale debitũ, principali actione puta actione ex testamento, vel condictio. certi, imploratur iudicis officium, vel arbitriũ, vt habeat rationẽ vtilitatis actoris, vel rei in condẽnatione facienda: vt ff. eod. l. ij. primo respon. & §. j. & l. aut. & l. in bonæ fidei. & instit. de actio. §. præterea. Videamus ergo in prædictis tribus casibus vbi actio ex testamẽto, vel cõdictio certi arbitraria pro debito sit instituẽda: & ꝙ sit iudicis officiũ in ea, eo antè præmisso ꝙ hoc nomẽ arbitraria, non denotat propriũ nomen actionis, sed potius adiectiuè ponitur. Nã in prędicto §. pręterea. ponuntur specialia nomina, & arbitrariarũ actionum: sed quantũ ad rubricam præsentẽ non pertinet dicere, nisi de ea actione quæ est arbitraria ratio
3 ne loci in præmissis tribus casibus. † Est autem sciendũ ꝙ P. ait actionẽ institui posse pro tali debito, vbicunq; inueniatur

reus:vt ff.de iudi.l.eum,qui.& de cõstituta pecu.l.si duo.§.sed
& certo.Sed & mihi videtur contra.Cùm enim dicat lex ff.de
iudiciis.l.hæres.§.penultimo.eum qui in prouincia existens,
promisit in Italia se soluturum,posse conueniri in prouincia:
si ibidem habeat domiciliũ.ergo si non haberet domiciliũ,nõ
conueniretur ibi.hoc enim argumen.fortissimũ est:vt ff.de of
fic.eius cui mãda.est iurisdictio.l.j.& quod dicitur quocunq;
loco,subaudi idoneo:sic enim ponitur in consimili casu:vt ff.
de mune.& hono.l.vt gradatim.& constitutio pecuniæ dici-
tur fieri quibuscunq; verbis & mandatũ contrahi omni ver-
bo:vt ff.de consti.pec.l.qui autem.§.vlti.& mandati.l.j.Dicã
ergo eum cõueniendum esse,vel vbi habet domiciliũ,vel vbi
de iure communi quem sortiri forum diximus,suprà de iuris-
dictio.omniũ iudicum.Eo notato,q hic conueniatur ibi,vbi
solutio est facienda:quasi ibi videatur cõtraxisse,& nõ ibi,vbi
facta est promissio:nisi habeat ibi domiciliũ:vt ff.de iudi.hæ-
4 res.§.vlti.& de bon.autho.iudi.pos.l.iij.& ff.eo.l.j. †Est au
tem iudicis officium in hac actione,vt non tantùm quantitati
contractus deseruire debeat,sed etiam eam augere(habendo
rationem vtilitatis actoris)possit:& minuere,considerata rei
vtilitate,possit.habet autem rationẽ vtilitatis actoris,cum reo
potest imputari mora,vel culpa quare in loco destinato solu-
tioni non soluerit,siue agat actor in loco destinato,siue alibi:
vt ff.eodem.l.quòd si ephesi.primo respon.Rei autem habe-
tur vtilitas,si ipse conueniatur alio loco quàm vbi erat destina
ta solutio:possit vel non possit imputari aliquid actori:& est
ratio differentiæ:quia reo inuito aufertur locus:quòd nõ po
test dici in actore. Potest & illud esse q vtriusque simul iu
dex habeat rationem.quid enim si actoris interest in quinq;,
quia reus loco destinato non soluerit:rei autem interest in de-
cem,quia nõ conuenitur loco destinato solutioni:habita com
pensatione minus quinq;,aliorum habebitur ratio in quinq;,
5 & ita minuetur summa debiti in quinq;. †Quod autẽ di-
ctum est vtilitatẽ actoris habendam:multa continet.Nam &
damni,& lucri eius ratio est habenda.Damni quidẽ,vt si pe-
cuniã alij sub pœna promiserat:quæ mora contra eũ est com-
missa.vel debebat pecuniã sub pignoribus vel sine pignoribus:
& pignora distracta vel res eius vilissimi venditæ sunt,vel
mortua sunt animalia quæ pignori dederat,& quæ si pecuniã
habuisset,luisset:& ideo nec damnum hic,nec supradicta erat
passurus,lucri autẽ habetur ratio,vt si certo loco merces mihi
erant promissæ quas in agro distraxissem:vel debebatur pe-
cunia certo loco:& si in mora soluendi non fuisset reus,ex ea
merces comparassem,& multa essem lucratus. Si autem reus
non fuerit in mora,non habetur harum vtilitatũ actoris ratio:
vt si reus obtulit in loco destinato actori pecuniã.alibi enim
inuito actore soluere nõ potest:vt ff.eo.l.pe.Nec ob.quod le-
gitur.ff.eo.l.ij.reum posse vbiq; soluere:loquitur enim cũ reus
alternatiuè promiserat in locis duobus se soluturũ:& ideo an-
tequàm cõueniatur potest soluere vbi velit in altero prędicto
rum locorum:nam si iam conuentus est,ibi præcise habet ne-
cesse soluere:habita tamẽ ratione vtilitatis rei,quam haberet
si in alio loco cõueniretur:vt ff.eo.l.ij.§.si quis.& §.qui stichũ.
& §.vlt.& l.q si ephesi.§.interdũ. Vtilitatis autẽ rei habetur
æstimatio,si reus conueniatur alibi quã in loco destinato:vt
quia pecuniã promissam leuioribus vsuris,merces promissas
leuiori pretio inuenire potuisset.vnde huiusmodi dãni petet
haberi rationem:quia hæc per singulas regiones diuersa ha-
6 bent pretia:vt ff.eo.l.ideo. †Illud notandũ est,q licet reus
alibi quàm in loco destinato possit conueniri,non tamen au-
fertur ei electio rerum,quæ alternatiuè in stipulatione cõtinẽ
tur:vt ecce promisi Capuæ Stichum,aut Pamphilũ: & hoc si
superest res vtraq;:nam vna perẽpta ad superstitem præcisè
tenetur,vel fortassis liberabitur præstando mortui pretiũ,nisi
perierit facto suo:vt ff.de leg.j.l.cũ res.§.sed & si.& de sol.l.
Stichum.in prin.vbi autẽ in promissione cõtinetur alternatio
rerum & locorũ,nõ potest reo seruari electio in rebus:quia si
eam haberet in rebus,ergo & per consequentiã haberet in lo
co.s.cum ipse non in tertio loco,sed in altero destinatorũ loco
rum cõueniatur.Si autem haberet in locis electionẽ,nunquã
conueniri posset:quia locũ vnum eligere posset,& electũ locũ
posset repudiare,& iterum alium eligere:vt ff.de verb.obli.l.
eum qui certarũ.§.vlti.Nam & vbi dicitur hoc est in electio-
ne,tacitè intelligitur concessa per legem:sed in electione con
cessa per pactum distinguitur inter futurum indicatiui,& fu-
turum subiunctiui:vt ff.de verb.obli.l.si quis stipulatus.Nec
ergo auferemus actori actionem dum seruaremus electionẽ
reo,damus actori electionem etiam in rebus propter locum:
vt.ff.eod.l.ij.§.Scæuola.& §.Stichum.

Vbi in rem actio exerceri poßit. *Rubrica.*

1 ☞ *Rei uendicatio, ubi instituenda.*
2 *Rei uendicatio aduersus quem proponatur.*
3 *Poßidenti nomine alieno consulitur.*
4 *Actione reali conuentus, an iudicio eximatur.*
5 *Dominus mißionem passus quandudum audiendus.*
6 *Missus in poßeßionem in actione in rem an statim poßideat.*

1 REI † VENDICATIO, vel quælibet
realis actio potest institui in locis illis, in qui-
bus propter diuersas rationes quis sortitur fo-
rum:vt diximus s.de iurisd.om.iud.Sed & vbi
est ipsa possessio,sortiri quis videtur forũ:vt j.
eo.l.vlti.quod quidam super possessione rei immobilis intel-
2 lexerũt:vt ibidẽ diximus.†Instituitur autem[a] rei vendicatio
a contra eũ qui habet ciuilẽ,& naturalẽ possessionem,vel ciuilẽ
b tãtùm[b],vel naturalẽ tantũ. Nam & huius ciuilis possessionis
restitutionẽ fieri posse dico,& inductionẽ in possessionẽ.Nec
præiudicatur ei,qui habet naturalẽ possessionẽ:nisi fortè sciue
3 rit,& passus est causam agi:vt ff.de re.iu.l.sæpe. † Item insti-
tuitur contra eum qui nullo modo possidet,sed est in detẽtio-
ne rei:vt contra colonũ,vel inquilinũ, vel commodatariũ,vel
depositarium:vt ff.de rei ven.l.officiũ.Vbi tamen aliquis rem
immobilem possidet nomine alieno,& cõuenitur rei vendica
tione permittitur ei à iudice,si velit postulare:vel fortè debet,
vt dicit litera:ne alioquin teneatur domino locati:vt ff.locati.
itẽ.§.exercitu.vt intra certũ diẽ domino denuntiet,quatenus
litẽ suscipiat.q si dominus admonitus nõ fecerit,iudex ipse e-
dictis legitimis ipsum citabit.q si nõ venerit,trãsferret iudex
possessionẽ in actorẽ tanquam lit.cõtest contra dominũ:vt j.
eo.l.pe.alias autẽ vbi nõ est lis cõtest.vel quasi cõtest.recupe-
rat absens possessionẽ vsq; ad annũ non vltra:vt j.de præscri.
xxx.an.l.si quis.§.vlt.Sed vbi lis est contest.& liquet de causa:
nec de possessione,nec de proprietate auditur absens:vt s.de
iudi.l.properandum.§.sin autẽ reus.Sed vbi lis est contesta.&
nõ est liquidũ de causa:idẽ dico q in quasi cõtestata diximus.
Nec distinguo in eo qui rem immobilẽ detinet nomine alie-
no habeat ius in re,an non,licet distinxerit Plac.vt primus de-
4 nuntiet nõ de necessitate domino,alter nõ denuntiet. †Itẽ
quidã dixerunt non eximi de iudicio habentẽ ius in re,quãuis
domino denuntiet.aliud in eo qui nõ habet,cùm in lege dica-
tur nõ veniente domino negotiũ summatim discuti:& posses
sionem tantũ in actorem transferri:quod nemo dixerit serua-
ri eo vocato qui habet ius in re:vel melius ille,qui habet ius in
re non potest dici nomine alieno possidere,imò suo nomine
habet naturalẽ possessionẽ,& interdictũ vnde vi:vt notaui in
5 sum.de acquir.pos.& vnde vi. †Porrò quod dictũ est super
eo dominũ audiri de proprietate,quæritur vsq; ad quantũ tẽ-
pus audiatur?Et placuit Io.B.vt post decenniũ inter præsen-
tes,vel vicẽnium inter absentes nõ audiatur.Et est ratio:quia
is qui mittitur in possessionẽ,bona fide possidet: propter de-
cretũ,& authoritatem præsidis:vt ff.de ac.pos.l.iustè.vnde &
sicut vsucapit etiã sciens alienũ:vt ff.de noxa.l. & generaliter.
ita & vsucapit actor:licet ille contra quẽ facta est missio sit do
minus.Secus verò dico in actione noxali:& de dãno infec.in
illis enim statim fit dominus si cõtumax esset dominus.Alio-
qui vsucaperet.Iacobus autẽ semper eum vsucapere dicebat:
sed in actione personali secus,siue ex interlocutoria,siue ex de
finitiua:quia etiã post.xxx.an.audiretur.Non enim possidet
actor,nisi esset adiudicata pro debito,vel nisi distraxisset.
6 † Item quæritur,an missus in pos.statim possideat in act.in
rem

rem quod etiam dominus B. & P. negant. Sed post annum possidet quasi cursus anni completus tantundem operetur in actione in rem, quantum operatur in personali secundum iudicis decretum. Mar. contra. Placuit. s. quòd statim possideret actor: sed ille intra annum recuperare potest possessionem: & non puto eum in hac parte malè dixisse.

a ADNOTATIO. ¶ Vide Barba. consi. lxxxiiij. in iij. volum. multa ac cumulantem.
b ¶ Ciuilem tantùm. Adde doct. post gl. in Rub. ff. de rei ven. Bar. in terminis do. Alex. in l. Ponponius. §. si is, qui. ff. de acqui. poss. & vide Bal. in rubr. ff. de rei ven. multa per Pau. de castr. in consi. vj. & in consi. cxxx.

Vbi de hæreditate agitur: & ubi scripti hæredes in possessionem mitti postulare debeant. *Rubrica.*

1 ☞ *Hæreditatis petitio quo loco institui debeat.*
2 *Missio in possessionem in petitione hæreditatis quo loco peti debeat.*
3 *Hæreditatis petitor, quando debeat implorare officium iudicis.*

1 SI † HAEREDITATIS petitio proponatur: eo loco erit instituenda vbi is, qui possidet habet domicilium: sed vbi res ipsæ sitæ sunt proponi poterit: sicut in actione in rem s. dictum est. Missio† autem in possessionem
2 si quidem petatur, per iudicis officium ibi consultius petetur vbi res sitæ sunt. Ita quis ratione rei sortiatur forũ implorato iudicis officio, ac si proponeretur realis actio: vt s. tit. j. diximus. quod est notandũ. Iudex autem in cuius iurisditione non sunt, mittere nõ posset per se, sed eo adito puta iure domicilij rei: pronuntiare posset de mittendo sic: deinde destinaret literas ad eum in cuius territorio sitæ sunt res: vt ff.
3 de bo. auth. iudi. poss. l. cùm vnus. §. pe. †Promissione autẽ in possessionem imploratur iudicis officiũ, vt cùm quis est institutus hæres in testamento non cancellato, aut aliqua sui parte vitiato: vt j. de edic. diui Hadria. tol. l. vlti. vbi & plenè dicemus, quando, & qualiter fiat missio. & ideo ad præsens omitto. Si autẽ de possessione ageretur personali actione, vel interdicto, indubitater etiã tunc apud iudicẽ, sub quo habet domicilium reus, eam poterit exercere: fortè, & ibi vbi sunt sitæ res.

Vbi agi oportet de ratiociniis tam priuatis, quàm publicis. *Rubrica.*

1 ☞ *Ratio ubi reddenda.*
2 *Testimonia uerisimilia sint.*

1 SI † IMPERATOR eum qui gessit ratiocinia tam priuata, quàm publica ibi rationem oportere reddere vbi hæc gessit fortè non distincto eo inueniatur ibi vel nõ: vt notauimus s. de iuris. om. iudi. & dicitur ff. de iudi. l. hæres.
a §. j. Vel fortè[a] speciale est, vbi gessit publica ratiocinia: vt & si alibi sit, transmittatur ad illum locum in quo
2 hoc gessit. vbi & instructio sufficiens, & nota †testimonia, & verisimilia possunt documenta præstari, vt infra eodem. l. vlt. & s. vt omnes tam ciuiles, quàm mili. l. j. licet id dominus Pla. non approbauerit multum.

a ADNOTATIO. ¶ Vide tex. in c. pe. & ibi Fel. & scribẽtes de ꝓbatio.

Vbi causa status agi debeat. *Rubrica.*

1 ☞ *Actorem debere sequi forum rei etiam in causa status.*
2 *Actor quis uideatur esse, quis item reus, ubi de statu agitur.*
3 *Præscriptionem tẽporis nõ impedire quominus quis in libertatẽ proclamare possit.*
4 *Causa status coram quo iudice sit agitanda.*

1 SICVT † in cæteris, ita & in causa status a
a ctor rei forum[a] sequi debet: vt j. eo. l. iij. & iiij.
☞ Sed quis in hac causa videatur reus, quis actor, quæritur. Et est diligenter notanda distinctio: quia aut quis est in possessione libertatis, & tunc rei partẽ obtinet. Alius verò qui dicit eum seruum, sustinet partẽ actoris, & eius forum sequetur: aut in possessione seruitutis: & tunc sustinet partem actoris qui se dicit liberum. hoc tamen firmiter est tenẽdum, vt ita demũ domino sua prosit possessio: si sine dolo malo possidet eum: hoc est, quia per vim eum non occupauit: sed ei, qui seruus dicitur ita demũ proderit sua: si bona fide sit in possessione libertatis. Alioquin si quasi fugitiua recessit à domino, cui seruiebat, & in aliam prouinciam se contulit, remittẽda est ad locum vnde recessit: non autem vbi deprehensa est, audiri debet: vt infra eodem. l. j. & ff. de proba. l. si quis hominẽ liberũ.
2 & infra, de proba. l. vis eius. & de libe. causa. l. ea quæ. † Bona autem fide videtur esse in possessione libertatis quicũqꝫ putat se liberum, etiam si minus probabiliter putet, dum tamen faciat sine dolo malo. Et hæc omnia antequàm causa status incipiat, sunt examinanda, & terminanda: vt ff. de libe. causa. liberis. §. vltimo. & l. igitur. §. potest. †Et est notandum quòd
3 proclamatio in libertatem nullo spatio temporis impeditur, licet olim esset cõtrarium: vt j. eo. l. vlt. & ff. si liber ingenuus esse
4 di. l. ij. §. vlt. & j. de præs. qui pro liber. l. sola. †Cognoscit autem de causa libertinitatis, & seruitutis inter fiscum, & priuatum procurator Cæsaris: inter duos autem priuatos cognoscet quilibet iudex: de ingenuitate verò, & seruitute: vel de ingenuitate, & libertinitate solus præses cognoscit: vt j. eodem, l. penul. & supra de pe. iu. l. ij. & de arbi. l. non distinguemus. §. de liberali.

a ADNOTATIO. ¶ Rei forum. Vide ad hoc Spe. in ti. de compe. iud. §. j. Lud. ro in singu. suis. in ver. forus. vel actor. d. Bartho. soci. in reg. 176. char. 13. qui ponit ad istam regulam multas fallentias.

Vbi quis de curiali, vel cohortali aliáve conditione conueniatur. *Rub.*

1 ☞ *Curialis, uel cohortalis si aufugerit, ubi conueniendus.*
2 *Fugitiuum quando possit quis propria authoritate capere.*

1 SI † QVIS fuerit curialis, id est officio curiæ vel iudicis obnoxius: vel si fuerit cohortalis: quia duro seruitio arctabatur, vel cuicunqꝫ corpori obnoxius: & aufugerit ab iis quibus seruire debebat, distinguitur, vtrum se dederit armatæ militiæ: an inermi. Si armatæ, cõuenietur sub magistro militum: vel si reperiatur in foro alicuius præsidis, prouinciæ præses causam illam debet referre ad magistrum militum, vel ad præfectum prætorio. Et hoc est quod dicitur infrà eodem, l. vlti. prouinciali iudicio, id est per prouinciale iudicium fieri destinationem, vel transmissionem causę. Et quod dico in iis, qui prætendunt armatam militiam, seruatur & in iis qui prætendunt speciale priuilegium principis. Si autem inermi militiæ se dederit, id est seruitio alterius curiæ, conueniri poterit apud quemlibet iudicem qui fuerit in locis, vbi est deprehensus. Et ita videtur habere hic illud locum, vbi te inuenero, ibi te iudicabo. Et est hoc propter delictum fugientis: nec poterit ipse prætendere vt conueniatur sub eo, sub quo per ambitum cœperat militare. manifesta ergo rerum probatione cõuictus, eorum societati, quos declinauerat, aggregetur: vel si nolit venire, nihilominus contra eum vt contumacẽ fertur sententia.
2 Amplius† etiam est cõcessa potestas, vt si prę sidis desit copia: licet eis à quibus aufugit authoritate sua eum capere: sicut & in fugitiuo debitore dicitur: vt j. eodem. l. j. & vlt. & de decur. l. generali. & ff. de his quæ in frau. cred. l. ait prætor. §. si debitorem. & quod dixi cohortalibus, vel curialibus: seruatur in iis qui conueniuntur super exactionibus, vel concussionibus: vt infra eodem, l. vlti.

Vbi senatores vel clarissimi ciuiliter, vel criminaliter cõueniãtur. *Rub.*

1 ☞ *Senatores, & qui clarissimi, et apud quos conueniri debeant.*
2 *Illustres coram quibus accusandi.*

1 DE HIS diligenter est attendenda distinctio: quia multi errando aliter dicunt. † Vtrum senatores, qui erãt illustres, vel ij qui sunt clarissimi, & in inferiori ordine conueniantur ciuiliter, aut criminaliter. Si ci

uiliter,fieri debet conuentio in ſcriptis. Item non cogitur ſatiſdare,& ſi immobilia non habeat,ſed committitur iuratoriæ cautioni:vt infrà,de digni.l.quoties. Fieri autem debet tunc conuentio,ſi prædictæ perſonæ degunt Romæ,vel in ſuburbanis apud prætorem,vel præfectum vrbi,vel magiſtrum officiorum quoties id ei cōmiſerit princeps.Si verò ſunt in prouinciis,conueniuntur ibi,vbi larem fouent,vel vbi maiorem partem bonorum poſſident:& aſsiduè conuerſantur:vt infrà
a eodem,l.vlt.[Si verò criminaliter[a] conueniantur]ſi quidē cōuenti non ſunt illuſtres:conueniuntur ibi,vbi crimina ſunt ad miſſa:non obſtante fori præſcriptione.omnē enim huiuſmo-
2 di honorem reatus excludit:vt j.eod.l.j.Si verò†ſint illuſtres fit diſtinctio ſenatorū licet omnes ſint illuſtres.Patritius enim, vel expatritius. Itē prætor,vel præfectus vrbi, itē conſul,quē tam ordinaria profeſsio quàm ſacra principis ſublimauit oratio.Item magiſter militum,& quæſtor,& præpoſitus ſacri cubiculi,qui poſt depoſitum officium eſt ordini ſenatorū ſociatus.Item præfectus ſcholarū,& cuſtos theſauri principis, vel auguſtæ conuenti criminaliter in crimine publico,vel priuato,in quo tamen non liceat reſpondere per procuratorem coram principe tantū,vel eo quem delegauerit,cōuenientur.nec tamen damnabuntur nocentes inuenti,ſed crimen patefactū ad principis refertur notionē:vt eius arbitrio competens vltio crimino ſo inferatur.Si autē reperiantur innocentes, protinus poſſunt abſolui,etiā inconſulto principe. Et eſt hoc bene notandum quia videtur contra regulam:vt ff.de re.iu.l.nemo.& ff.de re iudic.l.iij.Sed ſimile notari poteſt in clericis accuſatis apud præſidē de crimine ciuili:vt in auth.vt cle.apud pro.epiſ.con.§.ſi tamē.Accuſatori autē imponitur calūniæ pœna:niſi ipſe cum reo fuerit paris dignitatis:tunc enim erit conſulēda principalis authoritas.Alij verò illuſtres præter ſuprà ſpecificatos,vel etiā ij,qui illuſtrem dignitatem non adminiſtrationem ſed purè honorē conſecuti ſunt corā præfecto prætorio. item coram præfecto vrbis,& coram magiſtro officiorum, cum tamen ſcripſerit ei princeps,Romæ conueniantur.In aliis verò prouinciis coram competentibus iudicibus prouinciæ: hoc tamen obſeruatur in omnibus indiſtinctè vt nunquā nocentes inuenti condemnentur:licet innocentes poſſunt abſolui.Item ſeruatur hoc ſemper,vt prædictæ perſonæ accuſatæ interim cum celebratur cognitio ſedenti ius habeant in ſecretariis iudicantium:dicendi autem,vel allegandi ſibi non vendicant facultatem:vt j.eodem.l.penult.

a ADNOTATIO. ¶ Vide panor.in c.quòd clericis.circa princ.col.j.extra.de fo.competen.vbi refert Bart.ſibi contrarium.

In quibus cauſis militantes fori præſcriptione vti poſſunt. Rubrica.

1 ☞ *Principum domeſtici ubi conueniendi.*

1 OMNES † enim principum domeſtici,& agentes in rebus,vel qualibet alia militia,vel dignitate gaudentes,vel quamlibet negotiationem exercentes ſuper publicis functionibus, vel publicis debitis apud præſides prouinciarum conueniuntur,& exiguntur. Excipiuntur autem armata militia præditi:& qui ad rem propriam cōponendam,comeatum vnius anni ſe oſtenderint accepiſſe:vt infra eodem.l.j.

Vbi cauſæ fiſ. vel diuinæ domus,hominumque eius agantur. Rubrica.

1 ☞ *Procuratore fiſci aduerſus priuatum litigante,quis iudex de cauſa cognoſcat.*
2 *Procurator fiſci quando poßit petere bona alicuius defuncti propter inultam eius necem.*
3 *Procuratore Cæſaris agente contra priuatum uel econtrario,quis de cauſa cognoſcere debeat.*
4 *Domeſticorum principis cauſæ apud quos iudices tractari debeant.*
5 *Principis actor quando exurendus.*

1 SI † procurator fiſci conueniatur à priuato,vel conueniat priuatum,cognoſcit de ea cauſa procurator Cæſaris:vna tamen cum præſide prouinciæ: vt s.ſi
2 aduer.fiſ.l.ij.& j.eo.l.ad fiſcum.Nec†debet iſte procurator fiſci præpoſterè agere,vt petat bona fiſco propter inultam necem teſtatoris.Debent enim primò accuſari homicidij rei,& conuinci,& damnari:tunc demum poteſt petere bona,vel ſi certum eſt reos homicidij accuſari non poſſe:vt quia defuncti ſunt:ſimiliter tunc petet procurator fiſci bona:vt j.
3 eo.l.j.Si autem†procurator Cæſaris agat contra priuatū,vel conueniatur à priuato,procurator fiſci de ea cauſa cognoſcet:
4 vt s.ſi aduer.fiſ.l.j. †Cauſæ autē hominum diuinæ domus ſiue ſint ſerui,ſiue coloni,vel inquilini,ſiue agant,ſiue conueniantur in ciuili,vel in criminali negotio,audiuntur,& examinantur apud præpoſitum ſacri cubiculi,& comitem domorū, vel procuratorē Cæſaris:vt j.eo.l.vlti.& l.cum aliquid. Et eſt hoc notandum,quod ſerui principis agunt,& cōueniuntur,quod eſt contra regulam.Item & illud notandum eſt,vt ſi actor re-
5 rum priuatarū principis, † vel procurator eius per aliquē prouincialem vexatus fuerit iniuriis, patefactis contumeliis,vel deprædationibus,qui fecit iniuriam publicè viuus concremetur:& certè vt ait P.in prædictis criminibus tantæ pœnæ,tam horribili, tam horrendæ conſilium non dediſſem, ſi eo tempore fuiſſem.

Quando liceat vnicuique ſine iudice ſe vindicare,vel publicam deuotionem. Rubrica.

1 ☞ *Ius ſibi dicere,uel ſe uindicare nemini regulariter eſſe permiſſum.*
2 *Vindicare ſe ipſum quibus caſibus permittatur.*

1 LICET † regulariter tradatur neminem[a] ſi-
a bi ius dicere poſſe,vel ſe vindicare:vt s.de Iudæis.l.nullus.& ff.quod me.cau.extat.Hic ta-
2 men quidam caſus†ponuntur, quibus alicui ſe vindicare permittitur,vt ſi reperiat quis nocturnum agrorum populatorem,id eſt,deuaſtorem; aut eos qui in itineribus frequentatis ſtant inſidiis.eos enim impune quis occidere poteſt. Melius eſt enim in tempus occurrere, quàm poſt exitum vindicare:& quod ſerū eſt punire iudicio, ☞ ſubiungatur edicto,vt nullus pareat militi,cui telo obuiare oportet,vt latroni:vt infrà eodem.l.j. Sunt & alij multi caſus in quibus impunè quis ius ſibi dicit:ſicut notatum eſt in generali aliquem impunè ius ſibi dicere:ſed eos ad præſens nō expedit referre.Item publicam deuotionem permittitur vindicare; vt ſi quis deſertorem militiæ velit opprimere:& ſi reſiſtat deſertor,præcipitur in eo velox eſſe ſupplicium; vt infrà eodem.l.vltima.

a' ADNOTATIO. ¶ Neminem.Adde & tene perpetuo menti caſus quibus licet alicui ſibi propria authoritate ius dicere de quibus per Bartol.in l.generali.C.de decuri.lib.x.in fine.

De inofficioſo teſtamento. Rubrica.

1 ☞ *Inofficioſum teſtamentum quod.*
3 *Querela inofficioſi ex quibus cauſis inducatur.*
4 *Quando quis repellatur,& ex quibus cauſis à querela inofficioſi.* Et uide nu.5. 6.7.8.9.et 10.
11 *Querela inofficioſi teſtamenti quibus perſonis detur.& uide in nu.12.*
13 *Inſtitutus quamuis ſit turpis perſona,non tamen repellitur ab hæreditate per querelam.*
15 *Querela datur patri,nomine filij ipſo uolente.*
16 *Querela datur primò liberis,deinde parentibus.*
17 *Querela contra quos proponatur.*
19 *Effectus querelæ quid ſit & uide nu.20.& 21.*
22 *Liberi hodie præſumuntur grati,niſi ab hæredibus probetur contrarium.*
24 *Querela non eſt propriè actio.*

QVONIAM iudicia, de quibus dictum eſt, inſtituuntur actionibus,& harum aliæ ſint reales quibus dicimus quid noſtrum:aliæ ſunt perſonales quibus dicimus quid nobis deberi:conſtatque quia reales digniores ſunt perſonalibus, audiamus primò de actione in rem:quia actionū in rem aliæ proponuntur de vniuerſitate,vt petitio hæreditatis,fa.er.aliæ proponuntur pro rebus ſingulis,vt rei vendicatio directa,& vtilis.

vtilis. Videamus primò de hęreditatis petitione: sed quia eam
præcedit querela inofficiosi testamenti de inoff. test. ad præ-
sens dicamus. Quod dicatur testamentũ inofficiosum, & qua
re, & quæ causæ inducant querelam, & quæ faciant eam cessa
re, & quibus detur querela inofficiosi testamẽti, & cõtra quos
1 & quis sit eius effectus, vel de veteri, vel nouo iure. †Est au
tem inofficiosum testamentum, quod factum est contra offi-
cium pietatis. Officium enim inter patrem, & filium dicitur
pietas: vt ff. de obseq. l. pe. inter patronũ, & libertũ dicitur ob-
sequium: vt s. de neg. gest. l. officio. Inter deũ, & hominẽ dici-
tur religio. Inter hominem, & hominẽ stat in nomine genera-
li: vt dicatur, ꝙ homo debet homini ex natura: vt ff. de ser. ex-
2 por. seruus, ea lege. †Dicitur ergo inofficiosum testamentũ,
quod factũ est nõ ex officio pietatis. Est enim quis in eo imme
a renter exhæredatus, vel præteritus[a] resꝙ defenditur eo colo-
re quasi non sanæ mentis fuerunt, qui testamẽtum ordinarũt:
& hoc dicitur nõ quasi verè furiosus, vel demẽs testatus sit, tũc
enim nullum esset testamentũ. Rectè autẽ per omnia factum
est testamentũ prǽterquã ex officio pietatis: vt ff. eo. l. ij. Dici-
tur etiã inofficiosum cura, vel solicitudo, quæ incumbit alicui
ratione dignitatis, & ita ponitur de officio pręsidis & similiũ.
3 †Inducunt autẽ querelam duæ causæ immerenter facta ex
hæredatio: Item præteritio in matre, & linea materna: vt insti.
4 de exhære. l. j. §. vlt. †Multæ autem sunt quæ dissuadent: vt
ecce ingratitudo, cuius xiiij. assignãtur species, quibus liberi
exhæredantur, vel prætereuntur à parentibus, & septem assi-
gnantur, quibus parentes à testamentis liberorum submouen
b tur: nec opus est singulas hic enumerare: quia euidẽter[b] expri
muntur in auth. vt cũ de ap. cog. §. causas. & §. hęc quidem. & sequ.
5 †Item tẽporis cursus excludit querelam: vt si tacuerit quis
quinquennio: quòd computatur ab hæreditate adita: & ne hę
res differendo adire defraudet eum debito naturali, cui defer-
tur querela: statuitur vt si vtraꝙ pars est in eadem prouincia,
hæres adeat intra sex menses hæreditatem. Si autem seorsum
vterꝙ degit in diuersis prouinciis, hæres debet intra annũ adi
re, vel repudiare: quod si non fecerit, compelletur postea per
iudicis officium adire, vel repudiare: vt j. eodẽ. l. pe. §. vltimo.
6 †Item excludit querelam portionis debitæ, facta traditio,
scilicet eius partis quæ cum intestato patre defuncto cõtinge
ret: vt j. eo. l. cùm quæritur. & instit. eo. §. igitur quartam. & j.
7 de col. l. pe. §. quòd tam in aliis. †Item repellitur quis à que
rela, si agnouit voluntatem testatoris: puta præstando aduoca
tionem pro iis qui agunt ex testamento, vel procurationẽ pro
his suscipiendo, vel agnoscendo quod sibi, vel personæ subie-
ctæ potestati suæ relictum est. cũ id alij non subministrauerit
amplius, & si seruum suum institutũ hæredem manumiserit
vt suo arbitrio adeat, idꝙ fraudulento consilio fecerit, repelle-
tur à querela: si tamẽ repetierit legatum, quod ei postea patuit
ademptum, nõ repellitur. Si verò non erit ademptum, repelle
8 tur. †Item repelletur & si non habuit pecuniam quã spera
bat se habiturum à statu libero, à quo petiit pecuniam: per me
diam autem personã, vel consequentiam si capiat filius, non re
pellitur à querela: vt si filius erat correus cũ alio cui relicta est
liberatio: vt ff. eo. l. vlti. j. respon. & l. si pars. §. vlt. & l. nihil. vsꝙ
in fi. l. & j. eo. l. parentibus. Idemꝙ & si exhæredatus extiterit
hæres hæredi instituto pro parte in testamento exhęredantis:
maximè si eam portionem non possideat, vel iure suo nõ pos-
sideat. Idemꝙ & si extiterit hæres legatario. Secus tamen si in
rem legatam successit singulari titulo legati, vel simili: tunc e-
nim repelletur, vtpote agnita volũtate testatoris. multoꝙ ma-
gis repellitur, si in testamento asscripserit post mortẽ patris cõ
sentire se voluntati eius, vel si debitum hæreditariũ pro parte
hæreditaria soluit, vel si exhæredatus hæreditatem emerit ab
c institutis hæredibus. Aut res[c] singulas, aut prædia cõduxerit,
vel quid simile fecerit, vel soluerit hæredi quod debebat testa
tori sciens eum hæredem esse: vt ff. eo. l. penult. §. vlti. & l. vlti.
& l. si proponas. §. penult. & j. eo. l. parentibus. Illud certũ est
non nocere exhæredato, si eius pater legatum ex testamento
9 exhæredantis accipiat. †Item & legatarius quilibet agere
potest querela de inofficioso testa. ex persona exhæredati: cu-
ius extitit hæres: puta quòd arrogauit eum: vtique si iam ex-
hæredatus agere cœperat: aliter enim non transmittitur que-
rela ad extraneum hæredem: vt ff. eo. l. filius. & l. posthumus.
10 §. vlti. †Item excluditur quis à querela, si competat ei aliud
auxilium: puta bonorum possessio, vel condictio ex lege diui
Pij in bonis arrogãtis: vt instit. eo. §. tam autem. & ff. eo. l. Pa-
pinianus. §. si quis impubes. Nec ob. quod legitur. ff. eo. l. pa-
ter. patri præterito dari querelam. Nec enim loquitur de que-
rela inofficiosi testamenti sed bonorum possessionis cõtra ta-
bulas qua conquerendo de iure prætorio, rescindit testamen-
tum: & eodem modo potest intelligi quod dicitur. j. eodem. l.
ij. scilicet vt dicatur testamentum inofficiosum, ratione præte
ritionis: vnde datur ibi bonorum possessio cõtra tabulas, quæ
iuris est non facti: vt instit. de succes. liber. §. si verò testamen-
11 tum. & ff. de bono. poss. l. iij. §. j. & ij. †Datur autem que-
rela inofficiosi testa. filio, & nepoti, & omni descendenti, qui
tempore mortis ab intestato posset succedere: non obstante
præcedente persona. Distingue tamen in his omnibus sint ex
hæredati, vel pro exhæredatis habiti, an præteriti. Si exhære-
dati sunt, vel pro exhæredatis habiti: vt quia præteriti sunt à
matre, vel linea materna: datur eis querela: vt ff. de bono. poss.
contra tabulas. l. non putauit. Si verò præteriti sunt, si quidem
sunt in potestate testatoris, possunt dicere ipso iure testamen-
tum nullum, vel petere bonorum possessionem contra tabul.
Si verò sint emancipati, datur eis bonorum possessio contra
tabu. vt instit. de exhæred. lib. j. responso. & §. emancipatos. &
de libe. præte. l. vlti. §. sancimus. Itaque & isti qui per bo. poss.
contra tabu. admittuntur: in larga significatione agere dicun-
tur de inofficioso testa. quod dicitur inofficiosum ratione præ-
teritionis, vel exhæredationis: vt institu. de suc. libe. §. si verò te
stamentum. Et ita potest intelligi quod dicitur infrà eodem. l.
12 ij. & l. si maritus. †Item datur querela quibusdam collatera
libus, scilicet fratribus, & consanguineis non vterinis contra
testamentum fratris, vel sororis si scripti hæredes infamiæ, vel
d turpitudinis, vel leuis notę macula asperguntur[d]: vel si scripti
sunt hæredes liberi qui perperam, & non bene merentes, ma-
ximisꝙ beneficiis, id est blandimentis, vel adulationibus, siue
patronum assecuti, instituti sunt: excepto seruo necessario in-
13 stituto hærede. †Hic enim institutus: & si turpis sit persona,
e non repelletur[e] ab hæreditate per querelam: vt infra eodem.
l. fratres. Hodie fortè non distinguentur consanguinei, ab vte
rinis per authent. de hæredi. ab intestat. veni. col. ix. Vel illud
obtinet cùm ab intestato veniunt. Secus si veniant per quere-
lam, & repellitur iste frater à querela propter quasdam ingra
titudines: vt in authen. de nupt. §. ingratitudinem. Sicut autẽ
subuenitur descendentibus, & collateralibus quibusdam: ita
& parentibus subuenitur contra testamẽtum liberorũ. Nam
& si parentibus non debetur liberorum hæreditas propter
votum parentum, & naturalem erga liberos charitatem: tur-
bato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quàm
liberis piè relinqui debet. Et si quidem sint parentes lineæ ma
ternæ exhæredati vel præteriti à liberis habent querelam: vt
& in liberis, è contrario dictum est. parentes autem lineæ pa-
ternæ exhæredati, habent querelam: præteriti autem habent
bonorum poss. contra tabu. vt ff. eo. l. j. & l. ij. & iiij. & v. & in-
stitu. quibus modis. ius pat. pot. sol. §. præterea, & obtinet hoc
de liberis qui facti sui iuris: potuerunt testari. Nam si fue-
rint testati filiifami. ipso iure non tenet testamentum: nisi te-
stentur in castrensi, vel quasi castrensi peculio: tunc cessabit
querela in castrensibus, vel quasi castrensibus bonis, si condi-
tum sit testamentum eo existente in militia. Secus verò si fie-
ret à veterano: vt infrà eodem. l. de inofficioso. & l. vltima. &
ff. de mil. testa. l. si à milite. §. vlti. & ff. eodem. l. Papinianus. §.
14 Papinianus. †Hodie enim videtur locum habere querela in
castrensi, vel quasi castrensi peculio: vt in auth. vt cum de ap.
co. §. sancimus itaꝙ non licere. & de san. episc. §. presbyteros.
15 †Item datur querela patri, nomine filij, volente filio, non ta-
men inuito: vt ff. eodem. l. Papinianus. Alij ergo omnes præ-
ter supradictos repelluntur à querela. Sed tamẽ si quilibet ex-
traneus agat, non repellitur: quod non est de prædictis perso-
nis: & si casu obtinuerit, nõ prodest ei victoria. Sed iis qui suc
cedunt ab intestato: nam testatorem facit intestatum: vt ff. eo.

16 l.poſthumus.§.ſi quis. †Illud videtur dignũ notatu in que=
rela,vt primum liberi admittantur,eis autem repudiãtibus,
vel excluſis tempore vel ſententia admittantur parentes, qui
ſunt in primo gradu poſt liberos. Item eo repulſo qui eſt in
priore gradu,admittitur ſequẽs:vt ff.eo.l.pater.& l.ſi is.In ca=
ſu tamen videtur,quòd filius,& nepos ex eo admittantur ad
querelam,id eſt vbi filius eſt emancipatus, & nepos in pote=
ſtate retentus.Et fit hoc per edictum de coniũgendis cum e=
mancipatis liberis.Sed illud hodie ſublatum eſt,cum non ſit
differentia inter ſuos,& emancipatos:vt ff.eo.l.ſi proponas.j.
reſpon.& ff.de coniun.cum emanci.libe.l.i.& in auth.de hær.
ab inteſtat.Quare autem coniungeretur filius nepoti quærit
Pla.ſed certè ſi nouiſſet titulum de coniugendis,non quæſiuiſ
ſet. Nam illud factum eſt:vt fieret concordia inter ius ciuile
quod ſolum nepotem admittebat,qui erat in poteſtate,& ius
prætorium quod ſolum emancipatum inuitabat: quaſi non
17 eſſet emancipatus.†Proponitur autem querela [f] contra ſcri=
f ptos hæredes,vel fideicommiſſarios vniuerſitatis:& iſti,per=
lata querela,ita conueniuntur hæreditatis petitione,ac ſi pro
hærede,vel pro poſſeſſore poſsideant:vt j.eo.l.j.& l.ſi hære=
dum.& l.cum duobus.& l.cùm filiũ.& l.ſi maritus.& ab adi=
ta hæreditate naſcitur querela:vt ff.eo.l.Papinia.§.ſi conditio
ni.& irritatur teſtamentum pro ea parte,qua eſt hæres ille cõ
tra quem proponitur querela,niſi exhæredatus in minori par
te ab inteſtato ſuccederet,vel niſi ille contra quẽ proponitur,
poſſet ab inteſtato ſuccedere cum eo qui agit querela: tunc e=
nim non irritaretur pro ea parte qua ab inteſtato ſuccederet
inſtitutus,niſi inſtitutus pati vellet,vt expugnaretur teſtamẽ=
tum in totum:& tunc etiam ipſe ab inteſtato ſuccederet.Non
enim videtur hic repudiare legitimã hæreditatem, qui adiit
ex teſtamento quod putat inexpugnabile eſſe:vt ff.eod.l.ma=
18 ter.& de peti.hæred.l.legitimam. †Solet autẽ quæri an qui
agit querela,agat hæreditatis petitione,quod quidã conceſſe
runt:arg.eius quod eſt.ff.e.l.qui de inofficioſo.ſed hoc falſum
eſt.Nam conſtat,ꝙ ſcriptus hæres,qui adiuit,hæres eſt inſoli=
dum,licet deſinat eſſe:tunc demum cum cõtra eum fertur ſen
tentia in querela:vt ff.de vul.ſub.l.in ſubſtitutione.Ergo alius
inſolidum,vel ex parte eſſe nõ poteſt:vt ff.de reg.iuris.l.quod
contra.§.vni.Item ſi ageret petitione hæreditatis:ergo etiam
extraneo prodeſſet lata ſententia,quòd lex negat.ff.eo.l.poſt=
humus.§.ſi quis.Item hic exhæredatus non eſt ex teſtamento
hæres.quod patet:quia nõ eſt inſtitutus:nec ab inteſtato,quia
adhuc tenet teſtamentum:vt ff.eo.l.ij.ergo nullo modo eſt hæ
res:quia omnis hæres eſt ex teſtamẽto,vel ab inteſtato:vt ff.de
peti.hære.l.j.& ij.& iij.Item petitio hæreditatis datur contra
eum,qui poſsidet pro hærede,vel pro poſſeſſore:hic autem ve
g rus eſt hæres,& verum habet titulũ:ergo ea nõ tenetur. Nec [g]
obſtat,quod legitur.j.eo.l.j.dari querelam contra fideicõmiſ=
ſarium vniuerſitatis.ipſe enim eſt loco hæredis:& ideo inten=
ditur contra eum.&,ea intentata,& perlata,proponitur cõtra
eũ hæreditatis petitio ac ſi pro hærede,vel pro poſſeſſore poſ=
ſideat. Item quod dicitur in prædicta.l.qui de inofficioſo.
nullã aliam exercere,niſi hæreditatis petitionẽ:ſubaudi perla
19 ta querela inofficioſi teſtamenti. †Effectus autem querelæ
hic eſt:quia ſi pronuntiauerit iudex contra teſtamentum, nec
fuerit prouocatum,ipſo iure reſciſſum eſt:& erit ſuus hæres,
qui agebat querela ſecundum quod iudicatum eſt,vel bono=
rum poſſeſſor,ſi hoc eſſe contendat: & inſtitutus hæres deſi=
nit eſſe hæres:& legata non debentur:imo ſoluta repetuntur:
vel ab eo,qui ſoluit,ſi ſoluerit de ſuo,vel ab eo qui obtinuerit,
ſi ſoluerit de hæreditate:& repetuntur vtili actione ab eo,qui
vicerit:maximè ſi ante controuerſiam illatã,ſoluta ſunt.Liber
tates autẽ ipſo iure non valent,ſi erant directæ,& actũ ſit que
rela intra quinquennium:fideicommiſſariæ autem præſtan=
tur libertates,datis ab vno quoque manumittendorum vigin
ti aureis.Si autem vltra quinquenniũ agatur querela ex ma=
gna cauſa indulta in integrum reſtitutione contra quinquen=
nium competunt directæ libertates,& fideicommiſſariæ præ
ſtantur:quia contra libertatem reſtitutio nõ debet proficere:
vt ff.eo.l.Papinia.§.vlt.& l.ſi autem.& ff.de mino.ſi ex cauſa.
20 §.vlti.†Et eſt hoc mirabile,quòd lata ſententia contra hære=
dem præiudicat legatariis:& ita fit ius ex ſententia,ſicut & in
caſu filiationis:vt ff.de liber.agno.l.j.§.vltimo.& l.ij.& iij.
21 †Hodie autem non videtur quòd talis ſit effectus querelæ:
licet enim reſcindatur teſtamentum,quãtum ad inſtitutiones,
legata tamen,& fideicommiſſa valent:vt in authẽ.vt cùm de
ap.cog.§.ſiue igitur.Vel illud fortè locum habet cùm ipſo iu
re non tenet teſtamentũ non expreſſa cauſa exhæredationis,
vel præteritionis in teſtamento.& hoc euidenter dicit authẽ.
Si autem expreſſa ſit cauſa,& perlata querela pronuntiatum
ſit contra teſtamentum,obſeruabitur quod.ſ.dictũ eſt:vtpote
cùm tunc videantur legata pendere ex inſtitutione,qua caſſa
ta & ipſa debent infirmari.argu.eſt pro hoc quod legitur in
ff.de iniuſto rup.teſt.nã & ſi ſub conditione.& de lib.& poſt.
l.& ſi pepercerit.§.vlti.Vel dic(vt plerique dicũt indiſtinctè)
præſtari legata irrito teſtamento per querelam, vel ipſo iure:
quia nõ eſt præteritio,vel exhæredatio ritè facta.Et bene eſt,
vt hic ſubiiciamus,quæ innouentur in querelam per codicem
vel per auth.Innouatur autem per codicem quia olim liberi
neceſſe habebant probare ſe gratos fuiſſe:cùm incumbat hæ=
22 redibus probare de ingratitudine.†Hodie autem præſumun
tur liberi grati:niſi ab hæredibus probẽtur ingrati,ſcilicet cũ
teſtator eos dixerit ingratos.ſi enim tacuit,non licebit hæredi
bus de ingratitudine aliquid dicere: vt j.eodem.l.liberi.& l.
omnimodo.Item olim agebat exhæredatus querela:ſi minus
habebat quarta:ſed per codicem agit ad ſupplementum:ſicut
& agit quando relictum eſt ei,quod ſufficit ad quartam: &
poſtea eſt euictum. Nam quartam ſine onere, & ſine ali=
qua diminutione debet habere:imò ſi in quarta,dies,vel cõdi=
tio eſt adiecta,pro non appoſita debet haberi.Idem & in one
re quod tamen pater vel mater non cauſa oneris,ſed ob proui=
ſionem liberorũ ſtatuit pupillariter ſubſtituendo,vel cõditio=
nem emancipationis apponendo ſeruabitur:vt infra eodem.l.
omni modo,& l.ſancimus.& l.quoniam.& l.filiis.& l.ex tri=
bus.Idem ſi faciat exemplariam ſubſtitutionẽ fortè,vel fidei=
commiſſariam,qua non magis quemlibet filiorum grauauit
quàm cuilibet prouidit:vt infrà,de impub.& aliis ſubſtit.hu=
23 manitatis.& j.eodẽ.l.ſi pater puellæ. †Item iure veteri non
tranſmittitur ad hæredem querela,niſi præparata:puta per cõ
minationem,vel denuntiationem,vel libelli dationẽ,vel agni
tionem bonorum poſſeſsionis extraordinariæ, quæ dabatur
gratia agnoſcendæ litis:vt ff.eodem.l.poſthumus.§.vlti.& l.
quemadmodum.Hodie autem tranſmittitur ad ſuum hære=
dem:& ſi non ſit præparata:vt infrà eodem.l.ſcimus.§.vlt.per
auth.de trien.& ſemiſ.aucta eſt debita portio liberis.Nam ſi
quatuor ſunt liberi,vel pauciores debetur eis triẽs ex ſubſtan=
tia deficientis:hoc eſt,tertia pars aſsis quæ continet quatuor
vncias.Si fuerint plures,debetur eis ſemis quoquo relicti titu
lo,ex æquo inter eos diuidendo.cuius vſusfructus portionis
non poſſunt fraudari à parente:vt in authen.de trien.& ſe=
miſ.§.hæc nos.& ſi inſtituatur in amplius, vel in totum: vt
infra eod.ſcimus.§.cùm autem.Per aliam autem nouiſsimam
auth.vt cum de appell.cog.§.aliud quoque capitulum neceſſa
rium eſt quòd habeat debitam partem iure inſtitutionis:ſi pa
ter perfectum faciat teſtamentum:vt ſi tamen inſtituat filium
hæredem & eum rebus certis pro ſua inſtitutione iubeat eſſe
contentum,valet teſtamentum:vt in auth.eadem.§.cæterum
ſi qui.licet videretur,quòd tunc debeat habere legatarij locũ:
vt j.de hær.inſtit.quoties.Sed non eſt ita:quia teſtator eũ one
rauit inſtituendo hæredem.arg.eſt.ff.de leg.j.l.iij.Item qui ex
teſtamento fuit,vel eſſe potuit hæres:quòd non eſſet ſi relictũ
accepiſſet iure legati.Si autem non faciat pater perfectum te=
ſtamentum,non exigitur vt filium inſtituat hæredẽ:cùm etſi
vellet in tali teſtamento inſtituere non poſſet,nec habere poſ=
ſet locum querela:cùm filius ab inteſtato ſuccedat:& ita ſer=
uetur ei debita portio.Item & illud in veteri, & in nouo ſer=
uatur iure:vt debita portio accipiatur detracto ære alieno,&
funeris impenſa,& libertatibus:& ideo poſſet contingere ꝙ
pater fraudaret filium debita portione ſi ſeruos tãtum habeat
in patrimonio,quibus reliquit libertatem inſtituto filio hære
de,niſi fortè hic erat filius emancipatus.hic enim ab inteſtato
ſuccedet repudiata teſtamẽtaria ſucceſsione,vt excludat frau
dem

dem defuncti,vel si habeat substitutum, transmittet ad eum
hæreditatem:& contra eum querelam inofficiosi testa.institue
24 rit.vt ff.eo.l.Papinianus.§.quarta†Et nota quòd hęc querela
non est propria actio:nec enim agitur,vt quid detur,vel præ=
stetur,nec est propria accusatio:quia nō accusatur quis vt pu
niatur in corpore,sed est ius quoddam rescindendi testamen=
tum in totum,vel pro parte:vt ff.eodem.l.circa & l.nam & si.
§.vltimo.aperit ergo viam succedendi,& obtinet medium no
men,vt dicatur querela.

a ADNOTATIO. ¶ Vel præteritus. Ad huius conclusionis & totius ti-
tuli materiam vide Barto.in l.si quando.§. & generaliter.in ver.vlti.quærit
gloss.C.hoc eod.titu.Bal.in l.scimus.§.cùm autem.eo.titu.domi. Alex.& doc.
in l.si ita scriptum.§.testamentum.de li.& posthu.& vide Pau.de cast.in con
sil.224.Oldr.in consil.128.eundem do.Alexand.in consi.86.in iiij. volum. qui
multa ad materiam exaggerat.
b ¶ Euidenter. Exprimuntur etiam per gloss.ordin.in ca.quintauallis.extra.
de iureiuran.
c ¶ Res. Vide Bald.in consil.clxix.v.lib.
d ¶ Macula asperguntur. Vide ad hoc doc.in l.fratres.C.hoc eodem tit. Ange.
in auth.ex causa. de libe præter.Pau.de ca.in terminis in cōs.lix.qui late exa
minat totam materiam.
e ¶ Repelletur. Vide do.Alexan.in consi.Di.in j.col.in fi.vol.iiij.
f ¶ Vide Bald.in consil.s.alle.in l.j.de Apost.
g ¶ Nec.Vide omnino Bald.in consil.clxix.v.lib.

De inofficiosis donationibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Inofficiosa donatio quæ.*
2 *Inofficiosæ donationis querela quibus detur.*
3 *Querela inofficiosæ donationis ex quibus causis non detur.*
5 *Donatio inofficiosa quo iure reuocetur.*

DICTVM est supra de querela inofficiosi testa
a menti.[a] Sed quia sæpe in fraudem legis excogi
tantur donationes, vt cesset querela inofficiosi
testamēti:vt j.eodem.l.j.ideo ponit de inofficio
sis donationibus. Videndum est ergo, quæ
sit inofficiosa donatio,& quando,& quibus,&
contra quos detur querela inofficiosæ donationis, & quis sit
1 eius effectus. †Est autem inofficiosa donatio, quæ contra
b officium pietatis est facta,scilicet quia per eam liberi,[b] vel pa
rentes excluduntur à debito bonorum subsidio,vel ex propo
sito donantis,vel re ipsa:vt sequentia declarabunt. Sed illud
certum est querelam istam cōpetere,siue donator decedat te=
status,vel intestatus:vt j.eo.l.precibus. Superior autē querela
2 facto tamē testamēto competit. † Datur autē ista querela
his omnibus personis quibus & superior:ergo ascendētibus,
& descendentibus datur:vt j.eo.l.si filius.Sed excipitur,vt di=
cunt in fratre qui donauit.Nam licet querela inofficiosi testa.
quandoq; sibi cōpetat:vt s.ti.j.l.fratres.hæc tamē secundū eos
denegatur.Potest tamē dici contrariū,cum dicat lex vnā esse
istius vel illius querelæ causam,& similē æstimandā:idem esse
ius vtriusq; tēporibus & moribus:vt j.eo.l.vlti.Item sicut su=
perior datur contra scriptos hæredes:ita & hæc cōtra eos qui
3 bus donatum est in immensum. †Est autē causa huius que
relæ iniqua exclusio à debito bonorum subsidio. Multæ au
tem causæ dissuadent eam dari.In primis si aliud ordinarium
c cōpetat auxilium:vt si ipso iure nulla sit donatio:quia pater[c]
donauit filio enti in potestate:secus si emancipato : vt j.eo.l.si
pater.nec est huic cōtrariū quod alias dicitur,donationē factā
à patre in filium,qui est in potestate,sua cōfirmari morte.Nec
enim cōfirmatur quatenus est inofficiosa:& ideo datur actio
fami.er.pro legitima parte.Si ambo sunt cohæredes,fortè da=
bitur vtilis actio fa.er.arg.ff.de dote præleg.l.ij.§.respon. Vel
dabitur querela confirmata donatione.in casibus tamē etiam
pater filiosa.donat:vt dicemus.j.fa. er. Item cessat querela , si
non ordinarium,sed extraordinarium auxilium detur : vt in
integ.resti.ex defuncti persona:vt j.eo.l.si filius tuus.Itē quar=
tæ integræ reseruatio,scilicet eorum bonorum quæ ante do=
nationem erant donantis:vt supra tit.proxi.auth. vnde si pa=
rens.Item factæ donationis agnitio:vt j.eo.l.cùm donationi=
bus.Item quinquennij transcursus:vt j.eo.l.vlti.Item ingrati=
tudo:vt in authen.de immensis dona.§.hæc itaque.Perficit au
tem hæc perlata querela, vt reuocetur donatio inofficiosa.

4 Distinguitur tamen à quibusdam.Sit donatio inofficiosa
re tantum,an re & consilio:vt in primo casu fiat tantum reuo
catio debiti subsidij:vt j.eod.l.si totas.In secundo casu reuoce
tur donatio tota:vt ff.de legat.ij.Titia Seio.§.Imperator.Sed
certè nullus est:vt dicamus semper tantum reuocare debitum
bonorum subsidium:vt j.eod.l.si liqueat.ibi enim ponitur de
inofficiosa donatione re,& consilio. Nec obst. lex illa Titia.
quia dicit id quod donatum est,pro dimidia reuocare.Sic in=
telligendum est,vt reuocet dimidiam trientis totius substan=
5 tiæ:vt j.eo.si tua.non dimidiam omnium bonorum. †Quę
ri solet quo iure reuocetur ista donatio. Et dicunt quidam vt
R. vtilem hæreditatis petitionem dari quasi titulo habito
pro non titulo:quod non videtur verum:cùm hic donatarius
factus fuerit dominus,& bona fide. Alij dicunt dari vtilē rei
vendicationem quod satis dici potest.proposita tamen primò
ista querela:& per hanc recisa donatione:directa enim nō po=
test dari,cum hæc donatio in fraudem hominis non in fraudē
legis sit facta:vt ff.de iure pat.l.si libertus.Nec tamen hoc di=
co vt per omnia similis sit patrono hic filius:quia hic sola do=
nata,ibi quoquo titulo alienata:dolo tamē reuocantur hic, &
sine dolo:vt dictum est.fiet ergo recisio donationis per hanc
querelam,sicut rescinditur testamentum per superiorem que
relam:non tamen omnino sic:quia ibi ipso iure non desinit hę
res esse dominus:at hic non ita credo,& meritò : quia hic cui
donatum est,non sola voluntate vt hæres habeat dominium.
Ideoq; licet infirmetur voluntas per hanc querelam : rema=
net tamen dominij translatio per traditionem factam.at in
hærede infirmata voluntate defuncti, non potest dici penes
eum aliquid remanere. Posset etiam dici dari condictio=
nem ex lege. Nam secundum veteres leges non fiebat hæc
renouatio.

a ADNOTATIO. ¶ Querela inoffi.testa. Et an eiusdem naturæ sit que
rela inofficiosi testa.cum hac querela,vide tex.in l.non conuenit: vt j. eo. &
vide do.Alex.in consi.lv.j.col.in j.volu.
b ¶ Per eam liberi. Vide ad istam materiam Bart.in l.Titia.§.imperator.ff.de
le.ij.& vide Bal.in marga.ver.donatio.versi.pes.do.Bar.soci.in consil. cviij.
inci.in hac consultatione.iiij.col.circa fi.char.173. cum pluribus seq.vbi mul
ta ad materiam reperies.
c ¶ Pater. Vide do.Franci.de crema.in nota.suo.xxxvij.

LEX PRIMA.

1 ☞ *Quarta relicta,etiam de inofficioso agi.*
2 *Querelam quarta completa,cessare.*
3 *Donatio non excedens non querelanda.*
4 *Donatio inofficiosa quatenus reuocanda.*

SICVT ALLEGATIS. Quomodo
his duobus filijs dari potest querela,cū quar
tam habeāt,& etiāplus:quia & alij duo erāt:
vt in litera proponitur: & duæ vnciæ plus
quarta sunt.Respondeo ꝙ promptū est dice
re quòd ex duabus vnciis patrimonij quod
erat ante donationē fuit institutus,sed eius
quod remansit: puta donauit decem vncias, & remanserunt
duæ tantum:has duas diuide in duodecim, & ita ex duabus
1 vnciis eius,quod remansit,fuerunt instituti.Sed cùm†aliquid
habeat nomine quartæ:cur querelam intendit? Respondeo
quia & superiorē olim habebat,sed minus quarta haberet,sed
hodie remittitur omne grauamen:vt supra titu.j.scimus. Dic
ergo quòd siue hic habeat querelam secundum leges veteres,
contra legatarios in modum exceptionis,siue etiam hodie re=
mittatur omne grauamen:tamen etiam hodie hanc querelam
esse proponendam,si id,quod apud eum est,ad quartam non
sufficit:& ita habebit vtrunque. Sed quid si sufficiat remisso
sibi onere per legem,non videtur lex velle ista quòd hāc que=
2 relam proponat.Sic enim ait, vtpote quartam &c. † Item
quærit Io.B.quid si donaui primo ix.hæc quidem non est in=
officiosa donatio:quia adhuc in bonis superest debitum bono
rum subsidium:postea facio testamentum,& te filium insti=
tuo in reliquis tribus vnciis,& à te multa legata relinquo.An
hic filius querelabit? Aliquo modo querelam inofficiosi te=

ſtamenti non habet,qui quartã habet,vel habere poteſt trium
vnciarum quæ ſuperſunt, & remãſerunt factis donationibus
3 tempore mortis:vt ſuprà titu.j.l.cùm quæritur. †Item hanc
non habet:quia nullo modo donatio fuit inofficioſa. quod ſi
ergo ſit ſic,pater poteſt donando fraudare filium:quod vide=
tur eſſe contra ſententiam omnium legum huius tit. Et hoc
quidem negari non poſſet;quando aliquo caſu fraudare poſ=
ſet pater filiũ.quid deniq; ſi omnia in mare proiiciat?Reſpon=
dit Io.B.quòd ſi donatio illorum nouẽ fraude facta fuit,ꝙ fiat
reuocatio nouẽ.Nec prodeſt ſi dicas:non fuit refraudatus in il
lis:quia & ſi tunc non erat fraudatus,fraudabatur tamen ſicut
4 in vſucapione:alias ſolemus dicere:& nunc † relictis vltimis
legatis in omnibus etiã præteritis donationibus videtur frau
datus.vnde etiam propter duodecim fit reuocatio in mille:
quia etiam vltra dodrantem quid minimum donat. Nec mi=
rum:quia hoc idem dicimus in lege falcidia:vt ff.ad legẽ Fal=
cid.l.in quantitate.§.vlti.Si verò re tantùm fuerit inofficioſa,
omni remedio videtur excludi : niſi per authen.de immen.do
na.quod generaliter loquitur,vbi immenſa fuit donatio:quia
quartam bonorum,quę erat ante donationem,omnino debet
habere filius.

De inofficioſis dotibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Dotem ut donationem inofficioſam dici.*
2 *Reuocandæ immenſæ donationis cauſæ.*
3 *Titulo de inofficioſæ dot.quatenus locus ſit.*

PROMPTVM eſt leges legibus concor
dare:vt in auth.de exhi.& intro.reis.§.vlt.in
1 fi.& ĩ.eo.l.j.† ergo ſicut ad inſtar inofficioſi
teſta.querela inofficioſæ donationis induci=
tur,ita ad inſtar querelæ inofficioſæ donatio
nis,prodita eſt querela inofficioſæ dotis. Si
ergo mater bona omnia,vel penè omnia in
filiorum fraudem dederit in dotem pro ſe:vel forte ſecundum
P.pro filia,vel pro muliere alia,per querelam inofficioſæ do=
tis fiet reuocatio,vt filiis conquerentibus emolumenta debita
deferantur:vt ĩ.eo.l.j.Videtur tamen quòd vbi mulier pro a=
lia muliere donat dotem,locum habet querela inofficioſæ do
nationis:quia quantùm ad donantem non dos eſt,ſed dona=
tio.Item hoc ſi mulier erat maior:nã ſi eſſet minor,reſtitutio
competeret:& ideo querela ceſſaret. Nec obſt.quod legitur
infra,de iure do.l.nulla.illa enim ſola ratio quia mulier donat
2 omnia bona,non eſt ratio ſufficiens.Sed poſſunt † eſſe aliæ ra
tiones reuocandi:vel quia mulier eſt minor,vel quia fraudat
filios debita portione,vel quia non ſeruaret filiorum affectio
a nem.Hodie[a] tamen non videtur quòd competat iſta querela,
cum filius primi matrimonij habeat conditionem ex l.vt tan=
tum conſequatur,quantum mater dat ſecundo marito ex cau
3 ſa dotis:vel pro quocunq; alio titulo,† vt infrà,de ſecun.nupt.
l.hac edictali.& in authen.de nupt.§.optimum.& §.quia ve=
rò hactenus dicendum.ſed olim ita demum locum habebat ſi
mulier conueniſſet marito,vt ex morte ſua lucraretur dotem.
Alioquin cùm mortua muliere dos redeat ad filios : quomo=
do haberet locum querela inofficioſæ dotis?

a ADNOTATIO. ¶ Hodie.Vide circa iſta verba Azo. Bart. hic in l.j. quæ refert Azo.vt per eum.

De petitione hæreditatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Hæreditatis petitio directa cui detur,& contra quem.*
2 *Hæreditatis petitione propoſita,poſſeſſorem ſtatim eſſe interrogandum qualiter poßideat. & nu.ſeq.*
4 *Hæreditatis petitio contra quem detur utiliter.& nu.6.*
5 *Poßidens rem unam hæreditariam tantum an poßit conueniri hæreditatis petitione ad totam hæreditatem.*
7 *Debitorem hæredis non ipſius hæreditatis conueniri nõ poſſe hæreditatis petitione.*
8 *Hæreditatis petitio pro quibus rebus detur,ſeu quæ res in eam ueniant.& nu.10.*
9 *Hæreditatem poßidens bona fide,facit fructus ſuos.*
11 *Poſſeſſor bonæ fidei quatenus teneatur hæreditatis petitione.*
12 *Hæreditatem poßidens bona fide quando incipiat fieri malæ fidei poſſeſſor.*
13 *Impenſæ gratia rei factæ qua ratione deducantur à poſſeſſore hæreditatis aduerſus petitorem,& quando,& quales.& nu.15.*
14 *Impenſæ neceſſariæ quæ dicantur,quæ item utiles.*
15 *Impenſas ratione fructuum factas deduci etiam à prædone.*
16 *Hæreditatis petitionem eſſe actionem ciuilem.*
17 *Hæreditatis poſſeſſor uel petitor an poßint cõueniri à creditoribus hæreditarijs & à legatarijs poſteaquã lis eſt conteſtata ſuper hæreditate,uel ſperatur cõteſtanda.*
18 *Libertatis directæ uel fideicommiſſariæ nomine intra quantum tempus agatur,ubi contentio eſt de hæreditate inter poſſeſſorem & petitorem.*
19 *Hæreditatis petitionem eſſe actionem mixtam in rem & in perſonam.*
20 *Hæreditatis petitio quæ cõmunia habeat cum rei uendicatione,quæ itẽ differentia.*
21 *Intellectus ad l.j.C.de petitio.hæred.*
22 *Vſura pecuniæ inuentæ in hæreditate quando præſtetur.*
23 *Vſuræ fructuum à quo & qualiter præſtari debeant in hæreditatis petitione.*
24 *Intellectus ad l.ſi poſt motam.C.de petitio.hæred.*
25 *Emptor hæreditatis an ſemper poßit conueniri utili petitione hæreditatis.*
26 *Intellectus ad l.hæreditas.C.de petit.hæredit.*
27 *Intellectus ad l.de hæreditate.C.de petitio.hæredit.*
28 *Intellectus ad l.ſi putas.C.de petit.hæred.*
29 *Tutores inutiliter dari decreto iudicis ei,qui habere eos non poteſt.*
30 *Hæreditatis petitione conuentus cogitur reſpondere,poßideat pro hærede,an non: ſicut qui conuenitur rei uendicatione cogitur reſpondere,poßideat,nec ne.*
31 *Intellectus ad l.cogi.C.de petit.hæred.*

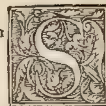
DICTVM eſt ſuprà de inofficioſo teſtamen
to,cuius querela præparatoria eſt vniuerſalis
iudicij,id eſt petitionis hęreditatis:& ideo de
hæreditatis petitione ponit,quę quidẽ quan=
doq; eſt directa,quandoq; vtilis:& hoc ſuper
vtraq; cõfuſe ponit rubricam:ſed in Digeſtis
primum ponit de directa.poſteà de vtili.i.de fideicõmiſſaria
hæred.peti.& de poſſeſſoria hæred.peti.Et idem in ea,quæ da
tur ei,qui emit à fiſco:vt ff.eo.ei,qui partes.quę quidẽ vtiles di
cuntur reſpectu agentium,qui iure ciuili non admittebantur:
& ſic directa dicitur mihi dari hæreditatis petitio:quia de iu=
re ciuili admittor:ſed illa duo directo,& vtiliter reſpectu reo=
rum ponuntur.Plerunq; tamẽ dicitur dari vtilis.i.directa vti=
liter:vel directa.i.vtilis directo:vt ff.eod.etiam.§.j.& §.ſi quis
ſciens.& §.item ſi quis. Videamus ergo de directa,cui de=
tur,& contra quem,& quæ veniant in eam,& qualis ſit actio.
1 Datur autẽ directa ab inteſtato,vel ex teſtamẽto ſuccedẽti[a]
a per legem vel ſenatuſconſul.Itẽ per ſe vel per alium,vt ff.eo.
l.j.& ij.& iij.Directò autẽ datur contra eum qui poſsidet pro
hærede,vel pro poſſeſſore,qui nullã cauſam poſsidẽdi habet,
nec contendit ſe hæredem:vel ſi per mendaciũ contendit,tene
tur.Alioquin expediet ei negare,quod non debet eſſe:vt ff.de
tributoria.l.illud.§.vlt.& ĩ.eo.l.regulariter.& l.licet.& l.pro
2 hærede.& l.qui inter.† Hoc tamen eſt notandũ , quòd demũ
petitionis hæreditatis propoſito libello faciendæ ſunt inter=
rogationes poſſeſſori , qualiter poſsideat:vt ff.de interrogat.
acti.l.j.in prin.& l.de ætate.§.ij.hoc eſt,an credat ſe hæredem.
Si reſpondeat,credo:ergo proceditur in petitione hęreditatis:
quia poſsidet pro hærede.Si reſpondeat non:quæram titulũ,
quem ſi probauerit,non procedetur in petitione hęreditatis:ſi
nõ probauerit,præſumitur,ꝙ pro poſſeſſore poſsideat:& ſic
intelligitur quod dicitur.C.eo.cogi.vt bona ſit exceptio,præ=
ter eum,qui &c.ergo ille qui cogitur dicere,id eſt,reſpondere
vtrũ pro hærede,vel pro poſſ.poſsideat,cogitur dicere id eſt
b probare titulum,[b] prout præmiſſum, & diſtinctum eſt. Et
huic ſententiæ etiam P.in aliquo videtur conſenſiſſe. Sed ta=
men multa alia prauè dixit.ſ.ꝙ non teneatur reſpondere,poſ=
ſideat pro hærede vel pro poſſeſſore necne:& cogitur in peti.
hæred.probare titulum per quemlibet cognatum,in rei ven=
dicatione per proximum tantum,quæ ſomnia videntur eſſe
potius,quam prudentis opiniones.[Vel dic quòd bene dixit.
Nam in rei vendi.per proximum ſcilicet filium reſiſtentem:
vt l.ſiue poſsidetis.in petitione hæreditatis per quemlibet co=
gnatum reſiſtentem;quinimò per extraneum reſiſtentẽ opor
tet agentem probare ſe hæredem,ſi vult vincere. Azo.] Do=
3 mino autẽ † Bul.videbatur,ꝙ debeat interrogari,poſsides pro
hęrede,an pro poſſeſſore,an nõ?& ſatis erat,ſi reſpondeat:poſ
ſideo pro hærede,vel pro poſſeſ.vel non poſsideo pro hærede
vel

vel pro poſſeſſore. Hoc tamen ſerua, vt ſi de mendacio con-
uincatur, amittat poſſeſsionē; vt ff. de rei vendi. l. penult. ſi do-
lo, vel lata culpa mētiatur. alioquin pœnitere poteſt, cùm non
ſit lis conteſta. nec ſit captio actoris: vt ff. de interrog. act. l. de
ætate. §. vltimo. Item directò petitur hæreditas, vbicun-
que titulus reputatur pro non titulo: vt ff. eod. l. nec vllam. §. j.
Sed quidam dicunt dari vtilem: quos confundit, quod dicitur
4 ff. eo. l. etiam. §. ſi quis. † Vtiliter autem dicitur contra eum,
qui dolo deſijt poſsidere vel obtulit ſe petitioni hæreditatis:
cùm non poſsideret: & hoc ignorante actore: vt ff. e. l. nec vl-
lam. §. vlti. & l. etiam. §. ſed & ſi nihil poſsideat. & l. qui ſe lite.
vel qui putat ſe bonorum poſſeſſorem eſſe: vel fideicommiſſa
rium vniuerſitatis eſſe: vt ff. e. l. pro hærede. & l. etiam, §. idem
erit dicendum. vel qui emit vniuerſitatem mala fide, ſi bona,
non tenetur: niſi in duobus caſibus, id eſt, vbi modico diſtra-
cta eſt hęreditas, & vbi non comparet venditor: vt ff. eo. l. etiā.
§. j. & §. ſi quis ſci. Nec diſtingūt quidā habeat, vel non habeat
regreſſum de euictione emptor hęreditatis. licet diſtinguant
in eo, qui ſingularē rem emit, & conuenitur rei vendicatione
vt ff. eo. l. ſed & ſi l. §. item ſi rem. Item qui emit à fiſco, vtiliter
conuenitur: vt j. eo. l. etiam. §. item ſi quis à fiſco. Illud autem
in reo non diſtinguo poſsideat hæreditatem totam, vel partē,
vel rem ſingularem: quia ſemper in ijs locum habet hæredita-
5 tis petitio. Hic † tamen errantes quidam dixerunt, quòd ſi
vnam rem tantùm poſsideas, poteris de iure ſtricto conueniri
ad hæreditatem totam, ſi actor eſt inſolidum hæres: ſi pro par
te, & pro illa parte peti poterit hæreditas: ſed de æquitate li-
beraris, reſtituendo quod habes: vt ff. eodem. l. regulariter. &
l. licet. & ff. ſi pars hæredi. peta. l. j. §. j. Simile inducunt. ff. de pe
culio. quæſitum. j. reſponſo. Sed domino meo videbatur con-
trà. quòd enim ius ſtrictum poteſt aſsignari: vnde teneatur
ad id quod nec dolo, vel culpa deſijt habere: nec in eo eſt deli-
ctum commiſſum, vel quaſi. Dic ergò, quòd ſi inſolidū ſit hæ-
res: vt tu vnam rē tenes: peto eam inſolidū mihi reſtitui: quia
inſolidū dico me hæredē. Ecce iſtud quia vēdicat, id eſt attri-
buit mihi totā. nō aūt peto totā & in actione de peculio, quod
dicitur tenere: & ſi non ſit in peculio expone id eſt tenere po-
terit. ſi tamen erit in peculio tempore rei iudi. vt ibidem dice-
tur. Nam & hic ſpectatur tempus rei iudicatæ vt ff. e. l. ſi quo
tēpore. Non autem tenet nunc, quia dominus nec habet, nec
dolo, nec culpa deſijt habere: vt ff. de lib. lega. l. ſi quis re. & ff.
6 de peculio. quoties. §. ſi ſemel. Sed † in reo attēdo illud, ſcilicet,
an teneat rem corporalem, an incorporalem. Si corporalem,
ſeruatur quod dictum eſt. Si incorporalē, vt quia debitor fuit
defuncti, vel hæreditatis ex delicto, vel quaſi delicto tenetur:
quia pro poſſeſſore quaſi poſsidere videtur. Si verò debeat ex
contractu vel quaſi, idem dicendum, ſi tamen ſe contēdat eſſe
hæredem: alioquin contrà: vt ff. eo. l. etiam. §. vlt. & j. tit. j. l. vlt.
& penulti. Si tamen debet purè, cauet: vt ff. eod. quòd ſi in diē.
7 Si † autem fuit quis debitor hæredis, non hæreditatis: vt quia
geſsit negotia hæredis, non hæreditatis iacentis: non tenetur
hæreditatis petitione ſicut nec illa res venit in qua hæredi cœ
pit competere directa rei vendicatio: quia compleuit vſuca-
pionem vt ff. eod. l. & non tantum. §. quòd ſi. Qualiter autē
debeat quis hæreditati, & qualiter hæredi tantùm dicitur ff. e.
l. quòd ſi in diem. vſq; in finem legis. Et ſunt hæc notanda pro
eo, ꝙ ſi quis ſemel nactus eſt poſſeſsionem rei hęreditarię &
poſteà amittat, nō agitur hæreditatis petitione, quia illa actio
8 nunc incipit tantùm ſibi competere. † Nunc vidēdum quę
veniāt in hæreditatis petitione & quidem hęreditaria, & quæ
ſunt in hæreditate: vt res etiā commodatæ, vel pignoratæ, vel
quarum habuit teſtator retentionē: vt plenè dicitur. ff. eo. l. itē
vidēdum. §. vlt. & l. non tantum vſq; in fi. & l. item ve. vſq; ad
illum §. cùm prædiximus. & §. idē rectè. Item veniūt incor
poralia, cum illa natura tamen quam habent naturaliter, non
accidētaliter. Et ideò vnum ſimplū quod à principio debetur
per legē Aquiliā veniet in hære. petitione non aliud, quod eſt
ex inficiatione: vt ff. eo. l. item veniūt. §. cum prędiximus. & l.
illud. §. actiones. & l. euicta. Itē res principales, & fructus, &
c omnis rei acceſsio veniunt[c] in hanc actionem. Et vna eſt hæc
actio pro rebus, & fructibus: quia eſt vniuerſalis: ſed in rei vē
6 dicatione vna eſt pro re actio: alia pro fructibus: vtrobiq; † ta
men bonę fidei poſſeſſor facit fructus ſuos: licet quidā dicunt
d in peti. hæreditatis contra:[d] vt ff. eo. l. itē veniūt. §. fructus. &
l. ſed & ſi lege. §. vl. & l. quòd ſi oues. & l. ancillarū. & l. poſt ſe.
& l. ſi poſſeſſor. Accipe autē fructus, impēſa deducta: vt j. eo.
10 l. ſi à patre. §. vlti. Item veniunt † omnia quæcunq; occaſione
alienationis rerū habuit poſſeſſor, puta pœnā, vel vſurā. Alio-
quin contrà: vt ſi ſtipulatus eſt pœnā, ſi alius deijceret eum de
poſſeſsione, vel ſi alius non veniret ad iudiciū: cum ipſe alium
conueniret pro re hæreditaria: vt ff. eo. l. vtrum. §. proinde. &
l. at vbi. & l. ſed & ſi lege. j. reſpon. Itē venit dānum datū à poſ-
ſeſſore: vt ff. eo. l. ſi à patre. §. ſi poſſeſſor. Item veniunt in hanc
actionē, quæ poſſeſſor exigit à debitoribus hęreditarijs nomi
ne ſuo, non nomine veri hęredis: & ideo poſſeſſor nō tenetur
vero hæredi actionē negotiorū geſtorum. vel condi. certi ex
eo quòd ſuum negotium videatur geſsiſſe. Sed hac vniuerſa
li actione: vt ff. eo. ſed & ſi lege. §. petitio. & C. de tranſact. l. iij.
§. debitor. Veniūt & ea, quę quis dolo deſijt poſsidere ſi ex-
tent non deperdita, vel diminuta: vel ſi reus ab emptore nullo
modo recipere poteſt, iuratur contra eum in litē. Si verò ſint
deperdita, vel diminua tenetur ad pretiū commune. Et eſt de
perditum, quod in rerum natura deſijt eſſe diminutum, quod
eſt vſucaptum: vt ff. eo. ſi poſſeſſor. §. vlt. & l. deperditū. & hoc
in rebus hæreditarijs venditis, quæ non onerabant hæredita-
tem, vel non erant ſteriles. Nam in his ſi quidem vendantur
poſt litē motam, idem: ſi ante, venit tātùm pretium acceptum:
vt ff. eo. l. item veniunt. §. à quo. & l. ſi poſſeſſor. §. j. & ff. de rei
vend. item ſi verberatum. §. ſi quis rem. Itē veniunt vſurę fru-
ctuum, & omnia prædicta veniunt præſtanda à malæ fidei
11 poſſeſſore. † In bonæ autem fidei approbatur regula quæ
non fallit, id eſt, quòd nullo caſu teneatur ad aliquid præſtan-
dum in peti. hæredi. niſi inquantum ſit locupletior tēpore rei
iudi. vel litis conteſt. Bonæ fidei autē eſt: vel qui habet iuſtam
cauſam putandi ſe hæredem: vel etiam iniuſtam errando: pu-
ta in iure vt ſatis ſit quòd non verſatur in dolo: vt ff. eod. item
veniunt. §. omnes. & l. ſed & ſi lege. §. ſcire. & §. conſuluit. &
12 ff. de libera. cauſa. l. igitur. §. ij. † Porrò bonæ fidei poſſeſſor
incipit eſſe malæ fidei, interpretatione iuris quo ad fructus re
ſtituendos, & ſuperiora præſtanda. Item quantùm ad vſuras
fructuū perceptorū antequàm fieret malę fidei, nō poſtea de-
e nūtiatione[e] facta, mota cōtrouerſia, lite conteſta. ſcientia vnde
cūque habita, quòd ſit aliena hæreditas: vt ff. e. l. itē veniunt. §.
petitā. & l. ſed & ſi lege aūt. & l. ſi quid. §. ſi quē. & l. hæres fur-
ti. §. vlt. Secus quantū ad facilitatē præſtādi vbi verè ſcit alie-
nā haberi: vt ff. e. l. illud quoque. Martinus tamē ad nihil fie-
ri malę fidei poſſeſſorē dicebat, niſi ſciret alienā. Bulgar. cōtrà
ar. C. de acqui. poſſ. l. nemo. Item eſt hic notandum quòd in rei
vendicatione nō fit quis malę fidei, niſi lite conteſt. niſi denū-
13 tiatio fiat in comparatione rei: vt C. de rei ven. ſi fundū. † Op
ponitur autē petēti hæreditatē exceptio bonæ fidei poſſeſſore:
vel à malæ fidei poſſeſſore imploratur iudicis officium, ne re-
ſtituat, niſi deducantur expēſæ gratia rei factæ: vt ff. e. l. planè.
& l. vtiles. Sed in rei vēdicatione nō ita vt C. de rei ven. demū
niſi fieret malæ fidei in faciendo de nouo. vtrobiq; enim dicā,
quòd tūc videatur donaſſe: quia prędictę leges loquūtur cùm
in reficiēdo facta eſt expēſa. Et aſsignatꝰ differētia inter poſ-
ſeſſorē bonæ fi. & malæ fi. vt bonæ fidei poſſeſſor omni modo
expēſas deducat: licet res nō extet, in quā fecit: ſicut tutor, vel
curator cōſequitur: prædo autē non aliter, quàm ſi res melior
ſit nūc. Nec diſtinguitur ſit neceſſaria expēſa, an vtilis. Imò et
ſi voluptaria ſit, proficit poſſeſſori bonæ fidei exceptio doli.
Prædoni autē probè dicetur non debuiſſe in alienā rē ſuper-
uacuas expenſas facere: vt tamē poteſtas ei fieret tollēdorum
14 eorum, quæ ſine detrimēto rei tolli poſſunt. † Et eſt impēſa
neceſſaria: quæ ſi non eſſet facta, res erat peritura, aut longè
deterior futura. Vtiles ſunt quæ rem meliorē faciūt, deterio-
rem autē eſſe non ſinūt: vt ff. e. l. planè. & l. vtiles. & de ver. ſig.
l. impenſæ. Hæc autem locum habēt in expēſis ob perpetuam
vtilitatem rei factis. Expenſæ enim fructuum ſemper dedu-
cuntur de fructibus, etiam à prædone: imò nec aliter videtur
eſſe fructus niſi deducta impenſa, quæ fit gratia quærendo-

rum fructuum, vt in arando: cogendorum, vt in triturãdo vel
metendo: & conseruãdorum, vt in conducẽdo vasa in quibus
reponẽtur: imò & si nihil fructuum perceperit poss. bo. fi. de-
ducet sumptus ex hæreditate: non ita est in malæ fidei poss. vt
15 ff. eo. l. si à patre. §. vlti. & l. quòd si sumptus. Item † reputantur
hæreditaria, quæ creditoribus sunt soluta etiam nomine bon.
fid. possessoris, quia eorum nomine dicit se nõ dãnandum: vt
ff. de neg. ge. Nesennius. & tunc cedit condictio indebiti, quę
ei datur ex cõsumptione: sed non cauet de defensione licet ma
læ fidei possessor caueat. & ita intelligo, quod dicitur ff. eo. l. si
quid. Si verò bonæ fid. possessor de suo, & suo nomine soluit,
non retinet de hæreditate: nec agit contra verũ hæredẽ: vt no-
taui ff. de neg. gest. si pupilli. §. itẽ quæritur super glo. domini
mei: nisi in casu, quãdo is cui soluit non erat soluẽdo: tũc enim
retinet: vt ff. eo. l. quòd si possessor. Aget tamẽ etiã malæ fidei
possessor si nomine hæreditario soluit: vt j. eod. l. vlti. Si verò
indebitũ soluit, nec ex hæreditate retinet, nec repetit: vt ff. eo.
16 si possessor. §. bonæ fidei. † Est autẽ hæc actio ciuilis, quia à
Senatusconsulto inducta: vt ff. e. l. itẽ veniũt, §. pridie. ff. de le-
gi. & senatusconsul. l. ius ciuile. vnde & cẽtumuiralis dicitur,
quia Senatores erant centũ numero: vt j. e. l. vl. Prætor tamen
(quia nihil intentatũ reliquit) super ea tractauit: vt ff. eod. l. di
17 uus. & ff. si pars hær. peta. l. j. in prin. Et erat † olim priuilegia-
ta hæc actio: vt lite contest. in ea, vel si speretur contestãda: nõ
poterat possessor, vel petitor conueniri à creditoribus hęredi-
tarijs, vel legatarijs: ne fieret præiudicium alteri, qui non con-
uenitur, quasi alter qui conuenitur præsumatur esse hæres:
quia conuenitur vt hæres. Nã ex eo quod fit inter alios, quale
quale præiudiciũ generatur inter alios. Magnitudo enim, &
authoritas cẽtumuiralis iudicij, non patiebatur per alios tra-
mites viam petitionis hæreditatis infringi: vt ff. de interroga.
actio. l. & quia. & de act. & obl. l. qui cũ hęrede. Hodie autem
18 distinguũtur creditores, à legatarijs. † Creditores enim, vel
agentes ex contractu defuncti possunt agere, contra petitorẽ
hæreditatis, vel cõtra possessorẽ quẽ eorũ eligunt: & si electus
succumbat in hæreditatis petitione, aget pro eo quod soluit
cõtra victorẽ neg. gest. si victor erat hæres. Alioquin tenebi-
tur condictione ex lege. creditor autem non tenetur satisdare
electo de restituẽdo eo quod accepit: si electus succumbat in
hæreditatis petitione. Si autẽ legatarius agat, datur ei electio
an velit contestari pro legato, contra scriptum hæredẽ: & ex-
pectare hæreditatis petitionis euentum: vt restituatur ei lega
tum cum legitimis augmentis si competit ei legatum: vel si
velit statim exigere legatum à scripto hærede, potest: sed ta-
men cauebit, vel satisdabit pro qualitate personæ suæ: quòd si
non obtinuerit eius iura, restituat rẽ cùm fructibus deductis,
& necessarijs, & vtilibus expẽsis: vel restituat pecuniã sibi da
tã cum vsuris ex quarta parte cẽtesimæ currẽtibus. Hæc pro-
19 cedãt in legatis rerũ, vel pecuniarũ. Si autẽ † relicta esset liber
tas, vel fideicõmissaria: non agitur de his, vel pro eis intra an-
num à morte testatoris numerandum: sed si quidẽ hęreditatis
petitionis iudiciũ intra id spatium terminũ accipiat: sed euen
tum iudici libertates vel habẽt effectum, vel euanescũt, quod
est notabile, & contra regulã quæ est ff. de excep. rei iud. l. j. &
ita est speciale in querela inofficiosi testa. Vel quod dicitur, e-
uanescũt: expone id est euanescere prima facie videãtur: quia
qualequale præiudiciũ generatur eis. Si autẽ annale tẽpus
emanauerit, tunc libertatis fauore, & humanitatis intuitu cõ-
petũt quidẽ directe libertates, ex fideicommissarijs autẽ liber
tatẽ serui accipiunt: etiamsi testamentum erat minus solenne,
vel ruptum, vel irritum, vel inofficiosum. Secùs si posteà pro-
betur falsum. Falsitas tamen codicillorum non obest liber-
tati: vt j. de fideic. lib. l. j. nec enim hæres habet dominium ser-
uorum ex codicillis, sed ex testamẽto, si tamẽ, qui ad libertatẽ
peruenerunt, fuerint actores, vel alias ratiocinijs suppositi:
necessitas imponatur eis res hæreditarias, & rationes redde-
re: quod est cõtra regulã quæ est ff. de neg. ge. l. eum. & l. quæ
vtiliter. §. quæ curæ. & est ideo, quia sicut vnum speciale indu
citur pro eis: ita & aliud contra eos est: Ius autẽ patronatus cõ
20 petit ei, qui ex legibus ad id possit vocari: & † mista est hæc
actio in rem: & in personam: vt ff. eodem. l. sed & si §. penul. &
j. eod. hæreditatis. & in eo quod personalis est, potest dici esse
ex quasi contractu bonæ fidei: vt instit. de actio. §. actionum
21 autem quædam sunt bonæ fidei. † Et habet multa commu
nia cum rei vendicatione & multas differẽtias: vt s. notaui in
quibusdam, & alia possunt notari. Nam petitio hæredita. soli
hæredi: rei vendicatio ex quacunque causa domino: vt ff. de
rei vendi. l. in rem actio Ita petitio hæred. datur contra possi-
dentem sine tit. vt ff. de rei vendi. l. in rem actio. rei vendicatio
cõtra quẽlibet etiã sine ti. In rei vẽdicatione bo. fi. possessor nõ
f tenetur de consumptis: [f] etsi sit locupletior: nisi in duobus ca
sibus: vt ff. de rei vẽdi. sumptus & l. emptor. hic contra. Item
per petit. hæredi. petitur vniuersitas iuris tantùm per rei ven-
dicationẽ vniuersitas corporalis, vel corporea tantum: hæc est
mista rei vendi. simplex, hæc bonæ fidei, illa stricti iuris. Hic
prohibetur alienatio mota controuersia in rei vẽdi. post litem
contesta. Itẽ hic possessor dicit titulum, ibi non. Itẽ in peti. hæ
redi. si bon. fid. poss. vendat, non tenetur qui emit rei vendica-
tione, si habeat regressum de euictione. Item in petit. hæredi.
missus in bona respondere nolẽtis, lucratur fructus, fortè non
ita in rei vend. Notatur & illud à quibusdam, quòd in peti-
tione hæredi. veniunt fructus fructuum: non ita in rei vendi.
quod non puto: ita arguitur. ff. de rei vendi. l. Iulianus. si ho-
minem. §. j.

a ADNOTATIO. ¶ Succedẽti. Adde ad huius conclusionis materiam Bar. Bal. & doct. in. l. iij. C. de iur. deli. Lapũ allegatione. lij. d. Alex. in l. quædam. §. nihil. ff. de edend. & in consil. cvj. in j. volu. & in consil. 88. in iiij. volu. vbi multa colliges.
b ¶ Titulum. Vide do. Ias. may. in l. si legatum. circa medium. versicul. iij. per istum tex. vt ff. de eden.
c ¶ Veniunt in hac. Adde Bart. do. Alexan. & doct. in l. item veniunt. §. item non solum. ff. de peti. hære. Bal. in l. j. col. ij. C. de vsu. & fru. le. & l. non est. C. fa. er. vbi est proprius locus huius materiæ.
d ¶ Contra. Vide istam materiam aggregatam per do. Alexan. in l. si marito. in fine. ff. solu. mat.
e ¶ Denuntiatione. Vide do. Feli. pulchre in c. secundo in vlti. col. in versi. fal li. vij. extra. de præscrip.
f ¶ Consumptis. Vide ad materiam Bar. in l. quòd nerua. versicu. quinto fal lit. ff. de pos. Bal. in l. non est. C. fa. erc. doctor. post Bart. in l. si vi. C. quod met. cau. & in §. si quis à non domino. de re. di. do. Alexand. in l. ex diuerso. ff. de rei vendi. & in consil. xx. in iiij. volu. vbi de materia habes copiose.

LEX I.

ENATVSCONSVLTVM. De quo
21 † senatuscõsulto hic loquitur: & quid in eo con
tineatur, dicitur ff. eod. itẽ veniunt. §. pridie. & §.
cũ antequàm. & §. litẽ placere. & §. inter eos. &
§. eos autẽ. & §. in priuatorum. Sed illud notan
dum est, quòd ille §. huius l. vsuras verò &c. nõ
loquitur, nisi de vsura eius pecuniæ, quæ fuit habita ex vendi-
tione rerum venditarum. Si ergo dicit in illis, quòd bon. fid.
possessor qui vendit res hæreditarias, licet collegerit vsuras
ex die venditionis, scilicet, ex pecunijs rerum venditarum an-
te litem contest. non tenetur eos restituere, nisi locupletior, &
quatenus locupletior est factus. Potes etiam sic legere vt illa
verba, ante litẽ contest. determinẽtur per illa, reddere cogẽdi
non sunt: q. d. ante lit. contesta. Alij sic legunt vt loquatur de
vsura pretiorum: Vel etiam loquatur etiam de vsura pecuniæ
inuentæ: & subaudiunt etiam. Sed non est opus sic legere.
Quod autem diximus in vsuris, idem & in fructibus respon
det. Et hęc omnia procedunt si quęras de tẽpore currenti ante
a litem contesta. Cæterùm si lis [a] est contra prædictũ bo. fi. pos.
contestata iam quasi malæ fidei tenentur. & omnia quæ eum
pręstare negauimus ante lit. præstabit post litem: quia de fru-
ctibus perceptis, & percipiendis tenentur. Item à tempore li-
22 tis current vsuræ iam dictorum pretiorũ. Sic posito casu † vi-
deamus de vsura pecuniæ inuẽtæ in hæreditate, quãdo pręste
tur. Et Io. B. dicit à nullo eã pstari, etiã à malę fi. pos. nisi ma. fi.
pos. eã attigerit: vt ff. e. si poss. j. respõde s. consumẽdo, erogan-
do, non ita si cõtemplatione hæreditatis, & vtatur rebus suis,
vel si pignori obligat rem, quæ est in hæreditate: vt ff. eod. sed
& si. §. si quis. & §. quòd autem. Item adest, quod dicit post li-
tem contestat. nonne idem est mota controuersia? Respon-
deo

deo ita: vt ff. eo. l. ita ve. §. pecuniam. & l. sed & si lege. §. si autem. Et not. hoc est speciale circa vniuersales petitiones, & huius actiones, & famil. ercisc un. vt tantum operetur contro
b uersia mota, quantum lit. contesta.[b] Secus in rei vendic. Item secus in iudicio familiæ ercifcundæ, hoc est, hæreditatis diuidendæ, [& ita legẽdum suadet ipsa rei ratio, & quæ sequuntur verba: tametsi omnia exemplaria etiam manu scripta cõmuni diuidũdo legãt. P. Prateius.] Hinc est quòd in fami. erciscun. etiam post motam controuersiam dicimus prohiberi alienationes. Secus in communi diuidundo: & hæc quantùm ad ea de quibus loquitur, id est vsuras, & fructus: non quan-
23 tum ad facilitatem restituendi. vt ff. eod. l. illud. †Item quæritur de vsuris fructuum à quo, vel qualiter præstari debeãt: & quidem bonæ fidei possessor post litẽ contestatam tenetur præstare vsuras fructuum perceptorum ante litẽ contestatã, id est, ante quàm esset malæ fidei possessor. Perceptorum autem fructus post litem contesta. non præstat: quia eos ex necessitate percepit: & ita intelligo quod dicitur ff. eodem. hæres furiosi. §. vltimo. & C. eodem. l. prima. licet quidam aliter intelligant.

a ADNOTATIO. ¶ Si lis est. Vide tex. & ibi Albe. & Bal. in l. si mora. ff. de rei vend.
b ¶ Vide do. Alex. in l. quòd iussit. ff. de re iudi.

LEX II.

24 SI POST MOTAM. Hic† loquitur de eo q emit vniuersitatẽ id est hæreditatis quotã partem puta dimidiam: distinguitur tamẽ, vtrum emerit post motam controuersiam: vt tunc ipse & hęredes eius sicut malæ fidei possessores cõueniantur de fructibus, scilicet præceptis, & percipiendis. Et ad hũc casum est aptanda litera quæ sequitur: fructibus enim &c. an ante, & tunc non, nisi à tempore litis contestatæ: vt s. l. proxi. diximus, velut malæ fidei censeatur. s. quantùm ad fructus & vsuras restituendas: & licet superiori casui bene aptetur litera quæ sequitur: fructibus enim &c. tamen & ad hunc aptari potest, vt subaudias totis. Nã & ante litẽ contest. augetur hæreditas fructib⁹, bonæ fidei possessore possidẽte: sed nõ totis. nec enim conuenitur, nisi inquantum locupletior est. Cęterum post litem contest. tenetur de omnibus, & hoc vbi empta est vniuersitas. Si verò quis fuerit emptor rei singularis, vel rerum singularium, non tãtùm tenetur restituere fructus, sed etiam conuenitur singularium rerum. i. rei vendicatione. Non etiã petitur hæreditas: quia titulo minuitur. Noli sic exponere etiã vt dicas: non tantum tenetur peti. hære. sed etiam rei vendicatione. Hoc enim falsum est secundum quosdam: Puto tamen, quòd emptor vniuersitatis tenetur vtili rei vendicatione nomine singularum rerum: nã nomine vniuersitatis tenetur hęreditatis petitione. Et ita dicit lex ista: Loquitur enim in empore vniuersitatis tantũ. Quod autem dicitur ex quo lis contesta. &c. subaudi vel cõtrouersia mota: vt s. proxi. diximus. Hic notabat B. quatuor. s. cum quis emit post litem, cùm ante litem. Itẽ tenetur de omnibus. Itẽ tenetur de fructibus, quos percipit post litẽ contestatã, sicq; reddetur quartum
25 secũdo. Item tertiũ primo. †Caue tibi: quia lex ista velle videtur, quòd emptor vniuersitatis semper posit cõueniri vtili petitione hęreditatis: quod dicas si vis. Sed ego aliter puto distinguendũ: quia cũ quis emit vniuersitatẽ mala fide, tenetur vtili peti. hęr. vt hic. & ff. e. l. etiã. §. si quis si bona fide, nõ tenet nisi modico est distracta: vel si non est cõparet vẽdito: vt j. e. l. etiã. §. si quis. Si tamẽ nõ habeat regressum de euictione. vt ff. e. l. etiã. §. sed & si. & §. itẽ si. Itẽ tenetur si titulus habeatur pro non titulo, vt ff. e. nec. §. j. Si verò rẽ singularem siue bona, siue mala fide, non tenetur: nisi titulus pro non titulo habeatur.

LEX III.

26 HAEREDITAS. Hic. †casus ita ponitur. Ego à te peto hæreditatẽ; demũ succũbo. decedis, & me hæredẽ instituisti: & ego eandẽ hęreditatẽ modo peto à quodam qui possidet eam, aliquo casu, videbatur quòd non possẽ: quia in hac hæreditate semel iam succubui: Sed nõ est ita: quia modò ago nõ ex prima successione, sed alia, hoc est ex persona eius, cui successi, sed hoc reprobat Io. B. quia & si ex eadẽ causa vel successione ex qua prius egi nunc agerẽ: non tamẽ mihi obstaret exceptio: quia non sunt eædẽ personæ. Pone ergò vbi à te peto hęreditatem quæ nec ad te, nec ad me pertinebat sed ad Titium succubui: postea Titius me hæredẽ instituit: si agam contra te: nõ ideo quia semel succubui contra te, repelleres me: quia nũc ex alia causa ago. Sed & si nulli successissem, si tamen ex alia causa nunc agerem, & ex alia egi: puta primò vendicabam hæreditatem: quia testamentum matris meæ dicebam inofficiosum: modò autem ex alia causa peto, putà ex fideicommisso, non obstat mihi exceptio: & est lex ista in argumẽtum quòd qui dicit inofficiosum petet hæreditatem.

LEX V.

DE HAEREDITATE. Vt plenè etiã intelligatur lex ista hãc subiicio distinctionem.
27 †Cùm possessor hæreditatis petitione cõuenitur: & repetere, vel imputare vult expẽsas, distingue expẽsas, & possessores, et reputationes à repetitionibus. Si enim bonæ, vel malæ fidei possessor soluerit creditoribus hæreditarijs pecuniã suam propriã, & nomine defuncti vel veri hęredis. si aliũ contra opinionẽ suã pateat
a esse hæredẽ, ipso iure liberatur[a] hæres. Vnde & possessor vel retinere potest solutũ de hæreditate, vel repetere per actionẽ neg. gest. vt C. de peti. hæred. l. vlti. Si verò possessor bo. fi. suo nomine soluisset, non liberatur hæres per exceptionẽ vel ipso iure: quia soluẽs repetet per condictionẽ indebiti: nã vna solutio & liberationẽ, & repetitionẽ parere nõ potest: vt ff. de cõd. inde. cùm is, qui. Si autẽ malæ fi. possessor solueret pecuniam suam & nomine suo non repetet: quia sciens soluit indebitũ, sed agit actione neg. gest. contra verũ hæredẽ: & si suo nomine soluerit & verus hęres habet exceptionẽ doli. Itẽ cauet possessor malæ fi. de defendẽdo vt ff. de peti. hęre. si qd. Cùm autẽ bonæ vel malæ fidei possessor soluerit pecuniã hęreditariam nomine defuncti, vel hæredis ipso iure liberatur hæres: & ita vterq; reputat hęredi. Si verò bonæ fidei possessor, soluerit pecuniam hæreditariam nomine suo, liberatur hæres per exceptionẽ: & eidẽ cedit possessor cõdictionẽ. At malæ fidei possessor non cedit condict. quia non habet: sed cauet de defensione & habet exceptionem hæres. Si autem possessor bo. fid. vel malæ fi. expendat gratia fructuum de fructibus tãtùm fit deductio: nisi bonæ fid. nil percepit de fructibus: vt ff. de peti. hære. si à patrono. §. vlt. Si verò gratia rei bonæ fidei possessor expẽdat necessariò, vel vtiliter, vel voluntariè, habet exceptionẽ, ne restituat nisi deducta expẽsa. sed non habet actionẽ, sed malæfidei, voluptarias abradit: vtiles vel necessarias cõseruat per iudicis officiũ: si tamẽ melior extet res nunc: sed in bo. fid. sufficit aliquando extitisse. At in rei vẽdicatione si quæras de expensis, dicemus in sequenti summa de rei vendicatione.

a ADNOTATIO. ¶ Liberatur. Vide l. si possessorem. ff. de exceptio. & ibi Bartol.

LEX VI.

28 SI PVTAS. Quo† iure vẽdicabit hic pater hæreditatẽ sui filij? Respõdeo ex sua persona ꝓpria. Si obijciatur, quod dicitur: prima causa est in successione liberorũ: verũ est, si sint in potestate moriẽtis: at hi non erãt in eius potestate: imò in potestate huius aui. Sed hoc non videtur bonũ per legẽ quæ est ff. de bo. pos. contra tab. si retẽtus. Dicit ergò ex persona nepotũ: & erant hi nepotes infantes: vt nec sit opus eorum consensu: vt j. de iure delibe. si infanti. Aliàs autem iussus, & voluntas nepotis esset necessaria: nisi in casu, cùm sunt in potestate morientis: vt ff. de acquirend. hæred. l. vj. §. interdum. & l. si quis. §. iussus. & j. de hæred. institu. l. cum proponas. & hoc est quod dicitur in hæreditate aliquatenus esse operas: vt ff. de acquirend. rer. do. l. liber homo. licet in legato sit secus. Sed huic l. est contrariũ quod dicitur ff. de iud. l. lis. sed respõdeo, Hoc toleratur ratione incertitudinis

tudinis:vt & legitur.ff.si quis in ius voca.non ierit.l.ij. Et no.
29 quòd decretũ †iudicis ipso iure nullum fuit qui dedit tutores
ei qui habere eos non poterat:vt & aliàs notauimus:vt ff. de
tu.& cura.da.ab his l.Seiæ.igitur nõ tenebũt quę per tutores
facta sunt:vt ff.de re.eo.qui sub tut.l.qui neque.quod & ve=
rum est.Quid ergò?nunquid decreto iudicis decipientur qui
cum authoritate talis tutoris contraxerũt?esset hoc iniquum:
vt s̃.de ijs qui ve.æta.impe.l.j.ad hoc ita respondet Io.B.quia
aliud est ibi vt pote cùm ad hoc detur ætatis venia ; vt licitè
contrahere,& alienare posit,Cæterum tutor non ad alienan=
dum,sed potiùs ad conseruandum datur.

LEX X.

SI filius. Quid est quod dicit aquisitã esse patri
hæreditatem,cum vt s̃.l. proxima diximus ius=
sum præcedere oporteat?Respondent quidam
hinc fingitur intercessisse mandatum propter
a diuturnitatem[a] temporis:Vel,secundum Ioan
nem B. imò verè mandatum fuit:sed non
constabat filium mandato paruisse, vel voluisse. præsumitur
tamen quod voluerit propter temporis interuallum quo res
ipsas retinuit.

a ADNOTATIO.¶Diuturnitatem.Vide do.Alex.in l.sciendum.in v.col.ff.de verbo.obli.& Fely.in albe.in ij.col.de test.& plenius in c.sicut. col. xiiij.cum seq.de re iudi.

LEX XI.

30 COGI. Vt hui⁹ legis habeatur †notitia secũdũ
B.hoc est pręmittẽdum.Certũ debet esse quòd
eum qui alios vult conuenire rei ven.si interro
gatur an posideat debere respondere, sicut ait
lex in Digestis de interrog. actio. qui seruum.
§.in iure.adeò vt si de mendacio conuincatur, puniatur : vt ff.
de rei ven.l.penul.Sicut ergo in rei vendicatione cogitur re=
spondere posideat,vel non.ita & in peti.hær.cogitur respon
dere posideat pro hærede, vel non. Nam tantùm facit in rei
ven.simplex possesio,quantum in hac actio.hæreditatis mo
dificata detentio. vt pote cum omnis homo qui sub cœlo est
quocunque modo,quocunque titulo, quacunque fide posi=
deat:eo ipso quòd posidet rei ven. conueniatur. In hac au=
tem actio.vt locũ habeat,oportet vt quis pro hærede, vel pro
possessore posideat. Merito ergo hic tenetur respondere, an
hoc,vel illo modo posideat.Nec cogitur dicere alterum tan=
tum:sed sub alternatione:& hic est vltimus casus huius legis.
31 †Sic ergò ait lex ista:nullus possessor cogitur dicere modũ,
siue qualitatẽ posidendi:Excipit in hac petitione,in qua quis
tenetur dicere modum & qualitatem suæ possesionis, & ita
ponitur impropriè titulus id est pro modificatione quadam.
Et placet multis hæc lectura,vt pote vrbana & elegans,& cu
riosa ratione inductæ similitudinis.Sed tamẽ aliquid scrupu=
li in se habet:nec enim dicit lex ista pro hærede, vel pro poss.
sed dicit pro hærede,an pro pos.sed ipse addebat:vt diceret an
non posideat pro hærede vel pro pos.& ante prætermissum:
iterum sumebat, vt diceret an non posideat pro hærede vel
☞ pro possessore.P. autẽ hic somniauit,& mirabilia locutus est:
propter quæ si alius dixisset,scœno inuolui dignus esset:dixit
enim quòd in rei ven.quis cogitur probare titulũ per proxi=
mum cognatũ:quod falsissimum est·imò per nullũ omnino
cogi potest aliquis[sed pro eo arg.l.siue posidetis.vt not.s̃.e.
§.directa.]Item dixit in peti.hære.quem posse cogi per quẽli
bat cognatũ,non per extraneum:non vt cogatur dicere, pos=
sideo pro hærede vel pro pos.(Sic enim quasi furiosus contra
se loqueretur:quia se non esse hæredem fateretur, sed aduer=
sarium esse) sed vt nisi probet titulũ iustum præsumatur pro
hærede eum:vel pro posse.posidere.quæ somnia sunt. Io.au=
tem quasi sententiam B.tenens aliquantulum, & valde modi
cum:tamen ex eo quod P.dixit,sumit sic ponẽdo casum:vt B.
sed in interrogatione facienda hoc sentit : vt debeat possessor
interrogari sic primò an posideat.Et si respondeat,non posi
deo,certum est quid debeat esse.Si verò respondeat posideo,
secundò interrogabitur. An putet se hæredem.Si dicat puto
expeditũ est:quia quasi pro hęrede posideat conuenietur.Si
dicat non puto,tertiò interrogabitur quomodo posideat,vel
qualiter.Si dicat quid ad te?vel dicat nõ dico: quia nolo vel si
milia.ecce ergò scio quòd pro possessore posidet.Si verò di=
cat,quia emi,posideo:querã à quo:vt certus posim esse an ti
tulus pro non titulo habeatur:aut si dicat à cõpote mẽtis emi,
bene est:nec hac actione cõuenietur:si verò nõ probet.Si qui=
dem probet pręsumitur ꝙ pro possessore posideat : & quod
ita sint faciẽdę interrogationes,innuit lex quæ est.ff.e. qui in=
terrogatus.

De rei vendicatione. Rubrica.

DICTVM est suprà de vniuersali iudicio.
Sequitur vt videamus de singulari:vt ff.eod.
l.j. Videamus ergò,quid sit rei vẽdicatio, cui
detur,contra quem,quæ veniãt in ea, & qua=
1 lis sit. †Est autem rei vendicatio,[a] actio
a quæ datur sola ratione dominij, vel quasi &
possesionis,vel quasi. Et caue tibi;quia non dico vel posses=
2 sionis:quia vtrunque debet interuenire. †Datur autem rei
vendicatio ei qui de iure gentium:vt per occupationem ; vel
de iure ciuili:vt per vsucapionem,scilicet triennij, dominium
acquisiuit. Secus in præscriptione longi temporis secundum
nos. Alij contrà dicunt:sicut dicunt etiam in vxore quam di=
cunt dominam de iure naturali : quod omnino negamus.
quãdoque tamẽ etiam non domino datur : vt ei, cui cessa est
actio : nec enim ipse est dominus : vt probatur.ff.de iure dot.
si sponsalibus.§.vltimo.Item per iuris regulam quę dicit mi=
nùs est habere actionem,quam rem. Sic datur rei vendicatio
3 ratione quasi dominij. † Datur autẽ vtilis,ratione quasi do
minij ; vt emphyteutæ, superficiario, conductori vectiga=
lium : dummodò ad non modicũ tempus conduxerit. Item
datur vtilis ei,qui emit à non domino : vt ff.si ager vectig.vel
emphyt.penulti.l.j.& de superfici,l.j.§.superficiem.& ff eo.l.
superficiario.vt instit.de act.§.aliæ autem. Item ei,qui longo
4 tẽpore præscripsit:licet Mart.contrà dicat. † Competit au=
b tem rei vend.directò[b] contra eũ,qui posidet:vnde interroga=
tus

tus an poſsideat, non quo titulo poſsideat, reſpondere debet: ff.eod.l.in ſpeciali.& l.qui petitorio.& de interrog.actio. qui ſeruũ.§.vlt.& s.ti.j.l.cogi. Nam parit actionẽ in rẽ poſſeſsio. Verbum autem poſſeſsionis, non eſt ita ſtricte intelligendũ: ſed ponitur pro quacũque detẽtatione: vt ff.e.l.officiũ.§.quidam.Sed tamen vbi rem immobilẽ alieno nomine teneo: permittitur mihi dominum in iudicio nominare: vt s.vbi in rem act.l.ij.Vtiliter verò datur contra eũ, qui non poſsidet: ſed dolo malo deſijt poſsidere: & vocat lex eam prætoriã. Ego tamẽ puto nihilominus eã ciuilẽ eſſe: vt ff.de noxa.l.electio.§.ſi is, quem.Illa ergo verba ratione dominij, vel quaſi: referũtur ad actorẽ.illa verò ratione poſſeſsionis, vel quaſi: ad reũ: & ſic directa directò.itẽ vtiliter: item vtilis directò, & vtiliter dari poterit. †Quæri ſolet, an is, qui tantùm ciuiliter poſsidet poſſit conueniri rei vẽdicatione quod quidã negauerũt.Puto tamen poſſe: quia huius ciuilis poſſeſsionis reſtitutionẽ in nullo facto præiudiciũ ei qui tãtùm naturaliter poſsidet, fieri poſſe dico. Qualiter dominium acquiritur. Licet in hoc titulo caſus ponãtur, ſingulos tamẽ modos proſequi, quibus acquiratur dominiũ, non videtur expedire: quia ſpecialis eſt titulus in Digeſtis de acqui.re.do.Et hoc pręterea notaui in ſumma.

6 Inſt.de re.diuiſ. †Veniũt autẽ in hãc actionẽ corporalia: incorporalia autẽ non veniũt[c] in hanc actionẽ: quia non poſsidentur.Hinc eſt, quòd vniuerſitates, quæ ſunt incorporeæ ſicut per hæreditatis, vel bonorũ poſſeſsionis ſucceſsionem contingit, non peti poſſe actione hac, quia non poſsidentur. Sed

7 nec peculium † dicitur poſſe vendicari: & eſt ratio, quia in peculio iura, & obligationes & actiones ſcilicet, continentur

8 non tantum corporalia. Sed ſecus† in grege: grex enim, vel equitium vendicatur vt ff.e.l.j.§.per hanc.& l.vendicatio. & de pec.l.quã Tuberonis.§.in peculio.& §.ſed & ſi quid furti.

9 quia in eo grege corporalia tantùm continẽtur. † Veniunt mobilia, item immobilia: dum tamen dominio noſtro ſubiaceant: alioquin non: vt ſi ſint ſacra, vel religioſa, ſed actione in factũ petuntur: vt ff.eo.l.in rem.§.loca.& l.quæ religioſis. Ve

10 niunt quoq; inanimata† ſed & animata veniũt, ſicut ſerui. Itẽ filij non ſimpliciter rei vẽdicatione, quia non ſunt noſtri domini, ſed rei ven.adiecta cauſa de iure Quiritũ peti poſſunt. Eſt enim ius patriæ poteſtatis, ius proprium ciuiũ Romanorũ: vt Inſt.de patria poteſta. Petuntur autẽ à patre, non à matre niſi in caſu fortè, vt ff.de fideic.lib.l.pen.(vel vt puto) agitur ibi iudicis officio. Vt autẽ plenè ſciatur, qualiter petatur filius, diſtinctio eſt faciẽda. Si enim filius à nullo detinetur, ſed ipſe ſui controuerſiam facit, ſcilicet, de filiatione & patria poteſtate, locũ habet cognitio prætoria pro eo exhibendo, & ducendo.Sed & dici poteſt, quòd & præiudicialis actio in rẽ locum habet, vt diſcutiatur, ſit filius, an non, ſicuti cõtra eũ, quẽ ſeruũ meum eſſe contẽdo, & ceſſat interdictũ de libe.exhibend.niſi propter adeundã hæreditatẽ ſit contentio: vt ff.de libe.exhib. l.deinde.§.hæc autẽ.& l.ſi eum qui ſe.& inſti.de act.§.præiudiciales.Si verò eſt apud aliũ, & ſua ſponte locũ habet iudicis officiũ: ſicut & ſi apud neminẽ eſſet.nã hic apud ſe eſſe videtur. Itẽ prẹiudicialis actio in rem eadẽ ratione cõpetit.Sed & rei vẽdicatio dari poteſt adiecta cauſa de iure. Quiritũ, & in hac quęritur de filiatione, & patria poteſtate, & ceſſat interdictũ de liberis exibendis: niſi qui detinet, pariter ſe patrẽ profiteatur.Et in his caſibus loquitur lex iſta.& ff.de li.exhi.l.vlt. Si verò inuitus detineatur, in hoc caſu proditum eſt interdictũ: vt j.de libe.exhi.l.j.& datur rei vendicatio adiecta cauſa de iure Quiritũ: vt hic dicit.& ceſſat præiudicialis in rẽ actio, quæ ſolummodo contra filium datur: & ratione controuerſiæ, quã de ſe facit filius. Alia verò rei vẽdicatio datur ratione poſſeſsionis, quã alius habet: & controuerſiæ quã facit. Item

11 ceſſat iudicis officiũ.†Itẽ præiudicialis in rẽ.quęritur hic tantùm ſit filius, an nõ, ſit pater vel non.In alia quæ datur adiecta cauſa: quæritur illud, ſit in poteſtate, vel non. Huic diſtinctioni videtur contrà quod eſt ff.de mino.xxv.an.l.in cauſæ. vbi non videtur quòd cum iudicis officio alia actio competat, vel aliud auxiliũ detur.Ad hoc reſpondeo, quòd ibi vocat extraordinariũ auxiliũ, reſtitutionẽ in integrũ, quæ cõtra ius commune datur.Secus verò, ſi de iure communi ſibi quis petat actionẽ dari: ſic etiã petit Poteſtas ciuẽ ſuum: ſic & Abbas monachum ſuum adiecta cauſa de iure communi, vt petit pater

11 filium. Sic ergò res, quæ noſtri dominij ſunt, petuntur † non tamen ſemper, nec in omni caſu.nam intexta, ſiue ſita, vel inſerta ea quamdiu cohærent vendicare non poſſumus, ſed agitur actione ad exhibendum vt exhibeantur, deinde vendicã-

12 tur: vt inſtitu.de re.di.§.ſi tantum aliena. †Quid de gemma mea incluſa alieno anulo? Diſtingue, quid cuius ornandi cauſa ponatur: ſi quidem neutrum alterius ornandi gratia ponatur, ſed vt habilius portentur, vtraque poſsidetur: & ita intelligitur lex, rerum miſtura.§.quid ergo in his.& ff. de vſuc. ideò in eo caſu vtrũque vendicabitur. Vel forte (quod eſt verius) loquitur ibi cum dubitabatur quid cuius ornandi cauſa ponatur, nam ſi poneretur habilitatis cauſa, videtur, quòd aurum cedat gemmis: vt ff.de aur.& arg.leg.l.ſi vt habiliter. Si verò gemma gratia ornandi anulum, non poſsideatur gemma, imò etiam extincta eſſe videtur.& ideò non vẽdicabitur, ſed agitur pro ea, actione ad exhibendum, vt exhibeatur, & exhibita vendicetur, vt ff.ad exhi.l.gemma.& ita ecõtrà erit in anulo, ſi cauſa ornandi ei gemma fuerit iniuncta: & probatur hæc diſtinctio per legẽ ff.de aur.& arg.leg.l.& ſi nõ ſunt.

13 §.perueniamus. †Quid ergò de tigno iniuncto? vtique & ipſum non poſsidetur: vt ff.de acqui.poſ.l.qui vniuerſas.j.reſpõſo.vnde nec vendicari poteſt ab eo, cuius fuit: licet verè ſit, & remanſerit dominus, ſed nec poteſt agi ad exhibendum vt eximatur quod maius eſt, ſed hoc eſt propter publicam vtilitatẽ: ne ruinis ædificorum vrbs deformetur: [d] vt ff. ne quid in loco publico fiat.l.ij.§.ſi quis.Conſulitur autem domino per actionem de tigno iuncto, contra eum, qui bona fide iunxit, vel qui ab alio iniunctum poſsidet.Nam & contra illum puto poſſe dari vt duplũ habeat dominus.Si verò malæ fidei iniunctor fuerit, vt cõtra eum prodita ſunt remedia rei ven.ad exhi.Item de tigno iniuncto.Item condictio furtiua & actio furti.Quę primæ dantur, quaſi dolo deſierit poſsidere aliena. Item prima, & ſecunda & quarta: quia rei perſecutoriæ ſunt inuicẽ vna per alteram tollitur. Itẽ in tertia quantũ ad vnum ſimplum quod rei perſecutionẽ continet: quinta verò nullam perſecutionem per aliam actionem faciendam tollit, ſed tantũ pœnæ.Sed & actio de tigno iuncto in eo quod pœnam cõtinet furti, actioni detrahit, aliæ verò non: quia tunc proſequuntur.In caſu tamen pro tigno, agitur vt ſeparetur & vendicetur, & quando vir vxori donauit tignum, vel econtra: & non vult reſtituere tignum, vel eius pretiũ: vt ff.de dona.inter vi.& vxo.l.ſi donãte.& l.Marcellus.& l.de eo. Quid ſi ipſe poſſeſſor velit eximere tignum? Si quidem poſsidet ab alio

14 iunctum licebit ei: aliàs non, niſi bona fide iunxerit. †Item ſolet quæri, an poſt triginta annos ſoluto ædificio dominus quondam tigni poſsit vendicare? & ſi quidem duplum accepiſſet non eſt dubium: vt inſti.de re.diuiſi.§.ſi ex aliqua cauſa. Si verò non accepit, diſtinguo, an is, qui poſsidet mala fide iunxit, an non: ſi mala fide poſt xxx.annos non potero vendicare. Si bona, ſecus. Nec videatur hoc tibi abſurdum per legem quæ eſt ff. de petit.hæredita.l.ſi à patre.§.ſi prædo. Eſt enim in ea mera ratione inductum: vt potè cum in primo caſu eſt, quod imputetur actori, cùm etiam ſtante ædificio rei vendi.& ad exhibẽdum quaſi qui iunxit dolo deſierit poſsidere, poterit intendere, & ita quanti in litem iuraſſet ipſe, conſequitur. In ſecundo verò caſu, nunquam vel ad exhibẽdum, vel rei ven.potuit intendere: & ideo tempus non debet ei ob-

15 ſtare: vt j.de anna.excep.l.j.§.vlt.Item† pro applũbatis actio ad exhibẽdum intenditur, vt eximãtur, deinde vendicentur. Secus dicimus in ferruminatis.Itẽ in plãtatis, & ſatis, et naturali alimẽto pullulatis.In his enim caſibus reprobata eſt Vari, & Neruæ ſententia.Itẽ & domini Marti. Rei vendicationem ſecundum Paulum, & Alphenum, & B.non damus ſed act.in factũ ad pretium: vt ff.e.l.ſi frumentum.& de dam.infect.l.hoc amplius.§. Alphenus & de acqui.re.do.l.ſed ſi ex meis.§.arbor.In pictis

16 planè concedimus, quod & ipſi. †Porro in rei ven.hoc perpetuo obſeruatur, vt ſiue animata, ſiue inanimata, ſiue facta, ſiue infecta petãtur, ſpecialiter faciẽda eſt deſignatio: vt plenè

dicitur

dicitur ff.eo.l.si rem.nisi in casu propter iustā ignorantiam:vt
17 ff.e.quæ de tota.§.incertæ. †Fructus[c] quoque per act. in rē
e petuntur:vt ff.e.l.fructus.Sed quia fructuum varia fit distin
ctio, itē sumptuum reputatio,de singulis distinctiones anne-
18 ctamus,& primò de fructibus. †Fructuum igitur alij sunt
naturales:vt poma,pira,cerasa,mespila, quæ ipsa natura pro-
f ueniūt.Alij industriales,vt segetes,lac, pilus,& lana[f] quæ in-
dustria hominis proueniūt:segetes enim cultura, lac, pilus &
lana cura quærētur.Itē alij sunt percepti,vt quoquo modo à
solo sunt separati,sicut in bonę fidei pos.dicitur:vel in horreis
recōditis,sicut in fructuario:vt ff.e.l.antepe.§.perceptionem.
& quib.mod.vsusfr.amit.l.si vsusfructuarius.Alij sunt perci-
piendi,quod & duobus modis dicitur:siue quia potuerunt ab
aliquo percipi,siue quia nondū potuerūt percipi propter im-
maturitatem:percipi autē potuerunt tempore procedente.Itē
alij sunt consumpti:vt qui desierunt esse:alij extantes,vt qui su
persunt,& horum alij sunt stantes, vt spicæ: alij pendentes vt
in pomis. Itē possessorū alij sunt sine tit.alij cum tit.alij bonæ
fidei,alij malæ fidei. His ita sparsis quæ seuimus colligamus.
19 †Sciendū est igitur[g] quòd nullus etiam bonæ fidei posses-
g sor,naturales fructus facit suos,siue titulū habeat,siue non: vt
ff.de vsufr.l.fructus.Nec obstat quod dicitur de acquir.re.do.
l.bonæ fidei.quod enim dicit omnes,sic exauditur etiam alte-
rius facto percepti:vt ff.de vsuris.l.si scit.§. præterea. Quid
ergò est de his fructibus?Si quidem hi fructus extant, vendi
cabūtur à domino fundi:quia & fructuum dominus est, cùm
ipse possessor non fecerit suos.Si verò consumpserit eos bo-
nę fidei poss.non tenetur,vt pote cùm nec habeat,nec habere
dolo desierit,hic in rei vend.sed conditione sine causa tenetur.
cum consumpserit in eam rem quam de suo tantum expendis
h set:vt ff.si cer.peta.l.si & me. Industriales[h] autem †fructus,
20 omnis bonæ fidei possessor,siue cum titulo,siue sine titu.facit
suos.Sed hoc quidē non inuenitur ita lege expressum.scilicet
quòd etiam sine titulo suos faciat,imò omnes loquūtur vbi ti-
tulum habet sicut instit.de re.diu. §.si quis à non domino. &
de acquir.re.do.l.bonæ fidei.& de vsuris.qui scit. §. in alieno.
hic tamen posteà generaliter loqui videtur in omni bo.fi. pos
sessore.omnes tamen Iurisperiti ita intellexerunt, vt dicimus,
& est satis expressum in ff.qui.mo.vsusfr.ami.l.si vsusfructua
21 rius.& ff.fi.regun.l.iiij.§.ante.Licet†autem suos faciat,tamē
si extent,iudicis officio,non rei vendicatione(quia percipiētis
sunt)tenetur restituere:vt j.eo.l.certum.In secundo autē casu
petitori fiet restitutio acquisitorū ex opera,non ex re:& ita lo
quitur lex quæ est ff.eod.l. præterea.licet P. contradicat. De
consumptis autem nullo modo tenetur:vt insti.de offi.iudi.§.
si vero bonæ fidei.fortè nec ad pretium:quia lex dicit eum lu
crifacere propter culturā,& curam vt ff.fin.regun.l.iiij.§.post
22 litem.Bona autem †fides in initio tātum exigitur:vt ff.de v-
sur.qui scit.§.bona fide.Nec obstat illud,quod est.ff.de acqui
rendo rerum domi. bonæ fidei.§.in contrarium.quia ibi lo-
quitur opponēdo,vel non ponendo. Et dico etiam post litem
contra se contesta.facit suos:licèt à tempore litis conte.demū,
non controuersiæ motæ sicut in petitione hæred.officio iudi-
23 cis restituere debeat: vt C.eod.l.certum.§.post lit.Si verò †sit
malę fi.poss.si quidem sine titulo de consumptis tenetur con-
dictione sine causa de extātibus rei vēdicatione non dico ea-
dem rei ven.qua petitur res ipsa:sed alia omnino:licet in peti.
hære.sit secus:vt C.de rei.vend.& l.mala.De percipiendis au
tem tenetur iudicis officio id est, quos vetus possessor perci-
pere potuisset:vt ff.eo.l.si nauis.§.vlt.& insti.de offi.iu.§. sed
si in rem.& §.illorum autem.honeste dico:vt ff.eod.l. fructus,
nō modo, licet si inhoneste percipiat,restituere debet:vt ff.de
peti.hær.l.si possessor ex.Si verò cum titulo sit:de consumptis
tenetur condictione sine causa:de extantibus,rei ven.à perci-
piendis autem propter titulum excusatur:vt j.eo.l.si fundum.
Nisi in casibus quando emit ab eo quem scit vendere in frau-
dem creditorum:vt ff. de his quæ in frau.credi.l.ait prætor.§.
per hanc.Item cùm emit ab eo qui metu compulsus ei vendi-
dit:vt ff.quod metus cau.l.sed & partus. Item cùm emit con-
tra interdicta legum:vnde tanquàm malæ fi. posses. quilibet
debet teneri.vt j.de agric. & censi.quemadmodum.& in au-
thenti.de non alie.aut permu.§.si quis igitur emere. Idem est
24 & si fructus maturos patiatur corrumpi. †Impensarum
autem alia fit diuisio:quia aliæ sunt voluptariæ,siue volunta-
riæ:vt si fiant picturæ,incrustationes,loricationes,specularia.
i Aliæ sunt vtiles quæ rem[i] meliorem faciunt:deteriorem es-
se non sinunt. Necessariæ verò quæ si factæ non essent,res e-
rat omnino peritura:& longè deterior futura.quod plenè dic
per exempla vt ff.de verborum signific.l. impensæ.vsque in
fin. Item aliæ fiunt gratia fructuum quærendorum:vt in a-
rando & colendo:vel cogendorum: vt in metendo, vel con-
seruandorum: vt in locando vasa ad reponendum. Aliæ
gratia rerum,vt quæ non gratia fructus pręsentis anni:sed ad
perpetuam rei vtilitatem: vt ff.de impensis in re.do.fa.l.iij.§.
25 nos. † Sciendum est quòd impensæ gratia fructuum fa-
ctæ semper deducuntur:nam nullus casus interuenire potest,
qui hoc genus deductionis impediat:vsqueadeò,vt nec etiam
fructus videatur nisi in tali impensa deducta:vt ff.fa.ercisc.l.
26 fundus qui.& solu. matri.l.fructus. Si vero†fiant gratia re-
rum,aut fiunt de nouo ædificando, aut in reficiendo: nempe
differunt hoc inter se: vt ff. de itinere, actuq; priuato.l. inde
etiam.§.penultimo.Si quidem in ędificando,aut est bona,aut
mala fide. Si bona fide, exceptionem habet, si conueniatur,
habet: nullam omnino actionem si cadat à possessione ei
competere certum est.vt ff.de do.metusve excep.l.Paulus re
spondet.licet M.dedit ei ex sua ficta æquitate actionem.hoc
tamen varie ex personis, & causis iudicis æstimare permittit
titulo R.& ff. eod.in fundo. & hoc si fuit ab initio bon.fid.
& eo tempore erat adhuc quo ædificauit.Alioquin si cum æ-
dificauit, sciebat rem alterius,& ab initio fuit bonæ fidei,eli-
gitur quædam media via:vt ff. eod.l. Iulianus si in aliena. Si
verò sit malæ fidei,donasse omnino præsumitur,vt nihil om-
nino possit repetere:instit.de re.diuisio.§.ex diuerso. Nemi-
nem enim sibi obligare voluit:vt ff.commu.diui.l.in hoc iu-
dicium. licet in hoc casu putent dari vtilem actionem nego.
gestorum argumen. ff. de nego. gest.l.si pupilli.§.sed si quis
ita.& C.eodem.l. secunda.Sed certè ibi loquitur in vno casu,
quando scilicet possessor ex aliena materia ædificauit. quod
posteà excipit,si non do. &c. quasi dicat verum est quòd ma-
teria ad pristinum dominum reddit,nisi domi.id est nisi pos-
sessor hoc malæ fidei ex sua propria materia ædificauit.Si ve
rò fiat in reficiendo si quidem à bonæ fidei posses. aut neces-
sariò,vel vtiliter: & tunc habet doli exceptionem: aut volu-
ptarie & tunc permittitur ei auferre, sine læsione prioris sta-
tus rei.& eo addito,vt si tantùm perceperit de fructibus,quā-
tùm fecerit sumptus,fiet hincinde compensatio.& hoc est be
ne notandū:vt ff. e.l.sumptus.Aliàs verò bonæ fi.pos.semper
faciet fructus suos.Sed hoc si petat sumptus,cogitur compēsa
re:sic est & in casu:vt ff.eo.emptor.Quod autē de voluptarijs
dixi,verum est,nisi dominus tātùm dare ei paratus esset,quā-
tum esset habiturus eis corrasis:quia malitijs non est indulgē-
dū:vt ff.e.l.in fundo.Si verò sit malæ fidei hic qui in reficiēdo
impedit,necessarias impēsas officio iudicis sibi cōseruat, non
per exceptionē doli.Et caue tibi:quia hoc officium iudicis lo
cum non habet,nisi cùm ipse qui malæ fi.est possessor posteà
inutiles sine læsione prioris status rei auferre potest: vt j.eo.l.
demū.Voluntarias dicunt & eum posse auferre.Alij quidē di
cunt,quòd perdit.quod magis placet.Hæc autē sunt faciēda,
vbi probauero rem esse meā,vel verè,vel per præsumptiones
aliter nō:vt ff.e.l.res alienas.Hęc ita,nisi obijciat exceptiones:
vt ff.e.l.officiū.propter quod dicunt etiam eum,qui didicit te
stificata,posse producere testes:quod ego omnino nego.Am-
pliùs & in restitutione faciēda habetur damni ratio:vt ff.eo.l.
non solū.Restitutio quidem omnino est facienda,si possidet.
27 †Et est notandum quòd vbi possidet,quatuor contra eum
prodita sunt remedia: id est vt manu militari sibi auferatur si
volo,vel vt condemnetur inquantū in litem iurauero, vel vt
condēnetur quo ad interesse:vel vt condēnetur ad rei æstima-
tionem.Si verò nō possidet,sed dolo fecit quominus possid-
ret:tria vltima tātùm,pręter primū,locū habēt contra eum.Si
verò nō dolo,sed culpa duo tātùm vltima, sed si nec dolo,nec
culpa;nullum.l.qui restituere.ff.eo. Quæ auxilia debent ha-
bere

bere locum,tunc tantum quando,quod est meum, pero secun
dum Ray.Irne.& Bulga.Sed hoc est falsum secundum Ioan.
B.quia vbi, cùm peto rem quæ non fuit mea idem est vt cùm
ex donatione agitur,vel promissione:vt insti.de dona.§. aliæ.
Dicas ergò hanc legem loqui, cùm iudex iussit eum restitue=
re:licet iniuriosè quandoque : puta cùm reus potest se libera=
re præstando interesse, sicut in re vendicata contingit. Non
enim dicit,quando iubere debeat,sed cùm iussit : licet iniustè:
quòd taliter fiat,& secundum hoc dicetur hæc sententia:scili=
cet de re manu militari auferenda, non de iurando in litem:
quia & vbicunque ex obligatione tenetur dare,ad rem debet
damnari:vt j.de verb.obl.vbi non appel.§.vltimo.non tamen
iuratur in litem nisi actio sit arbitraria, vel bonæ fidei vt ff.de
in lit.iur.l.in act.Alij dicũt quòd hęc sentẽtia in arbitrarijs tã=
tùm est restringenda.sed quare poneret de interdict.cum nul
25 la inueniantur arbitraria? †Illud verum est, quòd quatuor
auxilia in arbitrarijs tantùm locũ habẽt.Est autem hæc actio
(vt ex prędictis apparet)arbitraria,sicut & legitur inst.de act.
§.præterea.quæ stricti iuris est,quia omnes arbitrarias stricti
28 iuris dico esse.†Hæredibus datur,non quasi hæredibus, sed
quasi dominis. in hæredes non quasi in hæredes, sed quasi in
quoslibet possessores: vt ff.ad exhibendũ.l.de eod.§.vltimo.
29 †Quid si defunctus dolo desijt possidere? Distingue an sit
lis contestat. cum defuncto,& tunc omnino tenetur hæres:vt
infrà quæ ex doli defun.l.j.An non,& tunc inquantùm ad eũ
peruenit,tenetur actione in factum,non rei vendicatione, vt
ff.de rei vendicatione.l.si in rem. & l.cum autem. In rem est
30 actio hæc vt ex ipso nomine apparet Datur†perpetuò con=
tra eum, qui titulo caret. Si verò titulo & bona fide munia=
tur,tollitur omnino in rebus mobilibus triennio, si res non
sit vitiosa, in immobilibus non ipso iure: sed per exceptio=
nem tollitur decennio inter præsentes & vicennio inter ab=
sentes. Nec interpellatur vsucapio lit.conte. licet. interrum
patur præscriptio:vt ff.pro emp.l.ij.§.vlt. & j.eodem.l.motæ.
licet M.contradiceret:vt arg.infrà de an.excep.vt perfectiùs.
sed constat quia illa l.tantum loquitur in certis casibus, vnde
non obuiat nobis, sed licet ipso iure interrumpatur tamen
quantum ad effectum respectu agentis idem est. vt ff. eod.l.
si post acceptum.

LEX III. eodem titulo.

1 *Ratihabitionem actu regulari.*
2 *Venditum pluribus succeßimè,à quo repetendum.& 3.& 4.*

ATER TVA. Quid si non meo nomi
ne sit venditum:ego tamen petij pretiũ:nun
quid præiudico mihi in rei petitione? Di=
1 xerunt omnes quòd non. †Nec argumen
tum dederunt. & verum quidem dixerunt:
quia cùm petitio pretij sit nulla, hoc est ex=
pressum,& id quod tacitè inest similiter, non tenet id est rati=
habitio quæ inest.argumentum.ff.de ser.ru.præ.l.item.§. qui
habet. Illud constat,quòd si expressum ratum haberet,decæ=
2 terò non ageret. †Item quid si non meo nomine vendideris,
deinde per plures manus emptio ambulauerit,deinde sit vsu=
capta, & ego in subsidium ratum habeo:an à primo tantùm
petam pretium,an ab omnibus, qui vendiderunt? Respõdeo
à primo meliùs videtur, cùm ipse lucratiuam habeat causam.
Nam,nec alij videntur habere pretiũ, cùm eis tantũdem ab=
sit:& est arg.ff.de mino.l.planè quãdiu.Item pone te Titio vẽ
didisse,posteà Titium donasse Mæuio:item Mæuium vendi=
disse Sempronio.hic non potest superior ratio locum habere,
cum tu & Mæuius lucratiuam causam habeatis:nunquid er=
3 gò vterque cõuenietur? Potest † dici in superioribus casibus
quòd vltimus tantum debet conueniri propter cuius factum
rem meam eo vsucapiẽte amitto.Potest etiam alia ratio supe=
riori responsioni assignari:quia cum ratas habeo omnes,ergò
& primam:si primam,ergò hi qui emerunt à primo rem eius
propriam emerũt:deinde suam domini facti vendiderũt:vn=
de non debent teneri:quia rem suam vendiderunt, quid ergò
in proposita secunda questione dicemus? Respondeo videtur
aliud dicendum in hoc:quia lucratiuam habet causam à suo
authore. Vel dic idem,quòd non transit ad eũ exceptio ex per
sona primi:vt ff.de pact.l.quod dictum.& si fami.fur.fe.dico.
l.iij.§.planè si emptor.& §.sed an.Sed ponamus q causam nõ
4 habeat vltimus à primo:vt puta†tu rẽ meã habes,à nullo ta=
mẽ deinde emptor pro derelicto eã habet, occupat eam quis,
& ita vẽdit eã:quis primò cõuenietur vtrũ is qui eã pro dereli
cto habitam accepit? Illud certũ est, quòd occupatur ab alio
nullã habẽte causam;licet lex dicat eũ ex donatione posside=
re;vt ff.de stipul.ser.l.quod seruus ex donatione.

a ADNOTATIO. ¶ Rei vendicati.vide aliquid per feli.in ca. licet cau
sam.col.ix.in xiij.not.de proba.
b ¶ Directo. Vide do.Fely.in c.pe.col.j.de excep.
c ¶ Non venit.Adde no.& doct.in l.vendicatio.ff. hoc eod. titul. vbi domin.
alexan.secus tenet quando incorporalia accessoria fuerint.Ad materiam au
tem huius titul.vide Spec.in tit.de causa poss.& proprie.§. primo & secundo
& in titu.de loc.§.vj.do.Alexan.de imo,in consi.viij.in iiij.volumi.qui mul
ta pulchra ponit.
d ¶ Deformetur.Adde Bar.& doct.in l.in rem.§.tignum.ff.de rei ven. & in l.
ij.ff.de tigno iniunc.vbi est proprius locus huius materiæ.
e ¶ Fructus.vide Ludo.ro.in singu.cccxxxv.
f ¶ Et an pensiones domorum dicantur fructus industriales,vide Barto. in l.
& ex diuerso.in prin.ff.de rei vendi.
g ¶ Vide alexan.consi.cxxj.in fi.vo.iiij.
h ¶ Industriales. Vide Alber.in l.sumptus.& in l.in fundo.ff.de rei vẽdi.
i ¶ Rem quæ. Adde circa hic & ibi etiam habes pulchrè, quòd tria sunt gene
ra impensarum gloss.magistr.quam perpetuo not.in l.in fundo.in gl.in vers.
deducto.ff.de rei vendi.

De vsufructu & habitatione & seruorum ministerio. Rubr.

1 *Vsusfructus quid sit.*
2 *Vsumfructum causalem non esse seruitutem,nec peti confessoria,sed negatoria.*
3 *Fructuarium haberi loco domini.*
4 *Vsumfructum constitui posse ex die & ad diem,non tamen in diem, quo desineret.*
5 *Vsumfructum posse pro parte relinqui.& quid si non adijciatur specialiter, pro quota parte sit relictum.*
6 *Vsusfructus in quibus differat à dominio.*
7 *Vsusfructus diffinitio explicatur.*
8 *Vsusfructus quibus modis constituatur.*
9 *Vsusfructus quibus in rebus constituatur.*
10 *Vsusfructus an constitui poßit in ijs rebus,quæ ipso usu consummtur.*
11 *Vsusfructus emolumentum esse maximum.atque inibi quomodo attendatur tale emolumentum.*
12 *Fructuarium frui debere eò,quod per alluuionem fundo accreuit,aliter atque si insula in flumine nata sit.*
13 *Fructuarius quatenus seminario frui poßit,& quatenus alijs fundi instrumentis.*
14 *Fructuarium debere frui arbitrio boni uiri,quomodo sit intelligendum.*
15 *Fructuarius quomodo fruatur prædio urbano,in quo usus fructus est ei constitutus. item quæ onera agnoscere debeat.nu.seq.*
17 *Seruus, in quo usus fructus est constitutus,quatenus quærat fructuario, & quatenus proprietario.& nu.19.& 22.*
18 *Fructus à fure percepti quando fiant fructuarij,& quando proprietarij.*
20 *Futura pendere posse,non etiam præsentia aut præterita.*
21 *Patre capto ab hostibus liberorum statum interim pendere.*
23 *Partus ancillæ an pertineat ad fructuarium.*
24 *Vsufructu in iumentis & pecudibus constituto, quæ computari debeant in fructu.*
25 *Fructuarium,cui usus fructus gregis est relictus,debere in locum animalium demortuorum alia ex fœtibus gregis substituere.*
26 *Satisdatio cuiusmodi præstanda sit à fructuario.& nu.48.*
27 *Vsusfructus quibus modis amittatur.*
28 *Vsusfructus constitutus filio fa.cuius morte pereat,patris,an filij.*
29 *Vsusfructus an & quanto tempore amittatur per non usum.*
30 *Vsusfructus quomodo per alios retineatur.*
31 *Fructuarius an & quatenus poßit uendere,aut aliàs concedere alteri usumfructũ.*
32 *Vsumfructum amitti rei mutatione,atque inibi quàm uarijs modis fiat rei mutatio.*
33 *Vsusfructus an & quando extinguatur confusione.*
34 *Vsusfructus occasione quæ actiones competant.*
35 *Confessoria & publiciana quibus rationibus competant.*
36 *Negatoria actio cui detur,& contra quem.*
37 *Iudicis officium quale sit in confessoria,quale item in negatoria:*
38 *Confessoria & negatoria quare sic dicantur.*
39 *Negatoriã actionẽ dari etiã si nũquã seruitus fuerit cõstituta,nec potuerit cõstitui.*
40 *Negatoria quanto tempore tollatur.*
41 *Habitationem esse seruitutẽ personalẽ, & constitui eodem modo,quo usus fructus, sed in domo duntaxat.*
42 *Habitationis emolumentum quale sit.*
43 *Operæ seruorum quomodo constituantur.*
44 *Operarum incertarum dies quando cedat,quando item incertarum.*
45 *Operæ quomodo restituendæ sint.*
46 *Operæ quomodo amittantur.*

47 Seruitutem

47 *Seruitutem perſonalem habens non poteſt rem, in qua ſeruitutem habet, pignori dare, ſeruitutem tamen ipſam poteſt pignori obligare.*
49 *Fructuarius ex cuiuſmodi culpa puniatur.*

ICTVM eſt ſ. de dominio corporalium re-
rum, nunc tractare intendit de dominio incor
poralium rerum: & præmittit de vſufructu &
habitatione, & miniſterio ſeruorũ: quia in eis
quædam ſpecialia obtinent, vt ex ſequentibus
patebit: quę in ſeruitutibus alijs non ſeruantur. Videamus
a ergò quid ſit vſusfructus.[a] & qualiter conſtituatur, & in qui-
bus rebus, & quod in rebus ſingulis ſit emolumentum, vel
onus vſusfructus, & quibus modis amittatur vſusfructus, &
1 quibus actionibus de eo, vel pro eo agatur. †Eſt autem v-
☞ ſusfructus ius alienis rebus vtendi fruendi, ſalua rerum ſub-
ſtantia. Eſt enim ius incorporale, quo ſublato & ipſum tolli
neceſſe eſt: vt ff. eod. l. j. & ij. Et no. quòd hic vſusfruct. forma-
2 lis, dicitur ius, id eſt, ſeruitus: vt ff. de ſerui. l. j. Cauſalis †autem
vſusfructus id eſt quem aliquis habeat cauſa dominij, non di-
citur ſeruitus, vnde nec petitur confeſſoria, ſed petitur nega-
toria: cum dominus negat ius eſſe vtendi fruẽdi alij inuito ſe:
& ita hic vſusfructus cauſalis vendicatur ratione dominij: vt
ff. de exceptione rei iudi. ſi cùm argentum. §. penultimo. Pri-
3 mus quidem vſusfructus dicitur dominij pars: †cum loco do
mini fructuarius habeatur: vt cum fructus eius nomine per-
cipiuntur, & tanquàm domino acquiruntur, ſic & ei ſeruus ex
opera, & re ſua acquirit, & ei de damno infecto cauetur, & ſer
4 uum pro noxa defendit. Item † ex die & ad diem conſtitui-
tur vſusfructus, non tamen relinquitur in diem quo deſinit:
5 vt ff. eo. l. titio. cum & pro †parte diuiſa, & indiuiſa conſtitui-
tur. Et ſi portionis non exprimitur nomen de dimidia intelli-
gitur: vt ff. eod. l. etiam. Per legem Falcidiã ipſo iure minui-
tur: & mortuo eo qui vſumfructum promiſit, hæredes & pro
hæreditaria parte conueniuntur, & cum ex communi prædio
debetur, is qui defendit pro ſua parte tantum reſtituitur. Item
pro eo agitur communi diuidundo. Item in venditione bo-
norum etiam vſusfructus venit: vt ff. eod. l. iiij. & v. & famil.
erci. l. & puto. §. ij. de bono. autho. iudic. poſſ. l. in venditione.
& ff. de damno infect. l. qui bona. §. & ſuperficiarium. Item
quia pro eo obligantur fideiuſſores, reo obligato in nudo do
minio: vt j. de fideiuſ. ſi à reo. §. fideiuſſori. In his ergò caſibus
b dicitur vſusfru. pars dominij[b] eſſe, & idem habere ſimilitu-
dinẽ cum domino: vt ff. de leg. ij. cum filius. §. dominus. Non
enim eſt pars prædicamentalis, vt dicatur dominium: vt ff. de
6 verbor. ſignific. l. rectè. †Diſsimilitudines autem habet quia
non vſucapitur. Item quia pro eo non obligãtur fideiuſſores,
reo obligato in dominio nudo. Nec videtur malefic⁹, qui ſcit
vſumfructum alienum eſſe, ſecus ſi crederet aliũ dominum.
Item non habet inſtar dominij: quia ſi fructus portio petetur,
& abſolutione ſecuta, pars accreſcens vendicetur, non obſta-
bit exceptio rei iudicatæ. Item ſi is, cui debetur ſeruitus, emat
fundum ſeruiẽtem extinguitur ſeruitus. Secus ſi emat vſum-
fruct. vt ff. de vſucapio. l. iuſto. §. non mutat. & de acquiren.
poſſeſ. ſi quis fundum. §. vltimo. & ff. de fideiuſ. ſi à reo. §. ſi fi-
deiuſſ. & ff. eod. ſi titio. §. vltimo. & ff. de ſer. verbo. prædior.
l. ſi quis ſedes. §. vltimo. Secundus autem vſusfruct. verè vi-
detur pars dominij eſſe: quia ille, qui habet plenũ dominium
habet proprietatem, & ius vtendi fruendi ratione proprieta-
7 tis. Ideò †autem dicitur in definitione rebus alienis, quia res
ſua nemini ſeruit. Vtendi autem dicitur, ad differentiam vti-
c lis dominij quod in rebus[c] alienis habetur. Fruendi autem di
citur ad differentiam nudi vſus. Salua rerum ſubſtantia, id eſt
præſtita cautione de fruendo ſecũdum quoſdam: vt j. eodem.
l. j. Dicunt enim cautionem eſſe de ſubſtantia vſusfruct. ſed
malè: nam & antequàm ſit cautio præſtita, eſt vſusfru. & pro-
batur. ff. de vſufru. ear. re. quæ vſu. com. l. hoc ſenatuſcon. §. ſi
pecuniæ. & quemadmodũ ſerui. amit. ſi partem. §. j. & quan-
do dies leg. ce. cum ita. §. cum ſuo. Itẽ quandoq; nullo tem-
pore præſtat cautionẽ, vt cum certum eſt ad fructuariũ pro-
prietatem peruenturam. Item cum vſusfr. pertinet ad fiſcum,
vel ad patrem in bonis filij: vt ff. de vſufruct. quẽadmodum
ca. l. ſi vſusfru. mihi. §. plane. & j. de bon. quæ liber. l. vltima. &
ff. vt leg. no. ca. l. j. §. ſi ad fiſcũ. Vnde patet quòd cautio nõ eſt
de ſubſtãtia, neque de definitione. Si enim eſſet nũquam poſ-
ſet eſſe vſusfruct. ſine ea. Dicit ergò ſalua rerum ſubſtantia, id
eſt, ne in totum pereat ſubſtantia: Vnde ſubijcit: eſt enim v-
8 ſusfr. ius &c. †Conſtituitur[d] autem vſusfructus inter viuos
d pactionibus, vt venditione, locatione, & ſtipulationibus. Item
iudicio familiæ erciſc. & commu. diui. vt ſi iudex alij proprie-
tatem adiudicauerit: alij vſumfructum: vt ff. eod. l. vj. §. j. Item
in teſtamento, vt ſi teſtator legauerit vſumfruct. vel legauit
fundum, deducto vſufru. hæred. vt inſti. eod. §. j. & ff. eod. l. vj.
in prin. ſed & ſi teſtator legauerit fructus annuos fundi Cor-
neliani, perinde accipi debet hic ſermo, ac ſi vſusfructus lega-
tus eſſet: vt ff. eo. l. ſi quis ita. ſecus ſi fructus fundi, vel partem
eorum legauerit quam hæres daret titio: quia tunc legat par-
tem corporalium rerum, nec concedit legatario ius percipien
di fructus: vt ff. eo. l. defuncta. §. ſempronio. Et de vſufru. leg. l.
fundi Trebatiani. & l. cùm ita legatũ eſſet. Amplius & inter
viuos quodam mirabili modo conſtituitur vſusfruct. vt ecce
plenæ proprietatis dominus nudam proprietatem quocunq;
titulo vult transferre, & vſumfructum in ſe retinere, quod
poteſt: vt infrà de dona. l. quiſquis. & ita videtur quòd alium
habebat, id eſt, vſumfructum cauſalem, & aliud retinet id eſt.
vſumfr. formalem: vel dic, idem retinet, ſed in alia forma ſcili-
cet ſeruitutis. Item ex authoritate legis conſtituitur vſusfruc.
patri, in bonis filij ſui fami. aduentitijs: vt j. de bon. quæ liber.
l. antepen. Idemq; poteſt aſsignari multis alijs modis, vt ecce
mater quæ ſuccedit filio ſuo cum fratribus eius rerum pater-
narum habet vſumfruct. tantùm. Item & mulier quę trãſit ad
nuptias ſecundas, poſt annum à morte viri numerãdum, om-
nium quæ lucrata eſt à priore marito habet vſumfr. filijs au-
tem defertur proprietas: vt j. auth. de nup. §. hinc. & j. de ſecũ.
9 nupti. l. iij. Nunc †videndum in quibus rebus vſusfru. con-
e ſtituatur,[e] & certe conſtituitur in fundo ruſtico, & ædibus, &
in ſeruis, & iumentis, cæteriſque rebus etiam ſterilibus: vt ff.
10 eod. l. ſtatuæ. §. j. Exceptis his, quæ † ipſo vſu conſumuntur:
nam hæ neque naturali ratione: quia nõ poteſt eſſe ſalua ſub-
ſtantia rei, neque ciuili: quia dantur ita fructuario vt fiãt eius.
recipiunt vſumfr. puta vinum, oleum, frumentum, veſtimen-
ta modicò duratura: ſecus ſi duratura eſſent diu, vt ſunt veſti-
mẽta græcorũ. Itẽ pecunia numerata, qa aſsidua pmutatione,
vel immiſtione, vt ff. de ſolu. l. alieni. quodã modo extiguitur,
non recipit vſumfr. Idemq; etiam ſeruatur in actionibus quæ
nomina dicunrur, ſed vtilitatis cauſa pecuniæ & ſupradicta-
rum rerum quaſi vſusfr. conſtituitur. Dantur enim prædictæ
res quæ conſtituunt in abuſu, vt fiant eius cui relictus eſt, vel
conſtitutus vſusfr. & ipſe ſatiſdat de tanta pecunia reſtituen-
da ſi morietur, aut capite minuetur, de reſtituendo pretio re-
rum, quanti fuerint æſtimatæ, vt fiat æſtimatio tempore ſatiſ-
dationis. vt inſtit. eodem. §. conſtituitur. & ff. de vſufr. earum
rerum quæ vſu com. l. j. & ij. & iij. & l. in ſtipulatione. vt ff. eo.
11 l. ſed ſi quid. §. ſed ſi veſtimentorum. †Eſt autem emolumen
tum vſusfructus maximum, & attenditur ſecundum qualita
tem rei. Si enim conſtituitur vſusfructus in prædio ruſtico,
quicquid in fundo naſcitur, quicquid inde percipitur, vel ipſa
natura vel induſtria hominis (licet hoc diſtinguatur: vt in bo-
næ fidei poſſeſſore) ipſius fructuarij eſt: ſic tamen, vt fruatur
arbitratu boni viri. rectè enim colligere cogi poteſt. aucupa-
ri, & venari poterit in prædio ſi tamen fructus prædij ſit in
venatione, aliàs non: puta viuarium vel ſimile: vt ff. eod. l. v-
ſumfructuarium. §. j. & de vſur. venationẽ. Et ſi erat ſylua cæ-
dua, ex ea poterit cædere, & vendere. ſi non erat cædua, gran-
des arbores cædere non poteſt. Cædet tamen pedamenta, &
ramos ad vineam ſuam, vel ad quamlibet neceſsitatem ſuam
duntamen fundum non faciat deteriorem: vt ff. eod. l. item ſi
fundum. in princip. & §. aucupationum. & §. vltimo. & l. ex
ſylua. & l. arbores. §. j. Si autem euulſæ ſint arbores impetu
ventorum, poterit eis vti ad refectionem villæ, fundi, id eſt æ-
dificij quod eſt in fundo: vt ff. de verbo. ſig. l. fundi. Sed ad v-
ſum ſuũ non poterit vti materia, ſi habeat vnde vtatur ligno:
vt ff. eod. l. arboribus. & has arbores euulſas non habet neceſ-

ſe

se substituere fructuarius: secus autē in demortuis: tunc enim
& aliæ substituūtur, & priores fructuarij sunt: vt ff. eo. l. ager.
12 & l. arbores. Item fruetur † fructuarius eo quod accreuit per
alluuionem fundo: secus in insula in flumine nata iuxta fun-
dum, licet enim ea proprietario accedat: tamen quia est veluti
proprius fundus ad fructuariū nō pertinebit. Alluuio enim fit
latenti incremento: hoc autem separatum, per se cēsetur. Item
13 pertinet † ad fructuariū seminarius fructus: debet enim con-
serendi agri causa seminarium paratum habere, quasi instru-
mentum agri, & semper renouare: vt finito vsufructu restitua
tur domino. Vnde & seminarium inuentum vendere potest:
quia tantundem tenetur præstare domino, aliis autem instru-
mentis fundi potest quidem frui fructuarius, non tamen ea
vendere. Fruitur ergo doliis fundi, & seruis quibus est præ-
dium instructum, & cupis, & cadis, & amphoris. Amplius &
si vineæ mihi reliquit vsumfructum testator, & si ager vnde
palo in vineam solebat paterfa. vti, vel salice, vel arundine: &
ego his vtar, & fruar in vineam, non tamen quid ex eis vendā:
vt ff. eod. l. item si fundi. §. seminarios. & §. instrumenti. & l. sed
14 si quid. §. proprietatis. Quod † autem dictum est suprà, vt
boni viri arbitratu fruatur, multa continet. Nam in prædio ru
stico non debet arbores frugiferas excidere, nec villam dirue-
re, nec quicquam facere in perniciem proprietatis: & si fortè
voluptarium fuerit prædiū, viridaria: vel gestationes, vel deā-
bulationes habens opacas ex arboribus infructuosis: non de-
bebit deiicere, vt fortè hortos olitorios faciat, vel aliud quid,
quod ad reditum spectet. Si autem non erat prædium volu-
ptariū, sed ager, lapidicinas, vel argentifodinas instituere po-
terit fructuarius: & venas metallorum poterit inquirere, vt
auri, & argenti, & sulphuris, & æris, & ferri, si nihil agricultu-
ræ nocebit. Sed & si noceat agriculturæ, si tamē in hoc, quod
instituit, plus sit reditus, quàm in vineis, vel arbustis, vel oliue
tis, forsan hoc dicere poterit: si quidem permittitur ei meliora-
re proprietatem, si tamen quæ instituit fructuarius, aut cœ-
lum, id est, aërem corrumpant agri, aut apparatū sit magnum
desyderatura opificum, vel fortè singulorum quæ non potest
sustinere, proprietarius non videtur boni viri arbitratu frui.
Item iste fructuarius ædificium nullum imponet prædio ru-
stico: nisi quod ad fructum percipiendum sit necessarium, &
illud appellatur villa: vt suprà dictum est: vt ff. eodem, l. si cu-
15 ius. §. fructuarius. Si autem † in prædio vrbano constituitur
vsusfructus omnes reditus vel obuentiones, quæ sunt ex ædi-
ficio vel ex area, vel cæteris ei adiacentibus, pertinent ad fru-
ctuarium. Si autem antequam incipiat vsusfructus locata
fuerit domus, pensiones illæ non pertinent ad fructuarium:
nisi specialiter hoc dixerit ille, qui vsumfructum constituit.
Posset tamen fructuarius conductorem repellere, ad exem-
plum emptoris: vt ff. eodem, l. arbores. §. j. Nam (vt dictum
est) omne commodum domus pertinet ad fructuarium, &
ipse gratia domus cautionem potest desiderare, vnde & mitti
in possessionem vicinarum ædium causa damni infecti de-
bet: & iure dominij possidet ædes, si perseueretur non caue-
ri, nec quicquam ex eis amittet finito vsufructu, nec licet pro-
prietario inuito fructuario altius tollere domū, sicut nec areæ
vsufructu legato posset in area ædificium ponere: vt ff. eod. l.
vij. Nisi ad fructum percipiendum pertineat, vel ad custo-
diam rerum quæ sunt in fundo: vt ff. eodem, l. si cuius. §. sed
nec. & l. penultima. Et quia omnes fructus rei pertinent ad
fructuarium, etiam ipse reficere potest ædes inuito proprie-
tario. Nam nec arare, vel colere prohiberi potest, & faciet
refectiones necessarias, & voluptarias, vt tectoria, pauimen-
ta, & similia: & quod inædificauerit refectionis causa, posteà
neque tollere, neque reficere poterit. Refecta tamen vendi-
cabit: vt ff. eodem, l. sed si quid. Non autem ampliare pote-
rit domos, nec inutiles detrahere, quamuis melius repositu-
rus sit: vt ff. eodem. hactenus. §. Neratius. Sed nec inchoatum
ædificium poterit perficere: vt ff. eodem. fructuarius. & l. no-
16 uum. & l. vsufruct. † Si autem vsufructuarius nolit reficere,
nō compellitur: nisi modica refectione domus indigeat: tunc
enim cogitur, nisi paratus esset derelinquere vsumfructum,
nec tunc tamen excusatur à damno, quòd facto suo, vel suo-
rum datum est: vt ff. eodem. l. cùm fructuarius. Item & alia
onera rei agnoscit fructuarius vsufructu legato: puta stipen-
dium, vel tributum, vel salarium, vel alimenta ab eo prædio
relicta: cogitur ergo fructuarius vt sartiat, & tegat domos, vt
dictum est. Si tamen vetustate corruerint, neque ipse, neque
proprietarius cogitur reficere: si tamen refecerit, hæres patie-
tur fructuarium frui: vt ff. eodem, l. hactenus. & l. vsufructu
legato. & l. si pendentes. §. si quid. Permittitur etiam fructua-
rio lumina immittere in domum: licet lumina, quæ habet do-
mus, non possit obstruere: sed & colores, picturas, & sigilla
& marmora, & si quid ad domus ornatum pertinet, pote-
rit immittere, vel apponere. Sed neque dietas transforma-
re, vel coniungere separatas, vel coniunctas separare ei per-
mittitur, vel aditus: vel postes euertere, vel refugia aperire: &
atrium mutare, & viridarium ad alium modum conuertere.
Extollere enim quod inuenitur potest, qualitate ædium non
mutata: vnde nec altius tollet domum, nec meritoria faciet in
domo quæ vulgò diuersoria, vel fullonica appellantur à ful-
lone, fortè quia facit aquæ diuerticulum quoddam, vt ibi ful-
lo lauet telam: & dicuntur vulgò Galechere, nec per cœna-
cula diuidet domum: locare tamen posset domū: tamen opor-
tebit ipsum locare quasi domum: nec balneum est ibi facien-
dum. Sed si balneum sit in domo solitum vacare vsibus do-
minicis in intima parte domus: vel intra dietas amœnas non
locaret ex boni viri arbitrio, si id locare cœperit vt publicè la-
uetur non magis, quàm si domum locauerit ad stabulationem
iumentorum: aut si stabulum quod erat vacans iumentis do-
mus, & carrucis, locauerit ad opus pristinum, licet multo mi-
nus ex ea re percipiat: vt ff. eodem, l. si cuius. §. sed si ædium.
vsque ad finem legis. Generaliter enim seruabit fructuarius
in omnibus rebus mobilibus modum, ne sua feritate, vel sæ-
f uitia corrumpat seruum [f] alioquin tenebitur lege Aquilia. &
secundum conditionem eius, debet eo vti. Nam si librarium
rus mittat, & calum, & calcem portare cogat, vel histrionem,
vel balneatorem faciat, vel de symphoniaco atriensem, vel de
palestra stercorandis latrinis proponat, abuti videtur. Sed
& seruum debet alere, & vestire secundum dignitatem eius:
17 vt ff. eodem, l. sed & si quid. §. j. & ij. † Vbi autem consti-
g tuitur [g] vsusfructus in seruo, acquiritur fructuario ex re sua.
Item ex opera serui siue stipuletur seruus, vel ex quocunq;
contractu paciscatur, vel per traditionem accipiatur: vt ff. eo-
dem, l. si serui. hoc si fructuarius seruus stipuletur, vel pacisca-
tur simpliciter: vt ff. de acquirendo rerum domin. l. qui bona.
Nec obstat quod legitur ff. eodem l. si seruo. §. si duos. quia ibi
loquitur de stricto iure. Nam aliud est de æquitate: vt dictum
est. Si autem paciscatur nominatim proprietario, vel eius
iussu quæritur proprietario, sed ipse tenetur condictione sine
causa restituere fructuario, quod ex re sua, vel ex opera serui
quæsitum est: vt ff. de stipu. ser. l. penulti. Idemq; & si stipule-
tur ex re fructuarij, vel ex opera sua quod fructuario acquiri
non potest: putarem fructuarij vel vsufructuarij in se condi-
tutum qui fructuarij est, stipuletur ab vsufructuario: vt ff. eo-
dem. l. sed & si quis. §. quæstionis. & §. seruus. quæritur ergo
fructuario per seruum dominum, & possessio, & actio. Item
exceptio: vt ff. eodem, l. sed sicuti. & si nolit seruus operari fru
ctuario: cogendus est ad id, & inducendus modica castiga-
tione fructuarij vt tamen seruum non torqueat, neque flagel-
lis cædat: vt ff. eodem, lege, sed sicuti. §. quoniam. Et subii-
cio hic regulam vnam circa fructus rusticorum prædiorum,
& vrbanorum: vt ita demum pertineant ad fructuarium:
si percipiantur ab eo, vel ab alio nomine suo non exigo quòd
h recōdantur in horreis [h], sed satis est quòd à solo separati sunt
18 eius nomine. Si verò fur † decerpserit, vel desecuerit fructus:
quia hoc non facit nomine fructuarij, non sunt eius, sed pro-
prietarij. si tamen vsufructuarius nanciscatur postea eorum
possessionem, videntur ab initio fuisse quæsiti: vt ff. eodem, l.
19 si fur. & Institut. de rerum diuisio. §. ad quam. † In his au-
tem, quæ acquiruntur ex re quandoque in pendenti est acqui
situm: sit fructuario, an proprietario: putà seruus iste rē emit,
& per traditionem accepit fide sibi habita de pretio: si enim
postea numerauerit pretiū ex re fructuarij fingitur fructua-

rio fuiſſe quæſitum dominium alioquin proprietario. Idemq;
& ſi ſtipulatus eſt numeraturus pecuniam. Numeratio enim
declarabit, cui quæſita ſit ſtipulatio. Vnde & ſi ex vtriuſq; pe-
cunia ſoluerit vel numerauerit nũmos, vtriq; quæritur id, de
quo agitur pro rata portione pecuniæ. Si verò vniuſcuiuſq; pe
cunia ſoluerit tot nummos, vt ſufficiãt ad totum prætium ſol-
uendum, vel totũ mutuum celebrandũ, diſtingue cuius num-
mos prius ſoluerit: vt ei cuius nũmos prius ſoluerit, quæratur
id de quo agitur, & ſi non apparet cuius nũmos prius ſoluerit,
vt ſi erant in ſacculo, & ſimul ſoluunt, nihil fecit accipientis: &
ideo nondũ alicui videtur eorum quæſiuiſſe dominium: vt ff.
eodem, l. ſed ſi quis. §. interdum. Quod autem dixi in pen-
denti eſſe dominiũ, vel actionem, dictũ eſt propter fictionem
iuris futuram: ex eo quod poterit fieri ſolutio ex bonis huiuſ-
modi tantũ, vel illius tantùm non eſt dictũ, habito reſpectu ad
ius quòd obtineat tempore præſenti, vel inſtanti illo, quo fit
traditio vel numeratio: tunc enim certum ſit dominium quæ-
ſitum eſſe, & certum eſſet quòd non eſt ex re fructuarij, vel ex
opera ſerui: & ita conſtat fructuario non eſſe quæſitum. Re-
20 ſtat ergo vt quæſitum ſit proprietario. Præſentia † enim, vel
præterita non poſſunt pendere, ſed ſolùm futura: vt ff. ſi cert.
petatur. l. itaque. & de verborum obliga. ſi ita ſtipulatus fuero
hanc ſummam. & de iniu. rup. l. cùm in ſeruo. & Inſtitu. de ver
borum obliga. §. conditiones. & ſimile eſt quod notauimus s̈.
in fructibus decerptis, & defectis. Et aliud ſimiliter ponitur
21 de fœtibus ſubmittendis: vt ff. eod. l. ſi fur. Similiter † etiam
dicitur pendere ſtatus liberorũ, capto patre ab hoſtibus: vt In-
ſtitu. quibus modis ius patriæ poteſta. ſol. l. ſi ab hoſtibus. licet
intuitu iuris præſentis tẽporis verũ ſit eos eſſe ſui iuris: quia pa
ter vere ſeruus eſt hoſtiũ: vt Inſtitu. de iur. per. Propter fictio-
nem ergo poſtliminij dicitur ſtatus pendere. Quòd autem
22 † dictum eſt ex re fructuarij ei quæri largè eſt intelligendum
quantùm ad res fructuarij: vt ff. eod. l. ex re. Item quantum
ad alienas, quandoq;: vt ſi quis contemplatione fructuarij vo-
lens ei donare, ſeruo promittat, vel donet: quæratur fructua-
rio. Idemq; & ſi ſtipulor mihi, aut ſeruo in quo tu habes vſum-
fructum permittens ei ſolui dum volo tibi donare. Sed in hæ-
reditatibus, & legatis relictis ſeruo, contemplatione fructua-
rij idem eſt. Si verò non pateat contemplatione fructuarij, ea
relicta quæruntur proprietario: vt ff. eodem, l. ſi ſerui. & l. ſed
ſi quid donetur. & l. ſi quis donaturus. & lege, ſed & ſi quis. in
princip. In his autem, quæ ſeruus ſtipulatur ex opera, ſi qui-
dem ſtipulatio ſit vnius anni, vel alterius ſingularis temporis,
quòd labitur durante vſufructu, ſerua id quod dictum eſt. Si
verò ſeruus locauerit operas ſuas in annos ſingulos, vel in alia
ſingularia tempora, mercedes illorum annorum, quibus du-
rauerit vſusfructus, debentur fructuario: aliorum verò deben
tur proprietario: vt ff. eodem. ſed & ſi quis. §. ſi operas. & ſi
immediatè vnius anni ponas extingui vſumfructũ illius anni
tota merces debebitur fructuario: vt ff. de annu. lega. l. à no-
bis. Item hæc omnia vera ſunt, quando ponimus vnum fru-
ctuarium. Si verò plures eſſent vſufructuarij, ſingulis quæri-
tur ex re ſua: ex opera autem quæritur communiter vtrique.
Hunc tamen articulum, & circa omnes ſeruos, & circa fru-
ctuarios ſeruos plenius explicabimus de ſtipulatione ſeruo-
rum. non obſtat quòd legitur ff. eodem, l. ſi ſeruos. §. ſi duos.
quia quod ibi dicit ex re fructuarij quæri domino, verum eſt,
23 de ſtricto iure. Secus de æquitate: vt ſuprà dixi. † Partus
☞ autem ancillarum non pertinent ad fructuarium. Abſurdum
enim æſtimauit natura, hominem in fructu eſſe: cùm omnes
fructus eius gratia comparauerit: vt ff. eodem, l. vetus. omnia
autem alia, quæ acquiruntur extra prædictas cauſas quærun-
tur proprietario: vt Inſtitu. per quas perſonas nobis acquir.
24 §. de his. † Si verò conſtituitur vſusfructus in iumentis, vel
pecudibus, vel quolibet animali irrationabili, hæc cõputãtur
in fructu fœtus animalis, lac, pilus, & lana, & agni, & hœdi, &
25 vituli, & equuli. Si tamen in † vniuerſitate gregis vel armẽti
vſusfructus conſtituatur, fructuarius debet gregem ſupplere
ex fœtibus gregis, vel armenti, id eſt, in loco capitum defun-
ctorum, vel inutilium, alia ex fœtibus debet ſubſtituere: &
ſubſtituti fœtus antequã ſubſtituerẽtur, verè fructuarij erant:
ſed poſtea quam ſubſtituti ſunt, fiunt proprietarij: & fingun-
tur à principio ſui fuiſſe. Demortua autem vel inutilia inci-
piunt pertinere ad fructuarium poſt ſubmiſsionem: hanc au-
tem ſubmiſsionem non habet neceſſe fructuarius facere, ſi
vſumfructum haberet in ſingulis animalibus, non in vniuer-
ſitate, vt dictum eſt: vt ff. eodem, l. vetus. & l. vltima. & l. quid
ergo. & Inſtit. eodem. §. ſed & gregis. In rebus quoque ina-
nimatis mobilibus conſtituitur vſusfructus, ſi tamẽ non con-
ſumantur per vſum: vt dictum eſt in numiſmatibus, quibus
pro gemmis quis vti poteſt: & in ſtatuis & imaginibus, qui-
bus quaſi frui quis poteſt honoris cauſa: vt ff. eo. l. numiſma-
26 tum. & l. ſtatuæ. Pro † his autem & omnibus ſupradictis
i rebus neceſſe habet ſatiſdare [i] fructuarius de fruendo arbitrio
boni viri, & de reſtituenda re, vel eo quòd ex ea extabit, finito
vſufructu. Nec poteſt hæc ſatiſdatio remitti à teſtatore: vt in-
frà eodem, l. j. & ij. & ff. vſusfruct. quemadmodum ca. l. pri-
ma. Sed in caſibus hoc fallit, ſcilicet in fiſco, fructuario, & in
patre circa bona filij, & quando ad fructuariũ certum eſt pro-
prietatem peruenturam: vt ff. vſusfruct. quemadmod. ca. l. ſi
vſufructu. §. plane. & vt leg. no. ca. l. prima. §. ſi ad fiſcum. &
k infrà de bonis quæ lib. l. vltima. Amittitur [k] † autem vſuſ-
27 fructus morte fructuarij, & maxima eius capitis diminutione
& media: minima autem non amittitur: & eiſdem modis dico
etiam amitti perſonalem actionem competentem pro vſufru-
ctu, ſicut illud verbum, niſi, videtur innuere: vt infrà eodem, l.
penultima, ſiue conſtitutus erat vſusfructus, ſiue conſtituen-
28 dus: vt ff. eodem, l. qui vſumfructum. §. ſtipulatus. Porrò † vbi
filiofamilias conſtituitur vſusfructus, ſi quidem ſit ex profe-
ctitio peculio peribit morte patris, ſed ex aduentitio peri-
bit morte filij: vt ff. de donatione cauſa mortis. lege, ſi fi-
lio. Si verò dubium eſt, ſi ex hoc, vel ex illo, vel vtrum pa-
tris contemplatione, vel filij ſit conſtitutus, neque mortuo filio
peribit patri, neque mortuo patre peribit filio vſusfructus. in-
29 frà eodem, l. vltima † Item amittitur vſusfructus non vten-
do decennio inter præſentes, vel vicennio inter abſentes: &
tunc dicam amitti perſonalem actionem non ipſo iure, ſed per
exceptionem: quia tempus non eſt modus tollendæ obliga-
tionis ipſo iure: vt ff. de actio. & obligatio. l. obligationum. §.
placet. Vbi autem vſusfructus relictus eſt ciuitati exigun-
tur centum anni in amiſsione: vt ff. eodem, l. an vſusfructus.
30 Videtur † autem vſufructuarius frui, ſiue ipſe fruatur, ſiue
alius nomine ſuo: vt procurator, tutor, curator, negotiorum
geſtor. Vel ſi fruatur alius, cui locauit vſufructuarius vſum-
fruc. vel vendidit, vel precario conceſsit, vel donauit: imo & ſi
non fruantur iſti, retinentur vſusfructus: cùm vſufructuarius
habet pretium, vel mercedem, vel æquipollens. Secus enim
eſſet, ſi donauerit vſufructuarius vſumfructum: quia tũc non
retinentur, niſi frueretur donatarius: vt ff. eodem, l. arbori-
bus. §. vſufruct. & §. non ſolùm. & lege, quia qui pro pre-
31 tio. † Et nota, quòd vſufructuarius vſumfructum vende-
re, & concedere poteſt inuito proprietario, vt ius perſonale re-
tineat ſibi. Alij verò præſtet facultatem fructuum percipien-
dorum: & ita vſusfruct. peribit ex eius perſona: cedere verò
extraneo non poteſt, volens à ſe abdicare ius perſonale, vnde
extinguitur vſusfruc. & ad proprietarium redit. proprietario
autem bene poteſt cedere: vt ff. eodem, l. cùm vſusfructus. &
Inſtitut. eodem. §. penulti. & ff. de peric. & commo. rei vendi.
l. quod ſi vendente. §. vltimo. & ff. de iure dot. l. ſi vſusfructus
fundi. Item non poteſt dici quòd amittatur vſusfructus non
vtendo, quandiu vſufructuarius poſsidet rem in quam habet
vſumfructũ. Hinc eſt, quòd ſi in ſeruo habeo vſumfructum,
& ille à me fugiat: quia ille poſsidetur à me antequàm ab alio
appræhendatur, vel diu ſteterit in poſſeſsione libertatis para-
tus reſpondere de ſtatu ſuo, non amitto vſumfruct. Sed ſi ab
alio poſsidetur, ſi tamẽ ipſe aliquid meo nomine faciat, retineo
vſumfructum: vt ff. eodem, l. arboribus. §. de illo. & §. Iulia-
nus. Item amittitur vſusfructus morte: vt ſuprà in definitio-
32 ne diximus. † Item amittitur rei mutatione [l], vt ecce ha-
l beo vſumfructũ in domo, & illa decidit in totum, vel deuſta
eſt. Nec etiam habeo areæ vſumfructum, niſi non ſpeciali-
ter in domo, ſed in omnibus bonis eram fructuarius: vt ff. eo-
dem, l.

dem,l. quoties.§.vltimo.& ff. quibus modis amit.vsusfruc.l.
recepti.§.penultimo.& Institut.eodem,§.vltimo. Idemq; est,
& si habeo vsumfructum in area, & in ea fiat ædificium, & si
deponatur domus in qua habeo vsumfruct.& alia ibidem in-
stauretur. Secus si per partes reficiatur:vt ff.quibus mo. vsus-
fruc.amit.l.repeti.§.vlti.& l. quid tamen. §.j. Item rei mu-
tatio assignari potest in aliis multis,vt ecce habeo vsumfruct.
in agro,& ipse inundatur, vt iam sit stagnum,vel palus,vel ha
beo vsumfruct.in stagno, & postea exaruit vt factus sit ager,
vel habeo vsumfruct.in sylua & cæsa ea, factæ sunt ibi postea
stationes:vel habeo vsumfruct.in massa, & ex ea postea fiunt
vasa, vel è conuerso,idem erit: vel habeo vsumfruct.in orna-
mento,& illud postea dissolutum est,vel transfiguratū.vel ha-
beo vsumfru.in naui,& ea non vel refecta,sed dissoluta sit non
ea mente vt recomponatur eisdem tabulis,vel habeo vsumfru
ctum in balneo, & facta est habitatio ex eo,vel in taberna, &
ipsa facta est dieta:vel in histrione, & ipse translatus est ad a-
liud monasteriū:vel in quadriga legatus est mihi vsusfructus
& vnus ex equis decessisset, nisi alius substitueretur ante diē
legati cedentem. Si verò equorum relictus esset vsusfructus,
tunc & vno mortuo duraret in residuis:vt ff.eodem, l.quid ta
33 men. §.agri.vsque in finē legis,& l.nisi.& l.si cui. Item † ex-
tinguitur vsusfructus confusione, si fructuarius nanciscatur
proprietatem:vt ff. quibus modis vsusfruct.amit. l.si seruus.
34 † Sunt autem pro vsufructu proditæ actiones confessoria,
& publiciana quæ datur ei qui vsufructuarius est: & datur
m confessoria [m] ei cui constituitur vsusfructus à domino. Publi
ciana aūt datur ei cui cōstituitur à nō domino,& proditæ sunt
35 ad similitudinē rei vendicationis, dantur † enim ratione domi
nij, vel quasi:& possessionis,vel quasi.ratione dominij compe
tunt directo ei,qui dominus est fundi cui acquiritur seruitus.
ratione quasi dominij competunt vtiliter ei, qui non est domi
nus,sed habet ius in re:putà creditor est,vel fructuarius,vel su
perficiarius,vel similis:vt ff.si ser.vend.l.ij.§. hæc autem.& de
remiss.l.j.§.idem Iulianus.& de superfi.l.j.§.vltimo.& si vsus-
fruct.pet.l.j.j.responso.Item dantur ratione veræ possessionis
aduersus eum,qui possidet agrū debentem seruitutem:vt ff.si
vsusfru.pet.l.vlti.§.vtrum.vel quasi possidet, vel si dolo desie-
rit possidere,vel si liti se obtulit,vel si sit superficiarius agri de-
bentis seruitutem:vt ff.si vsusfru.pe.l.vlti. Sed & quasi possi-
dere videtur,qui ipsa seruitute mihi debita vti me nō patitur:
sicut & interdicto vti possideris,dicimus.Nam qua ratione fa
cit quominus possideā, eadē & ipse possidere videtur. Vnde
potest conueniri confessoria:vt ff.si serui.vendi.l. loci.§.si quis
36 mihi.& l.si quis mihi.& l.si quis diuturna.Ei † autem,qui ne-
gat se vsumfructū debere,vel aliam seruitutē,prodita est actio
negatoria,quæ & ipsa in rem est,vt superior, & datur ratione
dominij dominus fundi quem negat seruire debere.Vtilis au-
tem datur quasi domino fundi:quia ius habet in fundo, quem
negat seruire debere:vt ff.si seruit.vendic.l.j. Ratione autem
possessionis intenditur contra eum, qui possidet rem ratione
vsusfru.vt.ff.de acquiren.possess.naturaliter. Vel quasi possi-
det,vt si re vtatur,propter aliam seruitutē,quam dicit sibi debi
n tam. His ergo & in hos competūt actiones [n] istæ,& conue
niunt cum actionibus in rem cōpetentibus pro corporalibus
rebus:quia & in his est melior conditio possessionis. Si enim
sim in possessione seruitutis, & me negatoria conuenias, nec
possis probare dominum fundi quem negas debere seruire,
absoluor à te:vt ff.si vsusfr.peta.l.vlti. Si verò te dominū pro-
bares,ego succūbam,te agente negatoria contra me, nisi pro-
barem te,vel eum,cui successisti constituisse mihi seruitutem.
Vbi autem non sum in possessione seruitutis non vincam,nisi
confessoria.Si ea vtar,& succumbam in negatoria,si ea conue
niar, nisi probauero mihi seruitutē deberi: nec est opus quòd
qui dicit se non debere seruitutem,probet se dominum fundi,
qui negat debere seruire:vt ff.si seruit.vendice. l.sicuti. §.sed si
37 quæritur. † Est autem iudicis officium in confessoria, vt
præstetur res,id est,vt iubeatur possessor præstare patientiam
actori,vt vtatur seruitute:& de hoc ipso vt ita fiat in futurum,
cautionem exponet reus. In negatoria autem est officium
iudicis, vt pro eo qui vinceret in ea, præcipiat iudex alteri ne
ipsum ratione seruitutis inquietet:quominus vtatur liberè præ
dio suo:& de hoc ipso exponet cautionem:vt ff.si seruit.vend.
l.harum.& l.egi.hoc quando lite contest.fertur definitiua sen
tentia. Si autem vocatus non veniat,& non est liquidū de cau
sa,quod obtineat,notaui ĵ.de bon.autho.iud.poss. vbi autem.
38 † Illud autem falsum reputo,quod ait Plac.ideo dici nega-
toriam:quia proponitur verbis negatiuis, & cōfessoriam ideo
quia proponitur affirmatiuis: nam à seruitute altius non tol-
lendi:& confessoria negatiuis:& negatoria proponitur affir-
matiuis. Inspicienda est potius sententia,quàm verba, vt ideo
dicatur cōfessoria:quia quis sibi asserit deberi seruitutem, ne-
39 gatoria contrario. Item † illud falsum reputo quod ait Pla
centin.tunc demū dari negatoriam, quando fuit seruitus, sed
est amissa:nam & si nūquam fuit,nec potuit esse, vt quia erat
locus publicus datur negatoria:vt ff.si seruit.vendice.l.loci.§.
40 competit.& l.fistulas. Quæritur, quanto † tempore tolli-
tur negatoria.Et videtur,quòd xxx.annis cùm nulla actio re-
gulariter extendatur vlterius:vt ĵ.de anna.exceptio.l.j.Si hoc
dicatur, occurrit contrariū:quia si post xxx.annos te vti serui-
tute non possum prohibere:ergo videris eam quæsiuisse spa-
tio xxx.ann.quod si sic est,ergo contradicit aliis legibus, quæ
dicunt seruitutem nō quæri,nisi tanto tempore cuius nō extat
memoria.Longo tamen tempore, si aliquis vtatur ea, præsu-
mitur constituta ex illa causa quæ prætenditur præcessisse: vt
ff.de aqua pluuia arcen.l.j.§.vltimo.& l.ij.primo responso. &
§.j.& §.idem Labeo ait. Ad hoc responderi potest, vt dicam
seruitutem non esse quæsitam xxx.annis in fundo tuo.Sed ta-
men tu propter negligentiam tuam prohibere nō potes vten-
tem seruitute:& est simile ad hoc. ff. de seruit.rustic.prædio. l.
per fundum.quia si vnus sociorū constituit seruitutē per fun-
dum communem,non tenet seruitutis cōstitutio, sed ipse non
potest prohibere. Vel dic, etiam elapsis xxx.annis, negato-
riam posse intentari,non ex præterita itione,id est ea, quæ fa-
cta est iam sunt triginta anni:sed ex sequentibus, vel præsen-
tibus:nec enim hæc itio est illa,vel è conuerso:vt ff.de verbor.
obliga.l.si sic. Nec est vnius itionis continuatio ad aliam: vt
ff.de seruit.l.seruitutes magnæ.quod sic esse non potest vbi po
test assignari in possessione rei meæ,quam per triginta annos
possedisti,super qua postea non es conueniendus:quia hic vna
& eadem est possessio propter continuationem, & sic dices
quòd tantùm vna est confessoria, sed tot sunt actus confesso-
riæ, quot sunt modi. Huic sententiæ nihil obiici potest, nisi
quod mirū videtur quòd tot sunt actiones quot sunt itiones:
vel dic licet verè plures sint actiones,tamen causa minuenda-
rum litium vna tantùm actio potest intentari, propter diuer-
sas itiones, sicut & de pluribus hæreditatibus sufficit vna a-
ctio famil.ercisc.l.hæredes.§. de pluribus. & pro socio. l. cùm
duobus.§.si plures. Et secundū hoc,si actione intentata pro-
pter itionem vnam absoluaris, & iterum te ex alia itione con-
ueniam, non obstabit exceptio, sicut in rei vendicatione non
obstat mihi,si absoluaris:quia non possides, & iterum reperi-
41 ris possidere:vt ĵ.ad exhib.l.neq;. † Nunc de habitatione vi
dendū est,quæ & ipsa personalis seruitus est, vt vsusfruct. &
eodem modo constituitur vt vsusfruct. sed in domo tantùm,
non tamen est vsusfruct.nec vsus: est tamen quoddam mediū
42 ius inter eam, & eius commodum: quia † & ipse inhabitare
potest cum familia sua,& alij locare, siue relicta sit habitatio,
siue vsusfruct.vel vsus habitationis. Et videtur esse relicta in
vitam hominis,nisi breuius statuatur tempus. Et extinguitur
morte,non autem extinguitur non vtendo, vel capitis dimi-
nutione:vt Institu.de vsu & habitatio.§.sed si cui.& infrà eo-
dem,l. cùm antiquitas: vt ff.de vsu & habita.l.si habitatio.

Sequitur videre de ministerio, siue opera seruorum, qua-
liter constituatur, & in quibus,& qualiter restituatur & qua-
43 liter amittantur. † Constituuntur autem eisdem modis,qui-
bus vsumfruct. constitui diximus, Libertis autem aliter fit
impositio operarum:vt dicemus infrà de operis liber. sed &
in liberis personis si legantur operæ tenet legatum, non ta-
men ius in persona constituitur:vt ff.de vsufruct.lega.l.tertia.
Si verò in seruo constitueretur opera,habet ius in persona il-
le, cui debetur opera:sicut & ille cui debetur vsusfructus, vel

44 vsus. Cædit autem † dies operarum incertarum, tunc cùm
fuerint indictæ: certarum autem, tunc cùm potuerũt præsta-
ri, & non sunt præstitæ: vt ff. de operis ser. l. j. & de operis liber.
45 l. quoties. † Restituuntur autem operæ, deductis necessa-
riis expensis: sicut & in restitutione aliarum rerum solet fieri:
ergo non solùm alia, sed etiam cibaria deducũtur: cùm operæ
repetantur à possessore, si tamen erat seruus minor quinque an-
nis vel debilis, vel talis vt non potuerit operari, nulla fiet resti-
tutio operarum, licet quis prætendat contra possessorem, qui
fortè dominus est serui, quòd ipse possessor cum dilexerit, vel
in deliciis habuerit, vel voluptatis causa penes se detinuerit: vt
46 j. eod. l. antepenul. & vlti. † Amittuntur operæ vsucapione
serui, quod notabile est: quod non seruatur in vsu, vel vsufruc.
vt ff. eod. l. locum. §. proprietarius. & de vsufruc. lega. l. ij. Non
autem amittuntur capitis diminutione, vel non vtendo, vel
etiam morte, quod mirabile est, nisi aliter dictum esset: vt ff.
vsusfruc. quemadmod. caue. l. huic. in fine. & l. idem. vel illud
in annuo legato locum habet, non est referendum ad legatum
operæ. Et ex his patet quòd opera serui, neque est vsus, neque
vsusfruct. propter dissimilia assignata: habet tamen commo-
ditatem vsusfruct. sed & plus in plerisque. Item vsus habet com
moditatem: & amplius vt liquet ex præmissis. Item & locat
operas ille, cui debetur opera: quod nõ facit vsurarius: & pro-
bantur hæc ff. de operis seruo. l. in hominum. & l. penult. & ad
47 legem Falc. l. j. §. sed operas. † Præter hæc nota quòd licet
his omnibus permittatur frui rebus, vel inhabitare domos, vel
o frui operis seruorum: non tamẽ eis permittitur obligare [o] rem
in quam habet seruitutem: vt j. eod. interest. licet & alias dica-
tur fructus rei est, vel pignori dare licere: vt ff. de vsufruc. l. vl-
tima. sed ibi nomen fructus ponitur pro cõmoditate quadam,
non pro rei prouentu: seruitus autem ipsa personalis pignori
obligari potest: vt ff. de pigno. l. si is. §. penul. Item patet ex
his quatuor esse seruitutes personales, scilicet, vsumfructum,
48 & vsum, & habitationem, & operam seruorum: & pro † istis
omnibus interponatur satisdatio de fruendo, de vtendo, de ha
bitando, de operis percipiendis boni viri arbitrio: vt ff. si vsus-
49 fruct. pet. l. huic. Et ex † stipulatione punitur culpa, non solũ
quæ est in faciendo, quæ & ipsa punitur per legem Aquil. sed
etiam ea quæ est in prætermittendo, nec coërcetur per Aqui-
liam: vt si fructuarius agrum non proscindit, vites non subse-
rit, ductus aquarum corrumpi patitur: vt ff. eo. l. si cuius. §. de-
nique. Item adiicitur in satisdatione de restituendo eo, quod
inde extabit: vt suprà dictum est.

a ADNOTATIO. ¶ Vsusfructus. Et adde quod vsusfr. est pars dominij pleni, quod dicitur ex proprietate vsusfruc. l. iiij. & ibi Barba. ff. eod. titu. de vsufruct.
b ¶ Dominij. Adde Spec. in tit. de procu. in tit. ratione quoque. ver. & no. Bar. in l. Meuius. §. fundo. ver. venio ad secundam partem. ff. de lega. ij. doct. in l. qui vsumfructum. ff. de verbo. oblig.
c ¶ Rebus. Adde quod vsusfruct. de fundi integralis non quotitatiua. Barto. in l. qui vsumfructum. ff. de verb. oblig.
d ¶ Constituitur. Adde quod consti. vsusfructus ex tempore, & ad tempus. l. cùm vsusfructus. & de vsufru. l. j. ver. item quia vsusfru. ff. de serui.
e ¶ Constituatur. Adde quod vsusfruct. non potest constitui in fundo vt pro hoc possit alienari. Car. in cle. j. §. j. & q. de rebus eccle. non alie.
f ¶ Seruum. Vide Spec. in titu de pig. § j. ver. porrò vsusfructuarius.
g ¶ Constituitur. Vide per Fio in l. vsufructuarius nouum. ff. de vsufruct.
h ¶ Horreis. Adde Barto. in l. si fur. de vsufruct. & in l. si vsufructuarius. quibus mod. feud. amit. doct. in l. defuncta. ff. de vsufru. do. Bartho. Cæpo. late in titu. de serui. rusti prædio. vbi cumulatè totam materiam reperies.
i ¶ Satisdare. Vide Alexan plenè consil. lviij. col. ij. & seq. volu. ij.
k ¶ Amittitur. Vide Bald. in l. j. §. excepto. C. de ca. tol.
l ¶ Rei mutatione. Vide ad hoc Bald. in authen. excipitur. in ver. quæro vtrũ vsusfructus. C. de bonis quæ lib. docto. in l. inter stipulantem. §. sacram. ff. de ver. oblig. vbi in terminis tangit istam materiam.
m ¶ Confessoria. Adde quod vsufructuarius agit cõfessoria per vsumfructũ, etiam si non cauit. Bal. in l. ij. ad fi. C. de legi. ibi vide.
n ¶ Actiones. Adde etiam, & vsufructuarius non habet actionem directam pro seruitute vendicanda. l. j. ff. si vsusfr. pet.
o ¶ Obligare. Adde tamen quod vsufru. alienat vel vendit fructus. l. arboribus. §. vsufructuarius. ff. de vsufruct.

De seruitutibus, & aqua. *Rubrica.*

1 *Seruitutum prædialium alias esse urbanas, alias rusticas, & quæ sint urbanæ, quæ item rusticæ.*
2 *Prædia urbana quæ dicantur.*
3 *Prædiorum urbanorum seruitutes quæ sint.*
4 *Seruitus luminis qui differat à seruitute prospectus.*
5 *Seruitutes rusticorum prædiorum quæ sint.*
6 *Itineris seruitus qualis sit.*
7 *Actus seruitus qualis sit.*
8 *Viæ seruitus qualis sit.*
9 *Viæ latitudo quanta esse debeat.*
10 *Aquæ ductus seruitus qualis sit.*
11 *Aquæ ductus quam uariis modis poßit concedi.*
12 *Aquæ hauriendæ ius quale sit.*
13 *Tacitum non ualere, ubi expressum est inualidum.*
14 *Seruitus pecoris ad aquam appulsus qualis sit.*
15 *Seruitutes prædiorum quatenus constitui poßint, & quare dicantur prædiales.*
16 *Seruitutes prædiorum urbanorum quare enuntientur affirmatiue & negatiue, prædiorum autem rusticorum affirmatiue tantum.*
17 *Libertas aduersus constitutam seruitutem qua ratione acquiratur.*
18 *Seruitus rustica quomodo amittatur.*
19 *Seruitutem altius tollendi posse constitui, & quando.*
20 *Seruitutem prædialem quis poßit constituere, & quid si sint plures domini, an omnium consensus requiratur. & nu. 23.*
21 *Seruitutem prædialem habens an & quando poßit eam alij concedere.*
22 *Seruitus ut acquiratur prædio communi, an oporteat omnes dominos acquirere.*
24 *Seruitutem posse concedi uicino prædio, quomodo intelligendum sit.*
25 *Seruitutes quibus modis constituantur.*
26 *Seruitutes non constitui ex tempore aut ad tempus, quomodo sit intelligendum.*
27 *Seruitutem non posse constitui sub conditione extinctiua, quatenus uerum sit.*
28 *Seruitus poßitne constitui sub conditione.*
29 *Seruitutes an constituantur per usum longi temporis.*
30 *Seruitutis quasi traditio quomodo fiat.*
31 *Seruitute uiæ constituta per fundum non designato certo loco, per quem ire, agere liceat, quomodo utendum sit.*
32 *Seruitus an poßit pro parte constitui.*
33 *Seruitus an poßit ita constitui, ne quid fiat in fundo seruiente.*
34 *Seruitutes omnes confusione amitti.*
35 *Seruitus quanto tempore amittatur non utendo.*
36 *Seruitutes urbanæ quomodo amittantur.*
37 *Seruitute uti quis censeatur.*
38 *Seruitus quæ erat una à principio an diuidatur in plures, facta diuisione prædij, cui debebatur.*
39 *Seruitus quomodo amittatur permißione.*

DICTVM est suprà de personalibus seruitutibus: nunc ponit de prædialibus, quas appellat lex reales: vt ff. eo. l. j. Sed melius dicentur prędiales: quia rei appellatio nimis est larga. Complectens etiam mobilia, & incorporalia: vt institut. de reb. corp. & incorp. & ff. si cert. pet. l. j. Prædij verò nomen immobilia tantùm complectitur, nec sufficit ei ponere rubricam generalem de seruitutibus; sed nominatim posuit de aqua, id est, de seruitute aquæ, quia in ea quoddam speciale assignatur, vt acquiratur longo tempore: vt infrà eodem, l. secunda. Et simile notauimus suprà de hæreticis & manichæis. Videndum ergo quæ dicuntur seruitutes prædiales, & quis constituat, &
1 cui, & qualiter, & qualiter amittuntur. † Sunt autem prædiales seruitutes aliæ vrbanæ, aliæ rusticæ. Vrbanæ sunt, quæ debentur prædiis vrbanis. Rusticæ autem, quæ prædiis rusticis debentur: quod puto dictum esse per causam necessariam, & non sufficientem. Nam ad hoc vt sit seruitus vrbana necessarium est, quòd sit prædium vrbanum, cui debeatur seruitus, & quod ei debeatur vt vrbano. Si enim iter, vel via quæ rusticæ sunt seruitutes debeantur domui, tamen quia deberi possunt non intuitu ædificij, sed soli: nihilominus dicuntur rusticæ seruitutes: vt argument. ff. de seruitut. rustico. prædiorum. l. certo generi. ergo solum ædificium non est sufficiens causa, quòd seruitus debeatur, sed oportet pręcedere pactum, vel simile, vt ea constituatur. Similiter dicam in rustica seruitute, nam & illa ideo tantùm dicitur rustica quòd debetur rustico prædio, non intuitu ædificij alicuius. Et quòd hæc ita sint, declarabunt exempla vrbanarum, & rusticarum seruitutum: & probari potest ff. de seruituti. vrbanorum prædiorum, l. prima. sicut enim dicitur stillicidium auertendi in tectum, siue in aream vicini: & ita potest esse quòd area erat prædium rusticum, vel in villa, vel in vrbe: sed tamen quia vrbanum erat prædium, cui seruitus debebatur, dicitur vrbana

seruitu

ſeruitus,ſic & ruſticũ erat prædium:verbi gratia:ædificiũ gra
tia reponẽdorũ,& ei ab vrbano prædio ſeruitus debeatur,vel
vt ipſum liceat altius tollere,& officere prætorio vicini,vel vt
cloaca habeatur per vicini domum,vel prætorium,vel prote=
ctum ad quam coloni mei prędij accedant,dicetur ruſtica ſer
2 uitus:vt ff.de ſeruitut.ruſti.prædio.l.ij. † Dicuntur autem
☞vrbana prædia omnia ædificia vbicunque ſint inhabitandi
cauſa facta:ſecus ſi fierent cauſa fructuum reponendorum:vt
dictum eſt ſuprà de vſufruct. Et notari poteſt ff. quibus mo=
3 dis pig.ta.contra.l. eo.§.ſi tabula. Sunt † autem hæc iura vr=
banorum prædiorum altius tollendi, & officiendi luminibus
a vicini, aut non extollendi. Item ſtillicidium [a] auertendi
in tectum,vel in aream vicini.Aut non auertendi. Item mit=
tendi tigna in parietem vicini, & denique deiiciendi, prote=
gendi ve,cæteraq; iſtis ſimilia.eſt & inter hæc ſeruitus,ne aſpe
4 ctu officiatur.Item † vt præſtetur proſpectus. Item vt præ=
ſtetur lumen,& ſi quidem debeat mihi aliquis lumẽ,id videor
quæſiuiſſe vt cœlũ videre poſsim, vel depoſita domo ſua, vel
eius parte: vt plenè recepto lumine à ſe perueniat in domum
meam:vt ff.de ſeruitut.vrbano.prædio.luminum.& l.lumen.
Si autem quis debeat mihi proſpectum, non ita debet vt cœ=
lum videã,ſed vt feneſtra,vel aliquo ſimili apertè claritas dici
ad me perueniat:ergo quicunque habet lumen,habet proſpe=
ctum,ſed non è conuerſo:& quia ille,cui debetur proſpectus,
minorem habet cõmoditatem in fruendo,quàm ille,cui debe
tur lumen, maiorem habet poteſtatem in prohibendo, quàm
eum qui debet ſeruitutẽ ne quid omnino faciat quod noceat
ad gratiorem proſpectum,& liberum. Nam cùm minus ha=
beat,minus offendi debet, qui autem debet lumen, & ſi quid
faciat quod noceat ad gratiorem proſpectum & liberum:ſi ta
men cœlum videre poſsim non tenetur,Si verò cœlum vide=
re nõ poſsim,vel propter ædificium à te factum,vel arborem
poſitam teneris. Nam & arbor efficit quominus cœlum poſ
ſit videri. Quid enim ſi arbor, vel ædificium impediat Solis
immiſsionem? Siquidem mihi expediebat Solem immitti,
tenetur ille,qui impedit Solis immiſsionem, alioquin contrà:
vt ff.de ſeruitutib.vrbano.prædio.l.luminum.& l. inter.& l.ſi
arbores. Et not.quòd non tantùm ædificando, ſed etiam de=
ſtruendo impeditur luminis immiſsio,ſi fortè preſſura qua=
dam immittebatur in ædes meas:vt in prædicto titu.ff.de ſer=
uitut.vrbano.prædio.l.ſi arborem.§.interdum. Vnde & dici=
tur primi Machabeo.ſexto.Refulſit Sol in clypeos aureos &
5 æreos,reſplenduerunt montes ab eis. † Ruſticorum autem
☞prædiorum iura ſunt hæc:Iter,actus, via, aquæductus,aquæ
hauſtus, pecoris ad aquam appulſus,ius paſcendi, calcis co=
quendæ,arenæ fodiẽdæ,quæ tria vltima poſſunt dici innomi
natæ ſeruitutes ruſticæ. Sed ſuperiora propriis nominibus
6 gaudent. † Eſt autem iter, ius eundi ambulandi hominis,
ſiue homo eat ſolus,ſiue vehatur ſella,vel lectica,vel in equo,
vel in quouis animali:ſeorſum verò à ſe non poteſt agere iu=
mentum vel vehiculum ducere,qui iter tantũ habet: vt Inſti=
tu.eod.in princip.& ff.de ſeruitu.ruſtico.prædio.l.prima,& l.
qui ſella.& l.inter actum. Quandoque etiam(quod notabile
eſt)iter nõ eſt ſeruitus:vt ſi debeatur fructuario à domino prę
dij alterius:vt ff.ſi ſeruitus vendice.l.ij.§.ij. Quandoque dici=
tur vulgariter ipſum ſolum,per quod iter,vel trames,vel cal=
7 les. † Actus autem eſt ius agendi iumentum, vel vehicu=
☞lum:itaque qui iter habet,actum non habet:qui actum habet
iter habet,id eſt,cõmoditatem itineris, eoq; poteſt vti etiã ſine
iumentis,non dico,quòd duas habeat ſeruitutes: vt ff. de adi=
8 men.lega.l.j.& Inſtitu.eod.§.ij. † Via autem eſt ius eundi,
agendi,& ambulandi:nam & iter,& actum, via in ſe cõtinet:
vt Inſtit.eo.§.iij.Inſpectis tamen his definitionibus non vide=
tur plus continere via, quàm actus: ſed tamen probatur ex
aliis plus continere viam, quàm actum. Nam ille qui habet
viam,habet ius trahendi lapidem vel trabem, vel ferendi re=
ctam haſtam,quæ non permittuntur ei,qui habet actum:ſpe=
9 ctatur enim,quòd fructus eodẽ modo poſſent lædi. † Item
☞viæ latitudo ſi latior,vel anguſtior non deſignetur per cõtra=
hentes:licet definitur octo pedibus in porrectum, xv. autem
in anfractum,id eſt,vbi fluxum eſt:vt ff.de ſeruitu.ruſtic.præ
dio.l.qui ſella.§.j.& l. viæ latitudo.& l.certo.§.latitudo. & l.
10 via conſtitui. † Aquæductus [b] autem eſt ius aquæ ducen=
b dæ per fundũ alienũ, ſiue fiſtula ducatur aqua, ſiue alio quo=
libet inſtrumento fictili,non tamen lapide ſtrato:nec etiam fi=
ſtula quę domino prædij reddat aquarium deterius,opere ma
nufacto eius cui debetur ſeruitus. Cæterùm naturaliter lædi
poteſt fundus ſeruiens,vt ſi imbribus creſcit aqua in riuo, aut
ex agris in eum confluat,aut aquæ fons ſecundum riuum, vel
in eoipſo poſtea inuentus fuerit:vt ff.de ſeruitut. ruſtico. præ=
dio.l.j.§.aquęductus.& l.quintus.& l.ſi mihi.§.ſeruitus.& de
aqua pluuia arcend.l.ſi prius.§.placuit. Quòd autem dictum
eſt in aqua: verum eſt in inuenta.Item concedi poteſt vt inue=
niatur,& inuenta ducatur.Nam & nondum ædificato ædifi=
11 cio ſeruitus conſtitui poteſt:vt in prædicto tit.l.Labeo.† Item
c poteſt concedi aquæductus [c] vni,vel pluribus,vel eiſdem mo=
dis,vel diuerſis vel per eundem riuum,vel per diuerſos:vel pri
mo per eundem & poſtea per diuerſos. Et ſi primo conceda=
tur vni,& poſteà concedatur pluribus,non tenet ſecunda con=
ceſsio:ſi per ſecundum minoretur cõmoditas primi:vt in præ
dicto titu.l.ij.§.j.& ij.& l.per quæ.& titu.commun. prædio.l.
12 qui per certum.& quemad.ſeruit.amit.l.aquam. † Hauſtus
d aquæ eſt ius hauriendi aquam de puteo [d], vel fonte vicini, &
☞ſiue hic ius expreſsim concedatur, ineſt & iter ad fontem, &
ſiue concedatur ius adeũdi ad fontem,ineſt & hauſtus:& hoc
quando tenet conceſsio hauſtus: quia facta eſt in fonte priua=
to:ſi autem nõ teneat:vt quia facta eſt in flumine publico, nec
tenet itineris tacita conceſsio,quæ expreſsim ad flumen publi
cum fieri potuit:vt ff.de ſeruitu.ruſtico.prædio.l.iij.§.vltimo.
13 Nam † vbi expreſſum eſt inualidum, nec valet quod tacitè
☞ineſt.ſimile infrà ſi pendente appellatione.l.ſi is qui.& ff. de
donation.inter virum & vxorem.l.ſi ſponſus.§.ſi maritus.
14 † Pecoris ad aquam appulſus,eſt habere ius appellendi pe=
cora agri mei,per prædium vicinum ad fontem, vel puteum.
Poteſt enim eſſe quòd ex prædio meo non poſſum percipere
vtilitatem aliam: niſi, quòd ibi contineam pecora, vel etiam
percipio ex ea fructus,vel ſegetes cultura pecorũ, id eſt boum
per quos colitur fundus:quos habeo neceſſe, vel potius cauſa
appellere in fundum vicinum,vt dictum eſt: vel cibi cauſa vt
ibidem paſcantur:ſic & concedi poteſt mihi ius in prædio vi=
cino,vt in eo liceat mihi calcem coquere,& arenam fodere, vt
ex his fiant vaſa,vel inſtrumenta, vel granaria, vel ædificia in
meo prædio vicino:in quibus fructus prædij mei reponantur,
vel exportentur,vel quid ſimile fiat,quod ad culturam,vel fru
15 ctuum agri mei percipiendorum neceſſariũ eſt.Et eſt † hoc
generale in omni ſpeciali, alias prædiali ſeruitute: vt eatenus
teneat earum conſtitutio,quatenus expediat prædiis,id eſt,ad
fructus eorum percipiendos.& ideo dicũtur prædiales. Nam
nec iter,vel via,vel actus,vel aquæductus vltra vel aliter con=
ſtitui poſſunt, quam expediat ad culturam agri mei faciendã,
vel fructus ex eo percipiendos,cui volo acquirere ſeruitutem.
Dicuntur etiam prædiales, quia ſequuntur prædia, quæ de=
bent ſeruitutem. Quicunque enim poſsideat illud prædium
conueniri poteſt pro ſeruitute. Item ſequuntur prædia, qui=
bus debetur ſeruitus: quilibet enim ad quem peruenit præ=
dium etiam ſingulari titulo vendicabit ſeruitutem, niſi ex=
preſsim dictum eſſet contrarium: vel niſi ex qualitate perſo=
næ id pateat teſtatorem voluiſſe.verba alia etiam id indicant
quandoq;, vt ſi mihi reliquerit defunctus vſumfructum viæ,
vel alterius ſeruitutis: & probãtur hæc in prædicto tit.de ſer=
uitu.ruſtico.prædio.l.pecoris.& l.ergo.& l.veluti.& l.via.§.ſi
fundus.& de ſerui.leg.l.pater.& de vſufruct.lega.l.j.& cum
actum eſt in contrarium,id eſt, ne tranſeant iſtæ ſeruitutes ad
ſucceſſores,dixerunt quidam eas eſſe perſonales.argum. eius
quod legitur ff.de ali.& ciba.leg.l.mela.§.quidam. Sed puto
eam ſemper prædialem eſſe: quia quilibet ſucceſſor poteſt eã
vẽdicare,licet exceptione doli poſsit repelli propter pactum:
vt in prædicto titu.de ſeruitu.ruſtico.prædio.l.ſi mihi.§.vlti.

Quid? ſi ille, cui tales ſeruitutes conceduntur, nullum ha=
beat prædium? Dicunt quidam eſſe tunc perſonales ſeruitu=
tes,quòd falſum eſt:vt ff.eodem,l.vt pomum. erit ergo quod=
dam ius ex ſtipulatione quæſitũ,vt ſi ſtipulatus eſſem te mihi

16 daturum decem. † Illud autem quæritur, quare iura præ-
diorum vrbanorum aſsignentur in affirmatiua, & negatiua,
vt altius tollendi, & non tollendi: ſtillicidium auertendi, vel
non auertendi. & iura ruſticorum aſsignantur in affirmatiua
tantùm, vt iter, actus, via & cæteræ. Reſpondeo, lex non dicit
ſeruitutem, licere altius tollere, vel non licere auertere: ſed dicit
eſſe iura ſcilicet communia, quæ libertates ſunt: vt j. eodem,
altius. & ff. de ſeruitu. vrbano. prædio. l. cum eo. & l. cuius. niſi
quando nocet ædificium areæ vicini impediendo ventum ve
nire ad aream: vt infrà eodem, l. vltima. Hoc tamen verbum
ius, in eadem lege, & in eadem voce ſupponit pro ſeruitute,

Dictio enim, ſemel poſita, duas quandoque importat ſi-
gnificationes, propriam & impropriam: & vtranque pro-
propriam ſecundum diuerſa: vt notari poteſt. ff. de offic. pro-
conſulis. l. ſecunda. & ſi certum petatur. l. certi condictio. ibi
ante diem, vel conditionem non potero agere. Nam in vno
nullo modo agitur, in altero agitur, ſed repellitur exceptione:
& ſi placuiſſet legi, potuiſſet dixiſſe iura ruſticorum prædio-
rum ſunt eundi. & non eundi, agendi, vel non agendi, vel ſi-
milia. Vel dic acquiſita ſeruitute vrban. prædio. ſi velit ille,
qui debet ſeruitutem ſibi quærere libertatem, non vtente eo
17 cui debet ſeruitus, libertas † illa ſimilitudine quadam poteſt
appellari ſeruitus: quia ſicut in acquirenda ſeruitute neceſſa-
rium eſt factum vtentis ſeruitute interuenire, & bonam fi-
dem eius: ita & hic neceſſe eſt, quod qui præſcribit libertatem
vrbanæ ſeruitutis, habeat bonam fidem, ſcilicet, quod putet
eam ſe non debere. Item quòd patet impedimentum volenti
vti ſeruitute, vt ædificatum habeat altius, vel feneſtram clau-
ſerit, ex qua immittebatur lumen, vel obturauerit foramina,
in qua immittebatur tignum: nec enim ſufficit illud non vti
18 eum, cui debetur ſeruitus: ſed ſecus † eſt in ruſtica ſeruitute:
quia in ea amittenda, tempore ſatis eſt: quòd non vtitur ille,
cui debetur: licet alter nullum impedimentum faciat: vt ff.
de ſeruitut. vrbano. prædio. l. hic autem. & eſt argument. pro
hac reſponſione, quòd lex ſimpliciter vocat quandoque vſum-
fructum eum qui non eſt verè vſufruct. vt in rebus quæ con-
ſumuntur per vſum, & hoc ſimilitudinis ratione: quia amitti-
tur morte, & capitis diminutione: ſicut verus vſusfruct. vt In-
ſtitut. de vſufruct. §. conſtituit. & ff. de vſufruct. ea. re. quæ vſu
19 conſu. l. j. ij. & iij. † Poteſt etiam aſsignari ſeruitus altius tol
lendi: vt ſi mihi expediat altius te ædificare, quia preſſura qua-
dam lumen in ædes meas deuoluatur. Vnde & diceris facere
contra ſeruitutem, ſi deponis ædificium: vt ſuprà dictum eſt,
vel alia quæcunque poteſt aſsignari vtilitas prædij mei: quòd
20 tu ædificas, vel non auertis ſtillicidium domus tuæ. † Con-
ſtituit autem has ſeruitutes ille qui dominus eſt prædij vicini,
e vel ſi plures fuerint domini, omnes debent conſentire [e] in po-
nenda ſeruitute ſuo, & communi prædio: vt ff. eodem, l. ij. Si
autem vnus concedat ſeruitutem ſine aliis, non tenet eius con-
ceſsio: ſed ipſe (quod notabile eſt) non poteſt vetare eum cui
conceſsit vti iure conceſſo. Si verò vnus primò conceſſerit,
deinde alter, vel alij diuerſis temporibus conceſſerint: confir-
matur prima conceſsio per ſecundam, vel nouiſsimam, & tra-
huntur primæ conceſsiones, vel prima conceſsio ad tem-
pus vltimæ conceſsionis: perinde qui fit omnino vltimus,
concedit ac ſi omnes concederent. Et ideò ſi tempore vltimæ
conceſsionis non eſſet poſsibile concedere primos, vel quia
defuncti ſunt, vel quia partes prædij alienauerunt, pendebit
hic vltima conceſsio: donec illi qui ſucceſſerunt in locum pri-
morum, vel noui ſocij concedant ſeruitutem: vt ff. de ſeruitut.
ruſtico. prædio. l. per fundum. & communia prædio. l. vltima.

f Nomen autem domini large [f] intelligo vt contineat etiam
bonæ fidei emptorem, vel emphyteutam, vel ſuperficiarium:
vt ff. de pigno. l. ſi ab eo. & de ſuperfic. l. j. §. vltimo. Sed & qui
non eſt adhuc dominus, vel quaſi conſtituit ſeruitutem: quia
proximè & continuè poſt impoſitionem ſeruitutis futurus eſt
dominus: vt ecce, emo à te prædium, vel ex aliquo titulo acci-
pio: & in acceptione, vel traditione impono ei ſeruitutem ad
aliud tuum proprium prædium quod retines: vt ff. de ſeruitu.
vrbano. prædio. l. & qui duas. & communia prædio. l. iij. & l. ſi
quis duas. primo reſponſo. & ff. eodem, l. ei fundo. Sed & do-
minus Imperator aquam ducere per viam publicam ſine in-
commodo (ſubaudio magno) concedere poteſt: vt ff. eodem,
l. ſeruitutes. §. publico. & de preci. impe. offeren. l. quoties. ſed
& (quod notabile eſt) ſi priuatus conceſſerit aquã per rotam
tollendam ex flumine, vel hauriendam, vel ſi ſeruitutem caſtel
lo impoſuerit, non tenet quidem ceſsio ſeruitutis, ſed ille cui
conceſſum eſt, tuendus eſt iure quod poſsidet fortè cõtra eum
tantùm, qui conceſsit: vt ff. communia prædio. l. ij. Eſt autem
caſtellum receptaculum aquæ publicæ: vt ff. de aqua quotid.
21 & æſti. l. j. §. antepenulti. † Illud certum eſt quòd ille, qui
ſeruitutem habet, alij eam concedere non poteſt, niſi hoc eſſet
ei permiſſum: quia non poteſt eſſe ſeruitus ſeruitutis. Si tan-
tùm habeat ſeruitutem aquæductus, & aquam poſtquàm eſt
ingreſſa fundum meum alij velim concedere, poſſum, niſi no-
ceat fundo ſeruienti: vt ff. de ſeruitut. vrbano. prædiorum. l. ex
meo. & ff. de aqua quotidia. l. prima. §. illud. hoc de conſtitu-
tione quæ imponit ſeruitutem. perſonaliter enim quilibet qui
non habet prædium ſe poteſt obligare pro ſeruitute præſtan-
da: vt ff. famil. erciſcun. l. hæredes. §. an ea. Sic tamen non lega-
tur ſeruitus ei qui non eſt dominus prædij: vt ff. de ſerui. leg. l.
& ſi maximè. Fiunt autem conceſsiones iſtæ dominis præ-
diorum vicinorum, & quaſi dominis eadem ratione, vt di-
ctum eſt: vt ff. eodem, l. ei qui. Sic & qui habet ius inferendi
in ſepulchrum ſeruitutem viæ ad ſepulchrum, acquirere po-
teſt, licet ſepulchro non poſsit imponere ſeruitutem: vt ff. ſi ſer
uitus vendice. l. j. primo reſponſo. & §. primo. & communia
22 prædio. l. caueri. Si autem † plures ſunt domini prædij, cui
eſt acquirenda ſeruitus, neceſſe eſt vt omnes domini acquirãt,
vel eorum communis ſeruus. Et ſi vnus tantùm acquirat, non
tenet eius acquiſitio: donec alij, vel aliis ſociis concedatur ſer-
uitus, & vltima acquiſitione confirmatur prima, & reducitur
prima ad tempus vltimæ ſicut & ſupra dictum eſt in impo-
23 nenda ſeruitute prædio communi. Et quòd dictum † eſt
de ſuſpenſione primæ impoſitionis, vel acquiſitionis: locum
habet, ſi fiat acquiſitio, vel impoſitio inter viuos. Nam ſi in vl-
tima voluntate vnus ſociorum prædij cõmunis legatum. Sed
ſi omnes ſocij legarent, & pariter eorum adeatur hæreditas,
tenet legatum. Idemque eſt & ſi vni ſociorum prædij commu
nis legaretur ſeruitus. Nec enim tenet legatum, nec ſuſpen
ditur, donec aliis conceditur: quia non ſicut viuentium, ita &
defunctorum actus ſuſpendi poſt mortem teſtatoris, vel adi-
tam hæreditatem receptum eſt: vt ff. communia prædio. l. vlti.
24 & de ſeruitu. ruſtic. præd. l. ſi vnus. & l. vnus. † Porrò quod
dictum eſt vicino prædio concedi poſſe ſeruitutem, recipit di-
ſtinctionem: in ruſticis enim prædiis exigitur tanta vicinitas,
vt nullum ſit medium inter fundum ſeruientem, & eum, cui
debetur ſeruitus: vt ff. de ſeruitut. ruſtico. prædio. l. qui ſella. §.
vltimo. niſi medium prædium erat tale, quo vti poſſum liberè:
& ſi non debeat ſeruitutem, puta quòd erat via publica, vel lo
cus publicus, nec per vſum meum nocetur tranſeuntibus, vel
meus proprius, vel ſimile: vt ff. eodem, l. ſeruitutes. §. publico.
& §. vltimo. & de ſeruitu. ruſtico. prædio. l. ſi mihi. §. penult. &
l. tria. & communia prædiorum. l. in tradendis. §. interpoſitis.
Et not. quod ſi ſeruitus debeatur per plurium prædia, vna tan
tùm eſt ſeruitus, & non plures: niſi quando locus ſeruituti de-
ſtinatus diuiditur per longitudinem. & tantùm ſpatij ſupereſt
ab vnaquaque parte vt ſufficiat viæ, vel quando erat conſtitu-
ta ita ſeruitus, vt per quãlibet partem ire agere liceret. Idemque
liceret ſubinde mutari: vt ff. de ſeruitut. ruſtico. prædio. l. vna.
& quemadmodum ſerui. amit. l. non ſatis. §. j. Si verò medium
prædium interuenit quod non ſeruit, impeditur ſeruitus: non
vt non ſit, ſed ne quis poſsit vti ea prohibente prædij medij do
mino, vt liquet ex prædictis legibus. In vrbanis autem ſerui-
g tutibus [g] non exigitur illa vicinitas, ſed conſpectus, vt vnum
alteri poſsit officere: vt ff. de ſeruitut. vrbano. prædio. l. ſi ædes
meæ altius. & l. nemo enim. & ſi ſerui. vendic. l. loci. §. vlti. & l.
& ideo. & l. & ſi fortè. & commu. præd. l. in tradendis. §. inter-
25 poſitis. † Conſtituuntur autem ſeruitutes pactionibus, &
ſtipulationibus, & teſtamentis etiam relinquuntur: vt Inſtitu.
eodem §. penulti. & vltimo. Voluntate partium conſtituun-
tur, non ab inuitis: vt inuitus dicatur, qui non conſentit ex-

preſsim

presſim, & ſi non contradicat:vt ff.de ſeruitu.vrba.prædio. l. inuitum. Notabile tamē eſt,quod dicit lex in via publica ruina,vel impetu fluminis amiſſa,vt vicinus proximus viam debeat præſtare fortè vendēdo, vel donando etiam:vt ff. quem-
26 admodum ſerui.amit.l.ſi locus. §. vlti. † Non conſtituuntur ſeruitutes ex tempore,vel ad tempus. Quod ſic intellige, vt ſi ſeruitutem tibi conceſſerim alternis diebus vel aliis temporibus alternatis,licet illud tempus finiatur quo vtereris dictum eſt,non tamen deſinit ipſo iure eſſe ſeruitus:vt & ſic incipiat alterno iterum veniēte tempore.durat enim omni tempore ſeruitus,& vna eſt & non plures: ſed tamen qui vult vti
27 ea in tēporibus exceptis,repellitur exceptione doli. † Item non conſtituuntur ſub conditione extinctiua,id eſt, qua exiſtente extinguatur ſeruitus: nam cùm quadam perpetuitate voluit lex ſeruitutes conſtitui, propter vtilitatem prædiorum: hoc tamen de ſubtilitate iuris:nam quātum ad effectum aliud eſt:obſtat enim exceptio vendicāti ſeruitutem poſt euentum conditionis, quia voluerunt partes ſeruitutem perire. Poteſt
28 autem † conſtitui ſeruitus ſub conditione, id eſt, vt incipiat demum exiſtente conditione ſicut in transferendo dominio per traditionem,& poſſeſsionem dicit lex:vt ff.de acquirend. poſſeſſ.l.qui abſenti. §. ſi quis. Sic ergo te inducam in poſſeſſionem prædij dicendo, conſtituo tibi ſeruitutem in hoc prædio:ſi Titius fiat cōſul.vel non cōſtituuntur ſub cōditione illa, ſi volam: ſicut & ponitur in modo illo quandiu volam: vt ff. eodem, l. iiij. primo reſponſo. & §.vltimo. & l. v. §. vltimo.
29 Item conſtituuntur ſeruitutes per conſuetudinē tanti temporis,cuius non extat memoria, nec conſtituuntur decennio, vel xx. vel xxx. vel xl. annis: niſi ſeruitus ſit talis, quæ habeat vel videatur habere continuam cauſam, vt eſt ſeruitus tigni immittendi,altius non tollendi. Aquæductus, cū aqua du-
h citur ſine intermiſsione,& ob hoc ſpeciale [h] poſuit in rubrica de aqua. Idemq́ eſt in ſeruitute ſtillicidij. Nam & ſi ſine intermiſsione non caſitet ſtillicidium, ex naturali tamen ſit cauſa cùm aquam capiat ex cœlo non opere, vel ductu manu facto ab homine,& ideo perpetuo fieri æſtimatur:vt ff.de ſerui tut.vrba.prædio.l.ſed ſi inter.& l.foramen.& j.eo.l.ij. & ff. de aqua pluuia arcen.l.ij.§.antepenul.& ff.eo.l.ſeruitutes. In his ergo caſibus adquiruntur prædictæ ſeruitutes decennio inter præſentes,vicennio inter abſentes: extunc computando cùm aliquis cœpit vti ſeruitute,id eſt prædio iure ſeruitutis non vi, non clàm, non precario:vt ff.quemadmod.ſerui.amit.l. ſeruitute.fortè non exigitur titulus, ſed ſufficiet bona fides. In his autem ſeruitutibus,quæ habent intermiſsionem,licet non acquiratur ſeruitus bona fide longo tempore vt dictum eſt:ſi tamen aliquis ex aliquo titulo præcedenti dicat ſibi ſeruitutem conſtitutam,nec id poſsit probare per teſtes, vel inſtrumenta: & in adminiculum ſuæ intentionis inducit coniecturam,quia vſus eſt ſeruitute prædij domino ſciente,& non contradicente per decē vel viginti an. præſumitur debita ſeruitus ex ea cauſa quæ prætenditur præceſsiſſe:vt ff. de aqua pluuia arcenda.
30 l.j.§.vlti.& de vſu.l.cùm de in rem verſo. † Conſtituuntur ſeruitutes omnes per traditionem non veram:quia incorporalia non recipiunt traditionem:vt ff. de acquiren. rerum domi. l.ſeruus.§.incorporales. ſed quaſi traditionem quæ fit per patientiam domini ipſo me inducente in poſſeſsionem: vnde & cauet quòd me non impediat vtentem:vt ff. de ſeruit. vrbano. prædio.l.j.§.vlti.& de actio.empt. l.ratio. §. item. & ff. eod. l.
31 quoties via. † Amplius conſtituuntur ſimpliciter ſeruitutes in prædio, & tunc totum prædium affectum eſt ſeruitute: vt in infinito per quālibet eius partem: niſi à domino prædij ſeruitus deſignaretur per alteram partem ire, agere, liceat ciuili tantummodo: nam quædam in ſermone tacitè excipiuntur:nec enim per villam ipſam nec per medias vineas ire agere ſinendus eſt,cùm idem æque commodè per alteram partem facere poſsit minori detrimento fundi ſeruientis, & ſi viam ſemel direxerit per vnam partē fundi:amplius non habebit poteſtatem mutandi. Si verò expreſsim concedatur ſeruitus in prædio, vt per quālibet partem eius liceat ire, agere nihil prohibet eum mutare,& variare partem electam:vt ff. eod. l. ſi cui.& de ſeruitut.ruſtico.prædio.l.ſi via.& quemadmodum ſeruit.amit.l.nam ſatis.§.ſed ſi is fundum. Item conſtituuntur ſeruitutes omnes ad partem prædij diuiſam, nō ad indiuiſam: conſtituta tamen in toto prædio,ſi nāciſcatur eius dominium pro parte indiuiſa,pro ea extinguetur ſeruitus, & pro alia remanebit.Si verò non eſſet conſtituta in toto prædio, ſed promiſſa, extingueretur ſeruitus in totum me nacto dominium prædij pro parte: nam multa impediunt aliquid faciendum, quæ non ſoluunt iam factum:vt ff.eo.l. ad certam. & l. vt pomum.§.j.& l.pro parte. & de his qui ſui vel alieni iuris ſunt.
32 l.patre. † Item non poteſt conſtitui pars ſeruitutis,vt quis teneatur ad partē eius:quia omnes ſeruitutes indiuiſæ ſunt præter vſumfruct. Vnde & ſi promiſſor, vel ſtipulator ſeruitutis deceſſerit, quilibet hæres promiſſoris tenetur inſolidum: & quilibet hæres ſtipulatoris agit inſolidum:vt ff. eodem, l. pro parte.§.pro parte. & l.viæ.& fami.erciſcun l.hæredes.§ an ea. & de verbo.oblig.l ij.& ad legem Falcid.l.prima.§.item ſi.
33 † Item conſtituuntur ſeruitutes,vt patiaris [i] me vti ſeruitu-
i te per fundum tuum:non conſtituuntur, vt tu aliquid non facias in eo:puta,ne eas per fundum tuum,ne ibi conſiſtas, ne co fruaris.Secus ſi concederes mihi ius tibi non eſſe in fundo tuo aquam quærere minuendæ aquæ meæ gratia:ſed & non conſtituūtur vt tu aliquid facias in tuo:puta viridaria tollas,amœniorem proſpectum prǫſtes,vel in tuo pinguas,eo ſaluo quod in ſeruitute oneris ferendi dicitur:vt is debeat ſuſtinere parietem,vel columnam,qui debet ſeruitutem oneris ferendi in pariete,vel columna ſua:vt ff eodem,l.quoties.primo reſponſo.& §.primo.de ſeruitut. vrbano. prædio.l. eum debere. & ſi
34 ſeruitus vendicetur.l.ſicuti. §.j. & §.diſtant. † Amittuntur autem ſeruitutes omnes per confuſionem: vt ecce,ſi prædium tuum ſeruiat mihi, & eius dominium ſim nactus inſolidum: vel tu inſolidum nactus es dominium mei extinguitur ſeruitus. Secus ſi communicarē tibi meum pro parte, vel tu communicares mihi tuum pro parte, vel ego tibi communicarem meum pro parte, & tu mihi tuum,vel ſimul,vel diuerſis temporibus communicares, non extinguetur ſeruitus: ſimiliter non extinguitur ſeruitus,vt ſi debeatur per plurium prǫdia & ego vnum eorum redemi:vt ff quemadmodum ſeruit.amitt l. ſi cum. Item extinguitur ſeruitus, vbi alienus fundus ſeruit meo, & redemimus in commune fundum:vel nō redemimus in commune fundum ſed ego communico tibi meum.Si verò redemimus primò fundū ſeruientem, & poſtea tibi meum communicaui,vel tibi primò meum communicaui,& poſtea redemimus in commune fundum ſeruientē, extinguitur ſeruitus.Sed ſi mihi ponas quòd fundus alienus,puta Mæuij debeat ſeruitutē fundo alieno puta Titij,ſiquidem nos duo redimeremus vnum tantùm non extingueretur ſeruitus:ſed ſi redimamus vtrunq́,vel ſimul,vel diuerſis temporibus extinguitur ſeruitus.Et ita diligēter patet,quòd obtineat, ſiue tuus fundus meo,ſiue non tuus,ſed alienus meo,ſiue alienus alieno debet ſeruitutem:vt probatur ff.de ſeruituti.vrbano. prædio. l. ſi quis ædes.pimo reſponſo.§.j.& de ſeruitut.ruſtic.prædio.l. ſi communi.& l.vnus.& ff. eod. l.vt pomum.§.j. Et colligi poteſt ex prædictis,quòd vnius fundi, vel vtriuſq; communicatio nunquam extinguit ſeruitutē. Vnius autem redemptio, & alterius communicatio ſeruitutē extinguit: & idem è conuerſo. Item extinguit ſeruitutem vtriuſq; fundi redemptio.
35 † Item amittuntur ſeruitutes non vtendo:ſcilicet, x. annis inter præſentes,& xx. inter abſentes, ſi conſtituta ſit ſeruitus, quæ non habet interualla tēporum: vel habeat interualla dierum tantùm,vel noctium tantùm, vel breuioris ſpatij. Si autem habet interualla annorum, vel menſium, amittitur duplicato tempore,ſcilicet, xx. annis inter præſentes,& xl. inter abſentes. Vel(vt dicunt alij)amittitur inter præſentes, & abſentes:vt ff.quemadmodum ſerui.amit.l.ſi ſic. & infrà eodem, l. vltima. Nec diſtinguitur an ille cui debetur via ſcierit, vel neſcierit viam ſibi debitam,an non:vt ff.quemadmodum ſeruit.amit l.ſi partem.§.ſi partem. Vnde patet quòd amittūtur etiam, ſi non poſsit imputari alicui negligentia, licet fortè de æquitate poſſet ſubueniri per beneficium in integrum reſti-

tutionis:vt ff.de seruitut.rusticorum prædiorum.l.attilicinus.
36 Item hæc in rusticis seruitutibus.In vrbanis † autem non suf-
ficit me non vti,sed oportet te præstare seruituti impedimen-
37 tum:vt suprà dictum est. Vti autem † videtur aliquis seruitu-
te,qui vtitur ea ita vt fuerit constituta, & si non in totum eo-
dem tamen genere:vt ff. quemadmodum seruit. amit.l. stilli-
cidij.§.vltimo.& l.si in partem.& l.si communem.§.si is.& l.is
cui.& l.si quis aqua.& l.ij.& quibus modis vsusfruc.amit. l.is
qui. Item videtur dominus vti, & si alius vtatur nomine eius.
imò & si non vtatur alius eius nomine : vt quia ille socius est
fundi,vel fructuarius eiusdem , vel bona , vel mala fide possi-
det prædium cui debetur seruitus , & vtitur seruitute fundo
debita:vt ff.eodem,l.v.& vj.in princip. & l. vsu. & in legibus
38 sequentibus. Quod autem † dixi in sociis verum est ante,
quàm diuidant;nam facta diuisione prædij , cui seruitus debe
batur , illa quæ erat vna seruitus incipit esse duæ , & quilibet
dominorum sibi retinet,vel amittit seruitutem:vt ff.quemad-
modum seruit.amit.l.nam satis.§.primo. Si autem diuidatur
fundus , qui seruit , aut certus locus designatus erat seruituti,
aut erat imposita vt per quàlibet eius partem vtar. In primo
casu facta diuisione loci viæ , si diuidatur per latitudinem est
vna via in prius:& non vtendo non potest amitti pro parte vt
prius.pacto tamen vnum prædium liberari potest , si diuida-
tur per longitudinem duæ sunt viæ , nisi angustia loci impe-
diat , & tunc erit vna:vt suprà,sed vbi sunt duæ pacto , vel re-
demptione vnius prædij seruitus extinguitur.In secundo duę
seruitutes sunt:vt cum vnam amittat,altera potest retineri. Et
est hoc ad commodum seruitutis prædij, pro eo incommodo,
quòd modo duæ seruitutes sunt. Nam ante diuisionem reti-
nebat in totum, & si vterer in parte:& licet locum seruientem
mutarem sic dictũ in diuisione, imponenda seruitute vel non:
secus si simpliciter constituta esset in prædio:vt ff. de seruitu.si
cui.& ff.quemadmodum seruit.amit.l.nam satis.§.primo.sed
& quandoque propter priuilegium rei non amittitur seruitus
non vtendo:vt si iter sepulchro debitum est:vt in prædicto ti-
tu.l.iter sepulchro. sed & priuilegium socij : vt quia pupillus
est operatur in retinenda seruitute:vt in prædicto tit.l. si com-
39 munem. Amittuntur † seruitutes permissione : vt si debes
seruitutem altius non tollendi, & permiserat tibi altius ædifi-
care , vel si debeas seruitutem stillicidij immittendi in aream
tuam:& permiserat tibi in ea ædificare, vel si debes mihi ser-
uitutem per fundum tuum: & permisero tibi in loco seruiente
ædificare,vel aliquid facere:si tamen domus tua debeat mihi
seruitutes istas duas,scilicet,altius non tollendi, & stillicidij re-
cipiendi,vna istarum seruitutum remissa,non ideo remittitur
altera. Loquor autem de remissione non de precaria conces-
sione:nam illa non amitti,sed retineri facit seruitutem.Et pro-
bantur hæc ff.de seruitu.vrbano.præd.l.si domus. & l. si ædes
meæ.primo responso.& quemadmodum seruit. amit. l.si stil-
licidij.& communia prędio.l.si precario.morte tamen, vel ca-
pitis diminutione non amittuntur istæ prædiales seruitutes:
vt ff.quemadmo.serui.amit.l.iure.

a ADNOTATIO. ¶ Stillicidium. Vide Cęp.in trac.de ser.vrb.l.cxxviij.
b ¶ Aquæductus. Adde ad materiam huius conclusionis Bart. & doct. in l.j. ff.si ser.ven.Bald.in l.ij.C.de seru.tu.do. Alexan.de imo.in l.stipulationes non diuidũtur.ff.de ver.obl.& in consi.cviij.in ij.vo.vbi habes totam materiam.
c ¶ Aquæductus. Adde quod seruitus aquæductus est indiuisibilis,sed vsus aquæ est diuisibilis,& debet diuidi secũdum quantitatem agri.l.si partem, ff. de serui.rusti.predio.
d ¶ Puteo. Adde quòd seruitus aquæ hauriendæ de puteo vicini tenet quos liti de die non de nocte.l.præsentis.& ibi Bart.ff.com.præ.
e ¶ Consentire. Vide ad hoc.d.Bar.cępo.in titu.de serui.c.xiiij.& xv.Pau. de Cast.& do.Alexã.in l.ij.§.ex his.de verb.obli.& in l.stipulationes.eod.titul.
f ¶ Large. Vide Iaso.in l.j.§.j.ff.de acquir.posses.
g ¶ Seruitutibus. Vide cæpo.latè in tracta.de ser.vrb.c.ij.cum sequentibus.
h ¶ Speciale. Vide Io.de imol.in rub.ff.de aqua plu.arcen.
i ¶ Patiaris. Adde Pau.de Cast.& doct.in l.ff.quemadmo. serui. amit.domi. Barth.Cæpo.in titu.de ser.vrb.prædi.ca.xvij.& ca.xx.do.Alexan.de Imo.in consil.vlt.in j.vol.& in consi.clxxiij.in ij.vol.vbi de ista materia ad plenum
i ¶ Patiaris. Vide Iaso.May.in l.quominus.ff.de fluminibus.

De lege Aquilia. Rubrica.

1 ☞ *Actio legis Aquiliæ ad quid proponatur , & quando locum habeat. & numero 19.*
2 *Actionem legis Aquiliæ non dari ubi nulla culpa interuen[...].*
3 *Defensio quatenus poßit procedere sine culpa. & nu.5.*
4 *Furem nocte deprehensum quando & quatenus liceat interficere.*
6 *Magistratum culpa uacare,cùm aduersus resistentem facit aliquid uiolentius, aliter atque si sine causa damnum daret.*
7 *Culpæ eximi eum,qui alterius uiolento impulsu uel ui uentorum damnum dedit.*
8 *Culpam unius quandoque compensari cum culpa alterius : tamen dolum cum culpa non compensari.*
9 *Aquilia teneri plerunque aliquem ex culpa præcedente factum, quandoque ex culpa subsequente.*
10 *Culpæ appellatione comprehendi etiam dolum.*
11 *Actio legis Aquiliæ directa cui competat, & cui utilis.*
12 *Creditori an & quando competat actio legis Aquiliæ ob damnum datum in re sibi pignori data.*
13 *Damno in re debita uel promissa,non tamen pignorata dato,cui competat actio legis Aquiliæ.*
14 *Animali occiso,quod alicui promissum erat,quæ actio competat, & cui.*
15 *Libero homini uulnerato quæ actio competat.*
16 *Actio legis an competat pro libero homine occiso.*
17 *Commodatario non dari actionem legis Aquiliæ.*
18 *Damno dato à non corpore in non corpus quæ actio competat , & quid ubi datum est à corpore in non corpus,uel econtrario.*
20 *Actio legis Aquiliæ contra quem detur.*
21 *Damno à pluribus dato an & quatenus omnes teneantur, & quid si quis in rixa plurium fuerit occisus,quis teneatur de occiso.*
22 *Pœna in actione legis Aquiliæ qualis sit.*
23 *Occiso homine à duobus, quorum uterque inflixit uulnus lætale,an teneatur uterque de occiso.*
24 *Aquiliæ legis actione teneri eum,qui iußit damnum dari , & an & quando excusetur is,qui iussu alterius damnum dedit.*
25 *Dominus an & qua actione teneatur nomine serui,qui damnum dedit.*
26 *Seruo communi duorum dante damnum alteri ex dominis, qua ratione succurratur damnum passo.*
27 *Confessus se damnum dedisse,quod ab alio datum est,an teneatur lege Aquilia.*
28 *Procuratore,uel tutore aut curatore,uel quouis alio confitente absentẽ uulnerasse, quæ actio & contra quem detur.*
29 *Sententia an & qualis poßit ferri in confessum , & quæ sint iudicis partes in eum.*
30 *Actionem legis Aquiliæ dari in simplum contra confitentem, atque inibi quid in eo simplo computetur, & quomodo facienda sit eius æstimatio.*
31 *Vtilitatis extrinsecæ ratio quomodo habeatur in actionem legis Aquiliæ , & numero 33.*
32 *Amissum non propriè censeri,quod non est habitum.*
34 *Pecudum numero quæ animalia censeantur.*
35 *Aquiliæ legis capite secundo quid caueatur, & quid rumpendi uerbo significetur. & nume.37.*
36 *Segetem alienam aut uinum alienum corrumpens qua actione teneatur.*
38 *Aestimatio quomodo sit facienda ex capite secundo legis Aquiliæ.*
39 *Negans se damnum dedisse,cùm conuenitur ex lege Aquilia,conuictus de mendacio quomodo puniatur.*
40 *Actionem legis Aquiliæ ciuilem esse,non prætoriam, & perpetuò dari.*
41 *Occidens seruum,qui erat institutus à domino hæres , an & à quo poßit Aquilia lege conueniri.*
42 *Actionem legis Aquiliæ non esse famosam,atque inibi an & quatenus detur marito contra uxorem constante matrimonio.*
43 *Actionem legis Aquiliæ esse pœnalem.*

DICTVM est suprà de rei vendicatione, & de vsufructu,sed quia in rei vendicatione, & in restituenda re vsusfruct. nomine data, & in actione famil.erciscundæ, & communi diuidundo, de quibus dicetur, habetur ratio damni : vt diximus suprà de rei vendicatione, & de vsufructu.& patebit ex sequentibus rubricis. ideo apponit de lege Aquilia. & quando locum habeat actio legis Aquiliæ , quibus detur , & contra quos, & in quantum , & qualis sit. Dicitur autem Aquilia ab Aquilio Tribuno plebis authore. Aquilius enim , cùm Tribunus plebis esset, & plebs in discordiam cùm patribus peruenisset, & in Auentinum montem transtulisset se, legem plebe rogata tradidit , quæ etiam à patribus facta concordia vice cuiuslibet legis est habita : vt ff.eodem,lege prima,&
1 de origine iuris. l. secunda. §. deinde cùm esset. † Proponitur

nitur autem propter damnum actio legis Aquilię,vel damni
a dati. Dicitur autem damnum [a] à demo, vel à diminutione
patrimonij:vt ff.de damno infect.l.iij. Nam quodcunque di-
xeris non errabis,& locum habet,cùm damnum culpa datum
eſt.Si ergo damnum nullo modo ſit datum:vt quia res non eſt
inde facta deterior:vel etiã facta eſt inde melior:ceſſat Aqui-
lia,vt ecce oliuam meam maturam decerpſiſti, vel ſegetẽ de-
ſecuiſti maturam,vel vuas maturas non proiiciendo eas in ter
ram, vel ſalicum maturum, vel ſeruum meum, qui erat puer,
caſtraſti,& pretioſiorẽ eum feciſti:ceſſat Aquilia.Nulla enim
eſt iniuria,cùm tibi impenſas donauerit, id eſt donaſſe finga-
tur à lege quæ in collectione huiuſmodi fructuum, vel ſimili-
bus impẽduntur. Alio tamen iure poſſet cõueniri,qui hoc fe-
cit,ſcilicet ſi collecta interceperit,teneretur enim furti, & pro
ſeruo caſtrato iniuriarũ erit agendum,aut ex edicto ædilium,
aut ex lege xij. Tabul.in quadruplum.Si autem prædicta im
matura eſſent collecta,locum habet Aquilia: vt ff.eodem. l.ſi
ſeruus ſeruum.§.rupiſſe.& §.videamus.& §.ſi ſalicum. & de
ædil.edicto.l.ædiles aiunt.§.ſed enim.Item oportet damnum
datũ eſſe facto interueniente,vſqueadeo vt& ſi quis fuerit fru
ctuarius,& riuos patiatur corrumpi,vel vites non proſcindit,
non tenetur Aquilia:vt ff.de vſufru.l.ſi cuius.§.denique. Nec
obſtat quod legitur ff.eodem.l.ſi ſeruus ſeruum. §. ſi fornaca-
rius.quia quod dixi locum habet, cùm ſine facto hominis ex
ipſa corruptione rei,damnum prouenit.Secus ſi propter negli
gentiam hominis,ignis extrinſecus proueniat:non ex ipſis re-
bus in quibus damnum datur:tunc enim agitur Aquilia,ſicut
& cum negligẽtia plauſtrarij lapides malè compoſiti in plau-
ſtro,occiderunt,& aliquid diruperunt,vel fregerunt: vt ff.eo.
1 l.ſi ſeruus.§.ſi ex plauſtro.Culpam † autem omnino neceſſe
2 eſt interuenire:alioquin non agetur Aquilia [b]. Et ideo neque
b furioſi,neque infantes tenentur Aquilia,cùm nõ habeant ani-
mi iudicium.Secus in eo,qui non eſt infans, licet ſit impubes:
quia ille & furtum,& iniuriam poteſt committere: vt ff.eodẽ.
3 l.v.§.iniuriam.Item non † poteſt dici vt ille teneatur de culpa,
qui ad ſui defenſionẽ,& incontinenti,& eodem modo aliquid
facit,vt ſi cum armis vim mihi inferas:& ego tibi reſiſtam ar-
mis:alioquin cõtra:vt ff.eodem.l.ſcientiam.§. qui cùm aliter.
4 Et hac † ratione licet mihi interficere furem nocte deprehen-
ſum: ſi eum ſine periculo mei repellere nequeo: vt dicitur in
tabernario repoſcente lucernam, vel mearum rerum parcere
non potui: id tamen idipſum licet, ſi cum clamore teſtificer.
Interdum autem furem deprehenſum ita demum poſſum oc
cidere ſi ſe telo defendat:vt tamen æquè teſtificer cum clamo-
5 re. † Idemq; eſt & ſi quemcunq; alium non furem ferro me
petentem,licet nondum percutientem occidam: ſufficit enim
terror armorum:vt mihi permittatur defenſio,ſi tamen eũ po-
tui apprehendere, malui autẽ occidere,teneor: vt ff.eodem.l.
6 iiij.§.j.& l.v.& l.ſi ex plagiis.§.tabernarius.† Sed & magiſtra
tus non tenetur de culpa,qui aduerſus reſiſtentem aliquid vio
lentius fecit.Sed ſi ſine cauſa damnum daret teneretur:vt ff.e.
7 l.quemadmodum.§.magiſtratus.Item † & excuſatur à culpa
qui alterius impulſu,vel violentia ventorum dederit damnũ:
vt ff.eod.l.quemadmodum.§.qui nauis.& l.ſi ex plagiis. §.in
cliuo.Illud autẽ ſolùm non excuſat à culpa,quòd dicat ſe igno
raſſe,ſi poteſt ei imputari quod debuit ſcire, vel aliquid aliud
ſeruare:vt ecce licet mihi ferire percutientem me, & cùm ego
vellem eum percutere,alium percuſsi:vt ff.eodem.l.v.§.j.& l.
ſcientiam.§.pen.Et eſt hic accipiẽda culpa etiam leuiſsima: vt
8 ff.eod.l.in lege.hic regulariter. Nam † quandoq; non agitur
de culpa:quia culpa vnius compenſatur cum culpa alterius:at
vbi ex parte vnius dolus,& ex parte alterius culpa eſt,præpõ-
derat dolus culpæ.Et ideo in caſibus ſolus dolus venit in lege
aquilia: quòd eſt ideo quia culpa ex parte damnum paſsi: vt
ecce cùm plures iacularentur in campo, ſeruus per campum
tranſiens eſt percuſſus,non tenetur ille qui percuſsit: quia non
debuit ſeruus intempeſtiuè per campum iaculatorum iter fa-
cere,qui tamen data opera in eum iaculatus eſt,tenetur. Nam
ludus quoq; noxius eſt in culpa. Item & ſi cùm pila plures lu-
derent in loco,vbi ex conſuetudine ludebatur,quis ſe commi-
ſerit tonſori,& pila vehementer percuſſa, & in manus tonſo-
ris deiecta,gula ſit præciſa adiecto raſorio:non tenetur tonſor
fortè, nec deiector vel percuſſor: niſi fecerit data opera: quia
poteſt imputari ei,qui in periculoſo loco tonſori habenti ſellã
ſe commiſerit:vt ff.eod.l.item ſi obſtetrix.§.vlti.& l.item Me-
la.& l.ſi ex plagiis.§.vlt.Sed & qui putat arborem ſuper eum
locum per quem publicè,vel priuatim non eſt iter, nõ tenetur
niſi data opera immittat ramum in tranſeũtem. Si autem per
illum locum eſſet iter,tenetur putator,niſi proclamauerit,vt ca
ſus poſsit euitari.Idemq; dicitur & diſtinguitur in his, qui fa-
ciunt foueas cauſa ceruorum capiendorum: vt ff.eod.l.ſi puta
9 tor.& l.qui foueas. † Hæc autem culpa [c], quandoque præ-
c cedit factum:ſicut in multis exemplis declarari poteſt:vt in eo
qui fecit foueam in eo loco,per quem publicè eſt iter:& in mu
lione qui per imperitiam,vel infirmitatẽ impetum mulæ, vel
equi retinere non potuit:& in eo qui malè compoſuit lapides
in plauſtro,& in eo qui ſtipulam ſuam,vel ſpinam cauſa incẽ-
dendæ eius,ignem immiſit,& ignis vlterius euagatus,& pro-
greſſus alienam ſegetem,vel vineam læſerit:ſi enim id eius im
peritia,vel negligentia acciderit:vt quia fecit die ventoſo, vel
non obſeruauit,ne ignis longius procederet,tenetur.nam qui
occaſionem damni dat,damnum dediſſe videtur:vt ff.ad legẽ
Cornel.de ſica.l.nihil.At ſi omnia,quæ oportuit,ſeruauit:non
tenebitur:vt ff.eod.l.qui occidit.§.in hac.& l.qui foueas.& l.
idem iuris.§.mulionem.& l.ſi ſeruus ſeruum.§.ſi ex plauſtro.
Quandoque culpa ſequitur factum:vt in medico, qui bene ſe
cuit:& poſtea dereliquit curationem: quãdoq; ineſt facto cul-
pa,vt ſi medicus imperitè ſecat,vel curat: vt ff.eo.l.qua actio-
10 ne.§.vlt.& l.idem iuris.Culpam ſemper † intelligo ſic:vt etiã
dolus nomine culpæ cõtineatur:vt apertè innuitur.ff. eodem,
l.v.§.iniuriam.& probatur ff.de mino.ſi ex cauſa.§. ſi mulier.
Nam ibi mulieri denegatur reſtitutio: quia culpa diuertit à
marito,id eſt dolo.Nam ſi ſine dolo id delictũ eſſet, reſtituere
tur:vt in eadem lege,§.nunc ergo.quicquid fit dolo, fit culpa,
ſed non econuerſo.contra me tamen facit quod dicitur quan-
doq; in l.ſi culpa,vel dolo quid factum eſt:vt j.de admini. tut.
l.ſi tutores.ſed certè ſignificatio verbi quandoq; reſtringitur
11 ex adiunctis,vel ſpeciebus ſuperpoſitis. † Competit autem
d actio legis Aquiliæ [d] directa [e] hero,id eſt domino rei, in qua
e damnum datum eſt,& ei,qui in locum eius ſucceſsit vniuerſi-
tatis titul.& domini appellatione etiam hæreditas cõtinetur:
vt ff.eodem.l.item Mela.§.legis.& l.ob id.& l.liber homo.§.
ſi ſeruus. Vtilis verò datur his qui non ſunt domini, puta fru-
ctuario, bonæ fidei poſſeſſori qui habet titulum. quid ſi non
habet titulum?videtur quòd non agat:vt ff.de religio.l. ij. §.j.
& de ſeruo corrup.l.j.§.j Qui autem habet titulum aget actio
ne vtili Aquilię,vel in factum ratione operarum:vt ff.eodem.
12 l.ſi dominus.& de ædil.edicto.l.iuſtiſsimè.§.vltimo. † Item
competit vtilis actio creditori,cui res eſt pignorata, in qua da
tur damnum.Nam licet lex dicat de actione in factum: idem
tamen intelligo de actione vtili legis Aquiliæ.Nam vbicun-
que vna competit,& ſi altera competat non reputo abſurdum
cùm vtraque detur ex æquitate. Agit tamen creditor lege
Aquilia ita demum,ſi debitor non ſit ſoluendo,vel ſi perſona-
lem actionem amiſit tempore:& probantur hæc. ff. eodem.l.
13 item Mela.§.vltimo.& l.qui occidit.§.pignori. Si † verò da-
tur damnum in re mihi debita,vel promiſſa,ſed non pignora-
ta,puta vulnerando:nec aliquod competit mihi ius in re, da-
tur actio legis Aquiliæ debitori,ſed ipſe cedet eam mihi cre-
14 ditori:vt ff.eodem,l.huic ſcripturæ. Si † autem animal mihi
promiſſum occiditur,ſiquidem occidatur à debitore, perpe-
tuat actionem contra ſe,& contra fideiuſſores, & contra pa-
trem qui tenebatur ex perſona filij:vt ff.de verborum obliga.
l.ſi ex legati.& l.ſi ſeruus ſtipulatus.§.de illo.& §.an filius. Si
autem occidatur à fideiuſſore, ſiquidem poſt moram rei tan-
tùm, tenetur prima actione, & directa. Si verò occidat
poſt moram ſuam tantùm, tenetur prima actione, ſed vti-
li. Si verò occidat ante moram ſuam, & rei principalis,te-
netur de dolo. l. ſi fideiuſſor. & de vſuris. l. mora. §. vltimo.
Si autem occidatur à ſtipulatore antequam debitor ſit in

mora, liberatur quidem debitor ab eo: & eidem tenetur cre-
ditor lege Aquilia. Si autem debitor iam erat in mora, libe-
ratur quidem debitor, sed nõ agit Aquilia: vt ff. eodem. l. lege
Aquilia. Si aũt occidatur ab extraneo liberatur quidem debi
tor, sed creditor agit de dolo: vt ff. de dolo. l. arbitro. §. vltimo.
Sed visum est Raynutio quòd siue occisor creditori voluerit
nocere, siue non detur actio legis Aquiliæ debitori, sed eam
cedat creditori: vt quod dicitur creditori dari de dolo, sic ex-
ponatur, id est propter dolum actionis legis Aquiliæ cessat.
15 Sed & † datur vtilis libero homini vulnerato, non directa:
quia dominus membrorum suorum nemo est: vt ff. eodem, l.
liber homo. Et tũc agetur ratione operarum amissarum, quas
quisque amissurus esset inutilis factus, & impensarum in cura
tione factarum, non autem difformitatis: vt ff. si quadr. paup.
16 fecis. dicatur. l. ex hac. Sed † si liber homo occidatur, nunquid
habet locum actio legis Aquiliæ? Et certè si occidatur in pu-
blico certamine cessat actio: quia causa gloriæ & virtutis, non
iniuriæ gratia videtur damnum datum. Si autem in priuato
certamine occidatur, redundat in eum crimen qui causam ma
lorum præbuit: vt ĩ. ad leg. Iul. de vi pub. l. quoniam. & ff. eo. l.
qua actione. §. si quis. Sic ergo tenebitur lege Aquilia, qui
occidit liberum hominem: licet dominus Bul. dixerit contra
rium, & est argumentum pro eo, infrà, de ædil. edic. l. hi enim.
§. deinde. & ff. ad legem Aquiliam. l. huic scripturæ. §. vltimo.
Sed certe hæres liberi hominis nõ agit lege Aquilia, quia ab-
surdum est: vt sui testatoris consequatur æstimationem: vt ff.
eodem. l. nam sicut. §. si dominus seruum. Et est hoc notabile:
quia hoc casu non datur actio legis Aquiliæ hæredi. Ipsi autẽ
defuncto daretur. Legi autem Aediles. de ædil. edict. respon-
detur quia ibi non erat damnum datum à libero homine, sed
à fera bestia, licet liberi hominis incuria interueniat. Et ideo
non potest agere lege Aquilia. Hoc autem quod dixit de pu-
blico certamine, non habet locum: nisi in liberis personis, siue
sint patresfamil. siue filiifamil. In seruis autem non procedit
quod ingenui solent certare: si tamen aliquis liberum hominẽ
sedentem pugno vulnerauit, tenebitur lege Aquilia, vel si vul
nerauit seruum non in publico certamine. nam ad illud non
consueuit recipi, tenebitur Aquilia, nisi domino committente
causam aggressionis occidatur, vel vulneretur seruus: vt s.
17 dixi de eo qui causam malorum præbuit. † Commodatario
autem neque directam, neque vtilem puto competere: vt ff. eo
dem. l. item Mela. §. cum qui. Et secus dico in actione quæ pro
pauperie competit: vt ff. si quadr. pauper. fecis. dica. l. secunda.
licet quidam contra dicant. Et quod dicit lex non competere
legis Aquiliæ actione intelligitur de directa. Dicũtur & alio
modo directæ & vtiles actiones competere. Nam si damnum
detur à corpore in corpus, datur directa: vtputa seruum tuum
18 strangulaui. Si verò † detur à non corpore in non corpus, da-
tur actio in factum: vt si misericordia motus seruum tuum cõ-
peditum solui, constat enim corpus non esse læsum. Item non
potes dicere in eo corpore damnum datũ: quia licet soluerim:
ipsa tamen solutione nõ es damno affectus, sed magis propter
sequentem fugam serui. Sed & hoc casu, si dicas vtilem legis
Aquiliæ competere, non reprobo. Si verò datur damnum
à corpore in non corpus competit vtilis actio legis Aquiliæ:
vtputa anulum tuum de manibus tuis excussi, vt caderet in
mari, vel tibi eripui animo dandi damnum: vt in mare proiice
rem: tunc quidem ipsa proiectione mea damnum tibi da-
tum est: nec tamen corpus lęsum est. Idem est & si detur à non
corpore in corpus: puta si panno rubeo fugaui armentum, fu-
gerunt boues, vel pecora & præcipitata sunt: teneor enim vti-
li actione: quia qui occasionem damni dat, damnum dare vi-
detur, vt suprà dictum est. nec ergo corpore meo damnum de
di: vtpote cũm ipsa fuga non sis damno affectus. Et hæc distin
ctio reperitur: institu. eodem, §. cæterum. vsque in finẽ §. Vt
19 ergo † directa actio locum habeat, oportet quòd à corpore
in corpus sit damnum datum: & quòd dominus sit, qui vult
eam intendere. Aliter enim sibi non competit directa. Dan-
20 tur † autem istæ actiones in eum, qui damnum dedit: vt infrà
eodem, l. ij. Item in eum qui tulit opem: nam si alius tenuit, a-
lius interemit. Is qui tenuit, quasi causam mortis præbuit: &
ideo tenetur actione in factum. Sed & is, qui canem irritauit,
& effecit vt aliquem morderet, siquidem canem tenuit, tene-
tur lege Aquilia: quia suo corpore videtur damnum dedis-
se. Si canem non tenuit, conuenietur actione in factum: vt ff.
21 eodem, l. item Mela. §. si alius. & §. item cum eo. † Item quid
f si plures fuerunt qui percusserunt[f], vel damnum dederunt? si-
quidem apparet, cuius ictu perierit, ille tenetur quasi occide-
rit. Cæteri verò nõ tenentur de vulnerato: nam ictus vniuscu-
iusque in hoc collectorum contemplari oportet: vt ff. ad legẽ
Corneliam, de sicariis. l. vltima. Si autem non appareat cuius
ictu perierit, omnes quasi occiderint, tenentur: ne impunita sit
malitia ab eis admissa. Et si cum vno agatur, cæteri liberantur
in eo quod nomine pœnæ solutum est ex lege Aquilia. Nam
in eo, quod alius præstitit, alium non releuat. cùm pœna sit cor
poralis. l. sancimus. C. de pœn. Si verò nomine rei quid ab vno
præstetur, cæteri, liberantur cùm hoc reperiam in condictio-
ne furtiua: vt infrà, de condictione furt. l. j. quod delictum gra
22 uius est isto: vt ff. eodem. l. illud. † Est autem pœna vnum
simplum ratione inficiationis: & in eo obtinet quod dictum
est: sed & pœna potest esse in repetitione triginta dierum, vel
anni: & hæc pœna tollitur propter rei persecutionem præsti-
tam: vt ff. de action. & obligatio. l. qui seruum. §. vltimo. Mul-
tò magis ergo cessabit hæc pœna contra vnum, si ab alio &
damnum restitutum, & repetitionis sit habita ratio. Vbi autẽ
plures non in hoc colliguntur, vt percutiant: sed vnus hodie
vulnerauit seruum meum: alius autem alio tempore tenetur.
vterque de vulnerato, si neutrius vulnus erat mortale: licet ne-
23 gligentia domini mors inde sequatur. Si autem † vtriusque
vulnus erat mortale: & certum erat eum moriturum ex pri-
mo vulnere, vterque tenetur de occiso. Nam & posterius vul-
nus mortale esse, declarat euentus. Aestimatio autem perem-
pti non eadem in vtriusque persona fiet: nam qui prior vulne-
rauit, tñ præstabit quãti plurimi fuerit anno proximo homo,
repetitis ex die vulneris ccclxv. diebus, amplius etiam: vtputo
pro sex horis quę quater in quatuor annis acceptę bissextilem
diem faciunt, vel inducunt: (vt dicunt Compotistæ) posterio-
ri in id tenebitur, quanti plurimi homo vænire potuerit in an-
no proximo, quo vita excessit: in quo pretium quoque hære-
ditatis erit, si post primum vulnus, seruus ab aliquo fuerit in-
stitutus hæres: cuius hæreditatis non habetur ratio in persona
primi occisoris: quia actio legis Aquiliæ præsens, & præteri-
tum respicit tempus: non futurum. Eiusdem ergo serui occisi
nomine, alius minorem, alius maiorem æstimationem præsta
bit. Nec mirum: cùm vterque eorum ex diuersa causa, & di-
uersis temporibus occidisse hominem intelligatur: nec enim
solus is occidit, qui confestim vita priuat, sed etiam is ex cuius
vulnere certum est aliquem vita excessurum. Et si quis absur-
dè à lege hoc constitui putauerit, cogitet longè absurdius esse
neutrum Aquilia teneri, aut alterum potius: cùm nõ oporteat
maleficia impunita relinqui. ff. eodem titulo. l. ita vulneratus.
Et quod dixi in seruo à pluribus vulnerato mortaliter, vel nõ
mortaliter diuersis horis, & in vno homine vulnerante serua-
tur: vt ff. eodem, l. item Mela. §. Celsus. & l. huic scripturæ. §. si
seruus. & l. ait lex, quanti. & l. qui occidit. §. vltimo. & l. illud. §.
vltimo. & l. ita vulneratus. & l. si ex plagiis. primo responso.
24 † Item tenetur lege Aquilia qui iussit damnum dari, & ex-
cusatur ille qui paruit iubenti: si modò is, qui iussit habuit ius
imperandi: vt si seruus domino, filius patri in nõ atrocioribus
paruit. Nam nec filius ex ea causa cõuenietur, nec seruus liber
factus tenebitur: quamuis aliàs noxa cap. sequatur. Si autẽ nõ
habuit ius imperandi, tenebitur ille qui fecit: & nihilominus
ille qui iussit. Probantur autem ista ff. eo. l. liber homo. si iussu.
& de reg. iuris. l. ad ea. & de iniuriis. & l. non solùm. §. Procu-
lus. & de aqua plu. arcend. l. si colonus. in fi. & insti. de noxa. §.
25 omnis. † Item si seruus damnum dederit, noxalis actio erit
pro damno dato contra dominum serui, si ipse eum possideat.
Si autẽ possideatur ab alio bona, vel mala fide, tenebitur pos-
sessor. Vbi autem seruus communis meus & tuus dat alteri
damnum, vterq; nostrûm tenetur noxali insolidum. Si autem
dat

dat mihi damnum te iubente, tu mihi teneris ex tua persona
26 lege Aquilia. Si verò † non fecit voluntate tua, cessat actio noxalis, vel ne sit in potestate serui vt vni seruiat, vel quia qui tenetur aliis noxali, ea agere non potest. Datur autem actio communi diuidundo contra socium: vt aut mihi adiudicetur seruus, aut litis æstimatio in simplum offeratur. Et sic tenebitur etiam ille cui socius meus vēdit partem suam: vt quodāmodo noxalis actio caput sequatur. Hoc tamen non vsque eo producendum erit, vt etiam cum seruo libero facto agam. Nam nec agerem, si meus proprius fuisset. Item non agam seruo mortuo, nisi quid ex re furtiua ad socium peruenerit: vt ff. eodem. l. si seruus seruum. §. j. & §. serui autem. & de noxalib. l. si seruus communis. & l. antepenultima. & familiæ erciscundæ. l. & puto. §. vltimo. & de furt. l. si seruus commu-
27 nis. † Item tenetur lege Aquilia, qui confessus est se damnū dedisse, & si verè non dederit, si tamen dederit alius: nam actio quæ competit in damnum dantem, transfertur in confitētem confessione sua: vbi autem nemo dederat, non tenetur confitens quasi iuri contraria, vel impossibilia sit confessus: vt ecce hominem viuum confessus est se occidisse, hominem mortuum morte sua confessus est se occidisse, vel hominem non vulneratum se vulnerasse, æstimationem cuius vulneris, vel ad quod tempus referemus? certè ad nullum. Si ergo cōfessus es te occidisse seruum meum, quem alius occidit, teneris: quia occisum esse hominem à quocūque oportet. Et satis est quòd ante confessionem tuam necesse habeam probare te occidisse si negares: nunc autem confessoria actio tua, id est actus, tuus confessionalis, vel confessio remittit mihi hoc, scilicet vt non cogar probare te occidisse. Cogar tamē probare occisum esse à quocunque, & hoc verum est quando probasti hominem viuum
g esse. Alioquin nullo modo[g] probare cogor: vt ff. eodem, l. inde Neratius. §. vltimo. & l. apertius. & hoc proinde. & de interrog. actione. l. confessionibus. & l. si is. & ita actio ponitur, pro actu: vt in authen. illa. suprà, de sacrosanctis ecclesiis. l. hoc ius. & ff. de donatio. inter virum & vxorē. l. iij. §. vltimo. Aliter accipitur actio confessoria, in seruitute: vt diximus suprà, de vsufruct. vel vt dici potest actio confessoria, actio legis Aquiliæ, quæ datur in confitentē ex confessione sua, illa enim remittitur actori, id est confitenti, & agenti nunc, & probanti hominem viuum esse: & sic ille qui agit Aquilia, necesse non
28 habeat docere eum occidisse qui confessus est. † Vbi autem procurator, vel tutor, aut curator, vel quiuis alius confitetur absentem dominum vulnerasse, vel damnum dedisse, confessoria in eos vtilis est actio danda: nō autem præiudicatur absenti, nisi fortè ratum habeat, vel nisi in confessione exponenda habeat speciale mandatum: vt ff. eodem. l. proinde. §. si procurator. & de interroga. actione. l. si defensor. & l. qui seruum. & de confess. l. certum. §. sed an ipsos. & in hoc casu cùm conuenitur confitens, iudex datur non rei iudicandæ, id est vt iudicet damnum sit datum vel non, sed æstimandæ, id est vt æstimet damnum datum quātùm sit, & illud deducat in condemnatione. Nullæ enim sunt partes iudicis in confitentem. Quid enim, si is qui agit Aquilia, maluit probare damnum datum, & magni litem fecit, reus verò fatetur se occidisse, & paratus est soluere æstimationem? non erit audiendus actor: quia boni prætoris est litem diminuere: vt ff. si certum petatur. l. quidā
29 existimauerunt. In criminali † autem causa secūdum omnes fertur contra confessum sententia: vt ff. de custod. reo. l. si confessus. Sed secus in ciuili vt dictū est. Vel dic etiam in ciuili cōfessum damnandum: vt ff. de confess. l. Iulianus. Quod autem hic dicit non dare iudicem rei iudicandæ, intellige cum præcedenti probatione, & cognitione: nec enim est eis opus cùm reus sit confessus: datur tamen rei iudicandæ, id est vt pronuntiet damnum datum esse, & declarat eius æstimationem, vel non datur iudex rei iudicandæ, cùm sine præcedēti libelli oblatione, actoris postulatione simplici deposita, reus fatetur se damnum dedisse. Cum autem solenni & iudiciali ordine, causa excepta solenniter est terminanda. Aestimabit autem
h iudex damnum per probationem[h] actoris: vt institu. de verborum obligatione. l. vltima. & infrà, de prætoria stipulatio. l. vltima. fortè res ipsa, vel aspectus rei testificari posset pro damno: vt in actione iniuriarum & finium regundorum, & tutelæ: vt ff. de feriis. l. ij. in fine. & finium regundorum. l. si irruptione. C. de administratio. tut. l. lex, quæ tutores. nunquid
i deficiente probatione[i] defert iudex iusiurandum actori? & fortè non: nisi quando damnum datum est impetuosa violentia: vt infrà, vnde vi. l. si quando. in æstimatione autem damni, commune pretium, non singulare est attendendum: vt ff. eo-
30 dem, l. si seruum meum. † Competit autē actio legis Aquiliæ in simplum, si reus confiteatur se damnum dedisse. In hoc autem simplo, non tantùm ipsius corporis, in quo damnū datum est fit æstimatio, sed etiam computantur vtilitates corpori cohærentes: vt ecce si ex comœdis, aut symphoniacis, aut gemellis, aut quadrigis, aut ex mularum pari vnum, vel vnam occideret, non solùm perempti corporis æstimatio facienda est, sed & eius ratio debet haberi, quo cætera corpora depre-
31 tiata sunt. † Item extrinsecæ vtilitatis habetur ratio, vt ecce, si seruum meum occidisti quem sub pœna tradere promisi: vel si occidisti seruum meum ab alio institutum hæredem, qui, me iubente, ipsam hæreditatem adiret, & eam mihi quæsiuisset, nisi eum occidisses: & hoc si occidisti eum, mortuo testatore, qui ipsum instituerat hæredem. Nam si testator adhuc viuit, non videtur quòd eius hæreditas debeat æstimari, vel quia nondum videtur delata, vel quia in lege Aquilia præteritæ, non futuræ vtilitatis habetur ratio, vel quia facilè posset mutari testamentum: sicut & cùm quis instituit me hæredem sub conditione, si seruum meum manumittam, & tu eum occidisti, viuo testatore: vt institu. eodem, §. illud. & ff. eodem. l. ait lex. & l. inde Neratius. primo respōso. & §. idem Iulianus scribit. Item extrinseca vtilitas potest assignari, si seruum meū occidisti, qui magnas fraudes in rationibus meis commiserat: de quo quæstionem habere destinaueram: vt fraudum participes eruerentur. Aestimabitur enim quanti interesset mea, fraudes serui per eum commissas detegi: non quanti noxa ipsius serui valeat, id est ipse seruus nocens: vt ff. eodem, l. inde Neratius. §. sed & si seruus. Patet ergo ex his quòd lex Aquilia damnum consequimur: & amisisse dicitur, quod aut conse-
32 qui potuimus, aut erogare cogimur. † Propriè tamen dicitur amissum, quod non est habitum. vt ff. de regu. iuris. non videtur. & fit æstimatio omnium horum communi opinione, non singulari vtilitate, vel affectione alicuius: vt ff. eodem, l. si seruum meum. & ad legem Falcidiam. l. pretia rerum. & l. in
33 legem Falcidia. §. vltimo. & in summa vt † generaliter dicam, omnia commoda, quæ rem pretiosiorem facerent veniunt in æstimationem: quorum omnium æstimationes faciendę sunt, si ex primo capite legis Aquiliæ agatur quanti plurimi res fuit retro intra annum: vt ff. eodem, l. inde Neratius. §. in summa. olim enim tria erant capita legis Aquiliæ. Sed hodie, secundo sublato, duo tantùm locum habent. & agitur ex primo
34 capite de homine occiso. † Item de quadrupede occisa, quæ pecudum numero est, & gregatim pascitur, vt sunt oues, capræ, boues, equi, muli, asinæ, sues. Canis autem inter pecudes nō est, sed nec bestiæ sunt in numero pecudum: vt vrsi, leones, pātheræ. Elephantes autem, & cameli quasi misti sunt. Nam & iumentorum vicem, & operam præstant, & natura eorum fera est: quia in eis præualet natura benignior primo capite cō tinentur: vt institu. eodem, primo responso. & §. quòd autem.
35 & his autem verbis. & ff. eodem. l. secunda. † Cæterùm de omni damno cauetur per tertium caput, quod est hodie secundum, siue damnum quis dederit, siue quod vsserit, siue quod fregerit, siue quod ruperit, & ponitur rumpere pro corrum-
36 pere. vnde † si lolium, vel auenam, in segetem alienam inieceris vt eam inquinares: dominus & colonus fundi interdicto quod vi, aut clam agere possunt. & si colonus agat, debet cauere amplius non agi. Item actio in factum subsidiaria legis Aquiliæ non directa: quia directa locum non habet, sed tunc habet, vbi res ipsa corrumpitur, vel mutatur. Hic seges nō est mutata, vel corrupta: sed aliud est applicitū, cuius est molesta separatio: tenebitur ergo lege Aquil. ille, qui vinū spurcauit, vel effudit, vel acetum fecit, vel alio modo vitiauit. Nā & effusum, & fractū, & vstum cōtinentur rupti appellatione: nec est nouum vt lex specialiter quibusdam enumeratis generale

subiiciat verbum, quo specialia complectātūr. Qui autem vi-
num, vel frūmentum alienum consumpsit, non videtur dam-
num iniūria dare: & ideo tenetur vtili: vt ff. eodem. l. qui oc-
37 cidit. §. si quis. Et si fecit dolo, tenetur furti. Item † rum-
pere dicitur qui vulnerat, vel loris, vel pugnis cecidit, vel telo,
vel quo alio vt scinderet alicūius corpūs, vel tumorem fecerit.
38 Et fit æstimatio † ex hoc capite quanti plurimi res fuerit intra
triginta dies: hoc enim verbum plurimi, quia continebatur in
primo capite, repetitum videtur in secūndo: & ita respiciunt
istæ actiones retrò: quia oculos habent à tergo, vt Ianus: vt in-
stitu. eodem, §. capite, & ff. eodem. l. si seruus. §. huius legis. &
§. iij. & §. si quis. & §. inquit lex. Si quęrat quis, cur in primo ca
pite maioris temporis fiat repetitio? Respondeo, quia acrius
puniendus est is, qui magis deliquit: vt ff. de offic. præsid. l. di-
k uus. Constat[k] autem quòd magis deliquit, & maius dat da
mnum is, qui occidit, quàm his qui tantùm vulnerauit: & ideo
39 maioris temporis fit repetitio. Si † verò diffiteatur aliquis se
damnum dedisse, & conuincatur per testes: tenetur in duplum
& duplicabitur omne id, quod diximus simplandum. Sed si sa
cramenti delatione à reo facta actor iurauerit sibi damnum
datum: agitur solummodo in simplum: vt ff. eodem, l. inde Ne
ratius. §. hæc actio. & de iureiurand. l. eum qui. & quod metus
causa. l. si cùm exceptione. §. quadruplabitur. & de ser. cor. l. in
hoc. & de liber. cau. l. non tantùm. hæc autem confiteatur, vel
non considerabitur tempus litis contestatæ. Nam ante litis cō
testationem pœnitere potest, non postea: nisi sit minor, qui in
integrum restitui potest: vt ff. de noxalib. l. electio. §. neque.
Item pœna ista dupli puto quòd locum habeat & in directa
actione legis Aquilię, & in vtili, & in actione in factum. Nam
lex penultima, infrà eodem, loquitur in vtili, vt videtur contra
40 rium ibidem notatum. † Est autem hæc actio ciuilis, non
prætoria. Nam vt diximus legis vicem cœperunt obtinere
plebiscita perpetuò data: quia ex lege descendunt: vt instit. de
perpetuis & temporalibus actionibus. Hæredibus autem
41 datur hæc actio, nisi in casu: vt suprà diximus. † Alius etiam
notari potest, cùm seruum meum, quem iussi esse liberum, &
hæredem insolidum occidisti; hic enim neque substitutus ser-
uo agere poterit Aquilia, neque legitimus hæres meus: neu-
trius enim interest seruum viuere: quia neuter esset hæres, si vi
ueret seruus: vt ff. eodem, l. inde Neratius. §. j. Si verò seruum
pro parte instituisset: cohæres eius ageret Aquilia: vt ff. eodē,
l. si dominus. In hæredes autem non datur: nisi in id, quod ad
eos peruenitur: vt ff. eodem. l. inde Neratius. §. hāc actionem.
42 † Famosa non est hæc actio: quia & datur viro in vxorem,
constante matrimonio: vt ff. eodem, l. si seruus. §. si cùm mari-
tus. Et dabitur in simplum tantùm fauore matrimonij. Con-
stante enim matrimonio neque pœnalis, neque famosa com-
petit actio: vt ff. de seruo cor. l. vltima. & infrà, re. amota. l. ij.
43 † Pœnalis autem hæc actio est sui natura, saltem propter
repetitionem præteriti temporis: licet quandoque non exigat
pœnam: si res pluris est cùm datur damnum, quàm prius: nam
& homo semper est actu risibilis, licet non semper rideat: &
semper rationabilis, quamuis quandoque non vtatur: vt insti.
* eod. §. his autem verbis. Stricti * iuris est hæc actio. Item
est ex maleficio, vt institu. de obligatio. quæ ex delicto nascun
tur. primo responso.

a ADNOTATIO. ¶ Damnum. Lex aquilia damnū desiderat ex quo ipsa oriatur, quod verum est in faciendo non in omittendo. vide Bart. in l. eleganter. §. si quadrupes. ff. de dolo.
b ¶ Aquilia. Vide Ioan. fabr. in §. j. insti. de lege Aquilia.
c ¶ Culpa. Vide Ab. de rosa. in l. quemadmodum. ff. ad. l. Aquil.
d ¶ Aquilię. De ista actione & eius materia vide per Spe. in tit. de iureiur. §. sequitur. ver. quid si sine, Bar. in l. si quadrupes. de do. d. Alex. in l. qui bona. §. cum inter. de dam. infec. arg. & docto. initit. ad legem Aquiliam. & vide do. Bart. soc. in consi. lxxxix. incip. in causa agitata. versic. secundum probatur. cum plu sequen. chart. 1 o.
e ¶ Directa. Vide omnino Florianum in l. iij. ff. ad l. Aquil.
f ¶ Qui percusserunt. Vide ad huius conclusionis materiam Bart. & doc. in l. si in rixa. ff. de sicarijs. & in l. item Mela. §. si plures. ad legem Aquiliam. do. Alexan. in consi. xv. in j. vol. & multa quæ ad ipsum adieci ibidem in apost.
g ¶ Percusserunt. Vide latè per domi. Floria. in l. si ex plagijs. in §. tabernarius. ff ad legem Aquil.
h ¶ Nullo. modo. Vide Cæp. in consi. xxviij. col. j. in primo dubio.
i ¶ Probationem. Ad hoc vide Specu. in tit. de proba. §. iij. circa fin. Barto. & Bal. in l. si quando. C. vnde vi. d. Alexan. in consil. xcv. in iiij. vol. Barthol. soc. in consi. lv. inci. præstantissime doctor. versi. tertio principaliter. cap. 100. vbi multa ad materiam videbis.
k ¶ Probatione. Vide late per Iaso. may. in l. si quando. C. vnde vi.
l ¶ Constat. Vide Cępo. xiij. & consi. lxxvj. co. iij.
* ¶ Stricti iuris. Contractus stricti iuris illi dicūtur, in quibus nihil aliud venit, nisi quod exigit actionis siue contractus natura. verbi gratia vsuræ nō veniunt ex mora in contractibus stricti iuris, nisi specialiter promissum fuerit. ff. de neg. gest. l. quia tantundem. & C. de vsuris. l. iij. In contractu stricti iuris non venit interesse, si rem mihi dari, est in obligatione. ff. de re iudi. l. si quis ab alio. In ijs contractibus non veniunt nisi ea, de quibus expressē cautum est. l. & eleganter. §. non solum. ff. de dolo ma. & ff. de verbo. oblig. l. quicquid adstringendæ. Sic in arbitrio, quod est stricti iuris in quo non veniunt nisi ea, de quibus actum est in compromisso, vt extra. de arbit. c. cùm dilecti. Sic & in mutuo, quod etiam est stricti iuris. Differunt autem contractus bonæ fidei & stricti iuris multis modis. Hoc autem habent commune, quia in omnibus contractibus seruanda est bona fides. C. de actionibus & obligat. l. bonam fidem. Martinus.

Familiæ erciscundæ. *Rubrica.*

ICTVM est supra de iudiciis petitoriis; sed quia sæpe nihil prodesset petere, nisi & liceret diuidere. Nam segnius expediūt commissa negotia plures. Item naturale vitium est negligi, quod commune est: vt se nihil habere, qui non totum habeat arbitretur. Denique suam quoque partem corrumpi patiatur: dum inuidet alienæ: vt infrà, quando & quib. quarta pars. l. secūda. Ideo apponit de diuisoriis. Et primò de actione

actione fami. ercifcundæ: quia per hoc iudicium diuiditur vni
uersitas, quæ re singulari dignior est. Videndum ergo vnde di
catur actio familiæ ercifcundæ, cui competat, & quæ veniant
in ea, & inter quos posfit intentari. Quod fit officium iudicis
1 in ea, & qualis fit actio. † Dicitur autem actio familiæ er-
cifcundæ, id est hæreditatis vel fubftantiæ diuidendæ. Nomē
autem, familiæ, licet quandoque ponatur pro cognatione: vt
cùm dicitur, isti funt de familia Priami. & quandoque pro fer
uitute, & quandoque pro poteftate: vt cùm dicitur, paterfami.
filiusfamil. Hic autem ponitur pro fubftantia, vel hæreditate:
vt ff. de verbo. fignificatione. l. pronuntiatio. §. j. Ercifcundę di
citur ab ercifco quod est diuido. Vnde & hodie deberemus di
cere ercifcendæ. Sed tamen fic eo verbo vtimur, (& bene) fi-
cut fcriptum reperimus apud antiquos: quia ita gerundia fua
2 pnuntiabāt, legundo, audiundo. † Cōpetit autē hęc actio [a]
a directa hæredibus [b] fiue ex teftamento, fiue ab inteftato defe
b ratur hæreditas: vt ff. eodem, l. fecunda. Vtilis † autem actio cō
3 petit bonorum poffefforibus, quia non funt hæredes, de iure
ciuili: vt institu. de bonorum poffefsione. §. quos autem. Item
arrogato qui fuccedit in quartam partem bonorū. Nec enim
poteft dici, quòd magis ex teftamento, quàm ab inteftato de-
beatur quarta: vt ff. eodem, l. ij. §. fi quarta. Item competit vtilis
fideicommiffariis quibus restituta est hæreditas: vt ff. eodem,
4 l. fi ex affe. Quidam † tamen dicunt directam actionem dari
bonorum poffeffori. argumen. eius quod legitur ff. eodem, l.
ij. §. fi quarta. Dicit enim arrogato dari vtilem: quia non est hę
res: neque bonorum poffeffor: ergo videtur, quòd fi effet hæ-
res, vel bonorum poffeffor, haberet directam. Sed certè in eo,
quod dicit: cùm neque fit hæres: notanda est ratio in eo quòd
dicit, neque bonorum poffeffor. notatur difsimilitudo: ficut et
lego quod est ff. ad legem Falcidiam. l. j. §. fi operis. Amplius
& competit vtile omnibus quicunque de iure prætorio fucce
dunt in ius vniuerfum: vt ff. eod. l. fed & eius. §. j. & de fideicō.
hæredit. petitio l. ij. De quibufdam tamen dubitari poteft:
puta duo funt quorum vnus est hæres: alter bonorum poffef-
for. Et fatis dici poteft vtrique dari vtile, vel dic hæredi dari di
rectum, alteri vtile: & tamen non funt duæ actiones: fed vna
est in fubftātia: licet qualitatem immutet propter perfonam.
Nam & incorporalia qualitatē dico habere: & probare pof-
fem: licet Dialectici quidam contra dicant. Item fatis admitto
quòd quandoque ei, qui non est hæres: vel loco hęredis, datur
vtilis actio: puta exhæredato ad percipiendum dotē fuæ vxo-
ris: vt ff. de dote prælega. l. j. §. fi tamen. vel dic ibi loqui de vti-
5 li actione in factum. † Veniunt autem in hanc actionem
ea quæ funt in bonis defuncti tēpore mortis. Sed ea quæ ante
mortem de bonis exiuerunt: vt fi donauit pater filio emanci-
pato, non veniunt: vt fuprà, de inoffic. dona. l. fi pater. Nec ob-
6 ftat † quòd eadem lege dicitur donationem collatam à patre
in filium, qui erat in facris, venire in hanc actionem, vt præci-
piatur: & tamen illa donatio trahitur retrò: vt à principio vi-
deatur valuiffe: vt infrà, de donatio. inter virum & vxorem. l.
antepenultima. fed certè trahitur retrò, & videtur valuiffe quā
tùm ad fructus etiam naturales, qui à principio videntur filio
quæfiti. Item quantùm ad damna data in re donata: vt de eis
nullo modo teneantur: non quantùm ad hoc, vt retro fingatur
dominus: quia expreffa voluntate dominus fieri non potuit.
argumenta funt ad hæc duo ff. de leg. ij. l. cùm pater. §. pater fi
liæ. & de officio proconf. l. obferuare. §. vltimo. Vel fortè hæc
tacita cōfirmatio, quæ fit per legem, plus operatur, quàm pof-
fit operari voluntas expreffa. argumen. ff. de folution. l. fub cō
ditione. & de donatio. inter virum & vxorem. l. fi is feruus. in-
tuita ergo veritate, magis quàm fictione: dicuntur res venire
7 in actionem familiæ ercifcundæ. † Item veniunt in hanc actio
nem quæfita poft mortē ante aditam hæreditatem: vt quæ fer
uis hæreditariis ab aliquo donata funt. Sed & quæfita poft a-
ditam hæreditatem veniunt quandoque: vt fi hæredes egerint
communi diuidūdo cum extraneo, cum quo teftator habebat
rem communem: eifq; fuerit adiudicata res: veniet enim tota
in hanc actionē. Idemq; in partibus editis poft aditam hære-
ditatem: vt ff. eodem. l. & poft. §. idem erit. & l. Meuius. primo
refponfo. & l. partum. Sed & veniunt res, quas hæredes vfu ce
perunt: cùm defuncto traditæ effent. Item ad res quæ hæredi-
bus traditæ funt: cùm defunctus emiffet: vt ff. eodem, l. ve-
niunt. Nec diftinguitur in rebus, quas habuit teftator, fuerint
eius, vel ius habuerit in eis directò, an vtiliter: vt ff. eodem, l.
item prædia. Imò & fi nullum ius habuerit in eis: quia erant
commodatæ res: vel depofitæ: vt periculum pertineret ad hæ-
redes. Vel fi teftator habebat in rebus retentionem tantùm,
venient in hanc actionem, & cùm venirent in petitionem hæ
c reditatis. Abfurdum [c] enim eft dicere quæ peti poffunt, di-
uidi non pofsint: vt ff. de petitione hæredita. l. & non tantùm.
& l. fed & fi. §. vlt. Sed & res hæreditariæ legatæ in teftamēto
8 fub conditione, † ftatuliberi ferui veniunt in hanc actionem,
& adiudicari poffunt vni hæredum cum fua, fcilicet caufa, vt
exiftente conditione legati æftimantur ab eo, cui adiudicata
eft: aut deficiente conditione, reuertatur ad eum, cui eft adiudi
cata, vel ad eos à quibus eft derelicta: cùm ipfi diuiferint ea in-
ter fe. Videntur autem loqui de reuerfione tali, qualis fuit di-
fceffus: res autem nón difcefsit ab hæredibus, nifi quantùm ad
fpeciem, & eius refpectu dicitur reuerti. Et nota, quòd fi exi-
ftat conditio poft litem conteftatā in actione familiæ ercifcun
dæ res fubducitur de iudicio: quia hæc alienatio eft neceffaria
& vetuftiorem habet caufam, ficut & fi extraneus rem defun-
cti cœpiffet vfucapere, & compleret vfucapionem poft hære
ditatem aditam, & litem cōteftatam in hac actione. & eft hoc
notabile in hac actione: quia vniuerfale iudicium eft, & ve-
9 niunt etiam quæ pofsidentur ab extraneis. † Voluntaria au-
tem alienatio fieri nō poteft poft litem conteftatam, vel etiam
motam controuerfiam: vt & in petitione hæreditatis dicitur:
vt ff. de petitione hæreditatis. l. diuus. & ff. eodem. l. alienatio-
nes. & l. fed & fi vfucapio. Nec diftinguo in rebus hæredita-
riis fint domefticæ, an manfuetæ. Nam columbæ quæ fo-
lent emitti de colūbario, veniunt in hoc iudicium cùm noftræ
fint tandiu, quandiu confuetudinem habent reuertendi ad
10 nos. Idēmq; † dico in apibus. Sed & fi quid de pecoribus no-
ftris, aut beftiis ereptum eft, venient in hanc actionem, fi à fera
euaferit. nec enim definit effe noftrum, quandiu à lupo, vel
alia beftia non fuerit confumptum: vt ff. eo. l. Pomponius. §.
penultimo, & vltimo. Sed & res hæreditaria, quæ eft apud ho
ftes, & eius præftationes veniunt propter fpem, fcilicet poft-
liminij, fcilicet cum cautione: vt caueat ille, qui accepit pecu-
niam de reddenda ea, fi non reuertatur res, nifi æftimatus tan
tùm effet dubius euentus: vt ff. eodem. l. item Labeo. §. vltim.
& l. propter. Liberti autem defuncti non veniunt in hāc actio
11 nem: vt ff. eodem. l. quædam. Item † veniunt quædam com-
burenda, vel corrumpenda: vt libri improbatæ lectionis, ma-
gici fortè, vel fimiles, vel mala medicamenta, vel venena quæ
nec adiectione alterius poffunt effe vfui. Sed & fi quid ex pe-
culatu, vel facrilegio quæfitum erit, vel vi, aut latrocinio, aut
aggreffura: hoc non diuidetur: vt ff. eodem. l. cæteræ. §. mala.
& de contrahenda emptione. l. quod fæpe. §. veneni. Item ve-
12 niunt † perfonales feruitutes: vt vfusfructus fortè & vfus, vel
habitatio, fi hæc defuncto & hæredibus funt relicta, vel fi
feruo hæreditario fint relicta. Si verò relicta effent hære-
dibus tantùm, fortè non venirent: quia non videntur habe-
re iure hæreditario, fed ex fua perfona. argumen. ff. de petitio.
hæreditatis. l. quod fi in diem. §. non folùm. Vel dic in vtroq;
cafu: quod ibi relinquitur defuncto, & hęredibus: hæredes au-
tem habent alium vfumfructum: non eum qui fuit defuncti:
vt ff. de verbo. obligatione. l. ftipulatio ifta habere. §. fi quis
ita. fic autem veniet vfusfructus: vt vel religionibus hæredes
iudex frui permittat, vel locet vfusfructus vni ex illis, vel ter-
tiæ perfonæ, vt hęredes percipiant penfiones fine cōtrouerfia,
vel fi res fint mobiles, etiam fic poterit diuifio fieri, ficut cōue-
niat inter eos, caueántq; per tempora fe fruituros, hoc eft vt a-
pud fingulos mutua vice, certo tēpore fit vfusfruc. Sed & ad-
iudicari poteft vni hæredi ex certo tempore, & ad certū tem-
pus, & alternis annis: vt ff. eo. l. fed & fi vfucapio. §. vlti. & l. vel
fi. & l. & puto. j. refpon. & §. vfusfruct. & cōmuni di. l. cōmuni
13 diui. §. cum vfufructu. † Prædiales autem feruitutes per fe
non veniunt, fed cum rebus ipfis, fed nec earum ftipulatio ve-
nit in hanc actionem, quia vnicuique hæredum datur actio

ra & effectu. Nam pro re vna, vel pro quibusdam intẽtari nõ
potest: sic vt eadem actio integra remaneat, in reliquis. inten-
tatur tamen pro vna re, vt de hac ipsa teneat iudicium, & de re
liquis agatur communi di. vt s̃. dictum est. & dicitur ff. eod. l.
fundus mihi. Cùm ergo semel sit dictatũ, non intentatur post-
ea. Nam nec pro his quæ remanserunt potest agi, nec pro pri-
mis: quia semel diuisa sunt, vel adiudicata: at hæreditatis peti-
tio, natura est vniuersalis actio, licet non effectu semper: quia
& pro vna re intenditur. & ideo pluries intenditur. Si autẽ sit
actum primò famil. er. & postea pro quibusdam indiuisis age
re velit communi di. potest: quia pro istis specialiter nõ potuit
agi. fa. er. Et licet pro his & alijs actum fuerit vniuersaliter, nõ
tamen prosecutus est efficaciter actione fa. er. in istis: vnde nõ
obstat exceptio si agatur communi di. vt s̃. de iud. l. licet. In rẽ
35 est hæc † actio, & in personam gratia personalium præstatio
num, vt dictũ est: vt in. ti. de ac. §. quædam. Perpetua est, id est
vsq; ad xxx. annos extenditur: vt j̃. de ann. excep. l. j. Et vniuer
salis est hæc actio: vt dictum est. Et bonæ fidei est: vt instit. de
act. §. actionum. Et ex quasi contractu est: vt insti. de oblig.
g quæ ex quasi cõtractu. §. item si. Et ideo ei currit præscriptio[g]
ex quo cœpit posse intẽtari, ad diuisionem faciendam: vt j̃. de
ann. excep. l. j. Sed domino Marti. videbatur eam nasci ex vo-
luntate. arg. ff. eo. l. j. Et dicebat ei nõ currere præscriptionem.
donec possident cohæredes. Idemq; dicebat in actione cõmu-
ni di. Et pro eo potest induci quòd dicitur pactũ fieri nõ posse
ne vnquam diuidatur res: vt ff. communi diui. l. in hoc. §. si cõ-
uenit. Sed certè hic plus operatur præscriptio legis, quàm pa-
ctum: & econtra: quãdoq; plus operatur pactum, quàm legis
præscriptio: vt ff. quemad. serui. amit. l. nam satis. §. sed si is. nec
præscribitur amisione dominij, vel possesionis, sed ne diui-
dantur res.

a ADNOTATIO. ¶ Hæc actio. Vide ad huius materiam Spec. in ti. de iudi. §. sequitur. ver. de diuisione. docto. in l. ij. C. com. di. do. Ias. de may. præcipuè in § quædam. num. j. nu. iiij. cum pluri. nu. se. a char. lxxvij. vsque ad char. xcj. institu. de actio. vbi in actione fami. erciscund. dicit quicquid necessariũ & expediens est.
b ¶ Hæredibus. Vide car. Flo. in consil. xxxvij. col. fi.
c ¶ Absurdum. Vide Lud. ro. sin. ccccl xxxiiij.
d ¶ Actione serui. De ista actione vide latè per Spec. in tit. de seruis non ordin. versi. sed & serui. do. in l. j. de ser. fug. & in l. stipulatio ista. §. hoc quoque. ff. de ver. obli. vbi multa pulchra ad materiam habes.
e ¶ Ago. Adde quòd istud iudicium fa. er. non datur possessori, si non negetur cohæres. l. j. eo. ti. & in l. cohæredes. §. quantum. ff. eo. titu.
f ¶ Agit. Adde quòd etiam acti. fam. er. datur ei qui non possidet. l. j. §. quicquid. ff. fa. erc. sed an pro rebus non possessis quando neuter possidet Bal. in l. non epistolis. C. de probatio.
g ¶ Præscriptio. Adde solennem glo. & doct. in l. j. ff. hoc eod. tit. & doct. in l. j. §. ad hæc. C. de anna. excep. alle. in tex. & in l. fi. C. si. reg. ad materiam autẽ vide do. Ias. de may. in §. pœnales. nu. 122. cum pluri. num. seq. ca. 62. 63. institu. de actio. vbi multa colliges.

LEX VI.

1 *Nomina pro portionibus diuidi.*
2 *Diuisionum genera.*

EA, QVAE. Quid est quod dicit in nomini-
1 bus, nõne eadem ratio est in quibuslibet † re-
bus corporalibus? nam & ipsarum dominium
vnumquenq; hæredum obtingit pro hæredita
ria portione? Respõde non est eadem: quia res
corporales etsi ipso iure sint diuisę, tamen per hominem aliter
2 diuidi possunt, † scilicet vt loco intellectualis diuisionis, fiat
quædam quæ oculis subijciatur: at in nominibus non potest
taliter per hominẽ fieri diuisio: licet totius nominis fieri posit
asignatio. Sed & facta asignatione semper tamen actiones
remanent penes eum, qui mandat eas, adeò osibus eius inhæ-
rent: vt ff. pro so. l. iij.

LEX XX.

1 *Venditum à socio non uendicari.*
2 *Pretium uenditi à cohærede petendum.*
3 *Cohærede uendente, quæ actio competat.*
4 *Vendita à cohærede uendicanda.*

IN FAMILIAE. Iure communi cùm quis
1 eam. qui eius pro parte dominus est vendit, † di
stingue vtrùm sit cõmunis ex societate, an non.
Si ex societate, & vnus ex socijs vẽdat eam, qui
ad emendum, vendendúmve aliorum volunta-
te, vel mutua vice destinati sunt, pretium tantùm rei per actio
nem pro socio petitur: nec res vẽdicari potest, quia (vt dictum
est) quisque alterius voluntate distrahere videtur. quod enim
dicitur ff. pro soc. l, nemo ex socijs. intelligo cùm id facit prohi
bentibus cæteris, vel inuitis. Si verò non est ex societate, aut
ex hæreditaria causa, aut aliũde. Si ex hæreditaria causa: si qui-
2 dem † vendidit vt communem, ac per hoc verisimile est quòd
alterum confiteatur cohæredem: agitur ad pretium famil. erc.
actione. si tamen pro parte non potuit, vel non commodè po-
tuit fieri venditio: vt ff. eod. l. hæredes. §. idem est & si vnus. &
communi diui. l. si quis putans. §. siue. & hoc siue mandatum
intercedat, siue non. Hæc enim actio secum aliam admittit: vt
3 ff. e. l. & puto. §. sed & si dolo. Si verò † pro parte potuit expedi
ri venditio, agitur actione nego. gest. vel mandati, si manda-
ui de vendendo, nec agitur communi diuidundo, sicut nec fa.
erc. quia pro parte commodum potuit expediri: vt ff. cõmuni
di. l. si quis putans. §. siue. & in l. ista dicitur. j. respon. Si autem
vendidit vt propriam, ac per hoc verisimile est quòd me diffi-
teatur cohæredem: proponam ad pretium actionem peti. hæ.
vt in hac l. ij. responso. Verisimile autem ideo dixi quia potest
esse, quòd vendidit vt propriam, & tamen confiteatur me co-
hæredem esse. & sic non agetur ad pretium fa. erc. quia quod
non suo nomine gestum est, ratum habere non potest: vt j̃. di-
cemus. Item quòd vẽdidit vt communem, & diffitetur me
cohæredem: & hic agam petitione hære. Vbi autem commu-
nis est ex alia causa, non hæreditaria: siquidem meo & tuo no
mine vendas, nec tamen ego mandati possum agere pro pre-
tio, sed actione neg. gest. ratum habendo. Si verò tuo nomine
tantùm, non agã ad pretium contra te: nisi in subsidium. quod
dic vt notauimus s̃. de rei vendic. l. mater. j. responso. & §. si au
tem. Illud in omnibus verum est, quòd mandato interue-
niente, agi potest mandati. Illud quoq; in omnibus verum
4 est, † quòd rem meam semper possum vẽdicare: nisi voluntas
mea præcedat vel sequatur alienationem, vel nisi vẽditum sit
à fisco: vt j̃. fin. reg. l. ij. vel nisi cohęres, qui se solùm putabat hę
redem, vendiderit. nam quia bonæ fidei possessor est, Senatus
noluit affici damno, res dicitur non posse vendicari: vt ff. de pe
titione hæred. l. sed & si. §. item si rem. nisi in casibus: vt in eod.
titu. l. etiam. §. j.

LEX XXIIII.

1 *L. filium, quem. facti species.*
2 *L. filium, quem. sensus. & nu. 3.*
4 *Quartam ex re una solùm detrahi ex mente testantis, & cur. & nu. 8.*
5 *Quartæ quid imputentur. & nu. 6. 7 & 9.*
10 *Quarta sufficiente, pecunia compensandum.*
11 *Donatio falcidiæ imputandum.*

FILIVM, QVEM HABENTEM.
Lex ista magis est fama difficilis, quàm re. Casus
enim ita positus est antiquitus: & satis bene potest
1 ita poni. Quidam † habebat in bonis octingenta:
filios quatuor. Sic patet quod hæreditaria portio singulorũ filio-
rum ab intestato erant cc vni ex his filijs pater ad sustentatio-
nem sui fundũ valentẽ, pone xl. cõcessit in peculio. cõdidit hic
pater testamentũ, & filios omnes & solos æqualiter scripsit hę
redes. Pręterea filiũ cui in peculio fundum cõcesserat, per fidei
cõmissum rogauit vt si nauis ex Asia veniret, portionem suam
suis fratribus restitueret, & cohæredibus. Itẽ quibusdam alijs
restitueret, si illi darent ei, pone xx. scilicet sui cohęredes. Sicq;
pater decessit: post mortẽ extitit conditio: vendicat sibi locum
fideicõmissaria substitutio, quæritur de restitutione fideicom
misi, inquantũ vel qualiter sit faciẽda. & respõdet Imperator
restitutionem esse faciẽdam retẽta quarta. Quod intellige ex
Trebel. Senatuscõsulto, cùm de vniuersitate restituẽda hic fue
rit rogatus. Vnde locum habet Trebel. vt ff. ad Treb. l. cogi.
§. &

§. & generaliter. licet quidã dixerint ꝙ loquitur hic de quarta debita iure institutionis:quod non placet:quia in singularibus tantùm relictis locum habet.Itẽ non loquitur de quarta debita iure naturæ:quia illa tantum ex substãtia defuncti soluẽda est.nec imputaret quòd à cohæredibus extrinsecus, non ex substantia defuncti acceperit:vt s.de inof.test.l.sancimus.
1 Hic autem aliter dicit,statuit enim in† prædictam quartam [a]
2 imputari primò quòd iure hæreditario habet in fundo. Secundo loco quod est à cohæredibus sibi relictum.Pone,quòd fundus valet.xl.Sua ergo hæreditaria portio sunt. x. & accipit à cohæredibus.xx.sic habet.xxx. Adhuc desunt ei. xx.ad quartam habẽdam.Illa autem.xx.statuit imperator,quòd in eodem fundo soluantur:& ita quòd in fundo habet s.quartã,
3 id est vna.x.item cætera omnia restituat. † Si quæras quid facit lex ista ad titulum? Respon.Io.quia fit hæc restitutio per actionem fa.er.ne nil ad titulũ facere videatur. Sed quæritur,quare in hoc fundo tantum quartã suam deducat, cùm in singulis ex Treb.debẽt detrahere quartam,licet secus sit in legata parte bonorum:vt insti.de fideic.hęred.§.altero verò.& ff.de leg.j.l.si cum ampliùs.§.cum bonorum? Ad hoc respon-
4 sum† est antiquitus quòd imperator statuit hoc ex tacita patris volũtate,præsumpto eo quòd ei in vita concesserat in peculio hunc fundum. Vnde verisimile videbatur,quòd etiam post mortem suam eundum fundum non diminutum vsquequo quarta porrigitur in patrimonio haberet, aliud restitueret in testamento vt dixi. Alij & aliter responderunt hoc ideo esse,quia vnum contra eum speciale inducitur.s.quia computat in quartam quod accepit à cohæredibus.Nam extra quar-
5 tam id esse debet,† quod à cohærede percipitur:vt ff.ad l.fal. in quartam.quod omnino falsum est in primis:quia si à cohærede accipiat pecuniam hæreditariam, totam in quartam sibi computat:quasi totam iure suo.i.hæreditario capiat: vt ff. de leg.ij.l.cum pater.j.respõ. Itẽ si corpus non hęreditariũ.Idem si hæreditariũ pro sua parte tãtum.hic autẽ non dicitur quòd esset hęreditariũ:tunc enim quod dicunt verum esset(sicut ait lex prædicta) in quarta ibi pro ea verò parte &c. & est ratio: fortè quia eandem rem & iure hæreditario,& iure legati non debẽt imputare.vnde ex eo suo,hęc tamẽ ratio non valet,quia litera j.dicit hæreditaria parte prędij &c.vnde patet ꝙ hęreditariũ erat.Itẽ secũdò ea ratione falsum est quod dicũt:quia in casu proposito.i.vbi à me meo cohęredi,et à meo cohęrede nihil relinquitur, quod ego ab eo accipio si tãtũ facit quantũ id quod vice falcidiæ deducere desidero imputo mihi in quartã iure institutionis debitam: in qua aliàs regulariter ea sola imputãtur,quæ iure habet:vt ff.ad l.Fal.Nesennius.Multo ergo
6 † magis in hac quarta, in qua etiam legata computantur: vt in prædicta.l.in quartam. Sed potest & alio modo quęstioni responderi vt dicamus, Soluitur à cęteris in eodem fundo.s. omnibus consentiẽtibus.i.& hic filio, & illis fideicõmissarijs: & ita soluitur volẽti,& à volentibus. Vel fac transpositionem literæ, vt dicas soluitur à cæteris.s.singulis facta detractione vt dictum est fieri debere & sequitur. s. quartam habens.s.in eo fundo restituere compellitur:vt sumas illa verba in eo fundo quæ prætermisisti,& ita planũ est. Potest etiam fieri secũda quæstio similis primæ valde.s.quare totam hæreditariã partem prędij computat in quartam. Non enim computare deberet:nisi quartam quartæ:quia sicut de cæteris rebus, quæ
7 iure hæreditario habet quartã detrahit,† ita & quartæ quam in fundo habet. Sic enim posuimus,quòd quatuor erant fratres,quartã debet detrahere? Respondeo hic satis potest dari antiqua responsio quæ facta est in j.q. sed non placet:quia ita dicere voluit testator.vltimum miserorum refugium est. Pręterea si verum esset quod dicunt,imperator dixisset imputari in quartam quod accepit à cohæredibus:& de residuo quartę si deesset, satisfieri in fundo non deberet de hæreditaria parte simpliciter,sed placet vt dicam, secũdum Io. ideo totam portionem hæreditariam computari in quartam:quia ego dico, quòd hic fundus fuit isti prælegatus, & contra voluntatẽ defuncti inducitur quarta. Cæterum, si defunctus cauisset,vt quartam retinet,totum quidẽ prædium vice prælegationum haberet,sed non imputaret in quartam:nisi quartam suæ hæreditariæ portionis,scilicet quartæ,hoc est,vnam vnciam minus quarta ipsius partę:vel si essent tres fratres tantum,imputaret vnciam vnam integrã,quæ est duodecima pars prædij: vt apertè dicitur ff.ad l.Falci.Titia. Sed huic lecturæ videtur aduersari quod postea sequitur,& si quid deest in supplementum deducto, quod à cæteris in eo fundo soluetur. Si enim verum est fundum prælegatum, vt diximus, ergo hæreditaria portio tantum computatur in quartam:non etiam si quid adhuc deest in eodem fundo soluẽdum est: quia(vt dictum est) extra quartam deest quod à cohęrede percipitur:vt ff.ad l.fal.
8 l.in quartam. Ad hoc† respondet Io.B. dicens, ꝙ illi extranei iussi erãt aliquid huic filio dare,& hic filius fundum sibi prælegatũ à cohæredibus visus erat eis pręstare. Sic ergo(vt dictum est)computat hæreditariam partem prędij in quartam. Item quod accipit à cohæredibus. Itẽ quod accipit ab extraneis in eo fundo,id est pro eo fundo quẽ habebat in peculio eis restituendo. Non enim sic est intelligendum,vt in eo fundo aliquid ampliùs hæreditaria portione sibi computare debeat. Et ideo etiam callide ponitur in litera à cæteris.q. d.ab extraneis.Sed mihi videtur,quòd multò leuius possunt cũcta procedere,& sine diuinatione:vt dicã quòd hic habebat fundum sibi à patre collatum,tanquam ex testamento,vel conferendo in hunc filium vltimum arbitrium. Vnde venit in hoc
9 iudicium fa.er.percipiendum:vt s.e.filiæ.& bene dico† ꝙ tota hæreditaria portio cõputatur in falcidia,quia vice prælegationis habetur talis donatio. Nam & de eadem detrahitur falcidia:vt diximus.j.ad l.fal.in summa.& quia contra voluntatem defuncti detrahit:vt s.dictum est.secus verò esset secundum voluntatem,vt dictum est per l.illam titia. ad l.fal.nã & lex illa loquitur de quarta Treb.Quod autem dicit,& si quid &c.non ideo dicit vt de fundo plus hæreditaria parte computet in quartã:sed vt quasi repetat,quod dedit.q.d.hæreditaria parte prædij in quartæ ratione retenta,compensato prætereà quod à cohæredibus vice mutua percepit.& ita dictũ est deducto in supplementum si quid deest:quod supplementũ soluitur à cæteris in eo fundo.s.quia pro parte hæreditaria computatur in quartam. Si verò quæras,quid,si nec sufficiãt illa? Respõ.fiet de singulis,(vt debet fieri) detractio. Vel qđ verissimum est,dicas quòd præter portionem hæreditariam alias partes quas habet vice legati à cohæredibus cõputet in quartã:opposita sibi doli exceptione: vt ff.ad l. Falc.l.Nesennius. Si mihi opponitur de eo,quod in eodem tẽpore dicitur,in l.in quartã.ff.ad leg.Falc.extrà quartam.i.quod à cohærede percipitur,responde illud esse verum quando alij rogatus est restituere portionẽ hæreditatis putà extraneo, & ab alio.i.à cohærede prælegatum est corpus hæreditariũ:sed vbi prælegatũ est rogato ab eis,quibus restituit, seruatur quod dictũ est.
10 †Itẽ sciendũ est,ꝙ vbi hæreditaria portio sufficit ad quartã, putà ꝙ prædia prælegata sunt maioris pretij,quàm portio hæreditatis restituendę falcidiam potest in eo quod retinere iure legati habet,sed concurrentem pecuniam placuit compensari:vt ff.ad Treb.deducta.§.nũmis. Si verò quæras,an & prælegationes incidant in fideicõmissum,Respondeo distinguendum esse,quod dic vt notauimus. ff. de fideicom.liber.l.cum iure.

Itẽ si quæras, quæ imputentur in falcidiam Treb.vel quartam institutionis iure debitam, dic vt notauimus in summa in insti.de fideic.hære.& in summa C.ad l. falc. Sed mihi op-
11 poni potest, ꝙ prædicta pro nulla parte debent imputari† in quartam:quia non habet vt hæres.Nam & si non hæres esset: tamen ea haberet,& confirmarentur morte.Respon.idem dicere posset quis in prælegatis:vt ff.de leg.j.l.qui filiabus.in fi. & l.proxi.Est ergo illa ratio:quia cùm pater donationem, vel legatum totum posset adimere instituẽdo eum si adeat,videtur eum onerasse in hoc,vt hæreditariã partem prælegatæ rei, vel quartam hæreditariæ computet.

a ADNOTATIO. ¶ Quartam.Vide Bal.notabile eius cõsi.clxxxviij. in j.volu.suorum consiliorum.

Communi diuidundo. *Rubrica.*

1 *Actio communi diuidundo directa quibus detur.*

2 *Actio utilis communi diuidundo quibus competat.*
3 *Actio communi diuidundo quibus denegetur.*
4 *Actio com.diui.ad quid detur, & 9. & 12.*
Actio pro socio qui differat ab actione communi diuidundo.
5 *Pactum, ne res communis diuidatur intra certum tempus, ualere: non tamẽ ualet pactum, ne unquàm diuidatur.*
6 *Pacta dominorum circa res communes an & quando ualeant & ad quid.*
7 *Actionem communi diuidundo cessare.*
8 *Iudicis partes in actione communi diuidundo.*
9 *Sumptus facti in rem communem qua actione repetantur & à quo. & nu.11.*
10 *Sumptus facti ante quàm res esset communis an ueniant in actione communi diuidundo.*
11 *Actionem communi diuidundo ad quid competere.*
12 *Actio cuiusmodi competat pro perceptus ex re communi, uel ob rem communem.*
13 *Socius ædificans aut aliquid faciens in re communi inuito socio, quando & quatenus ex eo facto teneatur.*
14 *Actio communi diuidundo qualis sit.*

POST tractatũ actionis familiæ erciscũdæ q̃(vt diximus)pro hæreditate diuidenda proponitur, ponit de actione communi diui.in quam corporalia,non item incorporalia,sicut in superiorem, veniũt. Item nec in istam venit vniuersitas, sed res singulares tantùm veniunt: vt ff. e.l.per hoc. Vidẽdum ergo inter quos locum habeat hæc actio directò, vel vtiliter, & inter quos cesset,quid veniat in eam, & qualis sit actio.
1 †Datur autem hæc actio directa eis,qui alicuius rei corpo
ralis dominium habent pro indiuiso directo.s.vt ff.eod.l.per
hoc.Nec distinguitur,ex qua causa dominium habeant dire-
ctum:vt ff.eo.l.ij.adeò vt etiam si ex hæreditaria causa domi-
nium habeant,nihilominùs agere possunt communi diui.pro
rebus singularibus communibus,& hæreditarijs.Nec distin-
guo,egerint priùs actione fami.ercis.vel nõ:vt ff.fa.ercis.l.in-
ter cohæredes.j.responso.Nec obst.quod legitur.ff. pro soc.l.
pro socio.l.quibus.quia inter cohæredes verũ est agi posse fa.
ercisc. Nec enim ideo minus agitur communi diui.sed inter
2 non cohæredes agitur communi diui.tantùm. † Vtilis au-
a tem actio datur inter eos,qui non habent dominiũ,[a] sed quasi
dominium:vt inter eos,qui fundum conduxerunt ad non mo
dicum tempus.& tunc agitur,vt fiat adiudicatio rei vni eorũ,
non vt fiat diuisio regionibus,ne alioquin præstatio vectiga
lis confundatur:vt ff.eo.l.communi diui. Item & vtilis da-
tur his,qui rem à non domino emerunt bona fide: qui domi-
nium habent de iure prætorio:vt ff.de publicia.in rem act.l.j.
Idémque est & si vtile habeant dominium de iure ciuili: vt si
à nõ domino qui iure ciuili vtile dominiũ habebat.erat enim
emphyteuta.indebita res est ei soluta:vt ff.e.l. communi diui
dundo.§.qui rem.Vel(quod est verius)qui à domino accepe
runt in emphyteusim. Superior enim de iure prætorio habet
dominium, nisi qui soluit indebitũ iure ciuili erat dominus,
vt emphyteuta,vel similis.Itẽ si duo pignori rem acceperunt,
datur eis hæc actio vtilis,vt non vero pretio æstimetur pars,si
pluris valeat,quàm sit debitum,sed in tantum duntaxat, quan
tùm pro ea parte debetur. Si verò res tanti valeat, vel minùs
æstimabitur vero pretio.Et si assignetur pignus vni ex credi-
toribus:licet debitori offerre: & quod ipse prius debuit, &
quod soluit creditor cõcreditori suo. Iemq; est & si is,qui me-
cum habet rem communem, partem suam alij pignori dedit.
Nam inter me, & creditorem socij mei agi potest vtiliter: vt
fiat diuisio vel etiam adiudicatio mihi, vel sibi: & siquidẽ ad-
iudicetur sibi,æstimabitur pars mea vero pretio. Si verò mi-
hi videretur secundum prædicta,quòd æstimetur pars sua nõ
vero pretio,sed eo,quod sibi debetur: sicut & potest agi inter
creditores vtriusque socij:vt ff.eo.l.communi diui.§.si duo.&
§.inter eos.& §. vltimo.lex tamen dixit vero pretio æstimari:
vt j.eo.l.ij.Item & si duo sunt fructuarij,vel vsuarij agitur in-
ter eos vtiliter.cur enim patiatur Prætor eos ad rixam,& ar-
ma procedere,quos potest sua iuridictione compescere per l.
equissimum.ff.de vsu & habi.Sic autem pronuntiabit iudex,
vt vel regionibus eis vtifrui permittat, vel locet vsumfructũ
vni ex illis, vel tertiæ personæ, vt hi pensiones recipiant, sine
controuersia. Vel si res sint mobiles:etiam sic poterit fieri di-
uisio:vt j. sicut inter eos conueniat. Caueatq; se per tempora
fruituros,id est apud singulos mutua vice certo tẽpore sit vsus
fructus, vel etiã vsus inter vsuarios agaẽ. Inter vsuarios etiã
iudex poterit vsum adiudicare vni: & ille alij condẽnetur in
pecunia:& licet is,qui accepit pecuniã, videatur non vti,imò
frui:& ita plus facere,quàm debeat:tamen toleratur:quia hoc
fit propter necessitatem: vt ff.e.l.communi diuidũdo.§.cùm
de vsufructu.& ff.de vsufru.l.si cuius.§.sed si inter duos.& l.
item quamuis.§.j.Item & qui missi sunt in possessionem pre-
toris authoritate, iure legatorum, vel rei seruandæ causa, vel
si sint duo vel tres custodię causa,vel iure pignoris,habẽt vtilẽ
actionem. Sed si secundum decretum sit interpositum,da-
bitur directa: & cessabit vtilis:vt ff.eodem,l.communi diuid.
§.si duo.Nec in his omnibus distinguo possideat vterque, an
alter tantùm,vel neuter:vt ff.eodem.l.penult.& l.communis.
§.cùm agere.Distinguo tamen,an is, qui conuenitur commu
ni diuidundo confiteatur rem esse communem,aut neget. In
primo casu agitur hac actione.In secũdo obstat exceptio,do-
nec probatum sit rem esse communem:proposita rei vendica
tione: vt ff.fami.ercis.l.j.& l.si id.& de excep.l.fundi Titiani.
3 †Cessat autẽ hæc actio[b] inter prædones.Item inter eos qui
b precario possidẽt.Itẽ inter eos qui possident clàm:quia clãde
stina possessio est iniusta:precaria verò quidẽ iusta est,sed nõ
quæ pergat ad vigorẽ huius iudicij: licet pergat ad vigorem
iudicij, vti possidetis. Item & si vnus possessor sit prædo, vel
clandestinus, vel precario detinens: non prouocabit alium
possessorem iustè vel iniustè cum titulo, vel sine titulo pos-
sidentem:vt ff.eod.l.communi diuidundo.§.inter prædones.
& §.Iulianus.ff.vti poss.l.si duo.Item colonis,vel depositarijs,
vel commodatarijs non datur hæc actio: quia neq; ciuilẽ,ne-
que naturalem sibi possessionem habent sed domino dicun-
tur naturaliter possidere:vt ff.eo.l.communi diui. §. neque.&
4 insti.de interdict.§.per eos. †Venit autẽ in hanc actionem
ipsius rei diuisio,quæ communis est directò,vel vtiliter, vt di
ctum est:& ita differt ab actione pro socio:quia illa non ad di
uisionem, sed ad communicationem,& ad personales præsta
tiones pertinet:vt ff.eod.l.j.& pro socio.l.si actum. & l.si quis
societatem. Possunt tamen quidam excipi ne veniant:vt ff.e.
5 l.in iudicium.Sed† & si inter socios conuenerit,ne res diuida
tur intra tempus:remouetur exceptione ille qui agit intra tẽ-
pus.si autem conuenit ne vnquàm diuidatur res:tale pactum
non habet vires:vt ff.eo.l.in hoc.§.si conuenerit. Et est hoc ar.
pro opinione Mar.qui dicebat socio possidenti rem commu-
nem cum socio, non currere præscriptionem, xxx. annorum
6 in actione communi diui. In pactis † tamen dominorũ circa
res communes,lex tradit regulam: vt valeant si fiant sine do-
lo:vt ff.eo.l.iij.§.vltimo.Et dicunt quidam eam valere, etiam
ad actionem:si fiant durante communione quasi fiãt inconti-
nenti.Ego puto valere quantùm ad exceptionem tãtùm,non
ad actionẽ:nisi interueniat stipulatio, vel simile vestimentum
pacti:vt ff.de pact.diuisionis.vt ecce trado rem communem
socio:vt alternis annis, fructus percipiamus: nam communi
diui.agi potest.& præscriptis verbis ex contractu innomina-
7 to:vt ff.eo.l.si conuenerit. †Item cessat quandoque hæc a-
ctio in re cõmuni:ne occasione eius habeaẽ ratio etiã rei pro-
priæ cuiusque sociorum:vt ecce vestibulum habeo commu-
ne ad meas,& tuas proprias ædes. Nam si de vestibulo cogar
liceri necesse etiam habeo totarum pretium ædium facere:vt
ff.eo.l.arbor.§.de vestibulo.Est autem vestibulum locus ante
ostium vtriusque domus, per quam aditum habebant:& te-
ctus erat locus vt vestimento tegitur homo. vel dicitur ab a-
ue:id est salutationibus quæ fiebãt ibidem stantibus. Idemq;
est & si per eundem locum ducebamus aquam ad propria no
stra prædia: Nam illius loci nomine per quem aquam duci-
mus,eadem ratione non dabitur hæc actio. Si verò iter aquæ
deberetur communi prædio, veniret in hanc actionem: non
per se,sed gratia prædij communis,si pro eo ageretur commu
ni diuid.Et ita est intelligendum,quod dicitur j.eod.l.arbor.
8 §.vltimo.In cæteris †autem rebus diuisio,vel adiudicatio erit
facienda.Iudice sequente in primis id, in quo consonauerint
omnes socij.secundo quòd omnibus, non vni tantùm socio-
rum vtilissimum est:nam communis vtilitas est præferenda

pro

priuatæ:vt ff.eod.l.iudicem.& de re iudica.l.si conuenerit.& pro socio.l.actione. §. Labeo. Si ergo pro vna re agatur hac actione veluti fundo,& iste fundus commodã recipiat diuisionem,eius partes singulis debet adiudicare: & si vnius pars prægrauari videbitur, is inuicem certa pecunia alteri condẽnandus est æstimata re iusto pretio:vt ff.eod.l. item quamuis. §.vltimo. Quòd si commodè diuidi non posit, veluti homo fortè,vel mulus de quo actum est:tunc totus vni adiudicãdus est: & is inuicem alteri certa pecunia est condemnandus: vt insti. de offi.iudi.§.eadem.si verò plurium rerum agatur hac actione,& quasdam res mihi,quasdam tibi iudex viderit adiudicandas:compensatio inuicem pretij erit facienda.& is,cui maioris pretij res obuenit,cæteris condemnabitur:vt suprà diximus in actione fami.ercisc.in qua(sicut & in ista)iudex vni proprietatem,alteri vsumfructum adiudicare potest:vt ff.eo. l.si quis putans.§. penulti.sed & plerunque extraneus emptor in his adiudicationibus admittitur ad licitationem,maximè si alter ex socijs profiteatur se vilius licitãtem etiam ad iusta pretia dãda nõ sufficere vincere,id est vt vincat sua pecunia: vt j. eo.l.ad officium arbitri.& ff.fa.ercis.l. Mæuius.§.arbiter.Agitur autem hac actione inter omnes socios, vel inter quosdã tantum,quòd potest recipi cum determinatione, quam feci-
9 mus in summa superioris tituli in illo §.potest.Item † venit in hanc actionem ratio sumptuum factorum in re communi: si feci sumptus in rem communem nomine meo,& nomine socij.adeò vt decipiar in persona socij:quia feci eius nomine,qui non erat socius, tenetur tamen verus socius:sicut actio nego. gest.datur contra verum dominum:licet alterius putauerim esse negotia.secus autem si nomine meo gessi:quia neminem mihi obligare volui:vt ff.eod.l.j.§.in hoc. & l.iiij.§.sicut.& l. si quis putans, primo responson.& l.si quis.cùm & siquidem fiant sumptus durante communione,& agatur pro eisdẽ durante communione,competet hæc actio directa:finita autem communione datur vtilis:vt ff.eod.l.in fin. & l.in summa.
10 † Sumptus autem facti antequàm res incipiat esse communis,non veniunt in hanc actionem:nisi fortè ante communionem ius pignoris, vel simile erat contractum: vel quia missi eramus in possessionem vicinæ domus ex causa damni infecti:& tunc vtilis non directa dabitur.si verò ex secũdo decreto iussi essemus possidere,daretur directa:vt ff.eod.l.iiij.§.vlt. & l.sed si res.de dam.infect.l.si finita.§.cùm autem.In casu tamen,& si communionem non præcessit pignus,vel simile ius in re,datur hæc actio vtilis:vt si nomine serui quem cum alio habebas communem, egerim contra te noxali, & tu partem tuam mihi cesseris, tenetur enim socius tuus,vt vel pro serui maleficio respondeat,vel partem suam mihi cedat:vt ff.de noxa.si seruus communis. Quod autem dixi in sumptibus factis in rem communem,serua & in his omnibus quæ nomine rei communis præstitit vnus sociorum: vt ecce nomine serui communis noxali conuetus,statim agere possum cum socio, vt partem serui mihi tradat:& ego debeo sibi cauere vt si non dederim seruum noxæ,partem suam sibi reddam.Si verò maleficij sustulerim pœnam,agam pro parte pœnæ:si potiùs expediebat sufferre pœnam,quàm dedere seruum.Si autem potius expediebat dedere seruum,æstimabitur seruus, & eius æ-
11 stimationis partem consequar à socio. † Item & si de peculio nomine serui communis sim condemnatus insolidum, agam hac actione cum socio,vt partem peculij consequar, vel præstet partem pecuniæ quam solui pro parte peculij, quæ pertinet ad socium,Nec liberatur socius à parte pecuniæ;licet res peculiares intercidant apud eũ.Nam & procurator quod bona fide præstitit,repetet:licet peculium posteà penes dominum intercideret.hoc ita nisi defendenti culpa posit imputari:vt quia facto suo res peculiares perierunt, vel quia defensus noluit defendi per socium: sed maluit rebus peculiaribus cedere sine dolo,& frustratione.quod potuit:vt ff.eodem,l.& si non omnes.§.vltimo. & l. sed postquàm.hoc ita si præstiterit aliquis nomine rei communis:cum satisfaciendo,pro parte sua,non potuerit se liberare.alioquin contrariũ est.vt si pro communibus ædibus cauerit de damn.infect.totum:cùm satis fuerit si cauerit pro parte sua tantum:& ideo cessat hæc actio. Datur autem actio nego.gesto.vt ff.eodem,l. si quis.§.
12 si damni.& §.siue. Item † veniunt percepta ex re communi, vel propter rem communem.& si quidem perceperit aliquis nomine communi,neque lucrum neque damnum eum sentire oportet. Si verò non communi nomine,sed vt lucretur solus,damnum respicit ad eum,lucrum autem commune est,Et locum habent hæc siue locauerit quis rem communem, siue coluerit,siue qualitercunque perceperit.Si tamen partem suam sine parte socij,nullo modo, vel minus commodè potuit percipere, alioquin tenebitur act.nego.gesto.vt ff.eo.l. si quis.§. siue autem.Nec obstat quod legitur.s.de nego.gest.siue quia ibi desiderat res esse communis.& ideo agitur nego.gestorũ, etiam si negotium non potuit expediri pro parte,vel etiam agetur vtili cõi diuidũdo vt dictum est.Itẽ & quæ quæsiuit aliquis proper rem communem,veniunt:vt si communis seruus quæsiuit ex re mea mihi & tibi, debeo enim percipere per hanc actionem quod per communem seruum tibi quæsitum est:vt ff.eodem,l.communis.Idemque & si in re communi mea, & tua damnũ dederit Titij seruus. egerimque cum eo noxali, & noxæ fuerit mihi deditus: teneor enim communicare seruum noxæ deditum, cùm ob rem communem ad me peruenerit:vt ff.de noxa.si in re communi.Item & venit in hanc actionem damnum,quod quis dederit in rem communem, seruum vulnerando, vel animum eius corrumpendo,vel arbores ex fundo deijciendo: vt ff.eodem,l.& si non omnes.§.venit. Idémque & si culpa socij alius dedit damnum in re communi,siue sit iudex,siue priuatus:vt ff. eodem, si is, cum quo. & loca.& conduct.l.si merces.§.culpæ. Sed & communis,si cùm apud alterum sit,crus in opere culpa socij fregit, tenebitur socius:vt ff.eodẽ.l.communis seruus.Idemque si serui communis quis habeat quæstionem:non communis negotij cau-
13 sa: vt ff.eodem, l.de communi seruo. † Item venit in hanc actionem vt præstet quis diligentiam circa rem communem, qualem præstat nunc in rebus suis.sicut & diximus in act.fami.ersc.vt.s.tit.proxi.in illo versi.item personaliter ago.Item venit in hãc actionẽ ne inuito socio aliquid fiat in re cõmuni. ait enim Sabinus in re communi neminem dominorum iure quicquam facere posse: sic ergo vbi facit ignorante,vel contradicente altero: tollere tenetur quod fecit, & de damno satisfecit, vbi autem facit altero patiente,lege non prohibente: id est, cùm posit,damnum ei resarcitur,sed opus non tollitur. Vbi autem facit altero consentiente, nec opus tollitur, nec damnum resarcitur:vt ff.eo.l.Sabinus.Hic ita, nisi velint in re communi facere,quod rem ipsam non facit deteriorem, neque tibi socio meo nocet: vt ecce licet incrustare communem parietem, vel scalas amotas adhibere ad ipsum. Nam sine læsione remoueri possunt:vt ff.de ser.vrb.præd.l. quidã. §.parietem.& l.fistulam. §. vlti. Idémque est,& si velit quis inferre in locum communem purum, donec fiat alibi monumentũ:vt ff.de reli.& sump.fu.l.sunt.Idémque & si velim facere quod rei communi expediat,puta ipsam reficere:quod possum,te prohibente:vt j.de ædifi.pri.si vt proponis.ff.de dam. infect.si ædibus.& l.si in reficiendo. Idem & si in re communi velim facere ad id,quod vel propter quod res est comparata:licet etiam inuito altero,vt sepelire in sepulchro communi:vel si semipedes inter nos contulimus, vt ibi concratitium parietem inter nos ædificaremus,ad onera nostra sustinenda: deinde ędificato pariete non patiaris me immittere,pro socio teneberis:vt ff.eo.l.si quis putãs.§.si quis in communem.& l. si ædes.& de religio.l.vel quod.& pro socio.l.cum duobus. §.
14 item Mela. † Est autem hæc actio ex quasi contractu: vt inst.de act.quæ ex quasi contractu nasc.§. item si inter. Mixta est in rem,& in personam.In ea est vterque actor,& vterque reus: sicut & in superiore diximus. Ciuilis enim hæredibus datur, & in hæredes:adeò vt etiam in locum actionis legis Aquilię, quæ in hæredẽ non datur, competat:nihilominus hæc datur: vt ff.eod.l.item quamuis.

a ADNOTATIO. ¶ Dominium. Ad materiam huius quæsti. & omnium ferè,quæ continentur in isto titu.vide Spec.in titu. de iudi. §. sequitur videre.ver.porrò.doc.in l.penul.& ff.hoc eo.tit.do.Ias.copiosè.in §.quædam.

nume.6.cum plurib.seq. char.77.vsque ad 79. insti. de act. vbi totam materiam habes.

b ¶ Actio. Vide Barba.in consi.xxviij.col.vij.& tribus sequen.vol.j.

Communia utriusque iudicij, tam familiæ ercifcundæ, quàm communi diuidundo. *Rubrica.*

1 *Actionum fam.ercifcun.& com.diui.communia. & 2.*

DICTVM est separatim de actione famil. ercisc.& communi diui.nunc de vtroque tractat cōmuniter: volens eorum assignare communia, quasi s. exposuerit singularia: & ex
a his quę dicta sunt etiam communia[a] possunt notarij, & ponuntur in hoc titulo pleraque.
1 †Videamus ergo quæ sint communia. Et quidem vtrunque est mistum, vtrunque ad diuisionem proponitur, vtrunq; datur perpetuò: vtrūque est bonæ fidei: vtrūque parit iustam causam vsucapiendi: ex vtroq; transfertur dominium, quasi ex permutatione: in vtroque agitur de euictione: nisi obstet alicui scientia, qui sibi de euictione per pactum non cauit: vt
2 j.eod.l.si fratres.& s. titu.j.l.si familiæ. In†vtroque punitur dolus, siue dederit causam diuisioni, siue inciderit. Item & fraus punitur: si re ipsa quis vltra dimidiam decipiatur: vt j. eodem,l.maioribus. In vtroque sic fit diuisio, vt vna eadémq; agnatio apud eandem personam remaneat: vt j.eodem,l.possessionem.

a ADNOTATIO. ¶ Communia. Vide Pet. de Ancha. in consil. cccij. vbi multa scribit circa hanc materiam.

Finium regundorum. *Rubrica.*

1 *Actioni finium regundorum locus & 4.*
2 *Confinia prædia quæ.*
3 *Vrbana prædia quæ.*
5 *Actio finium regundorum ad quid detur. & 6.*
7 *Actio finium regundorum cur data.*
8 *Iudicis partes in finibus regundis. & 9.*
10 *Interesse & fructus an & quatenus ueniant in actione finium regundorum.*
11 *Actio finium regundorum qualis. & 14.*
12 *Actionem finium regundorum perpetuam esse, quomodo sit intelligendum.*
13 *Præscriptio quando incipiat currere aduersus actionem finium regundorum.*

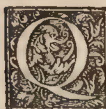
SICVT actio superior proponitur ad diuisionem eius quod commune est faciendum: ita & hæc actio proponitur ad distinctionem finium propriorum, cuiuscunque faciendam. Videndum ergo in quibus prædijs locum habet hæc actio, quibus detur, & in quos, quid veniat in eam, qualis sit
1 actio. †Habet autem locum hæc actio in rusticis prædijs tantùm: in vrbanis autem prædijs locum habere non potest. & est ideo quia vrbana prædia sibi non confinia, sed magis di
2 cuntur vicina: vt ff.eodem,l.iiij.§.hoc iudicium. †Confinia enim ea dicuntur, quæ adeò sibi proxima sunt, vt nullus medius paries interponatur. Cæterùm vrbana parietibus distin-
3 gui consueuerūt. Vrbana†autem prędia dicūtur omnia ædificia, etiamsi in villa sint: quia vrbanum prædium non facit locus, sed materia, sed & horti in ædificijs constitui nisi plurimum sint in reditu: vinearij fortè, vel olitorij continentur appellatione vrbanorum prædiorum: vt ff. de verbo.signifi.l.vrbana.& ff.eodem,l.iiij.§.vltimo. Si autem inter me, & te contra quem ago fin.regun. via publica interuenerit, confinium non intelligitur: & ideo non potest agi hac actione: quia magis in confinio meo via publica est, vel flumen, quàm ager tuus. si verò riuus priuatus interueniret fini.regun. agi potest contra dominum riui. vt ff.eodem,l.iiij.§.vltimo.& l.v.& vj.
4 Si†ergo vtrunque prædium sit rusticū, datur hæc actio. quid si alterum tantùm? potest dici, quòd non habet locum directò sed vtiliter: vt ff.eo.l.ij.j.responso.& l.iiij.§.hoc iudicium. vel dic cessat directum, & vtile. Quod autem in l.ij.dicitur, locum habet, cùm vtrunque prædium erat rusticum: sed ædificium
5 erat interpositum. †Datur hæc actio pro finibus totius fundi regendis, & terminandis. Item pro finibus alicuius partis fundi, quæ locus dici potest: vt ff.de verb.signifi.l.locus. Item datur etsi de quinque pedibus sit controuersia, siue de paucioribus, siue de maiori numero terræ, quàm quinque pedum sit lis. Licet olim si fieret controuersia de paucioribus quinque pedibus non posset agi: vt j.eo.l.quinque pedum. Et erat fortè ratio, quia tunc terra fortè vilissima erat, & de re tā vili non
6 reddebatur hoc iudicium. †Datur autem directum, & vtile iudiciū, eis, quibus diximus competere directā, vel vtilem actionem fa.ercis.vel communi di.ergo & dabitur his, qui habēt agrum vectigalem: vt ff.eodem.l.iiij.§.finium. Item & in
7 eos dabitur, in quos dātur prædicta iudicia. †Venit autem in primis in hoc iudicium locorū, & finium distinctio, seu determinatio: cognitione priùs habita vsque ad quam metam quis possederit: Secundò quousq; producantur fines prædij: quòd si non eò vsque possederim, tamen meum esse probaui: cognoscitur enim quousq; quod meum est, producatur. Vnde & dicitur huius actionis controuersia proprietatis vendicationi cohærere: vt j.e.l.si quis super. Nam & in rei vendicatione, sicut & hic cognoscitur & quid, & quantùm sit meum. non tamē est principalis quęstio proprietatis: quia nō ob hoc cognoscitur quātum sit meum vt mihi totum restituatur, sed vt si iudici videbitur, vel vltra fines agri tui, vel intra ponere terminos, tanti condemnet eū, cui de terra vicini aliquid adiu
8 catur, quanti idipsum est. Appriopriabit, †[vel adiudicabit] autem tibi iudex quod meum est, vel è conuerso confiniū locorum quæstioni silentium, aliter commodè non potest imponere. Videtur enim semper posse oriri de facili rixas, & contētiones, si prout porrigerētur fines agri mei, poneret terminos: vnde prædicta adiudicatio necessaria est: vt ff.eo.l.ij.§.iud. & l.iij.& l.sed & luci.j.responso.& hoc vbi agitur, vt termini de nouo ponantur. Item hoc iudicio agi potest: vt positi termini, vel voluntate vicinorum prædia habentium, vel voluntate eius qui alienauit, custodiantur. Et circa hoc sciēdum est, quòd in primis nouiter positi termini ab eis, qui ponere potuerunt, sunt custodiendi: qui si non appareant, veteres custo-
9 dientur: vt ff.e.l.in finalibus.& l.eos †In omnibus autē his finium quæstionibus, iudex, si viderit expedire, oculis suis debebit subijcere loca, & etiam mensores mittere, & hoc siue facto hominis, siue fluminis inundatione termini sint mutati: vt ff.eo.l.si irruptione.j.responso.& §.ad officiū. Et caueat sibi ille, qui agit fini.regun.ne ante sententiam rem alienā vsurpet: alioquin non solum quod malè petit, amittet: sed etiam tantū agri modum, quantū ademit compelletur præstare: vel per cōdictionem ex lege, vel per iudicis officiū, quod extenditur ad omnia quæ post lit.contest.accidunt: vt j.eo.l.si constiterit.&
10 ff.de ædi.edic.l.ædiles.§.item sciendum. †Venit in hoc iudicio interesse, vt nomine interesse cōprehendas fructus. Quid enim, si quis aliquam vtilitatem ex eo loco perceperit, quam vicini esse appareat? An iniqua cōdemnatio eo nomine fiat? & certè non. Lite autē contest.sine dubio fructus veniūt etiā iudicis officio, nedum iure actionis. Nam & culpa, & dolus exinde præstantur: ante iudicium autem percepti, non omnimodo veniūt in hanc actionem. Nam aut bona fide percepterit: & tūc lucrari eum oportet, si eos consumpsit. Aut mala fide: & tunc condici oportet. Itē nomine interesse comprehenditur merces. Nam si mensor ab altero solus sit conductus, tenebitur alius in partem mercedis. Item habetur in hac actione ratio damni, & contumacię. Imponitur pœna pro arbitrio iudicis, si quis iudici non pareat in succidēda arbore, vel in ædificio in fine posito deponēdo, vel in totum, vel pro parte: vt ff.eo.l.iiij.§.j.& insti.de offi.iudic.§.eo quocunq;.& §.contu-
11 maciæ. †Est autem hæc actio duplex: quia in ea est vterq; actor & vterq; reus. Itē mista est: quia in rem est, & in personam, sicut & diximus in actione fami. ercisc. Perpetua est: vt j.eo.l.vlti.& ff.cod.l.iudicium.communi di.& insti.de act.§.
12 quędam. Quod†tamen non sic intelligas: vt si vicinus meus ampliores fines ei, cui vendiderat ostenderit, non possit ille, qui emit lōgo tempore præscribere. Hoc enim falsum est: vt ff.pro emptore.l.ij.§.sed & si fundū.& l.qui fundum.§.si fundum. Sed sic oportet intelligi, vt etiā post decem vel viginti annos

locum habeat hæc actio pro finibus terminandis: quamuis de meis finibus aliquid præſcripſeris. Nam & ſi ab initio ſine aliqua præſcriptione hoc conſtaret eſſe tuum, agere poſſes vt commodius termini imponantur agris: & ita ri-
13 xarum perimatur occaſio: vt ſuprà dictum eſt. †Si quæras,
a quando incipiat currere[a] præſcriptio huic actioni? Reſpõdeo ab eo tempore quo incepit poſſe hæc actio intentari. Incipit autem poſſe intentari, cum fines cœperũt turbari: ex eo enim naſcitur hæc actio. Sed nũquid hæc actio eſt ex maleficio, vel quaſi, vel ex contractu, vel quaſi? Reſpondeo, potiùs dico eam eſſe datiuã quàm natiuam. datur enim ex lege propter turbationem finium: vt ff. eo. l. vlt. Hæredibus datur, & contra hę-
14 des: non quaſi hæredibus vel in hæredes: ſed quaſi dominis, & in dominos. †An ſit bonæ fidei hæc actio quæritur, & puto eam eſſe ſtricti iuris. Satis enim mihi eſt quòd in lege nõ connumeratur inter alias actiones bonę fidei: vt inſt. de actio. §. actionum. Poteſt fortè & illa ratio reddi, quia quod meum proprium eſſe conſtat, me inuito alteri non adiudicatur.

a ADNOTATIO. ¶ Currere præſcriptio. Vide ad iſtam concluſionem in terminis Bartol. in l. pro emptore. §. cum ſtichum. in §. vlti. oppo. ff. pro emptore. d. in l. fina. C. hoc eodem titu. multa pulchra per domi. Alexand. in l. actionibus. de in lit. iuran. & ibi ſcribentes.

De conſortibus eiuſdem litis. *Rubrica.*

1 *Conſortes ſimul litigare.*
2 *Sociorum unum rectè agere.*

VONIAM propter communem hæreditatem, vel res alias, vel etiam propter fines diſtinguendos ſępe contingit plures agere, & conueniri: ideo ponit de conſortibus eiuſdem litis. In
1 ijs autem †olim ita erat, quòd ſi vnus conueniretur, habebat exceptionem, ne conueniretur ſine ſocio ſuo. Sic & patiebatur exceptionē ne ageret ſine eo.
2 Hodie tamen omni ſubmota exceptione, agere, †& conueniri quilibet ſociorum poteſt pro ſe: ſed & pro ſocijs poteſt agere poſt litem conteſt. contra omnes: etiam ſi conſtat eum non habere mãdatum. duntamen caueat de rato. Ante verò litem conteſt. repelleretur: ſi certum eſſet eum non habere manda-
a tum.[a] licet caueret de rato: vt ꝗ. eo. l. j. & ij.

a ADNOTATIO. ¶ Mandatum. Nunquid idem ſit ex caſibus requirentibus ſpeciale mandatum, quorum aliqui ponuntur per glo. in ca. qui ad agendum. de procur. in vij. modo. quidam in c. cum M. Ferrarienſis. referunt ſe conſuluiſſe quòd ſic propter generalitatem. l. ij.

De noxalibus actionibus. *Rubrica.*

ICTVM eſt ſuprà qualiter quis conueniatur lege Aquilia ex delicto à ſe perpetrato: nunc videamus, qualiter conueniatur quis ex ſerui perſona, ſiue ipſe dederit damnum, ſiue quodcũque maleficiũ commiſerit. Et quia ex delictis ſeruorum oriuntur noxales actiones ideo ponit de his. Videndum ergo, quare ſic dicantur: quibus dentur: ex quorum delictis, in quos, qualiter dentur, &
1 quales ſint. †Dicũtur autē noxales à noxa quæ dicitur ipſum delictum: vel à noxa, quæ dicitur ſeruus deliquens: vt inſtit. eod. §. noxa. Quandoque tamen vnum ponitur pro alte-
2 ro. Naſcuntur † autem iſtæ actiones ex maleficijs ſeruorum: vt ff. eod. l. j. & proditæ ſunt legibus: vt actio furti nec manifeſti quæ ex lege xij. Tabul. & actio damni iniuriæ quæ eſt ex lege Aquilia. Item proditæ ſunt ex edicto Prætoris: vt actio iniuriarum, & vi bonorum raptorum, & furti manifeſti: vt inſtit. eod. §. ſunt autem: & de perpe. & tempo. act. in princ.
3 titu. †Si quæras, quibus dentur [b] iſtæ noxales: dico quòd non poteſt hoc ſub regula comprehendi. Nam omnis actio, quæ naſcitur ex maleficio, poteſt dici noxalis: ſi ex maleficio ſerui contra dominum eius intendatur. & ideo furti, vi bonorum raptorum & de dolo, ſi detur ex dolo ſerui commiſſo extra contractum, & Aquiliæ, & iniuriarum, noxales actiones erunt: vt inſtitu. eod. in princi. & ff. de dolo. ſi oleum. §. hæc actio. Si ergo de aliqua earum quæratur cui detur, ſemper recurrẽdum eſt ad directam. Directam autem dico reſpectu noxalis: vt cuicunque detur directa, detur eidem noxalis. Quibus autem detur directa, & ſ. de quibuſdam dictum
4 eſt: de alijs dicemus inferiùs, dãte domino. †Porrò illud tradi poteſt in omni noxali actione quæ ſub cœlo eſt, quia nunquam datur domino vero, vel putatiuo: vt bonæ fidei poſſeſſori: adeò vt etiam ſi alienetur, vel manumittatur ſeruus, non tamen domino quondam detur actio noxalis, quia inter dominum & ſeruum non naſcitur actio, ſi tamen manumiſſus, vel alienatus ſeruus contrectet, vel detineat res quondam domini, ex præſenti facto conuenietur: vel manumiſſus, vel nouus dominus: vt ꝗ. eod. l. j. & inſtit. eod. §. ſi ſeruus domino. & §. vnde ſi alienus. & ꝗ. de fur. l. apud. §. cum igitur. ij. reſponſo.
5 †Porrò in caſu actio in factum naſcitur, non dico noxalis, cùm ſeruus dominæ ſuæ. i. hæreditati nondum aditæ ſurripit: cum in teſtamẽto domini iuſſus ſit eſſe liber: vt ff. ſi quis teſt.
6 lib. eſſe iuſſ. l. j. j. reſponſo. §. j. Et ſunt†hæc adeò vera, vt etiã ſi fuerit ſeruus communis, noxalis alicui dominorum contra alterum non poſſit dari. & reddũtur plures rationes à legibus. Vna eſt, ne ſit in poteſtate ſerui vt alteri tantum ſeruiat, & alibi melior. quia qui tenetur noxali, ipſe noxali actione agere non poteſt. Sed tamen datur actio communi diui. noxaliter, vt aut damnum præſtetur in ſimplum, aut partem ſuam cedat alter. & ſic ageretur etiã cum eo cui pars ſerui alienata eſſet: ſeruo tamen manumiſſo, vel mortuo nihil eſt quòd actor eo nomine cõſequi poſſit: niſi fortè quid ex re furtiua ad ſocium peruenerit: vt ff. ad legem Aquil. ſi ſeruus ſeruum. §. j. & de noxa. l. cum ſeruus. & de fur. l. ſi ſeruus communis. & familię
7 erciſcun. l. & puto. §. vltimo. †Et eſt hic illud notandũ, quòd actio noxalis datur quandoque noxaliter. ſic dici poteſt & in pignoratitia actione. vt cùm ſeruus pignori datus creditori

furtum faciat:debitore nesciente seruum furem esse. Si enim debitor coueniatur à creditore pignoratitia contraria,poterit liberari noxæ deditione. Non ita, si sciuisset debitor seruum esse furem.vt ff.de pign.act.l.si seruus. Idémque dici potest in actione mandati contraria. Si mihi mandaueris in genere, vt seruum tibi emam, & ego sine culpa mea emi seruum furem, qui mihi furtum fecit: liberari enim poteris per noxæ deditionem: nisi posteaquàm sciueris me emisse, & tibi esset certum seruum esse furem,mihi id non prædixeris:tunc enim teneberis ad interesse:sed tunc nec liberaris noxæ deditione. [Item nec liberaris noxæ deditione, quando certum seruum tibi emendum mandasti mihi:vt ff.mand.l.inter causas.§.sed cùm seruus.& de fur.l.si seruus communis.§.qui verò. Item quandoque actio noxalis non datur noxaliter: vt cum scien-
8 tia vel iussus domino præiudicat:vt infrà dicemus. †Competunt autem istæ noxales actiones in dominum præsentem, non autem in eum, qui desijt esse dominus: nisi dolo desierit possidere: tunc enim quasi possidens prætoria conuenitur, id est,actione noxali, quæ ciuilis est inuentione, respectu actoris,cui datur.sed & prętoria posset esse respectu actoris:vt notari potest ex præmissis. Prætoria tamen est extensione, respectu rei, contra quem intenditur actio: qui de iure ciuili non tenetur:cùm non possideat: tenetur tamen de iure prætorio, quòd dolum reputat pro possessione: vt ff.eodem, l.noxalis autem. & l.si bona fide. & l.electio.§.item si ex pluribus. & l. si plurium.j.respōsō. Et not.quòd vbi dolo desijsti possidere, datur mihi electio vtrum conueniam te possessorem, vel ipsum seruum manumissum. Electo tamen vno liberatur alter.Sed vbi possessor, vel manumissus vltro paratus est suscipere defensionem datur exceptio ei qui desijt possidere:vt ff. eodem,l. de illo. & l.idem.& l.electio. Multum enim opera-
b tur spontanea oblatio:[b] vt j.de his qui se sponte defe.l.vna.& ff.de alie.iur.mu.caus.fa.l.iij. §. vltimo. Et est ratio, quòd datur in dominum præsentem:quia noxa caput sequitur : vt inst.eodem, §.omnis. Dominum autem dico præsentem ve-
9 rum,vel putatiuum:vt ff eodem,l.bona fide. Imo† & non putatiuum,id est,malæ fidei possessorem:nam eodem modo tenebitur:ne suum vitium ei prosit.Esset enim absurdum bon. fi.possessorem excipere actiones,id est,respondere agētibus: prædones verò esse tutos:vt ff.eodem,l.non solum. Sic etiam dicitur aliàs, ne melioris conditionis sint stulti, quàm periti:
10 vt ff.quod vi aut clàm.l.seruus. †Vbi autem plures sunt domini serui, datur actio noxalis in quemlibet ipsorum insolidum. sed vnus conuentus ante litē contesta.cedendo partem suam liberabitur:& tunc ille,qui agebat noxa.aget contra socios communi diui.actio.vt vel partes suas cedāt,vel pro maleficio serui satisfaciant. Si verò seruum velint defendere in noxali,contra socios aget,vt partes suas sibi tradent, & ipse cauebit eis de restituendis partibus,si non dederint seruū noxæ.Item si ipse satisfecerit insolidum in noxali,vel quia socij non permiserunt ei deditionem facere,vel quia ipse noluit facere:aget contra eos communi diui.vt & s.diximus communi diui.in illo §.item & venit.& hoc quando omnes domini ignorauerunt seruum delinquere.Si autem omnes iusserunt seruum delinquere,nullus eorum conuentus à socio nihil repetet: quia sui delicti sustinuerunt pœnam. Item vno eorum soluente,alter non liberatur:nisi in eo, quòd actio rei persecutionem cōtineat.Item & nomine serui potest agi noxali: si tale fuit maleficium in quo non debuit parere dominus:quia continebat atrocitatem:vt ff.eod.l. si communis familia.& de reg.iur.l.ad ea.& de vi & vi.ar.l.j.§.quoties. & de act.& obli.l.nunquam actiones.& ad leg. Aquil.l.item Mela.§.sed & si plures.Idem dico & si vnus dominorū fuit iubēs, alter igorans. Nam & tunc iubens non repetit ab ignorante: ignorans autem si præstiterit,repetit socio pro parte dominica. Item & agit communi di.contra iubentem:quia corrupit seruū communem:vt ff.eo.l.si communis familia. §.sed & eo nomine.Si autē omnes domini fuerunt sciētes, & patiētes, sed non iubentes: & quilibet tenetur noxali. Sed tamen de-
11 tracta noxæ deditione[id accipiendum est.]Quid †autem si vnus satisfecerit in totum,puto alterum liberari:vt ff.eod.l.in delictis.§.cum dominus. Nec obstat,quod legitur.ff.eod.l.si ex duobus.quia ibi facta noxæ deditione,non liberatur sciēs, quasi minus acceperit actor.Secus si percepisset debitā quantitatem insolidum:vt ff.eo.l.noxalis.§.Pomponius.Item non obstat quod legitur.ff. e.l. si plurium.nam & vno conuento, nō liberatur alter.Sed aliud est ex actione facta,vt dixi. Item puto soluentem pro parte, agere contra alium sciētem. Nam & si vnus fuerit sciens,alter ignorans:& qui sciens est satisfecerit in totum, agit contra ignorantem: non vt consequatur partem eius quod præstitit,sed partem eius quanti seruus est: vt ff.eod.l.si ex duobus.Si autem vnus dominorum fuerit iubens, alius sciens non repetit iubens à sciente vt dictum est. Sciens verò repetit à iubente , sicut & repeteret ab alio sciente,vel ab alio ignorante:vt suprà dictum est.Et erit hic notandum hic in his noxalibus,quòd licet omnes re ipsa sint personales,in rem tamē scriptæ sunt:sicut & omnia interdicta, Capita enim seruorum semper conueniuntur.i. eorum domini, vel ipsi si fuerint manumissi. Et ex diuerso actio directa incipit esse noxalis,si liber homo deliquerit, & posteà fiat seruus: vt inst.eo.§.omnis autem.& ff.de interdict.l.j.§.vlt.Prædicti
12 †autem omnes tenentur, si in potestate habeant seruum non aliter:nisi in casu cùm conuenitur publicanus:vt j. de pub.l.j.
13 §.vlt.& l.ij.& iij.In potestate†autem habere, est habere potestatem, & facultatem exhibendi seruum. Cæterùm si in fuga sit,vel peregrè,non videtur esse in potestate. Si tamen dominus velit seruum suum absentem defendere, potest. Alienum autem defendere non potest:nisi sit præsens. Si autem sit dubium, sit proprius, an alienus : suscipiet defensionem. & si ex postfacto pateat seruum esse proprium, videtur quòd tenuerit defensio:alioquin videbitur nulla. Proprij autem dicuntur serui etiam bona fide possessi:vt ff.eo.l.quoties. primo re-
14 sponso.& §.j.& §.in potestate.Vbi autem†dominus non defendit seruum pręsentem,necesse habet ius suum ad actorem transferre:vt ff eodem.l.non solùm.& cauebit de dolo:vt ff.e. l.is qui aliena.Si autem quis non defendit seruum absentem, quem fatetur esse in potestate sua:necesse habet ad iudicium statim accipere pro seruo. Aut necesse habebit cauere alterū istorum,id est,quòd aut eum in iudicio sistat:& tunc demum per seruum de facto certioratus respōdebit agēti. Aut etiam cauebit se exhibiturū seruum,& traditurum actori, cùm primùm potuerit,sicut & in seruo pręsente dixi.Si verò,domino absente,proponatur actio noxalis, & seruus qui præsens est à nemine defendatur:ducendus erit iussu prętoris,& fiet eius qui agit noxali.Domino tamē posteà causa cognita dabitur defensio,ne ei noceat absentia sua. ergo & actoris restituenda est perempta eò, quòd ductus seruus cœperit esse in bonis actoris:vt ff.eodem.& si ex noxali causa agatur.l.ij.§.j. & ff.eodem.l.electio.§.si absente.& l.si seruus depositus.§.do-
15 mini. Vbi†autem ille qui conuenitur noxali,dicit seruū non esse in potestate sua:dat lex electionem actori, vtrùm deferat sacramētum reo,quòd iuret seruum non esse in potestate sua, vel dolo malo eius abesse, & desijsse se possidere : aut si nolit probare seruū esse in potestate rei , vel dolo malo desijsse possidere,reum conueniet detracta noxæ deditione:nisi reus velit fateri veritatem ante litem contestatam. Præstat autem sacramentum reus,vel eius tutor:vel curator:non autem procurator,& si reus semel conuētus à me,iurauerit,& iterum conueniatur à me:& si quidem conueniatur ex noua possessione, non habet exceptionem iurisiurandi:imò si hodie mentiēdo dicat seruum non esse in potestate sua, tenetur ex hoc detracta noxę deditione. Ex veteri autē possessione si couēniatur, habet exceptionem iurisiurandi:vt ff.eodem.l.quoties.§.pręter,& §.si tutor.& §.penultimo.& vlti.& l.si seruus.§.vlti.&
16 penulti.& l.sed si posteà.& l.electio.§.neque.In †creditorem autem,cui seruus est pignori obligatus, vel vsufructuarium serui non datur actio noxalis:sed tamen si præsentes sunt & omittant serui defensionem,puniuntur.creditor enim ipso iure amittit pignus. nullum est enim pignus cuius persecutio denegatur:vt enim pignus constituitur nudo pacto:ita negligentia creditoris facilè debet amitti vsusfructus,etiam si duret ipse donec amittatur non vtēdo,tamē remedio exceptionis

nis denegatur eius persecutio: vt ff. eodem, l. si noxali. vsusfru.
enim non in nuda volũtate constituitur, sed necessaria est tra-
ditio, vel quasi traditio. Vnde sicut difficilius constituitur, ita
& difficilius amittitur, & cõprobatur hæc ratio in libertate.
ff. qui & à quibus maio. l. generaliter. §. sub conditione. & de
fideicommiss. lib. l. generaliter. §. sub conditione. Si autem cre
ditor, vel vsufructuarius non sint præsentes, non præiudica-
tur eis: vt ff. de solut. l. si hominem. Si autem præsentes velint
suscipere defensionem serui, possunt: etiã si proprietarius, vel
debitor negligant defensionem: & si dederit seruũ pro noxa,
poterunt se tueri contra proprietariũ. Vel si proprietarius su-
sceperit defensionem, cogetur fructuarius aut vsumfructum
cedere, aut per æstimationem vsusfr. conferre ad litis æstima-
tionem. Nam & proprietarius volens noxæ dedere, necesse
c habet vsumfructum facere eius, qui agit[c] noxali: vt ff. eodem,
l. electio. §. vltimo. & l. si ex duobus. §. vlti. Cogitur autem
debitor pro seruo obligato suscipere noxalem actionem: si fa
cultatem habeat repetendi seruum, id est, si habeat pecuniam,
ex qua liberari potest seruus. Nec enim debet cogi vẽdere res
suas, vt soluat pecuniam, & repetat seruum. Proprietarius
autem serui, nedũ extraneo, sed etiam vsufructuario serui te-
netur: vt ff. eo. l. si seruus depositus. §. j. & §. sed hos. & l. is, qui.
17 Is † autem, cui seruus est commodatus, vel depositus non
tenetur noxali: sed tenetur is, qui commodauit, vel depo-
suit: quia in eius potestate extitit seruus, maximè si habeat re-
cuperandi hominis copiam: vt ff. eo. l. si seruus depositus. pri-
mo responso. Et puto, quòd prædictum aduerbium maximè
in lege positũ, abundet, vt ex superioribus liquet: sic & abun-
dat ¶. de testa. manu. l. cum constitutio. ibi, maximè cum &c.
18 † Instituũtur autem istæ noxales ex delictis seruorum. Fi-
lio enim fa. delinquente, ipsi sui defensio danda est, & lata cõ-
tra eum sententia tenet: quinimò & illud dicendũ est patrem
d quoque post condemnationẽ filij, duntaxat de peculio[d] posse
conueniri: quasi iudicium contractum sit cum filio, non quòd
actio nata ex delicto proponatur contra patrem: vt ff. eodem,
l. noxali. & l. quoties. & l. si condemnatus. & de peculio. l. licet.
§. idem scribit. & insti. eod. §. vlti. Multò minus instituetur ex
delicto liberi hominis, mihi bona fide seruientis: vt ff. de in-
19 terrog. act. in confessionibus. §. vlti. & l. si is. Imò † & si seruus
erat eius, cuius nomine suscepi iudicium noxale, & ante sen-
tentiam ad libertatem peruenerit: putà quia statuliber erat,
mereor absolui: ita tamen vt transferatur iudicium in statuli-
berum. Si verò rei iudicandæ tempore adhuc in suspenso sit
statuta libertas, liberabor ego hęres tradendo seruũ: quia toto
iuri meo cedo: sic & liberor, quando, pendente iudicio, domi-
nium serui (putà ex causa legati) in alium transit. & fortè sic li
beror in vtroque casu, vt deditione serui debeam satisfacere
agenti noxali: sed non teneor ei de euictione: nisi contingeret
ob factum meum. aliàs autẽ teneretur: vt ff. eo. l. si quis à mul-
20 tis. §. vlt. & l. prætor. & l. si noxali. §. vlt. Itẽ instituitur actio
noxalis ex delicto serui delinquẽtis contra alium. Nam si de-
linquat in dominum suum, nũquàm nascitur actio ex illo de-
licto domino suo: nisi seruus manumissus, vel alienatus, res
quondam domini cõtrectaret: vel in eis delinqueret: vt ¶. e. l. j.
& ¶. an seruus ex facto suo. l. vlti. Imò & si alienus erat seruus,
qui contra me deliquit, & posteà in dominium meum perue-
nit, extinguitur actio noxalis: si peruenit in dominiũ meum,
antequàm litem cõtester cum domino suo extinguitur actio:
si autem peruenisset posteà, durabit actio noxalis: vt ff. eod. l.
21 si alienus seruus. † Sic autem instituuntur noxales, vt do-
minus satisfaciat pro delicto serui, vel dedat seruum pro no-
22 xa: vt ff. eod. l. j. Vbi tamen † familia[e] alicuius deliquit, succur-
e ratur domino: ne pro singulis sufferat pœnã, vel singulos de-
dat pro noxa. Sed sufficit, si tantùm præstet, quantum præsta-
ret vnus liber homo si deliquisset, siue præstet tantum pecu-
nia, siue præstet tantùm in pretijs seruorum, quos dedít, vel pa
ratus est dedere: vt ff. eod. l. quòd ait prætor. Hoc procedit nisi
familia corrupit albũ prætoris: tunc enim pro singulis respon
debit dominus: vt ff. de iurisd. om. iud. si familia. Et nota, quòd
vix alibi reperitur: scilicet, quòd dominus obligatus est ad id
tantùm, in quo deliquit seruus: putà ad pecuniam. & tamen
liberatur dedendo seruum, id est soluendo speciem: vt ff. de re
iudic. miles. §. j. & ij. Aliud etiam speciale notandum est,
quòd si seruus deditus rasarcierit damnum quæsita pecunia
ei, cui deditus est, auxilio Prætoris, inuito domino, manumit
23 tetur: vt instit. eodem. §. domini. † Habet autem facultatem
noxę deditionis dominus, vsque ad quatuor menses post rem
iudicatam à qua non est appellatum connumerãdos. Vel dic
tiam post quatuor menses habebit prædictam facultatem.
Nam licet iudicati possit conueniri, non tamen est conuẽtus:
24 vt ff. de peti. hæred. l. item veniũt. §. idem rectè. Et sunt † hæc
expedita, si conueniatur aliquis noxali ab vno tantùm ex vno
delicto, vel pluribus. Si autem quis conueniatur à multis, ei
dedendus est seruus, qui occupauit victoriam causæ: id est ei,
qui priùs peruenit ad sententiam: non ei, qui prior egit. Sic er
go ei qui posterior vicerit, denegabitur actio iudicati. Et
not. quòd iste casus victoriæ, & facti deditionis vni actori li-
berat dominum: ab alio autem non liberatur dominus: si li. te
contest. decessisset seruus. Si autem decessisset ante litem con
testa. liberaretur morte serui dominus: etiam si dolo desijsset
possidere, alienando seruum in alium: vt ff. eodem, l. electio. §.
si is. & l. si plurium. §. vltimo. Si autem desijsset dolo posside-
re, seruum manumittendo, non liberaretur morte: vt ff. eod. l.
25 si hæres. † In casibus autem sciendũ est, quòd etiam si domi
nus non dedit seruũ pro noxia, nec soluat delicti æstimatio-
nem, liberatur: si patiatur seruum castigari: vt si seruus corru
pit album prætoris, vel si circunscripserit minorem, nec satis
fiat minori ex peculio serui, vel si seruus commisit iniuriam,
vel si ex serui habitaculo quid deiectũ est quod dedit alij dam
num: vt ff. de iurisdic. omn. iudi. l. si quis id. §. in seruos. & ff. de
mino. l. quòd si minor. §. si seruus. & de his qui deiec. vel effu.
26 l. j. §. cum seruus. & de iniur. l. si vnus. §. cum seruus. † Sed &
in casibus alijs notandum est quod etiam noxæ dedito non
sufficit ad liberationem, imò oportet omnino dominum pro
maleficio serui satisfacere, ac si liber homo deliquisset: & in
primis fit hoc ratione moræ domini. vt si quadrimestri iã ela-
pso tempore post rem iudicatam cœperit iudicati conueniri:
vt suprà dictum est. Item ratione scientiæ domini: si sciuit
seruum delinquere, & cum posset prohibere non prohibuit.
Si autem prohibere non potuit, excusatus est: vt si seruus con-
temnat dominum, vel transflumen erat seruus, vel ad liberta-
tem proclamando deliquit: vt ff. eodem, l. iij. & iiij. Sed excu-
satur dominus, si cum deliquit seruus erat alienus licet posteà
in suum dominium peruenerit: vt ff. eod. l. iij. §. j. Item & ra-
tione iussus non liberatur dominus noxæ deditione. In quo
casu & noxalis actio potest habere locũ: si aliquod fuerit de-
lictum serui: vt quia in atrocioribus non debuerit parere do-
mino: vt suprà dictũ est. Item ratione mendacij: vt si negauit
seruum in sua potestate esse. Et ratione officij: vt si agat pro-
curator vel depositarius noxali: sicut ex pręmissis liquet. Item
ratione doli: vt si dominus desierit dolo possidere sicut supe-
27 riora declarant. † Et hic subijcio regulam, quòd vbicunq;
potest agi de noxæ deditione, potest & agi noxali, si velit a-
☞ ctor: nisi (vt dixi) cùm seruus, domino iubente, debuit parere
in non atrocioribus. Non autem sequitur, si potuit agere no-
xaliter, ergo potuit agere detracta noxæ deditione: egit noxa
liter, & postea pœnitẽdo velit agere detracti noxæ deditione
vel ecõuerso, potest hoc facere pendẽte iudicio: sed lata sentẽ-
28 tia nequaquam: vt ff. eod. l. iij. §. vlti. Et videtur † istud seuere
quorundam errorem, qui dicunt si petij decem, vel fundi par-
tem, & postea quandocunque iudicio pendente ante senten-
tiam velim petere totum fundum, vel integra xx. quod possum:
vt instit. de act. §. si minus. Hoc autem admitto in vniuer
sali actione: vt in hæreditatis petitione & fami. ercisc. In sin-
gularibus autem admitto ante lit. contest. Item & postea ante
sacramentum calumniæ, vt addat in libello ea quæ hodie pe-
tit: posteà autẽ alia interpellatione erit opus, cum alia res post
iudicium plenè inchoatum non petatur: vnde & lata sententia
in prima re non prodesset, nec noceret in alia. In prædicto au-
tem iudicio noxali, & eædem personæ sint, & eadem causa a-
gendi, id est, ex maleficio serui, & eadem res, id est obligatio
pœnæ delicti. Nam & (vt dixi) is qui tenetur noxali, est obli-

gatus tantũ ad pœnam,non ad noxã. Eſt autem controuerſia
de quodam beneficio quòd domino ſolet dari per legem:ſci-
licet,poſsit,vel non poſsit dedere noxæ.& ideo licet actori va
29 riare, vt dixi. †Quales ſunt hæ actiones ſub regula tradi
non poteſt: quia plures ſunt(vt diximus)noxales: ſed hic in
ſingulis dico: quia qualis eſt directa,talis eſt noxalis. Si ergo
illa eſt prætoria,& hæc.Si illa datur hęredibus,& hæc.In hæ-
redes autem non datur,tanquam in hæredes ſed quaſi in do-
minos:Si illa perpetua eſt,& hæc perpetua:vt ff.eod.l.penult.
§.penulti.& vltimo. Quod enim ibi dicitur perpetua eſt,ex-
pone id eſt perpetua eſſe poteſt,ſecũdum qualitatem directæ.
& ſimilis ſit expoſitio:vt ff. ad Velleia. l.hæ.& de capit.dimi.
l.ij.in fine.

a ADNOTATIO. ¶ Dentur de noxalibus. Vide per Specu.in titul.de iniur.§.ſequitur per totum.Bald.in l.ſi prædium.C.de ædil. actio. domi. Alexand.in l.hæc ſtipulatio.de verborum ſignifica.Ia.de May.in.§.prætereà.nume.37.cum plur.ſeq.à char cxiij.vſque ad chart.cxiiij. inſtit. de act. qui omnia neceſſaria tangit.& vide doct.in l.item veniunt. §. cum prædiximus. ff. de petitio hæred.

b ¶ Oblatio. Vide Bald.in.l.acceptam.C.de vſuris.& per Alexan.& Moder. in l.ſi mora.ff.ſoluto matrimo.

c ¶ Agit. Vide dominum Flori.de ſancto Petro in l.ij.in prima colũ.ff. de noxali.actio.

d ¶ De peculio. Iſtam quæſtio. vide in terminis per Bald.in l. executorem vico.C.de executio.rei iudi.Bart.& doct.in l.contra.C. de repu. hæredi. & vide Pau de Caſtr.in conſi.xxx.qui multa ad materiam ponit.

e ¶ Familia. Vide in §. inſtit.de noxa. & ibi etiam aliquid per Ange. de are.

Ad exhibendum. *Rubrica.*

XPOSITIS actionibus in rem miſtis, &
ſimplicibus dicendum eſſet de perſonalibus.
Sed quia & prædictarum actionum, & earũ-
dem de quibus erit dicẽdum præparatoria eſt
actio ad exhibendum,ideo de ea ponit. Vi-
dendum ergo,quid ſit exhibere, & pro quibus
rebus agatur ad exhibẽdum,& quibus actionibus,& cui de-
tur hæc actio, & quando,& contra quem,& vbi fiat exhibitio
& qualiter,& inquantum fiat condemnatio in hac actione, &
1 qualis ſit hæc actio. † Eſt autem exhibere[a] facere in publico
a poteſtatem,vt ei qui agit experiundi fiat copia;vt.ff.eo.l. ij. id
eſt,in publicum rem deducere,& videndæ,tangendæq́, & ap
prehendendæ rei facultatem præbere. & ſi erat inſtrumentũ
debet fieri facultas legendi.Item & deſcribendi.Et propriè di
citur exhibere,id eſt extra ſecretum habere:vt.ff. de tabu. ex-
hib.l.iij.§.quid ſit.& de lib.ho.exhi.l.iij.§.ait pretor.& quem-
admodum teſta.ape.l.j j.reſpõſo.& l.ij.§.inſpectio. & ad leg.
2 Fal.l.pen.§.vlti.& de verbo.ſigni.l.vlti.Sed & nomine † ex-
hibitionis quandoque continetur,vt qui agit ad exhibendum
habeat omnem poſſeſsionem,id eſt,ciuilem, & naturalẽ. reus
verò,habeat detentionem loco pignoris.Sic enim agit debi-
tor,vel hæres contra eum,qui eſt in poſſeſsione cauſa rei ſer-
uandæ,vel cauſa legatorum.Item quandoque continetur, vt
actor habeat ciuilem poſſeſsionem,reus autem naturalem,vt
cùm agit proprietarius contra fructuarium:vt ff.eo.l.Celſus.
§.Iulianus. & §.idem Iulianus. Nomine autem xhibitio-
nis non continetur rei reſtitutio : vt ff.de verbo.ſignifi.l. plus
eſt in reſtitutione.ſed continentur tantùm ea quæ ſuprà dicta
ſunt:niſi fortè reus ſuper re non referat litem, etiam de facto,
quin pleno iure ſit actoris.vt in inſtitutore dicitur: vt ff.eod.
l.Celſus.§.item Celſus.In publicum intellige, id eſt apud ma
3 giſtratus:vt ff.de ſeruis fug.l.in publicum.Item†ideo dicitur,
vt ei qui agit experiundi ſit copia;quia antequàm fieret exhi-
b bitio plerunque non poſſet quis intendere actiones.[b] vnde &
dicitur hęc actio neceſſaria,& ius eius in vſu quotidiano eſſe:
& maximè propter vendicationes eſt inducta.maximè ideo
dico,quia non tantùm acturo rei vendicatione & reali quali-
cunque actione,ſed etiam acturo pignoratitia,Seruiana, ſine
hypothecaria,vel interdicto,vel optaturo ſeruũ,vel acturo de
poſſeſsione,vel acturo noxali datur hæc actio. Quid enim ſi
dominus paratus eſt ſeruum defendere, actor verò deſtinare
non poſsit,id eſt oſtẽdere quis deliquerit:niſi ex præſentibus,
quia aut ſeruum non recognoſcit,aut nomen non tenet:ęquũ
enim eſt ei familiam exhibere:vt noxium ſeruum agnoſcat,
& deſignet eum certo nomine : agit noxali recenſione, id eſt
nominatione ſeruorum facta: vt ff.eod.l.j.& iij.§.eſt autem.
& §.itẽ ſi optarem.§.ſi quis noxali.§. Pompo.Item perquàm
neceſſaria eſt hæc actio in rebus,quæ de iure non vẽdicantur:
niſi primò exhibeãtur:vt dicitur in gemma incluſa auro alie-
no:vt ff.eod.l.gemma. Idémque in alijs,quæ concedunt alijs
iure acceſsionis:vt patebit ex ſequentibus.Et videtur ex præ-
dictis,quòd priùs debeat agi ad exhibendum,quàm intenda
tur actio principalis:ſic enim diximus eam dari in rem actu-
ro:vnde hæc actio eſt vtriuſque præparatoria:ſicut & interro
gationes quæ fiunt,vtrum ſit aliquis hæres,vel pro quota por
4 tione,vel vtrũ poſsideat,an nõ. †Præparatoriæ ſunt,petitio
nis hæreditatis, & perſonalium actionũ, & rei vendicationis,
vel etiam(quod verius eſt) dicam concipiendum libellum in
act.ad exhibendum:& in alia actione cuius ipſa eſt præpara-
toria:vt ſic non videatur ſine cauſa petere exhibitionem. Sed
tamen non procedatur in principali actione, cuius gratia de-
ſideratur exhibitio:antequàm fiat exhibitio.Nam & petitio-
nis hæreditatis, & rei vendicationis diximus ſ.de peti.hæred.
eſſe exponendum libellũ antequàm fiãt interrogationes,quæ
ſunt ipſarũ præparatoriæ: & probatur hoc.ff.de interrog.act.
l.j.& l.de ætate.§.ij.ſicut enim dicit ſi cer.pe.Item dicit inſtitu
5 ta actione. †Agitur autem ad exhibendum[c] pro rebus mo
c bilibus,& ſe mouentibus:pro immobilibus verò locum non
habet.Immobilia enim ipſa ſe exhibent,& ſine alicuius exhi-
bitionis propoſitione:vt j.quando & à qui.quarta pars debe.
6 l.j.§.ſed & vbi. †Pro exhibitione autem proponuntur plu-
res actiones:ſi enim hoc ipſum fuerit promiſſum vt exhibea-
tur res,agitur actione ex ſtipulatu:quia incertum eſt,id eſt,fa
ctum deductum eſt in obligationẽ:vt inſtit.de verb.oblig.in
prin.& de verbo.oblig.l.vbi.§.qui id.Sed & ſi non ſit promiſ
ſa exhibitio, agitur alia actione ex teſtamento contra hære-
dem,vt exhibeat inſtrumenta rei legatæ.multò magis agetur
& ſi ipſa inſtrumẽta fuerint legata:vt j.de fideicommiſſ.l.in-
ſtrumenta.& ad leg.Fal.l.ſi prædiorum.Item & emptor aget
ex empto contra venditorem,vt exhibeat inſtrumenta rei em
ptæ; vel ad probationem proprietatis,vel ad probationes fi-
nium:vt ff.de act.empti.l. Titius hæres. Idémq; dici poteſt in
omni contractu ex quo de euictione cõtra actorẽ eſt actio:vt
in eodẽ caſu ex eo cõtractu pro inſtrumẽtis rei exhibẽdis pro
ponatur.Sed & agitur pro exhibitione, & traditione inſtru-
menti fauore libertatis:ſi manumiſſus petat à domino manu-
mittente inſtrumentum manumiſsionis:vt j.de libe.cau.ſicut
7 datũ.Itẽ†debitor ſoluta pecunia creditori, agit condictione
ſine cauſa contra creditorẽ,vt exhibeat & tradat inſtrumenta
ſi erat inſtrumentũ creditoris:vt quia ſoluit pretium tabellio-
ni:vt j.de condict.ex le.l.diſſolutæ. Si verò erat debitoris in-
ſtrumentum

ſtrumẽtum,vt quia pro eo ſatisfecit tabellioni,aget pro eo ex-
8 hibendo actione ad exhibẽdum:vt j̃.eo.l.vlti.Item & †hæres,
contra hæredes aget familiæ erciſc.vt exhibeãt cautiones,vel
inſtrumenta hæreditaria,& etiam tab.ad fidem rei faciendã:
nec enim ſufficit exemplum oſtendere:vt ff.famil.erciſ.l.cæte
ræ.§.vlt.& l.ſi quæ.& l.Pomponius. Item ſocius per actionẽ
pro ſocio.Et procurator per actionem mandati. Et tutor per
actionẽ tutelæ:& curator per vtilem neg.geſt.coguntur exhi
bere,& tradere inſtrumenta.Idemq́ in argentario,qui metu
actionis in factum cõpellitur edere rationes.Idemq́ in tabel-
lionibus dico,qui eis ſunt ſimiles:vt ff.de eden.l.quædam.j.re
ponſo.& §.vlti.Item fit exhibitio per interdictum de li.ho.ex
hib.Item per interdictum de libe.exhib.qui ſunt in noſtra po
9 teſtate:vt ff.de li.ho.exhi.l.j.& ij.& de lib.exhi.l.j.Fit †enim
exhibitio rerum per hanc actionem quacunq́ actione quis ſit
acturus,vt ſupra dictum eſt:dumtamẽ ſua interſit ex iuſta,&
probabili cauſa.Interſit dico pecuniariter,non alio modo:pu-
ta ratione affectionis,vel cognationis:vt ff.eo.l.ſi liber homo.
Ex probabili autem cauſa ideo dixi,quia licet ſtudioſus alicu-
ius doctrinæ poſſet dicere ſua intereſſe illos,aut illos libros ſi-
bi exhiberi:quia ſi eſſent exhibiti,cùm eos legiſſet doctior,&
melior futurus eſſet:non tamen de iure poſtulabit eos ſibi ex-
hiberi,quia non iuſta cauſa interſit. Nam & fur,& raptor,&
qui dolo deſiit poſsidere,ſua poſſunt dicere intereſſe rem ex-
hiberi:eo quòd alijs tenentur:non tamen agunt:vt ff.eo.l.ij.§.
10 ſi mecum.& l.pen.In caſu †tamen nõ datur ad exhibendum
actio,licet interſit:ſed datur in factum,puta pro inſtrumento
quod non eſt meum:ſed intereſt mea ipſum exhiberi.Si enim
ſeruus meæ vxoris rationes meas in charta nõ mea ſcripſit:&
tu eas poſsides,dabitur actio in factum.Si autẽ in mea charta
eſſent ſcriptæ,daretur hæc actio:vt ff.eo.l.ij.§.interdum.& eſt
hoc mirabile,quòd pro rebus alijs datur hæc actio,licet non
ſint agentis:vt s̃.dixi.& hoc de inſtrumento in quo nõ eſt te-
ſtamentũ.Si verò teſtamentũ eſſet ibi,& poſſeſſor teſtamenti
negaret penes ſe eſſe tabulas,vel diceret ſe nõ debere exhibe-
re:datur hæredi,& legatariis interdictũ de tabulis exhibẽdis.
Si autem poſſeſſor confiteretur ſe habere teſtamentum,& nõ
diceret ſe non debere exhibere:locum habet edictũ quemad-
modum teſta.aperiã.ſed & hæres habet rei vendicationem,&
ad exhibendũ,ſi charta fuit teſtatoris:vt ff.de tabu.exhi.l.j.§.
ſi quis fortè.& l.habet.§.ſoluitur.& quemadmodũ teſt.aper.
11 l.ij.§.vlti.& l.iij.& ff.eo.l.ij.§.ſi quis autem.Intereſſe † autem
debet actoris vtroq́ tempore,id eſt lit.conteſt.& cum facien-
da eſt condemnatio:vt ff.eo.l.tigni.§.vlti.quod intelligo ſi in-
cipias à primo tempore lit.conteſt.Si autem incipias à tempo
re ſententiæ,puto quòd ſufficiat tunc intereſſe,ſicut & reum
tunc poſsidere ſatis eſſe:ſupra dixi.Itẽ ex hoc liquet in pigno-
ratitia actione.Nam,qui ante ſolutionẽ egit pignoratitia,licet
non recte egit:tamẽ ſi offerat in iudicio pecuniam,debet rem
pignoratam,& quod eius intereſt conſequi,ſic & in actione
mandati.Si mandauero tibi vt à Titio decẽ exigeres,& ante
ea exacta mandati tecum egero.Si ante rem iudicatam exege
ris,condemnandus es.Idemq́ & in querela,quã quis inſtituit
antequàm pręcedẽtes eum perſonæ excluſæ eſſent:ſed poſtea
tempore ſententiæ excluſæ apparent:vnde actor vincit:vt ff.
de pig.actio.l.ſi rem.§.vlti.& mandati.ſi mandauero tibi,vt à
Titio.& de inoffi.teſta.l.ſi non mortis.§.vltimo.in perſonali-
bus autem actionibus,quæ non ſunt in rem ſcriptæ,ſicut eſt
hic,ſatis eſt interfuiſſe actoris,vel lite conteſt.vel tempore ſen
tentiæ:vt ff.de ſer.corrup.l.doli.§.vlti.& de furt.inter omnes.
12 & ſi quis cautio.l.qui autem.§.illud. †In hac autem actione
d actor[d] omnia debet noſſe:ſcilicet quæcunq́ potuit vt inſtrua-
tur reus,& iudex:cuius nomine agatur ad exhibẽdum,id eſt,
dicere debet argumẽta,hoc eſt indicia rei de qua agitur:vt ff.
eo.l.ij.in prin.Si autem actor non potuit ſcire indicia,non im-
putatur ei.vt ff.eo.l.ij.§.ſi quis non.hoc quantum ad hanc act.
nam poſtea habebit neceſſe in rei vendic.dicere indicia:vt ff.
de rei ven.l.ſi in rem.& ſatis eſt ſi ſummatim,id eſt,ſemiplene
doceat ſua intereſſe rem exhiberi:vt ff.eod.l.ij.§.ſciendũ.Et in
hac ſemiplena probatione nõ eſt opus teſtibus,vel inſtrumen
tis:ſed ſatis eſt quòd iuro non calumniæ cauſa me poſtulare
exhibitionem:vt ff.eo.l.theſaurus.ſi tamen poſſeſſor obijciat
exceptionem euidentem,quæ facilè repellat agentem,abſolui
tur.ſi obſcurior,vel quæ habeat altiorem indaginem quæſtio
differenda eſt in directum iudicium,re exhiberi iuſſa.De qui
buſdam autem excep.omnino cognoſcit iudex,id eſt de exce
ptione pacti,& doli,& rei iudicatæ & iuriſiurandi,vt ff.eo.l.
13 iij.§.ibidem. †Competit autem hæc act.contra quẽuis poſ
e ſeſſorẽ[e]:ſiue ciuiliter,& naturaliter,ſiue ciuiliter tantum,ſiue
naturaliter tantum poſsideat,vel detineat,vel per ſe,vel per a-
lium:puta per ſeruum:vt ff.e.cum ſeruus.Vnde depoſitarius,
& cõmodatarius tenentur hac act.quia etſi non poſsideant,ha
bent tamen facultatẽ rei reſtituendæ.hoc enim ſolum ſufficiẽs
eſt,& neceſſariũ,vt quis teneatur hac actione. Nam & ſi quis
poſsideat,non tamen habeat facultatẽ reſtituendi,nõ tenetur:
vt ecce ſeruum habes in fuga,vel permiſiſti ei morari vbi ve-
lit,vel peregre miſſus eſt à te,vel in prædijs tuis agit:ad hoc ſo
lum teneris,vt caueas te exhibiturum,ſi in poteſtatẽ tuam per
uenerit:vt ff.eo.l.ij.§.vlti.& l.iij.& l.iiij.§.item ſi mortuo.& §.
vlti.& l.de eo.§.ſi iuſta.Si verò nec reſtituere poſſes,nec poſsi
deres,nec dolo vel culpa feciſſes,quominus poſsideres,non te
neris cauere:vt ff.depoſi.l.ſi ſine.Item ſunt quidam,qui nõ poſ
ſident res,eo quòd alijs rebus cedunt iure acceſsionis:& tamẽ
tenentur ad exhibendũ:vt ecce rotam aptaſti meam vehiculo
tuo,vel armario,vel naui tuæ tabulam meam vel anſam meã
cypho tuo iũxiſti,vel emblemata phialæ,vel purpurã veſtimẽ
to intexuiſti,vel brachium ſtatuæ coadunaſti,teneberis ad ex
hibendũ,licet hoc nõ poſsideas:imò hæc iure acceſsionis vidẽ
tur extincta.vt ff.eodem.l.tigni.§.ſed ſi rotam.& de acquirẽ-
da poſſeſsio.l.qui vniuerſas.primo reſponſo.& inſtit.de rerũ
diuiſio.§.ſi tamen.Idemq́ & in gemma incluſa auro alieno,
vel ſigillo incluſo candelabro:vt ff.eod.l.gemma.In gemma
tamen incluſa diſtingue,quid cuius ornãdi cauſa poſitum ſit.
Id enim ſolum videtur poſsideri,cuius gratia ponitur alterũ:
vt ff.de auro & argen.lega.l.& ſi non ſunt.§.vlti.Si autem du
bitetur,quòd eorum gratia alterius ornandi poſitũ eſt:dici po
teſt vtrunq́ poſsideri.Et in hoc caſu eſt intelligendũ,quod di-
citur ff.de vſucap.l.rerum miſtura.Si autem gemmæ includã
tur anulo,vel auro,vt humilius portẽtur:dicit lex aurũ gem-
mis cedere:vt ff.de auro & argen.leg.l.ſi vt habiliter.patet e-
14 nim quòd gratia gemmarum facta fuit incluſio.In †tignis au
tem iniunctis domui,non habet locum actio ad exhibendum
vt poſſeſſor teneatur ea eximere.& eſt hoc propter publicam
vtilitatem ne ruinis deformetur ciuitas.Datur autem actio de
tigno iniuncto contra poſſeſſorem:vt ſoluat æſtimationem ti
f gni in duplum.[f] Sed & ſi ſciẽs tignum alienum iniunxit ædi-
bus ſuis,tenetur actione ad exhibendum,non vt exhibeat,vel
eximat tignum:ſed vt iuretur contra eum in litem,quaſi dolo
deſierit poſsidere:vt ff.de rei vendi.l.in rem actio.§.vlti.& de
ſol.l.qui res.§.aream.& ff.de tigno iniuncto.l.j.& inſtitu.de
rerum diuiſio.§.cum quis.& ff.eo.l.gemma.Illud non conſi-
dero in reo,ſit ſingularis perſona,an vniuerſalis,municipium,
puta,vel collegium.nam omnes poſſunt conueniri hac actio-
15 ne:vt ff.eod.l.tigni.§.item municipes.hoc †autem poſsideat,
vel non poſsideat reus,vel vtrum habeat facultatem rei re-
ſtituendæ an non conſiderari debet tempore ſententiæ.Nam
& ſi tempore litis conteſtatæ non poterat reſtituere,po-
teſt tamen tempore ſententiæ.Tenebitur è conuerſo ſi tem-
pore litis conteſtatæ poterat exhibere:deinde ſine dolo ma-
lo tempore ſententiæ deſiit poſsidere,vel poſſe exhibere:
non tenebitur:quamuis ſic inquit Papinianus,quòd impu-
tetur ei,cur ſtatim non reſtituit:ſed paſſus eſt litem contra
ſe conteſtari,vt ff.eodẽ.l.tigni.§.ſi quis. Et iſtud,quamuis po
teſt legi aduerſatiuè in poſſeſſore qui à principio fuit bonæ
fidei,& habuit cauſam iuſtam litigandi:puta vt ageret de eui-
ctione vel ſi non habuit iuſtam cauſam litigandi,tamẽ pro-
pter bonum initium (licet poſtea incipiat eſſe malæ fidei)
excuſatur à caſu:ſi res eodem modo erat peritura apud acto-
rem:alioquin non excuſaretur,ſi actor à tali caſu rei cauiſſet,
vel rem diſtracturus erat:vt ff.de rei vendi.item ſi verbera-
tum.§.vltimo.& l.vtique. Correctiue etiam legi poteſt
in poſſeſſorem,qui à principio fuit malæ fidei:vt ff.de peti-

tio.hæredita.l.illud. primo responso. & ff.eodem.l.de eo.§.si post. Prædicta autem consideratio possit quis, vel non possit restituere tempore sententiæ habetur in his qui carent dolo, & culpa. Si autem quis dolo desiit possidere, vel ante litem, vel post litem: tenetur hac actione: quia dolus reputatur pro possessione: vt infrà eod.l.ad exhibẽdum. & ff.e.l.Iulianus. directa non vtili: quia vtilis nulla datur: vt ff.eod.l.cùm seruus. Nec obstat, quod dicitur, infra eo.l.si res. quia ibi loquitur in
16 actione depositi. † Culpa autem præstatur à bonæ fidei possessore post litem contesta.à malę fidei autem possessore, non. vt ff.de rei vendica.si homo. Desinit autem possidere, vel qui rem alienat in alium, vel qui rem perimit, vel corrumpit, vel effundit, vel confringit: vt in prædicta.l. Iulianus. & hoc si ipsa corruptione mutata sit forma rei: puta si de massa fecit cyphum, vel de cypho massam, vel ex aliena materia sciens fecit speciem: vt ff.eodem.l.de eo.§.si quis ex vuis. Nam forma rei, ☞ est esse rei, vt apud Boetium dicitur. & lege idem comprobatur: vt ff.de auro & argẽ.lega.l.Seia. Et forma est, quæ dat esse rei, vt l.si is, qui quadringenta.ff.ad leg. Falci. Si autem forma non sit mutata, res tamen deterior est effecta: vt si seruum debilitatum, vel elascatum exhibeat, vel cyphum exhibet sed deterioratum, non tenetur quidem actione hac: imo liberatus est ea. vt notaui in principio summæ instit.de leg. sed de damno tenetur actione in factum Aquilia subsidiaria, vel Aquilia directa: vt ff.eodem.l.Iulianus.§.si quis. & l.si quis hominem. & infrà eodem.l.exhibitionis. Exhibitio autem est facienda
17 † ibi, vbi fuerit res, cùm lis contestaretur: & si velit actor rem perferri, & perduci ad eum locum, vbi actum sit: debet periculum, & omnes expensas agnoscere præter eas, quæ fiunt in vestiendo, & in curando. Illas enim agnoscet reus: nisi fortè res exhibẽda puta seruus ex operis, vel artificio suo solebat se exhibere. Nunc autem cogitur vacare: tũc enim agnoscet actor expensas omnes. Sed & quandoque reus sustinet omnes expensas, & periculum interim dicitur dum perducitur res ad locum iudicij. hoc est, si data opera in locum abditum res contulit: vt ff.eo.l.sed si hæreditas.§.quo autem loco. Idemq; dico in restitutione rei facienda, condemnato reo in rei vẽdicatione. Nam & vbi iudex reo dat electionem, vt aut rẽ restituat ibi, vbi res est: aut vbi agitur, sed sumptibus petitoris qui extra, id est præter cibaria in itinere, vel in nauigatione facienda sunt. & hoc actore non contradicente iudici. & hoc est quod dixit lex, nisi malit &c. Alioquin actori dabitur electio, vbi restituatur ei res, & satisdabitur ei de restituenda re vt tamẽ possessor cum prædicta distinctione agnoscat cibaria: vt ff.de rei vend.
18 l.si res. & l.nisi malit. † Tenetur[g] autem reus exhibere rem,
g id est præstare in eadem causa, in qua fuit cum iudicium acciperetur: vt quis copiam rei habens possit exequi quod destinauit: in nullo casu læsa actione. Si ergo post lit.contest.vsucaptum exhibeat, non videtur exhibuisse, cum petitor intentionem suã perdiderit. & ideo non absoluitur reus: nisi paratus sit repetita die intẽtionem actoris suscipere: ita vt fructus secundum leges æstimentur: hoc est, vt ita respondeat in rei vendicatione, ac si partes essent in eo puncto, vel eo die, quo facta est lit.contest.in actione ad exhibendum. Item eandem causam debet præstare reus, etiam quantum ad accessiones, puta partus, & fœtus, & fructus. Nam & illorum post lit.con
19 test.in hac actione ratio est habenda. Item † vtilitates si quæ admissæ sunt ob hoc, quòd non exhiberentur, vel tardius exhiberentur, estimãdę sunt à iudice. Et istę vtilitates maiores erũt interdum, quàm res ipsa. Quid enim si postulaui mihi exhiberi seruum, vt ipsum mihi iubeam adire hæreditatem delatam, nec exhibitus est: habebitur ratio hereditatis amissę. vel quid si adoptio serui relicta est mihi intra certum tempus, & intra id postulaui mihi exhibenti familiam, neque est exhibita: & ita tempus est elapsum, vnde postea frustra fieret exhibitio mihi: certè habebitur ratio vtilitatis actoris: vt ff.eo.si optio-
20 ne. & l.sed si hæreditas. Fit † autem condemnatio in hac actione, inquantum fieret si rei vendicatione ageretur. sicut diximus s.plenè de rei vend. Si ergo dolo non exhibeatur res, iurabit actor in litem contra reum, & videtur reus facere dolo, si rem habuit tempore litis contest.in hac actione: & tunc non exhibet causam nisi probaret contrarium: vt j.eod.l.non ignorabit. si autem culpa rei intercessit, tenebitur reus ad interesse: vt ff.eo.l.si optione. & l.sed si hæreditas. primo responso. & l.de eo.§.si post. Sunt autem aliæ condemnationes faciendæ in persona rei, qui dolo, vel contumacia, vel culpa rem non exhibet actori. Si autem nullum istorum reo possit imputari, absoluitur reus. si tamen postea reperiatur possidere, vel posse exhibere: iterum non obstante exceptione conuenietur. quia commutatione litis, alia res incipit esse: vt j.eod.l.neq;. & ff.de excep.rei iudic.l.si rem. & l.si quid ad. Fuit enim reus absolutus, quia nõ poterat exhibere. Si autẽ esset absolutus, quia res non pertineret ad actorem, obstaret exceptio agenti ex veteri causa, vt plene distinxi in extraordinaria summa de ex-
21 cept.rei iudi. † Est autem hæc actio arbitraria[h]: vt instit.de
h act.§.præterea. & ideo ferri possunt in ea duæ sententiæ: vt supra diximus in summa de rei vendi. Stricti iuris est, vt & cæterę arbitrarię. Personalis est, vt dicit lex.ff.eo.l.ij.§.est autem. Sed quidam dixerunt eam esse anomalam, id est irregularem. Alij dixerunt eam esse in rem: & dicunt eam esse personalem, propter personales præstationes. Sed certè licet sit personalis, non mirum si comitetur possessorem: quia & interdicta omnia vi ipsa personalia sunt: & tamen pleraq; comitantur possessores: vt ff.de interdictis.l.j.§.penul. & quod vi aut clã.l. semper. primo responso. & l.competit.§.vlti. & ne quid in loco publi.l.j.§.antepenult. & §.penul. Item & actio quod metus causa, est personalis: vt institu.de act.§.præterea. & tamen scripta est in rem: vt ff.quod metus cau.l.metum.iij.§.licet. & §.cùm autem. & l.si cum.§.aliquando. Idemq; in noxalibus actionibus: vt supra tit.l.j.dixi. Et dico hanc actionẽ ex quasi contractu esse, vt diximus in actione communi diuidundo. Perpetua est, & hæredi, & in hæredem datur: non quasi hæredi, & in hæredem, sed quasi cuilibet cuius intersit, & quasi in quemlibet, qui exhibere possit: vt ff.eo.l.de eo.§.hæres. Nec videatur alicui hæc actio superuacua: quia res potest vendicari, cum in rei vendicatione plena probatio sit necessaria. In hac autem sufficit semiplena. Item quædam res non possunt vendicari, nisi primo agatur ad exhibendum, vt liquet ex præmissis.

a ADNOTATIO. ¶ Exhibere. Vide Brixiensem in repertorio suo in eo verbo multa accumulantem ad hoc.
b ¶ Actiones. Vide Bald. & Moder. in l.ij.C.de edendo.per illum tex. in verbo exhibebit &c.
c ¶ Ad exhibendum. Adde quòd ista actio non potest cumulari cum rei vendicatione.l.iij.§.est autem. & ibi glo. & omnes not.ff.ad exhiben.
d ¶ Actor. Vide Bald.in l.penul.C.quemadmo.test.aper.
e ¶ Possessorem. Vide text.notabilem ad istud propositum. & ibi ponũt scribentes in l.non ignorabit.C.eod.ad exhiben.
f ¶ In duplum. Adde in terminis Bar.post gloss.in l.in rem.§.tignum.ff.de rei vendi.latè do.Barthol.Cæpo.in titu.de serui.vrb.prædio.c.xxx. & vltra qui omnia necessaria adducit.
g ¶ Tenetur. Vide do.Lancelo. & Moder in l.j.C.de eden.
h ¶ Arbitraria. Vide Bald.in l.penul.C.eo quemadmo.testa.ape.

De religiosis & sumptibus funerum. & de aleæ lusu & aleato. *Rubrica.*

1 ☞ *Religiosus locus quis.*
2 *Sepulturæ perpetuæ traditum an & quando liceat alio transferre.*
3 *Mortui illatio in sepulchrum quando faciat locum religiosum.*
4 *Religiosum locum quando & cui liceat facere.*
5 *Mortuum inferre in locum communem an liceat uni ex socijs inuito altero. & nu.7.*
6 *Mortuo illato in locum alienum citra uoluntatem domini, qua ratione prouideatur ipsi domino.*
8 *Sepulchrorum genera.*
9 *Sepelire in sepulchro hæreditario quibus liceat, & quos.*
10 *Religiosus qui desinat esse locus.*
11 *Monumentum cœnotaphium quid.*
12 *Mortuum ne quis impediatur inferre in sepulchrum, in quo ius est ei sepeliendi, quo remedio ei consulatur.*
13 *Sepulchrum qua actione peti poßit.*
14 *Sumptus funeris qui dicantur.*
15 *Sumptus in funus impensi qua actione repetantur.*
16 *Actio funeraria quando detur & nu.18*

21 Actio

ICTVM est suprà de rebus corporalibus
quæ vendicantur,& diuiduntur quia in bonis
sunt:Nunc videamus de illis corporalibus quę
nec vendicantur,nec diuiduntur, nec in domi=
nio sunt:sed alio iure defendũtur:vt actione in
factum,& interdicto de mortuo inferendo:&
sic de religiosis audiamus.Sepulchra tamen vulgariter,& a=
busiuè nostra dicimus:sed quia in monumentis faciendis, &
in cadaueribus funerandis,varij sumptus fiunt:de sumptibus
funerum loquimur. Et quia extrema luctus,gaudium sæpe
occupat,sicut & è conuerso:de lusu aleæ, & aleatoribus subij=
ciamus. Videamus ergo quis locus dicatur religiosus, &
qualiter fiat,& quid iuris habeat aliquis in eo,& pro eo. Item
cui detur actio pro sumptibus,& in quem, & inquantum,&
qualis sit,& posteà videbimus de aleæ lusu,quis sit ille,vel di=
catur,& quando permittatur,& qualiter ex permisso agatur,
1 & quomodo prohibitus puniatur. † Est autem locus [a] re=
a ligiosus in quo aliquis est sepultus[b],etiamsi seruus sit:vt ff.eo
b dem.l.ij.primo responso.nisi sepultus erat punitus capitaliter,
vel in certum locum relegatus.tunc enim necessarium est spe
cialiter peti à principe,vt sepeliatur:vt ff.de cadaueribus puni
to.l.prima.& ij. Vel nisi defunctus non erat lugendus: vt si
erat proditor patriæ suæ:vt ff.eodem.l.minime.Aliter autem
fit locus regiosus,quatenus homo humatus est:vt ff.eodem.l.
ij.§.Celsus.Hoc ita locum habet,si totum corpus in vno loco
sit,vel saltem caput:vt ff.eodẽ.l.cum in diuersis. Item hoc ita
procedit,si inferatur homo,vt ibi sit perpetuo.Secus si infera=
tur,vt ibi sit ad tempus:tunc enim non fit locus religiosus. &
2 licet mortuum alio inferre.Si † autem traditus esset perpetuę
sepulturæ,nec iusta interueniret causa,non licet alio inferre
sine affatibus Augusti:vt infrà eodem.l.vltima. Iusta autem
interueniente causa, puta quòd flumen contingit reliquias,
sufficeret autoritas præsidis in translatione:vt infrà eodem.l.j.
3 Item † & in mortui illatione distinguendum videtur fiat in
ciuitate,vel in municipio,an extrà:vt prima sepultura quia il=
licita est secundum leges,non faciat locum religiosum:[secun
da autem faciat:vt infra eodem.l. antepenultima.& ff.de se=
pulc.vio.l.iij.§.diuus.Hodie tamen ex consuetudine ecclesia=
4 stica,etiam prima sepultura facit locum religiosum.] † Fit
autem locus religiosus propter illationem meam: si inferam
mortuum in locum meum: id est,in quo alius non habet ius
inferendi:nisi in casu,vt cum hæres in fundum legatum pen=
dente conditione legati vult inferre:vt ff.eodem.l.si locus. Si
autem aliquis habeat ius, puta pignoris, debitor potest in=
ferri:& inferre inuito creditore.Sed alij id non potest conce=
dere inuito eo. Si verò in prædio meo seruitutem habeas
prædialem, & per alium locum non minus commode vti
potes:possum inferre mortuum,& fiet locus religiosus. Se=
cus si haberes personalem seruitutem: vt vsumfructum, vel
vsum:tunc enim te inuito non infero: nisi inferrem testato=
rem, qui tibi legauit vsumfructum,vel prædium.cùm in aliũ
locum tam opportunum inferri nõ potuerit:vt ff.eodem.l.ij.
§.antepen.& §.vlti.& penult.& l.scriptus hæres.si verò infe=
ram in alienum locum,non fit locus religiosus: nisi dominus
à principio vel ex postfacto consenserit:vt institu.de re.di.§.
religiosum autem. nisi inferat aliquis testatorem ante adi=
5 tam hæreditatem: vt ff.eod.l.scriptus. † In communem au
tem locum non licet inferre inuito socio licet inuito socio
inferre posset in commune sepulchrum: vt instit.de re.di.§.
religiosum. Licet autem quis inferre non posit in locum a=
lienum(vt dictum est) tamen non licet domino loci corpus
effodere,vel eruere sine decreto pontificis vel iussu princi=
6 pis. alioquin teneretur iniuriarum:vt ff.eod.l.ossa. † Proui=
detur autem domino loci per actionem in factum, qua pe=
tit loci pretium,vel vt tollatur corpus:vt ff.eodem.l.is,qui in=
tulit. Data fortè electione inferenti fauore religionis, qua
quis inuitus cogitur vendere:vt ff.eodem l.si quis sepulchrũ.
vel fortè dabitur domino electio:cùm non afficiatur modico
damno per illationem:vt ex prædicta lege probatur.& ff.re.
amo.non enim.Vbi autem quis infert in locum communem
purum,potest conueniri actione fa.er.vel communi di.vel a=
ctione pro socio,vt corpus tollatur,& damnum sarciatur:vel
hac actione in factum agetur ad pretium loci: vt ff.eodem.l.
ij.§.an & socius.& communi di.l.si quis.§.si quis in cõmune.
Et nota,quòd licet socius extraneum inferre non posit in
locum communem,ad hoc vt faciat locum religiosum:tamẽ
vnus sociorum potest inferri:etiam sine cæterorum consen=
7 su:vt ff.eodem,si plures.Ideo † autem dixi vnum ex sociis nõ
posse inferre extraneum in locum communem, vt faciat lo=
cum religiosum:quia si ad hoc nolit inferre vt faciat locum re
ligiosum,sed vt ibi sit ad tempus, donec alius locus paretur,
vel comparetur:potest agere interdicto de mortuo inferen=
do,vt id sibi liceat.& eodem interdicto proprietarius aget
fructuarium,vt ad tempus liceat sibi sepelire. Elapso autem
spatio quo potuit locus inueniri tenebitur corpora sepulta
amouere:vt ff.eodem.l.sunt personæ. Et ita incidit notabi=
le quòd aliquid non impedit faciendum,tollit tamen iam fa=
ctum.argu.contra.ff.de his qui sui vel alie.iur.sunt.l.patre.
8 † Distinguuntur autem sepulchra, quia alia sunt familiaria,
c alia sunt hæreditaria [c]. Est autem familiare, quòd quis sibi
& familiæ suæ constituit: vt familiæ nomine intelligantur
agnati,& non cognati,vel affines fortè præter generum & nu
rum:vt j. eodem.l.ius.& ff.de verbo.signi.l.pronuntiatio.§.
communi.& j.de verb.significa.l.vlti. Hodie tamen cum non
sit differentia inter agnatos,& cognatos:vt in authen.de hær.
ab intest.§.nullam,etiam cognati continebuntur nomine fa=
miliæ.Hæreditarium autem est sepulchrum,quod quis consti
tuit sibi,& hęredibus suis.vel quòd iure hæreditario quęsiuit:
& in vtroque licet hæredibus sepelire siue ex testamento,siue
ab intestato sint hæredes:etiam si tanquam ab indignis fuerit
eis sublata hæreditas:vt ff.eod.l.si quis fuerit.nisi testator caue
ret contrarium: vt ff.de sepulc.vio.l.iij.§.si quis in hæredem.
9 Item † & quibusdã,qui non sunt hæredes,licet sepelire in hæ
reditarium sepulchrum: vt liberis in potestate constituis,vel
emancipatis,etiam si exhæredati sint: nisi specialiter testator
iusto odio commotus id vetuerit. Inferuntur autem isti, &
eorum posteri:sed ipsi extraneos non possunt inferre. Liberti
autem inferri,nec alios inferre possunt:nisi extiterint hæredes
patrono:quamuis scripserit patronus se fecisse monumentũ
sibi,& libertis suis:vt ff.eo.l.familiaria.& l.vel quæ pater fa=
milias.& j.eo.l.monumentorum.Nec enim sola scriptura tri
buit libertis ius inferendi:qua fuit testium solennitate desti=
tuta:vt ff.de codicil.l.litem.Alioquin cõtra:vt j.de fideicom.
10 lib.l.& in epistola. † Desinit autem locus esse religiosus,
☞ captiuitate hostium:& sic desinit esse sacer.Nam & liber ho=
mo fit seruus ex captiuitate:vt ff.eo.l. cùm loca. Monumen=
11 tum † autem est quòd memoriæ seruandæ gratia existat l.mo
numentum.ff.de relig.& sumpt.fun.siue mortuus illo sit illa=
tus:& ita dicitur sepulchrum:siue nondum sit illatus.[Quod
sequitur ex iureconsulto Marciano ita restituimus:nam men
dosè in omnibus exẽplaribus legebatur.]Cenotaphium quo=
que magis placet locum esse religiosum sicut in ea re testis est
vergilius lib.3.Aeneidos,vt ait idem Marcianus l.in tantum.
de rerũ diuisi.ff.Si adhuc monumentũ purum sit,poterit quis
vendere,& donare.l.vel quæ pater.§.fi.ff.eo.tit.de religios.&
sumpt.Si tamen vendatur,ne in eum inferatur quo emptori
ius esset inferri,nullo pacto prohibitorio apposito introduci
potest.Pactum enim ad hoc non sufficit,sed stipulatione id ca
ueri oportet: vt ff. eo. l.ij. §. monumentum. & l. vel quæ pa=
ter.§. vltimo. & l. monumentum. & infra eodem.l. si sepul=
chrum. Munumentum autem sepulchri,id est,quod causa

muniendi eius loci factum sit,in quo corpus positum sit:vt si
amplum ædificari quid testator iusserit,veluti in circuitu por=
ticationes:vt ff.eo.l.si funeris.§.j.ergo dicitur munimentum à
munio:sed monumentum dicitur à memoria. Prophanus
autem locus,vel purus ille est,qui nec est sacer,nec religiosus,
neq; est sanctus, sed ab omnibus huiusmodi nominibus va=
12 cat:vt ff.eo.l.ij.§.purus. †Pro mortuo autē inferendo in lo=
cum,in quo mihi ius est inferendi,implorari potest iudicis of=
ficium:vt ff.eo.l.nec corpora. Item proponi potest interdi=
ctum de mortuo inferendo,quo prohibetur vis fieri volenti
inferre. Item proponi potest actio in factum ad interesse:vt
per eam tantum consequatur actor,quanti interfuit eius pro=
hibitum nōn esse:in quā computationem cadit loci empti pre
tium,aut conducti mercedes. Item sui loci pretium : quem
quis,nisi coactus religiosum facturus non esset.Datur hæc a=
ctio hæredi,& in hæredem & perpetuo:vt ff.eo.l.liberū.& de
13 mortuo inferendo.l.j.Ipsum†autem sepulchrum dici potest,
vt petam actione in factū,non autem rei vēdicatione,vt ff.de
rei.l.in rem actio.§.j.& l.quæ religiosis. Est & alia actio in
factum,quæ dicitur popularis,qua pœna imponitur ducento
rum aureorum inhabitanti sepulchrum,vel permutanti vsum
eius:vt ff.eod.l.si quis sepulchrum.§.j.& de sepul.vio.l.iij.§.si
quis in sepulchro.Sed per constitutionem principis pœna im
14 ponitur.x.pondo auri:vt ȷ̃.de sep.vio.l.iiij. †Funeris autem
d sumptus[d] dicitur,qui ideo fit vt funus ducatur,vel sepeliatur:
puta,si quid est impensum in elatione mortui:maximè si mor
tuus est peregre:vel si impensum est ad corpus custodiendū,
vel commendandum,vel in locum,vel marmor emēdum vbi
sepeliatur defunctus,qui locus dicitur sarcophagus: σαρκοφά
γος autem dicitur ἀπὸ τῆς σαρκὸς,i.caro & φάγειν. quod est come=
dere : quia caro hominis à vermibus consumitur, & come=
ditur:vel in vestem:puta flamineam collocandam cum defun
cto:quia cum ea voluit sepeliri, & quicquid corporis causa
antequàm sepeliatur consumptum est,funeris est impensa.

Non autem oportet ornamenta cum corporibus condi,nec
quid aliud huiusmodi:quod homines simpliciores faciunt:vt
15 ff.eo.l.at si quis.§.funeris.& l.funeris. †Pro his autem sum=
ptibus datur actio funeraria ei,qui fecit sumptus:vt dicatur fu
neraria proprium nomen actionis:& ponitur substātiuè. Vel
dicatur actio in factū funeraria,& ponatur adiectiuè.quia cō
16 petit pro eo quod est impensum in funere.Datur † autem ita
demum,si alia actio non competit,puta fa.ercis.vel mandati:
17 vt ff.eo.l.at si quis.§.Labeo.Idemq; † & si detur actio negot.
gest.puta quòd adita hæreditate,sepeliui defunctum gerens
negotium hæredis.Si autē nondum esset adita hæreditas,non
daretur actio negotiorum gestorum:quia neq; fuit hoc nego
tium defuncti qui esse desierat,neq; videtur fuisse hoc defun=
cti:quia eo viuente hoc negotiū explicari non potuit:multò=
e minus est negotium[e] hæredis qui nōdum erat hæres.pro aliis
autem negotiis gestis iacente hæreditate daretur actio nego.
gest.vt ff.eo.l.si quis.§.penul.& ff.de neg.gest.l.ait Prætor.§.
hæc verba.& l.siue hæreditaria.Nec obstat quòd dicitur.ff.e.
l.j.qui propter funus impendit,cum defuncto contraxisse vi=
detur,non cùm hærede:nam cū defuncto videtur contraxisse,
vt videatur creditor hæreditarius esse,ita vt habeat separatio
nis beneficium:vt ff.de separatio.l.j.Sed cum hærede contra=
hitur quandoq; si eo mandante funerauit:vt in prædicta.l.at si
18 quis.§.penult. †Est & aliud considerādum,cùm quæritur,
an hæc actio cōpetat,an qui funerauit,fecerit animo repetēdi:
scilicet,gerendo negotium defuncti,vel hæredis:vel ipsius hu
manitati,an verò misericordiæ vel pietati tribuens,vel affe=
ctioni vt in primo casu repetitio locum habeat:nisi fortè mo=
dicum fecerit sumptum in contumeliam defuncti hominis lo
cupletis.In secundo autem casu distingui potest misericordia
motus.vt si in hoc fuit misericors,vt sepeliret:ne insepultus ia=
ceret.nō etiam vt de suo faceret sumptum,repetitio sumptuū
locum habeat.quis enim sine pietatis intentione alienum ca=
dauer funerat?In secundo casu nō est locus repetitioni.Opor=
tet igitur testari quem,quo animo funerat,vt & sumptus pos=
sit seruare,& ne postea super eis patiatur quæstionem:vt ff.e.
l.at si quis.§.sed interdum.& §.iudicem. In casu tamen datur

funeraria,etiam si neminem voluit sibi obligare : putà si cre=
debat se hæredem esse cùm non esset:vt ff.eo.l.at si quis.§.sed
si quis dum.& l.si possessor. Nec omnino imitatur actio hæc
naturam actionis nego.gest.Nam & si quis prohibitus fune=
rat testatorem,competit ei hæc actio:licet propter prohibitio
nem alias cessaret actio negot.gest.& qui prohibet funerare,
non rectè facit,non tamen in eum statuta est pœna:vt ff.eod.
l.at si quis.§.idem Labeo ait.& supra de nego.gest.l.vltima.
19 †Datur autem hæc actio in eos ad quos funus pertinet:di=
stincto eo an funeratus sit paterfam.an filiusfami.vel seruus.
Si paterfami.tenentur hæredes eius,& bonorum possessores,
cæteriq; successores,etiamsi patroni sint:quia bonorum pos=
sessionem contra tabu.acceperunt : vt ff.eodem.l.at si quis.§.
20 vlti.& l.funeris. Et vbi † alicuius vxorem funeraui,etiam
prædictæ personæ tenentur:tenetur præterea maritus,penes
quem ex dote quid remanet,qui pactus erat de lucranda do
te tota,vel parte:puta in dotem data centum sunt,quæ lucra=
tur maritus. In hæreditate sunt ducenta : duas partes hæres,
vnam vir conferet,si soluendo est : alioquin condemnabitur
inquantum facere potest, neque permittitur hæredi defun=
ctæ deducere legata, vel pretia seruorum manumissorum,
vel æs alienum. Si verò defuncta nullos habeat hæredes,vel
non sint soluendo : tenebitur maritus : etiam si nullam ha=
buit dotem.& damnabitur inquantum facere potest: ne in=
iuria eius videretur quondam vxorem eius insepultam relin=
qui:vt ff.eodē.l.in eum.& l.quoties. & l.veluti.& l.Iulianus.
& l.nec pretijs.& l.nec ære.& l.sic.j.responso.§. vltimo. & l.
quòd si nulla. Quòd dixi in marito,serua in quolibet qui ex
morte mulieris pactus est de dote sibi restituenda:adeo,vt si
pro muliere dotem dedi,ex eius morte pactus sim,eam mi=
hi restitui, necesse habebo in funus conferre:vt ff.eodem.ne=
21 ratius.Si†autem funerauerit quis filiumfami.vel filiamfam.
tenetur paterfa.actione funeraria,vel de in rem verso:quia fu
nus filij,æs alienum patris est:vt ff.de rem verso.l.filiusfam.Si
tamen filius habeat castrense peculium. Successores autem
eius tenentur:sic deinde ad patrem peruenitur : vt ff.eodē.l.si
filius.Si autem filiafa.sit alterius vxor,antequàm maritus pa=
tri reddat dotem,conuenietur vir ipse funeraria : repetiturus
à patre quod eo nomine præstiterit . impensa enim funeris,
æs alienum dotis est. Ideoq; etiam dos sentire hoc æs alienum
debet.Si autem dos reddita sit patri,post modum ipse conue=
nietur funeraria : vt ff.eodem.l.sed si nondum. & l. impensa.
& l.ideo.& l.si mulier.§.j.Si autem funerauerit quis seruum
alienum,vel ancillam,tenetur dominus funeraria ; vt ff.eodē.
22 l.filius.§.j. † Continet hæc actio funeraria, impensam fu=
neris : non autem cæterorum sumptuum factorum, vel in te=
statorem curandum , vel in similia quæ non respiciunt cau=
sam sepulturæ . & ex bono & æquo inducit repetitionem.
Aequum autem accipitur , ex dignitate eius, qui funeratus
est, & ex causa : vt si erat funus in peregrinatione, oportuit
perferri & ex tempore : vt si fecerit in hyeme in quo plus
expendit, quàm impenderet in æstate . & ex bona fide : vt
neque plus imputetur sumptuum nomine quàm factum sit:
neque tantum,quantum factum est: si immodicè factum est.
debet enim ratio facultatum eius haberi,in quem factum est:
& ipsius rei quæ sine causa vltra modum consumitur. Nam
nec voluntas testatoris sequenda est, si res egrediatur iusti
sumptus rationem : vt ff. eodem. l. at si quis. § . hæc actio.
23 † Est autem hæc actio prætoria stricti iuris, & ex quasi
contractu:vt ff.eodem.l.j.& mirum est , quòd non est bonæ
fidei. Hæredi datur, & in hæredes , & perpetuò : vt ff.eod.
24 l.si filius.§.vlt. †Priuilegiata est inter personales actiones.
Nam impensa funeris omne æs alienum solet superare : vt ff.
eod.l.pe.Sed & hypothecæ tacitæ præcedenti præfertur:vt ff.
eo.l.at si quis.§.j.Fortè non ita in expressa hypotheca:vt ȷ̃.qui
25 po.in pig.ha.l.eos qui. †Est autem sciendum,quòd vbi ne=
mo est,qui sumptus faciat de suo,prætor ex hæreditate fieri
sumptum decernit. Si quidem pecunia est in hæreditate ex
pecunia : si non est, distrahere iubere debet ea quæ tempo=
re peritura sunt, & quorum retentio onerat hæreditatem.
Si non sunt, distrahi,vel pignorari iubetur si quid auri , ar=
gentiq;

gentiq́ꝫ fuerit. & ſi quis impediat eum,qui emit quominus res
ei tradantur,prætor interueniat,& tuebitur huiuſmodi factũ:
vt ff.e. ſi quis ſepulchrum.§.vlt.& l.vel à debitoribus.& l. at ſi
quis.j.reſponſo. Accedamus ad ſequentem partem rubri-
26 cæ.†Eſt autem luſus[f] aleæ omnis qui viribus fortunæ niti-
f tur:& eſt omnibus prohibitus:ne fiat in pecunia,præterquam
☞ ſi quis certet haſta,vel pila iacĩda,vel currendo,ſalliendo,lu
ctando,pugnando:ſic enim cauſa virtutis.i.fortitudinis cor-
poris:vt in auth.vt omnes obe.iu.in prin.Item & pro eo,quod
ponitur in conuiuio veſcendi cauſa,permittitur ludere fami-
lia:vt ſic poſsint aliquid ludere inter ſe cauſa comeſtionis fa-
ciendæ.Itẽ & approbatur ſponſio,quæ vulgo dicitur,gaudia
facta,in caſibus præmiſsis,virtutis cauſa:vt ff.de aleatoribus.
l.antepe.§.vlt.& l.pen.& l.vlt.in princ.Alias autẽ ſi ludatur in
27 ludo prohibito,non tenet ſponſio.†Sed nunquid ſoluenti da
g bitur repetitio[g]?Et certè ſi filius meus,vel ſeruus cum filio
tuo,vel ſeruo luſerit & amiſerit,mihi dabitur repetitio cõtra
te:inquantum locupletatum eſt peculiũ filij tui,vel ſerui:adeo
vt ſi manumiſeris ſeruum,vel emancipaueris filium,& pecu-
lium retinueris,eodemmodo tenearis:vt ff.eo.l.vlt.§.j.Si autẽ
paterfa.in ludo amiſerit,ait Plac.non dari repetitionem eius,
quod in ludo eſt amiſſum:quia licet ſit prohibitum ludere,nõ
tamen eſt perpetuò prohibitum.Item & alia ratione,quia tur
pitudo videtur obſtare agenti.ſed hoc fortè locũ habet in con
dictione ob turpem cauſam,cũ dedi vt quid turpe facias.Sed
ſi dedi contrahendo,vbi lex contractum prohibet, contrariũ
eſt:vt j.de agri.& cenſi.l.quemadmodũ.Item græca conſtitu-
tio vſq; ad quinquaginta annos videtur dare repetitionẽ.Nec
obſtat:quod legitur in ff.quarum rerum actio nõ da.l.ſi filio.
☞ §.j.Nam & ſi in alea rem vendam,aut ludam:& res euinca-
tur:non teneor de euictione,quia emptor ſuo periculo vide-
tur rem emiſſe.Item nec ibi erat prohibita vẽditio,ſed ludus.
28 Itẽ & ſi rem luſero,ibi non denegat repetitionem. †Alea-
tor autem eſt qui & luſum aleæ conſueuit apud ſe,cauſa ſui
emolumẽti exercere.ſicut & in cauponibus dicitur:vt ff.nau.
cau.ſta.l.j.§.caupones.Nam ſecus puto ſi incidenter apud ali-
quem ludatur.Hic autem odioſus eſt iuri:vt neq; iniuriarum,
neq; legis Aquiliæ agere poſsit,ſi ludi occaſione vbicunq;, &
quandocunque fiat ei damnum,vel iniuria:vt quia dicebatur
malos decios dediſſe:vel malum vinum vendidiſſe.Si autem
non illa occaſione contingant iſta:puto quod agat. Alioquin
etiam depoſito illo officio impediretur agere: quod eſſet ini-
quum.Sed & ſi fiat ei furtum domi,eo tempore quo alea lude
batur apud eum,nõ datur ei actio furti à quocunq; fiat furtũ.
Et quod dico in actione furti:idem dico in condictione furti-
ua.Et idem multomagis ſi mutuã pecuniam dederit ludenti-
bus.Secus dico,ſi alius non aleator crederet ludentibus.Si au-
tem non fiat ei furtum illo loco,vel eo tempore,quo luditur
apud eum,actio competit ei de iure communi. Domus au-
tem pro habitatione,& domicilio ponitur.Colluſores autem
ſi rapinam fecerint inter ſe,non prohibentur agere.Suſcepto-
rem enim duntaxat prohibuit prætor vindicari,nõ etiam col-
luſores:quãuis & hi indigni videãtur:vt ff.de alea.l.j.j.reſpon
ſo.§.j. ij. & iij. Et iſtud, quamuis, puto poſitum aduerſati-
uè,non correctiuè:licet cõtrarium dixerit P.vel vt ipſe ait,du-
h bitatiuè ponitur more ſolito.Nam & luſor[h] qui compulit col
luſorem ludere,mulctatur,aut in latumias ducitur: vt ff.eo.l.
j.§.vl.id eſt in carcerem:quia ibi latent incarcerati.ſolet enim
quidam cogere ad luſum,vel ab initio,vel dum victi retinent
* amiſſa:vt ff.de aleæ luſu.* l.ij.

a ADNOTATIO. ❡ Locus religioſus. Vide pulchrè circa hoc per Alb. de ro.in rubri.ff.eo.tit. & Alb. de Roſate in eodem verbo in dictionario ſuo.
b ❡ Eſt ſepultus. Adde ad iſtam concluſionem do. Alexã.& doct.in l. qui propter. §. locum. ff. de religio.& ſum.fu.ſecus tamen dicas de iure canonico vt tenent doct.in c.ad hæc.de relig.domi.vbi eſt locus proprius huius materiæ.
c ❡ Hæreditaria. Vide allegata per do.Feli. in c.cum cauſam.col.ij.de proba.
d ❡ Sũptus. De iſta materia vide Spec.in tit.de ſepul.verſi.porrò doct.in l.impenſa.ff.de religio.& ſumpti.fu.do.Alexand.de Imol.copioſè in l.fi.§.in computatione.C.de iure delibe.vbi copioſè tractat.
e ❡ Negotium. Vide Ang.in l.j.ff.de relig. & ſump.fu. & ibi etiam per Bald.
f ❡ Luſus. Vide omnino extenſe ad iſta omnia ſcripta & allegata per.do.Paridem de puteo in ſuo aureo tractatu de ludo, per totũ.Ex alijs ibi dictis potuiſſent ad omnia iſta dicta Azo.fieri multæ additiones: ſed quia ibi plenè videre potes inſtitui non neceſſarium.
g ❡ Repetitio. Adde quod ludens authoritate propria poteſt accipere,vel furari id quod amiſit:vt tenet Floria.poſt Bart.& doc.in l.j.ff.de aleæ luſ. Bar. Cæp.in cautelis ſuis.cautela.cvij.ad materiam autem multarum concluſionum quæ hic continentur vide Old.in conſi.lxxxviij.Pau.de Caſtro in conſil.xlij.& Bald.in ſua mar.ver.ludus.ver.j.
h ❡ Luſor. Vide de hoc per do.Stephanum Coſtam docto.Papien.in ſuo trac. de Ludo,qui habetur in formis.in iij.col.
* ❡ ff.de aleæ luſu,l.ij.Quum hic ludus ſit reprobatus,quia contra Deum, & contra iura:ideo per talem ludum nullus aliquid acquirere poteſt,nec titulũ nec bonam fidem habere:quia iniuſtus titulus pro non titulo habendus eſt. Similiter malæfidei poſſeſſor dicitur,qui contra legum præcepta mercatur. C.de agricol.& cenſit l.quemadmodum.Perditum igitur ad taxillos,ſiue ad aleas repeti poſſe certiſsimi iuris eſt.ff.de aleato.l.fi.in fi.& hoc probant quidam per hoc,quod dicit Græca conſtitutio. Quod autem ludo amiſſum eſt, poteſt repeti vſque ad quinquaginta annos.cap.officia.de vita & honeſtate clericorum.Martinus.

Libri Tertij Finis.

AZONIS SVMMA IN QVARTVM Librum Codicis.

De rebus creditis & iureiurando. *Rubrica.*

SVMMARIVM.

1 ☞ *Iuſiurandum quid ſit.*
2 *Iuſiurandum aliud eſſe uoluntarium,aliud neceſſarium,aliud iudiciale.*
3 *Iuſiurandum uoluntarium quid ſit.*
4 *Iuſiurandum neceſſarium quid ſit.*
5 *Iuſiurandum iudiciale quid ſit & an poßit recuſari,an duntaxat referri,et quãdo.*
6 *Appellari an poßit à ſententia ex iureiurando lata.*
7 *Iuſiurandum ubi & à quo poßit deferri.*
8 *Procuratori an & quando liceat deferre iuſiurandum.*
9 *Iureiurando delato an inſpiciatur cuius ſexus uel ætatis ſit is cui delatum eſt.*
10 *Iuſiurandum neceſſarium à quo deferri poßit, & quando.*
11 *Iuſiurandum ſuper quibus rebus deferatur.& nu.13.*
12 *Iuſiurandum alterius alteri neque prodeſſe,neque nocere,quatenus uerum ſit.*
14 *Iuriſiurandi delatorem non iurare de calumnia.*
15 *Iuſiurandum del..tum ſiue ſit neceſſarium, ſiue iudiciale,quibus in locis præſtari debeat.*
16 *Iuſiurandum ſiue iudiciale,ſiue neceſſarium quo tempore deferri et præſtari poſſit.& nu.18.& 22.*
17 *Iuriſiurandi delationem an & quando liceat deferenti reuocare.*
19 *Iuſiurandum delatum poſſe recuſari ex iuſta cauſa, & poſſe etiam referri.*
20 *Iuriſiurandi relatio quomodo ſit facienda.*
21 *Iuſiurandum ita præſtandum eſſe ut delatum eſt.*
23 *Iuriſiurandi neceſſarij delatio an & quando reuocari poßit.*
24 *Iuriſiurandi effectus qualis ſit, & quæ actio detur ex eo.& nu.28.*
25 *Iuſiurandum paris eſſe authoritatis cum re iudicata.& an id ſit perpetuum.nu.ſeq.*
27 *Iuſiurandum in quibus maiorem authoritatem obtineat,quàm res iudicata.*
29 *Iuriſiur..ndi uires ſeu effectus quibus proſint,& quibus præiudicent.*
30 *Periuria an puniantur lege ciuili.*

Ertractatis in rem
a actionibus,vtpote dignioribus[a] (in-
ſtituuntur enim & competunt gra-
tia eius quod noſtrum eſt) ad perſo-
nales actiones tranſitum faciamus.Et
quia earum aliæ ſunt ex contractu,
vel ex quaſi contractu:aliæ ex male-
ficio vel quaſi:& digniores ſunt quæ
ex contractibus naſcuntur,de his primò videamus. Nouum
itaque librum dominus Iuſtinianus orditur tractaturus de a-
ctionibus ex contractibus,titulum de rebus creditis etiã in-
ſcripſit:& partis nomine,id eſt rei creditæ deſignat totum con
tractum.Quippè contractus duæ ſunt partes:credere,& de-
bere.Quæri poteſt quare non inſcripſit de rebus debitis?Re-
☞ ſpondeo ſubauditur:& ex altero alterũ intelligitur. Vel ideo
ſic inſcripſit:quia in hoc libro agitur de actionibus,quæ dan-
tur creditoribus, non de exceptionibus quæ dantur debi-
toribus. Item quæri poteſt quare ſic inſcribatur de rebus

creditis cum in hoc tit.nihil de rebus creditis dicatur:ſed certè
licet in hoc tit.non tractetur,eſt tractaturus ſub hoc tit.in ſeq.
rub.& j̃.poſt hunc tit.ſic & ponitur rub.in ff.de eo quod cum
eo qui in aliena poteſtate.Nam licet generalitas rubricæ per-
tineat ad actionem de peculio,& quod iuſſu,& de in rem ver
ſo.non tamen tractat niſi de quodam beneficio quod habet fi
lius factus ſui iuris.Verbum autem rei poſitum in rubrica,ge
nerale eſt:cōprehēdens corporalia,& incorporalia,vt inſti.de
rebus corp.& incor.& ff.e.l.j.in fi.licet in rei vē.deſignet cor-
pus:vt ff.de rei ven.l.ſi in rem.Itē verbum,credendi,generale
eſt.Nam cuicunq; rei aſſentiamus alienam fidē ſequuti,mox
recepturi quid ex cōtractu,credere dicimus:vt ff.eo.l.j. Quia
ergo horum generalium verborū nō in hoc ti.ſed ſub eo pro-
ſequitur tractatū,ad ſequentē partē rubricæ de iureiu.acceda
mus:quia tam in realibus,quàm in perſonalibus inopia pro-
bationum decurritur ad iuſiurandū.Videndum ergo quid ſit
b. iuſiurandū[b],& qualiter diſtinguatur,quis poſsit deferre,&
cui,& ſuper quibus,& qualiter ſit deferēdū,& qualiter debet
iurari,& quis ſit iuriſiurandi effectus,& ad quē tranſeat effe-
1 ctus.†Eſt autē iuſiu.vt ait Plac.affirmatio,vel negatio adhi-
* bita religione:* Competenter potuit appellari factum iu-
ratum,vel ius iuratum.Placuit tamē vt factū dicatur ius;quia
de facto iure iuratur.Adiicitur iurandū:quia id debet eſſe iu-
ratum:quod antea fuerat iurandum. ergo competentius dici
poſſet ius iuratū,quā ius iurandū. Vel fortè ponitur ius nō ad
differētiā facti,ſed ponitur pro religione:quaſi diceret religio
ne firmanda.eſt enim quædam non firmanda,vel ſuperſtitio-
ſa:vt Apollinis,vel Dianæ:vt ff.eo.l.non erit.§.j.& ita poni-
tur iuro,pro firmiter aſſero.& ius ponitur pro religione:quaſi
diceret,& per ius.i.per religionē firmiter aſſero. Et quòd ipſa
verba,vel verborum aſſertio per religionem dicatur iuſiuran
dum probatur in auth.de mand.princ.§.ſed nec;.ſic etiā intel
ligitur quod legitur.ff.de adopt.l.ſi pater.Sic enim dicit per-
inde confirmatur adoptio cùm pater non loquēdo conſentit:
ac ſi eſſet facta ipſo iure.i.expreſsis verbis,vel expreſſa aſſer-
tione verborum.vel fortè ius ponitur pro Deo:ipſe enim ius
eſt,& iuſtitia,via,veritas,& vita.Iuro autē ponitur pro aſſero,
vt dictum eſt:quaſi diceret per ius,id eſt per Deum firmiter
aſſero.inde & iuſiurandum.i.per Deum firmiter aſſertio fa-
cienda.Sic enim iurandum eſt,niſi à deferente aliter fuerit de-
2 latio facta:vt ff.eo.l.qui per ſalutem. †Diſtinguitur autem
iuſiurandum:quia aliud eſt voluntarium,aliud eſt neceſſariū,
3 aliud iudiciale. Voluntarium †dicitur quod pars parti defert
extra iudiciū.Et ideo ſic dicitur:quia ex voluntate defertur,&
voluntate ſuſcipitur,& relatum vel delatū voluntariè ſuſcipi-
tur,vel recuſatur:vt ff.eo.l.iuſiurandum quod ex cōuentione.
4 †Neceſſarium autem dicitur quod neceſsitate à iudice im-
poſita defertur,& ſuſcipitur.ar.pro hoc.ff.de in litem iur.l.vlt.
Nec enim poteſt hoc ſacramentū referri. Itē nec recuſari: niſi
prætēdatur iuſta cauſa recuſationis:vt j̃.eo.l.generaliter.§.ſin
5 autē. †Iudiciale autē dicitur à iudicio:quia in eo pars vna
alteri defert iuſiurandū,quod non eſt neceſſarium ſubire,imò
poteſt recuſari.Itē poteſt & referri:vt j̃.eo.l.delata.& l.gene-
raliter.§.ſin autē is,cui.Olim autem non poterat recuſari,ſed
referri:vt ff.eo.l.manifeſtè,vel illud intelligitur cū iuſiurandū
ſuſcipitur.Secus ſi non ſuſcipiatur ab eo,cui delatum eſt:vt di
ximus. In caſibus tamen non refertur hoc iuſiurā.vt in act.
rerū amotarum,furti,& ſimilibus famoſis actionibus,vt ff.re
rum amo.l.Marcellus.§.vlt.& l.non magis. Idem credo,vbi-
cunq; lex defert iuſiurandū,vt j̃.de fideicom.l.quęſtionem.&
de iure deli.ſcimus.§.licētia.& de iure do.impe.l.fin.niſi eadē
lege referendi permittatur poteſtas:vt j̃.de bono.autho.iudi.
6 poſsi.l.vlt.§.vlt.In hoc †iureiurando,certū eſt quod delator
non appellat:vt j̃.eo.l.generaliter.§.ſiue autem.ſecus in rela-
tore ſecundū Plac.Ego idem puto:quia omnis relator eſt de-
lator.Item ille,cui refertur,non appellat:vt j̃.eo.l.generaliter.
§.omne.ille,cui defertur,appellat.ſiue deferatur à parte,ſi-
ue deferatur à iudice.Sed iudex appellationis,ſi videat non iu
ſtè recuſatum ſacramentum, confirmat primam ſententiam,
quæ præceſsit:quaſi ex recuſato,id eſt quaſi iſte detuliſſet al-
teri ſacramentum:& ille iſto volente recuſaſſet.i.iſte remiſiſ-

☞ ſet ſacramentum:vt j̃.eo.l.generaliter.§.ſin autem is. Fuerunt
alij doctores,qui nominauerunt iuſiurandū iudiciale id quod
nos dicimus neceſſarium,& è conuerſo. Hęc tamen diſſentio
(quia de nomine tantùm eſt)minus de ea laborandum eſt,cū
7 res intelligatur vt ait Marcus Tullius. †Poteſt autem iuſ-
iurandum in iudicio,& extra iudicium ab vna partium alteri
deferri:ſi delator eſt maior.xxv.an.paterfa.liber,compos mē
tis,in rebus quæ pertinent ad eum.Maior ideo dixi:quia ſiqui
dem eſt pupillus,non obſtat ſibi cum effectu exceptio,replica
tionis ope:vt ff.quarum re.act.non datur.l.j.§.ſi pupillus.&
ff.eo.l.iuſiurandum quod ex conuentione.§.pupillus. Si autē
ſit adultus is,qui detulit,qui habeat curatorem,idem iuris eſt:
vt ſ̃.de in integ.reſtit.mi.l.ſi curatorem.Si verò nō habeat,cau
ſa cognita,dari poteſt reſtit. Nec enim hoc ipſo,quòd minor
eſt,ſtatim circunſcriptum ſe docuit: vt ff.eo.l.nam & poſteà.
§.ſi minor.Si ergo habebat alias rationes in promptu,& ad
emendicatum ſuffragium iuriſiurandi facilitate ſua conuola-
uit,reſtituetur.Secus ſi deficientibus aliis probationibus ad
delationem perueniſſet:vt ff.eo.l.tutor.Item paterfa.ideo di-
xi:quia filiusfa.in rebus profectitiis ſuo patri non præiudicat:
niſi habeat liberam peculij adminiſtrationem:de peculio ta-
men ſemper datur actio in patrem.Seruo autem deferēte iuſ-
iurandum non præiudicatur domino:nec etiam tenetur de pe
culio:niſi cùm ſeruus deferat extra iudicium iuſiurandū.E cō
trario autem ſacramentum filij,vel ſerui prodeſt domino,vel
patri:ſi eius rem eſſe,vel ſibi dari oportere,vel eum dare non
oportere,vel quid ſimile iurauerint:vt ff.eo.l.ſeruus. & l.huic
enim.& l.quidam.& l.ſi ſeruus.& l.quantò magis. & l.ſed ſi
ſeruus.& de peculio.l.depoſiti.§.ſi filius.Compos autem men
tis nō fruſtra apponitur.Nam ſi à prodigo,vel ab homine in-
ſanæ mentis deferatur,nulla eſt delatio: vt ff.e.l.tutor.§.prodi
gus.Pertinere autem oportet ad deferentem id ſuper quo de-
fertur iuſiurandum,vel quia ſua res ſit directo,vel vtiliter,vel
eius rei ſit tanquā tutor,vel curator,vel defenſor vniuerſitatis
habeat adminiſtrationem.Iſtis autem deficientibus aliis pro-
c bationibus[c],ſuper re dubia poſſunt deferre iuſiu. Nam in re
certa non poſſunt facere gratiam:vt ff.eo.l.tutor.& l.iuſiuran
8 dum.§.vlti.& ſ̃.de tranſactio.præſes.Si †verò tanquam pro-
curator habeat adminiſtrationem,licet ei deferre ſacramen-
tum in tribus caſibus,id eſt ſi habeat ſpeciale mandatum,vel
in rem ſuam ſit procurator,vel ſi habeat liberam,& genera-
lem adminiſtrationem:alias autem non præiudicabit domi-
no,quominus conueniat reum. Nec multum proficit reo,ſi
fuerit eis à procuratore de rato cautum. Nam ſi ex ſtipula-
tione de rato agat contra procuratorem,neceſſe habebit ipſe
de ſuo periurio docere: vt ff.eodem.l.iuſiurandum quod.& l.
alias autem.& ff.de procur.l.procurator cui libera. & l.pro-
curator totorum.Ad hanc autem doctrinam periurij videa-
mus quomodo perueniatur.Si autem perueniatur:quia cum
reus dicit procuratori ſe non damnatum:quia non habuit ra-
tum,quæret procurator iuſtè fuerit damnatus,an iniuſtè. Si
iniuſtè;quia verè domino nihil debebas,ergo tibi non teneor:
quia iniuria tibi facta mihi non debet præiudicare: vt ff. de
eui.l.ſi per imprudentiam. & ff.rem rat.ha.ſi ſine iudice.§.
cùm autem. Si iuſtè,ergo deieraſti. Sed illud quæri po-
teſt,an ſtipulatio de rato ſtatim ſit commiſſa,cùm dominus
ratum non habuit: licet nondum litem conteſtatus ſit,vel
nondum ſit iudicatum: quod verum eſt: ita tamen,ſi poſtea
dominus ratum haberet,obſtaret doli exceptio agenti ex
ſtipulatione: vt ff.rem ra.hab.l.quo enim.§.primo. Illa au-
tem ſtipulatio,amplius non peti,demum lite conteſtata com-
mittitur:vt ff.rem ra.ha.l.amplius. Cùm ergo(vt dictum eſt)
ſtipulatio de rato committitur contra procuratorem,ſtatim
vt dominus non habuit ratum,ſiquidem reus qui iurauit ſe
non debere,modo cum agit ex ſtipulatione,concedat ſe de-
buiſſe pecuniam domino,quam modo ſibi compellitur ſol-
uere de iure: licet nondum egerit dominus: nec eam com-
pelleretur ſoluere: ſi verus procurator fuiſſet. Dicendum
eſt,vt pecuniam illam ex ſtipulatione poſsit conſequi hic
reus: licet fateatur ſe periurum quod hoc contingit pro-
pter aduerſarij voluntatem,qui fuit contentus iureiu-
rando,

rando,& ideo nō licet procuratori,reo obijcere turpitudinem periurij:vt ff.eo.l.qui iurasse.& vt notaui in illo generali dolū proprium &c.In casu tamen non agit reus ex stipulatione de rato,ante sententiam:vt ff.rem ra.ha.l.procurator.§.vlti.Si verò reus non debebat,nec deierauit;agit ad impendia tantùm: vt ff.rē ra.ha.l.si fine.§.cùm autem. & secundum hoc optimè exponuntur illa verba,nec multum proficere &c.quia si dicat se verum iurasse petet impedia tantùm. Si verò dicat se velle petere pecuniam quam obligatus est domino dare,ergo deierauit:& ita non proficit ei multum:quia magis grauatur opinio,quàm possit æstimari commodum pecuniæ:vt ff.de reg. iur.l.si in duabus. †In persona autem eius,cui defertur iusiuran.non habetur discretio cuius sit sexus,vel ætatis. Nā siue verum,siue falsum iuratū sit:omnino custoditur iusiurandum aduersus illum,qui contentus eo fuit,cùm deferret. Pupillus tamen,qui iurauit alio deferēte,nō videtur deierare:quia sciēs fallere non videtur,id est,non præsumitur propter simplicitatem ætatis:vt ff.eo.l.qui iurasse.Sed non habetur discretio sit liber,an seruus,paterfam.an filiusfamil.vt patet ex præmissis.

o * †Aliud autem iusiurandum quòd dicitur necessarium,constat posse deferri ab omni homine,qui potest esse iudex: Sed quando à iudice deferatur,bene est vt videamus.Et quidem si actor nil probauerit de intentione sua,reus est absoluendus etiam sine iuramento:vt s̄.de edēdo.l.qui accusare.nisi in quibus casibus lex defert reo sacramentum ad purgationem sui: vt s̄.de his qui ad ec.confu.l.vlt.§.sicubi.& j̄.de fide instr.l.vlt. & de iu.deli.l.vlt.§.licentia danda.& in authen.de instru.cau. §.si tamen quisquam. Si autem actor probauerit semiplenè, puta vel per scripturam domesticam,vel collationem literarū, vel per vnum testem,vel per fugā rei qui finito officio debuit respondere ibi,vbi gessit officiū vel per se,vel per procuratorem defertur sacramentum[d] actori qui nouerit veritatem rei, maximè si res petita sit modica,& actor est honestus:vt in authen.de instr.cau.§.si verò moriantur.& de col.§.super hoc.& §.sed si quis autem.& ff. de re mili.l.non omnes.§. vlti. & de leg.tut.l.legitimos.j.responso.Nam & per vnum testem dico inducere præsumptionē.ar.eius quod legitur.ff.de do.præla. Theopompus.& quemad.test.aper.l.j.§.si vnus.ff.eod.si duo. Item si duo faciunt plenam probationem:ergo vnus semiplenam probationem. Nec obstat,quod legitur.ff.de questionibus.l.maritus.ibi enim non prohibuit quæstionem haberi de ancilla:quia non præcesserat indiciū:sed quia ancilla non debeat torqueri contra dominum suum in pecuniaria causa etiā præcedentibus indiciis:vt j̄.de quæstionibus.l.j.Item propter enormitatem delicti à reo commissi,defertur actori sacramētum,vel iusiurandum:si non possit quæ perdidit,vel quæ ablata sunt ei singula,comprobare:vt j̄.vnde vi.l.si quando. Itē propter temeritatem rei,& improbitatem litigandi deferetur actori iusiurādum.vt s̄.de iud.properam.§.siue autem. Alias autem,vbi actor non nouerit veritatē rei,vel summa non est modica,& persona est suspecta,vel non est suspecta: sed reus est ita honestus vt actor:& summa est modica,defertur iusiurandum reo vt absoluatur in contractibus bonæfi.& stricti iuris & in delictis,& quasi delictis propter regulam generalem,quæ est ff.eo.l.admonendi.& j̄.eo.l.in bonę fi.Hæc tamē vltima regula quæ est j̄.eo.in bonæ fi.confusè ponitur,& confusè intelligitur tam in reo,quàm in actore secundum ea quæ supradicta sunt in actoris persona.* †De quacunque autē

1 re quæstio moueatur inter partes,super eadem deferri poterit iusiurandum siue de proprietate rei,vel personæ,vel de possessione agatur:siue agatur in rem personaliter,siue ordinaria,siue extraordinaria actione,siue de conditione personæ sit in potestate,vel non:siue de filiatione,sit filius an non,vel mulier conceperit ex defuncto,an non. Et si quidem mulier delato sacramento iurauerit se concepisse ex defuncto an non, prodest ei vt mittatur in possessionem causa ventris,nō tamē proderit patrui,ne edito eo non quæratur an sit editus ex defuncto:sicut & si muliere deferente iusiu.iurauerit alius eam

2 non esse ex defuncto pręgnantem,nocebit† mulieri ne eat in possessionem:nō autem nocebit partui ne quæratur sit defuncti filius an non:quia iusiu.alterius,alteri non prodest,vel nocet:vt ff.eo.l.iij.vsque ad illum §.iurari. Alterius dico.i.eius qui omnino est alter.Nā tutor,curator,procurator,alter esse videtur.Idem in socio,& reo,& fideiussore:vt patebit.j̄.Sed & omnino alteri semiplenā præsumptionē inducit sacramentum alterius.Nam si duo sunt,quorum quilibet insolidū vendicat patronatum agendo contra libertum: & libertus iurauerit vnum non esse patronum:& deinde docens de periurio suo velit probare eum esse patronum,quem iurauit non esse patronum,vt sic alter pro dimidia videatur esse patronus:par ua fides habetur probationibus liberti,propter iusiurandum quod præstitit altero deferente,iurando se non esse libertum eius.& maior habetur fides probationibus patroni qui nunc

13 nititur probare se insolidum patronum:vt ff.e.l.si duo. †Itē & in populari actione defertur iusiurandum:& præiudicat aliis,si bona fide delatum sit:vt ff.eo.l.eum qui.§.in popularibus.Quid in causa criminali?& fortè idem vt dicatur tenere delatio,si fiat ab vna parte alteri:etiam si super crimine nō poterit transigi.quia non ita hoc videtur confiteri crimen iurās, sicut transigens:imò negaret apertè.Iudex tamen inopia probationis non ita decurret ad delationem,sicut & in pecuniaria causa.est enim reus absoluendus crimine plenè non probato:vt j̄.de proba.l.sciant. Item in causa monachationis,vel conuersionis,vel matrimonij fortè defertur iusiurandum ad similitudinem aliarum causarum.Item super facto deferri potest iusiur,vt iures te fecisse,vel non fecisse,vel me fecisse,vel non fecisse,vel me,vel te dedisse,vel non dedisse:fortè & super iure fiet delatio:vt iures legem ita statuere,vel non statuere, vel ita esse intelligendam,vel non intelligendam.& est ar.ad hoc ff.eo.l.vlti.§.si verò creditor.In delatione autem iudicialis sacramenti deferentem oportet primò iurare de calumnia, si hoc exigatur:nisi remittatur iusiurandum eis per legem:vt

14 parentibus & patronis. †Relator autem de calumnia non iurat:vt ff.eod.l.iusiurandum etiam.§.qui iusiurandum.& §. antepe.olim enim semper iurabatur de calūnia in causa prout emergebant capitula in ea.Sed hodiè iuratur semel tantùm:idq; in principio,quòd non exigat probationē sibi non necessariam.ergo nec iusiur.cum ipsum sit loco probationis: vt ff.eod.l.sed & si possessori.§. vltimo. Delatio etiam iurisiurandi voluntarij procedit ex toto secundum voluntatem partium:necessarij iurisiu.procedit delatio secūdum arbitriū

e iudicentis.[e] †Vtrunq; autē iusiurādum.i.iudiciale,& neces-

15 sarium pro conditione personarum in diuersis præstabitur lo

f cis.Nam ad personas[f] egregias,& eos qui valetudine impediuntur domi mitti oportet iusiurā.& alter per se,vel per procuratorem potest adesse sacramenti præstationi,vel relationi, vel recusationi.Expensæ autem pro huiusmodi causa fient vel ab vtraq; parte:vt cum vnus detulit,alter retulit:vel ab altera tantū,vt cum vnus detulit,alter nō retulit:vt ff.e.ad personas. & j̄.e.l.pe.§.his de præsentibus.Si autē sit quæstio de personis sint egregiæ,integrę,vel honestæ,an nō dirimetur arbitrio iudicis:sicut & est in arbitrio iudicis,vt iubeat repræsentari in personā,vel ei mittat iusiu.vel vtrū iuretur in ecclesia,vel extra,vel super altare,vel super sancta euāgelia dei:vt ff.eo.l.ius

16 iurandū.& §.si de qualitate.& j̄.e.l.pe.§.vlt.†Item vtrunque iusiu.defertur,& præstatur,vel in principio litis,vel in medio, vel in ipsa definitiua sententia.i.ante sentētiā prope ipsam,nō expectata ipsa vltima definitione,vel prouocationis formidine.Sed olim deferebatur in sentētia,vt sciret post sententiā:vt

17 j̄.eo.l.antepe.§.j.& j̄.de sen.& interlo.l.cū iudex. †Delatione autē sacramēti facta ab vno alteri,licet deferenti reuocare delationē:quandocunq; ante sententiā,quæ non sit appellatione suspensa.dūtamē non sit præstitum ab eo cui delatum est.

18 †Præstabatur autē olim post sentētiā:hodie in principio,vel in medio,vel incontinenti ante sententiā:vt j̄.eo.l.pe.j.responso.Et si sacramētum delatū reuocauerit semel,non licet ei decurrere ad sacramēti delationē.absurdū est enim eum redire ad hoc,cui renuntiandū putauit.l.antep.j̄.e. Et cū desperauit aliam probationē,tunc denuo ad religionē conuolare:vt j̄.e.l.

19 antepe.Si autē †delatio nō sit reuocata: ille,cui delatū sacramentum est,habet plura auxilia.Nam & sacramentū recusare potest:si prætendat iustam causam recusationis, & ipsum

potest referre si velit:nisi in casibus vt s̃.dixi:& tunc si alter re-
latum sibi sacramentum non suscipiat,hic absoluitur ab eius
20 petitione. †Est autem relatio ita facienda,vt fuit facta de-
latio:nisi varietas rerum,vel personarũ,aliud inducat:vt ff.eo.
l.iusiurandum.& ad pe.§.pe.vt ecce in actione de dolo defe-
ro tibi iusiu.vt iures te non fecisse dolum:licet tibi referre:nisi
iurem te fecisse dolũ in re,quæ sit vltra duos aureos:vel liber-
tus defert iusiurandum patrono,vt iuret se non fecisse iniuriã
licet patrono referre:vt libertus iuret patrono fecisse atrocem
iniuriam.vel tibi defero,vt iures te mihi non donasse:licet tibi
referre vt iurem te mihi non donasse vltra quingẽtos solidos:
vt ff.de dolo.l.si oleum.in fi.& de in ius vocan.sed si in hac.§.
g pe.& j̃.de dona.l.pe.in fi.Item is cui delatum [g] est,potest etiã
soluere quod petebatur ab eo:& ita absoluetur à iudicij obser
uatione.vel potest hic iurare:& hoc à petitione alterius absol-
21 uetur. †Iurare autem debet prout delatum est iusiu. Nam
si delatum est,vt iuret per Deum,& iuret per caput suum:vel
filiorum suorum,nõ erit ratum iusiurandum. Nam licet per
Deum videatur iurare(respectu enim diuini numinis ita iu-
rat) tamen si non ei ita delatum est,iurasse nõ videtur:& ideo
ex integro solenniter iurandum est,id est per deum:vt ff.eo.l.
iij.§.vlt.& l.iiij.& v.in princ.& l.qui per salutem.Si autem de
latum sit iusiur. per superstitionem publicè improbatam,vt
Apollinis,vel Dianæ non erit ratum iusiuran. Secus fortè si
non esset publicè improbata:vt si delatum est vt iuret per cre-
de mihi:vt solent monachi facere:vt ff.eodẽ.l.v.§.diuus.& §.
sed si quis.Siue autem iuret is,cui delatum est,siue cum susce-
ptum sacramentum paratus esset præstare incontinenti dela-
tor ei remiserit,vel cum iurare noluit.pro eodem habetur. Si
22 autem is†cui delatum est,delationem tunc incontinenti non
suscepit:sed postea nolente delatore iurare velit, vel etiam sus
ceperit,sed incontinenti iurare noluit,licet postea iurare velit,
nil ei prodest:vt ff.eo.l.non erit.§.vltimo.& l.remittit.& j̃.eo.
actori. Illud notabile est,quòd quando sacramentum iudi-
ciale delatum,& præstitum reuocatur prætextu periurij:vt si
legatarius petijt legatum ab hærede,& testamento non appa
rente hæres detulit legatario iusiur.vt iuret sibi relictum lega
tum & iurauit.deinde patefacto testamento,liquet ei nihil re
lictum:vt j̃.eo.l.vlt.Et est fortè ratio:quia de his controuersiis
quæ ex testamento proficiscuntur,nec exquiri veritas,nec trã
sigi potest,nisi inspectis,& cognitis verbis testamenti:vt ff.de
23 transactio.l.de his. †Delatio autem iurisiu.necessarij ante-
quam præstetur,reuocatur pro arbitrio iudicantis. Si autem
sit præstitum,non reuocatur posteà:nisi propter noua instru-
menta postea reperta:vt ff.eo.l.admonendi. tunc enim etiam
lata sententia,fiet reuocatio.Sicut enim dicit ibi iuriscõsultus
absolutus fuerit.Sed fortè dicitur absolutus destinatione. Si
enim lata esset sententia,nõ liceret reuocare:vt dicitur in sa-
cramento in litem:vt ff.de in litẽ iuran.l.videamus.§.pe. Vo
24 luntarium autem iusiu.in nullo casu reuocatur. †Effectus
autem iurisiurandi voluntarij,vel necessarij, vel iudicialis est:
quia ex eis omnibus datur actio in factum : si iurauerit quis,
quid sibi deberi non adiecta forma,vel rem suam esse:vt j̃.eo.
l.actori.Si autem adiecta forma quid iurauerim mihi deberi,
dabitur mihi vtilis actio ex eo contractu:& non tantũ mihi,
sed etiã aduersario:vt ecce iuraui me emisse à te Stichum de-
cem.Nam & ago ex empto ad Stichum,& teneor ex vendi-
to ad pretium.vel iuraui me dedisse Stichum pignori pro x.
quæ accepi mutuo:ago pignoratitia pro sticho,& teneor con
ditione certi ad decem.vel iuraui mihi fundum datum in do-
tem:& ipsum possum persequi:& soluto matrimonio teneor
ex stipulatu:vt ff.eod.l.si duo.§.si quis iurauerit.& §.marcel-
lus.Vbi autem iuraui rem meam esse,dabitur actio in factũ,
& vtilis rei vendicatio:sicut & datur vtilis personalis, in locũ
personalis,sed contra deferentem tantum:si nitar ex delatio-
ne & præstatione iurisiurandi.si verò nitar ex delatione, ex
præstatione ex eo quòd nactus sum possessionem rei à non
domino bonæ fi.propter sacramentum dabitur mihi publica
contra quemlibet possidentem:prætérquam contra dominũ.
sicut & si rem emissem à non domino,vel pro me iudicatum
esset:vt ff.de pub.l.j.& ij.& iij.& iiij. Nec ob.quod legitur.ff.
de publicia.in rem act.l.eum qui.§.si petenti. Quòd enim di-
cit dari publicianam contra deferentem duntaxat,est intelli-
gendum,vt excludat proprietatis dominum,non autem cæte
ros possessores.Vbi autem iurasti rem meam non esse,compe
tet tibi exceptio tantùm : actio verò nulla:vt ff.eod.l.sed & si
possessori.Quidam autem vt P.dixerunt,ex iudiciali,vel ne-
cessario sacramento non dari actionẽ in factum iuranti:quia
habiturus est eã ex sententia:sed certè hoc nihil impedit:quia
eiusdem rei nomine plures competere actiones non est mirũ:
vt ff.de act.emp.non est nouum. Nam & posset dari ex con-
fessione:si confessus in iudicio est.quia confessus habetur pro
25 iudicato:idem ergo in iureiurando.In hoc†ergo quòd actio,
& exceptio datur ex iureiu.patet,quòd ipsum paris est autho
ritatis cum re iudicata.l.j.ff.eo.imo maiorem habet authorita
tem quàm res iudicata.l.ij.ff.eo. Nam & Apostolus ait:Finis
omnis controuersiæ iusiurandum est.Hæc autẽ exceptio ob-
stat quotiescunq; agi non posset,si verum esset,quòd iuratũ
esset.Nam pro veritate accipitur iusiu.vt ff.eo.l.sed & si pos-
sessori.§.item si iurauero.& §.sed & si rerum.nec refert aga-
tur eadẽ act.an alia,dum tamen agatur ad idem & ex eadem
causa:vt ff.eo.l.si duobus.§.except.vsq; ad pe.§.& l.si duo.§.
idem Iulianus.Hoc verum nisi sacramentum posterius præiu
dicet primo.vt ecce iuraui mihi dari oportere,deinde cũ esset
controuersia iurassem:vel me non deferente,iurasti me non iu
rasse tantũ:posterius iusiurandũ erit seruandũ:vt ff.eo.l.duo-
bus.§.vlt.& l.quòd si iurauit.Igitur in agendo,& excipiẽdo
26 parificatur iusiu.sententiæ.Minus†autem est in duobus.Nã
lata sententia contra sententiam à qua non fuerat appellatũ,
est ipso iure nulla.Secus si damnetur aliquis de furto:cùm iu-
rauerit se furtum non fecisse:vt ff.eo.l.nam postea.§.si damne
tur.& j̃.quando prou.nõ est necesse.l.j.& j̃.de sententijs & in
ter.l.post sententiam.Item & qui iurauit se patronum esse,li-
cet quantum ad alia sit patronus,non tamen quantũ ad bono
rum poss.contra tab.Secus si iudicatum esset eum esse patro-
num.vt ff.de iurepat.l.si iurauero.Sed & iusiu. prætextu no-
uorum instrumentorum rescinditur:vt s̃.dixi.§.iurare.in fin.
Secus in re iudicata:nisi in casu:vt ff.de re iu.l.imperatores.&
27 j̃.de re iu.l.sub spem.†Item è contrario iusiurandum maioris
est authoritatis,quàm res iudicata:quia minor non restituitur
contra sacramentum corporale,licet restituatur cõtra rem iu.
vt s.si minor se maio.di.l.vlt.& si aduersus rem iudi.per totũ
28 titu.Sed†& iusiu.tollit ipso iure naturalem obligationem:vt
ff.eod.l.vlti.& de solu.l.stichum.§.naturalis.non ita in re iu.
vt ff.de condi.indebi.l.Iulianus.Et quantum ad extinguendã
h naturalem obligationem [h] potest dici,quòd iusiurandum ob-
tineat vicem solutionis:sed & vtranque obligationem extin-
guit in his actionibus quæ ipso iure tolluntur per pactum,vt
furti & iniuriarum:vt ff.eo.l.iusiurandum. & de pactis.l.si v-
nus.§.idem dicemus.& l.si tibi.§.quædam.sed & vicem ob-
tinet delegationis:quia iureiu.incipit quis alij obligari,quàm
cui tenebatur prius.& vim nouationis:quia noua actio tribui
tur creditori si iurauerit sibi deberi durante & non extincta
prima:vt ff.e.l.qui iurasse.§.vlti.& l.eum qui iurauit.ibi cum
admissa hac parte &c.Item & vim obtinet lit.conte.quia sicut
actio temporalis perpetuatur litis contest.ita & iureiu.si iura-
uero te mihi teneri redhibitoria vel quanto minoris:vt ff.eod.
29 l.nam & postea.§.si is qui temporali. †Vires autem sacra-
menti proficiunt iurantibus,& succedẽtibus singulari,vel vni
uersitatis tit.vt ff.eo.l.ait prætor.& l.etiã.& l.nam & postea.
in prin.& præiudicat sacramentum deferentibus,& eorũ om
i nibus successoribus [i].eo saluo quòd iusiu.tutoris, cura. procu.
Item iusiurandum serui,& filij proficit nobis:vt s̃.dictum est.
& dicitur ff.eo.l.nam postea.§.pe.non ob.quòd dicitur ff.de
procu.l.non solùm.§.j.quoniam vtilis non directa mihi datur
actio ex sacramento procuratoris.Item si duo sunt rei creden
di,vel debendi,& socij,vnius sacramentum prodest,& nocet
alteri:vt ff.eo.l.duobus.& de arbitris.l.si duo.Quòd enim le-
gitur ff.de pactis.l.si vnus.est intelligendũ de argẽtarijs socijs
in mensa,non socijs in negotiatione,vel cõtractu:vel ibi erat
ab vno lis contestata.Item iusiur.rei principalis prodest fide-
iussori.Fideiussoris autem iusiurandum prodest reo : si iura-
uit se

uit se soluisse sociis. Secus si iurauerit se non fideiussisse fortè, vel pecuniam mutuò datam esse: vt ff.eod.l.duobus.§.j.& ij.

Extra notandum est quòd iusiur.non est omnino loco probationis: nam licet ille, qui tenebatur lege Aquilia, & negabat se damnum dedisse teneatur in duplum: si cōuincatur per testes: si tamē eo deferente iusiu.iurauit mihi damnum datum esse, tenetur in simplum tantùm: vt ff.eodem.l.eum qui. Simi
30 le j.de non nume.pecu.auth.contra qui propriam. Item † notandum quòd iurisiurandi contempta religio, punitur à solo Deo, non per principem. Secus si iurauerit aliquis per principem, vel per salutem eius, vel per caput, vel per genium: & est genius deus principis, qui in genitura potentiā exercet. olim enim princeps tempore illo, quo nōdum erat christiana fides, colebat vel Iouem vel Mercurium, qui in genitura sibi patrocinaretur, & in his casibus fustigatur ille qui deierat. & ita ei superindici προπετῶς μὴ ὄμνυε, id est, Temere ne iurato, rescriptum est: vt ff.eod.l.si duo.§.vltimo. Item notandum, quòd in toto titul.isto tractat de iureiurando quod est de re iudi. de veritate: vt ff.eodem.l.quoties. res enim ponitur pro veritate: vt ff.ad leg.Cornel.de fal.l.j.§.qui in rationibus. Vnde & qui non nouit veritatem, impetrat sibi remitti iusiurandum, aut dari spatium, vt certiorari possit: vt ff.eodem, l. iusiurandum. & ad pecunias.ff.rerum amot.l.Marcellus.§.qui rerum. Iurare autem debet aliquis sic esse, vel non esse. Iusiuran. autē calumniæ est de opinione. Item aliud iusiu.in litem est de affectione: vt dicemus j.de in litem iurando.

a ADNOTATIO. ¶ Dignioribus. Vide Decium & moderniores, in rubrica.ff.eo.titu.

b ¶ Iussu. Vide Corsetum de hoc plenè in rubrica de iureiuran. in sua solenni repe.in j.char.

c ¶ Probationibus. Istam conclusionem vide per Lud. Roma. in sing. suis in ver.iuramentū.versi.quæro vtrum.& in consi.viij.incip.visis a proculis. Pau.de Cast.in consi.xciiij.do.Alexand.de Imo.in consi.xxxij.in j. volumi. qui multas limitationes ponunt.

d ¶ Sacramentum. Adde tamen pro magistrali doctrina, & ad hoc vt deferatur sacramentum ei quæ semiplenè probauit: & requiruntur vt magistraliter declarat Pau.de Cast.in l.admonendi.in v.col.ff.de iureiurā. quam doctrinam semper tene menti in ista materia: quia vtilis est & sæpe faciet honorem in actu practico.

e ¶ Iusdicentis. Adde tamen quod iuramentum tale necessarium non finit causam sicuti voluntariam & iudicialē: vt tenet Bar.& doct.in l.admonēdi.ff.de iureiurand. ad materiam autem vide Bar.& doc.in l.nam & postea, §.fi.ff.de iureiuran. qui multa pulchra ponit.

f ¶ Personas. Vide Pelin.in ca.si qui testium.in penult.colum.extra.de testibus.& Alexand in l.alia.§.eleganter.ff.solu.matri.

g ¶ Delatum. Vide Felin.in ca.proposuisti.colum.ij.in fi.de proba.

h ¶ Obligationē. Adde Bar.in l.ij.ff. de in lit.iu. & in l.stichum.§. naturalis. ff.de sol.do.Alexand.de Imo.in l.fi.circa prin.ff.de iureiu.& in consi. xxvij. in j.vol.vbi multa ad materiam habes.

i ¶ Successoribus. Vide Panor.in ca.cùm sit generale.in viij.colum. de foro cō pe.vide.d.Franc.de Are.j.l.qui superstitis.in pe. & vlt.col.ff. de acqui. hæ.

* ¶ Adhibita religione. Iuramētū est negatio, vel affirmatio de aliquo sacræ rei attestatione firmata. Sacræ rei ideo dicitur. quia non est licitū iurare per creaturas non sacras, vt per capillum, per terram &c. vt c.& effi. Christus. extra.de iureiurā. In primitiua ecclesia ita iurabatur, testis est mihi Deus: testis est mihi conscientia mea.& hoc, iuro coram deo.xxij.q.j.c.si peccator. Licet autem iusiurandum competentius appellaretur factum iuratum: placuit tamen quod iusiurandum dicatur eò, quod idem est, esse iuratum: quod factum fuit iurandum relatione facta ad id quod fieri cōuenerit. ff. de iustit.& iure. Martinus.

* ¶ Actoris persona. Iuramentū autem illud licitum est quod habet tres comites, veritatem iudicium & iustitiam: quòd si aliquod eorum desit, non iuramentum, sed periurium erit dicendum.xxij q.j.& iurabunt. & c. animaduertendum. Item licitum est iusiurandum, quando aliæ probationes haberi non possunt.xxij.q.j.ita ergo.& extra.de proba c.sicut.in fi. Iuramenta igitur licita seruanda sunt nisi vergant in deteriorem exitum: quod sex modis contingit, primo quando iuratur aliquid, quod est mortale in se. Secundò quando iuratur id quod in se veniale est. Tertio, quādo est indifferēs. Quartò, quando excludit opus ex charitate faciendum. Quinto, quando excludit opus de genere bonorum. Sexto, quando excludit opus indifferenter pia intentione pro Deo. Huc adde notabile verbum, quòd ille, qui iurat ei, cui non tenetur non absoluitur propter hoc quin iurare debeat ei, cui tenetur, vt extra.de iure iurando.c.eam te.in gloss.sic ff.de condi. Martinus.

* ¶ l.si sequester. Sequestratio fit duobus modis vna de re immobili: & hec fit omittendæ possessionis causa.& tunc neuter litigantium possidet, sed sequester. fit etiam ex necessitate, vt quando controuersia est de re mobili & persona est suspecta, ne cum ipsa re aufugiat.ff.de offic.præsidis, l.senatuscō sulto.§.fi.& de agrico.& censit.l litibus.lib.xj.C. Quando verò sequestratio fit causa custodiæ, tunc possessio remanet penes possidentem.ff. deposi.l.licet.primo responso.& §.j. Generaliter autem prohibita est sequestratio.l. vnica.C.de prohib.seq.pecu. Casualiter autem permissa est aliquando, scilicet voluntate partium, vt lite finita, res victori detur.ff.de acqui.possess.l. interesse.& nisi hoc fiat, poterit victor agere cum sequestro sequestraria actione ff.deposi.l.si in Asia.§.cum sequestro. Si fructus possessionis dissipentur, fieri debet sequestratio vt extra.de sequest.possess.& fruct.c.adhæc.& duob.& seq. Martinus.

Si certum petatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Actio cuiusmodi competat, ubi certum quid est in obligatione.*
2 *Contractus certus & incertus quis.*
3 *Condictio quando detur.*
4 *Commodatarius & depositarius ad quid teneantur.*
5 *Certum quid.*
6 *Obligatio quando dicatur incerta.*
7 *Certi condictio an detur pro mutuo.*
8 *Condictio triticaria in quibus locum habeat.*
9 *Mutuum unde dicatur.*
10 *Mutuum an & quatenus confirmetur consumptione.*
11 *Mutuum quomodo reconcilietur stipulatione.*
12 *Mutuum qui per usucapionem reconcilietur.*
13 *Mutuum uariè reconciliari.*
14 *Mutuum quibus rebus constet.*
15 *Pecuniæ appellatio quàm lata sit.*
16 *Mutuum quando dicatur contrahi. & 29.*
17 *Mutuum cōtrahatur nécne, si librum ad pondus dedero, uel oues ad numerum, recepturus librum tanti ponderis, uel oues tanto numero.*
18 *Contractus cuiusmodi sit, cùm tibi do panem meum, ut alium æquè bonum reddas.*
19 *Mutuum quotuplex sit.*
20 *Mutuum naturale tantùm quid sit, & quæ actio oriatur ex eo.*
21 *Mutuum ciuile in quo natura cooperatur, quid sit, & quæ actio oriatur ex eo.*
22 *Actio quando nascatur alicui ex numeratione pecuniæ, & quando censeatur numerata pecunia nomine alicuius. & nu.24. & 27.*
23 *Mutuum an & quando contrahatur cùm quis permittit depositario uti ea pecunia, quam apud eum deposuit.*
25 *Re perempta, quam quis ab alio acceperat ut uenderet, an & quomodo teneatur is, qui accepit. & nu seq.*
28 *Mutuum ut contrahatur, consensum utriusq; & numerantis & recipientis requiri.*
30 *Mutui contractus quæ specialia habeat.*
31 *Mutuum ciuile tantùm quid sit, & quando contrahatur.*
32 *Certi condictio ex mutuo cui detur.*
33 *Mutuum accipiens alterius officium gerendo an & quando obligetur, uel alium reddat obligatum.*
34 *Mutui obligationem uariè impediri.*
35 *Præsidem prouinciæ posse mutuum accipere ab iis, qui non sunt ei subditi.*
36 *Mutui contractus quot testes requirat.*
37 *Contractus quando censeatur factus in scriptis.*
38 *Certi condictio pro mutuo in quantum detur.*
39 *Actio, quæ datur pro mutuo, qualis sit.*
40 *Creditorem sibi non præiudicare accipiendo pignus minus idoneum.*

SICVT superiori titul.diximus, Imperator in hoc quarto libro tractare intendit de personalibus actionibus: sed quia inter personales actiones digniores sunt condictiones, cùm per eas præcisè quid dari intendatur: & quia à iure ciuili habent originem, de eis primò dicamus: & quia inter condictiones digniores sunt illę quibus certū condicitur, quàm illæ quibus incertum petitur: videamus primò quid iuris sit. si certum petatur: & quæ actiones locum habeant pro eo. quibus
1 dentur, & in quos, & in quantum, & quales sint. † Est autē sciendum, quod vbi certum quid, est in obligatione, datur condictio certi generalissima: quæ competit ex omni causa, & ex omni obligatione: siue sit nata ex certo cōtractu, siue ex incerto: dūtamen sit pura obligatio. Nam ante diem, vel conditionem agere non potest creditor: vt ff.eo.l.certi. Et in vno casu ponitur propriè, hoc verbum potest: & impropriè in alio ante conditionem: quia agere potest. Obstat tamen ei exceptio.& aliud notatur simile, ff.de offi.procons.& leg.l.ij. vbi dicit ma
2 numitti apud eos possunt: & tam liberi, quàm serui: & † appellant quidam certum contractum nominatum. Incertū appellant nominatum: vel dic incertum contractum in quo continetur incertum, puta quid fieri, vel non fieri: vt ff.de ver.obl. l.vbi autem non apparet.§.qui id. Nam si agatur ex eo ad factum, agitur actione ex stipulatu: vt instit.de ver.obli.in prin. Sed & potest agi ex eo ad interesse: quia vbicunque factum est in obligatione ad interesse: vt ff.de re iud.l.si quis ab alio.§.vl. Si ergo ad hoc interesse quod est penè incertum velit quis agere condi.certi cùm ipsum dari sit in obligatione, nō video cur non possit. Nec obst. quod legitur ff.si quis in ius voc.non ier.

l.vlti. Quod enim dicitur incerti agendum expone, id eſt ex
incerta ſtipulatione condictio certi ad intereſſe. Habet &
hæc actio locum in delictis, & quaſi delictis, & quaſi cõtracti
3 bus: vt ff. eod. l. certi. Et no. † ita demum dari conditionem ali
quam quæ ſub cœlo ſit: ſi ego dico alium mihi obligatum
vt mihi quid debet, id eſt vt meum faciat niſi in fure. nam ipſe
licet dare non poſſit: quia quod meum eſt, amplius meum fie=
ri non poteſt, tamẽ in odiũ ſuum vt pluribus actionibus tenea
tur datur contra eum dictio furtiua, & rei ven. Dicor ergo à te
cõdicere: quia dico te obligatum ad aliud dãdum. priſca enim
lingua, id eſt ſecundum veteres condicere dicitur quis, id eſt
denuntiare ſolenniter in iudicio. Nam ipſa oratio ſolennis de=
nuntiata in libello vt alius quid det, dicebatur actio. Hodie
autem ſine cõceptione verborum ſolenni, cuilibet ſtatuta ſunt
certa nomina condictionum, & actionum: vt inſti. de act. §. ſic
4 itaq;. & §. de formu. impet. l. j. & ij. Porrò † cõmodatarius, &
depoſitarius obligati ſunt ad certum non tamen dandum, ſed
reſtituendum: & ideo non tenetur condictione: vt ff. de vſufr.
quemad. cau. l. vlti. vnde etiam contingit, quod conueniunt ad
intereſſe, vel ad fructus. quod nõ eſt in condictione aliqua niſi
furtiua: vt no. in ſumma inſti. de actio. §. ſequitur quinta. & in
5 illo §. ſed illud quærendum. & §. eſt notandum. Eſt † autẽ
a certum [a], cuius ſpecies vel quantitas quæ in obligatione ver=
ſatur ex ipſa pronuntiatione facta nomine proprio, vel demõ
ſtratione, quæ fungitur eius vice, apparet quę ſit, qualis ſit, quã
ta ſit: vt ecce aurei decẽ fundus Tuſculanus, homo ſtichus, tri=
tici Aphrici optimi modij centum. Vini campani amphoræ
6 centum. Vbi † autem non apparet quid, quale, quãtum ſit in
obligatione, incerta eſt obligatio: ergo ſi fundum nõ propria
appellatione, vel hominẽ in genere ſine proprio nomine, vel
vinum, vel frumentum ſine quantitate quis dari ſtipuletur: in
certum deducit in obligationẽ: adeò vt ſi ſtipuler tritici aphri
ci boni modios centum: vini Campani boni amphoras centũ,
incertum videar ſtipulari: quia bono melius inueniri poteſt.
quo fit vt boni appellatio non ſit certa rei ſignificatiua: cùm id
quod bono melius eſt, ipſum quoq; bonum ſit: at cùm optimũ
quis ſtipulatur, id ſtipulari intelligitur cuius bonitas principa
lem gradum bonitatis habet, quæ res efficit vt ea appellatio
certi ſignificatiua ſit: vt ff. eod. l. certum. & ff. de ver. ob. l. ſtipu
7 lationum quædam ſunt certæ. & ff. eo. l. vbi autem. Dicet † ali
quis, nõ ergo dabitur certi cõdictio pro mutuo: niſi vbi quid
optimum mutuatum eſt? Reſponderi poteſt in mutuo ſpecta
ri bonitatem rei, quæ datur vt ſit ſecũdum eam mediocris, vel
optima: quaſi certum ſit in obligatione fiat redditio, vel ſolu=
tio. At vbi nõ præcedẽte bonitate, quam oporteat nos ſpecta=
re, ſtipulor aliquid in põdere, numero, vel mẽſura, incerta erit
ſtipulatio: niſi exprimatur qualitas vt dictum eſt. Fuerunt ta=
men, qui dicerent vt vbi ſtipulor vini amphoras centum, quia
certum quãtum ad quantitatem, non ad qualitatem eſt in obli
gatione detur condictio certi. Sed certè illud nomen quãti, re=
fertur ad ea quæ ſunt in pondere, numero, vel menſura: & ad
eadem refertur hoc nomen qualis. Illud autem nomen, quid,
refertur ad ſpecies quas oportet (vt dictum eſt) demonſtrare.
Si ergo rem incorporalem, puta vſumfruct. ſtipuler, incertum
ſtipulor. idem, etſi corporalem, ſed naſciturã: vt quod ex Are=
thuſa natum erit, vel fructus, qui in fundo nati erunt: ſi tamen
ſtipulor, quod in horreo eſt, vel quod ille debet mihi, certũ de=
duco in obligationẽ. vel ſi ſtipulor illud vel illud data mihi ele
ctione. Secus ſi reſeruetur electio reo: vt ff. de ver. ob. vbi autẽ.
§. fundi. & §. illud. & §. qui illud. Et ex his reprobatur quorũ=
dam opinio qui dixerunt condictionem certi in ſola pecu. vn=
decunque debita locum habere. Sunt enim verba generalia
8 vt diximus. † Eſt & condictio triticaria, quæ locum habet
in omni ſpecie, & quantitate: niſi ſit debita ex cauſa mutui. Itẽ
& in incorporali re: puta ſeruitute perſonali, vel prædiali. Itẽ
& pro poſſeſſione, quam quis obligatus eſt mihi dare. In re=
bus autem meis condictio non competit: niſi contra furem: vt
dictum eſt: vt ff. de condi. tri. l. j. & ij. Sic ergo incertis nõ tamẽ
omnibus: quia non in mutuo: & etiam in incertis, puta ſeruitu
tibus locum habet condi. trit. vnde videtur ꝙ iſtæ duæ condi=
ctiones habeant ſe vt excedentia & exceſſa. Et fortè dicitur
triticaria, à Tritico authore, non dico prætore, ciuilis eſt enim
actio, ſicut & omnes cõdictiones. Eſt & certi cõdictio ſpe=
b cialis [b], quæ competit in ſolo mutuo: & hæc à quibuſdam dici
tur ſi certũ petatur: vt ſit proprium eius actionis nomen. argu.
pro eis. ff. de triti. l. j. Ego autem non ita voco eam: ſed certi cõ
dictionem ſpecialem pro mutuo eam nomino. Nam quod ibi
dicitur illa actione vtitur ſi cert. pet. expone, id eſt illa actione
quæ locum habet ita demum ſi cer. peta. De hoc mutuo nobis
eſt agendum: vnde dicatur, & in quibus conſiſtat, quando cõ=
trahatur, & qualiter diuidatur, cui detur actio ex eo, & cõtra
9 quem, & in quantum, & qualis ſit actio. † Dicitur autẽ mu=
tuum nomine compoſito ex corrupto & integro: quia quod
c fuerat meum, fit tuum [c] vt ff. eod. l. ij. §. appellata. Sed licet ab
initio non teneat, reconciliatur tamen ex poſtfacto tribus mo
10 dis, ſcilicet cõſumptione, ſtipulatione, & vſucapione. † Cõ
ſumptione, vt ſi tibi ex cauſa mutui pecuniam alienam etiam
quam ſurripui numero: & tu eam conſumpſeris in totum. Si
autem cõſumpſeris pro parte, fortè quia admonitus fuiſti pe=
cuniam alienam fuiſſe, & ideo noluiſti conſumere in totum: te
neberis pro parte conſumpta tantùm, vt ff. eod. l. nam & ſi fur.
& ff. de fideiuſſ. l. ſi quis pro eo. §. ſi nummos. fortè ſecus eſt ſi
nemo tibi denuntiauit pecuniam alienã eſſe, & ſtat per te quo
minus eam conſumas: quia tunc quantum ad me pro cõſum=
pta debet haberi. arg. ff. de cõdi. & demon. l. iur. Conſumptio
autem pecuniæ intelligenda eſt fieri, hoc ipſo ꝙ immiſcetur
cùm alia, nec ab alia diſcerni poteſt, vel ſeparari: non ex eo qđ
11 deſierit eſſe: vt ff. de ſol. l. ſi alieni. † Stipulatione autem re=
cõciliatur mutuum: ſi tibi pecuniam alienam ex cauſa mutui
numeraui: & eandem mihi reddi ſtipulatus ſum: vt j. eo. l. quã
uis. Quid ſi dominus vendicet eam antequam ſit conſumpta
ab eo cui numerata eſt? puto, quòd doli habeas exceptionem
cõtra me: quia amiſiſti pecuniam propter quam mihi teneba=
ris in genere: nec tibi poteſt imputari dolus, vel culpa: vt ff. de
12 ſtip. ſer. l. j. §. ij. † Vſucapione autem reconciliatur: ſi is, cui
credidi pecuniam alienã pro ſuo poſſidendo, vſucapiat ipſam
antequam conſumat. Sic videtur reconciliari dos, ſi libera mu
lier dedit pecuniam alienam in dotem, & ea eſt vſucapta à ma
rito conſtante matrimonio: vt ff. de iure do. l. Proculus nepoti.
Idemq; & in donatione cauſa mortis, vt ff. de dona. cau. mor. l.
ſi alienam. & l. qui alienam. Et ſunt hæc tria notanda: quia
contractus ab initio inutilis confirmatur ex poſtfacto. Nam
& aliâs dicimus ex cõtractu præcedenti dudum poſtea oriri
actionem: vt j. de re. permu. l. ex placito. Sed arg. contra eſt. ff.
de reg. iur. l. quod initio. Item tria ſunt in arg. pro quæſtio=
ne: an qui accepit reprobam pecuniam, & expendit eam pro
proba teneatur. Sed contrarium eſt arg. ff. eod. l. cùm quid. &
13 ff. de pig. act. l. eleganter. §. qui reprobos. Poteſt † etiam mu=
tuum, quod pendet ex poſt facto confirmari: ſcilicet ex condi
tionis euentu, vel defectu, vel repudiatione legatarij: vt ſi dem
tibi nummos mutuos quatenus fiant tui: ſi conditio aliqua ex
titerit: ſisq; mihi obligatus. Item ſi hæres legatam pecuniam
crediderit, & legatarius legatum repudiauerit: fiet mutua pe=
cunia: quia hæredis videtur nummus fuiſſe ab adita hęredita=
14 te: vt ff. eod. l. proinde. † Conſiſtit autem mutuum in his re
bus quæ pondere, numero, menſuráve conſiſtunt: vt ff. eo. l. ij.
15 §. mutui datio. Nec obſt. qđ legitur in ead. l. ij. §. itẽ. Item † mu
tuum nõ poteſt eſſe: niſi proficiſcatur pecunia. Nomen enim
d pecuniæ [d] complectitur ea, quæ ſunt in pondere, numero, vel
menſura: vt ff. de lega. j. l. talis. quandoq; autẽ nomen pecuniæ
etiam corpora cõtinet, & omnia quæ ſunt in alicuius patrimo
nio: vt ff. de ver. ſig. l. rei appellatio. & l. pecuniæ verbum. quã=
doque etiam ſupponit tantùm pro his quæ ſunt in numero.
16 † Contrahitur autem mutuum ſi recepturi ſumus non ean
dem ſpeciem quam dedimus: alioquin commodatum erit: aut
depoſitũ, ſed idem genus, id eſt tantũdem in eodẽ genere. Nã
ſi aliud genus, veluti vt pro vino triticum recipiamus, vel è cõ
uerſo, non erit mutuũ, ſed innominatus contractus: do, vt des:
vt ff. eod. l. ij. j. reſponſo. & de præſcript. verbis. l. naturalis. §. j.
Quid ſi acceperim argenti põdus, vel velim reddere pecuniã
ad numerum? videtur quòd liceat: vt ff. de aur. & arg. leg. l. j. §.
vlti. hoc ſi erat pecunia argentea, non contaminata ære. Nam
tunc

tunc idem genus reddo:& tantumdem. Genus autem non ita hic accipitur vt Porphyrius assignat, sed ponitur specialiter pro quibusdam rebus, quæ sunt in pondere, numero, vel mensura, nō pro aliis: vt si dedi bouem, vt alium, vel eundem mihi redderes: mutuū enim recipit functionem, per solutionem in eodem genere factam: vt si dedi ad pondus, accipiam ad pondus. Si aliquid dedi ad numerum, recipiam ad numerū. Si ad mensuram, recipiam ad mensuram. Sunt enim singula singulis reddenda, id est recipit mutuum, vt illud omnino sua vice fungatur, & tātæ sit vtilitatis & pretij. Non autem recipit functionem per speciem eandem quæ data est: vel aliam quę non est in eodem genere. quod enim ponitur ibi magis vel potius electiuum est: quia aut redditur idem: & tunc non est mutuū: vt s. dictum est. aut aliud, & tunc non est in eodem genere. nec enim in rebus aliis inuenitur omnimoda similitudo: vnde nec contingit liberatio: quia aliud pro alio inuito creditore solui non potest: vt ff. eodē. l. ij. §. primo. nisi in casibus vt in ecclesia debitrice. Et in eo qui debet aurum, cùm in eius substantia non reperitur aurum: & in eo qui debet seruum, cuius vult soluere pretium: quia dicit suum cognatum esse. & in eo qui tenetur noxali actione, & consimilibus: vt s. de sacrosan. eccle. authē. hoc ius. & j. de solu. authen. nisi. & ff. de leg. j. si domus.
17 §. in pecunia. & de re iud. l. miles. §. j. † Quæret aliquis, nunquid erit mutuum, si librum ad pondus, oues ad numerū dedero recepturus librum tanti ponderis, vel oues tanto numero? Respondeo non. In mutuo enim est inspicienda natura, consuetudo, & aptitudo, quæ naturæ coaptantur. hæc etenim est natura pecuniæ, vt fere semper detur ad numerum: & ad hoc est inuenta, vt detur ad numerum: & si consueuit dari, & bene coaptatur suæ naturæ: quia apta est ad numerum. Sic dico in frumento, & similibus quæ consistunt in pōdere, numero, vel mensura. Libri verò non ad hoc sunt inuenti, vt dentur ad pōdus: imò secundum æstimationē bonitatis. Idem in omnibus, & similibus. Nam & si darem tibi bouē, vel hominem vt aliū mihi des, nunquam potest esse alius omnino eiusdem bonitatis. In mutuo autem, etsi aliud sit quod redditur, idem tamen videtur esse propter omnimodam similitudinem, & formam. Item spectandus est in mutuo actus, nō solùm natura: nam & si pecuniam dedero non in quantitate, sed in sacculo, vt mihi tantum sacculum pecuniæ reddas: nō erit mutuum, quia licet quod datum est naturam habeat mutui: non tamen sic datum est vt mutuum: debuit enim in quantitate dari. Inspicienda est ergo natura & actus cum his, quæ dicta sunt, quorū si aliquod
18 defuerit, non erit mutuum. † Vnde si quæratur an sit mutuum cùm tibi panem vnum do vt alium æquè bonum reddas: dico mutuum nō esse, vt patet ex prædictis: neq; commodatū, quia quod datur, vsu consumitur: vt ff. commo. l. iij. §. vltimo. Erit
19 ergo cōtractus innominatus, do vt des. † Diuiditur autem
e mutuum: quia aliud est naturale [e] tantùm, aliud ciuile natura sibi cooperante, aliud ciuile tantùm, in quo nihil cooperatur
20 natura. Naturale † tantū est, vt cum numero pecuniam vt tantundem mihi tenearis reddere: vnde & re, id est numeratione dicitur obligatio contrahi, & nascitur condictio ex ea: vt inst.
21 quib. mo. re contra. ob. j. respon. Ciuile † autem in quo operatur natura est, vt cùm tibi mutuo: sed eandem pecuniā vel paululum ante numerationem, vel postea paululum, hoc est, incōtinenti stipulor mihi reddi. nec enim nascitur actio ex numeratione, sed ex stipulatione, vt tollatur, vel nouetur: ea quæ nascitur ex numeratione, per eam quæ nascitur ex stipulatione: quia id agitur tacitè vt sola stipulatio teneat: & magis implendę stipulationis gratia est numeratio intelligenda fieri, quàm vt agatur ex ea. Agitur ergo tantùm ex stipulatione, quæ est de iure ciuili: vt ff. de noua. l. si ita fuero. §. vltimo. & l. cū enim. & institu. de actio. §. de pecunia. & ff. eodem, l. ij. §. vltimo. & l. certi. §. quoniam. ibi, siue coniuncti. duæ tamen in eo videbantur actiones nasci: vna ex numeratiōe, alia ex stipulatione, sed vbi stipulatio vtilis sequitur, incontinenti numerationem: fingitur nec fuisse nata ex numeratione actio: quod ex eo patet: quia vbi incontinenti postea stipulor, inutiliter agitur ex numeratione: vt ff. eodem, l. certi. §. quoniam. patet ergo fuisse actum, vt agatur ex ea; alioquin non ageretur: vt ff. eodem, l. nō omnis. Idemq; etiam si pro extranea muliere dotem numera-
22 ui. Nā ex ipsa lege quæritur actio. Sed † si incontinenti stipulor eam mihi reddi, fingitur illi nec nata: vt C. de rei vxo. act. l. vnica. §. accedit. Numerare autem tibi videor pecuniam, siue eam numero ex causa mutui, siue alius me etiam ignorante tibi numeret pecuniam suā nomine meo, tanquam meam. Hac scilicet mente, vt ego eam videar numerare. Nam ego ratum habendo numerationem tanquam pecuniæ meæ factam, videor numerasse. Secus si non tanquam mea pecunia sit numerata, & pactus vel stipulatus sit eam mihi reddi: quia tunc non quæretur mihi actio: vt s. dixi. Sed si pecuniam meam numeres, me ignorante, nomine meo indistinctè, quæri videtur mihi actio fortè: sed non vt mea sit numerata, si ratū habeo. Alioquin reprobato à me, quęritur actio tibi vtilis, vt j. eod. l. si absentis. Si autem, me mandante, alius suam pecuniam numeret meo nomine, indubitáter quæritur mihi actio: quotidie enim si credituri sumus alicui pecuniam, vel ab alio petimus: vt nostro nomine creditor numeret futuro debitori: vt ff. eod. l. certi. §. si nummos. Item quotidie mādo debitori meo, vt tibi nomine meo numeret pecuniam: obligaris enim mihi. quamuis verè non acceperis nummos meos, sed interpretatione iurisvi deris accepisse: vt ff. eodem, l. singularia. breui scilicet manu: vt ff. de iure dotium. l. licet. §. quoties. vel per procuratorē. vt ff. de dona. inter vir. & vxorem. l. iij. §. vltimo. Quod ergo in duabus personis recipitur, & in eadem persona recipiendum est: vt cùm ex causa mandati pecuniam mihi debeas, & conuenerit vt crediti, id est mutui nomine eam retineas: videtur mihi
f data pecunia: & à me ad te perlata [f]: vt ff. eodem, l. singularia. Potest tamen differentia notari inter hunc casum, & superiorem: quia ibi interuenit procurator, per quem solet acquiri dominium quod hic non est: vt ff mandati. l. idem que. §. si quis. nec enim contrarium est quod dicitur ff. mand. l. qui negotia. quia quod dixi intelligendum est in debitore, qui paratam, & destinatam pecuniam solutioni habebat: vt ait Irnerius: vnde conuertitur in causam mutui, etiamsi præsens vel in conspectu non sit pecunia: vt ff. eodem, l. certi. §. vltimo. Si enim exigeretur præsentia, vel conspectus pecuniæ, nō esset in pecunia speciale vel singulare: vt ff. de sol. l. si pecuniam. sed in pecunia speciale dicitur esse vt in prædicta l. singularia. si ergo nō esset pecunia parata & destinata solutioni, non conuertitur in cau-
23 sam mutui: vt in prædicta l. qui negotia. † Item & numerare tibi videor pecuniam si apud te deposuerā pecuniam: & postea tibi permisi ea vti: statim enim cœpit esse mutua, etiam antequā moueatur, etiam si non erat in conspectu, pecunia tamē parata erat & destinata solutioni. animo enim cœpisti eā possidere. vnde transit ad te periculum, qui mutuum rogasti. Si verò ab initio, cùm deponerem permisero tibi vti, si voles, id est si voluntariè fueris vsus: mutua non erit antequam mota
24 sit: vt ff. eodem, l. certi. §. vltimo. & l. quod ab initio. † Item numerare tibi videor, si lancem, vel massam auri dedi, vt eam venderes, & nummis vtereris. Nam si vendideris, & nummos acceperis: erit mutuum. si nō acceperis, teneberis actione prę scriptis verbis, vt præstes dolum & culpam in eo quòd pecuniam non exegisti: vel vt cedas mihi actiones: vt ff. de præscri.
25 verbis. l. rogasti. Si autem lanx † sine culpa tua perierit antequam venderes, siquidem eam habui vęnalem, mihi perit: alioquin tibi: vt ff. eod. l. rogasti. & ita videtur hic speciale. quòd casus fortuitus ad te pertineat: propterea quòd tui vtilitate rē accepisti: vt ff. eodem, l. si quis. commodatarius autem, licet sui causa accipiat, nō tenetur de fortuito casu: vt ff. commodati. l.
26 in rebus. Vel dic † q; periit lanx sine culpa tua lata vel leui: leuissima tamen intercessit. vbi autem alium rogo de re mea vēdenda, indistinctè meum est periculum: vt ff. de præscrip. ver.
27 l. si gratuitam. §. j. † Item & numerare tibi videor, si numerauit tibi seruus meus voluntate mea. alioquin si non extet pecunia, vel dolo malo desierit possidere agetur rei vendicatione, & ad exhidendum. Si verò consumpta sit, reconciliatum erit mutuum consumptione: vt ff. eodem, l. rogasti. §. vltimo. sic & reconciliatur mutuum vel solo pupillo credente, vel alij soluēte: si consumpta sit pecunia ab eo, cui numerata sit, vel soluta: vt ff. eodem, l. nō omnis. §. vltimo. Si autem seruus communis

decem crediderit,siue volũtate,siue sine voluntate dominorũ: & consumantur nummi : æqualiter competit eis actio,id est, vnicuiq; in quinq;. Nam & si communes nummos mihi,& tibi centum scilicet credidero,quinquaginta condicam etiam si singula corpora fuerint communia:vt ff.eo.l.nam & si fur.§. vltimo.si autem filiusfa.mutuum dederit de profectitio peculio,patri quæritur actio.Sed & filius agit si mutauerit viaticũ suum,cùm Romæ sit causa studiorum,vel implorabit iudicis officium patre absente,& eius procuratore:vt ff.eod.l.cùm fi-
28 lius.& de iudiciis.l.si longius.§.j. † In numeratione autem necessarium est id agi consensu vtriusq; partis,vt contrahatur mutuum:alioquin non nascitur obligatio mutui:vnde & si furiosus numerauerit pecuniam quasi mutuam,non cõtrahitur mutuum,sed aget condictione sine causa,contra eum,in cuius rem pecunia est versa : vt ff.eod.l.si à furioso.& l.non omnis. Idemq; est si tibi pecuniã numero quasi donaturus:& tu quasi mutuam accipias.Nam & hic deficit mutuum:nõ tamen agitur condictione sine causa:quia secundum voluntatem dantis consumpti sunt nummi : sed si quasi deponens tibi dedero, tu quasi mutuam accipias,vel quasi mutuam dedi : & tu acceperis quasi commodatam,deficit mutuum : & locus est cõdictioni sine causa:vt ff.eod.l.si ego.Idemq; si me & Titium rogasti dare mutuã pecuniam, & ego tibi delegaui debitorem meũ, cùm putares eum Titij debitorẽ esse.Nam quia pecunia mea, id est mihi debita ad te peruenit,bonũ & æquum est eam mi-
29 hi à te reddi:vt ff.eod.l.si & me. † Item & de stricto iure , vel subtilitate iuris contrahitur mutuum : si ego numero sponte. Nam si pecuniam mihi donares,vt eandem tibi crederem,nõ est mutuum secundum ius strictum:secus autem de æquitate:
30 vt ff.eod.l.si tibi pecunia.† Et ex prædictis patet quatuor esse specialia in mutuo. Vnũ est,vt quis facilius cõsequatur dominium,etiamsi res non sit in conspectu.Secundum vt discretius vel petat,vel retineat partem suam,non autem in singulis cõmunibus nummis petet dimidiam:sed petet dimidiam quantum ad numerum:vt ff.de solu.l.cùm Stichus. Tertium,vt facilius dicantur consumi.Quartum vt difficilius petatur vsura: quia necessaria est stipulatio : licet aliâs pactũ incontinẽti appositum pariat actionem,vel in sorte,vel in vsura:vt j.de vsu-
31 ris.l.quamuis.& ff. eod.l. lecta. † Ciuile [g] autem mutuum
g est,quod per chirographum contrahitur , quando spe futuræ numerationis scripsi me accepisse:& tũc intra biennium nõ est efficax:quia si agat creditor,repellitur exceptione,si non probet se numerasse pecuniam:post biennium verò efficax factũ est,vt etiam naturale mutuum dici possit. Nam (vt quidam dicunt) biennium numerat:vel (vt nostri doctores dixerunt) ciuile quidem remanet,sed efficaciam habet naturalis:nisi intra biennium petitũ fuit iuri in testando,id est in testificando exceptionem non numeratæ pecuniæ,vt j.de non nu.pecu.l. si in-
32 tra.& l.cum vltra. † Datur autem certi cõdictio ex mutuo numeranti,vel stipulanti pecuniam nomine suo.Item & ei cuius nomine mutua data est:etiã ignorãti multo magis , quàm mandãti.Si autem reprobet exercitium nominis,datur numeranti vtilis actio etiam sine cessione:vt j.eod.l.si absentis.&vt patet ex prẽmissis.Item datur directa in eum,cui suo nomine numeratum est:cùm & in eo,qui accepit mutuum, suo nomine accepit non alterius officium gerendo, & ideo non datur actio in eum in cuius rem expendit pecuniam,vel in eum,qui subscripsit instrumento,nec requiritur vnde habuit originem pecunia.Item nec liberatur debitor incendio : vt j.eod.l. cum
33 qui.& l.mutuum.& l.non vnde.& l.incẽdium. † Vbi autẽ quis accipit mutuum gerẽdo alterius officium,& ita creditor dat alicui mutuam pecuniam in alterius vtilitatem.Siquidem is,qui accipit,gerat officium ciuitatis,tenetur ciuitas,ita si pecunia in vtilitatem versa sit:alioquin tenebitur ille,qui accepit mutuum:vt ff.eod.l.ciuitas. Si autem debitor gerat officium priuati:vt quia tutor est,vel curator,tenetur tutor & præterea pupillus:vt plenius de hoc dicemus j.quando ex fact.tuto.vel cura.pupillus à le.con.possit.Si autem debitor gerat officium priuati:quia procurator est,& creditor dat ei pecuniam in vtilitatem domini aut mãdatũ est creditori directo,aut nõ.Si mãdatum creditori directum est:& per nũtium tenetur dñs:quia cum eo principaliter est contractum:& non tenetur nuntius vt ff.quod iussu.l.vlt.in prin.& j.quod cum eo.l.si ex contractu.nuntius enim gerit vicem epistolæ,vt probatur ff.de consti.pecu.l.qui autem.in fi.& l.licet. Si verò per procuratorem directum est mandatum ipsi creditori,quòd ita fit. Vade & accipe à tali creditore mutuo x.tenetur dominus mandati contraria:vt j.mand.l.si literas.& præterea procurator:vt ibidem dicitur:quia dicitur in sua persona celebrauit contractum.Si vero dominus non dirigat mandatum creditori,siquidem creditor dat huic procuranti negotium alienũ contemplatione domini tantùm.tenetur dñs tantũ actione nego.gest. & vtili institoria:vt j.de instito.l.si mutuam.& ff.de neg.gest.l.si pupilli.§.j.Si verò dedit contemplatione procuratoris tantùm,tenetur procurator ex contractu,& dñs institoria.Si autẽ vtriusq; contemplatione,tenetur vterq;,vt dictũ est:& est hoc totũ verum de vtraq; actione si accipiens habebat mandatum à dño negotij.Si verò non habet mandatum,& creditor dedit contẽplatione dñi tantùm:cessat vtilis institoria & datur actio neg. gest.si ille in dñi vtilitatẽ vertat,vel incipiat vertere pecuniam vel casu pereat,vel dominus ratum habeat sicut & in sequenti casu dicetur. Alioquin contra sicut & seruo accipiente pecuniam cessaret,vel daretur actio de in rem verso. Nam tunc datur actio hæc de in rem verso:vt ff.de in rem vers l.quòd si seruus.§.j.& §.vnde rectẽ.Si verò dederit contemplatione accipientis tãtùm,tenetur ipse tantùm:& non dñs:nisi in rẽ suam procedat pecunia,vel ratum habeat,vel cùm in eo procuratorem constituat:vt j.quod cum eo qui in alie.pot.est. l.ei qui.in fi.& j.eo.l.eum.& s̃ si tut.vel cura.l.pen.& j.de excep.& inst. si mutuam. Si autem vtriusq; cõtemplatione tradidit,tenetur vterq;,prout s.dictum est & distinctũ:vt ff.de neg.gest.liberto.j.respon.& l.si pupilli.§.j.eo saluo q; datur quandoq; vtilis insti.& si expressim mandatũ non interuenit : vt ff.quod cum
34 eo.l.vlti. † Illud notandum est,q; quandoq; officium credẽtis mutuum impedit mutui obligationẽ : vt ecce Præses prouinciæ mutuam pecuniam dare,& fœnus exercere prohibeť. Idem & in officialibus eius temporalibus. Perpetui enim nõ
h prohibẽtur mutuum dare & fœnebrẽ pecuniam exercere [h]: vt ff.eod.l.principalibus.& j.eo.l.eos. Item quandoq; officiũ accipiẽtis mutuum impedit mutui obligationem: vt ecce, qui in prouincia versatur,iudici eiusdem prouinciæ fœnebrẽ pecuniam mutuare prohibetur:videtur enim quasi emptor legũ & prouinciæ. Vnde & iudex & creditor, exilij damnãtur pœna.Idem in collectario dicitur qui honoris pretiũ dederit ambienti:vt j.eod.l. quisquis.Est autem collectarius, qui emit honorẽ,vt ex honore,vel dignitate,empta occasione multa colligat,& congreget,& in decuplum vẽdendo sentẽtias,& alia iudicis officia:& ideo dãnatur in quadruplum & in exiliũ : vt in auth.vt iud.sine quoquo suf.§.cogitatio.& §.eos.in fin.& §.si
35 quis autẽ.† Ab his autem qui sibi non sunt subditi,præses potest sumere mutuũ:vt ff.eo.l.pręsidis.§.præses.vel fortè à subditis accipit in publicam vtilitatem,non in rem suam:vt ff.eo.
36 l.ciuitas. † Item & in mutui obligatione contrahenda,& in quolibet contractu celebrando , distingue vtrum fiat super minore summa libra auri,aut super maiore. Si super minore,
i sufficiunt duo testes [i] ad plenam probationem siue peritus literarum contrahat,siue imperitus siue in scriptis siue sine scriptis contrahatur:& hoc est,quod dicitur in authen. de instrumentorum caute.§.vlti.non de rebus exiguis &c.Si super maiore,sed fortè speciale est in solutione debita in scriptis vt exigantur quinq; testes vel scriptura publica & si summa,sit minor libra.Nec est ibi contractus,sed solutio:vt j.de test.testiũ. & authen.rogati.vel illa determinatur per hanc. Si super minore,siquidem imperitus literarum contrahat , & in scriptis exigantur quinq; testes inter quos exigitur tabellio,&omnes subscribere debent cum ipso contrahente,vel pro contrahente subscribit vnus testium,vel præmittetur signum contrahẽtis:vt in authen. de instrumentorum cautel.§.oportet.Si verò imperitus sine scriptis contrahat in maiori summa exiguntur tres testes:vt in authen.de instrumento.caut.§.sed & si instrumenta.In eo quod dicit adhibeatur similiter testiũ ex scripto præsentia.Cùm autem peritus literarum contrahit in maiori summa

summa,siue in scriptis,siue sine scriptis;exquiruntur tres;vt in
prædicto titulo.Et fit examinatio,quæ fortè dicitur compara
tio priuatarum literarum;si priuata intercesserit scriptura, ita
demum si supersint testes;nec exigitur eorũ subscriptio. Sed
si subscripserint,exigitur vt veniant, & propriis subscriptio-
nibus attestetur. Vel si non subscripserint,exigitur,vt veniant
& attestentur,quòd eis præsentibus confectũ est documentũ:
& ita collatio iuuatur augmẽto testium. Et in hoc casu potest
loqui authen.quæ signata est j.de fide instrumen. at si contra-
ctus,&c.vt in authen.de instru.cau.§.j.& ij.& iiij. Vbi autem
publica facta inde est scriptura;si probetur de eius fide per ta-
bellionem,& eius ministrum,& per eum per quem numera-
ta est pecunia,vel per solum tabellionem;non est locus, nec o-
pus comparationi,vel comparatione.Si verò non superest ta-
bellio,sed minister;& adnumerator fit comparatio literarum
tabellionis,& signorum vel notarũ ad plenam fidem subscri-
bentium,& non subscribentium.Item minister,qui scripsit de
bet venire;& adnumerator,vt testificentur in casu: & tam ex
collatione,quàm testium causa fidem habeat. Si verò nec ta-
bellio,nec minister,nec adnumerator veniat;tabelliõis,& sub-
scribentium fit comparatio;vt ita ex pluribus comparationi-
bus,tam completionis,quam subscribentium,aut contrahen-
37 tium, vna quædam colligatur & efficiatur fides. † In scri-
k ptis [k] autem contrahi dico,quando id agitur,vt aliter non va-
leat,nisi scriptura fiat,sicut innui videtur in auth.de instr.caut.
§.& hæc dicimus in instrumentis ex scripto confectis.& C.de
fide instru.l.contractus.in prin.vbi dictio in scriptis fieri pla-
cuit,nec alibi inuenitur expressum;tunc enim contractus, vel
charta dicitur confici ex scripto, cùm id agitur ne teneat, nisi
facta scriptura,vel aliter;vt not.j.de instrumento.caut. & fin.
§.vltimo.Et hoc procedit si contractus fiat in vrbe. In agris
autem vetera iura seruantur;vt in authen.de instru.fid.per to-
tum titul.in nouel. eodem tit.quæ sunt illa, vt in omni summa
sufficiant duo testes:nisi vbi contractus chirographario instru
mento initus est, vltra quinquaginta libras auri, vbi tres exi-
38 guntur;vt j.eod.l.vlti.& ff.de testib.vbi numerus. † Datur
l autem certi conditio [l] ex mutuo,in tantum quãtum est datum
non vltra.Nam si tibi dedero decem,aut vndecim,non cõtra-
hitur ipso iure obligatio,nisi in decem:nec enim re potest con
☞ trahi obligatio,nisi quatenus datum est.l.si tibi decem. ff. de
pact. quod enim superfluum est, neque tanquam sors potest
peti vt dictum est,neque tanquam vsura:quia vsura fœnebris
pecuniæ citra vinculum stipulationis peti nõ potest:licet aliâs
pactum in rei traditione appositum pariat actionem præscri-
ptis verbis.etiam in mutuo quod contrahitur mensura,vel põ
dere,vel numero,vt dictum est;vt ff.de pactis.si tex.x. & j.de
vsur.l.quamuis.& l.frumenti.Si tamen data essent decem, vt
reddantur vndecim,nõ contrahitur obligatio amplius quàm
in decem:vt ff.eodem.l.rogasti.§.si tibi.& d.l.si tibi decẽ. nec
venit vsura eius quod datũ est in mutuo,etiam si debitor fue-
rit in mora,vel lit.contest.fuerim:vt j.de condi.inde.l.j.Placẽ.
39 tamen hic dixit venire vsuram post lit.contest. † Est autem
hæc actio ciuilis,sicut & omnes condictiones;hęredibus autẽ
datur,& in hęredes:& perpetuò,sicut & omnis condictio.Itẽ
stricti iuris est,sicut & omnis condictio.Famosa non est, sicut
& nulla condictio;etiam si competat ex turpi causa, vt furti-
ua condictio,grauat tamen opinionem alicuius apud bonos,
& graues;vt ff.de actio.& oblig.l.cessat.& de obsequiis. l.ho
nori. Illud notandum est,quòd licet quis tanquam acceptu
rus pecuniam spopõderit creditori futuro;tamen habet in po
testate sua accipiendo pecuniam se obliget;vt ff. eodem,l.qui
40 pecuniam.Item † notandum quòd creditor accipiendo non
m idoneum pignus,sibi non præiudicat [m]; vt ff.eod.l. creditor,
qui non.& j.eod.qui pro mutua.

a ADNOTATIO. ¶ Certum. Vide tex.& ibi Ias.aliqua notabilia. alle.in l.certum.ff.eod.titu.si certum.peta.

b ¶ Condictio specialis. Vide Ias.bene declarantẽ in l.certi condictio.in prin. ff.si cer.petatur.

c ¶ Fit tuum. Adde materiam huius conclusionis, & multarum, quæ in hoc tit.continentur.vide Bart.in l.ij.§.si.ff.si certum pe.Bal.in rub.C.hoc eo.ti.do. Alexan.de imo in l.singularia.in prin.ti.eo.& in §.Chrisogonus iiij.col. ff.de ver.ob.Pau.de ca.copiose in consi.cccxv.do.Barth.soc.in consi.clxxj.incip. Diui profecto.ver.præterea.in j.vol.char.xl.qui ibi multa bona dicit.

d ¶ Pecuniæ. Adde quod pecunia accipitur large stricte & largissime vt declarat Bart.in l.talis scriptura.& ibi Ias.late.ff.de leg.j.

e ¶ Naturale. Vide Barto.in l.ij.§.in mutui datio.ff.si certum petatur.

f ¶ Ad te perlata. Vide ad hoc bart.in l.non vnde.C.hoc eo.tit.& in l.ij.§. mutui.ff.eo.tit.doc.in terminis.in l.qui negotia.ff.mandati.ad materiam autem vide.do.Barth.soci.in l.ij.§.mutui.nume.xvj.cum plu.seq.ff.eod.titu. & in l. certi.§.quoniam.eod.titu.num.ij.char.xiij.vbi multa examinãtur.quæ suprà doctor iste tetigit.

g ¶ Ciuile. Vide Ias.in l.ij.§.j.ff.si certum peta.& ibi etiam per decium Deciuili vnitus in recollectis.

h ¶ Exercere. Vide Bal. in l.quisquis.j.eo.titu.

i ¶ Duo testes. Vide ad hoc Bart.in l.cùm quid.ff.si certum pe.d.alex.de Imo. in l.admonendi.ff.de iureiur.& in l.falsus.C.de his.ff.de furt. barto. in consil. quodam suo incip.in questione proposita.& paul. de castr. in consi. ccxij.do. Bart.soci.in consi.xv.inci.visis prædictis.ver.nec est verum.cum plu.ver.sequen.char.xxiij.qui exaggerat totam materiam probationis mutui.

k ¶ In scriptis. Vide do.fran.de are.in consi.clxiij.in iiij.columna.

l ¶ Condictio. Vide Ias.in l.certi condictio.in §.j.ff.si certum peta.

m ¶ Præiudicat. Imo potest ad supplemẽtum agere,vt tenet Bart.bal.& doc. in l.j.C.de pig.Bald.in l.qui specialiter.C.de distrac.pig.doctor. in l. creditor. qui non idoneum.ff.si cer.peta.do.Alexan.copiose.

De suffragio. *Rubrica.*

1 ☞ *Suffragium quid sit.*
2 *Salarium quando possit peti ab aduocato.*
3 *Salarium promissum aduocato palmarij nomine an debeatur, ubi pars eius obtinuit in uno capitulo, & in altero succubuit, & quid si transegit.*
4 *Salarium quibus actionibus petat aduocatus.*
5 *Salarium quando debeat aduocato præstari.*

SVPRA de rebus creditis generaliter rubri
cam posuit, & quòd aduocato debeĩ à suo cliẽ
te sub eo nomine, & eadem generali conditio
ne de qua suprà diximus concluditur;ideo po
nit de suffragio. Vnde videndum quid sit suf-
1 fragiũ,& quãdo,& quo iure petatur. † Suf-
fragium quandoque ponitur pro salario quod debetur aduo-
cato.quãdoque ponitur pro ipso patrocinio,& propriè quod
2 præstat aduocatus. † Petitur autem salarium cùm ante litẽ
inchoatam, vel post litem finitam est promissum. pendente
enim lite facta promissio non tenet.s.de postula.l. quisquis.§.
præterea.& de variis & extraord.cog.l.j.§.si is cui.quod intel
ligo si fiat promissio de augendo salario: sed si ante non erat
promissum,satis intelligo quòd etiam post litem cõtest.potest
constitui.& sic intelligimus s.de postul.l.quisquis.& arg.s.de
consor.eiusdem lit.l.ij.Item petitur cùm non ex eo super quo
litigatur certam partem sibi dari paciscitur; vt diximus s.de
postul.Item patitur,salarium si est infra centum aureos, secus
si vltra computatur in centum aureos, etiam id quod nomine
palmarij,id est victoriæ est promissum,puta ita, si vicero præ-
ter salarium tuum dabo x.vt ff.de variis & extraord.cogn.l.j.
3 & §.& si nomine.& §.licita. † Porrò illud quæri potest si
plura fuerint capitula, & in vno vicit, & in altero succubuit;
an quod nomine palmarij promissum est,in totũ, vel pro par-
te peti debeat: & fortè in totum; quia verum est eum vicisse.
Similiter & quæri potest,an debeatur;& si non vicit, sed trãse
git;& puto posse;quasi vicerit,vel quasi per eum steterit,quo-
minus vincat.Item petitur salarium cùm præstitum est patro
cinium,vel per aduocatum nõ steterit;siue agatur cum aduo-
cato,siue cum hærede eius;vt j.de condi.ob caus.l.aduocatio-
4 nis.& de variis & extraord.cog.l.j.§.diuus Seuerus. † Peti
tur autem salarium tribus modis vel condictione certi, si cer-
tum fuerit promissum,vel ex stipulatu actione si in facto con-
sistit quod est promissum, vel condictione ex lege: vbi nudo
pacto tantùm,non per stipulationem est promissum:vt in hac
lege dicitur.j.responso. vel officio iudicis, inspecta facundia
aduocati;vt ff.de variis & extraordin.cogni.l.j.§.in honoriis.
Porrò per hanc legem,quæ est in hoc tit.non sufficit promis-
sum esse salariũ iure immobili,aliter mobili;sed oportet scri-
pturam interuenire;& dico quòd sufficit vna scriptura: si etiã
duæ exigantur;licet quidam contradicant per quædam ver-
ba huius legis: aliter non locum habet petitio: sed nec valet
etiam traditio; vt j.eodem,l.j.§.sed & si quid.& §.quòd si.
5 † Illud extra quæri potest,quando salarium debet præsta-

a ris[a] Et dico etiam ante causam finitam:vt suprà de iud.l.pro-
perandum.§.in honorariis.licet & in lege ista videatur innui
b contrarium[b]. Item potest quæri an pro salario vno etiam in
causa appellationis debeat præstare suffragium:quod non pu
to ne sic in infinitum teneatur.arg.contra.C.de reb.cred. l.an-
tepe.Item & potest quæri,an cogatur exire prouinciam,si di-
catur quòd in causa appellationis tenetur eum defendere : &
non puto:vt argumen.ff.de procurato.l.sed & hæ personæ.§.
non solùm.

a ADNOTATIO. ¶ Debeat præstari. Vide ad hoc Spe.in titu.de salar. §.sequitur videre per Io.Bart.in l.j.§.diuus.ver.ex prædictis apparet.ff.de varijs & extraordina.cogn bal.in l j.ver.vlterius quæritur.C.hoc.eod.ti.domi. Alex.de imo.in alleg.l.j.§.diuus de var.& extraor.cogn.& in l.diem. iuncto ver.sed quæro.ff.de offi.assess.do.Ias.de may.in §.triplici.nu.7.cum plu.nu.sequen.insti.de act.char.lxxxiij do.Bar soci.in consi.cxcvj incip.circa præsentem consultationem.ver.ij principaliter in ij.vol.char.lxxj.
b ¶ Contrarium. Adde in contrarium facere etiam quod notat Barto.in l.archiatre per illum tex.C.de profes.& medi.li.x.nam ibi est tex. quē etiam not. barto.quod etiam aduocati non debent habere salarium lite durante, sicut medici non debent habere salarium nisi quādo senatus est infirmus.vide Ia. in l.diem functo.in iij.col.ff.de offi.assesso.

De prohibita sequestratione pecuniæ. Rubrica.

1 ☞ *Sequester quis dicatur.*
2 *Sequestratio quid sit.*
3 *Sequestrationem fieri ex uoluntate partium, & an & quando fiat ex necessitate.*

NE crederet aliquis debitorem, qui ex quolibet
contractu conuenitur condictione ad pecuniā
soluendam esse compellendum:vt faciat seque-
strationem pecuniæ, quæ est in litem, ponit de
sequestratione prohibita pecuniæ:vt nomen pe
cuniæ ponatur pro specie,vel quantitate,quæ est in obligatio
ne:vt j.de constitu.pecu.l.penul.licet aliter ponatur strictè:vt
1 notauimus s.si certum pet. † Est autem sequester ille apud
quem plures eam rem de qua cōtrouersia est deposuerunt.di-
ctus ab eo quòd occurrenti,& quasi sequēti eos committitur
* res:vt ff.de verborum significatio.l.si sequester.* † Seque-
2 stratio[a] autem dicitur ipsa separatio rei vel possessionis.Inte-
a rim enim,cùm res apud sequestrū est, nec possidet actor, nec
possidet reus:nisi hoc actum esset in sequestratione, vt custo-
diæ causa tantùm fiat depositio:vt ff.depositi.l.licet. j. respōso.
& §.j.& de acquiren.possessio.l.interesse. Si ex quolibet con-
tractu pecunia postulatur,sequestrationis necessitas conquie-
scit:oportet enim debitorem conuinci primò,& sic ad solutio
3 nem pulsari.† [Ex voluntate autem partium fieri sequestra-
tio potest,]vt patet ex præmissis. Item fit quandoque ex ne-
cessitate:si de re mobili sit cōtrouersia,& persona rei sit suspe
cta quod cum ea fugiat:vt ff.de offic.præsid.l.Senatusconsul-
to.& ff.§.vltimo.& qui satisda.cogan.l.si fideiussor.§. vltimo.
& j.de agri.& censit.l.litibus.sic etiam quandoque sequestra-
tio fit de re mobili vel immobili:quia persona est suspecta,qd'
depopulentur fructus,vel quòd rem sit dissipatura:vt ff. solu.
matrimonio.l.si cùm dotem.§.sin autem in sæuissimo. & ff.de
appellatio.l.imperator. Fit & quandoque propter contuma-
ciam non cauentis de collatione facienda:vt ff.de colla.bono.
l.j §.si super.fit etiam quandoque propter conditionem perso
næ:vt si seruus de possessione seruitutis proclamet in libertatē
& contra eum pronuntiatum est. fit enim sequestratio rerum
earum,de quibus dubitatur,sint domini,an eius qui dicit se li-
berum:vt j.quibus ad li.procla.non licet.l.vltima. & de asser.
tol.l.j.§.super peculio.

a ADNOTATIO. ¶ Sequestratio. Et multa de ista materia vide per practicum Papiē.in forma libelli saximenti.& per Curtium in suo tractatu de sequestro.
* ¶ l. si sequester. Sequestratio fit duobus modis vna de re immobili.& hec fit omittendæ possessionis causa.& tunc neuter litigantiū possidet,sed sequester.Fit etiam ex necessitate,vt quando controuersia est de re mobili & persona est suspecta,ne cum ipsa re aufugiat ff.de offic. præsidis. l. Senatusconsulto.§.si & de agrico.& censit l litibus.lib.xj.C. Quando verò sequestratio fit causa custodiæ, tunc possessio remanet penes possidentem ff. depositi.l.licet.primo responso.& §.j.Generaliter autem prohibita est sequestratio.l. vnica.C.de prohib.seq.pecu.Casualiter autem permissa est aliquando,scilicet voluntate partium,vt lite finita,res victori detur.ff.de acqui. posses.l. interesse.& nisi hoc fiat, poterit victor agere cum sequestro sequestraria actione, ff deposi.l. si in Asia.§.cum sequestr.Si fructus possessionis dissipentur, fieri debet sequestratio.vt extra.de sequest.posses.& fruct.capitul. ad hec.& duo. capitu.sequen.Martinus.

De condictione indebiti. Rubrica.

1 ☞ *Indebitum quot modis quid dicatur.*
2 *Indebitum naturaliter & ciuiliter, uel naturaliter tantùm qua actione repetatur si solutum sit.*
3 *Indebiti ciuiliter tantùm sed naturaliter debiti exempla aliquot: & an & quādo tale indebitum solutum poßit repeti, nu.seq.& 6.*
5 *Pupillo, qui soluit quod naturaliter tantùm debebat, an detur repetitio iure communi.*
6 *Libertus qui soluit patrono operas, quas putabat se debere, an poßit repetere.*
7 *Solutum ui obligationis ad antidora an poßit repeti.*
8 *Indebitum ope exceptionis, debitum tamen ciuiliter & naturaliter, an solutum poßit repeti.*
9 *Repetitionem dari eius, quod est indebitum nisi præstetur cautio, uel nisi impensa deducatur.*
10 *Indebitum scienter solutum non repeti, atq; inibi an id sit perpetuum.*
11 *Indebiti soluti repetitionem cessare propter rei iudicatæ authoritatem.*
12 *Indebiti soluti repetitio an impediatur propter iusiurandum.*
13 *Transactio an impediat indebiti soluti repetitionem.*
14 *Transactio interposita per calumniam actoris an teneat, & quid si per dolum seu calumniam rei. nu.seq.*
16 *Transactio an & quando sit inutilis propter authoritatem rei iudicatæ.*
17 *Indebiti soluti repetitionem cessare ob causam pietatis.*
18 *Indebitum solutum ex ea causa, quæ crescit per inficiationem, an poßit repeti.*
19 *Hæredem se esse existimans, & ob id soluens creditori hæreditario, uel legatario, an poßit repetere.*
20 *Repeti an & quando poßit quod solutum est procuratori creditoris.*
21 *Solutum alicui nomine creditoris an & quando poßit repeti.*
22 *Condictio indebiti cui detur.*
23 *Soluenti indebitum nomine alieno an & quando detur condictio indebiti, & quādo ei, cuius nomine solutum est. & nu.25. & 27.*
24 *Fideiussor eius, qui indebitam pecuniam promisit, soluens pro eo an repetat, & qua actione.*
26 *Tutor si soluerit indebitum nomine pupilli, an ipse condicat, an pupillus: & an & quando aliis hoc nomine detur condictio. nu.28.*
29 *Condictio indebiti contra quem detur.*
30 *Indebitum incertum solutum qua actione repetatur.*
31 *Aedificio posito in solo alieno qua ratione consulatur ei, qui ædificauit, pro impensis ab eo factis.*
32 *Actio cuiusmodi competat ad repetendum certum aliquid, quod indebitum solutum est.*
33 *Indebitam speciem sibi solutam distrahens ad quid teneatur.*
34 *Soluenti utranque ex iis rebus, quas alternatiuè debebat, an detur electio repetendi utram uelit.*
35 *Condictio indebiti an detur ei, qui cùm debitor generis esset, speciem aliquam soluit, ad quam putabat se obligatum.*
36 *Fructus & partus rei indebitæ solutæ uenire in cōdictione indebiti, & quid de aliis accessionibus.*
37 *Repetitionem nonnunquam dari in totum, cùm tamen id, quod solutum est, esse indebitum duntaxat pro parte.*
38 *Repeti an poßit id quod uerè debitum est; solutùm tamen non parit liberationem.*
39 *Condictio indebiti qualis actio sit.*

SICVT mutuum, de quo dictū est, re contra-
hitur, ita & in indebito contrahitur obligatio
re:vt institu.quibus modis re contrahi. obliga.
§.is quoque.& ideo ponit de condictione inde
biti. Videndum ergo quot modis aliquid dica-
tur indebitum.& quando hæc condictio locum habeat,& ex
quibus causis cesset, cui detur, & in quem, & in quantum, &
1 qualis sit actio. † Dicitur autem indebitum quandoque iure
ciuili & naturali:& de hoc cuilibet licet videre exēplum. Sed
& poni hic potest in eo quod sub conditione debetur quam
esse extituram non est certum:vt ff.de verborum significatio.
l.cedere.& ff.eodem.sub cōditione,vel si vsuræ vltra duplum
promittantur,vel aliquid contra legem:vt ff.eodem,l.si nō for
tem.§.proinde.& C.de pact.l.pacta quæ. vel si nesciens eme-
rim rem meam:vt ff.eodem,l.seruum meum insciens. nisi gra
tia possessionis:vt ff.de contrahen.emptione.l.suæ rei & l.si in
emptione.§.rei suæ.Quandoque iure naturali tātùm:vt si spe
futuræ

futuræ numerationis scribo me debere quod non est numeratum, nec biennium est elapsum: vt diximus suprà, si certum petatur. Idem est & quandocunque debeo ciuiliter, & naturaliter: & creditor facit pactum de non petēdo. tollitur enim naturalis obligatio tantū, & remanet ciuilis: vt ff. de sol. l. stichū. §. naturalis. & insti. de excep. §. præterea. Idemq; & si debitor legat in testamento liberationem: vt ff. eodem, l. si non. §. adeò.
1 † In præmissis autem casibus soluta talia indebita repetun-
a tur [a] per condictionem indebiti, siue per ignorantiam facti, etiam non probabilem: vt quia errabat quis in facto suo: vt ff. eodem, l. sed si me putem. & l. eleganter. primo responso. & de iuris & facti ignoran. l. plurimum. si per ignorantiam iuris soluatur, quia ignorantia iuris non habet alicui nocere in damno vitando: vt j. de non nume. pecunia. l. si quasi. & l. pen. & de condi. ex lege. l. vltima. & s. de pactis. l. dubitari. & ff. eo. l. quæ exceptio. l. vlti. & l. si quis iurasset. & l. cùm is qui. §. j. & l. fideiussor. & de iuris & facti ignoran. l. antepe. l. iuris ignor.
3 de iureiu. l. vltima. † Quandoque est indebitum aliquid iure ciuili tantùm, & debitum naturali. & de hoc mūlta possunt notari exempla, vt ecce seruus obligatur de iure naturali cuilibet: & eadem obligatio naturalis remanet post manumissionem: & eodem iure quilibet potest obligari seruo. Sic & naturaliter obligatur pater filio suo famil. & filiusfamil. suo patri: vt ff. eodem. l. naturaliter. & l. frater à fratre. §. quæsitum. Item & qui causa transactionis cōuenit se actori daturum pecuniam, vt recedat à te naturaliter quidem obligatur, non ciuiliter: ni si interuenerit stipulatio: vt s. de transactio. l. siue apud acta. & de pactis. l. cùm proponas. & ff. eodem, l. si id quod.

Item & naturalis obligatio est in legatis relictis in testamēto minus solenni, vel etiam solenni: si tamen ea per Falcidiam diminuantur. Nam quatenus diminuūtur per Falcidiam, indebita sunt iure ciuili: debita autem iure naturali: vt ff. eodem, l. fideicommissum. Item & naturalis tantùm obligatio est, & in contractibus innominatis, cùm neque stipulatione, neq; rei interuentu sint vestiti: vt j. de re. permu. l. ex placito. Item & naturalis obligatio est in pupillo proximo pubertati paciscente cum alio. Nam si esset infans, vel infanti proximus nec naturaliter obligaretur: vt ff. eodem, l. quod pupillus. & de a-
4 ctio. & obligatio. l. pupillus. & de noua. l. j. §. vltimo. In † talibus autem debitis naturalibus si fiat solutio per ignorantiam iuris, cessat repetitio. Si autem fiat per ignorantiam probabilem, repetitio locum habet: secus si fieret per facti ignorātiam non probabilem: vt j. ad legem Falcid. l. error. & s. de iur. & facti ignor. l. cùm quis. & ff. de iuris & fact. ignorā. l. pen. §. sed
5 facti. & ff. eod. l. fideicommis. Idemq; † dico in pupillo soluente debitum naturale. Nam secūdum prædicta repetitio ei denegatur de iure communi. Vnde & talis debiti patitur compensationem: vt ff. de neg. gestis. l. iij. §. pupillus. quod non fieret si solutum repeteret iure communi: vt ff. de compensatio. l. quæcunque. Placen. tamen dixit ei de iure communi dari repetitionem. argumen. eius quod legitur. ff. ad Trebel. l. si eius. per quam legem totum contrarium dico: & ipsam in eius caput retorqueo: nec enim ibi tractat de in integrū restit. sed de restitutione hæreditatis, quæ fit ex Trebel. senatuscons. Item nec facit pro eo, quod legitur ff. eod. l. interdum. persona enim pupilli, & furiosi facit locum repetitioni: quia si extat pecunia soluta, repetitur per rei vendicationem. Si autem consumpta sit pecunia soluta à pupillo, cedit insolutum debiti naturalis: nec repetitur: nisi iuuetur pupillus beneficio in integrū restitutionis: vt s. si aduers. solu. l. indebito. & pupillo petenti in integrum resti. & non puto obiici posse compensationem naturalis debiti: licet aliàs non compensatur naturale debitū: quia secundum hòc non patrocinaretur ei in integrum rest. Furiosus autem, & prodigus consumptā pecuniam repetent & con dictione sine causa: quia nec intelliguntur voluisse soluere, si quidem in negotiis contrahendis alia causa est furiosorū: alia
6 pupillorum: vt ff. de neg. gest. l. in negotiis. † Est & quædam naturalis obligatio, quæ non contrahitur vi pacti, sed naturali ratione propter beneficium manumissionis collatum in seruum: vt ecce libertus debet patrono obsequiales operas, etiā sine impositione aliqua: si libertus credat eas debere vi pacti, & soluat repetere nō potest, maximè, quia etsi nō soluisset, tamen iudicis officio posset compelli ad eas præstandas. Idemq; & si libertus soluerit alij delegatus à patrono. In fabrilibus autem, vel artificialibus operis quas non pepigit se daturum libertus, si eas soluerit patrono credens se ei eas pepigisse, locū habet repetitio: non operarum: quia non possunt eædem reddi. Nam, & si eidem, & ab eodem exhibeātur, sunt tamen aliæ: quia plerunque robur hominis, ætas, temporis opportunitas, naturalem mutant causam operarum: & ideo nec quis volens reddere potest: sed quanti patronus erat conducturus operas: vt ff. eodem, l. si non sortem. §. libertus. & de præscript. verbis.
7 l. penultima. † Est & alia naturalis obligatio, quæ non contrahitur vi pacti, nec agitur ex ea, sed naturali quadam ratione qua mouetur aliquis ad benefaciendum suo benefactori: vt ecce ad remunerandum, vel ad Antidora quis obligatur: vt ff. de peti. hære. l. sed & si lege. §. consuluit. & hoc non inhibet donationē. Nam & qui remunerat, donat. Sed secus in supradictis naturalibus obligationibus: vt ff. de dona. l. iuregentiū. §. si quis. sed & hoc fortè non inhibet condictionem indebiti, si credens me promisisse donare, tibi donauerim: vt ff. isto titu
8 lo. l. damus. † Est autem quandoque aliquid debitum iure naturali, & ciuili, sed indebitum exceptionis ope, circa quod distingue, aut erat exceptio temporalis, aut perpetua: si tēporalis cessat repetitio: vt ff. eodem, l. in diem. & ideo etiam maritus qui habet priuilegium, vt condemnetur inquantum facere potest: si soluat, non repetit: vt ff. eodem, l. nam & maritus. Nec enim verisimile est, quòd maritus, & hæredes eius semper sint inopes vt non possint soluere: & fortè cessat: quia videtur renuntiasse priuilegio sponte: & hac ratione cessat repetitio vbi promisi me daturum cùm moriar. Idemq; si cōditionaliter protulerim me daturum si moriar: cùm enim conditio omnino sit extitura in diem incertum, videor promisisse: vt ff. e. l. nam si cùm moriar. & l. quòd si sub conditione. Idemq; & si promiserim siue nauis venerit ex Asia, siue nō venerit: alterā enim earum conditionum certum est extituram, sic & dico licet plerique dixerint in contrarium. & si debeo purè, & idem promitto nouandi animo sub conditione: quia certum est animo me debiturū. Secus si quod debeo purè, alius tibi promittit nouandi animo sub conditione: hic enim quilibet vestrûm soluendo repetit: quia non est certum eū, qui soluit pecuniam, debiturum: vt ff. eodem, l. Iulianus. Si autem est perpetua ex-
b ceptio, quæ competit mihi, & in odium [b] agentis: vt Macedonianum Senatusconsultum solutum non repetitur. Idem'que & si absoluto debitori per sententiam à creditore, competat exceptio rei iudicatę de iure communi, rigore naturalis enim superest obligatio quæ inhibet repetitionem: vt ff. eodem, l. iudex. & l. Iulianus. vbi autem competit mihi exceptio perpetua, fauore id est priuilegio meo solutum repetitur: vt ff. eo. l. qui exceptionē. Si autem dubium est, vtrum exceptio sit perpetua, an temporalis pro eodem habetur ac si esset perpetua: vt ecce debeo tibi purè: & pacisceris mihi de non petenda pecunia donec Titius fiat consul. potest enim esse quòd fiet consul: & tunc demum conueniar, ac si promisissem tibi si Titius fiet consul. vt ita ista duo sint proportionalia, promitto si Titius erit consul, vel promitto purè: & tu pacisceris de non petēdo, donec Titius fiat consul: & in vtroque casu solutū interim repetitur. sic & assignantur alia duo proportionalia, promitto tibi post Pascha, vel promitto purè: & tu pacisceris de non petendo, vsque ad Pascha: & in vtroque solutum non repetitur: quia in diem debitum est. Posset autē esse in superiori casu exceptio perpetua: si Titius moriatur antequam fiat cōsul:
9 vt ff. eodem, l. sufficit. † Est & quandoque aliquid indebitum, nisi pręstetur cautio, vel nisi deducatur expensa, vnde datur cōdictio: vt ff. eodem, l. qui exceptionem. §. si pars. & de lega. j. l. si domus. §. de euictione. & j. de sol. etiam certa. & de ver. oblig.
10 iul. §. j. & j. eodem. l. si quis cùm à fideicom. † Cessat [c] autē
c hæc actio: quia ille qui soluit indebitum, scit esse indebitum, quod soluit, adeò vt soluat ea mente hoc non expresso, sed taciè in mente retento: vt postea repetat denegatur ei repetitio: vt ff. eod. l. j. & l. si is qui perpetua. & l. si non sortem. §. indebi-
d tum. & §. qui filio. in fi. §. nam donare [d] videtur. cuius enim da

ti per errorem repetitio eſt,eius cõſultò dati eſt donatio: vt ff.
de reg.iu.cuius.Impuberis tamen ſcientia non præiudicat ei,
cum nihil ſcire de facto,vel de iure intelligatur:vt ff.de iur.&
facti ignorantia.l.vltima. Idem & in pubere habente curato-
rem. Adultus enim qui non habet curatorem adiuuabitur re-
ſtitutione:vt s̄.de in integrum reſtitutione mi.l.ſi curatorem.
Item nec illud prætermitto, quia quandoque ſciens indebi
tum ſoluo & repeto: quia gratia alterius rei ſolui quam pu-
tabam me debere:vt ecce falsò credo me debere ſortẽ, & vſu-
ras ſoluo:nec enim videor ſciens indebitum ſoluiſſe: vt ff.eo.
l.ſi non ſortem.§.ſi quis falsò. titubatio autem quæ media eſt
inter ſcientiam & ignorantiam,non impedit hanc actionem:
11 vt j̃.eodem,l.pro dubietate. Item † ceſſat hæc actio propter
authoritatem rei iudicatæ. Nam & ſi condemnatus ſum ſol-
uere,cùm nihil deberem,& ſoluero, non repeto:vt j̃.eodem,l.
j.niſi tu falsò ſcienter aliquid allegaſti:& ita contra me obti-
nuiſti: tunc enim reſtituar in integrum contra te ex genera-
li clauſula:vt ff.de iudic.l.ſi prætor.vel agam ex pręcedenti cõ
tractu,puta commodati,vel depoſiti cõtraria actione cum iu-
ſta cauſa deducta ſit ad iniuſtam,eò quòd tibi rei ſolui ęſtima
tionem:& eadem res poſtea ad te peruenit:vt ff.de condi.ſine
12 cauſa.l.ſecunda. † Item & iuſiurandum impedit hanc actio
nem ſi me deferente iuraſti tibi deberi, cùm nihil deberem,
& ſoluerim:vt inſtitu.de actioni.§.item ſi quis poſtulante. &
13 hic plenius diximus s.de iureiuran. † Item & tranſactio im-
pedit hanc actionem; vt ſi me de iure non poteras conuenire;
& vt deſiſteres à lite dedi tibi partem eius quod petebas; vt s.
de tranſactio.l.ſecunda.ita tamen ſi tenuit tranſactio: vt quia
14 credebas te de iure agere poſſe. Si † ſciebas autem te agere
non poſſe de iure:& ita per calumniam inſiſtebas, tranſactio
nulla eſt, & repetitio dabitur: & agi poterit actione in factũ
ex edicto de calumniatoribus: quia dedi tibi pecuniam, ne
mihi faceres negotium per calumniam:vt ff.eodem,l.in ſum-
ma.& de calumnia.l.j.Nec obſtat quod legitur s.de plus peti.
l.j.quia ibi facta fuit tranſactio ſuper dolo, per dolum:hic aũt
ſuper re per dolum.vel illud cum hac determinatione eſt intel
ligendum,ne tranſactioni obiiciatur dolus adhibitus in eo,
quod plus petiit, ſed adhibitus in eo quod dolo tranſegit.
15 † Porrò rei dolus,id eſt ſi per calumniam reſiſtat actori,nõ
vitiat trãſactionẽ quo minus teneat mero iure, imò dico eam
ſeruandam in ciuili cauſa.In criminali autem,quæ irrogat pœ
nam ſanguinis idem.ſi autem non irrogat pœnam ſanguinis
reus habetur pro confeſſo:vt ff.de præuarica.l.vltima.& s.de
tranſactioni. diximus.hic niſi reus qui reſiſtit per calumniam
ſubtrahendo actori inſtrumenta,dolo inducat eum ad tranſi-
gendum:tunc enim etiam in ciuili cauſa tranſactio tenet, ſed
actori ſi ſupereſt ei vetus actio, dabitur replicatio doli, aut ſi
non ſuperſit ei vetus actio,dabitur ei actio de dolo: vt s̄.de
tranſact.l.ſub prætextu inſtrumenti. Roglerius tamen dixit
indiſtinctè nullam eſſe tranſactionem:vbi quis per calumniã
inſiſtit,vel reſiſtit:vt d.l.in ſummã.& ff.ad Tertul.l.j.§.fi. Sed
(vt liquet ex prædictis)diſtinguendum inter ſiſtentem,& reſi
16 ſtentem.† Cenſetur etiam quandoque tranſactio nulla pro-
pter authoritatem rei iud.id eſt ſi certum eſt eſſe iudicatũ, neu
tra partium hic diffitẽte nec in aliquo remedio retractationis
poteſt attentari ſententia:vt ff.eod.l.eleganter.§.ſi poſt.& de
tranſactio.l.& poſt.& l.poſt rem. Poteſt enim eſſe quòd reus
dicat actori,inueniam tibi v. vt remittas in alia quæ continen
tur in ſententia. Idemq; & de tranſact.alimentorum dicitur:
vt ff.eod.l.eleganter.§.item ſi.Quod ergo ſolutum eſt ex trãſ-
actio.tali quæ nulla eſt ipſo iure tanquam in debitum ſolutũ,
non remanet ſolutum in cauſam,in quam eſt ſolutum,ſed cõ-
uertitur ſolutio in debitum quod erat ex ſententia, vel in ali-
mentariam cauſam:vt ff.eo.l.dicitur.Et licet quantũ ad tranſ-
actionem irritãdam ita accipiatur res iudicata,vt dictum eſt:
tamen verè poteſt dici res iudicata,etiam ſi appellatum ſit: vt
17 j̃.de appel.l.litigatoribus. Item † cauſa pietatis [e] facit ceſſare
e hanc actionem. Ecce enim ſi mulier credat ſe pro dote obliga
tam,aliquid dederit nomine dotis pro alia, ſolutum repetere
nõ poteſt;ſublata enim falſa opinione relinquitur pietatis cau
f ſa ex qua ſolutum repeti non poteſt [f]: vt ff.eodem,l.cùm is.§.
ſi mulier.niſi in caſu,cùm pater filiam expoſuit, & ille qui eã
ſuſtentauit deſiderat eam coniungi filio ſuo:pater autem reſi-
ſtit:& ideo reddit expenſas ei:vt j̃.de nup.l.patrem. Item ceſ-
18 ſat † hæc actio ſi ſoluam in indebitũ ex ſua cauſa quæ creſcit
per inficiationem:vt j̃.eodem,l.ea quæ. quaſi videar confiteri
me damnum dediſſe,quod ab alio datum eſt. Nam ſi à nullo
datum eſt,nom impediar repetere:ſicut nec mihi præiudica-
ret confeſsio:vt ff.ad leg.Aqui.l.inde Neratius.§.vltimo.cum
lege illa:ea quæ dicat ignorantem ſuperiori caſu repetere nõ
poſſe:fortè non diſtinguetur ignorauit ius, an factum. argu.
ff.vt in poſſeſ.leg.l.j.licet quidam dicant ignorantem ius repe
tere non poſſe:ſed ignorantem factum poſſe repetere.vbi aũt
ſoluitur indebitum ex ea cauſa quæ à principio pœnalis eſt,
non inhibetur repetitio:vt ff.eodem,l.eleganter. §. vltimo. &
19 inſtitu.de actio.§.ſed furti. † Item impedit hanc actionem
debitum ab alio cuius nomine tibi creditori ſolui: vt ecce, ali-
quis credit ſe hæredem eſſe,& ſoluit creditori hæreditario vel
legatario:ſiquidem ſoluat nomine defuncti, vel nomine hæ-
reditatis,non repetit ab eo, cui ſoluit. & hoc eſt quod dicitur,
ff.eodem,l.repetitio nulla eſt ab eo qui ſuum recipit.permitti-
tur tamen ei detrahere de hæreditate:vt s̄.de petitione hæred.
l.de hæreditate.ſi autem ſoluerit nomine ſuo hoc, ſcilicet adie
cto,quia credebat ſe obligatum,repetitur ab eo cui ſoluit pro
pter illam regulam,tametſi is qui accepit,debitum accipiat;ta
men ſi is qui dat non debitum dat repetitio competit:vt ff.eo.
l.ſi pœnæ cauſa.§.primo.ſi autem non ſit ſoluendo is, cui ſolu
tum eſt,permittitur bonæfidei poſſeſſorẽ ex hæreditatis retẽ
tione rerum hæreditariarum ſibi conſulere: vt ff.de petitione
hæreditatis.l.quòd ſi poſſeſſor.& hoc etiam plenius explica-
uimus s.de petitio.hęred.Idem etiam poteſt aſsignari in pro-
curatore qui nomine domini ſoluit debitum;nec enim repeti
20 tur:vt ff.eodem,l.ſi procurator.Idem † & è contrario poteſt
aſsignari in procuratore creditoris cui pcuratori ſoluo quod
debeo creditori.Nam & hic ceſſat condictio indebiti;quia li-
cet non eſſet pecunia debita procuratori,erat tamẽ debita cre
21 ditori cuius nomine ſolui.Hæc tamen(hoc eſt cùm † quis ſol
uit alicui debitam pecuniam nomine creditoris) conſideratio
habenda eſt,vtrum is cui ſoluitur ſit verus procurator,nec de-
ſiit eſſe vel adiectus in ſtipulatione an fuit procurator:ſed de-
ſiit eſſe,an nullo tempore fuerit procurator. In primo caſu
contingit liberatio,adeò vt ſi ſoluam adiecto in ſtipulatione,
inuito creditore contingit liberatio: niſi creditor ſit primò li-
tem conteſtatus contra me:vt ff.de ſolutionibus.l.verò. & l.ſi
ita ſtipulatus ſim. & l.aliud.& inſtitu.de inuti.ſtipulatione.§.
ſi quis alij. Vbi autem fuit procurator,& deſiit eſſe,ſiquidem
ſciam creditorem reuocaſſe mandatum,non liberor;nec tamẽ
repeto,quia ſciẽs ſolui indebitum. Si autẽ ignoro reuocatum
eſſe mandatum;& ille,cui ſoluo accipiat pecuniam bona fide,
id eſt vt domino referat eam,dici poteſt me liberatum ipſo iu
re,& per eum licet falſum procuratorem quæratur dominiũ
creditori;quod eſt notabile propter præcedens mandatum:li-
cet ſit finitum:& aliâs notari ſolet:vt ff.de reg.iur. ſemper qui
nõ prohibet.& pro emptore.l.ij.§.ſi à furioſo. ſi autem accepe
rit pecuniam animo intercipiendi eam,nõ ſum liberatus ipſo
iure,ſed per exceptionẽ: quia iuſta ignorantia ſolui: ſi tamen
ante condictionẽ furtiuã mihi competẽtẽ;tunc cõtra procura
torẽ falſum cedam creditori.Sed & ipſe (quia ſua intereſt pe-
cuniam nõ eſſe interceptam) habet furti actionẽ ex ſua perſo
na:vt ff.de ſol.l.cùm quis.§.j. Si verò ſoluam ei qui nunquam
fuit procurator;ſiquidem credidi me liberatũ,& tranſtuli do-
minium in accipientẽ;quia credebã eum procuratorẽ in rem
ſuam:datur mihi cõdictio indebiti cõtra eum:vt j̃.e.l.credito-
ris.Si verò tradidi,vt referat pecuniam dño: & ipſe acceperit
animo intercipiendi,tenebitur mihi actione furti,& cõdictio
ne furtiua;vt j̃.de fur.l.falſus.& ff.de furt.l.falſus creditor.§.j.
Si verò dedi ei,vt faciat me deliberari, dabitur mihi cõdictio
ob cauſ.contra eũ:vt ff.de condi.cau.da.l.ſi procuratori. Illud
no.ꝙ qui accepit,furti non tenetur.ſi tranſtuli dñium pecunię
in eum,vt ff.de condi.cau.da.l.pen.licet M.dixerit cõtrarium
per l.antepe.eiuſdem tit.Item no.quòd vbicunq; dixi eũ tene-
ri qui acceperit ibidem contingit liberatio ratũ habente credi

tore:vt ex prædicta lege antepenul.& de condi.inde. l. si pro=
22 curator.in fine. † Datur autem condictio indebiti soluenti
g indebitum nomine suo [g] : soluenti aũt indebitũ nomine alie=
23 no, non datur condictio indebiti, † imò datur ei cuius nomi=
ne solutum est:siue ipse nominatim mandauit de soluẽdo, siue
ratum habeat:nec enim hoc ipso quòd generalem procurato=
rem soluentẽ constituit, mandasse videtur ei de indebito sol=
uendo:vt ff.eo.l.si procurator. Si verò neq; mandauit,neq; ra=
tum habuit,competit condictio indebiti ei qui soluit pecuniã
24 suam nomine alterius, & indebitè.Et hæc † distinctio appro=
batur etiam in eo qui fideiussit pro alio promittente indebitã
25 pecuniam:vt ff.eo.l.inde pecuniam. nec est ei quod † dictum
est contrarium quod dicitur soluentem indebitũ nomine alte
rius agere posse condictione furtiua.& me condictione inde=
biti,si ratum habeam:vt ff.de condi.furt.l.quoniã. quod enim
dicit de condi.indeb.consonat cum prædictis,scilicet, vt mihi
detur ad possessionem condicendam quam ille nomine meo
transtulit in accipientem. possessio enim cùm sit facti,facilius
transit quã dominium:vt ff.eod.indebiti.§.sed & si nummi.&
ff.de acquir.possess.l.j.§.si vir vxori. Vel si dicas errorem ob=
stare translationi possessionis,sicut & dominij. Verum est ta=
men,quòd accipiens rei indebitæ traditæ habet possessionẽ,vt
fur,sed non dominium:vt ff.de acqui.pos.rem quæ. vnde eam
condico:quia tradita fuit ei nomine meo & indebitè; vt dixi.
labebatur enim tradens in personã accipientis:vt not. in ff.de
condi.furt.l.quoniam. Vel dic procuratorẽ meum tradidisse
nomine meo suos nummos falso procuratori creditoris puta=
tiui,& erit plenius soluenti dari condictionẽ furtiuã:quia acci
piens accipit animo intercipiendi,& mihi datur condictio in=
debiti ad possessionẽ,vel contra accipientem,si creditor puta=
tiuus non habeat ratum,vel si habet ratum, ille tenetur condi.
inde.vt ff.de fur.si vendidero.§.pe.& vlti.quod dicit de condi
ctione indebiti furtiua,est intelligendũ quando ille,qui solùm
labebatur in personam eius cui soluit. Credebat enim domi
num suum cuius nomine soluebat debere pecuniam Titio:&
eum cui soluebat,credebat Titium esse cùm non esset. Vnde
non transtulit dominiũ.Sic ergo agit condi.fur. Sed tamen si
ratam habeã solutionem,debet condictionẽ mihi cedere:vt ff.
de furt.l.si quis vxori.§.cũ Titio.& l.si is qui.§.si Titium.& l.
26 si vendidero.§.vlti. † Vbi autem soluit tutor indebitũ nomi=
ne pupilli impuberis condi.est,& tutor potest ab eo contraria
act.tutelæ id consequi quod soluit, si iusta ignorãtia soluit in=
debitum nomine pupilli.Si autẽ pupillo id nõ imputauit, vel
finita tutela pubes factus non habeat ratã solutionem,cõpetit
condictio indebiti tutori:vt ff.eo.l.neq; tutorẽ. & l. cùm inde=
27 bitum.& l.Stichus.§.j.& de nouatio.l.si pupillus. † Itẽ datur
h condictio indebiti quandoq; de æquitate [h] ei qui non soluit,
nec eius nomine solutũ est,sed ei ad quẽ res,vel à principio per
tinet cùm est indebite soluta,vel ex postfacto declaratur perti
nere vel pertinuisse:vt ecce possessor hæreditatis soluit legata
ex testamẽto quod à principio erat nullũ,vel quia erat falsum,
vel quia ruptum posthumi agnitione,vel ab hostibus reuerso
filio quem pater obiisse falsò præsumpserat, vel alio testamen
to prolato, vel quia irritũ capitis diminutione, vel quia post=
ea pronuntiatur inofficiosum, vel erant legata indebita pro=
pter æs alienum:vt ff.ad Trebel.l.j.§.is qui. vel erant pro par=
te minuta legata : quia in codicillis aliis etiam erant relicta le=
gata. his enim casibus bonæfidei possess. qui soluit sine culpa
sua, non timet periculum huiusmodi nominũ,cùm ipse conue
niatur solummodo inquantum locupletior est factus. dabitur
ergo condictio indeb.ei secundũ quem de hæreditate iudica=
tum est,nec nouum est,vt quod alius soluit,alius repetat.Nam
& cùm minor xxv.annis inconsultè adita hæreditate solutis le
gatis indebitis in integr.restitut. non ipsi repetitio competit,
sed ei ad quem pertinent bona:vt ff.eo.l.ij.§.j.& l.iij. & iiij. &
v. Nec distinguo soluerint legata indebita minores, an tuto=
res:dummodo tutores careant dolo:vt ff.eod.l.tutores. Si ve=
28 rò † tutores dolo soluissent etiam amplius:tunc primo conue
niatur ille cui solutum est indebitum:sed eo non existente sol=
uendo,conuenitur tutor actione de dolo:vt ff.de dolo.l. ideò=
que.& l.nam sic.& sublato circuitu datur quandoque condi=
ctio indebiti:non ei qui soluit,sed alij, vt ecce seruus im[...] te=
cto testamento domini data sibi libertate sub condition[...] [...]i
mihi daret decem,rogauit te vt nummos tuos mihi dares cau=
sa adimplendæ conditionis,quod & fecisti:licet enim videre=
tur, quòd tu ageres mandati contra dominum serui, vt tibi
redderet pecuniam, & dominus serui conueniat me condict.
indeb.tamen benignius est, & vtilius te qui nummos dedisti
certa via tuum recipere:vt ff.eodem, l.dominus testamento.
29 † Datur ista condictio in eum, cui solutum est indebitum
nomine suo,non inspecto eo,cui proficiat pecunia soluta:vt ff.
eodem,l.is solùm. Si autem nomine alieno, & sine mandato
eius solutum est tibi indebitum,& ipse ratum habeat,tenebi=
tur ipse condict.indeb. Si autem ratum non habeat teneberis
tu condict.indeb. nec videtur distinguendum an soluta sit ti=
bi pecunia indebiti nomine alieno per iudicem, an sine iudi=
ce:vt ff.rem ratam habe. l. si sine. Si autem mandato domini
recepisti pecuniam indebitam eius nomine,tenebitur ipse cõ=
dictione indebiti,& nõ tu. Speciale tamen oportet intereuni
re mandatũ de indebito tibi soluẽdo:nec enim eo ipsoq; procu
rator generalis es constitutus,videtur tibi mandasse indebitũ
30 accipere:vt ff.e.l.si procu. † Pro eo autẽ quod indebitè solutũ
i est,datur [i] cõdictio;distingue tamẽ an indebitè solutũ sit incer
tum,an certũ;si est incertũ puta iter,vel actus,vel aliquid quod
est in faciẽdo, dabitur condi.incerti:vt sit propriũ nomẽ actio
nis:vt ff.eo.l.sed & si me.§.j.& l.qui exceptione.§.penul. Vbi
enim hæres domũ maximè suã non testatoris relictã in diem
incertã puta post mortem suã,reficit ipsam domũ combustam
ante diẽ,& adueniente die tradat sine deductione expensarũ,
condicit restitutionẽ possessionis condictione incerti:vt ibidẽ
dicitur:sic & creditor agit cõdictione incerti:vt restituatur ei
possessio pignoris à nõ domino obligati:vt ff.de condic. fur.l.
31 & ideo eleganter.§.vltimo. Sed † secus est vbi in aliena area
ædifico:hæc enim soli traditio transferet proprietatẽ impensa
rum in dominũ soli; vt neq; in eius proprietatẽ à me videatur
habere,neq; possessionẽ ; quia non hoc ipso q; possideo domũ
in solo tuo positam,possideo tabulas quæ sunt in ædificio:vt j.
de acqui.poss.qui vniuersas.vbi autẽ ego ædificaui in solo tuo
de nouo,nullo alio modo potest mihi cõsuli,nisi per retentio=
nem:vt ff.eod.l.si in area. Vbi autem ex stipulatione quid de=
betur incertũ,agitur actione ex stipulatu:vt Inst.de verb.obl.
32 in prin.tit.Si autem † indebitè solutum est certum. si quidem
consistat in pondere,in numero, vel mensura agitur cõdictio=
ne indebiti,ad tantundẽ in genere, sicut supradictũ est in con=
dictione certi ex mutuo:vt ff.eod.l.in summa. §. in frumento.
Si autem consistat in specie certa,cõdicetur species ipsa, si erat
dantis proprietas.si autem nõ esset dantis proprietas, sed pos=
sessio condicitur ipsi possessori,& non proprietas, nisi vsuca=
pta etiam sit proprietas ab eo cui solutum est indebitum:tunc
enim reconciliatur indebitè solutũ vsucapione:vt ff. eo. quod
indebitum. & l.indebiti.§.sed & si nũmi.& de do.cau.mor. l.si
33 aliena.& l.qui alienam. vbi † autem speciem indebitam tibi
solutam distraxisti,si quidẽ sciebas indebitũ, teneberis ad iu=
stum pretium. Alioquin ad id tantũ quod bona fide accepisti:
vt ff.eo.l.si non sortem.§.libertus. Idemq; & si seruum indebi=
tum manumisisti:vt ff.eod. l. in summa. §. penulti. vbi autem
duos debebam sub alternatione,& solui vtrunq;, & vterq; su=
perest datur mihi hodie electio. Nam olim erat contra electio
in repetendo,sicut dabatur in soluendo:vt j.eo. l.pe. & ff.eo.l.
si non.§.vbi. hoc si vnus eram debitor, si autem correus eram
debendi cum alio alternatiuè, habebit electionem creditor;
quia facilè possemus dissentire : vt ff. eodem, l. planè. Hodie
tamẽ videtur quod debitor indistinctè habeat electionem:vt
34 C.eodem, l. penultima. Vbi † autem non vterque, sed alter
solus superest, nihil repeto :is enim remanebit in soluto, qui
superest:vt ff.eodem, l. cum is qui. Sed si non solui vtrunque,
sed alterum ad quem præcise me putabam teneri, nihil repe=
to:vt ff.de legatis secundo, lege, si is cui. erat enim solutus in
35 obligatione alternatiuè:& si non præcisa, Si autem † solutus
k nullo modo esset in obligatione [k] : vt quia promisi hominem
in genere,& solui Stichum, quem solum putabam me debe=
re, datur mihi condictio indebiti. Idemq; si debeo decem,vel

hominem in genere, & similiter vt dictum est solui Stichum:
vt ff. eod. l. cum is. §. vltimo. Lex tamen videtur dicere, quòd
vbi homo in genere debetur, orationis cõpendio singuli con-
tinentur homines: vt ff. de legat. ij. l. Mæuius. §. duorum. Sed
sic intellige contineri singulos: vt quocunque homine soluto,
videatur oratio legati, vel promissionis ipsum continuisse fa-
cta solutione. vbi autem solui indebite vsumfruc. datur mihi,
& hæredibus meis condictio inde. & ff. eodem, l. si fundi mei.
in operis autem indebitis solutis quid obtineat, suprà dictum
36 est. Venit † etiam in condictione fructus rei solutæ & par-
tus, & quod alluuione accesserit: vt ff. eodem, l. indebiti solu-
ti. ciuilis autem accessio non veniet etiam lite contestata: vt in-
frà eodem l. prima. licet Rogerius dixerit venire vsuras à lite
contestata, argument. eius quod dicitur. ff. de vsuris. l. in fidei-
37 commissi. §. in his. sed illud in naturali † accessione est intelli-
gendum quandoque quod notabile est. Proponitur autem
condictio indebiti pro eo, quod solutum est, quasi totum sit
indebitum. Cùm tamen pro parte tantùm solutum sit inde-
bitum: vt ecce debeo centum, sed puto me debere ducenta: &
ideò dedi in solutum fundum ducentorum: repetam enim to-
tum fundum: ne alioquin mihi inuito, & ei conuincetur.
Ager tamen loco pignoris retinebitur donec pecunia solua-
tur. Secus si debeo centum, & quasi deberem ducenta solui
aliquid in pondere, numero, vel mensura: tunc enim repetam
superfluum tantùm, cùm tamen pro parte tantùm sit indebi-
tum & reliquum remanebit insolutum: vt ff. eodem, l. si non
38 sortem. §. fina. & §. idem Marcellus. † Est & aliud not. quia
quandoque soluitur aliquid quod verè debitum est, solu-
tum non parit liberationem: nec tamen repetitur: vt ecce: de-
beo hominem certum: & eum statuliberum factum facto
meo, vel eius cui successi soluo: nec enim liberor: quia plenè
non feci hominem accipientis: nec tamen possum repetere: si
tamen me conueniat stipulator, repellam eum exceptione
doli: nisi reddat eum, quem solui: vt ff. eodem, l. Neratius. & de
solutio. l. si cùm aurum. Si verò statuliber esset ex præceden-
ti causa, vel non ex facto meo, vel eius cui alienaui, sed alte-
rius antequàm esset in mora soluendi, & ita seruus erat alie-
nus, solutione eius liberaret: vt ff. de verborum obligationib.
si seruum. & ff. de statuliber. l. statuliber. §. primo & secundo.
& ff. de solutio. si mihi alienum. Vbi autem debeo seruum
in genere, & statuliberum soluo, non liberor, & datur mihi
repetitio: vt ff. de solutionibus. l. cùm quis. §. qui hominem.
39 † Datur autem ista condictio hæredibus, & in hæredes,
& perpetuò. Ciuilis autem est nec infamat: sicut in aliis
condictionibus suprà dictum est: & est ex quasi contractu:
vt Institu. de obligationib. quæ ex quasi contractu nascuntur.
§. item is, cui.

a ADNOTATIO. ¶ Repetuntur. Vide ad huius tituli materiam Bart. post not. gl. in l. eleganter. §. si qua. ff. de con. indebi. & in l. si per ignorantiam. C. hoc eo. titu. Bald. in l. falsus. versi. tertio quæritur. C. de furtis. Bar. in l. cum quis. C. de iur. & fac. ignoran. do. Alex. de Imo. diffuse in l. j. ff. hoc eod. ti. & in l. cuius per errorem. ff. de reg. iur. do. Bar. so. ci. in l. si non sortem §. libertus. nume. xij. cum sequen. ff. de condi. inde. char. xxix. & in l. prima numero. j. cum sequen. eodem titu.

b ¶ Odium. Vide Azo. pulchre declarantem aliter quam iste in l. qui se debere. post alios ibi in gl. j. ver. in eadẽ gl. ibi, & per causam. ff. de cõd. ob causam.

c ¶ Cessat. Vide Iaso. & Dectum in rub. ff. de condi. indebiti.

d ¶ Donare. Adde Spec. in tit. de appel. §. restat. ver. & no. Bart. post glo. in l. cũ quid. ff. si cer. peta. Bal. & do. Alexan. in l. j. ff. de condi. inde. doc. in l. dispensatorem. de sol. & in l. falsus. C. de furtis.

e ¶ Pietatis. Vide do. Alexan. in consil. cxlij. in fi. in ij. vo.

f ¶ Non potest. Adde Bart. do. Alexan. & do. in l. cum his. §. si mulier. ff. de condi. inde. elegantem gl. in l. eleganter. circa fi. in ver. quadrupli. ff. de condic. inde. doct. in l. j. ver. indicat. C. hoc eo. tit. canonistas. in cle. ij. §. j. de pœni. & remis. vbi est proprius locus huius materiæ.

g ¶ Suo. Vide glo. in l. fi. ff. vsusfru. quemad. caueat.

h ¶ Aequitate. Vide tex. & ibi plene nota. omnes in l. nam & hoc natura. ff. de condictione indebiti.

i ¶ Datur condictio. Adde Bar. in l. j. §. & pro vi. ff. quod vi aut clam. Paul. de castro. in l. ij. § si quid ff. de condi. inde. do. Barth soci. in rub. & in l. j. ff. eo. Ias. de may. copiose in §. item si quis. nu. liij. institu. de actio char. 32. qui fere discurrit per omnes casus. Soc. in consi. x.. incipio. ætatis. gestis circa principiũ. iiij. volumine. 80.

k ¶ Obligatione. Adde etiam in ista materia quod condictio indebiti competit aduersus indebite promissum. vt per Sozi. in consil. xl. col. iij. ver. circa tertiam & ibi quod datur etiam per viam exceptionis in ver. ex supradictis.

De condictionibus ob causam datorum. **Rubrica.**

1 ☞ Condictio ob causam datorum quando locum habeat.
2 Condictionem ob causam non habere locum in contractibus nominatis.
3 Condictio ob causam unde inducatur.
Causæ defectus an semper inducat condictionem ob causam. & nu. 11.
4 Condictio ob causam an detur ex defectu causæ non expressæ, sed ab utroque paciscentium tacitè subintellectæ. & nu. 7.
5 Mulier quæ dedit dotem ob matrimonium quod sciebat esse nullum, an possit repetere eam.
6 Hæreditas an possit repudiari impleta conditione, sub qua aliquis erat institutus.
8 Dotis condictio cui competat non secuto matrimonio, & quid eo secuto, præsertim ubi extraneus dotem dedit pro muliere.
9 Condictionem ob causam dari licet si fiat quod fieri debuit, si tamen non fiat legitimè.
10 Seruus, cui relicta est purè libertas, si credens se statuliberum dederit pecuniam conditionis implendæ causa, an faciat eam eius, cui dat.
12 Condictio ob causam an locum habeat ubi is qui debuit dare uel facere, impeditus est casu fortuito, nulla mora uel culpa præcedente.
13 Intellectus ad leg. si ff. de condict. causa da. &c.
14 Condictio ob causam an & quando detur ex pœnitentia.
15 Pœnitentia quando locum habere possit in contractibus innominatis.
16 Pœnitentiam non habere locum in contractibus nominatis, præterquàm in mandato, societate, & deposito, atque inibi quare locum habeat in his tribus contractibus.
17 Condictio ob causam an & quando cesset propter effectum.
18 Condictio ob causam quibus detur, & in quos.
19 Condictio ob causam ad quid detur seu quæ ueniant in eam.
20 Actione præscriptis uerbis posse eum agere, cui competit condictio ob causam.

DICTVM est suprà de ea condictione quæ
datur ob causam præteritam, nunc videamus
de ea quæ datur ob causam futuram & hone-
stam. Propriè tamen causa de præterito dici-
tur tantùm: vt ff. de condi. & demonstr. l. si ita
legatum sit. Res verò in futurum: vt ff. de con
di. indebit. l. damus. Videndum ergo quando locum habeat
hæc condictio, & quæ causæ inducunt eam, vel faciant eam
cessare, quibus detur, & in quos, & in quantum, & qualis sit.
1 † Habet autem locum ista condictio vbicunq; locum habẽt
duo contractus innominati, scilicet do, vt des: do, vt facias: vt
ff. de rerum permutatio. l. prima. in fin. & de præscript. verb. l.
naturalis. §. at cum do. Item in alio casu: vt do vt non facias: pu
ta ne alienes: vt infrà eodem, l. ea l. nec datur ibi rei vendica-
tio, etiam si in tradendo fiat pactum, licet B. dixerit contra. ar-
gument. ff. de actione empt. si tibi. quia solo pacto non potuit
transferri dominium in donantem: vt suprà de pac. l. traditio-
nibus. & hoc plenius dicam infrà de rebus alie. non alie. Item
tali lege posita negatiuè ait Placent. non dari actio. præscript.
verb. quod non puto verum. In illo autem contractu innomi-
nato facio, vt des. non habet locum: quia ibi datur actio de do
lo: vt ff. de præscri. verb. l. naturalis. §. quòd si faciam. quæ non
admittit secum aliam specialem actionẽ: vt suprà de dolo. l. de
dolo. cum generali enim puta condictione certi, vel triticaria
non prohiberetur concurrere: quia species nõ excludit genus
suum. Et fortè videretur alicui hanc cõdictionem generalem
esse. quia ferè semper cõpetit cum speciali: puta actione præsc.
verbis. quæ datur in contractibus innominatis. Sed tamen pu
to magis esse eam specialẽ. In illo autẽ contractu innominato,
facio vt facias, similiter non puto vt locum habeat hæc condi-
ctio: quia factum solutũ repeti nõ potest, sicut & in superiori
titulo diximus. Operæ enim indebitæ solutæ repeti non pos-
sunt, sed ad æstimationem agitur earum: vt ff. de præscriptis
2 verbis. l. penult. † vnde nec dicitur condictio factorũ ob cau-
a sam, sed datorum. In contractibus autem nominatis [a] non ha
b bet [b] locum hæc condictio: vt subtiliter probatur, & apertè.
ff. de rerum permut. l. prima. licet Mar. dixerit contrarium. ar-
gumen. eius quod dicitur ff. de actione emp. & vend. l. ex em-
pto. §. is, qui vina. Sed certè ibi non dicitur dari condictionẽ in
contractu venditionis: sed cum contractu dationis, vel dona-
tionis arrarum, qui est quidam contractus per se gratia ven-
ditionis inuitus, & quod dicatur specialis contractus proba-
tur j. de fide instrument. l. contractus. Porrò in vno contractu
puta

puta donationis olim innominato: quia ex solo consensu non nascebatur actio. Hodie verò nominato: quia solus consensus parit actionem: vt ff. de rer. permut. l. j. §. item emptio. & j. de dona. si quis argentū. §. vlti. Datur autem ista condictio ob
☞ causam: imò & quandoq; datur rei vēdicatio, si donatarius alimentorum præstationi pacto donationis insertæ non pareat:
3 vt j. de dona. quæ sub modo l. j. † Inducit autem ista actionem causæ defectus: vt ff. de condic. ob turp. cau. l. j. §. ob rem igitur. hoc ita, si causa fuerit finalis, id est, qua finita vel non cōpleta, voluit vterque restitui quod datum est: secus si fuerit impulsiua causa, id est, in corde tradentis retenta, ob quam impellebatur animo suo ad dandum. Illa enim non secuta non parit repetitionem: vt puta dedi tibi, vt te mihi redderem amiciorē, vel vt te prouocarem ad proficiscendū mecum: nec profectus es: nec amicior factus es: non ideo datur repetitio; vt j. eod. si repetendi. & ff. eod. dedi. §. subtilius. & argument. j. de nupt. l. imperiali. §. sed & si tales. Est enim talis datio simplex donatio: vt si darem tibi decem solidos vt caligas tibi emeres; vt ff. de dona. inter vir. & vxo. sed si mors. §. vltimo. & ff. de condi. & demonst. l. Titio. j. respon. Item dico causa expressa in pacto: putà vt emancipetur filius, seruus manumittatur: vt ff. eo. l. j. primo responso. vel meis creditoribus soluas: vt ff. eod. l. si vt proponis. Idem, & si dedi ne eas ad iudicem contra me: cessat enim condictio quandiu nō itur: nec teneris cauere de non
4 eundo, nisi aliter dictum esset, vt ff. eod. l. iij. † Idem est & si causa tacitè ab vtroque intelligatur, non ab altero tantum, vt dixi: vt ecce institutus eram hæres, vel legatum erat mihi sub conditione, si decem darem. & dedi pecuniam causa implendæ conditionis, id est, vt conditionalis institutio. vt legatū purificaretur: vt sic deinde liceret mihi deliberare, adeam, vel nō adeam, vel vtrum repudiem legatum: nam si posteà repeto hæreditatem, vel legatum; repeto quod dedi. Idemq; & si hæreditatem, vel legatum habere non potui; quia testamentū pronuntiatum est inofficiosum, vel etiam falsum, sine scelere tamen meo adhibito in falso committendo: vt ff. eod. l. j. §. sed si parendi. & l. ij. & est hoc argu. pro eo, quòd si mulier sciat ma-
5 trimonium nullum, & † dedit pecuniam in dotem, non possit eam repetere: licet Placent. dixerit contrarium. arg eius quod legitur ff. de condi. sine causa. l. auunculo. sed certè ibi deliquit errando in iure. Idem multò magis, si errarē in facto: & ita potest intelligi quod dicitur j. eo. l. j. secus si sciret ius, & factum. Item nec ibi secutum fuerit matrimonium de facto. Est verū
6 † quod dictum est hæreditatem posse à me repudiari, etiam
d impleta conditione [d], videtur contrarium: vt ff. de hære. insti. l. iam dubitari. §. vlti. & ff. de condi. & demonstr. l. conditionibus. Sed fortè aliud in suo & necessario hærede, quàm in extraneo. Vel dic hæreditatem non posse repudiari impleta conditione eo animo vt sit hæres; non vt puram redderet institutionem: vt ff. de condict. instit. l. si quis ita hæredi. & de acquir.
7 hæred. l. Antistius. Item † & de tacita causa sunt alia exempla: vt si donet quis causa mortis: inest enim causa restituendi, si cōualuerit donator, vel si ipsum pœnituerit: vel si decedat donatarius: vt ff. eod. l. cùm quis. & de dona. causa mor. l. Senatus. §. primo. vel si mulier dedit sponso pecuniam causa dotis: nec sequatur matrimonium repudiatione missa sponsalibus; donec enim in pendenti est an sequatur matrimonium, nō datur repetitio: vt ff. eodem, l. quod seruus. & j. de donat. ante nupt. l.
8 cū veterum. Item multò † magis si expresim dictum est in dote danda: vt non secuto matrimonio, restituatur, vel mulieri, vel extraneo danti dotē. Et videtur mulier dotem dare etiā accepto ferendo pecuniam sibi debitam: vt ff. eod. l. si mulier.

Vbi autem extraneus dat pro ea dotem, nec paciscitur de ea sibi restituenda: si quidē non sequatur matrimoniū, mulier agit condictione: vt j. de rei vxo. act. l. vnica. §. accedit. Si non sequatur, & voluit donare mulieri, ipsa repetit, si noluit, repetet ille. Si verò non appareat, repetet extraneus: vt ff. de iu. do. l. si ego Seio. j. responso. & l. licet. §. quoties. & ff. eod. l. si donatarius. Vbi autē extraneus paciscitur de dote sibi restituenda in omnem casum soluti matrimonij, videtur esse pactus, etiā in illum casum: si nō sequatur matrimoniū: vt ff. eod. l. si extraneus. Si autem pactus esset in vnū casum in quo soluetur matrimonium: vt puta morte videtur sibi præiudicasse in alium casum in quo soluitur matrimoniū: vt ff. solu. matr. si cum dotem. Vbi autē debitor mulieris, vel qui putat ei se debere pecuniam, promisit sponso pro muliere pecuniam. & soluit: nec sunt nuptiæ secutæ, repetit ille qui soluit. Nam antequàm con-
e traheretur matrimonium [e], habebat exceptionem: vel defensionem perpetuam ille, qui promisit sponso, vnde solutum repetit. Item nec mulier videtur mandasse de soluendo: nisi cōtracto matrimonio. Si ergo debitor erat mulieris, remanet, eiusdem debitor: vt tamen liberetur cedendo condictitiam a-
9 ctionem: vt ff. eod. l. qui se debere. Item † defectum intelligo, si nullo modo fiat, quod fieri conuenit; vel etiam fiat, sed non legitimè: vt mulier dederit ob matrimoniū, quod de iure non potuit contrahere acerrimo errore interueniente; vt infrà de incestis nuptiis. l. qui contra. vel si homo liber dederit vt manumittatur. Nec distinguitur vtrum manumissor sciat se manumittere liberum an nesciat: vt infrà eodem. si liber. & ff. eodem, l. tertia. §. si liber. Idemq; & si quis credens se statuliberum, soluat pecuniā causa implendæ conditionis: cum sit purè
10 liber: vt ff. eodem, l. tertia. §. si quis. † Et sequitur illa subtilis inquisitio, an non fecerit pecuniam domini, cum crederet eam domini esse, & quidem non fecit: nam cùm tibi nummos quasi tuos do, non facio tuos. Si autem is seruus non domino dederit, sed alij, cui putabat se iussum dare, & erat pecunia peculiaris non facit eam accipientis. Si verò alius pro eo, vel ipse liber factus dederit, fit accipientis pecunia. vbi enim verè statuliber est, permittitur ei dare pecuniam hæredi, vel etiam extraneo de peculio suo causa implendæ conditionis. Hic autem non erat verè statuliber: & ideò non est ei permissa à lege alienatio pecuniæ peculiaris. Sed si hæres eum, qui verè statuliber est, sub conditione, videlicet, pecuniæ dandæ extraneo, velit ad libertatem peruenire, & nummos meos saluos facere potest vetare eum dare: sic enim fiet vt statim ad libertatem perueniat quasi impleta conditione cui parere prohibitus est, & nummi non peribunt hæredi, nec enim eo inuito dare potest seruus; imò si dederit, pro possessore possidet qui acceperit: vt ff. de condi. & demonstratio. l. si inuitis. Nec obstat, quod legitur ff. de statuliberis. l. si peculium. §. de illo. quia ibi prælegatum erat seruo peculium; is tamen, cui erat pecunia à seruo danda causa implendæ conditionis, agere potest actione in factum contra hæredem, vt testatori pareatur: vt ff. eodem, l. tertia. §. vltimo. Si quæras, quomodo ergo nummi non pereunt hæredi. respondeo, quia sui sunt, nec eos præcisè tenetur dare: sed tamen tenetur in genere ad tantam pecuniā, & ita parum vtilitatis videtur mihi in se portare consilium legis. Et est illud notandum quòd subuenitur in casu prædicto ei, cui est danda pecunia causa implendæ conditionis; nec aliàs subuenitur ei contra hæredem, si omiserit causam testamenti: vt ff. eodem. si quis omissa causa testa. si quis sub condi.
11 Item † in defectu causæ [f] non distinguo fuerit possibile eam
f adimpleri, an impossibile. Nam & si impossibile erat vel de iure, vel de facto dūtamen causa non sit turpis; vt dicemus infrà tit. j de facto nihilominus datur condictio ista; vt infrà eo. l. si militem. Nec obstat quod dicitur infra eo. l. dictam. Si verò impossibile cōtineat causam, subauditur enim maximè, vel dic denegari condictionem: si tamen is, qui dedit, sciebat impossibilitatem causæ. Item nō obstat quod legitur ff. de actio. & obliga. l. non solum. quia illa regula in hoc innominato contractu deficit. vel etiam dic non deficiēte alia ratione: quia sicut alij contractus sunt nulli, ita & iste propter impossibilita-
12 tem causæ non repetitur quod datū est deficiente causa. † Circa deficientem causam possibilem cum is qui debuit dare, vel facere impeditur casu fortuito nulla mora, vel culpa sua præcedente, quæri potest an locum habeat condictio, putà dedi tibi Stichum, vt seruum tuum manumitteres; & seruus tuus decesserit ante manumissionem; & certè distinguendum est, an seruum tuum eras distracturus, si non accepisses aliquid pro eo manumittendo; & tunc non repetam quod dedi. Idemque & si pactum manumissionis aliquam occasionem dedit morti serui; vt puta seruo eras vsurus in domo tua; sed, cùm ires ad præsidem causa manumittendi, seruus

est à latronibus interfectus,vel ruina in stabulo oppressus, vel vehiculo obtritus. Si verò nihil eorum interuenerit,repetam quod dedi:vt ff.eodem.l.si pecuniam.§.vltimo.& ita etiam est intelligendum.quod not. ff.eod.l. vltima. scilicet cum prædi-
13 cta determinatione. Mirum † est tamen quòd ibi dicit contractum esse innominatum,si dedi pecuniã, vt mihi Stichum dares. Sed dic datam fuisse pecuniam in specie, non in quantitate:alioquin contrà:vt ff. de præs.verb.l.naturalis.§.primo. vel dic etiam in quantitate,sed ideo contractus est innominatus:quia agebatur ab vtroque de transferẽda proprietate Stichi in me quod est contra naturam venditionis:quia venditor non tenetur facere rem accipientis:vt ff.de actio. emp. & ven. l. ex empto. & ideo dicit quòd prædictus non est contractus emptionis,& venditionis pro portione vna,id est:quia ab vna parte dabatur quantitas,& pro parte cõtractus innominatus: quia agebatur de transferenda proprietate vtriusque rei vt sic partim sit innominatus, partim nominatus, sed totus est innominatus. Vnde & locum habet in eo condictio, siue Stichum non des siue de euictione eius non caueas:vt ibidem di-
14 citur. † Item inducit hanc actionem pœnitentia. Nec distinguo, vtrum interponatur pactum gratia accipientis, & dantis,vel dantis tantùm. Videtur enim mihi, ea esse natura innominatorum contractuum:vt liceat pœnitere, etsi vtriusque gratia celebrentur:vt declarant exempla. Si enim dedi pecuniam vt manumittas,mea gratia fit manumissio,tua, pecuniæ datio:& tamen si pœniteo,non repetam pecuniam. Idemq́ue & si dedi,vt Capuam ires:hic tamen accipiens debet conseruari in indemnis:si sua intersit ob causam hanc pecuniã non accepisse,
g vel ratione sumptuũ,vel similium [g];vt ff.eod.l.dedi.§.j. & l. si
15 pecuniã.j.responso.& §.sed & si accepi. Caue † tamen,quia pœnitere possum antequã facias,vel inchoaueris facere, non postea:vt ff.eod.l.quod seruus.Nam ibi erant sponsalia ab accipiente contracta.vnde non licet pœnitere danti. Item non licet vnquã pœnitere accipienti,quo minus ad interesse teneatur prędicta ratione:quia dans iam adimpleuit cõtractum.Et idem dico in cõtractibus,do vt des,vt in do vt facias,& in permutatione,& fortè est ratio:quia sicut debiles sunt isti contractus in contrahenda obligatione,ita in ea retinenda etiam. In
16 † contractibus autẽ nominatis non licet pœnitere secundum regulam:vt j.de act.& oblig.l.sicut.praterquã in mandato & societate & deposito:vt ff.depositi.l.j.§.penul.& Insti. mandati.§.rectè.& Insti.de societa.§.manet. Et est ratio in mandato: quia non damnificatur dominus,vel procurator:vt ff.manda. l.si procuratorem.§.mandati.& l.si mandauero tibi.§. vlti. In societate agitur ad interesse:vt ff.pro socio.sed socius.§.vlti.In deposito non tenetur deponens depositario,ne reuocet. & idẽ in ista condictione;quia is cui dedit,non obligauit me vestiendo cõtractum ex parte sua.Addunt quidam & aliam causam quæ inducat hanc actio.s.moram:quod non placet,continetur
17 enim sub prima,imò eadem est:& ideo nõ addo eam. † Facit autem cessare hanc actionem effectus rei verus:vt dictum est.Interpretatiuus autem,puta si steterit per dantem,quo minus fieret,non impedit hanc actionem, cùm liceat pœnitere danti:vt dictum est.Et secus in cõtractibus nominatis;puta locatione:vt ff.loca.qui operas.& donationis:vt Instit. de dona.
18 §.j. † Datur autem ista condictio directa,& vtilis eis,& in
19 eos,in quos datur superior.Venit † autem in eam data res vel quasi data:vt dedi x. vt seruum mihi emeres. & manumitteres:emisti,sed nolo quòd tu manumittas.teneberis ad seruum si emisti,alioquin ad x.vt ff.eo.l.si pecuniam.§.itẽ si quis.Item & fructus rei datæ veniunt;vt ff.eo.l.vlti.& l.qui se.§.vlti.& l. cùm quis.& de vsu.l.videamus generaliter. j. respon. & §.sed & si per mulierem.& §.idemq́ue est si mortis causa. Hoc idem, etsi non verè,sed interpretatiuè res sit data : vt puta pura obligatio per acceptilationem est extincta.Si autem erat in diem, vel conditionalis:& antequàm agatur, non venerit dies, vel non extiterit conditio:& dicitur nõ res,sed ipsa obligatio sub eodem die,& sub eadem conditione:vt ff.eodem, l. si mulier.
20 & l.si quis accepto tulerit.& de iure do.l.licet.§.quoties.† Potest etiã agi actione præscriptis verbis ad interesse, vel vt fiat, quod conuenit:vt ff. de præscriptis verbis.l.ob eam. Videtur etiam aliud mirabile,quòd condictio ob causam competat ad id quod conuenisti dare prius:vt ego darem,vel facerẽ postea: vt ff.eod.l.dedi.§.primo.Est autem hæc condictio talis,quales sunt superiores.

a ADNOTATIO. ¶ Nominatis. Vide moder. maximè Decium in recollectis in l.petens.C.de pact.plenè de hoc.
b ¶ Non habet locum.Adde Barto.in l.ex empto.§.is,qui vina.in vlti.oppo.ff. de act.emp.bald.in l.si donationis.in fi.C.de contrahen.em.dom.Alexand.de imol.& doc.in l.bona fides.ff.de ac.emp.& in l.actione.C.de transac. vbi ad stomachum habes examinatam istam materiam.
c ¶ Porro.Vide dominum Alex.in consi.iiij.in fi.volu.iiij.
d ¶ Impleta conditione.Vide ad materiam bart.in l.j.qui hæres.in prin.ff. de acqui.hære.Pau.de ca.in l.quidam.C.de iu.deli.faciunt multa quæ ponit do. Alexan.in l.si quis vi.§.differentia.de acqui.pos.& ibi doct.
e ¶ Matrimonium.Vide ad istam materiam do.post gl.in l.penul.de dona. inter vir.& vxor.& in lege fi.C.de sponsali.in l. Titia.de ver.obl. Canonistas in c.tuæ.& infra,c.gemma.de sponsali.multa per Oldra.in consi.xvj.
f ¶ Causæ.Vide do.Fran.de are.& moder.in l.impossibilis. ff. de verborum obligationib.
g ¶ Consimilium.Vide omnino zanetinum in repe.c.j.in viij. prima differentia.extra.de accusa.

De condictione ob turpem causam. *Rubrica.*

1 ☞ *Condictio ob turpem causam quando locum habeat.*
2 *Condictio ob turpem causam an & quando competat alicui ob datum ab eo, ut solueretur ei,quod ex præcedenti contractu debebatur. & nu.4.*
3 *Furem indicare an quis cogi poßit.*
5 *Condici an poßit quod datum est iudici ab altero ex litigantibus, ut pro eo ferret sententiam in causa iusta,& an eo casu turpitudo uersetur duntaxat ex parte iudicis,an etiam ex parte dantis.*
6 *Meretrici datum non repeti,& quæ sit huius ratio.*
7 *Meretrici an liceat petere quod sibi promissum est.*
8 *Condictio ob turpem causam an detur mulieri pro repetenda dote, quam dedit ob matrimonium quod sciebat esse nullum.*
9 *Stipulationem in qua uersatur turpitudo utriusque, nempe stipulantis & promittentis,non ualere.*
10 *Condictio ob turpem causam qualis actio sit.*

DICTVM est suprà de condictione indebiti,& ob causam datorum, quarum prima respicit præteritam causam,secunda rem futuram vtraque tamen honestam,nunc ponit de ea quæ respicit præteritam, & futuram causam. vtraque tamen turpem. Videndum ergo quando locum habeat illa condictio, cui detur, & contra quem, & in quantum, & qualis sit. Est
1 autem † distinguendum, cùm do tibi ob turpem causam:vtrum versetur turpitudo ex parte tua tantùm; an ex parte tua
a & mea [a]; an ex parte mea tantùm.Si ex parte tua tantùm,datur mihi condictio ista:vt ecce dedi tibi vt sacrilegium non facias,ne furtum committas,ne hominem occidas,ne mihi iniuriam facias:ab istis enim debuisti abstinere, etiam nullo tibi
2 dato. † Item & si dedero vt des mihi,quod ex præcedenti causa tenebaris dare,& si quidem præcedens causa erat stricti iuris:puta ex stipulatu,vel ex testamento hac actione tantum mihi consulitur. Sic consulitur mihi, vbi dedi furi, vel furis socio ob indicium. sed secus si darem extraneo. nam tunc non repeto; imò conuentum habeo necesse soluere per actionem præscriptis verbis.& de dolo si fuit facio vt des:vt ff.eodem, l.
3 iiij.§.vltimo.& ff.de præscriptis verbis.solent. Vnde † patet quem non teneri mihi indicare furem; alioquin inhonestè acciperet. Præsides tamen ex officio bono solent compellere
4 indicare:vt ff.de officio præsid.l.congruit. Si autem † præcedens causa erat bonæfidei, non tantùm locum habet hæc actio, sed etiam illa bonæfidei ex præcedenti contractu; puta dedi tibi vt rem tibi locatam,vel commodatam,vel apud te depositam mihi redderes:vt ff.eodem, l.prima. in fine.& l. secunda.& l.iiij.§.quoties.& l.vltima.Nam in bonæfidei actione multa veniunt postea; de quibus à principio non est actum, vel cogitatum: vt notari potest infrà de actione empti. lege secunda. Sicut autem datur mihi condictio dati in præmissis casibus: ita si non solui, sed multò magis debeo habere exceptionem, si conueniar à te antequàm reddidisti, vel postea quàm reddidisti; & ita intelligitur quod legitur

gitur ff. de verborum obligationib.l.ſi plagij.in eo quod dicit
plagij facti cauſa. Si autem poſtea quàm reddidiſti, cum ſciam
me tutum exceptione, ſoluerim, quod promiſi repetere non
poſſum: quia ſublata eſt proxima cauſa ſtipulationis, quæ
ſtipulatio propter exceptionem inanis eſſet: ſi priſtina cauſa,
r id eſt, turpitudo ſupereſſet: vt ff.eo.l.penul. Item † dixerunt
quidam[vt M.]verſari turpitudinem ex parte accipientis tan-
b tùm, cùm dedi iudici [b], vt in bona cauſa ſecundum me, id eſt,
quæ erat bona cauſa pro me pronũtiaret iudex. Vnde & dixe-
runt condictioni locũ eſſe. Sed certè ſiue dederim ei vt pronũ-
tiet pro me, ſiue dederim ſimpliciter, vt pronũtiet; crimen con-
traho. Iudicẽ enim corrumpere videor: & ita pridem Impera-
tor ſtatuit me litem perdere vtranq; ſcilicet & pecuniæ repe-
tendæ, & cauſæ principalis: vt ff.eo.l.ij.§.vlt.& j.de poe.iudic.
qui ma.iud.l.conſtitit. maximè per auth.illud.vt liti.iu. ſi ergo
verſatur turpitudo vtriuſque maximè ſi dedi, vt malè iudicet.
Idemq; & ſi dedi mulieri non meretrici ob ſtuprum, vel cui-
cunq; ob crimen cõmittendum, vel ſi deprehenſus in adulte-
rio redemerim me, vel ſi dederim, ne furtum meum proderes.
Nam licet(vt dictum eſt)non tenearis indicare furem: non ta-
men potes accipere, ne indices: vt ff.eo.l.iij.& iiij. & tamẽ ceſ-
ſabit repetitio per actionẽ quod met.cau. cũ iuſto metu mor-
tis, vel cruciatus corporis dederim: quanquã non omnẽ adul-
terum, vel furem liceat occidere: potuit enim vel nõ iuſte aliâs
iure occidi: vt ff.quod metus cauſa.l.nec timorem. Ius ergo ci-
uile in condictione iſta deneganda reſpicit præteritam turpi-
tudinem, ſed prætor non. Reſpicit enim tantum iuſtum præ-
6 ſentem meum. Si † autem meretrici aliquid dederim, non re-
peto: & denegatur mihi condictio, illa ratione quòd vtriuſque
turpitudo verſetur. verſatur enim turpitudo ſolius dantis, ſed
alia ratione noua. Illa enim turpiter facit quòd ſit meretrix;
non turpiter accipit, cùm ſit meretrix: vt ff.eo.l.iiij.§.ſed quod
meretrici. Turpitudinem enim meretricis non dignatur lex
reſpicere propter vilitatem ſui: vt infrà ad legem Iul.de adult.
l.quæ adulterium. Nec obſtat quod legitur ff.de furt.l.verum.
quia ibi non meretricis turpitudinem ſpectat, ſed eius qui ac-
7 ceſsit ad eam. † Quæret aliquis an meretrici liceat petere
ſibi promiſſum? & videretur quòd ſic: quia non turpiter acci-
pit(vt dixi) cùm ſit meretrix: ſed certè non ſequitur ſi non tur-
piter accipit, ergo non turpiter petit. Quædam enim honeſtè
accipiuntur, ſed inhoneſtè petuntur: vt ff.de variis & extraor-
8 dinar.cogn.l.j. Item † verſatur turpitudo ex parte dantis tan-
tùm; vbi mulier, quæ dat dotem, ſcit matrimoniũ nullum eſſe
de iure. Vir autẽ credit tenere: & ideo mulieri denegatur repe-
titio: vt dixi ſupra tit.proxi. & ſi mulier non ſoluiſſet, ſed pro-
miſiſſet, teneretur ſoluere.arg.eius, quod legitur ff.de condict.
9 indeb.l.fideicommiſſum. Vbi † autem promitto alicui ob tur-
pem cauſam, ita quod turpitudo verſetur ex parte mei, & ex
parte ſtipulantis: & promittit mihi alius aliquid turpe, ipſo iu-
re nulla eſt ſtipulatio: vt ſi promitto tibi decem, vt illum occi-
das, vel plagio illum exportes, vel quid ſimile committas: vt ff.
de verborum obligatio.l.ſi plagij. Vbi autem non promitto
tibi ob turpem cauſam à te implendam, ſed aliquid tibi ſimpli-
citer promitto, & turpiter, id eſt, dolo, vel metu à te mihi illa-
to: tenet quidem promiſsio, ſed ſi agas, repello te exceptione
doli: vt infrà de inutili ſtipula.l.dolo. Si autem ſoluerim ne-
ſciens à te dolum commiſſum, agere poſſum actione de dolo.
Sed & ſi metu promiſſum ſoluero per metum adhibitum in
ſoluendo: datur mihi actio, quod metus cauſa: vt ff.eod.l.ex
ea. ſi autem promiſſum metu ſoluero, ſponte non repeto: vt ſu-
prà quod metus cauſa.l.cùm te. Licet ibidem Irner. gloſſaue-
rit contrarium: ſic & ſi dolo promiſſum ſcienter ſoluero, non
10 repetam. † Quibus autem, & in quos, & in quantum detur
hæc actio, & qualis ſit ex ſuperioribus colligi poteſt, eo exce-
pto, quòd hæc actio etſi non ſit famoſa: turpis tamen eſt: vt ff.
de obſeq.l.honori.& l.licet.

a ADNOTATIO. ¶ Et mea. Vide Cepo.in cautela ſua chart.xxviij.in
ij.colum.& in fine.
b ¶ Iudici. Vide Bald.conſil cccxiij.v.lib. vbi ponit quandam aliam diſtin-
ctionem ſuper hoc quam dicit eſſe And.de Piſis.

De condictione furtiua. *Rubrica.*

1 ☞ Condictio furtiua cui detur.
2 Condictio furtiua an & cui competat re furtiua per dominum alienata, & quid ſi dominium receſſerit ab eo ex neceſsitate.
3 Furtiuæ rei nomine qualis actio competit ei, qui dominus non eſt, ſed habet ius in re.
4 Condictio furtiua an & quando poßit dici nouata per ſtipulationem.
5 Condictio furtiua contra quem detur. & nu.7.
6 Furto à pluribus commiſſo an & quomodo ſinguli teneantur in ſolidum.
8 Condictio furtiua quatenus detur contra dominum ex furto ſerui, & quatenus in patrem ex furto filiifamil.
9 Condictio furtiua ad quid detur, ſeu quæ ueniant in ea.
10 Aeſtimatio rei quomodo fiat in condictione furtiua.
11 Condictio furtiua unde naſcatur.

ICVT ſuperior conditio turpem cauſam re-
ſpicit, ita & iſta. reſpicit enim furtum commiſ-
ſum. Videndum ergo, cui detur, & cõtra quem,
1 quid veniat in eam, & qualis ſit. † Datur autem
a hæc conditio [a] ſoli domino rei cuius res eſt ſur-
repta. Item hæredi eius; vt ff. eodem, l. j. & l.ſed
nec. licet de hærede dubitauerit. Placentin.tamen dixit ei dari
quaſi ſit alter ipſe. Hæc ita procedunt ſi dominium non mute-
2 tur. † Nam ſi dominium mutetur facto, & ſpontanea volun-
b tate eius cui res eſt ſurrepta, non dabitur ei, vel hæredibus [b]
eius condictio. Nec diſtinguo rem ſponte alienauerit inter vi-
uos, an in vltima voluntate legando: ſi tamẽ legauerit, vel alie-
nauerit ſub conditione, interim pendente cõditione agit ipſe,
& hæres eius: & ea pendente, iudex in condemnando æſtima-
bit rem quanti emptorem inuenerit. Nam multò minori pre-
tio æſtimatur res pro eo quod rei dominium æſtimatur re-
ceſſurum à domino, vel hærede eius. Si autem extitit condi-
tio alienationis, vel legati: pendente lite abſoluitur reus: ſi non
extitit, condemnatur vt dictum eſt, nec cauebit actor reo de
reſtituendo eo quòd accipit exiſtente conditione legati; vt ff.
eodem, l.ſiue manifeſtus.§.vltimo.& l.ſi ſeruus furtiuus. Si au-
tem dominium non recedat à domino voluntate ſua: ſed ex ne-
ceſsitate, nihilominus durat ei condictio: vt ecce res mihi &
tibi communis eſt ſurrepta, & interim me conuenis commu-
ni diuidundo, quod potes; licet non poſsideamus: vt ff.fami-
liæ erciſcundæ.l.item Labeo.§.vltimo. ſi quidem tibi prouo-
canti me, res eſſet adiudicata ſine dubio duraret tibi condi-
ctio: quia dominium non amiſiſti eius partis, quàm habebas
in re communi. mihi autem duraret in parte mea: quia me in-
uito pars mea eſt tibi adiudicata. & in hoc caſu ſatis eſt in con-
dictione mea aliquando interfuiſſe: & ſi nunc non interſit, ſed
in actione furti eſt hoc generale: vt ff.de furtis.l.inter. Si au-
tem mihi prouocato res eſſet adiudicata, durabit indubitan-
ter condictio ratione partis meæ: maximè quia nec eius deſij
3 eſſe dominus: vt ff.eodem.l.& ideo. Si autem † ille, cui ſurre-
pta eſt res, non ſit dominus: ſed habet ius in re ſurrepta, putà
quòd creditor eſt vel ſimilis: datur ei condictio incerti: vt ff.eo-
dem, lege, & ideo.§.vltimo. Si verò nec ſit dominus, nec ha-
beat ius in re, ſed habeant rei poſſeſsionem: dabitur ei condi-
ctio triticaria, vt condicat poſſeſsionem: vt ff. de condict.tri-
tica.l.ſecunda. ſed & ſi neque dominium, neque ius in re, ne-
que poſſeſsionem habeat, ſed habeat detentionem rei: vt quia
erat commodatarius, vel depoſitarius, vel ſimilis, videtur de-
ſtitui omni actione de iure communi; vel fortè conſuletur ei
actione in factum.argument.infrà de agricol.& cenſi.l.ſi co-
4 loni. Dantur † autem iſtæ actiones prædictis perſonis: ita
demum ſi non fuerint nouatæ conditiones; vt ecce ſtipulor à
fure rei meæ nouandi animo quod ex cauſa condictionis da-
re facere oportet. Si verò rem meam ſurreptam mihi dari ſti-
pularer, nulla eſſet ſtipulatio, licet ipſa ſuperior ſtipulatio
☞ idem videatur continere; vt ff.de verborum obligationibus.
l.ſcire.§.vltimo. & ff.eodem, lege, parui. Sed certè ſæpè ex-
preſſa nocent, non expreſſa nõ nocent. Si verò ſtipuler nõ no-
uandi animo, quod oportet dare furem, non fit nouatio: ſed
nec res ſurrepta videtur oblata: vt purgetur mora, niſi fiat
in præſentia noſtra: vt ff. de ſolutionibus. lege, qui decem.§.
primo. & ſi ſine ſtipulatione fur obtulerit rẽ, purgat moram:

ſed ſecus ſi paratus eſſet excipere actiones: vt ff. eod. l. parui. &
5 l. vlti. & infrà eod. l. vltima. † Datur autem hæc condictio
contra furem, & hæredem eius: vel ſi plures ſint, quilibet tene-
tur pro hæreditaria parte: vt ff. eodem. l. ex furtiua. & l. ſi pro
fure. §. condictio. & l. in condictione. Sed ſi fortè ad vnum ex
hæredibus res tota peruenerit, ipſe inſolidum poterit conue-
6 niri: vt ff. commod. l. iiij. §. hæres. Si autem plures † ſint fures,
quilibet tenetur in ſolidũ cõdictione furtiua: & vno ſatisfaciẽ
te, liberantur alij, ſed in actione furti, vnus non liberat aliũ. ſe-
cus tamen eſt in tutoribus, qui propter res pupillo ſubtractas
tenentur in duplũ actione de rationibus diſtrahẽdis: quia ibi
vno ſatisfaciente, liberantur alij. Nam tutores propter admi-
niſtrationem admiſſam, non tam inuito domino rem tra-
ctare videntur, quàm perfidè agere: vt infrà eodem, l. prima. &
7 ff. de adminiſt. tuto. l. tres. Item † datur condictio contra ra-
ptorem: vt ff. eodem. l. ſiue. §. ei. Non autem datur contra eum
qui tulit opem, vel rapinæ vel furto: vt ff. eodem, l. proinde.
Quod autem dictum eſt furem teneri cõdictione furtiua, in-
telligunt quidam de fure manifeſto: manifeſtus enim fur non
tenetur: niſi in tribus caſibus, hoc eſt cum rem ſubtractam oc-
cidit, vel fregit, vel effudit: vt infrà eodem, l. ſiue. Sed certè illa
tria ſupponuntur exempli cauſa. quid enim ſi fur non occidit,
ſed vulnerauerit? Item quid ſi non fuerit captus cum re, ſed vi-
ſus: & ad eum apprehendendum eſt occurſum? fur quidem eſt
manifeſtus: vt ff. de furt. ſi quis in ſeruitute. quis negabit eũ te-
neri condictione furtiua, cùm rem meam ſurreptã habeat, vel
8 eius furto mihi abſit? † Item datur condictio in dominum
ſerui ſurripientis pro eo quod ad ipſum peruenit: & datur cõ-
tra patrem: ſed pro reſiduo datur noxaliter contra dominum,
non autem contra patrem. ipſi tamen filiofa. condici poteſt: vt
ff. eodem, l. ſi ſeruus. & l. ex furtiua. & Inſti. de noxa. §. vltimo.
Si autem ſeruus ſit manumiſſus. cõdictio furtiua noxalis non
proponitur directa contra manumiſſum: niſi liber factus con
trectaret: vt ff. eod. l. quod ab alio. aliàs §. vlti. illius legis, quod
non ſeruatur in actione furti, vel alia noxali; vt ibidem dici-
9 tur: & notauimus ſ. de noxa. † Venit autem in condictione
res ipſa etiã impenſa, & diligentia furis melior facta: vt ff. eo.
10 l. ex argento. Et † æſtimatur quãti plurimi fuerit res à tem-
pore furti, etiã ſi deſierit eſſe ſine culpa furis. Sẽper enim morã
fur facere videtur: vt ff. eo. l. in re furtiua. §. ſi ex cauſa. & l. qui
furtũ. Itẽ habetur ratio in ea extrinſecæ vtilitatis: vt hæredita-
tis amiſſæ in qua inſtitutus erat ſeruus ſurreptus: & pœnæ in
quã incidit: propterea ꝙ cũ me daturũ promiſerã ſub pœna.
Itẽ fructuũ perceptorũ. Percipiendi autẽ veniunt per iudicis
officiũ: vt ff. eo. l. iij. & l. in re. §. vlti. & hoc plenius perſecutus
ſum j. in ſumma de fur. §. cõpetunt. Talis eſt hæc actio, qualis
11 eſt ſuperior. † Cõſueuit quęri vnde hæc cõdictio furtiua naſca
tur: & dixerunt quidã eam naſci ex maleficio. Alij dixerunt eã
naſci ex varijs figuris cauſarũ vel ex quaſi maleficio, vel quaſi
contractu: & ita intelligunt diuiſionẽ quæ eſt ff. de act. & obl.
c l. j. ſcilicet obligationes aut naſcuntur[c] ex cõtractu, aut ex ma
leficio, aut proprio quodam iure ex varijs cauſarum figuris. i.
quaſi contractu: vel quaſi maleficio. Sed certè nõ poteſt dici, ꝙ
ſortiatur naturã earum actionũ, quæ ſunt ex delicto, vel quaſi:
quia illæ dantur noxaliter, & in manumiſſum: quod hic non
eſt: vt ſ. dictũ eſt. Item illæ nõ dantur in hæredem ſi ad eum
nihil peruenerit: vt j. ex deli. defun. l. j. hæc autẽ datur in hære-
dem, & ſi ad eum nihil peruenerit: vt Inſti. de ob. quæ ex delic.
naſ. §. vlti. Nec ob. quod legitur ff. de cõpenſ. l. ſi ambo. §. quo-
ties. Cùm enim dixerit ſ. compenſationẽ locũ habere in condi
ctione quæ naſcitur ex maleficio & ſubijcit. Idẽ eſt ſi condica-
tur ex cauſa furtiua: innuit apertè cõdictionẽ nõ eſſe aut naſci
ex maleficio: alioquin fruſtra prædicaret idem ius in condi. cũ
ſuprà idipſum ius ſit dictum: & ſtultè videretur repeti. Nam
hoc pronomen, idem, in diuerſis ſolet notare eandẽ iuris cen-
ſuram. Item non poteſt dici propriè eam imitari naturam ea-
rum actionũ quæ ſunt ex cõtractu, vel quaſi: quia illæ nõ dan-
tur noxaliter, & hæc datur vt dictum eſt: imò dantur illæ pecu
liotenus: vt ff. de his qui deie. l. j. §. cùm ſeruus. Dicam igitur
eam anomalam eſſe, & ex varijs figuris cauſarum naſci: quia
varia & diuerſa habet inſignia. cũ omnis generis actionibus. ſ.
partim cũ his quæ ſunt ex contractu, vel quaſi: partim cũ his,
quæ ſunt ex maleficio, vel quaſi. Et hoc eſt tertium membrum
diuiſionis: quæ habet, quòd obligationũ aliæ ſunt ex contra-
ctu, aliæ ex maleficio, aliæ proprio iure ex varijs figuris cauſa-
rum: nec enim illas quæ ex quaſi cõtractu vel ex quaſi delicto
intellexit naſci ex variis figuris cauſarũ, & proprio quodam
iure. Et eſt ratio, quia illæ nõ proprio iure reguntur: imò illæ,
quæ ſunt ex quaſi contractu imitantur naturas earũ, quæ ſunt
12 ex contractu.. Et illæ † quæ ſunt ex quaſi delicto, imitantur
naturas earũ quæ ſunt ex delicto. ſicut curioſus lector per ſin-
gula notare poteſt. Ergo in primo membro diuiſionis nomi-
ne contractus ſubauditur quaſi contractus: & in ſecundo no-
mine maleficij ſubauditur quaſi maleficium, ſicut & ſubaudi-
tur per totum titu. Inſti. de obli. ex quaſi cõtractu. ne alioquin
ab inſufficienti partium enumeratione argumentari videatur
ſic dicendo: quia non ex maleficio ſubſtantiam capient, quaſi
ex contractu naſcuntur.

a ADNOTATIO. ¶ Datur autem hæc condictio. Ad huius concluſio
nis reſolutionem vide Bart. in l. & ideo. §. fi. ff. de condi. furt. & ibidem domi.
Alexan. copioſè omnia differentem. Bald. & doct. in l. ſub prætextu. verſ. ſed
hic quæro. C. de tranſacti.
b ¶ Hæredibus. Vide Barto. in l. ſtipulationes non diuiduntur. in viij. oppo. ff.
de verb. oblig. & in l. ſi pro fure. §. fina. ff. de condi. furtiua.
c ¶ Naſcuntur. Vide omnino Albe. de Roſ. & Moder. j. reſpon. ff. eo. de condi.
fur. & per Brixien. in ſuo repertorio in eodem verbo &c.

De condictione ex lege, & ſine cauſa, vel iniuſta cauſa. *Rubrica.*

1 ☞ *Condictio ex lege quando locum habeat.*
2 *Condictio ſine cauſa quando & quomodo concurrat cum condictione indebiti: item quando cum condictione ob cauſam. nu. ſequen. Item quando cum condictione ob turpem cauſam. & nu. 4.*
5 *Condictio ſine cauſa quare vocetur condictio incerti.*

SPECIALITER ſuprà de ſingulis condi
ctionibus dictum eſt: nunc autem de duabus
condictionibus generalibus. id eſt condictio-
ne ex lege, & ſine cauſa ponit: nec enim nouũ
eſt, vt lex ſpecialiter quibuſdã enumeratis ge-
nerale ſubiiciat verbum quo ſpecialia cõple-
ctatur: vt ff. ad legem Aquil. ſi ſeruus. §. inquit lex. Videndum
ergo quando locum habeant: nam quibus dantur, & in quos,
1 & in quantũ, & quales ſint ex ſuperioribus liquet. † Habet[a]
a autem locum condictio ex lege, quoties noua lege obligatio
eſt inducta: nec eſt eadem lege cautum, quo genere actionum
experiamur: vt ff. de condic. ex lege. l. j. & exemplum poni po
teſt in nudo pacto donationis, ex quo datur cõdictio ex lege:
vt j. de dona. ſi quis argentum. §. vlti. & in nudo pacto de ſala-
rio præſtando: vt ſ. de ſuffragio. l. j. Item in his, quæ poſſeſſor
hæreditatis ſoluit creditoribus hæreditariis: mota ſibi contro-
uerſia hæreditatis ab eo, qui non erat hæres: & pronuntiatum
eſt pro petitore: qui nõ erat hæres: nã ſi eſſet verè hæres, etiam
iure veteri tenebatur poſſeſſori negotiorũ geſtorum: vt ſ. de
peti. hære. l. vlt. Itẽ poni poteſt in legatariis, quibus legata ſunt
ab hęrede ſoluta facto inuentario, cùm hęreditas nõ ſit ſoluen
do, & creditores quod ſolutũ eſt, cùm ipſum non extet, volunt
repetere. Si enim extaret, iure veteri conſultũ eſt eis per hypo
thecariam actionẽ, vel per condictionem indebiti: vt j. de iure
delib. l. vlti. §. ſin autem in locis. Item poni poteſt in domino
ſerui torti ob quæſtionẽ adulterij contra dominum inſtitutã.
nam ſi ſeruus mortuus eſt in tormentis, & dominus ſit abſolu
tus, condictione ex lege petet medietatem æſtimationis ſerui:
vt ff. ad leg. Iul. de adul. l. ſi poſtulauerit. j. reſpon. §. vlti. & l. ex
2 his. & j. ad l. Iul. de adul. l. verba. † Cõdictio ſine cauſa[b] locũ
b habet cũ condictione indebiti, ſi indebitũ ſolutũ ſit. Item et-
ſi non eadem, ſi non eſt ſolutum ſed promiſſum, vel etiam ſi ſo
lutum eſt debitum, ſed tamẽ poſteà factũ eſt indebitũ: vt ecce
fullo veſtimenta lauanda conduxit, deinde his amiſsis à domi
no ex locato conuentus prætium præſtitit: poſteaq́ dominus
inuenit veſtimẽta: aget fullo ex cõducto: itẽ ex hac condictio-
ne ad pretiũ ſibi reſtituendũ: vt ff. eod. l. ij. Hoc tamen videtur
impug

impugnari rationibus duabus. Nam si fullo conuentus fuit
per iudicem, & ex sententiæ authoritate soluit: cessare debet
condictio indebiti: vt ff. mand. si fideiussor. §. in omnibus. Sed
dic, quod fuit conuentus extra iudicium verbo: vt ibi dicitur.
Vos, inquam, conuenio ô Iudæi. Vel dic, cessat condictio in=
debiti ex authoritate sententiæ, non autem condictione sine
causa: illa enim datur propter præcedentem contractum: vt
ff. commo. l. in rem. primo responso. Secunda autem ratione
impugnatur: quia fullo non pretium repetere, sed ad vesti=
menta publiciana deberet agere: quasi videatur ea emisse: vel
quasi ea videatur emisse rei vendicatione: vt sic tanquam em=
ptor nominis habeat vtiles actiones: vt ff. de rei vend. si culpa.
Sed dic, quòd lex illa locum habet, cùm experior contra eum
qui non habet à me causam. Sed si habeat à me causam: quia
cōmodatarius est, vel fullo: fortè est in arbitrio suo petat rem,
an repetat, quod dedit: vt ff. commod. l. in commodato. §. vlti.
nam & aliàs si dolo commodatarij, vel depositarij res absit: &
mihi eo nomine condemnetur: teneor eis cedere actiones mi=
3 hi competentes: vt ff. de rei vendic. is qui dolo. † Item con=
currit cum cōdictione ob causam: vt si fuit ab initio causa ali=
qua promissionis, sed ea secuta non est: vt ff. eod. l. j. §. sed si ob
causam. Idemq; dici potest in debitore, qui spe futuræ nume=
rations scripsit se accepisse quod non accepit: nam intra bien=
nium condicit cautionem. Item post biennium: si tamen intra
biennium contestatus est exceptionē non numeratæ pecuniæ:
vt j. eo. l. vlti Item si fuit causa promissionis aliqua, si finita est,
datur hæc actio: licet non detur condictio ob causam: vt ecce
debitor condicit cautionem soluta pecunia: vt j. eo. dissolutæ.
Item concurrit cum condictione ob turpem causam: vt si ex
4 parte dantis non interueniat turpitudo: vt s. ti. ij. dixi. Item † cō
currit cum condictione furtiua. Fur enim de fructibus con=
dictione sine causa conuenietur, & condictione furtiua: vt j.
eod. l. penul. & ff. de condi. furt. l. in re. §. vlti. Illud notandum,
quòd hæc condictio vocatur incerti: quia competit ad inter=
esse: vt ff. eod. l. iij. vel fortè specialis est actio condictio incerti,
quæ concurrit cum condictione sine causa, vbi incertum est in
obligatione: vt diximus s. de condi. indeb.

a ADNOTATIO. ¶ Habet. Adde ad hoc Spe. in ti. de loca. §. j. vide Bal. in l. cum virum. ver. de hoc. C. de fideicom. doct. in l. ij C. de consti. pec. Paul. de Cast. in consi. cxxij. qui totam materiam enucleat. Vide etiam Ias. in §. actio num. in xxij. col. insti. de actio.

b ¶ Sine causa. Adde quòd condictio sine causa competit etiam ratione erroris: vt per Soci. in consi. clix. col. fi. versi. ij. quia competit.

De actionibus & obligationibus. *Rubrica.*

1 *Obligatio quid sit, atque inibi perpensa eius diffinitio.*
2 *Actio, obligatio, & contractus qui differant inter se.*
3 *Obligationum substantia seu natura in quibus consistat.*
4 *Pacto nudo quibus casibus dominium transferatur.*
5 *Obligationes non finiri tempore.*
6 *Obligationum aliam esse naturalem tantum, aliam ciuilem tantū. Item aliam prætoriam, aliam ciuilem.*
7 *Obligationum alias esse ex contractu uel quasi contractu, alias ex maleficio uel quasi maleficio.*
8 *Obligationum quasdam purè contrahi, quasdam in diem uel ad diem, alias autem sub conditione.*
9 *Obligationi semel contractæ an & quando liceat alteri ex contrahentibus renuntiare citra consensum alterius.*
10 *Obligatio, in qua non interuenit bona fides, an sit firma.*
11 *Obligationis ui non posse ab alio exigi quod alius debet.*
12 *Seruituti neminem addicendum ob æs alienum: & quæ sit pœna creditoris compellentis debitorem suum sibi seruire, atque inibi an id sit perpetuum.*
13 *Actionem habens contra aliquem quibus remedijs debeat eum cogere ad solutionem.*
14 *Actione personali & hypothecaria alicui competente, esse in eius arbitrio utra uelit prius agere, uel etiam utraque simul agere, & quid si pignus poßideatur ab extraneo, non ab ipso debitore.*
15 *Actionum alias esse directas, alias utiles, atque inibi quando competat directa, & quando utilis. & nu. 17.*
16 *Actiones utiles quibus casibus dentur.*
17 *Actiones utiles quibus casibus citra ceßionem competant.*
18 *Ceßio quando necessaria.*
19 *Intellectus ad l. j. C. de actio. & oblig.*
20 *Actiones utiles unde nascantur.*
21 *Fideicommissarij actiones.*

DICTVM est s. de codictionibus quæ perso=
nalissimæ sunt actiones, per quas præcisè inten
ditur quid dari: vt Institu. de actio. §. sic itaque.
sequitur, vt videamus de cæteris personalibus
actionibus: & quia in illis etiam superioribus
quædam generalia obseruantur, ideo hic in me
dio ponit de actionibus, & obligationibus. Videndum ergo
quid sit obligatio, & quæ sit eius natura, & qualiter diuidatur.
Et posteà dicemus generalia actionum. nā quid sit actio plenè
diximus s. de eden. & quæ sint diuisiones actionū assignabi=
mus. Instit. tit. de act. Nec est opus eas hic assignare: quia nec
1 tali modo hic tractatur de eis. † Est autē obligatio a iuris
a vinculū quo necessitate adstringimur alicuius soluendæ rei se
cundū nostræ ciuitatis iura. Quod dicit vinculū impropriè po
nit. i. ius quoddā vinciens: vt enim corporali vinculo quis vin=
citur, ita & obligatione quæ intellectuale vinculū est aliquis
dicitur adstringi. Quod dicit secundum iura nostræ ciuitatis
exauditur i. de iure ciuili. Et ita definitur tantū ciuilis obliga=
tio. Vel dic, quòd etiam naturalis obligatio definitur, & quod
dicit secundū iura nostræ ciuitatis ponitur remotiuè, non con
tra iura nostræ ciuitatis. Si enim contra iura esset, siue nudum
pactum tantùm intercessérit, siue nō, nulla nascetur obligatio:
vt ff. de verb. obl. l. generaliter. & de pac. l. iurisge n. §. sed cum
nulla. Item quod dicit rei soluēdæ, exponendū est vel facti.
2 Nam rei verbū generale est: vt ff. de reb. cre. l. j. §. vlt. & † caue
tibi: quia difficile est discernere inter cōtractū, obligationē, &
actionem. Videtur enim, quòd vnum sit alterum, sed non est:
quia contractus appellatur ipse consensus partium, vel etiam
ipsa verborum prolatio: sicut in stipulatione habetur: vt ff. de
verbo. obli. l. v. § stipulatio. Ex cōsensu partium nascitur obli=
gatio, de qua loquimur. Ex tali obligatione nascitur ius quod=
dam, siue formula quæ contra obligatum ad exigendā pecu=
niam in iudicio proponitur qua actione: vt ff. de procur. licet.
§. ea obligatio. Vel etiam ipsa verborū prolatio sicut in stipu=
latione habetur: vt ff. de verb. oblig. l. v. §. stipulatio. sed prima
3 opi. verior est. † Obligationū autem substantia. i. esse, & na=
tura, nō in eo consistit, vt aliquod corpus nostrū, aut seruitutē
nostrā faciat, sed vt alium nobis adstringat ad dandū aliquid,
vel faciendū, vel præstandū. Et huic bene consonat, quod dici=
tur s. de pac. l. traditionibus & vsucapionibus. dominia rerum
transferuntur, nō nudis pactionibus. Nuda enim omnia dici=
4 mus pacta quæ rei traditione non sunt vestita. † Sed in casi=
bus excipitur: vt in pacto legis cōmissoriæ, & adiectionis in
diem. Item manus iniectionis: vt dicemus j. de pac. inter emp.
& ven. Item in pacto donationis, & venditionis, inito cū eccle
5 sia: vt s. de sacrosan. eccle. l. vlti. † Item obligationum natura
b est ne tempore finiatur, hoc est, quod vulgò b dicitur: tempus
non est modus tollendæ obligationis. l. obligationū ferè. §. pla
cet. ff. de act. & obl. Nā & si promiseris mihi te daturū decem
singulis annis vsq; ad decenniū, etiam elapso decennio obliga
tus es, sed tamē habes exceptionē doli: vt ff. eod. l. obligationū
6 ferè. §. placet. † Diuiditur autē obligatio, quia alia est natu=
ralis tātū, alia ciuilis tantū. & quę sunt naturales obligationes,
vel ciuiles per exempla notaui s. de condi. indeb. Et largè hic
accipio ciuilem obligationē, omnem, ex qua nascitur actio: si=
ue sit prætoria, siue à Senatusconsulto inducta. Sic & alias di=
cimus omnē causam ciuilē, quæ nō sit criminalis: vt si est libe=
ralis, vel de matrimonio. Stricto iure penitùs, cū ita diuidimus
obligationū alia est prætoria, alia ciuilis (vt Instit. de obli. §. j.)
id est vel ex lege xij. tab. vel posteà ciuium Romanorū volun
tate, non prætorū authoritate, est inducta. Ciuilis verò & na=
turalis est obligatio: vt in omnibus contractibus nominatis
quos notauimus s. de pac. Porrò de quibusdā obligationi=
bus potest dubitari ciuiles essent, an prætoriæ: vt de cōmoda=
to: & si quis dolo desierit possidere: vt diximus s. de noxa. Sed
has dubitationes reseruo contractibus singularū actionum,
cū obligationes maxima vicinitate coniunctæ sint actionibus
7 hæ nascuntur enim ex illis. Fit † & alia diuisio obligationū,

Aut enim sunt ex contractu, aut ex quasi contractu, aut ex maleficio, aut ex quasi maleficio. Et nomen contractus, largè ponitur, vt contineat omnes obligationes, quæ pacto contrahuntur, vel in persona vtriusque, vel alterius tantùm. Strictè verò denotat eas tantùm, quæ vltrocitroq; inducunt obligationem: vt ff. de verbo. signific. l. Labeo. Item & hæ, quæ sunt ex contractu diuiduntur: quia aliæ contrahuntur re, aliæ verbis, aliæ literis, aliæ consensu: vt Institut. de obligat. §. vltimo. De quibus singulis non prosequor tractatum ab hoc genera-
8 li tit. quia speciales tit. de eis ponuntur in Instit. Item † obligationum aliæ contrahuntur purè, aliæ in diem, aliæ ad diem, aliæ sub conditione. Conditio verò efficax est, quæ in constituendo obligationes inseritur, non quæ post perfectam eam ponitur, veluti centum dare spondes mihi, si nauis ex Asia venerit. Sed hoc casu, existente conditione, locus erit exceptioni pacti, vel doli: vt ff. eod. l. obligationum ferè. §. conditio. Continetur etiam in obligationibus quandoque modus, id est alternatio rerum: quandoque accessio rei, vel personæ, vt cùm stipulor mihi, aut Titio, vel mihi decem, aut Titio hominem: vt in prædicta l. obligationum ferè. §. modus. & §. accessio.
9 † Illud notandum est esse generale in qualibet obligatio-
* ne: quia sicut in ea contrahenda exigitur * vtriusq; voluntas: ita renuntiare semel constitutæ obligationi vnus, altero non consentiente, non potest: vt j. eo. l. sicut. nisi in mandato, & societate, & deposito, & in contractu innominato, do vt des, do vt facias: vt diximus supra de procurat. & de condi. causa da.
10 † Item generale est in qualibet obligatione contrahenda, vt bona fides interuenire debeat: vt j. eo. l. bonā fidem. Alioquin excipietur, vel agetur de dolo: distinctis tamen cōtractibus bonæ fidei à contractibus stricti iuris: vt diximus s. de do
11 lo. † Item generale est in qualibet obligatione, vt ab altero non exigatur: quod alius debet: vt j. eo. l. ob causas. & l. nimia. & l. eum cui. nisi in casibus: vt habebimus infrà quando fiscus
12 vel priuatus. Item generale † est in omni obligatione: vt ob æs alienum liber homo non cōpellatur seruire: alioquin creditor cadit sibi debita quantitate: & tantūdem dabit ei, quem retinuit inuitum, vel parentibus eius agentibus nomine retenti in quorum erat potestate retentus, vel agent hæredes retenti. Sed & corporalibus pœnis subduntur creditores: vt in auth. vt nulli iudi. §. quia autem & huiusmodi. & j. eod. l. ob æs. hoc tamen fallit in captiuo, qui habet necesse soluere pretium redemptionis suæ, vel seruire per quinquennium: vt j. de cap. & postli. re. l. vlti. Item potest fallere cum hoc ipsum seruire est in
13 obligatione. † Circa actiones potest illud generale tradi, quòd ille, cui cōpetit actio non armata vi, tenere debet debitorem negantem, sed cùm per testes, vel instrumenta per confessionem suam debet conuincere, & iuris remediis ad solutionē
14 vrgere. Est † & aliud generale circa actiones: quia si alicui cōpetat actio personalis, & hypothecaria: est in eius arbitrio, an agat primo personali, vel hypothecaria, an simul vtraq;: vt j. eo. l. aduersus. & l. vlti. Hodie verò per ius authenticorū debitore possidente pignus, eadē electio datur creditori: extraneo verò possidente, permittitur creditorem agere hypothecaria contra eum: nisi egerit primò personaliter contra reum, & fideiussores vel mādatores, vel sponsores. Sed nec hypothecæ intercessoris petuntur, antequàm petantur hypothecæ debitoris: vt in auth. de fideiuss. §. sed neq;. Nec ob. quod legitur in auth. de litig. §. ad hæc. quia illa cū prędicta determinatione est intelligenda. Vel ibi loquitur cum lit. cōtest. à creditore super hypothecaria, alienauit debitor pignus: nā licet actio hypothecaria lite contestata non faciat rē litigiosam: tamē hactenus melioris est creditor conditionis, quòd habet electionem, vt, si velit, agat hypothecaria contra extraneū possessorem, an personali: alienato pignore à debitore post lit. contesta. in hy-
15 pothecaria. Potest † & circa actiones quædā generalis diuisio sub isto titulo notari: quia actionū omnium quædam sunt directæ, quædam vtiles. Est autem actio directa quæ datur ex voluntate legis expressa, siue detur alicui ex lege, siue nascatur ex contractu, vel quasi, vel ex delicto, vel quasi. Ideo autem dicitur directa: quià verba legis directa sunt ad eum, cui lex voluit dari actionē: & ita in ea actione danda verba legis, & sententia concurrit. vbi verò deficiunt verba, voluntas vel sententia legis tacita exigit actionem dari: datur actio vtilis: vt ecce: ait lex xij. Tabul. dari actionem in factum. si quadrupes dicatur pauperiem fecisse. Si ergo quadrupes fecerit pauperiem, verba & sententia legis exigunt actionem dari directam. Si autem bipes dederit damnum secundum verba legis, videtur destitui actione ille, cui facta fuit pauperies: sententia tamen legis vel voluntas erit contraria. Lex enim quæ locuta est de quadrupede (gratia exempli) voluit enim resarciri pauperiē ei, cui est irrogata per animal alienum: & ideo quia est æquū hoc vel vtile reipub. datur actio vtilis pro bipede: vt ff. si qua. pau. fe. di. l. penulti. & simile potest notari exemplum: vt ff. de iurisdict. omnium iudic. l. si quis id. §. quòd si dum propo. Sic & in quolibet edicto, vel interdicto ferè quilibet etiam mille ingenio suo potest inuenire exempla. Sic & in contractibus
16 dantur actiones eis qui pacti sunt: & eorū vniuersalibus † successoribus: quandoque tamen & his qui non sunt pacti, dantur vtiles actiones: vt diximus suprà, si cert. pet. Ex contractu quoque procuratoris nostri datur mihi vtilis: si ipse non sit soluendo: vt ff. de insti. l. j. & ij. & idem ex pacto tutoris, vel curatoris: vt ff. de constit. pecu. l. eum qui. §. si tutori. Et idem ex pactis quandoque aliarum personarum: vt aui materni, & in deposito: vt ff. solu. matrimo. l. Caius. & suprà ad exhib. l. si res. & idem in aliis consimilibus: vt diximus suprà de pact. & plera-
17 que quilibet per se notare potest. † Dantur etiam quandoq; vtiles actiones ex eo, quòd super actione concedenda mihi, pactum à me & te initum est: vt ecce actionem tuam mihi vendidisti, vel in dotem dedisti, vel in solutum, vel loco pignoris habeo. Lex permittit mihi intendere vtilem actionem etiam sine cessione: vt j. eod. l. ij. & j quando fisc. vel pri. l. vlti. & de hære. vel actio. vend. l. postquàm. & l. ex nominis. verè tamen competit venditori tantùm, vel similibus, & non mihi. Nam mihi etiam cessa non competit: vt infrà patebit: ergo non cessa non competit. Videntur tamen nō esse dandæ vtiles actiones in præmissis casibus: quia sicut in venditione, vel quolibet titulo alienationis rei corporalis necessarium est, vt sequatur traditio: quantum ad dominij translationem, vt Insti. de rer. diui. §. per traditionem. ita & in talibus nominibus venditis, vel similibus titulis cōuenis videretur esse necessarium cessionem
18 actionis subsequi, quæ reputaretur pro traditione. Sed † tamen in prædictis omnibus casibus contrarium est: aliàs autē puto necessarium esse cessionem: vt ipsa sequatur contrarium. Nam & si societatem contraho tecum vt cōmunicentur inter nos omnia bona nostra: corporalia quidem communicantur, sed in omnibus necesse est subsequi cessionem: vt ff. pro socio.
c l. j. §. vlti. & l. ij. Idemq; est & in contractu innominato [c]. nam si dederim certam pecuniæ quantitatem tibi: vt cederes mihi actionem cōtra debitorem tuum: siquidem cesseris actionem contra debitorem pro quo solui, possum vti facta cessione: nisi decesseris antequàm litem contestetur: tunc enim finitur demandatio, vel cessio actionis. Oportebit ergo hæredem tuum mihi cedere. Si autem decesseris sine hærede, vel si ipse non sit soluendo, in subsidium dabitur mihi vtilis actio: vt j. eod. l. j. nec
19 † videatur alicui in præmisso casu fuisse venditio actionis. Nec enim fuit data pecunia in certa quantitate quantum ad numerum, sed erat certa pecunia: quia in specie ostendebatur, vnde & vice speciei censebatur: vt ff. de leg. j. l. sed & si certos. Item verbum quantitas etiam ad corpora refertur: vt ff. de legatis tertio. quisquis. Item mihi non obstat, quod dicitur in litera, soluisti: licet enim plerunq; dicor soluere, cùm libero me, vel alium numerando: tamen ponitur hic pro tradidisti, vel (quod est verius) fuit venditio nominis. Nec obstat quod dicitur in fine legis, quæ si ita &c. suprà enim loquitur de exercitio directæ quod nolebat habere procurator: quod non potest, extincto mandato. Est ergo ei necesse intendere vtilem. Item quod dicitur pro quo videretur impedire cessionē cùm ea solutione liberatus esse videatur debitor: sed hic pro quo. i. pro cuius obligatione tibi quærēda. Itē videtur in prędicto casu q; non finiatur mandatū actionis morte mādantis re integra, id est ante litem contest. vt j. de dona. l. illā. Ad hoc respondent quidā, q; ibi loquitur in cessione actionis, hic in mādato.

Cædit

Cedit enim qui omnino vult eam separare à se: mandat qui eam retinet, sed alteri exercitium cōmittit. sed certè licet inter cedere, & mandare possit prædicta assignari differētia: tamē inter cedere & mandare actionem nulla est differētia: nam & si aliquis velit eam omnino à se separare per cessionem, nō potest, adeò inhæret ossibus eius: vt ff. de pecu. l. quis ergo. & pro soc. l. ij. §. vlti. & l. iij. Per delegationē autem, vel per acceptilationem, vel similes modos certum est, quòd quis actionem à se separare potest. Dic ergo illud locum habere cessa, vel mandata actione ex causa donationis, vel simili. ex qua daretur etiā actio vtilis sine cessione. Hic autem loquitur in contractu innominato, ex quo non daretur vtilis actio sine cessione: vt dixi. vel illud nouo iure additum est: quod hic corrigit, vel fortè mandatum, vel cessio mihi in rem meam facta morte mea nō
10 perit: vt ibi, sed perit morte mandantis vt hic. † Consueuit quæri, vnde nascuntur hæ vtiles actiones. Ego dico ex veteri causa: vt puta, vendidisti mihi actionem furti, ego habeo vtilē actionē furti. sed nunquid nata est ex contractu? absit: imò ex maleficio primo & veteri, si propter cōtractum datur: & nunquid est hic alia ab illa, quę tibi competit? Respondeo nō: imò eadem est in substantia: licet alterius qualitatis: quia tibi directò, mihi vtiliter datur. nam & incorporalia qualitatem habere dico. Sicut etiā notari potest in rubrica Insti. de hære. & quali. differ. Quis autem debeat de calumnia iurare in directa,
21 vel vtili actione notauimus supra de procur. † Illud sciendum
d est etiam ex vltima voluntate[d] dari vtilem actionem: puta ex legato nominis: vt j. de legat. l. ex legato. Item si fideicōmissaria hæreditate restituta per S.C. Trebel. habet fideicommissarius vtiles actiones contra debitores: & creditoribus tenetur vtilibus: vt ff. ad Trebel. j. & instit. de fideicommiss. hære. §. si verò totam.

a ADNOTATIO. ¶ Est autem obliga. Vide ad huius ti. materiā Bar. in l. j. in prin. ff. de pac. & in l. si non sortem, in prin. ff. de condi. inde. & in l. Iulianus. eod. tit. do. Alexand. & doc. in l. stipulatu. §. alteri. ff. de ver. obli.
b ¶ Vulgo. Vide do. Lancelotum qui ponit qualiter intelligatur hoc. & aliter declarat quàm Azo. in l. nemo potest in ij. col. in fi. ff. de leg. j.
c ¶ Innominato. Vide Bar. referentem ista verba Azo. in l. j. in prin. j. eo. ti. & Lud. Ro. in consi. xxxvj. in fi.
d ¶ Ex vltima voluntate. Adde Bar. & doct. post no. gl. in l. ij. circa prin. C. cōmuni de leg. & doc. in l. plura. §. fi. C. ad Treb. vbi multa ad materiā dicunt.
* ¶ Vtriusque voluntas. Nullus potest se obligare, nisi animum se obligandi habeat. ff. de actio. & obli. l. obligationum. & arg. l. singularia. ff. si cer. peta. vnde per errorem facta, per errorem non tenet. ff. si quis caut. l. sed & si. §. fi. & ff. de fideius. l. si quis. Facta quoque per vim, vel motum nō tenet. vt c. j. quod me. caus. Nudis tamen verbis obligamur xij. q. ij. quicunque. Quælibet autem obligatio per quascunque causas nascitur, per easdem dissoluitur. c. j. de regu. iuris in antiq. Martinus.
❧ ¶ Actionibus. In omnibus corruptis exemplaribus perperam hactenus lectum fuit, de actionib. & obligatio. cùm obligatio præcedat actionē: nam & ex obligatione nascitur actio. l. licet. §. ea obligatio. ff. de procurat. ergo obligatio mater, præcedere debet filiam actionem. Sic & institu. Iustiniani & Theophili obligationū tractatus præcedūt titulū de actio. Sic itaque legas, de obligationibus: & actionibus quod & Azo noster liquidè ostēdit, promittēs se primū lecturā de obligationib. posteà de actionib. P. Prateius.

6 *Vt actiones[a] ab hæredibus, & contra hæredes incipiant.* *Rubrica.*

1 ☞ *Legata ad contractus extendi.*
2 *Contractus & legata in quo paria.*
3 *Legati & stipulationis discrimen.*

QVANDO actiones ad hæredes, vel contra hæredes transeāt, plenè dicemus j. de here. act. Sed hic ponit de quadam regula quæ olim ob-
1 tinebat in legatis: † & eorum exemplo extendebatur ad stipulationes, & contractus quoslibet. sic enim dicebatur, quòd post mortem hæ-
2 redis, aut legatarij legatum relinqui non posset. Sic † & non poterat aliquis stipulari post mortem suam sibi dari: sic nō poterat quis promittere dare post mortem suam. Vnde & tradebatur regula: vt ab hæredibus, & contra hæredes actio non incipiat. Hodie autem regula ista emendata est per hanc l. vt infra eodem, l. j. & instit. de leg. §. post mortem. & de inutil. stipul. §. post mortem. Et caue tibi: quia aliter dicitur post mortem incipere actionem in stipulatione, & aliter in legato. In
3 stipulatione † enim dicitur incipere: nō quia nulla fuit obligatio, vel actio ante mortem: sed quia tūc incipit esse efficax: vbi verò legas mihi post mortem meam: nunquam mihi debetur, sed hæredi meo tantum, quasi ex sua persona: vt ff. de euictio. si per imprudentiam. §. nimirum. & l. qui à pupillo.

a ADNOTATIO. ¶ Actiones. Et quia non ita dixit vt obligationes. vide Old. consi. xxij. vbi bene declarat.

Ne maritus pro vxore, vel vxor pro marito, vel mater pro filio conueniantur. *Rubrica.*

1 ☞ *Vxorem non conueniri pro marito.*
2 *Vxor quando teneatur pro marito.*
3 *Maritus quibus casibus pro uxore conueniatur.*
4 *Obligari neminem ex contractu alterius.*

DICTVM est in superiori titulo hæredem iure successionis conueniri. Sic putaret quis maritum pro vxore, vel vxorem pro marito, vel matrem pro filio, vel filium pro matre conueni-
1 ri debere: sed † contrarium dicitur, vxor enim non conuenitur pro marito, etiamsi pro eo intercesserit: nisi intercesserit in rem suam: vt j. e. l. j. & ff. ad Vel-
2 leia. l. ij. §. vlti. & l. iij. † Speciale tamen est in primipilaria sarcina, quam subiuit maritus: vt ob eam causam bona data in dotem viro à muliere quasi tacitè obligata petantur à fisco, si vir & eius nominatores non sint soluendo: vt j. quibus causis
3 pign. tac. contra. l. satis. † Item maritus pro vxore non cōuenitur: nisi solitis modis si pro ea fideiusserit, vel ei successerit. hoc tamen fallit in casu: vt cùm maritus pro consulatus causa proficiscitur in prouinciam cum vxore: nam si quid ibi deliquerit vxor, à viro ratio, & vindicta exigitur: vt ff. de offi. pro-
4 cōs. l. obseruare. §. proficisci. † Item mater pro filio, vel ècōuerso, non conuenitur: vnde & traditur regula certissima, ex alterius contractu neminem obligari: vt j. eod. l. penul. nec est oppositio de hęrede: quia eadem persona est cum defuncto: vt in authen. de iureiuran. à moriente. Item regula tradita est secundum ius ciuile. Iure enim prætorio conuenior ex contractu institoris, & magistri nauis, & serui, & filij, & procuratoris: vt dicemus j. de peculio. & de institoria.

Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel seruus pro domino conueniantur. *Rubrica.*

1 ☞ *Filius quibus casibus pro patre conueniatur.*
2 *Patrem pro filio emancipato non conueniri.*
3 *Exigens ut alium pro alio qua pœna puniatur.*

DVBITABATVR ratione filiationis, vel paternitatis, vel libertinitatis, vel seruitutis aliquem conueniri debere, dicitur tamen in hoc
1 contrarium. † Filius[a] ergo pro patre suo non
a conuenietur: nisi solitis modis[b], id est nisi pro
b eo intercesserit, vel ei successerit, siue sit filius emancipatus, siue in potestate constitutus: vt j. eo. l. nec cōtra. & ff. de mino. l. iij. §. non eo mouemur. excipitur in casu, scilicet propter primipilariā causam. nam ibi etiam si liberi non extiterint hæredes, cōueniuntur ex persona patris: vt infrà de
2 primipilo. l. vlti. † Item pater pro emācipato filio, vel libertus pro patrono, vel seruus pro domino, non conuenitur: nisi
3 solitis (vt dictum est) modis: vt infrà eodem. l. vlti. Si quis † autem aliquem ex prædictis, vel si omnino extraneum aliquis pro alio vi exegerit, vel etiam rem aliquam vt in pignus habiturus acceperit: hoc est, quod dicit lex secundum formam pignorationis exegerit, idipsum, quicquid sit, in quadruplū vim passo restituat necnon actione, pro qua talia præsumit, cadat: vt in authen, vt non fiant pign. col. v. circa princip. Si verò filius sit in potestate, conuenitur pater ex eius persona: vt plenè dicemus infrà, quod cum eo, qui in aliena potestate est.

a ADNOTATIO. ¶ Filius. Vide Albe.de Roſ.hic & Bald.& alios.
b ¶ Solitis modis. Limita iſtam concluſionem vt per Bar.in l.j.C. de libe.alẽ. doc.in l.ſi quis a liberts.§.parens.ff.de libe.agn.ad materiam autem huius ti. vide domi.Bartho.Soci.in l.cùm filius.nu.6.ſi cer.pet.char.xviij. & in regula.xxx.char. v.& in regula.clxv.chart.xxj.vbi quamplures notabiles limitationes colliges.

An ſeruus ex ſuo facto conueniatur poſt manumiſsionem. Rubrica.

1 ☞ *Seruus contrahens, liber factus non tenetur & fallit 2.*
3 *Libertates quando euaneſcant, competantue.*
4 *Actionis quando recepta conuerſio.*
5 *Seruo delinquente an non teneatur dominus.*

ICTVM eſt ſuprà alium pro alio conueniri non poſſe: & ideo quæritur, an ſeruus quondã factus liber conueniatur ex eo, quod geſsit in ſeruitute, alius enim videtur homo: vt ff.de ſol. l.qui res.§.aream. Circa quod ita diſtinguitur: quia aut contraxit, aut quaſi contraxit in ſerui-
1 tute, aut deliquit, vel quaſi deliquit. Si † contraxit, non tene-
tur factus liber: niſi promiſerit pecuniam pro libertate ſibi danda: vt j.eo.l.promiſiſſe.non ita ſi promiſerat operas ſe daturum poſt libertatem: vt ff.de liber.cauſa.l.vlt.& de oper.lib. vt iuris. Vbi verò non promiſit pecuniam pro libertate domino, ſed pro pecunia dedit domino expromiſſorẽ, ea cõditione
2 vt poſt libertatem transferatur in eum obligatio, & † manu-
miſſus non patitur in ſe trãsferri obligationem: datur expromiſſori actio de dolo contra manumiſſum, aut ſi expromiſſor non ſit ſoluendo, dabitur domino actio de dolo in manumiſſum: vt ff.de dolo.l.eleganter.§.ſeruus. Item & directo in teſtamento manumiſſus (qui & dicitur orcinus libertus) tenetur creditoribus, qui contraxerunt cum eo in ſeruitute: ſi peculium eſt ei legatum à domino. non ita in eo, qui manumiſſus eſt ex cauſa fideicommiſsi in teſtamento: vt j.eod.l.ij.& ff.de dote præleg.l.ij.§.per contrarium. Si autem ex quaſi cõtractu ſeruus conueniatur poſt manumiſsionem, ſimiliter dicam eũ nõ teneri: ſi adminiſtratio non fuit cõnexa, ſed ſeparata: vt de nego.geſt.l.ſi cognati. niſi in caſu, ſcilicet cum libertates directæ, vel fideicommiſſariæ relictæ ſunt in teſtamento: & inſtituto hæredi fit à legitimo controuerſia, quæ dicatur teſtamentum non tenere: tunc enim differuntur libertates directæ, &
3 fideicommiſſariæ vſque ad annum. † Et ſi quidem intra annũ
pronuntietur pro teſtamento, competunt libertates directæ & fideicommiſſariæ dantur. Si vero pronuntietur contra teſtamentum, euaneſcunt libertates & directæ, & fideicommiſſariæ omnes. Si autem intra annum à morte teſtatoris defuncti numerandum nõ ſit pronuntiatum, competunt libertates directæ, & fideicommiſſariæ repræſentantur: ſi non teſtamentum falſum approbetur, manumiſsi autem ſi quidem fuerint actores, vel alias ratiociniis ſuppoſiti, neceſſe habent res hæreditarias, & rationes reddere: vt s.de hæred.pet.l.vlti. Si verò connexa ſit adminiſtratio, agitur pro eo, quod eſt in ſeruitute geſtum: non vt præſtetur, ſed vt ſeparetur: vt ff.de nego.geſt. l.eum qui. Item & ſi factus liber perſeueret in eodem actu, & non ſoluit, quod debuit in ſeruitute, cùm ſoluere poſsit: con-
4 uertitur † in actio.nego.geſt.nec tamen tenetur quia culpam
adhibuit in ſeruitute: ſed quia culpã adhibet in libertate: quia factus liber ex peculio quondam, vel ex rebus aliunde quæſitis à ſe poteſt exigere naturale debitum contractum in ſeruitute: alioquin ſi à ſe exigere nõ poſſet, nihil imputaretur ei: ſic & in geſtore qui domino tenetur temporali actione quæ expirat tempore geſtionis. nam & ibi naturale debitum geſtor à ſe tenetur exigere: vt ff.nego.geſt.l.atqui natura.primo re-
5 ſponſo.& §.j.vbi verò ſeruus deliquit † vel quaſi deliquit, ſi
quidem in dominum ſuum, nulla naſcitur inde actio: ſed dominus eum caſtigare, & verberare poteſt. Si verò deliquerit in alium, dominus tenetur noxali. & illa fit directa poſt manumiſsionem ſerui: vt infra eo.l.licet.& l.vlti. & vt plenè diximus s.de noxa.

Quando fiſcus, vel priuatus debitoris ſui debitores exigere poteſt. Rubrica.

1 ☞ *Fiſcus quando poſsit conuenire debitorem ſui debitoris.*
2 *Debitorem ſui debitoris quo caſu poſsit priuatus aliquis conuenire.*

ICTVM eſt ſuprà regulariter ex alterius cõtractu, alium non conueniendum, nunc autem ponit quaſdam exceptiones in fiſco, & in pri-
1 uato. † Fiſcus autem ratione ſpeciali conuenit
a debitorem ſui debitoris [a], ſi debitor principalis
non ſit ſoluendo, vel ex ratione fiſci facta liquido probentur, vel ex contractu fiſcali debitores cõueniantur: & videtur quòd conueniantur debitores debitoris ante tempus ſolutionis. Sed fortè habebitur ratio interuſurij medij temporis: vt ff.de iure fiſ.l.iij.§.multa.& s.de condi.ex lege.l. j.& j.de conuenien.fi.de.l.j.& ff.ſol.mat.ſi conteſtante.§.quo-
2 ties. † Item ratione cõmuni, quę & in ſingulis priuatis locum
habet: quæ eſt vt conuento meo principali debitore, & etiam condemnato, ſi nihil mobile vel immobile ſit in bonis eius, quod ſine quæſtione capi poſsit, debitores eius poſſum exigere: vt j.eod.l.ij.& ff.de re iudi.l.à diuo Pio.§.ſed & illud dici. hoc tamen ita, ſi confiteantur ſe debere debitores tui. Cæterũ ſi negent, contra eſſe ſcriptum eſt: vt ff.de re iudi.à diuo Pio.§. ſic quoq; verſic.ſed vtrum.nec diſtinguo vtrùm negetur per malitiam, an non: licet Placen.diſtinguat, tum quia nemo ſit: tum quia non eſſet differẽtia inter res corporales, & nomina. quod lex videtur velle apertè. Si quæras, quid ſi malitioſè negat? reſpondeo, dabitur curator bonis, qui actiones moueat, & exerceat: vt ff.de Carbo.edic.l.ſed ſi is.§.ſi impubes.

a ADNOTATIO. ¶ Debitoris. Et an debitores fiſci ſummatim conueniãtur, & quid in debitore debitoris, Vide tex.iunctis ibi not.per Barto. in l.ei, qui.C.de conuenien.fiſci debi.& vide Bald.in conſi.xc.v.lib.& not.hoc quia ſæpe vidi in practica.
b ¶ Sui debitoris. Adde Bart.in l.j.C.de condi.ex le.Bald.in l.non priùs.C.hoc eod.ti.do.Alex.in l.pecuniam.ff.ſi cert.docto.poſt Bart.in l.Paulo.§.ſi de leg. iij.limita tamen iſtam quotidianam concluſionem vt per Bar.in l.hi qui.C. de conue.fiſci.debito.vbi multa expedientia ad materiam colliges.

De hæreditarijs actionibus. Rubrica.

1 ☞ *Hæreditariæ actiones quæ dicantur.*
2 *Actiones tranſmiſsibiles quæ, & 3.*
4 *Actiones quæ confuſione extinguntur, non tranſire ad hæredes.*
5 *Debitore ſuccedente creditori, uel econtrario, tolli obligationes.*
6 *Creditore ſuccedente fideiuſſori cuiuſmodi obligatio extinguatur.*
7 *Obligatio an & cuiuſmodi extinguatur, ubi extraneus aliquis ſuccedit reo & fideiuſſori.*
8 *Hæreditariæ actiones contra quos dentur.*
9 *Hæres quatenus teneatur ex pollicitatione facta à defuncto reipub.*
10 *Hæreditaria actio quatenus competat.*
11 *Actiones reales quomodo inſtituantur contra hæredes.*

IRCA actiones, de quibus ſuprà dictum eſt nota ſub iſto titulo diuiſionem: quia actionum aliæ ſunt hæreditariæ, aliæ non. Sunt autem hæ-
1 reditariæ, † quæ tranſeunt ad hæredes, & cõtra
hæredes. Item quæ ab hæredibus incipiunt, vel contra hæredes: vt ff.de act.& obli.hæreditarium. Abuſiue tamen dicitur hæreditarius debitor, nõ qui debet hæredi, vel hæreditati, ſed ipſe hæres: qui ideo debet,
2 quia eſt hæres: vt j.eo.ſub prætextu. † Vt autem plenè ſcia-
tur quæ tranſeant ad hæredes vel nõ, diſtingue, vtrũ naſcatur actio ex maleficio vel quaſi: an ex cõtractu vel quaſi. Si ex maleficio vel quaſi ſemper dabitur hæredibus: niſi ad ſolã vindictam ſit prodita: non quia ex patrimonio nobis aliquid abſit: nec datur contra te: quia aliquid ad te peruenit: vt in actione iniuriarum, & actione quæ cõtra libertum temere vocantem patronũ in ius datur: vt ff.de in ius voc.l.penu.& de col.bo.cũ emancipati.§.emancipatus.& inſti.de perpe.& tempo.actio. §.ſed hæredibus.& idem in pupillaribus actionibus: vt ff.de his qui deie.vel effu.l.ſi verò plures.§.quæ autẽ de eo cõpetit. Non autẽ ita ſeruatur in actione in factum de calumniatoribus:

bus:nam illa datur aut quia mihi abest,aut quia ad te peruenit:vt not.ff.de calum.l.hæc actio.Dici tamen potest esse speciale in illa actione in factum de calumniatoribus:ne detur hęredibus:cum hæredes eius,qui dedit pecuniam,habeant condictionem ob turpem causam:contra hæredes verò nullę dantur:nisi in id,quod ad eos peruenit:sed excipitur actio vi bon. rapt.quæ nec in id,quod peruenit,datur.Datur tamen in locū eius conditio furtiua:vt ff.vi bono.rapt.l.ij.§.vlti. Idem fortè & in interdicto vnde vi,in cuius locum datur actio in factū: vt ff.de vi & vi arma.l.j.§.vlti.Hoc ita,nisi lis sit contest.tunc enim hæredibus,& contra hęredes dantur:vt instit.de perpet. & tempo.act.§.pœnales.nisi in casu:vt ecce aliquis est ingenuus pronuntiatus:licet alicui ingenuitatis sententiam retractare prætextu collusionis,viuo tamen eo,qui ingenuus pronuntiatus est:in tantum,vt si incœpta fuerit quæstio retractationis,morte eius extinguatur:vt ff.ne de statu def.l.j.§.sed in-
3 terdum.Si † autem sit actio ex contractu,vel quasi semper datur hæredibus:nisi in actione in factum,quæ datur patrono contra libertum pro operis incertis,quæ ad extraneum hæredem non transit,etiam lit.contest.nisi res in condemnationem sit deducta:vt ff.de operis liber.l.si operarum. Idē & in actione ex stipulatu pro dote filiæ, quam quis habet in potestate. nam ibi,etsi lite contesta.decedat pater,non tamen eius hæredibus,sed filiæ datur actio.vt l. rem in præsenti. §. videamus igitur.Sed & cōtra hæredes dantur semper istæ actiones etiā ex doli clausula:vt ff.de actio.& obligatio.ex cōtractibus.& l.ex depositi.Sed excipitur,cùm testatoris dolus dedit causam contractui,& ad hæredem res tradita per dolum non peruenit:vt instit.de perpe.& tempo.act.§.aliquando.Idemq; & in actione in factum,quæ datur contra mensorem:vt ff.si mēsor fal.mo.di.l.iij.§.penul.Idemq; & in tributaria:vt ff.de tribu.l. illud.§.vlti.Idemq; & in actione competenti ex stipulatione iudicio sisti pro eo,quòd quis cōueniebatur iniuriarum:vt ff.
4 si quis cau.l.si eum.§.qui iniuriarum. † Porrò quædam actiones dicuntur non transire ad hæredes:quia per confusionē ex-
5 tinguuntur:vt notaui,infrà de sol.§.videamus. [Si † enim debitor principalis creditori,vel è conuerso succedat,omnis omnino tollitur obligatio:vt ff.ad legem Falci.l.j.§.si debitor.& ff.de fideiuss.l.si stichum.§.à Titio.& l.si debitori.& de sol.l. stichum.§.à Titio.Si verò fideiussor fideiussori succedat nulla tollitur obligatio:vt ff.de fideiuss.l.hæredes.§.non est.Si debitor fideiussori,vel è conuerso succedat,accessoria semper tollitur:& non principalis:nisi principalis sit tantum naturalis:tūc enim durat vtraq;:vt ff.de fideiuss.l.hæres.§.quòd si seruus.Si
6 verò † creditor fideiussori succedat,extinguitur accessoria obligatio tantum:vt ff.de fideiuss.l.hæres.§.quòd si stipulator.&
7 l.Lucius. † Quid autem si extraneus succedat reo,& fideiussori,principalis tantum remanet:vt j.de fideiuss.l.fideiussoris.& de solu.l.ij.Si extraneus succedat reo, & actori,omnis obligatio tollitur:sic & quoniam succedunt sibi adinuicem si sunt duo rei debendi,vel credendi,& reus reo,& creditor creditori succedat,vterq; remanet:vt ff.de act.empt.l.non est nouum.& ff.de duobus reis.l.si reus promittendi.& de fideiuss.
8 l.si reus.& argu.de lega.j.l.si mihi.primo responso.] † Dantur autem hæreditariæ actiones in successores vniuersales,nō singulares:puta legatarios,vel emptores,vel cōsimiles:vt j.e. l.vlt.nisi rerum creditoribus obligatarum pretia perceperint: vt j.de iure deliberan.l.vlti.§.ij. Item instituuntur cōtra hæredes pro partibus hæreditarijs:nisi indiuiduum sit in obligatione:tūc enim quilibet tenetur insolidum:vt ff.de verborum obligatio.in executione.§.ij.vel nisi res quæ debet restitui,ab vno possideatur insolidum:vt ff.commod.l.sed mihi.§.hæres.
9 & depositi.l.si duo.vel † nisi in pollicitatione facta ob honorē apud rempublicam:tūc enim pollicitator insolidum teneturr. Item hæres eius insolidum tenetur.Facta verò pollicitatione sine causa ob id quod opus promissum cœptum est:si bona liberti non sint soluendo,extraneus hæres in quintam partem patrimonij defuncti,liberi verò in decimam tenentur:vt ff.de
10 pollic.l.j.§.si quis.& l.ex pollicitatione.vel † nisi in alimentis, quæ pro voluntate defuncti, vel iudicis,vel ab vno insolidū, vel à pluribus pro partibus designatis petūtur:vt ff.de alimē. & ciba.lega.l.iij.vel nisi testator ab vno hæredū legauerit creditori hæreditario pro eo,quod sibi debetur compensandi animo.Tunc enim hæres ille vsq; ad quantitatē legati onus æris alieni sustinebit:si creditor respuerit legatū,& petit debitum: vt ff.de leg.ij.l.cum ab vno.vel nisi in funeraria quę non tantū in hæredes pro hæreditariis portionibus,sed etiam in virum ad quem aliquid peruenit nomine dotis instituitur pro rata portione eius,quam lucratus est de dote, vt ecce lucratus est vir centum,in hæreditate sunt ducenta.ipse conuenietur pro tertia,& hæredes pro duabus:vt ff.de reli.& sum.fu.l.quoties. & l.veluti. Item hæc omnia in hæreditariis actionibus per-
a sonalibus[a] intelligenda sunt,reales † enim actiones instituun-
11 tur contra hæredes,non tanquam contra hæredes,sed tanquā contra quoslibet possessores:vt diximus s.de rei vendi.& ad exhibendum.& de noxa.

a ADNOTATIO. ¶ Personalibus. Vide ad hoc Bart.in l.j.C.si cer.peta. & in l.cū ab vno.de leg.ij.& in l.j.C.de hære.act.Ludo.de Roma.in l.post dotem.ff.solu.matrimo.do.Alexand.de Imo.in consi.xciiij.in iij.volu.qui latè examinat totam materiam.

Ex delictis defunctorum & inquantum hæredes conueniantur. *Rubrica.*

1 ☞ *Actionem à Prætore non pollicitam dari.*

VPRA de delictis,& cōtractibus,& quasi delictis,& quasi contractibus plenè cōprehensum est, ideo accedamus ad literam.
1 Sed illud non pretermitto,quod † P.ait vt sit intelligendū quod ait prætor se nō polliceri daturum actionem vi bono.rapt.in hæredē: vt licet non polliceatur prætor nihilominus detur,vel non datur:si per condictionem exigatur,vel dic esse in ea speciale,vt suprà dixi.

De constituta pecunia. *Rubrica.*

1 ☞ *Constituere quis dicatur.*
2 *Constitui cuiusmodi debitum posit.*
3 *Constituens se daturum certam personam pro se fideiussuram,quatenus teneatur.*
4 *Constituens se plus debito soluturum in quantum teneatur.*
5 *Constituens id debitum,cuius actionis dies exierat,an teneatur.*
6 *Constitutum quomodo fiat.& nu.8.*
7 *Testamentum imperfectum non valere.*
9 *Constitutum,quo quis constituit se soluturū alij,an teneat,ut ille alius posit agere.*
10 *Constitui cui debeat.*
11 *Constitutum qui fiat.*
12 *Constitui inter quos posit.*
13 *Constituere quæ personæ posint.*
14 *Constituti effectus quis sit,seu qualis actio ex eo competat.*
15 *Constituto à pluribus facto,an singuli insolidum teneantur.*
16 *Constitutor intra quantum tempus posit exigi.*
17 *Constitutori quando subueniendum.*
18 *Actio de constituta pecunia qualis sit.*

ON solùm hæreditario nomine,sed etiā actione de cōstituta pecunia quis alterius nomine conuenitur: & ideo ponit de constituta pecunia. Videndum ergo, quid sit constituere,quid constituatur,qualiter constitutum fiat,quis cōstituat,& cui,& quis sit effe-
1 ctus constituti,& qualis sit actio ista. † Et quidē largè dici
a posset cōstituere[a] quilibet,qui pro alio se obligat.Sed hic po-
2 nitur pro eo tantum,qui † quod alius debet,se soluturū constituit.Nec distinguitur,ex qua causa quis debeat certa,vel incerta,vel ciuili,vel honoraria,duntamen debitum efficaciter potuerit peti,& exigi:vel saltē solutum retineri:vt quia tantum naturale erat debitum.Nā quod debet seruus meus,vel filius, ego nomine eius constituere possum me soluturum: & vltra vires peculij si constituam,non teneor:vt ff.eo.l.j.§.vlti.& l.ij.

Ciuile autē debitum,quod per vires exceptionis vtiliter exigi non potest,non cōstituetur.vnde & dicitur non videtur iu-

ribus debita pecunia,quæ conſtituta eſt:vt ff.eo.l.iij.§.j. Per-
ſonalis tamen exceptio,vel priuilegiũ,quod habet vir vt dam
netur,inquantum facere poteſt,nõ facit,ne teneat conſtitutũ:
ſi maritus conſtituat in ſolidum ſe ſoluturũ:vt ff.eo.l.iij. Item
debitum accipio ſiue debitum erat à conſtituente,ſiue à quo-
cunq; homine alio,vel etiam ab hæreditate iacente:vt ff.eo.l.
eum qui.§.quod exigimus.& l.hactenus. Item quod dixi
in debito,producitur etiam ad pignoris obligationẽ pro debi
to faciendam.Si ergo pignus me daturum conſtituerim,tenet
conſtitutum:cùm vtilitas pignorũ irrepſerit:expedit enim po
tius pignori incumbere,quàm in perſonã agere:vt inſtitu.de
obliga.quæ ex delic.naſcun.§.furti. Item & ſi conſtituo me
☞ ſatisfacturum pro debito à me,vel ab alio:tenet conſtitutum,
& liberor dando pignora,vel fideiuſſorẽ:vt ff.eo.l.promiſſor.
3 §.vlti.Si † autem certam perſonam cõſtituerim me daturum,
fideiubere teneor, etſi is me fideiubere nolit.Si autem deceſ-
ſerit antequàm ſim in mora,non teneor:ſed poſteà teneor vel
ad intereſſe,vel vt aliam perſonã non minus idoneam præſtẽ:
4 vt ff.eo.l.qui autem.§.j.& l.promiſſor.§.vlt.vbi † autem vltra
verum debitum conſtituo,non tenet conſtitutũ in eo,quod eſt
vltra.tenet tamen ſi fieret in minorem ſummã:vt ecce,deben-
tur viginti mihi,& conſtituo me ſoluturum quadraginta non
teneor vltra.xx.Si autem conſtituo me ſoluturum decẽ,in his
tantum teneor:vt ff.eod.l.hactenus.§.vlti.Item & ſi pro vero
debito aliud cõſtituo me ſoluturum,tenet.Idemq; & ſi rei de-
bitæ conſtituo pretium me ſoluturum:vt ff.eod.l.j.§.ante pe-
5 nulti.& l.promiſſor.primo reſponſo. † Item ſit aliquid debi-
tum vel non debitum,conſidera tempora conſtituti. Quid e-
nim ſi temporalia actione obligatus conſtituerit ſe ſoluturũ?
tenetur quidem:licet poſt conſtitutum exierit dies tempora-
lis actionis:vt ff.eo.l.item.§.j.Non ergo,qui liberatur tempo
re,ſimilis eſt ſoluenti,licet ita ſit,alias:vt ff.de admi.tut.l.ſi pu-
☞ pillus. Item nec hoc videtur falſum,quod veritatis primor-
dio iuuatur:vt ff.de lega.ij.l.cùm filius.§.hæres. Sic ergo pa-
ter,vel dominus ſi quid fuit in peculio conſtituit ſe ſoluturũ:
nihilominus tenebitur etiã minuto peculio:vt ff.eo.l.id quod.
6 §.j. † Fit autem conſtitutum nudo pacto,nam interuenien-
te ſtipulatione non agitur de iure prætorio:imò de iure ciuili
actione ex ſtipulatu,vel condictione certi:vt inſtitu.de actio.
§.de pecunia.nec prodeſt inutiliter ſtipulanti dicere,inutilem
ſtipulationem nudi pacti habere vires:cùm ſtipulandi,nõ pa-
7 ciſcendi animũ habuit:vt ff.eo.l.j.§.cum qui ſic.& † in eo,qui
voluit teſtari,& fecit imperfectum teſtamentũ:nec enim tra-
hitur ad codicillos,niſi aliter ſit dictum:vt ff.de iure codic.l.j.
8 & j.de condi.l.vlti.& ff.de teſt.l.ex ea. † Item fit cõſtitutũ
verbis conceptis in perſona conſtituentis,& eius cui conſtitui
tur:vt ſi dixero conſtituo me ſoluturum tibi.Si autem dico,cõ
ſtituo me,& Titium,& Mæuium ſoluturum tibi,illis quidem
non cõſentientibus non præiudico:ſed ego ſolus pro rata tan
tum portione perſoluam.Si autem dixero ſatisfiet tibi à me,
aut à Titio,aut à Mæuio,illis non conſentientibus, ego ſolus
inſolidum teneor:vt in authent.vt cum de appel. cog.§. vlti.
9 Si autem conſtituo tibi me ſoluturum alij,nõ poteſt ille alius
agere contra me:niſi ſit pupillus,vel adultus,vel ciuitas,cuius
adminiſtrator es,vel collegium,cuius prælatus es:tu autẽ age
re potes,quãti tua intereſt illi ſolui,ſicut in ſtipulatione:vt ff.e.
l.eum.§.item ſi mihi.& §.Iulianus.& §.itẽ tutori.& §.ſi acto-
ri.& de verb.oblig.l.ſtipulatio iſta.§.ſi ſtipuler.& l.decẽ.§.vlt.
10 † Item faciendũ eſt conſtitutum creditori,vel eius filio, vel
ſeruo,vel alij voluntate ſua:alioquin non præiudicabitur ei.Si
tamen ſint duo rei credendi,poteſt debitor vni eorũ conſtitue
re:& abinde non licet ei alteri ſoluere:nam &,vno litem con-
teſtante,poſteà non ſoluitur alteri. Item & ſi mihi,vel Titio
ſtipulor à te,& poſteaquàm mihi te ſoluturum conſtituiſti,ſol
ueris Titio:mihi teneberis.& Titius tibi tenebitur cõdictio-
ne indebiti.Si verò poſteaquàm mihi cõſtituiſti ſimpliciter te
ſoluturum non adiecto illo nomine ſoli,ſi ſolueris Titio libe-
raris. Item adiecto in ſtipulatione conſtitui poteſt nomine
ſtipulantis,non nomine ſuo:& probantur hæc.ff.eo.l.eum.§.
vlti.& l.idem.& l.ſed ſi filio.& l.ſi verò.& l.Titius.& l.idẽ eſt
ſi ex duobus.& ff.de ſol.ſi ita ſtipulatus. † Item fit cõſtitutũ
purè,& in diem,& ſub conditione,ſi debitũ ſit purũ. Idemq;
& ſi ſit in diem:nã & ibi,& vlteriore die,& citeriore quis con
ſtituere poteſt ſe ſoluturum:vt ff.eo.l.quòd ſi maritus.§.vlt.&
l.ſed & ſi.Et in hoc differt à fideiuſſore:quia fideiuſſor citerio
re die ſe ſoluturum promittere non poteſt:vt Inſtit.de fideiuſ.
§.item ſi ille. Conditionale autẽ debitum ſiue purè,ſiue cer-
to die conſtituatur,eadem conditione ſuſpenditur.vt,exiſten-
te conditione,teneat,deficiẽte vtraq;,actio pereat:vt ff.eo.l.id
12 quod. † Item fit conſtitutum inter præſentes & abſentes,ſci
b licet epiſtola [b],vel nuntio miſſo.Et licet libera perſona ſit, per
quam conſtituitur tibi, non erit impedimentum conſtituto
quòd per liberam perſonam acquirimus.magis enim quæri-
tur mihi actio per me,id eſt,ex meo contractu & libera perſo
na,miniſterium tantum modo hoc caſu præſtare videtur. Itẽ
fit conſtitutum quibuſcunq; verbis:idoneis tamẽ, & aptis ad
exprimẽdum hunc ſenſum,quòd debitum paciſcatur quis ſe
13 ſoluturum:vt ff.eodem.l.qui autem.§.vlti. † Fit autem con
ſtitutum a maſculo,& fœmina:niſi pro alio intercedat à patre
famil. & filiofamili.à maiore.Item à minore cũ tutoris,vel cu
ratoris authoritate:vt ff.eo.l.j.§.j.& ij.De quibus perſonis ple
14 nius dixi ſuprà de pact. † Eſt autem effectus conſtituti,eo
quia ex eo naſcitur actio de conſtituta pecunia:ſiue aliquid in
pondere,vel numero,vel menſura,ſiue in ſpecie,vel in facto
☞ conſtituatur.Nomen pecuniæ generale eſt.Item & poſsibile
eſt omnes res in pecuniam conuerti. Item & Imperator vult
omnia prædicta nomine pecuniæ ſignificari,ac ſi eſſent pecu-
niæ.Cùm ergo res intelligatur,vt dicit Marcus Tullius, mi-
nus eſt de nomine laborandum:vt j.eo.l.penul.Sublata ergo
15 actione[receptitia]ſufficiat hæc actio in omnibus. † Si au-
tem plures ſunt conſtitutores,tenetur quilibet inſolidum,ſed
habet beneficium epiſtolæ,vt diuidatur actio inter omnes qui
tempore litis conteſta.ſoluendo ſunt:vt infrà eo.l.vlti. Item
16 † notabile eſt in hac actione,quòd conſtitutor habeat ſpatiũ
decem dierum,ne intra eos exigatur fortaſſe:vt ſicut in eo gra
uatur,quòd nudo pacto exigitur:fortaſſe,ita in hac expecta-
tione,vel exceptione modicum releuetur:vt ff.eo.l.promiſſor.
§.j.alias enim promiſſor ſtatim poteſt conueniri,aliquo mini-
mo ſpatio interiecto,quod magis intellectu percipitur,quàm
locutione exprimitur:nec enim debitor debet venire cũ ſacco
17 paratus:vt ff.de ſolu.l.quod dicimus.& l.ratum.Item † & ſub
uenitur conſtitutori:ſi res conſtituta caſu perierit antequàm
ipſe ſit in mora,vel poſteaquàm ipſe purgauerit morã:vt ff.e.
18 ſi duo.§.vlti.& l.ſed ſi alia. Eſt † autem hæc actio prætoria:
vt inſtit.de act.§.de pecunia.Item perſonalis,& perpetua:vt j.
eo.l.ij.Hæredibus,& in hæredes datur:quia eſt rei perſecuto-
ria:vnde & ex ea facta exactione non ita dico in lit.cõteſt.ex-
c tinguitur [c] actio prima:vt ff.eodem.l.item.§.penulti.& l.vlti.
Olim verò quãdoq; erat pœnalis,& ideo erat annalis:vt infrà
eodem.l.ſecunda.fortè in eo caſu,cum pro debito conditiona
li purè fiebat conſtitutum.

a ADNOTATIO. ¶ Conſtituere.Vide Ioan.Fab.& alios in §.de con-
ſtituta.inſtit.de act.vide Ia.in reſponſione rubric.ff.de verborum obliga.&
ibi plenè de iſta materia.

b ¶ Epiſtola.Adde Bar.& doc.in l qui autem.§.conſtituere.ff.de conſti.pecu.
Bald.in rubric.C.hoc eo.titu.do.Alex.de imo.& doc.in l.j.§ fi.ff. de conſtitu.
pec.& in conſi.xcij.in j.volu.vbi totam materiam congerit.

c ¶ Extinguitur.Adde Barto.& doct.in l.item illa.§.fi.ff.de conſtit.pecu.vbi
eſt fons huius materiæ.

De probationibus. Rubrica.

1 ☞ *Probatio quid, & unde dicta.*
2 *Probare quis debeat.*
3 *Intellectus ad l.actor.C.de probat.*
4 *Reum in exceptione actoris partes ſuſtinere.*
5 *Negantem non debere probare,qui intelligendum.*
6 *Neganti factum quibus caſibus incumbat onus probandi.*
7 *Probatio an admittatur aduerſus præſumptionem.9.*
8 *Probatio non interpoſitæ ſtipulationis an admittatur aduerſus inſtrumentum.*
10 *Præſumptio legis qui elidatur.*
11 *Accuſatorem comprehendi appellatione actoris.*
12 *Iuſiurandum an & quando deferri poßit actori ſemiplenè probanti.*
13 *Accuſato quibus caſibus incumbat onus probationis.*

Proba

14 Probatio quibus in cauſis incumbat utrique parti.
15 Accuſatus quibus caſibus conuincatur.
16 Probatio an ſoli iudici fieri debeat.
17 Probatio ſuper quibus interuenire debeat.
18 Exceptiones quando proponi & probari debeant.
19 Probatio an & quando poßit fieri ante litis conteſtationem.
20 Probatio quibus medijs procedere poßit. & nu. 23.
21 Confeßio facta parte abſente an & quando præiudicet.
22 Teſtator dicens ſibi deberi tantum decem ab eo, qui centum debebat, an præiudicet hæredi.

QVIA in cauſis, quæ inſtituuntur per actiones,
de quibus dictũ eſt, & per actiones de quibus
eſt dicendum opus eſt probationibus: Audia-
mus de probationibus. Videndum ergo quid
ſit probatio, quis debeat probare, & cui, et quid
1 debeat probari, & quãdo, & qualiter. Et † qui
* dem probatio eſt rei dubiæ per argumenta oſtenſio.* Et for-
tè vt ait P. Dicitur à probè aduerbio. probè enim agit qui pro
2 bat. † Probare autem debet actor[a], qui ad aliquid aſſeuerat:
a vt ff. eo. l. ei qui. ſic enim per rerum naturam inductum eſt, vt
☞ affirmantis, non autem negantis aliqua ſit probatio: vt j. eo. l.
3 actor. † Rerum naturam ita intelligunt quidã, vt affirmatũ:
☞ quia eſt, vel fuit. & in eo natura ſua iam exercuit vim, vt poſ-
ſit probari per genera, vel ſpecies, vel affinia, vel ſimilia.
Quod autem non eſt, neq; genus, neque ſpeciem dicitur habe
re ſub ſe, vel fortè dicitur natura rerum conſuetudo cauſarũ,
vt res ponatur pro cauſa, & natura pro cõſuetudine. Eſt enim
☞ conſuetudo altera, vel ſecunda natura. quaſi dicat, per ſolitũ
curſum cauſarum. nam iudices in cauſis onus probandi con-
ſueuerunt imponere actori aſſerenti, nõ reo neganti, & ita eſt
intelligendum factum negantis. nulla eſt probatio ex neceſſi
tate, vel non eſt probatio directè: vel immediate: eſt tamẽ per
medium terminum: nam & ſi in inſtrumẽto continebatur me
promiſiſſe die tali, & ego me die illo probo fuiſſe abſentem:
probatur negatio mea: vt infra de contrahen. ſtipul. l. optimã.
Actoris autem appellatio hic largè ponitur, vt contineat ac
4 cuſatorem. † Item reum in exceptione: tunc enim actoris lo-
cum quantum ad onus probationis dicitur obtinere: vt dici-
tur. ff. eodem. l. in exceptionibus. hoc ita tamẽ procedit, ſi reus
in exceptione aliquid aſſerat: cæterum, ſi neget, ſecus eſt: vt pa
tet in exceptione non numeratæ pecuniæ. nam eam creditor
probat non competere debitori, probando ſe pecuniam nume
raſſe: non autem incumbit debitori probare ſibi nõ eſſe nume
5 ratã: vt infrà de non numerata pecunia. ſi ex cautione. † Hinc
☞ ergo traditur regula negantem non debere probare: Diſtin-
guunt tamen quidam, an negetur ius, an factum, vt is qui ne-
gat ius teneatur probare. Secus in eo, qui negat factũ: vt ff. eo
dem. l. ab ea parte. Sed certè ſubtiliter intuẽti idem videtur in
vtroque. Siquidem ille qui negat ius, neceſſe habet probare
contrarium: quia præſumitur pro eo, qui dicit ſibi aliquid lice
re de iure: ſi quidem omnia videntur eſſe conceſſa: niſi probẽ-
tur prohibita: vt ff. ex quibus cauſis maio. l. necnõ. §. quod eis.
& de procurato. mutus. §. cum quæritur. & de teſtibus. l. j. §. vl
timo. Vnde & dicit generale, licet per leges fieri, quod per le-
ges prohibitum non eſt. & in idem recidit lex prædicta eum
qui negat emancipationem rite factam probare debere. Nã
* negando videtur aliquid affirmare, * ſcilicet ſic quòd ius ſic
6 fieri emancipationem prohibeat. Quod † autem dictum eſt
in negante ius, conſidera & in negante factũ: nam licet acto-
ri aſſerenti incumbat probatio (vt dictum eſt) ſi tamẽ lex præ
ſumat eſſe factum quod ipſe aſſerit, incumbit reo negãti onus
probandi contrarium: vt ecce tu dicis hominem ſanæ mentis,
& ego nego: præſumitur ſecundum naturã quòd ſit ſanæ mẽ-
tis: niſi probetur contrarium: vt j. de codicil. l. nec codicillos.
vel dicit maritus vxorem quæſiuiſſe de bonis ſuis, & illa ne-
gat: præſumitur pro marito, niſi vxor probet contrarium: vt
infra de donat. inter virum & vxorem. l. etiam. Præſumptio
enim transfert onus probationis ab actore in reum: vt in præ
dictis caſibus & alibi vt infra eodem. ſiue. & ff. eodem. l. cum
de indebito. Item à reo in actorem: quia licet reus exceptio-
nem teneatur probare, ſi tamen pactum factum ſit ei de non
petendo, vel chirographum obligationis ſit cancellatum, præ
ſumitur hæredi debitoris & ipſi debito, id eſt debitum eſſe
7 remiſſum: vt ff. eodem, l. ſi pactum. & l. ſi chirographum. † Ex
his patet, quòd licet à lege aliquid præſumatur, tamen contra
rium probatur: niſi lex ipſa præſumat & ratione præſumptio
nis generale faciat ſtatutum, hoc eſt (vt dicunt & benè) quòd
eſt præſumptio iuris & de iure: tunc enim non probatur con-
trarium: vt ecce, ſi tutor in inuentario fiteatur de ſubſtan-
tia pupilli: vt infrà arbitr. tutelæ. l. vlti. non licet ei poſteà pro-
bare contrarium. Vel ſi miles filiusfamil. accipiat mutuam
pecuniam, præſumitur quòd accipiat in caſtrenſes cauſas: &
ideo ceſſat macedonianum: vt infra ad Macedon. l. vlti. & ſi
mulier in inſtrumento publicè confecto, & tribus teſtibus
ſubſignato confeſſa ſit ob pecuniam ſe interceſſiſſe: præſumi-
tur quòd acceperit pecuniam: & denegatur ei velleianum:
vt infrà ad Velleia. antiquæ. Idemq; & in vltima voluntate ſi
mulier in puerperio decedit, quæ inſtituerat iam filios natos
hæredes, præſumitur inſtituiſſe eum in cuius partu decedit,
& ideo non infringitur eius teſtamentum per querelam: vt
ſupra de inofficio. teſta. l. ſi mater. Idem not. & vbi mulier
pro te intercedit, & iterum exponit cautionem poſt biẽnium:
videtur enim pro ſuo debito hoc facere: vt infra ad ſenatuſcõ-
ſul. velleia. ſi mulier. Idemq; ſi teſtator filio ſuo ſubſtituit
per fideicommiſſum: præſumitur enim non voluiſſe fidei-
commiſſum valere: niſi ipſe decedat ſine liberis: vt infrà de
inſtitu. & ſubſtit. ſub conditio. factis. l. generaliter. §. vltimo.
In hoc tamen vltimo exemplo ſi conſtaret de contraria vo-
8 luntate defuncti, poſſet dici contrarium. † Item dixerunt qui
b dam ſi in inſtrumento inueniatur aliquis promiſiſſe[b], vel fi-
deiuſſiſſe: adeò præſumitur ſolennẽ ſtipulationem interue-
niſſe, vt non poſſit probari contrariũ: vt infrà de contrahen-
da & committenda ſtipulatio. l. j. & Inſtitu. de fideiuſſo. § vl-
timo. & de inutil. ſtipulatio. §. ſi ſcriptum. & ff. de verborum
obligation. l. ſciendum. Sed id non puto verum: vt ff. de pact.
9 l. iuriſgentium. §. quòd ferè. Et † ſunt hæc vera, cùm lex præ-
ſumit ſuper facto quod eſt ei incertum: & quia eſt ei incer-
tum. Si verò legi factum ſit certum, ſed ipſa aliud fuiſſe fin-
c gat: non poteſt ei probari contrarium[c]: vt ecce reuerſus ab
hoſtibus fingitur non fuiſſe captus. Item mulier fingitur
ſtipulata de dote ſibi reſtituenda, nam liceret in talibus alicui
probare contrarium: vt j. de rei vxo. act. l. vnica. j. reſponſo. &
§. accedit. & inſtitu. quibus mo. ius pat. poteſta. ſol. §. ſi ab ho-
10 ſtibus. † Porrò præſumptio legis per aliam præſumptio-
nem legis eliditur: vt ecce, qui dicit ſe ſoluiſſe indebitum, de-
bet probare: quia præſumitur pro eo qui accepit debitum, eo
quòd ſoluens non facilè pecuniam ſuam iactaret, & indebi-
tum effunderet: niſi ſoluens erat pupillus, vel miles, vel agri-
cultor, vel forenſium rerum expers: tunc enim præſumitur
pro eo indebitum ſoluiſſe: vt ff. eodem. l. cum de indebito.
11 † Item actoris appellatione continetur & reus: qui licet non
opponat exceptionem, tamen ipſo iure dicit deficere intentio
nem actoris: eo quòd intendat ſe ſoluiſſe: vt infra eodem. l. j.
Item & appellatione actoris comprehendo & accuſatorem,
qui lucidius in cauſa criminali, quàm ciuili neceſſe habet pro-
bare intentionem ſuam inducendo teſtes idoneos, vel apertiſ-
ſima documenta, vel indicia ad probationem indubitata, &
12 luce clariora: vt infra eodem. l. vlt. & ff. de pe. l. abſentem. † In
cauſa autem pecuniaria actore ſemiplenè probante deferri
d poſſet ſacramentum[d]: vt notauimus. s. de iureiur. niſi ex qua-
litate perſonarum præſumebatur contrà: vt ff. quod met. cau-
ſa. l. non eſt. Sic & ratione perſonarum præſumitur repetitũ
tacitè fideicommiſſum: vt ff. eodem. cum ita. quod non fieret
ſi perſona eſſet capax: vt ff. de adi. leg. ſi tibi. Item & ſi lega-
ui ei, qui vſque ad certum modum poterat capere, deinde ſcri-
bo me ei aliqua debere, qui mihi pertulit, vel quæ percepi de
bonis eius: præſumitur me in fraudem legis feciſſe, vel face-
13 re: vt ff. eodem. l. antepenult. In † caſibus tamen nedum accu
ſatori, ſed accuſato incumbit onus probationis: vt in violata
maieſtate, & patria oppugnata, vel prodita, & peculatu ad-
miſſo, & ſacramentis deſertis, & crimine falſi: vt infrà, de abo-
li. fallaciter. & ad leg. cor. de fal. vbi in omnibus caſibus tamẽ

dico quòd accuſatore non probante(ſicut in ciuili cauſa, ita
& in criminali)reus debet obtinere:vt ſuprà,de eden.qui accu
ſare.& de rei vend.l.res alienas.licet enim in his criminalibus
vtrique parti probatio incumbat:principalibus tantum acto-
14 ri in cauſa ciuili,etiam † incumbit aliquando probatio vtrique
parti.vt in duplicibus iudicijs, in quibus quid iuris ſit dicitur
15 extra eo.titu.§.vltimo.ſed † & in criminali cauſa per præſum
ptionem legis quandoque conuincitur accuſatus: vt ecce,
adulterij accuſatus obtentu proximitatis accuſationem de-
pulit,ſi poſtea cum ea muliere contrahat matrimonium,con-
feſſus de adulterio videtur. Itē & ſi denuntiauerim ei,qui mi
hi de vxore mea eſt ſuſpectus,& in ſcriptis,& ſub præſentia
teſtium fide dignorū: & poſtea inueniam eum cū vxore mea
in domo mea,vel vxoris,vel adulteri,vel in popina,vel in ſub-
urbanis,ſine periculo eum perimam. Si autem inueniam eum
in ſacro oratorio,licet mihi vtranque perſonam defenſori ec-
cleſiæ,aut clericis tradere,vt ad eorum periculum iſti diuiſi ſer
uentur,donec iudex hoc cognoſcens mittat ad epiſcopum ci-
uitatis:vt ei iſti tradantur ad ſuſtinenda tormenta:vt infra ad
leg.Iuliam,de adulte.ſi qui.& auth.ſi quis ei.Si autem alibi in
ueniam,tribus teſtibus vocatis tradam eum iudici: qui nulla
alia ratione quæſita, habeat licentiam vtrunque puniendi.
16 † Debet enim probari iudici tantum, & non aduerſario, li-
cet præſens debeat eſſe aduerſarius:vt ſupra, de eden.l.procu-
rator.& j.titu.proxi.l.eos.& l.ſi quando.§.ſed cum.& ſ.quib.
ex cau.mai.l.ſi idcirco.Debet autem probari id de quo poteſt
eſſe iudicium,vt de pecunia,de conditione perſonæ,de poſſeſ
ſione,de dominio,de hypotheca,de ſeruitutibus rerū,vel per-
ſonarum,de honoribus decernendis,de tutoribus nominan-
dis,non autem philoſophicæ quæſtiones:vt ſupra diximus de
iudi.Item id eſt probandum,quo probato adiuuat intentio-
nem.volenti ergo probare dominium, non expedit probare
ſuam numeratam pecuniam ab emptore rei ſiquidem licet hu
iuſmodi probetur factum,intentioni nullum præſtat admini
17 culum:vt j.eo.l.ad probationem. † Probari autem debet
cauſa pendēte,& primò actoris intentio,ſecūdò rei exceptio:
18 in exceptione † tamen diſtingue ſit perpetua,an tēporalis.Si
perpetua,proponi & probari poteſt quandoque,alias quando-
cunque ante ſententiam,ſcilicet poſtquam actor ſuam proba-
uerit intentionem:vt j.de except.l.ſi quidem.& j.ſen.reſcind.
non poſſ.peremptorias.& præſcrip.lon.temp.l.emptor bona.
Hæc tamen lex,& alia de except.videtur velle,quòd reus de-
beat eam cōteſtari ante probationem actoris.Sed puto quòd
illa conteſtatio litis ex voluntate fiat,non ex neceſſitate. Item
& quædam peremptoriæ opponuntur poſt ſententiam:vt di-
cemus.j.de except.& in tit.ſen.reſcin.non poſ. Si autem dila-
toria ſit exceptio,ſiquidē dilatoria ſit ſolutionis,vel ex pacto,
vel ex lege opponi debet in initio cauſæ:& ſub conditione,ſi
actor probauerit intentionem ſuam:vt in prædicto titulo de
excep.l.ſi quidē.[verbi gratia non confiteor vel nō credo me
tibi aliquid debere,vel ſi tibi debeo,habeo dilationem,vel ex
pacto, vel ex lege:& ita ſimul duas propono exceptiones:
quòd licet:vt ff.de exce.l.nemo.]Initium cauſæ appello, litis
cōteſtationem:vt ſ.de iura.calum.l.ij.j.reſponſo.& §.vltimo.
Probatur autem hæc exceptio poſtquàm actor monſtraue-
rit,quod aſſeuerat:vt j.eodē.l.exceptionem.Ita tamen ſi reus
non didicit teſtificata:vt dicemus j.titu.proxi.Si autem exce
ptio dilatoria ſit declinatoria iudicij,ſiquidē aliquis ſciat eam
ſibi competere,debet opponi,& probari in principio, & ſu-
per ea debet pronuntiari:alioquin ſi tacuerit aliquis, perpe-
tuo ſilere debebit:vt j.de except.l.vlt. Si autem neſciat aliquis
ea ſibi competere,& ita litigauit coram iudice extraordina-
rio,vel cum falſo procuratore, ea exceptio poteſt opponi:ne-
dum poſt litem conteſta.ſed etiam poſt ſententiam: vt ſupra
19 de procur.l.licet.& infra ſi à non compe.iudi.l.vlti. Item † &
ante litem conteſta.poteſt probatio induci vt publicentur te-
ſtes,& inſtrumenta,admonito aduerſario contra quem pro-
ducuntur, vt veniat ad perennem probationem rei. Imò &
ante conditionem debiti exiſtentem:vt in lege Aquilia in-
ducuntur teſtes ad probationem intentionis actoris:quod ſpe
ciale eſt:quia alias ante diem,vel conditionem agi non poteſt,

alioquin contra:vt ff.de iudi.l.non quemadmodum. & ff. ad
leg.Aquil.in lege.& poſſent induci publicationis cauſa:vt in
authen.de teſti.§.pe.& ff.de teſti.l.curent magiſtratus. [ſicut
inſtrumenta publicantur:vel inſinuantur:vt infra de teſt.l.ij.]
20 † Probari debet per teſtes,vel inſtrumenta [e] de quibus.j.ple
e nè dicemus,non nudis aſſeuerationibus,vel ementita profeſ-
ſione,vel epiſtolis:vt j.eodem non epiſtolis.& l.non nudis.Et
eſt aſſeueratio,nuda confeſſio quæ fit extra iudicium: quam
Iaco.dicit alicui præiudicare:niſi probaret contrarium: vt ff.
eo.l.quidam. Sed id non puto verum:& quod in præfatis legi
bus dicitur,ideo ſic ſtatuitur:quia quis erat in quaſi poſſeſſio-
ne filiationis,vel fraternitatis. Vnde niſi probetur cōtrarium,
21 præſumitur eſſe pater,vel filius. Sed † ſecus vbi confiteor rem
iſtam tuam eſſe,vel me tibi debere.x.te abſente me tecum non
contractante:vt ff.de dona.nuda.tunc enim qualequale præ-
iudicium mihi eſt, & cum alijs poſſet proficere ad probādum:
vt infrà eodem.inſtrumenta.& ff.de nego. geſt. Neſennius.
ibi,maximè &c.& ff.eodē.l.vltima. Sed in caſu generat gran-
de præiudicium,ſcilicet,cùm quis confitetur alium ſuum filiū
eſſe:vt ff.de libe.agno.l.j.§.Iulianus.j.reſponſo.[Per ſe autem
non ſufficit ad probationem plenam:vt ff.de inter.act.l.j.§.
vlti.]multominus proficit ſi mea priuata ſcriptura alij vellem
præiudicare inter viuos,vel in teſtamento:vt infra eodem.l.ra
22 tiones. † Porro ſi teſtator dixit ſibi deberi.x.ab eo, qui debeat
centum,non præiudicat hæredi:quia teſtator id errore vide-
tur dixiſſe:niſi ipſe iurauerit ita eſſe:tunc enim veriſimile eſt
vt de reliquo liberare voluerint debitorem:& ideo præiudi-
catur hæredibus,non tamen præiudicat creditoribus defun-
cti,ſi ex alijs bonis eius ſibi non poſſit ſatisfieri:vt in authen.
de iureiur.à moriente.§.ſed nec quidem. Vbi autem,me tecū
tractāte,cōfiteor me tibi debere ex certa cauſa,præiudico mi-
hi omnino:niſi probarem contrarium:vt plenè dicemus infra,
de non nume. pecu. Hæc enim confeſſio nō eſt nuda,imò cen
23 ſetur vt pactum veſtitum. † Item probatur per rei apparen
f tiam,vel per rei euidentiam [f], vt in actione iniuriarum, vbi
æſtimatur aſpectu atrox iniuria. & in actione finium regun-
dorum vbi iudex oculis ſuis debet ſubijcere loca, vt ſciat an,
& quomodo poſſint melius terminari, & in actione tutelæ cō
traria, & teſtificabitur opus factum à protutore de quantita-
te expenſarum:vt ff.de ſer.l.ij.in fi.& ſi.regun.l.ſi irruptione.
& infra de admi.tut.l.lex quæ tutores:& poſſunt hæc dici ple
næ probationes. Seruorum quoque reſponſiones in quæ-
ſtione poſitorum non plenas faciunt probationes: ſed cum
alijs proficiunt:vt j.de quæſtio.l.j.& ff.de quæſtio.l.j.§.quæ-
ſtionis.& ff.eod.l.cum probatio. Per leges quoque fit pro-
batio quandoque plena:vt cum lex eſt in eo negotio,ad quod
producitur:quandoque ſemiplena:vt cum eſt ſimile,vel argu
mentū aliquod.Et tale ſimile poteſt eſſe quod vim plenè pro-
bationis obtineat.

a ADNOTATIO. ¶ Actor.Adde tamē quòd ſunt multæ cauſæ in qui
bus actor non cogitur probare,quas enumerat.gloſ.in ca.j.[quam perpetuò
tene menti]vt eccle.benefi.
b ¶ Promiſiſſe. Vide plenè Alexan.& moder.in l.ſciendum.ff.de verb.obliga.
c ¶ Contrarium. Vide Bar.in l.j.ff.de his,quæ in teſtamen.delen.
d ¶ Sacramentum.Adde Bar.& doct.in l.admonendi.ff.de iureiur.& in l.bo-
næ fidei.C.eo.ti.Bald.in authen.ſed nouo iure.C.ſi certum pe.d.Alex.de Imo.
in l.iiij.§.dato.ff.de iureiur.Ludo.ro.in ſing.ſuis ver. iuramentum. verſi. ſic
quæro verum.& in conſi viij.inci.viſis ac procuratoris.Pau.de ca.in conſi.
xciiij in j.volu.eundem do.Alex.in conſi.xxxij.in j.vol.& in conſi.cxxxiij.
in ij.volu.vbi multas limitationes colliges.
e ¶ Inſtrumēta.Et quænam melior & dignior ſit probatio,an probatio quę
ſit per teſtes,an illa quæ ſit per inſtrumenta.vide Barb.extensè in repetitio-
ne rubricæ extra de fide inſtru.in j.& ij.col.cum ſeq.
f ¶ Euidentiā.Et adde quòd iſta probatio, quæ fit per euidentiam dicitur me
lior probatio de mundo.& illa præfertur cuicunque probationis generi. &
illa nunquam intelligitur excluſa:dictum eſt notabile eiuſdem Azo, in l.ij.
in ti.C.ad l.Aquil.quod dictum ſolet ſæpe magnificare Iaſo, præſertim in l.
j.§.j.v.col.ff.de oper.noui nun.
* ¶ Argumenta nſtenſio.Hæc deſcriptio licet habeat locum in his, quæ pro-
bantur per inſtantiam diſputandi,non tamen habet locum in his quæ in iu-
dicio probantur:quia probantur per teſtes & inſtrumenta,& per violentas
præſumptiones & indicia. Vnde ſic deſcribi poteſt. Probatio eſt rei dubiæ
per teſtes vel inſtrumenta oſtentio.& plerunque per indicia, & præſumptio
nes.Plerunque ideo dicitur:quia in cauſis pecuniarijs, & ciuilibus pręſum-
ptiones,& indicia probant.l.ſicut.C.de fide inſtru.& de præſump. per totum
ita vt per eas,ſi certæ fuerint, vel violentæ ad ſententiam procedatur ff. de
his,qui ſunt ſui vel alie.iur.l.filium.& de præſump.literis. Non tamen in cri
minal

minalibus ad condemnandum sufficiunt. quia in criminalibus ad pœnam ex præsumptionibus procedi non debet.ff.de pœnis.l.absentem.& de præsump.c.literas.nisi essent indicia indubitata,& luce clariora.leg.sciant.C.de probat.Martinus.

* ¶ Negando videtur adfirmare. Incumbit neganti probatio.cùm natura negationem impugnat. Vnde cùm quis negat hominem esse sanæ mentis, probare debet eum furiosum esse:quia natura præsumit quenlibet sanæ mentis. C.de codicill.l.nec codicillos.& iij.q. viij. iudicas.Item cùm nemo credatur ita supinus,vt pecunias suas de facili iactet,neganti debitum,& asserenti se indebitum soluisse probatio incumbit.ff.de proba.l.cùm de indebito.§. si verò.Probatio autem facienda est iudici.iiij.q. iij. §. item in criminali. versi. si testem.& C.de condict.turp.causam l.j.& C.de dona. ante nup. l. ij. Sed hoc, aduersario præsente,intelligẽdum est C.de testibus.l.si quando.§.sed cùm. & extra.de testib.in nomine domini. Probandum verò id est, quod probatum releuet.C.de proba.l.ad probationem. Item probare debet duo quamuis alterũ eorum sufficeret, qui se adstrinxit ad duo probanda. C.de rei vendic.l. vlti.extra de probta.licet.& de caus.posses.cùm ecclesia. Sed & si duo coniunctim mandãtur,vtrunque probare oportet,extrà de rescriptis.c. olim. Sed si alterum per se sufficiat,tunc sufficit,si alterum probetur:quanuis copulatiue illa duo mandentur vt de rescrip.ex parte Conuentrensis. In duplicibus autem iudicijs vtraque pars probat extrà de probat.c.ex literis: licet regulariter dictum si, actorem probare debere.l.actor,quod adseuerat.C.de proba.& reus absoluẽdus sit,licet nihil præstiterit.l.qui accusare.C.de edẽdo. Martin.

L E X IX.

1 ☞ *Aetatem allegans probet.*
2 *Dominij probandi modus multiplex.& 3.*
4 *Dominij & ætatis discrimen.*
5 *Possessionem præsentem ex præterita non argui.*

1 CVM TE. In † ætate distinguitur, vtrum
quis se dicat minorem,vt in eo casu ipse pro-
bet quod vel hoc modo ostendere potest, vt
probet se tempore contractus minorem esse:
vt supra de in integ. restit..l.si minorem. An
maiorem,vt tunc si quidem dicat intendendo:
puta volens se liberare ab officio tutoris debeat probare: vt
ff.de mino.xxv.ann.l.minor.& l.de ætate.An negando?puto
cum tutores volunt finire tutelam dicẽtes eum factum pube-
rem,& tunc debeant probare tutores eum maiorem. Quid
2 de dominio?& certè † dominium probo hoc ipso quòd me
probo,vel patrem meum,cui hæres extiti,vel matrem aliquã-
do dominium habuisse:vt infra eodem siue possidetis. & ff.
finium reg.l.in finalibus. & in authen.de test.§.si verò dica-
tur.Item ait Pla.dominium probari hoc ipso,quòd probo me
emisse,& in vacuam possessionem inductum,& pretium nu-
merasse:vt infra eodẽ l.cum res.Sed certè restat probare quar-
tum,scilicet quòd venditor fuerit dominus: vt ff.de pign. &
3 quæ nondum.§.quod dicitur.† Dicebat etiam Plac.vendito-
rem præsumi dominum hoc ipso quòd possederit:& sic etiã
quidam intellexerunt,quod legitur infra eodem.l.ij.dominiũ
subaudi præsumptum apud eum remaneat.Probabitur ergo
dominium per vsucapionem,per præscriptionem,per occupa
tionem eorum,quæ nullius sunt,& specificationem,vel simi-
4 les modos. † Si quæras,quare non præsumitur aliquem nõ
esse minorem hoc ipso quòd fuit minor, sicut in dominio: re-
spondeo quia sic minor fit maior solo tractu temporis,sed so-
5 lo tempore non admittitur dominium.† Item nec præsumi-
tur me possidere,hoc ipso quòd aliquando possedi: quia pos-
sessio facilius amittitur,quàm dominium:vt ff.de acquir.pos.
l.si quis vi.§.differentia.nisi constaret me possedisse tempore
litis contest.vt s.ad exhi.l.iij. vel nisi constaret me possedisse,
à te tradente mihi & obligante me ad rem restituendam:vt j.
de pig.act.l.si creditor.

De testibus. Rubrica.

1 ☞ *Testes à quibus sint producendi.*
2 *Testes quales esse debeant,ut produci possint.*
3 *Testes inuiti qua ratione coerceantur ad testimonium ferendum.atque inibi qui non dicant testimonium inuiti.& nu.14.*
4 *Testimonium dicere qui & quibus modis prohibeantur.& nu.6.& 9.*
5 *Infames prohiberi à testimonio dicendo quomodo sit intelligendum.*
7 *Impuberem factum puberem testificari posse de eo,quod uidit in pupillari ætate.*
8 *Serui testimonium an recipiatur.*
10 *Testimonium cuicunque prohibitum esse in re sua.atque inibi an id sit perpetuum.*
11 *Testis in causa criminali an possit esse is,qui est conscius eiusdem criminis.*
12 *Socius an admitatur testis in causa socij litigantis pro parte rei communis.*
13 *Parentes & liberos non admitti ad ferendum aduersus se inuicem testimonium.*
15 *Testimonij domestici fidem improbari.atque inibi qui dicantur domestici.*
16 *Testem semel approbatum an & ex quibus causis liceat reprobare.*
17 *Testis persona quomodo à iudice consideranda.*
18 *Testes quando & quomodo sint producendi.*
19 *Testium productorum officium quale sit.& nu.22.*
20 *Testes quot exigantur pro ratione negotiorum quibus adhibentur.*
21 *Testes quibus casibus debeant esse rogati.*
22 *Testis productus quomodo iurare debeat.*
23 *Testis quomodo testimonium ferre debeat.*
24 *Testis deponens de auditu an fidem faciat.*
25 *Testes an & quando interrogari debeant de tempore: & an de loco.*
26 *Testis semel productus an possit iterum in eadem causa produci.*
17 *Testi sponte reuerso & deponenti contrarium eius,quod prius deposuerat,an fides adhibeatur.*
28 *Testium productio quoties permittatur in eadem causa.*
29 *Testimoniorum effectus.*

ICTVM est supra de probat.in genere, se-
a quitur videre per species & quia validior [a] est
b viua vox,quàm mortua [b] [vt in authen. collat.
☞ vj.de instrumentorum cau.§.si verò] dicunt.
vel quia quòd in scriptis redigitur primò co-
ram testibus proponitur: ideo primò de testi-
bus videamus de quibus nobis hoc ordine erit dicendum vt
primò videmus à quibus debeant produci,& qui possint pro
duci,& qualiter sint producendi:quid producti testes debeãt
obseruare,& quot necessarij, & quod sit testium officium,&
1 quis sit effectus testimoniorum. † Producendi sunt autem
testes ab his qui æstimant eos sibi profuturos:non autem de-
bet quis compelli vt testes,vel instrumenta contra se, vel sibi
nocitura inducat:vt infrà eodem.l.nimis grauè. & supra, de
eden.l.j.& l.qui accusare.& extra.de proba.c.j.nisi in casu,cũ
præses conuenitur finito officio: compellitur enim exhibere
iudices,vel domesticos suos quos habuit in officio,vel vt con
ueniantur, vel fortè vt ferant testimonium de his quæ com-
2 missa sunt in officio:vt supra,de assess.l.si post. † Possunt au
* tem produci omnes: vt inuiti, * & volentes, & quicunque
non prohibentur:vt infra eodem.l.si quando.& ff.eodem.l.j.
Nec obst.quod legitur.ff.quemadmodum test.aperi.l.si quis.
quia ibi non loquitur in officio testificandi, quòd fiat in for-
ma, & figura iudicij:sed in agnitione sigillorum testamen-
ti, quod ab aliquo desiderat aperiri: vel fortè illud locum
habet, cum testes sunt in alterius territorio,& tunc,quia cum
difficultate vel cum magna captione auocantur à rebus suis
nõ coguntur venire:sed mittuntur tabulæ ad eos,vt ibi agno-
3 scant sigilla. † Coercebuntur autem inuiti testes, vel indi-
c cta multa [c]:vt ff.si quis ius dicen.non ob.l.j.vel captis pigno-
ribus,ad exemplum tutorum,vel curatorum satisdare nolen-
tium:quorum publicum est officium, sicut & testium:vt in-
stitut.de satisda.tu.§.vltimo.& de excu.tut.j.responso.vel ad
exemplum parentum nolentium allegare: vt ff.de libe.agn.
l.si quis à liberis.§.si quis ex his.Quidam tamen testes excu-
santur,ne compellantur:nam senes,valetudinarij, milites, &
magistratus,cum reipubl.causa absunt,& quibus venire 1.õ
licet, & publicani, & qui exercitui præbendam conducunt,
non dicunt inuiti testimonium:vt ff.eodem.l.inuiti.Senes in-
tellige,qui compleuerint. lxx.annos:sicut & in excusatione
tutelæ,& publicorum munerum obseruant: vt ff.de iu. im-
mu.l.iij.& infra qui ætate.l.j.licet quidam malè glossauerint
de lx. annis. Porrò in valetudinarijs fortè mittetur eis ius-
iurandum ad domum,sicut & alias fit in iureiurando neces-
sario,vel iudiciali:vt ff.de iureiur.l.iusiurandum & ad pecu-
nias.& extra.de testi.c.si qui sunt. Venire autem non licet in
vrbem eis,qui ignominiæ causa missi sunt de militia & hi
ab hoc officio excusantur, sicut & à tutelis vrbicis: vt ff.de
excu.tu.l.sed & milites.§.sed & ignominia.& est hoc mira-
bile, quòd eorum pœna est eis in præmium excusationis
quod est arg.contrarium ei, quod dicitur ff.de inter. & rele.
l.relegatorum.§.vltimo.Porrò quod in prædicta l. inuiti.di-
citur excusari eum,qui abest non causa retractandi testimo-
nij,fortè restringendum est ad eum,qui abest probabili cau-
sa,& necessaria: nam si quilibet excusaretur absens ab ipso

quòd est absens,non causa retractandi testimonij: pro nihi-
lo enumerarentur absentes:cum magistratus reipublic.causa
vel exercitui præbendam conducunt. Item dixerunt qui-
dam proxenetam non cogi testificari.Sed certè bene cogitur,
si vtraque pars consentiat:si verò consentiat altera tantum,nõ
cogitur quidem:sed tamen potest admitti,si velit:vt in authen.
eo.titu.§.quoniam verò proposuimus.Si verò neutra consen
4 tiat,constat quia non admittitur. †Prohibentur autem te-
stes alias legibus,alias iudicis officio. Legibus repelluntur
infames:vt ff.eodem.l.iij.§.lege.hæretici tamen,licet sint infa-
d mes[d],admittuntur:vt §.de hære.l.quoniam. Habetur distin-
ctio hæreticorum,vt not.supra de hæretic.& manichæ.§.quæ
sunt.Item & in crimine læsæ maiestatis omnium est exæqua-
ta conditio:vt ff.de quæstio.l.de minore.j.responso.& infra ad
legem Iuli.maie.l.nullus.cum tormentis tamen admittuntur
5 infames:vt ff.eo.l.ob carmen.§.si ea. Dicunt † tamen quidam
infames prohiberi testificari in causa criminali tantum: sicut
lex tertia.ff.eodem titu.ponit de causa criminali, & supponit
exemplum de accusato lege Iulia.de vi.In pecuniaria autem
causa etiam infames non prohibentur recipi:vt ff.eodẽ.l.quæ-
situm.cum tormentis tamen:vt in authen.eodem titu.§.sanci-
6 mus,Item †repelluntur,qui ob dicendum,vel non dicendum
testimonium pecuniam accepisse iudicati,vel conuicti sunt:vt
ff.eodem.l.iij.§.lege. Item repelluntur impuberes in causa
ciuili,& in causa criminali.Item repelluntur minores.xx.an-
7 nis:vt ff.eodem.l.inuiti.& l.in testimoniũ.& iiij.q.ij.c.j. † Im-
pubes tamen factus pubes poterit testificari de eo,quod vidit
in pupillari ætate.Et idem dico in seruo facto libero: vt ff.de
verborum significat.l.notionem.§.instrumentorum.& ff.eo-
8 dem.l.iij.§.lege. †Item repelluntur serui:vt infra eodem.l.
quoniam liberi. Quid ergo si,cum producitur in testimoniũ,
obiiciatur ei quòd sit seruus,siquidem dicat se liberum ex na-
tiuitate recipitur testimonium eius. Sed si, habita disputa-
tione:apparuerit seruus,respuitur eius testimonium. Si verò
libertum se dicat,prius instrumentum ostendat, quàm teste-
tur:nisi iurauerit alibi se probationes habere:quo facto,te sta-
tio quidem scribatur,sed nisi instrumentum protulerit respua
tur.Item repelluntur odiosi,& si quidem sit odiosus ex mota
lite criminis maximè capitalis inter eos,& hoc probauerit:nõ
ante audiatur,quàm de crimine iudicetur.Si verò ex lite pe-
cuniaria,vel alias odiosus est:procedat quidem testatio.Tem-
pore autem disputationum seruentur huiusmodi quæstiones.
9 Item repellũtur †ignoti,aut nimis obscuri:ne habeatur ei ple
na fides:recipiuntur tamen cum verberibus inferendis à iu-
dice:si administrator sit,vel per apparitores sui maioris,si non
sit administrator:vt in authen.eodem titulo.§.si verò ignoti.
10 †Habeatur etiam in his qui legibus prohibentur mista con-
sideratio,scilicet rerum & personarum:nam si in re qualibet
possum testificari,in re tamen mea principaliter,vel secunda-
e rio non feram testimonium[e]:vt infra eodem.l.omnibus.exci
pitur in legatario,vel fideicommissario:sed nec in eo semper:
nisi cum agitur de hæreditate,non de suo legato:vt instit.de
testa.§.legatarijs.quod enim dicitur C.de fideicommiss.l.vlti
ma.quia hæres sibi iudex,& testis inuenitur impropriè loqui-
tur. Venditor ergo pro emptore admitti non poterit:quia
propria eius causa videtur,vsque adeo vt intra biduum(sicut
olim)in sua causa præstituebatur:vt ff.quando appella.sit.&
intra quæ tempora.l.ij.§.sed si alius.& de appella.l.iiij.§.alio.
Idem in iudice qui iudicaturus est interim,dum causa pendet
fortè idem & si finita sit,licet Pla.de hoc dicat se nihil legisse.
Idemq; in patrono causæ,& in executoribus negotiorum: vt
ff.eodem.l.vlti.& in decretis.ij.quæst.vj.c.statuendum.Sed &
mulier in omni causa testificatur,præterquam in testamento.
In hermaphrodito autem an possit esse testis in testamento,
qualitas sexus incalescentis consideratur:vt ff.eodem.l.repe-
11 tundarum.§.j.& l.ex eo. †Item in causa communis crimi-
nis,mei & tui,licet hæc sit tua causa te accusato & non mea:
non tamen admittor: obstante in eodem crimine mihi tur-
pitudine mea:& hoc verum est si aduersarius meus probat
de mea turpitudine. Idem est etsi ego confiteor:vt infra de
12 accusa.l.vltima.& extra eodem.titu.c.veniens. Quid in † ci-

uili causa puta in re communi? lex idem videtur dicere: vt
infra eodem.l.quoniam liberi. Secundum hoc ergo in parte
socij mei non admittar:quod non puto. Et distinguo,vtrum
condemnato,vel absoluto socio meo aliquod lucrum,vel dam
num sim subiturus:& tunc nullo modo admittar,alioquin cõ
tra:vt ff.quando ap.sit.l.j.§.propriam.Sic ergo & rei, & per-
sonæ habetur mista consideratio. Item personæ ad perso-
f nam fit consideratio[f]:†siquidem parentes,& liberi in infini-
13 tum inuicem aduersus se non ferunt testimonium:vt infra eo
dem.l.parentes.Inuenio tamen quòd filiofa.milite testamen-
tum faciente ante missionem pater possit esse testis in testa-
mento:vt ff.de testa.l.qui testamẽto.§.per contrarium.& in-
stitu.de testa.§.in testibus.[Sed tamen non in iudicio.& ita
non obstat.l.parentes.]Item inuenio professionem matris re
cipiendam,cùm quæritur de ætate filiorum:vt ff.de probat.l.
etiam.Sed fortè non recipitur eius professio, vt testis:sed vt
ex eius responsis iudex melius inuestiget veritatem. Fratres
autem inter se ferent testimonium. In confectione autem te-
stamentorum si instituatur filiusfamil.non potest adhiberi te-
stis pater eius,vel frater qui est in potestate eiusdem,vel filius.
Reprobatum est enim in ca re domesticum testimonium.vt
institu.de testa.§.pater. In causa tamen criminali non cogi-
tur frater contra fratrem testimonium dicerẽ.[In ciuili verò
nolens,& inuitus frater pro fratre,& contra fratrem testimo-
14 nium ferre cogitur.] Sed nec †cogitur quis ferre testimoniũ
contra socerum, generum,vitricum, priuignum, sobrinum,
eosve qui priores gradu sunt,vel contra parẽtem patroni sui,
vel contra liberos patroni sui.Item nec libertus viri compel-
litur contra vxorem,nec libertus vxoris contra virum. Item
nec patroni coguntur contra libertos, liberti etiam volentes
non recipiuntur contra patronos. Item (quod notabile est)
libertus patroni mei contra me collibertum suum non cogi-
tur ferre testimonium: vt ff.eodem.l.iiij.& infra eodem.l.ad-
uersus. & sicut contra prædictos non cogor ferre testimo-
nium,ita nec pro eis cogi possum. Et est ratio:quia testis iu-
rat pro vtraque parte se veritatem dicturum.iij.quæstio.ix.c.
hortamur.Si ergo diceret pro eo:ergo & contra eum.Si autẽ
ego vtro velim testificari,testificabor & pro eis,& cõtra eos,
15 licet Pla.de hoc se nihil legisse dicat. † Item habetur mista
g consideratio inter eos qui domestici[g] sunt:nam etiam iure ci-
uili domestici testimonij fides improbatur:vt j.eodem.l.etiã.
& ff.e.l.pe.Domestici autẽ sunt coloni,ascriptitij,filij,serui,for
tè & mercenarij:quia & eorum furta,domestica dicuntur:vt
ff.de pœ.respiciendum.§.furta.fortè & vxor licet Plac.de hoc
nihil se legisse dicat. Hos autem omnes quicunque prohi-
bentur repellere non possum:si eos aliquando pro me pro-
16 duxi.Et†reprobare non possum,quod semel probaui:nisi o-
stendam eos postea pecunia corruptos,vel inimicos postea fa
ctos,vel nisi ex ipsis depositionibus.i.ex his quæ asseruerũt in
testificationibus suis velim arguere testimoniũ eorum: vt in-
fra eo.si quis testibus. Ego idem puto in omni superuenienti
causa:licet quidam in prædictis tantum dicant esse speciale.
Per officium autem iudicis fit prohibitio,vt vel omnino quis
non admittatur,vel vt omnino modicæ fidei credatur. Re-
pellit autem iudex effrenatam multitudinem testium,permit
tendo eos produci vsq; ad certum numerum:vt ff.eodem.l.j.
§.vlti. Modicam fidem habeat,vel magnã secundum diuersi-
17 tatem personarum,& qualitatem testificationis. † In teste
autem cõsiderabit conditionem eius,sit decurio,an plebeius,
& an honestæ,& inculpatæ vitæ,an verò notatus,& reprehẽ-
sibilis.Item vtrum sit locuples,vel egenus vt lucri causa quid
facilè admittat,vel vtrum sit inimicus contra quem, vel ami-
cus ei pro quo fert testimoniũ:vel vtrum testis simpliciter vi-
deatur ferre testimonium.Nam sæpe palor,vultus,rubor fa-
ciei,titubatio,faciunt vt minus fidei alicui habeatur: vt dicit
Marcus Tullius in Topicis ad C.Trebatium Iurisc.vel vtrũ
vnũ eundẽq;,& præmeditatũ sermonẽ attulerint plures testes,
vel vtrũ ex tempore verisimiliora dicant:sed & sæpe cõsentiẽs
fama confirmat fidẽ rei,de qua quæritur.Hoc ergo solũ præ-
cipitur iudici,vt nõ alliget animum suum ad vnã speciẽ pro-
bationis,sed ex sententia animi sui æstimet,quid aut credat,aut
parum

parũm probatum ſit, vel quanta fides ſit habenda teſtibus:vt
18 ff.eodem,l.iij. †Producuntur autem teſtes* poſt lit.conteſt.
* vt diximus ſ.tit.proxi. Producendi autẽ ſunt teſtes de pro-
uincia in Italiam, vel è cõuerſo, de Italia in prouinciam, vel de
ciuitate in ciuitatẽ: Hoc ita procedit ſi iudex perſpexerit ex-
pedire. Poteſt enim, ſi velit, & expediat non vocare coram ſe
teſtes:ſed deſtinare literas ſuas ei, ſub quo degunt, & cui obe-
diunt, vt coram eo ſua proferant teſtimonia:& ea inſcriptis re
dacta, & ſigillata, & nulli partium prodita, mittat ad eum qui
iudicaturus eſt. & hoc in pecuniariȷs cauſis. Nam in criminali
bus præcisè cogendi ſunt teſtes venire, vt in authen.eod.tit.§.
& quoniam ſcimus. & ȷ̃.de fide inſtru.l.iudices. & iij.q.ix.ca.
19 teſtes. & extrà de teſti.c.ſi qui. †Repræſentati autem teſtes
expectare debent donec ſuum iudici prębeant teſtimonium,
ſumptus eo qui eos putauerit ſibi neceſſarios exhibendo:
vt ȷ̃.eodẽ, l.quoniam.§.in exhibitione. Si autem timor eſt, ne
recedant, dent fideiuſſores de non recedendo, vel ſi non poſ-
ſunt, iurent. Non tamen expectare coguntur vltra.xv. dies:
20 vt ȷ̃.eod.ſi quando. Sunt†autem neceſſariȷ teſtes regulari-
ter ſaltem duo, & non rogati: vt ff.eod.vbi numerus. & l.ad fi
dem. Quandoque exiguntur tres, vt notauimus ſ̃.ſi cer.petat.
[Quandoque quinque, vt cùm aliquis debitum in ſcriptis [h] ſe
ſoluiſſe vult probare per teſtes: vt ȷ̃.eod.l.teſtiũ. & vt diximus
ſ.ſi cer.pe.] Item & in mortis cauſa donatione. Et in codicillis
exiguntur v. In teſtamentis autem vij. vt ȷ̃.de dona.cau. mor.
l.vlti.§.vltimo. Et de codicillis.l.vlti.§.vltimo. & de teſta.l.vlt.
21 †Et eſt notandũ quòd in teſtamentis exiguntur rogati, & in
confeſsione creditoris dicẽtis ſibi ſolutum: & in ſolutione de-
biti in ſcriptis, quam quis vult probare per teſtes. Et in diuor-
tiȷs faciendis, & idem certè videtur in qualibet obligatione fa
cienda: vt videtur dicere auth.in eod.tit.§.licet. & ȷ̃.de diuor.l.
nullum. Sed fortè quod dicit auth.eſt intelligendum cùm cele
bratur obligatio in ſcriptis, de qua ſoluenda principaliter po-
ſuerat. Porro in caſu exiguntur.xv.teſtes, hoc eſt cum quis in-
ter agentes in rebus promouendus eſt: vt ȷ̃.de prox.ſacro ſcri.
vnicuique. vnius verò tantum teſtis vox nunquam eſt recipiẽ
da: vt ȷ̃.eod.l.iuris. ſed nec inducit pręſumptionem ſecundum
Iacob. Areti. ff.de quæſtionibus.l. maritus. P. autem dicit de
hoc ſe nihil legiſſe. Ego contrarium puto. arg. ff.quemadmo.
teſt.aper.l.j.in fin. Præterea, ſi duo faciunt plenam, vnus ergo
22 ſemiplenam. †Eſt autem productorum teſtium officium,
vt ante, quàm aliquid dicant de re, iuſiurandum ſubeant: & ta
ctis ſacroſanctis euangeliȷs [i] iij.quęſtione.ix.hortamur. niſi ſit
epiſcopus. Ille enim non tangit euangelia licet proponantur
ei: vt ȷ̃.eod.l.iuris. & ſ.de epiſc. & cleri.auth.ſed iudex. vel niſi
ſit laicus, cui remittatur ex conſenſu partium: vt & aliàs.ff.de
feriȷs.l.j. vel niſi cùm tractatur de ven.inſpiciendo, vt ff.de vẽ.
inſpi.l.j.j.reſponſo. Iurabit autem ſe dicturũ omnẽ veritatem
de negotio, pro quo lis eſt: nulla miſta falſitate, quod propter
cuiuſdam ſubtilitatem inuentum eſt qui iurauit ſe dicturum
veritatem, & poſtea dixit duas contradictorias: & ita dixit ſe
veritatem dixiſſe. Item præſtabitur iuſiurandum pro vtraqꝫ
parte, quod quidem non eſt ita lege expreſſum, ſed ex conſue
tudine generali tantum ſeruatur. Item & prædicta authẽ.
ſed iudex. ita dicit, diſtinctè dicat quæ nouerit. Et ſubiȷcitur
hoc iuſiurandum pro vtraque parte: vt ȷ̃.eo.l.quoniam. & iij.
quæſtione.ix.chartæ. Sed teſtimonium feretur ſoli iudici, ſe-
paratis aliȷs teſtibus nulla partium audiente: vt per Danielem
inductum eſt Danielis.xiij. à Salomone autem eſt introducta
repetitio cùm dicitur in ſententia: ait enim 3.Reg.3. & in c.af-
ferte mihi.de præſumpt. Hæc dicit, filio meus viuit, tuus autẽ
mortuus eſt: & hęc alia dicit: imo tuus mortuus eſt, meus autẽ
23 viuit: poſteà ſententiam tulit. Per dominum quoque†in ter-
ram ſcribentem forma ſententiæ ſcribenda eſt introducta Io.
8. & per eundem introductum eſt, vt iudex non niſi per alle-
gata iudicet: licet aliàs nouerit veritatem. Sic autem teſtifi-
cabitur teſtis vt dicat ſic eſſe, vel non eſſe, ſub præſentia ſua fa
ctum eſſe, vel non eſſe: vt ȷ̃.eodẽ.l. teſtium. & ita fert teſtimo-
24 nium de viſu. †Sed & de auditu bene proferet teſtimonium
vt in contractibus, & obligationibus: dicẽdo, ego audiui eos
ita contrahentes. Ego vidi eos ita facientes, aliàs autem de au

k ditu [k] teſtimonio non creditur: vt de re principali fidem iudi-
ci faciat: vt ſi dico, audiui illum dicentem ſe vidiſſe eum: dici-
tur enim quòd audiuerit, non quòd ita ſit: ita excipitur in a-
ctione quæ pluuiæ arcendæ: vt ff.de proba.l.penulti. Item in
conſanguinitate, vt dicunt decretiſtæ. vbi etiam mater pro fi-
lio fert teſtimonium. Nec exigo vt dicant, nos vidimus: Sic
enim de viſu alterius teſtis ferret vterque teſtimonium: quod
periculoſum eſſet dicere: maximè vbi de auditu teſtificantur.
qualiter enim vnus ſcire poteſt quòd alter audiuit, licet nimia
ſubtilitate videatur aliter dicendum: vtpote cùm pariter de-
beant videre. Sicut enim varietas locorum reprobat teſtes: vt
in Daniele dicitur de Suſanna: ita & varietas temporis argu-
men.in decre.iij.quæſtione ix.c.nihilominus & xxxv. quæſt.
vj.c.de parentela. Sed & de credentia quandoque ferri poſſe
25 teſtimoniũ videtur: vt ff.de ventre inſpic.l.j.j.reſpõſo. †Por-
rò non interrogãtur de tempore, niſi ſint ſuſpecti iudici; tunc
enim debet ſtudere vt eos in verbis capere poſsit: quęrendo ſi
tempus erat clarum, an nebuloſum, qualiter ille erat indutus,
de quo loquitur, quid habebat in capite, qui Conſules erant,
& quis imperator, in quo anno vel menſe: & ad hoc facit ſecũ
dum vnam literam, quod legitur. ff.ad Sillã.l.prius. Sic enim
dicit quo in anno flagitium ſit amiſſum, ſed & alia dicit quo
mandante. Item de loco debet interrogare, vt dictum eſt per
Danielem: Ad hoc autem reſpondere teſtis erit officium ſi
fuerit interrogatus. Quod ſi non faciat, non eſt ei fides haben
da: quia cauſas & circumadiacentia ſuæ teſtationis non dicit:
& hoc eſt, quod dicitur ȷ̃.ea.l.ſolam atteſtationem prolatam,
nec aliȷs legitimis adminiculis cauſam approbatã, nullius eſſe
momenti: vt in authen.eod.ti.§.& licet. ibi cauſam teſtimoniȷ
&c. [Vel poteſt intelligi vt lex prædicta loquatur de teſtifica
tione ſola, & iuramento vacua: quæ non valet: vt ȷ̃.eodem, l.iu
riſiurandi. niſi partes remiſerint: vt ȷ̃. dicetur: vel intelligitur,
quando teſtes non iurant coram iudice, vel alio: volũtate eius.
vel coram amicis, & tabellione.arg.ff.eod.l.iij.§.idem diuus.]
Quòd ſi de his interrogatus non fuerit, puto nihilominus te-
ſtimonium tenere, & teſtis plenè, & breuiter officio ſuo vide-
tur eſſe functus. nam nec verboſa oratione vtendum eſt teſti,
vel tabellioni: vt ſ.de preci.impe.off.l.vlti. & ȷ̃.de appel.l.am-
26 pliorem.§.in refutatoriȷs. † Sic autem ſemel productus te-
ſtis à modo produci ſuper eodẽ capitulo non poteſt, & ſic po-
teſt intelligi quod eſt.ff.eod.l.produci. & benè innuitur ȷ̃. eo.
l.vlti.§.ſinautem. quanquam aliæ multę expoſitiones fiant in
lege illa: produci. [Super alio tamen poteſt: & hoc niſi didicit
teſtificata: tunc enim nec illum induceret, nec alium: vt in auť.
eod.§.& quoniam.] Sed & ſuper eiſdem capitulis producun
tur ſæpius, cùm quis teſtibus productis coram arbitris non
vult credere poſtea, cùm agitur cauſa apud iudicem ordina-
27 rium: vt ȷ̃.eod.l.vlti. Quid†ergò ſi ipſe teſtis ſponte ſua reuer
ſus aliquid immutet, & dicat ita. Ita res proceſsit, non, vt ego
dixi. poſsit haberi argumẽtum quòd tantùm vltimo teſtimo-
nio poſsit, vel debeat ſtari: vt ff.de hære.inſti.ſi ita ſcriptum: j.
reſponſo. & de manumiſ.teſta.l.ſtichum. Sed ego puto fidem
eis non habendam, ſi locuti fuerint cum aliqua partiũ. Item
quid ſi poſt primum teſtimonium, & ante reuerſionem con-
tingat teſti cùm aliqua partium affinitas: fortè non creditur
ei. Si verò non reuertatur, licet poſteà fiat affinis, ſtabunt ei
28 quod dixit. Vbi†autem ſemel produxi teſtes, & poſtea alios
volo producere: cõcedetur mihi ſecunda teſtium productio.
Item tertia: etiam ſi concluſerim. id eſt teſtibus renuntiaue-
rim. Et ſic exponitur in nouellis: non tamen teſtificata didice-
rim: nec diſtinguo meorum teſtium, vel aduerſariȷ. vt in auth.
eo.ti.§.& quoniam. tũc enim nullo modo poſſum producere,
etiamſi ſemel tantùm produxiſſem: habetur enim ſuſpicio ꝙ
prima teſtificata velim emendare per ſequentia, aut eis adde-
re. Et ex hoc relinquitur quòd ſi vt comprobet eorum dicta,
velit producere teſtes, non vt addat, vel emendet quòd poſsit:
etiam ſi didicerit teſtificata: vt in auth.eod.tit.§.ſi verò. & ex-
trà eod.tit.c.in cauſis. & ca.vltra tertiam. ergo ſola ſcientia te-
ſtificatorum nocet, ſiue per me, ſiue per alium ſciã. [Vnde non
eſt neceſſe, vt iudex faciat teſtificari atteſtationes.] Sed renun
tiatio ſola non nocet: vt dixi, quominus tertia fiat productio.

Et ita probatur in nouel.& in auth.eo.tit.§.illud tamen. Quarta verò productio mihi non conceditur; niſi præſtito à me ſacramento quòd non didicerim teſtificata: vt in auth.eod.tit.§. ſi verò deducens. Vnam autem productionem appellãt quidam, vnam dilationem cauſa teſtium, intra quam produxit teſtes quotcunque, & quotieſcunque voluerit: ego contra. Dicitur enim vna productio, quãdo ſemel inducit. Secunda, quãdo ſecundo & ita de ſingulis. & intra vnam dilationem: quia veriſimile eſt, quòd didicero teſtificata teſtium ex trina productione, ergo pluries intra vnam dilationem producuntur teſtes: non tamen id conceditur fieri quarto: niſi præſtito ſacra-
29 mento; vt dixi. †Eſt autem effectus[l] teſtimoniorum, vt ſi
l quidem conſentiãt in idem pro eadem parte, iudex ſequatur ea. Si verò à diuerſis partibus producãtur & ſibi contraria dicant, eis potius credant qui dicunt quòd naturæ negotij con-
m gruit[m] magis: & quæ rei aptiora ſunt: & proximiora. Itẽ quibus potius lux claritatis exiſtit: non enim ad multitudinẽ reſpici oportet, ſed ad ſynceram teſtimoniorũ fidem: vt ff.eo. ob carmen.§.ſi teſtes.in auth.eod.tit.§.ſi verò apertè. Si verò omnia ſunt paria, tunc ſpectabit iudex multitudinẽ, & maiorem numerum teſtium in idem conſentientium. Et in eo caſu exaudio, quod dicitur aliàs numerus teſtium facit fidem rei, de qua quæritur: vt ff.eod.l.iij.§.eiuſdem quoque principis. Sed quid ſi ſunt pares, & numero, et dignitate, & in omnib. vt notatur in glo.extraor.C.de teſti.l.ſi quando.quæ incipit ſi vnus teſtis. vbi autem ab vna & eadem parte producuntur: dicebat Marti. nulli eſſe credendum.arg.duarum legum j.tit.proxi.l. in exercendis. & l.diuerſæ. Sed ego & alij contrà putamus: quia lex hoc videtur dicere apertè: vt ff.de proba. cùm de ætate. Vnde & ſi aſtu appareant teſtes incidere in contrarietatem, ſubijciuntur verberibus: niſi ſecundum aliquem errorem fortuitum & non aſtu contraria dicentes demonſtrẽtur: & vt in authen.eo.§.ſi verò apertè. Item & alia ratio poteſt aſsignari in inſtrumẽtis, quàm in teſtibus: ſi quidem qui producit inſtrumenta contraria ſibi potuit prouidere, ne ea ſic contraria produceret: vnde in pœnam ſuam ſtatuitur ne vllis habeatur fides. teſtes verò producti ſæpe dicunt producenti ſe aliud dicturos, quam dicant, & ideo producẽti nihil imputari poteſt.

a ADNOTATIO. ℭ Validior. Vide Bal.in repetitione Rubricæ extrà de teſt.qui iſtud cõprobat per.viij.rationes ſcilicet quòd ſit validior.ibi vide

b ℭ Quam mortua. Pro reſolutione huius no.concluſionis vide tex.& docto. in authen.de inſtru.cau.& fi.§.ſed & ſi quis.ver.ſi verò.do.Alexan.de Imol. in conſi.cix.in iiij.volu.

c ℭ Multa. Adde Ioan.de pra.& do.in l.quibus diebus.circa prin.ff.de condi. inde.& in l.lege.ff.de teſta.& in l.ſi quando.C.de teſtib.Canoniſtas poſt Inno.in c.j.de teſtib.cogen.multa ad materiam per.do.Alexã.in l. argentarius. §.cùm autem.de eden.do.Bart.ſoci.in conſil.ccliij.incip.in cauſa.d. Ioannis. verſi.præterea.char.clj.in ij.vol.

d ℭ Infames. Vide ad hoc Bar.poſt gl.in l.iij.§.duæ cauſæ.ad carboni.Bald. in l.j.C.de ſum.trini.& in ſua marga.verſi.infamis. canoniſtas in c.licet ex quadam de teſti.& per to.ti.Oldr.in conſi.cxcj.qui totam materiam diſcutit.

e ℭ Teſtimonium. Adde no.& doc.in l.dictantibus. C. de teſta. & in l. qui in poteſtate.eo.ti.Canoniſtas in c.in literis.de teſti.

f ℭ Conſideratio. Vide do.Fran.de Are.in l.qui teſtamento.ff.de teſta.

g ℭ Domeſtici. Vide do.Alexan.conſi.cxxij.volu.iiij.& conſi.v.col.ij. volu.j. Feli.in c.j.de teſtibus.

h ℭ In ſcriptis. Vide Iaſo.may.in l.ij.colum.lxxviij.C.de iure emphy.

i ℭ Euangelijs. Adde Spe. ti.de iura.dela.Bartol.in l.qui per ſalutem.in prin. ff.de iureiur.Bal.in marg.ver.iuramentum.do.Alexand.de imo.& doct.in l. iij.§.iurari.de iniur.Canoniſtas in c.& ſi Chriſtus.de iureiuran.ad illud autem quod dicit de epiſcopo vide Firmianum in ſuo aureo tract.de epiſcopo qui accumulat quicquid dici & excogitari poteſt.

k ℭ De auditu. Vide Franc.Curtium in ſuis alle. ſeu in tractatu de teſti. in ea cõcluſione quam facit de teſte deponente de auditu.

l ℭ Effectus. Vide multũ per albe.in tract.de teſti.vbi multa in iſta materia.

m ℭ Congruit. Vide ad hoc Bar.in l.j.in princip.in j.col.ver. per hoc. & ibi d. Alexan.de oper.no.nuntia.Bald.in l.ſi defenſor.§. qui interrogatus. ff. de inter.act.Cano.in c.cùm tu.de teſti.& do.Alex.in l.inter ſtipulantem.§. j. ff. de verbo.oblig.& in conſi.cxxxij.in j.volu. & in conſilio xlij. in iiij. volu. qui totam materiam exaggerat.

* ℭ Vt inuiti. Teſtes cogũtur generaliter in ciuilibus cauſis perhibere teſtimonium veritati.C.de teſti.l.ſi quando.ff.de tab.exhibend.l.locum.§.exhibere.Similiter in criminalibus videntur forte cogendi teſtes.extra de teſtibus. cum cauſa.& de ſimo.c. licet Heli. Et hoc verum eſt cum de crimine ciuiliter agitur: & ſecundum hoc, non obeſt quod not.in c.dilectorum. extra de teſti. cogen. Cogendi autem non ſunt ad teſtimonium, niſi quando per alios liquere non poteſt xvj.q.j.generaliter. Sublimita, niſi quando gratia, odiò, vel timore ſe ſubtraherent.extra de teſtib.cogend.c.j.& vltimo. Martinus.

* ℭ Producantur autem teſtes. In quibuſdam tamen caſibus producũtur ante litem conteſtatam, ſcilicet quando timetur de morte, vel diuturna teſtium abſentia. Similiter vbi aliquid expediri videtur officio iudicis C. vt minor ſe ab hæred. abſtineat. authen. ſi omnes. verſi. quib. Sed & cùm reſtitutio in integ.iudicis officio incidenter præſtatur de offi.iud.c.ij. Item recipiuntur lite non conteſtata in petitione legati, ceu fideicommiſsi.C.ſi.reg.l. iij. Similiter in Trebelianica reſtitutione.C.ad Trebel.l.penul. Similiter ob partis aduerſæ contumaciam. Sed & ob actoris abſentiam, reo tamen præſente.C. quomo.& quan.iudex.authentica, qui ſemel.extrà de dolo.& contu.ca.cauſam quæ. Atteſtationibus etiam publicatis non licet teſtes producere ſuper iiſdem articulis, ſecus ſi ad diuerſum articulũ c.ſeries.de teſtibus.extra.Mar.

De fide inſtrumentorum, & amißione eorum, & de apochis, & antapochis faciendis, & de his quæ ſine ſcriptura fieri poſſunt. Rubrica.

XPLICITO tractatu probationis, quæ inducitur per vocem viuam: ſubijciamus de ea probationis ſpecie quæ fit per vocem mortuam, id eſt, per ſcripturam. Videamus quid ſit inſtrumẽtum, & qualiter hic accipiatur, & quibus inſtrumentis habeatur fides, & ex quibus fides inſtrumento inducatur vel minuatur, poſtea dicemus de amiſsione inſtrumentorũ, & de antapochis faciendis, & de his, quę fiunt
1 ſine ſcriptura. †Eſt autem appellatio inſtrumenti[a] genera-
a lis.[b] nam & teſtimonia, & perſonæ, quibus inſtruitur cauſa,
b inſtrumentorum loco habentur: vt ff.eodẽ.l.j. Sed hic ponitur inſtrumentum pro chartis, vel ſcripturis tantùm. Sed & aliàs dicitur inſtrumẽtum apparatus fundi, quo exercetur poſſeſſio: vt ff.de fundo inſtru.& inſtru.lega.l.quæſitum.j.reſponſo.
2 Soli † autem publico inſtrumento habetur fides per ſe.i.ſine aliquo alio adminiculo: eò quòd ſine aliqua vituperatione appareat: vt in authent.eod.tit.§.ſi verò moriantur. niſi is contra
3 quem profertur, probet falſum: vt j.e.ſynceris. †Quid ergo, ſi is, qui protulit ſemel, iterum non producit: cum is cõtra quẽ producitur paratus ſit arguere falſum: & certè accuſator falſi debet priùs iurare, quòd exiſtimans ſe poſſe arguere falſum, poſtulat ſibi exhiberi inſtrumentum. Item debet priùs inſcriptionis paginam apud iudicem competentẽ deponere, & tũc imponitur neceſsitas ei qui ſemel introduxit inſtrumentum, iterum producere: niſi iurauerit ſe non habere chartã, nec dolo malo deſijſſe habere et re vera ipſa charta ſine dolo ſuo deperdita eſt, & productio eius ſibi eſt impoſsibilis, quòd ſi ita iurare voluerit aliam quidem pœnam non patitur, ſed chartulæ nulla habetur fides: vt j.eod.l.vlt. Vbi autẽ †eſt aliqua mea
4 vituperatio, et ſuſpectũ videtur, oportet eũ qui producit probare veritatem. Quod ſi non fecerit, præſumitur falſarius: vt s.ti.proxi.l.iubemus.calumnioſam enim ſcripturam vim obtinere non oportet: vt ff.eo.l.ij. †Si autem ille, qui producit
5 probauerit veritatẽ chartæ, licet ei contra quem producta eſt probare falſitẽ ſicut & s.dixi in inſtrumẽto quod ſine vituperatione apparet: & eſt hoc notabile, quòd poſteaquã vna pars probauit fidẽ inſtrumẽti, licet alij poſteà ꝓbare cõtrariũ. Sed tamẽ licet ante ſententiã, vel poſt ſententiã, pendẽte appellatione: nã ſi non eſt appellatũ, vel eſt appellatũ ſed nouiſsimè, cõ-

firmata

firmata prima sententia non licet postea de falsitate proponere querelã: vt ĩ.eo.l.vlti. & est ratio quia de falso fuit habita quęstio ante sententiã approbantẽ fidẽ instrumenti, à qua non est appellatũ, vel est appellatũ, sed causa est amissa. Si autẽ falsitatis nulla esset habita quæstio, vel mentio, liceret retractare sententiã prætextu falsi, quod postea opponetur etiam si non est appellatũ à sententia: vt ĩ. si ex fal. instr. fuit iudi. per totũ titulũ. Quod autẽ dixi publico instrumento esse habendã fidem, est intelligendũ, si sit originale: quod & potest vocari authenticũ vel exẽplar. Cęterũ si sit exẽplum quod & vocatur index, vel sumptũ non est ei habenda fides: vt ff. e. l. quicunq;. Sed oportet vt authenticũ instrumentũ, vel alia probatio debitæ quantitatis exhibeatur: si vult aliquã exactionẽ facere: vt in authẽ. vt spon. lar. §. & hoc insuper. col. ix. Si verò non sit publicum instrumentũ, sed priuatum: fides non habetur ei: nisi per testes id probetur, vel per comparationẽ literarũ: vt s. de proba. l. instrumenta. Idẽmq; dico in forensi instrumento, est autẽ instrumentũ forense quod est compositum ex his quæ in iudicium fiunt vt sequitur, licet arg. contrarium videatur. ĩ. de dona. l. in donationibus. †Et quia comparatio literarum fidẽ dat, vel derogat instrumentis publicis, & priuatis & omnibus omnino: videamus ex quibus possit fieri comparatio, vel ad derogandam, vel ad iuuandam fidem instrumenti. Et quidem fit comparatio ex publico instrumento: vtputà producis contra me instrumentũ alicuius tabellionis: ego, vt derogẽ fidei instrumẽti, inducam aliud instrumentũ quod constat esse factũ ab eodẽ tabellione, & est dissimilis literæ & formæ: vel induco aliud instrumentũ quod constat esse factum ab eodem tabellione, & est cõsimilis literę & formę: vel si induco aliquod instrumentum, & illud est suspectum: vt probẽ esse verũ vnde instrumenti mei quod induxi fides adiuuatur. Fit autẽ ista comparatio publici instrumẽti, quãdo tabellio non superest: si enim superstit, fides per illum declaratur authorẽ: sed vbi nõ superest, fit comparatio literarum tabellionis, & signorũ, vel notarum, ad plenam fidẽ faciendã, & non fit comparatio literarum subscribentium. Si tamen supersit minister tabellionis, adnumeratur, alioquin etiam subscribentium fiet comparatio: [c] vt auth. de instrumentorum caute. §. sed & si instrumẽta. col. vj. & vt notauimus s. si cer. pe. §. pe. Ex his omnibus comparationibus vna quædam colligetur, & efficietur fides, vt in prædicta authẽ. dicitur. †Item fit comparatio ex priuato instrumento: [d] ita tamen si habet subscriptionem trium testium probatæ opinionis, quos eidem priuato instrumento constat subscripsisse: vel per comparationem aliarum literarum, quas ab eisdem testibus constat esse formatas, vel per sacramẽtum saltem duorum testium, non exigo trium: licet trium testium exigat subscriptiones. Et est hoc bene notandum: quia est optimum arg. pro sententia quorundam, qui dixerunt solennitatem testamẽti saltem per duos posse probari, licet in testamento septem sint necessarij: vt ĩ. eo. l. comparationes. nec est contrarium quod dicitur in auth. eo. ti. §. j. & ij. & iij. videtur enim per legem illam, quòd & si non subscripserint testes, tamen fiat comparatio: si ipsi interfuerint contractui. Sed certè ibi loquitur de priuata scriptura, ad quam probandam vel improbandam fit comparatio. Et ita demum si testes supersint, & vt notauimus s. si cert. pet. §. pe. verbi gratia, ego te conuenio ad res, quas ego dico me tibi commodasse, & induco tuam priuatam scripturam cõtra te, quæ non sufficit: vt s. de proba. instrumẽto. vnde testes debent venire vt attestẽtur subscriptionibus suis, vel contractui. Item examinatio, id est comparatio literarũ non repellitur, sed fit ad solatium, id est ad maiorem cautelam, ita & in contractibus cæteris: hic autem loquitur de priuata scriptura, ex qua fit comparatio ad aliam probãdam vel improbandam. Item & ibi loquitur quando contrahitur à perito literarũ in scriptis, vel sine scriptis super maiore summa libra auri. Vnde & ibi tres testes exiguntur: vt ibidem dicitur.

8 Item fit comparatio ex forensi instrumento: vt ĩ. e. l. comparationes. Est autẽ forense instrumentũ quod est compositum ex his, quæ fiunt in iudicio & dicũtur tales scripturæ acta siue gesta. Et no. quòd singula ad suam referẽda sunt materiam, id est vt per priuatum priuato, per publicum publico, per forẽse forẽsi fides detur, vel detrahatur: nec enim dissimilitudo detrahit: nisi vbi consueuit esse similitudo: nec dissimilitudo iuuat: nisi vbi consueuit esse. Certũ est enim, quòd in alia forma fiũt

9 priuata instrumenta, quàm publica. †Itẽ fit comparatio ex quibuscunq; literis, quibus aduersarius meus vtitur, puta profert suam scripturam contra me, quam fateor esse veram: volo ipsum cõuenire ex alia sua propria scriptura quam contra eũ profero, & peto fieri comparationem suæ scripturæ quã contra me profert ad eam quam cõtra eum profero, tanquã ab eo factam: quod quidem est æquum: quia quod in sua persona æquũ putat, & contra se debet admittere: vt in auth. de his qui ingre. ad appel. §. illud etiam. Item fit comparatio ex charta, quæ profertur de archiuo publico: & testimonium habet publicũ: vt in authẽ. de his qui ingre. ad appell. §. si verò etiam ex publicis. col. v. Est autem archiuus locus quidam ab archa sic dictus in quo publicę chartę reponũtur: vt ff. de pe. l. moris. §. solæ. & sic ne eo loci, sed cum testimonium publicum eam habere intelligo, ex quo confitentur magistratus eam ex archiuo esse, vel ex quo signa talia continẽtur in ea qualia solẽt fieri manu commentariensis, vt ff. de iure fisci. in fraudẽ. §. quoties. alioquin si dicas causa habẽt testimonium publicum: quia forma publica à tabellione sit scripta, nihil noui adderet authen. quod nõ placet. Ex his quinque generibus instrumentorũ fit

10 comparatio. † Est autẽ facienda cõparatio ab his qui bene nouerũt formas & figuras literarũ, & varietates. arg. ff. de remis. l. semel. & præstari debet sacramẽtum ab eis, quòd neq; lucri causa, neq; inimicitijs, neq; gratia moti, huiusmodi faciũt comparationẽ: vt ĩ. e. comparationes. §. omnes. Itẽ & iurat ille, qui inducit instrumentum ad comparationẽ, & ille, qui petit fieri comparationem, quòd non aliam idoneam habẽs fidem ad collationẽ instrumentorum veniat, nec quicquã circa eam egit, aut machinatus est quod fortè possit veritatem abscondere: vt in

11 auth. eod. §. si verò nihil. †Effectu autẽ comparationis erat olim, vt per eam omnino instrumentũ approbaretur, vel eius

e fidei omnino derogaretur. Hodie [e] autem vna quædam, id est semiplena colligitur fides ex comparationibus literarum, & signorum, & quandoq; omnino creditur ei prout iudici videbitur: vt in auth. eo. ti. §. si verò moriatur. quandoq; nullo modo creditur ei: vt quando est ab vna parte instrumentum, & vox viua: ab alia verò sola comparatio literarum. Item & hodie diligentiùs & cautiùs fit comparatio, & aliter statuitur. Distinguitur enim, vtrum supersit tabellio, an non. Et vtrùm priuata sit scriptura an publica, cõtrahatur super minore summa libra auri, an super maiore, & vtrum à perito literarum, an ab imperito, & vtrũ in scriptis, an sine scriptis: vt plene notauimus s. in præallegato §. summæ. s. si cert. peta. Quare autem soli collationi non sit habenda plena fides nota. in authen. eo. tit. j. respõso. Literarum enim dissimulitudinem (vt ibi dicit textus) sæpe quidem tempus facit. Non enim ita quis scribit iuuenis, & robustus, vt senes & fortè tremens, sæpe autem & languor facit hoc. Item calami, & atramenti mutatio, simi-

12 litudinis per omnia aufert puritatem. †Porrò (vt generaliter de fide instru. sciamus) regula illa est dicenda quæ est. ĩ. e.

* l. in exercendis litibus. eandem vim obtinent * tam fides instrumẽtorum, quàm testium depositiones. Nec admitto in aliquo casu vt vox viua duorum testium tantùm validior sit publico instrumento, imò publicum instrumentum in pluribus casibus validius est testibus duobus, vel pluribus, vt notari possunt plures casus s. si mi. se maio. di. si alterius. & ĩ. de non nume. pecu. l. generaliter. & s. de testibus. l. testium. & de suffra. l. j. & ĩ. qui testamen. fa. poss. l. hac consultissima. & ff. de probatio. census. Quidam autem dixerũt vocem viuam duorum testium validiorem esse instrumento. argumen. eius quod legitur in auth. eod. tit. §. si verò tale aliquid. Sed certè illud non est contra me: siquidem ab vna parte erat instrumentũ, & vox viua, quę pro instrumento testificabatur: ab alia verò parte erat comparatio literarum dissimilitudinem notantium & nihil aliud: vnde statuitur vt comparationi non habeatur fides. Siquidem aliter scribit quis iuuenis, aliter senex, vt dictum est: & ita viuæ voci, & instrumento quod firmabatur viua voce magis creditur, quàm comparationi. Si autem quatuor, vel quinque

quinque testes bonæ opinionis dicerent cõtra instrumentum publicum, magis crederem testibus, quàm instrumẽto publico: vt s. de probationibus. l. cùm precibus, nisi præsumptio iuris, & de iure sit pro instrumento: vt in confessione, quæ fit in inuentario, & quę fit à muliere in intercessione: vt notauimus
f suprà de proba. Porrò contra priuatum instrumẽtum [f] potest probari contrarium etiam per duos testes omni exceptio
13 ne maiores: vt j. de contrah. stip. l. vlti. † Illud noto quod fidei instrumenti quandoque derogatur mea confessione: vt ecce produxi instrumẽtum, quod dicebas falsum, & ego posteà professus sum me non vsurum eo: videor enim confessus scripturam non esse veram, & ideo non habetur ei posteà fides:
14 vt j. eodem, l. iij. Et hæc de fide instrumẽtorum. † De amissione autem instrumentorum talis traditur regula: vt quicunque contractus est qui sine scriptis fieri potest: in eodem casu, si scriptura interuenerit, & amissa sit nihilominus suam obtinet firmitatem: vt infrà eadem, l. j. & l. sicut. & l. statum. & l. si solennibus. & l. instrumentis. & l. cùm instrumẽtis. & l. an idcirco. & ff. eod. l. in re. & de pignoribus. l. contrahitur. Po
g test autem quilibet cõtractus [g] fieri sine scriptis: nisi in casibus
15 quibus suprà diximus præferri instrumẽta testibus. † In amis
h sione autem instrumenti [h] distingue vtrum per factum aduersarij mei sit amissum, an per alterius factum, vel per casum. In primo casu non est alia probatione opus ad fundandam intentionem meam: nisi vt probẽ eius vitio me amisisse instrumentum quo continebatur id de quo intendo: vt suprà, de proba. si de possessione. In secundo casu non teneor probare amissionem, sed nec prodesset probare amissionẽ.] Nam & si testes dicerent, in instrumento continebatur Titium emisse, & possessionem habuisse, vel accepisse, & illud subtraxit Mæuius, non probaretur intentio mea. Sicut enim non probaretur per exemplum, vt suprà dictum est, ita nec probaretur per testes qui dicerent in instrumẽto ita fuisse scriptum. Superest ergo, vt per testes qui interfuerunt ei negotio, de quo agitur fundẽ intentionem meam. Porrò vbi debui pecuniam in scriptis, quam solutam necesse habeo probare per scripturam, vel per quinque testes: si probarem de amissione scripturæ continentis solutionem factam in aliquo, releuor à probatione testiũ: quia non erunt quinque necessarij sed duo sufficient: vt s. titu.
16 proxi. l. testium. Nunc de antapochis. † Est autem antapocha chirographum quod facit debitor creditori in quo confitetur se soluisse tantùm, & non dicitur ab anti, quod est con
17 tra, sed ante: quia fit ante apocham: & est † inducta ad securitatem creditoris, qui enim nomine alieno possedit, & pensionem soluit: vel qui creditori suo vsuras repręsentauit: si quandoq; dicat se suo nomine possedisse & ita se dominum factũ, vel pręscriptione liberatum contendit, ius agentis facit vacillare: nisi probet dominus, vel creditor pensiones, vel vsuras in præteritis annis sibi solutas. Probat autem per antapocham debitoris: vt infrà eodem, l. plures. Vel (dicunt alij) antapocha est scriptura creditoris cõfitẽtis quã facit debitor obligãdo se.
18 ab anti, q̃d est cõtra. Sed apocha † secũdũ omnes est scriptura creditoris profitẽtis sibi solutũ à debitore: & sic ponitur ff. de admini. tut. l. Lucius. §. tutor. Sic plenè cõsulitur creditori, vel domino vt faciat apochas duas: & ita erit vtraque authentica, vt dando apocham debitori, vel colono, retineat eius exemplar cum subscriptione coloni, vel debitoris: vel dominus debet debitori apocham & ab eo accipit antapocham. Quid si dominus habuit à colono antapocham & eidem describendo eam reddidit colono? Consulitur vt repetat antapocham, vt tamen det colono apocham, vel si non repetat antapocham, faciat apocham, & eidem faciat subscribere colonum, & eam sibi retineat. Repetitio antapochæ fauore domini inducta non debet in eius lęsionem retorqueri: vt infrà eodem, plures.
19 Nunc de his quæ sine scriptura fieri possunt. † Et sciendum est omnem cõtractum sine scriptura fieri posse: nisi in casu, in quo exigitur scriptura: vt suprà dictum est: & id exigũt qui
i dam in emphyteutico contractu: [i] vt & dicemus infrà de iure emphyteutico. Semper autem videtur fieri sine scriptis, etiam si scriptura inde fiat ad probationem: nisi inter contrahentes id actum sit, ne aliter sit ratus cõtractus, nisi scriptura interue
k niente [k] sicut placet sapientibus: quod quidem non dicitur lege expressum, sed satis innuitur infrà eod. l. contractus. Cùm enim dicit, si conuenitur vt fieret in scriptis, notat apertè quod aliter, id est, sine scriptura fieri non voluerunt: tunc enim in scriptis dicitur fieri. vbi autem contrahũt & ad probationem eius voluit instrumentum fieri, non conuenit fieri in scriptis:
20 quia & ante scripturam tenet. † Notanda est ergo vis in eo verbo vt fieret in scriptis, id est vt substantiã caperet per scripturam, vel (quod verius puto) tunc dicitur fieri in scriptis, quando in contractu, vel ante contractum conueniunt vt scriptura inde fiat. Vbi autem in scriptis celebratur contractus, non aliter habet vires: nisi instrumenta, quæ vulgò dicuntur rogationes, in mundum recepta sint. Mundum dicitur charta, quę plenè cõtinet omnia, quę consueta sunt inter partes, & mundicia, eo quòd sine vituperatione debent esse. Et debent partes subscribere huic mundo. Item & testes. & videtur innuere in authentic. eod. titu. §. sed si instrumenta. & §. oportet. Item oportet mundum ex toto compleri à tabellione: nec aliter habet vires contractus adeò vt antequam ista sint completa q[ue]libet pars recedere posit à contractu: nec timet præstationem interesse licet timeat amissionem arrarum ad duplicationem ipsarum, de quo necesse est timere si contractus celebratur in scriptis: vt infrà eodem, l. comtractus. & institu. de contrahen. empt. §. j.

a ADNOTATIO. ¶ Instrumenti. Vide Barb. qui latissimè examinat in repetitione sua solenni de fide instru.
b ¶ Generalis. Vide ad hoc Bar. in l. admonẽdi. circa fi. de fi. instr. & in l. notionem. ff. de ver. sig. Bald. in sua marg. ver. instrumentum. doct. in l. j. C. de iura. cal. do. Alex. in l. j. ff. de fi. instr. & in consi. cxxij. in ij. vol. nouissimos scribentes in rub. de fid. instr. qui omnia accumulãt. Canoni. in cle. sæpe. de verb. sig.
c ¶ Comparatio. Vide Feli. in ista materia multa dicentem in c. ij. de fide instru. & vide aliquid per Soci. in l. si ita scripser. ff. de condi. & demon.
d ¶ Instrumento. Ad materiam huius, & aliarum quàm plurimarũ conclusionum vide Bar. in l. admonendi. in ver. circa primã. ff. de iureiu. Bal. in auth. sed nouo iure. in ver. ij. de fide comparationis. si cer. pe. & in l. comparationes de fi. instru. Lanfranc. in c. quoniam contra. ver. instrumenta. de proba. paul. de ca. in consi. cxcvj. & in consi. cccxxviij. do. Alex. de Imo. in consi. clxxx. in ij. volu. & in consi. xj. in iiij. volu. vbi habes totam materiam huius tituli.
e ¶ Hodie. Vide Iasonem may. in repeti. l. admonendi. fo. xvj. ff. de iureiur.
f ¶ Instrumentum. Vide Soci. consil. cxliij. col. iiij. & consil. clxxj. colum. iij. & consi. cclxxiij. col. ix.
g ¶ Contractus. Vide gl. ordi. in c. j. de censibus. in vj. quæ ferè enumerat omnes casus in quibus requiritur scriptura. vide Ias. & moder. in l. pactũ quod bona fi. C. de pac.
h ¶ Instrumenti. De ista materia vide Bar. in l. ij. ff. de iur. fis. & in l. j. ff. si certũ pe. Bal. in l. sicut. C. de fi. instr. & in l. cũ instrumentis. C. de proba. do. Alexan. de imo in l. in fraudem. §. quoties. de iu. fis. doctor. in l. testium. C. de test. & in l. hæredes. ff. de testa. & facit quod voluit dominus Bar. soci. in consi. cclxxiij. inci. in causa do Cor. versi. postremo. charta. cclx.
i ¶ Contractu. Vide late Iaso. in l. j. C. de iure emphy.
k ¶ Interueniente. Adde Bar. in l. contractus. ver. sed hic quæro. C. de fi. instru. & in l. generaliter. C. de non nu. pecu. Bal. in authen. sed nouo iur. C. si cer. pet. docto. in l. cùm res. C. de proba. & in rub. C. de condi. ex lege.
* ¶ Eandẽ vim obtinent. Instrumentorum tamen fidei derogatur, ceu reprobantur instrumenta, si habent casuram in loco suspecto extra de priuileg. c. cùm olim. ij. Item si habent liturã, ceu mutationem primę figuræ. ff. de proba. l. si chirographum. extrà de fide instru. c. inter dilectos C. de edict. di. Had. tol. l. ij. & ff. de his, quæ in testa. delen. Literę tamẽ vel syllabę mutatio, immissio, vel subtractio vitium non inducit, nisi sensus variationem inducat. extra de fide instru. ex parte. & ff. de manumis. testa. l. qui habebat. Vnde casura paucarum literarum, quę sapientis animum non immutant, permittitur, & toleratur. c. j. extra de cri. fal. nisi casura sit in loco suspecto. dicto capitulo cùm olim. ij. Martinus.

LEX XIIII.

1 *L. scripturæ. facti species.*
2 *L. scripturæ. sensus ab Azone traditus.*
3 *Instrumenta quatenus accipienda.*
4 *L. ubi. de reg. iur. explicatur.*

SCRIPTVRAE. Quidã ponũt casũ huiusmodi legis in eo, qui profert duo instrumenta, in quorum vno continetur quòd ipse sit vsufructuarius, in alio, q[uod] proprietarius, has scripturas dicunt contrarias, & sibi derogantes fidẽ quod falsum est. Potest enim esse q[uod] vtraque sit vera: vt si primo proprietatem, posteà vsumfructum habuit. vel ecõtra, licet simul

vtrunque haberi non pofsit. Pono † ergo cafum in diuerfis, fimulq; aduerfis: puta produco vnũ inftrumentum in quo contitur, ꝙ promiferit tali diȩ decẽ aureos Bononiæ. Item aliud, in quo continetur ꝙ eadem die promifi tibi Romæ centũ: hæ fcripturæ aduerfæ funt: & fi non directò tamen per mediũ: vt puta fi dico, homo aſt animal: & alius dicat, homo nõ eft fubftãtia: vnde loquitur ergo non eft animal. Et ita per mediũ. Si verò directò negaret: vtputa homo non eft animal: fine dubio directò contrariȩ funt. Et mẽtiuntur, qui dicunt me dixiffe ꝙ hic non loquitur in contrarijs, fed in diuerfis: hoc enim † dixi ꝙ in diuerfis quæ non funt aduerfæ loqui poteft; vtputa produco vnum inftrumentum in quo continetur me emiffe cum vxore mea pro .x. tali die. Item aliud, in quo continetur, ꝙ emi folus pro centum: & alijs teftibus interuenientibus & eodem die: ifta quidẽ non funt contraria per fe, vel per medium: quia vtrunque eodem die potuit effe. Sed ita funt † diuerfa,[a] vt verifimile non fit rem ita procefsiffe: & fidem fibijnuicem derogant: nefcio enim, cui inftrumẽto magis credam: cum eadem die dicantur cõpofita: vnde neutrum tenet. & hoc vbi ab vna & eadem parte producuntur: fed fi à diuerfis, fecus eft: quia iudex infpicere debet quæ magis eft fine fufpicione, & rafura vt ei credatur: vel fi vtraque pars eft, pro reo credat: vt j̃. eo. de contrah. ftipu. optimã. & ff. de tefti. l. ob carmen. §. vlti. & j̃. de contrah. & commit. ftipu. optimam. nec poteft ad hoc adaptari quod eft ff. de reg. iur. vbi † quia ibi loquitur de repugnantia iuris, quæ eft propter perplexitatem verborum: vt de condi. infti. l. fi Titius. vel quȩ eft propter contrarietatem iuris: vt ff. de vfu. & habita. l. per feruũ. §. vlt. & l. vfus. & de ferui. l. viȩ.

3 rem. fi fponfus. §. circa. Et idẽ † notari poteft, vbi legaui aurũ,
& volui legare argentũ. Nã nec aurũ debetur: quia de eo non
cõfenfi, neq; argentum: quia de eo nihil exprefsi: vt ff. de leg. j.
4 l. iiij. §. fi quis. & de rebus dub. l. in ambiguo. † In cafibus ma-
gis attẽditur fcriptura, quàm id quod actũ eft: vt ecce teftator
alij legauit vfumfructũ fundi, & alij fundũ: cõcurrit vterq; fci-
licet, vfumfructũ etiã fi teftator aliud egerit, id eft, vt vnus ha-
beret proprietatẽ nudã, alius vfumfructũ; vt ff. de vfufructu
leg. l. fi alij. Vel (vt dicũt alij) ibi dicebatur teftatorẽ aliud egif
fe, fed non conftabat ita effe. Vnde magis fpectatur fcriptura.
5 † Itẽ & ibi fpe futurȩ numerationis me obligaui poft biẽniũ,
cùm effectu teneor, vt nec liceat probare contrariũ, licet Iaco
bus cõtradiceret: vt j̃. de non numerata pecunia. l. fi intra. Sed
& præiudicat veritati fentẽtia, quantùm ad eos inter quos eft
lata: vt ff. de re iudicata. l. res iudicata. Idémq; eft in iureiuran
do. vt ff. de iureiurã. l. fed & fi. §. itẽ fi iurauero. Sed & in cafib⁹
contra omnes prȩiudicat fentẽtia: vt in teftamẽto inofficiofo,
& in ingenuitate, & in filiatione: vt dicemus. j̃. quib⁹ res iudi.
6 non nocet. † Illud notandũ quòd quandoq; fcriptura non
attẽditur, & fraus præfumitur: vtputa clàm emit tutor à pupil
lo & alterius nomine inftrumentũ eft afcriptũ, nam per frau
dem & per interpofitam perfonã facta videtur emptio. fecus
fi palam emiffet: vt ff. de autho. tuto. l. v. §. fanè.

a ADNOTATIO. ¶ *Scribitur. Vide pulchra dicta accumulata per Ia. de fimulatione. & ibi quid fit folutio ad materiam iftius ti. in l. nemo poteft. ff. de leg. j. col iiij. & vide etiam in materia do. Vitalem. de zanbanis in fuo tra. clau. vbi multa circa claufulam de folu. &c.*

LEX XVI.

Dominium an ante mundum transferatur.

ONTRACTVS. Hac lege dicitur, quòd fi venditur ante mundum completum tradat, † an transferat dominium: quod aliquando dixit Bul. quod dic vt notauimus s̃. de fuffra. Sed poftea bene mutauit fententiam; quia fapientis eft mutare fuum confilium in melius. Sed de vfucapione quæro, & ibi aliud dici poteft, quàm in dominio: vt ff. pro dote. l. j. §. & primum.

ADNOTATIO. ¶ Diuerfa Vide alexand. confil. cxlj. vol. ij. & confi. xxix. vol. iiij. Bar. confi. xlj. col. xxvj. vol. j.

Plus valere quod agitur, quàm quod fimulatè concipitur. Rubrica.

Fraus quibus modis fiat legi.
Veritatem in contractibus fimulatis potius fpectari, quàm id quod in fpeciem geftum uidetur.
Legatum auri relictum ab eo, qui uoluit legare argentum, non ualere.
Scriptura quibus cafibus plus ualeat, quàm id quod agitur.

E FIDE fcripturæ plenè s̃. dictũ eft, fed quia fæpe aliud verè agitur & aliud fcribitur,[a] ficq; fraudes fæpe committuntur, confteq; plus valere veritatem, quàm fimulate geftum: ideo ponit plus valere quod agitur, quàm quod fimulatè cõcipitur. Videamus ergo, quibus modis hæ fraudes fiãt.

Fit fraus legi quandoque de re ad rem, quandoque de contractu ad contractum alterum; vt ff. ad macedo. l. fi filius. §. is autem folus. & l. fed Iulianus. §. mutui. quandoq; de cõtractu ad contractũ eundem, fed altero modo: vt j̃. ad velleia. l. fi cùm ipfe. quandoq; de perfona ad perfonam: vt j̃. de dona. inter virum & vxorẽ. l. iij. §. non tantũ. Et † in omnibus talibus magis fpectamus veritatẽ, vt præualeat falfitati, quod verè actũ eft, vel etiã vt non valeat fecũdum naturam rei, de qua quæritur. Nam & vbi donare volui vxori, & fcriptũ eft me vendidiffe, nõ valet vẽditio: quia fimulata eft: nec donatio: quia inter me & vxorẽ meã valere nõ poteft: fecus fi voluiffem donare alij: tunc enim donatio teneret: & fic de cȩteris exaudi: vt ff. de cõtrah. empt. fi quis donationis. & de donatio. inter virũ & vxo-

De commodato. Rubrica.

1 *Commodatum quid fit, atque qui differat à locatione & à precario.*
2 *Commodatum non reuocari nifi finito ufu ad quem eft conceffum.*
3 *Commodatum quibus in rebus confiftat.*
4 *Commodare quis, & cui poßit.*
5 *Pupillo commodante, uel fi ei commodetur, an & quatenus contrahatur obligatio.*
6 *Fur & prædo an poßint agere commodati ratione rei furtiuæ ab ipfis alij commodatæ.*
7 *Commodatum quas actiones parat. & quibus dentur tales actiones.*
8 *Commodati actio utilis quando detur & pro quibus rebus.*
9 *Commodati actio directa ad quid detur. feu quæ ueniant in eam, & nu. 11.*
10 *Dolus & culpa quomodo ueniant in actione commodati, & quando.*
12 *Actio commodati quomodo competat aduerfus plures hæredes.*
13 *Commodato pluribus facto quatenus teneantur finguli commodatarij.*
14 *Commodati contraria actio ad quid detur. feu quæ ueniant in ea.*
15 *Commodator furripiẽs rem à fe commodatam qua actione & ad quid teneatur cõmodatario, qui ignorans foluit ei æftimationem rei uel intereffe.*
16 *Commodator, cui pro re perdita pretium à commodatario folutum eft, ad quid teneatur ipfi commodatario, fi poftea res commodata in fuam poteftatem perueniat.*
17 *Actiones, quæ ratione commodati dantur, quales fint.*

E Actionibus perfonalifsimis, quibus quid
dari præcipuè intenditur, dictum eft, fequitur
videre de his, quæ proponũtur ad intereffe. fed
quia illȩ nafcuntur ex contractibus, & contra-
ctuum quidã re celebrãtur, quidã confenfu, de
his qui rebus celebrantur videndum eft. Et quia intra eos lau
dabilior eft is qui tãtùm gratià accipiẽtis cõtrahitur. Si quidẽ
beatius eft dare, quàm accipere de cõmodato qui re cõtrahi-
tur: vt inft. qui. mo. re. contrahi. obl. §. itẽ is cui dicamus primò
quid fit cõmodatum, & vnde dicatur: In quib. rebus cõfiftat.
Quis pofsit cõmodare, & cui, & quæ actiones oriãtur ex eo,
1 quibus dẽtur, & in quos, & inquantũ, & quales fint. † Cõ-
modatũ eft alicuius rei ad aliquẽ fpecialem vfum gratuita fa-
cta concefsio. Ideo dico concefsio, & non trãslatio: quia is qui
qui cõmodat, retinet dominiũ, & pofſefsionem: vt ff. eod. l. rei
commodatæ. Diciturq; commodatũ quafi commodo vten
tis datum. quare autẽ dixerim gratis, patet: nam interueniente
mercede, vel fpecie tranfibit res in locationẽ vel in contractũ
innominatũ, do vt facias: vt inft. man. §. vl. Ad aliquem vfum.
ideo dixi vt notarem differentiam inter cõmodatum, & pre-
carium. Præcariũ enim conceditur fine certi vfus præfinitio-
a ne. Vnde quandocũque reuocari[a] poteft: vt ff. de preca. l. cùm
precario.

precario.Hinc eſt quòd latã culpam ſolummodò præſtare te=
netur:vt ff.de preca.l. quæſitum.§.illud. Cõmodatum autem
ad certum vſum cõceditur:& hoc diligens & curioſus lector
notare poteſt ſemper vbicunque tractatur de commodato ali
cuius rei,ſtatim ſupponit vſum ad quem res eſt conceſſa. Sic
dicitur,commodaui equum vt ad villam duceres, pecuniam
vt diues appareres:vt ff.eo.l.iij.§.vlti.& l.iiij.& l ſi vt.§.inter=
dum.& l.vlti.ſic dicitur, commodaui ſcalas vt feneſtris ſup=
poneres:vt inſti.de oblig.quæ ex delicto naſcuntur.§.ope.&
2 conſi.vij.Vnde † commodatum non reuocatur niſi finito vſu
ad quem eſt conceſſum,alioquin tenetur commodator cõtra=
ria cõmodati.Adiuuari enim nos non decipi beneficio opor=
tet.Sic eſt & in eo qui abſentis negotia quaſi omnia geſturus
gerere inchoauerit,neque peritura impunè deſerat.Idémque
& in eo qui recepit mãdati.Nam recipere mandatum volun=
tatis eſt,neceſsitatis eſt conſummare:vt ff.eo.in commodato.
b §.ſicut.& extra.eod.ti.c.miſce.in fi. Quidam[b] tamen dixe
runt tunc eſſe commodatum cùm dicit, commodo.tunc eſſe
precarium cùm dicit,precario cõcedo.quod ridiculum eſt di=
cere,vt pote cum verbis tantum, non rebus lex imponeretur,
3 quod eſſe non debet:vt ĩ.communia de le.l.omne. †Conſi=
c ſtit commodatum in rebus mobilibus[c] & ſe mouentibus, &
immobilibus.Item & incorporalibus,putà ſeruitute habitan
di: vt ff.eod.l.j. Cùm enim dixerit prius rem ſoli commodari
poſſe,& adiecerit Iulianus etiam habitationẽ poſſe commo=
dari, patet intelligendum eſſe de ſeruitute habitandi,ne alio=
quin nihil dicatur adiectum:licet Pla.dixerit ſe nõ legiſſe in=
corporalia commodari poſſe.& in eiſdem rebus videtur con=
ſiſtere precarium:vt ff.de preca.l. ij.§. vlti.& l.iij.& iiij. Por
rò quod vſu conſumitur non commodatur.niſi fortè ad pom=
pam, vel ad oſtentationem quis accipiat. ſæpe etiam ad hoc
cõmodantur pecuniæ vt [illegible]dicis gratia numerationis loco
4 intercedant:vt ff.eo.l.iij.§.vlt.& l.iiij. †Cõmodat autem,&
ei commodatur qui & aliàs poteſt obligationem contrahere:
5 de quibus diximus ſ.de pact. † Quid ergo ſi pupillus com=
modauerit, dico ab vno latere tantum ſtat contractus. Nam
pupillus non eſt obligatus,ſed alius obligatur ei:vt ff. de act.
emp.iulianus.§.antepen. Idemq; & ſi pupillo commodatum
ſit:nec enim tenetur commodati: niſi inquantum locupletior
factus eſt:vel niſi inquantum dolo deliquit:vt ff.eod.l.j.§. vlt.
6 & l.ij.& l.iij.& depoſiti.l.j.§.an in pupillum. † Fur autem,&
prædo,& conſimiles rectè agunt commodati:vt ff.eo.l.com=
modare.l.ita.imò & rei vendicationem dixerunt quidam fu
rẽ poſſe intẽdere cõtra cõmodatarium:cùm ipſi non liceat in=
tendere dominij quæſtionem contra furem à quo habeat cau=
ſam:vt ĩ.tiu.j.nec creditores, & de non nume.pecun.l.j. & de
his omnibus fortius eſt arg.ĩ.de præſcri.xxx.vel xl.an.ſi quis.
§.ſed hæc ſuper illis.vt enim prædoni non licet obijcere domi
nij quæſtionem ei,qui expulit de prædio, propter delictũ ſuũ
ex quo obligatus eſt expulſus, ita ſi obligatus ſit ex cõtractu,
nõ debet ei litem referre de dominio:vel forte durior eſt cau=
ſa delicti,quàm contractus. Quod enim dicit de non nume.
pecu.& de pig.act.ſi pignus datur probaturus es, vel ſi origi=
nem rei probare potes vendicare dominium debes:non ideo
dicit quòd ſola traditio pignoris det debitori rei vendicatio=
nem,ſed quia probata traditione pignoris,præſumitur credi=
torem hodie poſsidere. cum à debitore habuit poſſeſsionem:
vt ĩ.de pig.act.l.iij.& ideo poteſt intentari rei vendicatio,quã
parit ſola poſſeſsio:vt ſ.de aliena.iud.mu.cauſa.l.j. Si ergo a=
gat rei vendicatione contra commodatariũ:quia ipſe, vt qui=
libet poſſeſſor conuenitur, plenè oportet commodantem de
d dominio probare:[d] vt ff.ad exhibẽ.l.de eo.§.hęres.& §.idem
7 hæres. †Ex commodato autem duæ oriuntur actiones,di=
recta,& contraria:& datur directa commodanti, & eius hæ=
redi contra commodatarium, & eius hæredem:Contraria au
tem datur commodatario,& eius hæredi contra commodan=
tem.& eius hæredes. Nec refert intẽdatur directa,vel non:ſi=
cut & in qualibet contraria:vt ff.eod.l.in cõmodato.§.j.& de
act.& obli.l.ex depoſiti.& l.ex cõtractibus.& inſt.de perpe.
8 & temporalibus actionibus.§.ſed & hæredibus. †Vtilis au=
tem commodati datur pro pullo,qui comitabatur equam cõ=
modatam:vt ff.eo.l.iiij.§.vſque.Item & quando ego non cõ=
modaui,ſed tu amicus meus propria authoritate equũ de ſta=
bulo accepiſti,dabitur vtilis.vt dicunt me ratum habẽte quod
factum eſt,quòd mihi non placet. magis enim deberem præ=
ſcriptis verbis agi poſſe:ſicut & cùm ei qui mihi bona fide ſer
uit commodo:vt ff.eod.l.ſi is qui.§.ſi libero. Porrò ratione
perſonarum datur vtilis:vt ecce,tu alijs commodaſti,vel apud
alium depoſuiſti vt mihi redderetur res: dabitur enim mihi
vtilis actio ex pacto tuo: vt ſuprà,ad exhibẽ.l.ſi res.Item & ſi
pupillo commodauerim,datur mihi vtilis in eum ex ſuo do=
9 lo vel inquantũ locupletatus,vt ff.e.ſed mihi. †Venit autem
in directã actionẽ cõmodati reſtitutio rei,& ſi plures res com
modauerim ſeparatas,poteſt vel de omnib⁹ vel de vna agi.Si
autẽ coniunctæ ſint,vt efficiant aliquod totũ integrale,nõ po
teſt agi pro ſingulis partibus,ſed pro toto:vt ff.eod.l.in com=
modato.§.vlt.Pla.tamen vtiliter pro partibus agi poſſe ait ſed
non recte:vt dicit l.j.directa rei dico non deterioratæ:nec vi=
detur eſſe reddita res,ſi reddatur deterior:vt ff. eod. l. ſed mi=
hi.§.j.& ideo debet præſtari intereſſe:vt ibidem dicitur,& vt
plene notaui in ſumma.inſtitu.delegatis.in principio.Si verò
non reſtituitur res per contumaciam, iuratur in litem contra
contumacem. Si verò non fuerit contumax,ſed culpa ceſſat,
reſtituere rem æſtimatur,quanti ſit res à tempore morę vſque
ad ſententiam,ſed in actione ſtricti iuris æſtimetur culpa à tẽ=
pore moræ vſque ad litis conteſt.vt ff.eodẽ,l.ſi mihi.§.ij. Si ve
rò dolo conuenti res deſierit eſſe, fortè etiam in actio. ſtricti
iuris æſtimabitur à tempore moræ vſque ad ſententiam,quã=
ti res ſit:vt ff.de rei ven.l.Iulianus ſcribit. & l.ſi hominem.§.j.
10 †Item veniunt acceſsiones rei vt fructus,& partus,& fœtus.
Item venit dolus,& lata culpa,& leuis,& etiã leuiſsima ſi cõ=
modaui tibi gratia tua tãtum.Si autem commodauerim gra=
e tia mea[e] tantùm ſponſæ: vel vxori quo honeſtiùs culta duce=
retur ad me, vel ſi ludentibus etiam in ſcena apud me com=
modauerim ludi cauſa,vel mihi eis commodarem, vltro com
modauerim aliquis veniet dolus tantùm,& lata culpa. Si au=
tem commodauerim tibi gratia tua,& mea argẽtum,vel Sti=
chum:quia communem amicum inuitaueramus ad cœnam,
veniet dolus tantùm,& lata culpa,& leuis: vt ff.eodem, l.ſi vt
certo.§.interdum.& l.in rebus.Caſus verò fortuitus non ve=
nit. Et hæc ita,niſi pactum, & culpa,& mora aliud inducant:
vt extra eodem,cap.vnico.in princip.Si enim commodaui ti=
bi equum ad villam,tu ad bellũ duxiſti,teneberis de caſu.Se=
cus ſi commodaſſem tibi ad bellum,tũc enim meum eſſet pe=
riculũ,licet aliud milites obſeruent: nam & ſi tibi ſeruum re=
ctorem commodauero vt in machina operetur,meum erit pe
f riculum: niſi machinæ minùs diligenter[f] non ab ipſo ſer=
uo ligatæ, culpa perticarum,vel funium vetuſtate caſus con=
tigerit.ſecùs, ſi commodaſſem tibi, vt opus de plano faceres:
vt ff.eodem,ſi vt certo.§.interdum.Item & culpa poteſt impu
g tari commodatario,[g] ſi rem tibi commodatam commiſerit
mihi perferẽdam, non per idoneam perſonam. Si enim eſſet
idonea,& non debuerit æſtimari,quòd à quibuſdã malis ho=
minibus interciperetur,cõmodantis erit damnum:niſi in cõ=
modato actum eſt,vt commodatarius rem per ſe perferat:tũc
enim dolus,vel culpa electi ab eo videtur cõmiſſus:quia ma=
la electio eſt in culpa.Si verò ego commodator miſerim ei a=
liquem, per quem mihi referatur res, meum erit periculum.
Secus ſi miſerim aliquẽ tãtùm cauſa admonẽdi, vt mihi per=
feratur res:vt ff.e.l.eum.§.vlti.& l.qui non tam. & l.ſi mei.&
l.argumentum.& ſi menſor falſum modũ dixerit. per literas.
Item agitur cõmodati,ita demum ſi expleatur vſus cuius gra
tia commodatum eſt:vt ſuprà dixi. Item quod in pacto di=
xi eſt verum ſi ſpecificentur caſus:vt & diximus ſuprà de pac.
Item quod dixi de mora eſt intelligẽdum etiam ſi res eſſet eo=
dem modo peritura penes commodantẽ:vt ff.de lega.j.l.cùm
res.§.vltimo.& in authentico,de depoſito,& denuntia.inqui=
li.j.reſponſo. Damnum autem ab alio datum non venit in
hanc actionem. quia enim cuſtodia potui conſequi ne dam=
num iniuria detur ab alio. Si tamem poneres rem ſic potuiſſe
cuſtodiri ne damnum daretur,æſtimari poterit hæc culpa:vt
11 ff.eodem, l. ad eos. & locati.l.ſi damno. † Item datur hæc
actio

actio inquantum est in peculio serui,vel filijfa.vt ipsius patris,
vel domini dolus tantùm,non etiam culpa æstimetur:vt ff.eo=
12 dem,l.iij.§.si filio. Item hæc † actio datur in hæredes pro hæ=
reditaria parte:nisi fortè vnus hęredum habeat facultatem to
tius rei restituendę:secus enim condemnatur insolidum qua=
si hic boni iudicis arbitrio conueniatur. Idémque & si vnus
hæredum solus in commodato admiserit dolum,vel culpam:
vt ff.eodem,l.iij.§.hæres.& l.in commodato.& l.si ex facto.
13 †Vbi autem pluribus commodaui,videtur,quòd quilibet te
netur insolidum,& cuilibet eorum detur actio furti.& alteru
tro agẽte,alterius actio tollitur contra furem & ex vnius eo=
rum dolo,vel culpa alter tenetur: & si conueniatur cedendæ
sunt ei actiones cõtra alterum:& commodati.& legis Aqui=
liæ.Nam & si ille commodatarius,qui dederit damnum con=
ueniatur commodati,remittenda est ei actio legis aquiliæ:ni
si fortè in hoc quod plus est in ea,ratione inficiationis,non ra=
tione repetitionis triginta dierũ,vel anni. Vel fortè remitti=
tur in totum de ęquitate,sed de stricto iure fit remissio ad cõ=
currentem quantitatem duntaxat:vt ff.eodem,l.si vt certo.§.
vltimo.& l.alterutro.& l.vnde quæritur.& de actionibus,&
oblig.qui seruum.§.vlt.& infrà de diuidenda tutela.l.ij.§.vl=
timo. Hodie autem,vt duo commodatarij fiant duo rei de=
bendi,oportet quòd expressim dicatur:vt in authent.de duo=
bus reis constituendis.Nec dicat aliquis authenticam,locum
habere,vbi res diuidua,est in obligatione:hic autẽ restitui res
pro parte non potest:vt ff.depo.si duo.& de verb. obligatio.
stipulationes non diuiduntur. Sed certè illud locum habet
quando id est actum,quòd quilibet teneatur insolidum: vel
quando vnus ad rem totam tenebatur:alioquin quilibet tene
bitur pro parte:vt in hæredibus dicitur,& in pluribus depo=
nentibus: vt ff.depositi.l.j.§.si apud duos.& l.in depositi.
14 Contraria autem commodati ad multa proponitur: vt ad
impensas in ægritudines serui maiores factas: modica enim
impendia pertinẽt ad commodatarium,sicut & cibariorum.
Cibariorum enim impensa naturali ratione ad eum pertinet,
qui vtendum accepit. Item & qui commodauit sciens vasa
h vitiosa,tenetur[h] contraria:si infusum vinum, vel oleum cor=
ruptum, effusumve est. Ignorans autem excusaretur pro=
pter ignorantiam:vt ff.eo.l.in rebus.§.possum.&.§.Item qui
sciens.&.l.penult. Depositor tamen non excusatur ratione
ignorantiæ,nec locator vasis vitiosi. Secus in locatore serui
vitiosi:vt ff.de fur.si seruus cõmunis.§.quod verò.& locati.l.
sed addes.§.primo.& l.si domũ.§.primo & l. cum in plures.
§.seruum. Item venit in contrariam commodati actionẽ,ne
intempestiuè reuocetur commodatum vt ff.eodem.l.in com=
15 modato. †Item tenetur mihi commodator cõtraria:si rem
mihi commodatam surripiat,& ego ignorans eum surripuis=
se præstiti ei æstimationem rei, vel interesse. Nam, re posteà
comperta, furti quidem actio non datur mihi: si nullas resti=
tuendi causas habebam: nam si impensas necessarias in rem
commodatam fecerim,interfuit mea potius per retentionem
eas seruare,quàm vltro commodati agere,ideo‡ furti actio=
i nem habeo. Commodati autẽ datur mihi actio ad interes=
se,vel condictio indebiti:quia indebitum erat,quod solutum
est:nisi fortè sententia condemnatus fuerim:vt ff.eo.l.rem mi=
hi.& de furt.l.si is qui rem commoda.& vt diximus suprà de
16 cõdictio. indebiti.Si autem † commodator mihi nõ surripuit
rem,sed ego pro ea perdita pretium ei dedi: deinde res in po=
testatem suam peruenit: tenebitur contraria,vt aut rem præ=
stet,aut quod acceperit à me restituat:vt ff.eod.l.in commoda
to.§.vlt.sed cuius erit electio?videtur enim quòd commoda=
tor ad rem præcisè teneatur, sicut & in rei vendicatione: cùm
vendicator accipit rei æstimationem à possessore: vt ff.e.si vt
certo.§.j.& de rei vendicatione.si culpa.nam & si extraneus
possideret, cederet mihi commodator actiones suas: vt ff.de
re iudic.in depositi vel (si malim) tenebitur ad pecuniam:vt
ff.de condit.sine causa.l.ij.nisi sentẽtia cõdemnatus pecuniam
soluerit: tunc enim ad rem agam, non ad pecuniam propter
authoritatem sententię.Item tenetur contraria commodator,
si seruum sciens furem mihi commodauerit:vt ff.eo.l.penulti
ma.Quæcunque autem veniunt in contrariam,possunt con=
pensari,vel compensationis rationem non habuit iudex,vel si
actum non fuerit directa,nihilominus agetur contraria com
modati:& est hoc generale in omni contraria actione.Repro
bata autem compensatione,amplius non potest agi:vt ff.eo.l.
17 in rebus.§.quod autem.& l.in commodato.§.j. †Sunt au=
tem istæ actiones personales,ciuiles,non prætorię:vt ff.eod.l.
in commodato.§.sicut. Sed & potest dici eas prætorias esse:
quia prętor super eis exposuit edictum suum:vt ff.eo.l.j.Illud
constat,quòd perpetuæ sunt.

a ADNOTATIO. ¶ Reuocari. Adde quòd ista conclusio vera est etiã si pactum interueniret de non reuocando vt tenet Bart.in l.vbi ita.de dona.causa mor.doct.in l.cum precario.ff.de prec.ad materiam autem vide Bald. in l.secunda.C.commo.do.Alexan.& doct.in l.si pœnam.ff.de verbo.obliga.& in l.j.ff.de preca.vbi est principalis locus huius materiæ.
b ¶ Quidam. Vide Barba.in respõsione & in capitulo primo.extra.de cõmo.
c ¶ Mobilibus.Adde Bartol.& doctor.in l.j.§.huius edicti.ff.commo.& in l.tertia.§.non potest.eo.tit.Bald.& docto.in l.secunda.C.commo.qui multa de materia tractant.
d ¶ Probare.Vide ad hoc Spec.in tit.de commoda.§.j.docto.post gloss.in l.ita vt si.ff.commo & in l.fi.C.de fur.Paulus de cast. in consi.vj.& in cõsi. cxiiij. vbi est tota materia.
e ¶ Mea.Vide Ioan.fabr.in §.secunda.Institu.commo.& ibi etiam per alios doctores.
f ¶ Diligenter.Vide per do.Fely.in c.super eo.el secundo ,in secunda col. extra.de testi.
g ¶ Commodatario.Vide ad hoc Bart.in l.quod nerua in repe.ver.ij. quæro. ff.depos.& in l.si de certo.§ nunc videndum.ff.commo.Bal. & doct.in l.prima,versiculo quæro igitur.C.commoda.do.Alexan.de imol.in l.si quis.ff.si certum petatur.
h ¶ Teneter.Adde Bart.& do.in l.in rebus.§.pe.ff.commoda. & in l. tenetur: §.sed si vas.ff.de actio.emp.vbi est locus proprius huius materiæ.
i ¶ Actio.Vide Iaso.& Cur.in l.si fullo.ff.de condi.sine causa.
* ¶ Reuocari potest.Commodati ea est natura,vt res ipsamet restituatur, & hoc est de iure naturali.j.dist.nc.ius naturale.Commodatum etiam prætextu alicuius debiti non potest retineri C.commoda.l. fina. Commodatum ad certum vsum conceditur.& si ad alium vsum fueris eo vsus,teneberis.ff.cõmod l.si vt certo.§.interdum.Martinus.
❧ ¶ Dicis gratia, non ditis legendum, ex Pandectis Flo. censuit Au.Ange. emend.lib.ij.cap ij.significaréque scribit, apud Iurisconsultos persũctoriè, & defunctoriè.P.Prateius.

De pignoratitia actione. *Rubrica.*

1 *Pignoratitia actio qui differat ab hypothecaria.*
2 *Pignoratitia directa quando locum habeat.*
3 *Satisfactum à debitore pro pignore quando dicatur.& nu.8.*
4 *Debitor an liberetur solutione reprobæ pecuniæ,quæ fuit approbata per electum à creditore.*
5 *Debitorem hominis non liberari soluendo statuliberum,uel noxæ deditioni subiectũ.*
6 *Oblatio sola debiti an & quando inducat pignoratitiam.*
7 *Pignoris obligatio an extinguatur per nouationem.& an per acceptillationem,& pactum de non petendo,& iusiurandum delatum à creditore.*
8 *Satisfactum quando censeatur creditori.*
9 *Solutio quando uideatur facta.*
10 *Conductor soluens locutori sui locatoris an liberet pignora.*
11 *Inuecta & illata quatenus sint domino domus obligata.*
12 *Pignoratitiam quandoque competere,etiam si nihil soluatur.*
13 *Pignoratitia actio cui detur.*
14 *Pignus rei alienæ an & quando teneat.*
16 *Pignoratitia actio contra quem detur,& ad quid competat,seu quæ ueniant in ea,& nu.18.*
16 *Accessiones rei uenire in pignoratitia actione.*
17 *Pignoris redhibiti nomine quid creditor debitori cauere debeat.*
19 *Pignore amisso,utri probatio incumbat dolum uel culpam interuenisse.*
20 *Pignoratitia contraria cui detur,& ad quid,& nu.22.usque ad nu.26.*
21 *Actio de dolo contra quem dari possit.*
27 *Pignoratitia contraria contra quem detur.*

E commodato,quod re contrahitur, & gra=
tia tantum accipiẽtis,dictum est, sequitur de
actione pignoratitia videre: cuius obligatio
contrahitur re,& gratia vtriusque,id est cre=
ditoris, & debitoris: & institu.quibus mo.re
1 cõtrahitur ob.§.creditor. Nam † ita demum
locum habet pignoratitia: si res interueniat,id est,creditor eã
à debitore accipiat,licet hypothecaria sola cõuentione nasca=
tur,& rei traditio nihil ad eam operetur nisi in casu cum con=
trahitur obligatio pignoris non ex conuentione partium,sed
ex

ex iuſſu magiſtratus, cum iuberet aliquem in poſſeſsionem
mitti: vt ff.eo.l.j.& l.non eſt.§.j.de hypothecaria tractatur.j.
de pigno.Sed hic de pignoratitia directa, & contraria nobis
eſt agendum.Et primò de directa,quando locum habeat, cui
detur, & ad quid,& poſtea eodem ordine dicemus de contra-
2 ria,& quales ſunt actiones. †Habet autem locum directa,
ſoluto toto debito creditori,vel aliter ſatisfacto: nec aliter na
ſcitur actio pignoratitia. [Et dicimus eam naſci ex contractu
inito inter debitorem, & creditorem, ſed demum ſolutione
facta,& non ante naſcitur.& hoc ad inſtar eius, quod dicitur
in contractu innominato,do vt des,vel do vt facias;in quibus
dicit lex actionem dari demum adimpleto eo quod conue-
nit in contractu: & dicit eam naſci ex contractu:vt ff.de pac.
l.iuriſgentium.§.j.& j.de re.permu. l. ex placito. Alij dicunt
eam ſtatim naſci,ſed eſt inutilis donec ſoluatur: ſolutione fa-
cta efficitur vtilis actio pignoratitia: vt alio modo ſatisfa-
a cto.]Satisfactum [a] autem † accipimus, quemadmodum vo-
3 luit creditor:licet non ſit ſolutum:ſiue pignoribus alijs ſibi vo
luit caueri,vt ab hoc recedat,ſiue fideiuſſoribus, ſiue re data,
ſiue pretio aliquo vel nuda conuentione. Quoties enim vult
creditor recedere à pignore,videtur ſibi ſatisfactum:ſicut ipſe
voluit,ſibi cauit:licet in hoc deceptus ſit ſui facilitate:vt ff.eo-
dem,l.ſi rem.§.omnes.& l.ſi neceſſarias.§.ſi vnus. Si verò de-
cipiatur calliditate debitoris dicentis, nihilominus ſe ſolutu-
rum pecuniam: & ita creditor reddidit ei pignus quod debi-
tor per feneſtram dimiſit alij excepto eo quòd de induſtria
ad id poſuerat:non eſt liberatum pignus.imò debitor tenetur
furti,& ad exhibendum: quia pignus non redditum,ſed per
fallaciam ablatum intelligitur: vt ff.eodem,l.ſi quaſi.Soluere
autẽ debitor debet id,quod debet,& ita vt debet.Si enim ſol-
uat creditori reprobam pecuniam, nihil videtur ſoluiſſe:quia
reproba pecunia non liberat ſoluentem: reprobis ſi nummis
redditis etiam ſcienti debitori reprobam pecuniam,oppoſita
ei ab eo exceptione doli contra creditorem:vt ff.de ſol.ſi cùm
4 aurum. †Eſt autem quæſtio Sabbatina,an liberetur debi-
tor ſi reproba pecunia fuerit approbata ab electore credito-
ris:quod videretur: quia mala electio eſt in culpa. argumen.
ff.de condi.& de.quamuis.& pro ſocio.l.ſocius. Puto tamen,
quòd non contingat liberatio:quia deficit ſolutio ex eo,quod
eſt erratum in ſubſtantiali qualitate.arg.ff.de contrahen. em-
ptio.l.in venditionibus. & de opti.leg.l.ij. §. vltimo. Item,
quid ſi creditor expendit reprobam pecuniam quaſi pro-
bam:videtur quòd repellatur:ſaltem quia non reddit repro-
bam vt dictum eſt.Sed puto contrarium:quia à debitore de-
bet habere debitum non caſu:vt ſuprà de inoffi.teſta.ſcimus.
& quia illis quibus ſoluit, adhuc tenetur. Item poteſt reddere
5 æſtimationem reprobæ pecuniæ. †Item ſi homo ſit in obli
gatione,non debet ſoluere ſtatuliberum, vel noxæ ſubiectũ:
quia auferri poſſunt creditori, ſi tamen ſoluerit debitor ſer-
uum†veſpilonem aut aliàs turpem hominẽ, videtur quòd
liberatio contingat.habet enim ſeruum creditor,qui ei aufer-
ri non poteſt:vt ff.de ſolut.qui decem.§.penultimo. Item eſt
ſolutio faciẽda verè,vel interpretatiuè,vt oblatione, & ſolen-
6 ni depoſitione;ſola autem † oblatio [b] non inducit pignorati-
b tiam:niſi fiat in iudicio vt j.eodem, nec creditores. & j.de v-
ſu.l.ij.& l.acceptam.& ff.eodem, l.ſi rem. §. vltimo.& l.alie-
nam. §.ſi per creditorem. de hac tamen obligatione plenius
7 dicemus.j.de vſu. †Item extinguitur pignus nouatione
voluntaria, niſi repetitum eſſet pignus in ſecunda ſtipulatio-
ne.Nouatione autem neceſſaria,quæ fit per lit.conteſt.vel per
ſententiam non extinguitur pignus:vt ff.eodem,l.ſolutum.j.
reſponſo.& §.nouata. Idémq; ſi acceptilatio ſit facta, vel pa-
ctum de non petendo,quia vicem obtinet ſolutionis:vel iuſiu
randum ſit præſtitũ à debitore creditore deferente quòd non
det ei:nam & ipſum loco ſolutionis eſt.Et habent iſta locum,
cùm creditor numerauit pecuniam debitori:nam ſi acceperit
pignus quaſi daturus pecuniam,nec dederit, pignoratitia te-
netur:etiam nulla ſolutione facta.& probantur hæc. ff. eodẽ,
l.ſolutum.§.ſi quaſi.& de iureiurand.l.duobus. §. à fideiuſſo-
8 re.& de pact. l. ſi vnus. §. ſi cùm mihi. †In ſolutione au-
tem non diſtinguo:ſoluat debitor,an alius:vt ff.de negotiat.
geſt. ſoluendo. vel vtrum ſoluat debitor an ex operis ancillæ
obligatæ:vt fructibus rei creditor percipiat debitam quanti-
tatẽ:vt j.eodem,l.j.& l.ij.& vltima. His enim omnibus modis
ſatisfactum videtur eſſe creditori vel ſolutione debiti, vel cõ-
penſatione eius:ſicut vbi creditor inſtrumẽtum rei obligatæ
non exhibet debitori,vt probet de latitudine prædij,& credi-
tor non exhibet: Vnde damnum debitor patitur dolo, vel cul
pa creditoris:vt ff.eodem,l.vltima.§.j.primo reſponſo.Idém-
que & ſi creditor exegerit furti,vel condítione furtiua pro pi
gnore ſibi ſurrepto ab extraneo. Nã quod actione furti, vel
☞ condictione incerti conſecutus fuerit, debito ĩputabit. Si
autẽ egerit furti,vel condictione incerti pro pignore ſibi ſur-
repto à debitore,nihil reſtituet ex eo quod conſecutus eſt:nec
debito imputabit,ſicut & ſi actione, quod metus cauſa qua-
druplum à debitore conſecutus eſt;vt ff.eodem,ſi pignore.
9 †Item non diſtinguo,ſoluatur creditori, an alij voluntate
ſua vel ei,cui extitit hæres,vel ei, cui obligatus erat tantũdem
10 dare. Nam †ſi domum conduxeris,& eius partem mihi lo
caueris, & ego locatori tuo penſionem ſoluero, pignoratitia
te conueniam. Sunt enim liberata pignora tibi obligata, &
tradita expreſsim,vel tacite per inductionem factam:vt pro-
batur.j.locati.l.certi.& ff.de damn.infect.l.vtique. & quibus
cauſis pignus tacitè contrahitur: eſt differentia planè in eam
11 duntaxat ſummam. †Inuecta in ea & illata tenebuntur pi-
gnori domino domus, in qua cœnaculum conduxi, quaſi ei
tacitè pignori videar obligaſſe:non vt per primã conductio-
nem ei quæratur hypothecaria actio. Primus tamen condu-
ctor habet hypothecariam,ſicut & dominus domus:& habet
pignori poſſeſsionem expreſsim, vel tacitè ſibi traditam.vn-
de & conuenitur pignoratitia,vt dictum eſt:quia res ibi illatę
traditæ videntur ſibi loco pignoris pro ea tantùm penſione
quam debeo.Non enim credibile eſt hoc conueniſſe, vt ad v-
niuerſam penſionem inſulæ friuola mea teneantur:vt ff.eodẽ,
12 l.ſolutum.§.ſolutam. †Illud notandum quòd quandoque
agitur pignoratitia etiamſi nihil ſoluatur, ſcilicet, ſoluta ſibi
pignoris obligatione propter delictum creditoris: vt ſi pro-
ſtituit ancillam,vel aliud improbatum facere coẽgit:vt ff.eo-
dem,l.eleganter. §. vltimo. Item quandoque etiam ſoluatur
pecunia,non agitur pignoratitia:vt ſi creditor emerit pignus
13 à debitore:vt ff.eodem,l.aliena.§.interdum. †Datur autem
pignoratitia ei,qui obligauit pignus ſuum,vel alienũ,domi-
no volente,vel ratum habente: & ideo tenet pignus:vt ff. eo-
dem,l. aliena res. imò etſi inuito domino obligauerim nomi-
ne meo rem ſuam datur mihi pignoratitia. Nam & prædoni
datur pignoratitia:vt ff.eodem,l.ſi rem.§.is quoque.& l.ſi pi-
14 gnore.§.ſi præd.Sed† & ſi rem alienam nomine domini obli
gauerim,vel quia tutor eram, vel quia curator, vel procura-
tor,agere poſſum pignoratitia:& tenuit pignoris obligatio,
ſi eram tutor vel curator,& in rem pupilli pecuniã accipiam
decreto interueniente:vt ff.eodem,l.tutor. & j.de amin.tut.l.
lex quæ tutores.Vel ſi eram procurator,tenuit pignoris obli-
gatio:vel ſi habebam ſpeciale mandatum, vel eram procura
tor generalis eius, qui ſub pignoribus ſolebat mutuas pecu-
nias accipere: vt ff.eodem, l.ſolutum.§. vltimo. & l. vltima.
imò etiamſi eram geſtor ſine mandato: puto quòd habebam
pignoratitiam,teneat pignoris obligatio:vt dictum eſt in eo,
qui rem alienam ſuo nomine obligat. Sicut autem iſti agunt
pignoratitia, ita & ſi pignus accipiant non alieno:quia tuto-
res ſunt,vel curatores,vel procuratores,& ſoluta ſit eis pecu-
nia conueniẽtur pignoratitia:vt ff.eodem,ſolutum.§.vltima.
15 †Datur autem pignoratitia debitori contra creditorem,
vel eius tutorem,vel curatorem: ſi pignora acceperunt: vt ff.
eodem,ſolutum.§.vltimo.& intenditur ad hoc,vt creditor re-
ſtituat rem,vel poſſeſsionem pignoris corporalem,quæ apud
eum fuerit:vt ff.eodem,l. penultima.& ff.eodem,l.cum & ſor-
16 tis.§.vltimo.& l.debitor. §. vltimo. †Item acceſsiones rei
reſtituendæ ſunt.nam ſi nuda proprietas pignori ſit data, vſuſ
fructus, qui poſteà creuit, eſt pignori obligatus:& idẽ eſt in
eo quod accedit per alluuionem: vt ff.eodem, ſi conuenerit.
§.ſi nuda.Vnde & talia reſtituentur per pignoratitiam.Solu-
ta enim pecunia, extinguitur pignoris obligatio in perſona
creditoris

creditoris,& eius cui creditor obligauerit pignus, cuicunque
eorum soluta fuerit pecunia:vt patet ex prædictis:vt ff. eod. l.
17 debitor.§.vlt. † In redditione tamẽ pignoris creditor debet
cauere debitori de dolo,fortè & de culpa: & si prædium fuerit
pignoratum de iure eius repromittendum est: ne fortè serui-
tutes(cessante vti creditore) sint amissæ: vt ff. eodem, l. credi-
18 tor cùm pignus. † Item & debitor debet cauere creditori
(qui inuentione pignoris cauit) de euictione indemnem eum
futurum in eo,quod euictionis nomine promiserit: vt ff. eod.
l. si necessaria. §. si plura. Item venit in pignoratitiam vsura
eius,quod plus debito accepit creditor ex venditione pigno-
ris:siue superfluum fœneret,siue vtatur eo,siue fuerit in mora
reddendi eius: vt ff.eodem, l.quamuis.§.vltimo.& l.si autem.

Item venit in pignoratitiam dolus, & lata culpa, & leuis,
non autem leuissima: quia vtriusque gratia contrahitur pi-
gnus:vt Institu.quibus modis re contrahitur obligatio.§. vlti
mo.& ff.eodem.si conuenerit. & l.ea. Vbi ergo non potest
imputari creditori dolus,vel culpa:vt si pro maleficiis serui pi
gnorati ipsum coërcuit,vel iunxit,vel obtulit præfecturæ,vel
c præsidi,excusatur. Item nec tenetur de casu fortuito [c]: vt in-
19 frà eodem,l.quæ fortuitis.& l.si nulla. † Sed nunquid pro-
babit creditor sine dolo,& culpa se amisisse:an debitor proba
bit ei dolum & culpam. Illud enim certum est secundum o-
mnes quòd si debitor negat amissionem,creditor debeat pro-
bare manifestis rationibus perdidisse:alioquin damnatur: vt
infrà eodem,l.si creditor. Sed si constat de amissione, vel per
probationem creditoris,vel per confessionem debitoris,hæsi-
tatio est in probatione,vel purgatione doli;vel culpæ. Fertur
B. respondisse, quòd si debitor inficiatur amissum, creditor
debet probare se amisisse sine dolo,vel culpa. & est ratio:quia
qui probat amissionem, & eius qualitatem debet probare. Si
verò confiteatur debitor amissum, tunc debet probare debi-
tor culpam,vel dolum creditoris intercessisse. quod mihi non
placet;tum quia ipse creditor bene potest probare amissionẽ:
nec tamen de culpæ immunitate aliquid potest ostẽdere:tum
quia tantùm debet facere probatio creditoris de amissione,
☞ quantùm confessio debitoris,& non minus. Nam vt ait Irne.
æquum est in eo probando quẽ grauari, quo probato debeat
releuari.Ideóque puto debitorem semper culpam, vel dolum
debere probare:vt j.eod.si nulla & ff.de prob.l.quoties. §.qui
dolo.Fuerunt & alij qui dixerunt quòd creditor debeat pro-
bare se sine dolo amisisse:vt ff.locati.si quis fundum.§.Impera
tor. Sed certè probat caprarius latrones abegisse capras citra
fraudem suam, hoc ipso, quòd non probatur contrarium de
fraude caprarij.arg.eorum,quæ no.j. qui mili.non poss.l.vlti.
Abactionẽ enim necesse habet omnino probare caprarius,vt
* suprà dictum * est. † Contraria verò pignoratitia datur cre
20 ditori ad multa. Si enim decipiatur à debitore vel re ipsa, vel
eius proposito;vt quia obligauit ei rem alienam: tenebitur ei
debitor pignoratitia contraria. Item & poterit accusari ab eo
crimine stellionatus,si sciẽter obligauerit ei rem alienã. Nam
ignorantia excusat eum à crimine;vt ff.eodem, l.tutor.§.con-
traria. Idemq́ dici potest, si obligauerit ei rẽ alij obligatã;nisi
ea res sit ampla & ad modicum æris fuerit alij pignerata,quasi
in nullo captus sit qui pignori accepit secundo loco:vt ff. eod.
21 si quis in pignore.§.sed & si quis. Et est mirum † quòd ibi po
suerit de actione de dolo,cùm ipsa nõ detur cum alia. Sed dic
dari de dolo,non contra debitorem,sed cõtra extraneum, qui
22 me in pignore(quod pro alio dabat)decepit & in † prædictis
casibus cõpetit pignoratitia contraria,ad hoc vt debitor æquè
bonum det pignus creditori,vt dicunt quidam. Vel (vt puto)
agitur ad interesse creditoris:etiamsi soluẽdo sit debitor: vt ff.
eodem, l. cum debitore. Est enim periculum, ne posse facere
desinat:vt ff.de negot.gest.l.diuortio. & potest interesse credi-
toris alia ratione,si debitor debebat aliud sine pignoris obliga
tione,quod sibi poterat creditor reseruare per pignoris reten-
tionem. vel fortè obligatum erat pignus pro naturali debito
tantùm:vel creditor iste expendit aliquid agendo personali,
contra debitorem; quod non fecisset, si habuisset pignus.
23 † Item agit creditor pignoratitia contraria: si in accipien-
do pignore decepit eum debitor,vt si ostenderit corpus æneũ,
vel stanneum,quod dicebat esse aureum, vel argenteum. Hoc
enim corpus ostensum pignori quidem est obligatũ, sed agi-
tur pignoratitia contraria, quanti eius interest eum non esse
deceptum; vt ff.eodem,l.prima.§. vltimo. vel (si malit) con-
tendere ipso iure nullam esse obligationem: (quia erratum est
in substantiali qualitate) potest:vt ff.de contrahend.emptio-
ne.l.in venditione. ita petet totum suum interesse. Prætereà
stellionatus crimen intendere potest.Si autem ostenderit cor-
pus aureum vel argenteum,& pro eo subiecerit & dederit æs,
tenetur furti, & aurum & argentum est pignori obligatum;
non autem æs,quia in hoc non consentiunt:vt ff.eodem, l. pri-
24 ma.& l.si quis in pignore. † Item agit creditor cõtraria pi-
d gnoratitia [d] pro eo quod præstitit conuentus, condemnatus
de euictione venditi pignoris: si promiserit de euictione ra-
tione consuetudinis in loco obtinentis;vel ideo quia vendidit
maiori pretio,quàm vendidisset, si de euictione non cauisset.
Si verò nec consuetudinis ratione, nec emolumenti causa de
euictione cauit,sed tanti vendidit,quanti vendere potuit,etiã
si hoc non promiserit.regressum non habet contra debitorem
pro toto eo quod præstitit de euictione conuentus: nec enim
amplius à debitore, quàm debiti summam consequi poterit
quid in vsura sortis pro medio tempore quod est inter vendi-
tionem pignoris, & euictionem secutã pro qua satisfecit cre-
ditor emptori? & certè eius temporis nõ repetit creditor vsu-
ram à debitore: quia habuit vsum pecuniæ pretij, quod ab
emptore acceperat: nisi creditor de euictione conuentus du-
plum præstiterit emptor. Nam propter pœnam, quam præ-
stat,nec vsum pecuniæ pretij videtur habuisse, & ideo agit ad
vsuram medij temporis:vt ff.eodem, l. si pignore.§.vltimo.&
l.nec enim. Secus est si creditor impetrauerit à Cæsare,vt pi-
gnus iure dominij possideat, Idq́ posteà euictum sit:tũc enim
non habet pignoratitiam contrariam:quia videtur finita obli
gatio pignoris,& à contractu recessum. Vtilis autem pro ex
empto datur ei actio, quemadmodum si pro soluto data fue-
rit ei res, vt in quantitate debiti ei satisfaciat, aut in quantum
eius interest, & multomagis si conueniatur à debitore pigno-
ratitia directa, poterit ei obiicere compensationem: vt ff. eo-
25 dem,l.elegan.er. † Item agit creditor contraria pignorati-
tia;si seruos pignoratos artificiis instruxit,si cœperant imbui
ante,quàm illi pignorarentur, vel debitoris voluntate credi-
tor eos instruxit. Si verò nihil eorum intercessit [si quidem
artificiis necessariis eos instruxit,erit actio contraria] non ta-
men sic vt cogatur cauere pro quantitate sumptuum debitor.
Sicut enim creditorem negligere rem pignoratam dolus &
culpa non patitur,quam præstat,ita nec talem efficere rem pi-
gnoratam, vt grauius sit debitori ad recuperandum:puta fal-
tum grande pignori datum ab homine qui vix luere potest,
nedum excolere. alioquin non est æquum me aut quærere cre
ditores alios,aut cogi distrahere,quod velim receptũ, aut pe-
nuria coactum relinquere me tibi. Diu igitur à iudice hoc es-
set dispiciendum,vt neque delicatus debitor, neque onerosus
creditor audiatur:vt ff.eodem.si seruos. Simile est ei quod no-
tauimus s.de rei vendica.de bonæfidei possessore,qui ignorãs
26 ædificauit in area aliena. † Item creditor agit contraria pi-
gnoratitia,vt debitor possessionem pignoris conducti, vel ro
gati precario à creditore ei restituat;vt ff.eodem.si pignore.§.
si post. Item agit creditor contraria pignoratitia contra de-
bitorem,qui scienter obligauit seruum suum. Secus si igno-
27 rasset: vt ff.eodem, l.si seruus pignori. † Datur hæc actio
contra debitorem, & hæredem eius. Personalis est, directa, pi-
gnoratitia, & contraria:vt j.de distract.pigno.l.vltima.vtraq́
est perpetua;vtraque de peculio proponi potest:vt ff.de pecu.
l. in bonæfidei.

a ADNOTATIO. ¶ Satisfactum. Vide Iaso.May.in l.prima,in prima col.ff.qui sa.cog.
b ¶ Obligatio. Vide Bar.in l.si rem alienam.§.fina.in vlt.verbis.ff.de pig.act. & vide Mathesilanum no.suo.cxxviij. Ang.in §.sequens.insti.de actio.
c ¶ Fortuito. Vide Bart.& doct.in l.quæ fortuitis.C.de pig.acti.Bal.in l.si creditor.eo.tit.& in l.si inter.§.quicquid.ff.de pig.Spec.in tit.de iudi.§.specialia. vbi habes totam materiam.
d ¶ Pignoratitia. Vide late Ang.& Iaso.in §.item seruiana.instit.de actione.
* ¶ Indictum. Tenetur quoque pignoratitia creditor pignus reddere si inte-

grē debitum solutum sit C. de luit. pignorum. l. fi. Debito tamen pro parte so-
luto, pignus remanet obligatum : nec cogendus est eo casu creditori pignus
reddere. l. quandiu. C. de distra. pigno. Eadem quoque actione coercebitur cre-
ditor reddere pignus non deterioratum, nec vlli pignoratum. ff. de pigno. l. si
cum. §. venit. & l. creditor. Sed & tenetur fructus pignoris in sortem compu-
tare, deductis tamen expensis, etiam si res transeat per creditores multos, id-
que statim, vbi fructus adæquantur sorti. C. de pignora. act. l. j. Directa quo-
que pignoratitia compelletur creditor reddere pignoratæ rei possessionem.
c. cùm contrà. extrà eodem titulo. Martinus.

☞ ¶ Vespilonem. Quod ad vespilonem adtinet: falsò ex sententia Iurisconsul
ti. in Pandec. Floren. legitur, Vispellionem, scriptorum inscitia. Vespilonem
igitur legendum rectè censuit Baptista Pius. Est autem Vespilo, qui noctu
mortuos spoliat. Prateius.

De exercitoria actione, & institoria, *Rubrica.*

VALITER quis conueniatur ex cõtractu
suo suprà dictum est, sequitur videre, qualiter
quis conueniatur ex contractu alieno : & quia
quandoque insolidum, quandoque peculiote-
nus, vel quatenus iussum, vel quatenus versum
est actio datur. videamus de his actionibus, quę
dantur insolidum contra nos ex contractu alieno: vt exercito-
ria, & institoria. Videndum igitur, quibus dentur, & in quos,
1 [& in quantum] & quales sint. † Datur autem exercito-
a ria [a] contrahentibus cum magistro nauis contra exercitorem
qui magistrum præposuit, scilicet in eam causam in qua præ-
2 positus est expressim vel tacitè. † Est autem magister nauis
☞ is, cui totius nauis anchora mandata est. Secus si contrahere-
tur cum aliquo nautarum : licet enim ex delicto cuiusuis eo-
rum teneatur ille qui vtitur operis eorum, ex quasi delicto per
actionem in factum: non tamen tenetur ex cõtractu cuiusuis
nautę: quia non permittit eis contrahere: sed culpa & dolo eos
carere curare debet: vt ff. eod. l. j. §. primo. Nec distinguitur sit
iste magister nauis liber, an seruus: maior, vel minor, sibi im-
putatur eò, quia præposuit: vt ff. eodem. l. prima. §. cuius. Mã-
dari autem debet anchora nauis à domino nauis, qui & appel
3 latur exercitor. [Is est enim exercitor] ad quem † obuentio-
nes, & reditus omnes perueniũt: siue is dominus sit nauis, siue
à domino nauem conduxerit per aduersionẽ. i. recepta aduer-
sitate nauis, vel periculo in se, vel in tẽpus, vel in perpetuum.
Nec distinguo sit exercitor masculus, an fœmina : paterfa. an
filiusfa. liber an seruus : si tamẽ sit minor exigo in præpositio-
ne sua tutoris vel curatoris authoritatẽ: vt ff. eo. l. j. §. exercito-
4 rem. † Quid aũt si magister nauis alij cõmiserit anchorã, id
est, gubernationẽ nauis: an tenebitur exercitor? & certè tene-
bitur: adeò vt si prohibuit exercitor magistrũ, ne alium præpo
nat: vel ne Titiũ præponat: nihilominus teneatur ex cõtractu
secundi magistri: quia eũ præposuit magister primus. Si enim
exercitor sciuit eum præpositũ esse, & passus est eũ in naue mi
nisterio fungi: ipse eũ videtur præposuisse: vt ff. eo. l. j. §. magi-
5 strum aũt. Vbi † autem exercitor præposuit plures, nõ diuisis
officijs, quodcunq; cum vno gestũ erit, obligabit exercitorẽ.
Si autem distinxit officia, vt alter locando, alter exigendo pro
cuiusq; officio obligabitur. Sed & si ita præposuit ne alter sine
altero quid gerat, qui contraxit cum vno, sibi imputabit: vt ff.
eo. l. j. §. si plures. Nauem accipe marinã, vel fluuialẽ, siue in ali-
quo stagno nauiget, siue sit schedia, id est, paruula nauicula: vt
b ff. eo. l. j. §. naui. Dicitur ergo exercitoria [b] à præponente in
præponentẽ: si quidẽ sit in potestate mea: puta seruus vel filius-
fa. si quidẽ præponat voluntate mea expressa, ego teneor inso
lidum. Si aũt præponat me sciẽte, & non cõtradicente, teneor
quasi tributoria in quantum patiuntur ea, quæ obuenerunt ex
nauis exercitio: vt ff. eo. l. j. §. si is qui nauem. & l. qui seruus. Si
præponat me ignorante, teneor de peculio tantùm. Vbi autẽ
c plures præposuerunt aliquem naui, quilibet tenetur [c] insoli-
dum: ne in plures aduersarios distringuatur, qui cum vno con
traxit. Nec refert quotam portionẽ quis habeat in naui. Con-
uentus autem, quod præstiterit, societatis iudicio à cæteris cõ-
sequetur. Si tamen plures per se exerceant nauẽ pro portionũ
exercitiis conueniuntur. Nec enim inuicem sui magistri vide-
6 buntur: vt ff. eod. l. j. §. vlti. & l. ij. iij. & iiij. Ideo † autem dixi
meam causam: quia præpositor certam legem dat contrahen-
tibus. Si enim eum præposuit naui, ad hoc solùm vt exi-
gat vecturas, non vt locet quod fortè ipse locauerat, nõ tenebi
tur exercitor, si ipse magister locauerit. Vel si ad locandum
tantùm, non exigendum : idem erit dicendum. Aut si ad hoc,
vt vectoribus locet, nõ vt mercibus nauem præstet, vel contrà
cõmodum egressum non obligabit exercitorem. Sed si, vt cer
tis mercibus eam locet, præpositus est: putà legumini, canabi,
ille verò marmoribus, vel alij materiæ locauerit, non tenetur
exercitor. Quædam enim naues onerariæ sunt, quædam (vt
ipsi dicunt) epibatæ, id est homines ferentes quæ vulgò super-
sedentes dicuntur. Huius generis nauis meminit Iurisconf. in
l. fi. ff. nau. caup. stab. Idem & si mandauerit, ne recipiat vecto-
7 res, vel vt regione certa, vel certo mari negotietur. † Tacitè
autem videtur permisisse exercitor magistro præposito naui-
gandi causa, vt emat res vtiles nauigandi, vel reficiendę nauis,
vel armandæ, vel instruendæ, vel nautis exhibendis, vel vt sol-
uas mercedes pro operis nautarum. Si ergo acceperit pecu-
niam mutuò ob aliquam prædictarum causarum, & hoc ex-
presserit creditori, quod ob aliquã prædictarũ causarum acci-
peret: & fortè maiorẽ, quã esset opus accepit, & ita fefellit ma-
gister creditorẽ in pretio rerum emptarum: tenebitur exerci-
tor: licet magister nauis mutuata voluntate pecuniam postea
conuerterit in vsus suos: nisi possit creditori imputari, quòd
credidit pecuniam multò maiorem, quàm esset necessaria; vel
credidit in eo loco, vbi non poterat cõparari velum; vel quid
simile naui necessarium, cuius gratia credebatur pecunia. Sed
vbi magister à principio non expressit se recipere in causa na-
uis, imò à principio accepit consilio fraudandi creditoris, non
tenebitur exercitor: vt ff. eo. l. j. §. non autem ex omni. & l. vlti.
8 Et † videtur quòd ita debeat distingui, quando cõtrahit præ-
positus: vtrum contrahat in eam causam, quæ nominatim erat
ei permissa, an in causa quæ tacitè. In primo casu nõ inspecto,
vtrum vertatur in rem domini vel non: quia præponens sem-
per tenetur institoria & exercitoria. In secundo idem : si quod
accipit, vel in quo contrahit vertatur in rem domini. Si nõ ver
tatur locũ habet lex Africa, quæ dicit creditorẽ scire debere
se contrahere in eã causam, quæ erat tacitè permissa: quod non
credat plus, quã sit necessariũ: & q res possit ibi cõparari. Nõ
ergo sufficit sola assertio accipientis, q accipiat in causam ne-
cessariã: imò debet & eo sciente, subesse causa ; licet ex prædi-
ctis videretur cõtrà: & hoc dico in institoria & exercitoria : vt
ff. eo. l. j. in prin. Nec obstat lex vltima, quæ dicit ferè eadẽ &c.
quia philosophicũ est temperamentũ: vt ff. de arbi. l. si duo. Sed
quidam dixerũt, q in institoria debeat esse diligentior, quã in
exercitoria. In actione de in rem verso debet esse diligentissi-
mus. Licet autem teneatur exercitor, nõ tamen datur ei actio
contra eos, qui cum magistro contraxerunt; ipse enim ex lo-
cato, vel cõducto agere potest contra magistrũ, qui ei merce-
de locauit operas suas: vel mandati, si gratuitã operam exhi-
bet ei: vt actiones quas eo nomine habet, cedat exercitori con-
tra contrahentes secum, quod solent planè præfecti annonæ
propter ministeriũ annonæ. Item in prouincijs præsides extra
ordinem eos iuuare solent ex contractu magistrorũ: vt ff. eo l.
j. §. est aũt. & l. si eum. Habent etiã contrahentes cũ magistro
electionẽ, vtrum conueniant exercitorem de iure prætorio, an
magistr

magiſtrum de iure cõmuni:vt in prædicto §.dicitur.Et quoli-
bet eorum ſoluente, contingit liberatio : nec enim hoc edicto
transfertur actio,ſed additur:vt ff.eod.l.j.§.penul.& l.ſi eum.
9 §.item ſi ſeruus. † Hæ autem actiones quæ proponuntur
contra exercitores ex contractibus magiſtrorum perpetuæ
ſunt.Hæredibus dantur,& in hæredes:& dicimus, quòd non
eſt proprium nomen actionis exercitoria, ſed adiectio cauſæ,
vel actionis:vt dicatur actio empti, exercitoria, vel mandati:
10 & quæuis alia. † Inſtitoria autem actio datur contra illum,
qui præpoſuit aliquem ſtationi,vel negotiationi gerendæ cõ-
trahentibus cum præpoſito in eam cauſam, in quam præpoſi-
tus eſt expreſsim,vel tacitè.Dicitur inſtitoria ab inſtitore, ſci-
licet præpoſito : quãuis exercitoria nominetur à præponen-
d te. Inſtitor[d] enim dictus eſt ex eo, quòd negotio geren-
do inſtet. Nec refert,tabernæ ſit præpoſitus,an cuilibet nego-
tiationi.Nec mutat cauſam actionis locus vendendi,vel emen
di:vt ff.eodem,l.iij. & iiij. Siue enim quis præponatur pecu-
niis fœnerandis, vel agris colendis, vel mercaturis faciendis,
vel mulis,vel mulabus locandis,vel veſtimentis ſarciendis, vel
poliendis,inſtitoria dabitur. Nec diſtinguitur præponatur lo
co certo,an ſine loco:vt ff.eo.cuicunque.§.j.ij.iij.& iiij.& l.in-
ſtitorem.non tamen inſtitor dicetur,qui rogatur, non vt con-
trahat, ſed vt imperet diſcipulis:vt ff.eod.cuicunque. §.ſed &
cum fullo. Tenetur autem præponens ſi ſit maior xx. annis.
Si enim ſit minor, & adultus habet in integrũ reſtitutionem.
11 † In pupilli autem præpoſitione exigitur tutoris autoritas:
alioquin non tenetur : niſi in quãtum locupletior factus eſt.
Si tamen pupillus, vel furioſus maiori præponenti extiterit
hæres,tenebitur inſolidum : ſiue contrahatur cum præpoſito
ante aditam hæreditatem:ſiue poſteà.Remouendus enim fuit
præpoſitus à tutoribus,ſi nollent eius opera vti. Nec imputa-
tur contrahenti,qui ſciens dominum deceſsiſſe, cum inſtitore
exercente contrahit:vt ff.eod.l.cuicunq;.§.vlti.& l. verum. &
12 l.eatenus.& l.ſed & ſi pupillus.& l.ſi quis.§.j.& §.eius.† Item
& tenetur inſtitoria is cuius tutor, vel curator, vel procura-
e tor[e] generalis præpoſuit aliquem : vt dictum eſt. Sed & in
ipſum procuratorem dabitur hæc actio:vt ff.eod.cuicunq;.§.
vlti.& l.ſed & in ipſum & in tutorem,vel curatorẽ:vt ff.de pi-
gnor.actio.ſolutum.§.vlti.Sed & ſi quis eam rem gerens ſine
mandato præpoſuerit, & ratum habuero,idem eſt:vt ff.eod.l.
13 ſed & ſi quis. † Vbi autẽ plures ſunt qui præpoſuerunt,quili
bet tenetur inſolidũ:non pro portione mercis, vel pro portio-
ne dominij : ſi fortè præpoſuerunt ſeruum cõmunem. Quod
autem præſtiterit cõuentus eius partem ſocietatis:vel cõmuni
diuidundo iudicio conſequetur.Si autem actio pro ſocio, vel
communi diuidundo non dentur inter eos,qui tenentur inſti-
toria:quilibet pro parte ſua cõuenietur:vt ſi is,cuius ſeruo cre-
ditum eſt,duobus hæredibus inſtitutis ſeruo libertatem dedit.
Nam quiſque hæredum pro ſua parte cõuenietur : quia ceſſat
inter eos actio communi diuidundo:vt ff.eod.habebat.§.vlti.
In prępoſito autem non diſtinguo,ſit maſculus,an fœmina,li-
ber an ſeruus,proprius an alienus,maior vel minor:quoniam
ſibi debet imputare,qui præpoſuit eũ;[vt ff. eo. ſed & ſi quis.]
14 † Datur hæc actio,vt dixi in præponentem, ex ea cauſa, in
quã præpoſitus eſt expreſsim,vel tacitè. Expreſsim, vt ſi præ-
poſui eum ad diſtractionẽ mercium, tenebor eius nomine in-
ſtitoria actione ex empto. vel ſi prępoſui eum ad emendum,
tenebor duntaxat ex vendito:ſed neq; ſi ad emendũ prępoſui,
& ille vendiderit:neq; ſi ad vendendũ, & ille emerit tenebor.
Item ſi certa lege,& interuentu alicuius perſonæ, vel ſub pi-
gnore volui cum eo contrahi,vel ad certã rem,vel ſi plures ha
bui inſtitores,& cum omnibus ſimul,vel cũ vno ſolo contrahi
volui,ſeruandũ erit id in quo ipſum præpoſui. Tacitè autẽ vi-
deor permiſiſſe pæpoſito ad emendas merces, vt accipiat mu-
tuum pro pretio ſoluendo,vel pro penſione tabernæ ſoluẽda.
Et ſi quis in eadẽ cauſa pro eo fideiuſſerit, ei tenebor inſtito-
ria:vel ſi eum præpoſui ad vendendũ: & acceperit pignus,vel
arram, eorũ nomine teneor inſtitoria, niſi ei mandaſſem præ-
ſenti pecunia vendere. Item ſi eum præpoſui ad emendũ, vel
vendendũ oleum,videor ei permiſiſſe accipere oleum mutuũ:
vt ff.eo.l.cuicunq;.§.non tamen.vſq; ad illum §.ſi ab alio. & l.
15 ſed pupillus.§.conditio. † Vbi autẽ expreſsim vetui ne cõ-
traheretur cũ eo,non habetur loco præpoſiti,vel inſtitoris, ſed
cuſtodis.Ergo nec vendet merces,nec modicũ quid ex taber-
nis:& ſi denuntiaui alicui,ne cũ eo contraheret, nõ tenebor ei
inſtitoria. Nam & certam perſonã poſſum prohibere con-
trahere,vel certum genus hominũ,vel negotiorũ,vel certis ho
minibus permittere. Si aũt aliâs cũ eo permiſi contrahi,vel ve
tui contrahentibus,& ignorantibus continuã variationẽ dan-
da eſt omnibus cõtra me actio ne decipiãtur contrahẽtes, qui
iuſtè prætendunt ignorantiã. Porrò vbi nõ prohibui in ſecre-
to,ſed palã:& in euidẽti,ſcriptura facta ante eum locũ, in quo
negotiatio exercetur,nõ in loco remoto:nõ poterit quis excu-
ſari ignorantia:nã ſi dicat ſe ignoraſſe literas,vel nõ obſeruaſ-
ſe quod propoſitũ erat, cùm multi legerent cumq; palàm eſſet
propoſitũ,non auditur,& debent eſſe literæ Græcæ,vel Lati-
næ ſecũdum conſuetudinẽ loci. Item oportet durare præſcri-
ptionem in id tempus,quo contractũ eſt:alioquin,ſi tunc erat
obſcura pręſcriptio,vel ſublata eſt,vel vetuſtate,vel pluuia,vel
ſimili caſu,vel ab extraneo,tenebitur præponens inſtitoria. Si
tamen inſtitor cauſa decipiendi detraxit præſcriptionem, do-
lus eius præponenti nocebit : non autẽ contrahenti cum præ-
poſito,niſi particeps fuerit doli;vt ff.eod.l.ſed & ſi pupillus. §.
16 de quo. & §.conditio.† Si ergo ex prædictis modis non repel
lantur contrahentes,datur eis inſtitoria contra præponentem:
etiamſi dominus præponens merci ſuæ dominicæ præpoſue-
rit ſeruum.Nam in dominica merce locum habet inſtitoria.In
peculiari autem tributoria:vt ff.eod.l.ſed & ſi pupillus.§. pen.
17 † Quid ſi ſeruum præpoſuit merci oleariæ,& mutuis pecu
niis accipiendis nominatim, accepit autem mutuum puta de-
cem,creditor autẽ egit ad decem inſtitoria actione,& in agen
do non diſtinxit cauſam actionis, qua ageret, quod nomina-
tim eſſet permiſſum pæpoſito accipere mutuum:an quia acce
perit mutuum in cauſa mercis oleariæ : poſtea tamen in pro-
bando proſequitur cauſam illam tantũ, quòd in cauſam mer-
cis oleariæ acceperit pecuniam:hoc tamen probare nõ potuit,
vnde præponens eſt abſolutus:ſi velit poſtmodum agere inſti
toria propter ſpecialem permiſsionem de mutua pecunia acci
pienda,repellitur exceptione rei iudicatæ:quia decẽ petiit in-
diſtinctè.ſed tamẽ quia proſecutus eſt vnam ſpeciem tantum
replicatione iuuabitur,& vtilis actio ei dabitur:vt ff.eod. ha-
bebat.& s̃.de iud.l.licet. In reali autem actione indiſtinctè
propoſita omnino repelleretur:vt ff.de excep.rei iudic.l.& an
eadem.§.actiones. Domino tamen meo videbatur eum repel
li iure electionis, quod non puto : quia creditor ignorabat ex
alia cauſa ſe poſſe agere. Vnde non poteſt videri elegiſſe, vel
in electione ſibi præiudicaſſe:vt j̃.de furt.l.vlti.§.ſin autem nc.
18 † Eſt autẽ hæc actio perpetua.Hæredibus datur,& in hære
des.Et licet ea teneatur præponens:tamen præpoſitus de iure
communi conueniretur;vel ex ſtipulatione,vel alia competen
19 ti actione ; vt ff.eod. l. in eum. Item † & præponens tenetur
non ſolum ad ea quæ conuenit præpoſitus:ſed etiam in redhi
bitoria,vel quantò minoris:ac ſi cum eo eſſet contractum : vt
ff.eod.l.ſi quis.primo reſponſo.& §.vlt. Præponenti tamen
non datur actio contra eos, qui cum præpoſito contraxerũt,
quandiu præpoſitus ſit ſoluendo ; agit tamen contra pæpoſi-
tum mandati, vel conducti ; vt cedantur ſibi actiones contra
eos,cum quibus ipſe contraxit ; vt ſuprà dictum eſt in exerci-
toria;vt ff.eodem, l.j.& ij. Illud notandum eſt,quòd inſtitoria
quandoque datur contra præponentem ex ea cauſa, quæ non
videretur permiſiſſe, vt ecce præpoſui ſeruum mutuis pecu-
niis dandis, & ſolitus erã fideiubere pro negotiatoribus hor-
rei,ſeruus autem ſimiliter fideiuſsit pro eis, & multis ſatisfe-
cit,horrea conduxit, & quædam alia geſsit me ſciente, & non
contradicente:vt ſolitus eram gerere.teneor enim pro eis in-
f ſtitoria actione;vt ff.quod cum eo.l.vltima. Item dicimus[f],
quòd inſtitoria non eſt proprium nomen actionis:ſed dicitur
actio ex empto,vel vendito inſtitoria;vt ff.eod.l.cuicunque.§.
non tamen.

a ADNOTATIO. ¶ Exercitoria. Vide late domi.Alex. in conſi.cxlvij.
in ij.volu.& Franc.Cremonenſem no.clxv.

a ¶ Exercitoria. Actionis exercitoriæ materiam vide per spec. in tit. de oblig. & solu §. prænotandum. cumulate per do. Ias. de mayi. in §. actiones. nu. xlv. & nu. xlvij. instit. de act. char. l.

b ¶ Exercitor. Vide albe. de ro. in locis ibi per eum relatis in responsione. ff. e. de exer. actio.

c ¶ Tenetur. Vide ad hoc Bal. in rubri. C. de instito. qui contrarium tenere videtur. & vide doctores in l. si cùm plures. ff. de exerci. vbi est proprius locus huius materiæ.

d ¶ Institor. Vide Panor. in consi. lxxiiij. col. iij. ad fi. volu. ij. vide Iaso. & Decium in l. si institorem. ff. si certum petatur.

e ¶ Procurator. Vide ad istam conclusionem, & quàm plurium præcedentium & sequentium do. Ias. de may. in §. actiones. nu. xlviij. & lj insti. de acti. char. l. do. Alexan. de imo. in l. prima. ff. de verbo. oblig. & in consi. xliiij. in ij. volu. vbi habes totam materiam.

f ¶ Et adde in ista materia an institor alicuius qui scripsit alteri mercatorì qualiter apud mēsam domini sui habebat mile, an finito officio institor ipse, vel dominus sit conueniendus, vide pulchre per Sozi. in consi. cliiij. co. iij. versiculo octauus casus.

a *Quôd cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur, vel de peculio, seu quod iussu, aut de in rem verso [a] est.* *Rubrica.*

1 ☞ *Filiusfamilias sui iuris effectus an & quatenus teneatur ex gesto à se durante patria potestate.*
2 *Pater uel dominus quatenus teneantur ex contractu filiifa. uel serui.*
3 *Tributoria actione quis teneatur.*
4 *Minor quatenus teneatur ex contractu serui.*
5 *Procuratoris scientia an noceat.*
6 *Mercis peculiaris appellatione quid contineatur.*
7 *Tributoria actio quibus competat.*
8 *Dominus de peculio conuentus an poßit deducere, quod teneretur præstare creditoribus, si tributoria conueniretur.*
9 *Tributoria actio ad quid detur.*
10 *Tributoria actione conuenti officium quale sit.*
11 *Tributoria actio qualis sit.*
12 *Peculium quam uarie accipiatur, & quid propriè significet, & unde dicatur.*
13 *Peculium an non aliter seruus habere poßit, quàm si dominus expreßim concedat.*
14 *Peculium an poßit concedi seruo minoris uel furiosi.*
15 *Peculium quomodo nascatur siue incipiat.*
16 *Peculium qua ratione crescat, aut decrescat, uel moriatur.*
17 *Peculium esse quandam uniuersitatem, atque inibi quæ poßint esse in eo.*
18 *Peculium quomodo constituatur permißione domini.*
19 *Actio de peculio quibus competat. & nu. 21.*
20 *Seruus intercedens pro alio an & quando obliget dominum de peculio.*
22 *Pater & dominus an & quatenus teneantur de peculio.*
23 *Pater an & quando teneatur nomine filij ad munus aliquod electi.*
24 *Pater quando & quatenus teneatur ob tutelam quam geßit filius, qui erat in eius potestate.*
25 *Pater poßit ne cogi agnoscere munus à filio susceptum.*
26 *Actio de peculio contra quos detur. & nu. 28.*
27 *Actione de peculio quatenus quis conueniatur: & quæ poßint deduci ab eo, qui ea conuenitur. & nu. 29.*
30 *Deductio de peculio cui permissa sit.*
31 *Peculij æstimatio quo tempore sit facienda, cùm dominus de peculio damnatur.*
32 *Peculij rationibus quæ imputentur, & cuiusmodi dolus noceat uolenti deducere de peculio.*
33 *Creditores priuilegiati agentes de peculio an præferantur domino uolenti deducere quod sibi a seruo debetur.*
34 *Priuilegij rationem haberi inter plures creditores peculiares.*
35 *Creditor peculiaris quo casu non agat usque ad uires peculij.*
36 *Socio cuiusmodi actio competat contra consocium loco actionis de peculio, quæ ei denegatur.*
37 *Actio de peculio qualis sit.*
38 *Actio quod iussu quando detur. & nu. 44.*
39 *Alienationem non contineri in libera administratione.*
40 *Actionem quod iussu, induci ex tacita permißione.*
41 *Actionem, quod iussu, induci ex ratihabitione domini subsequente cōtractum serui.*
42 *Domini appellatione qui contineantur, cùm quæritur an cōpetat actio, Quod iussu.*
43 *Actionem, quod iussu, quando non detur.*
45 *Actio, quod iussu, quatenus & quando competat in plures.*
46 *Mandare & iubere qui differant.*
47 *Actio, quod iussu, contra quos detur.*
48 *Actio de in rem uerso quando detur.*
49 *Versum in rem domini quando quid censeatur.*
50 *Actio de in rem uerso ad quid detur.*
51 *Actio de in rem uerso quibus casibus deficiat.*
52 *Actio de in rem uerso quibus detur.*
53 *Actio de in rem uerso contra quos detur.*
54 *Actio de in rem uerso quatenus detur.*
55 *Vsuræ an & quando ueniant in actione de in rem uerso.*
56 *Actio de in rem uerso qualis sit.*
57 *Actionem de in rem uerso dari quandoque, licet seruus non proposuerit dominum obligare.*
58 *Agentem contra dominū ex contractu serui debere eligere, qua actione uelit agere.*

E contractibus initis nobiscum suprà dictum est, nunc ponit de negotio inito cum eo, qui est in nostra, vel aliena potestate. Super eo autem
1 sciendum est quòd varia spectātur iura. † Spectatur enim ius, scilicet qualiter filiusfamil. factus paterfamilias conueniatur de eo negotio, quod gestum est cum eo tempore patriæ potestatis. In eo autem breuiter sciendum est, quòd cùm filiusfamilias factus est sui iuris emancipatione, vel dignitate, vel morte patris, vel consimilibus modis, tenetur ex primis contractibus, in quantùm facere potest: nisi patri ex non modica portione extiterit
b hæres: vel nisi conueniatur ex delicto [b]: vel nisi se patremfamilias esse mentitus esset cùm cōtraheretur cum eo, id est, nisi longo tempore post emancipationem conueniatur: vt ff. eod. l. ij. iij. & iiij. Minimam portionem hæreditatis paternæ intellige quartam, vel tertiam hodie: vt suprà de inoffic. testament. si quis in suo. primo respon. vel minimam intellige pro arbitrio iudicantis. argu. ff. de iure deliberan. l. j. §. vltimo. Item in quantum facere potest, intellige sic, vt sui habeatur ratio, ne egeat: vt ff. de regulis iuris. in condemnatione. Aes etiam alienum quod debet creditoribus, qui contraxerunt cum eo post emancipationem potest detrahere. Quod autem debet creditoribus, qui contraxerunt cum eo ante emancipationem, non detrahit: imò inter eos melior est occupantis cōditio: nisi quis priuilegiatus venerit: huius enim prioris, id est, præferendi non sine ratione habebitur ratio; vt ff. eodem. l. iij. Ergo pecuniam alij solutam ille priuilegiatus fortè repeteret condictione ex lege, vel officio iudicis, vel ex cautione interposita: vt j. de priuileg. fisc. l. pecuniam. & infrà de pecul. l. ex facto. §. vlti.

Quod dixi in emancipato seruatur etiā si postea ab aliquo sit adoptatus: vt ff. eodem, l. ij. Hic enim adoptatus postea per bonorum possessionem vnde cognati, admittebatur ad bona paterna: vt Institut. de hæred. quæ ab intestato defe. §. admonendi. & ideò iustè quæritur an damnetur insolidum, in pecto eo successerit ex minima parte, an non. Ideo autem datur prædictum priuilegium emancipato filio, quia si alterato statu videtur esse alius homo, quàm fuerat prius. Vnde & de subtilitate iuris non tenetur creditoribus primis: sed tamen de æquitate tenetur eis ex illo edicto de capitis minutione. Illud enim edictum creditoribus primis resuscitat veteres actiones vtiles, vel indulget actionem in factum: vt ff. de capitis diminutione. l. prima. Hoc autem edictum: quod cum eo (de quo tractatur ff. eodem titu.) modificat actiones, in quantum fa-
2 cere potest emancipatus, vt dixi. † Spectatur & aliud ius super negotio gesto cum filio, vel seruo qui est in aliena potestate, scilicet qualiter teneatur dominus, vel pater si contraxerit aliquis cum filio, vel seruo in merce peculiari domino sciente, & non contradicente: & quia ibi datur actio tributoria, de ea videndum est, contra quem detur, & quando, & in quan-
3 tum, & quibus, & qualis sit. † Tenetur autem tributoria dominus serui: vel pater filij, cum quo contractum est. Idem in bonæ fidei possessore serui, vel qui habet vsumfructum in eo. Ita si filij, vel serui negotiantur in peculiari merce, prædictis personis scientibus, & non contradicentibus. si tamen expressa interueniret voluntas, non ideo tenerentur in amplius per actionem istam quod iussu. tamen insolidum tenerentur: vt ff. de tributoria. l. prima. §. scientiam. vsque in finem legis,
4 & ff. quod iussu. l. prima. §. primo. † Idemq; est & si tutores, vel curatores iam dictarum personarum scierint seruos ipsarum negotiari, & locupletati sunt ex dolo tutorum, vel curatorum: vel etiam habeant actiones contra tutorem, qui soluendo est, vel qui idoneè cauit prædictis personis: vt ff. eodem, l. iij. §. sed, vt Iulianus. & de administratione tut. l. vltima. Pupilli autem scientia non sufficit, vt inducat tributoriam: sed scientia tutoris, vel curatoris eam inducit, vt dictum est: & tunc pupillus si quid dolo amittat, tenetur: vt ff. eodem. l. iij. §.

vltimo

5 vltimo.procuratoris† generalis sciētia proculdubio nocet domino.Secus autem in speciali procuratore,sicut diximus s.de institu. & probatur s. de procuratorib.l.procuratorem. & ff. eodem,l.procuratoris.& de except. doli.l.apud. §. quæsitum.

6 † Mercis autem peculiaris appellatione non continetur pe- c culium c totum,sed id duntaxat, in quo negotiatur, domino sciente.Item & instrumentum mercis continetur. Plerunque enim hic apparatus ex merce æstimatio est in merci. Cætera ergo quæ extra hoc in peculium habuit,non tribuentur,vt argentum,aurum:nisi hoc ex merce cōparauit:vt ff.eod.l.procuratoris.§.non autem.& §.si præter. Item in merce non distinguo, negotietur in seruis emendis, vel vendendis, an in aliis. Propriè autem significatio mercis non continet seruos, sed ex interpretatione vocabuli aliud est:vt ff.eo.l.j.§.licet. & l. procuratoris.§.mercis.& §.item si mancipia.& de verbo.signific. 7 l.mercis. † Datur hæc actio creditoribus qui contraxerunt in merce peculiari cū seruo, vel filio. & si quidē sit vna merx, & vna statio inter dominū & creditores, distribuitur merx peculiaris pro rata portione debiti.Si autem plures sunt merces,& quidam in ista,& quidam in alia contraxerunt:qui contraxerunt in ista,simul vocantur in ista sine aliis.& qui contraxerunt in ista,simul vocantur in ista sine aliis. Sed & si eiusdē negotiationis habuit duas stationes,& quidam contraxerunt in ista statione, alij in illa:separatim vocant illi qui cōtraxerūt in ista ad mercem quæ est in ista: & separatim vocantur alij qui cōtraxerunt in illa ad mercem quæ est in ea. Nec amplius feret creditor de mercibus:quia dicat eas sua pecunia comparatas, nisi fuerint ei pignoratæ. Qui autem vendidit seruo negotianti in peculiari merce, nec habuit ei fidem de pretio, rem suam posset vendicare,vt ff.eo.l.procuratoris. §. si plures. Dominus ergo serui paris conditionis est in tributoria cū creditoribus cæteris in eo,quod sibi debetur à seruo,vel quod debetur eis,qui sunt in potestate sua.Nec refert cœperit debere seruus domino ante mercem, vel posteà: & ita amittit dominus priuilegium deducendi propter scientiam.Nam si de peculio conueniretur,deduceret sibi debitum:vt ff.eo.l.j. primo 8 responso.& l.procuratoris.§.in tributum. † An autem dominus de peculio cōuentus possit deducere,quod debet præstare eis, quibus tenetur tributoria,dubitatur. Lex enim ponit quæstionem,sed non definit:vt ff.de tribu.l.vlti.& non puto. Si ergo totum peculium,vel pretium eius soluit de peculio conuentus, non conuenietur posteà tributoria: quia nihil dolo fecit. Si verò prius est tributoria conuentus, & malè distribuit:quia plus sibi, quàm deberet, retinuit, adhuc tenetur tributoria, nec liberauit seruum in eo, quod plus sibi soluit, quàm deberet. Vnde posteà si de peculio cōueniatur,deduceret sibi debitum:quia quod amplius accepit sibi, tenetur præstare tributoria agentibus:vt in prædicta l.vltima, dicitur.

9 Agitur autem tributoria † contra dominum vt distribuat merces pro rata,vt dictū est,& siue nullo modo distribuat,siue distribuat, sed malè, tenetur:vt quantùm minus tributum sit, quā debuerit,præstet.Nec distinguitur neget me creditorē peculiaris mercis,an cōfiteatur.Si ergo peculiarem mercē perire patiatur,aut eā auertit,aut viliori data opera distraxit,vel si ab emptoribus pretiū non exegit,vel si ex ea merce solui soli sibi fecit,tenebitur tributoria,si dolus interuenit:quod fortè præsumendum est, sicut & cum seruo in testamento manumisso per fideicōmiss.hæres domini tradit seruo,quē manumittit peculio,non deducto eo quod tribuendū erat, vel non exacta cautione de eo restituēdo. Si autem libertas directa,& peculium seruo legatum esset, nihil imputaretur hæredi, & creditores agerent contra manumissum. Item si dominus ignorans in merce seruū habere aliquid,quod habebat, & minus tribuit, non videtur dolo minus tribuisse, si rem comparatā non tribuat,dolo nō caret:vt ff.eo.l.illud.§.si cuius dolo.& l. quod in 10 hæredem.§.ij.& de dote præleg.l.j.§.per contrarium. † Est autem officium domini in distributione; vt si agat vnus tantùm creditor peculiaris mercis,& ei insolidum satisfaciat,accipiat ab eo cautionem quòd ille refundat pro rata: si fortè alij emerserint creditores:non enim hæc actio (sicut de peculio) meliorem facit causam occupantis,sed æqualem quandoque conditionem agentium.Cauebit etiam creditor iste se refusurum pro rata:si quod aliud debitū domini emerserit. Finge enim conditionale debitum imminere, vel in occulto esse.

Nam iniuriam dominus pati non debet, licet vocetur in tributum. Si autem dominus malit credere peculio, vel mercibus, quàm molestiam distributionis suscipere: erit audiendus,& plerunque prætor debet arbitriū dare, cuius interuentu distribuantur merces peculiares:vt ff.eod.l.procuratoris.§. vltimo.& l.non enim.& l.illud. Illud non prætermitto,quod quidam dixerunt dominum non posse cogi tributoria, vt distribuat,sed iudicis officio ad hoc compellitur. Si autem distribuat,sed malè agitur tributoria.argumen.ff.de tributo.l. vlti- 11 ma.sed secus esse liquet ex præmissis. † Est autem hæc actio perpetua, Hæredibus datur, & in hæredes ex suo dolo, & insolidum.Ex dolo verò defuncti non,nisi inquantū ad eos peruenit:vt ff.de tributo.l.illud. §. vltimo. & l.quia. & l.quod in hæredem.§. vltimo. Et est hoc speciale, quòd cùm ipsa sit ex contractu,non datur in hæredem insolidum,sicut aliæ:vt ff.de actio.& obligatio. l. ex contractibus. & de regulis iuris. l. ad ea.§.vltimo. nec est proprium nomen actionis tributoria, vt de exercitoria & institoria suprà diximus, licet quidam dixerint contrà. Spectatur & aliud ius super negotio, quod gestum est cum eo, qui est in aliena potestate,scilicet,an ipse conueniatur de peculio. Circa quod videndum est, quid sit peculium,cui detur actio de peculio,& contra quem,& in quan- 12 tum, & qualis sit actio. † Peculium e autem f ponitur pro e cuiuscunque patrimonio:vt ff.ad Trebellia.l.cogi. impropriè f tamen:vt suprà de inofficioso testamento.l.vltima. §. vltimo. Quandoque ponitur pro pecunia parata præsidij causa:vt ff. de legatis tertio.l.si chorus.§.primo. Quandoq; ponitur pro rebus paraphernalibus: vt ff. de iure dotium. si ego. §. dotis. Quandoq; ponitur pro his tantùm,quæ iustè obueniūt seruo: vt ff.de acquiren.poss.ff.seruus. Quandoque autem ponitur propriè pro eo, quod seruus domini permissu separatum habet à rationibus dominicis, deducto tamē si quid domino debetur,vel his qui sunt in potestate sua,vel tutela,vel curatione.

† Diciturq; peculium quasi pusilla pecunia, siue patrimonium pusillum:vt ff.de peculio.l.depositi.§.vltimo.& l. sed & si damnum.§.peculiū. Permissum autem domini interuenire oportet,secundum quosdam expresim,eo concedente: vt ff. de peculio.l.peculium. Sed certè siue dominus concedat expressim,siue patiatur seruum habere apud se res aliquas peculium erit:nec exquiritur domini sciētia circa res singulas. Alia autem causa est peculij liberæ administrationis:nam hæc specialiter concedenda est circa alienationem rerum. Debitores enim peculiares seruo possunt soluere,& ipse creditoribus soluere potest:vt ff.de peculio.l.quam Tuberonis.§.sunt.& l.pe- 14 culium.& l.ex eo.& de solut.l.quod seruus.Item† permissum intellige domini maioris.Minoris autem xxv.ann. permissio etiam tutoris, vel curatoris authoritate facta, non constituit seruo peculium. multò minus constituet peculium permissio solius tutoris,vel curatoris,minoris,vel furiosi.Peculio autem permisso à patre pupilli,vel ante furorem furiosi,poterit tutor vel curator administrationem peculij dare,& denegare seruo minoris,vel furiosi:vt ff.de peculio.l.licet.§. idem adiicit. & l. quam Tuberonis.primo responso.& l.curator furiosi. Incipit 15 † ergo,vel nascitur peculium(vt dictum est) domini permissione, scilicet si acquisierit seruus quod dominus necesse non habet ei præstare.si verò tunicas,vel aliquid simile quòd ei dominus necesse habet præstare,nō incipiet peculium ex his tam friuolis.Si tamen prius cepisset peculium, istæ tunicæ ab alio, vel à domino datæ,vt essent perpetuò penes seruum:in id peculium computarentur; secus si vestimentum dedisset seruo vtendum,non semper;sed ad certum vsum, vt cùm eum sequeretur, vel sibi cœnanti ministraret, tunc enim non esset pecu- 16 lium. † Crescit autem peculium, cùm fuerit auctum fœtibus pecorum vel similibus. Decrescit,cùm res peculiares moriuntur:Moritur, cùm ademptū est à domino, & ideo dicitur eleganter peculium simile esse homini:vt ff.de peculio.l.id ve- 17 stimentum. & l. peculium nascitur. † Et nota, quòd pecu- 18 lium est vniuersitas quædam.Nam in eo possunt esse mobilia,

& immobilia, & corporalia, & incorporalia, vt nomina debitorum. Item hæreditas, & legatum. Item quod debetur seruo ab extraneo, vel ex furto, vel alia actione. Item quod debetur seruo à conseruo suo: si modò ille habet peculium, vel habebit. Item quod debetur ei à domino naturaliter: vt si in rationem domini impenderit, & dominus ei debitor manere voluit: aut si debitorem serui dominus conuenit: vt si ex rei nomine, quã emit seruus propter euictionem duplum dominus exegit: nisi fortè fuit eo proposito, vt nollet hoc esse in peculium serui: de quibusdam autem verisimile est vt nolit dominus in peculio esse, vt si seruo dederit damnum, vel surripuerit: vt ff. de peculio. l. quam Tuberonis. §. in peculio. & l. sed si damnum. Item
18 † permissio domini cõstituit peculium, siue tradat res seruo, siue patiatur res esse apud seruum. re enim, & non verbis peculium augendum est. Si autem voluit rem suam peculij esse, nec vltrà processit, non ideo erit peculij: quia nuda voluntate non potest augeri, vel constitui: nisi seruum debitorem suum noluit liberare: vt ff. de peculio. l. peculium. & l. non statim.
19 † Competit autem actio [g] de peculio contrahentibus cum
g seruo, vel filiofamiliàs patre, vel domino, volente, vel inuito. licet secus sit in institoria: vt ff. de peculio. si quis. §. vltimo. & l. quoties. primo responso. In filio autem famil. hoc fallit: si accipiat pecuniam mutuam contra Macedonianum: vt infrà ad Macedo. l. vltima. Item fallit tam in filio, quàm in seruo: si quis eorum voueat: vt ff. de pollicita. l. secunda. §. voto eo.
20 Item fallit prædicta regula † in seruo, & non in filiofamiliàs, si seruus intercedat non in causam peculiarem: puta pro suo creditore, sed intercessoris officio fungens, vel si iudicio condemnetur, vel si compromittat, vel si mandauerit alicui de se emendo: vt ff. de peculio. l. licet. §. si filiusfamiliàs. & §. Iulianus. & §. si seruus. & mandati. l. cùm seruus. Cæteraq; dicta
21 cõmuniter seruantur in filiofamil. & seruo. Item datur † actio de peculio, quasi contrahentibus cum seruo: vt si quis eius negotia gerat, vel ipse gerat negotia alterius: vt ff. de nego. gest.
22 si pupilli. §. sed si ego. & l. item si serui. Si autem † filius, vel seruus deliquerit, vel quasi deliquerit non tenetur pater, vel dominus de peculio, nisi inquantum locupletatum est peculium. si tamen ex furto suo conuentus fuerit filius, & damnatus, iudicati tenebitur pater de peculio, quasi iudicio videatur cum filio contractum. Nec inspicietur prima origo maleficij, sed secunda causa sententiæ: vt ff. de peculio. l. licet. §. idem scri
23 bit. † Quid autem filiusfamil. non contraxit, vel quasi con
h traxit, nec deliquit: sed est electus ad aliquod munus [h]: Distingue vtrum sit publicum authoritate, & vtilitate: vt consulatus, vel magistratus: an publicum authoritate, sed priuatum vtilitate: vt tutela, vel cura, quæ in hoc sensu dicuntur publica munera: vt Institu. de excusatio tuto. In primo casu, si filius eligitur, vel creatur, patre consentiente, vel non cõtradicente, pater tenetur insolidum: quasi fideiussor: vt ff. ad municipa. quoties. ob ea tamen quæ principaliter spectant ad rempublic. ob alia autem quæ secundario spectant: vt si tutorem ratione officij sui minus idoneum dedit minori, non tenetur pater, nisi de
24 peculio: vt ff. de peculio. licet. §. vltimo. Sed † in secundo casu quando datur tutor filiusfami. si quidem detur à testatore etiã patre consentiente, pater tenetur de peculio tantùm, & de in rem verso: nisi fortè à tutore, vel aliquo volente etiam eum facere suspectum, pater intercessit pro filio: & quasi periculum in se receperit: vt ff. de administra. tut. l. Lucius. Si autem detur tutor à magistratu, si quidem pater tutelam agnouit, insolidum tenetur: si non agnouit, de peculio tantùm. Agnouisse videtur, siue gessit, siue gerenti filio consensit, siue omnino attigerit tutelam, siue mandauerit filio, vt diligenter gerat tutelã: cùm scias (inquit) ad nos periculum pertinere. Planè si solum monuit filium, non videtur agnouisse: vt ff. de tutelis. l. si filius.
25 † Quid si pater nolit agnoscere, nunquid compelletur? Respond. non: quia nec in eo munere cogi debet quod publicum est authoritate, & vtilitate: vt infrà libro x. de filiisfamil. quemadmodum pater teneatur pro eis. l. ij. iij. iiij. & v. Diceret aliquis cõtrà, occasione cuiusdam legis Græcæ: vt si pater pro filio fideiubere noluit: quatenus filius nõ sit tutor, vterque teneatur recipere tutelam: vt ff. de suspect. tuto. l. vltima. & de excusa. tuto. l. si quis. §. vltimo. sed certè non reputo eas leges: quia græco more contra stylum factę sunt. & quia aliæ præcedentes, & sequẽtes leges dicunt contrà: vt patet ex præmissis. Nec est obiectio de libe. authẽticorum. quia volumen est per se. Item Iustinianus dicit leges extrauagantes non esse seruan
26 das, vel legendas: vt C. de Iusti. codi. confir. l. j. † Datur hæc actio contra dominum serui. & si plures sint domini quibus tenetur insolidum, scilicet pro toto peculio, quod est eis cõmu
i ne pro indiuiso. Item tenetur bonæfidei [i] possessor serui, & fructuarius: sed & vsuarius serui, scilicet de eo peculio quod quæritur eis ex re sua, vel operis serui, vel quod quæritur vsuario ex re sua tantùm. Nam quòd quæritur aliunde, pertinet ad proprietarium: & ita dicitur se posse habere duplicis iuris peculium. Si ergo contractum est in eo peculio, quod spectat ad proprietarium, ipse primò conuenietur de peculio suo: in superfluo conuenietur bonæfidei possessor vel fructuarius, in cuius peculio non est contractũ. Maritus tamen nomine serui dotalis de peculio insolidum conuenietur: quia constante matrimonio, omnia quęruntur ei: licet, eo soluto, restituat omnia, quæ nõ sunt ex re, vel opera quæsita. Vnde si gratia eius quod habet necesse restituere, mulieri aliquid pręstiterit, deducet ex dote, vel peculio quod mulieri restituendum est: vt ff. de peculio. l. prima. §. vltimo. & l. secunda. & l. hinc quæritur. §. potest.
k & de vsu & habita. l. per seruum. Item datur hæc actio [k] contra emptorem serui, & contra quemlibet ad quẽ transiuit dominium serui, & eo conuento, non liberatur venditor, si minus actor fuerit consecutus. Interim tamen donec conuenietur emptor, non conuenitur venditor: vt ff. de peculio. l. quoties. §. si creditor. & §. vlti. & l. & ancillarum. §. si seruus. Arrogatus ex contractu præcedenti non tenetur de peculio: licet emptor teneatur, vt dixi. Sed nisi defendat arrogatũ, mittitur creditor in bona quondam arrogati, sed si de peculio teneretur, etiam in bona arrogatoris fieret missio. De sequentibus autem contractibus certum est arrogatorem de peculio conueniri: vt ff. de peculio. in arrogatorem. & quibus ex causis in possessio. eatur. l. Fulcinius. §. si quis est. & Institut. de acquisi
27 tione per arrogationem. §. vlti. † Proponitur hæc actio [l]
l contra prædictas personas, inquantum vires peculij patiuntur, deducto tamen quod domino debetur. Item quod debetur aliis, qui sunt in potestate sua: nisi in casu, cum conuenior de peculio ordinarij: nec enim deducam quod debetur vicario suo ab ipso ordinario: alioquin si vna manu de peculio tolleres, altera poneres si subtiliter cõsiderabis. Item deductio eo, quod debetur eis, quorum sum tutor, vel procurator, vel curator, vel negotiorum gestor. In eo autem quod domino debetur, non distinguo, debeatur ei ex contractu: vel quasi, an delicto, vel quasi: vt tamen si seruus surripuit domino non pœnam furti, sed rei æstimationem deducat dominus: vt ff. de peculio. sed si damnũ. §. si autẽ. & l. depositi. §. Stichus. Hoc autẽ damnũ non deducit dominus, si ipse seruus se vulnerauerit, vel occiderit, vel præcipitauerit. non licet enim seruo naturaliter in suum corpus sæuire. Si tamen dominus seruũ à seipso seruo vulneratum curauerit, sumptus curationis de peculio deducet, quem si non curasset, nil deduceret. Item deducet dominus id, in quo de peculio condemnatus est. Si verò in suspenso est prius iudicium de peculio, & ex posteriore iudicio res iudicaretur, non debet ratio prioris iudicij haberi in cõdemnatione posteriore: quia in actione de peculio occupãtis melior est conditio. Occupare autem videtur, non qui primò litem contestatus est, sed qui prior ad sententiam iudicis peruenit: vt ff. de peculio. sed si damnum. §. vltimo. & l. si verò. Item deducit dominus id quod ipse nomine serui obligatus præstitit, vel cõdemnatus est præstare. Si verò nihil præstitit, nec condemnatus est, sed obligatus est nomine serui, nihil deducit de peculio: imò satisfacit creditori peculiari ex eo. Cauet tamen ille peculiaris creditor domino se refusurum ei, si quid præstiterit dominus ex obligatione serui suscepta. & sic creditor medij temporis interusurium consequetur: vt ff. de peculio. l. sed & si damnum. §. item deducetur. Item deducit dominus noxali iudicio pro seruo conuentus litis æstimationem pro seruo solutam. Quòd si ipsum noxæ dedisset nihil deduceret. Item &

deducit

deducit quod sibi à seruo debebatur pro libertate quã ei præstitit. Item quòd seruus nomine domini exegit à debitore dominico cùm dominus ratum habet: vt ff. de peculio. l. si noxali. vsque ad illum §. est autẽ quæstionis. Item & deducit quod sibi debetur, & quod debetur socio, cum quo habet commune peculium pro indiuiso. Qua enim ratione pro toto peculio conuenit, pari ratione deducet quod alteri debetur. Si autem aliquod istorum deficiat, vel quia communionem non habent serui, vel quia communionẽ non habent peculij, quilibet eorum non alteri, sed sibi debitum deducit. non est autem communio serui inter duos bonæfidei possessores, vel duos fructuarios, vel inter emptorẽ & venditorem serui, vel inter fructuarium & proprietarium, vel inter proprietarium & bonæ fidei possessorem. videtur tamen esse contrarium, quod dicitur ff. de peculio. l. si creditor. §. seruũ. scilicet emptorem serui conueniendum esse de peculio, quod remansit penes venditorem. Sed certè illud ideo est: quia emptor serui emit seruum cum peculio, quod per actionem ex empto potest exigere à venditore: vnde intra annum, postquam emit, tenetur emptor ex persona venditoris qui de peculio nominatim accepit pretium, quia venditor intra annum tenebatur de peculio, post annum autem tenetur emptor ex sua persona tantùm, nõ ven-
28 ditoris: vt ff. de peculio. l. sed si quis. † Item venditor quandoque conuenitur de peculio emptoris: si post litem contestatam, seruum cum peculio ei vendidit: vt infrà eo. si postea. sed illud est propter dolum suum. Item cùm seruus præsenti die liber esse iussus est, quilibet hæredum pro parte sua de peculio conuenitur: nec deducit alteri debitũ. Sicq; est & cùm seruus viuo domino mortuus est: deinde dominus intra annum plures reliquit hæredes: nam actio de peculio, & deductionis ius scinditur: quia non habent isti omnes aliquam cõmunionem serui. Et videtur in omnibus prædictis quòd vno eorum con-
m uento, liberentur alij de subtilitate iuris [m]: de æquitate tamen succurritur agenti contra cæteros: vt magis perceptio, quàm intentio liberet eos: vt ff. de peculio. l. si ex duobus. Item & qui habent communionem serui, si non habeant communionem peculij non conuenitur aliquis eorum: nisi pro suo peculio. vt si dimidiam partem serui vendidi, nec peculium ei concessi: vel si seruo communi rem corporalem tradidi, vt proprietatem mihi retinerem: administrationẽ autem seruo concederem. Incorporalem autem rem: puta nomen, vel actionem, etiam si omnimodo concessi seruo communi, vt per eum quæreretur cum socio meo, non tamen potest ei quæri, adeò inhæret ossibus meis actio: vnde in talibus socio meo non cõmunicatur peculium: vt ff. de peculio. si noxali. §. vltimo. & in
29 l. sequenti. vsque ad legem illam. si seruus. Quod † autem dictum est dominũ debere deducere, quod sibi debetur à seruo: est intelligendum si dominus aliunde non potuit consequi. Si enim seruum cum peculio vendidi, vt nominatim acciperem pro peculio pretium, teneor intra annum quidem de peculio creditoribus peculiaribus. & si ab eis de peculio conueniar, & velint deducere, quod mihi debetur, possunt mihi imputare quòd hanc deductionem non feci: cùm emptori serui tradidi seruum, & peculium. Nam & eum ex vendito possum conuenire: quoniam non est in peculio, quod mihi domino debetur. Hoc ita locum habet, si tantum fuit in peculio cùm vendidi vt satisfacere debito potuerim: nam si postea quid accesserit conditionibus debiti peculiaris existentibus, quod ego nõ distraxi: excepi enim de peculij venditione debitum quoddam conditionale, nihil poterit mihi imputari, quominus etiam hodie faciam deductionem: vt ff. de peculio. si noxali. §.
30 quod autem. † Est autem domino permissa deductio: siue fuit dominus serui cùm contractum fuit debitum, siue postea incipiat esse: & vt quia seruum qui ei tenebatur comparaui. licet autem venditorem de peculio possit conuenire intra annum, tamen & deducere permittitur ei, si de peculio conueniatur. nam & quiuis creditor potest eligere vtrum cum emptore, an venditore agere velit. Nec video quid habeant creditores quòd querantur, cùm possint venditorem conuenire, si quid fortè putant esse in peculio, id est, in pretio peculij. Venditor enim ita demum de peculio tenetur, si pretium nominatim pro peculio accepit: vt ff. de peculio. si noxali. §. penultimo. & l. si ex duobus. §. vltimo. & l. sed si quis. Item permissa est deductio ei, qui de peculio tenetur, & conuenitur, etiam si nullo tempore fuerit dominus. vt, ecce, creditor serui hæres extitit domino eius seruo in testamento manumisso, vel legato purè. quæ enim legantur purè, recta via transeunt ad legatarium, & nullo momento dominium eorum fuit hæredis. In legatis autem sub conditione, dominium habet hæres pendente conditione: vt ff. de peculio. sed si damnum. §. sed & cre-
31 ditor. & de furtis. l. à Titio. His ergo † deductis damnatur dominus, quatenus est in peculio tempore rei iudicandæ: licet lite contestata nihil fuerit in eo. Intẽditur enim rectè hæc actio, etiamsi nihil sit in peculio nunc. & idem in actione ad exhibendum, & rei vendicatione: vt ff. de peculio. quæsitum. Ego puto eam rectè intendi: non quantum ad præsentem statum: quia dominus sum, etiamsi nunc latitaret: tamen ego non possum mitti in possessionem bonorum eius, imò mereretur absolui: vnde nec cauet de futuro incremento peculij. licet socius qui non est soluendo suo, caueat socio: vt ff. de peculio. l. quoties. §. si semel. & l. eo tempore. Sed quantum ad futurum statum, scilicet, qui est tempore rei iudicandæ, in quo peculium est aliquod, dicitur rectè intentari. Si verò tunc in peculio nihil est, & post cœperit esse, iterum agetur: vt ff. de peculio. l. quæsitum. §. is qui. Quandoq; autem spectatur quantum sit in peculio, quando dominus vi est exemptus, cùm esset de peculio conuentus. Item spectatur quandoq;, quantum sit in peculio cùm moritur seruus: nisi probetur postea minutum, vel auctum peculium: vt ff. de peculio. l. is cum quo. & l. penul
32 tima. & quando de peculio actio annalis est. l. vlti. † Porrò id in peculio computatur, quod dolo malo domini diminutum est de peculio. Idemq; & si ademit seruo peculium dolo malo, vel si passus est seruum intricare peculium in necem creditorum. Item & cùm suspicaretur dominus alium secum acturum, aliò peculium auertit: dolo enim non caret. Si verò soluerit vni creditori peculiari instanter repetenti, de hoc non tenetur cæteris: quia creditori soluitur. & licet creditori vigilare ad suum consequendum: vt ff. de peculio. l. summa cum ratione. Item & dolus tutoris, vel curatoris domini in prædictis admissus, vel ante litem, vel post litem præiudicat domino: si tutor, vel curator sit soluendo, vel si minori cautum est à tutore: vt ff. de peculio. l. summa. §. si dolo. & de administratio. tuto. l. vltima. Dolus autem defuncti non præiudicat hæredi: nisi inquantum ad eum peruenit: sed seruus præiudicat ei in totum: vt ff. de peculio. quæsitum. §. vltimo. & l. sed & si. Item & dolus domini quem admisit non in peculiaribus, sed in rebus seruo pignoratis, commodatis, depositis, in dotem datis, prędiudicat domino: & tamen ista quolibet agente de peculio, non computarentur in peculio: vt ff. de peculio. l. in bonæfi-
33 dei. & l. depositi. j. responso. † Porrò in deductione facienda non præfertur domino priuilegium creditoris peculiaris: quòd dicatur agere ex dote, vel ex tutela: nisi ex re pupilli seruus nomina fecit, vel pecuniam in arca deposuit. Tunc enim dabitur pupillo vendicatio nummorum, & aduersus debitores vtilis actio: vt ff. de peculio. l. ex facto. In casibus tamen quibusdam videtur cessare priuilegium domini in deducendo, scilicet in quibus ipse tenetur inquantum locupletatum est peculium, vt cùm cõuenitur ex maleficio serui, vel ex eo, quòd contractum est cum impubere, vel ex eo, quòd gessit quis negotia peculiaria contemplatione serui, vel ex eo quòd seruus acceperit pecuniam mutuam, vt luderet in alea: vt ff. de peculio. l. prima. §. si cùm. & l. licet. §. ex furtiua causa. & de negotiis gestis. si pupilli. §. sed si ego. & de aleato. l. vlti. §. item si seruus.
34 † Inter creditores autem peculiares habetur ratio priuilegij. Si enim vnus agat, cuius pecunia versa est in vtilitatem domini, ipse vberiorem debet actionem habere: vt ff. de in rem verso. l. prima. §. item si plures. Item primò satisfiet agenti ex dote, vel tutela, quàm cæteris. Si verò non priuilegiati agant primò, vel differetur eorum exactio, vel cauebunt de restituendo eo, quod acceperunt: si postea inferatur actio priuilegij, id est, priuilegiata: vt ff. de peculio. ex facto. §. vltimo. Si autem aliquid domino debitum, vel non debitum de iure

naturali est intelligendum. Nam in quo casu contraheretur
ciuilis, & naturalis obligatio inter liberos; in eodem contra-
hitur naturalis tantùm inter dominum, & seruum, vel inter
seruum, & extraneum: vt ff. de peculio. l. nec seruus. & l. non
solum. §. an debitor. & abusiuè dicitur debitum. vt ibidem di
35 citur: vt ff. de verborum significatio. l. debitor. † Illud no-
tandum est, quod quandoque nec vsque ad vires peculij agit
creditor peculiaris: vt ecce agit fructuarius de peculio contra
proprietarium, vel agit emptor serui de peculio contra ven-
ditorem pro eo, quòd credidit seruo ante emptionem. Opor-
tet enim, vt primùm satisfaciat sibi actor de eo peculio, quod
suum est, & pro reliquo permittitur ei agere: vt ff. de pecu-
lio. l. hinc quæritur. §. vltimo. & l. & ancillarum. §. in vendi-
36 tione. & l. si creditor. §. vltimo. Vni † autem sociorum non
datur actio de peculio cõtra socium: sed eius loco datur actio
communi diuidundo, vel pro socio: vt ff. de peculio. l. hinc. §.
vltimo. Habet autem dominus omnino necesse suscipere a-
ctionem de peculio. Nec potest eam recusare, nisi fortè para-
tus sit cedere peculium: vt suprà dictum est in tributoria. nam
& si vnus sociorum conueniatur de toto peculio, & paratus
sit cedere actionem communi diuidundo agenti, liberatur.
Sic est, etsi debitor peculiaris paratus sit delegare: nec enim
quòd debetur seruo omnino in peculio computatur. Cùm
& sumptus in petẽdo, & euentus executionis sit incertus: &
cogitanda sit mora temporis, quæ datur iudicatis. l. quod de-
betur. ff. de peculio. Nam nonnullas moras habet dilatio iu-
37 diciorum: vt ff. vt leg. no. ca. l. etiam. † Est autem actio de pe-
culio perpetua viuente seruo. eo autem mortuo, vel alienato,
vel manumisso est annalis, id est, potest esse annalis & perpe-
tua. quod intelligo secundum naturam actionis, quam inten-
dit actor. Quid enim si agat redhibitoria, vel quantò minoris
de peculio. Nam etiam viuente seruo limitabitur statutis tem
poribus, & seruo mortuo intentabitur intra tantùm tempus,
n quantum superest: vt ff. quando actio [n] de peculio est anna. l.
cùm sex. & infrà eod. l. ei qui. Nec enim est actio de peculio
o proprium [o] nomen actionis, sed actio: vt ff. de peculio. licet. §.
Iulianus quoq;. Sic enim dicit de peculio actionem mandati
præstaturum. Et idem diximus in tributoria, & exercitoria &
institoria. Annus autem vtilis computabitur post mortẽ serui.
Vnde si conditionalis fuerit obligatio, non incipit annus cur-
rere: nisi à tempore existentis conditionis: vt ff. quando de pe-
cul. actio est an. l. prima. Quod dixi in seruo alienato, vel mor
tuo, vel manumisso locum habet in filio emancipato, vel mor
tuo, vel quocunq; existente de potestate: vt ff. quando actio de
pecul. est ann. l. prima. §. meritò. Spectatur & aliud ius su-
per negotio quod gestum est cum eo qui est in potestate no-
stra iussu nostro interueniente. vnde videndum est quando lo
cum habeat actio quod iussu, cui detur, & contra quem, & in
38 quantum. † Datur autem hæc actio quod iussu [p] vel cum
p mandato domini contrahit seruus, siue dirigatur iussus ad
contrahentem, siue dirigatur ad seruum: nec est in eo opus ver
bis. vel scriptura. Nec disting uo dirigatur specialiter in vno
contractu, an generaliter, vt ita quid volens cum seruo meo ge
rere. videor enim ad omnia iussisse: nisi lex certa, id est, pactũ
contrarium aliud prohibeat, vel vocat legem ius statutum in
donatione facta ei, cui permissio generalis erat directa: nec
39 enim teneret donatio ei facta. Nam in libera [q] administratio-
q ne non continetur alienatio, vel dilapidatio: vt ff. de pact. l. cõ-
tra. §. vltimo. & de do. l. filius. Item non præiudicat domino
permissio generalis facta contrahenti cum seruo, vel filio; si
seruus cœperit esse fugitiuus, vel si fuerit surreptus, vel si domi
nus nesciat de eo vtrum viuat, an sit mortuus. Vnde patet ex
prædictis permissionem generalem restringi ad ea quæ spe-
cialiter quis erat permissurus: vt ff. de peculio. l. qui peculij. &
l. libera. & ff. quod iuss. l. j. Item in permissione considera an
ipsa durauerit, an reuocetur ante contractum, contrahente cũ
seruo super hoc certiorato: & tunc non datur hæc actio: an
post contractum, & tunc potest agi: vt ff quod iussu. l. j. §. sed
40 ego. † Et not. quòd etiam tacita permissio inducit hanc a-
ctionem: vt si serui chirographo subscribat dominus, seruo cũ
alio contrahente. Nam secus est vbi in testamento in quo da-
tur seruus tutor dominus interuenit, vel subscribit: vt ff. de
admini. tut. Lucius. Item secus, si fideiubebat pro seruo domi-
nus: nam quasi extraneus interuenit, non quasi dominus: neq;
hoc ideo dico, quòd tenetur ex causa fideiussionis, sed quia
aliud est iubere, & aliud fideiubere: nã & si inutiliter fideiusse
rit, non tamen tenebitur, quod iussu. Seruo autem fideiubente
pro domino præsente, datur hæc actio: vt ff. de fideiuss. si dubi
41 tetur. Item † & subsequens domini voluntas inducit hanc a-
ctionem. vt si ratum habuerit id quod eius gesserit seruus: vt
ff. quod iussu. l. j. §. sed & si serui. & §. si ratum. Si autem domi-
nus ratum habeat quod gesserit alius nomine serui, non ideo
tenetur quod iussu: vt ff. de negot. gest. l. si pupilli. §. sed si ego.
42 † Domini autem appellatione [r] continetur etiam tutor, vel
r curator, vel administrator ciuitatis, vel verus procurator. Nã
& prædictæ personæ tenentur, & præterea minores, si ex vti-
litate eorum sit contractum. Item & continetur fructuarius,
& bonæ fidei possessor. Minores autem iubentes non tenen-
43 tur: nisi iubeant tutore, vel curatore authore. Item † oportet
iubentem dominum esse tẽpore illo, quo iubet. Nam si iussu
meo cum alieno seruo contraxeris, eumq; postea redemero:
non teneor mãdati, cum illa adiectione quod iussu: vt ff. quod
iussu. l. j. §. si pupillus. vsq; in fi. l. & l. ij. vsq; in fi. & l. pe. Sed for-
tè tenebor mãdati actione, cũ & pro seruo alieno quilibet in-
tercedere possit: vt ff. de act. emp. si seruus. §. vlt. licet aũt domi
nus iusserit seruũ contrahere, nõ tñ permittere, videtur ei obli
gare res suas, vel alienare: vt ff. quod iussu. l. antep. Item iussus
44 † obligat dominum, quando cum seruo cõtractum est. Nam
si contractum est cum domino, & ipse præceperat numerari
pecuniam seruo, non ideo tenetur quod iussu: vt ff. quod iussu:
45 l. vlti. in princi. & j. eod. si ex contractu. Vbi † autem plures
domini serui iubent, quilibet tenetur insolidũ: sicut & fideius-
sores & mãdatores. Sed si vnus solus iubeat, ille solus tenetur:
vt ff quod iussu. l. vlti. §. pe. & vlt. Hodie autem necesse est ex-
pressim agi: vt quilibet iubentium, vel fideiubentium tenea-
tur insolidum: vt in auth. de duo. re. col. vij. Illud nõ distinguo,
vt in re peculiari, vel dominica domini iussus, vel volũtas præ-
cedat, vel sequatur. In re tamen dominica concurrit hæc actio,
quod iussu cum actione de in rem verso. sed in re peculiari
46 hæc sola datur: vt ff. de in rẽ verso. l. si res. §. pe. † Et est quæ-
s dam differentia [s] inter iubere, & mandare: quia iussus impor-
tat necessitatẽ, sicut & præceptum, vel imperium. mandatum
autẽ non importat necessitatem, sed voluntatis sententiam: si-
cut nouerunt, qui versantur in curia domini papæ. Sed quan-
tum ad hanc actionem non est differentia inter ea, vt liquet ex
47 prædictis. † Datur hæc actio hæredibus, & in hæredes, &
perpetuò, & inquantum iussus interuenit. Nec est proprium
nomẽ actionis, sed adiectio, vt in aliis diximus. Spectatur &
aliud ius super negotio quod gestum est cum eo, qui est in no
stra potestate, scilicet an teneamur, de in rẽ verso. pro eo, quod
gessit seruus, vel filiusfa. Videndum ergo quando locum ha-
beat hæc actio de in rem verso, cui detur, & contra quẽ, & in
48 quantum, & qualis sit. † Datur autem hæc actio quoties-
cunq; seruus voluntate domini gerendo negotiũ eius vtiliter,
vel nõ vtiliter aliqd ei emerit: vel pro eo aliquod pactũ iniuit,
vel etiã emerit pro se vel qualitercunq;. Nam etiã si ad luxurię
materiã, vel ad delicias, vel ad turpes sumptus aliquid domino
volenti emerit, vel gesserit, tenetur dominus de in rẽ verso: vt
ff. de in rem verso. l. iij. §. necessariò. & l. si res. §. quod seruus.
49 Si † autem sine voluntate domini seruus gerendo negotium
eius aliquid ei emerit, & obligationẽ pro eo iniuit, vel etiam
emit pro se, vel qualitercunq; pro se contraxerit, vt habeat in
peculio, sed tamẽ posteà in rem domini vertit: distinguẽdum
est an gerat negotiũ domini voluptariè, an vtiliter, vel necessa
rio. Si voluptariè, puta quòd mutua pecunia accepta domum
dominicam exornauit tectoriis, & quibusdam aliis quæ perti
nent ad voluptatẽ, non ad vtilitatẽ: non tenetur dominus de in
rem verso ei qui seruo vendidit, vel mutuauit, vel quid simile
gessit. sed debet pati creditori imposita auferri sine domus suę
iniuria: vt ff. de in rẽ verso. l. iij. §. si mutua. nisi domus erat væ-
nalis, vel mercalis: & propter hoc pluris vendi potest: vt ff. de
impẽ. in re. do. fa. l. quòd si hæres. vel nisi dominus ratũ habue-
rit: vt ff.

rit:vt ff.de in rem verso.l.iij.& l.sed si mutua. & l.sed si res.§.
quòd seruus. Si autem gesserit negotium domini vel vtili-
ter,vel necessariò,tenetur dominus de in rem verso,etiamsi ra
tum non habeat.vt si triticum accepit, vt aleret domini fami-
liam,vel se aleret,& nesciret secundum consuetudinem domi
ni,id est vsque ad eum modum quem dominus præstare con-
sueuerat ei,vel soluit creditori domino,vel ei promisit nouādi
animo volens sibi dñm naturaliter obligare,& ei donare, vel
filiusfamiliâs cœpit in iudicio defendere patrem nouandi ani
mo,vt liberaret eum:nā,iudicio accepto,liberauit. Sed & vbi
soluit ei,quem putat domini creditorē esse, tenetur dominus
de in rem verso,quatenus repetitionem indebiti dominus ha-
bet.Idem'que & si mutuam pecuniam acceptam nomine do-
mini alij credidit:nam & hic quæsita est domino actio ex mu
tuo:sicut & suprà,condictio indebiti ex vtraque istarum cau
sarum liberabitur per cessionem actionum: vt ff.quod iussu.
l.iij.§.in rem autem verso.vsque ad illum §.sed si mutuam. &
§.idem Labeo ait.& l.si pro patre.& l.si filiusfamiliâs.& l.pe-
nultima.& l.vltima. Item & in rem domini versum videtur
esse si acceperit filius mutuò quod dederit in dotem pro soro-
re sua,vel pro filia:quia & ei pater dotē daturus fuerat.Si verò
non fuerat daturus,vt quia Iudæa erat filia,non tenetur de in
rem verso: vt ff.de in rem verso.l.& ideo.§.vltimo. Quid
autem si seruus deceperit creditorem sibi ad hoc dantem vt in
rem domini verteret,nec vertit,imò consumpsit, vel aliò con-
uertit:non tenetur dominus de in rem verso etiam si seruus so
litus erat vertere.Curiosus enim debet esse creditor, quò ver-
tatur. Porrò illud non nocet creditori ad hoc danti vt in rem
domini vertatur, quod seruus in rem domini vertens habuit
animum ei donandi.Si autem creditor ad hoc non dedisset,&
seruus habuit animum donādi domino quod in rem eius im-
pendebat, non tenetur dominus de in rem verso:vt ff. de in
rem verso.l.tertia.§.sed si sic.& l.si res.§.vltimo.& l.nam & si.
50 & l. & ideo. † Tenetur autem dominus [t] pro eo quod (vt
t dixi) in rem suam versum est. Item & pro eo quod seruus
gerendo negotium dominicum acceperat,vt verteret, sed ca-
su fortuito impeditus non vertit:vt ecce seruum domino ne-
cessarium emit,& is decessit,vel insulam fulsit, & ea ruit: vel
mutuatus est pecuniam, & sine culpa eam perdidit. Nam &
procurator, vel negotiorum gestor si pecuniam mutuatus est
in rē domini impensurus,si sine culpa eam perdiderit,tenetur
dominus mandati,vel negotiorum gestorum: vt ff. de in rem
verso.l.tertia.§.sed si seruum.& l.seruus in rem.Nam vbicūq;
datur procuratori,vel negotiorum gestori actio mandati, vel
negotiorum gestorum: datur & contrahenti cum seruo ge-
renti negotium dominicum: vt ff.de in rem verso.l.tertia.§.j.
Sed è conuerso hæc regula non obtinet. Nam & pro indebi-
to soluto à seruo nomine domini datur hæc actio vt diximus:
licet non daretur à seruo negotiorum gestor. vt ff.de negotiis
51 gestis.l.si quis aliena. † Deficit autem hæc actio à princi-
pio:si tantum debeat domino seruus, quantum vertit in rem
eius: si minus debeat, eatenus non vertit, quatenus domino
debet:quod autem excedit vertitur. Idem'que est etsi postea
cœperit seruus domini debitor esse, vel si dominus tantùm ei
remunerandi,non donandi causa donauit: multomagis defi-
ciet actio,si dominus soluit seruo,quod ipse in rem eius impē-
derat.si tamen in necem creditoris,id est perdituro seruo, solu
tum sit, quamuis solutum desinit esse versum, tamen tenetur
dominus de dolo. Nam & peculiaris debitor si fraudulenter
soluerit seruo,quod ei debebat,non liberatur. Et propter hoc
dici non videtur versum,nisi duret versum:vt ff.de in rem ver
so.si pro patre.§.versum.& §.si domini.& l.quidam. Idemq;
est si creditori serui pro seruo soluerit dominus,maximè actio
ne de peculio conuentus:& ita notabile est,quòd actio de pe-
culio extinguit actionem de in rem verso:vt ff.de in rem ver-
52 so.l.j.§.vltimo. † Datur hæc actio contrahentibus cum ser-
uo in eam rem quam à principio accepit seruus, vt in rem do-
mini vertat, vel vt habeat in peculio: sed postea impendit in
rem domini, volens sibi dominum obligare: vt ff.de in rem
verso.l.tertia.§.primo. Si autem plures crediderunt seruo in
causam vnam:puta vnus pecuniam mutuauit ad vestē emen-
dam,alter vendidit vestem,vterque potest agere de in rem ver
so si neutri satisfactum est: etiam si pecunia,& vestis perierit.
nam ambo in rem domini vertere voluerunt: & sic incipit do
minus teneri ex vna causa duobus insolidum. Sed dicendum
est occupātis meliorem cōditionem esse debere.Nam vtriusq;
dominum condemnari de in rem verso iniquum est; quia bis
idem,id est pretium vestis redderet:vt ff.de in rem vers.l.iij.§.
vltimo.& l.sed dicendum. Fideiubenti autem pro seruo apud
creditorem, qui credit in rem domini, non datur actio de in
rem verso,sed de peculio,vel alia: vt ff.de in rem verso.l.quā-
53 uis. Proponitur † autem hæc actio contra dominum,vel pa
trem: vel si plures sint domini, ille solus tenetur,in cuius rem
versum est reprobata à Marcello aliorum opinione, qui dixe
runt etiam alium teneri de in rem verso, in cuius rem non est
versum. vel dic vnum dominorum conueniri de peculio inso
lidum,& cùm in peculio competeret [quòd seruus in rem do
mini vertit,volens eū sibi obligare]vt suprà diximus in actio-
ne de peculio. Meritò in actione de peculio habebitur ratio
eius,quod in rem alterius versum est,non in actione,vel adie-
ctione de in rem verso.Si ergo indistinctè velis defendere cō-
tra vnum dominorum conuentum non haberi rationem eius,
quod in rem alterius versum est,poteris hoc ita tueri: si de pe-
culio communi contra vnumquenque insolidum agi non po
test:quia non est cōmune:vt quia alter ademit:vt ff. de in rem
54 verso.l.si rem.& l.Marcellus.& l.filiusfamiliâs. † Compe-
tit hæc actio inquantum versum est in rem domini.Si ergo in
totum sit versum, agitur in totum. Si pars, agitur pro parte.
55 Item † & veniunt vsuræ, si eas promiserit seruus:secus,si nō
promiserit:nisi seruo darem pecuniam non gerenti negotia,
sed vt ego ipse gererem:tūc enim per actionem negotiorum
gestorum ex mora veniunt vsuræ:vt ff.de in rem vers.l. si pro
patre.§.in rem.nec habet dominus priuilegium deducendi in
hac actione,sicut in actione de peculio. Item potest hæc a-
ctio intentari,& si nullum sit,vel fuerit peculium, vel si à do-
mino sine dolo sit ademptum:vt ff.de in rem verso.l.j.Et(vt ibi-
56 dem dicitur) hæc † actio est perpetua. Item hæredibus debet
dari,& in hæredes:cùm sit ex contractu,vt diximus suprà, de
57 hæreditarijs actionibus. † Illud notandum est, quòd quan-
doque videtur dari hæc actio de in rem verso,licet seruus non
præposuerit obligare dominum, vt si ei mutuaui pecuniam,
quam domino dedit pro libertate: in rem enim domini vide-
tur esse versum,si quid plus sit in eo,quod seruus dedit domi-
no,quàm est in serui pretio.secus,si ipsi domino darem pecu-
niam vt manumitteret seruum suum:tunc enim non datur de
in rem verso.& redditur ratio in lege,quia dando libertatem
locupletior non fit ex illis nummis:vt ff.de in rem verso.l.ij.&
iij.in principio. Sed melior est ratio: quia cum seruo non est
contractum. Item non est proprium nomen actionis de in
rem verso, sed est adiectio: vt in superioribus dicitur: sicut
& dicitur ff.eodem,l.filius.in fine.& patet ex præmissis, con-
trahentibus cum seruo plures esse proditas actiones,vel adie-
58 ctiones;sed vna electa, repellitur quis ab altera. † Cogitur
autem actor eligere:vt ff.de regulis iur.l.nemo ex his.§. quo-
u ties.& de tribut.l. quod in hæredem. §. eligere [u]. Nec obstat
quod legitur.ff.quorum legato.l.prima.§. quod autem. quia
ibi poterat reo imputari,quòd non certificabat actorem vtrū
possideat pro hærede,vel pro possessore, an pro legato. Vnde
nec actor cogitur eum certificare an agat hæreditatis petitio-
ne,an quorum legatorum. Quòd si quod credidi seruo pro pa
tre versum est in rem domini,& pro ea velim agere de in rem
verso:pro non versa autem velim agere de peculio, vel quod
iussu: videtur quòd liceat vt insti.quod cum eo.§.in rem autē
versum. & fortè hoc idem esset in tributoria. Sed prima fa-
cie videtur velle.institu.quod cum eo.§.is quoque.quod tolli-
tur electione.

a ADNOTATIO. ¶ Rem verso, Adde quòd ista actio de in rem verso competit etiam vbi datur actio negotiorum gestorum.ita comprobat Sozi. in consi.xxvj col.iij.versi iiij.principaliter.

b ¶ Delicto. Ad huius conclusionis resolutionem vide Bartol.in l.ij.C.de libe. & eodem lib.Bald in l.fina.C.de liber.causa.domi.Alexand.& docto.in l.in. ff.de interdict.& releg.copiosè in consi.xxiij.in j.volu.vbi habes totam ma

teriam.
c ¶ Peculium. Ad hoc vide Bald. in l. iij. C. de nau. fœno. doc. in l. j. §. ait prætor. ff. nau. caupo. ita vbi est locus proprius huius conclusionis.
d ¶ Peculium. Et quod propriè dicatur peculium in ista materia, vide Socinũ in consil. xcj. col. ij. versi. postremo.
e ¶ Peculium. Vide Bar. in l. peculium. in prin. ff. de pec. doc. in l. quam tuberonis. §. pen. ff. de pact. dom. Bartho. soci. in rubr. ff. solu. ma. nu. xxviij. char. xiij. domi. Alexand. in l. frater à fratre. ff. de condi. indebi.
f ¶ Peculium. Quid sit peculium, & de quo peculio loquatur iste titulus. vide Aret. in l. cum fundus. §. seruum tuum imprudens. ff. si certum petatur. & Cepo. consil. xxj. col. iij.
g ¶ Actio. Vide etiam Bart. in l. frater à fratre. in viij. col. in versic. sumus expediti de secunda parte. ff. de condi. inde.
h ¶ Aliquod munus. Vide Bart. in l. si cum dotem. §. transgrediamur. ff. solut. mat. & ibidem. do. Alexan. Bal. & doct. C. ne si pro pat. Ang. in l. j. ff. de eo per quem fac. er. vbi est fons huius pulcherrimæ quæstionis.
i ¶ Bonæ fidei. Et an actio de peculio respectu filij sit bonæ fidei, & respectu patris sit strict. iur. Bartol. fuit in hoc sibi contrarius prout de ista contrarietate perpendit Soci. & Iaso. in l. de diuisione. in vj. col. ff. soluto matrimonio. vt ibi per eos.
k ¶ Actio. Vide aliquid per Pau. de Castr. Alexand. & Moder. in l. cum fundus. §. seruum tuum imprudens. ff. si cer. peta.
l ¶ Actio. Ad huius conclusionis materiam vide specul. in titu. de libel. concep. §. xiij. versic. & ad hoc. Bald. in l. penul. C. quòd cum eo. doct. in §. actiones autem. institu. de actio. vbi docto. Ias. de May. nume. xxx. char. xlix. & in alijs locis quam pluribus diffusè tangit.
m ¶ Iuris. Vide Pau. de Castr. & Alexan. in d. §. seruum tuum imprudens. 7. in proxi. apostil. alleg.
n ¶ Actio. Vide Albe. de Rosate. in rubrica ff. eo. tit. de peculio. in ij. col.
o ¶ Proprium nomen. Adde do. Iaso. May. in §. omnium. nume. lvij. chart. ix. & in §. actiones. nume. xxvj. char. xlix. & nume. xlvij. char. l. & in plerisque alijs locis quæ vide ex te.
p ¶ Quod iu s... De ista actione vide do. Alexan. de Imol. in l. j. col. v. de verb. ob. doc. in l. si per mutuam. C. de exerci. vbi est proprius locus huius materiæ.
q ¶ Libera. Vide Alexan. consi. xxij. vlt. col. in j. volu. Roma. consil. l. ij. dubio Feli. in ca. dilecte. ij. col. de test. Barba. consi. vij. ij. col. in j. volu.
r ¶ Appellatione. Vide ad hoc Bart. in l. j. §. domini. ff. ad sylla. & in l. venditione. ff. de bo aucho. iud. pos. Bald. in l. j. ff. de religi. dom. Alexand. de Imol. in consil. cxxix. in ij. volu. & in consil. v. in iiij. volu. vbi in ista materia multa not. habes.
s ¶ Differentia. Multas differentias vide extensè per do. Felin. in cap. cum te. vj. colum. ver. inter mandatum. de rescriptis. vbi omnino vide vbi ponit. v. differentias inter iussum, seu præceptum, & mandatum.
t ¶ Dominus. Adde Bart. in l. si fundus. §. seruum. ff. si certum peta. doct. post not. glo. in l qui satis. ff. de fideiusso. & instit. per quas perso. nobis acquir. vbi de ista materia late.
v ¶ Eligere. Vide d. Fran. de Are. in consi. xix. col. xiij. & aliquid per Alex. in l. cum proponas post Bart. ibi in. j. col. C. de transac.

Per quas personas nobis acquiritur obligatio. *Rubrica.*

1 ☞ *Filiosf. olim omnia patri quæsiuisse, præter castrensia & quasi castrensia, & quid hodie per eos patri quæratur.*
2 *Dominis quæ acquirantur per seruos.*
3 *Seruus quomodo acquirat domino ea, quæ sibi relicta sunt ex ultima uoluntate.*
4 *Seruus communis pluribus dominis quatenus cuique dominorum acquirat.*
5 *Seruus duorum dominorum si ab uno ex dominis iussus stipulari, alteri nominatim stipuletur, utri acquirat.*
6 *Seruus alienus ab aliquo bona fide possessus quando acquirat possessori, & quando proprietario.*
7 *Liber homo bona fide mihi seruiens quatenus mihi acquirat, & quatenus sibi.*
8 *Hæreditas an & quando possit mihi acquiri per liberum hominem bona fide mihi seruientem.*
9 *Seruus, in quo quis usumfructum habet, an & quatenus acquirat usufructuario.*
10 *Seruus in quo quis usum duntaxat habet, an & quatenus acquirat usuario.*
11 *Procuratores nostri quatenus nobis acquirant.*
12 *Acquiri alicui quatenus possit per extraneam personam. & nu. 14.*
13 *Fideiussoribus quatenus quæratur ex pactis debitorum.*

☞ EX QVARVM personarum cõtractibus conueniamur suprà dictum est, nunc ponit, per quas personas nobis acquiratur. nam plerunque vbi est onus, ibi & emolumentum: vt ff. de reg. iuris. secundum naturam. & instit. de leg. pa. tu. Acquiritur autem nobis per nosipsos: & de hoc nulla est hæsitatio. Item per filios in potestate nostra positos, vel constitutos. Item per seruos nostros. Item per alienos quos bona fide possidemus, vel in quibus habemus vsumfructũ, vel vsum:
1 & de singulis videndum. † Sciendum est autem, quòd olim omnia acquirebantur per filiosfamiliâs parentibus præterquam castrense, & quasi castrense peculium: sed hodie in castrensi, vel quasi castrensi peculio nihil est immutatum: in aliis autem rebus siquidem acquirantur ex re patris, vel occasione rerum paternarum, pleno proprietatis iure patri quæruntur. Si autem aliunde obueniant filiofamil. vel laboribus suis, vel prospera fortuna, filiusfamil. habet proprietatem nudam, & pater vsumfructum: vt institu. eodem, §. igitur. & j. de bonis quæ liberis. l. cùm oportet. Et plenius de his aduentitiis dice-
2 mus j. de bon. quæ liber. l. j. † Per seruos autem quicquid acquiritur ex aliquo pacto, vel traditione inter viuos facta, acquiritur dominis volentibus: imò & inuitis: vt ff. de acquiren. rerum dominio. etiam. & de verbo. obligatio. l. seruus vetante. & de iis, qui sui vel alieni iuris sunt. l. j. & insti. eodem, §. item
3 nobis. In his † verò quæ seruis obueniunt ex vltima voluntate, subtilis quædam differentia notatur inter hæreditatem, & fideicommissum vniuersitatis, vel legatum singulare. Si enim seruus meus instituatur ab aliquo hæres, oportet quòd iussus meus præcedat, & voluntas serui sequatur in adeunda hæreditate: nec aliter acquiritur mihi. Potest enim seruus etiam iubente domino velle adire: vt ff. de acquiren. hæreditate. l. si quis bona. §. iussum. & j. de hæredi. instituen. l. cùm proponas. In restitutione autem hæreditatis seruo per Trebellianum facienda, solius domini voluntas præcedens, vel subsequens est necessaria. In bonorum autem possessione per seruum puta institutũ domino delata, & domini voluntas præcedens, vel subsequẽs est necessaria: præterea voluntas serui. In legato autem, vel fideicommisso singulari quod aliquis seruo meo reliquit, sufficit vel me dominum, vel seruum consentire vt acquiratur mihi: vt ff. ad Trebellianum. l. seruo inuito domino. & rem ratã habere. l. bonorum. & de acquiren. rerum dominio. l. liber homo. & l. etiam inuitis. & de adimen. legat. l. si seruo cum. & de
4 donatio. causa mortis. l. vltima. Quod † autem dictum est in seruo proprio alicuius, seruatur & in seruo communi: vt per eum vnicuique dominorum acquiratur pro portione dominica. Si enim communis seruus sibi, vel sine nomine, vel si dominis, vel si conseruo stipuletur, vel si propria nomina dominorum exprimit, præcedentibus tamen appellatiuis acquirit dominis pro dominicis portionibus. Si verò eorum propria nomina exprimat sine appellatiuis nominibus: vel si adsint nomina appellatiua, sed præcedant propria, quærit pro virilibus partibus: vt institu. de stipul. seruo. §. seruus communis. & ff. de stipul. seruo. l. si communis seruus ita. eo saluo, vt si vtrique quæri non potest, alteri quæratur insolidum: vt ff. de stipula. seruo. l. j. §. communis seruus. & l. item si seruus. & l. si alienus seruus. & institu. de stipul. seruo. §. vltimo. Et hoc cùm iussus vnius tantùm interuenit, vel nomen vnius tantùm in stipulatione non est adiectum: alioquin soli iubenti, vel nominato quæritur: vt ff. de stipul. seruo. l. seruus communis. §. licet. & de acquiren. rerum dominio. per seruum. §. sicut. Sed si iubenti, vel nominato quæri non possit, nec alteri, cui quæri potest acquiritur: vt ff. de stipula. seruo. l. si seruus alienus: & hoc, cùm
5 iussus non concurrit cum nominatione. Si enim † vnus iussit, alter nominatus est: siquidem res non spectat ad iubentem, semper nominato quæritur. Si autem spectat ad iubentem, vt quia seruitutẽ prædij sui, vel dotem vxoris suæ stipulatur seruus, acquiritur iubenti tantùm. & sic intelligitur j. eodem. l. si duo per legẽ. ff. de stipulatio. seruo. proinde. §. vltimo. Vel distingue secundum quod notatum est antiquitus vtrum simpliciter iubeam seruum stipulari & ipse alium nominat, & tunc acquiritur nominato: an iussi eum stipulari, & meo nomine:
6 vt hic mihi iubenti quærat, licet alium nominauerit. † Per seruum autem alienum, quem bona fide possideo acquiritur mihi ex re mea, & ex opera sua: eò quòd aliunde obuenit acquiritur proprietario: & ex mea videtur esse: si mei contemplatione instituatur hæres, vel legatum ei relinquatur: nõ tamen possum iubere eum adire hæreditatẽ, sed proprietarius iubere debet: & ad hoc fortè compelletur iudicis officio: vt insti. e. §. de his autem seruis. & ff. de acquir. hær. si quis bona. in prin.
7 de vulg. substi. sed si plures. §. in arrogato. Item † & per liberum hominem, quem bona fide possideo, ex eisdem de causis acquiritur mihi. Ex cæteris autem acquiritur sibi dominium, & actio, vel obligatio: sed non possessio, vel vsucapiendi conditio: vt ff. de acquirẽdo rerum dominio. l. homo. §. quicquid.
8 Si ergo † homo liber instituatur hæres mei contemplatione, &

ne,& sciens cõditionem suam adiuit hæreditatem iussu meo
volens mihi quærere: quærit eam mihi. Si autem aliquod
istorum deficiat, eam hæreditatem mihi non quærit. Si
enim est ignarus conditionis suæ, nulli acquirit hæredita-
tem:nam sibi non:vt ff.de acquirenda hæreditate.l. qui putat.
§.qui bona.& l.qui in aliena.quia se obligare noluoluit.Pos-
sessori autem non acquirit,si iussus non interuenit, sicut & in
proprietario.sed & si interueniat,idem:vt ff.de acquiren. hær.
l.ij.§.j.& §. Celsus. nam & seruili necessitate creditur hoc fe-
cisse:vt ff.de nego.gest.l.at qui natura. §. si liber homo. quare
non potest acquirere: vt ff.de hæredi.institu. l. liber homo. in
princip.Item & si mei contemplatione non instituatur hæres,
non acquiritur mihi,sed nec acquirit,si instituatur mei contẽ-
platione,& non adiuit,vt me vellet fieri hæredem. Si enim se
voluit fieri hæredem,sibi quidem quærit,sed restituet per con
ditionem sine causa:vt ff.de acquir.rerum do.l.liber homo.&
l.homo liber.& de acquiren.hæredi.l.aditio.§.vlti. & de stip.
ser.l.pen.Item notandum,quòd quandoq; quæritur mihi hæ-
reditas per liberum hominem,quem nõ possideo,&cogo per
iudicem adire:vt si dicat testator, Titium seruum illius hære-
dem instituo:vt j.de iur.deli.cùm aliquis. Quod autẽ dictum
9 est† in seruo bona fide possesso,obtinet etiam in eo,in quo ha
beo vsumfru.quia & tũc mihi acquiritur ex duabus prædictis
causis:& relicta mei contemplatione mihi acquiruntur:vt in-
stitu.eod.§.de his.& ff.de vsufru.l.si serui vsusfruct. & l.sed si
quid donetur.& de acquir.hære.l.aditio.§.præterea. secus est
in bonæ fidei possessore:quia ille habet ciuilem possessionem
& vsucapere potest:fructuarius verò quilibet possidet natu-
a raliter tantùm [a], nec vsucapit:quia sit alienum:vt ff.de acquir.
10 pos.l.naturaliter.& insti.eod.tit.§.de his. † Quid autem si plu
res in seruum habeant vsumfructum,siquidem ex opera stipu
letur sine nomine,& sine iussu fructuariorũ:id obserua, quod
diximus s.in initio in pluribus dominis serui:& si vnus iusse-
rit vt stipuletur ex opera,& nullum nominauit:vel si vnus no
minatus est,& nullus iussit:soli iubenti,vel soli nominato quę
ritur.Sed tamen ille,cui est quæsitum,tenetur alteri cõdictio-
ne sine causa:quia opera quodammodo ex re eius est: vt ff.de
acquiren.rerum do.l.qui bona.Quid si vnus iussit,& alter est
nominatus? dico soli nominato quærit:quia plus valet domi-
nici nominis mẽtio,quàm herilis iussio. Quid si stipuletur ex
re vnius fructuarij tantùm? Respondeo,si sine nomine sibi sti
puletur,partem quærit proprietario: de stricta ratione, partẽ
fructuario:vt j.de vsufr.l.si seruo fructuarius.§.si duos.de æq
tate tamẽ,soli fructuario quæritur:vt ff.de stip.ser.l.si alienus.
Vel etiã proprietario de æqtate quæritur.Quod autem adiici
tur solidum ei,ex cuius re est, quæri ideo statuitur: quia fru-
ctuarius condictione sine causa repetit à proprietario:vt ff.de
stipula,seruo.l.penultima.Si autem nominatim ei ex cuius re
est totum,stipuletur totũ,totum etiam ei quęrit:vt ff.de acqui
rendo re.domi.l.qui bona fide.§.sed & si adiiciat. Sed si nomi
natim proprietario,ei soli quærit:vt ff.de acquiren.re. domi.l.
per seruum.§.fructuarius.& de vsufruct.l.si seruo. §.si duos.
in fine.tenetur tamen restituere per condictionem sine causa:
vt ff.de stipul.ser.l.penultima.Sicque intelligitur lex illa, ff.de
acquiren.rerum dom.l.qui bona.§.sed si adiiciat.Si autem ex
re vnius fructuarij stipuletur,alteri fructuario,nihil agit:vt ff.
de stip.seruo.l.si alienus.in fin. Quod autem dictum est de ser
uo fructuario,seruatur & in seruo vsuario:quantũ ad ea quæ
acquiruntur ex re.ex operis enim non vsqueadeò acquiritur
vsuario:vt operas serui vsuarij possit locare.Operis tamẽ eius
potest,& in rebus suis,& in rebus alienis,in quibus aliquid fa
ciendum conduxit:vt ff.de vsu & habit.l.per seruum. Et est
bene notandum quòd licet eius operis vtatur vsuarius,non ta
men ex eius opera acquirit:vt ff.de vsu & habita.l.plenum.§.
b operas. Sunt & alij per quos acquirimus [b]:vt tutores,& cu-
ratores,de quibus specialiter tractatur j quando ex facto tut.
vel curatoris.& ff.de constitu. pecu.l.eum.§. penulti. Et idem
11 in prælatis ecclesiarũ. Item † per procuratores: vt plenè dicã
j.in summa de acquiren.possess.Nec admitto,quod dicũt pos-
sessionem tantùm quæri per procuratorem, dominium verò
per ipsam possessionem; quia& per procuratorem quæri-
tur & per possessionem. Nam & lex dicit rem mihi acquir
per traditionem,& in eodem casu nihilominus verum est rem
per me acquiri:sicut & cuilibet patet,& dicitur institu.eodem
12 titu.in princi.& de rerum diui.§.per traditionem. † Item per
extraneas omnino personas acquirĩ mihi vtilis actio:vt s.ad
exhibendum.l.si res.& ff.de instito.l.j.in fi.& de exercit. l.j.§.
sed è conuerso.& solu.matri.l.Caius.& de verb.obli.l. quod-
cunque.§.si ita quis.& de pig.actio.l.si cùm venderet.& j. de
pact.do.l.pater pro filia.& de dona.quæ sub modo.l.quoties.
Item & directa acquiritur mihi iure speciali in mutuo: vt
ff.si certum.peta.l.certi.§.si numos.sic & notaui s.de pactis.§.
13 superest.Item † & acquiruntur exceptiones fideiussoribus
ex pactis debitorum.Item ex pactis fideiussorum acquirun-
tur debitoribus:si nominatim paciscantur fideiussores, ne pe-
tatur ab eis:vt ff.de pact.l.fideiussores.& l.idem.& l.videlicet.
14 Sunt † & alij multi casus,quos modò specialiter exeq vel pro-
sequi non multùm expedit:sed hoc est notandum quod dixi-
mus,nunquam ex pacto extranei hominis(etiam si sit procu-
rator noster) dari actionem,nisi vbi reperitũr lege cautum:vt
institu.eod.§.ex his.& j.eo.l.j.sed Mart.respondet, quòd sem
per ex alieno pacto daretur à lege vtilis:quia in plerisque casi
bus à lege statutum videbat.De his autem personis,quas pos-
sidemus, vel ius aliquod habemus breuiter dixisse sufficiat.
fiunt enim stipulationũ diuisiones de quibus specialis est ru-
brica instit.de stip.ser.ideo hoc ad præsens omitto.Porrò vnũ
notãdum est,quòd liberum hominem nullo modo possideo,
si scio ipsum liberum:vt ff.de acquirẽ.pos.l.qui vniuersas. §.j.
at verè possideo si puto eum esse seruum meum:vt instit.eo.§.
idem placet.mala verò fide possideo,si non liberum, sed alie-
num seruum esse puto:vt ff.de acqui.pos.l.j.§.sed & per eum.
Item illud bene notandum est,quia per eum, quem puto ser-
uum meum esse,vel in quo vsumfructum me habere puto,ac-
quiro:vt s.dictum est,licet non acquiram per eum quem puto
esse filium meum.suo enim vero patri acquiritur:vt ff.de vsu-
capio.l.iusto.j.respon.& de acquir.pos.l.quicquid.

a ADNOTATIO. ℂ Naturaliter tantùm. Adde Bartol. in l. si furt. in j. nota.ff.de vsur.& in l.j.versi.quæro.extra.glo.ff.de acqui.pos. Florta. in l.iij. ff.de vsufru.do.Alex.post omnes in l.naturaliter.in prin.ff.de acqui. hæredi. & in l.sciendum:C.de vsufru.& ibi do.Iaso.de May.in §.æquè. nume. l. cum plu.seq.insti.de acti.chart.xvij.multa per do.Bartho.Soci.in consi.xxxij. incipien.ex his.versi.circa secundam.chart.xxxvj.

b ℂ Acquirimus. Adde in ista materia pro ornamento istius tituli text. in l. caius.ff.de an.lega.per quem text.Barto.ibi in fin.not.quòd sicut quando legatur seruo meo acquiritur mihi,ita quando legatur rei meæ videtur mihi relinqui:& mihi acquiritur.quod est bene tenendum menti secundum Bart. & ita limitatur glo.singularis in §.penul.in verbo per hanc instit.per quas person.nob.acqui.quæ:vult quòd per rem inanimatam nihil nobis acquiritur:& illam gloss.dicit esse multum singula.Bald.in l.si de proprietate.in penulti.col.C.si à non compe.iu.vide Modern.in l.si seruus plurium sit pro domino.in princ.ff.de leg.j.

Ad Senatusconsultum Macedonianum, Rubrica

1 ☞ *Macedonianum quam ob causam factum.*
2 *Macedonianum Senatuscons.quando locum habeat. & nu.4.*
3 *Exceptio Macedoniani quando locum habeat.*
5 *Exceptio Senatusconsul. Macedoniani qualis sit, & quando possit opponi.*
6 *Filiusfamil. an si soluerit possit repetere.*
7 *Exceptio Senatuscon. Macedoniani quibus detur & contra quos.*
8 *Beneficium Senatuscon. Macedoniani quibus casibus denegetur filiofa. qui accepit mutuam pecuniam.*
9 *Pater quando censeatur ratum habere mutuum à filiofa.*
11 *Miles filiusfa. si mutuam pecuniam acceperit, an iuuetur beneficio Senatusconsulti Macedoniani.*

VALITER conueniatur pater ex filij con
tractu suprà in genere dictum est,nunc autẽ po
nit in specie,quid iuris sit,si filiusfami. acceperit
mutuã pecuniam:& quia super ea Senatuscon
sultum Macedonianum expositum est:ideo po
nit ad Senatusconsultum Macedonianum. Videndum ergo
vnde sic dicatur,& vbi habeat locum, & quod sit eius benefi-
1 cium,quibus detur,& contra quos, & quando cesset. † Est
☞ autem dictum à Macedone,pessimo illo fœneratore, qui in-

ter cæteras ſcelerum artes,quas ſibi natura , id eſt conſuetudo
adminiſtrabat,etiam alienum æs adhibuit. & ſæpe peccandi,
vel occidendi parentes occaſionem,vel materiam prȩſtitit. Pe
cuniã enim credebat,& non expreſsè ſed tacitis,& velatis ver-
bis ſuadebat de occiſione patris.Puta ita,ego credo tibi pecu-
niam,& tu filij facias ita vt cito ſis tui iuris,& obtineas hæredi
tatem patris tui:& tunc mihi reddas pecuniam iſtam:ſicq; ma
ximum conſequebatur lucrum pecuniæ remuneratus à filio
facto ſui iuris,quod quia apertè iniquũ erat, per ſenatores ſu-
per hac re conuenientes accepit correctionem:ſicq; hoc Sena-
2 tuſconſultum Maced. induxerunt. † Et habet tunc locum,
cùm mutua pecunia data eſt filiofami.vt ſtrictiſsimè accipia-
mus nomen pecuniæ,ſcilicet pro eo tantùm mutuo , quod eſt
in numero:non pro eo quod in põdere,vel menſura:niſi fraus
adhibita ſit à creditore:puta credit frumentum,vel vinum vel
oleum,vt his diſtractis,vtatur pecunia:vt ff.eo.l.ſed Iulianus.
§.mutui. Multominus habebit locum ſi filiusfamil.aliter con-
traxit nõ accipiendo mutuum,puta vendidit,locauit,vel quid
ſimile fecit.nam pecuniæ datio pernicioſa parentibus eorum
viſa eſt. Et not. quòd vera numeratio exigitur:vt hoc Sena-
tuſconſul. locum habeat,non ſufficit ficta, vel interpretatiua.
Si enim filiusfa.debeat mihi pecuniam ex cauſa emptionis,
vel ſimili,& eandem ſtipulatus ſim ab eo mihi reddi ex cauſa
mutui,cùm deſtinata eſſet ſolutioni pecunia : vt diximus s̃.ſi
certum peta.licet cœperit eſſe mutua pecunia,tamen quia pe-
cuniæ numeratio non concurrit , ceſſat Senatuſconſ.niſi fraus
ei ſit facta:vt dixi:vt ff.eo.l.ſi filius.§.is autem ſolùm. & l.quia
3 quod.& l.ſi quod alij.& j̃.eo.l.ſi filius. † Ideo autem dixi hoc
Senatuſcõſ.locum habere,cùm mutua pecunia ſit data filiofa.
quia ſtipulatus ſum à filiofa. mihi reddi mutuam pecuniam,
quam ex cauſa mutui,ſum ei numeratus, & poſtea numeraui,
eo facto patrefa.ceſſat Senatuſcon.& ſic habet locum è contra
rio cùm ſtipulatus ſum ab eo quando erat paterfam.& poſtea
numeraui cùm erat filiusfa.vt ff. eod.l.ſi filius. §. vltimo.& l.
4 quia.& l.ergo.& l.contra. In † credente non diſtinguo quis
crediderit:vt ff.eodem.l.nihil in filiofami.Non diſtinguo qua
lis ſit dignitatis , vel vtrum ſit in eo mutata patria poteſtas:
vt quia pater dedit eum alij in adoptionem, vel vtrum pẽdeat
in eum poteſtas vt quia patrem habet in captiuitate hoſtium.
Nam interim denegatur creditori actio.Sed patre mortuo in
captiuitate , non videbitur fuiſſe commiſſum in Senatuſconſ.
ſecus eo reuerſo:vt ff.eod.l.j.§.ſi pendeat.& §.vlti. & l.ſi Iulia
nus.§.ſi filius in alterius.Item locum habet Senatuſconſ. in fi-
liabus,& extenditur ad nepotes,& pronepotes:vt ff.eodem.l.
5 ſed ſi pater.§.hoc ſenatuſconſul.& j̃.eo.l. pen. † Eſt autem
Senatuſconſulti beneficium , quia exceptio opponitur credi-
tori,& hæredibus eius:& eſt odioſa:quia in odium , & pœnã
creditorum eſt inducta.& poteſt opponi quandocunq; ante
6 ſententiam.Item † & poſt ſententiam : ſicut & exceptio Vel-
leiani.Solutum tamen non repetitur ex beneficio huiuſmodi
Senatuſconſ.licet aliud ſit in Senatuſconſ.Velleiano, quia illa
exceptio eſt fauorabilis:vt ff.e.l.ſed & ſi patri.§.vlti.& l.quia.
& l.tamen.& de condi.indeb.qui exceptionem.Porrò filiofa.
ſoluente pecuniam paternam,pater ſi extat pecunia repetit eã
rei vẽdicatione.Si autem creditor cõſumpſerit eam:ſiquidem
bona fide,quia credebat eam ſolui ſibi voluntate patris , non
tenebitur condictione ſine cauſa : ſecus ſi mala fide conſum-
pſiſſet.Sed vbi filiofa.donata eſt pecunia ea cõditione,vt credi
tori ſuo ſolueret,indiſtinctè denegatur patri repetitio:vt ff.e.
l.ſi pater.§.j.& ſi cert.peta.l.ſi filius.fuerunt & alij qui dixerũt
etiam filiofa.dari repetitionem ſolutæ pecuniȩ,ſi ſoluerit eam
facti errore:vt ff.eo.l.vlt.Sed vbi non dicit ei dari repetitionẽ,
ſed exceptionem ſi paterfa. factus, cùm neſciret de morte pa-
tris promiſerit creditori,qđ acceperat mutuò , viuente patre.
7 † Datur huiuſmodi Senatuſconſulti beneficium filijsfami
a liâs [a] (vt dixi) interim dum ſũt in poteſtate. Item ſui iuris
factis,& hæredibus eorum. Item fideiuſſoribus, & manda
toribus,ſi tamen habeant mãdati actionem:vt ff. eodem.l.ſed
& ſi pater.§.non ſolùm.& l.ſed Iulianus.§.quanquam.& j̃.e.
l.penultima. & s̃. quod cum eo. l.ſi ex alio contractu. Item
datur contra creditorem,& hæredem eius. Item contra eũ,
qui ſtipulatus eſt pecuniam ſibi reddi procuratorio nomine,
mandato creditoris : vt ff.eodem,l.ſed Iulianus.§.non ſolum.
Secus ſi ſtipulatus eſſet iure delegationis ſibi factæ à credito-
re:cùm non habeat cauſam lucratiuam,imò verè erat creditor
illius,qui crediderat filiofamil.vt ff.de doli except.l. Iulianus.
8 & de do.l.doli. † Ceſſat hoc Senatuſcõſultum propter mẽ-
b dacium filiifamil.ſi creditor [b] quæſierat ab eo , ſi eſſet filiusfa.
an paterfamil.& ipſe dixit ſe eſſe patremfamil.decipere volẽs
creditorem,qui ei non dediſſet:ſi veritatem nouiſſet:vt j̃.eod.
l.j.Item ratione publicæ ignorantiæ:quia publicè paterfamil.
pleriſque videbatur.ſic agebat,ſic contrahebat,ſic muneribus
fungebatur:vt ff.eodem,l. ſi quis pater. Item ratione æta-
tis:vt ſi pupillus filiofamil.crediderit,maximè ſine tutoris au-
thoritate:nec enim fit pecunia mutua, quam ipſe dedit ſine tu
tore:ſi cum tutore dedit,reſtituetur in integr.& ſic reſtituere-
tur adultus:& idem ſeruatur in filiofami.quod dixi in pupillo
ſi ipſe alij filiofa.crediderit ſine patris ſpeciali conſenſu. Nam
& ſi liberam adminiſtrationẽ habuerit peculij,non tamen per
dere peculium pater ei permittit:vt ff.e.l.ſi quis patrem.§. pro
inde.& l.ſi filius. Item ceſſat in eo,qui accipit mutuum in rẽ
patris verſurus , & vertit. putà vt dotaret ſororem ſuam : non
tamen ei rem patris permittitur obligare:vt ff.eod.l. ſed Iulia
nus.§.ſed & ſi filiuſſa.& §.proinde ſi accepit.& l.ſi filiusfami-
lias.Et eadem ratione ceſſat , vbi filio cauſa ſtudiorũ alibi de-
genti,vel cauſa legationis eunti,vſque ad eum modum quem
pater non recuſaret,creditum eſt:vt j̃.eod.l. Macedoniani. &
ff.eo.l.ſed Iulianus.§.quod dicitur.Quod enim dicitur non re
cuſaret,intelligo,id eſt,recuſare nõ deberet. Sic & adminiſtra
re ſolebat intelligo , id eſt ſecundum conſuetudinem debebat
habere quòd tantùm adminiſtraret inſpecta filij, & patris per
ſona,dignitate,& diuitijs.Quid enim, ſi pater erat impius , &
ſeuerus?nam & his caſibus daretur actio de in remverſo:vt ff.
in rem verſo.l.iij.§.proinde ſi ſeruus.& l.pater pro filia.& l.&
ideò.§.vlt.& l.nihil.& l.ſi verò pater.& l.vlt.Item ceſſat, quia
pater conſenſit. vel præſens non contradixit , vel cum ei filius
deſtinaſſet literas quòd acceperat mutuum , pater actum filij
non improbauit:vt ff.eod.l.ſed Iulianus.§.quamquam inquit.
& l.ſi autem ſciente.& l.ſi filiusfamiliâs.& j̃.eodem, l. ſi per-
mittẽdo. Loquor autẽ de patre,qui habet filium in poteſtate:
filius enim facit ſuo filio conſentiẽdo,qui in naui poteſtate eſt:
non facit vt ceſſet Senatuſconſultum:vt ff.eod.l. filium ab eo.
Item ceſſat ſi filiusfamil.accepit mutuum , vt ſe liberaret à
creditore alio:illúmque creditorem liberaret à ſeipſo, qui nul
la poterat exceptione ſubmoueri : vt ff.eodem,l.ſed Iulianus.
§.penultimo.Item & ex poſtfacto ceſſat Senatuſconſultum,ſi
poſtea ratum habuit pater,quod filius acceperat mutuò : quia
ratihabitio trahitur retrò : [vt .j̃.eodem , l. vltima.] & fortè
non tantùm patri adimetur exceptio, ſed etiam filio : quia ra-
tihabitio (vt dixi) trahitur retrò:vt j̃.eodem,l.vltima. & com
paratur mandato.ſed argumen.eſt contra.ff.de pact.l.vltima.
9 Porrò † pater videtur ratum habuiſſe,ſi cœperit ſoluere,quod
filius acceperat mutuò:vt ff.eodem , l.ſed Iulianus.§. penulti.
Idem ſi filiusfamiliâs factus paterfam.cœperit ſoluere quod
filius acceperat mutuò. Si autem non cœperit ſoluere quod
filius acceperat mutuò,ſed rem pignori dedit : ratum habere
videtur,vſque ad pignoris quantitatem:non vltra:vt ff.eodẽ,
l.ſed Iulianus. & l.cùm tamen.& l.ſed ſi pater. j. reſponſo.&
ita potentior eſt ſolutio partis debiti , quàm pignoris obliga-
tio pro toto debito. Et eſt ratio : quia illa extinguit princi-
palem obligationem pro patre;hoc autem in nihilum extin-
10 guit principalem obligationem. Idem'que † eſt & ſi filiusfa
miliâs factus paterfam.pro mutuo fidem ſuam obligauit, vel
quocũq; modo agnouit ratum habendo:vt j̃.e.l. Zenodorus.
& ex hoc colligitur , quia & ſi filiusfa.non mutato ſtatu,hanc
exceptionem vellet remittere , non poſſet. nec enim ſui cauſa,
ſed in odium creditoris eſt inducta,quod ſecus eſt in Velleia.
vt dicemus j̃.tit.proxi. Item ceſſat ſi non accepit quaſi verſu-
rus in patris rem,ſed tamen vertit poſtea.Si autem non in rem
patris vertiſſet,ſed aliter conſumpſiſſet locupletãdo,vel nõ lo
cupletando peculium,non tenebitur pater:vt ff eo.l.ſed Iulia-
nus.§.ſed ab initio.nõ ſic.& l.ſed ſi pater.§.hoc Senatus. Illud
notan

notādum est,quia quandoque locum habet Senatuscon. Sed
tamen in alium datur actio:vt ecce [c] filiumfa.alienum præpo
situ stationi,accepit mutuū,te iubente,vel non contradicen-
te,in eam rem,in quam præpositus erat: teneberis institoria.
Sed ipse filius,vel pater eius habet exceptionem:vt ff.eo.l.sed
Iulianus. §. interdum. & hæc omnia in filiisfa. qui priuati vel
11 pagani homines sunt.† Si autem miles filiusfa.pecuniam mu
tuam accepit,etiam nō præcedente,vel sequente consensu pa-
tris:stare oportet contractum nulla differentia introducenda,
ob quā causam pecuniæ creditæ, vel vbi consumptæ sunt. In
pluribus enim iuris articulis filiifa. milites non absimiles vi-
dentur hominibus,qui sui iuris sunt,& de præsumptione iu-
ris,& de iure omnis miles non creditur in aliud pecuniam ac-
cipere,& expendere:nisi in causas castrenses:vt j.eod.l.vlt. &
ff.eod.l.j.in fin.& l.ij.

a ADNOTATIO. ¶ Filijsfamilias. Ad materiam huius conclusionis & totius tituli vide Spe.in titu.de excep.& repli.§.ij.versic. hoc fallit.docto. in l.fi.C.hoc eo.tit. & adde quod macedonianum inducit peccatum mortale. filiusfamilias eo vtatur:vt tenet Inno.& doct.in ca.quia plerique.de immuni.eccle.quod not.

b ¶ Creditor. Vide pulchrè Ias.in l.est receptum.in iij.col.ff.de iurisdi. omniū iu.in ver.tu aduerte &c.

c ¶ Ecce. Vide omnino Pau.de Cast.bene declarantem in l.iij.ff.eod.titul. Et adde pro ornamento totius tituli q quàm sæpe habui in facto an si filiusfam. dicat se patremfamilias in instrumento, reddatur actus suus validus. vide Pau.de Castr.in consi.clxxiiij.incip.ad primum quæsitum.

Ad Senatusconsultum Velleianum. Rubrica.

1 ☞ *Velleianum Senatuscons.quando locum habeat.& nu.3.*
2 *Mulier principaliter se obligans quo casu iuuetur senatusconf.Velleiano.*
4 *Mulier intercedens pro alio quibus casibus non iuuetur beneficio senatusconf.Velleiani.& nu 7.& 9.& 11.*
5 *Mulier renuntians,an iuuetur exceptione Velleiani.*
6 *Mulier,quæ intercessit in rem suam non iuuatur beneficio Velleiani.*
8 *Mulier pro alio intercedens si se iterum eius intercessionis causa se obligauerit:an iuuetur beneficio Velleiani*
10 *Mulier remittens ius hypothecarum marito,uel cuicunque alteri an iuuetur beneficio Velleiani.*
12 *Mulier delegans debitorem suum creditori alterius, an & quando iuuetur beneficio Velleiani.*
13 *Mulier principaliter se obligans pro mutuo,an & quando iuuetur beneficio.*
14 *Velleiani senatuscon.beneficium quale sit,& quibus detur.*
15 *Beneficium Velleiani qui differat à beneficio Macedoniani senatuscon.*
16 *Mulier,quæ pro alio intercessit,si ex ea causa soluerit,an possit repetere.*
17 *Creditori, quomodo consulatur per Velleianum senatuscon.& nu.19.*
18 *Actio restitutoria uel rescissoria quibus detur.*
20 *Mulier,an non aliter possit hodie teneri:quam si intercedat instrumentum publicè confectum.*

SICVT filiusfami.& pater eius habēt exce
ptionem ex superiori Senatuscon.ita & mu-
lier ex hoc Senatus. Vellcia.quòd sic nūcupa
tum est à Velleo Consule, qui fuit author hu
ius constitutionis. Vidēdum ergo vbi habeat
locum,& quando cesset, quod sit eius benefi-
cium,vel circa mulierem,vel circa creditorem, quibus detur,
& contra quos,& an hodie locum habeat Senatusconsultum.
1 †Habet autem locum hoc Senatuscon.cùm mulier [a] alienam
2 suscipit obligationem,vel eam participādo, scilicet mandato,
fideiubēdo,constituēdo, vel eam in se transferendo, promittē
do nouandi animo,quod alius debet, vel suscipiendo iudiciū
nouandi animo:vt infrà eodem,l.prima.& l.iiij.& tt.de noua.
l.delegare.§.sit autem.& ff.eodem,l.secunda.§.omnis. Quali
ter autem fiat constitutum, diximus s.de constituta pecunia.
& qualiter fiat mandatum, vel fideiussio, suis exponetur ru-
2 bricis. Item † locum habet vbi nullius suscipit obligatio-
nem,sed fraude excogitata à creditore,qui cum alio erat con-
tracturus,& mulierem fideiubentem accepturus: obligauit se
mulier principaliter creditori, & masculus pro ea intercessit.
3 Sed & † vbi nullo modo fuit obligata, locum habet: puta si
rem, vel substantiam suam, vel rem sibi obligatam pro alio
obligauit,vel ei obliganti consensit. Secus si taceret alio obli-
gante,volens decipere creditorem:vt ff.eodem,l.quamuis.§.si
cùm essem.& l.vir vxori.§.si mulier.& j.l.si sine. Item & locū
habet,vbi creditor, & ipsa mulier se ignorabat tutā hoc Sena
tusconsul.Ex hoc enim paret,quòd noluit decipere: subaudi-
tur,ergo maximè.vt ff.eodem,l.imò & j.eod.l.j.in eo quod di
cit si id contrahentes non ignorant.Idem dico,& si vterque sciat
Velleianum locum habere:licet quidam dicant contrarium
ratione pro se inducta:quia mulier voluit decipere: quod fal-
sum est;neque enim videtur creditor deceptus qui sciuit, neque
certiorari debuit,qui non ignorauit:vt ff.de actio.empt.l.j.§.
vlti.multomagis subuenitur mulieri,vbi ipsa ignorauit se tu-
tam,creditor verò sciuit:vt ff.eod.l.imò. Nec distinguo, cùm
creditor pro alio obligauit mulierem, vtrum sciat mulierem
intercedere pro alio, an putet eam in rem suam interuenire.
Nam & si hanc putet,nihilominus subuenitur mulieri quę nō
intercedebat in rem suam. Debuit enim diligentior,& curio-
sior esse creditor,cùm mulierem obligabat pro alio:vt ff.eod.
l.vir vxori.vbi autem creditor accipit masculum fideiubentē
pro masculo,qui fideiubebat mandato mulieris, quā hunc mā
dasse creditor ignorabat, non subuenitur mulieri hoc Sena-
tusconf.secus si ipse sciret fideiussor: tamen qui mandato mu-
lieris intercessit agendo contra mulierem,repellitur exceptio
ne Velleiani:cùm nullam facti proprij possit ignorantiā prę-
4 tendere:vt ff.eodē,l.si fideiussores. & l. quanquam. † Ces-
sat hoc Senatuscon.cùm mulier renuntiauit auxilio Senatus-
consul.vt ff.eo.l.vltima.§.penul.Est enim suo fauore inducta
hæc exceptio.Et valet hæc renuntiatio, cùm mulier sciebat se
tutam, puta certiorata, à contrahente, vel aliunde cognouit.
5 Cæterùm † si nesciuit,& Senatuscon.Velleiano renuntiauit,
vel omni legali auxilio,nihilominus erit tuta;quia generalis re
nuntiatio ad hoc,quod ipsa nesciuit,vel non cogitauit,non tra
hitur:vt ff.de transact.l.cùm Aquilia.hæc ergo renuntiatio ad
hoc, quod ipsa nesciuit in eo casu tantummodo creditori pro-
ficit. Vbi vterque sciebat Velleianum succurrere:aliâs autem
vel non tenet renuntiatio,quod est vbi ipsa ignorauerit se tu-
tam Senatusconsulto,vel alia ratione succurritur creditori:pu
ta,quia illa voluit decipere,se sciens tutam eo Senatusconsult.
cùm creditor ignoraret:& ideo non subuenitur mulieri: vt ff.
6 eod.l.si decipiendi.† Item cessat hoc Senatuscon.cùm mulier
intercessit in rem suam,defendendo eum, qui sibi hæreditatē
vendiderat,vel eum qui mandato suo obligationem suscepe-
rat:vt ff.eodem,l.sed si eum.& l.aliquādo. Vbi autem partim
in re sua,partim in re aliena intercessit,pro parte aliena sibi sub-
uenitur,sed non pro sua: vt ecce mulier, & Titius ob rem ali-
quā emendā mutua pecunia accepta se insolidū obligauerūt.
Si verò communem insulam fulciendam,vel in rem commu-
nem à pœna,vel pignore liberandam accepta mutua pecunia
se insolidum obligauerunt.quòd si mulier non fecisset, maius
erat damnum passura,quàm sit pecuniæ acceptæ quātitas ces-
sabit Senatusconf.quasi mulier nō videatur intercessisse.ergo
secūdum prædicta si mulier sit cum alio insolidum obligata:
& nil in mulieris vtilitate processit,in totū iuuabitur mulier:
7 vt ff.eodem,l.vir vxori.§.vltimo.& l.idem. † Item cessat Se-
natusconf.cùm mulier intercessit pro pretio libertatis dando
domino manumittēdi.Item & cùm intercessit pro dote alicu-
ius mulieris:vt j.eo.l.vlti.& pen. Item cessat vbi accepit pre
tium,vel aliquid loco pretij pro intercessione.vel vbi confessa
est instrumēto publicè confecto,& à tribus testibus consigna
to se quācunque rem pro intercessione accepisse:vt j.eo.l.an-
8 tiqua.sed & cessat ex † postfacto vbi perfectæ ætatis fœmina
intercessit,vel pignus,vel fideiussorem pro alio dedit: & post
biennium à prima cautione numerandum iterum se obliga-
uit,vel iterum pignus,vel fideiussorem dedit. sibi enim debet
imputare si vltrò firmauit,quod sæpius poterat cogitare,& e-
uitare:videtur enim ex tali prolixitate temporis non pro alie-
na obligatione se obligare:sed pro sua causa aliquid agere, &
tam ex secūda cautione se obnoxiā facere cum effectu, quàm
pignus,vel intercessorem vtiliter dare.Intra biennium autem
siue iterum se obliget,vel iterum det pignus, vel fideiussorem
sibi nō præiudicat:quia ex consequentia suæ fragilitatis in se-
9 cundā incidit iacturā:vt j.e.l.si mulier.Sic & † cessat ex post-
facto, vbi mulier intercessit pro Titio, & ei postea extiterit

hæres:nam siue hęreditaria actione,siue suo nomine ex inter-
cessione conueniatur,non refert:quia suo nomine cõuenitur,
vel periclitatur,& intelligo hoc cùm intercesserit nouãdi ani-
mo:alioquin accessoria obligatio per principalem iure confu
sionis tolleretur:vt ff.de sol.l.stichũ.§.adiicio.& ff.de fideiuss.
l.hæres.§.ij.& ff.eo.l.quãuis.§.planè si mihi. Idemq; est si Ti-
tius pro quo intercessit mulier,mulieri soluerit id, in quo obli
gauit se creditori:vt ff.eo.l.si mulier contra senatuscon.Velle.
In his ergo etiam si verè intercedit mulier,non tamen iuuatur.
10 † Vbi autem nulla est intercessio,sine dubio non iuuatur,qđ
pluribus modis contingit:vt quia ius hypothecarium marito,
vel cuicunque remisit:vt j.eo.l.etiam constante matrimo.& si
quidem remittat hypothecas in vno contractu, vel in vna re,
vel pro vna persona,in alia re,vel contractu alio, vel circa aliã
personam sibi non præiudicat:licet generalibus verbis vtatur
in renuntiatione:quia restringuntur ad ea de quibus cogitatũ
est:vt j.eo.l.iubemus. Nec prohibetur vxor propter matrim.
remittere ius hypothecarium marito sicut prohibetur dona-
re:quia pignoris remissio non est donatio : vt ff.de iis quæ in
fraud.cred.l.si pignus.Quid enim amittit cùm saluam habeat
personalem actionem? Dotem tamen inæstimatam pro qua
res viri obligatæ sunt vxori non potest alienare vir:etiam mu
liere consentiẽte:cùm omnia priuilegia doti data inuiolata ser
uẽtur per auth. Donationem autem propter nuptias in rebus
soli consistentem alienare poterit vir,muliere primò consen-
tiente,scilicet & iterum post biennium sicut dictum est in in-
tercessione.Si autẽ aliæ sint res viro,ex quibus mulieri potest
consuli:absq; his enim nec si frequẽter consentiat lædetur,imò
pro donatione dabitur mulieri in rem actio sol.mat.vel etiam
constante:vbi tamen pro dote posset agi.sed & vir secum con
trahentibus obligatur huiusmodi alienationis,vel obligatio-
nis occasione:vt in authen.vt immobilia ante nup.dona. coll.
11 v.& de qualitate dotis.§.vlt.col.vij.† Item cessat senatuscon.
vbi mulier non obligata pro debitore extraneo soluit credito
ri eius:donat enim, & in donatione non subuenitur ei : quia
rarò donat,imò ad donãdum erat potius calcaribus impellen
da,quàm freno temperanda. Est enim genus mulierum aua-
rissimum:facilè autem obligat se pro alio,& ideo subuenitur
ei:vt ff.eod.l.sed si ego.in fin.& ff.de dona.inter vir.& vxo.l.si
12 stipulata.& j.de dona.ante nup.si à sponso. Sic † & non sub-
uenitur ei mulieri,cùm ipsa non obligata pro debitore Titio
creditori eius delegauerit debitorem suum. si autẽ delegasset
non debitorem suum,fraus videretur esse facta senatuscon.&
ideo iuuaretur mulier. Si autẽ mulier pro socio obligata dele
gauerit eius creditori debitorem,vel non debitorem suum,lo
cum habet senatuscõsult.& ideo mulier condic.pecuniã, quasi
videatur soluisse.soluit enim & qui reũ delegat.Item & dele-
gatus,quasi mulier fideiussor habet exceptionem : vt ff.eod.l.
13 quamuis.§.interdum.† Item [b] & cessat quando mulier prin-
b cipaliter cum creditore contraxit,accipiendo ab eo mutuum:
etiam si creditor sciat mulierem alij velle donare , vel pro alio
velle soluere:vt j.eod.l.si fœnebris.nisi creditor sciat mulierẽ,
cui dat mutuum,vel rem suam pro alio obligata re contra se-
natuscons.tunc enim subuenitur mulieri,etiam si principaliter
contraxerit,quod notabile est:vt ff.eo.l.vlt.§.item si mulier.et
l.Scia.§.fun. Item cessat vbi mulier non ipsi creditori promit
tit,quod debet sibi Titius,sed ipsi Titio promittit quod debet
vel debebit creditori suo.nec enim potest fieri intercessio pro
eo:& eidem,vel apud eundem:vt ff.eo.l.tutores.j.respon. & l.
quamuis.§.si mulier.Est ergo differentia si dicã promitto tibi
q debes,an promitto tibi quod tibi debet Titius:sic ergo vbi-
cunq; non est intercessio,cessat:vel nisi quod factũ est pro in-
tercessione habeatur:vt si seruũ alienum intercedendi animo
respondit esse suum,volens dñm defendere in noxali iudicio:
vel si respondebit sibi hæredem cùm alius esset hæres quẽ vo-
lebat defendere:vel putabat se hæredẽ esse.secus si voluit deci
pere interrogantẽ:vt ff.eo.l. si mulier in virũ.& l.si mulier in-
tercedendi.sed & pro intercessione habeatur,quando mulier
creditori suo dedit pecuniã ne delegaretur ab eo: quod nota-
14 bile est:vt ff.eo.l.si debitrix.§.sed si pecuniam. † Est autem
senatusconsulti beneficium maximũ:quia mulieri cùm inter-
cessit,vel quasi intercessit locum habet senatũscõs.vt dictũ est:
c & hæredibus eius, & intercessoribus [c] eius datur exceptio si
conueniatur:vt j.eo.l.hæredes.& ff.de except.l. exceptiones.
§.intercessionis.& ante sentẽtiam,& post sentẽtiam,quando-
cunq; ante solutionem:vt ff.ad Mace.l. tametsi non opposita.
15 Nec † in fideiussoribus eius distinguo habeãt , vel nõ habeãt
contra eam mandati actionẽ:licet ita distinguatur in Macedo
niano Senatuscon.& est ratio:quia hoc est si mulier & fideius
sor eius repellant creditorẽ:tamẽ prior debitor restituitur cre
ditori.at ibi creditori nullus restituitur debitor.& hęc ratio vi
detur notari ff.eo.l.si mulier.contra Senatuscons.Velle. & ad
Maced.l.sed & si pater.§.vlt.hæc est fauorabilis , illa est odio-
sa exceptio.vt ff.de condi.inde.l.qui exceptionẽ. fauores autẽ
prorogandi sunt,odia restringenda:vt ff.de lib.& posth. cum
quidam.Porrò in casu datur mulieri exceptio , non tamen in-
tercessori eius:vt stipulator accepit fideiussorẽ à debitore quẽ
mãdato mulieris intercedere creditori ignorabat:vt diximus.
16 † Item & datur mulieri repetitio pecuniæ solutæ,quia crede-
bat se teneri ex intercessione.Si enim sciret se tutam , donasse
videretur:vt ff.de condi.indeb.l.j.& l.qui exceptionem. credi
17 tori autem datur beneficium ex † hoc senatuscon quia datur
actio ei restitutoria,vel rescissoria contra veterem debitorem:
vt j.eod.l.mulier alienam.& ff.eo.l.quamuis.§.quoties. Hæc
ita si præcedẽs actio erat sublata acceptilatione,vel nouatiõe:
alioquin non est necesse restitui veterem actionem,cùm credi
tor habeat primam efficacem:sicut est & in eo casu quãdo cre
ditor acceptotulit debitori , vt ei daret expromissorẽ, & ipse
dedit mulierem quæ iuuatur Senatuscon.& creditor putabat
eam de iure teneri.Nec enim necessaria est creditori restituto
ria actio,cùm possit debitori cõdicere liberationem, vel pecu
niam si pura fuit obligatio quæ acceptolata est:vt ff.eo.l.quã-
uis.§.si conuenerit. Est & notandum quòd plus prodest cre-
ditori , si errauerit in iure , scilicet credens mulierem posse in-
tercedere,quàm si in facto probabilissimè erraret,puta mascu
lum intercedentem esse soluendo,qui non est:vt ff.de fideius.
l.iij.Diciturq; rescissoria,quia rescissa nouatione,vel acceptila
tione quæ facta est, vetus datur actio. Est ergo adiectiuũ hoc
nomen rescissoria non proprium nomẽ actionis. Item datur
creditori restitutoria,scilicet vtilis actio ex eo contractu , quẽ
cum masculo proposuerat celebrare,muliere intercessura : &
postea fraude excogitata cõtraxit cum muliere principaliter,
& eum fideiussorem accepit cum quo proposuerat contrahe-
re:vt s.diximus:vt ff.eo.l.quamuis.§.si cùm essem tibi. & est
hoc nomen adiectiuum,sicut & superius.datur autẽ creditori
institoria,etiam si sciat mulierẽ intercedere : nisi deciperet eũ
dolo ad hoc vt intercederet:vt ff.eo.l.quidam.& de fideius.l.si
Titius.Creditori autem ignoranti mulierem intercedere , nõ
datur restitutoria:vtpote cùm non habeat locum Senatuscõ.
Velleia.rescissoria autem datur creditori scienti,vel ignoran-
ti intercedere:vt s.diximus.ait enim Aphricanus distinguen-
dum,vtrum cum muliere quis ab initio contrahat,an alienam
☞ obligationem in eam transferat: quia tunc debet esse diligen
18 tior:vt ff.eod.l.vir vxori. Item † dantur istæ actiones restitu-
d toria [d],vel rescissoria eis solis quibus mulier se obligauit , &
non aliis.Si ergo apud vnum ex correis stipulandi mulier no
uandi animo intercessit,ei soli restituitur actio, & non correo
suo : licet ipse intercessione mulieris fuerit læsus , & amiserit
19 veterem actionem. Porrò ei † cui mulier obligauit se, resti-
tuitur actio contra debitorem,& fideiussorem,& pignora:vt
ff.eodem,l.quamuis.§.quanquam.& l.si pro vno.Et fit restitu
tio hæc per legem statim cùm intercessit mulier:vt non sit cre
ditori opus adire prætorem viuentem : & ideo videtur actio
perpetua cùm dicitur à l.vt insti.de perp.& tẽp. actio.in prin-
cipio.sed tamẽ non est ita,si prima actio erat temporalis : talis
enim,& tanti temporis restituitur,qualis,& quãti fuerat ante
intercessionem:nec etiam intercessione distinguitur fiat purè
an sub cõditione vel in diem.Quid enim in restitutione actio
nis bonum est expectare conditionẽ,vel diem,cùm in ea cau-
sa sit prior debitor:vt omnino debeat suscipere actionem? vt
ff.eo.si debitrix.§.si senatus.& §.vlti.& l.aliquando.§.vlt.Hæ
autem actiones hæredibus,& in hæredes perpetuò dantur:vt
ff.eo

ff.eodem,l.actiones.quod sic intelligo, dantur, id est dari possunt considerata natura veteris actionis:vt paulò ante dixi.

20 † Extra summam noto quòd Mart.ait hodie ipso iure non teneri mulierem,nisi intercedat in instrumento publicè confecto,& à tribus testibus consignato: etiam si intercederet pro dote,vel libertate,vel in rē suā, in quibus casibus olim nō iuuabatur:vt j.e. l.antiquæ.§.vlt.l.antiquę.illa em habebat vltimā in libro suo,& ideo dicebat eam corrigere alias præcedentes, quæ loquuntur de dote & libertate:imò & ille §.vlti.corrigeret principium eiusdem legis,quòd dicit mulierē teneri, si ac-
c cepit pretium [c] pro intercessione. Nostri autem doctores dixerunt efficacissimè eam teneri,etiam si non intercedat in instrumento publicè confecto,& à tribus testibus consignato,scilicet in casibus illis,in quibus non iuuabatur olim Senatusconsulto. vbi autem olim tenebatur, sed iuuabatur Senatusconsulto, hodie seruatur ipso iure illæsa:nisi intercedat in instrumento publicè confecto,& à tribus testibus consignato.nam si sic intercedat in instrumento publicè confecto, omnia tractantur quæ veteri,vel nouo iure cauta sunt pro intercessionibus fœminarum.& facit pro nobis tenor duarum constitutionū positarum post l.illam antiquę.Item est verisimile multùm quod finis illius l.antiquæ.corrigat principium. Præter hæc dicunt quidam hodie iure nouissimo nō habere locum Velleianum: quia etiam si in publico instrumento consentiat, proprio iure an scribat & se,vel suam rem obliget, siue multoties ipso iure, non tenet quod actum est: nisi in vtilitatem mulieris pecunia sit versa:vt in auth.vt nulli iudic.§.& illud verò præuidimus. Si ergo versa est in vtilitatem mulieris,non iuuatur mulier: si non est versa,ipso iure non tenetur, sed certè ibi non loquitur nisi in marito mulieris.vnde aliud debet esse, quàm in extraneo,ne mutuo amore spoliarentur: vt ff.de dona. inter virum & vxorem.l.iij.

a ADNOTATIO. ℭ Cùm mulier. Vide vnum dictum Alber. de ro.in relatis per alexan.in l.sciendum.ff.de verbo. obli.de notario qui in instrumēto non expressit mulieri quid importaret istud beneficium senatusconsultū velleianum.

b ℭ Item. Vide in materia istius tituli omnino Roma.singula.suo.cccxxv. & Alexan.in l.in repudianda.ff.de acqui.hære.

c ℭ Intercessoribus. Vide text.in l.si mulier.§.si ab ea.ff.eo.titu.vbi mulier,& fideiussor eius velleiano iuuantur,& in primum debitorem acti. restituitur. quod bene not.& vide Ro.singu.cccl xxj.incipi.tuscis.

d ℭ Institoria. Adde spec.in tit.de oblig.& solu.§.prænotandum.ver.item frequenter.Bald.& doc.in l.si à muliere.C.ad velleia.do.Ias.de May.in §. actiones.nu.xlviij.cum plu.seq.insti.de act.char.20.vbi habes copiosè.

e ℭ Pretium. Ad huius conclusionis materiam vide Bald. Albe.& doctor.in authen.si qua mulier.C.ad velleia.& adde alium casum positum per d. Alexand.& docto.in l.si duo.§.ij.eo.tit.& in l.sciendum,ff.verb. obli. & vide in terminis conclusionis Bald.in l.fi.in C.de pact.do.Alexand.in l. si mulier. ff. ad velleia.vbi est fons huius materiæ.

De non numerata pecunia. *Rubrica.*

1 ☞ *Pecuniam non numeratam duobus modis dici.*
2 *Pecuniæ uerbum quàm latè pateat.*
3 *Exceptio non numeratæ pecuniæ quando locum habeat.*
4 *Cautio,nulla adiecta causa,an sit efficax ad obligandum, item quid si stipulatio interposita sit.nu.6.*
5 *Soluens pecuniam,quam cautione exposita confessus fuerat sibi numeratam,licet re uera non fuisset numerata,an poßit repetere.*
7 *Exceptio non numeratæ pecuniæ an poßit obiici aduersus cautionem expositam ex alia cau a quàm ex causa mutui.*
Maritus intra quæ t: mpora poßit obiicere exceptionem non numeratæ dotis.
8 *Confeßio facta in scriptis ad alium liberandum an & quando præiudicet confitenti.*
9 *Creditor qui cōfessus est se debitā pecu.recepisse,si intra dies xxx.cōtestetur pecuniā sibi nō fuisse solutā,an transferat in debitorē onus probādi pecuniā à se solutā.*
10 *Exceptionem non numeratæ pecuniæ quando competat.*
11 *Exceptio non numeratæ pecuniæ quibus detur.*
12 *Exceptio nō numera. pec.an detur,ubi præter scripturā interuenit etiā sacramētū.*
13 *Cautionem suam nolens agnoscere quatenus & quando puniatur.*

DICTVM est suprà de except. Velleiani Senatusconsulti & Macedon. senatusconsſ.quarum prima est fauorabilis,altera odiosa:nunc autem ponit de exceptione iure cōmuni considerato propter non numeratam pecuniam.
1 † Vbi tamen sciamus non numera.pecu.duobus modis dici,vel respectu creditoris,qui propriè dicitur numerare pecuniam debitori vt sibi reddatur, vel respectu debitoris,qui propriè dicitur soluere creditori:& impropriè dicitur numerare,cùm soluit quod debet. Pecunia autē † largissi
2 a mè [a] ponitur pro omni re,quam quis non numerauit,vel non soluit:vt ff.de verb.signific.l.pecuniæ verbum. tale est ergo ac si dicerent de pecunia,vel re non credita, vel non reddita. Vt
3 autem † sciatur plenè quando non nu.pecuniæ locum habet [b]
b exceptio distingue,cùm quis confitetur, aut pro se, aut contra se.si pro se,non est habenda ei fides:vt s.de proba.l.exēplo. Si autem cōtra se confiteatur,aut confitetur se debere, aut alium
4 à se liberatum.Si † confitetur se debere, & nullam adiiciat causam,hoc est quod dicit lex,cautio.indiscretè loquitur: vt ff.de proba.l.cùm de indebito,§.fin.non præiudicat ei.Si verò causam adiiciat, vt siquidem numerationis, non præiudicat sibi vsq; ad biennium.Ciuiliter enim tantùm est obligatus ex confessione emissa per scripturam:& ex illa scriptura oritur condictio certi,& literarum dicitur obligatio nasci:sed habet ex-
5 ceptionem non numeratæ pecuniæ. Insuper † obligationis ciuilis liberationem condicere potest: vt infrà eodem.l.si quādo. [Item si soluit pecuniam, repetit eam: vt not.suprà de cōdictione indebiti.§.4.& sic etiam repetit pignus:vt infrà eod.l.j. nisi sciens se non debere, vel deceptus soluat, agnoscendo fidem cautionis: vt infrà eodem.l.cùm fidem.Vel ibi fortè lex increpat eum qui nimis tardè venit ad proponendam querelam de non numerata pecunia,cùm iam soluit. si tamen velit repetere per cōdictionem indebiti,quod ignoranter soluit,potest.iam enim non de exceptione,sed de actione tractandum est. † Item solutio non inducit liberationem, & repeti-
6 tionem:vt ff.de condictione indebiti.l.cùm is.§.primo.& l.fideiussor.] Sed si non steterit in finibus scriptæ confessionis, imò stipulatione promisit se redditurum, quod sperabat sibi numerandum esse:nec numeratum est intra biennium:si ex stipulatione conueniatur, opponit exceptionem in factum & condicit obligationem, vt dixi. Cæterùm si tacuit biennio, efficacissimè obligatus est,nulla obstante exceptione, & sublata est condictio: quia à principio efficaciter videtur fuisse obligatus,adeò (vt quidam dixerūt) etiam iure naturali cum obligatum,quasi intra biennium numerauerit, & ita veritati præiudicat: vt res iudicata, & iusiurandum & transactio: vt infrà eodem,l.si transactionis. Vel (vt dixerunt alij) ciuilis tantùm est obligatio, sed habet effectum ciuilis, & natura-
c lis obligationis. Hæc ita Iacobus admittebat: nisi [c] ipse debitor onus probationis in se suscipere vellet, quòd non esset sibi pecunia numerata. Aliis contrarium placuit, & bene vt non admittatur eius probatio, cùm nec permittatur ei deferre sacramentum creditori, vt iuret se numerasse: vt infrà eodem,l.in contractibus.§.super cæteris. & hoc nisi intra biennium iuri in testando sit paritum, id est quòd debitor querelam de non numerata pecunia detulit in scriptis coram testibus denuntiationem faciendo creditori, quòd pecuniam non numerauit. Vel si apud iudicem quis deferat querelam in scriptis,oportet creditorem vocari:vt infrà eodem.l.cùm vltra.& l.in contractibus.primo responso.& institu. de literari.ob. & in authentic. de temporibus non sol.pecu.l.super cotem. §. contestationem. Videtur alia causa notanda: quia ciuilis obligatio chirographo contracta efficaciam sumat,scilicet, si intra biennium debitor agnouit fidem cautionis, soluendo
7 partem:vt infrà eodem,l.cùm fidem. Si verò † adiiciat aliam confitendo se debere in scriptis, siquidem maritus adiiceret causam dotis, opponeret exceptionem intra annum à tempore soluti matrimonij, vel intra alia tempora: vt distinguemus, donante Domino infrà, de dote cauta. & hoc, si steterit maritus in finibus vnius confessionis tantùm. Nam si post primam confessionem dotali instrumento insertam iterum cōfiteatur sibi dotem numeratam esse, omnino denegatur ei exceptio:vt j.eodem,l.in cōtractibus.§.sed quoniam.Nam & superiori titulo magis præiudicari mulieri ex secunda confessione diximus,quàm si stetisset in prima tantùm.Vbi verò neq; mutui,neque dotis adiiciat causam,sed aliam, ex qua scribit se debere [nō distinguo promittat, vel nō] necesse habet

acquiescere suæ scripturæ. Nec potest exigere probationes
causæ ab actore: nimis enim est indignum vt quod quisq; sua
voce dilucidè protestatus est, id in eundem casum infirmet, &
testimonio proprio resistat, nisi ipse è cõtrario per apertissima
rerum argumenta scriptis inserta religionem iudicis possit in
struere: quod in alium quenquam modum & non in eum, quẽ
cautio prohibet negotium subsecutum sit: vt j.eodem, l.gene-
raliter. & l.aduersus. §.cùm autem. & ff.de probatio. l.cùm de
indebito. §.vltimo. [puta cauit debere decẽ ex emptione fun-
di. modo profert instrumentum in quo continetur, quòd eum
accepit ex permutatione, vel profert instrumentũ in quo sub-
scribit factum eadem die in alia ciuitate.] Quid si confiteatur
se debere sine scriptis, adiecta tamen causa, puto, quòd præiu-
dicetur ei, vt dictum est. Sed ipse posset probare contrarium
etiam per testes, nec exigebatur scriptura: quia naturale est eo
vinculo quodque dissolui, quo ligatum est: vt ff.de reg.iur. ni-
hil tam naturale. [Si quidem in mutuo, si sine scriptis cõfiteor,
8 videtur secus: quia literarum nõ dicitur obligatio.] Si † verò
quis scribat alium à se liberatum, in quibusdam casibus statim
sibi præiudicat: vt si procurator fisci scribat sibi solutas publi-
cas functiones, vel pretia rerum venditarum, vel si maritus (vt
dixi) post primam confessionem dotis, iterum confitetur vxo-
rem sibi soluisse dotem: vt j.eodem, l.in contractibus. §.j. & de
quadrien. præscript. l.oẽs. §.vlti. Et inter hos casus lex videtur
etiam alium casum adiicere, scilicet cùm quis res scribit apud
se depositas, vel se debere ex certa causa. Sic enim dicit in in-
strumento depositionis. & verum est, quòd ibi non habet locũ
exceptio biennalis, vt in hoc habeat similitudinem cum prædi-
ctis casibus. Sed tamen melius aptatur ad superiorem materiã
e up quis se aliis debere confitetur: non ad hanc, cùm quis scri
bit alium sibi soluisse. Placen. autem intellexit legem illam lo
qui, cum depositor est confessus rem depositam sibi restitutã.
Sed hoc non videtur pati litera. Hic autem præterquã in præ-
dictis casibus non paratur confitenti præiudicium intra xxx.
dies: sed post xxx. dies non licet ei queri, quòd pecunia non sit
soluta: nisi intra xxx. dies contestatus fuerit exceptionem non
solutæ pecuniæ. Idemq; est in muliere, quæ soluto matrimo-
nio cauit sibi dotem redditam: vt j.eod. in contractibus. §.su-
9 per cæteris. & §.in omni. Sed † nunquid intra xxx. dies pro-
bare debebit debitor se soluisse, si agat creditor: an & creditor
debebit probare sibi nõ solutum: & puto, quòd debet proba-
re debitor se soluisse, cum nihil intra xxx. dies debeat præiudi
care creditori. Nã & in biennali exceptione, cùm scribit debi
tor sibi mutuatum, non præiudicatur ei intra bienniũ. & ideo
creditor necesse habet probare pecuniam se numerasse: nisi
fortè debitor renunciauerit exceptioni non numeratæ pec. vt
tunc probetur debitum sibi numeratum. Porrò creditor pro-
bat se numerasse, si in publico instrumento ipsum numerasse
10 contineatur. Secus † si contineatur in eo debitorem confes-
sum, quòd numerata fuerit pecunia: tunc enim opponet ex-
ceptionẽ, ac si priuato instrumento esset ita cõfessus. Nec ob-
stat quod legitur infrà, arbitrium tut. l.vltima. quia illud spe-
ciale est in inuentario fauore pupillorum, & propter præsen-
tiam publicarum personarum: & ideo sibi præiudicat confes-
sio. Item nec obstat quod legitur s. ad Vellcia. l.antiquæ. pri-
mo respõ. quia facilius mulier à priuilegio Vellciani repel
litur propter confessionem suam, quàm repellatur quis ab ex-
ceptione nõ numeratæ pecu. de iure cõmuni compe tẽti. Item
ei, quod dixi s. pecuniam numeratam probari, si eam esse nu-
meratam contineatur instrumento, videtur obstare, quod dici
tur j.eod. l.in contractibus. in quibus pecuniæ, vel aliæ res da-
tæ, vel numeratæ esse conscribuntur: vt j.de dote cau. l.vlti. &
tamen dicit locum habere exceptionem. Sed dic, quòd priua-
tum erat instrumentum. Vel, si erat publicum, expone, quòd
dicit in eo scriptum rem datam esse, id est confessio debitoris
11 scripta est, continens rem datam vel numeratam. † Datur[d]
autem hæc exceptio non numeratæ pecuniæ à creditore, prin
cipali debitori, & mandatori, & eius fideiussori. Item & credi
toribus eius, & volente & inuito debitore: vt j.eod. l.tam man
12 datori. & l.si cui. † Illud puto notandum, quòd hæc exceptio lo
cum habet etiam vbi sacramentum, & scriptura interuenit: vt
j.eo. l.vlti. Illa autem exceptio non solutæ pecuniæ creditori à
debitore datur creditori tantùm, & eius vniuersali successori.
13 Sicut † autem prædictis personis subuenitur, si non agnoscãt
cautionem, quam agnoscere non tenentur: ita si aliquis tenea-
tur agnoscere cautionẽ propriæ scripturæ, vel teneatur agno-
scere numerationem sibi factam, nec agnoscat eam: non tantũ
non subuenitur ei, imò & punitur. Distingue tamen an cõuin
catur de mendacio per testes, vel instrumenta, an illato sibi sa-
cramento, vel sine delatione sacramenti pœnitens de menda-
cio fateatur veritatem, antequam alius eum cõuincat testibus,
vel instrumentis. In primo casu damnatur in duplum: & post
numerationis inficiationem, licet prætendat solutionem, non
euitat dupli pœnam: nec enim prodest ei facta solutio. In secũ
do casu non punitur, nisi in expensis circa probationes factis,
actoris sacramẽto declarandis. Sic est & si actor literas suas à
reo prolatas abneget. nam eadem est & pœna, & iurisiurandi
forma. et eadẽ pœna imponitur curatori minoris, si de suis lite
ris quæstionem referat in causa minoris: vt in authen. de trien.
& semis. §.studium. [Item notãdum puto, quòd d. §.studium.
locum non habet, nisi quando propriam scripturam quis infi-
ciatur, vel eius tenorẽ. Sic enim dicit, literas quidem suscipiat,
dicat autem non solutum sibi. Secus ergo dicendum erit si ne-
garet publicam, vel alienam, vel priuatam pecuniam solutam
cùm nulla interuenit scriptura.]

a ADNOTATIO. ¶ Largissimè. Vide circa hoc theoricam Bart. in l. tal. scriptura, quam ibi ornat Iaso. post alios ff.de lega. j.
b ¶ Locum habet. Ad hanc materiam vide Barto. & do. in l.in contractibus. §.sed quoniam. C.de non nu. pecu. Bald. in authen. de rogati. C.de testi. Bar. & Bald. in l.si ex cautione. C.de non nu. pe. d. Alexã. in l.ita stipulatus. §.Chrysogonus. ff.de verb. oblig. do. Barth. soci. in l.qui pecuniam. si cer. petat. nu. j. & seq. chart. xxj. Iaso. de may. in §.personam. nume. j. institu. de act. chart. xlvij.
c ¶ Nisi. Vide Zanetinum in capitu. j. de accusatio. in lxxxv. differentia, Ro. consi. xliiij.
d ¶ Datur. Amplia istam materiam & eam limita pluribus modis vt per Ias. in l.qui pecuniam. ff.si cer. peta.

De compensationibus. *Rubrica.*

1 *Compensatio quid sit, & in quibus rebus locum habeat. & nu. 17.*
2 *Compensatio quando admittatur.*
3 *Compensationem admitti eius, quod naturaliter tantùm debetur.*
4 *Compensari an possit debitum naturaliter & ciuiliter, quod tamen ope exceptionis elidi potest.*
5 *Compensationem admitti in delictis & negligentiis.*
6 *Compensatio doli cum dolo, uel doli cum culpa an admittatur.*
7 *Compensare quis possit.*
8 *Fideiussores non uideri inuicem eos, qui duo rei constituti sunt.*
9 *Compensatio quibus casibus opponi possit ei, qui non debet.*
10 *Compensatio quibus casibus cesset propter fauorem: atque inibi an & quando reipu. possit obiici compensatio.*
11 *Compensatio quibus casibus cesset propter odium.*
12 *Compensationem cessare ratione incertitudinis.*
13 *Compensatio an fiat ipso iure citra factum hominis, & quibus casibus: & numero 15.*
14 *Moram non posse ei imputari, qui habet exceptionem si conueniatur.*
16 *Actionem non rectè ab eo intendi, cui obstat compensatio.*

ICVT superioribus exceptionibus, quis
repellitur ab agendo, ita & ipso iure per com
pensationis opem destituitur actione. Viden
dum ergo quid sit cõpẽsatio, & in quibus fiat,
& quis compenset, & cui, & quando cesset, et
quis sit effectus compensationis. † Est autẽ
1 compensatio [a] debiti, & crediti inuicem contributio, id est ab
a vtraque parte inter se, id est, inter contrahentes contribu-
tio: vt ff.eodem, l.j. & est ideo inducta, quia nostra interest po
tius non soluere, quam solutum repetere: vt ff.eod. l.iij. & de
fideiuss. l.si stipulatus esset. Diciturque compensatio, quasi
communis pensatio, ac si apertè diceret lex, Non, nisi in pon-
deribus, & quantitatibus, locum habet: vt infrà eodem, l.si
constat. Si verò ab vtraque parte debetur species, vel ab vna
species, vel ab altera quantitas, vel vtraque parte pecunia, sed
vt species, non admittitur compensatio: vt suprà de rei ven-
di. si

di.si ex ea pecunia.& ff.de pig.act.l.si conuenerit,vt nomen. primo responso.& de condi.indebi.si nō sortem.§.si centum. & de impensis in reb.domesti.l.quod dicitur. primo responso.& de peculio.l.si creditor.§.j.Quid autem,si ab vtraque parte debetur aliquid in genere? vt equus,vel homo? satis dici potest compensationem hincinde admitti ipso iure.arg.ff.si pars hæreditatis.l.j.§.item si cum me.& de hære.instit.qui non militabat.primo responso.& de leg.ij.l.vnum ex familia.§.sed si vno.& ad Trebel.l.deducta.§.numis.§.cum autem &c.ar.tamen cōtra.ff.de leg.ij.l.Mæuius.§.duobus.

2 Sed† vbi rei vendicatione mihi teneris,& ego tibi sum obligatus ad quantitatem,similiter(vt ex prædictis patet)non fiet compensatio:nisi desierit res posse præstari,vel quoquo modo non præstatur. tunc enim fit compensatio rei æstimatæ cum quantitate.& ita est intelligendum,quod legitur infra eodem.l.vltima.in prin. nulla differentia vel in rem,vel in personalibus actionibus inter se seruanda.Res tamē tantū est in obligatione:vt ff.de verborum obligatione.si seruum stipulatus.§.an filius.& §.effectus.& §.nouari autē. Si quæras,cur ergo æstimationis,quę non debetur,nec est in obligatione,fit cōpensatione? Respondeo,videtur esse in obligatiōe inspecto exitu.& arg.est quod dicit lex,Pretium rei peremptæ post moram debitoris debitorem posse constituere se soluturum:& tamen res ipsa erat in obligatione,& non pretium,de subtilitate iuris.Sed inspecto exitu:quia ipsum soluendum est quasi sit debitum,tenet constitutum.licet alias dicatur ea tantum constitui posse,quæ debentur:vt ff.de constitu.pe.l.j.§.debitum autē.& l.hactenus.

3 j.responso.& l.promissor Stichi.j.responso.†Item fit compēsatio eius debiti,quod tantum naturale est:vt ff.eodem.l.etiā.

4 Idem dicunt† quidam & si erat naturale,& ciuile,sed debitor habebat exceptionem cōtra creditorem,ex qua solutum repetere non poterat.vt macedoniani. Nam & in naturali debito ideo videtur admissa compensatio,quod solutum non repetitur à debitore.Ego puto non posse compensari debitum ciuile,& naturale,quod exceptionis ope eliditur:licet solutum nō repetatur:vt infra eodem.quæcunque.Nam qui debet in diē, exceptionem habet,ex qua solutum nō repeteret:vt ff.de condi.inde.l.in diem.& tamen non compensat,si habeat dilationem[ex pacto.Secus si habeat dilationem]ex benignitate legis:vt ff.eodem.l.quod in diem.& l.si cùm militi.§.j. Multomagis cessabit compensatio [si erat fauorabilis exceptio] ex qua solutum repeti non posset.

5 †Item fit compensatio in delictis,vel negligentiis.Nam si ambo socij parem negligētiam, id est,quæ par attulit damnum,societati adhibuimus,ipso iure desistimus inuicem esse obligati compensatione negligentię facta à socijs,vel forte à lege.Sic est si alter ex re cōmuni aliquid percepit,alter tantam negligentiam adhibuit,quæ quan

b titate eadem æstimatur.Compensatio [b] enim videtur esse facta,& ipso iure inuicem liberatio.Si quis ergo cōpensare potens soluerit,condicere potest quasi indebite solutum:vt ff.eo

6 dem.l.si ambo.†Itē & dolus cum dolo similiter cōpensari [c] vi

c detur:vt ff.soluto matrimonio.l.viro.& de dolo.l.si duo.Item doli,& culpæ similiter fiet compēsatio,si in diuersis rebus admittantur,id est si diuersa sunt damna.[Est enim vnum,quod attulit dolus tuus, aliud quod culpa mea.Sed vbi vnū,& idē est damnum in quo tu dolum,ego culpam admisi,præponderat dolus culpæ,& ita potest dici admitti in vna re;] nam si in eadem re,præponderabit dolus culpæ vt diximus supra,ad legem Aquiliam. Permittitur autem mihi compensare,quod mihi meo nomine debetur, vel ex persona alterius, vt quia procurator sum in rem meam,& iam contestatus sum litem, vel partem debiti accepi,vel denuntiaui debitori,ne solueret

7 creditori:vt ff.eodem.l.in rem.& infra,de nouati.l.iij.† Item compensat fideiussor quod sibi debetur ex principali debitore,vel ad alterutrum ipsorum prout elegerit: vt ff.eodem.l.si quid.Item si duo sint correi debendi vnus eorum compensat alteri debitum,si socij sint:non aliter: vt ff.de duo.re.l.si duo

8 rei.& l.eandem.§.sed & si quis.in fin.Et† hoc est argu.contra eos,qui dicunt duos reos inuicem fideiubere videri. Nam si hoc esset,quilibet eorum compensaret alteri debitum:vt dixi in fideiussore,& reo alias obtinet regula,vt quod alij debetur,

9 compensare non possim: vt infra eodem.l.eius. † Item licet mihi compensationem opponere ei tantum,qui debet:nisi in casu.vt ecce contraxi cum filio tuo,vel seruo,& tu agis contra me ex illo contractu.Compensabo enim tibi,quod debet mihi filius tuus,vel seruus,& quidem insolidum:licet,si te cōuenirē peculio tenus,te exigerem.Filius autem patri debitum compensat,vt tamen caueat patrem ratam rem habiturum: vt ff.eodem.l.si cum filio.Idemque dici potest in quolibet procuratore,vel gestore pro domino contra alium agente,[& respondente,]& compensationem obijciente.Compensantur etiam ea,quorum nomine litis contestatio facta est: ne diligentior quis deterioris sit conditionis. Si autem procurator nō agat,nec compenset,imò nomine domini conuenitur, quē dicit compensationem opposuisse, satisdabit iudicatum solui:& non ratam rem haberi.Nec enim compensat,sed ab initio minus petitur ab eo: vt ff.eodem.in compensatione.& l.

10 posteaquam. †Cessat autem compensatio quandoque fauore,quandoque odio.Fauore:vt in republica.Nec enim potest ei compensari,si ipsa aliquem conueniat ex calendario,id est,pro pecunia destinata dari mutuo in calendis, sub vsuris. vel ex vectigalibus,vel frumenti,vel olei publici pecunia,vel tributis,vel alimentis relictis certis personis reipublicæ deseruientibus,vel pro eo,quod quis debet ei quod destinatum est statutis sumptibus:vt muris faciendis,vel reficiēdis,vel ex causa fideicommissi.Alias autem potest obijci reipublicæ compensatio de eo,quod certum est eam debere:vel si sit dubium, debet probare eam debere intra duos mēses:vt ff.de iure fisci. l.offertur.§.qui compensationem. Vbi autem respublica me habet obligatum:quia contraxi cum Præposito vni suæ stationi:& eadem est mihi obligata ex eo, quòd contraxi cum alio Præposito alij stationi,non possum ei obijcere compensationem de eo,quod debet mihi ex vna statione:si conueniar ex eo,quòd alij stationi obnoxius sum: vt infra eodem.l.j.

11 †Quandoque cessat compensatio [d] odio:vt ecce.qui alie

d nam possessionem perperam occupauit non potest obijcere compensationem. [Et adhoc bene aptatur,quod dicitur in actione depositi:si depositarius cōueniatur ea propter perfidiam suam:non licet ei obiicere compensationem] ne prætextu compensationis quis defraudetur exactione depositarum rerum vt institu.de actio.§.in bonę fidei.& infra eodem. l.vltima.in fin.Item & potest assignari causa odij,curatore cōdemnato ob negotium copiarum expeditionis tempore: vt ff.eodem.ob negotium. Erat enim alicui commissa cura:vt exercitui faceret copiam panis,& vini,& carnis, & consimilium:quod facere prætermiserit dolo,vel culpa & inde dam

12 netur,non licet ei compensare.†Item cessat cōpensatio ratione incertitudinis.ecce enim,si debeo tibi.x.& idipsum confiteor,vel etiam nego:tu tamen me conuincis per instrumentum,vel testes,si quidem velim tibi compensare,quod tu confiteris te mihi debere,possum.Si quidem negas incontinenti, & apertè probare possum te debere : obstabit tibi compensatio. Si verò maiorem & ampliorem indaginem exposcit, quæstio mea alij iudicio reseruabitur.Lis autem pristina iam pœna expedita sententia terminali,componetur à iudice : vt infra eodem.l.vltima.His autem,vel similibus cessantibus,cō

13 pensatio fiet.Et† dixerūt quidam eam fieri ipso iure,vt etiam hominis facto non sit opus.Et dicunt,ius ipsum compensat. Sed ego puto eam ipso iure tunc demum fieri cum à partibus est opposita:vt dixit lex institu.de act.§.compensationes.in fi. titu.Secus dico in delictis,in quibus etiam sine facto hominis fit compensatio ipso iure: vt supra diximus. Sed & in aliis dico eam fieri ipso iure,quantum ad inhibendum cursum vsurarum:vt ff.eodem.l. cum alter. & est in illis ratio : quia illæ

14 non currunt nisi ex mora.At ille non videtur† in mora, qui conuentus habet exceptionem : vt ff.si certum petatur. l. le

15 cta.Pro† nobis autem faciunt multæ leges. Ecce enim conuentus habet electionem quòd debitum destinet compensationi: vt ff.eodem.l. quod Labeo. Sed & si fideiussor eligit, compenset sibi debitum, quod debetur reo:& sic patet eam non fieri ipso iure: alioquin huiusmodi non daretur electio

16 compensandi. Sed † & præterea dicit lex,eum male agere,

cui obſtat compenſatio:vt ff.eodem.l.verùm.vnde patet eum
habere actionem,licet elidatur exceptione: vt ff.quando dies
17 vſusfruct.lega.ced.l.j.§.vltimo. †Extra notandum eſt non
tantum in quantitatibus,& ponderibus,& in iis quæ dantur
ad menſuram poſſe obijci compenſationem,ſed etiam in cau=
tionibus,vel ſtipulationibus. Ecce enim ſi damni infecti no=
mine nolui tibi cauere propter vnam de domibus meis, quæ
minabatur tibi ruinam,& tu in eius poſſeſsionem fueris miſ=
ſus,& ego à te mihi peto caueri de damno infecto: quia do=
mus illa in cuius poſſeſsionem miſſus es alij domui meæ mi=
natur ruinam,non poſſum id poſtulare:quia parum probè po
ſtulo à te mihi caueri ædium nomine:quarum ego ipſe caue=
re nolui:vt ff.eodem.l.ſi ambo.§.vlti.& de damno.infec.l.qui
bona.§.ſi quis quia.

a ADNOTATIO. ¶ Compenſatio. Vide ad hoc,& totam tituli materiam Bar.Bal.& doc.C.de compenſa.& in l.diuortio.§ ob donationes.ff.ſol. matri.& in l.gerit.§.in ver.item compenſatio.ff.de acqui.hære.& in l.ſi conſtat.C.hoc eo.titu.do.Alex copioſè in l.aufertur.§.qui compenſationem.ff.de iure fiſ Bartho.ſo in l.qua pro me.de verbo.obli.nu.v.char.lxxxiij. Iaſo.de may.in §.bone fidei.nume.x.inſti.de act.char.cvij.& in verſic.compenſationes per to.eo:ti.char.cxxvj.Pau.de ca.in conſi.xxxv.

b ¶ Compenſatio. Vide Feli.vbi multa ſcribit in iſta materia in cap.ſuborta. de re iudi.& ibi in locis per eum relatis & vide etiam conſil.Bartol. quòd fecit in ciuitate Parmæ pro nonnullis datiarijs in materia cōpēſationis. quòd conſilium nō eſt impreſſum:ſed habeo authenticum eius propria manu ſcriptum in filzia mea.

b ¶ Compenſatio. Et adde etiam in iſta materia, quòd compenſatio inducit exceptionem oppoſita exceptione lex compenſat.ita Soci.in conſi.x.col. vij. ver.accedit ad hoc,

c ¶ Compenſari. Limita iſtam concluſionē vt per Bald.in marg.ſua verſicul. dolus.ad ſi.docto in l.j.in vlt.col.C.vnde vi.do.Alexā.in l.ſi non fuerit. ff.de iureiuran.& in multis alijs caſibus,quos vide per te.

d ¶ Compenſatio. Vide Ange.do.Iaſ.poſt alios in §.in bonæ fidei.inſtituta de act.vbi omnino vide.

De Vſuris. *Rubrica.*

1 *Vſura quid ſit.*
2 *Vſura qui differat à pœna.*
3 *Vſura unde dicatur, & in quibus rebus locum habeat.*
4 *Vſura quibus caſibus locum habeat pro ſpecie debita.*
5 *Vſura an & quando debeatur ex nudo pacto.*
6 *Vſuras deberi ex mora uel quaſi.*
7 *Mora quando committatur iure communi.*
8 *Moræ iure communi commiſſæ effectus qualis ſit.*
9 *Mora quibus caſibus committatur iure ſpeciali, & quomodo purgetur.*
10 *Mora iure communi commiſſa quo modo purgetur.*
11 *Vſuræ an & quando ueniant ex quaſi mora.*
12 *Vſuræ qua actione petantur.*
13 *Vſuræ quibus caſibus præſumantur per ſtipulationem promiſſæ.*
14 *Vſuræ quando petantur officio iudicis & quandiu.*
15 *Vſuræ quando & à quibus exigantur minores, & à quibus maiores.*
16 *Fructibus prædij pignorati in uicem uſurarum conceßis, non poſſe pactum reſcindi prætextu maioris emolumenti ex prædio pignorato percepti.*
17 *Vſuræ quales exigendæ ſint, ubi earum quantitas non eſt in conuentione expreſſa.*
18 *Vſuras uaria quantitate à legibus præſtitui pro diuerſitate negotiorum emergentium.*
19 *Oblatio debiti in quas cauſas fieri ſoleat.*
20 *Oblatio, quæ fit ad ſortis liberationem, quo modo debeat fieri.*

DIXIMVS ſupra,qualiter actio perimatur,
vel minuatur per exceptiones: nunc audia=
mus qualiter augeatur:& quia hoc fit per vſu
ras,videamus de vſuris: quid ſit vſura,& pro
quibus rebus detur,& ex quibus cauſis, qua=
1 liter petatur, & quare. † Eſt autem vſura,
* quæ propter vſum rei conceſſæ datur. Conceſſæ, dico,id
eſt datæ,vel mutuatæ. Nec enim dico vſuram quod debe=
tur pro re locata nomine mercedis:retinet enim dominium,
qui locat.Sed cùm transfertur dominium in accipientem, &
tantundem eiuſdem generis eſt præſtandum cum incremen=
to aliquo,idipſum,quod accepit,eſt vſura: hoc eſt,quod vul=
go dicitur ab omnibus, quicquid ſorti accedit, eſt vſura. Si
2 quæras, quid † ergo differt à pœna? reſpondeo differentia
colligitur ex ſpatio temporis. Nam omnis vſura præſtabi=
tur,ſemper facta relatione ad annum.quicquid enim præſta=
tur per menſes,totum computo ad annum: vt infra eodem.
authenti.ad hæc:ſcilicet,an excedat legitimum vſurarum mo
dum.Cæterum pœna non præſtatur ſecundum ſpatium ali=
cuius temporis,ſed ſecundum quod conuenerit inter partes,
aliqua exiſtente,vel deficiente conditione,vel ſtatim,vel quan
docunque placeat actori,agitur ad pœnam. [Item vſura eſt
id quod conueniſti dare,vt differam exactionem eius, quod
debebas mihi dare pondere,numero,vel menſura. Idemq; &
ſi non conueniſti dare,ſed lex præcipit dare propter moram,
vel dilationem adhibitam in ſoluendo.vt patebit ex ſequen=
3 tibus.] †Dicitur[a] autem vſura ab vſu,quia ob vſum rei da=
a tur:& habet proprie locum in pecunia tantum non diſtin=
guo mutua,an non mutua, largè tamen extenditur ad omne
4 id in quo conſiſtit mutuum. In ſpeciebus† autem non habet
locum:niſi in caſibus bonæ fidei enim poſſeſſor in hæredita=
tis petitione fructuum perceptorum ante lit.conteſtat. præ=
ſtat vſuram poſt lit.conteſtat.vt ff.de pe.hæredi.l.hæres.§.vlti
mo. Item & ſi teſtator legauerit mihi aurum in ſpecie,& hæ=
res in præſtando fecerit moram,tenetur ad vſuram:ſi erat mi=
hi relictum,vt,eo diſtracto,vterer pecunia. Si autem eſſet re=
lictum vt eo vaſe vterer,non ſine rubore deſiderarem vſuras.
Item & ſi teſtator dānauit hæredi,vt ſtatuas,vel imagines po
neret in municipio in honorē municipij,& præſes præfiniue=
rit hæredi diem ponendi,& non impoſuerit,præſtabit muni=
cipio vſuram vſque ad tertiam centeſimæ:vt ff.eodem.l.in fi=
5 dei commiſsi.§. vltimo. †Præſtatur autem vſura ſi fuerit
b in ſtipulatione[b] deducta,vel pacto incontinenti appoſito con
uenta,in contractibus bonæ fidei:vt ſupra, de pactis.l.in bo=
næ fidei.vt ff.eodem.l.cum quidam.§.ex locato.& depoſiti.l.
Publia.§. Lucius.& l.Lucius.in fin. legis.& l. quintus.& in=
fra,de pactis inter empt.l.initio. Idem dico in contractibus
ſtricti iuris:vt ff.ſi certum petatur.lecta.§. ſed cum ſortis.niſi
in caſu quando mutuum in numero contractum eſt:tunc e=
nim ſine vinculo ſtipulationis vſura peti non poteſt: ſoluta
tamen non repetitur vt indebita,neque in ſortem accepto fer
tur:vt infra eodem.l.quamuis. Quid autem,ſi debitor talem
vſurā nominatim non ſoluat creditori, ſed ſimpliciter ſoluit
pecuniam? certè ſolutum ſimpliciter non acceptoferetur in
talem vſurā:niſi pro eis pignus ſit obligatum. Si tamen cre=
ditor pignus ſibi obligatum diſtraheret,licet ei acceptoferre
pretium:etiam in vſuram nudo pacto debitam:vt ff.de ſolu.
l.in his.§.penultimo.& l.Paulus.primo reſponſo.§.Paulus.Si
verò contractum eſſet mutuum in menſura, etiam ex nudo
pacto debetur vſura:vt infra eodem.l.frumenti.Item in ciui=
tate ſpeciale eſt:vt ex qualibet cauſa agat ad vſuram:etiam ex
nudo pacto:vt ff.eodem.etiam.Item in quolibet priuato,ſpe=
ciale eſt vt traiectitiæ pecuniæ petat vſuram:etiā ex nudo pa=
6 cto:vt ff.de nauti.fœno.l.periculi.§.in his.Item† veniunt vſu=
ræ ex mora,vel quaſi mora.Fit autem mora iure communi.
Item ſpeciali & quidē propter caſuum varietatem plenè de=
finiri non poteſt,de mora quando cōmittatur: vt ait lex mo=
ra.ff.de vſuris. Sed tamen vt regulariter tradam, ita videtur
7 mihi poſſe definiri. †Mora fit iure communi, cum quis
maior.xiiij.annis:vt de verborum obligatio.ſi pupillus.inter=
pellatur per diei appoſitæ lapſum: vt ff.de verborum obliga=
tio.ſi fundum.& infra,de contrahenda & committenda ſti=
pulatione.magnam.vel per litis conteſtationem:vt ff.de ver=
borum obligatio.nemo.in fine. vel per eius cui debetur de=
nuntiationem congruo loco,& tempore factam:vt ff.eodem.
l.mora.& de verborum obligatio.ſi ex legati.cum intelligat
ſe debere,vel teneri,debuit intelligere:vt ff.de re.cred.l.quod
te mihi. nec omiſſa ſit repetendæ rei inſtantia,ſi ſine cauſa di=
ſtulit rei ſolutionem, vel præſtationem: vt ff.eodem.l.mora.
8 & l.ſciendum. †Et huius moræ[c] effectus eſt in contractibus
c bonæ fidei,& legatis, & fideicōmiſsis,vt pariat vſuram. Sed
ſecus in contractibus ſtricti iuris: vt ff.eodem.l.mora.§. j. &
de legatis.ij.ſi quis ſeruo. & l.qui ſolidum. primo reſpon=
ſo.& ſuprà de condictio.ndebiti. l. j. & hunc, & alios effe=
ctus moræ communis notauimus plenius in diſtinctione.
9 Speciali †autem iure fit mora in perſona minorum,hoc ipſo,
quòd quis ei non ſoluit quod debet purè: vt ſuprà,in quibus
cauſis in integr.reſtitut.non eſt ne.l.in minorum. Nam ſi de=
beat

debeat in diem, vel sub conditione, non potest ei imputari si non soluat interim, cùm nec teneatur soluere: sed & si debeat purè, si tamen pupillo: quia tutorem non habebat, non potuit ei soluere: non videtur esse in mora. Quid enim potest imputari debitori, cùm etsi vellet soluere, non posset? Nec obstat, quod alias dicitur minori in lucro subueniẽdum. vsuræ enim non propter lucrum, sed propter moram non soluentium infliguntur: vt ff. eodem. cum quidam. §. si pupillo. & purgatur hæc mora quodam mirabili modo, scilicet minore facto maiore: vt ff. de leg. ij. l. Titia Seio. §. vsuras. & huius specialis moræ effectus plenius notaui in distinctione moræ supra, in quibus causis in integ. resti. non est ne. in fin. Item & fisco fit mora ex re ipsa: si quod ei debetur ex suo contractu non soluitur
10 ei: vt ff. eodem. l. cum quidam. §. fiscus. Mora † autem communis, quam diximus parere vsuras, non purgatur: nisi per oblationem, & depositionem, & consignationem: vt infra eodem. l. acceptam. & oportet depositionem durare. Si enim is, qui deposuit, depositam pecuniam postmodum recipiat: nõ videtur deposuisse: vt ff. eodem. l. debitor. & infra eodem. l. acceptam. in fi. porrò vbi vsura nondum concurrit: vt quia vsura promissa erat maior, si non præstaretur minor: si offeratur [minor,] ipso iure non debetur maior: vt infra codẽ. l. si per te non stat. Item & si minorem vsuram non offerat debitor, sed creditor in exactione minorum perseuerauerit, cum posset petere maiores: quia cessatum fuerat in minoribus, repellitur, si postea petat maiores: vt infra eodẽ l. aduer-
11 sus. & l. quamuis. † Sed & ex quasi mora veniunt vsuræ: vt ecce emptor, re sibi tradita, non soluit pretium: vt infra eodem. l. j. & infra, de act. empt. l. curabit. Item & creditor, qui pecuniam redactam ex venditione pignoris conuerterit in vtilitatem suam, tenetur ad vsuram: vt ff. de pig. l. quamuis. & §. vltimo. & l. si autẽ. Idemq; est in procuratore, vel gestore, qui pecuniam domini conuertit in vtilitatem suam: vt ff. manda. l. idemq;. §. procurator: & de nego. gesto. l. qui sine. Porrò si gestor, id est, procurator ex eo conueniatur quòd pecuniam domini fœnerauit, non conuenitur ad vsuram tanquam ad vsuram ex quasi mora: licet id quidam dixerint: sed quasi ad sortem. Item & vbi adhibuit moram, conuenitur ad vsuram, sed non quasi ad vsuram: imò ideo quia interest domini moram eum non adhibuisse. Idemq; est in socio, qui in eo quòd lucratus erat ex societate, in reddendo moram adhibuit: vt ff. pro
12 socio. l. socius qui. & de admini. l. tuto. §. si vsuras. † Petuntur autem vsuræ certi conditione: si constat eas deductas esse in stipulationem, vel pactionem, prout supra, distinximus.
13 Porrò † ex duobus præsumuntur in stipulationem deductæ. Nam si in instrumento contineatur quòd promissæ sint, præsumitur interrogationem præcessisse vocem spondentis: vt infra, de contrahen. stipu. l. j. Item præsumuntur promissæ ex diuturnitate temporis. Si enim dico me stipulatum eas, & tu longo tempore eas soluisti, sed si modo negas in stipulationem deductas, præsumuntur in stipulationem deductæ: quia longo tempore sunt præstitæ [vt ff. eodem. l. cum de in rem ver. Si verò nullam stipulationem, vel similem casum prætendo præcessisse: sed ideo solummodo exigo eas: quia longo tempore sunt præstitæ] nulla est petitio earum [vel obligatio:] vt infra eodem. l. creditor. & de ope. libe. l. operis. Tempus enim non est modus inducendæ obligationis, imo nec tollendæ: vt ff. de act. & oblig. l. obligationum ferè. §. placet, multo ergo minus inducit obligationem: cum proniores debeamus esse ad liberandum, quàm ad obligandum: vt ff. de act. & oblig. Arrianus. Et vbi vsuræ petuntur iure actionis, potest subiici regula generalis, vt siue duret actio principalis, si-
14 ue non, nihilominus agatur pro vsuris. Si † verò iudicis officio petuntur, puta ex mora, potest pro eis implorari officium iudicis, quandiu durat actio principalis. Nam qui de causa cognoscit, suum officium incidenter ad vsuras extẽdit. Enimuero si actio principalis, vel etiam actio hypothecaria nomine debiti pro pignore competens solutione, vel præscriptione sit sublata, à modo pro vsuris agi non potest: vt infra eodem. l. in bonæ fidei. §. sed si finitum. & l. eos qui. primo responso. & infra, depositi. l. iiij. & ff. de eo quod cer. lo. agi opor.

d l. centum. Porrò de nullis vsuris futuris cauetur per iudicis officium: vel quia non pertinet ad iudicis officium futuri temporis tractus: vel quia in potestate est actoris exigere sortem: maxime ex sententia debita: vt ff. de vsur. l. prima. §. nec tamẽ.
15 † Petuntur autem vsuræ minores, vel maiores secundum diuersitates personarum. Illustres enim vel superillustres trientes stipulari possunt vsuras, & nihil vltra. Negotiatores verò vsque ad bessem. Alij autem omnes stipulantur semisses. In traiectitia pecunia licet stipulari vsuram centesimam, quę coæquiparatur sorti in anno: vt enim centesimus numerus completus est, & perfectissimus est, & nihil vltra ipsum numeratur: nisi redeas ad principium, ita & vsura centesima, est quæ plenior vel maior est omni alia vsura, & eius respectu dicitur præstari vsura vsque ad tertiam centesimæ: & eadem dicitur triens respectu sortis: vt computatione ad annum facta triens non transcendat tertiam partem sortis, puta sors est triginta, eorum vsura triens, erunt decem singulis annis. Semis erũt quindecim. Bes erunt viginti. [Quincunx est minor pars, quàm semisses: vt l. cum quidam. vt diuidas quindecim per sex partes: & quarum vna adempta remanent. xij. & dimidia, quæ erit quincunx vsura.] Præstatur autem vsura cen-
e tesima raro: vt pro traiectitia pecunia, & pro expensis factis in rem communem reficiendam, & pro re iudicata, & pro eo quòd tutor pecuniam pupilli clanculo conuertit in vtilitatem suam: vt ff. de nau. fœno. l. nihil interest. & l. periculi. & de nego. gest. l. qui sine. & infra, de vsur. rei iudi. l. vltima. & de ædifici. pri. l. si, vt proponis. Et hæ omnes vsuræ possunt dici legitimæ. & potest quis eas stipulari: sed nihil vltra, etiam occasione consuetudinis in regione obtinentis. Nam & si prioribus legibus maiores debentur vsuræ, coarctantur tamen lege prædicta, quæ etiam ad præterita trahitur negotia: vt infra
16 eodem. l. penultima. Inuenio † tamen quòd si quis prædium pignori obligauit, & conuenit vt in vicem vsurarum creditor fructus consequeretur, obtentu maioris emolumenti percepti pactum rescindere nõ potest: recepit enim creditor in se incertum fructuum euentum: vt infra eodem. si ea. Quod tamen potest intelligi quòd probabiliter poterat dubitari vtrũ
17 fructus esset maior vsura, an non. Si † autem in stipulatione nõ fuerit adiecta quãtitas vsurarum, leuiores, quę in regione frequentantur, præstabuntur: vt ff. de administrat. tutor. l. tutor qui. §. ex cæteris. Aliæ autem omnes dicuntur non legitimæ: vt nec naturalis obligatio nascatur pro eis: si promittantur. Idem dico & si vsuræ vsurarum promittantur: vt infra
18 eodem. l. eos. §. si quis autem. & l. vltima. † Illud notandum est quòd in quibusdam casibus lex ipsa certum modum vsurarum ponit semisses: vt scilicet quando ab hærede indigno aufertur hæreditas: vt infra, de his qui. vt indig. l. prima. Item statuitur vsura triens in creditore, cui obligatur res ecclesiastica: vt in authent. de alienat. & emphy. §. hoc etiam super. Item & in agricol. statuitur vsura certa, vt pro modio accipiat quis octauam partem modij in anno quolibet: pro pecunia verò quam dedit, accipiat siliquam vnam annuam pro singulo solido [vt in authenti. nullum credenti.] Olim verò propter incertitudinem pretij, quancunque licebat stipulari vsuram: vt infra eodem. oleo. Et hoc de iure humano. Nam propter mundi necessitates, & angustias Imperator ex toto non potuit cassare obligationem vsurarum: sed tamen minuit. Lege autem Dei, quæ veteri, & nouo testamento continetur, omnes vsurarum obligationes prohibitæ sunt, &
f execratæ: nihil ergo valet quod sequitur ex eo vel ob id: vt supra, de legi. & senatusconsult. l. non dubium. cum & Imperator dicat sacros canones pro legibus obseruandos: vt in authenti. vt clerici apud episco. §. vltimo. & quando oportet episcopos ad ordinationem adduci. §. sed etiamsi eum. Certum est si quidem quòd lex minoris, non derogat legi superioris. Nam nedum superiori, sed etiam pari quis imperare non valet: vt ff. de arbitr. l. nam magistratus. & ad Trebel. l. ille à quo. §. tempestiuum. Quomodo ergo seruus abolebit legem domini sui? certè hoc durum esset, & contra naturam. vnde & Paulo Apostolo dictum est: durum est tibi contra stimulum calcitrare. Actor. ix. cap.

a ADNOTATIO. ¶ Dicitur. Vide latissime per Rodulphum in tractatu de vsuris in prima charta. & Barba. etiam diffusè in rubrica de vsuris. & vide etiam Sozi. in col. iij. versi. circa tertiam.

b ¶ Stipulatione. Adde Barto. in l. qui negotia. in ver. tertio hæres. ff. manda. Bald. in l. j. quæstio. x. ff. pro soc. & in sua marg. versic. vsura. versi. ij. d. Alex. in l. Iulianus. §. offerri. circa fin. ff. de act. emp. Doct. in l. quamuis. C. de vsuris. & in l. j. C. de sum. tri. canonistas in c. conquestus. & in c. salubriter. de vsuris. Paul. de castr. in consi. xx. incip. præsens dubitatio. do. Alexan. de Imol. in consil. lij. incipi. Calimachus. in iiij. volu. Sozi. in consil. cclxxiij. chart. xlv. in ij. vo. incip. profecto ni fallor. circa principium.

c ¶ Moræ. Et an vsuræ in bonæ fidei iudicijs veniant ex mora, vide Sozi. in consi. cxxxiij. j. col. versic. sed ad hoc respondetur. & in consi. clxxiij. eadem colum. & versic.

d ¶ Vsuris futuris. Adde Barto. Ange. & doct. in l. vbi autem. §. qui sortem. in j. quæst. ff. de verborum obliga. & in l. j. C. de sen. quæ sine cert. quan. & vide Bald. in marg. versi. vsura. canonistas in c. conquestus. de vsur. vbi est principalior locus huius materiæ.

e ¶ Centesimã. Vide latè subtiliter & pulchrè per d. Barth. sozi. in repetitione parua. l. penul. §. item si reipublicæ. ff. ad l. Fal.

f ¶ Execratæ. Adde Specu. in proœmio. Bal. in rubr. C. de vsur. & in l. ij. §. mutui. si certum petatur. Ant. de pa. in consi. xvj. inter consilia do. Alexan. in iiij. vol. & eundem do. Alexã. in consi. j. in ij. vol. canonistas in c. conquestus. all. s. vbi est fons huius materiæ. do. Barth. Soci. in consi. ij. incip. sequendo ordinem. ver. circa tertiam quæst. ca. iij.

* ¶ Est autem vsura. Vsura est ex mutuo lucrum pacto debitum vel exactũ. Non enim vsura committitur, vbi gratis oblatũ, gratis recipitur arg. xvij. quæst. iij. vsura. & xviij. distin. de eulogijs. Nulla enim oblatio suscipiẽti culpæ maculam ingerit quæ non ex ambitu pecuniæ processit. [Quod autem ait vsuram ex pacto deberi, intelligendum ex pacto stipulatione vallato. nã ex pacto nudo peti eam posse certissimi iuris est. l. quamuis. la premiere. C. de vsuris. Quãuis (inquit text.) vsurę fœnebris pecunię citra stipulationis vinculum peti nõ possunt & c.] Item vsura est quicquid accidit sorti, ex intẽtione corrupta creditoris, qui nõ mutuasset principaliter, nisi propter spem lucri. xiiij. q. iij. plerique Quo casu tenetur creditor totum restituere, quacunque intentione ei dederit debitor siue propter mutuum, siue proter aliud, vt extra eo. C. consuluit vbi de hoc in glo. an contra. &. c. conquestus: Quod intelligas verum esse, cùm causa mutuãdi principaliter ponitur in spe, siue expectatione lucri, siue emolumẽti. Alioquin si non principaliter, sed ob charitatem mutuat, secundariè tamen aliquid inde sperat, non videtur esse Vsura arg. lxxvij. distinc. in singulis. &. lxj. distinc. quid proderit. vsurarum autem alia est directa, alia indirecta. Directa est duplex, scilicet, cum pacto, & sine pacto. Item cum pacto duplici, scilicet, vsura sortis, & vsurarum vsura. Vsura sortis est, quãdo datur mutuum, vt aliquid recipiatur pręter sortem, vt fit quotidie. Sed vsura vsurarum est, quando vsura ponitur in capitali, ita quòd ex vsura fit vsura: & hęc vocatur improbum Fœnus, & qui eam exercet infamis est, secundum leges] l. improbum Fœnus. C. ex quib. caus. infa. irrog. [Item vsura siue pactio fit duobus modis. Vno modo cùm dicit, Non facto pactum tecum sed dabis mihi ad libitum tuum: qui tamen nisi principaliter inde speraret, non mutuasset pecuniam. Secũdo modo fit, quando simpliciter mutuat nihil dicendo, habet tamen principalem intentionem aliquid accipere vltra sortem. Vsura autem conuentionis committitur tribus modis, Primo quando capitale, & vsura ponuntur incertitudine, vt cùm dicitur, Mutuo tibi x. pro xv. [In quo tamen aduertendum est obligationem non posse contrahi nisi quatenus datum est l. si tibi decem. ff. de pact. & l. rogati. §. si tibi &. ff. si cer. pet. Sed hodie vsurariorum commentis fraus his legibus fit: nam & capitale, & vsura numerãtur: nihilo secius legis sententia tenentur: non enim vult lex debitorem obligari, nisi eatenus quatenus datùm est nomine sortis.] Secundo vsura conuentionis committitur, quando capitale ponitur in certitudine, & vsura in fortuna, vt quũ dicitur mutuo tibi x. ita, vt si quid inde lucratus fueris, aliquid mihi dabis. Tertio quando lucrum ponitur in certitudine, & capitale in fortuna, sicut faciunt qui mutuant ad fortunam maris. vt c. nauiganti. extra. de vsuris. Vsura autem indirecta fit in fraudem præcepti mutando contractum mutui in contractum venditionis. Item vsurarum alia est centesima vt l. eos. C. eo. alia secupla, [vel semis] & c. de quibus per glo. in dicta l. eos. Sunt tamen certi casus, quibus vsura permittitur. Primus, in c. j. & c. conquestus. extra. eo. Secũdus in c. constitutus. de fideius. Tertius c. salubriter. extrà de vsur. Quartus. l. socium. ff. pro soc. Quintus arg. l. nec creditores. de pigno. act. C. Sextus in ca. nauiganti, extrà. de vsuris. Septimus. xij. q. ij. c. in legibus. Octauus extra. de feudis. c. j. Martinus.

LEX XIX.

1 ☞ *Oblationis causæ.*
2 *Oblationis vis. & 7. 8.*
3 *Transferre qui nequeant.*
4 *L. acceptam sensus.*
5 *Oblatio quæ tollat, an non. & 6. 9. 10.*
11 *Consignationi quid præstat.*

ACCEPTAM. Quoniam oblatio, & consignatio & multa, & varia sua præstant adminicula: ideo quem in suis singulis exhibeant effectum, notare vtile forte putaui. † Sciendum est ergo fieri oblationem quandoque ad sortis liberationem, quandoque ad vsuræ tantum, quandoque ad rei periculum euitandum,
quandoque vt pignus actione pignoratitia repetatur. Et si
quidem fiat ad sortis liberationem: oportet quòd præcedat
oblatio congruo loco, & tempore facta: vt ff. de solutio. l. si so-
luturus. & infra, de solut. l. obsignatione. §. sed ita demum.
Item totius debiti: nisi in tribus casibus, id est pro libertate.
Item, cùm debitum non est liquidum. Item, cum sic conue-
nit, vt etiam pro parte tantum liceret ei soluere: vt ff. de stat. li-
be. cum hæres. §. vltimo. & si certum petatur. l. quidam. & de
vsur. l. tutor. §. Lucius. † Item sequitur depositio, & consigna-
tio in publico loco: vt infra, de solut. l. obsignatio. quo facto
2 † potest dici sortis obligationem ipso iure perimi[a], & extin-
a gui: vt in prædicta. l. continetur. & benè. Nec mirum si non
fiat creditoris pecunia, & tamen ipso iure contingit liberatio:
quia & hoc idem in casibus quibusdam, videlicet vt cùm mu-
lier rem quam in dotem promisit, soluit. remanet enim apud
eam de iure naturali dominium, licet maritus de iure ciuili do-
minus esse videatur: vt infra, de iure dotium. l. in rebus. & est
hoc bonum exemplum secundum alios: non secundum nos
qui diximus solum maritum, & non mulierem rei dotalis
omni iure esse dominum, id est & ciuili, & naturali. Idem &
in alio casu secundum omnes ratione impossibilitatis contin-
git: puta cum nomen est legatum alicui, & hæres cedit actio-
3 nem legatario. Nam & † si miles velit actionem, & obliga-
tionem transferre in legatarium, non tamen potest: quia adeo
huiusmodi incorporalia hominis inhærent ossibus: vt sic nun
quam separari possint: & tamen quòd quis potest faciendo
liberatur: vt ff. de peculio. l. quis ergo. & pro socio. l. iiij. Idem
potest & in alio casu dici, scilicet, cùm creditor debitori man-
dauit vt Titio solueret, & postea ignorante debitore reuoca-
to mandato debitor Titio bona fide accipienti dedit, vt ad cre
ditorem perferret: accepit hic quidem non tamen est pecu-
nia facta creditoris: vtpote cum per eum qui procurator esse
desierat, & ita falsus erat: dominium creditori non fuerit quę-
situm: vt institu. per quas person. no. acquir. §. ex his. & tamen
dicitur liberationem contigisse, vt dicimus nos, & alij, ipso
iure: vt ff. de solut. l. vero procuratori. §. sed & si quis manda-
uerit. & l. cum quis. §. si debitorem. Hic tamen Bul. aliter
sentiebat. dicebat enim dominium creditori per talem fal-
sum procuratorem quæsitum: propter præcedens manda-
tum. Quòd autem creditori non sit quæsitum dominium
4 probatur: † quia (vt in fine huius legis acceptam dicitur) vti-
lem habent contra pecuniam in rem scilicet actionem, vel v-
tilem depositi actionem contra eos apud quos sunt depositę.
Sed si hoc est quòd ipso iure contingat liberatio: quomodo er
go ipse idem qui deposuit solenniter, si postea eandem reci-
piat pecuniam ex priori causa conueniri potest? vt dicitur
in hac l. in fine? Responderi potest quòd ratio conuenitur ex
priori causa, sed vtili rei vendicatione, vel ad exhibendum
actione, vel alia consimili: sicut quilibet alius conueniretur.
nam prima est in perpetuum sublata: & ideo non potest re-
suscitari: vt ff. de solut. l. qui res. §. aream. & deposi. l. prima. §.
satisdatione. Vel dico, imò etiam prima actione conuenitur,
non obstante facta consignatione. non enim videtur facta,
cùm non durauerit, & fingitur non facta: vt ff. de in rem ver.
l. si pro patre. §. versum. Vel (quod verius est) dicamus quòd
& prima potest conueniri: quia non ipso iure per oblatio-
5 nem, & depositionem † solenniter factam (vt dictum est) con
tingit liberatio: sed per exceptionem quæ exceptio fit ineffi-
cax cùm debitor depositam recipit pecuniam: sic ergo (vt di-
ctum est) sortis contingit liberatio. Idem dico & in vsura,
quæ iam cœpit currere: & idem in omni omnino debito.
Ita tamen si tale sit quòd consignari, & deponi possit: im-
mobilia enim deponi, & consignari non possunt. Item nec
b omnia mobilia: puta equus[b], vel bos, vel asinus, vel homo,
cæterùm aurum, & argentum. Item pecunia, & libri & si-
milia rectè consignantur: & ideo in eis prædicta omnia, id
est oblationem, & depositionem, & consignationem (vt di-
ximus) exigimus. Quid ergo si fiat sola oblatio? Respon-
6 deo † non parit liberationem sortis, vel debiti, licet cursum
futurarum vsurarum incipiendum impediat: non eorum quæ
iam cucurrerunt: vt infra eodem. l. si non stat per te. & ff. de
admi-

administrat.tut.l.tutor pro pupillo.§.tutor. In hoc casu lo-
quitur lex illa supra eodem.l.ex prædio. Sed & pœnæ sub
conditione promissæ, stipulationem ipso iure faciunt non
committi:vt ff.de arbit.l.si arbiter me.t. & l.sed & si postea.
7 †Item & debiti,& principalis obligationis prestat liberatio
nem ipso iure:si tamen debitum oblatum,& sine causa sit re-
cusatum,& sine culpa debitoris debitum perierit: & hoc si
debitum in specie sit. Nam si in genere, contingit non ipso
iure,sed per exceptionem liberatio,vt notauit Ioan.ff.de so-
lut.qui decem. Item sola oblatio hypothecariam tollit,sal-
tem per exceptionem:vt hic,& ff.quibus modis pign.vel hy-
po.sol.l.Paulus.§.vltimo. Si quæras,an inducat pignorati-
tiam? Distingue an obtulerit in iudicio,& tunc aget pignora
titia actione:an extra,& tunc nõ aget pignoratitia:licet credi
torem pignus petentē posit repellere:vt ff.de pignora.actio.
l.si in rem alij.§.vltimo.& quibus modis pignus vel hypothe.
8 sol.l.item liberatur.§.qui paratus. †Item sola oblatio [c] ope-
c ratur vt mora purgetur, & ob hoc desinat rei periculum ad
aliquem pertinere: vt ff.de verborum obligatio.l.si seruum
stipulatus.§.sequitur. Sed instant,& quærunt,quare sola ob-
9 latio † [d] non tollat cursum præteritarum vsurarum, scilicet
d ne currant in futurum,sicut & interitum rei pro futuro tem-
pore transfert in alium? Respondeo, quod de vsuris propo-
suisti quidam distinguendo recipiunt, scilicet vtrum debea-
tur iure actionis,vt tunc obtineat quod diximus in officio iu-
dicis,vt tunc etiam sola oblatio earum vsurarum quæ iam cu-
currerunt,cursum impediat. argumen. infra eodem. l.ij. & l.
ex prædio.& asserunt id Ioan.dixisse,quod non puto.& sine
10 distinctione prædicta dico præteritarum vsurarum† cursum
non posse sola oblatione impediri:vt diximus. & aliud est in
rei periculo,de quo quæris. Nam in vsura debita,potest im-
putari debitori,quare non consignat, & deponit solenniter.
Vnde quia est,quod ei imputetur,meritò ab vsura non libe-
rari dicitur.cæterum in speciebus debitis non potest impu-
tari debitori consignatio:vt pote cùm talia non consueuerunt
consignari:vt pote animalia de quorum periculo agimus. Et
etiam si ponas esse talem speciem debitam, quæ consueuerit
signari.aliud est tanquam in vsura oblata: quia in vsura sola
fit oblatio: hæc est etiam oblatio, & sequitur postea rei pe-
riculum, siue amissio propter quod debitor ad speciem(cùm
nec habeat,nec culpa habere desierit) conueniri non potest.
Cæterùm si debitor obtulit vsuram, nihil tamen amisit:
11 vnde aliud est. Consignatio † verò sola non præcedente
oblatione, nihil operatur: vt ff. eodem.l.ij.nisi cum non est
cui offerri possit:vt s.eo.l.si creditori.§.vlti.

a ADNOTATIO. ¶ Perimi.Adde Pau.de cast.& do.Alexan.de imol. in terminis in l.si cum dotem.§.j.ff.sol.mat.doct.in l.j.C.de vsur.multa per.d. Bartho.soci.in consi.clxxvj.incip.præsens consultatio.versi.j.cum sequen.in j.vol.char.xlviij.

b ¶ Equus.Adde in equo quod Barto.in hac.l.in versic. quæro secundo. tenet quòd non requiritur depositio,sed contrarium tenet Alexan.in l. si mora. v. col.ff.solu.mat.vide Panor.in consi.lvj.vol.j.

c ¶ Oblatio. Vide per.do.Alexan.& mo.in l.si mora.ff.solu.mat.

d ¶ Oblatio.Adde à contrario sensu tex.& doct.in l.constat.C.de vsuris.Bal. in l.fi.C.eo.multa per doct.in l.acceptam.eo.titu.

De nautico fœnore. *Rubrica.*

1 ☞ *Nautica pecunia quæ dicatur,& quæ quasi nautica.*
2 *Nautica pecunia quæ specialia habeat.*

DE VSVRIS in genere dictum est,
nunc ponit de specie, tractando de nautico
fœnore quod propter nauticam,vel quasi nau
1 ticam pecuniam exigitur. †Est autem nau-
tica pecunia, quæ periculo creditoris in na-
uigio suspecto datur traiicienda. Quasi nau-
tica est:vt cum periculum mutuatæ pecuniæ in me recipio: si
aliqua conditio non existat:puta piscator non capiat pisces,
athleta superetur in pugna:& existente conditione idipsum
quod credidi recipiam:cum centesima vsura:vt ff.eodem.l.pe
2 riculi. In † his autem specialia sunt multa. Nam vsuram
centesimam licet stipulari,id est tantum,quantum est sors re-
uoluto anni spatio:& incipit currere hæc vsura: ex quo na-
uem nauigare conueniat, & quandiu pertinet periculum ad
creditorem:vt ff.eodem.l.in nautica.& l.j.& ij.& l.nihil.Item
& hæc vsura debetur ex nudo pacto:vt ff.eodem.l. periculi.
§.vltimo.Item & in hac pecunia spectat periculum ad credi-
torem:nisi aliquid posit imputari debitori; vel quia non ser-
uauit locum nauigij,vel quia illicita transportabat in manu:
vt infra eodem.cùm proponas. Alias autem est incendium,
vel casus fortuitus non liberat eum, cui mutuatum est:vt su-
pra,si certum petatur.l.incendium.& institu.qui.mo.re con-
trahi.ob.§.primo.

Depositi. *Rubrica.*

1 ☞ *Depositum quid sit,& quomodo contrahatur.*
2 *Depositi quando agi posit tametsi translatum sit dominium in depositarium.*
3 *Deponens quo casu censeatur tacitè consentire, ut depositarius utatur re depo-sita.*
4 *Depositum unde dicatur.*
5 *Depositum in quibus rebus consistat.*
6 *Depositum propriè dici in sequestro atque inibi quomodo fiat.*
7 *Possessio rei depositæ apud sequestrum an remaneat apud ipsos deponentes.*
8 *Sequester an & quando posit renuntiare officio recepti depositi.*
9 *Depositi actio cui detur.*
10 *Furi & prædoni dari actionem depositi,non etiam furti.*
11 *Prædoni expulso de prædio dari interdictum, unde ui. & quæ sit huius ra-tio.*
12 *Fur uel prædo uolens agere depositi contra depositarium an repellatur à domino agente rei uendicatione contra eundem depositarium.*
13 *Dominus uendicans rem suam an præferatur bonæ fidei possessori agenti depositi contra depositarium.*
14 *Depositum an ualeat,si quis rem,quam filiofa.uel seruo subtraxit,deponat apud pa trem dominumue eius ignorantem delictum.*
15 *Depositarius an posit deponenti obijcere compensationem.*
16 *Denuntiatio facta deponenti ab extraneo,ne rem à me depositam mihi restituat,an mihi noceat: & qua pœna puniatur denuntiator.*
17 *Depositi quatenus agant singuli ex pluribus,qui deposuerunt,uel singuli hæredes unius deponentis,& nu.19.*
18 *Depositarij unius plures hæredes quatenus teneantur.*
20 *Depositi actio utilis quando detur.*
21 *Depositi actio contra quem detur.*
Pupillus an & quatenus depositi teneri posit,& quatenus filiusfa.& quid in pa-tre & domino nomine filij aut serui.
22 *Depositi actio quatenus detur aduersus hæredem depositarij,& quatenus aduer-sus eum,qui putans se hæredem uendidit rem depositam.*
23 *Depositi actio quando detur.*
24 *Actio cuiusmodi mihi competat,si rem ad alium perferendam ut eam custodiat,tra didi alicui tanquam eius procuratori.*
25 *Dolum uenire in actione depositi. & an etiam culpa, & qualis.& numer. 28. & 31.*
26 *Lata culpa an posit dici esse dolus.*
27 *Latam culpam in depositario reputari pro dolo.*
Depositarius qualem diligentiam adhibere debeat circa rem apud se depo-sitam.
29 *Depositarius,qui recipit mercedem pro custodia rei depositæ,an & qua actione te neatur de leui culpa.*
30 *Depositarius an & quando teneatur de casu fortuito.*
32 *Depositarius utens re deposita,an & quando teneatur furti.*
33 *Depositi actio ad quid detur,seu quæ ueniant in eam.& nu.35.*
34 *Depositarij hæres,qui rem apud defunctum depositam uendidit,ignorans esse depo-sitam, quatenus teneatur.*
36 *Depositi actio quibus casibus detur in duplum.*
37 *Depositi agens an & quomodo debeat designare rem depositam.*
38 *Depositi actio qualis sit.*
39 *Depositi actio quatenus detur pluribus hæredibus deponentis,& quatenus aduer-sus plures hæredes depositarij.*
40 *Depositi actio quatenus sit priuilegiata.*
41 *Depositi actio quando nascatur.*
42 *Depositi actio contraria cui detur,& contra quem,& quæ ueniant in eam.*

EXPOSITIS contractibus celebratis ex-
cipientis gratia,vel vtriusque: de deposito au-
diamus, quòd regulariter tantum gratia de-
ponentis celebratur. Videamus itaque quid
sit depositum,& vnde dicatur,& quibus rebus
consistat, Cui detur actio depositi, & contra
1 quem, & quando,& inquantum, & qualis sit actio. †Est

autem depoſitum,quod cuſtodiendum alicui datum eſt,id eſt
traditum. Contrahitur enim re obligatio in depoſito:vt in-
ſtitu.quibus modis re contrahi.ob.§.pe.Rei enim depoſitæ
ſicut & commodatæ proprietatem retinemus. Quandoque
2 † tamen in depoſito transfertur dominium in depoſitarium,
quod eſt contra notiſsimos terminos depoſiti:& tamen depo-
ſiti agitur,vt cùm depono apud te quod eſt in pondere,nume
ro,vel menſura,& conuenio vt vel idem reddatur mihi,vel
tantundem in eodem genere quod obtinet ſiue cõueniam id
3 expreſsim,ſiue tacitè videar conuenire:vt cùm† prædicta de-
pono non obſignata,vel clauſa. Nam ſi ſignata,vel clauſa
deponerem,videor tacitè prohibere,ne vtatur eis:niſi agatur
in contrarium:vt ff.eodem.licet.§.rei.& l. Lucius. & l.die.§.
4 qui pecuniam.& l. Quintus. † Eſt autem dictum depoſi-
tum,ex eo quòd ponitur & præcedit præpoſitio,de,quaſi dice
ret deorſum poſitum à ponente apud alium:vt oſtendatur to
tum fidei eius commiſſum,apud quem deponitur,quod ad
cuſtodiam rei pertinet:& in totum videatur ſeparata cuſto-
dia à deponente:& ideo dicitur præpoſitio augere depoſi-
tum:vt ff.eodẽ.l.prima.primo reſponſo.& ex his verbis quæ
continentur in definitione prædicta voluerunt quidam dice-
re quòd vbicunque locum habet actio depoſiti,ibi habet lo-
cum & mandati:eo quòd ſemper cuſtodia mandatur.& arg.
pro ſe.ff.eodem.l.prima.§.quod ſi rem tibi. Alij etiam di-
ſtinguunt,vtrum in ipſa rei datione cuſtodia committatur:vt
tunc non agatur mandati,ſed depoſiti tantum an non:vt tunc
poſsit agi & mandati propter omiſſam cuſtodiam,& depo-
ſiti propter factam depoſitionem.ſed nos hoc non putamus:
imò ſemper depoſiti tantum agi poſſe dicimus:& quod pro
ſe inducunt,non obſtat:quia ibi præceſſerat contractus man-
5 dati,cuius forma,& initium ſeruandum eſt. †Conſiſtit au-
tem depoſitum in rebus mobilibus,& ſe mouentibus tãtum:
niſi fortè vbi apud ſequeſtrum deponitur. Et eſt propriè in
6 † ſequeſtro depoſitum,cùm res aliqua inter plures in contro-
uerſiam deducitur:& ipſi inſolidum certa conditione cuſto-
diendum tradunt,vt reddatur ei qui vicerit.ergo iſtud depo-
ſitum fit à pluribus tantum,& inſolidum ab vnoquoque.cùm
verò rem communem plures deponunt,pro parte vnuſquiſ-
7 que deponit. †Item in depoſito[a] quod fit apud ſequeſtrum
a poſſeſsio non remanet apud deponentes:niſi aliter ſit actum,
ſcilicet,vt cauſa cuſtodiæ tantum detineat ſequeſter:vt ff.eo-
dem.l.propriè.& l.licet.& de verbo.ſignificat.l.ſequeſter.&
8 de acquiren.poſſeſ.intereſſe. Eſt† & aliud ſpeciale in hoc de-
poſito:quia ſequeſter non poteſt renuntiare officio recepti de
poſiti:niſi iuſtiſsima cauſa interueniente:& ea interueniente
raro eſt ei reſtituenda res qui vicerit:ſed oportet arbitrio iu-
dicis apud ædem aliquam deponi.vt ff.eodem.l.ei.§.vltimo.
b & in hoc caſu competit actio depoſiti ſequeſtraria[b],quod nõ
eſt proprium nomen actionis,ſed adiectiuum:vt ff.eodem.l.
ſi in Aſia.§.cum ſequeſtro.& ea conuenitur ſequeſter,vt rem
ſibi exhibeat,vbi conuenit.Si de pluribus locis conuenit alter
natiuè,in eius eſt arbitrio quo loco exhibeat. Si copulatiuè,in
omnibus debet exhibere.Si autem nihil conuenit,denuntian
dum eſt ei,vt apud prætorem exhibeat:vt ff.eodem.l.ei,qui.
9 §.in ſequeſtrum. † Datur iſta actio depoſiti ei qui depo-
ſuit,vel cuius ſeruus depoſuit.& ſi ſeruus erat plurium,vnicui
que dominorum in partes competit actio:vt ff.eodem.l.pri-
ma.§.ſi ſeruus meus.& §.ſi ſeruus depoſuit.& §.ſi duorum.
Item & ſi hæreditarius ſeruus deponat,hæredi poſtea adeun-
ti hæreditatẽ datur actio.ſed & ſi ſeruus mihi bona fide ſer-
uiens,vel in quo habeo vſumfructum,deponat rem ex eo pe-
culio quod ad me pertinet,mihi datur actio depoſiti:vt ff.eo-
dem.l.prima.§.non ſolum.& §.item ſi ſeruus hæreditarius.
10 Nec† obſtat deponenti ſuum delictum,quominus agat de-
poſiti actione. Nam & fur,vel prædo deponentes agunt de-
poſiti:vt ff.eodem.l.ſi prædo. Agunt enim ex contractu ſuo:
non tamen poſſunt agere furti actione:quia ex improbitate
ſua non quæritur eis actio.iuſtior enim,& honeſtior eſt cau-
ſa domini,cui defertur actio furti:eo quòd intereſt ſua ratio-
11 ne proprietatis:vt ff.de furtis.l.itaque.† Interdictum autem
b vnde vi datur prædoni expulſo[b] de prædio:vt ff.de vi & vi
arma.l.prima.§.qui à me.& eſt ratio,quia ſi prædoni non da-
retur,nulli daretur.Nam domino non datur:quia non eſt ex-
pulſus,licet eius interſit quod non eſt in actione furti,ne ergo
impunitum ſit delictum inuaſoris,defertur inuaſori interdi-
ctum vnde vi. Amplius etiam dixit Gulielmus furi,vel præ-
doni dari rei vendicationem contra depoſitarium:quia non li
cet ei obiicere deponenti de dominio quæſtionem:vt & dixi-
mus ſupra de commodato.de pign.acti.hoc ſi agat fur,depo-
nens contra depoſitarium ſine dominio proprietatis.Si enim
12 † fur agat contra depoſitarium depoſiti,& dominus agat cõ-
tra eundem rei vendicatione,potior erit cauſa domini:vt ff.
13 eodem.l.bona fides.†Quid ſi depoſitor erat bonæ fidei poſ-
ſeſſor:fortè dominus non præferetur ei.argu.ff.naut.caupo.
ſta.l.prima.§.idem Pomponius. Vel dic de æquitate potio-
rem eſſe cauſam domini.Sicut enim dicit lex,probo hanc eſſe
iuſtitiam,quæ ius ſuum vnicuique ita tribuit,vt non diſtraha-
tur ab vllius perſonæ iuſtiore petitione. Nec obſtat quod eſt
in authen.de depoſito,& denuntiatio.ne quis extrinſecus in-
terdicat depoſiti reſtitutionem. Nam verbum,extrinſecus,
ponitur propter dominum cui permiſſum eſt interdicere.
Vel melius extrinſecus dicit,id eſt præter deponentem.Nam
ſi proprietarius ſimpliciter interdiceret reſtitutionem,nihil
valeret. Secus autem ſi coram iudice ordinario,iure propo-
14 nat rei vendicationem. †Quid autem,ſi fur apud proprie-
tarium rem ſibi,vel filio ſuo,vel ſeruo ſubtractam ignoran-
tem delictum admiſſum rem deponat? certè nullum eſt de-
poſitum,etſi proprietarius ignorans rem reſtituat,competit
ei indebiti dati condictio:vt ff.eodem.bona fides.quòd ſic in-
telligo vt condicat poſſeſsionem:vt ff.de condict.indebiti.l.
indebiti.§.ſed ſi numos.non proprietatem.rem enim ſuam
tradidit non tanquam ſuam ſed tanquam accipientis eſſet:vt
15 ff.de condi.cau.data,l.dedi.§.ſubtilius.Item † non obſtat de-
ponenti compenſatio à depoſitario obiecta:vt diximus ſuprà,
de compenſa.niſi fortè (vt dicunt quidam) ratione expenſa-
rum:vt ff.de acquiren.poſſeſſ.l.ſi quis rem.& de furtis.l.ſi is
qui rem commodaſſet.Sed hoc non puto verum. Loquuntur
enim leges illæ in commodato:ſed in depoſito ſpeciale eſt,vt
nulla doli exceptio,nulla deductio,nulla compenſatio oppo-
natur:etiamſi ab vtraque parte fuerint res depoſitæ:ei enim
fit primo reſtitutio,quia primus egit,& alteri integræ actio-
16 nes ſeruantur:vt infra eodem.l.penult.† Denuntiatio autem
extranei,miſſa depoſitario meo ne mihi rem reſtituat,mihi nõ
præiudicat:ſed tamen olim mihi incumbebat onus,vt ſatiſda-
rem depoſitario quòd ipſum defenderem contra denuntian-
tem:vt infra eodem.l.penult.§.ſi in ſcriptis.Hodie autem hu-
ius cautionis immunitas præſtatur mihi deponenti. Item &
denuntiator tenetur deponenti de caſu fortuito:ſi per eius de-
nuntiationem impedita fuerit reſtitutio,& poſtea perierit
res:vel ſi depoſitum erat in pecunia,vel in pondere,vel in
menſura,tenebitur denuntiator ad trientem vſuram à tem-
pore ſuæ denuntiationis. Et eædem pœnæ imponuntur de-
nuntianti inquilinis ne ſoluant penſionem,vel publicæ per-
ſonæ ne panis adminiſtrationem exequantur,tenebitur enim
domino rerum denuntiator,vel ei cui pecunia,vel res erat
ſoluenda:vt in authen.de depoſito & denuntiato.§.nemini
17 igitur.† Vbi autem depoſuerunt plures:ſiquidem ſic depo-
ſuerunt vt vel vnus tollat totum,poteſt ille inſolidum agere:
alioquin experietur pro parte tantum:nam & duo hæredes
deponentis,agunt pro parte,& duo domini ſerui deponen-
tis agunt pro parte:vt ff.eodem.l.prima,§.ſi pecunia in ſaccu-
lo. Nec obſtat quod legitur.ff.commo.l.ſi vt certo.§.vltimo.
nam ibi actum erat,vt quilibet commodatariorum teneretur
inſolidum:alioquin contra. Nec obſtat,quod legitur ff.de
verborum obligatio.ſtipulationes non diuiduntur:quod e-
nim ibi dicit rem pro parte reſtitui non poſſe,exaudi cùm v-
nus ad rem totam tenebatur:vel cùm ita actum eſt vt quilibet
teneatur inſolidum. Item non obſtat,quod legitur.ff.eodem.
18 l.ſi duo. Nam† quod ibi dicit vnumquenque hæredum depo
ſitarij teneri inſolidum,caſuale eſt,ſcilicet quando quiſque hæ
redum rem depoſitam interuerterat,vel interuerti paſſus fue-
rat:puta conflando lancem,vel aliam ſpeciem,alioquin tene-
bitur

bitur quilibet pro parte,etiamsi pecuniam apud defunctum depositam inter se diuiserint.Idem multo magis si de pecunia,vel re deposita nihil ad eos peruenit.Si enim restitutio rei pro parte fieri non posset,vel esset res indiuidua, ergo quilibet hæredum deponentis teneretur insolidum:vt ff.de verbo. obligat.l.ij.§.primo.nam & quilibet hæredum deponentis agit insolidum pro re indiuidua:sed satisdat depositario quòd eum defendet contra alterum:vt ff.eodem.l.prima.§.si pecu-
19 nia.Si autem † duo deposuerunt,ne vni eorum redderetur sine altero: etiam hoc seruandum erit. & in hoc casu quidam Philosophus ancillam quandam liberauit à suspendio. cùm enim duo deposuissent apud eam ne vni eorum redderet sine altero alioquin suspenderetur:ipsa pactum non seruauit, & vni reddidit sine altero. & cum alter solus instanter repeteret ab ea,& ipsa nesciret se defendere,iuit ad quendam philosophum vt ei consuleret qualiter posset liberari. Philosophus autem cōsuluit ei,vt negaret se reddidisse vni sine altero.quòd & ipsa fecit:at ille depositor subiunxit: ergo mihi? philosophus autem respondit,non debet tibi restitue re sine altero.sed nec is cui redditum erat petere poterat,quia sibi redditum fue
20 rat.& sic saluata est ancilla. † Vtilis autem actio depositi datur ex pacto extranei:vt supra ad exhib.l.si res. Item datur vtilis cùm debitor creditori debitam obtulit pecuniã,& quia ille recepit,consignauit,& deposuit.creditor enim contra de-
c positarium habet vtilem[c] actionem:vt supra de vsu.acceptã. Forte & vtilis datur ratione præsentiæ vt ecce sponsus sponsæ donaturus res obtulit,& pater ea præsente suscepit eas:vnde ipsa apud patrē videtur deposuisse:& ideo,si sui iuris erat, agit contra patrem,vel hæredem eius actione depositi, & ad exhibendum:vt ff.eodem.l.die.Si autem puella non esset pręsens,ageret contra patrem negotiorum gestorum qui recepit res,quas alius ei donare volebat:vt ff.de nego.gest.fideiussorem.§.ignorantem.Et si ratione præsentię diceretur actio depositi directa competere,non reprobo. Nam & hic fideiussor agit mandati:quia præsente domino fideiubet:vt ff.mandati.
21 l.si remunerandi.§.primo. † Datur hæc actio contra eum, apud quem depositum est,etiam si sit pupillus.Nam & ipse tenetur inquantum locupletior est,vel quatenus dolum commisit:vt ff.eodem.l.prima.§.an in pupillum. Item & filiusfa. tenetur tanquam paterfa.Item & pater ex eius persona de peculio tenetur:sic & tenetur dominus ex serui persona de peculio.si tamen seruus manumissus rem depositam teneat, tenebitur depositi actione:hoc inducente tam præterito contractu,quàm præsenti detentione.Nam neque præsens detentio sufficeret,neque præteritus contractus:quia ex eo,quòd contraxit vel quasi contraxit seruus,non tenetur liber factus,sed in delictis,& quasi delictis contrarium est.ff.eodem.l.si apud
22 filium.& l.prima.§.si apud seruum. Item † datur hæc actio contra hæredem depositarij ex dolo defuncti insolidum.multo ergo magis ex suo:vt ff.de act.& oblig.l.ex depositi.vel si plures sint hæredes,quilibet tenetur pro hæreditaria parte:vt ff.eodem.l.si hominem.§.datur.Item(quod notabile est)etiã ille qui non est hæres depositarij,tenetur ex dolo defuncti: si putauit se hæredem esse,& vendidit rem depositam,& pretiũ exegit:tenetur depositi actione vt pretium reddat:vel si non
23 exegit pretium,cedat actiones:vt ff.eodē.l.ij.iij.& iiij. † Datur hæc actio,cum tenuit depositum.si enim non teneat: quia rem meam apud me deponis,non agitur depositi:quia neque commodatum,neque depositum,neque precarium,neq; conductio tenet in re mea propria: nisi rem meam ab eo, quem scio possidere precario,rogem, vel conducam,vel similia faciam:vt ff.eodem.l.qui rem.& ff.de regul.iur.neque pignus. & de precario.l.certæ.§. vltimo.& de contrahen. empt.l.suæ rei.& l.si in emptione.§.rei suæ.& infra locati.l.qui rem.Item regulare est vt agatur depositi cum res non est facta depositarij:vt supra plenē diximus.Item licet agere depositi quandocunque placet deponenti. Nam & si deposuero apud te, vt post mortem meam,vel post mortem tuam reddatur mihi:potero & ego mutare voluntatem,vt agam antequàm moriar, vel antequam moriaris: vt ff.eodem.l. prima.§.penulti. Item agitur depositi etiam antequam depositarius admittat dolum,vel culpam. Quid enim si depositarius est in furore,vel pupillus est,vel neque hæres, neque bonorum possessor, vel successor eius extaret:nihilominus locum habet actio depositi:vt ff.eodem.l.j.§.idem Pomponius quærit.in fin.Item agi
24 tur depositi cum verè apud te deposui. Secus † si tibi vt procuratori rem tradidi:vt perferas ad Titium,qui mihi rem seruet:tu enim mandati mihi,ille verò depositi tenetur:si recepit rem seruandam nomine meo.Si verò recepit rem seruandam nomine tuo,tu mihi mandati,ille tibi depositi tenetur , sed eã actionem mihi cedes mandati à me conuentus. Si verò in mandato faciendo tibi,præceperim:vt si ille non reciperet,tu custodires,potest agi mandati actione : quia is primus fuit contractus,& plenius fuit mandatum habens & custodiæ legem forte,& nihilominus ageretur depositi. Item & agitur mandati,si tibi mandauero vt rem ab aliquo receptam meo nomine custodias,quia is primus contractus est. Nam & hic ego non deposui,sed alius:quod mandaui te recipere. Porrò apud te videor deponere:si quid volebam apud te deponere, iusseris me deponere apud libertum tuum:quasi id tu esses custoditurus. Secus si mihi persuasisses apud alium deponere: tunc enim ex consilio non teneris. Si autem pro eo fideiuberes,vel mandatoris nomine te obligare velles:sine dubio teneris:vt ff.eodem.l.prima.§.si te rogauero.& §.idem Pompo-
25 nius quærit.in fine. † Venit autem in actionem istam dolus tantum:vt ff.eodem.l.prima.§.si quis.in fin. Subaudi,& lata culpa,quam latam culpam, vel latiorem Nerua dixit dolum esse:quod sic intelligo,id est dolum præsumi:vt ff.mand.
26 l.si fideiussor.primo responso. Nec † enim verè potest dici quòd lata culpa sit dolus:cùm & in eadem lege dicatur ipsam prope dolum esse.& alibi dicatur eam dolo comparari:vt ff. si mensor fal.mo.di.l.prima.§.lata.Si enim similis est dolo: er-
☞ go impossibile est eam dolum esse. Nam & Aristoteles ait, Nihil est id cui ipsum sit simile.Alibi dicitur quòd lata culpa in doli crimen cadit,quod cùm prædicta determinatione est intelligendum:vt ff.de act.& oblig.l.prima.§.is quoque.Alibi dicitur quòd culpa dolo proxima dolum repræsentat:vt ff. si quis testamento liber esse iuss.l.prima.§.non autem.Alibi dicitur, quòd magna negligentia sit dolus:vt ff.de verborum significatio.l.magna. Et illud eodem modo expono,vt diximus.Nam si verè esset dolus,ergo veniret in legem[Corneliam,quod lex negat:vt ff.ad l.Cornel.de sica.l.in lege.] comparatur ergo dolo lata culpa:quia si in pecuniaria causa aliquis teneatur mihi,de dolo tenebitur,& de lata culpa.& eius ponitur vnum exemplum. vt si non intelligat aliquis, quod omnes intelligunt:vt ff.de verbo.significa.latæ culpæ.Et quilibet multa exempla potest assignare ex ingenio suo.Nam & si depositarius,vel sequester hominem apud se depositum, vt quæstio haberetur de eo,ac propterea vinctum,vel ad malam mansionem extensum soluerit,misericordia ductus dolo proximum est,quod factum est:quia cum sciret cui rei præstaretur,intempestiuè misericordiam exercuit:vt ff.eodem.l.si ho-
27 minem.† Præsumitur autem lata culpa dolus circa depositarium:qui licet non sit adeo diligens,vt natura desiderat,vel vt homines consueuerunt esse diligentes:si tamen curam in deposito non præstet ad modum suum,id est,quem obseruat in rebus suis propriis,fraude nō caret:nec enim salua fide minorem depositis rebus diligentiam præstabit,quàm suis. Abesse enim præsumitur bona fides,cum res suas habet saluas,& res depositæ non apparent:vt infra eodem.l.quod Nerua.& infra locati.l.prima.Exemplum pone,si res suas reponebat in arca benè clausa.Res autem depositas relinquebat in domo super bancas.Leuissima ergo culpa nō venit in actionem. Idem & multominus casus fortuitus:nisi aliter cōuenerit inter contra
☞ hentes.Contractus enim accipiunt legem ex conuentione.l. j.§.si conuenerit.ff.depos.quod enim in pactũ deuenit,debet seruari vt lex.l.iurisgentiũ.§.Pretor ait.ff.de pact.Imò & lex est:nisi improbatum sit à iure, vt si in deponendo conueniat ne præstetur dolus:vt ff.eodem.l.prima.§.si conuenerit.In pacto tamen casus fortuiti necesse est secundum nos, vt nomi-
28 nentur casus:vt diximus §.de pactis.Sed nec † leuis veniet cul
pa:nisi aliter conuenerit,vel nisi depositarius se obtulit depo-

ſito:vt ff.eodem.l.j.§.ſæpe.vel niſi ſui tãtum gratia apud eum
deponam:vt ff.ſi certum petatur.l.ſi quis nec fortè,& tunc ve-
niret leuiſsima culpa ſicut & diximus ſ.ſi certum petatur. Si
29 autem † depoſitarius recipiat mercedem in quantitate pro cu
ſtodia, tenetur quidem de leui culpa:ſed non per actionem
iſtam.Imò per actionem conducti: quia videor operas eius
conduxiſſe.Si autẽ accipiat nõ quantitatem, ſed ſpeciem pro
cuſtodia, vel exhibentur ei operæ pro cuſtodia, veniet leuis
culpa per actionem præſcriptis verbis ex innominato contra
ctu:vt ſi depoſui apud te ſeruum,& volui vt tibi operaretur,
& operæ compenſarentur cum cuſtodia: vt Inſtitutio.man-
30 dati.§.vltimo.& ff.eo.l.j.§.ſi quis ſeruum.† Poteſt etiam dici
caſum fortuitum venire in actionem iſtam, propter moram
præcedentem.Diſtinguitur tamen à quibuſdam,vtrum erat
peritura eodem modo penes deponentem, an non: vt in pri-
mo caſu nõ teneatur depoſitarius,in ſecũdo teneatur:vt ff.eo.
l.ſi plures.§.ſiue.Sed noſtri doctores dixerunt depoſitarium,
& quemlibet debitorem teneri de caſu fortuito:quia ſatis eſt,
quòd res potuit non perire penes actorem:vt ff.de lega.j.cùm
res.§.vlti.& ff.eod.ſi in Aſia.§.vlti.& vt plenè diximus ſuprà
de vſuris.& in diſtinctione de mora [ſ.in quibus cauſis in in-
tegr.reſtitu.non eſt ne.§.nec mora.] Item venit caſus in hanc
actionem propter præcedentem dolum,vel latam culpam de
poſitarij. Si enim rem depoſitam vendidit, & tradidit:licet
eam poſtea redimat,vt habeat in cauſa depoſiti,ſi tamẽ nõ ha-
beat eã in hac cauſa depoſiti,& in eodẽ ſtatu:tenetur, etiamſi
ſine dolo malo poſtea perijt:quia ſemel facto dolo cùm ven-
deret:vt ff.eodem.l.prima.§.ſi in rem.& ſuprà,in quibus cau-
ſis reſtitu.in integ.non eſt ne.§.hæc mora facit.Si autem rede-
miſſet,& poſtea in eodem ſtatu habuiſſet,videtur enim pur-
gatum vitium, & res in domini poteſtatem reuerſa: vt ff.de
31 vſucap.l.ſequitur.§.idem Labeo ait.† Porrò ſi depoſitarij præ
cedens dolus non interueniat in vendendo, ſed in vtendo,ve-
niet in actionem iſtam dolus,& lata culpa,non leuis,vel caſus
32 fortuitus:vt ff.de condicti.furti.qui furtum.† Quid ſi putabat
dominum conceſſurum? Reſpondeo non tenetur furti etiam
in eo caſu,vbi videtur prohibuiſſe,vt ſi depoſuit ſignatam pe-
cuniam,ſicut ſupra diximus.Sed in expreſſa prohibitione a-
liud eſſe:vt ff.eodem.ſi ſacculum.Sed ſi non debuit putare do
minum conceſſurum,nunquid eſt in culpa vt veniat æſtima-
tio in actionem depoſiti? Reſpondeo non:licet arg.poſsit in
contrarium ſumi:vt ff.eodem.quod ſeruus. Sed ego dico re-
probari Sabini opinionẽ:vtpote cũ culpa non,niſi lata,veniat
in actionem iſtam. Aliudq́ eſt in commodato,ſi non debuit
33 putare dominum conceſſurum:vt ff.de fur.qui re. † Item ve-
* nit in actionẽ iſtam reſtitutio rei* depoſitæ non deterioratæ:
nec enim videtur eſſe reddita res,quę deterior facta redditur:
vt ff.eodem.l.j.§.ſi res. Veniunt & acceſsiones rei,licet non
ſint depoſitæ:puta homo veſtitus deponitur, vel equus cum
capiſtro,id eſt,qui tenebatur capiſtro. Nam ſolus depoſitus
eſt equus:vt ff.eodem.l.j.§.quæ depoſitis.ſecus ſi deponendo
dicerem:depono equum cum capiſtro: tunc enim vtrunque
videretur eſſe depoſitum:vt ff.commo.l.ſi vt certo.§.ſi me.&
34 de vſufruct.leg.l.illi.§.vltimo.† Item venit pretium rei depo-
ſitæ.vt ſi hæres depoſitarij rem depoſitam apud defunctum
ignorans eam depoſitam diſtraxit.tenetur enim ad pretium
e [e] quod exigit:vel ſi nondum exegit,cedet actiones.Sed & ſi
poſsit rẽ redimere & præſtare,nec voluit,nõ caret culpa quẽ-
admodum ſi redemptam,vel aliqua ratione ſuam factam no-
luit præſtare cauſatus,quod ſemel ignorans vendidit.ſed & ſi
non ſit hæres depoſitarij putauit tamen ſe hęredem,ſimili mo
do lucrum ei extorqueretur:vt ff.eodẽ.l.j.§.vlti.& l.ij.&.iij.
35 † Venit quandoque & exhibitio rei,vt cùm apud ſequeſtrũ
36 eſt depoſitum:vt ſ.diximus. Venit † quandoque duplum in
actionem iſtam,vt cum depoſui cauſa tumultus,incendij,rui-
næ,naufragij:nec enim volebam deponere,nec depoſuiſſem:
niſi immineret periculum ex ſupradictis cauſis. Et ideo,quia
exigente neceſsitate,depono,& plerunque nullo teſte præſen
te,vel ſcriptura facta creſcit perfidiæ crimen,& publica vtili-
tate coercendus eſt vindicandæ reipublicæ cauſa. Eſt enim
inutile in cauſis huiuſmodi fidem frangere. Cùm verò nulla
neceſsitate imminente eligo depoſitarium,nec depoſitum red
ditur,contentus eſſe debeo ſimplo:vt ff.eod.l.j.§.primo,& ij.
Dupli autem non naſcitur actio:niſi depoſitarius inficietur
depoſitum:vt inſtitu.de actio.§.omnis autem.in his caſibus
actio depoſiti datur hæredibus.In hæredes autem de dolo hæ
redum datur in duplum.de dolo autem defuncti tenentur hæ
redes in ſimplum pro hæreditaria portione: vt intra annum
tantum. Depoſitarius autem tenetur perpetuo:vt infra eodẽ.
37 l.j.§.primo.& l.quod tumultus. Planè vbi † agitur depoſiti
actione ad aurum,vel argentum depoſitum,& pondus,& ſpe
cies eſt nominanda.ſi autem purpura infecta ſit depoſita,vel
lana, pondus ſimiliter erit adijciendum. Quid ſi actor de
quantitate ponderis eſt incertus? ei iuranti ſe neſcire ſuccurri-
tur:vt ff.eodem.l.j.§.ſi quis aurum. ad hoc ſcilicet vt libel-
lus recipiatur.probabit tamen poſteà in iudicio pondus.non
enim poteſt ei ſuccurri vt pro eo feratur ſententia: quia cùm
incertum contineret,ſententia nulla eſſet.vbi autem in nume-
ro quid deponitur,numerus erit adiiciendus. ſic veſtis color
erit adiiciendus:vt ff.de furtis.l.in actione.ſi autem depoſita
ſit ciſta ſignata,in qua continebantur res plures,poterit agi de
poſiti pro ciſta:ſed & pro rebus ſingulis agi poterit depoſiti:
quia ſingulares res videntur depoſitæ etiam ſi depoſitarius
res illas in ciſta contineri ignorabat:vt ff.eodem.l.j.§.ſi ciſta.
38 † Eſt autem hæc actio bonæ fidei:& ideo ex mora,vel ex pa-
cto incontinenti appoſito,vel ex eo quòd depoſitarius conuer
tit rem in vtilitatem ſuam,admittit vſuras:vt ff.eodẽ.l.prima.
§.hanc actionem.& l. Lucius.& l. Publia.§.Lucius. & infra
eodem.l.ij.& iiij. Famoſa eſt adeo,etiam vt hæres depoſitarij
ſuo nomine videtur conueniri,& ideo infamatur: vt ff.de iis
qui not.infa.l.furti.§.illud. & infra eodem.l.qui depoſitum.
Item ciuilis eſt,non prætoria:niſi in quatuor prædictis caſi-
bus:vt notari poteſt Inſtitu.de actio.§.omnes.& ff.eodem.l.j.
§.primo.ex hoc enim quod dicit prætorem illis quatuor caſi-
bus reddere actionem, ſatis patet quòd alias non eſt à præ-
tore inducta,ſed à legibus:vnde ciuilis eſt. Item iuratur in ea
in litem:vt ff.eodem.l.j.§.in depoſiti.Hæredibus datur vt di-
39 ctum eſt. † Et eſt illud notandum,quòd ſi plures ſunt hære
des deponentis,& maior pars eorum agat,res reſtituitur ei in
totum:quamuis ſit res diuidua.nam ſi diuidua, fit reſtitutio
vni,vel maiori parti:præſtita tamen ſatiſdatione depoſitario:
vt ff.eodem.l.j.§.ſi pecunia. Maior autem pars hæredum dici
tur primò ex magnitudine portionum hæreditariarum. Se-
cundò,ex numero perſonarum:vt ff.eodem.ſi plures.& de pa
ctis.maiores.Contra hæredes datur:etſi ad eos nihil peruene-
rit pro portione hæreditaria:vt ff.eodem.l.ſi hominem.§.da-
f tum.Ex dolo autem [f] [ſuo] tenentur hæredes quandoque pro
parte:vt ſi decem depoſita apud defunctũ diuiſerunt,& quin-
que abſtulerunt.quandoque inſolidum, vt ſi lancem depoſi-
tam conflauerunt,aut conflari ab aliquo paſsi ſunt:aliave ſpe
cies dolo eorum ſit interuerſa:tenetur enim quilibet eorum ad
rem reſtituendam in totum:ſi tamen non reſtituat, condemna
40 tur pro hæreditaria portione:vt ff.eo.ſi duo. † Item priuile
giata eſt hæc actio inter creditores chirographarios,id eſt,qui
non habent hypothecas.& ſi plures depoſitores agant,non ha
betur ratio temporis:quia ſimul omnes admittuntur. Datur
tamen eis priuilegium:ita demum ſi vſuras nõ acceperint pe-
cuniæ depoſitæ:tunc enim videntur iuiſſæ in creditum.Aliud
eſt enim credere,aliud deponere.† Item competit iſtud priui-
gium deponenti,vt præferatur omnibus aliis priuilegiis:ſi pe
cunia depoſita eſt pro qua agitur depoſiti actione.Sed & poſ
ſet pro ea agi rei vendicatione. Si autem pecunia depoſita nõ
extat,habet deponens priuilegium vt præferatur non priuile-
giatis.Itẽ,vt concurrat cum priuilegiatis,& præponatur qui-
buſdam priuilegiatis:vt fiſco,& mulieri dotem ſuam repeten
ti,& agenti funeraria,& agenti pro eo,quòd credidit ad rem
reficiendam:ſed & ſumptus qui neceſſariè factus eſt ab his cre
ditoribus qui primum poſtulauerunt ſe mitti in poſſeſsionẽ,
ſemper præcedit. Nam deducto eo,bonorum calculus ſub-
duci,vel ſubiici debet:cùm ad omnium agentium commodũ
miſsio facta pertineat:vt ff.eodẽ.l.ſi hominem.§.quoties.& l.
quod priuilegiũ.& de priui.cre.ſi ventri.§.in bonis.& l.quod
quis.

quis. & de relig.l.penulti. & qui pot.in pigno.l. interdum.&
j.qui potio.in pig.habe.l.vlti.& l.eos.& ff.de pecu.lega.depo
siti.& de bo.author.iudi.posſid.l.cum vnus.& j.de bonis au-
41 tho.iudi.posſid.l.vlti. †Illud quæritur,an statim facta de-
positione nascatur actio depositi, an demũ admisso dolo, vel
lata culpa? & dicunt quidã demum admisso dolo,vel lata cul-
pa.Sed verius est,vt etiam ante nascatur:vt ff.eodẽ,l.j.§. idem
Pomponius. Sequitur videre de actione depositi cõtraria,
42 cui detur,& contra quem,& ad quid, & qualis sit. †Datur
autem depositario,& eius hæredi,in deponentem,& eius hæ-
redem:in qua venit,quòd vtiliter est impensum à depositario
in rem depositam.Item & vsura:si depositarius fœnebrem pe
cuniam,vel de suo impendit,cùm fœnerare solitus esset. Item
si debitor fuit in mora restituendi:vt ff.de neg.gest.vt qui na-
tura.§.vlt. & mandati.l.si verò non.§.vsuras autem.& ff.eo.l.
actione.& de vsuris,l.qui semisses.§.vlt.Item venit interesse:
si sciens furem esse seruum,deposueris apud me:& damnum
patiar.quid si ignorabas furem esse seruũ,& deposueris apud
me,& damnũ patiar? Pla.dixit & scripsit ꝙ potes pro noxa re
linquere seruum:vt ff.de pigno.act.si seruus pigno.sed id non
puto:quia officium suum non debet ei esse damnosum:vt di-
citur in actione mãdati,& actione depositi:vt ff.de fur. si ser-
uus communis.§.quod verò. Est autem hæc actio ciuilis,
& personalis,nec in ea iuratur in litem:vt ff.eodem,l.ei.Famo
sa non est,quia nulla contraria infamat regulariter:vt ff. de ijs
qui nota.infami.furti.§.vltimo.Item bonæ fidei est:vt Institu.
eodem,§.actionum.

a ADNOTATIO. ¶ Deposito. Vide Barba.& Moder.in c.examinata: de iudi.& in ser.si fideiussor.in §.fi.ff.qui satida.cog.

b ¶ Sequestraria.vide Francis.Cur.intra de sequestro. Vide Aretin.in l.interesse.ff.de acquiren.poss.

c ¶ Expulso.Adde ad materiam Pet.in titu.de eo qui mitt.in poss.versic: porro.Bartol.& docto.post not.gloss.in l.is,qui.§.quæri potest.ff. vt in poss. lega.domi.Alexand.in l.cùm fundus.de vi & vi armate.multa per Socin.in l: clam.posſidere.§.qui ad nundinas.not. clxvij.& sequen.de acquirenda posses char.xxij.

d ¶ Vtilem actionem. Adde Feli.in l.si absentis.si certum peta.docto. in l. penult.C.ad exhibendum.& in l.Publia.circa princi.ff.deposi. multa ad materiam per domi. Iaso.de may.in §.præterea.nume.lxix.& nume.lxxj.institut. actio.char.xcj.

e ¶ Ad pretium. Adde Pau.de Castr.in l.j.§.fin.in l.seq.ff. deposi.doctor. in l. mater.C.de rei ven.& in l.cum seruum.in fina. ff. si certum peta.vbi est locus proprius materiæ.

f ¶ Ex dolo. Vide ad hoc Bartol.& docto.in l.j.§.sæpe.ff.deposi.Bald.in l. pignus.C.de pigno.actio.domi.Alexan.in l.quod Nerua.ff.& doct.in l. si quis nec causam.ff.si cert.peta.Ange.Are.in §.præterea.numer.j.instit.quib.mod. re contrahi.obligatio.char.clviij.

* ¶ Istam restitutio rei. Ea est depositi natura, vt res ipsa deposita reddatur: hoc enim de iure naturali procedit vt c.humanum genus.j.distinc.Hoc tamẽ fallit quatuor modis. Primus cùm quis gladium,aut ensem deposuit, & postea repetit furens.xxij.q.ij.ne quis arbitretur.Secundus,cùm deponens fuerit deportatus,statim eius bona in ærarium principis deferuntur, & confiscantur.Tertius,cùm fur deponit,& repetit.& dominus rei concurrit. Quartus,cùm fur rem furtiuam deponit apud eum,à quo subripuit.vt in l.bona fides.ff depos. Depositum tamen quandocunque repeti potest à deponente. ff. eo.l.j.§.est autem.extra.de deposito.c.fi.Et si non id restituat depositarius cõdemnatur, & eo nomine infamis efficitur.C.depos. l. qui depositum. Martinus.

Manatdi. *Rubrica.*

EXPOSVIMVS suprà de contractibus, qui re contrahũtur,vt de deposito, & pignore, & in debito, & in mutuo,et commodato,nunc videamus de contractibus in quibus solo consensu nascitur obligatio. At quia inter eos excellentior est contractus, mandati: trahit enim originem ex officio,& amicitia de mandato, videndum quid sit mandatũ, & vnde dicatur,qualiter contrahatur,inter quas personas, & in quibus rebus,& quot modis,& quãdo nascatur actio mandati directa,vel contraria,& quando competãt, & inquantũ, & quales sint. Mandatum autem ita definiunt quidam.
1 †Mandatum est officium honestum,gratis susceptum ex-
☞hibẽdum ab amico. Quæ definitio non placet:quia de inho-
nesta re fit mandatum,licet non sit obligatorium.Item etiam
quia is qui non est amicus,mãdatum suscipere, & implere po
test:& tenetur.vt si absenti,& ignoto scribam, & mandatum
suscipiat.nec enim ob hoc ipsum est amicus:vt ff.de ver.signi-
2 ficatio.l.latè.§.amicos. Ego†itaque ita definio, Mãdatum est
officium ab eo qui gratuitò suscepit exhibẽdum.Gratis ideo
dixi:quia aliàs non esset mãdatum:nam originem ex officio,
& amicitia trahit.Cõtrarium porrò est officio merces. Inter-
ueniente enim pecunia res ad locationẽ potiùs respicit: vt ff.
3 eod.l.j.§.vlti. Si tamen†mandatum suscipiatur gratis,domi-
nus posteà honorauit procuratorẽ remunerando eum, nihilo
minùs locum habet actio mandati:vt ff.eodẽ.si remunerandi.
Idémque est & si dominus conueniat procuratorem de certo
salario præstando remunerationis causa: quia locum ha-
bet mandati: nisi salarium, vel mercedem conuenit ne agat
pro expensis. Sicut de eo dicitur, qui pecunia accepta spo-
pondit: vt ff. eodem, si remunerandi. suprà vltima. & l.
4 idémque.& §.idem Labeo.Salarium†autem siquidem con-
ueniat dominus se daturum stipulatione, petetur condi-
ctione certi. Si autem conueniat sine stipulatione, & incon-
tinenti,post mandatum peteretur salarium,contraria manda-
ti competit. Si autem conueniat ex interuallo petetur iudicis
5 officio:vt j.eodem, l.j.& ff.eo.l.salarium. † Si autem salarium
sit incertum re,& genere,nullo modo petitur:vt j.eodem, sa-
larium.& ff.eod.l.qui mutuam.§.penul.Secus si incertum est

re,& non genere,vt quia promisit equum in genere, vel pro-
6 misit quod faceret eum militem. †Porrò illud neque tãquam
salariũ,neque tãquam merces petetur quod dominus conue-
nit procuratori dare in euẽtum litis:si pro eo iudicatum esset:
quia procurator litis redemptor extitit, & maioris pecuniæ
præmio remunerari suum officium voluit:vt suprà de procu.
l.litem.& ff.eodẽ.si remunerandi.§.vlti.& l.salarium.& infrà
7 eod.l.si contra.& vt plenè diximus suprà de postulan. †Di
citur autem mandatum, quasi manu datum. quod enim quis
per se facturus erat,alij gerendũ committit:& dicitur propriè
in his,quæ quis consequitur ratione mandati, nec per se sine
mandato valet explicare: vt in mandato iurisdictionis, & in
mandata actione de qua aliqua tractantur ĩ.eod.l. penulti.&
vlti.Sed de his hic nihil dico: quia articulum istum plenè ex-
plicui s̃.ne liceat potẽtioribus. Cæterùm si tibi mandauero vt
tu mihi equum emas:cum & per te,& tibi emere posses, non
dicitur propriè mandatum:quia nil à manu mea consequeris.
8 vt ex etymologia nominis patet. †Contrahitur mandatum
solo consensu, & ideo inter præsentes, vel inter absentes per
a nuntium,vel per epistolam[a] suscipi potest.Item fieri potest &
iure, & in diem,& ad diem:putà vt hunc,aliàs vsque ad decen
nium, & sub conditione.Item siue rogo,siue volo, siue mãdo,
siue alio quocunque verbo idoneo ad exprimendam senten-
tiam istã quis scribat,vel mittat:mandati est actio:vt ff.eo.l.j.
Quod autem de verbo,rogo dicitur,non est ita intelligẽdum
vt qui duntaxat admonet,teneatur:vt ff.eo.l.idemq́;. §.si quis
ea.vel tantùm commendat:vt ff.eo.l.si verò non remunerãdi.
§.cùm quidam.vel tantùm exhortatur:vt ff.de ijs qui no.infa.
l.ob hoc.vel qui tantùm persuadet:vt ff.deposi.l.j.§.idẽ etiam
Pomponius quærit. Oportet ergo vt quis roget ea mente,vt
velit obligari:sicut & de proxeneta dicitur. Nam & si laudet
nomen,vel mandet suscipi, monstrare potiùs videtur, quàm
mandare. Vnde non tenetur mandati:nisi dolo & calliditate
creditorem circũuenerit:tunc enim tenebitur actione de do-
lo:vt ff.de proxene.l.ij.In ambiguo autem sicut & in testamẽ
tis, & in contractibus non aliter verborum propriam signifi-
cationem omittam,quàm manifestè apparuerit contrahentes
aliter sensisse:vt ff.de leg.iij.non aliter.& de exerci.l.j.§.si ser-
9 uus. †De personis autem inter quas contrahitur mandatũ,
& de mista earum cõsideratione illud breuiter noto,quòd in-
ter eos cõtrahitur qui aliàs possunt inuicem obligari: de qui-
10 bus plenè dixi s.de pac. †Contrahitur mandatum in rebus
honestis.Super re autem inhonesta,& turpi si fiat mandatum
b non est obligatorium:[b] vt instit.eod.§.illud quoque.& ff.eod.
si remunerandi.§.rei turpis.& l.si mandauero.§.qui ædẽ.Sed
11 †si super re honesta fiat mãdatum,tamen quandoque non te-
net: quia contra legem interponitur: vt si mandaui creditori
dare pecuniam mutuò filiofa.contra Senatuscõ.Macedonia-
num:secus si senatusc.non obuiaret:vt ff.eod.l. si verò non re-
12 munerandi.§.si quis mandauerit. Sed & † quandoque,licet
non sit inhonestum mandatum,vel contra legem, non tamen
agitur:quia contra bonam fidem videtur esse susceptum:vt si
adolescens luxuriosus mãdet mihi,vt pro meretrice sua fide-
iubeam:idq́; ego sciens mãdatum suscipiam. Simile est enim
quasi perdituro pecuniam credam. Idemq́; est & si meretrici
iusserit me numerare:vt ff.eod.si verò non.§.si adolescens.
Quid si maior esset xxv.annis,qui talia mandaret?Responde
13 runt†quidam idem esse arg.eius quod legitur.ff. pro empto-
re, si quis cum. sed certè illud potest intelligi in eo venditore,
cui bonis erat interdictum,vel qui non erat sanæ mentis. Vel
fortè malæ fidei videtur quis emisse quantùm ad vsucapionẽ
impediendam.Si autem venditor erat dominus consequetur
emptor ab eo dominium:licet sciat venditorẽ statim pecuniã
consumpturum: pro me est quod legitur.ff.de in rem verso.
14 quòd si seruus.§.nec non illud.Item†quandoque non agitur
mandati,licet non sit turpe mandatum,vel contra legem, vel
contra bonam fidem susceptum.Et est ratio,quia alius princi
palior interuenit contractus: vt si mandaui tibi vt ab actori-
bus meis mutuam pecuniam acciperes, quia volebã tibi mu-
tuare.Satis est enim quòd de mutuo mihi tenearis. Idemq́; &
si iussero te accipere pecuniã meam,et fœnerari periculo tuo,
ita vt certas vsuras mihi impẽdas:si plures fœnerari volueris,
siue potueris,lucreris.Nã & hic teneris ex mutuo,& non mã-
dati: nisi omnium negotiorum administratio erat tibi con-
cessa:vt ff.eo.idemq́;.& §.si quis Titio.& l.si remunerandi.§.
15 apud. †Mista etiã habetur inspectio rerum:quia licet aliàs
de omni re possit mihi mandari, non tamen mihi mandatur
quòd gratia mea tantum interuenit:puta vt potius emam prę
dia,quàm fœnerem,vel è cõuerso: vel vt in meo quid faciam,
cùm tibi id non expediat:tunc enim ageretur:vt ff.eod. si quis
mihi.est enim potius consilium,quàm mãdatum:& ideo non
est obligatorium:nisi aliàs facturus non eram:vt ff.eod.l.ij.§.
16 quod si tua.& §.vlt.l.si remuner.§.si tibi.Planè†vbi mãdasti
mihi vt certæ personæ crederem,teneris, etsi aliàs crediturus
eram:licet P.in summa insti.de oblig.quæ ex delic.nasc.dixe
rit cõtrarium,scilicet,quòd ita demum teneris,si aliàs non erã
facturus:& ibi mãdasti incerto me credere potius quàm eme
re, dicebat te non teneri, etsi alias facturus non eram. Item
& mista consideratio habetur cum tibi mando vt à me rem
meam emas:quod mandatum non est obligatorium:vt plenè
dicemus ĩ.tit.proxi.secus si tibi mandarem vt à creditore meo
emeres pignus quod sibi obligaueram:tunc enim de æquita-
17 te tenet mandatum:vt ff.eod. si mandauero.§.si hi. †Modi
autem contrahendi mandatum assignantur quinque. Pri-
mus est si tibi mandẽ gratia mea tantùm:puta vt negotia mea
geras,vel vt fundum mihi emas,vel vt pro me fideiubeas, &
primùm mãdatum interponitur vt retineam quęsita,secundũ
vt accipiam,tertium,ne vexer à creditoribus. Secundus au
tem modus mandati est cùm mando aliena gratia tantùm: vt
si tibi mãdem quòd Titij negotia geras,vel fundum ei emas,
vel pro eo fideiubeas. Tertius est cùm mando tibi gratia
mea,& aliena:puta vt mea,& Titij negotia geras. Quartus
est cùm mando tibi gratia tua,& mea,puta vt sub vsuris cre-
deres procuratori meo. Quintus est cùm tibi mãdo tua, &
aliena gratia:veluti vt Titio sub vsuris crederes,quòd si man-
daui vt crederes sine vsuris,aliena tãtùm gratia interuenit mã
datum. Potest & sextus adijci modus: vt cùm mando tibi
18 gratia tua,& mea,& aliena. †Item contrahitur mandatum
non solùm verbis expressis(vt plenè dictum est)sed & tacitè.
Nam si me præsente,fideiubeas,videor tibi mandare,vt fide-
iubeas. Item si patiar te mandare creditori,vt mihi numeret,
videor tibi mandare vt mandes. Item & ratihabitio prodest
c quandoque ad actionem[c] mandem:vt si dirigo tibi mandatũ
de gerẽdo,& tu non suscipis:tandem pœnitentia ductus ad-
imples,& ego postmodum ratum habeo:vt ff.de reg.iur.sem
19 per.& ff.eod.si remuneran.§.si passus.& l.qui patitur. †Item
& secundum quosdam tacitum mãdatum interuenit in duo-
bus reis promittẽdi:vt ĩ.de duo.reis.l.j.& ff.de duo.re.l. reos
pro.Sed hoc non placet:nisi sint socij:vt ff.de fideiuss.l.Vran-
nius.& satis etiam concedo,vt inuicem videatur quilibet eo-
rum fideiubere,pro eo quod in alterius vtilitatem peruenit:vt
20 notauimus s.ad Velleia. †Nascitur actio mandati secun-
dum quosdã dolo,vel culpa admissa,vel cum procuratori ali-
quid obuenit ex re domini,vel procurator expendit in rẽ do-
mini,vel quid simile accidit:& tũc non dicetur nasci actio ex
dolo,vel culpa:sed ex contractu mandati pręcedentis,sicut &
aliàs dicimus maximè in cõtractibus innominatis:vt ĩ. de re.
permu.l.ex placito.Vel dic actionem mandati statim nasci:si-
21 cut & in actione depositi suprà diximus. † Ex mandato o-
riuntur duæ actiones directa,& contraria.Directa competit,
cùm cœperit interesse eius,qui mãdauit. Cęterùm,si nihil in-
terest,cessabit:& eatenus cõpetit,quatenus interest:puta man
daui tibi,vt fundum emeres:si mea intererat emi,teneberis:si
tamẽ ego ipse eũdem fundum emi,vel alius mihi,nec interest
aliquid, cessat hæc actio. Item si tibi mandaui vt negotia
mea gereres, & nihil perijt: quamuis nemo gesserit,nulla est
actio.Aut si alius idoneè gessit,cessat actio mandati. In simi-
libus idem erit probandum: vt ff.eodem, si procuratorem.§.
mandati. & si gesseris, quod tibi mandaui, non teneris,quia
gessisti,sed quia mandatum suscepisti:vt ff.eo. si remuneran-
di.§.si cui. Idémque est & si mandaui vt aliquid mihi emeres,
nec emisti:teneberis ad interesse:vt ĩ.eodem,l.ad comparan-
das.

das.Quid enim,si dolo emere neglexisti? forte enim pecunia
accepta,vel gratia,alij concessisti vt emeres,aut lata culpa pas-
22 sus es alium emere.Si autē † emeris,quod tibi mandaui emen
dum,teneris mihi vt ipsum tradas:& si cautum est de euictio-
ne,aut potes desiderare vt tibi caueatur,sufficit si actionē mi-
hi cedas,et procuratorem me in rem meam facias.Item debes
cauere de facto tuo,quòd rem illam emptam non pignoraue
ris,vel ius aliquod in ea non constitueris.Nihil enim amplius,
quàm bonam fidem debet pręstare procurator.subaudi cum
cætera adsint,quæ adesse oportet.Nam & de culpa tenetur,si
culpa sibi caueri non curauerit de vitijs,& morbis rei emptæ.
vel si seruus emptus fugerit dolo,vel culpa procuratoris, tene
bitur procurator:vt ff.eodem,si procuratorem.§.vltimo.& l.
de tuo.& l.idémque. Et hoc,quando tibi mandaui vt emeres
23 mihi rem extranei.Si† autem mandauerim tibi,vt emeres mi
hi rem,quam cum alio communem habes, tenet mandatum
ratione partis alterius; non ratione partis tuæ: quia tibi non
possum mandare,vt rem tuam mihi vēdas:vt ff.eodem,si mā-
dauero tibi. §. Iulianus.& in hoc casu cum de re communi e-
menda tibi mando,siquidem pretium tibi taxaui,quanticun-
que aliorum partes redemeris, sic & tua pars coarctabitur vt
non excedat mandati quantitatem. quid si alias partes viliori
pretio emeris? certè pro tua parte præstabitur tibi quanti tua
interest:dummodo intra id pretium,quod mandato contine-
tur. Quid enim fieret si exiguo pretio hi,cum quibus tibi
communis fundus erat,rem abijcere vel necessitate rei fami-
liaris,vel alia causa cogerentur,an tu ad idem dispendium de-
duceris? sed nec lucrū tibi ex hac causa debes acquirere,cùm
mandatum debeat esse gratuitum.Quid enim si quanto vilio
ri alij distraxerint,tanto cariori velis vēdere partem tuam?vel
quid,si alium animosiorem emptorem inuenias qui tibi sit pa
ratus dare amplius,quàm mādato continetur, nec aliter velis
vendere?hoc tibi concedendum non est. Si autem nullo pre-
tio taxato emere tibi mandauerim, tuq; ex diuersis pretijs par
tes cæterorum emeris, & partem tuam boni viri arbitratu æ-
stimato prætio dari mihi oportet, ita vt omnes summas ma-
iores, & minores coaceruet vir bonus, & ita portionem me-
diocrem inter eas præstet ei, qui mandatum suscepit. Quid,
si partes omnium sociorum emere nō potueris? nihilominùs
mandati ages: & teneberis,nisi mandauerim, vt non aliter ex
mandato tenear, quàm si totum fundum emeris. Illud etiam
dici potest,sub conditione partem tuam, mihi venditam esse:
si aliorū partes redemeris:vt sic agi possit ex empto,vel etiam
mandati,nec extinguatur mandatū morte mea, aut tua quan
tùm ad partem tuam; si ante mortem meam, & tuam partes
aliorum omnes,vel vna,fuerint emptæ:& probantur hæc ff.
eodem,qui negotia.§.vltimo.& l.si fundum. & l.ita etiam.
24 † Interesse autē,[d] quod venit in actionem istam,computa-
d tur omne id, quod ex re mandantis penes mandatarium est:
nam ex mandato nil apud eum remanere oportet: vt ff.eodē,
ex mandato.Item & interesse computatur ratione vsurarum.
Si enim dedi tibi pecuniam,vt creditori meo solueres,& non
fecisti,præstabis mihi vsuras,quo casu & à me creditur pecu-
niam debitam cum vsuris recepturus sit:vt ff.eodem, si verò
non.§.dedi.Item & si procurator meus pecuniam meam ha-
bet,ex mora tenebitur ad vsuram:vel si fœnerabit pecuniam,
præstabit mihi vsuram.Idémque est & si pecuniam conuerte
rit in vtilitatem suam,præstabit enim mihi vsuram,quæ legi-
timo modo frequentatur in regione:vt ff.eodem,idémque.§.
25 si procurator. Item† & procurator quem constitui ad agen-
dam causam, instrumenta causæ sibi commissa restituet per
actionē mandati,non per actionem depositi, vniuscuiusque
enim contractus initium spectandum est,& causa[l.si procu-
ratorem.ff.manda.] Item & mandati tenetur, si collusit cum
aduersario meo. Vel si non sit soluendo procurator,tenebitur
mihi aduersarius actione de dolo,ob cætera damna quæ pas-
sus sum occasione absolutionis. Nam & ad rem principalem
agere possum veteri actione,& si excipiatur,replicabo: vt ff.
eodem,si procurator. & de dolo malo. l.& elegāter.§.si dolo.
26 & l.cum à te.& l.cum quis.Et non† tantùm venit dolus in a-
ctionem istam,sed etiam culpa lata, leuis, & leuissima secun-
dum nos: vt infrà eodem, à procuratore. & l.in re mandata.
Quidam tamen vtūtur eadem distinctione hic, qua & in cō-
modato:vt dixi suprà commodati.& sic si mandarem tibi gra
tia mea tantùm , secundum eos teneris de dolo, & la-
ta culpa tantùm. Sed certè (vt ait Bulg.alia est natura huius
27 contractus,quàm illius. † Contraria autem actio mandati
competit, cùm procurator impleuit mandatum iniunctum.
Si ergo mandauerim tibi vt fundum mihi emeres:etiā si non-
dum pretium solueris, ages mecum mandati vt suscipiā obli-
gationem: qua teneris venditori. Nam & ego tecum agere
possum vt cedas mihi empti actionem.Item si mandato meo
iudicium suscepisti, manente iudicio sine causa iusta, non de-
bes agere contraria,vt transferatur iudicium in me:nondum
enim perfecisti mandatum.Vbi autem pro me promisisti pe-
cuniam nouandi animo, agis mecum mandati: etiam ante-
quàm præstes,vel damnatus sis:quia tua obligatione me libe
rasti,secus si pro me feceris te mandatorem, vel fideiussorem,
vel constitutorem.Nec enim agis in his casibus antequàm sol
uas,vel damnatus sis,vel diu steteris in obligatione,vel nisi bo
na mea dissipem,vel nisi aliter actum fuerit inter nos:vt ff. eo.
l.Lucius.& C.eodem,si pro ead.& ff. de fideiusso.l. fideiussor
pro venditore, & l.si fideiussor,qui minori. Et est ratio, quia
fideiussori & similibus videor mandasse vtrūq; ,id est, & de
obligando se, & de soluendo.Vnde non perfectè videtur im-
pletum mandatum: si vtrunque non fiat.argu. ff.de condict.
indebi.l.indebitā. Vel alia ratio est, quia nihil mihi prodesset
fideiussor:si statim tenerer liberare eum,sic ergo officiū suum,
quod impendit gratis me potiùs deciperet,quàm iuuaret. In-
tempestiuè ergo non debet agere mandati;sicut & intempe-
stiuè non reuocatur commodatum. Adiuuari enim nos,non
decipi beneficio oportet.l.commodato.§.sicut. ff. commoda-
28 ti. Agunt† [e] autē fideiussor,& consimiles mandati,si interce-
e dant pro me præsente:si pro me absente agunt, negot. gest.vt
ff.eo.l.ex mandato.§.j.& l.qui fide. Nullo verò modo agit fi-
deiussor:si intercedat pro me vetante,vel in rem suam,vel ani
mo donandi,vel hoc acto,ne agat mandati:vt ff.eodem, si re-
munerandi.§.si passus.& §.vlt.ibi:Marcellus autem &c.Item
29 & † nullo modo agit fideiussor, cùm ipse conuentus omisit
exceptionem sibi competētem,& in hoc casu, id est cum fide-
iussor omittit exceptionem sibi competentem. Siquidem cō-
petat ex persona sua, & inhonesta causa vt quia iniquum ius
impetrauit,vel quia personale pactum erat ei factum si fode-
ret vineā,cùm ipse esset in dignitate constitutus:agit manda-
ti. Si autem honesta,& talis quam potuit reus opponere,vt si
fideiussor faciat pactum ne ab eo, vel reo petatur: non agit
mandati.si verò reo non poterat proficere,secus:vt in Velleia
ni exceptione:vt ff.eodem,l.idemq;.§. generaliter.& l.si fide-
iussor.§.vlti.& ad Velleia.l.penulti.& vlti.§.si mulier pro eo.
& de pactis.l.idem.§.vltimo.Nec attēdo, vtrùm sciat,vel ne-
sciat fideiussor eam sibi competere: quia de suo facto agitur:
vt ff.ad Velle.quanquam.Si verò competat ex persona rei,&
porrigebatur ad fideiussorem:siquidem fideiussor ignorabat
eam sibi competere:agit mādati:nisi errauerit in iure:vt ff.eo.
l.fideiussor.j.responso.& §.non malè.Si verò sciebat eam sibi
competere:siquidem illa exceptio sit declinatoria iudicij:putà
nō disputauit an procurator creditoris posset esse procurator
de iure,an non:vt quia erat fœmina,vel erat miles verus,tamē
erat procurator:agit mandati, quia de bona fide agit,cui non
cōgruit disputare de apicibus iuris.secus si non inquisierit di-
ligenter an esset verus procurator,vel non:vt ff.e.si fideiussor.
§.quædā.& l.inter.§.mandato.si autem illa exceptio sit dilato
ria, vel perēptoria solutionis: non agit intra tēpus dilationis.
Vel in secundo casu nunquam:vt ff.eo.si mādauero tibi, vt in
diem.& l.si fideiussor.j.respon.Si verò ex persona rei non por
rigatur ad fideiussorē exceptio,nihil imputatur ei:si nō oppo
nat ea:quia nec potest.Illud planè imputatur ei,si reo denūtia
re potest,vt iudiciū suo,vel procuratorio nomine suscipiat:vt
30 ff.eodem,l.idemq;.§.penultimo. † Item non agit fideiussor
mandati:vbi liberatus est à creditore, qui ei volebat princi-
paliter donare, secus si liberauit eum legando liberationem,
vel mortis causa donando , vel etiam inter viuos donan-
do

do remunerãdi tamen causa:vt ff.eodem,idémque.§.vltimo.& l.si verò.j.respon.Vbi autem alius volens donare fideiusso
f ri soluit pro eo creditori,agit fideiussor mandati:[f]si fideiussor liber homo est,& paterfami.Nam si esset seruus,vel filiusfam. non agit pater,vel dominus,quia qui soluit pro filio,vel seruo patri,vel domino donatum non voluit:vt ff.eo.si verò non re-
31 munerandi.§.j.Item & agit † fideiussor mandati:si suum debitorem delegauerit creditori:etiamsi is non sit soluendo,quia bonum nomen facit creditor, quia admittit debitorem delegatum.Item & soluisse videtur fideiussor:si alius volens ei donare creditorem liberauit in tanta pecunia,quanta tenebatur ei fideiussor ideo,vt creditor non conueniret posteà fideiussorem:vt ff. eodẽ,l.inter causas.§.abesse.& §.si is. Item videtur esse impletum mandatum,vbi,te mandante, promisi iudicio sisti:nec te exhibui,nam & antequàm præstem,mandati agã, vt me liberes: vt ff.eodem,si mandato meo.§.si in iudicio.

32 Item † vt competat actio contraria,necesse est,vt quis diligenter fines mandati custodiat.l.diligenter.ff.eo. Si autem aliquis excedat eos omnino,vt ecce:mãdaui tibi vt emeres mihi domum Titianam,& emisti Seianam:nullo modo agis contraria:sed teneris mihi directa.Si autem emeris Titianam, & ego taxaui tibi pretium:si dederis amplius,non ageres pro superfluo vel mandati,vel neg.gest.secundum nos etiamsi vtiliter feceris:quia prohibuisse videor ne des vltra:vt ff.de nego. gest.qui aliena.§.libertas.& C.de neg.gest.l.vlt.& d.l. diligenter. Minùs autem si dederis,agis:quia videor tibi mandasse, vt minori pretio emeres,si posses:sic & è contrario,si mandauerim vt rem meam venderes pro decem,videor mandasse vt vendas maiori pretio si potes. minori autem si vendas, mihi non præiudicas.Nam si ab emptore petam rem,non obstabit exceptio:nisi reliquum,quod deest mandato meo,præstes, & indemnem me per omnia conserues.& probantur hæc ff. eo. l.præterea.& l.sed & procul.& j.l.diligẽter.& l.potest. Item
33 † & veniunt in contrariam actionem impendia:licet mandator minus erat expensurus:vt ff.eo.l.inter causas.§.impendia. Quod autẽ procurator amiserit latrocinio,vel naufragio, vel alio casu fortuito,non veniet in contrariam actionem:licet secus sit in actione pro socio:vt ff.eo.l.inter.§.non omnia.& pro socio.l.cum duobus.§.quidam.quia societas fraternitatis ius est optimum,& causa lucri contrahitur ob commodiorem vsum:vt ff.pro socio.verum.Vel fortè idem est in vtraq; actione:& distinguetur an socius,vel procurator erat prædicta dãna passurus:etiamsi mandatum non suscepisset, vel pro societate iussisset,an non.vt in primo casu non agat,in secundo cõtrà.Sed & de consuetudine vrbanorum est,vt procuratori restituant damna.Damnum autem vel furtum quod sensit procurator per seruum,quem comparauit mandato meo,est ei restituẽdum:si mandauerim ei de certo seruo emendo. si autem mãdauerim de incerto,non teneor ei:si ipse fuit in culpa quod emit seruum talem. Si autem non fuit in culpa, & ego potui eum certiorare post emptionẽ factã,& non certioraui,vt sibi præcaueret,teneor ad interesse.Si verò certiorare non potui, teneor mãdati cõtraria,nõ noxali noxaliter:vt ff.e.l.inter causas.§.sed cum seruus.& de fur.si seruus communis.§.q verò.
34 † Veniunt etiam vsuræ in contrariam actionem ex mora: vel quia procurator ab alio accepit mutuum sub vsuris,quod expendit in re mea:vel si exegit à debitore suo à quo cõsequebatur legitimas vsuras,& exactum impẽdit in rem meam:vt
35 ff.eodẽ,si verò non.§. si mihi. † Fiunt & reputationes in his actionibus: vt enim procurator fructus restaurare cogitur, ita & sumptum quem fecit in fructus percipiendos deducere eum oportet.Sed si ad vecturas,dum excurrit in prędia sumptus fecerit,repetere poterit hos sumptus:nisi salarium fuerit ei datum pro sumptibus.& cõuenit vt sumptus faceret de suo ad hæc itinera,hoc est,de salario. Si autem procurator voluptariè expendit,permittitur ei auferre sine læsione domini,nisi dominus paratus sit reddere expẽsas:vt ff.eodem,l.idémq;.
36 §.idem Labeo. † Competit hæc contraria procuratori, & hæredibus eius:nisi procurator fingatur donasse,quod impẽdit.Quid enim si prædium emeram,& pretij bessem soluerã, & ipsum mãdaui tibi tradi donationis causa vt reliquum pretium solueres:quod & fecisti:deinde mihi vendenti prædium consensisti:non ages pro triente pretij soluto contra me : quia cùm donationem prius à me receperis duarum partium pretij,verisimile est vt & tertiã quam soluisti mihi donaueris:vt ff.eodem,si verò non.§.cõtrario. Directa verò mandatori, &
37 eius hæredi competit. Famosa † est directa, sed non contraria:nisi in casu:vt ff.de ijs qui not.infami.l.furti. §. mandati. Perpetua est vtraque, & personalis,& bonæ fidei. Sed quia contraria,& directa ita demum competunt,si mãdatum non fuerit finitum : vt ff.eodem,si verò non. §. si mandauero. nisi probabilis ignorantia interueniat:vt ff.eodẽ,inter causas.
38 primo respon.§.j.& l.si præcedente.Ideo † qualiter mãdatum finiatur videndum est. Et quidem ex parte mandantis finitur re integra,morte eius contingẽte:vt infrà eodem mandatum. nisi concipiatur post mortẽ.vt si mandauit sibi fieri monumẽtum post mortem suam, aget enim procurator contra hæredem mandantis,si ex pecunia fecerit monumentum:nisi ei ita mãdasset defunctus vt procurator non ex sua pecunia,sed ex pecunia mandantis faceret monumentum in vita mandantis, potuit enim agere,etiam cum eo, qui mandauit vt pecuniam daret ad faciendum monumentum,maximè si quædam parauit ad faciendum.Idem est, si mandauerit quis post mortem suam emi fundum hæredibus suis:vt ff.eo.l.si verò.§.vlti.Nec
39 † obstat quod legitur. ff. de solu. l. vltima.quia licet ibi esset conceptum mandatum post mortem, non tamen expediebat hæredi mandãtis id mandatum impleri post mortem.mandauerat enim creditor debitori vt post mortem suam solueret Titio.Prædicta autem mandata expedit hæredi mandantis impleri.Vel sic ordina literam,ei autem cui iussit debitorem
40 meum soluere,non rectè soluitur post mortem meam. † Itẽ
g finitur mandatum reuocatione[g] mandãtis,si fiat eam re integra:vt institu.eodem,§.rectè.licet enim mandãti pœnitere, vt si seruum tibi tradidero, vt eum manumittas post mortem meam,& pœnitentia accepta seruum recuperare velim:vt ff. eodem,l.inter causas.§.si seruum.In reuocatione autem distingue an fiat à domino vt tũc obtineat quod dixi:an ab eius generali procuratore:& tunc siquidem generalis procurator habeat iustam causam reuocandi mandatum,tenet eius reuocatio : vt ecce hominem tibi dedi vt eum manumitteres, posteà procurator comperit seruum illum falsas rationes confecisse, insidias vitæ meæ parasse teneberis,nisi denuntiationi procuratoris parueris prohibẽtis manumissionẽ:sed nulla iusta causa interueniẽte,si prohibeat nihilominus manumittes:vt ff.e. si hominem. Probabilis autem ignorantia suscipientis mandatum circa reuocationem factam excusat eum:vt ff. eodem,
41 si mandassem. Item † ex parte mandatarij finitur mandatũ morte eius,re integra:vt insti.eodem,§.si adhuc integro.& ff. eodem,l.inter causas.§.morte.Item renuntiatione eius,quę facienda est re integra,scilicet vt integrum ius mandatori seruetur explicandi eandem rem per se,vel per alium : quod si non fecerit,redundat in eum captio qui suscepit mãdatum:nisi iusta interuenerit causa quare non renuntiauit mandatarius tẽpestiuè: vt si prætendat excusationem circa intempestiuam renuntiationem valetudinis aduersæ,vel capitalium inimicitiarum, vel immanium actionum,vel aliarum iustarum causarum : vt ff.eodem, si mandauero.§.vltimo.& l.seu.& l.inter causas.§.qui mandatum.

a ADNOTATIO. ¶ Epistolam. Adde Barto.in l. si quis mihi bona. §. circa finem.ff.de acquiren.hæredi.& in l.j.ff.de contrahen.empt. doct. in l. si cùm dotem.§.si patri.ff.solu.matri.vbi do.Alexã.copiosè.& facit,quod voluit Bart.& doct.in l.fideiussor.§.pater.ff.solu.matri.

b ¶ Obligatorium. Intellige istam conclusionem esse veram in vim contractus:secus tamen credo esse in vim delicti,vt tenet not.Bald.in l. si maritus. C.mand.

c ¶ Actionem mandati.Adde Barto.& doct.in l.si fundus.§.si nesciente.in secundo not.ff.de pig.& in l.si pecuniam.C.de nego.gest.do.Alexan.copiose in l.Iulianus.qui satisdare cog.do.Barthol.Soci.in consil. cxxviij.incip. iustissime iudex.ver.ij.conclusio.in primo volu.char.cxcviij.

d ¶ Et adde in ista materia quod mandatum requirit distinctionem personarum:vt per Soci.in consil.lxxxvij.& quòd tot sint mandata quot sunt res super quibus datur mandatum,vide per Soci.consil.clxxiiij.col. penul. versic. sed ad hanc obiectionem.

e Agunt

e ¶ Agunt. Vide Alexan.conſi.cxviij.in iiij.col.in ij.volu.& vide aliquid per Alex.& Moder.in l.ij.§.ex his.ff.de verbo.oblig.
f ¶ Mandati. Adde not.& doct.in l.ſi negotia.ff.de nego. geſt. & in l. Titius. ff.de procur.Bal.in l.certum.fami.ercifc.& in l.ſi pro ea.C.manda.do.Alexã. de Imol.in l.frater à fratre.ff.de condict.indebi. do. Barcho. Socin. in regula cccxlv.chart.xlviij.& in conſi.cclxxiij.incip. in præſenti conſultatione. nu. circa prin.cum plur.verſic.ſequenti in j.volu.char.clxxxv.
g ¶ Reuocatione. Adde Barto.& domi.Alexan.in l.ſi cùm Cornelius de ſolu. Bald.in l.mandatum.in v.col.C.mandati.dom.Bartho.Soci.in l.rogaſti.§.ſi fugitiuus.ſi certum peta.numero 1.char.xv. & vide Ange. Areti. in §. rectè. nume.1.cum plu.ſeq.inſti.de man.char.xviij.

Si ſeruus ſe emi extero mandauerit. Rubrica.

1 *Mandatum, quo ſeruus mandat alicui, ut ſuis nummis ematur, & manumittatur, an & quando ſit efficax.*

1 ICTVM eſt ſuprà generaliter de mandatis, nunc autem ſpecialiter † de quodam mandato ponit, ſcilicet, cùm ſeruus mandat alicui vt ſuis nummis ematur, & manumittatur: quod quidem mandatum nullum eſt ab initio, nullum eſt ſi ſtetur in finibus mandati, id eſt, ſi vltrà quis non progrediatur: nec enim tenere poteſt, vel ratione ſerui, id eſt, eius perſona inſpecta: vel inſpecta perſona domini. Ex perſona ſerui: non quia hoc non poſſet aliquis homo liber mandare. Abſurdum ergo videtur, quòd liceat ſeruo: vt.ff.de libera.cau.l.ordinata.§.ſi is qui in libertatem.& quibus ad libertatem proclama.non licet, l.penulti. Itẽ quia aut dices, quòd tenet eo iure: quo ſeruus eſt liber, id eſt, naturali: & tunc tenere non poteſt: quia libero homini aliquis mandare non poteſt: aut iure ciuili, & tunc nullum eſt omnino: quia quantum ad ius illud ſeruus pro mortuo habetur: vt ff.de regu.iur.l.quod attinet. Item non tenet ex perſona domini: quia qui mandat à ſe rem ſuam emi, videtur emere: quia quod per alium facio, ego videor facere, & vendo. In veritate ergo eſſem venditor, & emptor reſpectu eiuſdem rei. quod ratio relatiuorum non patitur: vt ff.de rerum permuta.l.j.apertè probatur: ſed licet non teneat (ſicut dictum eſt) mandatum, tamen ſi emptio fuerit ſecuta dicendũ eſt ex tali mandato poſſe agi. Nam & aliàs videmus ſtipulationem pœnalem præſtare robur primæ ſtipulationi inutili: vt j.de rei vxo.act. in prin.legis vnicæ, non tamen fit vt agatur ex prima. hic autem quia ſequens contractus venditionis, ſcilicet, eſt bonæ fidei, non ſtricti iuris: vt ſtipulatio in ſupradicto exemplo tantum præſtat robur, vt ex primo contractu etiam detur actio, ſcilicet actio mandati. & hoc pro ſumma ſufficit.

LEX Vnica.

1 *Exterus quis.*
2 *Ratio optima.*
3 *L.ſi extero.explicari & 4.*
5 *Et, copulæ uis.*
6 *Actionum an admiſsibilis concurſus.*
7 *Conditio, ſi x.det qui accipienda.*
8 *Emi, ſimpliciter & ſuis nummis diſsidere.*
9 *Conſtitutio diuorum fratrum explicatur.*

1 I SERVVS extero. Quem † vocat exterũ? Reſpõdeo omnem hominẽ præter dominum. ſi enim hic ſuo proprio domino mandaſſet non ab initio, nec ex poſtfacto poſſet mandatum conualeſcere: cùm adimpleri non poſſet. Nec enim ipſe à ſeipſo emere poſſet: ſed ſuper prædicto verbo, extra caſus poſitionem quærit Ioann. Si erat ſeruus plurium, & mandauit vni ex dominis, vt ſe ab altero domino ſuis nummis emeret, & manumitteret, vtrùm ab initio, vel ex poſtfacto tale mandatum teneat, vel pro parte vel inſolidum. Item quid iuris eſſet, ſi mãdaſſet alteri ex dominis, vt rem quæ erat
2 alterius dominorum emeret? Item quam vocat optimam † rationem? Reſpondeo æquitatis, quæ dicitur optima: quia & iuri ſtricto, & rationi iuris ſtricti præiudicat: vt diximus ſuprà de iudi.l.placuit. De æquitate enim dominis dari actionẽ mãdati propter mandatum, quod interceſſerit ſecundum Io. licet penitus proſpicienti videatur lex iſta innuere, quòd ex ipſa venditione detur actio mãdati, quod eſt abſurdum. Poteſt etiam
3 dici, quòd ex ipſo mandato detur actio, ſed non ſi ſtetur † in finibus mandati, ſed ita ſi ſequatur venditio. Sic & ego contextum, ſiue literam, quaſi diceret: quia id non agitur vt ex ipſo mandato, ſcilicet, ab initio, ſed propter alium contractum ſequentem ſcilicet vẽditionis detur actio ex mandato. Et eſt talis conuerſio literæ s.com.diuid.l.j.& in concordantijs ſigna-
4 tis ibidem. Quid eſt quòd dicit non † poſſe exerceri duas contrarias actiones, ſcilicet mandati de ancilla, & empti. id eſt vẽditi pro pretio. Natiuitas quidem duarum iſtarum actionum nõ impeditur, ſed exercitiũ: vt eſt infrà de furtis. l.j. optimum ſimile. nec enim poſſet eſſe magis ſimile: niſi eſſet idem: quia hic, & ibi de actione mandati loquitur: quæ pro ancilla retrahenda competit: ſicut & ſi ſeruus emi aſinum mãdaſſet. Et dicũtur cõtrariæ: quia vna naſcitur, vt emptor careat re empta, altera verò vt ſoluat prætium. Et quòd de ancilla conſequenda loquatur, ſeries ipſius literæ oſtendit apertè. Copulatiua
5 † enim coniunctio, &, facit vt illud verbum, conſequẽdo, concipiat in ſe fœmininum, vt dicas mandati actionem competere de ancilla conſequenda. & hoc etiam ſubſequens ordo literæ clariùs indicat: cum dicit, ſane in illius &c. Sed contra nos videtur quod dicitur, contrariam mãdati non dari contra dominum emptori. non ergo debet dari directa eadem ratione: vt ff.mandati.l.ſi ſeruus meus. Sed illud non obſtat, quia quod dicitur, mandati actio vltrocitroque eſt: expone, id eſt eſſe ſolet. Quandoque tamen aliter eſt, vt in hoc caſu. ſicut ibidem dicitur, & infrà eodem titulo, mandati.l. poteſt.& ff.locati.ſicut §.interdum. Placentinus verò ſomniando dicit quòd non poteſt agi mãdati de ancilla retrahẽda, ſed loquitur de actione mandati, quæ competit pro ancilla manumittenda, quam impeditur ratione contrarietatis exercere cum actione vendi
6 ti pro pretio. quod nihil eſt. † Nam aut non intereſt mea ratione cognationis ipſam manumitti: & tunc nulla eſt contrarietas duarum actionum vtpote cùm vna, id eſt mandati, non competat: quia mea non intereſt: vt ff.mãdati.l.ſi procurator. §.mandati actio. Aut intereſt, & tunc non impediuntur ratione cõtrarietatis: vt pote cum vtraque ſimul poteſt intẽdi: vt ff. mandati.l.cùm ſeruus. Sed quare non conceditur ſeruo de peculio ſoluere, ſicut & vbi manumiſſus eſt ſi decem dederit: vt ff.de ſtatulibe.l.ſtatuliberos.§.& parui? Reſpondeo, vbi teſta
7 tor apponit illam cõditionem, ſi decem † dederit, & ſciat eum non habere patrimonium aliquod: niſi peculium, videtur voluiſſe quòd de peculio det. argu.ff.de manumiſſ.teſta.l.ſi quis locuples.& de conditi. inſtitu.l.quæ ſub conditione. & infrà de conditio.inſert.l.cum patrẽ. At hic nihil videri poteſt permiſiſſe: cùm & mãdatum ſic à ſeruo factum emanauerit. Alij ſunt qui diſtinguunt vtrum ſimpliciter mandet ſeruus ſe emi, & manumitti: aut emi, & manumitti ſuis nummis, vt in primo caſu non poſſet fieri ſolutio nummorum peculiarium. In ſecundo poſsit: quæ diſtinctio quantum ad id quod quærimus nulla eſt. Ad quid enim illius mãdati diſtinctionem faciam, cum inter dominũ vendẽtem, & emptorem extraneum
a contractus celebretur, & oporteat [a] emptorem ſecundum generalem legem pretium venditoris facere: vt ff.de actio.emp. l.ex empto? Ad aliud porrò non nego eſſe differentiam: quia vbi ſimpliciter mandat ſe emi, & manumitti: nõ poſsit ſeruus conſequi aduerſus emptorem ex aliqua conſtitutione, vt manumittatur: vt ff.de manumiſſ.l.iiij.§.ſi ab ignoto. fortè nec
8 alius ratione ſerui agit ſi mandauit, vt ſuis † nummis emeretur, & manumitteretur. & ipſe ſeruus conſiſtit aduerſus emptorem: vt ff.de iudi.vix certis.& etiam dominus ipſe ratione affectus: vt ff.mandati.l.cum ſeruus. Nec pronuntiatur liber
9 ex conſtitutione diuorum fratrum miſſa ad Vrbium † maximum: ſed pronuntiatur liberandum: licet quidam contrà dixerint, & ſcripſerint, & poſteà abraſerint ad vocem & ſecundum ſententiam noſtram: vt ff.de manumiſſ.l.iiij.in principi.l.& de iudic.l.qui ſe dicit. De alijs autem conſtitutionibus, quibus quis in libertatem producitur, quia alibi diximus hic non dico. Hoc autem quod diximus de prædicta conſti

tutione exaudiebat Placentinus si seruus & se emi, & manumitti suis nūmis mādasset. Cæterùm si tātùm se emi suis nummis mandasset, non dicebat posse agi ad manumittendum. & pro eo facere videtur quod est ff. eod. l. cùm seruus. Sed Ioan. putat constitutionem duorum fratrum locum habere, cùm locum habeat vbi dictum est, ne manumitteretur: vt ff. de manumiss. l. iiij. §. siue. & maximè quia in lege non fit mentio qꝫ seruus de se manumittendo mandauerit, sed tantùm de emendo. Porrò hic differentia esse potest, quam & facere videtur lex quæ videtur facere pro P. quia vbi tantùm de se emendo suis numis mādat dominus, non potest agere, vt manumittatur: & sic dicitur nullum esse mandatum: quia dominus vtrunque consequi propter mādatum non potest: & pretium ex venditione, & quòd manumittatur. Sed in altero casu, cùm de vtroque mandauerit, & ad vtrūque agere poterit dominus ratione affectus. Cætera quæ ad huius legis intellectum necessaria sunt, ex casibus, & ex his, quæ alibi diximus, & scripsimus colligi poterunt.

a ADNOTATIO. ¶ Oporteat. Vide domi. Alexand. in consil. xviij. in primo volumine.

Pro socio. *Rubrica.*

1 *Societas quid sit.*
2 *Societas quomodo contrahatur.*
3 *Societas inter quas personas contrahatur.*
4 *Societas quatenus in bonis & rebus contrahatur.*
5 *Societas quos modos non admittat.*
6 *Societatem dolo coitam, esse nullam.*
7 *Societas an possit ita coiri, ut transeat ad hæredes.*
8 *Societas an & quādo possit ita coiri, ut unus plures partes lucri sentiat, quàm alius.*
9 *Societas an admittat hoc pactum, ut unus ex socijs nullam partem damni sentiat, lucrum autem sit commune, & an ut unus ex socijs totum lucrum, alter totum damnum sentiat.*
10 *Lucrum quomodo accipiendum sit in societate.*
11 *Societati non posse intempestiuè renunciari, atque inibi an id sit pepetuum, & an pactum de renunciando intempestiuè societati, ualeat.*
12 *Pactum adiectum societati, ut partes societatis constituantur arbitrio Titij, an ualeat, & quid si Titius nolit arbitrari, aut iniquè arbitretur.*
13 *Actio pro socio quando nascatur.*
14 *Societas quibus modis soluatur, atque inibi solui eam morte unius ex socijs etiam inter eos socios, qui supersunt.*
15 *Societas an & quomodo dissoluatur interitu rerum, quæ erant in societate. & numero 20.*
16 *Societas an solui possit uoluntate.*
17 *Societati renuncians dolo, quatenus teneatur socio.*
18 *Societatis renunciatio à quo, & quomodo sit facienda.*
19 *Societas an soluatur per cessionē bonorum ab uno ex socijs factam.*
20 *Societas an & quando soluatur actione perempta, uel mutata.*
21 *Societatem solui emancipatione unius ex socijs. & quæ actiones tum competant alteri socio.*
22 *Actio pro socio ad quid competat, seu quæ ueniant in eam. & nu. 28. & 31. & 34. & 37. & 42.*
23 *Societate contracta nominatim omnium bonorum, cuiusmodi res communicandæ sint.*
24 *Socius, qui socio communicauit, quod surripuerat, uel alias turpiter quæsierat, si postea eius delicti nomine condemnatus sit, an possit auferre ex societate, quantū ex ea condemnatione soluerit.*
25 *Societate simpliciter contracta, quorum bonorum societas coita esse uideatur.*
26 *Societate contracta alicuius negotiationis, quæ ueniant communicanda.*
27 *Communicatio quando fiat ipso iure citra factum hominis.*
28 *Dolum uenire in actionem pro socio: & an ueniat culpa, & qualis.*
29 *Intellectus ad l. cum duobus. §. si in coeunda. ff. pro soc.*
30 *Socij dolus uel culpa an compensetur cum alterius socij dolo uel culpa.*
31 *Dos uxoris uel filiæ quando ueniat præcipienda in actione pro socio. & nu. 33.*
32 *Dos an sit in societatem referenda, soluto matrimonio manente adhuc societate.*
34 *Actione pro socio proposita, æs alienum an & quando & quomodo sit præcipiendum.*
35 *Legatum relictum ab uno ex socijs seruo communi sine libertate, acquiri in totum alteri ex socijs. & præcipiendum esse ab eo in actione pro socio.*
36 *Donatio uel alia promissio per stipulationem ab uno ex dominis seruo communi, an & quatenus ualeat.*
38 *Actione pro socio tolli actionem legis Aquiliæ, & econtrario: item etiam actionem communi diuidundo, & condictionem furtiuam, non etiam actionem furti.*
39 *Furti actio an tollatur per actionem mandati intentatam uel econtrario.*
40 *Commodati actione an tollatur actio furti, uel econtrario.*
41 *Socius quando teneatur actione furti ratione rei communis contrectatæ.*
43 *Actio pro socio quibus detur, & contra quos.*
44 *Actionem pro socio directam esse ab utraque parte, nec reperiri hic actionem contrariam.*
45 *Actio pro socio utilis an & quando detur.*
46 *Actionem pro socio esse famosam.*
47 *Socium non esse comdemnandum nisi quatenus facere potest, atque inibi an id sit perpetuum, & an tale beneficium extendatur ad hæredes socij, uel ad patrem aut dominum eius.*

VONIAM socius quasi procurator est pro
parte, post tractatum mandati ponit de societate. Videndum ergo quid sit societas, qualiter cōtrahatur, inter quas personas, in quibus rebus
& quis modus, vel quod pactum apponi possit
in societate contrahēda, quæ actio nascatur ex ea, quando, ad
1 quid, & quibus detur, in quos, & qualis sit. † Est autem societas duorum, vel plurium conuentio contracta, ob commodiorem vsum, & vberiorem quęstum. Quæ definitio non in legibus, sed in Marco Tullio reperitur. Accedere tamen addefinitionem videtur quod dicitur, quemlibet sociorum non tātùm damnum, sed etiam lucrū debere expectare. Item quod dicitur vnius socij industriam, vel operam plus societati conferre, quàm alterius pecuniam: Vnde patet in societate commodiorem esse vsum vnius, propter alterum: & vlteriorem esse quæstum vnius, propter alterum: vt ff. eod. si non fuerint. §.
2 ita. & §. vlti. in fine l. † Contrahitur societas solo consensu[a]:
a vt suprà diximus in mandato. vt ff. eod. l. quod admittitur. & ad tempus, & ex tempore, & in perpetuum, id est, dum viuūt socij: & sub conditione: vt ff. e. l. j. & C. eo. l. pe. In æternum autem, id est vt duret sine fine, per omnia secula non potest: vt ff. eo. l. nulla. Non obstat quod legitur. ff. eo. l. iiij. Societatem coire, & verbis, subaudi, interuenientibus. Nam & re interueniente, [vel non interuenientibus verbis, id est, stipulatione interueniente,] vel non interueniente contrahi potest. Solo enim consensu (vt dictum est) cōtrahitur vera societas: & similis locutio est. ff. de rebus cre. l. certi. §. quoniam. & de pign. l. j. Incidens autem societas, id est communio re tantùm contrahitur: vt ff. eodem l. vt sit. & famil. ercisc. hæredes. §. non tantum. Quasi societas solo consensu contrahitur inter cohabitantes, vt ff. de ijs qui deiec. l. perceptione. Item inter virum & vxo. ob debitum carnis: vt j. de crimi. expil. hære. aduersus. Item inter dominum, & colonum: vt ff. locati. si merces. §. vis.
3 † Contrahitur societas inter eas personas, quæ aliàs possunt consentire, & obligari: de quibus, & de mista consideratione
4 plenè diximus s. de pact. † Contrahitur societas quandoqꝫ
b vniuersorum[b] bonorum, quādoqꝫ negotiationis alicuius, quādoque vnius rei: vt ff. eod. l. v. In re autem turpi, vel flagitiosa, societas contrahi non potest, vt pro furto faciendo, vel aliquo facinore committendo: vt ff. eodē, l. nec prætermittendum.
5 † In societate autem contrahenda non potest ille adijci modus, vt quæcunque ex societate obuenerint, donationis causa pertineant ad socium meum, & ego nihil habeā: vt ff. eo. l. v. §. vlti. Nec enim ego socius suus esse, sed potius mercenarius videor. Itē nec potest adijci modus, vt socius de dolo non tenea-
6 tur, sicut suprà diximus in deposito. † Nā & si à principio dolo te inducam vt mecum societatem contrahas, cùm aliàs non esses contracturus: ipso iure non tenet societas: vt ff. eo. l. iij. §.
7 vlt. & vt diximus s. de dolo. Itē † non potest in societate adijci modus, vt transeat ad hæredes: vt ff. eo. nemo potest. Et hoc in societate priuatorū. In societate autem vectigalium publicorum transit societas ad hæredem: ita demum si hoc fuerit dictum: & persona hæredis sit idonea societati. Quid enim si defunctus erat idoneus, propter cuius operam, vel diligētiam maximè societas erat contracta: hæredis autem persona inutilis societati est omnino: certè nec transibit societas ad hæredē talē: vt ff. eod. l. adeò. & l. verū. Ille autē modus potest adijci in societate, vt partes societatis sint æquales. quod semper videtur esse dictū: nisi in contrariū sit actum. Potest enim id agi vt
8 quis † duas partes vel tres habeat, alius vnam: si modò aliquis plus tulerit societati, vel pecuniæ, vel operæ, vel cuiusque artis

rei

rei causa. Et fortè aliter non tenet prædicta conuentio, ea ratione, quia societas est quoddam ius faternitatis. Et licet aliter pacta tollantur inter contrahentes, hic tamen reprobantur: vt ff. depositi. l. j. §. si conuenerit. & ff. eod. l. si non fuerit. j. responso. & l. verum. j. responso. & instit. eo. §. j. vel fortè (vt ait Guil.) non valet conuentio societatis iure, sed valet iure pactionis. Domino autē meo videbatur subaudiendū esse maximè sicut & alibi. ff. de contrahen. emp. l. fundi. Ego primæ sententiæ ad-
9 hæreo: quia lex hoc videtur apertè velle. †Item in societate potest apponi pactum, vt vnus nullam partem damni sentiat, lucrū autē sit commune. quod quidam ita demum valebit: si tanti sit opera, quanti sit damnum. Plerunq; enim tanta est industria socij, vt plus societati cōferat, quàm pecunia: vt si solus nauiget, si solus peregrinetur, pericula solus subeat: vt ff. eo. si non fuerint. §. j. & inst. eo. §. & adeò. & in hoc casu in prædicta determinatione ita demū eadē fit quæstio, quam s. proxi. feci. & eadem adhibetur determinatio. Si autem in societate contrahēda fiat pactum, vt vnus totum damnū subeat, alter verò totum lucrū habeat, non tenet societas: quia leonina est. vt in fabulis Aesopi continetur: vt ff. eo. l. si non fuerint. §. vlt. Si autē in societate contrahēda exprimatur aliquid de lucro, idem videtur tacitè dictum in damno: & è conuerso idem est: vt insti. eod. §. illud. eadem enim debet esse ratio contrariorū. arg.
10 ff. de legatis. iij. l. vltima. §. fina. †Lucrum autem est intelligendum primò deducto damno: nec enim intelligitur lucrum: nisi primò fiat deductio damni: neque videtur damnum: nisi lucro deducto, id est, computato. Igitur in eadem societate impossibile est lucrum esse, & damnum secundum prædictū intellectum. Sed potest esse lucrum tantum, vel damnum tantū: potest ergo quis pacisci, vt eius lucri quod sit in societate omni damno deducto pars alia feratur: & eius damni quod similiter relinquatur, pars alia capiatur: vt ff. eodē. Mutius. loquor autem de damno quo casu contingit. Nam si contigerit dolo socij, vel culpa ex qua teneatur, non deducitur ex societate tale damnum: imò potiùs inducitur actione pro socio: qua conuentus ille qui damnum dedit, sarcire compellitur: vt ff. eodē,
11 l. non ob eam. †Itē in societate contrahenda superuacuum est pactum de non renuntiando societati: quia ipso iure societatis intempestiua renūtiatio venit in æstimationem: vt ff. eodem, sed & socius. §. vlt. Si autem fiat renuntiatio tempestiuè, etiam si fiat intra tempus pacto comprehensum, non agetur contra renuntiantem: quia nihil mea interest non renuntiari: nec debet considerari meum interesse tātùm, sed societatis totius. Sēper enim non quod priuatim interest vnus ex socijs seruare solet, sed quid societati expedit, nisi in societate coēunda aliter sit dictum, id est vt etiam intempestiuè renuntiare quis possit: & ita pactum de non recedēdo superuacuum est. Pactum verò de recedendo etiam intempestiuè vtile est, & si non conuenerim vt liceat recedere intempestiuè, possum tamen recedere iusta ratione interueniente: nec tenebor pro socio. puta si ideo renunciaui quòd conditio quædam qua erat societas coita non præstatur mihi: aut quòd ita damnosa, vel iniuriosus sit socius vt non expediat eum pati. Idémque est & si renuntio ei, quòd non liceat ea re frui gratia cuius negotiatio est suscepta, vel si ideo renuntio quod reipublicæ causa diu, & inuitus sim abfuturus, cum valde idoneus sim societati, nec potuerim per alium societatem administrare, vel socio committere. Si enim facilè erat mihi societatē per alium administrare, vel valde idoneo socio potui committere, non sum excusandus. Et not. quòd licet conuenerim cum socio, ne intra certū tēpus communis res diuidatur, non tamen videor cōuenisse ne à societate habeatur. Socius tamē qui intra tēpus prouocat ad diuisionem. Item qui emerit ab eo, repellitur exceptione. Sed & socius pro socio tenetur ad interesse: quia alienauit, & fecit contra pactionem: vt ff. eod. l. si conuenerit. &
12 l. vel quod. & l. idémque. & l. sed & socius, Item †potest in societate adijci pactum, vt partes societatis constituantur arbitrio iudicis, Et siquidē ille nihil arbitretur, non valet societas. Nam idipsum actum est, ne aliter teneat societas, quàm si Titius sit arbitratus: vt ff. eod. l. si coita. sic etiā dicitur in emptione. j̄. de contrahen. empt. l. vltima. Si autem Titius sit arbitratus, sed iniquè, recurritur ad arbitrium boni viri, id est iudicis: vt ff. de verbo. obligatio. continuus. §. cum ita. Quid enim si Titius cōstituerit, vt alter ex millesima parte, alter ex duabus millesimis socius esset? corrigetur per iudicium bonæ fidei manifesta iniquitas. Istud potest esse conueniens boni viri arbitrio, vt non vtique ex æquis partibus socij simus. veluti si alter plus operæ, industriæ, gratiæ, aut pecuniæ, in societatem collaturus sit. Et hoc in amicabili arbitrio dicendū est. In arbitrio autem compromissario. quod obtinet similitudinem iudicij, non recurritur ad alium: vt ff. eod. l. vj. & l. si societatem mecum. & l. veluti. & l. in proposita. & l. quod si Neruæ. & l. quid
13 enim. †Nascitur autem actio pro socio demum societate finita: vt j̄. eodem, l. tandiu. nisi in casu, id est societate vectigalium, cùm nō refertur in medium, quod ad alterum peruenit propterque varios contractus neutri expediat à societate recedere: vt ff. eodem, l. actione. §. nonnunquam. Et fortè idem esset in priuata societate si non communicetur à socio, quod communicandū est, & non expediat societati adhuc eam dissolui, & exempli causa dicetur de vectigalibus positum.
14 †Soluitur autem societas morte [c] hominum naturali, adeò,
c vt si vnus moriatur, & plures supersint, soluatur tamen societas inter omnes: nisi nouo consensu redintegrauerint societatem: vt ff. eod. actione. §. morte. & l. planè si hi. vel nisi actū est, vt vno moriente societas duret inter superstites: vt inst. eod. §. soluitur. Itē ciuili morte, vt capitis diminutione maxima, vel media. Nam cùm in locum capite minuti succedat fiscus, pro
15 mortuo habetur. Publicātur enim bona. Item †morte rerum naturali, vt cum desierunt esse, vel ciuili, vt cum conditionem mutauerint: quia consecratæ sunt, vel publicatæ quantum ad vsum, & proprietatem: vt ff. eo. verum. §. vltimo. & l. actione.
16 §. publicatione. & inst. eod. §. publicatione. †Item soluitur voluntate, vt cùm renuntiauerit quis societati. & si quidem renuntietur intempestiuè, vel ante tempus quid iuris sit, planè s.
17 diximus. Si †autē renuntiet quis dolo malo, id est, vt aliquod obueniens lucrum ipse solus habeat: putà hæreditate sibi delata, cum esset alij socius: omnium bonorū commodum eius hæreditatis tenetur communicare socio: damnum autem ipse solus sentit. quod autem alter acquisiuit post renuntiationem factam, non tenetur renuntianti communicare: vt Instit. eod.
18 §. manet. & ff. eodem, l. actione. §. diximus. †Et nota. quòd hanc renuntiationem facit socius, non socij dominus. ff. eodē, si seruus socij. Item nota, quòd fit socio præsente, non absente. Si enim fiat absenti, antequàm sciat absens omne quod acquirit renuntians commune est vtrique. Damnum autem est socij renunciātis tantum: ex quo verò scierit absens, seruantur proximè dicta: & ea quæ diximus s. eodem, in illo versiculo. Item in societate commune. Est & alia tacita renuntiatio, quę fit actione perempta, vel mutata: de qua dicemus infrà.
19 †Item soluitur societas si quis ex socijs cesserit bonis suis, propter publica debita, vel priuata. Vnde eius substantia venditur: & ita fortè est intelligendum quod dicitur, egestate societatem solui: vt ff. eodem, l. iiij. §. j. Sed in hoc casu, si adhuc consentiant in societate, noua videtur incipere societas: vt institu. eodem. §. penultimo. Item soluitur societas, si est in aliqua re contracta, & ei finis est impositus: vt Institut. eodem, §. item si alicuius. Si ergo, cùm tu tres equos haberes, & ego vnum, societatem coiuimus, vt accepto equo meo quadrigam venderes, & ex pretio mihi quartam partem redderes, & ante venditionem equus meus est mortuus, non manet societas: nec ex pretio tuorum equorum partem mihi debes: quia videtur perijsse equus meus ante societatem contractam: nec enim habendæ quadrigæ, sed vendendi societatem coiuimus. Si verò id actum sit vt quadriga fieret ea quæ communicaretur tibi pro tribus partibus: mihi pro quarta adhuc manet societas. Idémque est & si pecuniam contulimus ad mercem emendam, & ea perijt post collationem. Secus si perijt ante, licet destinata esset collationi: vt ff. eodem,
20 l. si id quod. primo responso. & §. j. †Item soluitur societas actione perempta, vel mutata: vt si quod mihi debes actio. pro socio, ab alio stipulor nouandi animo, vel contra alium litem contestor nouandi animo, vt tu libereris: renuntiatum

tum enim videtur ſocietati: vt ff.eodem,l.verum.§. vlti. & l.
actionē.Et hanc renuntiationem puto poſſe fieri per me tan-
tùm,vel ſpecialem procuratorem,vel generalem qui habet li-
beram adminiſtrationem. Alia autem ſimplex renuntiatio,
quæ non extinguitur actione prima, fiet per procuratorem
generalem:fortè & ſi non habeat liberam vbi dominus pro-
hibuerit eum renuntiare.è conuerſo procuratori ſocij renun-
ciari non poteſt vt liberetur renuncians:niſi ratam habeat re-
nunciationem is cuius procuratori renunciatum eſt:vt ff. eo-
21 dem,l. actione. §. renuntiare. † Emancipatione autem ſocij
non ſoluitur ſocietas,imò durat. Duabus autem agitur actio-
nibus,vna contra partem pro tempore præcedenti emancipa
tionem:& eadem pro eo agitur contra emancipatum, altera
autem agitur contra emancipatum pro tempore ſequenti e-
mancipationem:vt ff.eodem,ſi id quod.§.penultimo. Manu-
miſsione autem ſocij,qui erat ſeruus,vel alienatione eius, ſol-
uitur ſocietas: & ſi in eadem mutato ſtatu permāſerit, alia in-
22 choatur:vt ff.eodem, ſi id quod.§.penultimo. † Competit
actio pro ſocio ad collationem faciendam:& ita in hoc habet
naturam contrariam actioni familiæ erciſcundę vel commu-
ni diuidun.Illæ enim proponuntur,vt communia diuidātur.
Hic autem proponitur, vt proprium communicetur. Circa
23 hoc tamen diligenter attende. † Contracta ſit ſocietas nomi-
natim omnium bonorum,an ſimpliciter,an alicuius negotia-
tionis vel rei:vt ff.eodem,l.v.In primo caſu communicantur
omnes res corporales ſociorum ſtatim,quas habent tēpore il-
lo,quo ſocietas initur. tacitè enim videtur fieri traditio vnicui
que ſociorum ab altero:& ideo dominium & poſſeſsio quæri
tur cuicunque ab altero pro parte.Incorporales autem res,id
eſt,actiones vnicuique competentes, manent in ſtatu ſuo:nec
communicantur:quia non ita facilè ſeparantur,vt corporalia.
Actiones tamen inuicem præſtari debent pro parte,quolibet
eorum conſtituente alterum procuratorem in rem ſuam: vt
ff.eodem,l.j.§.j.& l.ij.& iij. Si autem poſt contractam ſocie-
tatem aliquod corporale acquiratur alicui eorum,id eſt,ſocio
rum ex aliquo pacto,ſuum quidem eſt,ſed tamē tenetur com
municare:vt ff.eodem,l.ſi quis ſocietatem contraxerit. In a-
ctionibus etiam poſteà cōpetentibus id ſerua, quod diximus.
Item & ea,quæ ex vltimis voluntatibus obueniunt, commu-
nicanda ſunt:& caſtrenſe peculium,vel quaſi caſtrenſe, & ſti-
pendia,cæteraq; ſalaria in communionem redigūtur, licet nō
conferantur:vt ff.eodem,l.iij.§.j. & l.cum duobus.§.idem Pa
pinianus.& l.ſi ſocietatem vniuerſarum. Item & communi-
cantur omnia quæ eorum vnicuiq; obueniunt per ſentētiam:
etiam ſi ob iniuriam ſibi,vel filio factam aliquid cōſequatur:
ſic è contrario expenſæ debent eſſe communes.Item & quòd
damnatus eſt aliquis ſoluere iuſtè,vel iniuſtè,ex communi ſol
uendū eſt:niſi quis culpa ſua,puta per contumaciam eſt dam-
natus. Quæ verò ex furto, vel ex alio maleficio quæſita
ſunt,non conferuntur:quia delictorum turpis,& fœda com-
munio eſt:ſi tamen in medium ſit collatum,commune erit lu-
24 crum. In hoc † autem caſu vbi communicaſti mihi, quod
ſurripuiſti,vel turpiter quæſiuiſti,ſi poſteà ex illo delicto fue
ris damnatus, & velis ex ſocietate auferre totum in quo
damnatus es,potes hoc facere:ſi mihi ſcienti delictum tuum,
communicaſti furtum.Si autem communicaſti ignoranti,af-
feres id ſolùm quod mihi communicaſti. Et eſt hoc totum ſer
uandum,cum licitè erat contracta ſocietas, in quam commu-
nicata ſunt furta, vt diximus. Si autem principaliter contra-
heretur in furtis, vel ſimilibus delictis, ipſo iure eſſet nul-
la: vt ff.eodem, cùm duobus.§. vltimo. vſque ad illam l.ſi id
25 quod. & l. ſi ſocietatem vniuerſarum fortunarum. In † ſe-
cundo caſu,ſcilicet,cùm ſocietas contrahitur ſimpliciter inter
me,& te,videtur eſſe coita vniuerſorum bonorum :illorum
d tamen tantùm,quæ obueniunt ex quæſtu.[d] hoc eſt,ſi quod lu
crum ex emptione, locatione, venditione,deſcendit hæredi-
tas:ergo vel legatum,donatio cauſa mortis,non ſunt commu
nicanda:fortè ideo,quia non ſine cauſa obueniunt,imò ratio-
ne cognationis,vel ob præcedēs meritum.Quæſtus enim in-
telligitur,quod ex opera cuiuſque deſcendit. Idémque eſt &
ſi contraheretur ſocietas lucri, & quæſtus: vt ff.eodem,l.coiri.
vſque ad illam.l.ſi conuenerit.& l.duo.§.vltimò.Illa ergo ad-
iectio lucri nihil operatur, imò ſuperflua eſt:nec enim mutat
quicquam non neceſſaria verborum multiplicatio: vt ff. de
aur.& argen.leg.l.Pediculis.§.Labeo.Nec diſtinguo,an ope
e ra adhibeatur in arte mechanica,[e] an in liberali, putà in gram
matica,vel Dialectica. Poſſunt enim duo ſocietatem contra-
here vt Grammaticam doceant:& quod ex eo artificio quæ-
ſtum fecerint, ſit eis commune, & poteſt agi pro ſocio inter
eos:niſi nouandi animo ſtipulētur adinuicem pœnam, ſi non
fuerit ita ſeruatum vt conuenerunt: vt ff.eodem, l.duo fortè.
Non eſt ita in ſcientia legum docendarum,quæ pretio num-
mario non eſt æſtimanda, vel dehoneſtanda:vt aliæ vtiliſsi-
mæ liberales artes: vt ff.de var. & extraordi. cog.l. j.ſi autem
in ſocietate contrahenda conuenerint: vt ſi qua iuſta hæredi-
tas eis obuenerit, ſit communis, non videtur eſſe dictum,niſi
de hæreditate illa quæ iure, vel lege,id eſt ab inteſtato defer-
tur:non ex teſtamēto:vt ff.eodem,l.iij.§.de illo. Largè tamen
legitima hæreditas dicitur etiam teſtamentaria: quia confir-
matur per legem:vt ff.de verbor.ſignific.l.lege.de hæreditate
enim certi hominis fieri non poſſet pactum:quia prohibitum
eſt paciſci de futura ſucceſsione, vt plenè diximus ſ.de pact.
26 in l.fin. † In tertio caſu, cùm contrahitur ſocietas alicuius
negotiationis,quicquid ex ea quæritur communicādum eſt.
Quod autem aliunde quæritur,non eſt communicandum:vt
ff.eodem,l.cum duobus.§.cum duo.Idémque eſt & ſi contra-
hatur ſocietas in re vna,vel in rebus pluribus,vel patrimonio
f quodam: veluti fratres [f] hæreditates parentum indiuiſas te-
nuerunt,vt emolumentum,& damnum in his commune ſen-
tirent.Nam quod aliunde quæſierunt,non redigetur in com-
mune:vt ff.eodem,l.cùm duobus.§.Papinianus.& §.itē Me-
la ſcribit.Sic & agitur,vbi mandaui tibi ſocietatis contrahen
dæ cauſa,vt fundum vicinum,& tibi,& mihi cōiunctim eme
res.Nam ſiue tu,ſiue ego emerim communicari debet. Secus
ſi tibi, vt procuratori mandaſſem, & poſteà per me emerim:
quia tunc non teneor tibi communicare:vt ff.eodē, cùm duo-
27 bus.j. reſponſo.& l.actione.§.ſi ſocietatē. † Præter hęc no-
tādum eſt quòd quandoq; fit communicatio ipſo iure ſine ho
minis facto:vt ecce arbor in confinio nata eſt, vel lapis per v-
trunque fundum extenditur, quandiu cohæret fundo ex re-
gione finium cuiuſque pro diuiſo vtriuſque ſunt: At lapide
exempto,vel arbore eruta vel ſuccisa communis fit vtriuſque
pro indiuiſo. & ita venit in actionem communi diuidundo.
Quod enim erat finitis partibus cuiuſque proprium, à princi
pio,poſteà confunditur.ſicut & duabus maſsis duorum domi
norum conflatis,tota maſſa communis eſt:licet ex prima ſpe-
ciali quid ſeparatum maneat.Et eſt euidentior ratio in arbo-
re,quàm in maſsis.Maſſa enim ante confuſionem,& poſt,no-
men retinet maſſæ. Arbor autem ſuccisa,dicitur materia, vel
lignum:vt ff.de verbo.ſignifi.l.lignum. Naturali tamen con-
uenit ratione vt poſt ſucciſionem arboris,vel exemptionem
lapidis,tantam partem quis habeat in arbore,& lapide quan-
tam habebat priùs:vt ff. eodē,l.penultima.& communi diui-
28 dun.l.arbor.Item † venit in hanc actionem bona fides,vt do-
lus abſit.Item culpa,ſi non præſtet eam diligentiam,quàm in
rebus ſuis adhibere ſolet: vltra autem non tenetur ſibi impu-
taturo,quòd parum diligentem ſocium ſibi aſſumit:& ſic di-
citur de ſe queri:vt ff.eodem,l.cum duobus.§.venit autem.&
l.ſocius ſocio.& inſtit.eodem,§.vltimo. In depoſitario autem
non ſpectatur præteriti temporis conſuetudo, ſed præſentis
quod eſt poſt depoſitionem: vt ad minus adeo ſit diligens in
depoſitis,vt in ſuis:vt diximus ſ. depoſi. Et idem fortè eſt in
eo qui non eſt ſocius,ſed habet mecum rem communem:vt et
ibi præſentis temporis diligentia, quam adhibet in proprijs,
præſtanda ſit in communibus:vt ff.famil.erciſcund. hæredes.
§.non tantùm. De culpa nimirum tenetur ſocius mihi, etiam
ſi ipſe in ſocietate artem, & operam pollicitus eſt: & ego pe-
cuniam ſolummodo in ſocietate contuli: pretium enim ope-
ræ,artis eſt velamentum: vt ff.eodem, l.cùm duobus. §. ſi in
29 coeunda,quod † ſic intelligo,vt pecuniam, quā contuli pro
mercibus,vel bobus emendis(& ita pecunia mea,eſt earum
rerum pretium)videatur velare ſocij mei artem, vel operam,
vel

ri,quàm ego.Suppleo enim in pecunia,quod mihi deest in arte,vel opera.Placen.tamen verba ista mirabiliter intellexit,& ait conuersim propositionem intelligendam:vt pretium prædicetur,& velamentum subiiciatur,vel artem,qui dicit se habere artem quam non habet;inde est vt perinde teneatur cùm promiserit artem,& mentitus est,at si haberet artem,vel aliter secundum eum artis velamentum,id est,ars velata:vt pingendi,fabricandi,est pretium operæ,id est opera pretiosa. Velare enim dicitur,qui peritè sculpere,et pingere nouit:& est ad instar dictum:sicut enim vilis pellis optimo superimposito pallio ne appareat velatur:ita turpis paries apposita pictura pul-
30 chrior esse videtur. Vbi † autem ambo socij parem culpam, vel dolum admiserint,compẽsatio fit ipso iure inter eos:sicut & si alter ex re communi quid perceperit,alter tantam negligentiam admiserit,quæ eadem quantitate æstimabitur:vt ff. de compens.l.si ambo.nec releuatur socius à culpa,ideo quia in plerisq; aliis diligentia sua lucrum attulit societati:vt ff.eod.l. non ob eam.& l.ideo. Licet secus videatur in actione negot. gest.vt ff.de neg.gest.l.si negotia.vel verius ibi non contingit damnum culpa gestoris:licet fuerit in culpa quod accessit ad noua negotia gerenda.Hic autem loquimur,cùm culpa socij attulit damnum,vel illud obtinet cùm in eadem negotiatione damnum,& lucrum est allatum circa res diuersas eiusdem negotiationis.Hoc autem locum habet,cùm in diuersis negotiationibus,puta lucrum in sale,damnum in vino est allatum:&
31 ideo non fit compensatio.† Item veniunt in actione pro socio quædam percipienda.Si enim distrahatur societas inter me,et te,omnium bonorum tempore illo,quo durat matrimonium inter me,& vxorẽ meam,debeo percipere dotẽ vxoris meæ: quia apud eum esse debeat,qui onera matrimonij sustinet. Si verò cõstante societate matrimonium soluatur,siquidem dos apud me sit remansura in totum,vel pro parte,diuidetur inter me,& socios quod apud me remansurum est. Reliquum autẽ quod restituẽdum est,debeo percipere eadem die quo teneor restituere:vt ff.eod.l.actione.§.vlt.& l.quod si.Item & dotem quam teneor iure paternitatis dare pro filia, debeo percipere, si fortè conuenerimus,vt de communi dotaretur filia mea, & filia socij mei. Nam si commune pactum est,non refert quòd
32 ego solus filiam habui.† Quid si dotauerim filiam meam,&, manente societate,soluatur matrimonium:redditur dos societati cum sua causa,scilicet,vt ea alij marito dari possit. Si autẽ à primo marito propter inopiam dos exigi non possit, nõ erit denuò de societate cõstituenda.Si verò soluatur matrimoniũ non durante,sed finita iam societate,non erit referenda pecu-
33 nia dotis societati.Si † verò pro filia mea dotem nõ dedi, sed promisi manente societate,& antequam dotem numerarẽ soluta est societas,percipienda erit pecunia dotis:nisi promissio dotis acceptilatione sit sublata,vel ex causa donatiõis,vel quia solutum est matrimonium filiæ meæ antequam dotem nume-
34 rarem:vt ff.eod.l.antepen.† Item venit percipiendum omne æs alienum quod,manente societate,purè contractum est. Si autem contractum sit in diem,vel sub conditione, cautio est interponenda de indemnitate: & si vnus sociorum soluendo non est,redundabit damnum hoc ad cæteros:vt ff.eo.l. omne. & l.si socij.& l.verum.§.si cùm tres.& l.si vnus.j.responso.& ff.communi diuidun.l.cùm socij.sic est in prætorio pignore,et in tributo. Sed secus in actione de peculio:vt ff.de tributo.l. procuratoris.§.vltimo.& l.non enim.& ff.de bo.autho.iudic. possi.l.cùm vnus.& j.de bo.autho.iudi.possi.l.vltima. Non obst.quod legitur ff.eod.l.si Titius.quia (vt dixi) non ago cõtra socios reliquos pro eo,quod alius debet,nisi in subsidium eo non existente soluendo:vel nisi possit imputari mihi culpa quòd non suo tempore egi pro prædicta personali præstatione.pro eo autem quod commune est contra quencunq; possidentem,agere possum ratione partis meæ:vt ff.famil.ercisc. l.item Labeo.j.respõ. Item sunt aliæ præstationes personales percipiendæ; vt ecce socius profectus est causa negotiationis ad merces comparandas,incidit in latrones,suam pecuniam perdidit:serui eius vulnerati sunt,tenebitur socius hac actione,vt damni partem agnoscat,tam pecuniæ,quàm cęterarum rerum:quia secum nõ detulisset ille:nisi ad merces communi nomine cõparandas proficisceretur:& si quid in medicos expensum est, pro parte socius agnoscet. Idemq; & si alio casu fortuito damno sine culpa sua senserit socius:damnũ enim sicut & lucrum debet esse cõmune:vt ff.eodem,l.cùm duobus. §.quidam. Procurator tamen qui officium suum gratuitum impendit,talia damna imputaret potius casibus quam domino.Liberaliter enim officium suum impendit: vt ff.mandati. inter causas.§.nõ omnia.Isti autem societatis iure damna etiã, & lucra patiuntur.Item & personalis pręstatio est agnoscẽda à socio pro parte,si cùm vnus sociorum resisteret cõmunibus seruis vænalibus ad fugam erumpentibus, & vulneratus est: impensam enim quam in curando se fecit, consequetur hac
35 actione:vt ff.eodem,l.socius.§.vltimo.& l.serui.† Item & venit percipiendum per hanc actionem,quod socius meus legauit seruo cõmuni sine libertate:legatum enim acquiritur mihi in totum:neque teneor id communicare: quia id non propter communionem,sed propter meam partem quæsitum est: nec enim communicari solent ea,quæ quis non propter societatem,sed ob suam portionem quæsiuit:vt ff.eod.l.verum.§.si
36 seruo.Aliud † autem reperio vbi vnus dominorum seruo cõmuni qui promittit per stipulationem, vel donationem.Nec enim stipulatio,vel donatio tenet pro ea parte qua promissor, vel donator est dominus:pro reliquo autem tenet promissio, vel donatio,vt quæratur cæteris dominis pro dominica portione:vt ff.de stipul.seruo.l.proinde.§.si communis.& de acquiren.rerum domi.per seruum. † Item & venit personalis
37 pręsentatio in actionem istam:vt ecce in rem communem reficiendam aliquid impendo. Agere enim possum pro socio pro expensis,& venit etiam vsura centesima præstanda vsque ad quatuor menses.elapso autem spatio quatuor mẽsium,desinit currere vsura,& pars rei communis,quæ eius erat,qui noluit expensas reddere, applicatur ipso iure mihi reficienti: & est actio pro socio,in casu priuilegiata pro expẽsis inter alias personales actiones:vt ff.eodem,l.cum duobus.§.idem.j.resp. Item & si alias impendam in rem communem, agam pro socio,vel communi diuid. Sed si propter societatem profectus impẽdam,agam pro socio,non cõmuni diuidun. quia in rem communem non impendo.Item agi potest pro socio, vel communi diui.contra socium:si ex re communi fructus percipiat, vel damnũ in eam det,vel per fallaciam,vel dolo amouit rem communem,vel eam celandi animo contractet: pro damno tamen agi potest lege Aquilia,& pro furto potest agi actio-
38 ne furti ad pœnam dupli, vel quadrupli. † Tollitur autem actio legis Aquiliæ per actione pro socio,vel econuerso:quia vtraq; actio respicit rei persecutionẽ:sic & actio cõmuni diui. vel cõdictio furtiua:non autẽ ita in actione furti:quia illa continet pœnam tãtùm.Vnde nec ista propter illam:nec illa propter istam tollitur. Idemq; seruatur in actione mandati, & furti,competentibus cõtra procuratorem meum: sed & idem vbicunque concurrit actio furti,cum actione bonæ fidei.Verbi gratia:cum actione tutelæ contra tutorem meum, vel cum actione locati contra colonum meum:& probantur hæc ff.e. l.pro socio.§.si tecum.& l.rei communis.& l.idem.& l.sed & si ex causa.j.responso.& §.j.& l.sed nihilominus.& l.si hoc.&
39 l.sed actione.& l.cum duobus.§.si quis ex sociis.† Videretur tamen quòd actio furti tolleretur per actionem mandati intẽtatam:& è conuerso; vt j.de furtis.l.j. sed certè ibi loquimur, cùm aliis non actor mandauerat:& ideo datur electio agenti, vt vel mandatum ratum habeat,& ex eo agat,vel furti,dicens alios sine voluntate sua contrectasse:vtrunque autem non potest facere,quia contraria sunt.Si enim agit mandati,ratam habeat contrectationem:si furti non agit mandati.Hoc enim in actione furti intendit.Non debuisti cõtra meam voluntatem pecuniam contrectare:& cùm agit postea mandati, videtur approbare contrectationem: vnde veluti sibi contrarius repellitur: quia ratione eiusdem contrectationis & mandati quasi sit mandata: & furti, quasi non sit mandata, experitur. argumen.ff.quando appel.sit.l.secunda.§.sed & si alius. Prædicta autem locum habent, cùm actor gestionem mandauerat:procurator deinde non inuito actore res contrectauerat: agit enim actor vtraq;, quia licet mandauerit aliquid sequẽs,

tamen non committit. Item videretur contrarium prædictæ
40 regulæ assignatæ quod dicitur in actione commodati, † si cõ
modatarius furtũ rei cõmodatæ admiserit, teneri cõmodati,
& furti, & tollitur vna per alteram: vt ff. de furtis. l. si is cui. sed
fortè ibi non loquitur de actione furti quæ datur ad pœnam
dupli, vel quadrupli: sed de cõdictione furtiua. quòd enim di-
cit. si furti est actum, expone, id est condictione furtiua. & ita
consonabit prædictis. Alij tamen varias solutiones accommo
41 dant, quas hic non curo prosequi. Illud † tamen notãdum est
quòd socius ita demum tenetur furti, si probetur apertè dolo
malo cõtrectasse rem cõmunẽ & sanè plerunq; credẽdum est
eũ, qui partis dñs est iure suo potius vti quàm furti consiliũ ini
re, vel plagium serui cõmunis admittere: vt ff. eo. l. meritò aũt.
42 Item † datur actio pro socio contra socium, vt patiatur me
vti re communi ad vsum illum cuius gratia comparata est: vt
ecce semipedes contulimus inter nos, vt inter concratitium
parietem ædificaremus ad onera nostra sustinenda, si ædifica-
to parieti me immittere nõ patiaris, pro socio teneris. Idemq;
& si aream in communi emerimus, ne luminibus nostris offi-
ceretur: & tibi tradita sit, nec mihi præstas quod conuenisti, te
neberis pro socio: vt ff. eodem, l. cum duobus. §. item Mela. sic
econuersò agitur pro socio, ne fiat iure communi cuius gratia
est comparata: vt mortui illatio: vt ff. eodem. l. si fundus mihi.
43 † Datur hæc actio socio, & hæredibus eius, contra sociũ [g]
g & hæredes eius, † directa est ab vtraq; parte: vt institu. de pœ
44 na temerè litig. §. ex quibus. Nec enim reperitur contraria: si-
cut in depositi actione: quod ideo est: quia aliud est officium
deponentis, aliud depositarij. sic & in actione mandati & simi
libus. Cæterùm hoc non magis est vnius socij quàm alterius
vterque ad idem tendit, id est lucrandi, vtriusque idem est offi
cium: vnde vna hic non potest dici magis directa, quàm alia:
45 & ideo vtraque dicitur directa, quia † nulla est contraria: non
quia vtilis actio pro socio quandoque non detur: datur enim
inter cohabitantes: vt ff. de iis qui deiec. l. j. §. vltimo. & l. ij. iij.
& iiij. sic & si contraheretur cũ procuratore meo societas: vti-
lis ex eius contractu, sicut & alias daretur mihi actio: vt ff. de
46 actio. empti. l. Iulianus. §. si procurator. † Famosa est actio
hæc: nam damnatus ea, fit infamis: vt institu. de pœna temerè
47 litig. §. ex quibus. In † condemnatione tamen facienda, discre
tio est adhibenda: quia non in solidum, sed inquantum facere
potest (quod consideratur tempore rei iudicãdæ) socius con-
demnatur, nisi dolo suo, vel pacto id beneficium amiserit. Do
lum accipe siue conueniatur ex eo quod fecit dolo: siue conue
niatur ex eo, quod fecit culpa: sed obiiciatur ei quod alienauit
in odium socij, ne solidum posset ei soluere. Nec extenditur
hoc beneficium ad hæredem, vel patrem, vel dominum socij:
defensor autẽ socij gaudet hoc beneficio. Item quilibet qui ha
bet beneficium hoc, cauet nuda promissione de eo quod est
ad præsens, soluere non potest: vt ff. eodem, l. verum est. j. resp.
& §. j. & ij. & iij. & §. tempore. Personalis est hæc actio. Perpe
tua, & bonæ fidei est.

a ADNOTATIO. ¶ Solo consensu. Adde Barto. & doct. in l. titium. §. altero ver. quæro an societas. ff. de admi. tut. do. Barth. soci. in consil. lxxvij. incip. in præsenti consultatione. ver. præterea. in j. volu. chart. cxlvij. vbi hoc in terminis latè examinatur.

b ¶ Vniuersorum bonorum. Vide ad hoc tex. & doct. in l. iij. §. cùm speci liter. ff. pro soc. elegantem glo in l. cùm duobus §. idem Papinianus. e. titu. d. Pe. de Perusio in tract. societatis. in ij. par. d. Alex. de Imo. in consi. xxiiij. in j. volu. & in consi. xxxvj in iiij. volu. vbi habes totam materiam.

c ¶ Morte. Adde Barto. in l. actione. §. morte. alle. text. hic eo. titu. Bal. in l. tandiu. C. eodem. Ang. are. in §. soluitur. nu. j. cum plu. seq. institu. de socie. charta, clxxxiij. vbi in terminis multæ q. ad hunc ti. facientes examinantur.

d ¶ Ex quæstu. Vide ad hoc text. & docto. in l. duo sunt. §. fi. ff. pro soc. & l. iij. §. cùm speciali. eo. ti. do. Alexan. de imo. in consi. xxxvj. in iij. volu.

e ¶ Mechanica. Adde ad istam conclusionem do. Alexan. de imo. in l. rei iudicatæ; cum seq. so. ma. Pe. de ancha. in consi. incip. de materia quæritur. multa per do. Alex in consi. xxxvj. in iiij. volu.

f ¶ Fratres. Vide ad huius conclusionis materiam Bar. in l. societatem. ff. pro soc. & in l. j. in fi. ff. de concub. Bald. in terminis in l. j. in j. col. ver. extra quærit hic Oldr. C quæ re fac. pos. l. si patruus. C. communia vtri. iu. do. Alexan. de imo. & docto. in l. cum duobus §. Papinianus. ff pro soc. & in consi. xxxiij. & xlix. in j. vol. & in consi. xxxvj. in iiij. vol. vbi colliges totam materiam.

g ¶ Hæredibus. Adde Spe. in tit. de arbit. §. differunt autem. versi. sed quid si sit. multa per Ange. aret. in §. socius. nu. vij. insti. de solu, char. clxxxiij. do. Iaso. de may. in §. sequens. nume. xxxvij. cum plu. seq. insti. eo. ti. char. lxxj. d. Alex. & doct. in l. actio. ff. pro soci. vbi omnia copiosè colliges.

De contrahenda emptione, & venditione. Rubrica.

SICVT societas solo consensu contrahitur,
ita & emptio. Videndum est ergo plenè quã
do, & qualiter emptio contrahatur, vel perfi
ciatur quantum ad obligationem. Et inter
quas personas mistim tractantes, & conside-
rantes quæ fiant, vel apponantur in his omni
bus ex necessitate: & quæ ex voluntate contrahentium, demũ
1 dicemus qualiter impleatur venditio per traditionem. † Cõ
* trahitur autem * solo consensu emptio, si de pretio conuene-
rint eo animo vt debeat solui. Nam si pretium apponatur ima
ginariè, vel per simulationem, quia donationis causa non est
exacturus venditor iste imaginarius, venditio nulla est. Non
autem pretij numeratio, sed conuentio perficit sine scriptis ha
bitam conuentionem: & ideo quia contrahitur solo consensu,
satis est si vel inter præsentes, vel inter absentes consensus in-
teruenіat per nuntium, vel per epistolam: vt ff. eodem, l. j. §. vl-
2 timo. & l. ij. §. j. & l. cùm in venditione. & l. nuda. † Oportet
autem ex parte emptoris conueniri pretium in quantitate, nõ
in specie puta in pecunia, quæ est in illo sacculo: tũc enim esset
potius innominatus contractus: vt ff. de condict. ob caus. l. Iu
lianus. & j. eodem, l. empti. & institu. eod. titu. §. item pretium.
Et intellige quantitatem certam, vel sermone, vel re ipsa, vt si
dicam, sit tibi empta, quanti emeris, vel quanti est in arca: vt
ff. eodem, l. hæc venditio. §. huiusmodi. Nam hoc casu quanti-
tas reipsa designatur, in altero species: vt ff. de lega. j. l. planè. §.
sed hoc ita. & l. sed & si certos. Vnde & valeret emptio sub cõ
ditione, si quantitas sit in arca, vel si empta fuerit res, aliàs nõ:
3 vt ff. eodem. l. si quis fundum. † Vbi autem pretium confer-
tur expressim in arbitrium alicuius contrahentium: puta ven
do tibi, quanti voluero, vel quanti volueris, nulla est emptio.
Idemq; & si non pretium, sed commercium conferatur in ar-
bitrium alicuius eorum: vt j. eodem, l. in emẽtis. & ff. eodem, l.
quod sæpe. §. j. Tacitè autem posset conferre: vt vendo tibi si
ascenderis Capitolium. Porrò res ipsa confertur in arbitrium
empto

emptoris:vt institu.eodem,§.emptio.Si autem pretium con-
feratur in arbitriũ tertij,& nominatim,valet venditio sub con
ditione.Si ille fuerit arbitratus,& siquidem malè arbitraretur
recurreretur ad alterius arbitrium[boni viri] sicut & in socie-
tate:vt ff.pro socio.l.si coita.& l.societatem. Si verò nomina-
tus arbitrari nollet,non recurreretur ad alterius arbitrium: vt
ff.eodem,l.vltima. Si verò in alterius innominati arbitrium
conferatur pretium,non tenet venditio : sicut & in locatione:
vt ff.loca.l.si merces.nisi fortè in casu:vt ff.de pign.l.si fundus.
§.vltimo.Imò agitur actione præscriptis verbis : vt ff.loca.in
principio titu.In vltimis voluntatibus hoc non ita seruatur.Si
4 † enim tibi lego,si volueris,tenet. Idem & si sic te institno,si
volueris. Si verò te instituo,vel lego tibi,si ille voluerit,non te
net.Secus si velatè conferatur in eius voluntatem tacitam : vt
si ascenderit capitolium. Item in hæredis arbitrium conferri
potest legatum,si fuerit arbitratus,si æstimauerit, non ita si vo
luerit.Si tamen lego nisi hæredes voluerint,tenet & conditio-
nale est,& exigitur prima voluntas hæredis:vt ff.de conditio.
& demonstratio.l.nonnunquam.& l.si ita expressim.& de le
5 gatis iij.l.fideicommissa.§.sic.& §.quanquam. Vbi verò ali-
quid accidentale venditionis confertur in arbitrium contra-
hentis,vel alterius,recurritur ad boni viri arbitrium;siue quis
nullo modo arbitretur,siue arbitretur:sed malè,puta vendo ti
bi seruum pro decem,si rationes administrationis reddiderint
arbitrio meo:vt ff.eodem,l.hæc venditio.vel loco hoc opus ti-
bi pro decem,si feceris arbitrio meo:vel contraho tecum socie
tatem,vt partes fiant arbitrio meo:vt ff.pro socio.l. si societa-
6 tem. Item † speciem,vel mercẽ interuenire oportet ex par-
te venditoris,vt ff.de rerum permutatio.l.j. Nec obstat, quòd
fructus futuri emuntur,& partus:quia edito postea partu,vẽ-
ditio intelligitur esse facta tempore contractus : licet inesset
conditio,si fructus nascantur,[vel partus]. Si tamen id egerit
venditor ne nascatur,vel si certum est nasci non posse:vt quia
vendis futurum partum sterilis ancillæ, teneberis ex empto.
Hoc ita,nisi id agitur vt sola species ematur:veluti cum quasi
alea emitur,quod fit cùm captus piscium, vel auium, vel simi-
lium emitur.Emptio enim etiam si nihil inciderit,sine re con-
trahitur:quia emptio spei est:vt ff.eodem, l. nec emptio. & de
actio.empt.l.si sterilis.& de hæred.vendita.l.cum hæreditate.
& l.quòd si nulla.& l.quòd si in venditione.& de conditio.&
demonstratio.l.j.in fine.& de verborum obligatio.l.inter sti-
7 pulantem.§.sacram. Quod autem dictum est specie † intel-
lige,vel demonstratiuam ad oculum, vel demonstratiuam ad
intellectum:vt vendo tibi pro indiuiso tertiam partem huius
predij:vel hominem in genere,vel equum incertum,vel nume
rum tegularum:vt ff.eodem,l.conuenit.vel decem cados olei:
vt ff.eodem,l.si debitor.§.j.Item nomine speciei, vel mercis,
vel rei etiam incorporalia continentur:vt actiones, hæredita-
tes:vt infrà titu.j.l.& seruitutes.vt ff.eodem,l.cum manu sata.
8 §.huius.& vt dixi suprà,de seruituti. † Quid si venditor rem
quam vendebat putabat extare,cùm ante venditionem desie-
rit esse in totum?nulla est emptio:vt ff.eodem,l.& si consensu.
Si autem domus vendita ante vẽditionem desierit extare pro
parte:siquidem emptor,& venditor sciebant eam non extare,
nihil videtur esse actum:dolo inter vtranque partem compen
sando,& iudicium quod ex bona fide descẽdit,dolo ex vtraq;
parte veniente stare non concedente.Si verò vterque ignora-
bat domum pro parte consumptam,vel exustam:siquidem di
midia pars,vel minor quàm dimidia sit exusta,tenet venditio,
detracto ex pretio quod propter incendium decrescere boni
viri arbitrio fuerit inuentum.Si maior pars domus sit exusta,
nulla est emptio. Si verò venditor sciebat domum pro parte
exustam,& emptor ignorabat,tenet venditio:& oportet totũ
pretium soluere.Eadem seruanda sunt quantacunq; pars ædi
ficij remaneat:& tenebitur venditor emptori quanti sua inter-
est domum non esse exustam pro parte.Si verò venditor igno
rabat,emptor autem sciebat,tenet venditio,& oportet empto
rem totum pretium soluere.Eadem seruanda sunt, & si arbo-
res fundi vento deiectæ,vel igne consumptæ sunt,& contem-
platione illarum arborum fundus comparabatur:nec enim te
nebit emptio distincta scientia,vel ignorãtia : vt s.dictum est:

9 vt ff.eodem,l.domum.& l.arboribus. † Quod autẽ dictum
est rem oportere interuenire,est intelligendum de re quàm na
tura,ius gentium,vel mores ciuitatis cõmercio non exuerunt.
ergo liberum hominem scientes emere non possumus,sed nec
talis emptio,vel stipulatio est admittenda,cùm erit seruus:quã
uis dixerimus futuras res emi posse. Nec enim fas est huius-
modi casum expectare:quia casum aduersámque fortunam
liberi hominis expectare neque ciuile est, neque naturale: vt
ff.eodem.l.si in emptione.§.j.& §.liberum. & de verborum
obligat.l.inter stipulantem.§.sacram. Idemq; si sciens emam
rem sacram,vel religiosam.Si tamen emam rem prophanam
in qua sit res sacra,accedit emptioni maioris partis : vt ff.eod.
l.in modicis.Si autem emptor,& venditor ignorant rem prin
cipaliter venditam esse sacram, vel etiam ignorat solus em-
ptor vtrinque obligatio contrahitur.Si verò venditor ignorat
rem esse sacram,& emptor scit, non tenetur venditor empto-
ri,sed emptor tenetur venditori. Habet tamen exceptionem
emptor,si conueniatur à venditore,ne præstet pretium;nisi re
sibi tradita;sic enim distinguit lex in re furtiua vendita : vt ff.
eod.l.& liberi.& l.quia. & l.sed Celsus. & l.si in emptione.§.
item si emptor.& l.quia officij.§.j.& l.liberi.& insti.eo.§. vlti.
Quid in re vi possessa vendita?puto,quòd teneat emptio. Se-
cus est in re mobili furtiua:quia ibi cõtrahitur sciente empto-
re furtum,occasione contractus:non autem sit in possessa oc-
casione contractus.Item quod dixi in rebus sacris,intellige in
publicis quæ publica sunt vsu, & proprietate ; secus si essent
10 in pecunia populi:vt ff.eodem,l. sed Celsus. † Item & vendi-
tio censetur nulla earum rerum,quæ de domo exiguntur,siue
eximuntur causa negotiationis:& imponitur pœna per Sena
tusconsultum Vellejanum:vt venditori irrita sit venditio.Em
ptor verò tenebit rem:quia ex eius parte non censetur irrita:li
cet ipsa puniatur.Ille verò qui emit duplum eius,quanti emis-
set,in ærarium cogetur inferre:& si pretium venditori solue-
rit,repetet quasi indebitum:vt ff.eod.l.Senatus.& de lega.j.l.ce
tera.Ita (si bene computes) & emptor in vnum simplum, &
venditor in aliud punitur:vt ff.de damno infec.l.vlti. Item &
nulla est venditio in seruo in fuga constituto.Si tamen amico
peregrè eunti mandauerim,vt fugitiuum seruum quærat, &
si inuenerit,vẽdat,tenet mandatum:& tenet vẽditio:nec enim
incidit dominus in Senatusconsultum,quia non vẽdidit : neq;
amicus:quia præsentem vendidit:neque emptor:quia præsen
tem emit:vt ff.eodem,l.quod sæpe.§.si quis.& j.ad leg. Falci.
11 de plag.l.in fuga. † Item & veneni mali nulla est emptio,si
tale sit venenum, vt nullo modo adiectione alterius materiæ
nobis possit esse vsui.Si verò talia sint venena quæ alijs mista
materiis adeò nocendi naturam deponant,vt ex his antidota,
& alia quædam salubria medicamenta conficiantur,venditio
12 tenet. † Item rei meæ nulla est emptio,siue sciens,siue igno
rans emerim:sed vbi ignorans emi, quod soluerim, repetam.
Hoc,si mea erat res in totum. Si verò mihi, & alij communis
erat,idem est quantum ad partem meam.Si autem in ea re
habebam vsumfructum,tenet emptio,sed minuitur pretium
ratione vsusfructus : sed quandoque tenet emptio rei meæ,
scilicet cùm agitur vt emam possessionem,quam habet vendi
tor in re mea.Idem'que si habeat dominium vtile,vel ius:vt l.
officium.& l.sed si communis.& l.si in emptione.§. rei suæ. &
j.eodem.l.cum res. In re autem quæ est ementis,nec vẽden-
13 tis,venditio tenet:vt ff.eodem,l.rem alienam.Item † in vendi
tione oportet interuenire consensum,sex enim dissensus ratio
ne impediunt venditionem. Si enim putabam me tibi ven-
dere pro decem,tu verò putabas emere pro quinque,nulla est
emptio. Secus si putarem me vendere pro quinque, & tu pu-
tares emere pro decẽ. Si enim voluisti dare decem,ergo mul-
to magis quinque:in quibus ego consensi,sed non sequitur. Si
voluisti dare quinq;,ergo voluisti dare decem in quibus ego
consensi:vt ff locati.l.si locem.Item error contractus facit nul-
lam esse venditionem:vt si ego putabam me vendere, tu autẽ
putabas tibi donari,vel è cõuersò:vt ff.de rebus credi.l si ego.
a Item si emptor & venditor errauerint in corpore, nulla est [a]
emptio : vt si ego me fundum emere putarem Cornelianum,
vel Stichum:tu autem Sempronianum, vel Pamphilum ab-

ſentem vendere putaſti:nam cùm in corpore conſtet nos diſ-
ſenſiſſe,nulla eſt emptio.Quid ergo ſi dubitetur cùm ita dixe-
ris:vendo Flaccum piſtorem:cùm Flaccus eſſet fullo,Fulloni-
cus verò piſtor? Diſtingue, vtrum vẽditor nomina ſeruorum
habuit nota,an nõ.Si nota habuit,ille debetur qui nominatus
eſt, tametſi in artificio erratũ ſit.Si autem non habuit nota,ille
videtur venditus cuius artificium adiectum eſt perinde ac ſi
nomen alterius adiectum non eſſet: quia error nominis pro-
prij,nihil nocet:vt ff.de rebus dub.l.qui habebat.& ff.eodem,
in venditionibus.& eſt prædicta diſtinctio Iauoleni optima.
vt teſtator,vel venditor ſemper deceptus in eo præſumeretur,
quod ſibi non fuerat notum. Item & nulla eſt emptio, ſi nõ
in ipſo corpore erratur,ſed in ſubſtãtia,id eſt ſubſtantiali qua-
litate,vel materia:vt puta ſi æs pro auro,vel plumbum pro ar-
gento,vel aliquid aliud argẽto ſimile. Quid ſi acetum væneat
pro vino?certè venditio tenet:ſi modò vinũ acuit:quia eadem
prope οὐσία eſt,id eſt ſubſtantialis qualitas.Propè autem ideo di-
cit,quia vinum à principio fuit calidum, & ſiccum. Acetum
autem frigidum & ſiccum. Corpus autem idem eſſe negari
non poteſt.Cæterùm ſi vinum non acuit,ſed ab initio fuit ace-
tum:vt id eſt ſicut erat acetũ cùm emebã. Potuit enim à prin-
cipio fieri de aqua,vt aliud pro alio væniiſſe videtur:& ita nul-
la eſt emptio. Vbi autem non erratur in ſubſtantiali qualitate
rei, [ſed in bonitate] vt quia vendis mihi aurum quod puto
eſſe melius,quàm ſit,venditio tenet:vt ff.eodem,l.in venditio-
nibus.§.vltimo. & l.alioquin. & l.aliter. Vbi autem in parte
eius,quod venditur errant partes,in ſubſtantiali qualitate,ſed
in alia parte non errant,tenet venditio quantum ad eam par-
tem,qua non errant,non quantùm ad aliam:vt ff.eodem,quid
tamen.& l.cùm ab eo.§.vltimo. Item nulla eſt emptio,ſi er-
ratum eſt in ſexu:vt ſi ego mulierem me vendere putarem, tu
puerum emere exiſtimaſti:Secus ſi putarem me emere virgi-
nem,cùm eſſet iam corrupta:vt ff.eodem.l.alioquin.§. quòd ſi
ego.Sed in hoc caſu,ſi vẽditor ſciebat me errare, tenebitur ex
empto ad reſoluendam emptionem: vt ff.de actio.empt. l.ex
empto.§.ſi quis.Ex his ergo patet venditionem perfici ſolo cõ-
ſenſu pretij,& rei:ſi res ſit talis,in qua venditio poſsit contra-
hi.Et hæc vera ſunt quando contrahitur ſine ſcriptis. Nam ſi
14 † fiat in ſcriptis venditio, vel alius contractus, non aliter ha-
bet vires:niſi inſtrumenta in mundum recepta,ſubſcriptioni-
búſque partium confirmata ſint:& ſi per tabellionem conſcri-
bantur etiam ab ipſo completa,& poſtremò partibus abſolu-
ta ſint:vt ſ.de fide inſtrumen.cõtractus.& antequam iſta ſint
completa,non licet alicui aliquod ius ex eodem contractu ſibi
vendicare. Non ergo venditor habebit neceſſe vel contractũ
perficere,vel id quod emptoris intereſt perſoluere: vt in lege
prædicta,contractus.Quid ergo,ſi antequam prædicta com-
pleantur,venditor rem tradiderit emptori?puto quòd transfe-
rat in eum dominium. Nam & ex doloſo contractu fit idem.
Item & qui nihil debet,credens ſe debere,ſi tradat trãsfert do-
15 minium. Quid ergo † faciet miſer venditor, qui non poteſt
pretium petere?puto quod poſsit agere condictione ſine cau-
ſa ad rem:niſi emptor velit ſoluere pretium. Nec obſtat quod
dicimus ex contractu nominato traditum non poſſe condici.
Hic enim contractus non conſummatus fuit,ſed initiatus. Di-
16 citur † autem fieri contractus in ſcriptis,quando conuenerũt
partes, ne aliter valeat,quàm facta inde ſcriptura:vt ſ.de pro-
batio.l.cùm res.vel (vt puto ſicut & ait Placen.) tunc dicitur
fieri in ſcriptis,quando conuenit vendi in ſcriptis, ſcilicet, hoc
acto in contractu, vel incontinẽti vt ſcriptura inde fiat. Secus
ſi à principio ſimpliciter contrahatur, & poſtea ad probatio-
nem fiat inde charta:& hoc eſt quod dicitur in prædicta l.con-
tractus. illos tamen accipe quos in ſcriptis fieri conuenit.
17 † Illud autem certum quòd arræ datio non perficit emptio-
b nem, ſed eſt argumentum [b] emptionis, & venditionis con-
tractæ:vt ff.eodem,l.quod ſæpe.in principio. Arris autem in-
teruenientibus, ſiquidem ſteterit per dantem quominus con-
tractus perficiatur,perdit id quod dedit.Non diſtinguo eme-
rit in ſcriptis, vel ſine ſcriptis: vel vtrum perfectũ ſit mundum,
an non.Si verò ſteterit per accipientem venditorem, duplum
reſtituere compellitur:vt inſtitu.eodem titulo,§.in his autem.

vel condictione ex lege,vel iudicis officio, vel etiam actione
ex empto:ſi tamen venditio fiebat ſine ſcriptis. Nam ſi fieret
in ſcriptis,nec eſſet mundum completum,non ageretur actio-
ne ex empto,ſed condictione ex lege,vel iudicis officio, vt di-
ctum eſt. Nec puto venditorem teneri ad intereſſe: cùm ſatis
ſit eum puniri in arris: & id videtur tacitè inter contrahentes
agi vt arrarum amiſsione, & duplicatione debeant eſſe con-
tenti.Quidam tamen putauerunt etiam venditorem teneri ad
intereſſe:vt tamen arræ computentur ad intereſſe.& hoc vlti-
mum magis approbant Ioan.& B. Sicut autem ex voluntate
partium interuenit arra,ita ex voluntate eorum vel purè con-
trahitur venditio,vel in diem,vel ſub conditione: ſiue ſit con-
18 ditio caſualis,ſiue poteſtatiua, † ſiue miſta:& ſiue ponamus
conditionem impletam eſſe, ſiue ſteterit per emptorem, quo-
minus impleatur pro impleta habetur: vt ff.eodem, l.ſi mihi
bibliothecam.niſi conditionis poteſtas ſit collata in arbitrium
emptoris,vel expreſsim,vel tacitè: vt vendo tibi rem iſtam ſi
placuerit tibi res,vel ſi aſcenderis Capitolium:vt inſtitu. eod.
§.penultimo. vbi verò vendo tibi rem iſtam pro decem, vt ſi
tibi diſplicuerit,ſit inempta,non contrahitur emptio ſub con-
ditione.ſed reſoluitur ſub conditione ſi diſplicet res:vt ff.eod.
19 l.iij. † Et not.ꝙ emptio dicitur perfici tribus modis. Vno
modo,quem diximus quantum ad obligationem:ne vnus,al-
tero inuito,recedat ab ea:& illa conditionalis venditio dicitur
perfecta. Altero modo dicitur perfecta ea tantùm, quæ pura
eſt, id eſt ex qua poteſt iam agi:quia ceſsit & venit dies eius.
Altero autem modo dicitur perfecta venditio: ita demum ſi
pertineat periculum ad emptorem:vt quia res ſit tradita:quã-
uis ipſa ſit pura:nec vnus,altero inuito,poſsit diſcedere, vt cũ
venditur aliquid in pondere,numero,vel menſura:vt ff.eodẽ.
l.quod ſæpe.§.in his, & de hoc periculo ſpecialiter dicemus in
20 ſpeciali titul. ĩ. de peri.& com.rei venditæ. † Contrahitur
autem venditio inter eas perſonas,quæ aliâs poſſunt obligari:
de quibus,& de miſta conſideratione eorum plenè diximus ſ.
de pactis. Non igitur tenet inter patrem & filium, niſi in ca-
ſtrenſi,vel quaſi caſtrenſi peculio:vt ff.eodem,l.ſecunda. Nec
tenet inter tutorem & curatorem,vel procuratorem, & pupil-
lum,vel adultum,vel dominum negotiorum: vt ff.eodem, l.ſi
in emptione.§.vltimo.niſi tutor vnus emat à pupillo, cum al-
terius tutoris authoritate interueniente::vel niſi emat à pupil-
lo ſeipſo tutore authore palàm, & bona fide præſtando autho-
ritatem in re ſua,[vel alterius:] vt ff.de authorita. tuto. l. v.§.
pupillus.& de adminiſtratio.tut.l.non exiſtimo. & ff.eodem,
21 l.fiſtulas. §.j.& ĩ.eodem,l.cùm ipſe. Et eſt † hoc generale in
omnibus perſonis adminiſtrãtibus ex officio publico,vel pri-
uato (vt dictum eſt) vt non liceat eis emere rem: cuius ſuſti-
nent adminiſtrationem: alioquin non tantùm rem amittunt,
ſed etiam in quadruplum condemnantur, quod applicatur fi-
ſco: niſi ſpecialiter quibuſdam conceſſum eſt a lege. veluti ſi
paterna bona alicuius vendantur:vt ff.eodem,l.non licet.& l.
22 qui officij. & de iure fiſci. l. aufertur. §. quod. † Impletur
autem venditio propoſita actione ex empto contra vendito-
rem,vt tradat rem:vt ff de action.empt.l.ſi quis alienam. & l.
ex empto.quæ res facit emptorem dominum, ſi venditor erat
c dominus: alioquin tenetur venditor de euictione [c]: ſi ſoluit
pretium, vel aliter ſatisfecit, vt ibidem dicitur.& ff.eodem,l.
quod vendidi. & l.vt res. Quandoque etiam ſine traditione
tranſit dominium,vt ſi venditor tradat claues coram horreo,
in quibus conditæ ſunt merces venditæ,vel ſi vendiderit quis
rem emptori quam depoſuerat penes eum:vt ff.eodem, l.cla-
uibus. & inſtitu.de rerum diuiſione.§.interdum.vel ſi emptor
ſciente, & non contradicente venditore ingrediatur poſſeſsio-
nem:vel ſi venditor rem in præſentia emptoris poni iuſsit, vt
emptor tolleret:vt ff.de acquiren.poſſeſsio.l.j.§.penultimo.&
l.quarundam.In traditione autem rei venditæ ad menſuram,
non cedunt in modum littora, quæ fundo vendito coniuncta
ſunt: ſed de iure gentium omnibus vacant: nec viæ publicæ,
aut loca religioſa,aut ſacra,niſi aliter ſit cautum.Idem in limi-
tibus & lucis, id eſt nemoribus publicis. & dicitur lucus per
contrarium à luce, eo quòd non lucet: imò vmbra plenus eſt:
vt ff.eodem.l.littora.& de pericu.& commod.rei venditæ.l.id
quod

23 quod.§.j. † Venditor autem agit contra emptorem ad implendam emptionem actione ex vendito, vt emptor sibi det pretium, id est, faciat accipientis, vt ff. de actio. empt. l. ex empto. De his tamen actionibus plenius dicemus infrà, de actio. empt. Item agit vt sibi adimpleantur pacta in venditione apposita. De his tamen pactis. Item de rebus quæ possunt venire in venditionē; licet dicatur specialiter in rubrica ff. in titul. eodem, nihil dicitur in præsenti rubrica. Breuiter tamen notari hic possunt duæ distinctiones pactorum, scilicet vltima, & penultima, quas diximus suprà in summa de pactis. & de his dicemus plenè infrà de pactis inter emptorem & vendito. & de rebus aliqua perstrinximus s. eodem, & dicemus j. quę res
24 venire non possunt. † Illud extra summam notandum est, quod emere, vel non emere est in potestate emptoris: vt infrà eodem, l. inuitum. Quandoque tamen occasione emptionis factæ in parte vna indiuisa, cogitur quis accipere partem alterā quasi accessionem: vt cùm venditor partis ante traditionem prouocatus est à socio in actione communi diuidun. vt ff. de actione empt. l. Iulianus. §. idem Iulianus. Item & vendere est in potestate venditoris: nisi in casu fauore libertatis: & in alio fauore religionis, & in alio propter odium seruientis: vt j. de commu. ser. ma. l. j. & ff. de religio. l. si quis sepulchrum. & de iis qui sui vel alie. iuris sunt. l. ij.

a ADNOTATIO. ¶ Nulla est. Vide ad hoc Barto. in l. libellorum. in ij. col. ver. ij. quæro. ff. de accusationi. & in l. demonstratio falsa. circa princ. in vij. q. ff. de condi. & demon. Paul. de Cast. & do. Alexan. in l. iiij. ff. de leg. j. & in l. quod sæpe. §. j. ff. de contrahen. empt. doct. in l. si in venditione. §. in libro. ff. de pecu. & commo rei vendi. vbi omnia copiosè habentur.

b ¶ Argumentum. Adde Bart. in l. ab emptione de pact. Bald. in l. ij. circa princi. quando lice. ab empti. disce. Ange. Aret. in §. emptio. nu. xij. cum plu. se. institu. de emptio. & venditio. char. clxxvij. vbi multa pulchra de arrarum effectu colliges.

c ¶ Euictione. Adde not. gl. in l. qui rem. C. de euic. text. & doct. in l. emptorem §. qui autem. ff. de act. empt. Bald in l. non dubitatur. C. de euict. Bartol. & d. Alexand. in l. j. §. stipulationum. ff. de prætor. stipulati. doctor. in l. j. de rerum permuta. & in l. quod si nolit. §. qui assidua. ff. de ædili. edi. Paul. de Castr. in consil. l. incip. vbi omnibus.

* ¶ Contrahitur autem. Emptio contrahitur post quàm de pretio cōuentum est ea mente, vt soluatur. Nam si simulate de pretio conuenirēt tunc emptio nulla esset. Sicut autem solo consensu cōtrahitur ita & per nuntium & epistolam ff. eo. l. j. §. si & l. ij. §. j. Emptionem autem non perficit datio arræ, sed argumentum emptionis, & venditionis contractæ. ff. de contrahen. emptio. l. quod sæpe. Quod si de pretij quantitate non cōuenerint, sed dicat emptor sic, dabo tibi pretium, quod est in sacculo, tunc non est emptio nec venditio, sed est contractus innominatus. ff. de condi. cau. da. l. si. C. eod. l. empti. vt igitur res, cuius est cōmercium est de natura emptionis, ita & pretium. dict. l. ij. & l. nec emptio. Pretium autem iustum esse debet quemadmodum & mensura extra. de emptio. & vendit. c. ij. Cogitur autem emptor nummos facere venditoris. ff. de act. empt. & venditi. l. ex empt. j. responso. Venditor verò tenetur rem tradere, ita, vt emptor habeat vacuam possessionem. Vacuam autem habere possessionem accipiendum est ita, vt emptor potior in possessione sit ita quod ab eo aduocari non possit. Nam si quis eam aduocauerit, perinde est ac si tradita non fuisset. Item vacua possessio non traditur, si alius sit in vacuam possessionem missus causa rei seruandæ, vel legatorum vel mulier vētris nomine ff. de actio. empt. l. j. §. j. & l. iij. Martinus.

De hæreditate, vel actione vendita. *Rubrica*

1 ☞ *Hæreditatis venditio quando teneat.*
2 *Venditor hæreditatis, quæ nulla est, ad quid teneatur emptori: & quid si aliqua est hæreditas vendita, sed ea non pertinet ad venditorem.*
3 *Venditor hæreditatis, quæ uerè sua est, ad quid teneatur emptori. & numero 5.*
4 *Emptori hæreditatis quæ actiones competant, cessione actionum ei facta à venditore.*
5 *Venditorem hæreditatis teneri emptori pro iis omnibus, quæ ad se peruenerunt, uel peruenient de hæreditate: atque inibi quæ dicantur ad eum peruenisse, & quomodo intelligendum sit uerbum, peruenisse. nu. seq.*
7 *Venditor hæreditatis, qui uendidit quasdam res hæreditarias, quas tenebatur præstare emptori hæreditatis, ad quid teneatur ipsi emptor.*
8 *Vendens alteri rem, quam alij uendiderat uel promiserat, ad quid teneatur.*
9 *Venditor, qui consecutus est pœnam ob furtum uel inuasionem rei uēditæ, an teneatur eam pœnam præstare emptori.*
10 *Venditor hæreditatis an & quatenus teneatur cauere de euictione.*
11 *Venditor hæreditatis si quasi hæres uendiderit hæreditatem, quæ sibi restituta erat ex Senatusconf. Trebelliano, ad quid teneatur emptori.*
12 *Emptor hæreditatis quatenus teneatur uenditori pro iis, quæ uenditor soluit occasione hæreditatis.*
13 *Venditor hæreditatis qui excepit seruum cum peculio, an repetat ab emptore id, quod soluit conuentus de peculio.*
14 *Venditor hæreditatis an & quando possit repetere ab emptore, quod sibi defunctus debebat.*
15 *Venditorem hæreditatis teneri respondere creditoribus hæreditariis, atque inibi quibus casibus emptor hæreditatis teneatur eis respondere.*
16 *Emptor hæreditatis quare non teneatur creditoribus hæreditariis utilibus actionibus, cùm habeat utiles actiones aduersus debitores hæreditarios.*
17 *Actiones omnes uendi posse: atque inibi ad quid teneatur uenditor actionis emptori.*
18 *Actio iniuriarum an uendi possit.*

ICTVM est suprà de venditione corporalium rerum, nunc loquamur de venditione incorporalium. Videamus ergo quando teneat hæreditatis venditio, & ad quid venditor emptori, vel emptor venditori teneatur. Sed illud in primis sciendum est: quia quæ de impedienda venditione
1 diximus s. eodem, hic repetita credantur. Tenet † autem hæreditatis venditio, cùm aliqua est hæreditas quæ vænierit: nisi dolus emptoris contractui dederit causam: vt j. eodem. l. qui nondum. Si verò nulla est hæreditas, puta viuētis, aut eius qui nullus est de iure ciuili; vt quia seruus est, vel quia nec est ille, nec fuit in rerum natura, cuius hæreditas venditur, venditio est nulla: vt ff. eodem, l. j. Nec enim potest esse emptio sine re; quia non emitur alea vel spes: vt ff. eod. l. cùm hæreditatem. &
2 vt diximus s. titul. proximo. Hic ergo † tenebitur venditor emptori, vt reddat emptori pretium, & præstet ei suum interesse, & expensas quas expenderit in eam rē, scilicet, per actionem ex empto: licet non teneat emptio, argumen. ff. de actio. empt. l. si sterilis. §. quamuis. Si autem est aliqua hæreditas, sed ad venditorē nō pertinet, tenetur vēditor emptori ad interesse: vt æstimetur ipsa hæreditas: nisi in venditione hæreditatis id actum est, si quid iuris esset venditoris vænire: vt quasi spes hæreditatis id actum est vt vendatur, & ipsum incertum rei. In hoc enim casu distingue, vtrum venditor sciebat ad se nihil pertinere, & tunc tenebitur. Aut ignorabat, & tunc non tenebitur: vt ff. eodem, l. quòd si nulla. & l. & qui. & l. quòd si in vē
3 ditione. & l. nam hic. & l. hoc autem. † Firma autem & valida existente venditione, & venditore suam hæreditatem vēdente, ad multa tenetur venditor emptori. In primis res hæreditarias tradere debet emptori, si sint apud eum: licet non vendiderit eas. Est enim aliud vendere hæreditatem, aliud res hæreditarias: quòd si non sint apud eum, vel dubitatur quæ sint, vel vbi sint res hæreditariæ, cedere debet actiones omnes hæreditarias quęcunque sibi competunt ex hęreditate, vel etiam quas ipse occasione hæreditatis constituit, vt si accepit fideiussorem ab hæreditario debitore, vel si nouauit, vel litem contestatus est: vt ff. eodem. l. secunda. §. peruenisse. & §. non solùm. & l. qui filij. §. j. Et est hoc bene notandum: quia idem dico in prolatione sententiæ in tribus vniuersalibus iudiciis, scilicet familiæ erciscundę, peti. hæredita. & actione ex testamento competēte pro Trebellianica restitutione: sicut notauimus
4 institu. de actionib. in xj. diuisione. † Cessione autem actionum facta, vtetur emptor directis actionibus competentibus venditori. Vnde & emptor dicitur procurator in rem suam: quia actiones non potuerūt recedere à cedente, etiam si velit: vt ff. pro socio. l. j. in fin. & l. ij. & iij. Hinc est etiam, quia cessione facta, potest agere venditor: nisi emptor litem sit contestatus, vel denuntiauerit debitori, ne soluat, vel partem debiti acceperit. j. de nouatio. l. iij. Hæc tamē cessio nihil videtur proficere emptori, cùm & sine cessione habeat vtilem actionem cōtra debitores hæreditarios: vt j. eodem, l. emptor. Fortè & aduersus quemlibet detinentem rem hæreditariam, non tamen contra venditorem: quia ipse ante traditionem dominus est, & alij vendendo transfert dominium: vt j. eo. l. quæ tibi. Nam & si contra alium emptori cessisset actionem, præferetur venditor in agēdo emptori; nisi in tribus casibus: vt s. dictum est. In actionibus autem, quæ non sunt hæreditariæ, sed quas ipse hæres sibi constituit propter res hæreditarias, vel occasione rerum hæreditariarum, negari non potest cessionem esse necessariam: sicut dicitur in hærede rogato restituere hæreditatem ex Trebelliano Senatuscon. vt ff. ad Treb. l. si hæres pecuniā.
5 † Amplius & præstat venditor emptori quòd ad se perue-

nit,vel perueniet de hæreditate.Præstabit ergo pretia vendi=
tarum rerum,licet alij donauerit ea.Item & ea, quæ alienauit,
præstabit:& ea in quibus aliquem debitorem liberauit. Item
& illa quæ peruenerunt ad eum , quibus liberatus est adeun=
dò hæreditatem:quia ipse debitor erat defuncti , vel nomine
suo. & ita tenebitur insolidum emptori suo , vel nomine filij,
vel serui. & ita tenebitur emptori vt præstet ei quantum tene=
batur dare defuncto per actionẽ de peculio,vel de in rem ver=
so,vel per alias similes:vt ff.eod.l.ij.§.peruenisse.in fin.§. & §.
illud.in fi.§.& §.non tantùm.& §.fecisse.& §.illud quæsitum
est .Idemq; & si venditor hæreditatis Lucij postmodum ex=
titerit hæres debitori eiusdem Lucij:vt ff.eod.l.si hęreditatem.
Item & eą videntur peruenisse quæ deperdita sunt, & diminu
ta dolo,vel lata,vel leui culpa venditoris:alioquin non tenebi=
tur venditor.& ff.eod.l.ij.§.sed & si non dolo.& §.deperdita.
l.si venditor hæreditatis. & de periculo & com.l. custodiam.
Item & peruenisse videntur ea in quibus ne acquirerentur hę
reditati,vel ne adipisceretur possessionem quam posset adipi=
sci operam dedit hæres dolo malo:vt ff.eod.l.ij. §. fecisse licet
aliud sit in edicto de ijs quæ in fraudem creditorũ: & in liber=
tis non acquirentibus in fraudem patroni ; vt ff. de iis quæ in
fraudem creditorum.l.qui autem. & si quid in fraud. patroni.
6 l.j.§.vtrum. † Peruenisse autem dicimus cum effectu,& ple
nè:non prima ratione,vel prima facie:idcirco quod legatorũ
nomine,vel æris alieni , vel cuius alterius oneris hæreditarij,
causa quam de hæreditate præstiterit venditor, nõ videtur ad
eum peruenisse:vt ff.eodem,l.ij.§.illud.In his autem omnibus
quæ peruenerunt plenè ad hęredem,dicendum est ita demum
restitutionem faciẽdam,si erant apud illum tempore illo , quo
vendidit hæreditatem:nisi actum est in venditione hæredita=
tis,vt ea præstentur emptori , quæ erãt in hæreditate tempore
mortis defuncti,vel quæ erant in hęreditate tempore illo,quo
aditur hæreditas:tunc enim seruabitur id,quod actum est: vt
ff.eod.l.secunda.§.in hæreditate. Pro his autem,quæ peruene
runt ad hæredem,vel potuerũt peruenire. Et generaliter dico
de facto suo:stipulatio est interponenda , per quam cauet em=
ptori de his restituendis , quæ ad ipsum peruenerint. Si ergo
res peruenerũt ad ipsum per stipulationem tenebitur empto=
7 ri nomine rerum. Quid † si easdem res vendiderit? tenebi=
tur ad pretia earum rerum quæ exegit,vel vt cedat actionem
eorum.Sic ergo stipulatio illa cõmittetur bis,scilicet , ad rem,
vel ad pretium , non vt vtrunque sed alterum eorum tantùm
præstetur.Si verò stipulatio est interposita post venditionem
rerum,venit tantùm pretium rerum in stipulationem istam,et
non res.Puto tamen quòd veniat pretium,vel res in actionem
ex empto : etiam nulla facta stipulatione:vt ff.de vsur.l.si sti=
pulatus.§.vltimo.Pleraque enim fiunt in contractibus causa
tollendæ dubitationis:& plus solent timeri expressa, quàm ta
8 cita.In re † autem singulari mihi à te vendita,vel promissa , si
eandem postea alij vendas,non venit pretium in actionem ex
empto.Pretium enim hominis non ex re,sed propter negotia
tionem percipitur:mihi enim rem debebas,non actionem. In
hæreditate autem,quia vniuersitas est quædam,tacitè hoc agi
a videtur,vt si quid tanquam hæres feceris,id præstes[a] mihi em
ptori:vt tam meum negotium agas, quàm hæreditatis : vnde
& ad actiones mihi teneberis.certè & si in re singulari contra
ctu bonæfidei celebrato , idem omnino assignaretur quod in
hæreditate,idem responderetur:hoc est,vt venditor rei singu=
laris aliquid in ea faciat , sicut hæres in hæreditate , puta fundi
vẽditor fundum excolit,& fructus inde percipit,tenebitur ad
fructus bonæ fidei ratione, id est, quia bonæ fidei est iste con=
tractus. Nam aliud esset in stipulatione : quamuis si neglexis=
set,vt alienum,nihil posset ei imputari:nisi culpa eius arguere
tur:vt quia fructus maturos passus est corrumpi : vt ff. soluto
matrimo.l.si mora. Quod autem dixi in re singulari mihi à te
vendita,vel promissa,si eam alij vendas,seruatur,& si quasi vẽ
das:vt si ab eo,alio possidente, petieris, & litis æstimationem
acceperis,cùm culpa tua desieris possidere, vel cùm vendide=
ris mihi rem,quàm non possidebas,teneberis enim ad rem,nõ
ad pretium ; nec liberaberis cedendo actiones. Si autem sine
culpa desieris post venditionem,vel promissionem possidere
rem venditam,liberaberis cedendo actiones:quia illę solæ re=
manserunt apud te. Nam & venditor domus aream , quæ
superest,debet tradere emptori exusto ædificio. Sic ergo iste
cedet actiones,vt non præstabit rem , vel æstimationem eius:
9 vt ff.eodem,l.venditor.Item † sicut venditor , vel promissor
rei singularis non restituit pretium,vel quasi pretium (vt di=
ctum est) ita nec restituit pœnam furti,vel inuasionis rei ven=
ditæ quam exegit à fure,vel prædone:vt ibidem dicitur,Vide
tur tamen contra j.de furt.l.eum qui.& ff.de contrahen. emp.
l.quod sæpe.§. si res. Sed ibi loquitur , cùm sine culpa desijt
possidere:& ideo non tenetur ad rem.Oneratur tamen,vt ce=
dat actiones etiam pœnales:vel si exegerit pœnam reddet eã.
Sed vbi culpa desiit possidere : quia tenetur ad rem, vel ad in=
teresse,retinet omnes pœnas. Vel ibi loquitur, cùm vendidit
rem,quæ fuerat sibi surrepta ante venditionem:& ideo pœna
furti pertinet ad venditorem.Secus si surriperetur post vendi
tionem. Vel ibi loquitur,cùm venditor rem non potest præ=
stare.Nam si præstat rem,non tenetur ad pœnas, quas exegit.
Et videtur quòd prædicta stipulatio [fideiussore]debeat val=
10 lari:vt ff.eodem.l.ij.in fi.j.responso. † Item cauebit empto=
ri sine fideiussore tamen : nisi aliter esset dictum de euictione
hæreditatis:vt ff.de euict.emptori.l. De euictione autem sin=
gularum rerum non tenetur cauere venditor hæreditatis secũ
dum cornutum syllogismum, [siue potius dilemma,argumẽ=
tum ex dissentaneis sumptum] ; quia aut euicta erat res hære
ditaria,aut non.Si erat hæreditaria,non tenetur venditor;quia
emptori à iudice facta est iniuria , quæ non debet contingere
venditorem:vt ff.de euictioni.l.si per imprudentiam.nisi fortè
emptor nullam causam iniustæ damnationis præbuit:vt ff.de
fideiussoribus.l.exceptione.Si non erat hæreditaria,non tene
tur venditor:quasi nec fuerit vendita:cùm id inter emptorem,
& venditorem agatur : vt neque amplius , neque minus iuris
emptor habeat,quàm apud hæredem futurum esset:vt ff.eod.
l.secunda.nisi venditor affirmauerit rem esse hęreditariam:vt
ff.eodem,l.qui filij.§.j.& l.nisi.Et hoc totum intellige cùm res
singularis est euicta , non quia hæreditas non pertinuisset ad
venditorem:tunc enim teneretur venditor de euictione:vt j.
de euictio.l.j.sed quia res illa ex alia causa ad agentem diceba
11 tur pertinere.† Item tenetur venditor,si quasi hæres vendide
rit hæreditatem,cùm sibi ex Senatuscõsulto Trebelliano esset
restituta:vt ff.eodem,l.si quasi. Interest enim emptoris pro=
pter Falcidiam quæ remãsit penes hæredem. Item propter
iura sepulchrorum,& operas libertorum secũdum quosdam:
vt ff.ad Trebellianum.l.si patroni.l.quia perinde.§.j. Sed hæc
non placent:quia non pertinent ad emptorem, sicut non perti
12 nent ad fideicommissarium:vt ibidem dicitur. Sicut † autem
venditor emptori(vt dictum est) tenetur:ita & emptor vendi
tori tenetur,si venditor hæreditatis ab aliquo conuentus , &
condemnatus soluerit aliquid etiam indebitè:licet, si indebitũ
sine iudice soluisset , sed nihil repeteret ab emptore ; quia nec
emptori præstaret indebita,quæ exegit:vt ff.eodem, l.secũda.
§.solet. Et hoc intellige, si venditor damnatur vt hæres. Si
enim damnetur,quia rem hæreditariam alicui vendidit, secus
est:vt ff.eodem,l.secunda.§.denique si rem. Item si propter
onera hæreditaria aliquid præstiterit de suo vẽditor:puta gra
tia æris alieni:vel nomine publici vectigalis,vel causa funeris
ab emptore repetet , vel si eorum nomine est obligatus [aget
contra emptorem vt liberetur:siue venditor , siue procurator
eius est obligatus vti] aliquid præstiterit:vt ff.eodem,l.ij.§.
siue ipse.& §.si quid.& §.quòd si funere.& §.vltimo.in fin. In
casibus tamen etsi aliquid videatur præstitisse,tãquam hæres.
non tamen repetit ab emptore : quasi videatur actum esse in
contrarium. Quid enim si venditor ædes , quarum nomine
de damno infecto,promiserat,in venditione sibi exceperit , &
postea aliquid ex ea stipulatione præstiterit:certè non repetet
ab emptore,si aliquid præstiterit:ratione damni , quòd exce=
ptæ ædes dederunt vicino post venditionem. Secus si præsti=
terit pro eo damnum quòd datum erat ante venditionem : vt
ff.eodem,l.secunda.§.si venditor.Idem'que distinguo,& si vẽ
ditor exceperit ædes,& earum nomine est aliquid lucratus:vt
quia stipulatus erat de damno infecto:vt ff.eodem,l.vltima.

Item

13 † Item quid si exceperit venditor hæreditatis seruum cum peculio? certè non repetet ab emptore, quod præstiterit de peculio conuentus: si ea intétione excepit peculium, vt quod ex eo superesset, ipse haberet. Si verò exceperit ea intentione vt creditoribus tantùm satisfaceret, ex eo repetet ab emptore quod præstitit creditori peculiari. In dubio autem videtur excepisse, si non probetur contrarium ea intentione, vt quod superesset, ipse haberet. & ita non habet ex vendito actionem. Si autem exceperit seruum sine peculio, & postea aliquid præstiterit de peculio, aut de in rem verso conuentus, repetit ab emptore. Secus si conueniatur ex maleficio serui, quem ipse sibi retinuit: vel ex eo quod suo iussu cum eo cótractú est: vt ff. eodem, l. secunda. §. apud Iulianum. Item † petit venditor ab
14 emptore quicquid tenebatur defunctus dare hæredi: si modò hæres iste, idem' que venditor habebat obligatum defunctum ex tali causa, ex qua teneretur quilibet alius hæres defuncti: vt quia erat ex cótractu' vel quasi: non ex maleficio, vel quasi: vt enim si alius extitisset hæres defuncto, teneretur huic venditori, ita & emptor debet ei teneri, quasi emptor reputetur pro hærede, & nó venditor. Item & si venditor iste in prædiis defuncti habebat seruitutes, & eius aditione sunt amissæ, erunt in pristinum statum restituendæ: vt ff. eodem, l. secunda. §. vltimo. & habet locú pro his omnibus actio ex vendito, vt in prædicta lege, si tamen per errorem hæres tradiderit omnia hæreditaria, cùm sibi earum retentione posset consulere, repetit ea condictione indebiti: vt ff. de condictione indebiti. l. si is qui
15 hæredi. † Ideo autem dixi venditorem conuentum repetere ab emptore: quia ipse creditoribus hæreditariis respondere tenetur, & non emptor: nisi emerit à fisco, vel nisi ipse creditoribus hæreditariis cœperit sponte respondere: vt infrà eodem, l. prima. & suprà, de pactis. l. post venditionem. Nec potest venditor compellere emptorem vt respondeat, vel satisdet de respondendo creditoribus, quod est notabile, & cótra rationem æqualitatis: cùm suprà dixerim venditorem cauere emptori, & emptor non cauet venditori de his præstandis, quæ oportet eum præstare: imò & si conuenisset de respondendo, teneretur venditori ad interesse: non tamen potest compelli à cre-
16 ditoribus vt respondeat eis: vt infrà eodem, l. datio. † Solet quæri cur emptor agat vtilibus actionibus contra debitores, non autem teneatur creditoribus vtiliter? & fortè illa ratio est, quia venditor actiones suas potest directo mandare, vel etiam vtiliter lex interpretatur mandatas. Certè ex suo pacto non potest venditor creditoribus aliquam actionem directam, vel vtilem parare: nemo enim alteri cauere potest: vt ff. de re-
17 gulis iuris. l. quo tutela. §. vltimo. † De actionibus autem venditis sciendum est, quòd omnes actiones vendi possunt, siue sint puræ, siue conditionales, siue reales, siue personales: & tenetur venditor si debitor nihil debet: vel si habet exceptionem, non autem tenetur præstare locupletem debitorem, vel in summam certam: nisi in cótrarium sit dictum: vt ff. eodem, l. si nomen. & l. & quidam. & l. nomina. & infrà eodem, l. vlti. & siue venditor nominis cedat actionem emptori, victur dictis emptor: siue non cedat, habebit emptor vtiles actiones, & in personam, & in pignora: vt ff. eodem, l. emptori. & contra principales debitores, & contra fideiussores, & imputatur venditori nominis si nomé exigat, vel compensat. Vnde exactum vel compensatum teneretur reddere emptori: vt ff. eodem, l.
18 venditor actionis. † Illud notandum, quod quidam dixe-
b runt actionem iniuriarum vendi non posse [b] ante litem contestatam: quia non est in bonis nostris ante litem contestatam: vt ff. de iniuriis. l. iniuriarum actio. nec post litem contestata. quia litigiosa est: sed fortè ideo dicitur nó esse in bonis nostris ante litem contestatam: quia non datur hæredibus nostris, sed interim dum viuimus, & nobis, & alij nostro nomine dari potest.

a ADNOTATIO. ¶ Id præstet. Vide ad hoc Bald. & docto. in l. fi. §. j. C. de iure deliberandi. & multa per doct. in l. fin. C. de edict. di. Hadri. tol. & etiá per doct. hic.

b ¶ Non posse. Adde not. glo. & doc. in l. si nomen. in ver. præstare, ff. de hære. vel act. ven. tex. & docto. in l. cum emancipati. § emancipatus filius. ff. de col. bonorum. multa per Bartolum, Bald. & docto. in l. fi. C. de hæredit. vel actio. vendita.

Quæ res vendi non possunt, & qui vendere, vel emere vetantur. *Rubrica.*

1 ☞ *Frumétum in annoná exercitus missum uendens uel emens qua pœna puniatur.*
2 *Serici à barbaris emendi facultas cui concessa sit, item quibus prohibeatur purpuræ commercium.*

DICTVM est generaliter suprà de cótrahenda venditio. & de personis & de rebus: núc autem specialiter tractat de quibusdam rebus, quæ vendi non possunt, vel etiam si possunt, venduntur tamen certis personis.
1 † Ecce enim frumentum quod deuotissimo exercitui mittitur ne in prædá, lucrúmque alicuius vertatur, prohibetur vænundari: & imponitur pœna capitis ementi, & vendenti: si inferiores, viliores' que personæ sunt: si honestiores, stylum proscriptionis incurrunt, id est, deportationis secundum Placen. Nam & inferiores decapitantur. Vel dic quòd verbum proscriptionis ponitur pro publicatione bonorum. Inferiores enim cùm lex capitali pœnæ subiiciat, & capitalis pœna dicatur vel mortis, vel ademptionis libertatis, & ciuitatis, vel ciuitatis tantùm: vt ff. de bono. possef. l. edicto. ergo in dubio mitior pœna erit sequenda: vt ff. de pœn. l. interpretatione. scilicet, vt inferiores debeant deportari: vt j. eodem, l. pe
2 nultima & vltima. Sericum † non debet aliquis emere à barbaris præter comitem commerciorum. Item nec aliquis priuatus purpuram distrahere alij priuato, vel fucare, id est tingere debet. l. iij. iiij. & v. C. de vestib. holo. nec distinguo facta sit pur pura de serico, vel de lana, seu de vellere muricis, quæ lana apud Græcos blatta, vel oxyblatta, [vel oxobapta], atque hyacinthina dicitur. & eadem fit prohibitio in supradicto vellere sacris muricis, ne ipsum priuatus vendat, vel emat. & ementibus, & vendentibus imponitur pœna capitalis: vt j. eod. l. j. & ij. & videtur quòd hæc actio etiam post morté possit inchoari: vt ff. de iis quibus vt indig. l. j. Et erit illud notandum quòd de corpore prædicti muricis cocti, qui dicitur piscis, & triti có chylij ardore fit encaustum imperiale: vt diximus s. de diuers. rescrip. & de eius lana fit purpura: hæc ergo commoda reddit nobis hic lanosus piscis.

Quæ res exportari non debeant. *Rubrica.*

1 ☞ *Fructus liquidos nó debere transferri in regiones barbarorum seu hostium, & quid de fructibus aridis.*
2 *Arma aut armorum materiam non debere hostibus uendi: atque inibi quæ sit pœna uendentium.*

SVPRA de quarundam rerum venditione inhibita dictum est: nunc autem ponit de inhibita translatione quarundam rerum. † Ecce
1 enim ad barbaricum solum trásferre vinum, vel oleum, vel aliquod liquamen nó debet aliquis Romanus: vel causa vendendi, vel causa gustandi, vt sciant barbari (qui sunt hostes Romani imperij) qualia sunt nostra liquamina: vt j. eodem, l. j. Quid in fructibus aridis, qui nó sunt liquores: lex non prohibet ea transferri: ergo videtur esse concessum secundum regulam: vt ff. de probationi. l. ab ea. vel fortè ratio liquaminum, vel liquorum
2 transferetur ad fructus aridos: vt ait Placen. † Item ferrum factum, vel infectum, & scuta, & arcus, & sagittas, vel cuiuscúque generis arma, non debet quis in aliquo loco vendere, vel quocunque titulo concedere barbaris, etiamsi tanquam legati veniant Romam. Perniciosum est enim Imperio, & proditioni proximum barbaros instruere, vt reddantur validiores, quos cóuenit telis indigere. Et imponitur pœna capitis, & publicationis bonorum delinquentibus circa prædicta: vt j. eo. l. vlti.

De eunuchis. *Rubrica.*

1 ☞ *Eunuchi qui.*
2 *Barbari ubi eunuchi, an non, fieri possint.*
3 *Eunuchum uetitum facientis pœna.*

VIA quandoq; cõtingit homines fieri eunu-
chos,ponit de eunuchis,scilicet, quãdo possunt
vendi:& quæ sit eorum pœna,qui faciunt eunu-
1 chos. † Eunuchi autem dicuntur spadones
tantùm,& non castrati. Sciendum † autem
ꝙ homines barbari extra solum Romani imperij fieri possunt
eunuchi,& facti eunuchi possunt vendi,& quolibet modo a-
lienari.Si verò facti sunt eunuchi in Romano solo, non pote-
runt vendi:sed confiscabuntur,si dominis patientibus hoc fue
a rit factum.Sed & qui fecerit eunuchos [a], capite punietur:vt j̃.
3 eod.l.j.& ij.§.barbaræ.Si verò sint † Romani imperij homi-
nes,in nullo loco fieri possunt eunuchi. Quòd si fiat,qui fecit,
capitis pœnam subibit.Sed & serui tales nõ possunt alienari.
Tabelliones etiam qui in huiusmodi contractibus interfue-
runt,puniuntur grauissima pœna:sed & mancipiũ puto con-
fiscandum,si domino volente fiat:vt j̃.eod.l.ij.

a ADNOTATIO. ¶ Mortis. Vide ad hoc Bar.in l.ij.ff.de pub.iud. Bal. & Salyce.in l transfigere.C.de transa.Ang.in l.ij.§.qui his.ff. de adul. elegantem gloss.& doct.in l.fin.in versic.proscriptionis:C.quæ res ven.pos. Angel. Are.in tract.malefi.versicu.caput à spatulis,col.iiij.do.Alexã. in consil.ciij. in j.volu.vbi omnia cumulate habes.

De parentibus,qui filios distraxerunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Patri an & quando liceat filium distrahere.*
2 *Filius à patre ob necessitatem uenditus,an efficiatur seruus.*
3 *Matri an liceat ex causa famis uendere filium.*

E distractione eunuchorum suprà dictum est:
1 nunc de distractione filiorum:& dicitur † pa-
tri non licere filium vendere:vt j̃.eodem,l.j.nisi
pro necessitate famis,vt tamen pretio quando-
cunque emptori restituto,scilicet,vel pretio à fi
lio reddito,vel ab alio quocunque,vel etiam mancipio pro fi-
lio præstito,emptor vnum oblatorum accipiat,& filius perue
niat in ingenuitatem:vt j̃.eodem.l.ij.Quod autem dixi in ven
ditione,& pignoratione intelligo,vt cui licet quod plus est,li-
ceat & quod minus est:vt ff.de regul. iuris. non debet cuique.
2 Sed † vtrum fiat seruus propter venditionẽ prædictam quæ-
ritur,quod quidam negant,sed seruire eum debere cõcedunt.
Pro his induco argumen.j̃.commu.de manumis.l.j.Ego puto
& eum fieri seruum.Nec obstat,quod dicitur eum posse inge
nuitatem repetere:quia hoc idem est in multis casibus j̃.de la-
tina liberta.tollend.notatis etiam in iis qui verè fuerunt serui.
Idemq; dicitur in reo empto ab hostibus reddito pretio redẽ-
ptionis,vel eis seruientibus per quinquennium : vt j̃.de capti.
l.vltima. Quæri potest,an quod dictum est in necessitate fa
mis,possit extendi ad aliam necessariam causam:quod nõ pu-
3 to. † Item quæri potest,an & matri liceat quod patri licitum
est:quod non puto:cùm non reperiatur lege cautum.argumẽ.
s̃.de transac.l.transactione matris.Nam & filius est in potesta
te patris,& nõ matris.Aliâs liber homo vendi non potest, vel
alienari:nisi patiatur se venundari ad pretium participãdum:
vt dicemus j̃.quibus ad libert.procla. non licet.l.j. Sed hodie
vsurpatum est vt liberi hominis dentur obsides.

De rescindenda venditione. *Rubrica.*

1 ☞ *Venditio quibus ex causis rescindatur.*
2 *Venditore uel emptore deceptis ultra dimidiam iusti pretij quomodo succurratur.*
3 *Venditioni iuratæ an contrauenire possit.*
4 *Venditor uel emptor quando censeatur deceptus ultra dimidiam iusti pretij.*
5 *Contractus bonæ fidei cur rescindatur.*
6 *Emptor deceptus ultra dimidiam iusti pretij ,an re perempta teneatur ad iustum pretium supplendum.*
7 *Venditionis rescissio quàm uarijs modis fieri possit.*

VALITER venditio contrahatur dictum
est:nũc autem ponit qualiter rescindatur,id est,
vt vnus,altero inuito,eam dissoluat.Videamus
ergo legitimos modos,quibus ab initio vendi-
tio sit nulla,vel ex postfacto rescindatur,& quo
1 iure fiat. † Rescinditur autem vẽditio propter metum ad-
hibitum per actionẽ,quod metus causa. Item propter dolum
emptoris, & non alterius: & per actionem de dolo,si dederit
dolus contractui causam:& tunc impropriè dicitur rescindi,
cùm ipso iure non teneat:vt ff.de dolo.l.& eleganter.& j̃. eo.
l.si dolo.de quibus omnibus,& de doli probatione,& de dolo
incidenti,& quis teneatur ex eo,plenè diximus s̃.quod metus
2 causa.& de dolo.Vbi † autem decipitur quis re ipsa, non alte
rius proposito,tenet venditio:sed deceptus vltra dimidiam iu
a sti pretij quòd erat tempore venditionis,agit [a],vt non decipia
tur:vt j̃.eodem.l.ij.& l.si voluntate.implorato iudicis officio:
vt dicũt quidam:& habebit in integrum restitutionem : sicut
quilibet maior:& secũdum hoc nõ restituetur vltra quadrien
nium:vt s̃.quibus ex caus.maio.l.in contractibus.& s̃.de tem-
poribus resti.l.superuacuam.Vel dic secundum alios habere
locum actionem ex empto.arg.ff.de contrahen. emptio.l. sed
Celsus.§.j.& de actio.empt.l.ex empto.§.qui vina. & tamen
nihilominus dicetur fieri officio iudicis:vt ff.quod met.causa.
l.metum.§.ex hac.& de alie.iu.mut.cau.fa.l.iij.§.fi. Et ita age
3 tur perpetuò:& est hoc † adeò verum secundum Placent. vt
etiam si iurauerit venditor se non venturum contra venditio-
nem,nihilominus possit prædicto modo agere:quia non agit
præcisè vt rescindatur contractus,sed,vt vel hoc fiat,vel,vt iu-
stum pretium suppleatur. Ego contrarium puto : quia altera
ratione vrget emptorem rescindere contractum:vt ff. de con-
ditio.institu. quæ sub conditione.§.sed & si sub iurisiurandi.
Secus dico in minore iurante : quia sacramẽtum constituit eũ
loco maioris.Vnde sicut quilibet maior,prędictũ beneficium
implorare potest:nisi iuraret se non venturum contra rationẽ
minoris ætatis,vel minoris pretij. Vel nisi dixerit se donare,
quod erat vltra pretium conuentum:quod semper videtur di-
ci,si sciat rem valere vltra dimidiam. Nec enim videtur dece-
ptus qui sciuit:vt ff.de actio.empt.l.j.& de re iudica.l. nemo.
4 Est † autem hoc totum intelligendum in venditore decepto
vltra dimidiam iusti pretij:vt ecce res valet decem, [vendidit
pro quatuor,patet eum deceptum in sex.Sic & in emptore de
cepto.pone quòd res valet decem,& emit pro xvj.si enim de-
ciperetur in v.tantùm,non ageret:quia quinque sunt dimidia
decem. Sed si dedit sex vltra decem, iam est deceptus vltra
dimidiam,] & ideo aget.Sed quidam dicunt,quòd necessariũ
est vt duplum veri pretij,& vltra cõuenerim:vt ecce valet res
decem,& emi pro xxj.quod nulla lex dicit, & nihil est quod
dicunt.Nam qua ratione vẽditor in sex deceptus agit, eadem
5 & emptor. † Quod dixi in vẽditione,ad quemlibet contra
ctum bonæ fidei extenditur.In cõtractu verò stricti iuris con
tra est.Sed licet agatur,fortè obstabit doli exceptio decipienti
re ipsa:vt ff.de verborum obli.l.si quis cum.& vt s̃.de dolo di-
6 ximus.† Quid si res perierit,an iustum pretium supplendum
est?quod quidam dicunt:quia vbicunq; alternatiuè duo sunt
in obligatione,vno extincto debetur quod relictum est:vt ff.
de contrahen.empt.l.si in empti.§.si emptio. sed id non puto:
quia non est vtrunque in obligatione, sed res tantùm : licet li-
beretur soluendo iustum pretium.hoc autem re perempta li-
beratus est emptor.Nam & homini consulere debet vẽditor,
quòd eam æstimationem habeat quę facta est:vt ff.de iure do
7 tium.l.si res.§.si mulier. † Item fit rescissio venditionis per
actiones ædilitias,nempe redhibitoriam quãtò minoris, & in
factum,de quibus plenè dicemus j̃.de edil.actio.Item ratione
ætatis:vt plenè diximus s̃.de mino.eod.tit.si aduersus vendit.
Item ratione erroris,siue dissensus:vt notauimus s̃.de cõtra-
henda emptio.Item ratione solennitatis omissæ : vt in prædiis
ecclesiasticis habuimus s̃.de sacrosanct.eccl.auth.hoc ius por
rectum.& in prædiis minorum,vel rebus eorũ : vt j̃.de admi.
tuto.l.lex.& in prædiis debitorum reipublicæ,si non vendan-
tur iusto pretio:vt j̃.eod.l.si quos.Item rescinditur ratione pa-
cti non seruati:si aliquis non erat contracturus:aliâs nisi serua
ta sibi conuentione:& tunc agit actione ex vendito, non con-
dictione ob causam.Aut si erat aliâs contracturus, agitur ad
interesse:vt j̃.eod.l.ea.& de pact.inter empto.l. cùm te. Item
rescinditur ratione causæ:vt ecce illi quibus sunt imposita mu
nera ciuitatum,puta decurionis:vt s̃.de aduo. diuerso. iudic.l.
ij.sug

ij.fuga volentes destituere ea super rebus suis,furtiuos ineunt
contractus,venditio facta nullius momenti est, & emptor fu-
gæ conscius mulctatur pretio:vt j.eo.l.penul.Item rescinditur
ratione officij publici:vt ecce comites Palatini, vel iudices cũ
priuatis sibi subiectis contrahere non debẽt, nec emere vestes,
vel aurum,vel argentum:vt infrà eodem,l.vltima. & suprà de
contractibus iudi.Item ratione iustæ ignorantiæ rescinditur:
vt ecce Titius procurator Seij, defuncto Seio ab eo scriptus
hæres,cùm ignoraret se scriptum hæredem,seruo hæreditario
vendente fundum quasi procuratorẽ subscripsit:si posteà ante
traditionem rei cognouerit se scriptum hæredẽ, serui quidem
nomine conuenietur,sed non suo, quasi iusserit: & ita vendi-
tionem poterit rescindere:vt ff.eo.Titius. Sunt & aliæ cau-
b sæ rescindentes venditiones [b] ex pactione contrahẽtium: sci-
c licet,legis commissoriæ [c], & adiectionis in diem: de quibus
plenè dicemus j.de pactis inter emp.vel quia emptor ita emit,
vt si displicuerit,sit inempta:vt ff.de contrahen.emp.l.iij.& ff.
eo.si conuenit. Assignantur & quædam causæ in isto tit. pro-
pter quas non rescinditur vẽditio:vt ecce quia venditor offert
emptori duplum,vel quia rescriptũ impetrat à principe, vt re-
scindat venditionẽ, vel quia dicit se vendidisse necessitate rei
familiaris, vel quia prætendit ignorantiam iurium locorũ; vt
j.eo.l.non est. & l.ratas. & l.non idcirco. & l.quisquis.

a ADNOTATIO. ¶ Agit. Limita tamen hoc vt non procedat in foro conscientiæ,quando qui sentit rem à venditore sagace, quia etiam si emeret pro dimidia minus iusto pretio,potest licitè in foro conscientiæ retinere rem sibi venditam.ita Barba.in Ioannina sua col.xliij.
b ¶ Venditiones. Vide do.Alexa.in consi.x.in j.volu.& do.Fran. Cur.in consil.xij.& vide latissimè per domi.Fabianum in dicto tracta. de contrahenda empt.in j.vol.viij.q.prim.
c ¶ Commissoriæ. Ad hoc vide tex.& doct.in l.si fundus.ff. de lega.commiss. Bal.& do. Alexan.in l.fin.C.de pact.pigno.& latè per eundem.do. Alexand. in consi.x.in j.volu.

a *Quando liceat ab emptione recedere* [a]. *Rubrica.*

1 ☞ *Venditione celebrata quando censeatur res adhuc esse integra.*
2 *Emptione contracta an & quando poßit ab ea consensu utriusque partis recedi re integra.*
3 *Pactum,re non integra,rescisioni prodesse.*
4 *Intellectus ad l.j.circa fi.C.quan.lic.ab emp.reced.*

QVALITER altero inuito recedatur ab em-
ptione suprà dictum est, nunc qualiter, & quan
do,vtroq; volente discedatur,supponit. Scien-
dum igitur,venditione contracta, quandoq; rẽ
1 esse integram,quandoq; non. † Rem dicimus
esse integram, si res in totum,vel pro parte, ve-
rè,vel interpretatiuè non fuerit tradita:nec pretium in totum,
vel pro parte fuerit solutũ.Interpretatiuè res intelligitur tradi
ta,cùm perierit penes venditorẽ.Est enim liberatus ac si tradi-
disset emptori:vt ff.eod. cùm emptor.§.vlt. Arræ autem da-
tio non facit rem non esse integram:quia arrarũ datio est quæ-
dam contractus per se subsistens,venditioni accedens: vt s.de
fide instr.l.contractus. nisi fortè sicut rustici istius ciuitatis fa-
ciunt,ignorantes, quare dicant dederit emptor arrã loco pre-
tij:vel(quod verius est)illa datio id non operatur:quia sit arra,
sed quia pretium.Sed & datio fideiussoris, vel stipulatio non
facit rem non esse integram:vt ff.eod.emptio. Sunt & alij mo
di perpendendi rem esse integram: sicut notauimus propter
mandatum iurisdictionis,& similia:vt ff.de iurisdic. omnium
iudicũ. l. & quia. Sed ista sufficiant ad præsentem articulum.
2 Si † ergo(vt dictum est)fuerit res integra, poterit vtriusq; cõ-
trahentis consensu discedi ab ea:vt ff.de regulis iur. nihil tam
naturale. Contrahentis dico,qui plenæ sit ætatis.Si enim pu-
pillus, venditione perfecta cum suo prædecessore, vel etiam
cum ipso,interueniente eius tutore velit postea solus sine tu-
tore cum aduersario paciscendo discedere non potest:quia ra-
tione minoris ætatis pupillus non potest sibi præiudicare,vt li
beret aduersarium suum maiorem. Et eadem ratione nec ipse
liberari potest in dissoluendo contractum, sed in contrahẽdo,
sibi alium obligat:licet non obligetur:vt ff.eo.si id.§.inde po-
test quæri.& de act.emp.Iulianus.§.antepenult. Sed & si qui-
libet maiores cõtraxerunt: & postea vnus velit dissoluere con-
tractũ pro parte sua, non potest:licet ex causa donationis qui-
libet eorum alteri posit remittere debitum; vt ff. eod. l. j.ibi,
nam quod Aristo.& ff.loca.si tibi. Sed hoc non est dissoluere
contractum pro parte. Item contrahentes dico,vel eius, cui
ex contractu quæsita est obligatio: vt si seruus tuus vendidit
mihi: & postea re integra conueniamus, vt discedatur ab em-
ptione illa. Idemq; & si vendiderit filius tuus fami.ex peculio
profectitio. Nam te discedente mecum à contractu, tu & fi-
lius tuus obiter,id est,statim liberaris, & ego liberor à vobis:
vt ff.eodem,l.j. Si autem discederẽ paciscendo cum filio tuo,
tibi non præiudicaretur:vt suprà de pactis.l.filius. In peculio
autem aduentitio,filiofamil.contrahente pater fortè non præ-
iudicabit filio discedendo à contractu:licet legitimus sit admi
nistrator in aduentitiis:quia domini loco est, cùm bene admi-
nistrat,non cum filium spoliauit:vt ff. pro empt. qui fundum.
§.si tutor. Item contrahentis consensu dico non fideiussoris
eius:tunc enim per exceptionem non ipso iure fortè dissolue-
retur contractus:vt ff.eod.l.emptio.Item consensu dico etiam
non solenni.nam etsi interueniat solennis consensus, puta acce
ptilationis,vel ab vtraque parte, vel altera tantùm,dissoluitur
ipso iure contractus:non ex natura acceptilationis, sed pote-
state conuentionis:vt ff.eo.l.cùm emptor.& de acceptil.l. vlti.
Item consensu dico contrario, hoc est, de rescindendo veteri
contractu,non de nouo inchoando.Sed & si nouus inchoetur
eodem pretio conuento,vel alio, idem est; dumtamen poste-
rior emptio sit perfecta:vt ff. eodem.si quam. & de contrahẽ.
emp.l.pacta conuenta.Si autem prima emptio sit perfecta,&
pura, secunda autem sit conditionalis, non dissoluitur prima.
Idemq; & si secunda sit imperfecta: vt si emit primò pupillus
cum tutoris authoritate, & posteà emit sine eius authoritate.
Sed si primò emerit sine tutoris authoritate, & postea emit cũ
tutore,dissoluitur ipso iure prima:vt ff.eo.l.si id quod.j. respõ.
& §.j. Ergo per emptionẽ plenam,& puram, disceditur à pri-
ma plenã,vel semiplena.sed per semiplenam,vel conditionalẽ,
non receditur à plena, vel pura. Aucto ergo, vel minuto pre-
tio, prima emptio finita est, & alia contrahitur: nisi agatur in
contrarium,vt prima emptio teneat:vt ff.eo.si qua. Sed quidã
dicunt veterem remanere:nisi agatur in cõtrarium: & nouam
3 contrahi,vt diximus s.de pact. Sed † verò res non fuerit inte-
b gra [b], pactum solùm ad rescindendum primum contractum
non prodest. Sed nec ex eo datur actio ad repetendum, quod
solutum est:vt ff.de pactis.l.ab emptione.§.vltimo. Sed nun-
quid datur exceptio pro eo pretio quod fuerit cõuentum, nec
est solutum? respondeo sine dubio datur in casu, scilicet, cùm
propter pactum de recedendo emptor reddiderit venditori,
quæ sibi tradita erant:vt ff.de pac.ab emptione.§. Aristo.aliàs
videtur,quòd dari non debeat ex illa lege j.& ij.[§.si verò par
tem.licet aliàs omne pactum nudum pariat exceptionem: vt
ff.de pact.l.iurisgentiũ.§.sed cùm nulla. Oportet ergo actum
4 priori similem intercedere:vt infrà eod.l.j.] Hoc † est secundũ
quosdam quòd is qui emit,vẽdat: & is qui vendit, emat:quod
non placet.quia non à primo recederetur, sed alius nouus fie-
ret contractus.& in hoc differt ab ea venditione quæ fit ab ea
persona quæ similiter primò vendiderat:tũc enim (vt dictum
est)ipso iure à priori receditur. Dic ergo actũ priori similem
intercedere,quod spontaneè omnia redduntur: & quæcunq;
data,vel soluta erant.

a ADNOTATIO. ¶ Recedere ab emptione bo. fi. An liceat recedere & quando,vide melius quàm alibi per do.Fabianum de Giochis in dicto tracta.in j.volu.viij.q.prim.
b ¶ Integra. Vide Barba.in consi.xlvij.ij.colum.in ij. volu.& do.Alexand.in consi.cxviij.in j.volu.

Si ob publicas pensitationes venditio fuerit celebrata. *Rubrica.*

1 ☞ *Pensitationes publicæ quæ dicantur.*
2 *Venditio ob non solutas publicas pensitationes à quo & quando fiat.*
3 *Reliquorum appellatione quid ueniat.*

4 *Venditio ut poßit procedere ob non solutas pensitationes publicas, quanto tempore cessatum esse oporteat.*
5 *Venditio, quæ fit propter non solutas pensitationes publicas, quomodo debeat procedere.*

AEPE contingit ob publicas pēsitationes, venditiones fieri, & rescindi. Videamus ergo quæ dicantur publicæ pensitationes, & quando, & qualiter fiat vēditio propter eas, & qualiter possint rescindi. † Dicūtur autem publicæ pensitationes, annuæ exactiones tributorum, vel vestium, aurióq;, vel argenti, quæ à certis personis debebantur fisco: sed & ea, quæ ad viarum, vel pontium refectionem præstanda sunt à possidentibus, vt sic fiat omnium datorū quædam collatio: publicæ pensitationes dicun
2 tur. Ob hæc † autē omnia procurator fisci venditionē prædiorum tacitè ad prædicta obligatorum facere potest. s. si in solutione prædictorum fuerit cessatum, vel in totum, vel in partē:
3 vt j. de distract. pig. quandiu. & j. eod. l. j. Vnde † & propter reliqua dicitur fieri venditio: hoc est, propter ea, quæ restāt ad soluendum. Sed & omnia significare potest reliquorū appella
4 tio: vt ff. de verb. signi. cæterorum. † Per quantū autem temporis cessare sufficiat, nō est satis lege expressum: & ideo fortè dici poterit, vt per biennium debeat cessare: sicut & in simplici
a colono [a] priuati dicitur, & in emphyteuta ecclesiasticæ rei: vt ff. loc. quæro. §. inter. & auth. de alie. & emphyt. §. si verò quis aut locator. [Vel dic statim, cùm cessatū est, posse vendi: vt ff. de vectig. & cōmi. l. iiij. & pro hoc est, quod dicit lex pœnā remitti pupillo intra xxx. dies, subaudi postquā cessatū est: vt ff.
5 de publica. l. Imperatores.] Item † oportet, vt iusto pretio fiat venditio, & vt præconizetur, vel subhastetur res, & ꝙ adsit autoritas præsidis, & ꝙ bona fide cōparetur: vt j. eod. l. ij. & quòd interueniat authoritas tutoris, vel curatoris illius, qui cessat & cuius prædium distrahendū est. Et si aliquid istorum defuerit, non tenet actus: vt j. eo. l. vlti. & pen. & j. de fide instru. & iure hast. fisc. l. quod in libellum. & l. pe. quòd sublit debitum, non oportet dicere: quia satis continetur in primo membro, cùm dixi, si cessatum fuerit in solutione.

a ADNOTATIO. ¶ Colono. Vide Bald. in con. ccxc. in ij. volu. & per do. Alexand in consi. cxxx. in iiij. volu.

Sine censu, vel reliquiis fundum comparari non posse. *Rubrica.*

1 ☞ *Tributa semper exigi à poßidentibus.*
2 *Pacto priuatorum fieri non posse ne tributa à possessoribus prædiorum uectigalium exigantur.*
3 *Emptor, qui soluit tributa pro tempore præcedenti emptionē, repetit à uenditore.*
4 *Venditor prædiorum fiscalium ad quid teneatur, emptore non idoneo.*
5 *Profeßio census aut uectigalium quid sit.*

ABITA mentione publicarū pensitationū, & venditionū, supponit adhuc de his, vt nemo fundum emat tali pretio, ne præstet integrū censum, si nihil pro preterito tēpore fuerit solutum: sed vel si quid fuerit solutū, vt non præstet reliqua, id est, residua, quæ supersunt ad soluendū, vt superiori tit.
1 diximus apertius. & est ratio: quia † tributa semper à possidentibus exiguntur, nedū pro tempore, quo possederunt, sed etiam pro præterito tempore. Secus tamen vbi à peræquatore venditur: quia tunc pro præterito tempore non conuenitur emptor: vt j. de censitoribus, & peræquatoribus. l. vlti. vel xj. Sed contrà est, cùm à priuato fit venditio prędij: & ideo dicitur res non persona conueniri: vt ff. de publica. l. Imperator. sic & alias sententia datur prędio, nō homini: vt ff. de neg. gest.
2 qui aliena. §. vno. Nec † potest forma publici iuris pactis priuatorum immutari. & j. eod. l. j. ff. de pact. ius publicum. Non ergo tenebit ea pactio in præiudicium fisci: vt ff. de pact. l. in
3 ter debitorem. Sed † fortè tenebit quantū ad emptorē, & venditorem: vt actione ex empto, & præscriptis verbis emptor vrgeat venditorē, vt sibi restituat tributa. sed secus in vsuris quæ fisco dependit. Sed si nondū dependerit emptor, non arctabit venditorem vt dependat tributa. Sed secus in vsuris, quas paciscitur mulier cum marito se soluturam creditoribus, quibus obligata sunt prædia æstimata, quæ dat in dotem: ibi enim & postquā vir soluit, & antequā soluat agit contra mulierem; vt s. de pa. t. ex conuētione. & j. eod. l. j. & ff. de pact. l. epistola. §.
4 pactum. † Hodie aūt in venditione fiscalium prędiorum, si examinatione ante traditionem facta emptor minus idoneus fuerit inuentus, vēditor profiteri cogitur apud acta quòd suo periculo transpositio sit fiscalium tributorū. Pro eis enim promittet se satisfacturum fisco: vt in authen. de man. princ. §. non permittas. Liquet ergo ex prædictis, ꝙ omnes pro his agris, quos possident publicas pensitationes agnoscere debent: nec pactionibus contrariis adiuuantur. Nec ex eo, quòd non sit translata professio censualis in possessorē fundi, si apud priorē
5 dominum fundi permaneat: vt j. eo. l. vlti. † Est autem professio scriptura, qua profitebatur possessor tantùm se debere, & pro tali agro: vt ager designetur, & eius quantitas & qualitas, & eius confines: vt ff. de censibus. l. forma. Et ex hoc multùm insultant prouinciales, dicentes omnia prędia esse hodie exæquata: vt etiam nomine Italicorum debeant præstari tributa, cùm inter ea, & prouincialia non sit differentia: & sic sublata est differentia rerum mancipi, id est, Italicarū: & nec mancipi, id est, prouincialia, quæ olim plenè mancipabantur alicuius dominio: & nec manci. id est, prouincialium quæ plenè non erant possessoris: vt Instit. de rerum diui. §. per traditionem. & j. de vsu. transfor. & in Rubric. & in text. Sed certè sublata est quantum ad vsucapionem, vel quantū ad dominij translationem, quę fit traditione: vt ex pręmissis legibus patet, non quātum ad solutionē tributorum à quibus immunes sunt Italici, & etiam quędā aliæ prouinciæ, quæ ius Italicum sortitæ sunt: vt s. de episc. & cle. l. de his. & ff. de censi. l. j. Quod ergo dicitur j. eo. l. omnes agnoscant publicas pensitationes, referendū est ad eos tantum, qui debent præstare tributa, sicut & dico omnis homo diligit filiū suum. Item cùm dicitur, exceptis nobilissimis illustribus, reliqui omnes solo consensu contrahunt matrimonium: non tamen concubinarius cum concubina.

Item, cùm dico, mulier præfertur omnibus creditoribus, scilicet talibus qualis est ipsa, id est, hypothecis tacitis, nō expressis intendentibus. Absit ergo, vt dicamus Italiam (quæ domina est prouinciarum) factam esse sub tributo.

De periculo & commodo rei venditæ. *Rubrica.*

1 ☞ *Periculum rei uenditæ quando spectet ad emptorem.*
2 *Venditione sub conditione facta periculum ad quem spectet.*
3 *Periculum rei in genere uenditæ ad quem spectet.*
4 *Periculum alternatiuè uenditorum ad quem spectet.*
5 *Venditione degustationem exigentis periculum ad quos spectet.*
6 *Vino sub conditione uendito ad mensuram periculum eius ad quem spectet.*
7 *Periculum publicationis rei uenditæ spectet ne ad uenditorem, an ad emptorem.*
8 *Peculium rei uenditæ quando spectet ad uenditorem.*
9 *Periculum rei uenditæ post moram contingens quando & ad quem spectet.*
10 *Euictionis rei uenditæ periculum ad quem spectet.*
11 *Venditione facta commodum accessorij ad quem spectet.*
12 *Domo uendita, quæ res censeantur accedere ipsi domui.*
13 *Prædio rustico uendito, quid censeatur esse eius prædij.*

VIA in re vendita, & non tradita sæpe contingit periculum, ideo commodè ponit de periculo & commodo rei venditæ. De hoc autem
a tradidit lex regulam [a]. vt perfecta venditione, omne commodum, & incommodum, quod rei venditæ contingit, pertineat ad emptorem: vt infrà eodem, l. j. quæ regula in quibusdam est falsa, in quibus
1 dam insufficiens, in quibusdā obscura. Vt autem † circa præsentem materiam, & doctrinam sic perfectam tradā regulam rotundam, & quadratam. Cùm venditio fit purè sine scriptis, certę speciei quæ degustationem non exigit, omne periculum spectat ad emptorem: excepto casu publicationis: nisi pactum culpa, mora, vel calliditas interuenerit. Et sciēdum est, ꝙ quælibet

libet verba regulæ in se pondus habent. Purè autem ideo di-
2 ctum est: quia † si sub conditione fiat, & ante conditionis euen
tum pereat res, perit vēditori: licet secus sit, si facta sit deterior:
vt ff. eod. quòd si pendente. & est ratio: quia nulla omnino est
emptio, nec obligatio. cùm enim tēpore existentis conditionis
non reperiatur res, in qua obligatio figere pedes suos possit,
peperit nostra filia mortuum quē sperabat viuum. Sine scri-
ptis ideo dixi: quia sicut propter conditionē non existētem est
emptio imperfecta, ita & si scriptura non sit completa, quā in-
teruenire voluerunt. vnde idē in periculo statuetur: vt s. de fid.
instru. l. contractus. & j. eod. l. cùm inter. & Instit. eo. §. cùm au
3 tem. Speciei ideo dixi: † quia si in genere sit facta, puta ven-
dis mihi hominem, nunquàm spectat periculum ad emptorē,
etiāsi omnes serui quicunque sunt in mūdo, perirēt: quia quod in
genere debetur, perire non potest l. incendiū. C. si cer. pet. debe
tur enim incertū de incertis: & ita potest intelligi, quod dici-
tur in vēditione lectorum. ff. eod. lectos. & l. eum. & l. quòd si
neque. vel venditor in se periculū susceperit, vel eius culpa perie
runt. Secus, si debeatur incertū de certis: vt promitto vnum de
seruis meis, vel decē corbes vini ex hoc dolio: tunc enim libe-
ror, si omnes serui mei perierint, vel si omne vinū dolij sit effu-
sum: vt ff. ad leg. Falc. in ratione legis. §. incertæ aūt. Vel fortè
alia est natura venditionis, alia legatorū. Legatarius autē non
petit vinum, quia totū est effusum: neque pretium, quia legatum
non est: emptor verò non vinum petit, sed repetit pratiū quod
dedit: quia sine causa est apud venditorē. Vel si non soluit, ha-
bet exceptionē in eo. & ideo dicitur non spectare periculum
4 ad eum. † Item certæ ideo dicit, quia si sub incertitudine sit vē-
dita, licet sit species, non tamē semper spectabit periculum ad
emptorem, putà vendo Stichum, vel Pamphilum: si enim mo-
riatur vterque, vel simul, vel diuersis temporibus, periculum est
emptoris. Secus, si alter eorum tantùm pereat. Nam eius peri-
culum spectat ad venditorem: vt ff. de contrahen. empt. l. si in
5 emptione. † Item quæ degustationē non exegit, ideo dixi:
quia si exigit degustationē distinguendum est secundum do-
minum meum, & complures alios, an vendatur in specie, an
in mensura. Si in specie, pertinet periculum ad emptorē post
b degustationē[b], non ante. Nec dicunt speciale in vino, licet vi-
num lætificet cor hominis. Imò idē in alijs, quæ degustantur:
vt zinzibere, vel cinamomo, vel similibus. Si verò venditum
esset ad mensuram, exigentur duo: vt & periculum sit empto-
ris, id est degustatio & mensura. & pro eis est, quod legitur ff.
eo. l. j. & l. si quis vina. Sed certè in l. j. loquitur in vino vendito
in specie, cum venditor in se recepit periculum. Et si quidem, si
præfinierit diem periculi, vsque tunc substinebit periculum:
alioquin substinebit vsque ad degustationem. Nam si nil de pe-
riculo conuenisset venditor, spectaret periculum ad emptorē,
cùm in specie vinum emerit, sicut in qualibet specie vendita:
vt ff. de contrahend. emptio. quod sæpe. §. in his. & ff. eodem. l.
j §. sed & custodiam. & l. si vina quæ. & l. si quis vina. §. si per
aduersionem. & infrà eod. l. cùm conuenit. Quod autem dici-
tur in l. illa, si quis vina. dictum est in vino vendito ad mensu-
ram: quod erat degustandum post diē certum. Vnde spectat
periculum ad venditorem: quia est in mora. quòd non patitur
degustari. Alioquin spectaret periculum ad emptorem: quia
die statuta non degustat: vt ff. de act. emp. l. ratio. §. datio si per
venditorem. & ff. eo. si per emptorē. §. si per verbi gratia. Nec
in periculo, distinguo si acoris, vel mucoris, an effusionis licet
quadā ratione posset distingui: quia cùm venditio fit ad men-
suram, quasi sub conditione videtur fieri: vt ff. de contrahend.
emptio. quod sæpe. §. in his. In conditionali autem venditione
dic, vt suprà diximus. distinguitur periculum amissionis, vel
6 peremptionis à periculo, deteriorationis † & eandem distin-
ctionem fecit dominus B. pluribus annis in vino vendito ad
mensuram: sed posteà in sequentibus mutauit sentētiam: quia
sapientis est mutare consilium in melius. In hac enim condi-
tione diuersum est, quàm in cæteris: quia est in potestate ven-
ditoris emptori mensurare, vel ei offerre vt mēsuretur. Quòd
si emptor nolit accipere, poterit venditor mensurare ad corbē,
& effundere: si vasa in quibus vinum est, sint venditori neces-
saria: vel propter nouam vindemiam, vel propter aliam ratio-
7 nem: vt ff. eo. l. j. §. vltimo. & l. ij. † Item excepto casu publica-
tionis ideo dixit: quia illud periculum venditorem respicit: vt
8 ff. locati. si fundum. Item de pacto † ideo dixi: quia ex natura
contractus venditor de dolo, & lata culpa, & leui tenetur, non
de casu: vt ff. eod. l. custodiam autem. & l. si vendita. & de act.
empt. l. penul. primo responso. & j. eod. l. mortis. Pactum verò
etiam fortuito casu derogat: vt ff. eod. l. si in venditione. si spe-
cialiter exprimatur secundū nos, vel secundum alios, etsi gene
raliter. Item in vitio quod contingit postea ex natura rei, præ-
iudicat venditori pactum, vel affirmatio, si dixit bonitatē du-
raturam: vt ff. eod. l. si vina. Item & si nihil dixerit, si tamen scie
bat bonitatem vini non duraturā, id tacuit, tenebitur emptori
propter calliditatem suam, vt in prędicta lege dicitur. Item de
culpa ideo dixit: quia si culpa insit casui, vel præcedat, spectat
periculum ad venditorem qui culpam adhibuit, sicut & in cō-
9 modato suprà diximus. Item † de mora ideo dixit: quia ex ea
spectat periculum ad venditorē: vel si emptor, & venditor fue
rint in mora, posterior mora præponderabit primæ, & trans-
fert hæc mora periculum in morosum, etiamsi res eodem mo-
do esset peritura penes actorem secūdum nos. Secundū alios
ita demum, si non erat res peritura penes actorem: vt diximus
s. depositi. Item hoc de periculis amissionis, vel peremptionis.
vel deteriorationis, vel diminutionis rei, quæ fieri potest per
10 fluminis cursum. † Periculum autem euictionis, quæ fit ex
causa præcedente venditionem, pertinet ad venditorem: non
tamen emptor denuntiauerit vēditori, vt eum defendat: & eo
præsente contra eum pronuntietur: vt infrà eodem, l. j. hunc
tamen articulum plenius explicabimus infrà de euiction. do-
nante domino. Si verò ex causa sequēti venditionem res euin-
catur, pertinet periculum ad emptorē: vt quia seruus venditus
& traditus posteà raptorem virginis, vel adulteratorem mo-
netæ ad cædē domini sui deduxit in publicū: vt infrà pro qui
bus cau. serui pro pre. acci. liber. per totum titu. Item & si in li-
mine contractus, id est post traditionem, ante solutionem pre-
tij mota sit emptori quæstio, periculum est venditoris, nec emptor
cogitur ei soluere pretium: fideiussores idonei à vendito-
re euictionis nomine offerantur: vt ff. eo. l. penul. §. vlti & j. de
11 euict. & si post perfectam. Quod † autem dictum est in peri-
culo rei venditæ est intelligēdum & in cōmodo: vt ecce quod
accessit per alluuionē: pertinet ad emptorem. Item & fructus,
& partus ex re vendita, postea prouenientes: vt infrà de actio.
emp. l. fructus. & l. pen. Item & actiones nomine rei cōpeten-
tes venditori vt legis Aquiliæ, & damni infecti, & aquæ plu-
uiæ haurendæ, & hoc interdictum quod vi aut clam. & simi-
les sunt cedendæ emptori à venditore: vt ff. de actio. emp. l. vlt.
§. si fructibus. Item & ea quæ venditor serui quæsiuit per ser-
uum non ex re sua: & quæ donata sunt seruo, & relicta non
contemplatione venditoris, sed serui vel emptoris: vt ff. de act.
emp. l. Iulianus. § si fructibus. in fi. & §. si quid. Item & ea quæ
occasione rei venditæ peruenerunt ad venditorem: vt si prouo
catur venditor in actione communi diuid. vt ff. de actio. emp.
l. Iulianus. §. idem Celsus. Si tamen serui emptor ipsum seruū
conduxerit, vel precario rogauerit à venditore, nihil per eum
acquirere potest: quia non videtur traditus is cuius possessio
per locatorem retinetur à venditore: [vt ff. eod. l. serui. Sed is
qui emit prędium, si eundem precario rogauerit à venditore]
fructus percipiendos suos facit: vt ff. de actio. emp. Iulianus. §.
possessionum. Illa enim regula Aphricani: vt in quo casu
possessor prædij facit fructus suos in eodem possessore serui
acquirantur ex re, vel ex opera, & è conuerso: vt ff. de acquir.
rerum dominio. l. quæsitum. locum habet in possidentibus ci-
uili, & naturali iure: non in detinentibus precario, vel ex con-
ducto. Vbi autem post venditionem domino quid accessit
rei venditæ, sed tempore venditionis aliquæ res quædam in
ciuitate videntur rem venditam respicere, distingue domum
12 à prædio rustico vendito. Nam † ædibus distractis, ea quasi
pars ædium sunt, quæ propter ædes inter ædificium, vel ex-
tra ædificium habentur perpetui non temporalis vsus causa:
vt putealia; & est id puteal quo puteus operitur. Item funes
& labra, per quæ distillantur aquæ salientes, & fistulæ, quæ
salientibus iniunguntur. Item canales. Item & ea, quæ

ædificio detracta ſunt,vt ibidẽ reponantur,ædium ſunt,atque
parata ſunt,vt reponantur : non ſunt ædium:vt tegulæ , vel ti=
c gna. Granaria autẽ ita ſunt ædium [c] , ſi ſtipites eorum in ter=
ra defoſsi ſunt.quod ſi ſupra terrã ſunt,ruptis & cæſis cedunt.
Item & piſces qui ſunt in piſcina , non ſunt ædium, nec fundi,
non magis quàm pulli,aut cætera animalia:ſed & quæ parata
ſunt cauſa domus,ſi tamen nondũ perfecta poſita ſunt in ædi=
ficio, non ſunt ædium,& probantur hæc ff.de act.empt. Iul.§.
vlt.& l.idẽ.& l.funes.l.& nõ magis.& l.fundi.§.itẽ quòd inſu
læ.& §.Labeo.& §.ea.& l. granaria. & l. venditor. §. vltimo.
13 † Vendito autẽ ruſtico prędio,nihil eſt eius:niſi quod intra ſe
tenet. Vnde etiam vaſa vinaria , & torcularia, etiã ſi ædificio
villæ cohæreant,non cedunt : quoniã hæc inſtrumenta magis
ſunt:ſed vinum,& fructus nõ ſunt villę.Pali tamen qui exẽpti
ſunt de vinea,vt ibidẽ reponãtur vineæ ſunt , aliud in his quæ
erant parata vt ibi imponerẽtur. In ſterquilinio aũt diſtinctio
fit Trebatij : vt ſi quidẽ ſtercorandi agri cauſa cõparatum ſit,
emptorẽ ſequatur,ſi vendendi,venditorẽ. Nec intereſt iaceat
in ſtabulo,an ſit exterius.Rupta ergo,& cæſa etſi nihil dicatur
pertinent ad venditorẽ ; niſi cæſa ſint , vel rupta ea intentione,
vt ibidem reponantur:vt ff.de actio.empt.l.fundi.j.reſpon. &
§.ſi rupta.& §.vlti.in fi. Viæ autẽ publicæ, & limites, & luci,
d qui fundũ tangunt,pertinent ad cõmodum emptoris [d] , vt nõ
cedant in menſuram,niſi aliud dictum ſit:vt ff. eod. l.id quod.
§.vlti.Si autem vendatur res mobilis,vt ſeruus , non cedet pe=
culium:vt ff.de contrahen.emp.l.quoties.

a ADNOTATIO. ¶ Regulam. Vide pulchre per Pe.de Ancha.in con=
ſil.cij.& per do Fran.de Are.in conſi.xj.
b ¶ Degustationem. Ad iſtam q.vide in terminis.Barto.in conſi.ſuo incip.Fa
ctum tale eſt Petrus vendit.Bald.in l.ij.in princ.C.hoc eodem.titu.doct.in l.
ſicut.C.de ac.empti.
c ¶ Sunt ædium. Adde Barto.poſt no.glo.in l.vxori.in princip.de lega.tertio:
doctores in l.granaria.ff.de actio.empt.vbi iſtud in terminis habes.
d ¶ Emptoris. Adde Bartol.in l.binas ædes.de ſerui.vrba.prædio. & in l. ij.in
ver.quæro quando legatur.ff.de ſerui.leg.do.in l.via.§.ſi.de ſer.ruſti. prædio.
Bart.cepo.eo.tit.cxxxviij.qui omnia accumulat:multa per do.Bartho. ſoci.
conſi.ccxj.incip.breuiter.ver.confirmari.charta.lxxxv.

De actionibus empti, & venditi. **Rubrica.**

1 ☞ *Actio ex empto directa cui competat, & cui utilis.*
2 *Actio empti directa contra quem detur, & contra quem utilis.*
3 *Actio ex empto ad quid detur, ſeu quæ ueniant in eam. & nu.10. & 20. & 25.*
4 *Venditorem teneri ad rem tradendam emptori, quomodo intelligendum ſit.*
5 *Emptor quando & qui efficiatur dominus.*
6 *Venditor qui recuſat rem tradere emptori, ad quid ei teneatur. & nu.29.*
7 *Intellectus ad l.qui reſtituere.ff.de rei uendi. & nu.ſequen.*
9 *Traditio incorporalium rerum quomodo fiat à uenditore.*
11 *Venditor ſerui quomodo cauere debeat emptori eius ſerui nomine. & nu.13.*
12 *Vendens ſeruum furem an & quando teneatur ad id quod intereſt emptoris, eum non eſſe furem.*
14 *Venditor animalis quid cauere debeat emptori.*
15 *Venditor pecoris morboſi quatenus teneatur emptori. & nu.16.*
17 *Venditor ignorans quibus caſibus excuſetur.*
18 *Venditor, qui non admonuit emptorem deberi ſeruitutem per prædium uenditum, an & quando & quatenus teneatur eo nomine emptori.*
19 *Vendens alienum aliúue obligatum quatenus teneatur.*
21 *Actio ex empto quando detur ad redhibitionem faciendam. & nu.23.*
22 *Actio ex empto ad quid detur.*
24 *Venditor qui recuſat cauere in totum, uel pro parte, quatenus teneatur emptori eo nomine.*
25 *Actio ex empto quatenus detur ob dolum.*
26 *Venditor quando & quatenus teneatur emptori ob falſas aſſertiones.*
27 *Deceptio contingens ex falſa menſura, quatenus ueniat in actionem.*
28 *Venditor an teneatur eadem præſtare circa acceſſoria rei uenditæ, quæ tenetur præſtare circa rem ipſam uenditam.*
30 *Actio ex uendito directa ſiue utilis cui detur.*
31 *Actio ex uendito ad quid detur, ſeu quæ ueniant in eam. & nu.33. & 36.*
32 *Emptor non ſoluens pretium, ex quo tempore teneatur ad uſuras.*
34 *Venditioni conuentio adiecta, quibus proſit.*
35 *Actio ex uendito an & quando detur ad pœnam.*
37 *Actio ex uendito quando competat uenditori.*
38 *Sequeſtratio quo caſu fiat in uenditionibus.*
39 *Actiones empti & uenditi quales ſint.*

QVIA emere, & vendere nihil , vel parum pro=
deſſet , niſi emptor & venditor actionem habe=
rent , de actionibus empti & venditi videamus,
ſcilicet,quibus, in quos dentur directæ , vel vti=
1 les:in quantum & quales ſint. † Datur autem
actio ex empto directa ei qui emit, vel cuius ſer
uus,vel filius , vel ſimilis perſona emit , quæ ſolet nobis acqui=
rere,de quibus perſonis diximus s.per quas perſo. no. acquir.
Vtilis autem datur ei , cuius procurator emit , procurato=
re non exiſtente ſoluẽdo:vt ff.eod.l. Iulianus. §. ſi procurator.
& de inſtit.l.j.& ij.vel cuius tutor , vel curator emit , vel actor
vniuerſitatis:vt ff.de conſtitu.pecu.l.eum qui.§.ſi actori. & s.
quando ex fact.tut.vel cura.l.ij. Vel ei cuius aduerſarius con=
feſſus eſt in iure ſe ei vendidiſſe.Item & ei,qui iurauit ſe emiſ=
ſe:vt ff.de iureiur.l.ſi duo patro.§.his qui iurauit.& §. Marcel=
2 lus. & de confeſſ.l.certum.§.ſi alia quacunque cauſa.Item † di
recta datur in eum qui vendidit per ſe.Nam ſi vendidit per fi=
ſcum,vel ſeruum aliũ iuri ſuo ſubiectum,qualiter ex eorũ con
tractibus ſubueniatur de iure prætorio plenè notauimus s. in
tit.quod cum eo.Item ſi vendidit per tutorẽ,vel curatorem,te=
netur vtili actione,vt patebit in ſumma inferioris tit. quando
ex fact.tuto.§.vltimo. Item ſi vendidit per procuratorem,te=
netur vtili actione:vt ff.de inſtito.l.j.& ij.de act.empt.l. Iulia=
nus.§.ſi procurator.ſed & ipſe procurator tenetur ratione con
tractus ſui,ſiue de euictione promittat:vt ff. de procu.l. procu
rator. ſed P. ſiue non promittat : quia videtur promittere hoc
ipſo quòd vẽdit:vt j.de euict.non dubitatur.Item & vtilis da=
tur in eũ qui iurauit ſe vẽdidiſſe delato iureiurando,vel in eũ,
qui detulit alij iuſiurandũ,vt iuret ſe emiſſe,vel in eum qui con
feſſus eſt ſe vendidiſſe eadẽ ratione qua & in iſtis perſonis s.di
ximus dari vtiles actiones.Et dantur vtiles actiones ita demũ,
ſi contractus teneat:pluribus enim modis deficit : vt diximus
s.de contrahẽ.emp.Quandoq; tamẽ etſi non teneat cõtractus,
datur actio,vt ibidẽ diximus:& quandoq; datur, ſi retinuerit,
ſi tamẽ poſtea ſit vtriuſq; voluntate reſciſſus,ſcilicet, ad reſtitu
tionẽ arrarum,& ſimilium:vt ff.eo.ex empto.§.is qui vinũ. &
3 de contrahẽ.empt.l.ſed Celſus. §. ſi fundus. † Venit autẽ in
a actionẽ [a] ex empto in primis hoc quod cõuenit præſtare:quia
ſi nihil cõuenit,præſtabũtur ea, quæ naturaliter inſunt huiuſ=
modi iudicij poteſtate. Et in primis oportet venditorẽ cauere
de re tradenda,ſi nondũ venerit dies tradendi:vt j.eo. emptor.
4 & ff.eod.ex empto.§.idẽ. & ff.de iud.l.in omnibus.Si † autem
venerit dies tradendi, ipſam rẽ præſtare venditorẽ oportet , id
eſt tradere:ita quòd emptor habeat vacuã poſſeſsionẽ. Quid
eſt vacuam poſſeſsionẽ habere?hoc eſt,vt emptor potior ſit in
ea poſſeſsione ita , quòd de iure ab eo nõ poſsit auocari. Nam
ſi quis auocauerit eam,perinde eſt ac ſi nõ eſſet tradita:& ſi nõ
ſit auocata(poteſt tamẽ auocari)nõ videtur eſſe tradita. Quid
enim ſi alius erat in ea poſſeſsione cauſa legatorum, vel rei ſer
uandæ cauſa,vel mulier cauſa ventris,non videtur eſſe tradita
vacua poſſeſsio:vt ff.eo.l.ij. §.j. & l.iij.& l.ex empto.j. reſpon=
5 ſo.& l.emptorẽ.§.idem Neratius. † Hæc autẽ traditio facit
emptorem dominũ,ſi dominus erat venditor.Si nõ erat,obli=
gatur nomine euictionis , ſi modo pretium ſit ſolutum, aut eo
nomine ſatisfactum:vt in prædicta l.ex empto. Nec obſt. his
quod dicitur ff.eo.l.Iulianus.§.poſſeſsionẽ.videri traditã poſ=
ſeſsionem , & ſi precario ſit tradita:& tamẽ certum eſt, q; em=
ptor in ea poſſeſsione nõ eſt,imò ſuccũbit:ſi agat venditor qui
precario cõceſsit:vt ff.vti poſſ.l.j.§.vlti.& l. ij. Sed certè vide=
tur tradita,quantũ ad hoc vt emptor poſtea teneatur ad vſurã
pretij,quaſi iam videatur eſſe in mora ſoluendi,non quantum
6 ad hoc vt liberetur vẽditor ab actione ex empto. † Quid er=
b go ſi venditor nolit rẽ tradere?certum eſt eũ teneri [b] ad inter=
c eſſe [c] :vt ff.eo.l.j.&(ſicut ibidem dicitur) præſtatur in hoc caſu
ſingulare intereſſe quod egreditur pretium cõmune, vel con=
uentum:non tamẽ extẽditur vltra duplum pretij cõmunis , cũ
iſte contractus certam ſpeciẽ,vel quantitatẽ contineat. Si autẽ
contineat factum,intereſſe quantũcunq; eſſet , deberet præſta
ri:vt infrà de ſentẽ.quæ pro eo quod intereſt pro.l.j.Item præ=
dictum intereſſe conſyderatur circa rem non extra : neque
enim,ſi potuit ex vino negotiari emptor , id æſtimatur : vel ſi
familia

familia eius perit fame:quia frumentum non tradidit vendi-
tor,id consyderatur:vt ff.eo.l.si sterilis.§.cùm per venditorē.li
cet secus dicam cùm venditor tradidit rem vitiosam: vt dice-
mus.Item nunquid à præside manus militaris auxilium pote-
rit implorari,vt res ab inuito vēditore extorqueatur,quod M.
visum est.arg.ff.de rei vendi.qui restituere.Sed certe vt ait B.
contrariū est verius.nā etsi venditor sit contumax, vel procax,
dicit lex eum liberari præstito interesse:vt j.eod.si traditio. &
ff.eo.ex empto. §.idem ait. & ei consonat quod dicit lex do-
minum prædij debere inducere in possessionem eum cui em-
phyteuta vendidit sua emphyteumata: si emphyteuta vendi-
tor maluerit,ac si diceret emphyteutā qui vendidit, non com-
pelli tradere:si nolit.Satis est enim si præstat interesse. & legē
d illam d †, qui restituere.intelligebat Bulgar. cùm quid peto
7 meum,non futurum meum. Ego nec hoc multum approbo:
quia hoc idem est in quibusdā personalibus actionibus qui-
bus peto non meū:vt in cōdictione ex lege cōtra donatorē:li-
cet venditor, & donator videantur assimilari: quia vtriq; im-
ponitur necessitas tradēdi:vt Insti.de dona.§.est & aliud. Sed
vni imponitur necessitas causatiua,id est, si nolit præstare in-
teresse,alij præcisa.Item quilibet qui promisit se daturū omni-
modo necesse habet dare quoquo modo: vt ff.de verb.obli.l.
8 vbi autē.§.vlti.Exaudiā † ergo legem illā,qui restituere, cùm
iudex iussit rem restitui:nō dico quòd semper debeat rē resti-
tui iubere vt hic:nā & socius inuito socio renuntiat societati,
& mādatarius domino,licet teneātur ad interesse. Si tamē iu-
dex debeat,vel nō debeat iubere,& iusserit,locū habent auxi-
9 lia numerata in lege illa, qui restituere. † In quibusdā autem
rebus venditis,puta in corporalibus vacuæ possessionis tradi
tio nulla est;quia incorporalia nō possunt tradi:sed quasi tra-
di dicūtur,venditore seruitutis patiente emptorē vti seruitute,
& cauet venditor per se nō fieri, quominus vtatur emptor: vt
ff.eo.l.ratio.§.si inter.& de seruitutibus.si seruitutes. §.j. & l.
10 quotiens. & de acquir.rer.do.l.seruus. §.j. Item † veniunt in
actionem ex empto accessiones,id est res accedētes rei vendi-
tæ tempore venditionis,& actionis,nomine rei post venditio-
nem venditori cōpetentes.Item & partus & fœtus,& fructus,
& quæsita per seruū venditum.de quibus omnibus plenè dixi
mus s.titu.proxi.§.vlti.& penul.Item venit cautio de euictio-
ne,vel vt caueat venditor emptori rem ei licere habere:vt ff.eo
dem.l.ex empto.§.idem Neratius.de hac tamen cautione ple-
11 nius dicemus j.de euictionibus. Item † necesse habet cauere
venditor serui,de vitiis serui,scilicet, eum non esse fugitiuum,
vel erronem:vt j.eod.emptor.Nec excusatur ratione ignoran
tiæ:non autem cauere debet eum non esse furem: & est diffe-
rentiæ ratio:quia fugitiuum quidem de facto nō licet empto-
ri habere, & quasi euictionis nomine tenetur venditor: vnde
ad similitudinem euictionis promittit venditor de duplo, si
mancipium sit fugitiuum:vt ff.de ædil. edict.quòd si nolit. §.
12 quia.& l.quæro.§.vltimo. Furem † autem habere possumus.
si tamen venditor sciebat furem esse,tenebitur emptori ad in-
teresse.si autem ignorauit furem esse, asseuerauerit autem bo-
næ frugis, & fidum,tenebitur quantò minoris emptor emptu-
rus esset:quia non debuit vēditor facilè asseuerare,quod igno
rabat,& est differentia inter hunc venditorem temerarie asse-
rentem:quod ignorabat,& eum, qui vendidit sciens seruū fu-
gitiuum,vel furem:quia sciens tenetur ex eo quòd nō præmo-
e nuit seruū esse furem:hic aūt tenetur ex temeraria assertione e:
vt ff.eo.l.Iulianus.§.item qui furem. Licet aūt dixerim vendi
torem serui fugitiui, vel erronis ignorantē teneri, non tamen
tenetur,nisi quāto minoris emptor empturus erat, cū si sciuis-
set,teneretur ad interesse omne,etiam quod est extra rē,puta si
seruus fugitiuus res quasdā secū abstulit, vel alios seruos soli-
13 citauit:vt ff.eo.Iulianus.§.quod autem. Item † cauet venditor
serui eū esse solutū furtis,& noxiis,hoc est noxali iudicio subie
ctum nō esse:ergo si noxiam cōmisit,nec permanet,noxa solu
tus videtur. Noxas accipere debemus priuatas: hoc est eas,
quæcunq; cōmittuntur ex delictis,nō publicis criminibus:ex
quibus agitur iudiciis noxalibus. Ex capitalibus aūt crimini-
bus specialiter prouidet emptori per edictū Aediliū Curuliū;
vt j.eo.l.emptor.& ff.eo.l.ex empto.§.idē Neratius.& de ædi.
edic.l.qui scit.§.quod aiunt. & agit emptor ex hac stipulatio-
ne,vel act.ex empto,siue soluerit, & noxali iudicio cōuentus,
siue condēnatus fuerit: cū seruum in noxali iudicio defendit,
siue eum nō defendit:quia manifestū,id est,notoriū erat seruū
noxium fuisse:nō tamen consequetur emptor:nisi tantū, quan
to minimo potuit defungi,id est liberari ab eo, qui cōtra eum
agebat noxaliter:vt ff.eo.l.emptore.In casu tamē agit emptor
contra venditorē:& si nondū quid soluerit,vel condēnatus sit,
vt si venditor sciebat seruū esse furē,vel noxiū.& agitur hic ex
empto,nō ex stipulatu.quia nōdū aliqd abest emptori:vt ff. e.
14 l.si seruū. † Itē vēditor cuiuslibet animalis cauere debet præ-
stari animal sanū,& esse,& bibere,vt oportet:vt j.e.emptor.&
15 ff.eo.l.ex empto.§.animaliū quoq;. Si † verò vendiderit quis
pecus morbosum, & sciens deceperit emptorē,tenetur empto
ri ad interesse:etiā quod est extra rē: vt si pecora alia morbosi
pecoris contagione perierint:si verò vēditor ignorabat pecus
morbosum, tenetur emptori quanto minoris empturus erat.
16 Et quod † dixi in pecore morboso, seruatur in tigno vitioso:
vt ff.eo.l.Iulianus.Idemq; in vestimentis inter pol.ff. vt ff. de
contrahen.empt.l.Labeo. Idemq; & in vase non integro ven-
dito:vt ff.eo.l.tenetur.§.si vas. Quid in vase vitioso vendito?
fortè idem.In vase tamen vitioso locato, etiam ignorans tene-
tur ad interesse.Est enim alia natura locationis, quā venditio-
17 nis:vt ff.locati.l.sed addes.§.j. Reperio † tamen venditorem
excusari propter ignorātiam,cùm vendidit seruum furem: vt
s.diximus.& fortè ratio est ibi:quia emptor,aut sciuit aut scire
debuit seruum furem. Fur enim dicitur etiamsi domino suo
surripiat:vt ff.de ædil.edic.l.quod si nolit.§.j. & qui est seruus,
vel captiuus qui domino suo panem, vel vinū, vel alia dome-
stica non surripiat,certè imò relatiua sunt fur,& seruus. Vnde
Vergilius.

Quid domini facient,audent cùm talia fures?

Item reperio excusari venditorem propter ignorantiam, si
vendidit prædiū tributariū:vt ff.eo.si sterilis.§.j. Potest etiam
in hoc casu assignari ratio:quia siue emptor sciebat prædium
esse tributariū,non aget ex empto;quia non videtur esse dece-
ptus qui sciuit:vt ff.eo.l.j.in fi.siue ignorabat esse, quod debeat si-
bi imputari:quia cū emeret prædiū prouinciale, scire debuit
tributarium esse:secus aūt in Italicis vt s.de epis.& cleri.l. de
his.Si aūt prædixerit venditor prædiū tributariū esse, pone in
x.cū deberet xx.tenebit emptori quanto minoris emisset:vt j.
eo.si minor.sicut s.dixi in vēditore qui asseruit seruum nō esse
furē.Dicā ergo regulare esse, vt vēditor teneatur de vitiis etiā
ignorans ea(vt dictū est in seruo fugitiuo,pecore morboso,ti-
gno vitioso, vase non integro vel vitioso, & vestimētis inter-
pol.)sed fallit regula in seruo fure, & prædio tributario: quia
non tenetur,si ignorās fuit vēditor.Quidam tamē dixerūt pro
pter istos duos casus regulare esse,ne teneat ignorās:nisi in ca-
sibus superius notatis;sed certè nō refert an decipiatur emptor
calliditate vēditoris,an ignorantia:nā vtrobiq; teneri debet:li
18 cet non teneatur in tantū. † Item tenetur vēditor actione ex
empto, si sciebat seruitutē deberi, & non admonuit emptorē.
Sed si ita dixit,nulla quidē seruitus debetur;verùm, ne emer-
gat inopinata seruitus,nolo teneri:tenebitur ex empto:si scie-
bat seruitutē debitam,& emptor ignorabat. Si aūt sciebat,nō
videtur esse celatus;neq; certiorari debuit, qui non ignorauit.
Securitati aūt suæ prospicit vēditor:si seruitutē debitam expri
mat emptori,cuius nomine non vult teneri,vel etiam si nō ex-
primat seruitutē debitā;quia nullam credebat deberi.Si tamē
emergeret inopinata,dixerit se nolle teneri,proderit ei pactū:
vt ff.eo.l.j.& l.quæro.si aūt seruitutis nulla est mētio facta, te-
netur venditor emptori ad interesse:si sciebat seruitutem alio-
f quin quantò minoris f. quasi semper videatur vendere vti est
optimus:nisi dicatur contrarium: vt ff.de contrah.empt.l.cùm
fundus.& de ædil. edict. l.quoties. & de hoc plenè dicemus j.
19 de euict. † Item tenetur venditor,si sciens alienum,vel obliga
tum vendidit,etiam antequàm res euincatur:vt ff.eo.l.seruus.
§.vltimo.Nec prodest huic scienti venditori,si adiiciatur néve
eo nomine,quid præstari:vt ff.eod.l.tenetur.§.vltimo. Idemq;
dicitur in venditore, qui ita vendidit; vt intra triginta dies

de dupla promitteretur emptori stipulanti. Quòd si emptor
non id postulauerit intra xxx. dies posteà, ne quid præstaret
venditor. Nam si venditor sciebat alienum, nihilominus tene
tur ad interesse. Si ignorabat, tenetur ad pretium: nisi dictum
esset venditorem, nec ad pretium teneri. Item & creditor qui
vendidit iure creditoris, licet non teneatur de euictione, nec ad
pretium, si tamen sciens sibi non obligatam rem, vel non esse
eius, qui obligauit, & vendiderit, tenebitur ex empto: vt ff. eo.
20 emptorē. §. Iulianus. & §. quod autem. † Item agitur ex em-
pto contra venditorem, vt præstet dolum & latam culpam, &
leuem in re vendita: vt diximus suprà de peric. & commo. rei
vend. §. item de pacto. vt dicitur ff. eo. si ea res. & l. venditor do
21 mus. §. j. Item † agitur ex empto ad redhibitionē faciēdam: [vt
ff. eo. l. ex empto. §. redhibitionem.] vbicunq; enim suprà dixi
venditorē teneri emptori quanto minoris empturus esset, ibi-
dem actio ex empto continebit redhibitionem, si emptor nul-
lo modo empturus erat: vt ff. de except. rei iud. si is qui. §. j Sed
& continet redhibitionē vbi venditor sciebat se vendere cor-
ruptam, & emptor putabat se emere virginē. resoluetur enim
emptio, & pretio restituto mulier reddetur, licet nō habeat lo
cum actio redhibitoria: quasi videatur mulier esse vitiosa, vel
morbosa: ideo quia corrupta est: vt ff. eod. ex empto. §. si quis.
22 † Item vbi à contractu vtriusq; voluntate recessum est, agi-
tur ex empto, vt integræ restituantur arræ: & nihilominus ha
bet locum condictio sine causa, vel ob causam. causa cùm sit fi
nita propter quam datæ sunt: vt ff. eo. ex empto. §. is qui vina.
Item & agitur vbi non tenuit contractus: vt ff. eo. si sterilis. §.
23 quamuis. † Porrò quòd dictum est redhibitionē fieri per a-
ctionem ex empto, non est ita intelligendum, vt nomine mor
borum, & vitiorum fiat redhibitio de iure ciuili per actionem
ex empto: imò fit ex edicto ædiliū per actionem ex empto ex
eorum edicto propositam, quæ dicitur redhibitoria: quia facit
redhibitionem. Vel secundum alios est propriū nomen actio-
nis quæ dicitur redhibitoria. sed licet non fiat redhibitio de iu
re ciuili pro morbis, & vitiis, ex cautione tamen quā facit ven
ditor promittendo animalium sanitatē, tenebitur ad interesse.
24 Et ad idē dicitur actio vetus informari ex empto. † Si autem
venditor de sanitate, vel de aliis (de quibus s. diximus eum te-
neri) cauere noluerit, cautionē exponere tenebitur emptori,
quanti plurimi interest eius: & si fortè de quibusdam cauerit,
de aliis non tenebitur emptori ad interesse nulla facta dedu-
ctione. Sed si ideo quia de vno noluerit cauere, præstitit ven-
ditor aliquid emptori; vt quia nolebat cauere de sanitate: dein
de cōueniatur vt caueat de euictione, propter quod debet da-
mnari in duplū, de hoc duplo deducetur, quod præstitum est
propter aliam cautionem non præstitam: vt ff. eo. l. ex empto.
25 § idem Neratius. Item † venit in actionē ex empto: vt emptor
decipiatur inquantū est deceptus à venditore propter dolum
eius. Sic & teneretur emptor venditori, si dolo decepisset ven
ditorem: vt ff. eo. l. Iulianus. §. si venditor. & §. per contrarium.
& §. idem Iulianus. deceptio enim quæ fieret, re ipsa tolerare-
tur: vt diximus s. de dolo. Item venit in actionem ex empto: vt
venditor exhibeat emptori originalia instrumēta rei: vt ff. eo.
26 l. Titius hæres. Item † in actionē istam veniunt falsæ assertio-
nes venditoris, siue reperiatur falsitas in qualitate rei: vt ecce
dixi quinquaginta iugera esse vineæ, & quinquaginta prati.
In prato plura enumerantur, siue in quantitate, vt quia dixit
quinquaginta esse iugera agri, & pauciora inueniuntur, in
quibus casibus venditor tenebitur ad interesse: si venditio con
trahebatur in specie. Si autem fiat venditio ad mensurā, dimi-
nuetur pretiū pro numero iugerū, quæ desunt: vt ff. e. si seruū.
§. j. & l. si in qualitate. Potest tamen venditor releuari in falsa
assertione, ex eo, quòd superueniens incrementum alluuionis
supplet antequā detegatur falsitas assertionis, quod deerat in
fundo: si modò venditor ignorāter asseruit falsum. secus si do-
lo: vt ff. eo. l. Iulianus. §. si Titius. Itē potest releuari ex eo quòd
duobus fundis vēditis suppletur in vno, quod deest in altero:
27 vt ff. eo. l. si duorū. Item † venit in actione ex empto, vel vēdito
deceptio, quæ contingit ex falsa mēsura, vel falsis ponderibus.
Circa quæ ita distinguo cū venditor metitur, vel pōderat men
sura falsa, vel ponderibus falsis: aut cōuenerunt inter se vt sta-
rent illis, aut nihil conuenerunt de mensura. Si nihil conuene-
runt, seruatur cōsuetudo regionis: & si quidē decipiatur em-
ptor, petet, quod restat soluendū ex empto actione. Si autem
decipiatur venditor, petet quod amplius præstitit actione ex
vendito, & rei vendicatione. Item & habet condictionē fur-
tiuam, & actionem furti: si emptor sciebat maiora esse ponde-
ra. Nec enim venditor transtulit dominium in eū, licet errans
tradidit: quia quod amplius esset, noluit trāsferre: vt ff. de fur.
l. si quis. §. si maiora. & de contrahen. empt. Imperatores. & de
act. emp. l. si quis à me. Si autē conuenerunt vt starent illis pon
deribus, siue essent maiora, siue minora: si quidē neuter eorum
sciebat iniquitatem ponderū, neuter agit cōtra alterū. Idemq;
& si vterq; sciebat. Si autem alter eorū tantùm sciebat, si qui-
dem ille erat deceptus, non aget; nec enim videtur deceptus,
cùm sciuit: vt ff. eo. l. j. Si verò erat decipiens, tenetur, nec adiu-
uatur ratione pacti: vt ff. de hær. vel act. ven. l. hic aūt. & ff. eo.
l. j. Si aūt tertius accōmodauit falsa pondera sciens; si quidē de-
cipiatur cōmodatarius, tenetur ei cōmodator contraria cōmo
dati. si aūt non decipiatur cōmodatarius, sed alius est cum quo
ipse contraxit: siquidē deceptus contra cōmodatarium agere
non potest. Quod quando contingat ex prædictis patet: agit
contra cōmodantem de dolo: vt ff. de dolo. l. arbitrio. §. de eo.
28 † Quæcunq; aūt diximus pręstanda in re principali vendi-
ta, præstantur etiā in his quæ nominatim dictū est accedere: vt
tñ nomine rei accessoriæ nō agatur de euictione in duplū, sed
in simplū: siue euincatur res à vēditore, vel eius hærede, siue ab
29 alio: vt ff. eo. emptorē. §. si quis. † Item vbicunq; dixi vendito
rem teneri ad interesse, est intelligendū præsens, vel ad omne
g quod fuerit à tēpore [g] moræ [h]: vt ff. eo. l. datio. §. si per vendito-
h rem. Quandoq; tñ consyderatur à iudice interesse secundum
temporis futuri vtilitatē: vt si iactū retis emero, & vēditor no-
30 lit iactare rete: vt ff. eo. l. si iactū. † Actio aūt ex vendito da-
tur vēditoribus directa, vel vtilis. quibuscunq; enim diximus
dari actionē ex empto, si emissent per se, vel per alios eisdē da-
tur actio ex vendito, si vendidissent per se, vel per alios. Sæpe
tamen reperitur actionē ex vendito, vel venditi cōpetere em-
ptori: & è conuerso actionē ex empto cōpetere venditori, ve-
teres enim vicissim vel promiscuè his vocabulis vtebātur. Idē
31 in locatione & conductione: vt ff. eo. veteres. † Datur autē
hæc actio ex vendito in primis ad pretium, quāti vænit res, &
necesse habet emptor nummos facere venditoris. Licet ven-
ditor non teneatur facere rē emptoris. & est ratio differentiæ:
quia venditor ad certā speciē est obligatus. Vnde meritò con-
sulitur sibi, vt præstet eā, sicut potest, emptori verò est obliga-
tus ad pretiū in genere. nam quālibet pecuniā dando liberari
potest: dūmodo suā det: & ideo strictius obligat̄ ad trāsferen
dum dominiū in venditorem: quia latiorē habet potestatē: vt
ff. eo. l. ex empto. & l. Iul. §. ex vendito. & est arg. pro hoc quod
dicitur in legato generali & speciali: vt ff. de euic. hæres. & de
32 lega. j. l. si à substituto. † Item veniunt in eā vsuræ pretij ex
mora: vt j. eo. l. fructus. vel ex quasi mora: vt si venditor tradi-
derit emptori rem: satis est enim, vt videatur emptor in mora,
quia potest fructus percipere: vt ff. eod. l. Iulianus. §. ex vendi-
to. Si quæras cur nō præstet emptor vsurā, nedū à traditione,
sed etiā à tempore venditionis: cū ab eo tempore fructus sibi
præstari possit petere emptor à venditore: vt s. diximus. Re-
spondet quidam distinguendo, vtrū emptor per se capiat fru-
ctus, vt tunc non teneatur ad vsuras, an per alium: vt tunc non
teneatur, nisi à tempore traditionis: & nihil vidētur dicere ar-
gu. induxerunt ff. de pigno. act. l. si pignore. §. si prędia. in fin.
quod certe non est pro eis, si subtiliter videatur casus ille. Di-
co ergo quòd post traditionē omnino tenetur emptor ad vsu-
ram, etiam si fructus non percipiat. Satis est enim quòd potest
percipere, sed ante traditionem non tenetur: nisi petat fructus.
tunc enim eadem æquitate qua & s. tenetur. Nec potest ven-
ditor obiicere emptori culpam, quod rem non petiit, cùm ex
tali culpa lucrum senserit, id est fructus: vt ff. de iure dot. l. cùm
33 in fundo. §. quòd si mulier. † Item veniunt sumptus, quos
fecit venditor in re distracta, puta ædificia reficiendo, ægrum
seruum curando ante traditionem, vel aliquid expendendo
in disciplinas; in quas erat verisimile, etiam emptorem velle

impend

impendere, vel si quid impenderit in funus mortui serui sine
culpa venditoris: vt ff. eodem. lege. Iulianus. §. præterea. Item
veniunt ea, de quibus cõuenerunt, putà vt emptor daret fide-
iussorem de pretio soluendo, vt aliquid aliud faceret vendito-
ri, vel vt patiatur venditorem habere fundũ conductum certa
mercede: vt ff. eod. l. tenetur. §. j. & l. Iulianus. §. præterea. in fin.
34 §. & l. si sterilis. §. si tibi. vel † vt patiatur emptor habitatores,
vel inquilinos inhabitare: & tunc videtur esse consultum ex-
traneis non domino, nec omnibus extraneis: sed illis, quibus
venditor ex locatione tenetur. Secus si gratis eis cõcesserit ha-
bitationem: etiam si talia fuerunt verba. Habitatori autem, in
quem diem quis conductum habet: vt ff. eo. si mercedem. §. vl-
ti. vel vt augeatur pretium: quia emptor vendit alij maiori pre
35 tio: vt ff. eod. l. Iulianus. §. si inter emptorem. † Non tamen o-
mnia conuenta veniunt: vt si venditor stipulatus est pœnã du
pli non soluto pretio ad diem. Videtur enim adiecta esse pœ-
na in fraudem legitimarum vsurarum: vt ff. eod. l. Iulianus. §.
ibidem. Si autem venditor stipulatus esset pœnam ab empto-
re: si emptor non faceret aliquid, quod fieri conuenerat, & agi
tur ad pœnam, sic & emptor ageret ad pœnam quã stipulatus
est à venditore: si venditor intra diem materiã vel rem vendi-
36 tam, non repræsentaret: vt ff. eo. l. prædia. & l. Lucius. † Itẽ ve-
niunt in hanc actionem ruta, & cæsa, vel fructus iam secti, &
in fundo vendito iacentes, si per emptorem exportentur, vel
iniustè ab eo detineantur: vt ff. eo. l. fundi. §. si ruta. & ĩ. eod. l. ij.
Hac enim occasione venditionis iniustæ peruenerunt ad em-
ptorem. Idemq; & si seruus venditus vẽditori quid surripuit:
& ad emptorẽ pertulit: vt ff. de contrahen. emp. l. quoties. & l.
sed & ad exhibendum. & l. sed & si quid. Item agitur ex ven-
dito contra eum qui emit lapides ex fundo, vt eos tollat: vt ff.
37 eo. l. si is qui. † Illud sciendum est, quod actio ex vendito ita
demum competit venditori ad ea, quæ dicta sunt, si paratus sit
38 rem præstare: vt ff. eo. l. qui pendentem. † Quid ergo, si neq;
venditor emptori, neque emptor venditori habeat fidem? ait
i Placent. sequestrationem [i] faciendam. arg. ff. de sol. l. si solutu-
rus. Sed certè ibi loquitur quãdo vterq; consensit in sequestra
tione. Altero enim inuito non est facienda: vt s. de prohib. se.
pecuniæ. Dicam ergo quòd si quis illorũ vult agere, prius de-
beat tradere id, ad quod est obligatus. Alioquin patitur exce-
ptionem: vt ff. de ædil. edic. l. ædiles etiam. §. vltimo. & l. videa-
mus. & l. illud sciendum. primo responso. Item sciendum est
venditi actionem non facilè dari ad contractum rescindendũ:
nisi aliud conuenerit: vt infrà eodem, l. venditi. putà apponen
do pactum legis commissoriæ, vel adiectionis in diem: vt di-
39 cemus infrà de pact. l. inter emptorem. † Hæ autem actio-
nes bonæfidei sunt, famosæ non sunt. Hæredibus, & in hære-
des & perpetuò competunt.

a ADNOTATIO. ¶ Actionem. Vide Angel. & Iason. May. in §. actio num. in xxiij. columna. institu. de actionibus vbi aliqua aggregãtur ad hoc.
b ¶ Teneri. Vide per eundem Azo. in sum. C. de senten. quæ pro eo quod inter est profe. refert Barto. in l. j. §. primo. in fi. ff. de actionib. empti.
c ¶ Interesse. Adde Bart. Bald. & doct. in l. j. ff. de actio. empt. & in l. Iulianus. §. idem. eodem titu. Paul. de Castr. & do. Alexand. de imol. in l. ita stipulatus. de verbo. obl. do. Ias. de may. in l. cùm stipulatus sim. nu. vij. cum plu. sequen. ff. de verbo. obli. chart. xxv. & in §. omnes. nu. 58. institu. de acti. chart. cxvij. multa per do. Bartho. Soci. in consi. cclij. incip. in causa. do. Ioan. versi. circa sextam. chart. clij. & in consi. clvj incipien. pro fundamento. versi. præterea. cum plu. seq. charta. ix. in ij. volu.
d ¶ Illam. Vide Ang. & moder. in l. in actionibus. ff. de in lit. iur. & Ange. in d. l. qui restituere. hic alleg.
e ¶ Assertione. Vide Al. de ro. in responsione. ff. de act. empt. & Pau. de cast. in l. iul. §. j. ff. eod. tit. de actio. empt.
f ¶ Minoris. Vide Bar. & do. in l. Iulianus. in §. j. in prin. ff. eo. titu. de act. emp. & in l. quòd si nolit. §. si plures. ff. de edil. edict.
g ¶ Tempore. Adde Bar. Ang. & doct. in l. fi. ff. si quis in ius vo. nõ ier. & in l. j. ff. de ac. emp. doc. in l. si quis ab alio. de re iudi. Canonistas. in c. conquestus. de vsur. qui idem etiam tenent de iure cano.
h ¶ Moræ. Vide late Bartol. in l. vinum. in ij. col. & dominum Alexand. ibi in iiij. columna. ff. si certum petatur. & ibi etiam habes multa ad hoc per repetentes.
i ¶ Sequestrationem. Vide practicum Papinia. in forma libelli saisimenti. in prima columna.

Si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit. *Rubrica.*

1 ☞ *Nuntius & procurator qui differant.*
2 *Emptio quomodo contrahatur per nuntium.*
3 *Nuntius missus ad emendum nomine domini mittentis, si emat nomine suo, an ob hoc teneatur domino.*
4 *Procurator qui domini mandato contrahit, si contrahat uerbis in personam domini conceptis, an ualeat contractus: & quid si uerba concipiat in personam suam. & numero sequenti.*
6 *Emens nomine suo ex pecunia aliena, quærit sibi.*
7 *Emptum ex quibus casibus quæratur ei, ex cuius pecunia emptum est.*

DE contrahenda emptione dictum est: & quia
sæpe emit quis sibi alterius nomine vt procura
tor hoc expresso, vel tacito, vel etiam aliena pe-
cunia, & suo nomine, & in vtroque casu verbis
collatis in sua persona, [vel etiam emit quis ver-
bis collatis] in personam domini: ideo quid iu-
1 ris sit in his ponit. † Sciendum est igitur aliud esse nuntiũ,
aliud esse procuratorem: licet in larga significatione quilibet
nuntius sit procurator: sed non quilibet procurator sit nũtius:
☞ vt diximus suprà de procura. Nuntius est is, qui vicem gerit
epistolæ: estq; velut pica, & organum & vox domini mitten-
2 tis ipsum, & recitat verba domini. puta misit † dominus vt sci
ret an ille sibi venderet rem pro decem. Et ideo dicit ei: scias,
an ipse venderet rem pro decem, & nuntius quæsiuit, vendis
illi rem istam pro decẽ? & ille respondit vendo, tenet contra-
ctus, & domino quæritur actio per seipsum, non alius quærit
ei, licet alterius ministerium intercedat: vt ff. de consti. pec. qui
autem. §. vltimo. & l. licet. & de contrahend. emptio. l. j. §. vlti.
3 † Quid ergo si nuntius dicat ei, vendis mihi, cùm dominus
voluerit celebrari contractum in persona sua. Illud constat,
quia tenet contractus, vt pote cũ sibi emere potuerit, sed nun-
quid domino detur vtilis, potest hæsitari. [Videtur tamen,
quòd non: quia non fecit quod sibi iniunctum est. Nam & si
fecisset, non tamen domino datur vtilis: nisi in subsidium, pro-
curatore non existente soluendo: vt ff. de insti. l. j. & ij.] Si verò
4 † quis fuerit procurator talis, qui mandato domini verbis in
suam non in domini collatis personam contrahere possit. Si-
quidem dicas vendis illi, non tenet contractus, quantũ ad do-
minum: quia non potuit: nec quantũ ad se, quia noluit. tradi-
tione tamen in quemlibet eorum facta transfert dominium:
quare ex vtili contractu transfertur dominium: vt aliàs dixi-
mus: vt ff. de contrahen. empt. l. fundus. & ĩ. eod. l. multum. §. si
verò. Sed & quantum ad dominũ tenet contractus in casibus:
vt cùm tutor, vel curator minoris, vel actor vniuersitatis ipsi
minori, vel vniuersitati dicũt se emere, vel pacisci: vt ff. de con-
5 stit. pec. l. eum qui. §. si actori. † Si verò dicat procurator, ven-
dis mihi, tenet contractus, & datur procuratori actio directa:
domino autem non datur vtilis: nisi procuratore non existen-
te soluendo. tenetur tamen dominus vtili actione ex contra-
ctu procuratoris: vt ff. de instit. l. j. & ij. de actio. empt. iul. §. si
procurator. hoc si procurator erat homo liber, vel non nobis
subiectus. Nam si seruus esset meus, vel filiusfa. meus, directò
nobis acquirit: vt infrà eod. l. cùm per eos. & vt diximus suprà
per quas perso. no. acqui. dominium autem rei venditæ & tra-
ditæ procuratori nobis quæritur, vt dicemus plenè infrà de ac
6 quir. poss. & dicetur ĩ. eo. l. vlti. † Vbi autem, quis emit sibi no
a mine suo, sed si aliena [a] pecunia [b]: nihilominus re tradita con
b sequitur dominium, etiam si esset alterius omnium bonorum
socius: quamuis socius agere posset ad communicandũ: vt ĩ.
eodem, l. j. & l. penul. & de administ. tut. l. Titium. §. altero. In
7 casibus † tamen dominium rei emptæ quæritur ei, cuius pe-
cunia omnis res est empta: vt si erat pecunia militis, vel mino-
rum, quorum administratores ex alia pecunia res emerunt: vt
suprà de rei vendi. si vt proponis. vt infrà arbi. tut. curator. &
ff. quando ex facto tut. l. ij. Quod in curatoribus dixi, & præ-
latis ecclesiarum concedo. Idemq; est & si de pecunia dotali
vir emerit res aliquas de voluntate vxoris: vt ff. de iure dot. l.
ita. & l. cùm vir. §. vltimo. hoc tamen casu concursu voluntatis
vtriusq; videtur dominiũ transire in vxorẽ. Item & si vxor do
nauerit marito pecuniam. & ille ex ea rem emerit, vel soluen-
do est, datur mulieri vtilis in rem actio: vt ff. de donation. inter

vir.& vxo.l.vxor marito. Cùm autem quis sua pecunia, & suo nomine emit, & per traditionem accipit, sine dubio quæritur ei dominium, licet in instrumento sit scriptũ alium emisse. Nam plus valet, quod agitur &c. vt suprà plus valere quod agitur. per totum: vt j.eod.l.quamuis, & l. cùm propria. & l. multùm. Caue tamen tibi: quia semper pro instrumento, id est, secundum quod instrumentum dicit præsumitur esse: nisi probetur contrarium.

a ADNOTATIO. ¶ Aliena. Vide per do.Feli.in c.afferte.col.fi.de præsumpt.& per Ludo.ro.in consi.ccxci.in colum.fi.
b ¶ Aliena peccunia. Adde Bar.& doct.in l.mancipia.C.si quis alteri vel sibi. Bal.in l.biij.C.de don.inter vir.& vxo.doct.in l.si ancillam.C.de actio.empt. multa per Pau.de ca.in consil.cxxx.in j.volum.& do.Barthó.Soci.in cons. clxxix.incip.circa præsentem consultationem.versi.i.quia in ij.volu.char.l. vbi de materia ad plenum habes.

De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca. *Rubrica.*

1 Alienari non posse rem alienam, licet uendi poßit.
2 Alienam rem quibus alienare permissum sit. & nu.4.
3 Censitor quis dicatur.
5 Alienatio alieni inualida, an & quibus firmetur.
6 Alienatione prohibita à lege, nullum dominium transire in accipientem.
7 Alienationis prohibitionem factam pactione contrahentium, non impedire, quominus dominium transeat in accipientem, & an id sit indistincte uerum. & nu.10.
8 intellectus ad l.fi C.de reb.alie non alienan.
9 Hæres rem sub conditione legatam interim alienare potest.

E rerum propriarum alienatione, & venditione suprà dictum est: nunc ponit de rebus
c alienis non alienandis: licet † enim aliena quis possit vendere, non tamen potest alienare: vt ff.de verbo.significa.l.alienatum. &
2 de contrahen.emp.l.alienam rem. † In casibus tamen hoc fallit. ecce enim creditor rem alienam sibi obligatam, vel ex pacto, vel ex lege, alienare potest; vt Instit.quibus ali.licet. & j.de iure dot.impe.l.vlti. Item iudices ratione officij publici, & executores eorum. item censitores: vt Instit.de offic.iud.§.vlti.& de acquiren.re.domi.l.ergo.§.alluuio.& j.eod.l.nemo.
3 † Est autem censitor, qui censum exegit, & si non soluatur ei census, rem iure pignoris capit, & distrahit: vt ff.de censibus, forma.§.illam.& l.cùm possessor.§.pro pecunia. Item ratione
4 † officij priuati vt procurator, filiusfa.& seruus. Item Imperator si tanquã suam vẽdat rem alienam, transfert dominium: vt j.de quadri.præscrip.l.ij. & l bene. Item & rem, quam scit se habere cum alio communem partis ratione alienat in totũ; vt j.tit.proxi.l ij. & de ven. re.fisca.cum priuatus commun.l.j. Item tutores, qui loco dominorum suorũ alienant: vt j.de admini.tu.l.lex.& ff.de fur.l.interdum.§.qui tutelam. Item in omnibus prælatis ecclesiarum. Aliâs ergo præterquã in prædictis casibus, vel similibus non potest quis alienare rem alienam: vt ff.de acquir.rer.do.l.tradi
5 tio. † Sed quamuis non teneat alienatio tempore traditionis, confirmatur tamen ex quibusdam accidentibus, puta si dominus ratam alienationem habuit: quod potest si suo nomine facta esset alienatio. Secus si fieret tradentis nomine: nisi in subsidium in re perempta, vel vsucapta, & præscripta. Alij dicunt quandocunque ratum haberi posse, sed & quandoque cogitur dominus ratum habere, puta si expediat ei quæ fecerit gestor. & de hac ratihabitione plene tractaui s.de neg.gest. In vero autẽ procuratore non est necessaria ratihabitio: vt ff.de condi.inde. si procurator tuus. & l.indebita. Item cõfirmatur alienatio rei
6 alienæ propter successionẽ: vt j.eo.l.venditur ei. † De prohibita autem alienatione sciendum est, quia si à lege prohibeatur alienatio, vt in rebus minorum, ecclesiarum, vel similium, vel etiam prohibetur à testatore; nullũ omnino in accipientem transit dominium, nisi testatoris præceptũ fuerit debitũ: quia non apparet persona cuius gratia prohibita sit alienatio. Si verò appareat facta alienatione, immutatur ad fideicõmissa, & datur ei rei vendicatio, si res fuerat testatoris: vt ff.de leg j.l.filiusfamil.§.diui.& de leg.iij.l.pater.§.quindecim. In legatarium enim etiã ignorantem transit dominiũ rei: vt ff. quęad.
7 ser.amit.l.si partem. §.si per fundũ. Si verò † pactio contrahentium prohibeat alienationẽ, dico nihilominus transire dominium in accipientẽ. sicut enim solum pactum non potest in aliquem transferre dominiũ sine traditione, ita & simplex pactio in tradentẽ non debet transferre dominiũ: nisi rei traditio interueniat. & est pro nobis arg. quod dicitur s.de pact. traditionibus. & ff.de pact.l.traditio. & ff.de iure pa.l.si libertus.§.
a planè. At in vltimis voluntatibus [a]; quia & sine traditione transfertur dominiũ, & sine traditione transfertur. at ipsi op-
8 ponunt, quod est j.eo.l.vlti. Sed † certè ibi non dicitur, quod lex prohibeat alienationẽ: cùm pactio contrahentiũ prohibet: sed dicit, quæ videantur prohiberi ab eo, qui prohibet alienationem, scilicet, vt ob hoc si contrà factum fuerit, possit agi ad interesse, vel ad pœnam promissam ob hoc, vel ad rem repetendam condictione ob causam: vt s.de condi.causa da.l. ea lege. cũ pactio contrahentiũ prohibuerit, vel trãsferatur etiã dominium (vt dictum est) ex voluntate defuncti, vel vbi lex prohibuit alienationẽ, impediatur transire in accipientem. Hoc dicimus præterquã in eo casu vbi prohibitus est quis per pactũ manumittere seruũ: vt j.si mãci.ita fue.ali.l.ea. fortè ideo: quia libertas si semel cõpetit, posteà nõ posset reuocari: quod nõ ita est in dominio. arg.in l.iij.quib.ex cau.ma.non poss. §.se-
9 mel. & probatur † hæc ratio in legatis. Nam hæres rem legatam sub conditione interim potest alienare, seruũ tamen legatum sub conditione interim manumittere non potest: vt ff. de fideicõ.l.generaliter.§.vlti. & qui & à quibus ma. l. generaliter.§.vltimo. vel est ea ratio in seruo prohibito manumitti: vel quia prohibitus est propter maleficia sua: & quia publicè interest, pœnas ob maleficia solui, impeditur libertatis datio: vt j.de pœn.l.si operis. vel est ea ratio: quia prohibita alienatione videtur esse cogitatũ de facto; sed prohibita manumissione videtur cogitatũ de effectu beneficij: vt ff.de ser.expor si venditor. Quidam tamen & in prohibita alienatione distinguũt, si sit cogitatũ de facto: vt tunc transferatur dominiũ: an de effectu transferendi dominiũ, vt tunc non transferat dominium.
10 Item † & alij distinguũt, vtrum in tradendo apponatur prohibitio, vt tunc nõ transferatur dominiũ: an in contrahendo tantum, vt tunc transferatur: & inducunt pro se quod est: vt ff. de act.emp.l.si tibi. & de ser.vrb.præd.l.si binarum. Sed certè ibi loquitur de pacto quodã imponendæ seruitutis rei suæ, quam quis vendebat, ex quo certum est seruitutẽ imponi non posse ante traditionẽ: quia res sua nemini seruit: vt ff.si vsusfruc.pet. l.vti frui. Nobis autem videtur contradicere quod est in auth. de alie.& emphy.§.sancimus. Sed certè ibi non solũ pactum impedit alienationem fieri. Sed generaliter prohibitio legis,
b quæ pactum coadiuuat [b]. Sed & in alio casu propter pactum prohibitorio prohibet lex vsumfruc.competere patri in rebus aduenititiis: vt j.auth.vt lic.ma.& auiæ.j.respõ.vbicunque ergo pactum non coadiuuatur speciali lege transfertur in accipientem dominium: vt dictum est.

a ADNOTATIO. ¶ Vltimis voluntatibus. Vide ad hoc Bart. & doc. in l.si tibi homo.§.cum seruus de lega.j.& in l.legatum.de leg.ij.Bald. in l.ij. in ij.col.C.commu.de leg.Ange.in l.hæreditatum §.fina.ff.ad l.f.-l.do.Barth. Socin.in reg cccxxvj.char xliij qui limitat totam istam materiam. Iaso.de may.in §.sed iste.nu lxxv.insti.de act char.xxij.docter.in l.si in rem. ff.de rei ven.& in l.seruum filij.§.j.de leg.j;
b ¶ Coadiuuat. Vide ad istud propositum ea, quæ scribit singulariter do.Ias. in l.filiusfa.in §.diui.in x. col.ff.de legatis.j.

* *De communium rerum alienatione.* * *Rubrica.*

1 Socius an & quatenus & quando poßit rem communem alienare.
2 Alienationem prohiberi ob motam actionem familiæ ercißcundæ.
3 Fiscus uendens rem, quam cum alio habet communem, eam in totum alienat.

VAECVNQVE dicta sunt de alienis rebus in totum, intelligantur esse dicta de alienis
1 rebus pro parte: quantũ ad partẽ. † Nam & si socius omnium bonorum sit, non tamen nisi pro parte sua alienat, sed nec pro parte sua possit.cont

lit.contest.nisi suo socio velit alienare:vt s̄.communi di.l.j.In
2 actione fa.er.etiam † post motam controuersiam prohibetur
alienatio:quia similis est actio hæreditatis petitioni : vt ff.de
3 hære.pe.l.diuus. & l.sed & si lege.§.licet.Fiscus † tamen ratio=
ne partis alienat rem communem in totũ:vt s̄.tit.proxi.dixi.
Quid si sciens vendat rem alienam,in qua non habet partem?
nõ puto quòd possit alienare. pro nihilo enim poneretur in le
ge ratione partis, si idem esset, & si partem non haberet.Si au
tem ignoranter vẽdat rem alienam vt suam,cõstat,quòd alie=
nat:vt institu.de vsuca.§.vltimo.

* ¶ Rerum alienatione. Alienationis verbum variè sumitur. Quandoque sumitur strictè pro eo contractu tantum in quo dominium transfertur. C. de fun.dota.l.Item largè pro conductione, donatione, emphyteusi, & omni perpetuo contractu. Quandoque largissimè,vt extra.de officio delegati,ca. venerabilis.& de reb.eccles.non alienand.c.nulli.vbi de hoc in glo.verbum. Martinus.

Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienationem. Rubrica.

1 ☞ *Tutores uel curatores,aut procuratores non prohiberi rerum suarum alienatione uel pignoratione.*
2 *Tutor uel curator qui deposito officio contrahit cum fisco nondum restituta tutela uel cura,qua pœna puniatur.*

HIC non est opus,nisi ipsa casus positione.
1 † Qui enim gerit rem alienam,vel tanquam
tutor,vel tanquam curator,vel etiam tanquã
procurator(nec enim hic distinguo publicũ
officium à priuato) res suas alienare,vel pi=
gnori obligare non potest:vel fisco,vel priua
2 to.Si † tamen tutor vel curator officio deposito nondum resti
tuit tutelam,vel curam,cum fisco contrahere non potest:alio=
quin accusabitur lege Cornelia.de falsis :vt pro inde punia=
tur,ac si falsum commisisset.Et hoc verum,si viuat is,cuius tu=
tela,vel cura est administrata.Nam si decesserit,licet nondum
sit ratio reddita hæredi eius,cum fisco iure contrahitur. Si ve=
rò tutor nondum reddita ratione res suas pignori obligauerit
priuatoq; pupillo tacitè obligatę sunt,tenetur crimine Stellio
natus;quod subsidiarium est:vt ff.de cri.stel.l.iij.

De pactis inter emptorem & venditorem compositis. Rubrica.

1 ☞ *Pactorum genera.*
2 *Pacta substantialia & naturalia quæ contractibus adijciuntur,an sint eadem.*
3 *Pacta naturalia aut accidentalia quid pariant.*
4 *Venditione contracta si incontinenti augeatur,uel minuatur pretium, an sit unica uenditio,an plures.*
5 *Legatum relictum in testamenta purè si postea relinquatur sub conditione,an sit unicum,an uerò prius tollatur per posterius.*
6 *Pactum incontinenti appositum quando informet ueterem actionem.*
7 *Pactum legis commissoriæ quid.*
8 *Pactum legis commissoriæ quam actionem producat.*
9 *Pactum adiectionis in diem quibus uerbis fiat.*
10 *Conditio melior quando dicatur afferri uenditori,qui uendidit cum pacto adiectionis in diem.& nu.12.*
11 *Emptor cum pacto adiectionis in diem an & cui teneatur restituere fructus perceptos,si melior conditio sit allata uenditori.& nu.17.*
13 *Venditor,qui uendidit cum pacto adiectionis in diem an poßit respuere meliorem conditionem allatam.*
14 *Venditor sub pacto adiectionis in diem tenetur denuntiare emptori meliorem esse oblatam conditionem.*
15 *Venditio à pluribus facta cum pacto adiectionis in diem,an & quando & quatenus resoluatur meliori conditione allata.*
16 *Venditione resoluta ob allatam meliorem conditionem,dominium redire in priorem uenditorem.*

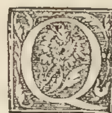
a QVONIAM in venditionibus multa[a], & va
ria apponuntur pacta:supponit de pactis inter
emptorem & venditorem. Videamus ergo pa
1 ctorum distinctiones, & eorũ auxilia. † Scien
dum est autem,quòd pactorum quæ fiunt in=
ter emptorem & venditorem,alia sunt de substantia contra=
ctus:vt de augẽdo,vel minuendo pretio. Quædam sunt acci=
dentalia,siue extranea:vt de dando codice, exemplaris loco,
vel aliquo simili non attingenti venditioni:vt puta si venditor
restituat emptori pretium intra certum diem, reddatur ei res,
vel vt emptor præstet venditori vsuram pretij tardius soluti,
vel vt emptor faciat,vel vt non faciat monumentum,vel eccle
siam in fundo vendito:vt j̄.eod.l.ij.& l.initio.& l.vlt.Secus si
vendam locũ monumenti ne ibi certũ genus hominum infe=
2 ratur:vt ff.de reli.l.quòd si locus.† Et ea,quæ diximus de sub=
stantia contractus esse,vocant quidã pacta de natura,vel natu
ralia.& est pro eis arg.à contrario sensu.vt ff.de pact.l.iurisgẽ
tium.§.idem responsum.Sed pro nobis est arg.ff.de contrah.
emp.l.pacta.§.sed an idem.Sed nos dicimus pactum esse de
natura,quod fit super eo,quod est naturalis contractus:vt de
3 euictione præstanda certo modo,vel nullo modo,Quod † aũt
in accidẽtalibus diximus,dictum esse intelligatur eo minimo
consyderato,quòd naturalia pacta quæ fiunt ex interuallo vt
detrahãt emptioni,puta ne caueatur de euictione,vel ne aga=
tur de euictione inesse cõtractui videtur ex eo quòd proficiũt
ei,cui fiunt,nullo intercedente impedimento.Nec enim expe
dit ei agere,sed se tueri si conueniatur. Naturalia verò pacta,
quæ adiiciunt contractui puta vt detur fideiussor de euictio=
ne,vel agatur de euict.in triplum dicuntur non inesse contra=
ctui,eo quòd non proficiunt ad agendũ ei,cui facta sunt:nam
ad excipiendum,ei non possunt proficere:quia alius nihil pe=
tit ab eo:sed eum oportet agere.Si autem esset ei factum,vel
datum quod fieri,vel dari conuenit,indubitanter exceptionẽ
haberet:sicut & in pactis detrahentibus dictũ est.nam quod=
libet nudum pactum potest ad excipiendũ proficere : vt ff.de
contrahen.emp.pacta conuenta.de pact.l.iurisgentium.§.sed
b cùm nulla. Item pactorum quædã fiunt incõtinenti,[b] quæ=
dam ex interuallo. Quid autem obtineat in substantialibus,
quid in accidentalibus siue naturalibus,dic vt notaui s̄.de pa.
§.vestitur.vbi vltimis vero.& §.informatur.vsq; ad illũ §.rei
interuentu.& §.perimunt.ibi,sicut & in bonæ fidei,vsq; ad il=
4 lum,vt acceptilationes.& §.idẽ pactorũ. † Alia fiunt inconti=
nenti eo addito quòd vbi incontinenti augetur, vel minuitur
pretium;fieri potest vnam esse tantum vẽditionem,quasi præ
5 sens pretium ab initio fingatur cõuentum inter eos:sicut † &
dicitur in legato primò in testamento relicto purè:deinde in=
continenti relicto sub conditione,vel è cõuerso.Sed si ex inter
uallo conditionaliter relinquatur,quod primò fuerat purè re=
lictum,tollitur primũ per posterius:vt ff.de condi.& demon.
6 l.quod traditum.l.non ad ea.Item † alio addito,quòd pactum
incontinenti appositum ita demum informat veterem actio=
nem,si quam reperiat informandam:quandoque enim nõ re=
perit vt videbatur B vt cùm apponitur pactum incontinenti
post donationem,ex qua iure veteri non oriebatur actio:sed
hoc non approbo.tum quia hodie nascitur actio ex pacto do
nationis;tum quia inspecto veteri iure impossibile esset pa=
ctum quod in se sui natura inutile est alteri posse porrigere vi
res.Sed melius potest poni exemplum in venditione condi=
tionali, cùm venditor pendente conditione sibi aliquid fieri
ab emptore pactus est.arg.ff.de peri.& com.rei ven.si in ven=
ditione. Fit & alia diuisio pactorum, quæ apponitur in
c venditione;quia alia sunt certa[c], alia sunt obscura,vel ambi=
gua;de quibus plenè diximus s̄. de pact.§.item pactorum.
Sunt & alia pacta quæ apponuntur in venditionibus,puta vt
seruus exportetur,vel non exportetur. Item ne manumitta=
tur,vel vt manumittatur.Item ne prostituatur de quibus spe=
ciales infra supponuntur rubricæ.& ideo de eis ad præsens o=
mitto.& dicam de duobus pactis nomen habentibus,de qui=
bus specialius in hoc titulo tractatur, scilicet de lege commis=
soria,& pacto adiectionis in diem.Alia enim pacta acciden=
talia nomine carent. Videndum ergo,quæ lex dicatur com
missoria,& qualiter apponatur,& quod sit eius beneficiũ:&
postea videamus & assignemus de pacto adiectionis in diẽ.
7 † Pactum siue lex commissoria dicitur,cùm ita conuenit ven
ditor cum emptore,vt si non fuerit solutum pretiũ totum,vel
pars,cũ quædam portio statim soluta est in tali die,vel tẽpore
d sit res inẽpta[d],vel inuendita.Secus,si ita dictum sit,vt ad se re

uertatur possessio,vel redeat dominium ad venditorem.Ex ta
libus enim verbis non rei vendicatio, sed personalis daretur
actio venditori,scilicet præscriptis verbis,vel ex vendito,nisi
venditor tradidisset precariam possessionem emptori:tunc e-
nim ratione dominij retenti,haberet rei vendicationem:vt j.
eo.l.qui ea lege,& j.de dona.ante nup.l.si cùm autem.& j.de
8 iure do.l.& si nõ.Sed†ex pacto legis commissoriæ,datur ven
ditori rei vendicatio,& in dominiũ emptoris translatæ,rei vẽ
dicatio:videlicet,existente cõditione pretij non soluti sua die:
vt ff.de le.commis.l.vlti.& j.eo.l.commissoriæ. Dicetur ergo
pactio,vel lex commissoria:quæ lex conditionaliter cõmitti-
tur,& transit in emptorem.& est emptio pura:sed sub condi-
tione resoluitur:vt ff.de le.cõmis.l.j.Hoc ita,si venditor eligat
resolutionẽ contractus.Potest enim ex cõtractu agere si ma-
uult,vt adimpleatur:vt ff.de le.cõmi.l.ij.iij.& iiij.& §.elegan-
ter.& l.si per emptorem.§.post.& vno eorũ electo,repellitur
venditor ab altero:vt ff.de le.commis.l.post diem.& j.eo.l.cõ-
missoriæ.Ad fructus quoq; perceptos,& rei deteriorationem
factam,re inempta vẽditor agit.& licet olim dubitatum esset
de actione,iam tamen decisa est quæstio ex vendito actionẽ
competere.Item retinet venditor arras,vel partem pretij sibi
solutam:sed in hoc casu,cùm emptor patitur pœnam arrarũ
vel amissionem partis pretij:ideo quia reliquum nõ soluit sua
die succurritur ei de æquitate:vt fructus si quos perceperit,nõ
habet necesse restituere:vt ff.de le.cõmis.l.si fundum.j.respon
so.& l.si per emptorẽ.j.responso.& de cõtrahẽ.empt.si celsus.
9 §.si fundum. Adiectio†verò in diẽ fit sub his verbis fere:pu
ta vendo tibi rem istã:& si alius meliorẽ cõditionẽ attulerit,sit
res inempta vel discedatur ab emptione: & tunc est venditio
pura:sed resoluitur sub cõditione. Fit & alijs verbis,vt vẽdo
tibi rem istã:nisi alius meliorẽ conditionem attulerit:& tunc
similiter videtur pura,& resoluenda sub conditione propter
verbum vendo,quod præsentis tẽporis est:vt ff.pro emptore.
l.ij.§.si in diem.Si autem apponerentur verba futuri tantum
temporis,vel quæ suspendant,vel quæ suspendere possint em
ptionẽ,nec denotent perfectionem contractus, venditio non
erit pura,imò cõditionalis:vt ecce fundus Sempronianus erit
emptus,vel eius perficiatur tibi vẽditio:nisi alius attulerit me-
liorem conditionẽ.q.d.perficiatur emptio: si melior conditio
non fuerit adlata:& ita,nisi,ponitur pro si,& pro non:vt ff.eo.
l.ij.& de action.& obliga.l.obligationum ferè.§.conditio.In
vltimis verò voluntatibus siue quis primo purè leget,& post-
ea ponat conditionem,vel adimat sub conditione. Vel sub cõ
ditione à principio leget,pro eodem est: vt ff.de adimen.le.l.
legatum purè.& de cõdi.& de l.quibus.§.quidã.& de leg.iij.
l.fideicommissa.§.sicut.In pura autẽ venditione emptor inte-
rim vsucapit,& fructus percipit:& periculum peremptionis
ad eum pertinet:in conditionali nec interim vsucapit,nec fru-
ctus ad eum pertinent:vt ff.eo.l.ij.§.vbi igitur.& l.iij.& iiij.j.
10 responso.†Melior autem cõditio videtur afferri,si verus exi-
stat emptor,qui vel in pretio,vel in alijs vtilitatẽ aliquã repræ
sentat venditori,quàm non habuit à primo emptore. Si ergo
adiciat primo pretio,vel afferat solutionem faciliorẽ,vel ma-
turiorẽ,vel locum in soluendo opportuniorẽ,melior videtur
allata conditio.Idemq; est & si persona magis idonea accedat
ad emptionẽ,vel quæ leuioribus emat conditionibus,vel quę
satisdationem nullam exigit:cum primus emptor exegerit.
Nec distinguo,an iste secundus emat eodẽ pretio,vel etiã mi-
nore,dumtamen remittat venditori quæ sibi erant grauia in
priori venditione:vt ff.de in diem adiect.l.cum.§.cũ igitur.&
§.melior.& l.quicquid enim.Item nec distinguo in secundo
emptore,si sit soluendo,an non sit soluendo:si tamen primus
emptor serui emptorẽ egentem subiiciat,tenetur vẽditori ex
vendito.Sed nec distinguo in secũdo emptore sit liber,an ser-
uus,maior,an minor:nisi venditor suo proprio seruo,vel filio-
fa.rem addixerit:vt ff.de in diem adiectione. l. si venditor. §.
sed si emptor.& §.sed si pupillus.Porro illud notadũ est quòd
melior conditio potest afferri in re vendita tantũ,scilicet,tota,
vel eius parte quæ extat:nam ea in totum extincta,non admit
titur adiectio in diem ratione partis,vel fructuum eius: vt ff.
de in diem adiec.l.vbi autem.§.idem scribit.& §.idem Iulia-
nus.Item non videtur esse allata melior cõditio hoc ipso quòd
11 res principalis tantũ sequitur emptorem. †Fructus[c] autem
e percepti à primo emptore,restituendi sunt venditori:vt ff.de
12 in diem adie.l.si venditor.§.vlti.Item†& si melior conditio sit
allata in re vendita:vt tamen quidã ei accedant qui non acces-
serunt priori emptioni:si quidem res accedentes sint minoris
pretij,quã possit æstimari commodũ melioris conditionis,di-
sceditur à prima venditione:alioquin contra:vt ff.de in diem
13 adie.l.si prædio.§.si fundum.Allata†autẽ meliori conditione
venditori,vel eius hæredi,(vt ff.eodẽ.l.si prædio)potest vendi
tor si velit eam respuere:nisi nominatim erat actum,vt liceret
emptori resilire à contractu meliore conditione adlata. Planè
si is,qui vendidit,erat creditor,nec serui emptoris meliorẽ cõ
ditionem recipiat,nã videtur bona fide versari:nisi emptor se
cundus sit inops:vt ff.eodẽ.l.Sabinus.& l.sed si proponatur.
14 Si†verò venditor nolit meliorem conditionem respuere,de-
bet priorem emptorem facere certiorẽ:vt si quis alius adiece-
rit,ipse quoq; adiicere possit intra tempus in adiectione com
prehensum non vltra:nisi restitueretur:qui minor est: vt ff.de
in diem adie.l.licet autẽ.& l.necesse.& de mino.l.si in emptio
f ne.Posset[f] tamen fortè distingui,vtrum sit ita dictum,si alius
attulit meliorẽ conditionẽ res sit inempta:vt tunc nõ emptor,
sed extranei tantum admittatur:vt ff.locati.qui insulam.§.vl-
timo.an ita sit dictum,si melior conditio sit adlata:vt tunc etiã
primus emptor adiicere possit.& hoc verũ est,cum vnus tan-
15 tum est venditor.Si autem†plures sint vẽditores,puta tres,&
omnibus allata est melior conditio idem erit quod in vno ven
ditore.Et erit hoc notandũ quòd etiã vnus ex eis potest affer-
re meliorem conditionem:emere enim cũ tota re etiam partẽ
nostram possumus.Si autẽ allata est vni tantum vel duobus
tantũ,si quidem vendiderunt diuisis prædijs,disceditur ab em
ptione pro partibus eorum,quibus est allata melior conditio:
nisi emptor non erat empturus partẽ vnius,sine parte alterius.
Si autem vẽdiderit vno pretio primo emptori,remanebit res
in totum empta.vt ff.eo.l.quod autem.§.vltimo.& l.dispares.
16 & l.quòd si vno.Resoluta † ergo venditione propter melio-
rem conditionem allatam,dominium redibit in priorem ven
ditorem:licet transtulerit in priorem emptorem.& quamuis
emptor medio tempore rem pignori obligauerit,desinit esse
pignori obligata:vt ff.de in diem adiect.l.vbi autem.§.sed &
17 marcellus.†Itẽ & fructus restituit prior emptor,etiamsi ipse
sit qui meliorem attulit conditionem:vt ff.de in diem adiect.
l.item.j.responso.& §.j.

a ADNOTATIO. ¶ Multa. Vide do. Bap. de sancto Seuerino in tract. suo eleganti de pactis.vbi ferè ponit de quolibet genere pactorum.
b ¶ Incontinenti. Vide Bart.& mod.in l.pacta nouissima. C.de pactis.& in l. petens.C.eo.titu.& in l.cum vtrobique.plenè not.ff.si cer.peta.
c ¶ Certa. Vide text.in l.veteribus.cum ibi no ff.de pact.& vide Bal.pulchrè in consi.cccxiij.v.libro.per totum.
d ¶ Inempta. Adde l.si fundus.ff.de le.commisso.& ibi do. Bart. in l. seius & augerius.ff.ad l.fal.Bal.& do.Alexan.in l.fi.C.de pact.pig.d.in l.j.ff.de le.cõmis.vbi est fundamentalis materia.
e ¶ Fructus. Vide Ange.in l.in fundo ff.de rei ven.
f ¶ Posset. Vide Iaso.post alios in l.ab emptione.ff.de pact.& in locis ibi per eum relatis.

Si seruus exportandus veniat. *Rubrica.*

1 ☞ *Pactũ adiectum in uendendo seruo, ut certis locis abstineat,uel ut exportetur, quid operetur.*
2 *Seruo uendito ut exportetur,quibus remedijs succurratur uenditori,si contra fiat.*

QVONIAM inter alia pacta & hoc contin-
git,quandoque apponi in venditione hominis
vt exportetur de vno loco in alium, vel de vna
ciuitate in aliam,vel de vna prouincia in aliam.
& ideo de eo videamus, scilicet, à quibus locis
debeat abstinere,& qualiter ex pacto agatur.
1 †Sciendum est,quòd si certo loco abstinere seruum,vel de
eo exportando pepigit venditor,illis locis debebit seruus ab-
stineri,& de eis exportari.Item debebit seruus obstinere locis
alijs,quæ sunt digniora,& sublimiora loco prohibito.Si ergo
est ei interdictum ne moretur in pomœrio ciuitatis alicuius,
nec

nec in vrbe morari poterit. Vel si est ei interdicta prouincia, non morabitur in Italia: quia Italia domina prouinciarũ est. Vel si est ei interdictum in ciuitate sua, non morabitur Romæ: & habet hic naturalem rationem, ne, scilicet, qui caret minoribus, fruatur maioribus: locis verò inferioribus non cogitur abstinere. Vnde, si est ei interdicta Italia, non ideo videtur esse interdicta prouincia. Excipitur patria sua, quæ & si alias respectu cæterorum sit minor: tamen quantum ad eum videtur esse maior: & ideo etiam sua prouincia erit submouẽdus: vt ff. eodem. l. cui pacto. & infra eodem. l. vlti. ff. de interdi. & rele. l. relegatorum. §. constitutum est. & de offic. præfec. vrb.
2 l. j. §. & vrbe. † Ex hoc autẽ pacto agi potest tribus modis, scilicet, vt vel iniiciatur manus, vel agatur ad pœnam, vel agatur ad interesse, vel etiam agetur ad omnia ista: si actum est, vt soluta pœna agatur ad interesse, & iniiciantur manus: vt s. de transact. l. cùm proponas. & ff. de transact. qui fidem. Et quidem si in locis prohibitis expresśim, vel tacitè seruus fuerit moratus, & ipse vẽditor manus iniectionem sibi seruauit, nec mancipium est manumissum, manu iniecta consequetur venditor dominium: vt infra eodem. l. j. §. ante pe. l. ij. j. responso. etiam si per plures manus ambulauerit mancipium: sicut & in lege de seruo non prostituendo dicitur: vt ff. eodem. l. Titius. & de contrahen. emptio. si quis sub hoc. Si verò sit manumissum mancipium, vt antequam fides rumpatur, & tunc manus iniicit fiscus, & in perpetuam seruitutem eadem lege vendetur mancipium aut postea, & tunc postea manũ iniciat venditor: vt j. eo. ancilla. Si verò de manus iniectione nihil dictũ est, venditor agere potest in casibus, scilicet, cùm stipulatus est pœnam quoniam vẽditor hoc ipso videtur minoris vendidisse: quia seruum, & emptorem eius lege prædicta onerauit.
3 † Idem est etsi non sit stipulatus pœnam, sed incontinenti pactus est de pœna sibi præstanda: si seruus moretur in loco prohibito. Et differt iste casus à superiori: quia ex superiori agit venditor ad pœnam: siue intersit sua, siue non intersit sua seruum abstinere à loco prohibito: quia in pœnali stipulatione non spectatur quid intersit, sed quæ sit quantitas stipulationis. Ex pacto autem incontinenti apposito, agit venditor ita demum: si intersit sua ratione pœnæ, quam alius promisit. & eatenus aget, quatenus alij cogitur præstare: quia seruus non abstinuit loco prohibito: vt ff. eo. si vẽditur. §. si quid. & l. seruus ea lege. & j. e. si vt manus. & hoc, si domini præsentis voluntate moretur seruus in locis prohibitis contra voluntatem vẽditoris. Si enim seruus fugitiuus est: quia voluntate emptoris non moratur in loco prohibito. vel si venditor remiserit legem, quæ sui securitate erat apposita, non aget ad pœnam, vel ad interesse: vt ff. eo. l. j. & l. Titius.

Si mancipium ita væneat, ne prostituatur. *Rubrica.*

1 Pactionem, ne prostituatur, prodesse.
2 Venditor prostitutum capit.
3 Prostituta fit libera & quando.

SICVT superius apponitur pactum gratia venditoris, ita & hic apponitur pactum gratia venditi mãcipij, ne prostituatur. Vnde & venditor superius pactũ remittere potest, hic non:
1 vt infra dicemus. † Sciẽdum est igitur, quòd aut cauit sibi venditor. s. de manu iniicienda, si prostituatur ancilla, aut non: si cauit, aut venditor consensit prostitutioni: & tunc ex interpretatione constitutionis diui Hadriani peruenit ad libertatem: nec habet venditor patronatum. Aut non
2 consensit: † & tunc potest iniicere manum in mancipium ex constitutione diui Hadriani. nec perueniet ad libertatem: vt infra eodem. l. j. & ff. de in ius vocan. sed & si. §. prostituta. & ff. de contrahend. empt. l. si quis. Si verò non cauit sibi, & dixit eam fore liberam, si prostitueretur, aut etiam nihil dixit: tan-
3 tundem enim reputo: † quia gratia mancipij lex apponitur: tunc perueniet ad libertatem, si prostituta fuerit ancilla, vel aliquid factum per quod ad prostitutionem perueniatur: vt quia moratur in caupona sub specie ministrãdi: vt infra eodẽ. l. penult. & vlti. & ff. de in ius voc. l. sed et si. §. prostituta. Edictum verò diui Vespasiani locum habet, cùm ancillam emptam, ne prostituatur, alteri vendo, siue simili lege: vt ff. de iure patrona. diuus.

Si mancipium ita fuerit alienatum, vt manumittatur, vel econtra. *Rubrica.*

1 Constitutio Marci & Commodi, quando locum habeat. & nu. 3.
2 Intellectus ad. l. si is qui. C. si mancip. ita fuer. alie. &c.

SPECIALITER, & singulariter de lege pro mancipio, vel contra mancipium apposita diximus: nunc mistim ponit de vtraque, scilicet, si dictum sit, vt manumittatur, vel nõ manumittatur. Videndum ergo quæ constitutiones sint, quæ locum habeant pro libertatibus repræsentandis, vel manumisśionibus faciẽdis, & quan-
1 do, & qualiter agatur ad pœnã non seruata pactione. † Habet autem locum constitutio diui Marci & Commodi missa ad Aufidium Victorinum, si dono, vel vendo seruum, vt ma-
a numittas[a], vel si pretium do, non pecuniã in specie, vt manumittas seruum tuum: vt j. eo. l. j. & ij. & l. si is qui. & ff. de condi.
2 causa da. l. dedi. §. sed & si tibi. & l. si pecuniã. §. j. Vel dic † secundum Placen. quòd lex illa, si is. loquitur, cùm venditor serui pretium acceperat ab emptore, & erat pactus in venditione venditor, vt seruum nondum traditum ad libertatem perduceret. Et si quidem certum tempus adiiciatur. constitutio inducit eo lapso libertatem, si potuit manumitti. Si verò dicam, manumittas quando voles, inducitur libertas te mortuo. Si dicam, quando poteris, te & seruo præsente post duos menses: alioquin post quatuor menses, inducitur libertas. Si autem simpliciter dixi vt manumittas. Respondent quidam idem, quod in proximo casu. s. dixi. Ego autem dico, quòd postquam potuisti manumittere, & cessasti, inducitur libertas: vt ff. de præs. ver. l. naturalis. §. j. & qui sine manumisśione. ad liber. perue. l.
3 Latinus. † Constitutio autem diui Marci, & Commodi in semestribus locum habet, cùm trado tibi seruum, vt post tẽpus sit liber. Nec comprehendit factum manumittendi: vt j. eo. l. iij. & ff. de ser. expor. l. vlt. Cõstitutio diui Seueri, & Antonini ad Vrbium Maximum apud Vlpianum. l. iiij. in princ. c. ff. de manumiss. titu. generali. locum habet cum alienus seruus mãdat mihi, vt eum redimam à domino suo nummis suis, id est peculiaribus fortè, vel meis: sed hoc pacto, quòd ipse restituat mihi: vt ff. de iudiciis. l. vix certis. Nec distinguo an dicatur vt manumittam eum, aut nihil dicatur: imò dicatur ne manumittam eum, benigna est opinio dicentium ad libertatem peruenire: vt ff. de manumisśio. l. iiij. & ex hac cõstitutione seruus non fit liber ipso iure, imò ipse iudex debet pronuntiare eum manumittẽdum: vt. ff. de iudi. qui se. Sed & superioribus ipso iure competit libertas. Et est notandum, quòd illa constitutio diui Marci, & Commodi ad Aufidium Victorinum (cuius commeminit lex ij. j. eo. titu.) cessat, si venditor legem mutauit, vel ipsum pœnituit: si tamen emptor sponte manumisit, nõ tenebitur venditori aliqua actione: vt ff. de ser. expor. l. iij. & l. quæsitum. Lex autem illa de non prostituendo mutari nõ potest: vt superiori titulo diximus. Sed & illud notandum: quia si pœna sit promissa: si emptor manumittat, non poterit manumitti: quia lex factum hominis repræsentat: vt j. eo. l. vlti. nisi cùm certo modo erat faciẽda manumisśio, puta per vindictam: vt ff. de verb. oblig. l. qui Romæ. §. Claudius. Illam verò legem de non manumittendo in seruo suo tantum, vel hæredis, fortè qui dicere potest. arg. ff. de leg. ij. l. vnũ ex familia. §. si rem. & tunc etiam si fiat de facto, non petitur pœna: quia non de facto, sed de effectu beneficij cogitatum videtur: vt j. eo. l. ea. & de ser. expor. si venditor. Possunt & aliæ speciales rationes asśignari, quæ in certis rebus prohibitis alienari locum non habent: vt diximus supra de re. alie. non alie. Secus fortè si non odio serui, sed fauore personæ (vt ei seruiat) prohibita sit manumisśio serui: vt infra qui non pos. ad liber. perue. l. secunda.

a **ADNOTATIO.** ¶ Vt manumittas. Vide ad huius conclusionis materiam Bart. & do. Alex. copiosè in l. stipulationes non diuiduntur. pen. charta ff. de ver. obli. & eundem do. Alexan. in l. si pecuniam. §. sed si accepit. ff. de condi. ob causam. doc. in l. si quis ab alio. ff. de re iudi. vbi multa colliges.

De ædilitijs actionibus. *Rubrica.*

DE ACTIONIBVS iure ciuili ex venditione proditis dictũ est: Sequitur videre de prætorijs, quæ sunt earũ actionũ, de quibus diximus, quasi pedissequæ: vt s̃. de veter. iur. enucle. l. ij. §. quartus autẽ. Videndũ ergo quę, & quot sint actiones ædilitiæ, & in quibus contractibus, & in quibus rebus, & ex quibus causis sint proditæ: quibus dentur, & in quos, & quando,
1 & quales sint. † Possunt autẽ dici tres actiones. s. redhibitoria, & quanto minoris, & in factum. Vel melius verè possunt dici
2 duæ actiones, & vna actio. s. in factũ. Actio † enim ex empto etiã ciuilis dicitur redhibitoria: quia per eã fit redhibitio: vt ff. de ac. emp. l. ex empto. §. redhibitione. Itẽ & actio depositi dicitur sequestraria, quia intenditur cõtra sequestrũ ad rem sequestratam: vt ff. deposi. si in Asia. §. cũ sequestro. & tamẽ nullus dicit aliquam actionẽ esse sequestrariã. Sic ergo actio ex
a empto prętoria, vel in factũ, dicitur redhibitoria[a]: quia per eã fit redhibitio. & eadẽ dicitur quanto minoris res est: quia datur quanto minoris res est: propter vitiũ: vt ff. e. l. quòd si nolit. §. si plures. in fi. §. & j. eo. l. pe. sic & hæreditatis petitio, quandoq; ciuilis est: vt cùm datur hæredi. quandoq; prætoria, vt cũ datur bonorum possessori, vel fideicõmissario. & ideo dicitur possessoria, vel fideicõmissaria: vt s̃. de pos. hære. pe. l. j. & ij. &
3 de fideicom. hære. pe. l. j. & ij. † Actio[b] autẽ quanto mino-
b ris empturus esset emptor, ciuilis est: vt ff. de act. empt. l. Iulianus. & ideo perpetua est. Hæc autẽ quanto minoris res est, cõpetit vsq; ad annũ: & cùm ad aliud datur quàm superior, neutra est superflua. Quid enim si emptor quidẽ empturus erat, sed minori pretio: subuenitur ei per hoc edictũ, vel ad redhibẽdum, vel quanto minoris res est. Item esse potest quòd dantur istę scilicet redhibitoriæ, vel quanto minoris res est: & non datur illa ciuilis: quia illa in casibus tantum competit: vt diximus s̃. de act. empt. §. item necesse. & §. item agitur ex empto.

4 † Habet locum edictum in rebus emptis. Item in permutatis. & idem puto in quolibet contractu ex quo agitur de euictione. Non ergo habet locũ in locationibus, vel quia non habebant ædiles in eis iurisdictionem, vel quia non fiunt emptiones: vt ff. eo. l. sciendum est ad venditiones. In rebus autem donatis non habet locum: quia nullum pretium, vel aliquid loco pretij interuenit: licet videretur fortè contrarium: quia donator promittit se daturum ex promissione tenetur dare: sed tamen non est hæc ratio sufficiens: vt ideo pro re donata agatur
5 ex edicto ædilium. Si tamen † donator sciens rem esse vitiosam donauerit eam, vt damnificaret donatarium, tenebitur actione de dolo: vel ex cautione: si cauerit de dolo: vt ff. eo. l. sciẽdum. §. pe. & l. ad res donatas. Sciendũ est tamen, quòd in quibusdam venditionibus cessat edictum, scilicet, quas facit procurator fisci. Secus si fiant à republica cuiuslibet ciuitatis: vt ff.
6 eo. l. j. §. illud sciendum. † Locum habet edictum hoc secundum Labeonẽ in rebus soli: & in rebus mobilibus, aut se mouentibus: vt ff. eo. l. j. primo responso. Intelligo tamen Labeonis verbum, vt in rebus prædictis locum habeat edictũ ex interpretatione. Verbum enim edicti quod supponitur. ff. eo. l. j. §. j. non habet locum: nisi in mancipiis: & postea adiiciuntur verba in edicto, quæ loquuntur de iumentis: vt ff. eod. l. ædiles aiunt. In rebus autem soli locum habet edictum: si vendas mihi prædium, quod ferat herbam pestiferam: vt j. eo. si prædium. & ff. eo. l. in fundo. De rebus autẽ se mouentibus nõ est hæsitatio: quia (vt dictum est) in iumentis, & mãcipiis locum habet. Si autem sit res quæ se non moueat, sed est mobilis, locũ habet edictũ, vt in carne morbosa, vel leprosa, vel læsa vendita: sicut & dictum est in fundo ferente herbam pestiferam. Fortè idem est in libris mendosis, nec tamẽ liber propriè morbosus, vel vitiosus dici potest: quia nec in animo, nec in corpore, potest vitium assignari, vel morbus. Si tamen potius eum non habere, quàm habere expediat dico agi posse redhibitoria vtili: vt ff. eo. l. ob quæ. §. idem Pomponius. certè & si habere expediat, si tamen vsum rei nõ parum impediat, idem videtur: vt ff. eo. l. j. §. sed sciendum. Simplariarum autem venditionum causa ne sit redhibitio in vsu est, & appellatur venditio simplaria cùm venditur res simplex, id est vitali carens alimento: vel quia in se non habet, vel quia alij non confert. Nec ergo agetur pro tigno debili, vel confracto, vel pro lapide male cocto, vel pro seruitute à prædio debita. Item nec agetur, si vendita sint incorporalia: puta hæreditas, vel actio quæuis. Quidam tamen appellauerunt simplarias vẽditiones, cũ venditur res vilis, cuius nomine agitur de euictione in simplum non in duplum: quod falsum est. Nã & si vendidisti mihi mancipiũ fatuum, morionem, furiosum, vel lunaticum, vt in eo nullus sit vsus, nec expediat ipsum habere, locũ habet edictũ ædiliũ: vt ff. eo. l. ob quæ vitia. §. idem Pompo. & l. bouem. §. aliquan-
7 do. † Fit autem redhibitio per actionem ex empto ex quatuor causis, scilicet propter morbum, propter vitium. Item cũ pronuntiatum est quid adesse, quod abest, vel abesse quod adest. Item cùm non cauet venditor de his, quæ iubent ædiles.
8 de his singulis videamus. † Est autem morbus, habitus cuiusq; corporis contra naturam, qui vsum eius ad id faciat deteriorem, cuius causa nobis natura sanitatem dedit. Nec distinguo, an sit morbus in toto corpore, vt quia febris est: an in parte, vt quia est cæcitas. Item nec distinguo an sit morbus perpetuus, an temporalis: vt ff. eodem. l. Pomponius rectè. nisi morbus sit sanatus. Secus verò si morbo vacaret: vt ff. eodẽ. l. quod ita sanum. & l. qui tertiana. Distingue tamen, an sit morbus leuissimus, an qui non modicè impediat. Leuis enim febricula, vel vetus quartana, quę tamen iam sperni potest, vel vulnusculum modicum, non habet in se delictum: & si non sit pronun-
9 tiatum: contemni enim hæc potuerunt. Quod autem † dixi in morbo, etiam in vitio dictum est. Nam quicquid est morbus, est vitium: & è conuerso. Aediles tamen causa dubitationis tollendæ nomine morbi debilitatẽ corporis solius, vel corporis & animi denotant: vt in frenetico dicitur: vt ff. eod. l. j. §. sciendum. & l. ob quæ. §. vlti. Interdũ nomine vitij debilitatẽ animi significauerunt: puta si aliquis balbus est. Item vitium plerunq; significat perpetuum corporis impedimentum, mor

bus

bus verò temporalẽ corporis imbecillitatẽ:vt ff.de verb.ſign.
l.inter ſtuprum.§.pe.& ff.eo.l.j.§.ſed ſciendũ.& l.ob quæ vi=
tia.§.vlti.& §.in ſumma. Vitium autem ſolius animi in iu=
c mentis fortè inducit redhibitionem[c].ff.e.l.aiunt. & l.bouem.
ſed in ſeruis non inducit redhibitionẽ:niſi ſeruus ſit fugitiuus,
vel erro vel capitalem fraudem cõmiſit,vel mortẽ ſibi conſci=
uit,vel niſi animi vitium dictum ſit abeſſe,& adeſt:vt ff.eo.l.j.
§.j.& §.item ſi quod.& l.ob quæ.§.idem Pomponius.& §.in
10 ſumma. †Eſt autem fugitiuus,qui ea mente diſcedit,ne re=
deat ad dominũ:tametſi mutato conſilio reuertatur ad eum.
Nemo enim tali peccato pœnitentia ſua nocens eſſe deſinit.
Si tamen ad fugam gradũ vnum,vel alterũ promouit,nec po
11 teſt euadere dominũ ſequentẽ,non dicitur fugitiuus. † Er=
ro autem eſt puſillus fugitiuus,qui non quidem fugit:ſed fre=
quenter ſine cauſa vagatur,& tẽporibus in rebus nugatoriis
conſumptis ſerius redit ad dominum:vt ff.eo.l.quis ſit fugiti=
uus.j.reſponſo.& §.j.& ij.& §.idẽ ait qui ad fugã.& §.erronẽ.
12 †Capitalem autẽ fraudem admittit qui aliquid tale deliquit
dolo malo & per nequitiã propter quod capite ſit puniendus.
Veteres enim fraudem pro pœna ponere ſolebant. Si autem
caſu,vel errore quid factum eſt à ſeruo : vt quia impubes,vel
furioſus erat,ceſſat edictum:vt ff.e.l.cùm autem.§.excipitur.
Cõſciſcere autem ſibi mortẽ dicitur ſeruus,quia aliquid facit,
quo magis ſe rebus humanis extrahat:puta laqueum torſit,
vel medicamentum pro veneno bibit,vel præcipitẽ ſe ex alto
miſit vel quid aliud fecit quo facto ſperauit mortem peruen=
turam:tanquam nonnil in alium auſurus,qui hoc aduerſus ſe
auſus eſt,& hic ſeruus maledictus eſt.Et iſte & ſuperiores,ſci=
licet,fugitiuus,& erro & capitalem fraudẽ admittentes exci=
piuntur in edicto ne vendantur:vt ff.eo.l.cum autẽ.§.excipi=
13 tur.† In aſſeueratis autẽ ex bono,& æquo eſt interpretatio fa
cienda:ſed cũ quodam temperamento admittẽda,vt ſi forſan
conſtantem affirmauerit eſſe,non exacta grauitas,vel cõſtan=
tia,quaſi à philoſopho deſideretur:& ſi laborioſum,& vigilan
tem eſſe affirmauerit,non continuus labor per dies, noctesq́;
exigatur ab eo:ſed hæc omnia ex bono,& æquo modicè deſi=
derentur.Idem & in cæteris,quæ venditor affirmauerit,intel=
ligimus.Si tamen venditor ſerui optimũ coquum dixerit ſer=
uum eſſe optimũ,debet præſtare in eo artificio. Qui verò ſim
pliciter coquum dixerit,ſatis facere videtur ſi mediocrem co=
quum præſtet.Idem in cæteris generibus artificiorũ. Si ergo
artificem dixerit eſſe,non vtiq; debet eum præſtare perfectũ:
ſed in aliquem modum peritum,vt neque eum ſummè ſcien=
tem accipias,neq; rurſus indoctum eſſe in artificio.Sufficit er=
go talem eſſe,quales vulgo artifices dicuntur.Item & ſi dixe=
rit venditor peculiatum eſſe ſeruum,ſufficit & ſi minimũ ha=
14 bet peculium.†Præſtat[d] autem venditor hæc omnia quæ di=
d xit adeſſe,ſi dixit tempore venditionis animo obligandi, vel
promiſit ſtipulatione,vel ſine ſtipulatione,etiam nuda pollici
tatione.Eſt autem dictum,quod verbotenus pronuntiatũ eſt,
nudoq́; ſermone finitur.Promiſſum autẽ referri poteſt ad nu=
dam promiſsionem ſiue pollicitationẽ,vel ad reſponſum ſecũ
dum quod incipiet is,qui de huiuſmodi cauſa ſtipulanti ſpo=
ponderit,& ex ſtipulatu poſſe cõueniri & redhibitoriis actio
nibus. [Nec eſt nouum. Nam qui & ex empto poteſt con=
ueniri, idem etiam in redhibitorijs actionibus conueniri po=
teſt.] Si autem venditor aliqua dixerit non eo animo, vt
præſtaret,ſed vt iactaret verba in vanum,vel ad nudã laudem
ſerui aliquid dixerit non tenebitur.vt ſi dixerit frugi ſeruum
probum dico audientem.Planè ſi dixerit aliquid abeſſe quod
non abeſt,puta dixit alienatorem non eſſe,furem non eſſe, ad
ſtatuam nunquã confugiſſe, tenebitur.& probantur hæc.ff.
eo.quis ſit fugitiuus.§.vlti.& l.ſi quid.& l.ſciendũ tamen eſt.
15 †Item debet cauere venditor de his,quæ continentur in edi
cto:quod ſi nõ faciat,fiet redhibitio in hoc caſu intra duos mẽ
ſes,& poſtea intra ſex menſes agi poterit ad intereſſe:vt ff.eo.
l.ſi venditor de his.ſed in ſuperioribus caſibus datur redhibi=
toria vſq; ad ſex menſes:vt ff.eo.l.ſciendũ.§.vlti.& vt patebit
ex ſequentibus.Quæ ſunt illa,quæ continentur in edicto, de
quibus cauere debet? certè ſunt ea de quibus diximus ſ.ſci
licet morbus,& vitium,quòd non ſit fugitiuus,vel erro,vel ca
pitalem fraudem non admiſerit,quòd mortem ſibi non conſci
uerit,quòd noxia ſolutus ſit:vt ff.eo.l.j.§.j. Qualiter autem
noxalis cauſa intelligitur,dicitur ff.eodẽ.quis ſit fugitiuus.§.
16 quod aiunt.Et plenè diximus ſ.de act.emp. † Hæc autem
e redhibitoria actio[e] facit,vt fiat redhibitio,id eſt emptionis re=
ſolutio:& ſic vterq;,id eſt emptor,& venditor quodammodo
in integrũ reſtituuntur:idcirco enim appellata eſt redhibitio,
quaſi redditio :vt ff.eod.l.redhibere. & l.facta redhibitione.
& de acquirẽ.poſſeſ. Pomponius.§. præterea quæritur.& de
17 alie.mu.cau.fa.l.vlti.quia redhibitio. †Si autem reſtituitur
emptor,vt ſi quidem ſoluerit pretiũ,vel vſuram ex mora,vel
quaſi ex mora,repetit pretiũ,vel vſuram.Item & vſuram pre
tij,& vſuræ non quaſi vſuræ ſed quaſi ſortis.& eſt ratio : quia
& ipſe emptor reſtituit vẽditori fructus.Item repetit emptor
à venditore quod cauſa emptionis erogauit mediatoribus for
tè,ita tamen ſi dederit voluntate venditoris.Nã ſi dederit ſpon
te ſua,ſibi imputabit.Item repetet emptor à vẽditore vectigal
nomine rei ſolutum,quod ſequebatur emptorem. Si autẽ em
ptor hoc nondũ ſoluerat,ſed eorum nomine obligatus erat,
cùm agit redhibitoria,veniet in redhibitoriã,vt liberetur ab
eis per venditorem:vt ff.eo.l.ædiles etiam.§.vlt.& l.debet au=
tem.& l.illud ſciendum.Item repetet emptor expenſas neceſ=
ſario factas in rem emptã poſt lit.cõteſt.& veniũt per iudicis
officiũ.Expenſæ enim præcedentes litem,nominatim petẽdę
ſunt.Cibaria tamen ſeruo data non imputabit emptor vendi
tori,cùm ipſe habuit miniſteriũ ſerui:vt ff.eodẽ.l.item ſi ſer=
ui.§.vl.& de vſuris.l.partum.Item & repetet emptor damna,
quæ ſenſit propter ſeruum,vel ea,quæ ſerui nomine impẽdit:
vel ſi nomine ſerui eſt conuentus aliqua noxali actione. Caue
bit venditor emptori de his reſtituendis, in quibus emptor,
vel procurator eius fuerit condemnatus : vt ff.eo.l.redhibere.
§.Idem Pomponius.& l.item ſi ſerui.j.reſponſo.Et licet herũ
omnium ratione dixerim emptori conſulendũ,diſsimiliter ta
men conſulitur:quia ratione pretij,& acceſsionũ habet actio=
nem redhibitoriam,& corporis empti retentionẽ. Ob ea au=
tem damna,quæ ſenſit propter ſeruũ,vel ea quæ præſtitit no=
mine ſerui conuentus,ſolam habet corporis retentionẽ : vt ff.
eo.l.cum autem.§.Iulianus.& l.illud.§.vlti.& l.quòd ſi nolit.
18 j.reſpon.†Item prædictorũ omniũ nomine ita demũ efficaci
ter experietur emptor,ſi venditori præſtiterit prius rem:& ac
ceſsiones rei:vt ff.e.ædiles etiam.§.vlti.Acceſsiones accipe fru
ctus omnes.Itẽ ea quæ acquiſiuit emptor per ſeruũ ex re ſua,
vel ex iniuria facta ſeruo empto in cõtumeliam emptoris:ſed
ex opera ſerui.Item hæreditates,& legata per ſeruũ ſibi obue
nientia.Nec eſt ſpectandũ cuius contemplatione teſtator reli=
quit ei,ſubaudio ſtudio venditoris,an ſerui.Nam ſi cõtempla
tione emptoris ea relinquerentur,ex re ſua viderentur eſſe:vt
ff.de vulg.& pupil.ſubſt.ſed & ſi plures.§.in arrogato.Si em=
ptoris contemplatione non reliquantur,reſtituuntur illa ven=
ditori:etiamſi talis erat venditor,qui per ſe nõ poterat aliquid
ex teſtamento capere:vt ff.eo.l.cum aiunt.§.vlti.& l.generali=
ter.& l.quòd ſi nolit.§.peculium.& l.bouẽ.§.ſi quis.Itẽ & re=
ſtituit emptor æſtimationem deteriorationis ſerui,ſiue in ani=
mo,ſiue in corpore ab emptore,vel eius familia,vel procurato
re damnũ ſit datum:puta ſi ſtupratũ ſit,aut ſi vitio emptoris fu
gitiuus cœperit eſſe. Procuratorem accipe ſiue vniuerſalẽ,
ſiue ſpecialem,cui idipſum mandatum eſt propter quod dete=
f rior factus ſit ſeruus. Familiæ[f] autem appellatione[g] conti=
g nẽtur omnes qui ſunt in ſeruitio & liberi homines qui ſeruiũt
ei bona fide,vel alieni ſerui,accipe etiam eos qui in poteſtate
ſunt eius.Ita demum autem facta familiæ,& procuratoris im
putantur emptori,ſi ea facta non contigiſſent : niſi eſſet facta
venditio,quòd autem ſeruus emptus erat paſſurus etiam ſi nõ
væniſſet in eo,conceditur emptor,ſubire noxæ deditionẽ pro
ſeruis ſuis.Ex eo autem quòd procurator[commiſit]actiones
ſibi contra emptorem cõpetentes accedet vẽditori.Et præſtat
hæc omnia emptor vẽditori ſolo iudicis officio,ſi contigerunt
poſt lit.conte.Nam ſi cõtigerint antè,nominatim petẽda ſunt
vel per actionẽ in factum,vel per actionem ex vendito : vt ff.
eodem.l.ædiles etiam.j.reſponſo.& §.j.ij.iij.iiij.& v.Item ca=
uet emptor vẽditori de dolo malo,& culpa:ſi fortè pignori de

derit seruum emptum,aut iussu eius damnum,vel furtũ alicui
dederit seruus.Itẽ & cauet de eo reddendo quod ad eum per-
ueniret nomine serui,vel dolo,vel culpa eius factũ fuerit quo
minus perueniat,ex eo quòd aliũ conuenerit eius nomine:vt
ff.eodem.redhibere.§.j. & ij. Quæcunq; autẽ diximus de re-
19 dhibitoria,locum habent in re vna singulari vẽdita. † Quid,
si plura vendantur? Distingue,vtrum vendantur res eiusdem
generis,id est,officij,an non.si eiusdem generis,diuide,vtrum
in singulis constituatur pretium,an confusè in omnibus.Si in
singulis,non redhibetur vnum propter aliud:nisi emptor vnũ
sine altero non erat empturus:quod ex affinitate personarũ,
vel rerum probari potest:vt quia sunt fratres,vel comœdi,vel
mulæ pares,vel quadrigæ:vt non,nisi omnes,alicui habere ex
pediat.Si verò constituatur cõfusè in omnibus , fit omniũ re-
dhibitio.vtriusq; tamẽ voluntate potest agi ad vnum:vt ff.e.l.
cùm eiusdem.& l.si plura.Si autẽ vendũtur plures res,quæ nõ
sunt eiusdem officij,propter vnũ non redhibẽtur cætera:vt ff.
eodem.l.ædiles aiunt.§.vlti.& hoc cũ neutra res est alterius ac
cessio.Si autem vna alij accedat,propter principalẽ vitiosam,
vel morbosam redhibetur accessoria:& si nullum sit vitium in
ea:vt ff.eodem.l.proinde.§.vlt.sed propter accessoriã non re-
dhibetur principalis:nisi in casu propter ornamenta:vt ff.eod.
l.ædiles aiunt.primo responso . & vt diximus infra , redhibe-
tur autem accessoria,si accesserit expresſim sub vniuersitatis
appellatione,vel velamento. vt si vendas mihi hæreditatem,
vel peculium in quibus sunt animalia morbosa, vel vitio-
sa : vt ff.eodem.l. proinde. & l. itaq;.& l.quòd si nolit. §. vl-
20 timo. † Actio[h] autem quanto minoris datur in omni-
h bus casibus , in quibus diximus dari redhibitoriam nomi-
ne morbi , & vitij,& datur intra annum vtilem .redhibito-
ria autem intra. vj. menses vtiles:vt ff. eodem.l. ædiles aiunt.
primo responso. ibi , morbi autem vitijve. & l. sciendum.§.
vlti. Item datur quanto minoris actio in multis casibus,in
quibus cessat redhibitoria:vt in his qui laborãt vitio animi ex
cõsuetudine:nam eius nomine qui circa fana bacchatur,id est
baccho inebriatur,& quasi demẽs respõsa reddit,agetur quã-
to minoris.Idem,& si per luxuriam id factum sit. Et hac eadẽ
actione agetur nomine eorum,qui præter modum timidi,cu
pidi,auariq; aut iracundi,vel melancholici , vel proterui sunt,
vel aleatores,vel vinarij,vel gulosi , vel impostores mendaces
qui imponunt alicui falsa per mẽdaciũ,aut litigiosi,aut balbi,
aut blæsi,aut qui tardius loquũtur,vel vari, varietate ser
monum,vel vatij qui quasi vaticinando aliqua loquuntur:vel
atypi,vel aphthiphi qui præpostere loquuntur. Item datur
hæc actio eorũ nomine qui sunt gibbosi, vel curui, vel pruri-
ginosi, quia quasi ardorem carnis patiuntur , vel scabiosi , vel
surdi,vel muti:vt ff.eodem.l.j.§.vlt.& l.ij.& iij.& iiij.j.respon
so.& §.item aleatores.& l.item Ofilius.§.vlti. Et est notan-
dum quòd hæc actio quanto minoris sæpius potest intentari,
scilicet,nomine singulorũ morborum.Sed hoc idem est agen
dum,ne lucra faciet emptor,& bis eiusdem rei æstimationem
consequatur:vt ff.eodẽ.l.quòd si nolit.§.si quis. Aliquando
etiam per actionem quanto minoris fit redhibitio , si manci-
pium sit adeo nullius pretij,vt nec expediat ipsum habere:vt si
furiosum est,vel lunaticum:tunc redhibebitur per hanc actio
21 nem: vt ff.eodem.l.bouem.§.aliquando. Actio † autem in
i factum datur emptori[i] ad pretiũ sibi restituendum,& eius a-
ctiones,cũ redhibuit rem emptã sine iudice.Nec distinguo iu
re,vel non iure,vel intra tempus statutum,vel post.Nam post
ea quàm venditor recipiendo rem venditam cognouerit esse
in causa redhibitionis,iniquum est quæri,vtrum debeat redhi
beri,an non.Ergo conuẽtio de redhibendo,non inducit hanc
actionem,sed ipsa redhibitio.Item datur actio in factum,cùm
venditor mancipij non pronuntiat de natione eius. Plerũque
enim natio serui aut prouocat,aut deterret emptorẽ. Ideo in-
terest eius scire nationem. Præsumptũ est enim quosdam ser-
uos esse bonos quia nationis sunt nõ infamatæ,quosdam ma-
los videri quia in ea natione sunt,quæ magis est infamis.Si er
go non pronuntiauerit emptor de natione,tenebitur emptor
hac actione per quam redhibebitur mancipium.ff.eodem.l.
quòd si nolit.§.in factum.& §.qui mãcipia. Item datur hæc
actio cùm emerim à te rem aliquam,vt nisi placuerit mihi in-
tra talem diem,redhibeatur tibi.Si autẽ dies certa non fuerit
apposita,fiet redhibitio intra lx.dies:nisi conuenerit,vt in per
petuum fieret redhibitio : vt ff.eo.l.quòd si nolit.§.si quid ita.
Potest etiam dici,quòd hæc actio locum habeat,vbi venditor
non cauet de his,quę iubent ædiles:vt suprà diximus.Item da
tur hæc actio propter ornamenta rei intra lx.dies ad redhibẽ-
dum,scilicet cum tempore venditionis ornatum erat manci-
pium,vel causa venditionis:cũ esset sic ornatum,inspexit em-
ptor:vt ff.eodem.l.ædiles aiunt.primo responso.& §.vendẽdi.
22 † Amplius dici potest,quòd hæc actio competat vbi vendi-
k tur seruus veterator pro nouitio[k].Et dicitur veterator,qui est
instructus in aliquo vili,& malitioso ministerio:vt quia cau-
tus est, non autẽ dicitur veterator spatio seruiendi magno tẽ-
pore. Nouitius autem dicitur non tyrocinio animi,sed condi
tione seruitutis,id est qualitate seruiendi in aliquo simplici,&
bono ministerio.Præsumptũ est enim ea mancipia,quæ rudia
sunt,simpliciora esse:& ad ministeria aptiora,& ad omnia mi
nisteria habiliora.Trita verò mãcipia,& veterana,difficilè est
reformare ad frugẽ melioris vitæ.Quia ergo venalitiarij sciũt
facilè decurri ad nouitiorũ emptionem , idcirco interpollant
veteratores,id est obscurant puta eos tondẽdo,& balneando,
& impinguando,vt iuuenes videantur:& pro nouitijs vẽdũt.
quod ne fiat hoc edicto præcipitur:& ideo si quis ignorante
emptore ita vænierit,redhibebitur:vt ff.eodem.l. præcipiunt
ędiles.ad l.vlti.Veteranus autem dicitur alias qui seruiuit per
annum:& nouitius,qui nondum seruiuit anno:vt ff.de publi
23 ca.l.vlti.§.quoties. † Dantur istæ actiones emptoribus, &
permutatoribus,& ex simili causa contrahẽtibus,& eorũ hæ-
redibus.In venditores,& permutatores,& in similes contra-
hentes,scientes,vel ignorantes vitia,& eorum hæredes: vt ff.
eodem.l.si tamen.§.ædilitiæ.& l.j.§.causa.Item dantur in vnũ
ex socijs,cuius pars non est minor:quia plerunque venalitiarij
contrahunt societatem:vt quicquid agunt in commune videã
tur agere.Nam id genus hominũ ad lucrum,vel turpius quæ-
rendum pronius est:vt ff.eodem.iustissimè.§.primo.Itẽ dan-
tur dominis ex contractibus seruorũ,& filiorumfami.& pro-
24 curatorum.Ita † tamen,si contrahentibus non possit imputa-
ri eorum sciẽtia de vitio,vel morbo rei.Nec enim videtur esse
celatus qui sciuit,neque certiorari debuit,qui non ignorauit:
vt ff.de act.empt.l.j.in fi.& ff.eodẽ.l.j.§.si intelligatur.Idemq;
& si obijciatur contrahenti supina ignorantia:puta si erat mor
bus,qui omnibus potuit apparere:quia habebat cicatricẽ eui-
dẽtem,& periculosam in capite:vel in alia parte corporis,vel
homo cęcus vęniebat:vt ff.eodem.l.quęritur.§.vlti.Idemq; &
in euidenti vitio animi:vt ecce vẽdebas mihi seruum vinctũ.
verisimile est eum esse vinctum quia fugitiuus erat, & ideo
mihi non teneris:vt ff.eodem.si tamen.§.ei qui seruum. Has
autem supinas ignorantias puto repellere emptorem , si ven-
ditor ignorabat vitia,vel morbos.Si autem venditor sciebat,
emptor autem ignorabat,præponderat dolus vẽditoris:vt ff.
ad legem Aquiliam.l.item si obstetrix.§.vltimo.& l.si puta-
tor.Et in hoc casu dicit lex emptori supinè ignoranti vitium,
currere tempus:vt ff.eodem.l.cum sex.Si enim poneres illud
vtrunq; sciuisse,non ageretur,vt liquet ex prædictis. si vtriq;
25 ignorassent,idẽ:vt supra dixi.† Si autem quæras,an serui em
pti scientia,vel alterius,qui emit nomine meo mihi nocere de-
beat:distingue in seruo an seruus emat nomine peculiari , an
nomine meo.Si nomine peculiari,siue cum mandato,siue sine
mandato,scientia,& ignorantia serui tantũ,& non mea inspi
citur:vt ff.eodem.l.cùm mancipium.& de libera.causa.l.imò.
§.tunc.& de liti.l.ij.primo responso.Excipitur quãdo,me præ
sente,& non contradicente , seruus emit . Nam mea scientia
in mei præiudicium inspicitur : vt ff.de libera.causa.l.imò. §.
planè si filius.Si verò præsens contradicere non possem:non
obesset mihi mea scientia:vt ff.de contrahend. empt.l. huius-
modi.Si autem seruus emerit nomine meo,& mandato meo,
non autem peculiari nomine,si quidẽ mandaui ei de incerto,
idem est quod suprà. Idemq; est etiam si sine mandato meo
quis mihi emerit seruum vitiosum:vt ff.eodem . cùm manci-
pium.§.circa.Si verò mandauero seruo meo,vel alij de certo
seruo

seruo emendo, mea scientia, & ignorantia tantum inspicitur:
vt ff. de lib. causa. l. imò. §. tunc. & l. in seruo. & ff. de liti. l. ij. pri
mo responso. & de contrahen. emp. sed & si seruo. & ff. eodē.
cum mancipium. §. sed & si seruus. Nec obstat, quòd ibidem
dicitur certum incertumq́; quia refertur ad eum casum, quan=
do emit nomine peculiari. In vsucapione quoque idem distin
gue, rem: vt probatur. ff. pro empt. l. ij. §. si seruus tuus. vsque ad
illum §. si à pupillo. Illud certum est quòd vbi quis emit vt
nuntius, nunquam eius scientia, vel ignorantia spectatur, sed
26 domini. Quod dixi in seruo, & filiofa. obtinet. Item † potest
emptori imputari culpa sua, si eius culpa seruus vitiosus em=
ptus decessit, vel in fuga sit. Vnde repellitur ab ædilitijs actio=
nibus: vt ff. eodem. si hominem. in fin. & l. si tamen. vel si nolit
venditor emptorem repellere, admittet eum agentem ędilitijs
actionibus. vt tamen eadem præstentur & vēditori, quæ præ
starentur ei ab emptore, si seruus viueret. Vnde præstabit ven
ditor æstimationem serui, & eius accessiones, & damna in ser
uū data ab emptore, vel eius familia, restituet. Accipe hic cul
pam etiam leuem, vt si non adhibuerit emptor medicum, vel
malum adhibuit, vt seruus emptus possit sanari: vt ff. eodem.
quòd si nolit. §. si mancipium. Et est hoc ar. contra emptores
[qui malos inueniunt aduocatos, vt repellantur volentes age=
re de euictione. Item cōtra hæredes] qui malos inueniunt me=
dicos testatoribus suis, vt debeāt priuari hęreditate: vt ff. de his
quibus vt indig. l. indignū. Itē & repellitur emptor, si seruum
emptum manumisit: vt ff. eodē. si hominem. Si autem seruus
emptus est in fuga, sine culpa emptoris, nihilominus emptor
aget ex hoc edicto: cauebit tamen vt hominem persequatur,
& in sua potestate redactum venditori reddat: vt neq; per se,
neque per hæredem suum futurum: quominus eum hominē
venditor habeat: vt ff. eod. l. redhibere. §. vlti. & l. neque. Nec
27 † obstat, quod dicitur ʒ. eodem. l. habitatio. scilicet, emptorem
repellendum, si non exhibeat seruum fugitiuū. Ponitur enim
verbum exhibere pro probare. Vel est intelligendum cum
28 seruus est in fuga culpa emptoris. Item † repellitur emptor
propter iam habitam semel rei persecutionem: vt ff. eodem.
quòd si nolit. §. si quis. & vt s. diximus: Item repellitur ratione
pacti: vt si venditor nominatim exceperit aliquem morbum,
& decætero sanum esse dixerit, remittentibus enim actiones
suas, non est dandus regressus: hic quando excepit nesciens
morbum inesse. Si autem sciuit morbum inesse, & affirmauit
ipsum inesse, vt emptor non esset celatus: idem est. Si autem
sciebat inesse, sed negabat, vel dissimulabat inesse, excepit ta=
men ne teneatur eius nomine, non proderit ei exceptio: vt ff.
eodem, l. quæritur. §. pe. Item repellitur emptor si agat nomi=
ne vitij contingentis post contractam venditionem: nisi ven=
ditor nominatim promiserit de eo: vt ʒ. eo. si apud. Oportet er
go probare emptorem vitium infuisse ante vēditionem, & po
test probare emptor vitium infuisse ante venditionem, &
potest probationis loco induci empti serui, & vitiosi confes=
sio: qui præsentibus honestis viris interrogatus an in domo
venditoris fugeret, respondit fugisse. Alia tamē indicia neces=
29 saria sunt: vt ff. eo. l. quæro. §. vltimo. † Hæredes autem empto
ris repelluntur, si non consentiant omnes ad redhibendum.
Dare enim debent vnum procuratorem, ne fortè venditor in=
iuriam patiatur, dum ab alio partem recepit hominis: alias nō
in partem pretij condemnatur, sed quanto minoris homo sit.
sic enim inuitus compelleretur ad communionem inchoan=
dam, quod ratio non vult. Idemq; & in pluribus dominis ser=
ui ementis: vt ff. eo. l. quòd si nolit. §. si plures. & §. Marcellus
q. toque. & de condi. inde. l. si non sortem. §. si centum. Singu=
lis tamen hæredibus venditoris pro portione hæreditaria pos
set seruus redhiberi ab emptore: quia non est ibi ratio com=
munionis in iure, vt dictum est in hæredibus emptoris.
30 Sunt autem istæ actiones tēporales: nā redhibitoria vj. men
sibus, quanto minoris anno, in factum lx. diebus tolluntur: vt
liquet ex prædictis, & computantur in eis vtilia tempora: &
incipit currere tempus in redhibitoria ex die venditionis, cū
supinè quis ignorauit vitium. vt diximus. alioquin cedet ab
eo tempore, quo cœperit quis scire vitium. Si autem agatur
ex eo quod est dictum, vel promissum ante venditionem, ce=
det similiter tempus ex die promissionis. Si autem agatur ex
eo quòd quidem dictum est, vel promissum post venditionē,
cedet tempus ex die promissionis: vt ff. eodem. l. sciendum. §.
31 vltimo. & l. si verò ante. & l. cùm sex. Item † hæc actio [l] redhi=
l bitoria, est arbitraria: nam quæcunque diximus venditorem
præstare debere emptori in simplum, si ea non præstat, dam=
nabitur in duplum: vt ff. eodem. redhibitoria. Quandoque
etiam speciale est, vt redhibitoria detur à principio in duplū:
vt ecce vendis mihi seruum, teneris mihi cauere de dupla: si
seruus sit in aliqua illarum causarum quæ inducunt redhibi=
tionem. Ea enim quæ sunt moris, & consuetudinis, veniunt in
bonæ fidei iudiciis: vt ff eodem. quòd si nolit. §. quia assidua.
& sic in venditione serui loquitur lex de dupla: vt ff. eodem. l.
32 quæro. † Est & illud speciale in seruo propter dignitatem
hominis, quia non accedit rei minoris pretij, & minoris digni
tatis. [Rei autem paris dignitatis,] licet sit minoris pretij ac=
cedit. Plerunque enim vicarius pluris est, quàm ordinarius:
nam si passim cuilibet rei accederet spe propter rem principa
lem cui accederet redhiberetur: quamuis in ea nullum esset vi
tium: vt ff. eodem. l. iustissimè. & l. proinde. §. vltimo. Est &
aliud edictum Aedilium Curulium ne quis canem, verrem,
vel minorem aprum, vrsum, lupum, pantheram, leonem,
aliave animalia quæ nocerent soluta, vel ligata, vel conti=
neri vinculis quominus damna facerent, non possint, quà
vulgò iter fiet, & habuisse velit: vt cuiquam noceret vel dam
num dari possit, si aduersus ea factum sit, & homo liber ex
ea re perierit cc. solidi præstabuntur, si nocitum homini li=
bero esse dicatur quanti bonum & æquum iudici videbi=
tur condemnatur. Cæterarum rerum quantum damnum
factumve sit, dupli: vt ff. eodem. l. hi enim. §. primo. & l.
generaliter. & l. qua vulgò. Item & pro damno potest a=
gi vtili actione, de pauperie: vt Institu. si quadru. paupe. fe.
di. §. vltimo.

a ADNOTATIO. ¶ Redhibitoria. Vide text. in l. sciendum. §. deinde. & ibi no. Albe. de Rosa. & Paul. de castr. ff. de ædil. edict.
b ¶ Actio autem quanto minoris. Vide Pau. de cast. & Alexā. in l. Iulianus. in apostillis. ff. de act. empt. & in locis ad quæ ibi se remittit.
c ¶ Redhibitionem. Adde ad resolutionem huius conclusionis Spec. in tit. de emp. & ven. §. j. in ver. porro. Bald. & docto. in authen. omnes. in fi. C. commu. de succes. & in l. si prædium. in ver. sed pone ego emi. C. hoc eo. titu. Ang. are. in §. prætorum. num iiij. cum plu. seq. de iure naturali. char. xv. vbi colliges multa ad materiam. & vide do. Alexand. de Imo. in consilio. cxlviij. in ij. vol. qui omnia discutit.
d ¶ Præstat. Vide extense ad omnia ista loca ad quæ se remittit Albe. de rosa. in rub. ff. eod. titu.
e ¶ Actio. Vide Ang. in l. Iulianus. ff. de actio. empti.
f ¶ Familiæ. Vide tex. cum ibi scriptis per Alb. de ros. in l. pronuntiatio. in §. familiæ. ff. de verbo. significa.
g ¶ Familiæ appellatione. Adde text. Barto. & doct. in l. §. familiæ. ff. de vi & vi arma. & in l. fi. C. de verb. sign. do. Alex. de Imo. in l. pronuntiatio. ff. fami. erc. Paul. de castr. in consi. xvij. in j. volu. tex. meliorem de iure in l. ædiles. §. familiæ. de ædil. edict. Canonistas in cap. cum olim. de arbitris: qui conclusiuè multa tangunt.
h ¶ Actio. Vide plenè per Ange. Are. & Iaso. may. in §. pe. insti. de acti.
i ¶ Emptori. Adde Bart. in l. & quia. ff. de præscri. verb. & in l. quædam. ff. de eden. Io. de por. in l. si id quod aurum. ff. de verb. oblig. multa per do. Alexan. & doct. in l. Iulianus. ff. de act. empt.
k ¶ Nouitio. Vide ad hoc Bald. in l. si prædium. C. de ædil. acti. do. Alex. in l. fi. ff. de condic. ob caus. doct. in l. j. C. hoc eo. tit.
l ¶ Actio. Et adde in ista materia redhibitoriæ. quid si plura animalia vendiderit vno pretio, an propter vnum morbosum poterunt cætera redhiberi? Item si lite pendente in redhibitoria ipse emptor vendat alij, quid iuris? Item in redhibitoria quæritur quid habeat probare actor. Emptor lite pendente vendendo animalia videtur renuntiare redhibitoriæ cum petitur redhibitio & debent præsentari animalia quæ asseruntur morbosa. In donatione non habet locum redhibitoria. de his omnibus vide elegans con. do. Signoreli de Homodeis Mediolanensis. in consi. liij.
❧ ¶ Vel cari. Horum nominum si quis veriorem explicationem expetat, cōsulat Aul. Gellium Noct. Attic. lib. 4. c. 2. Budæum in priorib. capi. j. hoc titulo. Platonem dialo. 7. περὶ νόμων. Prateius.

De monopolijs, & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborum, necnon balneatorum prohibitis & pactionibus illicitis. *Rubrica.*

1 ☞ *Monopolium exercere qui dicantur.*
2 *Monopolium unde dicatur.*
3 *Pactum, quod negotiatores uel artifices inter se faciunt, ut non nisi pretio constituto ab ipsis uendant, uel operentur, improbatum esse.*

4 *Ergolabi qui dicantur.*
5 *Monopolium exercentes qua pœna puniendi ſint.*

VIA venditores rerum,de quibus dictũ eſt,
itẽ artifices,& negotiatores,ſiue ergolabi illi=
citas ineunt pactiones,ideo de his ponit,prohi
bendo generaliter omnes illicitas pactiones,&
coniurationes quas prædictæ perſonæ faciunt
inter ſe.Sed & ſupponit ſpecialiter de quibuſ=
1 dam prohibitis,puta ne†exerceant monopolium,id eſt ſingu
larem negotiationem:quod tũc accidit,cùm inter ſe paciſcun
tur,ne aliquem inſtruant in arte ſua:niſi filios,vel nepotes,vel
cum aliquo modo per pactum id facere nituntur,vt ſoli cõmo
2 dum alicuius artis,vel negotiationis ſentiant. † Diciturq́
monopolium à monos quod eſt vnum,& pola quod eſt vendi
tor,vel polium quod eſt venditio:quaſi vno,& certo modo fa
cienda negotiatio,vel venditio.& inde dicitur bibliopola ven
ditor librorum.biblia enim dicitur liber.Item & inde dicitur
monopola penultima ſyllaba producta,talis negotiator qui
cum alijs pactus eſt.Placentinus autem deriuauit monopoliũ
à monos quod eſt vnum,& polos quod eſt ciuitas.Inde mono
poliũ,id eſt,vnica negotiatio in ciuitate:& per hoc vetita.inde
& monopolis dicitur penul.correpta,qui ſolus vult eſſe in ci=
3 uitate emptor,vel venditor. †Prohibetur & illud pactum
quod inter ſe faciunt vendentes,vel negotiatores,ne niſi pre=
tio certo vendant.Idem in balneatoribus,ſi conueniant ne ali
ter balneent,quàm ea mercede,quam ſtatuerint.Idemq́ & in
locatoribus rerum,vel operarum ſuarum:maximè in ſcripto=
ribus ſi paciſcantur ne opus ab altero inchoatum alius con=
4 ſummet. †Ergolabi autem dicuntur quidam operarij ope
rantes in ſtationibus ſuis ab erga quod eſt opera,& labo=
re. Debet igitur eſſe cuilibet libera facultas in emendo,
& vendendo,vel locando,& conducendo,& circa pretium,&
circa mercedem. Iuſtum eſt enim vnicuique ſua committi:
etiamſi Iudæus ſit:vt ſuprà,de iudæis.l.nemo. Sed nec ordini
ciuitatis grandia pretia licet ſtatuere,vel taxare:vt ff.ad l.Iu=
5 liam de annona.l.vlti.Is†autem,qui fecerit monopolium,bo=
nis ſpoliatus perpetuitate damnetur exilij:primates profeſsio
num quinquaginta librarum auri pœna mulctantur.Officia=
les iudicis niſi vetuerint,vel iudici intimauerint,cùm ſciuerint
quinquaginta librarum auri pœna feriuntur.

¶ Et labore.Imò verò ἀπὸ τοῦ ἔργου id eſt,opus,& λάβειν capere ducitur,&
componitur.Nam & ἐργολάβειν,opus faciendum conducere.Ἐργολάβος o=
perarum conductor,redemptor:quod & inperator Zeno l.j.j.eo.annuit ſei=
pſum explicãs,dum ait, vel ergolabi vel operarum profeſſores. Plutarchus
in Pericle ἐργολάβος μὲν ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος.Ergolabi dici poſſunt quadru
platores,quæſtui delationes habentes,qui & φιλοπράγμονες. Prateius.

De nundinis,& mercatoribus. *Rubrica.*

1 *Nundinarum cauſa.*
2 *Nundinas impetrantis priuilegium.*
3 *Nundinas adeuntes an conueniendi.*

1 VIA occaſione† emendi,vendendiq́ quan=
doq; quis impetrat à principe nundinas,id eſt,
vt celebretur generale forũ in alicuius villa,vel
poſſeſsione,ab omnibus ibidem concurrenti=
2 bus:ponit de nundinis.Et†eſt ſciendum,quòd
ille,qui impetrauit ſuper hoc reſcriptũ in mer=
catibus,atque nundinis,ex mercibus negotiatorum[non]de=
bet conuenire:aut venalitijs,vel locorum temporali quæſtu,
vel commodo,priuata exactione nullum debet inſequi,nec
ſub prætextu priuati debiti debet moleſtiam inferre concur=
3 rentibus ibidem.Concurrentes † enim habent exceptionem
interim dum ſteterint nũdinæ:qui enim impetrauit reſcriptũ,
debet eſſe cõtentus eo cõmodo,quo propter forum,eius terra
impinguatur.Sed alij in nundinis contrahentes,bene poſſunt
cõuenire debitores ſuos,quos obligauerũt in nundinis,ibidẽ
habentes pergulã,vel ſtationem:vt ff.de iudic.l.hæres.§.pro=
inde.& j.eo.l.j.Qui autem impetrauit reſcriptum ſuper nun=
dinis,nõ vtendo eo,amittit nundinas decennio:vt ff.eo.l.j.

De vectigalibus,& commiſsis. *Rubrica.*

1 *Vectigalis debiti occaſione rerum in ciuitatem aduectarum quantitas quæ ſit.*
2 *Legati an & quando teneantur ad præſtationem uectigalis.*
3 *Vectigal quibus ex rebus præſtari non ſoleat.*
4 *Committi quibus caſibus dicantur res ob non ſolutum uectigal.*
5 *Vectigalia quibus conducenda & quanto tempore.*
6 *Publicani quatenus ob adempta illicite teneantur.*
7 *Commiſsi pœna intra quantum tempus remittatur pupillo.*

OMINE rerum,quæ vehuntũr de vna ciuita
te in aliã,ſiue ſint emptæ,ſiue quocũq; titulo quæ
ſitæ præſtatur vectigal fiſco,& ordini cuiuſq; ci
uitatis,vt duas partes habeat fiſcus,tertiã quili=
1 bet ciuitas:vt j.e.l.vlt. †Huius autẽ vectigalis
quantitas eſt octaua,quæ ab omni perſona,milite,vel pagano
eſt præſtanda,vſqueadeo,vt nec proficiat reſcriptũ contra hoc
2 impetratũ:vt j.e.l.omniũ.& l.ex præſtatione.ſi tamen†legati
gentiũ deuotarũ res ex Romano ſolo(lege tamen cõceſſas)ad
propria deferunt,has habẽt præſtationes immunes,ac liberas.
De ſpeciebus verò,quas de locis propriis vnde cõueniunt,huc
deportant,octonarij vectigal accipiunt:vt ff.e.l.à legatis.Sed
3 †ſpeciale eſt in quibuſdã rebus,ne earũ nomine præſtetur ve
ctigal.ſ.quas vehit aliquis ad vſum proprium,i.vitæ ſuæ,& fa
miliæ neceſſaria:vt ff.de vſu & ha.l.ij.§.j.& l.plenũ.§.j.vel in=
fert ad fiſcũ,vel reuehit gratia exercẽdi iuris:vt j.e.l.vniuerſi.
4 †Cõmittuntur autẽ res in fiſcũ propter non ſolutũ vectigal:
ſi tamen quinquennio tacuerit fiſcus,& ciuitas,repelluntur à
vendicatione:vt j.e.l.ij.Itẽ & ſi ſeruus,cuius nomine erat præ
ſtanda octaua,manumittatur ante quæſtionẽ motã:non retra
ctatur ſtatus eius:vt j.eod.l.j.Item cõmittuntur res in fiſcum
propter omiſſam profeſsionẽ:quia debet quilibet profiteri tã
tum ſe debere nomine vectigalis fiſco,& ciuitati.Hæc tamen
propter omiſſam profeſsionem pœna remittitur militibus:
vt j.e.l.omnibus.Itẽ fit cõmiſsio propter illicitarũ ſpecierum
tranſuectionẽ:vt ff.de publica.l.cotem.§.dominus. Et eſt no
a tandũ quòd in fiſco[a] datur rei vẽdicatio:quia quod cõmiſſum
eſt in eum,deſinit eſſe eius qui crimen contraxit,dominiumq́
b rei vectigalis acquiritur fiſco,[b] & ciuitati:niſi fortè quædã ve
ctigalia in quibuſdã locis ſpecialiter deputata ſint principis:
vt ff.e.cõmiſſa.& j.e.l.vlt.Itẽ fit cõmiſsio ex eo ꝙ quis emit il=
licita. Nã ſi quis ſine perſona mancipiũ.i.ſalinarũ conductor
ſales emere,vẽdereve tentauerit:ſiue propria audacia,ſiue no=
ſtro munitus oraculo,ſales ipſi vnà cũ eorum pretio mancipi=
5 bus addicuntur:vt j.eo.l.ſi quis. †Hæc autẽ vectigalia loca
ri poſſunt priuatis:vt nõ minus quã triennij fine locatio cõclu
datur:& ſi fortè plures cõcurrant,qui velint conducere penes
illũ vectigalia,oportet manere,qui ſuperior in licitatione ex=
6 titerit:vt j.e.l.penes. †De his autẽ octonarijs,vel publicanis
ſi ipſi,vel eorũ familia,vel aliquis eorum nomine illicitè quid
ademerit,tenetur intra annũ in duplũ,poſt annum in ſimplũ.
Itẽ & liberantur à pœna ſponte rẽ reſtituendo etiã intra annũ:
quia eſt in hoc caſu actio in factũ arbitraria:de qua plenè tra=
ctatur ff.de publi.l.j.& per totũ ti.ſed de ea hoc ſufficiat teti=
7 giſſe,quia nihil de ea tractatur j.e. †Sed illud noto,ꝙ pœna
cõmiſsi cuiuslibet remittitur pupillo,ſi ĩtra xxx.dies vectigal
fiſco pſoluerit:vt ff.de publ.Impe.poſt xxx.dies fortè reſtitue
tur in inte.vt ff.de min.l.ſi ex cauſa.§.pe.& de publ.§.impera.

a ADNOTATIO. ¶ Fiſco. Vide latiſsime per Bertachinum in tracta=
tu de gabellis in vij.charta.vbi multa allegat ad hoc.
b ¶ Fiſco.Vide ad hoc Bar.in l.cõmiſſa circa fi.ff.de pub.Bal.in l.fi.circa fi.C.
ſi propter pub.penſi.doc.poſt Bar.in l.fi.C.de ſa.ſan.eccl.Sal.in l.ij.C.de vecti.

Noua vectigalia inſtitui non poſſe. *Rubrica.*

1 *Vectigal nouum quid.*
2 *Vectigal à quo & cur inſtitui poſsit.*

1 OVA †vectigalia,nec decreto ciuitatũ debẽt
inſtitui.Idemq́ & in eccleſiis per conciliũ La=
teranenſe:nã eis nouus cenſus nõ debet indici.
[Nouum]accipe vectigal,ſiue ſit maius,ſiue ſit
minus.Nã ſi cõductor vectigalis auiditate ſua
vltra veterẽ cõſuetudinẽ,& terminos iuſsionis principis aliqd
2 ꝓfligauerit,ꝑpetuo punitur exilio:vt j.e.l.ij.& l.pè. †Decre=
a to autẽ principis[a] poſſet inſtitui nouũ vectigal:vt j.e.l.pe.ma=
xime

ximè ratione tenuitatis,et paupertatis patrię,quę debet vecti galia:& hoc ipsũ debet allegare pauper patria pręsidi prouin ciæ,qui re diligenter inspecta,& vtilitatem cõmunẽ intuitus, scribat principi,quæ reperit:& princeps ęstimabit an,& quatenus ratio patriæ sit habenda:vt j.eo.l.j.

a ADNOTATIO. ¶ Decreto principis. Vide ad hoc Specul.in titul.de cau.pos.& proprie.§.j.ver.quid de colligentibus.Bar.Bal.Sali.& doct.in l. fi.C.de vecti.& in l.publicanus.§.in omnibus.ff.de publ.multa per Paul.de cast.in consi.cxxxij.& do.Alex.de Imo.in consi.vj.& sequen.in primo volu.

De commercijs & mercatoribus. *Rubrica.*

1 *Negotiatorum singularia & generalia.4.&.6.*
2 *Præsidis prouinciæ officium.*
3 *Iudicis negligentis pœna.*
5 *Barbaris uetita uendẽtium pœna.*

IN ISTO titulo asignat quędã specialia circa negotiatores pertinentes ad domũ principis,quale est illud. vt numerus eorum nõ extendatur vltra quingentos lxiij.nullicq; patet copia addẽdi his,immutãdive,id est,in defuncti locum substituendi vltra prædictũ numerum,& vsq; ad prædictum numerum in locum defunctorum,sub pręsentia ipsorum corporatorum & authoritate præfecti prætorio substituendi sunt:vt infrà eo
1 dem.l.penul. †Admonet etiam prædictos negotiatores, vt debitã sibi pensionẽ etiam ab hominibus potẽtioribus (prout honestas postulat)petant.Idemq; est in quolibet alio,qui emo lumenta à prædictis negotiatoribus mercando captat. Tolerabiles enim sunt faciendi affatus agnoscendæ deuotionis:vel
2 debiti:vt infrà eodẽ,l.j.Sic & dicit lex†in præside prouinciæ. vt non ostendat se acerbum,vel contumeliosum exactorem: sed moderatũ,& cum efficacia benignum,& instantia humanum:nam inter solertiam incuriosam,id est, maximã negligẽ tiam & diligentiam nõ ambitiosam,id est,maximã, quam nõ consueuerunt habere ambientes honorem,timentes ne aliquẽ offendant, multum interest: vt ff. de vsur. l. si bene collatæ.
3 Ponit† & quædam generalia omnium mercatorum, quale est illud,ne pro mancipijs, vel quibuscunq; speciebus Barbaris præbeant aurũ.Nam nobiliores natalibus, & honorũ luce cõspicui,& patrimonio ditiores, perniciosum mercimonium exercere prohibentur,vt inter plebeios,& negotiatores, facilius sit emendi, vendendiq; commercium:vt infrà eodem. l. ij.
4 †Quòd si contra prędicta fecerint,non iam damnis,sed flagitijs subiugantur.Et†si iudex crimen repertum non iudicat, tegere vt criminosa conscius festinat.Nam & canon dicit,negligere,cùm possis perturbare peruersos,nihil aliud est,quàm fouere.Nec carent scrupulo societatis occultæ, qui manifesto
5 facinori desint obuiare:vt ij.q.vij.negligere.Et nedum † dare videtur aurum barbaris,vel ad barbaricum transferre solum quis vetatur,sed etiam præcipitur vt subtili ingenio quis auferat aurum barbaro apud eum inuentum : vt infrà eodem. Hi enim barbari erant hostes imperij: vt ff.de capti.& postli.re.l. penul.& dolus anvirtus sit,quis in hoste requirat:vt ff.de cap. l.nihil.& de dolo.l.j.§.non fuit.subiecti enim imperio dicũtur deuoti,vt suprà,de vect.et cõmis.l.à legatis.Nec in eis oblatio
6 debet intelligi esse permissa.Ponit enim†aliud generale circa mercationes,vt fiant in locis statutis tantũ,& nominãtur quędam ciuitates j.eo.l.antepe.& vlti. Sed fortè est intelligendũ de mercatoribus imperij,qui nolunt mercari cũ subiectis regi Persarum.Nam(vt dicit)non cõuenit alieni regni arcana scrutari.Isti tamẽ per se postea subiugati sunt Romano imperio: vt in auth.de hæred.& falc.in prin.tit.Si verò mercatores velint negotiari cum alijs subiectis imperio,fortè possunt vbiq;.

De rerum permutatione, & præscriptis uerbis actione. *Rubrica.*

1 *Permutatio quid sit.*
2 *Permutatio quando pariat actionem.*
3 *Permutatio quando censeatur contracta.*
4 *Permutatio quot & quas actiones pariat.*
5 *Actio quæ ex permutatione oritur,quibus detur,& quando detur nu.7.*
6 *Actio præscriptis uerbis ad quid detur.*
8 *Permutatio in quibus conueniat cum uenditione,& in quibus differat ab ea.*
9 *Contractum aliquem reperiri,qui nec emptio est,nec permutatio, & tamen utriq; ualde est affinis.*
10 *Actionem præscriptis uerbis locũ habere in pactis appositis incontinẽti iuxta contractum, & an tunc sit bonæ fidei,& in quibus alijs casibus locum habeat nu. seq.*
12 *Actio præscrip.uerbis ex quibus contractibus innominatis detur.*
13 *Contractus,do ut facias,qua ratione discernatur à contractu,facio ut des.*
14 *Actio præscriptis uerbis,quæ competit ex contractibus innominatis,cui detur.*
15 *Actio præscriptis uerbis ad quid detur,seu quæ ueniant in eam.*
16 *Actio præscriptis uerbis qualis sit,& an sit eadem cum actione in factum.*

DIXIMVS suprà de contractibus nominatis:sequitur videre de innominatis.Ex quibus quando transfertur dominiũ,& paratur iusta causa vsucapiendi, sicut ex venditione : prius ponit de eis,quàm de locatione,quæ nominatus contractus est.Et quia inter contractus innominatos præcipuus est cõtractus permutationis,de illo dicamus,scilicet quid sit permutatio,qua cõtrahatur,quæ actiones nascanẽ ex ea,quibus dẽtur,& in quos,& ad quid,& quales sint:nouissimè autẽ generaliter dicemus de actiõe præscri
1 ptis verbis. † Permutatio [a] est*vnius rei per alterã pręstatio
a & stat in generali nomẽ:quippe omnis cõtract⁹ nominatus,
* vel innominatus in larga appellatione potest dici permutatio ex quo inuicẽ datur, & accipitur:ergo & venditio, & locatio, sed id ex inopia nominũ:quia plura sunt negotia,quàm vocabula:vt ff.de præscrip.ver.l.iiij.Obtinuit vt præfata permutatio quæ erat olim ante monetam percussam in speciebus tantùm contrahatur,sicut & olim cõtrahebaẽ antequã esset pecunia percussa,vel venditio inuenta,sicq; licet hoc nomẽ permutatio ita competenter declinetur,sicut & vẽditio,& locatio, ta men quia latè patet, & nimis est incertus, secundũ significatio nem verborũ,contractus iste,qui dicitur permutatio, cẽsetur innominatus:quia caret nomine certo,id est speciali.Nam(vt dixi)omnem significat contractũ ex quo quid datur,vel accipitur,sicut & dicimus in do vt des:vt ff.præscrip.ver.l. natura lis meus filius,in fi.§.j.Et hæc ratio potest asignari,quã quæras ff.eo.l.j.§.item.Interpretatio dicit permutationem cõtractum esse innominatũ.Vel potest alia ratio asignari:nã contractus illi dũtaxat nominati sunt ex quibus statim vt sunt,nascitur obligatio,vt vides in deposito,cõmodato,vẽditione,locatione.[Nã licet in deposito,& cõmodato,locatione,vẽditio ne re,]non cõsensu cõtrahatur obligatio,tamẽ statim vt sunt, pariunt actionẽ,id est re cõmodata,vel deposita:vt Inst. quib. modis re contra.oblig.§.itẽ is cui.& §.pe.et ff.de pac.l.iurisg.
2 j.responso.Permutationis† autẽ contractus,licet factus sit vo lũtate partiũ,& ideo hincinde naturalẽ induxerit obligationẽ,nõ tamẽ dat actionẽ:imò exigitur rei interuẽtus: & tũc nõ ex rei interuẽtu,sed ex præcedẽti pacto agitur:vt j.e.l.ex placito,sed in deposito,& cõmodato,& similib.ex re tradita præ statur initiũ obligationi,vt dictũ est.Ergo secundũ ista hodie donatio dicetur cõtractus nominatus:quia ex solo pacto dat actionẽ,sed olim erat contrariũ:vt j.de dona. si quis argentũ.
3 §.vlt. †Contrahitur permutatio(sicut placuit sapientibus) tunc demũ quando conuenit, vt certa species detur pro certa puta ille Stichus pro Pãphylo. illa turris pro hoc agro.quod quidẽ nõ est l.expressum apertẽ,sed in id conueniũt:quia quo ties de permutatione loquitur lex certa,hincinde designat spe ciẽ:vt j.e.l.quoniã asseueras.Si verò certa ꝓ incerta, vel icerta ꝓ certa,puta bos in genere ꝓ boue in genere,vel equus in spe cie ꝓ boue in genere nõ est ꝑmutatio,sed alius contrac. innominatus do vt des. †Ex permu.oriũtur duæ actiones,s.pręs.
4 ver.& cõdictio ob causam:quæ nascuntur ex pacto permuta tionis,re ab altera parte sequuta:ante enim nulla nascit actio nisi intercessisset stipulatio.Sed cũ res secuta est,non ex re,sed ex ipso pacto dicetur eam esse natã.vt probatur apertẽ j.eo.l. ex placito.& ff.de pact.l.iurisg.§.sed si in aliũ.in fi.§.Idẽ probatur in actione de peculio:licet enim seruus debeat mille, si tamen duo tantùm sint in peculio:ad illa tãtum est obligatus: vt ff.de peculio.l.quoties.§.si semel. Quid ergo si postea au

geatur peculiũ;adhuc poteſt agere creditor ſerui: vt ff.de pe-
culio.l.quæſitum.§.is qui.& vnde agit,vel ex qua cauſa;cer-
tè ex eadem cauſa,& ex eodem contractu,ex quo agit primò.
Nec enim aliquis ſani capitis diceret ex incremento peculij
nouam pari actionem, ſed ex veteri contractu aliquo ſuper-
ueniente, agetur dudum poſtea etiam mille annis tranſactis.
Et prodeſt hoc ad alias opiniones,ſcilicet circa actionem pro
ſocio,& tutelæ,quæ demum finita tutela, datur ex quaſi con-
tractu dudum antè interpoſito.Sed quidam dicunt eam naſci
durante tutela,non competere niſi ea finita. Lex tamen con-
tradicit apertè in ff.de tute.& ratio.diſt.l.ſi tutor.§.vltimo. &
5 l.ſed non datur. †Dãtur autem hæ actiones his qui pactum
b permutationis nondum veſtiuerunt,[b] rei interuẽtu. Hinc eſt,
quòd ſi vnus veſtiuit,alter non,ei tantum qui veſtiuit, dãtur;
ſicut & infrà in certis contractibus innominatis dicemus.
6 †Competit actio præſcriptis verbis ad intereſſe [tempore
contractus, creſcit enim maximè à tempore moræ vſque ad
ſententiam.]Ideo enim dicitur incerta quia ad intereſſe quod
nondum eſt certum,ſed erit certum per ſententiam competit.
7 j.eod.l.rebus.Hoc ita,†ſi non detur ab altera parte,quòd da-
ri debuit,id eſt,ſi non fiat res accipientis:vt ait Pedius. Vnde
& dicit rem alienam dantem nullam contrahere permutatio-
nem:vt ff.eodem,l.j.§.vlt.& videtur Pedij ſententia iuuari ex
eo,quod legitur.ff.de condi.cau.da.l.vlt. Dominus tamen Ir.
gloſſauit id quod Pedius nimis proſecutus eſt hoc verbum,re
euicta,nondum videtur fuiſſe tradita.Et ſane poteſt ita diſtin
gui,vt,re aliena data,interim donec euincatur, teneat permu-
tatio[& ſatis ſit interim rem eſſe traditã, vnde & dicitur per-
mutatio;]vt j.eod.l.j. Interim ergo non poteſt agi. Sed,re eui
cta,non videtur tenuiſſe permutatio:vt ff.de diſtr.pig.l.reſcri
ptum. §.j. & ideo poteſt agi condictione ob cauſam, ad repe-
tendum quod datum eſt quaſi nihil ſit ab altera parte datum.
Vel etiam aget actione præſcrip.verb.ad intereſſe;vt dictum
eſt. Vel aget eadem actione vt fiat,quod conuenit:vt proba-
tur j.eodem.l.quoniam.Hæc actio præſcripis verbis bonę fi-
dei eſt:vt Inſtitu.de actio.§.actionum.Condictio verò ſtricti
8 iuris eſt, ſicut & omnes condictiones. †Ex his, quæ dicta
c ſunt,colligi poteſt,in quibus conueniat[c] permutatio cum ven
ditione,vel differat ab ea. Nam vtraque actio bonæ fidei eſt.
Ex vtraque paratur cauſa vſucapiendi:Ex vtraque præſtatur
euictio.Ex vtraque cõpetit redhibitio:vt ff.de ędil.edi.l.ſcien
dum.§.penult. Differt ab ea: quia venditio ſolo conſenſu
perficitur:permutatio verò re demum ſequuta. Itẽ in permu-
tatione locum habet condictio ob cauſam,in venditione non.
Item in venditione alius eſt emptor,alius venditor:in permu
tatione verò vterque dicitur permutator. Item in venditione
vnus cogitur pretium accipientis facere,alter verò cogitur rẽ
facere emptoris.At hic(ſicut Pedius videtur voluiſſe) vterq;
alterius rem facere tenetur, ſicut dicitur:& notantur optimè
prædictæ differentiæ:ff.eod.l.j. Illa quoque poteſt dici diffe-
rentia,quòd in venditione non transfertur dominium re tra-
dita,niſi pretium ſit ſolutum, vel aliter ſatisfactum, ſed ſecùs
in alijs contractibus:ergo & in permutatione,vt bene dicitur
9 Inſti.de rerum di.§.per traditionem.& §.venditæ. †Eſt ta-
men notandum, quòd quædam ſpecies contractus eſt valde
affinis emptioni,nec tamen eſt emptio:& valde eſt affinis per
mutationi,nec tamen eſt permutatio. Putà patruus tuus pro-
poſuerat quandam ſuam poſſeſsionem venalem pro x.dein-
de pater tuus,hoc audito,dixit fratri ſuo,habeo tale prędium,
bene ſufficit tibi pro pretio fundi tui venalis, da mihi tuum,
& dabo tibi meum:nõ enim poteſt dici emptio:quia pretium
non fuit expreſſum in certa quantitate; ſed nec permutatio,
quia loco prædij data fuit altera poſſeſsio.vnde & vtili actio-
10 ne ex empto agi poſſe puto. †Actio autẽ præſcriptis verbis
locũ habet in pactis appoſitis incontinenti in quocunq; con-
tractu:vt ſ.de pac.inter emp.l.ij.Solet quæri,an tunc ſit bonæ
fidei;& non puto,quia ex omni cõtractu bonæ fidei naſcitur
condictio,quam ſtricti iuris eſſe conſtat.Hic ergo,licet actio
vetus bonæ fidei informetur,non tamẽ hæc actio præſcriptis
11 verbis,erit bonæ fidei. †Itẽ hæc actio locum habet in omni
contractu,vbicunque iuſtè dubitari poteſt, quæ actio detur:
nam & domino mercium,ſi incertum ſit vtrum nauem cõdu-
xerit,an merces vehẽdas locauerit,datur actio in factũ, ideſt,
præſcriptis verbis. Itẽ ſi quis pretij explorãdi gratia rẽ ęſti
matã tradat,neq; depoſitũ eſt,neque cõmodatũ,et dubitari põt
an ſit vẽditio,vel vtrũ ſit mãdatũ;vel ſi ei dederim in mercedẽ:
ob hoc dubitari poteſt an videar ei locaſſe rẽ vẽdendã,& ipſe
cõduxiſſe,an ego videar eius operas cõduxiſſe,et ipſe locaſſe:
melius itaque viſum eſt hanc actionẽ proponi.Quoties enim
de nomine cõtractus alicuius ambigeretur,cõueniret,æquũ-
ve eſſet aliquam actionem dari,datur actio pręſcrip.ver.quæ
bonæ fidei eſt,cum datur pro æſtimatione:vt inſtitu.de act.§.
actionũ.Nam cũ deficiunt vulgaria,ex vſitata nomina actio-
num,datur præſcriptis verbis,ex contractibus.Et eadem da-
tur quoties contractus extiterint:quorum appellationes nul-
lo iure ciuili proditæ ſunt. Natura enim rerum introductum
eſt,vt plura ſint negotia quam vocabula.vt ff.de ęſtima.ac.l.j.
12 & de præſ.ver.l.j.§.vlt.& l.ij.& iij.& iiij.& l.ſi tibi. †Item
locum habet in tribus contractibus innominatis.ſ.do vt des,
facio vt facias,do vt facias,vt ff.de pręver.l.naturalis.§.j.& ij.
& vlti.Ex quarto autẽ articulo,id eſt facio vt des,datur actio
de dolo:vt ff.de pręſ.ver.l.naturalis.§.quòd ſi faciam.Et fortè
habet locum hic cum mihi ex eo quod facio abeſt,& tibi non
d adeſt:vt quia ſeruum manumitto. & eſt ratio:quia veſtienti[d]
contractum debet dari actio præſc.ver.Veſtire autem dicor,
cùm ex eo quod facio,aliquid tibi abeſt;alioquin dareť de do
lo:vt ſ.de dolo.l.cùm proponas.& ff.de præ.ver.l.ſolent.Hęc
tamen ratio fallit in facio vt facias,vt ſi de manumittendo cõ-
uenit,vt tu manumitteres, vbi dicitur dari actio præſcriptis
verbis ad intereſſe,quanti mea intereſt ſeruũ habere,quẽ ma-
numiſi:vt ff.de præ.ver.l.naturalis.§.vlt.Sed ibi eſt alia ratio:
quia factum erat in obligatione ab alia parte,vnde agitur ad
13 intereſſe. †Si quæras quando debeat dici do vt facias,vel è
conuerſo;reſpondeo tũc eſt do vt facias, quãdo ſcilicet cõue-
nit,vt prius daretur,& poſteà fieret,licet quãdoque præuenia
tur in faciẽdo;& tunc nihilominus daretur præſcr.ver.vt ſ.de
tranſact.l.cùm mota.ſpectatur enim conuẽtio;licet quidã cõ-
tradicãt[& ſic omnes naſcuntur] & ſic omnes ſequimur nos.
14 Dãtur hæ†actiones veſtiẽtibus ipſa pacta:Hinc eſt q; ſi vnus
15 veſtiuit,alius nõ,ei tãtùm datur q veſtiuit,nõ alij. Venit†in
actione præſcriptis verbis id, omne quod veniret in actione
quæ daretur ex ſimili cõtractu:puta do tibi rem,vt rẽ accipiã.
Hic veniet id,quod veniret in venditione: Dedi vt faceres, id
veniet quod veniret in locatione:vt ff.depoſiti.l.j.§.in cõduc.
& de præſc.ver.l.j.§.ſed ſi facio, vt facias:in fi.§.ibi,quæ actio
&c.Veniet ergo intereſſe in actionem iſtã,& dolus,& culpa
lata,& leuis,vt venirẽt in cõſimili cõtractu. Et eſt mirũ in his
contractibus innominatis,q; venit intereſſe,licet rẽ dari ſit in
obligatione:vt notabo j.de ſen.quę pro eo quod intereſt pro.
§.vbi autẽ rem dari.Itẽ venit vt id fiat,quod conuenit:vt ff. de
16 præ.ver.l.ob cauſam.& j.de do.l.legẽ. †Ciuilis eſt hęc actio
præſcriptis verbis,& eadẽ ipſa ducitur in actum:vt ff.de præ-
ſcriptis verbis.ſi tibi poliẽda.Nõ tamẽ omnis actio in factum
eſt præſcrip. verbis.ſicut ea quæ de dãno dato proponitur,&
ex quolibet edicto,vel interdicto.& locũ habet nedũ in con-
tractibus,& quaſi,ſed etiã in maleficijs,& quaſi:vbicũq; ęqui
tas ſuadet dari ac.vt ff.de pręver.l.quoties.et ideo dicitur eius
tenor in multis & varijs articulis admiſſus vt ſ.de ſacroſ. ecc.l
ſancimus.Stricti iuris eſt actio hæc,perpetua eſt perſonalis,et
hæredibus competit,& in hæredes:[vt j.cod.cum precibus.]

a ADNOTATIO. ¶ Permutatio. Vide pulchrè in materia per do. Pe. de Vbaldis in tractatu de permutatione, quæ habetur in formis poſt tractatum do. Matheſi. de ſucceſsio. ab inteſt.

b ¶ Veſtiuerunt. Vide notabiliter per do. Matheſilanum nota. ſuo. x. incip. no. quòd in libello.

c ¶ Conueniat. Vide ad hoc Bart. in l.j.& ij.C.de re.permu.& in l.j.ff.eo. ritu. Bal. in l.ſciendum.§.emptorem.ff de ædil.edi.& idem in Marg.ver.permutatio.verſi.ij.doct.in rubr.C.de re.permutatio.

d ¶ Veſtienti. Actio præſcrip.ver.quando detur ex pacto veſtito,vide do.Bartho.ſoci.in conſi.cclij.

* ¶ Permutatio eſt. Permutatio ita definiri ſolet,vt ſit vnius rei cum alia vicaria præſtatio. Contrahitur autem ſecundum quoſdam, quando inter aliquos conuenit,vt certa ſpecies detur pro certa.C.eo. l. quoniam aſſeris. Permutari poſſunt,quęcunque vendi poſſunt. Sed hoc fallit in eccleſijs,quas & ſi permutare,nõ tamen vendere licet extra.de re.permu.ad conceſsionẽ.Mar.

Locatio

De locato & conducto. *Rubrica.*

QVIA locatio contrahitur ad similitudinem em-
ptionis: ideo ponit de locato, & conducto. Vi-
deamus ergo quid sit locatio, & conductio,
quis dicatur locator, & quis conductor, quali-
ter contrahatur locatio, in quibus rebus, quæ
actiones nascantur ex locatione, quibus dentur, in quos, ad
1 quid, & quales sint. †Est autem locatio[a] personæ, reive ad v-
a sum facta concesſio mercede in pecunia numeranda, & con-
uenta: alioquin si de re alia danda, faciendave conuenerit, non
erit locatio, sed innominata forma negotij: ex quo agetur a-
ctione incerti, id est, præscript. verb. vt ff. communi diuidun.
l. si conuenerit. & depos. l. j. §. si quis. Sic ergo dicam dari a-
ctionem præscriptis verbis contra partiarium colonum, vel
vtilem actionem pro socio: vt ff. eodem, si merces. §. apparet.
2 Locator † ergo dicitur, qui eo, quod suum est, alium vti per-
mittit, conuenta mercede: conductor verò è conuerso, qui eo,
quod aliorū est, vtitur, conuenta mercede. Ergo si domū habe
rem, & te, conuenta mercede, inhabitare permitto, tu condu-
ctor, ego locator dicor: [vt ff. codē, si tibi. & l. cum fundum.
& j. eodem, l. iij. & l. nemo. & l. conductoris. [Tu quoque si o-
peris tuis, mercede conuenta, in re mea vtaris, diceris locator
operarum tuarum, & ego earūdem conductor: [vt ff. eod. qui
operas.] Si verò tibi opus faciendum mercede conuenta de-
dero, respectu operis ego locator: tu verò conductor diceris:
[vt ff. eod. l. item quæritur. §. j. & §. si gemma. & §. si fullo. & l.
opus. & quandoque diceris redemptor: vt ff. eod. qui insulam.
§. qui ædem. & l. ea lege. §. vlt. & infrà eo. si hi. & hæc est em-
☞ ptio mirabilis in pecunia, & opera cum sumptu.] sed respe-
ctu operæ econuerso est, sępe tamen vnum pro alio ponimus:
3 vt ff. de actio. empt. l. veteres. †Contrahitur locatio quibus-
cunque modis cōtrahitur emptio: quia simillimi sunt contra-
ctus, & eisdem iuris regulis consistunt, l. j. & ij. ff. eo. Adeò fa-
miliaritatem aliquam habere videntur: vt in quibusdam casi-
bus soleat quæri, vtrùm sit venditio, an locatio: vt ecce: Con-
uenit mihi vt artifex pro trecentis, vt ex auro suo faceret mihi
anulos certi ponderis, certæq; formæ: & magis placet vendi-
tionem esse, quòd si ego aurum dedero, mercede pro opera
constituta, locatio est: §. adeò. Insti. eo. tit. Ergo quæcunque di
ximus in vēditione de consensu, & de rebus, & de pretio, ea-
dem & hic in rebus locatis, & conductis, & de consensu, & de
mercede dicta intelligantur. Non enim propriè hic dici po-
test pretium, licet quandoque pretium ponatur pro mercede:
vt ff. eod. l. qui insulam. §. qui ædem. eo excepto, quòd seruitu
tes prædiales locari non possunt: vt ff. eodē. l. locare seruitu-
tem, licet certum sit eas posse vendi. Personales autem seruitu
tes locantur, vt vsusfructus, vt diximus suprà de vsufruct. Itē,
4 †notato eo, quòd militi, vel curiali, prædia quis locare non
potest; nec aget ex locatione: nisi credebat militem, vel cu-
rialem esse paganum, vel priuatum. Et ratio est, quare locatio
non teneat, ne amisso armorum vsu, ad opus rurestre se confe
rant: vt infrà eod. curialis. & l. milites. & l. vlti. & ff. eo. l. si igno
5 rans. †Porrò sciendum est locationem & ad tempus, & in
b perpetuum fieri posse:[b] vt ff. eo. si ager vectiga. l. j. & ij. Si mo
riatur cōductor intra tempus cōductionis, hæredes succedūt
in conductionem rei corporalis, sed non in conductionē vsus-
fructus: vt infrà eod. viam. & suprà de vsufruct. si domina. Itē
morte locatoris non extinguitur locatio: nisi ego locauerim
tibi quoad vellem. Nam finitur locatio morte mea: vt ff. eod.
c l. iiij. In rebus tamen ecclesiasticis fortè fiet locatio[c] vsque ad
triginta annos. cùm dicat lex eam fieri in perpetuum. Vel for
tè ita est accipiendum in perpetuum: id est per omnia secula,
sine præfinitione temporis: vt diximus suprà de sacrosanct.
eccle. A vasallis autem per consuetudinem regni fit vsque ad
6 viginti annos, & dicitur libellus. †Consueuit quæri vtrum
liber homo in perpetuum posſit operas suas locare, & fertur
Irnerium dixisse quòd nō: quia ius libertatis infringi videtur,
argumen. ff. de conditio. & demonstratio. l. Titio. §. ij. Sed pu-
to contrarium: quia potest liberari præstito interesse, vel faciē
do per alium æquè bonum artificem, cùm non sit actum spe-
cialiter vt fiat per eum: vt suprà de sacrosanct. eccles. quisquis.
& l. ad similitudinem. & infrà de caduc. tollen. l. vnica. §. ne au
7 tem. & ff. de sol. l. inter artifices. †Si quęras, an quis posſit co
gi pręcise operari: responde, potest. & in hoc omnes doctores
Bononiæ consenserunt. Ad tempus verò certum est operas
8 posse locari: vt infrà eodem, l. si hi contra. Item †sciendum est
quasdam res esse, quæ locari dedignantur, sicut est mensoris
opera, & id quod datur ei etiā in quantitate, non merces, sed
honorarium appellatur. Idemq; & in aduocato, quod ergo da
tur aduocato dicetur salarium, vel honorarium, fortè & dice-
tur suffragium: vt diximus suprà de suffrag. & probatur. ff. si
mensor fal. mo. dixe. l. j. §. ideo autem. Idemq; & in opera pro
9 xenetæ: vt ff. de proxene. l. ij. †Qualiter petatur aduocati
honorarium, diximus suprà de suffra. Mensoris autem sala-
rium petetur actione in factum. Est & aliud factum quod nō
solet locari: vt si dedero tibi pecuniam, vt seruum manumit-
10 tas: vt ff. de præscrip. ver. naturalis. §. at cùm do. †Ex loca-
tione autē, & conductione nascūtur actiones duæ, id est actio
ex locato quæ datur locatori, & actio ex conducto quę datur
11 cōductori. Et primò †videamus de actione ex locato, quid in
ipsam veniat. Et quidē in primis veniet merces soluēda. Item
& veniēt ea, quæ conuenerunt in locatione: vt j. eod. l. legem,

& ff.eod.l.ſi in lege.§.ſi domus. & l.dominus.§. vltimo. Vn-
de & in locatione,ſi colonus accipiat inſtrumentum fundi æ-
ſtimatum,id videtur actum eſſe, vt ſit emptũ, ſicut fieret cùm
quid æſtimatum daretur in dotem:vt ff.eo.l.cùm fundum.&
l.quæro.§.vlt.Poſſunt & alia exẽpla notari in pactis:vt proba
12 tur.ff.eod.l.itẽ quæritur.§.ſi in lege.& l.ea lege. †Quo au-
tem tẽpore merces debeat ſolui quæritur:& quædam leges vi
dẽtur velle quòd in principio ſit ſoluẽda. Vnde & dicitur in-
quilinum poſſe expelli:niſi ſoluat pẽſionem:vt ff.eo.l.ij.Qui-
dã dicũt quòd in medio ſicut dicitur in ſalario,quod fiſcus dat
ſuo patrono:vt ſ.de aduo.diuer.iudi.l.per hanc.§. cẽtum autẽ
aurei.Quidã quòd in fine,ſicut & cùm aliquid debetur in diẽ:
vt ff.de verbo.oblig.l.qui hoc anno.& ff. de migrando.l.j.§.ſi
pẽſio.Ego puto id ſeruari debere quod actum eſt.Quòd ſi id
non appareat,ſeruabo morẽ regionis. Sed ſi is non appareat
(quia varius eſt)ad id quod minimum eſt,erit hæc cauſa redu
cenda,id eſt,vt exigatur in fine anni tantùm:vt ff.de reg.iur.l.
13 ſemper in ſtipulationibus. Licet ergo †dominus non poſſit
exigere antè,tamen ſi inquilinus vltro non ſatisfaciat ei,pote-
rit ipſum domin⁹ impunè expellere:maximè lapſo tẽpore pẽ
ſionis ſoluẽdæ.Hinc eſt quod etſi locator promiſerit pœnam,
ſi expellat conductorẽ,ineſt conditio,ſi conductor ſoluat pen
ſionem:vt ff.eod.l.quæro.§.inter locatorem. Sed ſi inquilinus
paratus ſit ei ſatisfacere, domino poterit reſiſtere. Eſt & illa
cauſa expellendi inquilinum, ſi domum ſibi eſſe neceſſariam
probauerit dominus,vel ſi domum corrigere,vel reficere ne-
ceſſariò voluerit dominus,vel ſi inquilinus malè verſatus eſt
14 in re locata,ſ.eod.l.ędem. †Item venit in locati actionem[d]
d dolus,& lata culpa,& leuis conductoris;vt infrà eodẽ. l.in iu-
dicio. Singulos tamen caſus,in quibus admittitur culpa,non
expedit enarrare, nec ego conſueui:ſed digniores proponam
caſus.Ecce enim conductor omnia debet facere ſecundum le
gem conductionis,& ante omnia debet curare, vt opera ruſti
ca ſuo quoq; tempore faciat,ne intempeſtiua cultura deterio-
rem fundum faceret.Prætereà curam villarum debet gerere,
vt eas incorruptas habeat.Itẽ annumeratur eius culpæ,ſi pro-
pter inimicitias,ſubaudio coloni ex culpa extortas:vt ff.ſolu.
matrimo.l.in his.primo reſpõſo.& hoc ſi vicinus eius arbores
exciderit. Ipſe quoq;,ſi exciderit,nõ ſolum ex locato tenetur,
ſed etiam ex lege Aquilia,& arborum furtim cæſarum,& in-
terdicto quod vi,aut clam: ſed facta exactione per vnam,re-
pellitur dominus in altera:vt ff.eod.ſi merces.§.conductor.&
§.culpæ.& l.ſi vulnerauerís. Item & qui conduxit colũnam
tranſportandam,ſi ea dum tollitur,vel portatur,vel reponitur
deteriorata,fractave ſit,præſtat eius periculũ,ſi ſua culpa, vel
eorum,quorum vtitur opera,id acciderit. Abeſt autẽ culpa,
ſi omnia ſunt facta quæ diligẽtiſſimus quiſque obſeruaturus
15 fuiſſet. †Idẽq; & in dolijs,& tignis,vel cæteris rebus trãſpor-
tandis:vt ff.eod.ſi merces.§.qui columnam. Et dixerunt qui-
dam ſpeciale eſſe in his rebus,quæ portantur vt veniat leuiſſi
ma culpa.Vel fortè illud ſuperlatiuum,diligentiſſimus, poni
tur pro poſitiuo,certum eſt enim quòd iſte cõtractus vtriuſq;
celebratur gratia:leuem tamen debet coërcere culpam:vt In-
ſtit.quibus modis re contrah.ob.§.vlti. Vel eſt intelligẽdum
de eo,qui diligentiſſimus erat in ſuis. Idemq; dico in eo qui
accepit mercedẽ pro cuſtodia alicuius rei.Nam periculũ præ-
ſtatur,quod contingit propter cuſtodiam non adhibitam.De
damno tamen ab alio dato,non tenetur,qui debuit cuſtodire,
qua enim cuſtodia potuit conſequi ne damnum iniuria dari
poſſit?Si tamen poneres cuſtodiri potuiſſe,ne damnum dare
tur,dicam teneri eum,qui debuit cuſtodire:vt ff.eo.l. qui mer
cedem.& l.ſed de damno.Ioan.tamen videbatur velle venire
leuiſſimam culpã, vbi quis nominatim accepit mercedẽ pro
cuſtodia,quod ſatis dici poteſt:vt Inſtit.de contrah.emptio.§.
16 quòd ſi fugerit. † Caſus autẽ fortuitus non venit in actio-
e nem iſtam:niſi vel ſpeciale pactum[e] fiat,vel ipſum caſum præ
cedat mora,vel culpa:vt ff.e.l.ſi merces.§.vis maior.& l.videa
mus.§.ſi hoc.& §.vlti.& l.ſi quis fundum.primo reſponſo.&
§.j.& l.merces.§.domum.& l.vlti.& vt diximus ſuprà in act.
depoſiti & commodati.Culpæ autem conductoris etiam ſæ-
uitia annumeratur:vt ſi ſutor puero parum benefaciẽti forma
calcei tam vehementer percuſſit ceruicẽ pueri,vt ei oculos ef-
foderit;quamuis enim magiſtris leuis caſtigatio ſit conceſſa,
tamen hic modum non tenuit:ff.eodẽ,l.item quæritur.§.item
Iulianus. Itẽ culpæ annumeratur imperitia, ſi quis vitulos
paſcendos,vel quid ſarciẽdum poliendumve conduxerit, vel
gemmam includendam,vel inſculpẽdam ex locato actio erit.
Sed ſi materiæ vitio fracta ſit, non tenebitur conductor:niſi
periculum,id eſt,caſum fortuitum in ſe receperit artifex:ff.eo.
ſi quis fundum.§.ſi quis vitulos.& l.item quæritur.§.ſi gẽma.
17 Item †culpæ annumeratur error conductoris:vt ecce fullo
pallium permutauit,& alij dedit pallium alterius.Cum enim
errauerit in facto ſuo,non eſt error probabilis. Item negli-
gentia conductoris annumeratur culpæ:vt ſi acceperit veſti-
mẽta polienda, & ea mures roſerint,quia debuit ea ab hac re
cauere:vt ff.eodẽ, l.item quæritur.§.ſi fullo.& §.ſi pallium.&
ad Vel.l.quanquam. Item ſi conductor corpus ſibi locatum,
vel ius fieri deterius patiatur:vt ff.eo.l.videamus.§.item pro-
ſpicere.Dare enim debet operam,ne res lædatur,vel cædatur,
vel vratur, vel ſuccidatur arbor ex ſylua, maximè ſi dictum
ſit,ne ſyluanus patiatur talia fieri; vt ff.eo.l.in lege locationis.
18 Itẽ †annumeratur culpæ intemperantia conductoris, ſicut
ciſiarius:id eſt carrucarius dum cæteros trãſire cõtendit,ciſiũ
euertit,& ſeruum caſſauit,vel occidit,tenebitur ex locato.de-
buit enim temperare curſum,& voluntatem ſuam:vt ff. eodẽ,
l.item quæritur.primo reſponſo. Item annumeratur culpæ
negligentia conductoris: nam ſi,exercitu veniente,migrauit
conductor,deinde ex hoſpitio milites feneſtras,& cætera ſu-
ſtulerunt, tenebitur conductor, ſi potuit reſiſtere exercitui,
vel ingredientibus domum, aut domino potuit denuntiare.
Si verò neque reſiſtere, neque domino potuit renuntiare,
non tenebitur:vt ff.eodem,l.item quæritur.§.exercitui. Item
temeritas conductoris annumeratur culpæ: vt ſi conduxeris
merces meas vehendas in nauicula tua, & poſteà, me inuito,
vel non idoneo tempore,vel in nauem non idoneam tranſtu-
19 liſti:vt ff. eodem, l. item quæritur. §.j. Item †venit in actio-
nem iſtam reſtitutio rei locatæ,finito tempore locationis. Et
ſiquidem conductor culpa ſua non reſtituit poſſeſſionem, te-
nebitur locatori ad intereſſe:vt ff. eodem, l.videamus. §. qui
vinum. Si autem per contumaciam non reſtituat,iurari po-
teſt cõtra eum in litem: vt ff.eod.ſi cui.§.j.quia hæc actio bo-
næ fidei eſt:vt ff.de in litem iurand. l.in actionibus. Item agi
poteſt condictione ex lege ad reſtitutionem poſſeſſionis: &
ſiquidem conductor vſque ad definitiuam ſententiam litem
expectauerit, non ſolùm rem locatam, ſed etiam æſtimatio-
nem eius locatori præſtare compellitur: vt infrà eodem, l.ſi
20 quis conductori. & l. conductores. † Item locator, vel ſin-
gularis eius ſucceſſor: vt emptor, cui credidit: authorita-
te ſua poteſt expellere conductorem. Nec enim poſſidet
conductor temporalis: imò dominus videtur poſſidere: vt
ff eodem, l.cum in plures.§.hæredem. & de acquirenda poſ-
ſeſſio. l. qui vniuerſas. §. quòd per.& infrà eodem, l. empto-
rem. Si tamen conductor interuerteret poſſeſſionem,non li-
ceret domino eum repellere, niſi incontinenti. Alij verò
aiunt etiam mandato conductoris non liceret domino eum
repellere,ſcilicet,cui vendidiſſet:ſed nondum tradidiſſet loca
21 tor: vt ff.de vi & vi arma.l. colonus. & l.fundus. † Colo-
nus autem perpetuus, vel qui conduxit non ad modicum
f tempus, non poteſt impune expelli: [f] cùm habeat ius in re,
& naturalem poſſeſſionem; vt ff.ſi ager vectiga.l.j. & l.ij.&
de ſuperficiebus.l.j. §.primo.& infrà de fund. pat.l.iubemus.
22 †Quandoque tamen (quod notabile eſt) agit locator,vt re-
ſtituatur tantundem ſibi in eodem genere. Rerum enim lo-
catarum duo ſunt genera,vt aut idẽm reddatur: ſicuti cum
veſtimenta curanda fulloni darentur: & tunc habet locum
regula, quæ dicit, non ſolet dominium mutare locatio: vt
ff. eodem, l. non ſolet. Aut locantur aliqua, vt reddantur
eiuſdem gèneris: veluti cum argentum puſillatum,id eſt pur
gatum, & puſillum factum propter putredinem detractam
daretur fabro: vt ex eo, vel quolibet argento vaſa fierent;
aut daretur aurum,vt fierent annuli. Igitur ex ſuperiore ca-
ſu res domini manet:ex poſteriore in creditum itur.Idémque
eſt

est in deposito, si quis pecuniam numeratã ita deposuisset, vt
neque clausam, neq; obsignatam traderet: sed annumeraret.
Depositarius enim nihilominus aliud, nisi tantundem pecu-
niæ soluere tenetur: vt ff. eodem, l. in naue: et vt diximus suprà
deposition. Sic & è conuerso quandoque conductor transfert
dominium in locatorem: vt si tibi insulam fulciendam locaue
ro, vt tua impensa omnia facias, proprietatem quidem eorũ
ad me transferres: & tamen locatio est. Locat enim artifex
operam suam: id est faciẽdi necessitatem: vt ff. eo. l. item si pre
23 tio. §. cum insulam. † Item in actione ex locato venit nedũ
dolus, & culpa conductoris, sed etiam eorum, quos cõductor
induxerit in rem sibi locatam, siue sint liberi, siue sint serui sui,
vel alieni. Nec liberatur noxæ deditione, vel actionum cessio
ne: si culpam in his deducendis admisit: vt ff. eod. videamus.
est enim mala electio in culpa, vt alias ff. si mensor fal. mo. di-
xe. l. vlti. §. j. & ff. de nego. gest. nam etsi Seruius. §. vlt. [Illud
sciendum est hanc actionẽ non impediri ex remissione mer-
cedis: vt ff. eo. l. si tibi.] Item sciendum est hanc actionẽ pro-
poni propter locationem expressam. Item propter tacitam,
g [g] & repetitam. Qui † enim impleto tempore conductionis
24 fortè anni, vel maioris, vel minoris temporis remansit in con-
ductione, videtur recõduxisse in anno, quo tacuit: non etiam
in sequentibus annis: & si lustrum fortè ab initio fuerit condu
ctioni præstitutum. Sed & si secundo quoque anno post fini-
tum lustrum, nil fuerit contrarium actum, eadem locatio in il
lo anno videtur permansisse: hoc enim ipso quòd tacuit vide-
tur consensisse. Et hoc deinceps in vnoquoq; anno obseruan-
25 dum est circa rustica prædia. † In vrbanis autẽ prædijs alio
iure vtimur: vt prout quisque inhabitauerit, ita & obligetur:
nisi in scriptis certum tempus conductionis comprehensum
26 est: vt ff. eo. l. item quæritur. §. vlti. † Hæc autem verba, prout
quisque inhabitauerit, tribus modis possunt exponi, Primò
vt teneatur ex prima habitatione tãtum, vel ex primo tempo-
re conuento tantùm, vt sic in illud tẽpus videatur reconduxis
se. Secundò vt videatur reconduxisse in id tantùm tẽpus, quo
inhabitauit posteà. Tertiò, vt videatur reconduxisse in id to-
tum tempus quo inhabitauit ex prima conductione. Item
illa exceptio, vbi in scriptis, quatuor modis potest intelligi.
Nam si verba præcedentia aliquo de tribus modis exponan-
tur, alij duo modi possunt assumi in excipiẽdo: & si ille idem
modus prætermittatur, & alius assumatur, prætermissus cum
reliquo poterit assumi in excipiẽdo. Quarto etiã modo pos-
sunt exponi, scilicet, quando in scriptis certum tempus com-
prehensum est, idem fit & in rustico. Fit autem hæc noua-
tio tacita ita demum, si dominus sanæ mentis erat: nam si cœ-
perit furere, non redintegratur locatio: vt ff. eo. l. qui ad certũ.
27 † Habet etiam dominus ex locatione ius hypothecarum,
& si quidem locetur vrbanum prædium, res inductæ, & illa-
tæ etiam domino ignorante pignoris iure tenentur. Ea verò
quæ in rusticum prædium locatum inducuntur, ita demum
tenẽtur, si voluntate dominorum fuerint inducta: vt infrà eo.
l. certi. Si verò primus cõductor alij locauerit, qd̃ põt: vt j. eo.
l. nemo prohibetur. res posterioris conductoris domino tenẽ
tur, non ad vniuersam pensionem qua tenetur primus condu-
ctor suo locatori, sed ad eam, qua ipse tenetur primo condu-
ctori: vt ff. eod. l. si in lege. §. si colonus. & de pigno. acti. l. so-
lutum. §. solutam. vel fortè in rustico prædio non obligantur
domino res posterioris conductoris, sed in vrbano contra.
Vbicunque autem dixi, suprà tacitè renouari conductio-
nem, ibidem renouatur ius hypothecarum, si erant conducto
ris. Nam si erãt alterius, necessarius erit nouus consensus eius:
28 vt ff. eo. item quæritur. §. vlt. & infrà eodẽ, l. si cum. † Venit
etiam in actionem locati, vt fiat opus arbitrio locatoris, si hoc
est in actione expressum, & tunc arbitrium domini pro viri
boni arbitrio est accipiendum: vt ff. eodẽ, l. si in lege. Si ergo
erat opus approbandum, & dominus improbauit, non tene-
bitur conductor. Idémque si opus approbandum antequàm
approbaretur, vel reprobaretur, vi aliqua sit consumptum: vt
ff. eodem, l. si prius. Sed si non erat approbandum, dominus
tamen approbauit, non tenetur ei conductor. Item ex tunc
definit periculum pertinere ad conductorem, ex quo steterit
per dominum, quo minus approbaret, vel improbaret opus:
licet conductor in se periculum operis receperit: vt ff. eodem,
l. opus. quod auersione, & l. ea lege. §. vltimo. & l. cùm in plu-
29 res. §. iij. † Ex conducto actio datur conductori [h] alicuius
h corporis, & competit ex his ferè causis, vt putà, si re, quam con
duxit non liceat ei frui, fortè quia possessio totius agri, vel par
tis eius, non præstatur conductori, aut villa non reficitur, aut
stabulũ, vel locus, vbi greges eius stare oporteat. Vel sicut in
l. lege conductionis conuenerit si hoc non præstatur, ex con-
30 ducto agetur: vt ff. eod. l. ex conducto. Sed † hunc articulum,
i cùm conductori non licet frui re conducta, pleniùs prosequa
mur. Et certè distinguendum est, vtrum conductor prohibea-
tur à locatore, vel ab eo quem locator prohibere potest, an ab
extraneo, quẽ dominus prohibere nõ potest. In primo casu te
netur locator ad interesse: in quo interesse etiam lucrum con-
ductoris continebitur, scilicet, quantùm per singulos aureos
compendij facturus erat conductor: nec liberatur locator ab
interesse, si prohibuit in primo anno, vel in principio condu-
ctionis, & posteà ex interuallo, vel in secundo, vel in tertio
anno patitur frui conductorem. Sera est enim pœnitẽtia fru-
endi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus alijs rebus il-
ligatus non potest: & si paucis diebus prohibuit, & deinde
pœnitentiam agit, omnia, quæ colono integra sunt, nihil ex
obligatione paucorum dierum mora minuet: vt ff. eodem, l. si
fundus quem mihi. ibi: nam & si colonus tuus &c. & l. si in le-
ge. §. colonus. & §. item vtiliter. In casibus tamen, vt suprà no-
tauimus, impunè potest locator expellere conductorem, &
in eisdem casibus locator tenebitur ad exonerationem mer-
cedis pro rata. Idémque est & vbi locator necessariò reficit
rem locatam. Si verò voluntariè reficiat, tenetur ad interes-
se: vt ff. eodem, l. si fundum. §. vltimo. & l. qui syluam. primo
responso: & l. hæc distinctio. Si autem conductor non pro-
hibetur à locatore, vel eo, quem ipse prohibere potest, sed ab
31 extraneo, quem prohibere non potest, distingue † vtrùm lo-
cator scienter locauerit rem alienam: in quo casu tenetur ad
interesse: nisi conductori aliquid possit imputari, scilicet,
quòd debuit prospicere hoc posse euenire, quod ab alio pro-
hiberetur: putà si vsufructuarius fundi quasi fructuarius mi-
hi locauit fundum in quinquennium, & decessit intra quin-
quennium. Secus si locasset mihi, vt dominus, an locauerit
bona fide mihi, vel credens rem esse suam, in quo casu tene-
tur locator ad exonerationem mercedis pro rata: vt ff. eodem,
l. si tibi alienam, & l. nos videamus, & l. si quis domum. & l. si
32 vno. §. planè. & l. si fundum. & l. & hæc distinctio. † Item in
re immobili conducta agit conductor contra locatorem pro
instrumentis agri: dolia ergo præstanda sunt colono, & pre-
lum, quo premitur fructus fundi, & trapeta funibus instru-
cta, & trabibus, & prelum & trapetum vitiatum debet refi-
cere dominus. Quod si culpa coloni eorum quid corruptum
sit, debet dominus reficere. Vel si ager his instrumentis non
sit instructus, dominus debet instruere. Fiscos autem quibus
ad premẽdam oleã vtimur, colonus sibi debet parare. Quòd
si regulis olea prematur, & prelum, & suculam, & regulas, &
tympanum, & trochleas, quibus releuetur prelũ dominum
præstare oportet. Item ahenum in quo oliua calida lauare-
tur, & cætera vasa oleria dominum pręstare oportet, sicuti do
lia vinaria, quæ ad præsentem vsum pertinẽt colonum præ-
stare oportebit, & hæc omnia sic sunt accipienda: nisi quid
33 aliud specialiter actum sit: vt ff. eo. sed addes. §. illud. † Item
agit conductor ad exonerationem mercedis propter sterili-
tatem: nisi præsentis anni sterilitas propter præcedẽtis, vel se-
quentis anni vbertatem sit recompensata: vt infrà eo. l. licet. &
l. excepto. & ff. eo. l. ex conducto. §. si vis. & l. si vno. Quæri-
k tur autẽ quãdo dicatur sterilitas? [k] Et dicunt quidam † tunc,
34 quando semen non est inde perceptum: vt ff. eodem, l. ex con-
ducto. §. si vis. ibi, & si labes &c. l. si vno. §. vbicunque. Ioan. au
tem intelligit sterilitatem secundum vulgi opinionem: scili-
cet quando dicunt homines malum tempus fuisse in hoc an-
no propter fructus. Et hoc totum exaudi in ea sterilitate,
quæ contingit casu fortuito: nam si contingat casu consueto,
vel ex vitio, vel etiam ex debilitate rei, nulla fit remissio: vt ff.

eo.l.ex conducto.§.sed si vtēdo.& §.vltimo.& l.si vno.§.cum
quidē. Quod dixi in sterilitate, seruatur etsi ager terræmotu
ita corruerit, vt nusquàm sit, vel si per incursum hostiũ fruct⁹
sit amissus. Secus autem si per lasciuiam exercitus præteriens
35 aliquid abstulerit: vt ff.eod.l.ex conducto.§.j.& pen. Itē † di-
cunt quidam recompensari sterilitatem, quando bis tantùm
habuit, quàm solitus erat habere: vt si solitus erat habere vi-
ginti, habet quadraginta. Ioan. verò dicit tunc quando tātum
habuit in sequēti, quanti compēsatione facta neuter annus di
catur sterilis: vt si solitũ erat habere triginta corbes, si haberen
tur quindecim tantùm, non erat sterilis: & si in vno anno nihil
habitum est, in sequenti autem habita sunt triginta, ecce re-
compensata est sterilitas præcedentis anni. & ideo peteretur
merces, & huius anni, & præcedentis, in quo locator remise-
rat mercedem, etiam si in remittēdo vtatur locator verbo do-
nationis. Si autem primus annus fuit fertilis, & secundus ste-
rilis, similiter compēsatur hæc sterilitas cum præcedenti vber
tate. Vnde si locator per errorem huius anni remittat merce-
dem, succurrēdum est ei: quia per errorē remisit indebitum:
secus si locator sciret pręcedentis anni vbertatem, & remitten
do non errauit in iure: vt ff.eod.l.si vno. Loquor autem de eo
colono, qui nummis colit. Partiarius enim colonus, quasi so-
cietatis iure damnum, & lucrum cum domino fundi partitur:
36 vt ff.eod.l.si merces.§.apparet. Sicut † autem dixi remissio
nem fieri mercedis pro rata propter sterilitatem, vel terræmo
tum, vel incursum hostium, ita & fiet propter casum incendij,
vel propter quemlibet alium casum fortuitum, quo condu-
l ctor frui[l] non potuit corpore conducto: vt ff.eo.l.ex cōducto.
§.cùm quidam. & l.qui insulam.§.ædilis. vel propter necessa-
riam refectionem rei: vt diximus. Si tamen conductor rustici
prædij, vel vrbani paulominùs commodè aliqua parte prędij
vteretur, nō statim deductio fiet de mercede, sed tunc demum
fiet quando magno incommodo afficitur conductor: vt ff.
eod.l.habitatores. & l.si merces.§.si vicino. Et ita patet ex his
casum fortuitum locatori corporis nocere in mercede, ne ha-
beat eam, nisi pro rata. Secùs autem video in eo, qui locat ope
ras suas tantùm, vel locat rem, & operam, vel accipit speciem
ex innominato contractu, vel aliquid faciat. Nam si casu for-
tuito impediatur: vel in sua, vel in alterius persona, vel quomo
docunque contingente: nihilominus mercedē totam, vel con
uētam rem potest prosequi: nisi culpa, vel mora possit sibi im
putari: vel nisi obijciatur ei, quòd eo tempore, quo non potuit
operari vni, alteri est operatus à quo debet habere mercedē.
Leges enim in hoc videntur consonare, & circa salaria aduo-
catorũ, & circa mercedes operariorũ, & circa mercedes exce-
ptorũ vel scriptorũ, & circa salaria comitum præsidis, & circa
mercedes nautarũ qui nauē suā, & operā locauerunt pro mer
cibus vehēdis, & circa libertatē pręstandā seruo si seruierit tē-
pore certo: vt ff.de varijs & extraor.cog.l.j.§.pen. & de statu
libe.l.cum hæres.§.antepenul. & suprà de condi.ob cau.dat.l.
penulti. & ff.eod.l.sed addes.§.vlti. & l.defuncto. & de assess.
l.diem. Vna tamen lex videtur aliquantulum aduersari cum
modica diuisione: scilicet vbi accepit quis pecuniam vt seruũ
manumitteret: & seruus decessit antequàm ipse esset in mo-
ra. Nam si seruum erat distracturus, vel eo vsurus, pecuniam
acceptam non refundit. Si verò nihil eorum erat facturus, pe-
cuniam refundit: nisi fortè profectio manumissionis gratia
mortis causam præbuit, vel à latronibus sit interfectus, vel rui
na in stabulo opressus, vel vehiculo obtritus, vel alio quoquo
modo periret; nisi manumissionis causa proficisceretur: vt ff.
de condictio. causa data.l.dedi.§.j. & l.si pecuniam.§.vlti. & l.
vltima. & hoc si casus fortuitus sit talis, vt nullo modo possit
decætero fieri, quod conuenit. Si verò ad tempus impeditus,
suppleat in sequēti tēpore, quod nō potuit facere in casu prę-
cedenti: quia saltem hodie faciendum est, nisi pœniteat eum,
cui erat faciendum. Quod autem de pœnitentia dico, solum-
modo ad contractum innominatum referendum est: vt ff.de
37 condictio.causa data.l.si pecuniam. Item † venit in actionē
ex conducto dolus locatoris, si sciēter locauerit mihi seruum
furē, vel vitiosum, & hoc distingue, vtrum locauerit mihi ser-
uum certum, aut incertum. Si incertum, tenetur ex eo quòd

malum mihi posteà elegit, vel repræsentat. Si autem locauerit
certum, tenetur si sciebat seruum vitiosum: alioquin contrà: vt
ff.eod.l.si domum tibi.§.j. & l.cùm in plures.§.seruum. Igno-
rantia tamen non excusat locatorem dolij vitiosi, quò minus
38 teneatur ad interesse. † Ille autē qui locauit saltum pascuum,
in quo herba mala nascebatur, vnde pecora mea mortua sunt,
vel deteriorata sunt, si sciuit vitiũ, tenetur ad interesse, si igno-
rauit, pēsionem non petit: vel eam restituit: vt ff.eodē,l.sed ad-
des.§.si quis dolia. Item venit in actionem istam ex condu-
cto: vt qui locauerit operas suas mihi, exhibeat eas. Si autem
mihi, & alij, locauerit simul, priori conductori satisfaciēdum
39 est antè: vt ff.eod.l.in operis. Et hoc † aduerbium, simul, deno-
tat coniunctionē, vel identitatem: & in persona operantis, &
in operis, vel seruitio exhibēdo, nō notat identitatē temporis:
alioquin nullus esset ordo temporis: quod in litera negatur,
40 cum dicit priori conductori. Item † venit in hanc actionem
dolus, & culpa locatoris horreorum, quæ conduxit: vt ibi re-
ponerē res, vel merces meas. & si quidem locator horreorum
nihil promiserit de custodia, & custodes, sciente me adhibuit
in horreis, vel custodiæ renuntiauerit, ad hoc solum tenetur
vt custodes exhibeat. Subaudi si non dolo, & lata culpa ad-
hibuit. Idem dicitur & cùm claues tradidit mihi conductori.
Cùm autem nihil eorum interuenit, iure communi tenetur
de leui culpa. Sed si promiserit custodiam, tenetur de leuissi-
ma: vt ff.e.l.qui mercedem. & l.dominus horreorum. & j.eo.
l.j. & l.in iudicio. & l.ex diui. & Insti.de empt. & vend.§.quòd
si fugerit. Si autem specialiter promiserit casum, tenetur de ca
su: vt ff.commod.l.j. & de neg.gest.l.negotium gerētes. qui-
dam dicunt idem esse & si generaliter in se recipiat. Item ex
conducto actione aget conductor fundi cum domino ad re-
cipienda ea, quæ impendit, cùm sua opera aliquid necessario,
vel vtiliter auxerit, vel ædificauerit, vel instituerit, cùm id non
conuenisset. Si ergo vineas in fundo constituerit, & propter
earum fructus denis amplius aureis ager locari cœperit, sum
ptus vtiliter factos in vineis instruendis poterit repetere, vel
etiam reputare per doli exceptionem, si conueniatur ad pen-
41 sionem: vt ff.e.l.dominus.§.j.l.penult.j.responso. Item † venit
in actionem ex conducto, vt inquilino liceat tollere ostiũ, vel
quędā alia quæ adiecit ædificio. Sic tamē, vt damni infecti ca-
ueat: nedum aufert, in aliquo deteriorē faciat causam ædium:
sed vt pristinā faciem ædibus reddat. Item & agit inquilinus
ex conducto contra suum locatorem, quia aditum ędium an-
gustauit, ita quòd inquilinus arcam cameratā, vel res aliquas
extrahere nō potest. Officio enim iudicis continetur vt cogat
locatorē aditum, & facultatem inquilino præstare ad arcam
tollendam sumptibus, scilicet, locatoris: vt ff.eod.l.sed addes.
42 §.si inquilinus ostium. & §.si inquilinus arcam. Patet † ergo
ex præmissis locationem habere similitudinem cum vendi-
tione: sed tamen differunt in quibusdam: Nam in emptione
spectat periculum ad emptorem, etiam ante traditionem: in
locatione verò non ita: vt liquet ex præmissis. Item venditor
tenetur vt vel rem tradat, vel præbeat interesse, sed conductor
aliquando excusatur vel quia res erat aliena, quam bona fide
locauit, vel quia vsibus eius est necessaria. Item locatio non
est titulus vsucapiēdi, vel dominium tranferendi: nisi in casu,
43 vt diximus, sed aliud est in emptione. † Sunt autem istæ
actiones perpetuæ. Hæredibus dantur, & in hæredes: vt
ff.eodem, l.sed addes.§.ex conducto. Bonæ fidei sunt: &
ideo admittunt vsuras ex mora: vt infrà eodem, l.præses. &
ideo earum nomine tenetur fideiussor conductoris, si inter-
cesserit in omnem causam; vt ff.eodem, l.quæro. Idem pu-
to & si intercesserit simpliciter: quia in omnem causam vi-
detur intercessisse: vt ff.fideiussor.si quis pro eo.§.si num-
mos. & l.amissi.§.si fideiussores. & l.si vt proponis. & l.si ita
stipulatus. & l.inter. & l.amissi.primo responso. & l.si à colo-
no. & vt legat.nom.cau.l.j.§.bellissimè. Nam si intercederet
m in sorte, & nihil dicat de vsuris,[m] non tenetur pro eis, &
è conuerso. Idem vel si intercedat in decem, non tenebi-
tur vltrà: vt ff.de fideius.si in pignore. Cùm verò dicit simpli-
citer fideiubeo pro illo, in omnem causam, videtur interces-
sisse, & ideo dicam eum teneri ad vsuram, quam reus tēpore
fideiusso

fideiussoris huius debebat creditori purè, vel in diē, vel sub cōditione, vel ex pacto, vel ex mora. Si autem reus tempore fideiussionis huius nec ex pacto purè, vel in diem, vel sub conditione, nec ex mora, debebat vsuram: sed post fideiussionem huius cœperit reus debere creditori vsuram, vel ex pacto, vel ex mora: non tenebit fideiussor ad eam vsuram: sicut nec teneretur ad interesse, quod post datum fideiussorē reus ex mora sua incipit debere per officium iudicis: vt ff. de eo quod certo loco da. oportet. l. centum Capuæ. & ff. fideiusso. l. fideiussores. & l. si in pignore.

a ADNOTATIO. ℭ Locatio. Vide Pau. de castr. in consi. cccxv. ad finem. & in quantum in definitis ponitur mercede &c. adde quòd locatio sine expressione pensionis non valet: vt est text. in l. ij. ff. eo. ti. & ibi vide per Alexand. in apostillis apud Bar. quod verum intelligo: nisi res esset solita locari. quia tunc intelligitur pro solita mercede fieri: vt per gl. ss. Bartol. & Sali. in l. exceptio j. eodem. titu.

b ℭ Fieri posse. Vide ad huius conclusionis & totius titu. materiam Barto. Ioan. de imol. & doct. in l. si vsufructu. §. fin. ff. soluto matrimo. Bald. in authen. ei qui. C. de bo. auth. iudi. poss. & in ca. j. § donare. qua. olim feu. pos. in vsi. feu. do. Alexand. de imo. in l. j. §. quod autem superficie. & in consi. xvj. in iiij. vol. & in consi. lxviij. in j. volumi. Pau. de cast. in consi. xj. in j. volu. multa per Fede. de Se. in consil. cxxiij.

c ℭ Locatio. Vide pulchrè de hac allegata per Iaso. may. in pulchra q. in l. manumissiones. per illum tex. ff. de iusti. & iure.

d ℭ Actione. Quomodo autem in ista materia dicatur quis in culpa, vide latissimè per Ange. in consi. cccxij. incipi. prout patet ex themate. in vltim col. vide quęst. quam ponit Alexand. post alios in l. ij. §. item si in facto. in vltim. col. ff. de verborum obligatio. & q. Bartol. in l. stipula. ista in fin. princip. ff. de verborum obligatio.

e ℭ Pactum. Vide Alexand. consi. cxiiij. in j. & ij. col. in j. volu. Bart. in consi. clxxxvj. & vnum in æternum mementote in ista materia, quod consuluit d. Alexand. in consi. xxxj. in ij. vol. & ij. dubio. dum quidam conductor in instrumento locationis promiserat non petere remissionem pensionis, seu mercedis in casu guerræ, pestis & ex capite non præstitæ patientiæ, & aliorum pulchrorum casuum fortuitorum specificatorum, & recipiendo in se periculum casus fortuiti demumque subiecit clausulam generalē quòd volebat teneri de omnibus alijs quæ imaginari possint, & etiam cum iuramento &c. tamen consi. do. Alexan. ibi quòd tali renuntiatione non obstante ipse conductor poterit petere remissionem, propter graue damnum contingens ex casu fortuito, non consueto, & insolito, & propter siccitatem maximam, & insolitam vt ibi per eum. quem vide.

f ℭ Expelli. Adde Bartol. in l. qui fundum. & in l. emptorem. C. loca. & in l. si filio. §. final. in fine. ff. soluto matrimonio. Baldum in l. j. in versicul. pone maritus. C. de fruct. & lit. expen. domi. Alexand. in dicta. l. si filio. ponentem multas limitationes. Iaso. de may. in l. quoties. C. de rei vendi. multa ad materiam per domi. Bartho. Soci. in consi. ccxvij. incipien. circa hanc. versicul. vj. hæc conclusio. cum plu. seq. chart. xciij.

g ℭ Tacitam. Vide latè Barba. in consil. xiiij. in viij. col. in fine. in secundo volu. & vide Alexand in consi. xvij. in ij. col. in iiij. volu. & Alexand. in consi. cxij. in prin. in v. volumi.

h ℭ Datur conductori. Vide ad hoc in Specul. in titul. de loca. & conducto. §. postquàm. versicul. verum. Bartol. & docto. in l. si locatum. ff. loca. Paulus de Cast. in l. si merces. §. j. ff. loca. Ioan. de imol. & domi. Alexand in l. si filio. ff. soluto matrimo.

i ℭ Frui. Vide Ludoui. Roma. in consilio. clxxviij. & idem Ludoui. Roma. ccccxxxij. & vide Sign. in consilio. clxxxvij. & Bald. in consil. ccccLxxxvj. iiij. lib. in antiquis.

k ℭ Sterilitas. Vide Nicol. in concordantijs ad Bartol. concordantia. xxxvj. vide etiam Alexand. in consilio. cviij. vltima colum. tertio libro. & Alexan. in consilio xxviij. penulti. & vltima columna primi libr. Barb. in c. propter sterilitatem. de locato.

l ℭ Frui. Vide distinctionem in ista materia quam ponit Barba. in §. item cum quidam. hic alleg. quam distinctionem. Bartol. sequitur etiam ibi Bal. de verbo ad verbum. & Paul. de Castr. & Ang. & quando locator teneatur: & ex quibus casibus ad remissionem mercedis, & ad totum interesse, vide Soci. in consi. lxxxviij. col. iij. versic. penulti. in casu nostro. & in consil. clvj. col. j. & col. iij. & in consil. cxxv. col. j.

m ℭ Vsuris. Vide in concordantijs Bartol. concordantia. ccxiij. vide Alexan. in consil. xxxij. in prima colum. volumi. iiij. & in consil. cxxvj. in penultima colum. volumi. iij.

De iure emphyteutico. *Rubrica.*

1 *Emphyteusis quid sit: & in quibus consistat contractus emphyteuticus.*
2 *Emphyteuticus contractus quomodo celebretur.*
3 *Emphyteusis contrahit & ad tempus, & in perpetuum.*
4 *Emphyteusis natura qualis sit, & nu. 6.*
5 *Emphyteuticæ rei maiori ex parte peremptæ periculum ad quem spectet.*
6 *Emphyteutam cessantem in solutione pensionis poßitne dominus propria authoritate expellere, & quanto tempore cessasse emphyteutam oporteat.*
7 *Emphyteuta, qui promisit pœnam si cessaret in solutione, contractu manente firmo, an si cessauerit, ac propterea offerat pœnam, poßit nihilominus expelli à domino.*
8 *Pœnalis stipulatio semel commissa an poßit iterum cōmitti propter illa uerba, contractu manente in sua firmitate.*
9 *Emphyteuta an poßit suas meliorationes alij uendere, & quam solennitatem hac in re obseruare eum oporteat.*
10 *Emphyteutam posse donare, atque etiam pignori dare meliorationes suas irrequisito domino.*
11 *Emphyteuta secundus qui uult in alium alienare, an requirere debeat uoluntatem eius emphyteutæ, à quo causam habet, an uerò primi domini.*
12 *Emphyteuticus contractus cuiusmodi actionem pariat.*
13 *Emphyteuta quomodo poßideat, quomodo item dominus, qui dedit in emphyteusin.*
14 *Emphyteusis in quibus differat à uenditione, & à locatione.*

DIXIMVS suprà de contractibus, qui à iure gen. introducti sunt, nūc videamus de contractibus ciuilibus, quos Romana prudentia reperit: sicq; ponit de emphyteutico iure. De alio contractu ciuili, scilicet de obligatione literarum, posuit suprà de non numera. pecu. & de tertio contractu ciuili ponit infrà de contrahēda & committenda stipulatione, Vel aliter, diximus suprà de empti. & loca. & quia contractus emphyteuseos ab alijs dicebatur emptio, ab alijs locatio: quia vtriusque cōtractus habet insignia, audiamus de emphyteutico contractu, quem Imperator Zeno formauit, & statuit eum medium cōtractum inter locationem, & vēditionem: non inclinantem se prorsus ad alterutrū, sed suis proprietatibus insignitum. Videamus itaque quid sit emphyteusis, in quibus rebus consistat, qualiter contrahatur, & quæ actio nascatur ex ea.
1 †Emphyteusis autem græcè, latinè dicitur melioratio. Ab initio enim sterilia tātùm huius contractus specie concedebantur, vt is qui acciperet rem in meliorem statum deduceret, & fertilem redderet. posteà tamen ad id deuētum est, vt etiam fertilia, & fructuosissima valeant emphyteuticari. Et dicitur iste contractus emphyteuseos, vel emphyteuticus id est, meliorationis. Et cōsistit in rebus soli tātùm. Ecclesiastica autem emphyteusis in his immobilibus consistit, quæ ad hæc congrua videntur œconomo & alijs gubernatoribus: vt suprà de sacrosanct. eccl. auth. perpe-
2 tua. †Celebratur iste contractus [a] scriptura interueniente,
a non aliter, vt infrà eod. l. j. ibi, scriptura interueniēte &c. Item consensu vtriusque, id est domini, & emphyteutæ adhibito in hoc, scilicet, vt statim dominus aliquid pro re accipiat, scilicet quod inter eos cōuenerit, vel pecuniam vel etiam aliam rem: vt puta prædium, aliamve rem, vel simile, vt proprium sit domini. Itē vt hic emphyteuta de cæterò singulis annis, vel duos Veneticos, vel duos Veronenses, vel simile soluat; puta reddiū
3 in specie: vt insti. locati. §. adeò. †Et contrahitur ad tempus hæc emphyteusis, id est, vt vsq; ad certū tēpus resideat penes emphyteutam, vel hæredem eius. Item in perpetuum, id est, vt neq; emphyteutæ, vel hæredibus eius auferatur, quandiu soluerit pensionē. Item & in certas personas contrahitur: puta vt nec sibi: nec hęredibus suis, scilicet, primo, & secūdo, & tertio, liceat auferri: si canonē soluerint. Item & contrahitur, vt renouatio fiat emphyteusis, finita emphyteusi: vt institu. de loca. §. adeò. In rebus autē ecclesiasticis qualiter contrahatur emphyteusis plenè diximus suprà de sacrosanct. eccl. §. itē datur.
4 Est autem natura emphyteusis, vt si aliquid pacti sunt inter se, id seruetur: q; si nihil paciscantur, ea est natura contractus, vt pensio soluatur prout conuentum est: nisi res ex tota perie-
5 rit, si † autem particula etiam minima remansit, & septem partes perierint, spectat damnum ad emphyteutam: vt nihilominus integram soluat pensionem: & ita est intelligēdum, quod dicitur, infrà eod. l. j. Sed quidam appellant particulare damnum medietatis, vel minoris portionis: quia partis appellatione, dimidia continetur: vt ff. de vsufru. l. etiam partis. Sed certè hic videtur adiectum aliquid. Ex quo datur intelligi quòd omne damnum sit particulare, ex quo non ipsa rei penitus lędatur substantia: hæc enim sunt verba primæ legis huius titu. in fi. & ideo partis nomine non intelligitur hic dimidia: vt ff. de verborum significatio. l. nomen filiarum §. portionis.
6 Itē & id, est de natura † contractus, vt liceat domino authoritate

b tate[b] sua emphyteutam expellere. Et si per triennium pensio-
nem, nec apochas, tributorum domino cum subscriptione sua
reddiderit: etiamsi dominus emphyteutæ pœnam (si expel-
leret) promisisset. Item nec obstat domino quòd emphyteu
ta rem fecit meliorem: quia expensas amittit, vel quòd domi-
nus non denuntiauit emphyteutæ vt solueret; quia dies sta-
tuta fuerat ad soluendum, quæ interpellat pro homine. In ec-
clesiasticis autem sufficit biennium, sicut & in simplicibus co
lonis non soluentibus pensiones locatoribus suis: vt infrà eo.
l. ij. §. si autem nihil. §. ne autem. & in auth. de non ali. aut per-
7 mut. §. scire. & ff. locati. l. quæro. §. inter locatorem. †Consue-
uit quæri, quid si emphyteuta promiserit pœnam si non solue
ret, contractu remanẽte in firmitate sua; posteà non soluit, do-
minus vult ipsum expellere, emphyteuta offert pœnam, & di
cit se non expellendum: eo quòd verba illa (soluta pœna con-
tractus remaneat in firmitate sua) dicta sunt pro vtroque: &
quia videtur renuntiasse beneficio legis, eligendo pœnã? Re-
sponderi potest ipsum expelli posse: quia pœna gratia seruan
tis pactum est apposita: vt suprà de trãsact. si quis maior. Item
& illa verba (contractu remanente &c.) in eiusdem fauore vi
dentur esse posita, & ideo non debent retorqueri in læsionem
8 suam: vt ff. de lege commis. l. j. & ij. † Item etiam solet quæ-
ri, vtrùm stipulatio pœnæ semel commissa, posit iterum com
mitti propter illa verba (contractu remanente in sua firmita-
c te)[c] & non puto sæpiùs committi: quia illa verba referuntur
ad cõtractum emphyteusis, non ad stipulationem pœnæ: nec
enim stipulatio dicitur contractus: vt ff. de verborum signifi-
ca. l. Labeo. Sed si ita dictum esset, contractu remanente, cum
eadem pœnæ obligatione in firmitate sua, sæpius posset com
mitti stipulatio. Potest tamen vtraque quæstio scholastica es-
9 se. Item & id, est † de natura contractus, ne liceat emphyteutæ
ἐμπονήματα sua, id est meliorationes suas, vel res melioratas aliis
vendere: requisito tamẽ prius domino corã testibus, & prędi-
cto ei, quantùm pretij re vera ab alio accipi potest. Et si quidẽ
dominus hoc dare maluerit, & tantam præstare quantitatem
quantā emphyteuta, ipsa veritate, ab alio accipere potest, ipse
dominus omnimodo hoc comparet. Si verò dominus facta
denuntiatione statim dixerit se nolle emere, vel etiam duo-
bus mensibus elapsis steterit per eum quominus emeret, licet
emphyteutæ etiam sine consensu domini suas meliorationes
* vendere: his tamen personis, *quæ non solent emphyteuticis
contractibus vetari ad huiusmodi venire emptionem. Et ha-
bet necesse dominus hunc nouum, & secundum emphyteu-
tam accipere in possessionẽ. Vel si emphyteuta maluerit trãs-
ponere ius emphyteuticum in personam non prohibitam, &
idoneam ad soluẽdum emphyteuticum canonem, non debet
dominus contradicere: sed nouum emphyteutam in posses-
sionem suscipere: non per conductorem, vel per procuratorẽ,
sed per se, vel per literas suas, vel depositionem, id est assertio
nem suam coram magistro census: Sic ponitur verbum, de-
posuerint, suprà de testib. l. testium. vel per literas tabellarij co
ram testibus apud præsidem, vel defensorem locorum celebrã
das: & ratione talium literarum, vel commissionis, vel consen
sus, non licet domino postulare amplius quàm quinquagesi-
mam partem pretij, vel æstimationis loci qui transfertur ad
aliam personã. Si verò dominus nec per se, nec per literas suas
vel alterius, voluerit consentire his quæ dicta sunt, licet em-
phyteutæ etiam non consentiẽte domino ad alios ius suum, &
emponemata transferre. Sin autem aliter fuerit versatus em-
phyteuta, quàm diximus: præcepit lex vt à iure emphyteuti-
co cadat: vt infrà eodem, l. vltima. Hoc ita recipiẽdum puto, si
10 velit vendere. Si verò † velit donare, sine dubio potest etiam
non requisito domino: vt infrà de fundis patrimo. l. j. & insti-
tu. de loca. & conduct. §. adeò fortè. Sed & pignori dare po-
test, sine voluntate domini: vt ff. de pigno. l. lex. & de pigno-
11 ratitia actione. l. tutor. §. vltimo. Sed † quæri potest, si tibi
rem dedi in emphyteusim, deinde tu das alij in emphyteusim
me volẽte, & hic secundus emphyteuta vult alienare, an prio-
ris domini, id est, mei debeat requiri voluntas, an tua, id est se-
cundi? puto quòd primi domini tantùm exquiratur volũtas:
quia cùm hæc lex dicat, domini voluntatem requirendam, &
primus emphyteuta dominus esse desinat alienãdo empone-
mata sua, nec naturaliter, nec ciuiliter possideat, nõ est eius in-
quirenda volũtas. Item à domino, qui induxit eum in posses-
sionem videtur habere causam, & est argu. pro me. ff. de re-
ligio. l. ij. §. j. & ad Sylla. l. j. §. j. & s. de posi. authen. sed iam cau-
12 tum, † Ex hoc autem contractu oritur condictio ex lege ca-
nonis, ad petendum canonẽ ab eo cui datum est in emphyteu-
sim. Quid si alij concesserit hic emphyteuta? debet quidam
hic secundus conueniri emphyteuta condictione ex lege, ad
exemplum tributorum. Sed hoc durum est, si factum priuati
exæquatur reipubli. Dicam ergo dominum posse rem ven-
dicare, & si ille se defendat propter concessionem primi repli
cabit dominus, non est æquum tibi fidem seruari, quam pro-
misi authori tuo; quia nec tu seruas mihi ea quæ author tuus
mihi conuenit: & ita vis versari contra pacta; vt s. de pact.
cùm proponas. Debes enim vti accessione cum sua causa,
suisq; vitijs, vel oneribus: vt ff. de acquiren. poss. Pomponius,
§. cùm quis. Sed & condictionem darem domino, vbi idem
ipse induxit nouum emphyteutam in possessionẽ, quasi cum
13 eo videatur esse contractum. † Illud certum est, quoniam
dominus ciuiliter possidet, & directum habet dominiũ: em-
phyteuta verò tantum naturaliter, sicut fructuarius, ff. de ac-
quirend. possessi. naturaliter. licet quidam dicant eum habere
quandam ciuilem. Sed & vtilem habet rei vendicationem do
14 minus: vt ff. si ager vecti. l. j. † Ex prædictis patet quòd hic
contractus nec est locatio, nec venditio: vt j. eod. l. j. in princip.
Nam hic contractus in rebus tantùm soli celebratur. Illi au-
tem in rebus omnibus. Item in hoc non exigitur pecunia: vt
suprà diximus, in illis verò exigitur. Item per hunc contra-
ctum non fit alienatio: quia dominus non amittit dominium
directum, per venditionẽ verò amittit. Item per locationem
non habet quis regulariter ius in re: hinc est quia condu-
ctor non vendit, nec vendicat rem: emphyteuta verò facit v-
trunque.

a ADNOTATIO. ¶ Contractus. Vide Barba. pulchr. in consil. xiiij. col. xij. lib. ij. & latè per Alexan. in consi. cxij. per totum. in primo volu.

b ¶ Authoritate. Adde Bar. in authẽ. qui rem. & ibi Bal. Sali. C. de sacrosanct. eccle. Pau. de Cast. & do. Alexan. in l. colonus. ff. loca. & vide copiosè totam istam materiam discussam per do. Bartho. Soci. in consi. clxvij. incipien. non inutili, sed necessaria. ver. confirmata præmissa cum plur. ver. seq. in ij. volu. char. xxxij. vbi pro, & contra istam quæstionem disputat.

c ¶ Firmitate. Vide Iaso. may. post alios in l. quæ fide. ff. de transact. & in l. si quis maior. C. de transac. vbi habetur plenè de vi istius clemen.

* ¶ His tamen personis. Prohibentur ab emptione rerum emphyteuticarum serui, capitanei, & omnes illæ personæ, quæ non sunt idoneæ, & quæ conueniri facile non possunt, arg. l. ij. ff. qui satisd. cogan. Item dominus retinet dominium rei emphyteuticæ: sicut & locator rei locatæ. Emphyteuta autem singulis annis soluere debet canonem constitutum. Et emphyteuta, venditurus suas meliorationes nisi denuntiet domino, vel canonem non soluerit intra tempus legibus, canonibusve cõstitutũ, expelli poterit: & dies præfixus interpellat pro homine. l. quæro. ff. loca. x. q. ij. §. hoc ius porrectum. Potest tamen purgare moram dicti temporis offerendo citò, & celeriter post definitũ tempus. Sed quantum tempus dabitur ad istam moram purgandam: & videtur quod vsque ad sententiam. ff. de inoffic. testam. l. Papinianus. & C. de his quib. vt indig. l. alia est. Vel vsque ad litem cõtestatam ff. rem rat. habe. l. ampliùs non peti. & C. de plus petit. l. vnica. Vel modicum tempus dicitur forsan decem dierum, vt ff. de constit pecu l. promissor. & ff. si quis caut. & si post tres. Vel quam cito potuit ff. ad tertul. l. ij. §. confestim. Quidam tamẽ dicunt, quod emphyteuta potest vsque ad litem contestatam vitare pœnam huius constitutionis, offerendo canonem per viam suprà dictam. Sed alij contra dicunt dicentes, quod hoc esset vsura, tunc posset differri solutio canonis vsque ad annum, vel duos, vel tres pluresve annos post tempus statutum & ita non esset celeriter. Vnde dicendum est secundum istos modicum tempus elapsum post triennium. Talis enim celeritas ad modicum refertur. argu. ff. de ver. signifi. l. hæc adiectio. Ideoque illud modicum considerabitur arbitrio iudicis, ex quo non determinatur à iure arg. c. de causis. extra. de offi. & potesta. iud. leg. Licet autem dominus possit propria autoritate emphyteutam ob canonem non solutum expellere, C. de iure emphyteu. melius tamen erit, quod hoc fiat iudicis autoritate. C. de pigno. l. iij. & extrà. de priuilegi. Licet autem emphyteuta non possit purgare moram ob non solutum canonem, si tamen dominus pensionem receperit, non poterit tamen postea expellere: quia recipiens pensionem iuri suo renuntiare videtur. & hoc planum est in priuato arg. ff. de leg. commis. l. post diem. Secus si dominus dicat recipio pensionem saluo iure meo: nam hoc sibi non prędicat, quum posteà expellat emphyteutam. d. § hoc ius porrectum. Martinus.

FINIT DOMINI AZONIS SVMMA
in quartum librum Codicis.

EIVSDEM

EIVSDEM DOMINI AZOnis Summa in Quintum Librum Codicis.

De sponsalibus, & arris, & sponsalitiis, & proxenetis. *Rubrica.*

SVMMARIVM.

1 Sponsalia quæ dicantur.
2 Sponsalia unde dicta sint.
3 Matrimonia debere esse libera.
4 Sponsalia quomodo contrahantur.
5 Sponsalia solo consensu contrahi posse quatenus uerum sit.
6 Sponsalia inter quas personas poßint contrahi.
7 Sponsalia contracta qui poßint soluere.
8 Sponsalia qua solennitate dissoluantur.
9 Sponsalia dissoluens arris iam datis, qua pœna puniatur.
10 Sponsalia quibus casibus impunè dissoluantur etiam arris datis.
11 Pignora data in confirmationem sponsaliorum, an dissolutis sponsalibus retineantur, non secus atque arræ.
12 Proxeneta quis dicatur, & circa quæ consistat eius officium.
13 Proxenetica quæ dicantur.

Xpediuimus in superiori libro de societate quæ contrahitur propter pecuniam quærendam, nunc audiamus de societate coniugali, quæ celebratur propter prolẽ procreandam. Vel aliter, Audiuimus de contractibus rerum, audiamus & disseramus de cõtractibus personarum, quibus persona personæ cõiungitur, masculus fœminæ sociatur. Et quia hoc fit propter nuptias, dicamus de nuptiis: & quia spõsalia velut paratoria præueniunt nuptias, de sponsalibus prius videamus, & de arris, quæ dãtur gratia sponsaliorũ, & de proxenetis, quibus interueniẽtibus, ista contrahuntur: vt ff. eo. l. vlt. in fine legis. Videntur ergo quæ dicantur sponsalia, vnde, qualiter contrahantur, inter quas personas, qualiter contracta soluantur, per quem, quando cũ pœna arrarum,
1 vel sine pœna, posteà dicemus de proxenetis. † Sunt autem
a sponsalia [a] mentio, & repromißio futurarum nuptiarum [b].
b Et iste consensus est de futuro matrimonio. Consensus verò nuptiarum, est de præsenti matrimonio, licet Placent. dixerit
2 eundẽ esse consensum sponsaliorũ, & nuptiarum. † Sponsalia autem dicta sunt à spondendo, nam moris fuit veteribus stipulari, & spondere sibi vxores futuras: inde sponsi, sponsæq; appellatio facta est. Et certè stipulatio potest interuenire, sed non est necessaria: quia & inter absentes cõtrahuntur: vt ff. eo. l. sufficit. & l. vltima. Vel dic esse speciale in ea, vt contrahatur inter absentes. Alioquin contrà: vt Institu. de inutil. stipu. §. item verborum. Ex hac tamen stipulatione nõ reperio agi,
4 sicut & ait Placent. quia † matrimonia debent esse libera in contrahendo, dissoluendo, & retinendo. adeò etiam, vt si fuerit pœna promissa, non teneat promissio: vt ff. de verb. obligat. l. Titia. & l. si stipulatio facta fuerit. & j. eod. l. vltima. in fine. l. nam. nec valet stipulatio causa libertatis onerandæ facta: vt ff. quarum rerum actio non datur. l. j. §. quæ onerandæ. Secus tamen, si arræ fuerint datæ, & patebit ex sequentibus.
c Contrahuntur sponsalia nudo consensu [c], & per se, & coràm, id est, inter præsentes, & per principales personas, ac per nuntium, vel epistolam inter absentes, denique constat, & absentem absenti desponsari posse, & hoc quotidie fieri. hæc ita, scilicet, si scientibus his qui absunt, sponsalia fiant. Aut si posteà ratum habuerint: vt ff. eod. l. sufficit. & l. hæc ita. & l. vlt. nec necessaria scriptura est: vt ff eod. l. in sponsalibus. Quod
5 † autem dixi solo consensu contrahi sponsalia, verum est inter eos qui sui iuris sunt: filia enim familiàs sicut matrimoniũ sine consensu patris non contrahit, ita & sine eius cõsensu non potest contrahere sponsalia. Intelligitur tamen pater semper filiæ consentire: nisi euidenter dissentiat: vt ff. eodem, l. in sponsalibus. §. in sponsalibus. sic & è conuerso, si pater nomine filiæfamil. contrahat sponsalia, oportet filiamfamil. consentire. Sed quæ patris voluntati non repugnat, consentire intelligitur. Tunc autem solùm dissentiendi à patre licentia filiæ conceditur, si indignum moribus, vel turpem sponsum ei pater eligat: vt ff. eodem, l. sponsalia. & l. sed quæ patris. sic & filiofami. dissentiente, sponsalia eius nomine non possunt fieri: vt ff. eo-
6 dem, l. filio. † Contrahuntur sponsalia inter eas personas, quæ
* possunt matrimonium contrahere *: vt ff. eod. l. oratio. Sed hoc fallit in præside prouinciæ, qui licet interim dum administrat, non possit vxorem ducere, tamen non prohibetur sponsare. ff. de ritu nupt. si quis officium. Idem & in muliere, quæ intra tempus luctus sine pœna spondetur, sed non sine pœna ducitur vxor: vt ff. de his qui notan. infa. l. solet. §. quæ virum. Item contrahuntur inter eos, qui nõ sunt minores septem an-
7 nis: vt ff. eodem, l. in sponsalibus. † Soluere autem possunt sponsalia sponsus, & sponsa. Nam alij desponsata, renuntiare conditioni, aut nubere alij non prohibetur. Item pater sponsi, & sponsæ: qui habet eum, vel eam in potestate. Nam si emancipatus est sponsus, vel emancipata sit sponsa eius solius requiritur consensus, & sufficit sola voluntas; vt ff. eodem. si in potestate. Tutor autem non soluit sponsalia: nisi id fiat ex voluntate puellæ. Quandoq; tamen (etsi faciat ex voluntate puellæ) non soluuntur sponsalia, scilicet quando patris procedente authoritate fuerant contracta, & humana pater sorte consumptus, ad vota non potuerit peruenire. Periniquum est enim, quòd contra primam voluntatem redempti forsitan tutoris, vel curatoris admittatur arbitrium. cùm plerunq; etiam ipsius fœminæ aduersus propria cõmoda inueniatur laborare con-
8 silium: vt infrà eodem, l. si pater. & ff. eodem, l. si puellæ. † In sponsalibus tamen dissoluendis verba exquiruntur talia, scilicet, conditione tua nõ vtar: vt ff. de repu. l. ij. §. in sponsalibus. Item exquiruntur septem testes rogati, præter libertum eius, vel parentem ipsius qui diuertit: vt ff. de diuor. nullum. Item exquiritur, vt sanæ mentis sit ille qui diuertit. Nam furiosus mittere nõ potest repudium: licet possit ei mitti: vt ff. de repu. l. Iulianus. Item exquiritur, quòd fiat animo constanti, non per calorem iracundiæ. Nam & si pœniteat eum qui libellum diuortii dedit tradendum, & per ignorantiam mutare voluntatem oblatus est, durant sponsalia. Duraret etiam matrimoniũ: nisi pœnitentia cognita, is, qui accepit libellũ voluit matrimonium, vel sponsalia soluere. tunc enim per eum qui accepit, soluit matrimoniũ, vel soluuntur sponsalia: vt ff. de repu. l. diuortium. & l. si pœnituit. Liquet ex præmissis sponsalia impunè
9 solui, si non interuenerit arrarum datio. Arris † autẽ interuenientibus, si quis soluerit sponsalia, ille, qui dedit arras amittit eas. Si verò soluit sponsalia ille, qui accepit arras, restituit eas, & aliud tantum de suo, & non plus: nisi specialiter placuerit partibus, vt pœna arrarũ extendatur in quadruplũ: tunc enim vsq; eo extendetur: & nõ vltrà: vt j. eod. l. mulier. j. responso. &
10 §. quadrupli. † Cessat autẽ hæc pœna arrarũ [d] quandoq; ra-
d tione temporis. Si enim sponsus in eadẽ prouincia degens supersederit intra bienniũ exequi nuptias, spatiiq; fine decurso in alterius coniunctionẽ peruenerit puella: nihil fraudis, id est pœnæ, est ei, quæ nuptias maturãdo vota sua diutius ludi non est passa: vt infrà eod. l. si is. Si verò sponsus degeret alibi, expectaretur per triennium: vt infrà de repud. l. liberum. & hoc, si sponsus impediebatur nulla necessitate exequi nuptias: nam si esset causa necessitatis, deberet sponsa expectare quousq; ea cessaret necessitas: vt ff. eod. l. sæpe. Item cessat pœna arrarum propter mortem sponsi, vel sponsæ: nisi causam, vt nuptiæ non celebrentur, defuncta persona iam præbuit: vt infrà eod. l. arris. Nec distinguo interuenerit osculum, vel non: licet in sponsalitia donatione illud distinguatur; vt infrà de donatio. ante nupt. si à sponso. Item cessat pœna propter conditionem, vel causam legibus interdictam: quia de iure non potest inter eos contrahi matrimonium, qui de facto contraxerunt sponsalia: vt infrà eodem, l. mulier. §. quæsita. Si autem matrimonium de iure poterat contrahi, sed vna persona alterius recusauit matrimonium propter turpem, vel impudicam conuersationem,

c aut religionis [e] ,vel sectæ diuersitatem,vel quia non posſit ge
nerare,vel cōcipere,vel ob aliam iuſtam excuſationis cauſam,
ſi quidem hæc nota erunt alteri parti,vel parentibus eius cùm
contraherentur ſponſalia,ſibi debet imputari : ſi verò hæc no=
ta non erant, vel etiam poſt datas arras aliqua iuſta cauſa pœ=
nitentiæ interceſſerit, arris tantū̃modo redditis ſuper alterius
ſimpli pœna,liberabitur ille,qui accepit arras : vt j̃.eod.l. mu=
lier.§.is quoque. Item ceſſat pœna propter minorem ætatem
accipientis arras. Pater tamen eius, vel mater, auus, vel auia,
proauus,vel proauia, ſi pro liberis ſuis, vel ſimul cum eis, vel
ſeparatim acceperint arras, in duplum tenentur:vt j̃.eo.l.vlti.
11 §.ſimplum. † Illud ſolet quæri,an idem ſit in pignoribus da
tis,vt illa ducatur in vxorem:vt ſcilicet, tanquam arræ posſint
retineri? & puto idem quia arræ dicuntur pignora:vt infrà ti.
j.l.j.[ſed pœna promiſſa non poteſt peti:vt extra.de ſponſal. c.
gemma.& ſ.dixi:ſed cùm poſſunt dari pignora, & non pro=
mitti:quia qui tradit pignora,ſe non obligat:& tractant de a=
ctione danda : & plerunque conſulitur alicui per retentionem,
ſed qui promittit pœnam,ſe obligat:cui non datur actio:vt ff.
de doli excep.l.Paulus.vel dic eandem rationem, quam ſuprà
12 not.in arris.] † Proxeneta autem dicitur qui explorat vo=
luntates hominum.qui & cum quibus,& qualiter velint con=
trahere matrimoniū,& quæ ſint facultates volentium contra=
here.De his autem loquitur conſtitutio græca.Et conſiſtit eo=
rum officium circa matrimoniū,& circa amicitias copulādas,
& circa aſſeſſores quærendos ordinariis iudicibus, & circa no
mina facienda,ſcilicet vt mutua pecunia detur,& circa vendi=
tiones rerum corporalium.eſtque eorum opcrula , vtpote vtilis,
non contēnenda in magna ciuitate,nec tenentur propter ſua=
ſionem:quia magis videntur monſtrare nomen,quàm per mā
dare,& tametſi laudent nomen. Idemque eſt & ſi aliquid phy=
lantropiæ, id eſt ſalarij nomine acceperint , nec ex locato , vel
conducto erit actio. Planè ſi dolo, & calliditate creditorem cir
cumuenerint,de dolo tenentur:vt ff.de proxe.l.ij. & vltima.
13 Proxenetica autem dicuntur ſalaria , quæ debentur eis : &
poſſunt peti extra ordinem:vt ff.de proxenetis.l.prima,& vlti
ma. Quamuis bibliopolæ noſtri temporis non expectent , vt
petant extra ordinem : quia libros apud ſe loco pignoris reti=
nent,donec eis ſatisfiat.

a ADNOTATIO. ¶ Sponſalia. Vide omnino latè per inſignem doctorem do.Io.Lupum de Hiſpania in ſuo tract.de matrimonio,quæ habetur in formis. Vide Feli.in rubri.& in c.j.de ſpon.

b ¶ Futurarum nuptiarum. Vide ad hoc.pecu.in titu.de ſponſa. circa princip. Lud.in ſingu.ſuis.verſi.quæro vtrum. Inno.in c.ex parte.in glo. in verbo habituram:de ſpon.qui diſcurrit per multos caſus.doct.in l.ij.ff.de ſpon.& in c. tuæ.eod.tit.vbi habes fundamentalem materiam.

c ¶ Nudo cōſenſu. Adde do.in l.ex facto.de pupilla.& in ca.tua.de ſpon.& in c. cum apud.& in c.inter virum.eo.titul.& in c.tenor.de re iudica. vbi eſt propria & originalis materia.

d ¶ Arrarum Vide Bart.& docto in l.Titia.ff.de verbo.obli.& plenè per do. Vitalem de Gambanis vbi multa ſcribit in iſta materia in tracta.clauſularum.fol.xvij.ſub rubri.de mente matrimonij.

e ¶ Religionis. Vide ad hoc Bart.& Bald.in l.Deo nobis.in tertio notabi.C. de epiſ.& cler.Canoniſtas ferè omnes in c.verum.& in c.ex publico. de conuer.coniug.ad quos ſpectat talis ſpeculatio.

* ¶ Matrimoniū contrahere . Matrimoniū cōtrahere poteſt omnis homo qui conſentire poteſt in coniugalem effectum , & carnis copulam : niſi expreſſe prohibeatur. Et benedicitur,qui conſentire poteſt, quoniam licet puer intra xiiij & puella intra. xij. annum dicat verba ad matrimonium contrahendū apta,tamen,quia in ea cauſa,ætatéve eſt,vt conſentire non poſsit, matrimonium nullum eſt,extra.de ſponſa.c.tuæ.fraternitati.Similiter,qui caret vtroque teſticulo nō poteſt in effectu conſentire in carnalem copulam , vt extra. de frigi.& maleficiatis.c.quod ſeden.Idem quoque in furioſo,vel inſano dicendum.nam etiam ſi dicat illa verba,non contrahit:cum non habeat vſum rationis,vt xxxij.q.vij.neque furioſus.Sed hoc verum, quandiu furioſus eſt in furore conſtitutus quoniā ſi habeat dilucida interualla & aliquando redeat ad ſanam mentem,& nubere poteſt & teſtari,& omnia alia facere quæ alij poſsunt arg.xiij.q.ix.iudicis.& vij. q.j. quamuis triſte. Edictum ergo de matrimonio contrahendo eſt prohibitorium.vnde qui non prohibentur,cōtrahere matrimonium poſſunt.extra.de ſpōſal.c.cum apud.Cauſæ autem inſtitutionis matrimonij duæ ſunt principales,multæ verò ſecundariæ. Principales ſunt prolis ſuſceptio,& fornicationis vitatio xxxij. q. ij. his ita propter primam cauſam inſtituit Deus matrimonium in paradiſo, cum dixit, Creſcite,multiplicamini,& replete terram. Propter ſecundam dixit Apoſtolus Paulus vnuſquiſque habeat ſuam propter fornicationem vitandam. ſcilicet.Cauſæ verò ſecundariæ ſunt:pulchritudo,diuitiæ.& ſimilia. Sed nunquid tenet matrimonium ex inhoneſta cauſa contractum , vt puta propter pulchritudinem , diuitias,& potentiam?& dicendum, quòd ſic xxxij. quæſtione ſecunda. ſolet quæri Argumento à Iacob filio Iſaac, qui ob ducendam Rachelem pulcherrimam ſeruiuit ſeptem annis. Geneſis xxix. capitu. Martinus.

Si rector prouinciæ,vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint. Rubrica.

1 ☞ *Rector prouinciæ & pertinentes ad eum prohibentur nuptias contrahere cum muliere,quæ eſt ex ea prouincia, atque inibi qui dicantur pertinentes ad rectorem prouinciæ.*
2 *Mulier,quæ contraxit ſponſalia cum rectore prouinciæ , an poſsit finito officio renunciare conditioni impunè,& an reſtituere debeat , quod eſt ei datum ſponſaliorum nomine.*
3 *Præſidem prouinciæ non prohiberi eam uxorem ducere , quàm ante præſidatum ſibi deſponderat.*
4 *Mulier contra legem ducta in matrimonium à præſide prouinciæ,poteſt finito officio conſentire nuptiis,& ex tunc incipiet matrimonium.*
5 *Milites non prohiberi uxorem ducere in ea prouincia,in qua militant.*

E SPONSALIBVS, & arris ſponſa=
litiis ſuprà in genere dictum eſt , nūc autem
in ſpecie de ſpōſalitiis arris,ſi rector prouin=
ciæ , vel ad eum pertinentes ſponſalia dede=
rint, id eſt ſponſalitias arras.Sic enim verbū
iſtud exponitur j̃.ſi nuptiæ ex reſcrip.pe.l.j.
1 † Ad eum autem pertinere intelligūtur nō quilibet ſubiecti,
ſed filij,nepotes, propinqui , ac participes, id eſt, conſiliarij, &
domeſtici: pro quibus tamen administrator dederit operam.
Hi ergo omnes nuptias contrahere non poſſunt cum ea mu=
liere,quæ eſt oriunda de prouincia;vel aliàs habet ibi domici=
lium.Sponſalia tamen poſſunt contrahere;vt ff.de ritu nupt.l.
ſi quis. Licet ergo permittantur matrimonia initiare , non ta=
men poſſunt conſummare , ſicut & ſuprà titu. proxi. diximus
de muliere quæ intra tempus luctus non impunè nubit , ſed
2 iuſtè ſpondetur. Sed † licet dixerim ſponſalia poſſe contrahi,
ſi tamen ſponſa , finito officio,velit renuntiare conditioni,po=
teſt ſine pœna. Si quæras,an quod eſt ei datum lucretur? di=
co quòd non;ſi ſponſalia contraxerit ſponte:ſi verò contraxe=
rit coactè , id eſt, minaci feruore ſibi exhibito , lucratur arras,
vel pignora data;vt infrà eodem, l.prima. & ff. de ritu nuptia.
3 ſi quis officium. † Illud ſciēdum eſt,quòd ſi præſes ante præ=
ſidatum aliquam ſibi deſponſauerit,eandem iuſtè ducit etiam
tempore præſidatus:vt infrà eodem titu.l.prima.in fine. Item
4 & † ſi iniuſtè duxerit aliquam tēpore præſidatus,& poſteà,fi=
nito præſidatu,mulier velit eſſe vxor , extunc incipit eſſe ma=
trimonium:vt infrà de nupt.l.etſi contrà. Item præſes & tem=
pore præſidatus poteſt habere concubinam:vt ff.de concubi=
5 nis.l.vlti. Item † ſimplices milites poſſunt ducere vxores ibi,
vbi militant:vt ff.de ritu nup.eos.

De donatione ante nuptias,vel propter nuptias,& de ſponſalitiis. Rubrica.

1 ☞ *Donatio ante nuptias ſeu propter nuptias,quæ dicatur.*
2 *Donationis propter nuptias fructus uter percipiat,maritus,an uxor.*
3 *Donatio propter nuptias an inſinuatione opus habeat.*
4 *Donatio propter nuptias ad quid fiat.*
5 *Donatio propter nuptias fiat ante nuptias,an poſt,quid interſit.*
6 *Pactum de lucranda dote an ſubintelligatur.*
7 *Dos & donatio propter nuptias an poſsint augeri uel minui.*
8 *Donatio propter nuptias,qua ratione petatur.*
9 *Dote data,& pacto de ea lucranda interpoſito,ſi nulla donatio propter nuptias facta fuerit, quomodo conſulatur mulieri.*
10 *Sponſalitia donatio quæ dicatur.*
11 *Donationem inter ſponſum & ſponſam ita demum ualere , ſi fiat ante contractum matrimonium non etiam ſi poſt:& quid ſi dubitetur,facta ſit ante,an poſt.*
12 *Sponſalitiam donationem reuocari poſſe propter ingratitudinem.*

E NVPTIIS dicturus quædam præpara=
toria nuptiarum poſuit, ſcilicet , de ſponſalibus,
& arris ſponſalitiis ; ſed quia quædam donatio=
nes præcedunt nuptias ſupponit de eis, ſcilicet,
de donatione ante nuptias , & propter nuptias,
& de ſponſalitiis. Videamus ergo de his,quæ
ſint,quādo fiant, & qualiter petatur donatio propter nuptias.

1 Est autem † donatio ante nuptias, vel propter nuptias quam
facit sponsus, vel aliquis nomine eius, sponsæ, vel alius nomine
suo. argu. ff. de iure dot. l. profectitia. primo responso. §. si quis
certam. & §. sed & si curator. & §. sed & si proponas. §. si patri
quis. scilicet, eodem modo, quo dotem dat vxori marito. sicut
a enim sine matrimonio nulla dos est [a]. l. dotis appellatio. ff. de
iure do. ita & hæc donatio, si matrimonio nulla est. Hinc est,
quod vocatur antipherna quasi contraria donatio. ab anti quod
est cõtra, & pherna quod est dos. Maritus enim ab vxore acce
pit dotem, id est, donationem ob matrimonium. sic & è cõuer-
so ipse donat vxori propter nuptias: vt j. eod. l. vlti. & fit ei do-
2 natio † tali modo, vt inducat mulierem in possessionẽ: non ta-
men puto, quòd illa percipiat fructus, imo maritus percipit, &
habet fructus ad sustentationẽ sui, & vxoris. Si enim diceres
vxorem fructus habere donationis, ergo dos non seruiret o-
neribus matrimonij, vtpote cùm maritus tantùm daret vxori
3 hoc titulo donationis, [quantũ ad eum peruenit: nec † exigi-
tur insinuatio huius donationis.] quantũ ad mulierẽ: licet exce
dat summam quingentorũ solidorum. Exigitur tamen quan-
tum ad virum: quia si non insinuet eam, & casus ille acciderit
viro de lucranda dote propter tenorẽ pacti, nõ lucrabitur eam
vltra quingentos solidos: sicut nec mulier inspecto iure cõmu
ni amplius posset lucrari de donatione propter nuptias. Nam
quòd suo speciali iure & fauore mulier lucratur, amplius non
debet prodesse viro: vt j. eod. auth. eò decursum est. & in auth.
vt spon. larg. j. respon. & vt fratrum filij. §. illud quoq;. Et not.
quòd ibi impropriè appellat donationẽ propter nuptias. spon
4 salitiam largitatem. † Si quæras ad quid fiat hæc donatio [b]?
b Resp. Ad hoc, vt mulieri optimè sit consultũ in dotem, quan-
docunq; soluatur matrimoniũ: nam de ea poterit satisfieri mu
lieri: quia nec eã vllo modo alienare, vel obligare (vtpote alie-
nam) poterit maritus. & est, soluto matrimonio, reddenda ma
rito, & sic dos mulieri: quia æquis passibus ambulant: vt in au
then. de æqualitate dotis, Hæc donatio fiebat olim ante nu-
ptias: & ideo sic dicebatur donatio ante nuptias, sed hodie con
ceditur fieri etiam post nuptias, & (ne nomen remaneret incõ
ueniens, imò fieret consequens rei) appellatur hodie donatio
5 propter nuptias: vt Instit. de dona. §. est & aliud. † Porrò li-
cet ante nuptias, & post nuptias possit constitui, hæc tamẽ est
differentia: quia vbi fit donatio ante nuptias, potest excedere
quantitatẽ dotis, & infrà subsistere: vt j. de pact. conuen. super
do. l. ex morte. Sed & vbi iam contracto matrimonio, fit, non
debet excedere quantitatem dotis: vt j. eo. l. vlti. §. si ergo dote
iam præstita. Et est ratio, quia sæpe in fraudẽ donationis pro-
hibitæ inter virum, & vxorẽ excogitaretur ex augmẽto dona
tionis propter nuptias: & hoc secundum ius Codicis. Iure ve-
rò authenticorũ æqualitas in quantitate consideratur, & in lu-
cris inde prouẽturus: vt in auth. de æqualitate dotis. §. hoc igi-
6 tur. † Quid ergo si maius pactũ de lucrando fuerit in dote,
quàm in donatione fuit appositũ, vel è cõuerso? semper maius
reduceretur ad minus: vt j. de pac. do. l. lege. Quid ergo, si dos
data est, & pactũ de ea lucranda est interpositũ, donatio quoq;
data est, sed nullũ pactũ de lucranda ea est appositũ: nunquid
pactum de lucrando factũ in dote extẽditur ad donationem?
an etiam censebitur nullum, ex eo quòd dictũ est maius pactũ
reduci ad minus? Minus autem dicitur, quod nullum est: vt ff.
de tributoria. l. illud. §. minus: Sed certè lex est expressa quæ di
cit pactum dotis extendi ad donationẽ: vt j. eo. l. vlti. §. sinautẽ
7 donatio. † Dos autem, & donatio propter nuptias augeri
quandocunq; possunt de volũtate, sed & diminui similiter: vt
j. eo. l. si constante. Hodie verò ex necessitate augetur dos, vel
c donatio [c] propter nuptias: nam si altera pars præstat augmen-
tum, necesse est quoq; alteram partem augmentum celebrare,
& siquidẽ maritus nullos habeat creditores, mulier potest au-
gere dotem in rebus quibuscunq;. Si verò habeat, quia credi-
tores viri præiudiciũ patiuntur propter datam dotem, etiam si
anterioris temporis priuilegio sint vallati, & quia maritus &
mulier fraudẽ excogitando fictè dicerent se fecisse augmentũ,
quod non fecissent, ideo dictũ est, vt mulier dotem tunc in re-
bus apparentibus, putà immobilibus, si habet, augeat. Si enim
mulier immobilis substantiæ domina, res mobiles in augmen
to dederit, id est, dicatur dedisse, & creditores suspicentur, &
dicunt non datũ, in hac parte dotis nullo vtetur aduersus cre-
ditores alio priuilegio: vt in authen. de æqual. do. §. aliud quo-
que. Sed si creditores confiterentur datũ, cur non vteretur pri
8 uilegio mulier? † Petitur autem donatio propter nuptias,
quæ consistit in specie, si traditio interuenerit, directa rei ven-
dicatione, si non interuenit, vtili. Et in hoc casu loquitur in
authen. de æquali. do. §. sinautem sub potestate. Vbi autem est
9 in quantitate promissa, ageretur personaliter ex pacto. † Quid
autem si nulla donatio data, vel promissa fuerit: dos tamen da-
ta est, & pactum de ea lucranda factum est, & solutum est ma-
trimonium? Dicunt quidam posse agi, vt detur donatio pro-
pter nutias, tanta, scilicet quanta est dos: ex illa authen. quæ est
j. eod. dos data. Sed nos id nõ credimus: quia (sicut ipsi dicunt,
& scripserunt, & lex dicit,) dos non debet cedere lucro mariti:
nisi ex quibusdam pactionibus: vt j. de rei vxor. act. l. vnica. §.
illo. Non ergo donatio propter nuptias (quæ æquis passibus
cum dote ambulat) potest peti, vt videtur hoc ipso quòd dos
data est: tamen potest agi constante matrimonio, condictione
ex lege, vel officio iudicis, vt constituatur donatio propter nu-
ptias: si tamen mulier dotem dederit, vel obtulerit, & cùm res
sit mobilis, eam consignauit, & deposuit ac si per dilationẽ dos
non detur, & donatio denegatur: vt in authen. vt exact. do. in-
stan. §. vlti. Si ergo constãte matrimonio, sic egerit mulier, sibi
consuluit, & pactũ dotis lucrandæ extẽdetur ad donationem
propter nuptias: si verò soluatur matrimoniũ priusquàm hoc
egerit, mulier sibi imputabit, nec donationem lucrabitur, quæ
10 nulla fuit. † Sponsalitia autem donatio [d] dicitur ea quæ à
d sponso sponsæ, vel è conuerso, sed raro fiat: quia fœminarũ ge
nus auarissimum est: vt s. eod. si à sponso. & de dona. inter vi-
rum & vxo. si stipulata. datur simpliciter, id est, non propter
nuptias; inest tamen semper conditio nuptiarum: quia intuitu
matrimonij fit: & ideo non verè potest dici propter nuptias do
natio. Cõditio autem inest: nisi steterit per dantem: vt j. e. cùm
veterum. si verò steterit per casum, distinguo vtrum donaue-
rit sponsus sponsæ, aut sponsa sponso. In primo casu rescindi-
tur donatio in totum, si osculum non intercesserit. Osculo au-
tem interueniente, resoluitur donatio pro parte dimidia. In se-
cundo autem casu non distinguitur an interueniat osculum,
vel non, & in vtroq; casu infirmatur donatio in totum: vt j. eo.
l. si à sponso. Et fortè est illa ratio differentiæ: quia sponsa dare
sponso osculum, non ab eo dicitur accipere: & interuenit gra-
tia sponsi non sponsæ, siquidem vir accipiendo osculũ, in nul-
lo grauatur: imò eius est conditio melior, cùm ad propria re-
deat alacrior, mulier verò grauatur, quia incurrit ruborem, &
ideo in rebus viri est cõditio durior, mulieris verò benignior
11 esse causa censetur. † Et hoc quado fit donatio inter sponsum,
& sponsam ante matrimonium cõtractum. Nam si fieret, ma
trimonio iam contracto, ipso iure esset nulla: vt infrà de dona.
inter virum & vxo. per totum titu. Quid ergo si in ambiguo
veniat, vtrum sit facta in sponsalibus, an post matrimonium
contractum? Distingue vtrum donauerit sponsus sponsæ in
domo sponsæ, & tunc videtur esse facta in sponsalibus, & te-
net; aut donauerit sponsus in domo sua ducta iam sponsa: &
tunc donatio non tenet: vt j. eod. l. cùm inter. & fortè licet solo
consensu de præsenti contrahatur matrimonium, tamen quan
tum ad prohibitionem donationis nõ videtur matrimonium
perfectum antequàm sponsa sit ducta. Vnde & in itinere pote
rit ei donari, & postquàm sit ducta. si tamen sit inducta sepa-
rata à viro: vt ff. de donat. inter virum & vxorem. l. penulti. §. j.
12 † Hæc sponsalitia donatio non solum prædictis modis, sed
etiam propter [ingratitudinem] magnitudinem reuocatur: si-
cut & omnes simplices donationes, & impropriæ, & contra
idioma sermonis sponsalitia donatio æquiuocè nuncupatur
donatio propter nuptias: vt in illa authent. eò decursum est. vt
infrà eodem.

a ADNOTATIO. ¶ Nulla dos est. Adde Bald. in l. pactum. xx. q. C. de colla. docto. in l. fi. C. de dona. ante nup. & in l pro oneribus. de iure do. & in l. obligamur. §. lege. de act. & obli. do. Alexan. de imol. in consi. xlviij. in iiij. volu. qui totam materiam exaggerat.
b ¶ Donatio. Adde generaliter an donatio omnis, quæ fit ratione contract

matrimonij,an sit prohibita,Soci.in consi.lxvj.col.ij.circa prin.
c ¶ Donatio. Vide ad hoc Ange.in authen.de æquali.dotis.§.j.iij. colũ. colla. iij.& vide Bal.in authen. siue C.ad Velleia.multa per Pau.de Cast.in consi. ciij.in primo volumi.
d ¶ Donatio.Et an donatio facta sponsæ de præsenti adhuc non ductæ ad domum viri sponsum valeat, & quid si est facta in domo sponsi vel sponsæ, vel in via,vide plenè per Soci.in consi.cxxiij.per totum.

De nuptiis. *Rubrica.*

1 *Nuptiarum siue matrimonij diffinitio,& eius explicatio.*
2 *Matrimonium quare dicatur diuini & humani iuris communicatio.*
3 *Matrimonium esse coniunctionem uiri & mulieris,quomodo sit intelligendum.*
4 *Nuptiæ unde dicantur.*
5 *Nuptias contrahere qui poßint.*
6 *Filiifa. nuptias contrahere uolentes debere consensum parentum habere, in quorũ sunt potestate,& an id sit perpetuum.nu.sequen.*
8 *Matrimonium sit ne ualidum,si quis minorem annis duodecim duxerit, eámq; ante annum duodecimum cognouerit.*
9 *Filiæ emancipatæ minores xxv.annis.de quorum consensu nubere debeant.*
10 *Filia sui iuris effecta morte patris minor annis duodecim, de quarum personarum consensu & authoritate nubere debeat,& quid in filia adulta.nu.sequen.*
12 *Nuptæ quibus modis & inter quos sint prohibitæ.& nu.14.*
13 *Affinitas quid sit,& quatenus nuptiæ propter eam sint prohibitæ.*
15 *Dotem nullam intelligi ex coniunctione earum personarum, inter quas non consistit matrimonium.*
16 *Mulierem non posse per proprium nuntium nubere,tametsi maritus id poßit.*
17 *Matrimonij contractus an & quando requirat scripturam.*
18 *Matrimonij cum concubina contracti effectus quis sit.*

RAEMISSIS præparatoriis nuptiarũ, ponit de nuptiis, de quibus videamus, quid sint nuptiæ,& vnde dicantur, qui posſint cõtrahere nuptias, quibus rationibus prohibentur,qualiter perficiantur,& quis sit effectus. † Sunt autem nuptiæ, siue matrimo-
1 nium coniunctio viri,& mulieris indiuiduam vitæ consuetudinem continens, & diuini & humani iuris communicatio:vt Institu.de pat.potesta.& ff.eod.l.j.Maris & fœminæ ideo ponitur:quia nũquam in eodem sexu potest esse matrimonium. Indiuiduam ideo ponitur:quia huius debent esse propositi à principio, vt si semper viuerent in eodem habitu matrimonij essent:& ideo dicitur consortium omnis vitæ. Sic & dicitur Augustus ab augendo propter voluntatem. Et in definitione iustitiæ dicitur iustus reddere vnicuique ius suum ex proposito animi tantũ: vt notauimus suprà in præfatione huius libri. Certum est enim quandoque matrimonium diuidi infausto auxilio,ex quibusdam causis:vt j.de repud.l.consensu.Et certum est principem non semper augere imperium.& certũ est
2 iustum etiam in die septies cadere. † Diuini autem iuris dicitur cõmunicatio:quia debent esse eiusdem [sectę:] puta ambo
a Christiani[a],vel ambo Iudæi:vt suprà,de Iudæis.l.nequis.Religionis autem diuersitas non impedit matrimoniũ: vt suprà de spon.l.vlt.& s.de episc.audien.l.si legibus.Humani autem iuris cõmunicatio ideo dicitur:quia matrimonium debet cõtrahi secundũ leges humanas, vel secundum legem diuinam, si illa inueniatur contraria legi humanæ. Et ideo etiã propter hoc dici potest cõmunicatio iuris diuini.In eo etiam habet cõmunicationem iuris humani: quia si matrimonium legitimè contrahatur,vxor sequitur forũ viri.Non autem sequeretur,si non teneret matrimonium:vt ff.ad munic.l.de iure.§.vlti.Potest etiam dici cõmunicatio iuris humani:quia mulier quodãmodo videtur domina rerũ mariti, propter promiscuũ vsum. Vnde etiam quidam sapientes dixerunt eam non cõmittere furtum rerum mariti:vt j.de furt.l.quamuis.& ff.rerum amo.
3 l.j. Porrò † quod dictum est matrimonium esse coniunctionem, de coniunctione quæ fit per animum vtriusq; per verba de præsenti, non de coniunctione corporum est intelligendũ: vt ff.de regu.iur.l.nuptias.& de don.inter vir.& vxo.cùm hic
b status.§.si mulier.Coniunctio tamen corporum [b] facit consummationem matrimonij;sed cõsensus initiat, & perficit matrimonium:licet exigatur traductio quantùm ad prohibitionem donationũ:vt s.tit.proxi.Ideóq; potest esse aliqua mulier virgo posteà, quàm ducta est in domum mariti, & si interim moriatur maritus, habet nihilominus mulier actionẽ de dote.
4 † Dicuntur autem nuptiæ à nubẽdo, quod est propriè mulierum,& non virorum. Inde est, quod mulier dicitur nupta,
c non vir nuptus:vel vt ait Isidorus,nuptiæ[c] dictæ sunt ab obnubendo,id est,à velando:vel quia mulieres velatæ incedunt,vel quia iure velãtur;cùm in ecclesiis à sacerdotibus ambo benedicuntur. Et sunt ista quatuor vocabula consignificantia, scilicet,connubiũ,coniugiũ,nuptiæ, matrimoniũ: vt ff.eo. l.in eo iure.§.hoc caput. Potest addi & quintum scilicet consortium. Sed inter seruos tantũ dicitur contubernium;vt j. ad leg.Iul. de adult.l.serui.& de incest.nup.cum ancillis. [quãdoq; etiam
5 nomen consortij trahitur ad seruos.] † Possunt autem nuptias contrahere fœminæ maiores xij. annis, masculi maiores
6 xiiij.ann.dũtamen,si fuerint † filijfa.vel filiæfa.consensum habeant parentum,in quorum potestate sunt. Nam hoc fieri debere ciuilis & naturalis ratio suadet;dũtamen parens sit sanæ
7 mentis;alioquin † non requiritur consensus eius;quia nec potest interuenire.Curator autem eius constituet dotem & donationem propter nuptias pro qualitate personarum, & pro facultatibus;vt Instit.eod.in prin.& infrà eod.furiosi. Sed si parens absit,aut ignoretur, vbi sit, & triennium postea fluxerit, possunt liberi vtriusque sexus legitimas nuptias contrahere. Sed si nondum sit elapsum triennium, possunt liberi nuptias contrahere, cùm talem conditionẽ certum sit patrem non repudiaturum. Idémq; dicitur in filiis,& filiabus captis ab hostibus:vt ff.eo.si ita pater.& l. quod filius. Sicut ergo solus consensus filiorumfa.non facit matrimonium,ita nec solus consensus parentum facit matrimonium:quia oportet filiumfa. consentire,vel sponte,vel patre cogente. Nam si eo congente,ducat vxorem quam non duceret,si sui arbitrij esset, contrahit tamen matrimonium,quod inter inuitos non contrahitur, maluisse enim hoc videtur:vt ff.eo.l.si patre. Filius autem emancipatus,etiam sine consensu patris vxorem ducere potest:vt ff.
8 eod.l. si filius emancipatus. † Illud potest quæri,si duxerim in vxorem minorem xij. ann. & ante duodecimũ annum cognouerim eam, an teneat matrimonium? quod dicunt quidã, quasi felici diplomate sim vsus:vt ff.de verbo. obliga.l. continuus.§.cùm ita.Ego cõtra dico.& sicut cognatio impedit matrimonium,ita & ætas;& certè imò deberet puniri de stupro, qui violauit eam:vt ff.ad leg.Iul. de adulte.l.inter liberas.j.responso.& §.j.Et quod dicitur Digestis quando dies leg. ced.l. penul.non videtur nupta,quæ virum pati non potest, in idem recidit;quia nec ipsa videtur posse pati propter ætatem.Si autem minorem ductam non cognouerim,tritum est tunc demũ perfici matrimonium cùm maior cœperit esse:vt ff.eo.tit.l.minorem. Quod autẽ dixi in filio emancipato,ad filiam eman-
9 cipatam minorem xxv.an.extendendum est.si autem † emancipata filia sit minor xxv.annis,consuluit ei lex, ne in secundas nuptias sine patris sententia conueniat.Et si fortè mulieris voluntas patri repugnet,debet patris sententiæ,& propinquorũ adiungi authoritas iudiciaria;vt pares sint moribus, & genere competitores. Is enim potior æstimetur quẽ sibi consulens mulier approbauerit.& ne fortè hi,qui gradu proximo ad viduarum successionem vocantur honestas nuptias impediant, vt in ea occasione mulier decedat sine liberis: si huius rei suspicio processerit eorum volumus authoritatem iudicum voluntati succedere. Ad quos etiam, si fatalis sors intercesserit, tamen hæreditatis commodum peruenire non possit. Et quod dixi in huiusmodi emancipatis minoribus conuolantibus ad secundas nuptias, locum etiam habet, si conuolant ad
10 primas, cùm sint virgines;vt j.eod.l. viduæ. † Si autem mulier minor non sit filiafamil.vel emancipata, sed sui iuris morte patris facta,si quidem sit minor xij.ann. & tutorem habeat, & quæratur de futuris nuptiis contrahendis,debet interuenire authoritas tutoris,matris,& propinquorum, vt per eos contrahantur sponsalia, & vincula futuri matrimonij.Quòd si nõ conuenerit inter eos,arbitrium præsidis prouinciæ necessariũ
11 est;vt j.eo.l.j.Si autẽ mulier † minor xxv.annis sit adulta,matris, & propinquorũ ipsius adultæ debet requiri iudiciũ. Et siquidem adulta exprimat voluntatẽ suam,nihil valet contradictio cognatorum,vel affinium,vel etiam curatoris, qui solam

rei fam

rei familiaris ſuſtinet adminiſtrationē, ſed ſpectanda eſt eius
voluntas, de cuius coniunctione tractatur: vt ĵ. eo. l. in copulan
dis. Si autem puella cultu verecundiæ propriam noluerit de-
promere voluntatem, iudici deliberare permiſſum eſt corā po
ſitis propinquis cui melius adulta ſocietur, cùm inter honeſtos
competitores matrimonij oritur certamen: nec propinqui cō-
ſentiunt cui potiſsimū puella ſit iungenda. Nam ſi conſentirēt
etiam ſine iudiciali authoritate perficeretur matrimonium: vt
ĵ. eo. l. coniunctione. Et notandum eſt, quòd quāuis teneat
matrimonium poſt xij. vel xiiij. annum: vt dictum eſt: tamen
dicit auth. quòd qui vehementer citius cōtrahunt nuptias non
minus xv. annorū ad hoc procedunt: vt in authen. de tempore
non ſol. pec. §. vlti. Maior autem ætas non impedit matrimo-
nium quantacunq; ſit: nam etiam ſexagenarij contrahunt nu-
12 ptias. Placent. † Prohibentur [d] autem nuptiæ multis mo-
d dis, & in primis ratione ſanguinis in infinitum inter aſcenden
tes, & deſcendentes, adeò vt ſi Adam hodie viueret, cùm nulla
poſſet contrahere: vt ĵ. eod. l. nemini. Inter collaterales autem
prohibentur, vt inter fratrem, & ſororem. Inter conſobrinos
autem non prohibentur iure fori, ſed prohibentur iure poli
vſque ad ſeptimum gradum: vt Inſtitu. eod. §. inter eas. & in-
frà eod. l. nemini. Et in decretis cauſa xxv. q. v. c. progenie. &
c. de conſanguinitate. & c. in copulatione. & c. nulli. Item pro-
hibentur ratione adoptionis inter patrem adoptiuū, & filiam
adoptiuam: duret, vel non duret adoptio, ſed inter fratrem ado
ptiuum, & ſororem adoptiuam prohibentur, ita demū, ſi du-
ret adoptio: vt Inſti. eo. §. hoc ita. & §. ſed & ſi qua. Item prohi-
13 bentur † ratione affinitatis, vt inter me, & priuignam meam,
vel nurum meam, vel ſocrum, vel nouercā meam. Quod dixi
in nuru, & ſocru ſeruatur, & in pronuru, & abnuru, & proſo-
cru, & ſimilibus: vt Inſtit. eo. §. affinitatis. & ff. eo. l. adoptiuus.
e §. nunc. Eſt autē affinitas [e] regularitas perſonarum ex nuptiis
nobis coniunctarum omni carens parentela: vt ff. de gradibus
cog. l. non facilè. §. & quoniam. Eſt ergo affinitas cognatio fi-
ctitia per matrimoniales perſonas cōtingens. Huiuſmodi affi
nitatis multa genera cōſtituerunt decretiſtæ, quòd nihil aliud
fuit quàm homines illaqueari. [Licet autem ſecundū leges
affinitas contrahatur tantū per nuptias, tamen quantū ad pro-
hibitionem matrimonij idem eſt, & ſi contrahatur per fornica
tionem: vt infrà eo. l. liberi. & ĵ. tit. j. factis. & l. licet.] Item pro-
14 hibentur ratione publicæ honeſtatis. † Nam ſi vxor tua poſt
diuortium de alio filiam procreauit, hæc non eſt quidem priui
gna tua, ſed ab huius nuptiis abſtinendum eſt. Nam & ſponſa
filij mei non eſt mihi nurus. Nec patris mei ſponſa mihi eſt no-
uerca, rectius tamen, & iure faciam, ſi ab huiuſmodi nuptiis
abſtinuero. Nam ſemper in coniunctionibus non ſolū quod
liceat de iure ſtricto conſyderādum eſt, ſed quid ſit honeſtum:
vt Inſtit. eo. §. ſi vxor. & ff. eod. l. ſi qua mihi. §. ſi vxor. & l. ſem-
f per. Item prohibentur ratione voti ſolennis [f], vel annexi ordi
nis, vt in monachis & presbyteris, & diaconis: vt diximus ſu-
prà de epiſ. & cler. Item prohibentur per ſenatuſconſultum, vt
inter tutorem & pupillā: vt ĵ. de interdi. mat. Item prohibētur
per legem Iuliam, vt inter ſenatorem & libertā, & libertum,
& filiam ſenatoris: vt ff. eo. l. Iulianus. Sed nouo iure nulla di-
gnitas prohibet cum liberta contrahere nuptias. Et ideo fortè
etiam inter libertū, & filiam ſenatoris valebit hodie matrimo
nium. Vel dic in liberto remanere incorrectum. [Item eadem
lege prohibentur inter ſenatores & liberos, eorum maſculos,
& ſcœnicam mulierem, & eam cuius pater, materq; artem lu-
dicram exercuerit: niſi prædictæ perſonæ, acta pœnitentia, in-
dulgentiam principis mereantur, per quam eorū infamia abo
leatur: vt ĵ. eo. l. imperialis.] Item inter patronam & libertum
prohibentur nuptiæ, niſi patrona ita ignobilis ſit vt ei honeſtę
ſint, ſaltem liberti ſui nuptiæ: vt ff. eo. l. ſi patrona. Item prohi-
bentur propter mandata principū, vt in præſide, & ſibi ſubie-
cta muliere: vt ĵ. eo. l. & ſi contra. vt diximus ſ. ſi rect. prouinc.
Item prohibentur per conſtitutiones, vt inter te, & eam quam
de ſacro fonte leuaueris. Item prohibētur inter te, & eā quam
expoſitam leuaueris, locoq; filiæ eā habueris, & vt filiā ipſam
educaueris: vt ĵ. eo. l. ſi quis. Sed & eam, quā rapueris, tametſi
rapta cōſenſum accōmodauerit, vxorem ducere prohibueris:
quia hoc ipſum velle raptarum, ab inſidiis eſt inductū: vt ĵ. de
rap. virg. l. vnica. Prohibentur quoq; nuptiæ inter te, & cōma-
trem tuam, vel etiā nouercam. Item prohibentur legibus in-
ter libertū & ſeruam, vel inter ſeruū & libertā: vt ſ. diximus.
Sanè iure poli admiſſum eſt tale motrimoniū, ſic & admiſſum
eſt inter ſeruum & ſeruam, & liberā. Vnde & ſeruiles cogna-
tiones impedimēto ſunt nuptiis & ſeruiles affinitates, ſicut &
in liberis perſonis: vt ff. eo. l. adoptiuus. §. ſeruiles. Item prohi-
☞ bentur ratione fidei alteri datæ. Nam qui habet vxorē vnam,
aliam ſuperinducere non poteſt: vt ĵ. ad leg. Iul. de adul. l. eum.
Et iſtæ omnes nuptiæ interdictę poſſunt dici inutiles, ſed pro-
priè dicuntur nephariæ inter aſcendentes, & deſcendentes. In-
ceſtæ autem inter collaterales, vel affines: vt Inſtit. eo. §. ergo
non omnes. & ff. eod. l. quinetiam. & l. vlti. de adulte. ſi adulte-
15 rium. j. reſponſo. Si ergo † aliquo iſtorū modorum ſimilium
prohibeatur matrimonium, nec matrimoniū, nec dos intelli-
gitur. Nec filij ſunt in poteſtate patris: imò tales ſunt (quantū
ad patriam poteſtatem pertinet) quales ſunt quos vulgò ma-
ter concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cùm is,
& incertus eſt. Vnde ſolēt filij ſpurij appellari, vel à gręca voce
παρὰ τὴν σποράν quaſi vulgò concepti, vel quaſi ſine patre filij, &
ſoluto tali coitu, non eſt locus exactioni dotis: vt Inſtit. de nup.
§. ſi aduerſus. Si autem non prohibeatur matrimonium, con-
trahitur, & perficitur ſolo conſenſu: vt dictum eſt: ſi conſenſus
ſit de præſenti. Nam ſi ſit de futuro matrimonio, neceſſaria eſt
deductio ſponſæ ad domum ſponſi præſentis, vel abſentis.
Maritus verò non eſt hoc ipſo, quòd ierit ad domum ſponſæ,
vel quia ducitur à ſponſa: licet rarò: vt infrà ſolu. mat. l. ſi igno-
rans. quia domus mariti eſt quaſi domicilium matrimonij, &
ad ea quæ ſæpius contigunt, aptantur iura. Placent. tamen di-
cit non contrahi matrimonium ſecundum leges per verba de
præſenti, niſi ductio ſequatur. Et quod dicitur ſolo contrahi
conſenſu, non ponitur ad remotionem ductionis, ſed & dotis,
& donationis propter nuptias, & ſcripturæ, & pompæ quæ
16 ſunt nuptiarum accidentia. † Et eſt notandum, quòd licet
maritus per nuntium ſuum poſsit ducere vxorem, mulier ta-
men per proprium nuntium non poteſt nubere. Ipſam enim
17 duci oportet: vt ff. eod. l. mulier. Nec eſt opus † in matrimo-
nio contrahendo ſcriptura: niſi (vt dictum eſt) cùm ſenator cō-
trahit cum liberta: vel niſi, cùm illuſtres contrahunt matrimo-
nia exceptis barbaris: vt in authent. vt liceat matri & auiæ. §.
18 quia verò dudum. Idem † & ſi contrahat quis matrimonium
cum concubina ſua: vt Inſtit. eod. §. vlti. Sed fortè illud eſt ad
legitimationem filiorum præcedentium. Effectus autē nu-
ptiarum maximus eſt: quia dos eſt aliqua, & filij ſunt in pote-
ſtate: vt Inſtit. de pat. pote.

a ADNOTATIO. ❡ Chriſtiani. Adde Spec. in titu. de confeſ. §. ij. verſic. ſed pone, & ſeq. docto. in c. quanto. de diuor. & in c. ij. de conuer. infide. multa per do. Alex. in conſi. xlviij. in iiij. volu.

b ❡ Corporū. Nuptias non concubitus, ſed conſenſus facit. Vide Soci. in conſi. xxviij. col. j. ver. quamuis enim. & vide tex. l. nuptias. ff. de reg. iur.

c ❡ Nuptiæ. Adde quòd nuptiæ humano generi immortalitatem præſtant. vide Soci. in conſi. ix. in verſi. iiij. ibi, nec mirum. & per eundem in conſi. xxxv. columna. ij.

d ❡ Prohibentur. Vide plene de iſta materia per do. Ioan. Lupum Hiſpanum in tract. de matrimo. in vj. col.

e ❡ Affinitas. Vide Ioā. An. & doct. in c. j. de conſan. & affin. & late Albe. de roſa. in dictionario ſuo in eodem verbo. affinitas.

f ❡ Voti ſolennis. Adde Canoniſtas in c. j. de vo. j. vj. & in c. rurſus. & in c. cōſuluit. qui cle. vel vo. & vide do. Car. in cle. in xxiiij. q. de conſan. & affi. & in cle. ij. vij. & in viij. q. de æta. & qua.

De inceſtis, & inutilibus nuptiis. *Rubrica.*

1 ☞ *Nuptias uetitas contrahentium pœna qualis ſit. & nu. 6.*
2 *Teſtari an & quatenus permittatur iis, qui nuptias uetitas contraxerunt.*
3 *Error an & quando excuſet contrahentes uetitas nuptias.*
4 *Teſtamento an poßit aliquid relinquere alter alteri ex coniugibus, qui uetitas inter ſe contraxerunt nuptias.*
5 *Filij nati ex iis coniugibus, qui uetitas contraxerunt nuptias, an ſint legitimi.*
7 *Filiorum ex damnato coitu natorum pœna qualis ſit.*

DIXIMVS suprà specialiter de nuptiarũ permissione, & de earundem prohibitione: sequitur videre de pœnis contrahentiũ prohibitas nuptias, quæ dicuntur nephariæ, vel
1 incestæ, vel inutiles: vt suprà titu. proxi. dixi. † Sciendum est autem, quòd contrahentes nuptias sibi vetitas, puniũtur in periculo dotis, & donationis propter nuptias: hæc enim confiscantur: vt j. eod. qui contra legum. Sed nec filij sunt legitimi, vel in potesta
2 te parentis: vt suprà titu. proxi. diximus. † Item de bonis suis testari non potest in extraneo. Per Codicem tamen licet ei testari in personas, quæ in linea descendentium cõtinentur, vsq; ad gradum tertium, hoc est in filium, nepotẽ, & pronepotem, Et in personas lineæ ascendentis vsq; ad gradum secundum: in patrem & matrem, auũ & auiam. Et in personas lineæ collateralis, vsque in gradum tertiũ, id est in fraudem & sororem, patruum, & amitam. Ita tamen vt ab hæreditate defuncti arceantur, qui in contrahendis incestis nuptiis consiliũ præbuerint. Et vocantur istæ personæ tam ex testamẽto, quam ab intestato in bonis masculi, vel fœminæ, qui vel quæ contraxerit matrimonium vetitum: vt infrà eo. si quis. Hæc vera sunt, vbi coniuges sciuerũt & factum & ius. Factũ, quia sciebãt aliquâ cognationis lineâ se cõiũgi. Ius, quia sciebãt talẽ coniunctionẽ
3 à lege prohibitã. Si ergo † fuit error in facto, semper eos excusat in matrimonio. Si tamen fuerit error acerrimus. i. iustissimus, vel fortissimus, & non affectatus: quia cùm potuit scire, noluit scire, vel quia non iuuetur aliquis ætatis lubrico lapsus.

Item hic error facti ita demum adiuuat, si fuerit continuus à principio matrimonij vsque ad finem. nec enim excusatur, qui errore comperto, coniunctionem illicitam sine vlla procrastinatione non dirimerit. Item nec minor excusatur si factus maior retineat eandẽ coniunctionẽ illicitam: vt j. eo. l. qui contra. Si verò fuerit error in iure, quantum ad pœnam adulterij non excusatur mas, vel fœmina, sed quantũ ad pœnam incestus, mulier in totũ releuatur, & idẽ in masculo si errauerit in iure ciuili: quia credebat aliquã posse nubere suo tutori. Sed si errauerit in iure gentiũ, in aliquo subleuatur à pœna, non tamen excusatur in totũ: vt ff. ad le. Iul. de adul. si adulterium. §. nonnũquàm. in fi. §. ibi cùm in adulterio &c. & §. stuprũ. in fin. §. Est argu. forte contrà j. ti. proxi. l. j. Sed certè ibi clam fuerat contractum: vnde præsumebatur scientia. Secus si palàm esset contractum: tunc enim præsumeretur bona fides: vt ff. de ritu nupt. l. vlti. Quid si vnus coniugum sciuit, alter ignorauerit: vtique quantũ ad scientem prædictæ pœnæ locum habebunt, ignorans verò non punitur. Item quantũ ad inhibendã repetitionem dotis, vel donationis propter nuptias satis est, siue sciuerit vterq;, siue solus ille, qui dedit, & vult repetere: sicut & di
4 ximus s. de condic. ob cau. da. & codi. sine causa. † Si quæras an alter coniugũ alteri in testamento possit relinquere, distingue, vtrum is, cui relinquitur, sciat prohibitã coniunctionem, vt tunc nõ teneat, [an nesciat, vt tunc teneat:] vt ff. de ritu
5 nupt. l. præfectus. & de leg. j. l. vlti. † Quid autem erit de filiis ipsorum, & si quidem errauerit vterq;, filij vtriusq; coniugum pro legitimis reputabũtur: hoc tamen nõ est lege expressum. Si tamen scimus & vidimus dominũ papam Alexã. ita rescripsisse: ait enim ex gratia eos haberi pro legitimis: de iure enim stricto (quia matrimoniũ nullum est) filij nulli essent reputandi: sic & in adoptiuis contingit, qui & sine matrimonio legitimi reputantur, vel dicũtur. Si verò alter sciuit, alter ignorauit, potest dici ei, qui sciuit nõ fore legitimos, sed ei qui ignorauit. [Per beneficium autem domini papæ siue gratiam, filij vtriq;
6 sunt legitimi quantum ad ordines.] Hoc † iure isto procedit. Nam iure authenticorũ acrior pœna imponitur iis, qui scienter inutiles contraxerunt nuptias: nam bona eorum confiscantur tam cætera, quã dos, & damnantur in exiliũ, & priuantur cingulo, si quo potiantur: & verberãtur, si villes sunt. Si tamen habeant liberos legitimos, & naturales ex præcedenti coniugio natos eis applicatur substantia sua, & propter delictũ patris, fiunt sui iuris: vt tamẽ pater ab eis alatur: quia licet sit legũ contemptor, ipsius tamen pater est: sed his legitimis liberis nõ extantibus, substantia applicatur fisco, repulsis collateralibus, & ascendentibus contrahentis incestas nuptias, quos suprà diximus posse succedere: vt in authen. de incest. nup. & nepha. j. respon. col. iij. Videtur tamen, quod dictum est de confiscatione, correctum esse per aliam authen. vt nulli iud. §. vlt. quæ dicit bona generi conseruari vsq; ad gradũ tertium. Sed si nemo eorum supersit qui sunt de tertio gradu, tunc fit confiscatio. In crimine verò læsæ maiestatis percipiuntur seruari vetera iura. Vel dici potest authenticam posteriorem locũ habere in damnatis ad mortem naturalem, vel ciuilẽ, vt quia dãnatur in metallum, vel deportatur in insulã & ita dicitur proscriptus. Vbi verò quis propter delictum dãnatus nihilominus remanet ciuis, imponitur ei pœna cõfiscationis bonorũ omnium, vel partis, secundum qualitatẽ delicti. Vel speciale est in hoc delicto incestarum nuptiarum contractarũ, vt fiat confiscatio bonorum. In aliis enim posterior authentica generaliter est tenen
7 da. † Liberi autem, qui nascuntur ex damnato coitu, vel ne
a phario, vel incestu, nec naturales nominandi sunt, omnis [a] pa
b ternæ substantiæ indigni [b], vt nec alãtur à parente: vt in auth. quibus modis natu. effic. sui. col. vij. §. vlti. licet enim prædicta authentica de incestis & nephariis nuptiis tantùm loquatur, idem tamen dico & de cæteris quocunque modo prohibitis. Sed & illud notandum quia de viro sciente, non ignorante loquitur: quod patet ex eo quod loquitur de pœna exilij, quæ tantùm dolo delinquentis imponitur. Item, quia dicit eò, quòd dum licuerit nuptias facere legitimas, contra leges amauerit.

a ADNOTATIO. ¶ Omnis. Dicit quòd nec sunt de agnatione, vel cognatione patris: nec possunt dici nobiles, sed nec etiam filij eorum quamuis essent legitimi & naturales. ita Ancha. consi. cccxc. inci. visis. diligenter turibus. & vide etiam Barb. aliqua notabi. allegantem in rub. de fi. instru. in illa. q. an bastardus possit esse notarius.

b ¶ Indigni. Adde Spec. in tit. de instru. edi. §. xij. ver. iij op. Bal. in l. si qua illustrissi. C. ad orf. & in sua marg. ver. filius. ver j. do. Anto. de rosel. in verb. consangui. viij. col. do. Alexã. de imo. in l. non solum. §. qui alieno. de procu. & in l. ij. ff. de his qui sunt sui vel alie. iur. & in consi. lxxx. iiij. in ij. vo.

De interdicto matrimonio inter puellam, & tutorem, seu curatorem liberósque eorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutorum uel curatorum appellatione qui contineantur, cùm agitur de prohibitione matrimonij inter pupillam & tutorem, seu curatorem eius.*
2 *Liberorum tutoris uel curatoris appellatione, quos lex arcet à nuptiis pupillæ, qui contineantur.*
3 *Pupillæ uel adultæ appellatione cũ qua prohibetur tutor uel curator matrimonium contrahere, quæ contineantur.*
4 *Tutoris filiam non prohiberi à nuptiis pupilli, cuius tutelam pater administrat, & quæ sit huius ratio.*
5 *Tutor uel curator quibus casibus poßint matrimonium contrahere cum sua pupilla uel adulta.*
6 *Tutoris uel curatoris pupillam uel adultam suam in uxorem ducentis, pœna qualis sit.*

QVIA non solùm iure gentium propter affinitatem, & cognationem, nuptiæ prohibentur: vt dictum est, sed etiam iure ciuili, ne circunscribatur pupilla, vel adulta, in re familiari: vt ff. de ritu nupt. l. libertus. §. senatus. ideo ponit de interdicto matrimonio inter tutorem, & pupillã,
1 seu curatorem, & adultam, liberosq; eorum. † Videamus ergo qui contineãtur nomine tutoris, vel curatoris, & qui cõtinentur nomine liberorum ipsorum. Et certè tutor, & curator prohibentur, siue gerant, siue non gerant tutelam: vt quia cessant ex negligentia, vel quia honoris causa dati sunt, imò & si verè datus fuit tutor, & ipsa falsa excusatione excusauit se: quia pertinet ad eum periculum, impeditur nuptias contrahere. Idemq; est in tutore, qui desiit esse tutor ob hoc, quòd pupilla capta est ab hostibus: nam & hoc pertinet ad eum periculum principaliter: quia fuit tutor. Ille autem non continetur nomine tutoris, ad quem propter tutorem secundariò respicit periculum, vt quia fideiussit aliquis pro tutore: vel quia cùm esset magistratus, non idoneum dedit tutorem, vel non idoneam accepit satisdationem. Item nec ille impeditur nuptias contrahere, qui excusauit se à tutela bona fide, vel in pupillari

pillari ætate pupilli, vel pupillæ, vel postea quã adoleuerit hic,
vel illa. Curator autem est hic accipiendus vel pupilli, vel adul
ti, vel furiosi, vel mentecapti, vel si quis fuerit datus ventri. Ille
autem qui non est tutor, vel curator, gerit tamen pro tutore,
vel curatore, non impeditur nuptias contrahere: & probantur
hæc ff. de ritu nupt. si quis tutor. & l. non solùm. §. si quis. & in-
2 frà eodem, l. vltima. † Liberorum autem nomine continen
tur naturales, & legitimi, vel etiam legitimi tantùm, putà ado
ptiui. Si tamen filius adoptiuus contraxerit matrimonium
cum pupilla sui patris, & posteà emancipetur, & post eman-
cipationem retineat idem matrimonium, confirmatur ex post
facto, quod à principio non tenuit. Si autem primò contraxis-
set Titius matrimoniũ cum pupilla tua, deinde adoptares Ti-
tium maritum eius, non perimuntur nuptiæ, sed magis ado-
ptio impeditur, quæ fit durante tutela tua. Nam finita iam tu-
tela, & nupta puella est alij, vereor, ne longum sit adoptionem
mariti eius impedire, quasi propter hoc interponatur, vt ratio
tutelæ reddendæ cohibeatur, quam causam prohibitionis nu
ptiarum contrahendarum oratio diui Marci continet: vt ff. de
ritu nup. non solùm. §. sed videamus. Item liberorum appella
tione continentur hæredes tutoris, etiam extranei: vt ff. de ritu
nupt. libertum. §. primo. Nam ibi dicitur, hæres tutoris ratio-
nem reddere tenetur. sicut tenebatur tutor. Item & continen-
tur liberti curatoris: vt ff. de ritu nuptia. l. non est curatoris.
3 † Pupillæ autem, vel adultæ appellatione continetur quæli
bet mulier minor xxv. an. vel etiam maior: dum tamen annus
vtilis olim, vel hodie quadriennium nõ transierit, illã quidem
tantùm vetatur ducere tutor: secus in qualibet muliere sibi exi
stente hærede, etiamsi filia sit eius: vt ff. de ritu nup. non solùm.
§. si puellæ. Si quæras, cur extraneus hæres tutoris (vt dictũ
est) prohibebitur contrahere matrimonium cum ea, quæ fuit
in tutela, vel cura defuncti, & ipse tutor non prohibetur con-
trahere cum hærede adultæ, etiam si sit filia? respondeo quòd
extraneus hæres tutoris eodem modo tenetur reddere ratio-
nem sibi quo & ipse tutor. Ideoq; sicut ipse tutor prohibetur,
ita & ipse. Sed hæredi adultæ non eodem modo, id est, cum
eodem priuilegio ratio redditur: vt ff. de administra. tut. l. ex
pluribus. ideo quia licet prohibeatur pupillæ matrimonium,
non tamen hæredis eius. Sicut autem nuptiæ prohibentur in-
ter prædictos, ita & sponsalia: vt ff. de ritu nup. si quis tutor. §.
4 quamuis. † Sed licet inter tutores, & curatores, eorúmque
liberos, & pupillas vel adultas prohibeatur matrimonium, ta-
men tutoris vel curatoris filia cum eius pupillo, vel adulto, nu
ptias contrahere potest: vt j. eo. curatorẽ. & est ratio, quia adul
tus exigere rationem non timebit propter vxorem, adultam
autem, propter suum maritum, eundemq; tutoris filium, non
5 auderet loqui de ratione petenda. In † casibus tamen quan-
doq; tutor vel curator eorumq; liberi cũ pupilla, vel adulta re-
ctè contrahunt nuptias. s. reddita ratione tutelæ, vel curæ, &
elapso xxv. anno, & anno vtili olim, vel hodie quadriennio,
quod datur ad restitutionem petendã. Item & cùm pater puel
læ nuptias fieri postulauit, vel etiam ante quã decederet filiam
suam desponsauit tutori, vel curatori, vel eius filio. Idem quan
do tutor hic impetrauit à principe: vt j. eod. l. si patris. & l. si tu-
tor. & ff. de ritu nuptia. l. non est. Idemq; est in alio casu, cùm
auus gerit tutelam neptis natæ ex filio emancipato, & copu-
lat eam in matrimonium nepoti ex altero filio emancipato,
vel suo: par enim affectionis auitæ causa suspicionem fraudis
amouet, & ideo summæ affectionis intuitu huiusmodi nuptię
6 conceduntur: vt ff. de ritu nup. non solùm. §. de vno. † Aliàs
autem matrimonium non tenet, imò etiam pœna imponitur
contrahenti cõtra legem. Manet enim infamia contra eum,
velut confessum de tutela: quia huius coniunctione fraudem
administrationem tegere laborauit, & dos data per conditio-
nem repetitur. Item tutor, vel curator extra ordinem punitur
pro dignitate pupillæ: & per legem Iuliam de adulte. potest
accusari: vt ff. ad legem Iul. de adult. l. qui pupillam. Et si tutor
erat libertus pupillæ relegandus est: & infrà eod. si tutor. & ff.
de ritu nupt. libertum. primo responso. & l. non est. primo re-
sponso. Vel etiam de adulterio accusabitur: vt dictum est. nec
excusantur isti propter rusticitatem: vt infrà eodem, l. prima.
nisi forte in pœna corporali, & infamiæ.

Si quacunque præditus potestate, vel ad eum pertinentes ad suppositorum iurisdictionis suæ aspirare tentauerit nuptias. *Rubrica.*

1 ☞ *Magistratus quam ducere vetetur.*
2 *Nuptæ magistratui priuilegium.*

VALITER ratione priuati officij prohi-
beantur nuptiæ, suprà dictum est: nunc autem
ponit qualiter prohibeãtur ratione officij quod
publicum est autoritate, & vtilitate. Nam su-
perior titulus. Si rector prouinciæ; loquitur de
sponsalibus, hic autem loquitur de nuptiis, no-
temus ergo breuiter casum huius legis, & erit pro summa.
1 † Sciendum est autem quòd si quis magistratus maior vel
minor, occasione potestatis nitatur contrahere nuptias cũ mu
liere sibi subiecta virgine vel vidua, inuita ea, vel parentibus
eius, & minacem feruorem exhibuerit eis, hic licet prohibitas
nuptias non peregerit, attamen pro tali conamine multatur in
x. libris auri: & cùm honorẽ ambierit peractam dignitatem
prohibetur vsurpare. Quod si fecerit, per iuge biennium pro-
hibetur habitare eam prouinciam, quam sibi vsurpauerit.
2 † Item conceditur priuilegium prædictæ mulieri cum sua
suorumq; domo, vt confestim contestatione proposita possit
iurisdictionem eius euitare, qui eam huiusmodi ambitu cir-
cuire tentauit. Et siquidem iudex ordinarius fuerit, in hoc rea-
tu ratio vniuersæ domus eius mulieris, atq; omnia ciuilia, vel
criminalia negotia vicario competunt. Sinautem vicarius,
vel similis hoc eidem crimine cõtingatur vicissim ordinarius
iudex intercessor erit. Sinautem vtriq; fuerint suspecti, ad illu
strem præfecturam specialiter talium domorum tuitio perti-
net, quandiu administrauerit ille qui deliquit.

Si nuptiæ ex rescripto petantur. *Rubrica.*

1 ☞ *Petitio negata inefficax.*
2 *Rescriptum nuptiarum quando teneat.*

ETVNTVR ex rescripto nuptiæ, quan
doq; à iure vetitæ, quandoq; permissæ. Et si-
quidem sint vetitæ, vel iure naturali, vel gen
tium, vel ciuili etiam propter affinitatem vel
1 cognationem indultæ non valent: nam † cu-
iuslibet rei, cuius est denegata petitio, non
proficit indultum: & si per surreptionẽ fuerit obtentum, (ne
dissimulatione culpabili nephanda lætitia roboretur: vt j. eo.
l. vlti. & s. de incest. nup. l. vlt.) imponitur pœna amissionis bo
norum, & deportationis: vt j. eo. l. j. Si verò sint vetitæ de iure
ciuili, propter pecuniarium damnũ, vitandum tenet indultũ:
vt s. tit. iij. si tutor. Idem dici potest & in præside prouinciæ,
2 qui vult contrahere cũ sibi subiecta. Proficiet enim ei † re-
scriptum, alioquin puniretur: vt s. tit. proxi. dixi: nisi desyderet
adimpleri sponsionem parentum, de nuptiis filiorum: vel sibi
reddi spõsalia, hoc est, data nomine arrarum in duplum. & ita
potest intelligi quod dicetur j. eod. l. j. in fi. Si verò nuptiæ sint
permissæ, si quidem impetrantur ad remissionẽ infamiæ: quia
mulier nimis citò festinauit nubere, puta intra tempus luctus,
tenet rescriptum: vt infrà ad Tertyl. l. si qua. Idemq; & si im-
petret nuptias ad retentionem prioris dignitatis: vt ff. de sena.
l. nuptiæ: Si verò ad prædicta, vel similia non prosit, superua-
cuum rescriptum est.

De secundis nuptiis. *Rubrica.*

1 ☞ *Nuptiæ secundæ quæ dicantur.*
2 *Nuptias secundas contrahentes quare puniantur.*
3 *Mulier quanto tempore debeat abstinere à secundis nuptiis post solutum prius matrimonium, & ob quam rationem. nu. sequen.*
5 *Mulieris nimium festinantis ad secundas nuptias pœnæ quæ sint.*

6 *Mulier conuolans ad ſecundas nuptias ante tempus legibus præſtitum, an poßit ca pere quòd ei à priore uiro relictum eſt, & quid in relicto ab aliis, & quibus applicari debeat huiuſmodi relictum à uiro.*

7 *Mulierem ante tempus nubentem ſecundo uiro perdere ea, quæ ei donata erant inter uiuos à priore marito: & cui debeant ea applicari.*

8 *Pœnæ, quas incurrit mulier ob nimium feſtinatas ſecundas nuptias, an remitti poſſint per reſcriptum principis.*

9 *Mulier, quæ ſuſcepit tutelam liberorum, an & quomodo poßit impune ad ſecundas nuptias conuolare.*

10 *Pater aut mater habens ex priore matrimonio liberos, ſi ſecundas nuptias contrahat, qualiter puniatur.*

11 *Donatum uel relictum ſecundo coniugi plus quàm per leges liceat, ipſo iure non ualere: & quibus applicandum ſit.*

12 *Mulier dederit plus ſecundo marito, quàm uni ex filiis prioris matrimonij, an non, quo tempore inſpiciendum ſit.*

13 *Mulier ſecundò nubens quomodo puniatur in rebus, quæ conſecuta eſt à priore uiro: & quatenus utatur, fruatur illis rebus. & nu. 15.*

14 *Ingratitudinem arcere liberos ab iis bonis, quæ per leges deferuntur eis ob tranſitum parentis ad ſecundas nuptias.*

15 *Mulier tranſiens ad ſecunda uota, quatenus utatur rebus mobilibus ſibi conceßis à priore uiro.*

16 *Filio uno prioris matrimonij decedente, cuius mater tranſiuit ad ſecundas nuptias, quis ei ſuccedat: & quatenus mater ſuccedat ei.*

17 *Mulier, quæ tranſiuit ad ſecundas nuptias, quatenus ſuccedat uni ex liberis prioris matrimonij in donatione propter nuptias, cuius tertiã partem ex pacto lucrari debebat, ſi liberi non extarent ex eo matrimonio.*

18 *Vir ſecundam uxorem ducens priore defuncta, ex qua habet liberos, qualiter puniatur.*

19 *Dotem uel donationem propter nuptias, quam parens ſuperſtes lucratur, ſeruandam eſſe filiis eius matrimonij, etiam ſi parens non tranſierit ad ſecundas nuptias.*

20 *Lucra, quæ parens ſuperſtes ſenſit ex matrimonio, an & quando & quatenus eo mortuo uendicari poßint à filiis eius matrimonij, etiam ſi is parens non conuolarit ad ſecundas nuptias.*

E nuptiis in genere dictum eſt, quæ valeant,
vel nõ valeant, ſequitur videre ſpecialiter de
ſecundis quas ſæpe à quibuſdã eis non ſuffi-
cientibus primis contrahi contingit. Viden-
dum ergo, quæ dicantur nuptiæ ſecundæ, &
1 quare, & qualiter puniantur. † Dicuntur au-
tem nuptiæ ſecundę omnes quæcunq; ſequũ
tur primas, etiam tertiæ vel milleſimæ, vt probatur infrà eo-
2 dẽ. ſi quis. §. talem. Inde † enim dicuntur ſecundæ. Vulgò ta-
men conſueuit dici ſecundũ, quod ſtatim poſt primũ ſequitur.
3 † Puniuntur autem ſecundò nubentes propter duo, primò
propter nimiam feſtinationẽ, & ſecundò propter non ſeruatã
filiorum affectionẽ: nimia enim feſtinatio in vxoribus tantũ,
punitur intra annum continuum à morte mariti computan-
dum. Ad cuius lucrũ remiſſo triſtiori habitu annus eſt ſtatu-
tus: vt ff. de his qui not. infa. l. genero. j. reſpon. & §. ſed cũ tem
pus. & ſ. de his qui no. infa. l. decreto. Si verò matrimoniũ ſol-
uatur culpa mulieris, ſtatuitur ei quinquennium, vt in eo ab-
ſtineat à matrimonio. Si verò ſolueretur diuortio ſine culpa
mulieris, ſtatuitur ei annus, vt dictum eſt in morte: vt j̃. de re-
pu. l. conſenſu. §. hæc niſi. [Maritus verò lugere non compel
litur vxorem. Vnde ſua feſtinantia nõ punitur: vt ff. de his qui
not. infa. l. vxores. ſiue morte vxoris, ſiue diuortio, ſoluatur ma
trimonium: vt j̃. de rep. l. conſenſu. §. virũ etiam]. Luctus verò
cognatorum nulli hominũ intra certum tempus eſt præfixus:
vnde nullum pręſtat impedimentũ nuptiis: vt ff. de his qui no.
4 infa. l. liberorũ. j. reſp. & l. parentes. Hæc † autẽ feſtinantia
a propter duo punitur [a], ſcilicet, propter turbationẽ ſanguinis:
vt ff. de his qui no. infa. l. liberorũ. §. & ſi talis. in fin. vel ne quis
de prole dubitet: vt j̃. de rep. l. cõſenſu. §. ꝙ ſi præter hoc. Itẽ ne
qua pręextiterit malignæ ſuſpicionis cauſa, ad virum ſecundũ
[eò ꝙ velociter ad nuptias feſtinauit:] vt in auth. de reſti. & ea
quæ parit. §. vnũ ſiquidẽ, ibi, eò ꝙ fortè ſuſpicio &c. Quidã ta-
men (vt M. & eius ſequaces) dixerunt propter ſolã ſanguinis
turbationẽ puniri feſtinationẽ. Vnde & dixerunt eã, quę parit
intra tẽpus luctus, ſtatim poſſe nubere: vt ff. de his qui no. infa.
l. liberorũ. §. vnde Põponius. quod nos concedimus in eo caſu
tantũ, cùm vir nõ erat lugẽdus, vt dicitur in ea l. §. & ſi talis. &
§. non ſolent. Si enim ſanguinis turbatio ſola eſſet cauſa prohi
bitionis. ergo ſemper etiam poſt tres mẽſes poſſet nubere. Cũ
enim neceſſe ſit, vt ex priori marito concepto partu pariat in-
tra menſes nouem, & octo dies. ſi nubat poſt tres menſes, nun-
quàm parere poteſt, ex ſecundo intra nouem menſes: cũ ſecun
di mariti partũ haberi oporteat in vtero vſq; ad ſeptẽ menſes
5 ad minus: vt ff. de ſta. ho. l. ſeptimo menſe. † Mulieris autem
b nimium feſtinãtis multæ ſunt pœnæ [b]. Et certè licet matrimo-
nium ſit immaturũ, id eſt, minus maturũ, tamen tenet, vt in au-
then. de reſti. & ea quæ parit. §. vnum ſiquidẽ. ibi ad legitimas
&c. mulier tamen punitur in propria perſona: quia ipſo iure
eſt infamis. Item in rebus propriis, quia ſecundo marito vltra
tertiam partem bonorũ non dabit in dotẽ, nec in vltima volũ-
tate relinquet: vt j̃. eo. l. j. j. reſp. §. præterea ſecũdo viro. Alij ve
6 rò (vt puto) rectè dabit quod velit. Item † in rebus alienis pu-
nitur. Sed diſtingue in perſona delinquentis, ſit prior maritus,
an alius: & ſi quidem fuerit prior maritus, omnino excludetur
à relicto. Defertur autem decem perſonis de cognatione viri:
hoc eſt filio, & filiæ mariti ex alio fortè matrimonio habitis, ſe
cundo nepoti & nepti eius, tertio matri & patri eiuſdem, quar
to, auo & auiæ: quinto, fratri & ſorori: vel fortè frater & ſoror
(quia eodem gradu ſunt cum auo & auia) cum eis pariter ad-
mittentur: vt j̃. eo. l. j. §. his etiam. ibi quãquam &c. Si autem re
linquens fuerit agnatus, vel cognatus, ſi quidẽ ſit in tertio gra-
du, vel proximiore, bene capiet ab eo. Vltra verò nec ab agna
to capiet, ſed nec capiet ab extraneo: vt j̃. eo. l. j. §. omnium. &
7 §. eandem quoq;. Hæc in rebus relictis. Inter † viuos autẽ do-
nata à marito debet amittere: vt j̃. e. l. ij. & fortè amittet per ſen
tentiam. Sed nunquid ea applicabuntur eiſdem quibus ap-
plicari diximus relicta? Lex quidem non exprimit, & ideo
puto ſuo ordine magis ad quoslibet hæredes mariti deuolui.
Quid ſi cognati eius donãt ei inter viuos? & fortè capiet, cùm
non ſit prohibita: & hoc, ſiue liberos habet ex priori matrimo
8 nio, ſine non. Porrò † quo ad remiſsionem prædictarũ pœ
narum eſt differentia. Si enim filios non habeat, ſolo reſcripto
remittitur ſibi infamia: ſi enim habeat filios, & ſolius infamiæ
poſtulet remiſsionem, idem eſt, vt puto. Si autem poſtulet re-
miſsionem cæterarum pœnarum (vt diximus) ſupplicare qui
dem licet ei, non tamen vtilitatem aliquam reſcriptorum ha-
bebit: niſi filiis ex priore matrimonio natis purè & ſine condi-
tione, ſine retentione vſusfructus medietatem ſuæ ſubſtan-
tiæ dederit. Et diuiditur hæc medietas inter omnes filios æqua
liter. Et ſi aliquis eorum moriatur, primùm ſuccedũt ei liberi,
ſi quos habeat: ſi non habeat liberos, ſuccedũt ei fratres, vel ſo-
rores excluſa matre. Si autẽ moriantur omnes liberi huius mu
lieris, ſuccedet hæc mulier, vt hunc ſemiſſem pręſumat, vel per
præceptionem habeat ab vltimi filij, vel filiæ hæreditate. Cæ-
tera enim bona inter hanc matrẽ defuncti, & alios legitimos
ſucceſſores (ſi qui eſſent) diuiderentur. Et poterãt olim alij eſſe
legitimi ſucceſſores: puta fratres, conſanguinei ex parte patris
tantùm: vt j̃. ad Tertyl. l. ſi quis. & l. ſi qua. & in auth. de nupt.
§. primæ ſiquidem. Sed hodie non eſſent legitimi: quia mater
præfertur fratribus coniunctis ex altero parente tantùm: vt in
9 authen. de hær. ab inteſt. §. ſi igitur defunctus. † Quas autẽ
pœnas imponi diximus nubenti intra tempus luctus, eædem
imponuntur & ei quæ contra ſacramentũ ſuſcepta liberorum
tutela legitima nubit ſecundò, antequàm eis tutorem alium fe
cerit ordinari: eiſque quod debetur ex ratione tutelæ geſtæ
perſoluerit. ſi enim velit ſecundò nubere, debet adire præſidẽ,
vt ordinet minori tutorẽ, & ei debet rationem reddere, & de-
bet reddere quod debetur pupillo occaſione gubernationis:
vt j̃. ad Tertyl. l. omnem. & authen. de nupt. §. ſi autem tutela.
Imò & plus videtur iſta puniri: quia nec filiis ſuis ſuccedit ex
teſtamento iure inſtitutionis, vel ſubſtitutionis, vel ab inteſta-
to, ſi moriatur in pupillari ætate: ſuperior verò ſuccedit vſq; ad
gradum tertium: vt dictum eſt: vt j̃. ad Tertyl. l. omnem. & in
authenti. de nupt. §. ſi autem tutelam. Et eædem imponun-
tur pœnæ ei, quæ parit intra tẽpus luctus, ſi indubitatũ ſit ſobo
lem hãc ex defunctò nõ exiſtere: vt quia peperit in vndecimo
menſe poſt mortẽ mariti. Et eædẽ pœnę imponũtur ei, quę ſtu
pro cognita eſt intra tẽpus luctus: vt in aut. de reſti. & ea quæ
parit. §. vnũ ſiquidẽ. Cùm aũt mulier poſt diuortiũ culpa ſua fa
ctum nimiũ feſtinat nubere, alia ſpecialis imponitur pœna. ſ.
quia matrimonium eſt ipſo iure nullũ, quod contrahitur intra
quinquen

quinquennium,& ipsa infamis est,& dotem amittit: vt infrà,
de repud.l.consensu.§.hæc nisi. Sequitur videre de pœna,
quæ imponitur secundò nubentibus post tempus luctui statu
10 tum,propter non seruatam filiorum affectionem. † Punitur
autem parens in rebus proprij patrimonij: nec enim poterit
mulier secundo viro ex causa dotis, vel simplicis donationis
quæ solet morte confirmari amplius dare,vel in vltima volun
tate relinquere,quàm vni filiorum primi matrimonij, cui mi-
nor portio data,vel relicta est:ita tamen vt portio iure naturæ
debita liberis,non minuatur:nisi ex causis quæ de inofficioso
excludunt querelas,& eædem causæ excludunt liberos à præ-
dicto beneficio.Quod dixi in matre mea,serua & in auia mea
conuolante ad secundum matrimonium. Nam si mater mea
non sit in medio,mihi prædictum præstatur beneficium:idem
& in proauia. Item quod dictum est in matre, seruatur & in
patre meo conuolante ad secundum matrimonium. Idemq́
11 in auo,& proauo. † Si verò plus datum sit secundæ vxori,vel
secundo marito, ipso iure non valet: & applicatur liberis pri-
c mi [c] matrimonij per l.illam,hac edictali.j.eodem. Sed per l.
vltimam huius tituli applicatur nedum primis, sed etiam libe
ris secundi matrimonij.Authēticaverò ibi posita redit ad præ-
dictam legem,hac edictali.& dicit ad solos liberos primi ma-
trimonij pertinere,quod amplius datum est. Et si quis ex eis
præmorietur relicta sobole,eius portio ad eam defertur:vt in
authentica,de nuptiis. §. optimè verò. Nec obstat prædictis
quod legitur suprà de donatio. ante nuptias.l. si liberis. Nec
d enim dico, quod mulier teneatur seruare [d] dotem suam filiis
primi matrimonij,sed tantum tenetur dare:vt dictum est,quā
12 tum dat secundo viro vndecunque inueniat.Sed illud † quæ-
ritur quando debeat spectari,vtrum dederit tantùm vnicuiq́
liberorum primi matrimonij quantum secundo viro,vel non?
nūquid enim spectabitur tempus oblationis, vel donationis?
an spectabitur tempus, in quo soluitur matrimonium morte
huius mulieris,quæ dedit?& dicit authen. spectari tēpus mor
tis binubi,vel binubę parentis.Potest enim esse quòd hęc mu
lier legauit,vel donauit inter viuos amplius secundo viro,quā
vni filiorum primi matrimonij: sed istud legatum, vel dona-
tionem postea reuocauerit:quod potuit, quia ambulatoria est
voluntas deficientis,vel donantis coniugis: vt ff.de donatio.
inter virum & vxorem. l. cùm hic status. §. ait oratio. Potest
etiam esse quòd dedit dotem secūdo viro, & nihil dedit alicui
filiorum primi matrimonij:sed ea dos mortua muliere debet
redire ad filios primi matrimonij: vnde ibi nulla reuocatione:
nulla querela est opus:vt in authentic.de nuptiis. §.quia verò
hactenus. Si verò poneres mihi mulierem ita dotem dedisse
secundo viro,vt lucraretur eam ex morte mulieris:ibi tempus
donationis dotis esset considerandum, & ita fieret reuocatio:
& non consideraretur tēpus mortis:quia mulier sola sua sim-
plici voluntate sine alterius partis consensu non posset immu-
tare lucrum dotis,sicut immutat legata,& simplices donatio-
nes.Imò & sicut alterius partis consensu vellet diminuere do-
tem,& dotis pactum,non liceret ei in præiudicium filiorum:
vt suprà de donatio.ante nuptias.l.penultima.§.vltimo. Non
placet,si dicat aliquis legem illam corrigi per prædictam au-
thenticam:quia in eodem titu.de nuptiis. & §. de augmentis
13 autem.confirmatur eadem lex. Item † in rebus mariti puni-
tur mulier secundò nubens propter nō seruatam filiorum affe
ctionem.Omnium enim quæ consecuta est à marito, vel iure
sponsalium,vel iure nuptiarum,vel iure mortis causa donatio
nis,vel iure legati,vel iure institutionis hæredis, vel quocunq́
alio titulo,dominium amittit.Sed tamen habet vsumfructum
in die vitæ suæ:vt in authen.de nuptiis.§.si verò expectet. Et
idem etiam videtur quod fuerit per l.j.infrà eodem,l.ferè. Pla
centinus tamen dicebat quòd per legem illam habebat secun
dò nubens plenam proprietatem fruendi ea in diem vitæ suæ.
Vnde & concedebatur ei testari de eisdem rebus inter filios.
Sed per authenticam prædictam hoc expeditum est,quòd ha
bet vsumfructum solùm,& proprietas defertur liberis primi
matrimonij æqualiter,siue sint hæredes primi parentis, & se-
cundi,siue primi tantùm,vel secundi tantùm, vel etiam neu-
trius:[sed olim saltem posterius morienti oportebat esse hæ-
redes:& ita tanquam primi(si ei successerunt:)vel tanquam se
cundi parentes res fuerint, si hæredes eius fuerint, possunt ea
14 lucra vendicare.] † Ingratitudinis autem causa repellit eos
ab hoc beneficio,siue sint liberi ingrati vtrique parenti, vel sal
tem posterius morienti:vt in authen.de nupt. §.soluto igitur.
ibi,& dabuntur hæc,&c.& §.quoniam infirmas.ibi,super his
quoq; lucris,&c.Vel si quidam filiorum sunt grati, alij ingra-
ti,gratis solummodo dabitur hoc beneficium.Mobilium ve-
15 rò † rerum,quas mulier lucrata est à priore viro cōceditur ei
vsusfructus,si tamen idoneam fideiussionem præbuerit quòd
easdem res mobiles,vel earū pretium filijs primi matrimonij,
vel eorum liberis restituat.Et taxabitur pretium per arbitros
electos à matre & filijs eius,sacramēto interposito de æstima-
tione rerum iustè facienda.Si autē mulier fideiussionem ido-
neam non dederit,prædictæ res apud liberos debent mane-
re:si tamē fideiussionem idoneam matri dederint,quòd idem
superstiti pro vsufructu earundem rerum mobilium, vel pro
pretio,quo taxatæ sunt vsurarum nomine,tertiam partē cen-
tesimæ singulis annis præstent.Vel si omnes liberi ante matrē
moriantur,eidem restituantur omnes res prædictæ. Si autem
aurū erat in donatione scriptū,quā lucrata est mulier,vsurarū
cautio exponitur,vt dictum est:non autem exigitur aurū:nisi
fortè viri substantia sit habens aurum. Quod autem dixi in
auro,seruatur & in qualibet re mobili, ad quam soluendam
non est sufficiens defuncti substātia:sin autē neutra pars præ-
dictam obtulerit cautionē,vel fideiussionem,eędem res apud
mulierem manebunt vsque in diem vitæ suæ:& pro restitutio
ne prædictarum rerum omnia bona mulieris sunt obligata
ex eo die,quo eædem res ad ea peruenerint: vt infrà eodem,l.
hac edictali.§.his illud.& in authen.de non eligendo secundò
nub.§.aliud verò.& de nupt.§.quia verò. Si autem poneres
vtrunque offerre satisdationem,inter eos fieret diuisio:aut for
te dirimeretur contentio.Vel fortè præferetur mater, sicut &
16 dictum est,cùm neuter satisdare vult. † Quid si moriatur
e vnus [e] filiorum primi matrimonij:siquidem relinquat liberos
illi succedent ei.Si verò non relinquat liberos, siquidem fece-
rit testamentum,licet ei testari in fratres,& in matrem,sicut te
stari posset in extraneum.Item nec matrem potest priuare fal
cidia debita.Si autem moriatur, ab intestato succedit hęc mu
lier cum fratribus & sororibus defuncti in virilem portionē:
vt tamen in rebus quę ad defunctum peruenerunt à patre,mu
f lier habeat tantùm vsumfructum [f]:vt in authen.de nuptiis.§.
17 hinc nos.& §.quoniam mater.nisi in donatione † propter nu
ptias,in qua distinguitur,vtrum sit pacta de lucrando,an non.
Et siquidem non sit pacta de lucrando,seruatur id quod dictū
est in rebus aliis paternis.Si autem sit pacta de lucrādo, aliud
est.Ponamus enim quòd pacta erat, quòd lucraretur tertiam
partem donationis,si non haberet filios.Si verò haberet,quòd
lucraretur totam:si decedat vnus filiorum eius,succedet in ter
tiam eius partis quæ contingebat defuncto ex dona. propter
nup.quasi videatur esse æquipollens,siue nō habeat liberos, siue
habeat, & aliquis eorū moriatur postea.& siquidem hæc mu-
lier de rebus donationis propter nup.aliquid alienauerit, pro
supradicta portione cōfirmatur alienatio,pro alijs autē parti-
bus in quas succedūt fratres defuncti,alienatio est nulla. Si
autē fratres defuncti nō extiterint,& hæc extiterit hæres in so
lidum suo filio,cōfirmatur alienatio in totū.Fratres aūt defun
cti & à successione huius dona.& aliarū rerū repellūtur,si ex-
titerint defuncto ingrati:volentes ei parare mortē, aut crimi-
nalem inscriptionē,aut substātiæ iacturā:vt in auth.de nup.§.
quoniā infirmas.& §.quoniam ingratitudinē.Et patet ex præ
dicta auth.de nup.§.hinc nos.nō esse distinguēdum,an nubat
mulier ante mortē filij,an postea.Et ideo corrigitur authē. illa
de nō eli.secūdò nu.§.cū igitur. quæ dicit indistinctè eā voca
ri in plenā ꝓprietatē:& ideo illa aut.corrigebat l.mater. C.ad
Tertyl.sed illa prior aut.corrigitur per hanc auth.de nup. po-
18 steriorē.† Item quæcūq; dicta sunt de muliere secūdò nubēte,
seruanda sunt in masculo secūdò accipiente vxorem,præterq́
in cautione,vel satisdatione quæ non videtur posse interponi
19 inter patrem,& filiumfa.vt ff.ad Treb.l.Imperator.Si † verò
aliquis eorum non conuolauit ad matrimonium secundum,

vir dotem, quam lucratus est à prima vxore, seruare tenetur
filiis primi matrimonij: & vxor donationem propter nuptias
tenetur seruare filiis primi matrimonij: vt in authentic. neque
virum, quod ex dote est. colla. viij. sed tamen per aliam authē.
vt fratrum filij. §. pen. conceditur viro & vxori virilis portio
secundum numerum filiorum in dote, vel propter nuptias do
natione, vt aliquid plus habeat qui non nubit secundò, eo, vel
2 o ea qui, vel quæ nubit. † Alia autem quæ lucratus est aliquis
eorum, vel aliqua à præcedenti coniuge, habet in plena pro-
prietate, qui vel quæ nō conuolat ad matrimonium secūdum:
vt j. eo. l. hac edictali. §. vlti. Sed tamen si specialiter non trans-
ferat in alium hæc lucra, præsumitur filiis primi matrimonij
conseruare. Hæredem ergo extraneum instituendo non vide
tur filiis adimere: vt in auth. de nupt. §. soluto ergo. Sed per le-
gem Codicis de qua j. hæredem extraneum instituendo vide
tur adimere lucra iste qui lucratus est: vnde & si ei extiterint
hæredes pro parte tantùm, pro ea tantùm vendicabunt: pro
alia verò vendicabunt cohæredes eorum, siue sint fratres alte-
rius matrimonij, siue quicūq;. Primi autem parentis, à quo lu-
cratus est iste posterius decedens, non est necesse, quòd extite-
rint hæredes: vt j. eod. l. si quis. §. j. & ij. Illud noto quòd ea
quæ sunt dicta de successione parentum binuborum in bonis
filiorum, non corriguntur per authen. posteriorem de hær. ab
intesta. quia (vt ait Y.) non fit ibi mentio secundarum nuptia-
rum. quod ergo ibi diciur, indistinctè hic determinatur: vt j.
ad Tertyllianum. l. vlti. in fin.

a ADNOTATIO. ℂ Punitur. No. vnū in ista materia quod istæ pœnæ non haberent locum contra illum qui accepit in vxorem sororem illius quā per fornicationem cognouit: quia quamuis non possit eam in vxorem ducere, & committat incestum, & debeat illam à se separare, nihilominus non potest puniri istis pœnis, vt consuluit pulchre Pe. de ancha. in consil. cccxcij. in cip. videtur prima facie.

b ℂ Pœnæ. De quibus vide Spec. in tit. de instru. edict. §. xij. nota. glo. in authē. de non eligen. sec. nu. §. respeximus. Barto. in l. j. C. de sec. nuptijs. & in authen. sacramentum: C. quando mu. tuto. offi. fungi potest. Bald. in l. omnem. C. ad tertu. Ludo. de ro. in singu. suis versic. mater tutrix. multa per Paul. de castr. in consil. cclxij.

c ℂ Primi. Vide Ra. cu. in consi. suo. cix. in ij. dubio. Rap. ful. in con. suo. xcvij. in j. dubio.

d ℂ Seruare. Vide domi. Abba. Panor. in consil. xliij. in j. vol. vide etiam doct. in authen. præterea. C. vnde vir & vxor. & vide Roma. in consil. xliij. & in consi. ccccxlviij. & vide Iason. in authentica præterea. in fine v. colū. & duabus sequenti.

e ℂ Vnus. Vide Pe. de ancha. in consi. ccclxxxj. Paulum de castro in consilio ccxxxvij. Panor. in consil. xix. volumine primo. & in consil. cxvij. ad fin. eodem volumine.

f ℂ Vsumfru. Adde Bald. in terminis post not. gloss. in l. mater. in fin. C. ad ter. & vide ad materiam Cyn. in authenti. ex testamento. C. de secundis nuptijs. glossam & doctores in auth. sed & si quis. §. hinc nos. vbi hæc late discutitur.

Si secundo nupserit mulier, cui maritus vsumfruct. reliquerit. *Rubrica.*

1 ☞ *Binubi pœnæ. & 2.*
3 *Seruitutum discrimen.*

VALITER puniatur mulier in rebus sibi
donatis à marito plenè dictum est: nunc autem
ponit, qualiter puniatur secundò nubens circa
vsumfructum à moriente coniuge sibi relictū.
1 † Et est sciēdum quòd per Codicem vbi is qui
☞ liberos habet cōuolat ad matrimonium secundum, ilico amit
tit vsumfructum. Per Authenticum verò non amittit: nisi le-
gem eam acceperit, vt ex secundis nuptiis interierit: secus verò
in vsufructu, legis beneficio competenti coniugi secundò nu-
benti in rebus quas habuit à præmoriente coniuge. Est enim
maius beneficium legis, quàm hominis: vt in authent. de nup.
§. de augmentis. §. sed hæc quidem. & §. quoniam omnino.
2 ergo † proprietas plena relicta superstiti coniugi à præmoriē-
te ex secundis nuptiis amittitur, sed secus in vsufructu relicto.
& est fortè diuersitatis ratio: (vt ait Placent.) quia vsusfructus
de facili deperit speratur abire: & ideo leges nō curant, si vsus-
fructus toto tēpore fruentis binubi penes eū perseueret, quasi
modico tempore duraturus, & sæpe ante mortem fructuarij
capitis diminutione, & aliis solitis modis expiraturus: nam &
3 aliâs † fructuarius damni infecti satisdare cogitur: habens
autem seruitutem prædialem (quia seruitus prædialis perpe-
tuam causam non habet) duntaxat repromittit: vt ff. de dam.
infec. l. hoc amplius. & l. qui bona. §. j.

De dotis promißione, & nuda pollicitatione. *Rubrica.*

1 ☞ *Promißio quì differat à pollicitatione.*
2 *Dos per stipulationem promissa qua actione petatur.*
3 *Dos nuda pollicitatione constituta an peti poßit.*
4 *Dotis promißio quæ priuilegia habeat.*
5 *Dotis promißionem constitutam in arbitrium promittentis tenere.*
6 *Dos uel donatio ante nuptias promissa à patre simpliciter, uel promissa ex rebus paternis, & maternis, uel aduentitiis, à quo & ex quibus bonis soluenda sit.*

VIA nuptiarum gratia, vel primarum, vel se
cundarum, & propter matrimoniorum onera
grauia, sæpissime dos tribuitur, & dos incipit
quandoque à pactione, & pactio fit aliâs per
promissionem, aliâs per nudam pollicitatio-
nem, dicamus de dotis promissione, & nuda pollicitatione.
1 † Fit autem promissio [a] per stipulationem, & quandoque
a etiam siue præcedenti interrogatione. Sed pollicitatio nihil a-
liud est, quàm solius offerentis promissio: vt ff. de pollicitatio.
l. tertia. Abusiuè tamen & æquiuocè pollicitatio recipit pro-
missionis nomen: vt ff. de ædilitio edict. l. sciendum. §. primo.
2 [& notauimus suprà de ædilitio edict.] † Ex stipulatione autē
si intercessit pro dote, & certum quid promissum est, agitur
condictione certi. Si verò incertum, agitur actione ex stipu-
3 latu: vt Institu. de verborum obligatione. in principio. Si †
verò pollicitatio, vel nudum pactum intercessit de iure com-
muni, nulla datur actio: vt suprà, locati. l. si tibi, quæ. sed in do-
te speciali priuilegio est aliud: vt infrà eodem, l. ad exactio-
4 nem. † sicut & alia specialia multa sunt in ea. Et est in ea vnū
in incertitudine promissi. Nam & si ita dicat socer: promitto
dotem, non adiecta specie, vel quantitate, tenet promissio, ali-
ter esset nulla promissio, & nullum legatum: vt ff. de iure do-
5 tium. l. cùm post. §. gener. † Aliud est in commisso arbitrio
promittenti: tenet enim promissio, si promittat quis se datu-
b rum dotem arbitrio suo [b]: vt infrà eodem, l. si cùm ea. Nec ob-
stat quod legitur infrà eodem, l. prima. quia ibi non interuenit
promissio, & constabat eam non interuenisse, sed in instru-
mento continebatur de promissione facta. Tertium est pri
uilegium in tacito pacto præsumpto: nam si voluntate dotan-
tis in instrumento dotali plura tibi tradita scripseris, quàm su-
sceperis: præsumitur esse pactum consecutum de his petendi
6 quæ desunt: vt infrà eodem, l. si voluntate. † Quartum est in
c promissione paterna [c] simpliciter facta, scilicet, non adiecto
ex cuius bonis solutio esset facienda: præsumitur enim de bo
nis patris promissio facta. Item & si dixerit pater in dotali in-
strumento ex rebus paternis, & maternis, vel aduentitiis, do-
tem, vel ante nuptias donationem dare, siquidem pater non
est soluendo, & penitus est inopia tentus: de his bonis erit so-
lutio facienda, quæ pertinent ad filios, vel filias. Si verò pater
idoneam substantiam possideat, pater de suo patrimonio do-
tem, vel ante nuptias donationem dedisse intelligitur: vt infrà
eodem, l. vltima. secus fortè erit in alio extraneo promittente
dotem: nam & in auia habemus quòd ea, quæ impendit, de pa
trimonio, potius nepotis videntur expendisse: vt ff. de negot.
gestis. l. Nesennius. Et idem est in tutore: vt ff. de admini-
stratione tut. leg. cùm post mortem. §. primo. Quintum est
in tacitis hypothecis, quia res promittentis dotem, tacitè sunt
obligatæ, sicut & res suscipientis dotem. Amplius est ho-
die inductum, vt omnes omnino dotes actione ex stipula-
tu petantur: vt infrà, de rei vxoria actione. l. vnica. primo re-
sponso. §. & vt plenius.

a ADNOTATIO. ℂ Promissio. Vide plenè de hoc per Iaso. may. in repe. rubric. ff. de verborum obligatio. & ibi etiam habes latè quid sit pollicitatio.

Arbitrio

b ¶ Arbitrio suo. Vide ad hoc Barto. in l. post dotem. ff. solu. matri. do. Alexan. in l. si ita stipulatus. ff. de verb. obl. Bal. in l. j. C. de do. promiss. doct. in l. centesimis. de verb. obli.

c ¶ Paterna. Vide quid consuluit pulchre do. Alexan. in consi. xij. in iij. col. volu. j. & vide late quæ scripsi in allegationibus meis in causa domi. Bartolini brayde, & in responsionibus quas feci ad obiecta tunc facta per do. Rolandum Curtium aduocatum aduersæ partis. vbi latè & extense scripsi de ista materia & habeo in filzia.

De iure dotium. *Rubrica.*

1 *Dos quid sit.*
2 *Parapherna seu res paraphernales quæ dicãtur, & ad quẽ pertineant, ad uirũmne, an ad uxorem.*
3 *Dotem aliam esse profectitiam, aliam aduentitiam: & quæ dicatur profectitia, quæ item aduentitia.*
4 *Dotem quis constituat ex uoluntate, & quis ex necessitate.*
5 *Dos quomodo constituenda sit à tutoribus & curatoribus.*
6 *Dotem promitti posse marito cum adiectione alterius personæ: & quid operetur talis adiectio.*
7 *Dotis promissio facta à muliere in tempus incertum, puta, cùm morietur, an ualeat.*
8 *Dotem an possit promittere pater uel extraneus pro muliere mortis suæ causa.*
9 *Dotem traditione posse constitui: & cui fieri debeat traditio.*
10 *Vsumfructum fundi sui posse mulierem marito in dotem dare: & quid si nõ utendo maritus amiserit, an conueniri poterit actione de dote.*
11 *Acceptilatione posse dotem constitui: atque inibi an non secutis nuptiis præiudicetur acceptoferenti.*
12 *Dos acceptilatione constituta, quomodo sit restituenda soluto matrimonio.*
13 *Remissione simplici debiti posse dotem constitui: & quid iuris, si species erat in obligatione, & quid si nuptura filiofamil. constituat in dotem socero, quod filius sibi mulieri debet. & nu. seq.*
15 *Delegatione dotem constitui posse: & quid si maritus negligens fuit in debito exigendo, & interim debitor factus est non soluendo.*
16 *Marito an & quando imputetur, si debitorẽ uxoris sibi ab ea delegatum dotis constituendæ causa, liberet per acceptilationem.*
17 *Decepto in æstimatione rei in dotem datæ, an & quando, & quatenus succurratur.*
18 *Dos quibus casibus habeatur pro constituta, licet non sit constituta.*
19 *Dotis nomine quæ res dari possint.*
20 *Dotis euictæ periculum ad quem pertineat.*
21 *Dotis deterioratæ periculum ad quem pertineat.*
22 *Dotis inæstimatæ augmentum ad quem pertineat.*
23 *Fructus perceptos ex dote ante nuptias conuerti in dotem: & an id sit perpetuum.*
24 *Fructus ex dotali prædio ultimo anno matrimonij percepti quatenus spectent ad maritum, & quatenus sint restituendi.*
25 *Dotis æstimatæ commodum & incommodum contingens post contractum matrimonium, spectare ad maritum.*
26 *Dotis exactio quomodo fiat, & quando. & nu. 28.*
27 *Maritus quando dicatur uergere ad inopiam, ut dos ab eo exigi possit.*
29 *Dotis exactio, quæ fit soluto matrimonio, qui differat ab ea, quæ fit constante matrimonio.*
30 *Rei uendicatio quando detur mulieri pro dote recuperanda.*
31 *Filiofa. dici quodammodo dominos uiuente patre.*
32 *Mulieri uendicanti res dotales ex quo tempore possit obiici præscriptio temporalis.*
33 *Maritum constante matrimonio esse dominum rerum dotalium.*

E dotis promissiõe, & de priuilegiis circa promissionem dotis competentibus dictum est: sequitur videre de iure dotiũ, id est, de iure quod circa dotes promissas, & præstitas est inductũ, quod quidẽ variũ est. Nam quoddam spectat ad actiones quæ olim habebãt locũ in repetitione dotis: & de hoc iure ponitur infrà de rei vxoria actione. Aliud ius est, vt sciamus, quibus detur actio pro dote repetenda, & contra quos, & quibus denegetur actio, & quod habeat beneficium is qui damnatus est nomine dotis, & de hoc tractatur infrà, soluto matrimonio. Tertium ius consistit in hoc, vt sciamus qualiter cõstitutio dotis fiat, ad quem pertineat eius damnum vel lucrum: & de hoc iure ponitur in rubrica ista. Sciẽdum est tamen, quòd mistim de omnibus in singulis tractatur titulis: licet plenior, & vberior super certis capitulis (vt dictum est) consistat cuiusque rubricæ doctrina. De præsenti ergo iure dotium videamus quid sit dos, & qualiter diuidatur, quis constituat dotem, in quibus rebus, ad quem pertineat commodum, & incommodum auctæ, vel deterioratæ dotis, & ad quẽ
pertineat periculum euictionis eius, & quãdo fiat exactio do
1 tis. † Est autem dos quod à muliere, vel eius parte, marito,
vel eius parti propter onera matrimonij datur, vt perpetuò sit
penes eum: vt ff. eodem, l. prima. & l. profectitia. & l. etiam.
Perpetuò dico, id est, quandiu durat matrimonium, nisi maritus vergat ad inopiam: vt infrà dicemus. Dicitúrque dos
pherna, id est, donatio quæ propter matrimonium cõceditur:
& sine eo non potest esse, sed propter matrimonium prohibetur, sicut prohibentur simplices donationes: vt suprà de dona.
ante nuptias. l. cùm multæ. versicul. sicut enim dos. Et oportet
vt dos sit quòd matrimonium sit nedum de facto, sed de iure
2 contractum: vt ff. eodem, l. tertia. † Quædam aliæ res dicuntur paraphernales quæ à muliere iuxta dotem inferuntur
in domum viri: à para quod est iuxta, & pherna quod est dos:
& siquidem inferantur ea intentione, vt fiant viri, erunt eius:
alioquin remanebũt mulieris. In dubio tamen, (nisi aliud appareat) non transit dominium in virum: licet viro tradantur,
vel vir scribat se accepisse, Traduntur enim plerunque vt maritus custodiat eas, non vt fiant eius, & ideo depositi conuenietur maritus, vel etiam mãdati, si mulier retinuit res, sed earum
custodiam viro commisit. Item rei vendicatione agi potest,
vel vbi translatum est dominium agetur condictione certi,
vel sine causa, vel ob causam: & hæ res appellantur apud Gallos peculium: vt ff. eodem, l. si ego Seiæ. §. dotis. ibi queq; Gal-
3 li peculium appellant. † Diuiditur dos, quia alia est profecti-
tia, alia aduentitia. Est autem profectitia, quæ à patre, & tanquam à patre, vel ab auo, vel proauo paterno profecta est, scilicet de bonis eius vel facto eius, pro filia, vel nepte, vel pronepte in potestate constituta, vel etiam emancipata. Non enim
ius potestatis, sed nomen parentis facit dotem profectitiam.
A parente ergo videtur profecta, si ipse dedit, vel iussit alium
dare, vel præses, vel curator dedit de bonis eius, cùm parens
esset prodigus vel furiosus. Idem'que & si dederit gestor
negotiorum eius & ipse ratum habuit. Si autem parens hæreditatem repudiauerit, vel legatum causa cõstituendæ dotis genero, qui erat substitutus in hæreditate, vel erat legitimus hæres, vel oneratus erat dare legatum. Iulianus probat id nõ esse
profectum de bonis: quia nihil erogauit de suo pater, sed nec
acquisiuit: & probantur hæc ff. eodem, l. profectitia. primo responso. & §. primo. & §. vltimo. Sed fortè Iulianus iste veritatem solam simpliciter est locutus: fictione tamen legis aliud videtur: quia patris facto dotem constitutam negari non potest.
Et duo actus videntur interuenisse: quia patri solutum legatum, & pater in dotem postea dedisse videatur: vt ff. de fundo
dotali. l. si nuptura. §. vltimo. & institu. per quas personas nobis acquir. §. primo. Si autem pater, non tanquam pater dederit, sed vt extraneus, non erit profectitia: vt si pater debebat filiæ, & eius voluntate dedit in dotem viro, vel si extraneus dederit patri vt daret in dotem pro filia. Erunt igitur omnes [tales] dotes aduentitiæ, quæ non proficiscuntur à parente, vel tãquam à parente: vt ff. eodem, l. profectitia. §. sed si patri. & §.
vltimo. Ideo ergo bene apposuit de iure dotium: quia plures
sunt species, & earum varia sunt iura: vt infrà de rei vxoria a-
4 ctione. l. vnica. §. accedit. & infrà eodẽ, l. auia. † Constituitur
dos ex voluntate à qualibet muliere nomine suo, vel ab alio
nomine eius: vt ff. eodem, l. promittendo. primo responso. Ex
necessitate autem constituitur à patre, vel auo, vel proauo pa-
a terno, sed non à matre, nisi sit hæretica [a]: vt suprà de dotis pro-
missione. l. vltima. ibi neque enim &c. vt ff. de collatione bon.
l. dedit. & infrà eodem, l. mater. & suprà de hæreti. l. cognoui-
5 mus. † Item constituitur ex necessitate à tutoribus & curatoribus scilicet pro dignitate natalium & facultatibus: vnde &
si vltra facultates promissum est, ipso iure non tenet promissio: vt suprà de episcopali audien. l. tam dementis. & ff. eodem,
l. quæro. & l. siue generalis. & l. si non gratis. & vt diximus s. si
aduer. do. Hinc est, quòd & si pater filiæ dotem arbitratu tutoris dare iussisset, perinde est ac si boni viri arbitratu legatũ sit:
nec est difficile ex dignitate: & ex facultatibus, & ex numero
liberorum, testamentũ facientis æstimare quantitatẽ dotis: vt
6 ff. de leg. iij. si filię pater. & ff. eo. l. cùm pos. §. nuptus. † Con-
b stituitur [b] dos stipulatione, pollicitatione: vt s. titul. proximo

7 dixi: & cum † adiectione personæ: vt si mulier ita promittat
decem tibi, aut Titio dari. nam hoc casu dici potest vel Titio
dari posse, sed de dote virum teneri: quemadmodum si Titio
iussisset dare. Nec mirum, cùm etiam viro promissuram do-
tem delegãte eo alij promittere possit. Etsi dici soleat alij, quã
marito dotis nomine mulieris rem obligari non posse. His
enim casibus viro quæritur dos: quia Titius est adiectus ad so
lutionẽ tantùm, non ad obligationem ei quærendam: nõ enim
existimauimus illam ita promisisse vt de Titij nuptiis cogita-
ret: vt ff. eodem, l. si mulier ita dotem. & Insti. de inutil. stip. §. si
quis alij. Fieri potest dotis pactio purè, & sub conditione
expressa, & sub conditione tacita. (Inest enim hæc conditio
si nuptiæ fuerint sequutæ. l. item quia. §. huius rei. ff. de pact.)
quare si nuntius remittatur, defecisse conditio stipulationis vi
detur, licet postea eidem nupserit, non conualescit stipulatio:
quia de primis nuptiis tantùm videtur esse cogitatum in pro-
missione dotis: vt ff. eodem, l. stipulationem. & l. & licet. & l.
dotis promissio. Item fit pactio dotis in diem, vel ad certũ tem
pus. Vnde si mulier decem promittat in anno proximo, nu-
meratur annus à die nuptiarum: vt ff. eodem, l. tali facta. Ad
tempus autem incertum fit, vt si mihi mulier dotẽ promittat
cùm morietur, non valet pactio, [aliàs stipulatio:] quia cõfer-
tur in id tempus quo matrimoniũ non sit futurum. Sed si sim-
pliciter dotem promisisset, & postea paciscar cum ea ne ea vi-
uente petam, vel accipiam dotem ab ea, valet vtraque pactio:
vt ff. e. l. Iulianus scribit. Mulier ergo nõ potest promittere do
tem mortis suæ causa: quia dos illa oneribus matrimonij non
8 potuit seruire. Pater † autem mulieris, vel extraneus, mortis
suæ causa mihi potest promittere dotẽ: quia potest esse quòd
moriatur promissor, constante matrimonio: vel si pœnituerit
ipsum, vel conualuerit condicetur donatio: vt ff. eodem. l. si pa
9 ter mulieris. Item † constituitur dos traditione, siue trada-
tur res marito, vel eius nomine alij: dum tamen maritus post-
ea ratum habeat: alioquin spectabit periculum ad mulierem,
& ipsa repetet quod dedit: vt ff. eod. l. quẽadmodum. §. primo.
10 Nec † distinguo, tradat mulier rem corporalem, an incorpo-
ralem, puta vsumfructũ constituit viro in fundo suo dotis cau
sa: & tũc ex persona mariti erit propriè vsusfructus, & potest
eum amittere nõ vtendo. Quòd si contigerit, vt reuertatur ad
mulierem, cuius est proprietas fundi, nihil dotis actione pote-
ris consequi à viro: cui, quid non vtendo amisit vsumfructum
imputari nõ potest, ex quo ipsa lucrum habet. l. cùm in fundo.
§. quòd si mulier. ff. de iure dot. nam vt culpent alij, te me lau-
dare necesse est. Qualiter enim peteret idipsum quod ad eam
peruenerit. Si autem mulier alienauerit proprietatem rei, quæ
sine eius emolumento plenior est facta, dotis actione tenetur
ei maritus: nam si vsumfructum non amisisset non vtendo, cõ-
modo mulieri cederet eius restitutio: quia etsi nõ protinus ad
eam transiret, tamen vel pretio, vel beneficio sine incommodo
mulieris ad proprietatem reuerteretur. Sed & si vir vsumfru-
ctum non amiserit, mulieri habenti fundum cedet vsumfru-
ctum, & ita cum proprietate consolidabitur. Sed & si mulier
non sit fundi domina, habet actionem dotis contra virum, vt
dimittat à se vsumfructum: quia mulier eius pretium ab alio
consequi sperat, aut cuiuis magis gratiam præstare vult, quàm
relinquere apud inimicum ius ad se translatum licere ei ciuile
est: vt ff. eod. l. cùm in fundo. §. quòd si mulier. Vbi autem mu-
lier habens vsumfructum in fundo viri dimittit eum à se, vel
vir plena proprietate fruatur, siquidem matrimonium morte
vxoris soluatur, nihil eius hæredi restituetur: quia fructuariæ
morte extingueretur, & si non remisisset marito vsumfructum.
Sed si morte viri soluatur, restituetur mulieri vsusfru. Idemq;
& si diuortio soluatur matrimonium: vt ff. eodem, l. cũ in fun-
11 do. primo responso. † Item constituitur dos acceptilatione, cũ
debitori marito accepto feratur dotis constituendæ causa: &
tunc etiam est conditio, si sequãtur nuptiæ: vt ff. eodem, l. pro-
mittendo. §. acceptilatione. & l. licet. primo responso. Nec di-
stinguo, accepto ferat mulier, an extraneus: nam & tunc non
sequutis nuptiis non præiudicatur accepto ferenti: nisi fortè
accepto tulit, vt velit mulieri in totum donatum: tunc enim
credendum est breui manu acceptum à muliere, & marito da
tum: alioquin mulieri per liberam personam nõ acquireretur
12 conditio. Si † verò sequãtur nuptiæ, siquidem acceptolata est
pura obligatio soluto matrimonio nõ ipsa erit restituenda sed
soluenda est dos secũdum sua tempora. Si verò obligatio fuit
in diẽ, vel conditionalis, & extante matrimonio venerit dies,
vel extiterit conditio, idem erit quod dictum est: sed si non ve-
nerit dies, vel non extiterit conditio, soluto matrimonio, erit
restituenda in pristinum statum obligatio. Prima enim obli-
gatio per acceptilationem sequentem extinguetur adueniẽte
die, vel conditione, sed obligatio quæ sequitur acceptilationẽ,
nõ extinguitur per acceptilationem præcedentem. Hoc enim
est de natura acceptilationis: vt ff. eodem, l. licet. §. primo. & de
13 solutio. l. sicut acceptilatio. † Item constituitur dos remissio-
ne debiti simplicis interueniente sine solennitate acceptilatio-
nis. & ita idipsum quod debebatur erit in dotem, & siquidem
erat quantitas, planum est. Si autem erat species, & illa species
erat viri, potest videri res ipsa breui manu ad virum peruenis-
se. Vnde si erat ancilla, partus eius tanquam dotalis soluto ma
trimonio restituetur mulieri. [Si autem non fuerit viri spe-
cies, magis videtur ad eum liberatio obligationis peruenisse,
quàm res ipsa. Ideóque si erat ancilla debita, partus eius non
debetur mulieri:] vt ff. eodẽ. l. si sponsalibus. §. primo. Idemq;
14 est & si mulier nupta filio † meo promittat mihi dotem, quam
filius meus sibi debet: nisi appareat mulierem sensisse, vt con-
uertatur in dotem id quod oporteat me præstare nomine filij
per actionem de peculio, vel de in rem verso: vt ff. eodem, l. nu
ptura. tunc spectabitur quantum sit in peculio, vel quantum
sit in rem versum tempore promissionis, si facta sit promissio
post nuptias. si facta sit ante spectatur quantum sit in peculio,
vel in rem versum tempore nuptiarum postea sequutarum.
Idem'que est & vbi mulier alternatiuè promittit mihi quòd
filius meus debet sibi, vel quòd ego sibi tunc debeo. Nam &
distinguitur fiat promissio ante nuptias, an post, vt diximus.
Sed secus est hic: quia non filij debitum erit in dote, sed quod
patrem dare oportuerit: vt ff. eodem; l. si pater. §. primo. & l.
15 quòd si nuptura. † Item constituitur dos delegatione: vt si mu
lier marito suo suum delegauerit debitorem: tunc potest im-
putari marito si debitorem illum non vrserit ad solutionem,
cùm erat soluendo, si postea factus sit non soluendo. Distin
gue tamen vtrum mulier delegauerit patrem suum, vel auum
aut extraneum: si patrem vel auum, nullus iudex propriis au-
ribus audiet mulierem dicentem, cur patrem qui de suo do-
tem promisit non vrserit ad solutionem, multò minus cur
ipsum non conuenerit. Si autem delegauerit extraneum, si-
quidem debitor ille erat nõ ex causa liberalitatis: vt quia dele
gatus erat in decem, & decem promisit idem est: nec enim do-
nare voluit viro, sed mulieri, à qua si conueniretur, haberet pri
uilegium, vt condemnaretur, in quantum facere posset. Huic
autem quia voluit donare, si ab eo conueniatur, nõ habet præ-
dictum priuilegium: vt ff. de re iudicata. l. Nesennius. Sed si
delegatus debeat mulieri ex causa liberalitatis, & viro pro-
mittit quod debeat mulieri non adiectis decem videtur pro-
misisse solùm quod mulier poterat ab eo extorquere. nam
verba cum effectu accipienda sunt: vt ff. ne quis eum qui
in ius vocatus. l. penultima. sed mulier non posset ab eo ex-
torquere, nisi seruato eo priuilegio, vt damnetur inquantum
16 facere potest: vt ff. eodẽ. l. si extraneus. † Illud etiam imputa-
tur viro, si debitorem sibi delegatum sine voluntate mulieris
liberat per acceptilationem: vt ff. eod. l. vir ab eo. Si autem
acceptoferat delegato iussu mulieris, ipse quidem perdit do-
tem, & res mulieri perit, si acceptoferat post nuptias: mulier
tamen ei tenetur mandati actione, si iste volens eam sibi obli-
gari ex mandato, acceptotulit: & hoc ipsum cõuertetur in do
tem quòd mulier iudicio mãdati est obligata. Et quod dicitur
rem mulieri perire, consequens est. Nam si cœperit velle de do
te agere, ipsa secum debebit compensare iussum suũ. Si autem
acceptoferat ante nuptias, & postea nuptiæ sequantur, nihil vi
detur in dote esse: & ita res mulieri perit. Si autem fieret an-
te nuptias, nec sequerentur nuptiæ, ipso iure nihil valeret acce
ptilatio: vtpote deficiente cõditione tacita quæ inerat promis-
sioni dotis: & ita per consequentiam acceptilationi: vt ff. eod.

l.debitor mulieris.& l.non enim.& l.sanè. Et est notandum
quòd vbi mulier delegat debitorem suum ante nuptias, non
potest eum conuenire ante nuptias;quia ea promissio in pen-
denti esset,donec obligatio esset in ea causa;vt ff.eod. l.si debi
tor.Item constituitur dos facta, & non facta æstimatione re-
17 rum.Sed † si in æstimatione decipiatur alteruter etiam ma-
ior vigintiquinque annorum,(etiam sine alterius dolo,etiam
non vltra dimidiam iusti pretij,speciale sit in dote,)succurren-
dum est ei:quia bono & æquo non conuenit lucrari aliquem
cum aliena iactura,vel cum damno alterius, aut damnum sen
tire de alterius lucro:vt ff.eodem,l.iure.§.vltimo. Si ergo de-
cepta est mulier;quia seruum minori æstimatũ non debuit da
re in dotẽ,restituitur in integrum, vt vel suppleatur ei iustum
pretium,vel reddatur ei res,data electione marito:& hoc si ser
uus viuit:alioquin debebit esse mulier contenta æstimatione
facta:nisi dolo mariti fuerit decepta, vel nisi mulier erat mi-
nor quę ante mortem serui potuit habere emptorem iusti pre
tij:vt ff.eodem,l.si res.§.primo. [Quod tamen dixi de dolo
mariti,fortè est secũdum opinionem Sceuolæ,apud Vlpianũ,
l.si res.la premiere.§.penultimo.ff.eodem titulo. Sed princi-
pis constitutio aliud dicere videtur: vt C.soluto matrimonio.
18 l.si circũscripta matre.] † In casibus etiam habetur dos pro
d constituta,licet constituta non sit:dos enim quæ in prius [d] ma
trimonium data est,conuertitur in posterius matrimonium:
nisi aliud probetur conuenisse:quòd si non diuortium, sed iur
gium fuit,dos eiusdem matrimonij manebit:vt ff.eodem,l.do
tem quæ.& l.quòd si non diuortium.hoc si mulieris erat actio
de dote prima.Nam si erat extranei,non conuertitur in secun
dum matrimonium dos,nisi consentiente stipulatore dotis:vt
19 ff.eodem.l.stipulatio de dote. † Potest autem quælibet res
in dotem dari.Si tamen erat mulier minor,non dabit immobi
lia in dotem:nisi decreto interposito: vt j. de administratione
e tutorum.l.lex. Item dabit secundum dignitates [e] & faculta
tes,vel omnia,vel partem.ff.e.l.quæro.& l.siue generalis.& j.
eo.l.nulla lege. vt diximus suprà titu.proximo.& s.de secun-
20 dis nupt.& suprà,si aduersus do. † Dotis autem euictæ pe
riculum pertinet ad mulierem.distingue tamen an fuerit dos
æstimata,an inęstimata.Si ęstimata est,agetur ex empto:quia
maritus summæ:vel vt pretij debitor efficitur:& est vera ven
ditio,sed habet hanc cõditionem si nuptiæ fuerint subsecutæ.
Vnde si ante nuptias pereat res mulieris,damnum est:vt j.eo.
l.j.§.sinautem.& l.quoties.& ff.eodem,l.plerũq;.§.sinautem.
Quod autem per actionem ex empto consequitur maritus,si-
ue sit simplum,siue sit duplum,& conuertetur in dotem:quia
etsi vera sit venditio,non tamen est simplex, imò dotis causa;
vt ff.eodem,l.quoties.Si autem dos sit inæstimata, siquidem
dationem dotis præcesserit pollicitatio,vel promissio de dote
danda,aget vir contra promittentem ex stipulatione,vel pol-
licitatione:quia non est datum quod dari debuit,& hoc decla
ratur per euictionem: vt ff.de verborum obliga.l. vbi. §. vlti.
& ff.de actio.empt.l.datio. Si autem donationem nulla præ-
cedat pactio,non tenetur mulier de euictione: nisi dolo dede-
rit rem alienam,vel alij obligatam:tunc enim in honorem ma
trimonij non famosa actio de dolo,sed in factum competit.Si
verò extraneus dotem talem dedisset,teneretur actione de do
21 lo:vt infrà eodem,l.prima. † Si autem in dotem non contin-
gat periculum euictionis,sed deteriorationis, si quidem dos
sit æstimata,pertinet ad maritum omne periculum:nisi res an
te nuptias ex toto perierit:vt ff.eodem, l. plerunq;.§.si autem.
& de pericu.& commod.rei vend.l quod si pendente. Si autẽ
dos sit inæstimata,pertinet periculum,& commodum ad mu
lierem: vt ff.eodem, l.plerunque.primo responso. & §.j.& ij.
Idem'que est & si dos sit æstimata,reseruata tamen electione
marito vel expressim,vel tacitè: vt aut res, aut æstimationem
rerum pręstaret:cùm enim debeat alternatiuè,eius est electio:
nisi in contrarium sit actum:vt ff.eodem,l.plerunque.§.Iulia-
nus.Item si æstimata sit dos,non vt præstetur æstimatio,sed vt
appareat quantum sit res deterior sol.matrimo. vt j.eodem,l.
si inter virum.Et in hoc casu sit æstimata ancilla,vt maritus su
sceperit casum deteriorationis contingentis culpa,vel sine cul
pa sua,non autem peremptionis rei casum in se susceperit, nõ
retinetur partus ancillarum. idem est & si casum peremptio-
nis in se susceperit,scilicet deteriorationis,& peremptionis,reti-
nebit partus ancillarum:vt ff.eodem,l.si mancipia.& j. soluto
22 matri.l.j. † Si autem doti inæstimatæ contingat augmen-
tum,siquidem sit concretum:puta alluuio,vel simile:idem est,
è contrario in lucro quod in damno.Si verò augmentum sit se
cretum: vt puta fructus,vel simile,si percipiatur cõstante ma-
trimonio, pertinet ad virum: si tamen sustinuit onera matri-
monij,alioquin secus:vt ff.eodem,l.dotis. primo responso.&
§.si fructus.& soluto matrimonio.l.in insulam.§.vsusfructus.
f & de exceptio.do.l.vltima.primo responso. Hoc in fœtibus [f],
& fructibus animalium: secus in partubus ancillarum: quia
non sunt in fructu:vt ff.eodem.l.plerunque.§.serui. & l. cùm
post.§.vltimo.& ff.de vsuris.l.in pecudum. Item secus in his
quæ non ex re,vel opera serui dotalis acquiruntur: vt infrà de
rei vxoria actione.l.vnica.§.cúmque.Item secus in arboribus
decidentibus quæ non fuerunt cæduæ,vel gremiales. Item se
cus in lapidicinis inuentis,& cæsis,si tales sint, vt ibi lapis non
renascatur. Nam si tales sunt vt ibi renascantur quales in
Gallia,& in Asia,fructus eorum pertinet ad maritum:vt ff.so
luto matrimonio.l.fructus.§.si fundum.& §.si vir in fundo.
23 † Si autem ante nuptias percipiantur fructus,conuertũtur
in dotem: vt ff.eodem,l.dotis. & soluto matrimonio.l. si ante.
Sed hic posset quæri vnde hoc verum sit vbi ante nuptias
sustinuit quis onera matrimonij, puta nondum nubilem du-
xit,& aluit eam,& sustentauit:& posset bene de æquitate dici
24 fructus non restituendos. Si verò † post nuptias percipian
tur ex prædio,pro portione eius temporis quo matrimonium
stetit in vltimo anno,fructus pertinent ad virum,pro alia autẽ
portione, qua non stetit matrimonium, restituuntur mulieri
deductis impensis. Nec enim aliter dicũtur fructus, nisi dedu
cta expensa,& computatur primus annus matrimonij(quan-
tum ad hanc portionem fructuum)ab eo tẽpore, quo ista duo
concurrunt,scilicet quòd matrimonium contractũ est,& prę-
dium datum est in dotem:vt ff.soluto matrimonio.l. de diui-
sione. & l.si ante.& l.fructus.& l.diuortio.primo respõ & §.
impendia.& §.vltimo.Secus autem est in pecunia data in do-
tem.Nec enim eius præstat maritus vsuram:nisi post annum:
25 vt infrà de rei vxoria actio.l.vnica.§.exactio. Cùm † autem
g dos est æstimata,omne commodum [g], & incommodum spe-
h ctat ad maritum [h].quod contingit post matrimonium cõtra-
26 ctum:vt infrà eod.l.cùm dotem.& vt suprà diximus. † Fit
autem exactio dotis per actionem personalem:puta ex stipu-
latu,soluto matrimonio,vel eo constante si maritus sit ad ino-
27 piam deductus:vt infrà eodem,l.vbi. † Et dicetur deduci ad
inopiam, vel vergere ad inopiam, cùm erit euidentissimum
mariti facultates sufficere non posse ad exactionem dotis, &
aliorum onerum quæ imminent viro: vt ff. soluto matrimo-
28 nio.l.si constante.Hodie tamen † videtur, quòd fiat exactio
statim ex quo maritus inchoat sua substantia malè vti:vt in au
thenti.de æqualitate dotis.§.aliud quoque. Et puto hoc exau-
diendum secũdum opinionem,vel famam communem, quia
dicunt homines eum malè agere factum suum argumen. ff.
29 de fundo instructo lega.l.cùm de lanionis.§.asinam.Sed † li-
cet dixerim exigi posse dotem,& soluto matrimonio.& quan-
doque eo constante;aliter tamen & aliter fit exactio: nam so-
luto matrimonio ita fit exactio vt mulier de dote exacta fa-
ciat quicquid velit:sed,eo constante,si exigat,non habet licen
tiam alienandi eas res,viuente marito,sed fructibus earum re
rum potest abuti ad sustentationem sui, & mariti, & filiorum
30 communium:vt infrà eodem.l.vbi.† Exigit etiam quandoq;
mulier dotem per rei vendicationem quam habet in rebus in-
æstimatis soluto mat.vel eo constãte,si maritus ad inopiam sit
deductus:vt dictũ est,vel malè inchoauit vti sua substantia:vt
j.e.l.in rebus.Idem dicit in rebus æstimatis. quod intelligo,cũ
vir nõ est soluendo ad æstimationẽ præstãdam. sicut etiã dicit
in re empta ex pecunia donata,cùm vir soluendo non est:vt ff.
de do.inter vi.& vx.l.vxor marito. In his ergo rebus habebit
mulier rei vendicationem vtilem;mariti enim est dominium
directũ,de subtilitate legis,& de iure naturali;vt instit.de rerũ
di.§.per traditionem.& j.eo.l.in rebus. Nec ob.quod ibidem

dicitur naturaliter res in mulieris dominio permansisse: hoc
enim ad aliquid verũ est, scilicet quòd ipsa tãquam sit domina
de iure naturali rerum dotalium quia ex eis alitur, & sustenta
tur, & propter promiscuũ vsum, videtur domina: sicut & filij
31 † quodammodo dicuntur dominiviuente patre, vt nihil desit
eis præter administrationem: vt j̃. de fur. l. quamuis. & ff. rerũ
amot. l. j. & instit. de hæredum qualit. §. sui. & ff. de libe. & po-
sthu. l. in suis. Quia ergo ex his rebus ipsa alitur, & sustẽtatur,
& earum (vt diximus) quodãmodo domina est, dicitur hanc
rei veritatem non esse deletam, vel confusam, propter subtili-
tatem legis, qua transit dominium in maritum. Item non est
confusa: quia habet vtilem rei vendicationem: vt dictum est:
& talis rei veritas quantum ad commodum, vel incommo-
dum, non quãtùm ad subtilitatem legis notari potest in ff. ad
32 Velle. l. aliquando. Et † huic vtili rei vendicationi, quæ con
stante matrimonio datur mulieri in rebus æstimatis, potest
obiici vsucapio triennij, & præscriptio longa, ex quo mulier
potest mouere actionem: vt j̃. eod. l. in rebus. §. vlt. Nam in
prædio dotali inæstimato, non potest obiici vsucapio, vel pre-
scriptio constante matrimonio, vel etiam eo soluto antequam
reddatur mulieri, qua dotale prædium non potest alienari, vel
prescribi: vt j̃. de rei vxo. act. l. vnica. §. & cùm lex. & ff. de fun
33 do do. l. etiam. & l. si fundum. † Item non est deleta subtilitas
legis: quia mulier in rebus prædictis habet hypothecariam a-
ctionem: vt j̃. eod. l. in rebus. & ideo patet maritum esse domi
num: nã si ipsa esset directò domina, res sua sibi obligata esse
non posset: nisi alius haberet ius in ea re: vt ff. de excep. rei iud.
l. penultima. §. j. & ad Trebel. l. debitor. & de pignor. actio. l. si
rem alienam. Sic ergo vtile dominium non impedit hypothe
cariam actionem: sicut & aliâs j̃. ad Trebel. authen. cõtra cùm
rogatus. Item non est deleta subtilitas: quia solus vir potest iu
bere seruum dotalem adire hæreditatem, & non mulier: nisi
restituatur ei, matrimonio constante: vt ff. sol. mat. l. seruus do-
talis. Et solus vir vendicat rem dotalem: vt s̃. de rei ven. l. doce
ancillam. quia maritus obligatus tantùm est ad restitutionem
rei dotalis: & tenetur de dolo, & culpa, & sæuitia, quasi pro re-
bus alienis. Et thesaurum inuentum in alieno restituit pro di-
midia: vt ff. sol. mat. l. diuortio. §. sed si vi tempestatis. & l. si cõ-
stante. §. si maritus. Et ideo etiam restituit quæsita per seruos
non ex re sua, vel ex opera: vt s̃. diximus.

a ADNOTATIO. ¶ Hæretica. Vide per do. Alexand. & moder. in l. j. ff. solu. matri.
b ¶ Constituitur. Multis modis constituitur dos vt hic habes per do. Azo. vide plenè per do Io. de campegio doct. bononiensem in tractatu suo de dote.
c ¶ Sequutæ. Vide ad hoc Bart. in l. stipulatus. ff. de iure dot. & in l. si sponsalibus. eod. tit. do ꝛ in l. item quia. ff. de pact. & in l. si. C. de dona. do. Alexã. post no. glo. in l. item quia de pact. qui hoc in terminis examinat.
d ¶ Prius. Vide Iaso. May. in authen. præterea. col. v. C: vnde vir & vxor. & vide etiam Panor. in consil. xlvj in ij. dubio. in ij. volu.
e ¶ Dignitate. Adde tex. Bart. & do. in l. quæro. ff. de iure do. Bald. in authen. res quæ. iij. col. C. commu. de lega. & in authenti. quòd locum. C. de collatio. Barto. in l. filiæ. ff de lega. iij. diffusè per do. Alexand. in consil. xxxij. iij. volu. vbi est tota materia.
f ¶ Vide omnino. Alb. de Ros. d. l. plerunque. & vide etiam per Alexã. & moderniores in l. diuortio. §. si fundum. & in §. si vir. ff. so. matri.
g ¶ Commodum. Vide do. Bartho. Veronensem cepollam in consil. viij. in ij. columna.
h ¶ Ad maritum. Adde ad huius conclusionis materiam Barto. doct. in l. pro oneribus ff de iure do. & in l. obligamur. §. lege. de actio. & oblig. Barto. in l. Mæuia. §. si fundus ff. solu. ma. & in l. cum quidam. C. de iu. latè per dom. Alexand. in consi. xlviij. & in consi. lvj. iiij. volu.

De rei vxoria actione in stipulatu actione transfusa: & natura de dotibus præstita. *Rubrica.*

1 ☞ *Actio ex stipulatu cui, & qualis datur. & 3. 4. & 15.*
2 *Actio ex stipulatu in quem data.*
5 *Actio ex stipulatu transmißibilis.*
6 *Extraneum à patre dißidere. & 7.*
8 *Actio ex stipulatu quando & ad quid detur. & 9.*
10 *Viro non obiicienda. & 11. & 12.*
13 *Dos quando repetenda.*
14 *Mariti beneficium quale.*
16 *Actionis ex stipulatu priuilegium.*

ISSERVIMVS de dotibus constituen-
dis, & earum lucris, & damnis: nunc de eo iure,
id est, actione, qua dotes petuntur, & repetun-
tur, & euictę resarciuntur. & quia hæc olim sie
bant actione rei vxoriæ, quæ sublata est, & in
eius locum subrogata est actio ex stipulatu: de ea videamus,
& de natura dotibus præstita. Exponamus itaque de actione
ex stipulatu, cui detur, in quantum, quando, contra quem, &
qualiter in ea formari debeat condemnatio, & qualis sit actio.
1 † Datur autem actio ex stipulatu marito, [vel eius patri [a]],
a vel parti vt dos tradatur. Si enim à datione dos inciperet,
locum hæc actio non haberet, licet quidam dicant cõtrarium:
vt suprà titul. j. l. j. Datur, (inquam) siue vtilis precesserit sti
pulatio, siue minus vtilis, siue nulla omnino: vt infrà eodem, l.
j. primo responso. Sæpe enim lex fingit stipulationes: vt ff. de.
adoptioni. l. his verbis. & l. si cui plusquam per legem Falcid.
l. nisi §. item sciendum. [Cùm enim dicat lex in huiusmodi
actione ex vtroque latere inesse hypothecam tacitam, ergo pa
tet quòd hæc actio datur vtrinque.] Caue tamen ibi super in-
utili. Quid enim si dixi, promittis mihi fundum in dotem, &
illa respondeat promitto domum? certè non valet stipulatio:
quia inutilis est ratione dissensus. Secus verò vbi est inutilis ra
tione ineptæ conceptionis: oportet enim eos qualitercũq; con
sentire. Si autem dos fuit tradita, & euicta, dixerunt quidam,
quòd similiter datur marito pro re euicta contra vxorẽ actio
ex stipulatu, ex eo quod legitur j̃. eodem, §. & vt plenius. ibi,
vel rebus dotalibus euictis: & propter hoc etiam dixerũt cor-
rectum, quod est suprà titu. j. l. j. sed certè hoc non dicitur quòd
re euicta agatur ex stipulatu, sed dicit quòd locum habet taci-
2 ta hypotheca. † Datur autem contra eum, vel eam, qui, vel
quæ promisit dotem, siue faciat animo donãdi, siue faciat pro
se, siue sciat se nõ teneri, siue putet se teneri. Relinquitur enim
pietatis causa, ex qua solutum repeti non potest: vt ff. de con-
ditio. causa data. l. si donaturus. §. si quis indebitam. & de iure
dotium. l. promittendo. j. responso. & l. quemadmodum. §. pa
3 ter. & de conditione indebiti. l. cùm is. §. si mulier. † Item da
tur prædicta actio ex stipulatu mulieri, & eius hæredi pro do
te sibi reddenda, siue ipsa dederit dotem, siue alia persona ex-
b tranea [b] quæ non habet ipsam personam dotandam in pote-
state, nec eam sibi reddi incontinẽti paciscitur. pater enim, vel
auus paternus, qui habet mulierem in potestate habeat autho
ritate legis actionem ex stipulatu quæ communis est eis, &
mulieri. Sed & plusculum habet pater: quia habet exerci-
tium actionis, voluntate tamen filiæ sibi consentientis, & eo
tempore quo litem contestatur quæ semper videtur adesse,
cùm causas contradicendi patri mulier non habet: vt ff. soluto
matrimonio. l. secunda. §. vltimo. & l. non solùm. & l. dotem. et
4 j̃. eodem. §. accedit. Quandoque † tamen agit pater sine fi-
lię consensu: vt si latitet filia, ne patri cogatur consentire: datur
enim actio patri, sed causa cognita. Quid enim, si filia, vere-
cundiæ causa per absentiam patri cõtradicat: denegatur actio
patri: nisi is sit pater, cui decet filiam consentire: hoc est, vt si pa
ter vitæ probatæ, filia leuis mulier, vel admodum iuuenis, vel
nimia circa maritum non merentem, acquiescet prætor patri
dando ei actionem: vt ff. soluto matrimonio, l. si cùm dotem.
§. eo, autem tempore. Hæc ita, nisi pater emancipauerit, vel
exhæredauerit filiam: his enim casibus soli filiæ incipit actio
competere, vt dos debeat ei computari in quartam, vel etiam
debeat conferri, si decesserit pater intestatus: vt j̃. eodem. §. vi-
5 deamus. & §. & hoc. † Et est hoc mirabile, quòd actio ex sti
pulatu, quæ est ex contractu, non transit ad hæredem etiam li
te contestata, sicut & aliâs: vt ff. de operis liber. l. si operarum.
quod vix alibi reperitur. Est alia differentia inter patrem, &
6 extraneum, † vt quilibet dicatur extraneus [c] qui non habet
c personam dotandã in potestate: quia pater incontinenti sine
stipulatione paciscendo de dote sibi soli reddenda, non immu
tat, vel non nouat actionem ex stipulatu patri, & filiæ compe-
tentem per legem. Secus verò si stipularetur incõtinenti patri,
vt incontinenti dicatur stipulari quandocunque ante matri-
monium: posteà non, nisi fiat nõ interposito tempore, vel actu
extraneo: vt ff. soluto matrim. l. quoties. & est ratio, quia stipu-
latio

lationes consueuerũt nouare, non pacta simplicia. Extraneus verò paciscendo incõtinenti sibi quærit actionem præscriptis verbis: & est ratio: quia ei non erat consultum per legem, sicut dictum est in patre & filia, & ita actio mulieri quæsita per legem fingitur ei non quæsita: propter pactum incontinẽti appositum ab extraneo: non dicò, quòd sit nouata, vel sublata: vt ff. de nouatio. l. cùm enim. Sed si extraneus non paciscatur incontinenti, mulieri magis videtur donasse, quàm sibi aliquod ius seruasse: vt ĩ. eodem. §. accedit ei.
7 † Vbi verò ad patrem iure potestatis, seu pactionis dos redit, non licet ei filia denuò nubente diminuere prioris dotis mensuram: nisi fortè sua substantia aliqua fortuita clade sit diminuta, & probetur à patre fortuita diminutio substantiæ eius: tunc enim non amplius cogitur dare in dotem secundi matrimonij: nisi inquantum substantiæ virtus est: vt in authentic. de æquali. do. §. quia verò iam. Si autem, patre viuente, filia nõ nubat, si quidem pater eam instituat hæredem, cum extraneis, præcipiat dotem, si cum fratribus conferat dotem: vt s. communia vtriusque iud.
8 l. vlti. † Datur hæc actio ex stipulatu soluto matrimonio morte viri, vel etiam diuortio, sed culpa viri: secus si culpa vxoris. Et quandoq; non soluto matrimonio: puta, deportato viro, cuius non mutauit affectionem vxor. Item cùm maritus vergit ad inopiam: vt s. tit. proxi. l. vbi. & l. in rebus. §. omnis autẽ. & ĩ. de repu. l. j. & l. consensu. §. nisi hæc. in fine. aliâs non datur constante matrimonio, licet in quibusdam aliis casibus maritus spõte sua, etiam constante matrimonio soluere possit, scilicet vt vxor se, & suos alat, aut fundum idoneũ emat, aut in exilium, vel in insulam relegato parenti præstet alimoniam, aut egentem virum, fratrem, sororem've, sustineat: vt ff. de iu. dot. l. mutus. §. manente. & sol. mat. l. quãuis.
9 † Datur hæc actio ex stipulatu ad id repetẽdum, quod datum est in dotem: & ad eius accessiones: vt notauimus in summa præcedentis titul. §. sinautẽ doti inæstimatę. Nec potest obiici huic actioni edictũ de alterutro, scilicet vt vxor sit contenta vel relictis à marito, vel dote: debet enim vtrãq; consequi, nisi eius maritus pro do-
10 te reliquerit ea: vt ĩ. eo. §. sciendum. Item non † obiiciuntur ei mali mores vxoris: nisi sint de illis qui specificati sunt per legẽ vt per eos mereatur amittere dotem: vt ĩ. ea. l. §. taceat. Itẽ non obiicitur ei amotio rerum mariti, cùm pateat omnibus maritis rerum amotarum iudicium. Hoc, si ab vtraq; parte erat species, vel ab vna species, ab altera quantitás: si autem ab vtraq; sit quantitas, dici potest fieri compensationem: vt ĩ. eo. l. j. §. sed nec. & s. de compen. l. neque. & ff. solu. matr. l. rei iudicatæ. §. j.

Item nõ obiiciuntur ei res donatæ, cùm donator sibi possit cõsulere pro eis per actionem in rem directam, vel vtilem, vel
11 per condictionem: vt ĩ. eod. §. taceat. Item † non obiiciũtur ei liberi suscepti. maritus enim non ratione dotis, sed naturali stimulo tenetur ad educationem liberorum: vt ĩ. ead. l. §. sileat. & est hoc secundum Mar. cùm soluitur matrimonium diuortio. Si verò soluatur morte mulieris, remanet dos penes patrẽ ex persona liberorum, qui in dotem tanquam in mulieris patrimonium debent succedere: vt ff. de minori. l. denique. §. sed vtrum. in fin. §. & insti. de hæred. quali. & diffe. §. sinautem. & est verum hoc, si mulier erat materfa. Si autem erat filiafamil. idem quidem videbatur Mar. sed B. contra. & sunt pro eo. ar. ĩ. sol. ma. l. dos à patre. & de bonis lib. l. ij. & ff. de iu. dot. l. iure.
12 † Item nõ obiiciuntur huic actioni impẽsæ factæ, distingue tamen, vtrum sint necessariæ, an vtiles, an voluptariæ. Si necessariæ sunt, minuunt ipso iure dotem quæ consistit in pecunia. Pone enim in dotem datum esse fundum, & pecuniam, & impensum sit in fundum necessariò. si autem dos non contineat pecuniam, sed fundum solùm, si quidem tantũ est impensum in fundum, saltem per partes, vel pluribus vicibus, vel etiã vna vice: nam idẽ vtrobiq; puto esse, quãti est ipse fundus, desinit fundus esse dotalis: nisi mulier sponte marito intra annum obtulerit impẽsam. Si autẽ non est tantũ impensum quanti est fundũ, non desinit esse dotalis ex aliqua parte, sed nisi impẽsa reddatur, aut pars fundi, aut totus retinebitur: vt ff. de iure dotium. l. si is qui Stichum. §. vltimo. & penultimo. Si autem vtiles sint impensæ, locum habet pro eis actio negotiorum gestorum. Si voluntate mulieris factæ sint impensæ vtiles, vel necessariæ locum habet actio mandati. In voluptariis autem ex-
d pensis [d] licet fiant voluntate mulieris, nulla actio datur ei, sed permittitur deductio operis, quod fecit sine læsione tamẽ prio
13 ris speciei: vt ĩ. ea. l. §. sed nec ob impensas. † Fit autem exactio dotis, vel eius quod pœnæ nomine pro dote est exactum: vt ff. de iur. dot. l. quoties. In rebus immobilibus statim. In rebus autem mobilibus, vel se mouentibus, vel etiam incorporalibus, post annum: quod tamen necessarium est ad funus, exigitur statim: vt ff. solu. mat. l. si filia. Litera tamen non videtur velle, quòd fiat exactio intra annum. Sed ibi ponitur exactio pro solutione. Nam demum finito anno, imponitur pœna vel fructuũ, vel vsurarum, sed olim fiebat annua, trima, bima die. Vna enim pars persoluebatur in primo anno, alia in secundo, alia in tertio: vt sic exponatur anno die, id est in die, vel in tempore primi anni: & sic in secundo: & sic in tertio: & sic in quarto: & sic in quinto: vt ff. de pact. do. l. aliud. Si autem immobilia non restituantur statim soluto matrimonio vir, & hæredes eius tenentur ad fructus, & pensiones. Si autem mobilia, vel corporalia nõ restituantur vsque ad annum, petet mulier simili modo pensiones, & vecturas nauium, siue iumentorum, vel opera seruorum, vel quæstus ciuilium annonarum, & alia quę sunt eis similia: vel si fortè res prædictæ culpa mariti desierint esse, vel fuerint æstimatæ, petet vsuram æstimationis vsque ad tertiam centesimæ: vt ĩ. e. §. exactio. fortè & sine interpellatione: quia hoc ipso est in mora, quia nõ soluit die statuta: vt ibi-
14 dem videtur velle. Habet † autem maritus beneficium in condemnatione facienda: vt damnetur inquantum facere potest: vt ratio sui habeatur ne egeat: non tamẽ deducitur æs alienum. Quãdoq; tamen maritus cõdemnatur insolidum, id est, si in odium mulieris desiit facere posse, vel diminuit substantiam suam, vel si mulier eum conueniat: quia dolo malo diminuit res dotales, vel eius dolo interiissent res dotales: vt ĩ. eo. §. cùm autem. l. in actione. & ff. sol. mat. l. etiam. §. licet. & l. maritus. & de re iudi. l. non tantùm. & l. sicut. & l. sed hoc. & l. inter. in fin. & l. si cùm. & l. fideiussor. §. si maritus. & l. sciendum. & de re iudi. l. in cõdemnatione. Aliter autem habet prædictum beneficium, nec ipsum amittit ratione pacti, si paciscatur, vt damnetur insolidum: quia contra bonos mores est: vt ff. solut. mat. l. alia. §. j. Item nec ratione sententiæ: quia & si damnatus sit insolidum, adhuc tamen habet beneficium. vt ff. de re iud. l. Nesennius. §. vlti. esset enim mulieri indecens, si videat eum mendicantem, quem supra pectus tolerauerat. Cauere tamen debet residuo soluendo, si peruenerit ad meliorem fortunã: vt
15 ĩ. eo. §. cùm autem. Est † autem notãdum, q; hæc actio bonę fidei est in hoc casu, sed non aliâs: vt ĩ. eo. §. & si nõ ignoramus. Personalis est, perpetua, & hæredibus datur, & in hæredes: vt ĩ. e. §. maneat. nisi in casu, quẽ s. diximus. ita noua natura huic actioni ex stipulatu per hanc legẽ tribuitur: sicut liquet ex pręmissis. [Item & nouam sortitur naturã quia prædium dotale quod propriè inæstimatũ dicitur alienari, vel obligari non po
e test, muliere volente. Imò vir, & eius substantia remanet obligata, non obstante mulieri suo consensu, vel in dote repetenda à viro, vel hypothecis viri, vel in dote vendicanda contra quẽlibet poss. ffore m prædij, quẽ conuenit soluto matrimonio: vt dicemus ĩ. de fundo. Nec obstat mulieri lex Anastasij. iubemus. s. ad Velle quia illa loquitur, cùm vir alienat res suas, vel dotes æstimatas, & mulier in eis renuntiat iuri hypothecæ: vt ĩ. eo. §. vlt.] Sed illud non prætermitto quia nedum incerta, sed etiam certa hac actione petuntur: quod non est aliâs: vt institu. de verb. oblig. in prin. tit. Tractatur autem in hoc titu. de actione ex stipulatu in hunc modum: vt primùm assignet eius propria. secundò ea quæ sunt communia cum actione rei vxoriæ: & sibi soli adiudicãtur. tertiò denotat propria rei vxo
16 riæ actionẽ, & ea attribuit actioni ex stipulatu. † Nec prętermittendum est, quòd actio ex stipulatu, quæ datur mulieri, magis priuilegiata est quàm ea quæ datur viro, licet enim vtraq; habet hypothecam tacitam (vt dictum est) tamẽ hypopotheca mulieris præfertur creditoribus tẽpore prioribus in tacita hypotheca: vt ĩ. qui po. in pig. l. vlt. quod nõ reperitur in hypotheca viri circa res promissoris dotis. Item mulier habet in rebus dotalibus rei ven. vt diximus in summa superioris ti.

quod non reperitur in viro circa res promissas in dotem.

a ADNOTATIO. ¶ Eius patri. Ad hoc vide Spe.in tit.de libel.concep.§.iij.in fi.glo.& doc.in l.si cum dotem.§.eo autem.ff.solu.mat.Bart.in l.vnica.C.de rei vxo.actio.Pau.de Cast.in consil.cxxvj.incipien. viso dicto libello.vbi principaliter tractatur materia.
b ¶ Extranea. Vide egregiè Petrum de Ancha.in consil.suo.ccccxxxv. incipiente,ex narratis superius.
c ¶ Extraneus. Vide latè Alexand.& Moder.in l.j.ff.solu.ma.& in l.ij.§.quòd si in patris.eod.titu.
d ¶ Expensis. Vide Bart.in l:quòd dicitur.ff.de impensis in rebus do.fac.& vide de ea quæ habentur per glo.& doc.in l.in fundo.ff.de rei vendicatio.
e ¶ Muliere volente. Vide ad istam conclusionem Barto.& doct.in l.ita constante.ff.de iu.domi.Ange.in authen.vt nulli iu.§.& illud.colla.ix.doct.in l:ij.C.de vsucapio.domi.Alexand.de Imol.in l.cum lex.de fideicommis.multa per Bart.in consi.suo inci.domina.& in l:omnes populi.ij.q.iij.prin.ff. de iusti.& iure.vbi est fundamentalis materia.

De pactis conuentis, tam super dotem, quàm super donatione propter nuptias: & de paraphernis. Rubrica.

E DOTIS, & ante nuptias donationis promissione, eiúsque constitutione plenè diximus s. de dona.ante nupt.& de dotis promissione, & de iure dot.nūc videamus de pactis quæ super eis apponūtur: & primò de eis quæ fiunt super dote, scilicet, quando possint apponi: & à quibus apponuntur, & quis effectus eorum sit: postea dicemus de pactis initis super donatione propter nuptias, & de rebus paraphernalibus.
1 † Est autem sciendum, quòd nedum ante nuptias licet pacisci super dote, sed etiam post nuptias: vt ff.eod.l.j.§. responso.non tamen super dote licet in omni casu, vel omnibus pacisci ante nupt.& post nupt. Vir enim cum vxore constante matrimonio paciscēdo super dote siquidem donationis causa facit, aut confertur pactum donationis super dote appositum in tēpus
a matrimonij, aut postea: si in tempus matrimonij, non tenet [a]. Vt ecce vir conuenit vxori per stipulationem vt fructus, vel mercedes fundi dotalis annui nomine daret vxori, non habet mulier actionem: alioquin confirmarentur donationes inter virum & vxo. Imò & fructibus datis nō habet exceptionem mulier, nisi in id quod datum est, vel tantundem de suo cōsumpserit in sui sustentatione: tunc enim habet exceptionem, & non haberet actionem in factum ad petendum si tantundem consumpserit de suo.ff.eodem, l.quidam.& l.inter socerum.§. conuenit.& de dona.inter virum & vxo.l.quod autem.§.j.& l.si id quod.§.vltimo.& l.si stipulatu. Et prædicta ratione ne confirmentur donationes, improbatur pactum ne agatur ob res donatas, vel impensas necessarias: vt ff.eodem, l.conueniri.

Si verò collatum sit pactum post matrimonium solutum, tenet: nisi inuitetur quis ad furandum, vt si paciscantur antequam soluatur matrimo.ne agant soluto matr. rerum amota. vt ff.eo.l.conueniri.tunc enim nascitur actio rerum amotarū:
2 vt ff.rer.amot.l.rerum quidem. † Post diuortium autē fieri potest pactū de rebus pridem donatis, vel amotis: vt ff.eo.l. ob res.vel nisi sic sit interpositum, vt mulieris cōditio volētis iterū nubere fiat deterior: vt ecce cōuenit vir cū vxore, vel ante matrimonium, vel postea, vt quoquo modo soluto matri. liberis interuenientibus dos apud virum remaneret. Siquidem soluatur matrimonium morte mulieris, & liberi interueniant, siue nascantur ante dotem, siue postea, seruatur pactum. Si autem soluatur morte mariti, non videtur quidem conuenisse de pacto seruādo, sed & si conuenisset, non seruaretur: vt j.eodem, l.secunda.& l.si inter virum & vxorem.& infrà eodem, l.quāuis pater tuus. Si autem soluatur matrimonium diuortio, & liberi interueniant, seruatur conuentio: vt ff.de dot. præleg. l.j.primo responso. Et prædicta ratione: quia mulieris condi-
3 tio fit deterior volentis iterum nubere, † reprobatur illud pactum de dote vlteriore die reddenda, siue fiat ante nuptias, siue fiat post nup.constāte tamen matrimonio. Post diuortium enim, si iusta causa fuerit conuentionis, pactum debet custodiri: vt ff.eod.l.licet.& l.de die.& l.& Attilicinus. Et hoc est mirabile, quod citius toleretur pactum factum post diuortium, ☞ quàm si fieret ante matrimonium, fortè quia matrimonium aliqua est amoris præsentis vel futuri quod speratur causa, quæ non est, facto diuortio: imò odio consueuerunt se habere qui diuerterunt. Plerique tamen cum bona gratia discedunt, plerique cum animi offensa: vt ff.de donationibus inter virum & vxorem.l.cùm hic status.§.si diuortiū. Et sunt prædicta adeò vera, & si vir cum vxore ante nuptias conueniat, vt quibus diebus vxor dotem daret viro, iisdem diebus redderet vir vxori soluto matrimonio, siquidem vxor dederit longiore tempore, puta post quinquennium à die contracti matrimonij, quàm le-
b gibus statutum sit in dote reddenda, non valet conuentio [b]. Secus si dederit priore tēpore: vt ff.eodem, l.Attilicinus. Sed tamen propter reuerentiam, & authoritatem patris cuius conditium firmius & perfectius est: & ideo non est verisimile filiā grauatam, vel dotis deteriorem esse causam: aliud statuitur, sci-
4 licet, si pater † pro filia dotem promiserit annua, bima, trima, die quadrima, quinto anno dotem præstaret genero, quòd cōuenit consentiente filia: vt gener iisdem diebus dotem redderet soluto matrimonio: hoc enim pactum valet, si patri extitisset hæres filia vt ita oporteat eam seruare pactum paternum, & interueniente ea pactū fuerit conuentum, vnde non est verisimile eam deceptam: vt ff.eodem, l.aliud est. Licet ergo mulieri suam conditionem facere meliorem per pactum in dote reddenda soluto matrimonio, & ita poterit pacisci de dote citeriore die præstanda: vt ff.eodem, l.idem. Item vt extremi anni matrimonij fructus nondū percepti mulieris lucro cedant: vt ff.eodem, l.Bebius.§.vltimo. Deteriorem autem non facit conditionem suam, si paciscatur de dote die vlteriore præstanda, vel si paciscatur de dote non reddenda: vt ff.eodem, l.si pater.§.ex pactis.& l.vbi autem.& l.liberis.primo responso. vel si paciscatur vt maritus solummodo dolum præstet in dote, vt sic remittatur ei culpa: & hoc est propter vtilitatem nubentiū: aliàs enim potest remitti culpa, sed non dolus: vt ff. commod. l.si vt certo.§.interdum.& depositi.l.j.§. si conuenit. Pacisci tamen potest mulier, ne sit periculo viri nomen debitoris, qui ei dotem promisit. nam, vt sit dos periculo mulieris quæ est periculo viri, puta quòd erat res æstimata in dotem data, conuenire poterit vir cum muliere vt sit inæstimata: vt ff.eodem, l. Pomponius ait.& l.cùm maritus. facilius enim remittitur viro culpa circa personam extraneam exigendam, quàm circa res sibi traditas in dotem. Si verò inter virum & vxorem pactum non fiat causa donationis, bene tenet. Vnde & possunt
5 inter se pacisci cōstante matrimonio, vt fiat permutatio † dotis, si mulieri est vtile, scilicet, vt ex pecunia in rem, aut ex re in pecuniam fiat permutatio.& ita fieri poterit de pecunia dotali fundus, vel res dotalis, cùm mulieri prodest: vt ff.de iu.dot.l. ita constante.& l.quod si fuerit.& ff.eodem.l.si mulier. Sic & si dos est in pecunia: quia maritus æstimata prædia accepit in dotem, & pactus est manente matrimonio vt prædia inæstimata sint, vt sine periculo suo faceret ea deteriora, valet conuentio: si in loco deteriore non sit dos, & si prædia faciat deteriora, tenebitur nomine doli, & culpæ, actione de dote: vt ff.eodem, l.cùm maritus.primo responso. Possunt & alia exempla multa notari de pactis coniugum vt valeant: si non fiant donationis causa. Si enim pacta sit mulier vt quan-
6 tò pluris vænierit fundus æstimatus in dotem, id † in dotē sit: valet pactum, cùm è contrario possit conuenire: vt si minoris vænierit, mulier debeat supplere. Item & si mulier ita conueniat cum marito vt fundus sit æstimatus in dotem eo pretio, quo venderet maritus, siue vendat pluris quàm res sit digna, siue minoris, valet pactum. Sed si culpa mariti minus vænierit, idipsum mulier consequatur. Si autem maritus non venderet, præstabit mulieri æstimationem iustam, vel factam si qua

facta

facta eſt:vt ff.eod.ſi pater.§.pen.& vlt.Item ſi pactus ſit mari
tus vt fructus dotis in dotem conuerteret,& mulier ſe,ſuóſq;
aleret,tueretúrve,& vniuerſa onera ſua expediret,conuentio
valet.Si autem non conuenerit mulier de ſe alēda(vt dictum
eſt)& vir cōuenerit vt fructus in dotem conuerteret, valet ea
conuētio:ſi ob hoc pactum mulier dedit ei maiorem dotem:
quia fructus nolebat eſſe dotis, contento marito ea pecunia
quę ex vſuris redituū colligitur. Finge enim quadrigena an-
nua eſſe reditus apud eum qui non accipiet plus ccc. niſi hoc
conueniſſet,vti oneri matrimonij conſuleretur:tamē vberem
dotem conſequutus eſt:vt ff.eo.l.ſi conuenerit. Item ſi vir pa-
ciſcatur,vt de fructibus fundi dotalis dimittat creditorē mu-
lieris,valet pactum:ſi fiat ante nupti.& ita videtur minor dos
conſtituta.Si verò fiat poſt nupt.non valet:quia pura eſt do-
natio inter virū & vxorē,Iam enim de ſuo paciſcitur vir,cùm
fructus debeant releuare onera matrimonij:vt ff.eo.l. liberis.
§.vltimo. Item & ſi vxor viro dederit fundū æſtimatum cen-
tum, deinde cum viro pepigerit,vt,facto diuortio,eodem pre
tio vir fundum vxori redderet,valet conuētio:& ſi vir poſteà
volente vxore vendat ducentis fundum,& diuortium fiat,te-
nebitur vir vt vel ducenta pro fundo habita reddat mulieri,
vel etiam reddat fundum æſtimatum cētum, & ita non remit-
titur ei pactum.Sed ſi ſine voluntate mulieris vendidiſſet:om
nino teneretur ſol.ma.reſtituere fundum ſecundum tenorem
7 pacti:vt ff.eo.l.vlt.j.reſponſo.†Item valet pactum ſi paciſca-
tur vir de fructibus dotis vxori dandis:vt ipſa de ipſis ſe alat.
Idémque eſt ſi vir dederit ei tantum de ſuis, quòd æquiualet
c fructibus dotis. Nam quod s. vires[c] dotis eſt,reuocabitur:vt
ff.de do.inter vir.& vxo.l.ex annuo. Non enim eſt iſta dona-
tio,ſed quaſi quædam compenſatio,cùm vir vxori etiam ſi ni-
hil perceperit ab ea debeat exhibere.Sibi debet enim imputa
ri q; mulierem accepit indotatam:vt ff.de do.inter vir.& vxo.
l.ſi quis pro vxore.& ff.eo.l.inter ſocerum.§.ſi conuenit.Item
& ſi non fructus dotis vir dederit vxori,ſed dotē ſibi promiſ-
ſam patiatur remanere penes vxorem vt ipſa ſe alat ex ea,va-
let pactum vtrunque ſcilicet,& quòd vir non petat ab eo dotē
conſtāte ma.& q; ipſe non teneatur eā alere,ſed ipſa ſe debeat
ſuſtētare. Et ſi poſtea dederit certam ſummam viro vt alatur
ab eo,ſeruabitur poſterius pactum.talia enim pacta reſpiciūt
factum, nec pertinet ad ius ſcilicet vt lædatur mulieris cauſa
in repetenda dote ſol.ma.[tunc enim non ſeruaretur]vt dictū
eſt:& dicitur.ff.eo.ſi pater.§.ex pactis. Interponuntur au-
8 tem pacta ſuper † dote reddenda, & ea ſeruanda ſunt ſi fiant
inter omnes qui repetere dotē poſſunt:& à quibus repeti po-
teſt:alioquin ei,qui nō interfuit pactum non proderit,nec no
cebit:vt ff.e.l.j.§.pacta.Sed diſtinguēdū eſt,vtrum extraneus
dederit dotem, an pater mulieris qui habet eam in poteſtate.
Si extraneus dotem dederit:quicquid vult paciſci,vel etiā ſti-
pulari: incontinenti tamen poteſt ſtipulari vel paciſci.legem
enim rei ſuæ dicit.Ex interuallo autem poſtquam dederit, pa
ciſci non poteſt:niſi conſentiente muliere:vt ff.eo.l.ob res.§.ſi
9 extraneus.†Eſt autem extraneus,omnis,qui non habet perſo
nam dotandā in poteſtate.Pater enim,qui habet eā in poteſta
te,ſtipulari poteſt de dote ſibi ſoli reſtituenda,quandocunque
ante nuptias dādo dotem,poſt nuptias, autem non poteſt niſi
faciat incontinenti:vt ff.ſol.ma.l.quoties.Simplex autem eius
pactio etiam incontinenti facta non nouat actionem dotis,
patri,& filiæ competentem per legem auia:vt s.de iure do.l.
auia.& vt diximus s.de rei vxo.actio. Quid autem ſi pater
ex interuallo ſtipuletur ſine filiæ conſenſu ſcilicet iā acquiſita
vtrique eorum actione per legem certè.ſoli patri proderit,&
nocebit pactum:vt ecce pactus eſt de dote vlteriore die præ-
ſtāda:nec enim nocet filię,niſi conſenſerit:vt ff.eo.l. cùm dos.
10 & l.cùm aliū. Hic tamē patrē puto†poſſe agere non nomine
ſuo ſed filiæ:ſicut & in tutore dicitur:vt j.de bo.quæ libe.l.vi
ti.§.ſin autem patre.& §.filijs autem.& de admini.tuto.l.cùm
quidam.& de bo.ma.l.j.Si autem pactus eſt de dote citeriore
die præſtanda,commodum eius temporis erit patris, vel ſi in
initio conuenit de non repetēda dote, & poſtea conueniat de
repetenda,ſolus ipſe aget.Si autem experiatur filia ſola de do
d te,neque proderit ei,neque nocebit ei pactum[d] patris. Poteſt

11 † etiam pater ſibi conſulere,& certæ perſonæ: putà ſi poſtea
quàm promiſerit dotem genero:gener conueniat ei ne ab eo
e viuo petat dotem,[e] & ne petat dotem à tali filio ſuo,vel ne pe-
tatur ab iſta filia nupta,quibus tanquam hæredibus pater no-
luit prouidere. Ab alijs autem,vt poſſit peti ſi pactum eſt in-
ter eos,valet talis conuentio perſonalis. Idem etiam ſeruatur
in illa pactione perſonali, ſi ita conueniat ſocer cum genero,
ne petat dotē viuo ſocero,néve petat conſtan. matri. ſic enim
pactum eſt interpretandum quaſi adiectum eſſet ne dos peta
tur viuo ſocero conſtan.matri. Hoc enim ita eſt accipiendum
contemplatione paternæ pietatis,& contrahentium volunta-
tis:vt poſterior pars conuentionis ad vitam patris videatur re
lata:alioquin diuerſa ſententia fructus dotis ab oneribus ma-
trimonij ſepararet,quodq; indigniſsimū eſt induceret ſcilicet
vt non habuiſſe dotem exiſtimaretur. Si ergò,viuo patre de-
ceſſerit,filia,vel ſine culpa ſua diuerterit,dos non petetur. Cō-
ſtante autem mat.mortuo patre petetur: vt ff.eod.l.auus.& l.
cùm pater. §. vlti. Et ſi maritus mortuo ſocero ſuo,non petat,
tenebitur huius culpæ nomine, vt ff.eod.l.ob res.§.vltimo.
12 †Item poterit pater ſtipulari incontinenti de dote ſibi red-
denda,ſi viuo eo filia moriatur in matrimonio. Si autem eo
mortuo moriatur in matrimonio viuo tali filio eius: vt reſti-
tuatur ei,habet filius vtilem actionem. Item & ſi pactus ſit vt
ſi moriatur filia mortuo prius illo filio eius nominato reſtitua
tur hæredibus eius,vtilis erit ſtipulatio:vt ff.eod.l.ſi ita conue
nit.& l.pater cum. Si verò paciſcatur filia ſine patris cōſenſu,
quo pacto melior cōditio patris fieret,proderit & patri:quo-
niam per filiam patri poteſt acquiri:per patrem autem non
poteſt acquiri iure directo filiæ, ſed vtilem habet actionem
quandoque,vt dictum eſt ſi ei tanquam hæredi pater voluit
prouidere.Si verò pacta ſit filia ſic,vt noceat ipſi, quandoque
filiæ agenti nocebit pactum, ſi præmortuo patre repetas do-
tem,vel emancipata eſt ab eo.quibus caſibus defertur ei actio
dotis:vt diximus s.de rei vxor.actio. Patri verò non nocebit
pactum,ſi præmortua filia ſolus ipſe repetat dotem.[Sed ſi ea
viuente,& adiecta eius filiæ perſona, & conſenſu repetat do-
tem,nocet,ei:]vt ff.eo.l.cùm dos.§.finali.videretur tamen eſſe
contrariū:vt ff.ſolu.ma.l.ij. vbi dicit nec eam actionem amiſ-
ſam quam habet adiuncta filiæ perſona. Sed certè ibi loqui-
tur,quādo filia pacta erat cum marito ad exceptionem ei præ
ſtandam contra ſe filiam,& patrem ſuum: quia fecerat mari-
tum promittere extraneo dotem ſe redditurum ſolu.matri.&
ita liberaretur à filia, & à patre eius. Si autem hæc filia cum
marito ſuo paciſcatur ad actionem ei præſtandam:putà pro-
mittendo ei pœnam ſi ipſa, vel pater repetat dotem, non no-
cet patri:niſi adiuncta filia agat:tunc enim ex qualibet cauſa
neceſſe habet filiam defendere,ex qua filia poſſet conueniri,li
cet maleficium ſit:putà furtum,vel iniuria:vt ff.rerum amo.l.
j.§. vlti. & hoc pater non reconuenitur ex perſona filij ex illo
contractu,ex quo ipſe agit propter filij perſonam:tunc enim
ſiue cum illo,ſiue ſine eo agat,pro filio reſpondet:vt ff.de com
pen.l.ſi cum.& commod.l.penul.& de píg.act.l.ſi ſeruus pi-
13 gnori. †Super donatione autem propter nupti.fieri poteſt
pactum vt mulier eam lucretur,& ſine pacto non poteſt eam
lucrari:ſicut vir lucratur dotem ſine pacto. & æqualia debent
eſſe pacta in lucris: alioquin maius pactum reduceretur ad
minus.Itē & ęqualitas conſideratur in quātitate,ſicut & iſta,
& alia eius adiacentia,quę hic dicenda ſunt plenè proſecutus
ſum s.de do.an.nupti.§.hæc do.& §.quid autem ſi nulla. Sed
licet dos,& donatio æquis paſsibus dicātur ambulare,non ſic
intelligitur vt ait Pla.quòd alterū ſine altero non fiat, vel eſſe
non poſſit,ſed quia ſi petatur,debet pręſtari. Res autem pa
f raphernales dicuntur quæ inferuntur in domū viri,[f] iuxta do
14 tem:vt plenè diximus de eis s.de iu.do.§.eſt autem dos. † Et
de his ſciendū eſt quòd muliere prohibente,vir in parapher-
nis ſe non debet immiſcere:quamuis enim bonum erat mulie
rem quæ ſeipſam viro committit res etiam eius pati arbitrio
gubernari,tamen æquitas dictat contrarium,ſcilicet ne ea in-
uita aliquid de eis faciat maritus.Si autem mulier nomina,id
eſt fœneratitias cautiones quæ extra dotem ſunt,dederit ma-
rito,vt loco paraphernarū maneant penes maritū,& hoc do-

tali instrumento fuerit adscriptum, actiones quidem competunt mulieri, sed eas poterit mouere maritus: nec cauebit rem ratam dominam habituram; quia certum est eum habere mādatum, vsuras autem earundem cautionum poterit expendere circa se, & vxorem: sortem autem debebit ei seruare: & si quidem pro sorte vxori obligauerit vir aliquod speciale pignus, eo debebit mulier esse contenta. Si autem non habet speciale pignus, mulieri sunt obligatæ tacitè res mariti ab ea die, qua exegit pecuniam cautionum. Antè enim quàm vir exigat pecuniam, mulier habet licētiam repetendi cautiones marito datas, & agendi per se, siue per quemuis alium. Item maritus in huiusmodi exactione faciēda debet præstare eam diligentiam, quam præstat in rebus suis: vt j.e.l.vl. In his autē rebus quę non paraphernales sunt, nec dotales, vir potest agere: etiam si constat eum non habere mandatum. Cauet tamen rem ratam dominam habituram. Si tamen mulier in vna re committat ei exercitium, in alijs repellitur: vt s.de procurat.l. maritus.

a ADNOTATIO. ¶ Non tenet. Adde ad huius conclusionis materiam l.ex morte, C.de pact.conuen.& ibi Ange.& do ꝰto.& vide Bald.in l.quòd faris.in versi vlterius oppo.C.de bo.quæ lib.doct.in l.ij.C. de pa.dotali. vbi est materia propria.
b ¶ Conuentio. Vide Lu.Ro.in singulari lxvj.& vide Io.de Imo.in l.si socer. §.lucius.ff.so.ma.& vide per do.Alexan.in l.de fideicom.C.de transact.
c ¶ Vires. Vide Bart.& doct.in l.pe.§.j.ff.sol.ma.vide Ange.in consi. cxxvij. alias cxxxiiij.inci.quidam nomine Matthæus.& vide Lud.Ro.in consil.
d ¶ Pactum. Extende hoc vt procedat etiam in extraneo secundum Bartol.in consi cxxij incip. Titius maritauit. vbi vult istud procedere etiam si stipulatio interuenisset, licet in hoc contrarium teneat & sentiat glo. in l. quamuis. j.eo.tit.propter quam ita expresse tenuit Lu.ro.in l.ij.§.j.ff.so.ma.licet ibi & in §.seq.cum Bart.teneat Aret.& cum Bart.teneat etiam Saly.in d.l.quamuis.& ita alias defensaui opi.Bart.& ita fuit iudicatum.
e ¶ Petat dotem. Vide ad hoc Bart.in l.asiduis.in ij.col.versi.quæro circa.C. qui po.in pig ha.Cy.in authen.sed iam necesse.C.de do.ante nupt.Barto.in l. ij.in §.pe.ff.si cer.pe.& in l.pen.§.si vir.so.ma.multa per Paul.de Cast.in con. cxx.inci.visis & consideratis omnibus.in j.volu.
f ¶ In domum viri. Ad huius conclusionis materiam vide Bar.in l. maritus. in prima opp.C.de procu. Bald.in l.fi.in versi.vsuras.C.de pact.conuen.& in l.fi.in versi.quid de fructibus rerum C.qui po.in pign.hab.doc.in l. maritus. ad legem fal.do Bartho.Soci.in consil.ccxlix. incipi. materia præsentia consultationis.versi.fi.in fi.char.cxxxix.

De dote cauta & non numerata. *Rubrica.*

1 *Cautione quid contineatur.*
2 *Exceptio non nu.do.quando, an non competat.*

DICTVM est suprà de dote pręstita: sed quia sæpe inuenitur dos cauta à marito qui confessus est eam sibi numeratam, vel traditam, cùm non sit: ponit de dote cauta, & non numerata, vel dic de dote cauta à muliere, vel eius par
1 te, & non præstita, vt verbo † cautionis contineatur omnis obligatio qua mulier, vel eius pars tenetur ad dotem numerādam, vel præstandam: dotem enim in quantitatibus facit numeratio: in speciebus autem facit præstatio, non promissio, vel scriptura, quantum ad hoc vt mulieri detur repetitio. Nec enim repetit, nisi re ipsa dederit dotem: vt j.eo.l.j.& j. qui po.
2 in pigno.ha.l. vltima. † Est autem hoc seruandum, nisi viro possit imputari silentium: vt quia tacuit toto tempore matrimonij, & eo soluto per annum: nec durauit matrimonium biennio. Si autem matrimonium durauerit biennio, vsque ad annos x. habet vir, & hæres eius exceptionem non numeratæ dotis vsque ad tres menses, scilicet à tempore soluti matrimonij computādo: vt s. dictum est. Si autem matrimonium durauerit plusquàm x. annis, denegatur querela marito, & hæredi eius: nisi sit minor xxv. annis: tunc enim habet specialem in integ.restitu. sicut de ea plenè diximus s.de temp.in integ.restitu.§.nec facit pro eo.

De dona. inter vir. & vxo. & à parentibus in liberos factis, & de ratihabitione. *Rubrica.*

1 *Donare cur inuicem coniuges nequeant.*
2 *Donatio coniugum, nullo matrimonio an teneat.*
3 *Potestas in coniuges quot casibus spectetur.*
4 *Coniuges filijs ne donent. fallit. 5.*
6 *Fideicommussum coniugibus non uetati.*
7 *Donare quæ sibi inuicem coniuges possunt & 8.*
9 *Donare quando coniugibus liceat, & 11.16.17.18.*
10 *Donationis caus. mor. genera, 15.*
12 *Donationem interpositione uetari, limita 14.*
13 *Tempus in donatione spectandum.*
19 *Donatio qui reuocetur. & quando, an non, 20.21.22.23.24.25.*
26 *Captorum quis superuixit.*
27 *Liberis non donandum.*
28 *Donationem silentio firmari qui accipiendum, & 29.*

EXPOSVIMVS suprà de donationibus licitis, & iure permisis, quæ fiunt inter sponsos, & coniuges, quæ dicūtur spōsalitiæ, & de
1 donationibus quæ dotes dicuntur. † (Nam & dos donatio quædam est,) nunc audiamus de donationibus simplicibus, & vetitis inter cōiuges: & quia inter parentes, & liberos donationes quoque prohibitæ sunt, de his audiamus: & quia vtreque vtiles fiunt ratihabitione, & de ratihabitione dicamus. Videamꝰ ergò qualiter ꝓhibitæ sunt donationes inter coniuges, & quo iure, & quę ab initio valēt: vt sic per consequentiam intelligātur omnes alię esse inutiles, quomodo illæ quæ sunt inutiles confirmentur ratihabitione: & eadem prosequemur de donatione inter parētes, & liberos prohibita. Prohibitæ autem sunt donationes inter coniu-
a ges,[a] moribus ne mutuo amore adinuicem spoliaretur, donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate abutentes: nec esset eis studium liberos potius educādi, est & alia ratio: quia sępe futurum esset vt matrimonia discuterentur id est, se pararētur, si non donaret is qui posset: atq; ea ratione euēturū vt matrimonia venalitia essēt: maiores enim nostri inter virum & vxorem donationes prohibuerūt, amorē honestum solis animis æstimantes, famæ etiam coniunctorum consulentes: ne concordia pretio conciliari videretur, néve melior in paupertatem incideret, deterior ditior fieret: vt ff.eod.l.j.& ij. & iij.in prin. Si ergò teneat matrimonium, certum est donationem nullam esse. Quid autem si matrim.contractum ipso
2 † iure nō teneat, de stricto iure donatio tenet: quia nuptię nō sunt, sed fas nō est eas donationes esse ratas, ne melior cōditio sit eorum qui deliquerunt: vt ff.cod.l.iiij.§.videamus.& j.cod. l.si ex voluntate. Sic ergò dabitur repetitio donāti, vbi vterq;
b putabat matrimonium tenere. Si verò vterque vel[b] etiam solus donator sciret matrimonium esse nullum, fiscus repeteret rem donatam, quia indignus est ille rem habere, cui donatum est: vt ff.eo.cùm verò, §.vltimo.& de legatis.j.l.vlti. Inter sponsos autem, & sponsas tenet: etiam si ducta fuerit in domū quæ per ætatem vxor esse non posset: vt ff.eod.l. cùm hoc.§.si quis spōsam.& l.inter eos. Si verò dubitetur an fuerit vxor, an non, distingue an sit inducta in domum viri, an non. vt diximus s.de donationibus ante nuptias. Quid de concubinarijs? certè donatio tenet inter eos: nisi concubinarius sit miles: vt ff.eod.l.iij §.sed si aliquod.in fi.& de donationibus.l.affectiones.& j.eod.l.si ancillam. Nec solum inter coniuges prohibita est donatio, sed etiam inter eos qui coniuges aliquo
3 modo contingunt per potestatē, † quòd tribus modis contingit, scilicet quia vnus cōiugum est in potestate tua, vel quia tu es in potestate sua, vel quia tu, & ipsa estis in potestate eiusdē, vel quia tu, & ipse habetis in potestate coniuges: & ideò duo consoceri sibi donare non possunt. Si ergò aliquo istorum modorum alicuius maritum contingo, ei cuius maritum contingo donare non possum. Idem est ex parte vxoris. Nā qui eam aliquo prædictorum modorum cōtingit, marito eius donare non potest. Nullo verò istorum modorum interueniente, donatio non impeditur: vt in socru, & nuru, inuicem donantibus sibi dicitur. Item & quæ contingunt coniuges per potesta-
4 tem, inuicem sibi donare non possunt: † ergò secundum hoc vxor nō donabit filiofamiliās mariti: quia patri quæritur per filium, vel olim plena proprietas, vel hodie saltem vsusfru. & ita occasione illicita id est, vsusfruct. qui obueniret patri, impe
5 ditur trāslatio proprietatis in filium. Vel dic † hodie tenere dona

donationem quãtum ad proprietatem nudam,quæ filio quęritur,non tamen quantùm ad vsumfruc. si tamen filiosa. meo eunti in castra vxore mea donauerit, plena proprietas quæritur filio,& ideo valet donatio, sicut & è conuerso si ipse de castrensi peculio suo donauerit vxori meæ valet donatio:quia in castrensi peculio habetur pro patrefa. & probatur hæc om nia ff.eo.l.iij.§.qui in eiusdem.vsque ad illum §. non tamen. & ĩ.eo.l.nec inter eas.& ad mace.l.vsque. Prohibentur autem donationes omnes omnino per quas donator fit pouperior,& accipiens fit locupletior:aliquo autẽ istorũ deficiente, donatio tenet.Si ergò maritus non fit pauperior,tenebit vt si maritus hæres institutus repudiet hæreditatem donationis causa:vt ita obueniat vxori sibi substitutæ vel ab intestato vo catæ. Idémque & si repudiet legatum.& ita maneat penes v
6 xorem oneratam pro legato præstando. Sed si ipse † rogatus sit restituere hæreditatem vxori, siue detracta quarta, vel etiam nihil dicto de quarta detrahenda,magis pleniori officio præstante fidei videtur functus maritus,quã donasse:nec de suo putauit proficisci, quod de alieno plenius restituit voluntatem defuncti secutus.nec immeritò sæpe credimus aliud voluisse defunctum,& tamen non rogasse.Si tamen mari tus per errorem facti omiserit detractionẽ quartæ, habet indebitę soluere quartæ solutę repetitionẽ.vt ff.e.l.si spõsus.§.si
7 maritus.& §.si quis. Item & † si rem alienã[c] donauerit mari
c tus vxori,quia ipsa ea donatione non fit pauperior, valet donatio,vt mulier posit vsucapere:vt ff.e.l.sed & si cõstãte.sed & si donator fiat pauperior,si tamen ille cui donatum est non fit locupletior,tenet donatio. Nam sepulturæ causa, locus ma rito ab vxore,vel contrà donari potest: & si quidem intulerit faciet locum religiosum,si autẽ non intulerit,manet locus donatoris.[Si ergo locũ distraxerit donatarius,manet locus donantis] sed si donatarius illò fuerit illatus(licet morte eius fini tum sit matrimonium,vnde eo præmoriente videretur reuocata donatio)tamen fauorabiliùs dicetur locum fieri religiosum. Proinde & si maritus donauerit vxori ad oblationem Dei,vel locum in quo opus publicum promiserat facere, vel vt ędem publicam dicaret,fiet locus sacer.Sed & si quid ei detur vt domus deo detur,vel consecretur,vel si oleum pro eo in æde sacra posuit, valet donatio:nec moueat quicquam quòd emisset nisi à marito accepisset,nã & si pauperior ea fieret nisi maritus dedisset:non tamen idcirco fit locupletior:vt ff.eo.l.si
8 sponsus.§.concessa. † Item non est locupletior vxor,si dona uerit ei vir pecuniã in vnguenta,siue eam expẽderit in vnguẽ ta,siue non,cùm tamen tantundem expenderit de suo in vnguenta:vt ff.e.l.quid autem.§.si maritus.Item nec locupletior est,si donauerit ei seruum manumissionis causa:vt ĩ.e.l.maritus.& ideò tenet ista donatio:sed tunc demum incipit tenere, cùm libertas imponitur, antea autem remanet seruus donantis. Si autẽ nullo modo manumittatur,constitutio diui Mar cinon repręsentat libertatem serui:quia eius dominium non est translatum in accipientem, sed remansit penes donantem,donator autem neq; vult,neque potest sibi legem imponere. Si verò manumissio erat facienda post certum tẽpus, antea facta non tenet:& si erat facienda intra certum tempus, postea facta non valet. Item ista donatio resoluatur si fiat di uortium:inesse enim conditio videtur donationi, vt manente matri. manumittatur. Item si talis erat seruus vt non possit manumitti de iure,non tenet donatio.& probãtur hęc ff.eo.l.
9 quòd autem.§.vlt.& pen.& l.si autem. † Sed & si fiat donator pauperior,& accipiens locupletior,tenet donatio:si tamen collata sit in tẽpus matrimonij finiti:vt ecce donauit vir vxori mortis causa,valet donatio:quia in hoc tempus excurrit dona tionis euentus, quo vir & vxor desinunt esse : sed interim non statim fiunt res eius cui donatæ sunt. Sed tunc demum cum
d mors[d] fuerit insecuta,medio igitur tempore dominium rema net apud eum qui donauit:vt ff.eo.l.si eum.§.vlti.& l.quia.& l.sed interim.Quod autẽ dico tenere mortis causa donationẽ, est intelligendum generaliter:qualitercunq; ipsa fiat:vt ff.eo. sed interim.§.sed quod videtur,nisi ita fieret vt nullo casu reuocetur:tunc enim causa magis est donãdi, quàm mortis cau sa donatio.& ideò perinde habetur atque alia quęuis donatio inter viuos,vnde nec falcidia detrahitur ex ea:vt ff.e.l.vbi ita.
10 Sunt † autem donationis causa mortis tres species ; vna est cum quis nullo præsentis periculi metu tentus,sed sola cogita tione mortalitatis donat. Alia est,cum quis donat imminente periculo,vel vt statim fiat res accipientis,vel demũ morte inse cuta:vt ff.eod.l.ij.Sed & propriè possent dici duæ species sed vna earũ subdiuiditur, omnes ergò istæ tres species donationis inter virum & vxorẽ possunt celebrari: & quęlibet earum morte confirmata à principio videtur valuisse. Sic & vbi donatur mortis causa,vt statim fiat res accipiẽtis:& vbi donatur mortis causa simpliciter:vt ff.de do.causa mor.l.si mortis cau sa inter virum & vxor.ff.e.l.si is seruus.Sed fallit hoc in tertia specie donationis causa mortis,scilicet,cum ita donatur vt fiat res accipientis,demum morte insecuta:illa enim etsi morte cõ firmetur,non tamẽ trahitur retrò:quia hoc testator non videtur voluisse:& in hac specie donationis quæ non trahitur retro,emergũt vitia,id est,quædam regulæ videntur vitiari,vel fortè verè vitiantur id est,patiũtur exceptiones : vt dicit lex in qualibet regula:vt ff.de reg.iur.l.j. Videam[9] ergò casus huius speciei donationis quos animaduertit Marcellus apud Vlpia num,l.sed interim.§.sed quod dicitur:& postea videbimus re
11 gulas quæ vitiantur.Est autẽ primus casus,quando † maritus filię fami.vxori donauit,& ea,viuo marito,facta fuit sui iuris. Idémq; est & si vxor donauerit suo marito filio fami.& is sui iuris efficitur cum moritur vxor:Iis enim duobus casi bus ac quiritur res pleno iure ei personæ, cui donatum est: quia sui iuris est eo tempore ad quod traditio redigitur,id est, cùm do nator,vel donatrix moriebatur.per contrarium dicam nõ acquiri in casu contrario,si vxor donauerit causa mortis marito patrifami.& ipse inueniatur filius fami.eo tempre quo moritur vxor. Nam patri erit nunc emolumentũ quæsitum,in cuius est potestate, eo tempore quo moritur donatrix : & ad quod traditio redigiturt.Et si ponas è conuerso maritum vxo ri matrifami.donasse, & tẽpore mortis mariti inueniatur filia famil.idem dicam. Et quòd dictum est in marito & vxore,
12 sibijnuicem donantibus,seruatur etiam si is, cui † volebat alter donare interposuerit filium,vel seruum alienũ,vt ei princi paliter donaretur, & eius fieret res:sed ipse postea traderet ei qui interposuerat ipsum:cogitabat enim ille cui erat donandum vt licet tempore matrimonij impediretur in eum transi re dominium, non tamen impediretur transire interpositum sed decipiebatur in cogitatione sua.inde & dicit lex idem esse distinguendum in interposito.i.vt si suis iuris est tẽpore mor tis donantis valeat donatio : quia sui iuris est iste interpositus eo tempore ad quod redigitur traditio,vel si esset in potestate domini,vel patris sui,quęreretur ei secundum prædicta:vt ff. eo.l.licet interim.§.sed quod dicitur. & §.maritus vsq; ad illũ §.idem marcellus.Et quæ regulæ vitiantur in istis v. vel vj. ca sibus.& certè illæ quæ dicunt spectari tempus contractus[va leat,vel non valeat contractus:& illæ quæ dicunt spectari tẽpus contractus]vt acquiratur patri,si filius contraxit eo tẽpo re quo erat in patris potestate:vt ff.de ver.obl.l.si filius.& insti. de inuti.stip.§.j.& vt dicit illud generale initium spectãdum.
13 † In prędictis autem casibus non spectatur illud tempus,quo fit donatio causa mortis vt acquiratur patri,vel ei cui donatũ est:sed spectatur tempus mortis eius qui donauit:& ideò præ dictæ regulæ vitiantur:& quare vitiãtur?certè ideò quia licet donatio causa mortis sit contractus,vel pactum:tamen habet similitudinem legatorum, quibus cõparatur ferè per omnia: vt insti.de dona.sed in legatis spectatur tempus mortis testan tis cõditio personę legatarij:vt acquiratur ei si sui iuris est,vel patri si est in aliena potestate , sicut in trãsmissione legatorum spectatur dies mortis testatoris. Vnde & in donatione causa mortis quantum ad acquisitionem eius, & ad transmissionem eius,spectari debet tẽpus mortis eius qui donauit. Sed secus in contractibus alijs:vt dictum est : vt ff.de regulis iur.l.quæ legata.& de pig.l.si legati.& quãdo dies leg.ce.l.si post.§.vlt. & de dona.causa mor.l.vlt.Illud præterea dico quòd licet nul la varietas status interueniat,nihilominus possunt dici emergere vitia:quia non spectatur tempus contractus,sed mortis, sed asignata varietate euidentius patet regulas vitiari.Quid

ſi interpoſitus ille de quo diximus tradidit rem ſibi donatam
interponenti ipſum, viuo donatore cauſa mortis: & eod.do-
natore cauſa mortis viuente deceſsit iſte interpoſitus: diſtin-
guit lex,an fuerit interpoſitus ab eo, qui donauit cauſa mor-
tis,an ab eo cui donabatur. ſi eſt interpoſitus ab eo,qui dona-
14 uit cauſa mortis,†res ipſius ſtatim facta eſt,& ſi ante mortem
mariti tradidit, & deceſſerit, traditio eius aget aliqd: vt tamẽ
nec traditio pendeat,donec mors ſequatur.Si autem eſt inter
poſitus ab eo cui donabatur,donatio euaneſcit: quia debebat
aliquo momento illius interpoſiti res fieri: & ſic ad interpo-
nentem tranſire,ſed eius nullo momẽto res fuit qua ſicut non
poſſum transferre dominium in coniugem meam: ita nec
interpoſitum ab ea,ſed interpoſitum à me tranſit dominium
qua ratione remanet dominium apud me:niſi donauit cauſa
mortis vxori & tradidit vt ſtatim res fieret ſua.ſicut ſ.dixim⁹.
Si autem iſte interpoſitus diceretur interpoſitus vt procura-
tor,non vt donatarius,nunquam in eum tranſit dominium in
v.& vj.caſibus s.notatis:quia per eum ſi eſſet interpoſitus ab
eo cui donabatur quęreretur dominium interponẽti, & non
ipſi:vt ff.de acqui.re.do.l.ſi procurator rem.Sed ſi interponi-
tur ab eo qui donat,vel impedit in eum trãſire dominium, vt
ſtatim dixi,& procedit iſta proxima quæſtio in his ſpeciebus
donationum quas ſ.diximus trahi retro. Sed v.& vj.ſuperio
res caſus notati(ſicut dictum eſt)aſsignãtur in ea ſpecie dona
15 tionis quæ non trahitur retro.† Eſt & alia donatio, que con-
fertur in tẽpus ſoluti matrimonij: & ideo tenet.ſ.ea quæ fit di-
uortij cauſa:ſæpe enim euenit,vt propter ſacerdotiũ, vel pro-
pter ſterilitatem,vel ſenectutem, aut valetudinẽ, aut militiã,
ſatis commodè retinere matrimonium non poſsit:& ideò bo
na gratia diſſoluitur matrimonium;vt ff.eo.l.vitricus.ſ.j.& l.
ſed interim.§.vlt.& l.vel propter ſenectutẽ.& l.ideò. Idémq;
& ſi fiat donatio in caſum deportationis,vel exilij futuri:vt ff.
l.ſed & ſi mors.& l.inter virum. Quod autẽ dictum eſt in
donationibus ſimplicibus prohibitis, ſeruatur & in ſimulatis
venditionibus.Si autẽ venditio fuerit vera,ſed tamen de pre-
tio repromiſſum eſt donationis cauſa: diſtingue vtrùm ille,
qui vẽdidit erat aliàs venditurus,vt tunc teneat venditio, ſed
reuocetur quod de pretio remiſſum eſt:aut non erat aliàs ven
diturus, & tũc eſt ipſo iure nulla vẽditio:vt ff.e.l.ſi ſponſus.§.
16 circa venditionem. Porrò†in quibuſdam caſibus inter vi.&
e vxo.donationes conceſſæ ſunt, [e] etſi non ſunt collatæ in tẽpus
ſoluti matrimonij,etiam ſi donator fiat pauperior, & accipiẽs
locupletior.Si enim vir vxori cuius ædes incẽdio conſumptæ
ſunt ad refectionem earũ pecuniam dederit, valet donatio in
tãtùm quantũ ædificij extructio expoſtulat:vt ff.e.l.qđ ſi vir.
Item ſi donauerit vxori annuũ, vel menſtruũ,& tradidit ad
ſui ſuſtẽtationem vſq; ad vires dotis,valet donatio:nam quod
ſ.vires eſt,reuocabitur;maritus tamen ex promiſsione annui,
17 non poterit conueniri. Item†ſi vir dederit vxori pecuniam:
eaq; vſuram ex pecunia donata perceperit lucrabitur.Idémq;
& ſi donauit prędia & ex eis perceperit fructus,ex quibus eſt
locupletata:vt ff.eo.ex anno j.reſponſo.§.j.& l.de fructibus.
& C.eod.ſicut. Itẽ ſi vir vxoris,aut vxor viri ſeruis,aut veſti
mentis vſus,vel vſa fuerit,vel in ædibus eius gratis habitaue-
rit,valet donatio:vt ff.eod.l.ſi vir. Idémque eſt & ſi vir pro v-
xore vectigal quod in itinere præſtari ſolet,ſolueret,cùm ipſa
proficiſceretur ad virum maximè cauſa viri.Idem autẽ vide-
tur fuiſſe cauſa viri etiam cùm vxor ad virum peruenit:vectu
ras autem vxoris, & miniſteriorum eius,vir itineris ſui cauſa
datas repetere non poteſt.non enim donat qui neceſſarijs one
ribus ſuccurrit:vt ff.e.l.ſi quis pro vxore.Item ſi ſerui viri ope
ras pręſtiterint vxori vel contrà,non eſt earum ratio habẽda:
imò valet in eis donatio, & ſanè non amarè,nec tanquam in-
feſtum ius prohibitæ donationis tractandũ eſt, ſed inter con
iunctos maximo affectu, & ſolam inopiam timentes:vt ff.eo.
l.ſi id quod. §. ſi quas. Item ſi vir vxori debeat in diem,ſine
metu,donationis præſens ſoluere poteſt:vt ff.eodẽ.l. ſed ſi vir.
§.quod vir. Item quod adipiſcendæ dignitatis gratia ab v-
xore in maritum collatum eſt,eatenus eſt ratum quatenus di-
gnitatis ſuplendæ eſt opus.nam ad proceſſum viri de honore
18 ad honorem vxor donare poteſt. Nuper † ex indulgentia
principis Antonini eſt recepta alia donationis cauſa quã dixi
m⁹ honoris ſimplicis,id eſt,ſine adminiſtrationis cauſa:vt ecce
ſi vxor viro petẽti gratia lati claui(qđ nomen dignitatis erat)
donet vel vt equeſtris ordinis fiat,vel gatia ludorũ ſcilicet prę
parandorum authoritate publica,non dico quòd donet ei pe
cuniam vt ludat in alea,vt ff.eod.l.quod adipiſcendę.& l.nam
f & Imperator.l.nuper ex indulgentia. Item valet donatio [f]
inter imperatorem,& auguſtam:quia imperiales contractus
19 vicem legis obtinent.j.eod.l.pen. Fit†reuocatio donatio-
nis in quãtum iſta duo concurrunt,ſcilicet quatenus donator
ſit pauperior & accipiens factus ſit locupletior:vt ff.e.ſi ſpon-
ſus.§.vlti.Si ergo ex pecunia ſibi donata vxor comparauerit
prædium; videtur eſſe locupletior in tantum, quanti eſt præ-
dium:non tamen id vltra quod donatum eſt,vt ff.eod.l.quod
autem. §. idem diuus. & l.vxor marito.& l.ſi id quod.§.ſi ex
decem. Secus ſi maritus ſoluerit pro vxore creditori eius a-
nimo donandi: tunc enim eatenus videtur eſſe locupletior,
quatenus ære alieno liberata eſt: vt ff.eodem,l.ſi cùm mulier.
Quid autem ſi vxor conſumpſerit quod ſibi donatum eſt,ſi
quidem cõſumpſerit in rem vtilem,vel neceſſariam, locuples
20 videtur eſſe facta. Si autem†conſumpſerit in rem vtilem nec
neceſſariam,non tenetur:vt ff.eod.ſed ſi vir. §.non videtur.&
l.quod autem.§.ſi maritus.Hîc autem debet conſiderari tem-
pus lit.conteſt.in quantum ſit accipiens locupletior:vt ff.eod.
l.quod autem.in prin.& §.idem diuus. Et erit hic notãdum
nihilominus teneri hæredem donatarij, licet hæres ipſe con-
ſumpſerit donationem in rem,neque vtilẽ, neq; neceſſariam.
Secus tamen ſi defunctus,cui donatum erat,conſumpſiſſet:vt
ff.ad l.Fal.quod de bonis.§.ex donationibus.& hęc omnia ve
ra ſunt ſi vnus coniugum alteri donauit,vel per ſe,vel per aliã
perſonam:vt ff.eod.l.iij.§.non tantum. Si autem vterque eo-
rum alteri donauit,ſi quidẽ vterque eſſet locupletior,neutrius
21 reuocatur donatio. †Itẽ ſi neuter factus ſit locupletior,neu-
trius reuocari põt donatio.Si autẽ vnus ſit factus locupletior,
alter non, neutrius reuocatur donatio, amiſſa hinc inde com-
pẽſatione ſi matrimonium conſtat. Idemque & ſi ſolutum ſit
per diuortium. Si autem ſit ſolutum morte, ſi quidem ſolua-
tur morte illius qui non erat factus locupletior, idẽ eſt quod
ſ.Si autem ſoluatur morte illius qui locupletior factus eſt re-
uocata eſt donatio in eum collata ipſo præmoriente. & ideò
repetetur id quod donatum fuerit defuncto, nec enim poteſt
compenſari id quod donatũ fuit iſti ſuperſtiti,& cõſumptum
fuit ab eo non neceſſariò,vel vtiliter:quia illa donatio eſt con
firmata præmoriente donatore,quod non eſt ita vbi ſoluitur
matrimonium diuortio: quia vbi vtraque donatio eſt reuoca
ta,& eſt ipſo iure nulla ſicut erat matrimonio conſtãte:vt ff.e.
l.quod autẽ.§.ſi vir & vxor.& l.cùm hic ſtatus.§.quod ait.Itẽ
22 †reuocatur donatio in vxorẽ collata,ſiue ſit in eã collata dire
cto,ſiue per obliquũ,ſi enim viro obligata erat cum alio inſo
lidum,& vir accepto ferat mulieri,neuter liberatur.quia cùm
expreſſum ſit inualidum,nec valet quod tacitè ineſt.Si autem
acceptolatum ſit correo mulieris, ipſe verò liberatur, mulier
quidem eſt obligata. Et generaliter tenendum eſt quod inter
virum,& vxorem,aut etiam pertinentes ad eos,aut per inter-
poſitas perſonas,acta donationis cauſa non valeant. Quòd ſi
aliarum extrinſecus rerum perſonarum cauſa commiſſa ſit.ſi
ſeparari non poteſt;nec donatio impeditur, vt ecce tenebatur
mihi vxor mea cum alia inſolidum ad rem indiuiduam præ-
ſtandam ex communi prędio,vel in communi eorum prędio
erat iam impoſita ſeruitus,putà iter vel actus,vel via: vt ff.ad
l.fal.l.j.§.ſi vſufruc. Si autem deberent rem dimidiam,poteſt
ſeparari,& perſona,& res,vnde ſecundũ id quod dictum eſt,
g & diſtinctum liberari poterit extraneus, & non mulier: [g] vt
ff.eod.l.ſi ſponſus.§.ſi maritus.& §.generaliter. Fit reuoca
23 tio † vbi res corporalis eſt tradita, per directam rei vendica-
tionem. Si autem acceptolatum nullius momenti eſt acce-
ptilatio,& agetur priſtina actione. Si autẽ fuerit promiſſum,
ipſo iure nulla eſt promiſsio:vt ff.eodẽ.l.iij.§.ſciendum.Fru-
ctus autem rei donatæ reſtituentur donanti,ſi donatarius ſci-
uit donationem eſſe nullam. Si autem crediderit eam valere,
lucrifacit eos:vt ff.de vſur.l.fructus. & ff.eodem, l. de fructi-
bus

bus. Itē notabile eſt, quòd donatio quandoque concurrit cum
iure communi, & ideò tenet ſed reuocatur: nam ſi donationis
cauſa vir, vel vxor, ſeruitute non vtatur vicennio, vel decen
h nio,[h] quo ſolet admitti ſeruitus, amittatur quidem ſeruitus re-
rum poſt diuortium ſubaudio vel ante vel ſubaudio maximè
condicetur ſeruitus. Itē & ſi vxor, vel maritus, quandam exce
ptionem in iudicio donationis cauſa ſubmoueri voluerunt, fa
cta à iudice abſolutione valebit ſentētia, ſed condicetur ei cui
24 donatum eſt: ff. eo. l. ſi ſponſus. §. ſi vxor. †Reuocatur do-
natio expreſsim, tacitè: expreſsim puta per pœnitentiam: ac-
cipe ſupremam: nam ſi vxori donauit, deinde eum pœnituit,
mox deſijt pœnitere, valebit donatio vt ſpectemus ſupremū
iudicium eius quemadmodum circa fideicommiſſa ſolemus
dicere: vel in legatis cùm de doli exceptione tractamus, vt ſit
ambulatoria voluntas eius vſque ad vitę ſupremæ exitum, &
vbi ſemel donatorem pœnituerit, habet hæres reuocandi po-
teſtatem: ſi appareat euidenter defunctum reuocaſſe volunta
tem. Quòd ſi in obſcuro ſit, procliuior debet eſſe iudex ad cō
probandam donationem: nec datur hæredi poteſtas, vt reuo-
cet donationem ex ſua perſona, vt propria ſua pœnitentia in-
ducat reuocationem: vt ff. eodē, l. cum hic ſtatus. §. ait oratio. et
§. pœnitētiam. Item expreſsim fit reuocatio, ſi maritus ea, quæ
donauit, pignori dedit, vel etiā donauit, vel vēdidit, vel quoli-
bet alio modo alienauit: vt ĩ. e. l. ſi maritus tuus. Quid tamē ſi
animo hoc fuerit, vt vellet adhuc donatum: finge in poſſeſsio
nem precariam mulierem remanſiſſe, paratam eſſe ſatisfacere
creditori, valebit donatio. Nam & ſi ab initio rem obligatam
hoc animo dediſſet, valeret donatio vt parata ſatisfacere mu-
lier, haberet doli exceptionē. Quinimò etſi ſatisfeciſſet, id eſt
de ſatisfaciendo promiſiſſet, per doli exceptionem conſequi-
tur vt creditor ſibi mandet actiones circa maritum competen
25 tes: vt ff. eodem, l. cùm hic ſtatus. §. ſi maritus ea. †Tacitè au-
tem fit reuocatio per diuortium: niſi in diuortio voluerit do-
nationem valere: plerique enim cum bona gratia diſcedunt,
plerique cum animi offenſa. Si autem non fuerit diuortium,
ſed friuuſculum, valebit donatio ſi friuuſculum quieuit.
Quid tamē ſi diuortium factum eſt, & deinde matrimonium
reſtauratur, & in diuortio vel mutata eſt voluntas, vel eadem
durauit, reſtauratione tamē matrimonij & voluntas donato-
ris reconciliata eſt: An donatio duret, ſi conſtāte matrimonio,
donator deceſſerit? & poteſt defendi valere, & cōfirmatur do
natio: vt ff. eodem, l. ſi interim. §. ſi maritus. & l. cùm hic ſtatus.
26 §. ſi diuortium. & infrà eodem, l. ſi à marito. †Item tacitè
fit reuocatio donationis, ſi prius decedat ille cui donatum eſt,
quàm is qui donauit. Quid autem ſi ſimul moriantur naufra
gio, vel ruina, vel incēdio, vel ſimul ab hoſtibus capiantur? &
dici poteſt donationem valere, & id ex verbis orationis defen
ditur. Ait enim oratio, ſi prior vita deceſſerit, qui donatum ac
cepit, nullius momēti fit donatio: non autem videtur prior vi
ta deceſsiſſe qui donatum accepit, cùm ſimul deceſſerint: Er-
go ſi inuicem erant factæ donationes inter eos qui ſimul de-
ceſſerint, vtræque donationes valent, quia neuter alteri ſuper-
uixerit: licet de commorietibus oratio non ſenſit. Et idem cir-
ca mutuas donationes mortis cauſa erit dicendum, & vbi ſi-
27 mul† capiūtur ab hoſtibus, & nullus eorum reuertitur, ſimul
videntur deceſsiſſe. Quòd ſi vnus redierit, & alter non redie-
rit, is videtur ſuperuixiſſe, qui redijt: vt ff. eodem, cum hic ſta-
tus. §. ſi ambo. Quod autem dixi in pręmoriente donatore, ſer
uatur & ſi damnatus ſit in metallum, vel in ſeruilem conditio
nem ex qualitate pœnæ deductus. Vtrobique enim confirma
tur donatio: ſi tamen donatio non excedat legitimam quanti
tatem quingentorum ſolidorum: vel, ſi excedat, fuerit inſinua
ta. Si autem excedat, nec fuerit inſinuata, non confirmatur ſi-
lentio donantis, in eo quod excedit. Confirmaretur tamē ex-
preſſa voluntate, vt non intelligatur à principio valuiſſe do-
natio, ſed ex quo confirmata eſt. Vbi autem confirmatur ſilen
tio, ab initio videtur valuiſſe: vt infrà eodē, l. donationes. Sed
vbi donator non fit ſeruus pœnæ, imò deportatus eſt in inſu-
ſam, & ita retinuit libertatem, & amiſit ciuitatem, donationes
adhuc manent in pendēti; quia nec matrimonium huiuſmo-
di caſibus diſſoluitur: ita vt ſi vſque ad vitę ſuę tēpus maritus
eas non reuocauerit, ex morte eius confirmentur: vt infrà eo.
l. res vxoris. Item fit reuocatio tacitè, cùm ſocer conſocero
donauit, & alter eorum, vel vterque copulatos emancipaue-
rit: vt ff. eodem, cum hic. §. ſi ſocer. licet peruenerit in eum ca-
ſum à quo incipere poteſt: nam & ſocrus nurui donat. & econ
uerſo: quia non eſt ibi ius poteſtatis, & hac ratione ſi pater e-
mancipat, primò filiam donabit, poſteà marito filiæ. Om-
k nia prædicta & de donationibus inter parentes, [k] & liberos
28 penè intelligi debent. Hæc enim† iuris impoſsibilitate prohi-
bitæ ſunt, cùm enim vna & eadem perſona iuris artificio æſti
mentur pater, & filius, genitor, & genitus: vt infrà de impub.
& alijs ſubſti. l. vlt. ſi alter alteri donat, ſibijpſi donare videtur:
& ideo nulla eſt donatio: niſi in caſibus, purà in dote, & dona-
tione propter nuptias, quæ æquis paſsibus ambulant: vt dixi
mus ſuprà de pact. dot. & abſcedant de bonis patris: vt ff. de
col. do. l. vltima. Item cùm donat mobilia filiofamiliàs eūti in
caſtra: vt ſuprà familias erciſcun. ſi filius. Item valet remiſsio
vſusfructus in rebus aduentitijs. Item donatio facta in ali-
menta; vt infrà de bonis quę liber. l. antepenultima. aliàs non
tenet donatio. Sed tamen ſi facta eſt in filium, vel tanquam in
extraneum, vel collata in eum ſupremo iudicio, confirmatur
eodem modo morte, & cum eadem determinatione, qua di-
ximus confirmari donationē factam inter coniuges. Et quod
29 dicit lex donationem ſilentio† confirmatam trahi retro, intel-
ligimus quantū ad fructuum perceptionē vt eos intelligatur
ſuos feciſſe: vt ff. de legatis. ij. l. cùm pater. §. pater filiæ. vel vt
teneatur de damno dato, nō quantū ad hoc vt rei dominium
videatur fuiſſe ſuum. (hoc enim non potuit operari expreſſa
voluntas, & multò minùs id operabitur tacita) imò remanſit
res in bonis, vel in familia donantis, tempore mortis: & ideo
res donata venit in actione familiæ erciſcundæ præcipienda
ab eo, cui donata eſt: vt ſuprà de inofficio. donat. l. ſi pater. Si
autem donaſſet filio, vt haberet in peculio, non veniret dona-
tum præcipiendum, ſed diuidendum inter omnes pro hæredi
taria portione: vt infrà de colla. l. ſi donatione. Si autem pater
donet filio emancipato, ab initio tenet donatio: nec venit in a-
ctionem familiæ erciſcundæ vt ſuprà de inofficio. dona. l. ſi pa
30 ter. †Illud notandum puto, quòd licet dixerim confirmari
donationes coniugum inter ſe, vel parentum in liberos, vide-
tur tamen quòd locum habeat in donatione completa per tra
ditionem. Nam ſi ſtipulatio ſteterit in finibus ſuis, nec eam
eſt ſequuta traditio, non putauit Papinianus conueniri poſſe
donatoris hæredem, licet durante voluntate donator deceſſe-
rit: niſi vir promiſerit vxori quid annuum in ſui ſuſtētatione:
vt ff. eodem, l. ſi ſtipulata. Sed fortè opinio Papiniani cor-
rigitur per orationem diui Seueri. qui ait donationis obliga-
tionem eſſe ciuilem præmortuo donatore: vt ff. eodem, l.
cùm hic ſtatus.

a ADNOTATIO. ¶ Inter coniuges. Adde Bartol. in l. cum ſponſus. ff. de publi. Ioan. de Imol. in l. ſi ſocer. §. Lucius. ff. ſoluto matrimon. domi. Alexand. de Imol. in l. cum inter C. de donatio. ante nupt. domi. Bartholo. Socin. in regula. 385. qui multas limitationes ponit. & Pau. de Caſtr. in conſil. cxxj. in primo volumi.

b ¶ Extende etiam ſi interuenit iuramentum ſecundum Bartol. in l. j. ff. eo. tenet: ſecus ſi de iure canonico. ita Federic. conſi. xl. do. Anto. in ca. cum contingat. extra. de iureiurand. licet Cardi. & Bald. ibi tenuerint contrarium in ix. col. Alexand. in conſi. clvij. in j. col. in ij. volu.

c ¶ Rem alienam. Ad iſtam concluſionem. Vide Bartol. in l. j. §. ſi vir. ff. de acquirenda poſſeſsio. doct. in l. ſi cum ſi. de donatio. inter virum & vxorem. domi. Barthol. Soci. in dicta. l. j. §. ij. ff. de acquiren. poſſeſsio. multa per Paul. de Caſtr. in conſil. xcix. in primo volu.

d ¶ Mors. Adde tamen quòd donatio, quæ fit inter virum & vxorem non cōfirmatur mortè, ſi fiat ſimplici promiſsione: & hoc verum quando non interuenit traditio vera vel ficta. ita declarat Barto. in l. Papinianus. ff. eo. vide tamen Paul. de Caſtr. Alexand. & Aret. plenè de hoc in l. j. §. ſi vir. ff. de acquirenda poſſeſsio.

e ¶ Conceſſæ ſunt. Adde ad huius concluſionis materiam in l. ſi quis pro eo. in princip. ff. de fideiuſſo. & in l. Seius. verſicu. quid in donatione. ad legem Falcid. canoniſtas in c. cum contingat. de iureiuran. do. Bartho. Cepo. in cautela. in vij. vbi expreſſè iſtam concluſionem tenet.

f ¶ Donatio. Vide per dominū Felin. in capitu. cum non liceat. colum. iiij. de præſcriptio.

g ¶ Mulier. Vide per do. Alexand. in conſi. j. in vlti. col. in ij. volu.

h ¶ Decennio. Vide Albe. de Roſa. in l. ſi inter. ff. eo. titu.
i ¶ Reuocatur. Vide in iſta materia reuocatio. donatio. vnam ſingularem, & quotidianam queſtionem quam format Ia. May. in l. non omnis. ff. ſi cer. pet. quam perpetuo tene menti: quia plures vidi de facto.
k ¶ Parentes & liberos. Adde ad huius concluſionis reſolutionem in l. donationes. §. patre ff. de donatio. Bald. in l. cum oportet. §. j. C. de bonis quæ liber. Ange. in l. ij. ff. pro dona. domi. Alexan. in l. frater a fratre. vltima colum. ff. de condictio. indebi. & ibidem domi. Bartholo. Socin. numer. xxxiij. & ſequen. chart. xxij. & in conſilio. lxvij. incipiente. fruſtrà, plenitudini. verſicul. & pręmiſsis. & verſi. loco. cum plur. ſequen. char. cxv. vbi de materia copioſè.
❧ ¶ Friuuſculum. Vlpian. lib. xxxiiij. ad Edict. verba ſunt apud quem ſunt qui legant, friguſculum, alij friuiculum, alij friuuſculum: apud quem Pand. Flor ſic habent. Quod ſi diuortium non interceſſerit, ſed fribuſculum profecto valebit donatio, ſi fribuſculum quieuit. Eſt autem fribuſculum parua contentiuncula inter virum & vxorem ſuborta. P. Prateius.

De repudijs, & diuortijs, & iudicio de moribus ſublato. Rubrica.

1 *Mores mali repudij cauſa.*
2 *Diuortij repudijq́; diſcrimen & formulæ.*
3 *Repudianti obſeruanda. & 4.*
5 *Repudij libellum quis mittat.*
6 *Repudians diuertensue an puniendus.*
7 *Repudij cauſæ.*
8 *Captiuus repudiari ne poteſt?*
9 *Adulterij accuſans ſe inſcribat.*

QVALITER matrimonium contrahitur dictum eſt: & quia omne, quod ligatur, ſoluitur: vt in authen. de nupti. §. nuptias. videamus nūc de repudijs, & diuortijs, quibus matrimonia, & ſponſalia diſſoluuntur. Videndum ergo quid ſit repudium, & quid diuortium, & vnde dicatur, & qualiter fiant, & cui poſsit mitti libellus repudij, vel cum pœna, vel ſine pœna. De iudicio enim de moribus non reſtat tractare, quia ſublatum eſt: vt infrà eodem, l. vlt. §. vlt. Si quæras quod
1 fuerit iudicium, ego † reſpondeo, & puto tale fuiſſe quòd licet maritus vxori, vel è contrario propter vnum malum morem mittere non poſſet repudium, tamen pluribus coadunatis &
a coiūctis[a] poterat ſolui matri. putà ſi ſingulis diebus erat ebria. Itē ſi in lecto ſolita erat ſtertere, aut ſtercorare ſicq; cantabat vtroq; modo, vel ſimilia faciebat, propter quæ cōiuncta, fieri
2 poterat diuortium. Diuortium † autem inter virum & vxorem propriè dicitur fieri. Repudium verò ſponſæ remitti videtur. Quod & in vxoris perſona non abſurdè cadit, non rectè autem ſponſa dicitur diuertiſſe, quòd diuortium ex eo dictum eſt quòd in diuerſas partes eunt, qui diſcedunt: vt ff. de verbo. ſignificatio. l. inter ſtuprum. §. diuortium. & l. inter diuortium. & dicitur diuortium, vel à diuerſitate mentium, vel (ſicut diximus) quia in diuerſas partes eunt, id eſt diſtrahunt matrimonium. Et prolata ſunt in eo talia verba, res tuas tibi habeto. Item res tuas tibi agito. ff. eodem, l. ij. In ſponſalibus
3 quoque [diſcutiendis] placuit † renuntiationem interuenire oportere. In hæc verba conditione tua non vtar. Item neceſſarij ſunt teſtes ſeptem ciues Romani, & puberes, & rogati, præter libertum eius qui diuortium facit. Libertum accipimus etiam eum qui à patre, auo, proauo, vel cæteris ſurſum verſum, ſit manumiſſus: vt ff. eo. l. nullum. & ita intelligo vocem, præter, vt ille libertus non debeat cōnumerari in numero ſeptem teſtium, non vt ipſe ſit neceſſarius, vel vt vitiet diuortium de quo agitur. Itē neceſſaria eſt ſcriptura, vel libellus. licet enim ſolo conſenſu contrahatur matrimonium non tamen ſolo diſſenſu diſſoluitur: imò neceſſaria eſt ſcriptura. Fauor enim liberorum imperat ſolutionem matrimonij difficiliorem eſſe.
4 Item † neceſſarium eſt, quòd duret voluntas[b] eius, qui miſit li-
b bellum repudij, nam ſi pœnituit eum, & per ignorantiam mutatæ voluntatis oblatus eſt, durat matrimo. niſi pœnitentia cognita qui accepit, voluit matrimo. ſoluere. tunc enim per eum qui accepit, ſoluitur matrimonium. vt j. eo. conſenſu, in princ. & ff. eod. l. ſi pœnituerit. Item neceſſarium eſt, quòd fiat libelli miſsio animo conſtituendi perpetuam diſſentionem ſiue diuiſionem. Quicquid enim calore iracundiæ fit, vel dicitur, non prius ratum eſt, quàm perſeuerantia declaret animi iudicium fuiſſe. Ideóque per calorem miſſo repudio, ſi in breui reuerſa eſt vxor, diuertiſſe non videtur, vt ff. eodem, l. diuortiū. Item neceſſarium eſt quòd mittatur ei qui repudiatur, & renuntietur ipſi præſenti, vel etiam abſenti per eum, qui eſt in poteſtate ſua, vel eum, in cuius eſt poteſtate: vt ff. eo. l. ij. §. ſiue autem. videretur tamen quòd ſi non eſt ei renuntiatum ab aliquo, nihilominùs ſoluatur matrimonium: vt j. eod. l. licet. Sed certè ibi non dicit quòd non ſit neceſſe renuntiari: ſed dicit quòd non eſt neceſſe libellum tradi ei qui repudiatur, vel ipſum videre, vel agnoſcere libellum, ſatis eſt enim quòd miſſus ſit libellus, & iſti per prædictas perſonas renuntiatum eſſe, de miſ-
5 ſione libelli, vel per ſe inſtructum eſſe. † Hunc autem [libellum mittere] poteſt ſolus ille, qui compos mentis eſt. Furioſus ergo vel eius curator, non mittet libellum: pater tamen eius nuntium poſſet mittere, furioſus autem repudiari poteſt: quia abſentis loco habetur: vt ff. codē, l. Iulianus quærit. Diſtingue tamen in furioſo, an eius furor habeat interuallum, vel ſi perpetuus eſt, tamen eſt ferendus ijs, qui circa furioſum ſunt. & tunc non oportet dirimi matrimonium. Alioquin culpa mittentis libellum nuptiæ diruptæ ſunt. Quid enim tam humanum eſt, quàm fortuitis caſibus mulieris maritum, vel vxorem viri participem eſſe? Si autem furor eſt tantus, ita ferox, ita pernicioſus, vt ſanitatis nulla ſpes ſuperſit, veluti ſi circa miniſtros terribilis, licet perſonæ compoti mentis, furenti nuntium mittere, vt nullius culpa videatur matrimonium diruptum, ne in damnum pars altera incidat: vt ff. ſoluto matrim.
6 l. ſi cùm dotem. §. ſi maritus. Imponitur † autem pœna diſſoluenti ſponſalia in amiſsione arrarum: vt plenè diximus, ſ. de ſponſa. Diſſoluēti autem matrimonium ſine iuſta cauſa, ſiquidē ſit mulier, ſuam dotē, & ante nuptias donationē amittit. Nec intra quinquennium habet nubēdi poteſtatem. Si autem fuerit vir, dotem reſtituit, & donationem ante nuptias amittit. Iuſta autem cauſa interueniente, ſi mulier diuertat, dotem recuperat, & donationem inter nuptias lucratur, et nubit poſt annum, & non antè: ne quis de prole dubitet. Si autē vir diuerterit iuſta cauſa interueniente dotem, et ante nuptias donationem ſibi habebit, vel vendicabit, & vxorem, ſi velit,
7 ſtatim ducet. Quæ † autem ſint iuſtæ cauſæ[c] quibus vxor
c virū, vel vir vxorē poſsit repudiare, non dico in ſummā: quia j. eo. l. conſenſu. euidenter in litera declarantur. & l. ſi conſtante. & l. in cauſis. Sed hic non prætermitto quòd vbi matrimonium eſt ſine dote, & vir ſine cauſa diuertit ab vxore, ſiquidē habet cccc. libras, vel amplius cētū libras mulieri pręſtabit. Si minus habeat, pręſtabit ei quartam partē ſubſtantiæ ſuæ vſq; ad vltimum quadrantem. Idémque ſeruatur in muliere indotata, ſi ſine iuſta cauſa diuerterit à marito ſuo: vt j. eo. l. vltima. Hodie tamen per canones ferè nil obtinet prædictorum. Sed nec illud prætermitto, quia matrimonium dirimitur nedum diuortio, ſed etiā morte. Item captiuitate, vel aliàs contingēte
8 ſeruitute vtriuſq; corū: vt ff. e. l. j. † In captiuo tamē diſtingue, vtrùm ſit certum eum viuere, an incertum. Si certum eſt eum viuere, non licet vxori ad aliud migrare matrimonium: niſi maluerit ipſe cauſam repudij videri pręſtitiſſe. Si autē eſt incertum, & quinquennium à tempore captiuitatis exceſſerit, licet mulieri migrare ad alias nuptias, vt bona gratia videatur matri. diſſolutum. & vnuſquiſque ius ſuum habeat imminutum. Idémque in marito degēte in ciuitate, & vxore captiua: vt ff. eod. l. vxores. Nec eſt hic, opus repudio: vt in authent. de nupt. §. ſed & captiuitatis. Si autem maritus non fuerit ab hoſtibus captus, ſed in militia conſtitutus, quantiſcunque annis manſerit in expeditione, mulier debet ſuſtinere, licet itaque literas ab eo, neque reſponſum acceperit. Sed ſi mortuum audierit, non priùs nubet, quàm per ſe, vel per alium, illum ſub quo militabat adiens interrogauerit, ſi reuera mortuus ſit, vt apud geſta deponatur cum iureiurando ſi mortuus ſit: quo ſubſequuto poſt annum nubet. Si verò præter hoc nupſerit, tā ipſa, quàm qui cum ea nupſerit velut adulteri puniētur. Sed et qui iurauerit, ſi falsò iuraſſe conuincatur,

militia nudatus decem libras auri soluet illi,quem mortuum
mentitus est,eo licentiam habente, si voluerit vxorem suam
accipere:vt in authen.vt lic.ma.& auiæ.§.quod autem nobis.
Sed olim licebat prędictę mulieri nubere elapsis quatuor an=
nis postquàm maritus profectus est in militiam,si nullum so=
spitatis eius potuit habere indiciũ:vt ĩ.eod.l.vxor.& ita aliud
seruabatur in marito milite,& aliud in marito captiuo. Et si=
cut etiam hodie aliud in eis seruatur:vt dictum est:licet aliter
9 notetur diuersitas vt liquet ex præmissis. Item † videtur ho
die,quòd maritus habeat necesse de vxoris adulterio libellũ
inscribere, si ex eius adulterio velit lucrari dotẽ:vt in aut. vt li
ceat matri & auię.§.quia verò plurimas.Item per aliam auth.
posteriorem,vt nulli iud.§.adulteram,videtur quòd adulteræ
substantia applicetur monasterio,in quo ipsa recluditur. Sed
fortè illud in alia substantia mulieris est intelligẽdum:dotem
enim lucrabitur maritus,vel ex pacto, vt in ea.authẽ. in fine
§.vbi dicitur iuro seruare pacta illibata dotalibus instrumen
tis,vel ex authoritate legis propter adulterium. Vel fortè di=
cit seruari dotalia pacta, quia sicut maritus qui pepigerat de
lucranda dote præmortua muliere, lucraretur eam:ita & lu=
crabitur,ea inclusa in monasterio propter adulterium.In ser=
uitute alteri coniugum superueniente,distingue, vtrùm fiat
seruus hominis: & tunc soluitur matrimonium:an pœnæ,vt
quia damnatur in metallum: & tũc idem est si damnatus erat
libertus,vel liberta. Ingenuus autem natus non fit seruus ex
supplicio:vt in authen.de nupt.§.quòd autem prius.

a ADNOTATIO. ¶ Coniunctis. Ad huius conclusionis & totius ferè titu.materiam vide docto.in l.consensu.C.de repud.Barto in l. rerum amotarum ff.rerum amo.Bald.in l ij.C.de secund.nup.domi. Alexand.de imo in l. si ita stipulatus.de verborum obligatio.in l.si cum dotem.§.si maritus. circa finem.ff.soluto matrimo.Canonistas in c.gaudemus.de diuort.& in capi.ij.de transf.præla.vbi aliter quàm à Legistis hæc materia discutitur.
b ¶ Voluntas. Adde Card.Flo.in consi.cv.in v.colum. & ibi quid si vxor diuertit à viro, & incipit iudicium super reddenda dote, si posteà redintegratur matrimonium,an extinguatur iudicium vel non: & quo casu ibi vide.
c ¶ Causæ. Vide Pau.de Cast.in consi xxxj.incipien.reuocatur in dubium.& consilio.cxxviij.& in l.sororem.C.de ijs quibus vt indign.per gloss ibi vide etiam per Frideri.de Sen.in consilio.clxvij.& in consil.clxxvj.& vide etiam Roma.in consil.cclxxxvj.

Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur. *Rubrica.*

1 *Dotis repetendæ capita.*
2 *Dotis actio cui danda.*
3 *Dotem sine filia an petat pater.*
4 *Dotis actio in quem transfusa.*

ARIIS modis dictum est suprà de dotibus,
& earum iure: vt notauimus s.de iure dot. in
prin.summæ,sequitur videre quemadmodum
soluto matrimonio dos petatur, id est repeta=
tur,sic & ponitur.ff.de pig.l.peteti.Sic & è cõ
trario verbum,reddendi,habet significationem dandi per se:
vt ff.de leg.ij.l.cùm quidam.& de verbo.signi.l.verbum red=
1 dendi. Videndum ergo † quemadmodum repetatur [a] dos sol.
2 matri.id est quibus detur actio,& quando[& in quẽ] & qua=
liter,nam de actionibus competentibus pro dote sol.mat. vel
etiam eo constãte, sed marito ad inopiam vrgente plenè dixi
2 mus s.de rei vxo.ac.& de iure dot. † Hîc autẽ circa præsen
tem materiam,id est in dote data repetenda, distingue an fue
rit data ab alio,an à muliere:vel ab eo,qui habet eam in pote=
state. Si data est ab alio extraneo, mulier habet actionem ex
stipulatu: nisi ille stipulatus fuerit, vel pactus incontinenti de
dote sibi reddenda. Si autem data est à muliere, certum est ei
competere actionem ex stipulatu:& quid ibi obtineat in red=
ditione dotis,& in tempore, & in expensis,& in beneficio, vt
vir damnetur inquantum facere potest plenè no.s.de rei vxo.
act.Si verò pater dederit pro filiafami.communis est vtrisque
actio ex stipulatu.Sed certè & plusculum habet aliquãtulum
pater:quia competit ei exercitium,volente tamẽ filia: vt s.de
rei vxo.act.l.vnica.§.accedit.& ff.eod.l.ij.§.voluntatem.& l.
3 dotem. & l.si pater fine. & l.non solùm autem. Hæc † vera,
quandiu pater & filia viuunt. Nam,patre præmortuo,sola fi=
lia agit:vt s.de rei vxo.act.l.vnica.§.videamus. Item,præmor
tua filia,agit pater:vt ĩ.eod.l.dos à patre. Nec distingue sicut
lex ipsa distinguit interueniant liberi,an non:vt s. de rei vxo.
act.§.sileat. licet dominus M.& Pla.ei consonãdo id distinxe
rint,sicut notauimus s.de rei vxo.act.argu.pro se inducentes
quòd filij filiæ dotem suę matris conferunt suis auunculis,vel
materteris:vt ĩ.de collat.l.illam.videtur enim, quòd sit penes
eos,cùm id solum teneantur conferre,quod habent. Sed re=
4 sponderi potest,quòd erat filia † emancipata:vnde non ad pa=
trem,sed ad suos hęredes transmisit petitionem dotis.Item li=
quere potest eos malè dicere:quia,secundum veteres leges, su
per quibus contendimus,& quarum tẽpore hæc quæstio fuit
agitata,filiusfamil.non habebat hæredẽ:nisi in casibus.Si er=
go filiafami.decesserit,omnia occupat pater iure peculij, non
ergo peruenit ad liberos. Amplius dico,pater nõ petit hodie,
quia sit hæres,sed agit actione ex stipulatu,quę sibi datur per
legem. Huic tractatui necessaria ex superioribus lector ani=
maduertet.

a ADNOTATIO. ¶ Repetatur. Vide plene per Bart. & omnes repetentes in rubrica.ff.eo.titu.solu.matri.

Si dos constante matrimonio soluta fuerit. *Rubrica.*

1 *Dotis soluendæ causæ.*
2 *Soluta dos quando repetenda.*

1
OLVITVR † dos ex necessitate in casi=
bus:vt s. diximus de iure do. & de repudijs:
& contingit omnino liberatio.Soluitur etiã
in pluribus ex volũtate, & contingit libera=
tio:vt ibidem notauimus per legem quæ est
ff.de iure dot. mutus.§.manente.& sol.mat.
l.quamuis.Aliàs enim si soluatur,non cõtingit liberatio, imò
maritus,quod soluit repetit,inquãtum mulier est locupletata.
Sed & ipse ad totius dotis solutionem tenetur. Item,muliere
2 defuncta,repetit † maritus dotem solutam:vt ĩ. eod.l. si con=
stante.quod exaudio,vbi maritus de dote lucrãda pactus est:
quod tamen videtur falsum: quia posteà vetat alienationem
rei.sed responderi potest quòd ipse conuolauit ad matrimo=
nium secundum.Sed & ideo dotem debet restituere filijs pri=
mi matrimonij. Vel dic,quòd repetit dotem cum fructibus
ante annum, si dos est in rebus mobilibus: post annum verò
dolo faceret,qui peteret,quod restituturus est:vt ff.de doli ex=
ceptio.l.dolo.

Ne fideiussores,uel mandatores dotium dentur. *Rubrica.*

1 *Dotis fideiußio quando,an non,teneat.*
2 *Dotis fideiussor cur non detur.*

1
VM † datur fideiussor pro dote:aut à mulie=
re datur marito pro dote sibi præstanda: & tũc
tenet datio:vt ff.de iure do.l.promittendo. & l.
mutus.primo respõso.Aut à marito datur mu=
lieri pro dote restituenda:& tunc si ante matri.
vel constãte matrimonio detur,non tenet datio. sicut rubrica
videtur innuere:& dicitur ĩ.e.l.j.& ij.licet quidã dicant mari=
tum non cogi dare fideiussorẽ.Sed si dederit tenetur ad exem
plum testamentarij tutoris:vt insti.de satisdati.tuto.Sed certè
rubrica prohibitoria est: vt ff.ne quid in loco public.l.ij.j.re=
sponso.& §.j sic & s.ne christianum mancipium. & s.ne quis
in causa sua.& ex testibus earum patet. Nam significatio ver
borum rubricæ est intuenda,& seruanda est:vt ff si cer. pe.l.j.
2 prohibet ergo marito ne det. Item textus prohibet † vxori ne
petat,quod est vtriusq; causa ne causa perfidię generetur:vt in
donatione,quæ fit inter eos. Si ergo fiat cõtrariũ,ipso iure nõ
valet:vt s.de leg.& consti.non dubiũ.& ff.de donatio.inter vi
rum & vxorem.l.iij.§.sciendum.& de fideiuss cùm lex. Item
simile.ff.de arbi.l.sed si in seruũ.§.ij.Ergo neuter poterit renũ
tiare huic æquitati,licet quidam dicant contrarium. Et fortè

poſſet diſtingui an renuntiauerint ex certa ſcientia contra le=
gē,an per ignorantiā:vt in primo caſu teneat:in ſecūdo non:
vt ff.ſi quis cautio.l.ſed & ſi quis.§.penul. Sed certè illud non
eſt in prohibitis intelligendū,imò in ijs,quæ non cogitur quis
3 facere.Item dicunt maritum ſpōte poſſe dare. †Quid ſi non
marito,ſed alij datæ ſunt,vt principaliter teneatur:cōtrarium
videtur,ſed argumen.contra eſt in muliere quæ iuuatur ſena=
tuſcon.Vellæa.quia nec principaliter,nec ſecundario poteſt
obligari. Si autem poſt matrimonium ſolutum dederit fi=
deiuſſorē maritus:tenet eius datio:vt ff.ſoluto matrimonio.l.
ſi conſtante.§.quoties.

a ADNOTATIO. ¶ Fideiuſſores.Vide ad iſtum titulum Alexā.in l. ſi conſtante.§.quoties.in iij.colum.verſi.in ea.glo.in fi.ff.ſolu.matri.

Rerum amotarum. Rubrica.

E DOTIS petitione plenè dictum eſt: ſed
quia in ea ſæpe rerum amotarum obijcitur cō=
penſatio:vt j.cod.l.j.ideo ſupponit de rerum a=
motione, & earū actione quæ dicitur, rerum
amotarū. Videamus ergo quando locū habeat
hæc actio,cui detur, & contra quem, & inquantum, & quādo
1 intendatur, & qualis ſit. †Eſt autem ſciēdum [a] quòd qua=
a tuor neceſſaria ſunt vt locum habeat hęc actio, [b] ſcilicet quòd
b res mariti dolo malo ab vxore amoueatur,vel res vxoris dolo
malo à marito amoueatur:vt ff.e.l.cōtra.§.item cum.l.mulier.
2 & l.permittēdā. Vxorē†accipe, & nurū, & pronurū,ſi tamen
ſuus vir ſit in ſui patris poteſtate,nam ſi eſt emancipatus, com
muni iure tenebitur furti hæc nurus ſocero ſuo:vt ff.eod.l.cō=
tra.j.reſponſo.& l.nihil.§.vxor. Nec ſufficit vxorem,vel nu=
rum,vel maritum eſſe de facto:niſi etiam de iure teneat matri
monium.Item & ſi de iure potuerit contrahi,ſi tamen non eſt
contractum de facto,ceſſat hæc actio: vel ſi cōcubina amoue
3 rit res concubinarij:vt ff.e.l.ſi concubina. Et vidētur res† cō
iugis amotæ ſiue erāt eius, ſiue bona fide emerat eas,ſiue erāt
ei pig.obligatæ,ſiue erāt propriæ,ſiue dotales,ſiue quolibet iu
ſto modo detētæ. Itē vidētur amotę, ſiue fuerint cōtractę,ſiue
fuerint celatæ, ſiue cōſiliū & auxiliū datū eſt,vt res amouerē=
tur ab alio:vt ff.e.l.ſi cōcubina.§.res.& §.vl.et l.ſed & ſi diuor
4 tij. & l.ſi rem quam.& l.ob res amotas.†Sed & ſi dolus abſit,
ceſſat hæc actio,cùm ipſa naſcatur ex delicto,id eſt furto.Li=
cet quidam exiſtimauerint coniuges inter ſe non facere furtū:
quia ſocietas vitæ quodammodo videtur eos facere viciſsim
dominos,ſcilicet,vnumquenꝗ rerum alterius.Alij melius di=
xerunt,ſcilicet,eos facere furtum inter ſe,ſicut facit furtum fi=
lius patri:ſed furti non eſt actio:vt ff.eo.l.j.& l.mulier.§.vlt.In
quo ergo caſu actio furti daretur contra extraneum ex furto,
5 in eodem caſu actio rerum†amotarum locum habet,et ſi alia
concurrant,id eſt,vt fiat amotio conſtante matrimonio,vel vt
aliquid fiat,quod pro amotione habeatur:vt dictum eſt.In ca
ſu tamen non fit furtum:ſed tamen datur iſta actio,vt cùm ſer
uus mulieris iuſſu dominæ, diuortij cauſa res mariti amoue=
rit:nec enim facit furtū, quoniam nihil ſui lucri cauſa contre=
ctat.Nec videtur opem ferre facienti furtum, cùm mulier fur
tum non faciat. quamuis ſeruus in facinoribus domini dicto
audiens eſſe non debeat,ſed rerum amotarum actio erit:vt ff.
e.l.ſi mulier.§.ſi ſeruus. Si verò poſt diuortium,vel ſoluto ma
trimonio quondam vxor viri res amoueret, conueniretur a=
ctione furti:vt ff.eod.l.& ideo.j.reſponſo. In honorem enim
matrimonij turpis actio,vel pœnalis,vel furti,vel rerū amota
rū nō datur cōſtāte matrimonio:vt j.e.l.ij.& ff.e.l.ij Exigitur
6 †ergo quòd fiat amotio conſtante matri.& cauſa diuortij, &
ſecutum ſit diuortium,vel quòd fiat cauſa ſperatæ mortis, &
ſequatur mors:vt ff.eod.l.ſi mulier.j.reſponſo.& l.rerum qui=
dē. Si ergo mulier,cùm de viri vita deſperaſſet,res amouerit,
& vir deceſſerit, hæres eius habet actionem rerū amotarum,
& hæreditatis petitionem & ad exhibendum actionem,quia
ex iniuſta cauſa res ſunt penes mulierem, quòd ſi mortuo vi=
ro mulier amouerit res,non facit furtum,quia hæreditariæ rei
nondum poſſeſſæ non fit furtum: ideoq; vēdicari poterit,aut
veniet in hæreditatis pet.vt ff.eodem.l.contra.§.ſed ſi morte.]
7 †Datur hęc actio cōiugi,cuius res amotæ ſunt ab altero,&
hæredibus eius:vt ff.eo.l.mulier habebit.& l.Marcellus.j.re=
ſponſo.& l.ſi mulier.§.vlt. Datur contra coniugem quon=
dam amouentem,ſiue ex perſona ſua conueniatur, ſiue ex per
ſona alterius,putà ſerui,vel alterius q extitit hęres.quod mira
bile eſt,qa tunc ſic deberet vxor mea mihi teneri furti;ſicut il
le,cui extitit hęres tenebat mihi,Itē & ſi ſeru'eius,mihi furtū
fecerit,debet teneri furti noxali actione:ſed tamē in vtroq; ca
ſu ꝓpter reuerētiā perſonarū tātùm furtiua cūpetit cōdictio,
non etiam furti actio:vt ff.eo.l.& ideo.§.ſi ſeruus. Si ergo mu
lier,cùm de viri vita deſperaſſet,res amouerit, & vir deceſsit,
hæres eius habet actionem rerum amotarum, & hæreditatis
petitionem, & ad exhibendū actionem,quod ex iniuſta cau=
ſa res ſunt apud mulierem. Quòd ſi mortuo marito mulier a=
mouerit res non facit furtum: quia hæreditariæ rei nondum
poſſeſſæ non fit furtum.Ideoq; vendicari poterit;aut veniet in
hæreditatis petitione:ff.eo.contra.§.ſed ſi morte.Item & inſti
tuitur contra partem ex perſona filiæ,quæ res mariti ſui amo=
uit cauſa diuortij:vt dictum eſt ſcilicet,vt damnetur quatenus
ex ea re locupletior factus ſit, vel dolo eius malo factum eſt,
quominus fieret. Sed in caſu pater tenetur ſatisfacere in totū
pro rebus amotis: ſcilicet,ſi adiuncta filia experiatur de dote,
nec enim aliter datur ei actio de dote, quàm ſi filiam in rerum
amotarum iudicio inſolidum, & cū ſatiſdatione defendat: vt
ff.e.l.& ideo.§.vlt.& l.dolo.& l.viua.multa enim cōſequimur
in defendendo, quæ non poſſumus conſequi in agendo:vt ff.
de compenſa.l.ſi cum filiofa.& de redhibitoria.l.ſi ſeruus mā=
cipium.& ſi cer.pet.l.cùm fundum.§.ſeruū. Quod autem di=
xi de filiafamil.amouente,ſeruatur in filiofa.amouente. Item
hæredes amouentiū tenentur,ſicut hæredes furis tenentur cō
dictione furtiua, ſed tamē non omnino ſic:quia hæres furis te
netur etiam ſi nihil ad eum peruenerit: ſed hic hæres tenetur
inquantum ad eum peruenit:vt ff.eod.l.contra.§.item hæres.
8 & j.eo.l.vlt. †Venit autem in hanc actionem reſtitutio rei.
Nec diſtinguo an extet res,vel nō extet,vel caſu, vel ſine caſu,
deſierit extare,putà ſi mulier res viri diuortij tēpore comede=
rit,vel vendiderit,donauerit,vel qualibet ratione conſumpſe=
rit:vt ff.eo.l. concubina.§.non ſolùm.& l.& ideo.§.item verū
eſt.Si autem non reſtituatur res,ęſtimari debet,quāti in litem
actor iurauerit.Non enim eſt ęquum inuitum ſuo pretio ſuas
res vēdere:vt ff.eo.l.ſi cùm dos.§.ſi mulier.& l.non enim. Et ſi
quidem præſtita ſit æſtimatio rei ab amouente, & poſteà de=
ſierit poſsidere,haberet in rem actionem:quia emptoris loco
eſt habendus:vt ff.eo.l.ſi propter res. Hoc verum vbi ille,qui
agit rerum amotarū,probauit res amotas.Si autem non pro=
bauerit,permittit ei lex deferre ſacramentum reo, vt iuret di=
uortij cauſa nihil amotū eſſe:duntamen actor priùs de calum
nia iuret.Iurare autem cogitur reus,ſi ipſe dicatur amouiſſe.
Pater enim amouētis iurare non cogitur: cùm ſit iniquum de
alieno facto aliū iurare.Idcirco nec eius hæres qui quæue di=
citur amouiſſe iurare cogitur;nec licet reo deferre ſacramen=
tum;non magis quàm ſi conueniretur furti:vt ff.eo.l.Marcel=
9 lus.§.rerū.& §.vlt.& l.non magis. †Intenditur hæc actio [c]
c ſoluto matrimonio.Sed ſi,pēdente iudicio,redintegratur ma=
trimoniū, ſoluitur iudiciū rerū amotarū. Sed ſi redintegrato
matrimonio iterū fiat diuortiū,manebit actio rerū amotarū
ob res amotas prioris diuortij cauſa.Item ob impenſas, & do
nationes in priori matrimonio factas:vt ff. eo.l.redintegratū.
10 & l.vlt. †Actio iſta perſonalis eſt,perpetua,prætoria:vt ff.
e.l.rerum amotarum. & l.ſi mulier.§.hæc actio.

a ADNOTATIO. ¶ Sciēdum. Adde etiam quòd iſta actio rerum amotarum datur contra illam,quæ vxor fuit:ita Bart.in conſi.cxiij.& vide quæ ibi etiam ſcripſi ſuper eo.

b ¶ Hæc actio.Ad huius actionis materiam vide Specul.in titul.de fur.domi.Alexand.de Imo.& doct in l.in actionibus.de in lit.iuran.Iaſo.de May.in §.omnium.nume.5.inſti.de act.char.ix.

c ¶ Actio, Vide quod conſuluit Pet.de ancha.in conſi.cccviij.ad ſi.

N=

Ne pro dote mulieris bona quondam mariti abdicentur. *Rubrica.*

1 ☞ *Vxori bona uiri addici.*
2 *Mulieri ſol.ma.qui conſulatur.*

1 NVLLI mulieri † bona viri mortui addicantur iure dominij. Sanè ſi, nullo hærede relicto, deceſſerit vir, maximè ſi non idoneus ſit ad ſoluendum ſecundum iuris formam, conſulitur
2 † indemnitati mulieris, quatenus ſucceſsionis patitur modus: vt j.eo.l.j. ſcilicet, vt poſtulet ſe mitti in poſſeſſionem bonorum hæreditariorũ, ſicut & faceret quilibet creditor, vel intentando perſonalem actionem, vel intentando hypothecariam: cùm bona mariti quondam tacitè ſint ei obligata pro dote.

De fundo dotali. *Rubrica.*

1 ☞ *Prædium dotale quid.*
2 *Dotalis fundus qui fiat.4.*
3 *L. ſi fundum. ſenſus.*
5 *Dotale fit quod debetur & qui.*
6 *Fundus quaſi dotalis.*
7 *Fundi dotalis priuilegium.*
8 *Prædium dotale quibus ex cauſis alienabile. & 9.*
10 *Alienationis acceſsiones.*
11 *Alienatio uetita conſenſu non iuuatur.*
12 *Alienatum dotale quis reuocet.*
13 *Dos mobilis an alienabilis.*

DICTVM eſt ſupra generaliter de dotibus, & quia fundus dotalis priuilegio munitur, dicamus de fundo dotali, ſcilicet quis ipſe ſit, & quando, & quo priuilegio gaudeat.
1 ☞ † Eſt autem prædium dotale, quando iſta duo concurrunt, ſcilicet, quod matrimonium contractum eſt: & traditio prędij interuenit: vt diximus ſuprà de rei vxo.act. & ita dominium, vel quaſi dominium eſt quæſitum marito. Nõ diſtinguo an ſit prædium vrbanum, vel ruſticum, vel vtrum ſit totum datum in dotem, vel pars: vt ff.eodem.l. dotale prædium. primo reſponſo. & §. primo. & §. dotale. Vi-
2 deretur † tamen, quòd ſine traditione fieret fundus dotalis ex eo, quod legitur. ff.eodem, l. ſi fundum. quia, alio poſsidente, et vſucapiente fundum mulieris, mulier dedit ipſum in dotem:
3 & ita fundus cœpit eſſe dotalis: vt ibidem dicitur. Sed † certè ibi interuenit traditio mulieris: nam, alio poſsidente, virum inducere potuit in poſſeſsionem, volens in eum transferre dominium: & ita quæſitum eſt ei dominium per inductionem in poſſeſsionem: licet ei non ſit acquiſita poſſeſsio. Simile ff. de acquir.re.do.l. liber homo. §. quicquid tamen. & de donat. inter vi. & vxo.l. ſi vxor filio. Regulare tamen eſt, & frequentius accidere conſueuit, vt per traditionẽ vacuæ poſſeſsionis
a traſferatur dominium[a] in accipientem: vt j̃.de diſtr.pig.l. qui prædium. & s̃.de probat.l. cùm res. Alij dicunt in prædicta lege ceſſam fuiſſe marito rei vendicationem. Sed certè tunc nõ eſſet fundus dotalis, ſed actio in rem diceretur dotalis: nec eſſet dominium quæſitum marito: vt ff.de iure do.l. ſi ſponſali-
4 bus. §. vlt. & fa.erciſ.l. planè. Item dotalis † eſt fundus ille, qui
b eſt inæſtimatus, Aeſtimatus[b] enim non eſt dotalis, ſed emptitius: vt s̃.de rei vxo.ac.l. vnica. §. & cùm lex. niſi ita æſtimatus eſſet vt appareat quanti eſſet deterior, nõ vt præſtetur æſtimatio, vel niſi ita æſtimatus eſſet vt mulieris eſſet electio puta fundum, aut pretium: vt ff.eod.l. quòd ſi fundum. & s̃.de iure
5 dot. ſi inter virum. † Quod dictum eſt in muliere dante fundum in dotẽ, ſeruatur & in muliere, cui debetur à Titio fundus, & ipſa Titio promiſit in dotem id, quod ſibi debet Titius. Si autem Titius ei debet fundum, aut decem erit in eius arbitrio, quid in dote ſit. Sed ſi debeat mulieri Stichum, aut fundũ, & ipſa promiſit doti id, quod ille debet, Sticho mortuo fundus in dote erit. Sin autem Titius fundum Cornelianum, aut Sempronianum daret, vtrũ eorum malit dotalem eſſe. Dicendum eſt ergo, quod alienabit vtrum eorum velit, alterum non alienabit. Si tamẽ alienatum rurſus redimat, adhuc in eius poteſtate eſt, an eum, quem retinuiſſet, alienare vellet. Erit ergo poteſtas ambulatoria: quia dotalis fuit oblatio. Planè antequàm Titius redimat alienatum, retentum interim alienare non poteſt. Si tamen alienauerit de facto, eo interim alienato, poſtea retẽto, retentus ex poſtfacto videbitur rectè fuiſſe alie-
6 natus: vt ff.e.l. ſi maritus debitori. & l. erit. Quaſi dotalis † fundus cenſetur ille, qui traditus eſt ſponſo, nondum ſequuto matrimonio. Item qui legatus eſt dotali ſeruo: vt ff.eo.l. iij. & iiij. Item quaſi dotalis fundus cenſetur ſoluto matrimonio. Nam & ſi maritus fuerit in ſeruitutem hominis redactus, dominus hunc fundum alienare nõ poteſt. Idemq́ eſt ſi fuerit redactus in ſeruitutem pœnæ, & ita cœperunt eius bona ad fiſcum pertinere. Impedietur enim vẽditio fundi dotalis, quamuis fiſcus ſemper idoneus ſucceſſor ſit, & ſoluendo: vt ff.e.l. ij. & l. etiam
7 dirempto. † Eſt autem priuilegium[c] fundi dotalis maximum,
c quia alienari non poteſt: vt patet ex præmiſsis: niſi ex neceſsitate, vt quando mulier fundi portionem pro in diuiſo dedit in dotem, & maritus à ſocio fundi prouocatur iudicio cõmuni diuidundo: tunc enim ex neceſsitate videtur alienare: ipſe tamen ſocium eo iudicio nõ poſſet prouocare: quia voluntaria videtur alienatio: vt j̃.eo.l. mariti, & ff.de condi.furt.l. & ideo.
8 Item † neceſſaria eſt alienatio, ſi maritus noluit cauere vicino de damno infecto cui dotale prædium minabatur ruinam, & ob hoc vicinus miſſus ſit in poſſeſsionem, deinde iuſſus ſit poſſidere: per hoc enim dominus fit vicinus: quia hæc alienatio non eſt voluntaria. Sed & per vniuerſitatem tranſit prædium ſecundum quod poſsibile eſt ad alterum, veluti ad hæredem mariti, cum ſuo tamen iure, vt alienari non poſsit: vt ff.eo.l.j.
9 Sed & † ſingulari titulo quandoque fit eius alienatio, ſi mulieri expediat vt fundus conuertatur in pecuniam, vel vt pro eo fundo alium in dotem accipiat maritus: vt ff.de iure do.l. vlti. alias nec fundus, nec fundi ſeruitus, alienari, vel remitti poteſt: ne per hoc deterior conditio prædij fiat: vt ff. eo.l. lex. §. Iulia-
10 nus. & l. ſed nec. † Et verbum alienationis largè eſt accipiendum pro quolibet actu, quo transfertur dominium: vt j̃.eo.l. j. de verbo. ſig.l. alienatũ. Item largius pro quolibet actu quo conſtituitur alteri ius in re: vt s̃.de reb.alie.non alie.l. vlti. Vſucapio ergo, vel præſcriptio continentur nomine alienationis. Quod tamen ſic exaudi, vt inchoari non poſsit vſucapio fundi poſtquam cœpit eſſe dotalis. Si autẽ fuerat inchoata prius, poterit perfici poſteà: vt ff.eo.l. ſi fundũ. & de verb.ſig.l. aliena-
11 tionis. † Vbicunq́ autem prohibetur fundi dotalis alienatio, licet mulier conſentiat, non ideo magis tenet: vt inſtit quibus ali.lib.j. reſponſo. licet ſecus ſit in donationis propter nup. vt in authẽ. vt immobilia ante nup. dona. col. v. & vt diximus.
12 s̃. ad Velleia. Quid ergo ſi fuerit alienatum † prædium dotale? certè maritus reuocabit alienationem, conſtante matrimonio, veniens contra ſuum factum: quia non proceſsit de iure: vt j̃.de agri. & cenſi.l. quemadmodum. Matrimonio autẽ ſoluto reuocabit alienationem mulier, niſi ſoluto matrimonio paciſcatur, ne petat, vel quid ſimile obſtet ei, puta quòd extitit hæres marito, &, deductis legatis, quantitatẽ dotis in hæreditate eſt habitura. Nã quòd ex hæreditate ſibi nõ poteſt ſeruare, vẽdicabit à poſsidẽte: vt ff.e.l. dotale. §. ſi vxore. Poteſt etiã prodeſſe poſſeſſori, quòd fundus dotalis alienatus ceſsit lucro ma-
13 riti: vt ff.eo.l. fundũ dotalem. † Quid ſi res mobilis eſt dotalis, nunquid alienari poteſt? in dotali ſeruo expreſſum eſt eũ manumitti poſſe à marito, ſi ipſe ſit ſoluẽdo, vt j̃.de ſeruo pig da.l. j. & idem fortè in aliis: alioquin pro nihilo ſcripta eſſet lex Iulia. in fundo dotali, ſi idem eſſet in re mobili. Nã quod in vno vetatur, in aliis videtur eſſe permiſſum: vt ff.de fun.inſtru.leg. l. quæſitum. §. idem. & ff.de iudi.l. cùm prætor. j. reſponſo.

a ADNOTATIO. ¶ Dominium. Ad huius concluſionis materiam, vide Bar. Bald. & doct. in l. traditionibus. C.de pact. Bal. in l. ea lege. in j colum. C.de condi.ob cauſam.do. Alexan.de imo. in l. ſi ſorori. C. de iure delibe. doct. in l. ſunt & aliæ ff.de publi. & in l. ſi fundum. de fun.dot. & in l. ſi ager. ff.de rei vendi. vbi eſt magnus conflictus de iſta materia.
b ¶ Aeſtimatus. Vide egregiè allegata per Iaſ.de may. in l. ex conuentione. C. de pact. & eundem in §. actionum. in xvj. col. inſti.de actio.
c ¶ Priuilegium. Vide Io.de imo. in cap. cum contingat. & ea quæ habentur in c. licet mulieres. extra. de iureiurand.

Diuortio facto, apud quem liberi morari, vel educari debeant. *Rubrica.*

1 ☞ *Minores triennio ubi educandi.*
2 *Alendi à quo ſint liberi diuortio facto.*

QVONIAM, diuortio facto, ſæpe quæritur
de filiis, apud quem debeant morari, vel educa-
1 ri, ideoq; de hoc ponit. † Sciendum eſt igitur
regulariter minores triennio apud matrem e-
ducandos, maiores apud patrem. Sed interdũ
iudex, apud quem commodius morentur, æſtimat: vt tamen
poſt trimatum etiam apud matrem expenſis patris alantur:
2 vt j.eo.l.j.& j.de pat.pote.l.nec filium.† Hodie autem, facto
diuortio, diſtinguitur, vtrum pater præſtiterit diuortij cau-
ſam, an mater. Si pater, præſtabit ipſe pater expenſas matri fi-
liorum, quæ non venit ad ſecundas nuptias apud quam nu-
triri debent filij. Si autem pater non ſit idoneus, pauperes filij
à locuplete matre ſunt alendi, & apud eam debent morari:
quemadmodum enim filij locupletes coguntur matrem egen
tem alere, ita iuſtum eſt à matre locuplete filios paſci. Quod
autem dictum eſt de matre, & filijs indigentibus, hoc etiam in
omnibus aſcendentibus, & deſcendentibus perſonis vtriuſq;
naturæ valet. Si verò mater præſtiterit cauſam diuortij, tunc
apud patrem alendi ſunt filij, ſubaudio, expẽſis matris: etiam
ſi minores ſint triennio, vel trimatu: vt in authen. vt liceat ma
tri & auiæ. §. illud quoque.

De alendis liberis à parentibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Liberi parentesq; alendi.*
2 *Liberi iniuſti à quo alendi.*
3 *Filia cuius oneri ſit.*
4 *Extranei quando, an non, & quos alant.*
5 *Alimenta qui præſtanda.*
6 *Alimentis decretis filium non probari.*
7 *Filius dubius alendus.*

DE LIBERIS apud quem morentur, &
nutriantur, facto diuortio dictum eſt, vnde
occaſione ſumpta generaliter dicit de liberis
1 alendis à parentibus, & è conuerſo. † Et cer
tè ſicut ex tenore ſummæ ſuperioris tituli li-
quet, quòd liberi parentes, & parentes li-
a beros[a] teneantur alere, & omnia onera inuicem ſufferre, non
tamen æris alieni: vt ff. eodem, l. ſi quis à liberis. §. non tan-
tum. & §. parens. Diſtingue tamen patrem, & aſcendentes li-
2 neæ paternæ à matre aſcendentibus eiuſdem lineæ. Nam † pa
ter cogitur ita demum, ſi ſit iuſtus, & idem in eis à quibus ipſe
deſcendit. Mater autem compellitur, etiamſi vulgo concepe-
rit: & idem in aſcendentibus eius. Eſt & alia differẽtia: quia
mater non compellitur: niſi pater vel aſcendentes eius deſie-
rint eſſe, vel niſi ſint egentes. Certum eſt enim id, quod filia
3 † parit, non auo materno, ſed patri ſuo oneri eſſe: vt ff. eodem,
l. ſi quis. §. vtrum. & l. non quemadmodum. Sunt & aliæ diuer
ſitates in tempore, vel fortè in aliis; vt notari poteſt ex ſupe-
riori ſumma. Generale tamen eſt in omnibus parentibus, vt
non compellantur alere, ſi habeant quid obiiciant filiis: vt ecce
quia accuſati ſunt ab eis, vel quia ſibi poſſunt ſufficere in ali-
mentis, vel ex bonis ſuis, vel artificio ſuo: & idem puto in libe
ris circa parentes, & econuerſo: vt ff. eodem, l. ſi quis. §. ſed ſi
4 filius. & §. idem iudex æſtimare. † Item extranei hæredes li-
berorum non habent neceſſe alere parentes liberorum: niſi in
ſummam egeſtatem ſint deducti: vt ff. eodem, l. ſi quis. §. item
reſcriptum. Nec diſtinguendum eſt in liberis, ſint in poteſta-
5 te, vel non: vt ff. eodem, l. ſi quis. primo reſponſo. † Præſtari
autem debent alimenta pro modo facultatum: vt infrà eodẽ, l.
ij. & ff. eo. l. ſi quis. §. alimenta. Et ſi non præſtentur, captis pi-
gnoribus, & diſtractis cogetur quis ſatisfacere ſententię: vt ff.
eo. l. ſi quis ex his. Si autem de hoc ipſo ſit dubiũ, an ſit parens,
vel de liberis, ſuper ea re ſummatim iudex debet cognoſcere.
& ſi conſtiterit filium, vel parentem eſſe, tunc alij iubebit, alio-
6 quin non decernet alimenta. Sciendum eſt tamen, quòd ſi pro
nuntiauit iudex alij oportere, tamen ea res non facit præiudi-
cium veritati. Nec enim ob hoc pronuntiatur filium eſſe, ſed
alij debere: vt ff. eodem, l. ſi quis. §. ſi vltra. Fortè eſt & illa ra-
tio: quia de incidenti quæſtione filiationis non plena, ſed ſemi
plena ſit cognitio. [Nam ſi fieret plena cognitio, fieret præiu-
dicium incidenti quæſtioni: vt infrà de ordi. cogni. l. ij.] Vel
7 fortè eſt illa ratio: quia pater cogitur † quandoque alere etiam
non ſuum filium. Nam ſi, vxore denuntiante ſe prægnantem,
maritus non negauerit, vtique ſuus efficitur illi partus: Cæte-
rum ſi eſſet, ſatis iniurioſum eſſet, ſi quis longo tempore ab-
fuerit, & reuerſus vxorem prægnantem inuenerit, & idcir-
co reiecerit. Cogitur tamen alere filium donec conſtet de
filiatione: vt dictum eſt: & vt dicitur ff. eodem, l. j. §. idem Iu-
lianus ſcribit.

a ADNOTATIO. ¶ Liberos. Adde Bartol. in l. j. §. huius ſtudij. in ſecũda colum. verſicu. quæro, vtrùm. ff. de iuſtitia & iure. Bald. & doct. in l. cum non ſolùm. §. ipſum. C. de bonis quæ libe. & vide Specul. in titul. de natis ex libe. ven. §. ſed & libe. doctor. in l. ij. quis à liberis. alleg. in tex. vbi eſt proprius locus huius materiæ. Iaſo. de may. in verſicul. ſed & ſi quis. nume. 2. inſtitu. de act. chart. xij. Angel. Aret. in §. ius naturale. nume. 13. cum plur. ſequen. inſtitu. de iure natu. chart. vij.

De concubinis. *Rubrica.*

1 ☞ *Concubinæ quæ, an non eſſe queant.*
2 *Adultera uxor ne eſto.*
3 *Concubina qui fiat.*
4 *Concubina multiplex non habenda.*

DE NVPTIIS per quas copulantur nobis
vxores dictum eſt, & de legitimis filijs natis ex
eis, videamus de concubinis, ex quibus naſcun
tur filij baſtardi. Videndum ergo quæ mulier
poſsit eſſe in concubinatu, & quis poſsit eam
a habere, qualiter contrahatur concubinatus[a].
1 nam de filijs eorum dicetur in proxi. titu. † Poteſt autem
b quis eas ſolas mulieres in concubinatu[b] habere ſine metu cri-
minis, in quas ſtuprum non committitur. Non ergo habe-
bit in concubinam vel virginem, vel viduam minorem. xxv.
ann. niſi ſpecialiter exprimat coram teſtibus, vt habere velit
viduam in concubinatum: alioquin præſumetur matrimo-
nium. vel ſi recuſat matrimonio teneretur de ſtupro: quia in
eas perſonas ſtuprum committitur: vt ff. ad legem Iuliam. de
adulter. l. inter liberas. §. lex. Ita tamen ſi honeſta fuerit vidua.
Si autem eſt inhoneſta, vel obſcuro loco nata, vel etiam ſi quæ
ſtum corpore fecit, vel ſi damnata eſt de adulterio, poteſt ha-
beri pro concubina: ſine ſpeciali teſtatione: vt ff. eodem, l.
prima. §. & puto. & §. qui autem. & §. vltimo. & l. penultima.
2 † Damnata autem adulterij, non poteſt vxor duci ſine pœna
lenocinij: vt ibidem dicitur. Nec diſtinguitur, an concubi-
na ſit libera, an ancilla: vt infrà communia de manumiſsio-
ne. l. vltima. Sic ergo crimen ſtupri impediet concubina-
tum. Idem & in crimine inceſtus, quod committitur ratione
affinitatis: nam ſi qua fuit in concubinatu meo, ea non poteſt
eſſe in concubinatu filij mei, vel nepotis, vel è contra: quia pro
priè nefaria eſt huius coniunctio: & ideo huiuſmodi facinus
prohibendum eſt: nam quia concubinarius per legem nomen
aſſumpſit: extra legis pœnam eſt: vt ff. eodẽ, l. prima. §. ſi qua.
3 & l. penultima. & l. in concubinatu. in fin. legis. † Et con-
ſtituitur aliqua concubina ſola animi deſtinatione, etiam ab
eo quandoque qui non poteſt eam vxorem ducere. vt ecce
præſes mulierem oriundam de prouincia non ducit vxorem,
ſed tamen poteſt habere ibi concubinam: vt ff. eodem, l. vlti. &
de ritu nup. ſi quis officium. niſi legitimam habeat vxorẽ: ho-
mines enim vxores habentes, non poſſunt habere concubi-
4 nas: vt j. eo. l. j. † Item nullus poteſt habere plures cõcubinas,
ſed vnicam, & in domo, & indubitato affectu coniunctam li-
cet habere: vt in authenti. quibus modis natu. filij effi. ſui. §. ſi
quis autem, Item videtur hodie quòd ea demum ſit legitima
concubina, quæ poteſt mihi eſſe vxor: vt in authenti. vt li. ma.
vt infrà §. ad hæc.

Adno

ADNOTATIO. ¶ Concubinatus. Quæ dicatur concubina, & an aliquo casu sit licitum tenere concubinas. vide Ioan. de Ana. in rubri. de adulter. Paul. & Aret. in capi. cum sit generale. col. penult. de foro compe.
¶ Concubinatu. Ad huius breuis tituli resolutionem, vide Bart. in l. in concubinatu. ff. de concubi. Bal. in l. ij. C. de incest. nupt. & in l. eam quam col. x. versicul. & not. quòd licitus est concubinatus. C. de fideicommiss. & in l. ff de concubi. & in l. si ea. C. de condict. infer: & in sua marga. versic. detinens. domi. Alexand. de imol. & docto. in l. ij. ff. de ijs qui not. infami. quibus in locis habes totam materiam.

De naturalibus liberis, & matribus eorum, ex quibus causis iusti efficiantur. Rubrica.

¶ Rub. quibus nat. effi. sui & leg. explicari.
Filiorum genera.
Legitimi à naturalibus quo iure distent.
Naturales quo iure succedant quiq; accipiendum.
Naturalibus succedunt parentes.
Nepharij non alendi.
Spurij rescripto succedere.
Ancilla quibus parere possit.
Naturales qui legitimentur. & 11. 13. 14. & 15.
Legitimorum, & naturalium concursus.
Naturales ad quæ cogendi.

QVIA ex concubinis filij nascuntur naturales, & ideo de naturalibus filijs videamus: & de matribus eorum, scilicet, qui dicantur naturales, & quantum possit eis relinqui, vel inter viuos, vel in vltima voluntate quoquo titulo dari, & postea prosequentes tenorem rubricæ dicemus, †quibus ex causis liberi naturales efficiantur sui, scilicet redigantur in potestatem parentum: & de hoc tractatur in illo authenti. quibus modis natu. effi. sui. in col. vij. vel fiant legitimi successores patri, & non redigantur in potestatem suam, eo viuente: & de hoc tractatur in alio authē. quibus modis fi. natu. effic. legi. in col. vj. & hoc apertè percipietur in sequentibus. †Sciendum est igitur, quòd filiorum alij [a] sunt naturales & legitimi: vt qui nascuntur ex legitimo matrimonio. Alij sunt legitimi tantum: vt adoptiui. Alij naturales tantum: vt nati ex cōcubina vnica, & in domo, & indubitato affectu coniuncta: vt in authentic. quibus modis natu. effici. sui. §. palam est. §. si quis autem. Alij neque naturales neque legitimi: vt qui ex illicito, & damnato coitu nati sunt: vt in authenti. quibus modis natu. effici. sui. §. vltimo. † Et est sciendum quòd ista distinctio liberorum fit secundum iura ciuilia Imperatorum, non secundum iura naturalia. Neque enim à princi. quando sola natura sentiebant homines antequam scriptæ prouenirent leges, fuit quædam differentia naturalis, & legitimi: sed antiquis parentibus antiqui filij mox vt procedebant fiebant legitimi ipsa creatura. & sicut in liberis hominibus natura fecit liberos omnes: bella verò seruitutes adinuenerunt, sic & natura legitimas produxit soboles. At è diuerso concupiscentia, vel castitatis casus, naturales immiscuit legitimis. Et sicut in seruitute adinuentū est beneficium manumissionis, ita necessarium est naturalibus vt inueniatur medela, qua fiant legitimi, & sui: vt in authenti. quibus modis natu. effici. legi. §. nouimus. & quibus modis natu.
4 effi. sui. †Succedunt autem isti filij naturales ex testamēto, & ab intestato, & siquidem iste pater naturalis habeat filios legitimos, vel nepotes, licet ei dare, vel relinquere naturalibus, eorumque matri, vnciam vnam, non vltra, vel soli concubinæ semunciam, non vltra. Quod autem vltra datum est, applicatur legitimis filijs, vel nepotibus. si autem non habeat legitimos filios, vel nepotes, vel descendentes, sed habeat ascendentes, legitima parte relicta ascendentibus legitimis, reliquum in naturales distribuere potest. Si autem neque ascendentes, neque descendentes habeat legitimos, licet eos instituere insolidum hæredes. Ab intestato autem succedunt isti naturales, vna cum matre sua viriliter in duas vncias paternæ substantiæ, si parens iste naturalis defunctus intestatus non habeat legitimam sobolem liberorum, neque legitimam coniugem. Nam & hic licet non capiat, vel succedat tamen facit ne naturales possint capere, vel succedere; sicut & faciunt legitimi filij, qui succedunt, & repellunt naturales: sed vbi repelluntur naturales propter legitimam sobolem, vel legitimam coniugem (vt dictum est) debent ipsi
5 naturales pasci à succedentibus boni viri arbitrio. †Sicut autem, & inquantum, & quando succedant liberi naturales parentibus, ita & intantum, & toties, debent succedere parentes naturales filijs naturalibus: vt par pietas seruetur eis. Et quæ dixi de naturalibus filijs, & de naturalibu, nepotibus, & pronepotibus seruanda sunt: si quis nepotis nomen in tam degeneres homines extendere voluerit: vt in authenti. quibus modis natu. effi. sui. §. discretis. vsque ad illum §. quo-
6 niam verò. & infrà eodem, l. vltima. † Qui autem ex damnato coitu, vel nefario, vel incestu nati sunt, nec naturalis nomi-
b natur filius, nec alendus [b] est à parentibus, nec habebit participium substantiæ paternæ, vel ipse, eius mater, etiam prærogatiua rescripti imperialis, quæ vel loco vxoris, vel loco concubinæ sit habita: & quod eis talis pater dederit per se, vel per alium, totum retractum legitimæ soboli reddendum est, aut fratri, aut sorori, aut fisco, si prædicti non existant: vel existant, & in præsentia rerum constituti agere voluerint, pacto, vel iureiurando exclusi. Idemque & si dissimulauerint, vel tacuerint intra duos menses, & inuadit fiscus res tales sub pœna quadrupli, & perquirit res tales cum sua quæstione tormentorum concubinæ inferendorum: vt exprimat veritatem donatorum, vel commendatorum ei, vel alij personæ pro ea. vt in authenti. quibus modis nat. effi.
7 sui. §. vltimo. & infrà eodem, l. prima. †Quid si imperator indulserit rescriptum, vt non obstantibus prædictis legibus possint tales spurij succedere, reducens eos ad iura antiqua, & naturalia de quibus, supra diximus? puto quòd possint succedere. quia Iustinianus sequentibus imperatoribus non potuit legem imponere, sed eis potuit indicare: vt suprà de legi. & constit. l. digna vox. & ff. de arbitr. l. nam. Nec prætereundum est quòd quidam coitus erant illiciti, & damnati per l.
8 primā. istius ti. qui hodie non sunt illiciti. † Nam senatores seu præfecti, vel duumuiri, vel ij quos sacerdotij id est phœniciarchiæ: vel Syriarchiæ ornamenta decorant non possunt habere filios ex ancilla, vel ancillæ filia, vel liberta, vel libertæ filia, vel scænica, vel scænicæ filia, vel ex tabernaria, vel ex tabernariæ filia, vel humili, vel abiecta, vel lenonis, vel arenarij filia, vel quæ mercimonijs publicè præfuit: siue filios habeant ex eis tanquam ex vxoribus, siue tanquam ex concubinis. Hodie autem ex eis tanquam ex vxoribus possunt etiam prædicti magnis dignitatibus suscipere filios: & cum eis contrahere matrimonium: duntamen liberæ sint mulieres: & cum quibus liceat nuptias celebrare: & necessarium est vt dotalia instrumenta conficiantur ab illustribus. Reliqui verò citra eos, & qui maioribus decorati sunt dignitatibus, solo affectu nuptias contrahunt cum liberis mulieribus, quarum nō sunt nuptiæ interdictæ: vt in authenti. vt lic. mat. & auiæ. col. viij. §. Constantini verò. In concubinatu ergo quæ illustris habetur cum prædictis humilibus fœminis, vel in matrimo. quòd contrahere cum ancilla non liceat, corrigitur lex prima hu-
9 ius titu. †Superest, vt videamus quibus mod. illi qui naturales tantum sunt, ius legitimorū adipiscantur. Et certè si naturalis pater, vel inter viuos, vel in vltima voluntate offerat naturales filios seruitio curiæ ciuitatis ex qua, vel cuius vico ipse est oriūdus, vel si est de seniore, vel noua Roma, si offerat eos seruitio curiæ, cuius ius metropolitanæ ciuitatis cuiuscunque prouinciæ rediguntur tales filij naturales, in potestate sui parentis: vt instit. de nupt. §. vltimo. & potest hos naturales eorum pater insolidum scribere, vel nuncupare hæredes: vt infrà eodem, l. iij. nisi habeat alios naturales filios, & legitimos: tunc enim non in plus, vel maiorem quantitatem instituet naturales tantum, quàm instituerat naturales & legitimos: vt in
10 authenti. quibus modis natu. effi. sui. §. & quoniam. †Succedunt ergo isti naturales cum naturalibus & legitimis, si tamen naturales nati sunt ex libera. Nam si nati sunt ex ancilla, & manumittantur postea, tunc demum offeruntur, cū non supersunt legitimi: vt in auth. quib. mod. na. effi. sui. §. si quis igi-

tur fuerit.& §.& iſte modus.Quod autem dictum eſt in filio
oblato ſeruitio curiæ,ſeruatur etiam ſi filiam ſuam naturalem
quis copulauerit curiali ciuitatis,de qua,vel cuius vico ipſe eſt
oriūdus,vel copulauerit eam curiali ciuitatis metropolitanæ,
ſi ipſe ducat originem ex alterutra regalium ciuitatum. Quid
11 †enim intereſt,vtrum per filios,vel per generos commodita-
tibus ciuitatum cōſulatur:& vtrum nouos lex faciat curiales,
an foueat quos inuenit:vt infra eod.l.iij.Et in his omnibus ne
ceſſarium eſt quòd oblationi patris,filij,vel filiæ, conſentiant,
vel à principio,vel poſtea ratum habendó.Nam ſi ſoluere ius
poteſtatis inuitis filijs,non licet parentibus,multomagis ſub
poteſtate redigere inuitum filium,& nolentem,ſiue per obla-
tionem ad curiam,ſiue per inſtrumētorum celebrationem,ſi-
ue per aliam quamlibet machinationem tāquam ſortem me-
tuentem paternam,iuſtum non eſt,neque proprium imperij,
neq; proprium legiſlatoris.Et ſi plures ſunt naturales,& qui-
dam conſentiunt,alij non volentes tantum rediguntur in po-
teſtatem:vt in authen.quibus modis natu.effi.ſui.§.generali-
12 ter. †Et ſiquidem naturales filij à principio non conſenſe-
rint:& poſtea paternarum opum,vel inſolidum, vel ex parte
reperti fuerint poſſeſſores: licet eas alienauerunt omnino,ad
conditionem in qua pater noluit eos eſſe,amplificatis opibus
etiam inuiti coguntur accedere:vt ſ.eo.l.iij.§.hic. Item quod
dictum eſt in patre offerente eos,ſeruatur & ſi ipſi naturales
ſemetipſos offerunt:niſi legitima ſubſit proles:tunc enim non
licet naturalibus ſe offerre: vt in authen.quibus modis natu.
effi.ſui.§.& iſte modus.licet pater eos offerre potuiſſet:vt di-
c ctum eſt. Item & iſti naturales liberi[c] etiam ab inteſtato ſuc
cedunt patri naturali,ſi legitimati ſunt per oblationem curiæ
factam:ſed non ſuccedunt alijs cognatis patris:nec alij cogna
ti patris ſuccedunt eis:vt in authen.quibus modis natural.effi.
ſui.§.filium verò. Item legitimantur iſti naturales, ſi cum
eorum matre concubina pater naturalis contrahat matri.do-
talibus inſtrumētis compoſitis.& rediguntur in poteſtate hu-
ius patris,ſiue naſcantur,ſiue non naſcantur poſtea alij liberi
ex concubina vxore facta:vt inſtit.de nupt.§.vlti.& ſ.eod.l.
cum quis.& l.nuper.& habet locum hoc ius etiam ſi ante hoc
conſortium concubinæ,ſit iſte pater legitimorum filiorum ex
alia coniuge à qua ſeparatus ſit legitimè.Item non videtur di
ſtinguendum in naturalibus iſtis liberis an ſint nati ex libera,
an ex ancilla concubinarij,duntamen ipſe & liberos natura-
les manumittat,& eorum matrem,& cum ea contrahat ma-
tri.Sic tamen dico non eſſe diſtinguendum,ſi iſte pater natu-
ralis non habeat filios legitimos ex alia coniuge cuius ſolutū
eſt matrimonium.Nam ſi haberet alios legitimos,non legiti-
marentur iſti naturales nati ex ancilla poſt manumiſsionem
eorum,& manumiſsionem matris per ſubſequens matrimo-
nium cum matre eorum contractū:ſed nati poſt matrimoniū
eſſent legitimi:vt in auth.de trient.& ſe.§.vlt.Quidam tamen
dicunt eam authen.corrigi per aliam inferiorem authen.vt li-
berti decætero.§.ſi quis autem.Sed certè falſum eſt: quia illa
loquitur indiſtinctè:ergo ſuperioris authenticæ diſtinctio nō
13 eſt immutanda. †Item legitimantur iſti naturales,demum
deficiente legitima prole,ex quibuſdam alijs cauſis:vt ecce,ſi
eorum pater principi offerat preces: vt ſibi ſint legitimi ſuc-
ceſſores,etiam ſine matrimonio:& princeps eius preces admit
tit.ſi mulier iam ſit defuncta,vel deliquit,vel occultetur,vel a-
liàs venire prohibeatur,vel quoquo modo impediatur matri-
monium,vt ſacerdotio:vt in authen.quib.mo.na.effi.ſui.§.il-
14 lud tamen. †Idemq; & ſi pater non ſupplicauerit principi,
ſed in ſuo teſtamento dixerit ſe velle iſtos naturales ſibi eſſe le
gitimos filios, & ſucceſſores,ſi tamen filij poſt mortem eius
oſtendant patris teſtamētum,& ſupplicent principi,fiduciam
dat eis lex in hoc,vt principis,& legis dono hęredes eius fiant
ſi tamen voluntatem patris amplectantur:vt in prędicto tit.§.
15 ſi verò is qui ſolummodò.†Item & ſi talis pater neque ſuppli
cauerit principi,neque in teſtamento declarauerit voluntatē
ſuam:vt dictum eſt,ſi tamen in inſtrumento publicè,vel pro-
pria manu eius conſcripto,habente ſubſcriptionem trium te-
ſtium fide dignorum,ſiue ſub geſtis monimētorum dixit hos
filios eſſe ſuos,& non adiecerit naturales:huiuſmodi filij ſuc-
ceſſores legitimi erunt:& ſi vni ex multis filijs teſtimonium
quodlibet ex prædictis modis præbuit cæteris ex eadem mu-
liere natis ad legitima iura ſufficiet:vt in authen.vt liceat ma-
tri,& auiæ.§.ad hæc.

a ADNOTATIO. ¶ Filij. Adde de iſto filio naturali an & quando ve-
niat appellatione filiorum vide Soci.in conſi.viij.verſi.j.quia ex quo.
b ¶ Alendus. Vide abb.in conſi.l.vol.ij.& in conſi.cxv.in l.diſt.eo.vol.& Fe-
li.in c.eccleſia ſanctæ Mariæ.colum.xv.ad medium de conſtit.& Corſ.latè
in reſponſione c.grandi.de ſupplen.negli.præla.
c ¶ Liberi.Amplia, quod etiam filius natus ex concubina ſuccedit patri &
matri.ita conſuluit Soci.in conſil.cxlviij.colum.iij.verſi.præterea.

De tutela teſtamentaria. *Rubrica.*

a EXPOSVIMVS [a] ſuprà de contractibus,
nunc de quaſi contractibus audiamus. Et quia
inter quaſi cōtractus dignior eſt tutela,audia-
mus de tutelis. Vel aliter:Diximus ſupra quali
ter parentes neceſſe habeant prouidere filijs in
alimentis:& quia debet eis prouidere in tuto-
ribus,vel curatoribus dandis,audiamus de tutoribus:& ſic de
1 tutelis.†Et quia tutela alia teſtamētaria,alia legitima,alia da-
tiua,& quia teſtamentaria dignior eſt cæteris;primò de teſta-
mentaria dicamus. Videamus ergo generalia omnium tu-
telarum,ſcilicet quid ſit tutela,vnde dicatur, & cui detur tu-
tor. Poſtmodum dicemus ſpecialiter de teſtamentaria quis
poſsit dari tutor in teſtamento,à quo,in qua voluntate,& qua
2 liter. †Eſt autem tutela vis, & poteſtas in capite libero ad
☞ tuendum eum qui propter ætatem ſe defendere nequit,iure
ciuili data,ac permiſſa:vt inſti.de tute.§.j.& ff.de tute.l.j.Ideo
autem dicitur vis & poteſtas:quia eſt violenta poteſtas. Da-
3 tur enim etiam inuito,vel non petenti:vt ff.de tute.l.ij.†Et in
hoc differt à cura:quia curator non datur niſi volenti,ſiue de-
beat dari impuberi,ſiue puberi. Diſtinguetur tamen in ali-
quo pubes ab impubere:nam puberi non datur niſi non vo-
lenti præterquam ad litem:vt inſtit.de cura.§.item inuiti.Im-
puberi autem datur etiam in litem, ita demum ſi impubes
alium velit conuenire. Si autem impubes ab alio conuenia-
tur, non accipit quidem curatorem inuitus: ſed tamen præ-
tor cogit eum vt velit: vt ff.de tutelis l.ſecunda.§.ſi pupil-
lus. Vel forte non cogitur inuitus accipere hunc, puta Ti-
tium,ſed cogitur aliquem nominare quem accipiat. Item &
ideo dicitur in capite libero: quia tutor non poteſt dari ſer-
uo, vel ei qui eſt in aliena poteſtate, puta Titio qui eſt in pa-
tris ſui poteſtate: datur enim tantum ei qui ſui iuris eſt: vt
inſtitu.de tutelis.in princi.titu.In caſu tamen etiam impube-
ri ſeruo datur tutor.puta ſi quæſtio ſit de impuberis liberta-
te. Dabitur enim tutor ei,qui de ſtatu ſuo litigat: & ita de-
mum tenebit datio,ſi liber eſt ſubaudi vſque ad pubertatem.
Nam vſque ad finem cauſæ tenet propter dubitationem:
etiamſi liber non ſit. Sed ſi verè liber eſt, teneret datio tuto-
ris vſque ad pubertatem:vt ff.de tuto.& cura.dat.ab his.l.ei
qui.& l.curator.Poſſet etiam ad prædictam cauſam dari cura
tor,vt ille ea finita deſinat eſſe tutor:alioquin permaneret vſ-
que ad pubertatem ſi impubes eſſet liber:vt in prædi.l.curato
4 re.& ſ.qui da.tut.vel cura.l.j.†Tutor autē certæ rei,vel cauſæ
nō datur,vel aliquibus rebus deductis:& ſi datus fuerit,datio
nō tenet.Sed perſonę datur eius vniuerſum patrimoniū admi
niſtran

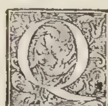
nistrando:vt instit.eo.§.certæ autem rei.& de excusatio.tuto. §.datus.ff.eo.certarum.& l.& si.& l.quia.Sed & cuidam vniuersitati totius patrimonij datur:vt rei aphricanæ:vt ff.eo.l.si testa.tu.Itē & verò seruo impuberi datur quandoq; tutor propter spem libertatis omnino præstandam: nam si ei libertas, & hæreditas per fideicommissum data est, & hæres institutus adire noluit,dabitur impuberi tutor,qui eum adire cogat,& tutelam retineat quoad restituatur hæreditas:vt ff.de tu.& cura.da.ab his.l.si impuberi. Item ideo dicit ad tuendum eum, quia tutoris potestas nō est in impubere:vt impubes ei acqui-
5 rat:†sicut filius patri acquirit,vel seruus domino,neque est in impubere vt impubes sit in dominio tutoris: sicut seruus est in dominio domini.Sed est hæc tuitio & potestas propter vtilitatem impuberis.Nam superiores duæ potestates dominorum,& patrum,inductæ sunt propter vtilitatem patrum, & dominorum:sicut de effectu patriæ potestatis dicemus.j.de pat.potesta.& effectu dominicę dicetur.insti.de iis qui sui vel alie.iur.sunt.Item ideo dicit propter ætatem:quia tutor datus masculo minori.xiiij.an fœminæ verò minori.xij.vt insti.qui.
6 mod.tu.finitur.in prin.tit. †Datur nato,sed nascituro non: vt eo.l.si nemo.§.vltimo.Si autem datus fuerit puberi tutor, ipso iure non tenet datio:vt nec sit opus excusatione.nec ideo tenet,quia non gerit:vt ff.de tuto.& cura.da.ab his.l.Seie. Itē quod dicit postea iure ciuili data,refertur ad datiuam tutelā, vel ad legitimam tutelam.quasi dicat.instituta vel inducta. Quod dicit,ac permissa,refertur ad testamentariam:siquidem omnis tutela aut est testamentaria,aut legitima,aut datiua.Et bene dico quòd illa verba,iure ciuili data ac permissa,sunt de definitione tutelæ:licet Pla.dixerit illa verba notare diuisionem tutelarum: quod verum est:sed non esse de definitione quod verū non puto.Dicitur autem tutela à tuendo: inde & tutores qui eam & vim & potestatem habent quasi tuitores, & defensores:sicut æditui dicuntur qui ædes tuentur:vt ff.de
7 tute.l.j.& insti.de tute.§.j. †Datur impuberi tutor: vt dictum est:etiam siue furiosus sit.nec dabitur ei curator: vt furioso vt magis ætati quàm dementiæ semper sit consulēdum:
8 vt ff.de tute.l.iij. †Datur tutor certus,non incertus.[b] Nam
b si duo sunt Titij,pater,& filius,& datus est Titius,nec apparet de quo senserit testator,non deficit ius,sed probatio:ergo
9 neuter est tutor:vt ff.eo.duo.& l.tutor incertus. † Item datur priuatus,sed etiam & magistratus:vt ff.eo.l.tutor incertus.§. j.Paterfamil.& filiusfami.vt instit.eo.in princi. Liber,& non seruus dabitur tutor à iudice:vt infrà qui dari tu.poss.l.in seruili.Si tamen dominus seruum suum sciens dederit in testamento tutorem filiis impuberibus,directam libertatem videtur ei dedisse,& purè:etiamsi seruus erat minor.xxv.ann.sed
c deinde post xxv.ann.erit tutor[c]:vt ff.eod.l.quæro.§.Lucius. Si autem seruum tuum crederet alienum,haberet seruus fideicommissariam libertatem:& postmodum esset tutor:quia testator opinabatur alienum esse seruum: & ita verisimile est,vt tanquam alienum voluerit manumitti, & tutorem esse:vt j. de fideicom.lib.l.& si non adscripta.sed si testator seruum suū
10 crediderit esse liberum,non tenet datio tutoris. † Idem est,si seruum alienum scit esse alienum,quem dat tutorem,& putasset esse liberum.Si autem seruum alienum scit esse alienū purè,non potest eum dare tutorem in testamento:sed ita cùm liber erit.Proprius autem seruus inutiliter eo modo datur tutor,nec tenebit datio. Si autē seruum alienum testator credat esse suum,habebit fideicommissariam libertatem,& tunc erit tutor:vt instit.eo.§.j.& ij.& ff.de fideicom.lib.l. Paulus.& ff. eo.l.quæro.§.verbis.& l.si hæreditatis.§.seruus alienus. & j. eo.l.si pupillorum.licet legatum rei alienæ quam testator putabat esse suam,non teneat:nisi relinquatur coniunctæ perso-
11 næ:vt j.de lega.l.cùm alienam. Datur tutor ille qui non est
d mutus[d],vel surdus.tutor enim debet loqui,& audire:vt ff.de tute.l.j.§.penul.& vlt.Minus autem plenè audientes,possunt esse tutores:vt ff.de legiti.tut.l.penultima.§.vltimo. Item datur,qui compos mentis suæ est.furiosus autem non datur,nec minor vigintiquinque annis.nisi ita detur cùm compos erit mentis suæ,aut maior.xxv.an.vt Instit.eodem.§.furiosus.&
12 ff.eodem.l.si hæreditas.§.si furiosus. †Datur ille tutor cum quo testamenti factio est:vt ff.eo.l.testamento tutores. Datur tutor masculus, & non fœmina:quia id munus masculorum est nisi à principe specialiter impetrauit mulier tutelā. Vnde etiam pater matri communium filiorum impuberum in testamento suo frustra demandat tutelam,adeo vt etiam prætor tale iudicium non debeat confirmare:vt ff.de tute.l.vlt.& ff.co. l.iure nostro.Hodie tamen iure auth.confirmari potest tutela matris,si ea inter gesta nuptijs alijs, & auxilio senatusconsulti renuntiauerit:vt in authen.de hære.ab intest.§.ex his.Item datur tutor etiam ille qui non est ciuis eiusdē ciuitatis, cuius est testator:vt ff.eo.l.quæro.licet prætendere possit excusationē:
13 vt ff.de excu.tu.l.vltima.§.vltimo. †Dare autem potest tutorem filijs impuberibus pater qui nō habet eos in potestate, non mater,non patronus.si tamen mater dederit filio impuberi quem instituit hæredem tutorem,causa cognita fiat confirmatio:quasi in rem suam potius,quàm in personam videatur tutorem dedisse:vt ff.eo.l.pater.& l.qui tutelam.§.vlti. Tenet autē datio patris,etiam si dederit filio exhęredato.Item tenet, si dederit filio posthumo:sed ita demum,si nascatur posthumus.De eo autē quod gessit tutor ante,quā nascatur posthumus,tenetur vtili actione neg.gest.vt ff.e.l.pater.& l.si nemo. §.vlt.Dare potest pater tutorem filijs, & filiabus,& dando filijs videtur dedisse filiabus tam natis,quàm nasciturís.sed non è cōuerso:quia in masculino continetur fœmininum.sed nō è conuerso.Si autem dederit quis tutorem posthumis videtur dedisse tam filijs posthumis,quàm cæteris liberis,scilicet,nepotibus nascituris. Nati autē liberi non cōtinentur posthumo-
14 rum appellatione. † Item liberorū appellatione continentur nepotes,sed appellatione filiorum non continētur nepotes ex
e interpretatione legis,& vsu vulgari[e]:quæ preualent significationi nominis,& deriuationi. Dicitur enim filius ἀπὸ τοῦ φιλεῖν quod est amor.& quia nepotes sunt amor aui,quo dulciori vocabulo possent nominari:sed tamen consuetudo loquentium, & legis interpretatio est contraria.& probātur hæc Instit.e.§. vlti.& ff.eo.l.siquis filiabus.& l.quid si.& l.siquis ita.& de verbo.signi.l.nomen filiarum.& l.si liberorum.& de leg.ij.l.si ita
15 scripsit.†Illud certū est,quòd nemo se potest dare tutorem:nō ergo tutor erit,qui se tutorem adscripsit. Iudex tamen potest eum dare tutorem,si idoneus esse approbetur,vt ex decreto, non ex testamento sit tutor,vel si impubes alios habeat tutores,hūc adiunget curatorem:nec ipse poterit se excusare,quia consensisse videtur voluntati testatoris. Item remouetur nō vt suspectus propter scripturam suam:vt ff.eo.l.ex sententia. & ad.l.cor.de fal.l.vxori.§.j. Tenet datio tutoris in personis filiorum quos testator sciebat se habere,nō in personis eorum,quos credebat decessisse,vel natos nō esse:quia de eis nō consensit:licet nomen filiorū eos admittitur:vt ff.eo.l.si quis
16 ita.§.si quis est.†Nepotibus autem suis ex filijs natis quos habet in potestate sua dabit auus ita demum tutorem,si nō sunt recasuri in potestatem sui patris.quòd accidit si pater eorū viuit,& nō exiuit de potestate sui patris:vt ff.e.l.j.& insti.de tute.§.permissum.Filijs autem emancipatis,vel nepotibus emācipatis,parens non potest dare tutorem:si tamen dederit,confirmatur datio omnimodo,id est sine inquisitione: nisi causa, propter quam videbatur esse datus in eo mutata sit.vt ex amico inimicus:vel si ex diuite pauperior sit factus:vt ff.e.l.pater,
17 & Insti.de tute.§.vlti. Dari potest tutor in testamento purè,& in diem,& sub conditione,vt insti.eod.§.ad certum tempus.& ff.eo.l.tutor datus.§.tutorem.& l.siquis sub. Si autem plures conditiones apponantur,si quidem copulatiuè,omnes implendæ sunt:si alternatiuè,satis est vnā impleri.Si verò ponantur dissolutæ vel in diuersis partibus testamēti,nouissimæ parendū est:vt ff.e.l.tutor datus.§.vlt.& l.si hæreditas.§.j.Sic autē dari nō potest tutor illi,aut illis filijs meis,vtri eorū velit Titius tutor esto.Quid enim si Titius cōstituere nolit,vtri filiorū tutorē esse velit:sic autē dari potest quis vt sit tutor si ve-
18 lit:vt ff.e.tutor ita rectè. †Dari potest vel in testamēto sole-
f ni,vel in codicillis[f] testamēto cōfirmatis,& semper videtur esse testamento confirmati hodie,si testamentū præcedat vel sequatur codicillos:vt ff.e.l.iij.& insti.de codicillis.Si ergo abintestato quis faciat codicillos,ipso iure nō tenet datio,quia nō pos

ſunt dici teſtamento confirmati. Item ſi quidem dati ſunt tuto
res in teſtamento, & alij dati ſunt in codicillis, omnes erunt tu
tores: niſi poſteriorem dando priorem reprobauerit teſtator:
19 vt j.eo.l.& ſi à parte.& ff.eodem.l.Iulianus. †Et incipit te-
nere datio tutoris ab adita hæreditate ſaltem ab vno hærede
adita hæreditate, ſi verò nemo adierit hæreditatem, nihil va-
let ex iis quæ teſtamento ſcripta ſunt: vt ff.eodem.l.ſi nemo.

a ADNOTATO. ¶ Adde in iſta materia ex tutela vel cura: licet ſit deuo luta ad aliquem, tamen à ſeipſo non poteſt capere ad miniſtrationem bonorum ita Soci.in conſi.ccxiiij.col.ij.verſi.prima pars.
b ¶ Non incertus. Adde Bart.in l.quidam.in prin.in ij.colum. in ver. iij. quæro.ff.de reb.du.doct.in l.tutor incertus.ff.de teſt.tute.Ang.are.in §.actionem. nume.55.inſti.de act.chart.ccliij.domi.Bartho.ſoci.in l.vtrum.§.quidem.nu. 12.de re.dub.chart cviij.
c ¶ Tutor. Vide quid per hoc dicat Lud.ro.in ſing ſuis in ſuo ſingulari.ccliij. & limita vt per Barba.xxxiij iiij.colum.in j.lib.
d ¶ Mutus. Adde Bart.& doct.in l.j.§.mutus.ff.de tute.& in l.ſi.§.ſi.ff.de legi. tu.vbi originaliter habes iſtam materiam.
e ¶ Vſu vulgari. Ad huius concluſionis materiam vide Bart.Bal.& doct. in l.ſi.C de ſuc edic.do. Alexan.de imo.in l.quæro.ff.de inoff.teſt.do. Anto. de roſe.in tract de ſuc.ab inteſta.do. Alexand.in conſilio.xxxvj.in iiij.volu.domi. Bartho.ſoci.in conſil.xxv.incip.do.Franciſcus.verſi.ij.præſuppoſito.in j.vo. chart.xlvij.
f ¶ Codicillis. Et tutor an, & quando poſsit dari in codicillis, vide Socin. in conſi cclxxxiij.col.ij.verſi.ij.reſpondeo.& an tutor qui datus fuit in teſtamẽto: an ſi datur alius in codicillis cenſeatur reprobatus ac reuocatus. vide Soci.in dicto conſi.ij col.ver.j.quia.& ver.ij.reſpondeo.

De confirmando tutore, vel curatore. *Rubrica.*

1 *Tutelæ datio quibus ex cauſis inutilis.*
2 *Teſtamentarius tutor ne ſatiſdet. fallit.3.5.*
4 *Legitimus tutor an teſtamentario potior.*
6 *Confirmationis forma.*

QVONIAM in teſtamento ſæpè contingit
tutorem inutiliter dari, & ideo opus eſt confir-
matione: idcirco ponit de confirmando tutore.
1 †Sciendum eſt igitur dationem inutilem eſſe,
quandoque propter perſonam dantis in teſta-
mento, vt quia pupillum in poteſtate non habebat: quandoque
propter perſonam eius, cui datur: vt ſi detur puberi tanquam
impuberi: quandoque propter ſolennitatem non adhibitam:
puta ſi non in teſtamento vel in codicillis teſtamento confir-
matis, aliâs detur tutor: vt ff.eodẽ.l.vt neque. In primo mo-
do diſtingue vtrum fuerit pater qui non habebat in poteſtate,
an mater, an extraneus. Si pater, debet omnino confirmari,
id eſt ſine inquiſitione: vt Inſtit.de tutelis.§.vltimo. Nec enim
2 ſatiſdabit rem pupilli ſaluam fore: †quia ſufficit ei paternum
teſtimonium pro ſatiſdatione: vt ſuprà de epiſco.au.l.de crea-
tionibus.§.j.& ff.eodem,l.ij. Sed nec inquiretur ſit locuples,
an non: & vtrum ſit fidelis, an non: quia fides eius eſt approba
ta à teſtatore: vt inſtitu.de ſatiſda.tu.§.ſed hoc.non eſt hoc niſi
noua cauſa ſuperueniat: vt ff.de teſta.tu.l.pater.tunc enim nõ
videtur duraſſe patris voluntas, vel niſi vetus cauſa abſcondi-
ta, & latens, detegatur: vt quia malè morigeratus erat, vel pau
per factus, quæ neſciebat teſtator. Nam in his omnibus ſequi-
tur prætor vtilitatem pupillorum, non ſcripturam teſtamenti,
vel codicillorum: vt ff.eodẽ.l.in confirmando: & l.vtilitatem.
3 Quod† autem dixi omnimodo: quidam ſic intellexerunt, vt
etiam ſi legitimus tutor ſupereſſet, & vellet ad tutelam admit
ti, tamen, eo excluſo, confirmetur minus legitimè datus in te-
ſtamento eo, quòd dicunt confirmatum tutorem teſtamen-
tarium. Ego puto teſtamentarium tutorem non poſſe dici
eum, qui eſt confirmatus, ſed potius datiuum. argumento ff.
de verborum ſignificatione.l.lege. Et illud quoque quod ſo-
let allegari de ſententia per appellationem reſciſſa & per ſen-
tentiam cõfirmata: vt ff.de iis qui nota.infami.l.furti.& quod
dicitur de primo teſtamento, confirmatur in ſecundo: vt inſtit.
4 quibus modis teſta.infir.§.poſteriore. ſicque puto† legitimum
a vel omnino præferendum[a] vt videbatur Ioan.vt infra, qui da.
tu.l.ſi ſororis. vel etiam concurrere cũ confirmato à iudice: ſi-
cut & concurrit alius datiuus. vt infra eodem.l.ſi vt proponis.
& ſupra titu.proxi.l.ſi pupillorum pater. Si autem ille con-
firmatus eſſet teſtamentarius, nunquam cum legitimo, ſed nec
cum datiuo cõcurreret: niſi in duobus caſibus, ſcilicet, propter
augmentum facultatum, & propter excuſatum vnum ex iis
qui in teſtamento dati ſunt: vt ff.de teſta.tu.l.ſi quis ſub condi-
tione.& infrà, in quibus cau.tu.ha.l.vlti. Quod autem in pri-
mo dictum eſt: & in tertio, circa perſonã patris dici poteſt: vt
ff.eodem.l.ſi filio puberi.& l.qui à patre.& l.ſi patronus.& j.
5 eodem.l.neque. † Item hæc ſeruantur in filijs legitimis & na-
turalibus, & in naturalibus tantum, quantum ad res, quas de-
derit pater vſque ad legitimum modum. Fiet enim confirma
tio, vt dictum eſt: ſed tamen aliter quàm ſuprà: quia non ſine
inquiſitione: vt j.eodem.l.vlti.& ff.eod.l.naturali. Item quan-
tum ad naturales & legitimos ſi eis dederit in teſtamento tu-
torem pater, non diſtinguitur ſint inſtituti hæredes ab eo, an
non, vt ff.de teſta.tu.l.pater. Si verò mater dederit tutorem fi-
lio, diſtingue aut inſtituit eum hæredem, aut non. Si inſtituit,
b debet quidem confirmari datio: quia ex ſe non tenet[b] cauſa ta
men cognita, id eſt cum inquiſitione: vt j.eo.l.j.& ſupra titu.
6 proxi.l.mater. Et remittitur ſatiſdatio: vt ff.eo.l.j. † Et eſt hoc
bene notandum: quia confirmatio non fit ſine inquiſitione [li-
cet alias à iudice & ſine inquiſitione,] & cũ inquiſitione poſ-
ſit dari: vt Inſtit.de ſatiſda.tu.§.item.niſi dicas vt B.ſolitus erat
dicere, ex tenore græcæ conſtitutionis hoc emendatum: vt in-
ſtitu.de attiliano tu.§.nos autem. Si verò mater non inſtituit
eos hæredes, non habet neceſſe prætor tutores ab ea deſigna-
tos confirmare: conſueuerunt tamen confirmari. Et ſi viderit
prætor expedire pupillo: poterit confirmare tutores: vt j.eo.l.
mater. Si autẽ extraneus det tutores, nec tenet datio, nec con-
firmatur: niſi pupillum inſtituit hæredem extraneus: tunc e-
nim ſi extra ea bona nil habeat pupillus, non malè dicetur iu-
dicium eius ſequendum, quia & perſonam eius quem tutorẽ
eſſe voluit nouerit, & impuberẽ ita dilexit, vt eum hæredem
inſtitueret: vt ff.eo.l.ſi patronus.& fortè non remittitur ſatiſ-
datio: vt ff.eo.tutores.

a ADNOTATIO. ¶ Præferendum. Vide do: Alexã.in conſi.cxiiij.j.volu.& vide Barba.in conſi v.colum.viij.volu.ij.
b ¶ Tenet. Vide Lu.ro.conſi.clxxxviij.

De legitima tutela. *Rubrica.*

1 *Agnati qui, an non. 2.*
3 *Agnati, cognatiue ſimul ad tutelam uocari.*
4 *Tutela quibus delata.*
5 *Patronus quis.*
6 *Patronus an & quibus tutor ſit.*
7 *Tutores fiduciarij.*
8 *Fiduciaria tutela quæ, & cui delata.*
9 *Legitimi tutoris officium.*

QVONIAM deficiente tutela teſtamentaria
ſuccedit ea, quę dicitur legitima: de ea igitur vi
deamus quibus deferatur, & quando, & quod
ſit tutoris officium. Sciendum eſt itaque de-
a ferri[a] eam ex verbis, & ſentẽtia legis xij. Tab.
1 agnatis. Sunt† autem agnati, qui per virilis ſe-
xus perſonas cognatione iuncti ſunt: quaſi à patre cognati ve
luti frater eodẽ patre natus, fratris filius, nepos ve ex eo. Item
patruus, & patrui filius, nepos ve ex eo. At qui per fœminini
ſexus perſonas iungũtur cognatione, nõ ſunt agnati, ſed alias
2 naturali ratione cognati. †Itaque amitæ tuæ filius non eſt
tibi agnatus, ſed cognatus: & inuicem tu illi eodem iure con-
iungeris: quia qui naſcuntur, patris, & non matris familiam,
id eſt agnatitiam cognationem ſequuntur: vt Inſtitu.eo.j.re-
ſponſo, & §.j.& ff.eo.l.ſi vir. Ideo autem non deferebatur tu-
tela cognatis, quia nec ſuccedebãt: vt j.eo.l.ad auũculos. Illud
quæri poſſet, an olim cognati vocarentur ad tutelam deficien
tibus agnatis, cùm ad ſucceſsionem per prætorem, eis deficien
tibus, admitterentur: vt ff.quis ordo in bono.poſſeſ.l.j. Hodie
3 verò conſtat †agnatos, & cognatos, ſimul vocari ad tutelam,
& ad ſucceſsionem: vt in authentic.de hæredita. ab inteſta.
§.ex his.& ſi quidem ſunt eiuſdem gradus, omnes pariter vo-
cantur

cantur.si verò non sunt eiusdem gradus,defertur tutela proximioribus tantùm:vt ff.eodem. l.si plures. & l.si reliquero. & institu.de capi.di.§.vlti. [Vnde & patre demum mortuo filij vocantur ad tutelam agnatorum patris:vt ff.fami.ercis.si maritus.Idemq; patre capite minuto:non enim dico excusato eo, vel remoto:quia tunc succederet datiua tutela : vt iam dicam in filio patroni,& nepote.] † Ex sententia autem legis xij. Tab.tantum defertur tutela patronis,& parentibus emancipantibus filios impuberes.Nec enim ea lege aliquid nominatim cauetur de hac tutela,sed iuris prudentes interpretati sunt tutelā deferri patronis,ac si verbis legis esset introducta:ideo quia succedunt libertis ab intestato. Nam & agnati ideo sunt tutores,quia succedunt ab intestato.Plerunq; enim vbi & successionis est emolumentum,ibi & tutelæ onus esse debet.Plerunq; ideo dixi:quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatē vocatur,cū alius est tutor.Idemq; & in minore xxv.an.patrono,vel agnato:vt institu.de leg.pa.tu.& ÿ.eod.l. vlt.& ff.eodem.l.j.& ij.j.responso. †Patronum accipe si manumittit sponte,vel ex causa fideicommissi:vel quia emit ea lege,vt manumitteret.Idemq; & si non manumittit,sed ex constitutione peruenit ad libertatem.secus verò si hæres rogatus non manumittat:& ex textu Senatusconsulti peruenit ad libertatem. Si autem duo manumiserint,omnes sunt tutores †si vnus eorum decesserit,vel ab hostibus sit captus,vel in seruitutem hostium redactus,compatronus erit tutor non filius patroni decedentis:& si ambo patroni decesserint,defertur tutela liberis eorum:si tamen vnus reliquerit filium,alter nepotem,soli filio defertur tutela,non ad nepotem:& sic etiam defertur hæreditas.Et est hoc adeo verum:vt etiam filio patroni remoto,vel excusato à tutela,nepoti ex alio non deferatur.Idcirco enim abijt à tutela,vt alius in locum eius detur,nō vt successio amittatur:secus si filius patroni decessisset,vel capitis diminutionem maximam, vel mediam esset passus:tunc enim sequens proximior in gradu succederet in tutelam:quod generale est in qualibet legitima tutela:idemq; est in testamentaria:vt ff.eodē.l.tutela.vsq; ad vlti.§.legis.& de testa.tu.l.siquis sub conditione.Patre autem mortuo qui emācipauit filiū impuberem,filij eius maiores xxv.an.fratres impuberis emancipati filij †fiduciarij sunt tutores sui fratris.vt Institut.de fidu. tu.Et quare non sunt legitimi,sicut & filius patroni est legitimus tutor liberti paterni?Respondere videtur lex prædicta: quia si seruus non esset manumissus,eodem iure erat futurus seruus penes filium domini iure hæreditario,quo fuerat futurus penes dominum.Si ergo sit manumissus seruus,eodem iure debet esse libertus penes filiū patroni:quia est hæres sui patris.Sicut erat ergo pater legitimus tutor,ita debet esse iste.Sed prædictus filius impubes mortuo patre suo nō erat recasurus in potestatem suorum fratrum,etiam si à patre non esset emācipatus:[si ergo est emancipatus]non debet recidere in eorū tutelam legitimam:licet parens eorum legitimus fuerit tutor. At instabit aliquis:hæc ratio non valet:pone enim quòd pater emancipauit nepotem impuberem ex filio:hic emancipatus,mortuo auo,erit in fiduciaria tutela sui patris: & tamen certum quòd si emancipatus non esset,recasurus erat in potestatem sui patris:vt instit.de fidu.tu.in prin.& de tutelis.§.vlt. vel pe.Sed respondeo,si nepos non esset emancipatus,nō erat recasurus in potestatem sui patris iure hæreditario,id est,quia hic pater extiterit hæres suo patri:imò iure paternitatis filiationis.Sicut ergo ex persona sui patris non erat habiturus impuberem in potestate sua,ita ex persona sui patris mortui,qui fuerat legitimus tutor,non debet habere sui filij impuberis le-
3 gitimam tutelam.†Potest & alia ratio notari,quare prædicta tutela dicatur fiduciaria,& non legitima:quia emancipatione impuberis facta expirabit ius agnationis inter fratres:vt instit.eodem.§ vltimo.& ff.de inoffi.testa.l.fratres.& inter patrē & filium:nisi emanciparet,cōtracta fiducia. Sed hodie durat ius agnationis inter fratres,& patrem & filium,licet minima capitis diminutio interueniat:vt infrà eodem.l.iiij.& institu. de leg.agna.suc.§.vltimo. Hodie ergo hoc nomine fiduciaria exsufflato diceretur legitima tutela tantum in prædictis personis:vt infra de except.l.aduersus.Defertur autem hæc tutela tunc demum quando decessit parens intestatus:quod ita accipe siue nullum omnino fecerit testamentum,siue fecerit sed euanuerit:in eo tamen nihil continebatur de tutela:vt ff.codē. l.intestato.& ÿ.eodem.l.quod autē. Item defertur agnatis ita demum,si capitis diminutio maxima,vel media non interuenerit:vt ff eodē.l.legitimos.§.vltimo.& infra eodē.§. vltimo. Idem est si minima:nisi inter fratres,& parentes,& liberos:vt dictum est.Item defertur proximo agnato:nisi proximior nasci speretur:vt ff.eodem.l.j.§.si apud.Sunt & aliæ communes rationes quæ repellunt aliquem à tutela,& illæ locum habent etiam in ista tutela legi.vt ff.eodem.l.penultima.§.vltimo.&
9 l.vltima. †Est autem legitimi tutoris officium in administrando,sicut & cæterorum tutorum,cùm sciat se esse proximiorem agnatum:nam ipso iure tutor est non per dationē ho-
b minis,& habet necesse satisdare rem pupilli saluam fore[b],licet sit patronus,vel de liberis patroni causa tamē cognita vt si honesta sit persona,remittitur eis satisdatio:& maximè si substantia pupilli sit modica.Si autem persona patroni sit vulgaris,vel minus honesta,satisdari debebit: & sic modus tutelæ, aut persona,aut causa,admittet satisdationem, vt ff.eodem.l. legitimos.

a ADNOTATIO. ¶ *Deferri tutela*.An,& quando,deferatur sicut hæreditas vide Socin.in consi.cliij.col.pe.ver.viij.& in consi.cclij.col.iij.versic. confirmatur etiam.

b ¶ Saluam fore.Adde Bartol.in l.j.ff.rem pup.saluam fore.& in l.muto.circa si.ff.de tute.Ange.are.in § ne tamen.nu.iiij.insti.de satisda tut. Chart.liiij. Pau.de castr.copiosè in consi.cccl.vbi habes totam materiam.Bart.in cōsil. incip.quæritur,an curator.do.Alexand.de imo.in consil.cxxix.in j.volu.qui omnia congerit.

Qui petant tutores,vel curatores. *Rubrica.*

1 *Tutores qui & cur petant.*
2 *Tutor ubi petendus.*
3 *Tutores petentium pœna,quique excusandi an non & 4.5.*

DE TVTELA testamentaria, & legitima dictum est:sequitur videre de datiua:sed quia dationem tutoris à iudice interponēdam præcedit petitio tutoris:primò quidē videamus
1 de iis qui petunt tutores.†Sciendū est igitur, quòd quidam petunt ex necessitate,vt omnes qui impuberi possunt succedere,etiā mater impuberis. Nam si isti sponte,nō coacti petierint impuberi tutores idoneos,vel prioribus excusatis siue reiectis tutoribus nō confestim aliorum nomina ediderint,ius non habent vendicandorum bonorum impuberis ex testamento , puta pupillari substitutione , vel fideicommissaria, vel ab intestato : si moriatur in pupillari ætate. olim tamen non repellebantur si ex testa-
2 mento vendicarent : secus si ab intestato. Et confestim † est petitio tutoris facienda , id est , vbi primum potuit quis,hoc est, prætoris habuit copiam huic rei sedentis , nisi fortè in-
a firmitate quis impediatur : vel alia magna causa[a] quæ etiam mandare impediet eum ad petendos tutores: ita tamen, vt nullo modo annale tempus excedat ad petendos tutores. Si enim mortalitate impuberis quis impediatur, nihil imputabitur ei. Item nec potest eis imputari si non petierunt tutorem impuberi , quia ipse egenus erat ; [vt ff. ad Tertylianum. l. secunda. §. quid si pater.] Item nec imputatur eis si tutorem petitum non accusauerint suspectum : imputatur tamen eis si petierunt scienter tutorem minus habilem.Idoneus enim debet esse tutor moribus, & facultatibus. Si tamen sit idoneus facultatibus tantum, excusantur qui petierunt. Item oportet eos qui petierunt tutores eos compellere ad agendum.Et quod dixi in tutoribus & curatoribus impuberum,est intelligendum vel furiosorum,vel
3 ventris.†Et imponitur prædicta pœna iis, qui proximi sunt impuberi in succedendo:sequentes enim, fisco repulso, succedunt: vt ff. ad Tertylia. l. secunda.§.si mater. vsque ad illum §.tractari. & §. vltimū.& infrà de legiti.hæredi.l.sciant. & ÿ.ad Tertyl.l.matres.& l.omnem.& ff.codē.l.j.& l.cuius. & vlti.j.responso.§.vlti.& §.penult.& infrà eodem.l.matres.

4 & l.cum matribus. †Nec excuſatur mater à prædicta pœ=
na:ideo quia non eſt legitima mater,vel ideo quia dicit ſe er=
raſſe in iure:vt infra eodem.l.vltima.& multominus excuſa=
buntur agnati,vel cognati impuberis.Eſt enim hic error in iu
re naturali,vel quaſi naturali:& ideo eſt puniendus,vt dicitur
in liberto temere vocante patronum in ius:vt ſupra,de in ius
voc.l.venia.Item nō excuſatur mater,ideo quia pater impube
ris prohibuerit eam petere,volens eam adminiſtrare:debet e=
5 nim vel petere,vel adminiſtrare legitimè tutelam.Item†liber
ti impuberis ex neceſsitate petunt ei tutores:ipſi enim de hoc
accuſati puniuntur,vt emendentur(ſi apparuerit)vel propter
negligentiam,vel propter malitiam,non petijſſe tutores:vt ff.
eodem.l.græca.§.ſi minoris.Item & ex neceſsitate petunt ſibi
curatores adoleſcentes in lite:vt infra eodem.l.j.& inſtitu.de
cur.§.inuiti.Item & impuberes in omni negotio præterquā
in lite.niſi fortè ſit lis agenda cum tutore:vt ff.de tute.l.qui ha
bet.§.ſi pupillus.& §.idem.Item ſunt alij qui petunt ex volun
tate,vt cognati,& affines,& familiares parentum & amici eo
rum,& educatores ipſorum puerorum:vt ff.eodem.l.è græco
verſa.ſi minores.

a ADNOTATIO. ¶ Cauſa.Et an abſens ex iuſta cauſa excuſetur:quia
non petijt tutotem & curator negligens in petēdo an,& quādo teneatur pu-
pillis.vide Soci.in con.cliij.co.pe.ver.ij.abſentia.& ver.iij.quia. cum ver.ſeq.

Vbi petantur tutores,vel curatores. *Rubrica.*

1 ☞*Pupillis extra iuriſdictionem qui prouidendum.*
2 *Magiſtratus domiciliarij tutores edent.*

N † EO loco petendi ſunt tutores,vel cura=
tores minoribus,vnde ipſi ducunt originem,
vel ex perſona patris,vel ſi vulgo concepti eſ=
ſent ex perſona matris.Item & in eo loco,vbi
ſunt eorum facultates.Si ergo alibi ſunt,vel mo
rantur,non dico iure domicilij reſtituendi ſunt,vel redire de=
1 bent in † alterum prædictorum locorum:vt magiſtratus eo=
rum locorum his minoribus quàmprimùm legitimos defen=
ſores conſtituant:vt infrà eodē.l.j.& infrà,de municip.& ori=
gi.l.antepenult.& de incolis.l.ciues.& ff.ad municip.l.prima.
2 †Quid ſi iſti minores non ibi vnde ducunt [a] originem,vel
a vbi ſunt eorum facultates,ſed alibi conſtituerint domicilium
ſuum:nunquid magiſtratus domicilij ratione dabit eis tuto=
res,ſicut & apud eum de iure poſſent conueniri? quod ſatis
dici poteſt. Vel dic quòd licet(quantū ad alia)ſortiantur fo=
rum domicilij ratione,non tamen quantum ad tutelæ datio=
nem:vt ff.de tu.& cu.da.ab his.l.pupillo.Sed primum verius
eſt:vt probatur de tu.& cu.l.j.§.quod autem.

a ADNOTATIO. ¶ Ducunt originem. Totam iſtam materiam, &
aliorum tl.vide ordinatè per Specul.in titu.de tu.§.generaliter verſicu.fin.&
in titu.de cur.§.j.& vide Barto.in l.j.C.hoc eodem titu.Bal.in l.j.verſicul. &
ideo fuit dubium.C.de iuriſd.om.iudi.Ant.de roſ.in ſua arbo.conſangui. do.
Alexand.de Imol.in l.j.ff.de iuriſdi.om.iudi.Ange.are.in §.ſed hoc iure.num.
vj.inſtitu.de attilia.tuto.

De tutoribus,& curatoribus illuſtrium,vel clariſsimarum perſonarum. *Rubrica.*

1 ☞*Illuſtribus qui dentur tutores.*
2 *Actio ſubſidiaria in quibus ceſſet.*
3 *Datiui quando creandi.*

INORES xxv. annis ſi fuerint illu=
ſtres,vel clariſsimi, Romæ accipiunt tuto=
res,vel curatores per decretum quadam ad=
1 hibita ſolennitate. Præfectus † enim vrbi
adhibitis x.ſenatoribus,& prætore, tutores
vel curatores cuiuslibet ordinis idoneos fa=
ciat repræſentari,vel vnum tantum tuto=
rem,vel plures ſi ſinguli nō videantur eſſe ſufficientes:& vni
eorum,quem cœtus ille digniſsimum indicauerit,præfectus
vrbi committendam adminiſtrationem pronuntiabit:prætor
verò decernet ei,vel dabit adminiſtrationem:vt in authen.hi
qui obli.res mi.§.vltimo.præſtita ſatiſdatione rem pupilli ſal=
2 uam fore.Nec tenetur† iſte cœtus,vel aliquis eorum ſubſidia
ria actione in factum quaſi non idoneum dederit tutorē,vel
non idoneam acceperit ſatisfactionem. Veriſimile eſt enim
quòd ex deliberatione tam prudentum virorum,iuſta defen=
3 ſio paruulis adultiſq; perueniat. Et conſtituuntur† iſti datiui
tutores,vel curatores ita demum,ſi deficiant teſtamentarij,vel
legitimi. Si autem minores illuſtres,vel clariſsimi ſint in pro=
uinciis,magiſtratus eorum,vel curiales in nominandis tu=
toribus,vel curatoribus,debent exhibere debitam cautio=
nem,& tenentur ſubſidiaria actione in factum,& mino=
ribus eſt obligata eorum ſubſtantia,vt infrà eodem.l. pri=
ma,& ſecunda.

Qui dare tutores,vel curatores:& qui dari poſſunt, vel non. *Rubrica.*

1 ☞*Tutores Romæ & in prouincijs qui dent.*
2 *Tutela quando mandabilis.*
3 *Tutores qui rectè dent.4.& 5.*
6 *Tutorum dationes differre mutuo.*
7 *Tutores qui dandi non ſint.8.9.*
10 *Tutoris dandi modi.*
11 *Adicctioni quid inſit.*

VM dictum ſit de legitima tutela,& etiam
de petitione datiuæ,& de datiua in ſpecie qua
dam,ſcilicet,de tutela illuſtrium perſonarum:
ſequitur,vt generaliter de tutela datiua videa=
mus,id eſt,de tutoribus per iudices conſtituen
dis. Vnde videndum eſt à nobis qui iudices
poſsint dare tutores:& conſequutiuè videbimus,quibus poſ=
ſint dari tutores:& poſtea ſequentis rubricæ tenorem dice=
mus qui iudices nōn poſſunt dare tutores. Item qualiter fiat
1 datio.†Eſt autem ſciendum,quòd Romæ præfectus vrbi,&
prætor ſecundum iuriſditionem ſuam dant tutores in prouin
cijs,aut præſides ex inquiſitione facultatum & morum creant
tutores & curatores,ſi magnæ ſunt pupillorū facultates:neq;
poſſunt præſides alij demandare poteſtatem iſtam:quia per=
tinet ad merum imperium,& ad iuriſditionem,& ſic miſti im
perij cēſetur:nec enim eſt imperij tātum,nec iuriſditionis tan
tum:vt inſtitu.de attil.tu.§.ſed hoc.& ff.eodem.l.nec mandan
te.& ff.de Tutel.l.muto.§.tutoris.& vt diximus ſuprà,de iu=
2 riſdit.omni.iudic.Si†autem pupilli facultates non ſunt ma=
gnæ,poteſt præſes prouinciæ hanc poteſtatem dandi tutores
committere magiſtratui municipali:vt ff.eodem.l.ius dandi.
non cuilibet priuatæ perſonæ & ſine commiſsione præſidis
defenſor ciuitatis,vel alia publica perſona,id eſt magiſtratus
vna cum præſide eiuſdem ciuitatis tutores,vel curatores poſ=
ſunt creare præſtita ſatiſdatione rem pupilli ſaluam fore à tu=
tore:periculo,ſcilicet eorum,qui eam accipiunt:vt inſtitut.de
Attilia.tu.§.penultimo. Poſſunt enim conueniri ſubſidiaria
actione in factum:vt Inſtitu.de ſatiſda.tu.§.ſciendum. Item
legatus proconſulis tutorem dare poteſt:vt ff.de offi.Procon.
3 l.vltima.& ff.eodem.l.j.Item dat tutores, † vel curatores,ille
qui præſide defuncto,vel etiam abſente in vicem eius ſubſti=
tuitur:cùm enim merum imperium poſsit demandari:ſi con=
tingat præſidem abeſſe,ergo & hoc multomagis:vt ſuprà,de
offic.eius qui.vi.ali.iu.ob.l.ij.& ff.de offi.eius cui.man.eſt iur.
l.j.Item puto in his omnibus priuatis qui non habent admi=
niſtrationem publicam,ſed impetrauerunt à principe priuile
gium vt tutores,vel curatores,volentibus,& nolentibus,poſ=
ſint dare.Valet enim tale priuilegium,cum contineat hono=
ris conceſsionem,& nullius læſionem:vt ſuprà,de preci.im=
pera.offer.l.reſcripta.& infrà,de præpoſitis ſacri cu.l.vltima.
4 †Item decuriones vbi abſunt hi qui tutores dare poſsint,ſci
licet præſides prouinciarum,& magiſtratus municipales:vt
diximus:dare debent tutores,dummodo pars maior conue=
niat:vbi non eſt dubium quin vnum ex ſe dare poſsint:vt ff.
eodem.l.vbi. Dant autem omnes iſti tutores ita ſi compotes
ſint ſuæ

ſint ſuæ mentis:licet enim furioſus,vel demens, retineat digni tatem:non tamen exequitur onera dignitatis : vt ff. eod.l. nec mandante.§.ſi prætor. † Poteſt autem quis dare tutorem, vel curatorem,ei qui eſt de iuriſditione ſua:vt diximus ſuprà, vbi petantur tutores.& dicitur ff.eodem,l.j.§.quod autem.& infrà eodem,l.neque.Item dare poteſt aliquis tutorem præſen ti,& abſenti.Item ignoranti & inuito:vt ff.eodem,l.illud.& l. necnon.Item dat aliquis tutorem ei qui eſt impubes.Sed ſi de tur tutor puberi,ipſo iure datio non tenet:vt ff.eodem.l.Seię.
3 Item † poteſt quis dare tutorem ei qui non habet tutorem:
a nam habenti tutorē ſi tutor detur ipſo iure nulla eſt[a] datio:nā quoquo modo in petitione tutoris ſi erratum fuerit in facti cauſa,non valet datio:vt ff.eodem,l.tutor. & infrà eodem, l.ſi ſororis.niſi in caſibus,vt dicemus infrà,ex quibus cauſis tuto. habean.Curatorem autem quis poteſt dare etiam pupillis:& ex quacunque cauſa detur,debet perſeuerare in diem pubertatis in eadem cura.Ergo poſt pubertatem ſibi alium curatorem debebit petere adultus:vt ff.eodem,l.curator. Secus puto,ſi curator detur ad cauſam:tunc enim,ea finita,curator deſinit eſſe:vt Inſtitu.de autho.tut.§.vlti. † Aliud enim eſt dari curatorem ſimpliciter ex aliqua cauſa,id eſt propter aliquā cauſam incidentem. Aliud dari ipſum ad certam cauſam:vt j̃.eo. l.in vniuerſis.& valet datio iſta curatoris in perſona impuberis,ita ſi non habet tutorem.Sed ſi habeat curatorem, non eſt impedimento regula iuris,quo minus detur alius curator : vt ff.eo.l.curator pupillo.& l.curatorem habenti.cauſa tamē cognita:vt j̃.eod.l.curatorem.Item dantur curatores adoleſcentibus,& ab eis quibus dantur tutores:vt Inſti.de cura.in prin. titu.Item dantur furioſis,& demētibus:vt planè dicemus j̃.de cura.fur.Liberis tamen perſonis dantur tam curatores, quàm tutores; niſi in caſibus : putà cùm dubitatur de ſtatu minoris, vel cùm certum eſt ei libertatē præſtandam:vt j̃.eodem, l.j.& ff.eod.l.ſi impuberi.& l.ſi ei qui.& vt diximus s̃.de teſt. tutel. Item dari poſſunt omni die:vt ff. eod.l.nec mandante. §. dari etiam feriata : vt ff.de feriis.l. ij. De his quibus tutores dari non poſſunt ſatis diximus s̃.de teſtamen.tut. † Nam quilibet impeditur eſſe tutor teſtamentarius præter clericos,& præter matrem impuberis:vt j̃.dicam.& diximus s̃.de teſt.tu.nec poteſt eſſe datiuus tutor vel curator;ſed nō è cōtrario.Ecce enim ſerui à iudice non poſſunt dari tutores,vel curatores,vt j̃.eod. l.in ſeruili.ſed tamen dari poſſunt in teſtamento tuto. vt inſti. qui dari tuto.poſ.§.j. † Item non poteſt à iudice dari tutor. vel curator, qui non eſt de iuriſditione eius:niſi quando iudex non habet in ciuitate ſua idoneum:tunc enim poteſt inquirere honeſtiſsimum quenque ex vicinis ciuitatibus,& eum dare poterit:ſi iſte qui inquirit ſit præſes prouinciæ: ſi autem ſit magiſtratus municipalis,vel defenſor ciuitatis, debet nomen inueſtigatorum tutorum,vel curatorū,mittere præſidi ſuæ prouinciæ, non debet ſibi vendicare arbitrium dandi tutores : vt ff.eodem,l.ius dandi.in fine.& l.diuus Marcus.& de tutelis.l. etiam non. In teſtamento autem quemlibet tutorem quis dare poteſt,etiam prætorem,vel conſulem:vt ff.de teſta. tut.l. tu
b tor incertus.§.quemlibet.Item mater[b] nec olim,nec hodie,poterat dari tutrix in teſtamento, à iudice tamen poteſt dari : vt dicemus j̃.titul.proximo. Item creditor vel debitor minoris, eius tutor,vel curator,à iudice conſtitui non poteſt:vt in auth. vt hi qui oblig.res minoris.§.j.colla.vj. [ſed in teſtamento puto cōtrarium;quia eius fides eſt approbata à teſtatore:& ideo ſuſpicio fraudis eſt amota:vt s̃.de epiſco.audien.de creationi
9 bus.& inſtitu.de ſatiſda.tuto.] † Miles autem in armata militia ex teſtamento,vel ab inteſtato, vel per iudicem, tutor, vel
c curator eſſe non poteſt[c] : vt j̃.eod.l.militiæ.Item nec maritus vxoris ſuæ poteſt eſſe curator:vt j̃.eod.l.ij. Item nullus cæcus. Item nec patrimonialis colonus:vt j̃.e.l.iij.& vlti. Item nullus monachus,& nullus epiſcopus. Clerici autem iure cognationis ſubire poſſunt tutelam:vt diximus s̃.de epiſco.& cleri. Fit
10 datio † tutoris,vel curatoris,à iudice purè, vel ſimpliciter:nō in diem,vel ſub cōditione.Eſt enim hic actus legitimus talis: vt non recipiat diem,vel conditionem expreſſam : vt ff.de regulis iur.l.actus.Si ergo expreſsim apponatur dies, vel conditio,ipſo iure nulla eſt tutoris datio,licet aliâs data ſentētia ſub
11 conditione teneat:vt ff.quando appel.l.j.§.biduum. † Hāc autem adiectionem quam præſides faciunt tutorem dando, ſi ſatiſderit non videtur in ſe conditionem habere: ſed admonitionem non aliter ei tutelam committi, quàm ſi ſatiſderit hoc eſt,non aliter ei gerere permittendum, quàm ſi rem pupilli ſaluam fore cauerit:vt ff.de tutelis.l. muto. §. primo. Tacitè autem ineſt dies:vt ſi pendente conditione teſtamentarij tutoris,vel nondum adueniente die,iudex impuberi det tutorem, qui durabit in tutela vſquequo veniat dies teſtamentariæ tutelæ:& tunc deſinet eſſe tutor:vt ff.de teſta.tutel. l. ſi quis ſub. Idem'que & ſi detur tutor in locum excuſati ad tempus vel in locum capti ab hoſtibus:vt inſtitu.de excuſa.tutorum. §. item qui reipublicæ.& de Attil.tut.

a ADNOTATIO. ¶Nulla. Vide Soci.in conſi.cxciij.col.ij.verſic.circa ſecunda.& tutor an,& quando detur habenti tutorem vide pulchrè per Soci.in conſi.xx.col.iij.ver.verum licet ibi,& ex qua Oliuerius.
b ¶ Mater. Vide domi.Fran.cur.in conſi.xlvj.incipi.ſuper controuerſia.
c ¶Nō poteſt. Adde Bar.& do.in l.armati.& in l.militiæ.qui da.tut.poſ. & in l.propter.§.ſi in caſtris.eo.titu.& in l.ſed miles.circa princip.ff. de excu.tut. Ange.Are.in §.actionum autem.nu.lv.inſti.de acti.char.ccliij.

Quando mulier tutelæ officio fungi poteſt. *Rubrica.*

1 *☞Tutelam reſcripto obtinet mater.*
2 *Mater in tutela potior fallit.*
3 *Matris tutricis dandæ forma.*

REGVLARITER fœmina non poteſt eſſe tutrix:quia hoc officium virile eſt:vt infrà eodem,l.j.& ff.de reg.iuris.l.ij.niſi à principe impetrauerit filiorum tutelam: vt ff. de tutelis.l.vltima. Per Codicem tamen impetrare poteſt à iudice tutelam legitimorum filiorum & naturalium tantùm;ſi mater fuerit maior,& impuberi non ſit tutor teſtamentarius,vel legitimus ; vel etiam ſit, ſed excuſetur,vel vt ſuſpectus remoueatur. Item oportet mulierem renuntiare Senatuſconſulti Velleiani prę ſidio,omniq; alio legitimo auxilio,& ſuam ſubſtantiam filiis ſupponere:vt
1 infrà eodem,l.vltima,& penultima. † Hodie[a] autem præ
a fertur omnibus tutoribus legitimis,& datiuis ; ſed non teſtamentariis:& permittitur matri & auiæ ſubire tutelam ſecundum ordinem,vt primò mater, poſtea auia admittatur. Nec habet neceſſe iurare quòd non conuolabit ad nuptias ſecun
2 das:ſed debet † renuntiare nuptiis ſecundis ſimplici verbo,et auxilio Senatuſconſulti Velleiani, & omni alio auxilio ; vt ſi fortè quandoque occaſione tutelæ pro pupillo ſe obligauerit, non iuuetur:alioquin non cōtraherent homines cum ea quod impuberi noceret.Et ex renuntiatione facta iudici, vel executoribus,habent poſtea contrahentes exceptionē:nam & aliâs datur actio ex contractu publicæ perſonæ : vt ff. rem pupilli ſaluam fore.l.ij.& iij.& iiij.& ſuprà de litis conteſt.authen. libellum.& de epiſco.& cleri.authen.generaliter. Nec repellitur mater,vel auia,à tutela:licet ſit debitrix,vel creditrix filiorum.& manet debitum in ſua natura. Si tamen conuolauerit
3 ad † ſecundum matrimoniū,expellitur à tutela:ſalua minoribus omnis iuris cautela:vt in authen.vt ſine prohibitione ma. debitrices.colla.vij.& de hæred.quæ ab inteſt.§.ex his. Nam & res mariti ſui,& ſuæ tacitè ſunt obligatæ impuberi:vt j̃.eo. l.ij.& in authen.de nup.§.ſi autem tutelam. Item in principio tutelæ maternæ,vel auiæ,fieri debet inuentariū,vel deſcriptio rerum impuberis. Item debet dare fideiuſſorē qui promittat rem pupilli ſaluam fore.vt in prædicta authē.vt ſine prohibitione matres.§.vltimo.

a ADNOTATIO. ¶ Hodie. Vide Bar.in conſi.cxl.in iiij.dubio.& vide in materia Barba.in conſi.xj.in iij.vol.& Curtium in d.conſi.xlvj.

In quibus cauſis tutorem habenti,tutor, vel curator dari poteſt. *Rubrica.*

1 *☞Tutorem habenti quibus ex cauſis dandus tutor.2.3.4.& cur.6.*
5 *Tutorum uaria appellatio.*
7 *Adiutor quis.*

VTOR non potest dari habēti tutorem,
secundum regulam vt diximus suprà,qui da
re tut.quandoque tamen fallit regula. Ecce
† enim si tutor ad hostes transfugit, vel etiā
1 missus est ad eos quasi legatus, vel etiam ho
stes receperunt eum tāquam legatum: cùm
non esset ab aliquo missus,tutor quidem manet: quia seruus
non est effectus:licet desierit esse ciuis cùm ad hostes transfu=
git:sed interim à præsidibus alius tutor dabitur:vt ff.de tutor.
l.si quis tutor.de captiuis & postli.re.l.postliminium.§.trāsfu
2 gæ.† Item si tutor sit absens reipublicæ causa in locum eius iu
dex potest dare alios tutores:vt ff.de tutori.l.quæsitum. & de
suspectis tutoribus.l.iiij.§.si quis absfuturus. Item in locū mu=
ti,& surdi,& furiosi tutoris,alij tutores dantur: vt ff.de tuto.l.
penultima.Primus enim etsi verè sit tutor,tamen quia inutilis
est,reputatur pro nullo.Item si pupilli patrimonium sit in di=
uersis prouinciis,& habeat pupillus vnum tutorem,poterit iu
dex dare alium tutorem pro rebus alterius prouinciæ, in qua
non habet hic primus tutor domicilium:vt ff.de exc.tu.l.pro=
pter.§.licet.Item mater quæ suscepit tutelam filiorum si velit
conuolare ad matrimonium secundum, antequam conuolet,
3 debet eis † petere alium tutorem,cui reddat rationē & quod
debet ex tutela:vt in authen.de nup.§.si autem tutelam. & ita
datur tutor habentibus tutorem:sed est ideo,quia ipsa vult abi
re à tutela.Item in locum suspecti,conuicti,& remoti tutoris,
vel excusati ad tempus,vt dictum est: vel relegati ad tempus,
alius tutor dari potest:vt infrà eodem,l.penultima.mero enim
iure qui est remotus suspectus,remanet tutor.Idem multoma
gis si excusatus est ad tempus.Si autem decesserit,vel damna=
tus est in metallum quia fit seruus pœnæ,si erat libertus, vel si
fiat seruus hominis:quia patitur se vænundari ad pretium par
ticipandum:ipso iure finitur tutela:vt ff.de testamen.tutel.l.si
quis sub conditione. Quid si decesserit ciuiliter patiendo pœ=
nam deportationis,quæ nō facit eum seruum,sed adimit ei ci=
uitatem:vt institu.de cap.dimi.potest dici eum durare tutorē:
quia seruus non est effectus,sicut in transfuga dixi:vt ff.de tu
4 to.l.si quis tutor.Et in hoc casu † potest intelligi quod dicitur
infrà eodem,l.penultima.dari tutorem habenti tutorē defun=
ctum,id est in locum defuncti tutoris.Vbicunque autem dixi
dari tutorem habenti tutorem,vt ibidem iudex posset dare cu
ratorem si viderit esse faciendum: vt infrà eodem, l.j.& ij.qui
minoris erit authoritatis,quàm tutor.Nec enim potest iubere
impuberem adire hæreditatem:vt ff.de appel.l.cùm in vna.§.
tutor.Durabit tamen officium eius vsque ad pubertatem: vt
diximus suprà,qui dare tuto.Quidam tamen dicunt (vt Pla.)
nunquam posse dari tutorem habenti tutorem, & correctiuè
5 dicunt esse positum quod † est in rubrica,vel curator & si ali=
cubi reperitur dari tutorem,impropriè positum dicunt vt po=
natur tutor pro curatore. Sed nec curator propriissimè dici=
tur:quia ille solet dari puberi tantùm:propriissimè autem ap=
pellabitur adiutor:vt ff.de tutelis.l.solet.Sed certè isti Deo vi=
dentur,& literę,& rationi vim facere,siquidem nihil prohibet
impuberi nedum tutorem,sed etiam curatorem dari posse: vt
6 diximus suprà,qui da.tut.pos.Item & † est ratio quare possit
dari tutor habenti tutorem.primus enim, quia plenissimè cœ
pit habere potestatem in impuberem,nō recepit ex postfacto
consocium in eadem plenitudine potestatis:licet in principio
plures potuerint insolidum dari tutores. Curator autem,non
vetatur dari ex postfacto:quia non habet illam plenitudinem
potestatis:vt dixi:nec dicat aliquis prędictum curatorem esse
7 adiutorem.† Adiutor enim est ille quem tutor impeditus per
☞ se gerere constituit suo periculo, authoritate iudiciali ei con=
sentienti,& approbanti factum.& iste appellatur actor: vt in
prædicta l.solet.& institu.de cura. §.vltimo.& suprà,de pro=
cu.l.neq;.& j.de appel.l.si actor. & vt dicemus j.de actore à
tuto.vel cur.ordinando.Curator autem nunquam constitui=
tur periculo tutoris,sed iudex suo decreto constituit.

De administratione tutorum,vel curatorum:& de pecunia pupillari fœneranda,vel deponenda. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutor qui gerere cogendus.*
2 *Tutor gesturus repertorium faciat.*
3 *Inuentarij forma.& 4.*
5 *Tutor iuret.*
6 *Satisdet tutor.*
7 *Tutor quando gerere debeat.*
8 *Tutor remotus infamis.*
9 *Tutorum quis gerat.& 10.& 27.*
11 *Gestionis forma.& 12.13.14.15.16.18.25.*
17 *Pupillus stipuletur mutuum.*
19 *Tutor ut reliqui soluat.*
20 *Tutor de amusso tenetur.*
21 *Tutor cui soluat.*
22 *Tutori quæ reputanda.*
23 *Tutor quos alat.*
24 *Alienare quando & quæ minori liceat.*
26 *Tutoris & curatoris discrimen.*
28 *Curatoris bonorum officium.*

VALITER creentur tutores,vel curatores
dictum est suprà:sed quia parum esset tutorem
creari nisi & creatus administret, ideo ponit de
administratione tutorum,vel curatorum,& pe
cunia pupillari fœneranda, vel deponenda.
Videndum ergo per quē quis cogatur administrare:& qua
1 liter & quādo debeat administrare. † Cogitur autē quis ad=
ministrare per præsidem pignoribus captis, sicut & cogitur
quis ad quodlibet munus publicum authoritate, & vtilitate:
vt infrà:de suspectis tutor.l.iiij.& institu.de satisdatio.tuto.§.
penultimo.& ff.de mune.& hono.l.si quis.& in authē. de de=
2 fen.ciuita.§.interim. † Debet autem quis tutor,vel curator
a administrare facto prius à se publicè inuentario [a], & secūdum
solitum morem facta sibi prius traditione rerum:nisi testato=
res qui substantiam transmittunt specialiter inuentarium cō=
b scribi vetuerint [b]:vt infrà arbi.tuto.l.vltima.§.vltimo.& for=
tè fiet hoc inuentarium intra tempora designata hæredi pro
inuentario hæreditatis,propter metum creditorum,& legata
riorum,scilicet intra tres menses,si res sunt pręsentes:vel intra
annum,si res sunt absentes:vt infrà de iure deli.l.vltima.§.fin.
autem dubius.vel fortè quia nimium videretur protendi tem
pus,dic faciendum inuentarium intra quatuor menses. argu.
suprà de episcop.& clericis.authen.presbyteros, diaconos,&
subdiaconos iure cognationis.Vel (quod est verius) fiet hoc
inuentarium mox cùm ordinatus fuerit tutor:vt infrà eodem
l.tutores.& cùm ibi non distinguatur tempus,intelligendum
erit de quodam spatio temporis,neque minimo,neque maxi=
mo quod magis intellectu percipi potest,quàm locutione ex=
primi:vt ff.de solutio.l.ratum. id est quamprimùm potuit:vt
3 ff.ad Tertyl.l.ij.§.confestim. † Et erit inuentarium faciēdum
sub præsentia publicarum personarum:vt in prædicta l.tuto=
res.id est tabulariorum:vt suprà,de episco.& clericis.l.orpha=
notrophos.vel (vt puto) sufficit hic vnus tabellio:& necessa=
rius & iudex cōmunis,quia cùm dicat lex ex inuentario posse
cōueniri debitores,ergo patet quòd apud iudicem facta fuit
insinuatio instrumētorum:alioquin exemplo eorum nō pos=
sent conueniri:vt ff.eodem.l.chirographis. Item est alia ra=
tio:quia lex dicit de certo ei concedi curam,& acta inde fieri,
& res ei præberi,& iusiurandum pręstari ab eo:vt infrà,de cu
ratore furio.l.vltima.§.sed cùm.& infrà arbitr.tutor.l.vltima.
4 & in authen.vt hi qui ob. res mi.l.vltima. Item † & fieri po=
test inuentarium vno die, & si quid postea minori obueniat,
adiicietur inuentario,& scribetur dies:vt infrà,de cura. furio.
l.vltima.§.tali. Et in hac insinuatione facienda cōtineri debet
series tota priorum instrumētorum: licet sit secus cùm plures
creditores mittuntur in possessionem rerum debitoris, & vni
traduntur instrumenta rerum debitoris.Cęteri enim nomine
instrumentorum debent facere quasi quoddam inuentarium:
non vt describant ipsa corpora instrumētorum:sed quot sint,
& de qua re sint,subnotent:vt ff.de bono.autho.iudi. possess.
5 l.vltima.Item † debet administrare tutor,vel curator,præsti=
to sacramento de rebus minoris vtiliter agendis: & fit sacra=
mentum tunc,cum celebratur decretum,quo tradit ei curam:
vt in authen.vt hi qui oblig.res mino.§.vltimo.Non ergo de=
bet

c bet prætermittere quæ putauerit vtilia[c] minori, neq; admitte-
re quæ non vtilia æstimauerit: vt s. de episco. audien. l. de crea-
6 tionibus. † Item debet tunc satisdare pupillo, vel alij eius no-
mine rem pupilli saluam fore: nisi sit tutor testamentarius, vel
fortè cũ inquisitione datus. Alioquin nihil ex bonis minoris
alienare, vel administrare potest: vt j. de tu. & cura. qui non sa-
tisde. l. j. & iij. & vlti. Aduersariis autem minorũ, contra quos
agunt, vel à quibus conueniuntur, non debent satisdare ratam
rem minorem habiturum, vel iudicatum solui: vt infrà eodẽ, l.
tutores debita. & l. vltima. §. defensionẽ. nisi dubitetur, an iste
sit tutor, vel an duret tutor, vel an gestus sit illi commissus: vt
7 ff. eodem, l. vulgo. † Item debet gerere tutor, vel curator, quã
do nouit se datum. Hoc tamen distingue, vtrum datio tutoris
sit ipso iure nulla: & tunc non imputatur ei si non gerat: vt su-
prà, qui dare tu. l. militiæ. & l. neque. An teneat: & tunc siqui-
dem tutor ignorat se datum (quod semper præsumitur nisi pu
pillus probet de scientia tutoris) idem est: si verò se datũ sciat,
& nullam sibi competere excusationem sciat, statim tenetur:
vt ff. eodem, l. quidam. §. ex quo. & l. tutores qui post. §. tutor.
& infrà eodem, l. & si sciisset. & l. tutor licet. & de excusa. tu. l.
qui testamento. & si tutor appellet. l. ij. & de excusa. tu. l. quan-
quam. Si verò sciat se datum, & sciat aliquam sibi competere
excusationem, & non prosequatur eam, tenetur ex quo iussus
est agere gerere, id est (vt puto) ex quo elapsa sunt tempora
excusationem. & probatur præcedens casus. ff. de excusa. tut.
l. si is qui tres. §. illa. Si verò credat aliquam sibi cõpetere, nec
competat: & non proponat eam, tenetur statim ex quo datus
est. Si verò proponat eam, & prosequatur, siquidem vincat, nũ
quam spectat periculum ad ipsum, si succumbat, tenetur ex
8 quo iussus est: vt ff. eodem, l. qui iussus. † Quid si inuentarium
factum non est, remouetur tutor vt suspectus, vel vinculis de-
tinetur, & pœnis legitimis coercetur, & infamatur: vt infrà, ar
bitr. tutelæ. l. vltima. §. vltimo. & ff. de suspectis tuto. l. tertia. §.
tutores. & tenetur pupillo in id, quod interest. quod etiam iu-
reiurãdo in litem æstimabitur. Hoc verum, nisi aliqua neces-
ria, & iustissima causa possit allegari cur id factum non sit.
Præsumitur enim dolo prætermissum. Nihil itaque geret tu-
tor ante inuentarium, nisi id quod dilationem immodicã pos-
sit expectare: vt ff. eodem. l. tutor qui repertorium. Vbi verò
tutor nõ satisdederit, quid obtineat, suprà dictũ est. Et hoc qui
9 dem si vnus solus fuerit tutor. † Si autem fuerint plures quis
geret? & siquidem pater destinauerit in testamẽto quis tutor
gerat tutelam, ille debet gerere, & hoc prætor debet confirma
re. Cæteri igitur tutores non administrabunt, sed erunt ij
quos vulgò honorarios appellamus. Nec putet quis ad eos
periculum non redundare. Constat enim eos quoq; excussis
prius facultatibus eius qui gessit, cõueniri oportere: dati enim
sunt quasi obseruatores actus eius, & custodes & imputabi-
tur eis quandoque cur non fecerint eum suspectum, si male vi
debant eum conuersari, & cur non exegerint ab eo rationem
assiduè: & cur solicitè non curauerint qualiter versetur ille: &
si pecunia sit quæ possit deponi, curare debent vt deponatur
10 ad prædiorum comparationem. Aliquando tamen † prætor
discedit à commissione administrationis quam fecit testator.
Quid enim si commiserit testator administrationem minori
vigintiquinque ann. vel ei, qui tunc bonæ vitæ vel frugi vide-
batur? deinde cœpit malè conuersari ignorante testatore? vel
quid si commiserit ei, qui tunc erat diues facultatibus, & eis
postea est exutus? Si autem testator non elegerit per quem
geratur tutela, aut electus ab eo non gerat tutelam, ille debet
gerere tutelam cui maior pars tutorum decreuerit. Prætor er-
go conuocabit tutores, aut si non coibunt, aut coacti non de-
cernunt, aut etiam dissentiant, aut non inueniatur maior pars
consentiens in vnum, ipse prætor statuat quis tutelam gerat.
Fuit enim curæ prætoris, ne per plures tutelæ administraren-
tur. Planè si non consentiant tutores prętori, sed velint omnes
gerere: quia fidẽ non habeant, nec velint succedanei esse alie-
ni periculi, permittet eis prętor omnibus gerere, vel simul, vel
etiã vt diuidatur inter eos tutela, & distribuatur inter eos ad-
ministratio: vel in partes, vel in regiones: & si ita fuerit diuisa,
vnusquisq; exceptione submouebitur pro ea parte, vel regio-
ne quam non administrat. Et quod dixi in tutoribus, etiam in
curatoribus erit seruandum: vt ff. eodem, l. si plures. §. primo.
vsque in fin. legis. & l. vel in partes. & institu. de satisda. tutor.
11 † Debet gerere tutor vt in primis instruat pupillum bonis
moribus: vt ff. eodem, l. cùm plures. §. cùm tutor. Item & cor-
pus, & salutem corporis sui debet tueri, vt ff. de cura. furiosi. l.
consilio. primo responso. Item debet defendere impuberem si
ab alio conueniatur: vt ff. eodem, l. tutoris præcipuum. Alio-
quin remoueretur tutor vt suspectus: vt j. eodem, l. vltima. pri
mo responso. & suprà de procuratori. l. eum. Item debet pro
minore promittere, & pro eo soluere, & iudicium cõtra alium
12 intendere. Nam † si debitorem minoris non conueniat, & de
finat esse interim soluẽdo, tenetur tutor ad sortẽ & ad vsuram:
vt ff. eodem. l. si tutor constitutus. & infrà eodem, l. debitori-
bus. Secus si casu fortuito desierit esse soluendo: vt ff. eodem:
l. si res pupillaris. hoc enim quiuis idoneus paterfamilias in re
bus suis faceret. Eandem ergo diligentiam seruabis in rebus
pupilli: vt ff. eodem, l. generaliter. & l. à tutoribus. In iudicio
tamen quod agitur nomine impuberis, satis est siue ipse tutor
subeat iudicium, siue pupillus, tutore authore: ita tamen si pu-
13 pillus sit præsens, & maior septem ann. † Idem que & in cura
toribus dico quantum ad adultos. Si autem pupillus fuerit mi
nor septem annis vel absens, tutores debent subire iudicium
per se nomine pupillorum, & curator nomine adulti absentis:
vt ff. eodem, l. prima. §. sufficit. Item est tutoris officium alimẽ
14 ta pupillo dare: vt ff. de suspectis tuto. l. tertia. §. tutor. † Item
debet patrimonium pupilli tueri, & gubernare: vt ff. de cura.
fur. l. consilio. primo responso. & reficere: & tunc ipsum opus
testificabitur quãtitatem expensæ: vt infrà eodem, l. lex. §. sed
15 & si parens. † Item debet pecuniam pupillarem deponere, si
tanti summa corradi, id est colligi possit, vt ager possit compa
rari. Si autem non est tanta summa, cessabit depositio pecu-
niæ: nisi tutores videantur esse suspecti. Et vtrum sit tanta sum
ma, vel non, præfiniri generaliter per legem non potest: sed iu
dex officio suo, causa cognita, per singulos hoc facilius exami
nabit: vt ff. eod. l. ita autem. Si autem post depositionem pecu
niæ neglexerint comparare prædia, incipiet in vsuris posse cõ
ueniri, quanquam eos à prætore cogi oportet ad comparan-
dam: tamen si cessent vsuræ, plectendi sunt tarditatis gratia:
nisi per eos factum non est, quominus compararẽt: vt ff. eodẽ.
l. tutor qui repertorium. §. si post depositionem. Item pvniun-
tur arbitrio præsidis: vt j. eodem, l. nisi. & ff. eodẽ, l. ob fœnus.
16 Item † debet fœnerare pecuniam pupillarem idoneis homi-
nib. quod si non faciat, cùm possit nouiter creatus, tenetur tu-
tor ad vsuras post sex menses: vt ff. eodem, l. si tutor constitu-
tus. Non nouiter creatus tenetur ad vsuras post duos menses.
quod spatium, seu laxamentum, non tribuitur his, qui nũmos
impuberum, vel adolescentium, in vsus suos clam conuerte-
runt: hi enim statim tenentur ad vsuram centesimam. Si autẽ
conuerterunt palam, tenentur ad pupillarem: vt ff. eodem, l. tu
tor qui repertorium. §. vsuræ. & l. non existimo. Præsumitur
autem tutorem potuisse pecuniam fœnerasse, si arguatur eo
tempore suam pecuniam bene collocasse: vt s. eodem, l. tutor
serui. §. j. Si verò fœnerare non potuit, non tenetur: vt ff. eod.
17 l. cùm plures. §. vltimo. † Stipulationem autem mutui debet
d celebrare pupillus in persona sua[d], si fari potest, vel seruus
eius: alioquin stipulabitur tutor, vel qui est in potestate sua: vt
ff. eo. l. quoties. j. respon. Iure autem authenticorum cautũ est
pecuniam pupillarem à curatore non esse fœnerandam, quòd
si fecerit, mutui subiacebit periculo: nisi mobilis sit eius substã
tia, cuius administratur cura: tunc enim curator illud solũ mu
tuare cogatur, quod ad dispensationem sufficiat adolescenti,
eiúsque rebus: quod verò plus est, cautè recondatur. Si verò
tantùm sit minoris aurum, cuius vsuræ vix sufficiant eum pa-
scere, & eos, qui eius familiæ sunt, & vix sufficiant ei præbere
aliam vitæ dispensationem, tunc necessitatis ratio nos etiã vo
cat ad hoc, vt curatores respicientes ad eum ita faciant guber-
nationem, tanquam in rebus suis: vt liquet ex iureiurando qđ
præstant curatores, cùm creantur: vt in auth. vt hi qui obl. per.
e res mi. §. vlti. Hodie[e] autem, & olim iure diuino magis authẽ
tico cautum est veteri, & nouo testamento, nullius pecuniam

18 fœnerandam:vt plenè dixi s̄.de vsur.§.vlti.† Item exigere de-
bet tutor nedum nomina debitorum,sed etiam sumplius.vnde
si temporali actione obligatus erat pupillo,tenebitur iudicio
tutelæ:quod perpetuum est,si à se non exegerit:& ipse libera-
tus est.Et generaliter,quod aduersus alios prestare debuit pu
pillo suo,id aduersus se quoq; debet prestare:fortasis & plus.
Aduersus alios enim experiri sine actione non potuit, aduer-
sus se potuit,& quando tutor impuberi debebat directo. Si
autē tutor debebat alij extraneo,& pater impuberis intercel-
serat pro eo : vnde isti impuberi tenetur mandati. imputatur
tunc tutori si à se non exigat,durante tutela,ita demum si cœ-
perit labi facultatibus. Et est magnus effectus.pupilli , si con-
uertatur actio mandati in actione tutelæ:quia actio tutelę pri
uilegiata est inter personales actiones, & cōtinet hypothecā:
& pro debito tutelæ tenentur fideiussores rem pupilli saluam
fore,quæ omnia deficiūt in actione mandati:vt ff e.l.quoties.
19 §.si pater.& §.si temporali. † Sicut soluere debet tutor quod
debet pupillo,& ita exigere potest à pupillo quod sibi debe-
tur:si creditor fuit patris pupilli:nam sibi soluere potest, si mo
dò fuit pecunia vnde soluat.& si vsuræ fuerunt grauiores quę
ei debebantur , releuabitur eis pupillus : quia tutor se potuit
liberare, sicut alijs quoque soluere & potuit,& debuit. Hinc
20 est quòd si minoris prædium amittatur: † quia tutor non sol-
uit vectigal prædio emphyteutico impositum , tenetur ad in-
teresse:vt j̄.e.l.si tutoris.nec habet necesse soluere vtriq;, id est
ita demum si cōueniatur per iudices.Idcirco,si mala causa pu-
pillaris est,debet sibi,id est iudici denuntiare verum:nam si su
pertinacuam instituerit litem cùm conueniretur à creditore,nō
debet imputare honoraria aduocatorū pupillo: nec enim pro
hibentur tutores bonam fidem agnoscere.Bonam autem cau
sam tutor prosequi debet, & appellare si succumbat,& prose-
qui causam appellationis:alioquin minori tenetur ad damnū.
21 † Et nedum potest tutor soluere pupillo quod debet, verum-
etiam creditam sibi pecuniam scribere potest & ita se obliga-
bit pupillo,se authore,pro mutua pecunia:vt ff.eod.l.quoties.
§.sicut.& §.non tantùm.& j̄ eod.l.non ignotum. & l.si bona.
Pupillum tamen,se authore sibi obligare non potest,vel emē-
do,vel vendendo,vel mutuando:nisi fortè faciat palam & bo-
na fide:præsumitur enim mala fides tutoris, ex eo quod cōtra
hit:vt ff.de auto.tu.l.v.§.pupillus. Amplius & minoris res nō
debet alienare, & quidem donare etiam eas cum decreto non
potest:vt j̄.si ma.fac.alie.ra.ha.l.vltima.§.cùm autem.& si alie
nauerit,reuocat alienationem:vt j̄.eod.l.non omni.& j̄.eod.l.
tutor.ad vtilitatem,nisi restituēdo pretium emptori, vel quod
ad se peruenit & sumptus necessarios, & vtiles:sed voluptarij
auferuntur sine rei lęsione prioris status:vt ff.de mino.l. patri.
§.j.& l.intra vtile.§.j.& ff.eo.l.fine.§.interpositio.Distingui ta
men potest,an emptor sit malæfidei:vt quia emit sine decreto
& contra legem,an nō:vt aliàs diximus circa sumptus & pos-
22 sessiones:vt s̄.de rei ven. † Fit ergo reuocatio ab omnibus:
nisi à magistris & præceptoribus quibus mercedes non quas
minimas poterit,sed pro facultate patrimonij,& pro dignita-
te natalium constituet:vt ff.eod.l.cùm plures. §.cùm tutor.
23 † Item alimenta dabit seruis,libertisque nonnunquam ex-
teris.Sed & si expediat pupillo,præstabit solennia munera pa
rentibus , cognatisque mittet. quod intelligo si pupillo expe-
diat. Nam si non expediat ei etiam matri,vel sorori , nō mittet
nuptiale munus. Aliud est enim prestare matri,vel sorori,ea
quæ necessaria sunt ad victum,cùm semetipsas sustinere non
possint:quod quidem licet. Aliud autem mittere ei nuptialia
munera:quod vetitum est:vt ff.eodem,l.cùm plures.§.cùm tu
tor.& l.tutor secundum.§.vlti.& ff.vbi pupil.educ.debeat.l.j.
§.idem.& l.qui filium.vel fortè distinguendum erit mittat so-
lennia munera parentibus , & cognatis masculis , an fœminis
mittat nuptialia munera:vt primū liceat,secundum non.Item
dotem dabit sorori ex eodem patre natæ.Nam alio patre natę
etiam si aliter ea nubere non potuit,non dabit dotem.Nam et
si honestè fieret, ex liberalitate tamen fit:quæ seruanda est ar-
24 bitrio pupilli:vt ff.eodem,l.cùm plures §.cum tutor. †Sed
dubitari potest an ex causa dotis,vel ante nuptias donationis
pro se dandæ,minor posit alienare rem immobilem,vel quæ
seruando seruari potest:& videretur quòd nō cùm ob æs alie-
num tantùm fiat alienatio:vt j̄.de præd.mi.l.ob æs. Sed certè
etiam ob aliam causam similem quæ lege sit expressa fiet alie-
natio,vel obligatio:vt ecce pro cautela litis iudicio sisti:vt s̄.e.
l.vlti.§.defensionem.Item etiam iure veteri fieri poterat alie-
natio, & hodie conceditur per decretum alienatio ex causa do
tis & donationis propter nupt.& circa immobilia,& circa ea
quæ seruando seruari possunt:etiā ad impēdia nuptiarum, sci
licet pro dignitate & facultatibus:vt ff.eod.l.curator.& vt di-
ximus s̄.de iure do.& j̄.eod. l.si curatorem. Nam ea,quæ ser-
uando seruari non possunt etiam sine decreto alienare poterit
tutor:vt j̄ eod.l lex.& l.vlti.§.vlti.imò tenetur si non alienaue
rit,& debet confestim suo officio fungi in alienando, non qui
dem præcipiti festinatione.sed nec monitoria cunctatione:vt
ff.eod.l.tutor qui repertorium.§.si tutor.Item debitores volen
tes soluere debet tutor admittere,& contingit liberatio,facta
sibi solutione:vt plenè diximus s̄.si aduer.solu. Item imputari
potest tutori si ipse non petierit,cùm posset à contutore satis-
dari sibi rem pupilli saluam fore. Nam si idoneus contutor
25 subirò lapsus est,nihil collegæ imputari potest. †Idem'que
est & si cōtutorem suum debuit suspectum facere,id est , accu
sare,& nō fecit:licet enim contutor,vel concurator à socio nō
posit petere rationem administrationis per actionem tutelæ,
vel vtilem negotiorum gestorum,tamen si non ex fide curam
gerat,vel non cum eo administrationem communicet,cùm su
spectum postulare posit:vt ff.eo.l.cùm plures:& l.etiam cō-
26 tutoris.& l.actus sui.& j̄.eodem,l.ij & l.rationes. † Est tamē
differentia inter tutorem,& curatorem, Tutor enim nūquam
conuenitur actione tutelæ:nisi finita tutela : imò actio tutelæ
non nascitur nisi ea finita.Si autem conueniatur tutor à mino
re,vel à contutore ex ea causa vel actione quæ nata erat,ante-
quam inciperet tutela potest agi iudicium per cōtutorem, vel
curatorem,ad hoc ordinatum,etiam durante tutela: [vt instit.
de autho tuto.§.vltimo. Si verò conueniatur ex ea causa quæ
occasione tutelæ durante tutela nata est contra tutorem:vt fur
ti,vel vi bonorum rap.] Propter res pupilli subtractas habet
exceptionem tutor,ne conueniatur durante tutela.Nata tamē
est actio contra eum:vt ff.de tutelis & ratio.distra.l. si tutor.§.
vltimo.& l.sed non dantur.Contra curatorem verò,si non an-
tea debebat , siue durante officio ex alia causa teneri incipiat
agi à quocunque potest. Si autem conueniatur occasione ge-
stionis,vt reddat rationem totius administrationis , nunquam
potest sic conueniri durante cura. Pro re tamen vnica posset
conueniri,& fortè ab alio,non à concuratore suo:vt ff.rem pu
pilli saluam fore.l.non quasi.§.hanc.& ff.eodem.l.cum concu
27 ratore.& j̄.eodem,l.rationes.& l.ij. † Et est sciendum quòd
in agendo,& respondendo,tutores datiui,& testamētarij, vel
legitimi,insolidum habent potestatem agendi. Est enim beni
gnè acceptum etiam vni agere permissum,quia duo simul age
re nō possunt,id est impediuntur pluribus causis:vt ff.eodem,
l.decretum.§.vltimo.nisi esset diuisa administratio inter tuto-
res:vt suprà dictum est.& vt dicitur ea.l.si duo.Quid si contra
tutorem vnum,vel protutorem fuerit lata sententia? certè da-
bitur pupillo,& in pupillum potius actio iudicati:vt ff.eod.l.
si tutor.& vt plenè dicemus j̄.quando ex facto tutor.Item hæc
omnia seruanda sunt in tutoribus , & curatoribus minorum,
& furiosorum,& prodigorum,eis enim plenè cōmittitur ad-
28 ministratio rerum. † Curator autem bonorum,& ventris,so-
lam habet custodiam, & potestatem vendendi res , quæ dete-
riores futuræ sunt:vt ff.eod.l.inter bonorum.Item exigere po
test à debitoribus,qui liberantur tempore, & petere potest ab
eis qui res vsucapiunt:vt ff.de ven.in pos.mit.l.j.§.item si peri-
culum est.

a ADNOTATIO. ¶ Inuentario. Ad hoc vide Bar.& doct.in l.tutor. ff. de administra.tut. & in l.nemo potest.de le j. Bald.in l. final. C. arbitr. tute. Paulus de castr.in consi.cccl.in j.vol vbi habes totam materiam cum multis limitationibus.do.Barthol.Soci.in consi clix.incip. in præsenti consultatione.versi j.quia in ij.vol.chart.xiiij.in consi.clxxx.incip.memini.versi.confirmatur.cum plu seq.in eo.ij.volu char.lxiij.

b ¶ Vetauerint. An ista remissio confectionis inuentarij valeat. Et nunquid iudex ex causa posit illam reuocare. Et quid,si sit remissa hæredi.vide Bart. & post eum Alexand.in v.col.in l.nemo potest.ff.de leg.j.

e ¶ Vtilia. Vide Bartol.in l.prætor.ff.de ope.no.nun.& vide Ludo.ro.in consilio.cclxxj.
d ¶ Persona sua. Ad huius conclusionis materiam vide Bartol.in l.post mortem.§ j.versi.puto quando ex fac.tuto.& Bald.in l.si quis seruo.versi.quæro vtrum.C.quod cum eo.doctor.in l.si in rem.C.quando ex offic.tuto. vel cura. multa per do.Alexand.in l.si pupillus.ff.de verbo.obliga.& in consil.xxxvj. in iiij.vol.do.Bartho.Soci.in consil.ccliij.incipien.visa & considerata circa princi.ver.quinimò.in ij.vol.chart.cciij.& in consi.clx.incip.in præsenti consultatione.versi.sed hanc obiectionem.col.ij.vol.chart.xviij.
e ¶ Hodie. Vide Iaso.in l.j.C.de sum.trini.& fide catho. & vide Barb. latè de hoc in c.super eo.de vsuris.

De periculo tutorum, vel curatorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Periculo tutelæ subiecti.3.*
2 *Gestores teneri.*
4 *Casu fortuiti tutor immunis.*
5 *Litem cœptam perficiat tutor.*

QVANDO incipiat ad tutorem, vel curatorem periculum pertinere plenè suprà titu. proximo dixi in illo §.itē debet gerere.& ad quos tutores pertineat ibidem dictum est:& hic potest repeti. Nec prætermitto quòd etiam illi,
1 qui dati sunt notitiæ † causa sustinent periculum:vt ȷ̃. eod.l.j.
2 †Tenentur autē omnes tutores qui gesserunt,& insolidum,
nisi facta fuerit tutelæ diuisio : vt plenè dicemus ȷ̃.de diuiden.
tutela.Item tenentur omnes qui non gesserunt,sustinere peri
culum insolidum,circa substitutionis ordinem:vt ff.eodem,l.
tutores,qui post.§.in eum.Si verò quidam gesserunt, quidam
3 nō,quid obtineat,dicemus ȷ̃.si tutor non gesserit. †Pertinēt
a autem pericula ad tutores quæ contingunt eorum dolo [a], cul
pa lata,vel leui interueniente:vt infrà,arbi.tu.quicquid nisi in
eo casu,quādo cōparauerit prædia non idonea. In hac enim
parte solam latam negligentiam debent præstare tutores : vt
4 ff.eodem, l.tutor qui repertorium. §. competit. † Periculum
b autem casus fortuiti nō pertinet ad tutores [b] : vt infrà eodem,
l.si res.& l.tutoribus.Pertinent ad tutores pericula quousq; finiatur tutela. Quandoque tamen, etiam finita tutela, imminet tutori solicitudo:vt pupillum puberē factum admoneat sibi curatores petere:quasi hoc cōnexum sit tutelæ officio, licet post pubertatem fiat admonitio hæc : & si hoc non fecerit tutor, tenetur tutelæ iudicio. Item & finita tutela si perseuerauerit tutor in administratione connexa tutelæ actione cogitur præstare rationem totius temporis. Si autem post finitam administrationem in iisdem rebus minimè se immiscuerit,tēporis sequentis periculum ad eum non pertinet:vt ff. de administratione tu.l.ita autem.§.si tutor.& l.tutorem qui tutelam. ibi,sicut enim,&c.& infrà arb.tu.l.tutor.& ȷ̃.eodem,l.vltimā.
5 † Item si curator,finita cura,nōndum reddita ratione instru-
menta ad causam adulti pertinentia non reddat, consilio suo cœptam litem debet perficere;alioquin tenebitur vtili negot. gesto.act.si tamen huius rei ratio reddita non est : vt ff.de administra.tu.l.ita autem.§.vltimo.

a ADNOTATIO. ¶ Dolo. Tutoris dolus quibus casibus & qualiter, arguatur vide Soci.in consi.clix.col.ij.versi.j.quia non constat.
b ¶ Ad tutores. Adde Bart.l.si res.ff de admi.tuto.& in l.si res.C.de peri.tu.do: Alex.de Imo.in l.quod Nerua.ff.de pos.Ias.de May.in l.actione.vlti.colū. C. de transf.doct.& no.in l.quicquid.C.arbi.Tutel.

Quando ex facto tutoris, vel curatoris, minores agere, vel conueniri poßint. *Rubrica.*

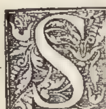
1 ☞ *Pactum alicuius an alium iuuet.*
2 *Pupillo rectè constitui.*
3 *Tutoris pactum pupillo actionem parit.*
4 *Actiones in pupillum transmißibiles.*

QVONIAM sæpe quæritur, an ex facto, vel administratione tutoris, vel curatoris pupillus, vel adultus agere, vel conueniri posśit, ideo hāc post superiores ponit rubricam. Videndum ergo, quando ex facto tutoris pupillus agat:
1 idem intelligendum in adulto, & curatore. † Et certè secun-
dum regulam ex pacto alterius alteri non datur actio:vt ff.de
regulis iuris.l.quo tutela.§.vltimo.nisi in pecunia mutua & in
aliis quibusdam casibus:vt notauimus suprà de pactis.& su-
prà si certum petatur.& ad exhibendum. nec est opus profe-
2 qui casus illos. † Sed de tutoribus sciendum est circa actionē
de constituta pecunia,quia potest quis tutori constituere se so-
luturum pupillo eius:vt ff.de constitu. pecunia. l. eum qui.§.
Iulianus.& §.itē si tutori,& §.si actori.aliâs non reperitur tu-
3 tor sic posse pacisci pupillo.† Illud tamen verum est,quia vti-
lis actio pupillo competit ex contractu quolibet inito cum tu
tore in rebus pupillaribus, vel nomine pupilli, ad vtilitatem
eius,& nō aliâs:vt ecce credendo pecuniam pupillarem stipu-
latus est eam sibi reddi:vel locauit alicui pupilli prædium : vt
infrà eodem,l.secunda,& vltima.Item & pro re empta à tuto
re,& tradita nomine pupilli habet pupillus rei vēdicationem:
vt ff.eodem,l.secunda. Idem'que dico in actore constituto à
tutore:vt ff.eodem,l.antepenultima. Item & ex eo,quod fecit
4 tutor,conuenitur pupillus. †Nam finita tutela ipso iure trās-
eunt in pupillum actiones quæ competebant in tutorem:vt ȷ̃.
eodem,l.prima.& suprà de administrat. tut. l. cùm quædam.
nisi tutor,finito officio nouatione facta in se transtulerit obligationem:vt ff.eodem,l.post mortem.vel nisi tutor ex suo dolo,vel culpa cœperit obligari:vt ff.de action.empt.l.Iulianus. §.si venditor.& pupillus.quod præstaret à tutore, vel fideiussore non posset seruare. Sed & tutela durante, vtilis datur actio in adultum,cùm ipse locupletior est factus ex facto tutoris:vt infrà eodem,l.si in rem.& ff.eodem,l.dolus.vel cùm pupillus rem potest seruare à tutore,vel eius fideiussore,quam præstat ex eius dolo,vel culpa:vt ff.eodem,l.j.& de administ. tuto.l.vltima. & de euictio.l.illud.§.j.Item & ipse tutor tutela durante,ex contractu inito pro pupillo potest conueniri:vt ff.de pignorati.actione. l.solutum. §. per liberam.ibi,& ideo ipsi,&c.& quod iussu.l.ij.§.pen.& l.penul.Sed secus,vbi iudiciario ordine tutor nomine pupilli conuentus condemnatur: tunc enim conuenitur minor,& non tutor:vt ff.de re iudic.l.si se.& ff.de admi.tu.l.ij.

Si ex pluribus tutoribus, vel curatoribus omnes vel vnus agere, vel conueniri poßint. *Rubrica.*

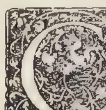
1 ☞ *Tutorem vnum ex pluribus conueniri.*

1 SI †PLVRES sunt tutores,etiam vnus solus agit, & conuenitur nomine pupilli : nisi sit diuisa administratio:vt dicemus infrà de diuidenda tutela. & dicitur infrà eodem, l.j. & ij. Quandoque tamen necesse est omnes tutores consentire:vt cùm pupillus datur in adoptione:vt infrà de autho.præ.leg.vltima.

Ne tutor, vel curator, vectigalia conducat. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutori uetita, contráque facientis pœnæ. 2.*

1 CONSTITVTVS † tutor prohibetur
vectigalia prædia cōducere:ea ratione, quia
omnia bona conducentis à fisco sunt obliga
ta ei:vt infrà in quibus casi.ius pi. ta. contra.
l.j.& prius erat obligata pupillo:vt suprà de
2 administratio.tut.l.pro officio.sicq; † incur-
rit tutor crimen stellionatus:vt ff.de pign.actio.l.tutor.§.contraria.Item incurrit crimen falsi:vt ff.ad leg. Cornel.de fal.l.j. §.tutores.& §.iidem principes.& §.sed & si iure.& ȷ̃.eodem, l.j.&vt notauimus suprà rem alienam gerentibus non interd. rei admi. Hic enim titulus est illius exceptio : vnde ibi dicta hic repeti possunt.

De tutore, vel curatore, qui non satisdedit. *Rubrica.*

1 ☞ *Minori quî subueniatur.*
2 *Tutorum qui, an non, satisdent.*
3 *Tutor potior satisdet.*

1 MINORIBVS † cauetur nedum per admi-
nistrationem, vel obligationem tutorum, vel cu
ratorum, sed etiam per satisdationem ipsorum
vt diximus s̃. de administr. tut. distinctione ha-
bita inter tutorem testamẽtarium, & datum ex
inquisitione, & inter legitimum. Testamentarius enim tutor,
vel datus à præside ex inquisitione nõ tenetur pupillo satisda
re. Datus fortè à magistratu municipali, etiam ex inquisitione
2 satisdabit: vt notauimus s̃. qui da. tu. pos. §. j. † Legitimi autem
tutores, vel datiui, necesse habent satisdare. Et licet dixerim te
a stamentarios[a], & datos ex inquisitione nõ teneri satisdare mi
* nori: tamen inter se necesse habent satisdare. * Ille enim qui
3 præfertur aliis in administratione, vel ex præcepto testatoris
vel ex consensu maioris partis tutorum, vel ex decreto præto
ris debet contutoribus satisdare de indemnitate pupilli. Sed si
aliquo istorum trium non præferatur quis suo contutori, non
potest per se satisdationem petere à cõtutore suo, vel concura-
tore: sed offerre debet vt electionem det contutori, vtrũ velit
satis accipere, an satisdare: vt insti. de satisda. tutor. vel cura. &
j̃. eod. l. antepen. & pen. & vt notauimus s̃. de admi. tu. & ibidẽ
dicta in illo §. Item debet tunc de impotentia tutoris non sa-
tisdantis, repetere.

a ADNOTATIO. ¶ Testamentarios. Alb. autem de Rosa. in l. non du-
bium. j̃. eod. titu. dicit quod si tutor sit diues, quòd in eo tamen non requiritur
satisdatio. Item limita, nisi tutor exercuerit actum ipsi minori vtilem, & ad
eius commodum: quia tunc non requiritur satisdatio secundum Bartolum
in l. legitimos. ad fin. princip. ff. de legi. tut. & Angel. instit. de legiti. agnato.
tu. in prin. ca. iiij.
* ¶ Habent satisdare. Tutor non cauet de iudicato soluendo, sed de iudicio sol
ui. C. de admi. tut. l. sancimus. §. defensionem. Iurat tamen de calumnia. C. de
iura. calum. l. ij. Martinus.

De suspectis tutoribus. *Rubrica.*

QVIA tutores fraudulenter versantur quan-
doque, & suspecti sunt in administratione, po-
nit de suspectis tutoribus. Videamus ergo quis
sit suspectus tutor, quis posit suspectum tuto-
rem postulare, qualiter, apud quem, & quis sit
1 effectus accusationis. † Suspectum autem tutorem dicimus,
qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuerò tutor, vel cu-
rator, quamuis pauper est: fidelis tamen & diligens, remouen
dus non est quasi suspectus: vt insti. eod. §. vlt. & ff. de suspe. tu.
l. suspectum. & j̃. eod. l. j. Sic ergo tutorem suspectum non fa-
cultates, sed fraudulenta, vel callida cõuersatio in rebus pupil-
laribus commendat: hæres verò solis facultatibus, vel pauper
tate suspectus habetur creditoribus hęreditariis: vt ff. de priu.
credito. sed si creditores. Debet autem fraus, vel negligentia
tutoris probari à pupillo: vt ff. de proba. l. quoties. §. qui dolo.
2 & j̃. eod. l. pietatis. ibi, offensis &c. † Ex quibusdam [a] tamen
a causis tutor præsumitur suspectus, nec in eis oportet aliquid
pupillum probare: vt si iste idem fuit tutor pupilli alia vice, &
in ea constat eum malè versatum. vel si tutor est inimicus pu-
pillo, & parentibus eius, vel si tutor per mendacium dicat ali-
menta non posse decerni impuberi, vel si non faciat inuenta-
rium, vel si tutor non defendat impuberem, vel si tutor datus
non compareat, nec sui copiam faciat: quod perrarò & diligẽ
ti habita inquisitione faciendum est. ff. eo. l. iij. §. si autem ipse
tutor. & §. si tutor inimicus. & §. tutor qui alimenta. §. tutores
qui repertorium. & l. impuberibus. §. item si quis tutor. & j̃.
3 arbit. tu. l. vlt. §. vlti. s̃. de admi. tu. l. vlt. j. respon. † Est autem
b hæc accusatio seu postulatio suspecti tutoris quasi publica [b]:
hoc est, omnibus patet. Quinimò & mulieres admittũtur, sed
hæ solæ, quæ pietate necessitudinis ductæ ad hoc procedũt: vt
puta mater, nutrix quoque & auia, & soror. Sed & si qua alia
fuerit mulier, cuius prætor propensam pietatẽ intellexerit, nõ
sexus verecundiam egredientis, sed pietatem productam nõ
continere iniuriam pupillorum, admitteret eam ad accusatio-
nem. Impuberes autem non possunt suos suspectos postulare
tutores, sed puberes possunt suos curatores, ex consilio neces-
sariorum suspectos arguere: vt insti. eo. §. consequens. & §. im
4 puberes. & ff. eod. l. j. §. consequens. † Item vnus tutor suũ con
tutorem potest accusare suspectum: siue accusator hic duret in
tutela, siue desierit iam esse, vel suspectus fuerit remotus: vt ff.
eo. l. iij. Possunt autẽ omnes, id est omnis generis tutores ac
cusari suspecti, siue sint testamentarij, siue legitimi, siue datiui:
diligentes autem certum est quòd non possunt: vt insti. eod. ti.
§. j. Quod dico in tutoribus & curato. minorum, & furiosorũ,
& prodigorum, & ventris, & bonorum, seruandum est: vt ff.
eo. l. iij. §. non tantùm. Qui autem nihil gesserunt, nõ possunt
accusari suspecti: sed tamen possunt remoueri vt suspecti, si do
lo, vel ignauia, vel negligentia cessauerint: vt ff. eo. l. quoniam
hæ causæ. §. qui nihil. & insti. eo. §. sed antequam. vel iudex cõ-
pellet eos gerere: vt j̃. eo. l. præses. Vel dic quòd antequam ge-
rat, ex dolo tamen accusatur suspectus: vt j̃. eo. l. iij. & quod di
citur in l. illa, quoniam hæ. §. quòd si ob ignauiam, vel negligẽ
tiam fecerit, id est administrauerit. postquam verò cœpit ge-
rere, & propter dolum, vel propter culpam, potest accusari su-
5 spectus. † Fieri potest hęc accusatio, & remotio tutoris Ro
mæ apud prætorem. in prouinciis autem apud præsides, & le-
gatos proconsulis: vt insti. eod. §. j. Et descendit hoc crimen, id
est huius criminis actio ex lege xij. Tab. vt inst. e. in prin. & cũ
crimen sit legitimum, sequitur, vt accusatio solenniter debeat
proponi, id est per libellum inscriptionis: sed tamen fauore pu
pillorum est admissum vt etiam sine libello inscriptionis fieri
posit accusatio, & remotio: vt ff. eod. l. iij. §. præterea. vel fortè
quod ibi dicitur aliter est intelligendum. Nec enim ibi dicit
accusationẽ admitti sine libelli inscriptione, sed dicit suspectũ
tutorem posse repelli sine alterius accusatione, vel postulatio-
ne, puta, prætor tanquã iudex videt eum agere causam pupilli
fraudulẽter: sicut enim est in lenocinio, & in quibusdam aliis
casibus, vt quis sine accusatione posit damnari; ita est in cri-
mine suspecti. Si verò alius postulet tutorẽ remoueri princi-
paliter hoc instituendo, nũquam sine accusatione admittitur:
vt ff. de mun. & ho. l. rescripto. §. si quis. & de priuatis delictis.
6 l. vlti. † Processus autem accusationis talis est, vt pro tribu-
nali sedente præside examinetur causa: vt ff. ad Turpil. l. j. §. su
specti. & ponitur ibi nomẽ præsidis generaliter pro omnibus
quibus deferri diximus cognitionem suspecti: vt ff. de officio
præsid. l. j. Et intenditur huius accusatio contra tutorem, ita de
mum si durat tutela. Nam si finita est tutela, vel cura, extingui
tur accusatio criminis suspecti: quia in eum casum peruenit à
quo incipere non potest: vt ff. eod. l. iij. §. quæri poterit. & §. si
quis absuturus. & l. post finitam. & insti. eod. §. sed si suspecti,
7 & j̃. eod. l. ij. † Est autem effectus accusationis in principio.
quia lit. contest. interdicitur tutori administratio: vt insti. eod.
§. si quis autem suspectus. & j̃. eod. l. cum quem. & ff. de solu. l.
quod si fortè. §. j. In fine autẽ est effectus accusationis: quia su-
spectus tutor debet remoueri à tutela: licet paratus sit satisda-
re rem pupilli saluam fore: quia satisdatio maleuolum propo-
situm tutoris non mutat, sed diutius grassandi in re familiari
facultatem præstat: vt insti. eod. §. vlt. ff. eo. l. suspectus fieri. &
l. qui satisdatio. Si tamẽ tutor sit pupillo cognatus, vel affinis,
vel patronus, optimum factum est curatorẽ ibi potius adiun-
c gi [c], quàm eundem notata fide, & existimatione remoueri: vt
ff. eodẽ. l. si tutor. Quilibet ergo alius tutor suspectus remo-
uebitur à tutela. Et siquidem remoueatur ob dolum, infamis
erit; si ob culpam, non æquè: vt institu. eod. §. suspectus. Quid
8 ergo si causa † remotionis non est decreto expressa? dicit lex
quòd remanet integra fama: vt ff. eo. l. vlti. & l. iiij. Posset tamẽ
distingui vtrum accusabatur suspectus propter dolum: & tũc
præsumam eum remotum ob dolum, qui ei obiiciebatur: an
ob culpã, & tũc dicã contrariũ: an accusabatur ꝓpter vtrũq; &
tunc dicã in dubio quòd remaneat integræ famæ: vt dictũ est.

Adnot

a ADNOTATIO. ¶ Quibusdam. Vide Ange.de Areti.instit.de suspec. tuto.in §.primo.
b ¶ Publica. Vide ad hoc Spec.in tit.de instru.edi.§.nunc aliqua.Bart.& doc. in l.pietatis.C.de suspect.tuto.& in l.j.§.item solent.sed an cognitio.ff.de offi. præf.vrb.Bald.in l.quæ fortuitis.versi.sed dubitatur.C.de pigno.actio.Ang. Are.in §.consequens.nu.j.cum plu.seq.instit.de suspect.tu.chart.lx.& in §.suspectus.nu.j.cum plu.seq eo.tit.chart.lxj.
c ¶ Adfugi. Vide Bart.in l.si tutor.ff.eo.& vide Ang.de Are.instit.eo.in prin. & Io.de Imo.in consi.lxviij.in ij.col.

De in litem dando tutore, vel curatore. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutorem in litem dari qui accipiendum.*
2 *Tutor in litem quando creatus.*

QVIA litis occasione contingit aliquem constitui tutorē, vel curatorem: & ideo de hoc ponit. Sciendum est igitur tutorem non posse ad litem constitui; quia non datur certæ rei, vel causæ: vt insti.qui dare tu.§.certæ. Quod ergo
1 dicitur † de in litem dando tutore per subsequens, vel quia correctiuè, vel subdisiunctiuè ponitur, emendatur. Curator ergo impuberi constituitur ad litem: vt diximus s̄.de testamē. tu. & s̄.qui dare tut. Olim tamen ad litem prætoris constitue-
2 batur tutor: & ille finita † causa desinebat esse, & creabatur iste tutor cùm causa agebatur inter tutorem & pupillum, vel adultum, & curatorem. Hodie tamē minori dabitur ad litem curator, & tutor: & tutor vel curator cum quo lis est per se, vel (quod melius est) per procuratorē aget causam: vt insti. de au. tut.§.vlti.& j̄.eod.l.pen.& vlti.

Si mater indemnitatem promiserit. *Rubrica.*

1 ☞ *Mulier pro pupillo intercedens Velleiano iuuanda. Extendit.2.*
3 *Velleianum auxilium quando cesset.*

QVONIAM matres pupillorum sæpe indemnitatem promittunt, ideò quid iuris sit super eis ponit. † Sciendum est igitur quia ma-
1 ter quandoque promittit indemnitatem pupillo de eo quod sibi deberet, vel debebunt tutores: & tunc est intercessio, & iuuatur mulier Senatusconsulto Velleiano, vel sicut dicitur per totum titul. & in C.& in ff.ad Velleianū. Si verò promitteret indemnitatem pupillo de eo, quod pupillus debebit tutori, non est intercessio: quia pro eodem apud eundem nemo fideiubere potest: vt ff.de fideiuss.l.
2 Vrannius. † Idemq; est & si promittat indemnitatem tutoribus, de eo quod debent, vel debebunt pupillis: vt ff.ad Vell. l.quāuis.§.si mulier.& l.tutor.j.respon. Si verò tutoribus promittat indemnitatem de eo, quod pupillus debet, vel debebit eis, iuuatur mulier Sen. Velleia.qa est intercessio: nisi decreto iudicis periculum ad eam pertinere sit dictum: vt j̄.eod.l.vlti.
3 † Illud certum est matrem, vel quamlibet mulierē, non iuuari: si promittat indemnitatem de eo, quod ipsa administrauit: vt j̄.eo.l.quædam.

Si contra matris voluntatem tutor datus sit. *Rubrica.*

1 ☞ *Matri quàm patri cur potius standum.*
2 *Remotus ob matrem quando, an non, infamis.*

DATVR quandoque in testamento, quandoque à iudice tutor contra vltimam volunta-
1 tem † matris pupilli: in quibus casibus potius arbitrio matris, vel iudicis, quàm etiam patris (quod est mirabile) statur. deberet enim ratione potestatis plus habere pater, quàm mater in filio: sed hic sicut & aliàs potior est conditio prohibentis: vt ff.commu.diui. l.Sabinus. Sed & aliàs non statur semper iudicio patris: vt ff.
2 de confir.tut.l.in confirmando.& l.vtilitatem. Datus † ergo tutor contra voluntatem matris sine infamia remouetur: nisi causa præcesserit, quare deberet infamari: vt j̄.eod.l.j. Sicque dicitur in lectore & cantore ne prohibeantur nuptias contrahere. Alia tamen ratio potest eum prohibere: vt quia monachus est: vt in authen.de monachis.§.si quis autem.versi.quod si facti.

Vt causæ pupilli post pubertatem adsit tutor. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutelam coniu. ctione protrahi.*

a LICET tutela pubertate finiatur[a]: vt instit.
1 quib.mod.tu.fi.in princ.tamen † ratione cōtiguitatis, & coniunctionis post pubertatem quæ ante erāt inchoata tenetur consummare tutor, puta prouocationem exercere. Si tamen in curatores non sit translata gestio: vt j̄.eod.l.j.& ff.de appella.l.tutoris. Sed & admonere debet adultum, vt sibi curatorem petat: vt ff.de admi.tu.l.ita autem. §.si tutor.vt notauimus s̄.de admi.tuto.

a ADNOTATIO. ¶ Finiatur. Ad huius breuis tituli resolutionem doc. in l.fi.C.quando tuto.vel cura.esse desi.Barto in l.ita autem.§.fin.ff.de admi. tut.Bald.in l.tutori.in versi.opp.quod officium tutoris, C.de neg.gest. Oldra. in consi.lij.inc.quæstio talis est, vbi colliges totam materiam.

De eo qui pro tutore negotia gessit. *Rubrica.*

1 ☞ *Protutore gerere quid.*
2 *Protutelæ actione quando locus sit.3.*
4 *Protutelæ actio in quem datur.*
5 *Actio protutelæ quæ admittat.*
6 *Protutelæ actio qualis.*

ACCIDIT vt gerat quis negotia impuberis tanquā tutor, non tamen verè tutor est: & ideo de eo ponit. Et appellatur hic protutor: vt sit vna pars, vel dictio: vt cùm dico bonorum possessor. Vidēdum ergo quis dicatur gerere pro tutore, & quę actio detur in eum,
1 ad quid, & qualis sit actio. Protutore autem † gerit negotia, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, siue putet se ☞ tutorem, siue scit se non esse, tamen fingitur esse. Solent enim magni errores intercedere, vt discerni facilè non possit vtrum quis fuerit tutor, & sic gesserit: an verò non fuerit protutore, tamen munere sit functus: vt ff.eo.l.j.j.respon.& §.protutore. Nec inspicio an gesserit sponte, an non: puta coactus per prætorem, dum se putaret tutorem, sed videtur quòd quasi tutorē
2 se habuerit in gerendo. † Itē locū habet hæc actio siue verè datus erat tutor, cùm id ignoraret: & ob id sciebat se non tutorē, siue non erat datus: vt ff.eod.l.j.§.si quis cùm tutor non esset. & l.quęro. Si verò bene sciret se tutorē esse, cessabit hæc actio: vt ff.eo.l.j.§.si curator. Est tamen cōtrarium, arg.ff.e.l.j.j.resp. Sed certè ibi non dicit eum teneri protutelæ, qui verè tutor erat, imò est intelligendum vt teneatur actione tutelę. Item in gerente protutore non inspicio an possit esse tutor, vel non.
3 Nam & si seruus † quasi tutor egit tutelam, locū habet actio protutelę: vt ff.eo.l.j § proinde & si seruus. In eo tamen, cuius geruntur negotia, inspicio an possit habere tutorem de iure, vel nō possit. Nam si tutorē de iure non potest habere: vt quia pubes est, vel seruus, non habet locum hæc actio: sed dabitur actio neg.gest.vt ff.eo.l.j.§.si quis quasi. Huius autē protutoris nulla est potestas in alienando res pupilli. Vnde si vsucapię nō sunt, peteret eas impubes, quāquàm cautum est ei. Non enim eadem cuiusq; tutoris est rerum pupilli administratio: vt ff. eo.l.si is, qui.& de rebus eo.qui sub tu.vel cur.l.qui neq;. Item si nomine pupilli agat, remouetur exceptione: vt j̄.eod.l.vlti. ergo sententia contra eum lata non præiudicabit pupillo.
4 † Datur in proturorem actio protutelæ: vt ff.eo.l.j.in prin. & vtilis actio neg.gest.quia gerit iste protutor necessitatis suspicione. Si verò sciret se non esse tutorem, tenetur directa: vt ff.de neg.ge.l.iij §.hac actione.& de tu.& ra.dis.l. posthumo. Nec distinguitur vtrum pupillus fiat pubes, an non, licèt inve
5 ra tutela sit contrà: vt ff.eo.l.j.§.cum eo. † Venit in actionē istam protutelæ eadem fides, & diligētia, quam præstat tutor:

vt ff.eod.l.pen.& de fide,& diligentia tutoris, plenè diximus s.de administ.tu.& dicemus j.arbit.tu. Veniunt ergo vsuræ in actionem istam: & tenetur protutor de gestis. De gerendis autē puto,quòd teneatur,si accessit quasi omnia gesturus: cùm sciret se tutorem non esse: vt ff.de nego.gest.l.si pupilli.§. vlti. Si autem accessit quasi omnia gesturus cùm crederet se tutorem esse,& errabat,non tenetur de gerendis:nisi alius ea fuerit gesturus:vel nisi cognito eo,quòd non fuerit tutor, abstinuit se ab administratione: & necessarios pupilli non certiora
6 uit vt ei peterent tutorem:vt ff.eod.l.j.§.in protutelæ. † Est autem hæc actio prętoria,& perpetua: & sicut pupillo in protutorem subuenit prætor,ita & protutori cōtra pupillum per actionem contrariam protutelæ subuenitur:vt ff.eod.l. vlti.

Vbi pupilli educentur. *Rubrica.*

1 ☞ *Pupillus apud quos an non educari debeat.* 2.3.
4 *Vitrico non matri cur potius credatur.*

DISCEPTATVR quandoq; inter cognatos, vel familiares impuberis, vel inter quoscunque vbi pupillus morari vel educari debeat: & ideo necessarium est prætorem,causa cognita,id statuere.
1 † Et in causæ cognitione euitādi sunt,ne apud eos moretur,vel educetur pupillus, vel pupilla, qui pudicitiæ impuberis possunt insidiari: vt ff.eod.l.penulti. Itē & si testator in testamento cauisset,vt filius educetur apud substitutum eidem impuberi,prætor tamē æstimabit præsentibus propinquis liberorū an id pupillo expediat. Hoc enim
2 curabit† prętor,vt sine vlla maligna suspicione alatur partus, & educetur,& ei concedat educationem,qui maiori affectione erga pupillum moueatur: & ita vel ex persona,vel cōditione,vel ex tempore statuet,vbi potius sit alendus: considerādo qualitatem,& coniunctionem personarum: & an eo tempore
3 quo pupillus educatur apud te,possis ei succedere. † Et in primis matri educationem pupillorum debet cōcedere: si nō vitricum superinduxerit eis:vt j.eod.l.j.& ij.& ff.eod.l.j.j.respon. Quid si ille apud quem pupillus iussus est à prætore educari recuset? prætor cogit eum quandoque,si est de liberis parentum,vel de affinibus,vel de cognatis. Item hæredi instituto, & legatario denegatur actio:si educationem sibi testamento iniunctam recuset:si idcirco relictum sit eis, vt educationē suscipiant. Nam si relicturus erat,etiam si educationem recusaturum sciret,non denegatur actio: vt ff.eod.l.j. §. quamuis.

Si quærat aliquis quare denegatur educatio pupilli matri quæ superinduxit vitricum,cùm & ipsi vitrico concedatur tu
4 tela priuigni:vt j.de contrario iudicio tu.l.vlti.† Respondeo vitrico conceditur tutela à patre pupilli: cuius testimonium credendum est circa tutelam filij: non ita concederetur tutela à iudice:vel licet concedatur ei tutela, non tamen conceditur rei educatio.

De alimentis pupillo præstandis. *Rubrica.*

1 ☞ *Alimenta quatenus æstimanda.*
2 *Alimenta æstimanti obseruanda.*
3 *Pupillus, absente tutore,an petat alimenta.*
4 *Tutori non reputanda.*
5 *Pupillus quæ non imputet.*

1 TVTORES, † vel curatores,ne apud iudicem cōtrouersiam habeāt quasi amplius dederunt nomine alimentorū quàm patiatur pupilli substātia,postulant vt arbitrio prętoris alimēta pro modo facultatū pupillis, vel iuuenibus,cōstituatur:vt j.eo.l.vlti.j. respō.
2 † Est autem hic attendendum,vtrū sint pupilli egeni, an diuites,an mediocriter se habentes.Si egeni sunt,non cōpellitur tutor de suo alere eos. Hinc est enim,q si post decreta,alimēta ad egestatem fuerit pupillus deductus,debent diminui alimēta quæ decreta sunt:quēadmodum solent augeri, si quid patrimonio accessit. Si autē pupillus est diues, vel habet amplū patrimonium,nō cumulis patrimonij:sed quod exhibitione fru
a galiter,i.vtiliter sufficit,modū alimentis dabit[a]. Si autē pupillus mediocriter se habeat in bonis,debet prætor spectare modum patrimonij cùm alimēta decernit. & debet tā moderatè statuere,vt nō vniuersum reditum patrimonij in alimenta decernat:sed semper ita, vt aliquid ex reditu supersit, ita tradit Vlpianus l.iij.ff.vbi pupillus educa.debeat. Ante oculos debet habere iudex in decernēdo & mācipia quæ pupillis deseruiunt,& vestem,& tectum,pupilli ætatem etiā cōtemplari in qua cōstitutus est ille cui decernūtur alimenta.Item mercedes pupillorum, & pupillarum,vel adolescētium.Nam ad instructionem ipsorū qui intra xx.ann.constituti sunt, solet prætor decernere respectu facultatū,& ętatis eorū qui instruuntur d.
3 l.iij. † Quid autē si pupillus alimenta desideret, & tutor sit absens? si quidem sit absens voluntaria causa,prætor causa cognita de negligentia & nimia cessatione tutoris,vel remouebit eum,vel adiūget ei curatorem. Si verò sit absens necessaria causa,& speratur redire,& idoneus est tutor, nec expedit aliū adiungi,rectè cōstituetur curator:ad hoc solum vt ex re pupilli alimenta expediat:vt ff.e.l.vlt. Interdum etiā tutor arbitrio suo alit pupillum:quia videt expedire minori nō diuulgari secreta patrimonij sui.s.paupertatis,& æris alieni detegere vilitatem,& inuidiæ patefacere diuitias:vt j.e.l.vlt.& j.quādo & quib.quarta pars.l.ij.§.sed vbi.& tūc cōuenit repetitionem tuturi decernere,vel reputationē,i.cōpēsationem si à pupillo cōueniatur admittere,s.inquātum vir bonus arbitrabitur dignè & meritò ad exhibitionē educationis, & ministeria,studiáq; erogatum esse. Nec ferēdus est iuuenis,qui cùm pręsens esset, studiísq; eruditus,atq; alitus,si ea per alium cōsecutū nō probet,sumptúsq; recuset,quasi vēto vixerit,aut nullo liberi homi
4 nis studio imbui meruerit:vt j.e.l.vlti. † Nō ergo permittendum est tutori tantùm reputare quantum dedit, si plus æquò dedit. Hoc amplius, & si prætor modum statuit alimentis, veruntamē vltra vires facultatum quod decretum est, quia non suggessit prætori de statu facultatū nō debet ratio haberi alimentorū omnium:quia si subiecisset,aut diminuerentur iam decreta, aut nō tāta decernerentur. Sed si pater statuit alimēta liberis,quos hæredes scripsit,ea præstādo tutor reputare poterit:nisi fortè vltra vires facultatū statuit,tunc enim imputabitur ei cū nō adito prætore desiderauit minui alimenta:vt l.ij.§.
5 hoc amplius.ff.vi pup. † Illud autē nō potest imputare pupillus tutori in iudicio tutelæ,si tutor maximè s.m decretū prętoris aluit sororē eius,& mercedes vt liberalibus artibus instrueretur pupillæ nomine præceptoribus dedit:vt ff.eo.l.antepe.

a ADNOTATIO. ❡ Dabit. Adde ad huius titu.materiam Bar.& Bal. Ange.& doct.in l.sumptus.C.de admi.tu.& in l.si quis.de lib.agn.& in l.iij. vbi pupilli educ.debe.Specu.in tit.qui fil.sint legi.in versic.pupillus.multa per do.Bartho.soci.in consi.lxj.inci.in præsenti consultatione.versi.circa.fin. in j.volu.chart.cvij.vbi de materia copiosè.

Arbitrium tutelæ. *Rubrica.*

1 ☞ *Rub.arb.tut.explicari.*
2 *Actio arb.tut.cui & in quem datur.*
3 *Actio arb.tut.quæ admittat.* 5.7.8.
4 *Inuentario fidem fieri.*
6 *Tutorem quærendorum teneri qui accipiendum.*
9 *Actio arb.tut.qualis.*
10 *Actio arb.tut.quid contineat.*

DE TVTORVM cōstitutione, & eorū administratione,& varietate,& satisdatione, dictum est,sequitur videre de arbitrio tutelę, i.de actione tutelæ, subaudi directa. Nam de contraria tractatur j.de contrario iudicio tutelæ. Sic que citra solitum morem imprimitur hæc rub.non per genitiuum nec per ablatiuum,sed per accusatiuum: & dicitur arbitrium tutelę,subaudi,quale sit exponamus. Videndum ergo, quando nascatur hæc actio,cui detur,contra quem,& quid in ea veniat. Nascitur hæc actio demum

demum finita tutela qualitercunq; sit finita: licet quidam dicãt
eam nasci statim cùm tutor est, sed non posse exerceri nisi fini-
ta tutela, quod falsum est omnino: vt ff. de tut. & ra. distr. l. si tu
tor. §. vlti. & .l. sed non dantur. & vt notauimus s. de rerum per
2 mu. † Datur hæc actio pupillo, & eius hæredi: sed tamen pu
pillo datur cum priuilegio, vt præferatur aliis creditoribus chi
rographariis: hæredi verò datur sine priuilegio: vt ff. de admi.
tu. l. ex pluribus. Datur in tutorem quondã, & eius hæredem:
vt j. eod. l. pe. sed non eodem modo: vt plenè dicemus j. de hæ-
3 red. tu. Veniunt † in actionem istam res minoris. Item res
comparatæ pecunia minoris: vt j. eo. l. tu. Item & veniunt re-
liqua, id est debita ex administratione mala. Vel dicuntur re-
liqua quæ supersunt apud tutorem ex rebus administratis: vt
j. eod. l. tu. & ff. de admini. tu. l. Lucius. primo responso. Si au-
tem dubium est, an acquisierit, vel emerit tutor ex rebus pu-
pilli, an aliunde, præsumitur pro tutore cõtra pupillum, etiam
si tutor ante administrationem parum, vel nihil habuit, scili-
cet, quod aliunde acquisierit. nec enim pauperibus industria,
vel augmentũ patrimonij, quod laboribus multis casibus quæ
4 ritur, interdicendum est: vt j. eodem. l. si defunctus. † Pro-
bat autem minor de dominio rerum per cõfessionem tutoris
in inuentario publicè facto, idq; in scriptis. Nec enim est aliud
inspiciendum: nisi quod scripserit, & secũdum vires eiusdem
scripturæ patrimonium pupilli, vel adulti exigi. Neque enim
sic homo simplex, imò magis stultus inuenitur, vt in publico
inuentario contra se ascribi aliquid patiatur. Sin autẽ aliàs tu-
tor, vel curator pro substantia pupilli, vel adulti, aliquid vbi-
cunque dixerit ad maiorem quantitatem eam deducens, siue
pro vtilitate pupilli, vel adulti, siue pro sua simplicitate, siue
per aliam quancunq; causam nihil præiudicat veritati: sed hoc
obtinet quod ipsius rei inducit natura, & mensura pupillaris,
5 vel adulti, ostendit substantiæ: vt j. eo. l. vlti. † Extraneorum
res non veniunt in actionem istam. Porrò æstimatio earum. i.
interesse minoris petitur: si acquiri iustè potuerũt, & culpá tu-
toris non sunt quæsitæ: vt j. eodẽ. l. cùm interdictę. & l. quic-
quid. Videretur tamen lex prędicta, cùm interdictæ. contradi
cere aliæ legi, quicquid. immediatè pręcedẽtis. Lex enim quic-
quid. dicit non venire ea, quæ gesta sunt, vel geri debue-
runt, sed culpã solummodo quanticunq; interfuit minoris nõ
fuisse abstẽtum ab hæreditate paterna æstimatur. Alia autem
lex dicit venire ea quæ tutores, vel curatores quærere potue-
runt, & non acquisierunt, vnde ait Placent. primam loqui ca-
sualiter, id est, in eo casu vbi pupillus inconsultè est abstentus.
quod quidem verum est, sed non sufficiens. Nam vbi incon-
sultè est abstentus, non veniunt gesta, vel gerenda, scilicet, vt
rerũ defuncti æstimatio detur minori: debet enim deduci æs
alienum, & id tantùm debet cõputari quod pupillo superesset
6 ducto omni debito, & expensa. Item † quod dixi tutorem te-
neri pro his quæ potuit quærere, intelligo si potuit, & debuit
puta si iam delatum erat pupillo, siue erat hæreditas, siue lega-
tum, siue donatum. & si erat conditio his iniecta, debuit eam
tutor implere, cùm pupillo expediret: vt s. de admini. tut. l. pu
pillorũ. Item illud intelligo cùm ex re pupilli fructus, vel vsu-
a ras, vel quid simile potuit percipere [a]; vt ff. de administra. tut.
si sine hærede. §. Modestinus. & §. item respondet. Nec enim
dico tutorem teneri, vt panem ostiatim quærat, vt roget testa-
torem quatenus pupillo aliquid relinquat. & ideo expediam
illam quæstionem quæ in scholis consueuit proponi, scilicet
vtrum tutor pupillæ teneretur, si testator volebat pupillo relin
quere, deinde tutor persuasit testatori vt potius sibi relinque-
ret. dico eum non teneri; quia non tenetur pupillo prouidere
contra suam vtilitatẽ. arg. ff. de in lit. iu. l. videamus. ibi, sed nec
tutor. & de leg. ij. l. Lucius. §. Sempronia. † Item veniũt ge-
7 sta durante tutela. Item & gesta finita ea. si enim cõtinuata, &
connexa fuerit administratio: nam si post completam admini
strationem in iisdẽ rebus non se immisceat, postea temporis se-
quentis periculum ad eum non pertinet: vt j. eod. l. tutor post.
8 † Item veniunt omissa, vt in his, & superioribus, dolus, &
lata culpa, & leuis debeat præstari: vt j. eo. l. quicquid. nisi in ca
su: vt ff. de admi. tu. l. tutor qui repertoriũ. §. cõpetit. Item venit
in hanc actionẽ tutelæ, vt tutor rationes sui actus conficiat, &
pupillo reddat. Cæterùm si non fecerit, aut factas nõ exhibet,
hoc nomine iudicio tutelæ tenebitur: vt ff. de tut. & rat. dist. l. j.
9 §. officio. Est † autem hæc actio personalis, ciuilis, & famo-
sa, si quis condẽnetur ob dolum, non si ob culpam: vt Instit. de
suspect. tut. §. suspectus. Præter hæc sciendũ est tutorem, &
hæredes eius pupillo & hæredibus eius teneri quadam alia a-
ctione, quæ dicitur de rationibus distrahendis: vt ff. de contra.
tu. ac. l. ij. quæ locum habet cùm in tutela gerenda rem ex bo-
nis pupilli abstulerit. Quòd si furandi animo fecit, etiam furti
tenetur, & vtraque actione obligatur: nec altera alteram tol-
lit, furti tamen cõtinet pœnam tantum dupli, vel quadrupli.
10 Hæc † autem continet pœnam dupli tantum, & in duplo
continetur rei persecutio: & accipe persecutionem rei, non in-
teresse pupilli, sed rei æstimationem. Item tollitur hæc actio
propter actionem tutelæ: & è conuerso. Nam si vna actum est
non agetur altera, & è contra. Et est hæc actio perpetua:
& tunc demum intenditur cùm potest agi tutelæ: vt ff. de tu. &
ra. dist. l. j. & §. de rationibus. & §. considerandũ. & §. in tute-
la. & §. vlti. & pe. & l. ij.

a ADNOTATIO. ¶ Percipere. Ad huius conclusionis resolutionem vi
de Cy. in authen. nouissime. C. de admi. tu. Paul. de castr. & dom. Alexand de
imo diffusè in l. iij. §. si procurator. ff. quòd quisque iur. Ludo. ro. in singu. suis
versi. tutor tenetur. do. in l. non est ignotum. C. de admi. tut.

De diuidenda tutela, & pro qua parte quisque tutor conueniatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutelam qui diuidant.*
2 *Electo competentia remedia.*
3 *Remediorum adiectorum causæ.*
4 *Conueniri unus pro alio an possit.*
5 *Magistratus quando conueniendus.*
6 *Remissio pupillo cur non obsit.*

ONTINGIT sæpe tutelæ administrationẽ
diuidi inter tutores. Ideoq; ponit de diuisione
tutelæ: & pro qua parte quisque tutorũ conue-
1 niatur. † Sciendum est igitur diuisionem fieri,
quandoq; ab ipsis tutoribus, quandoq; à præsi-
de, quandoq; à defuncto. Si à tutoribus perinde
est ac si à nullo esset facta: vt j. eod. l. pe. in fin. Vnde videndum
est quid iuris tunc esset vt per hoc expediatur hic articulus. Et
quidem nulla facta diuisione, siue nullus tutorum gessit, siue
omnes gesserunt, tenetur eorũ quisque pupillo insolidum: &
vnum eorum pupillus eligere potest quẽ excutiat insolidum.
2 Conuento tamen, & electo tria præstantur remedia. † Pri-
mum est, vt cæteris constitutis soluendo, diuidatur actio inter
eos, qui soluendo sunt, vel omnes, vel quosdam pro virilibus
portionibus: exemplo fideiussorum: vt ff. de tut. & ra. distra. l.
j. §. nunc. & §. si non omnes. Secundum est, vt si insolidũ ex-
cutiatur vnus, possit & ante sententiam & post sentẽtiam, im-
petrare vt in contutores cedatur actio; si ex facto tutoris pro-
prio, vel ex communi gestu condemnatus præstiterit: vt ff. de
tut. & rat. distra. l. j. §. planè. & j. eod. l. ij. §. vlti. & ff. de fideiuss. l.
si fideiussores. §. idem. & dico fieri cessionem pro parte, non
insolidum. argu. ff. de admini. tut. l. si plures. ibi, vnde quæren-
dum est &c. & ff. de tut. & ratio. distr. l. cum pupillus. ibi, quia
pro parte &c. & ff. de peculio. l. quæsitũ. §. sed si velit. Sed qui-
dam putant cedendam actionem insolidum. Tertium reme-
dium est, vt si non fuerit actio cessa, vtilis tamen detur aduer-
sus actorem facti: vt ff. de tut. & ratio. distrahen. l. prima. §. & si
fortè. quod non habet locum in fideiussoribus: quia non expe-
ritur vnus contra alium non facta cessione actionis: vt ff. de fi
3 deiusso. l. fideiussoribus. & l. vt fideiussor. Hæc † enim reme-
dia adiiciuntur, vel propter dolum communẽ, vel propter con
tumaciam communem: si nullus eorum voluit agere. & ideò
vnus est conuentus: vt ff. de admini. tut. l. si plures. & de tut. &
ra. dist. l. j. §. planè. Si autẽ vnus gessit, alter non: qui gessit pri-
mò est conueniendus in eo quod gessit. quod enim commu-
niter neglectũ est, omnes æqualiter obligat: nisi ea quæ negle
cta sunt, sint appendẽtia gestorum ab vno: vt ff. de admini. tut.

l.tu. qui post. §.in eum. & l.tres. §.item in eo.& j.si tutor non
4 gess.l.vlti. & j.eo.l.vlti. Quandoq; † autem is qui non gessit non conuenitur secundo loco: vt si minori, vel eius hæredi obstet sua negligentia, vel cessatio: quia eũ qui gessit cũ esset soluendo tempore finiti officij non conuenerit: vt j.eo.l.j. Vbi autem diuisa est administratio à præside, vel à testatore, posset fortè distingui ex eo, quod dicitur s.de peri.tu.l.ij.& j.eod.l.pe.in prin. vtrum ita sit diuisa vt vnus gerat in vna prouincia, alius in alia. An in vna & eadẽ prouincia, vel loco isti quædam res, illi autem aliæ assignentur gerendæ. In primo casu nunquam conuenitur vnus propter alium: vt suprà de peri.tu.l.ad eos. In secundo casu, scilicet quando in vna & eadem prouincia, vel loco administrant. [Diuisim tamen conuenitur vnus propter alium] in casibus tantùm, scilicet, quando vnus contutorem suspectum dolo, vel culpa, non remouit: vel etiam remouit, sed tardè: & ille non soluendo sit effectus, vel etiam remouit & cito, sed suspicionis sponte agẽdo causam iura pupilli prodidit: vt j.eo.l.penul. Idem est & si vnus non instruat alterum super eo quod alter nescit ad suam gestionem pertinere: vt ff. de ad-
5 minist.tuto.titium.§.tutores. † Et est notandum quòd licet aliàs post illum qui gessit, cõueniatur magistratus, & in initio conueniatur tutor qui non gessit, & tamen hic, id est vbi contutor conuenitur in prædictis casibus secundo loco datur in eum actio: licet quidam contradicant: vt ff.de tut.& ra. distra. l.j.§.vsque.& vt dicemus infrà de magist.conue.& in his duobus casibus facta diuisione tutelæ potest intelligi, quod aliàs dicitur suprà de transac.l.j. facta remissione vni tutori, non nocere contra alium. Idemq; & sic gesserunt omnes tutores, sed per dolum, vel omnes cessauerunt per contumaciam. solutum tamen ex transactione computabitur indebitum: vt ff.de tut.
6 & rat.distra.l.si ex duobus. † Sed vltra illud non præiudicat minori facta remissio: nec enim minor tenetur cedere actiones electo, vel conuento, cùm quilibet ex sua persona insolidum conueniatur, vt liquet ex præmissis. Si aũt omnes administrauerunt per culpam, facta remissio vni tutori eatenus præiudicat minori: ne alterum conueniat: nisi ex virili parte, scilicet ex sua persona non ex persona liberati. quia contra eum cedere non posset actiones quas de iure communi cedere debet electo: vt ff.de administ. tut.l.si pupillus. Si aũt vnus gesserit, alter non gessit, facta remissio non gerenti non præiudicat cõtra gerentem: quia gerens non conuenitur ex persona liberti, sed ex suo proprio facto. Si autem fiat remissio gerenti, nocet contra non gerentem: quia ei cedi non possent actiones quod fieri debet, cùm ex alterius facto conueniatur.

De in litem iurando. *Rubrica.*

1 ☞ *Iurare in litem quid. & nu. 2.*
3 *Iuramentum in litem quis deferat.*
4 *Iuramentorum quæ subeat tutor.*
5 *Iuramentum in litem cur delatum.*
6 *Tutelæ in iuramento speciale.*
7 *Iuramentum in litem quibus ex causis delatum. 11.*
8 *Actionis ex empto speciale.*
9 *Iurari in Fabiana in litem.*
10 *Iurisiurandi in li.effectus.*

VIA in actione tutelæ in litem iuratur, de in litem iurando ponit. Videamus ergò quid sit iurare in litẽ, vnde dicatur, quis deferat hoc iusiurandum, qualiter, cui, propter quem, in quibus actionibus, & quis sit effectus iurisiurandi.
1 † Est autẽ iurare in litem ª suo arbitrio præ-
2 stito sacramẽto prò quanto nollet re carere, rei æstimationem
☞ secundum suum singulare interesse facere: vt percipitur ff. eo. l.ij.§.interdum, & l.si tutor. Res tamen petita non idcirco æstimatur esse pluris de iure communi: vt ff.eodem, l.j. Vnde & qui tenetur dare fideiussorem iudicio sisti pro qualitate rei: vt ff.in ius voc.vt cant.l.j.si dederit fideiussorem, qui tantùm habet in bonis quanti est res, idoneè videtur cauisse: licet non habeat tantum quanti æstimaret rem actor in litem iureiur. imò
& datus fideiussor non tenetur vltra commune pretium rei: vt
2 ff.de fideiusso.l.vltima. † Quandoque tamen dicitur iurare in litem etiã is, qui iurat tanti rem esse, vel fuisse, vt ex prædicta lege secunda, & ff.eodem, l.nummis. & l. cum furti. & ita esse intelligitur quod est in l.in actionibus.§.planè. ff.eodem.

Dicitur etiam iusiurandum in litem eo quòd propter litem, & in iudicio tantum præstatur, vel propter rem lite, id est iudi-
3 cio petitam. Defert hoc sacramentũ iudex: cæterum si alius detulerit iusiurandũ, vel à non delato iuratum sit nulla erit religio, nec vllum iusiurandum: vt ff. eodem, l. videamus. [§.deferre. In delatione autem quam facit iudex taxationem, potest iureiurando adiicere, vt in certam quantitatẽ iuretur. Ne accepta occasione in infinitum iuretur: vt ff.eod.l.videamus.] §.iurare. & §. sed an iudex. & l.in actionibus. §. sed iudex.
4 † Defertur hoc iusiurandum domino litis: nec enim potest alius iurare: nisi is qui suo nomine litem contestatus est: vt ff. eod. l. vulgò. Quid in causa tutelari? & certè pupillo non defertur iusiurandum, adolescenti autem potest deferri, matri autem ipsorum non defertur fortè, quia in infinitum amore filij iuraret. Tutoribus & curatoribus minorum deferri potest hoc iusiurandum, sed tamen ipsi non coguntur subire. graue enim videbatur ignorantes, & inuitos tutores, sub alieni compendij emolumento periurium anceps subire. Et ex hoc perpenditur quod ipsi deberent iurare minorem nolle tali re carere pro tanto. Si tamen tantam affectionem pupillo suo, vel adolescenti tutores vel curatores noluerint præstare, authoritas iuris non refragabitur quin iudicium quod inter ipsos cœptum est finis huius possit adhiberi. Non enim ad suam vtilitatem iurisiurandi referẽda est æstimatio, sed ad eum cuius nomine tutelæ ratio postulatur: vt ff.eod.l.videamus. Illa verò
5 † sacramenta, quæ non respiciunt voluntatem solam, sed respiciunt credulitatem, vel etiam continent veritatem rei, compellitur subire tutelam vel curam, vt sacramentum calumniæ, & sacramẽtum de quantitate expẽsarum, & sacramentum quod defertur pro lite decidenda: vt s.de iureiur.propter calum.l.ij. §.quod obseruari. & de iudi.l.properãdum.§.j.& de reb.cred.
6 l.penul.ff.de noxa.l.quoties.§.in potestate. † Defertur hoc iusiurandũ propter dolum solum, non etiam ob culpã, sed æstimatio culpæ erit à iudice facienda. vt ff.eo.l.videamus. §. vlti. & l.in actionibus.§.sed iudex. Quod autẽ dictum est de culpa, fortè intelligeret quis de leui, vel leuissima, propter latam autem culpã, quæ æquiparatur dolo, dicunt iurari posse in litem: vt ff.de præcario.l.quæsitum.§.culpa tamẽ.& §.ex hoc interdicto.& ff.si mensor fal.mo.l.j. Sed tamen id ego non puto: vt enim propter solam cõtumaciam quis excommunicari potest, ita & contra aliquẽ quis iurare potest in litem propter dolum tantum: vt ff.de dolo.l.arbitrio.§.j. Comparatur ergo lata culpa, dolo, quantum ad pecuniarium damnum persequendum: non quantum ad pœnã corpori infligendã: vt ff. ad leg. Corn.de sic.l.in lege.nõ quantum ad infamiam irrogandam: vt Instit.de suspect.tut.§.suspectus.non quantum ad hoc iusiurandum in lit. quod irrogat pœnam reo ex voluntate iurantis.
7 † Porrò in actione tutelæ videtur speciale esse, vt si agatur contra tutorẽ tutelæ: & ipse dolo, vel lata culpa, vel leui, exhibeat res, vel instrumenta pupilli, iurari potest contra eum in litem: sed contra hæredem eius fortè non iurabitur: nisi propter dolum suum proprium, vel latam culpam: vt j.cod. l.is qui. & alio iure. & ideo Imperator hic posuit rubricam istã de in litem iurando, in tractatu actionis tutelæ, vt ostẽderet in actione tutelæ aliquid speciale seruandum iureiurando in litem.
8 † Iurari autẽ potest in litem in actionibus in rem, & ad exhibendũ, & in aliis arbitrariis actionibus, quæ numerãtur Instit.de actio.§.præterea quasdam. & in bonæfidei iudiciis directis, & non contrariis: vt ff.depositi.l.j.§.in deposito quoque.
9 & l.ei apud.& ff.eod.l.in actionibus. Sed speciale † puto esse in actione ex empto: vt licet sit bonæfidei, non tamen iuretur in ea in litem: quia venditor liberari potest præstito interesse: vt notauimus de actione empti. sic igitur in actione bonæfidei non est. neque est arbitraria, sed simpliciter stricti iuris est, non iuratur in litem: nisi in casu cùm quis in ius vocatum vi eximit: vt ff.ne quis eum qui in ius voca. l.penulti.§.primo.

Et est

Et est illud propter contemptam authoritatē iudicis, vel pro-
10 pter vigorem iudicij seruandum. Et idem † in fabiana actio-
ne, si non restituatur res alienata in fraudē patroni; vt ff. si quid
in fraudem patro. l. tenetur. §. in actione. Nam etsi non sit arbi
traria, est tamen in rem scripta. [Idem est in actione rerū amo-
tarum; vt ff. rerum amota. l. non est.] Idem etiam dicitur in pro
missore Stichi, si moram fecerit, & Stichus decesserit; nā quia
iudex æstimare rem, quæ non extat non potest sine relatione
iurisiurandi, in litem iurandum est. aliàs si ex stipulatu, vel ex
testamento agatur, non solet in litem iurari; vt ff. eo. l. in actio-
nibus. §. planè interdum. Sed certè hoc vltimum intelligo non
de iureiurando in litem, quod cuiusque arbitrio facit rei æsti-
mationem, sed de iureiurādo quod impropriè dicitur in litem,
& continet veram, id est, communem rei æstimationem; sicut
& suprà dixi. & hoc etiam innuit ratio legis, quam diximus:
quia iudex &c. de tali etiam sacramento loquitur in l. cùm fur
ti. ff. eodem. nam siue agatur actione furti; quia in ea ad rem
duplandam, vel quadruplandam habetur respectus; siue aga-
tur condictione furtiua, defertur actori iusiurandum super
quantitate rei propter inopiam probationum, & propter ma-
leficium conuenti: vt iuret tanti rem fuisse, cùm furtū factum
sit: non debet adiici, res erat digna eo pretio, plurisve; quia quę
res pluris est, vtiq; tanti est; vt ff. eo. l. cùm furti. & sic defertur
11 iusiurandū in interdicto vnde vi. vt j. vnde vi. l. si quādo. † De-
fertur iusiurandum in litem super speciebus petitis, pro quan-
to quis nollet eis carere. Potest enim esse, quòd maiori affe-
ctione moueor ad vnam speciem, quàm ad aliam; sed in num-
mis non habet locum illa ratio propter omnimodam similitu-
dinem nummorum ad alios nummos, & vtilitatem eandem
omnino: vnde non defertur iusiurandum in litem nummis
depositis, vt iuret quis; quod sua interfuit, cū certa sit nummo-
rum æstimatio; nam species æstimatur pecunia, sed pecunia
non æstimatur species; vt ff. de fideiussoribus. l. si ita fideiusso-
rem. Posset tamen deponenti deferri iusiurandum, vt iuret de
eo, quod sua interfuit nummos suos sibi sua die redditos esse.
Quid enim si sub pecunia debuit, aut sub pignore: quod
quia deposita pecunia abnegata esset, ei distractum est; vt ff.
12 eodem. nummis. † Est autem effectus iurisiurādi, vt iudex
b iusiurandum sequatur [b], si viderit esse faciendum, vel etiam
minoris condemnabit hoc, quàm iuratum est. item & prorsus
poterit absoluere reū ex magna causa, & postea repertis pro-
bationibus contra actorem, facile enim non quæritur de periu
rio iurantis in litem; vt ff. eo. l. videamus. §. item videndum. &
l. vlti. Sic & sacramentum, quod defertur à iudice parti, de ve-
ritate rei retractatur propter noua instrumenta; vt ff. de iureiu
ran. l. admonendi.

a ADNOTATIO. ¶ Iurare in litem. Ad huius tituli clariorem intel-
ligentiam, vide Raph ful. & communiter doct. in l. in actionibus. de in lit.
iur. Saly. in l. j. C. de pos glos. & doc. in l. nummis. ff. eo. Bart. in l. videamus. §. iu
rare. eo. ti. dom. Alexand. de imo. in l. ij. §. interdum. ff. eo. Io. Iaso. de may. in §.
actionum nu. viij. instit. de actio. char. lxxxix. & in §. pœnales. xciij. eo. titul.
char. ixj. doc. in l. arbitrio. §. j ff. de do. do. Alexand. de imo. in consi. cxcvj. in ij.
volu. qui accumulat totam materiam.
b ¶ Iusiurandum sequatur. Vide ad hoc Bartol. in l. si is à quo. vt in pos. lega.
doct. in l. nam & postea. §. si is. de iuretur. Lud. ro. in l. quoties. ff. qui satisd. co
gan. do. Alex in l. sed si possessori. §. fi. de iuretur. Canonistas post glo. in c. ita-
tutum. de rescript. in vj.

De hæredibus tutorum, vel curatorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutorum hæredes an teneantur. 3. 4.*
2 *Tutelæ actio transmissibilis.*

QVALITER tutor tutelæ conueniatur di-
ctum est, videndum de hæredibus tutorū qua-
liter, & inquantum teneantur: & quidem hæ-
1 redes tutorum non sunt tutores: tenentur † ta-
men in quibusdā quasi tutores: puta in inchoa-
tis per defunctum; si hæredes tutoris masculi
sunt, & legitimæ ætatis: in quibus dolus eorum potest admit-
ti, & quia penes tutores fuit. Item in inchoatis, & perfectis, te-
nentur hæredes tutorum: sicut & tenebantur tutores, lite non
2 contestata contra tutores. Nam † tale iudicium transfertur in
hæredem tutoris: quale susceperit defunctus. Litis enim con-
testatione pœnales actiones transmittuntur ab vtraque parte,
& temporales perpetuantur: vt ff. eodem, l. hæredes. §. Paulus.
3 Idem fortè † est, & si hæredes tutoris inchoauerint admini-
strationem, & peregerint. Lite verò non contestata, nec in in-
choatis negotiis à defuncto, vel ab hæredibus eius, tenentur
hæredes tutoris ex persona defuncti ob dolum, & latam cul-
pam, nō leuem: nisi ex eo, quod peruenit ad eos, vel ad tutorē,
vel ex eo, quod tutor de bonis pupilli gratiā aliam fecit, conue
niatur: vt ff. eo. l. cùm ostendimus. & j. eod. l. j. & l. vlti. Illud
4 † notandum est quod ex suo dolo tenentur hæredes: licet non
sint tutores: vt j. eo. l. j. in fi. & l. cùm ostendimus.

Si tutor, vel curator non gesserit. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutorem non nisi rectè datum teneri.*

VALITER is, qui gessit teneatur dictum
est: videamus, qualiter is, qui non gessit, conue-
1 niatur, & quando, siue quo ordine. † Et qui-
dem tutor datus, qui non gessit, aut vtiliter fuit
datus, aut inutiliter. Si inutiliter, non tenetur:
vt suprà, qui da. tuto. l. neque. Si verò datus fuit
vtiliter, tenetur quidem vtili actione tutelæ: si non gessit, di-
recta: vt ff. rem pupil. saluam fore. l. non quasi. §. illud. & de ad-
mini. tu. l. tutores qui post. §. meum. & j. eo. l. j. Ordo tamen
considerandus est in conueniendo eum, qui non gessit; vt no-
tauimus s. de diui. tute.

De vsuris pupillaribus. *Rubrica.*

1 ☞ *Vsuræ pupillo præstandæ. 2. & quibus casibus. 3.*

VIA in actione tutelæ vsurarum fit condēna-
tio, de vsuris pupillaribus suppont. Videamus
ergo quæ sint pupillares vsuræ: & quādo præ-
stentur vel illæ, vel centesimæ, vel aliæ quę sunt
1 leuiores eis. † Est autem sciendum, quòd pu
pillo præstātur vsuræ centesimę in duobus ca-
sibus. i. si pecuniam pupillarem conuerterit tutor in suam vti-
litatē clanculo. Item & si tutor negauit prætori se aliquid ha-
bere ad alendos pupillos. alias autem tutor præstabit pupillo
vsuras secundum morem prouinciæ, aut quincunces, aut trien
tes, aut aliàs, si quæ aliæ leuiores in prouincia frequentantur.
2 † Sed in quinq; casibus præstat pupillo pupillares vsuras. i.
quas pupillus poterat stipulari secundum conditionem, vel di
uersitatem suæ personæ; vt dixi suprà de vsu. l. eos qui. §. super.
Primus casus est, si pecuniā pupilli palàm cōuerterit in vti-
litatem suam. Secundus est, cùm negauit apud se pecuniam
pupilli esse, & prætor pronuntiauit contra eum. nam etsi non
esset apud eum pecunia, tenetur tamen ad eam, & vsuram pu-
pillarem: quia decretum pro veritate est. Tertius casus est, si
moram fecit depositioni pecuniæ, & prætor irrogauit ei pupil
larem vsuram. solent ibi prætores comminari, vt si non fiat de-
positio, vel quantò tardius fiat, legitimæ vsuræ præstētur. Sed
& si tutor dum negaret aliquam quantitatem penes se esse, pu
pillus imposuit necessitatem accipiendi mutuam pecuniam
ad onera sua expedienda, tenebitur ad pupillarem vsuram in
hoc quarto casu. Quintus casus est, cùm à debitoribus pu-
3 pilli exegit pupillares vsuras. † Videtur etiam posse nota-
ri sextus casus. s. quando obtinuit pecuniam pupillarem depo
ni ad prædiorum comparationem: & tutor non deposuit eam,
neque præceptum est ei à prætore, vt deponeret. & probantur
hæc ff. de admi. tut. l. tutor qui repertorium. §. si deponi. vsque
ad illum §. vsuræ. & l. non existimo. Si autem tutor vsurarum
currentium contra se velit cursum interrūpere, non potest pu-
pillum cogere, vt agat actione tutelæ contra se; verum aduer-
sus futuram calumniam eius, vt cursus vsurarum inhibeatur
denuntiare debet frequēter se paratū esse soluere quod debet:
& si pupillus rem dissimulatione proferat, acta apud præsidē
prouinciæ denūtiatione, & oblatione pecuniæ, & eius cōsigna

tione facienda sunt. Non enim sufficit obtulisse: nisi & deponat quis pecuniam obsignatam tutiori loco. & eo facto plenè succurritur tutoribus, & curatoribus, eorumq; hæredibus: vt infrà eodem, l. vltima. & ff. de administr. tuto. l. tutor pro pupillo. §. vltimo.

De fideiussoribus tutorum, vel curatorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutor an fideiussor prius conueniendus.*
2 *Tutore soluente an liberetur fideiussor. 3.*
4 *Diuidendæ tutelæ beneficij uis.*

VALITER tutores conueniantur dictum est, videndum qualiter eorum fideiussores exigantur.
1 † Et quidem olim libera facultas dabatur minoribus, vtrum prius tutores, an fideiussores conuenirent, vel etiam vt conuenirent tutores pro parte, & fideiussores pro alia parte, facta diuisione actionis inter eos: vt j. eodem, l. j. Hodie verò contrarium est: prius enim conueniendi sunt principales debitores, quàm fideiussores, vel mandatores, vel spōsores: vt in
2 authen. de fideiusso. §. primo. † Illud autem verum est, quia tutore soluente, liberatur fideiussor, si fideiussor simpliciter est acceptus ita, puta fide mea esse iubes? Fide tua esse iubeo, vel promisit quòd tutor debet, vel debebit. Si autem promiserit quod à tutore, vel curatore, seruari non possit: soluente tutore, vel curatore, non dicitur liberari, sed magis non incidere in obligationem: vt ff. de verborum obligatio. l. decem. Idemq; est, si promisit fideiussor rem pupilli saluam fore. Nam videtur promisisse quod à tutore non poterit seruari: vt infrà eod. l. vltima. In tutoribus autem conuentis, si soluendo sunt, & omnes gesserunt tutelam, locum habet beneficium diuisionis: vt ff. de tute. & ratio. distr. l. prima. §. nunc tractemus. & vt
3 diximus suprà de diui. tut. † Quid in fideiussoribus tutorum? Certè distinguendum est vtrum fideiussores extiterint pro tutoribus pluribus, qui tutores habebant beneficium diuisionis, an extiterint fideiussores pro tutore vno. In primo casu, si tutores soluendo sunt, & administratio non dispar, sed communis, fuit admittenda ratio virilium portionum inter fideiussores ex persona tutorum: vt ff. eodem, l. pupillus. In secundo autem casu, licet aliâs fideiussores vnius habeant beneficium diuisionis, tamen pupillo agente qui non ipse con-
4 traxit, sed in tutelam incidit, & ignorat omnia, † beneficium diuidendæ actionis iniuriam habere visum est: ne ex vna tutela causæ plures, variæq; quæstiones apud diuersos iudices constituerentur: vt ff. rem pupil. saluam fore. l. vltima. hoc ergo est cùm adulto facto imputari sua conuentio non potest. Nam si finita tutela, conuenit cum fideiussoribus tutoris, vt ante cōueniat tutores, quàm eos, & ipsi promiserunt adulto se reddituros, quod ab eis seruari non potuisset, inter eos qui soluendo sunt, actio residui erit diuidenda: sicut & diuidetur inter eos, qui mandauerunt pecuniam credi: vt ff. eodem. si fideiussores. vel fortè distinguendū est inter fideiussores tutoris, vtrū simpliciter, & insolidum sint accepti: vt suprà diximus. & tūc non habet beneficium diuisionis. & in hoc casu loquitur ff. rem pupilli saluam fore. l. vltima. an sint accepti in eo, quod non poterit seruari à tutore: vel etiam promiserunt rem pupilli saluam fore. In quibus duobus casibus idem esse suprà diximus. & tunc si pro residuo conueniantur, habent beneficium diuisionis. & in hoc casu loquitur ff. eodem. si fideiussores.

De contrario iudicio tutelæ. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutelæ contraria cur inducta.*
2 *Tutela contraria quibus data.*
3 *Tutelæ contraria quid consequatur.*
4 *Tutelæ contrariæ uis. 6.*
5 *Tutelæ contraria qualis.*

ICTVM est suprà de directo iudicio tutelæ, & nego. gest. nunc videamus de contrario iudicio tutelæ, & nego. gest. vtili. quare sit inductū, quibus cōpetat, & quando, & ad quid,
1 & qualis sit actio. † Est autem inducta cōtraria actio tutelæ: vt facilius tutores accederent ad administrationem, scientes pupillum sibi obligatum fore ex sua gestione. quanquam enim sine tutoris authoritate pupillus non obligetur, nec in rem suam pupillum tutor obligare possit: attamen receptum est, vt tutori suo pupillus sine tutoris authoritate ciuiliter obligetur ex administratione sua, scilicet. Etenim prouocādi fuerant tutores, vt protinus aliquid de suo pro pupillo impendant, dum sciunt se recepturos id,
2 quod impendunt: vt ff. eodem. l. j. primo responso. † Datur hæc actio tutoribus, & protutoribus, & curatoribus pupillorum, adultorum, furiosorum, prodigorū, & ventrum, & consimilium personarum: vt ff. eod. l. j. §. hæc actio. Datur hæc actio tutori demum finito officio, vel remoto tutore à tutela: vt ff. eod. l. à tutela. & l. j. §. finito. Sed procuratoribus. & curatoribus datur hæc actio statim etiam nōdum finita cura: vt ff. eod. l. j. §. finito. Item datur si diligenter negotium sit cœptum geri: licet euentum aduersum habuerit quod gestum est: vt ff. eod. l. iij. §. sufficit. & de negot. gest. l. sed an. §. is autem. Item non attenditur in contrario iudicio vtrum agatur directo iudicio tutelæ, vel nego. gest. an non. pupillus enim quandoque idcirco non vult agere tutelæ, quia nihil ei debetur, imò plus in eum impensum est, quàm quod ei adest. nec impediendus est tutor agere contrario iudicio. Longè magis aget, si rationibus distrahendis actio intendatur: vt ff. eod. l. j. §. penulti. & l. ij. Venit in contrarium iudicium, quod in pupillum, vel in eius rem impensum est: ea autem quæ debebantur tutori: vt puta à patre pupilli, cùm pro eis integra sit actio, non deducuntur in contrarium iudicium: nisi tutor ideò cessauit exigere: quia tutor erat: nam sicuti quodcunque aliud gessit pro vtilitate pupilli, id contrario iudicio consequatur: ita etiam id quod sibi debetur, consequi debet, vel eius securitatem, ergo & si ex causa, quæ tempore finitur obligatio, fuit aliqua, erit tutelæ iudicium contrarium: vt ff. eodem, l. prima. §. an in hoc.
3 † Quid autem si plus impenderit in pupillum tutor, quàm in facultatibus: an id consequatur contrario iudicio? & certè consequetur, si expedit pupillo tutelam ita administrari: alioquin absoluetur pupillus. neque enim in hoc administrantur
2 tutelæ, vt mergantur pupilli [a]. Iudex verò vtilitatem pupilli spectabit: & an tutor ex officio fecerit sumptus: vt ff. eodem, l.
4 tertia. primo responso. † Item intenditur contrarium iudicium, vt quis à pupillo exigat liberationem eorum, quæ propter tutelam alij promisit, vel alij tenetur dare: aut pecuniam si quam de suo consumpsit etiam cum vsuris, vel trientibus, quę in regione frequentantur, vel in his in quibus mutuatus est, si necesse habuerit mutuari: vt pro pupillo ex iusta causa prorogaret: vel his à quibus pupillum liberauit, vel quibus caruit tutor, si nimium profuit pupillo pecuniam esse solutam. & præstantur ei istæ vsuræ, & quandiu tutor est, & posteà quàm desiit esse tutor, & quoad reddatur ei pecunia. Planè si fortè tutor aliquid pecuniæ debuit fœnerari, & aliquid pro pupillo soluit, nec ipse consequitur vsuras, nec pupillo præstabit. Quare, etsi in vsus suos conuerterit, deinde aliquid impenderit, vt in rem pupillarem, desinit vertisse, & ex inde vsuras non præstabit: & si ante impenderit in rem pupillarem, mox in vsus suos conuerterit: non videbitur vertisse quantitatem quæ concurrit cum quantitate sibi debita: vt eius summæ nō præstet vsuras. Illud etiam repellere potest tutorem ab vsura, si potuit sibi soluere de re pupillari: vt ff. eodem, l. tertia. §. contrariū. vsq; ad illū §. sufficit. Itē venit in contrariū iudiciū quod est impēsum sine tēpore officij. Itē post finitū officiū, si erat gestio cōnexa. Itē quod est impēsum ante officiū, si ideò quia tutor erat, cessauit exigere: vt s. dictū est: vt ff. eo. l. ij. §. iudicio cō
5 trario. † Est aūt hæc actio contraria, perpetua, & hæredibus datur, & in hæredes cæterósq; successores: vt ff. eo. l. iij. §. vlti
6 † Præter hæc tutores, & curatores, & cōsimles, si tutelæ iudicio conueniuntur, repetere possunt id, quod in rem pupilli

pilli impenderint: vt j.eod.vlti.& sic erat arbitrij eius vtrum
compensare, aut repetere velit sumptus. Quid ergo si iudex
compensationis eius non habuit rationem: an contrario iudi-
cio possit experiri: & vtique potest. Sed si reprobata est hæc
reputatio, & acquieuit sententiæ, non debet iudex contrario
iudicio id resarcire: vt ff.eo.l.j.§.præterea si tutelæ.

a ADNOTATIO. ¶ Mergantur pupilli. Ad huius conclusionis materiam vide Barto.in l. Polla C.de ijs qui.vt indign. Bal.in l.j.§.impubes. ff. ad Syllania.doct.in l.pupillus.in prin.de autho.tut. Pau.de castr.in consi. cccx. incip.aduertendum vbi multa colliges.

De authoritate præstanda. *Rubrica.*

DE TVTORIBVS & curatoribus di-
ctum est: & quia oportet eos authoritatem
præstare minoribus in iis quæ agunt, vel pa
ciscuntur in præiudicium suum, ponit de au
thoritate præstanda. Videndum ergo, quid
sit authoritatem præstare, & quando, quali-
ter, in quibus, & quis sit eius effectus.
1 † Est autem authoritatem prestare, cùm quis dicit se proba
☞ re id quod agitur, hoc est, authorem fieri: vt ff.eo.l.etiam. Præ
stare autem authoritatem potest quilibet tutor, ad quem spe-
ctat periculum administrationis. de quo periculo, quando spe
ctet ad tutorem plenè dixi s̄.de admi.tuto. Siue ergo dati sint
tutores, vt gerant, siue dati sint honoris, vel notitiæ causa, pote
runt authores fieri pupillo: nisi interdicta fuerit eis administra
tio. Nec distinguitur, gerat tutor, vel non gerat: vt de acquir.
hæred.l.pupillum etiam. & secundum hoc, est intelligendum
quod legitur ff.eod.& si pluribus.cum tutorem non posse au-
thorare, cui administratio tutelæ non est concessa. exponendũ
2 est enim, id est, denegata. † Sed nonne videtur cæteris dene-
gata hoc ipso quod vni est commissa administratio? Respon-
deo potest committi vni gestio ad hoc, vt ille solus habeat ne-
cesse gerere: alij verò possunt, sed non cogũtur: & tunc omnes
possunt esse authores: vt ff.de sol.quòd si fortè.§.j. Quandoq;
committitur vni tantùm ad hoc vt alij etiam volentes repellan
tur: & in dubio quando vni simpliciter committitur, cæteris vi
detur denegata. Dicet enim aliquis: si lex illa, & si pluribus. in
sui principio loquitur de tutore cui est denegata gestio: ergo
in fine illius eiusdem legis repetitur principium? Respondeo
non est ita, aliud est enim auferre administrationẽ tutori, aliud
remouere ipsum à tutela, vt suspectum. Sicut aliud est depo-
nere episcopum, aliud ipsum ab administratione priuare. Sed
3 contrarium videtur esse valde in l.hæc enim. † §. si prætor. ff.
de suspect.tuto. Nam ibi dicit, si prætor sententia sua tuto-
rem non remouerit à tutela, sed gerere prohibuerit, desinit
esse tutor: sed certè ibi apud prætorem agebatur causa de re-
mouendo tutore suspecto. vnde verba sententiæ intelligun-
tur secundum tutorem accusationis, & aptantur ad ipsa, scili-
cet, vt videatur pronuntiasse super eo, de quo agebatur. Dic
quòd aliquis desinit esse tutor, id est, quantùm ad administra-
tionem gerendam, quia est ei denegata: & ita nihil admini-
strabit, si denegata est in totum, vel si denegata est in parte, in
4 ea parte nihil geret. † Plerunque enim inter tutores regio-
nibus diuiditur tutela: putà vt alius vrbica negotia, alius pere
grina administret. Nam licet omnes tutores sint, & tutelam
gerant: tamen cùm quis de ea re, quæ extra suam regionem
erit, experiri, vel ad iudicium vocari cœperit, non committi-
tur stipulatio rem pupilli saluam fore contra hunc tutorem,
vel fideiussorem eius. atque si administratio tutelæ non esset
ei permissa: quantum enim facit in totum denegata: tantùm
valet, & si in ea re de qua agitur, denegata sit. ff. de admini-
stratio.tutorum.l.si duo.& suprà, si ex pluribus tut. vel curat.
5 l.vltima. † Potest tutor author fieri, etiam si cæcus sit fa-
ctus: necessarium est tamen, quòd sit sanæ mentis, & spon-
te fiat author. Nam si inuitus sit retentus, aut per vim, quod
agitur, non valet: neque enim præsentia corporis sufficit ad
authoritatem: vt si somno, aut morbo comitiali occupatus
tacuisset: nulla est enim differentia num interueniat authori-
tas tutoris, an perperam adhibeatur: vt ff. eodem, l. prima. §.
vltimo. & l.secunda. Item oportet tutorem intelligentem esse
ad id, quod agitur. Nam si præsens ignorauerit, quale ne-
gotium esset, quod contrahebatur, perinde est ac si fuerit ab-
sens: vt ff.eodem. l. non multum. Nec necessarium est in au-
thoritate præstanda, vt tutor interrogetur, an comprobet id,
quod agitur: vt ff.eodem, l.tertia. nec est opus tutorem subscri
bere instrumento contractus. Pupillum verò loqui non est
necesse, siue mutuum accipiat, authore tutore, siue soluatur
ei: vt ff.eodem, l. impuberes. & l.inter pupillos. Oportet enim
6 † tutorem in ipso negotio præsentem esse, & authorem fieri,
si hoc pupillo prodesse æstimauerit. Nam si non æstimaue-
rit pupillo prodesse, non cogitur à prætore, vt fiat author.
Primùm, quia iniquum est eũ præstare authoritatẽ, si non ex-
pedit pupillo: deinde si expedit tutelæ iudicio, pupillus hanc
iacturam consequitur: vt ff.eodem, l. si tutor. in principio. nisi
tutor impeditus fuerit iusta causa tutor esse: vt ff. eodem. l. tu-
tor qui. Post tempus verò non modicum, aut per epistolam
interposita authoritas nihil agit: vt Instit.eodem.§.tutor.& ff.
eodem, l. obligari.§.tutor. Planè vbi tutor incontinenti au-
thor fit, negotio perfecto prius: pro eodem est habendum ac
si negotio fuerit præsens: vt ff.de acquirenda hæredita. si quis
7 bona.§.iussum. † Fieri potest tutor author pupillo: & in
scriptis, & sine scriptis. Neque exigitur quòd tutor sit in præ-
sentia contrahentis cum pupillo, sed exigitur præsentia tuto-
ris simul cum pupillo: vt ecce inter absentes nuncio, vel epi-
stola vendo, vel loco, pupillo tuo: & ipse in præsentia tutoris,
me absente, dicit se emere, vel conducere, & tutor fit ei author:
vt ff.eodem, l.obligari. §.vltimo. & satis est, si interueniat au-
thoritas vnius tutoris, si plures insolidum sunt tutores: nisi id
agitur, quod facit solutionem tutelæ, vt quia impubes datur
8 in arrogationem. † Tunc enim necesse est omnes tutores
authoritatem suam præstare, vt quod omnes simpliciter tan-
git, ab omnibus comprobetur. Si autem diuisa est tutela, qui-
libet est author in eo quod fideicommissum est: & eadem sunt
in curatoribus adultorum, vel similium personarum: vt infrà
eodem, l.prima. Item communis authoritas est interponenda
purè: licet conditionalis cõtractus cum pupillo fiat: aliâs enim
contractus non teneret: quia hic est actus legitimus, qui non
recepit diem, vel conditionem: vt ff.eodẽ, l. & si conditiona-
9 lis. & de regulis iuris.l. actus. † Est autem authoritas tuto-
ris in quibusdam causis necessaria, in quibusdam non. Ne-
cessaria est, quando pupillus alij promittit, vel paciscitur ali-
a quid: vnde consueuit [oriri] dari obligatio [a]. Idemq; si iudi-
cium subeat ciuile, vel criminale: vt infrà eodem, l. clarum.
Idémque est, & si cõfiteatur in iudicio contra se: vt ff.de con-
10 fess.certum. §. in pupillo. In † casibus tamen stat in iudicio
minor sine tutore, vel curatore, vt in momentanea possessio-
ne. & si sui thori violati velit accusationem intendere, & si im-
petrauit veniam ætatis: vt infra, si per vim vel alio modo.l.pri
ma. & ff.ad legem Iuliam de adult.l.si maritus. §. lex. & suprà
de iis, qui veniam æta. l. prima, & secunda. Item in maximis
criminibus: vt dicemus infrà qui accusa.non pos. & interdicto
de libe.ho.exhiben. vt ff.de libe.ho.exhiben.quòd & lex.§.pe.
11 non est autem † necessaria tutoris authoritas vt ecce si quid da
ri stipuletur impubes, vel per traditionẽ accipiat. Placuit enim
meliorem suam conditionẽ licere eis facere: etiam sine tutore
authore. Deteriorẽ verò nõ aliter, quàm tutore authore. vnde

in his causis ex quibus obligationes mutuæ nascuntur: vt in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis, si tutoris authoritas non interueniat. ipsi quidem qui cum his contrahunt, obligantur adinuicem, pupilli non obligantur: vt Instit. eo. primo responso. vsque ad illum §. neque tamen. & ita claudicat contractus: vt ff. de actio. emp. & vend. l. Iulianus. §. si quis à pupillo. Patet ergo in iis, quòd pupillus alij mutuando, vel seruum manumittendo, vel alij soluendo sine tutoris autoritate se alij non obligat, seruum non facit liberum, ipse ab alio non liberatur: quia sine tutoris authoritate nihil alienare potest: vt ff. eodem. l. obligari. primo re
12 sponso. vsque ad illum §. hæreditatem. † Tria tamen sunt, in quibus etsi lucrum pupillo, vel adulto videatur obuenire, non tamen possunt ea agere sine tutoris, vel curatoris authoritate: vt ecce hæreditatem adire, vel bonorum possessionem petere, vel agnoscere, neque hæreditatem ex fideicōmisso suscipere aliter possunt: nisi tutoris vel curatoris authoritate: quãuis lucrosa sit hæreditas: vt Institu. eo. §. iij. & ff. eod. l. obligari. & l. si ad pupillum. Quæ est ratio? respondent quidam, quia occasione lucrosæ hæreditatis, vel bonorum possessionis, vel lucrosi fideicōmissi agnosceret onerosum, vel onerosam successionem, vel melius. ideo est hoc: quia potest esse quòd licet lucrosa sit successio, tamen multis controuersiis est implicita: vt intersit minoris eam nō habere: vt ff. de mino. l. minoribus.
13 xxv. annis. † Potest ergo tutor (vt liquet ex prædictis) author esse impuberis in eo, quod agitur in præiudicio minoris: nisi id, quod agitur in præiudicio minoris, principaliter, & directò pertineat ad rem tutoris: nec enim potest tutor, se authore, sibi obligare pupillū, vel ei author esse: vt promittat seruo, vel filio tutoris, vel vt quid eis tradatur. Hinc est, quòd si tutor fuit author pupillo, vt quid det seruo tutoris, vel alterius cōsocio tutoris, quæritur totum: vt ff. eo. si seruus cōmunis. Planè si
14 plures † tutores sunt, potest vnus, altero authore, sibi obligare pupillum, nisi vnus tutor erat paterfamil. alius erat filiusfamil. In quo casu neuter alij tutor erit, vel author: vt ff. eo. l. quod dicimus, sed & si vnus se authore emerit è pupillo palam, & bona fide præstando authoritatem suam, tenet emptio. Item per consequentiam potest tutor author esse in re sua: vt ecce pupillo adeunti hæreditatem sui proprij debitoris, potest authoritatem accōmodare: quamuis per hoc debitor eius efficiatur. Prima enim ratio authoritatis est ea, vt hæres fiat: per consequentiam contingit, vt debitum subeat. & probantur hæc ff. eo. l. j. vsque ad illum §. tutor. & l. pupillus. j. responso. vsque ad illum
15 §. pupillus. ibi, sanè si quid. & l. quod dicimus. † Effectus aūt authoritatis maximus est. Si enim pupillus sine tutoris authoritate quid promittat, vel paciscatur, si quidē sit infans, id est, minor vij. annis: vt j. de iure deliberā. si infanti. quia non habet intellectum, nec etiam iure naturali obligatur. & ita est intelligendum quod est in ff. de condict. indeb. l. quòd pupillus. & de actio. & oblig. l. pupillus. Si autem sit maior infante, si quidem promittat suo tutori se authore, nec etiam iure naturali, obligatur: vt ff. eo. l. v. Alij verò promittendo, obligatur naturaliter tantū: vt ff. de noua. l. j. §. vlti. Si autem promitteret tutoris authoritate ciuiliter & naturaliter obligaretur, sed tamen haberet beneficium in integrum restitutionis: [vt ff. eod. l. impubes. & vt diximus s. si tutor vel curator interue. Si autem minor est adultus, nec habeat curatorem, ciuiliter & naturaliter obligatur, sed habet beneficium in integrū restitutionis.] Si autem habeat curatorem, idem est in eo quod pupillo: vt s. de mino. l. si curatorem. Vbicunq; autem dixi pupillum ex pacto naturaliter tantū obligari, tenebitur etiam ciuiliter, si factus sit locupletior: vt ff. commo. l. sed mihi.

a ADNOTATIO. ¶ Obligatio. Ad huius conclusionis materiam vide Bartol. in l. naturalis. §. j. ff. de condic. inde. & in l. j. versic. venio. ad ver. illud ff. de noua. docto. in l. pupillus. ff. de autho. tuto. multa per dom. Alexand. in l. iusiurandum. §. j. ff. de iureiuran.

Quando tutores, vel curatores esse desinant. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutela qui finiatur. 2. 3.*
4 *Curiæ finiendæ modi.*

QVIA, tutela demum finita, cura nascitur, & intentatur: vt diximus s. arbitr. tut. Videamus quando tutores, vel curatores desinant esse.
1 † Est autem sciendū, quòd tutela finitur pubertate adueniēte, quæ incipit in masculis post xiiij. annum impletum: in fœminis post xij. an. impletum licet in inspectione habitudinis corporis ostenderetur in masculis, quod impudicum legi visum est: vt Insti. eo.
2 primo responso. & j. eo. l. vlti. † Item finitur tutela morte pupillorum, vel capitis diminutione maxima: vt si ex ingratitudine redigantur in seruitutem; vel ab hostibus capiantur, vel serui pœnæ fiant, vel media, vt si deportentur in insulam, vel minima, vt si arrogentur. Item finitur morte tutoris, vel eius capitis diminutione maxima, vel media: minima autem capitis diminutione tutoris, sola legitima tutela perit, cæteræ non
3 pereunt: vt ff. de capit. dimi. l. tutelas. Item † finitur tutela, si ad certam conditionem datus sit tutor in testamento, & ea conditio existat, vel datus est ad tēpus certum, & id finitum est. Item finitur ob hoc quòd tutor remouetur vt suspectus, vel quia ipse se excusat iusta causa: & onus administrandæ tutelæ deponit. & probantur hæc Institut. quibus modis tutel. finitur.
4 Cura † etiam adultorum finitur adultis factis maioribus xxv. annis. Cura enim pupillorum eodem tempore terminatur, quo tutela pupillorum: vt infrà eodem, l. prima. Item finitur cura adultorum, finito negotio vel finita causa ad quam dati sunt: vt Institut. de autho. tuto. §. vltimo. Alij modi quos assignaui in tutela finienda, intelligantur repetiti in cura facienda.

De actore, à tutore, seu curatore dando. *Rubrica.*

1 ☞ *Ordinatio qui fiat.*
2 *Ordinationis constituendæ forma.*
3 *Actor cur constitutus.*

QVONIAM sæpe contingit tutorem vel curatorem impediri gerere minorum negotia, & æquum est interim prouidere minoribus: posuit de actore ordinando à tutore, seu curatore. Videndum ergo per quos fiat ordinatio, quali-
1 ter, quando, & ad quæ. † Fit autem ordinatio actoris à tutore, vel curatore, & suo periculo, cùm per se non potest gerere iudiciali authoritate permittente. Idemq; dicitur adiutor, & differt actor vel adiutor à curatore: vt dixi suprà de in litem
2 dan. tu. vel cura. §. vlti. † Constitui potest etiam quandoq; etiam ex voluntate, quoties diffusa sunt negotia: aut dignitas, vel ætas id postulat. Procurator à minore constitui potest authoritate tutoris, & curatoris, & quandoq; à tutore, vel à curatore: vt diximus s. de procu. §. j. & §. constitui. Constituitur
3 † actor ad gerenda negotia, & ad litem: vt Institut. de cura. §. quod si. & j. de appella. l. si actor. Vnde patet quòd lite contestata constituitur actor.

De excusationibus, & temporibus earum. *Rubrica.*

1 ☞ *Excusatio quid.*
2 *Excusationis inualidæ causæ.*
3 *Excusationis tempora. 5.*
4 *Excusandum ubi sit.*
6 *Excusationis forma.*
7 *Excusationis cognitio an delegabilis.*
8 *Excusationum causæ.*

QVALITER tutores & curatores ordinentur; item remoueantur vt suspecti, & reprobi, dictum est; nūc videamus qualiter excusentur quasi minus idonei. Videndū ergo quid sit excusatio, quibus competat, intra quæ tempora, & ex quibus causis admittitur excusatio.
1 † Est autem excusatio alicuius iustę causæ allegatio ob quā

non debeat arctari ad tutelam, vel curam, & tunc demum lo-
cum habet excusatio, quando datio tutelæ, vel curæ tenet ipso
2 iure. Si autem † ipso iure non tenet, vt quia ille qui dedit da-
re non potuit: vel quia dedit eum quem dare non potuit: aut
quia dedit ei, cui dare non potuit: aut quia nõ dedit eo modo,
quo debuit dare, non habet ibi locum excusatio cùm datio tu-
telæ. vel curæ non teneat: vt ff. eod. l. scire oportet. §. de his. &
quando ipso iure non teneat ex prædictis causis, & similibus
plenè potest quilibet notare, & percipere ex iis quæ diximus
suprà de testamen. tute. & confirmando tuto. & qui dare tu-
to. vel curato. poss. Hinc est, quòd minores vigintiquinq; an-
norum, vel milites dati tutores non habent necesse se excusa-
3 re: vt Institu. eodem. §. minores autem. † Et proponitur, vel
a contestanda est excusatio intra quinquaginta dies [a] conti-
nuos, connumerandos ex quo cognouerit quis se tutorem, vel
curatorem datum, vel ex lege vocatum ad tutelam. Amplius
& si à principio datus est aliquis tutor vtiliter, sed tamen non-
dum venit dies, vel nondum extitit conditio, sub qua datus est
tutor in testamento, nondum cedit dies excusationis: quia nõ-
dum cœpit ex testamento teneri. Idemq; & si nondum adita
est hæreditas: vt ff. eodem, l. penultima. §. præcedit. Item cu-
rator testamento datus, tunc demum se debet excusare, cùm
4 confirmatur per præsidem: vt ff. eod. l. Caius. † Et est hæc
contestatio facienda intra prædictum tempus: si intra centesi-
mum lapidem sit aliquis ab eo loco computando, vbi tutores
dati sunt. Si verò habitet aliquis vltra centesimum lapidem
debet habere pro singulis viginti miliaribus vnam diem, &
amplius triginta dies: si quidem ista computatio facta, & adie-
ctio triginta dierum data contineant quinquaginta dies, bene
est. Si autem non contineant, semper est ei supplendum tem-
pus: quia est vltra centesimum lapidem: ne minus habeat eo,
qui habitat intra centesimum lapidẽ. Sed & plus posset habe-
re propter nimiam distantiã loci, vel propter præfatã adiectio
nem triginta dierum. Et si quis intra quinquaginta prædictos
dies vnam causam, vel duas, vel aliquot fuerit cõtestatus, aliàs
poterit contestari intra eodem dies: vt Institu. eodem. §. qui au
5 tem se volunt. † Peragendo autẽ negotio excusationis sta-
tuti sunt quatuor menses à die nominationis subaudio, & co-
gnitionis computandos: vt ff. eodem, l. quinquaginta. Causa
autem agitata si feratur sententia pro tutore vel curatore, be-
ne est, & posset appellare aduersarius. Si autem fuerit repro-
bata excusatio tutoris, vel curatoris, poterit tutor, vel curator,
interponere appellationem ab ipsa datione tutoris, vel cura-
toris. Aliud enim seruatur, si nominetur quis ad munera quę
sunt publica vtilitate, & authoritate, vt si vocetur quis ad con-
sulatum, vel præsidatum: vt ĩ. de appellat. l. ij qui ad ciuilia. &
ff. quando appel. sit. l. prima. §. si quis tutor. Tutela autem pu-
blicum quidem munus est authoritate, sed priuatum est vtili-
tate: vt initi. eodem titu. primo responso. & ff. eod. l. athletæ. §.
6 tutela. † In excusatione autem proponenda, vel profitenda,
oportet aliquem esse ante tribunal: & potest dare libellum, id
est, scripturam continentem excusationem: vt ff. eod. l. scire o-
portet. nec obstat quod legitur ff. eod. l. excusare se tutor per li
bellos non poterit. verum est enim quod solo libello non excu
satur, sed solo libello profitetur causam excusationis: & postea
probabit eam in iudicio, & ea probata, & causa cognita, pote-
rit excusari per sententiam definitiuam. Submemorationes
autem, id est productiones, vel depositiones testium fieri pos-
sunt vel ante tribunal iudicis cognoscentis de excusatione, vel
apud eum cui ipse commiserit: vt in prædicta lege scire opor-
7 tet. §. continetur. Cognitio † autem excusationis. & pronun
tiatio sententiæ non possunt alteri delegari: quia cum causa
cognita expediatur iudicium excusationis, & solo iudicis offi
cio, non iure actionis, non potest secundum regulam alij dele-
8 gari: vt ff. de regul. iuris. l. omnia quæcunque. † Causæ au-
tem excusationis variæ sunt, & quælibet earũ nititur sua æqui
tate: vt ff. de vac. mu. l. j. Nec singulariter prosequor eas in sum
ma: quia euidenter declarantur in litera. Insti. eo. tit. & ĩ. eo. &
ff. eo. Sed tamen id notandum est quòd excusationes consue-
uerunt alicui proficere antequam incipiat ipse gerere tutelam,
id est, antequàm agnoscat eam. nam postea nõ licet ei præten-
dere excusationẽ: nisi sit absfuturus vltra mare reipublicæ cau-
sa, vel nisi sit occupatus circa principem consilij causa: vel cau-
sam quam approbauerit princeps, vel nisi adipiscatur senato-
riam dignitatem, vel nisi transtulerit aliò domicilium: vt. ff. eo.
l. idem Vlpianus. §. vlt. & l. spadonem. §. scire oportet. & ff. de
mino. l. verum. §. ex facto. Vbi autem ille qui fuit absens rei-
publicæ causa, & reuersus est: & vocatur ad nouam tutelã ha-
bet anni vacationem. veterem enim sine aliqua vacatione co-
gitur recipere: vt Instit. eo. §. item qui reipublicæ.

a ADNOTATIO. ¶ Dies. Ad hoc vide Spe. in titu. de except. §. ij. versi. ceterum. Bartol. in l. ij. §. confestim. ad Tertyl. Bald. in l. tutores. C. si ex falsis alleg. tuto. da. multa per Ange. areti. in §. Item Romæ. institu. de excusa. tuto. charta. lviij. docto. in l. verum. §. ex facto. in versicu. deponere. ff. de minor: vbi est propria materia.

Si ex falsis allegationibus excusatus sit. ***Rubrica.***

1 *Excusationum, quæ an non, iuuet.*
2 *Excusationem unam sufficere.*

1 SIQVIDEM vera excusatione † quis excu-
satur à tutela: licet iniusta: non tamen postea cõ-
uenitur. Si verò sit excusatio falsa: non prodest,
sicut & aliàs lata sententia ex falsis instrumen-
tis, vel testimoniis rescindenda est: vt ĩ. eo. l. j. &
ij. & infrà si ex falsis instrumen. iudic. fuc. per to
tum titu. Idemq; etiam videtur in hoc casu fauore pupillorum
si per ambitionem, vel gratiam quis meruit excusari à tutela:
vt infrà eodem, l. vltima. aliàs enim lata sententia per gratiam
tenet: vt ff ad Trebellianum. l. seruo inuito. §. cùm prætor.
2 † Posset fortè & illud attẽtari, vt etiam si vera excusatione
excusatur tutor, si tamen ea non sit iusta, non prosit ei fauore
minoris: vt infrà eod. l. j. in fin. sed & è contrario lata sententia
pro minore contra tutorem: quia iniustè reprobatur, excusa-
tio tutoris tenet quidem: nisi tutor appellet: vt suprà tit. proxi.
l. quinquaginta.

Si tutor reipublicæ causa absfuerit. ***Rubrica.***

1 *Excusandus absfuturus.*
2 *Conueniendus quis, an gerens, an non excusatus.*

1 SI TVTOR, vel curator, reipublicæ † causa
est absfuturus, debet se excusare à tutela, vel à cu
ra ad tempus: alioquin medij temporis pericu-
lo adstringitur. Item oportet eum postulare in-
terim ordinari curatorem: vt ff. de administ. tu-
to. l. tutores. §. qui se. & ĩ. eod. l. j. & Institut. eod.
2 §. qui reipublicæ. † Item si tutor, vel curator nõ excusauit
se, & interim alius gessit administrationẽ, ille primo est conue
niendus, & item reuersus statim recuperat tutelam. si autem
vocetur ad nouam tutelam, habet anni vacationem: vt Institu.
eo. §. item qui reipublicæ. & ĩ. eo. l. fi.

De excusatione veteranorum. ***Rubrica.***

1 *Missionum genera.*
2 *Missorum quis, an non, excusandus.*
3 *Immunitatis tempora.*

NON solùm circa alia, sed etiam circa tute-
læ excusationẽ veterano subuenitur. Distin-
gue tamẽ in veterano, an sit à militia missus
ignominiæ causa, an honestè, an causariè.
1 † Multa enim sumũtur genera missionũ: vt
diximus s. de iis, qui notan. infa. l. ij. Ignomi-
niosè autem missus non habet excusationẽ tutelarũ, nisi vrbi-
2 carũ: quia ingredi ei vrbem non licet. † Missus autẽ de mi-
litia post xx. annos, vel posteaquã compleuit tempus militiæ,

habet perpetuã excusationem: nisi vocetur ad vnam tutelam filiorum conueterani, seu militum: illam enim solã compellitur agnoscere. Qui autem mittitur de militia intra vigesimũ annum aliqua iusta causa interueniente puta propter infirmitatem corporis: si quidẽ solutus est militia, intra quinq; annos nullam sibi vendicat immunitatem, qui autem soluitur militia
3 post quinq; annos, † habet immunitatẽ vnius anni. Qui autẽ soluitur post octo annos, habet triennij immunitatem. Qui autem soluitur post duodecim annos, habet triennij immunitatem. qui autem soluitur post xvj. annos, habet quadriennij immunitatẽ. & qui soluitur post xx. annos, habet excusationem perpetuam: vt dictum est. & probantur hæc ff. eo. sed & milites. §. j. ij. iij. iiij. & v. & ĩ. eod. l. j. & ij.

Qui numero liberorum se excusant. *Rubrica.*

1 ☞ *Excusant liberi.*
2 *Liberorum appellatio quos teneat.*

1 ETIAM † propter liberos quis meretur excu
a sationem[a]: siue sint sui, siue emancipati, siue sint naturales & legitimi, siue legitimi tantùm. Dati tamen in adoptionem naturali patri, vel auo materno, vel etiam paterno; nõ ita si dati essent extraneo: tunc enim proficerent patri naturali,
2 vel parenti qui dedit eos: & liberorum † appellatione continentur hic nepotes ex filio, sed non nepotes ex filia: quia illi se quuntur familiam patris, non matris. Item continentur liberi superstites tantùm: defuncti enim non prosunt: nisi vbi in acie amittuntur. hi enim, qui pro republica ceciderint, in perpetuum viuere intelliguntur. Item continentur nati, non nascituri, & exigitur Romæ numerus liberorum trium. In Italia autem quatuor. In prouinciis quinque ad excusationem: vt infrà eodem, l. j. & ij. & Institut. de excu. tuto. in principio. ff. eodem, l. secunda.

a ADNOTATIO. ¶ Excusationem. Adde Spe. in tit. de loca. §. nunc aliqua. ver. lxviij. Ang. are. in §. item maior. nu. j. de exce. tu. charta. lviij. doctor. in l. prima. §. primo. C. qui nube. liber. & in l. ij. ff. de excusa. tuto. vbi est materia horum titu.

Qui morbo se excusant. *Rubrica.*

1 ☞ *Casum corporis excusare.*
2 *Excusatio qui accipienda.*

1 QVIDAM † ratione morborum excusantur: vt luminibus capti, surdi, muti, furiosi, & perpetua valetudine tenti: vt ĩ. eod. l. j. & non tantùm excusantur à noua tutela, sed etiam à veteri videtur quod possint se excusare: vt ff. eod. l. post
2 susceptam tutelam. & fortè verborum excusationis † improprie hic ponitur, cùm isti etiam si velint, non possint esse: vt ff. de tute. l. prima. §. penulti. & vltimo. & suprà qui da. tuto. l. luminibus.

Qui ætate se excusant. *Rubrica.*

1 ☞ *Aetate quem excusari.*

1 AETATIS ratione † quis excusatur à tutela, vel cura: si maior est septuaginta annis: vt infrà eodem, l. prima. sed in personali publico munere videtur statui tẽpus quinquaginta quinq; annorum: vt infrà, qui ve. æta. l. vlti. lib. x.

Qui numero tutelarum. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutelas tres excusare qui accipiendum. nu. 2.*
3 *Vacationes imperfectæ.*

1 EST alia causa excusationis † si habet aliâs tria onera tutelæ, vel curæ nõ affectatæ: vt interim quandiu administrat eas tutelas excusetur in quarta: vt tamen plurimi tutelam pupillorum vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computent: vt Insti. eodem. §. sunt tria. & est vis facienda in eo, quod dictũ est tria onera tutelæ. Non enim dicitur quòd tres tutelę excusent. Quid enim si leues, vel
2 leuissimæ sint? Tres † igitur onerosæ excusabunt aliquem: & ita demum si non sunt affectatæ: vbi autem affectatę sunt, non videntur onerosæ esse: sicut & dicitur in eo, qui affectauit reipublicæ causa, vt non restituatur: vt ff. ex quibus cau. ma. l. qui dati. Et est sciendũ, quod videtur habere aliâs tria onera tutelę, siue habeat per se, siue habeat per se & per patrẽ, siue habeat quis per se & per filium, qui est in potestate sua & qui voluntate patris administrat: secus si administret sine voluntate sua: sic ergo tria onera tutelæ in domo vna sufficit esse: vt ff. eo. l. diximus. §. vlti. & l. tria onera in domo. Imperfectæ autem vacationum species licet permistæ, non proficiunt ad excusationem, quia ergo habet duos filios, & duas tutelas, non meretur excusationem: vt ĩ. eod. l. j. & ff. eod. l. spadonem. §. qui multa. licet alias dicatur, & probetur, quòd quæ non prosunt singula multa iuuant: vt ff. de vsur. si stipulatus. & suprà de probatio. instrumenta. & in authen. de fide instrumen. §. si verò. neque adnumeratur. & quod dixi in tribus tutelis, in curis dicendum est: & si vna fuerit tutela, & duæ curæ, vel ẽ conuerso. Nec distinguo, si quis curator minoris, an furiosi: vt ff. eodem, l. secunda. §. vltimo.

De curatore furiosi, vel prodigi. *Rubrica.*

1 ☞ *Curatores quibus dandi.*
2 *Prodigus quis.*
3 *Curatores à quibus dandi.*
4 *Prodigo cui dandus curator. nu. 5.*
6 *Curator qui dandus.*
7 *Curator inuentorizet.*
8 *Curatoris officium nu. 10. & 11.*
9 *Patris curator filius.*
12 *Curatoris potestas qui finiatur.*

DICTVM est de curatoribus minorum: sequitur videre de curatore earum personarum, quæ propter furorem, vel propter prodigalitatem rebus suis superesse non possunt. Videndum ergo quibus furiosis, vel prodigis ex lege duodecim Tabula. dentur curatores, & à quibus dentur, qualiter, qui dentur curatores, quanta sit eorũ po-
1 testas, & qualiter finiatur. † Dantur autem curatores furiosis, vel prodigis maioribus tamen xxv. annis: vt infrà eodem, l. prima. Minoribus enim dantur tutores, vel curatores ratione minoris ætatis: vt ff. de tutelis. l. qui habent. primo
2 responso. † Est autem ille prodigus, qui neque tempus, ne-
☞que finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando, dissipando, profundit: & ei interdicitur bonorum suorum administratio à iudice per legem duodecim Tabularum. scilicet, querelam matre, vel aliquo cognatorum proponente de prodigis, qui & si mentis suæ compotes ex sermonibus videantur, tamen sic tractare bona sua videntur, vt nisi eis subueniatur deducantur in egestatem. Nam quòd ad bona ipsorũ pertinet, furiosum faciunt exitum: vt ff. de tut. & curat. dat. ab his. l. is qui. §. diuus. sed & furiosi interdicitur, & puto ipso iure nõ expectata interdictione à iudice facienda: vt ff. eo. l. j. & de tu.
3 & cu. da. ab his. l. is qui. † Dantur autẽ curatores à præside[a]:
a vt ff. eo. l. j. §. sed solent. Item dantur à patribus. Datus autem à patre debet confirmari per pręsidem, siue pater dederit filio fu
4 rioso, siue filio prodigo. † Sed quid si non erat prodigus, pater tamen æstimauit eum prodigũ esse? & certè per omnia iudiciũ testatoris sequendũ est, ne quem pater vero consilio prodigum credidit, eum magistratus propter aliquod fortè suum vitium idoneum putauerit: vt ff. eod. l. si furioso. in fine. Vbi

autem

autem ille,qui furioſus eſt,eſt in poteſtate ſui patris,indubi-
tatè curatorem habere non poteſt:quia ſufficit ei ad guberna-
tionẽ omniũ rerũ paterna verecũdia.Quis enim talis affectus
extraneus inueniatur,vt vincat paternum?vel cui alijs creden-
dum eſt liberorum res gubernandas parẽtibus derelictis pro
5 prijs?vt j.eo.l.vlti.§.reſponſo.† Illi ergo furioſo,vel prodigo,
tantum debet dari curator,qui ſui iuris eſt.Sciendũ eſt tamen
quòd lex ipſa furioſis,& prodigis deſignat quoſdam curato-
res.ſ.agnatos eorũ:vt inſtit.de cura.§.furioſi.Et in furioſis pu-
to ſtatim,cùm in furore ſunt agnatos eſſe curatores.In prodi-
gis autem ita demum,ſi fiat indictio bonorum à iudice.Nam
ante poſſent alienare:vt innuitur ff.eodem,l.Iulianus ſcribit.
6 vt ſ.dictum eſt. †Fit autem curatoris datio cauſa cognita:
diſtincto eo,vtrum pater in teſtamento ſuo dederit curatorẽ
furioſis liberis an non.Si dederit curatorẽ,iudicium eius om-
nino eſt à prætore ſequendum:vt ſ.dixi.& curator iſte nõ ha-
bebit neceſſe ſatiſdare rem furioſi ſaluã fore: quia paternum
teſtimonium pro ſatiſdatione ſufficit. Debebit tamen iurare
Romæ apud prætorem,in prouinciis autem apud præſides,
& epiſcopos locorũ,& tres primates tactis ſacroſanctis euan
gelijs & actis interuenientibus omnia ſe rectè,& cùm vtilita-
te furioſi agere,neq; prætermittere,quæ putauerit eſſe vtilia,
7 nec admittere,quæ putauerit inutilia eſſe.†Item debebit face
re inuentarium publicum,& cũ omni vtilitate:& ſic debet res
ſuſcipere,& eas diſponere ſub hypotheca rerum ad eum per-
tinentium ad ſimilitudinem tutorum,& adulti curatorum.Si
autem pater non inueniatur curatorẽ dediſſe filijs furioſis,lex
autem curatorem vt pote agnatum vocauerit,vel,eo ceſſante,
aut non idoneo exiſtente:ex iudiciali electione curatorem ei
dare fuerit neceſſe:tunc ſecundũ prædictã diuiſionem Romę
apud præfectum:in prouinciis apud præſides(vt dictum eſt)
curatoris creatio procedat.Diligẽter tamen obſeruabit[præ-
tor]prę́ſes,ne cui temerè citra cauſæ cognitionem,plenißimã
curationem det:quoniã plerique vel furorẽ,vel dementiam fin-
gunt,quo minus curatore accepto,onera ciuilia detrahant:vt
8 ff.eo.l.obſeruare. †Curator autem iſte & curabit,& faciet
inuentarium:vt dictum eſt:& ſatiſdabit rem furioſi ſaluã fo-
re;niſi ſubſtantiam idoneã poſsideat,& ſufficientem ad fidem
9 gubernationis:vt j.eo.l.vlt.§.ſed cum antiquitas. † Poteſt
dari curator etiam filius patri,ſi tamen probus ſit:vt ff.codẽ.l.
j.§.vlti.quãuis enim videretur alicui indecorum eſſe patrem
à filio regi:tamen ſi ſobrie viuat filius, patri curator dabitur
magis quàm extraneus:vt ff.de tut.& cura.da.ab his.l.ab his.
§.nec dubitabit.Item furioſę matris curatio pertineat ad filiũ:
pietas enim parentibus æqua debetur à filijs,& ſic nõ eſt ęqua
lis poteſtas eorum,ſcilicet,filijs erga parentes:vt eſt parẽtibus
erga filios:vt ff.eo.l.furioſæ.Sunt enim liberi in poteſtate pa-
trum,ſed non è conuerſo.Agnati autẽ(vt dictum eſt)poſſunt
eſſe curatores:niſi ſaltem minima capitis diminutione ſubla-
tum ſit ius agnationis:vt Inſtitu.de legi.tu.§.vlti.ſed minima
capitis diminutio nõ tollit ius agnationis inter fratres,vel in-
ter patres,& liberos:vt j.eo.l.ne lucrum.& inſtitu.de legi.ag.
10 ſuc.§.vltimo. †Eſt autẽ curatoris officiũ,& opera,vt agno-
ſcat legata,fideicommiſſa furioſo derelicta:& eius ſubſtantiæ
aggregat:& inuentario ſcribit,faciat hæreditatem,vel bono-
rum poſſeſsionẽ nomine furioſi agnitam,vt interim furioſus
reputetur hæres,& bonorum poſſeſſor:& legatarijs & credi-
toribus conueniatur.ſi tamen decedat furioſus antequam fa-
ctus ſanæ mentis agnoſcat ſucceſsionem,defertur ea ſucceſsio
ad eos,qui ſuccederent,ſi nõ in medio eſſet furioſus. Et ſpecta
bitur,qui ſunt proximiores tunc cùm moritur furioſus.& pro
11 bantur hæc j.eo.l.vlti.§.tali.& ff.de leg.ij.Licinius.§.vlt.†Itẽ
eſt curatoris officiũ,vt tueatur nõ ſolum patrimoniũ,ſed etiã
corpus & ſalutem furioſi.Res ergo furioſi non poteſt pigno-
ri obligari in vtilitatẽ furioſi:vt ff.eo.l.pignus.& decreto iudi
cis interueniente;ſicut exigitur in contractu de rebus minorũ
alienandis:vt j.eo.l.ij.Rem furioſi non poteſt dedicare;nec e-
nim vſque eo competit ei eius rerum alienatio: ſed quatenus
negotiorum exigit adminiſtratio:vt ff.eod.l.ab agnato. Item
ſeruum eius manumittere non poteſt: quia ea res non eſt ex
adminiſtratione:nam in tradendo ita res furioſi alienat,ſi ad
negotiorum adminiſtrationem pertineat.Et ideo ſi donandi,
cauſa alienet,neq; traditio quicquam valebit: niſi ex magna
vtilitate furioſi,ac cognitione iudicis fiat:vt ff.eo.l.curator fu
rioſi.Si autem plures fuerint curatores,ſufficit vnius traditio.
& vni eorũ tantùm fieri poteſt ſolutio.Item vnus eorũ ab alte
ro poteſt emere rem furioſi,& alteri poteſt ſoluere quod de-
bet furioſo:quia ſolutio,vẽditio,traditio,facti ſunt magis,quã
iuris.ideoq; ſufficit vnius ex curatoribus perſona:quia intelli
gitur alter conſentire hoc ipſo quòd non contradicit,nã ſi prę
ſens ſit,& vetet ſolui,& vetet vęnire,vel tradi,neque debitor li
berabitur,neq; emptor vſucapiet:vt ff.eo.l.cõſilio.§.vlti.ſi au
tem res quæ ageretur non eſſet facti,imo iuris talis cuius in-
teruentu finiretur cura:vt arrogatio omnium curatorum ex-
quiretur authoritas,nec ſufficeret vnum interuenire:vt ſ.de le
gi.tu.l.vlt.ſi autem curator nõ ſit legitimè ordinatus,nihil om
nino agere poteſt de bonis furioſi,vel prodigi:vt ff.eo.l.conſi-
12 lio.§.1.& ij. †Finitur autẽ curatoris poteſtas poſtquã furio
ſus ſanitatem,vel prodigus ſanos receperit mores:tunc enim
ipſo iure deſinit eſſe in poteſtate curatorum:vt ff.eodẽ.l.j.§.&
tandiu.& hoc ſi furor fuerit continuus. Nam ſi interpellatus
eſt,non finitur curatio,ſed manet donec viuit furioſus: quia
non eſt ferè tempus in quo huiuſmodi morbus depereat: ſed
per interualla quæ perfectißima ſunt nihil aget curator: ſed
furioſus dum ſapit,hæreditatem adibit:& omnia alia faciet,
quæ ſanis hominibus competunt. Sinautem furor ſtimulis
ſuis iterum accenderit eum, curator in contractu furioſo
coniungetur: vt nomen quidem curatoris in omne tempus
habeat effectum. Quoties autem redierit morbus, nec cre-
bra, vel quaſi ludibrioſa fiat curatoris curatio: & frequen-
ter tam naſcatur, quàm deſinere videatur; vt infrà eodem,
l. penultima.

a ADNOTATIO. ¶ Præſide.Ad iſtam materiam vide Specul.in titulo de cura circa prin.& docto.in l.is qui.de tutorib.& curatorib.da.domi. Alexand.de imol.in l.omnis.Angel.in l.prima.ff.de iuriſdi.omni.iudi.multa per Oldr.in coſi.lviij.

De prædijs,vel alijs rebus minorum ſine decreto non alienandis, vel obligandis. *Rubrica.*

1 ☞ *Prædia inalienabilia quæ.*
2 *Sterilia quæ non ſint.*
3 *Pupillaria inalienabilia.*
4 *Iudici decernenti obſeruanda.5 6.*
7 *Alienationis cauſa, æs alienum.*
8 *Alienatio qui ſumenda.*

DICTVM eſt ſuprà qualiter prouideatur mi
noribus circa tutorem, vel curatorem, nunc
autẽ ponit,qualiter prouideatur eis circa con-
ſeruationem rerum ipſorum.ſicq; imprimitur
rubrica de prædijs,vel alijs rebus minorum ſi-
ne decreto non alienandis. Videamus ergo
quæ res,& quorum res prohibeantur alienari,& quando poſ-
ſit procedere alienatio eorũ. Eſt autem ſciendum quòd iure
veteri,id eſt,per Senatuſconſultum Clemẽtianum.& per ora
1 tionem diui Seueri prædia ruſtica† quæ & dicuntur ſuburba
na prohibentur alienari:vt ff.eo.l.j.§.præterea. Et quod dixi
in prędijs,ſeruatur & in iure quod habet minor in alieno prę
dio,ſiue ſit prędialis ſeruitus,ſiue perſonalis:puta vſus,vel vſuſ
fru.vnde & in ſeruitute quæritur,an minor poſsit eam admit
tere non vtendo,quod quidem non videretur:quia vbicunq;
prohibetur alienatio,ibi prohibetur & vſucapio:vt ff.de fun.
do.ſi fundum.ſed tamen hoc contrarium eſt.amittitur enim
ſeruitus non vtendo,ſed tamẽ debet reſtaurari.Item & in fun
do ſuo minor vſum,vel vſumfruc.vel prædialem ſeruitutem
non poteſt imponere.Item fundum minoris accipe etiam alie
num fundum:ſi tamẽ ipſum poſsideat bonafide. Idemq; & ſi
in alieno fundo habeat lapidicinas,vel quę alia metalla,ſtypte
riæ,id eſt aluminis,vel cuiuſuis materię alterius,vel cretifodi-
nas,vel argẽtifodinas,vel ſalinas,vel quid aliud huic ſimile,qđ
tamen priuati poſsidere ſolent:vt ff.eo.l.iij.§.ſi ius.vſq; in fi.l.

2 &l.iiij.& v.j.responso.& §.j. † Quid autem si minor habet
sterile prædium,an poterit vendere quasi infructuosum:& di
cit lex non videri sterile esse prædium cum vtique pro fru=
ctuum modo pretium inuectum sit;vt ff.eodem.l.si fundus sit.
Quod autem dictum est in prædijs rusticis,dicetur idem & in
mancipijs quæ in prædiis morantur:quia partes fundi sunt.se
cus verò in prædijs vrbanis,& cæteris rebus obseruatur:vt su
prà de admini.tut.l.lex.& ff.de diuer.& temp.præscrip.actio.
3 l.longe. †Prohibentur alienari res pupillorum[a] tantum,nō
a adolescentium.Sententia tamen etiam ad adultos porrigitur:
vt ff.eo.l.qui neque.§.sed si curator.& l.si prædia minoris licet
videretur esse contrarium quod est.s̄.titu.proxi.l.orationis.
& ff.eo.l.j.§.præterea.Sed ego exaudio de curatoribus impu
berū,non adultorum.Ista necessaria sunt,vt procedat aliena=
tio rusticorum prædiorum,& rusticorum mancipiorum.De=
cretum enim iudicis intercedere oportet:alioquin nulla est
ipso iure alienatio:vt j̃.eod.l.si quidem.Item tutoris authori=
tatem.& aliter est nulla.vt supra si propter publicas pen.l.vlti
ma.§.si autem minoris.Item æs alienum.& aliter dicitur nul=
la infrà eodem.l.ob æs.Quod tamen dicitur in ære alieno,pu=
to seruādum etiam si in causam dotis,vel donationis propter
nuptias velit alienare:vt supra de administra.tuto.l.lex.primo
responso.secus si alienare vellet conferendo simplicem dona=
tionem in sponsam suam:vt infrà eodem.l.prædia. Causa au=
tem cognita ob æs alienum fit alienatio:nec enim passim tu=
toribus sub obtentu æris alieni permitti debuit venditio:nec
est eis distributa via distractionis:imo prætori,vel præsidi da
tur arbitrium huius rei,cuius officio in primis conuenit hoc
excutere,an aliunde pecuniam ad extenuandum æs alienum
possit expediri quærere debet:an pecuniam habeat pupillus,
vel in numerato,vel in nominibus quæ conueniri possunt,vel
in fructibus conditis,vel in redituum spe atque obuentio=
4 num. †Item requiret an sint aliæ res præter prædia quæ di
strahi possint;ex quarum pretio æri alieno possit satisfieri.Si
igitur deprehenderit non posse aliunde exolui,quā ex præ=
diorum distractione:tunc permittitur distrahi:si modo credi=
tor vrgeat,aut vsurarum modus parendū æri alieno suadeat.
Item prætor æstimare debebit,vtrum vendere potius an obli
gare permittat necne.Sed & illud vigilanter obseruabit,ne
plus accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris,quàm
quod opus sit ad soluendum æs alienum.Aut si distrahendum
arbitrabitur,æstimare debet ne propter modicum æs alienū
possessio magna distrahatur.Sed si sit alia possessio minor,vel
minus vtilior pupillo magis iubere eam distrahi,quàm maio
5 rem,vel vtiliorem. †Item obseruabit pręses in distractione
quæ desyderatur,ab eo permitti vt requirat eū qui se instruat
de fortunis pupilli. Nec nimium tutoribus,vel curatoribus
credere qui nonnunquàm sui lucri causa solent asserere præ=
tori necesse esse distrahi possessiones,vel obligari. Requirat
ergo necessarios pupilli,vel parentes,libertos aliquos fideles,
vel quem alium qui habeat notitiam rerum pupillarium,aut
si nemo inueniatur,aut suspecti sunt qui inueniuntur,iubere
debet edi rationes.Item si inops sit pupillus,dabit prætor ad=
uocatum pupillo pupillarium bonorum,qui instruere possit
religionem prætoris an assentire venditioni,vel obligationi
debeat.Si autem pupillus esset diues,de sua bursa daret aduo
cato salarium. Et debebit prætor pronior esse ad alienationē
permittendam tutori,vel curatori,si ille qui tutor est,vel cura=
tor sit pater vel parens minoris:vt ff.eod.l.magis puto.§.non
passim.vsque ad illum §.illud.& l.si pupillorum.§.si pater.
6 †Fide autem facta prætori de ære alieno imminēti,& quòd
commodè aliunde non possit solui,permittere poterit vendi=
tionem,vel obligationem.& si quidem permittat vnum,&
fiat aliud,nō tenet quod factum est.si autē permiserit alterna=
tiuè,tenet quod factum est:dummodo sciamus prætorē rectè
partibus suis functū.debuit enim statuere,& eligere vtrū ma
gis obligare,an vendere permittat:vt ff.eod.l.si pupillorū.§.si
prætor.Postquam autem prætor permiserit venditionē præ=
dij,vel obligationem eius,ne tutor vel curator abutatur pecu
nia prædij,vel pecunia mutua,debebit prætor curare,vt pecu
nia accepta creditoribus soluatur,& de hoc decernere,dareq;
viatorem,qui renuntiet ei pecuniam istam ad hoc conuersam
propter quod desyderata est alienatio:vt ff.eodem.l.magis.§.
ne tamen.vel etiam decernere prætor debet vt emptor præ=
dij vel etiam ille qui credidit minori soluat pecuniam credito
ribus minoris:vt in authen.de ecclesia.re.immo.alie.§.sanci=
7 mus igitur. † Liquet ergo æs alienum debere subesse,vt
permitti debeat alienatio. Si ergo permittatur non allegato
ære alieno,nulla est permissio,nulla est alienatio.Idemq; & si
allegetur æs alienum,sed falso,& ita prætori obreptum est,&
impetratum est ab eo decretum:tunc manet actio pupillo du=
plex scilicet in rem pro prædio,& personalis tutelæ vel nego.
gest.contra tutores,vel curatores:vt ff.eod.l.magis.§.si æs.&
§.manet.& l.quāuis. Si verò decretum legitimè interpona=
tur,tenet alienatio.sed dari potest restitutio:vt j̃.eodem.si qui
dem.etiā pro modico damno si à minore cœperit alienatio. Si
verò cœperit à prædecessore minoris,in duobus casibus fiet
restitutio,id est pro fraudis consilio,& enormi damno,vt no=
8 tauimus.s̄.si aduer.ven.pi. †Verbum alienationis largissi=
mè est intelligendum:vt s̄.de rebus alie.vel nō alie.l.vlti.ergo
prohibita est alienatio prædiorum rusticorum,& permuta=
☞ tio,& donatio,& transactio super his:vt j̃.eod.l.non solum.
Fingi enim possunt lites de facili:vt ff.de transact.l.cum hic.
§.cum lis. Quæ autem dicta sunt in prædijs rusticis,& man
cipijs seruantur,& in omnibus alijs rebus exceptis his dunta=
xat vestibus quæ detritæ vsu,aut corruptæ seruando seruari
non potuerunt.Animalia quoque superuacua minorum ven=
di possunt sine decreto à tutoribus,vel curatoribus.Item fru=
ctus ad minores pertinentes,id est,vinum,& oleum frumen=
tum,vel cuiuscunque speciei sunt sine decreto possunt distra=
hi iusto pretio quod in his locis in quibus venditio celebratur
tunc temporis obtinet:& quæ rediguntur ex venditione eo=
rum,cum alia minorum substantia administranda sunt:vt s.
de admi.tu.l.lex.§.vlti.& l.vlti.§.vlti,& j̃.ti.j.l.vlti.

a ADNOTATIO. ¶ Pupillorum. Adde ad materiam Bartol. in l.autem lex.ad fin.ff.de fideiuss.Bald.in capi.circa sacramenta.in fi.de pace.iur.fir.in vsibus feudo.doctor.in l.cùm plures.§.quæ bona.ff.de administra.tuto.doct.in authentica,sacramenta puberum.C.si aduer.vendi.Paul.de ca.in cōsil.ccxiij.vbi est tota materia.

Quando decreto opus non est. *Rubrica.*

1 ☞ *Alienaturus quid probare debeat.*
2 *Vendi etiam uænalia non debere.*
3 *Alienationi pupillarium necessaria.*
4 *Alienare quæ,& quibus liceat.*

IXIMVS quando decreto opus sit:modo
exponamus casus,in quibus non est opus iudi=
cis decreto;quod multis rationibus contingit:
puta propter imperialem concessionem:si mi=
nor specialiter ius venditionis acceperit à prin
cipe:ad instar enim pręsidalis decreti cōcessio
1 principalis accedit:vt j̃.eodem.l.ij. Debebit†ergo iste minor
postea apud præsidem probare subesse æs alienum:nec aliàs
commodius posse distrahi:vt s.de ijs,qui ve.ęta.impe.l.penul.
nam,his probatis,non est opus spectare decretum. Item pro=
pter prædecessoris voluntatem non est opus decreto:si parēs
seu testator ex cuius bonis prædium peruenerit ad minores
super alienando eo aliquid mandasse deprehendatur:vt j̃.eo.
l.prædium.& ff.de rebus eorum.l.pen.Coniectura autē præ=
2 decessoris non sufficit. †Nam si defunctus dum viueret res
venales habuerit,testamento tamen non cauerit,vt distraherē
tur,abstinendum erit à venditione,non enim vtiq; quod ipse
voluerit vendere,id etiam postea distrahendū putauit.Si au=
tem defunctus promiserat fundum,vel vendiderit,& minor
ei successerit:minor cætera venditionis,vel promissionis,vel
cuiuscunque conditionis,etiam inconsulto prætore,cum au=
thoritate tutorum,vel curatorum poterit perficere:vt ff.eod.
l.j.§.si defunctus.l.magis.§.si pupillus.Item non est opus de=
creto propter vilitatem rerum:vt dixi s.titu.proximo.& legi
tur j̃.eodem.l.vlti.Item non est opus eo decreto propter ne=
cessita

ceſsitatem. Ecce enim, ſi pupillus habet commune prædium, alium non poteſt prouocare ad diuiſionem: ſed ipſe à maiore ſocio poteſt prouocari, vt ſ. de prædijs mino. l. inter omnes. & ff. eodem. l. ſi pupillorum. primo reſponſo. Item neceſſaria † eſt obligatio vt prædium minoris pignori capiatur iuſſu magiſtratus, vel præſidis, vel alterius poteſtatis, & eius iuſſu diſtrahi poteſt. Item in poſſeſsionem rerum pupillarium poteſt quis mitti à prætore: & ius pignoris contrahitur: ſiue legatorum ſeruandorum cauſa, ſiue damni infecti, vt procedat. Iubere etiam poterit poſsideri. Hæ enim alienationes ſiue obligationes locum habent: quia non ex tutoris vel curatoris voluntate id fit: ſed & magiſtratuum authoritate. Item ſi tutor petijt fundum pupillarem, & poſſeſſor ipſum non reſtituat, litis æſtimatio oblata tutori alienationem pariet. Hæc enim alienatio non ſponte tutorum fit. Idemque eſt & ſi tutor nomine pupilli ab alio conueniatur rei vendicatione, pro re quæ pupilli eſt: & contra pupillum eſt pronuntiatum. Nam † ſi tutores reſtituerunt rem, valebit alienatio: propter rei iudicatæ authoritatem: vt ff. de rebus eorum, qui ſub tuto. l. iij. vſque ad illum §. ſi ius. Item pro exercitio litis minoris tutor, vel curator ſine decreto rem immobilem poterit obligare: vt ſ. de adminiſtra. tuto. l. vltima. §. defenſionem. aliàs ſine decreto non tenet. ſi tamen pecunia in res minoris eſt profecta, & minor rem vendicat, & fructus perceptos vel eorum æſtimationem petat, repellitur exceptione: niſi reddat pecuniam in vtilitatem ſuam conuerſam: & vſuras medij temporis, & ſumptus meliorati prædij: vt ff. de rebus eorum qui ſub tuto. l. ſi pupillorum. §. vltimo. & l. ſi fundum. §. quanquàm. & ſ. tit. j. l. ſi prædium.

Si quis ignorans rem minoris eſſe, ſine decreto comparauerit. *Rubrica.*

Emptorem rei, quæ ſpectat ad minorem, etiam ignorantem rem eſſe minoris, non poſſe uſucapere durante minori ætate: poſt minorem ætatem poſſe.
Emptor ſciens rem eſſe minoris, non poteſt eam uſucapere.
Fructuum rationem eſſe habendam, ubi fit rei reuocatio. atque inibi an id ſit perpetuum.

QVONIAM res minoris ab aliquibus diſtrahuntur tanquam ſint eorum propriæ, & ſine decreto: & ideo quid iuris ſit, ſi ſine decreto ignorans quis rem eſſe minoris, ab extraneo comparauerit, ponit. Et † certè iſte emptor vſucapere interim id eſt in minori ætate minoris non poterat, ſcilicet propter orationem diui Seueri, quæ prohibuit alienationem: ergo per conſequentiam vſucapionem: vt ff. de verbo. ſignific. l. alienationis. non ergo bona fides prodeſt: vt ff. de vſucap. l. vbi. & cõſonat prædictæ orationi, quod legitur ſ. de admini. tu. l. lex. Item per legem Iuſtiniani, quæ prohibet currere temporales præſcriptiones minoribus ceſſat vſucapio, & præſcriptio longa: vt ſupra quib. cau. in integ. reſti. non eſt neceſ. l. vlti. olim vero ſecus erat: niſi eſſet quis pupillus: vt ff. de acquir. re. do. l. bonæfidei. poſt minorem verò ætatem currit ſtatim. vt infra eod. l. j. §. vlti. & l. vlti. Si † verò emptor ſciat rem eſſe minoris, non vſucapit: quia aut putauit rem minoris ſine decreto poſſe alienari, ſicq; errauit in iure: & ita non vſucapit. aut ſciuit non poſſe alienari, & ita eſt malæ fidei: vt ff. de vſucapi. l. ſi furem. & pro emptore. l. j. §. ſi à pupillo. † vbicunque autem fit reuocatio rei, & fructuum, eſt habẽda ratio: niſi agatur contra bonæfidei poſſeſſorem: vt infrà eo. l. ij. & bonæfidei dicetur etiã, qui errauit in iure: vt ff. de hæredit. pe. l. ſed & ſi. §. ſcire.

Si maior factus alienationem ſine decreto confirmauerit. *Rubrica.*

Venditio rerum minoris facta ſine decreto, an confirmetur per ratihabitionem factam ab eo, poſteaquam maior eſt effectus.
Ratihabitio tacita ex quanti temporis curſu inducatur, cum tractatur de confirmanda alienatione rerum minoris.

LICET venditio prædij minoris ſine decreto ſit nulla, contingit tamen eam aliquando confirmari: puta per ratihabitionẽ: & ideo
1 ponit de ea. † Eſt autem ſciendum, quòd ſi pupillus, vel adultus maior factus ratum
a habeat[a] expreſsim, confirmatur vẽditio, ſiue res fuerit vendita: vt minoris, ſiue vt propria eius, qui vendidit cùm eſſet fortè extraneus. Si tamen factus maior neſciens ſe deceptum vltra dimidiam iuſti pretij confirmauerit venditionem factam à tutore, vel curatore ſuo, non præiudicatur ei, quominus cõueniat eum cui vendidit tutor, vel curator ſuus, vel vt reddito ſibi pretio reſtituat poſſeſsionem cum fructibus, vel ſuppleat iuſtum pretium, vel etiam quod eſt ſupplẽdum cõpenſet cum eo quod iſte factus maior debet emptori: vt j. eo. l. j. habet igitur iſte titulus locum in ratihabitione expreſſa: ſiue res vt minoris fuerit vendita, ſiue vt extranei. Superior verò locum habet in eo caſu tantũ vbi vendita eſt res non nomine pupilli, ſed vt propria venditoris. Cæterum (quantum ad ratihabitionem tacitam pertinet) non habet locum iſte titulus niſi cùm res vt pupilli eſt vendita: hoc eſt ab ipſo pupillo tantum, vel à curatore tantum, vel ab vtro-
2 que. † Inducitur autem ratihabitio tacita ex curſu temporis quandoque quinquennij, quandoq; decennij, quandoque vicennij. Si enim minor, vel tutor, vel curator donauit inter viuos ſimpliciter rem, quæ ſine decreto nõ poteſt alienari, fit confirmatio poſt maiorem ætatem, ſi factus maior taceat decennio inter præſentes, vicennio inter abſentes. & ſi factus maior moriatur intra prædictum tempus, eiq; ſuccedat minor, non curret illud, quod reſtabat de prædicto tempore hæredi minori: niſi fiat maior. ſi autẽ minor, vel tutor, vel curator eius alienet vendendo, permutando, vel in dotem, vel in donationem propter nuptias concedendo, vel ex quocunque titu. prætérquàm ſimplicis donationis, confirmatur alienatio poſt maiorem ætatem ſi per quinque continuos annos poſt impletam minorem ætatem, id eſt xxv. ann. connumerandos nihil ſuper tali alienatione, vel ſuppoſitione conqueſtus eſt is, qui eam facit, vel hæredes eius. ſic ergo tenebit quaſi ab initio legitimo decreto fuiſſet res alienata, vel ſuppoſita: vt infra eodem, l. vltima.

a ADNOTATIO. ¶ Habeat. Ad huius ti. materiam vide Bart. in l. ſi. §. pupillus. ff. de ver ob. Bal. in l. mancipia. C. de re. alie. nõ alie. Ang. in l. ſi quis mihi. §. iuſſum. ff. de acquir. hære. do. Alex. de imo. in l. ſi pupillus. §. Item quæritur. ff. de nego. geſt. & ibidem Bart. & docto.

De magiſtratibus conueniendis. *Rubrica.*

1 *Magiſtratus qui conueniãtur in ſubſidium per minores, ubi nullus datus eſt eis tutor, uel ubi minus idonei dati ſunt, aut etiam ubi ſatiſdatio non eſt ab eis exacta. & nu. ſequen.*
3 *Ordo cuiuſmodi ſeruandus ſit in conueniendis magiſtratibus per minorem actione ſubſidiaria. & nu. 5.*
4 *Tutor, qui non geßit, alijs contutoribus gerentibus, quando conueniri poßit prius, quàm magiſtratus.*
6 *Actio ſubſidiaria tutelæ, quæ datur minoribus aduerſus magiſtratus, quare ſic dicatur.*
7 *Magiſtratuum hæredes an & quatenus conueniantur actione tutelæ ſubſidiaria ex perſona ipſorum magiſtratuum.*
8 *Actio ſubſidiaria quæ datur in magiſtratum, qualis ſit, & quibus detur. & nu. 10.*
9 *Magiſtratus conuenti ſubſidiaria tutelæ actione an & quando habeant beneficium diuiſionis.*
11 *Actio tutelæ ſubſidiaria in quos dari poßit præter magiſtratus.*

NON ſolum tutores, & curatores occaſione tutelæ, vel curæ conueniuntur: ſed etiam magiſtratus, & ſcribæ & æſtimatores patrimonij & ſimiles, qui ratione publici officij tenentur prouidere minoribus: & ideo ponit de magiſtratibus conueniendis. Videndum ergo qui, & quando magiſtratus conueniantur, & qua actione, & inquantum, & qualis ſit
1 actio. † Eſt autem ſciendum, quòd quidam erant magiſtratus qui poterant ſolummodo dare tutores, & non exigere ſatiſdationem rem pupilli ſaluam fore: vt præfectus vrbi, & prætor, & præſes prouinciæ, & iſti non conueniuntur ſubſidiaria

actione:vt Inſti.de ſatiſda.tuto.§.neque autem.Alij erant qui poterant dare tutores,& exigere ſatiſdationem.Alij poterant exigere ſatiſdationem tantum:& iſti ſecundi,& tertij tenentur:vt ff.de admi.tu.l.Aemilius.& inter hos erant,& ſunt magiſtratus municipales,qui iuſſu præſidum dare poſſunt tutores quandoque:& quandoque ſine iuſſu:& quãdoq; exigunt ſatiſdationem tantum: & præſes ipſe per ſe dat tutorem,ſicut
2 diximus s.qui da.tut.Si ergo† magiſtratus municipalis dare potuit tutorẽ,& non dedit,tenetur:ſi tamẽ admonitus fuit,vt daret,& ideo damnum quod minor medio tẽpore eſt paſſus, ad eum pertinet.Idemq; ſi data opera diſtulit tutelam vt veniret in tempus ſuorum ſucceſſorum,vel ſi ſatiſdationem, data opera,traxit,vt interim aliqui ei ſuccedant in dignitate:vt ff.e. l.j.§.magiſtratibus.& §.ſciendum.Idemq; eſt & ſi dederunt tutorem minus idoneum,vel moribus:vt ff.de priui.credi.l.ſi creditores,vel facultatibus.Si tamen tutor tunc erat idoneus, ſed poſtea facultatibus lapſus eſt,nihil eſt quod danti eum imputetur.Nam is,qui dedit,non debet præſtare pupillo fortuitos caſus,& fortunam.Si autẽ ſit idoneus tutor in principio, an non debet conſtare per probationes magiſtratui?nõ enim incumbit pupillo probare tutores ſoluendo non fuiſſe cum darentur:vt ff.eo.l.j.§.ſi magiſtratus.Item tenentur magiſtratus ſi non exegerunt ſatiſdationem rem pub.ſal.fo.aut exegerunt minus idoneam:vt ff.eo.l.j.§.ſi magiſtratus. & inſtit.de ſatiſda.tu.§.ſciendum.Et debet illa ſatiſdatio præſtari vel pupillo ſi fari poteſt.& in præſentiarum eſt:aut ſeruo eius aut ſeruo publico,aut ipſi magiſtratui,& ex ſtipulatione magiſtratus,vel ſerui publi.datur minori vtilis actio:vt ff.eo.l.j.§.exigere. Item tenentur ſi præſidi inquirenti de facultatibus renuntiauerunt falſa per gratiam,vel per pecuniã:vel ſi vltro renuntiauerunt præſidi conſulentes ei vt daret illum tutorẽ:vt
3 ff.eo.l.j.§.ſi præſes. †Eſt autem ordo ſeruandus in conuentione magiſtratuum.Nam ſi plures dati ſunt tutores,& nihil geſſerunt,conueniuntur primo tutores eorumq; fideiuſſores quàm magiſtratus:vt ff.de admi.tu.ſi plures.& j.eo.l.pen.& antepenul.& ita eſt idem ac ſi geſsiſſent omnes.Si verò vnus eorum geſsit,alter nihil geſsit:ſi quidẽ non eſt diuiſa adminiſtratio,vel eſt diuiſa,ſed ab eis inter ſe conuenitur primò gerens,ſecundo magiſtratus,eiusq; fideiuſſores:tertio tutor qui
4 non geſsit:†niſi obijciatur non gerenti quòd contutorẽ non remouit vt ſuſpectũ,vel tardè remouit,vel citò: ſed tamen in eo iure pupilli prodidit,vel non exegit ab eo ſatiſdationẽ pupil.ſal.fo.cũ videret eum deſinere eſſe ſoluendo,& finita tutela,inuenitur non ſoluendo:vt ff.de admi.tuto.l.tres.§.vlt.& l. etiã.& l.Aemilius.in fi.& j.eo.l.pe.& antepe.In his etiã quatuor caſibus conuenitur poſt illum, qui geſsit,tutor qui nihil geſsit:vt ff.de tu.& ra.diſtra.l.j.§.nunc.& s.de diui.tu.l.ij.Vbi
5 †autem vnus geſsit,& alius aliqua geſsit cõuenitur vterque pro omnibus ante magiſtratum:vt ff.eod.l.duo.& de admini. tut.l.Lucius.§.pen.Si autem vnus geſsit,alius non.Eſt tutela diuiſa à iudice,vel à teſtatore, conuenitur quilibet pro ſua geſtione antequàm magiſtratus.& poſt magiſtratus conuenitur in prædictis quatuor caſibus:vt ff.de admini.tu.l.Lucius.
6 §.pe. †Appellatur ergo ſubſidiaria actio nõ quod ſemper vltimo conueniatur magiſtratus,ſed quia plerunq;,vel reſpi
7 cit aptitudinem:vt inſtitu.ad leg.Aquil.§.is autem.† Ex perſona etiam magiſtratuum conueniuntur hæredes eorum:ſed tamen ex dolo tantum,vel lata culpa:licet defunctus teneretur etiam ex leui,vt diximus in hæredibus tutoris:vt ff.eodẽ. l.non ſimiliter. Pater autem magiſtratus, vel fideiuſſor eius non tenetur:etiam ſi voluntate eius filius fuerit in officio,niſi
8 de peculio:vt ff.eo.l.j.j.reſponſo.& §.vlti. † Dicitur autem hæc ſubſidiaria actio,vtilis actio tutelæ: vel nego. geſt. vnde admittit vſuras.nam eadẽ actione cõueniuntur magiſtratus, qua tutores,vel curatores:vt ff.eo.l.vlt.& datur hæc actio minoribus:& quandoque datur vni tutori,cõtra verum ſi magiſtratus non exegit à contutore ſatiſdationem:niſi & iſti tutori poſsit imputari culpa,quòd ſatis à contutore non exegit:vt
9 ff.eodem.l.proponebatur.& l.quòd ſi. Magiſtratus † autem conuenti habent beneficium diuiſionis,ſi conueniantur ex leui culpa:ſecus ſi ex dolo,vel lata culpa:vt ff.eodem.l.antepen.

10 †Actio iſta perſonalis eſt:nec habet priuilegium in bonis magiſtratus:minoribus datur,& eorum hæredibus:vt ff.eo.l.
11 j.§.priuilegium.& §.non tantum.†Datur etiam iſta actio in eum qui eligitur ad æſtimandas tutorum ſatiſdationes:vt ff. eo.l.j.§.diuus.Item datur in ſcribam, cuius vitio patrimoniũ minoris æſtimatur minori pretio quàm ſit dignum: vt infra eodem.l.vltimo.Et dici poteſt iſtos duos poſſe conueniri etiã ante magiſtratum:vel fortè in ſubſidium conuenientur poſt magiſtratus,vt placuit quibuſdam,ſed tamen iſte ordo non reperitur in lege.

DOMINI AZONIS SVMMAE in quintum librum Codicis FINIS.

EIVSDEM D. AZONIS SVMMA in Sextum Librum Codicis.

De ſeruis fugitiuis,& libertis,mancipijſque ciuitatum,& artificibus ad diuerſa opera deputatis,& ad rem publicam vel priuatam vel dominicam pertinentibus. ***Rubrica.***

SVMMARIVM.

1 ☞ *Fugitiuus quis dicatur.*
2 *Erro quis dicatur.*
3 *Domino uolenti requirere ſeruum fugitiuum qua ratione conſulatur.*
4 *Fugitiuum ſeruum recipienti quæ pœna imponatur.*
5 *Fugitiuum ſeruum recipere quid ſit,& quando teneatur eo nomine recipiens.*
6 *Seruum fiſci,uel imperatoris,aut alicuius ciuitatis occultans qua pœna puniatur.*
7 *Artificem alicuius ciuitatis,uel colonum Thracenſem aut Illyricianum occultans, qua pœna puniatur,& quid in tributarijs uel inquilinis aliorum.*
8 *Fugitiuus an præſcriptione temporis ſibi quærat libertatem.*
9 *Præſcriptionem poßidenti non currere.*
10 *Fugitiuo ſeruo quæ pœna imponatur.*
11 *Furi non eſſe ob furtum mortis pœnam infligendam,nec membrum aliquod abſcindendum,ſecus in latronibus.*

Via in ſuperiori libro in titulo de admin.tut. lex habuit mentionem de ſeruis fugitiuis ideo ponit de fugitiuis ſeruis: vt ait P. Sed hæc continuatio non placet: quia eadem ratione tractaret de dignitatibus,& de multis alijs de quibus in quinto libro habuit mentionem.Et refutata omnia alia tædioſa continuatione, ſic continuo:vt quia s.de actio.ex contractibus & quaſi cõtractu ſubiecit:merito hic de actio.quæ ex maleficijs naſcuntur.ſicq; de furtis eſſet tradendum. Sed quia inter cætera furta peius eſt domeſticum,ſicq; quidem nulla eſt efficacior peſtis ad nocendum,quàm familiaris inimicus,ponit de ſeruis fugitiuis pertinentibus ad priuatos,vel ad ciuitates,vel ad fiſcum,vel ad Imperatorem.Item de libertis ciuitatum,& artificibus ad diuerſa opera deputatis.Videndũ ergo quis ſit fugitiuus,quæ pœna imponatur recipienti fugitiuum ſeruum,vel colonum,vel
1 artificem,vel conſimiles. †Eſt autem fugitiuus[a] qui ea mente recedit à domino,ne poſtea reuertatur ad eum:licet poſtea
☞ mutato conſilio redeat,quia nemo tali peccato pœnitẽtia de
2 finit eſſe nocens. †Erro autem eſt,qui temporibus conſumptis in rebus nugatorijs tandem(licet ſero)redit ad dominũ: vt ff.de ædil.edic.l.quis ſit fugitiuus.primo reſponſo.& §.erronẽ.hoc tamen not.quia quod in vno dicitur,in altero exau
3 ditur:vt ff.eodem.l.prima.§.vltimo.& penult. †Prouidetur autem domino volenti requirere ſeruum: quia poteſt adire præſidem vel per ſe,vel per magiſtratus,vel per milites ſtationarios,vel per apparitores qui dominum adiuuent in requirendis fugitiuis:& ſi non fecerint,multantur in centum ſolidis,& eadem multa imponitur in eum qui quæri apud ſe prohibuit.debet enim quilibet etiã ſenator pati in domo ſua ſcrutari cubicula, & veſtigia occultantis. Item datur poteſtas cuilibet apprehendendi fugitiuum ſeruum vt ipſum diligenter cu

ter custodiat antequam in publicum exhibeat,id est magistra
4 tibus tradat.† Diligenter autem custodire & vincire per-
mittitur:vt ff.eod.l.j.& secunda.l.diuus.Item imponitur pœ-
na recipienti seruum fugitiuum:quia multatur in centum so-
lidis.& hãc multam sicut & superiorem puto applicari fisco:
vt s.de modo multarũ.l.multarũ.Hæc tamẽ multa remittitur
suscipienti,si intra viginti dies fugitiuũ domino suo vel magi
stratibus tradiderit:vt ff.eo.l.prima.Imponitur etiam alia pœ
na,quæ præstatur domino serui:nec eam puto pœnam remit
ti:quia suscipiens non solùm seruum restituit,sed etiam alium
æquè bonum præstat:vel viginti solidos,id est aureos:& hoc
si receperit semel.Si autem receperit eundem seruum bis,vel
ter,multiplicabitur in eum pœna:prout iterauit delictũ, hoc
est,vt præter ipsum duos vel tres restituat,vel prædictam pœ
nam pro vnoquoque,sed vltra tertiam vicem fortè non multi
plicabitur pœna:vt suprà de modo multarum.l.vlti.vel ius il-
5 lud in multa,hoc in pœna. †Est autem recipere fugitiuum:
abscõdendi [causam] refugium præstare:vt ff.de ser.cor.l.pri
ma.§.quod autem ait prætor.vnde patet recipientem ita de-
b mum teneri,si dolo recipit volens priuare dominum [b] seruo
suo:vnde si seruum crediderit ingenuum,non tenetur.sed nec
tenetur vbi versimile est ratione ætatis suscipientem dolo non
fecisse,sed exigitur pœna à tutoribus,vel à curatoribus eius:
vt ff.de ser.cor.l.doli. & infra eodem.l. quicunque.§. quòd si
seruus. Inopia planè non excusat suscipientes quia luunt in
corpore,quod non possunt in pecunia soluere.Excusat tamen
eos calliditas domini:si dominus callidè cõposuit cum seruo,
vt fugeret apud illum,vt ipsum ibidem deprehenderet.Quòd
si malignè factum esse ex serui interrogatione patuerit,qui
debet subiici tormẽtis,in hoc casu contra dominũ suum quod
speciale est,seruo etiam suo eum,qui hoc fecerit priuari opor-
tet,& ad fiscum pertinere mancipium:vt j.eo.l.quicunq;.Hoc
6 in seruis priuatorum. Si †autem fuerit seruus fisci occultatus,
occultator ipsum restituet,& xij.libras argẽti fisco præstabit:
vt j.eodem.l.si quis.Si autem erat Imperatoris præstat librã
auri:vt infra de fugi.colo.l.secunda.Si autem erat ciuitatis ali-
cuius solicitator, & occultator,& seruum restituit, & alium
æquè bonum præstat,& damnatur ciuitati in duodecim soli-
dis.Et eadem pœna imponitur pro liberto ciuitatis solicitato:
quod intelligo quantum ad pœnam. Alius enim libertus præ
stari non potest cum liber homo sit:nec iuspatronatus ad aliũ
extraneum transire posit:nisi cum vniuersitate : sed nec tunc
transit ad omnem:vt dicemus infrà de bonis libertorum . vel
fortè in hoc casu ex necessitate fiet alienatio : vt ff.de fundo
do.l.prima.In liberto autem priuati occultato,imponitur pœ
na in sola redhibitione operarum:vt infra de operis liberto-
7 rum.l.vlti. Vbi †autem aliquis recipit liberum hominem
artificem ciuitatis,vel deputatum vni alicui operi , vel serui-
tio ciuitatis,à quo discedere non poterat,& passus est eũ con-
iungi ancillæ suæ,propter calliditatem suam priuatur domi-
nio ancillæ suæ,& filiorum eius : vt infrà eodem.l.vlti.domi-
nus tamen ignorans,non pateretur pœnam.argu.j. de bonis
liber.l.secunda.Speciale tamen est in colonis illyricianis:vt si
receperit ignorans nihilominus teneatur in quadruplum præ
ter operas,& damnum quod locis,quę deseruerat,factum est:
& fortè hic habet locum quando putabat colonum alienum,
sed nesciebat cuius esset. Si autem credebat ingenuum,nul-
lam patietur pœnam,vt dictum est. Vbi autem recipit quis
colonum Thracensem , imponitur pœna duarum librarum
auri quam præstat terræ domino:vt infrà de colo.Illyri.l.pri-
ma.& de colo.Thracen.l.prima.Si autem non fuerint Thra-
censes,vel Illyrici,sed in qualibet prouincia tributarij, vel in-
quilini sunt alicuius priuati præstat fisco xxij. libras argenti.
& dominus restituit ipsum, & alium æque bonum : vt infra
de agri.& cen.l.seruos. Qui autem susceperit gynætiarium,
punitur in v.libris auri. Item qui receperit textrini principis
mancipia,punitur in tres libras : vt infra de murilegulis.l. v.
8 & vj.Sed †nec ipse fugitiuus impunè relinquitur:nam vt res
furtiua vel vitiosa vsucapi, vel præscribi non potest longo
tempore:sed nec ipse sibi præscribet longo tempore liberta-
tem:vt infrà de præscript. long. tempo.quæ pro lib.l. prima.
& secunda.nunquid longissimo? fortè non quia dominum
sui possessione non priuant,& possidenti non currit præscri-
ptio:vt ff.de acquiren.possess.l.possideri.§.si seruus . & l.rem
quæ.& l.per eum.§.j.& infra de præscript.xxx. annorum. l.
malè. Vnde cum dominus possideat seruum fugitiuum,non
videtur res furtiua:sed tamen contrarium est quia seruus iste
censetur res dominica,non peculiaris,nemo enim est in subi-
ipsius peculio:vt ff.de pecu.l.depositi.§.stichus.res autem pe-
culiaris quandiu possidetur à domino per seruum qui deti-
net eam,non dicitur furtiua. vt ff.de furt.l.interdum. §. cum
10 autem.†Item imponitur pœna seruo fugitiuo in casu,vt dam
netur in metallum,vel pes amputetur,si deprehendatur in iti-
nere,dum transiret ad barbaricum solum,hoc est , hostium
populi Romani:vt innuitur suprà de commerciis.l.secunda.
cùm dicit extorquendum aurum à barbaris . hodie tamen
non amputaretur pes,sed vna sola manus. Et idem vbicunq;
11 lex exigit membri abscisionem.†Pro furto autem non mo-
rietur,nec aliquod membrorum abscindetur:sed aliter in la-
trocinio:vt in authen.vt nulli iudic.§. penultimo.& de man-
datis principum.§.coges.Sed & lex lombarda dicit tabellio-
ni manum dexteram amputandam:si falsum composuerit in
strumentum.

a ADNOTATIO. ¶ Priuare dominum. Ad huius conclusionis materiam vide Spec.in titu.de iureiur.& dam.dat.§.ij.versic. quandoque. Bartol: & doctores in l.j §.seruum qui in fuga.ff.de acqui. pos. vbi est peculiaris locus huius materiæ.

De furtis, & seruo corrupto. *Rubrica.*

1 ☞ *Furtum quid sit.*
2 *Furtum non censeri,ubi fraus seu dolus abest.*
3 *Furtum non committi sine contrectatione,etiam si furandi uoluntas interuenerit.& quid ueniat appellatione contrectationis.*
4 *Furtum rei suæ an & quando quis facere posit.*
5 *Furtum positne committi in ea re,quæ in nullius bonis est.*
6 *Furtum ita demum fieri,si inuito domino res contrectetur,quomodo sit intelligendum,atque inibi quis censeatur non inuitus.*
7 *Furti non agi nisi quatenus lucrandi causa quis surripuit.& quid si res surrepta est, lucrandi eius usus tantum gratia,an æstimabitur proprietas in actione furti,an solus usus.*
8 *Furti actio deturne cuilibet cuius interest.*
9 *Furti actio cui detur.& nu.11.& 16.*
10 *Furti actio quo casu detur ipsi furi.*
12 *Creditori an & quando detur furti actio ob rem debitori surreptam.*
13 *Furti actio quibus & quando detur contra dominum rei subtractæ.*
14 *Furto commisso in re in qua quis dominium habet,alius autem usumfructum,uel ius pignoris,cui competat furti actio.*
15 *Colonis an & quando detur furti actio.*
17 *Actio furti contra quos detur.*
18 *Actio furti an detur patri in filium , uel econtrario : & an uiro in uxorem , aut contra.*
19 *Actio furti an detur in seruos.& qui teneantur ex eorum furto,& qua actione. nume.21.*
20 *Intellectus ad.l.serui.§.ulti.ff.de furt.*
22 *Liberi nostri & mercenarij nobis surripientes an furtum faciant,& an nobis teneantur actione furti.*
23 *Furti actione teneri eum qui furi tulit opem,uel consilium dedit dolo malo.atque inibi quis dicatur ei consilium dedisse,quis item opem tulisse.& an id sit perpetuum nu. sequen.*
25 *Actio furti datur quandoque in duplum,quandoque in quadruplum.& nu.27. atq; inibi quæ ueniant in æstimationem.*
26 *Furtum quando dicatur manifestum.*
28 *Aestimatio quomodo sit facienda,ubi actio furti competit non ratione dominij sed ratione alicuius interesse.*
29 *Furto admisso in re fulloni uel consimilibus conductoribus tradita,cui cõpetat actio furti.*
30 *Commodata res si fuerit furto ablata,dominus rei aduersus quem & qua actione agere posit.*
31 *Conductor,commodatarius,& creditor an restituant domino,quod consecuti fuerint à fure per actionem furti.*
32 *Fur quibus actionibus teneatur.*
33 *Intellectus ad.l.si is cui.ff.de furt.*
34 *Actionem furti non tolli per alias actiones contra furem intentatas.*
35 *Furtiuam rem non posse usucapi.*
36 *Partus animalis furtiui an sit furtiuus,& an posit usucapi.*
37 *Ancillæ furtiuæ partus positne usucapi à bonæ fidei possessore.*

VIA corrumpuntur ſerui,vt fugiant:& occa
ſione fugæ committuntur furta,ponit de furtis,
& ſeruo corrupto. Videamus ergo quid ſit fur=
1 tum,vnde dicatur,cui detur actio furti,& con=
tra quem,inquãtum,& qualis ſit actio. † Eſt
autem furtum fraudulosa contrectatio rei alie=
a næ mobilis[a],corporalis,quæ fit inuito domino,animo lucran
☞ di,ſcilicet gratia rei vel poſſeſsionis,vel vſus,quod etiam iu=
re naturali prohibitum eſt:vt ff.eod.l.j.§.vlti.& inſtitu.de ob=
lig.quæ ex delicto naſ.§.primo. Nam & diuina teſtatur au=
thoritas,quòd tibi non vis,alteri ne feceris.Item hoc eſt vnum
2 de præceptis decalogi.Furtum ne facias.Fraudulosa † ideo di
xi:quia ſi credat ſibi licere per vim rem ſuam ſurripere,non te
netur furti:vt Inſtitu.vi bono.rapt.§.quia tamen.Et de hoc er=
rore plenius dixi ſ.de iuris & facti igno.Item & ſi credat ſe fa
cere domino volente,non tenetur furti:quia non facit dolo:vt
dicemus j.Quandoque tamen etiam ſine affectu furandi,hoc
ipſum,de quo quæritur,committitur furtum:vt ſi ſaccum ha=
bentem pecuniam ſurripio,quamuis nõ voluerim ſaccum ſur
ripere teneor ſacci nomine:vt ff.eo.l.qui ſaccum. Contrecta=
3 tio † ideo ponitur in definitione:quia ſine ea furtum eſſe non
b poteſt[b]:licet voluntas, * vel verbum, vel ſcriptura interue=
* niat:vt ff.eo.l.j.§.j.& l.ſi quis vxori.§.neque.& l.inficiãdo.&
l.falſus.§.ſi quis nihil.Contrectatio autẽ exigitur vera,vel in=
terpretatiua.vt ſi falſus procurator volens indebitum exige=
re,alij delegauerit ſoluendum ſe præſente. Nam contrectaſſe
propter præſentiam videtur:vt ff.eo.l.falſus.§.ſed & ſi is. Idẽ
& ſi habeam ſeruum tuum præſentem apud me,& dicam ei.
vade,& vadit,veni,& venit:vt j.eo.l.alienum.Item contrecta
tio ſignificat omnem abductionem, vel baiulationem: vt ſi
equum,vel aliud animal abducat: vt ff.eo.l.ſi quis vxori.§.ſi
4 quis aſinum. † Alienæ,ideo ponitur,quia rei quæ pleniſsimè
mea eſt,nõ facio furtum,nec teneor furti actione:ſecus ſi alius
habeat mecum rem communem:vt ff.eod.l.ſi ſocius. Si autẽ
alius in re mea habeat ius,vel quia creditor eſt,vel bonæ fidei
emptor non facio quidem furtum:ſed & teneor furti actione,
ſed res non eſt furtiua,non tamen agitur furti:vt ff.eod.l.cùm
æs.§.j.& l.ſi is qui rem pignori in principio,& de vſucap.l.ſe=
quitur.§.ſi rem.& pro emptore.l.ſi rem.Sic & è conuerſo quã
doque fit furtum,& res furtiua,non tamẽ agitur furti vt cùm
filij,vel ſerui nobis furtũ faciũt:vt ff.e.l.ſerui.& inſti.de oblig.
quæ ex delict.naſ.§.hi autem.Sed regulare eſt,vt vbi furtum
5 fit,& ibi res eſt fiat furtiua,& agatur furti. Item † ideo dicitur
alienæ,quia rei,quæ nullius eſt puta hæreditariæ furtum fieri
nõ poteſt:niſi fortè ab aliquo detineatur iure commodati,vel
pignoris,vel vſusfructus:vt ff.eo.l.hæreditariæ.Rei tamen ci
uitatis,non Romanæ,agitur furti actione:vt ff.eod.l.ob pecu
niam.Quod dixi in re hæreditaria,ſerua etiam in re eius quẽ
puto mortuũ:vt ff.eod.l.ſi quis ex eius.Mobilis autẽ ideo po=
nitur,quia immobilium furtum non fit,nec enim contrectari
poſſunt propter ſui immenſitatem:vt inſti.de vſucap.§.quòd
autem.Si tamen cretam abſtulero de fundo tuo,fur ſum:quia
abſtuli,non quia fodi cretam:vt ff.eodem.l.ſi cretæ.& l.verũ
eſt quòd plerique.Corporalis ideo dicitur,quia incorporalia
tradi,vel contrectari,vel poſsideri non poſſunt:vt ff.de acqui
6 rend.rerum domi.l.ſeruus.§.incorporales. Quæ † fit inuito
domino ideo dicitur:quia ſi credidit dominum conceſſurum,
non tenetur:& ſi non erat conceſſurus,ſed in culpa poteſt æſti
matio,ſi non debuit putare dominum conceſſurum,vt tenea=
tur commodati,ſi præceſſerat commodatum: vel depoſiti, ſi
præceſsit depoſitum:vel ſi valde ſupinè id putabat:vt ff.eodẽ.
l.qui rerum.Si autem puto me facere inuito domino ſed facio
volente eo,hic furtum quidem fit,ſed non poſſum furti conue
niri,vt ff.eodem.l.inter.§.penult. Illud conſtat eum dici non
inuitum,qui ſemel mihi conſenſit:vt quia habuit rem pro de=
relicta,vel eam proiecit, vel dedit mihi poteſtatem vendẽdi,
& accipiendi pro debito: vt ff.eodem.l.falſus.& l.ſi quis.§.ſi
iactum.& l.cum creditor.& j.de pigno.l.creditores. In caſu
tamen etiam volente domino facta contrectatio parit furti
7 actionem:vt j.eo.l.ſi quis. † Animo lucrandi rem,vel vſum,
vel poſſeſsionem ideo ponitur: quia ſi quis habeat animum
nõ lucrandi,ſed damni dãdi,vel libidinẽ exercendi cum mere
trice,& ancilla aliena,non tenetur furti.nam ſecus eſt in non
meretrice:quia mulieris voluntate non videretur fieri:licet &
in ea vſus quidam ſit,quia tamen non eſt ad aliquod commo=
dum pecuniarium conſequendum,non agitur furti:vt ff.eo.l.
verum eſt.& l.fullo.& l.ſarcinator.§.qui ancillam.Item & eo
rum tãtum quæ quis voluit lucrari tenetur furti:vt dicatur de
eo qui de arca tantum vniones voluit auferre,& de aceruo ali
quid exportare:vt ff.eodem.l.vulgaris.& l.ſi quis fur.j.reſpon
ſo.§.j.& ij.& l.verum eſt.ergo & vbi voluit lucrari vſum rei
tantum,tenebitur æſtimato vſu tantum,non proprietate rei,
vt dicunt quidam & fortè bene.Alij dicunt æſtimari proprie
tatem plenam:quia non poteſt ſic ſeparari vſus rei à re,ſicut ſe
paratur frumẽtum ab aceruo.& cũ iure dominij teneatur fur
domino furti actione,debet æſtimari proprietas plena: vt ff.
eodem.l.qui iumenta.& l.ſi vendidero.§.cum autem.Solet ta
men aſsignari fieri furtum non lucrandi animo,vt ſi ſeruum
tuum in ſuſpicione furti habitũ mihi dediſti,vt eũ in quæſtio=
nem haberem.Ego tradidi eum præfecto vigilum quaſi in fa
cinore deprehenſum,teneor furti:niſi dominium ſerui in me
tranſtuleris.nec enim rei meæ furti teneor vt ſuprà dixi: vt ff.
de condic.cauſa da.l.cum ſeruus.Quod iure naturali prohibi
tum eſt,ponitur in definitione ad maiorem comprobationẽ
ipſius.Quandoque tamen non punitur furtum de iure ciuili:
vt ſi ſit ei apud quem luditur in alea:vt ff.de alea.l.prima. Di
citur furtum à furuo,id eſt nigro,quòd clam,& obſcure,& ple
runque de nocte fiat.vel à fraude:vel à ferendo,id eſt auferen=
8 do:vt ff.eodem.l.prima. † Datur autem actio furti ei,cuius
intereſt,ſi ex honeſta cauſa intereſt.quæ regula nimis eſt lar=
ga,& in multis patitur exceptiones.Nam & eius intereſt,cui
debetur ex ſtipulatione res. Item emptoris ex honeſta cauſa
intereſt.Idemq́ in fideiuſſoribus colonorum,& creditoribus
in rebus non obligatis, & in mulieribus,& in rebus dotali=
bus,& in tutoribus,& in curatoribus, & in procuratoribus,
& geſtoribus negotiorum.qui tamen non agunt: vt ff.eo.l.is
cui.& l.eum,qui.& l.interdum accidit.& l.qui iniuriæ.§.qui
alienis.& l.is,cuius intereſt non ſurripi.& ideo ſic regulariter
9 trado. † Actio furti datur ei,cuius intereſt ex honeſta,& pro=
babili cauſa,ſcilicet,ratione dominij,vel quaſi,vel ratione poſ
ſeſsionis,vel ratione cuſtodiæ quam debet domino cuius vo=
luntate rem detinuit.Ideo autẽ dixi ex honeſta cauſa,quia fu=
ris quidem intereſt rem non perire,ſed ſaluam eſſe, & tamen
10 non agit,quia ex † improbitate ſua non debet ei actio quæri.
Si tamẽ iuſtè quis cœpit rem detinere vt commodatarius vel
fullo: & eiuſdem rei poſteà furtum admittat,ſcilicet,alij con=
cedendo,vel aliter vtendo,nihilominus agere poteſt furti pro
pter iuſtum initium. Et hic eſt caſus,quo fur furti agere po=
teſt:vt ff.eodem.l.itaque.§.ſed furti.& l.qui vas.§.ſi ego. Sed
hoc videretur contra quod legitur.ff.eod.l.eum,qui.§.is autẽ
apud quem.Sed fortè diſtinguitur,an ſurripiatur res commo
datario,eidemq́ furi,an alij,cui conceſsit:vt in primo caſu nõ
agat,in ſecundo agat.Vel fortè diſtinguitur an committatur
furtum vtendo,an alij concedendo:vt in primo caſu nõ agat,
in ſecundo contra.Ideo autem dixi iure dominij,quia domi=
no datur actio furti in re ſua.Si tamen res ab aliquo poſsidea=
tur,vel detineatur,alioquin contra.vt in re hæreditaria ſuprà
dictum eſt. Idemq́ & poſt aditam hæreditatem ante appre=
11 henſam poſſeſsionem:vt ff.de vſucap.l.ſi homo. Ratione au=
tem quaſi dominij competit fructuario bonæ fidei emptori,
& patri ratione operarũ,vel affectionis,filio ſubtracto actio
12 furti,non condictio datur, ſed mater non agit.Item † datur
credit

creditori,si etiam debitor suus non sit soluendo:siue res est ei
tradita,siue speciali pactione est ei obligata.aliud si generali
vt dicunt quidam. Vel fortè specialis pactio ponitur pro ex-
pressa:vt ff.eo.l.si quis vxori.§.sed & si rem.& l.si is qui rem
pignori.& l.si filius.& l.mater.& instit.de obli.quæ ex delic.
13 nas.§.interdum.& §.furti autem.imò † & domini tenentur ha
bentibus ius in re,vel ex iusta causa,in rem tenentibus.Si ean
dem rem surripiant:puta fructuarijs,creditoribus,commoda-
tarijs.Nam & commodatarij potest interesse ratione vsus,vel
ratione impẽsarum,ob quas poterat rem retinere,& interfuit
eius potius per retentionem eas seruare,quàm vltro commo-
dati agere:vt ff.eo.l.creditoris.& l.qui iniuriæ.§.vlti.& l.si is
14 qui rem commodasset.& ff.de pig.act.l.si pignore. Vbi † au-
tem surripitur ab extraneo res,in qua dominium habeo ego,
& alius habet ius in re,vel ratione vsusfruct.vel pignoris.ego
ratione dominij,& ipse ratione pignoris,vel vsusfructus ex-
perimur furti:vt ff.eo.l.inter omnes.§.si seruus fructuarius.&
15 §.hæc actio.Item † ideo dixi,vel ratione custodiæ:quia & co-
loni qui nummis colunt,furti,& condictione furtiua agunt.
Partiarius verò agit contra dominum, vt agat contra furem.
vt quod exegerit reddat,fortè quia fructus nondum tenuerat
16 domini voluntate.Item † & fullones,& commodatarij agere
possunt furti actione:quia eorum interest,sed non agunt eo-
rum fideiussores:vel patres,quasi patrũ ratione peculij videa-
tur interesse.Agunt tamen patres ex persona filiorum. Hi au
tem quibus precario concessum est, vel res est deposita,cùm
de culpa non teneantur:non agunt furti,nisi post lit.contesta.
contra eos,res surripiatur:vt ff.eo.eum,qui.§.præterea.& §.an
pater.& §.is qui precario.& §.non solum.& l.si quis vxor.§.
17 si seruus tuus. † Datur autem hæc actio furti contra furem,
sit pubes,vel impubes:dum tamen sit doli capax:vt ff.eo.l.im
18 puberem.Item † & pater agit contra filium,qui habet castren
se peculium,ex quo sibi satisfacere potest de furto:quia quan
tum ad castrẽse peculium reputatur pro patrefamil. alioquin
non est iudicium inter eos:vt ff.eod.l.ne cum filio. Sed & pa-
ter furti tenebitur filio,si eius rem ex castrensi peculio subtra-
xit.Tutius est enim,vt dicamus eum conueniri actione in fa-
ctum.Item vir cõtra vxorem,& è conuerso non agit furti du-
rante matrimonio:sed de damno datur actio in factum.qui ta
men præstiterint opem vxori in furto faciendo,tenentur fur-
ti:vt ff.eo.l.si quis vxori.& s.rerum amo.l.ij. In fure præterea
considera,an sit liber,an seruus.Liber enim indubitanter tene
19 tur.Serui † autem si quidem domino suo surripiant,verbis &
verberibus possunt castigari:sed iudicio non possunt conue-
niri:nisi rem contrectent post manumissionem:vt s.an ser.ex
suo facto.l.vlt.& de noxali.l.j.& insti.de obli.quę ex deli.nas.
20 §.hi autem.& ff.eo.l.serui & filij. Videtur tamen † quòd pro
furto quod seruus,dum est in fuga,domino facit,posit agere
dominus actione furti contra eum qui cœperit bona fide pos
sidere:vt ff.eo.l.serui.§.vlti.Sed potest intelligi,vt loquatur de
domino,id est,bonæ fidei emptore,qui dominus est de iure
prætorio.quod patet ex eo quòd loquitur de vsucapione ser-
ui.Si ergo verus dominus esset,non ageret:vt suprà dictũ est.
21 Agit ergo † bonæ fidei emptor serui,contra verum dominũ
serui:si tamen patiatur furtum eo tempore,quo est apud pro-
prietarium,vel postea quàm bonæ fidei emptor desiit posi-
dere seruum.Si autem seruus surripiat bonæ fidei emptori,in
terim dum est apud eum,non agit bonæ fidei emptor noxali
actione contra dominum:vtpote cùm bonæ fidei emptor te-
neretur aliis quibus surriperet seruus eo tẽpore noxali actio-
ne.Sic enim dicit regula.Qui tenetur alijs noxali actione,ipse
ea agere non potest:vt j.eod.l.penulti. Vbi autem seruus ex-
traneus surripuit mihi,qui nullum ius habeo in seruo,certum
est teneri noxali actione dominum serui, vel bonæ fidei, vel
malæ fidei possessorem serui:vt ff.de noxal.l.prima.& l.non
22 solum.† Liberi autem nostri,& mercennarij nobis surripien
tes,furtum faciunt,& res in furtiuam causam cadit:sed non
possumus eos conuenire furti actione ,si furta vilium rerum
sunt:nec sunt publicè vindicanda talia furta:vt ff.eodem.l.si li
23 bertus patrono.& de pœnis.l.respiciendum.§.furta. Sed † &
datur actio furti contra eum,qui tulit furti opem,& cõsilium,
c dolo malo:non distinguo an sint socij,vel non. Consilium [c] au
tem dat,qui persuadet,& impellit,& instruit aliquem ad fur-
tum faciendum. Opem fert qui ministerium, & adiutorium
præbet ad surripiendas res. Ille ergo, qui pannum rubeum
ostendit,fugauitq; pecudes,vt in fruges inciderent,tenebitur
furti.Sed si fugauit per lasciuiam,tenebitur actione in factũ
pro damno dato in pecudibus:vt institu.eodem.§.interdum.
24 & ff.eodem.l.in furtis.§.vlti.& penulti.& l.nam & si.† Tene
d tur tamen quis de ope,& consilio [d],ita demum si furtum secu
tum sit:vt ff.eodem.l.si is qui.§.si tu.Solum autem consilium
non adstringit me furti actione:nisi furtum aliàs non erat per
petrandum:nisi consilium meum præcessisset:licet secus sit in
actione serui corrupti,& legis Aquiliæ,vt notaui in summa
Instit.de oblig.quæ ex delict.nasc. Nec distinguitur, vtrum
fur posit conueniri furti actione,vel non ; sed satis est quòd
furtum commissum sit:vt si seruis, vel vxoribus furtum fa-
cientibus quis dederit opem,vel consilium.Si tamen duo ser-
ui inuicem sibi persuaserunt vt fugerent,alter alterius fur non
est.Sed quid si inuicem sese celauerint:potest dici alterũ alte-
rius esse furem:vt ff.eodem.l.qui seruo. Item & qui præstat
opem,quandoque tenetur quasi qui præstat opem & consi-
lium,vt si tu scires me velle furari,commodaueris mihi ferra-
menta ad ostium effringendum , vel scalas ad ascendendum:
licet nullum principaliter dederis consilium ad furtum faciẽ-
dum:vt ff.eodem.l.si pignore.§.penulti. Et nota,quòd is,qui
opem præstiterit,tenetur furti in duplum tantum, & si fur-
tum sit manifestum:non autem tenetur condictione furtiua:
vt ff.eodem.l.is qui opem.& ff.de condictio.furt.l.proinde.
Competunt autem ex furto duæ actiones , scilicet condi-
ctio furtiua ad rem,qua tenetur fur,& hæres eius:de qua spe-
25 cialis est rubri.suprà de condictio.furti. † Actio autem
furti datur ad duplum,vel quadruplum, distincto eo in furto
26 sit manifestum, vel non manifestum. Est † autem manife-
stum,quando fur à domino,vel ab alio quocunq; antequàm
perueniat ad locum destinatum eadem die deprehenditur:
vel cùm videatur,ad eum comprehendendum est occursum:
nisi surripientis mutetur status:vt si in seruitute mihi surri-
puisti , & manumissus deprehenderis in furto, teneris furti
non manifesti. Si autem cùm tibi facerem furtum de domo
tua abscondisti te,ne te occidam etiam si vidisti furtum fieri:
non tamen est furtum manifestum:vt ff.eodem.l.si quis.& l.
penulti.Aliud autem omne furtum est non manifestũ quod
27 ex prædictis non probetur manifestum. † Ex primo agitur
in quadruplum,ex secundo in duplum,vt duplum dicatur re-
spectu rei,& vtilitatis extrinsecæ,& intrinsecæ. Quicquid
enim sinplandum est per condictionem,duplatur per actionẽ
furti.In condictione autem æstimatur res quanti plurimi cœ
pit esse postea à tempore moræ.Item æstimatur quod lucrari
iustè potui sine alterius iniuria,vt hæreditates,vel legata,quę
per seruum acquisiuissem,si mihi non fuisset subtractus.Item
æstimatur damnum pœnarum,vel consilium,in quod incidit
propter furtum.Hic tamen non æstimatur damnum propter
quod vsucapionem non impleui impeditus furto:vt ff.de con
dict.furt.l.in re furtiua.& ff.eodem.l.si quis vxori.§.vlti.& l.
inficiando.§.j.& ij.& l.is cui.§.vlti.In tabulis autem,vel cau-
tionibus amotis,non tantum pretium tabularum debet æsti-
mari,verumetiam summa,quæ continetur in eis:si tamen aliꝗ
non sint probationes debitæ pecuniæ:vt ff.eodẽ.qui tabulas.
28 Et potest † hic subiici regula generalis, quòd vbi defertur
alicui actio furti ratione dominij,dominium,& prædictæ vti
litates æstimantur:vbi autem defertur ratione interesse, solũ
interesse debet æstimari:vt ff.eodem.l.si vendidero.§.cùm au
tem.Creditor ergo aget actione furti creditorenus,si sine cul-
pa surripiatur ei pignus ab extraneo. Siverò culpa sua , quia
ipse tenetur debitori ad pignus restituendum,aget ad sum-
mam pignoris : vbi tamen debitor surripuit creditori aget
creditor ad summam debiti tantum,etiam si fuerit in culpa:
quia debitor cuius præponderat dolus, ei obiicere culpam
29 non potest:vt ff.eodem.l.creditoris.& l.creditori. † Fullo-
nes autem,vel consimiles conductores,agunt furti : quia eo-
rum interest ratione custodiæ,quam debent domino præsta-

re,cui tenentur:ſi fuerũt in culpa.Dominus autem non agit:
quia nihil intereſt eius eandem rem non perire,cùm iudicio
locati à fullone ſuã rem perſequi poſsit.hoc ſi ſoluendo in to-
tum eſt;alioquin ad dominum actio redit:quia eius periculo
non eſt,qui nihil habet.& ita erit in hoc caſu actio furti ambu
latoria vt ff.eodem.l.itaque.& l.eum qui.§.idem ſcribit.& in-
30 ſtit.de oblig.quæ ex delict.naſc.§.item ſi fullo.Furto † autem
admiſſo in re commodata,dominus habet electionem an con
ueniat commodatarium commodati:& tunc liberatur fur ab
eo:ſed habet neceſſe reſpondere commodatario,an conueniat
furem furti:& tunc liberatur commodatarius ab eo,& ſi do-
minus neſciens furtum aliquam earum actionum elegerit,ſi-
31 bi non præiudicat propter ignorantiam.†Et nota quòd ful-
lo,vel conductor,vel commodatarius non reſtituunt domino
quod exegerunt furti actione:quia propter furtum ſenſerunt
incommodum vſus.Creditor autem reſtituit debitori,quod
habuit vltra debitum:ſi furtũ patiatur ab extraneo,quia rem
vſus gratia non habet:debito ergo habito,reſtituit,ſi quid ha
bet vltra:niſi debitor ei ſurripuerit: tunc enim non reſtituet,
nec indebitum computat:vt infra eod.l.vlti.primo reſpon.&
§.j.& Inſti.de obliga.quæ ex delict.naſc.§.quæ de fullone.&
32 ff.de pign.actio.l.ſi pignore locati.l.is qui.†Datur etiam con
tra furem rei vendicatio,& ſi primò conueniatur rei vendica
tione à domino,ſupereſt ei condictio.Iudex tamẽ qui de pro-
prietate cognoſcit,non aliter debet iubere rem reſtitui,quàm
ſibi petitor condictionem remitteret,quæ ſupereſt ei gratia
vtilitatum. Si autem petitor ſit condictione conſecutus litis
æſtimationem,fure fortè rem non poſsidente:deinde reperia-
tur rem poſsidere fur,ſupererit domino rei vendicatio:ſi para
tus fuerit litis ęſtimationem reſtituere:vt ff.eodem.l.eum qui.
33 Poteſt †etiam contra furem,præter ſuperiores actiones,com
petere actio commodati:ſi furtum admiſerit rei commodatæ,
& ſi conueniatur furti,id eſt,condictione furtiua,extinguitur
actio commodati:quia condictio tantum continet,quantum
actio cõmodati:imò & plus,id eſt extrinſecas vtilitates,quas
ſuperius nominaui.Si verò conueniatur primò commodati,
actio furti,id eſt condictio furtiua non tollitur ipſo iure,ſed
per exceptionem.Et eſt ratio:quia minus continetur in pri-
34 ma,quàm in ſecunda.Et †ita intellige,quod dicitur ff.eodem.
l.ſi is,cui. Actio autem furti quæ eſt ad pœnam non tolli-
35 tur propter eas:vt ff.pro ſocio.l.rei cõmunis.Amplius †etiam
prouidetur domino in re furtiua,ne ipſa vſucapi poſsit ante-
quàm ad dominum ſcientem perueniat verè,vel interpretati-
uè:vt quia lis eſt æſtimata:vt ff.eodem.l.quamuis.& l.ſi ad do
minum.& de vſucap.l.ſequitur.§.quod autem. Quid ſi ex
re furtiua:puta ancilla,partus eſt editus?& certè partus ancil-
læ furtiuæ quandoque eſt furtiuus,& eius nomine çompetit
actio furti vt ibi dicit.vt ſi prægnantem ancillam ſurripio,vel
non prægnantẽ.Si tamen apud me cõceperit,& peperit.Si ve
rò apud me cõceperit peperit autẽ penes bonę fidei poſſeſſorẽ
36 furtiuus eſt,ſed eius nomine non datur actio furti.Idem † di-
co in vacca furtiua,non obſtante eo,quod dicitur in ff.de vſu-
cap.l.ſi aliena.§.primo.quia illud puto corrigi.ff.de furt.l.qui
vas.§.ſi ancilla.Et in iſtis caſibus certum eſt partum, vel fœtũ
vſucapi non poſſe obſtante vitio rei.Nec eſt furtiuus,nec eius
nomine datur actio furti:ſi concepit,& peperit penes bonæ
37 fidei poſſeſſorẽ:& tunc,†ſi quæras,an vſucapi poſsit à bonæ
fidei poſſeſſore furtiuæ ancillæ,vel nõ:attende an ſciuerit poſ
ſeſſor hic bonæ fidei matrẽ alienam antequã cõceperit:& tũc
nõ vſucaperet.aut poſtquã conceperit:& tunc ſi ſciat ſimplici
ter alienam,non furtiuã,non impeditur vſucapio:vt ff.de vſu-
cap.l.ſequitur.§.de illo.& §.ſi antequàm.& l.iuſto.§.ſi poſſeſ-
ſionis.& C.de furtis.l.ancillæ.& pro emptore.l ij. Si verò an-
tequã pariat,ſciat furtiuã,impeditur vſucapio.Si verò poſtea-
quam peperit,ſciat matrem furtiuam interpellatur vſucapio:
niſi dominum certificauerit ſe habere ancillam,& partũ eius:
& vt ſi habeat ius,quod ipſe proponat: & ipſe reſpondebit.
aliàs contra: niſi non poſſet certificare dominum.& hoc eſt
valde notandum quòd poſterior ſcientia in partu, impedit
hic vſucapionem: quia in partu committitur furtum. Nec e-
nim in eo habebam titulum,licet haberem in matre; vt ff.pro
38 ſuo.l.ſi ancillam.ſecus puto,ſi in eo haberem titulum. † Eſt
autem furti actio famoſa: vt inſtit.de pœna teme.litig.§.pe-
nultimo. Et perſonalis, & ex legibus datur actio furti non
e manifeſti [e]. Actio verò furti manifeſti eſt ex edicto præ-
toris:& ideo non videtur annua,ſed perpetua,id eſt,vſque ad
triginta annos datur, computandos à tempore furti com-
miſsi. Nec enim pluries naſcitur actio furti domino ex aſsi-
dua contrectatione furis: niſi ex prima contrectatione non
ſit nata:vt ſuprà dictum eſt,quando ſeruus ſurripit domino,
deinde manumittitur. Item hoc obtinet,quando dominium
non mutattur. Nam,eo mutato,videtur nouo domino com-
petere furti actio ex ea contrectatione,quæ fit nunc,& ea quę
dabatur teſtatori ipſi, nihilominus competit eius ſucceſſori-
bus vniuerſalibus:vt ff.eodem.l.ſi dominium.& de ſer.cor-
39 rup.l.ſi hæres. †In hæredes non datur hæc actio, niſi ſit lit.
conteſta.contra defunctum. Nec poteſt dici hæredem tene-
ri hac actione:quia ad eum peruenit. quia cùm hæc actio pœ
nam tantum contineat,nil ad eum ex ea potuit peruenire:con
dictione tamẽ furtiua tenetur hæres etſi ad eũ nihil peruene-
40 rit.†Sed & illud no.ꝙ actio furti tollitur ipſo iure per pactũ:
vt ff.de pact.l.ſi tibi.§.quædã actiones.& l.ſi vnus.§.pactus.
Sequitur de actione ſerui corrupti videre cui detur,& con-
41 tra quem, & inquantum, & qualis ſit actio. † Datur au-
tem directa domino,cuius ſeruus corruptus eſt. Vtilis au-
tem datur eis, qui habent ius in ſeruo:vt vſuarijs vſufructua-
rijs,creditoribus,& bonæ fidei emptoribus.Nec obſtat quod
legitur.ff.eodem.l.prima.§.primo,bonæ fidei emptorem non
agere: nec enim ratione proprietatis agit,ſed ratione opera-
rum,& incommodi,quòd ipſe paſſus eſt. Nam ratione pro-
prietatis inſolidum non poſſunt experiri duo,ſcilicet bonæ
fidei emptor,& proprietarius,ſed pro parte experiuntur duo
ſocij:vt ff.eodem.l.ſi quis ſeruam.primo reſponſo.& §.primo.
42 †Corrumpitur autem ſeruus,ſiue de bono fiat malus, ſiue
de malo deterior, & fit hoc perſuaſione. Eſt autem perſua-
dere pluſquam compelli,& cogi ſibi parere:vt ff.eodem.l.pri
43 ma.§.perſuadere. † Aeſtimantur autem in hac actione,
quãti deterioratus eſt ſeruus in corpore,vel in animo ex per-
ſuaſione mala.Item æſtimãtur res quas ſubtraxit incontinen-
ti poſt corruptionem, & poſtquàm confugit à domino. Si
autem ex interuallo poſt fugam det damnum, vel ſurripia-
tur,non æſtimatur in hac actione contra corruptorem. Re-
ſtituitur autem in duplum damnum datum. Nec diſtinguo
viuat, vel mortuus ſit ſeruus,vel manumiſſus: vt ff.eodem.l.
44 ſi quis.§.vltimo. †Et eſt actio hæc perpetua fortè quan-
tum ad rem tantum. Hæredibus datur, ſed non in hæredes:
quia pœnalis:vt ff.eodem.l.hæc actio. pœnaliter tamen non
datur viro in vxorem conſtante matrimonio:vt ff.eodem.l.vl
45 tima. †Illud nota,quòd patri datur vtilis actio filio,vel filia
corrupta,in eam ſummam,quam ipſe æſtimauerit ſuo iureiu-
rando:vt tamen iudex refrenare poſsit æſtimationem:ſicut in
actione iniuriarũ dicitur:vt inſtitu.de iureiuran.§.pœna.& ff.
de iniur.l.cõſtitutionibus.vel fortè iudex æſtimabit ſummam
ad quam competat:vt argu.ff.de cuſto.re.l.ſi quis.

a ADNOTATIO. ¶ Mobilis. Vide,quod conſuluit eleganter Ludou. Ro.conſi.cxliiij.incip.inquiſitio præſens non concludit ad furtum.

b ¶ Non poteſt. Adde Bartol.in l.j.ff.de furt.domi.Alexand.de imol.& docto. in l.iij.§.ſi rem.ff.de acquiren.poſſeſsio.Angel. Areti.in §.furtum eſt. numer. 7.cum pluri.ſequen.de obli.quæ ex delict.naſc.inſti.chart.cxcij.qui diſcurrit per multos caſus.

c ¶ Conſilium. Vide Pau.de Caſt.in conſi.cxcij.& in l.j.ſ.titu.j.

d ¶ Ope & conſilio. Adde domi.Alexand.de imol.in l.iij.§.ſi rem.ff. de acqui-ren.poſſeſsio.Angel.areti.in §.interdum.nume.1.cum pluri.ſequen.inſtit.de oblig.quæ ex delict.naſc.chart.cxciij.& faciat quod not. Bartol.& Rapha. in l.eos.C.de fur.doct.in l.incivilem. C. eodem titu. quæ omnino vide, quia ibi omnia copioſè ponuntur.

¶ Furti non manifeſti. Vide ad hoc Specula.in titu.de furt. & in titu.de iniur.& dam.da.§.ſeq.verſicul.item ſi quis.Bald.in l.aduerſus.C.de furt.docto. in l.fi.de priua.delict.doct. in §.fi.de inſti.de oblig.quæ ex deli.multa per Ange.areti.in §.fur.acti.nu.1.cum pluri ſeq.quibus mo.tol.oblig.chart.cxciiij.

* ¶ Voluntas. Fur non debet dici, qui licet furandi animo domum intret, non tamen furatur.ff.eod.titu.l.vulgaris. Furto autem participat quis multis modis,cooperãdo,cõſentiẽdo,laudãdo,recipiẽdo recurrẽtẽ ad ipſũ, ne cõpellatur rem furtiuam reſtituere,recipiendo etiam partem furti,tacendo doloſe,cum vides furem furari portatum,quem ſolo verbo poſſes impedire,nõ manifeſtando rem furtiuam.Furti autẽ variatur pœna, ſecundum quòd variè agitur de furto.Martinus.

De operis libertorum. *Rubrica.*

1 Opera quid ſit.
2 Operas quis poßit imponere, & nu. 4.
3 Intellectus ad l. ſi ſeruum quis. §. ſi quis. ff. de acquir. hæred.
5 Operæ quibus imponi poßint.
6 Operæ quomodo imponantur, & quæ actio inde oriatur.
7 Operarum obligationis dies quando cedat, & ueniat.
Operarum obligatio quomodo ſoluatur.

VIA occaſione operarum liberti fugiunt à nobis: ideo ſupponit de operis libertorũ. Videndum ergo quid ſit opera, quis poſsit operas imponere, & cui, & quãdo cedat operarum
1 obligatio, & qualiter ſoluatur. †Eſt autem opera diurnum officium: vt ff. eo. l. j. id eſt officium quod quis exhibet alicui per diem, diem dico artificialem, non naturalem ſicut dicitur: Qui mane iunctum veſperi diem vocari præcipis. Et illud: Factus eſt veſpere & mane dies vnus Geneſ. j. Aliquando tamen pro breuioris temporis obſequio ponitur. Libertus enim ſalutando patronum, & ei aſſurgendo, & ſimilia faciendo, obſequialem operam dicitur exhibere: vt probatur. ff. de condictio. indebiti. l. ſi nõ ſortem. §. libertus. talia tamen dicuntur proprius honor, & reuerẽtia:
2 vt in authen. vt libe. de cætero. †Imponit autem operas ille ſolus, qui manumittit ex voluntate: niſi in caſu, id eſt, quando pater iuſsit filium ſuum manumittere ex cauſa fideicommiſſ. vt plenum ius patroni haberet: ſecùs in alio fideicommiſſ. niſi manumitteret ante diem poſtquàm ex teſtamento tenebatur manumittere: vt infrà eod. l. ij. & l. iij. & l. mater. & l. ſi Titius. & ff. de bonis libe. l. qui ex cauſa. Porrò vbi accepit quis pecuniã à ſeruo, vt manumittat eũ bene imponit operas: quia ex pacto inito conſeruo nõ tenebatur, licet iudex hortari debeat dominum, vt ſeruet pactum: vt s. de tranſact. l. interpoſitas. in fine. & infrà de libera. cauſa: l. cùm affirmes. & l. poſt certi.
3 †Nec obſt. quod legitur in ff. de acquir. hæredit. l. ſi ſeruum quis. §. ſi quis. loquitur enim cùm dedit domino futuro, vt redimeretur à domino præſenti, vel ſi dedit domino præſenti, vt manumittatur, ſuccurritur ei: vt non agat cõtra dominum ad manumittẽdum: ſed vt non cogatur eius hæres eſſe, ad hoc
4 enim videtur ſpectare præcedens materia. Si †verò alius pro ſeruo dederit mihi pecuniam pro manumiſsione ſerui mei, ſiquidem cum ſeruo tantùm pepigi de manumittendo, & alius pro eo mihi dedit pecuniam, idem eſt quod ſuprà & ita exaudio quod eſt in ff. de obſequijs. l. Titius. Secùs ſi cum extraneo pepigerim vt manumittam: vt infrà eodem. l. qui nummis. Itẽ & vbi ex neceſsitate manumitto, & libertus ſciens ſe poſſe recuſare operarum impoſitionem eas promittit, tenetur: vt ff. eod. l. j. & l. campanus. Item & imponit operas qui non manumittit. Seruus enim patroni ſtipulari poteſt operas à liberto, vel ipſi patrono, vel ſimpliciter: ſed non ſibi: vt ff. eod. l. ſeruus
5 patroni. & de ſtipulatio. ſeruo. l. antepenultima. †Imponũtur autem operę liberto tantùm, non ingenuo: vt ff. eod. vt iuris. primo reſpon. Et incontinenti poſt manumiſsionem, non ante: vt ff. eod. l. vt iuriſiurandi. & de liberali cauſa. l. vltima. §. adeò. niſi incontinenti poſt impoſitionem ſequatur manumiſsio. Nam & aliàs quæ ſiunt incontinenti, videntur ineſſe contractibus: vt s. de pact. l. petens. & ff. ſi certum petatur. l. lecta. In ingenuo nec impoſitio tenet, nec pactum de manumittẽdo, & pecunia ob id data repetitur, nec fideiuſſor pro ea datus tenetur: vt ff. de condictio. cauſa da. l. dedi. §. ſi liber homo. & de fideiuſſ. l. ſi quis pro eo. ſed & illud in liberto non multum refert ſi pubes, aut impubes. Nam & impuberis poſſunt eſſe operæ. ſed & nummi calculator eſt, vel hiſtrio, vt & pubes, vel impubes poſsit [conueniri: vt] ff. de rei vẽdi. l. libertæ. Tamẽ maiori quinquaginta annis non videtur poſſe operas imponi: quia & impoſitæ ante quinquaginta annos non ex-
6 tinguuntur poſteà: vt ff. eod. l. liberta. †Imponuntur autem operæ per iuſiurandum, & per ſtipulationem: vt ff. eodem, l. vt iuriſiurandi. & de libera. cauſa. l. vltima. Et eſt hoc mirabile quòd pactum veſtiatur ſacramẽto: quod aliàs non reperitur, & ex ſacramento actio in factum dabitur, ex ſtipulatione autem dabitur condictio certi, ſi certa ſit opera: vt cùm pecunia credita petatur: vt ff. eod. l. à duobus. Si autem incerta ſit opera, agetur actione ex ſtipulatu: vt inſti. de verbo. obligatio. in
7 princip. & ff. ſi certum peta. l. ſi quis. †Cedit autem, & venit operarum obligatio eodem die quo cederet ſi ſtipulatus eſſet, quid ſibi fieri, id eſt, cùm potuit facere, & nõ fecit: vt ff. de verborum obligatio. l. continuus. §. cùm ita. & §. itẽ qui inſulam. ff. eod. l. quoties. Si autem ſit incerta, non cedit earum obligatio: niſi cùm indicuntur liberto. Venit autẽ dies earum cum poſtquàm fuerint indictæ, poterunt præſtari: vt ff. eodem, l. ſi
8 quis. §. iudicum. & §. præteritæ. †Soluitur obligatio operarum per beneficium legis Iuliæ de maritandis ordinibus. ſi quis habuerit duos filios in poteſtate ſua, etiam diuerſis temporibus præter eum qui artem ludicram exercuit, vel mercede conuenit pugnare cum beſtijs. Idémque & ſi habuit vnum filium quinquennem vt j. eo. l. nec patronus. & ff. eodem, l. qui libertinus. Itẽ ſoluitur ratione infirmitatis liberti, vel dignitatis eidem ſuperuenientis: vt ff. eod. l. libertus qui poſt. & l. nec audiendus, & l. interdum & diminui. Itẽ ratione ætatis quinquaginta annorum: vt ſuprà dixi. Itẽ proper tacitam, & præſumptam voluntatem patroni de remittendis operis ipſi liberæ: quia ſibi copulat eam in vxorem, vel concubinam: vt j. eo. l. libertæ. & ff. eo. l. liberta. ſed in concubinatu ſufficere ei debet patrono, quod eius corpore & ſubſtãtia fruitur: vt dicitur infrà qui pot. in pigno. habeã. l. vltima. Item præſumitur patronus, non ita dico in patrona remittere gratia ſiniſtrę ſuſpicionis vitandæ, vt ſi conſentiat libertæ vt nubat, non ita dico in liberto. Si enim nupta ei exhiberet operas, marito poſſet generari ſiniſtra ſuſpicio. Poſſunt tamen peti operæ cùm nupta deſierit eſſe. Item poſſunt peti pro tempore, quod currit ante nuptias: vt ff. eo. l. ſi quis hac. §. penultimo. & l. ſi libertus ita. & l. ſicut patronus. quæ autem operæ ad quos tranſeant infrà eod. notabo.

LEX VI.

1 Operarum genera & ſpecies.
2 Operæ à quo debitæ.
3 Obſequium quibus conſtet.
4 Operæ incertæ & certæ quæ 5.
6 Operarum differentiæ.
7 Liberi quatenus agant.
8 Operæ intranſmißibiles.

IBERTI. Hic aſsignatur contrariũ ei quod s. de in ius vocand. l. venia. notatum eſt. Ad ſolutionem autem huius contrarij, & aliorũ multorum quæ aſsignantur ff. eod. per totum titu. faciẽda eſt diſtinctio operarũ. †quia aliæ ſunt obſequiales, aliæ fabriles, aliæ artificiales. Obſequialium aliæ ſunt in faciendo, vt de aſſurgendo ipſi patrono, & eum ſalutando, & reuerendo, eiuſq; negotijs gerendis. aliæ ſunt in non faciendo, vt de non teſtificãdo in patronum, de non vocando eum in ius ſine venia, de non accuſando. Hæ autem obſequiales ſi in non faciendo conſiſtant, etiam ad extraneos hæredes patronorum trãſeunt: vt ff. de in ius vocan. l. venia. quod enim dicit ibi de ea quæ eſt de non vocando: etiã ad alias quæ ſunt in non faciendo eadem ratione extendo. Sin autem conſiſtant in faciendo, ad hæredes extraneos patroni non tranſeunt: vt in hac l. liberti libertæq;. Sed ad filios ſic: vt infra eodem, qui manumittantur, circa principiũ, & j. de obſequijs. l. quinta. etiam exhæredatos: niſi mala mente ſint exhæredati: vt ff. de bon. liber. leg. ſi patronus. §. ſi
2 quis non mala mente. Hæ autem †operæ ſine impoſitione, naturali ratione à liberto debentur: vt ff. de condictio. indebiti. l. ſi non ſortem. §. libertus. Et ſi quis velit ſubtiliter intueri, operæ, quas in non faciendo dixi conſiſtere, prius dicerentur honor, ſeu reuerentia: quia quod legitimè poſſet in alium facere directo paſſu, oportet eum facere contra patronum cum quadam difficultate: quæ non eſt magna,

nec cum damno ſuo:operam enim quādam exhibere dici po-
3 teſt patrono,cùm adit prętorem,& hoc impetrat ab eo.†Ob-
ſequium verò eſt in alijs quas dixi in faciendo conſiſtere : vt
hic, & naturali ingenio vt in auth.vt liberti de cætero.§.ij. Et
ex definitione operæ notari poſſunt vt diximus in ſumma.
Artificiales autem,vel fabriles propriè dicuntur operę.Et no.
quòd ſecundum diuerſitatem operarum,vel bonorum,et ob-
4 ſequiorum,varia ſtatuuntur iura.Fabriles†autem operas di-
co incertas vt ſtipulatus eſt patronus viginti operas, non ex-
preſsit ſcriptorias,vel pictorias:lex tamen,fabrilium,verbum
nunc ad incertas,nunc ad certas operas extendit:ergo hoc vo
cabulum tantùm ad incertas ratione doctrinæ accommodo.
Licet enim nobis fingere nomina:ſenſu tamen inſpecto,& re
tento,cōtrouerſia de nomine pertinacibus relicta : vt ſ.de con
5 ſti.pecu.l.penul.§.ſed vt ſubtilitati eorum.Artificiales†voco
certas,quando ſpecificatio operarum facta eſt:putà decē ope-
rarum ſcriptoriarum,vel pictoriarum,ſimiliumq́. Hæ autē,
ſicut & fabriles, per ſtipulationem,vel iuſiurādum imponun
6 tur:vt ff.de libe.cau.l.vlti.§.adeò.Sed in multis†differunt:&
primò in ceſsione diei:quia certæ operæ ſtatim cedunt,& ve-
niunt cùm poſſunt præſtari. Cedunt tamē à die ſtipulationis,
incertæ non:niſi indicantur,id eſt,niſi à patrono petantur. V-
træq́ tamen petuntur tunc demum,quando tantum tranſierit
tempus,quo præſtari potuerunt:vt ff.eo.l.quoties certæ. & l.
cùm patronus.j.reſponſo.[& l.ſi quis hac.§.iudicium.& l.ope
ræ]in rerū quia lex illa quoties primum in operis certis:dein
de in incertis loquitur:& de eiſdem loquitur l.illa cùm patro
nus.& l.illa.ſi quis hac.Secundò differunt in ſolutione.Certæ
enim alij ſolui poſſunt,incertæ non: vt ff.eo.l.operę in rerum.
& vocat illa l.operæ.officiales operas illas,quæ ſunt incertæ,
fabriles verò certas. Quid autē ſit cedere diem operarum,vel
venire:dic vt ff.de verborum ſignificatio.l.cedere.In duobus
caſibus etiā incertę alijs ſoluuntur volēte patrono.vt ſi patro-
nus aliter non poſſet vti liberti operis, vel cùm inops eſt pa-
tronus : vt ff.eod.l.patronus qui operas. & l.ſi libertus artem.

Differunt tertiò in adiectione perſonarum facta in ſtipula
tione,certas enim mihi aut Titio:incertas tantùm mihi ſtipu-
lor.Itē certas poteſt mihi,vel ſibi, vel ſimpliciter ſtipulari ſer-
uus meus.Incertas mihi,vel ſimpliciter,non ſibi:vt ff.eo.l.ſer-
uus patroni.primo reſpon.& l.libertus. & l.nihil. & l.quia.&
l.hæ operæ.j.reſpō.Et caue tibi quia in hac.l.hæ operæ, vocat
fabriles certas. Quartò differunt quia certas debet libertus
præſtare, ſcilicet victu, & veſtitu patroni. Incertas ſuo victu
præſtat libertus:vt ff.eod.l.ſuo.& l.aut certæ,& l.imponi.& l.
penultima.lex enim penul.quę dicit victum,& veſtitum eſſe
præſtādum ſuper certis tātùm intelligitur : quia ſi de incertis
loqueretur,malè diceret libertum,aut quemlibet alium eden
tē operas,quia incertæ per alios edi non poſſunt,nec alij. Con
ſiſtit enim earum proprietas & in perſona edentis,& eius cui
eduntur: vt ff.eod.l.operę in rerum.hęc tamen differentia poſ
ſet tolli ſi dicas,quòd in l.penul.loquitur cùm libertus ſe alere
non poterat : vt in prædicta l. ſuo. Quintò differunt quia
in incetis fideiuſſor ex ſua mora teneri nō poteſt:vt pote cùm
non cederent,niſi cùm indicuntur.Cùm autem ſoli fideiuſſo-
ri liberti inducuntur,non poteſt teneri quia libertus nondum
eſt obligatus. In operis autem certis, idem eſt quod qualibet
credita pecunia:vt ff.eod.l.ſi libertus mod.& ſ.eo.l. à duobus.
lex tamen videtur dicere idem in cuiuslibet facti promiſsio-
ne:vt ff.de verborum obligatio.l.cùm filius.§.j. Sextò nota-
tur differentia in tranſmiſsione,circa quam ita trado genera-
lia duo,quia nulla opera tranſit ad hæredem hæredis: vt.ff.de
verborum ſignificatio.l.ſciendum.Item quia ad omnem ope-
7 ram,ſcilicet fabrilem,vel artificialem, agunt †liberi:ſi patro-
nus ſibi,liberiſque ſuis fuerit ſtipulatus:& pro æqualibus por
tionibus, & vtili actione etiam ſi non ſint hæredes : & ita in-
telligitur quod eſt ff. eod.l. ſi quis operas. & j.eod l.vt iuriſ-
iurandi.§.ſi liberti. & j. de verborum obligatio. l. quodcun-
que.§.ſi quis ita. Si verò ſibi tantùm ſit ſtipulatus patronus,
& incertas operas ad hæredem extraneum non tranſmittit
etiam lit. conteſt.niſi fortè condēnatio fuerit facta ad liberos
etiam non inſtitutos:non tamen mala mente exhæredatos:&
non lit.conteſt.tanſmittit.ſi tamen ſint præteritæ,futurę enim
alij edi non poſſunt,& hæc probantur ff.eod.l.à duobus. & l.
ſi operarum iudicio.& l.qui libertinus.§.non ſolùm.& §.ſi tā.
& l.operæ in rerū.in princip.& ff.de bo.libe.l.ſi patronus. §.ſi
quis nō mala mēte.& de acqui.hęr.l.pro hęrede.§.quid tamē.
8 †Cùm autem certas ſibi ſtipulatur patronus,non tranſmittit
eas niſi ad hæredes ſuos, vel extraneos,directò tamen, & per
ſe,& non per alios,ad ſucceſsionem venientes,& pro hæredi-
tarijs portionibus : quia ſicut pecunia credita petitur opera:
vt ff. eod.l.à duobus.& l.cùm patronus.§.cùm libertus.

De bonis libertorum, & de iure patronatus. *Rubrica.*

VIA non ſolum operas,ſed etiā ſucceſsionē,
& multa alia iura vendicamus in libertos:ideo
ponit de bonis libertorū,et de iure patronatus.
Videndum ergo quæ ſint patronatus iura,
1 quibus debeant præſtari,& quādo. †Eſt au-
tem primum ius circa exceptiones turpes,id eſt,quæ doli, vel
fraudis habent mentionē:non dico famoſas exceptiones:quia
nulla exceptio infamat.Et circa actiones famoſas, vel etiā tur
pes:niſi in caſu quas libertus cōtra patronum proponere non
poteſt:ſuccurritur tamē liberto per exceptionē, & actionem
in factum:vt ff.de obſequijs.l.honori.& l.parēs. & de excep.
do.l.apud.§.aduerſus.et de vi & vi arma.l.j.§.interdictū hoc.
2 Secūdum†eſt circa vocationē in ius: quia libertus patronum
in ius vocare non poteſt ſine venia, de in ius vocā. l.quique.
§.prætor.& l.ſed ſi hac.§.prætor.& hoc ſi agat libertus nomi
ne ſuo:ſi alieno,poteſt quidem etiam ſine venia vocare patro-
num in ius:vt ff.de in ius vocan.l.quæſitum.ſed turpem actio
nem non debet intendere,hoc tamē pleniùs dicemus:infrà de
3 obſequijs. †Tertium eſt de reuerentiæ exhibitione quam
& ſine impoſitione debet libertus:vt diximus ſ.titu.j.vnde li-
bertus non debet patronum vocare in ius ſine venia. Quar
tum eſt in alimentorum præſtatione:vt ff.de libe.agnoſcen.l.
ſi quis.§.ſolent. Quintum eſt de reuocatione in ſeruitutem
propter ingratitudinem:hoc autem ius non debetur:niſi ma-
numittenti ſponte:ſuperiora autem iura debētur multis alijs:
vt ei quem iudicatum,vel iuratum eſt,eſſe patronum, & dete
genti colluſionē ſententiæ latæ pro ingenuitate, & ei qui ma-
numittit ex cauſa fideicommiſsi,vel qui accepit à lege vt ma-
numitteret.Itē ei qui ſeruum redimit nummis ſuis, & fidē ſer
uauit. Item ei qui vendidit ancillam ne proſtituatur,ſi proſti-
tuta ſit cōtra pactum,& ex lege ad libertatem perueniat,qui-
bus,& eorum liberis,& parentibus præſtantur hęc iura in in-
finitum:vt ff.de in ius vocan.l.adoptiuum.§.patroni.& §.libe
4 ros.& ff.eod.filij.& l.ſi iurauero. †Eſt & aliud ius ſuccedē-
di quod debetur patrono:& ſubijcio hic regulam, quòd quili
bet qui gratis, vel non gratis manumittit,habet ius ſucceden
di:niſi in caſibus vt quando alienū ſeruum ſuis nummis redi-
mo,vel cùm ab extero accipio pecuniā pro manumittēdo : vt
infrà eod.l.j.& j.de bonorū poſſeſsio.contra tab.libe.& j.de

latina libe.l.j.§.illud etiam. & s.ti.j.qui nummis.hæc ita si fue
4 rit vnus patronus. Si†verò plures, simul omnes admittūtur: vel altero decedente, superstites tantùm defuncti alijs reclusis admittūtur: aut altero decedēte, superstites: vt ff.de ope. lib.l.
5 duobus. †Sed & filij patronorū admittuntur legitimi tātùm: licet secus sit in patrona: vt ff.eo.patronæ quidem liberi. & simul quidem: nisi vbi sit assignatus: vt ff.eod.l.etiam.§.si capitis.& de assignan.lib.l.j.§.sed & sui emancipati. Si verò filius emancipatus, nepos verò ex eo sit præteritus, vterque per edictum, de coniungēdis cum emancipatis liberis, admittitur nepos tamen de iure ciuili, emancipatus solùm de iure prætorio: vt ff.de coniun.cum emancip.lib.l.j.§.hæc.& ff.eod.l.ij.§.vlti. & l.libertinus.§.vlti. Si autem mortuo patre, vel quasi mortuo, admittuntur: vt puta deportato eo: vt ff.eod.l.si necem.§. si deportatus.& plenè diximus ĵ.eo.l.j.sed & liberis deficientibus, admittuntur agnati suo ordine vsque ad quintum gra-
7 dum: vt Insti.de succes.lib.§.multis. †Petitur autē bo.poss. in bonis liberti adita locuplete hæreditate liberti, vel ab vno ex hæredibus, & non relictis filijs à liberto: vel etiam relictis, sed ingratis: vt non possint arguere testamenta suorum parentum inofficiosa. Locupletem autem dico hæreditatem, si est maior centum aureis. Succedet autem patronus in tertia, licet olim in plus succederet quàm deberet habere sine onere, vel si minus habet, aget condictione ex lege ad supplementū: vt ff. eo.l.etiam.§.vt patronus.& insti.de succes.lib.§.sed ex nostra.
8 & §.sinautem intestato.& §.si verò testa. † Repellitur autem patronus ab hoc iure propter denegationem alimētorum: vt ff.de iure patrona.l.diuus.§.vlt.Itē propter addictionē iurisiurandi: vt ff.de iure patr.l.adigere.& l.qui contra legem. Item propter præmium liberti: vt si vindicauit seruus necem domini, filio domini negligente, & ob hoc peruenit ad libertatē: vt ff.de iure patrona.l.penul. primo respōso. Quartò propter liberti natalium restitutionem. Quintò propter deportationem, vel in metallum damnationem, vel liberti, vel patroni: vt ff.de iure patro.siue patronus. primo respon. & ff.eo.l.etiam. primo respon.& §.planè vna. Sextò per debitæ partis concessionem: vel si minùs reliquerunt, agitur ad supplemētum: vt insti.de succ.lib.§.si verò.& ff.eod.l.mandati.§.toties. Est
9 & alia septima causa: vt ff.eo.l.si libertus meus. †Est & alia octaua: putà si patronus exigat mercedem operarum: & tunc distinguitur: quia aut facit ad postulationē, & rogatum liberti, fortè quia vult libertus magis dare mercedem, quàm soluere operas, vel petit libertus gratia sui amici à patrono quatenùs locet ei operas suas: & tunc non delinquit patronus aut exigit patronus mercedem extorquendam ab inuito liberto: & tunc siquidem pro præterita opera.id est, ea quam non præstitit suo tempore, non amittit iuspatronatus: quia pretium operæ accipit. Siverò pro futura, si quidē patronus facit ex necessitate: puta gratia alimētorum, non amittit iuspatronatus: secus si ex voluntate. Et probantur hæc omnia.ff.de oper.liber.l.patronus.per totam legem, & de agnoscendis liberis.l. si quis.& s.de oper.libe.l.si quam.& l.nec patronus. Si verò quis exigat operas, non desinit esse patronus quātum ad alia, sed quantum ad contractum: vt ĵ.de bon.poss.contra tab.l.li-
10 berti.et l.patronus.†Exhibebitur ergo rei reuerētia, et cętera iura patronorum: aliàs enim non esset differentia exigat operas, an mercedem: quod lex voluit: vt ff.de ope.lib.l.patronus. & qui & à quibus ma.l.vlt.§.is. Est & alia nona vt si patronus liberto remittat iuspatronatus, vel in manumissione, vel posteà inter viuos, vel posteà in vltima voluntate. Ibi tamen duo iura reseruantur patrono, id est honor, & reuerētia, & ius reuocandi in seruitutem propter grauem iniuriam: vt ĵ.eo.l.
11 vlti.& in authen.vt liberti decæterò.§.illud. Hæ†autem causæ locum habent, & in patronis, & in filijs eorum, & in omnibus qui iure patroni veniunt ad successionem: puta cognatis patroni, vsq; ad quintum gradum: vt instit.de success. libe.l.§. multis. Sunt & aliæ quæ habent locum in filijs patronorum, & in alijs, non in patronis: puta si liberi patroni accusauerint libertum paternum, vel in seruitutem maximam petierint, si tamen sint maiores xxv. annis & hoc non ex necessitate fecerint, & vsque ad sententiam persteterint: vt ff. cod. l.qui cùm maior.vsq; in fin.& l.in seruitute. Quidam tamē dicunt idem etiam in patrono: vt argumē.ff.de iure patr.l.cùm patronum. Sed eos cōfundit quod est ff.de fideicommiss.libe.l.si filius.§.
12 erit. †Extra noto quia licet prædictæ personæ succedant, tamen extraneis hæredibus quædam iura seruātur: vt de non vocando in ius sine venia: vt infrà de lati.libe.tol.l.j.§.sed & si sub conditione & prodest hoc scire.quia multa contraria sol-
13 uit. Item aliud noto† quòd pater liberti præfertur patrono, & in fratre liberti idem videtur dicere lex: vt instit. de seruili cogn.sed in fratre liberti dicunt quidam contrarium, argumen. eius quod dicitur in ff.de suis & legi.l.intestato.& de bonis libe.l.liberto.

Si in fraudem patroni alienatio à libertis facta sit. *Rubrica.*

1 *Alienatio facta à liberto de bonis suis an & quando reuocetur per patronum.*
2 *Legata à testatore relicta non deberi, nisi soluto omni ære alieno.*
3 *Fraus liberti in alienatione bonorum suorum quomodo accipienda sit. & nu.5.*
4 *Dotis titulum non esse lucratiuum.*
6 *Alienata à liberto qua actione reuocentur per patronum.*
7 *Patronum institutum hæredem à liberto, uel etiam intestato ei succedentem, posse per fauianam actionem reuocare alienata per ipsum libertum.*
8 *Actio, quæ patrono datur ad reuocanda alienata per libertum, contra quem detur, & qualis sit.*
9 *Fauiana actio utilis quando habeat locum.*

QVIA sæpe libertus alienat vt patronum debita portione fraudet: ideo ponit si in fraudē patroni facta sit alienatio. Videndū ergo quando alienatio liberti sit reuocanda, qua actione, contra quem, in quantùm, & qualis sit actio.
1 †Reuocat autem patronus alienationem liberti qua minuitur sibi legitima portio, id est, tertia vt diximus, suprà tit.proxi.distincto eo, si alienauerit in vltima voluntate: putà relinquendo, legando, vel donando causa mortis, aut inter viuos.

In primo casu fit reuocatio, siue dolo, siue sine dolo liberti fiat alienatio. Et est ratio: quia portio debita patrono habetur vt æs alienum: sicut & in quarta debita arrogato dicitur: vt ff. de inofficioso testamento.l. Papinianus.§.si quis ex personis.
2 † Relicta autē legata non valēt: nisi soluto ære alieno: vt ff.ad Trebellianum.l.j.§.antepenult. Ista autem, quæ relinquit libertus, non valent, nisi soluta debita portione patroni. Si autem alienauit inter viuos, aut sine dolo, aut dolo: si sine dolo non fit reuocatio: vt ff.de probatio.l.patronus. Si dolo, aut in fraudem legis, & patroni, aut patroni tantùm. Si in fraudē legis, & patroni: quia cùm plus haberet centum aureis alienauit sic, vt haberet minùs, sicq; repelleretur patronus per legē, quæ repellit eum à bonis liberti qui minus habet centum aureis: tunc ipso iure alienatio est nulla, perindéque habetur ac si non esset facta, & petita bonorum possessio contra tabulas à patrono, vel liberto ab intestato decedente, dabitur patrono in bonis omnibus vendicatio pro tertia parte. Si autem alienauerit in fraudem patroni tantùm: quia etiam alienatione facta maior centenario remansit, & ita patronum non in totum repellere, sed partem eius minuere voluit, tenebit quidem alienatio, sed reuocatur actione Fabiana, & Caluisiana, & probantur hæc ff. de iure patrona. l. si libertus. & ff.
3 eodem, l.j.in princip.& §.j.& l.diuus. † Et nota. quòd quantùm ad reuocationem faciendam considero fraudem liberti tantùm, non eius, cui alienauit. [Item fraudem accipe . si de suo alienauit, vel alicui se obligauit, vel in lite se vinci passus est, non si non acquisiuit: vt ff.eod.l.j.§.dolo.& §.vtrum. Item fraudem accipe, si alienauit gratis, vel remisit gratis, vel gratis de suo diminuit se obligādo alij: nam in eo quòd non fecit gratis, non fit reuocatio, vnde & si mutuum accipiēdo se obligauit, quia in hoc nil fecit gratis, creditori nulla fit reuocatio. Idémque & si emit, vel vendidit: nisi dicat patronus libertū in fraudem suam minori pretio vendidisse; & tunc consulitur emptori conuento à patrono, vt aut recepto pretio, quod de-

dit reſtituat rem: aũt ſuppleat iuſtum pretium. Idemq́ & ſi
emerit libertus in fraudem patroni maiori pretio donationis
cauſa: & tunc dabitur electio venditori conuento à patrono,
vtrum malit de pretio remittere, ſcilicet quòd plus communi
pretio conuenit libertus, an velit rem venditam repetere, &
pretium quod accepit reddere: vt ff.eod.l.j.§.in mutuam. & §.
ſi quis. Re autem vendita iuſto pretio, non fit reuocatio, ideò
quia patronus dicat in hoc ſe fraudatum quòd intererat ſuam
rem non eſſe venditam ratione affectionis, quam habet, vel
ratione opportunitatis, vel vicinitatis, vel cœli, vel quod illic
educatus ſit, vel parentes eius ſepulti. Fraudem autem accipi=
mus in damno pecuniario: vt ff.e.l.j.§.& alias. Sed & in dam=
no pecuniario quandoq́ non preſumitur fraus: vt ſi libertus
filiam ſuam dotauit: vt ff.eod.l.j.§.ſi libertus. vel eſt hoc ideo,
4 quia † titulus dotis non eſt lucratiuus: vt ff.de actio. & obliga
tio.l.ex promiſsione, & in gratuitis tantùm fit reuocatio vt di
5 xi. Item † non videtur alienare libertus in fraudem patroni,
qui alienat conſentiente eo: vt ff.eod.l.antepenultima. Reuo=
6 catur † autem alienatio per actionem fauianam quæ datur ſo
a li patrono,[a] & liberis eius, eorumq́ ſucceſſoribus, & perſona
lis eſt: non in hæreditate liberti, ſed patroni eſt, vel per Calui=
ſianam quæ datur patrono, ſimiliter fortè datur creditori cui
ſoli ſecundum omnes Pauliana, vel in factum datur: vt ff.eo.
l.j.§.hæc actio. & §.vltimo. Sed quidam dixerunt dari Calui=
ſianam ſoli patrono: Fabianam autem dari patrono, & credi=
tori arg. eius quod dicitur ff.de vſuris.l.videamus.§.in Fabia
na. ſed certè ibi non eſt litera talis per quas, imò per quam.
7 † Datur autem actio Fabiana patrono etiam ſi liberto in=
teſtato extiterit hæres: vt j. eodẽ.l.j. & ff.eod.l.patronus.§.ſi
inteſtatus. vel etiam inteſtato, ſi tamen hæres extiterit inſoli=
dum. & poſſunt hæc intelligi, quando non erat tantum in to=
ta hæreditate liberti, quãtùm faciebat debita portio patroni:
ſi nihil eſſet alienatum in fraudem: vt ff.eodem, l.ſi patronus.
§.vltimo. Et erit hoc mirabile quòd patronus hęres liberti re=
ſcindit contractus eius, quòd cùm aliàs dicatur eum repellen
dum: vt ſuprà de rei vendi.l.cùm à matre. Item plus poteſt hic
hæres quàm defunctus: aliàs contrà ff. de regulis iuris.l. hæ=
redem. & l.in his.§.j. & fortè ideo quia libertus in fraudẽ ſuc=
cedentis ita contraxit: & quia patronus hæreditatem illam ha
bet vt æs alienum. Si autem ex teſtamento extiterit patronus
liberto hæres pro parte, ſiquidẽ ſciat alienata à liberto in frau
dem ſuam, repellitur propter iuris ignorãtiam ſi velit reuoca=
re alienata. credebat enim, quòd licet pro parte eſſet hæres re=
uocaret alienata, quod lex vetuit. voluit enim lex vt primò pa
tronus iſte inſtitutus petat bonorum poſſeſsionem, contra ta=
bulas, contra hæredes: & ita priuat eos portione hæreditatis,
& legata, & donationes cauſa mortis, deducat in irritũ quàm
reuocet alienata inter viuos: vt ff.eodem, l.ſi patronus. primo
reſponſo. & ſi omiſſa cauſa teſtamen.l.quia autem.§.ſi patro=
nus. Secus puto ſi erretur in facto: vt ff.de inofficioſo teſtamẽ.
l.mater. vbi autem plures patroni ſunt, omnes ad virilem por
tionem admittuntur: vt ff.eodem, l.ſi patronus.§.ſi plures.
8 † Datur autem hæc actio contra eum cui alienatum eſt, &
eum, cui ipſe iuſsit dare id, quod donabatur, & in ſucceſſores
eorum, vel ſi pluribus donatum eſt, quilibet tenetur pro par=
te: niſi res ſit talis quæ non recipiat diuiſionem, vt ſeruitus. Itẽ
perpetuò datur hæc actio: vt ff.eodem, l.tenetur, & l.j.§.ſi plu
ribus. & §.quamuis. & §.hæc actio. & l.ij.§.j. Et ſicut in arbi=
b trarijs,[b] ita & in hac iuratur in litem: vt ff. eodem, l.tenetur.
& fit reuocatio ſolummodo, vt patronus habeat debitam por
tionem, & non vltrà: vt infrà eodem, l.j. Et idem fortè in que=
rela inofficioſæ donationis. Sed ſecus in querela inofficioſi te
ſtamẽ. Et ſecus eſt fortè vbi alienauit libertus in fraudẽ legis,
nam & ibi quicquid alienatum eſt, nullius momenti dicitur
eſſe: vt in prædicta l.ſi libertus. Fortè & ſecus eſt vbi alienat
debitor in fraudem creditorum. Item creditores reuocãt alie=
nata, nedum ex lucratiuo tit. ſed etiam ex non lucratiuo: ſi ta=
men is cui alienatum eſt fraudẽ participauit cum debitore: vt
infrà de reuocand. ijs quæ in fraudem aliena. l. penultima.
9 † Vtilis Fabiana locum habet cùm arrogator in fraudem
arrogat, cui tenetur relinquere quartam ſi emancipauit eum
ſine cauſa, vel exhæredauit eum, iniuſtè alienat ſua bona: vt
ff.eodem, l.vltima. non autem locum habet Fabiana in filio e=
mancipato qui alienat in fraudẽ patris, iniquum enim viſum
eſt ingenuis hominibus non eſſe liberam rerum ſuarum ad=
miniſtrationem: vt ff. ſi quis à parente manumiſſus fuerit.l.
nonvſque.

a ADNOTATIO. ¶ Soli patrono. Vide ad ſtomachum de iſta actione per dominum Iaſo. de may. in §.item ſi quis. nume. 95. 97. 98. & capitu. in inſti tu. de actio. chart. xxxvj. vbi habes quæ & qualis ſit, cui competat & alia ne ceſſaria in iſta materia.

b ¶ In arbitrarijs. Adde Bartol. in l.qui concubinam.§. final. ff. de legatis. iij. & in l.in actionibus. & ibidem domi. Alexand. ff. de in litem iurand. doctor. in l.arbitrio.§.fina. de donat. & in l.nummis. ff. de in litem iurand. vbi hoc in terminis habes.

De obſequijs patrono præſtandis. *Rubrica.*

1 *Actionem famoſam uel turpem an & quando poßit libertus intendere contra patronum.*
2 *Libertum non poſſe exigere à patrono iuſiurandum de calumnia, nec etiam doli mentionem contra eum habere.*

VDIVIMVS de iure quod competit
patrono gratia pecuniarij commodi: nunc
ponit de eo quod cõpetit ei gratia obſequij,
& reuerentiæ ſibi exhibendæ à liberto, cui
ſemper debet videri ſancta, & honeſta per=
1 ſona patroni: vt ff.eo.l.antepe. Contra † pa=
tronum ergo non intentabit famoſas, vel turpes actiones: vt ſ.
de bo.li. dictum eſt. & j.eo.l.j. Sed nomine fortè alterius intẽ=
tabit, vt tutor, vel curator: vt ff.de in ius voca.l.quæſitum. licet
quidam dicant contrarium, arg. eius quod dicitur ſ.ſi tut. non
geſt.l.j. Sed ibi non loquitur in actione, ſed in accuſatione ſu=
ſpecti. Vel quod dicit ibi non poteris intendere, verum eſt no
mine tuo: ſed potes nomine pupilli vt ſubijcit, vel non potue=
ris accuſando, ſed denuntiando, ſed etiam turpes actiones nõ
debet intendere: niſi cum honeſtate verborum, & pręcedente
2 admonitione: vt j.eod.l.ſi manumiſſori. Item † nec iuſiurandũ
calumniæ à patrono exigere poteſt: vt ff.de iureiuran.l.ſi pa=
tronus. & l.iuſiurandum.§.qui iuſiurandum. Sed nec expreſ=
ſim de dolo patroni deberet habere mentionem: vt ff. de do=
lo.l.non debet.

De libertis, & eorum liberis. *Rubrica.*

1 *Libertus ex uoluntate manumiſſus, an poßit in ſeruitutẽ reuocari ex eo, quòd ſit inofficioſus non præſtando debitum obſequium patrono, & an propter leuẽ iniuriam factam patrono.*
2 *Libertus ex neceßitate manumißus, ſi patrono eſt inofficioſus, quomodo puniatur.*
3 *Libertorum filij an, & quando reuocari poßint in ſeruitutem.*
4 *Libertus quorum poſtulatione in ſeruitutem reuocari poßit, & quomodo.*

VIBVS debeat præſtare obſequiũ libertus
dictũ eſt ſ.ti.j. ſequitur quis & cõtra quẽ poſsit
vindictã poſtulare de nõ præſtito obſequio, &
quã vindictã, & quo iure. Hic autẽ opus eſt di=
ſtinctiõe: qa qs manumittit, aut ex volũtate, aut
1 ex neceſsitate. † Si ex volũtate, ſiquidẽ ſit libertus inofficioſus
ob hoc quod nõ præſtat obſequiũ, nõ ideo reuocatur in ſerui
tutẽ: vt j.de lib.cau.l.ſolo. niſi valde neceſſariũ ſit obſequiũ: vt
dicit quãdo ſuo patrono nõ præſtat alimẽta: vt ff.de lib. agno
ſcẽ.l.alimẽta.§.Imperatores. cõminari tamẽ poteſt: vt ff.de iu
re patr.l.j. & l.ingratus. Si autẽ ſit inofficioſus ideo qa iniuriã
facit pratrono, etiã propter leuẽ iniuriã reuocatur in ſeruitu=
tem: vt j.eod.l.ſi manu. niſi patronus remiſerit patronatũ: &
tunc reuocabit ex eiſdẽ cauſis, quibus reuocãtur donationes:
2 vt in authen. vt liberti dece.§.illud. Cùm † autẽ ex neceſsitate
manumittit, eadẽ ſit diſtinctio, ſed non eadẽ pœnæ impoſitio:
quia vbi eſt inofficioſus quia non præſtat obſequiũ: primũ cõ
minatur ei prętor, ſecũdò extraordinariã coërcitionem impo
nit. Sed ſi ſit inofficioſus quia facit iniuriam, ſi quidẽ quo ad
verba tantùm, dãnatur in exilium. Si verò ad factum, damna
3 tur in metallum: vt ff.de iure patro.l.j. † Reuocatur autẽ in
ſeruitut

seruitutem ipse libertus. Item eius filij licet sint ingenui, nec pariter cùm patre manumissi, reuocātur quidē propter suam, non patris ingratitudinē: sed futuris filijs etiam patris ingratitudo nocet. vt infrà eodē, l.j.§.filij. quod potest resolui in fœmininum, id est quando ancilla extitit ingrata: sicut & ponitur equus, pro equa: vt ff. de vsuris. l. equis. alioquin sequerentur filij conditionem matris, non obstante ingratitudine patris: nisi esset murilegulus, vel similis: vt infrà de murilegul. l. qui aut patre. & suprà de rei vendi. l. partum. Quidam tamen dicunt ingenuos filios liberti non reuocari in seruitutem argumē. eius quod est in ff. de obseq. à lib. præstan. l. hæres. quos confundit quod dicitur infrà eod. l. vltima. & in ipsa rubrica.

Si enim loqueretur de filijs pariter cum suis parentibus manumissis, pro nihilo poneret, & eorum liberis: quia & liberi liberti, vel libertini dicerētur. Nec ergo nihil operetur adiectio prout diximus, respondendum: est argumē. eius quod legitur ff. de legat. j. l. si quando quis. Ei autem quod legitur de obsequijs respondeo, quòd locum habet post mortem liberti: sed interim, dum viuit etiam eius filij ingenui debēt obsequium: vt enim ex persona patroni debetur etiam non patrono obsequium: puta filijs patroni qui reputantur pro patronis, & extraneis hæredibus patroni, saltem quantum ad hoc ne vocentur in ius sine venia: ita ex persona liberti debet obsequiū etiā non libertus, vel dic ꝙ lex illa de obsequijs loquitur in extra-
4 neis hæredibus liberti, non filijs. † Fit autem ista reuocatio patrono, vel eius filio postulante qui manumiserit ex voluntate, non eius vlterioribus liberis, vel extraneis hæredibus hoc postulātibus: vt infrà eodem, l.j. & ff. de verborum significat. l. sciendum. & in authent. vt liberti de cætero. §. illud. licet Pla. dixerit etiam ab extraneo hærede patroni libertum reuocari posse in seruitutem, fortè arg. eius quod legitur j̄. e. l. libertini. Sed certè verbum illud hæredibus restringendum est ad filios tantùm vt dixi. Fit autem ista reuocatio accusatione proposita, & in ea implorato iudicis officio vt in seruitutem reuocetur libertus: quam accusationem etiam per procuratorem potest intendere patronus: vt ff. de obsequijs. l. per procuratorem. Alij dicunt per vtilem rei vendicationem arg. eius quod est infrà de reuoca. donat. l. his solis. ff. de donatio. causa mortis. l. si mortis causa res. Alij per actionem ingrati: vt infrà eodem, l. penultima.

De iure aureorum anulorum, & de natalibus restituendis. Rubrica.

1 *Libertum olim uixisse ut ingenuum, quatenus uerum sit.*
2 *Ius aureorum anulorum à quo concedatur, & quomodo.*
3 *Libertos omnes hodie reputari ingenuos. & an ob id præiudicetur patronis.*
4 *Natalibus restituere quis poßit, & quando.*
5 *Natalium restitutionis effectus quis sit.*

QVIA per ius aureorū anulorum, & natalium restitutionem eripiuntur, & tolluntur præfata iura libertorum, ideo ponit de iure aureorum anulorum & natalium restitutione. Videndum ergo ad quid præstetur ius aureorum anulorū & cui, & à quo. Aiunt quidam quòd olim liberti aureos anulos ferre non poterant, quod quia lege cautum non inuenitur, non credo: imò concedebatur vt esset imago libertinitatis, & signum semiplenæ ingenuitatis: vt j̄.
1 eodē. l. vltima. Viuebant † enim vt ingenui, quantum ad matrimonia contrahēda, & quantùm ad dignitates. Moriuntur autē vt liberti: quia patronus in eorum bonis habet bonorū possessio. contra tabu. vt ff. de bon. liber. l. etiam. Et quòd dixi eum reputari pro ingenuo in vita, verū est quantùm ad commodum, non ad incommodum suum. nam si patronus relinquit legata libertis, & hoc computabitur inter eos: nisi tacitè videatur renuntiasse priuilegio, vt si per collusionem fecit se
2 pronūtiare ingenuum: vt ff. eod. l.j. & ij. † Conceditur autem hoc priuilegium à principe patrono volēte non aliter. Inuito enim patrono datum non tenet: vt ff. eod. l. iij. Hodie autem
3 † omnes liberti pro ingenuis reputantur, hoc est quod dicitur, quod habent ius regenerationis: quia renati videntur ingenui, hoc respectu cæterorum, scilicet hominum, vel rerum: puta matrimoniorum, vel dignitatum. Patrono autem nihil omnino in iure patronatus præiudicatur: vt in auth. vt liberti decæ. §.j. Nunc de natalium restitutione, & effectu dica-
4 mus. Restituitur † autem quis natalibus per solum principem: vt j̄. eod. l.j. & patrono consentiente, non inuito: vt ff. eo. l. penulti. Loquor autem de natalibus in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus ipse nascitur. cùm seruus natus est: vt ff. eod. l. ij. & ita demū proficit ei priuilegium, si principi veritatē de natiuitate sua affirmauerit, nam si ex ingenua
5 dixit se natum, nil ei proficit: vt ff. eod. l.j. † Est autem maximus effectus priuilegij huius: quia quantùm ad omnia, omnino reputatur pro ingenuo etiam respectu patroni. Nam nec ei debet reuerentiam, nec in seruitutem potest ab eo reuocari, nec potest petere bon. possessio. contra tabul. in bonis eius: vt s̄. de bon. liber. l. vltima. & ff. eod. l. ij. & j̄. eod. l. vlt. §. vlt. & ff. de bonis libe. l. etiam.

Qui admitti ad bonorum poßeßionem poßunt, & intra quod tempus. Rubrica.

1 *Bonorum poßeßio quid sit, & qui differat à poßeßione bonorum.*
2 *Bonorum poßeßio sitne idem quod hæreditas.*
3 *Bonorum poßeßionem aliam esse ordinariam, aliam extraordinariam, atq; inibi de speciebus bonorum poßeßionis ordinariæ.*
4 *Bonorum poßeßio extraordinaria quibus modis dicatur: & quibus competat.*
5 *Bonorum poßeßionem extraordinariam non tribuere ius.*
6 *Bonorum poßeßio rectène diuidatur, in edictalem & decretalem an uerò omnis bo.poß. sit edictalis, & nu. seq.*
8 *Bonorum poßeßionem quis poßit petere, & nu. 10.*
9 *Filiumfamilias poße petere bonorum poßeßionem, & ex quo tempore cedat ei dies.*
11 *Bonorum poßeßio intra quantum tempus petenda sit.*

QVIA pro bonis libertorum deferuntur bonorum possessiones, subijcit de bonorum possessionibus propter libertorum bona, & eorum gratia propter bona cuiusque personæ ingenuæ. Videndum ergo quid sit bonorum possessio, & qualiter diuidatur, & quis possit eam agnoscere, &
1 qualiter, & intra quæ tēpora. † Est autem [a] bo. possessio ius
a prosequendi, retinendique patrimonij siue rei quæ cuiusque cùm moritur fuerit: vt ff. de bo. posse. l. iij. §. bo. poss. Et intelligo de eo iure dictum esse quod est prætorium, ad differentiā petitionis hęreditatis. Itē de eo iure propter quod prosequimur nō quo ꝓsequimur ad differētiā vniuersalis actiōis. s. possessoriæ hæreditatis petitionis. Et ponitur pro vna dictione bo. possessio. secùs si dicam possessio bonorum: tūc enim factum
2 significat. Habet † ergo similitudinem bonorum possessio cum hæreditate: quia vt hæreditas commoda, & incōmoda habet: ita & bonorum possessio: imò & si non sint soluenda bona, dicitur hæreditas, vel bonorum possessio: & vtriusque idem est effectus. Solùm differunt in eo quòd hæreditas authoritate iuris ciuilis nititur, nec desiderat aditio hæreditatis authoritatem iudicis viuentis. Bonorum autem possessio nititur authoritate iuris prætorij, & exigit agnitio eius præsentiam iudicis. prętor enim nō potuit facere hæredem quia hoc facit lex, vel senatusconsultum: sed bonorum possessio loco
3 hæredis constituit: vt instituti. eodem, §. quos. † Diuiditur autem bonorum possessio: quia alia est ordinaria, alia extraordinaria. Ordinariæ bonorum possessiones sunt duæ ex testamento secundum tabulas, & contra tab. & quatuor abintestato, scilicet vnde liberi, vnde agnati, vnde cognati, vnde vir & vxor, quę omnes vbi locum habeant infrà per singulas rubricas dicemus, & breuiter notari potest, ff. si tabulæ testamē.
4 nullæ exta. l.j. † Extraordinaria bonorum possessio dicitur duobus modis, vel quia nō est stabilita certa parte edicti. scilicet testamēto tātum, vel abintestato tantū. Sed vt vaga quan-

doque ex testamento, quandoq; ab intestato defertur, & com
petit illis tantùm, qui vocãtur ex nouis legibus: vt ecce mater
alijs in testamento institutis filijs, postea in puerperio decessit,
& filium quem gestabat in vtero præterijt. præsumitur enim
hic filius institutus, & habet bonorum possessionem secun-
dum tabul. & hanc septimam extraordinariam. Et bonum est
exemplum in lege Cornel. ex testamento, quàm ab intestato
quæ fingit eum qui moritur in captiuitate, decessisse ipsa ho-
ra captiuitatis. Et ideo quilibet posset ei noua lege Cornelia
tam ex testamento quàm ab intestato succedere: vt Institu. de
5 bono. poss. §. sunt. & §. septima. Dicitur † etiam extraordina-
ria quia ius non tribuit: vt Carboniana & quæ datur ventri,
& quæ datur gratia agnoscendæ litis. Vnde & datur sine cau
sæ cognitione quod in ordinarijs quia omnes ius tribuunt,
contrarium est: vt ff. de bon. poss. l. iij. §. si causa. §. quis ordo in
bon. poss. seruetur. l. ij. §. bonorum. & de Carbon. edict. l. iij. §.
causæ. & de ventre in poss. mit. l. vbicunque. §. interdum. & de
6 inoffic. testa. Papinianus. §. j. Item † alia edictalis, vt quæ ex e-
dicto prætoris mortui decernitur. Alia decretalis, quæ à viuo
prætore decernitur, vel hodie quia non est necessarium eam
decerni, vel dari, dicetur iudicialis, à iudicis præsentia quæ in
eius agnitione exigitur: vt ff. de bono. pos. l. iij §. à municipa-
libus. & si nullæ ta. te. exta. l j. §. j. & ĩ. eod. l. vltima. & instit. de
7 bono. poss. §. vltimo. & suprà, de cura. fu. l. vltima. §. j. † Pos-
set & illud dici esse vnam bon. poss. edictalem, & eandem ap-
pellari decretalem, vel iudicialem, ex eo quòd accipit effica-
ciã ex præsentia iudicis. Nec est differentia inter decretum, &
decretalem, licet quidam dixerunt contrarium. Item dixerũt
decretalem repudiari posse: quod falsum est: vt ff. de suc. edic.
8 l. j. §. decretalis. † Petit autem bono. posses. ille, cui defertur
nomine suo, si liber est, & paterfami. & maior. xxv. annis. Ser-
uus enim non potest petere bonorum possessionem nomine
domini: nisi & prętor certus de eius cõditione eũ admisit. Sed
nec impubes petit: nisi & prætor certus de conditione eius
approbauerit eum, sed eius tutor proculdubio petit pro eo: li-
cet repudiare non possit, quia tutori permissum est petere, nõ
repudiare: vt ff. eod. l. seruus. & ĩ. eod. l. bonorum quidem. In
adulto habẽte curatorem idem quod in pupillo dicam. Secus
si non habeat ius: vt s̃. de in integ. restit. minorum. l. si curato-
9 rem. † Item filiusfami. petere potest bono. poss. & cedit ei tẽ-
pus si patrem cretiorare potest cui per filium delata est bono.
poss. pleno iure: secùs si certiorare patrem nõ potest: vt ff. quis
ordo in bono. poss. seruetur. l. vltima. Et idem hodie dicam si
patris contemplaitone institueretur filius, cùm hæreditas ea
computaretur in peculio profectitio: vt ff. de vulga. & pupil.
substi. sed & si plures. §. in arrogato. Si autem ex linea mater-
na, vel prospera fortuna deferatur ei bono. pos. cedit ei tẽpus:
etiam si patrem certiorare non potest: quia potest petere bo-
norum possessionem etiam patre inuito: vt ĩ. de bonis quæ li-
be. l. vlti. ergo multò magis ignorante: vt ff. de regulis iu. l. qui
potest. Si tamen pater ratum habuerit, acquiritur ei quantum
ad vsumfructum vt instit. per quas personas no. acquic. §. j. Et
10 ita potest † intelligi quod legitur, ĩ. eod. l. j. Item pater filiofa.
infanti petit bono. poss. & ei quæritur ipso iure, sicut & per tu
torem: vt ĩ. de bonis quæ liber. l. si infanti. & ff. eod. l. seruus. §.
vlti. secùs dico in curatore furiosi, ille enim potest petere bo-
no. posses. furioso. sed non acquiritur furioso: nisi factus sanæ
mentis eam agnouerit: vt s̃. de cura. fur. l. vlt. §. vlti. Et propter
hoc fortè dicitur, furioso non cedere tempus bono. poss. vt ff.
de bo. poss. furioso competenti. l. j. vel propter hoc quia si cu-
rator non petat, non præiudicatur furioso, interim tamẽ quã-
diu furiosus est in furore, petita ab eius curatore pono. posses.
habetur pro bonorum possessore: quia petuntur ab eo legata:
vt ff. de leg. ij. l. Lucinius. §. vlti. & ita ad aliquid cedit dies bo-
norum possessionis, & ad aliquid non cedit. Item petit actor
nomine municipij bonor. possessionẽ & procurator nomine
meo. Item & gestor sine mandato petit si tamẽ ratum habue-
ro intra tempus bo. poss. petendæ: vt ff. e. l. iij. §. à municipibus.
& §. acquirere. & ff. rem ratam hab. l. pe. Repelluntur autẽ à
bono. poss. qui amiserunt libertatem, vel ciuitatem: vt ff. eo. l.
11 edicto. † Petitur autem bo. pos. à liberis intra annum vtilẽ:
ab agnatis autem, & cognatis intra centum vtiles dies. Et si
plures sint in eodem gradu, omnes admittuntur. Si ante repu
diauerint, vel tempore sint exclusi, statim possunt admitti se-
quentes intra eadem tempora. Nec expectabitur sequens, re-
pudiante primo: vt labatur totum tempus priori præfinitum,
sed statim post repudiationem poterit admitti: vt insti. eod. ti.
§. liberis itaque. & ĩ. eod. l. vlti. & ff. eod. l. si plures. Nec illud
prætermitto, quòd in cursu temporis bono. poss. non licet ali-
cui prætendere ignorantiam: si tamen potuit consulere peri-
tiores: vt ff. eodem, l. in libertorum. aliàs in bonorum. & infrà
eodem, l. iuris.

a ADNOTATIO. ¶ Est autem. Ad huius tituli materiam vide Specu. in titu. de testa. §. sequitur videre per totum. Bartol Bal. doctor. in l. certum. C. vnde cog. & in l. omnium. C. de testa. docto. in rubri. C. qui admit. & ibi inter omnes Bald. qui diffuse omnia tangit. domi. Alexand. in l. quandiu. C. eodem titul. & vide domi Bartol. & ibi Iaso. in additio. in §. ius bonorum. nume. 2. cum plurib. nume. sequen. institu. de bono. possessio. charta. cij. vbi ferè tractatur materia huius titu.

Quando non petentium partes petentibus accrescant. Rubrica.

1 *Bonorum possessione pluribus delata, si unus ex eis non petat, uel repudiet, quibus accrescat eius portio, & quo iure.*
2 *Bonorum possessio repudiata quibus accrescat, & pro qua parte.*

1 SAEPE † contingit vt pluribus deferatur
bonorum possessio, & vnum non petere bo
no. possessionẽ vel quia repudiauit, vel quia
repulsus est tempore: ideóque eius portio ac
crescit cæteris: vt ff. eodem, l. iij. §. vlt. & l. iiij.
& v. & hoc si vocentur omnes eodem iure.
Nam si is, qui repudiauit vno iure, poterat
admitti alio: puta per bono. possessio. contra tabul. quia erat
patronus defuncti: instituti autem si succedunt per secundum
tab. non obuenit eis portio defecta iure accrescẽdi. Sed opor-
tet eos pro parte defecta petere aliam bon. poss. scilicet, vnde
agnati. vel vno ex institutis repudiante, & altero adeunte, por
tio defecta obuenit cohæredi iure accrescẽdi: patrono autem
quia non vocatur eodẽ iure obuenit per bo. poss. vnde agnati
quam nominatim oportet eum petere pro defecta parte. vt ff.
eo. l. sed cum patrono. & vnde agnati. l. ij. & de bo. libe. l. etiã.
§. si patronus. & Instit. de succ. lib. §. sed nostra. Nec distinguo
in his bono. poss. potuerint, vel non potuerint succedere de iu
re ciuili: & ideo mirum est, quod dicitur ĩ. eo. l. vnica. cessante
legitima successione. Sed fortè ideo dicit, quia in emancipatis
& cognatis hoc indubitãter locum habet, quia & tempore, &
repudiatione repelluntur. Sui autem hæredes repudiare non
poterãt: & ideo nec tẽpore repelluntur de iure ciuili, sed de iu
re prætorio contrariũ obtinet in vtroq;: vt insit. de hæredum
quali. & diff. §. si autẽ. Itẽ & si anno repellatur à bon. poss. per
prætorẽ, non tamẽ repellitur de iure ciuili: vt plenius dicemus
2 ĩ. de iure delib. † Accrescit autẽ bono. poss. eorumq; hæredi
bus: licet ex substitutione non vocẽtur hæredes substituti: vt
ff. de suis legi. l. si ex pluribus. Inter cohæredes quoq; de iure
ciuili succedẽtes ex testamento, vel ab intestato, locus est iuri
accrescẽdi: vt ff. ad Tertyl. l. j. §. si nemo. & ĩ. de cadu. toll. l. vni-
ca. §. his ita. nec est opus iterũ adire pro parte iterũ aduenicte:
nisi in casu, vt quando seruus meus institutus ex vna parte pu
rè, ex altera sub cõditione. Et ex pura statim iussu meo adiuit.
Nam existẽte cõditione alterius partis, oportebit eum iterum
adire: vt ff. de acqui. hær. l. si solis. Accrescit autem omnibus
pro hæreditaria portione: vt in prædi. §. his ita. sicut & in sub-
stitutione: vt insti. de vulg. substi. §. si seruum. nisi in substitut.
testator propria nomina substitutorum expressit, vel parem
pecuniam hæredes dare dixerit. vt ff. ad Trebe. l. quoties. & l.
nonnunquam. & de reb. dub. l. vtrum. §. vltimo.

De bonorum possessione secundum tabulas. Rubrica.

1 *Bonorum possessio secundum tabulas quare dicatur esse ex testamento.*
2 *Bonorum possessio secundum tabulas quibus detur.*

Hæres institutus sub conditione an posit petere bono.poss.secundum tab. pendente conditione & cuius effectus sit illa possessio.
Bonorum possessio secundum tab.ut posit peti,quæ sint necessaria.
Bonorum possessio secundum tabulas quo casu denegetur ex testamẽto facto ab eo, qui testam enti factionem habebat & tempore testamenti,& tempore mortis.
Bonorum possessionem posse deferri domino per seruum.
Bonorum possessionem non peti ex testamenti exemplo,sed ex ipso originali.

DICTVM est s.de bon.pos.in genere,nunc videamus in specie, & quia illæ quæ sunt ex testamento præcedunt eas quæ sunt ab intestato;nam quandiu potest valere testamentũ tãdiu legitimus non admittitur; vt ff.de reg.iur.l.quandiu. Videamus priùs de his quæ sunt ex testamento.quæ sunt duæ,scilicet secundum tabul. & contra tabul. †Et dicitur bon.poss.contra tab. esse ex testamento,non quia nitatur ex voluntate defuncti, sed quia non habet locum;nisi existente testamẽto. & quia videtur dignior esse ea quæ nititur voluntati,quàm ea quæ est contra voluntatem,ideo ponit priùs de bon.poss.secundum tab.Digestis tamẽ ponitur prius de contra tab.quia ex intuitu ordinem istarum duarum bo.pos.decernendarum. extante enim testamẽto post mortem defuncti licet institutus hęres adire posit hæreditatem,non tamen potest petere bon.poss.secundum tabu. donec aliquis potest petere contra tab.Et ideo dicitur,vt instituti expectent præteritos;vt ff.eo.l.j.§.ęquissimum.& de cõtra tab.l.illud. Videamus ergo cui detur hæc bonorum possessio ex cuius tabulis,quãdo,& pro qua parte. †Datur autem hæc bo.poss.scriptis hæredibus,& eis deficientibus vocãtur substituti.Sic deinde substitutis illis deficientibus,possunt vocari substituti eis;vt ff.eo.l.j.§.defertur.& §.primo gradu. Nec distinguitur an instituatur quis purè,vel sub conditione. nam† & sub conditione institutus petit pendente conditione bon.poss.secundum tab.non quæ facti sit:licet quidam dixerunt cõtrarium.arg.eius quod legitur s.de inofficio.testa.l.filijs.sed quæ iuris est. Illa tamen habet effectum ita demum si extiterit conditio institutionis.Si autem defecerit, non proficit agnitio bo.poss.secundum tab.nisi institutus erat talis qui & præteritus haberet bo. poss. contra tab.putà filius emancipatus,vel etiã suus.& ita bo.poss.secũdũ tab.cõuertitur in cõtra tab.& est hoc mirabile quasi de albo fiat nigrum:vt ff.e.l. æquissimum.§.si sub.& §.si quis ita instituerit.Item†non distinguo an posit, vel non posit institutus ab intestato succedere;sed tamen hoc necessarium est vt institutus sit vtiliter,& quod appareant septem sigilla saltem:licet plura sint adhibita quæ non apparent;vt ff.eodem,l.hi demum.& l.cum tabulæ.In testamento etiam patris, & filij, sufficit paternum testamentum signatum:vt ff.eodem,l.vt bonorum. Item necessarium est quòd tabulæ sint supremæ; non dico sub tempore mortis factæ sed post quas nullæ factæ sint.Et oportet,quòd extent mortis tempore tabulæ apud quemcunque. & si rosæ sint tabulæ in aliqua parte,nihilominus videntur extare:vt ff. eod.l.j.si rosæ. Et oportet,quòd hæres sciat delatam sibi esse bo.poss.quod est ita demum,si testator habuit ius faciendi testamentum tempore testamenti, & tempore mortis. Si verò testari poterat de iure tempore mortis, sed casu impediebatur:putà infirmitate, vel alio simili modo,nihilominus dabitur possessio si legitimè priùs fecerat testamentum, sed etiam si de iure non poterat tempore mortis testari.si tamen quia nõ deliquit in alium,sed quia quodammodo in se delinquere videtur, vel in rebus suis: vt quia prodigus est: cui bonis est interdictum valebit prius testamẽtum. Nec distinguitur sint tabulæ lineæ,vel æneæ,vel chartæ,vel membranæ:vt ff. eodẽ, l.j.in prin.§.j.& ij.& §.exigit.& §.si quis autem. † Quandoque & si vtroque tempore testator potuit testari de iure non datur bo.poss.secundum tab.vt si minima capitis diminutione interueniente irritum sit testamentum,deinde factus sit sui iuris.Hoc,nisi factus sui iuris declarauerit,eodem testamento se velle decedere;tunc enim volũtas quæ defecerat iudicio recenti,existimatur redijsse sicut est & in eo casu, cùm testator primas,& secundas fecerat tabulas;incidit tamen vltimas, vt priores relinqueret supremas. Nam & hoc secundum testamentum non est ipso iure irritum,imò per exceptionem;nam si agant hæredes ex secundo testamento, repelluntur exceptione doli ab hæredibus primi testamenti. non tamen dico quòd hæredes primi testamenti posint ex eo petere bonor. posses.secundum tabul.quia ipso iure euanuit per secundum. Et ita inter hunc casum,& superiorem,non est omnimoda similitudo;quia in superiori datur bono.poss.secundum tabul. Et probantur hæc ff.eo.l.vlt.§.testamẽto. & l.si ita scriptum. §.penulti.& l.si consulto.& instit.quib.mod.te.infir.§.non tamen.& ff.de ijs quæ in testa.delen.l.j.§.si consultò.& j.de testa.l.sancimus. Super hoc autem,id est,quæ personę testari posint,& quæ posint institui hæredes dicemus:vt j.tit.proxi.

6 & infrà de hæred.instit. †In hærede tamen considera vt etiam si seruus sit,domino deferatur per eum bono. possessio vt & seruus nomine domini posit petere;vt ff.e.l.j.§.vlti.& l.

7 seruus.Item†petitur bon.poss. ex originalibus tabulis tantũ, non exemplo.Si ergo duæ sunt originales, ex vtriusque petitur:vt ff.e.l.j.§.si quis.Sed nec illud pręteremitto,quòd si de tabulis testamenti quæstio fiat,debet probari cuiusque intentio per septem testes; non per duos tantum;licet quidam dicant contrarium ex eo,quòd dicitur j.eo.l.vlt.quia ibi non definitur numerus testium, quare enim lex exigeret numerũ septẽ testium;nisi opus esset eos inducere? Si autem testator non facit testamentum in scriptis,sed in verbis, vel in nuncupatione rerum,vel hominum,datur bono.posses.institutis hæredibus pro ea parte qua instituti sunt,& si vnus deliberat,alij pro parte sua,non pro parte deliberantis possunt petere; vt ff.eod.l.j. §.pro qua.& §.quandiu.

De bonorum possessione contra tabulas, quam prætor liberis pollicetur. Rubrica.

1 *Bonorum possessio contra tabulas quibus defratur.*
2 *Hæredem institutum posse petere bo.poss.cont.tab.alio committente ei edictum,& quatenus ea bonorum possessio ei prosit.*
3 *Filijs exhæredatis an detur bo.poss.contra tab.& quomodo debeat fieri exhære. ut per eam repel.exhæredatus à bo.possessione.*
4 *Bonorum possessionem contra tab.non habere locum in testamentis fœminarum.*
5 *Pater præteritus in testamento filij,quem emancipauit,petere potest bon.possessionem contra tabulas.*
6 *Liberi quo iure,quoque ordine uocentur ad bo.poss.contra tabulas.*
7 *Bonorum possessio contra tab ex quibus tabulis dari posit.*
8 *Testamento rescisso per bon.poss.contra tab.legata & fideicommissa an & quibus person. debeantur.*

QVIA liberi quandoque prætereuntur à parẽtibus, & opus est subueniri eis per prætorem: ideo ponit de bonorum possessione cõtra tab. Videamus ergo quibus detur hæc bonorum possessio,ex quibus tabulis, & quis sit eius ef-

1 fectus.† Defertur autem hæc bonorum posse.liberis naturalibus,& legitimis,vel legitimis tantùm, puta adoptiuis.Item natis,& nascituris.Item emãcipatis præcipuè,& etiam ijs, qui erant in potestate defuncti;vt ff.eod.l.j. & infrà de libe. præte.l.maximum.Dati autem in adoptione à patre naturali non habent hanc bonor.possessionem contra testamentum patris naturalis:nisi instituãtur ab eo hæredes, & alius ei committat edictum:vt ff.eod.non putauit.§.in adoptionem datos. & §. vt autem.& l.si in adoptionem, & l.si post mortem. §.j. Et videtur hic illud notandum quòd licet iussu patris adoptiui adierit:nihilominus tamen,si emancipatus fuerit, habet bono. poss.contra tab.vt ipse potiùs habeat hæreditatem, quàm pater adoptiuus;aliàs enim si quis portionem sibi datam agnouerit,repellitur à bonorum possessione contra tab.vt ff.eod. si post.§.ij.Sed fortè est hoc ideo quia hæreditatem, quam adiuit,acquisiuit alij.non sibi,id est patri adoptiuo secundum hęc tempora. Hodie enim non acquireret:nisi quãtùm ad vsumfructum;& ideo repelleretur à bo.poss.cõtra tab.Nã si seruus filij præteriti sit institutus hæres,vel ei relictũ legatum, repelleretur à contra tab.si legatũ relictum agnouerit:vt ff. eo.l.iij. §.vlt.Itẽ in liberis omnibus distingue posint institui hęredes, an non. Si enim non possunt institui,denegatur eis bon.poss. contra tab.quia mortis tempus debet expectari:vt ff.eod.l.iij.

§.liberi. Si autem possunt institui, si quidem instituti sunt hæredes, denegatur eis contra tab. Quid enim bonum est eis cōtra tab. dari, cùm secūdum tab. possint habere? hoc † nisi alius præteritus committat edictū contra tab. instituto. Alius enim potest ei committere edictum, siue ille, qui præteritus est, sit natus, siue nasciturus, vt etiam antequàm nascatur committat edictum instituto: vt ff. eodem, l. iij. §. si quis ex liberis. & l. illud. §. vltimo. & adeò proficit præteritus instituto: vt & si institutus erat in minori parte quàm virili, per beneficium contra tab. habebit virilem. Si autem ex maiori, quàm virili esset hæres institutus, reduceretur ad virilem: vt ff. eodem, l. non putauit. §. vltimo. Hæc vera, si præteritus petat contra tab. Si autem ipse non petat contra tab. institutus autem ex eius persona petit quod potest etiam isto negligente petere, habebit institutus contra tabu. iure secundum tab. bonor. poss. Et est hoc mirabile quasi nigrum conuertatur in album: vt ff. eodem, l. si post. §. vltimo. & de lega. præ. l. nonnunqum. Si autem institutus ex dicto sibi per præteritum commisso noluit petere bono. pos. sed ex testamento maluit hęreditatem adire, sibi præiudicat in eo: quia sola portione, qua institutus est, debet esse contentus. Et dixerunt quidam, quòd legata debeant præstari omnibus: sed plurium sententia obtinet in contrarium: vt ff. eodem, l. ex duobus. & de leg. præstand. l. is, qui. sed si scri-
3 ptus. Vbi autem † liberi exhæredati sunt, non habent bonor. posses. vt infrà eodem, l. ij. & ff. eodem, l. j. Et hoc si exhæredati sunt omnibus gradibus testamenti. Nam si exhæredati sunt ab vno, & instituti in eo non extiterint hæredes contra gradū alium à quo pręteritus est, petit bonorum possessio. Item sunt hæc vera, quando exhæredatio facta est purè, non sub conditione: nisi in casu cùm instituitur sub conditione casuali, & in defectum eius exheredatur. Item debet fieri non ab re vna, vel ab hærede vno: licet posset fieri non ab vno gradu, sed ab hæreditate tota: vt ff. eodem, l. non putauit. j. respōso. & §. j. ij. & iij. & de libe. & posthu. l. & si perceperit. §. purè. & infrà, de libe. præter. l. si pater. Quod autem dictum est in exhæredatione, serua in præteritis. Si eorum pręteritio habeatur pro exhæredatione quod est in eo casu, quando prætereuntur à matre, vel ab ascendentibus per matrem: vt instit. de exhæreda. lib.
4 §. mater. Et ideo † dicit lex non habere locum hanc bonorum possessio. in testamento fœminarum: vt ff. de bono. poss. cōtra
5 tab. l. illud. §. ad testamenta. Item † vocatur ad hanc bonorum possessio. pater, qui emancipauit filium suum, & postea præteritus est in testamento filij ad similitudinem patroni: licet in quibusdam sit differentia inter eos: vt facilè notari possit sub
6 illo titulo: ff. si à parente quis manumiss. fuerit. l. j. & ij. † Vocan
a tur autem liberi [a] ad contra tabul. eo iure, quo vocantur ad successionem de iure ciuili: vt ff. eodem, l. j. §. vocantur. & l. si in adoptione. §. exemplo. de qua successione iuris ciuilis ple-
7 nè dicemus infrà, de legi. hæredita. † Datur autem hęc bono. possessio ex illis tab. ex quibus potuit adiri hæreditas, vel bono. posses. peti. de iure communi. si verò possit peti de iure communi, sed dicitur non posse peti fauore filij in potestate constituti qui præteritus est: & ideo dicitur testamētum ipso iure nullum, potest hic suus hæres agere de hæreditate, quasi nullo facto testamento. Vel si huic iuri, vel priuilegio velit renunciare: ideóque petat bonorum possessio. contra tab. vt irritet testamentum de iure prætorio, potest quidem: quia prætorio iure tenet testamentum & prætorio iure potest irritari: vt ff. eodem, l. quod vulgò. & infrà eodem, l. ij. non ipso iure, sed per exceptionem, vel replicationem. Prætor enim sicut non potuit facere hæredem, ita & non potest facere vt quis desinat esse hæres: vt ff. eodē, l. cùm emancipatus. & institu. de bonorum possessio. §. quos autem. Qui ergo accipit bono. posses contra tabul. habet possessoriam hæreditatis petitionem. vt ff. de bono. posses. hæredita. peti. l. j. & ij. rescisso te-
8 stamento: vt dictum est, & ex † eo neque legata, neque fideicommissa præstentur, nisi quæ relicta sunt liberis, & parentibus defuncti, ipsis dico, non eorum seruis: quia hic non de lucro, sed de onere contenditur. Item reseruantur relicta vxoribus, & nuribus, causa dotis, quæ data fuit: secus si non fuerit data: vt infrà eodem, l. j. & ff. de leg. præst. l. j. & ij. & iij. & l. virilis. §. vltimo. & l. his qui. §. ei qui. Hodie tamen præstantur legata omnibus ex causa præteritionis, vel exhærdationis euacuato tastamento: vt infrà, de libe. præteritis. authentica ex causa.

a ADNOTATIO. ¶ Liberi. Adde Bart. in l. j. ff. de contra tab. & in l. liberos. ff. si quis à pat. fue. manumiss. Bald. in l. certum, circa fin. C. vnde cogna. & in l. fratris. C. de inoffic. test. doct. in l. illud: in princi. ff de contra tab. & in l. j. C. de bo. posses. contra tab. multa ad materiam per dom. Alexand. in consi. lxxix. in ij. volumi.

De bonorum possessione contra tabulas liberti, quæ patronis liberisque eorum dantur. *Rubrica.*

1 ☞ *Patrono quatenus detur bo. poss.*

VIVS tituli summam plenè comprehendimus s. de bono. poss. liber. vbi & de successione ab intesta. & de testamentaria qualiter
1 prouideatur patronis plenè traditū est. † Sed illud nota, quòd hæc bono. poss. datur patrono: ita demum si hæreditas liberti sit adita, saltem ab vno ex hæredibus. Secùs autem est in contra tab. quæ datur liberis: quia in illa satis est quòd quis potuit hæres esse: licet non potuerit petere secundum tabul. bono. pos. vt ff. de bono. liber. l. etiam. §. vt patronus. & de bono. posses. contra tab. l. illud. Item hęc rescindit testamentum in partem, illa in totum.

Vnde liberi. *Rubrica.*

1 *Bonorum possessio (unde liberi) quando locum habeat: & quibus defratur: nunc sequen.*
3 *Liberi quo ordine admittantur ad bonorum possessionem, unde liberi.*
4 *Pater an succedat filio emancipato intestato per bono. possessionem, unde liberi.*

ICTVM est suprà de bono. posse. quæ sunt ex testamento delatæ sunt, nunc videamus de his quæ sunt abintestato: quarum quia hęc scilicet bonorum possessio, vnde liberi primum
1 obtinet ordinem, de ea primū videamus. † Locum habet ista bon. possessio, quando certum est aliquem decessisse intestatum, quod quatuor modis contingit: vt institu. de hæredita. quæ ab intesta. defer. in princip. & ff. si ta. test. nullæ exta. l. j. primo responso. & §. j. Idémque est & si testator ta. incideret, vt intestatus decederet: non quia reputaret hæredes indignos: tunc enim hæreditas applicaretur fisco: vt si tabul. te. nullæ ex. l. j. §. vltimo. & de his quæ in testamento delen. l. proximè. & l. vltima. & infrà de his qui vt
2 indigni. l. hæreditas. † Admittuntur autem liberi sui: & emancipati, naturales, & legitimi, vel legitimi tātùm: si tamen manserint in adoptione. Si autem emancipati sunt, nullum ex pristino retinetur vestigiū. & potest hic subijci regula, vt quicunque habent bono. posse. contra tabul. (de quibus suprà dictum est,) habeāt hanc bonorum possessionem: vt ff. si tab. te. nullæ ex. l. j. §. rectè. Liberi ergò in bonis matris, vel maternæ lineæ non habent hanc bono. poss. & ita exauditur quod dicitur infrà de suis & leg. hæredita. l. vltima. Sed à bonis patris repelluntur liberi: si sint in potestate patris adoptiui tempore mortis patris naturalis. vel etiam si dederūt se in adoptionem post mortem patris naturalis, antequàm peterent hanc bono. possessionem. Secùs si posteaquàm petijssent arrogati essent:
3 vt ff. eodem, l. j. & l. vltima. † Admittuntur autem liberi ad hanc bonorum possessio. eo ordine, quo succedunt de iure ciuili: vt diximus suprà, de contra tabul. Priùs ergo admittitur filius quàm nepos, & neptis si auo primo mortuo, deinde patre suo noluit patri, sed auo suo succedere, potest quidem: sed non nisi per bonorum possessio. maximè si emancipatus est nepos: vt infrà eodem, l. qui se. & institu. de exhæred. lib. §. emancipatos, si autem poneres & nepotem, & patrem eius in potestate aui fuisse: nec tunc nepos admitteretur vt suus: quia præcederet eum pater tempore mortis aui: nisi in casibus duobus: vt institu. de hæredita. qua. & diff. §. sui. & ff. de condi. institu.

ſtitu.l.vlti.& ff.eod.l.ſcripto.& de ſuis & legit.l.j.§. ſciendum. Sed nec ſuccedet hic nepos, vt olim agnatus:quia edictũ ſucceſſorium non habebat locum in agnatis. Sed hodie cõtra ex beneficio conſtitutionis. vnde & ſine bonorũ poſſeſsione hodie ſuccederet vt agnatus:vt Inſtitu.de legi.agna.ſucceſſ. §.placebat. Si autem poneres filium emancipatum, & nepotem in poteſtate aui retentum,videtur quòd nepos, & ſuus admittantur:vt Inſtitut.de hæred.quali.& diffe.§.ſui. † Et poteſt illud dici vt pater filio emancipato inteſtato ſuccedat per bon. poſſ. vnde liberi vtiliter, etſi non directò. Vel appellatur bonorum poſſeſsio vnde parentes. licet enim liberos natura, & commune votum parentum inuitet ad ſucceſsionem eorundẽ parentum:quia omnia ex voto noſtro liberis noſtris paramus:tamẽ parentes ad bona liberorum ratio miſerationis admittit: turbato ordine mortalitatis:vt ff.eodem.l.ſcripto.§. vltimo.& de bonis liber.l.penulti.& ff.de inoffic.teſta.l. nam & ſi parentibus.& de bonis damna.l.cùm ratio.& de verborum ſignifica. l.liberorum. in fine. Poſſet tamen ſuccedere etiam per vnde legitimi, cùm emancipatione etiã non tollatur hodie ius agnationis inter patrem, & filium: ſed olim tollebatur: niſi emanciparet contracta fiducia.in Inſtitu. de legi.agna ſucceſ.§.primo, & vltimo.

Vnde legitimi agnati,& vnde cognati. *Rubrica.*

☞ *Agnati qui dicantur.*
Coniuncti per fœmininum ſexum qui admittantur ut legitimi.
Bonorum poſſeßio(unde cognati) quibus detur.
Cognati unde dicantur.
Bonorum poſſeßiones an hodie locum habeant.

DEFICIENTE bonorum poſſeſsione,quę dicitur vnde liberi, vendicat ſibi locum ſecundo ordine hæc bonorum poſſeſsio, vnde legitimi agnati,& hac deficiente vendicat ſibi locum tertio ordine illa bonorũ poſſeſsio vnde proximi cognati, & ita demum ſi certum eſt aliquem deceſsiſſe:vt ff.ſi ta.te.nullæ ex.l.j.in princip.& ff. eodem,l.ij.§.ſi quis. † Sunt autem agnati qui coniũcti ſunt per maſculinum ſexum, & dicuntur legitimi: quia ſuccedebãt ex lege xij.Tabularum his verbis: INTESTATORVM HAEREDITATES PRIMO SVORVM HAEREDVM, VELINT NOLINT SVNTO &c. & paulo poſt. HIS DEFICIENTIBVS, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Sciendum † eſt tamen quod quidam coniuncti per fœmininum ſexum admittuntur ſicut legitimi: vt filij ſororis germanæ,vel vterinæ & fratres emancipati,Item vterini, & filij eorundem;vt j.de legi.hære.l.penul.& vlti. Item qui ad hæreditatem vocantur,vel bono.poſſ.lege,vel S. C. Tertylliano, vel Orfi.haben.hanc bono.poſſeſſ.vt ff.eod.l.ij.§.vlti. & l.iij. Bonorum † autem poſſeſsio vnde cognati datur coniunctis per fœmininum ſexum legitimè conceptis, vel nõ legitimè.Nam & ſpuriis datur in bonis matris [a] bonorum poſſeſsio,& inter ſe ſuccedunt etiam ſpurij fratres: ſuccedunt etiam hi cognati, non lege xij. Tabul. ſed iure prætorio,ſiue ſint nati, ſiue naſcituri, ſed illi ſoli qui proximiores ſunt eo tempore, quo defertur bono.poſſ.& illis repulſis,ſuccedunt ſequentes, vel ſi vnus tantũ ſit cognatus,& ille ſuccedet ſicut proximus contra idioma ſermonis:vt ff.vnde cognati.l.j.§. proximus. & §.ante penul.& penult.l.ij.& l.ſi ſpurius. † Et vocantur cognati quaſi ex vno nati,vt ait Labeo quaſi commune naſcendi initium habuerint. Nec diſtinguo, an ſit cognatio naturalis, vel ciuilis tantùm puta per adoptionem. Seruilis tamen non pertinet ad hanc bon.poſſeſſ.imò ſi is qui cùm liber eſſet ſeruus factus eſt, deinde manumittatur,non recipit cognationẽ:vt ff.vnde cog. l.j.§.pertinet.& §.cognationem.& l. is qui. Succedunt autem cognati vſque ad ſextum gradum, & ex ſeptimo ſuccedunt nati ex ſobrino,& ex ſobrina. Agnati autem ſuccedunt vſque ad decimum gradum:vt Inſtitut.de ſuc.cog.§.hoc loco.ad fin.

Erubeſcant, qui † dicunt hodie non habere locũ bonorum poſſeſsiones. Nam ſecundum Tabulas ſicut olim non fuit neceſſaria:ita nec hodie, niſi in caſibus: vt ff.de iniuſto rupto & irrito teſta.l. poſthumus.& Inſtitu.quibus modis teſta.infir.§. non tamen.& ff.de ſecundum tabu.l. j. §. ſi ſub conditione.

6 † Contra tabu.autem bono.poſſ.ita eſt hodie neceſſaria,ſicut fuit olim, & eiſdem perſonis. Vnde legitimi,neque fuit olim neceſſaria,neque hodie eſt. Vnde cognati olim fuit neceſſaria: ſed hodie non eſt:cùm ita cognati,ſicut & agnati hodie ſuccedunt:vt in authen.de hære.ab inteſta. De his autem ſucceſsionibus quid in eis obtinuerit olim de iure ciuili. Item quid hodie per Codicem, & quid per ius authenticorum dicemus infrà de legit.hæred. & his qui ab inteſtato ſuccedunt. hic enim breuiter prætoria tantùm iura expoſita ſunt.

a ADNOTATIO. ¶ Matris.Adde Barto.& doct.in l.j. in princ. in j.q. ff.de bo.poſ.contra tab.& in l.fi.in j.col.verſic.quæro an ſuccedat.ff.quib.vt indig.doct.in l.ſpurius.C.vnde cogna.d.Alexand.in l.j.ff.de iur.fiſc. qui multa aggregat.

De ſucceſſorio edicto. *Rubrica.*

1 ☞ *Succeſſorium edictum quibus prouideat.*
2 *Succeßio quando dicatur fieri de capite in caput: & in quibus perſonis locum habeat.*
3 *Excluſum à capite, Vnde liberi,poſſe ſibi ipſi ſuccedere ex capite, Vnde agnati. atque inibi an tunc excludat cæteros agnatos.*
4 *Cognatus inferioris gradus an & quatenus habeat beneficiũ ſucceſſorij edicti,ubi is,qui ex priore gradu admiſſus erat,reſtitutus eſt,ut abſtineret.*
5 *Reſtitutionem minori conceſſam prodeſſe nonnunquam maiori ex quadam conſequentia.*
6 *Bonorum poſſeßionem ſecundum Tabul.non petens,quando admitti poßit ad bonorum poſſeßionem ab inteſtato.*
7 *Tempus quantum detur liberis & parentibus ad petendam bonorum poſſeßionem.*
8 *Succeßio quando fiat de gradu in gradum.*

VIA in bonorũ poſſeſsionibus,de quibus dictũ eſt, locus eſt ſucceſſorio edicto: ideo de eo ponit.videamus ergo cui prouideatur per hoc
1 edictum;& qualiter. † Prouidetur aũt per hoc
2 edictum creditoribus [a]: ne eis longior mora fieret dum bona hæreditaria vacua ſine domino diutius iacerent. Bene igitur putauit prætor præſtituere tempus,his,quibus poſſeſsionem bonorũ detulit, & dare ſucceſsionem inter eos:vt citius poſsint creditores ſcire,vtrùm habeant cũ quo cõgrediantur, an verò vacãtia bona fiſco delata ſint,an potius ad bonorũ poſſeſsionẽ procedere debeant quaſi ſine ſucceſſore defuncti.l.j.ff.eo. Fit autem ſucceſsio quandoque de capite in caput:quandoque de gradu in gradum.

8 † Eſt autem ſucceſsio de capite in caput cùm deficiente primo capite liberorum vocatur ſecundum caput agnatorum:& illo deficiente vocatur tertium caput cognatorum: & cognatis deficientibus ſuccedetur quarto ordine per vnde vir & vxor:vt ff.ſi ta.te.nul.ex.l.j. Et poteſt habere locum hæc ſucceſsio in diuerſis perſonis.Item in vna tantùm:vt ecce quicunque poteſt ſuccedere per vnde liberi, poteſt etiã ſuccedere per vnde agnati:cùm minima capitis diminutione nõ tollatur ius agnationis inter patrẽ & liberos:vt Inſti.de le.agna.ſuc.§. vlt.
3 Qui † ergo excluſus eſt ab vnde liberi,idem ſibi ipſi ſuccedẽs admittetur per vnde agnati:cæteris agnatis excluſis:vt ff.eod. l.j.§.ſed videndum. Ita tamen ſi cæteri agnati eſſent in remotioribus gradibus,neque aliquis alius ſuccedat per vnde liberi. Ille enim indubitanter præfertur iſti, cùm iſte ex eo capite, quo eſt excluſus non admitti poſſet. Et illud caput quo ſuccedit alius:& quo iſte eſt excluſus debeat iſti pręferri:vt ff.vnde cog.l.legitimis.& l.octaui.& Inſtitu. de hæred.quæ ab inteſt.
4 defe. §.admonendi. Et hac † ratione dicitur inferioris gradus cognatum beneficium edicti ſucceſſorij nõ habere cùm prior ſucceſsit:& poſteà reſtituitur, vt abſtineat: hic enim inferior cùm ab vnde cognati ſit repulſus, ideo quia primus ſucceſsit per bono.poſſ.nunquam ſuccedet poſtea per vnde cognati ex beneficio huius edicti;puto tamen quòd per beneficium in integrum reſtitutionis inferior cognatus debeat admitti: ſi non
5 directò,tamen vtiliter.Nam reſtitutio † non tantùm minori: ſed etiam maiori ex conſequentia quadam ſubuenit;vt ſ.ſi ad-

v

uer.transact.l.j.& ij.vnde & minore qui adit restituto,vt absti
neat,substitutus admittitur:vt ff.de mino.l.si sine.§.quòd si Pa
pinianus. Placent. tamen ait inferiorem cognatum non ideo
habere beneficium edicti:quia post cognatos nullus succedit:
nisi vir & vxor per bon.pos.vnde vir,& vxor. & fiscus postea
6 ex quibus capitibus certum est eum non succedere. † Po=
test & illud notari in bono.poss.secundum Tab. vt qui potuit
eam petere,& non petiit:si is fuit qui potuit ab intestato succe
dere,ipse sibi succedat & bono.posses.ab intestato petat.Item
7 liberi † & parentes, siue succedāt per vnde liberi,siue ex quo=
cunque alio capite sibiipsi succedentes,habeant annum in pe=
tenda bono.possessione,etiam si suo nomine non veniant, sed
quia seruus eorum est institutus hæres:vt ff.eo.l.j.§.sed viden=
8 dum.& §.largius.& §.si quis.& §.non solum. † Successio au
tem de gradu in gradum est quando plures personæ in eodem
capite sunt in diuersis gradibus vna prior, altera posterior. nā
prior repulsa tempore,vel repudiatione, sequens succedit: vt
ff.eo.l.j.§.quibus.

a ADNOTATIO. ¶ Creditoribus.Ad hoc vide Barto.Bald.& doct.in rub.C.de sucef.edict.multa ad huius titu.materiam per do.Alex. in l. si quis posthumos.§.si filius.ff.de lib.& posth.& in l.Titia.in repett.ff.de inolli.test. multa per Ange.are.in §.placebat.nu.j.cum plu.seq.instit.de legi.agna.succe. char.cxliij.

De Carboniano edicto. *Rubrica.*

1 ☞ *Carboniani edicti beneficium cui detur, & quando.nu. 5.*
2 *Carbonianum edictum denegari puberi.*
3 *Posthumo instituto quo casu detur beneficium Carboniani edicti, atque inibi an detur exhæredato.*
4 *Carbonianum edictum quibus casibus cōcedatur impuberi,cui denegatur bonorum possessio contra tabu.*
6 *Carbonianum edictum quam utilitatem afferat impuberibus.& nu.12.*
7 *Intellectus ad l.ulti.C.de Carbo.edict.*
8 *Carboniani edicti beneficium ut prosit pupillo,an oporteat eum satisdare de restituendis bonis,si appareat eum non esse filium, & an aduersarius pupilli alatur interim ex iis bonis,de quibus est controuersia.*
9 *Administratio bonorum,quorum possessio pupillo concessa est ex Carboniano edicto,cui committi debeat.*
10 *Pupillus ut uincere poßit in iudicio hæreditatis petitorio, quid probare eum oporteat.*
11 *Bonorum possessio tam ordinaria, quam Carboniana intra quantum tempus detur, & quando incipiat tale tempus currere.*
13 *Status controuersia impuberi mota,quæ ueniant in causæ cognitionem dum tractatur de differenda quæstione status in tempus pubertatis.*

ICTVM est suprà de bon. poss. ab intestato
iure cognationis cōpetentibus: sed quia Car=
boniana bonorum possessio iure cognationis,
imò quia aliàs est de liberis cōpetit: & ideo de
ea ponit.Et differt hæc à superioribus:quia illę
tribuunt ius in proprietate:hæc in possessione:
vt ex sequētibus liquebit. Videndū ergo quod dicatur Car
bonianū edictum,& cui detur beneficium eius, & quando,&
1 quale sit beneficiū, & intra quod tempus datur. † Dicitur
autem Carbonianū à Carbone authore. Et datur beneficium
eius impuberi masculo,vel fœminæ ex virili sexu descendenti
nato,& nascituro:aliud enim edictū de ventre in possessionē
mittendo subuenit nascituro,etiam antequā nascatur.hic autē
nato demū subuenit.& potest in impuberibus tradi regula:vt
cuicunq; competat bo.poss.contra Tab.cōpetat, & huius edi=
cti beneficium.Item quibus denegatur illa, denegatur & hoc
beneficiū:vt ff.eo.l.j.in princ.& §.non tantū.& de ven. in pos.
2 mit.l.j.in prin.§.si ea.Puberi † autem certum est denegari hoc
edictum:imò & si pubes tanquam impubes esset, obrepserit
possessionē bon.quàm acceperit, nil videtur egisse: quia & si
impubes,acceperit dū factus est pubes,finiretur emolumentū
bo.poss.vt possessionem decretā non posit nancisci.vel si esset
decreta, & tradita, nō fungeretur cōmodo in partibus posses=
soris:nisi satisdaret aduersariis de restituendis bonis si esset cō=
tra eū lata sententia:vt ff.eo.l.iij.§.puberi.& l.de bonis.§. post.
& l.antepe. Quibus autem personis detur bon. poss.contra
Tab.& quibus denegatur,nō est opus propter prædictā regu
lam hic dicere:quia plenè diximus s̄.de bon.poss. contra Tab.
Sciendū est tamen quod prędicta regula patitur exceptiones,
3 & ex testamēto,& ab intestato. Ex † testamento patitur exce
ptionē:quia licet filio impuberi nato(si institutus est)nō detur
hoc,scilicet Carbonianū edictum:tamen si instituatur posthu=
mus,& natus denegetur filius esse defuncti, datur ei ex hoc
edicto possessio.s.eius partis tantū in qua institutus est:vbi aūt
exhęredatus est,denegat̃ ei possessio,si exhæredatio tenet.Se=
cus verò si ipso iure non tenet:puta est ita facta:ille quē scio ex
adulterio natum exhæres esto.vel ita quisquis est,qui se filium
meū dicat exhæres esto:vt ff.eo.l.j.§.Pōponius.& l.iij.j respō.
& l.si impubes.§.interdū.& l.quod Labeo.& l. cū sine benefi=
cio.Nec obstat quod legitur ff.de lib.& posthu.l.& si peperit.
quia quod dixi exhæredationē nullam,ita est intelligendum si
probetur eum filiū esse.pater enim ideo exhæredauit,qui cre=
debat eū non esse filiū.interim ergo donec probetur filius, ex=
hæredatio nocet:vt ff.de libe.& posthu.l.si posthumus.§.vlti.
4 Deficit † quoq; quia licet nō posit peti secundū Tab. donec
potest peti cōtra Tab.vt diximus s̄. de contra Tab. tamen po=
test peti secundū Tab.licet impubes petat Carbonianā bon.
pos.non tamen petit cōtra Tab.puta tēpore exclusus, vel quia
non erat filius,vel etiā erat filiusfa.& præteritus à patre: vnde
cùm testamentū sit ipso iure nullum, filius ab intestato vnde li
beri,& scripti hæredes secundū Tab. acceperūt bo.poss. vt ff.
eo.l.si impubes.§.vlti. Ab intestato quoq; deficit regula: quia
licet contra Tab.non detur,si decedat quis intestatus, tamē da
tur huius edicti beneficiū:vt ff.eo.l.iij.in prin.& l. de bonis. §.
5 huic autem. † Subuenit aūt hoc edictū,ita si alicui fiat con=
trouersia de filiatione,vel quòd dicatur non esse de liberis. vel
quòd dicatur esse seruus:licet etiā pater id in testamento dixit.
nam magis consulendū est his quibus maius periculum inten
ditur alioquin audacissimus quisq; maiore iniuria impuberē
afficiat.quod plura,& grauiora de eo mentiatur. Sed & si de=
functus dicatur seruus idē est:vt ff.eod.l.j.in prin. §.si quis.sed
& si repellatur impubes arrogatus:quia dicatur nō iure arro=
gatus,non erit iniquū simile Carbonianū edictum imponi.Itē
si impubes dicat̃ datus in adoptione,& ideo negetur natura=
lis patris hæreditas ad eum pertinere:ipse enim naturalis pa=
tris hæreditatē vendicet:& se non adoptatum dicat, locus erit
huic edicto:vt ff.eo.l.si impubes.j.respō.& §.j.Item datur vti=
lis Carboniana:& si quæstio est de patria potestate, quā dicit
aliquis se habuisse in persona defuncti:putà decessit filius,quē
in potestate mea fuisse dico,existit impubes, qui eum patrēfa.
& se eius hæredē dicit. Idemq; & si quæstio sit de patria pote=
state quā dicit se habere aliquis in persona impuberis nepotis
nati,& concepti ante emancipationē filij: impubes vero dicit
6 se conceptum post emancipationem:vt ff.eo.l.decessit. † In
omnibus autē prædictis casibus quibus impuberi de statu fit
controuersia,datur Carboniani edicti beneficiū ita demum, si
de bonis paternis fiat ei controuersia. Si autem fiat ei contro=
uersia de bonis fraternis,vel etiam de maternis, vel de libero=
rum bonis,item & de statu suo,non fit missio ex Carb.edicto,
sed differtur quæstio in tempus pubertatis:vt ex cōstitutioni=
bus. Idemq; est,& si tantum status patiatur controuersiam.Si
autem patiatur controuersiam bonorum tantum, & non sta=
tus:neque fit missio, neq; vlla datur dilatio. & probantur hæc
ff.eodem,l.iij.§.quamuis.& l.j.§.si quis filium.& l. de bonis. j.
responso.& §.ita demum.& l.si impubes.§.si pupillo. Por=
rò quod seruatur in communione bonorum paternorum,for=
tè seruabitur in legatis relictis ei à patre vt filio. & ita potest
intelligi quod dicitur ff.eodem.l.iij.primo responso. in fine.
6 † Est autem Carboniani edicti in primis vnum beneficiū:
quia impubes potest adipisci possessionem bonorum corpo=
ralium,quæ sunt in hæreditate,perinde ac si nullam controuer
siam patiatur:vel si habet possessionem,multomagis retinebit
eam:ita tamen si euidenter non probetur eum filium non esse.
Si autem ambiguam causam inuenerit iudex,hoc est,vel mo=
dicum pro puero facientem,vt nō videatur filius euidenter nō
esse,dabit iudex hanc Carbo.possessionē:vt ff.eo.l.ij.§.causæ.
7 Quod ergo † dicitur j̃.eo.l.vlti.probata legitima successione
subaudi semiplenè. Quod autem dicit sub legitimis personis.

custod

custodito partũ ex indubitato matrimonio, ideo dicit quia si diuortio facto viri vxor quondam, mittat vt ventrem inspici patiatur, & custodes admittat in partu, nec ipsa fecerit, denegatur partui Carboniana bono. possessio: vt ff. de ven. inspi. l. j. §. de inspiciendo. & l. ij. Prodest ergo † modica præsumptio, quantum ad possessionem adipiscendam, vel retinendam. Si tamen satis dederit de restituẽdis bonis, si apparuerit eum nõ esse filium: vt ff. de colla. bo. l. prætor. §. j. licet Placentinus dixerit eum satisdare de fruendo arbitrio boni viri, exemplo fructuarij. Si verò non satisdet, nõ tantùm impubes, sed etiam is, qui mouet ei controuersiam, erit in possessione: dissimiliter tamen, vt ibi dicit: quia pupillus ex bonis alitur, & sustẽtatur, & in eius studia erogatur, si non aliena bona habeat ex quibus possit se sustentare, sed eius aduersarius ex bonis nõ alitur: nisi sit de liberis, tunc enim & ipse est in possessione, licet impubes satisdet, & aletur vt impubes. sed vbi impubes satisdedit, diminuit de bonis vescendi causa, etsi aliter se possit tueri. Administratio † autẽ rerum committitur aduersario impuberis, si satisdederit: dum tamen instrumenta nõ redigat in possessionem suam: ne decipiatur pupillus dum instruitur aduersarius eius, vel etiam intercipere ea potest. Si verò non satisdet aduersarius, vel quidem satisdederint tutores pupilli, & eius administratio committitur nomine pupilli. Si autem neque illi, neque isti satisdent, curator constituitur bonis: qui & debitores cõuenire (qui tempore liberãtur) potest, & distrahere res quæ tempore sunt perituræ, vel deteriores futuræ: & hoc idẽ possent tutores pupilli, vel aduersarius eius si eis (vt dictum est) esset administratio concessa. & probãtur hæc ff. eodem, l. sed & si is. primo responso. & §. primo. & §. quoties. & §. an autẽ. vsque in fin. l. & l. de bonis. §. qui à pupillo. & §. non solùm. & l.
10 penul. & vltima. & de administra. tuto. l. inter. Non † autem prodest modica præsumptio vt pupillus vincere possit in iudicio petitorio: si ipsum instituat. puta rei vendicationem, vel petitionem hæreditatis, vel similes actiones, ad hoc enim, vt vincere possit in eis, oporteret eum probare plenum hæredem se esse, vel bonorum possess. accepisse ordinariam, id est, quæ ius tribuat in proprietate. hæc enim Carboniana extraordi. non
11 tribuit ius, nisi in possessione. Et † datur vtraque intra annũ, & incipit currere annus ordinariæ bonorum possessionis, ex quo scit sibi delatam bonorum possessionem. huic autem Carbon. extraordinariè, ex quo cognouit sibi fieri controuersiam, & probantur hæc ff. eodem, l. iij. §. missum. & §. vlti. & l. iiij.
12. † Est & aliud cõmodũ Carboniani edicti, quia differtur quæstio status, & bonorũ possess. in tempus pubertatis: vel si quæstio status tantùm sit, fit dilatio causæ ex constitutionibus. & licet in superiori cõmodo semiplena adhibeatur cognitio, hoc tamen plenissimè est à prætore examinandũ, an expediat pupillo repræsentari cognitionem, an differri in tempus pubertatis: & maximè inquirere hoc à cognatis, matre, tutoribusq; pupilli debet. finge esse testes quosdam, qui dilata controuersia, aut mutabunt consilium, aut decedent, aut propter temporis interuallum fidem non eandem habebunt, vel finge esse anum obstetricem, vel ancillam, quæ pro partu possunt veritatem insinuare, vel instrumenta satis idonea ad victoriam, vel quædam alia argumẽta, vt magis damnum patiatur pupillus, quod differtur cognitio, quàm compendium quod non repræsentatur. finge pupillũ satisdare non posse, & admissos in possessionem, qui de hæreditate faciunt controuersiã multa posse subtrahere, nouare, moliri, aut stulti, aut iniqui prætoris erit rem in tempus pubertatis differri, cum summo incommodo eius, cui velit consultum. Nec enim debet aduersus pupillos seruari, quod pro ipsis excogitatum est: & pendere status eorum, cùm iam possit esse indubitatus: vt ff. eodem, l. iij. §. duæ.
13 † In differenda tamen causa, est & illud considerandum: an moueatur impuberi cõtrouersia status & bonorum, an status tantũ: an mater arguatur de subiecto partu, vel de adulterio. In primo casu fit dilatio, vt dictum est: quia pupillus conuenitur. Secus autem si pupillus ageret petitorio iudicio, vel alicui status moueret controuersiam: tunc enim non fieret dilatio: vt ff. eod. l. iij. §. si duo. In secundo autem casu non fit dilatio: vt ff. eo. l. j. §. vlti. & l. ij. & l. si impubes. §. si mater. & l. Titia. Præter hoc illud notandum est, quòd quandoq; pubes petit differri quæstionem propter ætatem impuberis fratris: ne aliquod præiudicium fiat impuberi propter puberis personam, cum vtrisque eorum referatur quæstio. Nam & res inter cohæredem meum, & alium acta mihi semiplenè præiudicat: vt ff. eo. l. iij. §. ibidem. & de appel. à senten. vnde mirum videtur quare & in superiori casu cum matri impuberis quęstio mouetur de partu supposito, non potest postulare impubes, vt differatur quæstio. cùm impuberi nedum semiplenum, sed plenum videtur generari præiudicium, vt liquet ex prædicta lege. Secus autem quando de adulterio accusatur mater: quia illa adultera, & hic verus filius esse potest: vt ff. ad legem Iuliam de adul. l. miles. §. defuncto. Responderi potest secundum id quod legitur ff. eod. l. j. §. vltimo. post euentum cognitionis denegandas esse hæreditarias actiones, subaudi, si cognitio habita fuerit contra puerum. Secus si contra matrem: tunc enim & si aliquod præiudicium possit fieri filio, non tamen fit dilatio: quia integra fide, & maxima constantia, verisimile est matrem causam defensuram: vt ibidem dicitur. Non est autẽ præsumptio in eo qui est pubes: & quia minor est xxv. ann. & quia non ita nouit veritatem rei: vt autem de adulterio accusatur mulier, mortuo marito, antequàm ipsa pariat, ne pręiudiciũ fiat nascituro, iussit Imperator causam adulterij differri: vt ff. de ven. in possess. mit. l. antepenulti. sed fortè rescripsit malè vel personaliter rescripsit: vel aliud in nato, aliud in nascituro.

Vnde vir, & vxor. *Rubrica.*

1 ☞ *Bonorum possessio, Vnde uir, & uxor, cui uiro, uel cui uxori detur.*
2 *Vxor ut admittatur ad bonorum possessionem, Vnde uir & uxor, quæ requirantur.*
3 *Vir & uxor quando & quatenus sibi inuicem succedant iure nouissimo.*

POST tractatum bonorum possessionum, quæ deferuntur ascendentibus, & descendentibus, & collateralibus, adiicit de hac bonorum possessione, quæ dicitur vnde vir & vxor, & quæ superioribus deficientibus locum habet: vt diximus s. vnde legitimi. Vi-
1 dendum ergo cui viro, vel vxori detur. † Et quidẽ datur eis
a vicissim [a], qui iustum inter se contraxerunt matrimonium: & ita demum si constat matrimonium tempore mortis eius, cui aliter succedere vult. Si ergo verè solutum sit matrimonium: sed tamen lex fingit durare propter reuerentiam personæ: puta liberta diuertit ab inuito patrono, non habebit locũ hæc bo. poss. vt ff. eo. l. j. Vir ergo, vel vxor, præferũtur fisco: vt j. eo. l. j.
2 † In vxore tamen si viro præmortuo velit succedere, considera an viro mortuo nupserit intra annum, an non. In primo casu repellitur: quia vltra tertium gradum non succedit etiam iure cognationis: vt s. de se. nup. l. j. In secundo admittitur, nisi fortè vir de corpore curialium, vel nauicularium, vel militum, vel fabricantiũ fit: vt j. de hære. decu. l. j. ij. iij. iiij. & v. tunc ergo corpus mulieris præfertur etiam fisco, vt ibidem dicitur. Sed illud certum est ciuitates ab intestato nemini posse succedere: vt j. de bonis vac. l. j. Et hic de successione viri, & vxoris adin-
3 uicem iure veteri, vel de bono. poss. Iure autem † authenticorum vterque alteri succedit: si matrimonium sit absque dote, aut donatione propter nuptias. Coniunx autem præmoriens, aut diuertens si locuples sit, superstes aut laboret inopia: succedit vnà cum liberis cõmunibus, alteriúsve matrimonij in quartam: si tres sint, vel pauciores. quòd si plures sint, in virilem portionem: vt tamen eius matrimonij liberis proprietatẽ seruet, si extant: his verò non extãtibus, vel si nullos habuerit, potietur & dominio. Imputatur autem & legatum in talem portionẽ: vt in authent. de exhi. & intro. §. quoniam. & vt liceat matri & auiæ. §. quia verò lege. Nec obstat quod ibi distinguit maritũ ab vxore, quod corrigitur per authentic. vt fratrum filij. §. vlti. Præter hæc notandum est, quòd si vnus sociorum imperialis liberalitatis, sine hærede decesserit: socius in id, quod donatum, non vxor succedit: vt infrà lib. x. si libertatis imperialis socius sine hærede decesserit: fortè illa correctio distinctionis locum

habet in pœnam diuertentis tantùm: non vt in quartam succedat vir vxori, vel vxor viro: vt in priori authen. de except.

a ADNOTATIO. ¶ Vicissim. Ad huius titu. materiam vide Specul. in titu. qui fil. sint legit. versi. quid si quis ita. Bart. Bal. & doct. in l. j. C. vnde vir & vxor. Bal. & doct. in l. certum. C. vnde cognat. multa per domi. Alexandr. in l. si cum dotem. ff. solu. matri.

De repudianda bonorum possessione. *Rubrica.*

1 ☞ *Bonorum possessionem sibi delatam quis possit repudiare.*
2 *Pupillus an & quomodo repudiare possit bonorum possessionem, & quid in adulto, siue curatorem habeat, siue non.*
3 *Bonorum possessionem filiofa. delatam, an possit pater repudiare: & an filij negligentia in petenda bonorum possessione noceat patri.*

DICTVM est suprà de bonorum possessionibus admittendis: sequitur vt videamus de his repudiandis. † Videndum ergo quis repudiare possit, quando repudiat eam ille, cui delata est: si maior xxv. annis fuerit. Minor † enim si fuerit pupillus, nō poterit repudiare per se. Sed nec tutor solus repudiabit: pupillus tamen repudiabit tutore authore. Et in adulto curatorem habente, idem dico, quod in pupillo. Sin autem nō habeat curatorem, repudiare poterit: sed tamen restituetur in integrum: vt ff. de succ. edict. l. j. §. vnusquisque. & §. tutor. & de bo. poss. l. tutor. & s. de in integr. restitut. minorum. l. si curatorem. In maiore etsi delata sit, non distinguo an deferatur ei per se, an per seruum: quia & delatam per seruū repudiat dominus: vt ff. de success. edict. l. j. §. per seruum. & † delatam per filium repudiabit pater, si illa bono. poss. erat futura peculij profectitij: vt quia contemplatione patris erat institutus hæres: vt ff. de vulga. & pupillo. substit. l. sed si plures. §. in arrogato. Sed & filij negligentia noceret patri, si intra statuta tempora non petiit bono. poss. nec patrem certiorauit: quia in acquirendis præiudicare potest patri: vt ff. quis or. in bon. poss. seruetur. l. vlt. Si autem bonorum possess. erat futura peculij aduentitij, neque pater repudiabit in fraudem filij, neque filius in fraudem patris repudiare potest quominus cuiuis eorum quæratur pleno iure successio altero repudiante, sicut in hæreditate dicitur: vt j. eod. & de bonis quæ lib. l. vlti. Repudiari potest bono. poss. tunc demum quando non est decreta, vel agnita. Nam nec hæreditas repudiatur posteaquàm agnita est: vt infrà de repud. hæred. l. sicut. & ff. de success. edict. l. prima. §. decretalis. eo saluo quod diximus suprà de success. edict. vt repudiato vno capite, postea succedat per aliud.

De collationibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Collatio quid sit.*
2 *Collatio inter quos fiat.*
3 *Emancipati an & quando inter se conferant.*
4 *Emancipatos conferre suis, & quare.*
5 *Collatio inter suum & emancipatum quo iure fiat, & quando, & quatenus.*
6 *Filius in adoptionem datus ueniens ad successionem patris naturalis, an teneatur conferre.*
7 *Emancipati quæ debeant conferre suis. & nu. 10.*
8 *Collatio quibus deductis fiat ab eo, qui ad successionem ueniens reliquis hæredibus conferre tenetur.*
9 *Peculium castrense quo casu conferri debeat.*
11 *Emancipatum non cogi conferre ea, quæ sibi acquisita sunt post mortem patris communis.*
12 *Emancipatus an teneatur conferre legatum quod ei relictum est, cùm morietur pater eius.*
13 *Donata à patre filio emancipato quatenus sint ab ipso filio conferenda, atque inibi de intellectu l. ut liberis. circa fi. C. de collationib.*
14 *Collationem fieri uel re, uel cautione, atque inibi quomodo & quando fiat re, quomodo item cautione.*
15 *Collationem facere recusante eo, qui ad eam tenetur, quo remedio aduersus eum succurratur.*
16 *Collatio pro quibus portionibus fieri debeat. & nu. 19.*
17 *Dotis collatio quomodo facienda sit.*
18 *Intellectus ad l. j. §. si ex dodrante. iuncta l. prætor. § uideamus. ff de colla. bono.*
20 *Collationem dotis & aliorum datorum faciendam esse etiam ex testamento, quam ab intestato, nisi pater eā fieri uetuerit, atque inibi quid ueniat appellatione datorum.*
21 *Collationem hodie habere locum duntaxat in profectitiis.*
22 *Emancipatorum & suorum differentiam hodie esse sublatam, quatenus uerum sit.*

DICTVM est suprà de bono. poss. & quia inter bonorum possessores locum habet collatio, ponit de collationibus. Videamus ergo quid sit collatio: quis, & cui debeat conferri, & quando, & quæ, & qualiter, & inquantum, & quæ sit pœna non conferentis. Diffinitur autem sic collatio à quibusdam:
1 † Collatio est ius quo res quædam non hæreditaria fit hæreditaria, id est, redigitur in commune. Mihi mirum videtur, quòd collatio dicatur ius, cùm collatio nihil aliud sit quàm cōmunicatio quasi in commune latio: nam quod erat proprium, adducitur in medium, & confertur, id est, communioni subiicitur. Vnde videtur potius esse facti, quàm iuris: nemo enim dixerit trāslationem proprietatis, quæ fit pro parte indiuisa, ius esse: licet fiat de iure: imò facti, vel factum esse censetur: vt ff. de curat. furio. l. cum filio. §. vltimo. & de conditionibus, & demonstrationibus. l. in facto. Quandoque ponitur per traditionem: vt suprà de suffragio. † Fit autem collatio, vt dictum est inter eos qui bonorum possessionē acceperunt: vt ff. eodem, l. j. §. inter. Non tamen inter eos omnes, nec inter eos
3 solos. Ecce † enim emancipati inter se non conferunt: vt infrà eodem, l. si emancipati. nisi fortè in profectitio quæstu: vt infrà eodem. l. filiæ. & ff. de coniungen. cum emancipa. libe. l. j. §. vltimo. Vel quod ibi dicit emancipato nepoti conferendum, intellige de eo nepote, qui emancipatus erat à patre suo, non ab auo. Vnde debet ei conferri, quia nec per auum, nec per hunc nepotem factum est, quominus esset in potestate aui, vel dic nepoti emancipato conferendum ex persona sui patris, qui remansit in potestate aui, & cui hic emancipatus filius obligatus erat conferre. Quod dixi in emancipatis inter se, dici potest, & in aliis qui neque sui, neque emancipati sunt: vt nepotes ex filia quia & eadem ratione multo magis inter se
4 non conferunt. Emancipati † autem conferunt suis, id est his, qui remāserint in potestate quadam naturali ratione, cùm hic emancipati iniuria quadam, hoc est beneficio bono. poss. contra ius ciuile velint admitti cum suis: ac si non essent emancipati. consequens est vt bona sua quasi non essent emancipati in medium reducāt. quasi & ea patri quæsiuissent, si emancipati non fuissent: vt ff. eo. l. j. in princ. & Institut. de exhære. lib. §. emancipatos. & ff. de bo. pos. l. sed cum patrono. §. j. quæ iniu-
5 ria non potest assignari in emancipatis inter se. † Fit autem collatio inter suum, & emancipatum, directo iure: si ambo succedunt per bono. poss. eodem iure vtriq; delatam puta bo. pos. per vnde liberi, vel per contra Tab. sed in contra Tabu. distingue vbi suus est institutus, & emancipatus præteritus: & beneficio emancipati etiam suus habet contra Tabul. an per contra Tab. augeatur portio sua, an diminuatur. quod qualiter contingat notaui s. de contra Tabul. In primo casu cessat collatio, quia per emancipatum non est suus incommodo affectus. In secundo autem casu fit collatio. Si verò non petat suus bono. poss. sed ex testamento adeat, emancipatus autem petat cōtra Tab. non fit collatio inter eos mero iure, vel ex edicto prætoris, sed ex æquitate, vel interpretatione Scæuolæ: vt ff. de bon. poss. contra Tab. l. Scæuolæ filium. j. respon. & §. videamus. & ff. eo. l. si filius. & ita intelligitur quod dicitur ff. eo. l. j. §. ibidē. nam & ibi quia suus decessit antequàm peteret bon. poss. non fit collatio hæredi suo mero iure, vt dictū est, sed æquitate erit facienda. vt liquet ex præmissis. quod autē dixi vbi ambo succedant per vnde liberi, serua etiam si ambo succedant ab intestato per constitutiones, vel per authen. vel quando emancipatus contra institutum suum hæredem proposita querela inofficiosi testamenti succedit: vt j. eo. l. filiæ. & l. vt liberis. Vbi autē emancipatus non faciat iniuriam suo hæredi in succedendo, vt quia iudicium patris meruit, nec quicquam amplius nanciscitur quā ei dedit pater. non tenetur conferre etiā si legatis meruit semissem: vel tantùm, quantum contra Tab. bo. poss. ssori occurrat: vt ff. eo. l. j. §. pater. Olim enim ex testamento non fiebat colla

bat collatio: nisi pater id diceret, sed hodie contra: vt in authen.
6 de trien. & se. §. illud quoque. Item † quod dixi in emancipato, serua & in eo qui datus est aliis in adoptionē à patre naturali: ipse enim cōferet, vel pater suus adoptiuus: vt ff. eo. l. j. §. is quoq;. quia & ei quandoque defertur contra Tab. bon. poss. vt notauimus s̄. de contra Tab. Itē puto, quòd suus hæres emancipatis conferat profectitia tantum: vt j̄. eo. l. filię. §. nec dubiū. Et eadem conferunt hi, qui neque sui neq; emancipati sunt. s. profectitia tantùm. Item qui neque sunt sui, neque emancipati, suis conferunt profectitia tantū: vt j̄. eo. l. illam. Item sui in-
a ter se conferunt profectitia[a], & aduentitia: vt j̄. eo. l. filiæ. Sed quia circa collationem faciendam suis ab emancipatis princi-
7 paliter consistit huius tit. tractatus in Digestis, plenius † circa hunc articulū videamus, quę debeant emancipati cōferre suis: & certè tenentur conferre ea, quæ sunt in bonis eorum eo tem-
8 pore, quo pater communis decedit † deducto ære alieno; sic enim intelliguntur bona, si tamen æs alienum sit purum. Si autem sit in diem, vel sub conditione, non statim id deducetur, sed cōferetur: sed tamen suus cauebit emancipato, vt existente conditione, vel adueniente die defendat eū à creditore pro ea parte quā cōtulit ei emācipatus: vt j̄. eo. l. ea quæ. & ff. eo. l. ij. §. illud aūt. Item debet deduci castrense, vel quasi castrēse peculium. Item quòd dignitatis nomine à patre datum est, vel etiā debetur. nā & si adhuc debetur, hoc sic interpretandum est, vt non solus oneretur, qui dignitatem meruit, sed cōmune sit omnium hæredū onus hoc debitū: vt ff. eo. l. j. §. nec castrense. &
9 §. sed aliud. Quandoq; † tamen non deducitur peculium castrense, vt si emancipatus habuit filium, qui habebat castrense peculiū: & ille decesserat tempore mortis cōmunis patris; hoc enim peculium nō acquiritur emancipato post mortem communis patris: sed nō admittitur. sibi enim fuit quæsitū viuente cōmuni patre præmortuo filio, & licuit ei ipsum occupare peculium iure suo, siue fuerit à filio institutus, siue decesserit intestatus: vt ff. eo. l. j. §. si is, qui bona. Est & alia ratio quare conferatur: quia non est emancipati peculiū iure militiæ suæ: sed iure militiæ filij. Item nō ratione militiæ præsentis; sed præteritæ, vel futuræ. Item deducitur actio iniuriarū: quia magis vindictæ quàm pecunię habet persecutionē. Sed aliud in actione furti, & in aliis pœnalibus actionibus, quæ non sunt proditæ
10 vindictæ causa: vt ff. eo. l. ij. §. emancipatus. † Conferendæ ergo sunt actiones pœnales, vel nō pœnales ex quacunq; causa competunt ei tempore mortis communis patris, siue purè, siue
11 in diem, siue sub cōditione. † Excipitur in legato conditionali relicto emancipato, cuius conditio existit post mortē communis patris: & ideo post mortē cedere videtur legati dies, & post mortē videtur acquiri: & ideo non cōferetur, sicut nec alia, quę obueniunt emācipato post mortem cōmunis patris: vt j̄. eo. l. si donatione. & l. nec emancipati. & ff. eo. l. ij. §. id quoq;. & de reg. iur. l. quæ legata. Item excipitur quarta, quę sub cōditione debetur emancipato à suo arrogatore sub illa conditione emācipauerit eum, vel exhæredauerit eum iniustè. nam si viuit pater adoptiuus, qui emancipauit arrogatū sine causa præmatura, est spes collationis cū adhuc viuit is, de cuius bonis quarta debetur. Si autem decesserit arrogator, quartam tenetur conferre hic emancipatus, quæ ad eum peruenit, vel ei debetur de bonis arrogatoris: vt ff. eo. l. j. §. si impubere. Ea autē quæ fuerunt aliquādo emancipati, sed nō sunt tempore mortis cōmunis patris, non conferuntur: nisi dolo alienauerit, vel diminuerit, si tamen dolo cessauit acquirere, nō æstimatur hic dolus in collatione: vt ff. eo. l. j. §. pen. Post mortem autē cōmunis patris nedum de dolo, sed etiam de culpa tenetur emancipatus in eo, quod minuit de bonis suis: sed si sine dolo eius, & culpa, quid periit, vel minutum est, non tenetur: vt ff. eodem, l. ij. §. de illis.
12 † Porrò de quibusdā dubitatur quę sita sint emācipato post mortem cōmunis patris, an antea; vt ecce legatū est ei relictū, cùm morietur pater, & certè tenetur conferre: quia acquiritur ei patre viuēte: moritur enim pater, se viuo. mortuus enim mori nō potest, nec mors ei dominari; si tamen filio emancipato pater cōmunis ab aliquo institutus hæres oneratus fuerit præstare legatū, cùm ipse pater morietur interpretatur lex perinde esse, ac si post mortem patris relictū esset legatum; vt ff. eo. l. j. §. si emancipato. & §. si ipso. & est ratio: quia si dies huius legati diceretur cedere, patre viuente, in cuius potestate est filius iste, nullum esset legatum: quia filio in potestate degenti, non potest relinqui legatum à patre hærede instituto: vt Institu. de
13 lega. §. an seruo. † Ea aūt, quæ donauerit emancipato filio dicit lex conferenda pro tenore præcedentium legum: vt j̄. eod. l. vt liberis. in fin. Quis est iste tenor? & certè hic vt ita demum conferant, si donator dixerit de collatione facienda: vt j̄. eod. l. penult. in fi. Sed quidam dixerunt illum esse tenorem seruandum, quem seruamus in donatione collata à patre filio existenti in potestate. Si enim pater ei donauerit, vt haberet in peculio, fieret collatio: vt j̄. eo. l. si donatione. & de tali donatione loquitur ff. de vsu & habi. l. fundi. §. vlti. Sed si donauerit ei conferendo in eum vltimum arbitrium, vel tanquam extraneo, id est, bene merito, non fit collatio: imò silentio mortis confirmatur donatio, & ita obtinebit vim relicti, sed si expresśim esset confirmata, verè relictum esset: vt diximus suprà de dona. inter virum & vxorem. & ea confirmata expresśim, vel tacitè præcipua adiudicaretur in act. famil. ercifcun, vt s̄. fami. ercis. l. filiæ. nisi esset donatio immensa; tunc enim in quęcunque sit collata, fiet reuocatio: vt alij filij consequerentur debitum bonorum subsidium: vt diximus suprà de inoffic. dona. & inoffi.
14 testa. authent. vnde si parens. † Fit collatio duobus modis re, & cautione. Re, vt si fiat diuisio bonorum conferendorum: nec est opus cautione, si constet inter partes quæ sint conferenda. Si verò dicātur quædam non esse in commune redacta, tūc propter incertum erit cautio interponenda. Item & re videtur fieri collatio, si tantum tibi remitto, quantum teneor conferre. Idemq; & si nomen paterni debitoris tibi delegauero, vel fundum, vel rem alienā dedero pro portione bonorū, quā debui conferre: vt ff. eo. l. j. §. quamuis. Cautione aūt fit collatio per satisdationem fideiussorū, vel per dationē pignorum: vt ff. eo. l. j. §. iubet. Stipulatio autem cōmittitur cùm interpellatus cū aliquo spatio quo potuit conferre, non fecit. Et siue quis non conferat, siue dolo fecit quominus conferat, quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur: vt ff. eodem, l. si quis. §.
15 vltimo. Nolenti † autem conferre duobus prædictis modis denegantur hæreditariæ actiones, & curator eorum constituitur apud quem refecta pecunia collocetur: vt tunc demum recipiat quod redactū est, cùm bona propria contulerit. Nam & si postea, acta pœnitentia, quis velit conferre recipiet ius suum: vt ff. eo. l. j. §. si frater. & §. sed & si cui. nec enim prætor variantem repellit, & consilium mutantis non aspernatur: vt ff. eodem. l. nonnunquam. Denegantur autem hæreditariæ actiones in totū, si quis nullo modo cauerit. Si autem quis debeat cauere duobus, & cauit vni tantū, siquidem cessauit cauere vtriq; per contumaciā, denegantur ei hæreditariæ actiones, & totius trientis sui. si autē cessauerit cauere per inopiā, denegantur ei hæreditariæ actiones pro dimidia eius partis. s. trientis, qui non cauit. Trientis autē dimidia sextans est: vt ff. eo. l. j. §. si cum duobus. Item ad collationem faciendam quis potest compelli iudicis officio: vt probatur infrà eo. l. si soror. & ff. de col. do. l. j. primo responso. quid enim si ille qui tenetur conferre. & sibi pro nulla re necessarium est agere? certè nulla esset ei pœna si denegarētur hæreditariæ actiones, cùm nec agat, nec
16 agere velit. † Fit collatio pro virilibus portionibus: puta duo sunt filij in potestate, & vnus est emancipatus habens trecenta, ducenta fratribus cōferet, sibi centum: facit enim eis partem, quamuis eis nō soleat conferri, quòd si duo sint filij emancipati singuli habentes trecenta, & duo sint in potestate, æquè dicendum est singulos emancipatos singulis qui sunt in potestate centena conferre, & centena retinere, sed ipsos emancipa-
17 tos nihil conferre inuicem. † Dotis quidem collatio fiet in eundem modū: vt quicunq; conferet, etiā suam personā numeret in partibus faciendis: vt ff. eo. l. j. §. vlti. & l. prætor. §. Iulia-
18 nus. Sed † videtur cōtra dicere id quod est ff. eo. l. j. §. si ex dodrante. nam pro quadrante tantū fit collatio: & redditur ratio, quia eum solum fratri abstulit: ergo vbi ab intestato succedit emancipatus, quia dimidia aufert fratri, videtur debere cōferre dimidiam, vt sic aliam dimidiā habeat præcipuā. Sed prædictæ legi quidā respōdent exponēdo illa verba pro quadrante.

id eſt,propter quadrantẽ, vel dic ſemper intantum fieri colla=
tionem,inquantũ aufert.vbicunq; vero habebat iuuenis emã=
cipatus trecenta,vel centum,vel huiuſmodi,ſubaudi,conferen
da.alia verò multa habebat ſibi præcipua adiudicanda. huic
enim ſolutioni contrarium eſt,quod eſt ff.eo.l.prætor.§.Iulia=
nus.nam ibi licet tantũ quartam auferat per bono.poſ. contra
Tab.Nam & quatuor erant filij, confert tamen tertiam. Item
diſtinguunt quidã vtrum emancipatus ſuccedit ab inteſtato
per bon.poſſ.vnde liberi, vt tunc totum quod habet cõfert an
ex te,vel cõtra te:vt tunc pro ea parte quã aufert conferat.Sed
hæc diſtinctio reprobatur per eandem legem,prætor.nam &
ib per contra Tab.ſucceſsit,& tamen totum confert, non pro
19 ea parte,quam aufert. Illa † planè diſtinctio videtur probabi
lis,vtrum ſolus filius ſit hæres,& nullus extraneus.& tunc ſiue
ex teſtamento,ſiue ab inteſtato ſucceſsit, ſemper in totum fiet
collatio.vbi verò extraneus hæres eſt,quod ſine teſtamento cõ
tingere non poteſt;quia filius emancipatus non facit iniuriam
ſuo hæredi:imò potius extraneus emancipatus nõ confert ſuo
hæredi:niſi pro ea parte,quam aufert ei.pro ea vero quam au=
fert extraneo, nullo modo ſibi confert; nam & ſi à ſuo hærede
nihil aufert,nec ei conferet vt ff.eod.l.j.§.pater filium. Et eſt
hoc ſciendum:quia bo.poſſ contra Tab.non datur emancipa=
to,ſi cauerit ſibi conditione:ſed demonſtrat quid,data bo.poſ.
fieri oporteat:alioquin magna captio erit emancipati,ſi nõ ali
ter bo.poſſ.accipere intelligetur:niſi cauiſſet de collatione: nã
ſi interim deceſsiſſet,hæredi ſuo nihil relinqueret. Intelligen=
dum eſt ergo eum accipere bon.poſſ.etiam antequàm caueat:
ſed ſi non cauerit,tota hęreditas remanebit apud eum,qui fuit
in poteſtate:vt ff.eod.prætor.primo reſponſo.denegatis eman
20 cipato hæreditariis actionibus: vt ſuprà dictum eſt. † Fa=
cienda eſt collatio ex teſtamento,& ab inteſtato dotis,& alio=
rum datorum,niſi pater dixerit in contrarium:vt in authen.de
trien.& ſe.§.illud.niſi in caſu quando filia cum extraneis inſti=
tuta eſt:vt ſ.communia vtriuſque.in.l. vlti.ſolùm fiebat ab in=
teſtato tantùm:vt infrà eod.l.prima.& l.filiam. Datorum au=
tem nomine quidam (vt M.& Placent.) & data ob cauſam:vt
dotes,& donationes propter nup.& dona.ſimplices putant cõ
tineri.& ita dicũt corrigi legem veterem,quæ dicit ſimplicem
dona.non conferri;niſi donator id dixerit:vel niſi in vnum do
natio propter nuptias,vel in filiam dos,in alium autem, vel in
aliam collata ſit donatio ſimplex:vt infrà eod.l.penulti.Sed no
ſtri do. nomine datorum non intellexerunt ſimplicem dona=
tionem:ſed data ob cauſas: authen.enim loquitur indiſtinctè:
& ideo veteris legis diſtinctio,vel quantum ad res quæ confe
runtur non eſt ſublata:vt infrà de appel.l.præcipimus. in fine.
21 & in authen.de admini.offic. §. vlti. † Illud notandum eſt,
quòd hodie conferuntur profectitia tantum:vt infrà eo. l.vlti.
22 Item hodie † ſublata eſt differentia ſuorum, & emancipa=
torum filiorum:vt in authen.de hære. ab inteſta.§.nullam.ſed
fortè non eſt differẽtia quominus ſui, & emancipati ſuccedãt
per conſtitutiones;licet olim non ita eſſet:vel quantum ad res
quæ conferuntur.eſt tamen differentia in expugnatione teſta
menti inter ſuos, & emancipatos:vt dicitur Inſtit.de exhæred.
lib.in princ.& §.emancipatos.& §.noſtra. & quantum ad ac=
quiſitionem. nec enim ſic quæritur patri per emancipatum fi=
lium,vt per ſuum.& quantum ad in ius vocationem : vt ſ. de
in ius voc.l.qui in poteſtate.

a ADNOTATIO. ¶ Profectitia.Adde Bart.in l.frater à fratre. colum. vij.ff.de condi.indebi.Bald.in l.ſi emancipati.eo.titu.doct.in l.fin.C.de colla. Bartol.in tract.de duob.fra.& ibi Bald.in addi. ad ipſum. multa per doctor. Alexand.in conſi.lx.in iiij.volu.

De teſtamento militis. *Rubrica.*

1 ☞ *Miles quis dicatur.*
2 *Miles unde dicatur.*
3 *Militibus quando competat priuilegium in teſtamento faciendo, & circa quæ.*
4 *Miles cuiuſmodi priuilegium habeat circa perſonam inſtituti hæredis.*
5 *Miles quale priuilegium habeat in modo inſtituendi hæredem, atque inibi quòd ex certo tempore, & ad certum tempus, & ex conditione hæredem poteſt inſtituere.*
6 *Militem poſſe pro parte teſtatum, & pro parte inteſtatum decedere.*
7 *Hæredibus duobus à milite inſtitutis, uno in caſtrenſibus rebus, altero in paganicis, non eſſe locum iuri accreſcendi inter eos, atque inibi quatenus teneantur ad ſolutionem æris alieni.*
8 *Ius accreſcendi locum habere in ſucceßione militis, qui unum ex hæredibus inſtituit in una re, alium in alia: uel unum ex uncia, alterum ex bonis caſtrenſibus.*
9 *Miles, qui hæredem unum inſtituit in bonis paganicis, in caſtrenſibus nullum inſtituit, an in eis cenſeatur deceßiſſe inteſtatus.*
10 *Priuilegium, quod milites habent circa teſtamenti factionem, quandiu duret.*
11 *Milites quibus caſibus amittant priuilegium, quod habent circa teſtamenti factionem, ob crimen aliquod à ſe commiſſum, propter quod damnati ſunt.*

ISSERVIMVS de ſucceſsionibus præto
riis;nunc audiamus de ciuilibus : quarum aliæ
ſunt ex teſtamento,aliæ ab inteſtato.& quia il=
læ ſunt digniores, quæ ſunt ex teſtamento, de
eis primò dicamus:& ſpecialiter prius de teſta
mento militis, quod propria & ſingularia iura
ſibi vendicat:vt ff.eod. l.ij. Videndum ergo quis ſit miles, &
vnde dicatur,quæ ſint eius priuilegia,quandiu durent & qua=
1 liter amittantur. † Eſt autem miles,vt ait Vegetius de re mi
litari,qui iurat ſe non euitaturum mortem propter ſalutem rei
publ.Nec ſufficit,ſi eſt aliquis electus tyro,& pu.expenſis fa=
cit inter.debet enim in numeros militum referri:vt ff. eodem,
l.antepenul.id eſt in matricula,vel tabula,in qua ſcribebantur
omnia nomina militum. Idemq; eſt ſi confeſtim iuſſus eſt cin=
gi:vt ff.eodem,l.penultima.§.penultimo. Item ſtigma hoc eſt
nota publica brachiis eorum debet infligi:vt infra de fabricen
2 ſibus.l.ſtigmata. † Dictus miles à militia, id eſt duritia quã
pro nobis ſuſtinet : vel à multitudine : aut à malo quod ſolent
milites arcere. Aut à numero mille hominum fortè, quòd de
mille vnus præcipuus eligebatur, & ſtrenuus in militẽ:quaſi
3 milleſimus dictus:vt ff.eodem,l.prima. §. miles. † Habent
a milites priuilegia in teſtando [a] : ſed diſtinguitur vtrum ſint in
militia,vel in expeditione:an in ſuis ædibus,vel in aliis locis,ſi
ſunt extra expeditionem in ſua domo,vel alibi iure communi
debent teſtari:vt infrà eodem,l.penultima.& Inſtitut.eodem.
§.illis. Si autem ſunt in expeditione, ſiquidem ſunt in confli=
ctu belli,& in vitæ periculo:licet eis teſtari quomodo poſsint,
& quomodo velint. Proinde ſiquidem in vagina, mucrone:
aut in clypeo literis ſanguine rutilãtibus annotauerint : aut in
puluere ſcripſerint gladio ſub ipſo tempore quo in prælio vi=
tæ ſortem derelinquant, ſtabilis erit eorum voluntas ; vt infrà
eodem,l.milites.ſi autem non ſunt in expeditione, aut in con=
flictu belli,vel vitæ periculo ſaltem debent adhibere duos te=
ſtes,vt voluntatẽ ſuam teſtentur coram eis:& declarent,quem
velint ſibi hæredem eſſe:& cui libertatem tribuant, vel lega=
tum relinquant.cæterum ſi(vt plerunque ſermonibus fieri ſo=
let)dixerint alicui te hæredem facio, aut tibi bona mea relin=
quo,non oportet hoc pro teſtamẽto obſeruari;nec illorum ma
gis intereſt,quàm ipſorum quibus hoc priuilegium datum hu
iuſmodi exemplum non admitti ; alioquin nõ difficulter poſt
mortem alicuius militis teſtes exiſterent,qui affirmarent ſe au
diſſe dicentem aliquem relinquere ſe bona, cui viſum eſt, &
per hoc iudicia vera ſubuertentur:vt Inſtitu.eod.§.id priuile=
gium.& ff.eod.l.diuus.Item habent priuilegium in inſtitutio=
ne quæ conceditur militi : ideo quia miles eſt etiam vt facit eã
iure militari, quæ ſibi non permitteretur aliâs:vt ecce ſurdus,
vel mutus miles ante cauſariã miſsionem iure militari teſtari
poteſt:vt ff.eod.l.iij.Item miles incertus, an ſit ſui iuris, vel an
pater eius viuat,teſtari poteſt:vt ff.eodem,l.ex militari.§.ſi mi
les.Item & filiusfamil.miles teſtari poteſt:quod nõ poſſet,niſi
eſſet miles in armata militia,vel inermi:quod quibuſdam loco
priuilegij conceſſum eſt:vt Inſtitu.eodem.§. vltimo. & quib.
4 non eſt permiſſ.facere teſta.in principio titu. † Item habent
priuilegia circa perſonam inſtituti hæredis:nam qui aliâs non
poſſunt ab aliis inſtitui, inſtituuntur à milite.ecce enim depor
tati ferè omnes hi, qui factionem teſtamenti non habent, à mi
lite poſſunt inſtitui hæredes. Sed ſi ſeruum pœnæ hæredem
ſcribat,inſtitutio non valet. Sed ſi mortis tempore in ciuitate
inueniatur, inſtitutio incipit conualeſcere quaſi nunc hæredi=
tate data. Et generaliter in omnibus id dici poterit,quos mi=
les in

les principio inutiliter hæredes scribit: vt institutio incipiat habere vires, si mortis tẽpore talis inueniatur: vt à milite institui poterit: vt ff. eo. l. qui neq; §. j. mulier tamen in quã turpis suspicio cadere potest, nec ex testamẽto militis aliquid capere põt: vt ff. eo. l. miles ita. §. mulier. nisi fortè tempore mortis inuenia
5 tur mulier opinionis bonę: vt proximè dictũ est. Itẽ habent milites priuilegium in qualitate instituendi. ecce enim miles & ad tempus hæredem facere potest, & alium post tempus, vel ex conditione. si ergo instituat te hæredem quoad viuit Titius, & post mortem tuam substituat aliquem, valet institutio, & substitutio. Sed si ita scripserit vsque ad annos decem, hæres esto, nullo substituto intestati causa post decem annos locum habebit. Et quia ex certo tempore, & vsque ad certum tempus milites possunt instituere hæredes, consequens est, vt antequàm dies veniat quo vocatur institutus, intestati hære
6 ditas deferatur. & quod † licet militi in temporis spatio modico, vel non modico: vt quodam tempore decedat testatus: quodam intestatus: licet ei etiam portionem bonorum: quia in parte bonorum potest decedere testatus, & in parte intestatus: vt ff. eodem, l. si miles vnum. §. primo. & l. miles ita. Hic
7 tamen † distinguendum est vtrum miles instituat vnum in paganicis, & alium in castrensibus: tunc non est inter eos ius accrescendi: quia quasi duorum hominum duæ hæreditates intelliguntur: vt etiam in æs alienum quod in castris est contractum solus is tenetur, qui castrensium rerum institutus est extra castra, contracto ære alieno, solus ille tenetur qui certarum rerum scriptus est: si aũt alterutra pars bonorum æri alieno quod ex ea causa pendebit non sufficiat: & propter hoc institutus in ea non adierit, alter qui adiuerit compellitur totam hæreditatem defendere, aut totam creditoribus cedere: vt ff.
8 eodem, l. si certarum. §. Iulianus. Si autem † instituat vnum in vna re, alium in alia: vel vnum ex vncia, alium ex castrensibus, est ius accrescendi inter eos: vt ff. eodem, l. si certarum. primo responso. & infrà eodem, l. quãquam. Nec obstat, quod legitur ff. eodem, l. si miles vnum ex fundo hæredem scripserit. creditur quantum ad residuum patrimonium intestatus decessisse. creditur enim esse ita à iure, si probetur militem hoc
9 voluisse. Si autem † miles vnum instituat in paganicis, & in castrensibus neminem instituat, pertinent castrensia ad hæredem ab intestato venientem: nisi probetur voluntas militis contraria: & è conuerso. Idem si vnum instituat in castrensibus: non distinguo commilitonem, vel alium: & neminem instituat in paganicis. pertinebant enim ad hæredem iuris inte
10 stati: vt infrà eodem, l. prima, & secunda. † Durat autem priuilegium militum quousque sunt in militia. Item si posteaquàm missi sunt militia moriantur intra annum: nec distinguo an conditio institutionis extet intra annum, an postea: vt Institut. eodem, §. sed hactenus. & ff. eodem, l. quòd constitutum. & l. quòd dicitur. Est tamen hoc intelligendum de his, qui missi sunt militia honestè, & causariè: nam eorum qui missi sunt ignominiæ causa, statim desinunt testamenta iure mi
11 litari valere: vt ff. eo. l. testamenta eorũ. † Amittunt milites huiusmodi priuilegium, qui damnati sunt de crimine capitali. distingue tamen damnati sint de crimine communi, an militari, si de crimine communi: non licet eis ammodo testari. si autem damnati sunt de crimine militari: vt quia alienauerit arma, vel rem sibi prohibitam à duce gesserit, vel similia, quæ numerantur ff. de re militari. l. ij. & iij. Distingue vtrum sint dãnati de fide rupta, an ex aliis: si de fide rupta, non licet eis testari. Si autem sunt damnati de alio crimine militari, siquidem iudex, qui damnauit eum non concessit ei in ipsa sententia testari, nullo modo testabitur. Si autem concesserit ei testari, poterit, idq; duntaxat super bonis castrensibus, & colligitur hæc distinctio infrà eodem, l. militibus. & ff. de veteranorum succ. l. j. & ff. eodem. ex militari. & de iniusto rupto testamento. l. si quis filio. §. sed & si quis fuerit capite. & de donatio. inter virũ & vxorem. l. cùm hoc. §. sed miles. & de legatis tertio. l. si quis in principio. §. miles. Est autem notandum, quod priuilegium quod habet miles, vt testetur qui aliàs nõ poterat testari, durat etiam post missionem: vt Instit. eod. j. responso. sed secus in aliis priuilegiis.

a ADNOTATIO. ¶ Testando. Vide ad hoc Barto. in l. neque. C. de test. mil. Bald. in l. milites. eodem titu. elegantem gloss. in §. planè. institu. de testa. Angel. Are. in §. filiusfa. nume. 8. insti. quibus mo. ius pa. po. fol. chart. xxxvij. domi. Christo. & ibidem Ias. de may. in addi. in §. suprà. nume. xj. de test. mili. charta. lxiij. non tamen ista habent locum in militibus. Florentinis qui sunt mercatores.

Qui facere testamentum possunt, vel non. *Rubrica.*

1 *Testamentum facere quibus personis non licet.*
2 *Filiumfa. non posse etiam ex consensu patris testari, tametsi posit eo consentiente donare causa mortis, & cur tam uariè.*
3 *Impuberes testamentum facere non posse, & intra quam ætatem censeantur impuberes.*
4 *Furiosus an & quando testari posit.*
5 *Prodigum, cui bonis est interdictum, testari non posse.*
6 *Mutus an & quando testari posit.*
7 *Cæcus quomodo testari debeat.*
8 *Testamentum qui facere non posint, ob id, quòd de crimine damnati sunt.*
9 *Obsides testari non posse.*
10 *Damnatum ob carmen famosum intestabilem esse, & quomodo id sit intelligendũ.*
11 *Infames omnes an prohibeantur facere testamentum.*
12 *Testamentum facere non posse eos, qui dubitant de statu suo.*
13 *Testari non posse eum, cui lege bonis est interdictum.*

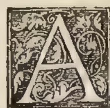
IXIMVS de testamentis iure singulari conficiendis: nunc videamus de testamentis conficiendis iure communi. & quia in testamentis instituendis habetur delectus instituentium, & institutorum, siue instituendorum, priusq; est instituere, quàm institui, audiamus qui testamentum facere nõ possunt: & sic per consequentiam sciemus qui possunt facere testamen
1 tum: vt ff. de testament. l. si quæramus. † Sunt autem xiij. numero quibus non licet facere testamentum: vt ecce filiusfami. impubes, furiosus, prodigus, cæcus, mutus, damnatus ad mortem, obses, intestabilis, & de statu incertus, cui lege est interdi
2 ctum, seruus, & monachus. Quod † dictum est de filiofamil. obtinet etiam si pater ei concedat testari: vt ff. de testamentis. l. qui in potestate. & infrà eodem, l. penultima. Est enim testamenti factio publici non priuati iuris: vt ff. de testament. l. iij. patre tamen consentiente posset dare causa mortis: vt ff. de donatio. l. filiusfamil. hic in militibus paganis. filij enim famil. milites in armata, vel iterata militia possunt facere testamentum in castrensi, vel quasi castrensi peculio: vt Insti. eo. & j. eo. l. vlt.
3 & infrà de proximis sacrorum scriniorum. l. proximos. † Im
a puberes [a] certum est, quòd non possunt facere testamentum, vel testari: quia non habent animi iudicium: vt Institu. eodem, §. præterea. licet mereantur habere dignitatem tribunatus: vt suprà proxi. titu. & dicuntur impuberes mares, qui non cõpleuerunt xiiij. ann. fœminæ, quæ non compleuerunt xij. an. Complesse autem uidẽtur, ex quo tetigerunt aliquam horam
4 vltimi diei: vt ff. de testamen. l. ex qua. Item † furiosus testari non potest, quia non est suæ mentis: si tamen habuerit interualla dilucida, interim licet ei testari: vt tamen compleatur testamentum antequam superueniat furor: vt infrà eodem, l. furiosum. & Institut. eodem. §. furiosi. nomine furiosi, & mente captum accipio: vt ff. eodem, l. secunda. & l. in aduersa. Item
5 † prodigus, cui bonorum administratio interdicta est testari non potest: vt Institutu eodem. §. item prodigus. nam nec aliquid de bonis suis alienare potest: vt plenè diximus de eo. su
6 prà de curato. furiosi. † Item mutus testari non potest, si ponamus eum esse mutum, & surdum ipsa naturà: si autem mutus esset, & surdus ac cidentaliter, siquidem ponamus eum scientem literas, poterit testari: & codicillos facere: si tamen manu sua scribat testamentum, vel codicillos, vel scribat per alium, si tamen à principe impetrauerit: vt ff. de testament. l. si mutus. Idémque est multo magis, si ponamus aliquem esse mutum, & non surdum ex accidenti, quod tamen raro consueuit accidere: nam secundum naturam, si mutus est, debet esse & surdus. Surditas autem sola nunquam est impedimento, ne fiat testamentum: siue sit ex accidenti, siue à natura. Raro tamen, (imò impossibile est) aliquem esse surdum naturà, & non mutum: nam si mutus non natura, im

possibile est quòd non audiat si quis supra cerebrum eius clamet: vt infrà eod.l.discretis. Loquitur autem de eo multo, qui nihil eloqui potest, non de eo qui tardè loquitur. Ille enim qui tardè loquitur, non habet iuris impedimentum in testamento
7 faciendo: vt Institut.eod.§.item mutus. † Cæcus testari nō potest: nisi quadam speciali adhibita solennitate. debet enim vocare septem testes, & tabularium: & coram eis exprimere se velle testari sine scriptis, & hæredum quos instituit nomina, & dignitates, & indicia debet exprimere, & legata designare: & hæc omnia scribenda sunt à tabulario, vel corā testibus tūc, vel si fuerāt antè scripta coram testibus debent recitari: & cæcus debet profiteri illud esse suū elogium, & ipsum esse dispositum ex sui animi sententia, & in fine debet sequi subscriptio testium. Item eorundem. & tabularij signacula debent supponi. Quòd si tabularius inueniri nō potest, octauus debet testis adhiberi: vt quod tabulario supradicto modo cōmisimus, per octauum testem capiat effectum: vt j.eo.l.hac cōsultissima. & Instit.eo.§.penult. Est & notandum, quòd lex prædicta vocat hoc testamentum nuncupatiuum: sed multam habet similitu-
8 dinem cum eo quod fit in scriptis. † Item damnatus ad mortem testamentum facere non potest, siue sit damnatus, vt moriatur, siue vt fiat seruus pœnæ, siue deportatus sit in insulam. Relegati autem quia non amittunt libertatem, vel ciuitatem, testamentum facere possunt. Si tamen quis eorum fuerit dānatus, & appellauerit, interim testari potest: vt ff. de testa. l. eius qui.§.is cui.vsque in fi.l.qui à latronibus.§.si quis. Miles tamē & si damnatus sit de crimine capitali, testari potest: vt diximus
9 suprà titu.proxi. Item † non possunt testari qui dati sunt loco captiuorum hostibus populi Romani, & illi appellantur obsi-
10 des: vt ff.de testa.l.obsides. † Item damnatus ob crimen famosum, intestabilis est: vnde nō potest testamētū facere, nec ad testamentum adhiberi amplius vt quidam putāt: nec ei dicitur testimonium: fortè in testamento aliquo tantùm: quia ex nullo testamento capax est: vt ff. de testa.l.is cui.§.si quis.& l. cum
11 lege. † [Sed quæri potest nunquid quilibet infamis prohibeatur facere testamentū? & quòd prohibeatur arg. est ff. eo. l.is cui.& l.cum lege.& de testa.l.ob crimen.sed certè non puto quòd prohibeatur. & leges illæ loquuntur in eo qui damnatur ob crimen famosum: & pœnæ potius sunt molliendæ, quā exasperandæ. Per hoc soluitur quæstio Mutinensis vsurarij cuius testamentum dicebatur non valere, quia erat infamis per
12 leg.C.de his qui no.infa.l.improbum.] † Item de statu suo dubitantes, vel errantes, non possunt testari: vt quia nesciunt se manumissos, vel emancipatos, vel dubitāt de eo: vt ff. de testa.
13 l.qui testamento domini.& l.de statu. † Item is cui lege interdicitur bonis, vt hæretici, & rei perduellionis testari non possunt: vt ff.eo.l.is cui lege.& suprà de hære.l.manichæos. & infrà ad leg.Iul.ma.l.penul. Item seruus testamentum facere non potest: vt ff.eod.l. si filiusfamil. In monachis autem & presbyteris quid obtineat plenè diximus suprà de sacrosanc. eccle.authen.si qua mulier.& de episco.& cleri.authen. licentiam.& authen.presbyteros.

a ADNOTATIO. ❡ Impuberes. Ad huius conclusionis & multarum sequentium materiam vide Bartol in l.aurel.§.grauis.ff.de lib.lega.Bald.in l.si frater.C.qui testa.fac.pos in l.milites.in j.colum.versic.ij. est considerāda.C.de test.mili. Paul.de castr.in d.l.si frater.doctor.in l.j.§ j.ff.de leg.iij. Ad illud de muto vide Bald.in l.discretis.C.qui testa.face.pos.Bartol.in l.quæramus.versic.tertia regula est.ff.de testa.Canonistas in rubr.eodem titu.cætera vide ex te.

De testamentis, & quemadmodum testamenta ordinentur. *Rub.*

1 ☞ *Testamentum quid sit.*
2 *Testamentorum species olim quot fuerint, & quot sint hodie.*
3 *Testamentum nuncupatiuum quid sit, & quomodo fiat.*
4 *Testamentum nuncupatiuum uno contextu fieri debere, quomodo accipiendum sit.*
5 *Testamentum in scriptis quam solennitatem requirat.*
6 *Testamentum solenne non ideo minus firmum esse, quòd testes ignorent, quid in eo contineatur, & quomodo tunc adhibendi sint.*
7 *Testamentum quomodo debeat à testibus signari.*
8 *Testamento contenta uolens testes ignorare, quid facere debeat.*
9 *Testes quot requirantur in testamentis.*
10 *Testamentum coram principe factum quàm sit priuilegiatum.*
11 *Rusticus testari uolens, quot testes adhibere necesse habeat.*
12 *Testamentum parentis inter liberos imperfectum ob non adhibitam solennitatem an & quatenus ualeat. & nu.sequen.*
14 *Testes qui prohibeantur adhiberi in testamentis. & nu.18.*
15 *Seruus an & quando possit testamento testis adhiberi.*
16 *Testium testamento adhibitorum conditionem spectandam esse tempore facti testamenti, non tempore mortis.*
17 *Legatarij & fideicommissarij an & quando possint esse testes in testamento, in quo eis legatum uel fideicommissum relictum est.*
19 *Testamentum ritè factum quomodo irritetur.*
20 *Testamenta quibus modis rumpantur.*
21 *Testamentum prius factum an & quando rumpatur per posterius testamentum.*
22 *Testamentum prius perfectum quando rumpatur per posterius imperfectum. & numero 24.*
23 *Testamentum an rumpatur ex eo solo, quòd testator dixerit, nolle se id ualere.*

AVDIVIMVS suprà de testantibus: nunc audiamus de ipsis testamentis. Videndum ergo quid sit testamētum, & vnde dicatur, & quæ sit diuisio testamentorum, & qualiter cōficiantur.
1 † Est autem testamentum voluntatis nostræ ☞ iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri voluerit: vt ff.eodem, l.prima. De eo, id est de vniuerso patrimonio, vt excludatur singulare relictum, vel codicillus. Nam & vbi quis aliquem instituit ex parte: vel ex certa re, nec reliquum alicui assignauerit, totum capiet in parte certa institutus: quia & in parte continetur totum as: vt infrà de hæredib. instituen. l.quoties. Vel ita definias. Testamētum est quædam solennis ordinatio, siue voluntas, cum institutione hæredis. Porò ex eo
* quod testamentum dicitur quasi testatio * mentis, sicut & argumentum quasi argutè inuentum: etiam codicillus latè acce-
2 pto vocabulo dicetur testamentum. † Genera testamentorum duo in vsu fuisse tradit Iustinianus Institut.de testa. olim: erat enim quoddam pacificum, quod appellabatur calatis co-
3 ❀ mitiis: hoc est à bonis initiis, vel bonis cōuentibus ❀. Calos enim dicitur bonum. Comitia dicuntur conuentus. secundum autem erat bellicum, quod procinctū appellabatur. hæc duo prorsus in desuetudinem abierunt. Accessit tertium quod dicebatur per æs, & libram quod per emācipationem, id est per imaginariam quandam venditionem agebatur quinque testibus, & libripendæ ciuibus Romanis puberibus præsentibus, & eo qui familiæ dicebatur emptor: hoc genus diutius permansit: at verò posteà in vsu esse desiit. Hodie verò hæc est sufficiens diuisio testamentorum: quia aliud est nuncupatiuū,
3 aliud est in scriptis conditum. † Est autem nuncupatiuum, quod consistit in nuncupatione testatoris, non in solennitate scripturæ: septem tamen testes necessarij sunt, & hæredis nuncupatio: vt Institu.eod.§.vltimo.& infrà eodem, l. hac consul-
4 tissima. §. per nuncupationem. † Item quod fiat vno contextu nullo alieno actu interposito: nisi fiat ex necessitate, puta superflui pōderis depositio, vel medicaminis datio, vel breuis infirmitatis langor: vt j.eo.l.cū antiquitas.& ff.e.l.hæredes. §.
5 vlt. † Illud aūt quod in scriptis fit, similiter exigit numerū vij. testiū & subscriptiones, & signacula testiū: & est inducta solēnitas scripturæ à iure prætorio cū signaculis testiū: à iure autē ciuili antiquo inductus est numerus vij.testiū: per cōstitutiones aūt sunt inductæ subscriptiones testiū. Item necessariū est quòd testator subscribat, vel octauus testis pro eo: nisi testator totū testamentū sua manu scripsit: & hoc specialiter expressit, quòd sua manu hoc testamentū conscripsit: & post solēne hoc
6 testamentū patefieri testibus, si testator velit. † Si aūt nullum scire velit ea, quæ in eo scripta sunt, potest signatā, vel ligatam tantū, hoc est clausam, inuolutamq; proferre scripturā à quocunq; factā: eamq; rogatis septē testibus numero ciuibus Romanis puberibus omnibus simul offerre signandā, & subscribendā: dum tamē corā eis testator suū esse testamentū dixerit, quod offertur: ibiq; ipse corā eis sua manu in reliqua parte testamēti subscribat: vt dictū est, & eo facto, testes vno eodemq; die, & tēpore, debēt subscribere, & cōsignare testamentū. Nec ideo infirmabitur, quia testes nesciāt quæ contineātur in eo: & debent esse subscriptiones & signacula testiū finis testamenti. Et probantur hæc omnia j.eo.l.hac cōsultissima. & l. cū antiquitas.§.vlt.& l.iubemus.& in auth.modo obseruato.& Insti.eo. §.postea verò ex edicto. In subscriptione autem testiū debet

contin

7 contineri quis,& eius teſtamentũ ſignauerit:vt ff.e.l.pe. †Si
gnare autẽ teſtes poſſunt teſtamẽtum etiam vno anulo. Quid
enim ſi vij.annuli vna ſculptura fuerint. Sed & alieno annulo
poteſt quis ſignare:vt inſti.eo.§.poſſunt annulo.ergo tantùm
ſignare poſſunt teſtamẽtũ,dum tamẽ habeat characterẽ: vt ff.
e.l.ad teſtium.§.ſignum aũt.Item vidẽtur tabulæ ſignatæ vt ſi
linteo,quo tabulæ ſunt inuolutæ,ſigna impreſſa fuerint:vt ff.
e.l.ad teſtium.§.vlt. Item neceſſarium videtur,vt quis ſignet
teſtamentum proprio lino,& propria cera,vt legitur inſtit. de
pup.ſubſti.§.ſinautẽ quis ita. Et quòd quidam ſic intelligunt
vt teſtis alieno lino,vel cera non poſsit ſignare. Sed intelligo
proprio, id eſt diuiſo,& ſeparato ab aliis. Item dicũt quidam
ita fieri poſſe teſtamentũ in ſcriptis:vt cùm ſcriptũ fuerit teſta
mentum,ſuperiorẽ partem teſtamenti, in qua ſunt anni Dñi,
plicet, & omnia ſigilla apponant relicto toto teſtamẽto aper-
to præter ſuperiorẽ partem:ſed certè ſecũdum hoc tenor teſta
mẽti nõ celaretur teſtibus,quod fieri poſſe s̃.dictũ eſt. Itẽ nec
conſuleretur vitæ impuberis, cuius ſubſtitutũ teſtator noluit
ſcire ſubſtitutionẽ ſuam:vt inſtit.de pu.ſub.§.ſinautẽ quis ita.
Item cõtradicit eis lex prædicta,quæ voluit ſignacula teſtium
8 eſſe finẽ teſtamenti. Dicã †ergò grande ſpatium in ſuperiore
parte vacuum relinquẽdum,& ſic in inferiori, ſic & ab vtroq;
latere:in medio aũt ſcripto teſtamẽto plicabo chartã, & iungã
ſuperiorẽ partẽ chartę cum inferiore:vt ſic ſingula ſpatia cum
ſingulis cõiungãtur:ne poſsit legi vel videri teſtamẽtũ:quo fa
cto infigã tres chordulas lineas,vel inolos fortè, & valebit in
inferiori plicatura pro tribus ſigillis. Itẽ ab vtroq; latere duas
poſtmodum,cera appoſita in primã orbitã annuli:vt quaſi cir
culus appareat demum erecto ab vna parte anulo imprimam
9 characterem. †Eſt autem regulare quod dictum eſt in teſta
mentis vij.teſtes exigendos. Quãdoq; enim exiguntur viij.vt
in teſtamento cæci diximus s̃.ti.proxi. & idem in teſtamento
cõdito in ſcriptis quod teſtator manu ſua ſubſcripſit:vt dixi s̃.
eo. Item quãdoq; etiam ſufficiunt duo:& quandoq; valet nul-
lo teſte adhibito:vt in teſtamento militari:vt diximus s̃.de te-
ſta.mil. Item ratione priuilegij indulti à principe ſufficiet ſi tã-
10 tùm duo interueniant teſtes. Nam † ſubſcriptionem teſtium
remittere poteſt imperator:vt j̃.e.ſine ſpeciali. Item nec requi-
rit ſolennitatẽ vij.teſtium quod conditum eſt in præſentia dñi
imperatoris,precibus ei porrectis: vt audiat. hoc enim teſta-
mentum ſuperare videtur ſolennitatẽ omnium teſtamentorũ:
& omnia iura videntur in eo teſtes eſſe. Item hoc teſtamen
tum habetur pro publicato:ſed & ſcriptus vel nuncupatus hæ
res non habet neceſſe petere bonorum poſ.& ſi aliâs haberet
11 neceſſe petere:vt j̃.eo.l.omnium. Item teſtamentum † ruſtici
non requirit vij.teſtes vbi tot nõ inueniuntur in locis illis: ſed
ſufficient v.ſed & tunc ſi omnes literati nõ ſunt licet ſciẽtibus
pro ignorãtibus literas ſubſcribere:hoc etiã caſu oportet illis
ſcriptura innoteſcere voluntatem:vt iſti tres iurati poſt mortẽ
teſtatoris deponant talem fuiſſe voluntatem eius:vt j̃.eo.l.vlt.
12 Item † teſtamentũ parentum inter liberos vtriuſq; ſexus non
requirit ſolennitatẽ vij.teſtium:nec aliã ſolennitatem teſtamẽ-
torum. Nam ſi teſtamenta,vel codicilli non dicãtur cõpleta: ſi
tamen quocunq; modo ſcripturæ,vel quibuſcunq; verbis, vel
indiciis declaretur eorum voluntas, ſeruabitur inter liberos:
nõ vt teſtamentum,ſed vt vltima voluntas. Liberi enim ab in-
teſtato ſuccedũt. Quantũ verò ad extraneas perſonas adtinet,
nulla habetur huiuſmodi diſpoſitio imperfecta:vt s̃.fa.er.l.vl.
13 & j̃.e.l.hac.§.ex imperfecto. Hodie † tamen per ius auth. vi-
detur ꝙ ita demum teneat teſtamentũ parentum imperfectũ
inter liberos,ſi ſubiiciatur ſcripturæ parẽtis,ſubſcriptio ipſius
parentis,vel omnium liberorũ inter quos fit partitio. Item ſi-
ne ſubſcriptione tenebit quandoq; eorum teſtamentũ imper-
fectum:ſi parens literis edoctus manu propria,non ſignis,ſed
literarum conſequentia declaret tempus,& liberorum nomi-
na. Item vnciarum numerum ſeu ſigna ſpecialium rerũ. Item
oportet eum coram teſtibus idipſum exprimere quòd ſcribit
per conſequẽtiam. Item in fine debet apponere generalẽ clau-
ſulam videlicet, Quæ dixi & ſcripſi volo ſeruari. & poteſt in
tali teſtamento etiã extraneis legari,& libertas relinqui: vt in
auth.de teſta.imperfe.j.reſpon.& §.vlt.& de trien.& ſemiſ. §.
quod ſæpe. & ita ſecundum iſtam dicentur emendatæ leg. Cõ
ſtantini,& Theodoſij quas s̃.diximus ſtatuentes ſeruare volũ-
tates parentum quibuſcunque declarentur indiciis:& quòd
emendatæ ſint,apertè videtur dicere authen.de teſta.imper.in
principio tituli:& hoc placuit domino Mar. Sed noſtri docto
res in teſtamento nuncupatiuo imperfecto nihil dicunt im-
mutatum.in eo autem teſtamento quod fit in ſcriptis, & mi-
nus perfectè dicimus quod non tenet,niſi fiat aliquo duorum
prædictorum modorum. Adhiberi poſſunt teſtes in teſta-
mentis omnes qui non vetantur à iure:vt ff.de teſtibus.l.j. Ve-
14 tantur † autem omnes hi,cum quibus non eſt factio teſtamẽ-
ti:quod in paſsiua ſignificatione eſt intelligẽdum,de his à qui
bus poteſt fieri teſtamentum,vt aliquid relinquatur eis.de qui
bus perſonis dicemus infrà de hæredib.inſtituendis. & de le-
gatis. nam de his qui habent factionem teſtamenti in actiua
ſignificatione ſuprà dictum eſt titu.proximo. Et quòd actiuè
& paſsiuè accipiatur factio teſtamenti, legitur inſtitu. de hæ-
red.qualitate & different.§.teſtamenti autem. Illi autem qui
habent teſtamenti factionem paſsiuè (vt dictum eſt) poſſunt
adhiberi teſtes in teſtamento:ſed non omnes,quia nõ mulier,
licet aliâs poſsit eſſe teſtis: vt ff.de teſtib.l.ex eo. neque impu-
bes,neque ſeruus,neque mutus,neque ſurdus, neque furioſus,
niſi tempore intermiſsionis:vt diximus ſuprà tit. proxi. nec is
cui bonis eſt interdictum,poteſt in numero teſtium adhiberi.
15 Sed † & ſeruus licet quandoque adhibeatur teſtis tenebit te-
ſtamentum,& ipſe computabitur in numero teſtium,cùm tẽ-
pore teſtamenti ſignati communi opinione liberi loco fuerit
habitus: nec quiſquam eſſet qui ſtatus quæſtionem moueret.
& probantur hæc inſtitu.eo.§.teſtes. & infrà eodem. l. teſtes.
16 Conditio † enim teſtium ſpectanda eſt tempore teſtamenti,
& non mortis:vt infrà eodem,l.ad teſtium.§.j.non tamen pu-
to quòd iſte ſeruus adhibitus in teſtamento teſtis,poſsit in iu-
dicio produci in teſtimonium:vt ſuprà de teſtib.l.quoniam li-
beri. Si dicas, quid ergo prodeſt quòd valet teſtamentũ: Re-
ſpondeo multùm : quia poteſt probari per ſcripturam publi-
cam,vel fortè confitetur aduerſarius taliter conditum eſſe te-
ſtamentũ.ſpectatur ergo conditio teſtium tempore teſtamen
ti quantum ad ſeruitutem,vel libertatem veram,vel putatiuã.
non tamen dico fidem habendam teſti,qui tempore teſtamen
ti erat bonæ famæ:nõ autem cùm producitur eſt infamis: nec
enim talem quẽ eſſe,eſt de hominis cõditione:ſed ſui vitio. In
hermaphrodito an poſsit adhiberi ad teſtamenta teſtis,quali-
tas ſexus incaleſcentis indicat in eo:vt ff.de teſtibus.l. repetun
17 darum.§.j.de ſtatu homin.l.quæritũr. † Item poſſunt in teſta
mento eſſe teſtes legatarij,fideicommiſſarij, & qui ſunt in eo-
rum poteſtate:vt inſtitu.eo.§.legatarius.quod intelligo ſi aga
tur hæreditatis cauſa inter hæredem & alium. Nam ſi agatur
cauſa vnius legatarij de legato,ille in cauſa ſui legati non pote
rit eſſe teſtis:ſed alij legatarij poterunt ei teſtificari. Ille etiam
qui ſcripſit teſtamẽtum numero ſeptem teſtium habetur:vt ff.
18 eodem.l.Domitius. Hæres autem †ſcriptus,vel is qui eum ha
bet in poteſtate,vel is qui eſt in poteſtate eiuſdem hæredis,vel
qui vnà cum hærede eſt in poteſtate vnius,non poſſunt adhi-
beri teſtes in teſtamẽto. Item nec poſſunt adhiberi qui ſunt in
poteſtate teſtatoris. Sed filiusfa.poſt miſsionem ſi de caſtrenſi
faciat teſtamentum:nec pater eius teſtis adhibetur, nec is qui
in poteſtate eius eſt. Eſt enim reprobatum in ea re domeſticũ
teſtimoniũ. Secus ſi faceret teſtamentũ de caſtrẽſi peculio an-
te miſsionẽ. Tunc enim pater & frater,poterũt adhiberi:vt in-
ſti.e.§.in teſtibus.& §.ſed ſi filius.& §.ſed neq;. Sic autẽ or-
dinatum teſtamentũ(vt s̃.dictum eſt)tenebit vſquequo irrite-
19 tur,vel rumpatur. Irritatur † maxima, vel media capitis dimi
nutione:de qua habebimus j̃.de bo.dã.& minima: vt ſi teſta-
tor poſt teſtamentũ arrogetur,ſi tamẽ teſtator poſt arrogatio
nem iterũ ciuis Romanus,& ſuæ poteſtatis fiat, & codicillis,
aut aliis literis eodem teſtamẽto,ſe velle mori declarauerit:vo
luntas quæ defecerat iudicio recẽti æſtimatur rediiſſe de iure
prætorio.ſcriptus hæres habet bonorũ poſ.ſecundum tabu.vt
ff.de ſec.ta.l.qui ex liberis.§.j.& inſti.qui.mo.te.infir.§.alio.et
20 §.nõ tamen. †Item rumpũtur teſtamenta per agnationem
poſthumorũ,de quibus dicemus j̃.de lib.& poſthu.& inſtitu.

21 quibus modis testa.infirmē.in princip.titu.Item † rumpūtur per alia testamenta postea confecta,si tamen posteriora testamenta sint postea perfecta,sed quòd ex eis adiri possit hæreditas.Non requiro an sit adita, vel non:vel quia hæres noluit, vel quia non potuit:puta conditionis defectu. Nā si adiri non potest,vel quia non fuit solenne,vel quia præteritus fuit:in secundo quia debuit institui:& ideo est secūdum testamentum ipso iure nullum,non rumpitur primum:vt ff.de vulga.& pu. substitu.l.si quis.§.vlti.de lega.tertio.l.si iure.§.item. †Item nec requiro an hæres in posteriori testamento scribatur hæres ex quota portione, an ex rebus certis. Item nec requiro an in vltimo testamento confirmetur primum,aut non:nam & si in vltimo cōfirmetur primum ruptum quidem est primum : sed prima institutio conuertitur in causam fideicommissi:vt insti. quib.mod.test.infir.§.posteriore.& §.sed si quis.Sed & speciale est propter errorem testatoris, vt subueniatur hæredi instituto in primo:quasi videatur institutus in secundo:& secūdus nihil habet,cū dicit testator, quia hæredes quos voluit habere non tui quia mortui sunt:& ideo instituo illum ; legata tamen relicta in illo secundo testamento,præstantur:vt insti.de hær. instituen.§.vltimo. Quandoq; etiam non sufficit posterius testamentū esse perfectum : nisi & in eo testator dicat se nolle

a testamentum prius valere [a] hoc est cùm parens inter liberos fuerat testatus per consequentiam literarum, vel præcedente vel sequente subscriptione parentis,vel omnium liberorum: vt s.dictum est:vt in authen.de testamentis imperfectis.§.nos

22 igitur. † Item quandoq; prius perfectum rumpitur,per posterius imperfectum, hoc est, cùm in primo instituti sunt qui non poterant ab intestato succedere. In secundo autem instituuntur qui ab intestato vocantur ad hæreditatē,ibi enim scriptura posterior, licet imperfecta,non quasi testamentum, sed quasi voluntas intestati seruabitur.In qua quinque testium iuratorum depositiones sufficient,quo non facto,valebit primū testamentum:licet in eo scripti videantur extranei ; vt j.eod.l. hac consultissima.§. si quis. sed secundum imperfectum non valebit iure codicillorum quia id defunctus noluit:nec testamēti,quia non potuit:vt ff.de codicill.l.j. Illud certum est quòd si secundum imperfectum est militare,tanquam perfectum rūpit primum:vt ff.de iniust.rup.test.l.ij.

23 † Ex eo autem solo non rumpitur primum testamētum,quòd postea testator noluit id valere,adeò vt & si post factum prius testamētum quis cœpit posterius facere,& nō perfecit casu præuentus:aut quia eum pœnituit,non aliàs priores tabulæ infirmantur,nisi secūdæ iure ordinatæ,& perfectæ fuerint.nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est:vt insti.quib.mod.test. infir.§. ex eo autem.Si tamen à tempore conditi testamenti primi elapsum esset decēnium,& postea testator dicat se nolle,valet coram tribus testibus,exprimendo id vel inter acta, fiat irritum testamentum,tam ex contraria voluntate,quàm ex cursu temporis:vt j.eodem.l.sancimus.Sed licet per posterius imperfectum non infirmetur primum(vt dictum est,) si tamen testator in secundo imperfecto declarauit hæredes primos nō mereri voluntatem suam,vel eos indignos esse auferretur eis hæreditas,& fisco applicabitur:vt j.de codicil.l.hæreditas. Item rumpitur testamentum in scriptis conditum,si testator linum, vel signacula inciderit,vel abstulerit.Secus si ex alia causa quacunq; sine voluntate testatoris hæc amota essent:vt infrà eod.

* l. vltima.*

a ADNOTATIO. ¶ Prius valere. Ad istam materiam quæ quotidiana est, & valde periculosa,vide Paulum de castr.in consilio ccclxij.Oldrad. in consil.cxix.incip.titius.Fride.de se.in consi.ccxvij.incip.factum tale. dom. Alexand. de imol. in consil.xxxvij.in j.volu. & in consil. cxxxiiij. in eod.j. vol.& in consi.lxxxvj.in quarto volumine quibus in locis habes quicquid dici potest.

* ¶ Testatio mentis.Testamentum dicitur testatio mentis non quælibet, sed illa,qua testator de hæreditate disposuit. Vnde voluntas testatoris ambulatoria est,vsque ad supremum vitæ suæ exitum.ff.de adimen. lega.l. iiij. C. de codicil.l.iij.extrà.de celeb.mis. c.cum Marthæ. Testamentum autē debet cōfici secundum leges,cum hæredis institutione.quia institutio hæredis fundamentum totius testamenti est. Institu.de lega.§.ante hæredis.Non valet autē testamentum , si hæres institutus tempore mortis testatoris non viuit ff. ad Trebel.l.ex facto.Similiter,testator cuilibet filiorum suorum debet aliquid relinquere & in testamento eum instituere vel exhæredem facere: aliàs nō valet testamentum l.omnimodo & l.seq.C.de inofficioso testa.Hoc vnum in terea notabis,testamenta nō debere esse obscura.arg. c.in præsentia.extra.de proba.& de testibus.tua nobis.& nunquam per externa verba , sed vitata,res proponenda est arg.xxxvij.distinc.relatum. Nocte tamen testamenta condi posse manifestissimi iuris l.ad testium.§.si.de testa.ff.Martinus.

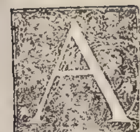
* ¶ l.vltima.Generaliter infirmatur testamentum , si legitimæ factum non sit.l.ex imperfecto.C.de testamen.Morte autē testatoris cōfirmatur testamentum,intantum vt ante mortem quandocūque placuerit mutari possit,etiam si pacto conuenerit,ne mutetur.C.de pact.l. pactum quod dotali. etiamsi testamentum sit per principem confirmatum.C.de testa.l.omnium. Item testamentum , & vltima hominis volūtas rationabilis perseuerat immobilis & immotæ testationis,& morte testatoris tantum confirmatur extra.eo. titul. c.tua nobis.vbi de hoc in glo.quæ omnino eo.titu.de testa.& c.cum Marthę. de celeb.missa.& xiij.q.ij.c.vltima voluntas. & C.de sacrosanctis eccles. d.j. Testamenti & vltimæ voluntatis effectus est,vt ei omnino stetur.xiij. qu.ij. vltima voluntas.& extrà.eo.titu. nos quidem. Vnde vltima testatoris voluntas pro lege seruanda est vt in authen.de nuptijs.§.disponat.col iiij. Item testatoris voluntas intra annum debet executioni mandari. C. de fideicommis.authen.amplius:idque ab hæredibus :quod si non fecerint,omnia eis relicta cum fructibus inde perceptis interdicantur per Episcopum loci nisi intra annum impleantur vota defuncti. xiij.q.ij.c.vltima voluntas.C.de fideicommis.authen.amplius.& in corpore vnde sumatur. Defensio etiam & executio testamenti pertinet ad Episcopum loci, vt voluntas defuncti seruetur. ff.de petit.hæred.l.hæreditas.§.si defuncto.extra.eo. titu. si hæredes.& maximè in relictis ad pias causas extrà.eo. tua nobis. Commissarij quoque testatoris compellendi sunt per Episcopum loci ad exequendam voluntatem defuncti in relictis ad pias causas.d.c.tua nobis.Item si hæres extraneus defuncti non adimplet voluntatem defuncti priuatur successione C. de fideicommis.l. fi. Si verò sit filius institutus hæres & non adimpleat voluntatem defuncti,priuatur etiam successione , legitima sibi tantum reseruata extra.eo. si hæres.& vide in hanc sententiam §.si quis autem non implens in authē.de hæred.& falcid.col.j. Potest & testator pœnas hæredibus imponere nisi voluntati suæ paruerint C.de ijs quæ pœnæ no.l.vnica.& §.pœnæ quoque.& §. fi. Instit de lega.Sunt autem testamenta largissimè interpretāda extra. de dona.cùm dilectus.Licet autem habeat vnusquisque,qui testari non prohibetur,liberam testandi facultatem.l.habeat.C. de sacrosan. eccles. tamen nemo potest facere,quin leges habeant locum in testamento suo.l. nemo potest.de leg.j.ff.extra.de testa tua nobis.Martinus.

** ¶ Conuentibus. Verius in hāc sententiam mihi scripsisse visus est Labeo noster apud Gellium.lib.15.cap.27.Calata (inquit,)comitia sunt,quæ pro collegio pontificum habentur,aut regis sacrorum , aut flaminum inaugurādorum gratia.Eorum autem quędam erant curiata,quæ curiatim calari.id est, conuocari solebant:quædam centuriata erant. Calatis itaque comitijs priori testamenti genere vtebātur vt ait Imperator de test.ord. in prin. Prateius.

De hæredibus instituendis,& quæ personæ hæredes institui non possunt. Rubrica.

1 *Hæredem instituere quid sit.*
2 *Hæredis institutio quot uerbis fieri poßit.*
3 *Hæredis institutionem fieri uel uerbis directis:uel inflexis.*
4 *Hæredis institutionem fieri duntaxat in testamento:atque inibi quòd poßit fieri uel ante legata,uel post legata:item ante exhæredationem uel post exhæredationem.*
5 *Hæres an & quomodo institui uel substitui poßit in codicillis.*
6 *Hæredis institutioni factæ in testamento poßitne adiici conditio in codicillis.*
7 *Hæredis institutionem non ualere,nisi certus hæres demonstretur : & quàm uariè poßit demonstrari.nu.9.*
8 *Hæredem non posse sic institui,ut eius declaratio uel demonstratio committatur arbitrio alieno:atq; inibi quæ dicatur institutio captatoria.*
10 *Hæredis institutio an uitietur ob id quòd erratum est in corpore.*
11 *Errorem in nomine proprio non uitiare hæredis institutionem : & quid si erratum sit in cōditione personæ.*
12 *Hæredis institutio in re certa an ualeat.& nu.15.*
Hæredes plures si instituantur singuli in certa aliqua re,quomodo succedant.
13 *Hæredibus tribus institutis,nempe Titio in dimidia,Seio in dimidia.& Sempronio in ea parte qua institutus est Titius,quomodo diuidetur inter eos hæreditas.*
14 *Legata ex nullo testamento præstanda esse,nisi prius detracto ære alieno.*
16 *Hæredis institutio incerta portione collata in arbitrium alterius,an ualeat.*
17 *Hæredis instituti portio quando censeatur designata arbitrio testatoris.*
18 *Hæredem poßitne quis instituere ex certo tempore , uel ad certum tempus ; & an in diem incertum.*
19 *Testatorem posse in instituendis hæredibus diuidere hæreditatem suam in quot partes uoluerit.& nu.22.*
20 *Hæreditatis distributio quomodo regulariter fiat inter plures hæredes & nu.23.*
21 *Aßis partes quæ sint.*
24 *Hæreditas quomodo diuidatur , ubi testator in partibus eius aßignandis assem excesßit.*
25 *Hæredes quæ personæ poßint institui.& nu.27.*
26 *Seruus an & quando poßit institui hæres:& quando hæreditatem acquirat domino,& quando sibi.*
28 *Incertæ personæ an & quando poßint hæredes institui.*
29 *Seruum posse à domino suo hæredem institui & an id sit perpetuum.nu.seq.*
31 *Deportatos & damnatos in metallum non posse hæredes institui.*
32 *Hæres quis poßit,an non poßit institui,quæ tempora consideranda sunt.& numero sequen.*
34 *Hæredes quæ personæ non poßint institui.*

Audiui

VDIVIMVS suprà de his quæ instituunt: nunc audiamus de his quę instituūtur. Vel aliter: Audiuimus supra de testamento quod est quoddam totum: nunc audiamus de eius partibus. Et quia suprà tractauimus de prima parte, id est de instituentibus, anne ctamus de hæredibus instituendis: & quæ personæ hæredes institui non possunt. Videndum itaque quid sit hæredem instituere, vnde dicatur, quibus verbis fiat, in qua voluntate, qualiter, in quot partes hæreditas diuidatur, qualiter ea distribuatur inter hæredes, & quis possit institui hæres. † Hæredem instituere nihil aliud est quàm sibi aliquem hæredem statuere. Estq; inde dictum quasi intus, id est in loco suo quē statuere. Hoc enim agit qui instituit, vt institutus loco suo post mortem suam sit dominus bonorum suorum. Nam vna & eadem persona videtur esse hæredis, & defuncti: vt in authen. de iureiurand. l. à moriente. & l. fin. C. de impub. & aliis substitu. & vers institutus dicitur non solùm is qui scribitur, sed is qui nūcupatur: vt ff. eod. l. j. §. institutum. † Fit institutio quinque verbis, vt ecce Lucius Titius mihi hæres esto. Et trib', vt dicat Lucius hæres esto. Nam & mihi, & Titius abundat. Et duobus: vt si dicat Lucius hæres: nec adiecerit esto, credimus plus nuncupatum, & minus scriptum, si fiebat testamentum in scriptis: vel si fiat sine scriptis, credimus plus nuncupatum quàm sit. Idemq; est & si ita dicatur Lucius esto. quid si dicatur Lucius tantūm modò? Marcellus non insubtiliter non putat hodie hoc procedere: vt ff. eod. l. j. §. qui neque. & §. si autem. Quæ verba malè quidam exposuerunt dicentes institutionē valere, & vno verbo posse fieri. Nam duæ primæ negationes scilicet non & incōtinenti affirmationem, quasi dicat subtiliter, & remanet tertia negatio, scilicet non quasi dicat subtiliter non putet hoc procedere. Nec obst. quod dicitur s. titu. proxi. l. errore, quod rectè facto testamento q. uānis desiit hæres esse, præstari debēt legata: nam ibi testator bene dixit hæres esto. Sed tabellio non scripserat: vt in principio illius legis dicitur.

† Fit institutio verbis directis [a], vt esto mihi hæres. vel inflexis, vt illum hæredē facio, vel instituo, vel volo, vel mando, vel cupio, vel est, vel erit: vt s. tit. proxi. l. quoniam. Inflexa dicūtur nomina in omnibus casibus suis, præter quam in nominatiuis. Satis est enim liquere intentionem voluntatis quolibet loquendi genere formatæ: nec nocet nō seruasse momentaver borum quæ fortè semineces & balbutientis lingua profudit: vt in prædicta l. quoniam. Idemq; si dicat testator, totius hæreditatis meæ dominus esto: vt ff. eo. l. his verbis. Idemq; & si dicat habeas bona mea, vel tibi relinquo bona mea: vt s. de secū. nupt. l. hac edictali. j. responso. & insti. de mil. test. §. cæterùm. & §. id priuilegium. † Fit institutio in testamento tantùm, vel ante legata, vel post legata: vel ante exhæredationem, vel post. Sed olim fiebat ante legata tantùm: quia institutio testamenti caput est, & fundamentum totius testamenti: vt ff. e. l. j. j. respon. & institu. de lega. §. ante. In codicillis ergo † hæreditas directò neq; dari, neq; adimi potest. Nam per fideicōmissum hæreditas codicillis iure relinquitur. Item † conditio hæredi instituto codicillis adiici non potest: nec substitutio directò fieri potest: vt insti. de codicillis. §. pen. & vlti. dicit tamen lex quòd in defectum conditionis in codicillis positæ testator cogitasse intelligitur de adimenda hæreditate: vt ff. de condi. insti. l. quidam. §. vlti. Sed fortè in vanum cogitauit vt dictum est. Illa verò hæreditas nō videtur dari in codicillis cùm ita dicit testator in testamento. Illum hæredem instituo, quem hęredem codicillis fecero. Idemq; est & si dicat ita: Titiū instituo, si eum in codicillis instituero. Est enim cōditionalis institutio, et valet quouis hærede instituto præter filium. Item & illa valet, si dicat ita: illum instituo cuius nomen in codicillis declarauero: vt ff. de condi. insti. l. institutio talis. & ff. e. l. asse. † In institutione autem facienda certū hæredem demonstrari oportet: quoties enim non apparet quis sit institutus hæres, institutio non valet: vt ecce testator cùm plures amicos eodem nomine haberet: & ad designationē nominis singulari nomine vsus est: nec enim valet institutio: nisi ex aliis apertissimis probationibus fuerit reuelatū pro qua persona testator senserit: vt ff. e. l. quoties. §. hæres. & l. in tēpore. §. quoties. Satis est hæredem demonstrari nedum nomine proprio, sed etiam signo indubitabili: quod penè nihil à nomine distat, non tamen cū eo quod cōtumelię causa solet addi specificata cōtumelia: nam & legata turpia quę denotandi magis legatarij gratia scribūtur odio scribentis pro non scriptis habētur. Secus si testator sit testatus in genere: vt dicat filius meus impijssimus malè de me merit' hæres esto. Purè enim instituitur cū maledicto: & omnes huiusmodi institutiones receptæ sunt: vt ff. eo. l. quoties. §. si quis

8 nomen. & l. his verbis. §. j. & de leg. j. l. turpia. Item † demonstratio vel declaratio hæredis à testatore est faciēda, nō alieno arbitrio. nec enim tenet illa institutio: videlicet instituo quos Titius voluerit: quia commissa est alieno arbitrio. Nam satis constanter veteres voluerunt testamētorum iura per seipsa firma esse oportere non ex alieno arbitrio pendere: vt ff. eod. l. illa institutio. Et dicitur prædicta institutio captatoria: nō autem illa quæ mutua affectione iudicium prouocaret: vt ff. eo. l. captatorias. Item † sufficit hæredem demonstrari vel ab initio,
9 vel postea, per conditionis euentum: vt ecce vter eorum duxerit illam, hæres esto: vt ff. eo. l. quoties. §. si quis ita. Item & demonstratio ad oculum facta pro nomine proprio accipitur: vt si dicat, hic mihi hæres esto: cum sit coram qui ostēditur: vt ff.
10 eod. l. nemo dubitat. Si † autem est erratum in corpore, nulla est institutio: & si volens alium scribere, alium scripserit, veluti frater meus, patronus meus. Nam neq; scriptus erit hæres, quoniam voluntate deficitur: neq; is quem voluit, quoniā scriptus, vel nuncupatus non est: si tamen testator sciat illum non esse fratrem quem nominat fratrem, rectè cum nomine fratris instituit hæredem: vt ff. eodem. l. quoties. primo responso. & l. nemo. §. qui sicut. & infrà eod. l. si filium. & l. nec apud.
11 Proprij autem † nominis error non vitiat institutionem. vt s. titulo proximo. l. si in nomine. Vbi autem testator non in persona, sed in conditione personæ errauit, nihilominus tenet institutio eum quem credo liberum, cùm sit seruus: vt j. eodem,
12 l. cùm proponas. † Potest etiam fieri institutio in re certa, licet non possit quis exhæredari à re certa: vt ff. de lib. & posth. l. cùm quidam. vel institui non possit quis excepta illa re, vel excepto vsufructu illius fundi: & perinde habetur ac si non sit facta fundi mentio: vt ff. eodem, l. j. §. si fundo. & l. si ita quis hæres institutus. & si duo instituantur, vnus in vno, alius in alio fundo quasi sine partibus scripti hæredes vidētur, & æqualiter sunt hæredes. Si autem vnus in vna re, duo in alia instituantur: vnus habebit semissem, duo alium semissem: nisi testator subiiceret æquè hæredes sunto, sicut & cùm instituit Titium, & filios fratris, Titius habet semissem, & filij fratris alium semissem, nisi dicat testator æquè hæredes sunto: vt ff. eodem. l. si alterius. & l. Titius fundi. & l. interdum. Idem que
13 si † Testator Titium in dimidiam, Seium in dimidiam instituit, te autem instituit ex ea parte qua instituit Titium: duo enim videntur in semisse coniuncti: vt ff. eo. l. Iulianus. Dubitari enim posset an esset relatio simplex, an personalis. Nec est prætermittendum, quòd vbi plures instituuntur in rebus certis, licet viriliter sint hæredes, tamē res in quibus instituti sunt velut prælegatæ debent vnicuiq; assignari in iudicio familiæ erciscundæ, & de eis potest detrahi Falcidia, sicut de quolibet legato: sed si tantum sit æs alienum vt nihil detracto eo possit
14 superesse, nihil valebūt istæ præceptiones: quia ex † nullo testamēto præstātur legata secūdum hæc iura: nisi detracto ære
15 alieno: vt ff. e. l. ex facto. & ad Treb. l. j. §. is, qui. Et † locū habent omnia prædicta, cùm vnus, vel plures instituuntur in rebus certis. & alij verò instituūtur simpliciter, vel in quotis portionibus. Nā si alius, vel alij instituātur simpliciter, vel in quotis portionibus, instituti ex re certa habētur loco legatariorū:
16 vt j. e. l. quoties. † Item fieri potest institutio, vel sine parte, vel in quota portione. Dūtamē portiōis assignatio pēdeat ex arbitrio testatoris. Nam si cōferatur in arbitrio alterius, siquidem conferatur tacitè, puta si Titius ascenderit Capitolium, tenet institutio. Secus si conferatur expressim, puta instituo te ex dimidia, si Titius volet: vel si Titius instituet me in dimidia, restituo te in dimidia. Secus si in præteritum tempus conferatur conditio: vt instituo te pro ea parte qua Mæuius

instituit me. Hæc enim institutio tenet, quia nō est in alienum
arbitrium collata, sed in præteritum tempus: & ideo statim te-
net, vel non tenet: vt ff. eod. l. ille autem. Hac ratione & illa in-
stitutio tenet, Titius, & Seius quanta & quisq; eorum ex par-
te institutum me habuit, hæres esto: si tamen vterque eorū scri-
ptum habet testatorem quia hoc articulo quisq; omnes signifi-
cantur: sed de æquitate, nisi mens testatoris repugnet, ille hæ-
res erit qui instituit testatorem, alius non qui non instituit: vt
17 ff. eod. l. hoc articulo. † Porrò arbitrio testatoris designatur
portio vbi ita dicit: instituo vos hæredes de partibus, quas ad-
scripsero. Nam si postea testator partes describat, ex eis sunt
hæredes: si non describat, quasi sine partibus videntur institui:
vt ff. eo. l. ij. & l. si quis ita scripserit. Nec obest quod legitur ff.
eod. l. clemens. §. vlti. scilicet nullo recitato testamento, inanis
videbatur institutio: nam licet ita videbatur, tamen cōtrarium
est, vel inanis est vna institutio, scilicet conditionalis. Sed alia
pura, & tacita, quam lex fingit factam, valida est. Item fieri po-
test institutio purè, & sub conditione. De conditionali autem
institutione in quibus personis fiat, vel non fiat, hic non dico,
licet dicatur ff. eodem titu. quia plenè dicemus ĩ. tit. proxi. Ex
18 certo † autem tempore, vel ad certum tempus quis hæres in-
stitui non potest: imò vitio temporis sublato de medio, valet
institutio: vt insti. eod. §. hæres. & §. purè. & ff. eo. l. hæreditas
ex die. In diem autem incertum quis potest institui hæres,
puta cùm ipse hæres poterit ex testamēto capere, vel iuretur,
vel cùm ipse morietur Titius: vt ff. eod. l. qui filio. & l. in tēpus.
j. responso. & de liberis & posthu. l. filius à patre. j. responso. &
ĩ. eo. l. extraneum. Miles autem ex tempore, & ad tempus cer-
tum potest instituere hæredem: vt diximus s̄. de milita. testa.
19 Item † institutione facienda exprimi possunt quantitates
portionum hæreditariarum prout testatori placuerit. Nā tot
20 vnciæ assem efficiunt, quot testator voluerit. Sed † nisi aliud
appareat, solēnis fiet distributio hæreditatis in xij. vncias. De-
niq; si minus distribuerit, potestate iuris as in hoc reuoluitur:
puta duos hæredes ex quadrante scripsit. nam residua eius hæ-
reditas accedit, vt ex semissibus videantur scripti. Sed si alter
ex quadrante, alter ex semisse sit scriptus, cui accedit quadrās,
pro partibus hæreditariis accedit. Sed & si excesserit in diui-
sione xij. vncias æquè pro rata decrescet: puta me ex xij te aūt
ex vj. vnciis scripserit hæredes, ego hæreditatis habebo bessē,
tu verò trientem. xij. autem vnciæ assis appellatione continen-
tur: vel (vt puto) libræ, seu pōdo, siue pōderis. Hæc enim qua-
tuor nomina synonyma sunt. Habēt autem hę partes propria
nomina ab vncia vsque ad assem, vt vsque sit exclusiuum. Nā
quælibet earum portionum maior est vncia, & quælibet earū
20 minor est asse: quia nulla earum continet xij. vncias. † Sunt
hæc nomina partium sescuns, sextans, quadrans, triens,
quincuns, semis, septuns, bes, dodrās, dextans, deuns, as: vt in-
stitu. eo. §. hæreditas. & ff. eodem, l. seruum. §. vltimo. Sescuns
continet vnciam & dimidiam: vt ff. de inofficio. testamento. l.
Papinianus. §. quoniam. Inde enim dicitur sescuns, quasi semi
vncia, & vncia, & est tertia litera eius, s non x. Sextans di-
citur: quia sextam partem significat, id est duas vncias. Qua-
drans dicitur, quia quartam: & ita tresvncias significat. Triens
quia tertiā, & ita quatuor vncias significat. Et ita ista quatuor
nomina sumunt interpretationem ex eo quod quotam portio-
nem hæreditatis designant. Sequentia verò nomina habent
etymologiam ex eo, quod certum numerum vnciarum signi-
ficant. Dicitur enim quincuns, nō quia quintam partem hære-
ditatis, sed quia quinque denotat vncias. Semis quia continet
dimidiam hęreditatis, id est vj. vncias. & sic de reliquis per or-
dinem. Item attende quòd non omnesvncię, quæ significātur
per ista nomina, continentur in asse: licet lege videatur innui
contrariū, sic enim contineret as quinquagintaduas vncias &
dimidiam. Ideo autem ponit has partes, quia quælibet earum
potest in asse contineri hac ratione & homo risibilis, & actio
legis Aquiliæ pœnalis dicitur. Nec prætermitto quòd as quā-
doque ponitur pro nummo minore, vnde & dicitur in Euan-
gelio, Nónne duo passeres asse væneunt? Sed & pondus dici-
tur largè omne quod in statera positum pēdet. Sed hic strictè
accipitur pro pondere xij. vnciarum. Inde etiam dicitur dipō-
dius pro pondere xxiiij. vnciarum. Vnde & tripondius
dicitur xxxvj. vnciarū, si in tot vncias hæreditatē suam distri-
22 bui voluerit testator. Nam & † in pauciores potest eam velle
23 distribui. Nam si duos † ex asse instituit hæredes, tertiū autem
instituit ex dimidia & sexta parte assis, in xx. vncias as diuide-
tur. & viij. vncias feret ille, qui scriptus est ex dimidia & sexta.
Scripti autē ex asse ferent xij. vncias: vt ff. eo. l. interdum. §. sed
& si duos. Hodie tamen videtur istud correctū per legē quæ
est in C. de leg. l. cùm quæstio. cùm enim ibi dicat tantùm vide-
ri esse ademptum primo, vel primis, quātum relinquitur secū-
do: ergo scripti in dimidia, & sexta, habebūt viij. vncias. & qui
primò fuerāt instituti ex asse, habebunt iiij. vnc. vel si poneres
secundò institutum secundo loco esse institutum in vj. vnc. ha-
beret ipse vj. & primò institutus in asse, vel in xij. vnc. haberet
semissem: & ita erit correctum quod diximus s̄. eo. §. sed si ex-
24 cesserit. Vel distingue, † vtrum certum sit testatorem voluis-
se excedere assem, an certum sit eum noluisse, aut dubitatur.
In primo casu locum habet quod dicitur ff. eo. l. interdum.
§. sed si excesserit. & §. sed si duos. voluit autem ad dipōdium
transire, & eo diuidi hæreditatem suam, quod potuit: vt s. di-
ctum est per tex. in §. hæreditas. in fi. insti. Si autem noluit ex-
cedere, locum habet quod dicitur in C. de lega. l. cùm quæstio.
scilicet vt tantum videatur minuisse primo, quantum contulit
secundo: si minus ex asse contulit secundo. Alioquin si contu-
lit primo assem, & secundo assem, concurrunt: vt ff. de leg. j. l.
si pluribus. Sic & si primo contulit assem, & secundo assem, et
tertio assem: habet enim quilibet trientem. & si primo cōtulit
assem, & secundo, & tertio contulit alium assem: primus solus
habet semissem, & alij duo habent aliū semissem. Vbi autē,
asse expleto, aliquem instituit ex reliqua parte, ille nihil habe-
bit: quia cùm nihil reliquū est, ex nulla parte est institutus hæ-
res: vt ff. eo. l. item, vt Sabinus. §. sed si asse. vsq; in fin. l. Sed si ex
reliqua parte me instituat quā capere non potest institutus ex
asse, & ille nihil capere possit, totum capio: vt ĩ. eod. l. ij. Siverò
testator primo contulit minus asse, secundum autem instituit
sine aliqua portione, ille habebit, quod deest assi: siue sit vnus,
siue sint plures: vt insti. eo. §. si plures instituantur. & ff. e. l. item
quod. Sed si primo contulit minus asse, & secūdo conferat as-
sem tātùm, plus habet secundus quàm apparet ei amplius da-
tum. Et eadem distributio fiet in qualibet vacante portione:
vt in prędicta lege dicitur, & liquet ex superioribus, & ad idē
facit quod legitur ff. ad Trebellian. l. Marcellus. & l. qui qua-
dringenta. nam ibi plus dederat secūdo. Diuersitatis ratio est:
quia vbi instituit me in xij. te autem in vj. intelligitur minuis-
se sex vncias de primis xij. & ita non videtur diuisisse hæredi-
tatem in xviij. vncias. At vbi primò instituit me in vj. vnciis, te
autem in xij. non potest dici quòd xij. vncias minuerit de sex:
quia impossibile est, vt plus videatur ademisse quàm dede-
rit. & ita in his casibus patet defunctum voluisse excedere
assem. Vbi autem noluit excedere assem, & mihi pluresquàm
tibi reliquerit vncias: tātùm plus habeo, quandoque in omis-
so casu ex præsumpta voluntate testatoris, quantum plus mi-
hi datum est: vt notari potest. ff. de liberis & posthumis. l. si ita.
& ff. eodem. l. si ita scriptum. §. quidam. Si autē dubitaretur,
præsumitur, quòd testator noluit excedere assem: vt in prædi-
cta l. C. de leg. l. cùm quæstio. & argumentum. ff. eodem. l. qui
non militabat. §. penultimo. Licet autem dictum sit assis pri-
mam portionem esse septuncem, tamen si testator Titium ex
prima, Seium ex secunda, alium ex tertia instituit, viriles por-
tiones hæreditatis fiunt inter eos: quia testator appellatione
numeri, scripturæ magis ordinem quàm modum partibus im-
25 posuisse videtur: vt ff. eo. l. si quis ita hæredes. † Nūc videa-
mus de personis, quæ possunt institui hæredes, & certè quæli-
bet persona potest hæres institui: & habet testamēti factionē
in passiua significatione quæ nō vetatur à iure capere. Poterit
26 ergo institui homo liber. † Itē seruus, si sit eius seruus, qui po-
test institui hæres: vt ff. e. l. nō minus. & ĩ. e. l. neq;. Sed & si ser-
uus eius qui capere nō potest, instituatur, & antequā adeat iussu
domini manumittatur, poterit suo arbitrio adire: vt ff. de acq.
hæredit. l. si seruus eius qui. Idémque est & si alienetur capaci.
Nouus enim dominus iubere poterit adire seruū: vt ibidem
proba

7 probatur. †Itẽ paterfa.& filiusfa.mutus,& ſurdus, furioſus,
prodigus, priuatus, miles, honoratus, laicus, clericus, mona-
chus,ciuitas,imperator,imperatrix,fiſcus,eccleſia,locus quili-
bet venerabilis:vt inſtitu.de hæred.qual.& diffe.§.teſtamen-
ti autem factionem.& ſ.qui teſta.facer.poſ.l.cùm hæredes. &
8 ĩ.eod.l.hæreditatis. † Sed & incertæ perſonæ inſtituuntur hę
redes diuini numinis intuitu:vt ſ.de epiſco.& cleri.l. id quod.
& l.nulli.& l.ſi quis ad declinandam.aliâs enim certus hæres
debet demonſtrari:vt dictum eſt.Item ſeruum nedum alienũ
ſed etiam eum,qui nullus eſt,inſtituere poſſum:puta hæredita
rium.Hæreditas enim ſuſtinet vicem defunctæ perſonæ, non
hæredis futuri. Oportet ergo quòd talis fuerit defunctus, vt
poſsit inſtitui hæres:vt Inſtitutionib.eo.eod.titu.§.ſeruus alie
29 nus.& ff.eodem,l.ſeruus hæreditarius. Sed † & ſeruum meũ
proprium inſtituere poſſum hæredem & ſemper videor eum
inſtituiſſe cum libertate:vt inſtitu.eodem,primo reſponſo. &
de hac inſtitutione proprij ſerui plenius dicemus infrà, de ne-
30 ceſſariis hæredibus. † Non tamen illud prætermitto: quia
quandoque etiam cum libertate non poteſt inſtitui hæres ſer-
uus à domino ſuo, ſcilicet cùm ipſe eſt de adulterio accuſatus
commiſſo cum domina ſua quæ rea fuerat eiuſdem criminis
poſtulata:vt ff.eodem.l.his verbis.§.interdum.& inſtitu.eod.
31 §.eſt autem.Item † nullo modo poſſunt inſtitui illi,qui depor
tati ſunt.Peregrini enim ſunt,id eſt,ſine ciuitate, & hæreditas
eſt in ea cauſa,in qua eſſet,ſi ſcripti non fuiſſent.infrà eodem,l.
j.Idem multomagis dico in his qui damnati ſunt in metallũ:
32 vt ff.de his quæ pro non ſcript.hab.l.ſi in metallum. † Poſ-
ſit autem,vel non poſsit quis hæres extraneus inſtitui,vel ipſe,
vel qui eſt in eius poteſtate ſpectatur tribus temporibus:ſcili-
cet tempore facti teſtamenti,vt conſtiterit inſtitutio, & mor-
tis teſtatoris,vt effectum habeat à tempore aditæ hæreditatis.
Hoc enim tempus maximè eſt inſpiciendum quo acquiritur
hęreditas.Medio autem tempore inter factum teſtamentum.
& mortem teſtatoris,vel conditionem inſtitutionis exiſtentẽ,
mutatio iuris hæredis non nocet:quia (vt dixi) tria tempora
ſpectantur:vt ff.eodem,l.ſed & ſi in conditione.§. ſolemus. &
l.ſi alienum.§.in extraneis.& inſtitu.de hæred.quali.& differ.
33 §.in extraneis.In ſuis † autem & neceſſariis hæredibus tem-
pus mortis tantùm videtur ſpectari:vt inſtitu.de hæred.qual.
& differ.§.ſui.In neceſſariis tamen hæredibus etiam tria tem-
pora videntur ſpectari:vt ff.eodem,l.ſi alienum. primo reſpõ.
34 Item † inſtitui non poſſunt hæretici, baptiſmatis iteratores,
b apoſtatæ. Collegia [b] illicita, non habentes ſpeciale priuile-
gium. Incertæ perſonæ pro quibus non protenditur fauor
pietatis (vt dictum eſt) & diuini numinis: vt infrà eodem,l.
collegium. & vt diximus ſuprà de hæredi. Item non poſſunt
inſtitui nati ex damnato coitu. Secus in his, qui nati ſunt ex
concubina:vt de his plene diximus ſuprà de inceſtuoſis nupt.
& de naturalibus liberis. Item nõ inſtituuntur ſine delectu
mulieres ſecundo nubentes,vt plenè diximus ſuprà de ſecun-
dis nuptiis.

a ADNOTATIO. ¶ Directis. Adde Bald.& do.in l.quidam elogio.C. de iure deli.& in l.extraneum.C.de hære.inſti.Barto.in l.pater.§.fi.ff.de le. iij. Paul.de caſt.in conſilio.cxxxj.& in conſilio cxcij.vbi habet totã materiam.

b ¶ Collegia illicita. Adde Bar. in l.cum ſenatus.prima opp.ff.de re.dub.doct. in l.prima.C.de iudi.Cyn.in l.j.C.de ſacroſan.eccl.vbi de hoc multa pulchra.

¶ Seſcuns. Aſsis diſtributionem,partiũque eius explicationem à voluſſo Metiano(ex cuius ſcriptis pleraque legum capita in Pandectas trãſtulit Iuſtinianus)libro de aſſe,& Budæum,lib.j.de aſſe Anto.Augu.Emenda.lib.ij. cap.viij.Prateius.

¶ Dipondius. Dupondium,non dipõdius,legendum cenſet Alciatus, & Anto.Aug.vbi ſ.idque nominis energia ſuadet.Huius exceſsi comme minit Vlpianus in l.item,vt Sabinus.ff.de hæred.inſt.& Iuſtinianus. §. etſi plures. Inſtit.eod.titulo P.Prateius.

De inſtitutionibus, vel ſubſtitutionibus, ſeu reſtitutionibus ſub conditione factis. *Rubrica.*

1 *Inſtitutio quid ſit, quid item ſubſtitutio.*
2 *Conditiones quàm uariè apponantur in inſtitutionibus, aut ſubſtitutionibus: & quæ propriè cenſeatur conditio.*
3 *Conditiones impoſsibiles inſtitutioni uel ſubſtitutioni hæredum adiectas haberi pro non appoſitis: & an id ſit perpetuum nu.5.*
4 *Iuriſiurandi cõditio adiecta inſtitutioni hæredis, uel legato, uel donationi cauſa mortis quatenus reiiciatur.*
6 *Conditionum poſsibilium alias eſſe poteſtatiuas, alias caſuales, alias mixtas.*
7 *Conditio poteſtatiua quæ dicatur.*
8 *Conditio caſualis quæ dicatur, & quæ mixta.*
9 *Filius an & ſub qua cõditione hæres inſtitui poſsit: & an & quãdo admittatur ſubſtitutus filio inſtituto ſub conditione.*
10 *Filius ſub conditione poteſtatiua inſtitutus ſi paruerit conditioni, an poſsit poſtea abſtinere.*
11 *Filium ſub conditione caſuali inſtitutũ debere in defectum eius exhæredari. et quid dicendum de filio, qui ſub conditione mixta eſt inſtitutus.*
12 *Nepotibus inſtitutis ſub conditione an eadem obſeruentur, quæ in filiis ſub conditione inſtitutis.*
13 *Cõditionibus pluribus in inſtitutione hæredis appoſitis an et qñ oĩbus parendũ ſit.*
14 *Conditiones hæredis inſtitutioni adiectæ, ſiue conſiſtant in dando, ſiue in faciendo, quando adimplendæ ſint.*
15 *Pupillum poſſe ſine tutoris authoritat parere conditioni, ſub qua eſt inſtitutus hæres: licet ſeruus id non poſsit ſine iuſſu domini.*
16 *Conditioni parere de facto quando ſufficiat, licet quod factũ eſt, non teneat de iure.*

ICTVM eſt ſ.de hæredibus inſtituẽdis. ſed
quia hęredis inſtitutio fit ſub cõditione,ideo de
inſtitutione cõditionali videndum:& ſic gene-
ralius eſt attendendum de cõditione in reſtitu-
tione,vel ſubſtitutione appoſita.Sed primò re-
ſtat quid ſit inſtitutio,vel ſubſtitutio, vel fideicõmiſſaria ſub-
ſtitutio,& poſtea dicemus de veritate cõditionum & effectu
1 ipſarum. † Eſt autem inſtitutio primus gradus omnium inſti
tutorum,& ſi mille eſſent.Subſtitutio verò dicitur ſecundus
gradus,vel tertius omnium eorũ,qui in locum inſtitutorũ de-
ficientium,vel nõ adeuntium inſtituuntur. Dicitur autem ſe-
cundus gradus omnis quicũq; ſequitur poſt primum:vt ff. de
vul.& pu.ſub.l.j.in prin.& de bo.poſ.ſecundũ tab.l.j.§.primo
2 gradu. † Conditio autem quandoq; ponitur expreſsè,quã-
doq; tacitè.Item expreſsè quãdoq; apponitur de præſenti, vel
præterito,quandoque de futuro.Si de præſenti, vel præterito
apponatur,ſtatim valet inſtitutio;ſi ita eſt vt innuitur cõditio-
ne:vel ſtatim non valet: ſi ita non eſt vt innuitur conditione:
vt ff.de iniu.rupt.teſt.l.cùm in ſecundo.& tunc nõ propriè di-
citur conditio,vtpote cùm non ſuſpendat inſtitutionem:vt in-
ſtitu.de ver.obli.§.conditiones.& ff.ſi cer.pet.l.itaq;.& de cõ
ditio.inſti.l.inſtitutio.§.vlt.De futuro autem apponitur cõdi-
tio,& quandoq; poſsibilis,quandoq; impoſsibilis. Si quidem
3 conditio † ſit impoſsibilis,vel de iure; vt quia turpis erat: vel
a de facto,quia natura reſiſtebat ei omnino pro non ſcripta [a] ha
betur:vt inſti.de hære.inſti.§.impoſsibilis.& ff.de condi.inſt.
l.j.& l.conditiones quæ contra.& l.ſi quis inſtitutus.& l.cõdi-
tiones contra edicta.Nec diſtinguitur apponatur in faciẽdo,
an in non faciendo:vt ĩ.eod.l.reprehendenda. & ff. de hæred.
4 inſti.l.ſeruum meum.§.vlt.Nec eſt † prætermittendum quòd
prætor reputauit quandam cõditionem turpem,quæ aliâs nõ
videretur eſſe turpis:vt ecce inſtituitur quis hæres,vel legatur
ei,vel donatur ei cauſa mortis ſub cõditione:ſi iurauerit quid
daturum ſe,vel facturum.Hanc enim cõditionem nõnulli ho
minum faciles citò adimplerẽt contẽptu religionis. Alij verò
perquàm timidi diuini numinis vſq; ad ſuperſtitionem nullo
modo adimplerent,& ideo prætor cõſultiſsimè interuenit re-
mittendo conditionem iuramenti,& interpretando conditio
nem eſſe appoſitam,ſi detur,vel fiat quod in ſacramento cõti-
nebatur.Nõ ergo capit quis relictum:niſi det,vel faciat quod
dare vel fieri iurare voluit eum teſtator:vt ff.e.l.quæ ſub cõdi
tione.j.reſp.& §.quoties. Nec eſt neceſſe pro remiſsione talis
ſacramẽti prætorem viuentem adire:vt ff.e.l.quæ ſub cõditio-
ne.§.vlt.Speciale tamen eſt in libertate relicta ſub cõditione
iuriſiurãdi,& ſpeciale eſt in municipibus,quib⁹ eſt aliquid re
lictũ ſub cõditione iuriſiurandi,ne remittatur eis iuriſiurandi
conditio:vt ff.de manu.teſta.l.ſi quis.la iij.& de cõd.& demõ.
l.municipibus.Sic & quaſi turpẽ prætor remittit aliã cõditio-
nem,ſcilicet ſi reliquias teſtatoris hæres in mari abiiciat:vt ff.
eo.l.quidam.Item & aliam quaſi incõuenientem:vt ſi ſeruum
meum hæredem inſtituã,cùm liber erit. In alieno verò tenet:
5 vt ff.e.l.ſeruus alienus.Liquet ergo †conditionem impoſsibi
lem,vel turpem,vel incõuenientem pro non ſcripta haberi:&
hoc,ita ſi expedit ei,cui relinquitur dicere conditionẽ eſſe pro

non scripta. Nam si magis expediat ei dicere institutionē esse nullam, poterit hoc allegare, quia quod suo vel testatoris fauore est inductum, non debet retorqueri in lęsionem suam: vt suprà de leg. & consti. l. quod fauore, puta filiusfa. est institutus à patre sub conditione à iure improbata. Posset enim dicere institutionem tenere, & conditionē haberi pro non scripta. vel (si malit) dicet institutionem esse nullam: quia non est institutus sub potestatiua cōditione. Nam quæ facta lædunt pietatem, æstimationem, verecūdiam nostram, & (vt generaliter dixerim) quæ cōtra bonos mores fuerint, nec facere posse credendum est: vt ff. de condi. insti. l. filius. Quod dixi conditionē imposibilem haberi pro non scripta, locum habent in institutionibus. In legatis & fideicommissis si apponatur ei cui relinquitur. Secus si apponatur ei à quo relinquitur, vel qui iubetur restituere hæreditatem: vt institu. de legatis. §. vltimo.

Item vera sunt hæc in conditione impossibili iure, vel de natura. Nam si impossibilis est conditio propter perplexitatem verborum non dico, quòd non habeatur pro non scripta, imò reddit inutilem institutionem: vt ff. eodem, l. si Titius hæres erit. oportet ad hoc vt Seius sit hæres, quòd primò Titius sit hæres: vt ff. de hæredib. instituen. l. iij. §. si quis. Item cùm subiicit Titius hæres esto, sic hæres eius erit. ad hoc vt Titius sit hæres, oportet primò quòd Seius sit hæres. hoc autem est impossibi-
6 le quòd quilibet eorum prius sit hæres quàm alter. † Possibilium verò cōditionum quædam sunt potestatiuæ, quædam casuales, quædam mistæ: vt ʒ. de cadu. tol. l. vnica. §. sin autem. aliquid sub conditione. & ʒ. de neces. & seruis hære. l. vltimo. & specialiter definiri non potest quæ conditio sit potestatiua. Nam & quæ est in dando, potest potestatiua non esse: & quæ est in faciendo, vel non faciēdo similiter potest esse, & nō esse
7 potestatiua. Sed recurramus † ad generalitatem, vel ad exempla, dicentes aliquam esse potestatiuam ex eo, quod plerunq; & generaliter accidere solet vt sit potestatiua. Vnde si institutam, te præsente, si exieris de scholis, quamuis accidere possit quòd non exibis, potestatiua tamen dicitur: quia plerunq; solet adimpleri: & possibile, & facile, videtur hominum arbitrio eam impleri: vt ff. de hæred. insti. l. suus quoq;. §. puto. Illa
8 autem † est casualis conditio, quæ pendet ex insidiis fortunæ. Mista autem est quę pendet ex insidiis fortunæ, & de alicuius facto siue potestate: vt si sic te trans mare agētem institūo sub cōditione, si in patriā quę est prouincia Mauritaniæ regressus esses: vt ʒ. eodem, l. si pater. & ff. eod. l. suus. §. puto. Item casualium cōditionum alia habet se ad alterū casum, & tunc pro pura habetur si sol orietur: vt ff. de noua. l. si pupillus. §. qui sub cō-
9 ditione. † Aut ad alterutrum casum, & tunc institutus hæres non, nisi existente conditione adire potest: vt ff. de acquir. hæ. l. si is, qui. Licet petat bono. posses. secundum tabul. vt ff. de secund. tabul. l. j. §. si sub conditione. si potuit ab intestato succedere secundum omnes, vel (secundum nos) etiam si nō potuit. Excipitur filius, qui sub potestatiua tātùm conditione potuit institui: & quidem sub ea institutus patrem non facit intestatum, si cohęredem, vel substitutum habeat, & tunc cohæres statim adire potest: substitutus verò nō nisi post mortem filij: si ea potestatiua conditio fuit quæ etiam vltimo momento vitæ filij potest adimpleri puta, si decē Titio dederis, hæres esto. Si autem potestatiua conditio fuit talis, vt vltimo momento vitæ filij non possit adimpleri: veluti si Alexandriam perueneris, hæres esto. etiam viuo filio non impleta conditione admittetur substitutus, scilicet, cùm certum cœperit esse in rerū natura conditionem nō posse adimpleri. Vel si in conditione potestatiua dies sit adiectus: puta si Capitolium intra triginta dies ascenderit: tantundem dici potest vt si non paruerit conditioni, substitutus possit admitti filio repulso: vt ff. de hæred. instituen. l. suus. vsque ad illum §. puto. & §. sed & si filio. vsq; in fin. l. & l. sed & si in conditione. j. responso. & ff. eo. l. vltima. Neq; necessarium est in potestatiua cōditione filium exhæredari in defectum conditionis. Nam ipse sua voluntate videtur se priuare hæreditate, sicut & si institueretur sub illa conditione: vt si voluerit, hæres sit. huic enim non posset reperiri contraria conditio, sub qua exhæredaretur, vel si reperiretur, esset inepta. Huic enim conditioni, si volet hæres esto. quæ alia verba contraria possunt cōcipi quàm hæc, si nollet hæres esse, exhæres esto, quod quàm sit ridiculum, nulli nō patet. Si autē
10 filius † pareat cōditioni potestatiuæ, statim hæres erit: nec ius abstinendi assequetur: vt ff. de hæredibus instituen. l. iam dubitari. Si modò paruerit conditioni ea mente, vt esset hæres.

Nam si nō paruerit vt esset hæres, sed vt purificaret conditionalem institutionem, licetq; sibi deliberare de adeundo, nō erit hæres: statim impleta conditione. Imò posset repudiare hæreditatem vel abstinere ab ea: vt ff. de conditio. instituen. l. si quis ita hæreditatem. & l. si pupillus. & ff. de cond. cau. data. l. j. §. si parendi. & de conditionibus & demonstratio. l. conditionibus. Si verò sub casuali instituatur hæres, in eius defectū
11 debet exhæredari. † Et est hoc notabile quod hic fit exhæredatio sub conditione: vt ex prædicta lege iam dubitari constat: aliâs enim purè tantùm facienda est exhæredatio: vt ff. de liberis & posthumis. l. tertia. §. purè. Quid si instituatur filiusfamiliâs sub conditione mista? Distinguebat B. vtrum impediatur casu implere conditionem, an ipse sponte sua non vult parere. Si casu impediatur ab intestato est hæres, cùm non sit exhæredatus in defectum conditionis: si sponte sua non adimpleat conditionem, repellitur ab hæreditate vt dictum est in potestatiua. Sed Ioanni videbatur ab initio nullam esse institutionem: quia ab initio debet certum esse an valeat, vel non valeat testamentum: & facit pro nobis quod legitur ʒ. eod. l. si pater filium. Ibi enim loquitur in mista conditione, & dicit filium non prohiberi adire hæreditatem subaudi ab intestato: cùm testamētum ipso iure nullum sit, vel fortè etiam ex testamento adire poterit, si velit: quia suo fauore dicitur nullum. argumen. ff. de iure dotium. l. si res. §. primo. & simile notaui suprà de bonorum possessione contra tabu. quæ datur filiosa.
12 præterito. † Sed quæritur an quod dictum est in filiofamil. debeat obseruari in nepotibus? Et respondent quidam idem esse in filiofamil. lex tamen dicit apertè cōtrarium: vt ff. de hęredib. instituendis. l. suus. primo responso. & l. sed si in conditione. §. nepotes. Distinguendum est tamen circa nepotes, an cùm instituuntur iam obtineant locum filij: & tunc idem est in eis, quod in filiis. an tempore institutionis non obtineant locum filij, filio præcedēte eos, & pater instituit eos, ne filio mortuo ante se nepotes irritent testamentum tanquam posthumi: tunc enim instituti sub qualibet conditione non irritabunt testamentum. Porrò si substitutum non habet filius sub potestatiua conditione institutus, quilibet etiam homo bene videre potest quòd patrem facere potest intestatum. Quid mirum? nam & omnis qui proximior est ab intestato, si fuerit institutus, adire potest ab intestato: vt infrà, si omis. test. l. vltima. Sed hodie purè debet institui filius quantum ad debitam portionem iure naturæ: & si conditio, vel grauamen imponatur, pro non apposito habetur: vt suprà de inof. testamen. l. quoniam.

13 † Item conditionum aliæ apponuntur copulatiuè, aliæ alternatiuè. Si copulatiuè, omnibus parendum est. Si alternatiuè, cuilibet earum parere satis est, vt ff. eo. l. si hæred. Vbi autē colliguntur plures personæ in vna conditione, satis est in vna quantùm ad illam impletam esse cōditionem: vt ecce instituo duos seruos, si mei erunt, cùm moriar. nam & si in vno impleta sit conditio, ille erit liber, & hæres: atque si singulos separa-
14 tim sub eadem conditione instituisset: vt ff. eo. l. ij. † Item cōditionum quædam sunt in dando, quædam in faciēdo. De his aliqua breuiter videndum. Et si in dando consistat, adimpleri debet à sciente, & post mortem. quod dic vt ff. de condi. & demon. l. ij. Si verò facilè & frequenter, fieri potest post mortem tantùm sicut & prędicta adimpleri debet quod dic: vt ff. de cōdi. & demon. l. ij. Si verò nec frequēter, nec facilè fieri potest: vt si ille nupserit, si ille consul factus fuerit, quandoq; adimpleri potest: vt ff. de condi. & demon. l. hæc cōditio. & l. si iam facta. §. item sciendum est. & ʒ. eo. l. ante pe. Cōditione autem nō impleta, nihil cōsequitur quis, nec erit hæres: nisi impediatur per casum, cùm cōditio fuerit talis, vt pendeat ex facto instituti hęredis tātùm, vel nisi impediatur per eū, in cuius persona iussus est implere cōditionem: vt ff. e. l. quæ sub cōditione. §. quoties. & l. si quis testamēto. & l. vter. & ʒ. e. l. j. & ʒ. de cōd. inser. l. legatum. Sed circa materiā istā quid obtineat plenius dicemus ʒ. de condi.

de conditione inser. & tetigimus suprà ad legem Aquiliam.

Tacita autem inest cōditio in fideicommissaria substitutione: cùm filius rogatur restituere hæreditatem post mortem suam: inest conditio, si decedat sine liberis: vt j. eod. l. generaliter. §. vlti. Hæc de conditionibus sufficiant; quia j. de cis ita aliquid tractabitur de conditione inser. & j. tit. proxi. Et quæ de condi. apposita in institutione dixi, eadem & in substitutione,
4 vel restitutione intelligātur. Sed † illud extra summam noto: quia seruus sub conditione institutus hæres si iussu domini cō ditioni parere non potest. Sed pupillus etiā sine tutoris authoritate parere potest: vt ff. eod. l. sub conditione. & l. si pupillus.
5 Item † notandum est illud, quòd sufficit quandoque parere conditioni de facto tantùm, licet de iure non teneat quod factum est: vt ecce scriptus est aliquis hæres, si seruum hæreditariū manumiserit: quamuis enim si manūmiserit, nihil agat, tamen hæres erit: verum est eum manumisisse. Sed post aditionē seruo libertas data secundum voluntatem testatoris conualescit: vt ff. eodē. l. mulier. §. si quis. aliâs necesse est parere de iure: vt ff. quando dies leg. cedat. l. pen.

ADNOTATIO. ¶ Pro non scripta. Adde Bartol. in l. j. ff. de condi. insti. Bald. in l. si pater. in ij col. de instit. & sub. & in l. reprehendenda. eod. titu. do. Alexand. in l. imposibilis. ff. de verb. obl. doct. in l. ab omnibus. ff. de leg. j. vbi est fons huius materiæ.

De impuberum, & aliis substitutionibus. *Rubrica.*

1 Substitutionem aliam esse directam, aliam obliquam: atque inibi quæ sit directa, & quæ obliqua.
2 Substitutionis directæ species quæ sint.
3 Substitutio uulgaris unde sic dicatur.
4 Substitutionem uulgarem aliam esse expressam, aliam tacitam: & quæ dicatur expressa, quæ item tacita.
5 Substitutionis uulgaris effectus quis sit: & pro qua parte substitutus uulgariter admittatur.
6 Substitutio uulgaris quando expiret.
7 Substitutionem pupillarem aliam esse expressam, aliam tacitam: & quæ sit expressa, quæ item sit tacita.
8 Substitutio uulgaris pupillo facta quo casu non contineat pupillarem tacitam.
9 Substitutio pupillaris quibus fieri poßit.
10 Substitutio pupillaris quousque durare poßit, seu quando expiret.
11 Substitutio pupillaris quo ordine sit facienda.
12 Substitutione pupillari qui admittantur ad hæreditatem.
13 Substitutionis pupillaris effectus quis sit.
14 Substitutis pupillariter quæ bona obueniant ex substitutione.
15 Pater arrogator an & quatenus poßit pupillariter substituere filio arrogato.
16 Substitutio pupillaris quibus modis expiret. & nu 18.
17 Institutus à patre & substitutus impuberi an poßit hæreditatem paternā repudiare, & adire pupillarem uel è contrario.
19 Substitutio exemplaris quibus fieri poßit, & à quibus, & quomodo.
20 Substitutio exemplaris quare sic dicatur.
21 Substitutio exemplaris in quibus differat à substitutione pupillari.
22 Furioso liberos habenti substituere uolens exemplariter, an poßit unicum ex eius liberis substituere, an uerò debeat omnes substituere.
23 Substitutio compendiosa quomodo fiat à milite: & quo iure ualeat ante pubertatē hæredis, & quo iure post.
24 substitutio compendiosa directis uerbis à pagano facta, an & quatenus ualere poßit: & quid si uerbis obliquis fiat, nu. seq.
26 Substitutio breuiloqua quæ dicatur.

QVID sit institutio, vel substitutio, superiori titulo dictum est. Sed sciendum est, quòd sicut secundæ nuptiæ dicuntur quæcunque contrahūtur post primas: ita & substitutio dicitur secunda institutio, id est omnis institutio quæ fit post primam, & in locum primę deficientis. De substitutionibus ergo plenè vidēdum est quæ sit earū diuisio, quis faciat
1 eas, cui, quis admittatur ex eis, & quando expirent. † Est autem substitutio alia directa, alia obliqua. Directa dicitur cùm nullo mediante quis capit hæreditatem deficientis. Obliqua dicitur substitutio precaria, vel precatiua, vel fideicommissaria. De obliqua nihil ad nos modò: quia plenè j. tractabitur de ea ad Trebellianum, de directa dicendum est.
2 † Directa alia vulgaris, alia pupillaris, alia exemplaria, & sub exemplaria, vel sub primis duabus quæuis alia contineri posset. Sed ne longa expectatione vos traham: & quia omnis res melius per diuisionem aperitur addo. Alia est compendiosa, alia breuiloqua. de singulis videndum est. Et primò de vul-
3 gari: vnde † dicatur. & quidam, ideo quia cuilibet de vulgo & à quolibet fieri potest dici vulgarem putant: duntamen & hic testamentum facere, & ille ex testamento capere possit de quibus suprà diximus qui testamenta facere poss. & de hęred.
4 instituē. † Vulgaris diuiditur: quia alia est expressa, vt quæ fit verbis negatiuis: si ille mihi hæres non erit, ille alius sit hæres: vt institu. de vulgari substitu. in princip. titu. Alia tacita, quæ fit verbis affirmatiuis: vt hæc, vos inuicem substituo: vel ita quisquis mihi hæres erit, sit hæres filio meo: vel ita, Titius esto hæres Plocij, cùm instituissem Plocium: vt suprà de hære. instituen. l. vltima. & ff. de hæred. instituen. l. cùm in testamento. §. hæc verba. & ff. eodem, l. qui liberis. §. vltimo. Satis tamē dici potest quòd omnes istæ expressæ sint substitutiones vulgares. De tacita vulgari ponit lex exemplum cùm ita dicit testator, Titius & Seius vter've eorum viuet, hæres mihi esto. Nam & si vterque eorum viuat, ambo possunt esse hæredes. altero mortuo is qui supererit ex asse erit hæres: qa tacita substitutio inesse videtur institutioni: vt ff. de hæredib. instituen. l. Titius & Seius. Item sub expressa pupillari, continetur tacita vulgaris: vt ff. eodem. l. iam hoc iure. vt liquebit infrà.
5 † Est autem effectus vulgaris expresè & tacitè vt quis directò sit hæres ipsi testatori: vt institu. de pupillari substitutione. ibi, quo casu &c. Vnde & bona tantùm testatoris, non hæredis instituti capit. Et siquidem ponamus extraneum substitutum, certum est quòd capit pro ea parte qua voluit testator eos substituere. Si verò ipsi idem instituti hæredes inuicem substituti sunt, vel quidem substituti sunt vni: siquidem substituti sunt propriis nominibus expresis, substituti videntur in viriles portiones partis deficientis. Si autem substituti sunt appellatiuis expresis, puta quisquis mihi hæres esset, sit hæres filio meo. vel hæredes meos inuicem substituo. Substituti videntur pro hæreditariis portionibus quales habuerunt in principio ex voluntate testatoris expressa, vel ex postfacto iure substitutionis vendicauerunt. Hæc tamen appellatiua verba non referuntur ad hæredes hæredum scriptorum, nec referuntur nisi ad eos qui ascripti fuerunt hæredes, & extiterunt hæredes. Si autem aliquis extiterit hæres per alium, puta pater per filium, vel dominus per seruum, non vocatur ex substitutione. & probantur hæc ff. eodem. l. cum filio. & l. si in testamento hęredes. & l. qui liberis. §. vlti. & l. qui plures. & l. cohæredi. §. ex his. & l. qui cùm plures. & l. si Titius cohæredi. & institu. de vulgari substitutione. §. sed & si disparibus. & ff. ad Trebellianum. l.
6 quoties. & l. nonnunquam. † Expirat hæc substitutio vul-
* garis * ab hæreditate adita: vt infrà eodem, l. post aditam. Et patet hoc lippis, & tonsoribus. Cùm enim ita fiat si Titius non erit hæres, Seius hæres esto. & Titius extitit hæres: ergo Seius non potest esse hæres, scilicet conditione deficiente. Sed quidam dicunt per authenticam, de hæredibus & falf. l. si verò institutio. hoc correctum esse: sed isti cæci sunt, quia ibi non vocatur substitutus ex substitutione, sed ex legis beneficio.
7 † Pupillaris institutio alia expressa: vt hæc, si filius meus mihi hæres erit, & in pupillari ætate decesserit, ille sit ei hæres: vt institu. de pupillari substitutione. primo responso. alia tacita: vt illa quisquis mihi hæres erit, sit hæres filio filio: vt institu. de pupil. substitutione. §. substituitur. vel cùm pater filio impuberi substituit in vulgarem casum, intelligitur substi-
8 tuisse etiam in pupillarem: vt infrà eodem. l. quamuis. † Quādoque etiam ratio inæqualitatis facit vt sub vulgari non contineatur tacita pupillaris: puta quod vnus filius erat pubes, alius impubes: vel vnus in potestate, alter emācipatus: vt ff. eodem. l. iam hoc. & infrà eodem, l. hæreditatem. & l. quamuis. Et dici-
9 tur † pupillaris, quia soli pupillo & impuberi fit: & ita si sit in potestate, non distinguo an sit institutus à patre, an exhæredatus: vel vtrum erat natus, an posthumus nasciturus in potestate testatoris: vel vtrum sit filius, an nepos ex filio. Nepoti tamē ex filio ita pupillariter substituo, si non sit recasurus in potestatem sui patris. Sed & si pater præcedat nepotem, ita demum substitui potest ei, si hæres institutus est, vel exhęredatus

ita etiam post legem Velleiam succedendo non rumpet testa
mentum. Nam si principale testamentum sit ruptum, pupilla-
re euanescit. Pupillum accipe masculum minorem xiiij. an. fœ
minam minorem xij. vt ff. eo. l. j. §. pen. & l. ij. j. respon. & insti.
10 eo. §. masculo. & §. non solùm. Si † tamen pater impuberi vo
luit substituere pupillariter, non in toto tempore pupillaris
ætatis, sed in minus tempus: puta si filius moriatur intra deci-
mum annum, vel octauum, vel aliquod minus tempus, vale-
bit substitutio: vt ff. eo. si ita quis substituerit. Si autem volue-
rit substituere in longius tempus, pupillari ætate finietur pu-
pillaris substitutio adueniente pubertate: vt ff. eod. l. in pupil-
11 lari. Hoc † ordine facienda est substitutio pupillaris, vt
prius quis sibi scribat hæredem: deinde eadem hora, vel alia
quacunque filio substituat: nec debet conuertere ordinem scri
pturæ. Si verò nō sibi, sed filio faciat, nō valet. Cæterū si ante fi
lio, deinde sibi testamentum faciat: siquidem pater exhæreda-
uerit filium impuberem, non valet testamentum. Si autem in-
stituerit eum, valebit testamentum: vt ff. eod. l. j. §. vltimo. & l.
ij. §. prius. & §. sed & si quis. & l. si quis eum. §. si suo. Admitti-
12 tur † autem ex pupillari substitutione ille, quem nominatum
substituit testator, vel si testator generaliter substituit ita, quis-
quis mihi hæres erit, admittentur illi, qui scripti sunt hæredes
patri, & extiterunt hæredes, de quorum verborum interpreta
tione plenè diximus suprà eodem. §. est autem effectus. Et hoc
adiicio, quòd ex illis verbis vocātur scripti hęredes: licet post-
modum desierunt esse hæredes rescisso testamento per quere-
lam inofficiosi testamenti, vel hærede in seruitutē redacto: &
postea libertati donato: idemq; & si eis vt ab indignis portio
hæreditatis est ablata: vt ff. eodem, l. in substitutione. & l. ex fa
cto. §. Iulianus. Hoc tamen est necessariū intueri, an substitu-
tus capere possit ex testamento tunc, an non. Nam si tunc non
capiat, repelletur: licet capere potuerit tempore mortis patris.
Nec in eis bonis pœnam sit passus: vt ff. eo. l. si is, qui hæres. Si
verò tunc possit capere, admittetur: licet in bonis patris pœnā
sit passus: vt ff. eod. l. si is qui hæres. Porrò si substitutus impu-
beri sit talis vt ex bonis patris non possit solidum capere, ex
bonis autem pupilli possit: bona quidem pupilli aliunde quę-
sita in totum capiet, à patre autem obuenientia, nō capiet: nisi
sicut poterat à patre capere directò: vt ff. eod. l. si is, qui ex bo-
13 nis. † Effectus pupillaris substitutionis hic est, vt quis dire-
ctò fiat hæres impuberi, tāquam si ille pupillus hæredem sibi
fecisset substitutum: vnde & duo testamenta videntur, vnum
patris, alterum filij. Aut certè vnum est testamentum propter
vnum ordinatorem patrem scilicet, sed duarum hęreditatum.
Vnde & sufficit patris tabulas esse signatas, & resignatę, id est
apertæ sint tabulæ filij, & septem signa in testamēto patris suf-
ficiunt. Si tamen pater sibi per scripturam, filio autem fecerit
testamentum per nuncupationem, vel contra, valebit: vt ff. eo.
14 l. patris & filij. & insti. eod. §. igitur. † Et pertinent ad sub-
stitutos pupillares bona quæ pupillis postea obuenerunt, neq;
enim suis bonis tantùm testator substituit, sed & impuberis,
cùm & exhæredato substituere quis possit, nisi mihi proponas
militem esse qui substituit hæredem hac mente, vt ea sola velit
ad substitutum pertinere, quæ à se ad substitutū peruenerunt:
vt ff. eod. l. sed & si plures. §. ad substitutos. & instit. eod. §. non
15 solùm. Pater † tamē adoptiuus filio arrogato impuberi sub-
stituere non potest, nisi ad quartam solam, & ad ea quæ intui-
tu arrogatoris ab amico eius arrogatus est consequutus: vt ff.
eodem, l. sed & si plures. §. in arrogato. In cæteris enim bonis
legitimi hæredes impuberis, vel substituti sibi à patre natura-
li & legitimo habent vinculum cautionis: & ex ea habent vti
les actiones: vt ff. eodem, l. causa cognita. de qua cautione ple
16 nè dicemus infrà de adoptionib. † Expirat pupillaris sub-
stitutio maxima, vel media, vel etiam minima capitis diminu
tione pupilli: puta si ipse est arrogatus: vt ff. de adopt. l. nec ei.
§. eorum. Substitutis tamen succurritur per vtiles actiones, vt
dictum est. Item expirat pupillare testamentum, si non est adi
ta hæreditas patris. Planè si omissa causa principalis testamē-
ti ab intestato possideatur hæreditas, consulitur substituto: si-
cut & legatariis, in quorum fraudem institutus non ex testa-
mento, sed ab intestato possidet hæreditatem. Sed & quādoq;
institutus compellitur adire ex testamento hæreditatem, cùm
substitutus in pupillari substitutione rogatus est hęreditatem
restituere ex Trebel. Senatusconsul. & impubes iam decessit:
nam si viuit, improbus est fideicommissarius, qui solicitus est
de hæreditate viuentis. Licet autem dixerim, non adita hære-
ditate paterna, expirare pupillarem substitutionem, si tamen
is qui repudiauit minor erat & in integrum restitutus est, vt li
ceat sibi adire, proficiet pupillari substitutioni, vt teneat. ff. eo.
17 l. ij. §. adeò autem. † An autem institutus à patre, & substitu-
tus impuberi repudiare possit hæreditatem paternam, & adi-
re pupillarem, vel è contrario quæritur. Et si quidem hic insti-
tutus vnà cum impubere, idémque substitutus impuberi adi-
uit paternam hæreditatem, pupillarem cogitur admittere: vt
infrà de iure delib. l. quidam. etiamsi iste substitutus erat suus
hæres, frater, scilicet impuberis qui immiscuit se paternæ hære
ditati. Nam si non immiscuerit se, licet ipso iure sit hæres, non
cogitur adire ex pupillari substitutione: vt ff. eod. l. si filius qui
patri. Nec obst. quod legitur ff. de acqui. hæred. l. Iulianus. ibi
cæterùm vtiq; &c. Existit enim frater fratri necessarius hęres.
sed abstinere potest, vt dictum est. Si autem substitutus repu-
diauit paternā, & vult habere pupillarem: siquidem pupillus
similiter repudiauit paternam hæreditatē, iste substitutus re-
pudiando paternam hæreditatem habere poterit pupillarem:
vt ff. de priuil. credi. l. pater. Est enim ibi litera Pisana, & bona
seruanda est &c. hoc ita, si impubes habuit cohæredem, ex cu-
ius aditione confirmatæ sint pupillares tabulæ, vt dictum est.
Nam si ex nullius aditione confirmatæ sint pupillares tabulæ
frustra quæritur, an substitutus adire posset pupillarem hære-
ditatem cùm pupillare testamentū euanuerit. Si autem impu
bes adiuerat hæreditatem paternam, non poterit iste substitu
tus paternam hæreditatem sibi ex sua persona delatam repu-
diare, si vult habere pupillarem: vt ff. de acquirend. hæredita. l.
quæsitum. & l. Iulianus. & de priuil. credito. l. pater. Si autem
velit in integrum restitui, vt repudiet portionem hæreditatis
paternæ delatæ sibi ex persona impuberum, fortè restituetur,
sicut & pupillus poterat restitui: vt ff. de in integ. resti. l. non so
18 lùm. † Item expirat pupillaris substitutio, expugnato pater
no testamento in totum, per querelam inofficiosi testamenti.
Si autem esset expugnatum pro parte, valeret pupillare testa-
mentum. Sed aliud est in contra tabul. bono. possess. pe. contra
paternum testamentum in totum: nam nihilominus valet pu-
pillare: vt ff. eod. l. ex duobus. & l. & si contra tabulas. Et est ra
tio: quia per querelam ipso iure rescinditur testamētum: quia
de iure ciuili est querela, & testamentum. Per contra tabulas
autem bono. pos. non rescinditur testamentum ipso iure: quia
illa est de iure prætorio: & prætor non potuit aliquem facere
hæredem: vt institu. de bono. possess. §. quos autem. multò ergo
minus potuit facere, vt quis desinat esse hęres. Item expirat pu
pillari substitutio rupto paterno testamento per aliud secun-
dum, in quo pater fecit, vel non fecit pupillarem substitutio-
nem, quod tenet de iure: alioquin contra: vt ff. eodem, l. si quis
eum. §. si duo. Item expirat pupillare testamētum per agna
tionem posthumi: vt ff. eodem, l. si pater filium. sicut & econ-
tra confirmatur pupillare testamētum quemadmodum & pa
ternum, si pater ab hostibus captus decesserit in captiuitate: fi
lius verò remanserit in ciuitate post captiuitatem patris. Si ve
rò pater captus sit simul cum filio, & ibi ambo decedant, quā-
uis pater prior decedat, lex Cornelia ad pup. subst. nō pertinet
nisi impubes reuersus in ciuitate decedat. Sed & si, viuo patre,
filius capiatur ab hostibus, ibique decedat, non erit locus legi
Corneliæ, quia non efficitur per eam, vt is, qui nulla bona in ci
uitate reliquit, hæredes habeat: vt ff. eodem, l. lex Cornelia. &
19 l. si pater captus. † Exemplaria substitutio fieri potest à pa-
rentibus vtriusq; sexus in personis liberorū cuiuscunq; sexus
furiosis, vel mente captis, & cū tali determinatione substitutio
est facienda, vt siquidem iste mēte captus habeat descēdentes
ex se, illi omnes, vel quidā, vel vnus substituantur ei. Si non ha
beat, substituātur ei fratres eius omnes, vel quidā, vel vnus, si
nec eos habeat, substitui potest ei quilibet extraneus: & ideo
20 dicitur † exemplaria, quia fit ad exēplum pupillaris: vt enim
dicit pater, si filius decedat in pupillari ætate, ille si hæres,
& ita

& ita hic dicit,si filius decedat antequam perueniat ad sanita=
tem mentis,vel cerebri,ille sit hæres.Et sicut illa expirat adue=
niente pubertate,ita & hoc expirat aduenięte sanitate,vel na=
to postea filio ex eo:vt ff.eod.l. ex facto.& j.eod.l.humanita=
tis. In multis tamen differunt. Illa enim†fit pupillis tantùm,
hæc maioribus. Item fit illa à patre qui habet impuberem in
potestate,hæc autem fit à quolibet parentum siue habeat,vel
non habeat liberos in potestate. Mirabile tamen†videtur,
quod dictum est:& vnum tātum de liberis furiosi posse sub=
stitui: quia secundum hoc alij liberi furiosi videntur ab eius
successione repelli.Rursus substitutionē esse nullam dici non
potest: quia lex approbat eam, sed illud dic esse verum cum
pater vnum, vel plures substituit: alios verò exhæredauit,&
isti posteà per querelam rescindunt testamentum. Si verò ab
initio prætereātur,nulla erit substitutio: sicut & ipse furiosus
factus sanæ mentis testamentum fecisset. †Compendiosa
substitutio fieri potest à milite ita scilicet si filius meus quan=
docunque decesserit, ille sit ei hæres:& hoc sub tali compēdio
verborum continet expressam pupillarem, si filius decedat in
pupillari ætate. Si autem decedat pubes, verba directa illius
substitutionis trahūtur ad fideicommissariam substitutionē:
vt j.eod.l.precibus.quod mirabile est:cum aliàs miles habeat
priuilegium substituēdi directo puberi,licet iam extiterit hæ
res:vt s.de te.mili.l.in te.& ff.de mili.te.l.in fraudem.§.miles.
& l.miles ita hæredem.§.j.Sed fortè fauore matris,quę erat in
medio, directa trahitur ad fideicommissariam post puberta=
tem. Et satis habet lex quòd vsque ab pubertatem valuit illa
substitutio directa. At vbi miles homini extraneo puberi po
stea quàm extitit hęres substitui directo,non habetur illa cō=
sideratio siue habeat,vel non habeat matrem,nam nihil ad le=
4 gem,vel ad testatorem de matre eius. †Quid si paganus fa
ciat compēdiosam[a] substitutionem per verba superius dicta:
certè si pupillus decedat in pu.ætate,substitutus succedet iure
directo,& mater impuberis repellitur omnino. Si autem pu=
pillus fiat pubes,& posteà decedat, substitutus omnino repel
litur:& veniętes impuberi ab intestato succedūt in totū:vt ff.
eod.l.verbis.& l.Centurio.Si autē†testator ita substituat,si fi=
lius meus quādocūque decesserit illum ei substituo.hāc repu=
to semper fideicommissariam, quia verbum substituo apta=
tur ad fideicommissum:vt s.ti.prox.l.generaliter.§.vl.& quia
talis interpretatio rem omni tempore valere suadet: vt ff.de
reb.du.l.quoties.sed s. verba directa hoc interpretari nō per=
mittunt. & hic mater semper admittitur ab intestato hæres,
sed restituit bona,detracta falcidia:vt ff.eo.l.cohæredi.§.cum
filiæ. Si verò quis ita substituat,si filius meus quandocunque
decesserit sine liberis, ille sit hæres, vel illum substituo, hanc
semper interpretor fideicōmissariam:quia talibus verbis non
directa,sub fideicom.substitutio consueuit,& de iure,& de fa
cto fieri:nisi verba directa traherētur ad fideicommissum nul
lo tempore valeret magis quàm alio:quia & illud verbum,si=
ne liberis, innuit quòd etiā in pupillari ætate substituerit per
fideicommissum:quia tūc liberos habere non potest, & quòd
directa verba trahantur ad fideicommissariam probatur: vt
ff.ad trebel.l.Scæuola.& his casibus succedit mater,vel quili=
bet ab intestato hæres,& restituit bona detracta falc.vt dictū
est. Si verò quis ita dicat,si filius meus decesserit in pupillari
ætate, vel postea sine liberis,illū substituo, duæ sunt substitu=
tiones,pupillaris expressa scilicet et fideicommissaria propter
distinctionem,& alterationem ipsorum:ad quæ singula, ver=
bum,substituo,aptatur diuersis modis:& hoc euidentiùs ap=
parebit, si testator subijciat,pupillariter, & per fideicommis=
6 sum substituo. †Breuiloqua substitutio est, quæ continet
duas vulgares substitutiones, & duas pupillares substitutio=
nes,vt cum duo impuberes instituti à parēte qui habet eos in
potestate inuicem substituuntur,& hanc substitutionem lex
appellat reciprocam:vt ff.eodem,l.iam hoc iure,& dicendum
est,quòd omnes istæ quatuor substitutiōes expresse sint:nec
enim magis potest dici de vna,quàm de alia quòd sit expres=
sa.Vnde contingit quòd propter has pupillares substitutio=
nes mater repellitur omnino,& substitutus succedit: vt ff.eo.
l.Lucius.Si enim esset pupillaris tacita,non repelleretur ma=
ter etiam in testamento militis:vt j.eod.l.precibus. Siue pone
remus matrem vna cum impubere institutam:vt s.ti.proxi.l.
vltima.siue non esset instituta cum eo:vt s.de test. mili.l.in te=
stamēto.licet Placentinus dixerit tacitam pupillarem admit=
ti contra matrem:nisi vbi ipsa vna cum impubere filio est in=
stituta. Vel distingue an extraneus vulgariter substituatur
impuberi:& tunc tacita pupillaris non admittitur contra ma
trem,an substituatur impuberi frater eius, vt tunc repellatur
mater, quia non est verisimile, quod testator vxorem suam,
hoc est matrem impuberis voluerit pręferre alij filio suo:vt j.
eod.l.cùm quidam.

a ADNOTATIO. ¶ Compendiosam. De ista sustitutione vide Barto. in l.humanitatis.C.de impu.& alijs substi.Bald.in l. precibus.& ibi Rapha. de vulg.& pup.Barth.Soci.in l.centurio.nu.xviij.cum plu.seq.de vulg.& pupil.chart.lxxix.& doct.in l.verbis ciuilibus.& multa per Sal.in consi.incip. in nomine domini quidam testator.& per Old.in consi.incip.thema tale est. Pau.de Castr.in consil.cxxxiiij.inci.viso puncto.& in consil.lxxvij.incip.in præsenti consultatione.versic.per quam substitutionem.charta.cxxxij.& in consil.cxxxiiij.incip.diligenter considerata.circa princip.j.colum. in j.volu. charta.ccxvij.vbi vide omnino.

* ¶ Vulgaris.Expirat vulgaris hæreditate adita.quo casu si hæres institutus decesserit ante testatorem, vel post mortem eius antè, quàm sciret se institutum hæredem, vel si sciret vel nollet, [vel non posset esse hæres. hæreditas non adita non transmittitur ad hæredes:nisi sit hæreditas paterna,vel materna,quæ transmittitur ad liberos,non etiam ad extraneos Nulla autem substitutio potest adferre grauamen,nec potest substituens pater grauamen imponere c,Raynaldus.de testa.l.quoniam in prioribus.C.de inoffic.testa Grauatus restituere hæreditatem potest inde extrahere quartam,quæ debetur iure naturæ,& quartam Trebellianicam.& hoc secundum Canones.extra.de testa.c.Raynutius.& c.Raynaldus.secus tamen secundum leges.Item substitutio euanescit,si pure quis rogatus sit restituere hæreditatē,nulla facta mētione de filijs,si posteà habuerit filios,vel nepotes C.de fideicomis.l.cum acutissimi.& C.de institu.& substitu.generaliter.[& l.cum auus. ff. de condict. & demōstra.quæ est Papiniani & quem citat Imperator in d.l. cum acutissimi].Martinus.

※ ¶ Substitutio. Substitutionum varia genera constituit Azo noster plura effingendi ansam tribuens sequacibus,vt Bartolo,Baldo P.Castrens.& cęteris id genus.Equidem à Modestini sententia discedere non audeo,duo tantum genera constituentis in l.j. ff. eod. nempe simplicem & vulgarem. Nam quod an idem l,iiij.ff.eo. ad tertium genus substitutionis tractum ius videri, videlicet ad reciprocam substitutionem,non obest.tractum videri: ait non igitur r· verè est species distincta.Quod de fideicommissaria Azo scribit falsum est.Nam fideicommissarius hæres non est, substitutus verò directo hæres est.cum fideicommissarius nec à semetipso nec sua authoritate sed per manum hæredis capit, secus in substituto,vt ait Iurisconsultus.Prateius.

De seruis necessarijs hæredibus instituendis, uel substituendis. Rubrica.

1 *Hæres necessarius quis dicatur,& quare sic dicatur.*
2 *Seruum hæredem necessarium quis dominus poßit instituere,& quatenus, & nu-me.4.*
3 *Seruum institutum hæredem à domino sine datione libertatis, fieri nihilominus liberum.*
5 *Seruum alienum frustra quis hæredem & liberum esse iubet, nec conualescit ea institutio,etiam si postea is seruus fiat testatoris.*
6 *Seruus communis ab altero ex dominis institutus hæres cui acquirat hæreditatem.*
7 *Seruus communis duorum dominorum an poßit utrique ex dominis hæres necessarius esse.*
8 *Seruus quomodo fiat hæres necessarius.*
9 *Seruus sub quibus conditionibus hæres à domino suo institui poßit, & quando tunc libertatem & hæreditatem consequatur.*
10 *Substitui potestne quis sibi ipsi, siue qui institutus est, sit seruus, siue sit liber homo.*

VDIVIMVS suprà de varietate institu=
tionum: nunc dicamus de diuersitate hæredū,
vel aliter: Diximus de hæredibus instituendis
hominibus liberis. Nunc loquamur de seruis
necessarijs hæredibus instit.vel substit. Viden=
dum ergo quis dicatur necessarius hæres: &
quis possit seruum necessarium hæredem instituere, & quem
seruum,qualiter possit instituere, & de effectu institutionis.
1 †Est autem necessarius hæres seruus à domino institutus.
Ideoq; sic appellatus quia siue velit,siue nolit omnimodo post
mortem testatoris protinus liber, & necessarius etiam igno=
rans fit hæres:vt insti.de hære.qua.in princ.tit. & ff.si certum
peta.l.eius qui.siue instituatur in totum, siue pro parte: quia
non à cohærede,sed à semetipso accepit libertatem:nisi insti=
tuatur sic, cùm quis mihi hæres erit, Stichus liber & hæres

esto:vt ff.de acquir.hęre.ex parte. Alij sunt hæredes sui,& ne-
cessarij. scilicet qui sunt in potestate testatoris tempore mor-
tis. Alij autem sunt extranei:vt institu.de hære.quali.& diffe.
2 in prin. §. si autem. †Potest autem instituere necessarium
seruum hæredem quilibet dominus eius: dummodò liceat ei
testari,& maximè si soluendo est. Si autem non est soluendo,
licet ei & in fraudem creditorum instituere seruum necessa-
rium hæredem vnum,& non plures:si alius ei nullo modo hę
res ex eo testamento extiterit. Erat enim valde prospiciēdum
hominibus egētibus quibus alius hęres non erat exiturus:vt
vel seruum suum necessarium hæredem habeant qui satisfa-
cturus erat creditoribus, aut, hoc eo non faciente, creditores
res hæreditarias serui nomine vendant: ne iniuria defunctus
3 afficiatur:† & erit hic seruus,& hæres & liber:etiamsi nomi-
natim dominus non relinquerit libertatem ei,cùm non est ve
risimile eum,quem sibi elegerit hæredem, si prætermiserit li-
bertatis donationem,seruum remanere voluisse: vt insti.qui.
ex cau.ma.non poss.§. licet autē domino.& j̃.eod.l.j.Nec im-
peditur serui libertas, vel hæreditas ob hoc quòd seruus pi-
gnori obligatus erat:si tamen seruus paratus sit creditori satis
facere:vt ff.de hær.insti.l.pignori.& j̃.eo.l.j.& hoc est notabi
le:quia inter viuos debitor in fraudem creditorum manumit
tēdo seruum nihil agit:sed magis succurritur ei in vltima vo-
4 luntate,vt dictum est. Si autem† iste,qui non est soluendo in-
stituit plures,siquidem primò instituat vnum quàm alterum:
primò nominatus erit liber & hæres,& non is,qui nominatus
est secūdò:nisi quando maioris pretij sit is,qui nominatus est.
Nec sufficit creditoribus posteriorem retrahi in seruitutem
prior autem sufficiat. Nam hoc casu sequenti loco institutus
erit solus liber,& hęres. Si autē simul ordine non seruato quis
instituat duos hæredes seruos, puta duos Apollonios: nulla
erit institutio,si viuit vterq; seruus tunc cùm potest adiri hæ-
reditas,id est,olim post aperturam tabularū,hodie post mortē
testatoris. Si autem vnus eorū decesserit antequam possit hæ-
reditas adiri,ille,qui superest,erit liber,& hæres:vt ff.de hęre-
dibus instituendis.l.qui soluendo.& ff.qui & à quibus manu
miss.lib.non fi.l.si quis habens. Aliquando tamen ei,qui non
est soluēdo seruus cum alio est hæres,veluti si seruo cum liber
tate instituto hærede ita adiectū sit si mihi Stichus hęres erit:
tunc Titius quo꞉ hęres esto. Nam Titius antequam Stichus
sit hæres,hæres esse non potest:cùm autem extiterit semel hæ
res seruus, non potest adiectus efficere vt qui semel extite-
rit hæres,desinat esse hæres:vt ff.de hæredibus instituendis,ei
5 qui soluendo.† Vbi autem instituit quis seruum alienum hę-
redem & liberū,licet ille seruus postea fiat testantis, neutrum
valet:neq; libertatis datio,neq; hæreditatis:vt ff.de hęredibus
instituendis.l.si alienū.quod in libertate promptum est: quia
alieno seruo non potuit dari directo libertas:vt C.de test.ma-
nu.l.seruo tuo.sed hæreditatis datio bene potuit fieri sine li-
bertate,est enim factio testamenti seruo alieno ex persona do
mini:vt ff.de hæredibus instituēdis.l.non minùs.vnde nō de-
beret vitiari hęredis institutio propter inutilem adiectionem
6 libertatis:vt ff.de leg.j.l.si seruus.§. si seruus. Si autē quis† in-
stituat seruū, quē habet cum alio communē,si quidē instituat
eum cum libertate,compellitur socius accipere pretiū partis
suæ:& sic iste institutus domino erit necessarius hæres:vt j̃.de
communi seruo man.l.j.ibi,licet ipse communis seruus &c.&
l.vlti. Si autem instituat eum hæredem simpliciter, videtur ꝙ
socio testatoris per seruū communem quæratur hæreditas:vt
ff.pro socio.l.verū.§.si seruo communi.nisi probetur ꝙ testa-
7 tor habuit animum libertatis dandę. Vtriq;† autem domino
rum non potest seruus communis existere necessarius hæres:
nisi in duobus casibus. Nam si duo socij quendam seruū com
munem testamento facto hæredem & liberum esse iusserant,
et ruina simul oppressi perierūt,hoc casu duobus Orcinus hę
res exister. Et si sub eadem conditione seruū communē vterq;
socius liberū,& hęredē esse iusserit,eaq; extitisset, idem iuris
erit:vt ff.e.l.duo socij. Fortè idem erit & si sub diuersis condi
tionibus instituerint seruū communem,& illę conditiones si-
mul extiterint. Quandoq; tamen seruus non est hęres necessa
rius dominæ suæ:vt cùm ipse de adulterio in eam commisso
commaculatus est:vt ff.de hær.insti.l.his verbis.§.interdum.
8 Fit† autem hæres necessarius seruus domino. Item & filio
impuberi,cui pupillariter substitutus est:vt ff.de vul.& pup.
sub.l.sed & si plures.§.quos. Siue in vno gradu libertas & hę-
reditas, siue in vno libertas, & in alio hæreditas relinquatur,
vel in vno testamento,vel codicillis libertas,& in testamento
hæreditas:vt j̃.eo.l.iiij.& v.sed cùm vtriq; tamen ita demum
est necessarius hæres si manserit in eadē causa. Si verò à viuo
testatore manumissus fuerit,suo abitrio adire hæreditatē po-
test:quia non fit necessarius,cum vtrunq; ex domini testamē-
to non consequatur. Quòd si alienatus fuerit,iussu noui domi
ni adire hæreditatē debet: & ea ratione per eum dominus fit
hæres:nā ipse alienatus neq; liber,neq; hæres esse potest, etiāsi
cum libertate fuerit institutus hæres. Destitisse enim à liber-
tatis datione videtur dominus,qui eum alienauit:vt instit.de
9 hæred.insti.§.seruus autem. † Fieri potest institutio serui à
domino purè,& sub conditione potestatiua:quam si non im-
pleuerit,fraudatur hęreditate & libertate,culpa sua. Item fieri
potest sub casuali:& siquidem illa defecerit, & hæreditas non
sit soluēdo,humanitatis intuitu seruus est liber,& necessarius
hæres. Si autem est soluendo,seruus quidem erit liber:hæredi
tates autem venient ad alios,quos leges vocant:vt j̃.eod.l.vlt.
Nec enim curauit lex seruū compellere vt sit hæres:cum hære
ditas sit soluendo,cùm verisimile est quod alij multi velint eā
habere. Sic autem non potest institui cū liber erit,secus in alie
no seruo:vt ff.de condi.insti.l.seruus alienus. Quæ autē dicta
sunt in institutione,repetita intelligātur in substitutione:si ser
10 uus à domino substituatur alij. Sed † nūquid seruus,vel liber
homo,sibi ipsi substitui potest? & certè, causa institutionis mu
tata,liber homo sibi substitui poterit:sed causa nō mutata, ni-
hil valebit substitutio. Igitur si Titius sit hæres scriptus, & si
hæres non sit, idem hæres esse iussus sit,substitutio nullus erit
momenti,id est,nullam afferet commoditatem: aliqua tamen
est:vt ff.si quis omis.cau.te.l.j.§.si proponatur,vel fortè quod
dicitur ibi est intelligendū quādo substitutus est alij,non sibi.
Sed si sub conditione quis hęres scriptus sit,purè autem substi
tutus est,causa mutatur:quoniam potest ex institutione defi-
ci conditio,& substitutio aliquid afferre. Sed si extiterit con-
ditio,duæ purę sunt:& ideò nullius momenti erit substitutio.
Contrà dicendū erit si purè quis instituatur,deinde sub cōdi-
tione sibi substituatur,nihil facit sibi substitutio conditionalis,
nec mutata intelligitur. Quippe cū etsi extiterit cōditio,duæ
purę sunt substitutiones: & vnus idemq; videtur esse gradus.
Et quod est dictum in homine libero sibi ipsi substituto,dici
potest & in seruo sibi substituto sine libertate,& instituto sine
libertate. Quid autem si Titium hominem liberum instituo
hæredem. Stichū alij lego,& eundem Stichum hæredem in-
stituo,& si Stichus hęres non erit,ita subijcio,Stichus liber &
hæres esto.& certè cùm in eo testamēto legatur Stichus,& li-
bertatem accipit,præualet libertas: & si præualet libertas,non
debetur legatum. Et ideò iussu legatarij non potest adiri hęre
ditas: & per hoc verum est,Stichum hæredem non esse quan-
tum ad commodum legatarij,& ex sequentibus verbis liber-
tas competat ei:cùm vnus videatur gradus,alij verò substitui
potest seruus,vel cum causæ vel sine causæ mutatione,& pro-
bātur hæc ff.de vulg.sub.l.sec.& si plures.§.vlti.& l.seruū cō-
munem.§.Titius.& j̃.eod.l.pen.§.vltimo.

De liberis præteritis, vel exhæredatis. *Rubrica.*

1 *Præterire aliquem in testamento quid sit.*
2 *Exhæredare quid sit.*
3 *Exhæredare quis possit.*
4 *Exhæredari qui possint.*
5 *Exhæredationem in descendentibus nominatim faciendam esse.*
6 *Nominatim exhæredare quid sit.*
7 *Filius an purè sit exhæredandus, an verò possit etiam sub conditione exhæredari.*
8 *Exhæredationem fieri debere à tota hæreditate, non à re una: & ab omnibus hære dibus, & ab omnibus gradibus.*
9 *Exhæredatio quando censeatur facta ab omnibus gradibus hæredum.*
10 *Exhæredatio quando possit fieri ab uno gradu: atque inibi de intellectu.l.iij.§.fin. ff.de libe.& posthu.*

Exhered

Exhæredationis uel præteritionis causam debere exprimi.

Exhæredationis omissæ effectus quis sit, atque inibi an testamentum sit nullum ob non expressam causam præteritionis uel exhæredationis.

Præteriti quando habeantur pro exhæredatis: & quale remediũ huiusmodi præteritis competat.

Parentibus præteritis in testamentis descendentium quod remedium competat, & quid si sint exhæredati.

EXPOSVIMVS s̃.de hæredibus instituẽdis, substituẽdis,& quia liberos proprios contingit quandoq; preteriri,vel etiam inique exhæredari,dicamus de liberis præteritis,vel exhæredatis,scilicet quid sit præteritio, quid exhæredatio,quis posit exhæredare, quis exhæredari, quis sit effectus commissæ,vel factæ exhæredationis.† Est autem pręterire,omittere aliquem, eo non instituto,vel exhæredato:vt insti.de hær.quæ ab intesta.§.eadem hæc.Hinc est quod si dicat testator filiũ meum neq; hęredem instituo,neq; exhęredo: quia impias manus iniecit in me,exhæredasse eum videtur.

† Exhæredare autẽ est filium constituere alienum à substãtia,vel hæreditate sua:siue dicat exhæredo,siue dicat alienus à mea substantia esto:vt ĩ.e.l.si quis. † Potest exhæredare ille solus,& ille omnis qui facit,& facere potest testamentum: vt s̃.de testam.l.non codicillos.adeò vt si testamẽtum sit nullum à principio,vel irritum quia non aditur ex eo hæreditas, exhæredatio fit nulla:vt ff.de bo.pos.contra tab.l.filium facit.l.j. ff.de iniusto irrito testa. Quòd dixi in testamẽto,idem fortè diceret quis & si fiat exhæredatio in codicillis testamento confirmatis quia ademptione hæreditatis videtur cogitasse testator:vt ff.de cõdi.insti.l.quidam.§.vlt.Sed fortè in vanum cogitauit. † Exhæredare autẽ possum eos,qui possunt mihi ab intestato succedere:quia sunt de liberis,vel quia sunt de ascendentibus.Extraneum enim non possum exhæredare.Est enim res inepta in extraneo exhæredatio:vt ff.de verb.obli.l. quidam cum filium.§.in eo autem. † Fieri autem debet exhæredatio in filijs,filiabus,nepotibus neptibus suis, & emancipatis,cæteris descendentibus,iam natis,vel nascituris nominatim:licet olim distinguerentur masculi à fœminis:vt Instit. eodẽ.§. sed non ita.& §.nostra verò constitutio. † Quid est nominatim exhęredari?Et certè nomẽ,& pronomẽ,et cognomẽ dicendũ est,& sufficit vel vnũ ex his.Item nominatim videtur exhęredari:& si nomẽ eius nõ exprimatur:si modo vnicus sit, & dicat filius meus exhæres esto.Nã si plures sint filij, benigna est interpretatio vt nullus sit exhęredatus.et si peperit filium dicere,ex Seia autem natum dicit,rectè exhæredat: & si cum conuitio dixerit non nominãdo eum filius meus latro,gladiator,tenet exhęredatio.Item tenet si dixerit eum esse natum ex adulterio:vt ff.e.l.j.& ij.& iij. j.responso. non tamẽ ideò exhæredauit eum quod crederet eum natum ex adulterio:nam si ideò exhæredasset eum quòd crederet eum natum ex adulterio,probato eo quòd verè filius est,declaratur exhęredatio nulla:quia probatur patrem errasse circa causam exhæredationis:vt ff.de liber.& posth.l.si posthumus.§.vltimo. † Item debet filius exhæredari purè,& non sub cõditione:nisi in casu vt cum filius instituitur hæres sub casuali conditione, & in defectum eius exhæredatur:vt diximus s̃.de institu.sub cond.fa.vnde hęc exhæredatio vitiosa est,quisquis mihi filius hæres erit,filius exhæres esto.Exhęredari enim videtur filius sub conditione,si adita erit hæreditas:vt ff.de vul.substi.l. qui liberis.§.vlt.& ff.eod.l.iij.§.filius.† Item debet fieri exhęredatio ab hæreditate, non à re vna: licet institutio hæredis posit fieri in re vna:vt ff.eo.l.cùm quidam. Vnde etiam quidam dicunt filiam institui posse in dote,cùm & contemplatione dotis filia posit exhæredari:vt s̃.de rei vxo.actio.l.vnica. §. videamus.Sed non ita puto hodie, quia necesse est vt habeat aliquid, saltẽ modicum iure institutionis:vt in authẽt.vt cum de appella.cogni.§.aliud quoq;.† Dotem autem non potest dici habere a patre iure institutionis,nec legati:quia nec ei adimere potest,nec in bonis patris est:vt ff.ad legem falcidiam. pater.Item fieri debet ab omnibus hęredibus,non ab vnius persona tantum:vt ff.eodem,l.iij.§.filius.Item fieri potest ab omnibus gradibus hæredũ quod est si fiet exhæredatio ante gradus omnes,vel post gradus omnes,vel inter gradus. Et tunc
est inter gradus quando persona præcedẽs exhæredationem
est in alio gradu, quàm persona, quæ sequitur exhæredationem:vt ff.eo.l.iij.§.filius.& §.ante.& §.in eo.& ĩ.e.l.j. Gradus
autem accipe vt nota.s̃.de insti.& de impube.& alijs substitu
10 tio.Item fieri † potest exhæredatio ab vno gradu tantùm:vt
ff.eodẽ. l.iij.§.vltimo.quod intellexerunt doctores cùm testator exprimit se ab vno gradu tantũ velle exhæredare.Ego puto idem contingere,etiamsi testator id non adijciat, scilicet,in
eo casu quando exhæredauit testator inter gradus, & contingit hoc cum persona præcedens exhæredationem,& persona
sequens exhæredationem sunt in eodem gradu institutionis,
vel substitutionis:& est iste casus inuentus à Ioan.aliter enim
11 nõ videbatur quòd bene posset poni casus illius legis. † Item
fieri debet exhæredatio,vel pręteritio causa inserta exhæreda
a tionis,vel præteritionis. Et sunt xiiij.casus [a] quibus exhæredantur descendentes,& vij. quibus exhæredantur ascendentes, nec est opus eos notare in summa quia euidenter notantur in authen.vt cum de appellationibus cognoscitur. §. aliud
12 quoq;.& §.hoc quidem de parentum. † Est autem effectus
omissæ exhæredationis: quia si is,qui in potestate testatoris
fuerit præteritus non inserta causa præteritionis:vel etiã fuerit exhæredatus non ritè:& ita habetur pro præterito,ipso iu
re non valet testamentum quantùm ad institutiones hęredũ:
sed in legatis firmum perseuerat,vt liquet ex prædicta authẽ.
& institu.eod.primo responso.quòd est contra regulam quæ
est ĩ.de fideicommiss.l.eam,quam. Licet dixerit Pla.in summa Instit.eod.titul.quòd ita etiam erat iure veteri per legem
quæ est ff.de iniusto rupto testamento.l. filio præterito. Sed
certè ibi tenebat testamentum:quia filius approbauerat testa
mentum. Et est illa authent.signata ab Guar.infrà eod.l.non
licet,&c.malè tamen,quia non est ita in corpore authen. Nec
enim dicit, quòd ex sola præteritionis causa irritum sit testamentum:sed ita,si non inferatur causa pręteritionis,vel exhæredationis.Sic ergò filius iste ab intestato erit hęres.Si autem filius emancipatus præteritus est non inserta causa:vt dictum est:similiter dico testamentum ipso iure nullum. Et hic
emancipatus olim bonorum possessor:sed hodie succedit per
constitutiones,vt hæres ab intestato:vt in authen.de hære.ab
intesta.§.j.& §.si verò neq; fratres.Si verò exhæredatus fuerit
filius ritè prout s̃.dictum est,tenebit testamentum:nisi expugnetur per querelam inofficiosi testamenti, siue erat emancipatus,siue erat suus:& hoc fortè non præstabunt relicta quia
pendẽt ex institutione,quæ cassatur. Sed suprà non pendent
ex ea:quia nulla erat ipso iure.vt ff.de iniu.rup.testa.l.nam &
si sub conditione:& quod nullũ est,rescindi non debet l.nam
& si.§.fina.Si autem præteritus fuerit filius ritè,id est, inserta
causa exhæredationis:vt dictum est, tenet testamentum, sed
habet filius emancipatus contra tab.bono.poss.Eandem habet filius suus ĩ.cod.l.vltima.§.sancimus. Nec aliter videtur
13 hodie posse succedere:nisi per contra tab.bo.poss. † Præteriti autem à milite sciente se liberos habere,vel a matre,vel linea materna,inserta causa præteritionis: (vt diximus) solam
habent querelam inofficiosi testamenti : quia pro exhæreda-
14 tis habentur:vt insti.eod.§.vlt.& pe. † Idémque est è conuerso in ascendentibus lineæ maternæ si prætereantur à liberis
eiusdem lineæ. Ascendentes autem lineæ paternæ præteriti à
liberis inserta causa præteritionis,habent bonorũ possesionem contra tab.Aut si non inferatur causa,testamentum ipso
iure non tenebit. Exhæredati autem ascendentes eiusdem lineæ,habent querelam inofficiosi testamenti inserta causa exhæredationis: vt dictum est:alioquin esset testamentùm ipso
iure nullum. De his auxilijs plenè diximus s. de inofficioso
testamento.

a ADNOTATIO. ¶ Casus. Ad hoc vide docto. in authen. non licet. C. de libe.præte Bald.in authen.ex causa.xvj.col.zo.tit.caronistas.in ca. Quintauallis.de iureiu.do. Alexan.de Imo.in l.maximum vitium.C.de libe. præte.& in consil.ccj.in ij. volu. vbi habes mirabilem casum iniuriæ verbalis in parentes,quem alibi non legi.

De posthumis hæredibus instituendis, vel exhæredandis, vel præteritis. *Rubrica.*

1 *Posthumus quis dicatur.*
2 *Posthumum quis teneatur instituere.*
3 *Posthumo hærede instituto quis censeatur institutus: & qui possint posthumum hæredem instituere.*
4 *Posthumum purè & sub conditione posse institui, atque inibi sub quibus conditionibus institutus rumpat testamentum.*
5 *Posthumi quomodo exhæredari debeant: & an hodie possint exhæredari.*
6 *Posthumi præteritione an & quãdo rumpatur testamentum, & quatenus, & nu.9.*
7 *Partus monstrosi uel portentosi prosint necne parentibus.*
8 *Posthumum præteritũ, qui natus decessit uiuo testatore, non impedire, quominus hæres scriptus admittatur ad bonorum possessionem secundum tabulas.*
10 *Testamentum an & quando rumpatur præteritione eorum, qui sunt loco posthumorum, & qui sint illi qui habentur loco posthumorum.*
11 *Testamẽta ne rumpantur per nepotes uel pronepotes, qua ratione prouisum sit per legem Velleiam & per consilium Galli Aquilij.*
12 *Legis Velleiæ capita quot sint, & quando locum habeant.*
13 *Posthumus alienus quis dicatur, & an possit institui.*

IXIMVS s̃.de liberis natis: nunc de nasci-
turis: id est, de posthumis hæredibus instituen
dis, vel exhæredandis, vel prȩteritis. Vidẽdum
ergò quis sit posthumus, & qs posit et debeat
ipsum instituere, & qualiter. Item qualiter de-
beat exhæredari, & quid iuris sit eo prætcrito. Et postea vide-
1 bimus de his, qui loco posthumorum sunt. †Est autẽ post-
humus, qui nascitur post mortem patris. Inde enim dicitur
posthumus: quia postquam pater cõditus est humo, nascitur.
Sed et impropriè quilibet dicitur posthum⁹ qui nascitur post
a testamentum: [a] vt ff. de iniu. rup. te. l. iij. §. posthumos autem.
2 †Potest autẽ, & debet instituere posthumum omnis mascu
lus in cui⁹ potestate posthumus esset nasciturus, si natus esset
in vita testatoris: vt j. e. l. quod certatum est, siue hic masculus
erat iam maritus, siue nondũ duxerit vxorẽ. Nam & maritus
vxorẽ repudiare potest. Et qui non duxerit vxorẽ, potest ma-
ritus effici. Nã & cùm maritus posthumũ scribat hæredẽ, non
vtiq; is solus scriptus videtur posthumus, ꝙ ea vxore, quã ha-
bet natus est ei, vel is qui tunc in vtero est: verùm is quoq; qui
3 ex quacunq; vxore nascitur. Ideóq; †qui posthumũ hæredem
instituit, si post eius testamentũ factũ mutauit matrimoniũ, is
videtur institut⁹, qui ex posteriori matrimonio natus est. Nec
distinguitur in masculo instituẽte vtrũ sit spado, an non. Nam
& spado instituit posthumũ: quoniã nec ætas, nec sterilitas ei
rei est impedimẽto: Secùs in castrato: qa naturali vitio impe-
dit̃ generare. Hermaphroditus posthumũ instituit hæredẽ vt
dicit lex: maximè si in eo virilia præualeãt: vt ff. e. l. placet. & l.
ideóq;. & l. sed est quȩsitũ. Et videtur illud [maximè] abũdare:
nã si præualeant in eo mulicbria, non habet necesse instituere
posthumũ: sicut nec necesse habet mulier: cum eius prȩteritio
habeat̃ ꝑ exhæredatione: vt ff. e. l. Gallus. §. nũc de lege. & de
iniu. rup. test. l. iij. in prin. & vt diximus s̃. ti. prox. Itẽ nec cõsi-
deratur in masculo instituente sit sanus, an infirmus, vel iuue-
nis, an senex: quia natura magis in hominẽ generandũ, & con
suetudo spectãda est, quàm tẽporale vitiũ, aut valetudo: pro-
pter quã abdicatur homo à generãdi facultate: vt ff. e. l. si quis
posthumos. Si tñ q̃s instituat posthumũ ex ea, q̃ alij sit nupta,
vel ex ea quã nephas sit ducere, ĩstitutio nõ tenet. Nec superi⁹
testamentũ ruptũ est. Iure ẽm naturali, vel lege Dei, impedie-
bat̃ matrimoniũ: secus si impediret̃ matrimoniũ de iure ciuili:
vt si instituo mihi eũ hȩredẽ, q mihi nascet̃ ex Titia ancilla, vel
minore xxv. ann. ea cuius tutelã, vel curã ego, vel pater meus
administrauim⁹, et ancilla postmodũ fiat iusta mea vxor, liber
tatẽ cõsequuta vel pupilla, vel adulta fiat maior. xxv. & ratio-
nibus redditis, et vtili anno trãsacto, iustè nubat mihi: vt ff. e. l.
4 si quis posthumos. §. sed si ex ea. & l. filius à patre. §. vlt. †Põt
autẽ institui posthumus purè, & sub conditione sicut dixi ple
nè circa filios iã natos. s̃. de inst. sub cõd. factis. Itẽ institui põt,
si nascat̃ in vita testatoris: & tunc natus post mortẽ rũpit testa
mentũ. Itẽ è cõuerso potest institui, si nascat̃ post mortẽ: & tũc
natus in vita rũpit testamẽtũ: quia in hũc casum nascit̃, q non
est testamẽto cõprehensus: & in talẽ casum omissum: nec sub
cõditiõe videt̃ scriptus. Itẽ põt institui siue nascat̃ in vita, siue
nascatur post mortẽ: vt ff. e. l. cõmodissimè, sed in duobus casi-
bus olim videbat̃ institutus in alterũ casum. Sed hodie lex in-
terpretatur posthumũ institutũ in vtrũq;. Primus est, cùm ita
dicit testator, Filius vel filia qui intra x. mẽsiũ spatiũ post mor
tẽ meã fuerint editi, hæredes sunto. Secũdus est, cum ita dicit,
Filius vel filia q intra x. mẽses ꝓximos mortis meȩ nascerẽtur
hæredes sunto: vt j. e. l. vlt. Lex enim interpretatur quod testa
tor sicut voluit eũ hæredẽ esse si nascatur post mortẽ, ita & ea-
dẽ ratione & si in vita: nisi contrariũ appareat: vt ff. de hȩr. in-
sti. l. ij. & ff. e. l. si ita. j. respon. et s̃. de inoffi. te. l. iij. Sed de morte
ideò posuit: quia credebat eum nasciturũ post mortẽ, ar. ff. ad
5 Treb. l. mulier. †Exhæredari debent isti posthumi, vel post-
humȩ facta mẽtione: siue ita dicat, Quicunq; mihi nascet̃, siue
ita, Quicunq; nascetur ex Seia, siue ita, Neuter hȩres esto, siue
ita, Posthumus exhȩres esto: vt s̃. ti. prox. l. vlt. §. vl. & ff. de in-
iusto rupto. te. l. iij. §. nominatim. Hodie aũt posthumi nõ pos
sunt [nota] exhæredationis dẽnari, quoniã necessariũ est subij
cere in exhæredatione faciẽda: vt diximus s̃. ti. prox. cùm cer-
tũ sit eos nullã ingratitudinis causam posse, vel potuisse com-
mittere. nec possunt propter alienũ odium, vel delictũ exhȩre
6 dari: vt s̃. de inoff. te. l. si quis testamẽto. §. vlt. †Est ergo no-
bis videndũ quid iuris sit posthumo præterito. Et quidẽ si po
nã eũ prȩteritũ esse ab hæreditate tota, vel etiã à gradibus vni
uersis: & ipse natus est viuus, emissa voce, vel nõ emissa. dum-
tamẽ cõstet eum viuũ natũ, vel exsecto vẽtre editũ integrum,
vel non integrũ animal cũ spiritu tamẽ testamentũ rũpet: vt j.
eo. l. quod certatũ. & ff. e. l. quod dicitur: nisi declinet ad mon-
strũ, vel prodigiũ: vt ff. de stat. ho. l. nõ sunt. Videret̃ †tñ
7 esse contrariũ quod legitur. ff. de verb. sig. l. quæret. s. parẽtib.
debere prodesse: si qualiter potuerũt, statutis obtẽperauerunt:
licet portẽtosum, vel monstrosum, aut debilẽ mulier ediderit:
vel qualẽ visu, vel vagitu nouũ non humanæ figuræ: sed alte-
rius magis animalis quàm hominis partũ. Et certè tũc distin-
gui potest, an id acciderit propter delictũ mulieris: vt quia rẽ
habuit cum aliquo animali irrationali: vt tũc nati non debeãt
reputari liberi. An ideò qa, cùm ipsa cognosceretur à mascu-
lo, de aliquo animali cogitauerit. Nã ex cogitatione concipiẽ
tis talia accidũt, vt dicũt physici: & tũc nati posthumi habẽtur
8 pro liberis. Sed licet† natiuitate posthumi rũpatur testamẽ
tũ, tamẽ si, viuo testatore, natus decesserit, scriptus, vel nũcupa
tus hæres iure prætorio habebit bo. pos. secundũ tab. vel secũ
dũ nuncupationẽ: vt ff. de iniu. rupto te. l. posthumus. Qui aũt
nascit̃ mortuus, nec natus, nec ꝓcreatus videtur, ff. de ver. sig.
9 l. qui mortui. † Rũpitur ergò totum testamẽtum posthumi
b natiuitate: si posthumus est toto testamẽto præteritus. [b] Nã si
ponamus eum præteritũ ab vno gradu tãtùm, & ab alio ex-
hȩredatum, rũpitur ille solus gradus à quo præteritus est. Sed
nec patitur valere gradus sequentes: quia pẽdent à primo qui
à princip. tenuit: licet posteà rumpatur. Sed filius iam natus, si
prætereat̃ ab vno valẽt alij sequẽtes, vel prȩcedẽtes gradus, à
quibus est exhæredatus. Nõ enim pẽdet ex eo, qui nullus est:
vt ff. de iniusto rupto testamẽto. l. iij. §. vlt. & l. nam & si sub cõ
ditiõe. Hodie tñ qa nõ põt posthumus exhȩredari, vel à toto
testa. vel à parte eius, vel à gradu aliquo (nã & talis exhæreda
tio habetur pro præteritione) testamẽtũ quod à princ. tenuit,
ex postfacto rũpitur, & fit ipso iure nullũ. siue posthumus na-
scatur in vita testatoris, siue post mortẽ: vt ff. de iniu. rupto te.
10 l. iij. †Sed aliud est in his, qui sunt loco posthumorũ. Nã illi ita
demũ rũpunt, si agnascãt in vita testatoris: vt ff. e. l. si qs post-
humos. §. si filium, & liquebit ex sequẽtibus. Sunt autẽ loco
posthumorum hi, qui sui hæredis locũ succedẽdo, quasi agno
scẽdo fiunt parẽtibus suis hæredes: vt ecce si quis filiũ & ex eo
nepotẽ, neptémve in potestate habeat: quia filius gradu prȩce
dit, is solus iura sui hæredis habet: quãuis nepos quoq;, & ne-
ptis ex eo in eadẽ potestate sint. Sed si filius meus me viuo mo
riatur naturaliter, [vel ciuiliter, scilicet, per capitis diminutio-
nẽ magnã, vel mediã, vel etiã si emancipatus fuerit,] aut quali
bet alia ratione exeat de potestate, incipit nepos neptísve in
eius loco succedere, & eo modo iura suorum hæredum quasi
agnatione

1 agnatione nanciſc. Ne ergo †eo modo rumpatur mihi teſta=
mētum,ſicut ipſum filiū hæredē inſtituere,vel exhæredare no
minatim debeo;ne non iure faciā teſtamentū,ita & in nepote
neptéve ex eo neceſſe eſt mihi vel hæredē inſtituere,vel exhę
redare;ne fortè,me viuo,mortuo filio ſuccedendo in eius locū
nepos,neptisve quaſi agnatione rūpat teſtamētum, idq; lege
Iunia Vellæa prouiſum eſt;vt ff.de iniu.rup.teſt.l. poſthumo
rū,& Inſti.de exhær.libe.§.poſthumorū.Ad prouiſionē legis
Vellææ conſeruādam Gallus Aquilius cōcepit verba ſubſti=
tutionis in perſona nepotis,vel neptis, & adiecit de pronepo=
te,& de pronepte,& cæteris deſcēdentibus:ſi perſonæ præce=
dētes eos moriātur,viuo teſtatore naturaliter,vel ciuiliter,vel
exeāt de poteſtate,vt dictū eſt.Idēq; et ſi prę mortuo nepote vi
uo filio ſubſtituo pronepotē,Si filius moriat̄ me viuo:& ſunt
hæc verba ſubſtitutionis , Si filius meus,me viuo,morieť:tūc
ſi quis mihi ex eo nepos,ſiue quæ neptis poſt mortē meā , vel
in vita mea in x.mēſibus proximis,quibus filius meus morieť
natus,natave erit,hęredes ſunto.Et quod dictū eſt ſi ſubſtitua
tur filio,eſt intelligendū eſſe factū,& ſi pariter cum filio inſti
tuatur;vt videatur eſſe ſubſtitutus in eū caſum qui ex prædi=
ctis verbis cōcipi poteſt.Itē & poſſunt cōcipi verba ſubſtitu
tionis,ſi moriatur filius,& nepos,viuēte teſtatore;vt ff.eo.Gal
lus.vſq; ad illū §.ſi eius.& eſt hoc dictū à Gallo & à Vellęo cō
ſilij cauſa. A principio eīn ſi inſtituo filiū,& nepotē prætereo,
tenet teſtamentū,licet caſu poſsit poſteà rūpi;vt ff.e.l. Gallus.
§.forſitā.& §.in omnib.his.Mar.tamē videbatur à prin.
nullū eſſe teſtamētum.Secus ſi inſtituo nepotē,& prętereo fi=
liū,vel inſtituo pronepotē,& prætereo nepotē.Et idē in ſimili
2 bus.vt in prædicta lege dicit̄. †Circa materiā iſtā ſubſtitu=
tionis à Gallo Aquilio antiquitus introductā lex Vellæa vo
lēs prouidere teſtamētis auorū,& proauorū,ne rūperētur per
nepotes,vel ꝓneptes,vel ſequētes liberos,induxit duo capita,
ſuper inſtitutionibus nepotū,& pronepotū,& cæterorū libe=
rorū.Et habet locū primū caput legis Vellęæ cùm,iā mortuo
filio,nepotē ex eo naſciturū inſtituo,vel ſi prætereā illū, rum=
pitur teſtamētum,eo nato.Hoc idē capitulū locū habet quan=
tū ad ſentētiam,nō quātùm ad verba:cùm inſtituo nepotem
naſciturū viuo filio tēpore teſtamenti;& inſtituto hærede,vel
exhæredato;ne alioquin teſtamentū ſit nullū.Sed moritur hic
filius antequā naſcatur nepos;vt ff.e.l.Gallus.§.nunc.Secun=
dū caput locū habet,cùm inſtituo nepotē iā natū viuēte filio,
& inſtituto hærede,vel exhæredato ; ne alioquin teſtamētum
non teneret;vt s̄.dictū eſt:& tunc nepos ex inſtitutione admit
titur:tūc demū quādo admiſſus rūperet,non cum patre ſuo ſi
mul:vt ff.e.l.Gallus.§.inſtituens,& §.quidam.Quod autē di=
ſtinguantur capitula per nepotes natos,& naſcituros,& filios
viuētes,& mortuos,probatur;vt ff.e.l.Gallus.& §.nūc.& §.vi
dendū.Quartus caſus indifficilis.i.valde difficilis;Dicitur nō
ꝗa poteſt adaptari magis verbis primi capitis quā ſecūdi.Ali
quid enim habet ex primo:quia ponitur in nepote naſcituro:
aliquid habetur ſecūdo:quia ponitur in nepote ex filio viuēte
tēpore teſtamēti, & viuēte tempore illo,quo naſcitur poſthu=
mus;& ideò in hoc caſu dicunt̄ duo capitula coadunata.Neq;
videtur,ꝙ inſtitutio talis nepotis teneat:quia cùm is naſcitur,
3 nō eſt ſuus hæres,ipſum præcedēte patre ſuo. †Eſt autē poſt=
humus,alienus qui de iure non poteſt inſtitui hæres iure anti=
quo:videtur ergo ꝙ rumpatur teſtamētum natiuitate ſua.Iu=
liano tamen videtur quaſi duobus capitibus lege coadunatis
in hoc quoq; inducere legē ne rūpatur teſtamētum ; vt ff.eo.l.
Gallus.§.ille caſus.Itē hodie tenet inſtitutio alieni poſthumi:
vt inſti.de bo.poſſ.j.reſpō.Itē hodie quia emāciparetur filius,
non ideò præfertur ei nepos in ſuccedēdo ; ſicut s̄.diximus eū
præferri.Itē nec admittitur pariter nepos cum filio per edictū
de coniūgēdis cum emancipato liberis;quia illud hodie ſub=
latum eſt;vt diximus s̄.de inoffi.teſta.

1 ADNOTATIO. ℭ Poſt teſtamentum.Adde Bart.in l.conficiuntur.§.ſi poſt.ff.de iure codi.doct.in l.filius.C.de lib.& poſth.Pau.de Caſt.in conſi.lxxx.inci.caſus iſte qui deſcribit nouum caſum copioſè.do.Bartho.Socin.in rub.de lib.& poſthu.nume.2.cum plu.ſeq.chart.xviij.

2 ℭ Præteritus.Adde Bartol.in l.ſi hæreditas.§.qui filium.verſic.not.tamen.ff.de teſta.tut.& in l.poſthumus.verſic.idem de iniuſt.teſta.Bald.in l.ij.C.de poſthu.hære.inſti.Bartol.& doct.in l.ſi quis eum.§.ſi cum ſuo.verſi.iuxta.C.de teſta.& in conſi.xcj.incip.quidam Lapus diffuſè per.do.Alexan.in conſil.clxij.in ij.volumi.

ℭ Tamen.Videtur Martinus antiquus Iuris Ciuilis gloſſator innuere in formula G.Aquilij.filium eſſe præteritum, & ita inſtitutum non fuiſſe : ſed ea ſufficientem titij inſtitutionem contineri eadem l.Gallus.comprehenſum eſt:idque rectè cenſuit Azo noſter dum dicit.s̄.verba ſubſtitutionis:ſubſtitutio arguit inſtitutionem.P.Prateius.

ℭ Ad monſtrum.Monſtroſos partus cædi iuſsit Romulus,vt ſcribit Halycar.lib.2.Quod tamen ait lex ad eos partus ſpectat,qui non humanæ ſed alterius animalis formā habent interpretatus eſt Vlpianus.l.quæret.ff.de ver.ſignifi.P.Prateius.

De iure deliberādi, & de adeunda, vel acquirēda hæreditate. Rubrica.

1 *Deliberare quid ſit.*
2 *Deliberandi tempus quibus detur.& quantum,nu.ſeq.*
4 *Deliberationis effectus quid ſit.*
5 *Hæreditariorū bonorum diminutio quibus ex cauſis permittatur interim, dum deliberat hæres,adire necne debeat.*
6 *Deliberatio adeundæ,uel omittendæ hæreditatis quomodo non ſit hodie neceſſaria.*
7 *Inuentarium quando ſit ab hærede faciendum: & quæ ſit huius inuentarij faciendi formæ:& quam utilitatem adferat,ſeu quis ſit eius effectus,nu.ſeq.*
9 *Hæres inuētarium faciens quæ poßit in patrimonij computatione excipere,ſiue deducere.*
10 *Hæres,qui ſe hæreditati immiſcuit,ſi intra tempora præſtituta inuentarium facere neglexerit,quatenus teneatur creditoribus & legatarijs.*
11 *Intellectus ad l.quandiu inſtitutus.circa fi.ff.de acqui.hæred.*
12 *Deliberandi ius unde competat: & an tranſmittatur, & intra quantum tempus.*
13 *Hæreditatis adeundæ ius an perpetuò competat hæredi inſtituto,uel ei,cui delata eſt hæreditas.*
14 *Adire hæreditatem quid ſit, & qualiter adeatur, & nu.19.& 30.*
15 *Gerere pro hærede quando quis dicatur, & nu.ſeq.*
17 *Hæres extraneus ſurripiendo rem aliquam hæreditariam, an cenſeatur hæreditati ſe obligare,quaſi hoc ipſo eam adeat, & quid ſi pretium acceperit pro omittēda hæreditate.*
18 *Sui hæredes ex quibus cauſis amittant beneficium abſtinendi.*
20 *Adire hæreditatem quis poßit. & nu.22.& 24.*
21 *Filiusfa.an & quomodo poßit hæreditatem adire.*
23 *Minor xxv.annis an & quomodo poßit hæreditatem adire.*
24 *Adiri hæreditatem non poſſe niſi ab eo , qui certus eſt eum eſſe defunctum, de cuius hæreditate agitur.*
25 *Hæreditatem ſibi delatam ſcire debere eum,qui eam adit,*
26 *Hæreditatem ut quis poßit adire ex teſtamento , certus eſſe debet teſtatorem teſtamenti factionem habuiſſe.*
27 *Hæreditatem adire poßitne is,qui de conditione ſua dubitat.item qui dubitat de uiribus teſtamenti,uel de iure hæreditatis.*
28 *Filius hæres an poßit, & pro qua parte hæreditatem adire interim, dum ſperatur poſthumus naſciturus.*
29 *Hæreditatē non poſſe adiri ab eo,qui dubitat,purè,an ſub conditione ſit inſtitutus.*
30 *Hæreditatem purè ac ſponte adiri debere.*
31 *Hæreditatem alicui delatam,in totum eſſe adeundam,uel in totum omittendam, nec poſſe pro parte adiri.*
32 *Hæreditatem adeūdam eſſe per ipſum procuratorem,nec poſſ procuratorem adiri: tametſi bo.poſſeßio poßit per eum agnoſci, & cur tam u.*
33 *Actionem hæreditatis dici in extraneis hæredibus,quæ in ſuis dicitur immixtio.*

VONIAM inſtituti hæredes de quibus diximus: & legitimi de quibus dicemus,ſæpè deliberant,an expediat eis hæreditatem admittere,vel repudiare,ponit de iure deliberandi , & quia,deliberatione habita , quandoque aditur hæreditas,ponit de ea acquirenda, vel adeunda;videndum ergo quid ſit deliberare. Quis petat tempus ad deliberandum, à quo,quantum tempus,quis ſit effectus deliberationis, quod ſit ius eius : & poſtea dicemus de confectione inuentarij , & eius beneficio,per quod hodie ſublata deliberatione plenè cō ſulitur hæredibus,poſtea dicemus de acquirenda hæreditate.
1 †Deliberare autem nihil aliud eſt quàm ſecum diligenter
cogitare,vel in mente ſua reuoluere,vel cum amicis explora=
re,an expediat ſibi admittere id,de quo quæritur.Subuenitur
etiam hæredibus per prætorem,vt habeant copiam inſtrumē
torum inſpiciendorum;vt proinde inſtruere ſe poſsint,expe=
diat necne agnoſcere hæreditatē;vt ff.eo.l.Ariſto.& ff.de ac=
2 quir.hær.l.Ariſto. †Datur tempus deliberādi hæredi inſti=
tuto,vel ſi plures ſunt ſingulis debet dari, ſi tamen liberi ſunt.
Seruo enim inſtituto hærede,datur tempus domino ſuo,non
ipſi;quia pro nullo habetur apud prætorem:vt ff.eod.l.j.& l.ſi
plures.Item datur tutoribus & curatoribus hęredum inſtitu=

torũm:vt ff.eo.l.ait prætor.Item datur hęredibus ab inteſtato
3 venientibus. †Datur hoc tẽpus ab imperatore vſq; annum.
Ab alijs autẽ iudicibus datur vſq; ad nouẽ mẽſes: vltra enim
dari non poteſt,ſed nec minus dari debet cẽtum diebus. Me-
dium ergo tẽpus eſt in poteſtate iudicantis. Sic ergo dabitur
tẽpus quandoq; ſemel tantum:vt cum à principio dantur no-
uem mẽſes.Quandoq; dari poterit ſæpius,vt cum à principio
dedit minus nouem mẽſibus:vt j̃.eo.l.vlt.§. ſed quia quidam.
4 & ff.e.l.j.§.vlt.& l.ij. †Eſt autẽ effectus deliberationis:qa in-
terim bona nõ debẽt diminui:niſi cauſa cognita,& his verbis
non tantum alienatio prohibita eſt,verũetiam exercitiũ actio
num.Eſt enim abſurdũ eum,cui alienatio interdicitur à præ-
5 tore permitti actiones exercere. Sed ex iuſta † cauſa prætor
a permittit diminuere:putà cauſa funeris.[a] Itẽ cauſa eorum quę
ſine periculo non poſſunt præteriri:putà veſcẽdi gratia,vel vt
ædificia farciãtur,vel ne agri inculti ſint, vel vt ſi qua pecunia
ſub pœna debetur vt reſtituatur , vel ne pignora pretioſa di-
ſtrahãtur.Idémq; eſt & ſi res ſint in hæreditate , quæ ex tractu
tẽporis deteriores fiunt.Nam poteſt is,qui deliberat ſine prę-
iudicio eas iuſtis pretijs vẽdere;poteſt etiã ea,quæ nimis ſum-
ptuoſa ſunt:veluti iumenta,aut vænalia diſtrahere.Itẽ ea,quæ
mora deteriora fiunt, vendere poteſt. Igitur ſi in hæreditate
ſit vinũ,oleum,frumẽtum,numerata pecunia, inde fieri debẽt
impẽdia:ſi minus,à debitoribus hęreditatis eſt exigẽda pecu
nia.Quòd ſi nulli ſint debitores,aut iudicem prouocent, væ-
nire debẽt res ſuperuacue.Habet & filius,qui deliberat ſuper
hæreditate paterna,beneficium,vt alimẽta dẽtur ei ex hęredi
tate,& probantur hæc omnia:vt ff.e.l.ait prætor. & l.Ariſto.
6 §.vlt.& l.igitur. & l.filius. †Huiuſmodi autẽ diliberatio ho
die non eſt neceſſaria ſi quis inuẽtarium ſecũdum legẽ facere
voluerit.Nam ſi velit quis ſpe certiſsima hæreditatẽ adire,vel
ſe immiſcere,vt poſteà non repudiet eã,nullo indiget inuẽta-
rio:cùm omnibus creditoribus ſuppoſitus eſt:vtpote hæredi-
tate ei ex ſua volũtate infixa:vt j̃.eo.l.vlt.§.j. Itẽ & legatarijs
tenetur inſolidum per auth.de hęr.& fal.§. ſi verò non fecerit
inuẽtarium.Sed antiquo iure detrahebat falcidiam,quo nihil
erat cautum de inuẽtario.Si verò quis non titubãti animo re-
ſpuẽdam,vel abſtinẽdam crediderit eſſe hęreditatem(dicebat
enim ſe repudiaturum,vel abſtẽturum:non tamẽ abſtinebat,
aut reſpuebat)expectatur eius renuntiatio vſq; ad tres mẽſes
ex quo cognitum fuerit ei delatam eſſe hæreditatẽ,nullo nec
inuẽtario faciẽdo,nec alio circuitu expectando, & ſit alienus
ab huiuſmodi hæreditate oneroſa,vel lucroſa:vt j̃.e.l.vlt.§. ſi-
7 miliq; modo. †Si autẽ dubium eſt, vtrumne admittẽda ſit de
functi hęreditas,non putet ſibi neceſſariam deliberationẽ,ſed
adeat hęreditatẽ,vel ſeſe immiſceat:omni tamen modo inuẽ-
b tarium conficiatur ab ipſo,vt exordiũ capiat inuẽtarium[b] in-
tra xxx.dies poſtquàm cognouerit hæreditatẽ ſibi ab inteſta-
to,vel ex teſtamẽto delatã:& hoc inuentarium intra alios lx.
dies ſuper reb⁹ quas habuit defunctus tẽpore mortis implea-
tur, vel ſi res defuncti omnes,vel maxima pars nõ ſunt in his
locis,in quibus ſunt hæredes,habebũt hæredes anni ſpatium
ad huiuſmodi inuẽtarij conſummationẽ.Et in eius confectio-
ne debet intereſſe tabellarius vnus , qui ſcribat inuentarium.
Sed quidã dicũt ꝙ duo debẽt adeſſe:quia pluraliter loquitur
lex,ſed certè plurale eſt in ſingulare reſoluẽdum:vt in actione
vi bon.rap.& nego.geſt.Quandoq; exigitur alius tabellio in
ſubſcriptione hæredis:vt dicetur j̃.Itẽ debent intereſſe teſtes.
Tabularijs enim ſolis non credimus:vt j̃.eo.l.vlt.§.ſi autẽ du
bius.& in auth.de hære.& fal.§.ſancimus.& §.ſi verò abſint.
Itẽ debẽt intereſſe omnes legatarij, vel pro eis agẽtes ſi perſo-
narum ratio ſit habẽda,ſcilicet,eius ciuitatis,in qua fit inuẽta-
rium,vel ſi quis ex his abfuerit,vel intereſſe noluerit,ſuccedet
præſentia trium teſtium locupletũ,& bonę opinionis de eadẽ
ciuitate:& qui hæredẽ cognoſcant abſq; præiudicio veritatis
inquirẽdæ per ſeruorum hæreditariorum quæſtionẽ , vel per
ſacramẽtum teſtium,vel per ſacramẽtum hæredis,ſi aliæ defe
cerint probationes :vt in auth.de hęr.& fal.§.verò expreſsim.
Itẽ debet hæres ſupponere ſubſcriptionẽ ſignificantẽ quanti-
tatẽ rerũ:& ꝙ nulla malignitate circa eas facta,vel ab eo faciẽ
da,res remaneãt apud eum;vel ſi ignarus ſit literarũ , vel ſub-
ſcribere præpeditur:ſpecialis tabularius ad hoc ſolùm adhibẽ
dus eſt,& mãdatum ei iniungi in præſentia teſtium vt pro eo
literas ſupponat venerabili ſigno crucis antea manu hæredis
8 prępoſito:vt j̃.e.l.vlt.§.ſi autẽ dubius eſt.Effectus† autẽ inuẽ
tarij huiuſmodi magnus eſt:& interim dũ cõficitur,& poſtea
quàm cõfectus eſt:nã interim hęredes à creditoribus,vel lega
tarijs nõ poſsũt cõueniri:vnde & tale tẽpus nõ præiudicat cre
ditoribus,nec legatarijs,circa tẽporalem præſcriptionẽ:vt j̃.e.
l.vlt.§.donec tamẽ. Itẽ confecto inuẽtario non tenetur hæres
creditoribus ; niſi inquantum res ſubſtantiæ deuolutæ ad eos
valẽt:ſed nec legatarijs tenẽtur:niſi deducto ære alieno:de re
liquo autẽ quod ſupereſt,licet hæredi detrahere falcidiã.Si ve
rò hæres per ignorantiã ſatisfecerit primò legatarijs,à credi-
toribus quidem ipſe non inquietabitur poſtea:ſed creditores
poſſunt aduerſus legatarios venire agendo hypothecaria,vel
condictione indebiti.Eſt enim abſurdum creditoribus ſuum
ius perſequẽtibus legitimũ auxilium denegari;legatarijs ve-
rò qui pro lucro certant ſuas partes legẽ accommodare. Sed
& ſi creditoribus poſterioribus hæres ſatisfecerit per errorẽ,
priores creditores hypothecaria actione , vel condictione ex
lege(ſi res deſierunt eſſe)ſibi potuerunt conſulere contra cre-
9 ditores poſteriores;vt j̃.eo.l.vlt.§.& ſi præfatam.†Itẽ in com
putatione patrimonij licet hæredi excipere , & retinere quic-
quid in funus expẽdit,vel in teſtamẽti inſinuatione, vel in in-
uẽtarij cõfectione,vel in alias neceſſarias cauſas hęreditatis in
quas probauerit ſeſe expẽdiſſe. Item & ſi ipſe contra defun
ctum aliquas habebat actiones,hæ non confunduntur quan-
tùm ad efficaciã ſolutionis inducẽdam. Impoſsibile eſt enim
ipſum ſibi obligatũ eſſe,ſed ſimilẽ cum alijs creditoribus per
omnia habet fortunam.Et in hypothecaria prærogatiua tem
poris habetur inter creditores:vt j̃.e.l.vlt.§.in computatione.
Priuilegia autẽ perſonalium actionum non æſtimantur ex
tẽpore:vt ff.de priu.cred.l.priuilegia.niſi in caſu:vt ff.de re iu
dic.l.inter eos.Illud tamen non prætermitto,ꝙ ſi hęredes ali-
quid ſurripuerint, vel celauerint,vel amouẽdum curauerint,
poſtquam fuerint conuicti,in duplum hoc reſtituẽt , vel hære
10 ditatis quãtitati cõputabunt:vt j̃.e.l.vl.§.illo videlicet.Si† au
tẽ hæres poſteà quàm adierit,vel ſeſe immiſcuerit pręſens,vel
abſens inuẽtarium facere diſtulerit, & datum tẽpus ad inuen
tarium conficiẽdum effluxerit , debitis hæreditarijs inſolidũ
tenetur.Itẽ nec detrahit falcidiam de legatis,imò pręſtat ea ſo
lida,etiã ſi fines hæreditarios excedant. Sed olim etiã ex teſta
mẽto militis legata non pręſtabãtur:niſi deducto ære alieno.
Lites autẽ,vel quæſtiones huiuſmodi legatorum , vel rerum
ſubtractarum,nõ trãſcẽdunt annum ab admonitione iudicis
computãdum:vt in auth.de hær.& fal.§.ſi verò expreſsim.&
j̃.eo.l.vlti.§.ſi verò poſtquàm.& ff ad Treb.l j.§.pe.Vbi autẽ
aliquis petijt tẽpus ad deliberãdum:& eo habito poſtea fecit
inuẽtarium,creditoribus quidẽ tenetur inſolidũ, ſed de lega-
tis detrahit falcidiã:ſiue adierit hæreditatẽ intra tẽpus delibe-
rationis,ſiue non recuſauerit eam. Si quis autẽ deliberationẽ
petierit,& inuẽtarium non cõſcripſerit,creditoribus tenetur
inſolidum:nec delegatis detrahit falcidiã ſiue adiuerit hæredi
tatẽ,ſiue non recuſauerit eã:vt j̃.eo.l.vlt.§ ſi autẽ hoc aliquis.
11 & §.ſi quis autẽ.Nec† obſtat quod legitur ff.de acquirẽda hę
re.l.quãdiu inſtitutus.in fi.l.Illa enim corrigitur per prędictã
legẽ. Vel obtinet prædicta lex cùm in ipſa deliberationis da-
tione dicitur:vt ſi non recuſauerit,videbitur adiuiſſe. Si verò
quis petita deliberatione,& inuẽtario non facto hęreditatẽ re
cuſauerit:tũc hęres creditoribus hæreditarijs,vel his q ad hæ-
reditatẽ vocãtur res reddere compelletur:vel ſi nolit reddere,
iurabitur contra eũ in litẽ cum taxatione iudicis:& ita mani-
feſtabitur quantitas rerum ſacramẽto accipiẽtium res:vt j̃.eo.
12 l.vlti.§.ꝙ ſi poſt. †Præter hæc ſciẽdum eſt ius deliberãdi ab
ipſa lege nõ ex prætoris viuẽtis beneficio competere cuilibet
ex teſtamẽto,vel ab inteſtato,viuẽti qui ſcit ſibi delatã eſſe hę-
reditatẽ. Et tale ius deliberandi tranſmittet ad hæredẽ ſuum
intra annum poſtquam ſciuit hæreditatẽ ſibi eſſe delatam. Si
verò decedat poſt annum,nihil trãſmittit ad hæredẽ ſuum:vt
13 j̃.e.l.cũ antiquioribus.Sed ſi viueret ille,cui† delata erat hęre
ditas perpetuò poſſet adire,ſi non repudiauerit, vel ſi certum
tempus

tempus à iudice in adeundo non fuerit ſtatutum : vt ff. de ac=
quirenda hæreditate.l.quamdiu inſtitutus.& ĵ.eod.l.ſi curato
ris.quia aditio de iure ciuili eſt:non ergo terminatur anno : vt
Inſtit. de perpe.& tēpo.ac.in prin.licet Pla.dixerit intra annū
tantùm hæreditatem adeundam : & hoc in extraneo hærede
ſciente ſibi delatam hęreditatem:nam ſi ignoraret,ad hæredē
nihil tranſmittit;vt ĵ.eodem,l.quoniam.Hæreditatem autem
ſuorum parentum ex paterna,vel materna linea,quilibet de li
beris : perpetuò poteſt adire,& perpetuò poteſt tranſmittere,
etiam ignorans delatam ſibi hæreditatem:vt ĵ.eodē.l.licet.&
ĵ.de his qui ante ape.tab.l.j.hoc ita,ſi nō repudiauerit,vel cer=
tum tempus à iudice pro adeunda hæreditate non petierit:vt
ſuprà dictum eſt de his qui non ſunt de liberis. Supereſt,vt
videamus qualiter acquiratur,vel adeatur hæreditas,quis poſ
4 ſit eam adire, quādo, & qualiter. † Adire autē hæreditatem
nihil aliud eſt quàm velle eam habere .Nam adire non tam fa
cti eſt, quàm animi. Imò in nuda,& ſola voluntate conſiſtit.
Nam † hoc animo debet eſſe , vt velit hæres eſſe. Cæterùm ſi
quid pietatis cauſa fecit, vel ſi quid cuſtodiæ cauſa fecit, vel
ſi quid aliud nō quaſi hæres fecit,ſed quaſi alio iure dominus,
apparet eum non pro hærede geſsiſſe:& ideò ſolent teſtari li=
beri qui neceſſarij exiſtunt non animo hæredis ſe gerere quæ
gerunt,ſed aut pietatis,aut cuſtodiæ cauſa,aut pro ſuo:vt pu=
tà patrem ſepeliuit,vel iuſta fecit ei ſi animo hæredis pro
hærede geſſerit. Enimuerò ſi pietatis cauſa fecit , contrarium
eſt. Pro hærede autem gerere eſt pro domino gerere,veteres
enim hæredes,pro dominis appellabant:vt inſtit. de hæredit.
quali.& dif.§.penul.& antepenult.& ff.eo.l.pro hærede.& l.
gerit.Si ergò fecerit non vt hęres,pro hærede non gerit:putà
egit ſepulchri violati,vel à ſtatulibero accepit pecuniam cau=
ſa implendæ conditionis cùm haberet cohæredem. Nam ſi
non haberet cohæredem,pro hærede videtur geſsiſſe:quia a=
liter non poſſet valere libertas pro cuius implenda conditio=
ne accepit pecuniam:niſi aliquis eſſet hæres,videtur ergo vo=
luiſſe ſe hæredem eſſe accipiēdo pecuniam:vt ff.de acqui.hęr.
l.pro hærede.§.Papianus.& §.vlt. Itē non quaſi hæres vide=
tur gerere,ſi à liberto parentis petierit alimēta,vel opera,quæ
non tranſeunt ad extraneum hæredem:vt quia defunctus ſti=
pulatus erat operas liberis ſuis.Has enim operas petūt quaſi
hæredes ſui,vel domeſtici,non quaſi extranei. Et petitio il=
larum operarum etiā creditoribus filiorum competit, & ma=
ximè futurarum,id eſt,quarum dies ceſsit poſtea quàm credi
tores miſsi ſunt in poſſeſsionem. Idemque & ſi aliquis de
liberis mortuum intulit in ſepulchrum hęreditarium:vt ff. de
acq.hæred.l.pro hærede.§.ſed quid tamen.l.ſi quis non quaſi.
† Si autē geſſerit quis ea , quæ pertinēt ad ſolos hæredes,etiā
extraneos:vt vendendo res hæreditarias, creditoribus ſoluen
do,prædia colendo,vel inhabitando,vel locando, & dubium
ſit an fecerit vt hæres,an vt extraneus,vel inquilinus,vel ani=
mo gerendi negotium alterius hæredis, præſumitur quòd
fecerit animo adeundi:niſi probetur contrarium:vt ĵ. ti. pro=
xi.l.j.& ff.de acqui.hæredi.l.Iulianus ſcribit.§.ſi ſeruum. & l.
ſi quis extraneus.§.interdum.& inſti.de hære.qua.& dif.§.pe.
& ĵ.e.l.ij. Sic & præſumitur quòd quis velit eſſe hæres ex ſua
inſtitutione,ſi ipſe cum filio erat inſtitutus hæres, & iuſsit fi=
lium adire:ſi tamen pater prius adiuit, neceſſe eſt vt poſteà iu
beat filium adire:vt ff.de acqui.hæred.l.ſi ego.& l.ſeruus.& l.
ſi ex ſua. Item qui bonis patris abſtinuit , ſi per ſuppoſitam
emptoris perſonam patris bona mercatus probetur,præſumi
tur per ſimulationem repudiaſſe : & ideò à creditoribus con=
uenitur,ac ſi bonis patris ſe immiſcuiſſet:vt ff. de acquir.hær.
7 l.ſi is,qui bonis. † Surripiendo autē rem hæreditariam, vel
expillando , non obligatur extraneus hæres hæreditati, nam
per admiſſum contrariam voluntatem declarat:vt ff.eodē.l.ſi
quis extraneus,ſicut & ſi inſtitutus hæres omittēdæ hęredita=
tis cauſa,pretium accepit:nec enim pro hærede gerit qui acce
pit,ne ſit hæres:incidit tamē in edictum prætoris,ſi quis omiſ
ſa cauſa teſtamenti,ſiue pecuniam acceperit,ſiue promiſsionē
8 pecuniæ:vt ff.de acquir.hær.l.fuit quæſtionis. † Sui autem &
neceſſarij hæredes priuilegium,ſeu beneficiū abſtinēdi amit=
tunt:ſi antequàm ſe immiſceant , aliquid de hæreditate amo=
uerint,celauerint,interleuerint,cōſumpſerint , aut curauerint
dolo malo quid eorum fieri.Sed ſi primò abſtinuiſſent, ex po
ſteriori delicto hæreditati non obligantur:vt ff.de acqui hęr.
19 l.ſi ſeruum quis.§.prętor ait,vſq; in finē legis. † Liquet ergo
aditionē hæreditatis in ſola & nuda volūtate cōſiſtere:ſed per
extrinſecos actus declarari ſecreta volūtatis. Hoc ita,ſi is cui
delata eſt hæreditas,talis erat,qui de iure ciuili poterat ſucce=
dere.Nam ſi erat emancipatus, qui per bonorum poſſeſsionē
tātùm de iure prætorio admittitur,ſola voluntate non potuit
fieri hæres. Sed neceſſe eſt vt corā prætore agnoſcat bonorū
poſſeſsionem,& ita gerit pro hærede de iure prętorio:vt ĵ.eo.
20 l.j.& l.puberem.& l.ſuum hæredem. † Poteſt hæreditatem
c [c]adire homo liber , paterfa.compos ſuæ mētis,maior xxv.an.
qui ſcit mortuum eſſe teſtatorem & ſibi delatam hæreditatē.
De homine libero ideò dixi:quia ſeruus non poteſt adire hæ
reditatem:niſi ſpeciali iuſſu domini præcedente. Nec ſufficit
interuenire iuſſum bo.fi.poſſeſſoris,vel fructuarij:vt ff.de ac=
quirē. hær.l.ſi quis bon.j.reſpon.& §.iuſſum. Si tamen homò
liber bona fide alicui ſeruiat:& contēplatione poſſeſſoris inſti
tuatur hæres,& eius iuſſu adeat hæreditatem ſponte eum vo=
lens hæredem facere,acquiret ei hæreditatem,vt ff.de acquir.
21 hær.l.aditio.& vt no.ſ.per quas perſo.no.acq. † Filius etiam
fa.iuſſu patris præcedente,adire debet profectitiam hæredita
tem.i.quę delata eſt ei contemplatione patris.Quoties tamen
pater mandat filio adire , certus eſſe debet an pro parte, an ex
aſſe,& an ex inſtitutione , & an ex teſta.an ab inteſtato filius
ſuus exiſtat hæres.vt ff.e.l.quoties.& patri vel domino hęre=
ditas vel quid aliud quæritur per filiū,vel ſeruū,vt nullo mo=
mento ſubſtitiſſe videtur in perſonam filij , vel ſerui : vt ff de
acquir.hær.l.placet. In aduentitia autem hæreditate , & filius
ſine patre,& pater ſine filio ius habent adeūdi:vt ff.de acquir.
hæred.qui in aliena.& ĵ.de bonis quæ libe.l.vlt. Nec filius ſi=
ne patre,nec pater ſine filio in alterius pręiudicium repudiare
poteſt:vtrique autem repudiare poſſunt:vt ff.de acquir.hære.
22 l.is qui hæres.§.vlt. † Compotes ſuæ mentis adeunt, etiam
muti,& ſurdi,vel quibus bonis lege eſt interdictum , non ta=
men furioſi,vel dementes:vt ff.de acquirenda hęred.l.mutū.j.
23 reſpon.& §.j. † De maioribus ideò dixi:quia minores xxv.
an.ſi quidē ſint impuberes,& infantes,id eſt , minores vij.an.
nunquam poſſunt adire per ſe : ſed tutor eorū nomine poteſt
pro eis adire,& eis hæreditatem acquirere , quod ſi non fece=
rit,hæreditas deuoluitur ad eos qui ſunt in ſequēti gradu poſt
infantes. Si autem infans ſit in poteſtate ſui patris,licet patri ,
eius nomine adire. Quòd ſi non fecerit, & infans in infantili
ætate deceſſerit,pater omnia ad infantē deuoluta iure pater=
no quaſi iam infanti quæſita capiet.Si autem impubes exceſ=
ſerit prædictos vij.ann.non aliter poterit adiri hæreditas:niſi
tutoris,vel patris authoritate interueniēte: & impuberis actu
& voluntate , vel ſola voluntate ſine actu conſentiente. Vel ſi
impubes non habeat tutorem , vel patrem , ipſe poterit adire
prætoris authoritate,& decreto:vt ĵ.eod.l.potuit.& l.ſi infan
ti.ſi autē impubes non adierit cum prædictorum authoritate
vel ſolennitate,ipſo iure nulla reputatur aditio : & ideò abſti=
nere,vel repudiare hæreditatem poteſt. Puberes autem mi
nores xxv. ann. adire debent hæreditatem curatoris authori=
tate.Si autem adiuerint , ſine eis, habēt beneficium in integrū
reſtitu.vt ff.de acqui.hæredit.l.impuberibus.& l. ei, qui ſe. &
24 l.neceſſarijs. † Ideò dixi de eo qui ſcit mortuum eſſe teſtato=
rē:quia ſi quis ſciat eū viuere,vel ſi dubitet, viuat teſtator nec
ne:adire hæreditarem non poteſt.Nam is qui adit, certus eſſe
debet defunctum eſſe teſtatorem : vt ff.de acqui. hær. ſi is qui
hæres.§. ſi quis dubitet. & l. qui hæreditatem. & l. neminem
25 pro hęrede.& l.qui ſuperſtitis. † Item ſcire debet hæreditatē
ſibi delatam eſſe, hoc eſt , eam eſſe in ea cauſa , vt poſsit adiri.
Nam inſtitutus hęres ſub conditione:ſi ante cōditionē adeat,
vel repudiet,nihil agit: qualiſcunque fuerit conditio , etiam ſi
in arbitrium collata eſt:vt ff.de acquirenda hæredi.l.is,qui hę
26 res.j.reſponſo. † Item certus debet eſſe ille,qui adit hæredita=
tem de conditione teſtatoris an fuerit paterfa. vel filiusfa. vt
ita ſciat teſtamentum valere,vel non valere. Nam ſi ſcit vale=
re teſtamentum,poterit adire;Secus ſi dubitet de viribus eius

Hinc est quòd si falsum dicatur testamentum ab hærede com
positum, ipse poterit adire si sciat se non composuisse. Si autē
dicatur ab alio compositum, non poterit adire: quia de facto
alterius est incertus: & ita dubitat de viribus testamenti. Si
27 verò hæres † dubitet de cōditione sua, s. an sit paterfa. an filiusf
fa. potest adire hæreditatem: vt ff. de acquir. hęre. sed & si de
sua. Idémque & si putet se pupillum, cùm iam sit pubes, vel
si putet se seruum, cùm sit liber: & adijt sponte volens sibi hæ-
reditatem quęrere si verè esset liber: vt ff. de acquiren. hered. l.
qui putat. §. vlt. & l. qui se pupillum. Item de viribus testa-
menti, vel hereditatis iure dubitare videtur is, qui scit, vel cre-
dit alium esse, vel futurum esse in præcedēti gradu succesio-
nis. Vnde dicitur quod proximus à filio posthumo hæres,
dum mulier prægnans est, aut putatur esse prægnans, adire
hæreditatem non potest: sed si scit non esse prægnantem, adi-
28 re potest hæreditatem. Ille † autem qui est in eodem gradu,
quo & ille qui dicitur nasciturus, si filius est in potestate, inte-
rim est hæres insolidum, si mulier non sit prægnans vel si prę
gnans est, ex vno filio erit hæres iam natus filius pro dimi-
dia: vt ff. de acquirēda hęreditate. l. cùm quidā. §. quòd dicitur.
si autem filius est emancipatus, non aliter est hæres quàm si
sciat non esse prægnantem: vt ff. de acquirē. hæreditate. l. ven-
tre. Qui autem certus est testamentum non esse falsum, vel ru
ptum, vel irritum, (licet dicatur esse) potest hæreditatem adi-
re: vt ff. de acquir. hæredit. cùm quidam. §. vltimo. Item is qui
adit hæreditatem scire debet qua ex causa hæreditas ad eum
pertineat: nam si adeat quasi ex testamēto, cum sibi deferatur
ab intestato, vel è conuerso, sibi non præiudicat: vel si putauit
defunctū esse seruum suum, cum esset eius agnatus: vel si pu-
tauit se hæredē ex vno testamento, cùm esset ex alio: & adiuit,
cùm non sciret pro certo, ex quo deferetur hæreditas, sibi non
præiudicat in adeundo: vt ff. eod. l. si is, ad quem. & l. eum qui
29 duobus. † Item scire debet ille, qui adit vtrum purè, an sub
conditione sit institutus: nam si dubitet de hoc, non poterit
adire, licet purè sit institutus, & licet sit institutus sub conditio
ne, & facto paruit conditioni, quoniam certus nō erat esse ap-
positā, vel credebat se esse purè institutum, non poterit adire:
secùs si putabat conditionem appositam, cùm esset purè insti-
tutus, & impleta est conditio quam putabat iniectam: vt ff. de
acquir. hær. l. hæres institutus. & l. sed & si de sua. Illud autem
non videtur nocere hæredi, quo minùs adeat, si patrē nesciat,
in qua institutus est. Si tamē erat eius propositi, vt si sciret ma
iorem vel minorem portionem hæreditatis, nihilominus adi-
ret: vt ff. de acqui. hær. l. si quis extraneus. §. sciēdum. & l. ex se-
misse. & argu. ff. de mili. testa. l. qui iur. Item nec illud nocet, si
ex vna parte institutus sum purè, & ex alia sub conditione: cu
ius partis conditionem nescio impletam: quēadmodum & si
ignorarem, an cohæredi meo sim substitutus: & ita est intelli-
30 gendū quod in prędicta lege continetur. §. sciēdum. † Adi-
re debet quis purè hæreditatem, hic enim est actus legitimus,
qui non recipit conditionem: vt ff. de regu. iur. l. actus. Vnde si
dicat aliquis, Adeo, si soluendo est hæreditas, nulla est aditio:
vt ff. de acquirēda hęr. l. eum qui. §. vltimo. Item debet adire
sponte, nam si quis adeat per metum, fit hæres, sed dabitur ei
abstinendi potestas. Sed vbi fallēs adiuit metu, verborum vel
aliquo timore coactus, non fit hæres: vt ff. de acqui. hær. l. vj. §.
vltimo. & l. si metus causa. & ff. quod met. caus. l. si mulier. §. si
metu. quod est intelligēdum quando pręmissa denuntiatione
protestatus est, sciatis me nolle adire, etsi dixero me velle adi-
re. Sed illud notandum est quia quis quandoq; adit coactus
per iudicē: vt si dicat testator Titium seruum Meuij instituo:
& Titius non vult adire, negans se seruum Mæuij: vt j. eod. l.
31 cùm aliquis. † Adire debet quis hæreditatē, vel in totum, vel
in nihilum, si potest eam adire in totum: vt plenè dixi: s. de im
pub. & alijs substi. & dicitur. ff. de acquir. hær. l. j. & ij. Itē adire
debet aliquis semel tantùm, si per se deferatur ei hæreditas.
Nam si per seruū meum deferatur mihi pars hæreditatis pu-
rè, & alia sub conditione, si semel iussero eum adire portionē
puram, iterum potero eum iubere adire portionē aliam con-
ditionalem, scilicet iam existēte conditione: vt ff. de acqui. hæ
32 red. l. si solus. Item † adire potest quis hæreditatem per se, non
per procuratorem: nisi sit procurator Cęsaris. Sed secùs est in
bonorū possessione: vt ff. acqui. hæred. l. si quis alicui. & l. per
procuratorem. & de offi. proc. Cę. l. j. & de bon. poss. l. iij. §. ac-
quirere. & est ratio differētiæ: quia bonorum possessio acqui-
sitio non consistit in solo animo, vt hæreditatis aditio: statim
enim vt ego mandarē procuratori de adeundo, per me videor
adiuisse. Quæcunque autem diximus de aditione hæreditatis
quantum ad extraneos hæredes, eadem dicēda sunt de immi-
33 stione, quantùm ad suos hæredes. † Adire enim propriè est
extraneorum, abstinere autem suorum hæredum: vt ff. de ac-
quir. hær. l. cum bonis. Nam sui hæredes ipso iure sunt hære-
des etiam ignorantes, ipsisq; iure infingitur eis hæreditas: nec
est eis aditio necessaria, permittitur tamen eis à prætore ab-
stinere: vt institu. de hæredita. quali. & diffe. §. sui. & de hære-
dita. quæ ab intesta. defer. §. sui autem. & ff. de legiti. hæredit.
l. in suis.

a ADNOTATIO. ¶ Funeris. Vide ad hoc Bart. Bal. do. Alex. & doc. in l. si in computatione. C. de iu. delib. Bald. in l. fina. C. de neg. ge. doctor. in l. impensa. ff. de relig. & sump. fu. & in l. si quis labeo. eo. ti. vbi est peculiaris locus huius materiæ.

b ¶ Inuentarium. Ad hoc vide Bar. Bal. & doct. in l. fi. C. de iu. delib. & Bart. in tract. inuentarij circa princ. Ang. in l. j. §. hæc stipulatio. ff. si cui plus quam per l. fal. Bald. in l. filium. C. famil. ercis. do. Ange. aret. in §. extraneus. nume. -. cum pluri. seq. insti. de hære. quali. & dif. chart. xx. Christ. & ibi Iaso. in addi. nume. 5. insti. eo. tit. chart. lxxix.

c ¶ Hereditatē adire. Vide de hoc Spec. in ti. de instr. edi. §. fi. Bart. Bald. & doc. in l. licet. C. de iur. deli. Bal. in l. nec nos. C. de capti. & postli. reuer. But. in suo consi. incip. quidam fecit testamentum. multa per d. Alex. in cō. cxxj. in j. vo.

❧ ¶ Busta. Hactenus in omnibus exemplaribus etiam manu scriptis, busta lectum fuit sed deprauate: verius iusta legendum puto. Is autem iusta defuncto facit, qui officium funebre parentibus pręstat, idque Budæus ex M. Ciceronis oratione pro Roscio adnotauit in prioribus. Iustorum commeminit Vlpianus in eundem sensum in l. ij. ff. de in ius vocand. Quòd si antiquū morem & fortasse Azonis mētem spectes, busta legere poteris quale in multis capitibus legum xij. Tab. videre est, quorum commeminit M. Cicero lib. de legib. 2. vetuit enim lex xij. Tab. ex legibus Solonis bustum adijci pro prius vrbem, quam lx. pedes, adque id vsucapi. Equidem iusta legendum censeo. Prateius.

De repudianda, vel obtinenda hæreditate. *Rubrica.*

1 *Repudiare hæreditatem quid sit.*
2 *Repudiare hæreditatem eum posse, qui potest adire: & quibus permissum sit hæreditatem repudiare.*
3 *Repudiationem hæreditatis fieri non solum uerbis, sed etiam re ipsa.*
4 *Hæreditatem semel aditam an & quando poßit quis repudiare.*
5 *Hæreditatem semel repudiatam quis & quando poßit adire.*
6 *Repudiare hæreditatem extranei hæredes dicuntur, sui autem abstinere.*

VALITER adeatur hæreditas dictum est
suprà, nunc videamus de ea repudiāda, vel ab-
stinenda. Videndum ergo quid sit repudiare
hæreditatē, vel quis dicatur abstinere ab ea, &
quis possit eam repudiare, vel ab ea abstinere.
1 † Est autem repudiare hæreditatem, nolle eam habere: sicut
☞ adire est velle eam habere: vt suprà titu. proxi. diximus. Hinc
2 † est, quòd ille demum repudiat qui potest eam adire: vt ff. de
regul. iur. l. eius est nolle. & ff. codē. l. ij. & l. is qui hæres. & l. is
potest. Quis autem possit adire, vel non, plenè s. titu. prox.
dixi. Item repudiat ille qui scit se posse repudiare. Nam si
putet se non posse repudiare: quia credit se necessarium hæ-
redem, cùm sit voluntarius: non poterit repudiare: nam plus
est in opinione, quàm in veritate: & sicut non potest repudia-
re, ita & è conuerso nec potest adire, vel voluntarius hæres
existere. Item & is qui non valere testamētum, aut falsum esse
putat, repudiare non potest, sed si certum sit id falsum nō esse,
quod falsum dicitur: sicut adeundo acquirit, ita & repudian-
do amittit hæreditatem: vt ff. eod. l. is qui putat. & l. è contra-
rio. & l. nec is. Repudiat hæreditatem institutus hæres, & ab
intestato veniens. Si tamen quis repudiauerit hæreditatem
quasi institutus, non admittit hæreditatem quasi legitimus.
Sed si quasi legitimus repudiauerit, si quidem scit se hæredē
institutum, credēdum est vtrunque repudiasse: si ignorat, ad
neutrum ei repudiatio nocebit: neque ad testamētariam, quo-
niam hanc non repudiabit: neq; ad legitimam, quia nondum
fuerat

3 fuerat ei delata:vt ff.eo.l.nec is.§.vlt.†Fit repudiatio non tan⸗
tum verbis,ſed etiam re:puta rem abijciendo,& aliquouis iu⸗
4 dicio volũtatis:vt ff.eo.l.recuſari. Nuda†enim voluntate adi
tur,& repudiatur hereditas:vt inſti.de here.quali.& dif.§.pe.
& ſemel adita,non repudiatur poſtea:& ſemel repudiata,non
aditur poſtea:vt j̃.eo.l.ſicut. niſi iuuetur quis ratione minoris
ætatis:vt s̃.ſi ſe ab hære.abſti.& s̃.ſi omiſ.hære.vel bo.poſ.ac⸗
quirat.vel niſi iuuetur quis ratione oneris ſuperuenientis ex
perſona cohæredis. Quid enim ſi adiui hæreditatem pro
portione mea,cohæres autẽ meus abſtinet ſe à portione ſua?
datur mihi electio vt aut totam hæreditatem agnoſcam,aut à
tota recedam,& ita abſtineo propter alium,qui propter perſo
nam meam non poteram abſtinere:ſi tamen creditores dicant
ſe contentos portione mea,& alterius parte,ſe debent credito
res abſtinere:vt eius partis actiones mihi dentur,& ita emolu
mentum habeam in totum:ſed pro parte adita à me ſentiam
onus:nec enim poſſum exonerari niſi deferatur mihi condi⸗
5 tio,vel electio prædicta:vt ff.eo.l.cum hæreditate. Iuuatur
etiam quis quandoque ratione patriæ poteſtatis:vt liceat ei
adire hæreditatẽ paternam quam recuſauit.Diſtingue tamen,
vtrum iſte ſuus hæres erat minor,an maior. Si minor eſt,pote
rit adhuc adire intra quadriẽnium quod incipit poſt xxv.an.
pro reſtitutionibus in integ.dandis:& poſt quadriennium ha
bet triennium ſi res hæreditariæ non ſunt alienatæ:ſi autẽ alie
natæ ſunt,ſi quidem alienatæ ſunt in maiori ætate,omnino re
pellitur ſuus hæres.Sed ſi alienatæ ſunt in minori ætate,ſuffi⸗
cit hæredi minor ætas,& quadriennium ad in integrum reſti
tutionem petendam. Si autem ſuus hæres maior xxv.an.eſt
qui repudiauit hæreditatem paternam,& res hæreditarię iam
venundatæ ſunt,omnino repelletur poſtea.Si autem res alie⸗
natæ non ſunt,adhuc poterit adire intra triennium:vt j̃.eod.l.
6 vlti. †Illud ſciendum eſt quòd repudiare propriè eſt extra⸗
neorum.Immiſcere autẽ eſt ſuorum hæredum.quæ autẽ dicũ
tur in vno,& in reliquo dici poſſunt:vt ff.de leg.j.l.nã nec.Itẽ
in omni repudiatione,vel abſtẽtione legati,vel hęreditatis,cer
tus debet eſſe de ſuo iure is q repudiat:vt ff.eo.l.in repudiãda.

Quemadmodum teſta.aperiantur, & inſpiciantur, & de-ſcribantur. *Rubrica.*

1 ☞Exhibitio teſtamentorum aut aliorum inſtrumentorum quo iure fiat.
2 *Teſtamentũ exhiberi,& aperiri ut inſpiciatur,& deſcribatur,quis poßit petere.*
3 *Teſtamenti appellatione quid ueniat,cum tractatur de exhibendis & aperiendis teſtamentis.*
4 *Teſtamenti exhibitione poſtulata,ſi plura ſint teſtamenta,omnia exhibenda ſunt: & authenticum exhiberi debet,nec ſufficit exhiberi exemplum.*
5 *Iuſiurandum calumniæ præſtandum eſſe ab eo,qui poſtulat exhibitionem uel deſcriptionem teſtamenti.*
6 *Teſtamenti exhibitio & apertio quomodo ſit facienda.& nu.8.*
7 *Teſtamenti apertio quomodo ſit facienda abſentibus ijs,qui illud ſignauerunt.*
8 *Teſtamenti exhibitionem & deſcriptionem ita eſſe faciendam,ut non deſcribatur dies & conſul,& quæ ſit ratio.*
9 *Teſtamenta quæ aperiri & quatenus debeant.*

RATIA deliberationis vel vt ſciat quis
quid,& quantũ debeat petere,poſtulat:vt ape⸗
riantur teſtam. inſpiciantur, & deſcribantur.
Videndum ergo quo iure fiat exhibitio, ne⸗
dum teſtamentorum,ſed omnium inſtrumen⸗
torum,quis petat ſibi exhiberi,vel aperiri,vel
deſcribi teſtamentum,quid appellatione teſtamenti continea
tur. Qualiter fiat apertura, vel exhibitio,& quando ceſſet.
1 †Fit autem exhibitio teſtamentorum,& inſtrumentorum,
& interdictis,& actionibus multis,vt plenè no.ſuprà,de eden
2 do.§.nunc de editione. †Poteſt petere quilibet vel nomine
a ſuo,vel nomine alieno teſtamentum aperiri [a] : vt inſpiciat,&
deſcribat.Neque enim ſine iudice tranſigi,neque apud iudicẽ
exquiri veritas de his controuerſiis,quæ ex teſtamento profi⸗
ciſcerentur,aliter poteſt,quàm inſpectis,cognitisq́ verbis te⸗
ſtamenti:vt ff.eodem.l.j.& infrà eodẽ.l.ij.Nec enim teſtamen
tum eſt vnius hominis.i.hæredis,ſed vniuerſorũ quibus illic
adſcriptum eſt;quoniam potius eſt publicum inſtrumentum.

3 Et eſt illud propriè teſtamẽtum,quod iure perfectum eſt.Sed
abuſiuè ea quoque teſtamenta appellamus,quæ falſa ſunt,vel
iniuſta,vel irrita,vel rupta.Itemq́ imperfecta ſolemus teſta⸗
menta dicere,& videtur ad cauſam teſtamẽti pertinere quod⸗
cunq́ quaſi ad teſtamentum factum ſit,quod contineat ſupre
mam voluntatem:& tam principales,quàm ſecundæ tabulæ
continentur,& codicilli:vt ff.eod.l.ij.& l.ſicut.& j̃.e.l.vltima.
4 †Et ſi plura teſtamenta ſint,omnia exhibẽda ſunt.& ſi vnum
ſit authenticum,& aliud exẽplum,non ſufficit exhiberi exem
plum:ſed neceſſarium eſt exhibere authenticum:vt ff.eod.l.ij.
5 §.ſi plura.& l.vlti. †Debet is,qui poſtulat exhibitionem,
vel deſcriptionem,iurare quòd non calumniæ cauſa hoc pe⸗
tat:vt infrà eodem.l.eius quod.& s̃.diximus in auth.ad exhi⸗
6 bendum.& ff.ad exhib.l.theſaurus.†Faciẽda eſt exhibitio co
ram prætore vt ipſe cogat ſignatores conuenire,& ſigilla ſua
recognoſcere,vel negare ſe ſignaſſe.Publicè enim expedit ſu⸗
prema hominũ iudicia exitũ habere.Sed ſi maior pars ſigna⸗
torum inuenta fuerit,poterit ipſis interuenientibus reſignari
teſtamẽtum,& recitari.Sed ſi quis ex ſignatoribus aberit,mit⸗
ti debent tabulæ teſtamenti:niſi ipſe ſit,vt agnoſcat:nam reuo
cari eum agnoſcendi cauſa oneroſum eſt:quippe ſæpe cũ ma⸗
gna captione à rebus noſtris auocamur:& eſt iniquum,dam⸗
noſum cuique eſſe officium ſuum.Nec ad rem pertinet:an v⸗
nus abſit,an omnes:imò etſi vnus neget ſigillum ſuum agno⸗
ſcere,nõ ideo minus quidem aperiuntur tabulæ:& aliàs ſuſpe
7 ctę ſunt:& ita vox vnius teſtis inducit præſumptionẽ.†Quid
ſi fortè omnibus abſentibus aliqua cauſa iubeat tabulas aperi
ri?debet proconſul curare,vt interueniẽtibus optimæ opinio⸗
nis viris aperiantur:& poſt deſcriptum & cognitum factum
ab ijſdem quibus interuenientibus apertæ ſunt,obſignentur:
tunc demum eo mittantur vbi ipſi ſignatores ſunt ad inſpiciẽ
da ſigilla ſua:vt ff.e.l.cùm ab initio.l.vel negare.& l.ſed ſi ma
8 ior.& l.ſi quis.& l.j.§.vltimo.& infra eodem.l.ij. †Fieri de⸗
bet exhibitio ſine die,& conſule,ne quid falſi fiat. Namq́ etiã
inſpectio materiam falſo fabricando inſtruere poteſt. Inſpe⸗
ctio tabularum,& lectionem earum indicat:& dari debet tẽ⸗
pus ad exhibitionem faciendam, ſecundum locorum angu⸗
9 ſtias:vt ff.eo.l.ij.§.inſpectio.& §.diem.& §.vtrum. †Ape⸗
riuntur tabulæ,præter eam partem,quã aperiri vetuit defun⸗
ctus:vel quæ ad ignominiam alicuius dicitur pertinere:vt in⸗
frà eodem.l.iij.& quandoque præſumitur teſtatorem voluiſſe
ne aperiantur tab.vt quia teſtator ſeorſum eas ſignatas dereli
quit:& ideo non inſpiciuntur:niſi cauſa cognita:vt ff.eo.l.pu⸗
pillares.Item viuo teſtatore non aperiuntur; vt ff.eodem l.ij.
§. ſi dubitetur,

a ADNOTATIO, ❡ Teſtamentum aperiri. Ad huius concluſionis & totius ti.materiam vide Specu.in ti.de inſtrumen.edi.§.offenſo. verſic.in quibus.Bart.in l.ij.§.ſi dubitetur.& ibidem.do.Alex.ff.de teſta. Ang.& doct.in l.ij.C.eod.titu.vbi eſt fons huius materiæ.

De edicto diui Hadriani tollendo:& quemadmodum ſcriptus hæres in poſſeßionem mittatur. *Rubrica.*

1 ☞*Hæredis mißio in poſſeßionem rerum hæreditariarum quomodo olim fieret ex edicto diui Adriani,& quomodo hodie fiat:nu.ſeq.*
3 *Mißio hæredum in poſſeßionem rerum hæreditariarum quo ordine fieri debeat.*
4 *Hæredibus duobus contendentibus ſe inſtitutos,& ſingulos inſolidum,uter eorum mittendus ſit in poſſeßionem.*
5 *Hæres,qui petit ſe mitti in poſſeßionem,in quarum rerum poſſeßionẽ mittẽdus ſit.*
6 *Mißio hæredis in poſſeßionem rerum hæreditariarum quo tempore fieri debeat.*

DITA hæreditate[quæ ſolo animo fit]re⸗
ſtat vt hæres mittatur in poſſeſsionem re⸗
rum hæreditariarum. Videndum ergo quan⸗
do, quove ordine mittanur hæredes in poſ⸗
ſeſsionem. Et ſuper tali miſsione tractabat
edictum diui Hadriani: iniquè tamen. vnde
ponit non de eo ſeruando, ſed tollendo. Dicebat enim,
1 †quòd ſi ſcriptus hæres poſtularet ſe in poſſeſsionẽ mitti,nõ
2 aliter miſsio fieret niſi reipublicę daretur vicesima pars
hæreditatis:& multæ erant interpretationes,& diſtinctiones

ad edictū factæ. Hodie ergo, sublato edicto, fit missio in pos-
2 sessionem rerum hæreditariarum. Distingue † tamen, vtrum
hæres sit institutus in testamento nuncupatiuo: an in scriptis.
Si quidem sit institutus in nuncupatiuo, aget gratia adipiscen
dæ possessionis rerum hæreditariarum per interdictum quo
rum bonorum: vt ff. quorum bo. l. j. Si autem sit institutus in
scriptis, fiet missio per legem Iustiniani vltimam istius tit. vel
per edictum diui Hadriani sublatis iniquitatibus eius. Ita ta-
men, si testamentum sit non cancellatum, nō abolitum, nec ex
quacunque suæ formæ parte vitiatum: sed quòd prima figura
sine vituperatione appareat, & depositionibus testium legiti
morum vallatum sit: & ita vitium quod subiacet oculis corpo
ralibus impedit missionem vt dictum est. Vitium autem in-
corporale, quod non subiacet visui: vt si dicatur filius defuncti
in testamento præteritus: & ita dicatur testamentum ipso iure
nullum, vel si dicatur falsū, vel si dicatur inofficiosum, vel alio
vitio inuisibili subiectum, vel si dicatur defunctus esse seruus,
non impedit missionem: vt infrà eodem l. quamuis. Istæ tamē
quæstiones si ageretur hæreditatis petitione vel petitorio iu-
dicio, non prætermitterentur: imo ante alia principaliter co-
gnoscerētur: vt suprà, de peti. hære. l. liber. Sed secus est in hoc
iudicio possessorio: nisi possessor probaret incontinenti, & eui
denter inuisibilia vitia testamēti, vel aliquas rationes quibus
repellit hæredem: vt ff. ad exhi. l. iij. §. ibidem. & de Carb. edi.
l. iij. §. causæ cognitio. & vt in pos. leg. l. si is à quo.
3 Hoc † autem ordine fit prædicta missio vt primo mittatur
institutus, quā substitutus, & sic per ordinem de singulis qui
gradu præcedunt: vt infrà eod. l. j. Quandoque tamen institu-
tus simul cum substituto mittetur: vt ff. de hæredi. instit. si pa-
4 ter. † Quid, si duo inter se cōtrouersiam faciāt hæreditatis, &
quilibet dicat se hæredem institutum insolidū, & posterius?
certè ei possessio acquiritur, qui potiora iura ex legitimis mo
dis ostenderit, siue ei qui petit se mitti, siue ei qui cùm detine-
ret contradicendum putauit: vt infrà eodem l. vlti. §. si autē ali
quis. Quid si neuter ostēderit potiora iura, vel posterius testa-
mētum, sed quilibet testamentū eodem die, & tempore factū:
& vnum dicit Sempronium; alterum dicit Titium institutū
insolidum? mittetur vterque, an neuter, an quis? Quæstio sab-
batina est: & est arg. quòd vterq; debeat mitti. ff. de re. du. l. qui
a duos. Sed euidentior ratio videtur quod neuter[a] sit mittēdus:
5 vt ff. ad Treb. l. si eum. & de rei ven. l. Pomponius. §. vlti. † Fiet
missio in possessionem rerum earum quæ testatoris fuerunt
tempore mortis: vel etiam ab eo detinebantur: vt quia cōmo-
datæ erant, vel depositæ, vel pignoratæ: cùm & hæ veniant in
hæreditatis petitionē, vt ff. de petitio. hæredi. l. & non tantū. in
princip. Quandoq; tamen res testatoris non veniunt: vt si, vi-
uente testatore, aliquis titulo emptionis, vel donationis, vel cō
6 simili, possideret res illas, vt j. eod. l. vltima. † Fit missio in-
tra annum & post annum, donec enim durat quæstio princi-
palis de proprietate durabit, & quæstio possessionis adipiscē-
dæ. Finita autem quæstione proprietatis, & parta possessori se
curitate decennij, vel vicennij, scilicet, cum fauore sui tituli &
bo. fidei, & odio non petentis, vel parta ei securitate ex latere
non petentis tantum, id est propter odiū negligentiæ eius, qui
non petijt cùm possessor destitueretur titulo, & bonæ fidei, &
ita detinuit triginta ann. nō durabit quæstio proprietatis, vel
possessionis: vt j. eod. l. vlt. in fi. Nam nedum rei vēdicatio tol-
litur. x. vel xx. vel xxx. annis, sed etiam hæreditatis petitio: si
intenditur contra possidentem titulo. Nam cùm excedat ter-
minos suos, merito exceditur à non suis terminis. Quando au
tem detur contra titulo possidentem, notaui suprà, de peti. hæ
re. Sed vbi datur contra eum qui caret titulo scilicet contra
possidentem pro hærede, vel pro possessore, non tollitur; nisi
spatio. xxx. anno. vt s. de peti. hære. l. hæreditatis.

a ADNOTATIO. ¶ Neuter. Ad istam. q. vide Barto. Bald. & doct. in l. ij. C hoc eodem. titu. & facit quod voluit Bartol. in l meminerint. C. vnde vi. Bald in l. si iudex. C. comminationes, vel epistol. Multa per doctor. in l. final. hoc eodem titu.

❧ ¶ Daretur Legem vigesimæ hæreditatum commeminit Iulius Paulus lib iij. Recepturum Sen. & ad eam Aemilius Macer scripsit. in l. hæreditatum. ff. ad le. falcid. Hanc à M. Antonino Augusto latam tradit Capitolinus. Hanc sustulit Gratianus Imperator. in eam scripsit A. Ofilius, vt ait l. ij. ff. de orig. iur. Lex aut vigesima hæreditatum quæ fuerit, quibusque temporibus tradit Alciat. lib. iij. Dispunc. c. vlti. Prateius.

Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit. *Rubrica.*

1 ☞ Prohibens aliquem testari repellitur ab eius hæreditate.
2 Cogens aliquem testari aliter quàm uellet, repellitur ab eius successione.
3 Hæreditariæ actiones quibus casibus denegentur alicui ob delictum alterius.
4 Hæredi uni non nocere factum alterius hæredis.
5 Prohibens testatorem alicui relinquere uel legare, quod uolebat, quatenus ei teneatur.

VAE causæ videntur notari sub hac rubrica
propter quas quis debeat repelli ab hæreditate
1 defuncti. † Prima est si quis prohibuerit te-
stari eum, qui, volebat testari, vel vim sibi infe-
rendo, vel testes, vel testamentariū tabellionē
prohibendo ingredi, cùm ipse pro foribus sta-
ret, vel obstructis foribus nō dedit testibus ingrediendi licen
2 tiam. Secunda † est si coegerit quem testari aliter quā vellet fa
cere. In his duobus casibus denegantur alicui actiones hære-
ditariæ, & fisco locus est; vt ff. eod. l. j. j. responso. & j. e. l. j. & ij.
3 † Amplius etiā videtur quòd alij debeant hæreditariæ actio
nes denegari, qui non deliquit: vt ecce dominus prohibuit te-
stamētum mutare, in quo seruus eius erat institutus, & seruus
manumissus adijt arbitrio suo, denegātur ei hęreditariæ actio
4 nes. Idemq; † est in patre, & filio: vnius tamen hæredis factum
non nocet alteri, nec vnius fratris alteri, nec factū eius, qui re-
stituere rogatus est, nocet fideicommissario: vt ff. eo. l. j. §. si do-
minus. & §. si plures. & l. iij §. fratris. & §. sed fidei. Porrò pro-
hibitio, vel coactio, quæ fit blanditijs, sine vi, & sine dolo, nō in
5 cidit in crimen: vt ff. eo. l. vlti. & j. eo. l. vlti. Nec † prætermitten
dū est q si vi, vel dolo prohibueris testatorē mihi relinquere,
vel legare, quod volebat mihi relinquere, vel legare, teneberis
mihi in duplū: vt in auth. vt nulli iudi. §. & hoc puenit. col. ix.

De his quibus vt indignis hæreditates auferuntur: & de Senatusconsulto Syllaniano. *Rubrica.*

1 ☞ Ablatum alicui tanquam indigno, quod erat ei testamento relictum, applicatur fisco, atq; inibi an id sit perpetuum.
2 Hæreditas quibus ex causis alicui ut indigno auferatur. & nu. 5. & 8. & . 18.
3 Hæres quibus casibus nō ante adire hæreditatem defuncti debeat, quàm eius necem uindicauerit.
4 Manumissis testamento occisi quomodo succurratur interim, dum non aditur hæreditas ob nondum uindicatam mortem testatoris.
6 Hæres, qui impeditur adire hæreditatem ob nondum uindicatam necē defuncti, si interim decedat, transmittit ius adeundæ hæreditatis ad successores suos.
7 Hæres quomodo debeat uindicare necem defuncti, & intra quantum tempus.
9 Hæreditatem auferri hæredi, cuius culpa uel negligentia testator deceßit, quemadmodum & ei, qui testatorem grauißima iniuria affecit.
10 Hæres an poßit adire hæreditatē ante uindicatam necem testatoris, qui non à familia, sed ab extraneo occisus est, & si non uindicet intra tēpora præstituta, qua pœna puniatur.
11 Hæredibus qui non uindicarunt necem defuncti, quibus casibus succurratur.
12 Senatuscon. Syllanianum quando locum habeat.
13 Domini appellatione qui contineantur in Senatuscon. Syllaniano.
Quæstio de quibus seruis habeatur pro eruenda ueritate necis testatoris seu domini occisi.
14 Occisorum appellatione qui contineantur in Senatuscon. Syllaniano.
15 Serui, qui domino, cum occideretur, non tulerunt opem, quo supplicio afficiantur.
16 Serui, qui domino, cum occideretur, non tulerunt opem, quibus casibus excusentur. & nu. seq.
18 Testamentū de falso accusans an & quando priuetur hæreditate, uel legato quod ei relictum est in eo testamento, uel repellatur à substitutione pupillari. & nu. 20.
19 Hæreditatis, uel relicti in testamento aut codicillis nomine quæ contineantur.
21 Accusatoris nomine qui contineantur, cum tractatur de accusatione falsi testamēti.
22 Hæreditatem uel legatum promittens restituere in capaci quomodo puniatur.
23 Hæreditatis restituendæ causa tacitè fidem suam accommodare quando quis censeatur.
24 Fidem suam tacitè testatori accommodans de restituēda hæreditate uel legato, quibus casibus excusetur.
25 Hæreditas fisco applicata transit ad eum cum suo onere.
26 Marito dotis lucrum auferendum ob id, quòd non defenderit uxorem, uel necem eius non uindicauerit.

Bona

27 *Bona relicta ei, qui capere non poteſt, cui applicari debeant.*
28 *Teſtamento caſſato ob defectum eius, quibus applicari debeant bona teſtatoris.*
29 *Teſtamento per teſtatorem inciſo, qui uocentur ad eius ſucceßionem.*
30 *Bona eius, qui teſtari non poteſt, ad quos deuoluantur.*

NON ſolùm ex prædictis duabus cauſis alicui
auferetur hæreditas tanquam ab indigno, ſed
etiam ex alijs multis. Et ideo ponit hanc gene-
ralem rubricam de his, quibus vt indignis au-
fertur hæreditas. Et adijcit de ſenatuſconſulto
Syllaniano quia vna cauſa continetur in eo, propter quam au
fertur alicui hæreditas, ſcilicet, ſi non vindicauerit hæres necẽ
teſtatoris. Eſt autem ſciendum, quòd multæ, & variæ cauſæ
ſunt ex quibus aufertur hæreditas: nec eſt opus eas ſingulari-
ter proſequi. Sed ſi quis omnes diligenter velit ſcire, legat to-
1 tum ti. ff. de his quib. vt indig. au. & l. j. ff. de iu. fiſ. † Porrò ge-
neralis eſt regula, quòd ea quæ indignis auferuntur fiſco ap-
plicantur: vt ff. de inoffi. teſt. l. Papinianus. §. meminiſſe. Sed
illi regulę derogatur in caſibus. Vnus eſt autem cùm legatum
relictũ eſt alicui, qui iuſſus eſt eſſe tutor in teſtamento, & ipſe
excuſauit ſe. Secundus eſt in lègatario, qui ſurripuit teſtamen
tum in quo relictum erat ſibi legatum. Remanent enim iſta
legata apud hæredem, vel apud pupillum, cuius noluit eſſe tu
tor: vt j. de leg. l. pe. & ff. e. l. poſt legatum. §. amittere. Tertius
eſt, vbi quis eſt inſtitutus, cùm filius non eſſet, non enim appli
catur fiſco, ſed cognati teſtatoris ſuccedunt: vt j. de hære. inſti.
l. ſi pater tuus. & l. nec apud. Nec obſtat, quod legitur. ff. de iu.
fiſ. l. aufertur. Nam licet ibi dicat quòd auferatur: nõ tamen di
cit fiſco applicandam hæreditatem. Vel ſi quis propter tracta
tum, qui eſt de his quæ applicantur fiſco velit inſiſtere, dico
quòd fiſco applicatur cùm defunctus alios cognatos non ha-
2 bebat: ſic ergo regulæ derogatur. Sed quia † quædam ſunt di
gniores cauſæ, ex quibus fiſco defertur hæreditas: idcirco pro
ſequamur eas. Et ſunt tres. Prima ſi quis necem defuncti non
vindicauerit, Secunda cum dixit teſtamẽtum falſum. Tertia,
çum accommodauit fidem vt reſtitueret non capaci. In prima
3 igitur † ſciendum eſt differentiam eſſe an occiſus ſit dominus
à familia, an ab extraneo. Si à familia, locum habet edictum
in quo continetur quod neque adire hæreditatem, neque bo.
poſ. petere hæres debet: niſi vindicauerit necem defuncti, &
quæſtionem habuerit de familia, & ſupplicium ex ea ſumpſe
rit, id eſt, pœnam capitalem poſtulauerit imponi, cùm domi-
no potuerit ſuccurrere. Nec enim hæres per compendium ſuũ
familiæ facinus debet occultare. Et idẽ ſtatuitur in ſuis, & ne
ceſſarijs hæredibus, vt non ante ſe miſceant hæreditati quàm
defuncti necem vindicauerint: vt ff. ad Syl. l. iij. §. non tantũ.
4 & l. neceſſarios. j. reſponſo. & §. j. Eadem † etiam pœna locum
videtur habere cùm hæres non adiuit, vel bono, poſ. nõ petijt:
ſed tabulas teſtamenti dolo malo aperuit, vel recitauit, vel de-
ſcribendas curauit. (Nomine tabularum codicilli etiam conti
nentur,) cùm ſciret occiſum fuiſſe teſtatorem: ſecus ſi ignora-
ret: & ſecus ſi aperuit per imperitiam, vel ruſticitatem, igna-
rus edicti prætoris, vel Senatuſcon. Syllanian. Item ſecus ſi ta
bulas non aperuit: ſed linum incidit. Illud autem non refert,
vtrum aperiat totum teſtamentum, an partẽ eius: vt ff. ad Syl.
l. iij. §. quod ad cauſam. & §. ſi quis ignorans. & §. ſi quis tabu-
5 las. & §. ſi quis codicillos. & §. ſi alius. & j. eod. l. ſi ea. Nec † eſt
hoc prætermittendum, quòd lex quæ impediuit hæredem in-
terim hæreditatẽ adire, vel bo. poſ. petere, dedit quoddã bene-
ficium hæredibus, vt ſi ipſi interim deceſſerint, trãſmittant ius
adeundæ hæreditatis ad ſucceſſores ſuos: & ſi ideo non parue
rint conditioni: quia ignorabant tenorem teſtamenti, ſuccur-
ritur ſimiliter eorum ſucceſſoribus pro implenda conditione.
Secus ſi aliunde hæres impediebatur adire hæreditatem: vt
quia vxor defuncti erat pręgnãs, vel credebatur eſſe pręgnãs:
6 vt ff. ad Syl. l. iij. §. vlt. & §. qui poſthumos. † Itẽ ſuccurritur ma
numiſsis teſtamento necati teſtatoris: vt interim, non adita hæ
reditate, propter non vindicatã necem ancillæ quibus eſt reli-
cta libertas, liberos filios pariant, & ſerui ſibi libertatẽ acqui-
rant, & liberi talibus parentibus, & parẽtes talibus liberis ſuc
7 cedant: vt j. eo. l. pen. † Debet autem iſta vindicta fieri accuſa-
tione ſolenniter propoſita, contra cædis autores. & de tali vin-
dicta loquitur s. de preci. impe. offe. l. j. Et cùm non ſit determi
natum tempus, fortè iudex ſuo arbitrio ſtatuet: vt ff. de iu. de-
lib. l. j. §. vlt. vel fortè inerit tempus, quo quis potuit accuſare.
arg. ff. de ver. obli. l. ita ſtipulatus. vel dic ineſſe tempus quin-
8 quennij: vt ff. ad Syl. l. in cognitione. Si ergo hæres hoc † non
ſeruauerit, auferetur ei hæreditas quaſi ab indigno: & fiſco lo
cus erit: vt j. eo. l. ſi ea quæſtio. Multo magis auferetur hæredi
9 tas hęredi: ſi ipſemet occiderit teſtatorem. Nam † & auferetur
ei ſi eius negligentia, & culpa teſtator deceſſerit: vt ff. eo. l. indi
gnum. Fortè idem iuris erit & ſi grauiſsimam iniuriam igno
ranti teſtatori fecerit: puta cùm vxore ſua concubuit. Nam &
tunc adimeretur ei legatum, & fortè adimetur ei hæreditas: vt
ff. de adimen. leg. l. iij. §. vlti. Sed arg. contra eſt in hæreditate
in eo. tit. l. ex parte. Præter hæc ſciendum eſt eum qui teſtamẽ
tum aperuit, vel recitauit, vel dolo malo deſcribendum cura-
uit, teneri actione in factũ in centum aureos: & ex eis dimidia
portio præſtabitur accuſatori cuius opera cõuictus eſt, alia di
midia præſtabitur fiſco: vt ff. ad Syl. l. lege. §. ex hoc. Si autem
10 teſtator occiſus ſit ab extraneo. † Non diſtinguo clandeſtinis
inſidijs, vel per venenũ, an per vim, hæres ſtatim adire poteſt
hæreditatem, vel petere bo. poſ. Sed tamen poſtea intra prædi
cta tempora debet (vt dictum eſt) vindicare necem teſtatoris.
Quod ſi non fecerit, veluti malæ fidei poſſeſſor (cùm omiſerit
officium pietatis) tenetur fiſco reſtituere hæreditatem, & fru-
ctus perceptos, & percipiendos, & vſuras ſemiſſes pretij rerũ,
ex hæreditate diſtractarum, item pecuniæ hæreditariæ: vt ff.
11 ad Syl. l. propter veneni. & j. eo. l. j. & l. cùm fratrem. † Subue
nitur autem hæredibus ſi præſidis iniquitate rei abſoluti ſunt.
Item ſi non prouocauerunt hæredes, quamuis ſi prouocaue-
rint necem, habeant neceſſe cauſam exercere. Item ſubueni-
tur eis ſi fuerunt minores. Itẽ ſi cædis authores reperiri nõ po-
tuerunt: vt ff. ad Syl. l. propter veneni. §. vlti. & j. eo. l. minori-
bus. Et quia domino à quocunq; occiſo locum habet ſena-
tuſcõſ. Syl. modo videamus de eo plenè: vbi locum habeat, &
quæ imponatur pœna ex eo: licet de eo ponatur in vltima par
12 te rubricæ. † Et certè locum habet ſenatuſcon. Syllanianũ do
mino occiſo à quocunq;, vel à familia, vel ab extraneis, & quo
modocunq;. ſ. per vim, vt ſerui pro eruẽda veritate torquean-
13 tur: hoc eſt quod dicitur, vt quęſtio habeat de eis. Domini † ap
a pellatione cõtinetur proprietarius[a], nõ fructuarius, nec bonæ
fidei poſſeſſor. Itẽ & cõtinẽtur filij eorũ, ſiue emãcipati, ſiue in
poteſtate ſint. Sed ſecus eſt in ſeruis matris tuæ: quod eſt nota
bile: forſitan ideo, quia filius nõ eſt de matris, ſed de patris fa-
milia: vt ff. ad ſyl. l. j. §. j ij. iij. & iiij. Itẽ patre occiſo, quæſtio ha
betur de ſeruis filij. Sed viro, vel vxore mortua, quæſtio habe-
tur de ſeruis eorũ, & de ſeruis ſoceri: licet neq; ſerui viri ꝓpriè
dicãtur vxoris: neq; ſerui vxoris, propriè dicãtur viri: vt ff. ad
ſyl. l. j. §. ſi pater. & §. ſi vir. Torquẽtur autẽ ſerui qui cũ ipſo,
qui occiſus dicitur, fuerũt, ſi ſuſpicione cædis, aut cõſciẽtia ad-
tingãtur. Eſt enim iniquũ ſi fortè latè habet diffuſa prædia de
omnibus, quæ in ea regione fuerũt, quæſtionẽ habere: vt ff. ad
14 Syl. l. j. §. ſi quis. † Occiſorũ appellatione cõtinẽtur per vim,
☞ aut cædẽ interfecti: puta iugulati, ſtrangulati, præcipitati, vel
alio modo necati. Si tamẽ quis veneno, vel etiã alio modo, quo
clã quis necari ſoleat, interẽptus ſit, ceſſat ſenatuſc. quia toties
puniũtur ſerui, qui auxiliũ domino nõ tulerũt, quoties potue-
runt ei aduerſus vim ei illatã opẽ ferre, & non tulerũt. Cæterũ
q̃d potuerũt facere aduerſus eos qui veneno, vel quo alio mo-
re inſidiantur: ceſſat ergo Senatuſcõ. ſyl. Nec quęſtio habetur
de ſeruis, nec ſuppliciũ ſumitur de eis. Si qui tamen conſcij, vel
fautores ſceleris fuerunt, ſupplicio afficiuntur, & adiri hære-
ditas, apeririq; tabulæ etiã ante quæſtionẽ habitam poſſunt ſe
cundũ ea quæ s. diſtinximus: vt ff. ad Sylla. l. j. §. occiſorũ. Vbi
autẽ dominus ſibi intulit manus, ceſſat Senatuſconſultũ. Sed
vindicatur mors eius. ſ. ſi in conſpectu ſuorum fecit, & potue-
runt eum in ſe ſæuientẽ prohibere, pœna capitali afficiantur:
ſi non potuerunt, liberantur: vt ff. ad Syl. l. j. §. ſi ſibi. Quæ-
ſtionem autẽ ſic accipimus non tormenta tantum, ſed omnem
15 inquiſitionem, & defenſionem mortis. † Afficiuntur ſerui
pœna capitali: ſi ſub eodẽ tecto fuerunt, & auxilium domino
ferre potuerunt, & nõ tulerunt. Qui verò nõ fuerunt ſub eo-

dem tecto,sed in eadem regione,nõ aliter puniuntur:nisi con scij fuerunt:vt ff.eo.l.j.j.responso.& §.hoc autem senatusconsultum.Eodem autem tecto ita est acceptum:& iudicatum,vt quicunque eo loco fuerunt vnde vocem exaudire potuerunt, siue in domo,siue in via,siue in agro,hi puniãtur,quasi sub eo dem tecto fuerint,licet alij validioris vocis,alij exiguioris sunt.Nam vbicunque senserint dominum periclitantem, debent concurrere ad prohibendas insidias:nec debent saluti dominorum suam anteponere:vt ff.ad Syl.l.j.§.eo.& ĵ.eo.l.vlti. Nec distinguitur quomodo serui,vel ancillæ potuerunt opẽ ferre siue corpore suo,aut certè voce,plorãdo,vt vicini vel qui fuerunt in domo potuerunt exaudire:vt ff.ad Syl.l.j.§.potuis

16 se.†Impuberi autem seruo,vel ancillę parcitur:& in pœna capitali:& vt quæstio non habeatur de eis. Terreri autem solẽt: & habena,vel ferula cædi,ad inquisitionem veritatis:vt ff.ad Syl.l.j.§.impubes.& §.impuberi.Si tamen impubes non multum à pubertate distat,patitur capitalem pœnam,siue potuit opem ferre,siue non potuit:si tamen cædẽ domini postea non prodidit:vt ff.ad Syl.l.excipiuntur.Item excusantur serui,qui auxilium domino tulerunt tale, & tantum, quantum potuerunt.Quid enim si cùm posset manu à domino depellere periculum, clamorem inanem elegit? plectendus erit. Quid si vulnerati sunt serui,cùm protegerent dominum?parcitur eis: nisi sibi vulnera ista fecerint data opera,ne punirẽtur,aut alia vulnera serui acceperunt,vt possent nihilominus opem ferre,

17 si voluissent:vt ff.ad Syl.l.j.§.excusantur. Item † serui excusantur ex eo,quòd dominus mortiferè vulneratus superuixit, nec de quoquam seruorum sit conquestus, etiamsi sub eodem tecto fuerunt.Multomagis excusantur vbi graui infirmitate detinebãtur,vt nõ potuerunt domino subuenire.Idcꝗ & si clausi erant vt non potuerunt erumpere succurrendi causa.Item excusantur ętate defecti,& surdi,& imbecilles,& muti,vbi tantum vocis auxiliũm superfuit. At furiosi euidentior est excusationis causa,si dominus in testamẽto excusauerit seruos:sed è conuerso si dixit,à seruo vim mortis sibi illatam:nõ est ei credendum:nisi potuerit probari:vt ff. ad Syl.l.j.§.vl.& l.ij.& iij.j.responso.& §.j.& §.subuenitur.Itẽ excusantur serui viri,& vxoris:si vir vxorẽ in adulterio deprehensam occidat.Nec enim debuerunt resistere exequenti iustum dolorẽ: vt ff.ad Syl.l.iij.§.si maritus.Item excusatur seruus pluriũ dominorum:si cùm omnes domini aggressuram paterentur,& seruus vni elegit opem ferre,cùm non posset omnibus subuenire:vt ff.ad Syl.l.iij.§.si cùm omnes.

18 † Est secunda causa priuandi aliquem hæreditate,vel eius quod in testamẽto sibi relictum est:si ipse cùm maior sit xxv. an.accusauerit testamentũ falsum,& in ea accusatione persistat vsꝗ ad definitiuam sententiam:non desistendo etiam pendente appellatione,sed contrariam sententiã reportauit. De maiore ideo dixi:quia ætati eius,qui accusauit ignoscitur: & maximè si tutor,vel curator,dicere velit testamentum inofficiosum:vt ff.eo.l.post legatum.§.ætati.Mero autem iure propter accusationem tutoris, vel curatoris,pupillus amittit sibi relicta in testamento:vt ĵ.eo.l.Polla.nisi à principe conseruentur relicta pupillo:vt ff.eo.l.tutorem.sed vbi ipse minor accusauit falsum,non est opus aditione principis:vt arg.ĵ.eo.l.minoribus.& ff.de bo.lib.l.qui cũ maior.Testamẽti nomine, & codicilli continentur.Si tamen quis accusasset codicillos falsos,non amittit sibi relicta in testamento:sed non è conuerso. Nam si accuset testamentum falsum,amittit sibi relicta in codicillis:vt ff.eo.l.hæredi.Sed si accusaret quis falsum testamentum paternum,repellitur & à secundis tabulis pupillaribus. Non idem est si secundas tabulas coarguit:quia nõ vtrunque hoc casu improbasse videtur:vt ff.e.post legatum.§.qui prin-

19 cipale.†Hæreditatis,vel relicti nomine, continentur omnia

b emolumenta b,quæ alicui proueniunt ex testamento,vel codicillis.Vnde & libertas continetur,& data causa implendæ cõditionis.Ab oneribus tamen iniunctis testamento quis non liberatur prætextu accusationis:vt si datus erat tutor:vt ff.eo.l. post legatum.§.an liberis.& §.ei qui tutor.& §.qui mortis.

Item mortis causa donationes non cõtinentur nomine relictorum,licet similitudinẽ habeant cum legatis:vt ff.eo.l.post

20 legatum.§.qui mortis.†Item priuatur quis relictis,ne petat ea ex persona sua:nã ex persona alterius licet ei agere:vt ff.e. l.post legatũ.§.qui accusauit.& l.si Titij.Ideo autẽ dixi de eo qui persistit vsꝗ ad definitiuã sententiam:nec destitit etiã pendente appellatione:quia si aliquis pendẽte iudicio principali, vel appellationis desistat,non punitur,nec priuatur relicto:vt

21 ĵ.eo.l.alia.& ff.de bo.lib.l.qui cũ maior.§.accusasse.† Accusatoris nomine testes cõtinentur,qui testimonio suo intentionẽ accusatoris adiuuerunt.Item continẽtur aduocati,vel qui fideiusserunt pro eo.Item & continetur iudex qui pronuntiauit testamentum falsum:si,appellatione intercedente scriptus hæres obtinuit.Aduocatus tamen fisci,qui intentionem delatoris exequitur in omnibus officij necessitate excusatur:vt ff.e. l.post legatum.§.hi verò.& §.sunt.& §.aduocatũ.& no.quòd qui accepit legatum,nihilominus dicit falsum postea:sed non inofficiosum:vt ff.eo.l.post legatum.Et est ratio,quia qui potest dicere inofficiosum,in potestate sua habet an infringat testamentum:quod infringere velle non videtur accipiendo legatum:quod aliter valere non potest:nisi teneat testamentũ: sed qui potest falsum dicere,non habet in potestate sua, vt teneat:quia & semper tacet:verum est nullum esse testamẽtum.

22 †Est alia causa tertia,qua aufertur alicui quartæ beneficium, scilicet si accommodauerit quis tacitè fidem testatori de restituenda hæreditate,vel legato,vel fideicommisso,ei qui capere non potest tempore testamenti tãtum,vel tempore mortis.Si verò poterat capere tempore testamenti tantum,vel tempore mortis,non habet locum ista pœna.Nam si tempore testamẽti poterat capere,non peccauit hæres,si fidem suam adstrinxerit super relicto præstando:nisi in futurum casum fidẽ accommodauit,id est,vt & si legibus caperet,prohiberi cœperit,restituat:vt ff.eo.l.in fraudem.§.si quis ei.Si autẽ non poterat capere tempore testamenti:sed tamen capere potest tẽpore mortis,de benignitate cessat pœna.Et ita spectatur exitus:vt ff.de

23 iur.fi.l.non intelligitur.§.quando autem.†Tacitè autem quis in fraudem legis dicitur fidem accommodare,quando neq; in testamentis,neque in codicillis rogaretur apertè,& clarè: sed domestica cautione,& chirographo,ad præstandum relictũ ei qui capere non potest.Si autẽ in testamento rogetur obscurè,vel ambiguè,similiter videtur tacitè rogatus: vt ecce dicit, Rogo vos per Deum hæredes,vt faciatis quod à vobis petij: re nulla demonstrata,vel demonstrata,sed obscurè.Vt ecce dicit,Rogo fundum Titio des de quo te rogaui.quamuis enim fundum nominauerit,non tamen cognosci potest,de quo sit rogatus hæres:cũ diuersitas rerum obscurum faciat legatum. qui ergo palam fidẽ suam accommodat,nõ punitur. Quid ergo si palam,& tacitè accõmodauerit quis fidẽ suam,dicit imperator non esse æstimandam fidem in fraudẽ legis accommodatam.Et ita præualet,quod palam factum est:vt ff.de iure fis. l.non intelligitur.j.responso.& §.j.& §.tacitè autẽ.& l.ita fidei.& ff.eo.l.in fraudem.Est autẽ hæc pœna,vt hæres debeat priuari falcidia:& is qui poterat capere priuatur dodrante:vt

24 ff.eo.l.hæres qui.& ĵ.ad Fal.l.etiã.Accidit†tamen quãdoꝗ, vt excusetur is,qui accõmodauerit fidem tacitã:vt si erat in potestate rogantis:vt ff.e.l.in fraudẽ.§.vlt.Item & excusatur qui ex eo,quòd quis vltro se defert,profitendo se nõ posse capere quod relictũ est,& tunc ex eo dimidia pars sibi restituitur:vt

25 ff.de iure fis.l.Senatus.§.Senatus. †Et est sciendũ,quòd vbicunꝗ bona fisco applicantur,cum suo onere applicãtur:vt ff. eo.l.cum tabulis.§.vlti.in fi.& l.eũ,qui.§.bonis.& de iure fisci.

26 l.dicitur. †Illud notandũ est quòd marito aufertur dos si non defendat,vel vindicet necem vxoris:vt ff.eo.l.ei,qui.multo magis si eã strangulauerit,vel occidi fecerit:vt ff.sol.ma.l.si ab hostibus.§.si vir. Itẽ illud notandum est,quòd cũ hæres causam interfectionis prosequitur,res hæreditarias vrgentes saluis probationum indicijs ordinariẽ nõ prosequitur:vt ff.ad

27 Syl.l.hæres. Præter†hæc ad maiorẽ notitiam huius titu.vt sciatur,cui debeant applicari bona nõ capiẽtis,distingue cùm institutus hæres capere nõ potest:aut impedit capere propter delictum testatoris:aut propter suũ:aut ideo quia aliàs deficit testamentum. In primo casu,nõ est statim fisco locus:quia quidã cognati testatoris præferũtur,& illi nominãtur.š.de secundis

cundis nuptijs.l.ij.§.preterea.& §.omnium.& de natura.libe.
l.j.& de incestuo.nup.l.si quis. In secundo, fisco locus est, sta
tim: vt ff.eo.l.Claudius.§.j.& l.mulierē.& de leg.iij.si depor-
tati. Vel in totum, vel in partem, si pars tantum deferebatur de
linquenti: vt ff.si quis aliquem te.prohib.l.j.in princi.& l.ij.§.
fratris.& j.eod.hæreditas. Hæc tamen regula fallit in alimen
tis relictis damnato in metallum, & in alijs quibusdā casibus
in quibus aliqui præferuntur fisco: vt ff.de his, quæ pro non
scrip.l.iij.& infrà, de lega.l.penult.& ff.eo.l.post. §. amittere.
& s.de secun.nup.l.j.§.his.& de hæreti.& mani.authen.idem.
de epis.& cleri.authen.si captiui.& de episco.audi.authent.li-
28 beri.& infrà, de fideicommiss.authen. amplius. † In tertio
casu, si quidem deficiat testamentum propter errorem testato
ris: vt quia credebat eum esse filium, qui non erat, locus est co-
gnatis: vt s.de hæredi.institu.l.si pater.& l.nec apud. Nec ob-
stat quod dicitur.ff.de iure fisc.l.aufertur. quia ibi non exta-
bant cognati. Si autem deficiat, ideo quia testator non obser-
uauit solennitatem testamenti, succedunt hi, qui veniunt ab
intestato: vt insti.de hæredi.quæ ab inte.defe.in princip. Si ve
rò solenniter hæreditatem in testamēto primò datam adimit,
postea in codicillis succedunt primo instituti: vt j.eo.l.hæredi
tas.& ff.de adimen.lega.l.ex parte. Si verò solennia seruauit:
sed postea dixit vnum, vel omnes nō mereri voluntatem suā,
locus est fisco: vt j.eo.l.hæreditas. vt sic præsumam hæredem
29 suo delicto non succedere. Vbi † autem tabulas incidit testa-
tor, si quidem ideo incidit, quia voluit intestatus decedere, suc
cedunt cognati: vt ff.si ta.te.nul.ex.l.j.§.penulti.& de his quæ
in testamento delen.l.vlti.& sic non præstantur legata. Si ve-
rò incidit quia hæredes reputabat indignos, locus est fisco: vt
ff.de his, quæ in testamen.delen.l.proximè.& hoc fortè erat in
dubio præsumendum, vt sic valeant legata: & in hoc casu, &
in superiore non rumpitur testamentum ipso iure: vt not.s.de
testa.l.nostram.& hoc cùm testator aliàs poterat testari. Si ve-
30 rò † inter nullos poterat testari, cognati succedunt: nisi impe-
diatur testator propter delictum suum: tunc enim fisco locus
est: vt ff.de suis.& legi.l.j.& de testa.l.eius.§.j.vsque in fin.l. Si
verò testatus solenniter dicat se nolle valere testamentum, &
labatur decennium, rumpitur testamentum, & succedunt co-
gnati: vt s.de testa.l.sancimus.

a ADNOTATIO. ¶ Proprietarius. Adde Bar.in l.j.in princi.ff. ad Syl.
Bart.cep.de ser.rusti:tit.de vsufru.do. Alex.in l.sed & si possessori.§.item si iu
rauero.de iureiu.& in consi.cxxix.in ij.vo.vbi de hoc copiosè.
b ¶ Emolumenta. Adde ad huius conclusionis materiam Barto. Pau.de castr.
& doct.post.glo.in l.Lucius Titius.ff.de leg.j.do. Alexan.de imol.in l.prin-
ceps.de verbo.signi,

De codicillis. *Rubrica.*

1 ☞ *Codicillos quis possit facere.*
2 *Codicilli quando fieri possint: & an intersit, præcedant, an sequantur testamentum.*
3 *Codicilli quomodo confirmentur expreßim.*
4 *Codicilli qualiter fiant. & nu.10.*
5 *Codicilli in quo differant à testamento. & nu.8.*
6 *Codicillis hæreditatem neque dari, neque adimi posse, nec in eis exhæredationem scribi, & an id sit perpetuum. & nu.seq.*
9 *Codicillos plures posse quem facere. & an & quando priores codicilli rumpantur per posteriores.*
11 *Codicilli quibus modis infirmentur.*
12 *Hæreditatem petens directo tanquam ex testamento, an possit postea eandem petere ex fideicommissi causa propter idem testamentū, reducendo illud ad codicillos.*

HABITO tractatu maiorum (vt ita dixe-
rim) vltimarum voluntatum, quæ testamen-
ta dicuntur, & codices: nunc annectamus de
minoribus vltimis voluntatibus, quæ codicil
li nuncupantur. Videamus itaque quis pos-
sit facere codicillos: quando, in quo conue-
niant vel differant cum testamento: & qualiter infirmentur
1 codicilli. † Potest autem is solus, & ille omnis facere codicil-
a los, qui & testamentum facere potest [a] de iure. Si enim de
iure impediatur facere testamentum: vt quia non est cer-
tus sui status, vel quia furiosus est: vel alijs rationibus, quas
notauimus suprà qui test. fa.pos. sine dubio nec faciet codi-
cillos. Furiosus enim per omnia, & in omnibus, absentis, vel
quiescentis seu dormientis, loco habetur: vt ff.eod.l.ij.§.fu-
riosus.& l.diui.§.codicillos is demum.& l. Aristo.& j.cod.l.
nec codicillos. De iure autem ideo dixi: quia si quis de facto
impediatur facere testamentum: vt quia non habuit præsen-
tiam septem testium: habet tamen quinque, qui sufficiunt in
codicillis: poterit (vt ita dixerim) codicillos facere: vt ff.eod.l.
2 conficiuntur. §. codicilli quoties. † Fieri possunt codicilli
& facto testamento, & ab intestato, aliquo decedente. Et si
quidem codicilli præcedant testamentum ait Papinianus [in
l.ante tabulas.ff.eodem titulo] non aliter eos valere: nisi con-
firmentur in sequenti testamento. Sed vbi testamentum præ-
cedit codicillos, semper videntur codicilli esse testamento
præcedenti confirmati. Hodie autem siue codicilli præcedant
testamentum, siue testamentum præcedat codicillos, semper
videntur codicilli esse confirmati testamento: vt ff.eodem, l.
ante tabulas.& Institu.eodem §.non tantum: & infra eodem,
siue initio. Ab intestato autem factis codicillis ideo pro le-
gatis, vel fideicommissis onerari possunt, vel legitimi hære-
des: quoniam creditur patremfa.sponte sua his relinquere le-
3 gitimam hæreditatem. † Expreßim autem conficiuntur
codicilli, id est, confecti confirmantur à præcedenti testamen
to, aut in sequenti. Et ita dicuntur confici, id est confecti con-
firmari in futurum, vel præteritum. Item & expreßim com
firmantur facto testamento, non iure per fideicommissum: vt
ecce, testator coram sex testibus instituit hæredem: reliquit le-
gata: & ita subiecit. Si non valet testamentum iure testamen-
ti, valeat iure codicillorum. & probantur hæc.ff.eod.l. confi-
ciuntur.& j.de fideicommis.l.ex testamento.& j.eod.siue ini-
tio.& j.de manu.testa.l.si iure.& ff.de vulg.& pupil.sub.l.co-
4 hæredi.§.cùm filiæ. Fiunt † codicilli in scriptis, & sine scriptis,
sicut & testamentum: vt s.de bo.liber.l.ij. Codicillus tamen
non scriptus abusiue dicitur codicillus. Et v.testes in eo neces-
sarij sunt rogati, vel non rogati: vt infra eodem l. vlti.§. vl-
5 timo. † Differunt codicilli à testamento. Nam si idem pos-
sent codicilli quod testamentum, cur diuersum his instrumen
tis vocabulum mandaretur, quæ vis ac potestas vna sociasset?
6 l.si idem.j.eo. Igitur † in codicillis hæreditas neq; dari, neq;
adimi potest directo: ne confundantur ius testamentorum, &
ius codicillorum. Nec in eis potest exhæredatio scribi: nec
conditio hæredi instituto potest adiici, nec substitui in eis di-
recto potest, sed per fideicommissum hæreditas in eis rectè
relinquitur: vt institu.eod.§.codicillis.& §.directo.& infra co
7 dem l.si idem. † Videtur tamen, quòd ista patiantur exce-
ptiones. Ecce enim qui in codicillis adscripsit conditionem, in
defectum conditionis cogitasse intelligitur de adimenda hæ-
reditate: vt ff.de condi.instit.l.quidam.§.vltimo. quod quali-
ter intelligatur notauimus supra de institut.& substitut.sub
conditione factis. Item miles codicillis ad testamentum fa-
ctis rectè instituit hæredem: vt ff.de mil.te.l.militis codicillis.
Item licet non possit fieri directa institutio, vel substitutio in
codicillis, trahitur tamen ad fideicommissaria: vt ff.ad Tre-
bel.l.Scæuola. Respondeo, est hoc verum, quando aliquis vo-
lebat codicillari. Nam si volebat quis testari, & non perfe-
cit testamentum, non tenet, quod factum esset iure testamen-
ti, iure prohibente. Nec tenet iure codicillorum: quia id no-
luit testator: vt ff.eodem l.prima. secus si subiiciat testator, si
non valet iure testamenti, valeat iure codicillorum: vt supra
dixi.§.expreßim, [& ita quod potuit noluit, & quod voluit
non potuit. Sic est in similibus casibus: nam si causa com-
mittatur duobus adiecta illa clausula, quòd si ambo, & alter
eorum desinat esse iudex: puta, quòd noluit interesse.] Item li
b cet in codicillis hæreditas non adimatur [b] directo, tamen si
defunctus in eis vnum ex hæredibus declarauerit non me-
reri voluntatem suam, aufertur ei hæreditas vt ab indigno:
8 vt suprà titulò proximo.l.hæreditas. Item in alio † differunt
codicilli à testamento. ecce enim, si quis, dum esset filiusfa-
mil. vel seruus, in codicillis reliquerit fideicommissum: &
postmodum decesserit paterfamil. eadem voluntate duran-
te, valebunt codicilli. Hoc itaque nemo credat in testamentis:
quia à principio testamentum fuit nullum: vt ff.de legatis.iij.

9 l.j.§.si filius.Item † codicillos etiam plures quis facere potest:
& nullam ordinationis solennitatem desiderant:vt institu.eo.
§.vltimo.Nec rumpitur primus per secundum:nisi secundus
contradicat:vt j̃.eodem,l.cū proponatis. Nec est necesse eos
signari,vel in eis testes subscribere : vt ff.eod.l.diui.§.codicil=
los etiam.Testamenta autem duo vt vtrunq; teneat simul ne=
mo facere potest:quia primum semper rumpitur per poste=
rius:nisi fierēt à milite duo testamēta:vtrunq; valeret,& tene=
ret simul cum alio : vt ff.de milita.testamento.l. quærebatur.
Item in testamentis septem exiguntur testes,& rogati,& exi=
gitur in testamento quòd sit in scriptis.Subscriptio testium,&
10 eorundem signacula exquiruntur.Sed † in codicillis quinq;
sufficiunt testes etiam nō rogati:nec exiguntur signacula,vel
11 subscriptiones:vt dictum est. † Infirmantur codicilli eo mo
do,quo & infirmantur testamenta,si fiant ab eo,qui condidit
testamentum.Si verò fiant ab eo,qui vult decedere intestatus,
non infirmantur agnatione posthumi:vt ff.eod.l.si quis cum.
primo responso.& §.sed & si post.& l.qui gradu.& l.penulti.
& j̃.eodem,l.j.Capitis autem diminutione eodem modo irri=
tabuntur,quo & irritaretur testamentum.Qualiter autem ir
12 ritetur testamentum diximus suprà de testamen.§.sic. † Il=
lud notandum est,quòd si ego primò petij hæreditatem dire=
ctò ex quadam vltima voluntate,quam dicebam testamētum
esse: & postea ex fideicommissi causa peto eandem hæredita=
tem mihi restitui propter idem testamētum , reducendo illud
ad codicillos,vel illud reputando pro codicillis:quia id expres
sit testator:non possum.In principio enim litis necesse habeo
eligere agam iure directo ex testamento,an agam iure fidei=
commissi nitens ex eo:& vno electo,repellor ab altero. Sum
enim ipse mihi contrarius:quia ex eadem scriptura peto eam
contrarijs modis,Si tamen sim de parētibus defuncti ex linea
paterna vsque ad quartum gradum:vel de materna vsque ad
tertium,non repellar iure electionis:nitens ex eo testamento
quòd testator vicem codicillorum voluit obtinere.In princi=
pio tamen litis quilibet etiam de parentibus necesse habet eli=
gere.In collateralibus autem defuncti,non reperitur tale præ
stitum beneficium:vt j̃.eo.l.vlti.licet Placen.scripsit contra.Si
autem petijt hæreditatem directo ex testamento,& succubui:
& postea ab intestato similiter velim petere,non repellor:vt
suprà de peti.hæredi.l.hæreditas.& de inoffi.testamen.l.eum
qui.Item si petij ex testamento iure directo hæreditatē,& suc=
cubui: & postea peto ex codicillis mihi productis,vel ostensis,
non repellor:quia tunc ex alia vltima voluntate experior quā
primo expertus sum.Pla.tamen in omnibus supradictis di=
cit me repellendum.

a ADNOTATIO. ¶ Facere potest. Adde Bar.in l.vt tantùm.in prin.ff. de ser.corrupt.& in l.diuus.§.codicillos.ff.de iur.codi. Alexand. & doct.in l. ij.ver.iuxta hoc.ff.de leg.j Ange.arct.in §.non autem.num.j.de codic. charta. cxxxvj.do. Christopho.nu.5.eo.titu.char.xciiij.& facit quod voluit do.Bar. Soci.in regu.417.char.lvij.

b ¶ Adimatur. Ad hoc vide Spec.in titu.de iudi.§.j.versi.si versi.Bar.do.Alex. & do.in l.q.C.de cod.& in l.asse toto.ff.de hæredi.instit.do Christopho.& ibi Iaso.in addi.in §.ante Augusti.nume.9.de codici.char.xciiij. qui huius cōclusionis rationem assignant.

De legatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Legatum quid sit.& nu.3.*
2 *Donationis species tres & qui differant inter se.*
4 *Legatum quis possit relinquere,& cui possit relinqui.& nu.8.*
5 *Legatum relictum seruo deportati ad quem pertineat.*
6 *Legatarius quo tempore capere posse debeat,ut ualeat legatum ei relictum.*
7 *Regula Catoniana in quibus legatis locum habeat.*
9 *Legatum à quo possit testator relinquere.& nu.11.*
10 *Legatum relinqui posse ab hærede legitimo,quatenus uerum sit.*
11 *Legatum relinqui posse ab omni eo,quem testator honorauit.atq; inibi an id sit perpetuum.& nu.13.*
12 *Debitor legans creditori suo id quod ei debet,an & quando possit eū onerare fideicommisso.*
14 *Legatarius,cui relicta sunt centum si rogetur præstare ducenta, an & quatenus teneatur ad tale fideicommissum præstandum.*
15 *Hæres pro parte institutus si rogetur cohæredem suum instituere pro uirili cum filijs suis,an & quatenus ad id teneatur.*
16 *Legatum nonnunquam inutile reddi ex mixta consideratione eius,à quo legatur,& eius,cui legatur:item ex mixta consideratione rerum & personarum.& nu.25.*
17 *Legari quæ res possint.& nu.22.& 28.& 36.*
18 *Legatum rei alienæ an & quando ualeat:& quid tunc debeat præstare legatario.*
19 *Legatū rei pignoratæ an ualeat:& quis debeat eam luere, hæresne,an legatarius.*
20 *Legari an & quatenus possit res,quæ nō est in rerum natura,& quid de re,de qua dubitatur,sit necne in rerum natura.& nu.seq.*
21 *Legatum rerum ædibus iunctarum an conualescat,si postea res illæ fuerint separatæ ab ædibus.*
24 *Legatum rei,cuius non est commercium,uel est quidem,sed cum difficultate,an & quando ualeat.*
26 *Legatum eius rei,quæ est ipsius legatarij.an & quando ualeat.& nu.seq.*
28 *Legari posse etiam incorporalia,qualia sunt iura & actiones.*
Legatarius,cui testator legauit,quod sibi ab alio debebatur,an & qualē actionem habeat ad id debitum exigendum.& quid si testator,cum uiueret,id debitum exegerit.
29 *Legatarius cui legata sunt decem,quæ testator dicebat se in arca habere,an possit petere legatum,si nihil sit in arca.*
30 *Legato in genere relicto cuius sit electio,hæredisne,an legatarij.*
31 *Legatum fundi uel domus in genere an ualeat.*
32 *Legatum in genere generalissimo non ualere.*
33 *Legatum annuum sine taxatione certæ summæ an & quando ualeat.*
34 *Legatum relictum Titio cui debeatur,si duo sint Titij æqualiter amici testatoris.*
35 *Optione seruorum legata,quoties possit legatarius optare.& quid si decesserit ante,quàm optet,& hæredes eius dissentiant inter se in optione facienda.*
37 *Legatarius,cui testator ita reliquit fundum,ut hæres ei uendere debeat,quo pretio emere eum fundum debeat.*
38 *Legatum posse in hoc consistere,ut hæres damnetur emere rem aliquam à legatario iusto pretio.*
39 *Legatum relinqui posse quibuscunq; uerbis,aptis tamen & idoneis.& nu.41.*
40 *Legatorum genera quot & quæ olim fuerint.*
42 *Legatum relinqui posse purè,in diem,ex die,& sub conditione.*
43 *Legata,quæ relinquuntur expressa turpitudine legatarij,an ualeant.*
44 *Testatorem facere non posse quin leges in testamento suo uel in legando locum habeant.*
45 *Legatum possitne committi in arbitrium hæredis.*
45 *Legatum ita relictum,ut præstetur cum uoluerit hæres,an ualeat,& quando præstandum sit,& quid in stipulatione,per quam reus promittendi promittit cum uoluerit.*
47 *Legatum relictum alicui sub hac conditione,si uoluerit,an & quatenus ualeat.*
48 *Legatum mihi relictum sub hac conditione,si Titius uoluerit,an ualeat.*
49 *Legata re una pluribus,an & quomodo admittantur legatarij ad ipsum legatum, insolidum ne singuli,an pro portionibus:an uerò postremo loco nominatus duntaxat admittatur,quasi prioribus sit ademptum.*
50 *Fideicommisso possitne quis grauari ut aliquem hæredem instituat.*
51 *Legatum relictum in testamento imperfecto , uel in codicillis imperfectis an debeatur.*
52 *Legatarius decedens ante aditam hæreditatem an & quando transmittat ius quod erat habiturus adita hæreditate.*
53 *Legatario etiam ignoranti sibi aliquid relictum , acquiri emolumentum legati ex quo est adita hæreditas:ut tamen sit in eius potestate,agnoscat illud,an repudiet.*
54 *Legatum an possit pro parte repudiari,& pro parte agnosci.*
55 *Legatis pluribus rebus quando censeantur esse plura legata.*
56 *Legatum quibus actionibus peti possit.*
57 *Legatum an & quatenus præstandum sit cum suis accessionibus.*
58 *Hæres quibus casibus liberetur præstando legati æstimationem.*
59 *Legatum quibus modis possit adimi.& quando peti non possit ademptum.*
60 *Legata re perempta an & quando hæres liberetur à legato,& quam culpam præstare debeat circa rem legatam.*
61 *Hæres an liberetur à legato per transformationem rei legatæ.*
62 *Legatario adepto rem legatam ex causa lucratiua,succurri hæredi,ne amplius eius legati nomine ei teneatur.atq; inibi an id sit perpetuum.& nu.seq.*
64 *Legata re aliqua sæpius in eodem testamento,hæredē liberari,semel eam præstādo. & quid incerta aliqua quantitate sæpius legata in eodem testamento.*
65 *Legato chirographo uel nomine debitoris,censeri legatas actiones competentes ipsi testatori.*
66 *Legatis mihi decem,ut ea creditori testatoris præstem,an creditor possit ex tali fideicommisso agere.*

XPLICITO tractatu vniuersalium reli=
ctorum:sequitur,vt enodemus articulos lega=
torum,quæ singularia dicuntur relicta. Vi=
deamus itaque quid sit legatum:quis possit le=
gare cui,à quo præstandum relinquatur lega=
tum,quę possint legari,qualiter legetur,& qui
1 bus actionibus petatur legatum. † Legatum est dona=
☞ tio quædam à defuncto relicta ab hærede præstanda : vt
Institutio. eodem , in principio. & ff. eodem , l. secunda.
Ideo dixi ab hærede præstandum, vt differat à donatione
causa

cauſa mortis quæ plerunque traditur à defuncto. Legatum ta
men quandoque traditur à defuncto: vt ff.eo.l.ij.& l. Lucius.
2 Et bene dicit quædam: tres † enim ſunt donationes: vna inter
viuos, alia cauſa mortis, alia legatum: & hæc eſt vna pro qua
qui ſic donat non obligatur legatario. In alijs autem duabus
contrarium eſt: vt Inſtitu.de dona.in prin.§.aliæ.& ff.de lega.
ij.l.vt hæredibus. Niſi incipiant à traditione: vt s.de iu.do.l.j.
Sunt & aliæ differentiæ inter donationem hanc, quę legatum
dicitur, & donationem cauſa mortis: vt dicemus, donante Do
mino.j.de donation.cauſa mor. Ab ea autem, quæ fit inter vi
uos, ſine dubio differt legatũ: vt quilibet per ſe notare poteſt.
3 Vel ſic definitur legatum. † Legatum eſt delibatio hæredi
tatis qua teſtator ex eo quòd vniuerſum foret hæredis, alicui
4 quid collatum velit: vt ff.de lega.j.l.legatum eſt. † Legare
poteſt is ſolus qui poteſt facere teſtamentũ: vt ff.eo.l.ij. Item
ei ſoli poteſt legari qui poteſt inſtitui. Sed & habetur miſta
conſideratio legantium, & legatariorum: ſicut & hęredum, &
teſtantium vt diximus.s.de hære.inſti.& qui teſta.fa.poſ. Nec
5 † tamen prætermitto, quòd ſeruo deportati legatum relictũ
pertinet ad fiſcum: niſi deportatũ ſeruum, viuo teſtatore, alie-
nauerit; vel ipſe deportatus fuerit reſtitutus: tunc enim legatũ
pertinet ad reſtitutum, vel ad nouum dominum: quia tempo-
re mortis quo cedit dies legati, dominus ſerui capere poteſt ex
teſtamento: vt ff.de leg.iij.ſi deportati.j.reſponſo. ſi autem tũc
capere non poſſet dominus ſerui, non acquireretur ei legatũ
per ſeruum: vt ff.de reb.du.l.ſi cognatis.& de leg.j.l.ſi mihi &
6 tibi.§.regula.& de acquir.hære.l.ſeruus eius. † Nec ſufficit ſi
quis capere poſsit tempore teſtamẽti tantum: vt s.dictum eſt
de hære.inſti. licet lex illa ſi cognatis, videatur innuere contra
rium: ſic enim dicit, cognati enim teſtamẽti tempore fuerunt,
ſed ſubaudi & mortis tempore. In legatis tamen, & donatio-
a nibus cauſa mortis[a], ſatis eſt ſi capere poſsit quis tẽpore mor-
tis tantum: vt ff.de dona.cauſa mor.l.in mortis.& de condi.&
demon.l.eum qui poſt.& j.de fideic.l.generaliter.§.ſi homini.
7 & de iure fiſ.non intelligitur.§.quando. † Nec obſtat Cato-
niana regula, quæ traditur inſti.eo.§.an ſeruo. quia illa intelli
gitur cùm deficit legatum ex perſona relinquentis legatarij
ſimul: & in prædicto §.an ſeruo.& j.eod.l.ſeruus. vel propter
perſonam relinquentis tantum, vel propter rem relictam tan
tum. Secus ſi deficiat propter perſonam legatarij tantum: licet
8 Rog.contradicat. † Item habetur miſta conſideratio eorum à
quibus legatur, & quibus legatur: nam hæredi à ſemetipſo le-
gatum dari non poteſt, à cohærede poteſt: & ita tenet præle-
gatio, adeo vt ſi ille cui prælegatum eſt repudiauerit hæredita
tem, nihilominus poſsit petere legatũ totum: quamuis non te
nuerit pro ea parte qua ipſe hæres erat: vt ff.eo.l.qui filiabus.
§.vlt.& l.ſi quidem. niſi teſtatorem probet contrarium voluiſ
ſe: & quandoque præſumitur voluiſſe vt ſi pater verbis lega-
ta inter filios diuiſit: vt ff.eo.l.filio pater.& l.ſed & ſi.& l.nam
nec.& l.quid ergo. Quid ergo ſi teſtator duobus hæredibus
inſtitutis, vni eorum cum alijs duobus extraneis prælegauit?
certè illi duo extranei petent vnam dimidiam partem legati
ab hærede cui prælegatum eſt. Aliam verò dimidiam petent
duo extranei cũ eo hærede, cui prælegatũ eſt à cohærede eius:
& ſic ille, cui prælegatum eſt, habebit tantum ſextam partem
9 legati: vt ff.eo.l.legatũ eſt delibatio.§.j. † Relinquere autẽ
poſſum legatũ ab omni hærede meo ex teſtamẽto vel ab inte
ſtato veniẽte: vt ff.de le.iij.l.ſi ita fuerit. Itẽ ab omni eo, ad quẽ
aliquid vẽturum eſt operis morte mea, vel dum ei do, vel dum
ei non adimo: vt ff.de lega.iij.l.j.§.ſciens. Item ab hærede hæ-
redis mei: & ab hærede legatarij mei: vt ff.de leg.iij.l.ſi ita fue
rit.§.vlti. niſi in caſu quando filium impuberem exhæredaui,
& eidem ſubſtitui: item ei legatum reliqui: nam licet exhære-
datum cui reliqui legatum, poſsim onerare: non tamen onero
ſubſtitutum eius: vt j.eo.l.cùm quidam. aliàs ergo ſicut legata
rium, ita & hæredem eius poſſum onerare. Item ſi hæredem
meum rogauero, vt ab hærede ſuo petat dari Mæuio.x. valet
fideicõmiſſum. Hoc verũ, ſi nomine proprio nõ nominaui hę
redem mei hæredis: tunc enim fideicommiſſum eſt nullum:
quoniam qui fortuito, non iudicio teſtatoris conſequitur hæ-
reditatem, vel legatum, non debet onerari. Nec recipiendum
eſt, vt cui nihil dederis, eum rogando obliges: vt ff.de leg.iij.l.
10 ſed & ſi ſic. Licet † autem dixerim legatum poſſe relinqui ab
hærede legitimo, tamen ſi inteſtatus decedens onerauit legiti
mum hæredem nominando eum nomine proprio, qui erat ei
in proximiori gradu. deinde, illo repudiante, deuoluta ſit ſuc-
ceſsio ad ſequentem gradum, non debebit fideicommiſſum ſe
quens gradus. Sic & ſi libertus à patrono reliquit legatum, &
aliquis ex liberis eius, mortuo eo, admiſſus eſt ad bonorũ poſ-
ſeſsionem, non debebitur legatum: vt ff.de legat.iij.l.j.§.vlti.
Secus ſi non deuoluatur hæreditas ad ſequentem gradum, ſed
ad aliquẽ, qui eſt de ordine gradus nominatæ perſonæ. Hinc
eſt, quod legatum relictum ab vno ex hęredibus inſtitutis, vel
etiam ex legitimis, ſi, eo repudiante, pertineat ſucceſsio ad co-
hæredem eiuſdem gradus, debetur legatum. Item & ſeruo in
ſtituto relictum legatum à domino petitur vtili actione à ma
numiſſo, ſi ſuo arbitrio adierit hæreditatem: vel à nouo domi
no, ſi nouus dominus poſtea iuſsit eum adire: vt ff.de lega.j.l.ſi
11 Titio & Mæuio.& l.ſi alienus. Item † relinquere poſſum le-
gatum ab omni eo, quem honoraui commodo pecuniario, vel
legando, vel donando cauſa mortis. Si tamen ſeruum tibi le-
gauero, eumq́ te manumittere purè iuſſero, alio onere te gra-
uare non poſſum. Nã ſi rogaſſem te vt manumitteres ſub con
ditione, vel in diem, propter fructum medij temporis te one-
rare poſſem: ſed & dominus qui præter libertatem nihil reli-
quit ſeruo, nullo onere, vel fideicommiſſo poteſt eum graua-
re: etiam ſi vice operarum rogauerit eum quid præſtare: vt ff.
de leg.j.l.planè ſi filium.§.vltimo.& l.videndum.& ff.de leg.
iij.l.ſi mulier.§.Iulianus. Item & ſi tibi debeo rem ex ſtipulatu
eamq́ tibi lego, te onerare fideicommiſſo non poſſum: licet cõ
modum videaris ſentire, quòd dominium nanciſceris ſtatim,
nec expectas ex ſtipulatu actionem. Sic & ſi creditor libera-
uit pignus debitoris mortis cauſa, non poteſt eum fideicom-
12 miſſo onerare. Sed & † ſi debitor legauerit creditori ſuo quod
debet, non poteſt eum fideicommiſſo onerare: niſi creditor cõ
modum legati cõſequatur, fortè exceptionis timore: vel ſiqui-
dem in diẽ debitum, vel ſub conditione fuit legatum: vt ff.de
leg.iij.l.ſi mulier.§.ſi rẽ quis.& l.ſi deportati.§.vlti. tunc enim
eatenus onerabitur creditor, quatenus oneratus eſt in repræſen
tationis commodo, vel emolumento legati: legatum tamen
quandoque vtile eſt: & ſi neutro illorum modorum videatur
creditori proficere: vt ecce: quod debeo de iure prætorio tibi
lego, valet legatum: quia ciuilis actio mihi datur pro honora-
ria: vt ff.de legat.j.l.ſi creditori.§.id quod. Non tamen puto,
quòd propter hoc poſsis onerari fideicommiſſo: cùm emolu-
mentum pecuniæ ad te non perueniat. Sed è conuerſo, ſi cre-
ditor debitorem ſuum oneret fideicõmiſſo, de eo præſtando
quod ſibi debetur, valet fideicommiſſum: quia debitor libera-
tur à creditore, quaſi videatur hæres remittere rogatus de-
bitori debitum: vt ff.de legat.primo.l.ſi pecunia fuerit. Sed
13 † & quilibet quem honoro commodo pecuniario, eatenus po
teſt onerari quatenus honoratus eſt, & non vltra: niſi in caſu,
vt quando aliquid tibi relinquo pro ſeruo tuo manumitten-
do, & agnouiſti legatum: nam cogeris manumittere quaſi tan
ti tuum videaris æſtimaſſe. Secus tamen ſi de alieno manu-
mittendo te rogaſſem: vt ff.ad legem Falcid.l.ſed ſi non ſer-
uus.& de fideicommiſ.lib.l.generaliter.& infrà, de fideicom-
miſ.lib.l.deberi. Et quod dictum eſt in legatario rogato ma-
numittere ſeruũ ſuũ, ſeruatur & in legatario rogato præſtare
rem ſuam quæ maioris pretij eſt, quàm pecunia ſibi legata.
14 † Enimverò ſi legatarius centũ ſibi legatis rogetur præſtare
ducenta vſque ad ſummam legati, tenebitur fideicommiſſum
præſtare non vltra: niſi cẽtum legata eſſent purè, & fideicom-
miſſum ſit relictum ab eo poſt tempus: tunc enim vſurarum
15 duntaxat additamentum admitteretur. Quod † dictum eſt
in pecunia, ſeruatur & in hæreditatibus: vt ecce, inſtituo te hæ
redem in dimidia cum filio meo, & rogo te vt eum inſtituas
hæredem cum filijs tuis pro virili portione. Nam ſi virilis
portio contineat minus dimidia, tenet fideicommiſſum. Si
autem contineat amplius, computatis in dimidiam partem
fructibus perceptis, & percipiendis, non teneberis præſtare
vltra quàm faciat emolumẽtum quod perceperis ex mea di-

midia;vt ff.eo.de leg.ij.l.Imperator.§.si centū.& §.cum qui-
dam.Nec licet huiusmodi legatarijs detrahere falcidiam:vt ff.
ad legem Falcid.l.lex Falcidia.§.nunquam. Et de hoc plenè
dicemus infrà ad legem Falcid.l.lex Falcidia.Si autem iste le
gatarius oneratus præstare fideicommissum legatum petie-
rit id tantum,quod per iudicem exegit,pręstare cogetur fidei
commissario:vel si nō exegerit,actionem cedet fideicommis-
sario.Ad legatarium enim pertinere periculum iniquum est;
si non culpa legatarij perierit lis:vt ff.de lega.ij.Imperator.&
ff.de lega.iij.l.si legatarius.& ff.de leg.j.l.fideicommissum.&
hoc si legatarius præter fideicommissum aliquid perceperit,
Alioquin de dolo tantum tenetur:vt ff.de lega.j.l.si seruus le-
gatus.§.cùm quid.Illum autem onerare non possum,qui ni-
hil perceperit iudicio meo expressim,vel tacitè quod etiā ex
16 præmissis liquet:vt infrà titu.proxi.l.ab eo. Sed † & habetur
mista consideratio eorum à quibus legatur,& eorum quibus
legatur.Nam licet ille legare,& ab hoc legari possit,huic ta-
men ab hoc hærede frustra legatur:vt ecce:seruo hæredis mei
purè inutiliter lego,nec quicquam proficit,si,me viuo,exierit
seruus de potestate mei hæredis;quia quod inutile fortè lega-
tum,si statim post factum testamentum decessisset testator:
hoc non debet ideo valere:quia testator vixerit diutius. Sub
conditione verò rectè lego seruo hæredis mei:vt tamen requi
ramus,an quo tempore cedit dies legati in potestate hæredis
non sit ex diuerso hærede instituto seruo.Domino rectè pos-
sum legare purè.Nam & si statim post factum testamentum
decederem,non tamen apud eum qui hæres sit,dies legati ce-
dere intelligitur,cùm hæreditas à legato sit separata:& possit
per eum seruum alius effici hæres:si priusquam iussu domini
adeat,in alterius potestatem translatus sit,vel manumissus,ser
uus ipse hæres efficitur.quibus casibus vtile est legatū.Quòd
si in eadem causa permanserit,& iussu legatarij,id est domini
sui adierit:euanescit legatum:vt institu.eodem.§.an seruo.
17 Hucusq; satis de personis:nunc de his rebus,quæ possunt le
gari,videamus.& certè non solum res testatoris,sed etiam hæ
redis legari potest.Nec distinguo,sciuerit testator rem esse hæ
redis,an crediderit esse suam:vt ff.de legatis secundo.l.vnum
18 ex familia.§.rem tuam.†Item extranei rem possum legare,&
debebitur res legatario:si sciat rem alienam esse.Etsi dominus
non vendat,vel immodico pretio,hæres debet legatario iustā
æstimationem:vt ff.de legatis tertio.l.non dubium.§.vltimo.
& hoc legatarius debet probare me sciuisse rem alienam esse.
Si autem ignorabam rem alienam esse,nō tenet legatum:nisi
reliquerim legatum coniunctę personæ,cui tantundem eram
relicturus:etsi scirem rem alienam esse:vt ff.eodem.l.cùm alie
nam.vel nisi seruo alieno legauerim libertatem:vt ff.de fidei-
19 commis.liber.l.Paulus.primo responso.Idemq; † & si relin-
quo rem,quam alij pignori obligaueram:necesse enim ha-
bet hęres luere:si testator sciebat rem pignori obligatam esse.
Vel si reliqui legatum coniunctæ personæ,vel si tantum debi
tum est,pro quo res est obligata,quanti est res ipsa:vt sic lega-
tario inutile esset legatū,si legatarius habet necesse luere:aliàs
autem luere debet legatarius.Si tamen legatarius conuenia-
tur hypothecaria à creditore,habebit doli exceptionem vt a-
ctiones sibi cedantur.quod quamquam suo non fecerit tem-
pore,id est,ante sententiam;tamen per iurisditionem præsidis
prouinciæ id ei post sententiam præstabitur:vt ff.eod.l.si res
20 est obligata.vt Institu.eodem.§.quod autē diximus. †Item
legari potest res illa,quæ non est in rerum natura:si modo fu
tura est:veluti fructus qui in illo fundo nati erunt, aut quod
ex illa ancilla natum erit:vt Institu.eodem.§.ea quoque res
Sic ergo legari possunt ea,quæ fuerunt,& futura sunt. Sed
quæ nec sunt,nec fuerunt,nec erunt,legari nō possunt:vt hip-
pocentaurus,& chimera:vt institut.de inutil.stipulat.in fine
principij. Item nec legātur ea,quæ fuerunt,sed desierunt esse.
21 Si verò † dubium est nunc,& erat tempore testamenti,an res
legata sit in rerū natura; puta an homo legatus viuat,agi qui
dem potest ex testamento,sed officio iudicis cōtinetur,vt cau
tio interponatur.Cauet enim hæres eam rem se persecuturū
esse,& si nactus fuerit,legatario restituturum:vt ff.eodem.l.
seruo legato.§.vltimo.Idemq; & si tempore testamēti seruus
legatus esset in fuga,vel longinquo absens.hæres enim debet
operam præstare,vt requirat,& pretium,& sumptum in eam
rem debet impendere.Si autem seruus legatus post testamen
tum factum fugerit viuo testatore,impensa & periculum le-
gatario debet reddi:quia rem legatam eo loco debet præsta-
re hæres,in quo à testatore sit relicta: vt ff.de legatis primo.l.
cum seruus legatus.& l.apud Iulianum.& l.si seruus legatus.
22 j.responso.Licet † autem dixerim ea quæ sunt legari posse:ta
men si talis sit res, cuius non sit commercium, nec ipsa debe
tur,nec eius æstimatio:vt si legauit quis campum Martium,
b vel basilicas,vel templa,[b] vel quæ publico vsui destinata sunt,
vel ortos Salustianos qui sunt Augusti,vel fundum Albanū
qui principalibus vsibus deseruit,aut forum Romanum,aut
prædia Cæsaris,quæ in formam patrimonij redacta sub pro-
curatore patrimonij sunt,quorum non est commercium: nisi
iussu principis:nec solent ea distrahi:& furiosi est talia legata
scribere:vt ff.de legatis.j.l.apud Iulianum.§.constat.& Instit.
eodem.§.sed si talis res. Itē nec possunt legari ea quæ ædibus
iuncta sunt.Hæc enim legari nō posse Senatus cēsuit M.Ati-
lio Auiola,& Corellio Pansa consulib.vt tradit Iulius Paulus
l.cætera.ff.de lega.j. Tractari tamē poterit si quando mar-
mora,vel columnæ fuerint separatæ ab ædibus, an legatum
23 conualescat:& † siquidē ab initio nō cōstitit legatum,ex post-
facto non conualescet:quemadmodum nec res mea legata mi
hi,si post testamentum factum fuerit alienata: quia vires ab
initio legatum non habuit.Sed si sub conditione legetur,po-
terit legatum valere,si existentis conditionis tempore mea nō
sit,vel ædibus iuncta non sit secundum eos, qui & emi rem
meam sub conditione,& promitti mihi stipulanti, & legari
aiunt. Purum igitur legatum Catoniana regula impediet,
conditionale non;quia ad conditionalia Catoniana non perti
net:vt ff.de leg.j.l.cætera.§.tractari.Et sunt hæc adeo vera:vt
si res à principio non fuerat talis,vt eius impediretur legatū:
tamen si in aliqua prædictarum causarum res deueniat,extin
guitur legatum:vt ff.de verborum obligationi.l.inter stipu-
24 lantem.§.sacram.& ff.de legat.j.l.cætera.§.vltimo. †Et est
hic notanda bona,& subtilis distinctio:quia vbi legatur res,
c cuius nulli homini est commercium[c]:vel est quidem,sed cum
grandi difficultate,vt in prædijs Cæsaris quæ sine eius assensu
non possunt distrahi:nec ipsa res debetur,nec eius æstimatio:
nisi voluntas testatoris contraria appareat,sicut & cùm lego
inquilinos sine prædijs:vt ff.de lega.j.l.si quis inquilinos. Ex-
cipitur in libero homine:quia aliquādo sibijpsi legari potest:
vt si redemi eum ab hostibus.Proficiet enim legatum ad libe-
rationem vinculi pignoris,quod in eo habui tacitè,quia rede-
mi.vt ff.de lega.j.l.Senatus.§.vltimo. Si autem in communi
sit rei commercium,sed huic non sit: siquidem non sit ei,qui
damnatus est præstare,præstabit nihilominus legatum: vt ff.
de lega.ij.l.mortuo.§.Labeo. [Si verò sit ei,qui præstare de-
bet,sed ei cui debet præstari non est:aut est hoc propter deli-
ctum suum,vel sectæ diuersitatem,vel quia hæreticus est, vel
Iudæus qui Christianum mancipium possidere nòn possunt:
vt supra,ne Iudæi Christia.man.ha.l.j. & tunc res neque de-
betur,neque æstimatio:vt ff.eodem.ij.l.mortuo.§.Labeo] &
de verb.oblig.multum.Aut est propter cōditionem status:vt
quia seruus est is cui militia legatur.vel propter vitium cor-
poris:vt quia muto legata est militia cantoris, vel ei qui non
potest ire,legata est militia cursoris:& in his distingue,vtrum
testator sciebat huiusmodi qualitates personarum,an ignora-
bat.Si sciebat,debetur æstimatio militiæ:si ignorabat,non de
betur:vt ff.de lega.iij.l.fideicommissa.§.si seruo alieno.& l.fi-
25 liusfa.§.si quid alicui.†Sed & habetur mista consideratio re-
rum:quia licet hæc res mihi aliàs legari possit,hæc tamen res
26 mihi legari non poterit vt † in re mea contingit:vt institu.eo-
dem.§.sed si rem legatarij,nec conualescit legatum,re aliena-
ta,obstante regula Catoñ.vt ff.de regu.Catoñ.l.prima.§.vlti.
Sed ibi loquitur cùm testator legauit mihi rem meam sub ea
conditione,si alienarem ipsam eo viuente:& ideo non habet
locum regula Catoñ.sicut nec habet locum in conditionali
institutione.purum igitur legatum Catonis regula impediet:
vt ff.eodem.j.l.cætera.& hoc etiam liquet ex præmissis. Ser-
uo au

uo autem meo etiam purè potest legari res mea: vt ff. eodem, ij.l.debitor.§.seruo. Et hoc intellige de re mea, in qua legans non habet aliquod ius. Si autem habeat ius in ea, siquidem sit ius personale: puta vsusfructus, vel vsus, vel seruitus prædialis: nullum erit legatum. Idemq; & si habeat ius pignoris in re mea: vt ff. eodem.ij.l.Mæuius.§.vltimo. Sed in hoc casu dixit Placen. contra. & fortè non valet directò, sed vtiliter. Sed contra creditori meo legare possum pignus: & nec ideo repellitur à credito. vt ff. de lega.ij.l.creditorem. & infrà eodem, l.cre-
27 ditor. † Si autem tale ius habeat in re mea propter quod habet rei vendicationem vtilem: vt quia est emphyteuta, vel cõduxit ad non modicum tempus: valet legatum. Idem'que & si haberet ius in re, vt quia vẽdideram ei, & ita tenebar ei rem præstare, si legauit mihi rem, me liberasse videtur ab actione ex empto. Sed ego pretium consequar actione ex vendito. & si ignorãs eam mihi esse legatam tradidero hæredi emptoris, vendicabo eam ex causa legati, vel actione ex testamento petam eam mihi restitui: vt ff. de lega.j.l.apud Iulianum.§.si Ti-
28 tius. & l.si domus.§.vltimo. † Item legantur non solùm corporalia, sed etiam incorporalia: vt iura, & seruitutes. Si ergo testator legauerit mihi quod sibi alius debet, hæres debebit mihi cedere actiones suas: imò & sine cessione eius, habeo vtilem actionem: nisi testator viuus exegerit pecuniam. Nã hoc casu legatum extinguitur: vt ff. eodem, j.l.cætera igitur. & institu. eodem.§.tam autem corporales. Cùm tamen quidam nomen debitoris exegisset, quod mihi reliquerat, & pro deposito pecuniam habuisset, responsum est petitionem esse fideicõmissi: maximè quia testator non exegerat, sed debitor pecuniam vltro obtulerat, quam offerente ipso non potuit non accipere. Paulatim igitur admittemus, & si ex pecunia hãc rem comparauerit, quam non exegit eo animo, vt legatarium priuaret legato, posse adhuc legati esse petitionem: vt ff. de lega. iij.l.fideicommissa.§.si rem. Possunt ergo legari decem in ge-
29 nere. Sed † si dixero decem, quæ sunt in arca, siquidem sint in arca, valet legatum: aliàs non: vt ff. de lega.j.l.si seruus legatus. §.qui quinque. Cur ergo secus vbi legaui decem quæ tibi debeo: vt ff. eod.j.l.si sic.§.si mihi. nam ibi falsa demonstratio nõ perimit legatum. Respondeo euidens est ratio, quia vbi lego decem, quæ sunt in arca, volui certum corpus demonstrare, & legare: vt sicut si legassem fundum Botrianũ qui in rebus humanis nõ inueniretur, nullum esse legatum: ita vt hic. Sed vbi legaui decem quæ debeo, nullum certum corpus volui designare, vt & meritò si corpus non appareat, teneat legatum. Sed secus est, vbi legaui decem, quæ ille debet mihi: vt plenè dicemus ĩ. de fal. causa adiecta. vt & legitur ff. de liberatione
30 legata.l.legaui. † Et ad notitiam omnium casuum, sciendum est in relicto legato in genere, quod quandoque suis certis finibus continetur, prout ei assignati sunt à natura, puta homo, equus, bos: et tunc omnino tenet legatum siue consistat in specie, (& tunc dicitur indiuiduum vt Socrates) siue consistat in genere. Sed dubitari potest, quis habeat electionem? Et dixit Ro. in principio hæredis esse electionem: sed si differat eligere, transfertur in legatarium electio: vt ff. de seruitutib.l.si cui. & infrà, de solutio.l.j.§.si cui. Sed B. ait semper legatarij esse electionem. Sed hoc plenius distingue, vtrum testator reliquerit seruos in hæreditate sua, an non: si reliquit, ex illis debet legatarius eligere: vt tamen non eligat actorem: vt ff. eodem.j.l.legato. & l.si seruus legatus.§.cùm homo. & fam. erciscund.l.hæredes.§.si in certo. si non reliquit, hæres habeat electionem: vt ff. de tritic. vin. & oleo leg.l.iij.j.respon. & l.iiij. Vbi autẽ testator de certis seruis reliquit incertum, aut sensit de certo: quod patet quia proprium nomen in legãdo expressit, & tunc hæres habet electionem: quia cùm sit vniuersalis successor, ei magis conceditur interpretari voluntatem testatoris. Aut non sensit de certo: puta legauit vnum de seruis suis, & tũc legatarij est electio: vt ff. eodem.j.l.qui duos. & l.si quis plures. & l.si domus.j.responso. & l.legato.§.j. In promissione autem hominis, debitor videtur habere electionẽ: vt ff. de pactis.l.veteribus. & de solutio.l.qui decem.§.Stichum. Si verò
31 suis † naturalibus finibus non continetur: vt puta fundus: tũc non tenet omnino legatum, nec stipulatio: vt ff. de iure dotiũ. l.cùm post.§.gener. Et est ratio, quia fundus cuiusque sola destinatione constituitur: vt ff. eodem.j.l.quod in rerum.§. quod si quis. Sic ergo si diceretur legatum esse aliquod, præstaret ei hęres nempe fundum vnius palmi, vel digiti, vel vnguis, quod derisorium esset. Si autem constitutio sit necessaria, & factum sit opus interuenire: vt in domo: nec enim de vna domo possunt fieri duæ, vel de duabus vna: nisi adiecto, vel deiecto pariete: vt ff. communia prędio.l.si quis duas. Tamen distingue, an is qui legauit domum in genere, reliquerit aliquas domos, an nullas. Si reliquerit, cogetur hæres, quam velit domum ex his, quas testator habebat, legatario dare. Si nullas reliquerit, derisorium est legatum magis, quàm vtile: vt ff. de legat.j.l.si
32 domus. Si autem † legatũ consistat in genere generalissimo, sine dubio nullum est: vt ecce legauit quis substantiã, aut rem, vel ens. Idem'que si constat in genere subalterno: vt ecce legauit animal. nam hæres dãdo picam, vel mustellam, vel muscã, posset liberari eadẽ ratione, quæ assignata est in fundo. Oportet ergo legatum certam continere speciem, vel quantitatem,
33 vel factum: alioquin nullum est, nisi in † casu, cùm alicui annuum relictum est sine adiectione summæ. Nam legatarius percipiet, quod solitus erat testator præstare, vel ex dignitate personæ certum quid statuetur: vt ff. de leg.iij.l.si cui. & de iure dotium. cùm post.§.gener. Sic & non tenet legatum, si le-
34 gatarij persona non sit certa: si tamen Titio † sit legatum, vt duo eiusdem nominis amici testatoris legatum petant, hæres debet eligere, cui præstet, vt ab eo defendatur: vt ff. eodem.l.si quis.§.si inter. Sed fortè debet, pro potest ponitur. Nam dicit quòd hæres soluere paratus erat: alioquin contra: vt ff. de testa
35 men. tutela.l.duo sunt. Item † legatur optio seruorum, & tunc legatarius semel tantùm debet optare: vt ff. de legatis primo. l.quinta.j.responso. Si autem optio relinquatur pluribus, vel etiam vni, & ille decedat antequam optet pluribus hęredibus relictis: & inter eos est dissentio de optione, forte dirimitur inter eos quæstio: & quem sors prętulerit, cæteris præstabit æstimationem contingentium eis portionum. Si autem legaueris mihi seruum, quem Titius optauerit, & ille intra annum non optet: vel quia nolit, vel quia non potest, post annum videtur
36 mihi optio relicta: vt infrà, communia de leg.l.vltima. † Item legari potest res hostium. Item id, quod hostes ceperunt de nostris bonis: vt ff. eodem.j.l.id quod. & l.seruus ab hostibus. & l.ab omnibus.§.etiam. Item legari potest: vt mihi liceat cædere lapidem in solo testatoris. Hoc tamen legatum non transibit ad hæredem meum: nisi eius nomen sit adiectum: vt ff. de legatis j.l.apud Iulianum.§.si quis. Item legare potest testator rem, quam habet cum alio communem: & tunc legatarius habet portionem testatoris tãtùm: vt ff. de legatis j.l.v.§. vltimo.
37 Item † legare potest quis in suo testamento, vt hæres eius vendat mihi rem illam: & tunc hæres tenebitur vendere non gratis: sed vero pretio, scilicet, quod hoc certo pretio hæres damnatus sit facere, necesse habebit tanti vendere, quanti damnatus est: vt ff. de legatis j.l.si fideiussor.§.vltimo. Eadem dicẽda sunt & si legaueris fundum mihi dignum centum, si centũ hæredi, vel cuilibet alij darem. Nam aliàs interest mea fundum habere potius, quàm centum. Sæpe enim confines fundos etiã supra iustam æstimationem interest nostra acquirere: vt ff. de
38 leg. secundo.l.si cui fundum. Sed † & si testator hæredem iusserit à me rem emere iusto pretio, tenet legatum. Quid enim, si ego cùm ex necessitate venderem, nullum inuenirẽ empto-
39 rem: vt ff. de legatis j.l.si equo? † Relinqui potest legatum quibuscũque verbis, aptis tamen & idoneis. quid enim si quis putat auri appellatione electrum, vel aurichalcum contineri? vel (quod est stultius) vestis appellatione argentum contineri? non tenet legatum. Rerum enim vocabula [appellatiua] immutabilia sunt, hominum verò, [vel rerum propria nomina] mutabilia sunt: & ideo error nominis, vel prænominis, vel cognominis, vel agnominis non nocet legato: vt ff. de lega.j.l.
40 iiij. & insti. e.§.si quis in nomine. † Olim autem erãt quatuor genera legatorum per venditionem, per damnationẽ, sinendi modo, per præceptionem, & certa quædam verba cuique generi legatorum assignata erant: per quæ singula genera lega-
41 torum significabantur. Sed hæc solennitas verborum † subla

ta est, & volũtas testatoris, & verba (dũ tñ sint apta vt dictũ est)
intuẽda sunt: vt insti. e. §. j. Sic ergo rectè legabitur si dicat: do,
lego, dari iubeo, impero, mãdo, pręcipio, exigo, posco, peto, fla-
gito, volo, rogo, deprecor, exoro, glisco, cupio vt des, opto vt
des, credo te daturũ: vt j. cõ. de leg. l. ij. & ff. de le. j. l. & hoc mo-
42 do. & l. & eo modo. † Relinquitur legatum purè, & in diẽ,
& ex die, & sub conditione: vt j. eo. l. vlt. Et censetur illud con
ditionale legatum, si cui legetur legatum, cùm xiiij. annorum
erit. Inest enim conditio, si compleuit xiiij. annos, vt ff. eo. j. l. si
cui legatur. In libertate tamen speciale est, vt videatur esse reli
cta potius in diem, vt si dicat testator: illum seruum liberũ esse
iubeo, & cùm filius meus erit xxv. ann. vt j. de fideicom. liber.
l. fideicommissaria. & & ff. de manumiss. testa. l. si ita scriptum
fuerit. De his tamen conditionalibus legatis plenè dicemus j.
43 de condi. inser. † Relinquitur legatum non expressa turpitu-
dine legatarij: nam turpia legata, quæ denotãdi magis legata
rij gratia scribuntur, odio scribentis pro non scriptis haben-
44 tur: vt ff. de leg. j. l. turpia. † Illud non potest caueri in legato,
vel testamento, ne leges locum habeant in eo: quia neq; tem-
pore, aut loco, aut conditione, finiri obligatio hæredis, legato-
rum nomine, potest: vt ff. de leg. j. l. nemo potest. vel vt aliquid
fiat ineptè circa sepulturã, vel vestes, vel funus, vel iuretur de
aliquo faciendo contra leges, vel vt ædes destruantur: vt ff. de
lega. j. l. si quis inquilinus. §. vltimo. & l. seruo alieno. §. vlti. &
45 l. filiusfamiliâs. §. ædes. † Item legari potest si æstimauerit hæ
res, si comprobauerit, si iustum putauerit, si fuerit arbitratus, si
vtile fuerit visum. Nec enim plenum arbitrium voluntatis hæ
redi dedit, vel in meram volũtatem hæredis contulit: sed quasi
viro bono commisit: secus enim est si diceret ita: si hęres meus
voluerit. Illud tamen legatum tenet, vbi hæres meus voluerit
illi decem dari, volo & quasi conditionale est legatum, & pri-
mam voluntatem exigit. Ideóque post primam voluntatem
46 non erit arbitrium hæredis dicentis se noluisse. Item † & hoc
legatum tenet cùm voluerit hæres meus: & tractum habet,
quandiu viuat hæres, & si decesserit hæres, antequam dederit,
id est dare voluerit, hæres ipsius præstat: vt ff. eo. j. l. & si sic. &
ff. eodem. iij. l. fideicõmissa. §. sic. Sed in stipulatione aliud est.
Nam si mihi promittas, cùm volueris, & antequam moriaris
non constituas te velle: non tenebitur hæres tuus: vt ff. de ver.
47 obligatio. l. centesimis. §. vlti. Si † autem tibi relinquo legatũ,
si volueris, tenet legatum, nec transit ad hæredem tuum, nisi
prius constituas te velle: vt ff. de conditio. & demõstratio. l. &
48 si ita expressum. Si † autem tibi relinquo, si Titius voluerit,
nullum est legatum, & captatoria est scriptura. Secus si dicerẽ
tibi: lego si Titius ascenderit Capitolium. quid, id est, aliquid
enim interest, si Titius in Capitolium ascẽderit, mihi legetur,
an si voluerit: vt ff. eo. j. l. captatoria. & l. Senatus. §. legatum. &
49 ff. eo. ij. l. j. & de condi. & demon. l. nunquam. † Item lega-
ri potest vni, & legari potest pluribus: & tunc quilibet debet
habere portionem, siue legetur eis cõiunctim, siue legetur eis
separatim, nisi euidentissimè apparuerit ademptione primo
legatario facta, ad secundum legatarium testatorem conuo-
lasse: tunc enim solus posterior legatum habebit: alioquin am
bo concurrunt pro virili portione: nisi scriptura testator mani
festauerit quemlibet legatariorum insolidum legatum acci-
pere voluisse: tunc enim vni pretium, alij res ipsa assignatur
electione rei, vel pretij, seruanda ei qui primò de legato, vel fi-
deicommisso litem contestatus est: ita tamen vt non habeat
licentiam altero electo, ad alterum redire. Planè vbi transfer-
re voluit legatum in nouissimum, priori non debetur: tametsi
nouissimus sit talis, in cuius persona legatum non consistit: vt
50 ff. de lega. j. l. si pluribus. & l. planè. † Illud fideicõmissum non
potest cõprehendi, vt quis aliquem hæredem instituat: perin-
de tamen habetur ac si rogasset hæreditatem suam restitui.

Quid ergo si hæres post mortem suam rogatus fuerit hæ-
reditatis suæ partis quartam restituere? certè perinde habetur,
ac si de hęreditate sua restituenda rogatus esset: & eatenus est
restituẽda, quatenus hæreditas testatoris patitur: vt ff. eodem.
51 l. filiusfamiliâs. §. vt quis. † Legari potest in testamento per-
fecto, vel in codicillis perfectis. Nam ex imperfecta volunta-
te, nec etiam imperatorem aliquid vendicare velle credẽdum
est: decet enim maiestati eas seruare leges, quibus ipse solutus
☞ est: vt ff. de leg. iij. l. ex imperfecto. Legato † in testamento re
52 licto, item & mortuo testatore, si postea moriatur legatarius
ante hæreditatem aditam, transmittit illud ius quod erat habi
turus adita hæreditate ad hæredem suum. Si tamen legatum
erat purum, vel in diem certum relictũ: hoc tamen prosequе-
53 mur plenius, infrà de caducis tollend. † Adita autem hære
ditate, legatario viuente, etiam si legatarius nesciat sibi relictũ
legatum acquiritur ei emolumentum legati: vt ff. eodem. ij. l.
cùm pater. §. surdo. & de actioni. & obligationi. l. si à furioso.
& quemadmodum seruitus amitta. l. si partem. Sed tamen li-
cet acquiratur legatario ignoranti, non acquiritur ei incõmu-
tabiliter. Est enim in legatarij potestate, ex quo scierit legatũ
relictum, an repudiet legatum, an agnoscat. Si repudiaue-
rit, perinde est habendum quasi nec legatum relictum sit: vt ff.
de legatis j. l. legatarius. §. si legatum. & l. seruum filij. §. si quis.
54 & l. si tibi homo. §. cùm seruus. Hoc † tamen est necessarium,
vt legatarius legatum repudiet in totum, vel agnoscat in totũ:
si tamen legatario extiterint plures hæredes, vnus eorum po-
test repudiare, & alter agnoscere partem sibi competentem.
Hoc verum, si vnum erat legatum: nam ex duobus legatis re-
lictis, vnum potest repudiare, & alterum amplecti. & vidẽtur
55 esse † plura legata, quoties plures res in legato exprimuntur,
si exprimantur copulatiuè. Si autem exprimãtur alternatiuè
vnum legatum dicitur, propter vnius rei solutionem facien-
dam: verè tamen duo possunt legata dici propter obligationẽ
duarum rerum. Si autem sub vno nomine cõtineantur plura,
vnum censetur legatum: puta legauit supellectilem, aut aurũ,
aut argentum, aut peculium, aut instrumentum, aut gregem,
aut vestem. Vnde non potest quædam res sperni, quædam
admitti: quia vnum legatum est. Sed & vbi plura legata sunt,
& vnum ex legatis vnus habet, & hoc repelli non potest, alte-
rum admitti: vt ff. de legatis j. l. legatarius. & ff. eodem. ij. l. ij et
56 l. quarta, quinta, & sexta. † Petitur legatum relictum rei vẽ
dicatione, si res erat testatoris: & consistit legatum in specie.
Item petitur actione ex testamento. Si autem res erat aliena,
datur actio ex testamento, & non rei vendicatione. Publicia-
na autem posset habere locum, vbi testator pro re aliena habe
bat publicianam. Item & vbi non habebat, si tamen legata-
rius apprehenderit possessionem. Nam amissa possessione, da
bitur ei publiciana: vt ff. de public. l. j. & ij. Si autem relinqua-
tur aliquid in genere, datur legatario actio ex testamento tan
tùm: sed & hypothecaria datur legatario pro rebus alijs, quæ
peruenerint ad hæredem, vel ad eum, qui rogatus est dare le-
gatum: vt infrà communia de legatis. l. j. & institu. eodem. §. j.

Quandoque tamen non datur legatario hypothecaria: vt
si legata est ei liberatio. Satis enim est quòd habet doli exce-
ptionem. Item actionem ex testamento, ad hoc vt liberetur:
vt ff. de liberatione legata. l. quod mihi. & vt in posses. lega. l. j.
§. si debitori. & quamuis prædictæ actiones competant lega-
tario, non tamen eis omnibus potest simul vti: quia legatum
datum in partes, diuidi non potest. non enim ea mente datum
est legatariis pluribus actionibus vti, sed vt laxior his agendi
facultas sit: & ex vna interim, quæ fuerit electa, legatum pete-
57 re: vt ff. de lega. secundo. l. cùm filius. §. variis. † Præstari de
bet legatum cum accessionibus principalibus, quæ partes rei
censentur: vt ecce: testator, fundo legato, aliquid adiecit, vel ali
quid accreuit fundo legato per alluuionem: vt testator in area
legata ædificauit domum. Item cum accessionibus fructuum,
& vsurarum à tempore moræ: vt ff. de leg. j. l. si ex toto. primo
responso. & l. quod in rerum. §. si quis. & l. seruum. §. si areæ.
De his tamen accessionibus plenius infrà de vsuris & fruct.
lega. Vbi autem debeat legatum præstari, & vbi debeat peti
diximus suprà, vbi fideicommissum peti oportet. Et est hoc
58 notandum † quia quandoque succurritur hæredi, si præstat
legati æstimationem: vt si patrem, vel fratrem, & suum seruũ
sit rogatus dare: aliâs datur hæredi modicum tempus ad sol-
uendum quod potest, vel si non potest, expectatur, quousque
possit: vt ff. de legatis primo. l. si domus. §. in pecunia. Nam &
vbi pecunia legata est quæ non est in bonis legatis, hæres pe-
cuniam dare compellitur, siue de suo, siue de vẽditione rerum,

siue

ſiue vnde voluerit:vt ff.eodem.ij.l.ſi pecunia. Hæc omnia,quę
diximus ſeruāda ſunt:niſi legatum ademptum ſit à legatario,
vel niſi à legato liberetur hæres.quod multis modis cōtingit.
59 † Et poteſt adimi legatum purè,& ſub conditione:vt infrà
eodem,l.datum.& in eodem teſtamento,& alio: & ſiquidem
fiat in eodem,videtur nec datum. Si aūt fiat in alio,& ſolenni,
datum fuit:ſed adimitur ipſo iure.Sed ſi ademptio fiat in non
ſolenni,adimitur per exceptionē. Si autem fiat ademptio per
inductionem,ſiquidem fiat inductio ante conſummationem
teſtamenti,ipſo iure adimitur,alioquin per exceptionem: vt
ff.de legatis j.l.ſi ita ſit ſcriptum. & de his quæ in teſtamento
delen.l.j.§.ſed & ſi legi.& §.ſed & cōſultò.& l.proxima.Item
adimit teſtator legatum,ſi rem alienat ex ſua ſpontanea volun
tate,liberalitatis,ſcilicet cauſa:puta donando. Nec diſtingui-
mus vtrum propter neceſsitatem rei familiaris donauerit, an
merá voluntate:vt in primo caſu legatum debeatur, in ſecun-
do non.Hæc enim diſtinctio in donantis munificentia non ca
dit,cùm nemo in neceſsitatibus liberalis exiſtat: vt ff. de adi-
men.lega.l.rem legatam. Vbi verò teſtator non donādo rem
ex neceſsitate alienauerit,legatū debetur:niſi probetur teſta-
torem adimere voluiſſe legatum.Probatio autem mutatæ vo
luntatis ab hęrede exigitur:vt ff.de lega.tertio.l.fideicommiſ-
ſa.§.ſi rem.Idémque & ſi teſtator rem legatam pignori det:vt
inſtitu.eodem,§.ſi rem ſuam. Donatio autem inter virum &
vxorem quia à principio non tenuit ſola pignoris obligatio-
ne,vel alienatione,dicitur auocari,ne poſſet poſtea ſilētio mor
tis confirmari:vt ff.de donatio.inter virum & vxorem. l. cùm
hic.§.ſi maritus.& ſ.de donationi.inter virum & vxo.l.ſi ma-
60 ritus. † Item liberatur hæres à legato,ſi res legata perierit,
vel non appareat:ſi tamen hæres careat culpa: tunc enim ſta-
tim damnandus eſt.& vbi non apparet ſine culpa ſua,cauebit,
vt ſi rem appræhēderit,ipſam præſtet,aut æſtimationem. Cul
pa autem æſtimanda eſt non tantùm dolo proxima, ſed etiam
leuis,&,vt non prætermittat,quod debet facere,& ſit diligens
in faciendo,quod pertinet ad rei cuſtodiam:vt ff.de legatis j.
l.ſi cùm res.§.penultimo.& antepenult. Sed & ſi hæres fuerit
in mora rei præſtandæ, non liberatur ab interitu, etiamſi res
eodem modo erat peritura penes legatarium:vt ff.de lega.j.l.
cùm res.§.vltimo.Multomagis tenetur hæres,ſi ipſemet occi-
derit rem legatam:vt ff.de verbo.obligation.l.ſi ex legati.niſi
iuſta cauſa occidat:vt quia in adulterio vxoris ſeruum legatū
61 depræhendit:vt ff.de legatis j.l.quid ergo.Item liberatur † hæ
res propter transformationem rei: vt ff.de lega.tertio. l. lana.
Nam ſi domus legata eſt,licet aliam in eodem loco ædificaue
rit teſtator, legatum interit:niſi voluerit teſtator contrarium:
vt ff.de lega.j.l.ſi ita legatum.§.vltimo.Idemq; eſt ſi teſtator le
gauerit quadrigam,& vnus ex equis qui demonſtrabat qua-
drigam,id eſt deſtinatus erat quadrigę deceſſerit.extinguitur
enim legatum:niſi alium eodem loco teſtator ſubſtituerit: vt
62 ff.eod.ij.l.peculium. §.quadrigæ. Item ſuccurritur † hæredi
rei legatæ, ſi legatarius dominium fuerit conſecutus ex cauſa
lucratiua:nam traditum eſt duas lucratiuas cauſas in eundem
hominem,& in eandem rem concurrere non poſſe directè. Si
tamen quod mihi legatum eſt,alius ſeruo meo donauerit, mi-
hi nō præiudicatur:vt ff.de leg.j.l.ſi ſeruus legatus.§.id quod.
Si autem ex cauſa emptionis rem legatam fuero conſecutus,
nō impedior pretium conſequi ex cauſa legati:quaſi videatur
res mihi abeſſe,cùm pretium mihi abſit:vt inſti.eo.§.ſi res alie
na.Res tamen legata videtur petenda:vt inſti.eod.§.ſi cui fun
63 dum.& notaui in ſumma Inſti.eo.ti.in princ. † Sed & vbi res
mihi legata eſt in duorum teſtamentis, & ex vnius teſtamēto
cōſecutus ſum æſtimationem rei,non impedior ex altero rem
petere. Secus ſi ex vnius teſtamēto rem pleno iure conſecutus
eſſem,ita,vt auelli res mihi non poſsit:vt in prædicto §. & ff.
64 eod.j.l.non quocunq;.Item † ſuccurritur hæredi ſi eadem res
ſæpius in eodem teſtamento fuerit legata. Satis eſt enim eam
ſemel præſtari:quaſi teſtator ſæpius fuerit loquutus, nō ſępius
legauerit:vt ff.eo.ij.l.Mæuius.§.eum. Si autem eadem quanti
tas in eodem teſtamento ſæpius legetur,deberi poterit ſępius:
ſi legatarius euidentiſsimis probationibus oſtenderit teſtato-
rem multiplicare legatum voluiſſe. Sed vbi in diuerſis volun
tatibus,id eſt,teſtamentis,vel codicillis,vel vno teſtamento,&
alio codicillo eadem quātitas ſæpius legatur, ſæpius debetur:
niſi hæres probauerit teſtatorem voluiſſe legatarium eſſe con
tentum vna earum quantitatum:vt ff.eo.j.l.planè. §. ſi eadem.
& de probationibus.l.quinquaginta.& ff.eodem,ij.l.Sempro
nius. Illud notandum eſt,quia ſi teſtator dixerit: Scorpium
ſeruum meum Semproniæ ſeruire volo. non proprietatē ſer-
ui,ſed vſumfructum videtur rei reliquiſſe:vt ff.de vſufru. leg.
65 l.vxori.§.vltimo. Item † notandum eſt ſi teſtator reliquerit
chirograhum ſui debitoris:actiones ſibi competentes videtur
legaſſe.idem & ſi legauerit nomen:vt ff.eodem.j.l.ſeruum. §.
66 um.Item † notandum eſt quòd ſi decem tibi legauero, vt ea
creditori meo præſtes, creditor agere non poteſt ex tali fidei-
cōmiſſo,ſed hæres agere poteſt cum legatario: quia ipſius in-
tereſt,ne à creditore conueniatur.Secus verò ſi rogauero te,vt
præſtes ea ei,qui nō erat creditor meus:vel ſi tibi decem lega-
uero vt ea pro Titio creditori tuo ſoluas:nam hoc caſu Titius
agere poteſt,& nō creditor:niſi & eius contemplatione teſta-
tor legauit:vt ff.de lega.j.l.ſi cui.§. Titio.& l.ſeruo legato.§.ſi
teſtator.& ff.de leg.iij.l.fideicommiſſa.§. interdum.

a ADNOTATIO. ¶ Cauſa mortis. Huius concluſionis rationem vide per Bartol.& doctor.in l.ſenium.§.fina.C.qui teſta.face.poſſ.Bald.in l.final. C.de donatio.cauſa mortis.& in l.fina. C.de condict. Bartol. in l. cum hi.in princi.de tranſactio.& ibi doct.

b ¶ Templa.Adde Barto.Pau.de Caſt.& domi.Alexand.in l.apud Iulianum. §.ſi.de lega.j.& domi.Alexan.copioſè in conſil. ix. & x. in ſecundo volumi. qui hoc in terminis differit.

c ¶ Eſt commercium.Adde Bald.in l.j.colla.v.C.de ſacroſanct.eccle.docto.in l.ſi quis ſeruum.§.ſi quis de lega.ij.domi.Barthol.Socin.in l.ſi mihi. §.ſi quis ſeruos.de lega.j.nume.1 chart.xcvij.& in reg.cccxcv.charta.lv.Angel. Aret. in §.non ſolùm.nume.10.inſti.de leg.charta.cxxiij.domi.Chriſtofo.& ibi Iaſo.in addi.in §.ſi res aliena.nume.1.inſti.eod.titu.chart.lxxxij.quibus in locis habes deciſionem multarum quæſtio.quæ tanguntur in iſto ti.& vide dom. Alexand.in l.cum alienam.C.de leg.& in conſi.ix.ij.volu.

De verborum, & rerum ſignificatione. Rubrica.

1 *Verbum quid ſit,quid item res.*
2 *Significatio uerbi aut rei quid ſit.*
3 *Doctrina perfecta quibus ex cauſis non poßit in quibuſdam tradi.*
4 *Significationi uerborum quando non ſit inhærendum,ſeu quando ſtetur uoluntati teſtatoris aduerſus ſignificationem uerborum.*
5 *Legatum relictum per nomen appellatiuum non congruens rei,quam teſtator intēdit legare an ualeat.*
6 *Legato librorum an contineantur chartæ,uel è contrario.*
7 *Obſcuritate in uerbis teſtatoris exiſtente propter generalitatē quid ſequēdum ſit.*

ICTVM eſt ſuprà plenè de perſonis, &
de rebus,& de actionibus in quibus ius no-
ſtrum maximè cōſiſtit:ſed quia circa verbo-
rum expoſitiones & interpretationes oriun
tur multæ dubitationes in prædictis tracta-
tibus:ideo ponit de verborum, & rerum ſi-
gnificatione. Videndum ergo quid ſit verbū, vnde dicatur,&
qualiter hic accipiatur.Item quid ſit ſignificare,& qualiter hic
ponatur:viſuri poſtea quando ſtandum ſit ſignificationi ver-
borum,& quando ſignificatio poſsit arctari, vel prorogari.
1 † Eſt autem verbum pars orationis cum temporibus,
& modis ſine caſu,ſignificatiuum actionis,vel paſsionis.Et
dicitur verbum à verberatu aeris [vt ait M.Fabius lib.j.capi-
te ſexto.] quod commune eſt accidens omnibus partibus ora
tionis.Tamen proprius in hac definitione accipitur:quia fre-
quentius in omni oratione vtimur. Hic tamen ponitur verbū
in larga ſignificatione,ſcilicet ſecūdum denominationem pro
qualibet parte orationis: vt dicit Priſcianus in principio tra-
ctatus de verbo.in fine.Rei etiam verbum,vt generale,eſt hic
2 accipiendum:vt ff.de rebus creditis.l.prima.§.vltimo. † Signi
ficatio autem propriè nihil aliud eſt quàm demōſtratio facta
proprio nomine rei,de qua quæritur,attributo:hic autem lar-
gè ponitur,vt etiam ſi proprium nomen non interueniat, ſi ta
men res per aliud verbum.quod aliquo modo accedere poſsit
ad rei oſtenſionem notificetur ſignificari.Sed illud ſciendum
eſt,quia illud verbum,ſignificatione,actiuè ponitur quantum
ad verba:paſsiuè autem quantū ad res,vt ait M.Fabius. Nam

verba habent significare: res autem habent significari. De si-
a gnificatione autem verborum [a] plenissimè, & perfectissimè
3 tradere non possumus. Sunt † enim quædam quæ non acci-
piunt perfectam doctrinam, vel propter infinitatem: vt in o-
mnibus extraordinariis criminibus puniendis, & idem in præ-
senti materia dici potest: vel propter confusionem rei, vt cùm
quæritur quando mora sit facta: vt ff. de vsuris. l. mora. vel pro
pter infidelitatem hominum, vel varietatem personarum: vt
cùm quæritur, quanta fides sit adhibenda testibus. Et ideo di-
cit lex non posse omnes casus qui quandoque inciderant, lege
comprehendi: vt ff. de lega. & senatusconsult. l. neque leges.
& l. non possunt. Nos autem (sicut & ait Priscianus) aliqua
generalia perstringemus. Nec enim oportet nos dicere quæ-
dam specialia, quæ continentur in isto titulo, scilicet, quid con
tineatur nomine fundi instructi, vel nomine cautionis, vel no
mine familiæ: vel cùm dico illi, aut illi. Illa enim apertè expli-
4 cabuntur in litera. † Sciendum est igitur, quòd significationi
* verborum est inhærendum*: nisi testatorem aliud sensisse ap-
pareat: vt ff. de legatis iij. l. non aliter. Si igitur legauerit mihi
seruum sub appellatione Stichi, cùm tamen vocaretur Pam-
philus, non Stichus, qui ex verbis significatur: sed Pamphilus
debetur. Nomina enim significandorum hominum gratia re
perta sunt: quia si quolibet alio modo intelligatur, nihil refert:
vt insti. de lega. §. si quis in nomine. Si verò per appellatiuum
aliud testator voluit significare, siquidem diminuere voluit si
gnificationem verbi: vt si plures significabat, & voluit paucio
res significari, stabitur testatoris voluntati: vt ecce, legaui su-
pellectilem, & enumeraui quasdam species de supellectili, vt
in eis restringeretur legatum: vel legaui argentum factum, &
volui illis verbis comprehendi nummos qui cõprehenderen
tur: nisi aliud appareret euidenter testatorem sensisse: vt ff. de
fundo instruct. & de instru. lega. l. cùm de lanionis. §. asinam
molendinariam. & §. quidam cùm. & de supellectili legata. l.
legata. & de auro & argen. lega. l. Quintus Mutius. §. argen-
to. Si verò voluit augere significationẽ verbi, sentio cum Ser-
uio, vt siquidem voluit augere per ea quæ prima facie eisdem
verbis contineri videtur: vel per ea de quibus dubitari potest,
an sint in alio genere: vel non stabitur testatoris voluntati: vt
ecce dubitatur, an argenti appellatione cõtineatur lectum ar-
genteum, vel si qua alia supellex argentea est, vel candelabra,
vel sigilla argentea, vel lucernæ argenteæ, vel imagines argen
teæ, vel speculum: & certè non continentur ea argenti appella
tione: nisi testator habuerit ea argenti numero. vt ff. de auro &
argen. lega. l. & si non sunt. §. an autem. Si verò certum est ea
in alio genere esse per quæ voluit testator augere significatio-
nem verbi, non stabitur eius voluntati: vt ecce, certum est esca
rium argenteum non contineri supellectilis appellatione: &
idem in penula, vel toga: non enim ex opinionibus singulo-
rum, sed communi vsu nomina exaudiuntur, nec videri quen-
quam dixisse, cuius non suo nomine sit vsus. Est ergo tã mens
dicentis, quàm vox proprij nominis necessaria: nam si prior
atque potentior est mens dicentis, quàm vox, tamen nemo si-
ne voce dixisse existimatur: nisi fortè ex eis qui loqui nõ pos-
sunt conatu ipso, & sono quodam, & inarticulata voce dicere
existimemus: vt ff. de supelle. lega. l. Labeo. §. sed de his. Sed si
5 non † diminuere, vel augere significationem (sicut dictũ est)
testator noluit, sed appellatiuum nomen congruens ei, de quo
sensit, non apposuit: & incõgruens nomen expressit, siquidem
est omnino remota, & extranea significatio appositi ab eo qđ
voluit: vt si sensit de auro, & expressit de lapide, nihilominus
debetur: vt ff. de legatis j. l. iiij. Si verò potest coaptari, nec est
omnino dissimilis quod sæpe per consuetudinem apparet, vel
per vnicam essentiam, vel materiam, stabitur voluntati eius:
vt ecce, testator suos seruos iuuenes mihi legauit. Nam his ver
bis demonstratur illi, qui adolescentis ætatem excesserunt, do
nec incipiant inter seniores numerari: nisi testator aliud sense-
rit. Non enim in causa testamẽtorum ad definitionem vtique
descendendum est, cùm plerunque abusiuè loquatur, nec pro-
priis nominibus ac vocabulis semper vtantur: vt ff. de lega. iij.
6 l. non aliter. §. Titius. † Item chartarum appellatione non
continentur libri, neque librorum appellatione continentur
chartæ: nisi voluntas testatoris fuerit contraria: vt puta, si quis
chartas sic reliquerit, Chartas meas vniuersas do lego: qui ni-
hil aliud quàm libros habebat studiosus. Nam in vsu plerique
libros, chartas appellant: vt ff. de lega. iij. l. librorum. §. quod ta
7 men Cassius. Cùm † autem in verbis testatoris est obscu-
ritas propter generalitatem: (nam obscuritas ex generalitate
contingit: vt ff. de iure fis. l. ita fidei. §. non est.) tunc in primis
sequor voluntatem defuncti: quæ si non appareat, sequor re-
gulam, scilicet, vt potius id accipiatur. vt res de qua agitur va-
leat: quàm pereat: vt ff. de rebus dubiis. l. quoties. nisi in liber-
tate: vt ff. de manumis. testamen. l. cùm ex pluribus. aliâs verò
secus: vt ff. de legatis j. l. si quis à filio. §. si quis. Si verò potest va
lere secundum significationem vtranque: vt puta, legauit nũ-
mos, & nescitur, de quibus senserit: tunc sumitur coiectura ex
pluribus. Spectatur enim consuetudo patrisfamil. in primis,
deinde regionis in qua testator versatus est. Sed & mens pa-
trisfamil. & legatarij dignitas, vel charitas, & necessitas. Item
eorum, quæ præcedunt, vel sequũtur, summarum scripta sunt
scrutanda: vt ff. de lega. j. l. si seruus plurium. §. vltimo. Quòd
si nec ex illis coniectura capi possit: tunc locum habeat, quod
dicitur nummis indistinctè legatis exiguiores legati videtur,
si neque ex consuetudine patrisfamiliâs, neque ex regione,
vnde fuit, neque ex contextu testamenti possit apparere: vt ff.
de legatis iij. l. nummis. Quæ autem dicta sunt in vltimis vo-
luntatibus ambiguis, aptare plerunque licebit etiam in con-
tractibus. arg. j. eod. l. pen. in fi.

a ADNOTATIO. ¶ Verborum. Ad istam multiplicem materiam adde Bartol. in l. omnes populi. iij. q. vj. Pau. ff. de iusti. & iure. in ver. igitur videamus & in l. j. in j. oppo. C. de nego. gest. Bartol. in l. cùm virum. in vlti. col. versic. & scias quod quandoque. C. de fideicom. do. Alexand. in consil. xliij. & in consil. lxxvij. in quarto volu. domi. Barthol. Socin. in consil. j. incip. in casu suprà narrato. ver. non ergo iste. chart ij. in primo vol. & in consil. ix. incipien. prosequendo ordinem. versi. viij probatur cum plurib. seq. in 18. volu. chart lxxxiiij. & in aliis quàm pluribus consiliis quæ vide ex te.

* ¶ Inhærendum. Attendenda quoque est verborum forma maximè in priuilegiis, rescriptis & testamentis xxxj. dist. omnino ff. de leg. iij. l. nõ aliter. Verba etiam sunt cum effectu intelligenda. extra. de cler. non resi. ca. relatum. Debent quoque verba subseruire intentioni & non è contrario: quia in dubiis recurrendum est ad intelligentiam loquentis. c. intelligentia. extra. de verb. signifi. Diuersa rerum narratio non obstat vbi eadem est sententia verborũ. d. c. intelligentia. Sed & verbum simpliciter prolatum, debet generaliter intelligi xix. dist. si Romanorum. Verbi autem proprietas semper attendenda non est l. Labeo. ff. de supellect. lega. Quandoque etiam sunt trahenda verba ad extraneum sensum. C. de verb. signifi. l. cum quidam. C. de lega. l. cum quæstio. & d. c. intelligentia. Martinus.

⁂ ¶ Rerum. Mirum videri poterit, cur, rerũ huic adiecerit Azo, cum in omnibus exemplaribus hoc verbũ rerum, desit. Mirari desinent si verba rerum notas esse apud M. Ciceronem, & verbis res significari nouerit: Rebus aũt non verbis leges impositas esse ait Iulian. l. 2. C. de leg. cum igitur verbum sine re nullum sit arg. l. j. defensores. j. C. de defens. ciui. Prateius.

⁂ ¶ Orationis Hæc verbi definitio ad rem non pertinet: fusius enim (quod & Azo fatetur, sonat hoc titulo verbũ, atque ad quamlibet orationis partem spectat: idque toto titulo de verb. sig. liquido ostenditur maximè in l. verbũ amplius. & l. verbum hoc si quis. ff. eo. Sed & id probare mihi visus est M. Cicero in partitio. ora. cum ait verba rerum notas esse. Prateius.

Si omissa sit causa testamenti. *Rubrica.*

1 ☞ *Edictum, Si quis omissa causa testamenti, &c quãdo potissimum locum habeat. & nu. seq. & quando cesset, nu. 3.*
4 *Edictum, Si quis omissa caus. test. &c. quibus succurrat.*
6 *Pupillus, qui omissa testamenti causa adiit ab intestato, an & quatenus excusetur à præstatione legatorum.*
6 *Fideicommissariis succurri contra legatarios, qui id legerunt, ut omissa causa testamenti ab intestato possideretur hæreditas.*
7 *Hæres institutus qui omisit ex testamento hæreditatem, ut ea ad substitutum perueniret, uel ad legitimum hæredem, an & quando hoc nomine conueniri possit.*
8 *Actio cuiusmodi detur aduersus eum, qui incidit in edictum, Si quis omissa caus. testamenti, &c & quæ ueniant in eam actionem.*

VONIAM sæpe omittitur causa testamen
ti, quando legata debent præstari, & quando
non, omissa causa testamenti, videamus. Et ita
videamus quando locum habeat hoc edictum
pretoris, Si quis omissa causa testamenti, ab in-
testato, vel alio modo hæreditatem, partem've eius possideat,
1 in eum iudiciũ dabo. † Habet autem locũ edictum in primis,

si quis institutus dolo malo,id est,vt defraudaret legatarios,& fideicommissarios,ab intestato adiuit, repudians successionē ex testamento.Idemq; est si personam sibi subiectam institutam iubere potuit adire,& non fecit. Quid si seruus dicto nō fuit audiens?nihilominus incidit dominus in edictum.Compellendus est enim seruus adire.Si verò dominus non est certioratus à seruo quòd seruus sit institutus hæres, & dominus adiuit ab intestato,non incidit in edictum prætoris:vt ff.e.l.j. j.responso.& §.prætermittere. Nec distinguendum est in eo, qui ab intestato posside,vtrū iure legitimo possideat,an non. Nam quoquo iure possideat hęreditatē,vel partem eius,conueniri poterit ex hoc edicto:vtique,si non ex alia causa possideat hæreditatem,puta pro emptore,vel pro dote,vel pro donato,vel rei seruandæ causa,vel fideicōmissi causa:puta si quis omiserit quidem hæreditatem,sed ex causa fideicōmissi possidet missus in pos.nec enim respondebit legatarijs. Tenebitur igitur toties quoties possidet quasi legatarius,hæres,vel bonorum possessor.aut si fortè quasi prædo possideat fingēs sibi aliquem titulum ab intestato successionis:& sic possidet pro hęrede,vel pro possessore.Sed & si non possideat dolo, aut fecit quominus possideat in alium transferēdo possessionem dolo malo,vel etiam dolo faciendo quominus incipiat possidere,tenebitur legatariis præstare legata interueniente cautione cui cta hæreditate legata reddi:vt ff.eodem.l.j.§. non quærimus.
2 vsque ad vlti.§.legis. † Item locum habet edictum, vbi institutus repudiauit ex testamento,vt alius adeat ab intestato: vt ff.eodem,l.j.§.vltimo. Item locū habet vbi institutus repudiauit,vt ad substitutum perueniat hæreditas:vt infrà eodem. l.j.& idem dicitur in patre instituto qui filiam sibi substitutā iussit adire hæreditatem.Sed & contra, si filia instituta, pater sit ei substitutus,nil videtur dolo fieri,si repudietur hæreditas ex institutione:quia nemo filiæ patrem contra votum parentum substituere videtur;sed vt arbitriūm eligendi relinquat, patri iubeat filiam adire ex institutione, an ipse adeat ex sub-
3 stitutione:vt ff.eodem.l.Iulianus. † Cessat hoc edictum ratione permissionis factæ à testatore:vt si nominatim permisit hæredi adire ab intestato si vellet:vt ff.eodem.l.qui autem.primo responso.& §.primo.Item cessat ex eo quòd institutus voluit repellere fraudem testatoris:vt ecce,patronus, vel eius seruus erat institutus in legitima portione,sed tamen oneratus erat legatis multis: vnde patronus ab intestato maluit adire, vt haberet integram legitimam portionem,vt ff.eodem.l. excusatus.& l.quia autem.§.si patronus. Hodie tamen hæc causa non est iniusta:& quia si patronus oneratus sit legatis, relaxatur:ne oneretur indebita portione: vt institu. eodem. de liber.successio.§.si verò testamentum. Item excusatur quis ratione communis doli.Si enim quis Titium, vel Mæuium instituit hæredes,& Titio aliquid prælegauit,&vterque eorum omisso testamento ab intestato possideat hæreditatem,nō habebit Titius legatorum actionem:vt ff.eod.l.quidam.Idemq; & si substitutis ab institutis legata relicta sunt, & tam instituti quàm substituti ab intestato possideant hæreditatem: vt ff. eodem.l.si non solus. §.cum substitutis. Item excusatur quis propter onus inęstimabile sibi iniunctum.Si enim frater tuus instituit filium suum impuberem, & eidem substituat filium tuum sub conditione,si eum emancipares, & tu noluisti eum emancipare,sed ab intestato bona possidere,nō incidis in hoc edictum:vt ff.eodem.l.mater.§.in sententiam. est enim patria potestas inæstimabilis:vt ff.de lega.j.l.filiusfamiliâs.§. secundum vulgarem.Item videtur quis excusari si ab intestato possedit aliquādo:sed postea desiit possidere sine dolo suo. Possideat autem quis necne,tempore litis contesta.est intuendum: vt ff.eo.l.qui autem.§.si autem is cui auferri. Item excusatur quis ratione deficientis solennitatis: vt quia ex testamento nō
4 poterat adiri hæreditas;vt j.eo.l.ij.§.quòd si cùm. † Subuenitur per hoc edictum legatariis,& fideicōmissariis, & libertate donatis:&(vt generalius,& breuius dicā) omnibus cino quibus deberi potuit si ex testamento adita esset hæreditas: vt ff.eod.l.pen.§.institutus.& l.j.j.respon. Fideicommissarij verò vniuersitatis habēt aliud beneficium;quia possunt compellere hęredem institutū adire:vt ff.e.l.si quis omissa.Si autē alicui non potuit deberi,etiam adita hæreditate ex testamento, non subuenitur ei per hoc edictum:vt ecce, legatum erat tibi relictum,si mihi dares decem. Nec enim ego legatarius sum,in cuius persona implenda erat conditio:vt ff.eo.l.si quis sub cōditione.Si tamen legatarius causa conditionis implendæ iussus sit dare hæredi instituto: & institutus ab intestato possideat hæreditatem,non aliter aget legatarius cum effectu, nisi offerat pecuniam:vt ff.eo.l.qui autem.§.vlti.Item subuenitur hæredibus omnium quibus potuit deberi:vt j.eod.l.vltima.

Subuenitur autem prædictis personis contra institutos qui omissa causa testamenti ab intestato possident hæreditatē: vt teneantur legatorum actione,quæ est rei persecutoria, nō pœnæ:& ideo perpetua est:hic autem ita est,nisi propter dolū defuncti hæredis conueniatur hæres eius; tunc enim in id quod ad eum peruenit teneretur: & si non totam hæreditatē aliquis partem've eius ex qua hæres institutus est ab intestato possideant:sed vel minimam portiunculam:vel etiam vnā aliquam rem,tenetur hoc edicto,quamuis nō propriè pars hæreditatis invna re intelligatur.cùm enim hæreditas ab eo quoque posset peti,qui vnam aliquam rem hæreditariam possideat, dubitari non oportet,quin verum sit,quod diximus:vt ff.eo.l.de libertatibus.§.hæredem.& in legibus subsequentibus vsque ad
5 illam l.si quis.Pupillus † tamē videtur excusari,qui omisit causam testamenti dolo tutoris,& ab intestato possideat hæreditatem legitimam. Datur enim actio in eum, quatenus hæreditas est ei acquisita:& idem in adulto,& eius curatore: vt ff.eo.
6 l.si dolo.Item † subuenitur fideicommissariis contra legatarios,vt si sit fideicommissarius à quo fideicommissum relictū est.& hic id egisset,vt committatur hæreditas, doloq; id fecit,
7 conueniri debeat,vt ff.e.l.si quis.§.quanquam. † Item subuenitur contra institutos,qui repudiauerunt hæreditatem, vt perueniret ad substitutum,vel legitimum. Distingue tamen, vtrū institutus repudiauerit gratis,aut accepta pecunia. si gratis,conuenitur possessor tantùm,& non ille qui repudiauit.Si autem pecunia,primò conuenitur possessor:in subsidium verò reseruatur repudians:vt ff.eod.l.si quis pecuniam.& l.licet.
8 Proponitur † autem contra prædictas personas vtilis actio ex testamento,in qua veniunt omnia quæcunq; venirent,si ex testamento adita fuisset hæreditas:& ideo detrahitur falcidia, & patrono reseruatur cōmodum partis debitæ: vt ff.eo.l.j.in prin.& l.duo hæredes.§.vlti.& l.præterea.& l.si filius.hoc tamen videtur fallere in quibusdam,scilicet quando legata relicta sunt ab institutis,& substitutis:& ambo ab intestato possident hæreditatem.Nam vterq; respōdebit legatariis suis,licet si institutis ex testamento adiuisset,ea tantùm præstarentur quæ ab ipso relicta essent:vt ff.eod.l.si non solus.§.vlti.

De indicta viduitate,& de lege Iulia Miscella tollenda. Rubrica.

1 *Conditio non nubendi adiecta legato quando remittatur, & quando non.*
2 *Lex Iulia Miscella qualis fuerit.*
3 *Mulier,cui relictum est legatum,ne secundas ineat nuptias,an & quando possit petere tale legatum.*

ICTVM est suprà de legatis:sed quia in legando sæpe indicitur viduitas: ideo de indicta viduitate ponit.Et quia circa eam, vel de ea loquebatur lex Iulia Miscella: ideo de ea ponit, non corroborāda,sed tollenda: quia iniquitatē
1 continebat. De his ergo singulis videndum. † Et siquidem mulieri,vel masculo relinquo ne nubat[a] non adiecta persona, vel ne nubat alicui,vel ne nubat:nisi arbitratu illius, remittitur conditio,vtputà publicæ vtilitati contraria:vt ff.de condi. & demōstratio.l.cùm ita legatum.§.si arbitratu.& §.Mæuio. Excipitur in casu propter contrarietatem duarum conditionum:vt ecce, legaui mulieri ducēta,si non nupserit: & legaui centum,si nupserit.Mulier autem nupsit:petet ducenta,& nō centum residua. Ridiculum est enim & vt viduam, & vt nuptam admitti:vt ff.de conditioni.& demonstrationibus.l. Titiæ.Si verò lego mulieri ne nubat certæ personę, vel si non nu

pſerit certæ perſonæ, vel certis perſonis, vel in certo loco, vel
intra certum tempus, non remittitur conditio: imò vt habeat
legatum oportet adimpleri cõditionem; niſi talia ſint adiecta
in fraudem legis. Si enim ea eſſet mulier quæ alibi facilè nu-
ptias non poſſet inuenire, interpretandum eſt iure ipſo reſcin-
di, quod in fraudem legis ſcriptum eſt: vt ff. de conditionibus,
& demonſtrationi. l. cùm ita legatum ſit. & l. hoc modo. Siue-
rò lego mulieri, ſi nupſerit, iſta nunquam remittitur, vt pote vti
litate reipublicæ. Si verò ita reliquero, ſi nupſerit Titio, &
honeſtè poteſt nubere Titio, repellitur à legato: niſi impleta
conditione. Si verò indignus ſit nuptiis eius iſte Titius, pote-
rit mulier cuilibet nubere. quæ enim Titio nubere iubetur,
cæteris omnibus nubere prohibetur. Si ergo Titius ſit indi-
gnus. tale eſt ac ſi dixiſſet, ſi non nupſerit: nam & cæteris omni
bus nubere prohibetur, cum Titio, cui inhoneſtè nuptura ſit,
nubere iubetur: vt ff. de conditio. & demonſtratio. l. cum ita le
2 gatum ſit. §. videamus. Et hæc † omnia vera ſunt cùm relin-
quitur mulieri, ſcilicet, ita ſi nõ nupſerit, ſiue ita ne nubat. Nec
in his poteſt habere locum Mutiana cautio: vt pote cùm licet
conditio ſit in non faciendo, non tamen exigatur adimpleri.
Si verò adimplere exigeretur, locum haberet: ſicut & in omni
bus quæ ſunt in non faciendo: nec poſſunt adimpleri viuo le-
gatario: vel ſi adimpleretur, cum malo homine eius adimple-
retur: vt ff. de conditio. & demonſtratio. l. Mutianæ. & l. cùm
ita legatum eſſet. j. reſponſo. & §. j. Si verò alij non mulieri re-
linquatur ita, ſi non nupſerit, non remittitur conditio, ſed ex-
pectatur vt adimpleatur: vt infrà eod. l. j. niſi ipſe rogatus eſſet
mulieri idipſum præſtare: vt ff. de conditio. & demonſtratio.
l. auia. §. Titio. Et hæc quidem omnia iure, meritóque obti-
nuerunt. Iulius autem Miſcellus aliter ſtatuit ſuper his, ſcilicet
vt mulieri cui ſub conditione relictum erat, ſi non, vel ne nu-
beret: non aliter admitteretur intra annum ad legatum: niſi iu
raret ſe non nupturã: aut ſi nuberet ſpe prolis, non cauſa libidi
nis nuberet. Si autẽ mulier poſt annum peteret legatũ, oporte
bat eam cauere quòd decætero non nuberet, ſicut eſt in omni-
bus conditionibus quæ ſunt in non faciendo: vt in authen. de
nuptiis. §. quæ verò. quæ cautio pariter cum ipſa lege tollitur
tam in maſculis, quàm in fœminis; quia occaſione ſacramenti
ſæpe periurium committebatur: vt j̃. codem. l. ij. Pleno igitur
iure capit relictum, ſi fuerit ſibi relictum ab extraneis. Siue re
linquatur ita, ſi vidua, vel quoties vidua: ſiue ita, cũ vidua erit:
vt infrà eodem, l. iij. Si autẽ relinquatur mulieri à marito præ-
mortuo: ſiquidem mulier non habeat ex eo liberos, idem eſt.
Si autem habeat, capit legatum quantum ad vſumfructũ, non
quantum ad proprietatem, quæ reſeruatur liberis prioris ma-
trimonij: vt infrà eodem, l. j. Sic ergo prædicta conditio habe-
tur pro nulla Secus eſt autem, vbi relinquitur mulieri, ſi vidua
erit, vel quoties vidua, vel cùm vidua erit, vel maſculo ſi ami-
ſerit vxorem, vel quando ad cœlibatum peruenerit: hic enim
exigitur conditionis euentus vt valeat relictum; vt j̃. eod. l. iij.
3 † Hodie verò ſi relictum à quocunque fuerit mulieri, ne ſe-
cundas ineat nuptias, intra annum quidem non petitur reli-
ctum: niſi ſpes nuptiarum deſinat: vt quia monachata eſt, vel
ſolenne emiſit votum continentiæ. Poſt annum verò capit re-
lictum præſtita cautione de re cum fructibus reſtituenda, ſi
contra fecerit. Et pro immobili re iuratoria fit cautio cum hy-
potheca. Pro mobili etiam ſi perſona eſt idonea, eadem fit cau
tio: alioquin & fideiuſſor exigitur, ſi præſtari poteſt: &, con-
tractis nuptiis, res data vendicari poteſt; & quòd ſic admitti-
tur, ſic eſt ac ſi relictum non eſſet: vnde & fructus præteriti tẽ-
poris reſtituuntur, vel ſi erat pecunia relicta, & eam fœneraue
rit alicui, reſtituet vſuram, quam habuit. Si autem conuer-
terit in vtilitatem ſuam pecuniam relictam, reſtituet vſu-
ram vſque ad tertiam centeſimæ. Si autem relicta res fiat
deterior, penes eam, cui relicta eſt, ſuſtinebit medietatem
periculi. Et quod dictum eſt in muliere, ne ſecundas ineat
nuptias, ſeruatur & in viro, cui relictum eſt ſimiliter, ne ſecun
das ineat nuptias: vt in authen. de nup. §. quæ verò non. Quid
enim ſi relinquatur virgini, vel cuicunque mulieri, ne primas
ineat nuptias; certè indubitanter puto quò debeant ſeruari ve
teres leges.

a ADNOTATIO. ¶ Ne nubat. Ad huius concluſionis reſolutionem vi
de Bal in authen. relictum. in j. col. ver. aduerte. tu. cum ſeq. C. de indic. vidui.
tol. & in l. j. oppo. viij. verſi item ſi quis iubeatur. C. de inſti. & ſubſti. Ludou.
Roma. & domi. Alexan. in l. ſtipulatio hoc modo concepta. ff. de verbo. obli
gatio. doct. in l. quoties ff. de conditio. & demonſtratio. vbi iſtam pulchram
quæſtionem late diſcuſſam habes.

*De his, quæ pœnæ nomine in teſtamentis, vel codicillis.
ſcribuntur, vel relinquuntur. Rubrica.*

1 ☞ *Legata ſub pœna relicta, uel adẽpta, uel translata quomodo olim diſtinguerentur à legatis conditionalibus.*
2 *Legatum relictum uel ademptum aut translatum ſub pœna uel conditione an & quando hodie ualeat.*

LIM ſi pœnæ nomine legatum ademptum,
translatúmve eſſet, non tenebat legatum, vel
ademptio, vel translatio: vt ff. eod. l. j. & Inſtitu.
1 de lega. §. pœnæ. Pœna † autem à conditione
diſtinguebatur à voluntate teſtatoris tantùm.
Nam ſi diceret teſtator, ſi ille ita non fecerit, pœnæ cauſa dam-
no eum in decem, vel adimo ei legatum, vel trãsfero legatum,
nullum erat relictum pœnæ cauſa. Conditionale autem erat
relictum, ſi ita diceret: relinquo illi decem ſub illa conditione,
ſi hæres meus illud non fecerit, vel ſi illud fecerit: vt ff. eodem,
2 l. ſecunda. Hodie † verò pœnæ cauſa, vel conditionis cauſa, le
gatum relinqui poteſt, & adimi, & transferri: ſi conditio, vel
factum, ſit poſsibile, & honeſtum. Nam ſi ſit impoſsibile, vel
turpe, & impoſita eſt cõditio talis facti ei, cui relinquitur, pro
nõ appoſita habetur conditio, & nihilominus capit relictum.
Sed ſi apponatur ei à quo relinquitur, nullum eſt relictum; vt
inſti. de lega. §. vlti. & §. eod. l. j.

De fideicommiſsis. Rubrica.

1 ☞ *Legata in quibus olim differrent à fideicommiſsis.*
2 *Legata hodie adæquata eſſe fideicommiſsis.*
3 *Fideicommiſſum aliud eſſe tacitum, aliud expreſſum: atq; inibi quãdo dicatur fideicommiſſum tacitum.*
4 *Hæres fideicommiſsis oneratus non implens iudicium defuncti, quomodo puniatur: & quibus deferatur id, quod ei aufertur.*

VIS poſsit fideicommiſſum relinquere, à quo
ſucceſſore, quæ poſsint relinqui, qualiter; item
de miſtis conſiderationibus eorum pleniſsimè
diximus ſuprà de legatis. & illa hic repetita vi-
deantur: nec enim eſt hodie differentia inter ea.
1 l. j. ff. de lega. primo. licet † olim multa eſſent. Nam fideicom-
miſſa ab inteſtato poterant relinqui: legata non; vt inſtitu. de
fideicommiſſ. hæred. §. præterea. Item fideicommiſſa olim
non petebantur actione, legata vtique: vt inſtitu. de fideicom.
hæredib. in principio. Item fideicommiſſum ex inutili volun-
tate vendicabatur, legata minimè: vt ait Placen. Sed tamẽ hoc
non probatur lege. Item fideicommiſſum relinqui poterat ab
hærede, vel legatario, ſed legatum non poterat relinqui à lega
tario: vt inſtitu. de ſingul. rebus per fideicommiſſum relict. in
principio tituli. Item legare non poterat quis poſt mortem
hæredis, vel legatarij, ſed ſecus erat in fideicommiſsis: vt inſtit.
2 de legatis. §. poſt mortem. Hodie autem † quicquid ſtatuitur
in vno, ſtatuitur in reliquo: imò omne legatum eſt fideicom-
miſſum: & è conuerſo: vt inſtitu. de lega. §. j. & infrà eodem, l.
j. & ij. & ff. de legatis j. l. prima. hæc de fideicommiſsis ſingula
ribus. Nam fideicommiſſum vniuerſitatis quãdam ſpecialem
habet naturam: vt dicemus infrà ad Trebellianum. & appella
3 ta ſunt fideicommiſſa à fide: ſicut & feuda. Et † poteſt fidei-
commiſſum diuidi: quia aliud eſt tacitum, aliud expreſſum:
de expreſſo non dubium eſt. Tacitum eſt, vt ſi dicat teſtator:
Sciant hæredes mei me donaſſe. tacitum enim interpretamur
fideicommiſſum, licet non ſit donatum: vt ff. de donation. l. ex
hac. & ff. de lega. iij. l. Lucius. ſimile fideicommiſſum eſt j̃. eo.
l. quamuis. & infrà ad Trebellianum. l. non. Idemq;, & ſi pater
filio, & filia, inſtitutis hæredibus adiecerit: mando tibi, filia, nõ
teſtari. Præſumitur enim rogaſſe filiam, vt hæreditatem fratri
reſtituat; vt ff. ad Trebellianum. l. qui filium. Item fideicom-
miſſum

missum tacitum est, si mater epistolam donationis ignorante filio verbis fideicommissis non subnixam, in æde sacra deposuit, & literas tales ad æditunm misit. Instrumentum voluntatis meæ post mortem filio meo tradi volo. cùm pluribus hæredibus institutis diem suam obiisset, fideicommissum videtur relictum filio: non enim quærimus cum quo de supremis quis loquatur: sed in quem voluntatis intentio dirigatur: vt ff. eod. ij. l. cùm pater. §. donationis. Item tacitum fideicommissum est, si maritus vxore & matre hæredibus institutis, ita cauerit: à te vxor charissima peto ne quid post mortē tuam fratribus tuis relinquas, habes filios sororū tuarum, quibus relinquas, scis tuum fratrem filium nostrum occidisse dum rapinam facere ei: sed & alia deteriora mihi fecit. filij fideicommissum possunt vendicare: vt ff. de lega. secundo, l. Lucius. §. penulti. Item fideicommissum tacitum est: & si ita quis dicat, Prædia quæ ad te peruenerint pro tua diligentia dirigas, & curā eorū agas, vt possint ad filios tuos peruenire: licet non satis exprimat fideicommissum, sed magis cōsilium quàm necessitatem relinquendi: tamen ea prædia in nepotibus post mortem patris eorum vim fideicommissi videntur obtinere: vt ff. de lega.
4 iij. l. fideicommissa. §. hæc verba. † Debent autem hæredes vel hi, qui possunt onerari legatis, vel fideicōmissis, parere voluntati testatoris soluendo relicta, quòd si hæres iudicium testatoris lege non repræsentatum monitus à iudice intra annū non implet, excluditur eo, quod præter debitum naturale percepit ex eodem iudicio. Hoc ergo cum onere suo dando super hoc cautionem defertur primò substitutis, mox ordine seruato cohæredibus adeuntibus, vel generali fideicommissario soli, vel ex pluribus in parte potiori, vel speciali fideicommissario [soli,] vel legatario maioris emolumenti, vel omnibus, vel volentibus, vel libertatem in testamento donatis, prout quis eorum prior nominatus est exhæredatis. Nec hoc quidem respectu postremo defertur extraneo, vel fisco: vt in authenti. de hæred. & fal. §. is igitur. Illud notandum est, quòd vbi fidei hæredis aliquid nominatim committitur, ita demum valebit fideicommissum, si ille extiterit hæres: nisi ab alio repetetur: vt ff. de lega. secundo, l. Celsus. §. vltimo. Item notandum est, quòd si is qui sola triginta reliquerat, Titio legauit xxx. Seio xx. Mæuio x. Titius xv. Seius x. Mæuius v. consequetur: vt ff. de lega. primo, l. si quis in testamento. Item notandum est, quòd si quis habēs tres lances, maiorem, & minorem, & minimam, legando dixerit: lego minorem: mediæ æstimationis lācem legasse videtur: vt ff. de auro, & argen. lega. l. qui lancem. Res enim quæ minor est, nō vtique minima est, sed omnis minima minor est. Sed secus est, cùm quis duos fundos eiusdem nominis habens legauit fundum Cornelianum & esset alter maioris pretij, alter minoris. minor enim videtur legatus: si maiorem nō potuit docere legatarius: vt ff. de legatis j. l. apud Iulianum. §. Seio.

Communia de legatis, & fideicommissis, & de in rem missione tollenda. *Rubrica.*

1 ☞ *Fideicommissi appellatio quibus hodie conueniat, quibus non conueniret nomen legati.*
2 *Alienari vel obligari non posse eas res, quæ subiacent restitutioni: atque inibi an id sit perpetuum.*
3 *Legatarius quibus actionibus persequi poßit rem sibi legatam.*

OLIM quidem multæ erant differētiæ inter legata, & fideicommissa. Nam aliud erat legatum, aliud fideicommissum. Hodie autē fraternizauerunt, vt quicquid in vna minus continebatur, in alia suppleatur. Amplius etiam in nomine communionem fecerunt, vt omne legatū possit fideicōmissum appellari, & è conuerso. Et certè substantia eadē est hodie: nam omne legatū est fidei-
1 commissum, & è conuerso. Sed † tamen in quibusdam nō vtimur verbis legati, sed fideicommissi. Dicitur enim fideicommissaria libertas, & fideicommissaria hæreditas, nō legataria: sed hoc est propter vsum: nihilominus tamen verum est fideicommissum libertatis esse legatum: hodie ergo eorum communia sunt cuiusq; propria. Nā proprium vni, proprium est alteri. & petūtur eisdem actionibus, de quibus plenè diximus
2 §. de leg. † Item in ambobus illud seruatur: quia res, quæ subiacet restitutioni, prohibetur alienari, vel obligari: sed liberis, si portio legitima nō sufficit, ad dotis, seu propter nuptias donationis oblationem permittitur res prædictas alienare, vel obligare, pro modo personarum honestati congruo. Item & si liberi teneantur restituere ex causa fideicommissi, res quas dederunt in dotem, vel donationem propter nuptias, nō videtur quòd fideicommissum à liberis relictum præferatur exactioni dotis, vel donationis propter nuptias, quam liberi tenentur soluere: vt in authen. de resti. colla. iiij. j. responso. De in rem missione & eius duplici tractatu non dico: quia sublata est o-
3 mnino. Nam is † cui relictum est purè, & in specie, si fuerit legantis, ab adita hæreditate rem poterit vendicare, si fuerit res aliena, personaliter poterit agere.

De falsa causa adiecta in legato, vel fideicommisso. *Rubrica.*

1 ☞ *Conditionem adiici solere per particulas (si) uel (cum) atq; inibi quòd tales particulæ admonitionem nonnunquam important, non conditionem.*
2 *Modus quomodo adiiciatur, quomodo item causa.*
Legatum an uitietur ex falsa causa ei adiecta.
3 *Demonstratio falsa an perimat legatum, & nu. 6.*
4 *Demonstrationem falsam non efficere ut censeatur legatum, quod legatum non est.*
5 *Demonstratio, causa, conditio, & modus qui differant circa tempus in quod conferuntur.*
6 *Legatum ita relictum, decem quæ tibi debeo, tibi lego: uel quæ ille mihi debet, tibi lego: uel quæ mihi debes, lego illi, an & quando ualeat, & ad quid teneatur hæres.*
7 *Relatiuum quæ uel quod conditionem inducere in legato summæ, in quo nō est expressa certa quantitas.*
8 *Fideicommissum an & quando inducatur, si testator dixerit solutam sibi esse pecuniam debitam à debitore.*

ADIICITVR in legatis quandoq; causa falsa, quandoq; falsa demōstratio, quandoq; modus, quandoq; conditio. † Et quidem cō-
1 ditio adiicitur per si, vel per cum: vt ff. de cō-di. in deb. l. qui promisit. & de verbo. oblig. l. huiusmodi. in fin. l. & l. si huius. in fin. l. & l. quodcunq;. §. non ita. Quandoq; tamen fallit prædicta regula ex illis verbis non conditio, sed admonitio quædam videtur contineri: vt ff. de tutel. l. muro. §. sub conditione. & de verbo. oblig. si decem cùm petiero. similia sunt j. quando di. leg. ced.
2 l. pe. & ff. quādo dies leg. ced. l. quod puto. † Modus apponitur per vt, causa apponitur per quia. Et siquidem adiiciatur falsa causa, non nocet legato. Nam ratio legandi, legato non cohæret, nisi testator probetur aliâs legaturus non fuisse: veluti cùm ita quis dixerit, Titio, quia absente me negotia mea curauit, Stichum do lego: vel ita, Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum lego. Licet enim neq; negotia testatoris vnquam gesserit Titius: neq; patrocinio eius liberatus sit, legatum tamen valet. Sed si conditionaliter renūtiata fuerit causa, aliud est: veluti hoc modo: Titio si negotia
3 mea curauerit fundum lego. † Item falsa demōstratio lega-
a tum nō perimit [a]: veluti si quis ita legauerit, Stichum seruum meū vernā, tibi lego. licet enim nō verna, sed emptus sit, de seruo, tamen constat vtile legatum est. Et conuenienter si ita demonstrauerit Stichum seruum meum, quem à Seio emi, si ab alio emptus, vel etiam à nullo emptus, vtile legatum est: si constat de seruo: vt insti. de lega. §. huic proxima. & de condi. & demonst. l. cùm ita legatum esset. §. falsam causam. Licet
4 autem † falsa demōstratio non vitiet, tamen ea nō facit legatum. veluti cùm quis Titio nihil legasset ita scripsit, ex cētum quæ Titio legaui quinquaginta hęres meus Seio dato. Ideoq; dicendum est ex defuncti voluntate, quia non animo legādi, sed diminuēdi legatum, quod falso datum existimaret, ita scriberet. Propter falsam tamen demōstrationem legati, non plus habebit Seius, quàm si verè demonstratum fuisset: vt ff. de cō-

5 di.& demon.l.cùm ita legatum eſſet.§.vlt. † Et confertur de=
monſtratio in præſens tempus,& plerunq; factam rem oſten=
dit.Cauſa verò confertur in præteritum tempus:cõditio verò
tantùm confertur in futurum,ſicut & modus:vt ff.de lega.j.l.
Stichum.& de condi.& demonſt.l.nominatim. §.vltimo.& ſi
6 certum petatur,l.itaque.& infrà titu.j.l.ij. † Quod autem di=
ctum eſt in falſa demonſtratione, patere poteſt in exẽplo illo,
ſi lego tibi decem,quę tibi debeo.tenet enim hoc legatũ,etſi ni
hil debeatur.Si autem debeo ea purè & efficaciter,nullum le-
gatum eſt:& ſi ſine effectu,vel non pure,tenet legatum : vt ff.
de libe.lega.l. ſi creditor.& l. legaui.& de legatis j.l.ſi autem.
& j.eod.l.ij.Et hæc in prima perſona.Nunc de tertia,& ſecun
da,quæ vicem tertiæ obtinet. Si decem quæ mihi debes, lego
illi,vel decẽ,quæ mihi ille debet lego tibi:ſi debẽtur, in vtroq;
caſu actionem cedere tenetur hæres:vt ff.de libe.leg.l.ſi dãna=
tus.& de lega.j.l.non quoque.§.qui erga.& l.ſi ſic.§.ſi mihi.in
fi.ſi non deberentur,nihil eſt in legato. Eſt eſt ratio differẽtiæ
inter primum caſum,& duos ſequẽtes: quia in primo caſu eſt
intelligẽdus teſtator obligare hæredem ad dandum, opponẽ=
do id verbum,ſcilicet debeo.Quod ſi verũ eſt,hæredi neceſsi=
tas dandi incumbit.In aliis verò duobus nõ eſt intelligendus
iniungere hæredi,vt det:quia,etſi verum ſit, quod debetur nõ
ad dãdum,ſed ad faciendum:tenetur hęres ad cedendũ actio=
nem,quam habet,Si ergo actionem habet efficacem, vel inef=
ficacem,eam cedit.Si nullam habet,nullam cedit:quia nec po
teſt. Eſt & alius caſus à Paulo non omiſſus, Si lego tibi de=
cem,quæ mihi debes,& primum reſpõdet Paulus,quòd ſi de=
bentur mihi decem,liberari debes ab eis; ſi non debentur de=
cem,ſunt in legato.ſed tamen poſtea corrigitur iſtud; vt ſi nil
debeatur,nec aliquid ſit in legato:vt ff.de liber.legat.l. legaui.
7 Vbi † verò quantitas non exprimitur in omni caſu, quæ vel
quod pro conditione habetur:vt ff.de auro & arg.leg.l.Quin
tus.& j.eod.l.vlti.& pen.& antepen.niſi verba præteriti tem=
poris,& non præſentis in legato ponantur; vt ſi dicam, quod
debuiſti,vel quod debuit:vt ff.de lib.lega.l.creditor. Itẽ quod
dictum eſt de falſa demonſtratione, patet verum eſſe in illo
exemplo,cùm teſtator in teſtamento dicit ſibi eſſe ſolutam pe
8 cuniam à debitore.Illa enim † verba,aut ſolutam,pecuniã de=
bitam teſtatori declarant;aut voluntatem eius volentis libera
re debitorem manifeſtè oſtendunt:& ideo aut peti, quod ſolu
tum eſt,non poteſt,aut ex cauſa fideicommiſsi,vt debitor libe
retur,agendum eſt:niſi liquidè poſsit probari teſtatorem non
voluiſſe liberare debitorem:ſed errore lapſum ſolutam eſſe ſi=
bi hanc pecuniam,exiſtimaſſe:vt j.e.l.j.Item niſi probetur ſo=
lutio vera,præſumitur fideicommiſſum:vt j.de dona.l.ſi dona
tio.Nec obſtat,quod legitur ff.de lega.ij.l. Titia.§. Caius. Ibi
enim teſtator nõ dixerat vxorem ſibi ſoluiſſe aliquod debitũ,
vnde non erant verba liberationis.imò dixerat nullam eſſe pe
cuniam penes vxorem ſuam,nec aliud quicquam:& ideo non
volebat eam inquietare.Si ergo aliqua appareant eſſe coram
vxore,tenebitur hæredibus teſtatoris:qa patet teſtatorẽ fuiſſe
deceptum in aſſertione ſua.De modo & conditione inſerta le
gatis dicetur in ſequentibus duabus rubricis.

a ADNOTATIO. ¶ Non perimit.Adde Bartol.& doctor.in l.demonſtratio.ff. de conditio. & demonſtratio. & in l. ſi quis in fundi vocabulo. de lega.j.Bald.poſt gloſſ.in l.iiij.C.de fal.cauſa adiect.domi.Bartholo.Socin.in dicta. ſi quis. numer.1.cum duobus ſequenti. charta. lxxxvij. doctor. in l.ſi ſecundis.§.qui quinque.de legatis primo.Angel. Areti. in §. poſthumo. nume.7.cum ſequen.& in §.huic proxima.nume.1.cum ſequen. de legat. reſtitu. chart.cxxix.

De his, quæ ſub modo legata, vel fideicommiſſa relinquuntur, Rubrica.

1 ☞ *Legatum relinquatur ſub modo, an ſub conditione, quid interſit.*

MODVS, & conditio inſeruntur quandoque
in legatis:vt ſuprà titulo proximo, dictum eſt,
& conferantur in futurum tempus,& habetur
modus pro conditione:quia vtrobique non im
pleto eo quod voluit teſtator impleri, priuatur
legatarius legato:niſi non ſteterit per legatarium,ſed per aliũ,
in cuius perſona teſtator voluit modum, vel cõditionem im=
pleri:vt infrà eodem,l.prima.& dicemus infrà titul.proximo.
1 Eſt autem quædam differentia inter modum,& cõditionem:
quia vbi legatum eſt ſub modo,legatarius ſtatim poteſt pete=
re legatum præſtita cautione de modo implendo, ſed in con=
ditionali legato non agit legatarius, niſi impleta conditione:
vt ff.de condi.& demon.l.qui hæredi.§.vltimo.& de ann. leg.
liberto.§.Lucius.& de fideicom.libe.l. cùm in teſtamento.&
de lega.iij.l.ſit tibi legatum.

De conditionibus inſertis tam in legatis, quàm in fideicommiſsis, & libertatibus. Rubrica.

1 ☞ *Conditio quid ſit.*
2 *Conditiones alias eſſe expreſſas, alias tacitas: atque inibi de quibuſdam aliis conditionum ſpeciebus.*
Legatis quibus inſit conditio, & quónam modo fiant. nu. eod.
Conditionum quædam ſunt poteſtatiuæ, quædam miſtæ, quædam caſuales, numero eodem.
3 *Conditio dandi adiecta legato, quando & quomodo adimplenda ſit: & quid ſi conditio conſiſtat in faciendo.*
Conditio ſi non facilè, uel frequenter impleatur, ſatis eſt uel mortuo, uel uiuo teſtatore eam impleri, nu. eod.
Conditio promiſcua quæ ſit. nu. eod.
4 *Conditionum, quæ in futurum conferuntur, natura triplex.*
Conditio quænam in uita, & quænam poſt mortem impleri tantùm poſsit. nu. eod.
5 *Conditio impoſsibilis aut turpis conſiſtens in faciendo, adiecta legato an & quando remittatur.*
6 *Conditio in faciendo conſiſtens, quæ poſsibile continet & licitum, adiecta legato, an ſemper ſit implenda ad hoc, ut legatarius poſsit conſequi legatum: & quibus caſibus poſsit illud conſequi etiam non impleta conditione.*
7 *Conditioni legato adiectæ quando ſit parendum.*
8 *Conditionibus pluribus legato adiectis an omnibus parendum ſit, an uerò ſufficiat cuilibet earum parere.*
9 *Conditio, ſi rationes reddiderit, quid contineat, & quomodo impleatur.*
10 *Conditiones, quæ in dando conſiſtunt, legato adiectæ à quibus impleri debeant, & in cuius perſona, & quatenus, nu. ſeq.*
12 *Conditio in faciendo adiecta legato pluribus relicto, an & quando ſit ab omnibus legatariis adimplenda: & quando ſufficiat eam ab uno impleri.*
13 *Conditioni in non faciendo legato adiectæ qua ratione ſatisfiat.*
14 *Conditionem legato adſcriptam haberi pro impleta, ubi per hæredem ſtat, quo minus impleatur.*
15 *Legatum an reddatur conditionale ex conditione, quæ ei tacitè ineſt.*

QVIA conditiones plerunque apponuntur le=
gatis,de eis videamus quid ſit conditio, quali=
1 ter diuidatur,& de effectu ipſarum. † Eſt au=
tem conditio quædam legati ſuſpenſio, cuius
defectus ſiue conſummatio pendet de futuro:
& apponitur per ſi,vel per cùm:vt diximus ſuprà de falſ.cau=
ſa. Verbum autem vt,non denotat conditionem,ſed cauſam:
2 vt ff.de contrahenda emptione.l.cùm ab eo. † Diſtinguun=
tur conditiones: quia aliæ ſunt expreſſæ,aliæ tacitæ. Ineſt
autem conditio legati cùm ita legamus, quod ex Arethuſa
natum erit, hæres dato: aut fructus qui ex eo fundo per=
cepti fuerint: aut ſeruum, quem alij non legauero: vt ff.eo=
dem,l.prima,§.vltimo. Item de tacita conditione habuimus
exemplum ſuprà de inſtitut.& ſubſtitu.ſub conditione,l.ge=
neraliter. ſcilicet de eo qui rogauit filium ſuum reſtituere hæ=
reditatem poſt mortem ſuam, ineſt conditio,ſi moriatur ſine
liberis. Item conditionum quædam ſunt poteſtatiuæ, quæ=
dam miſtæ, quædam caſuales: vt diximus ſuprà de inſtitu.
3 Item quædam ſunt in dãdo,quædam in faciendo. † Et ſiqui
dem conditio conſiſtat in dando, debet eam legatarius demũ
a poſt mortem teſtatoris,& ſcienter adimplere[a].Nam ſi fato fe
cerit,non videtur obtemperaſſe voluntati.Si verò in faciendo
conſiſtat, & promiſcua ſit conditio,id eſt,quam facilè, & fre=
quenter adimpleri cõtingit: idem eſt in ea, quod eſt in ſupe=
riore,quę eſt in dãdo:vt ecce,legauit mihi,ſi aſcẽdero Capito=
lium.Si verò conditio non facilè,vel frequenter impleatur,ſa=
tis eſt eam impleri mortuo, vel viuo teſtatore:vt ecce, legauit
mihi,ſi fierẽ Conſul,ſi illam acciperem in vxorem, ſi nauis ve=

nerit

nerit ex Aſia: vt ff.eo.l.ij.& l.ſi iam facta.§.item ſciendum. &
l.ſi conditio. & ſ.de inſtit.& ſubſti.l.ſi quis. Sed quidam pro-
miſcuam appellant conditionem eam, quæ poteſt reiterari, nõ
promiſcuam verò eam quæ non reiteratur. Prædictis tamen
regulis derogatur propter neceſsitatem factorum, & volunta
tem teſtatoris, quæ in conditionibus primum locum obtinet,
4 eaꝗ regit conditiones: vt ff.eod.l.in conditionibus. Nam † cõ-
ditionum, quæ in futurum conferuntur, triplex natura eſt, vt
quædam ad id tempus, quo teſtator viuat: quædã ad id quod
poſt mortem eius futurum ſit: quædam ad alterutrum perti-
neant. tempus autem, vel certũ, vel infinitum cõpræhendatur.
Nam hæc conditio, Titia ſi nupſerit mihi: niſi viuente teſtato-
re impleri non poteſt. Illa autem conditio, ſi ad exequias fune-
ris mei venerit: non niſi poſt mortem impleri poteſt. Illa ve-
rò, ſi filio meo nupſerit, vel viuo teſtatore, vel mortuo, impleri
poteſt. Et prima, & tertia conditio, infinitum habet tempus:
quandocunꝗ enim nupſerit, impletur conditio, ſcilicet, prima
quandocũꝗ nubat invita, vel poſt mortem: ſecunda ad certum
tempus adſcripta eſt: quia non quandocunꝗ poſt mortem, ſed
cùm teſtator funeratur, impletur: vt ff.eodem, l.conditionum.
Item conditionum quædã conſiſtunt in faciendo, quædã in
5 non faciendo. † Et ſiquidem adiiciatur in faciendo, aut eſt im
poſsibile, aut turpe, & tunc remittitur omnino ſi ſit adiecta ei,
cui relinquitur: vt ff.eo.l.obtinuit. & l.non dubitamus. Secus,
6 ſi adiiciatur ei, à quo relinquitur: vt Inſti.de leg.§.vlt. Aut † eſt
poſsibile, nec turpe, & tunc aut erat iam factum tẽpore teſta-
menti, quod fieri teſtator voluit, aut nõ. Si factũ erat, aut igno-
rante teſtatore: & tunc pro puro habetur legatum: aut ſciente,
& tunc exigitur, vt iterum fiat, quod voluit teſtator: vt ff. eod.
l.ſi iam facta. Si verò factum non erat, pendebat hæc conditio
ex facto meo tantũ.i.legatarij: vt ſi manumiſero ſeruũ, ſi aſcen
dero capitolium. Aut ex facto meo, & alieno, vt ſi contraham
cum illa, ſi morer cum illa, ſi dem illi decem. In primo caſu, ſi
caſu impediar, totum conſequor legatum: vt ff.de condi. inſti.
l.quæ ſub conditione.§.quoties. Si impedior per alium, nihil
conſequor: niſi libertatẽ, ſed impediens tenetur ſecundũ quali
tatem delicti, vel legis Aquiliæ, vel condictione furtiua, vel a-
ctione in factum: vt ſ.ad leg.Aquil.l.inde Neratius. §. idẽ Iu-
lianus. & de condi.fur.l.iij. & de condi.cauſa da. l. iij.§. vlti. &
ff.eo.l.quibus diebus.j.reſpon. & l.quæſitum. Sed illo non exi
ſtente ſoluendo, fortè æquum erit me admitti ad legatum: vt
ff.de eo per quem factũ erit.l.vlti. In ſecundo caſu ſi caſu for-
tuito impedior, nihil conſequor: niſi libertatẽ: vt tamen poſt li
bertatem eadem pecunia detur, vel niſi ſint alimenta: vt ff.eo.
l.in teſtamẽto. & l.cùm ita datur. & l. Titio centum.§.ante nu-
ptias.l.illis. & de condi.cauſa da.l.iij.§.vlti. & ĩ.eod.l.vlti. Item
quandoꝗ partẽ conſequor, ſi pro parte impletur conditio, quę
in duos erat collata: vt ff.eo.l.penult. & l.item ſi. Si autem im-
pediar per alium, in cuius perſona poſita eſt conditio, totum
conſequor: vt ff.eo.l.in teſtamento. Illud not. quod in nullo ca-
ſu, & in nulla conditione quid cõſequor, ſi ſtet per me: vt ff. eo.
in teſtamento. de condi.inſti.l.vltima. In caſuali autem condi-
tione, ſi caſu deficiat, certum eſt me non admitti. In miſta idem
dico, ſiue caſu, ſiue per alium deficiat: quia non pendet ex fa-
cto meo tantùm: vt colligitur ſuprà de inſti. & ſubſti.l.ſi pater.
Si verò nullo modo impedior implere conditionem, adimple
re eam debeo, ſicut diſtinctum eſt, ſciens, & poſt mortem. Nec
aliter admittar ad legatum: niſi poſsit alicui imputari, quia im
pediuit me: vt diximus ſ. ff.eod.qui hæredi.§. vlti. & l. quæſi-
7 tum. & l.in teſtamento quidem. † Et ſi quidem tempus non ſit
adiectum, parebo, quando voluero: licet videatur contradice-
re: vt ff.eodem, l.hæc conditio. Sed quod ibi dicit ſic recipien-
dam conditionem, ſi cùm primum potuerit, Capitolium aſcen
derit: ſic eſt intelligendum, cùm primum, id eſt, poſt mortem
teſtatoris, non ante: vt patet ex præmiſsis. Si verò tempus ſit
adiectum, intra illud tempus debeo parere conditioni. & com
putatur tempus ab adita hæreditate, non à morte teſtatoris: vt
ff.eodem.ſi in diem. Item videtur quod mihi cedant dies illi,
quibus impedior à vicino implere conditionem cùm ad paren
dum conditioni ire vellem: vt ff.eo.l.quibus diebus. Igitur re-
liquo ſequenti tempore neceſſe eſt impleri conditionem: & ſi-
8 quidem vna ſit conditio, quid obtineat in ea dictum eſt. † Si
autem plures ſunt conditiones, diſtinguendum eſt, vtrum ſint
diſiunctiuo modo adſcriptæ, an copulatiuo. In primo caſu ſa-
tis eſt vnam impleri. In ſecundo, vtraꝗ implenda eſt: vt ff.eod,
l.cùm pupillus.§.diſiunctiuo. & de cõdi.inſt.l.ſi hæredi. Porrò
9 † vbi iuſſus eſt aliquis eſſe liber, ſi rationes reddiderit, quod-
dam ſpeciale obſeruatur, vt ſiquidem nihil ſit in reliquis, pu-
ra videatur omnino eſſe datio libertatis: vt ff.de euictio. l. qui
libertatis.§.ſeruus. Si verò aliquid eſt in reliquis, non ſolum
datio pecuniæ eſt in conditione, ſed etiam factum, ſcilicet,
quòd inſtruat dominum in rationibus, & ita conditio iſta ex
quadam miſtura conſiſtit: nam non vtique ſi ille informet, &
reliqua obtulerit, liber erit. Non enim teſtator hoc ſenſit, ſed
illud, vt rationes reddat: quomodo ſeruus reddere ſolet, id eſt,
legendas offerre rationes primum: deinde computandas, vt
explorari poſsit imputationes probè, an improbè referantur.
accepta rectè relata, an non rectè ita enim incipit quidam res
à facto: peruenit autem ad pecuniam in iſtis verbis, etiam hæ
redes notitia inſtrui rationem: vt ſciam quid in quacunque ra-
tione ſcriptum ſit: nam quòd ipſe viuus facturus erat, ab hæ-
redibus ſuis fieri iuſsiſſe intelligitur. Ille autem non ſic ſo-
lebat ſeruo oſtendenti reliquas rationes ſubſcribere, ſed ita vt
legeret, examinaret, exciperet. Non ergo hanc ſolum habet
ſignificationem, ſi cautiones, inſtrumentáque omnia, actus,
exhibuerit hæredi, ſed & ſi reliqua ſoluerit: vt ff. eodem, lege,
cùm ſeruus. Ad hoc autem vt reddantur rationes, & quali-
ter debeant reddi, arbiter delegari debet: qui excuſsis ratio-
nibus declarabit ea, quæ reliqua ſunt, & quas rationes, &
quæ inſtrumenta tradere, aut exhibere dominis ſuis debeat
ſeruus, & ſic non impeditur ſerui libertas, ſiue redditæ ſint
rationes, ſiue ſtet per hæredem quominus reddantur: vt ff. eo-
10 dem.ſi cui libertas. † Impleri debent conditiones, quæ con-
ſiſtunt in dando ab eo, quem voluit teſtator dare cauſa condi-
tionis implendæ: ſi maior eſt. Sed & ſi pupillus eſt, parere po
teſt, ſine tutoris authoritate. Nec obſtat, quòd expleta con-
ditione neceſſarius hæres aliquando eſſe poteſt: nam hoc iure
poteſtatis fit, non conditionis explendæ. Item ſeruus, vel fi-
liusfamilias, ſine iuſſu patris, vel domini, conditionem im-
plere poſſunt: quia eo facto nemo fraudatur: vt ff. eodem, l.
conditionibus. Item debet implere conditiones in eius per-
ſona, cui voluit teſtator dari cauſa conditionis implendæ: ſi
maior eſt. Si autem pupillus eſt, vel adultus, eorum tutori-
bus, vel curatoribus, vtiliter dari poteſt: vt videatur imple-
ta conditio. Ipſi autem pupillo, vel adulto, non rectè ſolui-
tur: niſi poſtmodum in eorum vtilitatem conuertatur pecu-
nia: tunc enim confirmatur datio, alioquin nulla eſſet: ne da-
tio ex minorum imbecillitate pereat. nec enim id egit teſta-
tor, vt quoquo modo eſſet datum, expleta videretur eſſe con-
ditio: vt ff.de ſolutio.ſi ſeruus daret decem. & l. Stichum, aut
Pamphilum. §. vſumfructum. Illud non videtur inquiren-
dum in perſona illius cui dari debet pecunia cauſa implendæ
conditionis, poſsit ex teſtamento capere, an non. vtrobique
enim eſt ei numeranda pecunia: licet non fiat accipiẽtis. Quid
enim intereſt, an tali perſonæ dari iubeatur, an aliquo loco po
nere, vel in mare deiicere? neque enim illud, quod ad talem
perſonam perueturum eſt teſtamenti nomine, ſed mortis
11 cauſa capitur: vt ff. eodem, l. Mæuius cui. † Debeo autem
pecuniam dare cauſa implendæ conditionis totam: ſi totum
poſſum capere legatũ, vel ſi duo ſimus legatarij iuſsi dare pe-
cuniam cauſa implendæ conditionis, quilibet debet dare pro
portione ſua; & licet vnus noſtrûm moriatur, & plures ei ſuc-
cedant, nullus eorum dando pecuniam pro parte hæredita-
ria conſequitur legatum. Sed oportet tantùm dari, quantum
debeat dare legatarius defunctus: vt ff. eodem. cùm fundum.
Cùm verò legatarius capit pro parte legatum, pro ea par-
te debet dare pecuniam: vt ff eodem, l. Plautius. §. item ſcin-
12 ditur. † Vbi autem plures perſonæ [b] aliquid facere iuſ-
b ſæ ſunt, ſiquidem ſit diuiduum, putà ſi aſcenderit Capito-
lium; quiſque aſcendendo admittetur ad legatum: quia plu-

raliter verbum prolatum, diuisè geminat significationem singularis: vt ff. eo. l. falsa demonstratio. §. quid ergo. & j. eod. l. si plures. Si verò sit indiuiduum, sufficit per vnum impleri: nisi testator satis non habuit per aliquem solum impleri conditionem: vt ff. de manumiss. testamen. l. si ita fuerit. & ff. eo. l. tales.
13 Si autem conditio † est in non faciendo, quia non potest in præsenti ex toto impleri conditio: succedit Mutiana cautio, qua præstita soluitur relictum: vt ff. eod. l. Mutianæ. nisi per aliam conditionē deferatur legatum: vt ff. eod. auia. §. Mutiana. Hoc ita, si conditio non potest existere viuente legatario: aut si potest existere, cum pessimo tamen omine: vt ecce legatum est Titiæ, si à liberis non discesserit, licet enim viua Titia mortuis liberis eius conditio legati possit existere: nihilominus tamen Titia consequetur legatum præstita cautione. neque enim debet opponi matri tam criminosa interpretatio nō interponendæ cautionis. Pessimo ideo dixi, quia secus est, si relinquatur vxori alicuius, si nō miserit libellum repudij. Nam & pleræq; gaudent de morte maritorum: vt ff. eo. l. pater. §. socrus. Porrò quædā conditio, putà si non nupserit, omnino remittitur quasi contra vtilitatem reipubli. Secus si dictum est, si nupserit illi: vt diximus suprà de indicta viduita. Interposita autem Mutiana cautione, agitur ex ea: si legatarius aliquid fecerit contra cautionem. Nam & res, & fructus restituit: vt ff. eo. l. hæres. §.
14 qui potest. † Item illud notandum est, quòd quotiescunq; stat per hæredem, cuius interest conditionem nō impleri: pro impleta habetur. Item illud notandum est, vbi cōditiones sunt tacitæ, non fiunt legata conditionalia: vt ff. eod. l. conditiones. quæ aliàs dicuntur agentem protinus repellere: vt ff. eo. l. eas. Si verò fuerit expressa conditio, secus est: nisi fuerit legatū sub eadem conditione sub qua hæres quis futurus est: vt ff. eod. l. in conditionibus. §. hæc scriptura.

a ADNOTATIO. ℭ Adimplere. Vide ad hoc Barto. & doct. in l. lega: circa princi. de legatis. ij. & in l. si pluribus. de legatis. j. canonistas melius in capi. nonne de præscript. & in regu. cum quis. lib. vj. vbi vide quoniam tendunt ad forum conscientiæ.

b ℭ Plures personæ. Ad istam materiam vide Barto. in l. si plures. C. de conditio. insert. & ibi Bald. & doctor. in l. si paterfamil. de hære. insti. & in consil. suo incipien. Arnaldus & Angelotus. doctor. in l. cui fundus. ff. de conditio. & demonstratio.

De vsuris, vel fructibus legatorum, & fideicommissorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Vsuras in actione ex testamento uenire ex mora sicut in omnibus bonæ fidei iudiciis.*
2 *Legatario qua ratione succurratur aduersus hæredem detrectantem præstare legatum eo prætextu, quòd, dicat se nescire quantum sit detrahendum Falcidiæ nomine.*
3 *Fructus rei legatæ ex quo tempore pertineant ad legatarium.*

LICET aliàs in actione quæ stricti iuris est, vsuræ non veniant etiam lite contestata, secundum nos: vt suprà de condictio. indebi. l.
1 j. licet Rogerius dixerit contrarium. † Tamen in actione ex testamento & fructus, & etiam vsuræ veniunt. Comparatur enim iudiciis bonæ fidei: vt s. ex quibus causis in integrum restit. non est necess. l. in minorum. vnde sicut in bonæ fidei iudiciis ex qualibet mora veniūt vsuræ: ita & hic. i. à tempore interpellationis cùm hæres nullā iustam causam prætendit non faciendæ solutionis.
2 † Quid enim si incertum sit, quantum nomine Falcidiæ debeat detrahi? quo casu subueniri potest legatario per cautionē, vt capiat legatū totum præstita satisdatione de restituendo eo quod accepit vltrà quàm liceat capere per legem Falcid. quòd si legatarius satisdare non potest, remittitur ei satisdatio: & arbiter delegatur, qui agnoscat an & quantū debeat detrahi nomine Falcidiæ: vt infrà eo. l. ij. & ff. si cui plus quàm per legem Falc. l. cùm non facilè. Sed fortè videretur alicui, quòd tantùm à lite contestata currerent vsuræ: quia leges omnes huius titu. loquuntur de lite cōtestata sed non est ita: vt ff. de leg. ij. si quis seruo. & l. Titia Seio. §.
3 vsuras. & vt legatorum nomine ca. l. j. §. bellissimè. † Fructus quoq; post moram veniunt, & fœtus equarū, si equæ fuerint alienæ. Nam si fuerint testatoris, ab adita hæreditate trāsit dominium in legatariū: non à die mortis: vt ff. de furtis. l. à Titio hærede. & j. eo. l. vlti. & ff. de vsuris. l. equis. Ergo ab adita hæreditate fructus pertinent ad legatarium: vt ff. de vsuris. l. Hærennius Modestinus respondit, fructus. Sed tamen hæres posset excusari à fructibus: si nesciret rem legatā, & perciperet eos ante moram, & consumeret: vt ff. de acquir. rerum domi. l. quæsitum. De fructibus ergo rei legatæ qui percipiuntur post litem contestatam, quinimò & post definitiuam sententiam à qua est, vel non est appellatum, indubitanter tenetur hæres. Nam etiam quadrimestris temporis intercapedo, vel pendentis appellationis iudicatis dilationē dare, non lucra, debet afferre. De fructibus etiam percipiendis in quadrimestri tempore tenetur hæres: si ante litem contestatam fuerit in mora. Et difficilè est, quòd mora non præcedente, perueniatur ad iudicem: sed tamen potest esse cōtrarium propter dubitationem rationis, legis Falcidiæ: vt ff. de vsuris. l. in fideicommissi.

De Senatusconsulto Trebelliano. *Rubrica.*

1 ☞ *Trebelliani Senatusconsulti remedia quæ sint.*
2 *Hæreditatem adire & restituere quis rogari possit.*
3 *Hæres an rogari possit etiam id restituere, quod capere non potest, & quid in legatario.*
4 *Hæreditatē adire quibus uerbis rogari quis possit, ut cogatur adire, & restituere.*
5 *Hæres rogatus restituere hæreditatem, per quem cogi possit adire, & restituere, & quo postulante. nu. sequen. & qua actione, nu. 30.*
7 *Pater, qui rogatus est filio hæreditatem restituere, an possit postulante filio cogi adire, & restituere.*
8 *Dominus hæres institutus & rogatus restituere hæreditatem cum libertate seruo suo, an possit cogi adire, & restituere.*
9 *Hæreditatem adiri & restitui ab hærede instituto, an possit procurator fideicommissarij postulare.*
10 *Hæreditatem non posse restitui procuratori, aut ei, cui fideicommissarius uellet donare.*
11 *Fideicommissum extingui morte fideicōmissarij, nec transire ad eius hæredem.*
12 *Hæres sub conditione institutus, & rogatus restituere, an & quatenus cogi possit adire.*
13 *Hæres institutus in diem, & rogatus restituere, quādo possit adire & restituere.*
14 *Hæres purè institutus, & rogatus sub conditione restituere hæreditatem, quando possit cogi adire & restituere.*
15 *Hæreditatis fideicōmissariæ restitutio cui facienda sit.*
16 *Hæreditatem adire & restituere, qui hæredes compellantur.*
17 *Hæreditas ut adeatur & restituatur, postulari posse aduersus absentes.*
18 *Hæreditatem restitui posse re, & uerbo, atque inibi quomodo restituantur re, quomodo item uerbo.*
19 *Fideicommissarium uniuersalem non habere rei uendicationem, nec item dominiū hæreditate nondum sibi restituta.*
20 *Hæreditate restituta, actiones & obligationes transire in fideicōmissariū, & quid si ea hæreditas restituta sit, de qua hæres passus controuersiam uictus sit. numero sequenti.*
22 *Hæreditate restituta, quæ iura non transeant in fideicōmissarium.*
23 *Quartæ retentionem locum habere in restitutione hæreditatis: & quæ ueniant imputanda in eam quartam.*
Fructus ab hærede rogato restituere percepti quando non imputentur in quartam.
24 *Legata, & fideicommissa, item data causa conditionis implendæ, an & quando imputentur in quartam.*
25 *Prælegata an ueniant in restitutione fideicommissi.*
26 *Fideicommissarius an possit uti quartæ retentione.*
27 *Quartæ retentio in restitutione fideicōmissi quando cesset.*
28 *Hæreditatis restitutio quibus casibus fiat ipso iure citra factum hæredis.*
29 *Fideicōmissarius cui restituta est hæreditas, an solus agnoscat onera legatorū, an uerò etiā hæres qui restituit teneatur ad ea pro ratione quartæ quam retinet.*
31 *Hæres, qui percepta aliqua re rogatus est restituere hæreditatem, si petat sibi suppleri quod ad quartam deest; an teneatur pro rata creditoribus hæreditariis.*

DICTVM est de fideicōmissis singularibus: nunc audiamus de vniuersalibus. vel sic: Dictum est de relictis, & eorum augmētis, nunc audiamus de diminutionibus ipsorū. Et quia relicta vniuersalia, quæ sunt digniora, diminuuntur per Trebellianū, singularia defalcātur per le. Fal. primò de Tre. loquamur, & de incertis personis. Est autem

autem præmittēdum, quòd ſuper fideicōmiſsis vniuerſalibus, quam plura Senatuſconſulta olim fuerunt facta, ſcilicet, Trebellianum, & Pegaſianum. Cuiuſcunq; eorum propriaſtatis facilē eſt videre in litera Inſtitu. de fideicom. hære. §. is verò. & §. ſed quia. & §. ex ſingulis. Sed quia omne ius hodie in Trebellianum translatum eſt: vt in prædicto titu. §. ſed quia. ideo de Trebelliano vidēdum, quæ ſint eius remedia, quibus proficiant, quando, & qualiter.

1 † Sunt autē eius remedia quinq;. Primum eſt, vt quis cogatur adire. Secundum, vt reſtituere. Tertium, vt tranſeant actiones in fideicommiſſarium. Quartum, de quartæ deductione. Quintum, vt hæres qui reſtituit, habeat exceptionē, ſi conueniatur, & remoueatur exceptione, ſi agat. Et de his remediis ſuo ordine videndum eſt: ſcilicet eo

2 diligenter † præcognito quis poſsit à teſtatore rogari adire hęreditatē, & reſtituere: & qualiter poſsit rogari. Rogari poteſt hæres etiam à filiofa. in caſtrenſi peculio, vel quaſi caſtrenſi inſtitutus. Item ab inteſtato venientes, & bonorum poſſeſſores. Nec diſtinguitur in inſtitutis ſint ſingulares perſonæ, an municipes, vel collegium: imò & ſi ad fiſcum bona vacātia deferantur, tenetur adire. Idem & in quibuslibet prædictis magnis dignitatibus: vt ff. eo. l. j. §. hoc autem. & §. in filij. & §. ſed & qui magna. & l. recuſare. §. meminiſſe, & §. fiſco. & §. ſi municipes.

3 Item † rogari poſſunt hæredes inſtituti, quamuis ſolidum capere nō poſsint. Nā ex hac cauſa, rogati reſtituere cōpellerentur, cùm nihil oneris apud eos remanſurum ſit: vt ff. eo. l. cogi. §. hi, qui ſolidum. Quid ſi inſtitutus nihil omnino poterat capere? videtur ſecundum rationem prædictæ legis, idem cùm nihil oneris &c. Eſt præterea exemplum ſingularium relictorum. Nam ſi nihil capere poſsit legatarius, qui alij reſtituere rogatus eſt, tamē totum petit, & reſtituit: vt ff. ſi quis aliquem te. prohi. l. j. §. ſed ſi legatarius. & ff. de lega. ij. l. cùm ei. & ff. de excu. tu. l. legatarius. E contrario occurrit: quia vbi non tenet teſtamentum, adhuc pendente conditione non cogitur adire, & reſtituere: nec ſi velit, poteſt: vt ff. ad Trebel. l. ſed ſi alio. §. vlti. & l. ſed ſi ante. Cur non idem, & ſi nullum ſit teſtamentū propter conditionē inſtituti? Io. putat aliud eſſe in hæreditate, quàm in relictis ſingularibus. Et eſt ratio: quia ſi hic capere nō poteſt, tenet tamen teſtamētum propter inſtitutionem, quæ ritè facta eſt, & tenet. non enim teſtamentum pendet ex legatis, ſed legata ex teſtamento. Vnde cùm teſtamentum teneat rectè pro tali legato, & à tali perſona petetur: quia non ſui commodo id cedit, ſed hæredis inſtitutio caput eſt teſtamenti, & teſtamentum pendet ex ea: vt Inſtit. de leg. §. ante. Ea autē nulla exiſtente, nullus ex teſtamento ſibi aliquid vendicare poteſt. Sed ſecus, vbi inſtitutus partem capit. Nam tunc ne defunctus pro parte teſtatus, & pro parte inteſtatus deceſsiſſe dicatur: totum capere dicēdum eſt, ſed reſtituere tenetur. De capiente partem ponitur exēplum ſuprà de ſecun. nupt. l. j. & eſt etiam argu. pro hac opinione: quia lex dicit inſtitutionē eius qui capere nō poteſt haberi pro non ſcripta: & in ea cauſa eſſe, acſi inſtitutus ille non eſſet: vt §. de hæred. inſtitu. l. j. & ff. de his quæ pro non ſcrip. l. ſi in metallum. vel dic, habetur pro nō ſcripta quātum ad commodum ſuum: ſed quantū ad onus ſuum, id eſt, ad commodum fideicommiſſarij, tenet: vt ff. de his quæ

4 pro non ſcript. l. j. † Rogari poteſt quis adire quibuſcunq; verbis: ſiue enim dicat hæreditatē meam, vel familiam, vel pecuniam, vel vniuerſam rem ſuam, vel omnia ſua, vel patrimonium, vel facultates, vel ſi dicat quis: quicquid habeo, vel ſi cenſum, vel ſi fortunas ſuas, vel ſubſtantiam ſuam, vel ſi dixerit peculium (quia plerinq; patrimonium peculium dicunt) rectè rogatus eſt. Sed & ſi dicat, quicquid ad te, vel ex hæreditate, bonisve meis peruenerit: rogo reſtituas, cogi poterit adire. Et generaliter dici poteſt quem non poſſe cogi adire, & reſtituere: ſi de re, vel quantitate fuerit rogatus. Cæterum ſi de vniuerſitate tota, vel quota parte ſenſerit teſtator, habet locum Trebel. vt ff. eo. l. nam quod. §. vlti. & l. vel omnia. & l. cogi. vſq; ad illum §. inde quæritur. Item rogari poteſt hæres non tantum de hæreditate teſtatoris tota, vel eius portione: ſed etiam, vt reſtituat hæreditatem Seianam totam, vel partem, quæ ad eum peruenerat. Sed & ſi miles rogauerit, quę res Italicas reſtituere, vel prouinciales, cogi debebit adire, & reſtituere, qua ratione miles ex certa re inſtituit hæredem: & tranſibunt actiones: vt ff. eod. l. cogi. §. ſed & ſi quis non hæreditatis. & §. ſed & ſi miles. Item rogari poteſt quis, vt aliquē hæredē faciat, non vt teneat directò: ſed vt videatur rogatus: reſtituendo quicquid habuit ex hæreditate defuncti retenta quarta: vt ff. eod. l ex facto. Itē rogari poteſt quis purè, & ſub conditione: vt Inſtitu. eo. §. poteſt. & ex certo tempore: vel etiam ex incerto: puta poſt mortē ſuam, & incerto loco: vt ff. eod. l. recuſare. §. vlti. & l. ſed ſciendum. & ſuprà de fideicom. l. poſt mortem ſuam.

5 † Nunc videamus per quē rogatus compellatur adire, & reſtituere: hoc enim requirere tēpeſtiuum eſt, veluti ſi prætor, aut conſul fuerit inſtitutus hæres, & ſuſpectam hæreditatē dicat, an cogi poſſit à prætore adire, & reſtituere? Dicendum eſt prætorem quidem in prætorem: vel conſulem in conſulē nullum imperium habere. Sed ſi ſuæ iuriſditioni ſe ſubiiciant, ſolet prætor in eos ius dicere. Sed ſi ipſe prætor inſtitutus ſuſpectam dicat, ipſe ſe nō poterit cogere: quia triplici officio fungi nō poteſt: ſuſpectam dicentis, & coacti, & cogentis. Sed in his omnibus caſibus, & ſimilibus principale auxilium implorandum eſt: ſed illud non impedit coactionem: ſi inſtitutus hæres ſit pater, & filius gerat magiſtratum: & ipſum habeat pater in poteſtate ſua. Nam quod ad ius publicum pertinet non ſequitur ius poteſtatis: vt ff. eodem, l. ille à quo. §. tempeſtiuum. & §. vltimo. &

6 l. nam quod. † Compellitur inſtitutus adire, poſtulante eo, cui tota hæreditas eſt relicta, vel pars eius quota, vel tertia dimidia, vel vncia. Secus ſi re, vel de rebus aliquibus, vel de libertate quis rogetur. Et eſt ratio: quia non debet quis compelli hæreditatem adire, vt emolumentum hæreditatis quidem refundat, ipſe verò oneribus hæreditariis obſtrictus relinquatur, quòd fieret, ſi pro fideicommiſſo ſingulari cogeretur. Ceſſat ergo compulſio, licet indemnitatis cautio offeratur: vt ff. eodem, l. nam quod. §. non omnis. Habetur etiam miſta conſideratio eorum qui rogati ſunt, & à quibus reſtituenda eſt hę

7 reditas. Filius † enim famil. patrem ſuum in cuius poteſtate eſt non poteſt compellere adire, & reſtituere: niſi pater multa in fraudem fideicom. facere probetur: tunc enim etiam à filio exiſtenti in poteſtate ſua cogitur reſtituere hæreditatem: ne quid in ea quandiu filius eius viueret iuris haberet pater: & obtinet hoc etiam, ſi pater filio ſuo reſtituere rogetur hæreditatem ſub illa conditione, ſi deſierit eſſe in poteſtate eius: vt ff. eod. l. Imperator. Si autem filius eſt emancipatus patrē ſuum

8 poterit cogere adire. Dominus † tamen inſtitutus hæres ab aliquo rogatus reſtituere hæreditatē cum libertate ſeruo ſuo proprio, non compellitur adire, quamuis ſi ſponte adiuiſſet, cogeretur præſtare ſibi fideicōmiſſariam libertatem, & hæreditatem. Quinimò etſi paratus ſit quis domino cauere de indemnitate, maximè ſi pretium ſerui offerat, non oportet ſub incerto cautionis committere ſe aditioni hæreditatis. Sed ſecus eſt vbi ſeruo teſtatoris, vel fortè extranei rogatus hæres reſtituere libertatem, & hæreditatem: tunc enim nō debet aſpernari hæres perſonam cogentis: vt ff. eo. l. cogi. §. ſi pater filio. & §. ſi ſeruum. & §. idem quærit. & §. ſed ego. & l. mulier. §. non eſt dubitandum. Planè ſi duo ſunt hæredes inſtituti, & vnum rogauit libertatem ſeruo præſtare: alium autem rogauit de reſtituenda ſua parte hæreditatis, neque iſte compellitur adire propter ſolam libertatem, neque ille propter ſolam hæreditatem. Sed ſi fortè vnus eorum repudiauerit, & ita ad alterum cœpit tota hæreditas pertinere, ſimulq; cœpit teneri ad libertatem, & ad hæreditatis portionem: locus erit Trebellia. acſi à principio relicta eſſet libertas, & hæreditas ab vno: vel perinde acſi plures inſtituti hæredes rogati eſſent omnes de hæreditate, & libertate reſtituenda: vt ff. eodem, l. ſi res. §. ſeruus.

9 † Item compellitur inſtitutus adire poſtulante procuratore fideicommiſſarij: ſi conſtet eum verum eſſe procuratorem. Si autem non conſtat, non poteſt compellere inſtitutum hæredem, licet velit ſatiſdare ratam rem dominum habiturum. Fragilis enim res eſt cautio, & ſub eius incertitudine non compellitur ſe ſubiicere tanto oneri. Si tamen hæres ſpontanea voluntate ſua adierit, & ille, qui dicit ſe procuratorem eſſe fideicommiſſarij propter incertitudinem mandati velit ſatiſdare ratam rem dominum habiturum, compelletur hæres reſti-

tuere hæreditatem:vt ff.eo.apud Iulianum.§.vtrum.& l.quæ-
sita.§.etiam.& valebit restitutio hæreditatis facta procurato-
ri:vt eius mediãte persona transeant actiones in fideicommis-
sarium:acsi sibi restituta esset hæreditas, siue procurator erat
verus,vel nuntius,siue fideicõmissarius ratam habuerit restitu
tionem:vt ff.eod.apud Iulianũ.§.vtrum. & l.restituta. §. sed si
voluntate tua.& l.quamuis.§.vlti.& l.mulier. & l. quia perin-
10 de. Nec enim potest † restitui hæreditas procuratori, vel ali-
cui personæ, cui vellet donare fideicommissarius, nec in eum
transferantur actiones:hoc enim est ne nimia subtilitate & iu-
ris impossibilitate:vt ff.de iure do.l.si mulier.§.ex asse.Si autẽ
fideicõmissarius decesserit posteaquã hæres adiuit ad instan-
tiam sui procuratoris:& antequã hæres restitueret hæreditatẽ
procuratori, succurritur hæredi adeunti, ne teneatur respon-
dere creditoribus hęreditariis;perindeq; bona hæreditaria ve
niunt,acsi hæreditas adita non esset:vt ff eod.l.apud Iulianũ.§.
vtrum. & l.postulante.j.respõso.Idemq; & si hæres qui adiuit,
alij restituerit hæreditatem, sine mandato fideicommissarij:&
fideicõmissarius decesserit antequã ratum haberet.Extingui-
11 tur † ergo fideicõmissum morte fideicõmissarij:nec transit ad
hæredem eius.habetur enim fideicõmissarius loco hæredis,ac
hæreditas nondum adita transmittitur ad hæredem. Sic ergo
idem iuris est in fideicommisso. Ius planè deliberandi super
hæreditate intra annũ transit ad hæredem:vt s̃. de iure delibe-
randi.l.cum antiquioribus.Et idem fortè dici posset in fideicõ
missario:& habeat hæc locum in hęrede purè instituto:vt ipse
12 compellatur adire secundũ ea quæ diximus. † Quid autem
si institutus est sub conditione:distingue vtrum conditio sit in
dando,an in faciendo,si est in dando,fideicommissarius debet
offerre hæredi id quod hæres dare iussus est, vt hæres impleat
conditionem : vt sic ea impleta hæres possit hæreditatem adi-
re, & restituere. Si autem conditio est in faciendo, siquidem
facile est adimplere , neque habet vllam turpitudinem condi-
tio,nec vllum impedimentum:iubendus est hæres parere con
ditioni, & adire hæreditatem & restituere. Quid enim si
nominis ferendi conditio est, quam prætor exigit adimpleri
tanquam honestam.putà vt eodem nomine nuncupetur, quo
& testator, vel denominetur:dicunt quidã,rectè facturus vi-
debitur si eam conditionem impleuerit. Nil enim mali est ho
nesti hominis nomen assumere.nec enim in famosis, & turpi-
bus nominibus hanc conditionem prætor exigit. Quid enim
si testator voluit eum vocari vespilonem,id est, vi spoliantem
latrones?si recusat hæres nomen ferre, remittenda est ei condi
tio, & remittendæ sunt ei vtiles actiones hæredi : ne habeat
transferre in fideicommissarium.vtique enim testator(nisi ex-
pleta conditione)neq; scriptum hæredem ad hæreditatem vo-
cauit,neq; per hunc voluit hæreditatem illi restitui. plus enim
tribui à prætore ei qui fideicõmissum petit, quàm testator vo-
luerit, absurdum est. In hoc ergo casu de æquitate prætoria
subuenitur fideicommissario : vt intendát vtiles actiones, acsi
sibi restituta esset hæreditas : sicut & in quibusdam aliis casi-
bus contingit : vt patebit, vel etiam licet institutus hæres non
impleuerit conditionem,poterit tamen petere bonorum pos-
sessionem secundum tabulas, vt nactus actiones trãsferat eas
ex Senatuscon.vt ff.eod.l.si cui.§. si sub conditione. & l.facta.
§ si sub conditione. Nam & institutus sub conditione pen-
dente interim conditione petit bonorum possessionem secun
dum tabul.quod verius est:vt diximus s̃.de bono.poss. secun-
dum tabul. Quod dictũ est in conditione nominis turpis,ser-
uandum est, & in qualibet conditione turpis facti,vel impossi
bilis.Si verò sit conditio in facto honesto, & possibili : sed ta-
men difficultatem habet, puta in impẽsis,& labore. siquidem
tale factum est:vt possit per alium adimpleri.id adimplebit fi
deicõmissarius:vt ff.eod.l.si cui.§.si sub conditione. Si aũt non
potest ab alio impleri,prout distinguit lex inter facta j̃. de ca-
du.tol.l.vnica.§.ne aũt.tunc illud factũ adimplebit hæres : sed
impendia repræsentabit ei fideicommissarius:nam & si hæres
alio loco iussus sit restituere hæreditatem impendiorum, quæ
ad id explicandum necessaria essent, ratio habebitur secũdum
dignitatem hæredis.Nam si ita esset institutus, si Titius x.det,
fideicõmissarius debet offerre hæredi pecuniam:sed & salutis
hæredis, & ætatis ratio habebitur. Quid enim si morbo ap-
plicitus Alexandriam fuerit iussus adire? de ætate quoque &
iure etiam,id est,an liceat ei eò ire nécne,æstimabitur:vt ff. eo.
recusare.§.vltimo.& l.sed sciendum.& l.de ætate. Patet ergo
ex his institutum hæredem sub honesta conditione : non nisi
13 impleta conditione,posse adire,& restitui. † Idemq; & si in-
stitutus est in diem:quod fieri non potest:nisi à milite:vt dixi-
mus suprà de mili.testa.& vult adire hæreditatem, & restitui
ante diem : nec enim valet restitutio hæreditatis, nec transfe-
runtur actiones:quia non ita restituitur hæreditas, vt testator
rogauit. Si tamen postea quàm extiterit conditio:vel dies ad-
uenerit,ratam habet hæres restitutionem hæreditatis quam fe
cerat prius;benignius est intelligi tunc trãslatas videri actio-
nes,cùm ratum habet:vt ff.eod.sed si alio.§.vlti. & l. sed si ante
diem.vt sic retro factum trahatur ante diem ad præsens tem-
pus:sicut & alias.ff.de seruituti.rustico.prædio.l.per fundum.
14 & de officio proconsu.l.obseruare.§. vltimo. Si † verò hæ-
res sit institutus purè, & rogatus sub conditione,hæreditatem
restituere potest fideicõmissarius conditionalis, pendente con
ditione cogere hæredem adire:sed non restituere : nisi in casu,
scilicet,cùm hæres rogatus est restituere duobus hæreditatem
alteri purè,vel in diem:alteri sub conditione. & suspectam di-
xerit hæres,nam ei,cui rogatus est purè,vel in diem restituere,
interim vniuersam hæreditatem restituet.Cùm autem extite-
rit conditio,si velit alius fideicommissarius partem suam susci
pere, transeunt ad eum ipso iure actiones : non per restitutio-
nem eius fideicõmissarij cui iam hæres restituerat hæredi hæ-
reditatem:nec enim potest restituere : vtpote cùm non fuerit
15 rogatus. † Fieri potest hæreditatis restitutio fideicõmissa-
rio,vel alij cuicunq; nomine suo. Nec distinguo an sit ille ma-
sculus,an fœmina:paterfamil.an in aliena potestate : filius, vel
seruus:imò etsi eis restituatur volente fideicommissario,vel ra
tum habente, perinde est acsi fideicommissario restituta esset
hæreditas:vt ff.eodem,l.quamuis. §. vlti.& l. mulier.& l.quia
perinde. Si autem seruo sit ex Trebel. Senatuscons. hæreditas
restituenda:restitui poterit domino eius, etiam inuito seruo.
Nec in ea re consensu, aut opera serui est opus : sed ipsi seruo
restitui non potest:nisi domino volente,vel ratum habente:vt
ff.eod.l.seruo inuito.primo responso. Vbi autẽ est restituenda
hæreditas pupillo infanti, indubitanter potest restitui eius tu-
tori. Item & infanti tutoris authoritate interueniẽte. Nam &
tutore authore, posset adire hęreditatem,& cogere institutum
hæredem adire hæreditatem. Si autem maior infante est, non
debet restitui hæreditas soli tutori:sed opus est consensu pupil
li,neque soli pupillo:quia opus est authoritate tutoris:sicut &
in adeunda hæreditate dicitur. Eadem tractari possunt circa
restitutionem hæreditatis faciendã à pupillo infante,vel maio
re infante : si ipse rogatus est alij restituere hæreditatem : vt ff.
eodem,l.restituta.§. pupillus. & l. non enim. & l.sed nec. & l.
16 seruo inuito.§.si pupillo. † Compellitur adire,& restituere
institutus hæres.Non distinguo an sit extraneus,an suus & ne
cessarius,vel necessarius tantum.Item hæredes hæredis quili-
bet pro portione sua adire cogi possunt:vt ff.eod. l. si eius. §. si
necessarium.& §.si quis tu.& l.quãuis.§.persona autem. Item
compellitur adire hæres etiam si dicat se fungi officio legatio
nis:quia hic non multũ ab officio occupatur.Sed non cõpelli-
tur restituere statim:sed vt reuersus domũ,si putauerit tibi ex
pedire,cõmodo Falcidiæ vel testamẽto vtatur:vel si non puta-
uerit, restituat totam hæreditatẽ ne onera patiatur:vt ff. eo.l.si
legatus.Illud non prodest hæredi allegare,ne compellatur adi
re;quia dicit se vereri,ne afficiatur damno.Est enim prospectũ
fideicommissario,vt si dicat suo periculo adire, & restitui sibi
velle,cogatur institutus hæres à prætore adire,& restituere hæ
reditatem. Nec refert soluẽdo an sit hæreditas, necne. Item
nec debet præscribi hęredi,cur metuat hęreditatem adire, vel
cùm nolit:cùm varię sint hominum voluntates quorũdam ne-
gotia timẽtium, quorundam cumulum æris alieni, quorun-
dam vexationem (tametsi locuples videtur hæreditas) quo-
rundam offensas,vel inuidiam quorundam gratificari volen-
tium his, quibus relicta est hæreditas, sine onere tamen suo.
Itẽ nec distinguitur in hærede,an renũtiet pręsens,an absens.

Nam

17 Nam † etiam aduersus absentes postulatur decretum: siue certior sit quorundam voluntas recusantium adire, & restituere hæreditatem: siue incerta, ad quod præsentia eorum non est
18 necessaria: vt ff. eodem, l. quia poterat. & l. recusare. † Restituitur hæreditas re, & verbo. Re, si fortè passus est hæres possideri res hæreditarias, vel totas, vel aliquas earum, hac mente, vt vellet restituere, & ille suscipere, non si ex alia causa putauit te possidere. Verbo autem restituitur hæreditas, si dicat se restituere inter præsentes, vel inter absentes per nuntium, vel per epistolam. Et quocunque istorum modorum fiat restitutio hæreditatis in fideicōmissarium, vel in alium (vt diximus) eius nomine statim fiunt res in bonis eius: etsi nondum earum
19 possessionem sit nactus: vt ff. eodem, l. facta. Licet enim † quidam dixerunt generalem fideicommissarium posse habere rei vendicationem, & habere dominium, etiam non restituta hæreditate: vt suprà commu. de leg. l. vlti. falsum est tamen, quod ex eo patet: quia ipse hæres alienat res hęreditarias antequam restituat hæreditatem, & manumittit seruum hæreditarium: sed tamen alienata imputet in quartam: vt ff. eodem, l. Marcellus. §. res. & l. si hæres institutus. §. si hæres. Quòd ergo dicitur in lege illa vltima communia de lega. dari rei vendicationem fideicommissario generali, est intelligendum restituta hęreditate, vel speciale est in rebus alienatis, vt ante restitutam hæreditatem detur fideicōmissario vtilis rei vendicatio. quid enim in alienatis posset operari restitutio hæreditatis, cum in eis nihil iuris remanserit apud hæredem? Et hoc apertius dice-
20 mus in sequentibus. Facta † restitutione, transeunt omnes
a actiones in fideicommissarium[a] & ciuiles, & prætoriæ: vt ff. eodem, l. quamuis. Item omnes obligationes etiam naturales: puta quibus seruus, vel pupillus tenebatur testatori: vt ff. eod. l. si eius pupilli. & durant istæ actiones & obligationes penes
21 fideicommissarium: † licet hæres post restitutionem hæreditatis de hæreditate passus controuersiam victus sit, aut liti cesserit: vt ff. eodem, l. facta. §. si hæres. Sed si ante restitutionem hæreditatis, de hæreditate hæres passus sit controuersiam: & lis sit contestata contra eum: & iudicio pendente, restituit hæreditatem fideicommissario: deinde lata sententia contra eum sit victus, actiones ex Trebelliano translatæ in fideicommissarium temporariæ, id est ad tempus fuerunt penes eum: desinunt enim ei competere victo hærede. Potestas enim eius actionis tollit intellectum restitutionis, indebito fideicōmisso constituto. Planè si fideicommissum ab eo quoque, qui postea vicit relictum est: quia possessor in ratione reddendæ hæreditatis partem, quam fideicommissario restituit hæredi, qui vicit repudiat, defendi potest actiones Trebelliani durare: vt ff. eo-
22 dem, l. si patroni. §. vltimo. Planè † quædā sunt quæ transire non possunt in fideicōmissarium, scilicet operarum actiones, quæ competunt hæredi filio, scilicet patroni, nec transeunt ad extraneum hæredem, vel ad fideicommissarium. Item iure sepulchrorum remanent penes hæredem: vt ff. eod. l. quia perinde. §. restituta. & l. si patroni. primo responso. Quædam verò non transeunt eo ipso quod restitutio facta est: sed oportet actiones nominatim cedi: sicut est in his actionibus, & obligationibus, quas ipse hæres quæsiuit ex persona sua: puta credendo pecuniam hæreditariam: & pignora accipiendo pro ea, vel accipiendo pignus pro eo quod debitum fuerat defuncto, vel his similia faciendo: vt ff. eod. l. si hæres pecuniam. Quartæ
23 † retentio locum habet, vt hæres quartam retineat de vniuersitate quam rogatus est restituere. In eam quartam imputantur fructus ex voluntate defuncti percepti: vt si post tempus restituere cogetur. Sed & si quid suprà quartam sit in fructibus non restituit. Si verò hæres percipiat fructus negligentia non petentis, in quartā non imputat, nec restituit: hoc est quod lucri facit. Si verò percipiat post moram suam, imputat, & restituit quod habet supra quartam: vt ff. eodem, l. in fideicommissaria. & l. mulier. §. si hæres. & l. ita tamen. §. hæres ex asse. Hodie tamen speciale est in filiis primi gradus rogatis restituere hæreditatē, vel suis filiis, vel suis fratribus, si decesserint sine liberis, vt quartam retineant: non per imputationem reditu[um], licet hic testator rogauerit, vel iusserit, sed in ipsis rebus hæreditariis quarta retinebitur, & dodrans restituetur. In nepotibus autem, & in omnibus aliis personis, obtinent superiora de imputatione fructuum in quartam: vt infrà eodem, l.
24 iubemus. Item † imputantur in quartam legata, & fideicommissa. Item data causa conditionis implendæ ab extraneo, si verò à cohærede percipiat, si quidem pecuniam, idem est: quia totam iure meo, id est hæreditario percipere videor: vt cohæredes in ea nihil ius videantur habuisse: vt ff. de leg. ij. l. cùm pater. in princip. Si verò corpus non hæreditarium, idem est. Si hæreditarium corpus percipiā à cohærede meo pro mea parte: quia totam hæreditariam partem imputo: si detraho Falcidiam contra voluntatem defuncti alioquin imputo in quartā hæreditariam: vt ff. ad leg. Falc. Titia. Pro ea verò parte, quam percipio à cohærede extra quartam, idem est quod à cohærede percipitur: vt ff. ad legem Falci. l. in quartam. §. sed in fidei-
25 commissaria. & ff. eodem. l. deducta. §. numis. Si † quæras vtrum prælegata veniant in restitutionem? dico, quòd si hęres rogatus sit restituere portionem hæreditatis, non veniunt legata: si autem rogatus sit restituere portionem simpliciter, vel quicquid ad eum ex hæreditate peruenerit, veniunt prælegata: vt ff. eo. Marcellus. §. quidam. & l. in fideicōmissaria. §. vlti. & penul. & ff. de lega. ij. l. si Titius. & s. de fideicom. l. cùm virum. Sed ei, quod dixi in primo membro videtur obstare id, quod est s. famil. ercis. filium quem? Responde tamen: vt s. ibidem notaui, hoc in Trebellianica quarta verum esse: secus in quarta debita iure institutionis: vt dicemus j. ad leg. Falci. Et est ratio: quia hic hæres rogatus restituere hæreditatem sentit onera hæreditaria pro parte illa tantùm, quam retinuit: vnde plura imputantur in quartam suam, quam in quartam hæredis onerati ad singularia legata: quia ille sentit onera in totū.
26 † Fit autem eius quartæ detractio ab hærede. nunquid à fideicōmissario? & quidem non, si legata sunt à se relicta. Si verò ab hærede, vel etiam simpliciter: siquidem hæres nō sit vsus Falcidia, vel quia compulsus adiit, vel quia liberalitatē suam voluit exercere in me, quarta detinetur. hoc aduersus cæteros. Porrò aduersus fideicommissarium lege Falcidia non vtor: vt ff. eod. l. j. §. inde Neratius. & l. ex asse. & l. facta. §. si cùm suspe-
27 cta. † Cessat hæc quarta: quia hæres coactus adiuit: vt ff. eo. l. nam quod. §. qui compulsus. Item propter priuilegium testantis: quia miles erat: vt ff. eodem, l. Marcellus. §. quod autem in suspecta. Item dixerunt quidam, quòd cessat, vbi princeps est institutus, quòd quidem lex non dicit: sed dicit quod cōsueuerunt principes quartā remittere: vt ff. eo. l. si legatus. §. vlti.

Exceptiones autem patitur hæres, restituta hæreditate in solidum: si agat, & exceptionem habet, si conueniatur: vt ff. eod.
28 l. j. §. quanquam. Porrò † extra summam illud notandum puto, quod in tribus casibus fit restitutio ipso iure: & transferuntur actiones in fideicommissarium. Primus est quando ille, qui grauatus est restitutione ante, vel post litem contestatam dolo malo contumaciter se absentat, ne restituat hæreditatem cùm ipse sit vocatus per iudicem. Secundus est quando grauatus est pro restitutione facienda, & antequàm restitueret hęreditatem, decessit sine vllo successore. Tertius est quando fideicommissarius prius grauatus in restitutione facienda in secundum fideicommissarium: vt infrà eodem, l. penult. §. vlt. Idem puto & in quarto casu, vbi rogatus in alienatis nullam habet actionem. Nam in alienatis non puto necessariam esse restitutionē: quia rogatus nihil iuris habet in rebus illis, quod concedere posset: & hoc videtur dicere suprà cōmunia de leg. l. vltima. & suprà eodem. authenti. contrà rogatus. Item si à primo fideicommissario non exigitur cessio in secundo, quia nō habet directas, vt suprà dictum est: ergo cùm rogatus in alienatis nullam habet actionem, multo magis non exigitur cessio: cum ibi primus fideicommissarius habeat vtiles actiones.

Item potest dici & in alio casu, cùm hæres rogatus est restituere hæreditatem, vni purè, vel in diem: alteri sub conditione. & hæres restituit vniuersam hæreditatem ei, cui rogatus erat restituere purè, pendente, scilicet, conditione alterius: vt
29 ff. eodem, l. j. §. sed & quoties. & vt suprà diximus. † Item illud notandum est quod licet pro rata creditorum diuidantur actiones inter hæredem qui retinuit quartam, & fideicommissarium; legata tamē & fideicommissa à solo fideicōmissa-

rio petuntur:nisi hæres plus habeat quarta sua : nec pars fidei-
commissarij sufficiat ad legata:vt j̃.eo.l.vlti.& ff.eo.l.j.§.is qui
quadringenta.& §.vlt.& hoc verum,nisi in eo casu,quando hę
res deductis legatis,iussus est hęreditatem restituere:tũc enim
hæredi datur[electio]actio:vt aut nulla legata deducat,& ca-
ueatur sibi à fideicõmissario quòd defendatur aduersus lega-
tarios:aut etiam deducet legata de hæreditate. Item hæc ve
ra sunt:nisi fortè testator iniunxerit hæredi onus legatorũ no-
minatim:vt ff.eo.l.Marcellus.Nam his casibus ab hærede an-
tequàm restituat,vel à fideicõmissario post restitutionem peti
possunt legata. aliàs ab hærede etiam antequã restituat non vi
30 dentur peti posse legata. † Consueuit quæri,quomodo pos-
sit cogi hæres adire:& dixerunt quidã quod per actionem ex
testamento.Nec mirũ:quia & contra non hæredes sæpe dan-
tur actiones ex testamento:sicut contra eum qui cõfessus est se
hæredẽ:vt ff.de inter.act.l.de ætate.§.j. Puto tamẽ esse melius
iudicis officio eũ cogendũ,quod lex videtur velle, vt ff. e.l.ille
à quo.§.tempestiuũ. Item quæritur , si fortè percepta vna re,
quæ minus quarta continet,quis rogetur restituere hæredita-
tem,& petet quod deest ad quartam sibi suppleri(potest enim
vt ff.l.j.§.si hæres percepta.)an teneatur creditoribus:(de lega-
tariis enim constat,quòd nõ:vt ff.eo.l.j.in fi.) Et posset distin-
gui vtrũ ex voluntate defuncti retineat quartã , vt tunc tenea-
tur legatariis,an non:vt tunc non teneatur. Puto tamen idem
esse:& magis est subueniendum ei, qui ex voluntate defuncti
habet quartã:vt ff.ad leg.Falc.l.Titia. Nam ibi de Trebellia-
nica loquitur. Posset & illud dici, quòd pro parte quam petit
sibi suppleri teneatur creditoribus ; pro alia autem non : quia
quasi ex legato habet eam:vt Insti.eo.§.sed illud interest.

a ADNOTATIO. ¶ Fideicommissarium. Adde Barto.& doct.in l. qui quadringenta.ad tre.Bal.in l.fi.§.j.vij.col.C.de iur.delibe.& in l.j. circa fi. C. ad Treb.multa per Alexan.& doct.in l.& si sine.eo.titu.

Ad legem Falcidiam. *Rubrica.*

1 ☞ *Falcidia unde dicatur.*
2 *Falcidia quando locum habeat.*
3 *Falcidia de quibus relictis detrahatur.*
4 *Falcidia locumne habeat in mortis causa capionibus.*
5 *Mortis causa capionis appellatione quæ ueniant.*
6 *Falcidiæ beneficium quibus concessum sit.*
7 *Fideicommissario generalis an & quando possit detrahere Falcidiam.*
8 *Legatarium uel fideicõmissarium specialem non posse detrahere Falcidiam.*
9 *Intellectus ad l.pœnales.§.si Titio,ff.ad leg.Falcid.*
10 *Falcidiæ rationem ponendam esse in singulis hæredibus.*
11 *Falcidiæ ponendæ ratio qualis sit , seu quæ deduci debeant prius quàm detrahatur Falcidia.& nu.13.*
12 *Legatum certæ pecuniæ relictæ ut seruus manumittatur,an & quando patiatur Falcidiam.*
14 *Falcidia quomodo ex legatis diuiduis detrahatur,quomodo item ex indiuiduis.*
15 *Falcidiæ detractio quomodo fiat. & nu..8.*
16 *Hæres possitne inuitis legatariis detrahere integram Falcidiam ex una aliqua re,*
17 *Falcidiæ imputari retentiones omnis temporis,quomodo sit intelligendum.*
18 *Falcidiæ ratio ut ineatur,quo tempore spectandum sit,quæ bona sint in hæreditate.*
19 *Legatæ rei periculum ad quem spectet,ad hæredemne,an ad legatarium.*
20 *Aestimatio rerum hæreditariarum quomodo sit facienda in ponenda ratione legis Falcidiæ.*
21 *Debitum hæredi an & quando cõputetur in bonis:cùm de Falcidia ponenda tractatur,& quid si debitum sit conditionale uel in diem,nu.sequen.*
23 *Falcidia quatenus locum habeat in legatis relictis in diem uel sub conditione.*
24 *Contributiones portionum an augeant legata.*
25 *Falcidiam unam seruari in bonis patris & filij, ubi hæreditas ad aliquem peruenit ex substitutione pupillari.*
26 *Intellectus ad l.in ratione.§.quod uulgo.ff.ad leg.Falcid.*
27 *Falcidiæ imputari ea duntaxat,quæ iure hæreditario capiuntur.*
28 *Legatum hæredi relictum quibus casibus imputetur in Falcidiam.*
29 *Falcidiæ an imputentur ea,quæ data sunt causa conditionis implendæ.*
30 *Falcidiæ detractio quibus casibus cesset.& nu.sequen.*

QVALITER minuantur vniuersalia relicta
dictũ est:nunc subiiciamus de diminutione sin
gularium relictorũ,quę fit per legẽ Falcidiam,
Videndũ ergo vnde dicatur Falcidia,quan-
do locum habeat,in quibus,quibus detur legis
Falcidiæ beneficium,qualiter legis Falcidiæ ratio sit ineunda,
quæ imputentur in Falcidiam , & quando Falcidia cesset.
1 † Dicitur autẽ Falcidia à falce,id est,à diminutione quã im-
ponit singularibus relictis.resecat enim de legatis vt falce pu-
tantur vites,vel resecantur segetes , vel (quod verius est) à C.
Falcidio authore quem puto consulem, [vel potius tribunum
plebis] non prætorẽ fuisse, cùm diminutio hæc fiat ipso iure.
Sic & dicitur Publiciana à Publicio prætore:vt Insti.de act.§.
2 aliæ autem sunt. † Locum habet Falcidia,tunc demũ,quan-
do supra dodrãtẽ aliquid est relictũ.Sic enim ait primo capite,
Qui ciues Romani sunt,qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet, vt eam pecuniam easque res quibúsque dare legare volet, ius, potestasq; esto.
Secundo capite modum legatorum constituit his verbis,
Quicunque ciuis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet,is quartam cuique ciui Romano pecuniam iure publico dare legare ius potestasq; esto:dum ita detur legatum,ne minus,quàm partẽ quartam hæreditatis ex testamento hæredes cupiant. Eis, quibus quid ita datũ legatúmve erit,eam pecuniam sine fraude capere liceto. Isq; hæres , qui eam pecuniam dare iussus,damnatúsve erit eam pecuniam iubeto dare, quam damnatus est. vt ff.eo.l.j.in prin.Si ergo dodrantẽ solũ,vel
minus dodrãte reliquit,locũ nõ habet Falcidia:alioquin cõtra
3 vt patebit j̃. † Locũ habet Falcidia in legatis. Item fideicõ-
a missis.Itẽ in mortis causa [a] donationibus:vt j̃.eo.l.si quis qua-
dringentorũ.ibi,si enim &c.Item in donationibus factis inter
viuos.Ita tamẽ,si morte confirmẽtur:vt si donat pater filio exi
stenti in patestate.Itẽ vxor marito,vel è cõuerso:vt j̃.eo.in do-
nationibus.& s̃.de don.inter vir.& vxo.l.antepe.Cęterũ,si ab
4 initio teneat donatio,secus est. In† mortis quoq; causa capio-
nibus locũ habet Fal.vt apertè dicitur j̃.eo.si quis quadringen
torũ.licet quidã contrà dicant : & pro se inducunt quod est ff.
eo.acceptis.Sed ego ex eadẽ lege dico contrariũ. Nec enim il-
lic quærebatur,an hæres posset de mortis causa capione detra
here Falcidiã,quod ex eo patet;quia ipse non præstabat eam:
imò præstabatur ei:vnde respõdetur eũ qui mortis causa hære
di præstat,detrahere Falcidiã non posse. Item pro se inducunt
quod est ff.eo.l.j.§.itẽ si ita.Sed ego respõdeo,ibi hæres nõ de-
trahit Falcid.quia est,quod suo vitio imputetur. Potuit enim
penũ quod erat hæreditariũ soluere : & ita Falcidiã detrahere
antequã esset in mora.& est ad hanc responsionẽ, quod est ff.
eod. l.cũ pater.§.j.& l.alienus.& l.si hæres.de eo,qui vendidit
5 malè res hæreditarias. † Est aũt mortis causa capionis nomẽ
generale,sed hic pono pro his tantũmodo,quæ ab ipsius testa-
toris liberalitate proficiscuntur. Item quæ vt debita peti non
possunt:vt ff.de dona.causa mor.l.qui pretio. & l. si mulier. &
6 l.causa mortis capitur. † Proditũ est beneficiũ legis Fal. hæ
redi instituto. Item hæredi hæredis. Item hæredi ab intestato
7 venienti:vt j̃.quãdo dies leg.ce.l.vlt.& ff.eo.filiusfa. † Item
fideicõmissario generali, sed ita demũ,si hæredẽ adire coëge-
rit:tunc enim detrahit Falcidiã;quia absurdũ est plus legata-
riis præstari,quàm præstaretur,si hæres sponte adiuisset:nisi in
casu,cùm hæres spõte adiuit , & sponte Falcidiã non detraxit:
volens liberalitatẽ exercere in fideicõmissarium:sed hoc ita , si
ab ipso hęrede relicta sint legata.Cæterũ si ab ipso fideicõmis-
sario,nunquã detrahitur Falcidia. Item nunquã detrahitur à
suo fideicõmissario:vt ff.ad Trebell.l.j.§.is qui quadringenta.
& l.Marcellus.§.quòd si suspecta.& l.ex asse.in fi.& l.facta.§.
8 si cũ suspecta. † Et per hoc patet expressè,quòd legatarius,vel
fideicõmissarius specialis non habet beneficiũ legis Falcidiæ.
quod & lex dicit:vt ff.eod.l.lex Falcidia,si inueniat.§.nunquã.
9 Sed ipsi † intelligunt non esse proditum principaliter : & pro
se inducunt,quod est ff.eod.l.pœnales. §. si Titio. & mutaue-
runt literam legis,in qua debet esse xxx.& est casus quod qui-
dam Titio reliquerat xxx.vt præstaret ex his alicui xv. Et re-
spondetur quod si xxx.diminuta sunt;ponamus in x. per Fal.
tãto minus præstabitur fideicõmissario, sumpta præsumptio-
ne ex voluntate testatoris;voluit enim, quòd vna medietas re-
sideret penes legatarium : cùm ipsum de xv. tantùm præstan-
dis rogaret.vnde de his quæ supersunt ei medietatem fideicõ-
missario præstat : & ita patet , quod hoc non fit iure Falcidiæ
quam

quam ipse posset detrahere: sed quia ipse passus est Falcidiam.
10 † Est ratio legis falcidiæ ponenda in singulis hæredibus. Si ergo duo sunt instituti hæredes, Titius & Seius: & Titij pars, aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt: aut suprà modum onerata: à Seio verò aut nulla relicta sunt legata: aut quæ partem eius diminuunt duntaxat in partem dimidiam: nihilominus poterit Titius quartam partem de legatis relictis à se retinere: vt quartam partem suæ partis habeat saluam: vt Institu. eod. §. & cùm quæsitum. & ff. eod. l. in singu
11 lis. Sic † autem ponitur, vt primò deducatur omne æs alienum: & non solum, quod aliis debetur: sed etiam quod ipsis debebatur tempore mortis: licet per confusionem factum sit indebitum: vt ff. eo. l. qui fundum. §. si quis hæredem. & infrà eo. l. irritum. hoc ita, nisi testator vetuerit eum debitū petere: quasi cum Falcidia ex legatis detrahenda compensetur. Et est hoc notandum: quia sic fieri potest fraus legi: cùm aliàs dicatur cōtra defuncti voluntatem Falcidiam inducendam: vt ff. eod. l. si debitor creditore. & l. quod de bonis. §. vltimo. Item deducitur funeris impensa omnino: quia necessaria est expensa.

Nam eius, quod in extructione monumenti erogatum est, diuersam esse causam constat: nec enim est ita necessaria ædificatio monumenti: vt sit funus, ac sepultura. Idcirco is, cui pecunia legata est ad monumentum faciendum, Falcidiam patietur: nec amplius erit concedendū, quàm quod sufficiat ad mo
b dicam speciem monumenti[b]: vt ff. eo. l. j. §. vlti. & l. ij. & Insti. eod. §. cùm autem. Item deducuntur pretia seruorū manu
12 missorum. † Distingue tamen vtrum testator reliquerit mihi pecuniam, vt seruū alienum redimam, & manumittam: an, vt manumittam meum: si alienū, non debet detrahi Falcidia de legato meo: nisi fortè detracta Falcidia, quod superest bene sufficiat ad alienum seruum redimendū. si meum bene patior Falcidiam: vt ff. de fideicom. liber. l. generaliter. §. si quis alienum. & §. si cui. & l. decem. & ff. eo. l. sed si non seruus. Sed vbi testator legat mihi seruum suum, vt manumittam eum: non detrahitur Falcidia. Si tamen prӕter seruum aliquid mihi vel seruo legato legauerit: in eo est admittenda Falcidia vt tamen & quod pro seruo præstandū est, sumatur: vt ff. eo. l. si seruus tibi. & l. Iulianus. & l. planè. & l. sed si non seruus. Et ita notabile est, quod pro duobus legatis detrahit' ex vno vtriusq;
13 Falcidia, sic ff. eo. si fundum mihi. Item † dicitur detrahi prius, quod extra bonorū æstimationem est. verbi gratia: centū sunt in bonis cc. legata sunt. computantur vna c. quasi nec legata essent: vt Instit. eo. §. vlti. Item hodie debet detrahi quod est ad inuentarij confectionem expensum: vt suprà de iure delibe. l. sancimus. §. in cōputatione. Item deducitur quod explicandarum venditionum causa impenditur: vt ff. eo. l. quantitas. His
14 † ita deductis Falcidia de relictis detrahitur: vt nomen relicti sit generale. Hoc ita, si sit diuiduum: tunc enim ipso iure fit sectio adeò, vt hæredi pro quarta detur vendicatio, si res reperiatur penes legatarium: vt ff. eod. l. lineam. & l. Plautius. & C. eo. l. ij. & l. error. & l. vlti. Secus enim in indiuiduis, vt in via, itinere, actu, in balneo, vel theatro, vel stadio faciendo. Ista enim legata, quæ diuiduitatem non recipiunt, tota ad legatarium pertinēt. Sed potest hæredi hoc remedio succurri, vt, æstimatione facta legati, denuntiet legatario, vt partem æstimationis inferat: si nō inferat, vtatur aduersus eum doli exceptione. Quod dixi in prædialibus seruitutibus, seruat' & in personalibus: vt vsu, & habitatione, & operibus seruorū. Sed vsusfructus diuidua seruitus cēsetur: vnde ex eo quarta pars sicut ex corporibus potest retineri: vt ff. eo. l. j. §. si vsusfructus. & l. si
15 is qui. §. vltimo. † Fit tali modo sectio: vt si testator nihil omnino penes hæredem reliquerit, quarta de singulis legatis detrahatur. Si verò penes hæredem aliquid sit, vel remaneat: tantum detrahet, quantum sufficiet sibi ad quartam computato eo, quod penes se est. Lex enim Falcidia quandoq; quintam: quandoq; sextam: quandoq; millesimā millesimę resecat, prout res inciderit, scilicet, pro modo legatorum singulorum: vt C. eod. l. ij. & ff. eod. l. in quantitate. §. vlti. Et per hoc soluitur
16 quæstio quā Placēt. reliquit † aliis inuestigandā: scilicet an hæ
c res inuitis legatariis in vna re[c] posset detrahere Falcidiam: & certè nō potest: vt probatur ff. eo. l. Plautius. Licet secus sit vbi testator legauit partem bonorum: tunc enim succurritur hæredi: vt ipse eligat, siue rerum partes, siue æstimationē dare maluerit. In his tamen rebus dare hæres partem conceditur, quæ sine damno diuidi possunt. Si autem vel naturaliter indiuiduæ sint, vel sine damno, diuisio earum fieri non possit, æstimatio omnimodo ab hærede præstanda est. Item potest hæres vel in paucioribus, vel in vna re relictam partem legatario dare, in quam vel legatarius consenserit, vel iudex æstimauerit: ne necesse haberet legatarius in omnibus rebus portionem vendicare: vt ff. de leg. j. l. non amplius. §. j. Item facit pro aliis. quod legitur s̄. famil. ercis. filium. Sed qualiter illud intelligatur, ibidem notauimus. Item facit pro eis quod dicitur ff. de lega. j. l. si ex pluribus. Sed illud est remedio exceptionis, quā habet hæres in re illa, quam nondū tradidit. Diligenter ergo considerabit hæres, quid in hæreditate fuerit tempore mortis, & quid à principio remanserit penes eum, vel ex postfacto: deficienti
17 bus legatis. Vnde † dicitur, quòd in Falcidia imputantur retentiones omnis temporis: vt ff. eodem, l. in ratione. Quid est, retentiones omnis temporis? id est, quod nunquam alicui fuit relictum: [& ita remansit in hæreditate, siue fuit relictū,] siue inutiliter, siue vtiliter: sed posteà factum est quacunq; ratione inutile: vt ff. eod. l. non est dubium. & l. nec interest. & infrà tit.
18 proximo. §. & cum triplici. Eorum † ergo, quæ remanserunt (vt dictum est) in bonis, quantitas spectatur tempore mortis. Itaque si verbi gratia is, qui centum aureorum patrimonium habebat in bonis, centum aureos legauerit, nihil prodest legatariis: si ante aditam hæreditatem per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarum hæreditariarū, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit hęreditati: vt centum aureis legatis nomine erogatis, hæres quartam partem hæreditatis sit habiturus. Sed necesse est, vt nihilominus quarta pars hæreditatis detrahatur. Ex diuerso, si quis lxv. legauerit: & ante aditam hæreditatem in tantum decreuerunt bona incēdiis fortè, aut naufragiis, aut morte seruorum, vt non amplius quam lxv. aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur, nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem, quæ res efficit, vt necesse sit legatariis cum hærede in portione pacisci: ne destituto testamento, nihil consequantur: vt infrà eodem. §. quantitas. Hæc est de damnis contingenti
19 bus in rebus hæreditariis, quæ non sunt alicui legatæ. Si † verò in rebus legatis contingat damnum vel periculum, distingue, vtrum legatū cōsistat in his, quæ cōsistunt in pōdere, numero, vel mensura, an in specie. In primo casu non spectat periculum ad legatariū. In secūdo, siquidem testator reliquit incertum, de incertis, pertinet periculum ad hæredem. Si autem reliquit incertum de certis: puta vnum ex seruis certis suis: & omnes serui mortui sunt: pertinet periculum ad legatariū: vt ff. eodem, l. in ratione. §. prorsus. Et habet locum hæc distinctio, etiamsi non sit locus Falcidiæ, quia quartam, vel amplius
20 quarta habet hæres. † Fit autem æstimatio rerum, quæ erāt in bonis tempore mortis, non ex affectu vel vtilitate singulorum, sed communiter. Nec enim, qui filium naturalem possidet, tantò locupletior est, quòd eum, si alium possideret, plurimum redempturus fuisset: sed nec ille, qui filium alienum possidet tantum habet quanti eum patri vendere potest. Nec exspectandum, dum vendat, sed in præsentia. non quia filius alicuius, sed quia homo æstimatur: vt ff. eodem, l. pretia. & adeò spectatur commune pretium rerum, quod est tempore mortis, vt si hæres institutus eam hæreditatem, quæ soluendo non est, vendiderit, vix quidem poterit persuaderi eam hæreditatem non fuisse soluendo, quæ emptorem inuenerit. Vera autem emptione nihil debebitur legatariis: quia magis ex stultitia emptoris habere videtur institutus hæres, quàm ex bonis defuncti. Nam & ècōuerso si malè vendiderit res hæreditarias, non erit legatariorum detrimetum. Ita ergo commodum debet esse hæredis, si bene res administrauerit: vt ff. eodem, l. iij. Item fit communis æstimatio secundum situm loci, in quo hæres inhabitat. Fortè enim alicubi carius venderet: vt ff. eod. in Falcidia æstimatio. & suprà de admini. tuto. l. vlti. §. vlti. Ea
21 † autem quæ dentur hæredi, siquidem naturaliter tantum, ex euentu cōputabitur fuisse in bonis tēpore mortis: id est, si fue-

rit solutum: vt ff. eodem, l. prima. §. quod idem est. Et si debeatur aliquid sub conditione. Idemq; est & si quid debeatur per actionem de peculio ab aliquo extraneo. Idemq; & vbi extraneus qui non est soluendo aliquid debet hæreditati. Si verò hęres debitor erat defuncti, ex persona sua quantitas debiti tota computatur fuisse in bonis tẽpore mortis: licet hæres non erat soluendo. Nam in hoc casu pauper sibi diues est. Si verò hæres tenebatur defuncto actione de peculio ex persona serui sui, non consideratur euentus posterior, sed quanti fuit in peculio, vel tempore mortis, vel aditionis hæreditatis, vel postea cõputabitur in Falcidiã: quia dominus, idemq; hæres sibi potuit & debuit soluere, sed in debitore non ita: quia non statim cùm habeat, potest ab eo hæres extorquere: vt ff. eodem, l. cum quo de peculio, & l. Nesennius. §. si debitori. & l. quærebatur.

22 † Quod autẽ sub conditione debetur hæredi, interim pendente conditione, sic computabitur, prout hæres voluerit: scilicet & quanti ea spes obligationis venire possit, in tãtum quidem stipulatoris bonis accedere videatur: promissori verò decedere, aut cautionibus res potest explicari, vt duorum alterum fiat: aut ita ratio habeatur tanquam debeatur purè, scilicet, statim purè æstimata spe obligationis: aut ita tanquam nihil debeatur: deinde hæres, & legatarij cauent inter se, vt, existente conditione, aut hæres reddat, quantominus soluerit, aut legatarij restituant quantoplus consecuti sunt: vt ff. eodem, l. in quantitate. §. magna. Si verò debeatur in diem, expeditum est, vt hæres tantum minus de eo quod debetur in diem videatur habere, quantum facit interusurium medij temporis. Vbi autem purè debetur, & ibi expeditum est: computatur enim omnino: vt ff. eodem, l. pœnales. Quid enim, si defunctus cum alio correus erat stipulandi? siquidem erant socij, expeditum est: quia pro parte accedit cuiuscunque bonis. Si verò non sint socij, idem est, quod in conditionali diximus: nam ex euentu auget hæreditatem non aliter vt videbatur Ioan. Et eadem distinctione vtebatur in duobus reis promittendi: vt si socij sint, pro parte decedat: alioquin ex euentu: vt ff. eodem, l. in lege Falcidia. Ego puto quemlibet ex correis debẽdi videri fideiubere pro altero in tantum, in quantum est etiam in eius vtilitatem conuersum: vt nota. ff. ad Vellæanum. l. vir vxori. §. vlti.

23 † Locum habet Falcidia in legatis puris: vt dictum est. vbi autem in diem, vel sub conditione legatum est, medij temporis commodum imputat hæredi vt tantominus videatur esse legatum, quantum est medij temporis commodum. De alio verò Falcidia detrahitur: vt ff. eodem, l. in lege Falcidia non habetur. Pendente autem conditione, si vult hæres, potest æstimare legatum quanti væ nire potest: aut si velit præstare legatum totum, potest: & sibi cauebitur de restituendo eo, quòd amplius acceperit legatarius, quam liceat capere per legem Falcidiam, quæ cautio vbicunque de Falcidia dubitatur, interponitur: vt ff. eodem, l. Titio cum. & l. in quantitate. §. sed & si legata. & §. in diem. Si autem vni purè, alteri sub conditione legatum est: putà legata sunt mihi centum purè, tibi centum sub conditione, & post aliquantulum temporis extitit cõditio, & interim est dilatus euentus conditionis: vt ex reditu eius summæ, quæ tibi relicta est sub conditione non amplius quàm xxv. reciperet hæres institutus: legis Falcidiæ ratio ita est habenda, vt singuli nostrum xxv. conferre debeamus hæredi, id est, permittere vt remaneat penes eum ex summa cuilibet nostrûm legata: & amplius fructus, id est, quartæ quinquaginta medij temporis: qui verbi gratia efficient quinque in cuiuscunque legatarij persona. ista quinq; ita dicuntur conferri, vt hæredi non auferantur: si lucratus est, alioquin imputaretur, si cùm habeat pecuniam suam, lucrum non quærat ex ea. Cùm igitur xxx. à singulis conferenda sunt, quidam putant quinadena, id est triginta ab vtroque nostrûm esse conferenda: id est, numeranda de bursa cuiusq; vel remittenda de cuiusque legato, quod minimè verum est: licet eandem quantitatem acceperimus, manifestum est aliquando vberius esse meum legatum. Quare statuendum erit tantò minus in tuo esse, quantò ex fructibus eius hæres acceperit: vnus ergo numerat de bursa xxij. solidos, vt dictum est. alius confert xviij. sol. & nouem denarios quasi legata sint lxxv. Imputando, & compensando hæredi, vel imputando ei quod medio tempore perceperit quasi tantum vnius sit in eius legato secũdum quod in proposita specie computatio est, ita iniri oportet: vt ex septem partibus eius quod nomine Falcidiæ deberet præstari, quasi legata sint lxxv. [tibi idem ex xliij. solidis, & nouem denariis. Nam xxv. solidi vnius] & xviij. & nouem denarij alterius hanc summam efficiunt: quæ debent diuidi in septem partes: ego quatuor, tu tres conferamus. quoniã quidem quarta pars amplius in meo, quàm in tuo legato est. Nam xxv. sunt quarta pars centum. Præterea lxxv. solidi diuiduntur in quatuor partes: quarum quælibet continet xviij. solidos, & nouem denarios: & xliij. solidi, & nouem denarij, diuiduntur in sex partes, quarum quælibet cõtinet sex solidos, & tres denarios. Sicut enim tuum legatum excedit meum in quarta quantum ad commodum: ita debet excedere quantum ad onus Falcidiæ, & certè dixisset apertius idem per hæc verba: ego debeo centum, & tu debes lxxv. dabimus Falcidiam: vt ff. eodem, l. qui quadringenta. §. qui ducenta.

24 † Quid dices de contributionibus portionum? nunquid illæ augent legata de illis? dico: quia si quis fuerit institutus ex pluribus portionibus confunduntur: & contribuũtur omnes, & augẽt legata. Si autem iure accrescendi portio cohæredis mei perueniat, distinguo, an grauata portio deueniat ad non grauatam meam: scilicet, quo nihil prodest legatariis quo minus patiantur Falcidiam à me: vt paterentur ab eo, in cuius locum successi. Si verò non grauata, deueniat ad non grauatam prodest legatariis: vt ff. eodem, l. prima. §. id quod. & §. si cohæredis mei. & l. in singulis.

25 & l. quòd si alteruter. † Vbi autem ex substitutione pupillari ad me peruenit hæreditas, dicitur in bonis patris & filij: vnam Falcidiam seruari: vt ff. eod. l. in ratione. §. quod vulgo.

26 † Cuius regulæ exemplum bene est, vt videamus. Pone, Titius instituit filium suum hæredem, & legata vltra dodrantem reliquit, & filio pupillariter substituit, filius adiuit hæreditatẽ patris: deinde decessit, substitutus extitit pupillo hæres, conuenitur à legatariis: ipse vnam Falcidiam de legatis ex pupilli persona detrahere debere contendit: vt ita assis habeat quadrantem: & ex sui persona dodrantis residui vult detrahere Falcidiam: quia videntur duo esse testamenta, vnũ paternum, aliud pupillare. Sed hæc regula non admittit: quia non duo testamenta, sed vnum tantùm est: & propter vnam solennitatem septem testium, & propter vnum dispositorem tantùm. Nec enim xiiij. testes exiguntur: & pater solus de sua, & pupilli hæreditate disponit. duo tamen videtur inesse: quia sunt duarum hæreditatum: vt Insti. de pupilla. substitu. §. igitur. & s̃. de vulg. substit. l. patris. & ideo tanquàm ex vno testamento vna detrahitur Falcidia. Idemq; est, vbi pater legauit tantùm à pupillo, vt semissem exhauriret à substituto: legando alium semissem exhauriret. Nam & tunc vna detrahitur. Si ergo conueniatur pupillus, præstat legata: quia eo viuente nõ potest habere Falcidiam: sed ei cauetur propter substitutum sibi de restituendo eo quod lege Falcidia ei resecanda est: vt infrà titu. j. l. j. primo responso. & §. si legata quædam. & §. Iulianus. denique. & j̃. eodem, l. in quantitate. & §. sed & si legata. Potestas autem [regulæ] prima est, vt sicut in vno testamento fit omnium legatorum contributio: vt partes excedant dodrantem, necne: ita & in hoc duplici testamento, id est, duarum hæreditatum fit omnium legatorum cumulatio, vel contributio. vt si pateat totum assem exhauriri, detrahatur Falcidia. Si autem non excedant dodrantem, præstetur à substituto æs alienum: vt hic & ff. de bonis autho. iudi. poss. l. prima. & nihil de legatis retinebitur nomine Falcidiæ vtpote cùm ea, vel multò plus remanserit penes hæredem: facta computatione, & omnium legatorum contributione. & hoc est quod dicit: sed quæ &c. Est alia potestas regulæ, vt in hoc duplici testamento vnicum tempus consideretur, locum habeat, vel non habeat: & inquantum habet locum Falcidia, hoc est tempore mortis patris. vnde si tunc consideratis legatis paterni, & pupillaris testamenti non poterat detrahi Falcidia: quia illibata remanserat in hæreditate: licet postea casibus minuantur, vel pereant bona in vita pupilli: vt substitutus non habeat quartam, tamen nihil detrahetur. Et hoc est, quod dicit de

cit de ſuo,nimirum ſine dubio quadrãte:id eſt,de eo quod tempore mortis videbatur habiturus:vt in vno dicitur ſimplici teſtamento:vt ff.eodem l.in quantitate.primo reſponſo.& hoc eſt quod dicit,quid ergo,ſi non,&c.Nam & ſi tempore mortis patris locum habet falcidia nõ augetur propter pupilli hæreditatem,quam multis caſibus dici oportet eſſe paternam:vt ff.eodem l.in duplicibus.Item quod dicit vltra vires dic:id eſt vltra dodrantem:aliter j̃.ad Trebellianum.l.j.§.is,qui.Impu=
27 tantur †autem in hac quarta ea ſolummodo,quæ iure hæreditario capiuntur:id eſt,quæ quis habet,quia eſt hæres:& ideo, data cauſa conditionis implendæ vel à cohærede, vel à quocunque imputari non debẽt in falcidiam:niſi à ſtatulibero accipiat hæres,quod eſt:quia pecuniam hæreditariam dat ſtatuliber.Secus ſi aliunde daret:vt ff.eodem l.id autem quod.j.reſponſo.& §.ſanè.& de donatio. cauſa mor.l.quòd ſtatuliber.

Item legata à cohærede ſibi relicta non imputat in falcidiã: ſicut nec data cauſa conditionis implendæ vel ab eo,vel ab a=
28 lio:vt ff.eo.l.in quartam.Porrò †legatum quandoq; imputatur in primis,ſi hoc ipſo eſt à cohærede relictum,ne falcidiam inducat:vt ff.eodem l.quod autem.j.reſponſo.& §.ſed ideo.

Item etiam imputantur quando contra hæredem vult falcidia vti,cui à ſe legatum eſt.Si enim tantum ſit legatum,quod accipitur à cohærede,quantum eſt quod deſiderat detrahere ab eo delegato ſibi vice verſa relicto,obſtat doli exceptio:à cęteris autem legatarijs quaſi nihil cupiat,ab eo detrahit falcidiam:vt ff.eod.l.Neſennius.Si verò ego hæres iuſſus ſim percipere de hæreditate ſiquidem pecuniam totam imputo in falcidiam,quaſi totam iure hæreditario capiam:vt ff.ad Trebel. l.deducta.§.nummis.& de leg.ij.cùm pater.j.reſponſo. Si verò fundum percipiam pro ea parte,quam habeo iure hæreditario,imputo in falcidiã: pro ea parte verò quam à cohærede percipio,non imputo.Nam extra quartam,id eſt quod à cohærede percipitur,& quantum ad hunc caſum,quod eſt mirabile.Idem eſt in trebellianica quarta, quamuis in ea imputentur omnia legata. Sed fortè illa eſt ratio: quia eandem rem tam diuerſis iuribus(vt ita dixerim)habere non debet:id eſt le
29 gati,& hæreditario iure.Sed †data cauſa conditionis implendæ quodammodo imputãtur in falcidiam.Si enim iuſſus fuero tibi dare fundum,ſi mihi centum dederis cum quarta falcidiæ,tantum centum quæ mihi das ſic imputantur in falci.ne à te poſsim falcidiam derahere.Cæterum non ſic imputãtur,vt ob hoc quaſi centum ſint in hæreditatem,minus ex ſingulis legatarijs detraham:nõ enim prodeſt eis totum quod à te capio quia nil aliud præter falcidiam à te videor eorum reſpectu habere.Et dico hoc eſſe verum ſiue à meo cohærede capiam cauſa conditionis implendæ,ſiue à quocunq; homine:licet quidã aliud dixerint.& facit pro eis,quod eſt ff.eo.l.ſi fundus legatus.dicit enim vtile eſſe legatum fundi:& illud poſſe pati Falcidiam:& certè falcidiam patitur remedio exceptionis,vel cõ
30 penſationis.†Ceſſat falcidia ratione teſtãtis:vt ſi miles [d] erat:
d ſecus in veterano:vt ff.eo.l.ſi poſt miſsionem.& l.ad veterani. & l.ſi miles.& j̃.eo.in teſtamento.Item ratione rei:vt ſi legantur inſtrumenta:vt j̃.eo.l.prædiorum.quod eſt ideo:quia inutile eſſet hæredi quartam inſtrumenti habere:licet poſſet dici inſtrumentorum æſtimationis falcidiam detrahi.ſed id nõ puto. Item ſi pro dote,vel dos ipſa legetur mulieri,ceſſat Falcidia ob id,ſcilicet,quia ſuam rem mulier recipere videtur.Sed & de his quoque rebus quæ mulieris cauſa emptæ paratæ eſſent,nominatim ipſa lege falcidia expreſſum eſt:vt hæ quoq; res extra modum legis falcidiæ eſſent:planè in commodo repræſentationis legatæ dotis,fortè poſſet habere locum falcidia:vt ff.eodem l.j.§.ſi quis creditori.& l.cùm dotem.& l.ſi vſusfructus.§.dos.& de dote prælega.l.j.§.idem Iulianus.Itẽ ceſſat Falcidia in libertatibus:vt ff.de inoffici.teſta.l.Papinianus.§.ſed an libertas. Item ceſſat ſi relictum eſt aliquid filio, pro debito bonorum ſubſidio:vt ſ̃.de inoffi.teſta.l.ſancimus. Item ceſſat ex delicto hæredis:vt ſi accommodauit fidem,vt aliquid reſtituat non capaci:vt ff.eo.l.j.§.ſi quis creditori.niſi fecerit ex neceſsitate,vel iuſſu domini,vel patris inſtituentis eum.Idemq; eſt:& ſi hęres id exegerit:vt fideicõmiſſum intercidat,cancellando teſtamentum:nec enim detrahit falcidiam.

Sic eſt & ſi rem legatam ſubtraxerit de hæreditate vel negauit eam rem hæreditariam eſſe:contendendo rem eſſe ſuam propriam:& de mendacio conuincitur:vt ff.eo.l.ſi tacitum.& l.beneficio.& l.hæreditatum.§.vlti.aliàs in Pandect.Flor.in=
31 cipit Aemilius Macer.iſtæ cauſæ ſunt de iure veteri. †Iure authenticorum ſunt & aliæ:vt ſi quid relinquatur ad pias cauſas:puta in redemptionem captiuorum:vt in authen.de eccle.ti.§.ſi autẽ hæredes.Sed olim erat contrariũ:vt ff.eod.l.j.§. ad municipium.Licet poſſet diſtingui,vtrum relinquatur eccleſiæ ſimpliciter.i.Deo:tunc locum habet falcidia an relinquatur eccleſiæ,& ad piam cauſam:puta vt redimat captiuos. Sed melius eſt fauore clericorum:vt dicamus correctum. Itẽ ceſſat Falcidia in ea re,quæ ita relicta eſt,ne alienetur:ſed permaneat apud ſucceſſores eorum:vt in authen.vt ſpon.lar.§.vlti.Sed & cũ teſtator expreſsim vetuit detrahi falcidiam,non ignarus quis ſit modus ſui patrimonij,falcidia ceſſat.& ſi hæres in hoc non pareat defuncto, defertur hæreditas perſonis enumeratis in authen.de hære.& fal.§.his igitur à nobis.& §. ſi verò expreſsim.Itẽ ceſſat falcidia ex eo,quòd veriſimile eſt hæredem voluiſſe remittere eam.Nam ſi quædam legata præſtat,inſolidum agnoſcens ſubtiliter mẽſuram ſubſtantiæ,neq; ex his repetitio neq; ex alijs datur eis retẽtio:niſi inopinatum quid emergat.His ceſſantibus locus eſt falcidię ſi fiat inuentarium,ſecundũ modum,tẽpusq; ſtatutũ.In aditione hac quoq; habita obſeruatione.i.præſentia omniũ ipſius ciuitatis in qua fiet:legatariorum,aut pro eis agentium, perſonæ ratio ſit habẽda:vel ſi quis ex his abfuerit,aut intereſſe noluerit,ſuccedat præſentia trium teſtium locupletum,& bonę opinionis de eadem ciuitate,abſq; præiudicio veritatis inquirendæ per ſeruorum quæſtionem,& hæredis,teſtiumq; iuſiurandum, quo nõ obſeruato,ſolida legata præſtet:tametſi fines hæreditarios excedant.Nulla autem talium quæſtionum,vel litium tranſcendat annum,ab admonitione iudicis computandum,vt in authen.de hære.& fal.§.ſi verò expreſsim.

a ADNOTATIO. ¶ Mortis cauſa. Vide ad hoc Spec.in titu. de leg. fal. per to.Bald.& doctor.in l.& ſi mortis.C.ad l.fal.Bald.in l.qui & pretio.ff.de do.cau.mor.& in l.cum pater.§.eorum.de lega.ij.do. Chriſto. & ibi Iaſon.in addi.l.§.ſupereſt.nu.iij.de lega.fal.inſtit.charta.xc. Paulus de Caſt. in conſil. cxlviij.vbi eſt tota materia.

b ¶ Monumenti.Ad hoc vide Bartol.in l.j.§.de impenſa.ff. ad l.fal. & ibidem Angel.& docto.

c ¶ In vna re.Ad huius concluſionis reſolutionem vide Bartol.in authen. res quæ.C.com.dele:Bald.in l.iubemus.in j.col.C.ad trebel.& in l. filium quem. C.fami.ercis.canoniſtas in ca.Ray.de teſta.

d ¶ Miles erat.Totam materiam vide per Bart.in l.milites.C.de teſta.mili. & Bald.& Bart.in l.neque eo,tit,canoniſtas.in c,Ray.de teſta.

De caducis tollendis. Rubrica.

1 ☞ *Legatum multis modis fieri caducum.*
2 *Legatum pro non ſcriptum quando dicatur,& quando in cauſa caduci,& quando caducum.*
3 *Diem hæreditatis uel legati olim non ceßiſſe niſi ab apertura tabularũ:hodie uerò cedere ſtatim à morte teſtatoris.atq; inibi quomodo accipiendum ſit hic uerbum cedendi.*
4 *Legatarium decedentem poſt mortem teſtatoris ante aditam hæreditatem tranſmittere legatum ad ſuum hæredem quatenus uerum ſit.& nu.6.*
5 *Hæreditas non adita an & quando poßit tranſmitti.*
7 *Legati ſub conditione relicti dies quando cedat.*
8 *Legatum ſub conditione relictum quibus modis deficiat:& ad quos ſpectet,quando deficit.& nu.13.*
9 *Legatum ex quibus conditionibus non reddatur conditionale.*
10 *Legata caduca ad quos deueniant.& nu.15.*
11 *Coniunctos aliquos eſſe in legato,quot mobis poteſt contingere.& qui coniuncti faciant partes:& qui præferri debeant.nu.ſeq.*
12 *Onus legato impoſitum comitari legatum quatenus uerum ſit.& nu.16.*
17 *Coniuncti re tantum,uel uerbis tantum,uel re & uerbis ſimul qui differant inter ſe quo ad agnoſcendum onus impoſitum legato, quod ad eos peruenit per ius accreſcendi.*
18 *Legatarius coniunctis ita demum accreſcere portionem deficientis ſi uoluerint,non etiam inuitis:aliter atq; in pluribus cohæredibus.*
19 *Hæredibus pluribus inter ſe coniunctis,qui quibus præferantur.*

ICTVM est suprà de legatis,quæ defalcan=
tur per legem falcidiam,& pro parte irrita cō=
stituuntur:& quia olim sæpe fiebant in totum
irrita:ideo ponit de caducis legatis:sed quoniā
quibusdam modis,& iniquis rationibus,olim
quandoqꝫ fiebant caduca:ideo ponit de legatis
caducis tollendis. Videndum itaqꝫ quot modis legatum sit ca
ducum,ad quos deueniant caduca & pro quibus portionibus
1 & quando cum onere,vel sine onere. †Est autem sciendū,
a quòd legatum multis modis fit caducum[a],& inutile:sicut di=
ximus cū tractaremus de legatis:sed hic non prosequitur nisi
tres modos:scilicet,quando legatū est à principio pro non scri
ptū.Vel postea causa caduci in vita testatoris.Vel post mortē
eius aliqua ratione deficiebat,& aperta voce dicebatur cadu=
2 cum. † Pro nō scriptum est,quòd relinquitur ei,qui est in re
rum natura tempore testamenti.In causa caduci est,quod re=
linquitur ei qui est in rerum natura:sed postea decesserit viuē=
te testatore.Caducū est,quòd deficit post mortem testatoris,
3 quibus non deficit hodie.Nam †si hæres institutus,vel legata
rius decederet ante aperturam tabularum,deficiebat hæredi=
tas,vel legatum:nec enim cedebat dies legati,vel hæreditatis:
nisi ab apertura tabularum:nec antea poterat adiri hæreditas:
nisi quis esset suus hæres institutus insolidū:vt s̄.de iure deli.l.
si fratris.& ff.de iur.& fac.igno.l.j.§.vlt.Hodie verò quādoqꝫ
post mortē testatoris adiri potest hæreditas,sint,vel non sint
apertæ tabulæ. Vnde & dies legatorum cadit à morte testa
toris,non ab adita hæreditate:vt j̄.eodē.l.vnica.§.cùm igitur.
Et verbum quidem,cedendi,propriè non ponitur hic:nā aliàs
dicitur cedere dies obligationis:quia iam aliquis cœpit esse
obligatus:vt ff.de verb.signi.l.cedere.Sed hic diximus cede=
re diem,non quantum ad obligationem:quia nullo modo de=
betur ante aditam hæreditatē:sed quantū ad transmissionem.
4 Si †enim decedat legatarius post mortem testatoris,legatum
transmittitur ad suum hæredem:si legatum erat purum,vel re
lictum in diem certum.j̄.eo.l.j.§.cùm igitur.nisi in casibus:le=
gatum enim libertatis,item legatum relictum seruo in testa=
mento manumisso,vel alij legato,item legatum vsusfructus
vel vsus & habitationis,non cedit nisi ab hæreditate adita:vt
j̄.eo.l.vnica.§.in nouissimo.& ff.quādo dies lega.ce.l.ij. Item
5 †hæreditatis dies etiam purè relictæ,nullo modo cedit,quan=
tum ad transmissionē:nisi relicta esset liberis à parentibus:vel
nisi hæres decedat intra annū deliberationis:tunc enim trans=
mittit ad hæredem suum ius deliberandi;vt j̄.eod.l.vnica.§.in
6 nouissimo,& diximus s̄.de iure delibe. Cedit †tamen hæ=
reditatis dies mortuo testatore:quia non expectata apertura
tabularum adiri potest hæreditas,vt dictū est.Si autem relin=
quatur legatum in diem incertum:puta cùm morietur legata
rius,tale legatū ad hæredem suum transmittitur:cedit enim,
eo viuente:quia ipse morietur se viuente:mortuus enim mori
non potest.Sed si relinquatur tibi cùm hæres morietur,lega=
tum cōditionale est.Vnde legatarius non transmittit legatū
ad hæredem suum,si moriatur viuo hærede:secus si postea:vt
7 ff.quādo dies lega.ce.l.si cum hæres.Si †autē aliquid relinqua
tur sub conditione potestatiua,vel casuali,vel mixta,expecta
ri oportet conditionis euentum,sub qua relictum est:vt tunc
cedat,cùm cōditio impleatur,vel dies incertus extiterit.Si au=
8 tem †in medio moriatur legatarius,vel eo superstite conditio
defecerit,legatum deficit,& remanet apud eos à quibus dere=
lictum est:nisi legatarius habuerit coniunctum,vel substitu=
tum:vt j̄.eo.l.vnica.§.sinautem aliquid. Quod dictum est:
si legatarius moriatur pendēte conditione,seruatur:& si dam=
netur in metallum,Sed si deportetur in insulā,non ideo extin=
guitur legatū:quia legatarius potest in ciuitate restitui:vt ff.
9 de condi.& demonst.l.intercidit.Item †speciale est in quibus=
dam conditionibus,vt non faciant legata conditionalia quan
tum ad inhibendam transmissionem scilicet conditiones illæ,
quæ insunt tacitæ. Item conditiones,quæ omnino exituræ
sunt ab adita hæreditate:vt ff.de condi.& demonst.l.conditio
10 nes extrinsecus.& de lega.j.l.ij. † Perueniunt legata caduca
ad substitutum:quòd si nemo sit substitutus,accrescit coniun=
cto (vt dictum est) distinctione facta coniunctorum:quia alij
11 † sunt coniuncti rè & verbis,alij re tantum,alij verbis tātum.
Re & verbis,& ita,Titio Męuio Stichum lego:vtriqꝫ enim le
gatum est insolidum,& eadē ratione verborum:sed concursu
fiunt partes:vt ff.de leg.iij.l.cōiunctim.Re tantum coniuncti
sunt:vt cùm Titio primò lego Stichum,deinde eundem lego
Mæuio.Et isti dicuntur verbis disiuncti,in hoc titu.& insti.de
leg.§.si eadem.& §.coniunctim.Et est hoc notandū:quia sem
per videtur nō habuisse animum adimendi primo:nisi contra
rium probetur:vt ff.de lega.j.l.si pluribus.Item semper præsu
mitur quod viriles partes semper eos voluit habere:nisi cōtra
rium probetur:vt ff.de leg.j.l.si pluribus.Verbis tantum con=
iuncti sunt:vt cùm dico,Titio & Mæuio Stichum pro æquis
portionibus do lego:vt ff.de hære.instit.l.si quis hæres.Quid
si tèstator dicat, Titio fundi dimidiā portionē,Mæuio alterā
dimidiam lego:videtur quòd sint coniuncti:vt ff.de legat.ij.l.
Mæuio fundi.Sed tamē puto cōtrarium:vt ff.de leg.ij.l.Pro=
culo.lex enim illa est intelligenda,quando eandē dimidiam le
12 gauit vtriqꝫ.Qui ergo †re & verbis coniunctus est,præfertur
cæteris:vt ff.de leg.iij.l.re cōiuncti.& j̄.ead.lege.§.si verò qui=
dam ex hæredibus.Si verò vnus re,alter verbis cōiunctus est,
quidam dixerunt re coniunctum pręferēdū:quidā coniunctū
verbis:arg.sumentes vtriqꝫ ex prædicta l.re cōiuncti.de lega.
iij.ergo vtrunqꝫ admitto:vt ff.de hære.insti.l.si ita quis hæres.
Hæc regularia sunt:in casibus enim pars collegatarij non ac=
crescit coniuncto:& ita legatarius deficiens,dicitur alteri par=
tem facere,scilicet,cùm legatur tibi,& non capaci:vel cùm le=
gatur tibi & alij res tua:vel cùm testator legat tibi & seruo
suo:& vel cū legatur capaci,& nō capaci:vt ff.de leg.j.l.planè.
§.si coniunctim.& l.huiusmodi.§.si Titio.& de leg.ij.l.si Ti=
13 tio.†Remanet legatum deficiens apud hæredes pro portioni
bus hæreditarijs:cùm ab ipsis simili modo si valuisset,præsta=
retur:nisi nominatim ab vno,vel à cæteris hæredibus fuerit re
lictum:tunc enim quēadmodum solus,vel soli præstabant,ita
& lucrum sentiunt:vt j̄.ea.lege.§.sed vt manifestetur. Item
& si hæredes proprijs nominibus expressis non appellatiuis
onerati sunt præstare legatum:tenerentur pro virilibus por=
tionibus:vt ff.ad Trebel.l.quoties.& l.nonnunquam.pro viri
libus portionibus debet legatum remanere apud eos,Si autē
non hæredes,sed legatarij,vel fideicommissarij,vel mortis cau
sa donatarij,vel similes personæ onerati sint præstare fideicō=
missum,& fideicōmissum deficiat,remanebit apud oneratos
pro virili portione:quia & pro ea tenebantur:vt j̄.e.§.sinautē
legatarij.si autem legatum deficientis remaneat apud coniun
ctos,debet remanere pro virili portione:sicut viriles portio=
nes habuerūt in legato.Nam & ita dicitur in substitutione co
hæredum inter se:vt pro partibus hæreditarijs admittantur:
vt s̄.de impub.& alijs substi.l.j.& instit.de vulga.substit.§.si
14 ex disparibus. †Onus impositum legato comitatur lega=
b tum[b].Dinstingue tamen an sit legatum pro non scriptum:an
in causa caduci,vel caducū.In pro non scripto non comitatur
onus legatum,etiā veteri iure:vt j̄.ead.l.vnica.§.in primo.nisi
libertatis fauore:vt ecce legatus est seruus ei qui non est in re=
rum natura,& rogatus est eum manumittere. Hæres enim a=
pud quem remanet seruus,debet ipsum manumittere:vt ff.de
fideicom.liber.l.cùm verò.§.si pro nō scripto.Idem dicunt &
de impensa funeris,quam legatarius qui non erat in rerum na
tura rogatus erat facere.s.vt cōiunctus,vel substitutus,vel hæ
res apud quē remanet legatū,teneatur expensam agnoscere:
15 sed ego in lege id nō reperio:& idcirco nec dico.†Est quoddā
legatum quod quasi pro non scriptum est:vt cùm aliquis sibi
adscripsit in testamento legatum & onus:vt vbi onus comita=
tur legatum:& apud hæredem remanet:vt ff.de his quæ pro
nō scriptis habentur.l.vlti.Si autē legatum sit in causa caduci,
vel caducum,legatum remanet apud prædictas personas,&
cum onere suo:licet contrarium veteri iure diceretur:siue sit
onus in dando,siue in quibusdā faciendis:quæ tamē possunt
adimpleri per alium,vel in modo,vel in conditionis implēdæ
gratia:vel alia quacunque via excogitatum:neqꝫ enim feren=
dus est,qui lucrum quidē amplectitur,onus autem annexum
16 ei contemnit:vt j̄.eo.§.pro seruo.Si † autem onus in faciente
impositum sit tale,quòd testator noluit adimpleri per alium,
vel

vel etiam nō poteſt adimpleri per alium:tunc & ſi lucrum ad
aliquē perueniat,non tamen grauamen ſequitur:quia hoc nec
ipſa natura concedit,neq; teſtator voluit:quid enim ſi iuſſerit
eum in locum certū abire,vel liberalibus ſtudijs imbui,vel do
mum ſuis manibus extruere vel pingere,vel vxorem ducere?
quæ omnia teſtatoris voluntas in ipſius ſolius perſona intelli-
gitur concluſiſſe,cui & ſuā munificentiā relinquebat. One-
ra autem dandi per quēuis alium poſſunt adimpleri:& ideo
ſubeunda ſunt ab omnibus apud quos remanet,vel quibus ac
creſcit legatum:vt j̃.eo.§.ne autem. Si quæras,cur aliud ſit
in pro non ſcripto? Reſpondeo:quia legatū pro non ſcriptum
ab initio non tenet:ergo oneris adiectio eſt nulla : vt in alijs:
quia legatū ab initio tenet:licet ex poſtfacto deficiat,onus ta-
men quòd ex eo ſumpſit vires,non ideo infirmatur.arg.ff.de
verb.oblig.l.in illa ſtipulatione.& de iniuſto rupto teſta.l.nā
17 & ſi.§.rumpendo.Quod autem †dictum eſt,onus eſſe adim-
plendū à coniunctis in legato,eſt intelligendū indiſtinctè ve-
rum eſſe,quādo onus erat impoſitum communiter omnibus
legatarijs:ſi autē erat impoſitum deficiente legatario tantum,
diſtinguitur,vtrum alij quibus accreſcit legatū,erant coniun-
cti re tantū: & ita verbis erant diſiuncti.An erant cōiuncti re
& verbis,vel verbis tantum.Si erant coniuncti re tantū,iſti in
lege appellantur diſiuncti:ideo tenetur ſubire onus impoſitū
deficienti,cùm ideo teſtàtor diſiunctim videtur reliquiſſe le-
gatum:vt vnuſquiſq; ſuum onus non alienum agnoſcat.Nam
ſi contrarium volebat:nulla erat difficultas coniunctim ea diſ
ponere.Si autem alij cōiuncti ſunt re & verbis,vel verbis tan-
tum,tenetur ſubire onus impoſitum deficienti:vt j̃.eo.§.ſi au
18 tem à deficientis perſona.& §.ſi verò nemo. †His autē col-
legatarijs volentibus demum acquiratur:vt j̃.e.§.vbi autem.
ſecus in cohæredibus in quibus ſeparatim dico quod pars de-
ficientis ad cohæredes etiā inuitos peruenit, & ad cohæredū
hæredes:licet ſecus ſit in ſubſtitutione quæ ad hæredem non
tranſit:vt ff.de ſuis & legi.hære.l.ſi ex pluribus.Item accreſcit
cum onere ſuo:ſiue pars deficiens erat in cauſa caduci , vel ca-
duca,vel pro non ſcripta:licet aliud ſit in legato:vt ſ̃.diximus.
19 Sed & inter †cohæredes idem erit dicendum,vt pars deficiēs
primum accreſcat coniunctis re & verbis. Illis non exiſtenti-
bus accreſcit coniunctis re tantum,vel verbis tantum:vt j̃.eo.
§.his ita diffinitis.item illud in cohæredibus,& collegatarijs
ſeruatur:vt ſubſtitutus præferatur coniuncto.

a ADNOTATIO. ¶ Fit caducum. De iſta materia vide Bart. in l.celſus.& in l.pater meus.ff.de leg.ij.Bald.& doct.l.j in v.opp.C.de his quæ pœ.no.Pau.de Caſt.in conſi.cxxxj.qui multos caſus ponit.

b ¶ Comitatur legatum.Ad iſtam materiam vide Bar.in l.filio.§.matri.ff.de adi.leg.Bald.in l.j.vlt.oppo.C.de condi.infer.& in l.j.§.pro ſecundo.C.de cadu.tol.doct.in l.Plautius.& in l.ſi partem.ff.quemad.ſerui.admit.quibus in locis de iſta materia copioſè habes.

De his qui ante apertas tabulas hæreditatē tranſmittunt. *Rubrica.*

1 *Hæreditas uel legatum à quibus,& ad quos tranſmittatur ante aperturam tabularum.*

2 *Fideicommiſſariam hæreditatem non tranſmitti nec ad ſuos quidem,fideicommiſſario decedente ante euentum conditionis.*

QVALITER legata,vel hæreditates fiant
caduca ſ̃.in genere dictū eſt:nunc autē ſpeciali
ter ponit de quibuſdā perſonis,in quibus reli-
cta non fiunt caduca.ſ.in perſonis liberorum.
1 †Nam hæreditas,vel legatū relictū alicui de li
beris,vel fortè de parentibus:vt j̃.de ſuis & le-
gitimis.l.apud.etiā ſi is decedat ante aperturā tabularum,vel
ante aditam hæreditatē ſciens vel neſciens eam ſibi delatam:
nihilominus tranſmittitur ad ſucceſſores ſuos:vt ſ̃.tit.proxi.§.
in nouiſsimo.Caue tamen tibi:quia nō tranſmittitur ad quēli
bet,ſed oportet vt is,qui tranſmittit & is cui trāſmittitur,ſit de
liberis:vt j̃.eod.l.j.fortè vel de parentibus:vt j̃.de ſuis & leg.l.
apud.Non diſtinguo an ſit ſuus,an emancipatus·licet arg.ſit
in contrariū ſ̃.de iure delibe.l.cū antiquioribus. Nā & hic lo-
quitur de nepotibus ex filia,quos certū eſt nō eſſe in poteſtate.
2 †Quod dicitur hæreditatē cuius dies non ceſsit,tranſmitti,
male eſt à quibuſdā intellectū vt puta in caſu tali. Inſtituo fi-
lios meos hæredes,& ſi quis eorum ſine liberis deceſſerit,ſub-
ſtituo ei alios:deinde vnus deceſſerit relicto filio,poſteà deceſ
ſerit alius ſine liberis,quæro,an filius primò decedentis quaſi
ex perſona ſui patris,ad fideicommiſſariam hæreditatem,poſ
ſit admitti cum patruis ſuis,vel ſine patruis ſuis? & ego dico,
quòd non.Et eſt ratio:quia non extitit conditio legati in per-
ſona patris huius:his enim tantum reliquit teſtator,qui ſuper-
uixerunt:cum ergo pater huiuſmodi non ſuperuixerit ei qui
ſine liberis decedit,nec poteſt dici ei relictū,vt ſ̃.de fideicom.
l.ſi in perſona.& ff.de leg.ij.l.vnum.§.rogo.& l.cùm pater.§.
hæreditatem.ſed quæri poteſt,an ſit diſtinguendū ex teſtamē
to,an ab inteſtato delata ſit hæreditas.Nec enim ibi loquitur:
niſi in relicta portione.

Quando dies legati,vel fideicommiſſi cedat. *Rubrica.*

1 *Legati purè relicti diem cedere à tempore mortis teſtatoris,atq; inibi an id ſit perpetuum.& nu.5.*

2 *Libertatis purè relictæ dies quare non cedat ante aditam hæreditatem.*

3 *Legati relicti ſeruo manumiſſo in teſtamento dies quare non cedat ante aditam hæreditatem.*

4 *Legati uſusfructus aut habitationis dies quare non cedat ante aditam hæreditatem.*

6 *Legati in diem relicti dies quando cedat.*

7 *Legati ſub conditione relicti dies quando cedat.*

8 *Conditio legato adiecta quando non reddat legatum conditionale.*

9 *Conditionum legato adiectarum exiſtentia quomodo conſideranda.*

10 *Conditiones plures ubi legato adiectæ ſunt,an oporteat omnes adimpleri,an uerò ſatis ſit unam eſſe impletam.*

11 *Conditionem non ſufficit impleri de facto,niſi etiam impleatur de iure.*

T DE ceſsione diei plenior habeatur notitia:
ſciendum eſt quædā purè.i.ſine diei,vel condi-
tionis appoſitione relinqui,quædā in diē,quæ
1 dam ſub conditione.Et †ſi quidē purè fuerit le
a gatū cedit dies eius à morte teſtatoris[a].ſ.quan
tū ad trāſmiſsionē,nō quantū ad hoc vt debea-
tur·hoc ita,niſi in caſibus quibuſdā:vt notauimus ſ̃.tit.proxi.
2 Quæ autē ſit ratio in caſibus illis,ſi placet,ſic attendite:†liber
tatis ideo nō cedit dies ante aditam hæreditatem:quia ſi dice-
retur cedere dies quātum ad tranſmiſsionem legatæ liberta-
tis,hoc nihil eſſet.Hæres enim eius mortui libertatem petere
non poſſet,cū mortuus manumitti nō poſsit;ſed nec ſuam pro
priam libertatem hæres ſerui petere poſſet:quia ſibi non fuit
legata;quia ergo nullū commodū eſſet,dicitur ante aditā hæ-
reditatem dies nō cedere.Cæterū poſt cedit:& quia debetur,
3 & peti poteſt. †Item & in legato relicto ſeruo in teſtamen-
to manumiſſo,eadē ratio eſt:quia ſi diceretur ante cedere dies:
ergo nullū eſſet legatum , vt pote cū ante aditā hæreditatem
ſit ſeruus,& cederet tunc dies relicti:ergo acquiretur hæredi-
tati:vel quod eſt verius,nullū eſſet legatum:quia hæreditas ſi-
bi à ſe debere aliquid nō poteſt:vt ff.eo.l.hæredis.§.vlt.& l.nā
cum.Et eadē ratio eſt,vbi aliquid eſt legatū ſeruo teſtatoris,
qui alij legatus eſt:nā & tunc ſi diceretur cedere dies magis,
hæreditati diceretur acquiri cuius interim eſt ſeruus:vel quia
4 nulli:quia ſibi deberi non poſſet hæreditas. †In vſufructu
autem & habitatione,aperta ratio eſt : quia ad hæredes eius,
cui relicta ſunt,tranſmitti nō poſſunt:cum ſint perſonales ſer-
5 uitutes:vt ff.eo.l.ij.& l.ſi habitatio.†Et ſunt prædicta vera,ni
ſi tacitè inſit conditio.Hic tamen diſtinguendum eſt,vtrū inſit
ex rei legatæ natura:vt quia legat partum ancillæ futurū,vel
fructus fundi futuros:vt ff.de cōdi.& demon.l.j.vt tunc cedat
dies ſtatim,vt in purè legato:vt ff.de condi.& demonſt.l.con-
ditiones. An ex verbis defuncti in teſtamento poſitis ſuma
tur conditio:puta primò legauit purè,poſtea in inferiore par-
te teſtamēti conditionē adiecit,vel primo tibi purè,poſtea idē
ſub conditione mihi legauit purè:deinde ademit tibi ſub con-
ditione.Et in his caſibus cedet dies legati ab euentu conditio-
nis:vt ff.de adimen.lega.l.ſi legatum purè.& ff.eo.l.quod pu-
rè.Et quod dictū eſt in tacita conditione,quæ ineſt ex natura
rei ſeruatur & ſi extrinſecus ſuſpendatur legatum,nō ex ipſo
teſtamento:veluti ſi rem dotalem legauit maritus alicui extra

neo,& vxori aliquam pecuniam pro re dotali legauit,deinde
deliberante vxore de electione dotis vel legatæ pecuniæ,de-
cessit legatarius:postea mulier legatum eliget:trãsibit legatũ
dotis ad hæredem legatarij:magis enim mora,quã cõditio le-
6 gato videtur iniecta:vt ff.eod.l.quod purè.† Vbi autẽ dies est
in legato apposita,aut certa:tunc cedit dies legati, vt in puro:
aut incerta,puta cũ morietur Titius:nã licet Titiũ moriturũ
sit certũ,incertũ est tamen quando:& tunc distingue vtrum le
gem tibi,cũ morieris,aut cũ morietur hæres,vel extraneus.In
primo casu cedit dies legati statim:sed in alijs non nisi existen
te conditione. Vnde hic dies incerta pro conditione habetur:
nec cedit dies interim:vt ff.eo.l.si cũ hæres.& de cõdit.& de-
monst.l.hæres meus.& l.dies incertus:vt notatur s̃.titu.proxi,
7 †Vbi autẽ sub conditione aliquid est relictum,ibi non cedit
dies,nisi existẽte conditione:etiamsi ita lego tibi,si volueris:vt
ff.de conditio.& demonstr.l.si ita expressim:hoc ita,si cederet
dies nulla apposita cõditione.Cæterũ in quibus nõ cedit dies
in puris,in eisdem non cedet:si fuerit purificata per euentum
conditionis:quia tunc perinde habetur,ac si purum esset:vt ff.
8 de fideiusso.l.si à reo.§.sub diuersis.non tamen† omnes condi
tiones expressæ faciunt legata conditionalia:vt ecce,si sub ea-
dem cõditione,qua te hæredẽ institui,Titio legaui:purè enim
videtur legatum quoniam certum est hærede adeũte, debitũ
iri legatũ.Idẽ est & si Titio legaui sub conditione illa,si hæres
ille,quẽ institui,hæreditatem meã adierit.Si tamen duos hære
des instituã,& si alter ex his adeat,hæreditatem alicui legẽ,ab
omnibus hæredibus non erit quidẽ superuacua ea conditio.
Sed in portione quidẽ cohęredis valebit:in ipsius autem,in cu
ius persona conditio cõpræhensa est superuacua erit:perinde
ac si solo hærede instituto,eo modo legatum esset:vt ff.eod.l.si
dies.§.sub conditione.& l.si Titio.§.quædam.Caue tamen ti
bi:quia in superiori casu,cùm legaui tibi sub eadẽ conditione
qua hæredẽ institui,posset cauillari. Nã & si eadẽ sit legati,&
hæreditatis cõditio,potest tamen esse,quòd in huiusmodi per
sona cedit dies:in illius verò nõ. Est ergo,qđ dixi intelligẽdũ,
9 quãdo conditionis substantia pariter in vtroq; existit. †De
existentia autem conditionum breuiter aliquid videamus.Et
10 quidẽ vna tantum apponitur cõditio,& tunc est ei † omnino
parendum:aut plures,& tunc si quidem disiunctiuè,id est,per
disiunctiuã conditionem,tunc alteri parere sufficit:vt ff.de cõ
dit.& demon.cùm pupillus.§.disiunctio.Hæc ita,si sit disiun-
ctio in diuersis conditionibus,Secus in cõtrarijs:puta si nauis
ex Asia venerit,lego:aut si nõ venerit,lego.& in his distingue,
vtrũ testator duas conditiones facere voluerit:vt tunc nõ ce-
dat dies,nisi certum sit aliquã extitisse,aut vnã habentem duo
membra,& tunc purum habetur legatum:vt ff.eo.l.huiusmo
di.& ff.de periculo & cõmo.rei venditæ.l.quòd si pendẽte.§.
si ita.Si verò coniunctiuè ponantur,vtraq; est adimplenda:vt
ff.de conditionibus institutionũ.l.si hærede.Vbi verò in diuer
sis partibus testamenti,cõditiones eidem legato appositę sunt
in legatis,vltimæ in libertatibus, leuiori obtẽperasse satis est:
vt ff.de conditio.& demonstra.& quod traditũ.& l.nõ ad ea.
Sciendum est autem,quòd verbũ, cedendi,non propriè hic
11 ponitur:vt diximus s̃.tit.proxi. †Item illud notandũ,quòd
conditio non solum de facto,sed etiam de iure est adimplẽda:
vt si lego puellæ si nupserit:nã pubes debet nubere: nec enim
videtur nupta,quæ virum pati non potest:vt ff.eo.l.pe.

a ADNOTATIO. ℭ Morte testatoris. Ad huius tit.materiam vide Bartol in l.quidam cum filium.§.fina.& in l.filius.de verbo.obl.& in l. si stipula.seruo.& in l.legata.de re.iur. Angel.are.in §.si peculium.nu.2.cum plu.seq. institu.de lega.char.127.& in pluribus alijs.§.eiusdem titu. vbi examinatur tota ista materia.

Vt in possessionem legatorum, vel fideicommissorum seruandorum causa, mittatur, & quando satisdari debeat. Rubrica.

1 ☞ Satisdatio pro legatis præstandis quando interponenda sit.
2 Satisdatio pro legatis quando cesset.& nu.seq.
4 Stisdationem semel duntaxat interponendã pro legatis,atq; inibi an id sit perpetuũ.
5 Satisdari pro quibus legatis debeat.
6 Satisdari legatorum nomine quibus debeat.
7 Satisdare pro legato qui teneantur.
8 Satisdatio pro legatis quomodo præstanda sit.
9 Satisdatio legatorum nomine quomodo interponenda sit.
10 Satisdatio pro legato ad quid petatur,seu quæ ueniant in eam.
11 Hærede recusante satisdare pro legatis,qua ratione succurratur legatarijs.
12 Legatarium missum in possessionem causa legati seruandi,possidere sibi duntaxat, non etiam alijs legatarijs:aliter atq; uno ex pluribus creditoribus misso in possessionem rei seruandæ causa.
13 Missos prius in possessionem præferri postea missis,si non sint eiusdem tituli.
14 Legatarium mitti in possessionem etiam pro re minima legata,atq; inibi in quorum bonorum possessionem fiat missio.& nu.16.& 20.
15 Bonorum appellatione quid contineatur,cum tractatur de mittendo legatario in possessionem bonorum.
17 Missionis in possessionem legatorum seruandorum causa effectus qualis sit.
18 Legatarij missi in possessionem legatorum seruandorum causa partes quæ sint.
19 Misso in possessionem legatorum causa quando diminuere sit permissum ob causam uictus seu alimentorum.
21 Satisdationem,quæ præstari solet ab hærede legatorum seu fideicommissorum nomine,remitti posse per testatorem:non etiam eam satisdationem,quam præstat legatarius usufructus ipsi hæredi.
22 Hæredem satisdare debere pro fideicommisso uniuersali restituendo post mortem suam,nisi filius aut fratribus suis rogatus sit restituere.

VONIAM pro legatis satisdandum est,Vi
dendũ quando satisdatio debeat interponi,pro
quibus legatis quibus debeat satisdari,qui de-
beant satisdare.qualiter sit satisdãdũ,& quid ve
niat in satisdatione.Item quid iuris sit,si hæres
noluit satisdare,vel si ab aliquo non sit satisda-
1 tum. †Est autẽ satisdatio præstanda demum adita hæredi-
☞ tate,vel agnita bonorum possessione:si enim certum est hære
2 ditatem† repudiatã,vel omissam,vel abstẽtos necessarios hæ
redes,frustra imploratur satisdari,cũ certum sit legatum,vel fi
deicommissum non deberi. Idemq; est,si certum sit hæredi-
tatem nondum aditam. Si autem dubium est:an sit adita hæ
reditas,vel non satisdandum est de legatis:vt ff.vt in possessio
ne legato.l.j.§.vlt.& l.secunda.Itẽ cessat satisdatio,quoties hæ
res à quo satisdatio petitur,offert cognitionem,& dicit,hodie
constat de fideicommisso.hodie agamus:potest enim ante de
fideicõmisso,quàm de satisdatione constare:vt ff.vt in posses-
3 sione lega.l.si is,à quo. †Item cessat,si legatarius non iuret
se,non calumniæ causa postulare satisdationem:& super hoc
summatim cognoscendum est:si per calumniam petatur satis-
dare,an non:vt ff.vt in possessione legato.l.iij.§.necnon:& in-
fra cod.l.j. Item cessat satisdatio,vbi ante diem,vel conditio
nem legati petit sibi satisdari legatarius:hæres enim per calũ-
niam hoc postulari contendit,& relictũ negat,nec satisdatur
nisi legatarius scripturã exhibeat,qua relictum affirmat:vt ff.
4 vt legatorum nomine ca.l.postquàm.§.si dies.Item†debet sa
tisdari semel tantũ.Plane si noua causa allegetur,veluti,quòd
fideiussor decessit,aut etiã rem familiarem inopinatæ fortunę
impetu amisit,ęquũ erit pręstari cautionẽ:vt ff.vt in possessio.
lega.l.iij.§.vlt.& l.planè.Et adeo verum est semel satisdandũ:
vt si testator reliquerit mihi decem,& si ea perderem,iterũ le-
gauit decem mihi:semel tantum mihi debeat satisdari:licet ea
dem decẽ possim petere,si semel amiserim ea. Vnde si hoc in-
spexerit aliquis,quòd sub conditione iterum est relictũ,dice-
re debet satisdationẽ præstandã:vt ff.vt legatorũ no.cauea.l.
j.§.si quidẽ.& de leg.iij.l.fideicõmisso.§.si quis decẽ.Satisdat̃
5 †pro legatis cõditionalibus:vt pro relictis in diẽ & pro reli-
ctis purè:quoniã nonnullas habet moras dilatio iudiciorũ:vt
ff.vt legatorũ no.ca.l.hæc stipulatio.j.respõso.& l.etiã primo
6 responso.Satisdari†debet legatarijs,& eorum successoribus.
Item eorũ procuratoribus,si certũ sit eos habere mandatũ,vel
si dubitetur debet satisdare rem ratã dominũ habiturũ. Itẽ
debet satisdari ei,qui habet legatariũ in potestate sua:vt ff.vt
leg.no.caue.l.j.§.non solũ.& vt in pos.le.l.iij.§.si procurator.
Sub conditione tamen cauetur patribus,& dominis.s.si cesse-
rit dies legati:cum legatarius sit in potestate patris vel domi-
ni.Cæterũ,si sui iuris inueniatur,iniquum est patri cautũ esse:
cum alij legatum debeatur:quanquam & si non hac adiectio
ne caueretur,pater vel dominus submoueretur exceptione,si
non haberet legatarium in potestate tempore existentis con-
ditionis.Sed & ipsis qui sunt in potestate cauendũ est,quem-
admodum solet caueri si eadẽ res duobus sub diuersis,vel con
trarijs

trarijs aditionibus relicta sit;duobus enim satisdat:vt ff.vt leg. no.caue.l.j.§.vlt.& l.iij.item & si legata sit res vni,puta Titio: & duo sunt Titij quorũ quilibet contendit de legato eiusdem nominis,vtriq; satisdãdũ est:nec oneratur hæres,cũ possit eosdem fideiussores ad vtranque stipulationem adhibere:quia & ipsi fideiussores non onerantur,cũ futurũ sit,vt vni teneantur: vt ff.vt lega.no.cauea.l.si duo. Debitori autẽ cui legata est li
a beratio [a],non est satisdandũ:quia iam habet penes se legatũ: quippe si conueniatur,exceptione doli mali vti potest:vt ff.vt
7 in pos.leg.l.j.§.si debitori. †Satisdare debẽt hæredes,& eorum successores,& bonorũ possessores,& qui per alios extiterint hæredes vel in totũ,vel pro parte,vel instituti,vel substituti,& quibus restituta est hæreditas ex Trebelliano. Itẽ qui omissa causa testamenti,ab intestato possident hæreditatem: vt ff.vt legatorũ no.ca.l.j.§.non solũ autem.& §.certe siue.& l.si ex causa.& l.ei quoq;.Fisco autẽ remittitur satisdatio ista: quia non solet satisdare,cũ semper sit idoneus,& soluendo:vt ff.vt legatorũ nomine cauea.l.j.§.si ad fiscũ.& de fundo dota.
8 l.iij.Satisdatio†fieri debet cũ fideiussoribus:vt ff.qui satisd.cogan.l.j.Nec enim prætoriæ satisdationes exigunt depositionẽ pignoris,vel pecuniæ vel auri,vel argenti:sed personas pro se interuenientiũ:vt ff.de præto.stipulatio.l.prætoriæ stipulatio-
9 nes. †Et est in satisdatione ponendũ de legato præstãdo adueniente die,vel cõditione,vel vt fiat quod voluit testator. Itẽ debet stipulari legatarius dolũ malum hæredis absuturum.s. quòd nihil faciat dolo in traditione rei:vt quia traderet seruũ venenatũ,vel fundo legato imponeret seruitutes,vel similia faceret,vel dolo malo ageret,ne existeret cõditio:vt ff.vt leg.no. cauea.l.j.j.responso.& l.iij.in fi.& ff.de dolo.l.& elegãter.§.j. Quandoq; tamen hæredes nõ habent necesse satisdare:sed sufficit repromissio voluntati defuncti statim:in rebus enim publicis ciuitatũ,quæ extiterunt,hæredis fit releuatio,vel remissio:vt ff.vt legatorũ nomine cauea.l.si quãdo.§.j. Item si patre,vel domino instituto hærede relictum est legatum filio vel seruo,sub conditione,&,ea pendente,filius est emãcipatus,vel seruus manumissus,& petãt sibi satisdari à patre,vel domino, delegato audiendi sunt,vt tamẽ cautioni tantũ cum hypotheca suarum rerũ committent partes,vel domini:vt ff.vt legato-
10 rum nomine caue.l.filio. †Veniunt in hanc stipulationem res legatæ,& earũ fructus,vel earundẽ æstimatio:quod enim veniret in actione ex testamẽto,venit in actione ex stipulatu: & si hæres haberet doli exceptionẽ in actione ex testamento, eandem habebit in actione ex stipulatu,vt ff.vt legatorũ no. cauea.l.j.§.bellissimè.& §.si quis.& §.itẽ quæritur.Et respondent hæredes ex ista stipulatione conuenti pro ea parte,pro qua sunt hæredes,& si alicuius portio augeatur ex iure accrescendi,pro ea parte tenebitur : vel si diminuatur ipso iure : vt quia ex Trebelliano,alij restituit partẽ suæ partis,pro ea parte quã restituit,releuabitur:vt ff.vt legatorũ no.caue.l.j.§.si mi-
11 norem.l.si ab vno.Si autẽ†hæredes,vel hi de quibus diximus non caueant prout debẽt cauere,mitti debent legatarij in possessionẽ rerum hæreditariarũ,etiamsi locupletes sint hæredes: vt ff.vt legatorum nomine caueat.l.j.primo respõso. Nec exigitur,vt stet per hæredẽ,quo minus ei caueatur:quare etsi non fuerit,qui interpelletur nomine cautionis:hoc est is à quo legatũ est:omnimodo poterit legatarius in possessionẽ mitti. Nõ tamen satisdatio debet offerri legatario:sed sufficit si non desiderauerit legatarius sibi caueri,& nõ caueatur,siue nõ habeat à quo satis desideret:vt ff.vt in possessio.le.l.j.§.nõ exigit.Mittuntur ergo in possessionẽ omnes[illi,quibus diximus cauen
12 dum,vnus,& plures.Nam & † plures possunt venire:is enim qui ex causa legatorum possidet,sibi possidet,& nõ alij. Alia causa est cũ creditores rei seruandæ causa mittuntur in possessionem:]nã is,qui possidet.nõ tantũ sibi subaudi:sed omnibus possidet:vnde & alij creditores participes sunt eiusdẽ commoditatis:si prẽsentes veniant intra bienniũ,vel absentes veniant intra quadrienniũ:hic autẽ cum legatarij mittuntur in possessionem,quisq; possidet sibi,& licet in possessionem mittuntur
13 diuersis temporibus,æqualis est omniũ causa. Sed † secus est in his qui non sunt eiusdem tituli:vnde creditor prius missus in possessionẽ,præfertur legatarijs posterius missis.Et è conuerso legatarij prius missi,præferuntur creditoribus qui posterius mittuntur in possessionem:vt ff.vt in possessio.leg.l.is cui.§.si plures.& §.qui prior.& §.postquã.& j.de bonis auth.
14 iud.pos.l.vltima.& qui po.in pigno. ha.l.ij. † Fieri potest hæc missio etiã pro re minima legata vt.ff.vt in possessio.leg. l.quãuis.& vt ibidem dicitur,fit in omnia bona testatoris. Itẽ in ea,quæ dolo malo desierunt esse hæreditaria.Item & si lata culpa admissa in necem legatariorum:quod dico de dolo,non fit semper:nisi causa cognita:vt ff.vt in possessio.lega.l.is cui.
15 §.qui in possessione.& §.qui dolum. †Bonorũ appellatio
b continet res [b],quarũ proprietas pertinet ad hæredem. Item & si vectigales sunt agri vel pignori dati testatori,vel partus ancillarum,vel fœtus pecorum,vel fructus prędiorum,vel res aliena bona fide empta à testatore:si autem res fuerit deposita apud defunctum,vel commodata ei,nõ fit missio in eas res: quia non sunt hæreditariæ.item si ex duobus hæredibus alter sit paratus satisdare,alter non,in partem fiat missio:quare suadendum est ei,vt in assem satisdet:nec eius impediatur administratio:vt ff.vt in poss.leg.l.is cui.§.bonorum.& §.si deposi-
16 ta.& §.si ex duobus.Itẽ bona†hæreditaria videntur,quæ impubes acquisiuit in pupillari ætate:vt in earũ possessionẽ mittantur legatarij,quibus relicta sunt legata à substituto impuberi ff.vt in pos.leg.l.is qui.§.si ab impuberis.Itẽ quandoq; fit missio etiã in bona hæredum.s.elapsis sex mensibus cõtinuis, postquàm petitum est ab eo legatũ,vel vt satisdetur pro eo:vt j.eod.l.certa est:& ff.vt in possessionem legato.l.is cui.§.Imperator.& §.sex. Cessat missio legatorum seruandorũ causa,cùm venter est in possessione:vt ff.vt in possessione legato.
17 l.cum vẽter. †Effectus missionis hic est,vt missus sit in possessionẽ,nunquam tamẽ incipit esse pro domino:nec tam possessio rerum ei,quàm custodia datur:neq; enim expellẽdi hæredem ius habet:sed simul cum eo possidere iubetur : vt saltẽ tædio perpetuæ custodiæ extorqueat ab hærede cautionem: vt ff.vt in possessio.leg.l.is,cui.primo responso. Dissimilis est tamen possessio hæredis,& legatarij:hæres enim verè possidet,sed legatarius est in possessione iure pignoris:vt ff.de ac-
18 quiren.posses.l.possidere.§.vltimo.Item legatarius † fructus custodire,& cætera debet.Et ratio quidem est hæredis colere agros,ac pro posse fructus redigere.Sed custodire legatariũ fructus oportebit,ne ab hærede consumantur.Quòd si hæres fructus noluit cogere:permittẽdum erit legatario cogere fructus,& coactos seruare. Quinimò si tales sint fructus,quos primo quoque tempore vænire expediat,vendere quoq; legatario permittẽdum est,& pretium seruare. In cæterisq; rebus hæreditarijs missi in possessionẽ,hoc erit officiũ,vt vniuersas res hæreditarias colligat,& ibi custodiat,vbi domicilium habuit defunctus:& si nulla sit domus hæreditaria habitationẽ cõducat,vel horreũ quoddam,in quo res collectæ custodiantur.Deniq; ita custodiet legatarius res,vt neq; hæredi auferantur,neq; depereant,deterioresve fiant:vt ff.vt in possessionẽ legato.l.is cui.§.qui legatorum.Item legatarius iste fructus primum in vsuras,residuum in sortem imputabit.Nec ante decedet de possessione quàm ei pro lite fuerit cautũ. Si autem iussus mitti in possessionem non admittatur,debet per viatorem,vel per officiales,vel magistratus introduci in possessionem:vt ff.vt in possessio.legato.l.is cui.§.quæri.& §.in posses
19 sione.& §.missus.Item†missa mulier in possessionẽ causa vescendi diminuet:scilicet si filia est,vel neptis,vel proneptis,vel vxor defuncti esset,nec nupta sit,nec quicquã suum habeat:
20 vt ff.vt in possessione lega.l.quæ legatorũ. †Illud est notãdum,quòd si inutiles sunt res hæreditariæ,in quas legatarij, vel fideicõmissarij mittuntur,in res quidem hęredis mitti non possunt ante sex menses:sed per prætorem denegantur hæredi hæreditariæ actiones,& legatarij eas possunt persequi:vt
21 ff.vt in possessio.lega.l.si inutiles.Item † notandum est,quòd illa satisdatio quæ voluntatis defunctorum tuendæ causa imponitur à testatore,remitti potest:non ita in satisdatione de vtendo fruẽdo arbitrio boni viri,quæ præstatur ab vsufructua
22 rio gratia hæredis:vt infrà eod.l.ij.& l.scire debetis. †Item illud notandum est,quòd satisdare debet hæres nedũ pro singularibus rebus,sed etiam pro fideicommisso vniuersitatis re

licto post mortem suam: nisi fratribus, & filijs suis, qui restitue
re rogantur: vt infrà eodem cum archimedoram: & in autent.
de resti. & ea quæ parit in xj. mense. collatione viij. §. vlti. &
suprà ad Trebel. iubemus.

a ADNOTATIO. ¶ Liberatio. Adde ad materiam Spec. in tit. j. & ij. de cre. §. iam de effectu. ver. competit. Bart. & doc. in l. si fundum. §. Titio. de leg. j. Bald. & doct. in l. Iul. ff. de condi. & demon. & doct. in l. j. C. vt in pos. leg.

b ¶ Res. Adde Bart. in l. rem alienam. ff. de pig. ac. & in l. cum res. C. si res alie. pigno. da. sit. Bald. & doct. in l. licet. in vlt. no. C. de pact.

De suis, & legitimis hæredibus, & ex filia nepotibus ab intestato venientibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Hæredes sui & legitimi qui dicantur, & quando succedant.*
2 *Intestatus quibus modis quis dicatur.*
3 *Legitimæ successioni quando sit locus.*
4 *Sui & legitimi hæredes quomodo succedant.*

TRANSFRETAVIMVS profun-
dum pelagus testamentariarum successio-
num: nunc laxatis ventis anchorisque prostra
tis, flumen subeamus dulcium aquarum, &
applicemus, & veniamus ad portum legiti-
marum hæreditatum. Videamus ergo de
suis, & legitimis hæredibus liberis, & ex fi-
lia nepotibus, scilicet, qui dicatur sui, & legitimi hæredes, quã
1 do, qualiter succedant cũ nepotibus ex filia, vel sine eis. †Ap
2 pellantur autem sui [a] & legitimi hæredes, qui potestate mo-
rientis fuerunt: veluti filius, filia, nepos, neptisve ex filio, pro-
nepos, neptisve ex nepote nato ex filio, pronatus, pronatave:
legitimi & naturales, vel etiam legitimi tantum: vt adoptiui:
de quibus plenè diximus j. de adoptionibus. Sunt nati, & na-
sciturí vt posthumi. Sed ita demũ nepos est suus hæres, si præ-
cedens persona exierit de potestate morte, vel emancipatione
vt insti. de hære. quæ ab intest. de. §. j. & §. ita demũ. & §. post-
humi. Aliquando tamen filius non est in potestate patris tẽpo
re mortis, & tamen suus est hæres: vt si tempore mortis patris
erat in captiuitate hostium, & è cõuerso: licet fuerit in potesta
te patris tempore mortis, tamẽ desinit esse hæres, vel nullo mo
do fuit hæres: vt si post mortem patris, pater ipse iudicatus fue
rit reus perduellionis: ac per hoc memoria eius damnata fue-
rit. Suum enim hæredem habere non potest: cùm fiscus ei suc-
cedit. Sed potest dici ipso iure suum hæredem esse, sed desine
re: vt insti. de hæred. quæ ab intesta. def. §. interdũ. Succedũt
autem isti sui & legitimi hæredes, quando decessit quis inte-
2 status. †Intestatus autem quis dicitur quatuor modis, quia
aut omnino non fecit testamentum, aut non iure fecit, aut id
quod fecerat ruptũ est posthumi agnatione, vel irritum factũ
est capitis diminutione testatoris, aut quia nemo hæres ex eo
testamento extitit: vt insti. de hære. quæ ab intest. def. in princ.
tit. & ff. de verb. signi. l. intestatus. Possunt adijci & alij duo
modi quibus quis decedit intestatus ex postfacto. s. per quere-
lam expugnato testamento, vel per bonorũ possessionẽ cõtra
3 tab. vt s. de col. l. vt liberis. †Isti ergo legitimæ successioni
ita locus est, si nemo ex testamento succedit: vt ff. de reg. iur. l.
quãdiu. Sed videtur, quòd istud fallit in casu, cum ita hæredẽ
instituo, si legitimus hæres vendicare voluerit successionem
meam. Sed fortè dici posset illud cõtingere propter testatoris
4 voluntatẽ: vt ff. de hære. insti. l. si quis ita hæres. Sic autem †suc
cedunt sui heredes: vt filij admittãtur viriliter. Nepotes admit
tuntur in stirpes. Et si fuerint nepotes ex filia admittuntur cũ
diminutione tertiæ partis: vt inst. de hær. quę ab inte. def. §. cũ
filius. & §. vlt. Sed hodie nepotes ex filia admittuntur sine di-
minutione partis tertię, eodẽ modo quo & nepotes ex filio: vt
in auth. de trien. & semis. §. neque illo. De emãcipatis liberis hic
non dico: quia qualiter ipsi ex testamento, vel ab intestato suc
cedãt, diximus s. vnde liberi. & de bo. pos. secundũ ta. & cõtra
ta. Itẽ de bastardis, vel de incestuosis plenè diximus s. de na. li.
Itẽ de hæretic. liberis qualiter succedãt, plenè diximus s. de hę
reticis & manichæis. Qualiter autẽ succedant, & quãdo, & in
quibus parentes, vel cõsanguinei, notatur in auth. de san. epis.

a ADNOTATIO. ¶ Appellantur autem sui. Vide ad hoc Bart. in l. celsus. de leg. iij. & in l. si ita. §. ea lege. ver. videamus an dicat verum. ff. de verb. obli. Bald. in l. j. C. qui accu. non pos. do. Alex. in l. j. ff. de publi. iud. do. Barthol. soci. in l. Gallus. §. etiam. n. 4. ff. de li. & posth. char. 37. Pau. de ca. in consi. ccclj. qui congerit totam materiam.

Ad Senatusconsultum Tertyllianum. *Rubrica.*

1 ☞ *Mater succedit liberis per Senatuscon. Tertyllianum, atque inibi quæ mater ad huiusmodi successionem admittatur.*
2 *Matri quæ obstent, quominus liberis suis succedat, atque inibi quæ personæ excludant matrem à successione filiorum.*
3 *Matri quando obstet delictum suum quominus admittatur ad successionẽ filiorum.*
4 *Mater intra quantum tempus debeat petere tutorem filio impuberi, ne excludatur ab eius successione, si impubes decesserit.*
5 *Mater quatenus succedat filio qui reliquit fratres uel sorores superstites, & quid si pater defuncti supersit.*

1 SICVT † liberi parentibus, ita & mater per
Tertyllianum succedit liberis. Sed tamen vi-
deamus quę mater succedat, quæ non, & qua
liter succedat. Et certè succedit mater inge-
nua, & libertina: vt ff. eo. l. ij. in prin. Item ma-
ior, & minor, serua tamen non succedit, nisi in
casu, cùm facta est ei mora in fideicommissaria libertate præ-
standa, & postea peperit: deinde decessit filius: vt ff. eo. l. j. §. in
terdum. Idemque & vbi ante aditam hæreditatem in mora sit
vindicandæ necis testatoris. & ancillæ quibus est relicta liber
tas interim pariunt. Nam si moriantur filij, vel si moriãtur an-
cillæ, vicissim sibi succedere possunt: vt s. de ijs, qui. vt indig. l.
penul. Item succedit mater, quæ cõcepit, & peperit in liberta-
te, vel etiã cõcepit in seruitute, & peperit in libertate. sed si libe
ra cõcepit, & in seruitute redacta edidit, mox manumissa est
succedit liberis. Idemque & si serua pœnæ concepit, & restituta
edidit. Hoc idem & si libera concepit, & edidit serua pœnæ,
mox restituta est: vt ff. e. l. ij. §. sed si in seruitutẽ. Hodie autem
succedit mater filio: etiamsi serua cõcepit, & peperit. si tamen
postea manumissa est ipsa, & liberi eius: vt insti. de seruili co-
2 gnatione. †Obstant autem matri multa, vt ecce liberi defun-
cti naturales & legitimi, vel etiam adoptiui: dumtamen ado-
ptiui non sint emancipati. Adoptiui enim emancipati nõ ob-
stant matri: nisi ipsi adoptiui erãt de naturalibus & legitimis.
puta nepotes adoptati ab auo: vt ff. eod. l. ij. §. liberi. & §. ado-
ptiui. Item & isti liberi omnes ita demum obstant matri: si pa-
tri suo defuncto succedant: vt ff. eod. l. ij. §. ita demum. Itẽ ob-
stat matri pater defuncti: non etiam auus, vel proauus scilicet
cum inter matrem & auum solummodo contenditur de hære
ditate: vt instit. eo. §. præferuntur. versi. pater verò. Secus verò
si auus emancipauit nepotem contracta fiducia: hic quoque
patre & auo superstitibus decedat. Nam & tũc licet pater nõ
admittatur, facit tamen, vt mater excludatur: vt ff. eod. æquis-
3 simum. §. si ex filio. & l. ij. §. obijcitur. Item †obstat matri deli-
ctum suum: si mater est maior xxv. annis, & filio impuberi nõ
petit tutorem: & iste impubes decessit in pupillari ætate: vt s.
4 si aduersus solu. l. ij. & j. eo. l. matre. Et †debet hæc mater pete-
re tutorem filio impuberi cõfestim vbi primum potuit, id est,
prætoris huic rei sedentis copiam habuerit: nisi fortè infirmi-
tate, vel alia magna causa est impedita: ita tamen vt nullo mo
do annale tempus excederet: vt ff. eo. l. ij. §. si mater. & §. confe
stim. Et quàm diligens debeat esse mater circa partem istam,
plenè diximus s. qui petant tutores. & eadem possunt hic repe
ti. Item obstat matri, si suscepit tutelam filiorum, & postea nu
psit antequàm peteret alium tutorem: & antequam reddet de
5 bita ex tutela: vt j. eod. †Per leges autem Codicis succedit
mater filio cum fratribus consanguineis, vel vterinis defuncti
solis vel cum fratribus, vel sororibus simul, in virilem portio-
nem. Si autem succedat cum sororibus defuncti tantũ succe-
dit ipsa in dimidiam, & sorores in aliam dimidiam. & hoc, si
filius non habeat patrem. Si enim habet patrem, patri compe-
tit vsusfruct. totius hæreditatis: siue habeat defunctum in po-
testate sua, siue non: vt infrà de legitimis hæredi. l. de emanci-
patis. Vnde corrigitur, quod dicitur infra eod. l. vlti. §. patri &
matri vsumfru. probasse competere: & per hoc reprobatur
opin.

opin.Plac.qui scripsit in summa C.de vsufru.quem habet pater in bonis filij,finiri morte filij. Mater autem defuncti succedit vna cum fratribus defuncti,& sororibus in proprietate secundum prædictam diuisionem:vt j.eod.l.vlti.& j.de legitimis hære.l.antepenul.Per auth.verò aliquo defuncto sine liberis parentes(si soli sunt)succedunt:salua gradus prærogatiua, si pari gradu sunt pariter vocantur paternis quidem dimidia, maternis quoque dimidia delata:licet dispar sit eorum numerus.Si cum parentibus & fratres etiam,sororesve vtrinque coniuncti defuncto supersint:vocantur cũ ascendentibus in gradu proximo vt viriles fiant portiones,exclusa prorsus differẽtia sexus,& patriæ potestatis:vt in authen.de hære.ab intesta.veni.§.si igitur defunctus. Adiecit autem Y. vbi nulla secundarum nuptiarum fit mẽtio,id est in prędicto authen.& ideo nõ dico corrigi,quod statuit authentica,de nup.vel alię.super secundo nubentibus qualiter succedãt liberis primi matrimonij,plene diximus s̃.de secũ.nup.§.itẽ in rebus.ibi,porrò &c. & §.quid si moriatur.& eadem possunt hic repeti.

Ad Senatusconsultum Orfitianum. *Rubrica.*

1 *Filios succedere intestatæ matri per senatuscon. Orfitianum.*
2 *Filios uulgò quæsitos succedere matri etiã cũ legitimus,atq; inibi an id sit perpetuũ.*
3 *Agnatos repelli à successione etiam per minimam capitis diminutionem aliter atque filios,& quæ sit diuersitatis ratio.*
4 *Nepos conceptus post mortem auiæ maternæ an possit ei intestatæ succedere.*
5 *Filij quibus matribus succedant ab intestato.*

1 SICVT † per Tertyllianum succedunt matres liberis:ita per Orfitianum succedunt liberi matribus,etiam si alieno iuri subiecti sint:& præferuntur etiam consanguineis,& agnatis defunctæ matris.& eadem ratione succedunt nepotes,& neptes,cæterique descendentes,auiæ,vel proauiæ maternæ:nec repelluntur ideo:quia vulgò quæsiti sunt,vel quia nimiam passi sunt capitis diminu-
2 tionem:vt Insti.eo.j.responso.& §.j.& ij.Ergo † vulgo quæsiti succedunt matri,etiã cum legitimis filijs:nisi mater illustris erat:tunc enim cum legitimis ex testamento,vel ab intestato non succedunt isti spurij:secus si essent naturales ex licita consuetudine ab homine libero procreati:vt j.eod.l.penult. Capitis tamen diminutio maxima,vel media repelleret eos,sed
3 non minima,vt dictum est. Sed per † minimam repelluntur agnati à legitima successione.& est ratio:quia desinunt esse agnati.Sed hoc Senatuscõsulto defertur hæreditas filio,eius nomine naturaliter designato,qui quoniam non desinit esse filius,non admittit ius succedendi.& idem in matre,& in omnibus personis,quæ nouis legibus vocantur ad hæreditatem, & quorum nomina naturaliter designantur:vt ff.eo.l.j.§.capi-
4 tis diminutio.& de capitis dimi.l.tutelas. Quid † in conceptis post mortem auiæ maternæ:videtur,quòd non possint ei succedere.Nec enim fuit proximus cognatus auiæ,vel auo in cuius vita nõdum fuerit animalis:vt ff.vnde cogna.l.j.§.si quis. Placen.tamen visum est eum admittendum,naturali causa inspecta per authen.de hæredi.ab intest.& pro eo est argu.ff.de gradi.cogna.l.si filium.§.si filio.Sed contra eum est,quòd prętor in bonorum possess.vnde cogna.respiciebat solam naturalem causam:vt ff.vnde cogna.l.j.in prin.& l.ij.& tamen repel-
5 lebat eum:vt dictum est. † Illud in matre non refert,an sit ingenua,an libertina:imò & si sit serua,cum tamen ei sit mora facta in fideicommissaria libertate,filius succedet ei:vt j.eo.l.vlti.& ff.eo.l.j.in prin.Plus est:quia etsi de matris statu dubitetur:vt quia pater eius in captiuitate hostiũ,nihilominus succedent ei filij:vt ff.eod.l.j.§.j.

De legitimis hæredibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Legitimorum hæredum iura in succedendo uaria,& nu.5.*
2 *Agnati qui dicantur.*
3 *Agnatis ad successionem legitimam ab intestato uocatis,proximos quosq; censeri uocatos,atq; inibi qui dicantur proximi.*
4 *Cognatos olim incognitos fuisse quantum ad successionem legitimam.*
6 *Agnati uel cognati quo ordine iure nouißimo uocentur ad succeßionem legitimam.*
7 *Filij duorum fratrum succedentes communi patruo an admittantur in capita,an in stirpes.*
8 *Frater defuncti an debeat simul succedere cum auo defuncti,an uerò eum excludat.*
9 *Fratres uterini tantum quatenus admittantur ad succeßionem defuncti fratris cum fratribus consanguineis tantum,& quid si supersint aliqui fratres utrinq; coniuncti.*
10 *Agnati & cognati usq; ad quotum gradum admittãtur ad succeßionem legitimam.*
11 *Filij naturales nati ex unica concubina an sint agnati,& habeant ius succedendi fratri naturali & legitimo ex alia uxore.*

XPOSVIMVS suprà qualiter succedãt ab intestato & descendẽtes,& ascendẽtes:nũc dicamus de alijs legitimis hæredibus,id est,ex lateribus,siue ex transuerso ab intestato succe-
1 dentibus. † Videamus ergo qui olim iure antiquo succedebant:& qui iure medio.i.qui per interpretationem prudentũ:& qui iure nouo per leges Iustiniani in C. vel Insti.& qui iure nouissimo authenticorũ.Et certè iure an-
2 tiquo legis xij.tabul.succedebãt agnati & proximi.Sunt † autem agnati,cognati per virilis sexus personas cognatione coniuncti,quasi à patre cognati.puta fratres eodẽ patre nati,qui & consanguinei vocantur:etiam si non eandem matrem habuerunt.Item fratres patrueles,qui ex duobus fratribus nati sunt.Item patruus,& fratris filius,& idẽ in similibus. Item & adoptiui quasi consanguinei admittuntur ad bona fratrũ legitimorum,& naturalium,& cæterorum quibus per patrẽ adoptiuum agnascuntur.Item succedunt agnati,nati,& nascituri:concepti tamen eo viuo,de cuius agitur hæreditate:vt Insti.eodem.in princ.§.j.ij.iij.& iiij.& ff.eo.l.j.§.vlt.& de gradibus cog.si filium.§.j.& de adop.l.qui in adoptionẽ.Et no.quòd so-
a li fratres inter se dicuntur consanguinei [a]. Cæteri autem per sexum masculinum eis coniuncti dicuntur agnati:vt colligitur ff.eodem l.post consanguineos.j.responso.& insti.eodem, §.nos vero.in fi.§.& de suc.cog.§.vulgo. Item agnatus est pater,licet emancipauerit filium suum.Si tamen emancipauit eum contracta fiducia,scilicet,hoc adiiciendo in emancipatione quòd sibi iura legitimare seruari volebat.hodie tamen semper videtur emancipare contracta fiducia:vt instit.eod.§.vlti.
3 Item † vocabantur agnati nõ omnes,sed proximi. Proximus autem si quidem nullo facto testamento quisquam decesserit, per hoc tempus [mortuus est is de cuius agitur hæreditate. quòd si facto testamento quisquã decesserit,per hoc tempus] requiritur quo certum esse ceperit nullum ex testamento hæredem exiturum:tunc enim proprie quisque intelligitur ab intestato decessisse:quod quidem aliquando longo tempore declaratur:in quo spatio temporis sæpe accidit vt proximiore mortuo,proximus esse incipiat,qui moriente testatore nõ erat proximus.& licet lex xij.tab.in singulari numero vnum proximum vocet,tamen dubium nõ est,quin & si plures sint eiusdem gradus omnes admittantur.Nam & proximus propriè ex pluribus gradibus intelligitur.& tamen dubium non est, quin licet sit vnus gradus agnatorũ,pertineat ad eos hæreditas:vt Insti.eo.§.proximus.& §.si plures.& ff.eo.l.ij.§.hæreditas.& l.legitima.Item succedunt isti agnati,si nõ sint passi minimam capitis diminutionem:vt s̃.diximus ti.proxi.& dicitur ff.eod.l.capitis diminutio.Nec distinguitur in his agnatis an sint masculi,an fœminæ,duntamen essent agnatæ:vt ff.eo.§.& hæc quidem lex. Item vocantur agnati ita demum si non sunt vltra decimum gradum,sed in decimo.& j. vocantur per legem xij.Tabul.& per prætorem per bonorum pos-
4 sessionem vnde agnati vt instit.de succes.cog.§.vlti. † Cognati autem,vel cognatæ incogniti,vel incognitæ erant legi xij. Tabul.nec admittebantur:vt insti.ad Tertyllia.in princi.tit. amplius,nec erat locus successorio edicto,vel successioni in hac lege xij.Tabul.id est vt quamuis proximus,qui secundũ ea quæ diximus vocatur ad hæreditatem,aut spreuerit hæreditatem,aut antequam adeat decesserit,tamen sequentes repelluntur:vt institu.eodem,§.placebat. Item admittebantur isti agnati collaterales ita demum:si nemo suus hæres succedit: vel is qui est loco sui hæredis per prætorem,vel per constitu-
5 tionem:vt institu.eo.in princi.titu. † Iure autem medio id est per interpretationem prudentum,in fœminis placebat vt

ipsæ consanguinitatis iure tantum capiant hæreditatem, si so-
rores sint: vlterius autem non capiant: masculi verò ad earum
hæreditatem, etiamsi longissimo gradu sint, admittũtur: qua
de causa aut fratris tui, aut patris tui filiæ, vel amitæ tuæ hære-
ditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. quod
ideo constitutum erat, quia commodius videbatur ita iura cõ
stitui, vt plerunque ad masculos hareditates confluerent. Præ
tor autem sicut omnes cognatos per bono. pos. vnde cognati
iuuabat, ita, & fœminas: sed non perfectè iuuabat eas: quia ita
demum admittebantur: si neque agnatus vllus, neque proxi-
mior cognatus interueniat: vt institu. eodem, §. quod ad fœmi
nas. & §. sed quia sanè. † Iure autem nouo per leges Codicis.
succedunt fœminæ agnatæ: sicut & agnati. Amplius & qui-
dam licet cognati sint, & non agnati: tamen succedunt sicut
agnati: si sunt in gradu tertio, vel proximiore: puta si filij soro
ris consanguineæ, vel vterinæ: vt institu. eodem, §. nos verò. &
§. hic etiam. Item filius emancipatus subtili iure ciuili definit
esse agnatus. Sed tamen per prætorem nedum patri, sed etiam
fratribus succedit, sicut agnatis. Idemq́ est & in fratre, vel so-
rore vterina. Idemq́ est & in filijs filij emãcipati, qui vna cum
patruis admittuntur ad successionem: vt infrà eodem l. vlti-
ma. Item & pater qui emancipauit contracta, vel non contra-
cta fiducia, succedit, sicut agnatus: vt institu. eodem, §. vltimo.
Item & mater, & filius, inuicem per Tertyllianum, & Orfitia
num sibi succedunt: tanquam agnati: vt ff. vnde agnati. l. ij. §.
vltimo. & l. iij. admittebantur autem filij fratrum, vel filij soro
rum defuncti: ita demum, si fratres, vel sorores defuncti non
erant superstites. Nam propter patruos, vel auunculos suos,
non excluduntur. Item admittuntur hi fratrum filij in capita
6 vt institu. eodem, §. hoc etiam. Iure † vero nouissimo Au-
thenticorum aliter est in huiusmodi successionibus cautum.
Cessante enim successione lineæ ascendentis, & descenden-
tis, vocatur primò frater fratrisq́ præmortui filij in stirpes, sci-
licet. Dico autem de fratre, eiusq́ præmortui filijs, qui ex
vtroque parente contingunt eum, de cuius agitur hæredita-
te, quæ personæ veniunt & si non defunctæ, cum personæ pa
rentibus, & cum proximi gradus ascendentibus: & quidem
prædicti fratris filius: etsi tertio gradu sit, præfertur fratribus
defuncti, qui ex vno tantum parente coniuncti erant. In hac
successione cessat omnis differentia sexus, & emancipatio-
nis. Post fratres ex vtroque parente, & eorum filios, admittun
tur ex vno latere fratres, sororesve, cum quibus & filij eorum,
si qui ex eis ante decesserint. Hi autem fratrum filij, cum pa
res sint, defuncti fratribus præferuntur. Præterea proculdu-
bio eiusdem patruis, & alijs similibus. In hac successione
cessat omnis sexus agnationisve ratio. Post fratres, fratrumq́
filios vocantur quicunque gradu sunt proximiores: vt pares
gradu pariter admittantur, sublata differentia masculorum,
& fœminarum, sola namque cognatio spectatur in talibus, &
succeditur in capita: vt in authentico de hære. quæ ab intesta.
§. si igitur defunctus. & §. si verò neque fratres. & in authen.
7 vt fratrum filij. primo responso. † Illud dubitari potest an
filij fratris mei cum filijs alterius fratris mei debeant succede-
re mihi in capita, vel in stirpes. & puto magis in capita: secus
8 succederent cum patruis suis: vt dictum est. † Item dubi-
tari potest vtrum frater defuncti debeat simul succedere cum
auo defuncti, an eum repellere. Et dicunt quidam auum re-
pellendum propter fratrem. Cum enim frater simul cum pa
tre defuncti succedat, qui proximus est in gradu ascendẽtium
& pater repellit auum: ergo & fratres: vt infra eodem l. in suc-
cessione. & in authen. de hære. quæ ab intesta. defe. l. iij. ibi, &
si mater &c. & ff. de diuer. & tempo. præscript. l. de accessio-
nibus. vel (quod verius est) proximior in gradu ascendentium
dicitur etiam auus: & proauus, si nullus eos præcedat: vt ff. de
9 verb. signi. l. proximus. Item † si relinquat aliquis fratres quos
dam vterinos tantum, quosdam consanguineos tantum: in re-
bus maternis præferuntur vterini, in rebus paternis præfe-
runtur consanguinei: vt infra eodem l. de emancipatis. Si ve-
ro relinquat quosdam ex eodem patre & matre, & alios ex pa
tre tantum, etiam in rebus paternis præferuntur fratres eius-
dem matrimonij id est vtrinque coniuncti. & idem in matre.
Pone si quosdam ex patre & matre, & alios ex matre tantum
relinquit, & quæratur de rebus maternis: vt infrà communia
10 de succes. l. vltima. authentic. itaque. † Item dubitari potest
an ex eo quod dicit solam cognationem spectare, agnati &
cognati admittantur vsque ad gradum decimum: cum non
distinguantur agnati à cognatis: licet olim agnati vsque ad
decimum, cognati vsque ad sextum admitterentur. & ex se-
ptimo admittebantur nati ex sobrino & sobrina: vt Institu-
tio. de successio. cog. §. vltimo. An etiam agnati & cognati in
infinitum debeant succedere: quod admisit Placentinus: vel
11 dic omnes vsque ad decimum succedere. † Item dubitari
potest an filij naturales nati ex vnica concubina sint agnati, &
ius habeant succedendi suo fratri naturali & legitimo, ex alia
vxore. & est argumentum quod sic, Instituti. de seruili cog.
primo responso. in fi. sed argumentum contra est in autenti.
quibus. mo. na. eff. sui. §. filium verò. De successione autem
istorum plenè diximus suprà de natura. liber. & fortè eodem
modo succedit naturalis pater filio, sicut & naturalis filius
patri. vt ita sit eadem, vel par ratio pietatis: vt. ff. de inof. testa.
l. nam & si parentibus. licet P. dixerit patrem insolidum succe
dere filio naturali, etiam si filius erat spurius. Item hoc de suc-
cessionibus ingenuorum: nam de successionibus libertorum
plenè diximus suprà de bo. liber. & Insti. de succes. liber.

a ADNOTATIO. ❡ *Consanguinei.* Ad huius conclusionis resolutionem vide Barto. & doct. in l. post consanguineos. de suis & legi. Bald. in l. petitionem. de aduo. diuers. iudi. do Alexan. & Iaso. de may. in l. qui iurisditioni. ff. de iurisdi. om iudi. & eundem do. Alexand. in consi. lxxxij. in primo volu. quibus in locis colliges totam materiam.

Communia de successionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Seruus quibus casibus successores habere poßit.*
2 *Affinitatis iure nullam succeßionem permitti, atq; inibi an sit affinitas inter uirum & uxorem.*
3 *Succeßioni ab intestato non esse locum, quandiu testamentum subsistit, uel spes est hæreditatem posse adiri ex testamento, atq; inibi an poßit derogari huic regulæ ex uoluntate testatoris.*
4 *Hæreditatem nemini deferri hoc nomine, quòd defuncti nutritor fuerit.*
5 *Priorem in gradu potiorem esse in succeßione, atq; inibi an id sit perpetuum.*
6 *Succeßio ab intestato quo ordine procedat.*

OST tractatum omnium successionum ab
intestato, & ex testamento venientium, ponit
quædam communia earum successionũ, quæ
sunt ab intestato: & assignantur quædam re-
1 gulæ qualis illa est j. eod. l. iiij. † seruus succes-
sores habere non potest. quæ regula fallit quan
doque, vt cum quis est in captiuitate hostium, & iste verè est
seruus, sed tamen habet successores si moriatur in captiuita-
te: quia fingitur decessisse liber, id est, ipsa hora captiuitatis:
vt suprà de su. & le. l. apud hostes. Item fallit cum mora facta
est fideicõmissariæ libertatis: vt suprà ad Orfi. l. vl. Item fallit,
cùm fit mora vindicandæ necis testatoris: & ancillæ quibus
est relicta libertas interim moriuntur: vt suprà ad Sylla. l. pe-
2 nul. † Item ponitur alia regula. Affinitatis iure nulla succes
sio permittitur: vnde vitricus non succedit priuigno, & è con-
uerso: vt j. eo. l. vitricus. & l. affinitatis. Excipiunt quidam in
viro & in vxore, qui vltimo loco sibi succedunt: vt s. vnde vir
& vxor. l. j. Alij dicunt, quòd illud non est iure affinitatis. nec
enim est affinitas inter virũ & vxorem. quod ex eo probatur:
quia, vt affinitas contrahatur: semper oportet mediam perso-
nam interuenire, per quã contrahatur affinitas. sed nulla inter
uenit inter virũ & vxo. per quam velut media coniungantur.
vsque adeò vt vir & vxor vnum corpus, & vna persona vi-
deantur: & ideo non videtur inter eos esse affinitas. lex tamen
inter sponsum & sponsam videtur affinitatem inducere: vt
ff. de condi. causa da. l. quod seruus. Præterà: si non est inter
eos affinitas, nec iure affinitatis succedit, quo iure succedit?
[vel dic, q non derogatur in aliquo vel aliqua. l. huic regulæ.]

3 †Aſsignatur ex alia regula,quòd antequam ſcriptus hæres
repudiet hæreditatem, vel aliqua ratione amittat facultatem
a quærendi eam ab inteſtato nemo ſuccedit:[a] vt ff. de reg.iur.
l.quamdiu.& ỹ.eod.l.antequam.Cui regulæ videtur deroga-
ri ex volũtate teſtatoris ſi ita dicat,Inſtituo te,ſi legatarius hæ
res noluerit hæreditatẽ meam vendicare:vt ff.de hæred.inſti.
4 ſi quis ita hæres. †Aſsignatur & alia regula ỹ.eod.nutritori-
bus hoc nomine nec ciuili,nec honorario iure defertur hære-
ditas. Si ergo Bononienſis pauperes receperit velut hoſpes,
non ideo ſi apud eũ decedat,poteſt ei ſuccedere:licet quidam
inducant contrariam conſuetudinem:vt vidi de facto,cũ ſocij
morientis peterent res mortui, quia ad parentes eius deferre
5 volebant. †Item eſt alia regula.qui prior eſt in gradu potior
eſt in ſucceſsione:vt ỹ.eodẽ.l.auunculo.& quia hæc regula in
multis fallit:vt inſti.de ſeruili cogna.§.repetitis.ideo bonum
eſt vt dicamus in vltimo ti.de ſucceſsionibus, quid hodie ob-
6 tineat. †Sciendum eſt igitur quòd ſi quis deceſſerit, ſiqui-
dem ſint ei aliqui deſcendentium,illi omnibus prælati ſucce-
dunt,ita,ſcilicet,vt ſi ex vno filio aliquis etiam decimo gradu
conſtitutus ſuperſit,tamen cum filio defuncti admittantur:&
erit ſucceſsio in ſtirpes:vt in Authentico,de hæred.ab inteſta.
§.ſi quis igitur.& §.ſi tamen. Si verò nullum deſcendentium
relinquat,vocantur primò aſcendẽtes:& primò pater & ma-
ter,cum quibus fratres defuncti vocantur,qui ex vtroque pa-
rente coniũcti erant illi.Item vocantur conſimilium fratrum
filij in ſtirpes.Si verò pater et mater non ſuperſint,ſed auus &
auia,paterni & materni, dicimus, quòd cum eis admittantur
prædicti fratres,& conſimilium fratrũ filij in ſtirpes: licet alij
dicant contrarium:vt diximus ſ.de leg.hær.Si autem ſint fra-
tres coniuncti ex altero parente tantum,& non ſuperſint con
iuncti ex vtroque,non ſuccedũt cum aſcendẽtibus,imò repel
luntur propter eos. Si verò aſcendentes non ſuperſint,vocan-
tur primò fratres vtrinq; coniuncti defuncti, & conſimilium
fratrum filij in ſtirpes:eis autem deficiẽtibus,vocantur fratres
ex altero tantum parente coniuncti & conſimilium fratrũ fi-
lij:quibus deficiẽtibus obtinet regula qui prior eſt gradu,po-
tior eſt in ſucceſsione,ſublata differentia ſexus patriæ poteſta
tis,& cognationis,& ſucceditur in capita:vt in authen.de hę-
red.ab inteſt. vt fratrum filij.

a ADNOTATIO. ¶ Succedit.Adde Bart.in l.non ſolum.§.ſi maior.ff.
de iure delib.& in l.ſi.§.donec.eo.tit.Canoniſtas in c.Raynal.de teſta.

De bonis maternis,& materni generis. Rubrica.

1 *Pater quale ius habeat in rebus filio delatis à matre, uel à linea materna: & quid oporteat eum in huiuſmodi rebus præſtare.*
2 *Patrẽ non poſſe alienare rem,quæ filio delata eſt à matre,uel à materna linea.*
3 *Pater quid iuris habeat in hæreditate filio emancipato delata à matre,uel à materna linea.*

DILIGENTER ſ.expoſitum eſt quid iu
ris habeamus in bonis defunctorum: nunc
autẽ incipit tractare de iure,quod nobis cõ-
petit in bonis viuentiũ:& ita ponit de bonis
maternis,& materni generis,quæ filijsfami.
vel etiam emancipatis deferũtur: vel etiam
deferũtur ijs,qui neq; ſunt ſui, neque eman-
cipati,vt nepotibus ex filia mea deferũtur res auiæ ipſorum,
1 quę fuit vxor mea.†Videamus ergo quid iuris habeat pater,
vel auus,in prędictis rebus,& ſi quidem filius ſit in poteſtate,
vſusfr.in omnibus rebus maternis,& materni generis compe
tit ei,vt adminiſtrationem gerat legitimam,omnem enim tuẽ
dæ rei debet diligẽtiam adhibere, & quo iure filijs debetur in
æſtimatione per ſe,vel per procuratorem poſcere,& ſumptus
2 ex†fructibus impigrè facere, & litem inferentibus reſiſtere,
atq; omnia agere tanquàm ſolidum perfectumq; dominium
ei fuiſſet queſitũ,rem non debet in aliũ alienare,& ſi alienaue
rit,ipſo iure nulla eſt alienatio.Nec obſtat filijs aliqua pręſcri
ptio:niſi ſit tricẽnalis,qua poſſeſſor ſit dominus,& incipit illa
filijs currere,ex quo facti ſunt ſui iuris:niſi ſint in pupillari ęta
te,et euicta re,emptor aget de euictiõe cõtra patrẽ,vel fideiuſ

ſorem,cùm pater rem vẽdiderit vt propriam:aliter enim non
inueniſſet emptorem:vt ỹ.eo.l.j.& ij.& in authen.de nupt.§.ſi
3 verò ſit ſoboles. †Si verò filius ſit emancipatus,cui defertur
hæreditas materna,habet pater virilem portionem vſusfr. cũ
alio emancipato,vel cum filijs emãcipatis,& idem dico in ne-
potibus,vel pronepotibus,emãcipatis.Item & ſi nepotes ſint
ex filia,habet virilem portionem auus vſusfru. in rebus quæ
deferũtur nepoti ex filia ab auia ſua:hoc eſt,in vxore huius a-
uij:vt ỹ.eod.l.ſi auia. Nec diſtinguitur,vtrum pater conuolet
ad ſecunda vota,an non:vt ỹ.eod.l.vltima.

De bonis quæ liberis in poteſtate patris conſtitutis ex matrimonio,uel aliàs acquiruntur,& eorum adminiſtratione. Rubrica.

1 *Peculium aliud eſſe profectitium,aliud aduentitium,aliud caſtrenſe uel quaſi.*
2 *Peculium profectitium quid ſit,& quale ius pater in eo habeat.*
3 *Peculium aduentitium quid ſit,& an pater habeat ius in eo,& quale, & nume.5. & 10.*
4 *Pater remittendo filio uſumfructum peculij aduentitij,an cenſeatur donare: & an & quando teneat talis donatio.*
5 *Patri quibus caſibus deneget lex uſumfructum in bonis aduentitijs filijfa.*
6 *Vſufructu filiofa. relicto,an aliquid inde acquiratur patri.*
7 *Filiusfa.ex qua cauſa præſumatur acquiſiſſe, cum dubitatur, acquiſierit ex cauſa profectitia,an ex aduentitia.*
8 *Peculium caſtrenſe quid ſit,quid item quaſi caſtrenſe, & an pater ius aliquod in his habeat.*
9 *Pater emancipans filium ex eius conſenſu an & quale ius retineat in bonis illius.*
11 *Patri adminiſtrãti res filij an & quãdo permittatur aliquid alienare ex eis rebus.*
12 *Filiusfa.an & quatenus habeat hypothecam in rebus patris adminiſtrantis res ipſius filij.*
13 *Patr.. arbitriũ in acquirenda hæreditate filiofa.delata an ſit neceſſarium, & quid operetur eius interpoſitio,quid item eius denegatio, & nu.15.*
14 *Curatorem non dari ei,qui eſt in alterius poteſtate.*
16 *Filiumfa.non habere poteſtatem alienandi res aduentitias uiuente patre, qui in eis habet uſumfructum.*

SVPERIORI tit. modicum quid dictũ eſt
de bonis filijsfamili. obuenientibus: nunc au-
tẽ generaliter ponit de omnibus bonis eis ex
quacunq; cauſa obuenientibus, & adminiſtra
1 tione patri in talibus cõpetenti. †Circa hęc
autem ita diſtinguendum eſt, quia peculium
aliud eſt profectititium,aliud aduẽtitium, aliud caſtrenſe,
2 vel quaſi.†Profectitium eſt,quod ex rebus patris, vel earum
occaſione obuenit:putà fructus rei, vel vſura fortè pecuniæ.
Et in ea plenam habet proprietatem pater, vt nihil iuris om-
nino habeat in eo filius:vt Inſti.per quas perſo.nob.acqui.§.j.
& ff.de vſur.l.in fideicommiſsi.§. cum Pollidius.& ff.de vul.
& pu.ſubſtit.ſed ſi plures.§.in arrogato.videtur tamen de vſu
3 ra contrà,quia non eſt in fructu:vt ff.de verb.ſign.l.ij. †Ad-
uentitium autem eſt quod ex quacunque cauſa filio obuenit,
vel à matre,vel linea materna,vel extranei liberalitate, vel la-
boribus ſuis:non tamẽ ex caſtrẽſi vel quaſi caſtrẽſi peculio, &
in hoc tali peculio habet pater ſolùm vſumfr. præterquàm in
4 caſib.† vt quia ipſe pater remiſit filio vſũfructũ, videtur cẽ
in hoc caſu,quòd teneat donatio à principio,vel ſaltem confir
matur morte patris:ac ſi quid diurnum filio cõceſsiſſet:vt in-
frà eodem,l.antepen.§.ſin autem res.vel, ac ſi illi eunti ad ca-
ſtra,res mobiles dediſſet:vt ſ.famil.erciſcund.l.ſi filius.vel ac-
ſi dotem,vel propter nuptias donationem pro filio vel filia fe-
ciſſet:In quibus caſibus videtur quòd teneat donatio: & hoc,
ſi expreſsim renũtiet pater vſuifructui.nã ſi taceat,non nocet
ei:vt ỹ.eod.l.antepen.§.hoc obtinente.& ỹ.de emancip. l. vlti.
5 †Item aliàs etiam contra volũtatem patris in quibuſdam caſi-
bus ſtatuit lex, ne pater habeat vſumfructum,id eſt in hære-
ditate fratris, vel ſororis ad quam vnà cum patre admittitur,
in qua nec vſumfr.habet pater:vt in authentico de hæredi.ab
inteſta.§.ſi verò cum. Idem & ſi ab aliquo parentum ea lege
quid ſibi detur,vel relinquatur,ne ad patrem perueniat vſus-
fructus.Idemq; dico,ſi forſan(licet quidam ſcripſerũt contra-
riũ)in omni eo,quod ab aliqua perſona prædicta lege ſibi da
tur:vt in authentico vt liceat ma.& auiæ,collatione viij. Idem
etiam dico aliàs,vbicunq; ſeruus donatur filiofa.ſub ea cõdi-

tione,vt statim eum ad libertatē perducat.Nec enim aliquod impedimentum paterna faciet authoritas,qualis enim vsusfr. potest acquiri qui momentarius esse ostenditur:cum ipso momento necesse habet eum possidere, & libertati donare:vt j. eod.l.vltima.in fine.Idémque etiam dico, vbicunq; delata est hæreditas filiofam.in cuius acquisitione noluit pater filio consentire:vt infrà eodē,l. vltima.§.primo,secundo,& tertio,hoc dixi in omnibus aduentitijs.Et hæc habēt locum in lucro dotis,si dotem lucratus est filiusfa.ab vxore sua,& in donatione proper nuptias quàm lucrata est filia mea à marito suo vel sponso:vt j.eod.non fine.Secùs si dedi dotem pro filia mea & ea moritur in matrimonio filijs existentibus,vel non existentibus:vel etiam diuertit filia mea à marito suo:pleno enim iure dos ad me reuertitur:ne hac iniecta formidine parētum circa liberos,munificentia retardetur.Idemq; in donatione propter nuptias,si eam constitui pro filio meo:& posteà solutum
6 sit matrimonium:vt j.eod.l.constitutionis. †Quòd si filiofamil.relinquatur vsusfru. in hoc quidem non potest esse patri vsusfruct.quia seruitus seruitutis esse non potest:vt ff. de vsufruct.leg.l.j.& satis in hoc casu secundum veteres leges videtur statui s.de vsufr.l.vltima.sed hodie:puto solum filium fructuarium:pater autem rebus ex vsufr.prouenientibus vtetur
7 & fruetur. †Quid si dubitetur vtrum ex profectitia, an ex aduentitia causa filius quæsierit:Dicunt quidam ex profectitia præsumi ad similitudinem vxoris:vt ff.de donat. inter vir. & vxo.l.Quintus.Sed ego puto diligenter esse attendēdum, vtrum pater inops erat: filius verò studiosus, vel curiosus,& in arte sua attentus:vt bene laboret,in quo casu pro filio præsumerē. An verò filius sit piger,nec alicuius artificij doctus: pater vero diues sit,ex quibus & similibus contra filium con-
8 iecturam caperem per not.s.arbitr.tut.si defunctus. † Ca-
a strense autem peculium est,quod[a] à parentibus,vel cognatis in militia degenti donatum est,vel quod filiusfamil.in militia acquisiuit:quod nisi militaret, acquisiturus non fuisset. Nam quod erat etiam sine militia acquisiturus,id peculiū eius non est castrense: etiam si ille, qui donauit, vel legauit, cognatus vel forte vxor non ex castris notus expressit nominatim. Habeat in castrensi peculio,veritatem enim spectamus.An vere castrensis vel notitia,vel affectio fuit,non quod quis finxit:vt ff. de castren.pecu. l. si fortè.& l.castrense. Quasi castrense autem peculium est quod aduocati ex aduocatione percipiūt de publico:vel iudices percipiūt salarij causa:vel quod obuenit presbyteris vel clericis omnibus:vt s.de aduo.diuer.iudi. fori tui.& de episcop.& cleri.l.sacrosanctæ l.cum.In his nihil omnino etiam secundum veteres leges habet pater vt j. eod. l.antepen.ibi,exceptis &c.eodem obseruando. & ff.de collat. bon.l.j.§.nec castrense. Hodie tamen,si deferatur hęreditas filiofamil.ex castrensi causa, nec eam ipse velit habere, pater poterit eam adire,& eam habebit pleno iure:vt j.eodem,l.vltima.ibi,similiq; modo &c.Et hæc omnia vera sunt donec fi-
9 lij sunt in potestate.Si†verò pater velit eos emancipare,& filius consentiat in præmium emancipationis, pater retinebit, scilicet dimidiam vsusfr. rerum aduentitiarum:nisi pater renuntiaret expressim:nam si taceat:non noceret ei:vt j.eodē.l. antepe.§.cum autem.& j.de emancip.l.vltima.[Sed olim poterat retinere tertiam partem proprietatis plenè vt j.eodem,l. antepen.§.cum autem.]De his autem,quæ post emancipationem obueniūt eis,pater nihil habet:vt Instit. per quas person. nob.acqui.§.ex his itaq;.nisi in hæreditate materna,& mater-
10 ni generis:vt notauimus s.tit.proximo. †Habet autem pater legitimam administrationem in rebus filij,scilicet, aduentitij:nam in alijs nihil habet:vel totum habet.Et est parentum officiū tueri res prædictas,& defendere : vt diximus s.de bo.
11 maternis,& materni generis.†Et abstinere debent ab alienatione,vel obligatione rerum:vt ibidem diximus:nisi propter æs alienum filij. Et ponitur exemplum in hæreditate filiofa. delata,& adita concurrente volūtate patris & filij: tunc enim permittitur patri vendere ex rebus mobilibus hęreditarijs,vt soluat æs alienum.Si autem non sufficiūt mobilia,poterit ex immobilib.partem sufficientem nomine filij venūdare:vt ilico reddatur æs alienum: & non vsurarum onere prægrauetur.Quòd si hæc facere supersederit:ipse vsuras vel ex reditibus,vel ex substantia sua omnimodo dare compelletur. Item & si necesse habeat legata soluere:si quidem tales reditus sint in hæreditate,qui sufficiant ad annalia legata:pater ex huiusmodi reditibus satisfaciet: Alioquin satisfaciet de rebus immobilibus, quæ steriles sunt: vel si illa deficiunt,extenderet manum ad reliqua:ergo extra memoratas causas non licet patri alienare,vel pignorare:alioquin incidet in laqueos legum:nisi vendat mobilia vel immobilia, quæ onerosa vel damnosa sunt hæreditati : quæ sine periculo patri cum paterna pietate vendere licet:vt pretium earum vel in res,vel in causas hæreditarias procedat,vel filio seruetur:vt j.eod.l.vlti.§. vbi autē.
12 vsque ad illum §.filius autem fami. †Et pro conseruatione istarū rerum aduētitiarum vel consimiliū:vel pretium ipsarum,habet filius tacitam hypothecam, sed non habet hypothecam quia malè pater sit fruitus, vel gubernauit res, nisi in casu quem notauimus s.scilicet cùm pater non vendidit ob ęs alienum soluendum:vt infrà eod.l.antepen.§.non autem hypotheca.& §.sed cum tacitas. Nec puto,quòd exigatur à patre decretū cum ipse alienat:licet exigatur à tutore.Nec enim est absurdum, si patria potestas,quæ naturalis est,& primitiua,plus possit quam tutoria:tutoria autem est inuēta ad imitationē patriæ potestatis:vt infrà de sent.pas.& rest. l. vltima.
13 †Item in acquirendo consistit arbitrium patris, vt si delata est filiofamil. hæreditas aliqua distinctione habita,vtrū filius erat maior xxv.annorum,an erat adolescēs,& sic erat in secūda ætate:an erat puer,& ita erat in prima.Si maior est,& ipse velit eā habere, pater nolit,potest eam adire,& pater in ea nihil iuris habet,& filius pro hæreditate aget,& cōuenietur, sed necessitas imponetur patri consentire filio agenti,vel respondēti in iudicio,ne videatur consentire sine patris volūtate,& è conuerso,si pater velit eam habere, & filius nolit, pater pleno iure habebit eam,& ad eum omne pertinebit emolumentum & damnum.Si autem filius est in adulta ætate,simili modo licet patri repudiare: & filio adire:vt ad eum omne commodū & incommodū pertineat,& in agendo,& respondendo,dabi
14 tur curator bonis: non † dico personæ quia ei,qui est in alterius potestate curator dari non potest:vt s.de cu.fu.l.vlti.j.responso.nisi in casu:vt j.de sen.pas.l.vlti.& è conuerso,repudiante filio, licet patri adire, & ad eum pertinebit omne commodum & incommodum,licet filiofam.delata esset hęreditas ex castrensibus occasionibus.Sed tamen in vtroque casu,si deceptus sit minor in adeundo,vel repudiando,poterit in integrū restitui:vt j.eod.l.vlt.j.responso.& §.sinautē in secunda ętate.
15 † Vbi autem filius est in puerili & infantili ætate, pater etiam sine eius consensu potest hæreditatem adire.Sed tamen. si factus pubes ratam non habet aditionem, poterit in integrum restitui: pater autem oneribus hæreditarijs alligatur. Si autem filius post in integrum resti.petijt,vt liceat ei respuere hęreditatem, non licebit ei interim in integrum restitutionem postulare vt liceat sibi adire, ne leges ludibrio fiant ei sæpius cupienti & amplecti,& respuere,eandem hæreditatem. Si autem pater repudiauit hæreditatem infante filio constituto: ipse autē filius posteà in sacris constitutus, vel patria potestate liberatus,voluerit adire hęreditatem,licet ei hoc facere:vel tutoribus, vel curatoribus eius implorando in integrum restitutionem contra repudiationem paternam: & si semel in integrum restituatur vt liceat sibi adire, non potest posteà in integrum restitui, vt liceat sibi repudiare. Quæ autem dicta sunt in hæreditate delata filiofam.eadem seruanda sunt in legatis, & fideicommissis specialibus, & vniuersalibus,& in ijs,quę sunt eis similia:vt infrà eodem,l.vltima.§.vbi autem puerilis.Vbi autem filiusfa.est maior infante, & minor xiiij. annorū possunt eadem seruari quæ s.diximus in adolescenti-
16 bus.Sed & illud † non est prætermittendum, quòd filijfamil. non habent potestatem alienandi aduentitias res, donec parentes viuunt,qui habent vsumfruct. in rebus illis:nisi alienarent ex consensu parentum. Cùm enim parentes alere liberos compelluntur secundum leges & naturam, quare ad venditionem rerum suarum prosiliunt: vt infrà eodem, l.vltima. §.filijs autem fami.

ADNOT

a ADNOTATIO. ¶ Peculium eſt. De iſto peculio caſtrenſi & quaſi vide Spec. in titu. de actore. verſi. item quòd eſt filius. Bartol. in l. ſenatus. §. ſi filius. ff. ad ſylla. Bald. in l. cum oportet. vlti. colum. C. de bo. quæ. libe. domi: Chriſtopho. & ibi Iaſo. in addi. in §. requiritur. nu. vij. cum plu. ſeq. per quas perſo. nobis acqui. inſtit. chart. lvij. qui totum iſtum titu. declarat.

* ¶ Alienandi. Filiusfamiliàs alienare non poteſt, licet pater ei concedat liberam adminiſtrationem. ff. quæ in fraud. cred l. ſi pater. ff. de pact. l. iij. §. ſi. Item filius, dum eſt in poteſtate patris donare non poteſt. nec agere de rebus ſuis. ff. de dona. l. fi'iusfamiliàs. cum ſimili b. Si tamen conſentit venditioni factæ à patre de rebus maternis, obligatur ſi nullum habet tutorem, vel curatorē. Sed ſi læſus eſt, debet reſtitui C. de in integ. reſtit. l. ſi curatorem. & extra. de in integ. reſtitu. c. conſtitutus. vbi de hoc in glo. Nomine autem filiorum veniunt etiam nepotes, & pronepotes ff. ad Macedonianū, l. filius. Sed cùm agitur de pœna ſignificatio filij reſtringenda eſt, & non amplianda ad nepotes. l. j. ff. de ritu nup. & lvj. diſtin. c. domino. Martinus.

De hæreditatibus decurionum, nauiculariorū, cohortalium, militum, & fabricenſium. *Rubrica.*

1 *Cognatione ceſſante, qui ſuccedant.*
2 *Corpora quando & quibus ſuccedant.*
3 *Fabricenſes qui.*
4 *Titu. de hær. decur. locus.*

PERTRACTATO iure omnium ſucceſſionum iure communi obuenie̅tium, de hæreditatibus quorundam ponit, in quibus ſpecialiter quiddam ſtatuitur. Eſt autē hoc:
1 quia † licet iure communi deficiente omni
a cognatione, primò coniunx, deinde fiſcus[a] ſuccedat, niſi in caſu: vt ſ. vnde vir & uxor. l. j. & de ſecund. nupti. l. j. Hic tamen poſt coniugem non venit
2 fiſcus: ſed hi tantum, de quorum † corpore vel collegio fuerat is, qui deceſſit: ſiue erat nauicularius: vt j. e. l. j. ſiue erat miles: vt j. eod. l. ij. ſiue erat cohortalis: vt j. eod. l. iij. ſiue erat curialis,
3 vt. j. eod. l. iiij. ſiue erat fabricenſis: vt j. eod. l. vltima. Et † dicebantur fabricenſes, qui erant deputati armis faciendis, & reparandis, & vendēdis. Et iſti etiam deputati dicebantur: vt in
4 auth. de armis. † Et locum habent leges huius titu. quando inter fiſcum & corpus erat cōtrouerſia non habente locū coniuge, vel quia nō ſupererat, vel quia repudiauerat. Si enim ſupereſſet, omnibus præferretur: ſicut & in alio caſu fiſcus excludetur: vt j. ſi liberalitatis imperialis ſocius ſine hærede deceſſerit l. j. aliàs enim ſemper vltimo loco admittitur fiſcus in quacunque ciuitate quis decedat: vt j. de bonis vacan. l. j.

a ADNOTATIO. ¶ Fiſcus ſuccedat. Ad huius breuis tit. materiam vide Bart. in l. vacantia. C. de bo. va. lib. x. & in l. j. §. an bona. ff. de iure fiſ. & in l. ſicut. §. j. ff. quod cuiuſque vniuerſ. no. do. Alexand. de imo. in l. iij. §. ex cauſa. ff. de iure fiſ. & in conſil j. xcij. in iiij. volu. vbi habes totam materiam & do: Bartho. ſoci. xxij. incip. ſequendo ordinem. verſic. circa ſecundam. q. cum verſicul. ſeq. in primo volu. char. xl.

DOMINI AZONIS SVMMAE in ſextum librum Codicis, FINIS.

EIVSDEM DOMINI AZONIS ſumma in ſeptimum librum Codicis.

De vindicta [libertate] & apud concilium manumiſſione. *Rubrica.*

SVMMARIVM.

1 *Concilium quid ſit.*
2 *Libertas quæ dicatur dari uindicta.*
3 *Manumittere uindicta quis poßit.*
4 *Manumittere per alium an quis poßit.*
5 *Manumißionem non impediri per opinionem ſerui manumißi, uel domini manumittentis contrariam ueritati.*
6 *Minori annis uiginti quibus ex cauſis manumittere permittatur per legem Aeliam Sentiam.*
7 *Minorem uiginti annis non poſſe etiam ex iuſtis cauſis manumittere citra decretū, nec citra tutoris aut curatoris authoritatem.*
8 *Pupillum non poſſe gratia tutoris habendi ſeruum manumittere.*
9 *Manumißio facta à minore ex cauſa, quæ ut uera approbata eſt, cum tamen uerè nulla eſſet, an teneat.*
10 *Manumißioni ſerui ſibi pignorati minorem poſſe etiam ſine cauſa conſentire.*
11 *Manumißio uindicta apud quem fieri debeat.*

EXplicitis, & ſummatim pertractatis ſex libris, librum ſeptimum Iuſtinianus orditur, & à libertatib. incipit. Nec hoc ineptè nec perperam: imò prudenter, & mirabili quodam artificio actum eſſe digno ſcitur. Si quidē in hoc ſeptimo libro de libertate, id eſt, de hominis condi-
1 tione tractatur: quem ex ſeptenario, † id eſt, ex triplici animi proprietate déque quatuor elementis conſtat eſſe formatum. Quémque ex alijs ſeptem partibus corporaliter conſtat eſſe compoſitum ex pedibus, tibijs, coxis, inguine, ventre conſtituto in medio, collo, capite quod eſt imago vnde cognoſcitur, quodq́ ſeptem cellulas habere nonnulli non leues authores poſteris tradidere. Ad hæc poſt tractatum de libertatibus nō incompetenter adijcie mus de vſucapionibus, quæ & ipſæ ex ordine nullatenus poſſunt procedere: niſi hæ illis adſtiterant circunſtantię rei traditio, vel quaſi, bona fides in initio, titulus iuſtus, vel id quòd habeatur pro titulo: vt res nō ſubiaceat vitio, poſſeſsio pro ſuo, poſſeſsio non interrupta, ſed continua, tempus quoque lege præfixum. Amplius quoque de ſententijs in hoc ſeptimo libro tractatur, quas certū eſt nullius eſſe momenti: niſi & ipſæ rebus vij. id eſt, formis quibuſdam præcedentibus eas, atq; conſequentibus inueniātur eſſe vallatæ, quæ ſunt hæ libelli oblatio, cautionis expoſitio, litis cōteſtatio iuriſiurandi calumniæ, id eſt, propter calumniam præſtatio, cauſæ cum crebris interrogationibus examinatio, ſententiæ in ſcriptis pronuntiatio, executio: niſi ſentētia reſtitutionis impediatur auxilio, communiſve remedij, id eſt, appellationis ſuſpendatur articulo. Cumq́ dictum ſit in libro ſuperiori vj. de relictis omnibus pecuniarijs generalibus, & ſpecialibus, conſequēs eſt, vt dicamus de relictis non pecuniarijs. i. de relictis libertatibus. Et quia libertatum relictarum aliæ ſunt fideicōmiſſariæ, aliæ ſunt directæ, conſtetq́ quia directæ digniores ſunt: de his primum audiamus. Verum à libertatibus relictis occaſione ſumpta de libertatibus illis, quæ inter viuos dantur aliqua dicamus. Et quia inter viuos libertas cōpetit vindicta, & ſine vindicta, eſtq́ excellentior ea, quę datur vindicta: audiamus de vindicta libertate. Et quia libertas vindicta datur, & apud concilium, & aliàs conſtat, quòd quia dignior ſit ea, quæ datur apud cōcilium: audiamus de vindicta libertate, & apud concilium manumiſsione. Videamus itaq; quid ſit concilium: & vnde dicatur: quæ libertas detur vindicta: quis poſsit vindicta manumittere: & quis non: & quis valeat ma-
1 numitti. † Eſt autē conciliū locus, ille quo iuriſditio celebratur, vel exercetur iuriſditio volūtaria, vt adoptio, emācipatio, manumiſsio. Porrò in iudicio contētioſa exercetur, vel expeditur iuriſditio. Eſtq; dictum concilium quia voluntates duorū conciliant, concordant & conſonant. † Dicitur autē libertas vindicta dari vel apud vindictā, q̄a daf apud iudicē caput hominis q̄ manumittebatur virga quadā leniter percutientē. Quippe apud Boētiū in Cōmētarijs ad Topica Ciceronis, legit̄ vindictā fuiſſe virgā prętoriā, qua prętor ſerui caput tāgebat, & dicebat, Abi, aio, te liberū more Quiritū, vnde Perſius,

Vindicta poſtquàm meus à prætore receßi.

Vel (ſicut in Pādectis legitur de origine iuris l. ij. §. initiū) libertas quæ apud iudicē dabatur dicitur vindicta, à Vindicio Vitelliorū ſeruo, qui vindicauit ciuitatē Romanā in libertatē, qui proditionis coniurationē indicio ſuo detexerat: in perſona cuius Vindicias ſecundū libertatē dixit Brutus, qui primus Romę cōſul fuit. Inde poſtmodū obtētū eſt vt omnis illa libertas dicatur vindicta, quæ datur à populo, vel à magiſtratu, qui gerat vicē populi. Poteſt et illud dici, vt conciliū hic po
3 natur pro præſidentibus in concilio. † Poteſt quis vindicta manumittere, ſi maior eſt xx. an. vel etiā non minor. Nam qui natus eſt Calēdis Ianuarijs poſt horā ſextā noctis xx. ann. pridie Calendarum Ianuariarū: quaſi impleuerit xx. ann. poterit manumittere, nō enim minori xx. annorū permittitur manumittere, ſed minorē manumittere vetatur. Iam autē minor nō eſt qui agit diem ſupremū xx. anni: vt ff. de manumiſſ. l. j. Ma-

numittet quidem iste seruum suum, vel qui videtur fuisse ser-
uus. Si enim hæres seruum legatum manumittat, mox lega-
4 tarius repudiet, retro competit libertas: vt ff. eod. l. iij. † Item
manumittet quis per se, non per alium, vel procuratorem: vt
j̃. eod. l. vlt. quod sic exaudi, scilicet tanquam per procuratorẽ,
hoc est, vt dominium apud se retineat. Excipitur tamen in pa
tre & filio, & in quolibet ascendente masculo vel fœmina, qui
per liberos suos, vel in potestate constitutos, vel emancipatos,
mãdato eius iniuncto possunt manumittere: vel vindicta, vel
quolibet alio modo: vt j̃. communia de manumis. l. j. §. vlti. &
ff. eod. l. surdi. & l. pater. hoc ita, nisi reuocatum sit à patre ex-
presim mandatũ per nũtium, vel per literas: licet filius non-
dum sit certioratus. Tacita autem reuocatio non impedit ma
numissionem, vt si pater filio permiserit manumittere, & inte
rim decesserit re integra: deinde ignorans filius patrem mor-
tuum, libertatem imposuerit. Nam libertas seruo cõtingit fa-
uore libertatis, cùm non appareat mutata domini volũtas: vt
ff. eod. l. si pater filio. Si verò dominium in aliquem velim trãs
ferre, & rogo eum de manumittendo, possum hoc facere qui-
5 cunq; sit ille: vt s̃. de dolo, cùm proponas. Nec † est in huius ma
numissione serui opinio attendenda. Nam si dominus manu
mittit seruum, & seruus putaret se non esse manumittentis, ni
hilominus erit liber. Plus enim est in re, quàm in existimatio-
ne. Sic est & si dominus credat seruum esse alienũ, vel si vterq;
erret idem est: vt ff. e. l. si pater. §. quoties. Si verò ille, qui vult
manumittere minor est xx. an. locum habet lex Aelia Sentia
quæ non nisi ex iusta causa permittit minori manumittere.
6 † Iustæ autem causæ manumissionis hæ sunt, veluti, si-
quis patrem, vel matrem, aut filium, filiamve, vel eum qui san
guine contingit ipsum, aut fratrem, sororémve, aut pædago-
gum, nutricem, educatorem, aut alumnũ alumnamve, aut col-
lactaneum, aut capsariũ, id est qui portat libros manumittat:
aut seruum procuratoris habendi gratia, dum non sit minor
xvij. an. aut manumittit ancillam, aut seruum matrimonij cau
sa, exacto priùs iureiurando vt intra sex menses vxorem eam
ducere oporteat. Item ex iusta causa est si periculo irę, vel infa
miæ dominum liberauit seruus: vt ff. eo. l. iusta causa. Possunt
& aliæ iustæ causæ ex præterito esse, veluti quòd dominum
in pręlio iuuerit contra latrones, tutatus sit eum, quòd eum sa
nauerit: quòd insidias detexerit, & longũ est si exequi volue-
ris hoc: quia multa merita incidere possunt, quibus honestum
sit libertatem cum decreto præstare quas æstimare debebit
is, apud quem agitur de ea re: vt ff. eod. l. etiam. §. j. Item matri
monij causa manumittere potest etiam spado, non ita in ca-
strato: vt j̃. eo. l. alumnos. §. vltimo. Porrò in omnibus est quę-
dam generalis adhibenda discretio: vt non vtique vnũ habeat
seruum, qui manumittit: vt ff. eo. l. si collactaneus. §. prætereà.
Item omnes prædictæ causæ non ex luxuria, sed affectu de-
bent approbari, non enim delicijs, sed iustis affectionibus da-
7 tur libertas per legem. Ex his † ergo causis, & similibus, proce
dit manumissio per decretũ: ita tamen si tutoris, vel curatoris
authoritas intercedat in manumissione minoris xx. ann. qui
tamen maior est infante. Infans enim vindicta non potest ma
8 numittere: vt ff. eo. l. penul. Nec † est prætermittendum quòd
pupillus gratia tutoris habendi manumittere non potest. Est
enim absurdum in eligendo tutore firmum videri esse iudi-
cium pupilli, cuius in omnibus rebus vt infirmum iudicium
9 authore tutore regitur: vt ff. eod. l. vltima. † Item generale est
vt etsi verè nulla sit causa, si tamen tanquam esset vera fuerit
approbata, teneat manumissio (vt dicunt quidam:) vt j̃. eod. l.
ita. & instit. quibus ex causis ma. non poss. §. semel. Sed id ego
non puto: quia falsam causam nullam puto: vt ff. de verbo. si-
gnificatio. l. Paulus. vnde sicut nulla causa proposita irrita es-
set manumissio, ita & nunc. Quòd autem dicitur, vera, expo-
ne, id est iusta, & falsam, expone pro iniusta: vt ff. de in integr.
restitut. l. omnes. & Horatius ait metiri se quemque suo mo-
10 dulo, ac pede verum est, id est iustum. † Licet autẽ minor non
☞ posset manumittere sine causa proprium seruũ, vel commu-
nem, tamen si seruum sibi pignori obligatum minor consen-
tiat debitori manumittere, tenet manumissio: quia non tã ma
numittere, quàm non impedire manumittentem intelligitur:
vt ff. e. l. ij. & l. si pater. §. vlt. & penul. Qui autem serui possunt
manumitti, & qui non: non curo hic dicere: quia j̃. qui nõ pos-
sunt ad libertatem peruenire, specialiter tractatus habetur.
11 † Procedit hæc manumissio apud iudicem ordinarium, vel
etiam extraordinarium. Item & apud collegam manumitten
tis: vt ff. e. l. etiam. §. vlt. & l. apud proconsulem. & l. apud filiũ.
Amplius etiã apud seipsum quilibet minor manumittit, dum
tamen apud collegam causa manumissionis probetur: vt ff.
de offic. proconsul. l. j. & ff. e. si rogatus. §. vltimo.

De testamentaria manumißione. *Rubrica.*

1 *Manumißio testamentaria quæ dicatur.*
2 *Libertatem directò relinquere quis censeatur.*
3 *Manumittere directò quis poßit, & qui non poßint.*
4 *Minor qua ætate poßit libertatem testamento relinquere, & qua inter uiuos manumittere.*
5 *Libertatem seruo relinquere an & quatenus poßit is, qui non est soluendo.*
6 *Manumitti directò quis poßit.*
7 *Libertas quibus seruis relinqui non poßit.*
8 *Libertas in qua uoluntate poßit relinqui.*
9 *Libertas qualiter relinqui poßit ultima uoluntate, & nu. 11.*
10 *Seruus quando dicatur nominatim manumissus.*
11 *Libertatem post tempus relinqui posse, atque inibi quando tunc competat.*
12 *Libertatem posse sub conditione relinqui, & quando sit ei conditioni parendum, & nu. 14.*
13 *Libertate pluribus relicta sub una conditione, an ab omnibus conditio implẽda sit, & quid si sub pluribus conditionibus sit relicta, an omnibus parendum sit, an sufficiat unam impleri.*
15 *Libertatis directò relictæ effectus quis sit.*
16 *Seruis, quibus testamẽto libertas est relicta, quomodo consulatur, si nemo sit, qui uel ex testamento, uel ab intestato adeat hæreditatem.*
17 *Creditores hæreditarij an, & quando, & quatenus conueniant eum, cui bona adiecta sunt libertatum conseruandarum causa.*
18 *Libertas directa & fideicommissaria in quibus differant inter se.*

XPLICITO tractatu vindictæ libertatis,
quæ iudicis munitur authoritate: sequitur de
ea videre quæ habet præcipuum fauorẽ, id est,
quæ relinquitur in vltima volũtate. Et quia di-
recta libertas dignior est ea, quę per fideicom-
missum præstatur, primò de directa videamus: & sic de testa-
1 mentaria manumissione. Est tamen præmittẽdum, quia † te-
stamentaria manumissio potest dici omnis quæcunq; ex cau-
sa testamenti præstatur, vel propter testamentum contingit:
ergo & fideicommissaria dicitur testamentaria. Sed hic specia
liter vocat eam testamẽtariam, quæ directò relinquitur in te-
stamẽto. De fideicommissaria tamen libertate aliquid in hoc
tit. tractatur: sed plenior, & specialior j̃. de ea ponitur tracta-
tus. Videndum ergo quis dicatur directò libertatẽ relinquere:
& quis possit directò manumittere: & quis possit manumitti
directò. & in qua voluntate, qualiter, & quis sit eius effectus.
2 † Directò autem quis videtur relinquere libertatem cùm nõ
ab alio seruum manumitti rogat: sed velut ex suo testamento
ei libertatẽ competere vult. Et dicitur talis libertus orcinus: vt
Insti. de singu. re. per fideicommiss. reli. §. penul. & antepenul.
sic dictus, quia manumissus est ab eo, qui tẽdit ad orcum, vbi
quædam constituta erat sedes omni viuenti, donec venit salus
& redemptio nostra, vel dicitur orcinus ab orthos quod est
rectũ, quasi directò manumissus, quod est melius. Sed in pri-
ma deriuatione infernus dicitur orcus ab orce quod est ca-
3 pio: inde & vrceus dicitur, orcus enim omnia capit. † Dire-
ctò potest manumittere ille solus, & ille omnis, qui potest in-
ter viuos manumittere: ergo, qui crimine perduellionis tenẽ-
tur, manumittere non possunt: & si manumiserint, & post eo-
rum mortẽ, inchoata accusatione, fuerit eorum damnata me-
moria, nulla est manumissio: vt j̃. eod. l. ij. & ad legem Iul. ma-
iesta. l. vlt. & penul. Idem est in furiosis, & talibus, qui consen
tire non possunt. Item manumittere non possunt qui damnati
sunt vt fierent serui pœnæ: Imò & si accusatus est aliquis, &
cùm in futurum prospiceret se damnandum manumisit, nulla
est manumissio. Idemq; & in eo, qui ideo seruum alicuius cri
minis reum manumisit, vt crimini subtraheretur: vt ff. de ma-
numiss. l. qui pœnæ. Quis autem possit, vel non possit ma-
numittere

numittere inter viuos,dictum eſt ſuprà tit.proxi.ſed de regu-
4 la prædicta excipitur minor xx.an.† maior xvij.ann.vt inſti.
quibus ex cauſis ma.non licet.§.vltimo.Iure vero Authenti-
corum ex quo teſtari poteſt,& libertates relinquere poteſt:vt
in auth.vt ſpon.larg.§.& hoc quoque præſenti.In ea verò ma
numiſsione,quæ fit inter viuos,nihil credo immutatum:ſiqui
dem verbum,relinquere, hoc indicat:vt ff.de tab.exhiben.l.j.
§.vlti. Sed & authē.expreſsim loquitur de ea manumiſsione
tantùm,quæ prouenit ex vltima voluntate:licet quidā dicant
5 contrarium. Item†excipitur in eo,qui cùm non ſit ſoluendo
inter viuos, nullum in fraudem creditorum manumittit: ſed
tamen vnum hæredem inſtituit: & ita eum directa libertate
donat vt inſti.quibus ex cauſis ma.non licet,primo reſpon. &
§.licet autem.Aliter autem vllo modo poteſt directam liber-
tatem relinquere ille,qui non eſt ſoluendo, etiam ſi locuples
hæres exiſtat ei:vt infrà eo.l.in fraudem.Si tamen ille,qui non
eſt ſoluendo ita relinquat directam libertatem,cùm ęs alienū
ſolutum erit,non videtur in fraudem creditorū eam relinque
re:cùm apertiſsimē curare videatur,ne creditores ſui frauden
tur:vt ff.eodē.l.ſi quis locuples. Et ideo valet libertas:quia ad
hoc vt directa libertas non valeat,oportet pręcedere conſiliū
manumittentis:vt fraudet creditores:& euentum damni cre-
ditorum ſuum recipere non valētium:vt inſti.quibus ex cau-
6 ſis ma.non licet.in prin.tit. † Poteſt directo manumitti ille
ſeruus,qui vtroque tempore fuit teſtatoris,id eſt & quo teſta-
mentum fit,& quo moritur teſtator:vt ff.e.l.ſi ſeruus.& Inſti.
de ſingulis rebus per fideicommiſſ.re.§.at is,qui fuerit. Dico
verē,vel interpretatiuē:vt ecce ſeruus teſtatoris erat apud ho-
ſtes tempore mortis eius,& poſteà reuerſus eſt:vt ff.eo.l.ſi ſer
uus qui apud. Seruo ergo extraneo etiamſi ſit ſeruus hæredis
mei non poſſum directam libertatem relinquere:vt j̃.eodē.l.
ſeruo.adeo,vt nec dicam eam trahi ad fideicommiſſariam: vt
ff.de leg.j.l.ſi ſeruus legatus.§.ſi ſeruus.licet aliud ſit in eo,qui
ſeruo pignori obligato reliquit libertatem directò:vt ff.de fi-
deicommiſſ.liber.l.generaliter.§.ſi quis tutorem.& §.ſi quis
ſeruum.Pla.tamen putauit hæredem eſſe exceptione repellē-
dum.cuius ſeruo libertatem reliquerat teſtator:vt ſic non con
7 pellatur hæredi ſeruire:vt j̃.de liber.cauſa.l.ſi ab eo. Hoc†ita
in primo:niſi prohibeatur ſeruus aliqua certa ratione ad liber
tatem peruenire. Nam prohibetur quandoque defuncti iudi
cio:vt j̃.eod,l.contra voluntatem.& ff.eod.l.ſi quis ita ſit lega
tus.§.quod conſtitutum.& j̃.qui non po.ad li.perue.l.ij. Item
quandoq; prohibetur contrahentis pacto,vel pręſidis poteſta
te,vel delicti ratione:vt ff.de manumiſ.l.ſeruus hac lege.& j̃.
8 qui non poſſ.ad liber.perue.l.j. †Poteſt relinqui directa li-
bertas in teſtamento. Item in codicillis teſtamento confirma-
tis:ſed fideicommiſſariæ etiam in codicillis ab inteſtato factis
poſſunt relinqui:vt ff.eo.l.libertates directæ. Sed dubitari po
teſt,an expreſsim eas confirmari oporteat in teſtamento, aut
ſufficiat tacita confirmatio?& puto tacitam ſufficere,arg.eius
quod dicitur,ff.de iure codicil.l.ab inteſtato. & Inſti.de codi-
cillis.§.ſed cùm ante.Vbi autem nullum factum eſt teſtamen
tum,non poteſt relinqui libertas directa in codicillis:quia ex
teſtamento,quod nullum eſt,non pendet: vt in prædicta l.li-
9 bertates. † Relinquitur libertas purè, & nominatim ſeruo
10 expreſſo,q nominatim videtur†eſſe manumiſſus, ſiue nomē
cōtineatur in codicillis,ſiue in teſtamēto.Itē ſiue nomine pro-
prio demōſtreť,ſiue artificio,vel officio,vel quolibet alio mo-
do euidenter vocetur:veluti diſpēſator meus, & ſocius meus,
Pamphili ſerui mei filius,Si autē ex pluribus eod.nomine,ſer
uus vnus liber iuſſus non appareat quis ſit,nullus liber eſt: vt
ff.eod.l.nominatim.& l.cùm ex pluribus.Simile et in filio ex-
hæredato:vt de libe.præte.§.fieri debet.§.quid eſt.& idem in
tutela notaui ſ.de teſta.tut.§.datur. Sed ſecus in legatis:vt ff.
de legat.ij.l.ſi quis.§.ſi inter.ſecundum quoſdam,vel dic idem
in omnibus donec eſt incertum licet hæres poſsit eligere,cui
det. Non autem cogitur:vt ff.de conditio. & demonſtratio.l.
11 falſa,& debet poni pro poteſt.†Item relinquitur libertas poſt
tēpus:hinc eſt quòd ſi duodecimo anno poſt mortē teſtatoris
ſeruus iuſſus eſt eſſe liber in principio xij.anni liber erit.Nam
inter hos ſermones duodecimo anno, & poſt duodecim an-
nos,multū intereſt,& ita loqui ſolemus. Annus duodecimus
eſt cùm quantumlibet de xij.anno veniſſet,aut præterijſſet,et
qui xij.anno liber eſſe iubetur,omnibus diebus anni liber eſ-
ſe iuſſus eſt.Sed ſi non ſolum tempus eſt adiectum,ſed condi-
tio pecuniæ dandæ,oportet pecuniam primò dari, vt ecce ita
ſcripſit,ſeruus meus,ſi hęredi meo mille nummos anno,bien-
nio,triennio,poſt mortem meam ſoluerit,ſatiſve fecerit,liber
eſto.Præponenda eſt enim hæredibus libertatis celeritas,prę
maturæ pecuniarum ſolutioni:vt ff.eod.l.ſi ita fuerit libertas.
& de ſtatulibe.l.ſi triennio.Purè autē videtur ſeruus eſſe ma-
numiſſus, & ſi ita dicat: Stichus intra annum poſt mortem
meam liber eſto:vt in prædicta.l.ſi ita.§.vltimo.Sed vbi iube
tur eſſe liber poſt annos: elapſis duobus annis liber eſt:vt ff.
eod.l.libertas quæ in vltimum.§.vltimo.Vbi autem in liber-
tate danda adijcit tempus, in quo ſeruus & libertas deſinit eſ-
ſe:nulla eſt libertas,vt ecce ſeruus iuſſus eſt eſſe liber cùm mo
rietur:vt ff.eod.libertas,quæ in vltimum.Vbi autem datur li-
bertas ad tempus,ſuperuacua eſt adiectio temporis:vt ff. eo-
12 dem,l.libertas ad tempus.& l.ideoq;. Item relinquitur†dire-
cta libertas ſub conditione. Et ſi quidem poteſtatiua fuerit
cōditio,parendū ei eſt, vt ecce ſi rationes reddiderit,quæ con
ditio nulla eſt,ſi nihil eſt in reliquis.Si autem aliquid eſt in re-
liquis,duplex eſt conditio,id eſt,& de reliquis reſtituendis, &
de domino inſtruendo:vt infrà eodem,l.iiij.& ff. de conditio.
& demonſtr.l.cum ſeruus.de qua conditione plenè diximus,
ſuprà de condit.inſer.Vbi autem ita dictum eſt. Stichus ſi ra-
tiones tractaſſe diligenter videbitur,liber eſto,diligentia de-
ſideranda eſt quæ domino,non quæ ſeruo vtilis fuerit,& tota
ea res ad boni viri arbitrium redigetur.Idémque & ſi ſtet per
hæredem,quominus id cognoſcatur: poterit aſcribi ſeruo cul
pa lata,fortè & leuis,ſed non leuiſsima:vt ff.eodem,l.ſi ita ſcri
ptum. & l.qui filium.§.item quæſitum. & de ſtatu libe.l. La-
beo.& ff.de peculio.non ſolum.§.vltimo. Si verò ita ſcripſe-
rit teſtator: Oneſiphore,niſi rationes diligenter excuſſeris,li-
ber ne eſto.Libertas talibus verbis vendicari non poteſt:quia
illis verbis libertas potius adimi,quàm dari videtur:vt ff.eod.
l.antepenul.§.vltimo.Porrò,niſi in vimmodi ſeruus iuſſus eſt
eſſe liber,putà vt rationes reddat,purè quidem liber eſt,ſed ta
men pòſt cogetur reddere rationes:vt ff.eod.l.libertas quæ in
13 vltimum.§.ij. Si verò † libertas pluribus ſeruis relinquitur
ſub conditione: ſiquidem conditio diuidua eſt, quilibet te-
netur eam adimplere, & quilibet qui non paret libertate ca-
rebit.Si autem eſt indiuidua, ſatis eſt per vnum paritum eſſe
conditioni: niſi teſtatoris fuerit contraria voluntas: vt ff. eo-
dem, l.ſi ita fuerit ſeruus. Quid ergo, ſi plures conditiones
ſint appoſitæ?Si quidem copulatiuè, omnes implendæ ſunt.
Si diſiunctiuè, ſatis eſt vni paritum eſſe: vt ff. de conditio.
inſtitut.l.ſi hæredi. Si autem appoſitæ ſint in diuerſis parti-
bus teſtamenti, leuiſsima conditio ſpectanda eſt, id eſt qua
manumiſsio ſit facilior. Sed in fideicommiſſarijs libertati-
bus nouiſsima ſcriptura ſpectatur: vt ff. eodem libertatibus,
14 & l.quod vulgò. Si autem†in non faciendo conſiſtat condi-
tio,ea videtur defuncti voluntas,vt ſi ille potuit facere,neque
fecit,videatur paruiſſe,nec enim eſt Mutianæ cautioni locus:
vt ff.eod.l.libertas quæ.§.j.& l.vltima. Porrò in caſu non eſt
in libertate conditio, quæ in alijs intelligitur eſſe:vt ecce Sti-
chus liber eſto cùm Titius erit triginta annor. Nam & ſi Ti-
tius antè deceſſerit, quàm eſſet triginta annorum, libertas
competit Sticho.Sed legatum pecuniarium ſic relictum non
deberetur: quia videretur ineſſe conditio: vt ff.eodem, l.ſi ita
ſcriptum fuerit. Vbi autem eſt impoſsibilis conditio, ſi-
cut in cæteris,ita & in libertate, pro nulla habetur: vt inſti-
tut.de hæredibus inſtituendis.§.impoſsibilis. Idem eſt & ſi
adeò ſit difficilis conditio, veluti ſi hæredi mille dediſſet: vt
15 ff.de ſtatu liberis.l. cùm hæres.§.primo. † Eſt autem effe-
ctus directæ libertatis relictæ: quia,adita hæreditate ab vno
ex hæredibus ſeruus ſtatim liber eſt: ſi purè relicta eſt ei li-
bertas. Si autem relicta eſt ei ex die, vel ſub conditione, erit
liber cùm dies venerit, vel conditio extiterit. Et quod di-
xi in vno adeunte, ſeruatur & ſi vnus omiſſa cauſa teſtamen-
ti ab inteſtato poſsideat hæreditatem:vt ff.eodem, teſtamen-

16 to manumissus.† Quid autem, si nullus ex testamento vel ab intestato adeat hæreditatem: deficit quidem libertas mero & communi iure: sed tamē libertatis fauore si aliquis manumissorum vel etiam extraneus: imò & ille, cui non est relicta libertas postulauerit sibi addici bona, causa libertatum conseruandarum, est audiendus alijs etiam absentibus qui libertatē acceperūt: quia & eis inuitis admittetur: vt ff. de fideicommiss. liber. l. iiij. §. illud. Distingue tamen in hoc postulatore, vtrùm veniat postea quàm creditores hærede minime inuento vendiderunt bona, an antè. Si posteà auditur vsque ad annum: sicut & si vēdita non essent bona (vt statim dicemus) sed vltra annum non auditur. Si autem veniat antequàm creditores vēdant bona, siquidem libertatibus insolidum, & creditoribus insolidum satisfacere polliceatur, admittenda est eius postulatio. Sinautem libertatibus quidem insolidum satisfacere pollicetur: creditoribus autem non insolidum, siquidem creditores cōsentiant, eius postulatio admittitur, alioquin respuitur. Sed vbi creditores consentiunt, omnes serui (si volūt) possunt ad libertatem peruenire. Inuiti enim non fiunt liberi per tale beneficium addictionis bonorum: quia fauore seruorum est inductū: & est simile in fideicommissaria libertate, quam aliquis pro seruo ipso inuito petere nō potest. Fideicommissum tamē domino relictum, vt manumittat seruum, repetet domi
a nus seruo inuito. Itē & dominus seruū suum inuitum[a] posset manumittere: quia nemini seruorum, licet recusare ciuitatem Romanam: vt j. eod. l. vlti. primo respon. & §. j. & ij. & ff. de fideicommiss. lib. l. sed si alienare. Sed aliud est in patre & filio: quia pater filium inuitum non potest emancipare: vt in auth. quibus modis natu. effic. sui. §. generaliter. Si verò ille, qui postulat sibi addici bona, polliceatur se satisfacere creditoribus in totum, seruos autem non velit ad libertatem perducere, siquidem res hæreditariæ sufficiunt æri alieno, omnes seruos tenetur manumittere: licet si hoc nō sit pollicitus. Si autē non sufficiunt æri alieno, humanius est vt saltem pauci perueniant ad libertatem. Quid si non vnus, sed plures petant sibi addici bona causa libertatum conseruandarum? Si quidem veniant simul, omnibus licet communiter hæreditatem adire: præstita tamen satisdatione quòd libertatibus, & creditoribus, satisfaciant. Si autem venīūt per interualla temporum, qui primus venit habet prærogatiuam: si tamē satisdationem prædictam præstare possit. Illo enim cessante, alij gradatim succedunt intra annum. Quid autem, si primus satisdationem obtulit, sed pauciora promisit quàm hodie promittat secūdus: vt quia primus libertatibus non in totum, vel æri alieno non in totum satisfacere promittit: hic autem in totum omnibus satisfacere promittit: certè admittetur secundus intra annum tantùm, & res à priore abstrahētur. Sed prior petitor remanebit in libertate, siue erat ei relicta libertas, siue nō: & gesta per eū medio tēpore debent haberi rata: vt j. eo. l. vlt. & ff. de mino. l. in inte
17 grum verò. † Iste autem, cui addicuntur bona, conuenietur à creditoribus ex cautione exposita omnibus [vel vni] nomine omnium. Et oportet in cautione contineri pignus, vel fideiussorem: nisi creditores contenti sint sola stipulatione. Sed vbi nulla intercessit cautio, fortè conuenietur vtilibus actionibus hæreditarijs: acsi hæres esset, & legatarij agunt vtili actione ex testamento: vt ff. de fideico. libe. l. j. ij. iij. & iiij. § adijci. & §. penult. & fit hæc addictio post satisdationem, vel ante, sed tamen sub conditione si omnia facta sint, ex constitutione diui Marci: vt ff. de fideicom. libe. l. iiij. §. illud. Et habet locum hæc addictio non tātùm in libertatibus directis: sed etiam fideicōmissarijs, & in donationib. causa mortis, & in do. inter viuos si dicantur esse data in fraudē creditorum, & ideo aliquis sibi postulet addici bona: vt Insti. de eo cui lib. cau. bo. addicun. §. vlt. Et erunt orcini liberti, qui directò iussi sunt esse liberi: nisi ille, qui petit sibi addici bona, non aliter velit sibi addici bona: nisi sint eius liberti: quòd in ipsa aditione erat cōprehēdendū: vt ff. eod. l. iiij. §. ij. qui. Illud notandum est quòd si quis in testamento suo reliquerit seruo directam, et fideicommissariam libertatē: in potestate serui est, vtrum directò an ex fideicommisso ad libertatem perueniat. Item si sæpius seruo datur libertas, placet eam fauorem habere ex quo leuius, vel maturius ad libertatem peruenit: vt ff. eod. l. j. & l. si quis seruum.

18 † Hæ sunt differentiæ inter directam, & fideicommissariam libertatem, directa vtiliter non datur: nisi seruo proprio, fideicommissara alieno. Item directa relicta purè mox competit ab hæreditate adita: fideicommissaria non nisi præstita sit arrogato, vel nisi eius contumaciam pronuntiauerit iudex ab eo deberi libertatem fideicommiss. Item directa non datur nisi testamento, vel codicillis testamento confirmatis: fideicōmissaria etiam ab intestato. Item directa non reuocatur à creditoribus: nisi consilio & euentu fraudati sit à debitore: sed in fideicommissaria libertate spectatur solus euentus: vt infrà qui manumit. non pos. l. j. & l. vltima. Item directa nō petitur: sed præter petitionem competit ipso iure. Item directo manumissus libertus orcinus vocatur, et per mediam personam defuncti libertus erit hæredis. Sed per fideicommissum manumissus est libertus manumittentis: nec ita facilè amittit patronatum: vt s. Nam amitteret, si libertum accusaret de capitali crimine, vel eum peteret in seruitutem, quod hic non est: vt ff. de fideicommiss. libe. l. si filius. §. erit.

a ADNOTATIO. ¶ Inuitum. Ad hoc vide Specul. in titu. de testa. §. in versicu. pone nullus. Bald. in l. cum ex oratione. ff. de excusa. tuto. domi. Christopho. & ibi Iaso. in addi. in §. libertini. nu. 13. insti. de liberti. chart. ix. Angel. Aret. in §. multas. nu. 12. cum pluri seq. insti. qui & ex qui. cau. chart. ij. multa per doct. in l. iij. §. subuentum. de fideicom. lib.

De lege Fusia Caninia tollenda. *Rubrica.*

1 *Legis Fusiæ uis.*
2 *Serui omnes testamento manumißibiles.*

1 QVIA lex † Fusia Caninia directas impediebat libertates, de quibus dictum est: & fideicommissarias, de quibus dicemus de lege Fusia inter vtrasque libertates loquamur. Lege ista cautum fuerat neminem in testamēto suo totam familiam, vel vltra certum numerū manumittere posse: sed inter viuos bene poterat manumittere omnes seruos
2 hodie, quod † concedebatur inter viuos, cōceditur multò magis in vltima voluntate: vt infrà eod. & Insti. eod.

De fideicommissarijs libertatibus. *Rubrica.*

1 *Libertas fideicommissaria quæ dicatur.*
2 *Libertatem fideicommissariam quis poßit relinquere.*
3 *Libertas fideicommissaria quibus poßit relinqui, & nu. 7.*
4 *Seruum suum rogatus à testatore manumittere an & quando ad id cogi poßit, & quid de legatario, qui rogatus est seruum alienum manumittere, nu. seq.*
6 *Libertas fideicommissaria seruo nascituro relicta an debeatur omnibus, si plures nasci contigerit.*
8 *Libertatem fideicōmissariam posse relinqui purè & sub conditione: & quando debeatur ea, quæ sub conditione relicta est, atque inibi quibus modis relinqui poßit ea libertas.*
9 *Libertatibus fideicommissarijs per quæ senatusc. subuentum est, quando is, qui rogatus est, recusat manumittere.*
10 *Libertati ancillæ relictæ si fiat mora, quomodo consulatur partui ipsius.*

EXPEDIVIMVS s. de libertatibus directis, nunc videamus de fideicōmissarijs. Videndum itaq; quæ libertas dicatur fideicommissaria: quis possit eam relinquere, & qualiter. Itē qualiter subueniatur libertatibus fidei-
1 commissarijs. † Est autem illa libertas fideicommissaria, quam testator directò non voluit competere: sed per factum, id est manumissionē alterius, vel hęredis, vel legatarij, vel donatarij causa mortis, cuius fidei hoc cōmisit, scilicet vt manumitteret. Vnde & manumissus non fit libertus testatoris: sed eius, qui manumisit: vt inst. de singulis re. per fidei. re. §. libertas quoq;.
2 & §. qui autē ex causa. † Potest autē hanc libertatē relinquere ille solus, & ille omnis, qui fideicōmissum pecuniarum potest relinquere: vt ff. eo. l. generaliter. in princ. de quo plenè diximus s. de lega. Porrò olim minor xx. an. vel per legem institutionum is qui nō attigit xviij. an. non relinquit libertatē: nisi is quoq; causam poterat probare: licet alia pro suo velle post

xiiij.

xiiij.annũ posset relinquere:vt insti.eod.quib.ex cau.ma.non licet.§.cùm ergo.& ˀ.eo.l.minor annis. Hodie autem ex quo testari potest, & libertates relinquit.vt in auth.vt spõ.larg.§.
3 & hæc quoque. † Possum relinquere hanc libertatem seruo meo proprio.Item seruo hæredis mei.Item legatarij.Item seruo principis,& municipij,& seruo cuiusuis extranei vt hæres eum redimat:vt ff.eod.generaliter.§.j.Quòd si dominus eum non vendat,vel non iusto pretio vendat, siquidem ad eum nihil peruenit,ex iudicio defuncti non tenetur vendere:non tamen statim extinguitur fideicommissaria libertas , sed differtur:quia possit tempore[mortis]procedente vbicunq; fuerit occasio redimendi serui præstari libertas:vt insti.de singulis re.per fideicom.rer.§.libertas.& ff.eod.alieno.§.vltimo. Si autem ad dominũ serui aliquid peruenerit ex iudicio defun-
4 cti,cogitur vendere seruũ suum:vt ˀ.l.deberi. † Vbi autẽ quis rogatus est de seruo suo manumittendo ex iudicio defuncti, siquidem aliquid accepit, vel agnouit legatum etiam modicũ,cogitur seruũ manumittere:nisi minor sit xxv.ann.vel nisi legatum sibi relictum rogatus est seruo suo manumisso præstare.ff.ad fal.l.sed si non seruus.j.respon.& de mino.xxv.an. minor xxv.ann.& ff.eod.l.generaliter.§.sicui.& §.si quis alie
5 num.Si verò † legatarius de seruo alieno rogatur,nõ aliàs erit cogendus quàm si tanti possit redimere,quantum ex iudicio testatoris consecutus sit à principio, vel ex postfacto,vel iure accrescendi,vel ex vsuris,vel fructibus,& ita dico consecutus quod remanserit penes eum non imminutum aliquo casu superuenienti. Certum est tamen quòd falcidia minui non potest legatum : si totum necessarium est ad redemptionem serui.Nam si sperauit se legatum vberius habiturum,& paratus est refundere legatum,quod habet,non cogitur redimere:vbi residuum legati,quod apud eum est,sufficit ad pretium serui. Quid si pluries rogatus est manumittere , & ad quorundam nõ omnium pretium sufficit legatum?certè cogetur eos,quorum pretium patitur legatum redimere,& manumittere.Sed nũquid est in arbitrio legatarij,quos manumittat,an hęredis? & fortassis quis rectè dixerit ordinem scripturæ sequendum. Aut sortiri eos oportebit:ne aliquam ambitionis , vel gratiæ suspicionem prætor subeat:aut meritis cuiusq; allegatis arbitrari eos oportet:vt ff.e.l.x.& generaliter. §. quòd si alienum. & l.si cui legata. Quid autem si dominus serui paratus est seruum vendere quem hæres rogatus est manumittere, & seruus velit manumitti?certè cogendus est hæres & redimere,& manumittere:aut domino serui datur actio pretij in hæredẽ. Idemq; & si hæres latitet.Sed & si dominus serui alienare paratus est , non tamen ante id velit facere quàm sibi satisfaciat in pretium : non erit manumittere compellendus : ne seruum manumittat,& interdum minùs aut nihil consequatur:si fortè is,qui rogatus est manumittere, non fuerit soluendo : vt ff.
6 eod.l.alieno. & l.si alienare. † Relinquitur libertas nato,& nascituro:& licet relinquatur nascituro:si tamẽ plures fuerint nati,omnes ad libertatem perueniũt:vt ˀ.eo.l.cùm inter.Item
7 † relinquitur ijs,qui non prohibentur ad libertatem perueni re,de quibus diximus s̃.de manu.test. Itẽ relinquitur hostium seruo,scilicet cùm noster ceperit esse. Itẽ relinquitur nato ex damnata in metallum.Item relinquitur homini libero,si inueniatur seruus tempore mortis,vel tempore conditionis existẽtis appositæ in libertate relicta : vt ff.eod.l. generaliter.§.ho-
8 stium.& §.si omni.& §.ex damnata. † Relinquitur hæc libertas purè, si tamẽ seruus dicatur rationes administrasse mora libertati non fit ex continẽti,tamen arbiter dandus est , qui computationem ineat:vt ff.eod.l.si purè. Item relinquitur sua conditione:& tunc existẽte conditione debetur libertas.Idéq; & si per hæredem stet,quo minus impleatur:vt ff.de statu lib. l.ij.§.vltimo.Illa autem verba,illum manumittas si probaueris,si non reprobaueris,si dignum putaueris,si te meruerit,si tibi plaeuerit,si tibi videbitur,ita debent accipi,si tibi tanquã bono videri poterit,si tibi displiceret vt bono viro non debuerit:ff.e.l.tam is.§.sorore.& de statu libe.l. Labeo.& de manu. testa.l.seruos legauit. Item post tempus relinquitur,siue post diem,sed non ad tempus:vt ˀ.eod.l. fideicommissum. & diximus s̃.de testamẽ.manu.Item relinquitur libertas verbis expressis. Item tacitis,vt ecce dixit testator, ne Stichus seruiret, vel ne Stichus vlteriùs seruitutem experiatur:vt ff.eo.l.rogo. & l.generaliter.§.si petitum.Idem est si testator reliquerit seruum suum,vel etiam alienum tutorem. Hîc tamen opus est
9 edistinctione,quam no.s̃.de testa.tut.§.datur. † Subuenitur autem libertatibus,si nolit manumittere ille, qui rogatus est, & quia hoc fit per Senatusconsulta,videamus,vbi ipsa locum habeant. Et quidem Rubrianum senatuscons.locum habet, vbi testator de seruo suo manumittẽdo rogauit hæredem , & hæres hoc facere non vult , quo cauetur , vt sint orcini liberti, cùm hæres legitimè vocatus fuerit in mora,& pronuntiatum est ab eo deberi fideicommissariam libertatẽ. Quod dictum est in hærede,seruatur in legatario & similibus:vt ff.eo.l.cùm verò.§.subuentum.& §.penulti.& vlt. Tũtianum verò senatuscõsultum locum habet in seruo hæredis, vel cuiuslibet qui debet manumittere.Et similiter punitur mora hæredis quantum ad effectum,id est vt perinde habeatur ac si ab eo hęrede manumissus esset,nec tamẽ hæres habet ius patronatus : vt ff. eo.l.si eum.§.si quis seruum.& l.non tantum.§.sed si non hære ditarium.Vitrasianum verò Senatusconsultum locum habet cùm infans,vel furiosus partem habet in seruo qualem illi qui pariter domini rogati sunt manumittere : nec enim impedietur libertas propter infantem , vel furiosum:vt tamen iustum pretium partis quam habet infans , vel furiosus in seruo sibi detur à cohæredibus:imò etiam hi cohęredes,qui manumiserunt pretij nomine tenentur infantibus,ac si condẽnati essent: vt ff.eo.cùm quasi.§.si infans.& §.si plures.Articuleianũ verò senatuscon sul.statuit,vt in prouincijs præsides prouinciæ cognoscãt de libertate fideicommissaria,licet hæres non sit eius prouinciæ:sed fortè de ea prouincia fuerat testator:ff.eo.l.nõ tantum.Vel artificulianum. Dasumaianum verò senatusconsultum omnibus ex iusta causa absentibus subuenit,vt si hoc pronuntiatum sit perinde libertas competat,atque si vt oporteret ex causa fideicõmissi seruus esset manumissus:& ita conseruatur patronatus ei,qui debuit manumittere. Ex iusta autem causa abesse dicitur,qui non habet iniustam causam absentiæ,cùm sufficiat,quòd non in fraudẽ libertatis absit quòd magis videatur ex iusta causa abesse:vt ff.eo.l. non tantùm.§. Senatusconsulto.& l.neque.& l.si eum.§.eorum.& §.ex iusta.
10 † Partubus quoq; ancillarum subuenitur , distinctione adhibita,vtrum fiat mora ante aditam hæreditatem : an posteà. Si ante aditam hæreditatẽ fiat mora,fideicommissariæ libertatis relictæ ancillæ prægnãti,si quidem fiat dolo hęredis serui nascũtur,sed matri tradũtur ad manumittẽdum.Idemq; est & si pariat ancilla,cùm hæres deliberabit de adeunda hæreditate.Si vero pariat,cùm hæres ignoraret se institutũ, serui nascuntur,& hæres manumittit.Si verò post aditam hæreditatẽ fiat mora,siquidem fieret studio hęredis,vel post morã suam, ingenui nascũtur.Si verò sine eius mora,& dolo, serui nascuntur,& matri tradũtur,vt manumittat:nec ipsa in hoc casu, vel superioribus,poterit aliquas operas imponere manumissis. Et hæc omnia vera sunt cùm differtur libertas non ex volũtate testatoris:vt quia relicta est sub conditione:tunc enim, qui
a nascũtur ante conditionem certum est ad hæredes pertinere[a] iure dominij:vt ff.eo.l.si pręgnans cum ancilla,& l.cùm verò, §.apparet.& l.si quis rogatus.& l.si mater.& l.sed & si non data.& ˀ.eod.l.cum libertatem.

a ADNOTATIO. ¶ Ad hæredes pertinere. Ad hoc vide Bartol.in l. fin. ita scriptum.§.sub conditione.ff.de lega.ij. & in l.ita stipulatus. ff. de verbo. obliga.& in l.si is qui pro emptore de vulga.& pupil.Bal.in l.vnica.C.de caduc.tol.& facit quod voluit Bald.in fin.C.de ædil.act.& ibi doct.

De dedititia libertate tollenda. *Rubrica.*

1 *Liberti olim multiplices.*
2 *Deditítia conditio quæ.*
3 *Deditítij cur liberi dicti.*

QVIA manumissionibus de quibus explicuimus serui fiunt liberti , & libertorum † olim
1 fuerat triplex conditio,deditítia, latina:ciuitatisque Romanæ. Ponit primum de deditítia conditione : & subijcit posteà de latina : quæ quia

quia ſublatę ſunt, ponit de eis tollẽdis nõ ſeruãdis. hodie enim ſola ciuitas Romana ſibi locum vendicat. Ne tamen aliquid antiquitatis ignoretur, videamus, quæ fuerit dedititia con=
2 ditio, & vnde diceretur? Et certè † illa dicebatur deditiatia, quam quis ſic conſequebatur vt toto tempore vitæ ſuæ ſeruili iugo detineretur: poſt mortem verò eriperetur in libertatem: vt innuitur infrà ti. prox. §. reſponſo. & Inſtit. de ſucceſſ. libe. §. vlt. Vnde mirabile eſt, quòd dicebantur liberi: ſed fortè dicebantur propter ſpem libertatis omnino competituræ:
3 nam ſimul in mortem, & in libertatem eripiebãtur. Vel † verius liberti dicebantur: quia verè liberi erant, licet ſeruire cogerẽtur ſicut & aliàs contingit hodie, infrà communia de manu. l. j. §. ſinautem propriè. Dedititij autem (vt puto) dicebantur: quia ij qui Romanis ſe ſe dedebant timore deſtructionis ſuæ hanc talem libertatem conſequebantur. Hæc autem libertas, licet ita inueniretur ſcripta in libris antiquorũ: nuſquam tamen in vſu frequentata eſt: & hodie nihil omnino ſignificat hoc nomen deditiia vel per ſe, vel cum adiuncto, vt hoc nomen Chymera.

De Latina libertate tollenda: & per certos modos in ciuitatem Romanam transfuſa. *Rubrica.*

1 *Latina libertas quæ dicebatur.*
2 *Libertas Romana quibus modis deferatur & competat. 3. 4.*

1 NVNC ponit de ſecunda conditione libertinorum, qui dicebãtur Latini. † Dicebatur autem latina libertas cùm quis toto tempore vitæ ſuæ liber erat: ſed poſt mortem, & in ipſa morte eripiebatur in ſeruitutem: & ita mortis & ſeruitutis ſubibat periculum duplex & dicebatur latina per ſimilitudinẽ, vt enim Latini, id eſt, Romani nuncupati ſunt, qui Romanis ſe ſubijciebant, & in colonias mittebantur, locis proprijs, & ciuitatibus, & caſtris, eis ademptis: licet verè Latini, ſiue Romani non eſſent: ita & hæc libertas dicebatur latina, cùm tamen verè non eſſet libertas, videbantur enim liberti: ſed non erant, ſicut & is qui laruam, id eſt, barbam fictam habet de lana, vel de aliquo ſimili, vt videatur ſenex, qui non eſt, et hoc eſt quod dicitur per ſatyram inductum, id eſt, velamentum quoddam. ⁂ Erant autem coloniæ ⁂ quælibet prouinciæ per ſe conſtitutæ vt Gallia, Burgundia, Sicilia: vt not. ff. de cenſib. l. j. & ſic de cæteris, in quas mittebantur prædicti: putà ſi ſe ſubijcerẽt burgũdi expellebãtur de locis ſuis & mittebãtur in Siciliam vt ibi viuerent: ex qua miſsione ciuilia oriebantur bella. Sępe enim exteræ nationis homines: puta Burgundiones contra indigenas, & Siculos, in rixam commouebantur: ſed & ſæpe indigenæ & ij qui miſsi fuerant ad eos de ſe propter multitudinem ſperantes contra rempub. Romanorum calcaneum erigebant. Hæc autem miſsio in colonias: quia occaſionem mali continebat, abolita eſt. Vnde & per conſequentiam libertas latina ad eius ſimilitudinem inducta, ab aula remittitur in totum: vt j. eod. l. j. primo reſpon. Et licet olim in numerabilibus locis contingeret (vnde & ea ratione dici potuit per ſatyram inducta à ſaturitate, vel ſatietate omnibꝰ illis modis ſumptis) quidam digniores eliguntur, non vt eis latina contingat libertas, ſed Romana, quæ ſola hodie frequentatur: nec alterius in
2 aliquo libro intelligatur mentio fieri. † Sunt autem hi modi xij. quorum tres ſunt in voluntate: & totidem contra volũtatem, ſex ex quaſi voluntate. Primus eſt ſi quis coram quinque teſtibus per epiſtolam ſeruum inter viuos, & inter abſentes voluerit manumittere; debet enim ipſe totam epiſtolam ſcribere, vel in ea ſubſcribere, & teſtes debent in eadem ſubſcribere: vt ſic fidem perpetuã prębeant chartulæ. Tunc enim quaſi ex vltima volũtate codicillorum ſeruus erit libertus, & ciuis Romanus, & domino ſeruatur patronatus, & ei peculium non videtur conceſſum, cùm non inter viuos, ſed in vltima voluntate videatur manumiſſus: vt infrà de pecu. eius qui libe. meruit. l. vna. Eadem ſunt & ſi inter præſentes amicos & præſenti ſeruo cum prędicta ſolẽnitate (non diſtinguo an fiat in præſentia iudicis, an non) dominus donare voluerit libertatem: vt j. eod. l. vnica. §. ſancimus. & §. ſed & ſi quis. Item & ex voluntate domini ſeruus peruenit ab libertatem plenam: ſi in liberali iudicio dominus ſuperauerit ſeruum, poſteaq; ab eo, vel ab alio pro eo pretium ſerui ſibi ſolutum eſt: vt j. eod. §. illud etiam. Contra voluntatem domini ſimiliter ſeruus peruenit ad libertatem olim latinam: hodie Romanam in tribus
3 caſibus. † Primus eſt, ſi ſeruum ſuum ægrotantem domo eiecerit, neque eum procurando, neque alij commendando, neque in Xenonem mittendo, neque modo quo poterat iuuando: vt infrà eod. §. ſed ſcimus. Secundus eſt, & ſi dominus ancillam ſuam alienauerit, ne proſtituatur, & nouus dominus eam proſtituit. Vel dedit quis ancillam, ne proſtituatur: & ſi proſtitueretur quòd ſibi liceret manum inijcere: deinde ipſe eam proſtituit. Et in his duobus caſibus non habet patronatum. Eſt & tertius contra voluntatem modus, ſiquis inter viuos, vel in vltima voluntate manumiſerit ſeruum: licet dixerit quòd vellet eum eſſe latinum, tamen fiet ciuis Romanus. Nec enim ineptis voluntatibus hominum, & ſtultitijs conue=
4 nientiam commodamus. † Ex quaſi volũtate non, vt olim Latini, ſed ciues Romani ſunt, qui domini funus pileati antecedunt ex voluntate teſtatoris, vel hæredis: cùm populus crederet eos eſſe liberos: cùm quaſi liberi pileos deferrent: vt infrà eod. §. ſed & qui domini. Idẽ & ſi ſub conditione quidam libertatem ſeruo ſuo reliquit: & adhuc pendente conditione extraneus hæres eum manumiſerit. Iſte olim, Latinus fiebat, hodie ciuis erit Romanus: & ſiquidem defecerit conditio, libertus erit hæredis. Si fuerit impleta, erit libertus liberorum defuncti, vel cognatorum eius vt infrà eodem, §. ſed & ſi ſub conditione. Item ſi quis homini conſcio, vel inſcio, ancillam ſuam matrimonio collocauerit: & dotem pro ea conſcripſerit, illa ancilla olim latina, hodie ciuis erit Romana: vt infrà eod. §. ſed & ſi quis. Similique modo, ſi dominus nominauerit ſeruum ſuum filium inter acta, & quaſi iudicij figura, hæc nominatio licet non proſit ei ad ius filij accipiendum, efficiet tamen eum ciuem Romanum, non Latinum, vt olim. Eſt & ⁂ duodecimus modus ſi dominus inſtrumenta ⁂ ex quibus ſeruus oſtẽdebatur vel dederit ſeruo, vel corrupit coram quinque teſtibus: ſeruus olim latinus libertus, hodie ciuis erit Romanus. Præter hæc iure authenticorum, qui ſuam ancillam credenti liberam tradidit in matrimonium, vt liberam: aut ſciens eam duci taceat ex ſtudio, dominium eius amittit: eaq; rapitur in ingenuitatem. Si verò nec domini voluntas, nec domini taciturnitas ſtudioſa interueniat: & quis cogitauerit ſe liberæ coniungi perſonæ; illa verò ſit famula, matrimonium non tenet. Et eadem ſunt in ſeruo: vt in authen. de nup. §. ſi verò ab initio. Præter hos ſunt alij modi quibus ſerui fiunt liberi: vt dicemus, infrà pro quibus cauſis ſerui pro præmio accipiunt libertatem.

⁂ ¶ Coloniæ. Colonia gens ad habitandum ad aliquam terrã miſſa, à Græcis ἀποικία dicta eſt. Cæſar. In Galliam togatam mittit ad colonias ciuium Roma. tuendas. Colonias, ſimmulachra eſſe populi Ro. Gellus lib. 16. cap. 13. ſcribit. Hæ qui deducerẽtur ex Liuio pete. P. Prateius.

⁂ ¶ Inſtrumenta. Hoc extendi poteſt ad redditam crediti cautionem, ſiue inſtrumentum quo continetur creditum: nam eam reddẽs creditor tacitè intelligitur creditor ne à debitore petat idque Iulius Paulus ſcribit. l. Labeo. ff. de pact. tex. in c. eccleſia. ij. iuncta glo. extra. vt li. pend. Diuerſum ius in caſu l. ſi chirographum. ff. de proba. Argumento quoque à contrario d. l. Labeo: contrà erit, ſi ab alio, quàm à creditore redditum dicatur inſtrumentum. & arg. l. ſi pater. C. de his qui a non domi. manumiſ. P. Prateius.

De ſeruo communi manumiſſo. *Rubrica.*

1 *Seruus communis an & quomodo poßit manumitti ab uno ex dominis.*
2 *libertati ſeruo communi ab uno ex dominis relictæ quæ dilatio iure poßit opponi.*
3 *Dominis pluribus ſeruum communem, ad libertatem perducere uolentibus, quis præferendus ſit.*
4 *Libertatem cenſeri legatam ſeruo communi, cui unus ex pluribus dominis legauit partem, quam in eo habet.*
5 *Seruus communis quo caſu ſit hæres neceſſarius utrique dominorum.*

E SERVI proprij manumiſsione dictum eſt:nunc de cõmunium ſeruorum manumiſſione proponitur,qualiter poſsit procedere videamus.Et certè olim nõ poterat vnus ex dominis ſeruum cõmunem manumittere: imò pars manumittentis accreſcebat ſocio:vt Inſti
1 tu.de dona.§.erat. † Hodie autem licet vni dominorum manumittere ſeruum communem,& inter viuos, & in vltima voluntate,& directò,& per fideicommiſſum.Ita tamen ſi manumiſſus,vel manumittens, vel hæres manumittentis ſoluat, vel offerat per publicas perſonas pretium partis aliorum dominorum: vel eis nolentibus accipere, ſigillo impreſſo in ædem ſacram deponat. Hinc eſt,quòd vnus dominorũ inſtituit ſeruum communem hæredem: non vt per eum quæratur hæreditas aliis condominis:ſed vt ipſe ſit liber & hæres:licet ipſi ſeruo pretium ſui offerre.& ſic neceſſe habẽt alij,p rtes ſuas vendere:vt infrà eod.l.j. primo reſponſo. & §. ſinautem ſocius. & ff.de hæred.inſtit.l pignori. Pretium autem ſerui ſtatuitur in lege viginti ſolidorum, ſi ſeruus erat ſine arte:niſi eſſet minor xx.ann.tunc enim æſtimatur decem ſolidis,vel niſi eſſet eunuchus,tunc enim maior x.ann.quinquaginta ſolidis æſtimatur, licet ſit ſine arte. Si autem ſit cum arte, æſtimatur lxx.ſolidis,ſi aũt eunuchus ſit minor x.annis æſtimatur triginta ſolidis. Seruus autem,qui non eſt eunuchus, æſtimatur viginti ſolidis, ſi artifex eſt:niſi ſit notarius.tunc enim æſtimatur quinquaginta ſolidis,vel niſi ſit medicus: vt infrà eod.l.j.§.ne autem. & tunc
2 æſtimatur vſq; ad ſexaginta ſolidos. † Porrò libertati præſtandæ videtur quædam dilatio de iure poſſe opponi. Nam ſi ſeruus ratiocinijs erat ſuppoſitus, ne ratiocinia pereant, vel impediant libertatẽ,præſes ſtatuet tempus,intra quod ratiocinia fiant,& debita ex eis reddantur:& ſic ipſe ad libertatẽ perueniat:vt infrà eod.§. ſinautem ſeruus. Peculium autem diuiditur inter omnes ſecundũ portionẽ dominij:vt ſ.e.l.j.§.vlt.
3 † Quid ſi vnus primò petiit manumittere ſeruum communem: & poſtea alius idem poſtulat? prior eſt enim præferendus, vel ſi omnes ad idem officium pietatis ſimul proſiliunt & ex poſtfacto proſiliunt:tunc omnes cõpelluntur manumittere
4 ſine prætio:vt infrà eod.l.j.§.vlti. † Quæ autem dicta ſunt in vno ex ſociis manumittente ſeruum cõmunem, ſeruantur & in eo qui ſeruo communi partẽ quam habebat in eo,ſibi legauit.licet enim dubius ſit ille termino, an voluerit eum liberum eſſe:an ſocio per eum partẽ ſuam acquiri:tamen in benigniorem partem interpretamur,vt voluerit eũ liberum eſſe:& hæredes teſtatoris tenentur ſociis eius dare pretium: vt infrà eo. l vltima.Illud ergo circa prædicta puto, quòd quilibet ſeruus prædicto pretio non debet æſtimari. Quid enim ſi ſeruus ſit adeò inutilis,vt ipſum potius non habere,quàm habere expediat? vel viliſsimi pretij eſt? fiat æſtimatio cõmuni opinione. Ideo enim facta eſt æſtimatio à lege, ne vltra eam aliquando producatur nomen,intra quod poſsit ſubſiſtere. Item notabile eſt circa prædicta, quòd quis cogitur vendere:quod eſt contra regulam:vt ſuprà de contrahen.empt.l.inuitum. Item notabile eſt quòd quis ſeruum communem manumittit, vt proprium.
5 † Illud extra hoc notandum eſt,quòd ſeruus communis quandoque vtrique dominorum exiſtit neceſſarius hæres. vt ſi ambo inſtituerant eum hæredem ſub ea conditione, vel ſi ambo ſimul ruina oppreſsi perierunt;vt ff.de hæred.inſtituen. l.duo ſocij.

De ſeruo pignori dato manumiſſo. *Rubrica.*

1 ☞ *Seruus pignori datus quando poßit manumitti. & nu.3.*
2 *Seruos tutoris non poſſe manumitti in præiudicium pupilli.*

E QVIS putaret obligationem ſerui,ſicut & communionem nõ impedire manumiſsionem, ponit de ſeruo pignori dato manumiſſo. Vi-
1 dendum ergo quando poſsit manumitti. † Eſt autem diſtinguendum, vtrum eſt obligatus generaliter(puta obligauit omnia ſua bona)an ſpecialiter. Si generaliter,ſiue expreſsim ſit obligatus,ſiue tacitè,poteſt manumitti:niſi ſit à creditore præcluſus loco pignoris, vel niſi debitor manumittat in fraudem creditoris,cum ſciat ſe non eſſe ſoluendo:vt infrà eo.l.ij.& iij.Deriſus enim fuit Nerua Iuriſconſultus, qui per feneſtrã monſtrauerat ſeruos præcluſos ob penſionem liberari poſſe:vt ff.in quibus cauſis pigno.act. contrahatur.l.penulti.quod quidam intelligunt de feneſtra incorporali.quaſi dicat,per quaſdã ſuas excogitatas ſubtilitates, quas ignoramus.Ego puto quòd de feneſtra corporali loquatur, ſi-
2 cut ponitur caſus ff.de pignor.actio.ſi quaſi. † In caſu autem ſciendum eſt, quòd propter priuilegium pupilli, quod maius eſt quàm fiſci,quantum ad hanc partem,quòd res,vel ſerui tutoris ſibi pignori obligati, vel empti de pecunia pupilli, manumitti,vel alienari nõ poſſunt in præiudicium pupilli: vt in-
3 frà eod.l.ſi tutor. Vbi autem † ſpecialiter eſt ſeruus obligatus,non poteſt manumitti:niſi volente creditore.ſed tamẽ ipſe manumiſſor reuocare manumiſsionẽ non poteſt:vt infrà eod. l.ij.& l.iij.& notabile eſt,quòd creditor poteſt conſentire, licet ſit minor:vt ff.de manumiſ.vindic.l.ſi pater.§.vltimo.Item cõfirmari poteſt libertas ex eo,quòd poſtea creditori ſolutum eſt debitum:vt infrà eodem,l.ſi creditoribus.Item notabile eſt quòd libertas directa relicta ſeruo pignorato, trahitur ad fideicommiſſariam libertatem:vt ff.de fideicom. libert.l. generaliter.§.ſi quis ſeruo.

De ſeruis reipublicæ manumittendis. *Rubrica.*

1 ☞ *Seruorum vniuerſitatis manumittendorum forma.*
2 *Decuriones qui.*
3 *Decurionum decreta confirmanda.*

E SERVIS ſingulorum dictum eſt: Nunc autem tractat de ſeruis vniuerſitatis cuiuſque, id eſt, reipublicæ Romanorum, vel cuiuslibet
1 ciuitatis. † Vnde vidẽdum eſt qualiter talium ſeruorum fiat manumiſsio,& certè Vectibulicus quidam in ciuitate Romana ſpecialiter legem tulit de ſeruis eis manumittendis, ſcilicet, vt decuriones
2 vrbis Romæ debeant conſentire: † & dicuntur decuriones [a]
2 ſecundum quoſdam conſiliarij ciuitatis,id eſt,qui vocantur ad conſilium.ſic dicti;quia de curia ſunt.Idem debet alium ſeruũ loco,vel vice ſui,dare reipub.Sic autem facta manumiſsio nõ irritatur,licet is fugerit,quem pro ſe dederat. Et quid amplius dicam?hoc ſufficit dicere,quòd non irritatur:niſi titulus interueniat iure communi, id eſt cauſa propter quam reuocetur in ſeruitutẽ ſolitis modis.Quod aũt in ciuitate Romana dictum
3 eſt,etiam ad prouincias porrigitur:ſi † tamen decretum decurionum præſes eiuſdem prouinciæ comprobauit: vt infrà eo. l.j. & l ij & iij. & idem intellig ı in ſeruis cuiuslibet vniuerſitatis,vel collegij:vt ff.de manu.quæ ſeruis ad vniuerſitatẽ pertinentibus imponuntur.l.j.

2 ADNOTATIO. ¶ Decuriones. Adde Bart.poſt glo.in rub.de decu.li. x.& ibi vide ſolen.doct.do.Lucam de penna.nu.6.chart.liij. & per titu. vbi de eorum dignitate tangit, quiſque dici poteſt. & adde ſibi pro concordan. Io.de imo.in l.municipibus.ff.de condi.& demon.& do.Alex.in l.j.in princ. ff.quòd quiſque iur.vbi habes quæſtio.pulcherrimam.

De his qui à non domino manumiſsi ſunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Seruum manumitti non poſſe à tutore uel curatore,aut etiam à patre domini.*
2 *Procurator an & quando poßit manumittere ſeruum domini.*
3 *Seruus quo caſu poßit à non domino manumitti.*
4 *Intellectus ad l.competit ff.qui & à quibus manumiſſ lib.non fiant.*
5 *Seruum ſibi ſub conditione legatum, non poteſt legatarius pendente conditione manumittere.*
6 *Seruo manumiſſo à non domino, quomodo conſulatur ei, qui uerè dominus eſt: & quæ pœna imponatur manumittenti.& nu.ſequenti.*

ICET aliquando,& ſæpe verus dominus impediat manumittere(vt dictũ eſt, & dicemus infrà titu.proxi.) †qui tamen non eſt dominus
1 non poteſt manumittere,adeò,vt nec tutor,nec curator, vel etiam pater eius, qui dominus eſt ſerui, manumittere poſsint:vt ff. de manumiſſ.

2 l.seruus.& infrà eo.l.si pater. Ita† nec procurator domini manumittit:nisi in casu:vt infrà communia de manumiss.l. prima. §.vltimo.& vt diximus suprà de manumiss.vindict. Procuratorem dico simplicem.secus in eo, in quem transfertur domi-
3 nium:vt suprà de dolo.cùm proponas. Quandoque† tamen (vt dicunt quidam)etiam à non domino facta manumissio tenet, scilicet,cùm manumissor viuebat tanquam liber:& postea seruus pronuntiatus est:vt ff. qui & à quibus ma.li.non fi. l.
4 competit. Sed ego † intelligo legem illam,cùm manumissor verè dominus erat,sed postea ex aliqua causa seruus factus est.
5 Item & † qui speratur amissurus dominium: vt si ab eo legatus est seruus sub conditione,interim non manumittit:vt ff. de manumiss.l.seruum qui sub.& ff.qui & à quib.ma.li. non fi.l.
6 iij. & l.hæres seruum. † Porrò in manumissione à non domino facta quoddã speciale seruatur,vt verus dominus serui,vel reuocet manumissionem vendicãdo seruum suũ: vel à manumittente petat pretium, vel interesse, si velit:vt infrà eo. l. j.licet aliàs non agat verus dominus contra venditorem rei suæ: nisi in subsidium: vt notauimus suprà de rebus alie. non alie. & de negot gest. Sed in casu maior imponitur pœna manumittenti alienum seruum,id est,cùm eum manumittit in conspectu principis: tunc enim restituto seruo domino, cogitur manumissor alia duo mancipia similia eiusdem sexus, & ætatis,& artis dare prædicto domino, & alia tria fisco eadem ratione similia præstabit.Hæc tamen pœna,vel mulcta cessabit: si hæc manumissio confirmetur postea silentio domini decennij,vel vicennij.tunc enim à principio videtur tenuisse manumissio:& sicut dominus circa seruum sibi præiudicat,ita & in pœna:vt infrà eodem,l,vltima. Et sic erat speciale, quòd condictio ex lege pro pœna competens tollatur decem, vel viginti annis,vel à principio videatur competiisse, quasi tenuerit manumissio.

Qui manumittere non possunt, & ne in fraudem creditorum manumittantur, *Rubrica.*

1 ☞ *Manumißio quàm uariis ex causis prohibeatur.*
2 *Manumittere seruum in fraudem creditorum quis præsumatur, uel etiam alienare. & numero 5.*
3 *Hæreditas sitne soluendo, quo tempore spectandum sit, cùm quæritur, an competant, uel præstandæ sint libertates testamento relictæ.*
4 *Libertas testamento data in fraudem creditorum, quo casu teneat: & quibus casibus reuocetur.*
6 *Manumißio facta à debitore fisci in fraudem ipsius fisci post quantum tempus reuocari non poßit.*

1 MVLTI sunt, qui manumittere non possunt varijs † rationibus:alij, quia non sunt domini:vt proximè diximus:alij, quia sunt minores xx.ann.de quibus diximus suprà de manumiss.vindic.& de testa.ma. & de fideicommis.lib. Alij non manumittunt ratione delicti:vt quia commiserunt crimen læsæ maiestatis, vel simile:vt j.ad legem Iul.maiesta.l. vlti. &.ff. de manu, qui pœnæ.Item alij ratione ipsorum seruorum impediuntur manumittere: vt dicemus j. titu.proxi. Item alij manumittere non possunt ratione causæ: vt quia seruus est pignori obligatus : vt diximus suprà de seruo pignori dato manumis. vel quia in spectaculo fit manumissio: vt j. eo. l. diuo. † Item alij non manumittunt,cùm non sint soluendo : si in fraudem creditorum manumittant. Videndum ergo quis præsumatur in fraudem manumittere, & quis non, & quis impediat manumissionem fa-
2 ctam in fraudem,& quando. † Præsumitur autem in fraudem creditorum manumittere, vel alienare, qui omnia bona habet in mancipijs, & ea omnia manumittit: vt ff. de ijs, quæ in fraudem credi.l.omnes. §. Lucius. Idem & si habet in bonis tantùm Stichum & Pamphilum, & eos stipulanti spopondit copulatiuè,vel alternatiuè;deinde vnũ manumittit, quamuis enim fuerit in potestate sua alterum dare, tamen quandiu eum non dederit(quia interim mori posset)non sine fraude stipulatoris manumittit;nisi in casu,quia si vnum solum seruum promisisset cùm haberet duos, posset alterum manumittere. multum enim interest contineatur in ipsa stipulatione is, qui manumittitur,an extra obligationem sit. Si autem ille manumissor,de quo dictũ est,aliud habeat in substantia præter seruos,valebit manumissio:quia vno manumisso,vel mortuo,soluendo est:nec aduentitij casus computandi sunt. Alioquin & qui vnum incertum ex seruis suis promisit, neminem manumittet:vt ff.qui & à quibus ma.li.non fi.l.v.§.si Titius.&.l. vj.
3 † In ea autem libertate, quæ datur in vltima voluntate per fideicommissum vel etiam directò, spectatur an soluendo sit hæreditas,an non,tẽpore aditæ hæreditatis:vt ff. qui & à quibus ma.li.non fi.l.si mortis.& quandoque in ea non præsumitur fraus:vt si dicat testator, liber esto, si creditoribus meis satisfiat: vt ff. qui & à quibus ma.li. non fi.l. v. primo responso.
4 † Et quandoque tenet hæc libertas data in fraudem creditorum in testamento:vt cùm is,qui non est soluendo, instituit seruum necessarium hæredem de qua institutione plenè diximus suprà de neces.ser.hære.insti. Si verò debitor non instituat seruum hæredem, sed ei libertatẽ relinquat per fideicommissum solo euentu fit reuocatio, scilicet, quia creditoribus satisfieri non potest in totum. Si autem relinquat libertatem directam, non fit reuocatio:nisi illa duo concurrant,scilicet consiliũ fraudis,& euentus damni creditorum non recipere valentium: vt j.eo.l.j.& vlti. Idemq; est & in ea manumissione quæ fit inter viuos. Nec enim illa tenet,si prædicta duo interueniant: alioquin tenebit:quia sæpe in facultatibus suis plus sperant homi-
5 nes esse,quàm sit. † Item debitor in fraudem inter viuos videtur manumittere,qui iam eo tempore,quo manumittit,soluendo non est:vel qui,datis libertatibus, desiturus est esse soluendo:cùm sciat se habere creditores:vt Instit.quibus ex cau. ma. non poss.in prin. tit. & §. in fraudem.vt.ff. de his quæ in frau. credi.l.omnes.§.Lucius. Et no.quod licet aliàs debitor in fraudem creditorum alienare non possit res suas,licet fiat reuocatio:vt ff.de contrahen.empt.l.si sciens. tamen manumissio in
a fraudem credi.facta nullius momenti[a] est.sed tamen ipse manumissor turpitudinem suam allegando non poterit eam irri-
6 tare:vt suprà de ser.pig.da.ma.l.iiij. † Item notabile est, quod in fraudem fisci ab eius debitore manumissus non reuocatur in seruitutem:si diu fuerit in libertate.i.non minus decem annis vt ff.qui & à qui.ma.l.si cùm fideicommissa.§.Aristo.

a ADNOTATIO. ¶ Nullius momenti. Ad huius conclusionis corroborationem vide Bald. & doctor.in l.j.in fi.C.si debito vendi.pig.& in l.prędia.C.de fideicom.do.Bartho.Soci.in l.si is §.si ita.nume.3. de condict. & demonstra.chart cxxxvj. & do.Iaso.de may. in fortioribus terminis in §. item si quis nu.52.insti de act.char.xxxij.multa per eundẽ do.Bartho.soci in consi.clxx in ap.du profecto.versi.v.ratio in ij.col.chart.iiij. & in consi.clxxx.incip.diligenter.versi.secunda regula.cum plurib.sequen.per totum consi.in e. secundo volumi.char.lij.

Qui non possunt ad libertatem peruenire. *Rubrica.*

1 ☞ *Serui quibus modis impediantur ad libertatem peruenire.*
2 *Seruus quem dominus testamento prohibuit manumitti, an & quando poßit ad libertatem perduci.*
3 *Manumißionem serui impediri quandoque per pactum contrahentium, quandoque per legem.*

QVALITER impediatur manumissio ratione manumittẽtis suprà dictũ est, nunc autẽ po-
1 nit qualiter impediaт ratione manumissi.† Est autem sciendum,quòd quidam nõ possunt manumitti in perpetuum,vel ad tempus,quandoque propter sententiam:vt ecce damnati in perpetua vincula. Nam si essent damnati ad tempus, eo completo & libertatem
2 & omnia capiunt ex testamẽtis dominorũ:vt j.e.l. j. † Quandoque propter testamentum domini,sed tunc distinguitur an dominus eum quasi malè meritũ voluerit punire, & tunc ad libertatem non perueniet:nisi fortè & mortem domini arguerit. An etiã vetuerit eũ manumitti propter familiare ministeriũ & vsum filiorũ: & tunc,mortuis filijs, potest manumitti:vt
3 j.e.l.vlti.& ff.ad Sylla.si quis in graui.§.vlti.† Quandoq; propter cõtrahentis pactũ:vt.s.si mãcip.ita fuer.aliena.ne.ma.l.ca
quidem

quidem.& ff.de manumiſſ.l.ſeruus. Quandoq; propter quæſtionem habendam:vt ecce,diuortio facto,prohibetur mulier manumittere mancipia intra ſexaginta dies, ne ſubducantur quæſtioni adulterij:vt ff.qui & à quibus ma.l.proſpexit. Sed & lege prohibetur manumiſsio intra decẽ annos propter plagium ſerui,pro quo dominus pœnã intulit:vt ff.de manu.l.lege Fabia. Sunt & quidam, qui certo modo prohibentur liberi fieri:puta per coactionem,vel acclamationem populi: vt ſi ſeruus coëgerit dominũ ſe manumittere:vt ff. qui & à quib. ma.li. non fiunt.l.ille.& l.ſi priuatus.

Quibus ex cauſis ſerui pro præmio libertatem accipiant. *Rubrica.*

1 ☞ *Serui criminum delatores manumittendi.*
2 *Serui quando ſine prætio manumittendi.*

DIXIMVS ſuprà,quando ſerui fiunt liberi per manumiſsionem:nunc ponit, quando fiunt liberi per beneficiũ legis,iudicis ſentẽ-
1 tiam,& ſuã ſtrenuitatẽ. † Nam ecce: ſerui, qui detulerunt virginum raptores, monetæ falſatores,militiæ deſertores,dominorũ propriorũ interfectores,ſententiã præſidis liber tate donandi ſunt:vt tamen iſtorum ſeruorũ domini pretium à fiſco percipiant:ne inde oriatur occaſio,& iniuriæ vnde iura naſcuntur:vt j.eo.l.j.ij.iij.& iiij.& j.vnde vi.l.meminerint.niſi
2 in eo caſu,quãdo † vindicant necẽ domini ſui: tunc enim non puto quod domino debeat dari pretiũ à fiſco:cũ & dicatur orcinus libertus:vt ff.qui ſine manumiſ.ad lib.perue.l. qui necẽ.

De ingenuis manumiſsis. *Rubrica.*

1 ☞ *Ingenuus quis.*
2 *Veritati errorem non obeſſe.*
3 *Ingenuitas quandiu repetibilis.*
4 *Ingenuo manumiſſo nihil obeſſe.*

DE SERVORVM manumiſsione dictum eſt:ſed quia ingenui homines de facto quãdoq; manumittũtur:ponit quid iuris ſit de ingenuis
1 manumiſsis.† Et certè ille qui eſt ingenuus propter manumiſsionem nõ amittit ſuã ingenuitatem.nec enim officit ingenuis natalibus manu-
2 miſsio de facto:vt Inſtit.de inge.§.vlti.Nec† enim rei veritas errore geſtorũ vitiatur:vt ff.de offi.præſi.l.illicitas.§.veritas.licet ſecundũ grammaticã à libertate detortum nomen cõpara-
3 tiuè dicatur liber,liberior,liberrimus. † Olim tamen ingenuus manumiſſus intra quinquenniũ poterat ſe in ingenuitatem repetere:ſed hodie perpetuò vſq; in finem ſeculi: vt ſ. vbi
4 cauſæ ſta.agi de.l.vlti. † Et notandum eſt, quòd ſicut manumiſsio impoſita de facto homini ingenuo illi nõ obeſt:ita nec ei debet cõferre:vel ne proſit,vel obſit,quòd obuenit:ergo donata,vel legata ei tanquã liberto à patrono, debebit dimittere in domo manumiſſoris:vt j.eo.l.j.ff.de lib.cau.l.de bonis.

Communia de manumiſsionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Manumiſsionum communia.*
2 *Manumiſſus à proprietario fructuarioue cuius erit.& nu.3.*

EXPOSVIMVS in ſuperioribus ſingularia manumiſsionum: nũc audiamus cõmunia.
1 † Eſt autem cõmune:quia omnis manumiſsio eſt datio libertatis: vt Inſtitu.de libertinis.in prin. Item per quemcunq; modum proceſſerit, eadem contingit libertas. Itẽ in ætate manumiſsi nulla eſt differentia,nec in ætate manumittẽtis:vt Inſt.de libertinis.§.vlti. & j.eo.l.ij.dũmodo ſit maior xx.ann.vt ſuprà diximus de manumiſ.vindic. Item omnis manumiſsio poteſt fieri à domino, vel domina:vel eius liberis cuiuſcunque gradus vel ſexus ſint: vel ſuis:vel emancipatis:vt j.eo.l.j. §.vlti. hoc verum, ſi domi-
2 nus habebat proprietatem plenam. Nam † ſi erat proprietatis nudæ dominus,& alius erat fructuarius:ſiquidem vterque conſentiat de manumittẽdo,bene eſt. Si autem proprietarius ſolus velit manumittere,manumiſsio tenet. ipſe tamen libertus quaſi ſeruus apud fructuarium permanebit donec finiatur
3 vſusfructus,& eo finito,deget quomodo voluerit. † Si autem fructuarius eum ſine proprietario manumittat:ſiquidem ideo manumittit,vt cedat vſumfructũ proprietario pleno iure,ſeruus erit proprietarij. Si verò manumittat vt agat gratiã ipſi ſeruo, hæc manumiſsio tantùm de facto procedit: manet enim ſeruus.ſed tamẽ donec fructuarius viuit, & vſusfructus conſtare potuerit,non debebit ſeruus cõpelli ſeruire proprietario, vel eius miniſteria adimplere: ſic vt ſeruus remaneat in quadam laxitate,& exoneratione:vt j.eo.l.j. Eſt ergo hæc manumiſsio anomala,& irregularis.

De liberali cauſa. *Rubrica.*

1 ☞ *Cauſa quando cenſeatur eſſe liberalis.*
2 *Liberale iudicium,ſeu cauſa libertatis quibus actionibus exerceatur.*
3 *Præiudiciales actiones quare ſic dicantur.*
4 *Liberali cauſa ordinata,quatenus liberi loco habeatur is,qui dicitur ſeruus.*
5 *Præiudiciales actiones pro liberali cauſa quibus dentur,& contra quos.& nu.7.*
6 *Libertatem uendicare uolenti, an & quando obſtet ſua conuentio, ſcriptura uel confeßio.*
7 *Domino agenti præiudiciali contra eum,qui eſt in poſſeßione libertatis, quæ exceptiones non obſtent.*
8 *Liberalis cauſa ubi ſit agitanda,cùm plures ſunt, qui dicunt ſe ius habere in eo, qui in ſeruitutem petitur.*
9 *Liberalis cauſa quando moueri poßit.*
10 *Probationis onus cui incumbat in cauſa liberali.*
11 *Liberalem cauſam exerceri poſſe utroque præſente,uel altero abſente, & quæ hic ſpecialia ſint in cauſa liberali.*
12 *Iudicis officium quale ſit in cauſa liberali.*

QVALITER obtingat libertas, ſuprà dictũ eſt:nunc autem,quomodo libertas præſtita petatur,vel defendatur,ponit:& ita tractat de liberali cauſa. Videndum ergo quæ cauſa dicatur liberalis.quibus actionibus exerceatur liberale iudicium, quibus detur, contra quos, quando poſsit moueri, quis in agendo probationis onus ſubeat: & quod ſit iudicis officium in cognoſcendo,& pronuntiando. Cauſa autem hic
1 accipitur pro iudicio, † & dicitur tunc liberalis,quando principaliter mota quæſtione ab aliquo dicit alius,ſuũ eſſe ſeruum: ipſe verò contendit ſe liberum. Si verò confiteatur ſe ſeruum non actoris:ſed alterius:nõ eſt cauſa liberalis,ſed eſt cauſa dominij.Item & cauſa liberalis eſt,ſiue ſit de ſeruitute & ingenuitate,ſiue ſit de ſeruitute & libertinitate,ſiue ſit de libertinitate, & ingenuitate:vt notari poteſt,infrà eodem.l.iuſta.& ff. eod. l.igitur.§.ſi opera. Idemq; & tunc fortè per ſimilitudinem dici poteſt,vbi agitur de adſcriptitia conditione, vel quia eſt cenſitus, vel colonus,vel ſimilis: ipſe autem liberum ſe contendit. ſeruis enim ſimiles ſunt:vt infrà de agric. & cenſitis. l. ne diutius.& eſt argumentum, quo dicitur cognitionem de liberali cauſa dari fructuario:vt ff.eod.l.cognitio.ergo & iſtis dabitur cùm habeant ius in re. Sed & cauſa ſtatus dici poteſt: vt infrà de ordinum cognitione. l. ſi ſtatus. Hoc ita ſi agatur de libertate iam competente: ſecus, ſi agatur de libertate competitura:puta ex cauſa fideicommiſsi dicebatur eam præſtan-
2 dam. † Exercetur liberale iudicium per actionẽ in rem præiudicialem,quæ quandoq; directa eſt: vt vbi ſeruus meus eſt, quem peto in ſeruitutem in rem actio eſt:datur enim mihi rei vendicatio, perinde ac ſi bouem meum peterem: vtilis verò datur ei qui liber eſt, & ſibi vendicat libertatẽ:directam enim habere non poteſt:quia nemo ſuiipſius, vel membrorum ſuorum eſt dominus: vt ff. ad legem Aquiliam. liber homo, ſuo
3 nomine.vtrobique tamen eſt præiudicialis. † Præiudiciales autem dicuntur ſecundum quoſdam: ideo, quia in modum exceptionis opponũtur à conuẽtis:quod falſum eſt: quia tunc non actiones, ſed exceptiones ſunt. Alij dixerunt ideo, quia prius cognoſcitur de eis,& pronuntiatur, ſi principaliter moueantur, quàm de alia principali quæſtione. Sed certè hac ratione ſecundum Ioan.Boſia.quælibet exceptio diceretur præ-

iudicialis, scilicet quia prius semper cognoscitur de ea, quàm
de principali quæstione, si sentētia in principali quęstione fer-
tur: vt infrà de ordi. cogni. l. j. ij. & iij. & l. cum status. Hoc ta-
men non valet: quia reprobatur suprà de proba. l. exceptio. &
infrà de exceptio. si quidem. Placet ergo illud, vt dicantur præ
iudiciales: ideo quasi sic præiudicant vt interim aliæ quæstio-
nes differantur, donec de libertate iudicetur. [tu vide §. præiu-
diciales. Insti. de actio.] Differantur dico, quantum ad defini-
tionem, non quantum ad litis contestationem. Nam interim,
causa liberali pendente, ille qui dicitur seruus ab extraneis po
terit conueniri, & extraneos poterit conuenire: [vt ff. eo. l. or-
dinata. ibi: nam ordinato liberali iudicio &c.] Item, & ille, qui
dicit se dominum eundem conuenire, & ab eo poterit conue-
niri: nisi pro calumnia vel iniuria liberalis causæ: vt infrà eod.
si tibi. §. quę expectant finem liberalis causæ. vt ibi fortè idem,
& in his quæ sunt actiones perpetuæ, & transitoriæ ad hære-
4 des: † ordinata enim liberali causa, liberi loco est ille qui dici
tur seruus: ferè per omnia quātum ad liberalem causam: vnde
& ei datur tutor. Sed tamen differtur prædictarum causarum
sententia, donec de libertate iudicetur: vt infrà eod. l. lite. & ff.
eod. l. ordinata, Fere ideo dixi, quia in liberali causa quandoq;
dat procuratorem: vt quādo est in possessione libertatis, quā-
doque non, vt cùm est in possessione seruitutis: sed in aliis cau-
sis indistinctè licet ei procuratorem dare: vt infrà, de asser: toll.
l. j. & ff. de procurat l. seruum. §. eum. & suprà qui da. tut. poss.
l. j. Sed interim ad militiam aspirare nō potest, si est in posses-
sione seruitutis; vel etiam in possessione libertatis dolo malo.
Qui verò per calumniam penitus est in seruitute, cùm sit in
possessione libertatis; bona fide retinebitur in militia; vt ff. eo.
l. qui de libertate. Item causa liberali pendente, si verè seruus
est, interim acquirit domino, & actiones, & obligationes, acsi
non esset quęstio de libertate. Nunquid domino acquirit pos-
sessionem? & certè si dominus possideat, cùm ante litem con-
testatam desinit eum possidere naturaliter, lite cōtestata, & re-
tinet ciuilem possessionem: vnde & per seruum acquirit pos-
sessionem. Sed si ante litem contestatam non possidebat eum,
certum est, quòd non acquirit ei possessionem: vt ff. eo. l. si cui.
§. licet. & de acquirenda possess. l. j. §. sed & per eum. & l. possi-
5 deri. §. si seruus. † Dantur autem istæ præiudiciales actio-
nes his, qui liberi sunt. & in possessione seruitutis constituti in
libertatem proclamant contra eos, qui se dicunt dominos eo-
rum. Ita tamē si prius reddiderint rationem administrationis,
quàm gesserunt in seruitutem: vt ff. eod. l. Imperator. Quibus
autem proclamare concedatur hic non dico: quia specialem ti
tulum habebimus infrà. Item & dantur istæ præiudiciales
aliis multis personis gratia & fauore liberi qui detinetur vt ser
uus, eo scilicet volente, imò & eo inuito, quasi intersit eorum,
aliis dabitur actio. Quid enim, si ille sibi, suoq; generi iniuriā
aliquam fieri velit: æquum est quibusdam personis dare licen
tiam litigandi pro eo: puta parentibus vtriusque sexus, & legi
timis & naturalibus, vel naturalibus tantùm. Item liberis, vel
sororibus, cæterisq; cognatis, licet milites sint, & vxoribus, &
libertis, & libertabus. Seruitus enim talium dolorem & iniu-
riam cognatorum contingit. Sed est tamen ordo seruandus, vt
donec masculi litigant, fœminæ nō admittātur. Item si plures
masculi concurrerent, potior est à prætore eligendus. Item pro
furioso, & infante qui trahitur in seruitutem, nedum cognatis,
sed etiam extraneis permittitur litigare. Sed & patrono conce
ditur pro libertate liberti litigare: si eo ignorante libertum ve-
nire se passus est. Interest enim nostra libertos, & libertas ha-
bere: vt ff. eo. l. j. ij. iij. iiij. v. & vj. Nec obstat prædictis personis
factum tuum: puta quia pater vendidit filium proprium: vt j̃.
eo. l. j. & est hoc (vt dicunt) fauore libertatis, vel dic agit nō suo
nomine, sed eius, quem vendicat in libertatem. Sicut & in præ
6 lato vendente, & volente reuocare dico. Item † & illi qui ven
dicat se in libertatem, non obstat sua conuentio, vel scriptura,
vel confessio etiam facta apud acta, non tamen in iudicio li-
beralis causæ quibus se seruum, vel libertum ostendere, vel fa-
cere voluit: vt ff. eo. l. conuentio. & j̃. eo. l. nec si volens. & l. in-
terrogatam. & l. liberos. & l. parentes. nisi hoc faceret, cū esset
maior viginti an. vt participaret pretium: & pretium partici-
patus est: & ille qui dedit pretium credidit esse eū seruum: vt
infrà eod. l. non ideo. & l. si ministerium. & ff. eod. l. liberis. §. si
quis. & quibus ad libertatem procla. non li. l. j. Et est quin-
tum necessarium, quòd iste qui venditur, sciat conditionem
suam: vt ff. quibus ad libertatem proclama. non li. l. vltima. Et
quæ dixi in seruo vendito, vt seruo, seruandum est, & in eo qui
se donari, vel in dotem dari, vel pignorari, vel vsumfructum
in se constitui alicuius commoditatis gratia passus est: vt ff. eo.
l. si vsusfructus. j. responso. & §. j. Si autem in iudicio liberalis
causæ ille qui dicitur seruus confiteatur se seruū, bene præiudi
cabit sibi. Nam & si apud alium iudicem esset confessus, præ-
iudicium esset ei; licet non plenum: vt j̃. eod. l. pe. Item non ob-
stat proclamanti tempus: vt suprà, vbi causa status. l. vltima.
7 † Dantur autem istæ præiudiciales his, qui se dominos di-
cunt contra eos, qui sunt in libertatis possessione obstantibus
missis epistolis, quibus vocauerunt eos decuriones, vel princi-
pales viros: vt j̃. eod. l. Iubemus. Item nec obstat tempus, nisi sit
longum: vt j̃. de præscript. quæ pro libert. l. ij. Sed nec obstat,
quòd is, qui dicit seruum eum, qui tutelam eius gessit: vt j̃. eod.
l. non idcirco. licet è conuerso sit secus: putà si tutores quondā
pupillum suum velint dicere seruum: vt ff. eod. l. cui necessi-
tas. §. tutores. Item reipu. mouenti quæstionē de statu non ob-
stat, quòd cùm ille crearetur liminarcha, nemo cōtradixit no-
mine reipu. vt j̃. eo. l. non idcirco. In alio fortè priuato secus est:
sicut dicitur cum domino sciente seruus incipit militare: vt in-
frà vbi mili. non poss. l. super seruus. Item & si domino sciente
seruus fiat clericus: vt in authen. de sanct. epis. §. si seruus scien-
te. Item non obstat, quòd ipse extitit hæres manumittentis: vt
infrà eod. si ab eo. Apud quos debeat proponi causa libera-
a lis [a] diximus s̃. de pedaneis iudi. & est in ea † causa notandū,
8 quòd si plures sunt qui dicunt se dominos Stichi, vel vnus se
dominum, alter fructuarium, vel pignoris obligationem se ha
bere dicit in eo, ille autem contendat se liberum esse, omnes
mittendi sunt ad eundem iudicem: nisi quis eorum iustam cau
sam afferat, quare ad eundem iudicem mitti non debeat. fortè
si eundem iudicem inimicum sibi esse affirmet. Si autem duo
sint, quorum vnusquisq; se dominum dicit in solidum apud di
uersos iudices possunt agere, neque enim timor est, ne vario iu
dicio vnusquisq; insolidum dominium sibi vendicet: vt ff. eod.
9 l. cognitio. §. j. & l. si pariter. † Potest moueri causa liberalis
viuo eo qui dicitur seruus: sed eo mortuo, non agitur prin-
cipaliter de statu, vt petantur caro & ossa; sed agi potest ratio-
ne peculij serui: ex cuius persona dominus res vendicat: vt in-
frà eo. l. principaliter causam. Item potest agi post pubertatem
eius, qui dicitur seruus: nam si agatur in pupillari ætate, eius
tutores possunt petere causam differri in tempus pubertatis
eius: nisi expediat pupillo causam repræsentari: vt ff. eo. l. diui.
10 † Quis autem in agendo probationis onus debeat subire,
plenè dixi s̃. vbi causa status debeat agi. Sed tamen sciendum
est, quod etiam ille qui non cogitur probare, potest in se onus
probationis assumere: vt ff. eod. l. cui necessitas. Hinc est, quòd
si ille, qui est in libertatis possessione, domino nihil probante,
transferat in se probationem, vt habeat sententiam pro inge-
11 nuitate, admittendus est: vt ff. de prob. l. circa. † Item cogni-
tio liberalis causæ fieri potest, vtroque præsente, vel altero ab-
sente: vt in aliis causis diximus s̃. de iudic. Sed hoc speciale est,
quòd si ille, qui dicitur seruus legitimè citatus fuerit absens,
per annū omnino seruituti erit obnoxius: & domino inferen-
tis litē assignabitur. Item speciale est, quòd si ille, qui te seruū
suum dicit apud vnum iudicem te conuenit, & postea recon-
uenit apud alium, te in hoc præstante sibi occasionem: tametsi
12 dominus sit, iure suo priuabitur: vt j̃. tit. proxi. l. j. §. vlti. † In
pronuntiando autem hoc erit iudicis officiū, vt siquidem pro-
bauero illum esse seruum meū, pronuntiet eum esse meum: &
mihi restituendū. Si non probauero, cū ille sit in libertatis pos-
sessione, absoluet eū: nisi transtulerit in se probationem inge-
nuitatis: & probauit se ingenuū: tunc enim pronūtiabitur in-
genuus, vt dictū est. Et hoc illo, & me præsente in iudicio. Nā
altero nostrū absente, quid obtineat, dicitur s̃. de iudi. l. prope-
randum. Nec enim me absente, pronuntiabitur ille ingenuus:
quia penuria mei ingenuitatem non debet sibi tribuere: neq;

illo

illo abſente,ſemper pronutiabitur ſeruus:vt ff.eo.l.diui.§.j.&
vt diximus ſ.de iudic. Si autem prouocat quis de ſeruitute in
ingenuitatem:& eam probauit,eò quod aduerſario præſente
pronũtiauit iudex ingenuũ eſſe,& ea ſentẽtia præiudicabit o=
mnibus:quia lata eſt in cauſa ſeruitutis & ingenuitatis. Secus
ſi eſſet lata in cauſa libertinitatis & ingenuitatis:vt ff. de ſtatu
ho.l.ingenuũ.& ff.eo.l.diui.& ſi libertus ingenuus eſſe di.l.j.
& ne de ſta.defun.poſt quinquẽnium quæratur.l.j.§.ſed ſi in=
terdum.Proclamante autem in libertatem,vel eius aduerſario
abſente,melius facient iudices,ſi cognitionẽ circunduxerint,
vel diſtulerint:niſi magna ſit ea cauſa,& euidentes probatio=
nes ſuggerant ſecundum libertatem pronuntiandum:vt ff.eo.
l.diui.§.vlti. Sed & illud notandum eſt,quòd ſi duo ſeparatim
petierint hominẽ pro parte dimidia:& ille vno iudicio liber,
altero ſeruus pronuntiatus ſit,fauore quidem libertatis liber
erit. Compellitur autem ſerui pretium pro parte,boni viri
arbitratu victori præbere:vt ff.eo.l.duobus.Si verò quis pro=
clamet in libertatem apud duos iudices,ille autem qui detinet
eum,reſiſtat ei,& vnus iudicum pronũtiauerit eum liberum,
alter ſeruum,præualet eius ſententia,qui pronuntiauit pro li=
bertate:vt ff.de re iudi.l.ſi vni. Eſt enim libertas res inæſtima=
bilis,& rebus omnibus fauorabilior:vt Inſti.quibus ex cauſis
ma.non licet.§.vlti.& de reg.iur.l.libertas.

a ADNOTATIO. ¶ Cauſa liberalis. Vide ad hoc Specu. in titu. de re-
con.§.j.verſi.quid ſi coram.& in titu.de iu.om.iu.verſi.ſed quid de cauſa libe
rali.& in titu.de ſen §.viij.ratione iudicis.Bald.& doct.in l.j.C.de teſti.mul-
ta per Pau.de ca.in conſilio.ccclxxiiij.

De aſſertione tollenda. *Rubrica.*

1 ☞ *Liberalis cauſa per quos agenda.*
2 *Venditor ſerui quando de euictione teneatur.*

DE LIBERALI cauſa dictum eſt:& quia
ipſa olim per quoſdam,qui aſſertores diceban
tur,eò quod aſſerebant eum liberum,qui dice=
batur ſeruus,exercebatur. Ideo ponit de aſſer=
tione:&,quia vanum & friuolum quoddã erat
inductum per aſſertionem illam,tractat de ea,
1 non ponenda,ſed tollenda. † Et ſtatuit vt liberalem cauſam
quis per ſe,vel per procuratorem agat cum diſtinctione tamẽ,
quam notauimus ſuperiori titu.& lata ſententia per appella=
tionem quidem poterit reſcindi ſolitis modis,non per in inte=
grum reſtitutionẽ:vt ff.de appellatio.l.illud ſciendum eſt.Nec
tractabitur prima,& ſecunda,& tertia vice,occaſione legum,
quæ ſuper aſſertoriis litibus poſitæ ſunt:vt j.eo.l.j. Quid autẽ
obtineat,abſente eo,qui dicitur ſeruus,vel eo,qui dicit alium,
2 ſeruum ſuum,plenè ſuperiori titu.dixi. † Sed illud notan=
dum eſt quòd ſi ille,quem emi vt ſeruũ,proclamauit in liber=
tatem:& iudicio pendente,moriatur:ſi venditor non poterit
oſtendere ſeruum vendidiſſe,tenebitur mihi de euictione re=
ſpondere.Si verò deceſsiſſet ante litẽ conteſtatam nullo modo
tenetur mihi:vt ff.eod.l.vlti.& ff.de euict.l.ſi ſeruus. De rebus
autem eorum,de quorum libertate contentio eſt,hic nõ dico:
quia de eis ſpecialiter tractatur in ſequenti titulo.

Quibus ad libertatem proclamare nõ licet:& de rebus eorum,
qui ad libertatem proclamare non prohibentur. *Rubrica.*

1 ☞ *Proclamare ad libertatem qui prohibeantur.*
2 *Intellectus ad l.liberis.§.ſi duo.ff.de liberali cauſa.*
3 *Proclamare ad libertatem quando poßit is, qui ſe uenundari paſſus eſt ad pretium participandum.*
4 *Liberum hominem ignoranter ementi qua ratione conſulatur.*
5 *Proclamare in libertatem quibus permittatur,licet uerè ſerui ſint.*
6 *Redemptus ab hoſtibus quando poßit ad libertatem proclamare.*
7 *Res eius,qui ad libertatẽ proclamare nõ prohibetur,apud quẽ remanere debeãt.*

EXPLICVIMVS de proclamãtibus in li=
bertatem:ſed quoniam quidam prohibentur
in eã proclamare:videamus qui ſunt illi:poſteà
dicemus de rebus eorum,qui non prohibentur
1 proclamare. † Eſt autem ſciendum, quòd
deſcendentes de familiis latronum ad libertatem proclamare
prohibentur,ſi dominus Imperator,vel procurator fiſci fece=
rit eos ſeruos per ſuum decretum,ita ſtatuendo,vt quicunque
aliquem de latronum familia caperet,dominus eſſet capti:vt
infrà eod.l.j. Item ad libertatem prohibentur proclamare,qui
cùm maiores ſint viginti annis,paſsi ſunt ſe vænũdari empto=
ri ignoranti eos liberos eſſe:ad pretium participandũ,& pre=
tium participati ſunt,cùm & ipſi ſcirent libertatem ſuam.de
quibus plenè diximus ſ.titu.proximo. Quid autem,ſi duo
emerint hominem liberum,& vnus ignorabat liberum,alter
ſciebat?certè propter eum,qui ſcit,non permittitur ei procla=
mare in libertatem:ſed propter eum qui ignorat ſeruus effi=
cietur,non eius qui ſcit,ſed tantùm alterius:vt ff.eod.l.vltima.
2 † Nec obſtat,quod dicitur ff. de liberali cauſa.l.liberis.§.ſi
duo.quia ibi ponit quæſtionem,ſed non ſoluit eam. Illa enim
verba,euenit igitur,vt ei proſit,legenda ſunt interrogatiuè.
Et in fine reſpõdebitur,nõ eueniet,vt proſit ſcienti,quod alius
ignorauit.Si ergo illa quinque interuenerint in emptione,vel
ſimili cõtractu,quæ diximus in ſuperiori titu.denegatur in li=
bertatem proclamatio:quia verè factus eſt ſeruus:vt j.eod.l.ij.
3 Sed interdum † de libertate contendet:ſi pretiũ ſui reddidiſ=
ſet emptori ſponte recipienti:vt ff.ſi libertus ingenuus eſſe di=
catur.l.ij.vel fortè(ſicut quidam volunt) verbum illud,ſi pre=
tium reddidiſſet,libertatis fauore,ſic debet intelligi,ſi reddere
paratus fuiſſet. Si autem illa quinque non interuenerint,non
4 denegatur proclamatio in libertatẽ.Sed † tamen ei,qui igno=
rauit liberum hominem eſſe,conſulitur per duas actiones in
factum.vna conſulitur ei,contra eum qui dolo ſe vænundari
paſſus eſt:vt teneatur ad pretium,& acceſsionem eius,& ad
damna,quæ intulit dolo,vel culpa,vel in rebus ſuis,vel alienis,
quæ erant ſuo periculo:& in duplum hæc omnia reſtituit.Al=
tera conſulitur ei,contra eum qui ſciens vendidit:vt teneatur
in duplum pretij,& acceſsionum:nec vnus liberatur per alte=
rum,& eſt hæc actio annalis:vt ff de liberali cauſa.l.rectiſsi=
mè.& l ſiue.& l.imò.& l.in ſeruo.& l.in tantũ.& l.vel obliga=
5 tus.& l.vtique.& l.non ſolum.& l.illud. Sunt † & alij,qui ve
rè ſerui ſunt:ſed tamen in libertatem licet eis proclamare,vt
a ecce:filius venditus eſt à patre propter famis neceſsitatem [a].
licet patri,vel filio vendito,vel etiam cuilibet extraneo ad in=
genuitatem propter eum repetere:modo ſi pretium offerat,
quod poteſt valere,aut mancipium præſtet:vt ſuprà de pa.qui
filios diſtrax.l.vltima.Item ſeruus noxæ deditus,ſi quæſita pe
cunia damnum à ſe datum poſtea reſarcierit,prætoris auxilio
6 manumitti debebit:vt Inſti.de noxal.§.dominus. Ille † aũt ve
rè liber eſt,qui eſt ab hoſtibus redemptus:ſed quadam neceſsi
tate ſeruiẽdi tenetur,donec reddat pretium redemptionis,vel
ſeruiat quinquennio,vel aliquo iſtorum facto in libertatem
proclamare ſibi conceditur:vt infrà de cap.& poſtlimi.reuer.
l.ij.& l.vltima. Supereſt,vt videamus de rebus eorum,qui
7 ad libertatem proclamare non prohibentur. † Eſt autem di=
ſtinguendum,vtrum quis de poſſeſsione ſeruitutis proclamet
in libertatem,an de poſſeſsione libertatis petatur in ſeruitutẽ.
In primo caſu id,quod confitetur eſſe eius,qui poſsidet eum
(quoniam de eo non dubitatur)reddi,& referri pronuntiabit
iudex.alia verò quæ dubia ſunt negatione, remanebunt
penes proclamantem in libertatem,& ipſe cauebit,& reſtitu=
tione earum rerũ,ſi apparuerint eſſe domini,id eſt,à domino
ipſi cõceſſa,vel ex conceſsis empta,vel ſi [non]apparuerit ſub=
tracta domino:vel ex ſubtractis empta.Item reddet rationem
adminiſtrationis:vel ſi non apparuerint eſſe domini,remane=
bunt penes eum. Lata autem ſententia pro libertate hoc eſt
(quod dicit lex) exacto libertatis iudicio,res illæ,de quibus
cautio præſtita eſt,in ſequæſtro debent eſſe:& in tuto pro diſ=
poſitione iudicis collocari:vt his ab vtroque deductis,& in
medio iure collatis ad eorum proprietatem vterque conten=
dat:vt infrà eodem,l.vltima.& ſuprà titulo primo.l.prima.§.
ſuper peculio. Quid ſi prædicto homini in libertatem procla
manti aliquid abſtulerit,pendente iudicio,ille qui poſsidet eũ?
certè ante decidi ſtatus conuenit cauſam.atque ita præbebi=
tur audentia direptorum negotiorum:vt infrà,titulo proxi.
l.vltima.in fine.In ſecundo autem caſu,id eſt,cùm quis de li=

bertate petitur in seruitutem super rebus quas habet restituendis, si succubuerit in causa, debet dare fideiussorem, si potest: alioquin committetur iuratoriæ cautioni: vt s. titu. j. §. omnes. Si autem iudicio pendente actor aliquid ei abstulerit, statim ea tenetur reddere. Si tamen reus satisdederit de rebus restituendis, si condemnatus erit in causa liberali. Sed si non satisdet, debent res sequestrari: vt tamen ex eis subministrentur ei alimenta, & litis sumptus. Vbi autem ante litem [contestatã] libertatis aliquid diripit, & postea, cùm pro subtractis conuenitur, obiicit quæstionem de seruitute, & sine fideiussore fiet restitutio rerum: maximè si iam fuerat pro eis damnatus: vt j. tit. j. l. vltima.

a ADNOTATIO. ¶ Famis necessitatem. Ad hoc vide Bald. in l. fi. C. de pa. po. Bart. in l. qui filios. C. quæ res pig. obli. pos. doct. insti. de pa. pot. per toti. & in l. ij. C. de pa. qui fil. distr. vbi de ista materia copiosè.

¶ Negatione. Admonẽdi sumus negatione rem dubiam fieri, idque diuus Constantinus ad Maximum rescripsit. l. iij. C. quib. ad lib. procla. nõ licet. & c. iij. extra. de testib. cogẽdis. Et hic est vnus negationis effectus. P. Prateius.

De ordine cognitionum. *Rubrica.*

1 ☞ *Libertatis quæstione pendente cũ alia uel ciuili uel criminali quæstione, de qua prius cognoscendum, & pronuntiandum sit. & nu. 3.*

2 *Hæreditatis quæstio quo casu expediri debeat ante quæstionem libertatis.*

DE LIBERALI causa qualiter agatur, suprà plenè dictum est. Sed quia liberalẽ quæstionem cum aliis sæpe contingit moueri: & quæritur de qua prius sit cognoscẽdum, vel pronuntiãdum, ideo de ordine cognitionũ, scilicet liberalium tantùm. Porrò suprà de ordine iudiciorum generalior traditur doctrina, de ordine causarum omnium liberalium, & non liberalium. Hic autem titulus specialis est propter libertatis quæ-
1 relas inductus. † Sciendum est igitur in his, quia si vnus contra aliquem mouit quæstionẽ libertatis: & aliam ciuilẽ quæstionem de hęreditate, vel de quauis alia, vel etiam accusatione criminis alicuius, & de libertate semper primo de libertate cognoscendum est, & pronuntiandũ: cùm hæc quæstio sit præiudicialis, vt diximus suprà de liberali causa. Idem est & si ab vno alicui moueatur de libertate controuersia. Ab alio verò moueatur quæstio ciuilis, vel etiam criminalis. Nam & tunc prius erit pronuntiandum de libertate, & cognoscendum, vt dictum est: vt j. eod. l. si hæres. & l. si crimen. & l. si res. & l. cùm
2 status. Hoc ita †: nisi libertas ex testamento petatur: cuius testamenti cognitio pendet, vel futura speratur propter controuersiam hæreditatis. Tunc enim de hęreditate prius cognosce-
3 tur: vt ff. de peti. hæred. l. si quis libertatem. † Vbi [autem me conuenis ciuiliter, vel etiã accusas criminaliter, &] ego in modum exceptionis te repello: quia seruus meus, vel etiã seruus cuiusdam tertij: de libertate sicut de qualibet exceptione prius cognoscendum est. Sed nunquam pronuntiandũ est, sicut nec de qualibet, vel exceptione incidenti quæstione: sed pronuntiabitur de principali: & ita per consequentiam plerunque de
a incidenti pronuntiat: vt j. eo. l. j. & ij. & l. si status. Alij dicunt[a] semper pronunciandum de incidenti quæstione: nisi conditio personæ putà impuberis, vel pedanei iudicis aliud inducat. Ego distinguo inter emergentes & incidentes quæstiones: vt notauimus suprà de ordine ipsorum.

a ADNOTATIO. ¶ Alij dicunt. Super ista dubia q. vide Spec. in titul. de offi. om. iu. § postremo. versi. iij. videndum Car. Bald. & doctor. in l. j. C. de ord. cog. do. Alexan. de imo. in l. qui romæ. §. duo. ff. de verb. ob. Canoni. in c. j. de ord. cog. totam materiam per Pau. de ca. in consil. ccclxxiiij.

De collusione detegenda. *Rubrica.*

1 ☞ *Collusio per quos fiat: & quando pœna imponatur colludentibus.*

2 *Collusionem factam in causa ingenuitatis uel libertinitatis detegens, quo præmio afficiatur.*

3 *Collusionis in causa liberali factæ detectio intra quantum tempus sit facienda.*

QVONIAM in iudicio liberalis causæ sæpe fit collusio, ideo de collusione detegenda videamus, scilicet, per quos fiat collusio, quare, quãdo permissum sit collusionem detegere, & quæ sit,
1 pœna colludentis. † Fit autem collusio per procuratores, & aduocatos causarum, qui se superari in lite patiuntur. Sed & per principales personas similiter fit in criminibus. de qua collusione, vel præuaricatione tractatur: & imponitur pœna ff. de præuaricatoribus. In ciui-
2 libus autem causis collusio fit impunè: nisi † in hoc casu: putà si me agente cum alio, tanquam ipse esset seruus meus, vel libertus, passus sum eum pronuntiari ingenuũ confitendo contra me in iudicio, quod esset ingenuus. Tunc enim, ne per tales ita degeneres inquinaretur amplissimus ordo senatorum, vel consimilium in dignitate positorum, ad quam isti iudicati ingenui eligerentur, statutum est senatusconsulto Domitiani temporibus, vt si quis probasset per collusionem hunc hominem iudicatum ingenuũ, si iste homo erat seruus, fiet eius, qui detexit collusionem: vt ff. eod. l. j. Si autẽ erat libertus, fiet eius qui detexit collusionẽ: vt ff. de in ius vo. l. adoptiuum. §. patro-
3 ni. † Et est hæc detectio facienda intra quinquennium; si tamen ille viuat, qui ingenuus pronuntiatus est. Nam, eo mortuo, non licet à modo quærere de statu eius: licet cepta sit lis in vita eius: vt ff. eod. l. ij. in prin. & ne de statu defunc. post quinquennium queratur. l. j. §. sed interdum. Quinquennium continuum numerandum est: nisi impubes sit ille, cuius status retractatur. Tunc enim, quia in pupillari ætate nõ potest de eius statu quæri, non curret quinquennium interim: vt ff. eo. l. ij. §. j. hæc ita, si domino, vel patrono colludente, extraneus velit detegere collusionem. Nam si per collusionem extranei seruus meus, vel libertus pronuntietur ingenuus, imperpetuum possum admitti ad retractandum eam sententiam: vt ff. eo. l. cùm non iusto. Non iustum enim contradictorẽ dico omnem, præter eum, cuius est seruus, vel libertus. Et not. quòd medio tempore antequàm detegatur collusio post sententiã de ingenuitate latam, vtique quasi ingenuus accipitur: sed detecta collusione, accipietur vt libertinus, vel vt seruus: vt ff. eo. l. pen. Vbi autem domino, vel patrono colludente plures extranei volũt detegere collusionẽ, iudex causa cognita comparatis omniũ moribus, & ætatibus, & considerato eo, cuius intersit, magis vnum eorum eligit: si tamen sit talis cui per edictum postulare licet: vt ff. eo. l. vlti.

Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur. *Rubrica.*

1 ☞ *Defuncti statum posse intra quinquennium ex die mortis in controuersiam deduci, non postea, atque inibi, an hoc sit indistinctè uerum. & nu. 3. & 5.*

2 *Emancipationis quæstionem posse moueri etiam post quinquennium à morte eius, de cuius emancipatione quæritur.*

4 *Status quæstio mota ante quinquennium à morte eius, de cuius conditione quæritur, an posit post quinquennium perfici.*

SVFFICIENTER de causa status disseruimus. Et quia statum personæ viuentis, & mortuæ tuetur præscriptio tẽporis: ponamus prius de ea præscriptione, quæ tuetur statũ defuncti.
1 † Sciendum est igitur de statu defuncti agi posse intra quinquennium à die mortis suæ cõputandum, non postea distinctione adhibita, vtrum in deteriorem conditionem, quàm erat ipse defunctus tempore mortis, velit quis retractare statum defuncti, an in meliorem. Si in deteriorem, aut ideo quia dicit eum fuisse in potestate patris, cùm vixerit tanquam emancipatus, aut quia dicat eũ fuisse seruum, vel libertum cùm vixit tempore mortis tanquam
2 ingenuus. † In primo etiam post quinquennium potest fieri quæstio de emancipatione, an facta fuerit, an nõ: vel iure processerit, an non: vt infrà eodem, l. quòd est constitutũ, nisi quæstionem de emancipatione suadeat differri ætas filij impuberis eius qui dicitur emancipatus: vt ff. de Carbo. edict. l. decessit. Ergo quinquennio non tollitur quæstio emancipationis, sed alia ratione tolli potest: vt quia emancipatus diu tanquam

emancipatus, patre viuente vixit, & non contradicente: tunc enim ipse pater aduersus factum suum, cui cooperatur tempo ris cursus venire prohibetur: vt ff. de adoptio. l. post mortem.
3 † In secundo autem casu nulli priuato, vel maiori, vel mino ri: item nec reipub. licet post quinquennium quæstionem mo uere: vt j. eod. l. si is. & l. si mater tua. & ff. eodem. l. j. §. vlti. & l. non esse. Et hoc ita, si bona fide erat in possessione ingenuita tis tempore mortis. Nec habet locum hic quinquenium, si de functus in fuga conuersus, & latitans decessit: vt j. eod. l. vlti.
4 † Si autem ante quinquennium fuerit lis contestata, & legi timè, bene potest perfici post quinquennium: non legitimè au tem facta contestatio, pro nulla habetur: vt infrà eodem, l. pe nultima. Sed & si contestatio fuerit facta in vita defuncti, & destitit ille, qui mouit litem, ita vt longo silentio videatur cau sa finita triennio, scilicet, perinde est, ac si nihil factum sit: & ita nihilominus curret quinquennium: vt ff. eo. l. ij. §. præscriptio.
5 † Intra quinquennium autem semper admittitur actor: nisi cũ defunctus vixit, vt ingenuus: & pronũtiatus est ingenuus. vt dixi in superiori titu. Idem est, cùm non potest quæri de sta tu eius, qui decessit intra quinquennium: nisi & quæratur de statu eius qui decessit ante quinquennium: vt j. eod. l. j. & ij. & ff. eo. l. j. §. sed nec eius. & §. sed interdum. Et hoc cùm propter numariam quæstionem de bonis disceptatur: vt j. eo. l. quãuis. principaliter enim propter corpus mortuũ agi nõ potest: vt j. eo. l. quãuis. & ff. eo. l. vlti. & s. de liberali causa. principaliter.

Si verò in meliorem conditionem quis velit retractare sta tum defuncti, veluti pro seruo dicatur libertus, vel pro liberti no, ingenuus: licet hoc intra quinquennium, & postea: vt ff. eo. l. j. §. vlti. & penult. Illud notandum quòd hæc præscriptio sine possessione procedit.

¶ Possessione. Regulariter proditum vsucapionem sine possessione non procedere l. sine possessione. ff. de vsuca. c. sine possessione. de regul. lib. vj. xvj. q. iij. c. porrò. Iure tamen singulari receptum est contra libertatis gratia. idque Azo noster scribit: idem probat tex. l. si. C. de lon. tem. præscri. alias restrictiones tradunt glo. & Din. in d. c. sine. Prateius.

De longi temporis præscriptione, quæ pro libertate non aduersus libertatem opponitur. *Rubrica.*

1 *Libertatem suipsius quanto tempore, & quibus interuenientibus possit quis acquirere, ut præscriptione se tueri possit.*
2 *Præscriptionem non posse opponi contra libertatem.*

1 EQVITVR videre de præscriptione quæ statum, & libertatem viui tuetur. † Sciẽdum est igitur, quòd si quis fuerit in possessione li bertatis per xx. annos, & sine interpellatione à modo conueniri non potest. Nec exigitur in hac tali præscriptione titulus: sed tantùm bonæ fides, scilicet, quòd putet se esse liberum vndecunque, & quasi possessor, scilicet, quòd fuerit in possessione libertatis. Nec enim est verè possessor: quia nemo seipsum possidet: vt in frà eo. l. præstat. Quod autem de xx. annis dixit, exaudiunt quidam inter absentes. Nam inter præsentes dicunt sufficere x. annos, ne sit deterior conditio libertatis, quàm aliarũ rerum: (quod non placet) dicatis contra. Videtur tamen contrarium: quia hic non exigitur titulus, & ideo prolixius tempus, quàm aliàs est exigendũ. Quid ergo si mala fides adsit, & fuerit quis in possessione libertatis xx. ann. certè defendet se in libertatẽ spatio triginta ann. si tamẽ erat adscriptitius, videtur quòd exi gatur spatium xl. ann. vt j. de præscri. xxx. vel xl. ann. l. omnes. & de anna. excep. l. j. & de agri. & censi. l. cùm scimus. & l. cùm
2 satis. † Porrò contra libertatem nulla præscriptio obiicitur: vt infrà eodem, l. vltima. liber enim homo ex postfacto fit ser uus per hostium capturam, suámque auaritiã: nunquam autem tempore.

De peculio eius, qui libertatem meruit. *Rubrica.*

1 *Peculium serui manumissi inter uiuos censeri cõcessum ipsi seruo hoc ipso, quòd ei non adimitur.*
2 *Peculium serui manumissi in ultima uoluntate remanere penes successores manumittentis, & cur secus hic, quàm cùm manumissus est inter uiuos.*

1 ABITO tractatu de hominis manumissi statu: de eius peculio loquamur. † Est autem distinguẽdum, vtrum quis manumittatur inter viuos, an in vltima voluntate. Si inter viuos, videtur ei esse cõcessum omne peculium hoc ipso quòd non adimitur: nisi in quibus casibus facta est manumissio inter viuos, perinde habetur ac si facta sit in codicillis: vt suprà, de lati. liberta. tol. §. sancimus. & §.
2 sed & si quis. Si autem † quis manumittatur in vltima voluntate, remaneret peculium penes successores manumittẽtis: nisi specialiter fuerit datum manumisso. Et est ratio secundum quosdam: quia in primo casu manumissor est habiturus operas: vnde benignius cum eo agere præsumitur. In secundo autem casu nihil omnino est habiturus ab eo, vel ea est ratio: quia cùm is, qui manumittit inter viuos largam, & amplam licentiam habeat auferendi peculium, nec aufert, tacitè videtur concedere. Sed is, qui libertatem relinquit post testamentum, vel codicillum compositum, ideo non videtur tacitè concedere. quia sæpissimè cõtingit, vt postea: nec velle possit: nec nolle. & est argu. suprà qui te sta. facere poss. l. hac consultissima. §. at cùm. & in authen. de trien. & semis. §. illud quoque. ibi, aut pro tumultu mortis &c.

De Senatusconsulto Claudiano tollendo. *Rubrica.*

1 *Conditio misera.*
2 *Mulieris seruo se miscentis pœna.*
3 *Amoris uis.*

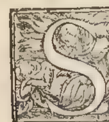

1 VIA Senatusconsultum Claudianum loquebatur contra libertatem: dicamus de eo tollendo. Erat olim † per vniuersitatem miserabilis acquisitio: & miserabilior libertatis amissio ex Senatusconsulto Claudiano. Mulier enim libera seruili amore capta, vel bacchata, si ei denun
2 tiatum esset à domino, ne cõmisceretur † seruo suo, & iudex super eo admonuisset eam, nec ipsa acquiesceret: suam substantiam perdebat, & libertatem amittebat: fiebat enim ancilla domini denuntiantis: quod quia visum est indignissimum, subla
3 tum est: vt j. eod. l. j. nihil est enim † furore amoris vehemen
a tius [a]: vt in authen. quibus modis nat. effi. legi. §. illud quoque. & habet sua tela cupido: & spicula figit amor. Item amor trahit superos &c. [Item, omnia vincit amor.]

a ADNOTATIO. ¶ Vehementius. Adde §. nouimus. in authẽ. qui. mo. na. effi. le. alleg. in tex. vbi elegans. gl. adducit carmen. Non frater fratri: cùm furor ille venit. & vide dom. Lucam de penna in l. quicunque. nu. 2. de cohorta. lib. xij. char. clxv. qui more suo marta, & montes, aggregat. doct. in §. fin. insti. de succes. sub. plura in ista not. materia de mente Philippi & subtilissimi præceptoris mei doctoris subtilis in medium afferre possem. sed quando aliena à professione tua missa facio.

De nudo iure Quiritum tollendo. *Rubrica.*

1 *Dominium in seruos uarium.*
2 *Seruorum una conditio.*

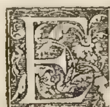

1 ICVT in libertis trina distinctio erat vt diximus de dedititia libertate, & de Latina libertate, ita & in seruis, vt in quibusdam seruis plenum, in quibusdam † semiplenũ, in quibusdam nudum & siccum dominium, id est, sine vtilitate aliqua haberent, quod totum tollendum est: & ideo dicit de nudo, scilicet, dominio tollendo ex
2 iure Quiritum, id est Romanorum. Est enim † vna in seruis omnibus hodie consonantia: vt in omnibus plenè potiamur dominio & seruorum, & aliarum rerum: vt j. eod. l. vna. & Instit. de iu. per. in fi. titu.

De vsucapione pro emptore, vel transactione. *Rubrica.*

1 *Vsucapio quare sit inducta.*
2 *Vsucapio quid sit.*
3 *Vsucapio quanto tempore compleatur.*

4 *Vſucapere qui poſsint, & qui non poſsint.*
5 *Hæreditas iacens complere poteſt uſucapionem à defuncto cœptam, inchoare eam non poteſt.*
6 *Vſucapi quæ res poſsint, atque inibi, an incorporalia poſsint uſucapi.*
7 *Vſucapionem procedere in rebus mobilibus, uel ſe mouentibus: præſcriptionem in immobilibus.*
8 *Vſucapi non poſſe rem furtiuam, uel ui ablatam, aut ui poſſeſſam, atque inibi, an id ſit perpetuum.*
9 *Furtiua res quando cenſeatur reuerſa in poteſtatem domini, ut poſsit uſucapi.*
10 *Vſucapi non poſſe quæ nata ſunt ex rebus furtiuis.*
11 *Partus ancillæ, aut animalis quando cenſeatur furtiuus.*
12 *Vſucapio an procedere poſsit ex poſſeſsione precaria uel clandeſtina.*
13 *Vſucapionem impediri propter naturam rei, quæ nõ poteſt eſſe in alicuius dominio.*
14 *Vſucapi non poſſe quæ prohibita ſunt alienari ratione perſonæ, item ratione publicæ utilitatis. & n. 17.*
15 *Vſucapi an & quando poßit res fiſci.*
16 *Vſucapi an poßint res ciuitatum, & quid de iis rebus, quæ ſunt in uſu publico.*
18 *Vſucapio ut poßit procedere, quæ ſint neceſſaria.*
19 *Vſucapiens quando cenſeatur habere bonam fidem.*
20 *Vſucapientis bona fides quo tempore exigatur, ut poßit uſucapio procedere.*
21 *Vſucapere ut poßit is, qui alieno nomine emit, in cuius perſona requiratur bona fides.*
22 *Vſucapio ut procedat, an & qualis titulus requiratur.*
23 *Vſucapio quando poſsit ex iuſto errore procedere abſque titulo.*
24 *Specialia non eſſe trahenda ad conſequentiam.*
25 *Traditionem neceſſariam eſſe, ut poſsit procedere uſucapio.*
26 *Vſucapio requirit continuam poſſeſsionem à principio uſque ad finem, & an id ſit perpetuum, & nu ſequen.*
28 *Poſſeſsionis continuatio inter quas perſonas fiat.*
29 *Emptori quando proſit tempus uenditoris ad complendam uſucapionem.*
30 *Temporis computatio quomodo fiat in uſucapione.*
31 *Vſucapio pro emptore ut procedat, quæ requirantur.*
32 *Vſucapi pro tranſactione quid dicatur.*
33 *Vſucapionis triennalis effectus quis ſit: & an per eam quæratur dominium.*

EXPLICVIMVS in ſuperioribus de iure
agendi, quod proditum eſt ad impugnandum:
nunc audiamus de eo iure, quod cõpetit ad de-
fendendum. Et quia reus in iudicio ſe defendit
per exceptionẽ ſiue longi temporis, vel longiſ-
ſimi præſcriptionẽ perq; vſucapionẽ, quæ & ipſa qualemqua-
lem de facto parit exceptionem: vt s. de iure do. in rebus. con-
ſtatq; quòd vſucapio dignior eſt, quã præſcriptio, dicamus pri
mum de vſucapionibus. Vel aliter. Diximus de præſcriptione
gemina quæ minuit ſtatum: nunc audiamus de præſcriptione,
quæ tuetur patrimoniũ. Et quia titulo pro emptore frequen-
tius vſucapitur: dicamus de vſucapione pro emptore: & quia
emptioni ſimilis eſt tranſactio: quippe ſicut in emptione abeſt
pretiũ, ita in tranſactione abeſt actio propter rem datam pro-
miſſam've. Ideo adnectamus de vſucapione pro tranſactione.
Tractaturi itaq; de vſucapione, videamus quare vſucapio ſit
introducta, quid ipſa ſit, quis poſsit vſucapere, quis non, quas
res poſsit, vel non poſsit, quæ ſint neceſſaria in vſucapione, &
1 quis ſit effectus eius. † Eſt autem inducta vſucapio bono
publico, id eſt, vtilitate publica contra æquitatem naturalem:
ſicut & ſeruitutes. & eſſe in vſucapione ratione. ſ. quarundam
rerũ dominia diu, & ferè ſemper incerta eſſent, quòd ſufficeret
dominis ad acquirendas ſuas res ſtatuti temporis ſpatium: vt
ff. eo. l. j. [& Inſti. de vſuca. in prin. ti. & maximè in l. illa furtũ.
& in l. quanquã tenet.] Vel inducta eſt, vt aliquis eſſet litiũ fi-
2 nis: vt ff. pro ſuo. l. vlti. † Eſt autẽ vſuſcapio adiectio, [vel ac
quiſitio] dominij per continuationẽ poſſeſsionis tẽporis lege
definiti: vt ff. de vſuſcap. l. iij. & ponitur in definitione nomen
vſuſcapionis tã pro vſuſcapione rerum mobiliũ, quã pro præ-
ſcriptione immobiliũ: nẽpe olim rerum immobiliũ prę̨ſcriptio
dicebatur vſuſcapio, ſicut & mobiliũ acquiſitio. hoc enim licet
attẽdere ff. per totũ tit. de vſuſca. & maximè in l. illa furtũ. & l.
3 quã rẽ. Quod dicit tẽporis † lege definiti: ideo dicit, quia hodie
aliud ſpatiũ definitum eſt, quã fuerat olim. Nã in vſuſcapione
rerũ mobiliũ definitũ eſt triẽniũ. In vſuſcapione immobiliũ ſta
tuit deceñiũ inter prę̨ſentes, xx. inter abſentes: vt Inſti. de vſuſ-
cap. j. reſpõ. & eſt vtrunq; tẽpus continuũ: vt ff. de vſuſca. l. nũ-
4 quã. §. j. † Vſucapere poteſt paterfamiliàs, & filiusfamiliàs,
& maximè miles in caſtris quæſitũ vſucapit: & pupillus, ſi tu-
tore authore cœperit poſsidere, vſucapit ſine tutore: aut ſi ha-
beat animũ poſsidendi, poterit vſucapere. Furioſus autem
non poteſt incipere poſsidere per ſe. & ita nõ incipit vſucape-
re. Quod aũt ante furorem cœpit poſsidere, poteſt vſucapere:
vt ff. de vſucap. l. ſequitur. §. j. ij. & iij. Illud certum eſt, quòd
cùm ſeruus nihil poſsit poſsidere: ergo nihil poteſt vſucapere:
vt ff. de vſuſca. l. ſequitur. §. ſeruus. Dominus aũt ea, quæ ſerui
peculiariter nacti ſunt, etiã ignorãs vſucapit. & eſt ſpeciale in
peculiaribus rebus: vt in eis procedat vſucapio domino igno-
rante, etiam ſi dominus fuerit furioſus, vel infans: vt ff. de vſuſ-
cap. l. Labeo. & pro ſoluto. l. ij. & de acquir. poſſ. l. j. §. item ac-
5 quirimus. Item † & hæreditas cõplet vſucapionem à defun-
cto cœptam: non aũt poteſt vſuſcapio inchoari, iacente hære-
ditate, ſed demum adita ea: vt ff. de vſuſcap. l. nunquam. §. va-
6 cuum. & l. iuſto. & §. nondum. & l. vlt. §. vlt. † Vſucapi poſ-
ſunt regulariter ea quæ corporalia ſunt. Nã incorporalia non
vſucapiuntur, quia non poſsidentur: vt ff. de acquirend. rerum
domi. l. ſeruus. §. incorporales: ergo aduerbiũ, maximè, abun-
dat ff. de vſucap. l. vſuſcapionẽ. Vel dic incorporalia accipere
vſucapionẽ quandoq;, vt diximus in ſeruitutibus, quæ habent
continuã cauſam, vt notauimus ſuprà de ſeruitutibus & aqua.
Item licet non vſucapiantur ſeruitutes per ſe, tamen vſuca-
piuntur cum re, cui accedunt. Nam qui vſucapit domum, vel
agrum, vſucapit etiam ſeruitutes debitas domui, vel agro: vt
ff. de vſuſcapio. l. ſi aliena. §. primo. Item libertates omnium
ſeruitutum vſucapiuntur: vt infrà de præſcriptio. longi temp.
7 l. vltima. † Vſucapi propriè dicuntur mobilia [a], vel ſe mo-
a uentia. Nam immobilia dicuntur præſcribi: vt infrà in qui-
bus cauſis ceſſat long. temp. præſcri. l. ij. Neque diſtinguuntur
res Italicæ à prouincialibus, vel è cõuerſo: vt j. de vſuca. tranſ-
8 for. l. vna. † Licet autem dixerim vſucapi poſſe corporalia,
fallit tamen in quibuſdam propter vitiũ rei: vt quia res furtiua
eſt, vel vi expulſiua, vel ablatiua poſſeſſa: vt Inſti. de vſucap. §.
furtiuæ. & §. quod autem. Nam aliud eſt in re vi cõpulſiua poſ
9 ſeſſa: vt quod metus cauſa. l. ſi vi. Hoc † ita, niſi res furtiua in
poteſtate mei ſcientis reuerſa fuerit, vel quaſi fuerit reuerſa, &
ita quòd nõ poſsit à me auelli poſſeſsio, vel quaſi reuerſa, quod
eſt, ſi acceperim eius æſtimationẽ. & neceſſe eſt reuerti eam in
poteſtatẽ domini, vel quaſi domini: vt tutoris, vel curatoris: nõ
tamen ſi ipſe tutor, vel curator ſurripuerit & vendiderit, vide-
tur eſſe purgatũ vitium: vt ff. de vſuſca. l. ſequitur. §. ſi pupilli.
& §. tunc. Si autem ſurripiatur creditori, debet reuerti in pote-
ſtatem debitoris, qui dominus eſt rei. Nam ſi obligauerit rem
alienã, ſufficit venire eam in poteſtatẽ creditoris: vt ff. de vſuca
pio. l. ſequitur. §. quod autem. & pro ſoluto. l. vlti. Sed vbi de-
bitor creditori ſurripuit rem ſuam, quam pignori obligauit,
non eſt ea res furtiua: licet debitor teneatur creditori actione
furti. Eſt enim res in domini poteſtatẽ reuerſa. Sed ſi debitor
obligaſſet rem alienã, & eandẽ ſurriperet creditori, oporteret
eam redire in poteſtatem creditoris: vt purgatũ ſit vitium: vt
ff. de vſuſca. l. ſequitur. §. ſi rem. & pro emptore. l. ſi rem. Quid
autem ſi ſeruo meo ſurripiantur res peculiares? diſtinguitur,
vtrum, me ſciente, an ignorante. Si, me ſciente, oportet vt, me
ſciente, recuperet ſeruus: nec ſufficit, ſi me ignorãte, recuperet.
Si verò me ignorante, ſiue me ſciente, ſeruus, ſiue ignorante re
cuperat poſſeſsionem; purgatur enim vitiũ: niſi in peculio eſſe
volui; tunc enim oportet, vt ſciam. Si verò ab extraneo res mi-
hi ſurripiatur aliqua peculiaris, oportet, vt me ſciente, redeat
in poteſtatem meã: niſi in peculio eſſe volui. Tunc enim etiãſi
ignorante me, ad ſeruũ perueniat, purgatur vitium, & proban
tur hæc ff. de vſuſcapio. l. ſequitur. §. Labeo. Quid autem ſi
ſeruus meus ſurripiat mihi? Diſtingue, vtrum rem dominicã,
an peculiarem. ſi dominicam, ſtatim eſt furtiua: non tamen do
minus amittit poſſeſsionem, quandiu apud ſeruum res eſt. &
hæc eſt ratio, quare videamur fugitiuum poſsidere, quòd is
quemadmodum aliarum rerum poſſeſsionẽ interuertere non
poteſt, ita nec ſuam poteſt: vt ff. de acquiren. poſſeſ. l. rem, quæ.
& de furtis. l. ſerui & filij. & Inſti. de oblig. quæ ex delict. naſc.
§. hi. Eſt ergo exigendum, vt purgetur vitium quòd ita cœpe
ram habere, quemadmodum habui, ante, quàm ſurriperetur:
niſi cùm rem ſcirem in peculium ſibi habere, conceſsi: vt ff. de
vſuſca. l. ſequitur. §. item ſi eam rem. Si autem ſeruus ſurripiat
mihi

mihi rem peculiarem, quandiu eam retinet, conditio rei non
mutatur. Sed ſi alij tradiderit, furtum faciet, & ea res erit fur-
tiua: vt ff. de furt. l. interdum. §. cùm autem. Et purgatur hoc vi-
10 tium ita, ſicut ſuprà dictum eſt in re dominica. † Quod aũt
dictum eſt in rebus furtiuis, ſeruatur & in iis, quę nata ſunt ex
eis: vt in partu ancillæ furtiuæ [de quo plenè dixi ſuprà, in ſum
ma de furtis. §. amplius. ibi, quid ſi ex re furtiua.] Circa quem
11 notandum † eſt, quia quandoque eſt furtiuus, & eius nomine
competit actio furti: vt ſi prægnantem ancillam ſurripio, vel
non prægnantem, ſi tamen apud me conceperit & peperit. Si
verò apud me conceperit, & peperit apud bonæ fidei poſſeſſo
rem furtiuus eſt: ſed eius nomine non datur actio furti. Idem
dico in vacca furtiua, non obſtante eo, quod dicitur ff. de vſu-
cap. l. ſi aliena. §. j. quia illud puto corrigi ff. de furtis. l. qui vas.
§. ſi ancilla. & in iſtis caſibus certum eſt partum, vel fœtũ vſu-
capi non poſſe, obſtante vitio rei. Nec eſt furtiuus, nec eius no
mine datur actio furti: ſi conceperit, & peperit penes bonæ fi-
dei poſſeſſorem. Et tunc ſi quæras an vſucapi poſsit à bonæ fi-
dei poſſeſſore furtiuæ ancillæ partus vel non, attẽdendum eſt,
ſciuerit [hoc bonæ fidei poſſeſſor] matrem alienã antequam
conceperit: & tunc non vſucaperet: an poſtquam conceperit,
& tunc ſi ſciat ſimpliciter alienam, non furtiuam, non impedi-
tur vſucapio: vt ff. de vſucap. ſequitur. §. de illo. & §. ſi antequã.
& l. iuſto. §. ſi poſſeſsionis. & s. de furtis, l. ancillæ. & j. eodem,
l. iij. Si verò antequam pariat ſciat furtiuam, impeditur vſuca-
pio, ſi poſteaquam peperit ſciat matrem furtiuam, interpella-
tur vſucapio, niſi dominum certificauerit ſe habere ancillam,
& partum eius: vt, ſi habet ius, quod ipſe proponat: & ipſe re-
ſpondebit: aliâs contra: niſi cùm non poſſet certificare domi-
num. Et hoc eſt valde notãdum: quia poſterior ſcientia in par-
tu impedit vſucapionem hic: quia in partu cõmittitur furtum:
nec enim in eo habebam titulum, licet haberẽ in matre: vt ff.
pro ſuo. l. ſi ancilla. ſecus puto, ſi in eo haberem titulum. Im-
pediuntur etiam quandoque corporalia vſucapi propter deli-
cta perſonarum: vt eſt in re præſidi data contra legem Iuliam
repetundarum. Nec enim vſucapitur, priuſquam in poteſtatẽ
eius à quo extorta ſit res, hæredíſve eius veniat: vt ff. ad le. Iul.
12 repetun. l. pen. † Dicunt quidam, & illa eſſe vitia rerum, ſci
licet, clandeſtinitas, precarium. Sed & id non probatur lege.
Nam precaria iuſta quidem eſt: quia eſt cum domini volunta-
te: vt ff. communi diui. l. cõi diuidũdo. §. inter prædones. Item
ſubtiliter proſpicienti, licet clandeſtina dicatur poſſeſsio, non
tamen dicitur clandeſtina res: vt ff. de acquir. poſſeſsio. l. clam.
Litigioſa autem res non eſt vitioſa: vt s. de præſcrip. long. tem
13 po. l. j. † Impeditur etiam vſucapio, propter naturam rei, quæ
non poteſt eſſe in alicuius dominio: vt in libero homine. Itẽ
propter fauorem religionis, vt in rebus ſacris & religioſis: vt
inſtitu. de vſucapio. §. j. Item propter publicum vſum: vt in cã-
po Martio, & theatro, & arena ciuitatis Veronenſium, vel al-
14 terius: vt ff. de vſucap. l. vſucapi. † Impeditur etiam quan-
doque vſucapio rei, quia prohibitum eſt rem alienari priuile-
gio perſonæ: vt in minore xxv. annis. Vbicunque enim prohi
betur alienatio, & vſucapio vetita intelligitur: vt ff. de fun. do.
l. ſi fundum. & s. de admi. tu. l. lex. & in quibus caſibus in inte.
15 reſti. non eſt neceſ. l. vlti. Idem † dici poteſt in fiſcalibus rebus:
nec enim res fiſci vſucapi poteſt. Si tamen bona vacantia dela
ta erant fiſco, & nondum ſibi erant nuntiata, & tunc aliquis
emerit ex bonis illis bona fide: vſucapit rem mobilem triẽnio:
immobilem decennio, vel xx. an. vt inſti. de vſucap. §. res fiſci.
Vbi autem quis nõ habet in bonis vacantibus titulum, poteſt
ſe tueri contra fiſcum præſcriptione xx. an. ab eo tẽpore com-
putandorum, quo cœpit poſsidere, & bona cœperint eſſe va-
cantia. Nam ſi velit computare præſcriptionem ab eo tempo-
re, quo fiſco denuntiatũ eſt bona eſſe vacãtia, ſufficiet quadriẽ
nium: vt j. de quadrien. præſcri. l. j. & ff. de iur. fiſ. l. j. §. diuus. &
16 §. præſcriptio. & ff. de diuer. & tem. præſcr. l. inter. † Quod
autem dictum eſt in rebus fiſcalibus, fortè & in rebus ciuita-
tum ſeruabitur: licet non ſint in vſu publico. Nam quæ ſunt in
vſu publico, nullo tempore præſcribuntur, nec quidem qua-
draginta annis: vt ff. de via public. l. via publica. Quæ autem
non ſunt in vſu publico, non vſucapiuntur decem vel viginti
annis, ſed quadraginta vel centum annis: vt j. de præſcript. xl.
ann. l. omnes. vt ſuprà de ſacroſanc. eccleſ. authen. quas actio-
nes. [Item in rebus eccleſiaſticis licet interdicta ſit alienatio:
& ita vſucapio decennij vel vicennij: non tamen eſt interdicta
vſucapio triennij: vt ſuprà de ſacroſanct. eccleſ. authenti. quas
17 actiones.] Item † propter publicam vtilitatem prohibetur
alienatio rei: & ita vſucapio rei, vt in fundo dotali: vt ff. de fun.
dot. l. ſi fundum. Et idem eſt vbicunque curioſus lector inue-
18 niet aliquam prohibitam alienationem à lege. † Sunt autẽ
in vſucapione hæc tria neceſſaria, ſcilicet, quòd res in ſe nõ ha-
beat vitium, vel quaſi vitium, de quibus ſuprà plenè dictum
eſt. Item, vt ille qui vſucapit habeat bonam fidem. Item, quòd
habeat iuſtum titulum: vt inſtitu. de vſucapio. §. nouiſsimè.
19 Quid eſt † bona fides? id eſt, quod credat tradentem eſſe do-
minum, vel habere ius diſtrahendi: vt ff. de verborum ſignifi.
l. bonæ fidei. Et hæc bona fides ſemper præſumitur: niſi pro-
betur contrarium, cùm lex dicat, præſumi ignorantiã, niſi pro
betur ſcientia: vt ff. de probation. l. verius. Quandoque tamen
præſumitur contrarium propter denuntiationis vigorem: vt
quia denuntiatum eſt alicui, ne emeret: vt ſupra de rei vendic.
l. ſi fundum. vel quia aliquis mercatur cõtra interdicta legum,
vt infrà de agri. & cenſi. l. quemadmodùm. vel quia emit quis
à procùratore meo per colluſionem: vel quia emiſti à me luxu
rioſo, cùm ſcires me protinus daturum ſcorto pecuniam: vt ff.
de vſucapion. pro emp. l. qui fundum. §. qui ſciens. & l. ſi quis.
Iuris autem ignorantia non prodeſt, vt quis videatur in bona
fide: vt ff. eodem. l. ſecunda. §. ſi à pu. & de vſucap. l. nunquam.
20 Exigitur † hæc bona fides in principio traditionis, non exi
gitur tempore contractus: niſi in emptione, vbi & tempore
emptionis, & tempore traditionis exigitur bona fides: vt ff.
pro ſoluto. l. penultima. & pro empto. l. ij. primo reſponſo. Et
ſemel habita bona fides in principio, nõ interrumpitur ex po-
ſteriore alienę rei ſcientia: vt infrà de vſucapio. transfor. l. vna.
ſcilicet vſucapientis, vel vniuerſalis ſucceſſoris. ſecus in ſingu-
lari: vt j. eodem. §. diutina. & ff. eodem, l. ij. §. ſi eam. Nec dico
fieri furtum, vel fieri rem furtiuam ex poſteriore ſcientia pro-
pter iuſtum initium. Nam nec executor furti tenetur, qui rem
vendit contra domini voluntatem, ſaluo eo, quod ſuprà, in par
21 tu dixi. Bona fides exigitur ementis nomine ſuo. Nam † ſi e-
merit quis nomine alieno, vt quia procurator erat, vel ſeruus,
& emit nomine ſuo, vel nomine peculiari in cuius perſona cõ
ſiderari debeat ſcientia, vel ignorãtia, diſtingue, vt notauimus
b ſuprà de ædil. edi. l. ſi autem quęras. Item exigitur bona fides[b]
vendentis cum diſtinctione tamen: vt in authen. vt ſpon. larg.
§. rurſus. Quandoque tamen ſpeciale eſt, vt licet quis habeat
ſciẽtiam rei alienæ in principio, nihilominus vſucapiat. & hoc
eſt propter decretũ iudicis, vt ſi te conueni noxali actione pro
ſeruo alieno, quem poſsides, & eum mihi pro noxa dediſti, cũ
22 ſcirem alienum eſſe: vt ff. de noxa. l. generaliter. Item † exigi-
tur in vſucapione titulus: vt dictum eſt ff. de vſuca. l. Celſus. Ti
tulum autem accipe omnem, quo ſolet acquiri dominium: vt
pro ſoluto, pro emptore, pro tranſacto, pro donato, pro dereli
cto, pro legato, pro dote, pro ſuo, de quibus ſpeciales ſunt titu
li infrà, & Digeſtis. Et idem ex quacunq; cauſa acquiritur do
minium, ſi fiat traditio à domino. Nam ſi fiat à nõ domino pa-
ratur iuſta cauſa vſucapiendi: vt ff. de pub. l. j. & inſti. de act. §.
23 alię. Quãdoq; † tamẽ, etſi nõ ſubſit titulus ſufficit iuſtus error
ad vſucapionẽ. Nam ſi fortè ſeruus, vel procurator, cui vt rem
emẽdã mãdaſſet, qs perſuaſerit ei ſe emiſſe, atq; ita tradiderit:
vſucapio ſequitur. vel pro ſuo, (vt dicũt quidã) vel pro empto
re: vt puto, vt Africani reſponſio conueniat titulo: vt ff. eod. l.
quod vulgo. Idem eſt, & ſi emerit quis à furioſo, quẽ putabat
ſanæ mentis eſſe, vel à pupillo, quem putabat puberem eſſe:
vt ff. eod. l. ij. §. ſi à pupillo. & de vſucap. l. pignori. §. j. Idem eſt
in vſucapione pro legato. Nam ſi mihi legatum eſt, & idem
ademptum eſt in codicillis, quod tamẽ neſcio, pro legato vſu-
capio. Idem & ſi in nomine erit dubitatio, veluti ſi Titio lega-
tum ſit, cùm duo ſint Titij: & alter eorum de ſe cogitatũ æſti-
mauerit falsò: Idem'que eſt & ſi errando in facto credidit te-
ſtamentum ſolenne, quod non erat: nam vſucapiam pro lega-
to: vt ff. pro legato. l. pro legato. & l. vltima. Hoc idem etiam

assignari potest in vsucapione pro hęrede. Nam si quis iustam causam habuerit existimandi se hęredē, vel bonorū possessorē extitisse domino, fundum pro hærede possidebit, & vsucapiet: vt ff. de vsucap. l. non solùm. §. quod vulgò. Et idem assignatur in vsucapione pro soluto. Nam si credam me tibi debere, et tradam: vsucapies pro soluto. ita tamē, si putabas tibi debitā esse. Hoc tamen fallit in emptione: nam si putem me tibi ex causa venditi teneri, & tradam, non vsucapies. Et est ratio: quia in cęteris contractibus solutionis tempus inspicitur. In emptione autem tempus cōtractus, & tempus traditionis spectatur. [Si ergo vtroque illorum tempore non fuerit bonæ fidei, nō vsucapit pro emptore, vel pro soluto: vt ff. pro soluto. l. j. & l. iij.] Bonam autem non dicitur habere fidem, vel malam tempore contractus, qui nullo modo cōtraxerit. Quæ autem dicta sunt in specialibus casibus propter iustam ignorantiam, voluerunt quidam extendere ad omnem titulum, vbicunque iustus error interuenit, etiam si id non reperiatur lege: sed id nō puto: quia
24 superior regula dicit contrarium, cui non derogo † nisi in casibus prędictis, & alijs, qui in lege reperiūtur: nec enim specialia trahenda sunt ad consequentiam: vt ff. de regul. iuris. l. quæ
25 propter. & l. quod verò contra. † Item necessarium est quartum in vsucapione, hoc est, rei traditio. Nam cùm vsucapio nō procedat sine possessione: vt ff. de vsucap. l. sine possessione. & possessionem quis non habeat sine traditione: vt suprà de pac. l. traditionibus. & suprà de rei vendicatio. l. seruum emptum. & institu. de rerum diuisione, §. per traditionem. ergo traditio est necessaria. Traditionem autem accipe, vel quasi traditionē vt quæ præsumitur propter patientiam, & scientiam, vel similia: vt ff. pro lega. l. penulti. Idem & vbi aliquis sine vitio suo nanciscitur possessionem: vt in titulo pro derelicto. Item exi-
26 gitur † quintum in vsucapione, id est, vt possessio sit continua à principio vsque ad finem. Si enim interrumpatur naturaliter, vt quia aliquis desiit posidere, vel ciuiliter, quia facta est litis contestatio, non possunt continuari tempora prima cum sequentibus temporibus. Hinc est, quòd si postea nanciscatur possessionem, requiritur spatium triginta anno. vel post litem contestatam requiritur spatium quadraginta annorum. Si tamen ex eo tempore, quo recuperat quis possessionē amissam sit bonæ fidei: fortè vsucapit statuto tempore: alioquin xxx. annis: vt ff. de vsuca. si is qui pro emptore. §. si quis bona. & l. naturaliter. & infrà de præscription. triginta annorum, l. vltima.
27 † Quandoque tamen etiam si possessio non sit continua, nihilominus perficitur vsucapio: vt ecce vsucapione inchoata à defuncto perficitur iacente hæreditate: vt ff. de vsucapio. l. nūquam. §. vacuum. & l. iusto. §. nondum, licet possessor non sit in hæreditate: vt ff. si quis titul. liber esse iusser. l. j. §. Scæuola. Idem est in vsucapione tegularum, vel columnarū, si cùm decem dies superessent ad eam complendam, aliquis in ædificiū eas congessisset: nihilominus vsucapiet, si ædificium possederit: vt ff. de vsucapio. l. verum. Nec enim possidetur tegula, vel columna, in ędificio posita: vt ff. de acquiren. possessione, l. qui vniuersas. & de vsucapio. l. eum qui ædes. Idem potest assignari in debitore, qui rem quam cœpit vsucapere, pignori tradidit creditori, vsucapit enim, licet nō possideat, imò creditor: vt ff. de acquiren. possessio. l. j. § per seruum. & l. qui pignoris,
28 † Fit autem continuatio possessionis inter hæredem, & testatorem, & hæredem & hæreditatem. Item inter venditorem & emptorem, & inter testatorē & legatarium. Item inter hæredem & legatarium, & consimiles personas. Idq; ita demum si nullus medio tempore cedit: vt ff. de acquirenda possession. l. Pomponius. §. quæsitum. & de vsucapion. l. possessio. & l. id
29 tempus. in principio. §. vltimo. † Et nota quòd tempus venditoris prodest emptori, quo possedit venditor antequam venderet, & traderet, non quo possedit postea: vt ff. de vsucapioni. l. id tempus. de diuer. & tempo. præscriptio. l. penultima. Item fit continuatio istarum possessionum, ita demum si non sunt vitiosæ. nam ei, quæ est vitiosa non accedit, ea quæ vitiosa non est: & ei, quæ non est vitiosa non accedit vitiosa: vt ff. de acqui
30 renda possessione, l. Pomponius. §. vltimo. † Fit autem cōputatio temporis in vsucapione non de momento ad momentum: sed cùm peruenerit aliquis ad aliquam horā vltimi diei, perfecta est vsucapio: ideóque qui hora sexta diei Calend. Ianuarij possidere cœperit, hora sexta noctis pridie Calend. Ianuarij implet vsucapionem. vt ff. de vsucapio. l. in vsucapioni-
31 bus. † Illud notandum est in vsucapione pro emptore: quia duobus (vt dictum est) temporibus inspicitur bona fides. Itē oportet quòd emptio sit pura: vt ff. eod. l. ij. §. ij. Item nō vsucapitur pro emptore res illa, quam dederis mihi in solutum, pro ea quam emi: vt ff. eodem, l. secunda. §. cùm Stichū. Quandoque tamen vsucapitur pro emptore, quod non est emptum: vt ecce, fundus est emptus & ampliores fines possessi sunt. Totum enim longo tempore capitur: quia vniuersitas eius possidetur, non singulæ partes: vt ff. eod. l. secunda. §. sed si fundus. Hoc verum, si possessor sit in bona fide, cùm crederet esse vendentis: secus si ipse adiiceret partem alterius fundi empto fundo: sciens non contineri empto: vt ff. eodem, l. cùm fundum. §. j. Item in emptione non transit dominium: nisi pretio soluto, vel aliter satisfacto. Sed aliâs contrarium est: vt insti. de rerum diuisione. §. venditæ. In re tamen immobili aduocato propter suffragium tradita exigitur scriptura tam publica, quàm pri-
32 uata: vt diximus suprà de suffrag. † Titulo pro transacto vsucapitur id, quod deferenti actionem transactionis causa à non domino putāte se dominum esse, traditur. Nec enim isto titulo vsucapitur id, super quo transigitur, sed id propter quod transigitur: vt j. eodem, l. cùm ex causa. & suprà de transact. l.
33 si pro fundo. † Effectus autem vsucapionis triennij hic est: quia secundum omnes quæritur dominium: vt s. de pact. l. traditionibus. Idem secundum Marti. in vsucapione x. vel xx. annorum. arg. est pro eo in insti. de vsucap. j. respon. & ff. de vsucap. l. eum, qui ædes. ibi, & vniuersitas earum &c. sed Bulg. ait decennio: vel xx. principaliter quæri exceptionem: secūdario autem vtile dominium. Vnde & hæc est ratio quare vsucapione triennij nō tollitur hypothecaria: sed tollitur pręscriptio x. vel xx. annis: vt j. de pig. vsucapio. & de præscri. xxx. ann. l. si quis emptionis. & si aduer. credi. l. diuturnum.

a ADNOTATIO. ¶ Mobilia. Adde Bart. in l. seruitutes. de serui. & in l. eum qui. de vsucapi. Bald. in l. j. versic. tu dic. C. de ser. fug. Barto. in l. j. versic. not. hæc ad multa. C. quod me. cau. do. Barth. soci. in l. possideri. §. ex pluribus nume. 13. cum plu. seq. de acquir. pos. chart. xv. Ang. are. in §. iure ciuili. nu. j. cū plu. seq. instit. de vsucapi. chart. lxxviij. & in §. si ad exhibendum. nume. -. de offi. iud. institu. charta. 368. do. Christophorum. & ibi Iaso. in addi. in §. iure ciuili. nume. j. cum plu. se. insti. chart. l. Canoni. in c. possessor. de regul. iur. li. vj. quibus in locis habes ad plenum.

b ¶ Bona fides. Vide ad hoc Spec. in titu. de exept. §. iiij. versic. est ergo. Angel. are. in §. furtiuæ. nu. ij. cum plur. seq. institu. de vsuscapi. charta. lxxix. & in §. nouissime. nu. xiiij eo. tit. chart. lxxviij. do. Iaso. de may. in addit. ad Christo. porcum in §. res fisci. nu. iiij. insti. de vsuscapi. chart. liij. cardi. & alios Canonist. in cle. j. de sequest. pos. & fruct.

De vsucapione pro donato. *Rubrica.*

1 ☞ *Vsucapere pro donato quis dicatur: & quæ requirantur ad eam vsucapionem.*
2 *Vsucapi pro donato an possit res donata ab uno ex coniugibus alteri coniugi.*
3 *Donationem rei alienæ eatenus ualere, ut præstet iustum titulum usucapiendi.*

1 PRO donato † vsucapit ille, cui donationis causa à non domino res tradita est. Nec sufficit opinari: sed donatum esse oportet. Item exigitur quòd donatio teneat de iure. Si eñ pater filio suo famil. donauerit, deinde decedat pater, filius pro donato non vsucapiet: quia ratione potestatis patriæ donatio nulla fuit: vt ff. eodem, l. j. j. responso. §. j. & ff. pro hęrede, l. ij. §. filium. nisi hęres ratam habeat donationem illam: vt ff. eodem, l. si pater. sed & vbi hæres ratam non habet, filius fortè vsucapiet pro quasi legato tacitè confirmata donatione: vt diximus suprà de donatione
2 inter virum & vxorem. † Planè inter virum & vxorem donatio non tenet: si tamen donauerit vir vxori rem alienam, ex cuius donatione non est factus pauperior: & mulier credidit donationem valere, vsucapit pro donato: vt ff. eodem, l. si vir vxori. & de dona. inter virum & vxo. l. sed & si constante. nisi ante vsucapionem completam fiat diuortium: vt ff. eodem, l. j. §. item si vir. † Liquet ergo ex præmissis donationem rei alie-
3 næ tenere, vt sit iustus titulus vsucapiendi. Nec obstat quod

dicitur ff. de dona. l. in ædibus. §. vlti. quia donari non poteſt: niſi quod eius ſit qui donat, ſubaudi, ſaltem quo ad propoſitũ donantis: vt ff. de pub. quæcunque. §. j. in fin. Alioquin non haberet locum hæc vſucapio.

De vſucapione pro dote. *Rubrica.*

1 *Dotem æſtimatam uſucapi niſi erretur.*
2 *Dos inæſtimata quatenus uſucapibilis.*

IRCA vſucapionem pro dote diſtinguendum eſt vtrũ dos fuit æſtimata, an inæſtimata.
1 † Si æſtimata eſt, vſucapitur pro emptore ex quo matrimonium ſequutum eſt de iure, & de facto: nam ſi de facto nõ eſt ſequutum matrimonium, nec pro emptore, nec pro ſuo, vſucapitur res. Idem & ſi ſequatur de facto: ſed tamen de iure non tenebatur, cùm vir & vxor errarent in iure. Secus ſi errarent in facto: puta conditione ſeruili. Nam tunc poſſet procedere vſucapio pro ſuo: vt ff. e. l. j. §. vlt. & l. ij. & de iu. do. l. Pro-
2 culus. Si autẽ † dos eſt inæſtimata tradita à non domino, vſucapit eam vir, ſequuto poſtea matrimonio de iure, & de facto titulo pro dote. ſed ante matrimonium, re tradita ea intentione, vt ſtatim fiat accipientis, quod ſemper credendum eſt: niſi agatur in contrarium. nam vſucapitur res pro ſuo, non pro dote: vt ff. eod. l. j.

De vſucapione pro hærede. *Rubrica.*

1 *Vſucapere pro hærede qui hæredes non poßint.*
2 *Vſucapio an & quæ poßit procedere in ea parte, quam hæres tradit ei, quem falſo putabat eſſe ſuum cohæredem.*
3 *Vſucapio pro hærede quando poßit inchoari.*
4 *Hæres an poßit uſucapere pro hærede rem, quam defunctus mala fide poßidebat. et numero 6.*
5 *Argumentum à conſequenti deſtructo.*
7 *Vſucapio pro hærede quando habeat locum.*

IDEAMVS quãdo ceſſet vſucapio pro hærede, & quando locum habeat.
1 † Et quidem locum non habet in ſuis hæredibus: quia ſui hęredes titulum habere non videntur: vtpote cũ viuo etiam patre domini quodammodo æſtimẽtur, vt ff. eod. l. ij. §. filium: & ꝟ. eod. l. nihil. & ff. de lib. & poſth. l. in ſuis. licet pater inchoaſſet aliquam rem pro hærede vſucapere, etiã ſi ipſi perficere poſsint. Item non habet locũ, niſi vbi quis verè eſt hæres. Hinc eſt, quòd ſi inſtitutus hæres nõ habet factionem teſtamenti, non vſucapit pro hærede: vt ff. eo. titu. l.
2 vlti. † Inde etiam contingit, quòd ſi is, qui verè eſt hæres alteri quem putabat cohæredem, nec erat: pro parte indiuiſa tradidit res hæreditarias, quas non habet procedit vſucapio pro hęrede, vel alia: niſi traditio fiat ex cauſa tranſactionis; [vt ff. de vſucapio. l. cùm ſolus.] Si verò tradat pro parte diuiſa, procedet forſan vſucapio pro ea parte, quam transferre vult in cohęredem, non pro ea, quam putabat eſſe cohæredis: vt ff. familiæ erciſcun. l. cùm putarem. & de condictio. cauſa da. l. iij. §. ſubtilius. nam verum titulum denoto, cùm quæritur de vſucapione: vt ff. eodem, l. penul. licet in petitione hæreditatis proponẽda ſit ſecus. Iuſtus tamen error hic ſufficiet pro titulo, vt dixi-
3 mus ſuprà de vſucapion. † Item non poteſt inchoari: niſi, vbi quis deceſsit, qui me inſtituit, & hoc eſt quod dicitur ff. eodem, l. j. pro hærede ex bonis viui nihil poſſe vſucapi. Si enim ſic generaliter diceres ex bonis viui non poſſe vſucapi pro hærede,
4 id eſt, viuentis hominis res: falſum eſſet. Si † autem defunctus malam fidem, vel ſcientiam rei alienæ habebat, hæres autem bonam: quæſitum eſt, vtrum pro hærede vſucapere poſsit? quod quidam cõceſſerunt, ſi vellet incipere tempus vſucapionis ex perſona ſua. Secus ſi vteretur acceſsione temporis, quo poſſedit defunctus: vt infrà de præſcription. long. tempo. l. j. & ff. de acquirenda poſſeſsione, l. Pomponius. Sed noſtri doctores id reprobant illud conſiderantes, quòd lex interpretatur hæredẽ ſuccedere in ſcientiam defuncti: vt infrà de fruct. & lit. expen. l. ſecunda. & ff. & diuerſ. & tempo. præſcription. l. hæres: non ergo procedit argumentatio aliorum, hic hæres habet titulum, nec eſt res vitioſa: & eſt hæres bonæ fidei: ergo vſucapit. Soluitur per interpretationem cauſæ, quia lex fingit eum malę fidei. & certè in vna perſona ſpectatur bona fides in principio poſſeſsionis: vt diximus ſuprà de vſucapion. ergo idem debet eſſe in defuncto, & in hærede: cùm ipſi duo pro vna perſona reputentur: vt in authen. de iureiurando, l. à moriente. Et ſatis expreſſa videtur lex ſuper hoc infrà eodem, l. vltima. Fa-
5 cit † etiam pro nobis argumentum Iuliani neceſſarium à cõſequenti deſtructo. ait enim ex quacunque cauſa quis vſucaperet ancillam, ſi non eſſet furtiua, ex eadem cauſa vſucaperet partum ancillæ etiam furtiuæ apud ſe conceptum, & editum, ſi furtiuam matrem eſſe ignoret. Sed hæres furis non vſucapit partum ancillæ furtiuæ, nec eius nomine habet publicianam: etiam ſi pretendat ignorantiam ex perſona ſua: quia vitiorum defuncti ſucceſſor eſt: vt ff. de public. l. publiciana. §. idem Iulianus. & §. partus. ergo non vſucaperet matrem etiam ſi non eſſet furtiua: ſed tunc nullum aliud vitium obſtaret: niſi ſciẽtia
6 rei alienæ: & ita patet eam impedire vſucapionem. Item † eſt
a argumen. pro nobis à contrario ſenſu [a] quod dicit lex vitium rei non perſonale, ſi purgatum eſt, nõ impedire vſucapionem: vt ff. de vſucapionib. l. vbi. §. j. ergo vitium perſonale, etiã pur
7 gatum impedit eam. Si quæras, vbi † ergo habet locum vſucapio pro hærede? Reſpondeo vbi defunctus bonam fidem habebat, & res non erat vitioſa, ſed deſtituebatur titulo, quem titulum, ſcilicet pro hærede, quia hæres habet, res vſucapit pro hærede: ſi eſt hæres extraneus non ita in ſuo hærede: vt ſuprà diximus. Nec obſtat quod dicitur in ff. pro ſuo. l. penultima. loquitur enim cùm emancipati erãt filij, vel cùm vſucapio cœpta erat à patre.

a ADNOTATIO. ¶ A contrario ſenſu. Nunquid argumentum à contrario ſenſu valeat. Vide per Bartol. & do. Alexand. in l. j. in ver. huius rei. de offi. eius cui mã. eſt iuriſ. & copioſius per Alex. in l. omnes populi. ff. de iuſti. & iure. Pau. de caſt. in conſi. cclxx) do. Bartho. Soci. in conſi. lxxxj. incipi. in præſenti conſultatione. circa medium. iij. col. in j. volu. chart. cxl.

Communia de vſucapionibus. *Rubrica.*

1 *Conductorem non poßidere.*
2 *Vſucapionis comites.*

ERTRACTATIS vſucapionum ſpecialibus, ſupponit de communibus. Sciendum eſt igitur hic eſſe vſucapionum communia, ſcilicet, quòd quis pro ſuo poſsideat. Nam qui ex
1 conducto † poſsidet, quamuis corporaliter teneat: non tamen ſibi, ſed domino rei creditur poſsidere. Neq; enim colono vel conductori prædiorum longæ poſſeſsionis
2 præſcriptio quæritur: vt infrà eodem, l. j. Item † vt bona fides adſit initio: alioquin non procedit: vt infrà eodem, l. vlti. Item, vt res non ſit vitioſa, vel quaſi vitioſa: vt ꝟ. eo. l. pen. Item & alia communia ſunt, quæ diligenter tradidi ſ. de vſuca. pro empt.

De vſucapione transformanda, & de ſublata differentia rerum mancipi, & nec mancipi. *Rubrica.*

1 *Res mancipi unde dictæ.*
2 *Mancipes qui.*
3 *Vſucapionum ubique idem modus.*

X diuerſitate locorum diuerſa iura in vſucapione ſtatuebãtur: vtpote cùm res immobiles in prouincia non poterant vſucapi: ideo di-
1 cebantur † nec mancipi. ideo fortè quia nõ videbantur prouinciales prædiorum domini, cũ pro illis præſtarent annua tributa, In Italia verò præſcribebãtur res ſolo biennio: & ideo dicebantur mancipi. nam nec
2 præſtabant pro prædiis tributa. † Mancipes autem dicuntur aliàs conductores ſalis: vt ſuprà de vectigalib. & commiſ.
3 l. ſi quis. Res autem mobiles anno vbique vſucapiebantur. Hodie autem viſum eſt nouam vſucapioni formam tribuere: vt ſi dicamus de vſucapione transformanda, & de ſublata differentia rerum mancipi, & nec mancipi, id eſt Italicarum,

& prouincialium quantũm ad vſucapionem, & quantum ad
dominij translationem:vt j.eo.huius legis,in princi.& in fi.&
3 inſti.de rerum diui.§.per traditionem.† Hodie ergo in quali=
bet terra res mobiles vſucapiuntur triennio:immobiles decen
nio, vel xx. iuſto titulo:bona fide; cùm res non ſit vitioſa, vel
quaſi.Et fit continuatio temporum ſuccedentium & eorum
quibus ſucceditur, de quibus omnibus plenè diximus ſuprà
de vſucapio.pro empt.

De acquirenda, & retinenda poſſeſsione. *Rubrica.*

OST tractatum de vſucapionibùs conſe=
quens eſt vt audiamus de præſcriptionibus:
ſed quia poſſeſsionis cauſa,eiúſq; notitia per
tinet ad vſucapiones,de quibus diximus, &
ad præſcriptiones de quibus erit dicendum,
non incompetenter in medio tractatus inſe=
retur de acquir.& reti.poſ,Porrò verſa vice vel è conuerſo in
Digeſtis titulus imprimitur de acquirẽ.& admit.poſſ.verum
in Codice Iuſtinianeo conuenientius inſcribitur de retinenda
poſſeſsione:quia vſucapiones,& præſcriptíões de quibus hic
agitur poſſeſsíóis retẽtionẽ inducũt,amiſsio ſecludit, vel certè
licet diuerſa ſint verba,ſenſus tñ idem eſt.Cũ enim intitulatur
de amittẽda poſſeſsione:ergo de retinẽda, i. quouſq; retineaẽ,
tãdiu enim retinetur,quãdiu nõ amittitur. Videamus itaq;
* quid ſit poſſeſsio,quib⁹ modis,per quos acquiratur*,& quali
1 ter retineatur,& amittatur. † Eſt autem poſſeſsio,corpora=
☞ lis rei detentío corporis,& animi, item iuris adminiculo con=
2 currente. De re corporali ideo dixi:quia † incorporalia non
poſſunt poſsideri:neq; vſucapi, neq; tradi, ſed tamen dicuntur
a quaſi poſsideri [a],& quaſi tradi per patientiam,& per vſum,et
pro ea quaſi poſſeſsione datur interdictum de itine. actúque
priua.fortè & vti poſsidetis,vel ſimilia: vt ff.eod.l.poſsideri.ſ.
reſpon.& de acquirẽ.re.do.l.ſeruus.§.incorporales. & de act.
emp.l.datio.§.ſi iter.& de ſerui.l.quoties via.& de vſucap.l.ſe=
quitur.§.ſi viam.& de ſerui.vrb.præd.l.ſi ędes.§.libertas.& ſi
ſerui.vendi.ſicuti.§.ariſto.& vt diximus ſuprà,de ſeruitu. Sic
ergo,vbi dicitur via poſsideri,ſubaudi quaſi. Itẽ ideo dicitur
poſſeſsio,detẽtio:quia naturaliter tenetur ab eo,qui inſiſtit ei,
Eſt enim appellata poſſeſsio: vt ait Labeo, pedum quaſi po=
3 ſitio:vt ff.eodem.l.j.in principio. †Item ideo dixi corporis,
& animi adminiculo concurrente: quia aliter non acquiritur
poſſeſsio:niſi & corpore & animo: neq; per ſe animo,aut per
ſe corpore:vt ff.eodem,l.poſsideri.in principio.& l. quemad=
modum.Sed quod dixi de corpore, non eſt intelligendum vt
ſemper corpore ſit neceſſarium,vel pedibus rei inſiſtere. Suf=
ficit enim viſus oculorum,& animi affectus,cum tradentis vo
luntate ad acquirendam poſſeſsionem:vt ff.eodem, l. quod in
eo.& l.j.§.penultimo.& vt patebit ex ſequentibus diligenter.
4 †Hæc talis poſſeſsio,quam quis corpore ſuo, vel oculis,&
animi affectu adipiſcitur,naturalis eſt:vt ff.eodem.l.j.in prin=
cipio.id eſt de iure naturali,quod gentium appellatur.Non di
co de iure naturali omnium animalium:vt inſtitu.de rerum di
uiſio.§.per traditionem.Nam irrationalia animalia affectum
poſsidendi habere nõ poſſunt.Sic nec furioſi,vel dormientes:
vt ff.eodem l.j.§.furioſus.& §.penultimo. & hæc eadem poſ=
ſeſsio naturalis, ciuilis dici poteſt approbatione iuris ciuilis.
argumen.ff.de verborum ſignificatio.l.lege.& de origine iur.
l.ſecũda.in principio,ibi,íſque liber &c.& §.poſtea cũ Apius.
5 Nec † dico quòd duæ ſunt poſſeſsiones,vel proprietates dua=
rum poſſeſsionum:imò eſt vna inducta iuregentium & ap=
probata iure ciuili. Vbi autem quis de prædio egreditur,nec
eſt in conſpectu,lex dicit retineri poſſeſsionem:vt infrà eodẽ.
l.licet.Et intelligũt quidam ciuilem:ego naturalem, quam ha=
bebat exiſtens in prædio.nam ciuilem non habebat:niſi natu
ralem appelles ciuilem,quia comprobatur à iure ciuili. Illam
tamen naturalem,quam retineo animo,firmiter dico poſſe di=
ci,(& verè dicitur)ciuilis:quia iuris ciuilis authoritate retine=
tur:& ſic dicitur actio ciuilis, prætoria authoritate extenſio=
nis.vt ff.de noxa.l.electio.§.ſi is, quem. Si autem me abſente
quis ingreditur meum prædiũ,quod poſsideo ciuilis iuris au=
thoritate:vt dictum eſt:ingreſſus habet naturalem de iure na
turali:licet clandeſtinam:ſi putauit, vel debuit putare ſeſe pro
hibendum:vt ff.eodem,l.clam.§.qui ad nundinas.cùm & con
tra eum, & contra extraneos habeat interdictum vti poſside
6 tis:vt ff.vti poſsidetis.l.j.in fin.& l.ij.& illam † naturalem etiã
de iure naturali interpretatur lex retineri ſolo animo: ſicut in
fructuario dicitur:quia ei reuertenti(ſi non admittatur)datur
interdictum vnde vi:vt ff.de vi & vi arma.l.iij.§.vnde vi.ergo
cùm repellebatur,poſsidebat:nam aliter non daretur ei inter=
dictũ:vt ff.de vi & vi arma.l.j.§.interdictum autem hoc. Nec
mirum ſi dicam hic naturalem poſſeſsionem retineri animo:
quia plurimum mutuatur à iure poſſeſsio:vt ff.eo.l. poſſeſsio.
7 De iuris adminiculo ideo ponitur in definitione, quia poſſeſ=
ſio quandoque habet plurimum iuris: vt in ea, quam per ſer=
uum in rebus peculiaribus habeo.nam illa ſine actu meo mihi
quæritur,& vſucapio,ex ea,etiã me ignorante,procedit:poſt=
liminium quoque porrigitur ad eam:vt ff.de acquiren.poſ.l.j.
§.item acquirimus.& l.poſſeſsio.& l.ſi me in vacnã. §. ſeruus.
8 & pro ſoluto.l.ij.& de vſucap.iuſto.§.vlti. †Eſt & alia poſ=
ſeſsio,quæ multum iuris habet:vt ea, quæ mihi per procurato
rem quæritur etiam ignoranti,non tamen vſuſcapio procedit
ex ea me ignorante:vt j.eod.l.j. †Eſt & alia poſſeſsio, quæ
plurimum habet facti in acquirendo,& parum iuris in retinẽ
do,vt illa,quam per meipſum quæro: & hæc eadem plurimũ
habet iuris in retinẽdo,quia ſolo animo retinetur:vt j.e.l.licet.
Sed in acquirẽdo neceſſarius eſt animus, & actus corporalis:
9 vt diximus.& ita exauditur quod eſt j.e.nemo.Hæc † eadem
poſſeſsio plurimũ iuris habet in caſibus in quibus ſine appre=
hẽſione dñium quęrimus. Primus caſus eſt,ſi venditorẽ iuſ=
ſerim ponere in præſentia mea rẽ,vel ſi procuratori meo tradi
iuſſerim,cùm ea res ſit in præſentia:vel ſi cuſtodẽ poſuerim in
rem.Alius eſt cũ claues cellæ vinariæ emptori traduntur,corã

horreis.nam vina,vel merces,traditæ videntur:vt ff.eod.l.j.§. penultimo.& l quarundam.& de contrahen.emp.l.clauibus. Alius eſt,cùm illud,quod meo nomine[poſsideo cōſtituo me poſsidere noīe] alieno:nec enim muto mihi cauſam poſſeſsio nis,ſed deſino poſsidere & aliū poſſeſſorē miniſterio meo facio.Nec idem eſt poſsidere,& alieno noīe poſsidere.nā is poſſidet,cuius nomine poſsidetur:vt ff.eo.l.quod meo.& ff.de rei vend.l.quædam mulier.Alius caſus eſt cum donationis cauſa trado alicui inſtrumentum prædij:vt j.de donatio.l.j.Alius caſus eſt cùm in donatione vel venditione, vel ſimili contractu cuiuſcunq; rei,eiuſdem rei retineo vſumfructum:vt j.de don. l.quiſquis. Et eſt hoc vnum mirabile mundi,quòd in alium
b tranſeat dominium ſine poſſeſsione [b], vel inductione in poſſeſsionē:fructuarius enim iſte ſibi tātùm naturaliter poſsidet: vnde & habet interdictum vnde vi.Sed reſponderi poteſt huius rei cauſam eſſe neceſſariam conſequentiam.Nam cùm receptum ſit me huius rei retinere poſſe vſumfructum:quia dominium & poſſeſsionem habeo:& ideo alterius non exigitur traditio:per conſequentiam tranſit dominium:quia donec habeo dominium,vſufructuarius eſſe non poſſum:nec poteſt dici,quòd pro derelicto dominium habere voluerim.[Alius caſus eſt, cùm fideicōmiſſaria hęreditas reſtituitur: ſtatim enim omnis res fit in bonis eius,cui reſtituitur hæreditas.etſi nondū ipſarū nactus ſit poſſeſsionem:vt ff.ad Treb.l.factam.j.reſpō.
10 Alius caſus eſt in hærede:vt ff.de rei vend.l.ſi ager.] † Ad hanc poſſeſsionē,quæ per me mihi quæritur,nō porrigitur fictio poſtliminij:quia facti eſt,non tantùm iuris: vt ff.quib.ex cau.ma.l.denique.& ff.eod.l.cùm hæredes.§.in iis.& l.poſſeſſio.§.qui in aliena.& l.j.in princ.Sed & vel verbo adminiculi iuris in definitione poſito videtur contrarium eſſe,quod dicitur,furem & raptorem poſsidere:vt ff.eod.l.rem. Sed dic furē poſsidere iure permittente:ſed non approbante acquiſitionē.
11 Item † ideo ponitur in definitione de adminiculo iuris: quia ſi adminiculum iuris obuiet,vel nō adſit,non dicetur quis poſſidere:licet corpore & animo inſiſtat rei. Hoc autem cōtingit quandoq; propter rem,quandoq; propter cauſam.Propter rē, vt quia ſacra eſt res,vel religioſa,quæ nec ab ignorante poſsidetur,nec à ſciente:licet cōtemnat religionem:vt ff.e.l.qui vniuerſas.§.j.Homo liber à ſciente ipſum eſſe liberum, licet mentiatur nullo modo poſsidetur:vt ff.eod.l.cùm hæredes. §. vlti. Ab eo autem,qui credit eum ſeruum,poteſt poſsideri. Sed & malefidei liberū hominē poſsideo,ſiue liberū,ſiue alienum ſer
12 uum exiſtimo.vt ff.e.l.j.§.ſed per eum.† Propter cauſam impeditur poſſeſsio: vt q̃a alius poſsidet ciuiliter vel naturaliter qđ ego eodē iure poſsidere volo. duo enim inſolidū ciuiliter vel naturaliter non poſſunt poſsidere:[vt ff.de precar.l.duo.] & ff.comm od.l.ſi,vt certo. Vnus ciuiliter inſolidum,& alter naturaliter inſolidū poſsidere poteſt:vt ff.vti poſsi.[l.ſi duo.] Et appellat ibi iniuſtam poſſeſsionem naturalem,falſa eorum reprobata ſententia qui dicunt plures inſolidum poſsidere ciuiliter,non autem naturaliter.Item & eorum reprobata opinione qui dixerunt plures nedum ciuiliter,ſed etiam naturaliter inſolidū poſsidere. Nam quia naturaliter impediris in eo loco ſtare,vel ſedere,in quo ego ſto vel ſedeo:ideo ciuilem poſſeſsionem quam habeo, alius non poteſt habere:vt ff.e.l.poſsideri.§.ex cōtrario.Item cùm certum ſit dominium apud duos inſolidum eſſe non poſſe:vt ff.de caſtren.pecul.l.hæreditate.§. pater.& ff.commod.l.ſi vt certo.§.vlti.ergo poſſeſsio ciuilis, quæ cauſa eſt acquirendi dominij(vt ex definitione vſucapionis patet)duorum inſolidum non poteſt eſſe: [per hoc enim ſe queretur quòd duo fierent inſolidum domini.Nā ſi duo poſsiderent ciuiliter,& eodem momento inciperent poſsidere: & ſi vſucaperēt finito tempore vſucapionis ſtatim fieret quilibet dominus inſolidum.Vterq; enim rem vſucepit:ſic ergo vterq; dominus factus eſt per vſucapionem.Sed poteſt dici quòd inuicem ſe impediunt.Et ratione impoſsibilitatis hoc contingit vt vſucapio non tribuat inſolidum dominium:imò hac ratione iſti vſucaptores ſint domini per impedimenta:ſicut per hominem eſſet eis ambobus tradita res,& traditum dominium: & ex definitione vſucapionis patet:]vt ff.de vſuca.l.ij.& inſti. per quas perſo.no.acqui.§.de his.nam quoties aliquid prohibetur,et id prohibitum eſt per quod peruenitur ad illud:vt ff. de ſpon.l.oratio. Præterea ſi me abſente quis ingreditur fundum meum,nónne naturalem habet poſſeſsionem:cùm eo animo introierit,ſi exeat inde,habet ciuilem ſecundum eos.Sequitur ergo,vt vſucapiat.quod ſic probatur, poſsidet ciuiliter & naturaliter & ſibi & iuſto titulo, poſito quòd ab alio emerit.Item nec res eſt vitioſa,imò nec etiam clādeſtina poſſeſsio. Pone quòd tradens & accipiens ſe nō prohibendos putent, iuſta opinione ducti:alioquin eſſet clandeſtina poſſeſsio:vt ff.e. l.clam.§.qui ad nundinas.& quod vi aut clam.l.iij.§. vlti. & l. iiij.vſucap.ergo iſte:vt inſti.de vſucap.§.nouiſsimè ſciendum eſt.quærit ſibi dominium rei meæ.Cùm ego poſsideam ciuiliter,quod eſt contra legem:vt ff.de regul.iur.l.id quod noſtrū. & de præſcript.xxx.anno.l.malè.& eadem ratione contingeret quòd mille faciant fructus ſuos,& inſolidum, cùm ſinguli haberent poſſeſsionem ciuilem & naturalem vel ciuilem tantùm.nec eſſet curandum à quo fructus perciperentur:vt ff.de vſuris.l.qui ſcit.§.præterea. Et idem in pluribus ementibus à diuerſis poteſt aſsignari:qua enim ratione primus poſsidet ciuiliter & naturaliter,eadem ratione & tertius, & milleſimus. Præterea,ſi is,cui res mea me abſente traditur me reuertētem non admittit,non haberem interdictum vnde vi:vt ff.de vi & vi arm.l.j.§.vi poſsidere.nec quod vi aut clam:quia clam nihil factum eſt.nec vti poſsidetis:quia non vi aut clam, nec precario poſsidet à me.& ita (ſecundum eos) falſum eſt quod dicit lex,reuertenti nō admiſſo dari interdictum:cùm ingrediēs ciuiliter & naturaliter poſsideat,ſic que retinere ſuā, non aliis auferre poſſeſsionem velit:vt ff.de vi & vi arma.l.j.§.vlt.Item iſto ſtatim ingreſſo non datur domino interdictū, quia adhuc
13 poſsidebat:vt ff.de vi & vi arma.l.j.§.eum. †Si quæras qualiter ergo plures poſsident inſolidum? Reſpondeo vnus ciuiliter,& alter naturaliter. Sic enim diſtinguuntur iura poſſeſſionis:vt ff.de vi & vi arma.l.j.§.deiicitur.& vti poſsi.l.ſi duo.
14 & de preca.l.& habet.§.eum.†Et nota,quòd ſiue aliquis ſit in re,ſiue non ſit in rem tantùm videat,nihilominus dicitur poſſidere naturaliter:nam & naturalem acquirit propter viſum: vt ff.eodem,l.quod meo.§.ſi vēditorem.ergo multomagis retinet.Ciuiliter autem dicitur poſsidere quis,cùm nec eſt in re, nec res eſt in conſpectu:& ita ſecundum hoc nō videtur quod eodem tempore poſsideat quis ciuiliter & naturaliter. quod & Aldricus dicebat: & ciuilem poſſeſsionem impropriè nominari dicebat:quia non eſt vera poſſeſsio:ſed ficta vel interpretatiua.vel dic naturalem eſſe poſſeſsionem in partibus, in quibus inſiſto,vel video ciuilem in quibus non inſiſto, nec video.Placentinus autem dicebat non ideo admitti naturalem: quia res non eſt in conſpectu:ſed certè,ſecūdum hoc,non eſſet ciuilis ſine naturali Item plures haberent naturalem ſecūdum hoc:quia ingreſſus fundum habet naturalem ſecundum eum: & dominus nihilominus:ſic ergo plures(quod tamen ipſe negauit Aldricus) aliâs dicens naturaliter duos inſolidum poſ
15 ſidere non poſſe,ſed ciuiliter. † Sunt autem iſti qui habent ciuilem poſſeſsionem ſcilicet, proprietarius,qui rem alij conceſsit fruendi cauſa,vel qui rem conceſsit in feudum,vel in emphyteuſim.nam proprietarius ſibi quærit poſſeſsionē per ſeruum fructuarium quod non faceret,ſi [nō] poſsideret:vt ff.e.
16 l.j.§.ſed & per eum. Fructuarius † verò,vel emphyteuta,aut
c vaſallus naturalem habet [c] poſſeſsionē:vt ff. eo.l. naturaliter. & l.poſſeſsio.j.reſpō.Sibi enim poſsideret ratione iuris, quod habet in re.Et idem dico in colono, ſi cōduxit ad non modicū tempus,cùm & habeat vtilem rei vēdicationē,ſicut & emphyteuta:vt ff.ſi ager vect.vel emphy.l.j.& de ſuperficiebus.l. j.§.
17 quod autem. †Quid ſi alij locarent, vel emphyteuſim con
18 cederent? certè nullam habent poſſeſsionem. Si autē † conduxerit ad modicū tempus,alieno nomine poſsidet:& ideo nullam habet poſſeſsionē:vt j.de præſcri.xxx.an.l.ij.& eſt hoc liquidū.Cùm enim per me poſsideat:vt inſti.de interdi.§.poſsidere.ergo aliquā per me habet poſſeſsionem ciuilem, nō quia eam meo animo retineo:ergo naturalē,quia nulla eſt alia poſſeſsio.Cùm igitur per me habeat naturalē, ergo ipſam habeo per eum.Nec ob.quod dicitur ff.cōi diui.l.cōmuni diuidūdo. §.neq;.Naturaliter enim alij,non ſibi poſsident:vt s̃.cōmu.de

vsucap.l.qui ex conducto. Item cum naturalem habeam per
19 seruum,ergo per colonū:vt ff.eo.l.si id.§. per colonos. † Et
est notādum quòd isti coloni,& commodatarij,& depositarij
similes,solo animo,domino retinēt naturalem possessionem:
& si non sint in re,dum tamen non exeant de re animo posses-
sionis deserendæ:vt ff.eod.l.si colonus. Nam si de re exierint
animo deserendæ possessionis & forte, ideo vt alij pateret
locus apprehendendi possessionem eandem, dominus amisit
naturalem per factum coloni,sed retinuit ciuilem: & ea mali-
gnitas,vel proditio coloni nihil omnino præiudicat domino:
vt infrà eodem,l.vltima.Secus dico,si colonus alij traderet,vel
ab alio expelleretur:tunc enim amittam possessionem omnē:
vt ff.eodem,l.possideri.§.quod seruus.& l.peregrè.§.vlti.& l.
20 licet.& l.quamuis. Est tamen † contrarium quod dicitur s̄.
quod cum eo qui est in aliena potestate.l.si seruus.Sed ibi for-
tè erat dominica,non peculiaris,vel ibi seruus non voluit do-
minum priuare omnino possessione: quia concessit domum
tantùm ad inhabitandum.Et est hoc mirabile magnum,quòd
amitto possessionem omnem per eum qui nullo modo possi-
det:siue alij tradat,siue ab alio expellatur.Ego autē proprieta-
rius solo animo meo retineo ciuilem,& non naturalem. Satis
enim mihi operatur animus,si retineā ciuilem. Colonus autē
cùm non possit retinere ciuilem, solam retinet naturalem do-
21 mino suo.Fructuarij † verò,& emphyteutæ,& similes,sibi re
tinent naturalem:vt dictum est.Insuper etiam dicunt quidam
eos habere quandam ciuilem respectu naturalis: sed quæ, vel
qualis sit ista quædam ciuilis lex non dicit, nec nos intelligere
possumus. Hæc sufficiāt ad definitionem possessionis.Et scio
quòd aliter quandoq; definiui,& aliter audiui definiri à domi
no meo: sed prædicta definitio deriuationi, & compositioni
possessionis,& legibus magis accedit. Definitio domini mei
22 hęc erat. †Possessio est ius quoddam rem detinendi sibi.mea
prior est hæc, Possessio est ius quoddam quo quis corpora-
23 lem rem verè,vel interpretatiuè sibi habeat. † Acquiritur
autē possessio (vt ab antiquissimo modo incipiamus)per ap-
prehēsionem earum rerum, quæ nullius sunt:vt ff.e.l.j.in prin
cipio.& l.possideri.§.item feras.& de acquiren. rerum domi.
l.j.& est speciale in eis,vt dominium non acquiratur sine pos-
sessione.Sed secus in amissione possessionis. Quid enim si fe-
ra mea mihi surripiatur? dominium quidem retineo, sed pos-
sessionem amitto:vt ff.eodem,l.rem. licet quidam dicāt idem
in amissione.Item quæritur per quemcunque qui meo nomi-
ne sit in possessione:vt ff.eodem,l.quod meo. Item traditione:
vt ff.eodem,l.possideri.§.genera.Item furto quæritur posses-
sio furti cuius ciuilis,inciuilis dici potest possessio:nec enim ad
summam possessionis,refert iustè,an iniustè quis possideat:vt
24 ff. eodem,l.possideri.§.ex contrario.& l.rem. Item † acqui-
ritur possessio ex decreto secundo in causa damni infecti: vel
aliâs vbi res adiudicatur pro debito.Primum enim decretum
non constituit possessionem,si quis rei seruandæ causa,vel da-
mni infecti,vel mulier causa vētris mittatur in possessionem:
sed magis custodia rerum,& obseruatio conceditur:vt ff.eod.
l.possideri.§.vltimo.& l.iustè.& de dam.infect.l.si finita.j.re-
sponso.§.Iulianus.Item acquiritur per patientiā:vt si eo sciēte
& patiente qui mihi vendidit, vel alio modo alienare conue-
nerit,fuerim in possessione,omniáque vt dominus gessi: vt j.
eo.l.ij.& ff.si seruit. ven.l.si à te.Item acquiritur possessio ani-
d mo solo[d]:vt suprà dixi in definitione possessionis.Item acqui
ritur possessio per traditionem pignoris ciuilis & naturalis.
Nam debitor omnino non possidet, sed tamen quantum ad
vsucapionem, & ad euitandam satisdationem debitor possi-
dere videtur:vt ff.eo.l.j.§.per seruum.& l.qui pignoris.& qui
satisda.cog.l.sciendum.§.creditor.sicq; qui non possidet,vsuca
pit,vt & aliâs notaui s̄.de vsucapion. Quidam tamen dicunt
creditorem non possidere,quia alieno nomine possidet: vt ff.
de vsucap.pignor. & de præscript.triginta ann.l.cùm notissi-
mi.§.sed cùm illud. Sed certè lex non dicit eum possidere no-
mine alieno,sed pro alieno,id est vt alienum,non vt proprium
sibi nō tamen possidet alij.Nam & vasallus,& fructuarius,&
similes,vt alienum possident & tamen possident sibi:vt ff. eo.
l.naturaliter.& quemadmod.serui.amit.l.fructuarius. Quod
enim dicitur Insti. per quas perso.no.acq.§.sed bonę.& ff.e.l.j.
§.per eum.intelligo,non possidet ciuiliter,vel non possidet ad
vsucapionem.Præterea,si debitor possideret, cur sibi posses-
sio non acquiretur per seruum pignori obligatum,sicut & fru
ctuario?(sed contra dicitur ff.eod.l.j.§.per seruum.& l.posses-
sio.Sed in creditore cessat prædicta ratio:quia licet possideat,
habet tamen scientiam rei alienæ. Melius quæritur, an post
xxx. annos possit intendi rei vendicatio contra creditorem.
25 Quæritur possessio † per filiumfamil.patri,qui habet eum in
potestate ex peculio profectitio: quāuis ignoret pater filium
esse in potestate sua. Amplius etiam si filius ab alio tanquam
seruus possideatur,idem erit probandum:vt ff.eo.l.quicquid.
Secus in eo,quem iusto errore ductus puto esse filium meum,
& in potestate mea,cùm arrogatio non iustè interuenisset: vt
ff.de vsuca.l.iusto. Licet enim mihi acquiratur per hominem
liberum qui seruit mihi bona fide. Non tamen est ita in putati
uo filio.nam ibi propter assiduam,& quotidianam compara-
tionem seruorum ita cōstitui publicè interfuit. nam frequēter
ignorantia liberos emimus pro seruis:non autem tam facilis,
26 & frequens adoptio filiorum est. †Item acquiritur posses-
sio mihi per seruum meum proprium:si ipse à nullo alio possi
deatur:alioquin contra:vt ff.eodem,l.j.§.sed & per eum. Nec
distinguo acquiratur possessio ex causa peculiari, an aliunde,
tamen iusta causa:vt ff.eodem,l.quod seruus. Vsucapio cōtra
eum nō currit domino ignorante:nisi in peculiaribus:vt ff.de
solutio.l.secunda. Quidam tamen dicunt domino ignoranti
non acquiri possessionem per seruum:nisi ex peculiaribus. ar
gumento,ff.eodem,l.peregrè.§.quæsitum.& l. possideri.§. sal-
tus.& l.j.§.item acquirimus.sed illa ad vsucapionis causam re
stringenda sunt,vt diximus.Item possessio acquiritur per ser-
uum fugitiuum nisi diu fuerit in possessione libertatis,bona fi
de paratus suscipere liberale iudicium:vt ff.eodem,l.posside-
ri.§.si seruus.& l.per eum.§.vltimo.Et ponitur diu pro decen
nio:vt ff.qui & à quibus ma.lib.non fiunt.l.si cùm.§.Aristo.
Per seruum autem corporaliter pignori datum possessio-
nem non acquirimus, nec creditor acquirit: vt ff.eodem,l.j.§.
per seruum.& de acquirend.rerū dominio,l.per seruum, quia
27 (sicut iam diximus)eum nullo modo possidemus. †Per ser
uum quoque hæreditarium,[hæreditariarum] rerum posses-
sio non potest quæri: licet si plures sint legati, vel donati, vel
empti per vnum cæterorum quæratur possessio. Sed quæ sit
ratio diuersitatis,quæritur.& Ioan.Bol. scripsit huius rei Ro-
mæ esse vrgentem disputationem. Alij dixerunt quia res hæ-
reditaria per cōparem sibi quæri dedignatur. Nam & asinus
☞auribus intentis intumesceret,si per parem sibi dignosceret se
apprehendi sic que ratio est,indignatio coæqualium. Sed, se-
cundum hoc res legata per legatum quæri non debet. Sed in
his omnibus aliter videtur esse dicendum,imò diligenter prę-
notato quod lex non dixit,simpliciter possessionem non quę-
ri per hæreditarium seruum,sed dixit nihil quæri:ex quo ver-
bo tria notari voluit,scilicet quòd neque dominium,neq; ipsa
hæreditas, neque possessio quæri possit. Aliud quoque notā-
dum est quòd hæreditarius seruus dicitur qui est ipsius hære-
ditatis. Sicque nomen illud adiectiuum hæreditarius domi-
nam magis, vel hæreditatem significat quàm aliquē titulum.
cùm autem dicitur seruus legatus,vel donatus,vel emptus, nō
dominus, vel domina, sed titulus quidam significatur. Ad
materiam ergo redeamus si hæres institutus non adiit per ser-
uum hęreditarium,non potest ei aliquid acquiri,id est,nec do
minium rerum hæreditariarum, neque possessio, neque ipsa
hæreditas; quia per alium quæri non potest mihi: vt ff.de ac-
quirenda hæreditate, l. Paulus, & l. hæres per seruum. de ac-
quirendo rerum dominio, l. per hæreditarium. Quæritur
tamen mihi per seruum hæreditas, cùm ipse seruus institutus
est hæres,& adiit me iubente. Et quare non potest quæri hæ-
redi instituto aliquid per seruum hæreditarium? certè ratio e-
uidens est: quia non est eius dominus; secus verò in legatis:
quia serui mei legati sunt:ideóque per vnum possum adipisci
possessionem alterius.& licet sit factus meus, nihilominus ta-
men potest dici legatus:hæreditarius autem seruus dici nō po
test,qui iam factus est hæres per aditionem, imò dicitur pro-
prius.

prius.hoc enim adiectiuum hęreditarius ſignificat dominam,
ſcilicet,ipſam hæreditatem quam hæreditatē non habet domi
28 nam adita ea ab hærede. † Licet autem dixerim per ſeruos
quæri poſſeſsionem:hoc tamen verum eſt,ſi habeāt animum
poſsidendi,& mihi acquirendi poſſeſsionem:vt ff.eodem,l.j.
§.cæterùm.& §.hæc quæ.Et hoc verum vltimum eſt,cùm ille
qui tradidit meo nomine,non tradidit:alioquin nihil mihi ma
lignitas ſerui nocebit:vt ff.de acquir.rerum domi.l. per ſeruū.
29 §.vltimo.& de dona.qui mihi. † Per procuratorem quoq;
& tutorem & curatorem municipibus quoq; per eos, qui tuē=
tur vniuerſitatem poſſeſsio quæritur:vt ff.eod.l.j.§. per procu
ratorem quoque.& §.vltimo.& de conditio. & demonſtra.l.
30 municipibus.& ad municip.l.municipes. † Quod autem de
procuratore dictum eſt, cum diſtinctione recipitur à quibuſ=
dam.Diſtinguunt enim inter ſpecialem,& generalem procura
torē.Nam ſi fuerit generalis non quæritur mihi poſſeſsio: niſi
cùm fuerit mihi tradita:vt ff.de acquirend.rerum do.l.res. Si
autem fuerit ſpecialis,ſiquidem hoc agat vterq; vel tradens ſo
lus,vel etiam ſolus accipiens, acquiritur mihi ignoranti poſ=
ſeſsio:dominium quoque,ſi dominus fuit,qui tradidit:vt ff.de
dona.qui mihi. & infrà eodem per procuratorem. nam & ac=
cipientis ſolius animus id operatur ſine animo donātis:vt mi=
hi acquiratur poſſeſsio,& dominium:vt ſ.diximus. & proba=
tur ff.eodem,l.j. §.cæterùm. & §.hæc quæ. Nec diſtingui=
mus inter generalem, & ſpecialem procuratorem: quia quod
facit in totum conceſſa quantum ad totum, adminiſtratio fa=
cit conceſſa ad partem quātum ad partem:vt ff.de admini. tu.
l.ſi duo.& ideo quòd in ſolo ſpeciali procuratore diſtinguūt,
31 non in omni admittimus.Nec † obſtat ei,quod dicimus ſ.do=
minium per procuratorem quæri,quod eſt ſ.per quas perſon.
no.acq.l.j.Nec enim ibi dicitur excepta poſſeſsione, ſed exce=
pta cauſa poſſeſsionis.[Cauſa autē poſſeſsionis eſt] dñium:
nam ratione dominij rem vendicamus, & poſſeſsio nobis re=
ſtituitur.Sed & poſſeſsio dominij cauſa eſt:quia per eam ple=
runque dominium quæritur. vt per traditionem,& alios mo=
32 dos, quos notauimus ſuprà. † Retinetur autē poſſeſsio cor
pore & animo:quinimò ſolo animo:vt infrà eodem licet.& ff.
eodem.l.clam.§.qui ad nundinas,Naturalis etiam retineri po
teſt nedum per me: ſed & per quēcunque qui nomine noſtro
33 ſit in poſſeſsione:vt.ff.eodem.l.generaliter.† Porrò qui preca
rio poſsidet, licet ab alio habeat:tamen quandoque omnē ha=
bet poſſeſsionem:vt ſi hoc rogauerit: quandoque ſolam natu=
ralem,ſi & illud rogauit: quandoque nullam,ſi impetrauit vt
eſſet in poſſeſsione, non vt poſsideret. Cùm autem quis præ=
cario rogauit,& conduxit,quod poſterius factum eſt,tenebit:
vt ff.de precar.l. in rebus.§.primo. & l.& habet.& §.eum qui.
34 & l.certè.§.is qui.& ff. eodem, l.ſi quis autē. † Sequitur vt
videamus qualiter amittatֿ poſſeſsio,quod accidit multis mo=
dis:vt ecce inundatione amittitur poſſeſsio rei immobilis. hīc
& ſi res mobilis demergatur in mare, vel in flumine: vt ff. de
bon.autho. iudi. poſ.cum vnus.§. vlti. & ff. eodem.l. pompo=
35 nius.& l.qui vinum.§.item quod mari. Item amitto † poſſeſ=
ſionem ſi mortuum in tumulo in locum cauſa perpetuę ſepul=
turæ.Nam locum religioſum, vel ſacrum non poſſumus poſ=
ſidere: & ſi cōtemnamus etiam religionem, & pro priuato eū
teneamus ſicut hominem liberum.Item poſſeſsionem amitto
ſi ideo quia nolui cauere de damno infecto, vicinus ex ſecun=
do decreto mittatur in poſſeſsionem. Item deſino poſsidere,ſi
in alterius poteſtatem perueniam: vt ff. eodem.l.qui vniuer=
ſas.§.j.ij.& iij.Longo quoque tempore amittitur poſſeſsio:vt
ff.de vſucap.l.furtum.§.fundi.quod qualiter intelligatur à no
bis,vel ab alijs,plenè notaui ſuprà de vſucap.pro emp.Item in
amiſsione poſſeſsionis eſt differentia inter res mobiles,& im=
mobiles. Rei enim nobis poſſeſsio etiam me ignorante
āmittitur,vt ſi fuit ſurrepta:vt.ff.eodem.l. rem.Immobilis au=
tem ita demum, ſi fuero deiectus, vel ſuſpicatus me poſſe re=
pelli:vt.ff.eodem.l.ſi id,quod.§.vltimo.Sed vbi rem mobilem
ita perdidi,vt inuenire non poſsim diſtinguitur, an ſit ſub cu=
ſtodia mea an non.In primo caſu retineo poſſeſsionem: nam
ſi diligenter inquirere vellem eius naturalem poſſeſsionē,poſ=
ſe nanciſci.Ceſſat ergo interim diligēs inquiſitio,non rei poſ=
ſeſsio:cùm res in mea præſentia, vel cuſtodia ſit. In ſecundo
autem caſu deſij poſsidere vbi illa res mobilis ſit homo,ſeruus
meus ſcilicet.eius enim(licet non ſit in mea cuſtodia)nō amit=
to poſſeſsionem:niſi vel ab alio poſsideatur,vel bona fide pu=
tans ſe liberum,diu moratus fuerit in poſſeſsione libertatis: vt
ff.eodem.l.poſsideri.§. Nerua.&.§. ſi ſeruus. & l. per eum.§.
primo.& l.ſi id quod.Et eſt in homine ratio,ne ſuo animo poſ
ſit interuertere poſſeſsionem domini ſui.Nam nec interuertit
poſſeſsionem aliarum rerum:vt.ff.eodem.l.pomponius.in fi=
ne primi reſponſi,& l.rem quæ.Item ferarum animalium poſ
ſeſsionem amittimus,ſtatim vt in naturalem laxitatem ſe rece
perint:alioquin ſi viuarijs incluſæ fuerint à nobis poſsidentur:
36 vt.ff.eodem, l. poſsideri. §. item feras. † Quod autem im=
mobile,vel mobile,per colonos,vel ſimiles poſsidemus,etiam
nobis ignorantibus amittitur:vt.ff.eodem peregre.§.penulti.
quod quidam dicunt eſſe ita correctum per l. vlti. huius titul.
vel vt ait Bulg.verè eſt amiſſa poſſeſsio,ſed ideo dicitur domi
no non præiudicari:quia ad poſſeſsionem recuperandam ha=
bet conditionem ex lege vel interdictum vnde vi.& ideo rem
habere videtur:vt.ff.de in integrum reſtitu. l. nemo.& de re=
gu.iuris.l.qui actionem.Vel diſtingue, vtrùm colonus tradat
rem,an perdat,vel derelinquat poſſeſsionē: vt ſuprà diximus.
37 †Item amittitur poſſeſsio corpore & animo,vel etiam animo
ſolo,ſi ab animo incipias. Solo enim corpore non amittitur
poſſeſsio:vt.ff.eodem.l.poſsideri.§.in amittenda. &. l. quem=
admodum. Quandoque enim duo exiguntur quorum vnum
ſufficit ſi ab eo incipias:vt notari poteſt ſuprà de iure delibe=
ran.l.potuit.& inſtitu.de iure naturali.§.penul.& ſuprà de in=
officio.donatio.l. ſi totas.& l.ſi liqueat. Quæ autem ſint di=
uiſiones poſſeſsionum, non eſt tantopere neceſſarium videre,
ſcilicet, quæ clandeſtina,quæ precaria ſit.Ideóque his omiſsis
hæc ad præſens ſufficiant.

a ADNOTATIO. ¶ Quaſi poſsideri.Adde Spec.in titu.de procu.§.fin. verſi.quid mihi.glo.not.in l.ſecunda.ff.de interdict.domi. Alexand.in l.j.ff. de pu.& in rub.ff.de no.ope.nun.& in conſi.lxxx.in ij.vol.vbi multa ad materiam habes.

b ¶ Sine poſſeſsione.Vide ad hoc Bartol.in l.vxori.verſicu. quæro an vſufructuarius.ff.de vſufruct.lega.Bald.in l.prima, verſicul. ſed quæro an vſufructuarius.C.de vſufru.& in l.traditionibus.C.de pact.& ibi docto.dominum Alexā.in l.ſi ſorori.C.de iure delibe.do.in l.& ex diuerſo.ff.de rei ven.vbi habes totam materiam.

c ¶ Naturalem habe.Adde Barto.in l.ſi,vt certo.§.ſi duobus.ff.commo.& in l.tertia.§.ex contrario.ff.de acqui.poſ.Bald.in l.j.C.com. de vſucapioni.dominum Alexand.& doctor.in l.naturaliter.in prima,& ſecunda colum.ff.de acquirenda poſſeſsione.in l.ſciendum.in §. poſſeſſor. ff. qui ſatiſdare cogan. dominum Bartho ſoci.in dicta l.naturaliter.numero.j.cum plu.ſeq.de acquiren.poſſeſ charta.xxvj.

d ¶ Animo ſolo.Adde Specul.in titu.de confeſ.§.iij.verſicul. quid ſi confiteor. Bartol.in l.licet.C.de acquiren.poſ.do.Bartho.ſoci.in l.certè.§. depoſiti. nu.j. ſi cert.peta.chart.xiiij.

* ¶ Acquiratur.Poſſeſsionis cauſæ tot ſunt, quot ſunt interdicta poſſeſſoria. Poſsidet autem iuſtè,qui autore prætore poſsidet ff.de acqui. poſſ. poſsideri. & l quemadmodum. Sicut autem poſſeſsio corpore, & animo acquiritur, eodem quoque modo amittitur.d.l.poſsideri.c.j.de regu.iur. in antiq. Neque poſsidere duntaxat ſufficit,niſi ius ſibi acquirere quis intendat,ſic poſsidendo.ff.de itine.actuque priua.l.ſi c.cum eccleſia.de cauſ.poſſ.& prop. Ille quoque videtur quaſi poſsidere,qui tribus vicibus aliquo iure vtitur,arg.l. j.C. de fideicom.Sed & actibus duobus intelligitur quis in poſſeſsione eſſe, vel quaſi Binus quoque actus nedum poſſeſsionem,ſed & conſuetudinem inducit quandoque C.de epiſc.aud.l.iij.in fi.& xxv. q. ij. ita & nos. & multo fortius trinus actus.d.c.cùm eccleſia.& C. de fideicomiſ. l. j Item ſicut per vnicum actum acquiritur poſſeſsio, ſic & per vnicum actum amittitur, extrà. de conſtit.c.cum M.Ferrarienſis.& de præben.pro illorum. & c. de ſerui. & aqua.l.cum talis. Mittens quoque tigna in parietem ſtatim poſſeſsionem acquirit l ſeruitutes,quæ in ſuperficie.ff de ſerui. vrb. præd. Poſſeſsio igitur nemini auferenda eſt ante cauſæ cognitionem xj.q.v.c.j. Momentanea autē poſſeſsio eſt illa, quæ parum durat apud poſſeſſorem: à cuius ſententia non appellatur,ſecundum leges l.vnica. C.de momen. poſſeſ. Qui poſsidet bona fide,non tenetur de fructibus, durante bona fide conſumptis: ſed poſtquàm cœpit bona fide poſsidere tenetur de fructibus exiſtentibus tātum l.centum. de rei vend.C. Poſsidens iniuſtè, & ſine titulo tenetur generaliter ad omnia damna, & lucra percepta & percipienda, deductis tamen expenſis. ff de rei vendic.l.ſi nauis.Item,licet poſſeſſor recedat,ſub conditione tamen, & non animo deſerendi adhuc poſſeſsionem,quam per ſe poſsidet retinere dicitur: niſi ſcienter negligat eam.Poſſeſſori autem non datur rei vendicatio §.ij.Inſti.de actio.Qui deponit adhuc poſsidet: niſi aduerſarium deponendo expreſſè conſtituat poſſeſſorem.c.Piſanis.de reſtitu.ſpol.c.bona fides de depoſ.De curionem non facit poſſeſsio ſola,ſed iuſta electio.ff.de decur. l. Herennius. In eccleſiaſticis etiam beneficijs ſola poſſeſsio non ſufficit; niſi aliàs quis ſit canonicè inſtitutus.c. ex frequentibus.de inſtitu. in antiq. & ideo non debet habere literas inde.j.q.j.lex Iulia.Quidam tamen dicunt,quòd poſsidens nō

tenetur probare ſuam inſtitutionẽ.l.cogi.C.de petit.hæred.Similiter nec tene
tur probare titulum ſuæ poſſeſsionis ff.de rei vendi. l.fina. Quanuis autem
eccleſia non apprehendat poſſeſsionem rei ſibi collatæ, acquirit tamen do-
minium.ſecus eſt in priuata perſona C.de rei ven.l.ſeruum. Non videtur au-
tem ille poſſeſsionem acquiſiſſe,qui eam ſtatim amiſit ff. de acq. poſſeſsio.
l.iij.§.item poſſeſsio.Solo autem animo amittitur.l.poſsideri§.in amittenda,
ff.eod.Neceſſarius eſt etiam in acquirenda poſſeſsione actus coporalis l.j.§.
penulti.ff.de acq. poſ. Item quocunque modo aliquis poſsideat non dicitur
poſſeſsio vacua:quanuis re vera, nullus ſit verus poſſeſſor c. cùm noſtris.de
conceſ.præb.Poſſeſsio autem pluribus modis transfertur. primo per claues
etiam ſi res non adprehendatur. ff.de contra.emp.l.clauibus.Item etiam vi-
ſu.l.quod meo.ff.de acq.poſſeſsi. Item eum qui vult rem. ſuam nomine alte-
rius poſsidere l.quædam.ff de acqui.poſſ. Actus tamen corporalis non ſem-
per eſt neceſſarius.ff.de acq.poſſ.l.j.§.penulti.Martinus.

De longi temporis præſcriptione decem, vel viginti annorum. Rubrica.

1 ☞ *Præſcriptio quid ſit.*
2 *Præſcriptionem inductam eſſe partim fauore poßidentis, partim odio negligentis petere.*
3 *Præſcriptio longi temporis in quibus rebus locum habeat.*
4 *Præſcribi longo tempore quæ actiones poßint.*
5 *Præſcriptio longi temporis ut locum habeat, quæ requirantur.*
6 *Præſcriptionem longi temporis bona fide proceßiſſe, quomodo probetur.*
7 *Emptori an noceat mala fides tradentis quominus longo tẽpore præſcribere poßit.*
8 *Præſcriptionem longi temporis non currere ſine titulo.*
9 *Continuatio temporis cuiuſmodi requiratur in longa præſcriptione.*
10 *Præſcriptionis longæ effectus quis ſit: atque inibi an dominium quæratur per præſcriptionem longi temporis.*

DE VSVCAPIONIBVS in genere
maximè rerum mobilium ſ.dictũ eſt,ſequitur,
vt videamus de præſcriptionibus rerũ immobi
lium & incorporalium: ſed quia in eis nedum
longiſsima:ſed etiam longa præſcriptio ſibi vẽ
dicat locum:de ea videamus,ſcilicet quid ipſa ſit,quæ eam in-
ducant,quæ faciant eam ceſſare, & quis ſit eius effectus. Eſt
1 autem † præſcriptio,ſecundum quoſdam,exceptio ex tempo
re cauſam trahẽs,quod ſatis dici poteſt. Vel fortè ita definitur
præſcriptio longi temp.ſicut & vſucapio triennij. Nam per
vtrãq; acquiritur dominium, licet per primam directum, per
2 iſtã vtile. Et † eſt inducta præſcriptio longa,vtrinq; cõſide-
rata cauſa,id eſt,ex parte poſsidentis fauore, & ex parte eius q
nõ petiit,odio:vt habuimus ſ.de edi.diui Adria.tol.l. vlt.in fi.
3 Locum † habet præſcriptio longa in rebus immobilibus, nõ
in rebus mobilibus:niſi in ſeruo ruſtico, qui, cũ ſit glebæ por-
tio,cum gleba:(vt ait P.)vel etiam ſine gleba longo tempore
præſcribetur:vt ff.de diuer.temp.præſcrip.l.longæ.Item locũ
habet in quibuſdam rebus incorporalibus:puta ſeruitutibus,
quæ habent continuam cauſam: & ideo acquiruntur longo tẽ
pore:vt ſuprà de ſeruit.l.ij. Item in ſeruitutibus omnibus lo
cum habet,quantum ad hoc,vt longo tempore non vtendo a-
mittãtur:vt j.eod.l.vlti.in fi. [Quanto autem tempore acqui-
ratur dictum fuit ſ.de ſerui.§.item cõſtituitur.] Item locum
habet in libertate hominis:vt ſ.de præſcri.lon.temp. quæ pro
4 lib.l.ij. Poteſt † & illud dici,quòd locũ habeat in actionibus
perſonalibus quæ ſcriptæ ſunt in rẽ,vt actio quod metus cau.
vt diximus ſ.quod me.cau. Item & locum habet in actione
miſta in rem, & in perſonam: puta in hæreditatis petitione:cũ
intenditur contra titul.poſsidentem:vt ſ.dixi de hære.peti. In
actionibus autem perſonalibus,quæ retinent naturam perſo-
nalium actionum,non habet locum iſta præſcriptio longa:cũ
illę extendantur vſq; ad ſpatium xxx.annorum:vt ſ.de conſti.
5 pec.l.pen. † Inducunt autem hanc præſcriptionem bona fi-
des,iuſtus titulus, & cõtinuata poſſeſsio ſine vitio rei.Bona fi-
des exigitur emẽtis,vel ex quolibet iuſto titulo accipientis: vt
j.eod.l. pen. & l.ſi fraudem.Quam bonã fidem lex prædicta
6 dicit poſſeſſorem debere probare, & intelligo † eam hoc ipſo
probari quòd non probat in contrarium. Cùm enim bona fi-
des dicatur ex eo,quòd aliquis ignorat alium eſſe dominũ rei
& ignorãtia præſumitur,niſi probetur ſcientia:vt j.e.qui mil.
nõ poſ.l.pen.ergo præſumitur bona fides;niſi probetur mala;
7 neq; † nocet ementi mala fides tradentis:vt ff.de diuer. temp.
præſcri.l.an vitium.Et inſtit.de vſuca.§.quod autẽ.niſi vtatur
acceſsione malæ fidei poſſeſſoris quõdam:vt j.eo.l.j. & ff.de
acqui.poſ.l.Pomponius.§.cùm quis. Hodie tamen malæ fi-
dei poſſeſſore alienante ceſſat long.tẽporis pręſcriptio,ſi verò
dominus ignorat ius ſuum, & alienationẽ factã: & ita ſpecta-
tur præſcrip.xxx.annorũ.Si verò is,qui putat eaſdem res ſibi
cõpetere,hoc agnoſcens intra x.annos inter præſentes: & xx.
inter abſentes nõ fuerit cõteſtatus,poſſeſſor præſcriptio. mu-
nitus firmiter res habebit,vt in auth.vt ſpõ.lar.§.rurſus. De ti
8 tulo † ideo dictũ eſt:quia ſine eo nõ currit præſcriptio:vt j.e.
l.diutina. & l.nec petente. & l.ſi is.niſi in caſibus propter iuſtã
ignorãtiam:vt notauimus ſ.de vſucap.pro empt.§.quandoq;
9 tamen.Item † exigenda eſt cõtinuatio tẽporis longi,id eſt,vt
quis cõtinuò poſſederit decẽnio inter præſentes, vicẽnio inter
abſentes.Et præſentes dicuntur actor & reus: ſi ſint in eadem
prouincia,abſentes ſi ſunt in diuerſis:non diſtinguo de pręſen
tia rerum aliquid,cùm ius vẽdicationis incorporale eſt, & diui
no quodam motu,[aliâs modo] inſtitutum, ſicut & quælibet
actio perſonalis corporalem effectum, & ius ſuum vbiq; poſ-
ſit oſtendere, vt per actionem in rem dominium rei,vel vincu
lum pignoris,ad dominum,vel creditorem poſsit reuerti:vt j.
eo.l.vlt. Quid autem,ſi te præſente,cœpi rem tuam præſcri
bere decẽnio, & poſſedi te præſente v.annis;aliis autem v.fue
ris abſens:certe nõ eſt cõpleta pręſcriptio.Sicut enim duplica
tur decennium, & exigitur vicennium,quãdo actor nullo tem
pore præſcriptionis fuit præſens: ita ſi ponamus eum aliquo
tempore ex decennio fuiſſe abſentem, id tempus præſcriptio
nis quod deerat,cùm cœpit abeſſe, debet duplicari:vt in auth.
vt ſpon.lar.§.de præſcriptione.Et eſt hoc notandũ, quòd prę-
dicta auth.nõ loquitur,niſi de abſentia domicilij.Nam de ab-
ſentia perſonæ probabili & neceſſaria:vel probabili tantùm,
vel neceſſaria tantùm,quæ indulget in integrum reſtitutionẽ
plenè habuimus, & tractauimus ſ.de re mil. & ſ.quib.ex cauſ.
ma.in integ.reſti. Vbi autem poſſeſsio non eſt continuata,
ſed interrupta,præſcriptio impeditur:ſiue ſit interruptio natu
ralis,ſiue ciuilis vt diximus ſ.de vſucap.pro empt.§.item exi-
gitur. & plenius dicemus j.de an.excep. Impeditur etiã iſta
præſcriptio longa propter vitia,vel quaſi vitia rerũ,de quibus
10 plenè diximus ſ.de vſucap.pro empto. † Effectus autẽ lon
gæ præſcriptionis hic eſt,quia per eam principaliter acquiri-
tur exceptio contra dominũ rei,vel creditorem,cui res ſit obli
gata:vt j.de præſcri.xxx.an.l.ſi quis.in princ. & cùm exceptio
ſit actionis excluſio:vt ff.de excep.l.ij.ergo patet veteri domi-
no remanere dominium quod habuerat prius:vnde & rem vẽ
dicaret ab omni poſsidente,præterquã à præſcriptore vel qui
ab eo poſsidet.Item & iſte præſcriptor habet vtilem rei vendi
cationem:vt j.de præſcrip.xxx.an.l.ſi quis emptionis.etiã con
tra veterem dominum,cùm lex dicat mutari dominium præ-
ſcriptione longa:vt ff.de vſucap.l.eum,qui ædes.Nec moueat
quòd vſucapione triennij dicimus acquiri dominium dire-
ctum.Facilius enim acquiruntur mobilia, quàm immobilia,
ſicut ex ipſo nomine patet. & facilius amittitur rerum mobi-
lium poſſeſsio:vt ff.de acquir.poſ.l.ſi rem mobilem. & vt dixi
mus ſ.de acquir.poſſeſ. & hæc eſt ratio,quare vſucapione triẽ
nij non tollatur hypothecaria: quia vſucapione ſolum domi-
nium acquiritur,ſed hoc non eſt contrarium hypothecariæ a-
ctioni;ſcilicet dominium eſſe in alium translatũ per vſucapio
nem, & creditori remanere hypothecariam:vt ff.de pigno.l.j.
§.cùm prædium. & de vſucap.l. iuſto.§. non mutat. & j.de pi-
gno.l.vſucapio.ſed præſcriptione longa quæritur principali-
ter exceptio:vt dictum eſt.Hoc autem procedere non poteſt.
vt poſſeſſor habeat exceptionem legitimam & efficacem: &
actor habeat efficacem actionem;quia impoſsibile eſt vtrũq;
eorum alterum vincere. Martino autem viſum eſt directũ do
minium quæri per præſcriptionem longam, ſicut per vſuca-
pionem triennij:ſicut iſta duo coniunguntur, id eſt, vſucapio
& præſcriptio.vt inſti.de vſucap.in prin. tit.

In quibus caſibus ceſſat longi temporis præſcriptio. Rubrica.

1 ☞ *Minoribus an & quæ præſcriptio currat.*
2 *Præſcriptio longi temporis quibus in rebus locum non habeat.*

Quando

VANDO locum habeat præſcriptio longi
tempor.vidimus:ſed & quaſdã cauſas propter
quas ceſſat aſsignauimus,nunc generaliter vi=
deamus,quando ceſſe t. † Et quidem ceſſat
1 propter perſonam eius,cuius eſt res, vt olim,ſi
fuerat pupillus,vel hodie etiam ſi fuerat adul=
tus minor tamen xxv.an.vt ff.de acquir.re.do.l.bonæfidei. &
s̃.in quib.cau.in integrum reſti.non eſt neceſ.l.vlt. Præſcri=
a ptio autem xxx.annorum bene currit minori,[a] niſi ſit impu=
bes,licet poſsit reſtitui:vt j̃.de præſcrip.xxx.an.l.ſicut.Sed &
præſcriptio quinquennalis,quæ tuetur ſtatum defuncti currit
minori,nec reſtituitur:vt s̃.de ſta.defun.ſi mater.Item in dote
cauta,& non numerata quãdoq; currit minori, & reſtituitur,
quandoq; non,vt notauimus s̃.de temp.in integr.reſtitu.au=
2 then. ſi minor.Item ceſſat † hæc præſcriptio propter qualita=
tẽ rei:vt ſi fuerit ſacra,ſancta,publica,populi Romani, & ciui
tatis:vt ff. de vſuc.l.vſucapio.Item in omnibus rebus vitioſis,
vel quaſi vitioſis. Idẽmq; eſt in rebus mobilibus:vt j̃.eod.l.ij.
Item ceſſat præſcriptio propter cauſam : vt ſi quis non poſsi=
deat,vel malafide poſsideat.Item ceſſat in omnibus perſona=
libus actionibus:vt j̃.tit.proxi.l.neque mutui.Et in omnibus
miſtis actionibus:vt j̃.eod.l.vnus,niſi in hæreditatis petitione,
cũ excedit terminos ſuos:vt diximus s̃.de vſuca. pro empore.

a ADNOTATIO. ¶ Currit minori. Ad huius materiæ reſolutionẽ vide Barto.in l.etiam.in j.col.ff.de mi.Bald.in l.iij.C.quib.enim obijciatur præſc. lon.temp. Ang.in authen.de hæ.& falc.§.illud. Pau.de caſtr.in conſi.ccvij.in cip.venditio iſta:Io.Barth.ſoci.in conſi.lxj.incip. in præſenti conſultatione. verſi.iij.obijciatur.in j.vol.chart.cvj.vbi habes totam materiam.

Quibus non obijcitur longi temporis præſcriptio. *Rubrica.*

1 ☞ *Abſenti non obeſt præſcriptio.*
2 *Præſcriptio quibus non currit.*

ICTVM eſt s̃.quando ipſo iure non currat
præſcriptio:nũc videamus quãdo(etſi verè cu=
1 currerit)effectu careat.†Hoc autẽ accidit pro
pter iuſtam,probabilem,& neceſſariam abſen
tiam perſonæ,quæ petit reſtitutionem eius tẽ=
poris quod in vſucapionem cucurrit ſe abſen=
2 te.Et ſeruatur hoc in militibus, †& vxoribus militũ expedi=
tione occupatis, & in medicis,& in abſentib.reip. cauſa,& in
captis ab hoſtibus poſtliminio reuerſis,vel in abſentibus for
tuito caſu : vt infrà eodem , l.j.& ij.& iiij.& l.ab hoſtibus. &
l.fi.Idẽmque & in alijs,quos diximus reſtituendos plenè s̃. de
reſti.militum.

Si aduerſus creditorem. *Rubrica.*

1 ☞ *Succeſſor uniuerſalis debitum xl.annis præſcribit.*
2 *Succeſſor particularis quanto tempore præſcribat.*
3 *Mobilia aduerſus credit.uſucapi.*

VALITER præſcribatur rei vẽdicationi
gratia dominij competenti dictum eſt : nunc
qualiter præſcribatur actioni in rem competẽ
ti gratia iuris,quod quis habet in re puta credi
tor habet hypothecariam actionẽ:Diſtingui=
1 tur autem † hic vtrum debitor, vel eius vniuerſalis ſucceſſor
poſsideat,& præſcribat contra creditorem[eius]vel etiam v=
nus creditor,viuẽte communi debitore præſcribit contra aliũ
ſcilicet,primus contra ſecundum, vel è conuerſo vtens tẽpore
quo poſſedit in vita debitoris communis,quib. caſibus xl.an
norum præſcriptio locum habet;vt de præſcr.xxx.ann.l. cum
2 notiſsimi.§.in ipſos.& §.ſed cum.Si verò†quis ſingularitatis
tit.habeat cauſam à debitore vel eius hærede,tuebitur ſe con=
tra creditorem decennio inter præſentes,vicennio inter abſen
tes:vt j̃.eod.l.j.& ij.ſi bonam fidem habeat et iuſtum titulum:
alioquin xxx.anni exiguntur:vt j̃.de præſcript.xxx.ann.cùm
notiſsimi.in prin.Nec obſtat,quod dicitur,ff.de acqui. poſſ.l.
ſi quis fundũ.in fin.Vſucapit enim quis,licet ſciat alium fru=
ctuarium,vel creditorem in præiudicium domini ſed non in
præiudicium creditoris.Item non obſtat quod dicitur in ff.de
dam.infe.l.cum poſtulaſſem.§.vlt.quia ibi fit quæſtio ſed non
ſoluitur.Illud autem ſolet quæri,an hæc præſcriptio longi tem
poris contra creditorem locum habeat in rebus mobilibus.&
fertur dominus Guernerius id negaſſe.Ego cõtrarium puto,
nec enim nocere debet poſsidenti quòd breuiori tempore
quàm x.ann.factus ſit dominus,vt ff.de capti. & poſtli.reuer.
l.in bello.§.ſi quis ſeruum.

De quadriennij præſcriptione. *Rubrica.*

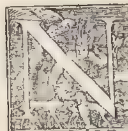
1 ☞ *Præſcriptio quadriennij in bonis uacantibus fiſco delatis quando locum habeat, & ex quo tempore currat quadriennium.*
2 *Emens rem ſingularem à fiſco uendente ut ſuam quanto tempore præſcribat etiam aduerſus dominum rei, & nu.4.*
3 *Hæreditatem à fiſco emens conueniri poteſt à creditoribus hæreditarijs & à uero hærede etiam poſt quadriennium.*

1
OCVM habet†quadriennij præſcriptio in
bonis vacantibus,facta computatione qua=
driennij,ex quo cœperũt eſſe bona vacantia,
& denuntiatum eſt fiſco bona eſſe vacantia:
nec exigitur in eo titulus, vel bona fides. Si
verò poſſeſſor velit computare præſcriptionem ex quo cœpe=
rint bona eſſe vacantia,& ipſe poſſedit:ſi quidem non habeat
titulum, præſcribet contra fiſcum xx. annis ſi titulum habet,
vſucapit rem mobilem triẽnio:immobilem decẽnio inter præ
ſentes vicẽnio inter abſentes:vt ff.de iure fiſ.l.j.§.diuus. & in=
2 ſtit.de vſuc.§.res.Item † locũ habet præſcriptio,vbi fiſcus vẽ=
didit rem alienam ſingularẽ vt ſuam,vel quocũque titulo alie
nauit:dominus enim rei,nõ eum,cui res eſt alienata, ſed fiſcũ
pro æſtimatione rei intra quadriẽnium conueniet.Idẽmq; eſt
& ſi imperator,vel auguſta alienauerit(vt dictum eſt)vel etiã
procurator principis ex epiſtalmate imperiali,id eſt præ
ſcripto imperatoris, vel appoſito ſigno quod in chartis con=
ſueuit ponere:vt j̃.eod.l.j.§.aditum.& l.ij.& l.vlt.§. quæ om=
3 nia. Secus†verò ſi vniuerſitatẽ venderet, putà hæreditatem:
tunc enim emptor conuenietur à creditoribus hæreditarijs &
à vero hærede vtili hæreditatis petitione:vt s̃.de hær. vel act.
ven.l.j.& de hær.pet.l.etiam.§.item ſi quis à fiſco. Item ſecus
4 †ſi non tanquàm ſuam,ſed tanquam alienam vẽdidit:vt quia
non ſoluebantur tributa,tunc enim ſolennitas quadam eſt ne
ceſſaria:vt diximus s̃.ſi propter publi. penſitationes vendi.fu.
cele. Olim verò,qui emebat à fiſco vendente rem alienam,vt
ſuam,erat ſecurus demum poſt quinquennium : niſi res eſſet
minoris:vt s̃ ſi aduer.fi.l.edicto.& Inſtit.de vſucapi.§.vltimo.
Item locum habet hæc præſcriptio in petendis in integ. reſti.
minorum,& maiorum;vt s̃.quibus ex cau.maio.in integ.re=
ſti.l.ſuperuacuam.

¶ Epiſtalmate. Ἐπίςαλμα aliud eſt,quàm Azo putet.Eſt autem mãdatum, quod fit per epiſtolam,vulgo commiſsio dicitur apud noſtrates Gallos : idque Iuſtiniani conſtitutione liquet l.fi.§.quæ omnia.de quad.præſcrip.dum ait ſiue per procuratores (ex epiſtalmate tamen noſtro) fuerint adſignatæ. Prateius.

Ne rei dominicæ, vel templorum vendicatio temporis exceptione ſubmoueatur *Rubrica.*

1 ☞ *Principis,templorumue res impræſcriptibiles.*
2 *Templorum res centum annis præſcribi.*
3 *Minoris remedia.*

ON ſolum in prædictis cauſis ceſſat longi
tẽpo.præſcriptio.Sed etiam in alijs:putà , ſi
res ſit dominica,id eſt,principis,vel etiã rei=
1 pub.vel templorum,taliũ†enim res mobi=
les,vel immobiles nulla alienationis ſpecie
obſtãte,nulla longi temporis præſcriptione
officiẽte:& omni temporis definitione ſub=
mota principi,vel templo,vel reipub.debẽt reſtitui:ita, vt nec

pretium iniquis comparatoribus liceat reposcere, licet de euictione sint pacti: quia emerũt contra legẽ: alioquin ageret: vt ĩ. de euict. si fundũ. Nec poterũt se defendere rescriptis obreptionibus impetratis: vt ĩ. eo. l. j. & ij. & iij. Sed nũquid possessor se potuerit tueri præscriptione longissima, quæ tempore legũ istarũ non erat inuenta? & videtur ꝙ sic: vt ĩ. tit. proxi. l. omnes. Sed lex Iustiniani, quæ est C. de sacrosan. eccle. & inci-
2 pit, vt inter diuinũ. †exigitur prçscriptio cẽtũ annorũ. Absurdum enim esset ciuitatẽ maioris esse priuilegij, quàm principẽ. Iure tamẽ authenticorum in rebus ecclesiarum coarctatur præscriptio in xl. annos. Et idẽ multò magis in ciuitate, vsucapione triẽnij, & quadriẽnij prçscriptione manẽte in suo statu: vt plenè diximus s. de sacro. san. eccl. Sed fortè ecclesia tanquã minor, imo tãquàm pupilla sicut & aliàs resp. in integrũ restituetur. Reipub. tamẽ Romanç non currũt istç prçscriptiones minores: vt ff. de diuer. & temp. prçscrip. l. in omnibus. Minor
3 †autẽ quandoꝙ restituitur in præscriptionibus, & quandoꝙ ipso iure conseruatur illæsus: vt notauimus s. si aduer. vsuc. & in quibus cau. in integ. resti. non est necess.

De præscriptione xxx. vel xl. annorum. *Rubrica.*

1 *Præscriptio triginta annorum quando locum habeat.*
2 *Præscribi triginta annis posse rem furtiuam, uel ui possessam, & quæ sit huius ratio.*
3 *Actiones tolli præscriptione triginta annorum, item etiam persecutiones, quæ fiunt officio iudicis, quatenus uerum sit.*
4 *Præscribi actioni in rem trigin ta annis non posse nisi ab ijs, qui tanto tempore posse derunt rem atque inibi quæ alia sint necessaria ut huic actioni præscribatur.*
5 *Præscribi actioni non posse nisi aduersus eum, qui potuit actionem mouere.*
6 *Præscriptio ex quo tempore incipiat currere aduersus annuum, uel mẽstruum, aut simile debitum.*
7 *Confessoriæ actioni an præscribatur etiam aduersus eum, qui non potuit uti seruitute, uel agere.*
8 *Præscriptio an currat contra eum, qui agere quidem potest, sed cum difficultate.*
9 *Præscriptio triginta annorum an currat contra pupillum.*
10 *Præscriptionem currere aduersus absentem, quomodo accipiendum sit.*
11 *Præscribi actioni familiæ erciscundæ, uel communi diuidundo ex quo tẽpore poss t.*
12 *Commodati actioni ex quo tempore præscribatur.*
13 *Pignoratitiæ actioni quanto tempore præscribatur, & ex quo tẽpore incipiat currere ea præscriptio.*
14 *Præscriptionis triginta annorum effectus quis sit.*
15 *Præscriptio quadraginta annorum in quibus locum habeat.*

DE PRAESCRIPTIONE longi tẽporis dictũ est, sequitur videre de longissima. s. quãdo locũ habeat prçscriptio xxx. ann. & quãdo locũ habeat præscrip. xl. an. & quis sit effectus
1 earum. †Locũ habet præscriptio[a] xxx. ann.
a cũm præscriptio longi tẽporis cessat: quod accidit propter multa et varia: vt s. diximus in quib. casibus cessat longi temporis præscriptio & de vsuc. pro emp. hæc enim
2 præscriptio non respuit vitia rerũ, vel personarũ. †Hinc est quia rem furtiuam, vel vi possessam, fur vel inuasor tãto tẽpore præscribet & est ratio: quia hæc præscriptio odio tãtùm nõ petentiũ est inuenta, non fauore possidentiũ: longa autẽ præscriptio & fauore possidentiũ, & odio non petẽtium est inducta: vt s. de edict. diui Hadri. tol. l. vlt. in fi. Siue ergo †actio sit
3 in rẽ, siue in personã, siue pro vniuersitate, siue pro re singulari cõpetat, hac præscriptione xxx. anno. tolletur. Idẽmꝙ in persequutione, quæ fit iudicis officio, & hypothecaria actione: ita tamẽ si istæ actiones vel persequutiones tales erãt, vt olim perpetuò competerẽt. i. sine præfinitione tẽporis, per omnia secula. Si enim tales erãt, quæ & antiquitus limitabantur breuiori spatio: vt redhibitoria, vel quãtò minoris non extenduntur in spatiũ xxx. ann. vt ĩ. e. l. sicut. j. respon. §. sed si qua. & §. hç autẽ. & insti. de perpe. & tẽp. act. in prin. ti. †Porro vbi quis xxx.
4 annis prçscribit actioni in rem, oportet ipsum possedisse rem xxx. annis. Nec conuenit eos appellari possessores, q ita tenẽt, vt ob ipsum solitã debeant præstare mercedẽ. Alioquin malè ageretur cũ dominis prædiorũ, si tanta precario possidẽtibus prçrogatiua defertur vt eos post xl. annorũ spatia qualibet ratione decursa inquietare non liceat. Item cogerẽtur domini amittere, quod locauerunt, aut conductores vtiles excludere, aut annis omnib. super dominio suo publicè protestari. vt ĩ. e. l. ij. Itẽ oportet ꝙ quis possederit sine interruptione naturali, vel ciuili. Alioquin tẽpora præcedentia interruptionem non prosunt in præscriptione: vt s. de præscri. long. temp. l. j. & ĩ. e. ti. cum notissimi. j. respõso. Si quis verò actioni in personam, vel iuri personali præscribat, non est possessio necessaria, quæ verè non potest esse in iure: est tamẽ quasi possessio, & cum ea procedit: vt ff. de petitio. hær. regulariter. & l. etiã. §. vlt. Item,
5 †vt incipiat hæc præscriptio, oportet in actione in rem, vel in personam, ꝙ is, cuius est res, potuerit actionem mouere: aliter enim sibi non currit præscriptio, vnde filiofa. non currit præscriptio in rebus aduẽtitijs: nisi ex quo liberatus fuerit patria potestate. Nec mulieri currit in dote: nisi soluto matrimonio, vel marito vergẽte ad inopiam, nec creditori: nisi existẽte conditione debiti, vel adueniente die: vt ĩ. tit. proxi. l. j. §. vlti. & s. de iure do. l. in rebus. §. omnis. et ĩ. e. cũ notissimi. §. illud autẽ.
6 † Quid autẽ dices in annis debitis, vel mẽstruis, vel alterius singularis tẽporis? Et certè dicit lex currere præscriptionẽ nõ ab exordio obligatiõis, sed ab initio cuiuslibet anni, vel mẽsis, vel alterius singularis tẽporis vt ĩ. e. l. cùm notissimi. §. in his. quod quidam interpretantur ita, vt tot oporteat currere præscriptiones quot debẽt esse solutiones: vt sic semper remaneãt xxix. anni præteriti ex quibus possit agi, & semper pro futuro tẽpore: quibus lex ista prima facie videtur dissentire. Bul. verò dicit transactis xxx. annis computandis ab initio cuiuscunꝙ tẽporis, quo facienda erat solutio: & cessatum est in solutione, non posse postea pro aliquo tempore agi: vt s. de vsur. l. eos. j. responso. Sed ipsi respondent, ꝙ ibi loquitur in accessoria obligatione vsurarum, quæ responsio nulla est. Nam & soluta sorte, & sic extincta obligatione principali, nihilominus potest peti vsura debita per stipulationẽ: vt ff. de eo, quod certo loco. l. ij §. itẽ Iulianus. & l. cẽtum. & bene adapto solutioni præscriptionem: quia qui præscripsit similis est soluenti: vt ff. de admini. tut. si pupillus. Et potest reddi ratio, sicut & dominus B. reddebat: quia vbi in singulos annos est aliquid promissum, vna est actio, vt ff. de do. cau. mor. l. senatus. §. vlt. Nec obstat, quod dicitur, ff. de verb. oblig. l. pluribus. §. j. ibi recitat opinionẽ Pauli & Vari, quæ non est approbanda: vt dictum est, vel distingue nominẽtur an anni, vt cum dicitur annua, bima, trima die: & tunc erunt tot stipulationes, quot anni: an dicat generaliter singulis annis: & tũc erit vna stipulatio. argumẽto ff. de verb. obl. l. quod dicitur. Hac autẽ actione semel præscriptione elisa, præ nimia verecundia suæ frõtis iam non audet erigere telum, quam rationẽ multùm comprobat R. Si quæras quæ ergo erat legis dubitatio? Respõdeo magna. Nã quia debitor agnouerat debitũ, putabatur cum de cætero contra creditorem præscribere non posse: quod falsum est. Mihi autẽ, quod ait B. çquum videtur, eo addito vt in legatis aliud, quàm in promissionibus dicamus, nam quia tot sunt legata, quot anni, & tot sunt actiones quot debita: tot eadem ratione occurrere oportet præscriptiones: vt ff. de mor. cau. do. l. senatus. §. vlt. & de annuis leg. l. cùm in annos. Vnde tale legatum non potest amitti non vtẽdo: vt ff. quib. mo. vsusfr. amit. l. si fructus. Si mihi opponas, ꝙ lex, cum notissimi. ĩ. eo. videtur çquiparare illa duo. Respondeo ad hoc paria sunt, ꝙ non ab exordio obligationis (vt dictũ est) sed ex eo tẽpore quo cessatum est, currit præscriptio. Si ergo (sicut dictũ est) habuit quis potestatẽ agẽdi, curret præscriptio & in actione personali, & in
7 actione in rẽ. †Videtur tamẽ, ꝙ confessoriæ currat præscriptio: etiãsi quis nõ potuit seruitute vti, vel agere: vt quia fons siccatus erat non potuit aquã ducere: vt ff. de serui. rusti. præd. l. attilicinus. Sed fortè ideo est, quia in seruitutibus rusticis vt amittãtur, satis est ꝙ quis non vtatur eis. Nec distinguo an poterit, vel non poterit vti: vt ff. de serui. vrba. prædio. l. autem.
8 †Vbi autem quis potest agere, sed cum difficultate, præscriptio currit. Sed si iustum sit impedimẽtum, datur in integrum restitutio. vt ff. de offic. præsi. l. senatusconsulto. Fragilitas autẽ sexus mulieris, cui datur actio, vel absentiç cuiuslis vel militia nõ prodest actori, quominùs currat ei prçscriptio xxx. an-
9 norũ. †Pupillaris tamẽ ætas excipitur siue à prædecessore impuberis incipiat præscriptio, siue ab impubere sit inchoanda:

nam

nam in pupillari ætate non currit præſcriptio,ſed adueniente
pubertate,ſtatim inſurget,& excitabitur præſcriptio:& prio
ri præſcriptioni,vel poſſesſioni fiet continuatio:vt ĩ.eo.l.ſicut
& s.ſi maior factus alien.ratam habuerit.l.vlt.§.vltimo. Et
differt hæc interruptio,quę fit per pupillarem ætatem ab alijs
interruptionibus.Nam ſi aliàs cõtingat interruptio,nihil con
fert prior poſſeſsio:vt s.de præſc.lon.tẽp.l.j.Sed hic contrariũ
eſt,& ſic(vt alludã vocabulo)propriè dicitur interruptio hic
10 id eſt interim ruptio:ſed aliàs in medio prorſus rũpit. †Por=
ro quod dictũ eſt abſenti currere præſcriptionẽ non ſic eſt in=
telligẽdũ(vt quidam dixerũt)ꝙ licet abſens adhuc poſsideat
is tamen,qui nõ pro ſuo corporaliter tenet præſcribat:ſed ſic
eſt intelligendum cum abſens amiſit poſſeſsionem : vel quia
ſuſpicatus eſſet ſe poſſe repelli,vel quia lõgo tẽpore abfuit,vel
alijs ſolitis modis,quos diximus s.de acquir.poſſ. poſſeſsionẽ
amiſit ante abſentiam,vel poſteà.Super quibuſdam actioni=
bus dubitatum eſt:putà de negatoria, & pignoratitia,& fam.
erciſc.& communi di.quanto tẽpore tollãtur.Et in negatoria
11 quid obtineat plenè notaui s.de vſufr.In†actione fami.erciſ.
vel communi di.dixerunt quidam,vt P.non currere præſc.in=
terim cũ ambo domini ſimul vtũtur,& fructus percipiunt,&
poſsidẽt.Sed dominus M.ait actiones prædictas naſci ex vo=
luntate,id eſt,tunc demum cum à communione volũt recede=
re arg.ff.famil.er.l.j.Sed certè lex dicit eam naſci ex quaſi con
tractu:vt Inſti.de oblig.quæ ex quaſi contractu naſcũtur. Po
tuit ergo intentari à tempore communionis , & cum effectu:
non obſtante excep.Igitur ab eo tempore debet currere præ=
ſcriptio vt ĩ.de anna.præſcrip.l.j.§.ad hæc.Nec obſt.quod di=
cũt ſocios poſsidere,& fructus præſcribere:nec enim pręſcri=
12 bitur dominio vel poſſeſsioni,ſed diuiſioni,ne fiat. †Et idẽ in
commodati actione,cui pręſcribitur ex quo potuit illa inten=
tari,ſed non ita in rei vendicatione quæ datur contra commo
datariũ cui nõ præſcribitur interim dum dominus retinet per
ſe ciuilẽ,& per commodatariũ naturalem poſſeſsionis ſicut et
dicitur in colonis:vt ĩ.e.malè.Idemꝗ dicam in locati actione,
& in rei vẽdicatione,quod dixi in actione commodati, & rei
vend.licet Pla.dixerit non currere pręſcriptionem perſonali
13 actioni,cùm non curreret rei vendicatio.In pignoritia†au=
tẽ dico eam tolli xxx. annis computãdis ex quo ipſa nata eſt,
& potuit intẽtari,quod tunc demũ eſt cũ ſoluta eſt pecunia &
oblata,& conſignata,& depoſita:vt ff.de pig.ac.ſi rẽ alienã.§.
omnis. Quid autẽ ſi debitor xxx.annis neꝗ ſoluit,neꝗ obtu=
lit?Nũquid præſcribitur iuri offerẽdi?Aiunt quidam,ꝙ non,
ſicut nec præſcriberetur ius eundi ad eccleſiã,vel per viam pu
blicam,vel ad ſanctũ Iac.quod enim dicitur ĩ.e.l.omnes.tolli
omne ius præſcriptione xl.an.de iure agendi,eſt intelligendũ,
non de iure excipiendi, vel(ſicut ait Bul.ius offerẽdi tollitur:
quia qui poteſt facere,vt poſsit agere pignoratitia actione ſol
uẽdo ſcilicet:iã intelligitur poſſe agere:vt ff.de regul.iu.l.qui
poteſt.& ideo debet ei præſcribi, ſicut præſcribitur creditori
ſecundo contra primũ,vel primo contra ſecundũ:vt ĩ.e.l.cum
14 notiſsimi.§.ſed cum illud. †Effectus autẽ huius præſcriptio
nis hic eſt, vt qui præſcribit xxx.an.bonafide habeat vtilẽ rei
vendicationẽ contra quẽlibet poſsidentem, præter quàm con
tra dominum:licet Placẽ.dixerit contrà.& hoc eſt,quod dici=
tur ĩ.e.l.vlt.ita tamen &c.Si autẽ præſcribit xxx.annis malaſi
de,habet exceptionẽ tantùm, & non actionẽ:niſi cõtra eum,
qui ſibi abſtulit,vel ſurripuit, vel niſi contra eum qui propter
contumaciam huius præſcriptoris eiuſdemꝗ; poſſeſſoris volẽ
tis ſe præſentare iudici miſſus ſit in poſſeſsionẽ:tunc enim pręſ
ſcriptor intra annũ ſe offerẽdo,& ſatiſdãdo iudicio ſiſti,poſſeſ
15 ſionem recuperabit,& rem vendicabit:vt ĩ.eo.l.ſi quis. †Pręſ
b ſcriptio autẽ xl.an.[b] locũ habet in hypothecaria:vt ĩ.eo.cũ no
tiſsimi.& vt diximus s.ſi aduer.cre.Itẽ locũ habet in ijs actio=
nibus,quarum præſcriptio eſt interrupta ſine lit.conteſ.vt ĩ.e.
l.vlt.ſecus ſi alio modo eſſet interrupta. Nullum deniꝗ ius pu
blicũ,vel priuatum,vltra xl.an.extẽditur:vt ĩ.e.l.omnes.Nec
tamẽ dico,ꝙ ius publicũ,extendatur vſꝗ ad xl.annos:imò dũ
vltra xx.vt ff.de diuer.& tempo.præſcrip.l.in omnibus.ſed &
quandoꝗ in centũ extenditur ãn.vt diximus s.de ſac. ſan.ecc.
Si enim cõtrarium diceretur,ergo & ius priuatum vſꝗ ad xl.
ann.extẽderetur,de quo ſimiliter loquitur lex,ſicut de publi=
co excipitur curialium conditio,& tributorũ exctio. De qui=
bus etiam poſt xl.annos contẽditur:vt ĩ.eo.l.præſcriptionem.
& l.comperit.niſi impetrauerit quis,vt,dempto canone, poſ=
ſideat:vt per xl.annos non ſolueri vt ĩ.de fun.patrimo.l.vlti.
Item in rebus eccleſiaſticis locum habet præſcriptio xl.anno=
rum per auth.licet per Codicem extẽdatur vſque in centum
annos vt diximus s.de ſacro.ſan.eccle. Hæc ſummotenus de
hac præſcriptione longiſsima, quæ nouiſsimè per principẽ tã
tùm eſt inducta,tetigiſſe ſufficiat.Quod enim à Placen.factũ
eſt,vt ſinguli caſus enumerẽtur in quibus locum habeat præ=
ſcriptio vnius diei,vel duorum dierum , & ſic vſque in infini=
tum , non puto vtiliter proſequi , nec ſubtile. laborioſum eſt
enim potius,quàm vtile.

a ADNOTATIO. ℭ Præſcriptio xxx. ann. De iſta præſcriptione vide Barto.in l.pro empto.§.cum ſtichum.in vlti.oppo.ff.pro empt.& in l. ſequitur §.ſi viam.verſic.modo quæro.vbi etiam Angel.& doct.ff. de vſuca. Bal. in l ij.§.fina.C.com.de lega.Pau.de caſt in l.ſequitur.§.ſi viam.alle.s d Alex. in l fina.ff.rem ra.ha.& in l.Flauius.ff.de ſolu.multa per Pau.de caſt.in conſil.cccxcij.incipi.ſuper primo quæſito.

b ℭ Præſcriptio xl.ann.De iſta præſcri.vide Barto.in l.cum ſatis.verſic.quan tum autem tempus.C.de agri.& cenſi.Bald.in l.j.verſic.& per hoc dico.C.ne rei do.vel tempo.Angel.in l.vſuras.eo.titu. & vide do.Bartho.ſoci.in conſil. cccxiiij.inci.ſubtiliter & eleganter verſi.iiij.iſta opi.cum plu. ſeq. in ij. volu. chart.lxix.& in conſi.ccxcix.incip.Capio primum ver. præterea. char.ccxx. in eod.ij.vol.& conſil.clxiiij.incip.viſa bulla Bonifacij.verſi.iij.& vlti.in e. ij.vol.charta.xxv.

De annali exceptione italici contractus tollenda,& de diuerſis temporibus,& exceptionibus,& præſcriptionibus , & interruptionibus[earum.] *Rubrica.*

1 *Præſcriptionũ omnium tempora eſſe aut continua,aut utilia , & quæ dicantur continua,& quæ utilia.*
2 *Præſcriptionum interruptiones quot modis fiant.*
3 *Præſcriptionem interrumpi ipſo iure per litis conteſtationem.*
4 *Præſcriptionis interruptionem ciuilem non prodeſſe niſi facienti eam.*

QVIA olim in Italico contractu,& actionibus
ex eo competẽtibus annalis quædã exceptio
obſeruabatur ideo de ea ponit. Et quia circa
eam nimiæ difficultates erant,ponit de ea tollẽ
da. Vtilis enim erat annus:& quidã ipſum ex=
tendebant in decennium:alij in quinquennium:vt ĩ.e.l.j.j.re
ſpõſo. Ponit etiam de diuerſis temporibus & exceptionibus
& præſcriptionibus ſuper quibus non proſequar ſingularum
præſcriptionum dies,vel annos:vt fecit Plac. in ſuperioris tit.
1 ſumma,ſed ſummatim quædã generalia notabo. † Eſt ergo
ſciẽdum ꝙ omniũ præſcrip.tẽpora aut ſunt continua, aut vti=
lia.Continua ſunt,in quibus feriati dies,& non feriati compu
tantur:nulla dierum habita diſcretione. Vtilia ſunt,in quib.
actor per ſe,vel per procuratorem nõ impeditur agere. Item
nec per iudicẽ,cuius habuit copiam. Nec per reũ vel quẽuis
alium,quem actor eius nomine poterit conuenire:vt ff.de di=
uer.& tem.præſcri.l.j.Eſt & tempus quoddam,quod neꝗ po
teſt dici continuum omnino,neꝗ vtile omnino:vt quadrien
nium , quod datur minori facto maiori,& abſenti poſt reuer=
ſionẽ ſuam vt diximus s.de tẽpo.in integ.reſt. Item quandoꝗ
dies continui ad aliquid eſſe vtiles dicuntur:vt quia non inci=
piunt currere antequam quis habeat copiam experiundi ; ſed
cum cœperit habere copiam agendi. Sed poſtquam cœperit
habere copiam agendi,continui numerãtur omnes dies:vt ff.
ad l.Iul.de adul.l.quiquẽniũ.item & quãdoꝗ dies ad aliquid
vtiles ſunt:quia nõ currũt,ſi actor impediatur per iudicẽ, vel
horæ,vel cauſę conditionem:vt in biduo ſtatuto ad appellan=
dum:vt ff. quando ap.l.j.§.dies.Porrò omnis præſcriptio tem
2 pore cõtinuo finitur,niſi lex adijciat vtile numerari. †Sequi=
a tur videre de interruptionibus[a] pręſcriptionum,nempe,quot
modis fiant:& certè fit naturaliter quoties quis amittit poſſeſ
ſionẽ, quod modis multis accidere poteſt:vt diximus s.de ac=
qui.poſ.& hæc interruptio prodeſt omnibus,in quorũ præiu
dicium currebat præſcriptio,vt ff.de vſucap.naturaliter.Item
fit interruptio ciuiliter,& per litẽ conteſ.vt s.de præſcrip.lon.

temp.l.nec bona.& s.ti.prox.cum notisſimi.§.imo.in fi.& tūc extēditur actio in xl.annos.Item per quaſi conteſtationē:vt s. vbi in rem actio.ſi quis. Item fit per executoris ſolam conuentionem,vt s.ti.prox.cùm notiſsimi.in prin.quæ quaſi conteſtatio dicitur:vt ff.de actio.& obl.l.conſtitutionibus.Itē propter debiti agnitionem, vel fœnoris,vel partis debiti ſolutionem: vt s.ti.prox.cum notiſsi.§.ſed ſi quis.Item in caſibus fit per ſolam libelli oblationem, & reſcriptionē principis habitam ad eam:putà in annalibus actionibus:vt diximus s.quādo libel. prin.datus fa.lib.con.Sed & quādoq; præſcriptio, quæ currit perpetuę actioni meæ,interrumpitur ſola libelli oblatione facta apud quemlibet iudicem ordinarium maiorem:vel apud epiſcopum,vel,ſi iudicis non ſit copia,factam,ad domum aduerſarij mei,cùm eum conuenire impedior aliquo de his quatuor modis.ſ.quia eſt infans,vel furioſus,vel in dignitate poſitus,vel abſens:vt j.e.l.vt perfectius. Itē fit interruptio per detentionē rei, ſi ille,cuius erat res, vel cui erat obligata,nāciſcatur poſſeſsionē rei, & hæc detētio imitatur litis conteſtationē:
3 vt s.de præſc.xl.ann.cum notiſsimi.§. imo. & illud.†Et illud eſt notādū,q̄ litis conteſtatione interrūpitur præſcriptio ipſo iure. Secùs in vſucapione triennij:vt ff.pro emptore.l.j.§.vlt. Illa enim mero iure currit contra actorem, ſed iudicis officio reſtituitur ei res:vt ff.de rei vend.l.ſi poſt acceptum.Sed in caſibus quatuor etiā vſucapio interrūpitur ipſo iure ſola libelli oblatione.ſ.cum reus eſt infans,vel furioſus,vel abſens, vel in dignitate conſtitutus:vt j.eod.l.pen. Item notandum eſt,q̄ ciuilis interruptio non prodeſt,niſi facienti eam:vt probatur, ff.de diuer.& tempo.præſcri.l.intra.& ne de ſtatu defun.poſt quinquennium quæratur l.ij.§.præſcriptio.

a ADNOTATIO. ❡ De interruptionibus In iſta prolixa materia vide Barto.in l.naturaliter.verſic.quæro.quid ſi.ff. de vſucapi. Bald.in l.j. ver. ſed nunquid.C.de fur.do.Alexand.in d.l. naturaliter.do. Abb. diſcurrentem fere per omnes caſus in c.illud.de præſcrip.vbi habes ad plenum.

De alluuionibus,paſcuis,& palludibus,ad alium ſtatum,& vſum translatis, *Rubrica.*

1 ☞ *Alluuio quid ſit.*
2 *Alluuionis ius locum non habere in agris limitatis.*
3 *Tributum uel cēſus exigatur necne nomine eius,quod per alluuionē agro accreuit.*

DIXIMVS qualiter[alterius]res [alteri]applicetur p̄ præſcriptiones:nūc videamus,qualiter adijciatur per alluuiones,vel ſic.Audiuimus qualiter res acquiratur ciuiliter,nūc quēadmodum naturaliter,vt per alluuionē. Videdum ergo quid ſit alluuio,in quibus locum habeat,quis effectus. Poſtea dicemus de palludibus, & paſcuis, ad aliū ſtatum translatis,id eſt,ad frugum fertilitatē:vt j. eo.l.
1 vlt.§.ſi mulier. †Eſt autem alluuio accretio,vel decretio latēs. Nam ita paulatim additur, vel detrahitur, vt intelligere non poſsis quantū quoquo momento tēporis adijciatur,vel detrahatur:vt Inſti.de re.di.§.præterea.flumina enim vicē cenſitorū habētur:vt ex priuato in publicū adducāt,& ex publico in
2 priuatum:vt ff.de acqui.re.do.l.ergo.§.alluuio. Locū†habet ius alluuionis in agris,qui nō ſunt limitati. Ager enim manu captus ab hoſtibus, & militibus aſsignatus vt eius terminarētur fines:& ſic ſciretur quid cuique datū eſſet,quid veniſſet,& quid in publico relictum eſſet, non habet ius alluuionis:vt ff. de acquir.rer.do.l.in agris.Itē ratione vicinitatis illi agro non accreſcit inſula; vt ff.de flu.& ne quid in flu. pu.l.j.§.ſi inſula.
3 Hoc autē†quod per alluuionē quęſitū eſt, ſeparatim non cenſebitur, vel eius nomine ſeorſum publica functio non exigitur:ne alluuionū ignorare vitia,id eſt priuilegia, vel poteſtates,vel rem noxiam videamur poſſeſſoribus inducere:vt j.eo. l.vlt. Exigetur tamen cenſus totius patrimonij,vel prædij, facta computatione:& ita augebitur tributū,vel cēſus,angaria, & parāgaria ſicut & ecōtra diminuitur in perſona eius, cuius res alluuione diminuta eſt: vt j.eo.l.ij. Si quæras quid ergo prodeſt ſi ſeparatim non cēſeatur,quod accreuerit? reſpōdeo ad hoc:quia ſi ſeparatim cenſeri deberet,nec offerret chartulā profeſsionis,ius omne amitteret:vt s.de vec.& con.l.nec;.hoc autem nō ideo amittit. De palludibus quoq;, & paſcuis ad meliorē ſtatū translatis idem dicitur.ſ.vt ſeparatim nō debeāt cenſeri:ne doleant diligentes operam ſuam agri dediſſe culturæ & operam ſuam ſibi damnoſam iudicantes intelligāt:vt j. eod.l.vlt.§.ſi mulier.

De ſententijs præfectorum prætorio. *Rubrica.*

1 ☞ *Appellari non poſſe à ſentētia præfecti prætorio:ſupplicare tamen licet aduerſus eam,atque inibi quæ ſit ratio diuerſitatis.*
2 *Supplicare aduerſus ſentētiam præfecti prætorio intra quantum tempus liceat,& quibus fiat hæc ſupplicatio.*
3 *Minorem condemnatum ſententia præfecti prætorio non poſſe reſtitui niſi ab ipſo præfecto.*
4 *Præfectos prætorio poſſe legem condere.*

EXPEDIVIMVS qualiter res quærātur per prẹſcriptiones:nunc quemadmodum alio modo ciuiliter.i.per iudicum ſentētias quæratur:videamus. Vel aliter diximus in j.lib.de legibus,quaſi de ſententijs Imperatorum: nunc videamus de aliorum magiſtratuum ſententijs. Vel aliter:diximus de officio actoris[intendētis)& rei præſcribentis, nūc dicamus de officio iudicum, & quia præcipuum iudicū officium conſiſtit in pronuntiandis ſententijs, loquamur de ſentētijs,& quia præfecti prætorio maiores ſunt cæteris magiſtratibus,& iudicibus de ſententijs eorum dicamus,quę ſint eorū
1 priuilegia in ſententijs,& alijs.†Et certè triplici videntur gaudere priuilegio,& trina ſpecialitate lætari.Ecce enim ab eorū ſententia appellare non licet:quia appellatio iniquitatis ſententia continet querelam:vt ff.de min.l.præfecti. Sed præfectos prætorio non eſt veriſimile iniquè iudicaſſe: credidit enim princeps eos,qui ob ſingularem induſtriam,explorata eorum fide,& grauitate,ad huius officij magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos pro ſapientia, & luce dignitatis quàm
2 ipſe foret iudicaturus ſibi:vt ff.de offi.pręf.l.j.†Sed tamē licet ſupplicare ab eorum ſententijs:quia ſupplicatio continet petitionem veniæ proprij erroris:vel allegationem circūuentio-
3 nis aduerſarij:vt ff.de mi.l.præfecti. Hæc†autem ſupplicatio fieri poteſt eiſdem præfectis,vel eorum conſiliarijs,vel cauſas introducētibus intra x.dies.Et ſi quidē fiat intra x.dies,nihilominus mandatur executioni ſententia.Sed victor tenetur ſatiſdare de reſtituēdo eo,quod obtinuit,ſi retractabitur prima ſentētia. Si autē non ſupplicetur intra decē dies:licet intra biēnium ſupplicare principi poſt ſucceſsionem iudicis numerandum,quod paſsiuè intelligo.i.poſtquā præfecto prætorio iudici ſucceſsit princeps per inuocationem ſupplicantis vt in authentico,vt ſpon.lar.§.aliud.& j.e.l.vna.vel ſic,Poſtea quàm iudici præfecto cœpit poſſe ſuccedi:hoc eſt,à tēpore latæ ſen-
4 tentiæ à præfecto. † Habent etiam priuilegium ne minores contra eorum ſententias ab alijs reſtituantur:niſi à præfectis: vt ff.de offi.præfe.præto.l.j.Item habent priuilegium:quia legē cōducūt:vt s.de off.præfe.præto.l.normam[aliàs formā.]

Quomodo,& quando iudex ſententiam proferre debet præſentibus partibus,vel vna abſente, *Rubrica.*

1 ☞ *Sententiæ uerbum quàm uarias ſignificationes habeat.*
2 *Sententiarum ſpecies uariæ.*
3 *Sententias interlocutorias mutari poſſe,& an deſiderent plenam cauſæ cognitionē.*
4 *Sententia diffinitiua quæ dicatur,atque inibi quòd plenā cauſæ cognitionē requirat.*
5 *Sententia diffinitiua an poſſit ferri partibus abſentibus,uel altera parte abſente,& quomodo.*
6 *Cautiones plures quare fiant prius,quàm feratur ſententia diffinitiua.*

NVNC de ſentētijs generaliter tractaturi explicemus quot modis ſententia dicatur, quot modis diſtinguatur, qualiter definiatur,qualis ſentētia debeat ferri,quando, & quod remedium
1 detur condemnato. †Poteſt autem dici ſentē-
* tia* cuiuſq; orationis ſignificatio. Itē quicquid cuiq; de quacunque

☞cunq; re placet,ſentētia dicitur,de generibus & ſpeciebus, de
diſpoſitione bonorum:vt ſ.qui te.fa.poſſ.l.hac conſultiſsima.
§.at cum humana.Item abſolutè dicitur ſententia deportatio:
vt j.de ſent.paſ.l.vlt. Excommunicatio quoq; inde increbuit,
vt dicatur iſte ſubiacet ſententiæ, id eſt excommunicatus eſt.
Item ſententia vocatur quodcunq; iudicātis præceptum:non
naturæ,non iuri,non bonis moribus contrarium. Secundum
2 hanc ſignificationem trifariā diſtinguitur. † Eſt enim ſentētia
alia diffinitiua:vt j.de ſen.ex breui reci.l.ij.Alia dicitur cōue
tionalis:vt compoſitio amicabilis:vt j.de do.l.donatio.ſiue di
recta. Alia dicitur admonitio,quæ fit, vt reus veniat ad cau=
ſam:vt ſ.de epi.& cler.l.iubemus.§.omnes.& l.cum clericis.
& l. omnes.& ff.de arbi.l.qualem. & ibi ponitur ſentētia pro
magiſtri opinione:& ibidem ponitur pro ſentētia definitiua:
& quandoq; ponitur pro qualibet interlocutoria ſentētia, vel
de dilatione danda,vel de teſte producendo,vel non producē
3 do,& ſimilibus,& † tales ſententiæ mutari poſſunt:vt ff.de re
iudi.l.quod iuſsit.Et quandoque feruntur cauſa plenè cogni=
ta:vt in dilatione danda:vt ſ.de dila.l.à procedente.Quando=
que cauſa cognita ſemiplenè:vt in decernenda bon.poſſ. quæ
non tribuit ius:vt ff.quis ord.in bon.poſſ.ſer.l.ij.§.dies. Eſt au
4 tem † definitiua ſententia,vel res iudicata quæ finem contro=
uerſiarum pronuntiatione iudicis accepit,quod vel abſolutio
ne,vel condēnatione cōtingit:vt ff.de re iu.l.j. Fertur defini
a tiua ſentētia pleniſsimè habita negotij inquiſitione: a niſi in ca
ſibus vt notauimus ſ. de iu.§.in cognitione autem. Habita
5 † autem pleniſsimè cauſæ cognitione:ſiquidē vterque, id eſt,
actor,& reus fuerint præſentes & quandocūque intra trieniū
ſecundum omnes poterit ferri ſententia per l.properandum.
C.de iudi.per auth.de litig.§.omnem. fertur quandoque intra
biennium.& vj.menſes.Si verò neuter eorum fuerit pręſens,
id eſt,neque actor neque reus,nullo tempore ſecundum om=
nes fertur definitiua ſententia.Si verò alter eorum fuerit præ
ſens,alter verò abſens: ſi quidem reus tantū eſt abſens, contra
hitur eremodiciū etiam ſecundum veteres leges. Actore au=
tem abſente,& reo præſente contrahitur eremodicum per d.
l.properandum.per authē.de litiga.Et fiunt citationes reo,vel
actore abſente ante litem conte.vel poſt litem conteſt.vel per
edicta,vel per executores,vel per pręconum voces prout iudi
cis animo ſederit,ſi iudex ſit ordinarius & maior. Nam ſi pe=
daneus eſt,vel delegatus, non poteſt citare per edicta ſed per
ſe,vel per executores:vt j.e.l.ij.& l.res.& ſ.de iudi. ſancimus.
in fin. Quid autem iudici ſit faciendum,reo abſente ante li=
tem conte.vel poſteà,vel actore abſente, ante litem conteſta.
vel poſtea, vel in reali actione, vel perſonali, plenè diximus
ſ.de iudi.§.in conſtructione,vſque ad illum §.in ſententia.
6 † De huiuſmodi autem citationibus ſciendum eſt,quia non
fiunt plures alia ratione:niſi vt præſumatur vocati contuma=
cia:vt ff.de re iudi.l.contumacia.§.contumax.Si verò certum
eſt hoc,vt ſi dicat iudici apertè.Non veniam,non eſt opus cō
iectura:vt ff.de verb.obli.l.continuus.§. cùm ita.& in authen
tico,de reſti.& ea quæ parit.§.vnum.in fine.Nec obſtat quod
dicitur in auth.vt cùm de app.cogna.§.ſed hoc præſenti. quia
ibi non conſtabat de eius contumacia.Si quæras an,& quan=
do ſit abſenti contra ſententiam ſuccurrēdum, diſtingues cau
ſam abſentiæ:vt plenè diximus ſ.quib.ex cau.ma.in integ.re=
ſti.§.penultimo.

a ADNOTATIO. ¶ Negotij inquiſitione.Adde ſpec. in titu. de offi.iu-di.§.poſtremo.Bald.in addi.ſpec.in titu.de ſententia.Barto.in l.prolatam. ad fin.ver.prædicta vera.C.de ſenten.Lanfran.in ca.quoniam contra.verſic.de ſententia:de proba.d.Barth.Soci.in conſi.clv.inci.præſtātiſsime doc. in ver. quia tale iuramentum.in ij.volu.chart.vij.

* ¶ Dici ſententia.Sententia(quod ad hunc locum adtinet)eſt definitio iudi-cialis,controuerſiæ finem imponens ff.eo.l.j. Determinat enim litigantium controuerſias extrà.eo.ti.c.ij.Duæ autem ſunt ſententiarum ſpecies, interlo-cutoria,& definitiua. Interlocutoria tranſit in rem iudicatam, quoad duo, ſcilicet,vt remedio appellationis attentari non poſsit:& vt excipiatur ex ea & ideo ab ea intra decem dies eſt appellandum, poſtquàm eſt lata extra.de elect.c.cùm dilectus.in fi.& de teſtib.ſignificauerunt.& hoc vltimum ſecundum canones,ſecundum quos a ſententia interlocutoria poteſt appellari : ſe-cus tamen ſecundum leges extrà.de appel.c.cùm ſit Romana.& ij.q.vij. non ita.Fallit tamen in quibuſdam caſibus ,quibus ſecundum leges ab interlo-cutoria appellare licet ff.de appel.non recip.l.ij.C.vt li.pend. l. ij. & ff.de mi-

no.l.ait prætor.§.permittitur ff.qui ſatiſd.cog.l.arbitro.ff.de appell.l.ſi quis. Definitiua quoque ſic deſcribi poteſt, vt ſit ea ,per quam principalis quæ-ſtio definitur,quam ſemel latam iudex non reuocat. l. Paulus.ff. de re iudic. Poſt definitiuam latam nihil quæritur ff.de re iudi.l.poſt rem iudic. Ea quo que lata iudex,deſinit eſſe iudex.l.iudex.ff.eo. quod in iudice delegato proce-dit:quia ordinarius iterum pronuntiare poteſt.Sententia autem lata in non confeſſum,ſponte,aut conuictum non tenet.ij.q.j.nos in quenquam.extra.de conſtit.c.eccleſia ſanctæ Mariæ.Quòd autem dictum eſt ſententiam,ordine non ſeruato,non valere,intelligendum eſt de ordine generali,quia ſecus ſpe-ciali à quo poteſt appellari C.de appell.l.j.Vel intelligas de ordine iudiciario quia lata contra ordinem iuris nō tenet,exceptis quibuſdam caſibus,in qui bus non requiritur ordo iudiciarius vt extrà.de iureiu.ad noſtram.Item ferē da eſt ſententia ſecundum iura alioqui non tenet extrà.eo.titulo c.j. ij.q.vj.§. definitiua.verſicu.ſententia. Et hoc intelligas cum expreſſè fertur contra ius ff.de appell.l.ſi expreſsim.Secus,ſi non expreſsim contra ius feratur.ff. eo.ti. l.cùm prolatis.quia tunc appellandum eſt.extra. eo. c. cùm inter. Item non valet definitiua,niſi pręſentibus partibus,vel per contumaciam abſentibus lata ſit.C.quomodo & quando iudex.l.ea,quæ.iij. q. ix caueant. Si ſententia feratur antequàm edictum peremptorium veniat in notitiam abſentis, non tenet.ff.quæ ſen.ſine appell. reſcind.l.j.§.ex hoc edicto.Similiter ſi feratur cō tra abſentem,ad quem non peruenit citatio,non valet ix.q.ix.caueant.ſecus ſi facta inquiſitione diligenti ,abſens non potuit inueniri : vel ſi malitioſe ſe abſentauit,tunc valet,extrà.vt li.non conteſt.quoniam frequēter.Sententia tamen contra res prius iudicatas non tenet.Diebus etiam feſtis in honorem Dei inuentis & inductis ferri non debet ff.de recep.arb.l.ſi de meis.§.arbiter. Sententia lata contra vnum , alij propter connexitatem negotiorum nocet c.tantis.lxxxj.diſt.Martinus.

De ſententijs ex breuiculo recitandis. *Rubrica.*

1 ☞ *Sententiā nullā eſſe,quam iudex recitauit non ſedens,atque inibi ab quas ſolennitates omiſſas ſententia reddatur nulla.*
2 *Sententiæ cuiuſmodi ferri poßint citra ſcripturam.*
3 *Sentētiam ſemel latam non poſſe poſtea ab eodem iudice corrigi uel mutari,& an id ſit perpetuum.*
4 *Mulctam à iudice indictam poſſe ab eodem poſtea remitti ratione paupertatis.*

ICTVM eſt ſ.de ſentētijs qualiter debeant
ferri,ſed quia ſententiæ ſicut & medicinæ cum
periculo dantur,& recipiuntur : ideò ponit de
ſententijs ex breuiculo recitandis. Videndum
ergò quot modis dicatur ſententia nulla. Et
1 quidem nulla eſt:† ſi ſententiam ſedendo non recitauit iudex.
Iudicis enim eſt ſedere,cùm res quę agitur deſiderat cognitio
nem plenam,aduocatorum autem ſtare eſt:vt ff. quis ordo in
bon.poſſeſsione ſerue.l.ij.§.dies.& §.in bonorum.& authen.
vt ab illuſtribus & qui ſ.eos ſunt.col.v.§.ſancimus.ibi,nec co
gātur &c.§.ſedebūt.de iud.in auth.& l.quiſquis.C.de poſtulā
do. Quid ſi dederit in alta turri, & litigatores erāt inferius,
fortè valet ſentētia.Itē nulla eſt ſentētia ſi dedit eā ſedēdo,ſed
nō recitauit:vt j.e.l.j.Idē eſt ſi recitauit, ſed non in ſcriptis:vel
ſi recitauit in ſcriptis,ſed per alium,non per ſe.vt j.eod.l.vlt.j.
reſponſo.& §.ſed ne propter,quod etiam dicūt quidam quod
laici nō poſſunt eſſe poteſtates:quòd falſum dicam : tum quia
delegare poteſt cauſas ciuiles:tum quia criminales poterit de=
finire dicendo,te condemno vel abſoluo,quilibet enim laicus
hoc dicere poſſet:tum quia talis poterit eſſe laicus qui per aliū
pronunciare poteſt:putà eſt præfectus prætorio, vel alius illu
ſtris, qui per officiales ſuos recitauerit definitiuas ſententias.
2 Tamen quædam † ſententiæ ſine ſcriptis feruntur:putà bre=
uium litium,& maximè vilium perſonarum,vt in authen. de
mā.prin.§.ſi tibi.& j.de priu.ſiſ.quoties.§.ſed ſi talis.Sed quę
dicūtur breues:Reſpondeo olim vſque ad quinquaginta au=
reos:vt ſ. de defen. ciui.l.j.hodie vſque ad trecentos:vt in au=
then.de defen.ciuit.§.ex prouinciali.& §.& iudicare. Item in
ſententia epiſcopi,cùm iudicat inter clericos ſuos:vt in authē.
vt clerici apud proprios epiſc.conueni.in prin.tit. Idem eſt &
alibi,cùm præſes cōuenitur,finito officio vt reddat rationem
adminiſtrationis:vt in authen.vt iudices ſine quoquo ſuffr. §.
3 neceſsitatem. Si autem † (vt dictum eſt) lata ſententia non po
terit ab eodē iudice poſteà corrigi, vel mutari:vt infrà eodē,
l.penultima.§.ſed nec ſit.& j.de priu.ſiſ.& ff.de re iudica.l. iudex. Sed exci=
piunt quidam de principe, & præfecto prætorio, & ſenatu,
quos dicunt poſſe corrigere ſuas ſententias.ex l.vltima.huius
tit.Sed ita intelligo quod excipiat eos in recitatione,quam fa
ciunt per alium(vt dictum eſt)non in correctione. Illud cer=
tum eſt quod ea quæ deſunt ſententiæ,poſſunt à iudice ſupple
ri eodem die ſcilicet,quæ pertinēt ad conſequētiam priorum,

statutorum, vt de fructibus, vel sumptibus, & similibus: vt ff.
4 de re iudic. Paulus. j. responso. † Item mulcta indicta, ratione paupertatis, remitti potest, posteà ab eodem iudice: vt ff. de offic. præsid. l. illicitas. §. vltimo. & s. de modo mulctarum. l. eos. in fi. Item si iudex absentem solenniter citatum condemnauerit, & absens ille adhuc, perseuerante figura iudicij, remeauerit, & ad prætorium venerit ex dispensatione iustissima, & æquitate benignissima debebit audiri: vt ff. de in integrum restitutione. l. diuus.

De sententijs, & interlocutionibus omnium iudicum. *Rubrica.*

1 ☞ *Sententia quibus ex causis reddatur nulla, & nu. 3. & 5.*
2 *Sententiam ferri debere contra procuratorem, non contra dominum litis nisi in causa criminali.*
4 *Sententiam ferendam esse secundum leges, non autē secundum prauas consuetudines.*
6 *Sententia interlocutoria an rei iudicatæ vim obtineat.*
7 *Sententia interlocutoria quæ dicatur.*

VALITER sententia sit nulla ratione vitij in ipsa recitatione commissi dictum est: nūc generaliter videndum qualiter, & quot modis sententia possit dici nulla. Sciendum † est igitur sententiam esse nullam ratione litigātium, de quibus s. diximus plenè qui legi. personam in iudicio habeant. Item ratione iudicis: puta si is, qui sententiam tulit, iudex esse non poterat: vt quia seruus erat, vel mulier, vel infamis: vt ff. de iudic. cùm prætor. §. non autem. de quo plenè diximus suprà de iudic. Seruus tamen quandoque iudicat propter ignorantiam: vt infrà eodem, l. si arbiter. & ff. de offic. præto. Barbarius. Item ratione causæ, & iudicis: vt quia iudex erat pedaneus, & non poterat iudicare de causa ingenuitatis, & seruitutis: vt suprà de peda. iudi. in l. ij. & ff. de arbit. l. non distinguemus. §. de liberali. vel erat causa ecclesiastica, & debebat habere iudicem ecclesiasticum: vt in authen. vt cleric. apud proprios episco. §. si verò ecclesiasticum. Item ratione authoritatis alterius sententiæ, si per appellationem suspensæ contra quam ista fertur: vt j. quando prouo. non est ne. l. j. Item ratione temporis: quia lata est tempore feriato: vt ff. de fe. l. j. & l. si feriatis. & s. tit. j. si vt proponis. Item ratione loci: vt quia lata est in lupanari, vel popina, vel in loco minùs honesto, non obseruato loco consueto: vt infrà eodem, l. cum
2 sententiam. Item ratione ordinis † non seruati: vt quia debuit quis condemnare procuratorem, & condemnauit dominum litis: vt j. eod. l. j. de quo plenè diximus s. de procura. In criminibus tamen non procuratorem, sed dominum condemnare
3 debet: vt infrà de iniurijs. l. vltima. Idem est & si alia † ordinaria, vel cōsueta non seruauerit iudex, quid enim si primò iudicauit, & posteà examinat causam, vel similia fecit: certè nulla est sententia: vt j. eod. l. prolatam. Quædam tamen omissa in sententia non nocent. Quid enim si pronuntiauerit sub conditione cùm deberet pronuntiare purè: & certè non est dicenda sententia sub conditione: sed tamen lata tenet: vt ff. quan-
4 do appel. sit l. j. §. quid ergò. Item ferri † debet sententia secundum leges Romanas, vel longæuas: non tamen prauas consuetudines. Non enim exemplis sed legibus iudicandum est: nisi ☞ princeps iudicasset, Principis enim sententiæ, leges sunt: vt s. de leg. & con. l. vlti. Nempe enim aliàs non tam spectandum est quid Romæ fiat, quàm quod fieri debeat: vt ff. de offic. præsidis l. sed licet. Sed & non est laudabile Hierosolymis fuisse: sed bene vixisse. Sed & cœlum non animum mutant, qui trās
5 mare currunt. Item nulla † est sententia, si non contineat absolutionem, vel condemnationem: vt infrà eodem, l. præses. Itē nulla est sententia, si nulli iurisdictioni præsit ille qui iudicat:
6 vt j. eodem, l. nulli. † De interlocutionibus autem sciēdum est quia vicem rei iudicatæ non obtinent, nec enim omnis vox iudicis, iudicati continet authoritatem: vt j. eodem, l. ex
7 stipulatione. & l. post sententiam. † Est autem sententia interlocutoria semiplena sententia, quæ profertur inter principium causæ, & finem super emergentibus negotijs, vel profertur loquendo inter partes sine scripturæ solennitate: putà si iudex iusserit vt is contra quem testes producenti sunt in alia prouincia illuc pergat, procuratorémve mittat: vt suprà de fid. instru. iudices. Quòd hæc interlocutio non sit plena definitio, probatur in ff. de arbi. l. qualem. & s. de rebus credi. & iureiuran. l. penultima.

De sententijs quæ sine certa quantitate proferuntur. *Rubrica.*

1 ☞ *Sententia certa sit.*
2 *Sententia quando incerta ferenda.*
3 *Sententia certa, libello certo ferenda.*

VIA fertur sententia quandoque: sed tamen super incerta quantitate: ideò ponit de ea. Sciēdum est itaque quod aut est actum de incerta quantitate, vel specie apud iudicem: aut de cer-
1 ta. Si de incerta quantitate, † vel specie, curare tamen debet (prout possibile est) vt certam rei ferat sententiam: vt Institut. de actionibus. §. curare autem. Quid enim si debeat quis hominem in genere, vel Stichum, aut Pamphilum: necesse est certam ferri sentētiam, prout exi-
2 git natura obligationis. † Nam & in noxali iudicio, si pronūtiet iudex x. aut noxæ debere condemno, valet sententia: vt Instit. de offi. iudic. in princ. Item & in vniuersalibus actionibus, vt hær. pe. & fami. ercisc. sicut in libello satis est vniuersaliter res designari: vt plenè s. diximus de edendo, ita & in sententia hoc idem sufficiat. Superiora ita locum habent vbi incertum petitur à patre actoris certificari: puta petijt interesse: & probauit iudicio ex diuersis causis. Si verò à nullo petitur certificari: putà hic tantum quærebatur, vtrum promisisset ei indemnitatem, & pronuntiatum est eam promissam,
3 tenet sententia: vt infrà eodem, l. quanquam. Si verò de certa specie, vel quantitate apud eum actum est, non tenet sententia: nisi de certa quantitate, vel specie, de qua litigatum erat, pronuntietur, excipitur vbi in parte aliqua actorum continetur species, vel quantitas: vt infrà eodem, l. hæc sententia. la ij.

De sententijs quæ pro eo quod interest proferuntur. *Rubrica.*

1 ☞ *Interesse aliud esse conuentum, aliud commune, aliud singulare.*
2 *Interesse conuentum uel commune præstari debere insolidum.*
3 *Interesse singulare quibus casibus petatur: & quatenus præstandum sit, nu. 5.*
4 *Interesse singulare quibus casibus æstimetur in lucro.*
6 *Interesse, quod est extra rem, quando habeatur consideratio, ut quis ad illud teneatur.*
7 *Interesse an ueniat in obligatione rem dari.*
7 *Interesse petitum ex contractu incerto quatenus præstandum sit.*
9 *Obligatum ad factum posse conueniri ad factum, uel ad interesse.*
10 *Obligatus ad speciem tradendam an & quatenus compelli poßit ad interesse.*
11 *Pœna debita ex conuentione quousque porrigi poßit.*

ICTVM est suprà de sententia, quæ sine certa quātitate profertur: sed quia incerta sæpe fertur sententia circa interesse: cùm non sit iudici expeditum inquātum possit, vel debeat extendi interesse: vt pote, cùm etiam hodie multi dubitent: ideò ponit de sententijs, quæ pro eo quod interest proferuntur. Videamus ergo generaliter de omni interesse & inquantum protendatur. Scien-
1 dum † est igitur, quòd interesse aliud est commune, aliud conuentum, aliud singulare, vt probatur in ff. de act. empt. l. j. Ad idem tendit, si dicas pretium aliud commune, aliud conuen-
2 tū, aliud singulare. † Et quidem in pretio, vel interesse conuento, non est hæsitatio: quia id sicut conuentum est, debet præstari: nisi dolus alterius partis intercessisset, vt diximus s. de dolo. & de rescin. vend. Sed & commune interesse sine dubio insolidum est præstandum, in contractibus, & delictis, regulare est, vt æstimetur: & in delictis semper, in contractibus plerun

plerunque æstimatur:vt ff.ad l.Falcid.l.pretia.& ad l.Aquil. l.si seruum meum. Plerũque ideò dixi:quia hoc fallit in venditione:vt ff.de actio.empt.& vendit.l.j. Idem & si aliàs paci-
3 scuntur partes de singulari interesse [& ita † patet]quòd singulare interesse non petitur:nisi vbi conuentum est. Item vbi res vendita non traditur. Item vbicunque iuratur in litem:veruntamẽ tunc,cùm iuratur in litem,non dico singulare interesse extendi, vel non extendi vltra duplum, cùm illud moderari ad officium iudicis pertineat:vt ff.de rei vẽdicatio.l. hæc, si res.æstimatur inquam regulariter in damno : vt ff.de damno infecto.l.Proculus.& de act.emp.& vend.si sterilis.§.cùm
4 per venditorem.& de peri.& com.rei vend.l.vltima.Sed † & quandoque æstimatur in lucro,scilicet in casibus his legibus notatis:putà si agatur arbitraria actione pro eo,quod loco certo promissum est:vel agatur locati,vel conducti.vel agitur ex stipulatione ratã rẽ haberi, vel agit̃ actione tutelæ,vel agitur lege Aquilia,vel agitur interdicto,ne quid in loco pub.fiat:vt ff.de eo quod certo lo.dari opor.l.ij.§.vltimo.& locati.& conducti,si in lege,§.colonus.& l.in quo.& l.fundus quem.in fin. & rem ratam haberi.l.si commissa.& ad legem Aquil.l.si seruum meum. & ne quid in loco publico fiat.l.j.§.merito.& s. arbitriũ tutelæ.l.quicquid. Lex tamen vnica huius tituli quasi regulam videtur tradere,quòd interesse debeat considerari &
5 in lucro,& in damno. † Singulare autem interesse (sicubi præstandum sit)non semper præstatur insolidum.Distinguitur enim,vtrùm quis debeat mihi ex contractu certo,id est, ex eo quod continet certam quantitatem:vt quantitatis appellatione quælibet res singularis contineatur,sicut dicitur,ff.de lega.iij.quisquis.vel naturam,id est,speciem : putà hominem in genere promissum tradi,aut ex incerto,id est,ex eo quod consistit in facto vt facti nomine etiam si se quis non facturum promisit,continuatur:vt ff.de verbor.oblig.vbi autem non.§. qui id.& de re iud.l.qui non facit. Si ex contractu certo mihi quid debeat tradi,& lex dicat interesse meum singulare præstandum,sicut dicitur in venditione:vt ff.de actio.empt.l.j.& si rei traditio non fiat, interesse meum singulare præstabitur mihi ab aduersario:& quidem totum si duplum continet, vel minùs duplo:vltrà verò non porrigitur:vt j.eod.l.vna.§.sancimus.j.responso. Opponitur à quibusdam quod est ff.de actio.emp.& vend.datio.§.si per vẽditorem. & respondet B. aliquot annis,quod præstari debet quanti plurimi vinum fuerit,si non excedat duplum pretij dati.Eidem opponitur quod est ff.de actionibus empt.l.Iulianus.§.si verò sciens.& §.item, qui furem:cui respondebat,quod est dabile interesse quod est extra rem.Illud enim,quantuncunque sit,præstatur. Aliud in eo,quod est circa rem;quod non debet excedere duplum pretij dati,quæ distinctio non placet:magis enim dicendum esset totum interesse præstandum, quod est circa rem : quasi de eo cogitauerunt contrahentes, quàm illud, quod est extra rem: quia de eo non videntur sensisse contrahentes.Huic autem legi neutra illarum est contraria : siquidẽ lex ista tractat de singulari interesse vt non excedat duplum communis interesse.
a Illæ autem duæ leges loquuntur super commune [a] interesse, vt[totum]debeat præstari,quod verum est. Et certè præstatur interesse circa rem tantum, vbi vẽditor nullo modo tradit
6 rem venditam.[Si verò † tradat rem venditam]sed vitiosam: tenetur ad interesse etiam quod est extra rem : vt ff. de actio. empt.& ven.l.si sterilis.§.cùm si venditorem.Item in actione, quæ ex maleficio est,habetur ratio eius interesse quod est extra rem,vt in lege Aquilia & cõdictione furtiua & similibus: vt ff.ad l.Aquil.l.proinde.& l.inde Neratius.& de fur.l.infitiando.§.j.& de condi.fur.l.iij.& idem in actione ad exhibẽdum:vt ff.ad exhibendum.l.si optione.& l.sed & si. Nedum autem commune,sed etiam singulare interesse venit in actione empti,quãdo vẽditor nullo modo tradit:vt ff.de act.empt.
7 l.j.Vbi † autem rem dari est in obligatione,nunquàm petitur interesse:nisi in contractibus innominatis:vt notauimus s.de rerum permut.in summa.§.venit.sed omnino quoquo modo oportet rem fieri eius,cui debetur:vt ff.de verb.oblig.l.vbi autem non apparet.§.vlt.& hoc siue ex contractu, siue ex quasi contractu,vel ex delicto,vel quasi delicto rem dari sit in obligatione [sed & ex eis rem tradi,vel interesse, si in obligatione]eadem erunt seruanda,quæ superiùs diximus. Nec enim dicit lex ista in omnibus contractibus, sed in omnibus casibus.Quid ergo erit,si promisi alicui rem dare,quę aliena erat, nec eam habere possum : quia ille cuius est eam vendere non vult:quid hoc casu dicẽdum erit? certum est quod ad interesse agi non poterit.Respondeo agi posse ad æstimationem[vt ff.de leg.iij. non dubium.§.finali.& l.qui concubinam.]ff.de lega.ij.mortuo boue.§.finali.& §.ij.Quidam tamẽ dicere voluerunt,quòd stipulator tandiu debet expectare, quandiu ille possit habere:sed hoc non placet: quia difficultas, siue impossibilitas promissoris non debet esse impedimento stipulatori: vt ff.de verbo.obliga.l.continuus.§.illud inspiciẽdum.Si ve-
8 rò † ex incerto contractu petatur interesse singulare, præstabitur insolidum omnino quantuncunque sit : vt infrà ead.l.§. in alijs.Nec obstat,quod subijcitur,& non ex quibusdam machinationibus &c. Si enim diceret quis mea interfuit in centum,quia verisimile est,quod si equum mihi vẽditum habuissem,multa in bello per vires meas quæsiuissem, Consul designatus essem propter res strenuè gestas:vel similia prætendit quæ non sunt curanda. Ex prædictis patet distinguendum
9 esse, † quòd vbi factum est in obligatione, potest agi ad factum,vel ad interesse:vt ff.de verbo.obliga.l.quoties.& ff.de re iudic.l.si quis ab alio. Et habet plerunque actor electionẽ, sicut & in stipulatione de opere demoliendo:si apparuerit iniuria ædificatũ:vt ff.de ope.no.nun.l.antepenultima.& in cautione procuratoris actoris qui cauit de defendendo : vt ff. de procur.l.sed & hæ.§.vltimo.Quandoque reus habet electionem,vt in cautione procuratoris rei:vt ff.de procu.l.mutus.§.
10 vltimo.Vbi † autem speciem tradi est in obligatione,non potest precisè reus compelli ad interesse.liberatur enim rem prę stando,sed tamẽ siue agatur ad interesse principaliter, siue agatur ad rem : & quia ea non præstatur, petitur interesse nec excedet duplum,vt dictum est. Licet quidam dixerint in primo casu,cum principaliter petitur interesse : quia non traditur res totum interesse præstandum licet excedat duplum.In secundo autem casu, cùm agitur ad rem, & quia non præstatur,petitur interesse:dixerunt quod interesse non debeat ex-
11 cedere duplũ. De pœna,sicut & de interesse dubitatur † vsquequo porrigatur. Et dicũt quidam vsq; ad duplum,arg.huius legis ibi,cum scimus, &c. His obuiat quod dicitur s. de spon.l.mulier.in fi.& ff.de euict.l.si dictum. Harum duarum legum argumentis quidam dixerunt vsque ad quadruplum posse extendi,argu.institu.de act.§.omnes autem. Alij enim distinxerunt, vtrùm ille,qui promittit sciat se non posse promittere vltra quaduplum,an non. Si sciat, valet ex consensu eius:quia suo iuri renuntiare potest.l.si quis in conscribendo. C.de pact.sed si ignorat,non valet vltra quadruplum.arg ff.si quis cautio.l. sed & si quis. §. vltimo. Ego puto ad pœnam conuentionalem quantacunque sit,posse agi.Illud enim competens moderamen est,quod sic inter eos conuenit.arg.Instit. de inuti.stipula.§.alteri. Non enim dicit spectandum quanta sit pecunia:vt secundum hoc præstaretur tota,vel non pręstaretur. Sed quæ sit quantitas:vt ea tota spectetur, quippe hæc nomina quis,& quæ,non quantitatis, vel qualitatis, sed substantiæ sunt, designatiua. Nec obstat quòd dicitur in insti.de actio.§.omnes.quia ibi loquitur de pœna legali,non conuentionali. Sed nec obstat quòd dicitur ff. de sponsa. l. mulier. quia ibi speciale est, sicut & dicitur aliàs:ne matrimonia adstringantur vinculo pœnarum. vt ff.de verbo.obliga. Titia. j.respons.[Sed quod dixi in conuentionali pœna, verum est, nisi opponatur in fraudem vsurarum:vt s.de vsuris.l.cùm allegas,&c.]

a ADNOTATIO. ¶ Commune interesse de quo vide per Spec. in titu. de fruc.& interes.§.commune.multa per do.Bartho.Socin. in regu.cclxxx. chart.liij.de singulari autem interesse vide per do. Alexan.in l.in actionibus. ff.de in litem iuran.multa de interesse per do.Bartho.Soci. in consi. clvj. inci. pro fundamento.versicul.præterea.in ij.volu.chart.ix. & in alijs quam pluribus versic.quæ vide per te.

Si à non competenti iudice iudicatum esse dicatur. Rubrica.

1 ☞ Iudex ex quibus causis dicatur incompetens.
2 Pertinere ad rem aliquam quæ dicantur, ut iudex ad eam rem datus poßit de illis cognoscere.

QVIBVS modis efficax, vel nulla dicatur sententia à competenti iudice lata s. dictum est, sequitur vt videamus de ea, quæ nulla est: ideò quia non competenti iudice est prolata. Scien
1 dum † igitur est quod iudex incompetens est (licet in eum consenserim) pluribus modis: vel quia ipse nullam iurisdictionem habebat: vt s. de iu. om. iudi. l. priuatorum consensus. & ff. de iudic. l. j. Vel quia interuenit error in adeundo ipsum, vel compulsus sum in eum consentire: vt ff. de iudi. l. ij. & de iurisditione omnium iudicū. l. si per errorem. & s. de episcopali au. l. si quis. Itē & incompetens est propter diuersitatē rerum, vt si datus est ad certam rem, & de aliis pronuntiauerit, quàm quod ad eam rem pertinet: vt j. eo.
2 l. j. Ad rem † illam videtur pertinere & quod post litem contestata in eadem re accidit: putà damnum datur, fructus percipitur: vt ff. de ædil. edic. l. ædiles. §. item sciendum. Item episcopus excommunicare non potest parochianum alterius, qui in sua prouincia deliquit: vt vij. quæstio. iij. ca. placuit. sicut notauimus s. vbi de crimine agi oportet. Item & ad rem illam pertinet incidens quæstio, vel causa reconuētionis: vt s. de ori. iu. l. j. & s. de sen. & interlo. om. iud. l. penul. & auth. & consequēter. Sed quid si delegatus sit super possessione, nunquid de proprietate poterit cognoscere? respondeo non: quia indignū videtur vt ratione possessionis accedat & proprietatis causa, an posset esse: vt s. de ædil. edic. l. iustissimè in princ. &c. Item & alia extranea omnino consensu partium fieri potest prorogatio iurisdictionis: vt ff. de iudic. de qua. rer. §. j. Ex his ergò causis, vel similibus, delegatus extendit officium ad alia: alioquin delegatus super proprietate, super ea debet cognoscere, & pronuntiare. Si autem ea prætermissa iudicet de possessione, non videtur, quod teneat sententia: vt j. eo. l. penult. licet P. dixerit contrarium.

De pœna iudicis qui malè iudicauit, vel eius qui iudicem, vel aduersarium corrumpere curauit. Rubrica.

1 ☞ Iudicis malè iudicantis pœna qualis sit, & qualis olim fuerit, nu. seq.
3 Iudici pecuniam dans ut iudicet, uel etiam ut non iudicet, an poßit repetere.
4 Iudex, qui per imperitiam iudicauit, quatenus teneatur.
5 Pater quatenus teneatur de peculio nomine filij, qui litem suam fecit iudicādo per imperitiam.
6 Iudicem corrumpentis pœna qualis sit.
7 Reus dans pecuniam actori uel accusatori, ut uel desistat, uel ut patiatur se superari, an & qualiter puniatur.

QVID iuris sit vbi non competens iudex iudicat dictum est, videamus, quæ sit pœna competētis iudicis malè iudicantis: & eius qui ipsum,
1 vel aduersariū corrumpere curauit. † Pœna autem iudicis varia est secundum qualitatem delicti. Si enim iudex iudicauerit dolo malo, videtur ex maleficio obligatus, vel actione in factum, vel actione de dolo, & ad expensas: & ad æstimationem litis: & ita præstat omne interesse ei, quem læsit. Item fit infamis: vt j. eod. l. vltima. & ff. de iudi. l. si filius. Sed si pecunia iudici nō est data, sed promissa: tunc enim dat triplum, promissi duplum à comite priuatorum exigitur, & iudex dignitatem vel cingulum amittit, hoc in ciuili causa: in criminali enim, bonis omnibus confiscatis, mittetur in exilium: vt in authentic. vt litigantes iurent. §. qui
2 verò accepit. & §. si autem. Sed † & iure veteri iudex tenetur, lege Iulia. Repetundarum: quæ pœnam extraordinariam imponit: vt ff. ad legem Iuliam repetundarum. l. lex Iulia. §. hodie. Item & tenetur crimine falsi, quòd pœnam deportationis, vel vltimi supplicij continet: vt ff. ad legem Corneliam de falsis. l. j. §. qui iudicem. & §. vltimo. & ff. de iudi. l. si filiusfami. Item & tenetur crimine cōcussionis: vt j. de concussionibus. l. vltima. Item ciuiliter potest conueniri ex edicto de calumniatoribus in quadruplum, ab eo quem debebat damnare per
3 pecuniam: vt ff. de calum. l. j. & l. iij. §. illud. Sed nunquid † ille qui dedit pecuniam poterit eam repetere à iudice? & certè si dederit ei, vt malè iudicaret, non repetet: vt ff. de cond. ob tur. causam. l. iij. Idémq; puto & si dederit ei vt non iudicet. Si autē dederit ei ne malè iudicet: vel vt bene iudicet, fortè locum habet repetitio, quia turpitudo est ex parte iudicis tantùm. Si autem dederit simpliciter vt iudicet: dixerunt quidam dari repetitionem, sed tamē litigator amittit principalem causam: vt ff. de condi. ob tur. caus. l. ij. §. vltima. Sed & eadem lege magis puto denegari repetitionem pecuniæ: sicut & vbi dedit vt pro se iudicaret. Fiscus tamen fortè repetet, qui successor est eorum, quæ scelere quæsita sunt: vt ff. de iure fisc. l. Lucius.
4 Si verò † sine dolo (hoc est quod dicitur quod per imperitiā iudicauit iudex) tenetur ex quasi maleficio actione in factū inquantum bonum & æquum religioni iudicantis videbitur vt ff. de extraord. cogni. l. vlti. Siue iudex erat paterfamil. siue
5 filiusfamil. Sed vbi † filiusfamil. est, pater de peculio tenetur non solito modo: sed quatenus est in peculio: cùm filius suam litem fecerit: vt ita sint duo specialia, & quia datur hæc actio de peculio, licet sit ex quasi maleficio: & quia non inspicitur in ea tempus rei iudicandæ: vt ff. de iudiciis. l. si filiusfamil. & de peculio. l. quæsitum. j. responso. Nec datur hæc actio in hæredem: nisi daretur ex maleficio, & aliquid ad hæredē peruenisset: vt ff. de iudi. l. Iulianus autem. † Pœna autem litigatoris, qui iudicem corrupit, vel in ciuili vel in criminali causa est ea: quia amittit actionem, & de crimine videtur confiteri. Nam diffidentia iustæ sententiæ spē negotij reposuit in corruptelam pecuniæ: vt j. eodē. l. j. Item & in ciuili causa dat triplum: promissi duplum à comite priuatorum exigitur, & dignitatem amittit: & si causa erat criminalis, in qua corrupit iudicem, bonis spoliatur, & in exilium damnatur: vt s. dictum est in iudice. & hoc est, propter periurium: quia in sacramēto calumniæ hæc fit adiectio, vt iuret se non dedisse, vel promisisse alicui pro causa pecuniaria: nisi quibus disponunt leges, parcitur tamen litigatori, qui sponte confitetur facinus suum: si personam declarauerit cui dedit, vel promisit, & eam conuincerit. Si autem eam non potuit cōuincere, & causa erat ciuilis punitur à comite rerum priuatarum in æstimatione litis: & lis sustinet proprium euentum. In criminali autem causa, confiscantur omnia eius bona: & causa criminalis legitimè terminatur, & qui non potuit conuinci, iuret se non accepisse, & sic
6 (6 in margin above)
7 liberatur: vt in authent. vt liti. iurent. §. si quis autem. Si † verò detur principali personæ pecunia: puta reus dat actori, vel accusatori, vt desistat: quid obtineat in ciuili, vel criminali causa plenè diximus s. de transa. Si verò aduersario meo principali detur vt desistat à causa, imò vt veniat ad causam, & patiatur se superari omittendo rationes & defensiones sibi competētes, dici potest, vt amittam causam: vt sic intelligatur, quod dicitur j. eo. l. j. Vel etiā potest intelligi (sicut & dixerūt omnes antiqui) cùm dedi aduersario, id est, aduersarij procuratori, vel tutori, vel curatori, vel aduocato vt patiantur se superari: Idémque & si delatorē nomine fisci corrupti: vt ff. de iure fis. l. eius, qui. & l. in fisci. In his enim casibus omnibus iussit imperator litem perire; vt ff. de calum. l. j. quòd communiter locū habet in reo corrumpente procuratorem actoris, vel delatorem fisci: & in actore corrumpēte procuratorem rei. & de eo tantum loquitur in l. j. huius tit. quæ de admittenda actione loquitur. Item & contra me, qui corrupi, datur actio de dolo: nisi paratus sim subire iudicium sub hac exceptione, si collusum est: vt ff. de dolo. l. eleganter. §. si dolo. Ibi tamen non dicit, quòd data fuerit pecunia, & ideò tenuit sententia: alioquin ipso iure esset nulla, sicut in iudice corrupto: vt ff. ad Trebel. seruo. §. cùm prætor. vel (quod verius est) aliud in iudice corrupto, aliud in procuratore corrupto: quia ibi tenet sententia: sed oportet eam rescindi, & de crimine pronuntiari: vt ff. de iu. fis. l. eius. & s. de aduo. diuer. iud. l. j.

Sentent

Sententiam reſcindi non poſſe. *Rubrica.*

1 *Sententia rite lata quibus modis reſcindi poßit.*
2 *Sententia an & quando reſcindi poßit occaſione omiſſæ exceptionis.*
3 *Sententiam reſcindi non poſſe occaſione reſcripti.*

VLTA in ſententiæ prolatione ſicut dixi mus s. ſunt cuſtodienda: quæ ſi diligẽter fue rint obſeruata: vt in hac rub. continetur: ſen tentia reſcindi non poterit, vel ab eo, qui iudi
1 cauit, vel à ſucceſſore eius: vt j. eo. l. j. niſi † ſoli tis modis: vt per appellationẽ: vt ff. ad Turp. l. j. §. vlti. vel per in integrum reſtitutionem: vt ff. de mino. l. in cauſæ. §. vlti. & l. præfecti. vel ſupplicationẽ: vt diximus s. de ſen. præfect. præto. vel propter querelã falſi: vt ff. de re iudi. l. diuus. & j. ſi ex fal. inſtru. l. j. & vlti. Occaſione
2 † autem omiſſæ exceptionis, non reſcinditur: vt j. l. penul. niſi in quibus caſibus licet opponere peremptoriam exceptionẽ poſt definitam ſententiam: ſicut notauimus s. de iur. & facti
3 igno. & de proba. Item † non reſcinditur occaſione reſcripti, imò qui impetrauit reſcriptum, vt reſcinderet ſententiã etiam à limine iudiciorum expellitur: vt j. eo. l. vlti.

De fructibus, & litium expenſis. *Rubrica.*

1 *Fructus qui, quiq; præſtandi.*
2 *Expenſæ quæ à reo præſtandæ.*

VONIAM in ſententiæ prolatione fru ctuum, & expenſarum præſtandarum, vel nõ præſtandarum facienda eſt mẽtio: ideo de eis ſupponit. Videndum ergo quæ ſit fructuum diuiſio, & qui fructus debeant præſtari, à qui bus, & quando. Quæ omnia pleniſsimè comprehendi s. de rei
1 vendi. Et ideo non eſt opus hic repetere. † Hic tamen ſpeciali ter dico illud, quod, lite conteſtata, fructuum ratio ſemper re gulariter eſt habẽda, & dicitur fructus, qui ſupereſt deductis iuſtis ſumptibus. Item præſtantur fructus percepti, & perci piendi. Hæredis quoque ſuccedentis in vitium par eſt haben da fortuna: vt j. eo. l. j. & ij. Item lata ſententia intra quadri meſtre tempus de fructibus tantum perceptis, & de non per cipiendis tenetur poſſeſſor: niſi ante litẽ cœptam fuerit in mo ra. tunc enim tenetur de percipiendis: vt ff. de vſu. l. in fideicõ
2 miſsi. † Sequitur videre de litium expenſis, quæ dicantur li tium expenſæ, quibus, & à quibus ſint præſtandæ, & quando earum præſtatio fiat per iudicem, quod plenè notauimus s. de ſportul. hoc addito quod olim non damnabatur quis ſuo ad uerſario in expenſis niſi temere vocaſſet eũ in ius: vt ff. de iu di. eum quem temere. Hodie autem regulare eſt vt victus vi
a ctori damnetur in expenſis [a] l. properandum. C. de iudi. niſi in caſibus vt notauimus s. de iudicijs.

a ADNOTATIO. Damnetur in expenſis. Ad hoc vide Bart. in l. qui ſolidum. §. etiam. de leg. ij. & in l. properandum. §. ſin autem. s. de iudi. Bald. in authen. generaliter. C. de epiſco. & cler. domi. Alexand. de Imol. in l. iuris. C. qui admit. dom. Barth. Soci. in regu. cclxviij. chart. xxxiiij. & Alexandrũ in conſilio. cxxij. in ij. volu.

De re iudicata. *Rubrica.*

1 *Res iudicata quid ſit & quando dicatur.*
2 *Rei iudicatæ authoritas quanta ſit inter eos, inter quos iudicatum eſt. & nu. 6.*
3 *Sententiæ aliquando non paretur propter æquitatem caſus alicuius ſuperuenientis.*
4 *Res iudicata an poßit retractari prætextu computationis uel calculi.*
5 *Sententia an & quando reſcindi poßit prætextu nouorum inſtrumentorum.*
7 *Sententiam, per quem reus abſoluitur, non tollere ipſo iure actori actionem.*

VPEREST vt videamus, quando dicatur
1 res iudicata, & quanta ſit eius authoritas. † Eſt autem res iudicata, quæ finem controuerſiarum pronuntiatione iudicis accipit, quod vel cõdem natione, vel abſolutione contingit: vt ff. eod. l. j. Sed adijciunt quidam, ſi nullo remedio poſsit retractari ſen tentia. ar. ff. de condi. inde. eleganter. §. ſi poſt. Sed certè quod ibi dicitur, non obtinet: niſi quantum ad inhibendam tranſa ctionem ſuper re iudicata. Alioquin contrarium eſt j. de ap pel. litigatoribus. Item & in prædicta l. de condi. inde. inhibet tranſactionem, cùm dubium non eſt an ſit iudicatum. Sed ſi dubium eſt, nunquid aliquis ſani capitis dicet, ideo minus ob
2 tinere in rerum natura rem iudicatam eſſe? † Eſt autem authoritas rei iudicatæ maxima inter eos, inter quos lata eſt: quia cùm non ſit appellatum, ſtãdum eſt ei omnino, id eſt, parendum. Sed & ſi appellatum ſit, præſumitur tamẽ condẽ nati voluntas, quòd velit ſententiæ parere: ſtandum eſt ei: vt j.
3 eo. l. j. in prin. & l. ad ſolutionem. In caſibus † tamen receditur à ſententia, propter æquitatem ſuperuenientis caſus. Quid e nim ſi cõmodatarius, vel fullo, cõmodati, vel locati actione cõ uenti: quia ſua culpa amiſerunt res ſibi commiſſas: & ideo dã nati ſunt in æſtimationem rerum, deinde res amiſſæ peruene runt in poteſtate dominorum? certè agetur contraria commo dati, vel actione ex conducto, vel vt reſtituatur æſtimatio, vel præſtetur res: vt ff. de condi. ſine cauſa. l. ij. & ff. cõmo. l. in com modato. §. vlt. vel ſi commodatarius, vel conductor nondũ prę ſtitit, habebit exceptionem ſi cõueniatur ex ſententia: vt j. eo.
4 l. j. §. ſi probare. † Item eſt authoritas rei iudicatæ maxima, vt non reſcindatur prætextu computationis, vel calculi: vt j. eod. l. ij. niſi error calculi exprimatur in ſententia. vt ſi iudex ita pro nuntiauerit, cùm conſtet Titium Seio ex illa ſpecie quinqua ginta, item ex illa ſpecie xxv. debere: idcirco Titium Seio in centum condemno: vt ff. quæ ſententia ſine appellatione. l. j.
5 † Item non reſcinditur res iudicata prætextu bonorũ inſtru mentorum: vt j. eod. l. ſub ſpecie. In negotio tamen publico ex cauſa permittitur huiuſmodi inſtrumentis vti intra triennium: & poſt id tempus quãdoque ſi præuaricatio arguatur, vel ma nifeſta fraus probetur: vt j. de ſenten. aduerſus fiſcum la. l. vni ca. Sed non reſcinditur res iudicata morte cognitoris. Item ge ſta quæ tranſlata ſunt in publica monumenta, nõ ideo minus
6 habent firmitatem: vt j. eo. l. vlti. Eſt † & authoritas rei iudi catæ magna quia ex ea indulgetur actori actio rei iudicatæ vel in factum: vt ff. de re iu. l. miles. §. vlti. & s. de re. cre. l. acto
7 ri. † Succumbenti autem actori, id eſt, abſoluto reo, non ipſo iure tollitur actio: quia poſtea ſolutum non repetitur: vt ff. de condi. inde. l. Iulianus quòd eſt mirabile: quia fortius tolli de bet actio, quàm dari: vt ff. de actio. & oblig. Arrianus. Sed for tè eſt ideo, quia actori alio modo nõ potuit lex ſubuenire, niſi indulgendo actionem: reo autem bene potuit ſubuenire, & ſi ipſo iure non extinguatur actio. vel obligatio, hoc eſt, per re medium exceptionis: [vt arg. op. ff. de eo per quẽ factum erit. l. j. §. ſi rem. & ff. vt in poſ. le. l. ij. §. debitori.] Inter alios autem regulariter nõ eſt aliqua authoritas rei iudicatę, ſed in caſibus præiudicat alijs: vt dicemus j. quibus res iudicata non nocet.

De executione rei iudicatæ. *Rubrica.*

1 *Sententia quando mandetur executioni.*
2 *Executio rei iudicatæ à quibus fiat.*
3 *Executio per quos ſeu quorum miniſterio fieri debeat, atq; inibi quis dicatur exe cutor.*
4 *Executio ſententiæ in quibus rebus fieri debeat, & quo ordine.*
5 *Executione ſententiæ facta in certis rebus ſi moueatur de eiſdem rebus controuerſia ab alio, quæ ſint partes iudicis.*
6 *Sententia intra quantum tempus mandanda ſit executioni, & an & quando poßit iudex tempus illud prorogare, uel arctare.*
7 *Pignori capta in exequendo rem iudicatam, poſt quantum tempus uendi debeant.*
8 *Executio ſententiæ latæ in rei uendicatione quando fiat.*

VONIAM parum eſſet ſententiam ferri:
* niſi & lata mandaretur executioni: *ideo ponit de executione rei iudicatæ. Videndum ergo quando debeat ſententia mandari executioni, à quibus, & per quos, in quibus rebus, & poſt
1 quod tempus. † Mandatur autem executioni ſententia, quando obſeruato ordine iudiciario, & cauſa cogni ta, conuicto debitore, vel cõfeſſo, lata eſt ſentẽtia ab eo qui ha bebat poteſtatem iudicandi. hoc eſt à iudice competenti: non

ab officialibus,vel executoribus eius:nisi ipsi tanquam arbi=
tri,& re vrgente,in rebus vilibus fuerint delegati:vt j.eod.l.j.
& l.si,vt proponis.& l.vlti.& ff.de re iudic.l.si cùm nulla.& ff.
de iu.l.vltima. Hæc ita sunt:nisi lata sententia legitime fuerit
postea causa iudicati nouata:tunc enim cessat ordo executio=
nis.Cæterum si non nouandi animo causa pignora vel fideius
sores accepti sunt,non cessabit executio:quippe cùm accesse=
rit aliquid rei iudicatæ non est à re iudicata recessum : vt ff.de
2 re iudi.l.si se.§.si ex conuentione.& j.eod.l.si causam. † Fit
executio ab ordinarijs iudicibus:siue ipsi iudicauerint,siue de
legati ab eis,siue etiam arbitri compromissarij confirmata sen
tentia voluntate partium expressim vel tacitè,cùm nulla pœ=
na vallatum sit arbitriũ. Et fit executio in prouincia per præ=
sides:Romæ autem per magistratus populi Romani.Item &
Romæ lata sententia mandatur executioni in prouincia,& è
conuerso.s.facta relatione ad eum iudicem,in cuius territorio
sit res,de quibus lata est sententia:vt ff.de re iu.l.à diuo Pio.j.
responso.& §.sententiam.& s.de arbit.l.pe.& de iu.l.properã
dum.§.sinautem reus. Per executores fieri debet executio.
3 †Est autem executor qui post sententiam inter partes audita
☞ omni & discussa lite prolatum iudicatæ rei vigorem ad effe=
4 ctum videtur adducere:vt j.eo.l.pe. †Debet fieri executio
in rebus condemnati:ita tamen vt stipendia non capiantur pi=
gnori : donec alijs rationibus possit rei iudicatæ satisfieri:vt
j.eo.l.stipendia.Sed & in rebus alijs habetur discretio.Primò
enim capiuntur mobilia.Secundò immobilia. Tertiò perue=
nitur ad nomina,siue iura:vt tamen confessi debitoris & non
diffitentis nomen pignori capiant:vt ff.de re iu.l.à diuo.§.in
5 venditione.& §.vlti.& pe.& §.sed vtrum.Si verò † super re=
bus corporalibus captis fiat cõtrouersia ab alio iudex qui exe
quitur sententiam debet summatim de proprietate rei cogno
scere:& si viderit rem esse condẽnati,exequetur sententiã:alio
quin dimittet eam:vt tamen hæc sententia non faciat præiudi
cium debitori:si res dimittatur:vel alijs,si res capiatur.Sic eue
nit,vt omnibus integris tantum vsucapioni inchoandæ res iu
dicata proficiat. Potest & illud dici quòd vbi controuersia
est de pignore id dimittatur,& aliud capiatur,si quod est sine
6 controuersia:vt ff.de re iu.à diuo.§.si super rebus. † Man=
datur executioni sententia regulariter post iiij.menses.Quan
doque tamen iudex arctat prædictum spatium . quandoque
prorogat pro causæ qualitate,& quantitate , vel personarum
obsequio,vel contumacia:sed perrarò intra statutum tempus
sententiam exequitur:veluti si alimenta constituantur,vel mi
nori xxv.annis subueniatur:vt ff.de re iu.l.ij. Prorogatio er
go temporis fieri potest plerunq;,abbreuiatio autem fit perra
rò,id est in casibus prædictis vel similibus.Si ergo non in casi
bus illis fiat abbreuiatio , suppletur condemnato tempus per
legem quod sententia sibi diminuit:vt ff.de re iudica.l.iiij.§.si
7 quis. † Quæret aliquis , quando rerum pignori captarum
fiat venditio?Et respondent quidam fieri post iiij.mẽses : sicut
& olim fiebat post duos:vt ff.de re iu.debitoribus.§.vlt.quod
satis dici potest,cùm pignus vendatur ex definitiua sententia.
Nam si venderetur ex interlocutoria , fortè expectaretur per
annum:vt §.de præscript.xxx.an.si quis.§.vlti.Vel per bien=
nium:vt in conuentionali pignore fit:vt j.de iure dominij im
pe.l.vlti.Vel fortè definitum est tempus in Græca constitutio
ne:vt innuitur j.de bo.autho.iudi.pos.l.vlti. Vel fortè iudex
definiet tempus:sicut recurritur ad eius arbitrium in his quæ
non definita sunt per legem:vt ff.de iure delib.l.j.§.vlti. Hoc
8 verum,in†simplici personali actione.nam in rei vendicatio=
ne vel reali,fit executio sententiæ,statim,si res statim restitui
potest. Alioquin datur tempus ad restitutionẽ,& satisdatur de
præstanda æstimatione,si non restituatur res:vt insti.de offic.
iudi.§.& si in rem actum sit. Nec obstat , quod legitur ff. de
vsuris.l.in fideicommissi:quia ibi agebatur actione ex testa=
mento,nõ rei vendicatione.Nec obstat quod legitur ff.quod
metus causa.l.si cum exceptione.§.quòd si homo.quia ibi age
batur actione,quod metus causa.quæ personalis est:vt not.s.
quod metus causa.

* ¶ Executioni Sententiæ effectus,est ea exequi,quæ iudicata sunt.ij.q.j.sicut xxv.q.ix.omnibus. Sententia igitur est executioni mandata , nisi probetur exceptio statim.c.literas.de resti.spol.l.si.C.de compens. Similiter nisi obijciatur quæstio falsi.C.si ex fals.instru.l.si. Item, nisi ius alterius lædatur.extrà. e. titu.cum super de testib. veniens. Sententia tamen lata per falsos testes falsã ve instrumenta tenet,donec ostendatur contrarium.ff.de re iudi.l.diuus. Sed falsitate comperta,nullius erit momenti.c. accepimus. de fide instru. Sed reuocari poterit sententia vsque ad quadriennium ,vel per officium iudicis vsque ad triginta annos : vel si criminaliter agatur , vsque ad xx. annos. C. de fals.l.querela.c.cùm venerabilis.extra.de excep.c.licet.extra.de proba.Debet tamen executio differri,si per eam alicui præiudicium generetur. extra. eod. cùm super.Martinus.

De vsuris rei iudicatæ. *Rubrica.*

1 ☞ *Condemnati ad solutionem certæ pecuniæ si non soluant,qua pœna afficiantur, & nume.4.*
2 *Vsuræ ex quo tempore currant aduersus condemnatos non soluentes.*
3 *Vsuræ quare non currant aduersus condemnatos intra quatuor menses à tempore latæ sententiæ.*

VONIAM sæpe contingit pecuniã in sen=
1 tentia deductã,elapso†legitimo tempore,non
solui:videamus quæ pœna,& quando impona
tur non soluentibus.Et quidẽ pœnæ loco statu
tum est vt maximis vsuris subijciantur.i.cente
2 simis,que†currere incipiunt,demum post qua
tuor menses à tempore sententiæ cõputandos:si non fuerit ap
pellatũ,aut si appelletur,currũt à die cõfirmationis primæ sen
tentiæ:vt j.eo.l.j.& l.eos.Interim autẽ.i.in quadrimestri tem=
pore nulla omnino currit vsura:etiãsi prius currebat:sed nec
interim cõuenitur fideiussor,sicut nec principalis debitor:alio
quin per mediã personã fideiussoris cõpelleretur reus satisfa=
3 cere.Et caue†tibi:quia non dico interim cessare vsuram:quia
prior actio iure nouationis sit extincta:licet hoc dicãt qdã ar.
eius quod dicitur j.e.l.vl.ibi,si enim nouatur &c. Sed est alia
ratio:quia expectãtur maiores vsuræ post quadrimestre tem
pus.Itẽ quia lex ex humanitate voluit subuenire dãnatis:vt ff.
de cõpensa.si cũ militi.§.j.Itẽ quia noua quædã forma veteri
actioni tribuitur.perpetuatur enim in xl.an.& fit trãsitoria in
heredes:tamẽ adhuc durat actio prima post sentẽtiã.ff.de pig.
l.grege.§.etiã.& de fideius.l.fideiussor.& l.& ita.§.& post.&
4 §.an.& de iu.l.argentariũ.§.nomine.Prædictæ†autem vsuræ
cẽtesimæ de sorte tantũ præstãdæ sunt,nõ de prima vsura:etiã
si in cõdẽnatione sit deducta:vt j.e.l.vlt.alias nõ inuenitur vsu
ra legitima centesima:nisi in casibus:vt diximus s.de vsuris.

Si plures vna sententia sint condemnati. *Rubrica.*

1 ☞ *Sententia in plures pro partibus exequenda.*
2 *Damnatum uno reliquo absolui.*

NQVANTVM debeat sententia mãdari
executioni,vbi vnus tantũ est cõdẽnatus,nõ est
dubiũ:vt s.diximus.Si verò plures vna sentẽtiã
condẽnantur,dubitari potest.Sed sciendum est
1 eos†pro parte debere soluere,&exigi,& cõtra
eos sentẽtia mãdari ꝓ parte virili executioni.Siue autẽ ꝓ par=
te tenebãtur,siue etiã insolidũ:quod est mirabile:quia sentẽtia
cõtra aliquẽ lata nõ deberet ei parere exceptionẽ:vt ff.de ex=
2 cep.rei iud.l.euidẽter.Sed certè hoc est ideo, † quia in reliqua
parte per iudicẽ tacitè absolutus videtur:& ideo sentẽtia ꝓ eo
tacitè lata,prodest ei:non ea,quæ expressè cõtra eum lata est.

Quibus res iudicata non nocet. *Rubrica.*

1 ☞ *Sententiam inter alios latam in ciuili uel criminali causa alijs non nocere in eodem negotio uel simili.& an id sit perpetuum.nu.3.& 4.& 6.& 9.& 11.*
2 *Agi non posse alieno nomine in causa criminali,& an id sit perpetuum.*
5 *Sententia lata contra debitorem an & quando præiudicet creditori respectu pignoris sibi obligati.*
7 *Absolutus in causa criminis an & quando poßit ab alio accusari de eodem crimine.*
8 *Sententiam absolutoriam latam pro reo adulterij postulato proficere etiã adulteræ.*
10 *Sententia quibus casibus prosit alijs quam ei,pro quo lata est.*

ICTVM est suprà quibus noceat sententia,
& contra quem mandatur executioni , modò
1 videamus quibus nõ noceat. † Et quidem re=
gulariter traditur in ciuili,& in criminali cau=
sa,sententiam inter alios latam alijs non noce=
re:vel in eodem negotio,vel simili:siue hi , qui
experti

experti ſunt ciuiliter ſuo nomine contendebant, ſiue etiam noſtro: ſed tamen non præcedente, vel ſequente voluntate noſtra: etiamſi tales erant quibus liceat agere ſine mandato: vt infrà eodem, l. j. & ij. & iij. & iiij. & ff. de procu. l. ſed & hæ perſonæ. j. reſponſo. & ff. iud. ſolui. l. iij. §. j. Sed & in criminali cauſa hoc idem ſtatuitur, ſi fuerit inter alios eorum nomine acta:
2 alieno † enim nomine non poteſt agi: vt ff. de pub. iu. l. pe. §. j. niſi in caſu, id eſt, in crimine iniuriarum: cùm illuſtris eo crimine accuſatur, vel ipſe alium accuſat: vt infrà de iniur. l. vlti.
3 Sed † licet (vt dictum eſt) non noceat ad amiſsionem cauſæ ciuilis: nocet tamen quantum ad qualequale præiudicium. vnde & cohæredi licet appellare damnato cohærede: vt ff. de ap-
4 pel. l. à ſententia. §. amplius. Et quãdoq; † licet omnino in ciuili cauſa lata ſententia, vt ſi is cui primum actio vel defenſio competit, ſequentem agere patiatur: veluti ſi debitor experiri paſſus ſit creditorẽ de proprietate pignoris, aut maritus ſocerum vel vxorem de proprietate rei in dotem acceptæ, aut poſſeſſor, idemq; emptor venditorem de proprietate rei emptæ vel emphyteuta proprietarium. Et dici poteſt quòd verbum experiri propriè ponatur in perſona creditoris, & debitoris, cùm vni rei vendicatio, & alteri hypothecaria competat: at in ſocero, & in vxore, & venditore ponitur experiri, pro defendere, cùm eis non detur actio: vt ſuprà de rei vendi. l. doce. & probatur ex ſequenti litera ff. de re iudi. ſæpe. §. cur autem. Sic & è contrario defendere ponitur quandoque pro agere: vt ſuprà de teſtibus. l. prima. & ff. de alie. iu. mu. cau. l. penulti. vel etiam ſi in omnibus prædictis perſonis experiri ponitur propriè, poteſt bene admitti. Nam & ſi agere non potuerint, præiudicat tamen mihi lata ſententia contra eos: quia ego potui prohibere eos quominus agant: & quia ex voluntate mea iudicatum videtur de iure quod habui ex perſona agentis. at vnus hæres nõ poteſt prohibere cohæredem quominus agat, vel cõueniatur pro hæreditaria portione: & multominus prohibere poſſet extraneum, quominus ageret, vel conueniretur
5 ex perſona ſua: vt in ea. l. ſæpe. §. cur autem. † Lata autem ſententia contra debitorem præiudicat creditori in pignore ſibi obligato: ſi lata eſt antequam creditori pignus obligaretur. Si autem lata eſt poſtea, aut lata eſt, ignorante creditore, aut ſciente. ſi ignorante, non præiudicat: ſecus ſi ſciente: vt ff.
6 de excep. rei iu. l. ſi mater. §. vlti. & de pig. ſi ſuperatus. † Itẽ & nocet alijs ſententia in ciuili cauſa, vbicunque fit ius ex ea. vt in quærela inofficioſi teſtamenti, & in cauſa filiationis: vt ff. de inoffic. teſta. Papinianus. §. ſi ex cauſa. & de liber. agno. l. prima. §. vltimo. & l. ij. & iij. in princip. Item in cauſa ingenuitatis: niſi detecta fuerit colluſio, vt diximus ſuprà de libe.
7 cauſa. & de colluſione detegenda. Sed † & in criminali cauſa ad aliquid nocet res iudicata inter alios. Si enim de aliquo crimine es à Titio accuſatus, & abſolutus, non poteris de eo crimine ab alio accuſari: niſi iſte nouus accuſator doceat de præuaricatione primi accuſatoris: vt ff. de præuarica. l. præuaricationis. Et idem in populari actione: ſi, bona fide agente actore, reus eſt abſolutus, non conuenitur ab alio poſtea: vt ff. de iu
8 reiurando. l. eum qui. §. in popularibus. Item † ſpeciale eſt in crimine adulterij, vt abſoluto reo adultero, proficiat res iudi-
9 catæ adulteræ. Sed è conuerſo † generale eſt in omni crimine quod aliquo condemnato de crimine quocunque, non præiudicat alij ea ſententia: vt ff. ad leg. Iuli. de adulte. l. denuntiaſſe.
10 §. quæritur. Item † & illud notabile eſt, quòd vnius ex appellatoribus victoria prodeſt, alijs quandoque: vt infrà ſi vnus ex pluribus appella. l. prima. & ſecunda. Item & in ſeruitutibus prædialibus vno dominorum communis prædij, cui ſeruitus debetur vincente in cauſa ſeruitutis, res iudicata proficit alij domino. ff. ſi ſeruitus ven. l. loci. §. ſi fundus. Item & reſciſſo teſtamento per quærelam extraneo agente, proficit alijs victoria: vt ff. de inofficioſis teſtamentis.
11 poſthumus. §. ſi quis. Aliter autem † non nocet res iudicata inter alios: niſi illi alij fingantur idem nobiſcum: puta ſi eis ſucceſsimus ſingulari vel vniuerſali titulo: vel ſi quid ſimile interuenit: vt ff. de exception. rei iudica. ſi à te. §. vltimo. & l. & an eadem. primo reſponſo. & l. except. rei iudi. nocebit.

Comminationes, epiſtolas, programmata, ſubſcriptiones, rei iudicatæ authoritatem non habere. *Rubrica.*

1 ☞ *Iudicis epiſtolam ius non facere.*
2 *Comminatio quando, an non, operetur.*
3 *Programma quid.*
4 *Comminatio cur ius non faciat.*

VIDIMVS quãdo ſtatutum iudicis alijs non noceat. Videamus, quando non noceat illis eiſ-
1 dem contra quos prolatum eſt. † Sciendum eſt igitur effectum non habere ſententiæ, quod per epiſtolam præſes iuſsit aliquam pecuniam ſoluere: vt j. eod. l. prima. Item ſuſcriptio ſententiam, cauſa cognita, latam non reuocat, vel reſcindit: vt ff. de re iudi. quod iuſſit. & j. eodem, l. ea quæ. & l. iudex. l. Item præſidis interlocu-
2 tio apud acta ſignata de duplo, † vel quadruplo præſtando: niſi debitor ſatisfaciat: volũtas eſt potius comminantis, quàm ſententia iudicantis. Nec enim vox omnis iudicis iudicati cõtinet authoritatem: vt j. eod. l. interlocutio. & ſuprà de ſenten. & inter. l. ex ſtipulatione. In vſuris tamen comminatio operatur vt debeantur pupillis à tutoribus: vt ff. de adminiſtratione tutorum. l. tutor, qui. §. ſi deponi. Item programma non ha
3 bet vim rei iudi. vt j. eod. l. programma. † Eſt autem programma procedens ſcriptura vt dicunt, id eſt, quæ per plures prouincias, vel loca deſtinatur: & ſecundum hoc caderet in nomine epiſtolæ deſtinatæ prouincijs, vel ciuitatibus. vel dic eſſe programma ſcripturam publicè propoſitam. Prædicta enim
4 ideo † ſtatuuntur: quia cauſa cognita præſentibus partibus congruo loco, & magno conflictu ſententia in ſcriptis eſt ferenda: vt s. de ſenten. & interloc. l. cùm ſententia. & de ſenten. ex breuic. l. hac. & quomodo & quando in l. ea, quæ. & ideo paucis literis temere deſcriptis prædicta explicari nequeunt: vt j. eod. l. vlti.

Si ex falſis inſtrumentis, vel teſtimonijs iudicatum ſit. *Rubrica.*

1 ☞ *Sententia lata ob falſa inſtrumenta quomodo retractetur.*
2 *Sententia an poſsit retractari eo prætextu, quòd ex falſis teſtimonijs lata ſit.*

DICTVM eſt qualiter deficit vigor ſententiæ vel ſtatuti à iudice etiam inter eos, inter quos eſt prolatum ratione non adhibitæ ſolennitatis: nunc videndum eſt, qualiter deficiat etiam adhibita ſolennitate: quod con-
1 tingit propter falſa inſtrumenta. † Eſt autem ſciendum, quòd ſi iudex tulerit ſententiam ob falſa inſtrumenta, retractari poteſt ſententia per beneficium in integrum reſtitutionis, licet non ſit appellatum, vt infrà eodem, l. prima & ſecunda. imo & ſoluti datur repetitio: vt infrà eod. l. vltima. Diſtingue tamen, vtrum in prima cauſa mota fuerit quæſtio falſi, & tunc ſit opus appellare: [vt ſuprà de fi. inſtrument. l. vltima. an non, vt tunc non ſit opus appellare.] Quid ergo ſi plures fuerint adhibitæ vel adhibendæ probationes: quædam teſtium, quædam inſtrumentorum veracium, quædam falſorum, nunquid reſcindetur ſententia ob hoc quòd vnum inſtrumentum probatur falſum? Reſpondeo quod non, niſi probetur, quòd iudex ob id inſtrumentum quod credebatur verum, dederit ſententiam: vt innuitur: vt infrà eodem, l. prima. & ſecunda. & idem dicitur
2 in atteſtationibus: vt infrà eodem, l. falſam. Si † autem falſa fuerint teſtimonia, id eſt, ea quæ dicta ſunt à teſtibus: ait Placen. non reſcindi ſententiam: niſi pecunia corrupti fuerint: arg. eius quod eſt ff. de re iudic. l. diuus. Ego puto idem in teſtibus, quod in inſtrumentis: vt ſiue interueniat pecunia, ſiue non retractetur ſententia. Eſt enim eadem vis inſtrumentorum & teſtium: vt ſuprà de fi. inſtrumen. in exercendis. Et teſtes inſtrumenta dicuntur: vt ff. de fide inſtrumen. l. j.

Prꝫterea rubrica generalis est in testimonijs & instrumentis.
Item pro hoc est,quod dicitur,tutorem excusatum falsa excu=
satione non liberari ab onere tutelæ:vt s.si ex fal. alleg. excu.
sit.l.j.Et est sciendum in his quòd etiam propter falsa instru=
a menta,[a] vel testimonia.lata sentẽtia tenet quidem mero iure;
sed retractatur per in integrum restitutionem:vt ff.de re iudi.
diuus.Est tamen pupillorum fauor,vt ipso iure nulla senten=
tia sit quantum ad præiudicium minoris:vt s.si ex fal.alle.ex=
cu.sit.l.j.& ij.

a ADNOTATIO. ¶ Propter falsa instrumenta. Vide ad hoc Bart.in l. admonendi.de iureiuran.Bald.in marga.versi.sententia.in iij.col.Barto.in l. nam & postea §.si minor.versi.contra hoc oppo.ff.de iureiu.docto.in l.fi.C.si ex fal.instru.Bald.& doct.in l.j.v.oppo.C.de condi.inde.& do.Alex.de Imo. in l.diuus.de re iudi.vbi habes totam materiam huius breuis tituli.

De confeßis. *Rubrica.*

1 ☞ *Interrogationes in iure quando locum habeant, & in quibus casibus.*
2 *Confessus quando habeatur pro iudicato. & nu.4. & 7. & 9. & 11. & 15.*
3 *Confeßio facta extra iudicium an probet.*
5 *Confeßio iuri uel naturæ contraria an præiudicet confitenti.*
6 *Confitens factum cuius nomine non est cum alio actio,an sibi præiudicet.*
7 *Confeßio facta in iudicio absente aduersario an præiudicet confitenti.*
8 *Confeßio tutoris,uel curatoris,uel procuratoris an præiudicet domino.*
8 *Confeßio errantis in facto an ei præiudicet.*
10 *Confessus in iure ante litem contestatam in præiudicium suum an & quando poßit per pœnitentiam reuocare confeßionem suam.*
11 *Confessus an ita habeatur pro iudicato,ut non sit necesse, sententia iudicis ipsum condemnari. & nu.sequen.*
13 *Confessus quando habeatur pro iudicato in causa criminali.*
16 *Confeßus censeaturne is,qui interrogatus per iudicem nihil respondet,uel obscurè respondet.*

E VERE condemnatis dictum est. Sequi=
tur,vt videamus de quasi condemnatis,id est
de confessis. Videndum ergo quando locum
habeat iste titulus,& quando alicui preiudice
tur.ex confessione sua. Habet autem locum
ista rub.post litem contestatam. Sed edictum
de interrogatorijs actionibus locum habet ante lit.cõtest.tan
1 tum. Vnde†ex eo edicto fiunt interrogationes ante lit.conte=
sta.principalis causæ;sed tamen exposito libello super eam in
casibus xj.hoc est,cum quæritur an aliquis sit hæres, vel pro
qua parte sit hæres,vel qualiter sit hæres : vt ff.de inter. act. l.
si defensor.§.illud.Item cùm quæritur an quis seruum noxiũ
possideat:vt ff.de inter.actio.l.qui inter. Item cum quæritur,
an possideat ædes,quarum nomine petitur cautio damni infe
cti,& pro qua parte possideat:vt ff.de interro.act.l.non alie=
num.& l.qui seruum.§.vlti.Item cum quæritur an sententia
sit quadrupes,vel vtrum penes se habeat peculiũ,vel an sit ma
ior[vel minor:]vt ff.de intero.act.l.si quis in iure.& l.si defen
sor.§.vlt.& l.de ætate.j.responso.Itẽ in reali actione cùm quæ
ritur an quis possideat,& pro qua parte,& in xij.generali vbi
cunq; æquitas mouerit iudicem:vt ff.de inter.act.qui seruum.
§.vlti.& l.pe.Et fiunt etiam in illis casibus interrogationes in
iure.i.apud iudicẽ;licet in itinere,vel in domo hoc agatur : nõ
obseruato etiam loco,in quo definitiua sententia solet ferri:
quia res ista nõ exigit plenam cognitionem:vt ff.de inter.act.
l.voluit.§.quòd ait.& l.si defensor.§.illud.alioquin contrariũ
esset:vt ff.de iusti.& iure.l.pe. Titulus autem iste locum ha=
bet post lit.contest.& bene est vt huius rubricæ sententiã bre
2 uiter comprehẽdamus sub regula. † Est autem regula talis.
Confessus in iure contra se,quòd ius & natura nõ respuit,vel
certam speciem,vel quantitatem se debere,vel factũ cuius no
mine cum alio possit esse actio,vel rem esse meam,pro iudica
to habetur.Et notandum est,quòd singula verba regulæ in se
pondus habent.nam ideo dictum est de confesso in iure:quia
3 †facta confessio extra iudicium non plenè præiudicat alicui.
licet Iaco.dixerit contrariũ:vt ff.de inter.act.l.j.§.vlt.& vt di
ximus s.de proba.l.probari debet.& s.de non nu.pecu.nisi fa
cta confessio extra iudicium vim pacti in se habeat:vt si quis
confiteatur se debere ex certa causa:vt diximus s.de non nu.
4 pecu.Item†ideo dicitur contra se:quia alicuius confessio dici
potest præiudicare;sed non prodesse:vt ff. de interro.act.l.de
etate.§.j.Item ideo dicitũr quod ius & natura non respuit:
5 quia†si confessio fuerit iuri,vel naturæ contraria,non præiu=
dicat alicui.Nam falsæ confessiones naturalibus debent con=
uenire:si ergo confitear illum esse filium meum , qui maioris
est ætatis quam ego,mihi non præiudicatur:vel si confitear il=
lum esse seruum meum,qui verè est liber:vt ff.de inter. act. l.
confessionibus.& l.si is cuius. Vel si confiteor eum esse seruũ
meum qui est in captiuitate hostium,nec est in mea potestate
quamuis iura postliminiorum possunt interim reficere nos.
vel si confitear eum esse seruum meum qui non potest esse ser
uus meus : vt quia prohibitus est mihi alienari , vel seruus est
Christianus,& ego sum Iudæus : vt ff.de inter.act.l.si seruus.
Quòd autem dicitur se debere certam speciem,vel quantitatẽ
ideo dicitur;quia vbi quis confitetur incertũ,non habetur pro
iudicato vrgeri tamen debet,vt certũ cõfiteatur,vt sic habea=
tur pro iudicato. Idemq; & si is qui cõueniatur rei vendicatio
ne confitetur rem esse meam;vt ff.eo.l.certum.Item ideo dici=
6 tur†vel factum cuius nomine &c.quia si confitear me fecisse
id cuius nomine facti cum alio non est actio,non teneor,vt ec
ce si impubes vel genitalibus carens confiteatur se adulteriũ
commisisse,non trucidabitur. Idem & si confitear me occi=
disse hominem qui viuit,vel naturaliter defunctum,vel homi
nem non vulneratum confiteor me vulnerasse.Si enim à quo
cunq; vulneratus esset,actio quæ in illum competeret,confes=
sione mea in me trãsfertur:vt ff.de inter.act.l.si is cuius.& ad
l.Aquil.l.inde Neratius.§.vlti.& l.hoc apertius.& l.proinde.
& j.eod.l.qui Stichus.& vt diximus s.ad l.Aquil. Quòd au=
7 tem†dicitur in fine,pro iudicato habetur:verum est,si fiat cõ=
fessio pręsente aduersario:nam,eo absente,facta confessio nõ
præiudicat confitenti,quia non solet quis absenti condemna=
ri.Nec qui iurat de operis,obligatur,scilicet sacramento sibi à
iudice delato vt iuret sibi operas deberi absente liberto.Si ta=
mẽ procurator,vel tutor,vel curator aduersarij intersit:perin=
de est ac si intersit aduersarius:vt ff.e.l.certũ.§.si quis.& de in=
8 ter.act.l.vl.†Tutores tamẽ,vel curatores,vel procuratores,nõ
sufficit fateri in præiudicium dominorum;vt ff.eod.l.certum.
§.sed an & ipsos.quod quidam intelligunt,si probetur à domi
no contrarium:alioquin stabitur confessioni secundum con=
suetudinem generalem. Vel fortè minor implorabit benefi=
cium in integ.restitutionis ne alioquin præiudicet ei cõfessio
tutoris,vel non præiudicet : si minore ignorante vel absente
9 fiat. Secus si eo sciente , & non contradicente fiat.Item†con=
fessus habetur pro iudicato : nisi errauerit in facto : vt ff.eo=
dem,l.non fatetur. Cuius probationem inducere potest vsq;
10 ad sententiam : vt ff.de iur.& fac.igno.l.error. Ante † litem
verò contestatam si quis confiteatur in iure:id est , apud ma=
gistratum in præiudicium suum , & velit pœnitere , facilius
consequitur veniam. Distingue tamen , vtrum confiteatur
quod scit esse falsum,an quod ignorat.si sciat , reuocat con=
fessionem antequam lis sit contestata contra eum , pro eo
quod confessus est,non autem postea ; nisi actori obijciatur
scientia sua;& tunc reuocat reus etiam post lit. contestatam.
Quandoque tamen etiam ante litem contestatam non reuo=
cat reus cõfessionẽ:vt si à certa persona petere volebat actor,
vel si vsucapione completa à possidente reus vult ante litem
contest.pœnitere cum captione actoris:vt ff.de rei vendi.l.is
qui.& l.sinautem.& de dolo.l.pe.Si autem ignorat falsum, si
quidem iusta sit ignorantia,succurritur ei probanti rem aliter
esse quàm dixit:vt si aduersarius replicet,de scientia probet.
Si autem ignorantia culpa dolo proxima interueniat,non suc
curritur ei:vt si crediderit se institutum ritè ab eo qui detineba
tur furore: vt ff.de interroga.actio.de ætate.§.qui iusto. Item
11 †habetur cõfessus pro iudicato,si pubes est:licet si ponamus
esse minorẽ xxv.an.possit in integrum restitutio,pupillo au=
12 tem ipso iure non†præiudicat confessio:vt ff.eod.l.certum.§,
pe.Item quod dixi confessum haberi pro iudicato , sic intelle=
xerunt pleriq; vt iam per iudicis sententiam non debeat dam=
nari.si quidem nullæ sunt partes iudicis in confitentem : vt ff.
ad l.Aquil.proinde.§.vl.vnde & cõfesso interim currunt tem
pora quatuor mensium:vt ff.eo.l.certum.§.vlt.& de re iudic.l.
debitoribus.Sed certè licet nõ sunt aliquæ partes in cognoscẽ
do,vel

do,vel interrogando:ſunt tamen aliquæ in pronuntiando,vel
in æſtimando quantitatem damni:vt ex eadem l.proinde.&
13 ff.eod.l.Iulianus.In criminali tamen† cauſa certum eſt confeſ
ſum eſſe damnandum ſecundum omnes:vt ff.de cuſto.& ex-
hi.re.l.ſi confeſſus.In ciuili autem cauſa puto diſtinguẽdum,
an actor cœperit agere cauſam iudiciario ordine per libellũ,
& ſimilia.vt tunc confeſsionem debeat ſequi ſententia extra
ordinem,vel ex abrupto fecerit quis reum per ſacramentum
à præſide interrogari,vt tunc nulla debeat ſequi ſententia:ſed
præcipiatur à præſide pecuniam intra legitima tempora ſol-
14 ui:ſicut quotidie ſeruare videmus.Item † habetur confeſſus
pro iudicato nedum in ciuili cauſa, ſed in criminali : ſi tamen
confiteatur ſponte,non formidine tormentorum. Nam ſi for-
a midine tormentorum [a] confiteatur, ſibi non præiudicat:niſi
poſtmodum liberato eo à tormentis perſeueratum ſit in falſa
demonſtratione confeſsionis: vt ff.de quæſtionibus.l.j.§.di-
15 uus.& §.ſi quis vltro.Item habetur † confeſſus pro iudicato,
etiam in liberali cauſa:vt C.de liberali cauſa.l.iubemus. Nec
obſtat quod dicit in eodem titu.l.interrogatam.quia ibi non
fuit facta cõfeſsio in iudicio,ſed apud iudices:cum nulla eſſet
de libertate quæſtio:vt diximus ſ.de libe.cauſa. Hoc de con-
fitentibus præcedente,vel non præcedente interrogatione iu-
dicis, vel alterius partis:vt ff.de interroga.actio.l.fine. Sed
16 †quid ſi interrogatus à iudice noluit reſpondere?Perinde eſt
ac ſi aliquid ſit confeſſus contra ſe quod aduerſarius aſſerebat.
Idemq́ eſt & ſi quis obſcurè reſpondeat,vt incertum dimittat
interrogantem:vt ff.de interroga.act.l.de ætate.§.ſi cum. &
§.qui tacuit.& §.nihil intereſt. Nec eſt prætermittendum
quòd quidam ſuper iſtum titulum ſcripſerunt authen.falſum
ſic.Si debitor fuerit cõfeſſus de debito,vel de rebus alijs,corã
vicinis vel amicis,pro eodem habetur,ac ſi coram iudice, vel
apud magiſtratum confeſſus fuiſſet.nec enim eſt in corpore
authenticorum.Extat autem authentica de teſtibus, quæ lo-
quitur de confeſsione creditoris dicentis ſibi pecuniam eſſe
ſolutam:vt notauimus ſuprà de teſtibus. Patet ex prædictis,
quòd illa verba confeſſos in iure pro iudicatis haberi, placet,
plenæ ſunt myſterijs,& ſubiacent inſidijs,& multiplices ad-
mittunt diſtinctiones.

a ADNOTATIO. ¶ Tormentorum.Ad iſtam q.vide Bart.in l.j.§.di-
uus Seuerus.ff.de quæſtio.Bald.in l.in bonæ fidei.verſic. item quæro de con
feſsione.C.de reb.cre.domi.Alexand.de Imol.in l.diuus.ff.de quæſtio.canoni
ſtas.in ca.ex literis.de confeſ.eundem do.Alexand.in conſil xciij.in j.vol. &
in conſil.lxxix.in ij.volu.multa per do.Bartho.Soci.in conſi. cxxviii. incipi.
in cauſa Gabrielis.verſic.confirmatur.in ij.volu.char.cvj.& in conſi.cclxiij.
incip.circa primum conſultationis articulum.verſi.vlt.addo in eod.ij. volu.
chart.clxvij.vbi diffuſè de iſta materia.

Res inter alios acta,vel iudicata alijs non nocet. Rubrica.

1 ☞ *Acta inter alios non nocere,neque proficere alijs regulariter.*
2 *Acta inter aliquos quibus caſibus alijs noceant.*
3 *Acta inter alios quibus caſibus alijs proſint.*

IVDICATA plerunq; nõ nocent alijs,
& quandoq; nocent,& quandoq; proficiũt
alijs:vt plenè diximus ſ.qui.res iudi.nõ no.
1 Et hic illa intelligãtur repetita.†Acta ſimi-
liter inter alios non nocent neq; proficiunt
alijs, regulariter: ſicut patet in ſolutione:ſi
vnus ex hæredibus debitoris ſoluerit credi-
tori.Nam cæteri non aliter compelluntur ſoluere nec proba-
to debito:vt j.eod.l.j.Item in diuiſione,ſi quidam de cohære-
dibus diuiſerunt alijs ignorantibus:vt ſ.fami.erciſc.l.cohære
dibus.Item in iureiurando:vt ff.de iureiuran.l.iij.§.ſed an ius.
2 Quandoq; † etiam inter alios acta nocent:puta imperatore
vendente rem alienam vt ſuam,vel vendente rem communẽ
ratione partis:vt ſ.de quadrien.præſcrip.l.bene.& de cõmu-
3 nium rerum ali.l.j.Sed † & quandoque proſunt,vt ecce libel-
lum de communi cauſa dedimus:ſed vni reſponſum eſt.pro-
ficit tamen vtrique reſponſum:vt ſ.de diuer.reſcri.l.ſi libellũ.
Item ſi reus dilationem impetret,etiam actori proderit:vt ſu-
prà de temporum in integrum reſtitutione.l.penulti. Item ſi
maior ſeruitutem habeat cum pupillo,licet neuter vtatur:ra-
tione tamen conſortij nec maior damnificatur:vt ff.quemad-
mo.ſerui.amit.l.ſi communem.Item & iuſiurandum alterius
prodeſt mihi.vt ecce detuli iuſiurandum tibi,vt iurares me ti-
bi vendidiſſe hanc rem decẽ:& tibi ex empto,& mihi ex ven-
dito datur actio ratione perplexitatis, & idem in ſimili-
bus: vt ff.de iureiurando.ſi duo.§.is qui.primo reſponſo.& §.
Marcellus.

De relationibus. Rubrica.

1 ☞ *Relatio facta à iudice ad ſuperiorem iudicem uel ad principem quando ualeat.*
2 *Relationes in delictis an & quatenus admittantur.*
3 *Relatio quomodo ſit facienda.*

QVALITER iudex in cauſa procedere,&
ipſam definire debeat, plenè dictum eſt. Sed
quia cauſam ipſam ante ſententiam, vel poſt
ſententiam contingit referri ad principem,vel
ad aliũ conſilij cauſa:ideo de relationibus ſup-
1 ponit.†In his autem diſtingue ita:quia aut iudex refert ne-
gotium ad ſuperiorem,vel ad imperatorẽ,vt inſtruatur,quali
ter in tali cauſa debeat iudicare:aut quia vult euitare onus iu-
dicãdi.Si ideo refert vt inſtruatur,aut petit inſtrui ſuper facti
qualiter,ſcilicet,vt ea principi notificata reſcribat quid ſuper
ea debeat præſumi:& tunc eſt improbata relatio aut ſuper iu
re:& tunc approbatur relatio:vt ff.de iudic.eum qui.§.iudici
bus,& authen.de iudicibus,§.vltimo.ita tamen,ſi ante ſenten-
tiam,& non poſtea, omnibus plenè notificatis principi fiat.
Item & oportet partibus,conſultationis exemplum ilico edi
apud acta:vt ſi cui fortè relatio minus plena vel contraria vi-
deatur,is refutatorias preces id eſt appellationem apud acta,
ſi nõ dilatione fruſtratoria faciat:vt j.eodem,l.j.Appellare er-
go poteſt tunc,& ilico à conſultatione ſemiplena,vel contra-
ria.quæ ſi non fecerit non appellabit poſtea à conſultatione,
ſed à ſententia:propter iniquitatem iudicis:vt ff.quando ap-
2 pel.ſit.l.j.primo reſponſo. † In delictis autem cognoſcendis,
vel puniendis,eodem modo admittitur relatio : quippe tunc
demum relationibus plena veritas eſt,cùm vel allegationibus
repelluntur,vel reprobantur partes,vel probantur aſſenſu:vt
3 j.eo.l.ij.† Adeo autem plenè in relatione omnes omnino cau
ſæ comprehendendæ ſunt,vt propemodum actorum recen-
ſione non ſit opus:acta tamen neceſſaria ſunt ſociãda:vt j.eo.
l.vltima.Et habent iſta locum,cùm iudex refert negotium cõ
ſulendo de iure bona fide.nam ſi non dubitet:ſed fingat ſe du-
bitare,punitur in xxx.libris auri.& maximè in criminalibus,
in quibus ſi iudex certus eſt quid ſibi faciendum ſit,ad princi-
pem non crimina,ſed vindicta referenda eſt:vt ff.de offici.præ
fect.præto.l.antepenult. Quandoq; tamen ſpeciale eſt, vt in
crimine primo feratur ſententia,ſic deinde principi ſcribatur
vt æſtimet,an ſequenda ſit ſententia:puta ſi præſes prouinciæ
deportauit aliquem in inſulam:vt ff.de inter.& relega.l.inter
pœnas.& de iniuſto rupto teſtamento.l.ſi quis filio.§.quid ta
men.Si verò fiat relatio vt remittatur onus iudicandi,impro-
batur ea relatio:vt in authen.vt iudices non expec.ſacras iuſ-
ſiones.§.iubemus.niſi relatio fiat ideo,quia is qui refert,nõ ha
bet poteſtatem iudicandi propter ſemiplenam iuriſdictionẽ
ſuam:vt quia erat legatus proconſul,vel quia tantum cogni-
tio erat ei mandata:vt ff.de offic.proconſul.l.ſolet.& l.ſi quid,
& j.ad l.Cornel.de fal.l.vbi.

De appellationibus,& conſultationibus. Rubrica.

1 ☞ *Appellationis remedium quare ſit inductum.*
2 *Appellatio quid ſit.*
3 *Libellus appellatorius quomodo ſit concipiendus.*
4 *Appellare quis poßit.& nu.6.& 8.*
5 *Appellatio ut teneat,an oporteat ſententiam ualere.*
7 *Procuratorem poſſe appellare & per ſe,& per procuratorem.*
9 *Damnati in cauſa criminali nonunc quibus liceat appellare.*
10 *Patrem,item etiam matrem pro filio condemnato poſſe appellare.*
11 *Appellatio condemnati nomine interpoſita ab extraneo an & quando teneat.*
12 *Legatarijs an & quando liceat appellare à ſententia,qua hæres condemnatus eſt.*

13 *Contumax an & quando appellare possit.*
14 *Appellari posse à nominatione ad ea munera, quæ sunt publica authoritate & utilitate: aliter atq; à nominatione ad ea munera, quæ authoritate quidem publica sunt, non etiam utilitate.*
15 *Appellari posse à sententia diffinitiua. & an & quando ab interlocutoria.*
16 *Appellari an possit à possessione momentanea.*
17 *Appellari posse ab iniuria iudicis, quomodo intelligendum sit.*
18 *Appellatione interposita ab uno capitulo sententiæ an executio aliorum capitulorum differenda sit.*
19 *Appellari an & quando possit ab iniqua interpretatione sententiæ.*
20 *Appellari à quorum iudicum sententia possit, & à quorum sententia non possit appellari, nu. seq.*
22 *Appellari non posse à sententia arbitri.*
23 *Appellari ad quem debeat: & quis ordo seruandus sit in appellationibus prosequendis.*
24 *Error an & quando noceat appellanti alium iudicem pro alio.*
25 *Appellari quis debeat, cum appellatur à sententia delegati.*
26 *Appellatio qualiter sit interponenda.*
27 *Libello appellationis iudici à quo appellatur, porrecto, quæ sint ipsius iudicis partes, & quæ sint partes appellantis.*
28 *Libelli dimissorij (quos apostolos uocant) quomodo sint concipiendi.*
29 *Appellatione nõ admissa per iudicem à quo appellatur, qua ratione consulatur ipsi appellanti. & nu. 34.*
30 *Iudicis non recipientis appellationem pœna qualis sit.*
31 *Appellans temere qualiter puniatur.*
32 *Appellari intra quæ tempora debeat, & quando incipiat currere tempus appellanti.*
33 *Libellosq; appellatorios oblatos potest appellans pœnitentia ductus recuperare.*

E SENTENTIIS plenè dictum est: sed
quia prolata sententia & appellationes, & con
sultationes, fieri contingit: ideo videamus de
eis. sed de consultationibus plenè s. titu. proxi.
diximus, & quãdo etiam fiat post sententiam,
ibidem notauimus. Illa ergo parte omissa dica
mus de appellationibus quare sint inductæ, quid sit appella-
tio, quis possit appellare, à quo, à cuius sentẽtia, ad quem, qua-
1 liter fiat appellatio, & intra quæ tempora. † Est autem in-
* ducta *appellatio, vt iniquitas, vel imperitia iudicantium cor-
☞ rigatur, licet nonnunquam bene latas sententias in peius re-
formet. neque enim vtique in melius pronuntiat, qui nouissi-
2 mus sententiam pronuntiaturus est: vt ff. eod. l. j. † Est autẽ
appellatio sententiæ à minore iudice latæ per inuocationem
maioris iudicis prætextu iniquitatis primæ sentẽtiæ rescissio:
vt ff. de mi. præfecti. & ad Turpila. l. j. §. vlt. Fit autem in hunc
3 modum, puta. Ego † Azo, sentiens me grauatum à sententia
tua, domine rector, quam tulisti pro Io. in quæstione domus,
appello ad Consules. & apostolos peto, & cum instantia pe-
to. Sic enim concipiendi sunt libelli, vt habeant scripturã: con
tineãtq; à quo dati sunt, hoc est, quis appellat, aduersus quem,
à qua sententia. Non tamen præscribitur appellanti: quia non
addiderit personam aduersarij: imò & si plures habui aduer-
sarios quorundam nomina expressi in appellatione, & aliorũ
non: non præscribitur mihi quasi acquieuerim sententiæ ad-
uersus eos, quorum nomina non expressi: imò & si appellan-
do vnam causam dixerim, licet mihi ab ea discedere, & aliam
allegare, & sic prosequar appellationem meam quibus modis
potuero. Sed è contrario si vnus de pluribus condemnatis ap-
pellauerit, non ideo alij videntur appellasse: vt ff. eod. l. j. §. vl-
4 timo. & l. iij. † Appellare autem potest ille, qui est dam
natus siue sit vnus, vel plures: & quandoque vnius appella-
tio prodest alijs: vt dicemus infrà, si vnus ex pluribus appella-
5 uerit. Sed ita † demum tenet appellatio alicuius, si sententia va
let, vt ff. eodem, l. si expressim. & l. ex consensu. §. cùm procu-
rator. Quandoque tamen (quod notabile est,) appellatio fa-
cit, vt sentẽtia teneat, & eadẽ infirmetur per appellationẽ, hoc
est cùm procurator falsus egit: & dominus appellat à senten-
tia lata contra procuratorem; vt ff. rem ra. ha. l. iij. §. vltimo.
6 † Appellat autem damnatus, ita demum, si liber est. Serui au
tem non possunt appellare. Sed si in criminali causa lata sit
sententia contra seruum, dominus appellare potest, & alius
nomine domini. Si verò neque dominus, neque alius pro do-
mino appellauerit, ipsi seruo, qui sententiam passus est, triste
auxilium sibi implorare non denegamus. Sed econtrario la-
ta sententia contra dominum, non licet seruo appellare: vt
ff. eodem, l. serui. & l. Lucius. l. creditor. primo responso. Secus
est autem in filiofamil. ille enim, lata sententia contra patrem
in bonis, quæ per filium possunt acquiri, potest appellare: vt
ff. eodem, l. ex consensu. §. filium. In condemnato non distin-
guo an sit condemnatus nomine suo, an alieno: vt quia tu-
7 tor erat, vel curator, vel procurator. † Nam & procurator
per se, & per procuratorẽ poterit appellare: quia licet procu-
ratori lite contestata alium ordinare procuratorem: vt ff. eo-
8 dem, l. tutor si. & l. ab executore. §. vltimo. Item † appellat
is, qui non est damnatus, si eius interest qualis est is, qui per
curatorem expertus, est victus: si procurator eius nomine
non appellet. Item emptore, [de proprietate] victo, & non
appellante appellabit venditor, aut si venditor egit, & vi-
ctus est: appellare poterit emptor: imò & si venditor appel-
lauit, & in causæ defensione suspectus visus est, perinde de-
fensio causæ committenda est emptori, atque si ipse appellas-
set. Idemq; seruatur in persona creditoris cùm debitor vi-
ctus appellasset, nec ex fide causam defenderet: quòd ita est
accipiendum, si creditore interueniente, vel sciente, debitor
de pignore victus prouocauit. Nam absenti creditori nihil
præiudicat debitor: vt ff. eodem, l. ab executore. §. alio. Sunt
& alij qui appellare possunt per qualequale præiudicium
quod generatur eis: vt ecce, si in præiudicium cohæredis quis
patitur se damnari, vel similem huic causam habeant: quam-
uis & sine appellatione tutus est cohæres. Item si fideiusso-
res, debitore victo, pro quo interuenerunt, appellare pote-
runt. Item emptore victo appellabit fideiussor venditoris:
9 licet emptor & venditor acquiescant sententiæ. Item † &
ratione humanitatis licet nedum condemnato in criminali
causa: sed etiam ciuilibus alij eius cognato, vel extraneo ap-
pellare. Imò, etsi resistat damnatus, ne appelletur, differtur
eius supplicium: vt ff. eodem, l. non tantum. & quando ap-
10 pellandum sit. l. secunda. §. vltimo. Item & † pater, victo fi-
lio, in causa libertinitatis appellare potest, maximè si filius
erat in potestate. Sed & mater pietatis causa appellare po-
test, filio condemnato ex quacunque causa. Item potest
exercere appellationem: licet ab initio non posset defende-
re in causa prima, vel principali: vt ff. quando appellan. sit.
l. secunda. §. penultimo. & ff. de appellatio. re. l. prima. nisi in
casu, nempe quando parentes, vel liberi, morbo, aut ætate,
impediuntur agere: vt ff. de procuratoribus. si fœminas.
11 Item potest quilibet † extraneus appellare pro damnato,
licet non habeat mandatum: si tamen damnatus ratam mox
habeat appellationem: vt ff. de appellatio. re. l. prima. primo
responso. licet olim intra biduum, hodie intra dies x. argu.
ff. rem ra. habe. l. penultima. Præter hoc notandum est,
quòd lata sententia inter alios omnino præiudicat alijs: vt
12 in querela inofficiosi testamenti: & ideo, † condemnato
hærede, licet legatarijs appellare, & exercere appellatio-
nem: si queratur per collusionem fuisse pronuntiatum. Item
& permittitur eis agere causam apud ipsum iudicem, qui
de testamento cognoscit: si suspicantur hæredem non ex fi-
de causam agere: vt ff. eodem, l. à sententia. §. si hæres. &
13 l. si prolusorio. primo responso. † Item & qui vincit, appel-
lat si non sufficientem putat sententiã: nisi fuerit contumax:
vt suprà, de iudi. properandum. §. si verò aliqua. Sic ergo &
reus contumax non appellabit. Hoc ita, si contumaces sunt
in non veniendo: secus si rei contumaces sunt in non exhi-
bendo: vel non restituendo: tunc enim si præsentes con-
demnati sunt, quanti in litem iurauerit actor: quia non exhi-
bent, vel non restituunt, appellare possunt: vt ff. eodem, l. cre-
14 ditor. §. primo. † Item appellare possunt nominati ad mu-
nera publica authoritate, & vtilitate, vt decurionatum, vel
magistratum, vel honores: si tamen nominatio fuerit acta in
cõcilio publico. Alioquin non tenet: nec appellare necesse est:
vt j. eod. l. si ad. & l. hi, qui ad ciuilia. & l. nominationes. Nomi
natus autem ad tutelam, vel curam, quæ munera sunt publica
authoritate, & non vtilitate, appellare non potest: sed excusare
se debet intra quinquaginta dies. Et si quidẽ reprobata fuerit
excusatio, appellare poterit à sẽtẽtia reprobatoriæ excusatio
nis:

15 nis:vt ff.quando appella.sit.l.j.§.si quis tutor. † Appellare
quis potest à definitiua sententia,non ab interlocutoria:nisi in
casu,cũ iudex quæstionem in ciuili negotio, vel in criminali
habendam contra leges interlocutus est:vt ff.de appellat.re.l.
ante sententiam.& hoc est intelligendum de quæstione, quæ
fit per tormenta:non de quæstione principali quam iudex in-
terlocutoria sentẽtia definiuit:licet quidam hoc intellexerint.
b Forte & ab interlocutoria appellatur[b],cùm fideiussores ap-
probantur à delegato:tanquam idonei iudicio sistendi causa,
vel alias:quamuis in hoc casu quidam putent sententiam dele
gati posse corrigi à delegãte:etiam sine appellatione, vt ff.qui
satisda.co.l.arbitro.& ff.à quibus appella.non licet.l.vltima.
16 †De momentanea autem possessione lata sententia non ap-
pellatur secundum quosdam:quia est interlocutoria senten-
tia. Ego puto æquè definituam esse:nec tamen ab ea appella-
tur:quia de proprietate eiusdem rei plenius, & principalius iu
dicium expectatur:vt infrà si de momen.poss.fue.appel.l.vna.
17 Item † potest appellari ab iniuria iudicis,vt infrà eod.l.si quis
prouocatione.quod Pla.intellexit de iniuria,quæ est de facto:
vt si iudex post latam sententiam percusserit aliquem ex litiga
toribus:sicut enim is, qui prouocat non debet conuitiari ei à
quo appellat,ita & è couerso iudex appellanti iniuriam infer-
re non debet:vt ff.eodem,l.illud.& infrà eodem,& in maiori-
bus. Sed ego intelligo,quòd loquatur de iniuria,id est,iniu-
riosa executione, cùm intra tempus quadrimestre præcepit
executioni mandari sententiam.sicut,cùm appellatur ab exe-
cutione cùm executor excedit modum sentẽtiæ:vnde res mo-
bilis sequestratur,& fructus rei immobilis in deposito collo-
cantur:vt infrà,quorum appel.non re.l.ab executione. Ita &
si Titius exequatur sententiam aliter quàm oporteat, vt di-
18 ctum est. †Item potest appellari à tota sententia,& à certo
capitulo:eius etiam si appelletur ab vno capitulo tantùm,non
rescinduntur ideo alia:nisi sint cõnexa:vt ff.de minor.etiam.§.
ex causa. Vbi autem quis damnatus est ex pluribus facinori-
bus,propter quædam appellauit,propter quædam non:siqui-
dem appellauit ob grauiora,differtur pœna in leuioribus. Si
verò appellauit ob leuiora,grauiorum pœna est omnino im-
ponenda:vt ff.nil no.appel.pen.l.j.§.vltimo.Item à consulta-
tione appellatur:vt diximus suprà,de relatio.& infrà,dicetur.
19 †Item potest appellari ab iniqua interpretatione sententiæ:si
tamen is,habuit potestatem interpretandi: velut procurator
Cæsaris,aut præses prouinciæ:ita tamen,vt in causa appella-
tionis reddendæ hoc solum quæratur an iure interpretatũ sit:
20 vt ff.eodem,l.ab executore. †Potest quis appellare à senten
tia iudicis ordinarij.Item à sententia iudicis delegati:licet &
delegatus sit à principe:nisi princeps ita delegauerit eum,ne
appelletur ab eo:quam formam ipse solus imperator præscri-
bere potest,non alius,qui delegat:vt infrà eodem,l.etiam eos.
& ff.à quibus appella.non licet.l.j.§.vltimo.Vbi autem prin-
cipi relatum est negotium,vt consulatur qualiter in causa de-
beat iudicari,lata sententia à iudice consulente poterit appel-
lari:quamuis ex authoritate rescripti imperialis sit lata: vt in-
frà eodem l.nouum.& ff.eodem,l.j.§.quæsitum. Item & ap-
pellari posset à consultatione mala, vel minus plenaria: licet
non sit necesse:vt in prædicto §.quæsitum.& ff.quando appel
21 lan.sit.l.j.primo responso.& l.vltima. †Porrò quidam sunt
à quorum sentẽtijs appellare non licet. Et quidem stultum est
illud admonere à principe appellare fas non esse,cùm ipse sit
qui prouocatur.Item à senatu non potest appellare etiã prin-
ceps:vt ff.à quibus appell.non licet.l.j.Item non appellatur à
sententia præfecti prætorio,vt diximus suprà,de sentent.pręf-
22 fect.prætor.†Ab arbitro autem non appellatur:quia nullam
iurisditionem habet.Ideoq; cùm ipso iure non teneat senten-
tia,nec dicatur tenere ipso iure,nisi metu pœnę,non potest ap
pellari.Quod enim non tenet,rescindi non potest:vt suprà,de
arbitris.l.j.Est tamen quædam species appellandi,id est,recu-
sandi arbitrum,vt recusans habeat exceptionem:cùm arbiter
manifestè inimicus apparuerit:& testator cõuentus,ne senten
tiam ferret,pronuntiauit:vt ff.de arbitris.l.nõ distinguemus.
23 §.cùm quidam. †Appellatio debet fieri ad superiorem,id
est,ad eum qui est in gradu proximo superiori eo,qui tulit sen
tentiam. Si enim appellatio fiat ad principem, omissis ijs,ad
quos debuerit fieri,ad præsidem remittitur:vt ff.eodem,l.Im-
peratores[secus in papa:nam ad ipsum omissis medijs potest
appellari:vt ij.quæstio.vj.si quis putauerit.]Talis autem ordo
videtur statui per Codicem in appellationibus faciendis:vt si
à spectabili iudice,qui tulit sententiam in causa prima, vel in
causa appellationis ad eum factæ, ad imperatorem appelle-
tur:non ipse imperator,qui alijs est intentus,sed alij duo,scili-
cet,Præfectus præto.& Quæstor sacri palatij de causa appel-
lationis cognoscent,& iudicabunt:ita tamen si litis æstimatio
nem,decem librarum auri quantitatem ex ipsa sententia dis-
cernendã excedat:subsistat tamẽ intra xx.libras auri. Si autẽ
subsistat intra x.vni eorum tantum deputatur cognitio. Vbi
autem excedit xx.libras,introducitur appellatio in commu-
ne auditorium florentissimorum procerum sacri palatij prin
cipis:vt infrà eodem,l.præcipimus. & l.in offerendis.§.si ve-
rò.Speciale tamẽ videtur inducere,quæ spectabili,vel illustri
dignitate decoratur:vt si appelletur ab eo cognoscente vt or-
dinario,vel delegato,quòd fiat cognitio appellationis à Ma-
gistro officiorũ,& Quæstore sacri palatij:vt j.eodem,l.si quã-
do.Si verò à sententia iudicis clarissimi ad imperatorem pro-
uocetur,vnus solus,scilicet,Præfectus prætorio vice principis
iudicabit.Et hoc vbi est prouocatum ab eo qui vt ordinarius
iudicauit:alioquin,si iudicauit vt delegatus, appellatio ad eũ,
qui delegauit,referatur.Sed vbi imperator delegauit non il-
lustri,& ab eo prouocatur,Præfectus prætorio cum quæsto-
re(vt iam diximus)iudicabunt. Si autem illustri delegauerit
imperator,vel etiam non illustri,qui tamen postea antequam
iudicaret illustri decoratus est dignitate,de causa appellatio-
nis ab eo factæ princeps solus cognoscet. Idem est & si prin-
ceps illustri,& non illustri delegauit.In omnibus autem casi-
bus prædictis iudicum cognoscentium epistolares & libel-
lenses apostolos,& gesta apud iudices priores ab appellato-
ribus suscipient:& cognoscendas apud prædictos priores vi-
ros illustres inducent,& quæ geruntur,excipient,& scripta li-
tigatoribus edent & sententias executioni tradent:vt infrà eo
dem,l.præcipimus.Ante autem hunc ordinem videtur serua
re, vt à præside, vel quolibet clarissimo appelletur ad specta-
bilem: à spectabili autem ad præfectum, & quæstorem ap-
pelletur. Si autem imperator delegauerit causam illustri,vel
spectabili, appelletur ad [competentes] antiquos Romæ
iudices. Si autem delegauerit priuato, appelletur ad spe-
ctabiles: vt in authentic. de appellat. §. vltimo. & penulti-
24 mo.† Quid si per errorem alius pro alio appelletur?& cer-
tè si quis appellauerit maiorem, vel etiam parem, alium ta-
men pro alio, non nocebit ei error. Si autem appellauerit
25 minorem, nocebit: vt ff.eodem,l.prima.§.si quis. Et est †il-
lud tandum, quòd si delegatus alij delegauerit, non appel-
labitur ad delegatum aut delegantem, sed primum ordina-
rium qui delegauerat: nisi vbi delegatus à principe delegat:
tunc enim appellabitur ad delegatum principis: vt ff. quis
& à quo appella. l. prima.§.vltimo.& suprà, qui pro sua iu-
26 ris.da.pos.l.vna.in fin. † Fit appellatio apud acta sola vo-
ce,vel dicto,si dicat appello.Si autem non apud acta quis ap-
pellat,libellus appellationis offerendus est ei à quo appella-
tum est,si est eius copia,alioquin ei, quem appellat:vt ff.eodẽ,
l.prima.& l.secunda.& infrà eodem,l.litigatoribus.& l.eos.§.
sin autem.& ff.quando appellandum sit.l.prima.§.dies.& §.
27 si quis.& qualiter concipiatur libellus suprà dictum est.†Li-
bello autem appellationis porrecto iudici,siquidem recipiat,
bene est,tunc enim & ipse iudex dare debebit libellos, siue
apostolos intra xxx.dies etiam nõ petente appellatore:sed &
appellator cum instantia debet petere:vt ff.de libellis dimis-
so.l.j.quòd si non fecerit,imputatur ei:licet iudex malefecerit,
quòd non dedit ei,vt infrà eodem,l.eos.§.apostolos.& l.iudi-
28 cibus.Formula autem †apostolorum talis est.Appellasse Lu
cium Titium à sententia mea notum sit vobis,& ideo dimitto
cum à iudicio meo,& ad vestrum examen dirigo: vt ff.de li-
29 bel.di.l.j.Si verò iudex †non recipiat appellationem, siqui-
dem debuit recipere,pro eodem est,quantum ad cõmodum
litigatoris ac si recepta esset. Et siquidem appellabatur prin-

ceps,ei erit supplicandum:si alius ille erit adeundus,& illud & aliud impedimentum esset ei exponendum. Planè si alium pro alio adierit,non principem,nihil ei hic error proderit:licet nō videatur cessasse:vt ff.eodem l.cùm quidam.& de regulis iuris.l.in omnibus.& infrà,de his qui per metum iudicis non appellauerunt.l.ij.& ff.de appellatio.re.l.si cum ius.& l.sciendum.

30 Item iudici†imponitur pœna,triginta pondo auri,si nō receperit appellationem:& officiales eius eadem pœna puniuntur:nisi ei pertinaciter restiterint atque actis contradixerint,& quid iuris sit constitutum,ostenderint:vt infrà eodem, l.quoniam iudices.Si verò non debuit eam recipere quod ex multis causis contingere potest:vt ff.de appella.re.l.vltima.& dicemus infrà,quorum appella.non reci.nihil sibi præiudicat:

31 imo†qui temere appellauit, punitur in quinquaginta libras argenti,& infamatur,& mediocrē pœnam corporalem subibit,& notatur infamia:vt infrà eodem,l.eos.§.super his.& l.à proconsulibus.& infrà,quorum appel.non reci.l.ab executore.§.vltimo.

32 †Fiebat olim appellatio intra biduum in propria causa,quod computabatur à die latæ sententiæ,siue esset lata purè,siue sub conditione:licet sub conditione non sit ferenda. In aliena autem causa computabatur triduum : vt biduum,& triduum ad aliquid sit vtile.nec enim currit: nisi habeat quis in publicum potestatem adeundi eum,à quo appellat,vel quem appellat. Et est propria causa cuius emolumētum,vel damnum,ad aliquem suo nomine pertineat:vt ff.quādo appella.sit.l.j.§.biduum.& §.dies.& §.in propria.& infrà eodem l.eos.§.sin autem.Hodie verò decennium est indultū ad appellationem faciendam à recitatione sententię numerandum:vt in authen.de appella.& infrà,quæ tempora.primo responso:quod tempus ad aliquid puto esse vtile:sicut & de biduo dictum est.Non ergo currit,nisi à tempore sententiæ,& scientiæ:puta si absens non per contumaciam fuerit damnatus.Si autem per procuratorem esset defensus, difficile est,vt audiatur:nisi procurator appellauerit:vt suprà , quomodo & quando iudex.l.ab eo.& quando appellandū sit.l.j.§.vltimo.

33 † Illud sciendum est quòd libellos appellatorios oblatos appellator pœnitentia ductus poterit recuperare:vt infra codē, l.si quis libellos.

34 †Item sciendum est,quòd si iudex non recipiat appellationem,vel suscepta appellatione denegauerit copiam apostolorum:si quidem appellatio fiat ad præfectū prætorio,vel ad præfectum vrbis super hac inquietate,quærimonia deponi potest vsque ad annum.Si verò fiat appellatio ad inferiores,eis deponitur querela intra sex menses.Contra delegatum verò, qui non curauit prædicta facere, quatuor mensium tempora statuuntur : vt infrà eodem, l. si appellationem.

a ADNOTATIO ¶ Appellatur.De ista materia vide Barto.in l.intra vtile.in versi.habes ergo causam.ff.de minori.& in l.ij.vbi doctor. C. de episco.audien.domi. Alexan.de imo.in l.ij.ff.de app.pręcipien.& in l.eius qui. e. titulo.Canonistas in ca.peruenit.de appella.multa per Paulum de castro in consilio.xxiij.

* ¶ Inducta.Appellatio,secundum Canones introducta est , vt remedio appellationis vitiatam causam liceat subleuare ij.q.vj.c.j.& vt omnes oppressi subleuentur.ea.cau.& q.c.ad Romanam.Quæ rationes etiam ad ius forūque ciuile porrigi possunt.Quum autem appellatio sit oppressorum leuamē non debet esse iniquitatis vinculum,c.cùm speciali.§.porrò de appella.Ideoque facta ab omni grauamine,vel super omni causa,vel ad correctionem,nisi corrector excedat modum,non valet, extra.de appel. inter cætera. & c. de priore.& de offic.deleg.c.super quæstionum.§.nos autem,vt quia est generalis:nam eiusmodi appellatio non releuat appellantem Si verò fiat ab omni grauamine,quod accidere posit in vna causa tantum tenet, licet sit generalis:dummodò grauamen appareat manifestè , & causa probabilis ponatur ab appellante c.consuluit.extrà.de appella. c. cordi. extra.eo. lib. vj. Nullus autem,nisi grauetur,appellare debet c.vt debitus.de appel.extrà.Sed à futuro grauamine appellandum est. Vtraque autem pars si grauetur appellare potest.extrà.de testa.c.Raynaldus.Appellari potest pro quacūque causa quātuncūque minima sit.Ipso facto appellat,qui iter ad principē accipit xxiij. q.iij.si quis Romipetas.& c.illi,qui.Appellandum est gradatim,non omisso medio c.dilecti.le segond.de appell.in antiq.Appellationi is , tacitè renuntiat,qui posteà petit attestationes solenniter publicari de offic. deleg. gratū. xxix.diaconi.Appellatione legitimè interposita nihil est innouandum. ij. q. vj.appellatione.Et reuocari debet executio antè, quā de appellatione cognoscatur extra.de iureiur.venientes.Si appellans fuerit circunuentus ab aduersario non prosequutus fuit appellationē suam,licet tempus appellationis cucurrerit , habet tamen recursum ad iudicem contra dolosum aduersarium l. arbitrio.§.dolo.ff.de dolo malo. Qui autem rescriptum impetrat , & tacet, quod in appellatione terminus fuit à iudice præstitutus , carere debet impetratis,& in expensis punitur.d.c.vt debitus.& c. reprehensibilis. Martinus.

** ¶ L.iij.Huius dicti ratio est,quia appellationes sunt personales, & formales,vt eleganter adnotat Panor.c.dilecto.nu.5. & 6.& 7. per illum tex. extra. de appella.& facit tex.in l.si qui separatim.ff.de appella.& eo iure vtimur:idque sæpissimè in supremis curijs obtinuit. P:Prateius. Augustobuconias.

De temporibus, & reparationibus, appellationum, siue consultationum. Rubrica.

1 *A ppellationis exercendæ tempora quæ olim fuerint.*
2 *Fatales dies appellationi præstituti quare sic dicantur.*
3 *Appellatio intra quæ tempora hodie exequenda sit, & si intra ea tempora non comparcat appellans, quomodo consulatur victori, & quid iuris neutro comparente.*
4 *Appellationis causa an admittat utriusque partis nouas adsertiones, & exceptiones, atq; etiam probationes.*
5 *Testes an poßint produci in causa appellationis, ubi præstitæ fuerint primæ probationes, & lectæ testificationes.*

E APPELLATIONIBVS quando, & qualiter fiant dictum est, nunc videamus,
1 intra quantum tempus debeant exerceri.†Et quidem varia tempora statuta erant olim in appellatione excedenda : distinguebatur enim,vtrum quis appellauerit à sententia clarissimi,vel spectabilis:an à delegati.In primo casu primi fatalis diei tēpora vj. mensium sunt.secundi xxx.vnius dierum.tertij & quarti similiter totidem.Quòd si prædictis quatuor fatalibus diebus appellator exciderit,permittitur appellatori petere reparationē à principe intra spatium aliorum trium mensium:qua reparatione petita,non est necessarium aduersarium admoneri:ideo quòd appellationis reparatio sit petita:nec computantur tres menses reparationis à petita reparatione,sed ex quo quartus fatalis dies est elapsus.Si autem appellatū sit à delegato principis post priorem fatalem lapsum,tres alij tantum fatales dies similiter(vt dictum est)seruabuntur:nec aliqua petitur reparatio.& sic nonaginta tribus diebus elapsis res iudicata mandabitur executioni.Si verò fiat appellatio à delegato præfecti prætorio,vel alterius illustris,primus fatalis duorum mensium est:tres alij numerabuntur,vt diximus. Idemq; videtur & si fiat appellatio à delegato spectabilis,vel clarissimi.Et cōputantur in istis fatalibus diebus feriati,& non feriati dies. Itē ista præscriptio fatalium dierum potest opponi vel ab eo,contra quem appellatum est,vel à iudice eo absente:vt infra eod. l.ij.Et videtur per Iustinianum aliquid de eis immutatum in Cod.nec enim videtur quòd hodie locum habeat petitio reparationis:vt infra eodem,l.nemo.nisi dicatur lex ista corrigi per vltimam legem.primo responso.in fin.Item primus fatalis est vj. mensium , si fiat appellatio de Aegypto,vel Lybia, vel orientali tractu, vel Armenijs gentibus, vel Illyrico. Si autem fiat ex alijs partibus imperij , primus fatalis est trium mensium.Sed reparationis tempus,scilicet vltimum iubetur in suo robore perdurare.Itē non nocet alicui siue veniat ante vltimum fatalem,siue postea per v.dies:vt infrà eodem,l.vltima.primo responso.& §.j.Licet per illam l.nemo.in fin.statutum erat,vt gesta,aut statim per appellationem,aut ante dimi
2 diam partem temporis appellationis traderentur. † Et fortè dicebantur fatales dies,quia eis fatum,id est terminus imponitur causæ:vt infrà eodem,l.nemo.vel quibus fatū,id est mors accidit causæ:vt suprà,de iudi.l.properandum.§.huius.dicuntur enim fata causarum:vt suprà,de aduoca.diuer.iudi.l.aduo
3 cati.†Hodie autem ex ordine vnus tantum fatalis est dies,id est annus vnicus,intra quem appellator exequi debet appellationem secundum se,id est,cùm ipse solus est in iudicio communiter ve,id est cùm est in iudicio cum altera parte,aut si iusta intercesserit causa,alius annus indulgetur:& ita erit secundus fatalis:quo transacto,lite non completa , rata manet sententia.Appellatore autem cessante,cùm vnus mensis superest de biennio,licet victori ingredi,vt quæratur reus:quo siue inuento,siue non suas offerat allegationes,vt vel confirmetur, vel rescindatur sententia,omni casu absentem in expēsis condemnando. Neutro verò concurrente post secundum fatale permanet sententia firma:vt in authen.de his, qui ingredi.ad appella,

app.col.v. Vbi autem non ſtetit per appellatorẽ,ſed per iudicẽ
quominus agatur cauſa appellationis, ipſo iure nõ currit tem
pus appellanti:per authen.vt ſpon.larg.§.hoc quoque.licet cõ
trarium videatur velle illa authen.de his qui ingrediuntur ad
appellationem. Vbi autem lis ſperatur in cõſiſtorio principis
inferri abſque damno moræ,manet intacta, vt non poſsit ali=
quid appellatori imputari,quod nõ ſolicitat imperatorem,vel
proceres curiæ;donec princeps faciat eam introduci,& à pro=
ceribus ſecundum morem dirimi:vt in authen.de appel. §. ad
4 hoc. † In appellationis autem cauſa licet vtrique parti no=
a uis aſſertionibus [a], vel exceptionibus vti,quæ non ad nouum
capitulum pertineant;ſed ex illis oriuntur, & illis coniuncta
ſunt, quæ apud priorem iudicem noſcuntur eſſe propoſitæ.
Item & licet probationibus vti quæ nunc poſſunt præſtari ſu
per inſtrumento,vel allegatione facta in prima cauſa,cùm tũc
5 non eſſet copia probandi:vt j.eodem, l.per hanc. † Quid ſi
præſtitæ primò fuerint probationes,& lectæ fuerunt teſtifica
tiones,an permittetur in hac cauſa appellationis vti produ=
ctione teſtium?quod quidam negant,per authen. de teſtib.§.
quia verò.Sed puto contrarium; quia hic eſt alia cauſa, id eſt,
alia ordinatio iudicij: & ſic ex conſuetudine in pluribus locis
obtinet.Illud ſpeciale eſt in cauſa appellationis, ꝙ iudex eius
ante litem conteſtatam coram ſe poſsit pronuntiare:vt j.eod.
l.vltima.§.illud.Item aliud notabile eſt:quia ſi appellator non
exequatur appellationem intra ſtatuta tempora, perinde eſt
ac ſi non appellauerit:vt j.eod.§. dicitur.

a ADNOTATIO. ¶ Nouis aſſertionibus. Adde Bartol. & doctor.in l. per hanc.C.de tempo.appel.Bald.in authen.qui ſemel. in verſic. ſed hic venit dubitandum.C.de proba.do. Pe.de ſun.in l.eos.§.ſi quid.C. de appella. copioſius per do.Alexand.& Iaſon. de may. in l.ſi cauſa cognita. in vlti. col. C.de tranſactio.Paul.de caſt.in conſi.lxxiij.Lud.de ro.in ſingu.ſuis, in verbo appellatio. & in conſi. ccc.in libro meo incipien. omnipotentis Dei poſtulato ſuffragio.do.Alexand.in conſi.lxxxij.j.vol.quibus in locis habes materiam cum multis limitationibus.

Quando prouocare non eſt neceſſe. *Rubrica.*

1 *Sententia quibus caſibus ſit nulla,etiam ſi ab ea non fuerit prouocatum.*
2 *Sententiam contra leges latam nullam eſſe:aliter atque ſi contra ius litigatoris lata ſit:& quibus alijs ex cauſis ſententia reddatur nulla,nu.ſeq.*

QVALITER ſententia per appellationem
irritetur dictum eſt;nunc videamus,quando ſit
1 nulla,etiam ſi non fuerit prouocatum. † Quod
quidem multis modis contingit: puta ratione
primæ ſententiæ contra quam hæc fertur, cùm
de prima ſentẽtia cõſtet,nec fuerit ab ea prouocatum. Si enim
quæratur,iudicatum ſit,necne:& huius quæſtionis iudex non
eſſe iudicatum pronuntiauerit:licet fuerit iudicatum,reſcindi
tur,quamuis prouocatum non fuerit:vt infrà eodem, l.j. & ff.
2 quæ ſententiæ ſine appel.reſcin.l.j.in princip. † Item nulla eſt
a ſententia ſi expreſsim lata eſt contra leges [a]; ſecus ſi lata eſſet
contra ius litigatoris;vt ecce iudicauit minorẽ xiiij. annis poſ=
ſe teſtari,vel iudicauit neminem ſe poſſe excuſare à tutela, vel
cura,beneficio liberorum,vel ætatis priuilegio. Quòd ſi cùm
de ætate quæreretur,pronuntiauit defunctum impleſſe xiiij.
annum,ac per hoc iure factum teſtamentum, tenet ſententia,
niſi appelletur. Idemq; ſi admiſerit probantem de iure ſuo in
excuſatione tutelæ:ſed idcirco contra eum pronũtiauit, quòd
negauit eum de ætate ſua,aut de numero liberorũ,probaſſet:
vt infrà eodem,l.ij.& ff.quæ ſententiæ ſine appel.reſcind.l.j.§.
item cùm contra.Fuerunt tamen, qui diſtinxerũt in ſuperiori
caſu,cùm iudex pronuntiauit contra leges, an putet cauſam
legibus iuuari:vt tunc teneat ſententia;aut non putat, vt tunc
non teneat:vt ff.de re iudic.l.præſes.& l.cùm prolatis.Sed cer
tè ibi non fuit lata contra leges expreſsim, imò tacitè hoc eſt
contra ius litigatoris:vt dictum eſt.& in l.illa, cùm prolatis.re
ſpondetur tacitæ obiectioni, quæ fieret ſic, ſi quis eſſet iudex
ita fatuus,vt pronuntiaret contra leges,etiam tacitè:& reſpon
detur, quòd poteſt hoc eſſe quòd iudex, non credebat leges
3 illas facere ad cauſam. † Item nulla eſt ſententia ratione ex=
preſsi erroris calculi in ſententia,vt diximus ſuprà,de re iudic.
& ſuprà de erro.calcu. Item nulla eſt ſententia cùm non iudi=
cauerint omnes qui debuerunt iudicare;vt ecce delegati erant
duo,& iudicauit vnus ſine alio: vt infrà eodẽ,l.cùm magiſtra=
tus.& in authenti.vt iudices non expec.ſacras iuſsi.§.ſi autem
duo.& ff.de arbi.l.ſicuti.Item eſt nulla ſentẽtia ratione exceſ=
ſæ metæ in mulctando:vt infrà eodem, l. certa. & vt diximus
ſuprà de modo mulctarum.vel ratione exceſsi temporis in iu
dicando:vt ſi erat delegatus vt pronuntiaret ad certum diem:
vt infrà eodem,l.cùm non ex eo die.Item nulla eſt ratione pre
tij,ſi lata eſt per pecuniam:vt infrà eodem,l.venales. Item nul=
la eſt condemnatio,cùm fit ex edicto peremptorio,quod neq;
propoſitum eſt,neque in notitiam peruenit abſentis:vt ff. quæ
ſententiæ ſine appel.reſcin.l.j.§.vlti. Item nulla eſt ſententia,
qua condemnatur mortuus:nec aliqua eſt iudicis delegatio in
cauſa mortui. Nec tenet ſententia, quæ continet impoſsibile
præceptum,vel cui pareri rerum natura nõ oportuit:vt ff.quę
ſententiæ ſine appellatio.reſcind.l.penulti.& vlti.Item decre=
tum nominationis eſt ipſo iure nullum propter priuilegium
minoris ætatis,vel veteranorum:vt infrà eodem,l. penultima,
& antepenultima.Sunt & alij multi modi quibus nulla eſt ſen
tentia ipſo iure,ſicut diximus s.de ſenten.& quomodo,& quã
do iudex.

a ADNOTATIO. ¶ Contra leges.Ad hoc vide Specul. in titul. de act. ſeu peti.§.ij.verſic.ſed quando.Barto.in l.ij.C.quando prouoca. non eſt neceſ; & ibidem copioſius do.Alexand.Barto.Bald.& doct.in l.de quibus. ff. de legi.do.Alexan.& doct.in l.iij.§.hoc autem.ff.de dam.infect.Mateſila. no. xv. canoniſtas in c.j.de re iu.multa per do.Alexand.conſi.lxxxj.in ij.volu.domi. Bartho.ſoci.in conſi.cxxxiiij.incip.viſa petitione.verſi.poſtremo.circa prin. in j.vol.charta ccvj.vbi multa habes ſatis notabilia.

Quorum appellationes non recipiuntur. *Rubrica.*

1 *Appellatio quibus ex cauſis reiiciatur.& nu.3.& 5.*
2 *Appellari an & quando poßit ab executore ſententiæ.*
4 *Appellatio reorum condemnatorum ob quæ crimina non recipiatur.*
5 *Intellectus ad l.abſtinendum.C.quor.appel.non recip.*
7 *Contumax an & quando admittatur ad appellandum.*
8 *Appellare an poßit is,qui ante ſententiam dixit ſe non appellaturum.*
9 *Appellari à quorum ſententia non poßit.*
10 *Appellari quot uicibus poßit in una eademq; cauſa.*
11 *Appellare an & quando poßit quis in cauſa aliena ciuili & pecuniaria: & quid in cauſa criminali, nu.ſeq.*

DIXIMVS, quando appellatio ſit neceſſaria,
& admittenda, & quando non ſit neceſſaria,
nunc videamus quando eſt reſpuenda: licet ſit
neceſſaria.vel ſic: Diximus, qualiter puniatur
iudex,qui non recipit appellationem, nunc vi=
1 deamus qualiter debeat condemnari,qui non recipit.† Et cer
tè ratione temporis elapſi decennij, ſcilicet reſpuitur appella=
tio:vt in authen.de appellatio.colla.viij.§.ſancimus.niſi ratio
ætatis,vel alicuius cauſæ pertinentis ad titulum interuenerit:
vt ff.de in integrum reſti.l.vltima.& de min.l.ait prætor.Item
non appellatur in iudicio momentaneæ poſſeſsionis:vt infrà,
ſi de momen.poſſeſ.l.j.Item non appellatur ab interlocutoria
ſententia:niſi in caſibus:vt ff.de appel.re.l.ante. & vt diximus
2 ſuprà de appel.§.appellare. † Nec appellatur ab executore ſen
tentiæ: niſi in caſu, quando excedit modum iudicationis, vel
quando nimis cito exequitur ſententiam:vt ff.de appella.l. ab
executione.& infrà eod.l.ab executione.& vt diximus ſuprà,
de appellatio. Item nõ appellatur à nominatione muneris pu
blici vtilitate priuata,vt tutelæ,vel curæ:niſi quando reproba
tur excuſatio:vt ff.quando appel.l.j.§.ſi quis.& inſti.de excu=
4 ſatio.tuto.§.qui autem. † Item non appellatur à ſententia cõ=
demnatoria criminis: cùm publicè interſit ſtatim puniri dãna
3 tos,vt ſunt inſignes latrones,vel ſeditionum cõcitatores,
vel duces factionum:vt ff.de appellatio.l.cõſtitutiones. Idem
eſt in raptore fœminarum:vt infrà de rapto.virgin.l.j.§.ſin autem.
Poſſet tamen lex iſta de ſolis raptoribus,& non coadiuto
ribus intelligi.Item reſpuitur appellatio, cùm res non recipit
dilationem:veluti ne teſtamentum aperiatur, vel ne ſcriptus
hæres in poſſeſsionem mittatur, vel ne frumentum in vſum

militis in annonæ subsidia contrahatur. Item si ex edicto per-
petuo aliquid decernatur, id quo minus fiat, non permittitur
appellare. Item quominus pignus vendere liceat appellari nō
potest: vt ff. de appellatio. reci. l. vltima. & infrà eodem. l. quis-
4 quis. Item † non appellant quidam criminosi: quia eorum cri-
mina valde detestabilia sunt: vt homicidæ, venefici, malefici,
adulteri. Item & qui manifestam violentiam commiserunt. ar
gumentis conuicti, testibus superati, voce etiam propria vi-
tium, scelúsque confessi. Si autem facinus suum quis non fue-
rit confessus, vel etiam fuerit confessus: sed formidine tormē-
torum, non prohibetur appellare: vt infrà eodem, l. secunda. &
fortè ea quæ in his quinque criminibus dicta sunt, in cæteris
5 quoque pari æquitate dicentur. † Item non appellat is quem
constiterit esse publicum debitorem, eo apertè manifestéque
conuicto: vt j. eodem, l. vltima. Item nec conuictus appellat
is à quo fiscalis calculi satisfactio postulatur, aut tributoriæ
functionis solenne munus exposcitur: vel à quo euidentis, vel
conuicti debiti publici, vel etiam priuati redhibitio flagita-
6 tur: vt infrà eodem, l. abstinendum. Et † fortè locum habet
lex ista, cùm debitum priuatum postulatur reddi. nō ita, si per
se petatur dari: ne contradicat legibus aliis, vel est intelligen-
7 da in priuato debito imperatoris. † Item non appellat contu-
max: vt suprà de iudiciis, l. properādum. §. cùm autem. & infrà
eodem, l. prima. nisi in casu cùm redit contumax, adhuc sedēte
iudice pro tribunali: vt ff. de in integ. restitut. l. diuus. Et ideo
quis condemnatus ex peremptorio quod in eius notitiam perue
nit, non appellat: nisi iusta causa eum venire prohibuerit: vt ff.
de appellationib. l. ex consensu. §. eum qui. & de re iudi. l. con-
8 tumacia. † Item non appellat qui ante sententiam dixit se non
appellaturum: vt ff. qui & à quibus appellare non licet, l. j. §. si
quis. quod videtur intelligendum, si hoc fecerit coram iudice:
alioquin non videtur debere nocere: nisi partes inter se hoc pa
ciscātur: vt s. de temp. & repara. l. vltima. §. vlt. Item non appel
9 latur à † delegato: si delegans appellationem prohibuerit,
quod solus princeps facere potest: vt ff. à quibus appellare nō
licet. l. j. in fi. ergo & dominus papa ita poterit delegare. Item
non appellatur à principe, nec à senatu, id est à cœtu senatorū:
non dico ab vno senatore: vt ff. quibus appella. non licet, l. j.
Item non appellatur à præfecto prætorio: vt ff. de offic. præfe.
10 præto. l. j. Item † non appellat quis tertiò in eadem causa, secū
dò verò regulariter appellat: vt j. eodem, l. ne liceat in vna ea-
demq; causa tertiò prouo. l. j. Interdum semel tantùm appella-
tur: vt in authen. de sanct. episco. §. si quis. & s. de appellatio. l.
11 in offerendis. † Item in ciuili causa, & pecuniaria, in causa alie
na non appellat quis, nisi intersit sua, & tunc videtur sua pro-
pria: vt ff. de appellatio. l. ab executore. §. alio. & quādo appel.
non fit. si procurator, vel nisi sit tutor, vel curator, vel procura-
tor, vel gestor, vel mater, vel similis persona: vt ff. de appella. l. j.
Item appellat quandoque cohæres: vt ff. de appella. re. l. à sen-
tentia. sed & huius interesse videtur: sicut & legatarius appel-
lat scripto hærede superato: vt ff. de appellatio. l. à sententia. §.
si hæres. Filius quoque nomine patris appellat: vt ff. de appel.
12 l. ex consensu. §. filium. Sed in † causa criminali quasi tua in-
tersit, humanitatis ratione quolibet condemnato etiam eo in-
uito appellabis: vt ff. de appella. l. non tantùm. Sed & in causa
libertatis, & ingenuitatis, pater, victo filio, prouocabit: vt ff.
quando appellatum sit, l. si procurator. §. si is qui. quod puto
etiam filio inuito. Et quod de patre dicitur, in naturali quoq;
est intelligendum. Idemque & in patrono, & in cognatis eius
etiamsi fœminæ sint. Extraneus quoq; pro furioso poterit ap-
pellare: vt ff. de liber. causa. l. j. & ij. & vj. Item non recipitur
a appellatio vbicunque [a] nulla est sententia ipso iure: quod ple-
nè diximus in superiori titulo.

a ADNOTATIO. ¶ Nulla est. Ad huius conclusionis materiam vide Bald. in margari. sua: in verbo iudex. Ang. & doct. in l. & in maioribus. C. de appell. qui imò vide, admittens ipsam punitur: vt no. tenet Specu. in titul. de appel. §. nunc dicamus. circa princip. Et fiat quod noluit Bartolus. & doctor. in l. ij. C. de appel Bald. in rub. C. de pe. iud. qui ma. iud. do. Alexand. de Imo. & doct. in l. iij. §. de vi. ff. de vi publi. vbi à contrario sensu idem sequitur.

✻ ¶ Latrones. Adde meliorem textum in l. si quis filio. §. quid tamen vbi non obstante appellatione, latro factiosúsque punitur: neque pœna substituenda est donec princeps rescripserit: primum punire permittitur: denique scribere. Et hoc est, quod pragmatici Galli dicunt. faire le proces apres la corde: quem text. nemo Doctorum ante me ad hoc pōderauit. Quum autem iura ciuilia Tolosæ priuatim repeterem, Collegi aliquot casus, quibus progreditur vltrà non obstante appellatione, quos hic recensere placuit. 1. Occasione nummorum fiscalium, & rerum domanij principis. l. iij. C. quo. ap. non recip. 2. Delegati ad recipiendos, examinandósque testes glo. ca. venientes ij. de iureiu. 3. Contumax verus non appellat l. ex consensu. de appella. ff. 4. In materia prouisionum, & alimentorum. 5. Confessus non appellat l. ij. C. quor. appel. vbi vide alios casus. 6. Officialis condemnatus in syndicatu non appellat. Iacob. Butrig. Bar. l. nulli. C. quo. ap. 7. Appellatio recredentiæ non impedit exequutionem. d. l. ij. 8. Deferens iuramentum volūtarium nō appellat l. generaliter. §. sed iuramento. C. de iureiur. 9. In notorijs excessibus nō apellatur. c. cum ti. de appel. 10. Item manifeste conuictus nō appel lat. 11. Ab aresto curiæ non appellatur 12. Item non appellant, qui falsant monetam l. j. j. de falsa moneta. Sunt & alij multi casus quos per te colligere poteris. Hos tamen menti consacres: quotidiani enim sunt. l. legaui. ff. de lib. lega. Reliquos vide apud Azonem hic. P. Prateius.

Si pendente appellatione mors interuenerit. *Rubrica.*

1 ☞ *Causa an & quando poßit agi super re iam extincta.*
2 *Appellatio an & quando duret post mortem alterutrius ex litigatoribus.*
3 *Hæres quantum tempus habeat ad exercendam appellationem à defuncto interpositum.*

AVDIVIMVS quando non recipiatur
appellatio ab initio, nunc videamus quando
appellatio porrecta, & suscepta extinguitur
1 ex postfacto. † Sciendum est igitur mor-
te rerum interueniente postea, causa nihilo-
minus agi posse: si fuerit res talis, quæ mor-
tua posset esse in vsu hominis: puta porcus, vel quid simile, ma
ximè cùm quis fuerit in mora: vt ff. de condi. fur. l. si seruus fur-
tiuus. §. boue. Si verò nō possit esse in vsu hominis, vt quia ho
mo est, vel quid simile, quod mihi tenebaris restituere, & desiit
esse in rerū natura, ad rem quidem, vel propter rē ipsam princi
paliter præstandam agi non potest: sed tamen agi poterit pro-
pter peculium. Item potest agi ad pretium rei, si mora præ-
cesserit mortem rei: vt ff. de verbo. oblig. l. inter stipulantem. §.
Stichum qui decesserit. & s. de lib. cau. l. principaliter. & j. eo.
2 l. quamuis. Si verò † contigerit mors ipsis litigatoribus: si qui
dem ciuilis erat causa, appellatio facta durabit etiā post mortē
appellatoris, vt habeat necesse vel prouocationem exercere,
vel statutis acquiescere: vt j. eod. l. j. Si verò fuerit causa crimi-
nalis, siue reus siue accusator moriatur, extinguitur causa: si ta
men bonorum, non expresse, sed tacitè fuerit facta ademptio:
tunc enim quia expressum, est inualidum: nec valet, quod taci-
tè inest: vt ff. de seruit. rusti. præd. l. item. §. qui habet. Vbi verò
sit expressè ademptio bonorum, quasi duæ sint sententiæ, quia
duo sunt capitula, vnde vno irritato, nihilominus valet reliquū:
vt j. eod. l. si is. & j. si reus vel accusator mor. fuc. l. vlti. Idem est
& in ea causa, quæ est de honoribus, vel muneribus, quod est
in criminali: vt j. eo. l. si pater. nisi pro præterito tempore, quod
fluxit ante mortē nominati. Tenebitur enim hæres nominati,
si cessauit gerere, vel appellauit per malitiam: vt s. de excus. tu.
l. quanquam. & ff. de excu. tut. l. qui testamento tutor. & si tu-
3 tor, vel cura. datus appel. l. j. † Porrò illud notandum est quòd
vbicunq; hæres causam appellationis debet exercere, ad minus
quatuor menses habet ad exercendam appellationem, non ad
deliberandum: etiam si minus supererat defuncto: si verò plus
supererat ei, & illud habet: vt j. eod. l. vlt. & s. de iur. deli. l. cum
antiquioribus.

De his qui propter metum iudicis non appellauerunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Appellationem omittenti per metum an, quando, & qua ratione consulatur.*

AVDIVIMVS suprà quando appellatio fa
cta non examinatur. Nunc videamus quando
appellatio nō facta, velut facta tractetur. Puta
1 si † quis per metum non appellauerit: in quo di
stinguitur, vtrum iustus fuerit timor, an nō. Si
quidem fuerit iustus, ille erit adeūdus, qui appellabatur & cō
testatione publicè proposita intra dies, videlicet legitimos qui
bus appellare licet. Causę appellationis euidenti affirmatione
distinguendæ sunt: vt hoc facto tanquam interposita appella-
tione

tione, æquitatis adminicula non denegentur: vt ꝭ.eod.l.vlti.& ff.de regul.iur.l.in omnibus.& de appell.l.cùm quidam.& de appel.re.l.ante pe. Quis autem sit iustus timor, plenè diximus s.quod met.cau. Si autem fuerit timor vanus, non prodest ali-
3 cui, vt videatur appellasse: vt ff.de regu.iur.l.vani. Quid enim si timuit in comitatu principis appellare, in quo nihil oportuit eum timere: vt ꝭ.eod.l.j. Idemq; & si timuit infamiam, vel aliquid quod non cadit in hominem constantem: vt ff.quod me. causa, l.nec timorem.

Si vnus ex pluribus appellauerit. *Rubrica.*

1 *Appellatio unius ex pluribus eiusdem rei uel causæ sociis an, & quando prosit ca. eis. & nu.3.*
2 *Seruitutem omnem indiuiduam esse præter usumfructum.*

OCVIMVS suprà quando appellatio appellanti [non] profit: nūc exponamus, quomodo per appellationē etiam alij non appellanti,
1 appellatio facta proficiat. †Sciendum est igitur, distinguendum esse, vtrum res fuerit corporalis, & communis plurium, super qua appellatum est: an non. Si res fuerit communis & corporalis, & alter appellauerit, aut per beneficium restitutionis adiutus fuerit, tunc non prodest alteri: aut in re communi, & tunc prodest: vt ꝭ.eo.l.si in vna. Si verò fuerit incorporalis res, & communis: puta seruitus, siquidem sit diuidua, alteri non prodest. Si indiuidua, alte-
2 ri prodest: vt ff.quemad.ser.amit.l.si cōmunem. †Est autem omnis seruitus indiuidua, præter vsumfructum: vt ff.ad legē
3 Fal.l.j.§.si vsusfr. Si verò † res incorporalis, vel corporalis nō fuerit communis, sed est eadem causa, ex qua duo tenentur: puta tutelæ: distingue, vtrū vna, & eadem fuerit defensionis causa, an diuersa. Si enim vna est, & eadem, alterius victoria prodest ei, qui non appellauit. Si diuersa est, nō prodest, vt in duobus tutoribus procedit: si alter tutelam gesserat, & alter nō attigerat: & is, qui non gesserat, prouocauit, iniquum est eū, qui idcirco agnouit sententiam, quoniā scit se gessisse propter appellationem eius qui non gesserit, obtinere: vt ff.de appella.l.si qui separatim.§.vlti.& ꝭ.eod.l.j.

Si de momentanea possessione appellatum fuerit. *Rubrica.*

1 *Appellari non posse de momentanea possessione: & quæ sit huius ratio. & numero 3.*
2 *Momentanea possessio quæ dicatur.*

VANDO appellatio reiiciatur propter iudicis authoritatem dictum est, audi, quādo reiiciatur propter vtilitatem ipsius rei de qua lis est:
1 puta † si feratur super momētanea possessione, vel fortè reiiciatur appellatio: quia est interlocutoria sententia, vt dicūt. Vel (vt puto) quia expectatur plenius
2 examinari negotium in causa proprietatis. † Est autē possessio momentanea, si agatur de possessione retinenda per interdictum vti possidetis, vel vtrobi, vel adipiscenda, vt per interdictum, quorum bonorum, vel quorum legatorum, vel recuperanda, per interdictum vnde vi. Est enim apta durare per momētum penes eum qui vicit. Si enim ille, qui succubuit incontinenti probat de proprietate, statim eam recuperabit per sententiam: nisi ex interdicto vnde vi. hodie per constitutionē si quis in tantam. C. vnde vi. quæ prædoni aufert dominium.
3 Hoc † ergo speciale est in quæstione momentaneæ possessionis, quòd ab eius sententia non appellatur: sed quidam hoc restringunt ad quæstionem retinendæ possessionis tantū. Secus si agatur de recuperanda, vel adipiscenda possessione. Sed certè generalia verba faciunt contra eos, quę sunt in lege huius tituli. Sic enim dicit, ita tamen possessionis reformationem fieri oportet &c. Item pro nobis est quod dicitur s.quorum appel. non reci.l.quisquis. appellationem inhiberi, vbi agebatur de adipiscenda possessione: est tamen contra s.de appella.l.j. Sed fortè illud est speciale, quia ordo in cognoscendo erat prætermissus. Sed secus, si quæratur de iniuria sententiæ.

Ne liceat in vna eademque causa tertiò prouocare, vel post duas sententias iudicum, quas definitio præfectorum roborauerit eas retractare. *Rubrica.*

1 *Appellari quoties possit in una eademq; causa.*
2 *Appellare quando ne semel quidem liceat.*

1 EGVLARE est † vt post primam sententiam appellari possit semel, & secundò: sed interdum appellatur semel tantùm: vt s. de appella.l.in offerendis.& l.iubemus.& in authen.de appel.§.illud.de sanct. episco.§.si quis contra. Tertia autem appellatio reprobatur. Nimis enim esset durū, quartam expectare sentētiam.
2 Item † quandoque nec etiam semel appellatur propter dignitatem iudicis, puta præfecti præto. Hoc ita, si cognouerit præfectus de causa principali. Idem & si cognouerit de causa primæ appellationis. Si autem cognouerit de causa secundæ appellationis, siquidem confirmauerit duas præcedentes sententias, à modo nō liceat ab eo supplicare. Et est ratio, quia nec ab alio liceret appellare: secus esse puto, si infirmasset sententias præcedentes. sed illud certum est, quòd recusatio iudicis non reputatur pro appellatione.

Qui bonis cedere possunt. *Rubrica.*

1 *Cedere bonis quid sit.*
2 *Cedere bonis qui possint.*
3 *Cedere bonis an possit, qui debitum non agnoscit.*
4 *Cessio bonorum quomodo, & quibus fiat.*
5 *Cessionis bonorum effectus quis sit.*
6 *Cessio bonorum quod remedium afferat cedenti.*
7 *Debitori, qui petit à creditoribus, ut uel ei dilationē dent, uel ut admittatur ad cessionem bonorum: utrum sit ei ex duobus concedendum.*

VALITER condemnato subueniatur per appellationem dictum est, videamus qualiter ei subueniatur per cessionem bonorum. Vidēdum est ergo, quid sit cedere, quis possit cedere, quando, cui, quis sit effectus cessionis, & qđ
1 sit remedium cessionis. † Est autem cedere bonis, bona dimittere, & deserere creditorū improbitati, & instantiæ. Ce
2 dere † autē potest paterfa. & filiusfa. nec refert habeat: vel nō habeat peculium castrense, vel quasi, vel aduentitium, vel profectitium. Nam & patrisfa. qui nihil habet, admittitur cessio, ne patiatur iniuriam, quia poterit habere bona: vt ꝭ.eo.l.cùm & filij. Nam & actio de peculio tenet, licet nihil in peculio sit: vt ff.de pecu.l.quæsitū. Sed & Petrus dicitur omnia reliquisse, qui non reliquit nisi nauiculam, & rete, Matthæi 19. Marci 1. Item cedit bonis, qui debitum agnoscit, vel qui condemnatus
3 est. Si autem † debitum non agnoscit, audiri non debet, inuito creditore, qui probationes habet in promptu, illo negante. Cùm verò creditor dicit, Cede bonis, ego probabo debitum quandocunq; voluero, audiri debet debitor, & admittēda est
4 cessio: vt ff.eod.l.pen. † Fit cessio in iure, & extra, inter præsentes, & absentes per nūtium, vel per epistolam: vt ff.eo.l.vlt. Sufficit enim sola voluntatis professio: vt ꝭ.eo.l.in omni. Item fit cessio creditoribus, non his qui vocant alios ad honores; vt
5 ꝭ.e.l. propter. † Effectus autē cessionis hic est, vt creditores venditionis, remedio consulant indemnitati suæ, quatenus patitur substantia: excusso debitore vsque ad vltimum quadrantem, & vsque ad subligamentum: nisi sit de personis, quę damnantur, inquantū facere possunt: vt ff.de re iud.l.sunt qui. non tamen licet ei retinere iure dominij bona, vel inter se diuidere: vnde & debitor postea soluendo debitum posset recuperare res: vt ꝭ.eod.l.legis Iuliæ. Item & debitor facta cessione posset mutare voluntatem suam ante venditionem bonorū, si
6 paratus fuerit se defendere: vt ff.eod.l.iij. † Est autem remedium cessionis maximum: quia si postea conueniatur à creditoribus, inquantum facere ptest solummodo damnatur: habetur enim ratio sui, ne egeat. Item postea conueniri non potest:

niſi tãtum quæſierit, propter quod prætor poſsit moueri. Nec
enim traudandus eſt alimentis quotidianis: vt ff.eod.l.iij.& l.
qui bonis.& l.ſi debitoris. Item eſt aliud remedium, quia iudi
catus non detruditur in carcerem, ſi cedat bonis. Nec poſt xl.
dies detur creditoribus dilacerãdus; ſicut refert Aul.Gellius li
bro xx.cap.j.Noct.Attic.contineri in legis xij.Tab.cuius du=
ritiem Sextus Cæcilius Iuriſconſultus contra Phauorinũ phi
7 loſophum mirabiliter defendit. † Quid autem ſi debitor di
cat creditoribus, cedam bonis, vel date mihi dilationem quin
quennij. Siquidem creditores conſentiendo eligant vnũ, bene
eſt. Si autem diſſenſerint inter ſe, ſtatur iudicio maioris partis:
vt maior pars primò intelligatur ſecundum cumulum debiti.
ſecundò ſecundum numerum perſonarũ. tertiò humanior ſen
tentia eſt præferẽda eorum, qui dant inducias quinquennij, &
ceſsionẽ reſpuunt. Neq; diſtinguuntur hypothecarij credito=
res à chirographariis, quantũ ad hãc electionẽ. Secus ſi tracte=
tur inter creditores, vt contenti ſint certa debiti portione: tunc
enim per chirographarios, licet præponderent in cumulo de=
biti, vel numero perſonarum, nõ præiudicatur hypothecariis.
Nec eſt prætermittendum, ꝙ ſi creditores dederint dilationẽ
quinquennij, nõ præiudicatur eis in præſcriptione temporali.
Et probantur hæc j.eod.l.vlti.& ff.de pact.l.reſcriptum.

❧ ℂ Quadrantem. Adducit ad illud euangelicum Matthæi.18.de eo qui debe
bat decem millia talentorum. Summo autem iuri, & acribodicæo, ſummæ-
que iniquitati innititur Azo. cuius ſententia nec vera eſt, nec legibus pro
bata. Humanior autem ſententia mihi viſa eſt exiſtimantium cuiuis cedẽti
aliquid victus gratia relinquendum: idque arg. à maiori probat textus in l:
diuus Hadrianus.ff.de bo. damnat. Neque hoc reliqua iura denegant: alio-
quin maleſuada fames ad quoduis facinus impelleret. P.Prateius.

De bonis authoritate iudicis poßidendis, ſeu venundandis, & de ſeparationibus bonorum. *Rubrica.*

FACTA bonorum ceſsione à debitore, vel
etiam debitore vocato, & non veniente ad iudi
cium, poſtulant creditores ſe mitti in poſſeſsio=
nem bonorum eius, & poſtea petunt, vt liceat
eis venundare bona. Et ideo ponit de bonis au=
thor.iud.poſ.ſeu ve.& adiecit de ſeparationibus: quia credito
res hæreditarij quandoq; poſtulant ſeparari bona defuncti, à
bonis hæredis: vt ea ſibi ſoli ſeruentur: & ex eis ſatisfaciant: bo
na autem hæredis ſeruētur creditoribus eius. Videamus ergo
quis poſsit petere ſe mitti in poſſeſsionem, & quis petat licen=
tiam vendendi, ex qua cauſa, & quando: poſtea dicemus de ſe=
parationibus, quis eas petat, quando, earum miſsionum & ſe=
1 parationũ effectus. † Poſſunt autem petere ſe mitti in poſ=
ſeſsionem omnes creditores, quibus aliquid debetur purè. Si
autem debeatur in diem, vel ſub conditione, ſiquidem poſtu=
lant ſe mitti in poſſeſsionem ad hoc, vt liceat eis vendere, non
mittuntur. Idemq; eſt, ſi poſtulent ſe mitti, vt ſibi ſoluatur. Si
verò poſtulet creditor ſibi caueri de debito ſoluendo ſuo die,
vel exiſtente cõditione, quod poteſt facere ſi debebatur ei, ex
contractu bonæ fidei, vel ex cauſa legati, vel fideicommiſsi: vt
ff.de iudic.l.in omnibus: vt s̃.diximus, vt in poſſeſsionem lega
torum mittatur: vt ff.eod.l.in poſſeſsione.j.reſpon. & l.Fulci=
2 nius.§.ſi in diem.& l.pen.j.reſpon.§.vlti. † Creditorum no
mine etiam legatarios hic accipe: vt ff.de act.& oblig. l.hære=
ditariorum. Et ſi ſeruo ſit relictum legatũ, dominus habetur
legatarius, vt legatum poſsit admittere, vel repudiare: vt ff.de
leg.ij.l.legatum.& l.ſi fundum ſub cõditione.§.j. Relicto aũt
legato filiofa.tam pater, quàm filius (quia ambo ſpem habent
commodi) mittuntur in poſſeſsionem: vt ff.eod.l.ſi filio.& de
3 pig.l.ſi legati. In vocato † autem, & ſui copiam non faciente,
diſtinguo, vtrum conueniatur actione in perſonã, an in rem.
Si in perſonam, aut eſt maior xxv.an. & compos mentis, aut
non. Si maior eſt, & compos mentis, & non veniat, aut latitat
cauſa fraudandi creditores, aut non. Si latitet cauſa fraudandi
creditores, illi ſoli poterũt poſsidere, & vẽdere, aduerſus quos
latitauerit. Et eſt latitare turpiter ſe occultare, vt euitet occur=
ſum creditorum. Et licet aliam poſsit prætendere cauſam lati=
tandi, ſi tamen & hæc cauſa inſit, poterunt etiam illi vendere,
quos ipſe voluit fraudare, & non alij: vt ff.eo.l.Fulcinius.§.j.&
ij.& iij. Si autem vocatus non latitet, vt fraudet creditores, ſed
abſens eſt ex quacunq; cauſa probabili, vel non probabili, ne=
ceſſaria, vel voluntaria, creditores mittuntur in poſſeſsionem
bonorum omnium hoc iure, & habent cuſtodiam rerũ, & ob=
ſeruationẽ, nõ tamẽ poſsident: neq; permittitur eis bona vẽde
re: vt ff.ex quib.cau.ma.in integ.reſti.l.item ait.§. hæc autem.
& de acqui.poſ.l.poſsideri.§.vlt.& ff.eod.l.cùm legati.& ideo
mirum eſt, ꝙ lex quaſi ſpeciale notat in abſente reipublicę cau
ſa ſine dolo: & in captiuo hoſtiũ, & in pupillo, ꝙ eorum bo=
na non vendantur: vt ff.eo.l.in poſſeſsione.§.j.pupillus tamen
poſſet latitare, ſi pubertati proximus eſt: & ideo ſpeciale eſt in
4 eo. † Item creditor miſſus non diminuit veſcendi cauſa: hoc ta
men fallit in filia quæ mittitur in poſſeſsionem cauſa legati,
cùm aliunde non habeat ſuſtentationem: vt ff.vt in poſ.lega.l.
quæ legatorũ. Item fallit in eo, qui agit hęreditatis petitione, ſi
propter nimiam cõtumaciam poſsidentis hęreditatẽ, mittitur
in poſſ.vt lucrifaciat fructus: vt ff.eod.l.Fulcinius.§.vlt. Aliàs
5 autẽ miſſus in poſ.fructus tenetur reſtituere debitori, vel cõ=
penſare. Item & repetit ea quæ impendit in rem ſine dolo. Itẽ
ſi eius dolo, vel lata culpa, fiat res deterior tenetur: ſed nõ tene=
tur de leui culpa: licet teneatur creditor qui habet conuentio=
nale pignus. Et ſuper his proponitur actio in factum, quę pro
impenſis, & fructibus, quos perceperit, vel percipere potuit,
cùm eſſet in poſſeſsione perpetua eſt: & hæredibus, & in hære
des datur. Pro damno autem annalis, & non datur in hęredes:
niſi pro eo, quod peruenit ad eos: vt ff.de bo.aut.iud. poſ.l.præ
tor ait. & l.creditores.§. datur. & l.in venditione.§. ſi quis.
6 † Fit autem prædicta miſsio in poſſeſsionem, item vendi=
tio quãdoq;, vt s̃.diſtinxi. ita demum ſi vocatus abſens à nullo
7 boni viri arbitratu defendatur. Defendi † autem non is vide=
tur tantùm, pro quo ſe defenſor ingerit, ſed qui requiſitus ab
actore non eſt defenſioni defuturus. Debent enim amici eius
interrogari an defendãt: & ſi actor vltro interpellat, nec quiſ=
quã ſe defenſioni offerat, aut ſi nemo eſt, qui interrogari poſ=
ſit, ille non videtur defendi. Sed tamen prædicta oportet cõte
ſtatione complecti: vt ſi dicat actor coram teſtibus: Audite,
quomodo interpello, ſi aliquis eſt qui velit defendere Titium:
vel, quomodo interrogo amicos eius, & cognatos. Si quis aũt
offerat ſe defenſioni, debet iudicium ſuſcipere: & in eo vſq; in
finem perſeuerare, & ſatiſdare iudicatum ſolui: vt ſic non fiat
miſsio in poſſeſsionem, vel venditio: vel ſi facta fuerit miſsio,
poterit deiici de poſſeſsione miſſus, oblata defenſione, & red=
dito interdicto vti poſsidetis: ne inquietetur abſentis poſſeſ=
ſio: vt ff.qui.ex cau.ma.in integ.reſt.l.item ait.§.vlti.& l.ergo.
& de iud.l.rectè.& ff.eod.l.hoc autem.§.vlti.& l.ij.§.vlti.& l.
Fulcin

Fulcinius.§.j.Quid autem si iudex concesserit vẽditionem rei, cùm non debeat eam concedere: fortè quia absens defendebatur: certè venditione habita pro nulla, recuperabit absens rem suã, & pro ea nõ est ei opus supplicare principi. Si ergo experitur rei vendicatione præiudiciali subaudi quasi: quia præiudicabit ei, quod factũ est, vel de facto fit rescisio vẽditionis, quæ non tenebat de iure: vt ff. de pri. cred. l. imperatores. Idẽ fortè, si absens non latitabat, vel fortè tunc posset beneficium in integrum resti. habere, vt teneat venditio: quia à nemine defendebatur, sed restituebatur contra eam: vt ff. de dam. infec. l. si finita. §. si fortè. Et fortè satis erit ad hanc restitutionem, quia ipse
8 non latitabat dolo malo. † Fiebat olim missio in possessionem bonorum omnium causa rei seruandæ, vel causa legatorum. Item & causa ventris. Damni enim infecti nomine (si nõ caueatur) non vniuersorum nomine fit missio, sed rei tantùm, de qua damnum timetur: vt ff. eo. l. j. Hodie autem in dãno infecto, & in muliere causa ventris nihil immutatur, sed in creditore, vel legatario: si debitor vocatus sit, & non venit, vel etiã si venerit, & ad iudicem se venturum iurauit, & postea se subtrahit iudex, ille qui vocauit eum si administrator est, vel etiam is, qui iudicem dedit, iubet eum exhiberi. Si omnino absit, examinet iudex, vbi sit induciis datis, intra quas si non occurrat, secundum vnam partem examinato negotio, id est audita propositione actoris, & eius ratione, & præstito sacramento calumniæ: & sic summatim cognito negotio, mittet actorem in possessionem rerum absentis iuxta mensuram debiti declarati summatim: vt si ille x. debeat, mittetur in possessionem rerũ valentium x. vel etiam xij. quia plus aliquantulum debet valere pignus, quàm debitum. Quòd si redierit absens, omne damnum resarciet actori ante, quàm prosequatur causam, præstabitq; fideiussorem, quod in iudicio permanebit: vt in auth. de exhi. & intro. re. §. si verò etiam quidam. Hæc autem missio in possessionem facta prodest nedum misso, si ipse verus creditor erat, sed etiam aliis creditoribus omnibus: si tamẽ alij creditores præsentes venerint vsq; ad biennium. Absentes autem veniunt vsq; ad quadriẽnium: & misso in possessionem restituãt expensas, quas adipiscendæ possessionis gratia sustinuit, eius sacramento declarandas, pro rata portione eorum, quæ debẽtur: quia & secundũ debita eis satisfaciendum est. Elapso autẽ prædicto tempore nullo modo possunt inquietare missum in possessionem: vt j. eod. l. vlti. j. respon. & §. j. & ff. de bo. autho. iud. pos. l. cùm vnus. Si autem missus in posses. verus creditor non erat, missio non prodest ei, nec aliis: vt in prædicta l. cùm
9 vnus. † Missis autem creditoribus in possessionem, si quędam actiones perituræ sunt tempore: vel si diu est incertũ, an hæres sit extiturus necne, debitori bonum istud erit concedendum, vt curator constituatur vnus ex creditoribus, & in eũ detur actio in factũ de eo, quod ad eum de bonis debitoris peruenit. Si autem nondum sit aliquid consecutus, actiones suas præstabit: & omne quod veniet in actione negotiorum gest. si posset agi, ei restituendum erit à creditore: vt ff. eo. l. si diu. & de bo. auth. iud. pos. l. creditore. j. respon. & §. j. Item permittitur creditoribus omnibus, vel vni electo à maiore parte, ne corrumpantur rationes ἀναγραφὴν, id est, descriptionem instrumentorum facere, non vt describant ipsa instrumentorum corpora: sed quot sint, & de qua re sint subnotent sibi, & quasi inuentarium faciant, quod etiam in vniuersis rebus erit permittendum. Præterea nonnunquam causa cognita, etiam aliquid ex instrumentis permittitur eis describere: & nedum semel, sed etiam secundò. Si tamen iurauerit quis non calumnię causa se postulare, neq; habere se, quæ dispunxit: vt ff. de bo. auth. iud. pos. l. vlti. Est autem dispungere, [in scriptura] conferre accepta & data, vt ff. de verb. sig. l. cognoscere. Post missionem autem in possessionem creditores postulant à iudice cõcedi sibi venditionem bonorum debitoris latitantis. Et quãto
10 tempore † elapso debeat concedi venditio, dubitatur. Et videtur innuere lex huius titul. vlti. §. sin autem hi qui. quod in lege (fortè græca) definitum sit tempus: vel dic vt notauimus s. de
11 excu. rei iud. † Inter creditores autem potiores sunt illi qui
a acceperunt pignora [a], eis, qui habent personales actiones tantùm: [vt infrà, qui po. in pig. l. eos. Inter hypothecarios autem obtinet regula, quòd qui prior est tempore, potior est iure: nisi in casibus quos plenè prosequemur donante Domino. j. qui pot. in pig. hab. Inter eos autem qui habent personales actiones tantùm] æstimantur priuilegia ex causa, non ex tempore: vt ff. de priui. cre. l. priuilegia. Sic ergo prius erit ei satisfaciendum, qui habet priuilegium, quàm ei, qui nõ habet: vt ff. quod cum eo qui in aliena potestate. l. iij. & de peculio. l. ex facto. §. vlti. Vel si vterque sit priuilegiatus, & paria sunt priuilegia, & pares tituli: vt quia ambo depositores sunt, debent concurrere: vt ff. de bon. auth. iud. pos. l. si ventri. §. in bonis. & §. ratio. Idem dici fortè potest & si vnus agat tutelæ, alter depositi: & idem in talibus titulis, quæ videntur paria: licet non sint eiusdem causæ, nisi in lege nominatim probetur alterum actionis impersonalis priuilegio præferendum, vt dicitur in fisco: vt ff. de priuil. cred. l. quod quis. vel fortè dicetur potentius priuilegium tutelæ, quàm depositi, vel quia inest tacita hypotheca. Quod dixi in fisco, seruandum est etiam in muliere dotẽ suam repetẽte. Cùm enim ipsa priori tacitæ hypothecæ præferatur, & ita habetur priuilegium potẽtius alio priuilegio, quantùm ad hypothecariam actionem. Idem videtur & in hoc priuilegio personalium actionum. Idem & in eo, qui credidit in rem reficiendam: vt ff. qui po. in pig. hab. l. interdum. Idem fortè & in funeraria: vt ff. de reli. l. penultima. Sed si contentio est inter eos adeò priuilegiatos, nunquid vnus eorum alteri præfertur? & fortè concurrent: nisi lege de aliquo eorum probetur quòd
12 sit præferendus. † Inter creditores autem priuilegiatos occupantis est melior conditio: hoc est, si quis vigilauerit, vt sibi satisfiat à debitore, qui soluendo non erat, antequam bona debitoris possideantur: nam postea quã bona cœperunt possideri, omnium creditorum, & iura paria facta sunt. Ius enim ciuile vigilantibus scriptum est. l. pupillus. in fin. ff. quæ in frau. cred. Item si vtroque creditore instante debitor vni voluit gratificare, debet illud omnibus cõmunicare, vel eadem portio singulis quæri: vt ff. de auth. iud. pos. l. si nõ expedierat. §. j. & de his quæ in fraud. cred. l. quod autem. §. sciendum. & l. pu
13 pillus. Vbi autem † maior xxv. annis sanæ mentis cõuenitur in rem actione, siquidem latitet, bona eius possunt possideri, & venundari, sicut dictum est in personali actione. Si verò nõ latitet, sed absens est tantummodo, siquidem dolo desiit possi
14 dere, idem est quod suprà. Si verò † non dolo desiit possidere, mittitur actor in possessionẽ rei petitę tantùm: & statim possidet, sicut & videbatur Martino. Sed Bu. videbatur actorẽ nõ possidere, sed in possessione esse sicut etiam dictum est in personali actione. Anno autẽ elapso: quando secundo decreto interposito, plenam habet actor possessionem secũdum omnes: vt suprà de præscrip. xxx. anno. l. si qui. §. vltimo. Quod dictũ est in reali simplici actione, dicitur & in mista: vt ff. qui. ex causis in posses. eatur. l. Fulcinius. §. item videamus. & §. Celsus. & §. idẽ Celsus. scilicet, si mista actio proponatur pro re principali. Nam si proponatur pro personalibus præstationibus, idem fortè erit in ea, quod in qualibet personali actione: vt suprà diximus. Item hæc omnia vera sunt quãdo agitur reali actione
15 pro eo, quod corporale est. Si † autem agitur pro eo, quod est incorporale, puta vendico à te seruitutem, nec te defendis, compellet te iudex cauere, quò non impedies me vti seruitute: donec probaueris mihi ius non esse vtẽdi. & si in hoc loco seruiente ædificatum est, contra tenorem seruitutis mittar in pos. ædificij: non, vt protinus opus destruatur, sed vt fiat, nisi intra certum tempus egeris ius tibi esse ædificatum habere: vt ff. de oper. no. nun. l. si prius. & de dam. infec. l. ædificatum. & sic intelligitur quod est ff. si serui. vendi. l. is, cuius. Item hæc omnia quando non agitur de libertate hominis: tunc enim, qui vendicatur in seruitutem anno elapso, fit seruus: vt suprà, de assertio.
16 tol. l. j. §. vltimo. Si † autem is, qui conuenitur actione in rem, vel in personam, nõ plenum habet animi iudicium, aut est pupillus, aut maior pupillo. Si pupillus, aut conuenitur ex facto suo, aut illius, cui extitit hæres. Si ex suo, vt quia contraxit, vel quasi contraxit: vt quia adiuit hæreditatem, & cõuenitur pro legatis: nã secus si cõueniatur ex his quæ contraxit defunctus (vt dictum est) vel deliquit, vel quasi deliquit, mittitur in possessionem actor bonorum pupilli: vt tamen pupillo vsque ad

pubertatem alimenta decernantur:vt ff.de priuileg. credito.l.
vltima.vel si malit actor,eliget se mitti in possessionem bono
rum defuncti cuius adiuit hæreditatem pupillus:vt etiam bo
17 na posset vendere. † Fit autem missio ita demum,si pupil=
lus à nullo defendatur.Hoc autem debet constare prætori: &
ideo vocabit tutores pupilli,vt defendant. Si autem nō habue
rit tutores,requirēdi sunt cognati,vel affines,vel liberti idonei
vel alij,quos verisimile est defensionē pupilli nō omissuros ꝓ=
pter necessitudinē vel charitatē,vel alia ratione. Si autē negēt
sic vt taceant,prętor dabit possessionem tādiu quoad non de-
fendatur.Si cœperit defendi,desinit possideri. Quid autem,si
rectè defenditur,vt suprà dictum est:nec sufficit defendisse, si
non duret defensio:neque obest nō esse defensum,si nunc offe
ratur defensio:vt ff.eodem,l.secunda.§.vltimo.& l.apud Iulia
num.§.si verò nihil.& §.contrarium.& §.vltimo.& l.hoc autē
18 primo respon. & §.j. †Si quæras,an fiat venditio bonorum
pupilli:dic aut expedit pupillo ea vendi,& tunc fiat venditio:
aut non expedit, & differtur in tempus pubertatis:vt ff.
eodem.l.in possessionem.§.j.& de bonis autho.iudi.possiden.
l.si non expedierit.j. responso. Si verò impubes conuenitur
ex facto maioris, cui successit, & à nemine defendatur,mitti=
tur actor in possessionem,& patitur impubes venditionem re
rum. Esset enim iniquum actorē expectare pubertatem eius
cum quo nihil cōtraxit:vt ff.eodem.l.apud Iulianum. Si autē
qui cōuenitur maior est pupillo,siquidem sit furiosus,vel pro=
digus,mittuntur creditores in possessionem,si à nemine defen
datur. Venditionem autem non patitur:nisi vrgeat æs alienū,
& dilatio damnum sit adlatura creditoribus & ex pretio rei
venditæ,quod superesit à debito, furioso dabitur: quia huius
hominis status & habitus à pupilli conditione non multū ab=
horret. Vnde prætor solet eis curatores dare, si non defendā=
tur.Sed & si curator datus non eum defendat,remouēdus est,
& dabit prętor curatorem aliquem ex creditoribus:vt nō am
plius q̄ tam necesse est ex bonis furiosi væneat.ff.eod.l. Fulci=
nius.§ adeò.Si autem adultus non est furiosus, vel prodigus,
venditionem patitur in ætate adulta,si à curatoribus non de=
fendatur,nec alium defensorem inueniat.& si non latitat,licet
fraudationis causa latitare non videatur,qui sui non est ido=
neus defensor:vt ff.de bonis authori.iudic. poss.l. si minor.

Superest vt videamus de separationibus:quibus detur be=
19 neficium separationis, & quando. † Est autem sciendum,
quòd creditores hæreditarij,item & illi, quibus legauit testa=
tor possunt postulare bona defuncti separari à bonis hæredis:
vt tamen primò satisfaciat creditoribus hæreditarijs, quàm le
gatariis:nisi erant legatarij,quibus obligatus erat defunctus,
non quibus ipse legauerat. Hæredis autem bona reseruentur
creditoribus eius, adeò vt si creditores, vel legatarij decepti
sint in postulatione separationis, vel si hæres postea multa
lucratus est,non tamen admittuntur ad bona hæredis:quia pe
tendo separationem ab eius persona recesserūt. Nec distingui
tur in creditoribus defuncti,an debeatur eis purè,vel in diem,
vel sub conditione:quoniam & ipsis communi cautione,scili=
cet separationis,vel missionis in possessionem, consulendum
est.Nec distinguitur,vtrum sint litem contestati,vel non: quia
ex necessitate faciunt contestationem:vt ff.de separatio.l.vlti.
& penultima.j.responso.l.antepenultima.& l.creditoribus.&
20 infrà eodem,l.j. † Distinguitur tamen, vtrum isti creditores
& legatarij petant separationem, vendita iam hæreditate ab
hærede,& traditis rebus hæreditariis,& pretio soluto hęredi:
an antequam vendatur.Si vendita iam hæreditate,frustrà de=
sideratur separatio, vtique si nulla fraudis creditorum incur=
rat suspicio.Nam quæ bona fide medio tēpore per hæredem
gesta sunt:vt quia pecuniam cuicunque soluit,rata solent con=
seruari : vt ff.de separatio.l.ab hærede. Præiudicatur etiam
prædictis creditoribus & legatariis in postulanda separatio=
ne,si tacuerunt quinquennio:vel si ab hærede pignus,vel fide=
iussorem acceperunt, vel stipulati sunt nouandi animo, vel si
bona hæreditaria bonis hęredis mista sunt.confusis enim bo=
nis,& cōmistis,separatio non poterit impetrari.prędia tamen,
vel mancipia, vel pecora, vel similia, tribui vel confundi non
possunt,nisi ita coniunctæ personæ propriis prædiis hæredis
impossibilem separationem effecerint.quod quidem perrarò
contingere potest. De his autem omnibus admittenda sit se
paratio,necne,prætoris vel præsidis erit notio,nullius præter=
ea alterius:hoc est, eius qui separationem indulturus est:vt ff.
de separatio.l.j.§.illud sciendum.& §.item quæritur.& §.prę
terea.& §.quod dictum est.& §.si quis pignus. Si autem cre=
ditorum hęreditariorum quidam petierunt separationem,alij
non:qui non petierunt connumerantur cum creditoribus hæ=
21 redis:vt ff.de separationibus.l.j.§.quæsitum. † Hæredi autem
adeunti non datur separationis beneficium: nisi in casu, cùm
quis adiuit hæreditatem ex Trebelliano coactus, & non est fi
deicommissarius cui restituatur.Idem & in alio casu cùm ser=
uus extitit domino necessarius hæres,& bona patroni non at=
tingit:postulabit enim separari quicquid acquisierit post mor
tem domini,& quod ei à testatore debebatur : vt ff.de separa.
l.j.§.vltimo.Sed si attigerit bona,cessat separatio.Si tamē esset
minor xxv.annis posset in integrum restitui:vt ff.de minori.l.
ait prætor.§.non solùm.Item & patronus, qui ex ingratitudi=
ne reuocat libertam in seruitutem,si liberta adierit hæreditatē
eius,qui nō erat soluendo,& petat separari:bona libertæ à bo=
nis defuncti per beneficium in integrū restitutionis:quia non
adipiscendæ hæreditatis gratia, legum beneficio est vsus: sed
vindictæ gratia:vt ff.de separatio.l.penultima.§.vltimo.& de
22 in integrum restitutione,l.non solùm. † Hæredis autem cre=
ditores non possunt petere separationem; nisi (vt diximus) cū
23 hæres adiit coactus: vt in eadem lege dicitur. † Quid autem,
si hæres in suorum creditorum fraudem adiuit hæreditatem
quæ non erat soluendo.Sed certe nullum remedium est. Sibi
enim imputent,qui cum tali contraxerunt:nisi extra ordinem
putamus prætorem aduersus calliditatem eius subuenire, qui
talem fraudem commentus est:quod nō facile est admissum,
id est,aliter quàm dolo commisso:vt ff.eodem, l.quæsitum est
autem. Possunt tamen creditores hæredis postulare se admitti
ad bona defuncti,si ex eis aliquid supersit creditoribus defun=
cti dimissis:vt ff.eo.l.j.§. pen.

a ADNOTATIO. ¶ Acceperunt pignora. Ad huius quotidianæ con-
trouersiæ resolutionem vide Barto.in l.creditore.§.à Titio.ff.qui poti.in pig.
habe.& in l.Claudius.eodem titu.docto.post not.glos.in l.priuilegia.in ver.
ne ex causa.ff.de priuileg.credi. & in l. Balneum. ff. qui pot. in pigno. habe.
Bald.& Angel.in l.scripturas.versicu.tu dic plenius.C.eodem titu.Lanfrāc.
in c.quoniam contra.versic.instrumenta. de probatio. canonistas in regula,
qui prior.in[v].multa per domi.Bartholo.Soci.in consilio. cclxxix.incipien.
circa præsentem consultationem.versicu.v.& vlti.cum pluri.versicu. seq.in
secundo volu.chart.lxxij.& in alijs pluribus consilijs.quæ vide per te.

De priuilegio fisci. *Rubrica.*

1 ☞ *Bona contrahentis cum fisco,uel delinquentis,fisci priuilegio fisco tacitè red-
duntur obnoxia.*
2 *Qui pecuniam fisci surripuit peculatus crimine tenetur.*
3 *In causis fiscalibus pactus cum delatoribus pro confesso habetur, si modò aliquid
dederit.*
4 *Si priuatus creditor à debitore fisci accipiat pecuniam, eam fisco tenetur re-
stituere.*

VONIAM inter creditores fiscus priuile=
gio gaudet : de priuilegio fisci loquamur: imò
1 de priuilegiis.† Ecce,priuilegio fisci,omnia bo
na contrahentis cum fisco, vel delinquentis in
fiscum,tacitè fisco redduntur obnoxia:vt ĵ.qui.
causis pigno.taci.contrah.l.j.& infrà eodem,l.j. Item apud fi=
scum cohæredem:vtpote digniorem instrumenta communia
deponuntur:vt suprà de eden.l.procurator.Item rem sibi cum
a alio communem insolidum potest vendere [a], vt tamen partis
pretium præstet socio:vt suprà de communium rerum aliena.
l.secunda.Item si bona mariti debentis ex primipilo non suffi
ciunt,etiam dotalia ex priuilegio capiuntur. Sed secus in non
dotalibus:vt infrà quibus ex causis pign.taci. contrah. l. satis.
& infrà eod.l.j.Item fiscus debitorem sui debitoris ante diem
exigere potest:vt suprà de condi.ex lege.l.j.Item filius debito
ris ex primipilo patre mortuo,licet sibi non successerit, conue
nitur:vt infrà de primipilo.l.vltima.Item donatio facta à pri=
mipi

mipilario in vxorem etiam sine fraudis consilio reuocatur: vt infrà de bonis damnatorum,l.penultima.Item si fiscus vendiderit rem alienam vt suam,transfert dominium: vt habuimus, suprà de quadrien.præscript.Item si fiscus vendat animal morbosum,non tenetur redhibitoria:vt ff.de ædil.edic.l.j.§.illud.
2 Item † qui pecuniam fisci surripit,peculatus crimine tenetur, non ita in pecunia ciuitatis alterius:vt ff.de furt.l. ob pecuniã. & ad legem Iul.pecul.l.sacrilegij.§.j.& l.ij.& iij.§.vlti. Item fiscus ab omnibus vectigalium præstationibus immunis est: vt ff.de publicanis.l.locatio.§.fiscus.Item si quis in alia ciuitate sine omni successore decessit,non ciuitas,sed fiscus eius bona occupabit:vt infrà de bon.vacand.l.j. Item commissorum, & illicitè transportatorum persecutio etiam hæredes afficit. nam id quod commissum est,desinit statim esse eius qui crimẽ contraxit,dominiúmque rei vectigalis acquiritur fisco. Propterea commissi persecutio sicut aduersus quemlibet possessorem,sic & aduersus hæredem competit: vt ff.de publicanis: l.commissa.Item qui in locum fisci thesaurum inuentum suppresserit,suam partem amittit.& totum cum altero tãto, fisco
3 dependit:vt ff.de iure fisci.non intelligitur.§.vltimo.† Item in causis fiscalibus pactus cum delatoribus pro cõfesso habetur: si modo pretium,vel modicum dederint:vt ff.de iure fisci.l. in fisci.Item si procurator Cæsaris rem vendiderit,simplum pro euictione præstabit;licet longè amplius promiserit:vt ff.de iure fisc.l.si procurator.Item si à fisco rem emeris, etiam si fidem tibi habuit de pretio,nõ sibi soluto pretio dominus efficieris: vt ff.de iure fisci.l.si procurator.§.primo.Item si fiscus successerit ei,cui minores vsuræ semissibus debebantur,postquam ad fiscum transierunt semisses præstabuntur vsuræ:vt ff.de vsur.l. cùm quidam.§.si debitores.Item sententia lata cõtra fiscum,ab-
4 sente fisci patrono nulla est:vt ff.de iure fisci.l.si fiscus. † Itẽ si priuatus creditor à debitore accipiat pecuniam sibi debitã, cùm ille etiam fisci esset debitor:pecuniam solutam fisco tenetur restituere:sine vsura tamen, quia non fœnus contractum, sed suum recuperatum extraordinario iure prosequitur:vt j. eodem,l.pecunia.Sed tamen quandoque restituitur cum pœna alterius tanti.si tunc vel postea antequam consumeret, sciebat eum fisci debitorem:vt ff.de iure fisci.l. aufertur.§.primo. Creditori priuato tamen resuscitatur actio antiqua directa cõtra debitorem,& fideiussorem,& in pignora:vt ff.de iure fisc. l.deferre.§.vltimo.& l.denique.& l.sed reuocata.& l.Titius. Item si ille, qui mihi obligauerat bona præsentia & futura, cũ fisco postea cõtraxit in rebus postea quæsitis,potior est fiscus: vt ff.de iure fisc.l.si is,qui.Item fiscus etiam pro prçterito tempore cõuenit emptorem tributarij prædij:vt ff.de publicanis. l.imperatores.& de iure fisci.l.prædiis.Item pro tacito fideicõmisso habet rei vendicationem directam:vt ff.de iure fisc.l. imperator. Item qui aliquid sciens in fraudem fisci acceperit,& illud,& tantundem restituit: vt ff.de iure fisci. l.aufertur.§.j.
5 Item † qui fisco vult compensare,intra duos menses sibi debitum debet docere:vt ff.de iure fisci.l.aufertur. §.qui compensant.Item si pretium debetur fisco,non fit compensatio. & ita demum compensatur ei,si eadem statio quid debeat quæ petit:vt s.de compen.l.j.& ij.& de hoc plenè diximus,s. de compens.Item si multi fisco fraudem fecerint,pro non idoneis cõueniuntur idonei:& omnes simul quadrupli pœnam pro virili portione præstant:vt ff.de iure fisc.l.aufertur.§.vlti.Non tamen fiscus prorsus aspernatur iura communia:vt ff.de iur.fis. l.quod placuit.Ecce enim,ex inutili testamento non succedit, nec rem,quam vẽdidit, euincit,& aliis prius pignoratam rem non distrahit. Item litis [vel calumniæ] donationem nõ admittit:vt ff.de iure fisc.l.res.§.j.& ij.& s.de test.l. ex imperfecto.& j.ne fiscus rem quam vendidit,euincat.l.j.& ij. Item fiscus indebitum sibi solutum,restituit:vt ff.de pub.l.vlti.§.vlti.

a ADNOTATIO. ¶ Vendere.Adde Bartol.in l.j.C.de co.re.eo.cum fis. & priua.alien.libr.xj.Bald.in l.ij.colum.ij.de com.re.alie.& in l.j. in ij. colũ. de hæred.vel actio.vendi. multa per domi. Ludoui.de pen. in rubri. de iure fis.nume.5.cum pluirb.seq.libr.x.chart.ij.& in l.qui in contractibus.num.2. cum plurib.sequen.eodem titu.& libr.charta.viij.canonistas in capitul.quãuis.de re iudica.domi.Alexand.de imo.in l.ij.ff.eodem titu. & in consil. xcij. in quarto volumi.

De priuilegio dotis. *Rubrica.*

1 ☞ *Tituli de priuileg. dotis,explicatio.*
2 *Mulier quibus potior.*
3 *Priuilegium dotis in quos transmißibile.*

NON solùm fisco,sed etiam mulieribus, & aliis in dotem priuilegia competũt,& certè de eis priuilegiis,quæ competunt marito pro petenda dote diximus,suprà de dotis promissione. Item de priuilegiis competentibus pro petitione,vel repetitione dotis, multa diximus suprà de iure dot. & rei vxor.
1 act.& solu.mat.Nunc autem ponit de † dotis priuilegio:scilicet quod habet mulier inter personales actiones. Et de hoc plenè diximus,suprà in titu.de bon.aut.iudi.possi.§. inter eos
2 autem qui habent. † Est & aliud priuilegium quod mulier habet inter hypothecarios creditores, scilicet vt ipsa præferatur creditoribus qui antiquioris temporis priuilegio vallati sunt: vt j.qui pot.in pigno.hab.l.vltima.quod Marti.ita intellexit, vt indistinctè præferatur omnibus etiam prioribus habentibus expressas. Sed secundum nos præfertur prioribus habentibus tacitas:vt dicemus j.qui pot.in pig.hab. & alia perti
3 nentia ad materiam istam ibidem subiiciemus. Hoc † autem priuilegium non transit ad extraneum hæredem mulieris,sed ad filios eius,vel nepotes:vt j.qui pot.in pign.hab.l. vltima.& infra eodem.l.vnica.

De reuocandis his quæ in fraudem creditorum alienata sunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Creditoribus quæ actiones dẽtur ad reuocãda alienata per debitores in fraudem ipsorum creditorum.*
2 *Actio Pauliana quibus, & ad quid detur.*
3 *Actio per quam reuocantur alienata in fraudem creditorum,quando detur, & quibus casibus cesset,nu.seq.*
5 *Alienata per debitores quibus casibus reuocentur à creditoribus ex solo euentu fraudis.*
6 *Actio reuocatoria ut locum habeat,an sit necesse ut is,qui accipit à debitore,participet consilium fraudis. & nu.8.*
7 *Creditor qui à debitore suo accepit,plures alios creditores habẽte,an uideatur reliquos creditores fraudasse, ut ita reuocari poßint quæ accepit: an potius retineat quæ accepit,tanquam sibi uigilauerit.*
9 *Actio quæ datur pro reuocãdis iis,quæ alienata sunt in fraudem creditorum,quibus competat: & in quos,nu.seq. & nu.11. & 12.*
10 *Creditores reuocantes id, quod debitor in fraudem eorum uendidit, an teneantur restituere emptori pretium.*
11 *Creditores an & quando agere poßint aduersus debitorem, qui bona sua in eorum fraudem alienauit.*
13 *Actio reuocatoria ad quid detur,seu quæ ueniant in eam.*
14 *Impensarum ratio quomodo habenda, cùm reuocatur res alienata in fraudem creditorum.*
15 *Actio reuocatoria alienatorum in fraudem creditorũ intra quãtum tempus detur.*
16 *Dominium rei alienatæ in fraudem creditorum transire in accipientem: licet creditores poßint eam rem reuocare perinde ac si non esset alienata.*
17 *Debitorem non poße in fraudem creditorum dotem constituere.*
18 *Reuocatio quæ fit per patronum de bonis per libertum alienatis, qui differat à reuocatione,quæ fit per creditores de bonis à debitore alienatis.*

QVIA creditoribus non solùm per missionem in bona,sed etiam per reuocationẽ eorum,quę in fraudem creditorum alienata sunt,prouidetur:ideo de his ponit. Videamus ergo, quæ actiones cõpetũt ad reuocationem faciendam,
1 & quando detur,quibus,ad quid, & quales sint. † Est autẽ sciendum quòd ad reuocationem faciendam competit actio Caluisiana,quæ & patronis datur, & creditoribus secundum nos.Fabiana verò soli patrono competit:vt notauimus suprà,
2 in fraudem patronorum à libert.alie.sit facta.Item & † creditoribus datur actio Pauliana ad reuocanda corpora quæ in fraudem suam alienata sunt.Si autem alienata essent iura, daretur actio in factum:vt ff.de vsur.l. videamus. §. in Fabiana. in ff.eod.l.hac in factum.vel (quod verius est) sicut in prædicta l.innuitur,actio in factum competit ad reuocanda corporalia,& incorporalia;& eadẽ dicitur Pauliana adiectiuè,scili-

cet quia à Paulo eſt inducta: non quòd ſit proprium nomen
3 actionis. † Datur autum iſta actio cùm debitor in fraudem
creditorum aliquid alienauit de bonis ſuis, non ignorâti frau-
dem. Et ideo creditores intra annum vtilem poſſunt intende-
re hanc actionem: vt ff. eodem, l. j. j. reſponſo. Hoc autem ver-
bum alienationis generale eſt, & latè patet: ſiue ergo rem alie-
nauit, vel acceptilatione, vel pacto debitorem, vel pignora li-
berauit, licet remiſsio pignoris non ſit donatio: vt ff. eodem, l.
ſi pignus. vel quem alium in fraudem creditorum præponat,
vel debitori præbuit exceptionem, vel ſe obligauit fraudãdo-
rum creditorũ cauſa, ſiue numerauit pecuniam, vel quodcũq;
aliud fecit in fraudem creditorum, locum habet hoc edictum.
Amplius & ſi data opera non adfuerit ad iudicium, vel litem
mori patiatur, vel à debitore nõ petiit, vt tempore liberaretur,
aut vſumfructum, vel ſeruitutem amittit, vel omnino aliquid
fecit: vt ſi deſinat habere quod habet, locus eſt edicto. Si ergo
non vtatur ſeruitutibus, vel rem ſuam habeat pro derelicto,
4 datur hæc actio. Si autem † cùm poſsit acquirere, non agit, vt
acquirat, ceſſat hoc edictum appoſitę. Si ergo quis repudiauit
legatum, vel hæreditatem, conditioni teſtamento non paruit,
vel ſeruum inſtitutum hæredem non iuſſerit adire, ceſſat hoc
edictum: vt ff. eodem, l. j. §. j. & l. ij. & iij. & iiij. & v. & vj. Ideẽq;
& ſi hæreditatem ex Trebell. reſtituit, non detracta Falcidia,
vel ſi eam à patre filio poſt mortẽ reſtituere rogatus, reſtituit
ante ei emancipato. In alio tamen debito in diem, quod citius
ſoluitur, locum habet hæc actio: quia prætor etiam in tempo-
re fraudem fieri intelligit: vt ff. eod. l. ait. §. ſi cùm. & l. patrem.
* & l. debitore. De fraude * autem ideo dictum eſt, quia duo
oportet interuenire, vt locum habeat hæc actio, id eſt, quòd in
veritate fraudẽtur creditores, & ipſe hæc voluit, id eſt, vt credi
tores fraudarentur: vt ff. eodem, l. ait prætor. §. ita demum. &
ſuprà de ſeruo pigno. dato. l. ſecunda. In caſu tamen præſu-
mitur fraus debitoris, id eſt, cùm ipſe ſcit ſe habere creditores,
& omnia bona ſua alienat: vt ff. eo. l. omnes. §. Lucius. Si ergo
partem bonorum, vel rem vnam alienaret, ceſſat hæc præſum
ptio. Et oportet creditorem manifeſtè probare in fraudem
ſuam eſſe alienatum: vt ff. de probatio. l. patronus. et l. quoties.
5 & §. qui dolo. Hæc † in alienationibus quæ fiunt inter viuos:
nam in legatis, vel mortis cauſa donationibus reuocandis, ſo-
lus ſpectatur euentus: vt pote cùm legata non debeantur: niſi
deducto ære alieno: vt ſuprà de iure deliberand. l. ſcimus. §.
ſi verò creditores. & ff. eodem, l. qui autem. §. penultimo. &
ad Trebellianum. l. ſi is qui quadringenta. Idemque eſt &
in fideicõmiſſariis libertatibus, ſed in directis exigitur fraus
debitoris, & euentus creditorum ſuorum non recipere valen-
tium: vt ſuprà qui manumit. non poſ. l. j. & vltima. Si tamen te
ſtator voluit creditorem Titium fraudare relinquendo liber-
tatem directam, & illo crditore dimiſſo ſortitus eſt alium, qui
nõ propoſuerat fraudare: neque propter primum creditorem
dicitur nulla libertas, quia illi ſatisfactum eſt: neq; propter ſe-
cundum, quia contra eum conſilium initum non eſt: liberta-
tes itaque ratæ ſunt, niſi priores, pecunia poſteriorum, dimiſsi
6 probentur: vt ff. eodem, l. ſi quis cum. & l. niſi. † Item vt lo-
cum habeat edictum, neceſſe eſt, quòd qui accipit à debitore,
participet cum eo fraudis conſilium. Diſtingue tamen, an ha-
beat lucratiuum titulũ, an non. Si habet lucratiuum titulum,
non requiritur fraus eius, ſed debitoris tantùm: & quòd verè
fraudentur creditores: vt j̃. eodem, l. penultima. & ff. eodem, l.
qui autem. §. ſimili. Si autem non habet lucratiuum titulum:
ita demum tenetur, ſi ipſe fraudem participauerit: vt ff. eodẽ. l.
qui autem. §. hoc edictum. & j̃. eodem, l. pen. Maritus autem
non habet lucratiuum titulum. Vxor plenè, ſi alius pro ea in
fraudem creditorũ dotẽ det, lucratiuum habet titulum. Ideóq;
tenetur, etiã, ſi fraudem ignoret. Sed maritus non tenetur, niſi
ſciat. Cauebit ergo ſe reſtituturam, quod fuerit conſequuta: vt
ff. eod. l. vltima. §. j. neque præſumitur fraus contra accipientẽ,
hoc ipſo, quòd ſcit debitorem habere creditores. Si tamen cre
ditores denuntiarent ei, ne acciperet à debitore in fraudem, vi
detur dolo verſari: vt ff. eod. l. ait. §. quod ait. & §. ſi quis parti-
ceps. Illud certum eſt, eum non videri in fraudem accipere à
debitore, qui conſentientibus creditoribus accepit, vel ſtipula
tus eſt, vel aliter contraxit. Nemo enim videtur fraudare eos,
qui ſciunt, & conſentiunt: vt ff. eod. l. qui autem. §. præterea.
7 Item & † excuſatur accipiens à debitore, ſi ille, qui accepit
erat creditor, & antequam bona debitoris poſsideantur vigi-
lauit, vt debitor ſibi ſatisfaceret, Sed & debitor impunè ſoluit,
cùm eum præſes inuitum ſoluere cogeret. Poſtea autem cùm
bona poſſeſſa ſunt, quilibet creditor in portionem vocandus
eſt, & cæteris exequandus. Nec debet quis præcipere cæteris:
cùm conditio creditorum iam ſit parificata. Idemque eſt, & ſi
vtroq; creditore inſtante debitor vni voluit gratificare. Nam
& ibi acceptum debet communicare omnibus: vt ff. eod. l. qui
autem. §. apud. & §. ſciendum eſt. & de bo. auth. iu. poſ. l. ſi nõ.
§. j. Sic & quaſi idem eſt cùm creditor vnus antequam alij mit-
tantur in poſſeſsionem bonorum debitoris debitorem cõmu
nem fugientem, & ſecum pecuniam ferentẽ conſequutus, abſ-
tulerit, quod ſibi debetur. Nec enim tenetur ex hoc edicto: vt
8 ff. eod. l. ait. §. ſi debitorem. Item † non requiritur fraus in acci
piente ratione ætatis: vt ſi pupillus à debitore vẽdente in frau-
dem creditorum emerit: vt ff. eodẽ. l. qui autem. §. ſi quid. Si
autem tutor pupilli emerit in fraudem, tenetur pupillus, quate
nus ad eum peruenit. Sic & ex fraude filij, vel ſerui ementis, te
netur dominus, quatenus ad eum peruenit vel de peculio, vel
in rem verſo. Sed ſi dominus in fraudẽ emerit, ſuo nomine cõ-
uenitur: vt ff. eod. l. ait. §. ait prætor. & l. qui autem. §. ſimili mo
9 do quæritur. † Datur autem hæc actio creditoribus frauda
tis, & re ipſa, & propoſito. Quid ergo ſi debitor vnum & non
alios fraudare propoſuerit, & ſatisfactum eſt ei, quẽ propoſue
rat fraudare? certè deficit actio: quia qui ſuperſunt, fraudati nõ
ſunt. Non tamẽ ſi dicat aliquis: offero, quod debetur ei, quem
ſcio fraudatũ, erit audiendus, vt elidat actionẽ fraudati, & vo-
lentis reuocare quicquid eſt alienatum: licet ſit vltra debitum:
quia proficiet creditoribus aliis: vt ff. eo. l. ait. §. illud certè. Itẽ
quid ſi debitor in fraudem vnius creditoris alienauit, & illo di
miſſo alium ſortitus eſt quẽ voluit fraudare debitor? certè nõ
reuocabit poſterior alienationem: niſi prior dimiſſus eſt eius
pecunia: vt ff. eod. l. ait. §. j. Item datur hæc actio hæredibus
creditorum: vt ff. eod. l. ait. §. vlti. Datur in eos, qui acceperunt
à fraudatore ſecundum quod diſtinximus: ſed nõ in ſucceſſo-
res eorum: niſi inquãtum ad eos peruenerit: vt ff. eo. l. ait. §. vlt.
10 & l. Caſsius. † Quid autẽ ſi debitor in fraudem creditorũ
vendiderit, & creditores rem auocent ab emptore: nunquid ei
debent reſtituere pretium? & certè nõ. Illud tamen conſidera-
bit prætor, vt ſi nummi ſoluti extent in bonis debitoris, iubeat
eos reddi: quia ea ratione nemo fraudatur: vt ff. eo. l. ſi debitor.
& l. ex iis. Itẽ quid ſi ille, qui emerit aliquid à debitore in frau-
dem, alij vendiderit accipienti bona fide? certè ſecundus nõ te
netur, qui caret fraude: ſed primus emptor, qui ex ſua vẽditio-
ne habet pretium inſolidum rei, quod accepit, tenebitur: vt ff.
11 eod. l. quod à debitore. Contra † eum autem, qui alienauit in
fraudem creditorum hæc actio non datur, quia nulla actio in
eum ex antè geſto poſt vẽditionem bonorum daretur: & ini-
quum eſſet actionẽ dari in eum, cui bona ablata eſſent, & nu-
dus exulat, & oſtiatim mendicat, niſi ita diſperdidit res in frau
dem creditorum, vt nulla ratione recuperari poſsint à credito
ribus: tunc enim nihilominus dabitur actio in eũ: & quicquid
habet ab eo auferetur, vſque ad baculum & peram, fortè & in
carcerem detrudetur: vt ait P. Nam prætor non tantùm emo-
lumentum actionis intueri videtur in eo qui exutus eſt bonis,
12 quàm pœnam: vt ff. eodem, l. vltima. §. vlti. Item † datur cõtra
eum qui ex acceptilatione alij facta liberatus eſt: vt ecce, debi-
tor meus in fraudem meam, & cæterorũ accepto tulerit fide-
iuſſori ſibi obligato, tenetur enim fideiuſſor, ſi ſciat fraudem.
Item & reus ſi fraudem ſciuit, vel ſi alter tantùm ſciuit fraudẽ,
tenebitur ille: etſi ille nõ ſit ſoluendo, tenebitur alter. Si autem
reo accepto tulit, tenebitur & fideiuſſor: ſi ipſe fraudem ſci-
uit. Si autem neſciat, non videtur teneri: quia magis detrimen
tum non patitur, quàm lucrum faciat. Quid autem ſi debitor
iſte cùm eſſet creditor duorum correorũ debendi vni accepto
tulit? certè ſicut ille tenetur, cui accepto latum eſt, vel non tene
tur ſecundum diſtinctionem ſcientiæ & lucratiuæ cauſæ. Ita
& alter: quia par vtriuſque cauſa eſt: vt ff. eod. l. vlti. j. reſponſo.

13 † Venit in hanc actionem corporalis rei restitutio in fraudem creditorum alienatæ. Item & fructus, qui alienationis tempore terræ cohærent. Item qui post litem contestatam percepti sunt, vel percipi potuerunt: medio autem tempore fructus sati, & percepti non veniunt. Sic & in ancilla alienata à debitore distinguendum est: erat tunc prægnans, an cœperit esse medio tempore, & peperit ante litem contestatam. an cœperit esse prægnans posteà: vt ff. eod. l. ait prætor. §. per
14 hanc. & l. vltima. §. Proculus. † Impensarum autem necessariarum rationem habet reus: vt in prædicta l. ait prætor. sed vtiles aufert sine læsione rei, cùm sit malæ fidei possessor: vt suprà de rei vendic. domum. Hoc ita, si fiant expensæ in rem, id est, ad perpetuam rei vtilitatem: vt ff. de impen. l. iij. §. nos.

Si verò fiant expensæ gratia fructuum, indistinctè seruat eos quilibet possessor. ff. familiæ erciscundæ. l. si fundus. Vbi autem debitor in fraudem creditorum rem incorporalem alienauit, quia accepto fert debitori, siquidem pura erat obligatio, restituenda est ei pecunia, non obligatio. Si autem erat in diem, vel sub conditione, restituitur obligatio in eãdem diem, & in eandem cõditionem, vel si obligatio erat talis, cuius dies finitur, id est, finitus est, fiat restitutio tanti temporis, quanti supererat obligationi tempore acceptilationis: non vtique intra annum, sed vel intra spatium hoc, vel vltra, prout superaret, vt dictum est. Item & veniunt vsuræ, si cœperant currere, vel venire in prima actione iure actionis, vel iudicis officio ex mora: alioquin contrà: vt ff. eod. l. ait prætor. §. præterea. & de
15 iure dot. l. licet. §. quoties. † Datur hæc actio intra annum vtilem, si conueniatur quis, qui non fecit dolo, sed habebat titulum lucratiuum: vel donator lucratus erat à donatario: vt notaui suprà eo. l. vlti. Isti enim etiam de eo quod peruenit non tenentur, nisi intra annum. Sed dolosus de eo, quod ad se peruenit, tenetur semper: cùm de eo tantùm quod peruenit ad eum, qui conuenitur, & qui fecit dolo, datur perpetuò. Idemq; & in eo, qui fecit dolo, vt eius factum est, quo minus perueniret: vt
16 ff. eod. l. ait prætor. §. hæc actio. † Et not. quod rei alienatæ
a transit dominium in accipientem [a]: vt ff. de contrahenda emptione. l. si sciens. sed tamẽ creditores rescissa alienatione, possunt eam repetere, id est, dicere rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse: vt Instit. de actio. §. item si quis in fraudem. quod sic intelligunt quidam, vt permittatur creditoribus in hoc casu mẽtiri: sicut publiciana, & rescissoria diximus suprà de restitu. milit. vel (sicut puto) intelligendum est, quòd creditores petant restitutionem per hanc actionem, ac si
17 non esset alienata, & in bonis suis mansisset. † Item nota, quòd licet libertus in fraudem patroni dotem constituat. vt ff. si quid in frau. pat. l. j. §. si transegit, non fit reuocatio. In fraudẽ tamen creditorum dotem constitui non posse certo certius est: vt ff. eo. l. ait prætor. §. si cùm mulier. Item per has actiones fit reuocatio in totum: at per eam, quæ datur patrono, fit reuocatio ad legitimam portionem, id est, tertiam: vt notauimus suprà si quid in fraudem patroni. Item prætoriæ sunt istæ actiones, vel potius adiectiones: vt Instit. de actionibus. §. aliæ. & §. item si quis in fraudem.

a ADNOTATIO. ¶ Accipientem. Ad istam quæstio. adde Bartol. & Bald. & docto. in l. si vi vel metu. C. quod metus causa. & in l. si fideiussor. §. meminisse. in l. j. ff. de leg. j. & in l. non dubium. C. de leg. doct. in l. contractus. C. de fide instru. & in l. eleganter. ff. de do.

* De fraude. Fraudem fieri, legibus, & personis proditum est. Fraus autem fit legi, vel canoni quatuor modis: primo de persona ad personam, vt si vxor velit donare marito, vel è contrario, cùm non possit, constante matrimonio, si alter locupletior, & alter pauperior efficitur. Si supponit aliam personam cui donet, non valet donatio propter fraudem l. hac ratione. §. non tantum. ff. de do. int. vir. & vxo. Secundo fit, de re ad rem, vt cùm prohibitũ sit, ne filiusfa. pecuniam mutuetur, & ipse aliam rem recipiat, fraus fit legi. l. iiij. §. j. ff. ad Maced. l. sed iussu. ff. eod. Tertio fit de contractu ad contractum de quo vide in l. si sponsus. §. circa. ff. de do. int. vir. Qui autem aliquid in fraudem legis facit cõtra legẽ facere videtur. ff. de legib. & s. c. l. contra legem. & l. seq. Fraus tamen, neque nemini patrocinari debet c. sedes apostolica. extra. de rescrip. Martinus.

DOMINI AZONIS SVMMAE in septimum librum Codicis, FINIS.

EIVSDEM DOMINI AZONIS summa in octauum librum Codicis.

De interdictis. *Rubrica.*

SVMMARIVM.

1 ☞ *Interdictum olim quid erat: & quid interdictorum solennitas à solennitate actionum differret.*
2 *Interdictorum alia prodita esse gratia iuris diuini, alia gratia iuris humani, atque inibi, quæ interdicta pertineant ad ius diuinum, & quando habeant locum.*
3 *Interdictorum, quæ ad ius humanum pertinent, quædã competere ob priuatã utilitatem, quædã ob publicam, atque inibi de uariis speciebus interdictorum ad priuatam utilitatem pertinentium.*
4 *Interdictorum, quæ gratia rei familiaris dantur, species uariæ.*
5 *Interdicta quædã cõtinere cãm proprietatis, uel quasi proprietatis, & quæ sint ea.*
6 *Interdicta, quæ dentur respectu ueræ possessionis.*
7 *Interdictorum quædam esse simplicia, quædam duplicia, & quæ dicantur simplicia, quæ item duplicia: & quare sic dicantur.*
8 *Interdictum uti possidetis in quibus rebus locum habeat, ex in quibus utrobi.*
9 *Interdictorum quædam prohibitoria esse, quædam restitutoria, & quædam exhibitoria: & ad quid dentur.*
19 *Interdicta quædam mixta esse, partim scilicet, prohibitoria, partim restitutoria, & quæ sint illa.*
11 *Interdicta alia esse annalia, alia perpetua: & quæ sint perpetua, quæ item annalia.*
12 *Interdictorum quædam esse publica, quædam priuata, & quot sint publica, & quæ.*
13 *Interdicta priuata quot sint, & quæ.*
14 *Interdicto nunquam infamiam irrogari.*
15 *Fructuum rationem non haberi in interdictis ante litem contestatam, præterquam in interdicto unde ui.*
16 *Interdicto proposito prius cognoscendum de possessione, quàm de proprietate.*
17 *Interdicta omnia reddi noxaliter, an sit uerum.*
18 *Interdicta, quæ annalia sunt, & quo casu perpetuo dentur.*

N libris superioribus explicuimus qualiter de iure ciuili agatur, nunc doceamus quẽadmodum de iure prætorio contendatur. Vel aliter. Differuimus qualiter de proprietate disputetur, nunc inferamus, qualiter de possessione certetur, & quia de possessione, vel quasi possessione præcipuè per interdicta cõfligitur: vt Inst. eo. in prin. de interdictis dicamus. Præcipuè ideo dixi, quia agitur quandoq; de possessione per condictionẽ indebiti, vel triticariã, vel ex lege, vel iudicis officio: vt ff. de condi. inde. l. indebiti. §. sed si nũmos. & de tritic. l. j. in fi. & l. ij. & de rei vend. l. vlti. & s. locato & conducto. l. si quis. & de acquir. poss. l. vlti. Videndũ ergo, quid olim erat interdictũ, vnde dicatur, quæ sint diuisio-
1 nes interdictorũ, & quæ sunt eorũ cõmunia. † Interdictũ aũt nihil aliud erat quàm quædã formata, & solennis verborũ conceptio, quibus prætor aliquid fieri iubebat, aut prohibebat, quod tũc maximè faciebat, cùm de possessione, aut quasi possessione inter aliquos cõtendebatur: vt Insti. eo. in princ. Si quæras nonne idẽ erat actio: vt diximus s. de edẽ. & de formulis actionũ? Responderi potest, non: quia solennitas actionum erat inducta à iure ciuili; solennitas verò interdictorum à iure prætorio. Sed ego magis credo aliã differentiam. s. quia verborum solennitas, quæ attẽdebatur in actionibus, non formabatur in singulorũ personis. Sed erant generaliter in omniũ personis solenniter formata verba. At in interdictis quot erant homines, qui volebant eã proponere, tot eis desiderantibus, & petentibus formabãtur conceptiones verborũ, quibus in causis cõtra suos aduersarios vterẽtur, quas interdicta vocabãt. Et hoc potest lector curiosus attẽdere: quia in interdictis plerũq; specificantur nomina personarũ, vel concipiuntur eorũ verba, facta semper demõstratione personarũ, licet non specificẽtur: nisi per nomina earũ: vt ff. de tab. exhi. l. j. & ne quid in lo. pub. l. j. & ff. de vi & vi ar. l. j. in prin. Vnde & dicuntur interdicta: quia inter duos reddũtur, licet quidã dixerint appellari ab interdicendo. i. prohibendo: vt Insti. eo. §. sunt. Hodie verò inter interdicta, & actiones, nullã puto esse differentiã. Est ergo in-

2 terdictum,actio prætoria. † Interdictorū autem [a] alia ſunt
a prodita gratia iuris diuini,alia gratia iuris humani.Gratia iu=
ris diuini quatuor ſunt interdicta:vt de mortuo inferēdo. Itē
de ſepulchro ædificando. Item ne quid fiat in loco ſacro, vel
immittatur.Itē,vt id quod factū eſt,vel immiſſum tollatur: vt
ff.eod.l.ij.§.j.& ne quid in loco publi. fi.l.ij.§.locorum.Et ha=
bet locum primum interdictum,vt quis nō prohibeatur mor=
tuum inferre,& ſepelire,quo licet eum inferre & ſepelire. Se=
cundum locum habet, vt quis non prohibeatur ædificare ſe=
pulchrum,quo licet ei mortuum inferre:vt ff.de mort.inferen.
l.prima.in princip.& §.prætor ait. Tertium, & quartum, vbi
locum habeat ſignificatio nominis ipſorum denotat. Poteſt
& quintum addi,ne quid fiat in loco ſacro: vt ff. ne quid in lo=
co ſacro fiat.l.vlti. & ne quid in loco publico fiat. l. prætor ait.
primo reſponſo.& §.locorum. & §.prætor ait, quod in via.
3 † Humani verò iuris cauſa,quædā competunt propter pri=
uatam vtilitatem, quædam propter publicam; vt de locis pu=
blicis, & viis,& fluminibus publicis:vt ff. eod. l.j. §.quædam
ſunt. propter priuatam autem vtilitatem inducta ſunt inter=
dicta. quædam gratia iuris ſui tuendi: vt interdictū de liberis
exhib.vel vxore exhibenda, vel de libero exhibendo. Quæ=
dam gratia officij tuendi.Eſt autem officium,quod homo de=
bet homini ex natura; vt interdictum de libero homine exhi=
bendo. Quædam gratia rei familiaris:vt ff. eod. l.ij.§. homi=
4 num cauſa. † Horum autem interdictorum, quæ gratia rei
familiaris dantur, fit alia diuiſio:quia alia dantur cauſa adipi=
ſcendæ poſſeſsionis,vt quorum bonorum,& quorum legato=
rum,& Saluianum quod de rebus coloni domino datur, quas
pignorauit pro mercedibus fundi. Alia cauſa retinendæ poſ=
ſeſsionis,vt vti poſsidetis,& vtrobi. Alia cauſa recuperandæ
poſſeſsionis,vt interdicta vnde vi directum,& vtile:vt ff. eo.l.
ij.§.hic autem.& Inſtitu.eod.§.ſequens.de quibus ſingulis di=
cemus,infrà per ſpeciales rubricas. Sunt & interdicta quædā
duplicia tam recuperandæ,quàm adipiſcendæ poſſeſsionis:ne
vis fiat ei,qui miſſus eſt in poſſeſsionem:vt ff.ne vis fiat ei.l. pe
5 nulti.§.cùm prætor. † Fit & alia diuiſio, quia quædā conti=
nent cauſam veræ proprietatis; vt ſecundum interdictum de
itinere, actuq; priuato.quod datur volenti reficere iter; vnde
probat dominum ſeruitutis,& ſe iuiſſe hoc anno triginta die=
bus:vt ff.de itinere actuq; priuato.l.inde.§.ait prætor.& ff. eo.
l.ij.§.quædam.& idem in interdicto quod datur de aqua quo=
tidiana & æſtiua ex caſtello ducenda:vt ff. de aqua quotid. &
æſti.l.j.§.ait prætor. Quædam verò interdicta obtinent cau=
ſam quaſi proprietatis:vt interdicta quæ diximus competere
de locis ſacris,& religioſis,& de liberis exhibēdis: vt ff.eo.l.ij.
§.ſed & illa. Et eſt ratio, quia liberi,vel res ſacræ, vel religio=
ſæ nō ſunt in dominio noſtro, & ideo dicitur quaſi:quia vt in=
terdicta prodita in eas cauſas poſsim proponere, oportet me
probare rem ſacram,vel religioſam,vel illum eſſe meū filium,
non ergo id facio ratione proprietatis, quam habeam in eis:
6 ſed quia ius eſt mihi ita interdicere. † Item interdictorum
alia dantur reſpectu veræ poſſeſsionis: vt interdictum vnde
vi, & vti poſsidetis, & vtrobi.cùm hæc duo competant pro=
pter poſſeſsionem rei corporalis. Vbi verò datur interdictum
vti poſsidetis ſeruitutis gratia, pro quaſi poſſeſsione intendi=
tur:vt ff.de ſerui.l.quoties via.& ſi ſerui.vend.l.ſicuti.§.idemq;
ait. Idem & in interdicto de itinere actuq; priuato.quod mi=
hi datur, quia itinere vel actu, vel via priuata vſus ſum hoc
anno,triginta diebus:non vi, non clam, non precario à te: &
ideo à te non debeo prohiberi,quo minus vtar interim,vel tan
tiſper quoad de ſeruitute conſtet:vt ff.de itinere,actuq; priua=
7 to.l.j.primo reſponſo.& §.primo.& l.iij.§.hoc autem. † Fit
& alia diuiſio interdictorum:quædam enim ſimplicia,aut du=
plicia ſunt. Simplicia ſunt in quibus alter actor, & alter reus
eſt:qualia ſunt omnia reſtitutoria,aut exhibitoria: & quædam
prohibitoria, vt de arboribus cædendis, & de itinere actuq;.
& ne quid fiat in loco ſacro, vel in flumine publico, ripáve
eius. Nam actor eſt,qui deſiderat exhiberi,aut reſtitui, vel ne
quid fiat. Reus autem eſt à quo deſideratur, vt reſtituat, vel
exhibeat, vel quid aliud facere conetur. Duplicia ſunt quæ=
dam interdicta prohibitoria:vt vti poſsidetis,& vtrobi,& in=
dictum de ſuperficiebus, & interdictum de aqua quotidiana,
& æſtiua. Quandoque tamen proponitur inter hæredes, &
emptores, & bonorum poſſeſſores. Ideo autem duplicia ap=
pellantur:quia vtriuſque litigatoris in eis eſt par conditio:nec
quiſquam præcipuè reus,vel actor intelligitur:ſed vnuſquiſq;
tam rei, quàm actoris partes ſuſtinet, & ille vincit in eis, qui
tempore litis conteſtatæ,non vi, non clam, non precario poſ=
8 ſidet ab aduerſario. Et † habet locum interdictum vti poſsi=
detis in rebus ſoli. Vtrobi,in rebus mobilibus:vt Inſtitut.eo.
§.retinendæ.& §.tertia.& ff.eodem,l.ij. primo reſponſo. & de
ſuperfi.l.j.§.proponitur.& de aqua quotidiana & æſtiua.l.j.§.
ait prætor. & inter hæredes:ſi tamē vnus prouocat ad iudiciū:
ille ſuſtinet partes actoris:vel ſi ambo prouocant, ſorte res di=
rimitur:ſicut in actione familiæ erciſcundæ, & cōmuni diui=
9 dundo:vt ff.de iudic.l.in tribus. † Fit & alia diuiſio interdi
ctorum, quòd quædam prohibitoria ſunt: ſicut ſuprà proxi=
mè poſui exempla,quædam reſtitutoria ſunt,quædam exhibi
toria ſunt. Prohibitoria ſunt quibus vetamur aliquid fieri,ve=
luti vim fieri ſine vitio poſsidenti,vel mortuum inferenti, quo
ius erat ei inferendi, vel in ſacro loco ædificari, vel in flumine
ripáve eius aliquid fieri, quo peius nauigetur. Reſtitutoria
dicuntur dupliciter, vel quia reſtituitur poſſeſsio ei, qui ali=
quando poſſedit:vt in interdicto vnde vi, vel quia reſtituitur,
id eſt,datur poſſeſsio ei,qui nunquam poſſedit,vt in interdicto
quorum bonorum,& in quorū legatorum,& ſimilibus. Nam
& verbum reddendi, habet per ſe ſignificationem dandi: vt
ff.de verborum ſignificatio.l.verbum. Exhibitoria ſunt,per
quæ iubet exhiberi prætor, veluti eum de cuius libertate agi=
tur, aut libertum, cui patronus operas indicere velit, aut cùm
parenti liberos eius,qui in eius poteſtate ſunt, iubet exhiberi:
10 vt Inſtitu. eodem. §. primo. † Sunt & quædam interdicta
miſta,id eſt,prohibitoria,& reſtitutoria:vt interdictum,ne vis
fiat ei, qui in poſſeſsionem miſſus eſt. Nam prætor prohibet
vim fieri poſsidenti, & amiſſam poſſeſsionem iubet reſtitui.
& idem notari poteſt in interdicto de liberis exhibendis.& de
libero homi.exhib. Nam & illa alia ratione ſunt miſta,id eſt,
prohibitoria, & exhibitoria. Exhibitio enim fit per ea. Item
prohibet prætor inuitum hominem liberum detineri. Item
prohibet vim fieri patri,quominus deducat filium: vt ff. eod.
l.j.§.interdictorum autem.& de liberis exhibend. l.j. & l.de=
inde.& de libe.homi.exhib.l.j. Interdictorum autem quædā
in præſens,quædam in præteritum referuntur. In præſens, vt
vti poſsidetis.In præteritum vt de itinere actúque priuato.&
11 de aqua quoti.& æſti.vt ff.eo.l.j.§.antepenul. Item † alia ſunt
annalia,alia perpetua:vt de tabu.exhib.vt ff.eod.l.j. §.vlti. &
de tabu.exhiben.l.iij.§.vlti. Regulare tamen videtur eſſe, &
plerunque contingere,vt anno terminentur. Nam ipſius præ=
toris imperium annuum erat:vt Inſti.de perpe.& tempo.act.
§.eas verò. Sed & poteſt in eis diſtingui, vt ſi contineant rei
perſequutionem, aut non dentur ex maleficio dentur perpe=
☞tuo.Si autem ſint ex maleficio,aut non contineant rei perſecu
tionem,terminatur anno. Si tamen ad malefactorem aliquid
peruenit,vel ad hæredem eius,de eo tenetur perpetuò:vt ff.de
actio.& obligatio.l.in honorariis. & de vi & vi arma. l.j. pri=
12 mo reſponſo. † Item interdictorum alia ſunt publica,id eſt,
cuilibet de populo cōpetentia,alia ſunt priuata. Publica ſunt
ſeptem, vt de libe.homi.exhiben. ne quid fiat in loco ſacro.ne
quid fiat in religioſo. ne quid fiat in publico. non dico ciuita=
tis Romanæ,ſed alterius:vt in theatro,vel campo Martio, vel
area,vel inſula,vel agro,vel via publica,vel itinere publico.Si
enim de rebus fiſcalibus ſit controuerſia, ceſſat interdictum:
& præfecti ſunt iudices,id eſt procuratores Cæſaris: vt ff. ne
quid fiat in loco publico.l.ſecunda.§.publici.& §.hoc interdi=
ctum. & §. interdictum hoc perpetuum. & de libero homine
exhibendo.l.quod & lex. §. hoc interdictum. & de ſepulchro
violato.l.tertia.& ſuprà vbi cauſa fi.l.ad fiſcum.Item popula=
re eſt interdictum, ne quid fiat in flumine, vel in mari, quo
peius nauigetur.Item ne quid fiat in flumine,vel in ripa,vt ali=
ter aqua fluat,quàm priori æſtate fluxit,id eſt, vt aqua fiat al=
tior,vel depreſsior,rapidior, cum incommodo accolarum: vt
ff.de flumi.l.prima.& ne quid fiat in flumine publ.l.j. Item in=
terdictum

terdictum.vt in flumine publico,vel lacu,vel fossa,vel stagno
publico liceat nauigare:vt ff.vt in flumi.publi.li.naui.l.j.Et in
istis omnibus interdictis non potest assignari ratio quare ma
gis isti,quam illi competant: & ideo dicuntur popularia. For=
tè & octauum populare est interdictum,vt liceat reficere cloa
cas publicas,licet earũ refectiò principaliter ad magistratum
13 pertineat:vt ff.de cloacis.l.j.§.hoc autem.& §.vlti. † Octo
& viginti sunt priuata interdicta.vnum est de mortuo inferen
do, alia sunt, vt quorum bonorum, quorum legatorum, vnde
ui,vti possidetis,vtrobi,de tabu.exhib.de lib. exhib. de liberis
deducendis,Saluianum, de precario,ne vis fiat ei, qui in pos=
sessionem missus est, de loco publico fruendo, de superficie=
bus, de itinere actuq; priuat. de aqua quotidiana, & æstiua,
de riuis reficiendis, de fonte, quod ei datur qui aquam duxit
hoc anno,nec vi,nec clam, nec precario:de alterius fonte lacu,
puteo,piscina,fossa,stagno,nõ de cisterna:vt ff.de fonte. Item
de cloacis priuatis reficiendis. Item quod vi aut clam.Item de
arboribus cædendis, quæ impendent in alterius domum, vel
agrum,vel si radices immiserint,vt inferant periculum domui
alterius.In primo casu non stirpitus arbor succiditur,sed à xv.
suprà è terra altius coërcetur. Vbi domui impendet, prorsus
debet succidi. Idemq; est & si per radices minetur periculum:
vt j.eod.l.j. & ff.de arbo.cæd.l.j.Item est interdictum de glan
de legenda,quod datur ei,cuius glans, vel alius fructus in fun
dum alienum ceciderit,vt quoquo, id est, singulo tertio die le=
gere, & exportare liceat:vt ff.de glande legẽda.l.j.Itẽ interdi=
ctũ de migrando,quod datur inquilino,vt ipse liberè cũ rebus
suis de habitatione possit migrare:si tamen locatori satisfaciat
de pensione, & de damno,si quod in domo conducta dederit.
Sed & gratuito inquilino datur. Colono autem non datur:
sed aliàs ei extra ordinem iudicis officio subuenitur: si velit,
(non dico migrare) sed colonariam post tempus constitutum
exactũ velit derelinquere:vt ff.de migrando.l.j. Item interdi=
ctum vtrobi,quod datur his, qui de possessione mobilium re=
rum contendunt:vt ff.vtrobi.l.j. Interdictum de operis noui
nunciat.quod datur his qui prohibentur ædificare postquàm
satisdederint,& in eum,qui satisdedit,ne ædificet:vt ff.de ope=
ris noui nuntia.l. prętor.Item interdictum fraudatorium,quo
pupillo tutoris creditor tenetur: si eum consiliũ fraudis parti=
cipasse constabit,vt fraudaretur pupillus, qui cõuenturus erat
tutorẽ:vt ff.de solut.l.pupilli.j.respon. potest & dici fraudato=
rio interdicto teneri eum, qui fraudẽ participando emit à cre=
ditore. qui non sit soluendo:vt infrà si vẽdito pignore agatur.
l.vlti. Huius interdicti specialis tractatus,vel titulus, non re=
peritur. Et notandum est,quòd licet dixerim vij. vel viij. fore
interdicta popularia.& xxviij.priuata,de rectis & principali=
bus interdictis debet intelligi. Ferè enim semper sub directis
& principalibus,plura vtilia & accessoria inueniuntur. Inter=
dum duo:interdum tria:vt ff.de noui operis nun. l. j. & l. præ=
tor.j.responso.& §.deinde.& ne quid in loco publi.l.ij. primo
respon.& §.ait prætor.& §.deinde.& §.prętor ait.& de flumi.
publ.l.ij.primo respõ.& §.deinde.& de aqua quoti.& æsti.l.j.
primo responso.& §.ait prætor inter hæredes. & §.ait prætor
quo ex castello. Extra notanda sunt quatuor negatiua de
14 interdictis. † Primum est,quia nullum interdictum infamat:
vt ff.de vi & vi arma.l.neque.Secundum est,quia nullũ propo
nitur solenniter, sicut nec aliqua actio, id est, cum solennitate
verborum:vnde omnia iudicia sunt extraordinaria: vt Instit.
15 eo.§.vlti. † Tertium est,quia in nullo interdicto habetur ra=
tio fructuum ante litem contestatã, nisi in interdicto vnde vi:
vt ff.eo.l.in interdictis.& de vi & vi arma.l.j.§.ex die.Quartũ
est,quia nullum redditur inter non subiectos:vt j.eo.l.ij. Item
tria possunt notari affirmatiua, & interdictorũ cõmunia:quia
omnia personalia sunt:& tamen scripta sunt in rem:quia dan=
tur contra quẽlibet possidentem:vt ff.eod.l.j.§.pen.Item in o=
mni interdicto habetur ratio fructuum post litẽ contesta.vt ff.
eo.l.antepen. Item loco cuiuslibet interdicti redditur actio in
factum:vt Insti.eod.in prin.& §.vlti.& s.de act.emp.l.vltima.
16 † Potest & adiici quartũ, vt per interdicta prius cognosca=
tur de possessione,quàm de proprietate:vt j.eod.l.incerti.& j.
17 quorum bonorum.l. vlti. & quorum legatorum.l.j. † Adiis=
ciunt alij,& quintum,quòd omnia interdicta redduntur noxa
liter,quod falsum est:cùm enim certum sit ea tantũ dari noxa=
liter,quæ ex maleficio oriuntur:vt ff.eo.l.vlti. & quædam non
oriantur ex maleficiis, constat falsum esse, quod dixerunt.
18 † Sed & illud quintum generale est in interdictis, quòd il=
la,quæ annalia sunt,dantur perpetuo,ex eo, quod peruenit ad
eum cum quo agitur:vt ff.eod.l.penult. Item illud sextum ge=
nerale dici potest,quòd illa quæ annalia sunt ad agẽdum,per=
petua sint ad excipiendum:vt j.de except.l.licet.

a ADNOTATIO. ¶ Interdictorum. Quotuplicia interdicta sint, &
quæ eorum materia vide per Specu. in titu.de cau.posses.& proprie. §. iij. &
iiij.& per Ludo.Barto.& docto.in l.j.C.de libe.exhib.allegantem glo. in ca.
pastoralis.de causa posses.& proprie.d. Lucam de penna.in l.nauarchorum.
nume.6.cum seq.de nautc.libr.xj.chart.lxiiij.Ange.are. in §. sequens diuisio
nume.1.cum plu.seq.insti.de interdi.chart.ccc. & in §. iij. diuisio enim, id est
cum plu.seq.eod.titu.char.ccclxij.& in multis alijs.§.eiusdem titu. qui om=
nes interdictorum species tangit.

Quorum bonorum. *Rubrica.*

1 ☞ Interdictum quorum bonorum directum & utile esse uniuersale, & cui detur directum, & cui utile.
2 Interdictum quorum bonorum contra quem proponatur, & ad quid.
3 Interdictum quorum bonorum quale sit.

DIXIMVS de interdictis in genere:nunc vi=
deamus in specie. Et quia interdictorum quæ=
dam pro vniuersitate,quædam pro rebus singu
lis competunt,& digniora sunt ea, quæ compe
tunt pro vniuersitate:ideo de eis primò videa=
1 mus. † Est autem sciendum,quod interdictũ
quorum bonorum directum,& vtile,inter alia omnia interdi
cta solum vniuersale est, & datur directũ ei, qui est bonorum
possessor, vtile verò datur ei, qui succedit iure ciuili ex testa=
mento,vel ab intestato:vt j.eod.l.j.& ff.eo.l.j.Sic & directa hæ
reditatis petitio datur hæredi, vtilis autẽ datur bonorum pos=
2 sessori:vt ff.de poss.hære.peti.l.j. † Intenditur hoc interdi=
ctum contra eum,qui possidet pro hærede,vel pro possessore:
sicut & hreditatis petitio. Et proponitur causa adipiscendæ
possessionis omnium corporalium rerum. Nam incorporalia
non veniunt in hoc interdicto:vt ff.eod.l.j.& ij. & mirum est,
quod dicit lex eũ, qui possidet pro hærede, vel pro possessore
teneri,si res non sunt vsucaptæ:nõ enim poterãt vsucapi sine
titulo.Sed fortè probabilis error fuit: & ideo potuit vsucapio
procedere:vt diximus s.de vsuca.pro empt. Quis autem pos=
sideat pro hærede,vel pro possessore,plenè diximus s.de hære.
peti. Et licet in hæreditatis petitionem veniãt incorporalia, vt
3 ibi diximus: hoc tamen secus est: vt s. est notatum. † Per=
petuũ est hoc interdictũ, & sic nominatur à primis verbis in=
terdicti. Et idem dico in aliis interdictis, licet autem dixerim
corporalia venire in interdictũ, quæ defunctus habebat tem=
pore mortis,si tamen possessionẽ incontinenti paratus sit pro=
bare res ad se pertinere,non restituet eas:vt diximus s.de edi=
cto diui Hadria.tol.

Quorum legatorum. *Rubrica.*

1 ☞ Interdictum quorum legatorum,quibus detur, & contra quos.
2 Hæredi uolenti proponere interdictum quorum legatorũ,quæ noceant.& nu.seq.
4 Interdictum,quorum legatorũ,ad quid detur,seu quæ ueniant in eo interdicto.
5 Interdictum,quorum legatorum:non proponi:nisi contra eum, qui titulo possidet, & quo remedio succurratur hæredi cõtra possidẽtẽ pro possessore, uel pro hærede.
6 Actionem cogendũ eligere eum,qui plures actiones ad idem competentes habet.
7 Interdictum,quorum legatorum quando locum habeat.
8 Legatario occupanti legatum post aditam hæreditatem, denegari actionem legati, & quid ubi occupauit ante aditam hæreditatem.

SICVT superius interdictum est inductum
causa adipiscendæ possessionis,ita & hoc.Vi=
deamus ergo cui detur,contra quem,quando
1 detur, & ad quid. † Datur hoc interdictũ
hæredi, & bonorum possessori,& cuilibet vni
uersali successori, & hæredibus hæredum.
Et datur contra legatarios, qui non ex voluntate hæredis oc=
cupauerunt legata, nec enim debent sibi ius dicere occupa=

tis legatis,sed ab hærede petere:vt ff. eod. l.j. primo responso.
& §.j. Quod dixi in legatariis seruatur in his, quibus donatũ
est causa mortis. Idemq; dicitur in hæredibus eorũ.amplius
est:quia & si legatarius authoritate prætoris missus est in pos-
sessionem causa legatorum seruandorũ, cùm hæres nõ satisda
ret:deinde hæres satisdet,vel paratus sit satisdare, tenetur lega
tarius hoc interdicto:vt ff.eo.l.j.§.quæsitum.& §. legatorum.
2 Hæredi † autẽ nocet,si accõmodauerit voluntatem legatario
post aditam hæreditatẽ,vel in ipsa appræhensione, vel posteà,
vel ante.Si aũt ante aditam hæreditatẽ accõmodauerit volun-
tatem,nõ nocet hæredi,& si plures sint hæredes,& vnus cõsen
tiat legatario,alter non,qui nõ consentit,habebit interdictum:
3 vt ff.eo.l.j.§.quod ait prætor.& §.prodest. Item † nocet hæ
redi,si non satisdederit legatario de restituendo legato,quate-
nus patiatur Falcidia:vel procuratori legatarij, vt legatario:
vel ipso iure acquisita sit idonea cautio,vel per mandati actio-
nem posit acquiri. Si ergo hæres satisdederit, habet interdi-
ctum:ita tamẽ si legatarius repromissione, vel pignoribus fue
rit contentus,interdicto sit locus. Idemq; est & si hæres para-
tus fuerit satisfacere,sed legatarius noluit satisdationẽ accipe-
re. Hoc tamen tempore redditi spectari debet, an stet per hæ-
redem,an per legatarium.Præponderat enim posterior mora,
etsi aliquando steterit per alium:vt ff.eod.l.iij.§.quod ait præ-
tor.& l.vlti.§.si legatarius.& §.vlti.Nec exigitur,vt hæres of-
ferat satisdationem,sed legatario petente non debet morã fa-
4 cere:vt ff.eo.l.vlti.§.j. † Veniunt in hoc interdicto res lega
tæ corporales,vel incorporales,vt seruitutes:vt ff.eo.l.j.primo
respon.§.quod ait prætor.licet superius interdictum cõpræ-
hendat corporalia tantùm. Item & veniunt fructus à tempo-
re litis contest.vt ff.de interdict.l.antepe.venit etiam interesse:
5 vt ff.eo.l.vlti.§.ex hoc. † Item notandũ est hoc interdictum
dari contra titulo posidentem,scilicet,pro legato.Sed ille qui
posidet, scilicet pro hærede, vel pro possessore conuenitur
hæreditatis petitione, vel quorum bonorum. Quid autem
si possessor non vult respondere, & certificare actorem, an
posideat pro legato,an pro hærede, vel pro possessore, quod
tenetur facere:vt diximus s̃. de confess. tunc actor proponat
actiones duas,id est, interdictum quorũ legatorum, & hære-
ditatis petitionem, vel quorum bonorũ. tali iure vtendo con-
tra reum.Non certifico te in actione quam exequar: quia nec
☞tu certificas me in qualitate possessionis tuæ: & idem in simi-
6 libus:vt ff.eod.l.j.§.quod autem nonnunquã.Nam † vulgare
est à tale montone cõ tale boconne:[aliàs verò cùm plures ali-
cui competũt,cogitur quis eligere:vt ff.de tribu.l.quòd in hæ-
7 rede.§.eligere.& ff.de leg.ij.cùm filius.§.variis.] † Item no-
tandum est quod quidam dixerunt hoc interdictũ locum non
habere:nisi cùm hæres ratione Falcidiæ vult vti retentione le-
gatorum:& hoc videtur innuere:vt j̃.eo.l.vna.in prin.& in fi.
8 quod satis dici potest. † Item notandum est,quod si legata-
rius post aditam hæreditatẽ occuparet legatum, denegaretur
sibi actio legati:vt s̃.de legi.l.non dubiũ. & sic in proprietate,
& in possessione sibi præiudicaret:sed ante aditam hæredita-
tem occupando sibi in actione,vel in proprietate, non præiu-
dicat,possessionem tamen restituit:vt ff. eo. l.j.primo respon-
so.& infrà eod.l.j.

Vnde vi. *Rubrica.*

1 ☞ *Interdictum,unde ui,quando locum habeat.*
2 *Exemplum è possessione posse incontinenti propria authoritate eam recuperare,& qu modo accipiendum sit (incontinenti.)*
3 *Defensio ut sit inculpata,quæ cautio adhibenda sit.*
4 *Vim censeri admissam,ubi proceditur sine iudicis arbitrio:& nonnũquam admitti cum iudicis atque etiam cum principis arbitrio.*
5 *Tutor uel curator rem minoris inuadens,qua pœna puniatur.*
6 *Interdictum,unde ui,ita demum competere,si dolo malo uis adhibita sit.*
7 *Interdictum,unde ui,pro quibus rebus competat.*
8 *Possessionis amissio quomodo intelligenda sit, ut competat deiecto interdictum, unde ui.*
9 *Interdictum, unde ui, an competat ei,quo absente alius ingressus est possessionem, & is absens suspicatus est se posse repelli.*
10 *Vi deiectum uideri eũ,qui uisis armatis,uel audito quòd armati uenirent, ui discessit de possessione.& an & quando detur ei interdictum,unde ui.*
11 *Interdictum, unde ui, quibus possessoribus detur.*
12 *Interdictum,unde ui,contra quem detur.*
13 *Interdictum,unde ui,ob quarum personarum reuerentiam denegetur,& quæ actio tum in locum eius detur.*
14 *Interdictum,unde ui,ad quid detur,seu quæ ueniant in eo.*
15 *Vi deiecto,qui non potest singulas res quas perdidit, uel damnum sibi datum comprobare,qua ratione consulatur.*
16 *Interdictum,unde ui,quale sit,& an sit famosum.*
17 *Interdictum,unde ui,quatenus detur contra hæredes uiolenti.*
18 *Vis quibus remediis coerceatur.*
19 *Violenti quam uariis constitutionibus pecuniariter puniantur.*
20 *Possessionem rerum apud quemcunque constitutarum uiolenter inuadens ante euentum iudicialis arbitrij,qualiter puniatur.*
21 *Intellectus ad l.si quis in tantam.C.unde ui.*
22 *Dominium uariis ex causis amitti ipso iure.*
23 *Prætium rei aliud esse à pretio possessionis rei.*
24 *Expulsio qualiter prouideatur per constitu.Si quis in tantam.C.unde ui. si res partim erat ipsius expulsi,partim aliena.*
25 *Intellectus ad l.cum quærebatur.C.unde ui.& nu.27.*
26 *Occupans rem hæreditariam propria authoritate,an incidat in pœnam, de qua in l.fin.C.unde ui.*

E INTERDICTIS, quæ proponuntur
causa adipiscendæ possessionis dictum est:vi-
deamus de his, quæ proponuntur ad recupe-
randam possessionem:sic ergo videamus de in-
terdicto vnde vi,quãdo locum habeat, cui de-
tur,contra quem, ad quid, & quale sit interdi-
1 ctum. † Habet autem locum hoc interdictum [a], cùm quis
a possessionem soli per vim amisit. Vim dico expulsiuam, non
compulsiuam. Si enim compulsus possessionem rerum tibi
tradidero, cessat hoc interdictum: & datur actio quod metus
2 causa: vt ff. eodem, l. si iterum. Item † dico vim non legiti-
mè admissam:qui enim expulsus est, si incontinenti velit re-
cuperare possessionem suam, potest quidem incontinenti au-
thoritate sua, non ex interuallo: vt ff. eodem, l. tertia. §. cùm
igitur. Incontinenti sic accipe. id est, antequam ad alia extra-
nea diuertat negotia:vt ff.de verborum obligatio.continuus.
primo responso.& de duobus reis. l. duos. §.vltimo. & ad le-
gem Iuliam de adulter.l.quod ait.§.quod ait. & de testamen-
tis.l.hæredes.§. vltimo. Sed & ille, qui non est adhuc expul-
sus, sed quem quis vult iniustè expellere, potest resistere vim
inferenti, & propulsare vim illatam ad defendendam posses-
sionem,cum moderamine tamen inculpatæ tutelæ, id est, de-
3 fensionis: vt infrà eodem, l. prima. † Quòd inculpata sit
defensio,vel cum moderatione facta,attenditur circa duo. Si
enim vim inferat sine armis,propulsare vim debeo sine armis.
Si autem vim inferat cum armis, possum eundem armis re-
pellere:vt ff.eodem, l. ij. §.cùm igitur. Arma autem sunt o-
mnia tela,hoc est,fustes,& lapides:non solùm gladij,hastæ,fra
meæ, rompheæ: vt ff. eodem, l. tertia. §. armis, id est, gladij
vtrinque incidentes: & solet dici misericordia framea.
Quid si pugnus vnius durior sit quàm percussio ensis alte-
rius:fortè propter debilitatem naturę debilibus vtetur armis.
Illud quidam dixerunt simplicitate nimia seruandum,vt pos-
sessor debeat pati primò se percuti, quàm ipse percutiat. Sed
certè fortè nunquam percuteret posteà. Satis est ergo, quòd
alius petit possessorẽ inuadere armis, vel armis terreat ipsum,
vt sic possessor contra eum vtatur armis:vt ff.eodem, l. tertia,
§. qui armati. & ad legem Aquil.l. sed & si quemcunque. &
ad legem Cornel.de sicar.l.is qui. Item moderamen adhibe-
tur in alio:vt quis propulset ad sui defensionem, non ad vin-
dictam: vt ff.ad legem Aquiliam. l.scientiam. §. qui cùm ali-
ter. Sed nunquid videtur semper fieri ad defensionem, si fiat
incontinenti? & ait sic Iaco.quòd sic.Ego puto ita præsumen-
dum esse:sed tamen posset probari contrarium, scilicet, quòd
data opera possessor oculum effodit vim inferenti, non ad sui
defensionem:vt ff.ad legem Aquil.l. si ex plagiis. §. taberna-
4 rius. Item † vim dico admissam sine iudicis arbitrio:vt j̃. eo.
l.si quis in tantã.ibi ante euentum iudicialis arbitrij, vel etiam
admissam cum iudicis arbitrio, vel (quod maius est) domini
Imperatoris arbitrio:sed minus legitimè interposito arbitrio,
vel decreto. Quid enim si iudex vel Imperator mãdauerit,re-
scripserit,vel pręscripserit,vt res illę mihi restituãtur,vel quòd
ego

ego mittar in possessionem rerum, vel quod ingrediar in possessionem authoritate mea: certè propter hoc non innouatur status possessionis, eo absente, qui rem tenet: quia negotiorū merita partium assertione panduntur: vt infrà titu. proxi. l. vlt. Tale enim rescriptum nimia inhiatione est extortum: vt diximus suprà si contra ius, vel vtilitatē public. Debeo igitur possessorem, vel eius actores, vel procuratores quærere ad insinuandas sententias interlocutorias de re restituenda: (vt dictū est:) ne inde nascatur iniuriarum occasio, vnde iura nascuntur: vt j. eo. l. meminerint. j. respon. deinde debeo controuersiam legitimè inchoare, & iudiciario ordine procedere: vt s. si contra ius vel vti. pub. l. & si non cognitio. Si autem iudiciario ordine prætermisso, occasione rescripti rem inuadā: si quidē res ad
5 me pertinebat, priuor negotio, de quo iurgari cœperā. Si † autem pertinebat ad pupillum, vel ad adultum, cuius tutor, vel curator sum, minori quidem non præiudicatur: sed ego, si colludio habito rem inuasi, vt minorem damnificarē, debeo deportari: & bona mea debent publicari: vt j. eod. l. meminerint. Si verò, non habito colludio, rem inuadam, teneor cōstitutione, si quis in tantam. etiamsi nomine minoris fecerim, credens mihi licere, sed non ita: quia hic dolosum tantū punit. Idem di
6 co † vim interpositam dolo malo. Pertinet enim hoc interdictum ad solam vim atrocem: vt ff. eo. l. j. §. ad solam. & §. interdictum hoc. quia atrocitas etiam ex eo patet: quia cùm ad vim spectet interdictum, ergo sine dolo malo non potest esse: vt ff. vi bo. rap. l. ij. §. doli. Soli † autem ideo ponitur, quia ad mobi
7 lia principaliter non pertinet [b] hoc interdictum. Pro eis enim
b agitur furti, vel vi bo. rap. Si tamen quis expulsus sit de fundo, in quo erant mobilia. Et mobilia veniunt in interdictum, siue res essent expulsæ, siue ei cōmodatæ, vel apud eum depositæ, vel sibi pignoratæ. Idemq; est si in eis habebat vsum, vel vsum fructum, vel custodiam: vel si apud eum tanquam sequestrum res erant collocatæ: cùm enim dicat prætor, habuit omnia hæc habendi verbo continentur: vt ff. eod. l. j. §. quod ait. Sed & si quis ratione soli agere velit interdicto, gratia autē mobilium velit agere furti: vel vi bo. rap. potest: vt ff. eo. l. j. §. hoc interdictum. & §. illud. & §. si quis. & §. si fundus à quo. & §. quod au
8 tem ait. † Quod autē de amissione possessionis proponitur, duo denotat exigenda, hoc est, vt verè possederit ille, qui est expulsus, tēpore deiectionis siue corpore suo, siue animo. Idcirco si quis de agro, vel de domo processisset nemine suorū relicto, mox reuertēs prohibitus sit ingredi in ipsum prædiū: vel si quis eum in medio itinere detinuerit, & ipse possederit, vel deiectus videtur, ademisti enim ei possessionem, quam animo detinebat: etsi non corpore: vt ff. eod. l. j. §. interdictum autem hoc. vnde & dicitur, nemo videtur rem amittere, nisi quia eam habuit: vt ff. de reg. iur. l. nō videtur rem amittere. Illud etiam necessariū est, quòd verè possessio sit amissa, alioquin non datur interdictum. Inde est, quòd si quis me deiecerit, meos autē non deiecerit, nō datur mihi interdictum: quia per eos retineo possessionem: vt ff. eo. l. j. §. pen. Cùm enim ciuilis possessio sit socia naturalis, nequit ciuilis ab altera separari. Ideo domino solo expulso vtraq; retinetur. Colono verò expulso, quælibet amittitur: quasi ciuilis comitetur naturalē amissam, vtpote digniorem: vel quia in coloni persona repræsentatur dominus: vt ff. eo. l. j. §. quod seruus. & est hoc bonū arg. ad illud quod dico in possessione quā retineo per colonū, vel inquilinum: licet eam nolim habere: nō tamen amittam eam: nisi alio ingresso. Plus enim in amittēdo possessionē non debet operari animus meus, quàm extranei expulsio. Vi autem amittitur possessio, siue quis corpore expellatur, siue reuertens nō admittatur: vt ff. de acquir. poss. l. si id quod. §. vlti. & l. quamuis saltus. & l. peregrè. §. vlti. & l. licet. & ff. eod. l. j. §. idem Labeo ait. ibi, sed Pomponius &c. Nec enim verbum, vis, adeò largè est accipiendū: vt in edicto diui Marci, qui ait, totiès vim fieri, quoties quis id quod sibi debetur non per iudicem reposcit: vt ff. quod met. cau. l. extat. Nam secundū hoc in interdicto vnde vi, teneretur, qui rem propriā quam alius possidet volēs sibi possidere, clam ingreditur. quod cuiq; patet esse falsum. Item & constitutio si quis in tantam. quæ vim punit, etiam eum adstringeret, qui rem propriā surriperet, vel equū alicui commodatum de pascuo, non requisito cōmodatario, acciperet, quod non credimus: quia totius constitutionis verba refragari videntur: & ideo magis putarem actione in factū ex interdicto agēdum: sicut & agitur contra patronum, vel parentes: vt ff. eo. l. j. §. antepe. vel cōdictione sine causa: quia possessio sine causa penes eum est. vel (quod est verius) in primo casu datur interdictum quod vi aut clam. In secundo cōmodator tenetur contraria cōmodati: vt ff. cōmo. in cōmodato. §. sicut. & quod vi aut clam.
9 l. j. † Quid autē si fortè te absente, ingressus sum possessionem, & tu absens suspicatus es te posse repelli, nunquid habebit locum interdictū vnde vi: dominus Hug. negauit: & ait in hoc casu proditum esse auxiliū legis, quæ est j. eo. cùm quærebatur. Placent. verò exigebat, vt is, qui suspicatus est se posse repelli, ad locum iret: vt sic reuertens non admitteretur ab ingressis: sed certè tunc cùm non admittitur ab ingressis, desiderat possidere: quia suspicatus fuerat se posse repelli: non ergo tūc daretur interdictū, quia tunc nō possidebat: vt s. diximus. Ego puto vtile interdictū locū habere ad exemplū eius, quod dicit de familia, & mercenario, aliū qui expulerat de prędio: et prædij possessio peruenit ad dominum ex delicto eorum: tenetur enim dominus vtili interdicto ratione peruētionis. Multò ergo magis debet teneri iste, qui deliquit: cùm ad eū propter suspicionem meam peruenerit possessio: vt ff. eodem, l. j. §. si filius. & §. si quis tamen exiget. licet autem exigam, vt amissa sit possessio, non tamen exigo, vt sit violento ingressori quæsita possessio. Nam & de eo quod ad eū non peruenit, tenetur vsq;
10 ad annū: vt ff. eo. l. j. j. respon. † Quicquid aūt fit de edictis, & interdictis, hoc semper verū est: quòd si quis, visis armatis, vel audito quòd armati venirent, metu discesserit de possessione, quantùm ad amittendā possessionem, deiectus videtur: vt ff. de vsucap. non solùm. §. si dominus. Porrò si verè illò tendebant, habebit locum interdictum vnde vi. vt ff. eod. l. j. §. idem Labeo ait. Si autem aliò, non: vt ff. eo. l. iij. §. si quis. Et hoc siue verum erat eos esse paratos ad eundū aliò, siue non: vt ibidem dicitur in fine: nisi postmodum me expellerent: vt ff. quod metus causa. l. metum. & in prædicto §. si quis. & ff. eod. l. iij. & in his casibus non est res vitiosa, quantum ad vsucapionem: nisi occupata fuerit possessio. Occupata autē possessione, certum est eam esse amissam: & res est vitiosa, & datur interdictum vnde vi. Edictum verò quòd metus causa. habet locum, re tradita per metum, vel quando armati ingressi sunt: & ego patior eos possidere: & solam vitam spreta possessione, & eis relicta, ab eis flagito. Nam & patientia inducit actionem quod metus causa: vt ff. quod metus causa. l. metum. §. denique.
11 † Datur hoc interdictum deiecto, siue ciuiliter & naturaliter possideat: vt cùm est in re ipsa, vel in conspectu, siue ciuiliter tantùm possideat: quod est cùm reuertens non admittitur: vt ff. eod. l. prima. §. deiicitur. & §. siue autem. Siue naturaliter tantùm possideat: puta vsufructuario, vel vsuario: vt ff. eod. l. tertia. §. vnde vi interdictum. Non tamen dico colonis, vel inquilinis dari: quia neque ciuilem, neq; naturalem habent possessionem, vt plenè diximus suprà de acquirend. posseff. Nec obstat quod dicitur ff. eod. l. colonus. & l. cùm fundum. quia ibi colonus interuerterat possessionem, & ideo tanquam prædo, non tanquam colonus, habet interdictum. Datur ergo hoc interdictum deiecto, si suo nomine possidebat: alioquin ei, cuius nomine possidetur. Hinc est, quòd si colonus coloni mei, vel inquilinus inquilini mei deiiciatur, mihi domino datur interdictum: vt ff. eodem, l. j. §. quòd seruus. & l. vlti. Cuicunque autem deiecto datur interdictum, & eidem dabitur: si reuertens non admittitur, nō admissa differentia in expulso, an possideat iustè, an iniustè. Nam & prædoni datur interdictum, sicut & de colono dictum est: vt ff. eod. l. j. §. qui à me. & l. Fulcinius. & l. colonus. & l. cùm fundum. ita tamen, si prædo ab alio vim patiatur iniustè. Vbi autem vim patitur iustè ab eo, quem expulit, id est, incontinenti, & eodem modo, & non ad vltionem: vt suprà dictum est: non datur ei interdictum. Dominus enim non vi possidet à prædone, sed in suam causam dicitur reuerti possessio: vt ff. eo. l. iij. §. vnde vi. & l. qui possessionem.
12 † Datur hoc interdictum contra eum, qui deiecit, vel eum, qui mādauit, vel iussit, vt alius deiiceretur. Item contra eū, qui

ratam habet deiectionem ab alio factam nomine suo. Nam in maleficio ratihabitio comparatur mandato. Sed & ille, qui deiecit suo, vel alterius nomine, vel cũ mandato, vel sine mandato tenetur. Sed conuento & exacto domino, procurator liberatur. & è conuerso: vt ff. eod. l. j. §. deiecisse. & §. quoties. & §. cùm autem. Item datur contra eum, cuius familia, vel mercenarij deiecerunt in id, quod ad eum peruenit: aut si non peruenerit, noxaliter tenebitur respõdere pro familia. cùm seruus ad sui præiudicium domini conditionem possit facere deteriorem: vt ff. eodem, l. prima. §. quid igitur. & §. familiæ. & §. si filius. & lege, in interdicto vnde vi. Sic & municipes tenentur interdicto vnde vi, de eo quod ad eos peruenit ex violentia, quam alius fecit eorum nomine: vt ff. eodem, l. si vi me deiece-
13 rit. Sed † propter reuerentiam quarundã personarum quandoque denegatur interdictum, vt ecce: liberis contra parentes, vel libertis contra patronos. & in locum interdicti dabitur eis actio in factum. Si tamen vi armata vtantur patroni, vel parentes contra liberos, vel libertos, conueniuntur ab eis interdicto vnde vi: vt ff. de vi & vi armata. l. j. §. interdictum hoc quia
14 atrocitatem. † Competit hoc interdictum, vt restituatur res ipsa, & ea quæ continebantur in ea: (vt dictum est:) nec liberatur prædo interitu rei: quia à tempore delicti est plusquã frustrator, & in mora fuit: vt ff. eod. l. j. §. quod autem. & §. rectissimè. & §. ibi autem. & §. ex interdicto. & l. si vi me deieceris. & l. meritò. Item & veniunt fructus percepti, & percipiendi, & omne interesse deiecti, quod haberet, si vi deiectus nõ esset: vt ff. eo. l. j. §. ex die. & infrà eod. l. si de possessione. Fructuarius quoq; deiectus in eandem causam restituendus est, id est, in qua futurus esset, si deiectus non esset. Si ergo tempore deiectionis, vsusfructus fuerit finitus, postquam deiectus est à domino, cogendus erit dominus vsumfructum restituere, id est, constituere: vt ff. eodem, l. si plures. §. deiectum. Quid autem
15 † si deiectus, vi in iudicio patefacta, deinde super rebus arreptis, vel inuasis, vel de damno tempore inuasionis dato, quæstione proposita non posset, quæ perdidit singula comprobare, certè deferetur ei sacramentum à iudice, vt manifestet æstimationem rerum quas perdidit: taxatione à iudice facta, pro personarum, atque negotij qualitate. Nec liceat ei vltra taxationem à iudice factam iurare. & quòd huiusmodi iureiurando dato fuerit declaratum, iudicem condemnare oportet: vt j.
16 eod. l. si quando. † Personale est hoc interdictum, sicut &c. vt ff. de interdict. l. j. §. penult. Non est famosum, sicut & alia: vt ff. eod. l. neque vnde vi. Annale est, de eo quod non peruenit ad violentum. Et cõputatur annus vtilis. Sed de eo quod peruenit, est perpetuum: vt ff. eod. l. j. primo responso. & §. an-
17 nus. Hæredibus † autem datur: sed in hæredes datur in id demum, quod ad eos peruenit, dolóve eorum malo factum est, quo minus perueniret: vt ff. eo. l. j. §. hoc interdictum. & hære-
18 di. §. vlti. & l. ij. & l. iij. primo responso. Sic † equidem punitur violentia per interdictũ. Sed & punitur per constitutiones ciuiliter. Item punitur per legem Iuliam criminaliter: vt ff. eo. l. j. §. nequid. De accusatione autem criminali pro violentia nõ est hic dicendum: quia plenè dicemus infrà de vi publi. & pri.
19 † Sed de constitutionibus, quę pecuniariter puniunt violenter, breuiter videamus: & certè quædam constitutio facta est ad securitatem Iudæorum & paganorum, vt Christiani, qui eorum bona diripuerint, ablata teneantur restituere in duplũ: vt s. de paga. l. Christianis. Est & alia quæ facta est, vt maior sit authoritas actionis finium regundorũ in iudicium delatæ. Qui enim detulit eam, si ante sententiam vsurpauerit rem alienam: quod malè petebat, amittit, & tantum agri modũ, quantum adimere tentauit, vicino restituit: vt s. finium regundo. l. si constiterit. Est & alia, quæ punit aduocatum, quòd authoritate sua rem pro salario conuentam occupauit. Nam eam restituit, & à petitione excluditur: vt suprà de vsufruct. l. vna. Est & alia, quæ punit quemlibet ex nomine alieno rem detinentẽ, si eam dominis recuperare volentibus nõ restituerit, sed litem vsque ad definitiuam sententiam expectauerit: tunc enim rem locatam, & æstimationẽ eius domino præstare cõpellerentur: vt suprà locati & conducti. l. conductores. & j. eo. l. non ab re.

Est & edictum diui Marci, quod creditorem punit, si rem vllam debitoris, vel pecuniam debitam non à debitore sibi datam, sine vllo iudice temere possederit, vel acceperit, & sibi ius in eam rem dixerit. Punitur enim iure crediti: vt ff. quod met.
20 cau. l. extat. † Est & constitutio Valent. Theodos. & Arcadij, si quis in tãtam, quæ eum punit, qui ac si furiosus esset possessionem rerum apud quemcunq; constitutarum, ante euentum iudicialis arbitrij violenter inuaserit: tũc enim si dominus erat expulsor, possessionem restituit expulso. & dominiũ eiusdem rei amittit. Si verò alienarum rerum possessionem inuaserit, non solùm eam possidentibus reddit, verumetiam æstimationem earundem rerum restituere compelletur: vt infrà eod.
21 l. si quis in tantam. Ex qua constitutione plura proponuntur in dubium. In primis enim occurrit quærere de furioso, an teneatur ex ea constitutione de violentia admissa, & certè non: quia caret sensu, satisq; ipso furore punitur: vt ff. de offi. præsi. l. diuus. & ad leg. Pompeiã de parricidiis. l. pe. & de rei vendi. quòd infans. & de admi. tu. l. vlt. in fi. Nec ob. quod dicit in l. si quis in tantã, furoris &c. loquitur enim nõ quòd verè sit furiosus, imò erat sanæ mentis, Sed ac si furiosus esset, violentiã admisit. Quid si ad verè furiosum peruenerit possessio: quia serui sui eam appræhẽderunt, propter violentiã, furiosus tenebitur in actione in factum, ex eo, quòd ad se peruenit, vt suprà dictũ est de mercenario & familia. Illud certũ est, hanc cõstitutionem locũ habere tam circa mobilia, quã circa immobilia. Sed interdictũ vnde vi circa res soli tantũ, actio vi bo. rap. circa mobilia tantũ est prodita: vt Insti. vi bo. rap. §. quæ nõ solũ.

Sed de illo dubiũ est, an hæc cõstitutio locũ habeat: vbi quis rem inuadit, vel occupat: credens sibi nõ licere, quod quidã negauerũt: quia tũc specialiter erat cõsultũ antiquitus per interdictũ vnde vi, & actione vi bo. rap. Sed est addita ista cõstitutio in defectũ interdicti actionis vi bo. rap. vbi quis putat sibi licere rem suam per vim auferre: vt Insti. vi bo. rap. §. quia tamen. sed certè secundũ hoc melioris esset cõditionis, qui sciens facit contra legem, quã qui facit ex ignorantia, quod esse non debet: quia dolus debet præponderare culpæ: vt diximus s. ad leg. Aquil. & probatur ff. de noxa. non solũ. quod vi aut clam. l. Seruius. Quod autem sequitur ante euentũ, declarat cõstitutionem locũ habere ante lit. contest. & posteà, hoc est ante sententiam, imò & idem puto post sententiam: subauditur ergo maximè ante euentum &c. Vel ideo dicitur ante, quia executores qui exequũtur sententiã, non tenentur hac cõstitutione: quia iuris executio nõ habet iniuriam: vt ff. de iniur. l. iniuriarum. §. j. nec magistratus tenentur, qui aduersus resistentẽ aliquid violentius fecerint, nec contra bonos mores, sed iure honoris quem sustinent: vt ff. quod met. cau. l. iij. & ad leg. Aqui. l. quemadmodum. §. penulti. Quòd autem dicitur dominium posteà eiusdem rei amitti, dixerunt quidam amitti dominium ipso iure, & applicari, vel acquiri expulso: sicut & aliàs quis ex delicto suo ipso iure infamatur, & amittit militiam: vt s. loca. l. vlti. & vt diximus s. de his qui not. infa. Et sicut actor, qui denuo litem deferit ab omni cadit actione ipso iure: vt in auth.
22 de liti. §. omnẽ. in fi. Et † sicut in crimine læsæ maiestatis. quis
c amittit dominiũ rerum suarũ ipso iure [c], & applicabitur fisco: vt j. ad leg. Iul. maiest. l. vlti. Idem in transferentem merces illicitas: vt ff. de pub. l. cõmissa. Idemq; in muliere, quæ proprio raptori nubit, vt amittat dominium rerũ raptoris: vt in authẽ. de mulie. quæ pro rap. nup. Sic est & cùm quis pignorauit aliũ pro alio, vel liberũ hominem cepit pro debito: vt in authen vt non fiant pigno. in v. col. & vt nulli iud. §. quia autẽ, & huiusmodi: vel dic amittit dominiũ per sententiam, quod tutius est: nec enim dicit, amittit, sed amittat: quasi diceret, pręcipio, vt iudex eũ puniat in amissione rei. Plerũq; enim demũ lata sententia contingit amissio rei: vt s. de hær. & ma. l. quicunq;. §. quod si fecerint. & de aposta. l. j. & ff. ad Syl. l. necessarios. §. nõ aliàs.
23 & de iure fis. l. eius qui. & in auth. vt litig. iur. §. illo. † Quòd autem dicitur postea æstimationem earundẽ rerum, notãdum est aliud esse pretium rei, aliud possessionis rei. Rei enim pretium cõpręhendit pretium proprietatis plenè, sed possessionis pretium non continet æstimationẽ proprietatis. In conditione ergo huius constitutionis æstimatur res ipsa: sed in interdicto vti possidetis æstimatur possessio: vt ff. vti possidetis. l. penultima

tima.§.vltimo.& quod metus causa.l.si. mulier. §. qui posses=
sionem.Hæc omnia locum habet in re quæ prorsus est aliena.
24 † Quid autem, si res partim est expulsi, partim est aliena: vt
ecce: fructuarius deiicitur de possessione, in qua habet vsum=
fructum, vel deiicitur dominus nudæ proprietatis? & certè si
res erat immobilis, fructuarius deiectus à quocunque restitue=
tur in naturalem possessionem rei: prætereà habebit æstima=
tionem vsusfructus: proprietarius autem deiectus à quocun=
que, restituetur in ciuilem possessionem rei: & prætereà ha=
bebit æstimationem nudæ proprietatis, scilicet eius quod suũ
erat. sicut enim proprietatem plenam æstimo in totum, quan=
do in totum est expulsi: ita & si habeat eam nudam, vel eius
quodcunque illud æstimandum est. Item fructuario deie=
cto de possessione rei immobilis, non priuatur possessione
proprietarius.& è conuerso. Idem ergo vno eorum deiecto,
non ideo experitur alter. Planè si res mobilis est illius posses=
sionem quilibet eorum amittit etiam ignorans: aliquo surri=
piente, & vel rapiente fructuario, vel proprietario: vt suprà di
ximus de acquiren. possess. & ideo furti actio, vel condictio ex
hac lege diuiditur inter fructuarium, & dominum proprieta=
tis, vt fructuarius experiatur de fructibus, quãti interfuit eius
furtum, vel rapinam non esse factam: proprietarius autẽ aget
quòd interfuit eius proprietatem non esse subtractam: vt ff. de
25 furtis. l. inter omnes. §. si seruus. † Est & alia constitutio Iusti
niani, cùm quærebatur ꝟ. eo. quæ locum habet contra eos, qui
vacuam possessionem absentium sine iudiciali sententia deti=
nuerunt, violentia in ablatiua possessione minimè præceden=
te. Et dicebat do. H. vacuam esse possessionem, cùm alio in=
gresso, me absente in possessionem, suspicatus sum me posse
repelli: & ita amisi possessionẽ, non ex priori facto, sed ex vo=
luntate mea, quoniam habui animum relinquendæ possessio=
nis: vt ff. de acquirend. possess. l. sed & si nolit. & sic dicetur va=
cua possessio corpore, sed non animo. nec habet locum dire=
ctum interdictum vnde vi: quia non sum expulsus, vel reuer=
tens non fui prohibitus. & vis sine corpore fieri non potest: vt
ff. eod. l. prima. §. idem Labeo ait eum. & hoc est, quod dicitur
in l. hac. ibi, violentia ablatiua &c. & argumento ff. quòd me=
tus causa. l. metum. §. denique. vtile tamen haberet locum in=
terdictum vnde vi: sicut notauimus suprà in §. quòd ergo. Vel
fortè vocat vacuam possessionem, quæ à nemine detinetur
corpore, vel animo: scilicet, longo tempore amissam propter
absentiam, vel negligentiam domini: aut quia sine successore
decesserit: & hæc proprius appellatur vacans possessio. nec po
test in ea vis fieri, cùm nullius sit possessio: vt Institut. de vsuca.
§. quod autem. & infrà de omni agro deserto. l. qui agros. Ali=
cuius tamen est proprietatis, licet ingrediẽs ignoret cuius sit.
cùm enim sciat non esse suum, scire debet ad alium pertinere:
nisi res erat talis, quæ concedebatur occupanti. sicut & in furti
actione, in qua, qui domino inuito, contrectat, furti tenetur.
Hic ergo temerarius occupator tenetur, vt prædo: licet vio=
lentiam non admiserit. & punitur eadem pœna, quæ statuitur
per legem illam, si quis in tantam. contra violentos inuasores.
Non dico, quòd teneatur ex illa lege: quia illa punit violentos
tantum: sed hac lege imponitur eadem pœna contra huiusmo=
di temerarium occupatorem, & detentatorem: vt infrà eod. l.
26 vltima. † Quid si res erat hæreditaria, an habeat locum hu=
iusmodi l. pœna? Respond. non: quia hic loquitur in possessio=
ne absentis, & in re aliena: vt patet per illa verba, qui in vacuã
possessionem absentium &c. & per illa, quòd per ignorãtiam
alienam rem &c. Res autem hæreditaria non est alicuius, &
possessio nullius est: vt ff. de re. di. l. j. & si quis te. liber esse ius=
sus. l. prima. §. Scæuola. & vt diximus suprà, quorum legato=
rum. Quid si hæreditas erat adita, sed possessio non appre=
hensa? potest dici quòd locum habeat constitutio secundum
positionem casus vltimam. Item secundum eandem positio=
nem talis inuasio rem non afficit vitio: vt ob hoc impediatur
vsucapi res: vt Institu. de vsucap. §. quod autem. sed aliud esset
27 secundum positionem primam. Item illa constitutio † vide=
tur locum habere in eo tantùm, qui facit dolo per illa verba,
omnes autem scire &c. & per exemplum quod ponit de fur=
to. Sed nunquid habet locum lex ista in re mea vacante ab
alio, si eam occupo? Et fortè non per prædicta: omnes autem
scire &c. Est & alia constitutio in corpore authenticorum
de creditore, qui pigneraui, vel exigit alium pro alio: qui ca=
dit ab actione sibi competenti: & in quadruplum damnatur:
vt in authen. vt non si. pi. in v. col. Est & alia constitutio, quæ
punit creditorem, si liberum hominem cœperit pro debito. ca
dit enim à debito, & aliud tantundem præstat retento, vel pa=
rentibus eius: vt in authen. vt nulli iudic. §. quia autem.

a ADNOTATIO. ¶ Hoc interdictum. De huius interdicti materia vi
de per Specu. in titu. de resti. spo. §. j. & ij. & in tit. de relig. do. §. dicunt autem.
Barto. in l. j. §. si autem. ff. de vi & vi ar. & Bal. in l. j. de reuo. his quæ in frau.
cre. do. Alexand. in l. j. §. interdictum. vti poss. & in l. cum fundus. de vi & vi
ar. do. Bartho. Soci. in l. clam. §. qui ad nundinas. de acqui. poss. num. 19. chart.
xxij. do. Iaso. de May. in §. omnis. nume. 5. institu. de actio. char. lxxxj. quibus
in locis de materia huius tit. habes ad plenum.
b ¶ Non pertinet. Secus tamen si rei corporali accesserint, quia tunc etiam pro
mobilibus interdictum, vnde vi conpetit. vt not. tenet domi. Alexã. de Imo.
in l. vendicatio. ff. de rei vendi. Ioan. de Imol. in ca. examinata. de iudi. docto.
in ca. cum bonæ. de reli. do.
c ¶ Ipso iure. Adde Bald. in l. j. cum autem. C. de cad. tol. docto. in authen. bona
damnatorum. Bal. in l. fi. in iij. col. C. de fruct. & li. expen. d. Alex. de Imol. in l.
rescriptum. ff. de pac. & in l. post contractum. ad fi. ff. de dona. vbi etiam deci=
ditur quando fiscus in pœnis habet ius, & quando hypothecam.

Si per vim, vel alio modo, absentis turbata fuerit possessio. *Rubrica.*

1 ☞ *Possessionem absentis uariè turbari. & nu. 3. 4.*
2 *Possessionis turbatæ actio, quibus & quandiu competat.*

DICTVM est suprà de turbata possessione
præsentis, nunc dicamus de turbata possessio=
1 ne absentis. † Est autem sciendum, quòd pos=
sessio absentis, quandoque turbatur per vim,
quandoque turbatur per rescriptum principis.
& si quidem turbatur per vim, expulsis his, qui
detinebant nomine absentis datur cõdictio ex lege prima, ꝟ.
2 eod. ad † recuperandam possessionem detinenti nomine ab=
sentis: etiam si seruus erat, quòd est cõtra regulam generalem.
3 Item datur † cuilibet amico nomine absentis, licet constat
eum non habere mandatum, licet extraneus sit. quòd est con=
tra regulam generalem. Et datur ista condictio, non vsque ad
annum tantum, sed perpetuò. Sic ergo non imitatur naturam
interdicti vnde vi. Iudicium autem proprietatis, vel rei ven=
4 dicationis reseruatur absenti: vt infrà eod. l. j. Si autem † tur=
batur per rescriptum Imperatoris, vel interlocutionem iudi=
cis, non fit ideo innouatio possessionis: quia negotiorum me=
rita partium assertione panduntur: & quia per nimiam instan
tiam literæ impetratæ sunt: vt infrà eod. l. vlti. & vt diximus s.
si contra ius, vel vtilitatem publicam.

Vti possidetis. *Rubrica.*

1 ☞ *Interdictum, uti possidetis, in quibus rebus locum habeat. & nu. 3.*
2 *Interdicta cuiusmodi proposita sint pro cloacis.*
4 *Interdictum, utrobi, pro quibus rebus locum habeat.*
5 *Interdicta, uti possidetis, & utrobi, quibus dentur.*
6 *Interdictum, uti possidetis, an & quando detur pro quasi possessione seruitutis.*
7 *Interdictum, uti possidetis, quando proponatur.*
8 *Interdictum, uti possidetis, quibus ex causis proponatur.*
9 *Interdicto, uti possidetis, uel utrobi, proposito, quis uincere debeat.*
10 *Possidere ui à me eum censeri, qui probibet me possessorem colere, uel ædificare, uel reficere, uel similia facere. & nu. 12.*
11 *Seruitutis controuersiam referens, non autem possessionis quomodo sit à possessore conueniendus.*
13 *Possidere clam à me quando quis dicatur, & quam possessionem dicatur habere: & an teneatur interdicto uti possidetis.*
14 *Possessio qualis possit precario concedi.*
15 *Interdictum, uti possidetis, non dari ei, qui omni possessione priuatus est.*
16 *Interdicto, uti possidetis proposito aduersus eum, qui ui, uel clam, uel precario possidet ab actore, quomodo pronuntiare debeat iudex, & quid si ab alio ita possideat. & nu. 18.*
17 *Possidere ui, uel clam, uel precario ab alio quam à domino, quando quis dicatur, & an possit dominus aduersus talem interdicto agere.*
19 *Victus in interdicto, uti possidetis, quomodo condemnandus sit.*

DICTVM est suprà de interdictis & condi-
tionibus recuperandæ possessionis, nunc vi-
deamus de interdictis retinendæ possessio-
nis, id est, de interdicto vti possidetis, & eius
gratia de interdicto vtrobi. Superius enim
interdictũ vnde vi, & conditiones restituũt
vi amissam possessionẽ, & oppugnant pos-
sessorem: vt ff. eod. l. j. §. est igitur. Hæc autem duo interdicta
tuentur possessionem, & possessorem, sicut & exceptiones:
actio verò nunquam vltra possessori datur: quippe sufficit ei,
quod possideat: vt ff. eo. l. j. §. restituendæ. & §. interdictum au
tem. Videamus ergo in quibus rebus habeat locum interdi
ctum vti possidetis. & in quibus interdictum vtrobi, cui den-
tur, contra quem, ad quid, quis vincat in eis interdictis, & in-
1 quantum fiat condemnatio. † Habet autem locum inter-
dictum vti possidetis, in rebus immobilibus omnibus, & soli:
duntamen talia sint quæ possint possideri: vt ff. eo. l. j. §. pe. non
autem possidentur forum, & basilica, & res sacræ: vt ff. de ac-
2 quir. pos. l. j. §. vlti. & l. qui vniuersas. §. j. prȩterquàm † in cloa-
cis. & fortassis ideo quia cloacis specialiter prouidet prætor
per tria edicta. Primum est prohibitoriũ, ne prohibeatur quis
reficere priuatam cloacam. Aliud secundum est prohibitoriũ,
ne quid fiat, vel immittatur in cloacã publicã. Tertium est re-
stitutoriũ, vt factum vel immissum, quo vsus cloacæ deterior
foret, restituatur: vt ff. de cloacis. l. j. j. responso. §. vlti. & penul.
vel quia cloaca non per se cõtinetur, sed ipsi solo adhȩret: vnde
satis est, si de ipso solo proponatur: vt ita & si non principali-
ter, per consequentiam tamen agatur de omni inquietatione,
3 quam circa solũ sustinet, vel circa cloacas, vel similia. † Item
locum habet hoc interdictũ in incorporalibus, vt in quasi pos-
sessione vsusfruc. vel vsus: vt ff. eo. l. vlti. vel aliarum seruitutũ:
vt ff. eo. l. quoties. & si ser. ven. l. si cùm. §. Aristo. & vt diximus
4 suprà de interdict. † Vtrobi verò interdictum locum habet
cùm quæstio est de retinẽda possessione rerum mobilium: vt
ff. de vtrobi. l. j. & Instit. de interdic. §. retinendæ. & componi-
tur vtrobi, ex vtrum, & vbi: vt vbi ponatur pro apud: vtrũ po-
natur pro quem. quasi diceret apud quem res est mobilis, nec
vi, nec clam, nec precario ab aduersario tempore lit. contest. ei
vim fieri veto, quominus eã rem ducat. sed olim vincebat in-
terdicto vtrobi. ita demũ, si maiore parte anni rem habuisset:
vt ff. de vtrobi. l. j. & Insti. de interdict. §. retinendæ. Si quæ-
ras quare diuersa introducta sunt interdicta. ex diuersitate re-
rum mobilium, & immobilium: satis enim suffecisset vnum
istorum interdictorũ? Respondeo, lex considerauit proprieta
tem vocabulorum. Immobilia enim propriè dicuntur possi-
deri, eò quod eis quis pedibus insistit. Inde enim appellata est
possessio: vt ff. de acquir. poss. l. j. vnde ad immobilia bene, &
propriè accõmodatum est hoc nomen vti possidetis. mobilia
verò dicuntur apud, vel penes nos esse. vnde & mobilibus ritè
est attributum hoc nomen vtrobi. tota die tamen dicimus in-
differenter tã mobilia, quàm immobilia possideri. Impropriè
5 tamen dictum est. † Dantur hæc interdicta possidentibus
ciuiliter & naturaliter: vel etiam naturaliter tantum. Vt ecce:
fructuarius & vsuarius naturaliter possident rem, in quam ha
bent vsum, & eius nomine habent interdictum vnde vi, vt di-
ximus s̃. vnde vi. multo magis habent interdictum vti posside
tis, pro retinenda possessione: vt ff. eo. l. vlti. [quia cui damus
actionem multò fortius defensionẽ: vt ff. de superfi. l. j. §. is aũt.
6 in fi.] † Item & datur interdictũ vti possidetis, quasi possidẽti
illius naturalis seruitutis prȩdialis, vel personalis: vt dictũ est.
Nec enim est verè possessio, vel traditio rerũ incorporaliũ: vt
ff. de vsuca. sequitur. §. item si viam. & de acqui. re. do. l. seruus.
§. incorporales. sed quasi possessio: vt ff. de serui. vrba. prædio.
l. si ædes. §. libertas. Quandoq; tamen possessio simpliciter di-
citur: vt ff. de iti. actuq́; priua. l. vlti. & communia præd. l. ij. &
de pet. hære. regulariter. Cæterùm, si seruitus non sit in re soli
constituta, licet quis in ea re ius aliquod habeat: nõ tamen sibi
datur hoc interdictum: vt ecce creditores missi sunt in posses-
sionem causa rei seruandæ, habent quidem ius pignoris ex ea
missione, non tamen possident. & ideo non habent hoc inter-
dictum. Idemq́; est in cæteris omnibus, qui custodiæ causa
missi sunt in possessionem: vt ff. eodem, l. si duo. §. creditores.
7 † Proponitur hoc interdictum quoties inter litigatores cõ-
tentio est vter possideat, quia alteruter se magis possidere af-
firmat. Et sæpe proponitur causa, vel occasione rei vendicatio-
nis. Separata enim debet esse possessio à proprietate. In iudi-
cio rei vendicationis fieri nõ potest, vt alter sit possessor, & do-
minus non sit, alter dominus sit quidem, possessor autem non
sit. Fieri etiam potest, vt idem sit possessor, & dominus. Inter
litigatores ergo quoties est proprietatis controuersia, aut con-
uenit inter litigatores, vt possessor sit vti petitor, aut non con-
uenit: si conuenit, absolutum est. Nam ille possessoris com-
modo, quem conuenit possidere, ille petitoris onere fungetur.
Si autem inter eos non conuenerit, & contentio est de pos-
sessione, ad hoc interdictum remitteretur, quod vulgò appel-
latur vti possidetis retinendæ possessionis: vt ff. eodem, l. pri-
ma. §. huiusmodi autem. Sed & si non vterque, sed alter tan-
tum possidere se contendat, dicátque se ab altero inquietari,
datur ei hoc interdictum: vt statim patebit per exempla.
8 † Proponitur hoc interdictum ex his causis. ecce enim com
petit mihi, si me ædificare in meo prohibeas: & enim videris
mihi controuersiam possessionis facere: quia prohibes me vti
mea possessione. Idemq́; & si locauerim tibi domum, & ve-
lim eam reficere, & tu me prohibeas. testificari enim possum,
quod non prohibeam te inhabitare, sed possidere: vt ff. eod. l. si
duo. §. hoc interdictum. & §. cùm inquilinus. Idem etiam dici-
tur: & si tu, vel actor tuus, ex fundo meo vites in arbores tuas
transduxeris, possum enim tibi denuntiare, ne vites præcidas,
aut vtar interdicto vti possidetis de eo loco, quo radices con-
tinent initium. Nam si mihi vim feceris quominus eas vites
vel præcidam, vel transducam, vim mihi videris facere quo-
minus possideam. & enim qui fundũ colere prohibetur, possi-
dere vi prohibetur: vt ff. eodem, l. si duo. §. item videamus si a-
ctor. Si ergo prohibitio ædificationis, refectionis, transdu-
ctionis, præcisionis, & culturæ inducit hoc interdictum. Item
& inducit hoc interdictum inquietatio alterius, quam fecit
prohibendo aliquid non iure suprà solum vicini in hunc mo-
dum: putà datur ei possidenti solum contra prohibentem, vel
protegentem: quia solum cuiusque debet esse liberum vsque
ad cœlum: vt ff. eod. l. si duo. §. si vicinus. & quod vi aut clam.
l. vltima. §. penulti. Cassius tamen scripsit vtrique inutile esse
interdictum vti possidetis: quia alter solũ possidet, alter cum
ædibus superficiem: vt ff. eodem, l. si duo. §. item videamus, si
proiectum. Sed certè illud verbum, vtrique, ponitur colle-
ctiuè, quasi diceret isti & illi, non diuisiuè: vt ff. de contrahen.
emptio. sed Celsus. §. primo. Nam nec ratione protecti da-
tur vtrique simul: quia protectum à possidente domum possi-
detur, nec ratione soli: quia illud ab altero, non ab vtroque
possidetur. Item ratione inquietationis, quæ fit per immis-
sionem, vel proiectionem de domo vnius in domum alterius,
datur hoc interdictum in hunc modum: putà, Hic tamen
subtiliter est inquirendum, an solum super quod fit immissio
solenniter, communiter possideatur à nobis ambobus, an ab
altero. Si ab ambobus, vnus, altero inuito non potest aliquid
immittere, vel protegere: nisi id expediat rei communi: alio-
quin prohibetur hoc interdicto, vel iudicio communi diui-
dundo: vt ff. communi diuidundo. Sabinus. & l. si ædes. Si au-
tem possidetur ab altero, ille potest experiri contra alium hoc
interdicto: vt suprà proximè dixi. Planè vbi ille qui immi-
sit, vel protexit immissum, habet iure seruitutis, datur ei in-
terdictum vti possidetis, pro tali quasi possessione: vt suprà
dictum est: vt ff. eodem, l. si duo. §. Labeo. Item datur hoc in-
terdictum propter inquietationem, quæ fit ædificando cœ-
naculum suprà ædes alterius: ita quod sustentatur cœnacu-
lum ab ædibus in hunc modum: putà, dominus enim ædium
habet hoc interdictum. Semper enim superficies solo ce-
dit, non autem ille, qui in cœnaculo moratur: nisi cœnacu-
lum ex publico, vel ex priuato habeat aditum non ex inferio-
re domo: vel nisi ille qui habeat cœnaculum superficiarius est:
quia domini ædium voluntate imposuit superficiem. His
enim casibus cœnaculum videtur possideri, non ab eo, qui
possidet inferiorem partem, sed ab eo, cuius ædes suprà essent,
vel ab

vel ab eo qui superficiarius est.vnde superficiarius hoc inter=
dicto,& actionibus à prætore datis vtetur. Dominus autem
soli tam aduersus aliū,quàm aduersus superficiarium potior
erit in interdicto vti posſidetis.ſed prætor ſuperficiarium tue
bitur ſecundum legem locationis in interdicto vti poſsidetis.
Sed & dat prætor ſuperficiario vtilem rei vendicationem,vel
actionem in factum:vt ff.eo.l.ſi duo.§.ſed & ſi.& ſ.de dam=
9 no infecto.l.penult.§.vlti.& de ſuperfi.l.j.§.j.& ij. †Vincit
in hoc interdicto, & in interdicto vtrobi qui poſſeſsionem
nec vi,nec clam,nec precario ab aduerſario tempore lit.con=
teſta.continet:vt Inſtitu.de interdict.§.hodie tamen. Secun=
dum hoc ergo ſi neuter ab altero vi,vel clam,vel precario poſ
ſideat,vterque debet vincere.Sed lex contradicit.dicit enim
quod neuter vincit:nam & iſte poſsidet,& ille:vt ff.eodē.l.ſi
duo.primo reſponſo.Sed certè neuter vincit in eo,quod vter=
que eſt actor.Actorem enim vincere,nihil aliud eſt quam reū
ſibi condemnari:hic autem neuter alteri condemnatur.nam
vterque poſsidet,vti poſsidet. Cùm ergo ſit vterque actor,
neuter vincit:in eo verò quod vterque eſt reus,vterq; vincit.
Reum enim vincere eſt nō auferri quod apud ſe habet,hoc eſt
ſolui.duplicia ergo ſunt iſta interdicta:vt inſtitu.de interdi.§.
penult.& ff.eod.l.ſi duo.§.licet.Sed illud quæritur, qualiter à
me vi,vel clam,vel precario,quis poſsideat: vt ob hoc contra
eum poſsim intendere hoc interdictum,& vincere.Item quo=
modo poſsideat quis ab alio vi,vel clam,vel precario:& ita à
me non vincatur.hæc enim ponere difficilia videntur nobis,
qui dicimus ingredientem poſſeſsionem non habere ciuilem
poſſeſsionem,cùm adhuc dominum non expulerit. Reproba
ta[autem]eorum opinione,qui dixerunt plures inſolid umci
uiliter vel naturaliter poſsidere poſſe:vt diximus ſ.de acquir.
10 poſſeſsio. † Poteſt autem quis dici à me vi poſsidere, cùm
me poſſeſſorem prohibet colere,vel ædificare,vel reficere, vel
ſimilia facere,quæ ſ.diximus:vt ff.de vi & vi armata.l.vim fa
cit.& ita ponitur primus caſus illius legis.ff.eod.l.ſi duo.qua
enim ratione vim facere videtur,quominus poſsideam, eadē
vt ipſe poſsidere videatur,vim facit.& violētia,quæ mihi poſ
ſeſsionem auferre videtur,illi attribuere poſſeſsionem dicēda
eſt.& patet ex legibus præmiſsis hoc indubitanter locum ha=
bere,quando ille,qui infeſtat me,refert controuerſiam poſſeſ=
11 ſionis.†Quid autem ſi non refert poſſeſsionis controuerſiam,
ſed ſeruitutis quam dicit ſe habere,vel in cuius poſſeſsione ſe
dicit eſſe?Reſpondeo,ſi ſeruitutem non debeā,mihi datur ne
gatoria.Item ſi ille non eſt in poſſeſsione ſeruitutis,mihi datur
interdictum vti poſsidetis.Si verò eſſet in poſſeſsione ſeruitu
tis,interdictum vti poſsidetis vtile eſſet ei.Quid ſi neq; poſſeſ
ſionis,neque ſeruitutis referat controuerſiam, ſed temeritate
a ſua iniuriatur mihi?certum eſt eum teneri iniuriarum [a] : vt ff.
de actio.empt.l.qui pendentem,& de iniurijs.l.iniuriarum.§.
vlti.Fortè & hoc interdicto tenebitur:quia non eſt neceſſariū
in hoc interdicto,quòd vterque ſe poſsidere contendat:ſed ſa=
tis eſt,quòd ille qui poſsidet iniurietur ab altero:vt ff.eod.l.ſi
duo.§.ſi vicinus.& vt patet ex ſuperioribus. Hic ergo loqui=
mur nō de vi expulſiua,vel compulſiua,ſed inquietatiua; ipſe
enim vi,id eſt,me prohibente verbo,vel iactu lapilli,aliquid
facit in meo:vel me prohibet facere in meo: vt ff.quod vi aut
clam.l.j.§.quid ſit vi.Plures enim ſunt ſpecies vis.vt plenè di=
12 ximus ſ.quòd metus cauſa.vel aliter†poteſt quis dici vi à me
poſsidere:vt ecce:ille qui vſumfru.dicit ſe habere,ſua authori
tate ingreditur poſſeſsionem domini expellēdo eum,ſed pro
teſtando ſe non velle auferre ciuilem poſſeſsionem domini:
ſed vt ſuam habeat naturalem. Datur contra eum hoc in=
terdictum,cùm vterque poſsideat:nec enim dominus amiſit
ciuilem poſſeſsionem.Sed opponitur:imò domino datur in=
terdictum vnde vi, ratione naturalis poſſeſsionis domino ab=
latæ. Reſpondeo non eſt ita. Tunc enim domino illud datur
interdictum,cum quis nullo modo poſsidet:hic autem poſsi=
det vterque.vel(ſi vis)dicas dari interdictum vnde vi,ratione
naturalis poſſeſsionis amiſſæ:& datur interdictum vti poſsi=
13 detis,propter ciuilem poſſeſsionem,quam inquietat. † A me
autem clam dicitur quis poſsidere,cùm clanculo,me abſente
ſibi poſsidere volens ingreditur fundum meum, quem ego

poſsideo:nec inde ſuſpicor me poſſe repelli,& ita,me abſente
& inuito ſæpiſsimè facit:vt ff.quòd vi aut clam.l.iij.§.vlti.iſte
talis ingreſſus habet naturalem poſſeſsionem propter introi=
tum ſuum,& tenetur interdicto vti poſsidetis. Sed opponi=
tur:quomodo poteſt hoc eſſe,cùm ille,qui eſt ingreſſus in iu=
dicio nullam habeat ciuilem poſſeſsionem,vel naturalem, ci=
uilem non:quia eam habeo:naturalem non, quia non eſt in
fundo? ad hoc reſponderunt quidam interdictum poſſe in=
tentari in fundo. Ego dupliciter reſpondeo,primò ſic:ſicut
enim vi poſsidere à me videtur,quis cùm me prohibet quie=
tè vti poſſeſsione mea:ita & clam videtur à me poſsidere cum
clanculo impediat me,& inquietat meam ciuilem poſſeſsio=
nem,& clam facit quominus quietè poſsideam.vnde ſicut &
ſuprà dictum eſt,cùm non ſit neceſſarium vtrunque poſside=
re,datur hoc interdum cum à me videatur clam poſsidere.
Vel dicas quod cum eſt in iudicio mecum, habet naturalem
poſſeſsionem,& ſolo animo retinet eam.licet ſit iniuſta.fru=
ctuarius enim,& ſimiles ſolo animo retinent poſſeſsionem:
vt probauimus ſuprà,de acquirenda poſſeſsione. Sed oppo=
nitur,ſi dicas clandeſtinum poſſeſſorem ſolo animo retinere
naturalem poſſeſsionem:ergo ſi dominus redeat in prædium,
nullo inuento, naturaliter non poſsidebit: quia naturaliter
poſsidet alius.Reſpondeo,eſto.Si quæras,nunquid ergo do=
mino prædij datur interdictum, vnde vi, ratione naturalis
poſſeſsionis amiſſæ? Reſpondeo non poteſt: quia ciuilem
retinet poſſeſsionem quæ auferri non poteſt; niſi expellatur
de prædio,vel reuertens non admittatur,vel ſuſpicetur ſe poſ
ſe repelli. Vel fortè alia ratione non datur: quia non datur
volenti adipiſci poſſeſsionem:vt ff.de acquirenda poſſeſsio.
l.peregre.§.quibus.& l.quamuis.& l.ſi id quod.§.vltimo. &
14 de vi & vi armata.l.j.§.eum qui. † Qualiter autem quis
poſsideat à me precario non eſt hæſitatio. Sciendum tamen
naturalem & ciuilem poſſeſsionem, & naturalem tantum poſ
ſe precario concedi. Sed & quandoque neutra conceditur
precario,ſed duntaxat,vt quis moretur in prædio:vt plenè di=
15 ximus ſuprà de acquirenda poſſeſsione. †Hoc tamen dili=
genter attende quòd vbi nullo modo poſsideo:vt quia expul
ſus ſum ab omni poſſeſsione:vel quia omnem precario con=
ceſsi,interdictum vti poſsidetis intendere non poſſum: quia
hoc interdictum tuetur poſſeſſorem,vt ff.eodem,l.j.& §.j.&
ij.nec enim poſsides à me vi inquietatiua,ſed expulſiua.&ego
16 nullo modo poſsideo.In his†autem caſibus tribus,in quibus
dictum eſt me vincere te interdicto:quia poſsides à me vi,aut
clam,aut precario,pronuntiabit iudex me ita poſsidere, vti
poſsideo:& te condemnabit ad æſtimationem poſſeſsionis:
vt ff.eodem,l.j.in principio.& l. penultima. ſingulari vtendo
ſermone. Hodie tamen honoris cauſa cum homines vni tan=
tum loquuntur,plurali ſermone vtuntur dicentes bene venia=
tis,& bene ſtetis,& ſimilia.Et cœperunt iſtæ honorabiles vo=
ces à Iulio Cæſare.vnde & illud dicitur nos duo turba ſumus.
Sed & ſi pro pluribus qui poſsideant,& inquietātur à nō poſ=
ſidente,vel non poſsidentibus,pronuntiare iudex neceſſe ha=
bebit plurali ſermone vti poſsidetis. Item poſsidētibus,vel
poſsidenti, prohibebit prætor vim fieri: vt infrà eodem, l.j.
17 & ff. eodem, l.j.in principio. Sequitur † qualiter quis ab
alio poſsideat vi,vel clam,vel precario.& certè ſi fructuarius
qui habet naturalem poſſeſsionē deijciatur ab alio qui ſe fru=
ctuarium dicebat, dominus proprietatis contra deijcientem
non poteſt intendere interdictum vnde vi: quia ſibi nulla
poſſeſsio eſt ablata. Item ſi intendat interdictum vti poſsi=
detis,non vincet:quia hic violentus poſſeſſor vi ab eo non poſ
ſidet.pronuntiabit ergo iudex, vti poſsidetis,ita poſsideatis.
Item clam poſsideri poteſt à fructuario,ſi eo abſente, clancu=
lo ingrediatur poſſeſsionem,vt infeſtet eum,vel vt ipſum pri=
uaret poſſeſsione:quod tamen fieri nō potuit:niſi expulſo fru
ctuario.fructuarius ergo vinceret eum in interdicto,ſed non
proprietarius.cùm à fructuario tantum poſsideat clam. Vide
retur tamen,quòd etiam proprietarius vinceret eum hoc in=
terdicto,cùm proprietarius habeat ciuilem poſſeſsionem, &
iſte clandeſtinus inquietator nullam:nam neque habet domi
ni ciuilem,neque habet fructuarij naturalem: vt dictum eſt.

Sed respondeo,pone posteaquàm ita clanculo remãsit,in fun-
do fructuarium decessisse,& clandestinum in possessione re-
mansisse,mortuo fructuario clandestinus habet naturalem:vt
pote finito vsufructu,& fructuarij possessione:Nec enim pos
sessio est in hæreditate:vt ff.si quis test.lib.esse iuss.l.j.§.Scæuo
la.Mortuo tamen colono nõ interpellatur statim domini pos
sessio,quàm habebat per colonum.Sed tunc demum cum do
minus possessionem adipisci neglexerit:vt ff.de acquirenda
possessione.si de eo.§.j.nec possidet iste clandestinus à domi-
no clam:quia eum nullo modo priuare,vel celare voluit.non
enim ratio obtinendæ possessionis,sed origo nanciscẽdæ pos-
sessionis est exquirenda:vt ff.de acquirenda possessione.l.clã.
Qualiter autem ab vsufructuario precario quis possideat,
18 nulla dubitatio est:sicut etiã liquet ex superioribus. † In his
autem casibus,in quibus neuter possidet ab alio vi,vel clam,
vel precario,& vterque habet possessionem rei,vnus vno iu-
re,& alius alio,& insolidum;eodem enim iure contingere nõ
posset:vt notauimus s.de acquirenda possessione.Pronuntia-
bit iudex,vti possidetis,ita possideatis:distinguẽdo in senten
tia quis,& quo iure habeat possessionem; alioquin ipso iure
nulla esset sententia:quia super incerto lata. Sed tamen qui-
dam dicunt eam valere,adeo vt si vterque ciuilem & natura-
lem se contendat habere possessionem,& insolidum,& indu-
cantur pro vtroque testes,nec appareat qui sint potiores: &
ideo pronuntiauerit iudex vti possidetis,ita possideatis, te-
neat sententia.quasi sit iste tenor sententiæ quod vterque pos-
sideat dimidiam pro indiuiso.Sed certè hoc neuter asserebat.
& videtur quod iudex in talibus casibus magis debeat absti-
nere à iudicando, quia super incerto iudicare non potest.
19 †Item vbicunq; pronuntiat iudex vti possidetis,debet pro-
hibere vim inter eos fieri.postea autem si vnus eorum velit ad
proprietatis iudicium venire intendendo rei vendicationem,
compellebatur possessor satisdare iudicatum solui: alioquin
transferebatur ab eo in alium possessio,vt j.eod.l.j.sed hodie
non satisdatur iudicatum solui:vt institu.de satisda.primo re
sponso.nec iudicio sisti ab eo, qui possidet immobilia: vt ff.
quæ satisda.cog.l.sciendum.Item vbicunque vnus vincit aliũ
in hoc interdicto,debet victus condemnari vincenti intra an-
num vtilem ad æstimationem possessionis:vt ff.eodem,l.j.pri
mo responso.& l.penult.§.vlt. Post annum autem non potest
agi ad æstimationem possessionis:sed agetur ad retinendam
possessionem,& ad vim prohibendam perpetuo, vt puto.
† Quid si vocatus ad iudicium in hoc interdicto non ve-
niat:respondeo pronuntiabit iudex actorem non esse inquie
tandum à reo,donec probet reus possessionem esse suam:for-
tè compellet eum ita cauere se seruaturum,sicut & in seruitu-
te fit:vt ff.de ope.no.nun.l.si prius.& vt notauimus s.de bo.au
tho.iudi.possi.§.vbi autem. Definitiua autem sententia de
non inquietando imperpetuum ferri non potest,cùm non sit
lis contestata.Duplex est interdictum:vt dictum est restituto
rium,& prohibitorium.

a ADNOTATIO. ¶ Iniuriarum. Ad hoc vide Specu. in titu. de accusa. versi. quid si te vocaui. Barto. in l. iniurias. §. si quis. ff. de in iurijs. Bald. in l. si quis à se fundum. C. vnde vi. & in rub. C. de vsufruct. Angel. Aret. in §. hæc actio. num. 1. cum plur. seq. de iniurijs. chart. cc. & do. Iaso. de May. in §. æquè. nume. 10. instit. de actionibus. chart. xiiij. copiosè per do. Barth. Soci. in consi. cxviij incipien. visis narratis. versicu. sed huic non obstantibus. in j. volumi. chart. clxxxvij. & in consi. cxlvj. incipien. viso processu. vj. col. in eod. j. volu. charta. ccxx. vbi habes totam materiam.

¶ Puta. Hic locus in omnibus (quotquot viderim) exemplaribus suspicione non caret. Desideratur, formula vel exemplum, quod nota puta, liquido ostendit. Facturus igitur pretium operæ videbor, si quæ deesse videntur ex Labeone apud Paulum §. si duo. s. Labeo. ff. eod. adiecero Interdicet is, qui immissionem passus, si eum locum possideant, qui proiecto tegitur. P. Prateius.

De tabulis exhibendis. *Rubrica.*

XPEDIVIMVS de interdictis quibus-
dam prohibitorijs, & quibusdã restitutorijs,
nunc prosequamur tertium membrum diui-
sionis,id est,de exhibitorijs.Et quia exhibito-
ria quædam dantur de rebus pecuniarijs, vt
pro tabulis exhibendis:quædam pro personis exhibendis:au
diamus primò de tabulis exhibendis. Videamus itaque
quid sint tabulę,& ad quæ extendatur appellatio tabularum.
Item quid sit exhibere,cui detur hoc interdictum,contra quẽ,
1 inquantum,quale sit interdictum,& quando cesset. † Ta-
bulæ autem propriè sunt testamentum conditum in scriptis
signatum,& perfectum.Sed abusiue etiam illa testamenta ap
pellamus,vel tabulas,quæ falsa sunt,vel iniusta,vel irrita, vel
rupta,vel imperfecta,vel suprema,vel nõ suprema:ita tamen
2 si signata sint. Si enim † signata non sunt,cessat hoc interdi-
ctum,sicut & cessat lex Cornelia,si aliquis in tali testamento
non obsignato sibi adscripserit:vt ff.eodem,l.prima.§.hoc in-
terdictum.& ad legem Corneliam de falsis.l.si quis.& ff.quẽ
admodum testamenta aperiatur.l.ij.§.j.Defectus ergo signo-
rum facit deficere hoc interdictum,& legem Corneliam, se-
cus in alia imperfectione testamenti,etiamsi propter statum
defuncti dicatur testamentum nullum:vt quia seruus fuerat,
vel filiusfamilias:vt ff.eodem,l.prima.§.penultimo. Quidam
tamen dixerunt quòd pro falso & imperfecto testamento nec
hoc interdictum datur,nec agitur ex illo edicto quemadmo-
dum testamenta aperiantur, nec habet locum lex Cornelia.
Pro falso,vero,& perfecto,vel pro vero,& imperfecto, om-
nia hæc locum habent:vt videtur innuere lex illa,si quis.ad le-
gem Corneliam de falsis. Item & si deletum sit testamen-
tum totum,vel pars eius,locum habet interdictum.Item si ta-
bulæ in pluribus codicibus sint scriptæ omnes in interdicto
isto continentur:quia vnum testamentum est: vt ff.eodem, l.
3 prima.§.vltimo.& l.ij.& iij.primo responso.& §.j.† Ad testa
menta autem pertinent codicilli.Item libellus,vel epistola,vel
si quid aliud relictum dicetur:vt ff.eod.l.prima.§.primo,& §.
4 secundo. †Exhibere autem est materiæ apprehendendæ co
piam facere.Et est exhibitio facienda apud prætorem,vel ex
authoritate eius signatores admoniti veniẽt ad recognoscen-
da signa.Si fortè non obtemperauerint testes,coercendi sunt
à prætore:vt ff.eodem.l.tertia.§.hoc interdictum.& §.exhibe
re. Et est facienda exhibitio statim,si tabulæ sunt in præsen-
tia:alioquin tempus dandum est pro exhibitione facienda:vt
ff.eodem.l.prima.§.si quis.& instituta,de officio iudicis.§.si
ad exhibendum.De definitione tamen exhibitionis, & eius
qualitate,id est,qualiter fiat,plenius diximus s.ad exhibendũ,
5 & quemadmodũ testamenta aperiantur. †Datur hoc inter
dictum omnibus quibus est adscriptum aliquid in tabulis,vel
purè,vel in diem,vel sub conditione,siue sint hæredes,siue le-
gatarij,siue fideicommissarij: vt ff.eodem,l.tertia.§.solent. &
fit agentibus condemnatio ad interesse,quod æstimatur reli-
ctum,etiam si conditionale relictum erat,& agatur hoc inter
dicto pendente conditione relicti. Si quæras an interim exi
stente conditione relicti permittendum est actori existente cõ
ditione legati agere pro relicto: distingue an condemnatus
fuerit interdicto ille,qui tenebatur præstare relictũ:an alius.
in primo habet exceptionem ille,qui tenebatur præstare reli-
ctum.in secundo non:vt ff.eodem, l. tertia.§. condemnatio.
6 † Cessat hoc interdictum in tabulis viuentis:quia verba præ
toris,quæ reliquit,fecerunt mentionẽ:vnde & testator viuus
pro tabulis suis non habet hoc interdictum.sed agit actione
ad exhibẽdum,& rei vendicatione:vt ff.eodem,l.prima.§.pe-
nultimo.& l.tertia.§.si ipse.Item cessat interdictum,si hæredi
tatis controuersia pendeat ex tabulis,aut si ad publicam quæ-
stionem pertinet controuersia tabularum: puta si is qui agit
interdicto,dicatur sibi in illis tabulis adscripsisse relictũ:quia
lege Cornelia vetitum est,& fisco debet applicari relictum,vt
dicemus j.de his qui sibi adscribunt in testamento. In his er-
go duo

go duobus casibus in æde sacra deponendæ sunt tabulæ,
7 aut apud virum idoneum:vt ff.eod.l.vltima. † Proponitur
interdictum contra eum qui habet tabulas,vel dolo fecit quo
minus haberet:si tamen negat ipse se posse,vel oportere exhi=
bere:vt ff.eodem,l.prima.§.primo. Nam si nihil eorum præ=
tendat,locum habet superius edictum,quemadmodum testa
menta aperiantur:vt notat.suprà quemadmodum testamenta
aperiantur.Si ergo depositæ sint tabulæ penes aliquẽ, potest
agi cum eo,qui deposuit,& cum eo,apud quem depositæ sunt
tabulæ:vel si depositæ sint apud seruum,dominus tenetur. Si
autem tabulæ dolo tutoris apud pupillum desierunt esse,tene
tur tutor,& non pupillus:vt ff.eod.l.iij.§.si tabulæ.& §.si pe=
8 nes.&l.penultima. † Est hoc interdictum perpetuum.Item
hæredibus datur:vt ff.eod.l.iij.§.vltimo. In hæredes autem
datur,sicut in quoslibet qui haberent facultatem rei exhiben=
dæ:vt diximus suprà,in actione ad exhibendum,& in rei ven
dicatione.

De liberis exhibendis, seu deducendis, & libero homine exhibendo. *Rubrica.*

POST interdictum de tabulis exhibendis sup
ponit de tribus interdictis: quorum sunt duo
gratia iuris tuendi,aliud autem tertium est in=
ductum gratia officij tuendi,vt notauimus su
pra de interdictis. Videamus ergo de primo
secũdo & tertio interdicto:quibus dentur,con
1 tra quos,ad quid,& qualia sint interdicta. † Datur primum
interdictum de liberis exhibendis patri,qui habet filium in
potestate,& idem in auo paterno,& similibus,contra quem=
libet detinentem eum,eamve qui est in potestate agentis: nisi
ratio personæ,vel rei iudicatæ suadeant in contrarium respon
deri.vt ecce,agit maritus contra matrem pueri minoris trien=
nio apud quam consueuerunt pueri educari,habebit exceptio
nem.Item & habet exceptionem qui semel conuentus est in=
terdicto,& absolutus est ab actore iuste,vel iniuste. Item &
habet exceptionem maritus qui conuenitur à socero suo ex
hoc interdicto pro vxore sua eiusdem,quia agentis filia,si for
tè pater concordans matrimonium fortè & liberis subnixum,
velit dissoluere:non enim bona concordantia matrimonia iu
re patriæ potestatis debent turbari:imò etiam marito,de vxo
re sua sibi exhibenda,datur interdictum contra patrem eius,
scilicet,vtile de liberis exhibendis.alias ergo nisi obstent ratio
nes prædictæ patri competit interdictum:vt tamẽ persuadea
tur ei,ne acerbè patriam potestatem exerceat:vt ff.eodem,l.j.
vsq; in fin.l.&l.ij.& infrà eod.l.vlti. Proponitur hoc inter=
dictum pro exhibitione facienda. Et quid sit exhibere dixi=
2 mus in titulo proxi.& s.ad exhibendum. Sed † nota, quòd
interdictum datur eis,& in eos,quibus,& in quos,datur supe
rius:sed datur ad aliud, scilicet vt quis possit ducere eos, in
quos habet iurisditionem,id est,qui sunt in potestate sua:non
tamen datur patri contra filium quem vult ducere.sed vtique
debet esse is,qui eum interdicto defendit:aliàs cessat interdi=
ctum, sed succedit notio prætoria: vt apud eum disceptetur
vtrum quis sit in potestate,an non:vt ff.eodem,l.deinde.pri=
mo responso.& in primo & in secundo §.Sed & mater, quæ
conuenitur à marito ex hoc interdicto, causa cognita, habet
exceptionem. obtinuit enim ob nequitiam patris vt sine di=
minutione patriæ potestatis apud eam moretur filius: vt ff.
3 eodem,l.deinde.§.etiam. † Item notandum est in hoc in=
terdicto,& in notione prætoria quòd si pater agit pro filio
impubere ducendo, aliàs differtur res in tempus puberta=
tis,aliàs repræsentatur. Idemq; ex persona eorum,inter quos
erit controuersia, & ex genere causæ constituendum est.
Nam si is qui se patrem dicit authoritatis, prudentiæ, fidei
exploratæ esset vsque in diem litis,id est, impuberem apud
se habebit. Is verò qui controuersiam facit,si humilis calum=
niator, notæq; nequitiæ sit, repræsentanda cognitio est.
Item & si is qui impuberem negat in aliena potestate esse,
vir bonis moribus probatus tutor vel testamento,vel à præ=
tore datus pupillum quem apud se habuit in diem litis tue=
tur. Is verò qui se patrem dicit si suspectus est quasi calum=
niator,differri litem non oportebit. Si verò vtraque perso=
na suspecta est,aut tanquam infirma,aut tanquam turpis,dis=
ponet iudex apud quem puer interim educetur, & contro=
uersiam in tempus pubertatis differet, ne per collusionem,
vel per imperitiam alterutrius contendentium,aut alienæ po=
testati paterfamilias abdicatur,aut filius alienus loco patris=
familias constituatur. Illud etiam in hoc interdicto statui=
tur: vt donec res iudicetur fœmina prætextata,vel masculus
prætextatus,isq; qui proximè prætextati ætatem accedit,in=
terim apud matremfamilias deponatur.Proximè autẽ ętatem
prætextati accedere dicitur, qui puberem ætatem nunc est
ingressus.Prætextatus ergo dicitur,qui adhuc est impubes,à
prætexta quæ erat species vestis,qua vtebãtur impuberes tan
tum. dicitur autem materfamilias notæ authoritatis fœmi=
na: vt ff.eodem,l. deinde.§.vltimo.& penultimo. Quomodo
autem patri detur hoc interdictum,& quando implorare per
* mittatur iudicis officium, * & quando detur ei rei vendica=
tio præiudicialis, vel adiecta causa de iure Quiritum plenè
dixi suprà de rei vendi.& dicitur ff.eodem,l. vltima. & pe=
4 nultima.& ff.de rei vendi.l.prima.§.per hanc. † Est autem
primum interdictum priuatum,& perpetuum sui iuris tuen=
di causa comparatum, vt filius exhibeatur. Secundum si=
militer perpetuum, & priuatum est,& iuris tuendi causa in=
ductum est:tamen prohibitorium,quia prohibet prætor vim
5 fieri volenti ducere filium. † Nunc videamus de tertio in=
terdicto,scilicet de libero homine exhibendo.& certè istud
habet locum, cùm quis detinet hominem liberum dolo malo
puberem, vel impuberem, masculum vel fœminam, vnam
vel plures sui iuris, vel alieni: hoc enim tantum spectamus
an liber sit. Ideo autem dixi dolo malo, quia excusatur ille,
qui detinet eum quem habet in potestate sua, vel eum quem
redemit ab hostibus: cùm ei non sit pretium solutum, nec ei
offeratur, nec ipse remiserit, vel eum, qui est libertus suus,
vel alumnus,vel noxæ deditus,& generaliter,qui iustam ha=
bet causam hominis liberi apud se retinendi, non videtur
dolo malo facerę. Nullus enim videtur dolo malo facere
qui vtitur iure suo. Item nec facit dolo, qui retinet volen=
tem:nisi retineat volentem calliditate circumuentum vel se=
ductum, vel solicitatum, neque bona vel probabili ratione
facit, idem rectè dicitur dolo malo retinere. Item nec face=
re præsumitur dolo pater, qui retinet filium emancipatum.
Pietas enim gemina efficit: quia homo est, & pater,sine do=
lo malo retinet: nisi euidens dolus intercedat.Item caret do=
lo,qui nescit apud se hominem liberum esse:sed vbi certiora=
tus retinet,dolo non caret.Item & si dubitat vtrum sit liber,
an seruus,vel si facit controuersiam status, recedendum erat
ab hoc interdicto,& agenda est causa libertatis. Tunc enim
demum locum habet interdictum,quoties quis pro certo li=
ber est.Cæterum si quæritur de statu, non oportet præiudi=
cium fieri alienæ conditioni. & probantur hæc ff. de liber.
ho.exhi.l.quod & lex.§.primo. vsque ad illum §.ait prætor.
6 † Proponitur hoc interdictum pro exhibitione facienda,id
est,vt homo perducatur in publicum,vt videndi, & tangen=
di,hominis facultas præbeatur. Propriè autem est exhibe=
re, extra secreta habere: vt ff. eodem, l. iij. §. exhibere.
7 † Competit hoc interdictum omnibus, non tamen seruis,
neque eis,qui suspecti sunt calumniari, vel colludere. Mu=
lier autem, vel pupillus admittuntur pro cognato, vel pa=
rente,vel affine solicitato. Nam & publico iudicio reos fa=
ciunt: si suas,suorumq; iniurias exequuntur. Vbi autem
sunt plures qui experiri volunt hoc interdicto,eligendus est

à prætore is, ad quem maximè res pertinet, vel is, qui idoneior est. Et est optimum ex cõiunctione, ex fide, ex dignitate, actorem hoc interdicto eligendum. Quid autem si reus conuentus est absolutus, si quidem ab alio postea conueniatur, habet exceptionem: nisi actor doceat de præuaricatione primi accusatoris, & eum faciat condemnari. Si autem reus condemnatus est ad hoc vt exhibeat statim, debet exhibere, nec modicum tempus dandum est ad eum exhibendum: quoniam præteriti facti pœna præstanda est. Si verò reus cõdemnatus maluit litis æstimationem sufferre, quàm hominem exhibere, iterum poterit conueniri ab eodem actore, vel ab alio nõ obstante exceptione: vt ff. eodem, l. quod & lex. §. hoc interdictum. & l. vlt. §. ij. Redditur hoc interdictum in præsentem, & in absentem. & si absens non defendatur, in bona eius est eundũ.

Item perpetuum est hoc interdictum: vt ff. eodẽ. l. iij. §. vlti.

Illud sciendum est creditori non dari hoc interdictum vt debitor exhibeatur: sed in bona eius ex edicto mitti se postulabit: vt ff. eod. l. vlti.

* ❡ *Officium*. *Iudicis officium est potestas iudicis assumpta*. Habet locum officium iudicis locum tam in ijs, quæ fiunt ante iudicium sunt tamen iudicij præparatoria, quàm in his, quæ in iudicio facienda occurrunt ante iudiciũ, Implorandum est autem quoties actio deficit. ca. iudicis extra. de offic. iudi. Tunc autem succedit actionis loco licet non sit actor, cum petitur in matrimonio restitutio à maiori, minori. Nam si communi iure munitus est, ius extraordinarium concedi non debet l. in causæ. la ij. & l. quòd si minor. ff. de minorib. Quoties autem iudicis officium succedit loco actionis, lis est contestãda. extrà, de offi. iud. l. ij. Locum autem habet iudicis officium in omnibus quæ contingunt post litem contestatam circa rem petitam, vt in fructibus perceptis ex ea. C. de rei ven. l. certum. Tunc autem dandus est libellus l. ædiles. j. §. item sciendum. ff. de ædili. actio. Secus autem si incidenter aliquid iudicis officio petatur, vel de aliquo ambigatur d. c. ij. Item ex officio iudex potest supplere defectus. C. vt quæ desunt aduo. l. j Licet autem supplere possit, non tamen statim corrigere ei licet ineptam actionem. ff. si mens fal. mo. dix. Ante tamen litem contestatam supplere non potest: quia ante litem contestatam omnia iudici, non vt iudici constant, sed vt priuato d. §. item sciẽdum. c. cùm Bertoldus. extra. de sen. & re iudi. Supplet autem iudex & ante sententiam opponendo aduocatis. & quærendo à partibus. &, sicut melius potest, verũ inuestigando. xxx. q. ss. c. fi. Supplet etiam ex officio post sententiam, vt in fructibus ff. de re iudic. l. Paulus. Martinus.

De precario, & Saluiano interdicto. *Rubrica.*

E EXHIBITORIIS interdictis dictum est; nunc videamus de hoc restitutorio interdicto, quod naturalem habet in se æquitatem: vt ff. eodem, l. ij. §. primo. Videndum ergo, quid sit precarium, quibus rebus constet, qualiter constituatur, quatenus duret, cui detur hoc interdictum, quibus actionibus reuocetur precarium, contra quem detur, quid veniat in interdicto, & intra quod tempus competat, postea dicemus de Saluiano interdicto cui detur, contra quem, per quod differat à Seruiana actione.
1 † Est autem precarium [a], quod
a precibus petenti vtendum conceditur tandiu, quandiu is, qui concesserit, patitur: quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit. Et distat à donatione eo, quòd qui donat sic dat, ne recipiat: qui precario concedit, sic dat quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precarium soluere: & est simile commodato. Nam & qui commodat rem suam, sic commodat vt non faciat rem suam accipientis: sed vt ei vti re commodata permittat: vt ff. eodem, l. prima. Est tamen differentia inter commodatum, & precarium: vt notauimus s. commo. §. ad ali-
2 quem. † Consistit precarium in rebus mobilibus, & immobilibus, & in seruitutibus: veluti si me precario rogaueris vt per fundum meum ire, vel agere tibi liceat: vel vt in tectum, vel in aream ædium mearum stillicidium, vel tignum immissum in parietem habeas: vt ff. eodem, l. ij. §. vltimo. & l. iij. & iiij. in prin. In re autem rogantis non consistit precario: nisi cùm debitor pignus rogat precario possidere à creditore. Rogat enim precarium possessionis respectu, non proprietatis. sic enim & vbicunque proprietarius caret possessione, & rogat rem precario ab eo, qui possidet: vt ff. eod. l. certè. §. vlti. & l. sed si eam. Sed & proprietarius, qui non possidet si rogatur ab eo qui possidet pro possessore maximè vt sibi liceat rem precario retinere, tenet quidem precarium, & incipit possessor precario possidere, nec mutat sibi causam possessionis is, cui à domino conceditur precario possessio, sed voluntate sua desinit possidere ex prima causa, & incipit ex precario rem detinere: vt ff. eodem. vnusquisque. & l. si is qui pro
3 possessore. primo responso. † Constituitur precarium inter præsentes, & inter absentes per nuntium, vel per epistolam:
4 vt ff. eodem, l. precario. † Effectus constitutionis precarij varius est: quandoque quis rogat precario possessionem omnem, quandoq; naturalem tantum. & in hoc casu vtitur interdicto vti possidetis contra omnem, præter eum, quem rogauit. quandoq; rogat solummodo detentionem: vt ff. de acquiren. poss. Pomponius. §. si is qui. & ff. eo. l. habet. & §. cum qui. & l. certè. §. is qui. & l. qui precario. l. in rebus. §. j. & vt no
5 tauimus s. de acquiren. poss. † Durat precarium in tempus illud, quo rogatum est. Sed & durat vlterius, si dominus patiatur eum, qui precario rogauit possidere. videtur enim hoc nouum precarium. si tamen dominus esset in furore, non videretur precario concedere: vt ff. eodem, l. iiij. §. vltimo. & l. v. & l. vj. in princip. Sed si is qui precario rogauit, nondum finito tempore concessionis impetrauit sibi prorogari precarium, manet idem precarium, & in longius tempus profertur: non constituitur precarium nouum, nec mutatur causa possessionis. Si verò finito tempore, rogas precarium, hoc no-
6 uum precarium est, non redintegratur vetus. † Item soluitur precarium pignoris debitore soluente pecuniam creditori: vt ff. eodem, l. debitor. Item & si precario concedatur in diem, puta vsque ad cal. Iul. etiam ante calendas potest auferri possessio. Nulla enim est vis huius conuentionis vt rem alienam domino inuito liceat possidere: vt ff. eod. l. cum precario. Item soluitur precarium morte rogantis precarium. quippe ipsi duntaxat, non hæredi eius concessa est possessio. non autem soluitur morte eius qui concessit: vt ff. eod. l. cùm precario. §. vltimo. Si autem concedens rem alienauit finitur precarium: nisi noui domini voluntate, vel patientia, res eadem maneat penes eundem: vt ff. eodem, l. quæsitum. §. quod à Titio. & §.
7 illud. † Datur hoc interdictum ei, qui concessit precarium volenti reuocare precarium. est enim natura æquum tandiu te liberalitate mea vti, quandiu ego velim, & vt possim re-
8 uocare, cùm mutauero voluntatem. Itaque † cum quid precario rogatum est, non solum hoc interdictum datur, sed & actio præscriptis verbis: vt ff. eod. l. ij. hoc tamen est ita si in concessione, & traditione specialiter actum est, vt quandocunque liceat reuocare precarium. Si autem simpliciter facta est concessio, nulla ciuilis competit actio. Magis enim ad donationem, & beneficij causam, quàm ad negotij contracti spectat precarij conditio. Ideo necessarium est proponere hoc interdictum. & potest agi ex stipulatione, si stipulatus est de restituenda re: & ibi cessat interdictum de precario: vt ff. eodem, l. & habet. §. cùm quis. Illud non distinguitur in concedente precarium an sit dominus rei, an non: vt ff.
9 eodem, l. quæsitum. primo responso. † Datur hoc interdictum contra eum, qui precario rogauit, & precarium habet: precarium autem videor rogare, & habere, si rogarem pro me: & habeo pro me vel si rogauit procurator meus, vel gestor negotiorum, & ego ratum habeo, & ipsi habent pro me.

me.Idemq́; eſt & ſi ſeruus meus precarium rogauit nomine meo.nam ſi rogauit nomine ſuo,non videor precario habere, ſed concedenti erit actio vel de peculio,vel de in rem verſo:vt ff.eod.l.in rebus.§.j.& l.certè.§.j.& l.ſi ſeruus tuus.Si†autem
10 à te rogauero,vt illi concedas,ſi quidem illi conceſſeris, dum vis mihi præſtare teneor de precario. Si autem conceſſeris quaſi mandato meo,teneor mandati,& ille tenetur de precario.aut ſi dixeris non mandato meo,ſed magis me intercedente,id eſt ſuadente,& inſtigante hoc feciſſe, teneor actione in factum,vel præſcriptis verbis:vt ff.eodem,l.quæſitum.primo reſponſo.quæ datur fortè propter pactum in tradendo appoſitum de reddendo. Nam,quia traditur alij me volente,veſtitur pactum rei traditione.vel ſi interueniat ſtipulatio,agetur ex ea.†Item datur interdictum contra eum qui dolo fe-
11 cit vt deſineret habere. Item tenetur hæres eius,qui precario rogauit quemadmodum rogauit defunctus,vt ſiue habeat,ſiue dolo fecit quominus haberet, vel ad ſe perueniret, teneatur.Ex dolo autem defuncti tenetur,quatenus ad eum peruenit:vt ff.eod.l.quæſitum.§.eum quoque.& §.vlti. Licet enim precarium finiatur morte rogantis, & non morte concedentis(vt ſuprà dictum eſt)tamen ſicut datur hæredi precarium, ita & in hæredem ſecundum quod dictum eſt:vt ff.de diuer.
12 & temp.præſcrip.l.cùm hæres.†Item datur hoc interdictum etiam in pupillum,qui rogauit precarium ſine tutoris authoritate.habet[enim]naturalem poſſeſsionem:& in ea adipiſcẽda non eſt neceſſaria tutoris authoritas.Rectèq́; dicitur quòd precario habet.Quod ergo poſsidet ex cauſa precarij,officio iudicis tenetur reſtituere:ſi nõ habet,non tenetur:vt ff.eo.l.vl-
13 ti.§.fin. †Venit in hoc interdictum res precario rogata,& partus:vt ff.eo.l.quamuis. Item venit dolus, & lata culpa, non leuis:niſi poſt lit.conteſta.Item venit intereſſe,ſi non reſtituatur res in priſtinam cauſam,ſcilicet quanti intereſt actoris tempore redditi interdicti rem reſtitui.ergo & veniunt fructus à lite conteſt.Sed & ſi is qui precario rogauit non vtatur ſeruitute debita rei conceſſæ,& hoc fecit dolo,tenetur,ſi amiſſa ſit ſeruitus:vt ff.eo.l.quæſitum.§.ſed & illud.& §.ex hoc.&
14 §.ſi ſeruitute. †Datur hoc interdictum etiam poſt annum. cùm enim nonnunquam in longum tempus precarium concedatur,abſurdum eſt dicere interdictum non habere locum poſt annum:vt ff.eo.l.quæſitum.§.penult.& poteſt dici actione præſcriptis verbis quæ datur pro precario,bonæ fidei eſſe: vt ff.eod.l.iij.ſicut & illa quæ eſt de æſtimato,vel permutato: vt Inſtitut.de action.§.actionum. Illud quoque notandum eſt quòd cùm quis rogat vt ei liceat morari in fundo,ſuperuacuum eſt adijci ipſi,ſuiſq́;.nam per ipſum ſuis quoque
* permiſſum videtur:vt ff.eod.l.pen.* †Saluianum[b] autem
15 interdictum datur locatori fundi ruſtici,contra colonum,&
b eius hæredem.Vtile verò datur eis, contra extraneum poſſeſſorem,pro adipiſcenda poſſeſsione eorum,quæ tacitè locatori ſunt obligata:vt j.eod.l.j.& ff.de ſal.interdi.l.j.primo re-
16 ſponſo.& §.j.& ff.de interdi.l.ij.§.hoc autem.Et†differt Saluianum interdictum ab actione Seruiana: quia in interdicto Saluiano ſatis eſt, ſi probet colonum poſſediſſe : at in Seruiana oportet eum probare,colonum dominum fuiſſe: vt ff.de pign.l.& quæ nondum.& ff.de ſaluiano interdi.l.j.in
17 princi. †Porrò vbi colonus conducit fundum à duobus,& res infert in fundum,ſi quidem actum eſt,vt vtrique ſint inſolidum obligati,ſingulis competit vtile interdictum Saluianũ contra extraneos.Inter ipſos verò propter parem cauſam,poſſidentis melior eſt conditio.Si autem id actum eſt,vt pro partibus res obligaretur,vtilis actio aduerſus extraneos,& inter ipſos dari non debebit,per quam dimidias partes poſſeſsionis ſinguli apprehendant:vt ff.de Sal.inter.l.j.§.j.& de pign. l.ſi debitor.

a ADNOTATIO.¶ Eſt autem precarium.Ad huius titu.materiam vide Barto.in l.aquilius regulus.ff.de do.& in l.ab emptione.in fin. ff. de pact.& in l.j.ff.de preca.Bald.in l.ij.in fi C.commo.& in l.j. verſic.denuo quæro. C.quando lice.ab empt.diſce.domi.Alexand.in l.ſi quis annum.de acquiren.poſſeſ.& in l.j.ff.de precarijs domi.Bartho.Soci.in l.ſi quis.de acquiren.poſ.nume.2.chart.xxiij.& in l.ij.ſi cert.pe.nume.15.chart.iiij.do.Iaſo.de May.in §.ſequens.nu.21.cum ſeq inſti.de act.chart.lxxj.canoni.in ca.j.& fi.eo.tit.& in c.vnico.de commo.Barto. in conſi.ſuo incip. Martinus de Eugubio.multa per dom.Alexan.in conſi.lxxxij.in ij.volu.& quæ diximus ſ.in quibuſdam alijs apoſtillis.

b ¶ Saluianum. Ad huius ſecundæ partis tituli reſolutionem vide Specul. in titu.de locato.§.v.verſic.ad hoc. do.Alexand.& do.in l.rem alienam.de pig.acti.Iaſo.de may.in §.item Seruiana.nume.lxxxiiij.cum plu.ſequen.a chart.xxj.vſque ad chartã.xliij.qui in materia Saluiani interdicti nihil neceſſariũ indiſcuſſum relinquit.

* ¶ ff.eo.l.penul. Quod ad precarij reſtitutionem adtinet debet reſtitui in priſtinam cauſam,hoc eſt,non deterioratã:alias in tantum cõdemnabitur, quãti actoris interfuit.ff.eo.titu.l.quæſitum.§.ex hoc interdicto.Martinus.

De ædificijs priuatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Aedificia priuata qui teneantur ædificare,& reficere.*
2 *Murum in ambitu fundi ſui ponere an & quatenus cuilibet permittatur.*
3 *Spatium cuiuſmodi relinqui debeat,cum ædificat priuatus iuxta priuatum.*
4 *Aedificans non debet excedere conſuetum modum altitudinis.*
5 *Detractio eorum,quæ ad ædificium domus pertinent,quatenus prohibita ſit.*
6 *Socium poſſe ædificium commune reficere nomine communi,& quatenus habeat reliquos ſocios eo nomine obligatos.*
7 *Aedificium in publico poſitum à perſona priuata an & quando demoliendum ſit.*
8 *Aedificium an & quando demoliendum ſit propter noui operis nuntiationem.*

DIXIMVS de interdictis.& quia per ea priuata ædificia conſtructa defenduntur,& tuentur,& conſtruenda fieri ſpectantur,& impetrã-
1 tur.Ideo de priuatis ædificijs ſupponit. †Eſt autem ſciendum,quòd quidam priuata ædificia tenentur ædificare & reficere.vt ecce,curiales ſingularum vrbium,quarum nummis tenentur inſeruire,& earundem frequentiam augere:poſſeſſores verò,qui non ſunt curiales domum de nouo ædificare non compelluntur : ſed domos quas poſsident,ſi dirutæ ſunt,vel neglectæ Iudicis officio,vel præcepto compelluntur reparare:duntamen quis non officiat vicino,in quo ius non habet:vt ff.de re iud.l.domum.& de offi. procon.l.præſes.& j.eod.l.ſingularum.Iudæi tamen ædificare de nouo ſynagogam non poſſunt,ſed veterem poſſunt re-
2 parare:vt ſ.de iudæis.l.vlti.†Item permittitur cuilibet murali ambitu fundos proprios,ſeu loca ſui dominij vallare:vt j.eodem,l.per prouinciam.præterquàm ſi materiã ſeditionis præbeat,vel ad æmulationem alterius ciuitatis pertineat:vt ff.de
3 opp.pu.l.iij.Item in†ædificatione,quæ fit à priuato iuxta priuatum debet ſpatium decem pedum liberi aeris relinqui:ſi autem fiat iuxta horrea publica,debent ſeruari interualla quindecim pedum. Alioquin nõ ſolum eſt demolienda fabrica,ſed etiam domus fiſco eſt adſcribenda:vt j.eod.l.mæuiana. & ita corrigitur quod in græca lege vlti.ſtatuitur.ff.ſi.re.vel hoc in mæuianis,ſiue ſolarijs.Illud in cæteris ædificationibus:[vel cõ-
4 ſtructionibus.]Item†in ædificatione nõ debet quis excedere ſtatutum modum altitudinis:vt j.eo.l.j.ſi fortè in ciuitate ſtatutus ſit modus.Sed & ſi fortè conſuetudo ſit,ne de ruina domus,eadem facies in ciuitate reſtituatur,ſed in ortum conuertatur,præſes cauſa cognita ſeruabit quæ frequenter in eodem genere controuerſiarum obtinuerunt:vt j.eod.l.an in totum.
5 †Deſtructio autẽ domus prohibetur ab Auielano ſenatuſc. & detractio marmorum cauſa negotiandi. Cæterum de alia domo in aliam transferre:vt tamen integris depoſitis ędificijs publicis,non deformetur aſpectus,permiſſum eſt:vt eod.l.ne-
6 gotiandi.Communia†autem ædificia,ſi non velit quis reficere nomine communi,poteſt quidẽ etiam inuitis ſocijs:& tunc ſocij tenentur reſtituere expẽſam,cum centeſima vſura:quòd ſi ceſſauerint intra quatuor menſes,ille,qui reficit ius dominij pro ſolido vendicare,vel obtinere poteſt:vt j.eod.l.ſi,vt proponis. Si autem quis domum cõmunem reficiat nomine ſuo tantum,id eſt,vt totius loci dominium vſurparet,cedit ædificium ſolo,nec impenſa eſt reſtituenda:vt infrà eodem, l. ſi is
7 contra.†Illud notandum eſt,quòd quandoque per legem fit deſtructio domus, aut imponitur ei ſolarium. hoc eſt , cùm quis nemine prohibente in publico ædificauit. Nam ſi obſtet hoc ædificium publico vſui,deponendum eſt. aut ſi non obſtat,ſolarium eſt ei imponendum. Vectigal enim hoc ſic appellatur ſolarium ex eo,quòd pro ſolo pendatur. Si autem ædificium non ſit perfectum, officio iudicis caueri debet,ne fiat: vt ff.ne quid ſi.in loco publ.l.ij.§.ſi quis nemine.

8 † Item quandoque fit destructio operis propter noui operis
nuntiationem. ❧ super qua illud notandum est, quòd ille
cui nuntiatum est opus nouum, vsque ad tres menses non
potest in opere procedere: etiamsi paratus sit satisdare de
opere demoliendo: si appareret non de iure ædificatum qui
menses deputati sunt ad decisionem causæ, si iudex potue-
rit inuestigare qualitatem negotij. Si verò ad decisionem
apparuerit impedimentum, licet ei, qui vult ædificare da-
re fideiussorem elapsis tribus mensibus de opere demolien-
do (vt dictum est) & sic licebit ei in opere procedere: vt in-
frà eodem, l. vltima.

❧ ¶ Nunciationem. Perpetuo tractatu ad titul. de noui operis nuntiation: transgreditur Azo, confunditque titulos de ædificijs priuatis, & titu de ope. no nũciatione. licet in Codice Iustinianeo distincti sint. Ideo autem cõsuluisse creditur, quod in l. vnica C. de no. op. nũ. de edificio demoliendo. edisseratur licet non neget operis noui nuntiationem pertinere, vt in eod. titu, ff. ostenditur. P. Pratejus.

De operibus publicis. *Rubrica.*

1 AD † instructionem, & restaurationem pon-
tium, & aquæductuum, & murorum, omnes
certatim facta operum & pecuniarum colla-
tione concurrere debent. Nec aliquis ab huius-
modi consortio dignitatis, vel religionis priui-
legio se excusare debebit: vt j. eod. l. ad portus. & de priui. au-
gustæ domus. l. absit. & in authen. de ec. tit. §. ad hoc. & est hoc
onus rei, & non personæ: vt ff. de mun. & ho. l. honor. §. viarũ.
Nam & aliàs pro tributis res conuenitur, & non persona: vt
2 ff. de publica. l. Imperatores. † In talibus ad captandam im-
munitatem rescriptum non valebit, nec temporis præscriptio
contra vrbis ornatum, & commodum, ac decorem ciuitatis fa
ciem prodesse poterit: vt j. eodem, l. j. & v. Imò, ne splendidissi
mæ vrbes, vel oppida vetustate labantur, de reditibus fundo-
rum iuris reipublicæ tertiam partem reparationi publicorũ
mœniũ, nemorum, & thermarum substitutioni deputamus:
vt j. eodem. ne splendidissimæ. Sed & singularũ vrbium, &
castellorum, habitatores pro facultatum suarum viribus sunt
æstimandi, & operibus publicis extruendis, & restaurandis,
3 debebunt adscribi: vt j. eodem, l. omnes. † Item nemo iudi-
cum, inconsulto principe, aliquid noui operis debet inchoa-
re, priusquam ea, quæ cœpta inuenerit à prædecessoribus suis
vetustate diruta, aut desidia derelicta diligenti studio, & in-
stantia, compleuerint. cùm ex hoc plurimum laudis acqui-
rat, si ea sculpta & perfecta reddiderit, quæ vetusta sunt: vt j.
eodem, l. vltima.

De ratiocinijs operum publicorum, & de patribus ciuitatum. *Rubrica.*

1 PRO † consulibus, & præsidibus prouincia
rum olim fuerat permissum pro discussioni
bus ratiociniorum publicorum, & ciuilium
redituum, siliquam vnam ex singulis erogã-
dis solidis vendicare. Verũ hodie patribus
ciuitatum, & eorũ necessitatibus, hęc siliqua
deputatur. Si contra factũ fuerit, prædicti procõsules, & præsi
des quinquaginta libris auri puniuntur, & officiales qui nõ re
stiterint, bonis omnibus nudati, perpetuo exulabunt: vt j. e. l.
2 vnica. † Ciuitatũ autem patres dici possunt defensores ciuita
tum, si quidẽ plebi, & rusticitati parentis vicem exhibent: neq;
tenuiores, id est, suburbanos agricolasve iniquis descriptioni-
bus patiuntur affligi: vt s. de defen. ciui. l. in defensoribus.

De pignoribus. *Rubrica.*

ENTIONEM habuimus s. de Saluiano
interdicto quod pro pignoribus intenditur.
Inde occasione sumpta de pignoribus loqua
mur: sed quia pignora alia sunt conuentiona
lia, alia iudicialia: & conuentionalia sæpius
celebrantur, à conuentionalibus ordiamur,
videamus quot modis dicatur pignus, quali
ter obligatio pignoris contrahatur, quibus pactis accedat ob
ligatio pignoris, quis possit pignori obligare, quas res, quæ
actio nascatur ex obligatione pignoris, cui detur, contra quẽ,
quo ordine, ad quid, & quando efficaciter intẽdatur, & inquã
1 tum fiat cõdemnatio. † Dicitur autem pignus * propriè res
* mobilis quæ pignori est obligata & tradita: à pugno, scilicet
quia pugno, vel manu traditur res: vt ff. de verb. signi. l. plebs.
§. pignus. Impropriè tamen etiam in re immobili tradita pi-
gnoris obligatio contrahitur, & pignoratitia actio nascitur.
Vbi autem non transit possessio in creditorem, dicitur hypo-
theca: vt ff. de pign. act. l. si rem. §. propriè. Sed quantũ ad hy-
pothecariam actionẽ nihil refert inter pignus, & hypothecã:
& ita in sono tantũ nominis differẽtia est: vt ff. eo. l. res. §. inter
2 pignus. & Instit. de act. §. inter pignus. † Contrahitur obli-
gatio pignoris conuentionalis sola cõuentione, vnde sibi tale
nomen imponitur: vt ff. de pig. act. l. j. in prin. Nec in ea conuẽ
tione est necessaria scriptura, vel præsentia personarũ: quia &
inter præsentes, & inter absentes, per nuntium, vel per episto-
a lam [a] contrahitur obligatio pignoris, & fiunt scripture de his,
vt quod actũ est per eas facilius possit probari: & sine his va-
let, quod factũ est, si habeat probationẽ: sicut & nuptiæ sunt: li
cet testationes in scriptis habitæ non sint: vt ff. eo. l. contrahi-
3 tur. & l. creditor. §. j. † Item in conuentione pignoris, vel hy
pothecæ potest fieri pactũ: vt si intra certũ tempus non sit solu
ta pecunia, iure emptionis possideat rem iusto pretio tũc æsti-
mandam. Hoc enim casu videtur quodãmodo esse conditio-
nalis venditio: vt ff. eo. l. si fundus. §. vlt. & in incertã personam
videtur ferri pretium rei, quod aliàs vetitũ est: vt ff. loc. l. si mer
4 ces. j. responso. † Secus si dicat, debitor creditori, vt non soluta
pecunia ad diem, sit ei res empta pro illa pecunia, quã mutua-
uit. Hæc enim conuentio, vel lex cõmissoria improbata est in
pignoribus: vt j. de pact. pign. & de lege cõmis. l. j. & ij. Pi-
5 gnus † autem prætorium, vel iudiciale, non contrahitur sola
conuentione, sed necessarium est vt quis veniat in possessio-
6 nem: vt ff. de pig. act. l. nõ est mirum. §. j. † Accedit ergo pi-
gnoris obligatio omnibus omnino pactis, quæ non sunt im-
probata siue pactum sit purum, siue in diem, siue sub conditio
ne; sed in conditionali obligatione nõ aliàs obligatur: nisi ex-

titerit

titerit conditio. Item nec distinguendum est an sit ciuilis obligatio, an prætoria, an naturalis tantum: vt ff. eo. l. res. & l. quæsitum. §. vlt. In casu fortè, etsi non teneat obligatio principalis, tenet tamen obligatio pignoris: vt cùm tutor vendit prædiũ minoris sine decreto, & pignus, & fideiussorem, præstat pro euictione: vt s. de prædi. mino. l. & si is. Sed fortè ea venditio tenet in præiudicium tutoris, non in præiudicium minoris.

7 †Potest quis pignori obligare rem suam. Item rem alienam in qua habet publicianam: vt ff. eod. l. res. §. vlti. & l. si ab eo. & l. si inter. vel hypo. ac. vel vtilem rei vendicationem: vt ff. eo. l. grege. §. ij. & §. in superficiarijs. Et idem etiam in emphyteuta dicitur: vt tamen domini conditioni nõ præiudicetur, si vecti-
8 gali non satisfiat: vt ff. eo. l. lex. Si †autem in ea non habeat publicianam, si quidem erat ei debita, tenet pignoris obligatio eo postea nacto dominiũ: vt ff. qui po. in pig. ha. l. iij. §. eum. Si autem non erat sibi debita res aliena, nec ius habeat in ea: si quidem sic obligauit cùm mea erit, tenet eo nacto postea dominium: vt ff. eo. l. si fundus. §. aliena. Si autem purè obligauerit rem alienã, si quidẽ obligauit scienti rem alienam, non datur creditori actio, etiã debitori postea quæsito dominio: sed dari potest creditori retentio: vt ff. eo. l. j. primo responso. Si autem creditor nesciebat rem alienã, habet vtilem hypothecariam:
9 vt ff. eo. l. si Titio. †Obligari possunt res præsentes, & futuræ: vt fructus pendentes, partus ancillę, & fœtus pecorũ, & ea quæ nascuntur: vt ff. eo. & quæ nondum. Item res corporales, & incorporales: vt cautiones, & nomina debitorũ: vt ff. eo. l. cùm conuenit. & s. de hæred. vel act. vendi. l. postquã. & pro huiusmodi nominibus habet creditor vtilem personalẽ actionem, quæ competit creditori directò: vt ff. de pig. act. l. si conue
10 nit. Item †possunt pignori obligari personales seruitutes, vt vsus, & vsusfru. tam à proprietario, quàm ab eo, cui competit ista seruitus: vt ff. e. l. si is. §. pe. Item & prædiales seruitutes rusticæ pignori obligari possunt: si talis pactio fiat, quãdiu pecunia soluta non sit, his seruitutibus creditor vtatur, si vicinũ fundum habeat, & si intra diem certum pecunia non sit reddita, liceat ei vendere eas vicino: vt ff. eo. sed an viæ. Vrbanæ autem seruitutes sic non possunt [pignori] obligari: vt ff. eod. l. si ea. §. vlti. fortè quia tũc ex varietate vsus creditoris, vel eius cui eandem seruitutem venderet, ædificium debet seruitutem: vel id, cui præstaretur seruitus, mutaretur: propter quæ ædificia inutilia fierent, vel destruerẽtur: quod fieri noluerunt iura. [Quia vrbs deformaretur ruinis: quod est prohibitũ: vt ff. ne quid in
11 lo. pu. l. ij. §. si quis nemine.] †Nascitur actio hypothecaria ex obligatione pignoris, quæ est in rem & eadem dicitur quasi Seruiana: vt ff. de pact. l. si tibi. §. de pignore. & Instit. de act.
12 §. Itẽ Seruiana. & ff. e. l. pignoris persecutio. †Datur actio hypothecaria creditori, & eius hæredi. & datur contra quemlibet possessorem pignoris, cùm ipsa sit in rem, & pignus cũ sua causa transeat ad emptorem: vt ff. eo. l. pignoris. & j. eod. l. pignoris. & l. debitorẽ. & j. de distra. pi. l. si debitor. & ff. de pig. act. l. si conuenerit. §. si fundum. Et nudam aduocat possessio-
13 nem hæc actio: vt ff. de euic. l. si cùm venditor. Quod †tamen dictum est dari contra quẽlibet posidẽtem, secundum ius codicis indistinctè recipitur. quia creditor habet electionem an agat primò personaliter contra debitorem, an hypothecaria contra quemlibet possessorem: vt j. eo. l. distractis. & l. persecutionem. Per authen. verò de fideiussoribus. debet creditor primò quidem excutere debitorem, quàm conueniat extraneum possessorem pignoris. quã tamen authen. dixerunt quidã correctam per authen. de litigi. §. ad hoc. & ita secundũ eos creditor habet electionem, sicut habuerat per ius Codicis. Alij distinxerunt, vtrũ possessor habeat causam à debitore: vt tũc creditor habeat electionem sicut haberet debitore posidente, an habeat causam ab extraneo, vt tunc primũ sit excutiendus debitor: quæ distinctio non placet: quia & si habeat quis causam à debitore, non tamen ei debeat nocere factum debitoris: sicut nec eius dolus noceret ei, cui alienauit debitor: cùm nõ habeat lucratiuam causam: vt ff. de do. exce. l. apud Celsum. §. si quis autem. Vel dic quòd authen. de liti. est intelligenda, seruato ordine superioris authen. vel (quod verius est) cùm authen. de litig. locũ habet, cùm debitor lite cõtra se cõte. in hypothecaria

rem alienat. licet enim nõ fiat res litigiosa per hypothecariam actionẽ, creditor tamẽ eatenus fecit meliorẽ conditionẽ suam litem contestãdo, vt re post litem alienata, habeat creditor ele-
14 ctionem an agat personali, an hypothecaria. †Intẽditur hypothecaria pro rebus obligatis, licet earũ forma sit mutata: vt ecce: domus pignori obligata redacta est in vineã, vel ortum, vel aream, vel è conuerso datur hypothecaria actio, vt tamen bo. fid. pos. non aliter cogatur ædificium restituere, quàm sumptus in constructione erogatos quatenus pretiosior res facta est, recuperet: vt ff. eod. l. si fundus. §. si res. & l. Paulus. §. si domus. Idemq; est in eo, quod accreuit per alluuionem: vt ff. eo. l. si fundus. j. responso. Item intẽditur actio hypothecaria pro accessionibus fructuum, & partuũ. In partu tamen distinguitur an conceperit apud debitorem, an apud alium dominũ. Si apud debitorem, datur creditori hypothecaria actio pro partu: secus si cõceperit apud alium dominũ: vt ff. eo. l. Paulus. §. j.
15 & de pigno. action. l. si conuenit. §. si fundus. Idem † dici potest in fructibus, si sati erant eo tempore quo dominiũ prædij obligati mihi erat debitoris. Secus si serantur postquã dominium prædij translatum est in alium. Dicuntur enim fructus etiã antequã percipiãtur domini esse: quia pars fundi sunt, nõ quòd per se censeantur, & ideo dicuntur res futuræ ante perceptionem: vt ff. eo. l. & quæ nondũ. ergo secundũ hoc si debitor nõ trãstulit dominiũ prædij mihi obligati in aliũ, peruenit tamen prædium ad bo. fi. pos. & ille seuit fructus, & eos percepit, dabitur mihi hypothecaria pro fructibus: nisi consumpti sint: vt ff. eo. l. j. §. cũ prædiũ. & in qui. cau. pig. ta. cõtra. l. in præ
16 dijs. Item agitur †hypothecaria pro vniuersitate obligata, puta grege, & tunc etiã ea, quæ postea nascuntur, tenentur. Sed etiã si prioribus capitibus decedẽtibus totus grex fuerit renouatus, pignori tenebitur: vt ff. eo. l. grege. j. responso. Illud certum est quòd seruo [pignori] obligato, nõ est obligatũ ob id
17 peculiũ eius: vt ff. eo. l. j. §. seruo. †Intenditur hypothecaria efficaciter monito debitore, vt soluat (vt j. e. l. debitore). s. id debitũ cuius dies venit, & cessit. Nam si dies debiti nõ venit, nec cessit, vel etiã cessit, sed non venit, repellitur creditor ab hypothecaria: nisi erat iusta causa agẽdi: vt quia recessurus putabatur possessor. Sed vbi creditor repellitur, qa egit citius, rursus agere poterit existente conditione debiti. Si autẽ debitũ purũ est, hypotheca verò sub cõditione est obligata, nõ potest agi hypothecaria ante conditionẽ: sed arbitrio iudicis agitur, vt caueat de restituenda existẽte conditione: vt ff. e. l. grege. §. pe. &
18 l. quæsitũ. Debet aũt debitor †soluere totũ debitũ, vt extinguatur hypothecaria. nam quãdiu pars etiã minima restat, pignus insolidũ remanet obligatũ, vt ff. eo. l. qui plures. & j. de distra. pi. l. quãdiu. quod dixi in debitore soluẽte totũ, seruatur & in quolibet possessore si velit repellere creditorem ab hypotheca
19 ria: vt ff. qui. mo. pig. vel hypo. so. l. Paulus. §. pignoris. † Itẽ vt creditor efficaciter intendat hypothecariã actionẽ, necesse habet vt probet rem fuisse obligatã eo tẽpore, quo obligabat, nisi ex generali nitatur hypotheca: vt ff. e. l. & quæ nõdũ sunt. §. quod dicitur. Quid tamẽ si res verè fuerat debitoris, & hoc probat creditor: debitor autẽ cũ de dominio ageret, causam amisit? Distingue vt notauimus s. quibus res iudic. nõ nocet §.
20 lata. †Intẽditur ergo hypothecaria actio quoties pecunia nõ est soluta, quãuis debitor, vel fideiussor, creditori si. condẽnatus. habet enim hypothecaria actio suas cõditiones. i. si soluta sit pecunia, aut aliàs satisfactũ, qbus cessantibus tenet: vt ff. eo. l. grege. §. etiã. & §. si cũ defensore. Vnde patet per sentẽtiã nõ fieri nouationẽ, vt extinguatur actio prima, sicut & diximus
21 s. de vsuris rei iu. †Illud notandũ est, quòd cũ creditor pro quibusdã rebus repellitur ad tẽpus in hypothecaria actione, hoc est cũ debitor obligauit quædã specialiter, & alia generaliter, & purè. nã quãdiu potest ei satisfieri de speciali pignore,
22 nõ extẽdat manũ ad alia: vt j. e. l. quãuis. Itẽ †notabile est, quia quãdoq; creditor authoritate sua occupare potest pignus sibi obligatũ: licet vrbanius faciat si prętore authore hoc postulet, & possessionẽ adipiscatur. hoc est, cũ debitor permisit creditori vt id faceret authoritate sua: vt j. eo. l. creditores. & s. de pig.
23 act. l. pignoris. Sed †vbi iudiciario ordine intendit hypothecariã actionẽ distingue an cõueniat extraneũ, an debitorem.

Nam aduersus debitorem lis æstimatur vsque ad quantita-
tem debiti;sed contra extraneũ fieri potest condẽnatio,quanti
in litem iurauerit creditor. De stricto tamen iure etiã cõtra de
bitorẽ licet iurare in litẽ:quid enim ei prodesset in rẽ actio,cũ
in personã agendo idẽ cõsequeretẽ;hoc verũ si possessor dolo
desijt possidere. Si verò desijt possidere culpa,debitor tenetur
ad debitũ:extraneus verò tenetur ad interesse. Si vero posses-
sor per cõtumaciã nõ restituat rẽ,si quidẽ creditor eligat iusiu
randũ in litem,idẽ est.quod dixi in eo,qui dolo desijt posside-
re. Si autẽ eligat manu militari rem auferri,res omnino est au
ferẽda,& si fortè res abest,vel longe est,vel in prouincijs,solet
cautionib' res explicari.nã si cauit se restituturũ,possessor ab-
14 soluit:vt ff.e.l.si fundus.§.in vẽdicatione.& l.si iter.§.vl.†Est
autẽ hęc actio in rẽ:vt j̃.eo.l.pignoris.& arbitraria:vt insti.de
ac.§.pręterea.sicut & rei vẽdicatio:vt diximus s̃.de rei vẽdica.
Item quandoq; tollitur decẽnio,quandoq; xx.quandoq; xxx.
quandoque xl.annis;sed non tollitur triennio,vt diximus s̃.si
aduersus cred.& de præscript.xxx. vel xl.annorum.

ADNOTATIO. ¶ Epistolam. Adde Bar.in l.cum tabernam.§. idem quæsiit.ff.de pig.Bald.in j.consti.eod.in ij.col.in ver. vtrum pignus. doctor. in l.creditor.§.obligatio.ff.de pigno.

¶ Pignus. Pignus est res obligata pro debito ad securitatẽ creditoris: quia tutius est incũbere pignori,quam incumbere in personam. Contrahitur autem duobus modis tacitè & expressè. Pignori autem obligari possunt,quæcunque vendi possunt, quorunque commercium est. Ergo quæ vendi non possunt,pignori obligari non possunt.ff.quæ res pignori.l.j.§.fi. Quędam tamen vẽdi possunt,quę tamẽ pignori obli.nequeũt:vt ecce,res aliena vẽdi potest.l.rem alienam. ff de contrahen.emp.pignori tamen obligari nõ possunt. C.quæ res pig.l.filios. Quòd autem dixi rem alienam vendi posse,verum est de immobili;diuersum tamẽ ius est in mobili,quòd si vẽditor ab eo, qui ius non habet vendendi,furtum committitur.l.si emptionem. ff. de contrahend. emptio. Pignorata à creditore non possidentur.ff.qui satisd.cog.l. sciendum. §.creditor. Sed nec pręscribitur.l.pignori.ff.de vsucap.Martinus.

In quibus causis pignus tacitè contrahitur. *Rubrica.*

1 *Pignoris obligatio quibus casibus tacitè contrahatur, & nu.3. & 6. & 11.*
2 *Locatori fundi quæ res sint tacitè obligatæ pro pensione seu mercede locationis, & quid in locatore prædij urbani.*
3 *Tutorum uel curatorum bona tacitè esse minoribus obligata.*
4 *Patris bona tacitè esse obligata filijs pro conseruatione rerum aduentitiarum.*
5 *Matris ad secundas nuptias conuolantis bona tacitè esse obligata filijs prioris matrimonij pro restitutione eorum,quæ à priore marito lucrata est.*
7 *Credens in refectionẽ uel conseruationẽ alicuius rei,habet eam rem tacitè obligatã.*
8 *Intellectus ad.l.idemq;.ff.qui potio.in pignore habean.*
9 *Res ex mea pecunia empta an sit mihi tacitè obligata.*
10 *Credens ad rem de nouo fabricandam an habeat eam rem tacitè obligatam.*
12 *Matris transeuntis ad secunda uota res quando censeantur tacitè obligatæ filijs prioris matrimonij pro tutela eorum.*

QVALITER per conuentionem expressam
contrahatur obligatio pignoris dictũ est:sequi
tur,qualiter contrahatur tacitè,ex vi,& potesta
te legis,& hoc quidẽ in multis & varijs casibus
contingit. Nec est opus omnes singulariter enu
merare, sed digniora exempla proferamus in medium. Ecce
1 †enim marito obligata sunt omnia bona eius,qui sibi promit
tit dotẽ pro muliere. Sic & mulieri omnia bona obligata sunt
mariti pro restituenda sibi dote:vt s̃.de rei vxo.actio.l.vnica.
2 §.& vt plenius.†Item locatori fundi,fructus ex eo percepti
obligati sunt tacitè. Item omnia inuecta,& illata domino sciẽ
te,vt ibi sint perpetuo,domino obligata sunt:secus in ijs quæ
inferuntur ad tempus;empta tamen ex fructuum pretio non
sunt domino obnoxia tacitè:vt ff.eo.l.in prædijs.& de pig.de-
bitor.& j̃.eo.quãuis. Illata autẽ in prædiũ vrbanũ locatũ obli
a gata sunt dño[a] etiã si nesciat res esse illatas:vt s̃.loca.certi.s.p
3 pensione,vel deterioratione domus:vt ff.eo.l.ij. Item†bona tu
torum,& curatorũ,tacitè obligata sunt minoribus pro tutelę,
4 vel curę officio:vt s̃.de admini.tut.l.pro officio. Sed &†bona
patris tacitè obligata sunt filijs ad conseruationem rerum ad-
uentitiarum vel pretia ipsarum:non tamen,vt imputetur pa-
tri quòd malè sit fruitus rebus,vel malè erexerit eas:vt s̃.de bo
5 nis quæ lib.l.ante pe.§.vlti.& l.vltima.§.non autem. Item†ma
tris,quæ conuolat ad matrimoniũ secundum,bona tacitè sunt
obligata filijs prioris matrimonij vt restituat mater,quę lucra
ta est à priore marito:vt s̃.de secun.nup.hac edictali.§.penult.
6 †Item tacitè obligata sunt bona mariti pro paraphernalibus
rebus restituendis:vt s̃.de pact.conuen.tam super dotẽ.l.vlti.
Item tacitè obligata sunt bona defuncti pro legatis, & fidei-
commissis:vt s̃.cõmunia de le.l.j. Item creditori ex cuius pecu
nia militiam emit debitor,obligata sunt omnia bona debito-
7 ris,& ipsa militia empta:vt s̃.de pign.l.vlti. Item † tacitè dico
contrahi pignus,vt si credidi pecuniam ad nauem armãdam,
vel rem reficiendam,vel conseruandam;sicut probatur apertè
in ff.qui po.in pig.ha.l.interdum.& l.huius.& l.idemq;. Cum
8 †enim dicat duos pupillos,ex quorum pecunia res fuerit em-
pta in pignore pariter concurrere,& dicat idem esse quod est
vbi ad rem cõseruandam est impensum, & creditum, patet,
quòd in superiori casu pignoris obligatione contracta:hoc e-
tiam idẽ aperte continetur:vt ff.eod.l.j.aliter enim non perti-
neret lex illa ad titulum:nisi diceres tacitè pignoris obligatio-
9 nem contractam;secus†dicemus vbi ex mea pecunia res est
empta:nec est enim obligata:nisi id conuenerim cum debito-
re:vt s̃.de pig.l.quãuis ex.& j̃.qui po.in pig.ha.l.licet.licet cõ
trariũ videatur apertè innui in authẽtico,de æqua. do.§.his cõ
sequens. Potest tamẽ dici quòd ibi loquitur quãdo est empta
de pecunia pupilli;vel quando cõuenit vt res empta esset ob-
10 ligata:vt s̃.dictum est. Quid † si quis crediderit ad rem de
nouo fabricandã;videtur,quòd tacitè sit res obligata.vt ff.eo.
l.j. Sed tamen potest dici contrarium;loquitur enim tãtum su
11 per re reficienda. Item†tacitè obligata sunt pro tributis vni-
uersa bona eorũ qui censentur:vt j̃.eod.l.j. Item contrahentis
cum fisco bona tacitè fisco obligata sunt:vt j̃.eo.l.ij. Item fisco
tacitè obligata sunt bona primipillarij,& si ea non sufficiant,
bona quæ accepit in dotem ab vxore tenentur: vt j̃.eod.l.fa-
12 tis.†Item bona matris tacitè obligata sunt filijs,si liberorum
tutela suscepta ad secundas nuptias adspirauit antè,quàm eis
tutorem alium ordinari fecerit,eisq; , quòd debetur,ex ratio-
ne tutelæ gestæ persoluerit. Mariti etiam eius bona tutelæ
rationibus sunt obnoxia:vt j̃.eo.l.si mater.& s̃.ad Tertyllia.
l.omnes.

a ADNOTATIO. ¶ Sunt domino. Adde Barto.Bald.& doct.in l.certi. C.loca.& in l.item quia.ff.de pact.Bart.in l.ij.ff.quib.mo.pi.ta.contra.domi. Alexand.in l.solutam.§.so:ff.de pig.act.limita tamen vt per Lud.ro. in sing. suis in versi.pensio.ver.multa.per d.Alex.in l.si constante:ff.so.ma, latissimè per d.Ias.de may.in versi.inuecta.ver.primo.insti.de actionib.vbi aggregat totam materiam.

Si aliena res pignori data sit. *Rubrica.*

1 *Alienæ rei obligationẽ aliquando ita tenere,ut ex ea detur retentio,non etiam ut competat actio.*
2 *Alienæ rei obligatio facta ex uoluntate domini parit actionem & exceptionem, & quid si non accesserit uoluntas domini expressa, sed tacita duntaxat per eius patientiam.*
3 *Creditori an præiudicetur,quo sciente & patiente debitor uendit rem ei obligatam.*
4 *Tutor quo casu rem pupilli poßit obligare.*

VIDEAMVS quando rei alienæ teneat
obligatio: & certè hoc est distinguendum vt
1 notauimus suprà de pign.§.potest.†Quando-
que etiam (quod est notandum)licet rei alienę
non teneat obligatio, vt ea detur actio, tenet
tamen vt detur retentio. Nam si procurator ci-
tra domini voluntatem rem obligat, non tenet obligatio: si
tamen pecuniam creditoris in rem domini conuersam con-
stabit, vtilis erit exceptio creditori desyderanti sibi exolui
2 duntaxat quod numerauit:vt infrà eodem,l.prima.†Hoc au
tem tenendum est siue domini præcedat voluntas,siue sequa-
tur,tenet obligatio ad actionẽ,& exceptionem:vt ff.de pign.
act.aliena res.primo responso.§.sed si ignoro. & de pign.l.si
fundus.§.si nesciente. Amplius est si non præcedat,neque se-
quatur voluntas expresim,tenet tamen propter patientiam:
vt si me tacente, & patiente,obligares rem meã:vt ff.ad Vel-
3 læ.si fine.& j̃.e.si probaueris. Cũ†tamen debitor patiẽte de-
bito-

bitore rē ei obligatam vendit,vel obligat,distinguitur,vtrùm
creditor sciat ius suum vbicꝗ durare,an non.Si sciat,non præ-
iudicatur ei,alioquin contrà,si tamen subscribat vt instrumen
to,præiudicatur ei:vt ff.qui.mo.pi.vel hyp.sol.l.sicut.§.nō vi-
detur. Quid si dubiū est an sciat,an nesciat:putò ꝙ nesciat:ni
si subscribat:vt dictū est:vt ff.qui.mo.pi.vel hyp.sol.l.Lucius.
§.vlti. Et est ratio,quia remanere potest creditori hypotheca-
ria actio,& fieri translatio proprietatis rei in alium,vel alij res
obligari,sic & cum potior rem meam vendit.nec enim præsu-
mitur me consentire: nisi ratio cognationis, vel affinitatis in-
4 terueniat:vt ff.de do.inter vi.& vxo.l.si seruus communis.†Itē
& ratione officij tenet obligatio rei alienæ:vt si tutor rem pu-
pilli obligauerit,vt sistat in iudicio:vt s.de admi.tut.l.vltim.§.
defensionem.Imperator autem cum posit alienare, & vende
re:vt s̃.de quadr.præscri.l.bene. multò magis poterit obliga-
re:quia cui quod plus est licet,non debet quod minus est non
licere:vt ff.de reg.iur.l.cui.

Que res pignori obligari possunt, vel non:& qualiter pignus contrahatur. *Rubrica.*

1 ☞Pignori obligari quæ res non poßint fauore religionis.
2 Obligari pignori liber homo an & quando poßit.
3 Pignori obligari quæ res prohibeantur propter publicam utilitatem.
4 Pignoris obligatio qualiter contrahatur.
5 Obligatione generali bonorum omnium contracta, quæ bona censeantur inde excepta, & quæ res sub ea obligatione contineantur,nu.seq.
7 Pignoris obligationem contrahi sola conuentione,quatenus uerum sit.

SICVT ipsa rubrica dicit, videndum est quæ
res posint obligari:de quibus satis diximus s̃.
de pig.§.obligari. Et licet dixerimus corpora
1 lia posse obligari,tamen † secus est in quibus-
dam fauore religionis. Ecce enim monumen-
tum non potest pignori obligari:vt j.eod.l.iij.Secus fortè est
in iure inferendi:vt s̃.de leg.l.monumenta.sic & non possunt
obligari ecclesie:vt in auth.de ali.& emphy.§.& quādo.Ideꝗ
& in sacris vasis,vel ornamentis ecclesię:vt s̃.de sacrosan.eccl.
l.sancimus nemini.nisi illa superflua sint in ecclesia:& debitū
immineat ecclesiæ:vt in auth.super eadem l.signata, præterea
2 quoque &c.†Item liberi hominis obligatio nulla est:quia cō
traria est libertati & naturæ, adeò vt si filium tuum obliges,
nulla sit obligatio:imò à debito creditor cadit, & tantundem
dat retento,vel parentibus eius:vt in authē.vt nulli iud.§.quia
autem & huius.& j̃.eo.qui filios.In casibus tamen tenet obli-
gatio:vt in redempto ab hostibus, & cum pater ob necesita-
tem famis filium obligat. Nam cùm ei liceat vendere, multò
fortius poterit obligare:vt ff.de leg.j.l.senatus.§.vl.& s̃.de pa
3 tribus qui fil.dis.l.j.& j̃.de capti.l.vlt.Itē † impeditur obliga-
tio propter publicam vtilitatē:vt in seruis aratorijs, & bobus
aratorijs,& instrumentis aratorijs,ex hac enim causa tributo-
rum illatio retardaretur:vt j̃.eod.l.vlt.& antepen. Cum ergo
tributorum illatio non fiat in Italia:(vt diximus s̃.si sine censu
vel rel.fun.compa.non posse)ergo in ea non habet locum lex
ista:sed & in prouincia poterit capi,si aliud non habet. Itē nul
la est obligatio si fiat pacto priuati spe præmiorum quæ pro
coronis athletis pensitanda sunt:in causam tamen iudicati pos
set capi præmium, si aliunde non posset mandari executioni
sententia:vt j̃.eodē,l.spem.& s̃.de execu.rei iudic.l.stipendia.
Nunc accedamus ad sequentem partem rubricæ, qualiter
4 contrahatur pignoris obligatio, & † certè contrahitur tacitè,
5 & expresim:vt s̃.dictum est,& in vna re,& in vniuersis. †Ex
generali tamen obligatione quędam excipiuntur scilicet quę
nō est verisimile quēquam specialiter obligaturum fuisse: vt
puta supellex.Item vestis relinquenda est debitori,& manci-
pijs ei relinquēda sunt,ea quæ habebat in eo vsu:vt certum sit
eum pignori datum non fuisse, proinde de ministris eius
per quam ei necessarijs, vel quæ ad affectionem eius pertinēt,
vel quæ in vsu quotidiano habentur,Seruiana non competit.
Denique ancillam, concubinam, & filios eius naturales,item
alumnos,constat generali obligatione non contineri:et si qua
6 sunt alia huiusmodi ministeria. Aliæ † ergo res eius omnes cō
tinentur generali obligatione,nedum res præsentes, sed & fu
turę.etiam si dicat:obligo res meas,vel res ad me pertinentes:
vt j̃.eod.l.vltima.& ff.de pig.l.obligatione generali. & l.deni
7 que. † Contrahitur pignoris obligatio sola conuentione[a]
a vnde & qui emptiones agrorum suorum,id est, instrumenta
emptionalia obligauit ipsos agros videtur obligasse: vt infrà
eodem,l.ij. Nec obstat quod legitur ff.de pigno.acti.l.j.dici-
tur enim pignus ibi re contrahi,id est,re interueniente,hoc in
pignore conuentionali,secus in prætorio:vt ff.de pigno.act.l.
non est mirum. §. primo. Item hoc quantum ad hypotheca-
riam actionem:pignoratitia autem non nascitur:nisi re tradi-
ta creditori : vt Institut.quibus modis re contrahitur obliga-
tio.§.vltimo.

a ADNOTATIO. ¶ Conuentione.Ad istam q.vide Bart.in l.j.ff.de pi.actione.& ibi glo.& in l.non est mirum.in fin.eod.titu. do.in l.creditor. ff. si cert.pe.& in l.cum vnus.§.fi.ff.de bo. author.iud.pos.vbi ad huius conclusionis & totius titu.materiam multa habes.

Qui potiores in pignore habeantur. *Rubrica.*

1 ☞Creditores quibus modis alij alijs potiores sint in pignore, & nu.4.
2 Pupillus,ex cuius pecunia res est empta, cuiusmodi priuilegium habeat in pignoratione eius rei.
3 Creditorem secundum,qui credidit in rem pignoratam reficiendam,uel conseruandam,præferri priori creditori,quatenus uerum sit.
5 Creditorem priorem tempore regulariter potiorem esse in iure,quomodo sit intelligendum, & nu.seq.& 9.& 11.
7 Creditor,qui re uera est secundus,quo casu fingatur esse primus.
8 Creditorem priorem tempore præferri in pignore etiam ipsi fisco posteriori.
10 Creditor quis cui præferri debeat in pignore obligato à diuersis non dominis, & quid ubi obligatur pignus à domino, & à non domino.
11 Creditor posterior quibus casibus præferatur priori creditori in pignore.
12 Creditoris habentis publicum instrumentum potiorē esse causam in pignore, quàm eius,qui priuatum duntaxat instrumentum habet,licet hic tempore prior sit.
13 Mulier an ratione dotis præferatur in hypotheca creditoribus tempore prioribus habentibus tacitas uel etiam expressas hypothecas.
14 Creditorem,qui mutuam pecuniam dedit in emptionem militiæ,præferri in pignore alijs creditoribus etiam tempore prioribus.
15 Creditoris,qui prior est tempore,potestas quanta sit.
16 Regulam,si uinco uincentem te,uinco te,non habere locum in quibusdam casibus.

QVONIAM super pignore inter creditores
quis sit in eo potior,plerunꝗ contenditur:ideo
ponit qui potiores in pignore habeātur. Sciē-
dum est igitur aliquem esse potiorem in pigno
re pluribus modis: puta ratione causæ,si enim
secūdus creditor credidit pecuniam ad conser-
uationem pignoris,& in eam causam pecunia est consumpta,
præferetur secundus primo,veluti si nauis fuerit obligata vel
ad armandam eam, & reficiendam credidi: mea enim pecu-
nia saluam fecit totius pignoris causam. Idem & si credidi in
cibaria nautarum,sine quibus nauis nō poterat salua perueni
re.Idēꝗ est si merces erant alij pignoratæ prius,& mihi poste
rius & ego credidi vt merces saluæ fiāt:vel vt naulum exolua
tur:potior est enim causa nauli,licet sit posterior. Tantūdem
est si credidi vt soluatur merces horreorum, vel areæ in qui-
bus repositæ erant res alijs obligatæ prius:vel si credidi,vt sol
uantur vecturæ iumentorum, quæ portauerunt res alij obli-
2 gatas prius.† Itē & vbi obligasti alij bona tua prius,& postea
ex nummis pupilli rē aliquam comparas,duplici gaudet pri-
uilegio pupillus:quia res tacitè est ei obligata hoc ipso, quòd
est empta de pecunia sua:& quia præfertur alij priori credito
ri,cui res erat priùs expresim obligata:ergò si duorum pupil
lorum nummis comparata est, ambo pignus concurrent pro
his portionibus,quæ in pretium rei fuerunt expensæ. Si autē
res non in totum comparata est nummis pupilli, vel pupillo-
rum,erit concursus vtriusque creditoris, id est & antiquioris,
& eius,cuius nummis comparata est:vt in nummis à pupillo
datis:vt ipse sit potior,in superfluo antiquior:vt ff. eo.l. inter-
3 dum.& l.huius.& l.idemꝗ. Quod † tamen dictum est poste-
riorem causam præferri priori,est intelligēdum:nisi prior ha-

beat hypothecariam, & priuilegium, quid enim ſi res primò
erat mulieri obligata pro dote: non præferetur ei ſecūdus qui
credidit in rem illam reficiendam: vt in authen. de æqua. do. §.
his. Imò mulier præfertur ei propter pignus, & priuilegium,
aliàs enim potētior eſt muliere iſte, qui credidit pecuniam ad
reficiēdū, cū ipſe præferatur priori creditori habēti expreſſam
4 (vt dictum eſt) non autē mulier: vt j. dicemus. Itē † et ratione
cauſæ præfertur ſecundus primo: vt ſi expendit in funerando
teſtatore: funeraria eñ ſuperat omne ęs alienū, cū bona ſoluē-
do non ſunt, adeò vt præferatur priori habenti tacitā hypothe
cam: vt ff. de reli. l. pen. & l. ac ſi quis. §. j. fortè non idē eſt in eo,
qui habet expreſſam hypothecam. Item hic ratione temporis
præfertur creditor primus ſecundo, vbi ſecundus non poteſt
prætēdere aliquam prædictarum cauſarum, vel priuilegium,
5 vel aliqd ſimile: vt dicemus j. † Eſt enim hęc regula in pignori
bus, qui prior eſt tempore, potior eſt iure: vt j. eo. l. ſi fundum.
Hoc tamen eſt intelligendum de primo creditore, cui erat pi-
gnus obligatum: ita, ꝙ debitor obligationem non poterat re-
ſoluere inuito creditore: vel ſi poterat, non poterat commodè.
ſi enim poterat reſoluere commodè, vt quia primo obligaue-
rat rem pro ea pecunia, quam mutuò accepturus erat: poterat
enim (ſi vellet) non accipere pecuniam, & ita non eſſet obliga
tus creditori: perinde eſt interim ac ſi pignus non ſit obligatū
primo: & ideo ſecundi creditoris, qui primo numerauit pecu-
niam, vel efficaciter accepit pignus, potior eſt conditio. Com-
modè ideò dixi: quia ſi pignus obligaſti mulieri pro dote, quā
eras accepturus, licet in poteſtate tua ſit non accipere dotē, &
ita non eſſet obligatum pignus: quia tamē non commodè poſ
ſes retinere matrimonium ſine emolumēto dotis perinde ha-
betur ac ſi cum effectu obligatum ſit pignus mulieri: & ideo
ipſa præferetur ſecundo, qui accepit pignus, & numerauit pe
cuniam antè, quàm ipſa daret dotē vt ff. eo. l. j. & l. potior. j. re-
6 ſpon. & quæ res pig. vel hypo. l. pe. Illud † tamē non diſtinguo
in primo creditore an accipiat pignus purè, vel in diē, vel ſub
conditione: dum tamen conditio non pēdeat de poteſtate de-
bitoris, impleatur, vel non: vt ff. e. l. qui balneum. j. reſpon. & l.
7 potior. §. videamus. & l. creditor. §. ſi primus. † Nec eſt pręter
mittēdum, quia licet quandoqꝫ aliquis verè ſit creditor ſecun-
dus, fingitur tamē eſſe primus quaſi ſucceſſerit in locum ſuū:
vt ecce credidi Titio x. & pignus accepi, tu autem poſteà ſub
eodē pignore credis xv. & ego tertio loco credo xx. & nouan
di animo ſtipulor primam pecuniam & ſecundam: præferar
enim, ſed in ea pecunia tantùm, quam primò credidi: vt ff. e. l.
8 creditor. j. reſpō. & l. prior. j. reſpon. † Obtinet enim prædicta
regula, qui prior eſt tēpore, nedū inter priuatos, ſed etiā inter
fiſcum, & priuatum, vt etiam priuatus pręferatur fiſco, ſi prior
eſt in pignore, ſiue pignus ſit ſpeciale, ſiue generaliter in om-
nibus bonis contractum: licet quidam aliter dicant: vt ff. e. l. ſi
pignus. & j. de remiſ. pig. l. ſi ignorante. & j. eo. ſi generaliter.
9 † Itē obtinet regula ſiue res obligetur à domino, ſiue à non do
10 mino. Si autem † obligaretur diuerſis non dominis, potior eſt
poſſeſſor: vt ff. e. l. ſi non dominus. Sed vbi idem dominus, vel
non dominus obligat duobus, diſtinguitur vtrū obligauerit
vtriqꝫ inſolidū, an pro parte: vt notauimus ſ. de Salui. interdi.
§. vlt. Sed ſi obligaretur ab vno domino, & ab altero nō domi
no, potior eſſet eius cauſa, cui obligata eſt à domino, ſicut dixi
mus in re vēdita, & tradita, à duobus: vt in illa diſtinctione di
ſtrahatur eadē res. Itē ſuperficiario, vel emphytheuta pigno-
rante, potior eſt cauſa domini, quàm pro pēſione eius cui obli
11 gauit emphyteuta, vel ſuperficiarius: vt ff. eo. l. etiam. † Fallit
autē prædicta regula, nedū ratione cauſæ vt diximus, ſed etiā
ratione pacti: vt ecce, pignori obligaſti omnia bona tua, dein
de tibi mutuo vt ex ea pecunia aliquam rem emas, & vt ea res
mihi ſit obligata, præferar enim primo: vt ea. l. licet. Item fallit
ratione mēdacij: vt ſi prior & poſſeſſor eras in pignore, & ego
ſecundus intendo contra te hypothecariam, ſed tu negas rem
eſſe eius, qui mihi, & tibi obligauit. Nam ſi te de mendacio ar
guero, poſſeſsionem transferes: licet prius tibi fuiſſe obligatā
rem velis probare: vt j. eod. authen. item poſſeſſor, ſed reſtitu-
ta poſſeſsione audieris in iure tuo. Item fallit regula ratione
ſemiplenę probationis: quid enim ſi confitearis te mihi debe-
re ex tali cauſa decem vel in priuata ſcriptura, vel coram teſti-
bus, & mihi pignus obligas, ſi quidem perſonalis actio moue
tur contra debitorem, ea robur ſuum habet, vt diximus ſ. de
non nu. per. Idémque eſt ſi circa eundē agatur hypothecaria:
quia confeſsio, vel ſcriptura, ſcribenti vel confitenti debet prę
iudicare: cùm conſtat eam ab eo factam, vel ab alio eo volen-
te, vel ſubſcribente, hoc eſt quod dicit ipſorum tamen habeat
ſubſcriptiones. l. ſcripturas. j. eod. Poteſt autem hic conſtare:
quia debitor hoc in iudicio confitetur, vel, eo negante, probat
creditor per teſtes non adhibitos, id eſt non rogatos. Si autem
12 † creditor experitur hypothecaria contra alium, cui res non
eſt obligata, vel eſt obligata: ſed ille non habet publicum in-
ſtrumētum, etiam hic hypothecaria robur habet ſuum. Si au
tem experitur cōtra illum, qui habet publicum inſtrumētum
quòd res eſt ei obligata tali die, vel etiam conuenitur ab eodē,
potior cenſetur ille, qui habet publicum inſtrumentum in pi-
gnore, quam ille qui habet priuatum, quamuis poſteriore die
contineatur obligatio in publico inſtrumēto: prior enim dies
quæ continetur in priuata ſcriptura, & ſi præiudicetur debito
ri, vel alijs nitentibus ex priuata ſcriptura, non tamen præiudi
cat nitētibus ex publico: niſi priuata ſcriptura habeat ſubſcri-
ptionem trium teſtium probatæ opinionis: vt j. eod. ſcriptu-
13 ras. † Itē fallit regula ratione priuilegij dotis: mulier enim, &
a eius filij,[a] vel deſcendentes ex ea, habent hypothecariam pro
dote matris ſuæ contra omnes mariti creditores, licet anterio-
ris temporis priuilegio ſint vallati: vt j. eodem, l. vltima. quod
Mar. indiſtinctè intellexit vt præferatur prioribus etiam ha-
bentibus expreſſas hypothecas. Huic contradicit lex, quæ di-
cit eam cum conditione admittendam: vt ſ. de iure dot. ver.
Præterea cum videā, quòd fiſcus qui pari paſſu ambulat cum
muliere: vt ſ. de pri. fi. l. quamuis. non præferatur prioribus ha-
bentibus expreſſas: vt dictum eſt: ergo nec mulier. Alij dixe-
runt mulierem præferendam in prioribus hypothecis expreſ
ſis, vel tacitis, quæ nuda conuentione obligatæ erant: ſed non
ita in prioribus pignoribus quę tradita erant creditoribus: &
poteſt pro his induci arg. ff. in quib. cau. pig. tacit. contra. l. pe-
nult. Horum opinio non valet: quia (quantum ad hypotheca-
riam actionem) nō refert inter pignus & hypothecam, vt In-
ſti. de act. §. inter pignus. Bulgari autem opinio eſt vera, vt di
ſtingamus, an prior creditor habeat hypothecā ex pacto ſuo,
an ex authoritate, vel priuilegio legis. In primo caſu præfert̄
creditor mulieri, nō mulier ei: ſed in ſecūdo præfertur mulier
creditori: et hoc eſt qđ dicit litera, licet anterioris tēporis priui
legio ſint vallati: vt j. e. l. aſsiduis. §. ad hæc. Lex enim mihi ius
meum noluit adimere, ſed beneficium ſuum (quod mihi dat)
quandoque adimit alterius gratia: hæc vera, niſi prior taci-
ta hypotheca nitatur eadem æquitate, qua & dos: nec enim
dos ſecundi matrimonij præfertur doti primi matri. duabus
enim dotibus ab eadem ſubſtantia debitis, ex tempore præro
gatiuam manere volumus: vt j. eo. l. vltima. vt tamen ſicut ap-
paret ex rebus dotis ſecundæ mulieri ſeruetur, vel filijs eius,
cui & in rem actio competit: alioquin, ſiue ſuperſint ambę do
tes mulieris ſol. ma. per diuortium, ſiue altera duntaxat extet,
ſiue ambæ defecerint: prior omnino, ſiue quælibet ſoboles
eius ſuperior habetur, quod licet cōtinetur in l. vlt. iſtius ti. no
ua tamē lege clariùs ſancitū eſt: vt in auth. vt exactione inſtāte
dotis primæ col. vij. Hoc priuilegiū dotis non habet locum
in donatione propter nuptias: in illa enim mulier præfertur
14 poſterioribus, & non prioribus: vt j. e. l. vlt. † Item fallit præ-
dicta regula propter priuilegium militiæ, quod potentius eſt
priuilegio dotis: ſi eñ crediderit quis alij pecuniā in ſcriptis,
ad hoc, vt ipſe emeret militiā, & ex ea pecunia ematur poſtea
militia, præfertur iſte creditor talis alijs creditoribus priorib.
imò etiā præfertur mulieri, & eſt aliud ſpeciale: quia hoc ipſo,
ꝙ debitori inuenitur poſt mutuum militiā emiſſe, pręſumitur
ꝙ pecuniā mutuo acceperat vt inde emeret militia. Ampliùs
quoniā neceſſarium creditori vt probet ſe cōueniſſe militiam
ſibi obligatā eſſe: quia ex authoritate legis inducitur tacitè hy
potheca in militia, vel (quod eſt verius) loquit̄ lex quādo debi
tor obligauit omnia bona, & ita quęrebatur an militia poſtea
empta caderet in cauſam pignoris, quod verū eſt. Vbi autē nō

apparet creditorem ad hoc dedisse mutuum vt inde ematur
militia,sed credidit pecuniam simpliciter:debitor verò postea
inuenitur militiam emisse,illa præsumitur empta ex pecunia
mutuata,vt dictum est.Præfertur quidẽ iste creditor priorib.
creditoribus omnibus:nisi mulieri,aut filijs eius:vt s̃.de pig.l.
vlti.& in authẽ.de exhib.reis.§.optimum.& in auth.de ęqua-
15 li.dotis.§.quia verò.& §.huius.†Magna est potestas eius cre
ditoris,quia alijs præfertur in pignore:habet enim exceptio-
nẽ si conueniatur ab alijs:& si alij possideant,potest ab eis auo
care rem. Creditor autem secũdus ab omni possessore potest
auocare rẽ præterquàm à priore,vel qui ab eo habet causam:
vt ff.e.l.creditor.j.respon.& l.si prior.§.si simpliciter.& ratio-
ne iniquitatis sentẽtiæ contingit quandoq; rẽ deduci in angu-
stiam & anxietatem quandam. Quid enim si creditor tertius
egit hypothecaria contra primum, & rem obtinuit,secundus
certè creditor rẽ ab eo iustè poterit auocare, quod si acciderit,
prior creditor poterit excitari,& ab eo per sentẽtiam rẽ obti-
nere:quia res iudicata inter eum,& tertium sibi non debet no
cere contra secundum. Quòd si acciderit iterum,insurget ter
tius contra primum authoritate primæ sentẽtiæ iniustæ:& sic
16 erit res in circulo vt notari potest, ff.e.l.Claudius.†nec enim
necessariò concludit:est argu.ego vinco te,& tu vincis illum,
ergò debeo vincere illum. Probabile tamen est:vt j̃.de diuer.
& tẽp.præscrip.l.de accessionibus. fallit enim propter autho-
ritatem sententiæ cuius vigor non extenditur ad alios,nisi in-
ter quos iudicatum est. Item fallit in naturalibus liberis,qui
repellunt agnatos,& agnati repellunt vxorem defuncti:non
tamen ipsi repellunt vxorem defuncti, imò vxor facit vt ipsi
repellantur:vt diximus s̃.de naturalibus liberis. Itẽ si ego va-
sallus tuus sum,& tibi debeo seruire,tu autem vasallus es alte
rius,non ideo teneor illi seruire. Item & si diligo te, tu diligis
illum,non ideo diligo illum.

a ADNOTATIO. ¶ Eius filij. Ad huius conclusionis materiam vide Bartol.in l.j.ff.sol.ma.Bald.in l.fi.C.qui po.in pig.ha.qui in terminis conclusionis loquitur Dy.in l.si dote.ff.so.matri.Bald.& doct.in l.post dotem.eodem tit.& in l.auia.C.de iur.do.multa per Pau.de cast.in consi.cxxiij.vbi colliges totam materiam.

De his,qui in priorum creditorum locum succedunt. *Rubrica.*

1 *☞ Creditor posterior quibus casibus succedat in locũ prioris creditoris, & nu.3.*
2 *Actio hypothecaria,quæ competebat priori creditori, an transeat in posteriorem creditorem,qui succedit in locum prioris.*

DE HIS qui suo iure potiores sunt alijs dictũ
est:videamus de his qui alterius beneficio po-
tiores censentur, id est, de his qui in priorum
1 creditorum locum succedunt. †Sciendum est
itaq; priori creditori solui pecuniam quando-
que à debitore, quandoq; ab extraneo,quan-
doq; à secundo creditore. Si à debitore soluatur,& de sua pe-
cunia,scilicet quam nõ accepit ab alio mutuò,non est propter
talem solutionẽ successio in pignore, sed ipso iure liberatum
est pignus ab illo creditore. Si autem soluat debitor creditori
pecuniam quam ab alio (putà Titio) mutuò accepit, & velit
Titius succedere in pignus quod fuerat obligatũ ei,cui solutũ
est,tria exigũtur vt succedat, primò quòd ad hoc det mutuo,
vt liberetur pignus.Itẽ,quòd paciscatur de succedendo in ius
prioris.Item q; pecunia perueniat ad primum:tunc enim suc-
cedit iste Titius in ius primi.i.in potestatem vendendi pigno
ris:licet Titius non conuenerit de pignore vendendo:imò for
tè conuenit,ne venderet: vt ff.quæ res pig.vel hypo.l.Aristo.
Item succedit in ordinem tẽporis,id est,vt pręferatur eis qui-
bus præferabatur ille:vt ff.qui po.in pign.l.si prior.§.à Titio.
& §.si tertius.Itẽ succedit in priuilegium personalium actio-
num vt j̃.de ces.bo.l.ij.& est hoc mirabile, quòd ex pacto de-
bitoris succeditur in ius sui creditoris:si tamen ad creditorem
primum Titij perueniat pecunia:vt probatur,ff.qui po. in pi.
ha.l.si prior.§.à titio.sed fortè hoc est : quia creditor accipien-
2 do pecuniam,eidem pacto consensit.†Illud tamen non audeo
dicere,quòd hypothecaria,quæ dabatur primo,detur secũdo:
quia ista est extincta,cum extinctum sit principale debitum,
sed ordines,& prærogatiuæ potestates quas habebat primus
creditor in pignore,transeunt ad istum:quia idem est pignus,
& idem debitor:quia debitum primum cuius ratione compe
tebant istæ pręrogatiuæ primo creditori,solutum est à seque-
ti:quasi videatur idem durare debitum quod fuerat prius. Si
3 †verò extraneus soluerit primo creditori,necesse est vt nume
ret pecuniam,& vt paciscatur de succedendo:vt j̃.e.l.j.& s̃.de
priuileg.fisc.l.si cum.Si verò secundus creditor soluat primo
creditori,vel eo non accipiente consignet,deponat, etiam nul
lo pacto apposito succedit in ius primi : vt suprà qui potio. in
pigno.habean.l.j. & infrà cod.l.vltima.& ff.qui potio.in pig.
hab.l.potior.§.vltimo.

Si antiquior creditor pignus vendiderit. *Rubrica.*

1 *☞ Creditores posteriores quibus casibus possint auocare pignus uenditum ab antiquiore creditore.*
2 *Creditor posterior quando possit auocare à priore creditore pignus,quod debitor dedit ei in solutum.*

QVALITER in ius prioris creditoris, vel
per pactum,vel solutionem aliquis succedat di
ctum est:nunc autem supponit qualiter succe-
1 datur per venditionem. †Sciendum est igitur
antiquiore creditore vendẽte pignus, sequẽtes
creditores,vel debitorem,pignus auocare non
posse:vt j̃.eo.l.j.in prin.Nisi primus creditor vendiderit fide-
iussori,qui tenebatur ei,vel nisi vendiderit secundo creditori:
vt ff.de distra.pign.l.ij.& l.cum secundus.§.j.vel nisi creditor
primus vẽdiderit sub eo pacto vt liceat debitori pignus recu
perare:tunc enim debitor habet actionem in factum pro pi-
gnore recuperando:vt ff.de pig.act.l.si cum venderet.Si autẽ
2 †debitor priori creditori dederit insolutum pignus, non adi-
mitur secũdo creditori hypothecaria actio , sicut & si debitor
eandem rem alij vendidisset:sed ita demum auocabit rem à
priore creditore,si quod ei debitum est propter authoritatem
præcedentis contractus,obtulit:vt j̃.eo.l.j.§.cùm autem.

Si communis res pignori data sit. *Rubrica.*

1 *☞ Pignori obligare insolidum an & quando possit quis eam rem,quam cum alio habet communem.*
2 *Fiscum posse obligare atque etiam alienare insolidum eam rem,quam cum alio habet communem.*

1 REM,†quam habet aliquis cum aliquo com
munem non potest obligare:nisi pro portio
a ne[a] sua socio inuito,eius enim consensu prę
cedente,vel sequente si maior est,& compos
suæ mẽtis & non prodigus, obligatio tenet
insolidũ:vt j̃.eod.l.j.& ff.pro socio.l.nemo.
2 † fiscus tamen ratione partis rem commu-
nem potest insolidum alienare : vt s̃. de communium rerum
alie.l.ij.ergo & obligare multo magis.

a ADNOTATIO. ¶ Pro portione.Vide ad hoc Bart.in l.si consensit.§.si conuenerit.ff.qui.mo.pig.solua.& in l.Iulianus.§.idem Celsus.ff.de actio.empt.& ibi doctor.

De prætorio pignore, vt in actionibus etiam debitorum missio prætorij pignoris præcedat. *Rubrica.*

1 *☞ Pignus prætorium qualiter constituatur, & quando dicatur prætorium.*
2 *Pignus iudicale quid sit, & quo ordine in eo procedatur.*
3 *Pignoris effectus quis sit.*

QVALITER per conuentionẽ pignus con-
stituatur dictum est,videamus qualiter consti
tuatur per prætorem siue per iudicẽ,& quo or
1 dine,& quis sit effectus. † Constituitur autẽ
per missionem in possessionẽ:vt ff.de pig.non
est mirum.§.sciẽdum.Et erit prętoriũ pignus si fiat missio ex
ea causa,quã prætor iubet fieri;putà vt caueaᷣ pro legatis,vel
dãno infecto,vel ,p operis noui nũtiatione de opere demolie-

2 do. †Iudiciale autem est cum iudex iubet mitti in possessionem ex officio suo, vt mandetur executioni definitiua sententia: & primò capiuntur mobilia, secūdò immobilia, tertiò per
3 uenitur ad nomina: vt diximus s. de execu. rei iudi. †Effectus autem omnis pignoris hic est, vt creditor in eo habeat retentionem, & actionem hypothecariam, si ceciderit à possessione culpa, vel sine culpa sua: vt j. eod. l. vlt. fortè conuenietur à debitore pignoratitia actione, vel in factum: si quid habuit ex pignore vltra debitum: vt ff. in poss. leg. is cui. §. quæri.

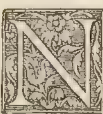
Si in causa iudicati pignus factum sit. *Rubrica.*

1 ☞ *Pignus in causam iudicati captum post quantum tempus distrahi possit.*
2 *Victori qua ratione succurratur, si pignus in causam iudicati captum non inueniat emptorem, uel inueniat quidem, sed talem, qui non offert dignum pretium.*
3 *Creditor conuētionalis quo casu cogatur cōsentire uenditioni pignoris sibi obligati.*

HIC specialiter tractat de eo pignore, quod capitur in causa iudicati id est pro iudicato
1 exequendo: † & certè olim post duos menses pignus in causam iudicati captum distrahere licebat: vt ff. de re iud. l. debitoribus. sed hodie non, nisi post quatuor mēses: vt s. de vsu. rei iudi. l. vltima, & diximus s. de execu. rei iudi. capta. Ergò ab executore res debitoris pignori poterit distrahi, nō iure dominij
2 regulariter victori adijci. Si tamen † emptor non extiterit, vel extiterit, sed non dignum pretium obtulerit, victor cuiuslibet alteri vice ex officio poterit emere: vt infrà e. l. ij. vel potuerunt adijci pignora victori pro ea quātitate, quæ sibi debetur, non pro minori: vt ff. de re iudica. l. à diuo. §. si pignori. Item & si calliditate condemnati victor non inueniat emptorem poterit adire prætorem, vt ex eius authoritate dominium habeat:
3 vt j. eod. l. vlti. & j. de iure do. impe. l. vlti. † Item illud notandum est, quòd licet creditor non cogatur distrahere pignus sibi obligatum, tamen in iudicati executione seruatur, vt si victor inuenerit emptorem, qui dimisso priore creditore conuētionali superfluum sit soluere paratus creditori, victori, compellatur creditor conuentionalis consentire distractioni, nec videtur eius conditio fieri deterior, cùm suum consequatur: nec aliter pignus dimittat, quàm si ei fuerit satisfactum: vt ff. de re iu. l. à diuo Pio. §. quod si res sit pignorata.

Si pignus pignori datum sit. *Rubrica.*

1 ☞ *Pignus pignori quatenus dabile.*
2 *Solutione pignus extingui.*

NON solùm dominis, sed etiam à non dominis res obligantur, putà ab eis, quibus sunt obliga-
1 tæ, & ideò de eis ponit. † Sciendum est ergo pignus pignori dari posse, & datur actio, & exceptio secundo creditori quatenus, id est quādiu
2 vtraque pecunia debetur. † Si ergo vtraque pecunia non fuerit debita (quod contingit vtraq; soluta) vel etiā altera, pignus perimitur: vt ff. de pig. grege. §. cum pignori.

De partu pignoris, & omni causa. *Rubrica.*

1 ☞ *Hypothecaria ob quid quatenusq; detur.*

1 SICVT † locum habet hypothecaria, actio pro ancilla obligata, ita etiam locum habet pro partu, & pro omni causa, & accessione, id est pro partu secundo vel tertio. In ancilla tamē distinguitur, concipiat apud debitorē, vel apud extraneum: vt diximus s. de pig. §. an item intenditur.

De remißione pignoris. *Rubrica.*

1 ☞ *Pignus quibus modis dissoluatur inuito creditore.*
2 *Pignus quando uoluntate creditoris dissoluatur, & nu. 4. & 7.*
3 *Chirographi redditione cēseri debitū remißū, aliter atq; si res pignorata reddatur.*
4 *Pignus an & quando censeatur remissum, si creditor consentiat expreßim debitori uendere pignus, & nu. seq.*
6 *Pignoris ius quibus casibus restituatur creditori, qui consensit debitori, ut uenderet pignus.*
8 *Debitor uendens uel obligans pignus sciente & non contradicente creditore, an ei præiudicet.*

AVDIVIMVS qualiter pignus cōstituatur, nunc audiamus qualiter dissoluatur. Et certè dissoluitur quandoq; inuito creditore
1 quandoq; eo volente. Inuito † eo dissoluitur, sed tamen propter factū suum vt si in tātum, vel in amplius, pignus reddiderit deterius, quātum debitū fuerit: vt ff. de pig. act. l. vlti. Idē & si prostituit ancillā, vel aliud improbatum facere coēgit: vt ff. de pig. act. l. eleganter. §. vlti. Idē etiam quandoq; contingit propter factum debitoris: vt si debitor, qui est soluēdo, seruum generaliter obligatū manumiserit: vt s. de ser. pig. da. l. iij. vel si debitor creditori soluerit debitū, vel soluere paratus est consignando pecuniā: vt ff. eo. l. itē liberatur. §. j. & s. de vsu. acceptā. Secus, si satisfacere paratus esset, [& nō soluere:] vt ff. eo. l. itē. §. ij. Idē cōtingit, si extinguat aliquo casu pignus: vt ff. quib. mod. pig. vel hypo. sol. sicut. j. respon. vel si fingatur, non fuisse debitoris, vel perinde habeatur, ac si nō fuerit vt debitor obligauerat, quod emerat sub adiectiōe in diē: et postea est allegata cōditio melior, secùs si debitor vellet redhibere pignus, nec enim præiudicaretur creditori: vt ff. e. l. si cuius. et l. si debitor. Idē etiā contingit propter factū tertiæ personæ, vt si imperator rē mihi obligatā vēdiderit vt suam: vt s. de quadri. præscrip. l. vlt. vel executor, vel creditor, prior rē mihi obliga-
2 tā vēdiderit: vt s. si antiquior credi. pig. vēd. † Volūtate autē creditoris dissoluiī pignus quādoq; expressa, quādoq; tacita.
a Expressa, vt si creditor remittat pignoris obligationē: [a] vt enī contrahitur solo cōsensu, ita cōtrario consensu debet dissolui ipso iure: vt ff. de reg. iur. l. nihil. tā naturale, & de pact. l. si tibi. §. de pignore. licet enim quantū ad pignoratitiā necessariū sit rē interuenire, tamē quantū ad hypothecariā sufficit solus consensus, & ideo tolletur pignus ipso iure, etiā si traditū erat creditori. Idē est, & si creditor remittat debitū vel in perpetuum, vel ad tēpus. Nam si intra tēpus, obstabit exceptio: vt ff. e. l. sol
3 uitur. j. responso. §. j. & † videtur remisisse debitū reddēdo chirographū: vt s. de pact. l. labeo. & j. eo. creditor, secus si redde rē rē obligatā, tūc enim non præiudicaret mihi. Vnde versus.
Cautio si fuerit cui reddita liberat ipsum.
Si tibi reddantur pignora, secus erit: vt ff. de pact. l. ij. & iij.
Porrò quod dictū est in remissione debiti, est intelligendū, si remissio teneat de iure. Si enim remissio sit inutilis, vt quia facta est per dolū, vel metū, sicut ea nō valet in debito: ita nec valet in pignore remittēdo: vt j. e. l. debitum. Potest tamen esse quędam ratio quę cassat remissionē debiti: ideo quia continet donationē: vt inter vir. & vxo. & inter cōsoceros, nō tamē cassat remissionē pignoris: quia ea nō est donatio: vt ff. e. l. j. §. cū vēditor. & ibi gl. et de his q̃ in frau. cre. l. si pignus. Quod dixi in creditore, seruatur in eius filiofa. vel seruo si remittāt peculiare debitū, vel pignus, cū heres habet liberā peculij administrationē, & remittunt non donādi animo, imò pretij causa: vt ff. e. l. sicut. §. an pacisci. Itē quod dixi in creditore, & debitore, seruatur in eo procuratore quē fecerūt in rē suā: vt ff. e. l. sicut.
4 §. si procurator. Itē † remittit creditor pignus si consentiat expressim debitori vēdere pignus, & creditor sit maior. Nam si pupillus est, tutoris authoritas est necessaria. Sed si creditoris procurator consentiat, non præiudicat creditori, nisi specialiter erat commissum procuratori hoc facere: vel nisi habebat liberam administrationem: & remittit non donandi animo, vt
5 dixi: vt ff. eod. l. si consentit. Consensus † autem vendendi ita demum repellit creditorem, si vēditio sit sequuta de facto,
6 & de iure: non autem exigitur traditio ei. † Nam etsi facta sit, & de iure non teneat, non tamen repellitur creditor: vt ff. e. l. si debitor. §. vltimo. & l. sicut. §. si debitor. Pręsumitur autem non esse facta si debitor adhuc rē possidet, si tamen probaretur contrarium, id est, quod debitor verè vendidit: sed tamen
eadem

eadem rem posteà redemit, repelletur creditor in hypothecaria:vt ỹ.e.l.vlt.& ff.eo.l.ficut.§.fi volũtate.& §.superuacuum. Secus verò est,si debitor vẽdiderit,sed tamẽ postea à venditio ne voluntate emptoris discesserit, vel rei redhibitio est facta, vel iudicio est absolutus,vel ad interesse damnatus.His enim casibus restituitur pristinum ius creditori:vt ff.eod.l.volunta=
7 te.Quod†dixi,si creditor permiserit vẽdere,accipe,vt & si legare permisit,valeat quod concesit. Quod ita intellige, vt si legatum repudiatum sit,cõualescat pignus. Si autẽ permiserit debitori vendere,& debitor donauit,reppellitur creditor:nisi ideo cõsensit vẽdere,vt pretio accepto ipse quoq; rẽ expediat, hoc tamen magis est quæstio facti.Si autem debitor,cui concessum erat vẽdere,dederit in dotem, vẽdidisse in hoc casu rectè videtur,propter onera matrimonij. In contrarium,si creditor cõsensit donare,& vẽdiderit debitor,repellitur creditor: nisi quis dicat ideo consensisse donari:quia amicus erat creditoris,cui donabatur. Quid si consenserit x.vẽdere,ille quinq; vẽdidit,nõ repellitur creditor. Illud certum est,repellẽdum esse creditorem,si vẽdiderit pluris,quàm consenserit creditor: vt ff.eo.l.ficut.§.vẽditionis.& §.si debitor.In permissa vẽditione illud sciẽdum est quòd ille,cui permittitur,& hæres eius vẽdere potest,nisi in contrarium probetur. Potest tamẽ quæstio facti esse quid intellexit creditor. Sed tamen istæ subtilitates à iudicibus non admittuntur,vt perpendamus an intellexerit creditor de debitore tantùm,an de hærede eius.Si tamen creditor consenserit debitori vẽdere, & debitor desierit possidere,& nouus possessor vendiderit,non præiudicatur creditori. Sed & si nouo possessori consensit,non debitori,nocet ei exceptio,ita si nouus possessor vẽdat. Item & si permiserit creditori intra annum tantùm,aut biennium tantùm vẽdere post hoc tẽpus facta venditio non præiudicat creditori:vt ff.e.l.ficut.§. pen.& antepenul.Item nullo modo,& nullo tempore præiudicat sibi creditori,si consentiat debitori vẽdere, vel alienare: salua causa pignoris sui.Sed & si ipse vẽdiderit,sic tamẽ ne discederet à pignore, nisi ei satisfiat,non nocet ei exceptio:vt ff.
8 eo.si debitor,§.j. †Vbi autẽ debitor vendit,vel obligat,creditore sciente,& non contradicente,distinguitur,vtrum creditor sciat ius suum vbiq; durare,an non. In primo casu præiudicat sibi,in secũdo non,si tamẽ subscripserit in tabulis emptionis,consensisse videtur:nisi manifestè appareat eum deceptum esse:vt ff.eo.l.ficut.§.non videtur.Item videtur consensisse,si cum pignus distrahebatur, programmate est admonitus,vt exequatur ius suum,nec fecit:vt ỹ.eod.l.si eo. Quid si dubiũ est an sciat,vel nesciat ius suũ vbiq; durare? Respõdeo verisimile est quòd sciat:nisi in duobus casibus,in vno libertatis fauore:vt cum debitor manumittit,sciẽte creditore.In altero priuilegio fisci:vt cùm fiscus vendidit rẽ alij obligatam creditore tacente. Nam fiscalis hastæ fides facilè non debet conuelli:vt ỹ.eod.l.j.& l.si hypothecas.Itẽ tollitur pignus quacunque ratione extincto debito principali, vel ipso iure,vel per solutionem,vel acceptilationem,vel aquilianam stipulationẽ, vel similia,vel per exceptionem:vt iureiurando,vel re iudicata.Secùs,si debitum tollatur præscriptione xxx.annorum:vt ff.eod.l.soluitur.§.vlt.& l.item liberatur,primo responso.& ỹ. de euictio.pigno.l.ij.

a ADNOTATIO. ¶ Pignoris obligationem. Adde Barto. & docto. in l.soluitur.ff.qui.mo.pigno.sol.& in l.debitum.C.de remis.pigno.do. Alexan. & doct.in l.j.§.exceptis.§.item si ita.ff.de ver.obli.

Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri. *Rubrica.*

1 ☞ *Pignus posse à creditore retineri etiam pro debito chirographario,pro quo nõ erat obligatum tale pignus,& an id sit perpetuum,nu.3.*
2 *Legem totam censeri generalem,cuius initium est generale.*

DICTVM est suprà soluta pecunia dissolui obligationẽ,ideóque cessare hypothecariam actionem,sed licet cesset hypothecaria, non tamen cessat retentio pignoris; sicut præsens
1 rubrica indicat. Ait † enim,etiam ob chirographariam pecuniam pignus retineri quasi diceret non solùm retinetur propter eam,pro qua est obligatum,sed etiam ob chirographariam, id est, eam quæ debetur sine pignoris obligatione,cuius probatio chirographo continetur.Quid si non contineatur?idẽ dico,quia in textu generaliter fit respõsio pignus posse retineri ob eam pecuniam, quæ
2 sine pignore debetur.†Si enim initium legis generale est,lex tota generalis est:vt ff.de iur.& fac.igno.l.regula.& l.vltima. & quandoq; finis generalior est principio:vt ibidẽ innuitur, hoc ita in debito chirographario, præterquàm in vsura:vt s. de vsuris.l.per retentionem.vel ibi in vsuris tantùm erat naturalis obligatio: hic autem chirographarium debitum ciuili,
3 & naturali iure erat debitum.Item†hoc in debitore,& creditore;emptor enim rei obligatę,item secundus creditor eam solam tenẽtur afferre pecuniam,quæ sub pignore debetur. Porrò vbi debitor delegauit emptorẽ pignoris creditori nouandi animo,pignus intercidit sublata personali actione:nisi repetitum sit pignus in Aquilianam stipulationẽ. In Aquilianam autem stipulationẽ certum est illud solùm venire, quod in ea compræhensum est:vt ỹ.eod.l.vna. Illud non distinguo,quod quidam iudicantes distinxerunt in pecunia pro qua non est obligatum pignus, sit debita causa mutui,an aliunde. Nam exẽpli causa ponitur in lege de mutua. Imo nomine pecuniæ
a omnis res[a] intelligetur:vt ff.de verb.signifi.l.iiij.& l.pecuniæ nomine.& l.pecuniæ verbum.

a ADNOTATIO. ¶ Omnis res. Adde Barba.in l.j.§.an potest.ff. de constí.pecu.& in l.quisquis.de lega.iij.do.in l.talis.in princip.ff.de lega.j.domi. Alexand.in l.singularia.col.ij.ff.si cert.peta.& ibi Barto.& doct.qui multa de pecuniæ appellatione differuerunt.

De distractione pignorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Pignus distrahere quis possit,& quando.*
2 *Solutum creditori quando dicatur,ut ita impediatur pignoris distractio.*
3 *Pignoris uenditio quomodo sit per creditorem facienda,& nu.6.*
4 *Creditor,cui conuenit cum debitore ne uenderet pignus,an & quomodo possit non obstante pacto uendere.*
5 *Pignoris uenditionis effectus quis sit,& nu.7.*

ON celebrata solutione, nec eo interueniẽte,quod habeatur pro solutione,pignus expedit distrahere. Videamus ergo quis possit distrahere, quando,qualiter,& quis sit ef-
1 fectus.†Distrahit creditor pignora sibi obligata, vel omnia,quæ velit. Itẽ hæres eius: vt ff.eodẽ,l.creditoris non soluta pecunia in totum. Nam si modicum quid restet,creditor non amittit fa-
2 cultatem distrahẽdi:vt ff.eod.l.quandiu. & videtur†solutum esse creditori,si ex fructibus rei debitum prosequutus est: vt infrà eo.l.j.Item si stat per eum,quo minus ei soluatur, debitore sibi offerente pecuniam,& eo non accipiente,consignante, & deponente:vel fortè sola oblatio sufficiet sine consignatione ad impediẽdam distractionem:vt ỹ.eod.l.si prius. Si autem quæstio est de debito inter creditorem & debitorem, & debitor dicat se paratum esse soluere,quod debet, interim impeditur distractio rei,iudice cognoscente de quæstione debiti: vt
3 ỹ.eod.l.si residuum. In†venditione autem facienda creditor debet notificare debitori, & quandocũq; licet, testato dicere debet. Facit autem vẽditionem creditor ex pacto obseruatis què conuenit,siue in tempore,siue in loco,siue in certa per-
4 sona,cui voluit distrahi,vel in alijs.Si tamen†conuenerit creditor cum debitore,ne distrahat, nihilominus creditor vendere potest,si tamen ter denuntiauerit debitori,vt soluat, & cessauit. Alioquin furti tenetur:vt ff.de pignorib.l.si conuenerit. Est autem illa trina denuntiatio facienda: & postea necessarium est labi biennium: sicut multomagis vbi creditor non conuenit de distrahendo, vel non distrahendo: sed vbi nihil conuenit,sufficit vna denuntiatio; postea,elapso biennio, fieri poterit venditio:vt infrà de iure do.impe.l.vltima.§.primo.

5 & secundo. † Venditionis effectus maximus est: quia si fiat venditio de iure, & non per dissimulationem, posteà non rescindetur, vel ab eo creditore, licet non teneatur de euictione: vt ff. eodē, l. si is. vel à debitore, quia translatum est dominium in emptorem per venditorem creditoris, & traditionē: vt Inst.
6 quibus alie. licet, vel non. † Traditio enim est necessaria vacuę possessionis, vt j. eod. qui prędium. & ff. eo. l. penul. in fin. Vbi autē creditor per suppositam personam rem illam emit, perinde est, ac si non vendiderit: vt j. eo. l. & qui sub imagine. Item
7 hoc, quando † vendidit creditor ex voluntate, si enim ex necessitate fideiussori conuēcto vendat pignora, nihilominus facultas est debitori, & secundo creditori, recuperandi pignus, reddito fideiussori quod soluit pro debito: vt ff. eo. l. ij. Item & vbi creditor secundus emit à priore, quia non tā acquirendi dominij causa quàm causa seruādi sui pignoris intelligitur pecuniā dedisse. Offerri enim à debitore potest: vt ff. eo. l. cū posterior. In casibus etiā speciale est, vt rescindatur venditio ratione pacti: vt si pactus est creditor cū emptore, vt reddita ei pecunia à debitore recipiat hypothecam. Habet enim debitor actionem in factum cōtra emptorem ex eo pacto. Item & ratione ætatis debitoris, vel iustæ absentiæ, restituitur in integrū debitor, vt rescindat venditionem: vt ff. e. l. si creditor. §. illud. & de pigno. actio. l. si cum venderet.

Debitorem venditionem pignorum impedire non posse. *Rubrica.*

1 *Pignoris uenditio nullo modo impediri potest.*
2 *Oblationis effectus.*

QVOD traditur in rubrica ex duarum legum tex. declaratur, nam † neq; inter viuos denuntiando alicui, ne emat, neq; in vltima voluntate dicendo quòd alicui non obligauit prædia, debitor potest impedire venditionē pignoris: cùm creditor habet distrahēdi potestatem, vel ex pacto, vel ex lege, neque emptor sit malęfidei propter de-
2 nuntiationem. † Oblatio planè pecuniæ debitę cum vsuris, & creditore non accipiente; facta consignatione impedit venditionem: vt j. eo. l. j. & ij.

Si vendito pignore, agatur. *Rubrica.*

1 *Pignore uendito per creditorem non iure, an & quatenus poßit debitor illud uendicare ab emptore, & quid si uenditum sit iure, minori tamen pretio gratia uel dolo: nu. seq.*
3 *Pignoris emptor, qui mala fide emit à creditore, an repellat debitorem uēdicantem pignus, si uelit supplere iustum pretium.*

CONTINGIT sæpe vendito pignore agi, ideoq; ponit si vendito pignore agatur. † Sciēdum itaq; est, quòd vendito pignore non iure rei vēdicationis cum effectu intentatur contra emptorem: vt tamen debitor, qui agit, submoueatur doli exceptione ab emptore: nisi restituat ei pecuniā, quā soluit eius creditori, & vsuras, compēsatis fructibus cum vsuris vsque ad concurrentem quantitatem: vt ff. de rei vend. emptor. Si autem venditor vsuceperit, debitor conueniat creditorem ad pretium pignoratitia actione vt j. eod. l. ij. Si verò
2 † iure sit facta venditio, sed minori pretio, vel gratia, vel dolo, debet debitor primò conuenire creditorē pignoratitia actione. Si autem ipse non sit soluendo, conueniet emptorem, vel vtili rei vēdicatione, vel interdicto fraudatorio, vel iudicis officio, impetrata in integrum restitutione, vt necesse habeat restituere rem emptam: si tamē ipse participauerit cum creditore fraudem. Alioquin non esset conueniendus. In restitutione autem rei facienda oportet debitorem offerre pecuniam cum vsuris & fructuum, & damni ratio est habenda: vt j. e. l. j. & l.
3 iij. & l. iiij. & l. vlt. & ar. ff. de sol. l. pupilli. † Quæret aliquis, nū quid malefidei emptor repellet debitorē si vellit supplere iustum pretiū? Dicunt quidam, q; sic arg. ff. man. l. diligēter. Sed puto contrariū: tum quia ille, qui vendidit, non erat dominus, tum quia vterque laborauit in dolo. Superioribus tamen videretur contrariū, quod dicitur s̄. de præscrip. xxx. an. l. j. malæfidei emptoribus pretium non oportere restitui. Sed certè illud obtinet, cùm dolus emptoris dedit causam cōtractui, vel conuentio ipso iure fuit nulla: erat enim prohibita per legem.

De luitione pignoris. *Rubrica.*

1 *Luitionis modi.*
2 *Hypothecariæ quando an non præiudicetur.*

PIGNORIS distractio impeditur per eius luitionē vel liberationē, ideoq; ponit de ea. Vidēdum est enim qualiter luitio pignoris
1 fiat: & † certè fit per solutionē, vel per satisfactionē totius debiti: vt j. eo. l. j. & vlti. Idē est & si quoquo modo tollatur personalis, & principalis obligatio: si tamen tollatur ipso iure, & cum effectu, vt per cōfusionem, vel successionē. Nam
2 vbi tollitur ipso iure, sed non cum effectu, non † præiudicatur in hypothecaria: vt ff. ad Treb. debitor. & de excep. rei iudi. l. penul. §. Latinus. Vbi verò actio principalis tollitur per exceptionē siue pręscriptionē xxx. an. nihilominus durat hypothecaria vsq; ad xl. annos vt j. eo. l. ij. De dissolutione autē pignoris obligationis plenius diximus s̄. de remissione pignoris.

Si vnus ex pluribus hæredibus creditoris, vel debitoris partem suam debiti soluerit, vel acceperit. *Rubrica.*

1 *Cohæredis factum alijs non obesse.*
2 *Hæredum uno soluente pignus adhuc uendi posse.*

1 LICET † vnus ex hæredibus creditoris partem debiti accipiat, non tamē præiudicatur cæteris quominus quilibet hæredū pignus
2 possit insolidum vendicare: [a] licet enim personalis actio inter eos diuidatur pro hæreditaria portione, non tamen est ita in hypothecaria: vt j. eod. l. j. & ij. Idem est in hære-
2 dibus debitoris, † vt non prosit cęteris vno soluēte, quominus creditor pignus distrahat, & insolidum: vt ff. fami. ersc. l. hæredes. §. idem iuris. & §. idem obseruatur.

a ADNOTATIO. ¶ Vendicare. Adde Barto. in l. iij. §. fina. qui poti. in pig. ha. doct. in l. creditor. §. j. eo. ti. & in l. quandiu. C. de distra. pig. vbi de materia copiosè.

Si pignoris conuentionem numeratio pecuniæ sequuta non sit. *Rubrica.*

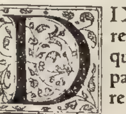
1 *Actione personalium in non nu. pec. locum esse.*

1 QVAECVNQVE diximus † in exceptione non numeratæ pecuniæ, vbi agitur personali actione ad id petendum quod non est numeratum: eadem & hic repete, si agatur hypothecaria.

De iure dominij impetrando. *Rubrica.*

1 *Creditori, qui non inuenit emptorem pignoris post tempus constitutum ad illud uendendum, qua ratione consulatur.*
2 *Debitori quomodo & intra quantum tempus permissum sit recuperare pignus à creditore iure uenditum.*
3 *Pignore iure dominij addicto creditori, si plus uel minus inueniatur in pignore, quā sit debitum, qua ratione consulatur debitori, uel creditori.*
4 *Creditorē nō posse ipetrare, ut liceat ei iure dominij poßidere omnia bona debitoris.*

DIXIMVS s̄. q; licet creditori pignus vēdere vel ex pacto, vel ex lege elapso biēnio, sed
1 quia fieri potest, quòd † nemo velit rem comparare, & necessarium est creditori saltem iure dominij ea possidere, consulitur creditori ex quadam benignitate: vt denūtiet debitori post

post biennium, si præsens est debitor, vel si absens est adeat creditor iudicem & exponat ei denuntiationem factam. Ipse etiam iudex per apparitores debet manifestare debitori (si potest) quòd creditor vult iure dominij pignus possidere, & ei debet statuere tempus intra quod soluat pecuniam creditori. Item & eo non inuento, nihilominus definiat tempus, intra quod pecunia soluatur, & pignus liberetur: non soluta autem pecunia ad tempus, potest creditor adire principem, vt ei concedat rem eandem iure dominij possidere: sicq; habebit eam in suo dominio. Debitor † tamen pietatis intuitu permittitur posteà intra biennium ex die sacri oraculi numerandum regressus in rem suam: & licet ei offerre creditori iam facto domino debitum cum vsuris, & damnis, vitio eius creditori illatis: quorum quantitatem creditor suo iuramento debet manifestare. Si autē biennium est elapsum, plenissimè habeat rem creditor, idémque dominus iam irreuocabilem factam, & si † quidem minus in pignore, plus autem in debito inueniatur, remanet actio creditori integra in hoc quod noscitur abundare. [Secùs est in pignore quod à iudice in causa iudicati capitur: vt ff. de re iudi. l. à diuo Pio. §. si pignora. sed idem videtur etiam in eo pignore: vt C. si in causa iud. l. vltima. Si autem ex vtraque parte debita quantitas æqua inueniatur, indubitanter creditor retinebit rem. Si vero minus est in debito, quam in pretio rei, debitori remanet actio pro eo quod excedit, & ne ex communione sit inter eos discordia, licet creditori æstimationem superflui debitori offerre. Si autē super pretio fuerit dubitatio, iudex suo arbitrio debet hanc quæstionem definire: vt j. eod. l. vlti. † Illud notandum est, quod licet creditori permittatur impetrare, vt iure dominij possideat rem vnam sibi obligatam, non tamē permittitur ei generaliter hoc impetrare de omnibus bonis debitoris: vt j. eod. l. j. Item notandum est, quòd si creditor postquàm impetrauit rem iure dominij possidere, vsuras accepit à debitore, priuilegio suo videtur renuntiasse: vt j. eod. l. ij. Item notandum est, quòd si res, quam iure dominij possidere impetrauit, posteà euincatur vtili actione ex empto, experiar cōtra debitorem: vt ff. de pig. act. l. eleganter.

De pactis pignorum, & de lege commissoria in pignoribus rescindenda. *Rubrica.*

Pacta pignoribus adiecta quæ sint utilia, quæ item inutilia, & nu. 3.
Pactum legis commissoriæ non ualere in pignoribus, & quale sit illud.
Pactum legis commissoriæ ualere inter debitorem & fideiussorem eius.

QVIA in pignorum datione & distractione pacta apponuntur: ideo de eis intēdit tractare † Sciēdum est itaq;, φ eorū pactorū quædam vtilia sunt, quædam inutilia. Vtilia quidē sunt multa: puta quæ adhibentur, vt creditori certo modo, vel loco, vel tempore, distrahere liceat, vt diximus s. tit. proximo. & de distr. pig. vel vt pignore maiore pretio distracto si quid ex eo fuerit comparatum, sit debitoris, vel sit ei obligatum vt pignus: vt s. de distr. pign. l. vltima. Item & illud pactum tenet, vt, nō soluta pecunia ad diem pro iusto pretio: tunc æstimando creditorem possideat: vt ff. de pigno. si fundum. §. vltimo. Sed cōuenerit vt amissio pignorum liberet debitorē, valet pactum: vt s. de pignoribus. l. quæ fortuitis. Sunt & alia pacta quæ apponuntur à creditore in distractione, & valent vt diximus suprà de distractio. pigno.
1 † Inutilia sunt[a] pacta legis cōmissoriæ in pignoribus, quæ
2 est vt non soluta pecunia ad diem res fiat creditoris: quasi sibi
3 vendita: vt j. eod. l. j. Item † & si debitor promisit se daturum insolutum: vt ff. de solut. l. Calipodius. vel si conuenit debitor vt non liceat ei pignus luere, vel imperpetuum, vel ante diem solutioni præfixam. Nec enim est aliqua vis huiusmodi conuentionis, quia similia sunt ista pacta pacto legis commissoriæ vt ff. de precario l. cum precario. In fideiussore tamen re-
4 perio, quòd † si debitor ei promisit se eum liberaturum intra triennium, & si non fecerit, & fideiussor soluerit creditori, habeat ea prædia empta quæ creditori erant obligata pro ea pecunia, quam soluit, pactum tenet: vt ff. de contrahenda emptio. l. vltima. Illud idem pactum non tenet, vt debitori non liceat vendere: vt ff. de distract. pignorum. l. si creditor. §. vltimo.

a ADNOTATIO. ℭ Inutilia sunt. Vide ad hoc Barto. in l. quamuis. ff. de solu. & in l. si ex cautione. C: de non nu. pecu. Bald. in c. j. in ij. colum. versicul. sed pone quod pactum. de feu. da. & in l. consuetudinis. iij. colum. versicul. tertio debent. C. quæ sit longa consue. do. Alexand. in l. j. ff. de leg. commis. do. Bartho. Soci. in l. qui Romæ. ff. de verbo. oblig. numero. xv. charta. lxxxiiij. d. Christo. Porcum & ibi Ia. in addi. in §. venditæ. nu. xv. de rerum diui. char. xlvj. canoni. in c. significante. de pigno.

De exceptionibus, siue præscriptionibus, *Rubrica.*

1 *Exceptio quid sit.*
2 *Exceptionum aliàs esse perpetuas & peremptorias, alias temporales & dilatorias.*
3 *Exceptiones quæ sint, de quibus dubitatur temporales sint, an perpetuæ: & qua ratione dubitetur.*
4 *Exceptionum quasdam esse odiosas, quasdam fauorabiles. Item aliquas inductas esse ad rigorem iuris conseruandum, aliquas propter causam à naturali æquitate non adhorrentem.*
5 *Exceptionum alias esse in rem, alias in personam.*
6 *Exceptiones dilatoriæ quando opponi debeant, & quando probari.*
7 *Exceptio declinatoria iudicij quando opponi poßit.*
8 *Exceptiones perpetuæ & peremptoriæ quando opponantur.*
9 *Exceptiones à quibus opponi poßint.*

DICTVM est in superioribus de actionibus quibus actores armātur: nunc dicamus de exceptionibus, quibus rei vallantur. Vel aliter s. de actionibus quibus rei impugnantur: nunc de exceptionibus quibus actores repelluntur vel aliter s. de excepti. in quadā specie, id est de temporalibus præscriptionibus, nunc generaliter dicamus de præscriptionibus & exceptionibus & maximè quia exceptiones loco actionum sunt. Nam qui excipit, agere (quantùm ad onus probationis) videtur: vt ff. eod. l. j. Item quia eis defendimur, & iuuamur, vt per actiones: vt Insti. eo. in princip. Vidēdum ergò quid sit exceptio, quæ sit exceptionum diuisio, quā-
1 do, qualiter & à quibus opponantur. † Est autem sciendum quòd exceptio quandoq; ponitur largè, quādoq; ponitur strictè. Largè ponitur pro omni defēsione, quæ reo cōpetit, etiāsi nulla actori competat actio: & tunc quidam vocāt eam exceptionem facti: vt si dicat quis solue x. quæ tibi credidi. ego dico, non credisti, vel dico me soluisse, sed ego commodioribus verbis dico eam exceptionem intentionis. Item largè dicitur exceptio etiam replicatio, quæ datur creditori: vt ff. eo. l. ij. §. j. Strictè vero ponitur, & propriè pro ea defensione quæ competit reo contra actionem competentem in eum. Sic ergò dicetur exceptio, actionis exclusio, & sumitur vtraque exceptio
2 vt ff. eo. l. ij. j. responso. & §. replicationes. † Diuiduntur autem exceptiones: quia aliæ sunt perpetuæ & peremptoriæ, aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ sunt & peremptoriæ, quæ semper agentibus obstant, & rē de qua agitur perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa, & pacti cum conuenerit, ne omnino pecunia petatur. Nam si conuenerit, ne petatur intra tempus, tēporalis erit exceptio, & dilatoria: quia, finito tempore, non impeditur actor rem exequi: vt inst.
3 eod. §. appellantur. † De quibusdam tamen exceptionibus dubitatur an sint temporales, an perpetuæ, quod quidam dicunt in exceptione non numeratæ pecuniæ: quam dicūt anomalam esse. Sed ego non dico eam anomalam esse ob hoc φ sit incertum, vtrùm sit perpetua, an tēporalis, certus enim sum eam esse temporalem: extenditur enim in xxx. dies, quandoq; in biennium. Similiter etiam dico in exceptione non numeratæ dotis, cuius varia sunt tempora: vt notauimus s. de non nu. pe. & de dote cau. non num. ob hoc tamen dici potest anomala esse: quia licet aliàs, qui excipit, probet: vt ff. de probati. l. in exceptionibus hic tamen probat ille, qui petit: vt suprà de non nu. pecu. l. iij. Item dubitari potest de exceptione quadam ra-

tione futuri facti, vel accidentiæ: vt ff. de condit. inde. l. sufficit. Sed & ratione iuris dubitari potest de illa exceptione, quam quis habet, vt condemnetur in quātum facere potest. Sed mihi videtur magis eam esse temporalem: nam si soluatur, repeti non potest: vt ff. de cond. inde. nam maritus. quod fieret, si esset perpetua, cum sit fauorabilis: vt ff. de condic. inde. qui exceptionem. & bene potest esse, quòd perueniet ipse ad meliorem fortunam, vel hæres eius, vel heres hæredis, & sic in infinitum. Non enim omnes successores semper erunt egentes: nec est hoc verisimile, plerūque enim sic accidit: vt s. arbi. tut. si de
4 functus. † Item exceptionum aliæ sunt odiosæ vt Macedoniani. Aliæ fauorabiles, vt velleani. Aliæ inductæ ad rigorem iuris conseruandum, vt rei iudicatæ: vt notauimus s. de cōd. inde. vel propter causam à naturali æquitate non abhorrente: vt non numeratę pecuniæ, & metus, & doli, & rei litigiosę, & transactionis, & pactionis expressæ, vel tacitæ, & erroris, vel ignorantiæ, & præscriptionis temporalis, & ætatis, & militiæ & similium sicut quilibet in suis tractatibus potest consydera
5 re. † Item exceptionum aliæ sunt in rem, vt quæ competūt alicui, & ijs qui conueniuntur ex persona sua. Aliæ sunt in personam, vt quæ non transeunt ad alium, & quam habet quis vt condemnetur in quantum facere potest, & pacti personalis vt
6 ff. eod. l. exceptiones. † Opponuntur exceptiones dilatorię in principio litis. Probantur verò exceptiones postea quàm actor monstrauerit quod asserit: vt ff. de proba. l. exceptionē. Hoc in dilatorijs exceptionibus, quæ sunt dilatoriæ solutio-
7 nis: nam † exceptio fori quæ declinatoria est iudicij, si quidem nesciat aliquis eam sibi competere, quandocunque potest opponi etiam post sententiam, quia sententia à non suo iudice dicta, neminem tenet: vt habuimus suprà si à non competē. iudi. Si verò quis sciat eam sibi competere, debet eam opponere in principio & probare: vt infrà eodem, l. vltima. Aduocatus autem, qui prætermissam dilatoriam exceptionem posteà instat opponere, mulctatur in vnam libram auri: vt infrà eodē, l. penulti. Quod dixi in exceptione fori prætermissa ab ignorante, seruatur in exceptione falsi procuratoris: quia per eam dicitur iudicium retrò nullum fuisse, vnde et dici potest quòd
8 ante litem opponatur: vt suprà de procura. l. licet. † Perpetuæ autem & peremptoriæ exceptiones opponuntur à reo quandocunque ipse conueniatur: etiamsi per mille annos steterit actor, quòd non conuenit eum, nec enim est de potestate rei, quando conueniatur: vt ff. de doli exceptio. l. purè. §. vltimo. Et opponuntur à reo quandocunque ante sentētiam, sed non posteà: nisi in casibus specialibus vt habuimus, & notauimus
9 suprà sent. rescin. non poss. † Opponuntur exceptiones à reis, & eorum hæredibus, & fideiussoribus: nisi sint personales: vt dictum est. Non autem trāseunt ab vno fideiussore in alium: vt ff. de fideiuss. amissi. §. vltimo. Præter hæc notandum est quòd omnis exceptio sua nititur ęquitate, vt notari potest Instit. eodem titu. & hoc probat tex. in l. ij. ff. de do. met. excep. Dicitur enim in qualibet exceptione, sed quia iniquū est eum condemnari &c. & sic dicitur in vacationibus munerum: vt ff. de var. mu. l. j.

De litigiosis. *Rubrica.*

1 *Litigiosa res quæ dicatur.*
2 *Litigiosi uitium an locum habeat in rebus incorporalibus.*
3 *Litigiosam rem ementis pœna qualis olim fuerit: & qualis sit hodie pœna dantis & accipientis, nu. seq.*
5 *Litigiosam rem quibus casibus lex permittat alienare.*
6 *Litigiosa re alienata inter uiuos per actorem, quid iuris sit.*

DICTVM est suprà de exceptionibus in genere, nunc autem ponit in specie de ea exceptione, quæ propter contractum super re litigiosa initum competit. Videamus ergo, quæ res dicatur litigiosa, & quæ sit pœna ementis, vel ex alio titulo accipiētis rem litigiosam, &
1 quæ sit pœna tradētis. † Est autem res litigiosa mobilis, vel immobilis, vel se mouēs de cuius dominio causa mouetur inter petitorem & possessorem, aut per iudiciariam conuentionem, aut per preces principi oblatas, & iudici insinuatas: ac per eum aduersario interpellatoris cognitas: vt in authent. de litiga. j. responso. Quod dicitur in dominio, subaudio in quasi dominio: vt si agat quis publiciana actione. Nā ipse dominus est de iure prætorio, vnde permittitur ei rem vendicare: vt Instit. de act. §. alie. Item quod dicit causam moueri, non est intelligendum, quòd necessaria sit litis contesta. vt dicatur res litigiosa. statim enim restringit verbum cùm dicit iudiciaria conuentione, & cum subijcit de insinuatione precum.

Est ergo necessarium reo dari libellum, & insinuari petitionem, sed non exigitur litis contest. licet multi dixerint contra-
2 rium. Item † quod dicit inter petitorem, & possessorem, notat hunc titulum & pœnam litigiosi locum habere in rebus corporalibus tantùm: sicut & verba authenticorum dicunt in princi. res mobilis &c. Placen. tamen idem intellexit in incorporalibus, quòd satis dici posset per vetera iura: vt innuitur j. eodem, l. ij. & vltima. sed tamen per authen. videtur hodie cōtrarium. [Mihi tamen tutius videtur non seruari vetera iura, cùm non sint correcta.] Vbi verò agitur super re corporali hypothecaria actione, non est ideo res litigiosa: vt in authent. eod. §. ab hoc. Item & simplex interdictio rei non facit rem li
3 tigiosam: vt infrà eodem, l. j. & ff. eod. l. j. in princip. † Pœna autem ementis rem litigiosam hæc erat iure veteri: quia si petat ea rem ab eo, qui mouit litem, datur contra eum, & eius hæredem exceptio: si tamen emptor sciebat litigium cùm emit per se, nam si emit per alium, eius scientia debet considerari distinctione tamen adhibita quæ adhibetur, cùm quis emit per alium rem morbosam, vel vitiosam: vt notauimus suprà de edict. actio. Item & vbi aliquis emit ab eo, qui non patiebatur litem, subuenitur emptori: vt ff. eodē, l. j. §. primò. Si tamen cum tutore, vel curatore, vel procuratore, alicuius iudicium cœptum sit, consequens est dicere quasi cum ipso litigetur ita ad exceptionem pertinere: vt in eod. §. continetur. In casu tamen iure veteri imponitur pœna alienanti rem litigiosam, vt ecce si ille, cui fiebat controuersia rem, de qua controuersia est, in sacrum dedicauerit: punitur enim duplici pœna, quòd præstat aduersario, vt id veluti solatium habeat pro eo, quod potentiori aduersario traditum est: vt ff. eodem, l. vltim.
4 Hodie † verò & danti & accipienti aliæ imponuntur pœnæ: ille enim qui accepit emptionis vel donationis titulo, vel ex quolibet alio contractu rem litigiosam, siquidem sciebat rem litigiosam, non tantùm cogitur rem redhibere, sed etiam priuatur pretio quod necesse habet dare fisco. Nec enim cedit lucro alienantis: imò ipse tantundem de suo necesse habet fisco præstare. Si autē ille, qui accepit, ignorat rem litigiosam, redhibitio quidem rei fit omnino, & ei pretium restituitur: vel ipse ab eo liberatur. Item tertiam partem eius pretij recipere debet à vēditore, quia decepit eum. debuit enim ei manifestare rem in litem esse, & venditor aliàs duas partes necesse habebit fisco præstare. Et habebit locum hæc pœna etiam in donationibus, vt vera æstimatione facta, cùm pretij datio non
5 est rem ad alium transferens, mulctetur. † In casibus tamen reo permittit lex alienare rem litigiosam: hoc est titulo dotis, vel donationis ante nuptias vel transactionis, vel per diuisionem rerum hæreditariarum, vel per legatum: vt infrà eodem, l. vltima. authenti. tamen corrigit in legato, & præcipit vt hæres legantis perficiat litem: & siquidem vicerit rem ipsam, cuius dominus esse apparet, legatario præstet. Si autem succubuerit, nihil habebit legatarius, cùm litis euentus ei videatur relictus: ergo & liti poterit adesse, ne colludatur: vt in authen. de litigat. §. j. sed per legem Iustiniani. infrà eo. l. vlti. legatarius peragebat litem. [Per legem autem veterem ante Iustinianum hæres tantum peragebat litem.] Sed legatarius habebit litis æstimationem, quicquid acciderit de causa: vt infrà eodem, l. quicunque. Nec distinguitur in prædicta authentic.
6 an legauerit actor, vel reus rem litigiosam. [† Quid autem iuris erit actore aliquo titu. alienante rem litigiosam inter viuos? & certè rei redhibitio indistinctè facienda est, & lis peragenda: quasi nihil actum sit: vt infrà eodem, l. ij. & puto quòd eadem pœna locum habet actore alienante quæ locum habet

reo

reo alienante, de quo suprà plenè dictum est. Illud certum est, quòd cùm (secundum me) locum habeat iste titulus in rebus corporalibus tantùm, non potest opponi, quod aliàs habuimus s. ne liceat potentioribus. l. vlti. scilicet actionem amitti, quæ ceditur potentiori. Ille enim titulus locum habet in corporalibus tantùm.

De contrahenda, & committenda stipulatione. *Rubrica.*

1 ☞ *Stipulatio quid sit, & unde dicatur.*
2 *Stipulatio per quæ uerba contrahatur. & nu. 4.*
3 *Verborum obligatio quid sit.*
5 *stipulationem non aliter ualere, nisi præcedat interrogatio, & sequatur responsio.*
6 *Responsionem incontinenti esse faciendam in stipulatione, quomodo sit intelligendum atque inibi quomodo sit facienda responsio, ut stipulatio ualeat.*
7 *Stipulationem non aliter ualere, quam si respondeatur præcisè sine uoluntatis suspensione.*
8 *Stipulatio inter quas personas contrahi poßit.*
9 *Stipulationum aliam esse puram, aliam in diem, aliam conditionalem.*
10 *Stipulatio pura quando committatur.*
11 *Obligatio pura quibus casibus habeat dilationem ex sua natura.*
12 *Stipulatio, insulam fieri, quando committatur.*
13 *Stipulatio in diem quando committatur.*
14 *Promittens generaliter se calendis daturum, non specificatis calendis, quando teneatur dare.*
15 *Stipulatus sibi dari certarum nundinarum diebus, quando poßit agere.*
16 *Promittens se daturum hoc anno, quando poßit conueniri: & quando is, qui promisit annuum.*
17 *Stipulationes plures an dici debeant, ubi quid promissum est in singulos annos, an uerò sit una, & quid in legato annuo.*
18 *Stipulatio conditionalis quando committatur.*
19 *Legatum ab hærede relictum, si quid non dederit hæres, uel si quid non fecerit legatarius, quando peti poßit.*
20 *Stipulatio, quæ habet diem & conditionem: quando committatur.*
21 *Stipulationem conceptam sub conditione, quæ omnino extitura est, haberi pro pura, quatenus uerum sit.*
22 *Stipulatio, in qua adiicitur conditio de præsenti, uel de præterito, aut statim infirmatur, aut omnino non differtur.*
23 *stipulationum alias esse iudiciales, alias prætorias, alias conuentionales, alias communes.*
24 *Stipulationes iudiciales, quæ dicantur.*
25 *Stipulationes prætoriæ, quæ sint.*
26 *Stipulationes conuentionales, quæ dicantur.*
27 *Stipulationes communes, quæ dicantur.*
28 *Stipulatio interposita super cautione de rato, quare dicatur communis.*
29 *Stipulationes, quæ in dando consistũt, quando recipiant diuisionem, & quãdo non.*
30 *Stipulationes quæ in faciendo consistunt, non recipere diuisionem.*
31 *Facta cuiusmodi recipiunt diuisionem.*
32 *Actiones cuiusmodi nascantur ex stipulatione.*

EXPEDIVIMVS de exceptionibus, quæ adiuuant reos: restat, vt loquamur de solutionibus quæ prorsus liberant. Et quia soluitur duobus modis naturaliter, scilicet per numerationem, & non naturaliter, vt per nouationem, dicamus de nouationibus. Et quia nouatio & delegatio fiũt per stipulationem, ponamus de contrahenda & cõmittenda stipulatione. Et quia stipulatio quandoq; simul contrahitur & committitur, quandoq; contrahitur tantùm, sed cõmittitur dudum posteà, & quandoq; etiam nunquam cõmittitur: putà deficiente conditione: audiamus de contrahenda & cõmittenda stipulatione. Videamus itaque quid sit stipulatio, vnde dicatur, qualiter contrahatur, inter quas personas, qualiter distinguatur, quando committatur, qualiter commissa purgetur, & quę
1 actiones proficiscantur ex stipulatione. † Stipulatio est verborum conceptio quibus is qui interrogatur daturum, facturúmve se id quod interrogatus est spondet: vt ff. eo. l. v. §. stipulatio. Et dicta est stipulatio à stipulo, quod est firmũ: & deriuatur à stipite: vt Instit. eo. in prin. titu. Et no. quòd ipsa verborum conceptio sumit nomen à digniore parte sui: hoc est, à stipulatione, quæ ponitur pro interrogatione: vt Institut. quibus modis obli. tol. §. adeò. & hæc est eius propria significatio. quãdoque tamen dicitur stipulatus ille qui promittit stipulationẽ passiuè, scilicet: vt ff. de condi. inde bi. l. si non sortem. §. vltimo.
2 Et not. quòd stipulatio † contrahitur per verba futuri temporis tantùm, sic enim dicitur, daturum, facturum. Si ergo verba præsentis temporis ponantur, nulla erit stipulatio: vt si dicat, promittis, quòd das? vel promittis, quod do? Sed excipitur in quibusdã stipulationibus. vt in stipulationibus iudicio sisti. lex enim interpretatur eum promittere se daturum interesse, si id non egerit, vt ille stet: vt ff. eod. l. quoties quis. Et idem in ædilitia stipulatione, cũ promitto animal esse, bibere, vt oportet: vt ff. de euictio. l. si ita quis. & fortè est hoc, quia verba infinitiui modi nedum præsens, sed etiam futurum respiciũt tempus. vnde dicũtur infinitiua: quia omnia indefinitè respiciunt tẽpora. nã & cõpetẽter diceretur volui comedere, volo come-
3 dere, volã comedere. Sic ergo rectè definiť stipulatio. † Quid autem est verborum obligatio? dicunt quidã idem. vel (quod verius est) obligatio non est ipsa verborum conceptio, sed ex
4 tali verborũ conceptione nascitur. † Contrahebatur [olim] stipulatio per talia verba, spondes? spondeo. promittis? promitto dabis? dabo, facies? faciam, fideiubes? fideiubeo. Hodie autem & sine solennibus, vel directis verbis, sed quibuscunque consensu contrahentiũ compositæ sunt: vtriusque consonante intellectu suam habent legibus cognitæ stipulationes firmitatem: vt Institu. eod. §. in hac re. & C. eo. l. omnes. Contrahitur stipulatio in Gręca lingua, Latina, Aphricana, Assyria, & qualibet alia. imò & si Latinè fiat interrogatio, & respondeatur Græcè, vel è conuerso tenet stipulatio, ita tamen vt vterque linguam alterius intelligat, siue per se, siue per verum interpre
5 tem: vt ff. eod. l. j. §. vlti. & Insti. eod. §. vtrum autem. † Illud certum est, quòd in stipulatione necessaria est interrogatio & responsio, & ideo neque mutus, neque surdus, neque infans stipulationem contrahere possunt, nec absens quidem: quoniam exaudire se inuicem debent, qui contrahunt: vt ff. eod. l. j. primo responso. Si ergo ille, qui debuit respondere non respondeat verbis, sed sine verbis annuit capite, vel humeris: nec ciuiliter, nec naturaliter obligatur, nec fideiussor pro eo tenetur: nisi fortè hoc actum sit, vt saltẽ pactionis iure obligetur. Sed si respondeat quidni? id est, cur non? valet stipulatio: vt ff. eod. l. j. § si quis ita. & ff. de acceptilationib. l. an inutilis. j. responso.
6 Item † responsio facienda est incontinenti, nullo actu alieno interueniente. modicum enim interuallum, vel aliquod momentum naturæ, potest interuenire quod contrarium obligationi non sit: vt ff. eod. l. j. & §. qui præses. l. continuus. primo responso. & de duobus reis stipu. l. duos. §. vltimo. Item nec uitiat responsionem appositio inutilium. Quid enim si ita respõdeas stipulanti stichum, arma virumq; cano, spondeo? valet sti
7 pulatio: vt ff. eod. l. j quæ extrinsecus. † Item responsio fieri debet præcisè sine suspensione voluntatis. Si enim ita respondeas, promitto, si voluero: nulla est stipulatio. Idemq; puto & si dicas, promitto cùm volam. Hoc enim verbum volam, habet tractum, & variandi dat potestatem, Secus si dicat, cùm voluero. Tunc enim stipulatio tenet: si tamen antequam moriatur constituit se velle dare: vt ff. eod. l. centesimis. §. vlti. & l. si quis stipulatus. & de actio. & obliga. l. sub hac conditione. Futurũ enim subiunctiui modi formatur à pręterito quod est certum. Vnde & conditiones de præterito non suspendunt obligationes: vt Institut. eod. §. conditiones. Futurum autem indicatiui formatur à tempore præsenti, id est, volo quod confusum tempus est, & habet se ad futurum, & respicit præteritum. Vnde licet ei variare quandocunq; ante litem contestatam, vt in præ
8 dicta l. si quis. † Contrahitur stipulatio inter eas personas, quæ aliàs possunt obligari de quibus personis diximus suprà de pact. Sed & dicemus infrà de inuti. stipula. qualiter ratione
9 personarum dicatur inutilis stipulatio. † Stipulatio. autem diuiditur pluribus modis. Nam alia est pura, alia in diem, alia conditionalis. Pura est in qua nulla dies, vel conditio apponitur. In diem, cùm dies apponitur certa vel incerta. duntamen certum est eam venturam. vel si in diem mortis meæ tibi promitto me daturum, vel facturum, vel pridie quàm moriar, vel posteaquàm mortuus ero: vt ĵ. eod. l. scrupulosam. & infrà eo. l. vltima. Olim tamen quod erat in facto, non poterat conferri in tempus mortis: vt ff. eod. l. centesimis. §. id autem. sed hodie contrarium est: vt dixi. Vel illud est intelligendum in eo facto, quod non poterat adimpleri per alium: vt vxorem duce-

re.& idem in ſimilibus argu.ſuprà de caduc.toll.l.vnica. §.ne
autem. Conditionalis eſt cùm conditio apponitur de futu-
ro,quæ habeat ſe ad vtrumlibet.Illa enim propriè cõditio eſt:
10 vt ff.ſi cert.pet.l.itaq;. † Committitur autem pura ſtipula-
a tio [a] ſtatim cùm contracta eſt: vnde dicitur ſtatim cedere, &
venire dies eiusvt ff.de verbo.ſignific.l.cedere.& ff.eo.l. eum
11 qui.§.vlti. † Aliquo tamẽ,interuallo debet creditor expecta-
re,ne veniat cum ſacco paratus: imò debet tantum temporis
præterire,quo traditio fieri poſsit:vt Inſt.eo.§.omnis.& de inu
til.ſtipul.§.vltimo.& ff.de ſolut.quod dicimus. Sed & ſpecia-
le eſt in conſtituta pecunia, vt inſit modicum tempus, ſcilicet
x.dierum,vt differat petitionem creditorum:vt ff.de conſtitu.
12 pecu.l.promiſſor.§.vlti. Hoc verum,niſi † re ipſa inſit dilatio,
vel tempus,vel locus:veluti ſi promiſeris,quod in vtero eſt,aut
fructus futuros,aut domum ædificari: tunc enim incipit actio
cùm ea per rerum naturam poſſunt præſtari. Ita & ſi operas à
liberto ſtipuler:non autem dies earum cedit, quando indictæ
fuerunt,nec ſint præſtitæ. Sic qui Carthagine dari ſtipulatur,
cùm Romæ ſit, tacitè complecti videtur tempus quo Cartha-
ginem peruenire poteſt:vt ff.eod.l.interdum. & magis eſt, vt
tota ea res ad virum bonum,id eſt,ad iudicem remittatur, qui
æſtimet quanto tempore quilibet paterfamil.conficere poſsit,
quod ſe facturum promiſit is, qui Epheſi ſe daturũ promiſit:
neq; duplomate diebus ac noctibus, & omni tempeſtate con-
tempta ita cõtinuare cogatur: neq; tam delicate progredi de-
beat,vt repræhenſione dignus appareat:ſed habita ratione tẽ-
poris,ætatis,ſexus,valetudinis,cũ id agat,vt & maturè perue-
niat,id eſt,eodem tempore,quo plerique eiuſdem conditionis
homines ſolent peruenire,eoq; tranſacto, quãuis Romæ remã
ſerit, nec poſsit Epheſi pecuniam dare, nihilominus ei rectè
condicetur, vel quia per ipſum ſteterit, quominus Epheſi da-
ret, vel quoniam per alium Epheſi dare poteſt, vel quia vbiq;
poteſt ſoluere. Nam & quod in diem debetur,ante diem ſolui
poteſt,licet non poſsit peti. Quòd ſi duplomate vſus,aut fe-
lici nauigatione maturius quàm quiſq; peruenerit Epheſum:
confeſtim eſt obligatus:quia in eo quidem tempore, & facto,
quod finitum eſt,nullus eſt coniecturæ locus:vt ff.eod.l.conti-
nuus.§.cùm ita. Item cùm promiſerit aliquis ſe facturũ, putà
inſulam:non vtiq; conquiſitis vndiq; fabris, & plurimis ope-
rariis adhibitis debet feſtinare, nec rurſus vno aut altero con-
tentus eſſe debet, ſed modus eſt adhibendus ſecundum ratio-
nem diligentis ædificatoris.Item hoc intelligo cùm id expreſ-
ſum eſt,ne per ſe ſolum faceret.Item ſi non inchoetur opus, id
tamẽ æſtimetur,quòd nullo interuallo effici poſsit, trãſactoq;
tempore quo inſulam cõſummare potuerit, ſi poſteà efficitur,
liberetur reus:ſicut liberatur,qui ſe daturũ ſpopondit,ſi quan-
doque tradiderit:vt ff.eod.l.continuus.§.item qui inſulam. &
l.ſtipulationes.§.vltimo.& l. ſi ita ſtipulatus eſſem. Hinc eſt,
quòd ſi aliqua pars inſulę ſit facta,deinde incendio culpâ pro-
miſſoris conſumpta ſit, integrum tempus debet dari ad inſulã
iterum faciendam:vt ff.eo.l.& ideo.hoc verum,ſi faciat ante li
tem conte.& antequàm interſit actoris:vt ff.eo.l.ſi inſulam. Si
13 verò † in diem ſit promiſſum,antequàm dies veniat,non dici-
tur venire dies:quia ante diem non poteſt peti, ſed dicitur ce-
dere,quia ſtatim eſt obligatio contracta:vt ff.de verbo.ſignifi.
l.cedere.Imò nec eodem die in quo ſtipulatio concepta eſt,po-
teſt peti:quia totus dies arbitrio ſoluentis debet tribui:neque
enim certum eſt eo die,in quem promiſſum eſt datum nõ eſſe,
priuſquàm is prætereat:vt Inſtit.eod. §.id autem. hoc verum,
niſi præſens dies ſit appoſita:nam etiam eo die poteſt peti pe-
cunia, nec enim dies cauſa differendæ actionis videtur inſer-
ta,ſed vt præſens oſtendatur eſſe reſponſum:vt ff. eod. l. liber
homo.§.decem. Quid autẽ ſi adiiciatur in ſtipulatione dies
b Calendarũ [b], vel anni, vel nonarum. Siquidem † diſtingat
14 aliquis de primis,vel ſecundis, vel tertiis, nulla eſt dubitatio.
Alioquin ad proximas Calendas relatio erit facienda:vt ff.eo.
l.eum qui Calendis. Nec poterit peti,niſi elapſis Calendis.
15 Nam † & qui ſtipulatur certarum nundinarum diebus,non
niſi præteritis nundinis, agere poteſt.vt ff.eo.l.eum qui certa-
rum.Nec videtur diſtinguendum,an promittat quis in Calen
dis,vel ante Calendas,in foro,vel ante forum:vt ff.eo.qui ante
16 Calendas.& l.eũ qui.§.qui ita.& l.qui hoc anno.Et eſt † diffe
rentia, vtrum hoc anno promittatur:tunc enim non, niſi præ-
terito anno cõmittitur:vt dictum eſt. An annũ:quia tunc cõ-
mittitur in initio cuiuſcunque anni:vt ſ. quando dies leg. ced.
l.j.& ff.quando dies leg.ced.l.nec ſemel. Quidam tamen di-
cunt aliud in legatis, aliud in ſtipulationibus: ſed certè etiam
in legatis cùm in aliquod tempus eſt relictum legatũ non po-
teſt agi:niſi eo præterito:vt ff.de condi.& demon.l.ſi in annos.
Sed ſecus, vbi relinquitur in annos, vel ſingulis annis: vt di-
ctum eſt. Idem eſt ergo in ſtipulatione.& primi anni ſtipula-
tio eſt pura,ſequentium verò in diem. Idem eſt & ſi promiſe-
ro tibi quoad vixeris. Nec obſtat, quod dicitur eam pro pura
haberi:vt Inſtit.eod.§.at ſi ita.ponitur enim abnegatiuè, id eſt,
non ſub conditione,vel pura eſt reſpectu primi anni, vt dictũ
17 eſt. † An autem plures ſint ſtipulationes,vbi ſingulis annis
promiſſum eſt,quæritur? Sed certè ſtipulatio eſt vna,ſed lega-
ta videntur eſſe plura;vt infrà de dona.cauſa mort.l.ſenatus.§.
vltimo. Et dicunt quidam ſtipulationem eſſe vnam, propter
vnam conceptionem verborũ:plures verò ſunt propter plures
ſolutiones, & propter plures actiones ex ea competẽtes:vt ff.
de verbo.obliga.l.pluribus.§.j. Sed certè & in legatis eſt vna
conceptio verborum; imò alia ratione dicitur vna ſtipulatio:
quia vna tantùm actio naſcitur ex ea. Nec obſtat,quod dici-
tur in l.illa,pluribus.quia ibi refertur opinio Pauli & Vari:nõ
autem pro certo ſic aſſerit eſſe, vel ibi facta fuit annorum con-
numeratio ita,ſcilicet annua,bima,trima die:vnde plures ſunt
ſtipulationes, ſicut & cùm plures res exprimuntur in ea: vt ff.
eo.l.quod dicitur. Poteſt & alia ratione dici vna ſtipulatio.
quia ſemel tantùm inſpicitur conditio ſtipulantis,id eſt, tem-
pore ſtipulationis,an ſibi poſsit acquirere: vnde ſi filiusfamil.
ſit,nihil omnino eſt habiturus,ſi tẽpore ſtipulationis ſit in po-
teſtate:vt ff.eo.l.ſi filius.Sed in legatis,ſingulis annis cedit dies
legati, & inſpicitur conditio legatarij,& plures ſunt actiones:
vt ff.quando dies lega.ced. cùm in annos. & alia l. cùm in an-
18 nos.ff.de annu.leg. Si verò † ſub conditione promiſſum eſt,
ſiquidem ſit de futuro,& quæ habet ſe ad vtrumlibet,neq; ce-
dit,neque venit dies eius:niſi ea exiſtente: vt ff. de verborum
ſignifica.cedere.& ex ea tantùm ſpęs eſt debitum: in eámque
ſpem ipſam tranſmittimus:ſi priuſquam conditio exiſtat, mo-
riamur:vt Inſtitu.eo.§.ex conditionali.hoc,ſi pendebat condi-
tio ex inſidiis fortunæ.Idem eſt, ſi pendebat ex facto alicuius:
ſed tamen cõditio eſt in faciendo,vel in dando. Si autem pro-
miſeris mihi ſub conditione,quę eſt in non faciendo,vel in nõ
dando aliquo à te:diſtingue, vtrum hanc ſtipulationem condi
tionalem præcedat alia pactio, an non. Si præcedat eam alia
pactio,& efficax, ex qua poteſt agi ſecunda conditionalis cõ-
mittitur:cùm potuit facere, & non fecit. Si autem prima pa-
ctio non erat efficax,imò inducebat naturalem obligationem
tantùm ſecunda ſtipulatio conditionalis cõmittitur à lite con-
teſtata tantùm:vt j.eod.l.nuda. & ff.eod.ita ſtipulatus. Si autẽ
hanc ſtipulationem conditionalẽ nulla omnino præcedat pa-
ctio, id eſt, ipſa non committitur: niſi cùm promiſſor deſierit
poſſe facere,vel dare:vt ff.eo.l.ita ſtipulatus. Sed excipitur in
caſu propter perplexitatem ſtipulationis,quàm duo fecerunt
ſeparatim ſtipulantes ab vno:vt ff.eod.l.ſi Titius. In implici-
tis,regulæ legiſtarum, ſicut & dialecticorum deficiunt. Item
excipitur in fideiuſſore,qui ita promiſit,ſi reus non ſoluerit,te-
netur enim cùm reus appellatus non ſoluerit:nec expectatur,
quòd reus deſinat poſſe ſoluere:vt ff.de fideiuſſ.l.fideiuſſor. §.
vlti. Sed fortè illud eſt, quia promiſsionem fideiuſſoris præ-
ceſsit pactio rei,quam lex habet pro eodem,ac ſi facta eſſet cũ
19 fideiuſſore. † Item in teſtamentis contrarium eſt. Nam ſi di-
cat teſtator,ſi penum nõ dederit hæres,centum dato.ſtatim te-
netur ad centum,cùm potuit dare penum, & non dedit:ſiue le-
gatur penus,ſiue non: vt ff.eod.l.ita.& ad legem Falcid.l. j.§.
item ſi. Item & cùm legatur alicui libertas, ſi non aſcende-
rit Capitolium,competit libertas,ſic cùm primùm potuerit a-
ſcendere,& non aſcendit:vt ff.de manumiſſ.teſta.libertas. §.j.
20 † Vbi autem in ſtipulatione non ſolùm conditio, ſed dies
apponitur,licet ex euentu conditionis ante diem videatur cõ-
mitti. Obſtat tamen exceptio,ſi agatur ante diem, vt ecce ſti-
pulor

pulor à te decem si Calendis Stichum non dederis. & moritur
Stichus ante Calendas, cōmittitur statim stipulatio: quia cer-
tum est Stichū non posse dare Calendis. sed tamen obstat ex-
ceptio: quia nondum venit dies in quem collata erat stipula-
tio: vt ff. eod. l. nulla. Nec obstat, quod dicitur ff. eod. l. hoc iure.
non ante peti quicquam posse, quàm exploratum sit ante eum
diem in Italiam Titium venire non posse. Verum est enim,
quòd anteà non petitur, sed & non petitur tunc. imò oportet
expectare diem. Vel dic, quòd statim cùm exploratum est Ti
tium venire non posse, potest peti mero iure in eo, quòd statim
est exploratum: conditionalis enim erat stipulatio: sed obstat
exceptio de æquitate, quia stipulatio continebat diem. In
purgatione autem moræ adhibita in promissione, quæ fit per
obligationē, tres opiniones feruntur. Sed & in commissione
tres aliæ: vt notauimus s. de pactis. l. si pacto. Sed in commis-
sione illa præcipua est, & melior, quam suprà notauimus.
21 † Vbi autem stipulor sub conditione, quæ est omnino exti-
tura, stipulatio habetur pro pura: vt ff. de noua. si pupillus. §. si
sub conditione. quod tamen intelligo dictum per abnegatio-
nem, id est, non sub conditione. Constat enim, quia pura non
est: vtpote cùm differatur exactio. Nam & cùm stipulor, si
morieris, differtur exactio: vt ff. de iure dotiū. l. Iulianus. hoc, si
certum est conditionem extituram: sed ignoratur quando. Si
autem à principio certum est conditionem deficere non posse
ipsa natura declarante, statim ante euentū conditionis, agi po-
test ex stipulatione: vt si promiseris mihi centum, si cœlum di-
22 gito non tetigero: vt ff. eo. l. nulla. † Vbi autem conditio ap-
ponitur in stipulatione de præsenti, vel de præterito, aut sta-
tim obligatio est nulla, & infirma. Aut omnino non differtur.
veluti, si Titius consul fuit, vel si Mæuius viuit dare spondes?
Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio. Si nautē ita se ha-
bet, statim valet: quæ enim per rerum naturam certa sunt, non
morantur obligationes. licet apud nos incerta sint: vt Insti. eo.
23 §. conditiones. † Fit alia diuisio stipulationum: quia aliæ
sunt iudiciales, aliæ prætoriæ, alię conuentionales, aliæ cōmu-
24 nes: vt ff. eod. l. stipulationum. & Instit. de diui. stipu. † Iu-
diciales sunt, quæ iudicis officio interponuntur: quod intelli-
go, cùm ob hoc ipsum principaliter non est aditus, sed ex inci-
denti iubet cautionem præstari: vt ecce agebatur apud eū rei
vendicatione, & re vsucapta post litem contestatam à reo iu-
bet caueri quòd non pignorauerit, vel non manumiserit: vt ff.
de rei vendica. si post. Vel agebatur apud eum pignoratitia
actione, & creditorem iubet cauere de dolo: vt ff. de pignorat.
actione. l. creditor. his enim casibus principaliter agebatur ad
restitutionem rei per rei vendicationem, vel per pignoratitiā.
& ex consequentia quadam iudicis officium ad interponen-
25 dam cautionem intercedit. † Prætoriæ autem sunt, quando
ob hoc ipsum iudex aditur principaliter, vt caueatur: vt ecce
petit legatarius sibi de legato præstando: vel petit vicinus sibi
caueri de damno infecto ab eo, cuius domus minatur sibi rui-
nam: vt suprà vt in possess. leg. l. prima. & ff. de damno infecto.
l. prætor ait. §. eum. & l. dies. §. hoc autem. Sic & in ædilitiis
actionibus, quæ prætoriæ sunt agit emptor contra venditorē,
vt caueat de vitiis & morbis: vt ff. de ædilitio edicto. l. itaque.
26 † Conuentionales autem sunt, quæ quandocunq; ex con-
uentione alicuius interponuntur. vbicunque enim & in qua-
cunq; re contractus tenere potest, & stipulatio interposita te-
nebit regulariter: vt Institu. de diui. stipula. §. conuentionales.
Regulariter ideo dixi, quia liberi hominis & rei sacræ em-
ptio tenet inter ignorantes. non ita in stipulatione: vt Institu.
27 de inutil. stipul. in princi. titu. † Communes autem dicun-
tur cautiones, quæ quandoq; præstantur adito iudice ob hoc
ipsum principaliter. quandoque ex consequentia, sicut in stipu
latione rem pupilli saluam fore reperitur. Si enim tutorem le-
gitimum habeam, ob hoc ipsum aditur prætor, vt iubeat ca-
ueri: vt Institu. de satisdat. tut. in princip. quòd si tutorem non
habeo, peto tutorem. Is q; iudicis officio satisdabit, si sine inqui
sitione sit datus. Idem accidit, & cùm plures sint tutores testa-
mentarij: nec enim vnus præcisè sibi caueri postulare potest.
Vnde in his duobus vltimis casibus ex consequentia, in pri-
mo verò principaliter interponitur: vt Institu. de satisda. tut. §.
28 item ex inquisitione. & §. sed & si ex testamēto. Similiter † &
cautio de rato dicitur communis: quod quidam intelligunt: vt
ideo dicatur communis: quia plerunque à procuratore acto-
ris, sed & quandoque à procuratore rei interponitur: vt nota-
uimus suprà de procuratorib. vel dicas quòd ideo dicitur cō-
munis: quia quandoque conuentionalis est: sicut dicit lex: vt
ff. rem ratam haberi. l. interdum. quandoque etiam iudicialis
est: quia iudicis officio interponitur procuratore actoris agen
te: quia aliter res expediri non potest. Illud notandū est, quòd
prætorias stipulationes induxit prætor mortuus. sed iudi-
ciales inuentæ sunt ab aliis viris prudentibus. Fit & alia diui-
sio stipulationum: quia aliæ sunt in dando, aliæ sunt in facien-
29 do. & certè † generale est in stipulationibus, quæ sunt in dan
do, vt secundum naturam earum recipiant diuisionem, id est,
vt quis pro parte dando liberetur pro parte. & hæredes pro-
missoris teneantur pro hæreditariis portionibus. sed tamen
vbi est in dando aliquid quod est in genere, nisi totum detur,
non contingit liberatio: vt ecce debes mihi hominem in ge-
nere, & dedisti mihi partem Stichi: non est satisfactum stipu-
lationi, & ideo vel repeti quod solutum est potest, aut in pen-
denti est, quod factum est: vt si in eodem homine soluatur reli-
qua pars, & prima videantur soluta debita. Secus, si in alio
homine fieret solutio partis. Idemq; est vbi promisisti Stichū,
aut Pamphilum, & vnam partem soluisti. Si quis tamen vel-
let dicere parte soluta liberationem cōtingere pro parte, quā-
tum ad præsens tempus: satis dici potest argument. ff. de ac-
ceptilatio. l. qui hominem. Dicit tamen lex in pendenti esse
propter fictionem futuri temporis. Nam si posteà alius ho-
mo solueretur, pars in Sticho soluta repeterē, vt indebita: quia
fingeretur, nec fuisse debita soluta. Secus si in eodem Sticho
reliquæ partis fieret solutio. hæc enim posterior solutio com-
probaret, & confirmaret primam: & declararet eam legitimè
factam: vt ff. eodem titulo. l. secunda. & de condictio. indebi. l.
30 si non forte. §. vltimo. At è conuerso † stipulationū quæ sunt
in faciendo ea est natura vt diuisionem non recipiant: & ideo
promissor pro parte faciendo non liberatur pro parte: & hæ-
redes promissoris omnes, vel singuli tenentur insolidum: &
potest dari exemplum in omnibus seruitutibus præterquàm
in vsufructu. qui solus recipit diuisionem inter omnes alias
seruitutes: vt ff. ad legem Falcidiam. l. prima. §. si vsusfruct. &
l. is qui quadringenta. §. quædam. Quod dixi in aliis serui-
tutibus, seruandum est, & vbi aliquid faciendum stipulatus
sum: puta fundum tradi, vel fodi, vel insulam fabricari, vel
operas, vel aliquid simile. Horum enim diuisio corrumpit
stipulationem: si tamen (quia non est factum in totum quod
debuit fieri) velit quis agere ex stipulatione ad interesse, hæc
actio, quæ proponitur ad interesse recipit diuisionem: vt ff.
eodem, l. secunda. & lege, stipulationes non diuiduntur.
31 † Nec est prætermittendum, quòd quædam talia facta
sunt, quæ recipiunt diuisionem: vt si quis promiserit se am-
plius non acturum, vel petiturum: vel si promiserit Titium
hæredemq; eius ratum habiturum: vt ff. eodem, l. eadem. §.
Cato. Item & stipulatio operarum dicitur esse diuidua: quia
inter hæredes promissoris fit diuisio pro numero, non pro par
tibus singularum operarum: vt ff. eodem, l. in stipulationibus.
§. operarum. & de operis libert. l. libertus qui post. Nec ob-
stat, quod dicitur in eadem l. si quando. partem operæ posse
peti: sic enim est intelligendum partem æstimationis operę: vt
32 in prædicta l. stipulationes non diuiduntur. † Ex stipula-
tione autem hæ nascuntur actiones, scilicet, condictio certi, &
actio ex stipulatu distinctione illa subiecta, quòd stipula-
tionum aliæ certæ, aliæ incertæ: quod dic, vt notaui suprà, si
certum petatur. in principio. vsque ad illum §. est condictio
triticaria.

a ADNOTATIO. ¶ Pura stipulatio. De ista stipulatione, vide per Bar
tol. in l. Stichum. §. stipulatio. ff. de verborum obligatio. & in l. si seruus com
munis Mæuij. §. fina. ff. de stipulatio. seruo. multa per domi. Alexand. in l. qui
hoc anno. ff. de verbo. obligatio. vbi habes pulcherrimum casum.

b ¶ Dies calendarum. Ad istam materiā vide Bar. Bal. do. Alexand. & docto.
in l. qui ante. ff. de verb. obligatio. & in l. ij. §. creditum. ff. si cer. pet. vbi de ista
stipulationis specie habes multa pulchra.

De inutilibus stipulationibus. **Rubrica.**

HIC (vt puto) alia innuitur diuisio stipulationum: quia aliæ sunt vtiles, & aliæ inutiles: & suprà de vtilibus dictum est, nunc autem ponit de inutilibus. Vel potest dici, quod etiam hic tractat de vtilibus: ponit etiam de inutilibus tantùm: vt per hoc appareat cæteras esse vtiles. Hæ autem dicuntur inutiles non vt quandoque, id est, nullam afferentes vtilitatem: sed quia vitiosæ sunt, & cõtra ius interpositę. Vnde videndum quot modis dicantur inutiles. Et
1 † in primis ratione personarum, scilicet stipulantium. Item promittentium. Item ratione rerum: vt nomine rei intelligas omne quod deducitur in stipulationem. Item ratione absentiæ, & ratione dissensus, & ratione ineptæ conceptionis. De singulis videndum, & de mista consideratione personarũ adin
2 uicem. Item rerum & personarum. † Est ergo sciendum, quòd furiosus stipulari non potest: sic nec aliquem contractum alium celebrare: vt ff. de regu. iur. l. in negotiis. Idem est & in infante: vt ff. de verbo. obligatio. l. mulier. Si autem aliquis maior est infante, etiamsi eius ætatis sit, vt non intelligat, tamen propter vtilitatem receptũ est eum stipulari rectè posse: vt ff. rem pupilli saluam fore. l. seruum pupilli. & Institu. eo. §. pupillus. Item mutus & surdus non stipulabuntur, quia sti-
3 pulantem loqui, & audire oportet. Ratione † promittentiũ iisdem modis, eo saluo, vt pupillus maior infante, siquidem cũ tutoris authoritate promittat ciuiliter & naturaliter obligatur. Si autem promittat sine tutore, siquidem promittit suo tutori, nec naturaliter obligatur: si alij, naturaliter tantũ erit obligatus. semper tamen cum quocunq; contrahat ciuiliter & naturaliter obligatur inquantum erit locupletior: vt ff. de autho.
4 præstã. l. j. & l. impuberes. & de nouatio. l. j. in fi. Quod † dixi in pupillo, etiam de adulto serua, si curatorẽ habeat: alioquin tenet stipulatio, licet posset peti restitutio: vt suprà de in integ. restitu. l. si curatorem. Surdus quoq;, & mutus promittere non possunt: vt Instit. eo. §. mutum. quod est intelligendum de eo, qui omnino non exaudit, nõ de eo, qui tardius exaudit, vt ibi-
5 dem dicitur. † Item nulla est stipulatio ratione rerum, quæ nec fuerunt, nec sunt, nec erunt: vt si stipuler hyppocentaurũ, vel hyrcoceruum, quæ esse non possunt: vt Inst. eo. in prin. nũquam enim animal visum est de equa & tauro, vel de taura & equo nasci. Item si fuerunt, & sunt res, sed impossibile est eas dari: vt si quis Solem vel Lunã stipuletur. Vel etiã difficile est omnino, quòd repræsentat impossibilitatem: vt si stipulor aureos montes: vt ff. de re iudic. l. impossibilium. & de statu lib. l. cũ hæres. §. j. Item & si fuerunt res, si tamen nõ sunt, stipulatio est nulla: nisi mortẽ præcesserit mora: vt ff. eo. l. inter stipulantẽ. §. pe. Item & si res sunt, sed tamen à cõmercio hominũ sunt exẽptę, nulla est stipulatio: vt si stipulor rem sacrã, vel religiosam: vel liberum hominẽ: adeò vt si stipuler rem sacrã, vel religiosam, cũ erit profana: liberum hominẽ cùm erit seruus: nulla sit stipulatio: nec enim fas est huiusmodi casus expectare: imò & si stipuler rem profanã, & fiat posteà religiosa, dissoluitur stipulatio. Idem & si stipuler seruum, & posteà fiat liber: nec reuocantur istæ res in obligationem: nisi rursus aliqua res sacra cœperit esse profana, & liber effectus sit seruus; quoniã quidem vna & eadẽ causa liberandi & obligãdi esset. quod autem dari nõ possit, aut dari possit: vt ff. eod. l. inter stipulantẽ. §. sacram. & Insti. eo. j. respon. & ff. de contrahen. emp. l. si in em-
6 ptione. §. liberum. † Vbi verò rei cõmercium est in cõmuni, sed mihi non est: siquidem sit rei cõmercium stipulanti, sed nõ promittenti, tenet stipulatio. Si autẽ sit promittenti, & nõ stipulanti, stipulatio est nulla: vt ff. eo. l. multũ interest. Si verò stipuler rem, quæ nõ est, nec fuit, sed futura speratur: vt partus & fructus futuros, stipulatio tenet, ita tamẽ vt debeã expectare, donec nascantur. & si natũ sine culpa promissoris consumptũ sit, rursus debeã expectare, donec iterũ nascatur, & dari possit: & per hasvices, aut valiturã [aut cessaturã] stipulationẽ: vt ff. e.
7 l. inter. §. sacrã. ibi, pro quo & illud &c. † Item nulla est stipulatio ratione absentiæ: vt Insti. eo. §. item verborũ. & dicuntur hic absentes, qui vocem suam inuicẽ exaudire nõ possunt. Aliter dicuntur quandoq; absentes in præscriptione vicennali, qui non habent in eadem prouincia domiciliũ: vt diximus
8 s. de præscript. long. tem. l. fi. † Item nulla est stipulatio ratione dissensus: quod est intelligendũ, si constat stipulantẽ, & promittentem dissensisse. Si verò dubitatur, de quo senserint, siquidem stipulatio potest valere secundũ vtriusq; intellectũ, datur electio promittenti: vt ff. de verb. obli. l. inter. §. si Stichũ. & l. stipulatio ista. & §. in stipulationibus. & l. qui ex pluribus. & de reb. dub. l. vbi. Quod enim dicitur ff. de leg. j. apud Iulianum. §. scio. debere minorem præstari, ad idem intendit. nam minorem exaudio, quem dare vult: vt Instit. de act. §. huic autem. Si verò secundũ vtriusq; naturalem intellectum non potest, valebit secundũ intellectum illius secundũ quem, potest: vt ecce, stipulor Bononiæ hodie mihi dari decem, si intelligatur de hac vicina Bononia, valet stipulatio: quia in ea potest mihi hodie dari: secus si intelligatur de ea, quæ est vltra mare, in qua hodie dare impossibile est: vt ff. de verbo. oblig. l. quo-
9 ties in stipulationibus. † Item nulla est stipulatio ratione ineptæ conceptionis: inspiciũtur enim verba, si fuerunt apta. sicut & in legatis diximus: vt ff. de lega. j. l. iij. Sed & si dixit, habeo rem: & responsum est habebis: bene erit inutilis conceptio, his vel similibus verbis. Item & inutilis est conceptio ratione interualli nõ modici interpositi antequàm respõdeatur: vt ff. de verb. oblig. l. j. §. qui præsens. & l. continuus. & dixi s. de con-
10 trahen. stipu. † Item nulla est stipulatio ratione personæ appositæ: vt si stipulor alteri cuius iuri subiectus non sum. licet personã adiicere possim ad solutionẽ. Inuentæ enim sunt stipulationes vt vnusquisq; sibi acquirat, quod sua interest. cęterum alij dari, vel quid fieri nõ interest eius. vnde stipulatio est nulla. Si aũt adiiciat pœnã, si alteri non fuerit datũ, stipulatio pœnæ tenet. nam in pœnali stipulatione non spectatur quid alicuius intersit: sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis: vt Insti. eo. §. alteri. & ff. de verbo. obli. stipulatio ista. §. si stipuler. & §. si quis alij. Si tamẽ stipuler alteri dari, cui dari mea interest, stipulatio tenet: ad hoc vt agere possim ex ea: nõ vt agere possit ille, cui erit dandum, vel faciendũ: vt j. de donat. l. cum res. vt ecce, stipulor dari creditori meo decem, vel procuratori, vel curatori, vel similibus personis: vt ff. de verb. obli. l. stipulatio ista. & §. si stipuler. & §. si quis insulam. vel loco opus faciẽdum, quod ego conduxi, & experior ex ea stipulatione, (licet contineat donationẽ, & non factũ,) ad interesse: vt ff. de verb. obli. l. liber homo. §. vlti. quod est notabile. In casu tamen ex mea stipulatione experitur ille, cui dari pactus sum: vt si tutor pupillo suo, vel curator furioso, vel actor vniuersitati sit pactus: vt ff. de consti. pec. l. eũ qui. §. pe. Secus dico in procurato-
11 ribus, si paciscãtur domino: vt in ea. l. §. Iulianus. Ex † stipulatione tamẽ mei procuratoris præsentis concepta in personam suam datur mihi vtilis actio: vt ff. de verb. obli. l. si procuratori præsentis. Si autem esset concepta in personam domini, nulla

esset stipulatio omnino: vt si ita dicat, promittis domino meo x. vel promittis procuratori meo decem? Secus si concipiã in personam meam: puta ita, promittis mihi, quòd dabis illi [rẽ?] tunc agam ex ea, & ad interesse, si mea intersit illud dari. Item & ex stipulatione mei procuratoris absentis datur mihi vtilis actio illo non existente soluendo: vt ff. de Instit. [l. j. fortè & in prætoriis, vel iudicialibus stipulationibus datur etiã illo existẽ
12 te soluendo: vt ff. de præto. stipu.] l. in omnibus. Item † quòd dictum est stipulationẽ pœnalem valere, etiamsi inutilis sit stipulatio: prima recipit bonam distinctionem: quia quãdo promittitur aliquid, quod est secundũ legem, tunc agitur omnino ad pœnam: quando verò contra legem: vt si promittatur turpe, vel contra bonos mores, vel de futura successione: & tunc nullo modo agitur ad pœnam: vt ff. de verb. oblig. l. generaliter. & l. veluti. & l. stipulatio hoc modo. et l. si stipuler, vt id fiat. & ĵ. eo. l. ex eo. Secus si promisisset aliquid turpe, puta per metum, vel dolum: tunc enim daretur actio: quia promissum est non turpe, sed remoueretur exceptione: quia turpiter factum est: vt infrà eod. l. dolo. Idem est etsi nullus dolus intercesserit, sed ipsa res in se dolum habet. Cùm enim quis petat ex ea stipulatione, hoc ipso dolo facit, quod petit: vt ff. de verbo. obl. l. si quis cũ aliter. Si verò stipuler, quod est præter legem, hoc est, quod neq; lex approbat, neq; improbat, inutilis quidem est stipulatio, sed petitio pœnæ locũ habet: vt dictum est. cùm stipulor alteri. Quandoq; tamen etiamsi honestũ sit, quod stipulor: vt si stipulor Bertam mihi nupturã: non tamen ago ad pœnam, quam mihi promisit, si mihi non nuberet ratione reddita: quia inhonestũ visum est vincula pœnæ matrimonio obstringi, vel vt contrahantur, vel ne dissoluantur: vt ff. de verb. obli. l. si stipulatio facta fuerit. & l. Titia. Vel fortè ea est ratio: quia
13 non interest mea pecuniariter. † Item inutilis est stipulatio ratione appositæ conditionis, si ipsa est impossibilis de natura, vel de iure: veluti, si cœlum digito tetigero dare spondes? vel si homicidium fecero dare spondes? [Sed si ita stipuler, si cœlum digito non tetigero dare spondes?] purè facta obligatio intelligitur: & statim ex ea potest agi: vt Inst. eo. §. si impossibilis. & §. quod turpi. & ff. de verbo. obl. l. si plagij. Sed si mulier stipuletur à marito pœnam, si tẽpore matrimonij consuetudinem concubinæ repetiisset, valet stipulatio: vt ff. de verb.
14 obli. l. ex ea. §. j. † Item inutilis est stipulatio ratione inutilis adiectionis, vel detractionis: nisi stipulatori ilico placuerit diuersitas responsionis: tunc enim alia stipulatio contracta videtur: vt ff. de verb. obli. l. j. §. cùm adiicit. Hoc tamen intelligo, cũ diuersitas responsionis constat in qualitate: veluti stipulor purè, & respondes sub conditione, vel stipulor sub cõditione, & respondeas purè. Si autem diuersitas est in rebus, quæ continentur in stipulatione, distingue an sit pecunia: an species. Si pecunia est, & responsio continet detractionem, valet indistinctè in eo quod responsum est. Si verò responsio continet adiectionem, valet indistinctè in eo, quod sonat responsio cum interrogatione. In adiecto non: nisi diuersitas placuerit. Vbi aũt in stipulatione continentur plures summæ alternatiuè: & respondeatur prçcisè ad minorẽ, vel etiam ad maiorem, valet stipulatio. Si verò in stipulatione cõtineatur species, siquidem sit vna tantũ: & respondeatur in alia, nihil valet stipulatio. Si autẽ contineãtur plures species copulatiuæ: & respõdeatur de vna, valet stipulatio in ea, in qua responsum est. In aliis non. Si autẽ contineantur plures species alternatiuè, & respõdeatur in vna, nihil valet stipulatio. Probantur hæc ff. de ver. obl. l. j. §. si quis. & §. cùm adiicit. & §. si stipulanti. & l. inter stipulantẽ. §. si sti-
15 pulante. & Inst. eo. §. præterea. † Et est illud notandũ, quòd si promissor respõdeat simpliciter promitto, videbitur omnia promisisse, quæ continebantur in interrogatione: vt Instit. eo. §. præterea. Hæc tamen materia secundum Ioan. Bos. confusè
16 fuit proposita & scripta. Habetur † quoque mista consideratio personarum adinuicem: vt si stipuleris ab eo, qui iuri tuo subiectus est, vel si is à te stipuletur. sed seruus quidem non solum domino suo obligari non potest: sed nec alij quidem vlli hominum: nisi naturaliter. Filij verò famil. aliis possunt obligari: vt Instit. eod. §. item inutilis. & de fideiuss. §. in omnibus.
17 vers. hac ne. † Item rerum & personarum habetur consideratio mista: rem enim meam mihi dari purè stipulari non possum verbis expressis. Tacitis autem & velatis, possum: vt si stipulor à fure quod eum oportet mihi dare ex condictione furtiua: vt ff. de verbo. obli. l. scire. §. si à fure. † Item sub conditione possum stipulari, vt teneat stipulatio, si tempore existentis conditionis res non sit mea: vt ff. de leg. j. l. cætera. & de ver. obli. l. nemo rem suam futuram. & l. si rem meam. hoc verum, si stipulor rem meam mihi dari. Rem autem meam mihi restitui, bene stipulor: vt de verbo. oblig. l. nemo rem suam vtiliter. Nec obstat prædictis, quod dicitur ff. de verb. obliga. l. si filius.
18 † In stipulationibus spectatur præsens tempus: spectatur autem quantum ad acquisitionem, non quantum ad validitatem stipulationis.

De duobus reis stipulandi, & de duobus promittendi. Rubrica.

1 *☞ Reus stipulandi quis dicatur, quis item reus promittendi, & quare sic dicatur.*
2 *Reorum duorum obligatio quibus modis constituatur.*
3 *Interuallum responsionis an uitiet constitutionem duorum reorum promittendi, & an constitutionem duorum reorum stipulandi. nu. sequen.*
5 *Rei duo promittendi an possint ita obligari, ut unus purè, alius in diem, uel sub conditione teneatur, atque ibi cuiusmodi diuersitas nõ admittatur in obligatione duorum reorum.*
6 *Reos duos constitui posse etiam in obligatione, quæ in faciendo consistit, tum debendi, tum stipulandi.*
7 *Operas ab aliquo debitas, non posse ab alio solui, nisi id actum sit.*
8 *Stipulationis aut promissionis duorum reorum effectus quis sit: & quatenus singulis debeatur, & singuli debeant.*
9 *Petitione ab uno ex duobus reis facta alterum liberari, quomodo intelligendum sit.*
10 *Reos debendi non aliter hodie singulos insolidum teneri, nisi nominatim id actum sit, & quando possit ab uno eorum solidum peti.*
11 *Præscriptionem contra utrumque ex correis interrumpi per litem ab altero eorũ, uel contra alterum eorum contestatam.*
12 *Creditore succedente uni ex correis debendi, illius duntaxat obligationẽ extingui, non etiam alterius.*
13 *Pactum unius ex reis debendi, uel credendi, aut sententia pro uno ex eis lata, an & quando prosit alius.*
14 *Reis pluribus debendi constitutis, si unus solidum soluat, an habeat eo nomine contra cæteros mandati actionem.*

VONIAM in stipulationibus, & aliis contractibus, de quibus dictum est fiunt plures rei: loquamur de duobus reis stipulandi, & promittendi. In nomine duorum tres pluresve debent intelligi: vt Insti. eo. in prin. tit. & §. duo. Videamus ergo quis dicatur reus stipulandi, & quis dicatur reus promittendi, vnde & qualiter obligatio duorũ reorum consti-
1 tuatur, & qualiter experiantur, & conueniantur. † Est aũt rei stipulandi ille, qui stipulatur, & reus promittendi ille, qui promittit: vt ff. eo. l. j. & dicitur reus non à reatu, sed à re M. Cicerone teste: quia eandem rem promittit, vel stipulatur, vel dicebatur reus: quia firmiter & omnino verum erat obligatum, vel stipulatum. Nam verbum reus significat firmitatẽ: vnde & sic posuit Virgilius. Voti reus. & est in præcedentibus verbis portitiam. licet quidã alij grãmatici dicant ibi debere esse pro-
2 phetiam. † Constituitur obligatio duorum reorum stipulatione, emptione, venditione, locatione, conductione, deposito, commodato, & testamento, vtputa si pluribus hæredibus institutis testator dixit: Titius & Mæuius Sempronio decem dato. Hæc actio habet eam vim, in omnibus prædictis, vt quilibet teneatur insolidũ: vt ff. eo. l. eandem. Alioquin quilibet teneretur pro hæreditariis portionibus, vt ff. eod. siue à certis. &
3 nihil † refert in promissione an simul spondeant, an separatim promittant: cùm hoc actũ sit inter eos, vt duo rei cõstituantur, Neque vlla fiet nouatio. Nam licet ante prior respõderit, post posterior, & si ex interuallo concipiatur interrogatio, vel etiã fiat ex interuallo responsio, consequens est dicere pristinam obligationem durare, & sequentem ei accedere: si modo incontinenti fiat responsio, aliter non. imò & si alter nullo modo responderit, verius est illum, qui responderit, obligari. Neque enim sub conditione interrogatio in vtriusque persona

sit,vt ita demum obligetur:si alter quoque respõderit. Idemq;
4 seruatur in † duobus reis stipulandi,si interrogatus à duobus
respondisset vni se spondere. Nam ei soli tenetur: vt ff. eo.l.iij.
& l.duos reos.& l.si ex duobus. Licet autem dixerim longum
interuallum impedire constitutionem duorum reorum;tamẽ
modicum interuallum temporis nihil impedit quominus sint
duo rei. Item & interpositio extranei actus impedit, quomi-
nus sint duo rei. Secus autem est in actu,qui nõ est obligatio-
ni contrarius.vnde & si fideiussor interrogatus inter duorum
reorum responsa: si responderit, non impedit obligationem
reorum;quia nõ longũ spatium interponitur: nec is est actus,
qui contrarius sit obligationi:vt ff.eod.l.duo.§.duo. Item nil
refert in duobus reis promittendi,siue ita interrogati:sponde-
tis? respondeant,spondemus,siue ita interrogati spondes? re-
5 spondissent spondemus:vt ff.eod.l.duo rei. † Item duo rei
promittendi sic fieri possunt, vt vnus pure, alius in diem, vel
sub conditione obligetur. Nec erit impedimento dies,aut cõ-
ditio quominus ab eo qui purè obligatus est,petatur:vt Insti.
eo.§.vlti.& ff.eod.l.ex duodus. Non tamen sic fiunt duo rei,
vt vnus teneatur de dolo & culpa, alter autem de dolo tantũ.
Si tamen vterque cœperit teneri de dolo:& culpa,& vni post-
eà remittatur culpa,nihilominus,vt duo rei cõueniuntur;quia
posterior conuentio,quæ in alterius persona intercessit, statũ
& naturam obligationis (quæ duos reos,initio fecit) mutare
non potest. quare si socij sint, & communis culpa intercessit
etiam alteri pactum cum altero factum proderit:vt ff.eodem,
l.eandem.§.sed si quis. Ergo superior diuersitas in die vel con
ditione,quia est in qualitate non impedit cõstitutionem. Hæc
autem diuersitas doli & culpæ est in quantitate potius. natu-
rale est enim obligationis,vt fiat sub conditione, vel purè, vel
in diem. Item fiunt duo rei debendi, nedum vbi datio est in
obligatione, sed etiam vbi factum, veluti opera. Nam nemo
est,qui nesciat alienas operas posse promitti,& fideiussorẽ ad-
hiberi in ea obligatione: & ideo nihil prohibet duos reos sti-
pulandi constitui, vel promittendi: sicuti si ab eodem fabro
duo rei stipulandi easdem operas stipulentur, & è contrario
duo fabri eiusdem peritiæ easdem operas promittere intelli-
guntur, & duo rei promittendi fieri: vt ff.eodem, l.nemo est.
Licet enim verè non sint eædem operæ propter aliquam dissi
militudinem;vt ff. de condictio.indeb.l.si non sortem. §.liber-
tus.tamen,quia in plerisque sunt similes, eædem operæ viden-
tur:vt suprà de contrahend.stipula.l.veteres.& ff.eod.l.nemo.
7 quia † actum est, vt ab alio soluatur. alioquin non posset ab
alio solui:vt ff.de solutio.l.inter. & est hæc ratio optima. quia
& vbi indebitæ solutæ sunt,siue certas,siue incertas putauerit
se debere, non possunt eædem repeti: nec enim hoc egit sol-
8 uens, vt ab alio soluerẽtur. † Effectus promissionis, aut sti-
pulationis hic est: quia cùm duo eandem pecuniam promit-
tunt, aut stipulati sunt, ipso iure, & singulis insolidum debe-
a tur [a], & singuli debent. Potest ergo ab vno insolidum peti:
quia vnusquisque est insolidum obligatus. Partes autem a sin
gulis peti posse nequaquam dubium est:quemadmodum & à
reo, & à fideiussore possumus petere. vtique enim verum est,
cùm vna sit obligatio, vna etiam summa est: vt siue vnus sol-
uat,omnes liberantur,siue vni soluatur,ab altero liberatio con
tingat. Itẽ petitione & acceptilatione vnius tota soluitur obli-
gatio:vt ff.eod.l.ij.& iij.§.vbi. Porrò quod dicitur vna obli-
gatio.non dicitur nisi propter identitatem solutionis, quæ se-
mel tantùm est facienda:sed tamen verè duæ sunt.& quia duę
sunt stipulationes,& duo qui debent,vel etiam plures:vt ff.eo
9 dem,l. eandem. §. vlti. Item † quod dicitur de petitione, est
intelligendum de ea quę inducit effectum nouationis,vel etiã
exactionis:vt si ab alio petat nouandi animo,litem contestan-
do,vel petit,& exigit:vt ff.de nouat.l.si rem.§.si duo. Sed vbi
simpliciter litem contestatur creditor contra vnum ex reis, li-
cet ipso iure alter non liberetur, tamen interim iudicio pen-
dente fortè non conueniet alterum:vt ff.de peti.l. quoties. §.si
creditor.vel si duo sunt rei stipulandi,& vnus præueniat alte-
rum litem contestando contra communem debitorem, à mo-
do non potest alteri solui: vt ff.eodem, l. ex duobus. nisi fortè
isti rei stipulandi erant socij:vt ff.de pact.l.si vnus. j. responso.

10 † Hodie autem sciendum est, quòd duo rei debendi fieri
non possunt,nisi hoc agatur nominatim: si ergo hoc non aga-
tur nominatim,quisque tenetur pro parte. Item vbi agitur no
minatim, si ambo sunt præsentes & idonei, simul coguntur
[hi] ad solutionem. Si autem vnus est præsens, alter absens,
compellitur ad solutionem solus præsens. Item si nõ est vterq;
soluendo,quod non potest ab vno exigi,ab altero extorquea-
11 tur:vt in authenti.de duobus reis.§.pro hoc ita. † Illud no-
tandum est in duobus reis promittendi, quod lite contestata
contra vnum,interrumpitur præscriptio contra vtrunq;.Item
in duobus reis stipulandi, si vnus litem contestatur, prodest
alteri interruptio præscriptionis:vt infrà eod.l.vltima. Item si
vnus reorum debendi alteri succedat,ille,qui superest duobus
principalibus obligationibus tenetur. & si duo sunt rei stipu-
landi, & vnus alteri succedat, duas habet principales obliga-
tiones. Sed in vtroque casu facta solutione,vel exactione, per
12 vnam tollitur actio, vel obligatio:vt ff.eodem, l. si reus. † Si
autem duo sunt rei debendi, & creditor vni eorum succedat,
illius tantùm extinguitur obligatio: & fideiussores ab eo dati
liberantur:nisi defunctus erat socius cum alio;tunc enim, qui
superest conuenitur in partem tantùm;vt ff.de fideiuss.l.Vra-
13 nius. † Illud præterea sciendum est in duobus reis debendi,
& credendi, quòd vnius pactum, vnius compromissio, aut
vnius sententia,prodest alteri,si socij sunt: alioquin contrà: vt
14 ff.de arbit.l.si duo. † Consueuit quæri, si vnus ex duobus
reis debendi soluerit,an habeant contra alium mandati actio-
nem?quod quidam admiserunt, quasi tacitè inuicem videan-
tur fideiussisse:vt in authen.de duobus reis.ibi,si quis enim al-
terna fideiussione.& infrà cod.l.j. sed Ioan. Bos. hoc negauit:
nisi essent socij.argu.ff.de fideiuss.l.Vranius. Ego puto distin-
guendum,vtrum pecunia peruenerit ad vtrunq; pro parte:an
ad vnum tantùm. Si ad vtrunq;,quisque videtur pro altero fi-
deiussisse pro eo,quod ad se non peruenit;vel si ad vnum tan-
tùm peruenit, alter solus videtur pro eo fideiussisse: vt ff. ad
Vellæanum.l.vir vxori.§.vlti.& de in rem verso.l.si pro parte.
§.vlti.& ad Maced.l.item si filius.§.j.

a ADNOTATIO. ¶ Insolidum debetur. Adde huius practicabilis conclusionis materiam Bartol.in l.fina.ff.de duobus re.& in l.Titius.ff.de fideiusso.Bald.in authen.hoc ita.C.de duobus re.Bald.in l.sancimus.in versicul. item non competit actio.C.de verborum significatio.Ludoui.Roma.in l.generaliter.de fideiusso.multa per domi.Alexand.in consil liij.in quarto volumi.Paul.de Castr.in consi.xlix.incipie.viso puncto,vbi in terminis colliges totam materiam.

De fideiussoribus, & mandatoribus. *Rubrica.*

1 ☞ *Fideiussoris appellatio quàm latè pateat, & quis propriè dicatur fideiussor.*
2 *Mandator quis dicatur.*
3 *Fideiussor pro quibus personis poßit intercedere.*
4 *Fideiubere, quæ personæ poßint.*
5 *Fideiußio, quomodo fiat.*
6 *Fideiussoris causa quibus modis censeatur durior, quàm rei principalis.*
7 *Fideiussor quomodo accipiendus sit in obligatione, quæ continet factum indiuiduum.*
8 *Fideiussorem posse accipi, & ante obligationem rei, & posteà.*
9 *Fideiussorem acceptum in plus quàm reum principalem, in nihilum teneri, etiam ipso iure.*
10 *Fideiussores plures eiusdem debitoris, an singuli insolidum teneantur.*
11 *Fideiussori condemnato qualiter succurratur aduersus reum principalem, & cæteros fideiussores & nu. 14.*
12 *Fideiussorum uno soluente cæteros liberari, aliter atque uno ex eis per sententiam iudicis absoluto.*
13 *Actio quando poßit cedi fideiussori soluenti.*
15 *Fideiussori quibus casibus denegetur actio aduersus eum, pro quo fideiußit.*
16 *Fideiussor an poßit conueniri ante excussum principalem debitorem.*
17 *Fideiubens sub pœna se intra certum tempus exhibiturum reum in iudicio, quando demum efficaciter teneatur ad pœnam.*
18 *Fideiussor in iudicio sistendi causa acceptus post quantum tempus liberetur.*
19 *Fideiussorem non excusari ex eo, quòd creditori denunciauerit, ut compelleret debitorem ad solutionem.*

Diximus

DIXIMVS suprà de iis, qui per stipulationẽ principaliter obligantur; nunc videamus de fideiussoribus, & mandatoribus, qui principalibus obligationibus applicantur. Videamus ergo quis dicatur fideiussor, & quis mandator, & pro quo, & quis possit fideiubere. Item qua
1 liter fiat fideiussio, & quis sit effectus fideiussionis. † Est au
2 tem nomen fideiussoris generale [a] *, vt contineat etiam man
* datorem, & constitutorem, & eum qui ex toto transfert in se obligationem, qui & vocatur expromissor. & sic ponitur ff. ad Vellæanum. l. quamuis. §. si mulier. Sed hic specialiter ponitur pro eo, qui vel per stipulationem pro alio obligatur, illo re
2 manente obligato. † Mandator autem obligatur solo consensu, & præcedit principalis debitoris obligationem: nisi in casu cùm tibi mandauerit, ne vrgeres debitorem tuum ad solutionem, periculoque suo fore pecuniam dixit: vt ff. mandati. si
3 verò non remunerandi. §. si post. † Potest quis fideiubere pro omni persona, quæ ciuiliter & naturaliter est obligata. Hic est, quòd pro pupillo, & furioso, etiam sine tutorum, & curatorum authoritate obligatis, quis possit fideiubere: vt ff. eodem, l. Marcellus. §. si quis procurator. quod pro parte verum est, vbi ex re descendit obligatio. vt si in rem communem, quam habeo cum eis aliquid impendero, vel si pupillus dederit damnum in rem communem: vt ff. de actio. & obl. l. furiosus. aliàs non: vt ff. eo. l. si à reo. §. si à furioso. Item & pro eo quod debet hæreditas iacens, fideiubere possum: vt ff. eod. mortuo. Item non solum pro reo principali, sed etiam pro fideiussore fideiussor accipi potest: vt ff. eo. l. si plures. §. vlti. & l. vt fideiussor. in fi. Sed & pro eo, qui tantùm naturaliter obligatus est quis fideiubere potest: vt ff. eod. l. fideiussor obligari. §. fideiussor accipi potest. Et secundum omnes efficaciter potest exigi fideiussor: vt argu. ff. eod. l. vbicunque. quamuis non possit exigi reus: quia tantùm naturaliter est obligatus. Nec obstat, quod dicitur Insti. eo. §. si fideiussores. ob. Plus enim tantùm quatuor modis dicatur: vt Instit. de actio. §. plus. quorum nullus in casu proposito potest aptari; & spectat hoc ad effectum fideiussionis. Item quod dixi est adeò verum, vt etiam pro seruo domino suo naturaliter obligato quis possit fideiubere: vt Instit. eo. §. in omnibus. versi. ac ne. Sed è contra pro domino, obligato suo seruo, non potest quis fideiubere apud dominum: vt ff. eo. l. si quis pro eod. §. item si filius. & est in promptu ratio: quia nemo pro eo apud eundem potest esse obligatus: vt ff. eod. ad Vellæa. l. tutor. Nam pro domino esset obligatus, & ipsi domino; quia si stipularetur seruus à fideiussore, obligatio domino acquireretur per seruũ. Et si insistas, & opponas (vt multi faciunt) quia hoc dicit regula iuris, responde quia fideiussor conuentus semper diceret, quare me cõuenis? nonne pro te intercessi? nonne restitueres posteà mihi, si solueremꝰ dolo facis: quia petis quod restiturus es: vt ff. de reg. iu. l. in condemnatione. §. vlti. Propter hoc leges non voluerunt committi stipulationes, quæ nullum omnino haberent effectum. Sed secus in alio casu: quia cùm pater, vel dominus stipulatur à fideiussore, hæc obligatio nõ acquiritur filio per patrem: vt ff. de pact. do. l. cùm do. Vel potest esse quòd nulla exceptio ex persona serui obiiciatur domino: vtputa, si nihil sit in peculio. Si verò esset tantũdem, obstaret domino exceptio. Sic ergo hic in aliquo casu valere potest. Item fideiubere potest aliquis pro eo, qui tantùm ciuiliter obligatus est: licet quidã contradixerint. argu. pro eis. ff. de consti. pecu. l. quòd si maritus. §. j. sed ei competit eadem exceptio, quæ & reo: vt s. de nõ nume. pecu. l. si cui. Si verò reus nullo modo est obligatus, vel de facto, vel etiã de dicto & facto promisit, si promissio est cõtra l. nulla est obligatio. vel fideiussio: vt ff. eod. l. qui contra. & l. cùm lex. & l. si quis postquam. Obligantur autem isti fideiussores ei, cui debetur, non autem adiecto in stipulatione solutionis causa possunt obligari: vt ff. eodem, l. si mihi, aut Titio.
4 † Item fideiubere possunt omnes, qui aliàs possunt obligari, de quibus plenè diximus s. de inutil. stipul. Sed excipiuntur milites, & clerici: vt s. loca. & conduct. milites. & in authen. de sanctiss. epis. §. aliud. & mulieres: vt s. ad Vellæa. per totum tit. nisi fortè hi omnes suo renuntiauerint priuilegio expressim, vt & de muliere dicitur s. ad Vellæa. l. si mulier perfectæ ætatis. Sed mulier, licet non renũtiet expressim, quandoque tamen sibi præiudicat: vt diximus s ad Vellæa. Item seruus fideiubet agendo negotium peculiare: putà pro suo peculiari creditore. Alioquin nec naturaliter obligatur seruus: sed nec dominus ex illa fideiussione conuenietur de peculio. Filius verò famil. indistinctè fideiubet, sicut & paterfamil. vt ff. de pecu. l. licet. §. si filius. & ff. eodem, l. seruus inscio. & l. si serui dominus.
5 † Fit fideiussio ita vt interrogetur fideiussor: sic, fide tua esse iubes quod illi credidi? Et ille respondet, fide mea esse iubeo. Intelliguntur enim hæc omnia solenniter acta: vt Instit. eo. §. in stipulationibus. Sed & vbi res, non factum continetur in stipulatione rei, eandem rem possum stipulari à fideiussore: vt tamen in duriorem causam nunquã accipiam fideiussorem; in
6 leuiorẽ possum, vt † durior videatur causa illius quatuor modis: causa, re, loco, tempore: vt ff. eod. l. iiij. §. si quis Stichum. & §. idem Iulianus. & §. contra autem. & §. sed & si reum. & Instit. de actio. §. plus autem. Idem videtur & si operę contineantur in promissione puta pictoriæ decem dierum; vt diximus ff. de duo. reis. & quæ numero recipiunt diuisionem; vt dixi s.
7 de contrahend. stip. Si verò † factum aliud indiuiduum contineatur: puta promisit reus per se non fieri quominus mihi ire, agere liceat, qualiter accipietur? nõ audes dicere quòd fideiussor promittat se illum non impediturum: [quia sic promitteret factum alienum: vnde inutilis esset stipulatio: vt ff. eod. l. si cuius res. & de verb. oblig. l. stipulatio ista. §. sed & si quis promittat. j. respon. & Insti. de inuti. stipu. §. versa vice. Rursus nõ audes dicere quòd fideiussor promittat seipsum non impediturum:] quia lex dicit eum non teneri, nec cõmitti stipulationem, si ipse fideiussor prohibeat: vt ff. de verb. obl. l. cùm filius, §. si stipulatus. Dicã ergo quòd ita intercessit, & debeat intercedere, sicut & s. diximus pro illo, fide mea esse iubeo; & ita videtur promisisse stipulatori interesse. Reus enim & ad factum tenetur, & ad interesse: quia vbicunque factum est in est in obligatione, & interesse: vt ff. de re iudicata. l. si quis ab
8 alio. §. vlti. & de verb. obli. l. quoties quis alium. † Item accipitur fideiussor, & ante obligationem rei, & posteà: vt ff. eod. l. stipulatus sum vj. l. in ordine. §. adhiberi. Et per hoc differt à cæteris, qui alienas obligationes suscipiunt, vt à mandatore; de quo diximus s. eod. & à constitutore, qui sequitur obligationẽ
9 rei: vt diximus de consti. pecu. Item † quod dixi fideiussorem accipi in leuiorem non in duriorem causam, adeò verum est vt putem fideiussorem in plus acceptum ipso iure in nihilum teneri: vt ff. de fideiuss. l. Græcè. §. fi. licet quidã dicant contrariũ. Pro quibus possent induci argumenta multa ex illo generali, vtile per inutile non vitiatur: sicut & in donatione dicitur C. de dona. l. sancimus. §. si quis autem. Item fideiubere potest aliquis, vt teneatur ad tempus, putà in diem vitę suæ: vt ff. eo. l. pe.
10 † Effectus aũt fideiussionis hic est, quia quotquot sint nu
b mero singuli insolidũ tenentur ad sortẽ, & vsuras [b]; vt not. s. loc. & conduc. §. vlti. nisi creditor diuidat petitionẽ suam, non ita si eligat vnum: vt j. eo. l. reos. & l. liberum. Sed & ex epistola diui Hadriani cõpellitur creditor à singulis, qui modo soluendo sunt tempore litis contest. partes petere. Hoc verum, si sint fideiussores vnius: secus si plurium: licet eiusdem summæ: vt ff. eod. si à Titio. Ideoque si quis ex fideiussoribus eo tempore non sit soluendo, hic cæteros onerat: vt Insti. eo. §. si plures. Sed vbi vni fideiussorum succurritur ratione ætatis, non tenetur alius soluere, nisi pro parte. Secus si mulieri cõfideiubenti subueniatur per Vellæanum. Nam alij tenentur insolidũ: vt ff. eod. l. si Titius. Cùm autem dubitatur de fideiussore, an sit soluendo vel non, & conuentus paratus est satisdare creditori, vt suo periculo conueniat cõfideiussorem præsentem auditur; quia non semper est facilis nominis emptio, cùm numeratio totius debiti non sit in expedito: vt ff. eo. l. si dubitet. Sed per authen. de duobus reis promittendi. videtur esse necessariũ expressim hoc agi, vt quilibet teneatur insolidum: sed hæc actio locũ habet per beneficiũ epistolæ diui Hadriani: vt dixi s. de duo. re. vel fortè authen. loquitur in duobus reis tantùm, sicut etiã iure veteri videtur esse cautum: vt ff. de duo. re. l. reos. §. vlti. non autem loquitur in fideiussoribus, quorũ quilibet debet teneri

11 insolidũ, sicut & reus, pro quo intercedit.† Conuentus autem
fideiussor, etiam si fuerit damnatus, impetret cessionem perso-
nalium actionum contra reum principalem & in rem, & in pi
gnoribus? Nec tamen habetur loco emptoris extranei: imò
mandati cõuentus pignora restituet debitori. Sed & fructuũ
& vsurarũ ratio est habenda: vt ff.eod. l. si mandato meo. & l.
Paulus respondit. & C. de dolo. l. j. & ff. eo. mandati. l. si manda
to Titij. §. Paulus. Item impetrat fieri cessionẽ actionum con-
tra fideiussores. Pro parte dico, non insolidum: vt ff. eod. l. si fi-
deiussores. §. idem respõdet. & l. fideiussoribus. & de peculio.
l. quæsitum. §. j. sed si velit pro parte &c. & de admi. tut. l. si plu
res. ibi, in alterum pro parte &c. & de tute. & ra. dist. l. cùm pu
pillus. & ad leg. Rhod. de iact. l. j. & l. ij. §. æquissimum. & de
censi. l. cùm possessor. Nulla autem facta cessione, non agit fi-
deiussor contra fideiussorem: vt ff. eod. l. vt fideiussor. secus in
12 curatoribus: vt dixi s. de diuidenda tut. §. tertium. † Vno autẽ
fideiussorum absoluto per iudicem, non liberatur alij: sed vno
soluente, cæteri liberantur: vt ff. eod. l. amissi. §. vlti. Sic & libe-
rantur per confusionem: vt no. j. ti. ij. §. videamus. hoc ita, si fiat
cessio ante solutionem, vel posteà. Cùm autem priùs cõuenis-
13 set de actionibus cedẽdis: vt ff. de sol. l. Modestinus. Vel † di-
stinguas in fideiussore soluat nomine suo, vt tunc quãdocunq;
possunt ei cedi: vt ff. manda. l. Papinianus. an nomine debito-
ris, vt tunc nunquam cedãtur ei. An soluit simpliciter, & tunc
si quidem creditor cedat incontinenti præsumitur quòd fide-
iussor soluerit nomine suo, & debitoris, si ex interuallo cõtra-
rium est: vt dixi. Erit hic notandum, quia licet actio, quæ ce-
ditur inutilis esset penes cedentem, est tamẽ vtilis penes eum,
cui ceditur. Et est fortè ratio: quia fideiussor alia via posset exi-
gere reum, cùm de incensa [vel incessa] actione non subueni-
tur reo. & est argu. ff. solu. l. Stichũ. §. aditio. & est hoc de api-
14 cibus iuris. Sic † autem fideiussor acceptus habet actionem
mandati contra reum, si reo mandante vel patiente, fideiussit:
15 fortè eo etiam ratum habente: & sic erit hic speciale. Si † verò
pro absente, datur ei negotiorum gestorum actio: nisi in casi-
bus quando fideiussit pro vetante, vel in rem suam, vel animo
donandi: vt ff. manda. l. qui fide. & l. ex mandato. §. fideiussori.
& l. si remunerandi. §. si passus. Sed & aliàs repellitur fideius-
sor, si omisit exceptionem competentem: vt plenè dixi suprà
mandati. Vbi etiam notaui quando agat fideiussor ante solu-
16 tionem. † Item notandum est; quia licet olim creditor habe
ret electionem conueniendi primò fideiussorẽ, vel reum prin-
cipalem, vel etiam vnum eligere de fideiussoribus: vt j. eo. l. li-
berum. & l. reos. Hodie tamen, si præsens sit debitor, & fide-
iussor, non permittitur creditori conuenire intercessorẽ prius
quàm reus inuentus est minus idoneus in totum, siue in partẽ.
Absente verò reo, præsens intercessor conuenitur: ipso tamen
desiderante iudex definiat tempus intra quod deducat reum
primò conueniendum, ipsum in subsidium reseruando. Nam
transacto tempore compellitur intercessor satisfacere, cessis
sibi à creditore actionibus: quasi iste fideiussor nomen debito
ris videatur emisse, id est, actionem personalem, & ius pigno-
rum. Neque distinguendum est in quo contractu fideiusserit,
vel fuerit fideiussor, an mandator: vt in authent. de fideiussori.
17 collatio. j. §. j. & j. eod. l. ij. ff. eod. l. cùm is, qui. † Est & aliud
notandum, quòd vbi aliquis fideiubet sub pœna quòd reum
intra certum tempus tradat, vel exhibeat in iudicio, nec exhi-
buit intra tempus conuentum, si quidem tempus conuentum
erat sex mensium, vel minus tantũdem spatium datur fideius-
sori, vt liberetur à pœna: si possit personam exhibere, & eã tra
dere. Si autem tempus conuentũ erat amplius, quàm sex mensiũ,
non tamen habebit fideiussor vltra quàm sex menses ad morã
purgandam, & personam repræsentandam. quod si non fece-
rit, omnino tenetur ad pœnam. Si tamen elapso statuto tempo
re velit fideiussor defendere reum antequàm labatur tempus,
post adiectum poterit hoc facere: & necesse habebit vsque ad
finem defensionem cõplere: nec liberabitur exhibẽdo, vel tra-
dendo personam. Elapso autem secundo adiecto tempore, nõ
licet fideiussori venire ad præsidiũ defensionis: imò soluet pœ
nam, nisi reus in conuento tempore primò decesserit. Nam si
reus decesserit in secundo tẽpore, pœna iam cõmissa à fideius-
sore exigetur: vt j. eo. l. antepe. Aliàs autem non licet alicui ita
purgare moram in pœna: vt diximus s. de contrahen. & com-
18 mit. stipu. † Item illud speciale est in hac promissione iudi-
cio sisti: vt si quidem fiat sine scriptis, & non in causa publica,
nec intra certum tempus, fideiussor liberetur, elapsis duobus
mensibus, quibus actor non est persequutus actionem suam.
Præsumitur enim, quòd voluit desistere, cùm & ipse promit-
tat se litem contestaturum intra duos menses: vt in authent. de
execu. & iis qui conueni. Vbi autem facta est fideiusio in cau
sa publica, vel in scriptis, fortè tenetur fideiussor perpetuo, vel
saltem vsque ad triennium, quo durat instantia causæ: vt s. de
iudi. properandum. §. j. Vbi autem facta est in tempus certum,
in tantum extenditur inquantum attestatio fuerit expressa: vt
j. eo. l. penul. Item notandum est, quòd fideiussor quandoque
habet exceptionem, quia mãdauit creditori, ne aliter crederet
pecuniam: nisi acciperet pignora: vt j. eod. l. si creditor. Illud
19 porrò † non excusat fideiussorem, quòd ipse denuntiauit cre-
ditori, vt debitorem compelleret ad pecuniam soluendam,
aliàs pignus distraheret, & creditor cessauit: vt ff. eod. l. si fide-
iussor creditori.

a ADNOTATIO. ¶ Generale. Ad hoc vide gloss. ordinariam. & Bart. in l. si verò §. si post creditam. ff. manda. Bald. in l. blanditus. C. hoc eodem titu. Pau. de Cast. cumulate in consi. lxxix. multa per domi. Barthol. Socin. in consi. cxcix. incipien. in causa tacta ianozi. versicu. ad secundum. in secundo volumi. chart. lxxiiij.

b ¶ Vsuras. Adde Bar. Bal. & doct. in l. quæro. ff. loca. Cy. & doct. in l. fideiussor. C. de fideiuss. domi. Alexand. in l. si cùm dotem §. finautem. ff. soluto matrimo. Ludo. Roma. in l. generalis. circa finem. ff. de fideiuss. Paul. de Cast. in consi. lxxix. & in consi. xlix. incip. viso puncto. vbi habes totam materiam.

* ¶ Generale. Fideiussor est, qui alterius obligationem in suam fidem suscepit. Licet autem (vt ait Azo) generale nomen sit, restringitur tamen ad illũ, qui per stipulationem pro alio obligatur l. j. C. de constituta pecu. Fideiubere autem possunt omnes, qui possunt obligari. fallit in milite l. milites. C. loca. Martinus.

De nouationibus, & delegationibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Nouatio quid sit, & unde dicatur.*
2 *Nouari quæ obligatio posit, & in quam obligationem.*
3 *Nouare obligationem quis posit.*
4 *Nouationem fieri posse purè, in diem, & sub conditione.*
5 *Nouatio obligationis quando censeatur facta.*
6 *Nouationum aliam esse uoluntariam, aliã necessariam, & quæ dicatur necessaria.*
7 *Delegare quid sit, & qualiter fiat delegatio. & nu. 9.*
8 *Delegato per ignorantiam, qui debitor non erat, qua ratione succurratur.*

DIXIMVS de obligationibus, quæ nascun-
tur ex stipulationibus: sed quia obligationes,
sic soluũtur per stipulationes, sicut & cõtrahun
tur: ideo ponit de nouationibus & delegationi
bus. Videndum ergo quid sit nouatio, vnde di
catur, quę obligatio nouetur, quis possit noua-
re, qualiter fiat nouatio: & quando, quæ sit nouationũ diuisio,
& potestas. posteà dicemus quid sit delegare, quis possit dele-
1 gare, quando: & quibus modis fiat delegatio. † Nouatio est
prioris debiti in aliã obligationem, vel ciuilẽ, vel naturalem,
transfusio atq; translatio: hoc est, cũ ex præcedẽti causa ita no-
ua cõstituatur, vt prior perimatur. Nouatio enim à nouo no-
2 mẽ accepit, & à noua obligatione. Illud † nõ refert an in prio
ri obligatione fuerit ciuilis & naturalis, vel prętoria, an natura
lis tantũ puta contracta cũ seruo, vel pupillo sine tutoris autho
ritate. Sed nec refert an contracta fuerit prior obligatio re, an
verbis, vel alio quocunq; modo: vt ff. eo. l. j. In secunda aũt obli
gatione necessariũ est, quòd teneat ciuiliter, & naturaliter, vel
naturaliter tantùm: vt ecce quod debes mihi stipulor à pupillo
nouãdi animo sine tutoris authoritate. Fit enim nouatio per
hoc, quòd pupillus obligatur saltẽ naturaliter. Sed secus, vbi stipu
lor à seruo nouãdi animo quod debes mihi. Seruus enim nul-
lo modo obligatur ex fideiussione etiã naturaliter, nec dñs de
peculio ex eius persona. & ideo nõ fit nouatio. Sed in pupillo
contrariũ est, vt dixi: vnde & prior obligatio tollitur, & poste-
rior nõ est efficax ad agendũ, sed esset efficax ad excipiendũ:
vt Insti. quib. mo. tol. ob. §. adeò. & ff. de fideius. l. sed & si dñs.
Nouari potest omnis obligatio, qualitercũq; fuerit contra-
cta, fortẽ

cta, fortè & si literis tãtũ, siue sit pura, siue in diem, siue sub cõditione. Et illa, quæ est pura, vel in diem, statim nouatur: quia certum est diem quandoque venturum. Illa autem, quæ conditionalis est, nouatur ita demum, si existat conditio: & existēte conditione eo tempore impletur stipulationis conditio, & nascitur actio, & tollitur per nouationem: vt ff. eod. l. omnes. & l. in diem. & l. si Stichũ. §. j. Sicq; trãsfertur prima in secundam, si, tamen existente conditione sit persona debitoris, quæ possit obligari. Nam, si tunc deportatus esset, non fieret nouatio: vt
3 ff. eo. l. quoties. † Nouare potest ille, cui competit actio, si maior est xxv. annis, & compos suæ mentis. Item eius tutor, et curator, si hoc minoribus, & furiosis, & prodigis, expediat. Itē & procurator qui habet liberam & generalem administrationem siue sit homo liber, siue seruus, siue filiusfam. Sed si filius, vel seruus nõ habet peculij administrationem liberã, solui quidem potest ei: sicut & adiecto in stipulatione: non tamē ius habet nouandi. Imò, etsi habeat administrationē, non habet ius nouandi: hoc verum, si faciat animo nouandi: vt ff. eo. l. cui rectè. & l seruus. & l. nouare. & l. debitorē. & l. si quis absente. & l. si filius. & l. vlt. j. respon. & j. §. & ff. de proc. l. procurator cui
4 libera. † Fit nouatio purè, & in die, & sub cõditione: & vbi fit sub conditione nõ statim fit nouatio, sed tunc demum, cùm conditio extiterit. Sed & si existat cõditio, oportet rem pmissam esse in rebus humanis tempore illo, quo existit conditio: alioquin nõ fit nouatio: quia nõ subest res eo tēpore, quo cõditio impletur: fit tamen purgatio superioris moræ: nisi fortè debitor rem promissam occiderit: vt ff. e. l. quoties. j. respons. & l.
5 si rem. Fit & nouatio † tunc secũdum vetera iura, quãdo agitur expressim, vel tacitè vt ea fiat: alioquin cõtra: vt ecce: pecuniam tibi mutuaui sine stipulatione: & ex continēti stipulatus sum, vel primò stipulatus sum, et postea numeraui: vnus est cõtractus tantùm stipulationis, & nullius numerationis, vt sic dicatur vnũ cõtractũ per alium nouari: quia id agitur, vt sola stipulatio teneat & magis implendæ stipulationis gratia numeratio præsumitur fieri, quã vt agatur ex ea: vt ff. e. l. si ita fuero. §. j. & l. cùm enim. Porrò, vbi ab eadem persona stipulor nouãdi animo quod mihi debebat, præsumebat apud veteres fieri nouatio. ita demũ, si aliquid noui fit in posteriori obligatione: & hoc fortè si cõditio, aut dies, aut fideiussor adiiciatur, vel detrahatur. Sed vbi stipulor ab alio ex quibusdam cõiecturis similiter præsumebãt veteres fieri nouationē, quã ignoramus. Sed hodie ita demum fit nouatio, si hoc agatur expressim. Si verò ageretur tacitè, dici potest habere locũ exceptionē: vt C. eo. l. vlt. & ff. de præto. stip. l. pen. & insti. qui. mod. tol. oblig. §.
6 præterea. † Nouationũ fit diuisio: quia alia voluntaria, vt ea de qua dictum est, alia necessaria, vt quæ fit per lit. contest. In voluntaria parit priuilegiũ dotis, & tutelæ: si post diuortium dos in stipulationē deducatur: vel post pubertatē tutelę actio nouatur quod nemo dixerit lit. contest. neq; enim deteriorem causam nostrã facimus, actionem exercētes, sed meliorem (vt solet dici) in his actionibus, quæ tempore, vel morte, perituræ sunt: vt ff. e. l. aliam. Fit etiam necessaria per sententiam: vt s.
7 de iudi. † Delegare est vice sua alium reũ creditori dare [a].
a vel cui iusserit creditor: vt ff. eo. l. delegare. Dare autē possum vel voce, vel scripto, vel nutu: satis est enim q qualitercũq; consentiam: hinc est quia debitorem, & nõ debitorē † delego: &
8 si is qui non erat debitor per ignorantiam delegatus est creditori, nulla tuetur se exceptione cõtra creditorē. Sed contra delegãtem poterit agere: si nõdum soluit cõdictione incerti, vt liberetur: vel si soluit cõdictione certi vt reddatur sibi pecunia: vt ff. e. l. si quis. In casu tamē delegatus habet exceptionē: hoc est, cùm delegatus est ei, cui delegatus volebat donare, vel quē
9 putabat esse suum creditorē: vt ff. de do. excep. l. Iul. † Inter delegatũ autem & eũ cui fit delegatio oportet interuenire stipulationem, vel litis cõtestationē: his enim modis fit delegatio vt ff. e. l. delegare. §. fi. Secus si tibi mãdo actiones, vel cedo. nã ibi nulla exigitur solennitas, nec consensus requiritur debitoris: nec actio prima perit: nisi ille, cui cessi, vel mandaui actiones, prius litem fuerit cõtestatus, vel aliquid ex debito acceperit, vel debitori denuntiauit, vt solueret: vt j. eo. l. j. & iij. & per hoc patet, difficilius incorporalia separari, quàm corporalia: vt ff. de peculio. l. quis ergo. & pro socio. l. j. in fi. & l. ij. & l. iij.

a ADNOTATIO. ¶ Reum creditori dare. Adde Bart. in l. fi. C. de vsur. rei iudi. Bald. in l. ij. in iij. col. C. de excu. rei iudi. do. Alexand. in l. qui vsumfruct. de verb. obliga. & in x. & lxxij. vol. vbi de hoc habes copiose.

De solutionibus & liberationibus. *Rubrica.*

1 *Liberatio ab obligatione quibus modis cõtingat, ut extinguatur obligatio ipso iure & nume. 3.*
2 *Obligatio quando & quæ tollatur per confusionem.*
4 *Obligationem naturalem tolli ipso iure per pactum simplex, per iusiurãdum & per chirographi redditionem, & an his modis tollatur ciuilis obligatio.*
5 *Soluere quis poßit, ut ex solutione contingat liberatio.*
6 *Solutio cui debeat fieri, ut liberatio inde contingat.*
7 *Procuratori ad litem constituto non recte solui.*
8 *Solui quid debeat ut liberatio inde sequatur. & nu. 11.*
9 *Solutio in quam causam præsumatur facta, cùm ex pluribus causis debetur.*
10 *Obligatus ad certam speciem quomodo liberetur per solutionem.*
11 *Satisfactio an & quando cedat loco solutionis.*

QVONIAM stipulatio, de qua dictũ est tollitur per solutionem: ideo ponit de solutionibus, scilicet rerũ, & liberationibus obligationũ. Largè tamē ponitur solutio pro qualibet liberatione: vt ff. eod. solutionis. Nam de ea liberatione, quæ ita fit in persona, vt nõ perimatur obligatio hic non tractat: licet quidam scripserunt cõtrarium arg. ff. de duo. re. l. vl. Sed certè hic nõ tractat de talibus liberationibus: sed ponet j.
1 de sent. passis. & de bo. dam. † Videamus ergo, quibus modis liberetur quis ab obligatione, vt ea extinguatur ipso iure: & quidem per nouationem, & per delegationem, & per compēsationem, de quibus habuimus s. per acceptilationem de qua sequitur. & j. & per cõfusionē: & de his tangitur j. c. si obliga-
2 tum. & l. eius quantitatis. & † de confusione plenius dico. Nã si fideiussor fideiussori succedat, nulla tollitur: vt ff. de fideiuss. l. hæres. §. non est. Si fideiussor stipulanti, vel contra accessoria tantùm tollitur: vt ff. eo. l. hæres. §. quòd si idem stipul. & l. Lucius. & l. vranius. §. quòd si creditor. Si fideiussor reo, tantùm naturaliter obligato succedit, neutra tollitur: si ciuiliter & naturaliter, accessoria tantùm tollitur: vt ff. de fideiuss. l. hæres. §. quòd si hic seruus. Si reus stipulanti, vel èconuerso successerit, omnis obligatio tollitur: vt ff. ad leg. Falc. l. j. §. si debitor. & ff. de fideius. l. si Stichum. §. à Titio. & l. Vranius. & ff. de so. l. Sti-
3 chum. §. aditio. † Item per oblationem, & depositionem, & consignationem. vt j. eod. l. obsignatione. & ipso iure non per exceptionem dico reum liberari: vt ff. deposit. l. j. §. si pecunia. in fi. Nisi depositor recipiat numos: tunc enim nec deposuisse videtur: vt s. de vsur. l. acceptam. si autem obligatio tantũ fiat, re admissa, datur exceptio: vt ff. eo. l. qui decem. & l. si debitor. Item per interitum speciei, quæ erat in obligatione nec præcesserit mora, nec debitor occidit: vt ff. eod. l. verborum. & de
4 verb. ob. si ex legati. & l. nemo rem suam. §. j. † Tollitur enim ipso iure naturalis obligatio per pactum simplex, & per iusiurandum, & per chirographi redditionem. Ciuilis autem tollitur per exceptionem: vt ff. eo. Stichum. §. naturalis. & insti. de except. §. præterea. sed in casibus, ipso iure tollitur ciuilis: vt ff. de pact. l. si tibi decem. §. j. Item maleficio suo creditor amittit actionē, vel per constitutionem, si quis in tantam. s. vnde vi. vel per edictũ diui Marci: vt ff. quod met. caus. extat. vel per auth. vt non fiant pign. v. colla. vel per authē. vt nulli iud. colla. ix. §. quia autē. & huiusmodi: vel per constitutionē diui Claudij, cũ concessa est actio potentiori: vt s. ne li. po. Item tollitur ipso iu-
5 re per solutionem. l. quoties. ff. e. & insti. eo. in prin. † Vnde vidēdum est quis soluat, cui, & qualiter. Et siquidem soluat is, qui debet, & potest, (puta maior xxv. annis, compos mentis qui obligatus est: licet sit accusatus,) ipso iure tollitur obligatio: vt ff. eodem, l. sed nec. Si autem sit minor, vt pupillus cõtra est. In adulto habente curatorem idem: secus in eo, qui non habet curatorem: vt ff. eodem, l. quod si fortè. §. vlti. & s. de mino. l. si curatorem. Sunt & quidam, qui tenentur soluere: sed non sunt obligati creditori: vt tutor & curator omnes legitimam

administrationem habentes:vt ff.de admi.tu.l.quoties.§.sicut
autem.& de condi.inde.l.si procurator.Sunt alij qui sua spōte
pro alio soluunt debitore volente nomine debitoris, non suo,
alioquin non contingeret liberatio:vt ff.eod.l.qui mandat. &
l.Cassius.vel ignorāte:& tunc tenetur habere ratum: quia est
eius negotium ipso gestu:vt ff.de pig.act.l.solutum. §.solutā.
vel inuito:vt ff.eod.l.soluere.hoc verum,si species vel quātitas
erat in obligatione,quā alius inuito creditore offerre potest:se
6 cus si factum:vt ff.eo.l.inter. † Cui? & quidem creditori ma=
iori & accusato:vt ff.eo.reo.non pupillo,sed si habeat pecuniā
saluam repellitur.Item tutori & curatori: sed datur restitutio:
nisi in casibus.Quod dic,vt not.s.si aduers.sol.& dicitur ff.e.l.
quod si forte.§.j.& l.debitores.& l.in pupillo.Item alij volēte
creditore,vel ratum habente:nisi in casu,si cùm seruus fugiti=
uus gerit se pro libero, & ei soluit debitor: & fortè ibi habet
doli exceptionem:vt ff.si cer.pet.l.cùm fundus. §.j. & vt ff.eo.
l.solutū.& l.fugitiuus.Sed si sciam tacitè,vel expressum reuo=
catum mandatum,non liberor:alioquin contra:vt ff.eod.l.ve=
ro.& l.ratum.& l.cùm quis.§.j. Item soluitur adiecto in stipu
latione,quicunque sit ille etiam nolente creditore:nisi litē con
testetur:& hoc si adiecti status non mutetur in deteriorem cō
ditionem:vt quia alienæ potestati subiiciatur,cùm sui sit iuris:
alioquin contra:vt ff.eod.l.si stipulatus fuero. & l.cùm quis.j.
responso.& l.Stichum.§.vsusfructus.& l.aliud.& l.si quis sti=
pulatus.§.j.Item soluitur seruis ex contractu dominico pecu=
nia,etiam post manumissionē, si tamē ignoret manumissum:
sed ex peculiari etiam si sciat manumissum:si tamen patet pe=
culium concessum:vt ff.eo.l.si quis seruo.& l.si seruus pecu.&
7 l.quod seruus.Illud no.quòd † litis procuratori non soluitur:
8 vt ff.eo.l.hoc iure. Quid soluetur? † & quidem,quod est in
obligatione,si erat corporale: nam incorporalia non recipiūt
solutionem,vel traditionem:vt notaui s.de vsufru.& de serui.
9 & de act.emp.Et † siquidem sit quantitas,& adiiciam in quā
soluam cùm debeam ex pluribus,certū est: quòd in eā cedit.
Si nō exprimam omnes principales causas, ex quibus debeo,
datur creditori electio,in quam accepto ferat, duntamen incō
tinenti eligat:& si eligat incōtinenti, potest in eam causam cō
putare in quam solueret ipse si deberet,& verisimile est,q̄ po=
tius soluat id,quod non est in controuersia, quàm illud quod
est:& pro se potius quàm pro alio.Si tamen constat per con=
fessiones partium contrarium, semper in eam causam acce=
pto feretur,in quam solueret: & in hoc prodest facta electio
incontinenti, in alio quoq; prodest incōtinenti electio facta,
quia si plures essent pares causæ in vnam, eligit solutionē qđ
potest prodesse ei si fortè in dicta causa nō habet probationes
in euidenti.Si autem nunquam eligit,vel ex interuallo, & plu
res sunt causæ pares,decedit de omnibus pro rata.Si autē vna
appareat grauior vel durior causa, semper in eam causam ac=
cepto feretur:vt grauior dicatur ex eo, quòd vna pura:altera
in diem:vel vna cum pœna pecuniæ, vel infamiæ: altera non:
vel vna cum fideiussore,altera sine fideiussore reperitur. Item
quod de electione dicit,intellige, cùm creditor eligit,& debi=
tor tacet:alioquin si consentiat,nō est opus discrepatione cau=
sæ,vel si dissentiat,incontinenti repetit: vt ff.e.l.j.ij.iij.iiij.& v.
j.responso.Si vna principalis, & alia accessoria,in vsuras acce
pto feret:vt j.eod.l.j.hoc verum si sint vsuræ debitæ per stipu=
lationem,vel pignoris retentionem; secus si nudo pacto. Sed
aliud cùm creditor distrahit pignus:quia etiam in vsuram pa=
cto debitā accepto feret:vt ff.eo.l.in his.§.imperator.& l.Pau
lus.§.Paulus.& C.de vsuris.l.per retentionem. Si verò sit cor=
10 pus, † siquidem in specie certa:ita demum liberatur,si ita sol=
uatur,vt non euincatur ex aliqua causa:vt ff.e.l.qui sibi aut Ti
tio.& l.si rem forte.nisi causa præcesserit obligationem: vt in
eo,qui peruenit ad libertatem:vt ff.de verb.obli.l.si seruum. &
§.sed si id quidem.Si autē in genere,necesse est corpus sic sol=
ui,vt auferri aliquo modo non possit:vt ff.eodem,l.cùm quis.
11 §.qui hominem.& l.quoties id quod.l.qui decem.§.vlti. † In
omni autem debito regulare est, vt plenè, & in totum debeat
fieri solutio:vt ff.eod.l.etiam circa.& l.qui sibi: aut Titio. sed
fallit in debito non liquido, & in libertate, & cùm aliter conue
niunt:vt ff.si certum peta.l.cùm quidam.& de statu lib.l.cùm
12 hæres.& de vsuris,l.tutor.§.Lucius. † Item omnis satisfa=
ctio pro solutione cedit:vt ff.eod.l.satisfactio.hic, vtpote cùm
creditor eam admittat:nō enim cogitur:vt ff.de pig.act.l.si rem
alienam.§.omnis.sed in casibus cogitur:vt j.eod.auth. nisi.&
ff.de leg.j.l.si domus.§.in pecu.& de au.& arg.leg.l.j.in fin.

* ¶ Tollitur.Licet solutione tollatur omnis obligatio,si tamen is, cui solutū
est,indebitum receperit,reddere cogendus est.Ideoque soluens indebitum iu
re ciuili per ignorantiam facti non iuris,repetere potest:quale est illud,quod
per falcidiam retineri potest.C.de iur.& facti ignor.Item indebitum iure na=
turali tantum,quo chirographo obligamur spe futuræ numerationis,repete
re potest, extra. de solu.c.si. Indebitum quoque iure quandoque ignorantia
repetitur.l.j.C.de condi.indeb.Quando autem quis ad alterum duorum tene
tur,quod voluerit,præstando liberatur.ff.de iure dotium.l. plerunque.§. vl=
timo.Martinus.

De acceptilationibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Acceptilatio quid sit.*
2 *Acceptilatio qualiter fiat.*
3 *Acceptilatio super qua obligatione posit interponi.*
4 *Acceptilatio inutiliter facta an effectum aliquem habeat.*
5 *Acceptilatio an posit interponi per procuratorem.*

DE VERA & naturali solutione suprà dictū
est:nunc autem ponit de imaginaria, quæ dici=
tur acceptilatio:vt insti.quib. mod. obliga.tol.
§.j. Videndum ergo qualiter definiatur accepti=
latio,qualiter fiat, à quo,& quis sit eius effect⁹.
1 Est † autem acceptilatio, liberatio [a] per mutuam interro=
a gationem,qua vtriusque contingit ab eodem nexu absolutio:
vt ff.eodē.l.j.Quod dicitur per mutuam,intellige dictum per
causam præcedentem,& originalem:quia plerunq; ipsam ac=
ceptilationem non præcedit stipulatio:& ideo creditor neces=
se habet stipulari nouādi animo primū debitum: & ita est ibi
interrogatio creditoris:postea sequitur acceptilatio, & inter=
rogat debitor creditorem acceptū habes? & respondet, acce=
ptum habeo:vt ff.e.l.sanè.& l.an inutilis.§.acceptū.& ita pro=
priè dicitur liberari vterq;. Si verò acceptilationē præcedat
stipulatio,vnius tantū interuenit interrogatio,& sic acceptila=
tio:vt ibidem dicitur.& dicitur absolui debitor propriè:credi
tor minus propriè:quia nō fuit obligatus:sed tamen & ipse di
citur liberari,quia desiit ei cōpetere actio:vt ff.de exerci.l.j. §.
2 non autē.& de admi.tu.l.quoties.§.sicut. † Qualiter fit? &
quidem nō in diem,vel conditionē expressam:sed tacitā.Inest
enim illa,quæ erat in prima obligatione:vt ff.e.l.iiij.& v.l.qđ
in diem.& de re iud.l.quod in diem. licet aliud sit in solutione
naturali:vt ff.de sol.sub cōdi.& de acquir.pos.qui absenti.§.j.
3 † Fit acceptilatio super ea obligatione tantùm, quæ verbis
erat contracta.Si verò alio modo erat cōtracta, deducitur pri
mò in Aquilianā stipulationem, postea sequitur acceptilatio:
vt ff.e.l.an inutilis.§.j. Est tamen notādum q̄ quandoq; fit in
ea,quæ fuerat iureiurādo cōtracta pro operis liberti: vt ff.e.l.
& per iusiurādum.Item & in ea,quę solo consensu erat cōtra=
cta:& valet potius iure consensus,quàm acceptilationis:vt ff.
4 e.l.vlti.& de rescin.ven.l.cùm emptor,Si † verò inutiliter fiat
acceptilatio:vt quia sup ea obligatione fuit interposita, quare
erat contracta habet pacti exceptionē:vt ff.e.l.si accepto latū.
Si aūt inutiliter, i.quia solennitas nō fuit seruata,contra est:vt
ff.e.l.an inutilis.& l.in diem.& l.acceptilatio. A quo fit? &
5 quidem † per specialem procuratorem creditoris fortè,& per
generalem si tamē habeat liberā,vt stipuletur nouādi animo.
Hoc tamen fallit in seruo creditoris,qui nec iussu domini ac=
ceptum fert:vt ff.eo.l. pen. vel per specialem procuratorē de=
bitoris,si promittat nouandi animo, quod debeo:vt in curato
re dicitur:vt ff.e.l.an inutilis.§.tutor.& ita videbor ego libera
ri.Si verò nō esset procurator,et promittat nouādi animo, me
liberat hoc ipso:et ipse postea per acceptilationē dicit̄ liberari.

a ADNOTATIO. ¶ Liberatio. Adde Bar.in l.si marito.§.pater.in j.op=
po.ff.soluto matrimo.& in l.si fideiussor.§.qui ita.ad fi.ff.de accepr.Bald.in l.
j.C.de reuo.his quæ in frau.credi.Angel.areti. in §. item per acceptilationem.
nume.10.cum plu.seq.Institu.de actio.chart.exc.do.Alexand.& doct.in l.j.§.
si quis ita.ff.de verborum oblig.& in l.an inutilis. §. filiusfa.ff.de acceptila=
tio.vbi habes totam materiam.

De euictionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Euictio quid sit.*

2 Euictionis nomine agere quis poßit.
3 Donatarius an & quando agere poßit de euictione.
4 Legatario an detur de euictione actio.
5 Euictio an competat nomine eius qui noxæ deditus est.
6 Euictionis nomine agántne commodatarius, & depositarius: & quid in conductore.
7 Emphyteutam, uasallum, & superficiarium posse de euictione agere.
8 Euictionis nomine pro quibus rebus agi poßit.
9 seruitutis nomine poßitne de euictione agi.
10 Euictæ rei nomine quæ remedia competant.
11 Stipulatio duplæ quando committatur.
12 Intellectus ad l. habere licere. ff. de euictio.
13 Dupli ratio quomodo incatur ob rem euictam.
14 Actio pro euictione cui detur, & contra quem.
15 Emptori quæ remedia competant contra euincentem.
16 Agens de euictione quibus ex causis repelli poßit.

QVONIAM in venditionibus, & permuta-
tionibus, & diuisionibus (de quibus dictũ est)
contingunt euictiones: de eis ideo supponit.
Videndum ergo quid sit euictio: quam ita defi
1 niunt quidam. † Euictio est emptæ rei, vel ex
aliqua iusta causa acceptæ per iudicis sentẽtiam abductio: vel
(vt puto) alio euincẽte causæ amissio. Nec enim necessarium
est semper rem abduci, vt videatur euicta: vt ff. eodẽ, l. euicta.
2 §. j. † Quis agat de euictione? & siquidem sciens alienũ emã,
non agam, nisi fuerit mihi cautum: vt j. eo. l. si fundum. excipi-
tur in casu, scilicet, cùm non alienam nunc, sed eam, quæ pote-
rit esse aliena in euentum conditionis legati, scienter emo: vt s.
communia de lega. l. vltima. §. vlti. Duo enim sunt ibi specia-
lia: vnum pro emptore, aliud contra. Vel dic ibi esse vnum spe
ciale tantùm, quod emptor sciens qui stipulatus erat pœnã du
pli non agit: nisi in simplam. Si autem ignorans agam ad in-
teresse, non ad duplum: nisi cautio omittatur per errorem: vt
ff. eod. l. emptori. §. si simplam. & l. si in vẽditione. Agit autem
emptor, & si sibi non fuerit cautũ, dummodo nõ sit actum in
contrarium, & tunc ad interesse sed ad pretium agit: nisi caue
rit, ne etiam de pretio agat: vt ff. de act. empt. l. ex empto. §. vl
timo. & j. eod. l. non dubitatur. Agit permutator diuidens, &
accipiens insolutum speciem pro quantitate: vt j. eod. l. si præ-
dium. & l. antepen. & j. communia vtriusque iudic. l. si fratres.
3 In † donatario distinguitur, an cœperit à traditione, & tunc
non agit [nisi fuerit cautum: an à pactione, tunc agitur, non]
propriè de euictione, sed ad interesse: sed quia quod promisit
non impleuit: vt ff. de iure dot. l. j. & j. eo. quoniam auus. & ff.
de verbo. oblig. vbi autem non. §. vlti. [& (vt generaliter di-
cam) ex qualibet iusta causa, vel contractu duplex stipulatio
committatur.] Nec est contrarium quod dicitur ff. de leg. j. si
à substituto. & l. quę de legato. Nam ibi ponitur dari, pro tra-
di: nam traditio continetur in præcedenti pactione. Idem est
in obligatione: vt potior sit in possessione, nõ vt iure dominij
non possit res authorari [vel auocari:] vt ff. de actio. emp. l. da
4 tio. & l. ex empto. §. idem Neratius. † In legatario, si legatũ sit
in genere relictum, agitur vt statim dixi in donatione: secus si
in specie: vt ff. eod. l. si is qui satis. & l. hæres. & de. j. si à substitu
to. & l. si legati serui. & l. seruus Titij. & l. si domus. §. j. In mari
5 to, qui accepit dotem distingue: vt s. de iure deli. l. j. † Quid
in noxæ debito? videtur quòd agatur eius nomine: vt ff. de no
xa. ac. si noxali. §. vlti. sicut & dixi in specie data in solutum pro
quantitate. hæc ergo causa non est propriè lucratiua: vt ff. de
dot. except. l. apud Celsum. §. si quis. nec mutatur natura causę
6 lucratiuæ. Illud † certum est, quia nec commodatarius, nec de
positarius agunt de euictione, nec creditor, sed agit contraria
pignoratitia actione: vt ff. de pig. act. l. tutor. §. contrariam. in
conductore non, quia euicta, sed quia nõ fruitur: vel ad inter-
esse, vel ad mercedis exonerationem dicitur eum agere posse,
quanquam & ei possit euinci, cùm conueniatur rei vendicatio
ne: vt ff. loc. & conduct. l. & hæc distinctio. & l. si fundus. et de
7 rei vendi. officij. † Emphyteutam superficiarium vasallum
agere posse dico: quia loco emptorum sunt, et habẽt ius in re:
et (vt generaliter dicam) ex qualibet iusta causa, vel cõtractu,
duplex stipulatio interposita committitur: vt ff. eod. l. sciendũ.

8 Pro † quibus rebus agitur de euictione? et quidem si ven-
dita sit vniuersitas iuris, vt hæreditas, vel peculium, siquidem
ipsa hæreditas (quia non pertinuit ad venditorem) euincatur,
agitur ex duplę stipulatione, vel ex empto: secus si res singulę:
vt infrà eodem, l. j. & ff. de hæred. vend. l. ij. primo responso. &
ff. eodem, l. si seruus vẽditus. Si verò sit vendita vniuersitas cor
porea, quæ ex pluribus inter se distantibus cõstat, vt grex etiã
vna oue euicta, agetur de euictione actione ex empto, nõ ex
duplę stipulatione. Idem dico in quolibet toto integrali quod
ex pluribus inter se cohærentibus cõstat, vt in armario, domo,
naue, & partu ancillæ: vt ff. eodem, l. naue. & l. venditor homi-
nis. & l. vaccæ. & de vsucapionibus, l. eum qui. & de lega. j. nõ
quocunque modo. §. fundus. Idemq́ in re qualibet, quæ acce-
dit tacitè, vel expressè: vt ff. eodem, l. euicta. j. responso. & de
actio. emp. l. ex empto. §. si quis rem. Sin autem vendita sit res,
quæ vno spiritu, id est vna elementatione cõtineatur, siue euin
catur pars pro indiuiso, siue pro diuiso, agitur pro euictione:
vt ff. eodem, l. j. & l. bonitatis. Sed in homine speciale est, vt em
ptor necesse habeat exprimere quod agat pro parte: vt ff. eod.
9 l. si dictum. §. in stipulatione. Sed si †. non rei pars, sed in rẽ ser-
uitus euincatur, siquidem personalis, certum est agi etiam ex
duplæ stipulatione: vt ff. eodem, l. sed si quid. §. vsu. & l. si rem.
§. vltimo. si prædialis, agitur ex empto, scilicet ad interesse con
tra scientem, non contra ignorantem quanto minoris esset em
pturus: vt ff. de ædi. edict. l. quoties. nisi dictũ esset cõtra. & nõ
ex duplæ stipulatione: quia non res, vel rei pars est euicta, sed
vsusfructus portionis obtinet instar: vt ff. eodẽ, l. quod ad ser-
uitutes. & de lega. ij. l. cùm filius. §. dominus. Si tamẽ venditor
dicat in vendendo: vendo vti optimus maximúsque est: tene-
tur venditor etiam ignorans ad interesse nomine prædialium
seruitutum: vt ff. de contrahẽ. emptione, l. cùm venderes. & ff.
eodem, l. quod ad seruitutes. Videtur autem semper esse di-
ctum, vti optimus est: nisi dicatur contrarium: vt ff. de contra-
henda emptio. l. in vendendo. & arg. ff. de iure dotium. l. dotẽ.
& l. dotis fructus. §. vltimo. & l. sed nisi. Quidam tamen dicũt
contra: & est pro eis ff. de contrahẽ. emp. l. cùm venderes. Cùm
autem vẽditur res singularis, & incorporalis, agi potest de eui
ctione: vt ff. eodem, l. antepen. §. vltimo. & de hæred. vend. vel
10 act. si nomen. & l. si quis per fundum. † Quæ remedia pro
euictione cõtra vendẽtẽ: vel accipiẽtẽ habet emptor? & quidẽ
a agere potest contra venditorem [a] ad cautionem duplæ absq;
fideiussore præbẽdam: nisi aliter cõuenerit, quam si pręstiterit
venditor, in duplum debet fieri condemnatio, vt placuit Ir. vs-
quequo euincatur res: vt ff. eod. l. ij. & l. emptori. Sed si in limi-
ne cõtractus immineat euictio, habeat emptor exceptionem:
nisi præstetur fideiussor: vt ff. de peri. & com. l. pen. §. vlti. & j.
eod. l. si post per. Est & remedium quandoque cedendarum
actionũ: vt j. eod. l. in creditore. Est & remedium actionis pro
cautione competentis, vt exceptio præscriptis ver. ex stip. du-
plæ. certi condictionis: de quibus videndum quando compe-
tant: & quidem si sciens alienum vendideris, etiam antequam
euincatur, ex empto mihi teneris: vt ff. de act. empt. l. seruus. §.
vltimo. non ex stipulatione duplę: quia non est euicta: vt j. eo.
l. qui rem. Idemque est, si hæres extitit verò domino: vt ff. eo. si
vendideris. & l. non tamen ei. & l. si ei cui. §. j. & l. mãdati. l. ser-
uum Titij. Nec obstat quod legitur ff. eo. l. si emptori. quia ibi
nõ agebatur ex duplæ stipulatione, ideo quia res esset euicta:
nec enim erat: sed quia promissum erat noxiis solutum, quod
falsum erat: vnde licet noxali non conueniatur emptor, agit
tamen: vt ff. de ædil. edict. l. si quid. Sed ibi videtur obstare agẽ
ti: quia nunquam conuenitur noxali: sublata est enim per con
fusionem, sed contra est. Si autem ageretur ex noxali causa cõ
tra emptorẽ, & damnatus est in damni æstimatione quod est
in centum. Pone seruus valet duo, dedit ipsum pro noxa, agit
quasi ex euicto, & ex hac causa, id est, propter euictionem non
agitur: nisi lata sententia: vt s. de act. empt. l. si seruum mihi.
11 Committitur autem stipulatio duplæ, condemnato empto
re in rem emptam, vel in litis æstimationẽ [vel absoluto pos-
sessore ab agente emptore: vt ff. eod. l. euicta. §. j. Dicunt etiam
necessarium esse rem abduci, vel litis æstimationem præstari:
vt ff. eod. l. habere. & l. si seruus venditus. l. vnde Iulianus. & ex

12 prædicta l.euicta.§.j.] Mihi † tamen videtur distinguendũ, an promittat venditor duplum, si res fuerit euicta, an promittat duplum si emptori habere non liceat. In primo casu cõmittitur, statim lata sententia, hoc enim cuilibet ex tenore significationis verborum attendere licet. Tunc enim dicimus euictam, cùm causa amissa est alio euincẽte: & probatur hoc idẽ ff.eod.l.euictus. Ibi enim non fuerat res ablata: tunc enim nũquam resolueretur stipulatio: vt in prædicta l.habere. & tamẽ dicitur commissa stipulatio. Item adiuuat nos quod dicitur ff. eod.l.si seruum.& l.si mancipium.j.respon.& §.j.& quod dicitur in fideiussore, quia agit condemnatus: vt ff.eo.man.l. Lucius.§.fideiussor.& s.man.l.si pro ea. In secundo agit re demũ ablata: quia videtur taliter promittere pœnam, si illi nõ liceat habere: quia ablata sit per sententiam. Vel aliter respõde: nam si emptor damnatus est, committitur stipulatio. Si nõ est damnatus sed conuentus, & quia manifestum erat rem petentis nõ defendi: quia salua conscientia de calumnia iurare non poterat, agit de euictione re demum abducta: quia debuit bonam fidem agnoscere: vt arg.ff.mand.Quintus. & j.de admi.tut.l. quoties.§.sicut. Quod autem dicitur vicerit, expone: quia emptor causæ cessit, & defendere noluit: non quod esset damnatus: & pro hoc est ar.ff.de act. e m.l.ex empto.§.idemq; putat. quanquam posset responderi sicut dixi in l.illa, si emptori.& pro me facit quod legitur ff.eod.l.si seruus venditus.§.vltimo. Nam ibi non erat condemnatus, imò absolutus: quia sine culpa amiserat possess. tamen erat manifestum rem petentis esse per probationes: vnde re demum restituta, committitur. Nec obstat quod dicitur in ea.l.§.j.ibi, cùm agitur neq; &c.nam videtur abesse sententia: vt ff.de nego.gest.l.si quis ne. Quod dixi in dupla, idem in tripla, & quadrupla: & quintupla est seruandum: vt ff.eo.l.si dictum.& l.si plus. Nam licet sit prætoria stipulatio: vt ff.de præto.stipul.l.j.§.stipulatio. permittit tamẽ lex hoc addi, & tradit: aliàs non: vt j.de verb.oblig.l. in conuentionalibus. vel nil additur in aliqua causa: nisi vtraq; parte volente: hoc tamen fallit in casu: vt ff.de iure fisci.l.si procurator.

13 † Duplum autem referendum est ad pretium conuentum, non ad rei bonitatem, quæ pluris est quàm pretium: vt ff.eod. l.si fundo vẽdito tradito.& l.cùm fundus. Non ergo ex sequẽti casu minuitur, vel augetur: sed secus in actione ex empto: vt ff.e.l.sicut venditor.§.vlti.& l.euicta re ex empto.& l.ex mille.ff.eod. Ex prædictis colligi potest, quia vbicunq; agitur ex stipulatu, & ex empto: vel præscriptis verbis ad interesse: sed nõ ecõtra: & omnium cõmissio pendere dicitur ex vi cõditionis exĩstẽtis, i.euictionis cõtingẽtis in eo, quod est venditũ, nõ in eo qđ accreuit per alluuionẽ: vt ff.e.l.ex mille.§.q; si modo. & §.si perinde.& §.quę sint.vel per alluuionem est diminutũ. Si tamẽ post euictionem aliquid remaneat penes emptorem, alioquin etiam pro eo quod abstulit alluuio, agit: vt j.eod.l.ex

14 mille.j.respon.& §.si totus. † Competit autem directa actio emptori: sed vtilis datur quãdoque contra alium, qui videtur vendidisse: vel ratione præsentię & acceptionis pretij: vt ff.eo. l.illud.§.j.& l.quidam & si plus.§.& si iussu.& de pig.actio.l.

15 eleganter. Contra † euincentem autem habet emptor remedium exceptionis impensarum, si possideat: vt ff.de act.empt. l.idemq; Iulianus. Idem habet exceptionem rei venditę & traditæ: vt ff.eod.l. vendicantem. quem enim de euictione tenet actio, hunc euincentem repellit exceptio: nisi in hærede fideiussoris, & in aliis fauore libertatis: vt s.dixi.& vt j.eod.l.vlti. & l.exceptione.& ff.eo.quia pupillo.& l.sed & si.§.j.Propter

16 quæ † expellitur agens de euictione [a] & quidem repellitur si non denuntiauit tempestiuè actori, vt defendat rem, cùm potuit: nisi per pactum sit remissa denuntiandi necessitas: vt ff.e. l.si rem quam.§.vlt.& l.si dictum.§.si præsente.& l.Herẽnius. Idem si compromiserit, vel culpa sua possessionem amiserit, vel rem pro derelicto habuit, vel mãcipium manumiserit, vel prostituerit, & ideo ad libertatem peruenit: vel tempore sentẽtiæ præsens non fuerit, vel si vsuceperit, vel si venditore absente nõ appellauerit, vel si à sedente in alea emerit, vel locũ dedicari passus fuerit, vel iniuria contra eum lata sententia fuerit: vt ff.eod.l.si dictum.§.si compromisero.& l.si rem quam.§.si duplæ.& l.vlt.& l.si seruum cuius.& l.si mancipium ita.& l.si ideo contra.& l.qui alienam.& l.Herennius.§.j.& manda.l.si procurator.§.si ignorantes.& ff.eod.l.si per imprudentiam.in j.respon.& §.si quis locum.& ff.quarum re.act.non da.l.vltima.§.primo.

a ADNOTATIO. ¶ Contra venditorem. Ad huius conclusionis materiam vide Spe.in ti.de satisda.in §.expedito.versi.sed nunquid venditor.Bar. in l.tenetur.§.si.ff.de actio.empt.& in l.j.§.ij.eod.titu. Bal.in l.si fines. C.de euictio.& in l.si §.in computatione.ij.colum.C. detur.de lib.Ioan.de imol.in l.si venditori.de emp.& vendi.do.Alexand.in lib.j.§.stipulationum.ff.de præto. stipula.multa pe Angel.in consi.clxxiij.incip. præmittendo. Paul. de castro. in consi.l.incip.visis omnibus: quibus locis habes totam materiam.

Creditorem euictionem pignoris non debere. *Rubrica.*

1 ☞ *Creditor quando, an non de euictione teneatur.*
2 *Emptori cedenda hypothecaria.*

DICTVM est suprà de euictionibus in genere: nunc autem ponit de creditore specialiter, qui differt ab aliis alienantibus. Attendendum
1 tamen, vtrum † vendat, vt dominus, vt tunc teneatur de euictione: an vt creditor, & tunc non tenetur, nisi specialiter promittat, quod facere nõ debet nisi ex consuetudine, vel quia maiori pretio vendat: alioquin non habet contrariam pignoratitiam actionem vel nisi sciat alienam non debitoris, & probantur hæc infrà eod.l.j.& ij. & ff.de pigno.act.l.si pignore.§.vltimo.& mand.l.si mandato. §.credi-
2 tor.& loca.& conduct.l.si quis domum. † Licet autem non agat emptor, tamen agit, vt creditor cedat contrariam pignoratitiam actionem: vt ff.de euict.l.in creditore. Item ipse idem creditor vincere non potest: vt C.eod.l.j.& ff.de distra. pign. & si is.& C.ne fiscus rem quam vendi.eodem, l.j.& ij. Item tenetur debitor de euictione: vt ff.de pig.act.l.eleganter. j. resp. & s.tit.j.l.si ob causam.

De patria potestate. *Rubrica.*

1 ☞ *Patria potestas quid sit.*
2 *Filios naturales tantum non esse in patris potestate.*
3 *Matrem non habere filios suos in potestate.*
4 *Patria potestas qualiter constituatur.*
5 *Patriæ potestatis effectus quis sit.*
6 *Iudicium an & quando possit consistere inter patrem & filium.*
7 *Alimenta quo iure præstanda sint liberis à parentibus: & econtrario.*

DICTVM est suprà de iure quod habet aliquis in rebus suis, vel alienis: vel in personis. idem quod in persona alterius mihi obligata sit: nunc de iure quod habet aliquis in personis filiorum de iure ciuili. Videndum ergo
1 quid sit patria potestas. † Et quidẽ patria potestas est ius quoddam quod habent, qui sunt de imperio Romano in liberos naturales, & legitimos: nulli enim sunt tales homines qui tale ius habeant.institu.eodem. §. ius autem po-
2 testatis. Naturales † autem tantum filij, & multo magis ince-
a stuosi non sunt in potestate nostra [a]: vt institu.de nuptiis.§.vlt. Imò incestuosi, filij nominandi non sunt: vt in authenti.quib.
3 mod.natu.effi.sui.§.vltimo. † Matres autem, vel aui materni non habent liberos suos in potestate: vt institu. eod. §.vltimo. & insti.de adop.§.fœminæ. Verbum autem potestatis in dominis circa seruos dominium, & quandoq; facultatem apprehẽdendi seruos, circa magistratus imperium, circa abbates & monachos obedientiam significat: inter patrem & filium, vinculum de iure ciuili reuerentiæ, & castigationis, & subiectionis, item pietatis, significat: vt dictum est & dicitur.& j.eo.l.si filius.& s.de bon.quæ lib.l.antepen.j.respon.ibi, quorum in sa-
4 cris. † Qualiter constituitur patria potestas: & quidem matrimonio legitimè cõtracto, vt dictum est. Item per definitiuam sententiam, si pronũtiatum est illum esse filium meum. & hoc est speciale vt sententia etiam aliis agnatis & cognatis meis præiudicet: vt ff.de li.agno.l.j.in fi.& l.ij.& iij. Item per ingratitudinem emãcipato filio reuocato in potestatem: vt j.de ingrati

grati.lib.l.j.Item per adoptionem:vt insti.de adop.in prin.tit.
5 † Quis est patriæ potestatis effectus? Et quidem vnus est
in acquirendo:vt insti.per quas perso.no.acqui.§.j. Secundus
est in administrãdo aduentitia,& agere,& respondere pro eis,
vt §.de bonis ma.l.j.& de bon.quæ lib.l.vltima,& antepenul.
6 Tertius est † quia nõ potest inter patrem & filium iudicium
esse,nisi ex castrẽsi,vel quasi castrensi peculio:vt ff.de in ius vo.
7 l.adoptiuum.& de iudi.l.lis nulla. Alimenta † autem præsta-
ri dico liberis à parentibus,& è conuerso:non iure patriæ po-
testatis: sed ratione filiationis vel paternitatis: vt ff.de lib.ag.
l.si quis à liberis. Incidenter tamen tractat in isto titulo de ali-
mentorum præstatione.Sed & illud notari potest:quia filium
minorem triennio non pater,sed mater cogitur alere:vt j.eod.
l.nec filium.ita demum si lac habeat,& si ipsam lactare filium
non dedeceat.

a ADNOTATIO. ¶ Potestate nostra. Adde Bart.post.no.glo. in l.iij.ff. de his qui sunt sui vel alie.iur.Bal.in l.generali.cum aũt.ver. & si statutũ di cit. C.de insti.& substi.Ange.in l.ex facto.ff.ad trebel.d.Alex.in l.tutelas.ff. de cap.dimin.Ange.Areti.in §.si aduersus,numer.vj. cum seq. de nupt. Institu.chart.xxxij.& in §.quid igitur.nume.iij.de pa.potesta.char.xxviij. & doc. in princip.titu.

De adoptionibus. *Rubrica.*

1 *Adoptio quid sit.*
2 *Adoptionis species duæ: atque inibi quid sit arrogatio, & quæ communia habeat cum adoptione in specie sumpta, & quæ differentia.*
3 *Impubes ut ritè arrogetur authoritate principis, quæ sint necessaria.*
4 *Arrogator cuiusmodi satisdationem præstare teneatur.*
5 *Arrogato emancipato, uel exhæredato per arrogatorem qua ratione subueniatur.*
6 *Adoptare qui poßint.*
7 *Adoptionis effectus quis sit.*

VIA patria potestas etiam adoptione consti-
tuitur,ideo ponit de adoptionibus. Videamus
ergo quid sit adoptio: quàm quidam definiunt
1 ita.Adoptio † est legalis actio ad solatium eo-
rum qui liberos non habent inducta,penè natu
ram imitans:vt j.eodem,l.cùm eum.& ff.eod.l.adoptio enim.
Vel sic: Adoptio est legitimus actus per quem qui filius non
est,pro filio habetur.prima enim definitio non ita placet:quia
& liberos habentes adoptare possunt:licet facilius cõcedatur
liberos non habentibus:vt ff.eodem,l.nec ei.§.iis duntaxat.
2 † Diuiditur autem adoptio: quia vna dicitur arrogatio,
quia arrogatur,id est,interrogatur quis,an velit illum habere
in filium,& ille,an istum in patrem. Alia stat in nomine gene
rali,et supponit hic pro specie,sicut in hoc nomine,creditor:vt
ff.eod.l.j.& ij.& ff.si cer.peta.l.j.& ij.§.mutui.& ad Maced.l.
quia.& §.si aduers.credito. Habent autem adoptio & arro
gatio communiones multas:& ferè in omnibus conueniunt.
Ferè ideo dixi: quia arrogatio habet in se quædam specialia,
quæ notabo vt per hoc intelligas cętera communia:& est vna
quia adoptantur filiifa.arrogantur patresfa. Item adoptio fit
cuiuslibet magistratus competentis authoritate, dum tamen
apud eum plena sit legis actio:vt j.eodem,l.j.scilicet, quia ha-
bet merum imperium,& mistum,& iurisdictionem.Vndevi
detur fieri non posse apud delegatum:vt ff.de offi.proconf.&
lega.l.ij.Arrogatio autem authoritate principis tantùm.Item
in arrogatione exquiritur vtriusque verbũ expressum. vnde
& infans non potest arrogari:sed adoptari:vt ff.eodem,l.j.§.in
duas.& §.adoptantur.& l.ij.vsq; ad illum §.illud.& l.in ado-
ptionibus.& l.etiam infante. Item arrogato aliquo statim &
res suæ,& liberi qui erant in potestate sua, subiiciuntur pote-
stati arrogatoris:vt ff.eodem,l.ij.§.vltimo.& l.si paterfamil.
3 Est † & quintum speciale in arrogatione cuiusdam:hoc est
quando arrogator impubes authoritate principis: quia vt ea
permittatur multa considerantur: & in primis an arrogator
sit maior lx.an.& an velit arrogare plures,vel libertum alienũ
vel maiorem se,vel eum qui fuit in tutela sua, vel eum, qui di-
ues sit,cùm arrogator sit pauper,vel honestæ vitæ: vt ita in his
non permittatur:& est illa generalis consideratio,vt ita demũ
permittatur si arrogator naturali cognatione, vel sanctissima
4 affectione ad hoc videatur procedere. † Est & sextum ad-
hibendum consilium,vt etsi videatur permittenda arrogatio,
teneatur tamen satisdare arrogatus seruo publico de restituen
dis bonis,illis personis ad quas bona essent ventura:si arroga-
tus permansisset in statu suo: & per hæc verba substitutis im-
puberi arrogato,& legitimis hęredibus,& legatariis,& fidei-
com. qui potuissent agere si moreretur hic impubes in pu-
pillari ætate,prospicitur:& hac omissa cautione agi potest a-
ctione ex stipulatione,vt ita hæreditas, vel legata petantur ex
stipulatione tacita vel expressa:vt ff.eodem,l.nec ei.§. vltimo.
& l.non enim.& l.his verbis.& l.hoc autem. Nam actione ex
testamento agi non potest ex pupillari substitutione vel peti-
tione hæreditatis:cùm pupillare testamentum euanuit mini-
ma capitis diminutione pupilli,quæ contingit per arrogatio-
nem:cum pupillus decesserit in potestate aliena. Secus si de-
cessisset sui iuris:vt ff.eodem,l.nec ei.§.iis duntaxat. & instit.
5 quibus modis testamen.infir.§.alio.& §.non tantùm. † Est &
septima prouisio,quia si arrogator emãcipauerit eum sine cau
sa,vel exhæredauerit eum,tenetur ei relinquere quartam par-
tem suorum bonorum, quæ peti potest condictione ex lege.
vt institu.eodem,§.cùm autem impubes.& ff.de inoffic.testa.
6 l.Papinianus.§.si quis ex his. † Qui possunt adoptare? & qui
dem spadones:sed non castrati:masculi,non fœminæ:vt intitu.
7 eodem,§.sed illud.& §.fœminæ. † Quis effectus adoptio-
nis est? nam de effectu arrogationis plenè suprà dictum est: et
breuiter dici potest,quòd per omnia reputatur arrogator pro
patre:vt infrà eodem,l.penultima.§.vltimo. Et quidem si de-
tur aliquis extraneæ personæ in adoptionem,nõ transit in po-
testatem suam hodie,sed olim contra:vt ff.eodem,l.j. Prodest
tamẽ vt succedere possit ab intestato hic filius adoptiuus huic
patri:non eius familiæ.Si verò coniũctæ personæ, hoc est auo
materno: vel si emancipatus post emancipationem suam ge-
nuit filium,& auo paterno dederit in adoptionem à quo du-
cit natiuitatem.Nam secus,si daretur patris fratri vel similib⁹.
Plenissimè quantum ad omnia iura respicit hic filius patrem:
& quantum ad institutionem, & alimentorum præstationem,
& omnia quæ debentur alicui filio à patre: vt j.eodem,l.cùm
in adoptiuis.

De emancipationibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Emancipatio quid sit, & unde dicatur.*
2 *Emancipatio qualiter fiat.*
3 *Pater non cogitur filium emancipare, nec filius emancipatur inuitus: & an id sit perpetuum. nu.5.*
4 *Emancipationem non fieri sine scriptura.*

VALITER constituatur patria potestas di
ctum est:sed quia illa soluitur per emancipatio-
nem,ideo ponit de emancipationibus. Viden-
dum ergo quid sit emãcipatio, & vnde dicatur.
1 † Est autem emancipatio relaxatio patriæ
potestatis coram iudice:dicta ex eo,quòd extra manum,id est
2 extra potestatem patris ponitur filius. † Qualiter fit? Et
quidem apud iudicem competẽtem ordinarium forte, & ex-
traordinarium:vt ff.de manu. vind.l.etiam.§. vltimo.& de a-
doptionibus,l.emancipare.vel apud eum, cui ex consuetudi-
ne hoc competit:vt infrà eodem,l.prima.& l.vltima.volunta-
te patris, & voluntate filij concurrente: & vtriusque præsen-
tia:nec locum habent iniuriosa rapismata,vel figuratæ vendi-
tiones.Et prædium dimidij vsusfructus potest pater retinere
in rebus aduentitiis,non in castrensi, vel quasi castrensi pecu-
lio:& semper videtur retinere:nisi nominatim remittat:vt j.e.
l.vltima.& suprà de bonis quæ liberis:l.antepenul. §. vltimo.
& in j.§.l. Si verò quis filium absentem velit emancipare,
aut infantem,aut maiorem,si infantem,& si non consentit in-
fans,quia nec potest,potest tamen eum emancipare precibus
principi porrectis,vt concedat emancipationem:vt tamẽ prin
cipis authoritas inthimetur apud competentem alium iudicẽ.
Si tamen erat maior infante prædicta necessaria sunt. Item
exigitur filij consensus pręcedens,vel subsequens:vt j.eodem.

l.iubemus.& l.nec auus.& in authen.quib.mod.na.effic.sui.§.
3 generaliter. † Item pater potest quidem emancipare filium
suum, sed non cogitur, sicut & filius non emancipatur inui-
a tus [a]:vt dictum est.vnde talis actus emancipationis, vel ado-
ptionis dicitur consistere in iurisdictione voluntaria,non cō
tentiosa: & fieri dicitur in concilio ,id est apud iudicem apud
quem filij voluntas conciliatur patris voluntate,& è conuerso.
4 Et † videtur quòd necessaria sit scriptura in emancipatione:
5 vt s̄.tit.j.l.vlti.& j̄.eo.l.non nudo. † In casibus autem notan
dum est,quòd pater tenetur emācipare filium,hoc est,vbi ma-
lè afficit filium verberibus contra pietatem,vel quando com-
pellit eum peccare in corpus suum, vel quando filius est arro-
gatus,& probat sibi non expedire arrogatum esse.Item quan
do pater agnouit legatum relictum sibi vt emāciparet filium:
vt ff.si quis à parente fue.ma.l.diuus.& de condi.& demon.l.
si cui.& de adop.l.nonnunquam.& s.de epis.audi.l.si lenones.
Sunt & alij modi quibus liberantur filij à potestate patria : vt
dicemus insti.quib.mo.ius pa.pot.sol.sed de illis nihil ad titul.
istum:quia hic non tractat nisi de emancipatione.

a ADNOTATIO. ¶ Inuitus.De hoc vide per Specula.in titu.de actor.
ver.item quod est filiusfami.tex.& doct.in l.filiusfa.§.secundum vulgarem.
de lega.j.& in l.cui.de condic.& demon.Barto.in l.nec auus.C.de emancipa.
li.Bald.in l.quamuis.C.de fideicommis.do.Alexand.in l.vtrum de verb.obl.
Pau.de ca.in consi.lxj.do.Barth.Soci.in consi.ccxcv.incip.in causa filiorum
in ver.postremo.chart.ccxvij.in ij.vo.qui multa ad materiam addit.

De ingratis liberis. *Rubrica.*

1 ☞ *Emancipationem quæ,an non,reuocent.& 2.*

SICVT serui manumissi ex ingratitudine
reuocantur in seruitutem:vt in authen. vt lib.
decætero.§.illud.& sicut aliæ reuocantur libe
ralitates:vt j̄.de reuo.dona.l.vltima.ita & hęc
liberalitas emancipationis qua honoratus est
1 filius non meritis suis. Nam † ex hoc facto conuinco eum nō
meruisse,licet potuerit contra esse:sed hęc secus quàm in præ-
dictis:quia hæc liberalitas pro leui culpa non reuocatur, vt li-
bertas:vt supra de liber.& eo.lib.l.si manumissus.sed pro atro
ci,vt hic dicitur:sed donatio ex specialibus reuocatur causis:vt
j̄.de reuoc.dona.l.vlti.Sed si pater accepit pecuniam vt eman-
cipet,fortè non reuocabit emancipationem:vt s.de lib.& eor.
2 lib.l.j. † Est & alius modus reuocādi filium in potestatem:
vt si dedi eum in adoptionem auo materno,& ille eum eman-
cipet,reuertitur in potestatem meam:vt s.de adop.l.pen.§.sed
hoc manere.

De postliminio,& redemptis ab hostibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Postliminium quid sit,& unde dicatur.*
2 *Postliminij ius quando competat.*
3 *Hostes qui dicantur.*
4 *Postliminij species duæ.*
5 *Postliminium qui reuertentes habeant.& nu.7.*
6 *Reuersus ab hostibus quis dicatur.*
8 *Postliminij ius in quibus rebus prosit.*
9 *Postliminium quæ res habeant.*
10 *Redemptus ab hostibus habet ius postliminij.*
11 *Redempti n. pretium restituendum esse redimenti,priusquam redemptus restitua
tur in pristinum statum.*

SICVT per ingratitudinem restituitur patria
potestas,ita & per postliminium : & ideo ea oc-
casione tractat nō tantùm de filiis , sed de seruis,
& liberis hominibus captis: & quia hi redimun
tur quādoque,supponit etiam de redemptis ab
hostibus. Videndum est ergo quid sit postliminiū, & vnde
1 dicatur. † Est autem postliminium ius amissæ rei recupe-
randæ ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ, inter
nos, & liberos populos,regesq́ moribus constitutum:vt ff.eo.
l.postliminium est ius. Dicitur autem à limine,& post:quia
captus ab hostibus, & vltra limina nostri imperij deductus,
post intra limina reducatur vel reuertatur. Nam limina sicut
in domibus finem quendam faciunt , ita & imperij limen esse
veteres voluerunt:dicitur ergo postliminium , quia postea ad
2 idem limen reuertebatur quod amiserat. † Quando com-
petat? & quidem quandoque in pace, quandoque in bello. In
pace , vt si cum gente aliqua amicitiam,vel hospitium , vel fœ
dus amicitiæ causa factum non habemus. Hi hostes quidem
non sunt.Quòd autem ex nostro ad eos peruenerit,eorum fit.
Et idem e contrario in bello:cùm hi qui nobis hostes sunt ali-
quid ex nostris bonis ceperūt,vel aliquem de nostris , & idem
3 è conuerso : vt ff.eodem, l. postliminij ius competit. † Sunt
autem hostes quibus populus Romanus, vel dominus Impe-
rator publicè bellum indixit:cæteri prędones,vel latrones ap-
pellantur:ff.eodem,l.hostes. Inter nos autem, & fœderatos,
non est postliminium, id est, cum quibus fecimus treugas: vt
4 ff.eodem, l. non dubito. & l.postliminium est. † Sunt autem
duæ species postliminij,id est vt reuertamur, vel aliquem , seu
5 aliqua,recipiamus. Et † de prima videndum, qui reuertentes
habeant postliminium ? & regulare est vt & quilibet reuertēs
habeat postliminium,siue sit liber,vel seruus,masculus, vel fœ
mina,pugnare potens,vel non potens:vt ff.eodem,l.postlimi-
nium est.§.vltimo.sed fallit in libero transfuga.serui enim fa-
ctum non nocet domino.In statulibero distinguitur an exti-
terit conditio statulibertatis ante reditum:vt tunc non habeat
statuliber libertatem,vel postliminium,nec etiam hæres, quia
non potest queri cùm nullum damnum patiatur libertate iam
obtingēte,si non impediret:quòd transfuga factus est,an post
ea,vt tunc postliminium habeat dominus : & ipse conditione
existēte ,fit postmodum liber:vt ff.eodem,l. postliminium est.
§.transfugæ. & §.si statuliber.& §.filius quoque. & j̄. eodem,
l.penultima.Quid si dubitetur vtrum fuerit captus,an transfu
gerit?attende præcedentem conuersationem:vt si quidem fue
rit bona,propè est,vt affirmationi eius credatur , scilicet cū sa-
cramento vt puto:alioquin non creditur ei:vt ff.de re milita.l.
non omnes.§.à barbaris.Item fallit superior regula in his,qui
armis victi hostibus se dediderunt:vt ff.eodē,l. postliminio ca
rent.Item fallit in eo,qui hostibus deditus est vt esset eorū ser-
uus:fortè quia legatum hostium pulsauit , nec ipsi receperunt
eum:& ita ipse reuersus est : vt ff.eodem, l. eos.§.an qui. & de
6 legationibus.l.vltima.Reuerti autem † quis videtur,si ad ami
cos nostros perueniat , vel intra præsidia nostra esse cœperit,
vel vi,vel fallacia.Nam & si iurauerit se rediturum, si tamē ani
mum redeundi non habeat,datur ei postliminium.Si autē ha-
beat animum reuertendi ,non videtur reuersus:nec enim satis
7 est corpore quem rediisse,si mente est alienus. Item † captus
qui victis hostibus recuperatur, reuersus postliminio vide-
tur:vt ff.eodem,l.postliminij ius.§.tunc.& §.vltimo.& hæc ni
hil in liberis.Nam seruus etsi ea mente reuertatur vt redeat ad
hostes,dominus tamen habet in eum postliminium: vt ff.eod.
8 l.in bello.§.manumittendo. † In quibus prodest postlimi-
nium? & quidem in omnibus, quæ mihi competebāt,vel mea
erant,siue sint res meæ,vel iura mea amissa præscriptione, vel
vsucapione.Nam & fingor non fuisse captus:si autem amissa
sunt , subuenitur mihi per in integrum restitutionem data in
rem rescissoria:vt ff.quibus ex causis maio.l.j.& infrà eodem,
l.ab hostibus captus.Fallit tamē hoc in possessione, quam per
me detinebam:nam quia facti res est,possessio amittitur:quia
infectum fieri non potest, & vsucapio interrumpitur:aliud in
possessione quam retineo per seruum ex peculiari causa:vt ff.
eodem,l.in bello.§.factæ autem. de vsucapionibus , l.si is qui
pro emptore.& l.iusto.§.vltimo.& quibus ex causis ma.l.de-
nique.Item fallit in coniuge:vt ff.eodem,l.non vt.& l.cū duæ.
9 §.j. Nunc de secunda specie,† quæ res habent postliminiū,
& quidem immobilia:vt ff.eodem,l.si captiuis.§.expulsis. Itē
mobilia,quæ tamen sine dedecore non amittuntur:sed & na-
ues piscatoriæ,vel aliâs ad voluntatem,non ad vsum belli pa-
ratæ carent postliminio:vt ff.eodem,l.nauibus.& l.item. Filij
autem concepti ante captiuitatē matris postliminium habent:
vt ff.qui.ex cau.ma.in inte.resti.l.ab hostibus.secus si post:nisi
redeat cum vtroque parente.si cum matre tantùm pro spurio
reputatur,& liber est, si cum patre tantùm idem puto:vt ff.eo.
l.diuus.

l.diuus.& infrà eodē.l.j.& ita filius sine matre erit adoptatus non tamen hunc legitimum dico. Nūc de redemptis ab ho-
10 stibus.† Est autem hoc tenaciter obseruandum, vt omnis redemptus habeat postliminium vt haberet reuersus sine redēptione: nec enim redēptio ius postliminij mutat: vt ff.e.l.si captiuus.§.vlti. Nam & redempta parit ingenuū, & alteri succedit, & alius ei: vt j.eod. præses pro.& l.commercio. & l.is qui.
11 Nec obstat quod dicitur j.eod.l.liber captus.† statim enim habet postliminium præterquam in vinculo pignoris, quod tenetur. vt ergo per omnia pristinum statum recipiat, necesse est solui pecuniā redemptionis. Attendendum tamen an redemptus sit is qui erat liber ante captiuitatē, an seruus alienus. Si liber, idem quod dictum est. Si seruus, domino suo postliminij beneficium porrigitur, vt soluendi pecuniā tantùm intra triennium habeat. Interim autem seruus est redimentis, & eum manumittere potest, si nesciens alienum redemit. Alioquin fortè non manumitteret. Et perpetuò offerendi dabitur potestas: vt ff.eod.l.in bello.§.si quis.& §.manumittendo.& de acqui.hæ. l.si quis seruum alienum.§.finautē. Redemptus statuliber erat ante captiuitatem, vel pignori obligatus, redit in pristinā causam soluta pecunia redemptori: vt ff.eod.l.in bello.§.si statuliber.& §.pignori. vbi seruus non redimitur, sed reuersus domino suo restituitur: si in potestatem suam redeat, & ei seruiat: alioquin contra: vt j.eo.l.sicut.& ff.eo.l.vlti. Pretium autem redemptionis semper est soluendum, & seruire redemptus per v.annos: vt j.eo.l.vlti. nisi remittatur expressim, vel tacitè intelligatur remissum, vel ex pietate materna, vel quia redemptā sibi copulauit in vxorem, vel quia redempto viuente non exigitur pecunia: vt j.eod.l.si is qui.& l.liber cap.& ff.eod.l.si patre. vel nisi ex delicto suo repellatur redimens: vt j.eo.l.fœdissimè. Illud sciendū est, quòd in reuertendo nulli debet præstari impedimentum. Item alimenta eis præstita ob pietatem non possunt repeti: vt j.eod.l.vltima.

De infantibus expositis, liberis, & seruis, & de his qui sanguinolentos nutriendos acceperunt. *Rubrica.*

1 *Expositionem non inuitis, sed scientibus obesse. & 2.*
3 *Derelicti instar quis.*
4 *Suscipientium expositos præmium.*

VT exercetur pietas in redemptione, ita & in expositorum susceptione: vnde de expositis tractat. Distinguendum est autem an dño, vel patre, seu patrono ignorāte exponatur infans: an
1 sciente. Si † ignorante, vel inuito, non prǫiudicatur ei in iure suo: vnde repetit infantem, sed restituat expensas: nisi à fure repetat: vt j.eod.l.j. licet pietas videatur inhibere
2 repetitionem.† Duplex tamen assignari potest misericordiæ motus: vt ff.de relig.& sum.fu.at si quis.§.sed interdum. Si sciente, & non contradicente, vel ratum habente liberti ingenuitatem, serui, vel coloni, nanciscantur libertatem, filij sui iuris efficiuntur. Sed & videtur quòd capitalem patiatur pœnā: quia videtur eos necauisse: vt ff.de lib.agno.l.necare. Vnde & expositi dicuntur sanguinolenti: quia sanguinis pœna puniendum est tantùm scelus hoc in infante exposito, qui & puer paruulus dicitur: vt j.eod.l.vlti. Secus in eo qui non est infans. nec enim fieret ideo liber, nisi languidus esset: vt s.de lat.lib.tol.l.j.§.sed sancimus. Vbi autem infans vel maior non exponitur, sed denegantur ei alimenta, non eripitur in libertatem: sed pro
3 derelicto † haberi videtur: vt ff.pro derelicto.l.vlti.& ideo occupanti conceditur: vel fortè ideo ei cōceditur occupāti: quia dixit dominus patri ancillam esse restituendam. In superiori autem casu vbi exponitur infans non est ideo liber: quia habuit eum pro derelicto. Nam & si vellet, cōtrarium idem esset
4 propter delictum suum, & libertatis fauorem.† Suscipientes autem nullum ius possunt vendicare in eos, quos aluerunt: vt j.eo.l.vlt. Fauetur tamen eis in quodam, vt & si volens donare expensas qui aluit expositum à patre, & pater re vtatur de facto: de iure enim non potest nec copuletur in matrimonium filio alentis, teneatur reddere expensas: vt s.de nup.l.patre.

Quæ sit longa consuetudo. *Rubrica.*

1 *Consuetudo quid sit.*
2 *Consuetudo longa quæ dicatur.*
3 *Consuetudo an una sententia inducatur, & an duabus.*
4 *Consuetudinem non aliter per sententiam induci, quàm si populo uel præsidi placuerit ita iudicari in futurum.*
5 *Consuetudo ex quibus cognoscatur esse inducta.*
6 *Consuetudinis authoritas quanta sit.*
7 *Consuetudo an & quando deroget legi scriptæ.*

DICTVM est suprà de iure scripto, videamus de iure non scripto.& ideo ponit quæ sit longa consuetudo. Videamus ergo quid sit consue-
1 tudo, & vnde dicatur. † Et quidē consuetudo*
* est ius non scriptum, moribus populi diuturnis inductum, vt institu.de iur.nat.§.constat. Dicitúrque consuetudo quasi communis assuetudo, & aliàs dicitur consuetudo, & in alia significatione, altera natura. Quæ sit lōga consuetudo? & ita licet contineatur in rubrica, tamen leges sub ea po-
2 sitæ obscurè quæstionem istam prosequuntur. † Et quidem longa consuetudo dici potest illa quæ x.vel xx. annis inducitur. Multò magis longissimo tempore, id est xxx. vel longæuo, id est xl.annorum: & potest hoc apertè probari per l. Cùm enim dicatur longam consuetudinem vicem legis obtinere: vt C.quæ sit longa consuetu.l.j. Ea autem præscriptio censetur esse longa quæ est x.annorum: vt insti. de vsuca.§.& cùm hoc placitum. consequens est, vt hic cùm res tantùm inter præsentes agatur, frequenter longam consuetudinem etiam decem annos intelligi. Quidam tamē dicunt eam esse longam, cuius non extat memoria. argumen. infrà eodem, l.consuetudinis. et
3 de aqua pluuia arcenda, l.ij. quod non placet. † Illud quæret aliquis nunquid sufficiat semel intra x.vel xx. annis ita esse iu-
a dicatum [a]? Respondeo non, quia duabus vicibus ad minus consuetudo dici potest: vt C.de episcopa. audientia.l. iij. in fin. Iterum oppones: ergo duobus exemplis iudicatur, quod esse non debet: vt C.de senten.& interlocuto. omnium iudicum, l.
4 nemo. Respondeo quòd dictum † est saltem duas vices per longum tempus inducere consuetudinem, exaudiendum est, si populo, vel præsidi placuerit ita iudicari in futurum, id est, vt sic decætero semper fieret: & sic fiet consuetudo, aliter nō.
5 Ex quibus dignoscitur esse inducta? † Et quidem ex tribus præcipuè. Primum est quia sic est obtentum sine cōtradictione. Secundum quia libelli querimoniarum de re tali non recipiebantur. Tertium si cùm contradiceretur non esse consuetudinem, reprobata contradictione iudicatum est esse con-
6 suetudinem. † Quanta est consuetudinis authoritas? Et quidem videtur quòd consuetudo sit conditrix legis, abrogatrix, & interpretatrix: vt ff.de leg.& senatusconsult.l. de quibus.§. vltimo.& l.nam imperator.& institu.de iure natura.§. ex non scripto. Sed quidam dicūt quòd illæ leges antiquæ sunt hodie contra: vt j.e.l.consuetudinis. His enim legibus translata erat omnis potestas in principem. Vel ibi loquitur de eo quòd ciuitas sibi constituit per consuetudinem: nanq; ea vel lege scripta, vel contraria consuetudine, tollitur. lex autē scripta, tantū lege scripta. Vel ibi loquitur de generali consuetudine, id est, quam princeps patitur quæ ex certa scientia inducta videtur: hoc de speciali alicuius loci quę legem nō abrogat, etiam si ex certa scientia sit inducta: licet in eo loco seruentur: vt ff. com. præ.l.venditor.§.si constat. Sed contra videtur: vt ff.de sepul.
7 vio.l.iij.§.diuus.† Sed distingue, vtrum lex sequatur consuetudinē cui ipsa est cōtraria, an præcedat: si lex sequatur, quia quę posterior est, derogat cōsuetudini quę præcessit: alioquin legi cōsuetudo derogat: nisi lex consuetudinē prohiberet admitti: vt in vsuris habemus. Si verò per errorem inducta esset: nec in eo loco legi derogaret: licet quidā cōtradicāt, qui aliter quàm nos casum illius legis ff.de legi.& senatus.l.quod nō ratione. ponunt, sicut ibi notauimus. Alij distinguunt an lex sit talis cui derogari possit per pactum: vt est in omnibus quæ fauore alicuius sunt inducta: vel vt non agatur ad residuum si

pignus sit minoris pretij quàm debitum: & tunc tali legi per consuetudinem derogari in eo loco dicunt:alioquin sic per pactum legi non potest derogari,secus dicunt. Quod accidit in casibus quos s.de pact.l.si quis in conscribendo. notauit Ioã. Bos.& meritò consuetudinẽ pacto parificãt:quia ipsa cõsuetudo consensus dicitur tacitus:vt ff.de legi.& senatusconsul.l.de quibus.in fi.Sed hoc non videtur verum: quia secundum hoc furiosis,vel similibus, qui expressim consentire non possunt consuetudo non obijceretur:vt ff.loca.qui ad certum tempus, nisi respondeas:imò obiiceretur,quia maior pars vniuersitatis consentit: vnde perinde est ac si omnes consensissent: vt ff.ad muni.l.quod maior.secũdum Ioan.Bos.responde:illa regula vera est in electionibus. Item vera est vt vniuersitas possit conueniri:ideo quia maior pars aliquid dicatur fecisse: non vt aliquis ignorans conueniatur. Hæc autem consuetudo patrimonio singulorum detrahit,& inducitur vt singuli conueniãtur:quod esse non potest. Nam si millies ipsi paciscatur quod ego tenerer,mihi non præiudicaret. Alij distinguunt an lex sit sola,& consuetudo cõtraria,& tunc legi abroget. An verò lex lata post consuetudinem sit roborata:vt sic cõtraria consuetudo prima inducta lege vincatur.arg.sumpto ab eo quod devẽditione dicitur,quod solo dissensu dissoluitur, si traditione roborata non fuerit:alioquin contra:vt s.quãdo li.ab em.dis.l.j.

a ADNOTATIO. ¶ Iudicatum. De ista materia vide Bart.in l.de quibus.ff.de leg.Bald.in authen.quas actiones versi.si extra quæritur. C.de sac.san.eccle.& in rub.C.quæ sit lon.consue.Lud.ro.in singu.suis versi.consuetudo.vtr.consuetudini.Alex.& do.Iaso.de may.in l.de quibus.ff.de legi. canonist.in c.abbate.de ver.sig & in c.fi.de consuet.Ang.aret.in § ex non scripto. nu.x.cum plu.se.à ca.xvj.vsque ad ca.xix.insti.de iu.natu.do. Alex in consil. lxviij.in ij.volu.do Bartho.soci. in consil.cxij. incipien. capio difficultatem. versi.nec præmissis.in ij.volu.charta.lxxix.

* ¶ Consuetudo. Consuetudo est ius quoddam moribus, assiduisque actibus hominum institutum,quod pro lege suscipitur,cùm deficit lex. c. consuetudo j distin.cum autem in scriptis redacta est,cõstitutio,vel lex vocatur:quæ autem non est in scriptis redacta,retinet nomen suum,vt j.distinc.c.consuetudo.§.cùm itaque. Consuetudo quoque dicitur, quæ est in communi vsu d.§.cum itaque.Consuetudo autem,quæ iuri communi præiudicat,debet esse rationabilis & legitimè præscripta.c.fi.extra.de cõsuetu. Illa autem cuius initij non extat memoria,iuri communi præiudicat.iij.q.vj. hoc quippe.l. hoc iure.§.ductus aquæ.ff.de aq.quot. & æsti. Item si de consuetudine dubitetur, vna partium adserente consuetudinem, altera hoc negante,& pronuntiatum fuerit esse consuetudinem,dicitur obtinere in contradictorio iudicio extra de verb.sig. Abbate. Vnde in contradictorio iudicio non dicitur induci consuetudo,sed firmari.l.cum de consuetudine.ff.de legib. Transgressor cõsuetudinis rationabilis puniendus,vt transgressor legis xj.distinct.in his.ar: c.ij.extra.de consuetud. Consuetudo est optima legum interpres l. si de interpretatione.ff.de legib.c. cum dilectus. de consuetud. Consuetudo autem duplex est generalis,& particularis. Generalis est,quæ generaliter obseruatur. Specialis,quæ certis locis,vigorem & obseruantiam habet.xij.dist. si facta. xj dist.nolite.c.ecclesiasticarum.c palam. Posterior autem consuetudo priorem tollit,si in eodem municipio diuersę consuetudines diuersis temporibus oriantur. Nam si diuersis locis secus.extra.de cog.spiri.c.j.Neque enim diuersæ consuetudines aliquorum debent aliorum contrario more subuerti.xij distinct.illud. Item sicut iura iuribus ad concordiam reducuntur C.de inoffi. do l.vnica.ita & consuetudo interpretatione reducitur ad concordiam.d.cũ dilectus.Martinus.

De donationibus. *Rubrica.*

QVONIAM donatio stipulatione demum interueniente de qua suprà dictum est perficiebatur olim, vt suprà eodem,l.si quis argentum. §.vltimo.ideo ponit de donationibus. Videa-
1 mus ergo quid sit donatio. † Et quidem dona-
* tio est quædam mera liberalitas * quæ nullo cogente conceditur: vt j. eodem,l.donari.& de regulis iuris,l. donari.id est neque ciuili,neque naturali. Ciuilem autem obligationem solam (quæ inefficax est exceptionis ope) nõ puto impedire donationem,cùm illa neque agendi, neque retinendi inducat effectum,sed in sola naturali contra:vt ff.de constitu. pecunia.l. j.§.penultimo.& l.iij.§.j.& ff.de donation.l.hoc iure.§.si quis seruo. Mera autem ideo dicitur,quia si fiat ex necessitate, non est donatio:vt ff.de adimend.lega.l.rem legatam. quandoque tamen impropriè dicitur donatio,id est irreuocabilis datio:vt ff.ad legem Aquiliam,l.si seruus.§.Iulianus. Vnde dicatur. Et quidem quasi doni datio:vt ff.de donatio.cau.mort.l. senatus.§.j. Sed de donatore ita est intelligendum, vt habeat propositum transferendi proprietatem:nam aliter transire dominium non potest:vt ff.eodem,l.in ædibus.§.vltimo.& de pub. l.quæcunque.§.j.in fine.non quòd habeat necesse transferre dominium,ad hoc vt aliter non possit esse donatio. Quæ sit donationum diuisio. Et quidem alia simplex, alia ob causam.
2 Simplex † est cùm nullo casu velit ad se reuerti quod dedit,vel quod se daturum promisit:siue fiat purè,siue in diem, siue sub
3 conditione. Ob † causam est quæ interponitur vt aliquid fiat:vel nõ fiat:in quam speciem dico cadere donationem propter nuptias, & causa mortis & dotis. Sed secus fortè in donatione sponsalitia:quia illa fit purè,& simpliciter:licet conditio insit tacitè per legem:vt ff.eodem.l j.& l.hoc iure.§.vltimo. & institu.eodem.in principio.& §.aliæ. De donatione autem causa mortis,nil ad titulum istũ, quia specialis de ea infrà ponitur rubri.& specialis ponitur infrà,de ea quæ fit ob causam, vel sub modo. & suprà de conditione ob causam datorum. &
4 de donatio.propter nuptias. † Quis potest donare? & quidem maior vigintiquinque ann.non minor: vt suprà si maior factus ali.l.vltima. Item compos mentis,etiam senex, nõ prodigus,vel furiosus:vt ff.eodem,l.Modestinus. §. vltimo. & de verborum obligatione,l.is cui bonis est interdictum.& de curatore furioso,l.Iulianus.& infrà eodem,l.senectus. Idem est & in eo cui est interdicta alienatio per l.vt si commisit crimen læsæ maiestatis,vel si est hæreticus:vt C.ad legem Iuliam maiestatis.l.vltima.& de hæreti. & mal.l. manichæos. Si autem aliud crimen publicum & capitale commisit, & donet post sententiam,nulla est donatio. Secus si ante:vt ff.eodem,l. post contractum.& l.donationes.§.vltimo. Sed in ea quam facit maritus vxori, distinguitur an fiat donator seruus pœnæ, an non:vt C.de donatio.inter virum & vxorem,l.res.& hoc ideo quia licet donatio sit simplex,tamen tenet à principio:vnde in primo casu confirmatur:in secundo est impedimentum. Item donat paterfamilias,non filiusfamilias, nisi habeat castrense peculium, vel quasi castrense, vel nisi pater ei concesserit, vel concessisse videatur ratione dignitatis, puta senatoriæ, vel si iusta ratione motus daret,aliâs nõ etiam si liberam habeat administrationem peculij, & cuiuscunque discretionis sit ipse. [Speciale tamen est in donatione causa mortis, vt si specialiter permiserit pater filio donare, nõ tamen possit donare, nisi
5 specialiter dicat:] vt ff.eodem,l.filiusfamilias. † Cui possit donari? Et quidem præsenti,& absenti noto,& mihi cognito: vt ff.eodem,l.absenti.& infrà eodem,l.nec ambigi.& l in extraneos amicos amico,vel amicę etiam meretrici:nisi sit miles ille qui donat amicæ, doctori, vel non docenti:vt ff.eodem,l. affectionis.& suprà de donationibus inter virum & vxorem, l.iij.de administra.tut.l.cùm plures.§.cùm tutor. Item donari potest patrifamilias, & filiofamilias, nisi eidem filiofamilias donem,qui est in potestate mea:vt infrà eodem,l.siue emancipatus. Vxori autem meæ donare non possum:vt suprà de do-
6 nation. inter virum & vxorem. † Qualiter fit donatio? & quidem fit stipulatione tantùm secundum vetera iura. Hodie autem solo pacto. Et ideo fit inter præsentes, & absentes per nuntium,vel per epistolam in scriptis,vel sine scriptis: nec breuitas chartulæ nocet,vt ff.eod.l.& per interpositam. & j.eod. l.nec ambigi.& l.si aliquid.& l.donatio siue.& ff.de action.& obliga.l.consensu. Est ergo vtriusque necessarius consensus. Nam nec nuda ratio facit aliquem debitorem, nec pactio causa donandi facta:vt ff.eodem,l.nuda.& de actio.& obli.l.obligationum substantia. Item fit si dicat aliquis dabo, vel donabo.cùm & veteri iure celebraretur stipulatione quæ tantùm in verbis futuri temporis concipitur:vt ff.de verborum oblig.

stipul.

l.ſtipulationum. Quid ſi dicat dono, ſi quidem fieret tradi-
tio,& ab ea incipiat donatio, ſine dubio tenet. Et in hoc caſu
(quod eſt notabile)pactum fuit validũ:non tamẽ aliquo tem
pore obligatorium,quia donator nullo tẽpore fuit obligatus.
Si autem non tradidit,ſed de tradendo ſe obligare voluit, vi-
deretur quòd non teneat ad exemplum ſtipulationis, ſcilicet,
vt dictum eſt. Sed tamen aliud eſſe puto tunc,quia id agitur
inter eos,vt in futurum contrahatur obligatio,& vt in quibuſ
dã ſtipulationibus,ſcilicet iudicio ſiſti, animal eſſe, bibere,vt
oportet ff.de verborum obligatio. quoties quis alium.& de
euict.l.ſi ita quis.& quia aliud in pacto quàm in ſtipulatione
dici poteſt, quod fit etiam per verba præſentis temporis:vt ff.
7 de pact.l.j.§.j.& l.tale pactum. †Licet autem dixerim do-
nationem ſine ſcriptis fieri poſſe,tamen fallit,cùm donatio ex-
a cedit quingentos aureos.[a] In caſibus autem etiam vltra quin-
gentos aureos tenet ſine ſcriptis vt ſi fiat cauſa pietatis, vel ab
imperatore in priuatum,vel ecõuerſo,vel à magiſtro militum
in milites, vel à priuato in priuatum in reparationem domo-
rum,vel à priuato in priuatum, vt ſi fiat donatio propter nu-
ptias:vt ĩ.eod.l.penult.& in auth.vt non ſi.pig.§.aliud quoq;.
& de non alie.aut permu.§.ſi minus.& de dona.propter nup.
auth.eò decurſum, vel ſi remittantur vſuræ futuri temporis:
8 vt ff.eod.l.Modeſtinus.aliàs †ergo exigitur inſinuatio dona-
tionis apud magiſtratus competentes:hoc ergo eſt,quod do-
nator apud eos exprimat voluntatem ſuam quod velit dona-
re,& ſcriptura inde fiat adhibitis publicis perſonis,nec exigã
tur priuati,ſcilicet teſtes:vt ĩ.eod.l.in donationibus. Vbi autẽ
non excedit quingentos aureos, non exigitur ſcriptura: niſi
conueniatur inter eos vt fieret in ſcriptis,fortè idem & ſi fiat à
patre in filium ſuum infantem emancipatum,vel ſi fiat in con
iunctas perſonas: vt ĩ.eod.l.ſi quis in emancipatum,& l. data
9 iãpridẽ. †Quid ſi dubitetur an excedat quingẽtos aureos,an
non:puta quod facta eſt in ſingulos annos eius quãtitatis quæ
non excedit quingentos aureos:ſed ſi omnes cumulentur ex-
cedit?reſponde. Si perſonalis eſſet promiſsio,ab vtraq; parte
plures dicuntur donationes vt non exigatur ſcriptura,verè ta
men eſt vna:vt ff.de don.cauſa mor.l.ſenatus.§.vltimo.vbi au
tem promiſsio eſt in rem,ab vtraq; parte, vel altera tãtum exi
gitur ſcriptura:vt ĩ.eod.l.ſancimus. Qualiter ex donatione
agitur?Et quidem ex ſtipulatione,vel cõdictione certi, vel ex
ſtipulatu ſi incertũ cõtineatur in ſtipulatione, vel ſi ſtipulatio
non interceſsit,agitur eadem condictione ex lege,quæ actio
nes ſtricti iuris ſunt vt donatio:vt ĩ.eo.ſiquis argẽtum.§.vlti.
& ff.eod.l.eum qui. Et neceſſe habet donator tradere omnia:
vt ff.de verborum obli.l.vbi autem non apparet.§.vlt.& inſti.
eo.§.perficiuntur.Et in caſibus fingitur tradidiſſe:vt ſi inſtru-
mentũ rei tradat,vel vſumfructum retineat,vel claues horreo
rũ tradat, in quib.ſunt res donatæ, vel quia res donata erat in
præſentia:vt ĩ.eod.l.j.& l.quiſquis.& ff.de contrahen. empt.l.
clauibus.& ff.de acquir.poſſ.l.j.§.penult. Tradere autem de-
bet,quod promiſit,vel æquipollens, vt ſi certum pondus do-
nauerit argenti,præſtet eiuſdem æſtimationẽ argenteam:vel
ſi certum reditum promiſit,& præſtat fundos tãtum:reditum
inferre valentes:vel ſi ſeruos promiſit pręſtet pro ſingulis xv.
ſolidos:vt ĩ.eod.ſiquis argentum.Reditus tamen videtur ſta-
tui in xv.annos quod iuris anguſtiam videtur cõtinere:ſed ta
men intelligi poteſt,vt notaui ĩ.eod.l.ſiquis argẽtum. vel hoc
ideo quia benignius debet agi cũ eo,qui ex liberalitate cõue-
10 nitur vt ſtatim dicam in condẽnatione.†Condemnatur enim
donator ei cui donauit in quantũ facere poteſt,ſed inſolidum
ei,cui delegatus eſt:vt ff.de reg.iu.ſunt,& l.inter eos.& l.Ne-
ſennius.§.fin.& l.ne liberalitatis.

a ADNOTATIO. ¶ Quingentos aureos. Adde Barto.in l.Modeſtinus de dona.& in l.nemo poteſt.ff.de le.j.Bald.in l.ſancimus.C.de don. Lud. Ro. in ſin.ſuis.verſi.donatio.ver.quidam.do. Alexand.de imo. in l. ſtipulatio hoc modo concepra.ff.de verb.ob.& in l.iuſiurandum.§.ait prætor.ff. de iureiur. Paul.de caſt.in conſi.cj.do.Alexand.in conſi.lxxxiij.in iiij. vol.multa per Fe de.de Sen.in cõſi.ccliij.Bar.ſoci.in conſi.lxvij.incipien.circa primam.in ver. item videtur.in j.vol.chart.cxiij.& in conſi.lxviij.incip.fruſtra.verſi.ſed præ miſsis.in eod.ij.volnmine.chart.cxv.

* ¶ Liberalitas.Mera debet eſſe donatio:quia ſi ex neceſsitate fit non erit donatio.quia non libera.ff.de adimẽd.leg.l.rem legatam. In meris autem donationibus actio de euictione locum non habet. l. ad res donatas. ff.de ædili. act.Perficitur autem donatio nudis verbis,vt inſtit.eo.tit.§ perficiuntur.cõ ſenſu tamen donatoris,& donatarij interueniente:aliter ſecus.l.obligationũ ſubſtantia.ff.de act.& oblig.Donator verò ad rem donatam tradendam tenetur d.§.perficiuntur.& C.eo.titu. l. ſi quis argentum. Non tenetur tamen, niſi in quantum facere poteſt donator.ideſt habita ſui ratione, ne egeat. ff.de re iudi.l.ſunt qui.& l.inter eos.& l.Neſennius. Martinus.

De donationibus quæ ſub modo, vel conditione, vel certo tempore conficiuntur. *Rubrica.*

1 *Donatum ſub modo uel ob cauſam quãdo poßit repeti: & qua actione,nu.ſeq.*
3 *Donari poſſe ex certo tempore, & ex incerto,item ad certum tempus & ad incertum,atque etiam ſub conditione.*

DICTVM eſt ſ.de dona. in genere,nunc po-
1 nit in ſpecie.Sciendũ † eſt autẽ,quòd ſub mo-
do,vel cauſa donare poſſum, & ſi quidem im-
pleta fuerit cauſa,ceſſat repetitio. Alioquin re
petitio locum habet,ſi cauſa fuerit finalis, non
impulſiua: vt ſ. de conditi. cauſa da.l.ſi repetendi.& ff. de
condi.cauſa da.l.dedi.§.ſi quis quaſi.& de dona.l.ij.§.vlt.& de
do.inter vi.& vxo.l.ſed ſi mors.§.vlt.& ſ.ti.j.l.pen.§.vlti.Re-
2 petitur †autem per condictionem ob cauſam, vel per actio-
nem præſcriptis verbis agitur ad intereſſe:vt ſ.de condic.cau
ſa da.l.ea.lege.de re.permu.l.rebus. Rei vẽdicatio non datur:
niſi in caſibus:vt ĩ.e.l.j.& in alio,cum donauit,vt poſt certum
tempus redeat ad me res,vbi & condictio & rei vendicatio vi
detur competere:vt ĩ.eo. l.ij. & competunt hæ actiones paci-
ſcenti directæ:vtiles autem ei,cui reſtitui pactus ſum:vt ĩ.eo.
3 l.quoties. †Illud certum eſt,quia donare poſſum ex certo tẽ
pore,& ex incerto putà poſt mortem meam:vt ſ.vt ac.ab hæ-
re.& contra hæredes incipiant.l.j.vt ſi me daturũ promittam
poſt mortem meam. Secus ſi,vt tãquam hæres habeas omnia
mea bona pepigi:vt ſ.de pact.conuentis tam ſuper don.l. hæ-
reditas. Item ad certum,& incertum tempus:vt ĩ.eo.l.ij.Item
ſub conditione,quam neceſſe eſt vel æquipollentem impleri:
vt ĩ.eod.l.vltima.

¶ Finalis. Cauſam finalem vocat Bart.in extrauag. ad reprimendam. in verb.abſentia legis,alteriusve diſpoſitionis finem,& ſcopum. & legis intentionem.Hæc ſi deſit,vitiatur diſpoſitio l. fin.ff.de teſta.tutel.Impulſiuã verò quæ impellit quem ad id diſponendum vide eundem Bart.vbi ſ.Finem,ſiue (ſi malis)cauſam finalem appellat cicero in lib.de legibus quò referũtur omnia & cuius cauſa omnia ſunt facienda.P.Prateius.

De reuocandis donationibus. *Rubrica.*

1 *Donatio ob quas cauſas reuocetur.*
2 *Donatio quando reuocetur ex ingratitudine.*
3 *Donationes qua actione reuocentur.*
4 *Donatio an & quando poßit reuocari ab hæredibus donatarij, uel per hæredes donatarios.*

QVONIAM ſemel perfecta donatio iuſtis
cauſis reuocatur: & de his cauſis hic tractare
1 intẽdit.Aſsignemus†ergo iuſtas cauſas,vt per
hoc pateat omnes alias eſſe reprobatas, donat
igitur quis aut liberto,aut extraneo.Si liberto,
reuocatur donatio ſola ratione obſequij non præſtiti:licet ſe-
cus ſit in libertate.Item(quod mirabile eſt)reuocantur empta
ex pecunia donata:vt ĩ.eod.l.j.& ſ.de liber.cauſa,ſolo.Reuo-
catur etiã donatio tota propter liberos ſuſceptos poſteà à pa
trono:vt ĩ.eod.l.ſi vnquàm. Aliàs autem totum non reuoca-
2 tur: vt ſ.de inofficioſa donatione,ſi totas. † Vbi autem ex
ingratitudine volo reuocare donationem, quam contuli in
eum,qui non erat libertus, ſi quidem erat filius emancipatus:
vel aliquis de liberis non in poteſtate mea conſtitutus,reuoco
ex ingratitudine cuius certæ deſignantur cauſæ:vt ſi donata-
rius iniuriam maximam donatori faciat, vel manus inferat,
vel damnum non leue irroget,vel eius vitæ inſidietur,vel con
ditionem appoſitam non adimpleat:vt ĩ.eod.l.vltima.niſi cõ-
uolauerit ad ſecundum matrimonium:vt ĩ.eod.l.his ſolis. tũc
tamen per auth.ex tribus cauſis reuocatur:vt ĩ.eod.authen.hę
quoque.Sed ſi donaui extraneo, non reuocatur niſi ex prædi-

ff

ctis causis quæ enumerantur:vt j.eod.l.vlt. aliàs non:vt instit.
3 eo.§.aliæ. †Fiunt autem hæ reuocationes vel per condictio-
nem ex lege vel vtili rei vendicatione:vt j.eod.his.& s.de con
trah.emp.cùm res,& ff.de do.causa mor.l.si mortis causa res
4 donata. †Hoc autem ius reuocandi personale est ab vtraque
parte,vt hæredibus, vel in hæredes primordium talium causa
rum non possit incipere;sed perfici:vt j.eod.l.vltima.

De donationibus causa mortis. *Rubrica.*

1 ☞Donatio causa mortis quæ dicatur.
2 Donatio causa mortis à quibus fiat,seu quot sint eius species.
3 Donatio causa mortis qualiter fiat.
4 Donatio causa mortis qui differat à mortis causa capione.
5 Donare mortis causa quis possit,& cui.
6 Donatio facta causa mortis ex quibus causis reuocetur,& qua actione.
7 Donatio causa mortis in quibus conueniat cũ legatis,& in quibus ab eis discrepet.

DE donationibus quæ fiunt inter viuos s. di-
ctũ est:sequitur,vt videamus de ijs, quæ fiunt
causa mortis. Videndum ergo,quid sit do-
1 natio causa mortis.†Et quidem donatio cau
sa mortis est, cùm quis magis vult se habere
quàm eum,cui donat,subaudio tradendo,vel
se obligãdo,ne hæc definitio cõtineat legatum,magisque eum,
2 cui donat,quam hæredem suum:vt ff.e.l.j. †A quibus fit?vel
quot sint species eius?Et quidẽ fit quandoque ab homine sano:
qa cogitat quãdocũque se moriturũ,vel ab infirmo.s.vt statim
fiat accipiẽtis,vel tunc demũ,cum mors fuerit insequuta:vt ff.
eo.l.ij.Et quod dico de morte,est intelligẽdum de quolibet pe
riculo,quod periculũ vel quã mortẽ,timeo mihi,vel alij immi
nere:vt ff.e.l.iij.iiij.v.& vj.& l.mortis causa filij.& j.e.l.penul.
a mortis tamẽ causa. Periculi causa,debet exprimi,[a] vt videatur
donatio causa mortis.Nec enim hoc ipso, quod mortẽs donat vi-
3 detur causa mortis donare:vt j.e.l.Seia.§.vl. †Qualiter fiat.
Et quidẽ per stipulationẽ,vel pollicitationẽ vel solam traditio
nem,quinque testibus præsentibus:vt j.e.l.vl.Nec est codicillus,
4 vel testamẽtum.†Et differt causa mortis donatio,à mort.cau.
capione:quia in mortis causa donatione obligatur qui donat,
& testator plerũque tradit:sed mortis causa capio est,cùm post
mortẽ alicuius aliquid datur alicui cau.conditionis implẽdæ,
vel aliquid peruenerit ad aliquem occasione mortis:vt ff.eo.l.
5 mortis causa capitur.& l.qui pretio.& l.si mulier. †Quis do
nare potest causa mortis?Et quidẽ is,qui testamẽtũ facere po-
test:licet non fiat.Sed fallit in filiofamiliàs. vt ff.eo.tam is,qui.
De his autem plenè diximus s.qui testa.fac.poss.Cui?Et qui-
dem ei soli,cui legatur:vt j.eo.l.omnibus.& l.senatus.in prin.
6 quod tẽpore mortis inspicitur:vt ff.e.in mortis causa. † Ex
quib.causis reuocatur?Et quidẽ reuocatur si priùs decedat do
natarius,serui,& filij cõsyderata persona, & nõ domini vel pa
tris:vt ff.e.l.filiofamiliàs.& l.si.& l.vlt.Vel si pœniteat donato
rem,vel si effugerit id periculũ:vt ff.si cer.pe.non omnis.Hoc
verũ,nisi aliter à donatore sit dictum:vt ff.e. senatus.§. mortis
causa donatio.& l.si alienam.§.marcellus. Qua actione?&
quidem vtilis rei vẽdicatio, vel directa competere potest non
obstante vsucapione,vel impẽsis factis:vt ff.e.l.senatus.§.j.&
l.si mortis causa.& l.si alienã.j.respons.& l.qui alienam. & l.si
7 mortis causa donatio. †Ex prædictis colligitur,quod in plerisque
conuenit hæc donatio cum legatis : & in quibusdam discre-
pat.Ecce enim si donas in annos singulos,donatio est vna.Se-
cus in legatis:vt ff.eod.l.senatus.§.vltimo.Itẽ legatum ab hæ-
rede semper traditur,donatio vel ab hoc, vel ab illo. Item in
donatione obligatur donãs,secus in legato.Item aliter substi-
tuitur in legatis:vt ff.eod.ei cui mortis,& de leg.ij.vt habetur.
Item si accuso testamentum vt falsum ;amitto legatum,nõn
donationem:vt ff.de ijs qui.vt indi.l.post legatum.§.qui mor
tis.aliàs autẽ si ex aliqua causa rescinditur testamentum,sic &
donatio:vt ff.e.l.si quis mortis.& l.si debitor.Quidã & aliam
differẽtiam notant:quòd in legato locum habet interdictum
quorũ legatorũ nõ in donatione.Sed litera Pisana cõtradicit:
vt ff.quorum leg.l.j.§.si quis. In alijs autẽ omnib.conueniunt.

a ADNOTATIO. ¶ Debet exprimi.Ad hoc vide Barto.in l.si,C.de pa-
ctis.Bald.in l.si mortis.C.ad l.fal.doct.in l.ij.C.de iu.dot.Pau.de ca.in consil.
xcix.do.Alex.de imol.in consi.xiiij.in j.volu.& in consi.lxxxj.eod. volu. do.
Bartho,Soci.in consi.cxxxvij.incip.multum eleganter. ver. sed contra hanc
conclusionem.in j.volu.chart.ccviij.vbi est tota materia.

*De infirmandis pœnis cœlibatus,orbitatis,& de decima-
rijs sublatis.* *Rubrica.*

1 ☞Cœlebi non donabatur,hodie contra.3.
2 Cœlebs quis.

1 OLIM † non poterat causa mortis donari ei
qui cœlebs erat,id est nolebat cõtrahere ma
2 trimonium, & hic † fortè orbus dicebatur:
quia sine matrimonio erat;quod hodie cor-
rigitur:vel orbus dicebatur,quia sine liberis
3 erat.†Hodie autem promiscuè relinquitur
omnibus. Item decima pars quæ ex reli-
ctis à coniuge detrahebatur qui,vel quæ erat sine liberis, ho-
die sublata est.

De iure liberorum. *Rubrica.*

1 ☞Matrem sine rescripto succedere.

1 SVPRA de iure patrũm in liberos, †nũc de
iure matrum quod habent in hæreditate filio
rum tractauit.Hodie nõ est opus vt pater,vel
mater impetret vt succedat: quod olim erat
necesse.Nam & sine impetratione mater suc-
cedit:licet ingenua tres, libertina quatuor nõ
peperit:vt j.cod.l.vltima.& insti.de leg.succes.§.vltimo.

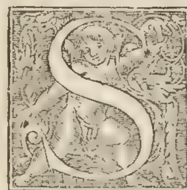
DOMINI AZONIS SVMMAE
in octauum librum Codicis, FINIS.

EIVSDEM DOMINI AZONIS
summa in nonum librum Codicis.

De his qui accusare non possunt. *Rubrica.*

SVMMARIVM.

1 ☞Accusare quid sit.
2 Accusator quando sit necessarius,& quibus casibus criminis cognitio,& pœnæ im
positio procedat sine accusatore.
3 Accusare qui prohibeantur,& nu.seq & nu.6.
4 Mulier quibus casibus ad accusandum admittatur.
5 Accusationem tertiam instituere an permittatur ei,qui duobus iudicijs subscripsit.
7 Accusatus possitne accusatorem suum accusare pendente adhuc iudicio criminis,
& quid si iam condemnatus est,nu.seq.

SVpra de ciuilibus
quæstionibus, nũc de criminalibus
tractare intendit. Et quia in eis ne-
cessarij sunt accusatores,ideo ponit
1 de ijs qui accusare nõ possunt.†Vi
dendum ergo quid sit accusare. Et
quidem nihil aliud est, quàm reum
criminis alium per libellum defer-
re,vel facere ad vindictam,& colligitur hoc j.cod.cum ratio-
nibus,& l.non ignorat.& l.si quis ex familiaribus.ibi,eius æ-
stimatio &c.& ff de accusa.l.libellorum.ibi,reum deferre.&
de priua.deli.l.vlt.& ad leg.iul.de adul.l.j.§.si publico.Nã ibi
non fuit accusator(vt ibi dicitur)quia non fuit datus libellus.
Et ad idem induci potest quod est in ff.de suspec.tu.l.iij.§.præ
2 terea.quandoque aliter est:vt j.de abige.l.j. † Quando est
accusator necessarius?Et quidem vbicũque criminis, vel de-
licti accusatio est admissa in publico, vel priuato crimine : vt
j.eod.l. vltima.& de priua delict.l.vltima.& ff. de accusa. l.si
cui.& vbicunque de honore adimẽdo tractatur : vt ff.de mu-
ne.&

ner. & ho.l.rescripto.§.si quis accusatorem. In casibus tamen sine accusatore procedit criminis cognitio, & pœnæ impositio, vt in lenocinio quod mulier obijcit marito. Secùs in extraneo obijciēte lenocinium marito accusanti: vt ff. ad legem Iul. de adul.l.ij.§.si publico. & in charta suspecta apud iudicē producta. Idémque in teste: vt ff. de probat.l.penulti. & de testi.l. nullum, Idem fortè in suspecto tutore: vt ff. de suspe.tuto.l.iij. §.prçterea. Et in calumniatore idem. Nam eundem puniri tēpore sententiæ desyderare possum, & sine accusatione: posteà non sine accusatione: vt j. de calum.l.j. & de bon.lib.qui cum ma.§.si libertus. Idem in notorio crimine: vt j. de accusat.l. ca quidē. Idem in falso secūdum B. vt C. ad legē Corneliam de fal.l.vbi. sed nos intelligimus quod ibi principaliter de falso fuit accusatio instituta. Quis possit accusare, vel non? Et quidem quilibet qui non prohibetur: vt in testibus, & in procuratoribus dicitur: vt ff de testib.l.j. & de procur.l.mutus. §. cum
3 quæritur. †Videndum ergo, qui prohibeantur. Et quidem mulieres prohibentur. Sed fallit in lege Iulia de annona. & maiestatis. & Corneliç testamentariæ & suspecti criminis: vt ff. ad legem Iul.de annona.l.vlt. & ad leg.Iul.maie.in quæstionibus. & de accusa.l.ij. & inst.de suspe.tuto.§.j. Si autem prosequantur iniuriam suam, vel suorum semper admittūtur: vt C.qui accusa.non poss.de crimine. Qui autem suorum, appellatione contineantur dicitur: vt ff. de accus. & inscriptio.l.j.
4 j. & ij.responsis. Serui † etiam prohiberi videntur: nisi in casibus: vt ff. de fal.l.nullo. & ad legē.Iul.de annona.l.j. Item prohibentur impuberes. Nam pupillus omnino repellitur nisi in casibus, in quibus tutore authore permittitur accusare: vt ff. de accusa.l.j.§.j. Adultus autem potest, curatoris tamen authoritate intercedente. Nam, cum pupillus tantum prohibeatur & in accusatione, & in pupillari actione: vt ff. de accusat.l. qui accusare. & de popula.actio.l.mulieri patet. Secùs in adulto: si curatore authore facit: vt s. de autho.præ.l.clarum. Fallit tamen in adulterij accusatione nisi minor de suo adulterio velit conqueri: vt ff. ad legem Iul.de adult.si maritus sit in magistratu.§.lex. Item secus in testimonio minoris: vt ff. de testi.l. in testimonium. Item repelluntur milites: vt j.eod.l.si prohibentur. & l.si crimen. Sed & qui merum imperium & potestatem habent, non accusant interim, nam nec ipsi interim sine fraude conueniri possunt, vt ff. ad l.Iul.de adult.l.si maritus sit in magistratu. & de iniur.l.nec magistratibus. & de accusat.l.
5 qui accusare. † Item repelluntur qui duo iudicia habent subscripta: vt si accusationem contra duos instituit quis, non permittatur ei tertia accusatio. Attende tamen, accusat duos eodem tempore, quod procedit, si in eodem libello duos accusat: vt strictè accipiamus eodem tempore, an in diuersis? Si in eodem, non potest: quia vna propter alteram accusationem impediretur. Excipitur, si suarum iniuriarum causa id faciat: Si in diuersis, potest duos: tres non, nisi suarū iniuriarū causa: vt j.e.cū rationibus. & ff. ad leg.Iul.de adul.l.inter.§.vlt. Itē si
6 aliquid †acceperunt ob accusandum, vel non accusandum, repelluntur ab accusatione: sicut & à testimonio: quia incidunt in legem Iuliam re. vt ff. ad legem Iul.re.l.eadem.§.j. & ij. Alij propter suspicionem calumniæ. Alij propter paupertatem: vt ff. de accusa.l.alij. & l.nonnulli. & l.si cui.§.ijsdem.ibi, si tamen alij, quia socij sunt in eodem crimine: vt s. de li.caus.l.si filium. Idem fortè & si par, vel simile commiserunt crimen: & ideo repellitur maritus propter lenocinium: vt ff. ad l.Iulia.de adult. l.j.§.j. Alij quia semel destiterunt: vt ff. ad Turpil.l.ij. Alij propter reuerentiam, quam habent: vt quia sunt liberti, vel quia de liberis, vel beneficiatis, vel seruis, vel familiaribus. Sed & imponuntur eis pœnæ, variæ tamen propter varietatem personarum, vt ff. de accu.qui accusare.in fi. & l.hi tamen.§.j. & j. eod.l.iniquum. & l.si quis ex.§.vlti. Item ratione cognationis quis repellitur, si grande intentet crimen: aliud si leue. Sed si persequatur iniuriam suam, etiam grande poterit: vt in matre dicitur j.eo.l.si magnum. & l.propter. & l.si sororem. & videtur hoc generale in omnibus qui prohibētur: vt ff.eo.l. ij. Sed in liberis fallit & in similibus, si qui reperiantur: vt j.eo.l.j.§.j.
7 Sed † & mista consyderatio personarum habetur: accusatus enim accusatorem suum interim de pari, vel minori crimine (nisi persequatur iniuriam suam) accusare non potest. Quod intelligo, cùm accusator non persequebatur iniuriam suam: alioquin quod secūdo daretur, priori denegaretur, quod esset absurdum: vt j.eod.l.neganda. & s.qui po.in pig.l.vlt. De maiori autem potest: vt j.eod.l.j. Postponitur enim minus maiori: vt j.ad leg.Iul.de adul.l.adulteri. In minori tamen interim
8 potest deponere inscriptionem: vt j.eod.l.neganda. †Quid
a autem si cōdemnatus velit accusare? non potest: [a] est enim infamis, nisi persequatur iniuriam suam: vt ff. de accusati.qui iudicio. Hoc verum, si post damnationem inchoet accusationem in extraneum, non in accusatorem suum. Nam si accusatorem suum velit accusare, si quidem ciuitatē, vel libertatem amiserit per sententiam: non potest: alioquin potest: vt si sit relegatus: vt ff. de publ.iud.is, qui. Hoc tamen mirabile videtur: quia hic licet sit infamis, (condemnatus fuit enim publico iudicio) admittitur: vt ff. de publ.l.infamem. Sed fortè hoc ideo, quia debet ei remitti: si prouocatus voluerit se vlcisci: vt ff. de bon.lib.l.qui cum.§.si libertus. Nec videtur calumniari: quia succubuit in causa prima: quia iniustè potuit damnari: & quia debuit ei permitti quoquo modo se defendere. Secus in accusante dico, qui non obtinuit: vt ff. de accusa.si cui.§.j. & de bonis eorum qui ante sententiam.l.j. Quod autem dicitur j.eod. l.j.ibi ex euētu.expone vt cum te de furto serui mei subtracti tali die accusabam: tu autem me accusas quòd prçcedēti tempore ipsum interfeci; hic enim apparet, quod secūda derogat primæ accusationi.

a ADNOTATIO. ¶ Non potest. Adde Bart. & doct.in l.qui iudicio.de accu. Ange.in l.is qui reus de publi.iu.do. Alexand.in l.si cum.§.ijsdem.de accu.doct.in c.j. & c.cum pe.de accusa.vbi vide.

De accusationibus, & inscriptionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Accusatio aduersus quos possit institui, seu qui accusari possint.*
2 *Serui quibus casibus accusari non possint.*
3 *Accusari qui non possint uel ad tempus uel in perpetuum.*
4 *Accusatus ab uno an & quando possit ab alio accusari.*
5 *Accusari an possint plures ab uno: & an in eodem libello.*
6 *Accusare unum an & quando plures possint.*
7 *Libellus accusationis quomodo sit concipiendus.*
8 *Libello accusationis oblato quæ dilationes concedantur, atque inibi quomodo procedere debeat iudicium criminis.*
9 *Exceptiones quando sint ab accusato aduersus accusatorem proponendæ.*
10 *Accusatorem debere apertè probare crimen, quod intendit.*
11 *Accusato non ueniente ad causam quomodo procedendum sit, & quid si accusator non ueniat, nu.seq.*

* DICTVM est de ijs, qui ad accusationē admittuntur, nūc de accusationib. generaliter videamus, quid sit accusatio ex superiori patet: nā ibi diximus quid sit accusare; ex qua definitione patet, quid sit accusatio.
1 †Aduersus quē institui potest? & quidē accusari possunt masculus, & fœmina præsentes tantùm, non absentes: vt tamen contra absentes offerri possit libellus: vt j.eo.absentem. & j.ti.j.l.ij. Viui, & non mortui, nisi in casibus: vt ff. eod.l.ex iudiciorum. vt ff. ad leg. Iuli.pe.l.vlti. Sed & accusantur pubes, & impubes, qui tamen capax sit intellectus: vt ff. de reg.iu.pupillum. Nam ex ingratitudine, potest in seruitutem reuocari: vt Instit.quib.mo.test.infir.item si in seruitutem. Sed (vt refertur Augustinum dixisse) omne delictum cadit in impuberem, præter delictum carnis. Et ei lex consentire videtur: vt ff. ad l.Iuliam de adul.l.si minor. & j.de
2 pœnis impunitas. Seruus †etiam accusari potest, non tamen qualibet lege. Nam ea lege, quæ imponit pecuniariam pœnā: vt l.Iul.de vi priuata, accusari non potest. Idem si imponat pœnam amissionis ciuitatis, seruus enim ciuis non est nec caput habet de iure ciuili: sed & lege Pōpeia. de parric. accusari nō potest de ciuili iure: quia patrem non intelligitur habere: spurius enim putatur: vt s. de suis & legi.ex libera. De iure tamē naturali potest: quia natura est omnium communis. Item lege Cornelia de iniurijs, fortè quia solet plerunq; imponi arbitrio iudicis pœna amissionis ciuitatis. Vnde Cornelius Silla fuit

author,ne ea lege accusaretur seruus. In hac tamẽ lege, & omnibus suprà dictis quibus accusari seruum nõ posse diximus, accusatio serui erit recipienda, vt duriorem patiatur pœnam corporalem: & licet effugiat vnam,non tamen alteram. Illud certũ est quòd pœna metalli, & naturalis mortis, cõuenit seruis, & probantur hæc ff. eod. l. hos. §. omnibus. Dominus autẽ pro seruo suo suscipere defensionem potest: vt ff. eo. l. si seruũ. & de pub. iud. l. sciẽdũ. [Porrecto ante libello accusati per procuratorẽ] alius nõ suscipit defensionẽ principalis causę sed vt alleget causam absentiæ: licet secus diceret M. ĩ. eod. l. reos. ff. de pub. iu. l. pe. §. j. De filiof. certũ est, ꝙ accusari potest. Excipiũ
3 tur † tamẽ quidam: ne accusentur ad tẽpus, si habeant publicũ honorẽ, & administrationem: vt ff. e. l. hos. j. respon. & ad leg. Iul. l. de adul. l. si adulterij. §. vlt. Itẽ, ne accusentur in perpetuũ vt si quis absolutus eo crimine fuerit, quo accusatur nũc, nisi doceatur de prævaricatione primi accusatoris: vt ff. eo. l. si quis ho.
4 Sed hoc † fallit in casu: vt ff. e. l. si cui. §. j. Sed & interim donec accusor ab vno, ab alio super eodẽ crimine accusari non possum. Et est hic inferẽda bona distinctio. Quandoq; enim vnus accusat vnum, & tũc si de vno crimine, & vna lege, potest. Diuersis legib. non potest: vt ff. eo. l. senatus. Si diuersis criminib. descendentib. ex diuersis factis potest: vt ff. eo. l. libellorum. §. sed si aliud. Aut descendũt ex vno facto: non videtur, ꝙ liceat
5 à contrario sensu: vt ĩ. eod. qui de crimine. Quandoq; † plures accusantur ab vno, & tunc si de eodẽ crimine, licet: vt ĩ. si reus vel accus. mor. l. j. & ff. ad leg. Iul. de adul. l. vim passam. §. incesti. Sed fallit in adulterij accusatione: vt ĩ. ad leg. Iu. si maritus. §. vlt. & l. nihil. §. vlt. Si verò de diuersis criminib. accusantur, & vno libello non possunt accusari duo: nisi accusator prosequatur iniuriã suam. [Si verò diuersis libellis, possunt duo accusari, & non tres nisi accusator persequatur iniuriam suam:]
6 vt s. ti. j. l. eum rationibus. & ff. e. l. hos. §. lege. † Quandoq; plures accusant vnũ, & tunc si de eod. crimine simul accusant, eligẽdus est vnus: vt ff. eo. l. si plures. Si autẽ de diuersis criminib. descendentib. ex diuersis factis, vel ex vno, possunt: vt ĩ. eo. qui de crimine. Interim tamẽ, cùm habeat necesse respondere pro
7 vno, nõ accusatur pro altero: vt ff. de cust. re. l. ij. §. vlt. † Qualiter concipitur libellus accusationis? Et quidẽ sic vt contineat nomẽ accusantis & accusati, annum, & mẽsem quo commissum est crimen, non autẽ diem, vel horam commissi criminis, quis inuitus comprehendet. Locus autem, quo crimen est admissum, debet designari: & consules, sub quib. est admissum. Dies autẽ dati libelli debet inseri: vt ff. e. l. libellorũ. in prin. & in auth. de exhi. & intromit. reis. suscepto. & seruatur hęc cõceptio in publico, vel priuato crimine: vt ff. de priua. del. l. vlt. Sed & dicunt quidã ꝙ accusator debet subscribere, ꝙ velit pati eandem pœnam, si nõ probauerit arg. s. fide instr. l. ij. et ĩ. ti. j. l. ij. ibi, solenni lege, vt ff. e. l. libellorũ. §. itẽ subscribere. Potest tamen dici, ꝙ hoc semper intelligatur inesse ex natura accusationis, quod non probat: vt ĩ. e. l. vlt. Quandoq; tamẽ hæc conceptio non est [accusanti] necessaria: vt in leui crimine, & notorio, & vbi executores nuntiant: vt ĩ. e. l. ea quidem. & ff. e. l.
8 leuia. & in casibus quos notaui s. in summa. † Oblato autem libello dabitur dilatio ad deliberandum, fortè xx. dierũ: vt in pecuniaria causa. Nam ad compositionem rei familiaris tantũ, aliud spatiũ triginta dierũ videtur datum: non ad deliberãdũ: vt ĩ. tit. j. l. ij. & deliberatione facta venire debet accusatus,
9 & accusator, & causa, & lis debet contestari: tunc † debent opponi exceptiones accusanti, si quæ reo cõpetant. Quod si non fiat, ex interuallo post litẽ eas opponere non potest. Lite contest. recipitur nomen accusati inter reos, vel statim, vel posteà incontinenti: vt C. ad leg. Iul. de adul. [l. adulteram. & ff. ad le. Iul. de adul.] si maritus. §. præscriptiões. Quod exaudio si erãt dilatoriæ exceptiones, vt quæ repellebant accusantẽ tantùm: non aliàs vel similes. In perẽptorijs potest dici idẽ quod in ciuili causa: vt s. sent. rescin. non pos. l. vlt. Videtur tamẽ contrariũ in lenocinij exceptione, quæ perẽptoria est. Nec tamẽ opponitur: nisi antequàm nomen alicuius inter reos recipitur: vt ĩ. de adul. l. quoniam. & l. ita. & ff. ad leg. Iu. de adul. l. j. §. si publico.
10 in fi. §. Sed in eo. §. super hoc dedi solutionẽ. † Postmodũ, probationẽ apertã debet accusator in causa producere, vt nõ mẽdicatis suffragiis decretorũ vel relationũ credat iudex: vt s. de prob. sciant, & ĩ. e. singuli. Accusator tamẽ tenet probare: nisi in casi. vt ĩ. de aboli. fallaciter. §. quod. & l. Cor. de fal. l. vbi. Sẽper tamẽ obtinet regula q est s. de edẽ. l. q accusare. Itẽ alia vt accusator non probans, calũniator videatur: vt s. de aduoc. di. iud. l. j. nisi probet cõtra. Sed hoc fallit in marito: quia non est verisimile eum calũniari, & in similib. vt ff. ad turpil. l. j. §. ca-
11 lũniari. & ĩ. ad l. Iuli. de adul. l. quãuis. Si autẽ accusatus † non veniat ad causam, citari debet per interualla xxx. dierũ vt in ciuili causa: non ter per singulos tres dies, licet id dicant ar. eius quod est, ff. de pub. iudi. inter. Nec enim ponit ita faciendum: sed ꝙ ita fuerit factum, imò innuit non faciẽdum. Nec potest ferri sentẽtia, sed annotantur bona: vt ff. de pœnis. absentem.
12 & ĩ. de acqui. re. l. j. Accusatore † quoq; non veniẽte, prædicto modo fiet citatio: sed imponitur pœna: vt s. ti. j. l. qui crimẽ. & vt intra certum tempus. l. ij. & ad Turpil. l. ij. Hoc de ordine antiquis legibus, vel nouis in accusationibus seruando: prout breuiter potuit expediui.

* ¶ Accusationem. Accusatio est alicuius criminis delatio. Dicitur autem accusator, quasi aduocator, quia ad causam vocat eum, quem accusat. c. forus. extrà de verb. signif. Accusationis autem effectus est, cum de crimine criminaliter agitur depositio, corporalis animaduersio. Accusatus de dilapidatione suspectus, vt suspectus statim remoueri debebit. c. si. de accus. extra. Mart.

De exhibendis, vel transmittendis reis. *Rubrica.*

1 ☞ *Reos criminum non esse exhibendos sine præcepto iudicis, atq; inibi an id sit perpetuum.*
2 *Transmissiones reorum quando fiant.*
3 *Miles qui deliquit, apud quem iudicari debeat.*

1 ACCVSATIONE facta necesse est exhiberi reum, & quandoq; transmitti. † Sciẽdum est autẽ reũ exhiberi, si tamen id præcipiat iudex: vt ĩ. e. l. vlti. Sed hoc fallit in falso monetario: vt ĩ. de fal. mo. l. j. in prin. et desertore militiæ, & latrone publico & raptore virginis. Nam cũ illos liceat occidere, multò magis iudici repræsentare inuitos: vt s. quando li. vni. se sine iu. vin. l. j. & ij. & ĩ. de rap. virgi. l. j. & idem fortè in fure: vt ff. de furt. l. interdum. §. qui furem. cùm autẽ exhibẽdus est per iudicem, datur ei dilatio xxx. dierum ad componendos mœ-
2 stos penates: vt ĩ. eo. l. ij. † Transmissiones autẽ fiunt cũ quis accusatur ibi, vbi deliquit: & ipse est alibi: vt in authẽ. vt nulli
3 iud. §. si verò. † Miles autẽ & si alibi deliquit, trãsmittitur ad magistrum militum. Distingue tamen an commiserit militare delictum, an commune. Si militare, vt quia alienauit arma: magister militum solus cognoscet, & feret sententiam. Et idẽ in ciuili causa: vt s. de iurisd. om. iud. l. magisteriæ. & s. de offi. ma. mi. l. j. in fi. & ĩ. de re mili. l. vlt. j. respon. Si autẽ fuerit commune: si quidẽ enorme, is cognoscit, apud quem commissum est: vt s. vbi sena. vel cla. conueni. l. j. & ff. de accu. l. vlt. alioqui præses habet cognitionẽ tantũ. Refert autẽ ad magistrũ militum, vt imponat pœnam: vt ĩ. e. l. j. & ff. eo. l. de militibus. & l. non est. & de re mi. l. iij. j. respon. Nec distinguo inter caligatũ, & non caligatum: quia & caligatum dicit lex remittendum.

De custodia reorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Reus de crimine confessus quatenus sit conijciẽdus in uincula publica, & quid in reo non confesso, nu. seq.*
3 *Accusatus quomodo debeat esse in custodia.*
4 *Mulier an & in quem carcerem detrudi possit.*
5 *Carcerum custodes qualiter se aduersus incarceratos gerere debeant.*
6 *Carceris custos qualiter puniatur, si incarceratus euaserit è custodia, & nu. 8.*
7 *Carceris custodia quibus committenda sit.*
9 *Reus coniectus in carcerẽ, quandiu illic detineri debeat: & quomodo aduersus eum procedendum sit.*

FACTA accusatione, & rei exhibitione, quãdoque necessarium est, vt reus custodiatur in carcere. Videamus ergo, quando reus carceri mãcipandus sit, & qualiter carceri mãcipatus, sit custodiẽdus,

dus,& quæ pœna immineat custodibus eorum & commen-
tariensib.eorum, si incarcerati aufugerint,& quę pœna immi
1 neat accusatis si fracto carcere euaserint. †In accusato autē
distinguendū,vtrum sit de crimine confessus,an non.Si est de
crimine confessus,in vincula publica conijciēdus est donec de
eo pronūtietur:vt ff.eo.l.si cōfessus.& eo cōfesso velociter est
imponēda pœna:vt j̃.e.l.vlt.vt tamē cum modico tēpore ste-
terit in carcere postmodum educatur,& iterum apud acta au
diatur:vt ita appareat an persistat in confesione,an velit eam
corrigere:ita enim quasi sub publico testimonio commemo-
ratio admisi criminis fiet: vt iudicibus immodicè sæuientib.
fræni quædam temperies adhibita videatur:vt j̃.eod. l.si quis
2 in ea. †Si autem accusatus non est de crimine confessus:di
stingue,vtrū accusetur de crimine valde graui,an non. Si qui
dē de crimine valde graui est accusatus, debet detrudi in car-
cerem:vt ff.eod.l.diuus.Et inquisitio criminis statim debet fie
ri:vt noxius puniatur,& innocens absoluatur.Si verò inquisi
tio differatur propter absentiam accusatoris, vel sociorum ac
3 cusati,accusatus quidem† interim debet esse in custodia:vt ta
mē ferreas manichas,& inhærentes osibus non patiatur: sed
prolixiores catenas: si criminis qualitas, & catenarum acer-
bitatem postulauerit.Sic enim deerit cruciatio, & ipse perma
nebit sub fida custodia. Carcer enim ad custodiendū, non ad
a puniendum est inuentus:[a] vt ff.de pœnis.l.aut damnum.§.so-
lent.Hinc est,ꝙ sedis intimæ tenebras pati non debebit inclu
sus:imò in vsurpata luce vsui hominis debebit vegetari.i.sub-
leuari.In nocte autem geminari debet custodia, & in vestibu
lis carceris,& salubrib.locis recipi.& est vestibulū locus ante
carcerem:vt porticus ante domū:ductū ab aue:quia ibi saluta
bantur antiqui.et iterum reuertente die ad primum solis ortū
ilico ad publicum lumen reduci debet incarceratus:ne pœnis
carceris perimatur:quod innocentib.miserū,noxijs non satis
seuerum esse dignoscitur:vt j̃.e.l.j. Et possunt plures recipi in
eodē claustro: sexu tamen pares, dispares enim sexu,diuersa
claustrorum debent habere tutamina:vt j̃.e.l.quoniā. Hoc ta
4 mē corrigitur in muliere.Nam†hodie nulla mulier pro fisca
li,vel pro priuato debito aut crimine aliquo in monasterium,
vel alium locū includitur.Sed si pro fiscali,vel priuato debito
pulsetur per se aut per virum suum,aut quemuis alium legiti
mè respōdeat.ꝙ si noluerit respondere legitimè,in rebus eius
procedatur.Si verò tale sit crimen,ꝙ necesse est eā custodiri,si
quidē fideiussorē dare potest ipsi credatur. Si verò iurauerit
se non posse fideiussorem dare,iuratoriam cautionem præstet
de iudicij obseruatione. Sed si crimē sit grauisimum, de quo
accusatur,in monasterium, vel asisteriū mittatur:vel mulieri
bus tradatur per quas custodiatur:vt in auth.vt nulli iud.§.ne
5 cessarium. †Masculi ergo tātū recipiūtur in carcerē, & rece
pti diligēter custodiēdi sunt à stratorib. qui eis sternūt lectos:
& ministris eorū,& à commentariensib.quib. committuntur
captiui,& eorū habent custodiam,& obseruationem,& cum
humanitate quadam isti omnes debent tractare incarceratos
nec debent accusatorib.crudelitatem suam vēdere pretio,vel
gratia affligēdi incarceratos fame,vel angustia,vel siti,vel lō-
ga tabe subtrahendo eos audientiæ: quia neminē audiunt,&
à nemine audiuntur clamantes.Sin autē contrà fecerint,iudex
debet imponere eis capitalem pœnam:alioquin infamatur iu
dex,& periculū subibit pro motu superioris iudicis. Itē com-
mentariensis singulis triginta dieb.debet ingerere,vel sugge-
rere iudici numerū personarum,varietatem delictorum clau-
sorum,ordinem, ætatemq; vinctorum:alioquin ærario infert
xx.libras auri.Iudex etiā deses & negligēs, qui hoc non pro-
curat fieri,priuabitur dignitate,& multabitur in x.libras au-
6 ri:vt j̃.eo.l.vlt. Si autem†incarceratus euasit de custodia,pati
tur custos eandē pœnam quā pateretur incarceratus: vt j̃.e.l.
ad commētariēses.nisi custos probauerit incarceratū euasisse
7 casu fortuito:vt ff.e.l.vlt. †Tyroni autē non est[facilè]custo-
dia credenda.Nam ea prodita is culpæ reus est,qui eam ei cō-
misit:nec vni,sed duob.custodia committenda est:qui si negli
gentiā commiserint,pro modo culpæ vel castigantur,vel mili
tiam mutant.Quòd si leuis persona custodiēda fuerit, castiga
ti,restituūtur. Nam & si miseratione custodiā dimiserit,quis
militiam mutat. Fraudulenter autem versatus in dimittenda
custodia,vel capite punitur,vel in extremum gradum militię
datur.Interdum venia datur ei.Nam custodia cum altero cu-
stode simul fugisset,alteri[qui remansit]venia danda est. Sed
si custodia se interfecerit,vel præcipitauerit, militis culpæ ad-
scribitur.Quòd si custos ipse custodiam interfecerit,vel præ-
cipitauerit homicidij reus est: ergo si casu custodia defuncta
dicatur,testimonijs id probandum est, & sic venia dabitur:vt
8 ff.e.l.vlt. †Remanet autem incarceratus in custodia donec
finem accipiat causa:vt s. titu.j.l.ij.in fin.Sed nec tunc patitur
statim pœnam:imò de carcere extrahitur vt audiatur quali-
ter sit conuictus:& iterum redit in carcerem,postmodum edu
cetur,& audietur,si quid obijcere posit:vt j̃.e.si quis[vel hoc
est cum accusatus,est de crimine confessus,& non conuictus:
vt ff.de quæstionib.l.j.§.diuus.& §.si quis.]Sed cum conuin-
citur,nihil expecto:vt j̃.eo.l.vlt.in prin.& l.j.in prin. nisi in ca
su quando seuerior est imposita pœna:vt j̃. de pœnis.si vindi-
cari.Si autem crimen graue non sit admissum, potest accusa-
tus tradi custodiendus vel militi,vel sibi,vel fideiussorib.Hoc
autem proconsul æstimat pro qualitate criminis, vel propter
honorem,vel propter amplisimas facultates,vel propter in-
nocentiam personæ,vel dignitatem eius,qui accusatur:vt ff.e.
l.j.Damnatur autem fideiussor in quantitatem certam,si eam
promisit:vel si non sit certa quantitas promissa,ipse prætor æ-
stimabit quantitatem:nisi consuetudo super quantitate sit in-
ducta:tūc enim eam seruabit iudex.Item & extraordinariam
pœnam imponit fideiussori,si dolo non exhibeat reum:vt ff.
eod.si quis reum. Sed & dominus pro suo seruo accusato po-
test fideiubere: & antequàm recipiatur in vincula, & posteà
nisi post longum tempus hoc desyderet dominus facere:vt ff.
eod.l.si.seruus.

a ADNOTATIO. ¶ Est inuentus.Ad huius cōclusionis resolutionem.
vide doc.in l.aut damnum.§.solent.Ale.in tex.ff.de pœ.& in l.incredibile.C.
eo.tit.& vide Bart.in l.imperium.in v.col.versi.sed iuxta quæro.ff.de iurisd.
om.iud.Lu.ro.in singu.suis.ver.iudex ver.re.quod carcer.Old.in consi.lxxx
viij.vbi soluuntur ænigmata quæ vertuntur inter iuristas & Canonistas.

De priuatis carceribus inhibendis. *Rubrica.*

1 ☞ *Priuatum carcerem tenentium pœna.*

IXIMVS suprà de publicis carceribus ob
seruandis:nunc audiamus de priuatis carceri-
1 bus inhibendis. [†Et quidē nemini licet pri
uatum carcerem habere,]vel exercere præter-
quàm magistratui.Quid ergo,si contra hoc fa
ctum fuerit:vel quid si iudices qui semper de-
bent esse in speculo non vindicauerint: vel quid si officiorum
primates non intimauerint? certè tanquàm imperialis maie-
statis violatores vltimo supplicio percellētur,id est,plectētur,
nam & illud certum est eos qui priuatum carcerem exercue-
rint:vt pote crimē maiestatis committentes,vltimo subiugan
dos esse supplicio:vt j̃.eod.l.vna.

Si reus vel accusator mortuus fuerit. *Rubrica.*

1 ☞ *Accusatore mortuo an expiret accusatio.*
2 *Accusatio in quibus casibus duret etiam post mortem accusati.*

OEPTO criminali iudicio sæpe moritur ac-
cusator,& reus:quandoque etiam moritur al-
teruter eorum,& ideo quid iuris sit si hoc con-
1 tingat,videamus. Et certè† si accusator solus
decesserit, [& accusatio cœpta expirat:nec enim
hæredes accusatorum coguntur exequi crimina:vt ff.de accu
2 sa. diui. verum ab alio reus poterit accusari.Si verò† decesse-
rit accusatus,] omnis criminatio est extincta:nisi in crimine
læsæ maiestatis,& repetundarum, & apostasiæ, & hæreseos:
vt ff.de accusa.l.ex iudiciorum.& s̃.de aposta.l.apostatarum.
Hoc verum si accusatus naturaliter moriatur, pendēte causa
criminali,secùs si consciuerit sibi mortem vel post lit.contest.

vel postquàm fuerit in scelere deprehensus: tunc enim hęredibus bona sunt auferenda. est enim durius seipsum occidere, quàm principem trucidare: vt ff. de bonis eor. qui ante sententiam mor. sibi consci. l. iij. & j. eod. l. defunctis. Si autem pēdente appellatione moriatur accusatus, idem est, quantum ad crimē: sed quantum ad bona, si quidem fuerint adempta expressim, perficienda erit appellatio. Si autem fuerint adempta tacitè extincta causa principali in crimine, extinguitur quæstio bonorum: vt j. eod. l. vltima.

Si quis imperatori maledixerit. *Rubrica.*

1 Imperatori uariè maledici.
2 Maledictum non nisi deliberatum puniri.

SVPRA de accusationibus in genere diximus, nunc autem ponit per species: & ita incipit à maximo crimine læsæ maiestatis.
1 †Quę offenditur quādoque facto de quo dicetur j. ti. proxi. & quādoque dicto, in quo versatur huius tituli tenor. & certè si quis imperatorem dixit perfidum, atrocem, rufum, vel quid simile profudit, si ex leuitate processit: contemnendus est. †Lubricum
2 enim linguæ facilè ad pœnam trahi non debet: vt ff. ad le. Iul. maie. l. famosi. Si ex insania furoris, vel rabie vini, miseratione dignissimus est. Si autem ex deliberatione, remittendus est, id est, transmittendus ad principem, & ipse perpendet ex qualitate personarum vtrum crimen prætermitti, an exquiri, & puniri debeat.

Ad legem Iuliam maiestatis. *Rubrica.*

1 Crimen læsæ maiestatis quod sit, seu quando dicatur committi, & nu. 3.
2 Perduellionis crimen unde dicatur.
4 Accusare de crimine læsæ maiestatis posse etiam eos, qui aliàs ab accusatione repelluntur, atque inibi quæ in hoc crimine specialia sint.
5 Coniuratione facta aduersus principem si quis ex coniuratis se deferat, an & quando ueniam mereatur atque etiam præmium.
6 Voluntas eadem seueritate punitur in crimine læsæ maiestatis, qua & ipse effectus.

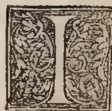
OFFENDITVR Imperator facto, aliquo committente crimen in eum. Sicque audiamus constitutiones ad l. Iul. maiestatis læsæ interpretandam, & exponendam nempe istud crimen excellit inter omnia crimina. Videamus itaque quid sit crimen læsæ maiestatis: qui admittantur ad huius accusatio-
1 nē, quātæ sint pœnæ huius criminis, & quatenus duret. †Est autem crimen læsæ maiestatis [a] vbicunque quis contra vrbē aliquid molitur: vel quòd profugit ad hostes, vel quod hostes qualitercunque iuuat vel armis, vel pecunia, vel consilio, vel quod subiectas prouincias nititur facere rebelles, vel quod seditionē mouet in ciuitate, vel quòd magistratus occidantur, vel princeps, vel qui circa latus eius militāt, vel qui arma sumit, vel occupat lo-
2 ca contra rempubl. vnde †appellatur hoc crimen perduellionis ea ratione (vt dicunt quidam) quia hæc probatio perduellum admittebatur, et non in alio casu: sed est alia melior ratio, quia perduelles dicuntur hostes: vt ff. de ver. sig. l. quos nos hostes. Dicitur ergo crimē perduellionis, id est, hostile: vt ex prædictis patet, & dicitur ff. eod. l. j. ij. iij. & iiij. Sed & aliàs committitur etiam non cōtra rempubl. vel eius securitatē. Et ideo non dicitur tunc crimē perduellionis, sed simpliciter læsæ maiestatis. Et sunt hæc intelligēda de vrbe Romana. Verbum enim vrbis simpliciter prolatū Romam significat: vt instit. de
3 iure na. §. sed ius. Committitur †autem aliàs, vt cum quis statuas principis, aut imagines iam consecratas conflauit. Secus si nondum consecratæ essent, vel si reprobatæ essent. Itē secus in eo qui statuas principis vetustate corruptas reficit. Et in eo, qui lapide iacto casu fortuito statuam attigerit: vt ff. eod. l qui statuas. & l. non contrahit. & l. cuiuscunque. in fin. Item hac lege tenetur, qui hoc crimine accusatum de custodia fecit exire: vt ff. eod. l. iiij. in fin. Item qui obsides sine iussu principis occidit. Item qui de prouincia non decessit, cum ei successum sit: vt ff. eod. l. j. & ij. Est & aliud crimen quasi læsæ maiestatis, vt in priuati carceris exercitio, & in falsa moneta: vt s. de priua. car-
4 ceri. & j. de fal. mone. l. vlt. Sunt †autem in hoc crimine multa specialia. Nam omnes, qui aliàs repelluntur ab accusatione, hic admittuntur: puta milites, minores, infames, pauperes, familiares, parentes contra liberos, & econtra liberti contra patronos, & mulieres. Nam coniurationem Lucij Sergij Catilinæ Iulia mulier detexit: & Marcum Tullium consulem iudicium eius instruxit: vt ff. eo. l. famosi. & l. in quæstionibus. Serui torquentur in domino fidicularum tormenta (spreta omni prerogatiua) accusanti, & eius instigatori accusato inferūtur: vt j. eod. l. nullus. & l. vlt. §. in hoc. Filij autem delinquentiū, etsi non capitalem, alias tamen patiuntur pœnas: & quia sunt infames, & quia nulli succedunt. Filię autem de bonis maternis habent Falcidiam: vt j. e. l. pe. & ff. de peti. l. crimen. Item hoc crimine commisso nihil exinde alienari potest. Nulla fieri potest emancipatio vel manumissio: vt j. eo. l. penul. §. emācipatio. aliàs contrarium est: vt ff. de dona. l. post contractum. Item accusatio inchoari potest post mortem: vt j. eod. l. vlti. Sed hoc est intelligendum tantū in eo crimine quod s. appel-
5 laui perduellionis: vt j. e. l. vlt. †Illud notādum est, quòd qui rem patefecit antequam esset vsus coniuratione, vel non processisset ad actum, veniam meretur, & prēmium. Si autē processisset ad actum, veniam meretur, sed non premium: vt j. eo. l. penul. in fi. Sed si aliquo istorum non excusetur, qui reus est criminis siue perfecerit crimen, siue voluit proficere procedēdo ad aliquem actum, dando, vel recipiendo sacramētum super facinore committendo, vel quid simile faciēdo, gladio de-
6 bet feriri: & eius omnia bona debent publicari. †Eadē enim seueritate voluntas sceleris, qua & effectus punitur: vt j. eod. l. penultima.

a ADNOTATIO. Læsæ maiestatis. De isto crimine, de quo istis calamitosissimis temporibus quibus omnis barbarorum colluuio miserrimam Italiā inuasit, ac eam penitus ad exterminationem igni & ferro deuastauit multi primates & vrbium nobiles forte iniuste culpati sunt, & in dies culpātur: vide Bart. & doct. in extrauagan. qui sint rebelles. & in l. cuiusque. ad l. iul. ma. Bald in l. addictos. C. de epi. aud. Salic. in l. fallaciter. C. de aboli. Barto. in l. In senatusconsul. §. j. ad turpil. do. Alex. in l. respiciendum. §. delinquentes. ff. de pœ. doct. in l. j. C. ad le. iul. & in l. proditores. de re mili. Bald. in consil. suo inci. quamquam allega. d. Barth. foct. in con. xxij. inci. sequendo ordinē. in ver. & ex prædictis. cum pu seq. in j. vol. char. xxxix. Quæ omnia nota, ne temerę quempiam appelles Guelphum, seu Gebellinum.

Ad legem Iuliam de adulterijs, & stupro. *Rubrica.*

1 Adulterium quæ mala secum trahat.
2 Adulterium quid sit, & unde dicatur.
3 Adulterij accusationem qui possint intendere, & nu. 5. & 7. & 17.
4 Adulterium quando proprie dicatur, & qui differat à stupro.
5 Sponsum admitti ad accusationem adulterij in sponsam commissi.
6 Patrem aut maritum non damnari de calumnia, licet non probent in accusatione adulterij.
8 Aulterij accusatio intra quantum tempus proponi debeat.
9 Adulterij quis accusari possit.
10 Adulterij accusatione proposita, quomodo sit in ea procedendum.
11 Exceptiones quando sint proponendæ in causa adulterij.
12 Adultero condemnato non præiudicari adulteræ.
13 Maritum accusantem uxorem de adulterio posse ea exceptione repelli, quod dicatur author fuisse malorum, atque inibi quibus alijs ex causis possit per uxorem repelli ab ea accusatione.
14 Leno quis dicatur.
15 Intellectus ad l. ita nobis. C ad leg. Iul. de adulte.
16 Præstigium quid dicatur, & quid significet uersutum.
18 Adulterij pœna quæ sit, & à quo imponatur, nu. seq.
20 Patri quando permittatur occidere adulterum cum filia deprehensum: & quando id liceat marito.
21 Stuprum quid sit.
22 Stupri accusatio intra quantum tempus debeat institui.
23 Stupri pœna qualis sit.
24 Incestus quando dicatur committi, & qualis sit eius pœna.

INTER

NTER alia crimina eſt excellentius adul-
terium,& ſtuprum,& inceſtus,& lenocinium.
Omne enim peccatum,quodcunque fecerit ho
mo extra corpus eſt , qui autem fornicatur
1 in corpus ſuũ peccat. †Itẽ ex adulterio omnia
ferè crimina proficiſcuntur:violentia,iniuria,homicidiũ,per-
iurium , falſa teſtimonia. Sine colloquio enim adulteriũ non
committitur:hoc eſt,quod propter enormitatem adulterij nõ
licet de eo tranſigere : licet fiat tranſactio de alijs criminibus
quæ ingerunt pœnam ſanguinis:vt s̃.de tranſac.tranſigere.&
quia lex Iulia de adulterio,& ſtupro,& inceſtu, lenocinio,lo-
quitur:ponit de eo. Mirũ eſt tamẽ,quòd vocetur Iulia,cũ lata
ſit ab Octauiano Auguſto:vt ff.eo.l.j.& cuius rei locupletiſsi
mus teſtis eſt Suetonius cap.34.quem nõ reperi vocari Iuliũ:
ſed auunculus eius dictus eſt Caius Iulius Cæſar qui authori
tate ſua , non populi conniuentia habuit imperium : ſed fortè
in reuerentiam auunculi,eius nomine voluit eam nuncupari,
vel fortè recepta fuit hæc lex ab auunculo : ſed hic nepos eam
perfecit. Videamus ergo quid ſit adulterium,vnde dicatur,
qui admittantur,intra quæ tempora,ad huius criminis accuſa
tionem,quãdo poſsit inſtitui accuſatio,quis poſsit accuſari de
adulterio,qualiter in accuſatione ſit procedendum , quæ pœ-
na imponatur conuicto , & conuictæ, inter hæc dicemus de
lenocinio,& poſtea dicemus de ſtupro,& quando committa-
tur,intra quod tempus,qualiter puniatur:deinde ſubijciamus
2 de inceſtu quando committatur,& qualiter puniatur. †Eſt
autem adulterium illicitus coitus cum vxore,ſponſave aliena
perpetratus. Diciturq́ adulterium,quaſi tranſitus ad alterius
thorum,vel ad alterum. Illud certè,non eſt adulterium quod
maritus alicuius aliam ſolutam cognouit,idem & ſi coniuga-
tam:nam & tunc non iudicatur adulterium:quia ab vxore di
ſcedit:ſed quia cognita eſt vxor alterius, nam nec dicimus ma
ritum corrumpi in fœminam,& ideo mulier maritũ de adul-
terio non poteſt accuſare,quia ſuum dicat thorum violatum:
nec alienum , quia in publico iudicio non admittitur mulier:
3 vt j̃.eo.l.j.& s̃.qui accuſar.non poſſunt.l.de crimine. †Ad-
mittitur ad huius criminis accuſationem in primis maritus:&
omnibus alijs præfertur etiam patri mulieris:niſi pater mulie
ris doceat generum infamẽ, aut arguat colludere magis cum
vxore,quam ex animo accuſare:aliàs ergo pręfertur maritus,
propẽſiore iure & maiore dolore executurus accuſationem,
adeò etiam , vt ſi pater præuenerit, & libellos inſcriptionum
depoſuerit marito non negligente, probationibus inſiſtente,
atq; imminente:vt facilius iudicantibus de adulterio probe-
tur nihilominus præferatur maritus. Nec diſtinguitur an iu-
ſtum ſit matrimonium an non:ſiue ſit vxor vulgaris,ſiue non.
Nã vt ait Homerus,Η μῦνοι φιλέυσ᾽ ἀλόχυς μερόπων ἀνθρώπων ἀτρεῖδαι;
hoc eſt,

Soline Atridæ vxorum tanguntur amore
Inter diſparili ſermone homines?

Vt ff.eod.ſi vxor.§.planè.Nec obſtat quod dicitur j̃.eod.ſi
ea,quæ. & l.quæ adulterium:quia ibi non erat vxor.Et poni-
4 tur†adulterium pro ſtupro. Promiſcuè enim his plerunq; vti
mur.Sed propriè adulterium in nuptã committitur , propter
partum ex altero cõceptum compoſito nomine:ſtuprum ve-
ro in virginem viduamq́ committitur:vt ff.eod.l.inter.§.lex.
5 †Item ſpõſus admittitur ad accuſationem adulterij,quia neq;
matrimonium qualecunq; neq; ſpem matrimonij violare per
mittitur:niſi ſponſus accuſet eum, qui primo contraxit matri
monium:vt ff.eod.l.ſi vxor.§.diuus.& §.ſi minor.& l.miles.§.
quærebatur.& j̃.eod.l.propter violatam.Nec attẽdo an ſpon
ſa,vel maritus ſit paterfa.vel filiusfa.an non. Nam etiam ſine
voluntate patris adulterium potuerit arguere,& vindictam
proprij doloris pſequi:vt ff.e.l.inter.§.filius.et l.filiusfamiliàs.
Attẽde tamen in marito an ſit liber, an ſeruus:nã ſerui ob vio
latum contubernium,adulterij accuſari non poſſunt:vt j̃.eo.l.
ſerui.ſed nec ætas cõſyderatur mariti.nam & minor xxv.an-
nis recipitur authore curatore ſuo , pro ſuo , non alieno tho-
ro vindicando:vt ff.eod.l.ſi maritus.§.lex.& j̃.eod. l.propter.
§.ſed ſi ipſa.Et aiunt quidam maritũ ſine libello accuſationis
admitti.arg.j̃.e.l.quamuis. ſed certè ipſe non tenetur vinculo
inſcriptionis:quia licet non probet,non tamen præſumitur ca
lumniator:inſcribere tamen debet.Itẽ & hodie videtur, quòd
hoc ipſo ꝙ non probat,pręſumitur calumniator:vt in auth.vt
liceat ma.& auiæ.§.quia verò plurimas.& §.cauſas.& §.ſi vir.
de adulterio. Poſt maritũ admittitur pater mulieris iure mari
ti,id eſt,vt præferatur cæteris intra lx.dies,& mirabiliter præ-
ſtantur vtriq; hi lx.dies,quia dum neuter eorũ accuſat[vtriq;
cedunt:ſed cum intra lx.dies occupat maritus accuſationem]
tantum,reſiduũ quod reſtabat de lx.diebus cum maritus cœ-
pit accuſare nõ cedit patri:donec cœperit accuſare poſſe:vt ff.
eo.l.ſi maritus præuenerit.& l.ſi maritus ſit.in prin.Præfertur
autem maritus intra lx.dies cæteris etiam priùs inchoantibus
accuſationem,ſed poſt hoc concurrentibus,& non præueniẽ-
tibus præfertur:ſed patri concurrenti tunc fortè non præfer-
tur,ſed poſt maritũ pater eod.modo cæteris præfertur:vt ff.e.
6 l.j.§.vlt.& l.ij. Item pater †& maritus(intra lx.dies licet nõ
probent accuſationem)non damnãtur de calũnia : niſi euidẽs
ſit eum calũniari:vt ff.e.l.quamuis.& l.is cuius.§.vlt.niſi fortè
per pręadictam auth.hoc dicatur mutatũ.Deſiſtentes tamẽ ab
accuſatione ſine abolitione incidunt in turpilianum:vt j̃.eo.l.
abolitionem.& ff.eo.l.j.§.j.l.quęſitũ.Nec obſtat quod dicitur
ff.ad Turpil.in ſenatus.§.eos.quia illud in patronis eſt intelli-
gendum.At de calũnia mariti agitur,ſi ſit aperta.Itẽ poſt hoc
tẽpus,& quandoq; intra:vt ſi intra xl.dies negauerint ſe actu-
ros de adulterio,iure extranei admittuntur intra quatuor mẽ
ſes vtiles:vt j̃.e.l.mariti.& ff.eo.l.iij.§.hoc in maritis.& l.ſi ma
ritus.§.ſi ſe negauerint.Fortè & iure mariti admittuntur enu
meratæ perſonæ:vt j̃. e. quamuis.ſ.pater,frater,& auunculus,
7 poſt eos extranei admittuntur. †Eſt enim crimen publicum,
8 vt dicit lex prædicta,quamuis & computãtur † ſex menſes à
die diuortij in ea quæ nupta eſt.A tempore autem commiſsi
criminis in vidua computatur quinquennium continuũ quo
quilibet repellitur : niſi impediatur per pręuenientis,vel per-
ſeuerãtis accuſationem:ſed videbatur domino meo quinquẽ
niũ vtile ad ſui principium:vt ff.e.mariti.§.ſex.& §.præterea.
& §.quinquennium.& l.quinquennium. De eo autem dubi-
tari poteſt,an extranei habeãt vj.mẽſes in nupta, an quatuor?
& lex videtur innuere de quatuor:vt ff.e.l.iij.§.hoc. Inſtitui-
tur accuſatio de adulterio ſoluto demũ matrimonio,niſi prius
quis de lenocinio maritum accuſauerit. Hodie autem,etiam
matrimonio conſtante,poteſt inſtitui:& ſi accuſatio vera oſtẽ
datur,tunc repudiũ poterit mitti vt in auth.vt lic.ma. & auiæ.
9 §.quia verò plurimas. †Accuſari poteſt de adulterio ille de-
mũ,qui cũ conſcientia maritalis thori adulteriũ commiſit:dũ-
tamen libera ſit mulier,quæ paſſa eſt adulterium:nam quo ad
ſeruas attinet,locum habet actio iniuriarũ,& de ſeruo corru-
pto,& legis Aquiliæ:vt ff.e.l.pe.et l.miles.§.pe.& l.inter.& s̃.
de diuor.l.vxor.Qudãdoq; tamẽ etiã nõ cõiugata, velut cõiu
gata accuſatur de adulterio:hoc eſt,cùm coniugata miſit libel
lum repudij marito ſine cauſa:vt poſteà commacularet vidui
tatẽ ſtupri procacitate:vt j̃.e.l.penul.Idẽ & in maſculo,vel fœ
mina qui,vel quæ domũ ſuã prębuerit vt ſtuprũ,adulteriúm-
ve cum aliena matrefa.vel cum maſculo fieret ſciens,vel quę-
ſtũ ex adulterio ſuæ vxoris fęcerit , cuiuſcunq; conditionis ſit,
quaſi adulter punitur.Appellatione domus habitationẽ ſigni
fico:vt ff.e.l.qui domũ. Sed & tutor,qui pupillam ſuam ducit
vxorẽ contra ſenatuſcõ.quaſi adulter punitur.Multò magis ſi
ſine matrimonio ſtuprauerit eã:vt j̃.ti.j.l.vna.& ff.eo.qui pu-
pillam.Sed & magiſtratus,vel qui eſt in honore,miniſteriove
publico reus poſtulari poteſt,ſi defertur accuſatio eius & cau
tione iudicio ſiſtẽdi cauſa promittitur in finẽ honoris:vt ff.e.l.
10 ſi adulteriũ.§.vlt. †Sic procedendũ eſt in accuſatione adulte
rij:quia accuſatore,& reo,vel rea,præſente debet fieri cõteſta-
tio:& iurgia ciuilia,vel criminalia,quę fiunt de minori crimi-
11 ne,debẽt poſtponi:vt j̃.e.l.adulterij accuſatione. & † poſſunt
in principio opponi dilatoriæ exceptiones. i. antequam quis
inter reos præſens,non abſens probabili & neceſſaria cauſa re
cipiatur:vt ff.e.l.ſi maritus.§.pręſcriptiones.& §.j.& vt nota-
ui s̃.de acc.vt ſi dicat nupta à ſe non eſſe inchoandã accuſatio-
nẽ:niſi nuptias præceſſerit nũtiatio.ſ.ꝙ non nuberet:qa de cri
mine adulterij volebat eã accuſare.Neq; diſtinguitur,per quẽ

fiat nuntiatio,an per liberũ,vel seruũ vel qualiter.i.in iudicio,
vel extra.Nam ea,quæ diuertit,nec adhuc nupta est accusato-
ri,vel à vidua, vel ab adultero potest incipere accusationem:
Vel si dicat iure mariti post lx.dies accusari non posse:vt si di
cat plures de adulterio accusare non posse.Licet secus sit in cri
mine incestus:vt ff.e.l.si magistratus.§.pe.& vlt.& l.qui vxo-
ri.& l.denũtiasse.& l.vim passã.§.duos.& §.incesti.& l.nihil.
§.vlt.Perẽptoria verò quãdoq; opponitur:vt in præscriptione
v.an.& vj.mensiũ:vt j.e.l.adulter post.Idẽ est,si dicatur mari-
tus destitisse:vt j.e.l.j.§.j.et l.abolitionẽ.Vel si dicat mulier ab
solutũ esse adulterũ: & tũc habet mulier semper exceptionẽ:
nisi per collusionẽ sit adulter absolutus:tũc enim mulier inte-
rim dũ nupta est,defenditur, non posteaquàm desierit esse nu
12 pta. Condẽnato † autẽ adultero, non præiudicatur adulteræ
13 vt ff.e.denũtiasse.§.quæritur.& l.adulter.§.pe.& vlt. † Itẽ ha
bet mulier perẽptoriam exceptionem, si dicat maritũ autho-
rem malorum suorũ fuisse:iudex enim adulterij crimen ante
oculos debet habere,et inquirere an maritus pudicè viuẽs mu
lieri bonos mores colẽdi author fuerit.Periniquũ enim vide-
tur vt pudicitiã vir exigat ab vxore,quã ipse non habet.Quę
res potest & virũ dãnare:non rem (ob compensationẽ mutui
criminis)in vtroq; cõmunicare:vt ff.e.l.si vxor.§.iudex. Itẽ
repellit vxor maritũ ex eo,quòd approbauerit maritus mores
eius,vt si repudiauit eã,mox reduxit eam,& ex delicto, quod
in priore matrimonio,vel ante admisit, puta adulterio vel stu
pro,vult eã accusare,aboleuit em̃ prioris matrimonij delictũ
reducendo eã.Et serò accusat mores quos vxorẽ ducẽdo pro-
bauit:vt ff.e.l.si vxor.§.vlt.Item repellit maritũ,si dicat eum le
a nonẽ[a] fuisse:hac enim exceptione mulier, & extraneus repel-
lũt accusantem de adulterio.Pręterea maritũ pœnæ subijciũt,
& hæc est ratio, quare[eã]nõ possit obijcere seruus domino:
quia videtur obtinere speciẽ accusationis,nam & ex ea impo
nitur pœna:vt j.e.quoniã.& l.ita. Hoc verum,si obijciãt exce
ptionẽ istã antequàm nomen suũ recipiatur inter reos.Postea
autẽ non repelleret:sed tamen & mulier viro obijciens ipsum
onerat,& se non releuat.Extraneus nec se releuat,nec maritũ
pœnæ subijcit:vt ff.e.l.ij.§.si publico.Et est hoc arg.violentũ,
quod peremptoria exceptio non opponatur in criminali cau
sa quandocunq; ante sententiã.Vel fortè speciale est in crimi-
14 ne lenocinij sicut notauimus s.de acc. † Est autem leno, qui
adulterũ subiecit, vel pretiũ pro comperto stupro accepit,vel
dãnatam de adulterio duxit,vel quęstũ ex adulterio vxoris fe
cerit,vel qui deprehensam in adulterio vxorẽ,in matrimonio
detinuit.Secùs,si eam suspectam habuit,vt obumbrare possit
patientiã suam prætextu incredibilitatis. Itẽ & lenocinij pœ-
na tenetur is,cuius ope,consilio,dolo malo factũ est:vt vir, fœ
minave in adulterio depræhẽsi pecunia,aliave quauis pactio
ne se redimerẽt:vt j.e.l.ij.& l.castitati.& ff.e.is cuius.j.resp.&
15 §.si vir.& l.mariti.j.respõ.& §.j.ij.& iij.Aliæ † autẽ exceptio-
nes,quę olim habebãt locũ in solẽnitate verborũ:vt si caderet
aliquis syllaba in accusatione proponenda.hodie non habent
locũ.Est enim indignũ vt præstigia versuti iuris excludant vl
tionem pudoris.i.castitatis violatæ, quæ retinetur pudore:vt
16 j.e.l.ita. † Et est præstigiũ quod præstringit aciem oculorũ,s.
obumbratio quædam, vt cùm videtur alicui se videre aliud
quàm videat,vt mimis & incantatoribus patet. Dicebãtur er
go præstigia,captiones verborũ,quib.obũbrabantur delicta.
Ius autẽ versutũ ideo dicebatur quia per quasdam versutias.i.
machinationes verborũ quis repellabatur ab causatione : vel
secundũ Mar.dicitur versutũ,ad exemplũ vestimenti inuersi
quando illud est intus quod debet esse extrà,& è cõuerso.Sic
& erat versutũ ius:quia quod erat puniendũ,absoluebatur:et
quod erat absoluendũ,puniebatur. His autẽ,vel similib.nõ
obstãtib.exceptionib.admittitur accusatio:si lege non repro-
betur accusatoris persona:vt notaui s.qui accus.nõ poss.Et af-
17 feruntur probationes per testes extraneos.Sed † & domestici
quoq; specialiter in hoc crimine cũ quęstione recipiũtur:vt j.
eo.in adulterijs.& s.de repud.consensu.§.vir.& ff.e.l.vim paf
sam.§.vlt.Prohibetur manumissio seruorũ vxoris:etiãsi eos
non habuit in vsu suo intra lx.dies : postea quandoq; vt si tam
breui tẽpore cognitio adulterij nõ potuit terminari:sed patris,
serui & extranei,ita demũ prohibẽtur manumitti,si habuit in
vsu eos mulieri:vt ff.q & à qui.ma.li.non fi.l.prospexit.& j.e.
l.iij.& l.vlt.& publicantur serui accusatæ,vel accusati,& accu
santis,et patris,mulieris,nõ extranei:vt ff.e.l.si postulauerit.§.
iubet.& §.ratio.& §.haberi.& §.de eo.Prouidetur tamen do
mino seruorũ per cautionem,quæ exponitur in simplum:vt si
moriatur seruus in quęstione,seruus accusati pro se computet
vnam medietatẽ:quia & eius gratia torquetur seruus, & illã
medietatem petat ab accusatore per cõdictionẽ ex lege,vel si
fiat deterior,prędicto modo petat ęstimationem deterioratio
nis:& serui sic deteriorati pretiũ habeat à fisco:vt s. pro quib.
cau.serui.pro pre.acci.liber.l.pe.Sed vbi seruus accusatus tor
quetur,præstatur duplum ita demũ, si fuerit absolutus:vt j.e.
l.iij.& ff.e.si postulauerit.j.respõ.§.pe.& vlt.& l.quod autem.
Sed & per præsumptiones legis conuincitur adulteriũ. Ecce
enim,si qui adulteri sint accusati,& obtẽtu proximitatis inten
tata depulerint per commemorationem necessitudinis fidem
criminis derogando : dũ existimatur non debere credi quod
allegatur nõ potuisse committi:vel si postmodum in nuptias
suas,consortiumq; cõuenerint,facinus illud in quo fuerint ac-
cusati manifesta fide & indicijs euidẽtib.publicabũt, & velut
confessi facinus seuerissimè sunt puniendi. Itẽ iure nouo si
quis ei,quẽ suspectũ de sua vxore habet ter in scriptis denun-
tiauerit sub præsentia testiũ fide dignorũ, posteà inuenerit eũ
cõuenientẽ vxori suæ in domo sua,vel vxoris,vel adulteri,aut
in popina,aut suburbanis,sine periculo perimat eũ,aut si alicu
bi inuenit,tribus testib.cõuocatis tradat eum iudici:qui nulla
alia probatione quæsita habet puniẽdi licentiã.Si tamen in sa
cro oratorio loqui inueniãtur post tres(vt dictũ est)denuntia
tiones,licet marito vtrasq; personas,defensori ecclesiæ trade-
re,aut alijs clericis vt eorũ periculo isti diuisi seruetur : donec
iudex hoc cognoscẽs mittat ad episcopũ ciuitatis quatenus ei
isti tradãtur,vt debeãt sustinere tormentũ:vt in auth.vt li.ma.
& auiæ.§.his quoque.& §.quia verò. Conuicto autẽ crimi-
ne,ferẽda est sentẽtia vtraq; parte pręsente:nisi accusator pate
facto crimine absit iusta causa:vt j.l.quãuis.indubitati.Et im
18 ponitur † pœna mortis quasi pro sacrilegio. Nã sacrilegos nu
ptiarũ gladio puniri oportet:vt j.e.l.quãuis adulterij.fœmina
autẽ adultera verberata iure authenticorũ in monasteriũ mit
titur,quã intra bienniũ recipere viro licet. Biennio transacto,
vel viro priusquã reduceretur mortuo, adultera tonsa mona-
stico habitu suscepto,ibi dum viuit,permaneat,duabus parti-
bus proprię substantiæ liberis applicandis:tertia monasterio:
si liberos non habeat,parentibus huius extantibus iniquitati
non consentientibus tertia pars applicatur, duæ monasterio,
quibus prædictis non extantibus,omnis eius substantia mo-
nasterio quæritur, pactis dotalium instrumentorum in omni
casu seruandis:vt in authen.vt nulli iudi.§.si quando.Sic ergo
19 † per publicam personam imponitur pœna pro adulterio,per
20 priuatam etiam imponitur,lege permittente. † nam pater,qui
habet filiam in potestate, occidere potest omnem adulterum
filiæ suæ & in domo sua, & generi, & vtrunque,non alterum
tantum,debet incontinenti occidere:vt ff.eod.l.patri.& l.nec.
& l.quod ait. & l.nihil interest. Maritus autẽ adulterum de-
præhensum in domo sua tantum, & humilem,& cui non de-
bet reuerentiam,occidere potest:vt ff.eod.l.marito. j. respon-
so.& l.si adulterium.§.liberto.vel retinere per xx.horas,vt te-
stes inducat testimonio futuros accusatori deprænensum reũ
in adulterio. Quod genus testimonij non approbat multum
Placẽtinus nisi adulterum sociatum detineat cum adultera:vt
testes acciti veniant,& est arg.pro eo s.quod me causs.l. metũ
non.Hodie autẽ etiam in alijs locis videtur posse occidi adul-
ter:vt s.notauimus per auth.illam vt lice.ma.& auiæ.§.his.Si
autem alius,ab in alio loco quàm debeat,fuerit occisus, impo
nitur pœna : sed minor ratione temporis, vt quia nox erat,&
doloris causa:quia difficillimum est iustum dolorem tempe-
rare:vt j.eo.Gracchus.& ff.e.l.si adulteriũ.§.si maritus.Vxo-
rẽ autẽ depræhensam in adulterio non licet occidere,sed si oc-
ciderit non patietur pœnã legis Cornelię:sed si humilis est,in
opus perpetuũ dãnatur:si honestior,in insulã relegatur : vt ff.
21 eod.l.si adulterium. §.si maritus. Nunc de stupro dicamus.

Est

Est autem stuprum societas turpis, vel cõsortiũ turpe: & committitur in virginem, vel viduam; nisi meretrix sit, vel licita cõcubina. Itẽ cõmittitur in puerum: vt ff. eod. l. inter. §. j. & l. stu-
22 prum. j. respon. & §. j. † Et potest accusatio de stupro institui intra quinquenniũ. Si tamẽ stuprũ admittatur per vim in masculo, vel fœmina; sine præfinitione temporis accusatio potest
23 institui: vt ff. eo. l. mariti. §. hoc quinquenniũ. & §. vlti. Et † imponitur pœna stupri, vt si honesti sunt, qui deliquerunt, publicetur pars dimidia suorũ bonorum. Si humiles sint, relegãtur, & in corpore coercẽtur: vt insti. de pu. iu. §. j. Sed in casu acrior imponitur pœna, scilicet, quando committitur in puerũ: tunc enim gladio vltore imponitur pœna capitis: vt j̃. eo. l. cum vir nubit in fœminã. Item quando tutor stuprauit eam, cuius fuerit tutor, deportatur: & eius bona publicantur: vt infra eo. ti. l. vna. Mulier etiã, quæ cum seruo suo occultè rem habere detegitur, capitali subiugatur sententiæ, tradendo ignibus, verberibusve: vt j̃. eod. tit. ij. l. vna. Nunc de incestu, quando com-
24 mittatur. Et certè † committitur cum cognata, vel affini, & cũ matrimonio & sine matrimonio, vt ff. codem, si adulteriũ. primo respons. Et si quidem cõmittatur contra legem scienter, eadem pœna imponitur, quæ pro adulterio. Si per ignorantiam iuris à marito committatur, pœna mitigatur. & ita exaudio, quod dicitur puniendi correctione incestum excusari: vt ff. e. si adulterium. §. nõnunquã. & §. incestum. Si cõmittatur à fœmina per ignorantiam iuris naturalis, vel gentium punitur vt masculus. Si per ignorantiã iuris ciuilis, excusatur in totũ. Idẽ in minore: vt ff. eo. si adulteriũ. §. j. & §. ijdem imperatores. & §. incestũ. Item est aliud in hoc crimine speciale, quia si antequàm quis accusetur, distrahat illicitam coniunctionem nõ tenetur postea: vt ff. eo. si adulterium. §. Idem Polioni. Et est hic præstitũ quinquenniũ, vt in lenocinio: vt ff. eo. l. mariti. §. hoc. Et est eadem pœna lenocinij, quæ & adulterij: vt ff. de mino. l. auxilium. qualiter lenocinium committatur s̃. plenè dixi.

a ADNOTATIO. ¶ Lenonem fuisse. Vide ad hoc doc. in l. cum mulier. ff. sol. mat. Bar. Io. de imo. & doct. in l. qui reus. ff. de pu. iu. Pau. de cast. in con. cxxv. qui examinat in terminis totam istam materiam.

Si quis eam cuius tutor fuerit corrupit. *Rubrica.*

1 ☞ *Tutor corrupta pupilla quatenus damnandus.*

1 SVPRA de stupro in genere, nunc in specie ponit de tutore qui † corrupit eam cuius fuit tutor: multò magis idem dico si corrumpat, cõstante tutela. Idemq; in curatore dico: vt ff. eo. l. qui pupillam. & patitur maiorem pœnam, quàm aliàs imponatur pro stupro; minorẽ verò, quàm raptor, quãuis & tantam debuerit pati: vt j̃. eo. l. j. quod intelligo aduersatiuè, non correctiuè dictum.

De mulieribus quæ se proprijs seruis iunxerunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Serui & dominæ coeuntium pœna.*

1 HOC † stuprum acrius punitur quam aliàs. Seruus enim comburitur: mulier subit pœnã capitalem. Bona eius perueniũt ad cognatos mulieris: vt j̃. eo. l. vna. licet aliàs applicentur fisco: vt j̃. de bo. dam. l. vlti. Seruus manumitti non potest: vt s̃. de collu. dete. l. j. & ff. de hære. institu. l. his verbis. §. primo.

Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata. *Rubrica.*

1 ☞ *Lex Iulia de ui publica quando locum habeat.*
2 *Violentia quando fiat impune.*
3 *Occiso homine inter resistendum aggredienti, culpam omnem redundare in aggredientem, à quocunq; sit ille occisus.*
4 *Pœna legis Iuliæ de ui publica qualis sit.*
5 *Vis priuata quando dicatur committi, & qualis sit eius pœna.*

QVIA plerunq; adulteria, & stupra vi cõmittuntur: ponit ad le. Iuliã, de vi publica, vel pri-
1 uata. † Habet autẽ locum lex Iulia de vi publica, quando cũ armis facta est violentia, vel aliquid quod pro violentia reputetur: puta, quòd arma domi habuerit, vel in publico cũ telo fuerit, vel homines in armis habuerit causa seditionis: vt ff. eo. l. j.
2 ij. & iij. primo responso. & §. j. Item quãdoq; † si fiat violentia non punitur: vt si fiat ad defensionem: & incontinenti, & cum moderamine inculpatæ tutelæ: vt notaui s̃. vnde vi. Alioquin ille, qui est expulsus, cùm aliquid fecerit ad vindictam, vel cũ ex interuallo possessionem suam recuperauerit prædonem expellendo de ea, ciuiliter & criminaliter punitur: vt j̃. eodẽ. l.
3 si quis. & instit. de publi. iudi. §. item lex Iulia. Cum † autẽ incontinenti quis legitimè resistit, in aggredientẽ redundat culpa omnium delictorum commissorum tempore violẽtiæ: siue ex parte aggredientis, siue aggressi aliquis occidatur: vt j̃. eo. l. si crimen. Nec prosequor singulos casus, in quibus habeat locum hæc lex: quia euidenter enumerantur: vt ff. eo. per totum.
4 † Est huius pœna, in liberos deportatio: Serui verò occidũtur, si inscio domino vim commiserunt. Si autem eo iubente, dam-
5 nantur in metallum vt j̃. eod. l. seruos. † Vis autem priuata est, quando committitur sine armis. Nec ideo dicitur priuata, quia priuatum sit crimen, imò publicum est semper: vt ff. de pub. iud. l. j. Et est eius pœna, ademptio tertiæ partis bonorũ: vt j̃. e. tutoris. & amissio dignitatis, & infamiæ: vt ff. eo. l. j. Sed & potest dici relegationem imponi, argumento: vt ff. de termino moto. l. ij. & j̃. eod. l. quoniam. Quandoq; capitis pœna imponitur: si homicidium perpetratum sit ratione violentiæ: vt j̃. eod. l. quoniam.

De raptu virginum, seu viduarum, nec non sanctimonialium. *Rubrica.*

1 ☞ *Raptor mulieris quando incidat in pœnam, & qualis sit eius pœna, nu. seq.*
3 *Raptum mulieris uindicare quibus personis permissum sit.*
4 *Pater possitne remittere iniuriam illatam per raptum filiæ.*

1 SVPRA de rapina in genere: nunc autem ponit in specie. Videndum ergo quando imponatur pœna pro muliere rapta, & quanta. † Imponitur autẽ pœna raptori ita demũ, si rapuit honestam mulierẽ: aliud si inhone-
2 stam, vt meretricem[a] vt j̃. eo. l. vnica. in prin. & ff. de fur. l. verum. Nec distinguitur, an vo-
* lente * muliere id faciat, an inuita: & vtrum sponsam suam, an aliam: & vtrum coniugatam, an non coniugatam. Acerbius etiam debet puniri hoc crimẽ ex adulterij adiectione: vt j̃. eo-
2 dem. l. vnica. §. quem multo magis. & §. cæteros. † Insurgit autem constitutio dupliciter: & vindicando, & dando vindicandi potestatem. Vindicat lex mortis pœnam infligendo raptori. Nec patitur substantiæ diminutionem, si rapuit ancillam, vel libertinam. si ingenuam, subit capitalem pœnam: & eius substantia applicatur raptæ: quàm tamen amittit, si raptoris eligat consortium: vt in authen. de rapt. mulie. quæ pro prijs rapt. nubunt. §. sancimus. collat. ix. Hæc eadem pœna imponitur omnibus, qui in rapina imitati sunt raptorem. Si qui aliàs præstiterunt opem, subeunt capitalem pœnam tantummodò. Serui autem, vel ancillæ in talibus depræhensi patiuntur pœnam ignis: nec datur omnibus his conuictis, & cõfessis appellandi potestas: vt j̃. eod. l. vnica. §. si autem post. & §. siquidem. & §. si autem. & §. vlti. & s̃. quorum appel. non
3 reci. l. obseruare. Vindicandi † autem potestatem dat parentibus raptæ, & consanguineis, tutoribus, & curatoribus, fortè & comitibus earundem. Idem fortè & si fœmina rapuit virũ,
4 quamuis hoc rarò contingat. † Illud notandum quòd pater talem iniuriam remittere non potest: vt infra eodem. l. vnica. §. parentibus. Sed fortè non remittitur pretio, sed gratia: vt ff. ad legem Iuliam, de vi publica. l. qui cœtu. §. qui vacantem.

a ADNOTATIO. ¶ Vt meretricem. Vide ad istam pulchram q. quam vidi Paduæ in contingentia facti Barto. in l. verùm. in fi. ff. de furt. Bald. in l. vnica. versi. venio ad q. C. de rap. vir. dom. Iaso. de May. in l. ad egregias. ff. de rap. virg. Pau. de Castro. in consil. cccvj. incip. viso dicto statuto. qui totam materiam examinat.

* ¶ Volente. Pontificio iure qui deflorat virginem solutam voluntariam, non tenetur eam in vxorem ducere, aut eã maritare. c. j. de adulterijs. Si autẽ inuitam, aut per dolum inductum ad consentiendum tenetur in foro pœnitentiali. est que ei iniũgendũ, quod ei satisfaciat: Ad pœnam autem prædictæ Decretalis non tenetur nisi in foro causarum. Et glossatores exponunt eundem raptorem, qui seducit, & abstrahit virginem per violentiam à domo paterna. Item si princeps cõmittit iudici ecclesiastico potestatẽ puniendi tales ipse circa mortem, vel membri mutilationem, vel sanguinis effusionem non se debet intromittere: poterit tamen iubere raptorem incarcerari, & flagellari ita tamen, quod in sanguinis vindictam flagella transire minimè videantur. Poterit etiam tales pecuniaria pœna punire: mortem verò seu membri mutilationem reseruare debet regiæ potestati. extra. eod. tit. c. in archiepiscopatu. Martinus.

De emendatione seruorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Seruum non nisi ex causa impune occidi.*
2 *Seruum verberibus moderatè castigandum.*

SVPRA de vi iniusta, hic tractat de iusta.
1 † Sciendum est autem, quòd dominus olim impunè poterat occidere seruum suum: sed hodie distinguitur an occidat iusta causa, vt tunc non teneatur: vt ff. de verb. obliga. qui seruum. & de leg. j. l. quid ergo. §. si hæres. an sine causa: & tunc aut voluntate sua, aut casu, aut culpa. In primo casu tenetur tanquam, si liberum occidisset. In secundo, nullo modo: vt j. eod. l. vnica. Vbi autem verberibus, & fame ipsum affligit, si id fieret
2 moderatè, impunitum erit: licet P. dixerit contrarium. † Si autem immoderatè fiat, cõfugere potest seruus ad statuas, vel præsides: vt compellatur dominus vendere seruum bonis conditionibus, id est, ne reuertatur in domini potestatem: vt Insti. de ijs qui sui vel alie. iur. sunt. §. vlti.

De emendatione propinquorum. *Rubrica.*

1 ☞ Emendent moderatè seniores.

1 QVIA † emendatio propinquorum adhibita quoque quadam vi illicita celebrantur, de emẽdatione propinquorũ annectit: & tribuit potestatem senioribus propinquis corrigendi minorum delicta pro qualitate delicti: cùm moderamine tamen quodam, & iure quasi patrio: vt in immensum non extendatur hæc licentia. Nam si atrocitas facti ius domesticæ emẽdationis excedit, placet enormis delicti reos, tradi iudicum notioni.

Ad legem Corneliam de sicarijs. *Rubrica.*

1 ☞ *Sicarij unde dicantur.*
2 *Lege Cornelia de sicarijs qui teneantur.*
3 *Legi Corneliæ de sicarijs locum non esse citra dolum, nec latam culpam hic haberi pro dolo.*
4 *Furem an & quando liceat impune occidere.*
5 *Lege Cornel. de sicarijs an teneatur, & quatenus, qui mortis causam præbuit per lasciuiam, uel non malo animo, sed malo exemplo.*
6 *Castrans hominem qua pœna sit plectendus.*
7 *Occidisse qui dicantur.*
8 *Pœna legis Corneliæ de sicarijs quæ sit.*

VDIVIMVS de vi illicita: & quia, ea intercedente, sæpissime perpetratur homicidium: vt s. ad leg. Iul. de vi publi. l. quoniam multa. & de rapt. virgi. l. vnica. in prin. audiamus constitutiones ad legẽ Cornel. de sica. Videndum ergo vnde dicantur sicarij, quis teneatur lege Cornelia de sicarijs, & quæ sit huius pœna.
1 † Dicuntur autẽ sicarij à sica, quæ ferreum ❧ cultrum vtrinque ❧ incidentẽ significat. Sed eius interpretatio larga est: vt contineat, & telum, & lapidem, & lignum, & quodlibet ferrũ: vt
2 instit. de pub. iudi. §. item lex. † Tenetur hac lege qui homi-
* nem occidit, *cuiusve dolo malo incendium factũ erit, quive hominis occidẽdi, furtive faciendi causa cũ telo ambulauerit, quive cũ magistratus esset, publicove iudicio præesset, operã dederit, quo quis falsum iudiciũ profiteretur, vt quis circunueniretur, condemnaretur. Itẽ tenetur qui hominis necandi cau-
a sa venenũ confecerit[a], dederit, habuerit, vendiderit, quive falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur, quive magistratus, iudexve quæstionis sub capitalem causam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret, & qui hominem occiderit, punitur: non habita differentia, cuius cõditionis hominẽ occidit: vt ff. eo. l. j. primo re-
3 spon. & §. j. † Est autem necesse dolum intercedere, vt locũ habeat lex Cornelia: nec in ea lata culpa accipitur pro dolo. Quare si quis ex alto se præcipitauerit, & super alium venerit, eumque occiderit: aut putator ex arbore, cum ramum deiecerit, non proclamauerit, & prætereuntem occiderit, ad huius legis coercitionẽ nõ pertinet. ait enim imperator Hadrianus: in maleficijs spectatur volũtas, nõ exitus: vt ff. e. l. in lege. & l. diuus. Hinc est, quòd si infans, vel furiosus, hominem occiderint lege Cornelia non tenentur: cùm alterũ innocentia consilij tuetur, alterum fati infelicitas excusat: vt ff. eo. l. infans. & ita excusatur iudex lege Corne. & executores, & eius parentes: quia nõ faciunt dolo malo. Idem est, cùm occido desertorem militiæ, vel publicũ latronem: vt s. quãdo li. vnicuique si. iu. se vin. l. j. & ij. vel transfugas: vt ff. e. l. iij. §. vlti. Si ergo ad mei corporis defensionẽ occiderim, non teneor. Idem est, si fecerim ad opinionem meam seruandam: vt si occidi illum, qui stuprum mihi, vel liberis meis volebat inferre: vt ff. eod. l. j. §. idem diuus. Idẽ,
4 si † occiderim ad tuitionem rerum mearum: vt furem nocturnum. Si autem diurnus esset, teneor: nisi ad tuitionẽ corporis mei occidã: tempus enim aggrauat vel attenuat delictum: vt s. ad le. Iul. de adul. l. Gracchus. & ff. ad le. Aquil. l. itaque. §. j. & l. sed & si quencunque. & ff. e. l. furẽ. & j. eo. is qui. & l. si vt. In ca-
5 sibus tamen, etiamsi non † faciã dolo, sed lasciuia, vel malo exẽplo, teneor: sed patior minorem pœnã. vt ecce mulier medicamentum dedit ad conceptionẽ, ex quo ea, quæ accepit, decessit: debet enim relegari in quinquenniũ: sicut & qui per lasciuiam causam mortis præbuit: vt ff. eo. l. iij. §. sed ex senatuscon
6 sulto & l. iiij. §. j. † Qui autem castrauerit hominẽ hac lege tenetur. Et si seruus hoc fecerit, vltimo supplicio dãnatur. Planè si ipsi, qui hanc iniuriam passi sunt, proclamauerint, audire eos præses prouinciæ debet, qui virilitatẽ amiserunt. Nemo enim liberum seruumve inuitũ, sinẽtemve castrare debet: neque quis sponte castrandum se præbere debet. At si quis cõtra fecerit, medico quidem, qui hoc fecerit, capitale erit. Item ipse, ❧ qui se spõte occidendũ præbuerit, ij quoque qui thlibias ❧ faciunt, id est instrumenta quibus quis leuiter castratur, in eadẽ causa habentur, qua & qui castrãt, vt ff. eo. l. iiij. §. ij. l. hi quoque.
7 † Occidere autem videtur, & qui causam mortis præbet: vt ff. eo. l. nihil. Item qui non occidit, sed vulnerauerit, vt occidat, vel cũ telo ambulauerit hominis occidendi causa, pro homi- ❧ cida ❧ damnatur. Ex re tamen constituendum est hoc. Nã si gladiũ strinxerit & eo percusserit, indubitatè occidendi animum videtur habuisse atque homicidiũ commisisse: sed si claua percusserit: aut cucuma in rixa quẽuis ferro percusserit, tamẽ si non occidẽdi animo, puto leniendã pœnam eius qui in rixa casu, magis quã voluntate homicidium commisit: vt ff. e. l. j. §.
8 diuus. & j. eo. l. is, qui. † Est autẽ pœna legis Corneliæ: quia altiores deportantur, humiliores bestijs subiiciuntur: vt ff. eo. l. iij. §. vlti. & penulti. Illud notãdum est, quod si in rixa fuerit homo percussus, & inde perierit, ictus vniuscuiusque in hoc collectorum contemplari oportet: vt ff. eod. l. vltima.

a ADNOTATIO. ¶ Venenum confecerit. Adde Bart. in l. j. circa fi. ff. de parrici. & in l. eiusdem. §. adiectio. ff. de sica. Angel. in l. j. C. de mal. & mat. do. Alexand. in d. l. j. vbi est locus huius materiæ.

* ¶ Occidit. Homicidij duæ sunt species: nam aliud est spirituale aliud corporale. Spirituale est, quo quis spiritualiter, & quadã fictione iuris occidit: & fit multis modis, odiendo in canone dicitur omnis qui odit fratrem suum homicida est: Sed is, qui detrahit homicida est. vt c. homicidarum de pœni. di stin. c. j. Sed & is qui non pascit, aut nutrit, necat c. pasce famel. lxxxvj. dist. l. necare. ff. de lib. agnosc. Corporale verò homicidium est, quo quis corporaliter occiditur. Committitur autem dupliciter, verbo, scilicet & facto. Verbo tribus modis fit, nempe præcepto, consilio, & defensione. Et intelligas de cõ-
silio

ſilio,communionis,vel approbationis. Facto autem quatuor modis cõmittitur. Iuſtitia vt cum iudex aliquem ad mortem dãnat xxiij.q.iiij.§.præter. Committitur quoque neceſsitate & hoc dupliciter nempe euitabili, & ineuitabili. Committitur etiam homicidium caſu vt l.diſtinc. clerico. Perpetratur etiam voluntate,vt cùm quis per induſtriam hominem occidit,vt ca.j.de homicid. Martinus.

¶ Ferreum cultrum. Sicam veriùs appellat Budæus in adno.ad Pand.gladium quadratum in baculo latentem, quo aliquem punctum vulneramus: Tu vide apud Budæum exempla. P. Prateius.

¶ Thlibias. Legibus reclamat expoſitio.thlibiæ enim ſunt, qui habent teſticulos attritos. Theoph.lib.j. Inſtit.ſubſtitu.de adopt.idque Vlpianus probat l.ſpadonum.ff de verb.ſig.& probatur in d.l.hi quoque. P. Prateius.

¶ Homicida. Innuit Azo affectũ ſine effectu puniri, quod in grauiſsimis delictis locum duntaxat habere exiſtimatum eſt:diuerſum tamẽ eſt in leuioribus delictis l.j.ff. quod quiſque iuris. Sed & in atrociſsimis delictis animus nõ punitur iure moribus apud Gallos recepto,niſi ſequutus ſit effectus & punitur homicidium duntaxat ſubſecutum. Barto.in l.j.§.diuus.ff. ad le.cor.de ſica. Ange.in tracta.malefi.in verbo, Platea. P. Prateius.

De ijs qui parentes, vel liberos occiderunt. *Rubrica.*

1 Parricidium in quibus committatur, & qui de parricidio teneantur.
2 Parricidij pœna qualis ſit.

SVPRA de homicidio in genere,nunc in ſpecie ponit de quodam nefando homicidio quod proprio nomine parricidium vocatur.& ideo in Digeſtis ponitur ad leg. Pompe.de parricidijs. Videndum ergo vbi habeat locum, &
1 quæ ſit eius pœna.†Et quidem locum habet: vbi quis aliquẽ
parentum occidit,vel aliquis aſcendẽtium occidit aliquem de
deſcendentibus. In infinitum liberi vocantur,vt & illi parentes:vt ff.de in ius voc.l.quiq;.§.vlt.& l.ſed ſi hac.§.liberos. Sed & in collateralibus quibuſdam habet locum:vt in fratre patrueli,vel conſobrino,& in proximioribus eis,& in affinibus quibuſdam:vt in vxore,viro,nuru, genero,vitrico,priuigno, & ſocero,patrono:vt ff.eod.l.j.& l.ſed ſciendum. Sed & qui præſtiterunt opem,eadem lege tenẽtur,& ita durius punitur, quàm ſi ipſemet id commiſiſſet,quod eſt notandum:vt ff.eo. vtrum,& l.ſi ſciente. Item qui emit venenum,vt patri daret, quamuis non potuerit dare,eadem lege tenetur. Frater autem
a eius,qui cognouerat tantum,nec patri indicauerat[a],relegan-
dus eſt. Et medicus eſt ſupplicio afficiendus. Item eadem lege tenetur pater,qui venenatione filium ſuum necauerat,ob id,quòd nouercam adulterabat:vt tamen deportationis pœnam tantum patiatur: quia latronis magis,quàm patris iure eum interfeciſſet. Nam patria poteſtas in pietate debet, non in atrocitate conſiſtere:vt ff.eodem.l.prima. in fin.& l.ij.& l. diuus. Nec obſtat prædictis quod dicitur ff.eod.l.penul. Qui alias perſonas occiderit præter patrem, & matrem,& auum, & auiam capitis pœna:aut vltimo ſupplicio plectatur. Quod enim dicit præter patrem,& matrem,& auum,& auiam ſubaudi vel ſimiles:vel dic illi ſoli verbis & ſententia legis Pompeiæ continentur:ſed alij multi continentur ſententia: vt in
2 prædicta.l.ſed ſciendum. †Pœna parricidij eſt inſtituta
ea,vt parricida virgis ſanguineis verberatus,deinde in culeo
b inſuatur cum cane, & gallo gallinaceo,& vipera, & ſimia[b],
deinde in mare profundum culeus iactetur,vel in amnẽ proximum: vel ſi hæc non ſint proxima, beſtijs ſubiiciatur: vt ff. eodem,l. penultima. Et eſt notandum quod nulla alia pœna debet imponi:vt infra eod.l.vnica. Vnde mirabile eſt, quod dicitur ff.eod.l.j.quòd lex Cornelia de ſicarijs locum habet:ſed reſpondeo locum habet quia reus ea tenetur, non tamen accuſatur. Vel dic illud immutatũ eſſe. Vel dic locum habet,quia vtrobiq; imponitur capitis pœna:ſed hic aliter.& perpetuo admittitur hæc accuſatio:vt ff.eo.l.vlti.

a ADNOTATIO. ¶ Indicauerat. Ad hoc vide Barto.in l.j.§.in eod.ff.ad Sylla.& in l.vtrum.de parrici.& ibi do. Alexand.doct.copioſè.
b ¶ Simia. Adde,iſta pœna hodie in vſu non eſt:vt no. tenet Saly.in l.j.C.de parri.ſed parricida decapitatur,& caret ſepultura.

De maleficijs, & matemat. & cæteris ſimilibus. *Rubrica.*

1 Maleficos & diuinatores capitali pœna plectendos eſſe.
2 Diuinatorum ſpecies variæ.
3 Magicam exercentes & uenefici qua pœna plectendi ſint.
4 Accuſare maleficos uel diuinatores qui poßint.
5 Maleficum interficere propria autho ritate nemini licer

ICTVM eſt ſuprà de homicidijs:ſed quia homicidia quãdoq; committuntur veneno,
& arte magica,ideo de his apponit. †Sciẽ-
1 dum eſt autẽ,quòd omnes illi, quos vulgus
maleficos vocat,& qui dicunt ſe ſcire aliquã artem diuinandi (vnde appellantur matematici à mateſis quod eſt diuinatio)patiuntur capitalem pœnam:vt j.eod.l.nemo.& profertur penultima ſyllaba producta ſine aſpiratione:ſed cũ profertur penulti.correpta cum aſpiratione ſignificat quadriuium.
2 Nam ſcire facit matheſis,ſed diuinare mateſis. †Diuinant
autem vel circa ſomnia,vel in garritu,vel in volatu,& ita dicuntur augures. Sed nec permittuntur tales ad limen alterius accedere,alioquin concremantur:nec aliquis debet eos ſuſcipere,vel conſulere,alioquin deportatur in inſulam,& omnia bona publicantur. Item nec permittitur diuinare:alioquin ſupplicium capitis gladio vltore feret proſtratus:vt j.e.l.nullus.& l.nemo.& l.culpa. Sed & vocantur quidam aruſpices ab auræ inſpectione,eo quod in aura attendunt diuinationes
3 ſuas.†Sunt & alij,qui arte magica vitæ innocentium inſidian
tur,animos mulierum ad libidinem flectunt,& hi beſtijs ſubijciuntur:vt j.eo.l.multi. Idem fortè & ſi veneno.plus enim eſt hominem veneno extinguere,quàm occidere gladio:vt j.eo. l.j.licet hi videantur teneri lege Cornelia tantum:vt ff.ad legẽ
4 Corneliam de ſicarijs.l.prima.§.primo. †Ad hanc accuſa-
tionem quilibet admittitur:quaſi in crimine læſæ maieſtatis: ipſam enim propemodum pulſant maieſtatem. Et quilibet nulla dignitate obſtãte quæſtioni ſubijcitur,etiam,qui conuincitur:ſi denegat ſuum facinus,ſit eculeo deditus:vngulisq; ſulcantibus latera perferat pœnas dignas ſuo facinore:vt j.eod.
5 l.ſi excepta. †Hominem autem maleficum nullus perimat
ſua authoritate: alioquin gemina ſuſpicio facit contra eum. Quod autem publicum reum,ne facinoris reos ſocios publicaret ſeueritati legũ,& debitæ ſubtraxerit quæſtioni,aut proprium fortaſsis inimicum ſub huiuſmodi vindictæ nomine conſilio atrociore confecerit:vt j.eo.l.vltima. Alij autem,qui faciunt id ne labores hominum ventorum,grandinisq; lapidatione ſternantur,non pœna:ſed præmio digni ſunt:vt j.eod. l.eorum.

De ſepulchro violato. *Rubrica.*

1 Accuſatio ſepulchri uiolati quando locum habeat.
2 Actio qualis detur pro ſepulchro uiolato,& cui detur,& ad quid.
3 Pœnæ ſepulchri uiolati quibus applicentur.
4 Actio ſepulchri uiolati qualis ſit.
5 Pœna ſepulchri uiolati quæ ſit.
6 Pœnam cuiuſmodi ſuſtinere debeant,qui delinquunt circa eos,qui in mortis articulo ſunt,uel qui graui ægritudine laborant.

IDIMVS de viuis violatis,nunc de mortuis,vel mortuorum domibus violatis videndum eſt:& ita ponit de ſepulchro violato. Sciẽdum eſt igitur,quòd pro ſepulchro violato & actio,& accuſatio intenditur. De accuſatione primo dicamus. Quando locum habet? & cer-
1 tè locum†habet violato ſepulchro ciuium noſtrorum,nõ ho-
ſtium,id eſt,quoquo modo facta deteriore eius cõditione. puta diruto ſepulchro:corrupto,vel lapſo, vel ſtatua de monu-
2 mento euulſa,†ſiue ſit applumbata,ſiue affixa monumento,
ſiue non. Et datur actio in factum,& interdictum quod vi aut clam,& ceſſat actio lege Aquiliæ:quia illa competit hero. Sepulchri autem dominus nemo eſt:vt ff.e.l.ij.& l.ſepulchra. & l.ſepulchri.& de rei vend.l.in rem.§.primo. Datur autem actio in factum ei primo,ad quẽ res pertinet ad intereſſe,vel ſi ad plures pertineat,omnibus dabitur ad intereſſe ſuum:conſiderato intereſſe ex iniuria,quæ facta eſt. Item ex lucro eius, qui violauit,vel ex dãno,quod cõtingit,vel ex temeritate eius qui fecit. quod tamen ſic intelligit lex, ne minus centum aureis conſequatur. Poſtea quilibet admittitur in centum aureos, ſi nolit agere is, ad quem res pertinet: vt tamen poſsit pœnitere ante litem ab alio conteſtam; vt ſi plures

agere volunt prætor eum (cuius causa iustissima esse videbitur) admittit. Inhabitanti autem sepulchrum imponitur pœna ducentorum aureorum, ad quam petendam quilibet sine delectu præmisso admittitur: vt ff. eo. l. ij. j. responso. & §. j. & §. ij. & iij. & §. quidem sepulchri. & §. si ad plures. & §. pen. & l. sepulchri vio. Et illud notandum quod exhæredatus, vel qui bonis abstinuit paternis, agit actione de sepulchro violato: quia est in bonum & æquum concepta: nec tamen si excegerit creditores hæreditarios timebit cùm & si per hæreditatem obtigerit hæc actio, nihil tamen ex defuncti capiatur voluntate. Neq; id capiatur, quod in rei persecutione est, sed in so
3 la vindicta sit constitutum: vt ff. eo. l. pe. †Et præstantur istæ pœnæ agenti, sed fisco præstantur x. pondo auri vt j. eo. l. qui sepulchri, præter criminalis accusationis pœnam: vt in ea dicitur ibi quæ pœna &c. Pla. tamen dicit speciale esse ibi, quando de materia sepulchri quis ædificat, vel vendit: potest tamen dici ex ea lege semper hoc seruandum esse cū quis de sepulchro
4 violato tenetur. †Hæc autem actio infamat: vt ff. eo. l. j. Est
5 & criminalis accusatio instituta contra †violatores sepulchrorum. Nā si corpora ipsa extraxerint, vel ossa exuerint, humilioris quidem fortunæ summo supplicio afficiuntur, honestiores in insulā deportantur, aliàs autem relegantur: aut in metallum damnantur: vt ff. eo. l. vlti. Seruus autem qui violauit sine domini scientia, damnatur in metallum. Si autem fecerit domini voluntate, relegatur. Et si detractum de sepulchro ad domum eius villamq; prouectū reperietur, villa siue domus aut ædificium fisco vendicatur: vt j. eod. l. si seruus. Et cessat actio noxalis si seruus inhabitat sepulchrū: quia publicū delictū est, & potest intentari accusatio contra seruum. Nam pro priuato crimine tantum solet actio noxali intētari. Si tamen seruus non inhabitat ibi, sed domunculam habet, noxale iudicium erit dandum: si tam ē posse habitare videtur. Sunt enim quædam sepulchra adeo parua, vt in eis domicilium quis habere non possit. Est enim hoc minus delictum: vt ff. eod. l. iij. §. pe. Sed & iudex qui statuta pœna in violatores non vindicat hoc
6 crimen, punitur in xx. lib. auri. Item qui delinquunt circa eos qui mortis articulo, vel ægritudine laborāt patiuntur pœnam in tertia parte bonorum, & debiti amissione, & alterius tanti præstandi hæredibus iniuriati. Item infamia notantur: puta si ascendant domum moribundi, ipsum aliosve, qui eius sunt molestātes, aut rebus eius non seruato legali officio signacula imponunt, & subiacent eisdem pœnis: quando eo moriente circa funus peccant, quòd exequias prohibeant. Itē religionis causa, vel humanitatis, statutum est vt ante ix. dies ab obitu numerandos nulla prorsus fiat molestia aduersus quemlibet ex personis defuncti. si qua enim cautio, si quid simile fiat, inutile erit: vt infra eodem, l. vltima. & in authenti. vt defuncti seu fu. eorum. §. primo. & vt cum de appella. cog. §. meminimus.

Ad legem Flauiam ⁂ *de plagiarijs,* **Rubrica.**

1 ☞ *Plagij crimine qui teneantur.*
2 *Plagiarijs quæ pœna imponatur.*

Vprà de plagio, id est de homicidio, quod parentibus & liberis infertur: nunc de omni plagio, id est plaga, vel dolore quod parentibus, vel dominis à quolibet infertur, tractat. Generalius enim tractare intēdit quando cōmittatur plagium, & quia super hoc lata est lex Flauia, de plagiarijs videamus, quādo ipsa locum habeat,
1 & quæ sit eius pœna. †Et certè ipsa locum habet, cùm quis li-
a berum hominem, vel seruum alienum sciens, vendit[a], vel ex alia causa alienat. Itē si quis vinctum habuerit, vel celauerit. Item, qui seruo alieno suasit vt à domino fugiat: vt ff. eod. l. j. & l. lex Flauia. & l. eum. & l. pe. & §. vlt. Multò magis ille tenetur, qui seruum alienum, vel quēlibet hominē liberū exportauerit de ciuitate in ciuitatem, vel quem alium locum: vt infrà eod. quoniam. Ideo autem dicitur de sciente: quia secus in eo, qui putauit suum seruum, vel filium eum, quem vendidit, vel exportauerit, vel qui putat se domini voluntate id agere: vt ff. eod. l. legis Flauiæ. Distinguit tamen Plac. an probabiliter erret, an non. ar. j. eo. l. plagij criminis. Sed subaudi maximè. Idē est & si non iusta causa. Satis est enim quòd non commisit dolum: nam etiam lata culpa non debet comparari dolo, vt in lege Cornelia de sica. & ff. ad leg. Cornel. de sica. l. in leg. & in l. Corn. de fal. vt j. de his qui sibi asscribunt in te. l. senatusců sul. Item & si putat alienum, & suus erat, vt magis consideretur veritas, quam opinio: vt ff. ad le. Corne. de fal. l. impuberes. §. & si ei seruo. Sed & dominus tenetur etiā pro seruo suo in fuga constituto: si eum vendat purè, vt statim perficiatur emptio: se cus, si mandat de eo persequendo, & distrahendo: vel vt emptio teneat, si fuerit emptor eum persequutus. Itē secus in absente seruo, qui non est fugitiuus. Item secus in cohæredibus, & socijs: vt j. eod. l. in fuga. & ff. eod. l. iij. vsque in fi. legis. Pro
2 †hoc autem delicto & criminalis, & ciuilis imponitur pœna. Criminalis, vt seruus vel libertus bestijs subijciatur: ingenuus autem ignobilis gladio feriatur: nobilis damnatur in metallū: & ita semper imponitur capitalis pœna: vt j. eo. l. vlti. & ff. eo. l. vlti. in fine. Et ideo mentiti sunt, qui dixerunt hoc crimen extraordinarium esse: nisi vbi orbatur pater filio. Nam infrà eo. l. quoniam. generaliter loquitur in liberto, & seruo. Et publica est accusatio: vt j. eod. l. plagij. & ideo miror quod Pla. dixit eam priuatam esse in seruo, vel filio exportato. Ciuilis autem pœna pecuniaria erat olim statuta, sed hodie cessat: vt ff. eod. l. vlti. Datur autem actio de seruo corrupto, & furti, si malo animo quis alienos seruos susceperit vt præstet refugium fugienti: vt ff. de ser. corru. l. j. in prin. §. persuadere. & l. vt tantum. §. de filio. & ff. eo. l. pen. §. idem. in prin. Et id notādum, quòd furti actio datur, & serui corrupti, [etiam] nō commisso plagio: vt quia non corrupit vt fugeret, nec surripuit vt exportaret. Sed si tenetur de plagio, etiam prædictis tenetur actionibus: vt ff. eo. l. pen. j. responso. & ij.

a ADNOTATIO. ¶ Vendit. Vide ad hoc Spe. in titu. de accu. §. ij. circa prin. & in titul. de nat. lib. ven. per totum. & in titul. de furt. versicul. alij. sic Bald. & doct. in l. alien. §. in fi. C. de furt. Angel. Areti. in §. item lex Cornelia. nume. 1. cum plu. sequen. instit. de pu. iu. chart. ccclxx. Panor. in ca. j. col. xx. in ver. item plagium. de iudi.

⁂ ¶ Flauiam. Multis hactenus seculis in inscriptione huius tituli erratū est: Sunt, qui ad le. Fauiam, alij Flauiam legunt. Equidem neutram lectionem probo, Fabiamque legēdum censeo: idque ex Codice Theodosiano & lib. iij. Iulij Pauli sententiarum titu. de lege Fabia liquet. P. Prateius.

Ad legem Iuliam Viscelliam. **Rubrica.**

1 ☞ *Legis Viscelliæ locus.*
2 *Liberti ambientis honores pœna.*
3 *Lex Viscellia cessat.*

VDIVIMVS de lege Flauia, videamus de lege Cornelia de falsis. Sed quia quoddam falsum committitur à liberto asserente se ingenuū esse, ideo ponit ad legem Viscelliam quæ super hoc est posita. Videndum ergo quando locū
1 habet hæc lex, & quæ sit eius pœna. †Et certè locum habet, quando libertus appetit ea, quæ ingenuis tantū cōueniunt: puta aspirat ad honores, & dignitates, asserēdo se ingenuū esse. Si autem se libertū confiteatur, & penuria sit hominū, poterit eligi: vt ff. de decu. l. eos qui vtensilia. in fi. Sed eligitur, impetrato iure annulorū aureorū: quia tūc cū adiuit, obtinet imaginē ingenui: moritur tamē quasi libertus: vt ff. de bo. lib. etiā si ius. & not. s. de iu. au. annu. multò magis idē si restituatur natalibus: vt ff. de natalibus re. l. quæris. Filij autem libertorū vt ingenui
2 eliguntur: vt j. de digni. l. libertorū. Vbi autē †libertus contra legem Viscelliā appetit honores extra ordinē, pro qualitate admissi patitur pœnā: vt ff. ad le. Corn. de fal. eos qui. §. qui se. sed vbi fecit se creari decurionē, damnū patitur: fortè quia pecuniaria multa est ei indicenda. & notatur infamia, & repellitur ab ordine: vt j. e. l. j. Munera autē personalia, quæ nō honorem, sed onus cōtinēt, indistinctè suscipit: vt tutelā, & curā: vt
3 in fi. huius l. & s. de exc. tut. l. libertos. & l. nec senatorū. †Hodie autē non videtur locū habere lex ista Viscellia: cùm liberti hodie ingenui reputentur quantum ad omnia: iure tamen patronatus illæso: vt in auth. vt liberti decætero. col. vj. j. respon.

Ad le-

Ad legem Corneliam de falsis. *Rubrica.*

☞ Falsum quid sit.
Lex Cornelia de falsis quando locum habeat. & nu.7. & 9.
Falsum quàm multis modis committatur. & nu.6.
Falsum quibus modis committatur in moneta: & quæ sit huius delicti pœna.
Suppositi partus accusatio ad quos spectet.
Vendens duobus rem aliquam qua pœna puniatur.
10 *Tutores uel curatores contrahentes cum fisco an & quãdo incidant in crimen falsi.*
11 *Falsi accusatio criminalis qua ratione procedat, & quomodo de falso cognoscatur ciuiliter.*
12 *Falsi pœna quæ sit.*

OSVIT suprà ad legem Viscelliam quæ de quodam mendacio loquitur specialiter: nunc ponitur generaliter de omni falso, super quo est exposita lex Cornelia de falsis. Videamus ergo quid sit falsum, quãdo locum habeat lex Cornelia, et qualiter in ea fiat cognitio, & qualis sit accusatio, & quę sit eius pœna. †Est autẽ
1 falsum immutatio veritatis[a]: vt in auth. de instru. cau. in prin. col. vj. & dicitur immutatio, eo quod falsatores student mutare ea, quæ vera sunt: vt falsa videantur verisimilia. †Locum
2 habet hæc lex Cornelia de fal. cõmisso dolo, nõ aliter: vt j. eo.
3 nec exemplum. †Et committitur falsum pluribus modis: puta scriptura, siue quis scribat falsum, siue deleat verũ: vt res, id est rei veritas non appareat. & ita fecit inlegibile [vel nõ intelligibile] instrumẽtum. Non distinguo sit testamentum, vel aliud instrumentum, publicum, vel priuatum: vel vtrũ sint tabulæ ceręæ: vel ligneæ: vel rationes: vt ff. eod. l. j. §. qui in rationibus. & l. Paulus. §. Paulus. Itẽ cõmittitur dicto, vt in teste falsum scienter afferente, vel varium testimonium ferente, & iudice scienter contra constitutiones falsum iudicante, & qui ad prædicta consilium & opem præstiterunt, vt si iudicem, vel testem corruperunt. Item & qui accepit ne ferat testimonium, vel vt instruat testes, & ita non aperiatur veritas, vel qui falsis legibus vtitur in allegando: vt ff. eod. l. j. §. Item. & §. sed & si quis. & §. qui iudicem. & §. sed & si iudex. & l. vlti. & l. eos qui diuersa. Non autem quilibet qui mẽtitur hac lege tenetur: vt ff. eo. l. quid sit. Si autem quis mẽtitur principi, vel præsidi, vel per obreptionem aliquid obtinuerit, hac lege tenetur: vt ff. eo. l. si quis obrepserit. & s. si contra ius vel vti. publ. l. & si lege. & j. de diuer. appar. l. ij. Item committitur falsum facto: vt in moneta, & mensura: vt ff. eod. l. quicunque. & l. pe. §. j. & ponitur
4 †exemplum in moneta de ijs qui nummos aureos partim raserunt, partim tinxerunt vel finxerunt: & tunc liberi subijciuntur bestijs, serui damnantur vltimo supplicio. Item etiam ponitur exemplum de eo, qui in aurũ vitij quid addiderit, vel argenteos nummos adulterinos cõflauerit: vel eorum tale quid nõ prohibuerit, vel nummos stanneos, seu plumbeos emerit, vendideritve dolo malo. Qui tamen falsam monetã percusserit, si in totum formare noluerit, suffragio iustæ pœnitẽtiæ absoluitur: vt ff. eod. qui falsam. & l. penul. & l. quicunq;. Pro mẽsura autem falsa imponitur pœna delinquenti in duplum. Insuper & relegatur, vt ibidem dicitur. †Sed & facto committitur falsum in supposito partu: de quo priuata, & perpetua est accusatio. Nam de eo soli accusant parentes, vel hi ad quos ea res pertinet: non quilibet ex populo, vt publicam accusationẽ
5 intendat: vt ff. eod. qui falsam. l. lege Cornel. §. j. Item † committitur falsum vsu. Et differt hoc ab alijs: quia hic se liberat abstinendo se ab vsu falsæ scripturæ, secus in alijs: vt j. eod. l. si falso. Milites etiam vsu incidunt in falsum. Nam qui se pro milite gessit, vel illicitis insignibus vsus est, de falso diplomate, id est interdicto certi loci, itinere breuiori vias commeauit, pro admissi qualitate grauissimẽ puniendus est: vt ff. eod. l. eos. §.
7 vlti. Sunt † & alij, qui incidunt in legem Corneliam de fal. vt qui testamentum celauerint, amouerint, vel rapuerint, deleuerint, interleuerint, subiecerint, resignauerint, scripserint falsum testimoniũ, signauerint, recitauerint dolo malo, vel dolo malo curauerint ea fieri: vt ff. eo. qui testamẽtum. Itẽ & ij, qui corruperunt edicta, tenentur hac lege, vt ff. eod l. penulti. in
8 princip. Item † & in eis, qui duobus rem insolidum vendiderunt: vt ff. eodem, l. qui duobus, & (vt ibi dicitur) ad tempus relegantur, nec bona illis auferuntur. Sicut & in eis qui iudicem corruperunt. Ille autem qui obligauit rem duobus insolidum, non tenetur hac speciali accusatione: sed crimine stel-
9 lionatus: vt ff. de crimi. stellion. l. tertia. † Item hac legè tenetur, qui instrumenta apud se deposita præstiterit aduersarijs deponentis: vt ff. eodem, l prima. §. is qui. & de pœnis. l. si quis
10 aliquis. §. si quis. Est & † quasi falsum quandoque, & punitur, vt si tutor, vel curator, vel qui officio deposito nõ restituerunt tutelam, vel curatores cum fisco contraxerunt, ita tamen si contraxerunt viuo eo de cuius tutela, vel cura agitur. Nam si decesserit, licet rationem nondum hæredi eius reddiderint, iure contrahunt. Sed & si iure hæreditario successerint in fiscalem contractum tutor, vel curator, licet ante rationem redditam, non habet locum pœna, licet adhuc viuat is, cuius tutela, vel cura est administrata. Vbi autem quis primò contraxerit cum fisco, & postea suscepit tutelam, vel curam, certum est eum non teneri hac lege: quia nihil videtur in fraudem pupillorum fecisse, cum prius esset fiscalis debitoriam se potuerit excusare, & non excusauit: vt ff. eodem, l. j. §. tutores. Item & quasi falsum est si quis sibi adscribat in testamento: vt dice-
11 mus. j. titu. j. †Cognoscitur autem de falso accerrimè facta indagatione. Si criminalis quæstio proponatur, & accusanti, & accusato incumbit probatio: vt infra eodem, l. ij. & quæstio de scripturæ authore habetur, nulla obstante prærogatiua decurionatus, vel alia: vt infra eod. l. si quis. Ciuiliter autem le uius procedit examinatio: vt j. eod. l. vlti. Et vtrunque iudicium agi potest quodcunq; velit primò intendere: vt infra eo. damus. Licet quidam dixerunt primò criminale debere instituí. ar. s. de fide instru. l. vlti. & l. ij. Ciuiliter autem cognoscitur de falso per exceptionem, vel replicationem, & quandoq; per actionem in factum. Nam qui nomine prætoris literas falsas reddidisset, edictumve falsum diceretur proposuisse ex hac causa tenetur actione in factũ pœnali: quamuis lege Cornelia sit reus. Et fortè pœna, hic accipitur pro interesse agentis, vel pro pœna quinquaginta aureorum, quæ statuitur in eum qui corrupit album prætoris: vt j. eod. l. qui nomine. & ff.
12 de in ius vocan. l. penul. †Est autem accusatio de falso priuata secundum Placen. nisi vbi contingit communiter omnes in falsa moneta, & mensura, & in testamento celato, vel deleto: vt ff. eodem, l. Paulus. Potest tamen dici contrarium: quia inter alia publica iudicia numeratur: vt institu. de publi. iudi. §. item lex. & ff. de publi. l. prima. Et datur vsque ad xx. annos querela. Est autem pœna falsi, & quasi falsi, deportatio: nisi in casibus de quibus suprà dixi minorem pœnam imponi: & continet deportatio publicationem bonorum. In seruos autem est eorum pœna vltimum supplicium: vt ff. eo. l. j. §. vlti. & institu. de publi. iudic. §. item lex Cornelia.

a ADNOTATIO. ¶ Veritatis. Adde ad huius conclusionis & totius titu. materiam Bar. & doct. in l. quid sit falsum. ff. de fal. Sal. in rub. C. e. titu. Bald. in rubr. C. de fide instru. Angel. in authen. de test. §. & licet. colum. iij. colla. vij. do. Alexand. Soci. in l. si quis legatum. ff. de fal. do. Barth. Soci. in l. si is. nume. 5. & num. 6. de rebus dub. chart. cxx. Angel. Are. in §. item lex cornelia. nu. 1. cum plu. seq. instit. de pu. iud. char. ccclxx. Pau. de Castr. in consi. cxlviij. do. Alexand. in consi. lxxvij. in j. vol. Soci. in consi. lxiij. inci. in præsenti consultatione. versi. circa primam dubitationem, in j. vol. chart. clxxx. quibus in locis ferè habes totam materiam huius tit.

De ijs qui sibi adscribunt in testamento. *Rubrica.*

1 *☞ Adscribens sibi in testamento quando incidat in legem Corneliam de falsis, & nu. 3. & 5.*
2 *Veritatem aliquando magis considerari quàm opinionem: licet generaliter potius consideretur opinio, quàm ueritas.*
4 *Commodi appellatione quid ueniat, cum tractatur de eo qui sibi in testamento adscripsit.*
6 *Ignorantia iuris an & quando excuset aliquem à pœna legis Corneliæ, uel senatuscon. Liboniani.*
7 *Legatum quod quis sibi adscripsit, quando ualeat.*

VONIAM ij, qui sibi adscribunt in testamẽto lege Cornelia tenẽtur: de qua s. dictũ est: ideo de his apponit. Videndum ergo, quando quis videatur sibi in testamento adscribere, & quibus modis quis excusetur à lege Cornelia.

1 † Et quidem, si mihi adscribo aliquod commodum ex testa-
mento, incido in legẽ Corneliam. Itẽ & si adscribo seruo meo:
nisi in fideicommissaria libertate præstanda moram fecerim:
tunc enim quia ipsum sequitur commodum non incido in pœ
nam: vt ff. eod. l. impuberem. §. item si seruo. Si autem adscri-
bam ei, qui bona fide mihi seruit, vel in quo habeam vsumfru
ctum, non incido: vt ff. eod. l. impuberem. & §. si ei. & §. si do-
minus. Licet quo ad animi mei cogitationem in primo casu
videar incidisse: quia credebam meum, qui mihi bona fide ser
2 uit. Magis † tamen consideratur veritas. Simile ff. de furtis. l.
inter. §. pe. sicut & econtra traditur generale magis cõsideran
do opinionem, quàm veritatẽ, vt in casibus plerisque notari po-
test: vt ff. de vsuca. si quis id. & de acquir. hæred. l. is, qui putat.
& de lega. iij. l. j. in princip. Quid si seruo bona fide seruienti,
vel fructuario legabatur mei contemplatione? videtur idem,
quod in proprio seruo dicendum: quia legatum mihi quęrere
3 tur aliàs vt ff. de vsufru. l. & si quid. Sed & † si adscribam ei, in
cuius potestate sum, vel ei, qui in eadem potestate est, incido
in legem Corneliam: vt ff. eod. l. de eo. quod est mirabile: quia
mihi seruo, vel filio, nihil quęritur. & si quæratur patri, domi-
nove, & in filio quoquo modo potest tolerari: quia viuente pa
tre quodam modo videtur dominus rerum paternarum. l. in
suis. ff. de libe. & posth. Et in seruo potest ratio assignari, quia
à domino habet sustentamentum sui, & quia ab eo expectat
præmiũ, non tamen est idem cum quis adscribit vxori suæ: vt
ff. eo. vxori, quanquam lex prædicta posset intelligi, vt pater,
dominusve incidant in legem Cornel. cum eorũ voluntate
seruus, vel filius, patri, dominove, vel eorum subiectis adscri-
bitur legatum: vt & dicitur ff. eo. diuus. §. scribere autem. non
vt seruus, vel filius ob hoc incidant in legẽ Corneliæ. Vbi au-
tem seruo meo non adscribo aliquid de rebus testatoris, sed li
bertatem, videtur quod sim extra pœnam: quoniam nullum
meum commodum est: non ideo adscripsit vt seruus magno
pretio redimatur à me, & manumittatur. Ille autem, qui cum
fundus Titio legaretur adiecit sua manu conditionẽ pecuniæ
sibi dandæ, incidit in voluntatem senatusconsulti: vt ff. eo. im-
puberem. §. pe. Quod autem dixi vbi adscribo seruo meo, ser-
uatur etsi adscribam filio, qui est in potestate mea: quia per eũ
quæritur mihi, nisi à commilitone suo deferatur hoc legatum
filio meo: vt ff. eod. si pater filio, vel nisi filius sit apud hostes:
tunc enim reuerso filio incidit pater in legem Corneliã. Si ve-
rò decesserit in captiuitate filius, pater existimatur innocens.
Emancipato autem filio, vel in adoptionem dato, rectè adscri
bo: vt ff. eo. impuberem. §. j. Nec enim mihi quæritur per eos.
Sed nonne hodie idem videtur etiam in eo, qui est in potesta-
te, cùm ex omni aduentitia causa sibi, & non patri quæratur?
Respon. non. quia & hodie patri saltem vsusfruct. quæritur:
vnde propter hoc saltem videtur incidere in pœnam. Ex his
patet quòd si adscribam extraneo, sine dubio non incidam in
legẽ Corne. Et si seruo extranei adscribã, idẽ: licet postea sub-
ijciatur mihi: vt ff. eo. l. de eo. §. vlt. Et ita plenè vidimus quãdo
quis dicatur sibi adscribere. Nunc dicamus quãdo quis di-
catur sibi in testamẽto adscribere. Et certè ita demum, si signa
tum sit omnia impleta quæ sunt necessaria in cõfectione testa
menti. Nam nec interdictum de tabulis exhibendis aliter cõ-
petit. non autem exigitur, vt sit perfectũ quantum ad exhære-
dationes, vel præteritiones, vel irritationes: vt ff. de tab. exhib.
4 l. prima. † Nunc videamus qualiter hoc verbum, cõmodũ,
interpretetur. Et quidem largè vt siue legatum, siue hæredita-
tem, siue fideicommissum, siue libertatem, siue exhæredationẽ
eorum, qui non exhæredati irritarent testamentum: & ita mi
hi hæredi, vel legatario nocerent, siue adẽptionem legatorum
à me relictorum adscribã, incidam in legẽ Cornel. vt ff. eo. l. si
quis legatum. §. si institutus. Item cõmodũ intelligo quoquo
modo saltem prima facie deferendum: licet apud me non erat
remansurum: putà quod alij erat restituendum: vt ff. eo. filius.
5 §. vlti. & l. cùm quidam. In casu † tamen mihi adscribo fideicõ
missum: nec incido in pœnam, & tenet fideicommissum, vt ec
ce aliquis duobus hæredibus institutis adiecit, vt si alteruter
hæres sine liberis decessisset ei, qui superesset, & liberos habe-
ret, hæreditas redderetur: vel si sine liberis vterque decessisset,
hæreditas deinde alia manu scriptori testamenti restitueretur:
scriptori enim, id est scribenti testamentum remittitur pœna
legis Corneliæ, & de benignitate consequitur fideicommis-
sum: vt ff. eod. diuus. §. vlti. Et est fortè ideo, quia per aliũ con-
sequitur fideicommissum: vel ideo quia non purè, sed sub plu
ribus conditionibus est ei restituendum. Sed & filius hæredi-
tatem patris sibi adscribit de æquitate, non de iure stricto: vt
j. eod. l. prima. & ff. eod. l. filius emancipa. j. responso. Secus
in patrono: nam ipse caret legato, & venia potest à Cornelia
excusari, & amittit bonorum possessionem contra tabulas: vt
ff. eod. l. si quis le. §. vlti. Nam hæreditas patris magis debetur
filio, quàm liberti patrono. Sic & aliàs filius per contra tabu-
las bonorum possessionem irritat testamentum patris in totũ:
patronus pro parte: vt Institu. de succes. liber. §. si verò. & ff. de
lega. præstan. l. j. Hinc est quod exæquamus filium cuilibet
6 creditori: vt in prædicta. l. continetur. † Excusatur quis à
Corneliæ legis pœna, vel senatusconsulti Liboniani, propter
a ignorantiam iuris [a]: si profiteatur se à legato discedere: vt j. e.
senatusconsulto. & hoc de æquitate. Nam secus est de iure stri
cto: vt ff. eod. l. diuus. in prin. & præsumitur ignorantia pro-
pter militiam: vt infra eod. l. quòd adhibitus. Fortè & propter
rusticitatem. argu. ff. de probatio. cùm de indebito. §. sin autẽ
is qui. Item propter domini, vel patris testantis iussum, ex-
cusatur seruus eius, vel filius sibi adscribentes, vel etiam adi-
mentes legata à se relicta: vt ff. eodem, l. senatus. & l. si quis. §. j.
in alio secus: quia licet volente testatore adscribat, vel adi-
mat, tenetur lege Cornelia, & nõ valet legatum sibi adscri-
ptum: nec valet ademptio. Præstatur tamen tantundem fisco,
vt in prædicta. l. senatus. in ff. & l. impuberem. §. qui codicil-
los. & l. si quis eum. §. primo. & infra eodem. l. senatuscon-
sulto. Sed & iussus matris excusat filium, & vice versa filij vo-
luntas excusat matrem, quæ sibi adscribit in testamento filij.
Idem & si seruus eiusdem matris adscriberet eidem. Et hi om
nes excusantur à pœna: sed legato carent, quod est notandũ:
quia iuris ignorantia excusat à pœna. De qua plenius dixi in
summa de iuris & fact. ignoran. Legatum etiam consequun-
7 tur quadam medicina. † Si enim testator speciali subscriptio-
ne sua dicat se agnoscere legatum quod quis sibi adscripsit, va
let legatum. Si autem generali subscriptione dicat se recogno
scere omnia legata quæ quis sibi adscripserit in testamento,
vel generaliter omnia legata, non nominando personam ad-
scribentis, hoc valet, quantum ad filios, vel seruos testantis: nõ
quantum ad extraneos: vt ff. eodem, l. j. §. inter. & l. diuus. §. pla
nè. & §. item senatus. & §. quæri. & infra eod. l. vlti. Vbi au
tem onus quis tantum sibi adscribit, tenet in præiudicium
suum: vt ff. eo. l. vxoris. §. j. Vbi autem dico legatum mihi
relictum, nõ incido in Corneliam, & valet legatum: vt s. de te
sta. l. dictantibus.

a ADNOTATIO. ¶ Ignorantia iuris. Et istud maximè locum habet de æquitate canonica: vt tenet Bald. in l. iubemus. C. de sacrosan. eccle. d. Alexand. in l. non fatetur. ff. de confes. & vide eundem in consi. xcij. in j vol.

De falsa moneta. *Rubrica.*

1 ☞ *Falsæ monetæ accusatio quando locum habeat, & quæ sit eius pœna.*
2 *Falsæ monetæ crimen multa habere specialia.*
3 *Dominus prædij, in quo falsa moneta fabricata est, an & quando, & qualiter puniatur.*

ALSVM non solum prædictis modis com
mittitur, & punitur, sed etiam in moneta: &
ideo ponit de ea: quia grauior imponitur pœ-
na, quam super alio falso. Videndum ergo
quando locum habeat hæc accusatio, & quis
tenetur de eo crimine, quę sit eius pœna, & quę
1 sint specialia in hac accusatione. † Et certè locum habet hæc
a accusatio, cùm quis fabricauit falsam monetam [a], vel fabrica-
ri fecit, vel super ea dedit consilium, & auxilium, vel non pro-
hibuit eam fabricari. Qui tamen in totum formare noluerit,
iusta pœnitentia excusatur: vt ff. eodem. qui falsam monetam.
Sed & si quis aureos nummos tingat, vel fingat, vel tradat,
patitur capitalem pœnam: vt ff. eodem, l. qui nummos.

Quid

Quid si non essent aurei? fortè nõ tantam patietur pœnã. Pro fabricata enim imponitur pœna combustionis: vt j.eodem,l. penultima. Distinguunt tamen quidam, an in solidis aureis, quis reperiatur adulter, vt tunc comburatur. An in alia moneta, vt tunc patiatur capitalem pœnam: vt j.eod.l.j.§.accusatoribus. & capitalem pœnam interpretantur mortem, id est, de-
2 portationem. Sunt † autem in hoc crimine multa specialia: quia etiam infames (vt in crimine læsæ maiestatis) possunt ac-
3 cusare: vt j.eodem,l.penultima. & l.prima.in principio. † Et quia quilibet falsarium capere potest: vt j.eodẽ,l.prima. aliàs contra: vt s.de exhi.re.l.neminem. Et quia non appellat damnatus hoc crimine: vt j.eodem,l.prima. aliàs contra: vt ff.de appellationibus.l.non tantum. Et quia de accusatoris calumnia non quæritur: vt j.eo.l.j.& s.de accusa.l.vlti. Et quia sola negligentia quis punitur etiam ignorans: si dominus erat in proximo constitutus. Nam publicatur prædium quo cõmissum est scelus: nisi dominus ante ignorans, vt primum reperietur scelus prodiderit perpetratũ. Si verò dominus longissimè à prædio abfuerit, nullam patitur pœnam: sed eius authores qui ministerium in hoc præbuerunt, capitaliter puniuntur. Viduæ autem & si sunt in proximo, non puniuntur de negligentia, vel ignorantia: sed puniuntur de scientia. Impuberes nec etiam de scientia puniuntur: quia ætas eorũ quid videat ignorat. Tutores autem eorum in proximo sunt, quia non debent ignorare quid in re pupilli agatur, in tantum puniuntur, in quantum à pupillo fuerat inferendum: vt j.eod.l.j.

a ADNOTATIO. ¶ Falsam monetam. Ad hoc vide Bar.in l.ij.C.de fal. Bald.& Sal.in l.ij.C.de fal.mone.docto.in l. si quis.C.de fal.do. Alexan.in l. qui reprobos.de pigno.act. & in consil.ciiij.in.j. volu.

De mutatione nominis, [*cognominis,* & *prænominis.*] *Rubrica.*

1 ☞ *Mutare nomen cui & quando liceat.*

1 SI † ingenuus nomen, vel prænomen, vel agnomen mutet, si quidem in fraudem, tenetur lege Cornelia, non potest: alioquin contra. Seruo autem mutare non licet: vt j.eod.l.j.& ff. ad legem Corneliam de falsis.l.falsi.

Ad legem Iuliam de ambitu. *Rubrica.*

1 ☞ *Legi Iuliæ ambitus locus.3.4.*
2 *L.Barbarius explicari.*

VT SVPERIOR lex Cornelia punit falsarios cupidos in pecunia. Ita hæc lex ambitiosos, id est, cupidos in honore. Videamus ergo quando locũ habeat hæc lex, & quæ sit eius
1 pœna. † Et certè locum habet quãdo quis pecunia facit se eligi ad aliquam administrationem, non in ciuitate Romana. In ea enim eligit princeps magistratum: sed in municipio, vel in ciuitate alia, in qua non princeps, sed populus habet electionem: vt ff.eo.l.j.primo responso. & j.tit.j.l.vl. Hoc tamen intelligo, si clanculo pecuniam alicui priuato det, vnde videtur ideo aspirare, vt pecuniam communẽ surripiat. secus si in publico concilio, vel concione, offerat vel promittat ciuitati, vel municipio, quòd velit prodesse ciuitati, non præesse tantum: vt ff.de polli.l.j.§.si quis.& de admi.tuto.non existimo. sic & Barbarius † Philippus petijt præturam, & prætor designatus est: vt ff.de offic.præto.l.Barbarius. sed Apostolus Paulus.j.ad Timoth.iij.& transumptiue.v.Augusti.viij.q.j.c. qui episcopatum, (inquit) desiderat bonum opus desiderat. Si autem clanculò porrigat preces, & exaudiatur, incidet in hãc legem. Aliud si fortè alius supplicauerit pro eo inscio: licet se-
3 cus dicatur in simonia. † Item locum habet pro nouo vectigali instituto: & in eo qui ingreditur domum cognoscẽtis de criminali causa, siue sit accusator, siue accusatus, & pœna centum solidorum imponitur, & infamiæ. Sed si quis alium conuincit, in integrum restituitur nõ tamen recipitur pecunia: sed & data pecunia in quadruplũ repetitur: vt [ff.eod.l.vnica.&]

4 j.titu.j.l.vlti.in fi. † In alio etiam casu locum habet hæc lex, id est, cùm quis secundo suscepit dignitatem, & officium, in quo semel fuit, & imponitur pœna deportationis: vt j.eod.l.j. sed fallit in assessore: vt s.de assessori.liceat. & in proconsule, qui sex vicibus potest creari: vt ff.de officio.proconsul.l.antepenul. vel dic sex vicibus, id est, sex mensibus, & non amplius durat eius officium.

Ad legem Iuliam repetundarum. *Rubrica.*

1 ☞ *Repetundarum actio uel accusatio quando locum habeat.*
2 *Iudices & prouinciarum rectores quatenus, & à quibus accipere possint.*
3 *Repetundarum nomine quæ actio competat.*
4 *Actio repetundarum quatenus detur in hæredem.*
5 *Repetundarum accusationem intendi posse etiam aduersus eum, qui adhuc est in magistratu.*
6 *Pœna legis Iuliæ de repetundis quæ sit.*

SICVT ALIQVIS eligitur per pecuniam, ita electus sine pecunia postmodũ pecunia facit aliquid: vnde hæc lex est inducta, & dicitur repetundarum pecuniarum secundum antiquos, hodie repetendarum. † Ha-
1 bet locum hæc lex, cùm is, qui habet publicũ officium pecunia data, vel promissa, sibi facit aliquid. quod facere non debet, vel omittit, quod facere debet: & de hoc supponuntur multa exempla, vt ecce, accipit pecuniam ob iudicandum, vel non iudicandum: decernendum, vel ob sententiam in senatu, conciliove publico dicendam, ob accusandum, vel non accusandum, vel ob iudicẽ arbitrumve dandum, vel mutandum, vel iubendum vt iudicet, vel ob non donandũ, vel nõ mutandum, vel non iubendum vt iudicet, vel ob hominem in vincula publica coniiciendum, vinciendum, vincirive iubendum: vel ob hominem ex vinculis dimittendum, vel ob hominem necandum, vel absoluendum, vel ob litem æstimandam, vel ob iudicium capitis pecuniæve faciendum, vel non faciendum, vel ob militem legendum, mittendumve, vel ob denuntiandum testimonium, vel non denuntiandum, vel vt accepto feratur opus publicum faciendum, frumentumve publicẽ dandum, præbendum, apprehendendum: vel vt accepto ferantur sarta tecta tuenda, antequam perfecta, probata,
2 præstita, lege erunt. † Et generalis subiicitur clausula, vt vrbani magistratus ab omni sorde abstineant, neve doni, muneris ve plus in anno accipiant, quàm quod sit centum aureorum: nisi ab exceptis personis, à quibus lex iubet accipere: puta consobrinis, & iis, qui sunt in priore gradu, & ab vxore: vt ff.eodem,l.prima.ij.iij.iiij.v.vj.& septima. Esculenta tamen & poculenta recipit ab omnibus personis, quæ tamen non excedant edulium vsum, & intra dies proximos prodigantur: vt ff.de offic.proconf.l.solent.§.vltimo.& de offici. præsi.l.si fortè. Et habet locum hæc eadem lex etiam in co-
3 mitibus iudicum: vt ff.eodem,l.in comites. Pro † hoc delicto locum habet duplex querela, id est, ciuilis actio in factum, vel condictio ex lege & publica accusatio. Actio datur in quadruplum contra iudicem pro eo, quod ipse, vel eius domesticus, vel eius manipularius, vel minister accepit, vel rapuit, vel abstulit: vt infrà eodem,l.prima. Et debet istud quadruplum totum fisci esse: cùm danti obstat turpitudo sua ne possit aliquid repetere: vt ff.de iure fisci.l.Lucius. & diximus
4 suprà de condi. ob tur.cau. † Et datur hæc actio in hæredem accipientis, vel extorquentis intra annum: etiam si nihil peruenerit ad hæredem: vt ff.eodem,l.ij.& infrà eodem.l. sciant. Vel dic, datur in hæredem, si ad eum peruenerit: sed intra annum: & ita erit speciale vtroque modo: quia secundum regulam de eo, quod peruenit, hæres deberet teneri perpetuo: vt diximus suprà ne ex deli.defun. Sed secundum speciale tolerabilius est. Multò magis debet dari hæc actio vbi quis dicit se expoliatum, & concussum à iudice: & tunc spo-
* liatus * habet actionem in duplum: vt suprà de assess.l.con-
5 siliarijs.& j.eod.l.vnusquisque. † Est & publica accusatio inducta pro crimine, quamuis duret officium magistratus: vt infrà eodem, iubemus. quia dicitur deliquisse in officio, vel

opprimere subiectos:aliàs non potest conueniri durante officio magistratus maior:nisi de furto : sed magistratus minor etiam durante officio conuenitur pro quolibet crimine:vt ff. de in ius vocan.l.ij.& de iniur.l.nec magistratibus.& in auth. vt dif.iudi.col.ix.§.si verò.& vt iud.sine quoquo suf.§.illud vi
6 delicet. †Huius legis pœna extraordinaria est contra delinquẽtes:nam plerunque exilio puniuntur,vel etiam durius, prout admiserunt.Quid enim si ob hominem necandum pecuniam acceperant,vel licet non acceperint calore tamen inducti interfecerunt innocentem,vel quem punire non debuerant,capite plecti debent:vel certè in insulam deportari,vt pleriq; puniti fuere:vt ff.eod.l.antepe.§.vlti. Illud notandum, quod mirabiliter tenetur quis hac lege,cum dederit pro honore pecuniam:& tunc agenti pecuniam restituit in quadruplũ quam alij dedit:vt j.eo.l.vlt.in fi.& erit hæc actio popularis,vt & accusatio. Item notandum,quòd donatum præsidi contra hanc legẽ non potest vsucapi,priusquam in potestate eius à quo res profecta sit hæredisve eius veniat.& eadem lex venditiones,locationesve eius rei causa pluris,minorisve factas irritas facit:vt ff.eod.l.penult.

* ¶ Spoliatus Spoliatio est violẽta & iniuriosa deiectio, vel mobilis rei ablatio. Violenta ideo dicitur, quia si quis sponte possessioni suæ renũtiauerit, restitutio locum non habebit,extra de restit.spol.c.accepta.& de renunt.super hoc.Non potest referri quæstio dominij, nisi primo spoliatus fuerit restitutus.c ex literis.extra.de restit.spol.Spoliat,qui mandat spoliationem fieri, vel ipsam ratam habet.c.cum ad sedem.extra.de restit.spolia. Spoliatus, qui petit restitutionem duo probare cumultiue debet,primò se possedisse tempore spoliationis:& spoliatum fuisse c.olim.le premier.extra.de restit.spol.Restitui debet spoliatus ad omnia iura sua tam corporalia , quàm etiam spiritualia priùs,quam aliquid sibi obijciatur.c.in literis.extra.de rest.spo.Mar.

De crimine peculatus. *Rubrica.*

1 *Peculatus crimen in quibus rebus committatur.*
2 *Peculatus quando committatur in pecunia priuata.*
3 *Peculatus pœna qualis sit.*

VONIAM magistratus electi in pecunia publica auferenda sæpe delinquunt:ideo ponit de crimine peculatus.& quia Iulius super eo legem suam tradidit, de ea videamus. Videndum ergo,quando locum habeat lex Iulia pecu
1 latus,& quæ sit eius pœna. †Et certè locum habet pro pecunia publica intercepta,vel quoquo modo contaminata:vt si in aurum,vel argentum,vel æs publicum aliquis dat aliquid,id est,adijciat ferrum,vel simile.Idem in sacra,vt in vasis ecclesię, Idem in religiosa:vt in ornamentis sepulchri. nec separantur ab intercipientibus,vel contaminantibus,quæ dolo malo curauerint vt ab alio intercipiantur,vel contaminentur,vel qui in rem suam verterant:nisi sunt tales,quibus vtique liceat per legem vertere in rem suã.Sed si donatũ Deo immortali quis abstulerit,vel interceperit,peculatus pœna tenetur:vt ff.eo.l. j.& l.iiij.primo responso.Secus est,vbi aliquis inuenit thesaurum in aliquo loco:nec enim fit locus religiosus propter thesaurum.Nam etsi in monumento fuerit inuentus,non quasi religiosus tollitur.quod enim sepelire quis prohibetur, id religiosum facere nõ potest:at pecuniam sepelire quis nõ potest: fortè nisi causa custodiæ ibi sit:vt ff.eo.l.iiij.§.vlt.& de acquir. poss.l.peregre.Item secus in pecunia priuati,vel ciuitatis alterius,quàm Romæ.In his enim cõmittitur furtum:sed in re ciuitatis Romanæ committitur peculatus:vt ff.de fur.l.ob pecu
2 niam.& ff.eod.l.iiij.§.vlti.In casu†tamen etiam in priuata pecunia committitur peculatus.vt si à debitore fisci extorserim pecuniam,simulando me creditorem fisci,cùm non essem:secus tamen si creditor essem in soluta pecunia,& exegi ab eo qui mihi,& fisco debebat:vt ff.eo.l.sacrilegij.§.eo.& l.antepenul.Sed & aliàs crimine peculatus tenetur,qui tabulã æneam continentem leges,formamve agrorum,aut quid aliud,fixit, vel quid inde mutauerit,vel in tabulis publicis aliquid deleuit,vel induxit,vel qui in tabulis publicis minorem pecuniam scripserit,quàm quod vendiderit,vel locauerit, aliudve quid simile commisit,vel qui perforauit muros ciuitatis,& aliquid inde abstulerit:vt ff.eod.l.qui tabulam.& l.hac lege.& l.qui perforauit.Idem & in eo,qui prædam ab hostibus raptam surripuerit.Præterea condemnatur in quadruplum:vt ff.eo.l.pe.
3 † Est autem pœna peculatus capitalis animaduersio contra iudices,qui tempore suæ administrationis publicas pecunias subtraxerunt, & contra eos qui ministerium eis ad hoc adhibuerunt,vel qui subtractas pecunias scienter ab his susceperunt.cõtra alios verò qui tenẽtur hac lege statuitur pœna deportationis,& publica est hæc accusatio,& sopitur quinquennio:vt Insti.de publi.iudi.§.lex Iulia peculatus.& ff.eod.l.peculatus crimen.Et speciale est in ea,quia inchoatur contra hæredes:vt ff.eod.l.vlti. Tractatur & de alia lege,quæ dicitur de residuis,in ff.eod.titu.Sed in hoc titulo non tractat.Et locũ habet lex illa Iulia contra eum,apud quem ex locatione, emptione,alimentaria ratione,aliave qua causa tota pecunia publica vel pars pecuniæ publicæ,quam accepit,resedit.Item & eadem lege tenetur,qui pecuniam pu.in vsu aliquo acceptam retinuit,nec erogauit.Ea lege damnatus amplius tertia parte, quàm debet,punitur:vt ff.eod.l.ij.& l.iij.§.lege.quam pœnam ex interpretatione sua dixit P.in quadruplum extendi, quod contra significationem verborum est apertè. Dic ergo amplius tertia parte quàm debeat,& vt quod debet,soluat,& tertiam partem eiusdem, sicut & suprà de inoffic.testamen.l.si quis in suo.

De crimine sacrilegij. *Rubrica.*

1 *Sacrilegium quid.*
2 *Sacrum quid.*
3 *Sacrilegij pœna.*
4 *Leges tituli de cri.sacril.explicari.*

VONIAM lex Iulia de sacrilegijs tractat: ideo de eo crimine ponit. Videndum ergo quando sacrilegium committatur,quæ sit eius
1 pœna:postea dicemus de quasi sacrilegio.†Est autem sacrilegium quando sacrum de sacro aufertur.[2] At si non sacrum de sacro,vel sacrũ de non sacro quis intercipiat,contrarium est,quicquid dicant Decretistæ:nam si res priuatorum auferantur de re sacra,furti actio locum habet,nec sacrilegium est.Item & si sacra surripiantur de loco prophano,furtum erit,nõ sacrilegium. Secus si surripiantur de sacro : hoc est quod dicit lex locum facere: vt idem crimen sit furtum,vel sacrilegium,& capite luẽdum, vel minore supplicio:vt ff.ad l.iul.pecu.l.diui. & de pœnis.l.
2 aut facta.§.locus.Sacrum†dico,quod ritè,& publicè per pontifices consecratum est:non per priuatam authoritatẽ alicuius sacerdotis,vel laici.Sed ædiculæ,vel res sacerdotum incustodi tæ si ab aliquo auferentur,vel surripiantur,amplius quàm pro furto,& minus quàm pro sacrilegio imponitur pœna:vt ff.e.
3 l.sacrilegij capite.& insti.de re.diui.§.nullus.†Sacrilegij pœna imponitur pro qualitate personæ,pro qua cõditione rei & temporis,& ætatis,& sexus,& seuerius vel clementius vindicatur crimen.Plerique enim iudices sacrilegos damnant ad bestias:plerique viuos eximunt:alij in furcam suspendunt:sed moderanda est pœna vsque ad bestiarum damnationem eorum,qui manufactum templum effregerunt,& Dei dona tulerunt noctu.Cęterum,si quis interdum modicum aliquid de templo tulit,pœna metalli coercendus est ; aut si honestiore loco sit natus, deportandus est in insulam. Illud notandum est quod de sacrilegijs nihil in hoc titu. C. dicitur:sed de quasi
4 sacrilegijs tantum.Ecce enim,in prima†lege cauetur,sacrilegium admittere eum,qui diuinæ legis sanctitatẽ omittit per ignorantiam,aut violat per negligentiam, vel contemptum. In secunda dicitur non oportere disputari de principali iudicio sacrilegij.Est enim instar disputare,an is dignus sit,quem elegerit imperator.In tertia dicitur,ne quis sacrilegij sine crimine expectat honorem in sua prouincia:nisi,cùm dominus imperator vltrò concesserit:nec enim honores debent offerri nisi raro,id est,ob penuriam hominum:vt ff.de decu.l.eos.Sanè prætores Romæ fieri non debent,nisi larem Romæ fouerent:vt

rent:vt ff.de offi.præto.l.ij.Item procuratori Cæsaris quilibet potest asidere in sua prouincia:quia publico salario non fungitur:vt ff.de assesso.l.vlti. Secus in assessoribus aliorum iudicum:vt ff.quib. ex caus.ma.l. si cui.

a ADNOTATIO. ¶ Aufertur. Adde Barto. in l.sacrilegi.la.j. ff. ad leg. iul.pecu.& in l.diuus.eo.tit.Bald.in l.si nondum.in versi.nunquid.C.de furt. de pœna autem vide Bald.in l.placet.in versi.vlt.no.C.de sa.sanct.eccle.doc. in l.sacrilegij.ad l.iul.pecul.do.Lucam de penna in l.si quis.nume.11.de decu. x.chart.lxix.& in l.si quis nu.2.cum plu.seq.vt dignior.seruetur.li.xij.chart. xxj.Ange.Are.in §.sacra sunt.nu.2.de re.di.chart.lxv.

De seditiosis, & iis qui plebem audent contra rempublicam colligere. *Rubrica.*

1 *Seditio quasi sacrilega.*
2 *seditionis pœna.*

1 SEDITIONEM †facere est quasi sacrilegium committere:de quo habuimus s̃. Vnde & crimen læsæ maiestatis, quod proximum sacrilegio est,committitur,si fiat seditio Romæ: vt ff.ad leg.Iu.maiest.l.j.Si autem
2 †fiat in aliis locis,patitur quis capitalem pœnam,id est,mortem; vt j̃.eod. l.j.& ij.

Quando ciuilis actio criminali præiudicet: & an vtraque ab eodem exerceri poterit. *Rubrica.*

1 *Præiudicari uni quæstioni per alteram quot modis contingat.*
2 *Actio ciuilis quando præiudicet accusationi criminali,uel contra.*

CVM plures alicui, vel diuersis, competunt quæstiones dubitatur, quæ tamẽ præiudicet, an vtraque ab eodem possit vẽtilari: & ideo
1 de his ponit. † Sciendum est autem,quod præiudicari quãdoque dicitur ad tempus, id est quantum ad ordinem,vt vna primum,deinde alia cognoscatur, & secundum hanc significationem dicũtur quædam actiones præiudiciales: vt initi.de actio.§.præiudiciales.& ita etiam ponitur ff.de pub.iud.l.iiij. Quandoq; dicitur præiudicari in perpetuum:vt actio iniuriarum, & cri-
2 minali accusationi:vt j̃.liquebit. † Notandum ergo est, ꝙ quandoque criminalis criminali præiudicat:vt not.s.qui acc. non possunt. Quandoque præiudicat ciuilis ciuili: vt no.s̃.de orig.iur.& ord.cog.Quandoque prẽiudicat ciuilis criminali, quæ mouetur ab altero:vt s̃.ad leg.Iul.de adulter.l. quoniam. Quandoque præiudicat ciuili criminalis, quam alius mouet:
3 vt s̃.de ord.cog.l.quoniam.Si † verò ciuilis & criminalis quęstio deferatur eidem, & vnam intentet, locum habet præsens rubrica,vt distinguamus an competant mihi de re familiari, an nõ.Si de re familiari,id est,propter rem familiarem:hoc est quia mihi abest, vel abfuit aliquid de patrimonio meo; nam actio furti non est de re familiari:quia ad pœnam tantùm prodita est:sed propter rem familiarem:licet vnam intentem,non tamen prohibeor intentare aliam,vt in l.j.huius titu.multa declarant exempla.Nec ob.quod dicit s̃.de appel.l.j.quia ibi nõ erat quæstio,hic præiudicaretur ciuili per criminalem, an nõ. Sed vtrum debeat primò cognosci de possessione per interdictum vti possidetis, quàm de violentia; quod est verum.Sed cùm ago de violẽtia,possum vel primò ciuiliter, vel primò criminaliter agere. Nec obstat quod dicitur s̃.ad leg.Iul.de vi.l. si quis.ibi ante omnia expone,id est,antequam de dominio rei cognoscatur, agam vel ciuiliter de violentia,vel criminaliter. & obtinet prædicta regula in publico crimine,& priuato. nã & in fine legis dicit furti act. & le.fa.Est autem certũ furtum esse priuatum delictum:vt ff.de furt.l.vlti.sed Placen. dicit regulam locum nõ habere in priuato crimine; & pro se inducit argumen.s̃.ne tutor vel cura.l.j.& j̃.de crimi.stellio.l.j.& ff.de crimine exhær.l.diuus.sed certè lex illa,ne tutor.non loquitur in priuato crimine; imò in publico, id est in lege Cornelia de falsis.& in aliis dicimus esse speciale,tam in publicis, quàm in priuatis criminibus; vt si satisfaciat quis ciuiliter, antequam accusetur,quod deinde accusari non possit:vt ff.ad leg. Iul.de adult.l.si adulterium.§.idem Pomponius. Vbi autem de re familiari non competunt duæ quæstiones, sed vtraq; ad vindictam:vt in actione iniuriarum,vbi præiudicatur vni per alteram:vt ff.de iniu.l.prætor.§.j.& l.quod Senatusconsultum.vt nunquam altera moueatur postea:sed s.præiudicatur interim tantum donec vna tractatur,non postea:vt ff.de vi bono.rap. l.ij.§.j.& ff.de pub.iud.l.iiij.

De crimine expilatæ hæreditatis. *Rubrica.*

1 *Hæreditatis expilatæ crimen quando committatur.*
2 *Crimen expilatæ hæreditatis contra quos intendi non possit.*
3 *Hæreditatis expilatæ crimen qua pœna coerceatur.*
4 *Actionem ciuilem non dari pro hæreditate expilata:an sit indistinctè uerum.*

SVPRA de ordinariis,& publicis criminibus tractauit:nũc ponit de priuato,& extraordinario crimine. Videndum ergo quando locum habeat:& quibus & contra quos sit proditum,
1 & quæ sit eius pœna. † Et certè locum habet
2 istud crimen,cùm quis alienam hæreditatem expilat[a]:si hæreditas nondum sit adita,vel etiam adita:sed res ab hærede nondum sunt apprehensæ:vt ff.eo.l.ij.subaudi,vel ab alio propter id,quod notaui s̃.de fur.§.datur.ibi,ideo autem dixi. & ita datur in locum deficientis actionis furti, & in locum deficientis accusationis specialis pro crimine competentis. Nec enim rei vendicatio,vel hæreditatis petitio,vel ad exhibẽdum,quæ intẽtatur gratia possessionis,vel gratia facultatis exhibẽdæ rei contra expilatorem:excludunt huiusmodi criminis accusationem:vt ff.eo.l.j.ij.& iij.& j̃.eod.l.vlti.Secus est si alia competat actio pro crimine:puta famil.ercíscun.contra hæredem:vt
2 s̃.famil.erciscun.l.aduersus. † Et denegatur huiusmodi criminis accusatio contra eos,qui furti conueniri non possunt:et ideo nec vxor,quæ socia rei humanę,& diuinæ domus suscipitur,ab hæredibus mariti de eo crimine accusari potest:sed cõuenietur rei vendicatione,vel ad exhibendum,& tenebitur de fructibus perceptis,& consumptis mala fide: vt j̃.eo.l.aduersus.Nec obstat quod legitur j̃.eod.l.si aui tui. quia ibi non dicit accusari posse de eo crimine vxorem aui,cuius est hæres accusator:sed loquitur de nouerca,id est,de vxore patris accusa-
3 toris. † Est autem huiusmodi criminis pœna extraordinaria.Nam expilatores in opus publicum,vel perpetuum,vel tẽporale damnari solent: honestiores autem ordine ad tempus moueri,vel patriam iuberi excedere:& ita (prout cõmissum suggerit) imponitur pœna:dummodò ne quis in plebeio excedat pœnã [operis publici,vel in honestiore excedat pœnã] relegationis.& idem dicitur in effractoribus,& saccularíis,&
4 detractariis:vt ff.de effra.& expi.l.j.Et † est notandũ in hoc crimine ꝙ ex eo nõ est prodita actio ciuilis in hoc casu,qđ in alio crimine vix reperitur. Posset tamẽ dici cõpetere ex eo actionem in factum ad restituendam possessionẽ:quia æquitas sua det eam dari:vt ff.de præscript.verb.l.quoties.& arg.ff.si quis testa.lib.esse iuss.l.j.Item lex ideo negat crimen expilatæ hæreditatis:quia datur actio famil.ercis.vt s̃.fami.erc.l.si aduersus. ergo patet non esse quòd crimen expilatæ hæreditatis; vel ex eo crimine actio proponebatur ad res: alioquin alia redderetur ratio,scilicet,quia proponitur criminaliter tantùm.

a ADNOTATIO. ¶ Expilat. Adde quòd impropriè venit appellatione furti & punitur statuto dictante de furt.vt tenet not.Bald.in l.de his.C.de furt.Ludo.ro in l.gerit.ff.de acqueren.hære.doct.in l.j.de cri expil.hæred.de ipsius autem pœna vide Alber.in iiij.par.statu.q.xcj.& Pau.de cast. in con. xxxj.circa fi.vbi de hoc copiose.

De vi bonorum raptorum. *Rubrica.*

1 *Actio ui bonorum raptorum pro quibus locum habeat, & ad quid detur.& numero 7.*
2 *Actio ui bonorum raptorum in quibus rebus locum habeat.*
3 *Vis cuiusmodi requiratur,ut detur actio ui bonorum raptorum.*

VIRO modo actionis vi bonorum raptorum, titulus, & eius tractatus hic inter crimina inseritur: cùm nihil de rapinæ accusatore hic dicatur. Sed fortè hoc ideo est: quia s. de accusatione violentiæ planè ponit ad leg. Iul. de vi. Nunc autem
1 ponitur de accusatione, quæ nascitur ex violentia. † Sciẽdum
* est autem, quòd pro rapina * locum habet actio vi bonorum raptorũ. Item pro damno dato: si, collectis hominibus, quis dederit damnum, agitur contra eum qui collegit homines: si collecti, vel collector dederit damnum, ex primo edicto: & intra annum in quadruplum, postea in simplum. Non tamen puto excusari collectos, quin teneãtur de iure communi, si dederint damnũ. Ex secundo autem edicto agitur contra eum qui non collegit homines, sed contra eum, qui collectis hominibus, à quocunq;, vel turba collecta quacunque occasione dedit alicui damnum. Et agitur contra eum, qui dedit damnum in duplum intra annum: post annum agitur in simplum. Turba aũt non propriè dicitur duorum, vel trium, vel quatuor: sed x. aut xv. Rixa autem duorum est. Item & hoc secundo edicto tenetur ille, cuius dolo malo damnum datum est in turba: vt ff. eo. l. ij. j. respon. & l. prætor ait. De actione vi bonorum rapt. quæ locum habet pro rapina videamus, quando locum habeat, cui detur, contra quem, intra quantum tempus, inquãtum, & qualis sit actio. Nam de actione vi bonorum rapto. quæ competit pro damno satis dictum est: quia nec de ea tractatur in hoc ti.
2 vel in libro Institutionum. † Locum habet hæc actio [a] in
a rebus mobilibus tantùm, vel se mouentibus: vt j. eod. l. j. & institu. eod. tit. §. quod non solùm. Vbi autem res immobilis per vim est occupata, locum non habet, nisi in casu, quando expellor de prædio in quo sunt mobilia. nam gratia mobilium etiã vi bono. rapto. agi potest, & interdicto vnde vi: vt ff. de vi & vi arma. l. j. §. si fundus. Dicuntur autem immobilia propriè inuadi: mobilia verò occupari, vel rapi: vt insti. eod. §. quod non solùm. Sed impropriè etiam domus dicitur occupari: vt s. de rei
3 vend. l. domum. Item locum † habet hæc actio, si vis interuenerit, scilicet ablatiua, nõ compulsiua. Nullo enim modo etiã tacitè debet interuenire patientis voluntas: alioquin cessaret hæc actio. Nam plures sunt species violentiarũ vt notauimus s. quod met. cau. Item oportet vim fieri dolo malo. Si quis igitur rem suam rapuerit, credens sibi licere, vi bono. rap. non tenetur: sed aliter mulctabitur, scilicet ex cõstitutione, si quis in tantam. Vis enim continet in se dolum: non tamen qui dolo facit, vtique vim facit. ff. codem, l. ij. §. do. & §. hac actione. Sed licet ex suo nomine in pluribus tantùm rebus locum videatur habere: in re tamen vna etiam modica locum habet: vt ff. eod.
4 l. ij. §. quod ait prætor. † Datur hæc actio ei, ex cuius bonis res est rapta. Nec spectamus, vtrum fuerit res in bonis actoris, an non. Satis est enim quòd sit ex bonis: & tunc interest actoris eam non esse raptam. Si ergo res rapta erat commodata rapinam passo, vel locata, vel pignorata, vel vsusfructus nomine concessa, vel alterius iuris, quod haberet in re: vel etiam apud eum deposita, maximè vt intersit sua eã non rapi, habebit hãc actionem, vt non accipiat dominij æstimationem, sed illud solùm, quod ex bonis eius est, hoc est, ex eius substantia. Res dicitur ablata cùm pœna, scilicet tripli. Et generale est vt cui datur actio furti in re clã facta, ex eisdem rationibus detur ei actio hæc. Pro re autem deposita datur actio furti depositario: si in rem depositam culpã promisit: vel pretium depositionis quasi mercedem accepit: vel si se quis obtulerit deposito. Vtilius tamen dicendum est, vt etsi cesset actio furti, ob rem depositam, tamen detur actio vi bonorum raptorũ: quia non minima differẽtia est inter eum, qui clam facit, & eum qui rapit: cùm ille celet delictum suum, hic publicet, & crimen etiam publicum
5 committat: vt ff. eod. l. ij. §. in hac actione. † Datur hęc actio contra raptorẽ, & contra eum, qui prębuit ei opem, et consiliũ: vt & diximus in actione furti. s. de fur. nõ tamen videtur teneri furti qui præstitit opem rapinæ: vt ff. de furt. si vendidero. §. cùm raptor. In hæredes autem non datur etiam in eo quod peruenit ad eos: quia prætor putauit sufficere dari contra eos condict. furtiuam: vel fortè prętor nõ est pollicitus eam in hæredes: sed tamen datur in hæredes secũdum regulam aliarum actionum quæ sunt ex maleficio. Hæredibus autem rapinam passi, & successoribus eius datur hæc actio: vt ff. eod. l. ij. §. vlt.
6 Nec † prętermittendum est, quòd raptor nedum hac actione, sed etiam rei vendicatione, & actione furti potest conueniri, s. non manifesti, nisi in casu, scilicet quãdo quis ex domo, in qua nemo erat, rapuit: tunc enim tenetur hac actione de bonis raptis in quadruplũ, & furti manifesti actio tollitur: vt ff. de furt. si quis ex domo. & hoc secundum Pla. Sed fortè tollitur actio furti non manifesti facta ex actione vi bo. rap. non dico quòd impediatur natiuitas vnius per alteram. Sed si primò agatur furti, non denegatur actio ista in id, quod amplius est in ea: vt ff. eod. l. j. Potest etiam illud dici, raptorem teneri furti manifesti, si deprehendatur in rapina: licet Pla. dixerit cõtra, sicut innuere videtur lex prædicta, si quis ex domo. & ita etiã potest intelligi, quod dicit lex, cùm raptor omnimodo furtum faciat manifestus fur æstimandus est, scilicet ex sua publicatione, & ex domini deprehensione. & ideo tenetur vtraq; actione. Sed ille, cuius dolo raptum est, non tenetur furti, scilicet, manifesti: quia nec est deprehensus, sed tenetur vi bonorum raptorũ. & cur non teneatur furti manifesti cùm illud à principio sit commissum non video: licet lex videatur dicere contra: vt dicitur
7 de furtis. l. si vendidero. §. cùm raptor. † Datur hęc actio intra annũ vtilem in quadruplum, & in quadruplo inest rei persecutio. Iudæi tamen experiuntur in duplum contra Christianos raptores: vt s. de paganis. l. Christianis. post annũ autẽ datur in simplum: vt j. eod. l. j. & l. ij. & l. penul. Vtilem annum accipe ccclxv. dies in quibus habet quis potestatem agendi cõtra raptorem, & contra dominum raptoris. Nam cùm quocunque fuerit experiundi potestas, excluditur actor: & si cum domino actum sit intra annum, et exactum ab eo: deinde agatur cum manumisso: obstat exceptio rei iudicatæ: vt ff. eo. l. iij.
8 Personalis † est hæc actio, & ex maleficio, & cõtinet rei persecutionem, & pœnæ: sed actio furti continet pœnam tãtùm: vt instit. eo. §. quadruplum. Item & actio furti semper est perpetua: vt institu. de perpe. act. in prin. tit. Item furti actio quandoque datur etiam furti: vt s. diximus de furtis. sed de hac nõ reperitur, quòd detur raptori. Item furto facto alij, quandoq; alius agit furti: non ita est in rapina alij facta, vt alius agat ex ea. Item filio rapto, licet rapina committatur: tamen pater non vi bonorum raptorum agit, quia filius non est in bonis, vel ex bonis: sed furti experietur: vt institu. de obliga. quæ ex delict. nasc. §. interdum. Potest & illud dici, vt per rapinã etiam modicam creditor cadat iure crediti, nõ ita fortè cadet etiam per furtum magnum.

a ADNOTATIO. ¶ *Hæc actio.* De ista actione vide Specul. in titu. de rap. d. Alex. de Imo. in consi. ciij. in j. vol. qui istam materiã diffusè examinat.
* ¶ *Rapina.* Raptor duobus modis dicitur, scilicet rerum & hominũ & maximè fœminarum. Rapina rerum, raptus mulierum & maximè virginum. Rapinæ autem crimen cõmittitur, cum quis per violentiam, & vi, & apertè res alienas rapit vndecunque, excepto loco sacro, vel re ecclesiastica. Rapina aliquando fit cum armis: quorum diuersa est pœna. Vnde sciendum est, quod omnis raptor est fur: sed non conuertitur: quia nullus improbior fur est, quam qui rapit. Instit. vi bo. rap. in princip. Raptoris rerum secundum leges pœna est quod intra annum in quadruplum, post annũ in simplum punitur, re ipsa in quadruplo computata. ff. vi bo. rap. l. j. & ij. Et hoc, si ciuiliter agatur. Martinus.

De crimine stellionatus. *Rubrica.*

EDIT ad propositam materiam accusationum, proponendo accusationem quandam generalem, & subsidiariã, quæ ob crimen stellionatus proponitur. Videndum ergo vnde dicatur crimen stellionatus, & quando locũ habeat

1 beat accusatio ex hoc crimine:& quæ sit eius pœna. † Dicitur autem crimen stellionatus à stellione animali quodam reptili,quod est serpenti simile:& est stellionatum,id est varium diuersisq; coloribus pictum : vt cœlum stellis apparet esse distinctum.Est ergo accusandus crimine stellionatus qui veritatis,vel varietatis,& mendacij reus est.
2 † Locum habet hæc accusatio ex hoc crimine,quando deficiente alia speciali accusatione,æquum est alicui subueniri cõtra delinquentem.Sicut enim in pecuniaria causa datur actio de dolo in subsidium,ita & in criminibus,aliàs criminalibus causis:vbicũq; titulus deficit criminis:hoc crimen stellionatus obiicitur, & dolo interposito locum tantùm habet huius criminis accusatio. Et possunt proponi exempla:vt si rem obligatam quasi non obligatam vendo,vel permuto, vel in solutum do, vel etiam obligo: nisi erat primò obligata ad modicũ æris, & ex ea potest vtriq; satisfieri. Item si quis imposturam fecerit,id est,bonis viris per mendacium imposuit:vel si fecerit collusionem in necem alterius,hoc crimine postulabitur.& probantur hęc ff.eo.l.iij. & ff.de pig.act.l.tutor.§.contrariam.& l.si quis in pignore.Secus,vbi rem eandem diuersis vendo : tunc enim habet locum specialis accusatio legis Corneliæ de falsis. & ideo deficit hic
3 generalis:vt ff.ad leg.Corn.de falsis,l.qui duobus. † Pœna
a autem stellionatus nulla legitima est [a] ,cùm nec crimen legitimum sit.Solent autem ex hoc crimine extra ordinem plecti: dummodo non debeat hæc pœna in plebeis egredi opus metalli. Iis autem, qui in aliquo honore sunt positi , ad tempus relegatio,vel ab ordine motio remittenda est:vt ff. eod.l.iij.§.
4 pœna. † Infamia autem irrogatur, si descendat hoc crimen ex ea causa,quæ priuato iudicio infamat,vt ab actione de dolo:cum qua concurrit hoc crimen:vt ff.eo.l.de dolo.& l.si legatarijs.secus si ex ea causa descendat , quæ inducit contrariam pignoratitiam actionem:vt cùm quis obligat rem alienã , vel rem alij obligatam:vt s.dictum est.tunc enim non infamat:vt ff.de pub.iud.l.infamia.& ff.eod.l.ij.& de iis qui notan.infa.l. quid ergo.§.vlti.

a ADNOTATIO. ¶ Legitima est. Ad materiam huius tit.vide Specu. hoc eo.ti.doct.in l.ij.& iij.ff.eo.vbi est propriè locus materiæ.

De iniurijs. *Rubrica.*

1 ☞ *Iniuria quid sit,& quot modis dicatur.*
2 *Iniuriam facere qui possint.*
3 *Iniuria quibus modis fiat.*
4 *Iniuria quando dicatur facta literis.*
5 *Iniuriæ per scripturam illatæ pœna qualis sit.*
6 *Iniuria quando dicatur fieri in corpus.*
7 *Iniuria quando censeatur facta ad minuendam dignitatem.*
8 *Iniuria quando fiat ad infamiam.*
9 *Iniuriarum actionem dari iniuriam passo:atque inibi per quos quis iniuriam patiatur,& nu.11.& 12.*
10 *Iniuriæ nomine filiosfa.factæ cui competat actio iniuriarum.*
11 *Iniuriam factam seruo quando dicatur dominus pati ; & quando ob eam detur actio iniuriarum domino.*
13 *Iniuriarum actio aduersus quem detur.*
14 *Iniuriarum actio quibus casibus denegetur aduersus eum, qui iniuriam fecisse dicitur.*
15 *Iniuriarum actio in quantum,seu ad quid detur.*
16 *Iniuriæ æstimatio ex quibus augeatur.*
17 *Iniuriarum actio qualis sit.*
18 *Actionem iniuriarum tolli per pactum:atque etiam per dissimulationem.*
19 *Iniuriarũ nomine posse agi ciuiliter, & criminaliter: & altero iudicio alterũ tolli.*
20 *Illustres accusantes,aut accusatos iniuriarum posse per procuratorem accusare,uel respondere.*

DIXIMVS de actione vi bonorum rapto.et quia rapiendo fiunt iniuriæ:audiamus de iniurijs. Videamus ergo, quot modis dicatur iniuria, quis possit iniuriã facere, quis sentire , quot modis fiat,cui detur hæc actio,contra quos, in
1 quantum,& qualis sit. † Dicitur iniuria generaliter omne id,quod nõ fit iure,quasi non iuria. Specialiter dicitur iniuria iniquitas,vel iniustitia iudicantis,quasi ius iniquum;ex eo dicta quòd iure & iustitia careat.[Dicitur & iniuria culpa:vt in lege Aquilia.] Dicitur & iniuria contumelia in hac actione à contemnendo,scilicet dicitur contumelia:vt insti. e.in princ.
2 & ff.e.l.j.† Possunt autem omnes facere iniuriam,qui & possunt pati,& è cõuerso:sed tamen fallit hoc in furiosis, & impuberibus,qui doli capaces nõ sunt.Nam isti iniuriam solent pati,& non facere,cùm enim iniuria ex affectu facientis cõsistat, consequens est hos siue pulsent,siue conuicium dicant,iniuriã fecisse non videri.Ergo quis patitur iniuriam,etsi non sentiat. Nemo autẽ facit,nisi qui scit se iniuriã facere ; etiamsi nesciat, cui faciat;quare si quis per iocũ percutiat,aut dum certat, iniu
3 riarum non teneretur:vt ff.e.l.illud. † Fit autem iniuria tribus modis,re,verbis,& literis.Re,quoties manus inferuntur: verbis,vt cùm fit conuicium.& dicitur cõuiciumvel à concitatione,vel à conuentu:hoc est à collectione vocum.Cùm enim in vnum plures voces conferantur,conuiciũ dicitur quasi conuocium.Fit autem conuicium non tantùm præsenti, verũetiã absenti.Nam si quis ad domum tuam,vel tabernam,vel stationem venerit,te absente,cõuicium dicitur fecisse:si vociferatus est:vel etiam concitauit alios ad vociferandum contra certam personã.Nam si certæ personæ cõuicium nõ fiat,nulla executio est ; vt ff.e.l.j.§.iniuriam.& l.item apud.§.conuicium.& §.
4 fecisse.& §.cui. † Literis fit iniuria cùm quis librũ, vel carmen,vel historiam ad infamiam alicuius pertinentem scripsit, vel composuit,vel edidit,vel dolo malo fecerit,quo quid eorũ fieret.Nec distinguitur ediderit nomine suo,vel nomine alterius:vel ediderit adiecto nomine eius,in quem fecit:an nõ adiecto.Nam & si nomen adiectum non est,quia probatio difficilis est:nihilominus publica quæstione per criminalem accusationem res indicat,vel indicatur.Si autem nomen adiectum est,etiam iure communi potest agi actione iniuriarum. Fortè & agetur ciuiliter de iniuria,vbi nomen non est adiectum : si probetur in cuius infamiam scripsit: quod difficile est probare.Et eodem modò tenetur ille,qui libellum famosum , vel similem scripturam curauit emendum,vel vendendum. Itẽ eodem modo tenetur,qui sine scriptura in notam aliquorum aliquid produxit:puta veste lugubri:vel squalida vtitur ad iniuriam alicuius:vel barbã demittit:vel capillos submittit : vt ff. e.l.item ait prætor.§.ne quid fortè.vel fideiussores idoneos reprobat,vel fideiussores in iniuriã debitoris interpellat, vel domum absentis signat,vel liberũ pro fugitiuo capit , vel stuprũ etiam in seruam cõmittit,vel aliquẽ habet ludibrio, vel in inferiorem vicinum aliquid proiicit, vel in superiorẽ fumum immittit:vt ff.eo.l.si creditor.& l.si iniuriæ.& l.si liber.& l.si stuprum.& l.si quis.& l.pen.& qui satisd.cog.l.si verò.§.vlti. vel (quod est verius)in his septem casibus agetur iniuriarum:sed non quasi pro famoso libello,vel facto famoso:imò debet ostẽdi quòd illa,de quibus agitur,facta sint animo iniuriandi. Et
5 est † notandum,quòd in prædictis casibus pro iniuria,quę fit scriptura,vel nota,publica est accusatio,& pœna est capitalis, & intestabilis quis esse iubetur.Et eadem pœna imponitur ei qui reperit libellum famosum,& non statim corrupit:vel igne consumpserit:sed vim eius manifestauit.Accusatori etiam pretium constituitur arbitrio iudicis pro modo substantiæ,accusatæ personæ:vel si erat seruus perducitur ad libertatẽ. Quid enim si publica vtilitas ex hoc emergat?Et probantur hæc ff. e.l.lex.§.vlti.& l.quod senatusconsultum.& j.ti.j.l.j.aliàs autẽ crimen iniuriarum non publici iudicij,sed priuati cõtinet querelam:vt j.e.l.iniuriarum. Item sciendum est,ꝙ omnis iniuria aut infertur in corpus,aut ad dignitatem,aut ad infamiam
6 pertinet. † In corpus fit,cùm quis pulsatur [a] , verberatur,
a vel domus alicuius vi est introita:& in his trib⁹casibus agitur iniuriarum ex lege Cornelia.Et est pulsare sine dolore,cędere cũ dolore: & dicitur verberare abusiuè,qui pugnis cędit:vt ff. eo.item apud.§.verberasse.Domus est accipienda nõ pro plena proprietate domus:sed pro domicilio conducto, vel gratis concesso.Ad meritoriam tamen,vel stabula nõ pertinet hoc: vt ff.e.l.j.§.omneq;.& l.lex.j.resp.& §.j.ij.& iij.Fortè & in his casibus agetur iniuriarũ de iure prætorio cùm filiosfa. pulsato datur patri prętoria actio iniuriarum:filio verò detur ex lege
7 Cornelia;vt ff.eod.l.lex.§.illud. † Ad dignitatem minuen-

dam fit iniuria cũ comes matronæ abducitur. Comes est, qui comitatur, et sequitur, siue liber, siue seruus, siue masculus, siue fœmina. qui destinatus est, vt sequeretur etiam si pædagogus sit. Abducit nõ qui cœpit abducere: sed qui perfecit, vt comes non esset cum ea, siue fecit vi, siue persuasit comiti, vt desereret eam: vt ff. e. l. j. §. omnemq;. & l. item apud. §. comitem. et §. ab-
8 duxisse. † Fit etiam iniuria ad infamiam, cùm pudicitia alicuius attẽtatur: nisi fœmina ancillari, vel meretricia veste erat induta: quod fit per appellationem, vel affectationem. Est autẽ appellare blanda oratione alterius pudicitiam, scilicet, cùm agitur, vt ex pudico impudicus fiat: hoc enim nõ est conuiciũ facere, sed aduersus bonos mores vrbis Romæ, nõ eius, qui fecit, attentare. Qui turpibus verbis vtitur, non tentat pudicitiã: sed iniuriarum tenetur. Affectare est cùm quis tacitus frequẽter contra bonos mores non gratia colludendi, vel officij honestè faciendi. Assidua enim frequentia quasi præbet nõnullã infamiã: vt ff. e. l. j. §. omnemq;. & l. item. §. tenetur. & §. si quis.
9 & §. item aduersus. & l. attẽtari. † Datur actio iniuriarum passo iniuriam. Vnde necesse est, vt sciamus, per quos quis patiatur iniuriam. Patitur quis iniuriam nedum per se, sed etiam per liberos suos, quos habet in potestate: vt insti. eo. §. patitur. Vsque adeò, vt etiam si volentem filium quis vendiderit, vel consentientem ludibrio habuerit: tamen ego iniuriam videor accipere, veluti si in popinã deduxerit eum, vel illũ, si luserit ad aleam. Filij verò nomine nõ competit actio iniuriarum: quia nulla iniuria est quæ fit in volentem. hoc ita si sciebat eum esse filiumfa. licet ignoraret cuius: nam si credebat eum esse patrẽfamil. non datur mihi patri actio iniuriarum: vt ff. eo. l. j. §. vsq; adeò. & l. eum qui. §. at cũ aliquis. & l. si quis seruũ. satis enim est, q cuicunq; patri voluit facere iniuriam. Sed aliud est, cùm quis facit mihi iniuriam, & putat me Lucium, cùm ego sim Caius. præualet enim, quod principale est, eum iniuriam mihi facere velle: nam certus sum ego, licet putet me alium esse quã sim: & ideo iniuriarum habeo actionem: vt ff. eo. eum. §. si iniu-
10 ria. Aliàs † autẽ vbi filiofa. inuito fit iniuria, datur ei actio iniuriarum: & suo nomine: vt ff. de actio. & obliga. l. filiusfamil. Exercitium autem actionis patri competit, adeò vt nõ tãtùm ipse pater, verũetiam procurator eius generalis, vel etiam specialis præferatur filio in exercenda actione iniuriarũ. Si tamẽ pater, vel procurator sint præsentes, & compotes mentis, & diligenter exequantur actionem iniuriarum. nam si furiosi sunt vel absentes, vel differunt, vel remittunt, vel donant actionem iniuriarum, cõpetit filio exercitium: puta si patris persona sit vilis & abiecta: filij honesta. Neque enim debet pater vilissimus filiorum contumeliam ad vtilitatẽ sui metiri. Quid enim si prodigus est, & ei curator à prætore datus est? vbi verò pater præsens est, & honestus, & discretus, & actionẽ differt, vel remittit, vel donat, denegetur actio filio. Nam & patre absente ideo datur actio filio, quia verisimile est patrẽ acturũ fuisse. Hodie verò fortè remittere non posset: vt s. de bo. ma. l. j. & de bo. quæ lib. l. vlt. Sed si pater vilis lite cõtestata cœperit abesse, vel negligere executionem, transfertur iudicium in filiumfa. Idem si lite contestata à patre filius sit emancipatus. Vbi tamẽ pater absens est: vertitur in causæ cognitionem, quàm longè pater absit, & quãdo venturus est, & nũquid filius sit segnior, vel inutilis admodum, qui non sufficit ad alicuius rei administrationem: ac per hoc nec ad hanc actionem: & ita causa cognita: datur, vel denegatur actio filio. Item auo absente propter iniuriam nepoti factam datur actio iniuriarũ patri eius, ad cuius officium pertinet, etiam viuente auo, filium suum tueri in omnibus. Item dare poterit procuratorem. Quid enim si impediatur agere per se? nec est prætermittẽdum, quia si filius egerit denegatur actio patri propter iniuriam filio factam & è conuerso. & probãtur hæc ff. eo. sed si vnus. §. ait prætor. vsq;
11 in fin. † Item patimur iniuriam per seruos nostros in duobus casibus, id est si fiat eis iniuria etiam leuis ad suggillationẽ nostrã. Item & si non fiat ad suggillationẽ nostrã, sed atrox fuit iniuria: maximè si verberibus, vel quæstionib⁹ fieret: hoc enim & seruum sentire palam est. Si verò aliam iniuriam sit passus, non datur actio, nisi causa cognita. Nã si leuiter sit percussus, vel maledictum sit ei leuiter, non datur actio. At si infamatus sit, vel facto aliquo, vel carmine scripto, cõsiderabit prętor qualitatem serui, an sit bonæ frugis, ordinarius dispensator, an verò vulgaris, vel mediastinus, an qualis, vel compeditus, vel malè notus, vel notæ extremæ: & sic habebit prætor rationem tam iniuriæ, quæ dicitur admissa, quàm personę serui: & sic aut denegabit, aut permittet domino actionẽ iniuriarũ: licet iniuriator crediderit seruum esse liberũ. & hoc est quod dicitur iniuria facta seruo, inulta non relinquitur à prętore: vt insti. eo. §. seruis autẽ ipsis. & ff. eo. l. item apud. §. prætor ait. & §. si quis. & §. prætor ait si quid. & §. interdum. Sed quidam mirabiliter intellexerunt prędictum verbum, vt ipse seruus posset agere iniuriarum, vbi est atrox iniuria. Obijceret fortè aliquis non dari domino actionem iniuriarum, vbi nõ est facta ad suggillationem eius, sicut nec datur patri verberato filio, si credidit aliquis filiusfamilias esse patremfamil. sed certè ibi aliud est: quia satis habet lex, si datur filio: & non patri. Idem & in ea, quam puto viduam: nec enim datur marito, quem offendere nolui: sed datur mulieri. Hæc autẽ si domino huius, quẽ liberũ credebat, non datur, nulli ergo daretur: quia seruo nulla datur actio: sic ergo maleficium esset impunitũ: quod esset iniquum. hoc ita, nisi seruum illum putauerim meum esse proprium: quia tunc nulli volui facere iniuriam vel nisi credebam esse vnius, & erat alterius, cuius, si scirem esse, non cęderem: vt ff. eo. item. §. interdum. Si verò sit seruus communis ille, quem verbero, non teneor, cùm iure dominij fecerim: vt ff. eo. l. item. §. si communem. Sed & si alienus erat in totum, distinguitur, vtrũ verberauerim aduersus bonos mores, vel de eo, sine iussu domini, quæstionem habuerim: vel etiam cum iussu, sed modum excesserim, an non. Nam si corrigendi animo verberauerit quis, non tenetur. Idem & in magistratu si verberauerit seruum. Requiretur enim, quod facientem seruum meum verberauerit. Nam si honorem ornamentáq; petulanter attentãtem ceciderit, absoluetur magistratus. Quæstio autem cõtinet tormenta, & corporis dolorem, & malam mansionem. l. j. §. quæstionem. ff. ad Silan. Nulla ergo interrogatio, vel leuis territio non pertinet ad hoc edictum: vt ff. eod. l. item. §. prætor ait, qui seruum. & §. adijcitur. & §. quæstionem. & §. quæuis. Si verò seruus non sit meus in totum, vel pro parte, sed ego bona fide eum possideo, vel vsumfructum in eo habeo, non cõpetit mihi actio, nisi in meam contumeliam facta sit ei iniuria: & in hoc differt à proprio, licet quidam nesciuerint assignari differẽtiã
12 inter eos: vt ff. eo. item. §. pen. & antepe. † Item patimur iniuriam per vxores nostras: non autẽ patiuntur vxores per maritos. Defendi enim vxores à viris, non viri ab vxoribus æquũ est. Sed & socer, nurus nomine, cuius vir in potestate est iniuriarum agere potest: & ita poterit esse, quod ex vna iniuria datur tribus actio iniuriarum: nec alicuius actio per alium cõsumitur: puta vxori meæ filiæfamil. iniuria facta est, & mihi, & patri eius, & ipsi, datur actio iniuriarum: vt insti. eo. §. patitur. & ff. e. l. j. §. vlti. & l. ij. Item si fiat iniuria cadaueri defuncti, cui sumus hæredes, iniuriarum actionem habemus, spectat enim ad æstimationem nostram, si qua fiat ei iniuria. Idemq; si famę eius, cui hæredes extitimus, detrahatur: vt ff. e. l. j. §. & si fortè.
13 † Datur actio iniuriarũ in eum, qui fecit iniuriam [b], id est,
b qui percussit: & in eum, qui dolo fecit, vel curauit, vt cui mala pugno percuteretur, & in illum, qui mandauit iniuriam fieri, & in illum, qui alium cõduxit, vt iniuriam faceret, & in illũ, qui persuasit alij: aliàs nolenti vt sibi obediret ad iniuriam faciendam: vt instit. eo. §. non solùm. & ff. eo. l. non solùm. j. resp. & §. si mandatum. & §. procul. Est notandum q hæc actio quodam mirabili modo datur noxaliter. Nam in arbitrio domini est, an velit verberandum eum exhibere: vt ita satisfaciat ei, qui iniuriam passus est, neq; erit necesse domino vtiq; cum præstare verberandum: sed eliget an præstet seruum verberandum, vel noxę dedat eum, vel sufferat litis ęstimationem: vt ff.
14 e. sed si vnius. §. cùm seruus. † Item & illud notãdum q ab iniuria quis excusatur ratione delicti, quòd verè cõmiserat is cui contumeliandi animo delictũ obiecit alius: peccata enim nocentium nota esse oportet, & expedit: vt ff. e. l. eum qui. j. resp. sed nisi iniuriator excusetur delicto iniuriati, tenetur iniuriarum: vt j. eo. si non es nuntiator. Item excusatur iniuriator, qui

fecit

fecit iniuriam cauſa venerandæ reipublicæ: vt ſi ſcutum alicuius perforauit magiſtratus, quia malè ſe habuerit in bello. Fecit enim ad vindictam maieſtatis publicæ: vt ff. eo. l. quod reipublicæ. Item & ex ratione dignitatis præſumitur pro alio, quod non fecerit animo iniuriandi: vt ſi ille, qui vtitur iure publico iudicat, vel pronũtiat, vel aliquid facit: puta iubet aliquẽ duci: quia decreto prætoris non obtemperauit, non agitur iniuriarum, quia iuris executio nõ habet iniuriam. Sed & ſi cùm aliũ contingeret locatio domini veri induxerunt alij, nõ tenentur iniuriarum. Idemque in cæteris muneribus, & honoribus, vel in ſententia de iniuria lata. Item & ratione artis: vt ſi aſtrologus, vel ſi diuinator conſultus dixerit aliquem eſſe furem, punietur tamen per legẽ: vt ff. e. l. item. §. ſi quis aſtrologus. Item nec ille tenetur iniuriarum, qui non patitur mihi honores decerni. ſi tamen per iniuriam ad tribunal alicuius me interpellaueris, vexandi me cauſa, teneris mihi iniuriarum: vt ff. eo. l. iniuriarum. §. j. ij. iij. iiij. v. & vj. Idemq; & in eo, qui de libertate petit aliquem in ſeruitutem, quem ſciat liberũ eſſe: vel aliquo proclamante de ſeruitute in libertatem ipſi ei reſiſtit ſcienter, vel per calumniam, neque id facit propter euictionem, vt eam ſibi conſeruet: vt ff. eo. l. nõ ſolùm. §. vlt. & l. ſi quis de libertate.

15 † Datur actio iniuriarum in tantum, in quãtum paſſus iniuriam ad animum reuocauerit, vt ſi dicat ſecũdum quoſdam, ego iuro, quòd prius nollem lucrari centum, quàm pati hanc iniuriam. Ego puto, quòd debeat dicere, Mallem tãtam ſummam amittere, quàm pati talem iniuriam. Nam in pœnis molliendis, non exaſperandis, debemus eſſe prompti taxatione tamen à iudice facta: ne quis iuret in infinitum ſiue ex lege Cornelia, ſiue ex edicto prætoris quis agat: vt ff. eod. l. conſtitutionibus. §. j. & inſti. eo. §. pœna. & ff. de pœnis. l. pen. Et certum eſt, quòd grauius quis ſentit, ſi amittat de ſuo, quàm ſi nõ lucretur. Vel, ſi iudex ſit timidus, ſtet in generalibus verbis legis. vt dicat ſolummodo, Pro quãto nolles hanc iniuriam te paſſum fuiſſe: nec debet dicere pro quãto nolles hãc iniuriã pati: ſemper enim faciẽda eſt relatio ad tempus factæ iniuriæ. Nam & ſi poſtea ſit grandis dignitatis factus, non augetur æſtimatio
16 iniuriæ: vt ff. eod. l. iniuriarum æſtimatio. † Augetur autem æſtimatio iniurię propter multa, ſcilicet ex perſona, & ex tempore, & re ipſa. Perſona, cùm magiſtratui, vel parenti, vel patrono: ſit iniuria ab humili homine: vel à liberis, vel à libertis: aliter enim ſenatoris, & parentis, & patroni: aliter extranei & humilis perſonæ iniuria æſtimatur. Tempore, vt ſi in ludis, & in conſpectu fiat. Nam multùm intereſt an fiat in conſpectu prætoris, an in ſolitudine. Nam atrocior eſt, quæ fit in conſpectu. Re, habetur atrox iniuria: vt ſi vulnus eſt illatum, vel alicui os percuſſum. Vulneris etiam magnitudo atrocitatem facit: & nonnunquam locus vulneris, veluti oculo percuſſo. Et nota, quòd atrocitas iniurię æſtimabitur, nedum ſi corpori inferatur iniuria: ſed etiam ſi non corpori: puta veſtimẽtis ſciſſis, comite abducto, ſed conuicio dicto. ſed & ſi in theatro, vel in foro cædit, & vulnerat quis alium, quamuis nõ atrociter, atrocem iniuriam facit. Item & quædam iniuriæ à liberis hominibus factæ leues nullius momenti videntur: eædem tamen à ſeruis factæ graues ſunt. Creſcit ergo iniuria ex perſona eius, qui contumeliam fecit: vt ff. eod. l. prætor. §. vltimo. & l. vulneris. & l. ſed eſt quæſtionis. & l. ſed ſi in ius. §. quadam. & inſtit.
17 eod. §. atrox. & §. pœna. † Eſt autem hæc actio iniuriarum prætoria: niſi in caſibus de quibus diximus eam ex lege Corlia competere: & cauetur eadem lege Cornelia, ne iniuriato ſit iudex in actione iniuriarum ille, qui eſt eius ſobrinus, vel propior ſobrino, vel patronus eius, vel parẽtum, vel ſocer eius vel gener, vel vitricus, vel priuignus, idq; ne ipſi fortaſſe ratione affectionis, vel affinitatis, nimis æſtimarent iniuriam: vt ff. eodem, l. lex Cornelia. Ciuilis ergo erit actio iniuriarum in illis tribus caſibus: & ideo dicebat Martin. eam in illis caſibus perpetuam eſſe: quia actiones deſcẽdentes ex lege perpetuæ ſunt: vt inſti. de perpe. act. in prin. Alij autẽ dicebant eam annalem, ad exemplum aliarum prætoriarum: vt in prædicto §. continetur. de perpe. act. ita vt annum computemus continuum: niſi vbi facta eſt iniuria per metum. tunc enim exquiritur vtilis annus ad abolendam iniuriam: vt ff. quod met. cauſ. l. ſi cum. §. ſatis. Sed noſtri doctores dixerunt eam ſemper annalem eſſe, & anni continui: niſi vbi ſit per metum: vt dixi j. e. l. ſi non conuicij. Lex enim illa ſpecialiter loquitur in actione iniuriarum, ergo derogat regulæ generali, quæ dicit actiones eſſe perpetuas, quæ deſcendant ex lege. Item hæredi nõ datur hæc actio, nec in hæredẽ: niſi lite conteſtata: nam ad ſolam vindictam eſt prodita: vt inſti. de perpe. act. §. non autem omnes. & §. pœnales. & ff. eo. l. iniuriarum actio. In bonis eſt, & famoſa eſt, etiã ex perſona ſerui: vt ff. de iis qui no. infa. l. iniuriarũ.
18 † Illud ſpeciale eſt in ea, vt ipſo iure tollatur pactum: vt ff. de pact. l. ſi tibi. §. quędam ſunt. Itẽ vt tollatur ſiue aboleatur diſſimulatione: vt inſti. eo. §. vlti. Illud porrò fabuloſum eſt, vt dicatur non eſſe natam: niſi quis dicat ad animum reuoco. Licet quidam dicant dominum Bul. id dixiſſe. Sed certè verum poteſt eſſe, quod gratia exempli dixit, ad animũ reuoco: aliquo ſcholarium ſibi dicente, quòd contra legem ſibi reſponderat: non tamen dixit aliter agi non poſſe. Nam & natã eſſe actionem ſtatim patet ex eo quod lex dicit, aboletur: ſiue tollitur: ergo patet quòd nata erat. Aliter enim quomodo aboleretur, ſeu tolleretur: certè nullo modo: vt ff. de verb. obliga. l. decem. & de iniuſto, rupt. & irrito teſta. l. nam & ſi. §. poſt defectum.
19 † Illud etiam noto, quòd de omni iniuria poteſt quis ciuiliter, vel criminaliter agere: & tollitur ciuile iudicium per criminale: & è conuerſo: vt ff. eodem. quod ſenatus. & l. prætor. §. j. quod eſt ideo: quia vterque proponitur ad vindictam: ſi tamẽ de iniuria atroci actum eſt iniuriarum, nihilominus poteſt agi lege Aquilia ad damnum: & è conuerſo: vt ff. eo. item apud. §. ſi quis verberato. nec enim tũc in actione iniuriarum habetur ratio damni, vt damni: ſed vt cõtumeliæ, id eſt, vt maior videatur contumelia: vt s. diximus. & j. eo. l. dominum. Item ſpeciale eſt in hoc crimine, vt illuſtres accuſati, vel accuſantes de iniuria poſsint per ſe, vel per procuratorem accuſare, vel reſpõdere. Et fertur ſententia contra illuſtrem, & ſi non adfuit iudicio non contra procuratorem: vt ff. eo. l. vlti.

a ADNOTATIO. ¶ Pulſatur. De hoc vide Bart. in l. non ſolum. §. ſi mãdato. ff. de iniur. Bald. in l. Gallus. §. ille caſus. ff. de lib. & poſth. d. Alexã. in l. leuia. ff. de accep. & in conſi. ccij. in ij. volu.

b ¶ Fecit iniuriam. Adde quod iſta actio iniuriarum infamat demum condẽnatione ſequuta: vt tenet Bartol. in l. infantem. in vlti. colum. verſicu. quæro vtrùm damnatus. ff. de pub. iu. Bald. in l. decuriones. C. de infa. d. Alexan. in l. diuus. hoc eod. tit. ad huius autem tit. materiam vide Io. de imo. & d. In. c. iniuriarum. de pac. d. Alex. in l. iniuriarum. ff. de iniur. & in conſil. ccxj. in j. vol. vbi de iniuriarum actione ad plenum habes.

De famoſis libellis. *Rubrica.*

1 *☞ Libello non infamandum.*
2 *Libellum famoſum non corrumpentis pœna aut contra, præmium.*

1 HVIVS tituli ſumma plenè in ſuperiori titulo eſt expoſita: † & præcipit imperator, vt nemo alterius famam laceſcat per famoſum libel-
2 lum. Imponitur autem pœna † capitis ei, qui libellum famoſum inuentum non corrupit, ſed alij manifeſtauit. Sic & imponitur authori famoſi libelli. Laudem verò maximam & præmium conſequitur à principe, qui iudiciario ordine proponit libellum accuſationis ſuper his de quibus putauit alium infamandum per famoſum libellum, ſi verum eſſe oſtenderit quod aſſeruit. Si verò non probauerit, de calumnia capitaliter punietur: vt j. eod. l. j.

De abigeis. *Rubrica.*

1 *☞ Abigei qui dicantur.*
2 *Abigeatus crimine quando demum quis damnari poßit.*
3 *Abigei qualiter puniantur.*

QVONIAM abigei extra ordinem puniũtur, vt & qui committunt ſtellionatum: ideo de eis ponit. Videndum ergo qui dicantur abi-
1 gei, & quæ pœna imponatur eis. † Et certè abigei ſunt hi, quibus eſt cũ dolo malo alienis inſidiari animalibus, vt iumentis, & ea trãſponere alibi; vt in

auth.de nup.colla.iiij.§.mitiores.& ff.eod.l.j.§.abigei autem.
2 .& §.qui pecora. † Et est illud notandum, quòd vbi aliquis exercet hoc vt artem:etiamsi vnum subtrahat, vt abigeus dānetur:sed vbi non exercet vt artē:non tenetur vt abigeus:nisi decē oues ad minus surripuerit:quæ necesse sunt in grege constituendo.sed grex porcorum etiam ex quinque, vel quatuor constituitur. In equis idem fortè:vt probatur ff.eod.l.oues.j.respon.& §.equum.& §.qui sæpius.Nec distinguitur,an abi-
3 gat quis de domo,vel de agro. † Puniuntur abigei plerūq; in opus temporarium:sed vbi frequentius est id genus maleficij,puniuntur durissimè,id est ad gladium:vt ff.eod.l.j.j.resp. Puniuntur etiam receptatores abigeorum:quia relegātur decem annis extra terram Italicam,vel extra prouinciam suam: vt ff.eo.l.vlti.§.vlti. Est autem hoc iudicium priuatum:quia furtum magis est:sed quia plerunque abigei ferro vtuntur, si deprehendantur,ideo grauiter puniuntur:vt ff.eod.l.abigeatus. Et sine inscriptione recipitur huiusmodi criminis accusatio:vt j.eod.l.vnica.

De Nili aggeribus non rumpendis. *Rubrica.*

1 ☞ *L.unica.C. de Nil.ag.sensus.*
2 *Nili aggeres rumpentium pœna.*

QVIA non pluit in Aegypto, sed Nilus certis vicibus egreditur,& inundat agros, & ideo aggeres ibi fiunt,vt aquā contineant:ideo de Nili
1 aggeribus non rumpendis dicamus. † Nili aggeres rumpere,vel Nili fluminis valla fluētis de propriis & vetustis vsibus intra xij.cubitum vsurpare nefas,& damnosissimum est in Aegypto qui pręter fas,pręterq; morem antiquitatis vsurpat.Et est hoc crimen quasi crimē læsæ maiestatis:& publica est huiusmodi criminis delatio. Pœ
2 na † est,vt eodē loco vbi ruperit Nili aggeres,vel vsurpauerit valla (vt dictum est) flamma comburatur:& consocij,& participes sceleris,deportantur:& bona eorum publicantur.

De his qui latrones,vel in aliis criminibus reos occultauerint. *Rubrica.*

1 ☞ *Reum criminis occultans qua pœna puniatur.& quando.*
2 *Rector prouinciæ quam diligentiam adhibere debeat ad capiendos, & detinendos reos criminum.*

1 OCCVLTANTES † nocentē patiuntur eandem pœnam,quam patitur nocens. Sed & in substantia punitur,qui offerre nocētem, qui moratur in prædio suo, iudici supersedit, cùm pręsens sit.Si autem sit absens,procuratores domini debet offerre:alioquin corporalis pœna, aut pecuniaria pro qualitate personæ,& iudicis æstimatione imponitur.Dominus enim possessionis dominio priuatur: procurator verò,
2 seu primates exilio subiacebunt. † Item iniungitur rectori prouinciæ,vt ad capiendos,& detinēdos latrones, & alios delinquentes,omnia ciuilia ab eo dirigantur auxilia:& si nō sufficient ciuilia,postulet rector à Tribuno,seu primatibus militum,qui in locis sunt,auxilium militare. Quòd si Tribuni nō tribuerint auxilium,vel etiā tribuerint,sed damna prouincialibus inflexerint,acerrima cōdemnatione feriūtur:& dāna,& læsiones restituēt.Idem in præsidē prouinciæ si nō postulauit auxilium,vel etiā postulauit,sed aduersus innocentē, vel etiā aduersus nocentē:sed ob aliam causam præstet latronum, vel aliorum nocētium inuestigationem,vel etiam dispēdiis,affici prouinciales concesserit. Si verò illi qui dicebantur nocentes post exhibitionem eorū eos nihil criminis admisisse patuerit, accusatores de calumnia puniuntur:vt j.eod.l.j.& ij.

De requirendis reis. *Rubrica.*

1 ☞ *Rei qui requiri debeant.*
2 *Reus absens quomodo sit requirendus:& quomodo,& intra quantum tempus aduersus absentem procedatur,si non ueniat.*
3 *Infamia an irrogetur alicui per annotationem bonorum eius.*
4 *Absens ante litem contestatam non condemnandus.*

SVPRA dictum est de accusatione instituēda:sed quia accusati sunt requirendi,ideo po-
1 nit de requirendis reis. Videndum ergo qui debeant requiri,& qualiter. † Et certè requiri debent illi tantùm,qui possunt accusari:de quibus plenè diximus s.de accus.& inscrip.Absentes etiam requiruntur: licet accusari non possint. Ego tamen puto etiam absentem accusari: non vt procedatur in accusatione,sed vt offeratur libellus accusationis, & requi-
2 ratur:vt s.de accus.l.absentem.& de exhi.re.l.ij. † Requiritur autem absens per edicta,vt in pecuniaria causa:& ante lit. contest.Requisitione facta si nō veniat quis ad causam, adnotatur absens:& in scriptis redigitur,quod est accusatus & non venit:& ideo eius bona in publicum: vel cōmune deducūtur: vt videmus quotidie facere Potestatē sic dicentē.Pono omnia bona eius in banno cōi.Et obsignantur bona eius,id est,à publicis personis designantur,vt deuoluantur in publicum, nisi ille veniat:vt ff.eo.l.vlti.Adnotatione facta iterum debet vocari per edicta:vt si non fuerit ei notum de adnotatione, nunc sciat de ea:vel per edictum,vel per literas magistratus vbi degit.Et à tempore scientiæ computatur annus. Si non venerit intra annum: tunc demum occupantur bona:sed & intra annum vendi possunt,quæ mora deteriora fiunt:ita tamē vt seruetur eorum pretium:vt ff.eod.l.vlti. Si verò fiscus steterit per xx.annos,quòd non occupauit bona,repellitur postea. Si aūt intra annum moriatur adnotatus,intra annum bona seruātur eius successoribus,sed postea nequaquā:vt ff.e.l.j. §. præsides.
3 & §.sed & Papinianus. † Et est notandum q; ipsa adnotatione grauatur opinio adnotati. Nō dico eum infamem fieri, quia non est damnatus de crimine publico, vel priuato famoso:quod lex exigit in infamia:vt ff.de iis qui not.infa.l.j.§.j.& l.athletas.§.calumniator.Sed in pecuniaria causa nullo modo
4 grauatur eius opinio:vt j.eo.l.vlti.† Definitiua autem sententia ante litem contest.non est ferenda in absentem:si quid autē postea grauius erit imponendum vsque ad relegationem poterit procedere:vt ff.eod.l.j.& de pœnis.l.absentem.Sed fallit in casu,scilicet cùm apparitores de praua admodum,venaliq; perfidia accusantur. Nam etiam absentes puniuntur: vt j.de pœn.l.ne diu.

De quæstionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Quæstio quid.*
2 *Quæstioni subiici qui possint.& 4.*
3 *Serui contra quos torqueri non debeant.*
5 *Serui quibus casibus torqueantur contra dominos suos.*
6 *Iudicium criminis an fiat per unum testem.*
7 *Interrogari quomodo debeat torquendus.*
8 *Quæstioni quatenus fides habenda.*

QVONIAM in accusatione necessariè sunt quæstiones,videndum ergo,quid sit quæstio: quis possit torqueri,in qua causa,qualiter debeat inquisitio vel quæstio fieri,& quis sit eius effectus. Est autē
1 quæstio † inquisitio veritatis per tormenta. Nuda enim interrogatio,vel leuis territio non pertinet ad hunc tractatum: vt notauimus s.de iniur.& vt dicitur ff.ad Sil.l.j.§. quæstionem. Sed nec dicam tormenta in immensum adhibenda.Nec enim adhibentur quāta accusator postulat, sed vt moderatæ rationis temperamenta desiderant:vt ff.eo.l.de minore.§.tormēta.
2 † Torqueri potest liber homo ita demum, si facta dicātur
a interuenisse,& in suo testimonio videatur vacillare [a]:vt ff.eo. l.ex libero.j.respō.& l.vnius.§.in causa.& ita si maior sit xiiij. annis:nisi in crimine læsæ maiestatis.& ff.eo.l.de minore.j.respon.& l.ex libero.§.j.Sed & quidam alij excipiuntur,ne torqueantur prærerquam in prædicto crimine:vt decuriones, & milites,non inopia, nō ignominia missi:& pronepotes etiam decurionum,nisi præcedentem personam aliqua macula pudoris aspergit:vt j.eodem,l.milites.& l.diuo. & l. decuriones.

Torquen

Torquentur etiam decuriones in alio casu, quando ante decurionatum gesserunt officium tabellionis, & quæritur de fide scripturæ eorum. Nam ipsi possunt torqueri, vt aperiant veritatem: vt s. ad legem Cor. de falsis. l. si quis. Serui etiã torquen-
3 tur: si tamen † habeatur mista consideratio torti, & in eum, in quem torquetur: seruus enim meus, vel pupilli mei (nisi agatur tutelæ) vel libertus meus, vel maternus in me torqueri nõ debent. Idem si mihi seruiat bona fide: vt ff. eo. l. j. §. si seruus. et l. ex libero. §. vlt. & j. eo. pridem. l. ij. Sed & si meus fuerit quõdam, in memoriam prioris dominij non torquetur: vt ff. eod. l. vnius. §. seruus. Secus fortè, si aliquando bona fide mihi seruiuit. Sed & seruus communis non debet torqueri in me, nisi dicatur occidisse socium: vt j. eo. l. hoc quod. in fi. & ff. eo. l. cõstitutione. Aliud in seruo vniuersitatis: quia non est singulorum ciuium, & ideo in singulis torquetur: vt ff. eo. l. j. §. seruum. Cõmunem autem etiam meũ appello, qui & tempore cœptæ cognitionis & tormenti, meus est, vel aliquando ante cognitionem, alioquin contra: vt ff. eod. l. j. §. sed & eum. Item eum, de quo refertur mihi controuersia: alioquin distinguitur, an fiat controuersia de ipso seruo mihi per rei vendicationem: & tũc nihilominus etiam torquetur in hac eadem cõtrouersia cõmunionis: vt j. e. l. quoties. an per hæreditatis petitionem: & tunc torquetur super omni re hæreditaria, non super aliis: vt ff. eod. hæreditati. & l. extraneos. §. vlt. & j. eo. l. vlt. & l. cùm testamẽtum. Vel dic quòd lex illa, ex libero. §. vlt. est correcta per l. vl.
4 huius tit. & probatur per aliam j. eod. l. quoties. sed † habetur mista consideratio inter liberum tortum, & eum in quem torquetur. Nam in quem quis nõ dicit testimonium inuitus, nec debet torqueri: vt ff. eod. l. j. §. Imperator. Sed & si tortus sit inimicus eius contra quẽm torquetur, non habetur ei fides: quia inimici facilè mẽtiuntur. Nec tamẽ sub prætextu inimicitiarũ detrahenda erit fides quæstionis: sed causa cognita habenda fides quæstionis: aut non habenda: vt ff. eo. l. j. §. præterea. Item inter tortum, & accusatorem, habetur mista consideratio prędictis rationibus: sicut & dixi in accusato. Item et alia ratio mista debet considerari: quia ad quæstionem non prouocantur illi, quos accusator de domo sua produxit: vt ff. eo. l. j. §. ad quæ-
5 stionem. & sunt ista regularia. Quandoque † enim seruus torquetur in dominum suum: licet nulla præcedant indicia: vt in crimine læsæ maiestatis quod ad salutem principis pertinet: vel fortè populi Romani: vt ff. ad leg. Iul. ma. & fraudati census, & adulterij, & homicidij, in casu, scilicet quãdo maritus dicitur occidisse vxorem suam, vel è conuerso: aliàs autẽ seruus non torquetur in dominum suum in criminali causa: nisi pręcedant indicia: vt j. eod. l. j. & ff. eo. l. j. j. responso. & s. ad legẽ
6 Cor. de sica. l. vlti. † Indicium autem etiam per vnum testẽ fieri dico. licet quidam dicant contrarium: & inducunt pro se arg. ff. eod. l. maritus. sed ibi non fuit reprobata quæstio, quia non præcederet indicium: sed quia contra Surũ considerabat actor torqueri ancillã eiusdem Suri in pecuniaria causa quod non est faciendum. Nam in pecuniaria causa etiã si præcedant indicia, non torquetur seruus in dominum: vt j. eod. l. j. nisi vbi agitur de facto suo, veluti quando per eum seruum depositi, vel commodati nomine, vel simili causa res pręstitæ sunt aliis: vt j. eod. l. interrogari. Torquetur quis & liber, & seruus, in criminali causa, & ciuili: si veritas aliter inuestigari nõ potest:
7 vt ff. eo. l. diuus. † Inquisitio, vel quæstio non sic est faciẽda, vt quæratur iudex an Lucius Titius fecerit homicidium: sed generaliter quis id fecerit: alterũ enim magis suggerentis quàm
8 requirentis videtur: vt ff. eo. l. j. §. qui quæstionem. † Quæstioni autem habenda fides non semper, nec tamen dicã quòd nunquã habeatur. Etenim res fragilis est, & periculosa, & quę veritatem fallat. Nam pleriq; impatientia, siue duritia tormentorum, ita tormenta contemnunt, vt exprimi ab eis veritas nullo modo possit: alij tanta sunt impatientia vt potius in quosuis mentiri quàm pati tormenta velint. Ita fit vt etiam vario modo fateantur, vt non tantùm se, verumetiam alios criminẽtur: non tamen sunt contemnendæ quęstiones: imò cùm capitalia, & atrociora maleficia aliter explorari, & inuestigari non possint quàm per seruorum quæstiones, efficacissimas eas esse ad requirendam veritatem existimat Imperator, & censet eas habendas. Nam verberibus, tormẽtis, igne fatigari, quæ dicunt, veritas ipsa videtur dicere: vt dicit Tullius in Topicis. Confessiones autem reorum non habentur pro exploratis facinoribus, nisi perseuerent in eis. Sed & si perseuerent, & damnentur, si tamen postea appareat de innocẽtia, liberantur à principe: vt ff. eod. l. j. §. diuus. & §. si quis vltro.

a ADNOTATIO. ¶ Vacillare. Ad huius conclusionis, & totius tituli resolutionem vide Specu. in titu: de testi. §. nunc tractandum. versic. considerare. Barto. in l. de minore: §. tormenta. in prin. ff. de quæstio. & in l. vnius. §. j. eod. ti. Bald. in l. milites. C. de aboli. doct. in l. nullum. C. de testi. do. Alexan. in l. centurio. in ix. col. ff. de vulga. & pupilla. Iaso. de may. in l. de quibus. in xl. col. ff. de legi. Canonistas in c. cùm in tua. de testib. do. Alex. de Imo. in consil. lxiij. in j. vol. vbi habes totam materiam.

De abolitionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Abolitio quid, quibusq; modis fiat.*
2 *Abolitio à quo concedatur.*
3 *Abolitio an possit dari ei, qui accepit pecuniam.*
4 *Abolitione impetrata an repentendus reus.*

DICTUM est suprà de accusationibus: videamus de abolitione accusationis, scilicet, quid sit
1 abolitio, & qualiter fiat. † Est autem abolitio peremptio accusationis. Et fit abolitio trib⁹ modis: vno per principem sponte sua id facientem, puta propter diem insignem, aut publicam gratulationẽ, aut ob rem prosperè gestam. Altero modo fit per accusatorẽ postulantem. Tertio modo fit per mortẽ accusantis, vel accusati, vel biennio transacto sine culpa accusatoris: vt ff. eo. l. abolitio. & l. vel ob rem. & l. aut priuatim. & s. si reus vel acc. mor.
2 fuerit. l. ij. & l. defunctus. & l. si vt proponis. Et no. † φ illa abolitio quæ nullo postulante conceditur, à solo principe indulgetur, & illa inducit ferias repentinas. Alia autem, quæ fit accusatore postulante, à quolibet ordinario, qui de crimine cognoscebat, tribui potest, non à delegato. Et pro tribunali debet cognoscere præses de ea, non de plano: nec alteri demandat hanc cognitionem: vt ff. eo. l. j. §. abolitio. vtraq; ergo parte præsente, causa cognita, debet indulgeri. Et in causæ cognitione versantur hæc: vt si per calumniam accusationem proposuit, non detur ei abolitio. Si per errorẽ, siquidem reus carceris, vel verberum sustinuit iniuriam, non nisi eius consensu petit accusator abolitionem, si non sustinuit, petitur abolitio intra triginta dies: nisi liberorũ hominum corpora causa testimonij fuerint lacessita tormentis: tunc enim etiam vtroq; volente non conceditur. Post xxx. autem dies non datur. Sed in quibusdam criminibus nullo modo, & nullo tempore cõceditur abolitio, id est in quibus non tantùm accusato, sed etiam accusatori incũbit probatio: vt non violata maiestate, aut patria oppugnata vel tradita, aut peculatu admisso, aut sacramentis desertis, aut in crimine falsi: vt j. eod. l. fallaciter. & l. pen. & s. ad leg. Corn.
3 de falsis. l. vbi. † Item illud sciendum est, quòd vbicunq; accusator petit abolitionem propterea quòd ab accusato accepit pecuniã, vt desisteret, nõ est ei abolitio dãda: nisi accusator accusauerit cognatos suos, vel accusauerit persequendo iniuriam suam, vel suorum: vt j. eod. l. penul. Nam quanto facilius admittitur persequendo iniuriam suam, vel suorum, tantò magis est venia dignus. Sed et in alio casu ob retinendum scilicet amorem propinquorum id ei conceditur. In prædicto scilicet casu, cùm destitit per pecuniam, nec accusauerat per fallaciã, sed quidam eis concedunt, id etiam si per fallaciam accusauerunt: nec in his distinguam, an erat tale crimen super quo poterat transigi, an non. Nam posse, vel non posse transigi, respectu accusati dicitur. accũsatorem enim semper est illicitũ propter pecuniam desistere: vt ff. ad Tur. l. ab accusatione. & j. ad Turpilianum. l. si fœmina. nisi in prædictis duobus casibus.
4 † Abolitione autem à principe indulta, licet accusatori repetere reum intra xxx. dies vtiles computandos ex eo die, quo feriæ finitæ sunt: vt j. tit. j. l. j. & ff. eo. l. aut priuatim. §. triginta. Sed vbi aliquis impetrat abolitionem, non admittitur postea: nisi princeps id ei indulgeat. & ita impetrat abolitionem abolitionis: vt j. e. l. j. & ff. e. l. mulier. §. vlt. Et no. φ abolitio princi-

pis non habet locum in illis criminibus, in quibus prohibetur
specialis abolitio, id est, in quibus accusanti, & accusato incū-
bit probatio: vt ff. eod. l. pen. Hi ergo, qui prętextu abolitionis
desistunt, incidunt in Turpilianum.

De generali abolitione. *Rubrica.*

1 ☞ *Abolitio generalis à quo impetranda.*
2 *Abolitionis tempus.*
3 *Titulus, de gene. abol. explicitus.*

VIA supra tractauit de abolitione tantùm,
qua vna extinguitur accusatio: ponit hic de ea
qua omnes perimūtur accusationes: & ideo di-
1 cit de abolitione generali. † Est autem certū
quòd à principe solo indulgetur, vel ob lætitiā
aliquam, vel ob honorem domus diuinæ, vel ex aliqua causa,
vel ex qua senatus censuit abolitionem reorum fieri: & ea in-
teruueniente, si accusator intra præstitutos xxx. dies † non re-
petierit reum, non incidit in Turpilianum: nec enim videtur
desistere, quòd exemptum reum non defert: eximitur autem
reus abolitione publica interueniente: vt ff. e. l. si interueniēte.
3 Supponit † etiam in isto titulo de abolitione pœnæ, quādo ex
indulgentia princeps remittit pœnam corporalem, non infa-
miæ: & ideo damnatum notat, id est notatum relinquit: vt
infrà eodem, l. vltima.

Vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur *Rubrica.*

1 ☞ *Accusationis tempora.*
2 *Accusanti reo quot dilationes.*
3 *Contumacis pœna.*

1 N † accusatione perficienda certum tempus,
id est, biennium statutum est j̃. eod. l. vlti. sed in
casu fallit: vt notaui s̃. de iudic. Intra hoc autem
2 tempus necessariæ vtriq; parti † dilationes nō
debēt denegari: vbi accusato tres, accusanti aūt
duæ tribuantur: vt ff. de ferijs. l. vlt. Si autem quis culpa, vel cō
tumacia, se absentauerit: ciuiliter conuenietur in quartam par
tem bonorū: & in sumptus damnatur aduersario: & notatur
3 infamia, id est, vt per edictum peremptorium † grauetur opi
nio, per sententiam fiet infamis: vt notaui s. de requi. re. & ex-
tra ordinem punitur criminaliter: & si persona fuerit vilis, cui
damnum famæ nō facit iniuriam etiam in exilium poterit da-
ri: vt s. qui accu. non pos. l. iij. & j̃. eod. l. j. & ij.

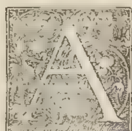
Ad Senatusconsultum Turpilianum. *Rubrica.*

1 ☞ *Turpiliani locus, & quando censeatur quis destitisse ab accusatione.*
2 *Transigens cum reo an incidat in Turpilianum.*
3 *Accusare quis uideat.*
4 *Turpiliani pœna quæ.*

VONIAM plerique accusatores tergiuer-
santur, id est, ab accusatione in vniuersum desi-
stunt: vt ff. eo. l. j. §. tergiuersari. ideo ponit ad se-
natusconsultum Turpilianum. Vidēdum ergo
quando locū habeat, & quæ sit eius pœna. Ha-
1 bet † locum hoc senatusconsultum, quando quis ab accusatio
ne publici criminis causa ordinata desistit: vt j̃. eo. l. j. Ideo dixi
publici, quia secus in priuato crimine: puta stellionatus, vel
expilatæ hæreditatis, vel furti, vel iniuriarum: tūc enim cessat
Turpilianū. Sed tamen iudicis officio culpa accusatoris coer-
cebitur: vt ff. eod. l. si quis. §. si stellionatus. Item causa ordinata
ideo dixi, quia si lis non erat contestata: licet libellum obtule-
rim, vel crimen minatus fuerim, non teneor hoc senatuscōsul-
to: vt ff. eo. l. quæsitum. Nec enim accuso, sed accusare volui: ar
gumento est, quod notatur ff. rem ra. hab. l. amplius. Domino
tamen meo, [id est Ioanni Bos.] videbatur locum habere Tur
pilianum, etiam si ante litem contesta. post libellum oblatum
quis desistat: vt ff. eo. l. in senatusconsulto. §. qui post. & j̃. de ca
lum. l. penult. Item desistit is, qui in totum accusandi deposuit
animum, nō impetrata abolitione, vel nō habita licētia à prin-
cipe. Secus, si distulit, vel ob imminentes necessitates exequi
non potuit accusationem. Impedimento itaque cessante pote-
rit perficere accusationem, & vindictam secundum leges po-
stulare. Qui aūt intra præfinitū tempus à pręside reum suū nō
peregerit, destitisse videtur: vt j̃. e. l. vlt. & ff. e. l. ab accusatione.
§. destitisse. & l. destitisse. & l. senatuscōsul. §. qui post. & s̃. qui
2 accus. non pos. l. si ea. Sed † & qui trāsigit cum aduersario, desi-
stit: vt ff. eod. l. ab accusatione. Nec distinguo, an sit tale crimē
super quo liceat transigi, an non. licere enim, vel non licere re-
spectu rei dicimus, vt quoquo modo redimat sanguinem suū,
vel habeatur pro confesso: vt ff. de bonis eorum, qui ante sentē
tiam. & l. j. & de præuari. l. in omnibus. Accusator autem inci
dit in Turpil. vt j̃. e. si fœmina. & l. quamuis. & s̃. de abol. l. abo
litio. & ad l. Iul. de adult. l. vel serui. §. j. Tutor verò vel mortuo
pupillo in cuius causa cœperat accusare, nō tenetur eam perfi
3 cere: vt ff. eod. l. diuus. † Item accusare videtur, & qui accu-
satorem submittit, vel subiecit, vel inuestigauit, vel mandat ali
cui vt instruat eum ad accusationē capitalem faciendam, dan-
do probationes, allegādo accusationes: & meritò est hoc. Nā
diffidendo de crimine, quod mouet, eximēdo se à periculo ca-
lumniæ, vel desertoris meritò calumniantis, & desistentis, pœ
na subiici debuit: nisi subornatus accusator probauerit crimē
quod intendere suscepit. Nec interest per se, an per alium quis
mandat accusationem. Hic tamen, qui ministerio vtitur alie-
no, non ex verbis, sed ex sentētia senatusconsulti punitur. Sub-
missus autem accusator punitur ex verbis, & sententia: pro-
pter hoc solùm quòd ministerium alieni timoris suscepit: vt
ff. eodem, l. j. §. antepenult. & l. in senatusconsultum. j. resp. Sed
non is accusat, qui dicit aliquem in hoc senatusconsultum inci
disse: vt ff. eod. l. j. §. antepenul. Minor autem xxv. annis impu
nè desistit. Item mulier: vt ff. eo. l. j. §. accusationem. Sed est cō-
tra j̃. eo. l. si fœminā. Sed fortè distinguitur, vtrum mulier ad-
mittatur de iure: puta prosequendo iniuriam suam, vel suorū:
vt tunc incidat, an non: & tunc non incidet. Hæc tamen distin
ctio in alio accusatore reprobatur in prædicto §. accusationē.
Vel attende, an desistat pacto, vt tunc incidat: alioquin contra.
Sed impunè desistent omnes hi, de quorum calumnia nō per-
4 mittitur agi: vt ff. eodem, l. in senatusconsult. §. eos. † Pœna
huius senatusconsulti est infamia, & quinq; libræ auri: & ex-
traordinaria pœna, & quātitas promissa pro exhibitione exi-
gitur: vt ff. de præuaricato. l. iij. §. fin. & de exhibend. reis, l. iiij.
& j̃. eodem, l. ij.

De calumniatoribus. *Rubrica.*

1 ☞ *Calumniari quid.*
2 *Calumniæ nomine quando quis puniatur.*
3 *Calumniæ præsumptio quibus casibus cesset.*
4 *Calumniæ pœna.*

CCVSATORVM temeritas tribus
modis punitur: vt per Turpilianū si desistāt,
etsi non desistant, sed diuersam partem adiu
uant prodita causa sua puniuntur extra ordi
nem: quia sunt præuaricatores: vt ff. de præ-
uarica. l. ij. & l. accusator. & l. ab Imperatore.
Item si non desistant, sed calumnientur: puniuntur lege Rhe-
mia. Vidēdum ergo quid sit calumniari, quādo debeat quis
de calumnia puniri, quæ sit calumniatoris pœna, & qualiter
1 imponatur. † Calumniari est falsa crimina intendere, sub-
2 audi, scienter: vt ff. ad Turp. l. j. §. calumniari. † Punitur quis
de calumnia, quando non probauit crimen. Nam hoc ipso vi-
detur calumniatus: vt s̃. de aduo. diuer. iud. l. j. & ff. de testi. l. iij.
§. item diuus. & s̃. de famosis libellis. l. j. in fin. & s. ad leg. Iu. de
vi publica. l. si quis fundum. & de fruct. & lit. expen. l. nō igno
rat. & de pœna iudic. qui malè iudica. authen. nouo iure. Nisi
3 aliud † præsumere suadeant mihi officij necessitas: vt s̃. qui ac
cus. non possunt, l. ij. & ff. de his quibus vt indignis, l. tutorem.
person

personarum nimia proximitas: vt ꝟ. eo. l. mater. & l. calumniæ. eius cui successit authoritas: vt ꝟ. eo. l. mater. §. sed extraneus. & ff. de bonis liber. l. qui cùm maior. §. vlti. damnũ rei familiaris: vt ff. de bonis liber. l. qui cùm maior. §. si patris. Intimus dolor admissi criminis: vt in marito, & eius cognato, de adulterio accusantibus: vt s. ad leg. Iul. de adulter. l. quamuis adulterij. & quãdoq; enormitas delicti, vt quis facilius ad eius accusationẽ prosiliat: vt s. de falsa moneta. l. j. ibi, accusatoribus etiam. Et in his casibus, & similibus potest exaudiri, quod dicit ff. ad Turpil. l. j. §. calumniatoribus. Non enim vtiq;, qui non probat, statim calũniari videtur iuxta id quod dicitur ꝟ. eo. l. qui nõ probasse. Vel ita intellige, sed non vtiq; qui non probat, quasi deberet. Non est necessarium argumẽtum, Non probat, ergo est calumniator. Potest enim esse contrariũ: licet sit probabile argumentum. Iudex enim reo absoluto incipit quærere de consilio accusatoris: qua mente ductus ad accusationeẽ processit. Et siquidẽ iustum errorem eius reperit, absoluit eũ. Si verò in euidenti calumnia deprẽhenderit eum, legitimam pœnam ei irrogat: vt in prædicta l. j. ad Turpil. continetur. Quidam tamen dicunt nullũ videri calumniari hoc ipso, quòd non probat: quibus apertè obuiãt omnia argumẽta quæ diximus. Sed vbi pronuntiauit iudex eum calumniatum fuisse, condemnat eum. Et quamuis nihil de pœna subiciat, tamen legis potestas exercebitur aduersus eum: quia facti quęstio est in arbitrio iudicantis. Pœnæ verò persequutio nõ eius voluntati datur, sed legis authoritate reseruatur. Si autem pronuntiauerit iudex, nõ probasti pepercit accusatori: vt ff. ad Turpillian. l. j. §. calumniatoribus.
4 † Calumniæ pœna est eadẽ [a], vel similis, quę
a imponeretur accusato, si conuictus fuisset de crimine: & hoc est compertum, si crimen erat ordinarium. Sed si erat extraordinarium, imponitur eadem, id est, quanta pro eo crimine solet imponi: vt ꝟ. eo. l. vlti. & ff. de præuaric. l. ab Imperatore: vt ff. ad Turpil. l. & in priuatis. Punitur autem calumnia solo iudicis officio: cùm crimen intentatũ non esse cõmissum in sententia declaratur. Sed posteà ex interuallo non potest: vt ꝟ. eo. l. j. Sed incontinenti videtur posse: vt ff. ad Turpil. l. j. §. calũniatoribus. ibi, reo absoluto. Nam quæ incontinenti fiunt, videntur inesse: vt supra de pactis. l. petens. & ff. si cert. peta. l. lecta. id est, absoluto quo ad animi cognitionem. argu. ff. de verbo. signifi. l. fugitiuus.

a ADNOTATIO. ¶ Est eadem. Adde Specu. in titu. de accusa. §. sed secundum Barto. in l. athletas. §. calumniator. ff. de infami. Bald. in l. si tibi. C. de libe. caus. & in marga. versi. calumniator. do. Alexand. in l. & in priuatis ad Turpil. vbi in terminis conclusionis omnia necessaria habes.

De pœnis. *Rubrica.*

1 ☞ *Pœna quando imponenda.*
2 *Delictum solum cogitatum quando puniatur.*
3 *Delicta quibus modis admittantur.*
4 *Pœna delicti quibus modis aggrauetur, uel attenuetur.*
5 *Furta domestica non esse publice uindicanda.*
6 *Pœnarum genera quot sint.*
7 *Damnatorum in metallum species uariæ.*
8 *Deportationis, & in opus publicum damnationis pœnam esse capitalem: & qui possint eam imponere.*
9 *Infamiæ pœna.*
10 *Pœnarum genera quædam à quibus iudices abstinere debent.*
11 *Seruum nonnunquam puniri tanquam liberum.*
12 *Pœnalis sententia quando sit ferenda, & in quem, nu. sequen.*
14 *Iudex quam pœnam sententia sua possit imponere.*
15 *Sententia pœnalis cuiusmodi effectus sortiatur.*
16 *Fuga rei criminis damnati quantum ei noceat.*

DIXIMVS suprà de priuatis delictis, & publicis: nunc de pœnis eorum. Videndum ergo quid sit pœna, propter quæ imponatur, & quando.
3 † Pœna * est delicti, vel
* pro delicto satisfactio, quæ à lege, vel ministro legis imponitur. Et certum est, quod imponitur propter delicta: sed in his attendẽ: vtrum delictum proueniat ex animo, an non. Si enim ex animo non proueniat, plerunque nullo modo punitur maximè, si casu, vt venando committatur, vel impetu, vel per furorem fortè, vel ebrietatem: vt ff. ad legem Pompe. de parricid. l. penult. & de offic. præsid. l. diuus. ff. eodem. l. respiciendum. §. vltimo. Et aliquando punitur leuius: vt cùm lasciuia, vel malo exemplo committitur. ad legem Corne. de sicar. l. iij. §. si ex. & l. iiij. §. j. & ff. cod. l. absentem. §. vlti. & l. respicientem. §. vltimo. & l. si quis aliquid. §. qui abortionis. Sed si prætendat quis ignorantiam iuris: quia sibi licere id committere credebat: si ignorantia erat iuris ciuilis, facilè subuenitur: vt in incestu, & in Senatusconsulto Liboniano de eo, qui sibi adscribit. Secus, si erat iuris naturalis ignorantia: vt si credebat sibi licere occidere, vel furari, quod Veteri Testamento prohibitum est: Exodi xxj. Deuteron. xix. vel quasi naturalis: vt dicitur in liberto temere vocante patronum in ius: vt suprà de his qui sibi adscri. in testa. l. Senatus. & ff. ad legem Iuliam, de adult. l. si adulterum. & suprà de in ius voc. l. venia. & vt notaui suprà ad legem Iuliam, de adul. & de iuris & facti igno. Si au-
2 tem † proueniat delictum ex animo, si quidem sterit in finibus solius, & nudæ cogitationis, nullo casu punitur: vt ff. eod. cogitationis. Vbi autem progreditur vltra: siquidem perficiatur delictum, punitur alioquin contrà: vt ff. ad legem Cornel. de falsis. l. qui falsum. nisi in excellentioribus criminibus, quæ continent enormitatem: vt suprà ad legem Iul. maiesta. l. pen. in princip. & ff. ad legem Cornel. de sicar. l. j. in princip. & s. si quacunq; prædi. po. l. j. & de episco. & cler. l. si quis non dicam.
3 & ff. de extraordi. cri. l. j. in princip. † Admittuntur autem delicta quatuor modis: facto, vt furta, cedesq;. dicto, vt conuitia, & in fide aduocationes: scripto vt falsa, & famosi libelli. cõsilio, vt coniurationes, & latronum conscientia, quósque alios
4 suadendo immisisse sceleris est instar. † Et septẽ modis aggrauatur, vel attenuatur pœna, scilicet causa, persona, tempore, loco, qualitate, quantitate, & euentu. l. aut facta. §. sed hæc. ff. eodem. cuius hæc verba sunt. Causa, vt in verberibus quę impunita sunt à magistro allata: vel à parente, quoniam emendationis, non iniuriæ gratia videntur adhiberi. puniũtur cum quis per iram ab extraneo pulsatus est. Persona dupliciter spectatur, & eius qui fecit, & eius qui passus est. aliter enim puniũtur ex eisdem facinoribus serui, quàm liberi: & aliter quicquam qui in dominũ, parentémve ausus est, quàm qui in extraneum, vel priuatum. In huius rei consideratione, ætatis quoq; ratio habetur. Locus facit, vt idem furtum, vel sacrilegium sit, & capite luendum, vel minore supplicio. Tempus discernit emansorem à furtiuo, & effractore; vel furem diurnum à nocturno. Qualitate autem factum vel atrocius, & leuius est: vt furta manifesta à non manifestis discerni solet, rixæ. a grassaturis, expilationes à furtis, petulantia à violentia. Quantitas discernit furem ab abigeo. Nam qui vnam ouem surripuerit, vt fur coërcebitur: qui gregem, vt abigeus. Euentus spectatur vt à dementissimo quoque facta: quãquam lex non minus eum qui occidendi hominis causa ambulauerit cum telo, quàm eum qui occiderit puniat: & ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti casus luebantur.] Sciendum est etiam, quòd quædam delicta Pagano, aut leuiorem culpam, aut nullam irrogat: militi grauiorem. Nam si miles artem ludicram facit, vel in seruitutem se venire passus est, capite punitur. Item
5 furta † domestica, si leuiora sunt, publice vindicanda non sunt. Nec admittenda est huiusmodi accusatio, cum seruus à domino, vel libertus à patrono, in cuius domo moratur: vel mercenarius ab eo, qui operas suas locauit, offeratur quæstioni. Nam domestica furta vocantur, quæ serui dominis, vel liberti patronis, vel mercenarij apud quos degunt surripuerint: nec pro his vilioribus furtis etiam ciuiliter agi potest: vt ff. eodem. l. aut facta. & l. quædam. & de furtis. l. si libertus patrono. Illud etiam euenit quandoque, vt eadem scelera in quibusdã prouinciis grauius puniũtur: vt in Aphrica messium incisores. Euenit etiam nonnunquã vt aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quoties nimium multis personis grassantibus exemplo opus est: vt ff. eod. l. aut fa-
6 cta. §. vltimo, & penulti. Perpensa autem qualitate delicti imponuntur pœnæ, quarum septẽ genera, tria sunt capitalia.

quatuor non capitalia. Capitalia, vt si caput vel amputetur: sed animaduerti gladio oportet, non securi, vel falce, vel furcis suspendatur, vel viuus concremetur, vel vngulis bestiarũ fera rum latera sulcentur, vel bestiis obiiciatur, non lapidetur, vel
a crucifigatur, vel de ponte, vel de monte iactetur [a]: vt ff. eod. l. aut damnum. §. vita. & l. si diutino. §. non potest. & l. capitaliũ. in prin. & §. famosos. & l. si quis aliquid. §. j. & ij. & s̃. de malefic. & matema. l. & si excepta. Est & proxima mortis pœna
7 metalli coërcitio, quæ adimit libertatem, & ciuitatem. † Sed & illud notandum est, quòd quidam dãnantur in metallum, & hi grauioribus vinculis premuntur. Alij in opus metalli, & hi leuioribus. Alij in ministerium metallicorũ, id est, vt seruiãt damnatis in metallum. Et siquidem damnati sunt, vt seruiant in perpetuum masculi, vel fœminæ quasi serui pœnæ fiunt. Si verò damnãtur ad tempus, ciuitatem amittunt. Damnati autẽ in metallum, vel in opus metalli, amittunt libertatem, & ciuitatem, si erant liberi. Serui etiam sic damnari possunt: & dãnati serui pœnæ efficiuntur: nec ad eum pertinebunt, cuius fuissent antequã damnarentur: adeò vt etiam si Imperator Antoninus liberauerit eos à pœna, non tamen restituantur domino quondã, cuius semel desierint esse: secus si fuerint damnati in perpetua vel temporalia vincula: tunc enim remanent prioris domini: vt ff. eo. l. aut damnum. §. est pœna. & §. inter eos. & §.
8 in ministeriũ. & §. seruos. † Est & alia pœna capitalis: vt deportatio, & in opus publicum, non dico metalli damnatio: & hæc libertatem conseruat, ciuitatem adimit: vt ff. eo. l. quidam. Nec præses prouinciæ potest hanc imponere, sed potest à principe confirmari sententia. Sublimiores autẽ potestates, vt præfectus prætorio, præfectus vrbis, imponunt hanc pœnam. & dicuntur isti damnati ἀπόλιδες, hoc est, sine ciuitate, vt ibidem dicitur ab ἀ, quod est sine, & polis, quod est ciuitas. Non capitalis pœna est: vt relegatio ad tempus, & in perpetuum facta,
9 nec adimit bona. † Infamia est dignitatis amissio, vel ad dignitatem, seu officium, vel forum, interdicta aspiratio: vt ff. eo dem, l. si quis fortè. §. vltimo. & l. veluti. & l. aut damnum. & de interdict. & relegat. l. relegatorum. §. ad tempus. Et nota, quòd plus est foro, quàm aduocationibus interdicere. Nam ille, cui interdicitur foro, forensibus negotiis se accommodare nõ permittitur omnino: ille autem cui interdicitur aduocationibus, debet abstinere ab eis in foro, sed aliis in foro non
10 prohibetur operam dare: vt ff. eodem, l. moris. † Et notari possunt quædam genera pœnarum, à quibus debent abstinere iudices, scilicet, ne in facie alicuius scribatur: cũ & in manibus, & in suris [id est cruribus] possit pœna damnationis vna subscriptione compræhendi. Nec enim debet facies maculari, quæ ad similitudinem pulchritudinis cœlestis est figurata: vt infrà eod. l. si quis in.] Item pro coërcitione delicti non debet quis adiici pistoribus, vel cuicunq; alteri corpori, non cõposito intuitu religionis: vt j. eo. l. ne quis. Debent etiam abstinere à certis personis. Ecce enim veterani, & liberi eorum vsque ad primum duntaxat gradũ pœna metalli, & operis publici non afficiuntur. Item decuriones, & eorum liberi, ante decurionatum, vel posteà suscepti, & parentes decurionum, in quocunq; sunt gradu, non possunt damnari in metallum, vel in opus metalli, vel vt furcis subiiciantur, vel viui exurantur: & si fuerint damnati, liberandi erunt. Sed hoc non potest efficere, qui sententiam dixit: verùm debet referre ad principem: vt ex authoritate eius pœna permutaretur, aut liberaretur: vt j. eod. l. honor. & ff. eodem, l. moris. §. vltimo. Item liber homo non potest sic damnari, vt in perpetuis vinculis cõtineatur. Hoc enim vix in sola seruili conditione procedere potest: vt j. eod. l. incredibile. Item in omni supplicio seuerius puniũtur serui, quàm liberi, & famosi, quàm integræ famæ homines: vt ff. eo. l. capi-
11 talium. §. vltimo. † Et notandum, quòd quandoque seruus tanquã liber, & liber tanquã seruus punitur: vel patitur pœnã. Nam si crimen seruus cõmisit, deinde sit manumissus, sustinebit eam pœnam, quã sustineret, si tempore delicti seruus esset, & è conuerso, si liber fiat seruus, sustinebit eam pœnam quam sustineret, si in priori conditione durasset: vt j. eod. l. j. Hoc in priuatis criminibus. Nam in publicis, & in crimine iniuriarũ, præsens status debet considerari: vt ff. si ex noxa. causa agatur.

12 l. penultima. † Causa autem diligenter examinata, fertur sententia in conuictum, vel confessum: in præsentem, non absentem, ante litem contestatam. Si autem fuerit quis cõtumax ante litem contestatam, pecuniaria pœna potest plecti, vel ea quæ contingit existimationem: & poterit procedi vsque ad relegationem. Verùm, si quid grauius est irrogandum, puta in metallum, vel capitis pœna, non est absentibus irrogãda.

In accusatorem autem absentem nonnunquã grauius statuitur, quàm Senatusconsulti Turpilliani pœna. Sed nec de suspicionibus aliquis damnatur. Sanctius est enim impunitum relinqui facinus nocentis, quàm innocentẽ condemnare: vt ff. eo. l. absentem. Nam in criminali causa probationes etiam luce clariores exiguntur: vt suprà de probatio. l. vlti. Præsumptiones tamen sufficiunt in criminali causa quandoq;, vt nota-
13 uimus suprà ad leg. Iul de adul. † Fertur sententia in delinquentem, nõ in hæredem eius, vel in notos, vel in propinquos: quia peccata suos debent tenere authores. In crimine tamen læsæ maiestatis in multis grauantur filij ex delicto patris: vt ff. eod. l. si pœna. & l. crimen. & infrà eod. l. sancimus. & s̃. ad leg.
14 Iuliam maiestatis. l. penulti. Et † si quidem certum sit iudici, quam debeat imponere pœnam, imponet illam: sed causa cognita in ipsa sententia potest eam minuere: vt s̃. de his qui not. infa. l. & si seuerior. & l. si posidonium. & ff. eod. l. hodie. & ad legem Cornel. de falsis. l. antepenulti. non autem lata sententia aliquid facere potest posteà, vel eam rescindere: vt ff. ad Turpil. l. j. §. calumniantibus. & ff. eod. l. diui. & j. eod. l. pœnam. & ff. de quæstionibus. l. j. §. vlti. Vbi autem res est dubia, procliuior in lenitate debet esse iudex. Nam interpretatione legum pœnæ moliendæ sunt potius quàm exasperandæ. l. interpretatione. ff. eod. tit. Hinc est quòd si præses interlocutus est: Vim fecisti. siquidem ex interdicto non erit notatus, nec pœna legis Iuliæ sequetur. Si verò ex crimine, aliud est. Quod si non distinxerit præses, vtrum lex Iulia publicorum, aut Iulia priuatorum. tunc ex crimine proposito, vel obiecto, erit æstimandum. Sed & si vtriusq; legis crimina obiecta sunt, mitior lex, id est, priuatorum erit sequenda: vt ff. eo. l. penul. & l. si præses. Est ergo respiciendũ iudicanti, ne quid aut durius, aut remissius constituatur, quàm causa deposcit: nec enim aut seueritas, aut clementiæ gloria affectanda est: sed perpẽso iudicio prout quæq; res postulat, statuendum est. Planè in leuioribus causis procliuiores ad lenitatem debent esse iudices. In grauioribus pœnis, seueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi: vt ff. eodem, l. respiciendum. Nec audiendæ sunt vanæ voces populi, aut vocibus eorum credi oportet, quando aut obnoxium crimine absolui, aut innocentem con-
15 demnari desiderant: vt infrà eodem, l. decurionum. † Lata autem sententia statim sortitur quosdam effectus: damnatus enim statim libertatem, & ciuitatem perdit. Itaque præoccupat iste casus mortem, nonnunquam longum tempus occupat. quod accidit in personis eorum, qui ad feras damnantur. sæpe etiam ideo solent obseruari post damnationem, vt ex his habeatur quæstio in alios. Nec in istis effectibus consideratur iudicium an fuerit publicum, necne. nam sola sententia, nõ genus criminis spectatur. Itaq; hi in quos animaduerti iubetur, qui ve ad bestias dantur, confestim serui pœnæ fiunt: vt ff. eodem, l. qui vltimo. & l. quod ad statum. Item damnatus statim debet in carcerem recipi, & ibi breui tẽpore esse: postmodũ debet educi, & non expectari. etiã si dicat dãnatus se habere quid principi referat, ne damnatis detur licentia supplicandi, vel quibusdam malignis artibus præsidum, & officiorum pœnam euitandi: vt ff. eo. l. si quis fortè. & j. eodem, l. cum reis. & suprà de custo. reo. l. si quis in ea. Vbi tamen seuerius pro causæ intuitu vindicari crimen iusserit Imperator, non debet damnatus statim subire pœnam, aut excipere sententiam: sed per dies xxx. fors & fortuna damnati super eius statu debet esse suspensa: & interim damnatum excipiat, vinciatq; custodia: & excubiis solertibus vigilanter obseruet: vt j. eodem,
16 l. si vindicari. † Imposita autem pœna, damnatus debet eam subire: aut si fugerit, duplicatur ei pœna, scilicet eius temporis, quod ei superesset cùm fugit. Et si in decem annos dãnatus sit in opus publicũ, aut perpetuari debet ei pœna, aut in opus metalli

metalli transmitti. planè si decennio damnatus fuit & in initio
statim fugit, transferetur in opus metalli: vel perpetuabitur
pœna. Generale est enim quoties decennium excessum est, du
plicatio nō est tempore pœna tanta danda. Item & in relegato
ad tempus si fugiat, vel interdictis locis non abstineat, perpe-
tuum exilium relegationis imponitur. In insulam relegato, in
perpetuum imponitur ei pœna deportationis. In insulam de-
portato, imponitur pœna capitis. Nam contumacia damnati
cumulat pœnā: vt ff. eod. l. relegati. & l. aut damnū. §. quisquis.

a ADNOTATIO. ¶ Iactetur. De istis pœnis inferri prohibitis vide per docto. in l. si diuturno. §. fina. ff de pœ. Bald. in l. incredibile. C. eo. titu. & in l. j. C. qui ad liber. perueni. non pos. Ange. in l. si quis in metallum. ff. de pœ. dom. Alexand. in l. cum diuersis. ff. de religio. glo. & doct. in l. qui occidit. ad legem Aquil. quæ tamen de pacto non seruantur, licet tangant ferè totam materiā huius tituli.

* ¶ Pœna. Pœna est delictorum coercitio. Duo autem sunt pœnarum genera: quædam est æterna, quædam temporalis. Corporalium autem multa sunt genera, Nam quædam sunt legales, quædam conuentionales. Pœna autem à iure non taxata est in arbitrio iudicis c. de caussis. extrà. de officio delegati. Crescente autem contumacia, crescere debet & pœna de. testib. cog. c. cum su per. & vt lit. non contest. c. quoniam frequenter. Pœna autem non est nisi per iudicem inferenda, vel eius autoritate. xxxiij. q. ij. c. siue de coniugij. §. in hoc. Pœnam pecuniariam à iure constitutam pro aliquo crimine infligere potest quilibet iudex, qui cognoscit de crimine illo l. ij. §. fi. ff. de iudic. Pœnam verò corporalem à iure constitutam in aliquo crimine, iudex in aliam pœnam cō mutare potest. Talis autem pœna imponenda est, vt qui fuit stultus in cul pa, sit sapiens in pœna vigesima septima quæstio. prima §. si homo. xxxviij. di stinc. qui ea. Ordinarius potest imponere pœnas pecuniarias. ff. de iudi. l. ij. §. penul. Similiter & delegatus. C. de sportul. l. ij. Item & arbiter ff. de arb. l. non ex omnibus. Multa autem debēt à iudice cōsiderari in infligēdis pœnis, nem pe dignitas. c. sanè de officio delegati. Item nobilitas. xxxiiij. q. j. c. qui cōtra. l. in seruorum. ff. de pœnis. Item ordo. quinquagesima distinc. cōtumaces. Itē ætas c. j. de delict. puerorum. Item qualitas delicti. Aliter enim puniuntur publica, aliter priuata crimina. vt patet ff. & C. de pub. & priua. criminibus. Martinus.

2* ¶ Dantur. Sententiam criminalem statim exequēdam proditum est l. ij. l. si quis forte. ff. de pœnis. Hoc tamen varijs modis restringebat præceptor Io. Corasius Tolosas in explicatione l. si debitori. ff. de iudi. ff. 1. in muliere prægnante l. prægnante. ff. de pœnis. 2. in casu. l. si vendicari C. eod. 3. in casu l. j. C. de bo. proscrip. 4. in casu l. ad bestias. ff. eod. 5. in casu notato per Bartol. in l. ij. §. fi. de custo. reo. Reliquos casus ponit cepol. trac. caute. cautela ij. Prateius.

Ne sine iussu principis certis iudicibus liceat confiscare. Rubrica.

1 *Confiscatio quando quibusq; concessa, an non nu. 2. 3. & 4.*

INTER alias pœnas est hæc pœna confi-
scationis: vnde supponit quibus licet facere.
1 † Sciendum est aūt, quòd confiscatio quan-
doque fit ex consequētia pœnæ: vt cùm quis
deportatur, vel damnatur in metallum: vt j.
titu. j. l. ij. & iij. Et illud non conceditur: nisi
his qui habent merū imperiū: vt ff. de iurisd.
om. iud. l. iij. & de offi. præsi. l. illicitas. §. qui vniuersas. sed præ-
ses, licet habeat merū imperium, nō tamen deportat: nisi à prin
cipe fuerit confirmata eius sententia: vt ff. de pœnis. l. rei capi-
2 talis. §. j. † Magistratibus autem municipalibus non conce-
ditur damnare de capitali crimine: nisi eis hoc princeps conce-
dat: vt ff. de iurisdi. om. iud. l. magistratibus. & hic. Quandoq;
3 † fit confiscatio principaliter: vt propter incestas nuptias: &
tunc quia est ordinaria pœna statuta per legem quilibet magi
stratus cognoscere potest de ea, etiam municipalis: quia cau-
4 sa talis pecuniariter proponi potest. Vbi † autem non est
statuta in lege specialiter confiscationis pœna: sed iudex pro
aliquo delicto ex arbitrio suo vult eam statuere, nō licet ei, nisi
in summa administratione sit: puta quòd est illustris, vel su-
perillustris, vel nisi concedatur ei à principe. Et ita potest intel-
ligi lex ista, sic & cōmeatum, remeatúmve nemo potest exuli
dare: nisi Imperator ex aliqua causa: vt ff. de pœnis. l. relegati.
§. vltimo.

De bonis proscriptorum, seu damnatorum. Rubrica.

1 *Publicatio bonorum rei damnati quibus casibus fiat. & nu. 4.*
2 *Ciuitatem & libertatem qui amittant.*
3 *Itellectus ad l. penul. §. consumutur. ff. de uar. & extraor. cog.*
5 *Rei criminis damnati bona ad quos pertineant.*
6 *Publicatis bonis, inuentarium fiat.*
7 *Publicatis bonis alienata reuocanda.*
8 *Publicatio bonorum cur hodie non fit.*

DE POENA corporali infligēda plenè dixi-
mus s. de pœn. nunc de bonis damnatorū, siue
proscriptorū. Videamus quibus applicentur,
qualiter, & quo ordine. † Ad euidentiam aūt
1 horum capitulorū distingue, vtrum damnatus
est aliquis ad mortē, vel vt amittat ciuitatē & li
bertatem, vel ciuitatē tantùm: an non. In primis tribus casibus
fit publicatio bonorū: vt j. eo. in metallum. & l. deportati. Sed
fallit in quibusdā casibus: vt s. de mulieribus quæ seruis pro-
priis se mis. l. j. & de rap. virg. l. j. §. siquidē ancillæ. [Amittunt
autem libertatē & ciuitatem, qui dānantur in metallum, vel in
2 opus metalli, vel in ministeriū metallicorum.] Amittūt † ciui
tatem tantū illi, qui deportantur: vt Insti. de capi. dimi. §. j. & ij.
Nec obstat, quod dicitur ff. de var. & extraor. cog. l. pe. §. cōsu-
mitur. Nā ibi verbū, veluti, nō est exemplificatiuū amissionis
libertatis, sed primæ propositionis, i. magnę capitis diminutio
nis: cuius ibi duo supponūtur exempla. Vel dic amittit liberta
3 tem, de iure ciuili, non gentiū. Nec obstat, quod † dicitur s. vt
nemo priua. præd. l. ij. quia ibi non in insulā, sed in metallū dici
tur deportādus: vt sic duas dicamus species deportationis, vnā
in metallū, aliam in insulā. Plerunq; tamē vtimur eo verbo, vt
denotet mediam, vel maximā ca. di. Hodie aūt nemo bene na-
tus à principio fit seruus ex supplicio: vt in authent. de nupt. §.
4 quòd aūt prius. Vbi † autem non patitur quis mediam, vel
maximā capitis diminutionē, sed aliter coërcetur: puta relega
a tus[a], nō amittit bona. Repræhensæq; sunt eorū sententię, qui
ademerunt: vt tamen nō infirmarentur, quæ ita prolatæ sunt:
vt ff. de interlo. & rel. l. relegatorū. §. ad tēpus. & l. j. Et sunt hęc
vera in omni specie relegationis. Tres enim sunt: vt ff. de inter-
lo. & releg. l. exiliū. & l. relegatorum. j. respon. Et nota, quòd
exiliū quandoq; deportationē denotat, quandoq; relegationē:
vt in prædicta l. exiliū. & de publ. iud. l. ij. Itē relegati quādoq;
dicuntur deportati: vt ff. de capit. dimi. l. amissione. §. deficere.
5 † Vbicunq; autem dixi dānati bona publicari, distingue, an
damnatus sit seruus, an liber. Si seruus, nō publicatur peculiū;
imò serui potestas est domino facienda: vt reddantur ei ratio-
nes, & disponātur. Sed meminisse dominū oportebit, instare,
vt id velocius fiat, vt pœnæ suæ reddi possit: vt j. eo. l. j. si liber.
Si quidē sit filiusfamil. non aufertur patri peculium, etiāsi erat
castrense: vt j. eo. l. si filius. Si autē erat paterfa. aut curialis, aut
nō. Si curialis, et habeat filios masculos, & nō filias, filij omnia
habent. Si filias tantū, ipsæ habent dimidiā, & curia reliquam
dimidiā. Si filios & filias habet, filij soli habent vnam dimidiā,
& cùm sororibus suis aliam partiātur dimidiā pro virili por-
tione. Vbi autē non est curialis, publicantur omnia bona: sed
princeps ex æquitate concedit dimidiā liberis dānati: & quan
doq; omnia, si magnus sit numerus liberorū. Sed vbi dimidia
tantū publicatur, nihil conceditur liberis: vt ff. eo. l. j. in fin. & l.
vlti. §. si plures. Patrono autem nō diminuitur sua portio dāna
to liberto: vt ff. eo. l. vlti. §. si in libertum. Matre autem depor-
tata, nihil debetur filiis: vt j. eo. l. de bonis. vel dic, quòd hæc lex
corrigitur per vltimam. Vxor autem deportata, vel damnata,
non publicatur dos: nisi in quinq; legibus: vt ff. eo. l. quinque.
6 † Fit aūt hæc publicatio cum summa, & diligēti inquisitio-
ne omniū rerum, quæ omnes in inuentario debent cōpræhen-
di: vt j. eod. l. si quis intra. Pannicularia autem, id est vilia indu
menta, vel res viles non excedētes æstimationē quinq; aureo-
7 rum, non sunt eis auferenda: vt ff. eodem, l. diuus. † Quid in
reuocatione rerum alienatarum à damnato? respondeo, si do-
natio fuerit causa mortis, illa est reuocata: vt rescindatur testa-
mentum: vt ff. de dona. causa mortis. l. si quis. Si inter viuos fiat
donatio, ante tempus criminis collata in vxorē non infirma-
tur: imò confirmatur quandoq;, scilicet dānato marito ad mor
tem, vel in seruilem conditionē ex pœnę qualitate deducto. Si
autē maritus fuerit deportatus, manet in pendenti donatio: ita
vt si vsq; ad vitæ suæ tempus maritus nō reuocauerit eā, mor-
te eius confirmatur: vt s. de donatio. inter virum & vxorem. l.
res. Si in extraneū fuit collata ante dānationem, tenet: vt quæ-

libet alienatio. Secus, ſi poſt damnationẽ: vt ff. de dona. poſt cõ
tractum. Hoc in cæteris: ſed in his quæ fiſco ex officio ſuo te-
nentur reddere rationẽ ita ſtatuitur: vt factæ alienationes ante
quàm incipiant ex dolo, vel culpa teneri, non reuocantur: [niſi
catholicianus erat iſte quẽ putat Romanus primipillarem di-
ci. tunc enim etiã ante acta alienatio reuocatur:] quia res dota
les ob hoc inquietantur: & filij etiam exhæredati conueniun-
tur: vt s. in quib. cau. pig. tac. cõtraha. l. ſatis. & j. de primipil. l. j.
Factæ autem alienationes poſteaquã cœperit ex dolo, vel
culpa, teneri reuocantur: vt j. eo. l. penul. Et hoc eſt notandum,
quia aliàs inſpicitur tempus cœpti officij, non doli, vel culpæ:
vt s. de bo. quæ lib. l. antepe. §. vlti. In crimine autẽ læſæ maie-
ſtatis fiunt reuocationes à tempore cõmiſſi criminis: vt s. ad le-
8 gem Iul. maieſt. l. penul. † In publicatione autem bonorum
hodie eſt ſciẽdum, quòd non fit, ſi damnatus habeat cognatos
vſque ad tertium gradũ: quod intelligo incluſiuè. In crimine
maieſtatis nil innouatur. Nec obſtat, quod dicitur in authenti.
de inceſtis & inutil. nup. quia illa corrigitur: vel illud fit cùm
damnatus, nec libertatem, nec ciuitatem amittit. Vnde eſt ei
pœna carere bonis. Non autem eſt ei pœna cùm moritur ciui
liter, vel naturaliter, ſecundum Aldericum. Prima tamen ſolu
tio videtur verior: quia ita ſub alternatione dicit ante, in qui-
bus leges mortem, aut proſcriptionem.

a ADNOTATIO. ¶ Relegatur. Nunquid autem relegatus amittat ipſa bona vide per Specu. in titu. de ceſ. act. §. j. in fine. verſicu. illud. Barto. in l. Imperator. ff. de ſta. ho. ni. Bal. in l. iij. C. ſi pen. appel. mors interue. & in l. de fide iuſſo. domi. Alexand. in l. relegatorum. §. eſt quoddam. ff. de interdict. & in l. ſi qua. §. quod eo tempore. ff. ex quibus cauſis maior. & in l. j. ff. ad legem Iul. pecula. vbi ad huius titu. materiam multa pulchra habes.

De bonis eorum, qui ſibi mortem conſciuerunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Mortem ſibi inferentis bona quando an non hæredibus auferenda. & nu. 2.*
3 *Mors ob crimen illata præſumenda.*

SVPRA de bonis damnatorum, nunc de bo-
nis quaſi damnatorũ, id eſt, eorum qui mortem
1 ſibi inſtigunt. † Super hoc autẽ diſtingue, vtrũ
conſcientia delicti aliquis infligat ſibi mortem,
aut alia cauſa: vt impatientia doloris, vel ob pu-
dorem æris alieni. & in his certũ eſt non auferenda bona. Sed
in primo caſu diſtinguitur, an erat tale crimen ob quod non
erant publicanda bona: putà furtũ, & tunc non auferuntur bo-
2 na hæredibus: aut erant publicanda. † Item ſi erat crimen,
cuius accuſatio poterat inchoari poſt mortem: vt repetunda-
rum, peculatus, & læſæ maieſtatis auferuntur hæredibus bo-
na. Si autem non poterat accuſatio inchoari poſt mortem, non
auferuntur bona: niſi conſciuerit ſibi mortem poſt litem conte
ſtatã, vel poſtquã fuerit in ſcelere depræhẽſus: vt ff. de iure fiſ.
l. in fraudem. §. ij. & iij. & de iniuſto, rup. teſt. l. ſi quis exhære-
dato. §. proinde. & de bonis eorũ qui ante ſententiã. l. vlti. vſq;
3 ad §. vlti. & j. eo. l. j. & ij. † Quid ſi dubitetur, quare conſciue-
rit ſibi mortẽ, reſpondeo. debet probari quòd ſibi ob crimen
mortem conſciuerit: vt ff. eod. l. vlti. §. vlti. Nec obſt. quod dici-
tur s. qui teſta. fa. nõ poſſ. l. ij. probatur etiã innocẽtia, hoc ipſo
quòd non probatur contrarium: vt in prædicta lege arguitur.

De ſententiam paßis, & reſtitutis. *Rubrica.*

1 ☞ *Reſtitutionis aduerſus pœnam effectus. & nu. 3.*
2 *Patri reſtituto, an & quando rerum ad filios pertinentiũ adminiſtratio cõcedatur.*
4 *Teſtamentum filij reſtituto, reuerſoq; ab hoſtibus patre an teneat. & nu. 5.*

QVIA ſententiam paſſi quandoque reſtituun-
1 tur, ideo & de his ſupponit. † Sciendum eſt
autem, quòd quandoque quis indulgentia li-
beratur à pœna: & tunc neque famam recupe-
rat, neque bona, neque recidit in poteſtatem pa
tris filius: nec ſeruus in domini: vt ſuprà de ge-
nerali aboli. indulgentia. & j. eodem, l. fruſtrà. & l. ſi pater. & l.
generalis. & l. cùm patrẽ. & l. tutor. & l. ſi adeptus. & l. ſi in inſu
lam. niſi princeps aliud dicat. Nam ſi rem ſingularem reddi
præcipiat: non tamen ideo tenetur creditoribus. Si autẽ quo-
a tam portionem, pro ea tenetur [a]: vt infrà. eod. l. ſi debitor. ſic
& Inſtitu. de fideicõmiſſ. hære. §. ſi quis vna. Si autẽ reſtituitur
in integrum omnino recuperat, & dignitates, & honores, &
famam: vt j. eod. l. j. & ad commodũ, & ad incommodum, pu-
ta vt creditoribus teneatur, recidit in patris poteſtatem filius
iſte damnatus. & ſi in integrum reſtitutus ſit libertus, reſtitui-
tur patrono: vt infrà eod. l. antepe. & de cõmiſſ. li. etiam ſuus: vt
2 Inſti. quibus modis ius patr. poteſta. ſol. §. ſi lex. Sic † & ſi de-
portatus pater fuerit in integrum reſtitutus. Nam filij recidũt
in poteſtatem ſuam, & adminiſtratio rerum filiorum conce-
ditur patri, ſi pater ſit integræ famæ: alioquin contrà. Nam ſi
patria poteſtate ad corrumpendi, & effundendi patrimonij li-
centia abutatur, vt luxurioſo, ac dementi. Item prodigo libidi
num omnium vitiorumq; ſeruo, non eſt filiorum pecunia cõ-
mittenda ab adminiſtratione fugiat, neque tutor datus medio
tempore deſinat eſſe. imò periculum adminiſtrationis rerum
pertinet ad eum, cùm teneatur actione tutelæ. & eſt hoc mira-
bile quòd qui eſt in poteſtate patris, habeat tutorem: vt j. eod.
l. vlti. nec diſtinguo an reſtituatur in integrum, vel reſtituatur
ad omnia, an ſimpliciter: vt j. eo. l. vlti. & ff. de in ius vo. l. ſed &
ſi hac. §. liberos. & de bo. lib. l. etiam. §. ſi deportatus. quia ver-
bum reſtituere plenam habet ſignificationẽ: vt ff. de vſuris. l.
3 videamus. §. in Fauiana. Hoc verum: niſi princeps † determi-
net reſtitutionem ſuam: adijciendo ſe reſtituere, vel ad rem ſin
gularem, vel ad quotã portionem bonorum: tunc enim prout
determinauit, erit ſequenda eius authoritas: vt ſuprà dictũ eſt
in indulgentia. In his, quæ medio tempore, id eſt, antequã pa-
terfamil. reſtituatur, vel liberetur à pœna, geſta ſunt per filiũ:
dubitatur, an reſtituto deportato patre, debeat haberi rata: &
reſpondetur rata habenda: vt j. eod. l. vlti. ſi tamen geſta proba
4 uerat legitima ætate vt ibidem dicitur. † In teſtamẽto tamen
quod fecit deportati filius, an teneat remeante patre poſt teſta
mentum, quæritur, an irritum fit, licet in lege apertè nõ ſubij-
ciatur. Reſpondeo quãuis enim dicat geſta rata habenda, non
tamen in teſtamento videtur reſponſum: quia verba geſſerũt,
contraxerunt, non pertinent ad ius teſtamẽti: vt ff. de verb. ſig.
l. verba geſſerunt. Irn. tamen contrariũ videtur ſenſiſſe, & ſcri
pſiſſe. Sed mihi videtur diſtinguendũ, an filius deceſſerit con-
dito teſtamento antequàm reſtituatur pater: hoc eſt eo exiſten
te in pœna deportationis: vt tunc teneat teſtamentũ: an deceſ-
ſerit poſt reditum patris, & ſic poſteaquã recidit in poteſtatem
patris in integrũ reſtituti hic non teneat teſtamentũ: quia filij
minima capitis diminutione eſt irritatũ: vt Inſt. qui. mo. teſt. in
fir. §. alio. Si verò filius nõ recideret in poteſtatẽ patris: vt quia
indulgẽtia principis tantũ pater liberatus eſt à pœna, certũ eſt
nõ irritari teſtamẽtũ: qa nõ interuenit capitis diminutio. Hoc
5 in filio deportati: ſecus † puto in filio captiui. filius enim pa-
tre reuerſo, ſemper videtur in poteſtate patris fuiſſe, & ideo
medio tempore non accepit tutorẽ: vt ff. de tutel. l. muto. §. vlt.
& geſta per filium irritabuntur: quia in præiudicium patris (in
cuius fingitur fuiſſe poteſtate) nihil potuit filius agere. Sed in
deportato ceſſat fictio: quia & ſi reſtituatur pater, verè tamen
fuit, & creditur filius ſui iuris fuiſſe: vnde non irritantur geſta
per filium: vt ff. ad Senatuſconſ. Mace. l. j. §. ſi pendeat. ibi. certè
&c. ſed beneficio in integrũ reſtitutionis recidit in patriã po-
teſtatem: vt ſic filius non habeat libertatem, id eſt, relaxationẽ
à patria poteſtate teſtem damnationis: ſed habeat eam teſtem
leuitatis paternę: quia cum officiis debet eam petere à patre: vt
infrà eod. l. vltima.

a ADNOTATIO. ¶ Pro ea tenetur. Vide ad materiam huius concluſionis Bart. in l. j de ſen. paſſ. Bald. in l ſi marito. in prin. ff. ſol. mat. & in tit. de pace conſtan. ver. ſententiæ quoque. circa prin. do. Alexand. in l. fi. de condi. in debi. Ange. aret. in §. non tamen. nu. 7. cum plur. ſeq. qui. mod. teſta. infir. inſti. chart. cxv. Ange. in authen. de hære. & falcid. col. ij. do. in l. & qui. §. ſi in metallum. ff. de mu. & hono. & in l. quid ergo. §. plena. ff. de infami. multa per domi. Alexand. in conſi. cxij. in ij. volumi.

DOMINI AZONIS SVMMAE
ſuper nouem libros Codicis, FINIS.

In ſumm

In summam trium posteriorum librorum Codicis, Procemium.

Redidi quondam debere sufficere Codicis summas à Rogerio initiatas pficere, et cósummare: votoq; meo ad plenum Omnipotés annuit. Secundò, credidi multū expedire mihi ad memoriam, meiq; nominis famam in perpetuū conseruandā, legum cupidis ad iuris scientiam adiscendā ab initiis Codicis incipere. Rogerij summas in desuetudinem mittere, opusq; meum in Codice primū vltimum operi, meo vltimo primo, ita cōtinuare, ne mēbra à capite discedant neue authorum varietas Codicis summas: nunc meo nomine, nunc alterius faciat nuncupari. Vnde est, quòd largiente domino actū est: vt in Codicis summis, quę sunt opus manuū mearum à capite vsq; ad calcem: ab initio vsq; ad finē nihil inueniri valeat, quod sit alienum. Ad hæc loco tertio apud Mōtem Pesulanum mihi venit in animū tyronibus legū introductiones ad libros iuris maiores cōponere, Institutionū summas conficere, illasq; Deo propitio subtili, & moderato cōpendio compilaui. His autē peractis, longè posteà in patriā reuersus sum. Indeq; post aliquot dies, ante duos videlicet menses ab illis Bononiensibus, qui de castello vocātur, accitus Bononiam veni: ibiq; in castello continuo biennio discipulis iura tradidi: alios præceptores ad lumen inuidiæ prouocaui, scholas eorum discipulis vacuaui, iuris arcana pandidi, legū contraria compesciui, occulta potentissimè reseraui. Et (quod fuit mirabilius) etiam rogatus, vt de legibus sermonē facerem, rem nō nouam aggressus sum cūctisq; coram vocatis scholaribus morē gessi. mox transacto biennio cum tripudio, & gaudio repatriaui: & vacare proposui. Porrò subito ex inopinato socij mei, & multi alij de Bononia sequuti sunt me: vt legerem multiplicatis sermonibus rogauerunt, ac precibus cōsanguineos meos (qui rogarent) adhibuerunt: rogatus annui, & legi: & diuina fauente gratia, satis honorabiles scholas per quadriennium habui, exacto quadriennio iterum domum apud montem Pesulanū redij. Ibiq; mihi cordi fuit trium librorū Codicis titulos vtiles, & digestorum, quos nostræ summæ primæ non complectuntur, sub summulis compræhendere; nouásque summas veteribus aggregare.

De iure fisci. *Rubrica.*

SVMMARIVM.

1 ☞ *Fiscus unde dictus sit.*
2 *Fiscus in quibus sortiatur iura singularia, & in quibus utatur iure cōmuni. nu. seq.*
4 *Fisco in quibus derogetur.*
5 *Libertati in quibus derogetur.*

VPERIORI libro de veteribus criminibus agitur, quorū occasione fiscus augetur, ideo nō incōpetenter de iure fisci annectitur, vel s. dictum est de iure singulariū personarum, s. priuatorū: nunc verò de iure publico differit Imperator. Et de priuatorū iure merito prius egit; quoniā quæ omnibus prosunt cōiter rei priuatæ iustè sunt præferēda: vt C. de ca. tol. l. vnica. in fi. Videndum itaq; nobis est, quæ differētia sit inter hūc tit. de iure fisci, & titulū de priuilegiis fisci, & vnde dicatur fiscus. Et sub compendio quę sortiatur singularia, & quę cōia, & in quibus derogatur fisco. Et quidē in titulo isto agitur de iure fisci tam cōi, quā singulari. sed in ti. de pri. fis. agitur de priuilegio tantū. i. de
1 iure singulari. † Est aūt dictus fiscus quasi firmus [a]: quia ipse
a solus, & semper soluēdo est: vt ff. de fun. do. l. ij. † Hac iura sin
2 gularia sortitur. Primò si domus vēdatur, vel gratia negotiādi per inimicitias diruatur, singuli. i. emptor & venditor pretium quo domus distracta est fisco præbeant: & sic duplū. ff. de dā. infec. l. fi. & ff. de contrahē. emp. l. Senatus. Item instrumēta vel quæcūq; acta, contra fiscū edenda nō sunt: vt ff. eo. l. in fraudem. §. neq; instrumēta. Item cōtra se fisco sunt edenda. vt ff. de eden. l. iij. Item si quis manumittēdo seruum alienū, principem fefellerit, tres seruos tales, vel trium taliū pretium fisco dabit: vt C. de his qui à non do. manu. l. vlti. Itē si quis inierit pactum fisco perniciosum, dabit quadruplū: vt j. eo. l. qui in contracti-
3 bus. Itē † hæc sunt cōia. fiscus id quod vendidit nō debet euincere: vt C. ne fis. rem quā vendi. euin. l. j. licet nō teneatur de euictione. Itē si fiscus priuato debēti vsuras successerit, easdē quas ille debuit pręstabit: vt ff. de vsuris. l. cùm quidā. §. fiscus. ibi, cū
4 aūt &c. In his † derogaī fisco. Si exactor tributorū apud acta dixerit suscepisse tributa; licet nō susceperit, nullatenus posteà replicare poterit: vt C. de nō nu. pec. l. in cōtractibus. Sed illud intelligit Pileus in functionibus publicis, secus in alijs. Item in omnibus fisci quæstionibus xx. an præscriptio custoditur: nisi minor aliqua cōtra fiscū specialiter vendicet sibi locū: vt ff. de diuer. & tēp. præsc. l. in omnibus. Item in quæstionibus dubiis
5 quæ contra fiscū respōdit, nō delinquit: vt ff. eo. nō puto. † Nec multū me mouet: nā & libertati derogatur. Ecce enim si quis habens duos seruos Titios dixerit: Titius liber esto. nec appareat de quo senserit, neuter liber erit: vt ff. de manu. test. l. cū ex pluribus. Sed & olim serui in multis iuris modis efficiebātur liberi: quia Latini. sed hodie potius remanebūt serui præterq; xij. modis qui legūtur de lati. lib. tol. l. j. Maluit enim lex homines seruos remanere, quàm turpissimā, & semiplenam libertatem habere. Sed & minor xx. an. licet testando patrimonium mille marcharū posset concedere; iudicio tamen suo libertatē etiam vni seruo: nisi vindicta, & apud conciliū causa approbata, non poterat dare, vel relinquere: propter legem Aeliam sententiam: vt Insti. qui. ex cau. manu. nō licet. §. ea. quod tempus reductum est per institutiones ad ætatem xvij. annorum.

a ADNOTATIO. ℭ Firmus. Adde Barto. in rub. C. de iur. fis. Bald. in l. j. in fi. C. de hære. vel act. vendi. vbi vide omnia fisci priuilegia de quibus vide multa per Bald. in l. j §. cum autem. C. de ca. tol. per do. Alexā. in l. si is qui. de iu fi. & in l. si filio. §. fi. ff. solu. matri. do. Lucam de penna in rubri. eo. ti. nu. 5. char. ij. li. x. & in pluribus legibus: qui aggregat more suo totam materiam Bart. in consil. suo inci. Taglionus de spoleto.

De conueniendis fisci debitoribus. *Rubrica.*

1 ☞ *Publicanorum qui conueniendi.*
2 *Vsuræ quando fisco debitæ.*
3 *Debitoris fisci priuilegium.*

VI fisco personaliter debēt, primò conueniēdi sunt, posteà hi qui ab illis mercati sunt: vt hoc ti
1 tu. l. j. Itē si plures † publicani quid illicitè admi nistrauerint, prima quidē facie partes præstabunt; sed pro nō idoneis, idonei exigūtur: vt ff. de publica. l. si multi. & ff. de iure fis. l. aufertur.
2 §. fi. Item † contrahentes cū fisco, vsuras fisco dependunt non accipiūt. sanè ex cōtractibus illorū quibus successit fiscus etiā vsuras præbet, & tales quales decessor debuerit, pro anterioribus suæ successionis tēporibus. cæterū posteaq; successit, habebit priuilegiū suum, porro vsuras maiores fiscus hæres percipit: etiā si decessori suo vsuræ minores ante deberentur: vt ff. de iu. fis. l. fiscus. & ff. de vsuris. l. cum quidā. In summa notandum est; quia fisci priuilegiū fisci tamē cōmodo porrigitur ad
3 suū † debitorē priuatū quippe si fisco purè debuerit, fisco instāte, cū nō habeas vnde soluas, vt fisco valeas exoluere, debentē tibi ad tēpus, ante tēpus poteris exigere: vt s. de cōd. ex leg. l. j.

De fide instrumentorum, & iure hastæ fiscalis. *Rubrica.*

1 ☞ *Malæ fidei emptor, quos fructus reddat.*

1 HOC titulo l. j. legitur † malæfidei emptorē de fructibus teneri, quos vel peruenisse, vel peruenire debere cōstiterit. hoc sic exaudio: si fructus iam percepti fuerint: alioquin intelligere de eo, qui gaudet tit. non esset tutū: imò foret absurdū.

De venditione rerum fiscalium cum aliis communium. *Rubrica.*

1 *Fisco communia qui uendenda.*

IN titulo isto legitur id quod, & suprà in quarto libro l. ij. C. de cōm. rer. aliena. inuenitur, vt per fiscum res sibi cōmunis cum alio in totum distrahatur, hic
1 adiicitur. † Ita tamen, vt partis alienæ pretium domino fiscus largiatur.

Ne fiscus rem quam vendidit euincat. *Rubrica.*

1 *Retractare contractus fisco non licet.*

1 RETRACTARE † fiscum, quod semel ex contractu suo tradidit, æquitatis, honestatisq; ratio non patitur: vt j. eod. l. ij.

De his qui ex publicis rationibus vni pecuniam mutuam acceperunt. *Rubrica.*

1 *Exactorum pœna.*

1 SI QVIS † ab exactoribus, similibus've pecuniā fœnebrem sumpsit in quadruplū arctabitur criminaliter, conuentus deportabitur: vt C. eodem, l. prima & secunda.

Pœnis fiscalibus creditores præferri. *Rubrica.*

1 *Fiscum in pœnis potiorem qui accipiendum.*

1 SICVT † in sorte debita fiscus est potior, ita in pœna persequēda debet esse posterior conditio. In pœna fortasfis, cùm est legitima: potior enim debet esse conditio contendentium de damno, quàm certantium de lucro: vt s. de iure delib. l. fi. §. licentia.

De fiscalibus vsuris. *Rubrica.*

DE fiscalibus vsuris satis dictum est suprà in summa de iure fisci, & de conueniendis fisci debitoribus.

De sententiis aduersus fiscum latis non retractandis. *Rubrica.*

1 *Sententia in fiscum lata, quando nulla.*

1 SENTENTIA † aduersus fiscū lata absente patrono fisci, ipso iure est nulla: vt suprà de iure fisci. l. fiscus, aliàs tenet sententia: sed retractatur, si noua instrumenta reperiātur: vt ff. de re iudica. l. Imperatores. Et ita si præuaricator intrat triennium, arguatur: vt hic habetur.

De bonis vacantibus, & de incorporatione. *Rubrica.*

1 *Bona decedentis sine successore ad quem pertineant.*
2 *Decessisse sine successore quis dicatur.*
3 *Bona uacantia qui debeant inquirere.*

1 SI QVIS † vbicunq; sine successore decesserit apud Persas, vel Iudæos, aliàs Indos, eius bona non ad ciuitatem, vel locum vbi obierit, sed ad fiscum pertinebunt, sine successore (inquā) intelligo testamētario, prætorio, vel legitimo, & fortassis vltra septimum, vel decimum gradum. quod dic vt j. eo. l. j. & l. vacantia. Item sine successore in-
2 telligo † quem decessisse, si non reliquerit coniugem, vel imperialis liberalitatis consortem, vl curiam cohortémve, vel corpus aliud cui defunctus quondam incorporatus fuerat. Et ad hoc pertinet vltima pars rubricæ: & de incorporatione. Sed si prædicti bona defuncti capere noluerint, fiscus omnia capit.
3 † In summa sciendum est, quòd bona vacātia certi palatini iureiurando obstricti, diligenter debent inquirere, & scribere, & principi, qui multis indiget intimare: patrono fisci præsente, & pręside instante: alioquin fisci patronus detrimentum (quod eius vitio fisco ingeritur) resarcire vrgebitur: præses in dimidiam facultatum partem mulctabitur, palatini & executores indignationem non euitabunt: vt infrà eodem titu. l. fin. Item sciendum est, quia fisco vacantium bona petenti obiicitur præscriptio quadriennij: vt C. de quadriennij præscriptione. l. prima.

De delatoribus. *Rubrica.*

1 *Deferre quid sit.*
2 *Delator quis.*
3 *Delatio iusta quæ, & quæ iniusta.*

QVIA vacantia bona nuntiantur per delatores, de dilatoribus audiamus. Videamus itaq; quot modis dicatur deferre, & quot modis dicatur quis delator, & quæ delatio sit approba-
1 ta, & quæ improbata. † Deferre autem, est afferre: vt s. de car. edic. l. ij. item deferre est alterum alteri in honorem cedere: vt C. de episc. & cleri. l. presbyteri. vnde illud cedendum est maioribus. Item deferre est accusare: vt C. ad leg. Iul. repet. l. iubemus. Item deferre est denun-
2 tiare. † Ex his colligitur, quia delator est is, qui aliquid affert. Item delator dicitur iustus acusator: vt C. loc. l. vlt. in fi. iniustus quoque: vt C. de episc. & cler. l. si quēquam. Delator dicitur bonorum vacantium nuntiator: vt ff. de diuer. & tempo. præscri. l. inter. Item notandum, quia hic agitur de delatoribus secundum duas vltimas significationes, id est, de iustis accusato-
3 ribus, & de bonorum nūtiatoribus. † Iusta est delatio, si quis publicè reos impetit. Iniusta est delatio, si is publicè accusetur, cui quid tacitè relinquitur: cùm publicè id capere non prohibeatur: vt C. eod. l. j. Item nulla macula delatoris aspergitur, qui causam etiam contra fiscum tuetur: vt C. eodem, l. tertia. Item non est dicendus improbus delator: quia bona damnatorum principi nuntiat. In summa sciendum est: quia de solo crimine maiestatis permissum est seruis accusare domi-
a nos [a]: vt C. eodem, l. vltima. Sanè & in criminibus aliis, vt vltimum census fraudati. Et si socius dicatur occidisse socium, aliis accusantibus serui torquentur in domnum: vt suprà de quæstionibus. l. j.

a ADNOTATIO. ¶ Accusare dominos. Adde quod de tali crimine frater fratrem, & sororem vel contra ta. & mulier & vnusquisque accusare potest: vt tenet Specu. in titu. de accu. versi. item quòd est frater. cum plur. seq. de quo crimine vide multa per Barto. Bald. do. Alexand. & docto. in l. j. ad l. Iuliam maie. do. Lucam de penna in l. nulli. num. 11. cum plur. se. vt armo. vsus. lib. xj. chart. xlix. & in l. conductores. nu. 7. de conducto. eod. lib. chart. cxxvj. qui dicit quicquid dici potest.

De petitis bonorum sublatis. *Rubrica.*

1 *Bonorum damnati conceßio facta à principe quando ualeat.*
2 *Bonorum poßeßio quibus casibus rectè petatur.*

QVIA damnatorum bona sæpe olim à principibus petebantur, & impetrabātur. Et hoc hodie fieri nō debet de petitis sublatis, scilicet, re-
1 bus, bonisq; audiamus. Et quidē † principes aiunt, Improba, & inuerecunda petentium inhiatione sæpe adstringimur: vt non concedenda concedamus: ergo talis cōcessio sit irrita. Porrò, si cui vltrò concesserimus bona damnatorum, cōcessio talis valebit: vt j. eo. l. j. multa enim sunt quæ licitè concedūtur, & accipiuntur, illicitē

illicitè,& iniustè tamen,& improbè petuntur: vt ff. de var. &
2 extraor.cog.l.j. Sanè bonorũ † possessio iuris ritè petitur: vt per filios emancipatos vnde liberi. Item bonorũ possessio debitoris consistens in facto sæpe per creditores rectè petitur:vt ff.ex quib.cau.in poss. ea.l.ij. Item bonorum aditio rectè postulatur. Item bona testatoris,cuius voluntati non paretur per extraneum cauentẽ(quia testatoris voluntatẽ non adimpleuit institutus)non improbè poscuntur:vt C.de fideicõ.authẽt. hoc amplius. Item illa petitio non est sublata,sed admissa:puta si quis petierit bona captiui,furiosi,languidi, cùm eorũ receptio vel cura à filiis, vel aliis ab intestato successuris negligatur: & ipse receperit,& procurauerit eum:vt s.de epis.aud.authen.liberi furiosi. Amplius ius iniquum petitum,& impetratum, impetrantem quoque lædit:vltro impartitum, personam non transgreditur:vt ff.quod cuiusq; iur.l.iij.in prin. & Insti.de iure naturali,gentium,& ciuili.§.planè ex his.

De his qui se deferunt. Rubrica.

1 ☞ *Delatio suiipsius quam utilitatem adferat.*
2 *Restituere incapaci rogatus,an & quando ex eo damnum sentiat, quòd fidem suã in eam rem accommodauit,& nu.4.*
3 *Fideicommissario incapaci se deferenti,quam utilitatem afferat ea delatio.*

AVDIVIMVS suprà de his, qui deferunt alios, nunc dicamus de his, qui deferunt seipsos. † Et quidem deferre seipsum lauda-
3 bile est, & veniam meretur, & præmium. de quo præmium deferentibus hæredibus tribuit:vt ff.de iure fisc.l.edicto.§.ad hæredes.& §.sequen. Est autem tale,hæres institutus,legitimúsve rogatus fideicõmissum tacitè præstare, si antequã præstiterit,prodiderit fisco,laudatur:nec punitur, sed præmio afficitur.Ergo proditio talis laudabilis est, & in fideicõmissa-
2 rio,qui accipere debuit. Distinguitur † tamẽ,an rogetur quis palam,an tacitè.Rogatus palã etiam si præstiterit fidẽ de restituendo fideicõmissario non capaci,non dãnificatur. Rogatus tacitè,id est,chirographo, vel priuata cautione, damnũ in totũ subit,id est quartam dimittit,quã potuisset retinere:si expressè esset rogatus,aliàs fideicõmissarius,dodrantẽ. Ergo siue in omnibus rebus,siue in vna fraudẽ admisit, in ea beneficio carebit:vt ff.de his quibus,vt indig.l.eũ,qui tacitum. Porro si hæres institutus,legitimusve fisco prodiderit,antequã fideicõmissarium tacitũ administrauit,tertiã portionẽ habebit:vt j.eod.
3 tit.l.vna in prin.Sanè † fideicõmissario, qui de iure capere nõ poterat,qui se detulit,non assis, sed dimidia dodrantis tribuitur:vt ff.de iure fisci.l.cùm tacitũ.nisi sit vxor,& cui certũ fidei commissum sit relictũ:cui datur dimidia totius fideicõmissi:si hoc probat:vt j.eo.l.j.in secundo dicto. Datur ergo proditio, & deferendi licentia vtriq;,id est hæredi,& fideicõmissario:vt ff.de iure fisc.l.edicto. Per Hadrianum principẽ statuitur, vt de rigore delatum tacitum fideicõmissum totum deferant in fiscum. Per benignissimum Traianũ fideicõmissarius accipit dimidiã dodrantis:vt ff.de iure fisc.l.edicto.§.Senatus. & l.cũ tacitum.Per Antoninũ imperatorẽ hic in Codice, hæredi (sicut dictũ est) conceditur tertiæ partis beneficiũ.Nec refert in legis fraudem,vel in legis interpretationẽ, quo minus puniatur:aliàs priuetur quis,si tacitè fidem accõmodet:vt ff. de iure
4 fisci.l.ita. † Quid ergo fiet, si quis & palã, testamento facto, vel codicillis,rogatus sit & tacitè nõ capaci præstare? & quidẽ exitũ spectari oportet:vt ff.de iu.fis.l.non intelligitur.§.si quis palàm.Item id solũ tacitè relictũ,pœnã meretur, q; ei relinquatur,qui capere prohibetur:vt s.tit.iij.l.j. In summa illud sciendum est:quia seipsum deferre licet. Et etiã alio modo accipitur quod ex eo colligitur:quia mulieri seipsam per iuris errorem in fiscum deferenti,perperam, iure singulari succurritur; vt ff.de iure fisci.l.ij.in fi.& ff.de his quibus vt indig.l.j.§.fina.

Si liberalitatis imperialis socius sine hærede decesserit. Rubrica.

1 ☞ *Donatum à Cæsare quò redeat.*

1 SI † quid duobus,pluribus've donatũ ab Imperatore fuerit, & vnus eorũ sine hærede decesserit,eius portio nõ ad Cæsarẽ redibit, non ad curiam,nõ ad corpus aliud cui incorporatũ sit, sed ad consortẽ pertinebit.Sine hærede intelligi potest, & largo modo, id est,sine successore quocunq;:& stricto modo,id est,sine legitima prole.quod dic vt j.eod.l.vnica.

De thesauris. Rubrica.

1 ☞ *Thesaurus quid sit.*
2 *Thesaurus inuentus ad quem pertineat.*
3 *Thesaurum inuenisse quis dicatur.*
4 *Domini appellatione quis ueniat,cùm tractatur an thesaurus inuentus ad dominum prædij pertineat.*

QVIA de thesauris tributa præstantur, de quibus in sequẽti titulo agitur; de thesauro audiamus. Videamus itaq;,quid sit thesaurus, & cui inuentus quæratur,& quando, & ex quota par-
1 te. † Et quidẽ thesaurus propriè est vetus depositio pecuniæ, cuius memoria nõ extat:vt ff. de acqui.re.do.l.nunquã.§.thesaurus, Vel dic, thesaurus est pecunia à vetustioribus dominis abscondita. Impropriè thesaurus est quæcunq; pecunia:vt ff.famil.ercis.l.item Labeo.in princ. & ff.de acqui.pos.l.peregre.in prin.& ff.ad exhib.l.thesaurus.
2 † Inuentori quandoq; cõceditur totus:vt si in suo loco inuenerit casu, vel etiã opera, sine arte mala. At si arte mala,totus confiscabitur.Si in alieno quis casu inuenerit, dimidium habebit,& dimidiũ domino soli dabit. Si data opera, etiã volente domino,dominus,licet videatur indignus,id totũ habebit:nec enim abditas opes etiã volentibus dominis inquirere fas est; & hæc probantur j.eo.titu.l.vna. Quid ergo si quis reperit casu in fundo, qui neq; suus est, neq; alterius priuati hominis, vel Cæsaris,vel ciuitatis, sed reperit in publico, aut regia, vel in sancto, vel in religioso, vel in sacro loco? profectò ratione prima naturali,quia loca prædicta in nullius bonis sunt, thesaurus inuentus totus inuentori conceditur:vt Instit. de re. di. §.thesauros, ibi: Idem q; & c.de æquitate,quæ præualet,dimidiũ fisco dabitur: vt ff.de acquir.poss.l.iij.§. Neratius. Inue-
3 nisse illum † intelligo,qui viderit,vel perceperit,& animũ habendi thesaurũ habuerit:vt ff. de iure fis.l.non intelligitur.§.si in locis. & §. fi. Item dominum soli intelligo proprietarium,
4 non feudatarium,non emphyteutam,nõ fructuariũ†secundũ Placent.Vel dic dominũ,qui dominus est,vel directò,vel vtiliter.& vtiliter dicitur dominus feudatarius, & similes. Ex his, quæ dicta sunt, patet quia inuentori thesaurus inuentus quandoq; conceditur totus,quandoq; dimidius, quandoq; inuentor,nec modicum quid habebit. In summa sciendum est (quod est notatu dignum)quia si duorũ seruus in alterius domini fundo thesaurũ inuenerit, totum domini fundi erit: licet videretur,quod alter serui dominus iure inuentionis dimidiũ habere debeat:vt ff.de acqui.re.do.l.si is. Sic ergo intelligo:licet ibi litera sit ambigua.

De annonis,& tributis. Rubrica.

1 ☞ *Tributum quid dicatur,& quibus nominibus soluatur.*
2 *Tributum quod nomine capitis soluitur,ad quam summam extendatur.*
3 *Tributum quomodo præstetur nomine prædij.*
4 *Italiam immunem esse à tributis.*

QVIA de thesauris,de quibus dictum est tributa dantur, de annonis & tributis audiamus, id est,de tributis,quæ exigũtur propter annonam militum,& equorum; vel præstatur annona in speciebus,tributa in pecuniis. Videamus,quot modis dicatur tributum, qualiter distinguatur tributum, quantum debeat esse in tributo, & à quibus debeat
1 dari. Et quidem † generaliter tributum dicitur quicquid tribuitur. Specialiter est, quod principi datur. hoc, inquam, quandoque datur nomine capitis: vt ff.de censi.l. in Lusitania [aliàs Lysitania, aliàs Lucitania.] Quandoque nomine agri:vt ff.de censibus. lege,forma. Tributum capitis nullis

remittitnr;nisi Italicis, & Thessalonicensibus, & quibusdam
alijs,qui ius Italicum per Cæsarem acceperunt:vt ff.de censi.l.
j.& l.in Lusitania.& s.de epis.& cler.l.de his. Item tributum,
quod dependitur nomine agri, omnes debent: nisi Italici &
2 Thessalonicēses:vt dictis legibus. † Nomine capitis(vt æsti
mo) integer aureus à masculo annuatim:dimidius præstatur à
fœmina:vt C.eo.l.fi. Videtur tamē quòd hodie aliter soluatur:
3 vt j.de agri.& censi.l.cùm antea. † Nomine prædij tributū
præstatur in speciebus,in quantitatibus,in partibus non remo
tis,frumēti,quinquagesima ordei quadragesima, vini & lardi
vigesima:vt j.de suscep.l.modios. Pro singulis libris argēti
quinq; præstantur aurei:vt j. de argenti pretio quod thesauris
infertur.l.j. Ad cuius,scilicet,argēti instar in auro, & pecunijs
4 simul cōputatio fiat:vt j. de colla.æris.l.j. † In summa illud
tenendum est,quòd Italia vtpote priuilegiata nō debet tribu-
a ta [a]. huic sententiæ argumentū præbet,quicquid in Digestis,
sub titulo de censibus legitur.& C.de epis.& cle.l.de his. Vbi
verbū duntaxat,intellectu sano non ad possessores,sed ad pro-
uinciales refertur.Nam & nō possessores,vt Iudęi,tributa prę
stant. Nec ob. C.sine censu vel reliquis.l.vlti.vbi dicitur:o-
mnes pro his agris,quos possident soli,eas pensitationes agno
scant.Est enim talis loquutio, omnes qui præstare soliti sunt.
Nec vincere debet lex ista:maximè cùm non sit domini Iusti-
niani,sed Imperatoris Apostatæ Iuliani. Sed nec illud obsta-
bit,quòd impiè, & falsissimè,& contra proprias conscientias à
miseris Bononiēsibus Federico Imperatori Placentiæ suasum
est,Italiam factam esse tributariam,per id quod legitur Insti.
de re.di.§.per traditionem.ibi, inter quæ,necnon Italica præ-
dia,nulla est differētia &c. Nam illa verba,si sano sensu inspi-
ciantur,& considerentur præcedentia,& sequentia, determi-
nant & intelligi debent quo ad alienationem, non quo ad tri-
butorum præstationem.

a ADNOTATIO. ¶ Non debet tributa. Ad hoc vide no.gloss. in l.fi.C. si.censi vel reli quoniam ipsa est prouinciarum omnium domina: vt tenet glo.in authē.vt omnes obediant iudi.prouin.§ hoc considerantes.de quo vide Barto.in l.fi.C.de tempo.in integ.resti. Quamuis hodie proh dolor nefandissimis italorum delictis, & intestinis seditionibus, non sit prouinciarum domina:sed vilis ancilla, & miserabilibus seruitutibus subiecta vt sine controuersia posit afferri in medium illud Hieremiæ prophetæ, Princeps prouinciarum facta est sub tributo.

De indictionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Indicere quid sit.*
2 *Indictio quomodo fiebat.*
3 *Annorum computatio quomodo olim fieret, & quomodo hodie.*

ET QVIA tributa indicebantur, de indictio
1 nibus audiamus. † Et quidē indicere, est ali-
quam præstationem, & maximè extraordina-
2 riam iniungere. † Fiebat autem indictio in
prouincijs per singula lustra;quia prouinciales
per singula quinquennia Romā cum tributo
veniebant: & præ nimio gaudio vrbem lustrabant. In primo
quinquennio veniebant cum auro.In secundo cum argēto.In
3 tertio cum ære. An his † indictionibus Romani ante natiui-
tatem Christi annos computabant,Hebræi à diluuio,Græci à
ludo Herculis, qui fiebat per singula quadriennia in monte
Olympo.Sed hodie Christiani omnes ab annis dominicæ in-
carnationis, & imperatoris computant annos:vt in authent.vt
præpo.no.Impe.in prin. Amplius Augustus Cæsar instituit,
vt pro capite darentur tributa, & vocantur capitationes.

De superindicto. *Rubrica.*

NIHIL, quod sit superindictum,exigi debet:nisi Impe
rator accōmodauerit assensum:vt j.eo.l.j.

De exactoribus tributorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Exactorum officium.*
2 *Exactorum nomina uaria, & cur.*

QVI tributa exigunt,prius à tabularijs ciuitatū bre
ues tributorū accipiant,quàm tributa exigant;vt j.
1 eo.l.j. † Hi qui tributa exigūt,vocantur exacto-
res tributorum;& habent hi exactores alia nomi-
2 na:prout diuersificatur officium. Nam † dicuntur ducenarij,
centenarij,sexagenarij:vt j.eo.l.j.Item dicuntur publicani:vt
ff.vi bo.rap.l.ij.§.si publicanus. Cæsariani: vt s. de iure fisci.l.
prohibitum.Mancipes:vt s.de vecti.& cōmis.l.si quis. Opina
tores,qui exigunt militarē annonam:vt j.eod.l.missi. & j. de
ero.mi.annonę.l.opinatoribus.Opinatores ideo dicūtur:quia
quod optant,percipiunt: & de his dic vt no.s.de iure fis.l.fina.
❧ Vocantur & astuarij. ❧ quia non solùm manu,sed etiā astu,
& calliditate tributa extorquent;vt j.de apo.l.penult.

❧ ¶ Astuarij.In omnibus exēplaribus Iustinianei Codicis semper legimus in ea.l.penul.de apoch.actuarius,quam lectionem adfert ibidem ex Placentino Accursius.De his vide l.actuarij.j.de erog.mil.an.lib. xij. C. & l.actuarios de mune.actua.& eo.lib.Non tamen nego,quin sit vorax & fraudulentum eorum propositum per l.j. de muner. actua. libr. xij. C. Actuarius grecè μνήμων dicitur munere fungens in tabulas publicas referendi, quæ opus est, memoriæ mandari. Budæus in posterior. P. Prateius.

Subiicit Rubricas de superexactoribus, Item de capiendis pignoribus. Item de apochis publicis. Item de canone largitionalium titu.
Sed quia nullius,aut parui momenti sunt,omittimus.

Ne operæ à collatoribus exigantur. *Rubrica.*

1 ☞ *Collatores qui.*
2 *Principi qui occurrere debent.*

1 ST NE † operæ à collatoribus exigantur,au-
diamus collatores, id est, prouinciales operas,
nisi velint,præbere non debent.Nam nec bal-
nea præsidibus succendere cōpellendi sunt:vt
C.ne comitibus rei mili.vel tribunis laua.præ.
2 l.j. † Porrò principi cùm in expeditionem
vadit, omnes etiam clerici, & monachi,cum personis & rebus
occurrere debent:vt s.de sacrosanct.eccle.l.neminem.

De immunitate nemini concedenda. Rubrica.

1 ☞ *Conferre qui debet, & quibus causis.*

1 IN † Aggeribus publicis reparandis,In val
lis ciuitatū faciendis,In veteribus muris refi
ciendis, & nouis fabricādis,& ad reparatio-
nem,& fabricationē portuum,aquęductuū,
pontiū,& viarum,omnes certatim conferre
debent pro numero iugerum, & capitum
animalium,quæ possidere noscuntur cōpellendi sunt:vt j. eo.
l.ij.& s.de operis public.l.ad portus.& l. omnes. & j.de priui.
do.augu.l.absit.

De conditis in publicis horreis: & vt nemini in coemptione specierum liceat se excusare, Item de collatione donatorum, Item de collatione æris, Item de discussoribus, Rubricas dimittamus, deq; decurionibus audiamus.

De decurionibus, & filiis eorum, qui decuriones habeantur, & quibus modis à curia liberentur. Rubrica.

1 ☞ *Decuriones unde dicti sint.*
2 *Decurio an idem sit, qui & curialis.*
3 *Decuriones à quibus officiis abstinere debeant.*
4 *Decuriones quomodo liberentur à fortuna curiali.*
5 *Duumuiros eligi solitos ex ordine decurionum.*
6 *Decurionum priuilegia aliquot.*

VIDEAMVS vnde dicti sint decuriones, &
si qua differentia sit inter decuriones, & curia-
les:& à quibus officiis debēt abstinere,& si cu-
riales deliquerint,per quos reuocētur,qualiter,
& quēadmodū decuriones à fortuna curiali li-
1 berentur,& eorum filij. † Dicti sunt [a] decu-
a riones à decē:quia in initio cū Coloniæ fierent,id est,nouæ re-
giones,pars decima eorum.qui deducebantur, consilij publi-
ci gratia scribebantur:vt ff.de verbor. signi.l.pupillus.§.decu-
2 riones. † Ista duo nomina decuriones, & curiales idē signi-
ficant

ficant:vt s̃.de episco.& cler.l.si quis.& s̃.de inceſt.nup.l.iij.&
3 † à tabellionum officio abſtinere debent:vt j̃.eo.tit.l.vniuerſos.ad militiam quoque non debent aſpirare,nec præſidatum obreptitiæ accipere:vt C.eo.l.qui derelicta.& l.quis. Item in clerum promouendi ſunt:ſed promoti retrahendi:niſi adeo in clero proceſſerint:vt facti fuerint epiſcopi,vel presbyteri,vel diaconi,vel niſi vitam condecentem monacho ad minus xv. annis egerint in monaſterio:vt s̃.de epi.& cleri.l.ad ſimilitudinem.& in authen.de ſan.epiſ.§.ſed neque. Reuocantur per iudicantes. Quid ergo ſi deſinit:poterit & mox per quencunque ad curiã reuocari:vt s̃.de epiſ.& cle.l.ſi quis. Hoc ita niſi quæſtio à curiali referatur:tũc enim illa quæſtio intra tres mẽſes tractabitur:vt j̃.eo.titu.l.generali. Reuocantur autẽ manu iniecta:vt d.l.ſi quis.dicitur.
4 † Curiali fortuna liberantur decuriones,& eorum filij ſi nanciſcantur dignitatem maiorem,per Imperatorem:vt C.eo.l.vlti.Sanè dignitas conceſſa per ſummum pontificem,licet ſit epiſcopatus,licet ſit facultas, non liberat à fortuna curiali,vel officiali,licet à ſeruitute,& ab adſcriptitia conditione,& à patria poteſtate liberet:vt s̃.de epiſc.& cler.authen.ſed dignitas epiſcopalis.& authen.epiſcopalis ordo.Nam in his potior eſt dominus Imperator, quàm
5 dominus papa. †In ſumma ſciẽdũ eſt,quia in ciuitatibus de decurionibus eligebantur duumuiri:vel triũ viri:ſicut Romę de ſenatoribus conſules:vt ff.eo.l.honores.§.ij. Et ad idẽ.j̃.eo. titu.l.ſi ad magiſtratum.& s̃.quando prouo.non eſt neceſ.l.ſi,
6 vt proponis. † Item ſciendum eſt,quia decurionatus non tantum onus,ſed & honorem habet:vt infrà eodem.l.j. Hoc ex eo arguitur:quia ſi baſtardus curiæ datur,legitimus efficitur:vt ſuprà,de natu.lib.l.quoniam.& l.j.Item decurio quondam propter honorem priſtinum,non torquetur:vt ſuprà,de quæſtio.l.nihil.Item decurionibus,facultatibus lapſis,alimenta à republica danda ſunt,maximè ſi ſub munificentia in patria matrimonium exhaurierunt:vt ff.eodem.l.decurionibus.

a ADNOTATIO. ℭ Dicti ſunt.De decurionum dignitate,& qualiter etiam hodie vocentur vide per Bartol.poſt gloſſ.in rubr.C.de decurio.lib.x.& in l.j.ff.eod.do.Alexand.in l.j.ff.quod quiſque iur.do. Lucam de penna in rub.e.ti.nu.6.li.x.chart.l.iij.& per totum titulum, qui decurionum materiam latè exequitur.

Titulũ ſequentem,vtpote quicquã non valentem,qui eſt, Si ſeruus,aut liber ad decuriona. aſpirauerit dimittimus:de prædi.curia.audiamus.

De prædijs curialium ſine decreto non alienandis. *Rubrica.*

1 ☞ *Curiales ne uendant.*
2 *Mulieribus quæ an non liceant.*

1 CVRIALES † prædia ſua ſine decreto vendere non poſſunt: vt j̃.eo.l.iij.ergo in hoc caſu cui non licet qđ eſt plus, nõ permiſſum quod eſt minus,vt eſt in regula iuris antiqui.l.in eo, quod plus.ff.de diuerſ.regul.iur. Nam & mulieres intercedere vetantur,ſed donare permittitur eis:quia ſæpius intercedunt:rariſsimè donant:ſemper enim(vt ſacerdotes)paratę ſunt ad accipiendum, rariſsimè ad donandum.ad quod ff.ad Vellæa.l.iiij.

Quando & quibus quarta pars de bonis decurionum debeatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Communiter poſſeſſum ſolet ut plurimum negligi.*
2 *Communio materiam ſeditionis præbere ſolet.*

SI NON curialis curiali ſucceſſerit,fiſcũ ſuccedaneum in quartã admittit:vt j̃.eo.l.prima. Item illud notandum eſt,quia ſi filia decurionis non decurioni nupſerit,non tertiam in bonis patris,ſed quartam tantum iure inſtitutionis petere poterit:vt C.eo.l.fi.& in auth.de
1 nup.§.excipitur.†In ſumma illud ſciendum eſt,quia in hoc titulo l.ij.illud notabile legitur:negligi ſolet quod cõmuniter
2 poſsidetur.†Nam & communio materia ſeditionis eſſe ſolet: vt ff.de leg.iij.l.cùm pater.§.dulciſsimis.

De imponenda lucratiuis deſcriptione. *Rubrica.*

1 ☞ *Lucratiuorum deſcriptioni quando ſit locus.*

1 LVCRATIVORVM † deſcriptio in fiſcum,locum vẽdicat,ſi decurio inter viuos vel inter mortuos, aliquid laicis conceſsit. Porrò in loca pia liberalitas curialium collata, diuini numinis intuitu in fiſcum non committatur: vt C.de ſacroſan. eccle.l. penultima.

De præbendo ſalario, Si curialis relicta ciuitate,rus habitare maluerit, Rubricas dimittimus: de municipibus & originarijs audiamus.

De municipibus,& originarijs. *Rubrica.*

1 ☞ *Municeps qui fiat.*

1 ORIGINARIOS † tantũm natiuitas facit municipes:facit & origo & manumiſsio,& adoptio:vt ff.eo.l.j.origo(inquam)vera. Nec enim aſſumptio originis,quæ non eſt,veritatem naturæ perimit:vt ff.ad muni.l.aſſumptio.

Incipit proœmium Pillei in titulum de municipibus,& originarijs, & in cæteros aliquos titulos.

1 ☞ *Veritatem naturæ nulla imaginatione obumbrari debere.*
2 *Municipes qui dicantur,qui duarum ciuitatum municipes ſunt. & 7.& 8.*
4 *Originarius unde quis dicatur.*
5 *Filius ſequitur originem patris,non aui,uel ulterioris. & nu.9.*
6 *Municeps cuius ciuitatis ſit,qui in uico natus eſt.*
7 *Libertus patroni originem uel domicilium ſequitur.*
10 *Filius naturalis tantum,quem baſtardum uocant,cuius parentis originem ſequatur.*
11 *Municipes ſcire intelliguntur,quod ſciunt hi,quibus cura municipij eſt commiſſa.*
12 *Municipes cenſentur iurare iurantibus eorum adminiſtratoribus.*
13 *Originis ius quibus modis amittatur.*

CVM eſſem Bononiæ,ibiq; iuris pręcepta cum pluribus auditoribus traderem, curſumq; mei magiſterij ferè in triennium traherẽ: quadam die dum de varijs ſociorum meorum debitis (quibus etiam tenebar adſtrictus)cogitarem, minasq; creditorum & infeſtationes ſuſtinerem,occurrit mihi Mutina,quæ iuris alumnos ſemper diligere conſueuit,meq; cõpatiẽs labori benigniſsimo vultu talibus me alloquuta eſt.

Quid hic facis,iuuenis? cur tantis & tam importabilibus iniurijs agitaris?non conuenit tuæ adoleſcentiæ tam graues, & maximè tam aſsiduas moleſtias ſuſtinere. Accede igitur ad me,qui tibi ſimiles conſueui dulciter,affectuoſeq; amplecti.Et te,ac ſocios tuos ab his omnibus liberabo.Statimq; mihi prope centum marchas obtulit argenti pro munere: cuius petitioni vix poſt multas contentiones,tamen annui,& me ad ipſam iturũ verbotenus tamen promiſi.Quo non multò poſt à Bononiẽſibus audito,ſub alio velamine omnibus legalibus profeſſoribus conuocatis,ipſos & me ad ſacramentũ compulerunt,ne per continuum biennium extra ciuitatem Bononię diſcipulis iura ſcholaſticè traderemus. Quo facto tanquam ligatis hircis ad fuſtem (vt italicò vtar prouerbio) parangaria exemplo munera,quantum ruſtici portare conſueuerunt nobis induxerunt.His ergo tam inhoneſtis iniurijs prioribus cumulatis,importabile pondus collo meo portandum perſenſi. Quapropter tam varijs cœpi cogitationibus torqueri, quòd firmum quid agerem,non poteram habere propoſitum.Inter hæc itaque redit ad me Mutina:ſicq; ridendo affata eſt. Hoc autem Pilee ſcire debueras:quia mora iugiter ad ſe trahere periculum conſueuerat,atque nocuit ſemper differre paratis:verum ſcias quòd ante Mutina perpetuo te quaſi mutũ,quando hoc oporteret vellet habere,quã in tanta pateretur tuum cor=

pus maximè bene natũ pœnali ſeruitute deficere. Venias igi-
tur mecum, multò plura quàm tibi ſpoponderim accepturus.
Idonea itaq; ſecuritate deinde promiſsis accepta: omniq; pa-
ctione de nunc, vel in poſterum regẽdis ſcholis ceſſante, cum
ea receſsi, & honorabiliter à ſuis ciuibus receptus: nõ declina-
ta origine ſic domicilium mutaui. Bononienſibus tamen fidẽ
promiſſam licet coactè ſeruare diſpoſui. Conſtitutus itaq;
Mutinæ in tranquilitate mentis, & corporis, ne nimiũ ſomno
atque deſidiæ deditum, pigritia me ſuppeditaret, poſt comple
tum libellum diſputationum, certantibus in foro valde vtiliſsi
mum, cœpi mecũ cogitare quidnã poſſem ſcribere per quod
mihi memoriam mecum conſeruarem, & alios præceptores
ad inuidiam prouocarem. Dum autem talibus implicitus eſ-
ſem cogitationibus, & quid agerem meditarer attentius, va-
riæq; ſcribendi materiæ de iure occurrerent: ecce mihi Placẽti
nus apparuit, duos libellos in manibus ſuis geſtans: vnũ perfe
ctum, alium imperfectum: perfectum in dextra, imperfectũ
in ſiniſtra portabat: perfectus Inſtitutionum, & Codicis nouẽ
librorũ, & cæteras, quas compilauerat, ſummas cõtinebat: im-
perfectus trium librorum Codicis, titulorum vtilium, & Di-
geſtorum, quos præcedentes ſummæ non continebant, debe-
bat cõprehendere: talibusq; affatur eloquiis. Fili mi, iuris pru
dentiæ alumne, tuæ cogitationis cauſa laudabilis gauiſus, ne
in ea cauſa tuum animum tenellum fatigares, ad conſtantiſsi-
mum ipſi dãdum remedium protinus cucurri. Accipias ergo
hũc libellum, quem in manu habeo ſiniſtra, & quod volui, ſed
non potui, tu adimplere feſtina: his dictis, eo dimiſſo, receſsit.
Ego autem licet ad totũ opus me impotentem cognoſcerem,
tamen inuocato auxilio omnipotẽtis Dei, qui res penitus de-
ſperatas donare, & conſummare ſuæ virtutis magnitudine po
teſt, prædictis parui, & viriliter cõfortatus ab educatrice mea
iuris prudẽtia libellum accepi, & ſecundum poſſe ad effectũ
perducere deſtinaui: venia tamen prius petita: nec nimis aſpe
rè reprehendar, ſi quid minus plenè perfecteq; dixero, maxi-
mè in tam inuſitato tractatu. Placentinus defecit, qui plus con
tulit legibus, leges ipſæ ſibi quantũ opus fecerint, quãtamque
obſcuritatis nubem ante ſe in legibus conſtitutam ad lucẽ de-
duxerit, quantiſque deterius, quã mutis loquelam reſtituerit.
& eloquẽtes authores reddiderit, nemo eſt, qui ignoret. His
ergo breuiter prælibatis, ad rem accedo. Ait ergo, Origo in-
quam naturalis: nec enim aſſumptio originis quæ non eſt, ve-
ritatẽ naturæ perimit. l. aſſumptio. ff. ad munici. Sed ſequi-
tur, errore enim veritas originis non amittitur: nec mendacio
dicentis ſe eſſe, vnde nõ ſit, deponitur: neq; recuſando quis pa-
triam, de qua oriundus eſt: neque mentiendo de ea, quã nõ ha
1 bet, veritatem mutare poteſt: vt ff. eo. l. aſſumptio. † nimirum
nulla imaginatione naturæ veritas debet obumbrari: vt ff. de
lib. & poſthu. l. filio quem. Nec quiſquam voluntate ſua pro-
priam poteſt originem declinare: vt C. eod. l. pe. Videamus
igitur qui dãtur propriè municipes: & qui originarij, & quid
2 vtrique debeant ſuſtinere. † Municipes dicuntur [a] propriè,
a muneris participes, qui in ciuitate ſunt recepti vt munera eius
cæteri faciant. Abuſiue tamen cuiuslibet ciuitatis ciues muni-
cipes appellantur; vtputa Campani, Puteolani, & Bononien-
ſes, Ferrarienſes. Ita tamen vt nõ à muneribus, ſed à patribus
accipiant denominationẽ: nempe qui ex patre Bononienſi, &
matre Ferrarienſi natus eſt, nõ Ferrariẽſis ſed Bononienſis iu-
dicabitur: niſi aliquo priuilegio materna ciuitas muniatur: vt
ff. eod. l. j. & penulti. vel niſi domicilijs in materna ciuitate de-
tineatur: vt C. eodem titu. l. filios. quo caſu vtriuſque ciuitatis
munera ſuſtinebit: alterius neceſsitate, vt paternæ: alterius
ſponte, vt maternæ. Nullus enim (vt dictum eſt) voluntate ſua
propriam poteſt originem declinare, etiam ſi reſcriptum im-
periale impetrauerit: vt C. eodem titu. l. j. & penult. & vltima.
niſi fortè publica neceſsitas hoc exegerit: vt C. de decurioni. l.
3 curiales vltra. † Quid ergo fiet, ſi vtraq; ciuitas munera ſi-
mul imponat? potior erit originis cauſa: vt ff. eo. tit. l. libertus.
4 §. ij. Originarij † ergo dicuntur ab origine, non ſua, ſed pater-
na: licet enim in Mutinenſi ciuitate natus fuiſſet, ſi tamen pa-
ter tuus de Ferraria oriundus fuerit, licet Mutinæ domiciliũ
habuerit, Ferrarienſis diceris: vt C. eo. tit. l. filios. & ff. eod. l. aſ-
ſumptio. Sed fortiter quæri poſſet, quid, ſi pater tuus natus fue
rit Ferrariæ, ſed auus paternus Bononiæ, nõ de Ferrarienſi pa
tre, nunquid Ferrarienſis, an Bononienſis potius diceris? vide
tur quòd Bononienſis; quia ſicut tu, ſic pater tuus nõ ſuam, ſed
patris originẽ ſequitur; igitur non ex Ferraria, ſed ex Bono-
nia originem traxit: ſic ergo & tu. Hac ergo ratione concludi
poſſet quòd ego ſequor originẽ primi mei parentis: & quòd
omnes ſequimur vnius originem, & ſic matris & patris. Ad
5 † quod dicimus, quòd filius ſequitur originẽ patris: non aui,
vel vlterioris: licet aui, vel ſuperioris videatur origo patris. Sic
enim intelligo, quid dicitur filius ſequitur originem patris na
turalem, id eſt, ciuitatẽ illam, in qua pater natus eſt naturaliter,
[ſaltem domicilio paterno: vel aliud diligẽs lector inquirat.]
6 † Item, quid ſi nõ ex ciuitate ortus fueris, ſed ex vico eius ciui
tatis? dicendus eſt municeps ſub qua vicus ille conſtitutus eſt:
vt ff. eo. l. qui ex vico. cum igitur Mutinenſi natus ſim, qui ſub
Bononiæ ciuitate cõſtitutus eſt, iure ergo Bononiẽſis poſſum
appellari: licet & domicilio factus ſim Mutinenſis. Libertus
7 † quoq; patroni originem, vel domicilium ſequitur, & qui ex
eo natus: vt ff. eo. ti. l. aſſumptio. §. vlt. & l. filij. in prin. & l. de iu
re. §. libertos. Et ſi à pluribus manumittatur, omniũ originẽ ſe
quetur, vt ff. eo. l. ſi quis à pluribus. Quid tamen ſi ab omnibus
ciuitatibus ad munus deuocetur libertus? fortè occupãtis me-
lior erit conditio. Sed quid ſi ſimul vocaretur? forſan inuicem
ſeſe impedient: niſi inter ſe conueniant. arg. ff. de leg. j. l. huiuſ-
modi. §. vlt. & ff. de vſufr. l. quoties duobus. vel ſortiri eas opor
tebit argumento: vt C. communia de leg. l. vlti. & ff. de iudi. l.
ſed cùm ambo. vel gratificationi erit locus, ſcilicet, vt ipſe vo-
catus poſsit eligere. ar. ff. de leg. ij. l. ſi quis ſeruum. §. ſi iure. &
ff. de cõdic. inde. l. planè. vel forſan maiori, & nobiliori defere-
tur ciuitati argu. in authentico de defen. ciuita. & ff. de fide in-
ſtru. l. vlti. & C. de natu. libe. l. ſi quis. vel (quod videtur melius)
ei qui minus onus imponit. arg. C. qui bo. ce. poſ. l. vlti. & ff. de
pact. l. maiorem. Patronus autem intelligitur, qui ex cauſa fi-
deicommiſsi manumiſit: ipſius enim, non teſtatoris originem
ſequitur: vt C. eo. tit. l. ij. ff. eo. titu. l. libertus. Quid autem ſi
hæres non manumiſit, ſed per decretum prætoris abſente hæ-
rede datum ad libertatem peruenit? reſpondeo ſi quidem ex
Rubriano Senatuſconſulto hoc factũ fuerit (quia orcinus ſit
libertus,) teſtatoris, non hæredis originem ſequitur: vt ff. de fi-
deicom. liber. l. cùm verò. §. ſubuẽtum eſt. Si autem ex Daſu-
maiano ad libertatẽ perueniat, quia perinde habetur ac ſi non,
vt oportet, manumiſſus eſſet, hæredis libertus eſt: & ob id
ipſum ſequitur: vt ff. de fideicom. liber. l. nec infantes. vtriq;,
ſcilicet tam originarij, quàm municipes, id eſt, incolæ munera
ciuitatis ſubire debent: niſi aliquibus de cauſis, vel priuilegijs
excuſentur, de quibus Domino annuente, plenius agetur in-
8 ferius. † In ſumma itaq; notandum eſt, quòd municipis, ver
bum propriè acceptum incolam, abuſiuè autem originarium
9 deſignat, vt dictum eſt. † Item no. quòd filij ſequuntur ori-
ginem patris (vt dictum eſt) ſi quidem ſint legitimi: alioquin
vulgo quæſiti, qui patrem non habent, matris tantum originẽ
ſequuntur: vt ff. eod. l. j. & l. eius qui. & ff. de ſta. ho. l. cùm legi-
10 timè. † Quid ergo dicemus de baſtardo facto legitimo? for
ſitan, quia ciuiliter factus eſt legitimus, originem patris ſeque
tur. Nam & adoptiuus ſequitur patris adoptiui, domiciliũ li-
cet naturalis, originem nõ declinet: vt C. de adop. l. in adoptio
nem. & ff. eo. l. j. & l. ordine. §. vltimo. Si tamẽ ab adoptiuo pa-
tre emancipetur, non tantum filius, ſed etiam eius ciuitatis ci-
uis, cuius per adoptionem fuerat, eſſe deſinit: vt ff. eo. titu. l. ſed
11 & ſi is. † Illud quoque prætereundum non puto: quia muni
cipes ſcire intelligũtur, quod ſciunt hi, quibus cura municipij
commiſſa eſt: vt ff. eodẽ. municipes. Nã & vniuerſis redditur,
quod pro voto omnium eorum primatibus indulgetur: vt C.
de aduoca. diuer. iudi. l. reſtituendæ. Municipes quoque iura-
re intelliguntur iurantibus ipſorum adminiſtratoribus: vt ff.
de condit. & demonſtra. l. municipibus. Igitur de calumnia iu
rant, iurantibus rectoribus: licet dicatur, quòd maior pars, vel
idonea, iurare debeat: vt C. de iureiurando propter calumniã.
12 l. vlti. §. hoc etiam. Hoc autẽ alibi tractauimus plenius. † Præ-
terea ſciendum quòd ius originis amittitur; ſi à ſenatoria di-
gnitate

gnitate quis remoueatur,ad quod non restituitur:nisi speciali ter hoc impetrauerit:vt ff.eodem titulo.l.filij.§.senator.Item si senatoriam dignitatem quiuis adipiscatur.Sed hoc intelligendum est,quãtum ad munera:in honoribus enim originem retinet.Et ideo ab eo manumissus originem ipsius sequitur:vt ff.eod.l.municipes.ita tamen,si patrimonium ipsius liberti ad munera expedienda sufficiens sit. Res enim patronorũ, muneribus libertorum subiectæ non sunt: licet ipsorum originem,vel domicilia sequantur liberti: vt ff.de muner. & ho.l. iij.§.liberti.

a ADNOTATIO. ¶ Municipes dicuntur. Vide ad hæc Bartol.in l.j.ff. ad muni.& in quo ab ordinario differat in l.j.C.de municip.& nunquid municipa.& incola differant in tracta.de repręsal.q.vij.vbi multa pulchra colliges.

De incolis, & vbi quis domicilium habere dicitur, & de ijs, qui studiorum causa in alienа ciuitate degunt. *Rubrica.*

1 *Incola quis dicatur, & unde.*
2 *Domicilium ubi censeatur habere, qui nunc in uno loco, nunc in alio habitat, & quo loco quis regulariter censeatur domicilium habere, nu.seq.*
4 *Domicilium an & quando retineatur ab eo, qui illinc proficiscitur.*
5 *Senator ubi censeatur domicilium habere.*
6 *Relegatus quo loco domicilium habeat.*
7 *Milites & scholastici quo loco domicilium habere uideantur, & nu.14.*
8 *Filiusfa. quo loco domicilium habere poßit, & qui domicilium habere possunt, & nu.10.*
9 *Fœmina quo loco habere poßit domicilium.*
11 *Domicilij ratione quid oporteat quemque subire.*
12 *Domicilium pro uoluntate mutare an cuiuis permissum sit.*
13 *Munera personalia non compellendum quem subire ob id solum, quòd domum uel fundum poßidet.*

IXIMVS suprà de municipibus incidenter, & semiplenè, qui, significatione propriè accepta, incolæ appellantur, nunc de his plenius videamus. Sed quia ratione domicilij quis appellatur incola, & vbi quis domiciliũ habere credatur, videamus: sed quia studentes quandoque in loco studij domicilium habere videntur, & de his quoque, qui studiorum causa in alia ciuitate degunt, inferamus. Sciendum est igitur quid sit incola, & vnde dicatur, vbi quis domicilium habeat, & quis possit habere domiciliũ, & vbi, & vtrũ duo vel plura possit habere domicilia, & nunquid ratione domicilij quemquã subire oporteat, & nunquid
1 voluntate sua quis possit domicilium mutare? †Incola ergo est is qui in aliena regione domicilium contulit. Nec tantum, qui in oppido morantur incolę sunt, sed etiam, qui in alicuius oppidi finibus ita agrum habẽt, vt in eum tanquam in ædem se conferant: vt ff.de verbo.significatio.l.pupillus.§.incolæ.& C.eodem titu.l.penult. Dicitur autem incola ab in, quod est valde: & colo colis, quasi dicat: quia nimium valde patriam illam colit, ad quam se contulit: cùm propter ipsam aliam relin-
2 quat. †Hinc est, quòd si duobus locis quis agat: in altero plus, in alieno minus: in vno ferè semper, in altero raro: ibi domicilium habere dicitur, vbi plus & frequentius agit: vt ff.ad munici.l.eius qui.§.j. Quid ergo si pariter vtrobique agat? & certè Labeo iudicat eum nusquam domiciliũ habere. Sed verior est aliorum sententia qui pluribus locis eum esse incolã, & domicilium habere sanxerunt: vt ff.ad muni.l.labeo indi-
3 cat.& l.assumptio.§.iuris. †Domicilium autem quis habere dicitur eo loco in quo larem, rerumque, ac fortunarum suarum ita summam constituit, vt inde decessurus non sit. de quo si profectus est, peregrinari videtur: ad quẽ si redeat, peregrinari iam desiit: vt C.eodem titu.l.antepenultima.& ff.de ver-
4 borum significatio.l.in lege censoria. Qui ergo † proficiscitur, domicilium retinet: nisi fortè sic proficiscatur, vt non habeat animum reuertendi: quærens quo se conferat, atque vbi sedes constituat: tunc enim est sine domicilio interim, id est, antequàm locum sibi placitũ inueniat: vt ff.ad munic.l.eius qui.
5 §.Celsus. †Senator quoq; ibi domicilium habet, vbi senatoria fungitur dignitate: licet anterius non amittat: vt ff.de senato.l.senatores. Nunquid dicemus idẽ de dignitatibus alijs? Nunquid enim Pina mons, dum noster fuit potestas (vt vulgarizando loquar) Bononiæ domicilium habuerit? habuisset fortè, si sic accepisset vt deberet: vel rationem diuersitatis
6 Bononiensis assignet. †Item relegatus in eo loco in quem relegatus est, interim necessarium domicilium ibi habet: vt ff. ad municipa.l.filij.§.relegatus.& in eo quoque vnde arcetur: vt ff.ad municip.l.eius qui.§.vltimo.nisi fortè in perpetuum relegatus sit. tunc enim ciuitatem amittit, sed non Romanam, id est, libertatem: vt ff.de cap.di.l.amissione.§.j.& ff.de inter-
7 di.& relega.l.relegatorum.§.hoc est. Item † miles ibi domicilium habere videtur, vbi militat. ff.ad municip.l.municeps.§. vltimo. Scholares quoque, qui per decennium in scholis studiorum causa morati fuerint, domicilium ibi habere creduntur, vbi student. Pater tamen qui causa videndi studentem filium sępius ad studium, siue locum commeat, domicilium ibi
8 non habet: vt C.eodem l.ij. †Domicilium habere potest paterfamilias, & filiusfamil. nõ vtique vbi pater habuit, sed vbicunque ipse domicilium constituerit: vt ff.ad municip.l.placet.& l.non vtique. Idem in ingenuo, & libertino: & vtiq; vbi cunque voluerit: sic tamen dixerim filium, & libertinum, quo cunque loco posse habere domicilium: ita vt patris, vel patroni origini nullum afferant detrimentum: sed vtrobique munera sustineant: vt C.de municip.& orig.l.filios.& l.fina.& ff. ad municipa.l.filij.§. municipes. & l. de iure. §. libertos.
9 † Item masculus, & fœmina. fœmina, inquam, habere potest domicilium, scilicet, vbi maritus habeat, si vxor: vel vbi habuit, si vidua fuerit & nondum ad alium virum transierit: tũc enim posterioris viri conditionem sequetur: vt C.eodem titu. l.vlti.& ff.ad municip.l.filij.§.j. Sanè hoc sic intelligendum est de vxoribus. sponsa enim ante cõtractas nuptias domicilium non mutat: vt ff.ad muni.l.ea, quæ. licet in sponsalibus affinitas contrahatur. Et vxoris appellatione quandoq; continetur sponsa. vt ff.de gradibus & affinib.l.Labeo.& l.seruus. & ff. de testi.l.in leg.& ff.de ri.nup.l.adoptio.§.vltimo. Item intelligẽdum est de vxore legitima. si enim fuerit iniustum matrimonium, sicut bonorum possessio vnde vir, & vxor, non posset habere locum. Ita nec ex persona mariti, mulieris cõstituitur domicilium: sed propriam sequetur originem: vt ff. vnde vir & vxor.l.vltima.& ff.ad muni.l.de iure.§.fi. Illud quoque circa hunc articulum notandum est, quòd adeo vxor mariti domicilium sequitur, vt propriam declinet originem: vt ff.ad muni.l.vltima.§.item rescripserunt. quod non contingit in alijs qui domicilia mutant: vt superiori titulo ostensum
10 est. † Item domicilium habere possunt maior, minor, sapiẽs, furiosus, mentecaptus, miles, priuatus, honoratus, & in summa quicunque, & vbicunque non prohibetur haberi potest domicilium: vt sit hoc edictum quasi prohibitorium: vt ff.ad municip.l.nihil est. Prohibetur enim quis quandoque certis locis habere domicilium, vt in sibi interdictis: vt ff.de inter-di.& releg.l.relegatorum.§.interdicere.& §.dubitatum. Seruus etiam nullum domicilium habere potest: quia ab omnibus honoribus, & muneribus loco semotus est in totum: nec communionem habet iuris ciuilis, vel prætorij edicti: vt ff.de diuers.regulis iuris.l.quod adtinet.& l.cùm seruus. & l. in his officijs.& ff.de testamen.l.qui testamento. §.fina. excipitur tamen in causa status: vt C.vbi causa status debet agi.l. ij. duo & plura domicilia quis habere potest: vt suprà, osten-
11 dimus. † Ratione domicilij tenetur quis subire munera ciuitatis, ad quam se incolatus iure transtulerit: vt C.de municipibus.& ori.l.prima.& C.eodem titulo.l.secunda & tertia. Item actiones quæ sibi mouentur excipere, & pulsantibus respondere non prohibetur: nisi casus aliud indicat: vt C.vbi fideicommis. peti oportet. & ff. de iudi. l. fideicommissum.
12 † Mutare potest domicilium quilibet propria voluntate, & de vna ciuitate ad aliam transire: nisi iam publicis muneribus fuerit destinatus: vt ff.ad municipal.l.incola.& C.eodem titul. l. prima. Sic (inquam) dixerim domicilium propria voluntate posse mutari, si rebus & factis ostendatur. Nec enim nuda contestatione transfertur: vt ff.ad munici. l.domicilium.& C.eodem titu.l.prima. Quid ergo si se inco-

sam neget quis? apud eum præsidem prouinciæ agere debet, apud quem, & sub cuius iurisditione est ciuitas, ad quam vocatur ad munera, non autem ex qua se dicit oriundum: vt ff. eod. titu. l. de iure. In summa illud notandum est, quòd Roma communis patria nostra est, & commune forum: vt ff.
13 ad municip. l. Roma. † Item illud sciendum est, quòd sola domus, vel possessionis ratio obnoxium quemquam muneribus personalibus non constituit, nisi aliquo priuilegio ciuitatis decoretur: vt ff. ad municip. l. libertus. §. sola. & C. eod. titu.
14 cùm neque. & l. priuilegio. † De his qui studiorum causa in aliena degunt ciuitate, hoc solum dicimus: vt ibi non dicantur domicilium habere: nisi per decenniũ in eo loco sedes suas constituerint. Parentes tamen ipsorum, qui causa videndi studiosos filios ad locum studiorum frequenter commeant, domicilium ibi habere non creduntur: vt C. eodem tit. l. ij. Quod dico de studentibus, idem intelligas generaliter de omnibus, qui in territorio cuiuscunque ciuitatis morantur: vt C. eodem titul. est verum. Sed quod dicitur de studentibus, vel alijs, nunquid ita simpliciter est intelligendum? Respondeo nequaquam: sed ita, si sedes suas ibi constituerant quod præsumitur ex transcursu decennij: vt ff. de vsuris. l. cùm de in rem verso.

De muneribus, & honoribus non continuandis inter patrem, & filium, & de interuallis. *Rubrica.*

1 ☞ *Munera & honores continuare an & quando quis inuitus uel uolens poßit.*
2 *Honorum & munerum continuatio inter patrem & filium quatenus denegetur.*
3 *Vacatio quanti temporis cõcedatur ijs, qui honores uel munera gesserunt, priusquã alium honorem, uel eundem cogantur subire.*
4 *Munerum publicorum uacationem quæ alia munera præstent.*

DE MVNERIBVS, & honoribus iniungẽdis, tam ratione originis, quàm ratione domicilij dictum est. Sed quia plerunque finito honore, vel munere, ad eundẽ, vel alium ipse, aut pater, vel filius reuocatur (quod prohibitum est) de non continuandis muneribus, & honoribus, etiam inter patrẽ, & filium, videamus. Sed ne perpetuo videatur excusandus qui semel gessit, etiam de interuallis dicamus. Videamus ergo quando quis honores, vel munera non teneatur continuare, quando compellatur, quorum munerum inter patrem, & filium denegetur continuatio, quorum conceditur, & quantum temporis interuallum vacent
1 ab iisdem, vel alijs muneribus, vel honoribus. † In primis tamen sciendum est, quòd hic non de patrimonialibus muneribus, sed de personalibus, vel mistis muneribus agitur. Munus vel honorem quem gessit quis & alium: aliàs vel inuitus continuare non cogitur: sed nec volens forsan admittitur vbi conciuium copia existit, Alioquin propter penuriam hominum immunitas infringitur, & prohibitio relaxatur: vt ff. de mu. & ho. l. honor. §. pen. & vlti. Excipitur decurionatus, qui quamuis honor sit, tamen ab alijs vacationem non præstat: ar.
2 ff. de exc. mu. l. ad decurionatum. §. illorum. † Honorum, & munerum, inter patrem, & filiũ cõtinuatio denegatur, quæ sumptibus propriis expediuntur. Quæ autem impendijs tantum alienis solo ministerio præstito peraguntur, vt munus legationis, continuationem non impediunt: vt ff. de legatio. l.
3 filio. † Vocatur quis quandoque ad honorem eundem, vel munus, quandoque ad aliud. Si ad eundem vocetur, quinquẽnij habet vacationem. Excipitur legationis munus, quod bieñij tantum vacationem habet. Si autem vocetur ad alios honores, vel munera, vacabit triennio: vt C. eodem, l. ij. & C. de legat. l. ij. & ff. de lega. l. filius. & l. Paulus respondit. Huiusmodi autem interualla temporum his duntaxat prosunt, qui ad eosdem honores, vel munera, aut alios, vel alia vocantur, alijs minime, etsi fratres sint: licet omnia bona communia habeant: vt C. eodem tit. l. fin. Excipitur tamen pater & filius: vt dictum est: vt C. eodem titu. l. prima. & vltima. à simili ergo nec socijs omnium bonorum proderunt. In summa illud notandum est, quòd licet pro infante filio pater, quem decurionem esse voluit in posterum fidem suam adstrinxerit, tamen onera decurionatus interim sustinere non cogitur: quia videtur ad ca tantum quæ mandari possunt, voluntatem suam accommodasse: vt C. eodem tit. l. j. & ff. ad muni. l. Lucius. §. Imperator.
4 † Item illud prætereundũ non puto, quòd hic agitur de muneribus, per quæ principaliter prospicitur reipublicæ, id est, quæ publicę vtilitatis causa inducantur. alia verò munera, licet personalia sint, & publica: vt tutela, vel cura, ab ijsdem, tamen id est similibus, vel ab alijs muneribus vacationẽ non præstant: sed nec propter alia vacant. Excipitur tamen in legato, vel alio absente causa reipublicæ. Is enim reuersus veteres quidẽ tutelas recipit, à nouis autem vacationem habet: vt C. si tutor reipu. causa abfuerit. l. ij. & instit. de excu. tu. §. itẽ diuus. & ff. de excu. tu. l. non solum. in prin. & l. j. is tamen qui tutor alicuius fuerit, & eiusdem curator esse non compellitur: nisi sit libertus eius: vt Instit. de excu. tu. §. qui tutelam. & C. de excu. tu. l. libertos.

De muneribus patrimoniorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Munus quot modis dicatur.*
2 *Munerum species uariæ.*
3 *Munera personalia quæ dicantur, quæ item patrimonialia, & quæ mixta.*
4 *Munera subire qui cogantur.*
5 *Munera patrimoniorum ab omnibus sustinenda esse, & qui excipiantur.*

DE MVNERIBVS personalibus suprà nunc de patrimonialibus videamus. vnde (vt plenius de omnibus cognoscamus) generaliter de omnibus tractemus. Videamus ergo quot modis dicatur munus, & qualiter in his tractatibus accipiatur, quæ sit distinctio, si
1 ue diuisio munerum, & quis munera teneatur subire. † Munus dicitur tribus modis. vno donum, inde dicuntur munera dari mutuo. Altero onus: & in hac significatione hic accipitur. Tertio officium: & in hac intelligendum est, quod superiori tit. dictum est: vt ff. de verbo. signi. l. munus tribus. & l. inter
2 donum. & l. munus propriè. & l. pupillus. §. munus. † Munerũ distinctio, siue diuisio multiplex est. Nam quædam sunt personalia, alia patrimonialia, alia mista. Item personalium alia sunt per quæ reipublicæ principaliter prospicitur: vt defensio ciuitatis, legatio ad census accipiendos, & similia non vt tutela, vel cura. Item patrimonialium alia sunt patrimonialia, & corporalia, alia non. Item alia possessionibus, alia personis imponuntur: omnia tamen hæc munera sic diuisa sub vno nomine continentur. Vniuersa enim ciuilia, siue publica appellantur: vt ff. eod. tit. l. j. in prin. & l. munerum. §. patrimonio
3 rum. & §. hæc omnia. & ff. ad muni. l. ij. † Personalia munera illa dicuntur quæ animi prouisione, & corporalis laboris intentione, sine aliquo gerentis detrimento geruntur: vt tutela, & cura &c. vt ff. eod. tit. l. munerum. in princi. & l. prima. §. j. Patrimonialia verò munera sunt quæ maximè sumptibus patrimonij, & damnis administrantis expediuntur: vt ff. eod. l. patrimoniorum. Mista verò munera illa dicuntur, quæ partim corporali ministerio, partim sumptu pecuniæ subeuntur: quapropter omnia personalia mista fieri possunt, si hi qui sustinerent ea ex lege ciuitatis suæ. vel morte, de proprijs facultatibus impensas faciant: vt j. eod. titu. l. vlt. §. mista.
4 Munera[a] subire coguntur ciues duntaxat, & incolæ, qui enim neque originalis, neque incola est, licet domum, vel possessionem in ea ciuitate habeat, munera tamen citra speciale priuilegium ciuitatis sustinere non cogitur: vt C. de incol. cũ neque. & ff. ad munici. l. libertus. §. sola domus. Excipitur. nisi sit tale munus, quod possessioni tantum imponatur, quòd omnes possessores subire oporteat, etsi neque ciues, neque incolæ sint: vt ff. eo. l. rescripto. & l. vlti. §. patrimoniorũ. A muneribus personalibus multi excusantur, ex varijs causis: vt di
5 cetur inferius. † Munera verò patrimoniorum omnes sustinere sine delectu ætatis, liberorum, dignitatis, & sexus, compelluntur: vt C. eod. tit. l. ij. & iij. & v. & l. prof. [illegible] & l. pen. & vlti. & ff. de excu. mu. l. iij. §. ij. & l. his hono[illegible]

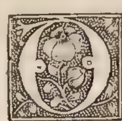
&l.funt munera.& ff.de veteranis.l.ij. Excipiuntur tamen magiſtri liberalium artium,doctores legum,grammatici,oratores,medici,& philoſophi,quibus recipiendi hoſpitis immunitas conceſſa eſt:vt ff.eodem titu.l.vltima.§.vltimo.& C.de profeſſo.& medi.l.medicos. Item militibus,& veteranis,capitis præſtatio remiſſa eſt:vt ff.eodem.l.vltima.§.penultimo.

Mulieres quoque munera corporalia(licet ſint patrimonialia)non ſubeunt:ſic intelligo adminiſtranda, ſicut nec minores.vt ff.eodem.l.iij.§.incorporalia.& l.ad rem publicam.hic de muneribus,quaſi in genere,& ſommotenus dixiſſe ſufficiat.Per ſingula enim quaſi indiuidualiter exponere quæ munera ſint perſonalia,quæ patrimonialia,& quæ miſta fore ſuperuacuum duxi,cùm hoc ex ſerie literæ,maximè.ff.eod.titu.diligens lector percipere valeat,& apertè.

a ADNOTATIO. ¶ Munera.Quæ dicantur munera perſonalia, realia & miſta:& quibus imponantur,vide Specu.in titu.de cenſi §.ij.verſi.qui autem.& ſeq.Bart.in l.j.de mulie.& in quo loco.li.x.Sali.in l.ſi.C.ſine cenſu vel relig.do.Lucam de penna in l.quoties.nu.2.de diſcuſſo.lib.x.chart.lij.& in multis alijs legibus & ti.ſeq.doct.in rub.C.de muneri.patri.vbi multa ad materiam colliges.

Quemadmodum ciuilia munera indicuntur. Rubrica.

1 ☞ *Munera per quos & qualiter indicenda ſint.*
2 *Perſonæ ratio qualis habenda ſit in muneribus uel honoribus deferendis.*
3 *Muneri uni deſtinatum non debere uocari ad aliud,antequam cœptum finierit,& quid de eo qui ad duo munera uocatus fuerit.*

DE MVNERIBVS dictum eſt,nunc qualiter indicenda ſint, videamus:& vtique
1 † per eos qui officium habent. Ciuilia munera per ordinem,id eſt ordinatè,pro modo ſubſtantiæ poſſeſſoribus indicenda ſunt: vt C.de mune.patri.l.j. Ordinatè(inquam) & pro modo ſubſtantiæ ideo dixi:quia nō vni tantum,nec vltra quàm eius patiatur ſubſtantia expendendorū computatione facta,ſubleuatis alijs imponenda ſunt:ſed ſumptuum faciendorum ſubtili habita inquiſitione,& munificorum extincta ſubſtantia:ſed vni,nunc alteri,vel omnibus ſunt ſimul prout vires eis ſuppetant ſunt munera indicenda:vt C.eo.tit.l.vlti.&
2 ff.de mu.& ho.l.iij.§.præſes.† In muneribus, vel honoribus enim gerendis,in primis inſpicitur perſona,cui muneris,vel honoris adminiſtratio defertur:ſcilicet,vtrum habilis ſit,vel aliqua iuris conſtitutione excuſetur:vt s.de decu.l.ij.& de iure fiſ.ſuper creandis.Item origo natalium,ſcilicet,vt potior ſit cauſa originis,quàm incolatus:vt ff.ad muni.l.libertus.§.præſcri. Vel origo nataliū ideo inſpicitur:quia libertinis & alijs malè natis,honores bene natorum denegantur:vt C.ad l. Viſcelliam.l.vnica.præſumitur enim contra aliquem quòd malus ſit:quia nationis eſt improbatæ:vt ff.de ædi.edic.l.quòd ſi nolit.§.qui mancipia.& parentum exempla in filijs metiuntur:vt C.ad l.Iul.maie.l.pe.licet aliàs dicatur quòd patris delictum promotionem filij non impediat:vt ff.de decur.l.j.§.nullum.Nam ſpurius ex inceſto coitu natus,cùm nihil admiſit,à dignitatibus non arcetur:vt ff.eo.l.ſpurij.in prin.l.Item facultates eius inſpiciuntur an ſufficere iniuncto muneri poſsit s. de decur.l.ad ſubeunda.Item lex,ſecūdum quam muneribus fungi debet:vt ff.de mu.& ho.l.honor.§.de honoribus. Illa quoque debet conſideratio ſeruari:vt potiores quoque vocentur ad munera,& gradatim vocatio fiat de minoribus,ad maiora:ſed non è conuerſo:vt C.de po.ad mune.vo.& ff.de mune.& ho.l.vt gradatim.& ff.de decu.l.honores.in prin.& C.e.titu.l.ij.Hoc autem intelligo in honoribus,& muneribus perſonalibus,vel in quibuſdam miſtis:nimirum in patrimonialibus non habetur tanta conſideratio. †Illud quoque præ-
3 tereundum nō puto,quòd vni muneri deſtinatus,ad aliud vocandus non eſt:antequam cœptum finiatur:vt C. eod.titu.l.j. Quid tamen ſi ad duo munera in eadem ciuitate vocatus fuerit,nec appareat ad quod prius?Reſpondeo,ſi idem fuerit nominator vtriuſque,ipſius erit electio quod potius vocatum ſubire oporteat: vt ff. de excuſa.tu.l. ſi duas.in principio l.

Quid ergo erit ſi diuerſi fuerint nominatores?Reſpondeo, idem forſan ſtatuetur,quod de pluribus vocantibus paribus ciuitatibus diximus ſuprà,de munici.& ori. In ſumma notandum eſt,quòd omnibus muneribus functus ad eadem vocandus non eſt:ſi non deſijt copia ciuium, qui fungi poſsint: vt C.eod.titu.l.pen.imò interualla temporum habet:vt ſuprà de interuallis diximus.

De ijs qui ſponte publica munera ſubeunt. Rubrica.

1 ☞ *Munus ſponte ſuſcipiens cogitur illud ſubire,licet aliàs uacationem habeat à muneribus publicis,& an competens ſibi priuilegium amittat.*

DE IIS, qui neceſſario munera ſubeunt dictū eſt, nunc de ijs qui ſponte ſuſcipiunt, videndum eſt.Qui ergo
1 †vacationem habent munerum publicorum,ſi aliquod munus ſponte ſuſceperunt, illud adminiſtrare compelluntur,cōpetens tamen priuilegium non amittunt:quia voluntarij muneris ſuſceptio,priuilegijs nihil derogat:vt C.e.titu.l.j.& ij.& ff.de vaca.mu.l.in honoribus.§.qui publicis.& ff.de veteranis.l.ij.& C.de excu.mu.l.voluntariè. Excipitur tamen decurionatus:quem,ſi ſponte ſuſceperit,non interueniente pacto ſeruandæ immunitatis,munera cogitur ſuſtinere,tanquam proprio priuilegio renuntiauerit:vt C.eod.titu.l.j.iij.& iiij.& ff.de vete.l.vlti.& ff.de iure immuni.l.penul.Sanè circa ipſius tantum perſonam hoc intelligēdum eſt.Res enim eius, vt liberi quandocunque geniti, ab omni curiali conditione ſunt immunes.& C.eod.titu.l.vlti.Hoc tamen ſic accipiendū eſt de eo,qui cùm immunitatem haberet,tantum curiæ gratia decurionatum ſuſcepit.ſi autem cauſa ſuæ curiæ ſe obtulerit, vel oblatus fuerit,vt tunc temporis patris ſit ſucceſſor legitimus:non tantum ipſe,verum etiam eius ſubſtantia, & liberi omnes: mares tamen poſtea procreati curiæ nexibus tenebuntur: vt C. eodem titu.l.fina.& C.de natur.liber.l. iiij. & l.communium.

De ijs qui à principe vacationem acceperunt. Rubrica.

1 ☞ *Curialis uacationem ne det.*
2 *Principi quando uacationem dare non licet.*

1 DE IIS †qui à principe vacationem muneris acceperunt tractemus.Sciendum eſt,quòd curialium nullus omnino vacationem tribuere
2 poteſt:niſi ſolus princeps.Sed nec†princeps in conſultè debebit eam indulgere:ſed ſi digni ex approbatis cauſis iuris [aliàs veris] reperiantur. Porrò nec tunc perpetuam,ſed temporalem duntaxat vacationem concedet: vt infrà eodem titul. & C. de decurio.l. nemo.

De vacatione muneris publici. Rubrica.

1 ☞ *Vacatio muneris publici conceſſa ad quid proſit.*

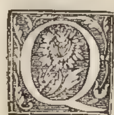

DIXIMVS ſuprà quibus à principe vacatio publici muneris concedatur:nunc ad quid conceſſa proſit,videamus.†Qui ergo publici muneris vacationē habent,extraordinarias duntaxat euitāt collectas,id eſt,ex improuiſo à magiſtratibus indictas.ordinarias verò,id eſt quæ à legibus,Senatuſconſultis vel cōſtitutionibus principū imponuntur,recuſare nō poſſunt:vt C.eo.tit.& ff.de vacat.& excu.mu.l.in honoribus.§.qui publici.talia ſunt omnia patrimoniorū munera ordinaria,& ſimilia de quibus nemini licitū eſt ſe excuſare:vt s.de mu.patri.diximus.et ĩ.ti.iij.dicemus inferius.

De decretis decurionū ſuper immunitate quibuſdā concedenda. Rub.

1 ☞ *Decurionum decreto quibus concedi poßit immunitas à publicis muneribus.*
2 *Decretum à Decurionibus quomodo interponendum ſit.*
3 *Curiales omnes cenſeri feciſſe,quod maior pars eorum fecit.*
4 *Decretum Decurionum in quibus rebus interponi ſoleat.*

5 *Decretum semel à Decurionibus interpositum possitne ab eis retractari, & quam ob causam.*
6 *Edicta ciuitatis pœnam interminantia an & quatenus ualeant.*

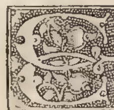
QVIA decreto decurionum quibusdam publicorum munerũ vacatio conceditur, de decretis decurionũ, & maximè super cõcedenda immunitate factis, videamus. Exponamus itaque, quibus vacatio munerum decurionum decreto possit concedi, & quibus nõ, & qualiter, & quo to numero decurionum coacto decretum debeat interponi. In quibus rebus interponatur, quæ decreta sint valida, inualida
1 dave, & an ordo suum valeat refricare decretum. †Publicorũ munerum immunitas, decurionũ decreto magistris liberaliũ artium, multomagis legalium concedi potest. Medicis quoq; quos ipsi ad sua, liberorumque suorum corpora curanda intra numerum præfinitum elegerint: alijs verò minime: vt C. e. l. j. & ff. eo. l. j. & ff. de vaca. mune. l. vlti. Quis ergo alijs conce-
2 det immunitatem si opus fuerit? princeps solus. † Interponi debet decretum solenniter, scilicet intercedente præsentia, &
3 subscriptione totius ordinis, vel maioris partis. Quod †enim maior pars curiæ facit, pro eo ac si omnes fecissent. & ad vniuersos refertur quod publicè fit per maiorem partem: vt C. de decu. l. ij. & ff. ad municip. l. quod maior. & ff. de reg. iu. l. aliud est. §. j. maior (in quã) numero, scilicet vt duæ partes adsint, aut amplius quàm duæ. Et maximè ditiorum & nobiliorũ: vt ff. eo. titu. l. iij. & quod cuiusque vniuer. no. l. nulli permittitur. Inter quos numerari poterit etiam is, pro quo decernitur, si decurio sit: vt ff. quod cuiusq; vniuer. no. l. planè. Patris quoq; suffragium filio proderit, & è conuerso. Item eorum, qui in eadẽ sunt potestate: nisi lex municipij, vel perpetua consuetudo prohibeat: quasi decurio enim hoc facit, non quasi domestica persona: vt ff. eo. titu. l. illud notandum est. & l. item eorũ. in princ. Quod autem à pauciori numero factum fuerit, nõ valebit: vt ff. eo. titu. l. ij. Aliàs autem non pro numero personarũ, sed pro modo facultatũ maior pars accipitur: vt in secũdo libro libelli disputatorij sub tractatu de testibus, variis exẽplis notauimus.
4 †Interponitur autem decretũ in alienatione curialium prædiorum, in electionibus medicorum, actorum, & defensorum ciuitatis, vel municipij, in cõcedendis immunitatibus, & similibus: & quæ ad communem spectant vtilitatẽ: vt C. de prædi. curi. sine decreto non alie. l. ij. & ff. eod. l. j. & ff. quod cuiusque vni. l. nulli. & in auth. de defen. ciui. & C. eodẽ tit. l. j. Omnia
a decurionũ decreta [a] valida sunt, si re licita & honesta (sicut prędictum est) interposita sint, cessante omni gratia, & ambitione. Alioquin si, vel citra causæ cognitionem, vel per obreptionem, vel per ambitionem data fuerint, viribus carebunt: vt ff. de reb. eo. l. magis. §. si æs alienum. & §. manet. & C. eo. l. ordi-
5 nis. & ff. eo. tit. l. ambitiosa. †Quod semel ordo decreuit, irritare non debet: nisi ad publicam necessitatẽ respiciat prioris decreti rescissio: vt ff. eod. tit. quod semel. Nimirum grammatici, oratores, & medici, vel consimiles ab ordine probati: si nõ se vtiles publicè præbeant, ab eodẽ ordine reprobari possunt: vt C. de profes. & medi. l. grammaticos. & ff. de mune. & ho. l. vt gradatim. §. pe. licet aliàs semel probatum improbari non debeat, nec suam quisque possit irritare sentẽtiam: vt ff. de nego. gest. l. Pomponius. C. sententiam rescindi nõ posse. l. j. & ff. de pe. l. diui. & de quæstionibus. l. prima. in fi. vbi de hoc dixi.

In summa illud notandum est, quòd decreta decurionum, sicut decreta canonum pœnam interminantia seruanda sunt: ita tamen vt facti ignorantia excuset à pœna: si quis ignoranter contra edictum fecerit: vt ff. eodem titulo l. vltima. Valẽt
6 †ergo edicta ciuitatis pœnam interminantia, quæ vulgo banna vocantur, si decreto fiant decurionum, id est sapientum, qui ciuitatum consiliis deputati sunt. Ita tamen valere puto, si iuri non resistant generali, in mandatis & prohibitionibus consistenti. Nunquid ergo Bononiensium tenebit decretum, scilicet, vt pater pro filij delicto conueniatur? forsan vtique: quia priuata pactione posset hoc onus suscipere, & iuri proprio renuntiare argu. C. de pact. l. si quis in conscribendo. Quodcunque ergo ius pacto remitti potest contra id decretum ciuitatis, vel municipij valere puto.

a ADNOTATIO. ¶ Decurionum decreta. Sed nunquid statuta condere valeant decuriones, vide per Ioan. de Imol. in l. municipibus. de condi. & demonstra. do. Alexand. in l. j. in princip. ff. quod quisque iur. quem omni no vide.

De excusationibus munerum. *Rubrica.*

1 ☞ *Excusatio à muneribus quid sit, & qualiter sit proponenda.*
2 *Appellatio ab eo qui ad munus aliquod nominatus est, quando sit interponenda, cum se excusare uult.*
3 *Excusatio à muneribus ut prosit, quo tempore quis eam habere debeat.*
4 *Excusationum à muneribus species uariæ.*
5 *Excusans se iniustè à muneribus, uel excusationem suam non probans qualiter puniatur.*
6 *Excusationes duas imperfectas nihil prodesse.*
7 *Immunitas concessa an & quando transeat ad hæredes.*

EXPLICVIMVS suprà quibus vacatio munerũ, & à quibus concedi possit: & ad quid etiam concessa proficiat, dictũ est: restat, vt de ipsis vacationibus, & excusationibus munerũ dicamus. Videamus ergo, quid sit excusatio, qualiter proponenda sit, quando, intra quod tempus, quibus de causis excusatio concedatur, à quo tempore quis excusationem habere debeat, qualiter vacatio siue munerũ excusa
1 tio diuidatur, quæ sit pœna eius qui se iniustè excusat. †Excusatio est alicuius iustæ causæ allegatio, propter quam arctari non debeat ad subeunda munera: quia non esset qui munera necessaria in rebus publicis subiret: si prætendentibus aliquid sine iudice credatur: aut passim (prout cuiq; libuerit) permissum fuerit se excusare. Ideo statutũ est, vt qui vocantur ad munera, si dicant se habere immunitatem, appellatione interposita excusationem iustã proponant, & eam iustã edoceant, alioquin si nõ appellauerint, nominationi, etsi iniustæ, tamen quasi ex consensu probatæ acquiescere tenentur: vt ff. eo. tit. l. j. in prin. & §. j. & C. de appel. l. si ad scribatum. & l. hi qui ad ciuilia. & l. ciues & incolæ. & C. de mu. patri. l. nõ videtur. & C. de vaca. pub. mune. Post appellationẽ ergo duntaxat prætendi debet excusatio, non ante: nisi veteranus sit, cui appellandi necessitas remittitur: vt C. quando prouo. nõ est neces. l. veteranus. Hoc inquam verum est in his muneribus, per quæ reipublicæ prospicitur principaliter, & directò, quippe in tu-
2 tela, vel cura secus est: vt insti. de excu. tuto. §. qui autẽ. †Appellatio autem vel statim interponẽda est, vel saltẽ intra duos menses, ex quo se vocatum [aliàs nominatum] cognouerit: vt C. de temp. app. l. j. Appellationem autem interpositam prosequetur, probando excusatur intra tempus ab ordine definitum: vt ff. e. l. j. in prin. Sic ergo in his omnibus aliud, quàm in cæteris appellationibus seruabitur. vel (quod videtur melius) appellabit nominatus, vel statim, vel intra tres dies appellatorios, scilicet olim biduũ, vel triduũ, hodie x. dies. & prosequetur intra duos mẽses, intra tempus definitum à lege, vel statutum ab ordine. Quid ergo interim faciet res publica? Respondeo si collegam habuerit, collega vtriusq; officium sustinebit: alioquin siue collegam non habuerit, vel is quoque appellauerit, creabitur alius qui interim munera sustineat, donec appellatio finiatur: vt ff. de appellat. l. Imperator. §. j. & ij. Planè omnia hæc tunc exaudias, quando nominatio solẽniter facta fuerit, & cum decreto: alioquin nec appellare necesse est, cùm solennitas desiit: vt C. de appel. l. nominationes. Quibus de causis excusatio concedatur: quia series huius C. & ff. eodem. minus euidẽter insinuat. Et quia de his singulares habebimus
3 titulos, hic reticemus. †Eo tempore quo, quis vocatur ad munera excusationem habere debet, nam postea quęsita non proficit: vt ff. eodem titu. l. ij. §. qui ad munera. & ff. de iure immu. l. v. §. hoc circa, licet è contrario, forsan pendente appellatione noceat: vt ff. eodem. l. ij. §. incolumes. & l. his oneribus. §. auctis. secus est in tutelis, & curis: vt ff. de excu. tuto. l. j. §. primo.
4 Excusatio alia ad tempus, alia in perpetuum datur: vt ff. eo. l. his oneribus. §. vltimo. & l. penultima. in prin. Item alia plena, alia plenior, alia plenissima. Plena est, cùm à muneribus tantum personalibus quis excusatur: non autem ab honoribus. Plenior est, cùm etiam ab honoribus vacationem præstat:

ſtat:non tamen à muneribus patrimonialibus:vt ff.eodem tit. l.ij.§.quæ patrimoniorum ſunt.& l.penultima.§.j.Pleniſsima eſt,cùm etiam à quibuſdam patrimonialibus excuſatur quis: vt C.eodem.l.his oneribus.& vt ff.de muner.l.vltima.§.fina.

Porrò ab omnibus muneribus aliquem excuſare,me legiſſe non memini:cùm etiam Imperator,ac Auguſta,quædā munera ſubeant:vt ꝭ.titu.j.l.ij. & C.vt nemo lic.in empt.ſpe.ſe.

5 excu. †Qui autem excuſationem ſuam probare non poterit,vel iniuſtè fuerit excuſatus,medij temporis periculum ſuſtinebit:ſi quod detrimentum reſpublica patiatur:vt ff.de appel. l.imperatores.& C.ſi ex fal.alle.excu.fac.l.ij.& iij. Illud verò notabile prætereundum non puto quòd licet quis veram excuſationem habuerit,ſi tamen veritati mandato adiecto excuſatus fuerit,propter vitium pronuntiationis vacationem non habebit:vt ff.de excu.tuto.l.qui teſtamento.Nam & modicum fermenti totam maſſam vitiat. Et qui vna die in quadraginta non ieiunauerit,totam xl.inhonorat:& partis mendacio tota dicti ſeries decoloratur.

6 †Illud quoq; notādum occurrit,quòd licet quis habeat tres filios.& lxv.annos non tamen à muneribus perſonalibus excuſatur: quia imperfectæ vocationum ſpecies non excuſant:licet quandoque duo imperfecta,vnum perfectum cōſtituant:vt in ij.lib.libelli diſputatorij notare diligens lector poterit. Item iſtud aduertendum eſt,quòd ſuperindicti nomine,nihil à diuina domo exigendum eſt:licet quādoque à priuatis exigatur principali authoritate:qua multum diſtat inter regalem cultum, & priuatam fortunam:vt C.eodem titu.l.priuatè.& l.pen.

7 †In ſumma illud quoque notandum puto,quòd rebus data immunitas perpetuo ſuccedentibus durat:perſonis autem excuſatio delata,hæredibus non relinquitur. Sed hoc forſan de extraneis eſt intelligendum:ad ſuos enim hæredes,perſonale priuilegium tranſit:vt C.eodem titu.l. ſordidorum.& ff.de iure immu.l.prima.& ff.de cenſi.l.iij.& ff.de ſolu.matrimo.l.maritum. Ciuitatibus quoque,aut locis,ſic data immunitas intelligitur, vt ad poſteros tranſmittatur: vt ff. de cenſi.l.forma.§.quamquam.

De quibus muneribus,vel præſtationibus,nemini liceat ſe excuſare. *Rubrica.*

1 ☞ *Titulorum duorum diſcrimen.*
2 *Excuſatio in quibus illicita,& nu.3.*

XPEDIVIMVS ſuprà de excuſationibus munerum, †nunc de quibus muneribus nemo poſsit ſe excuſare,videamus. In primis tamen quæri poteſt quid diſtet inter hunc titulum,& ſuperiorem,ſcilicet de immunitate nemini concedenda?Et fortè in hoc differt:quia ibi loquitur in ſpeciali de immunitate tributorum; vel(quod melius eſt)ibi oſtenditur in quibus caſibus immunitas ſpecialiter conceden da non ſit:hic autem in quibus generaliter conceſſa nō poſsit opitulari.

2 †Sciendum eſt ergo,quòd à comparatione, & tranſuectione frumenti,aliarumque ſpecierum,maximè ad Illyricianas,neceſsitate nemo cuiuſque priuilegio dignitatis ſe valet excuſare:quin ſecundum portionem poſſeſsionis,atque iugationis ſuæ,hæc munera ſubeat,& à ſummis ſarcina ad infimos vſque decurrat:licet aliàs potiores ad munera debeant nominari,inferioribus excuſatis:vt C.eodem titu.l.j.& vlti.& C.vt ne.lic.in emp.ſpe.& C.de ſacroſan.eccle.l.iubemus.& C. depoſi.ad mu.no. Item cùm neceſsitas imperialis expeditionis per quecunq; loca aduenit,nullus à quocunq; munere excuſetur.Et ſi pragmaticam ſanctionem,diuinam adnotationē vel ſacrum oraculum prætendat:vt C.eodem.l.ij.& C.de ſacro ſanct.eccle.& l.neminem.& C.de curſu publ.l.nullus.

3 †Ad hoc ad reſtaurationē,vel inſtructionem murorum, portuum, aquæductuum,viarum,pontium,itinerum,aggerum quoque publicorum,& ſimilium etiam diuina,vel ſacra domus excuſari non valet:quin pro numero iugerum,atque capitum,quæ noſcuntur poſsidere,adſtringantur coloni:vt C.eodem titu.l. vltima.& C.de ſacroſanctis eccleſiis.l.ad inſtructionem.& C. de operis publicis.l.prima.& l.ad portus.& l.omnes.& C. de immuni.ne.conce.l.vltima. In ſumma quoque de muneribus patrimoniorum excuſatio non admittitur:niſi vt ſuprà de mune.patrimo.excepimus.

Qui ætate ſe excuſant. *Rubrica.*

1 ☞ *Minores annis xxv.excuſari ab honoribus & oneribus perſonalibus, & quid ſi ueniam ætatis impetrauerint,nu.ſeq.*
3 *Maiores annis ſeptuaginta an & à quibus muneribus excuſentur.& nu.6.*
4 *Excuſatio minorum à muneribus qui differat ab excuſatione ſeruorum.*
5 *Annum cœptum haberi pro completo.*
7 *Excuſationem à muneribus ratione ætatis competentem denegari,ubi deeſt copia ciuium,qui munera ſubeant.*
8 *Aetas neminem excuſat à muneribus patrimonialibus.*

ICTVM eſt de excuſationibus, nunc de cauſis excuſandi audiamus.Et primū qui ætate valeant excuſari. Excuſantur ergo aliqui

1 ratione teneræ,vel maturæ, ætatis. Minores †itaq; xxv.an.maximè ſtudioſi ab honoribus & oneribus pſonalibus propter ætatē tenerā excuſantur:imò forſan etiam volentes repelluntur.cùm enim eius ſint ætatis,vt alterius gubernatore indigeant,abſurdum eſt eos maximè publica negotia gubernare:ne rerū,& nominum fœda fiat confuſio.Sicut enim,qui regit,regi non debet: nec doctor doceri,ita e contra non regit qui regitur,nec docēdus docebitur:vt C.eo.tit.l.j.& ij.& ff.de decu.non tantum.in prin.& C.de legi.tu.l.vltima.& in auth.de ſanct.epiſ.ferè circa prin.

2 †Quid ergo ſi veniam ætatis apud principem impetrauerint?nunquid excuſabuntur cùm ab aliis non regantur? reſpondeo vtique:tum quia nihilominus ſunt teneræ ætatis, tum quia de legitima ætate hic agitur:vt ſ.qui ve.æta.impe.l. fi.Illud tamen ſciendū eſt,quòd ſi minores ex cauſa,& maximè ſi à principe ad aliquos honores creati fuerint,quæcunque ab his fuerint decreta,valebunt:quaſi omnium eorū ſpecialiter princeps poteſtatē dederit,qui eis magiſtratū decreuit:vt ff.de re iudi.l.quidā exiſtimauerunt.Licet dicatur aliàs quòd minor creatus decurio,ſalaria quidem decurionum percipiat, ſuffragium tamen inter cæteros non ferat:vt ff.de decur.l.ſpurij.§.j.& ff.de mune.& ho.l.ad rempublicam.

3 †Maturæ ætatis gratia excuſantur à muneribus ciuilibus maiores lxx. an.cùm enim in ciuitate noſtra ſenectus ſemper venerāda fuerit,circa munera ſubeunda idem honor tribuendus ſenectuti eſt,qui & in magiſtratibus,& in aliis penè idem:vt C.eod.tit. l.vlti.& ff.de iure immu.l.maiores.& l.ſemper.in princ.ff.de mu.& ho.non tantum.in prin.Nam in criminibus circa impoſitionem pœnæ ſenectus veniam meretur:vt de illicitis excuſandis circa finem primi libri libelli diſputatorij notauimus. Ab honoribus verò,vel muneribus his cohærētibus etiā lxx. an.maior non excuſatur:vt ff.e.l.iij.& l.in honoribus.in prin. excipitur tamē decurionatus quilibet honor ſit.tamen lv.an. poterit excuſari maior:vt ff.eo.tit.ad decurionatum.& C.eo. tit.l.vlti.& ff.de decu.l.ij.& vlti.& l.non tantum.

4 †In ſumma illud notandum eſt iudicio meo, quòd licet dicantur minores excuſari,tamen etiam volentes non ſunt admittendi,vt dictum eſt.Maturi verò admittuntur ſpontanei,vt ff.de decu. l.ij.§.vlti.& C.de decu.l.iij.Item

5 †illud notandum,quòd in honoribus adipiſcēdis annus cœptus pro completo habetur:& hoc fauoris cauſa.In his verò vel muneribus,& honoribus declinandis,nequaquam:vt ff.de mu.& hon.l.ad rempublicam. & ff.de iure immuni.l.maiores.& ff.ad Trebel.l.qui filium.

6 †Illud quoque prætereundum non puto, quòd ſi aliquis in ſenectute locuples factus ad munus vocetur,cùm ante nullū munus ſuſtinuerit,priuilegio ætatis non debet excuſari:maximè,ſi muneris indicti adminiſtratio pecuniæ deſideret erogationem,nec in ea ciuitate facilè ad munera expedienda diuites reperiantur:vt ff.de iure immu.l.ſemper.in princip.Hic amplius illud aduertendum eſt,quòd in ſeniorum & iuniorū excuſationibus,maximè conſuetudo in ea re obſeruata inſpicienda eſt:vt ff.de decurio.l.non tantum.

7 †Præterea quæ de excuſatione maiorum,& minorum dicta ſunt in eo caſu,

intelligas quando ciuium est copia qui munera sustineant: alioquin immunitas infringitur: vt C.eodem titu.l.ij.& C.qui & aduer.quos restitutio.in integ.l.j.& ff.de muner.& hono.l. vt gradatim.& l.honor.§.fina.nisi qui vocatur pauper sit:qui vrgente penuria non admittitur:vt ff.de iure immuni.l.ij.Idẽ
4 intelligo in sæuissimo.Item † hoc intelligas in personalibus muneribus tantùm,patrimonialia enim tam minores,quàm maiores subire oportet:vt C.de mu.patri.l.neq;.& l.etiam. Et hoc excipias ferè in omni genere excusationis.

a ADNOTATIO. ¶ Aetatis.Adde not.& doct.in rubri.C.quemadmodum ciui.mu. lib.x.q; in l.j.§.j. de mu.& ho.doc. Luc.de penna in l.cum auriculam,nu.1.cum plu.seq.qui mor.se excu.lib.x.chart.cxx.

1 *Qui morbo.* *Rubrica.*

☞ *Morbi occasione an & à quibus muneribus quis excusetur.*
2 *Morbus qualis esse debeat ut excusationem præstet à muneribus.*
3 *Munera iam suscepta an possint declinari ob morbum postea superuenientem.*
4 *Cæcus & surdus quando excusentur à muneribus.*

1 OCCASIONE † valetudinis aduersæ excusatur quis à muneribus personalibus ad tẽpus;aliàs perpetuo prout fuerit valetudo:vt ff. de excusatio.tuto.l.non solum.§.penulti.& C. eod.l.j.& ij.& ff.eodem t t.l.ij.§.quod ita.& l. vlti.in prin.planè hoc de corporalibus muneribus est intelligendum. Nam quæ consilio prudentis viri expediuntur,vel quæ obijci possunt ex patrimonio sufficientis,non ita remittuntur:nempe,consilio pollet,cui vim natura negauit:vt ff.eodem titu.l.ij.§.corporis debilitas.& C.eodem titu.l.ij.Nimirũ sanitas mentis sine sanitate corporis reperitur plerunque:vt C.de transact.l.sanum mente.& C.qui testa.face.poss.l.seniũ.
2 Item hoc non † de quolibet morbo,sed de sontico est intelligẽdum.Leuis enim febricula,vel vetus quartana,quæ contemni potest,siue podagra,similisve morbusculus non excusat:vt C. de decur.l.ad munerum.& C.eodem titu.l.ij.Præterea hoc in-
3 telligendum est de muneribus subeundis. † Iam enim suscepta non declinantur propter morbum superuenientem:vt ff. de postul.l.j.§.casum.& ff.de iudic.l.cæcus.& C.de agen.in re
4 bus.l.penul.& C.de decur.l.infamia. † In summa illud notandum est,quòd cæcus excusatur si vtroque lumine sit orbatus,aliàs nequaquam:vt C.eod.titu.l.si ea.& C.de excusatio.tu to.l.frater.Idem de surdo legitur:excusatur enim omnino sur dus:licet non surdaster,siue minus audiens. Item sciendum quòd proprius duntaxat morbus in omnibus quenquam excusat,non alterius etiam patris:licet filius ipsum curare teneatur:vt C.eod.titu.l.vlti.

De ijs qui numero liberorum,uel paupertate,excusationem meruerunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Excusationem à muneribus quis numerus liberorum præstet.& nu.4.*
2 *Liberorum numerus an excuset ab honoribus.*
3 *Munera patrimonialia an & quando quis possit detrectare ratione liberorum.*
5 *Excusationem à muneribus qui filij non præstent.*
6 *Nepotes ex filio mortuo an & quatenus prosint quo ad excusandũ se à muneribus.*
7 *Liberorum numerum superuenientem post susceptum munus non præstare excusationem.*

1 DE IIS qui numero liberorum,vel paupertate,se excusant videndum est. † Numerus igitur quinque liberorum incolumium in ciuitate cuiuscunque sexus degentium, à muneribus personalibus tam patri, quàm matri vacationem tribuit:vt C.eod.titul.l.iiij.& penulti. & vlti.& C. de sumpt. recu. Incolumium ideo diximus: quia filius amissus non prodest: nisi amittatur in acie; vt ff.de vac.mu.l.vlti.& Instit.de excusatio.tuto.in princi.In ciuitate degentium: ideo quia captus ab hostibus nondum reuersus non prodest: vt C.eodem titul.l.secunda.† Item à muneribus idcirco protulimus; quia ab honoribus numerus liberorum non excusat: nisi forte.xiij.liberos habuerit:vt ff.eodem titulo l.ij.§.primo. & l.in honoribus.in princip.& C.eodem titu.l.prima.& C.de
3 decur.l.si quis decurio.A personalibus †(inquam)ea ratione: quia nemo à patrimonialibus numero liberorum vacat:vt ff. de mu.patri.l.iij.& ff.eodem titulo.l.ij. §. quæ patri.& l. qui sunt.Nisi fortè xvj.pueros filios quis habuerit, quorum educationi eum vacare oporteat:& maximè si pauper fuerit:vt ff.
4 de iure immuni.l.v.circa princi.Item † quod dictum est de numero liberorum quinque forsan intelligendum est in prouincia.nempe in Italia quatuor tres Romæ excusarent:vt Instit. de excusatio.tuto.in princip.& qui numero libe.l.j.in v.lib. C.Vel dicas aliud esse in muneribus, per quæ principaliter reipublicæ prospicitur,quàm in cæteris:vt & suprà in multis differentiam notauimus.Prosunt ergo filij in legitimo numero,si quidem sunt naturales & legitimi,etiam emancipati,vel
5 in adoptionem dati. Nam † naturales,vel legitimi tantum, non prosunt: vt Institu.de excusatio.tuto.in principio.& ff. eodem.l.ij.§.j. Incolumes naturales,& legitimi iam nati,qui enim in ventre portantur, licet in multis iam natis comparentur,tamen in hac causa patri non prosunt: vt ff.de
6 excusatio.tuto.l.secunda.† Nepotes quoque ex filio iam mortuo,non ex filia prosunt auo;sic tantum vt quotquot sint, pro vno reputentur:vt ff.de excusatio.tuto.l.ij.& §.secundo.& C. eod.titu.l.iij.Iam mortuo ideo diximus:quia eo superstite ipsi prosunt non auo:vt C.eodem titu.qui nu.libe.l.secunda. Nimirum quod ad honores pertinet adipiscendos, vel munera declinanda,creditur habere filium etiam in potestate qui alieno iuri subiectus est ; vt ff. de muner. & honor.l.secunda.
7 † Illud in summa sciendum est, numerum legitimum liberorum quis habere debet eo tempore quo se excusat: postea enim completus non proficit: vt ff.eodem titul.l.secunda.§. qui ad munera.

a *De ijs qui paupertate excusationem meruerunt.* *Rubrica.*

1 ☞ *Paupertas an & quando præstet excusationem à muneribus.*
2 *Excusationem à muneribus concessam alicui ratione paupertatis euanescere auctis postea facultatibus.*

1 PAVPERTATE † se excusat qui se impa rem probare potest oneri iniuncto: vt C.eodẽ l.vlti.& institu.de excusatio.tuto.§.sed & propter.Qui ergo vniuersas facultates suas in filium contulerit, intelligo emancipatum, cùm nihil habeat respectu earum facultatum, quæ suæ desierunt esse muneribus ciuilibus,non adstringitur:vt C.eodem titu.l. iiij.Nisi fortè id fraudulenter fecerit,euitandorum munerum gratia:vt argu.ff.ad municip.l.vlti.§.antepenulti.incip. item rescripserunt.leg.ij. & ff.eodem titul.l.j. §. qui in fraudem.
2 † Hæc excusatio tamen,quæ paupertatis ratione proponitur,non perpetua sed temporalis est.Nimirum,auctis postea facultatibus euanescit:vt ff.de mune.& hono.l.cura.§.j.& ff. eodem titu.l.his oneribus.§.auctis.& ff.de iure immunita.l.ij. §.negotiatio. In summa illud quæri potest,quare insti.tituli,scilicet,qui ætate,qui morbo,& qui numero liberorum se excusant.hic ponantur,cùm in quinto libro reperiantur positi.Ad quod respondeo,quòd ibi specialiter de excusatio.mune.tuto.vel curat.hic autem de cæterorum munerum agitur excusationibus.

a ¶ Meruerunt.Pars est tituli proximè præcedentis,hic enim cum superiore vno rubrice contextu, & tituli serie eadem ac sex legibus continetur: quos tamen vt post in aliquibus dissimiles distinxit Azo noster. P Pratcius.

De professoribus,& medicis. *Rubrica.*

1 ☞ *Magistri qui dicantur.*
2 *Magistri studiorum quales eligendi: & quomodo,nu.seq.*
4 *Professores liberalium artium à quibus muneribus sint immunes, & quibus professoribus concedatur immunitas,nu.seq.*
6 *Medicis omnibus indistinctè sit cõcessa immunitas ab oneribus publicis.*
7 *Medicos è publico salarium percipientes non debere quicquam ab ægrotis accipere, nec cum illis contrahere.*

Quia

VIA professores quoque, & medici, à muneribus quibuslibet excusantur: de professor. & medicis audiamus. [Sed quia magistri, & non discipuli vacationem habẽt: videamus] qui dicãtur magistri, vnde dicantur, quales, qualiter eligendi sunt, à quib. eligãtur, & quorũ munerum ipsis vaca-
1 tio concedatur. †Magistri dicuntur in genere omnes quib⁹ præcipuè rerũ cura incũbit, magisq; quàm cęteris, reb⁹, quib⁹ possunt, curam, & solicitudinem impendunt. Nam magistratus à magistro, per deriuationem cognominãtur. Specialiter autem magistri appellãtur cuiuslibet disciplinæ præceptores à monẽdo, vel monstrando dicti, de quib. agitur: vt ff. de verb.
2 signifi. l. quibus præcipua. †Magistri studiorum, maximè legum eligendi sunt, qui moribus primũ, deinde facundia alios antecedũt: vt docendos suscipiant, qui docere sufficiunt: vt C. eod. tit. l. magistros. & c. de excus. artific. l. vlti. Nimirum ante debet esse doctus, qui cupit docere: ne instrui expectet, dum debet instruere. Miserum est enim eum fieri magistrum, qui nondum nouit esse discipulus: vt in authe. de sanct. episc. circa
3 prin. †Debet autem eligi solenniter, id est cum decreti interpositione ab ordine curialium ipsius ciuitatis, intercedẽte consensu optimorũ de ordine eodem, ad quem eligitur ad minus. vij. qui eligendos idoneos indicent forsan cum sacramenti religione: vt c. eod. tit. l. magistros, & l. siquis in archiatri. Quot autẽ magistri cuiuslibet disciplinæ in vnaquaq; ciuitate creari possint, dicetur inferiùs de studi. lib. vrb. Constan. Medicorum verò numerus ab ordine statuetur ciuitatis, qui ipsos eligant. Nec enim præsidi illud relinquitur arbitriũ: vt ff. de decret. l. j. licet in Alexandrina ciuitate sexcenti fuerãt consti-
4 tuti: vt C. de episc. & cleri. l. parabolani. †Ab omnibus muneribus personalibus professores liberalium artium, & medicorum, maximè, principis vacationem accipiunt. Ipsorũ quoque vxores, & filij, necnon etiam res, quas in ciuitatibus possidẽt, simili gaudent prærogatiua: vt neque hospites suscipere teneantur, vel ad iudicium venire: nisi ratione propriæ causæ, vel totius sui corporis: nec aliquibus afficiantur iniurijs, quo faciliùs proprijs causis insistentibus liberalibus studijs & artibus pętaxatis multos instruere valẽt: vt C. e. ti. l. medicos. & l. vlt. & C. de episc. & cle. l. placet. Si ab ijs, quæ fœneratorum saltẽ moratorijs concessis præscriptionibus remouisset instantiam, in plenum studentibus prouidisset. †In summa illud notandum est, quòd hic de professoribus, id est, magistris liberalium artium agitur, qui enim pueros prima rudimenta (quæ vocantur elementa) docent, ad hanc vacationẽ non pertinent: vt ff. de mu. & hono. l. vt gradatim. §. vlti. & ff. de vaca. mu. l. ij. §. vlt. Poëtæ quoque hac vacatione non gaudent: vt C. eod. ti. l. poetæ. sicut nec calculatores, id est geometræ qui nu-
6 merorum peritiam exercent: vt C. eo. ti. l. oratione. Itẽ†illud notandum est, quòd non omnibus medicis datur hoc priuilegium, sed his tãtùm, qui archiatri sunt, vel intra numerum statutorum, cæterũ subrogatis priuilegium non datur nisi fortè
7 reipublicæ causa abfuerint: vt C. eo. ti. l. j. †Quinetiam illud prætermittendum non puto, quòd medici prædicti, cùm de publico salarium percipiant, ab ægrotis nihil debẽt accipere, nullumq; cum his inire contractũ: licet à sanis oblata pro obsequijs iam impensis non teneantur respuere: vt c. eod. ti. l. archiatri. & ff. de varijs & extraord. co. l. medicos. Simile de aduocato legitur: vt C. de postul. l. si quis. Hoc ampliùs sciendum est, quòd nouiter ad magisteriũ electus, vel in locum archiatri defuncti, vel remoti, legitimè substitutus, non statim primum locũ debebit obtinere: sed vltimum sortietur: vt potiùs ei dicatur, Amice ascende, quàm descende inferius: vt C. eodem, l. siquis. Tyrones enim, & noui, super loco posteriori ponuntur: vt C. de Tyroni. l. vltima. Gradus quoque promotionum seruatur, & tempora: vt secundum quod quisque ante promotus est: sic alijs proponatur, dicetur inferiùs [libro xij.]

De athletis. *Rubrica.*

1 ☞ *Athletæ qui.*
2 *Athletarum priuilegia. 3. & 4.*

1 THLETAE † dicuntur, qui virtutũ duntaxat ostẽdẽdarũ gratia pugnãtes, certaminibus sacris deseruiũt: vt ff. ex quib. caus. infa. irro. l.
2 athletas. in princ. His ciuiliũ † munerũ vacatio cõceditur propter victoriã, non à corruptis, ac redẽptis: sed gratiæ merito ter coronati fuerũt:
3 vt c. eod. l. j. †De ijs quoq; legitur ꝙ commoda quæ propter coronas consequũtur, priuata pactione obligare nõ possunt:
4 vt c. quæ res pig. obl. pos. l. specie. Nec † in causam iudicati capiuntur: nisi cùm aliunde victori non possit satisfieri: vt ff. de re iud. l. commodis, & c. de exc. rei iud. l. stipendia.

De ijs, qui non impletis stipendijs sacramento soluti sunt. Rubrica.

1 ☞ *Missionum genera tria.*
2 *Miles ex quibus missionibus uacationem à muneribus mereatur, & nu. 5.*
3 *Missio ignominiosa an & quatenus uacationem præbeat.*
4 *Missio ignominiosa quando infamiam irroget.*
6 *Milites ex quibus causis sacramento soluantur.*

1 IC † notabis tria genera missionũ, quædam enim est honesta, alia causaria alia ignominiosa. Honesta missio dicitur cùm ꝑpter senectutẽ miles sacramẽto soluitur. Causaria, cũ propter corporis valitudines tanquam debilis remittitur: ignominiosa, cũ propter aliquod delictũ absoluitur. Est & quartum genus missionis, quod extraordinariũ nuncupatur, quod cùm quis ideo sacramẽto fit, soluitur, ꝙ euitandi alicuius honoris gratia nomẽ militiæ dederat: vt ff. de re mili. l. milites. §. missionũ. & ff. ex quib. cau. infa. irro. l. ij. §. ignomi
2 nię. † prima & secũda missio vacationem habent: siue merentur personalium munerum, sine appellatione ita tamen si post xx. quod in qua legione, vel vexillatione militauerint: vt c. de re mili. l. ij. & c. quando prouoc. non est neces. l. veteranis. militauerit: modò alterutro soluatur: vt c. eo. tit. l. vlt. nimirum qui ante mittitur, vel in cohorte militauerit, vacationem non habet: vt c. eod. tit. l. ij. & vlt. nisi fortè in cohortibus vrbanis militauerit: vt ff. de excusatio. tut. l. sed & milites. §. sed ignominia. Non habet (inquam) vacationem, qui ante remittitur, forsan perpetuam, nempe quia temporalem habet aliàs vnius anni, aliàs biẽnij, aliàs triennij, aliàs quadriennij prout militauerit:
3 vt ff. de exc. tut. l. qui autem. †Tertia verò missio, quæ infamiam irrogat, cùm ignominiosa sit, ad honores quidẽ aspirare non sinet; munera verò onerosa non releuat ignominiosa missio: vt ff. eo. l. j. & c. de re mili. l. milites. & ff. de excus. tut. l. sed milites. §. j. nisi fortè in his locis in quibus commorari non
4 licet: vt ff. de re mil. l. sed milites. †Sed infamiam dico irrogat ignominiosa missio: si causa missionis significetur decreto: aliàs nequaquam: vt ff. ex qui. cau. infa. irrog. l. ij. §. ignominiæ. Sed intelligo quantũ ad infamiam: nempe quantum ad cætera, parũ est an nominata fuerit, vel non missionis causa: vt ff. de re mil. l. milites. §. missionũ. Item hoc intelligẽdum est in misso: nõ exauctorato. Si enim exauctoratus fuerit, licet causa non nominetur, infamis erit: vt ff. ex quib. cau. infa. irro. l. ij. §. igno
5 miniæ. Quarta † missio, quæ appellatur extraordinaria (vt dictum est) similiter immunitatem non præstat, cùm enim fraudandi muneris alicuius causa quis militat, fraudẽ ei prodesse meritò displicuit: vt c. qui mili. pos. l. j. & ij. & ff. de exc. mune. l. j. §. qui in fraudem. Infamiam tamen non importat, etiãsi exauctoratio intercesserit: vt ff. ex quib. cau. infa. irrog. l. ij. & ff.
6 de re mili. l. iij. §. non omnes. †Ex prædictis ergo colligere licet, quòd quatuor sunt causæ in genere, propter quas miles sacramẽto soluitur, scilicet. senectus, infirmitas, delictũ, & fraus, siue calliditas propria. In specie verò multæ experiũtur. Ecce enim, qui de adulterio vxoris suæ cum adultero pactum fecerit, sacramento soluitur: & deportari iubetur: vt ff. de adulterio. l. miles in princip. Item reus postulatus si antequam suam purgaret innocentiã nomen militiæ dederit, statim sacramento soluendus est: vt ff. de re mili. l. vlt. maximè si accusator hoc postulauerit: vt C. de re mili. l. ij. Cohortales quoque, vel aliàs

curiæ nexibus obligati, si ad militiam aspirauerint, sacramento soluti curijs proprijs redduntur: vt C. de decur. l. qui relicta. & C. qui mili. poss. l. iij. Idem de colonis, & similibus legitur: vt C. qui mili. poss. l. iij. Miles quoque si rerum alienarũ conductor extiterit, ipso iure sacramento soluitur: vt C. locat. & conduct. l. vltima. Istæ missiones, & similes omnes posteriori generi magis accedunt.

Quibus muneribus excusantur ij, qui impletam militiam &c. Rubrica.

1 *Conductores quibus & qui immunes.*
2 *Conductores qui accipiendi.*

1 CONDVCTORES † quoque vectigalium fisci, excusationem habent à ciuilibus muneribus: ita tamen si principaliter negotium exerceant, & suo nomine: quod non cõductionis beneficio, sed fisci priuilegio dictum est: cui omnia conductoris bona subsignata sunt. Quapropter si etiam se vltro offerant, prohibendi sunt: nisi parere fisco parati sint: vt C. eod. tit. & ff. de vac. mune. l. in honori. §. non alios. & ff. de iure immunita. l. semper. §. cõductores. 2 Conductores † (inquã) legitimi, scilicet, non palatini, non curiales, non milites, non clerici: vt C. quibus ad condu. rerum fisca. accede. non licet. A quibus autem muneribus excusentur ij, qui post impletam militiam, vel aduocationem, per prouincias suis commodis vacantes commorantur, & de priuilegijs eorum, licet in rubric. dicatur græca constitutio, de his duntaxat exponit. Simile: vt suprà ad Trebel. & de incertis personis, & C. de offic. præfect. vigil. & vt nulli ad municipales.

De libertinis. Rubrica.

1 ☞ *Libertinos non excusari ob suam conditionem à muneribus ciuilibus.*
2 *Libertos Senatorum excusari à tutelis, si patronorum negotia gerant.*
3 *Liberti à quibus honoribus arceantur.*

1 CONDITIO † libertinitatis à muneribus ciuilibus non excusat, etiam in ea ciuitate in qua libertus domicilium habet: imò tam ibi, quàm apud patroni originẽ munera subire compellitur: vt C. e. ti. & ff. ad muni. l. de iure. §. libertos. Hoc inquam verũ est, etiamsi patrono capto luminibus operas, vel ministerium prębeat. Liberti enim propter patronum 2 à ciuilib. non excusantur muneribus. Excipiuntur † tamen senatorum liberti, qui patrum decreto à tutelis excusantur si patronorum negotia gesserint: vt ff. ad muni. l. libertus propter. in princi. Planè actus præsertim seruiles liberti administrare 3 non compellũtur inuiti: vt C. ne libertus actum reip. l. j. † Porrò honoribus arcentur, qui tantùm ingenuis dare solẽt: vt decurionatus, & similes, nisi ius aureorum annulorum impetrauerint: vt C. ad l. viscelliam. quod forsan hodie immutatũ est, cùm enim omnes liberti ex ipsa manumissione sint ingenui, nec indigeant auxilio aliquo, ad omnes honores tanquam ingenui, possunt aspirare: saluo tamẽ iure patronatus: vt in auth. vt liberti decætero au. non indig. annu. Quæri potest cur iste titulus hic ponitur, cùm idem s. in vj. libro reperiatur: ad quod dicimus, quòd ibi de iure patronorum agitur, hic autem de obsequijs, quæ in ciuitatibus debent exhibere.

De infamibus. Rubrica.

1 ☞ *Infamiam non præstare vacationem à muneribus ciuilibus.*
2 *Pœna nemini debet immunitatem tribuere.*
3 *Infamibus dignitatum & honorum portæ claudendæ, & nu. 5.*
4 *Infames à quibus actis arceantur.*

1 INFAMIA † quoque munerũ ciuiliũ vacationem non præstat: quod enim priuilegij gratia aliquib. conceditur, delinquentib. non remittitur: vt c. e. ti. & c. de dec. l. nec infames. & c. de ijs. qui nõ imple. stipen. l. j. Quippe criminosum non dignitas, sed pœna 2 debet comitari: vt c. de dec. ne quis. Nec pœna † cuiquam immunitatẽ tribuere consueuit: vt ff. de interdi. & rel. l. relegato. §. vlti. Imò æquissimũ est, vt qui in sordib. reperitur, sordescat adhuc: & malè meritus publicã pœnam, non præmiũ cõsequetur, vt sit alijs exẽplo ad maleficia deterrẽda: vt ff. depo. l. bona 3 fides. Ab honorib. autẽ qui integri fructus hominib. concedũtur, infames dicũt arceri. nimirum famosis & notatis, & quos scelus aut turpitudo vitę coinquinat, & infamia ab honestorũ cœtu segregat, dignitatum portæ claudũtur: vt c. eo. ti. & c. de 4 dig. l. ij. c. de re mil. l. iij. † Nam postulandi, testificandi, assidẽdi, iudicandi, honor infamib. interdictus est: vt ff. de postu. l. j. §. remouet. & ff. de testi. l. iij. §. pen. & ff. de offi. asses. l. ij. & ff. de iud. l. cùm prætor. §. cùm autem. Licet dicatur, quod arbiter possit esse infamis, & procurator, & tutor fortè, vel curator: vt ff. de rece. arbi. l. Pedius. & insti. de excep. §. vlt. & ff. de postu. l. j. §. remouet. Vnde colligitur, quod prædicta officia potius onera, 5 quàm honores sunt. Ab † honorib. (inquam) arceri debẽt infames, scilicet adipiscendis, & etiam adeptis. Infamia ergo non tantùm impedit promouendum, verùm etiam deijcit iam promotum: vt c. de dec. l. infamia. & c. de dig. l. iudices. In summa illud quæri potest, cur hic de infamib. tractetur, cùm s. in ij. lib. plenissimè sit expositum? Respondeo ibi de infamandi causis, hic autem de iure infamiæ agitur. Cætera quæ de infamibus desunt in summa Placent. & in distinct. Ia. & in libello disputatorio solicitus indagator inueniet.

De reis postulatis. Rubrica.

1 ☞ *Reos criminum arceri à petitione nouorũ honorum, quatenus verũ sit, & nu. 3.*
2 *Reum criminis retinere dignitatem ante accusationem quæsitam.*
4 *Honoribus gerendis non interdici ijs, qui apud quemcunque iudicem ciuiliter conuenti sunt.*

1 REI † criminũ postulati licet in eo iudicio onerosa munera non euitẽt, nouos tamẽ honores petere non debẽt antequàm purgata innocẽtia innocẽtes fuerint demonstrati: vt c. e. ti. Postulati (inquã) quia si quis accusatorẽ non habeat, honorib. prohiberi nõ bebet, quemadmodũ si accusator destiterit: vt ff. de 2 mu. & hon. l. rescripto. §. si quis accusatorẽ. † Itẽ de nouis honorib. ideo dixerim: quia quæsitã antè retinet dignitatẽ: vt ff. 3 de mu. l. libertus. §. in quæstionibus. Planè illud † sciẽdum est, quòd prohibitio hæc intra annum, quo accusatur, locũ habet. Nimirum post annum ab honorib. nõ arcetur: nisi per ipsum steterit, quominùs intra annum quæstio terminetur: vt ff. de mu. & ho. l. reus delatus. & ff. ad muni. l. Lucius. §. idem respõ 4 dit si per accusatorem. † Illud quoque notandũ est, quòd hic de reis dũtaxat criminaliter conuentis legitur. Nam ciuiliter conuenti à quocunque, apud quemcunque ab onerib. non arcentur. Excipitur tamen nisi reipublicæ debitor fuerit ex administratione aliqua, vel pollicitatione, quo casu ab honorib. prohibetur donec soluerit, vel solutionis vice idoneis pignorib. vel fideiussoribus satisfecerit: vt ff. de mu. & ho. l. rescripto. §. debitores. & c. de debito. ciui. l. j. & ff. de iure immu. l. v. §. conductorib. vel nisi status controuersiam patiatur: qui licet, ordinata lite, interim loco liberi habeatur: vt ff. de re mili. l. cui status. idem opinor & si de omnibus bonis, vel maiore parte controuersia inferatur, & maximè si honor, qui defertur, pecuniæ desideret erogationem.

De ijs, qui in exilium dati, vel ordine moti sunt. Rubrica.

1 ☞ *Relegatus perpetuò, uel ordine motus an & quãdo ad honores admitti possit.*
2 *Ordine ad tempus motus, uel ad tempus relegatus an præcedentes honores retineat, uel ad nouos possit aspirare, & nu. seq.*
4 *Ordine motos uel relegatos non habere immunitatem à ciuilibus muneribus.*

QVIA rei postulati, conuicti, & damnacti, plerunque in exilium mittũtur, vel ordine mouẽtur: de ijs qui in exilium dati, vel ordine moti sunt, videamus. Vel aliter. Quia in exiliũ quoque dati, & ab ordine moti, interim honoribus arcentur

arcentur, de his inferamus. Vel aliter, Diximus s. de infamib.
sed quia relegatio, & ab ordine motio infamat, de ijs qui in
exilium dati, vel ordine moti sunt, audiamus. Relegatur
ergo quis, vel mouetur ab ordine, aliàs perpetuò, aliàs ad tem
pus. Item aliàs ex crimine grauiori, quod importat infamiã.
Aliàs ex leuiori, quod non irrogat infamiam, et in his omnib.
casibus aliàs grauius aliàs leuius (prout debet) quàm debeat,
1 condemnabitur. Siquidem † perpetuò quis relegatus, vel or-
dine motus sit, nisi à principe fuerit in integrũ restitutus, per-
petuò ab honoribus vacabit, & sine honoribus: nisi appellaue
rit: vt C. de postul. l. ij. & C. de sen. pas. & l. j. et vlt. A principe in
integrũ restitutus ideo dixerim: quia talibus nullus commea-
tum, remeatúmve dare potest: nisi solus princeps: vt ff. de pę.
l. iiij. et l. diui fratres. circa prin. Et quia generalis indulgẽtia tã
tùm pœnæ gratiam facit: infamiam autem non tollit, vel loca
dignitatũ restituit: vt C. de sen. pas. & re. l. generaliter. vel corri
2 gitur illa lex per vltimam, secundum P. † Si autem ad tẽpus
fuerit ordine motus, vel exulare iussus, siquidẽ ex crimine im
portante infamiã, siue prout debuit, siue leuius fuerit condẽna
tus, quã debeat: imò etsi in totũ pœna remissa fuerit, tamẽ post
tempus etiam infamis remanebit: licet iudex contrariũ dixe-
rit: quia facti quidem quæstio in arbitrio iudicantis est. Pœnę
verò ꝓsequutio non eius volũtati mãdatur, sed legis potestati
relinquitur: vt C. ex qui. cau. infa. irro. l. ad tẽpus. & ff. de dec. l.
ad tẽpus. & ff. ad muni. l. ordine. & ff. de fur. l. non potest. & ff.
de iniu. l. diuus. Ergo non præcedentes honores retinebit, nec
ad nouos potest aspirare, nisi iudex (vt quidam opinãtur) cer-
tis rationib. motus minorem sententiam dixerit: vt C. ex qui.
cau. inf. irro. l. si Posidoniũ. [Si verò motus grauiùs violatus
fuerit, seueritas sententiæ cũ cęteris damnis trãsigere videtur.
Et ideo post tẽpus, velut transacto negotio, honores recupera
bit, & famam: & ad nouos poterit honores conuolare: vt C. ex
qui. cau. infa. irro.] l. si posidoniũ. & ff. de dec. l. ad tẽpus. & ff.
3 ad muni. l. ordine. & de pœnis. l. in seruorũ. §. vlti. † Hoc ita
dixerim de crimine, quod infert infamiam. Porrò si propter
crimen, quod infamiam non irrogat aliquis relegetur, vel or-
dine moueatur, quantuncunq; duret pœna, durat infamia. Fi
nita pœna, finitur infamia. Et ideo ordinem amissum recu-
perat, & ad nouos honores conscendet: vt C. eo. ti. l. j. & . ij. et ff.
eo. tit. ex quib. cau. infa. irro. l. ij. & ff. de dec. l. ad tempus. & ff.
ad legem Cornel. de fal. l. falsi. Hoc intelligo verum esse, siue
prout debet, siue minus aliquis condemnetur. Sed si grauius,
ab initio cessat infamia: vt ff. de pœnis. l. in seruorum. Ipsum
tamẽ factum, eum ad honores non admittit, quo modo enim
relegatus, vel ordine motus honores geret? expectet ergo pœ
næ interitum. In summa notandum est, quòd vbicunq; di-
ximus finita pœna, finitur infamia, statim regressus interiorẽ
recuperat dignitatem, à nouis tanto tẽpore vacat, quanto per
pœnam antiqua caruit: vt C. eod. tit. l. ij. & ff. ad municip. l. or-
4 dine. † Illud quoque notandum puto, quòd licet etiam su-
prà dicit ad honores non admittantur, munera tamen ciuilia
non euitant. Pœna enim nemini consueuit tribuere immuni-
tatem: vt ff. de interdict. & releg. l. relegatorum. §. vltimo. Cæ
tera quæ ad hunc tit. pertinet in summa, ff. eodem tit. diligens
lector poterit inuenire.

a ADNOTATIO. ℂ Non præstat. Adde do. Ludou. de penna in l. infa-
mis. nume. 1. cum pluribus sequen. de decur. l. x. chart. l v. Bartol. in l. Cassius.
ff. de sena. multa per Pau. de cast. in consi. ccxvj. & in consi. lix.

De filijsfamilias, & quemadmodum pater pro his teneatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Pater an & quãdo & quatenus teneatur pro filio nominato ad munus aliquod publicum & nu. 3.*
2 *Pater quando censeatur consentire nominationi filij ad munus publicum.*
4 *Pater quatenus teneatur pro filio magistratum gerente ob id, quòd minoribus tutores uel curatores non dedit, uel munus idoneos dedit, uel satisdari ab eis nõ curauit.*
5 *Filiumfa. qui excusationem non habet, posse ad munus publicum uocari etiã inuito patre & excusationem habente.*

QVIA in exilium dati, vel ordine moti, trans-
acti muneris rationem reddere compelluntur,
& pater plerunque pro filio conuenitur, ideo
de filijsfamiliàs dicit, & quemadmodum pa-
1 ter pro his teneatur, videamus † Nominatur er
go ad decurionatum, vel aliud munus, filius quandoq; eman-
cipatus, quandoque in sacris constitutus, & in hoc casu aliàs
consentit pater, aliàs nequaquam. Item si cõsentit pater, aliàs
gerit filius in republica, per quod reipublicæ principaliter
prospicitur: aliàs nequaquam. Cùm filius emancipatus ad ali
quod onus eligitur, non tenetur pater, etiamsi consentiat: nisi
nominatim pro filio fideiusserit, vel periculum susceperit, vel
in fraudem gratia euitandi oneris eum emancipauerit: vt in-
frà eodem tit. & ff. ad munic. l. vltima. §. antepenultima. Si ve-
rò filiusfamiliàs ad munus aliquod euocetur, siquidẽ non con
sentiat pater, de peculio dũtaxat, et de in rẽ verso tenetur: vt C.
eod. l. vltima. & C. de decurio. l. filios. & C. ne filius pro pa. l. iij.
& C. quod cum eo. l. j. Si autem pater consentiat, insolidum te
netur reipublic. tanquam fideiussor in id, quod à filio seruari
non potest. Filius autem primò excutiẽdus est: vt suprà quod
cum eo. l. j. & ff. ad munic. l. ij. & l. libertus. & l. Lucius. §. idem
respondet. & ff. de admi. rerũ ad ciui. perti. l. filius. & C. de dec.
2 l. filios. §. j. † Consentire autem videtur pater nominationi,
si vel præsens non contradicat, vel si à nominatione facta suo
nomine appellet: vt ff. ad municip. l. ij. & C. eodem tit. l. j. & ff.
de decur. l. honores. §. vltimo. & C. eodem tit. l. ij. Suo nomine
ideo dixerim: quia si nomine filij appellauit, consentire non vi
3 detur: vt ff. de dec. l. spurij. §. pater. Hoc † autem intelligo cùm
filius qui nominatur, munera subire potest, ad quæ vocatur.
Alioquin etsi pater expressim consentiat, non tenetur: vt de fi
lio infante, quem pater decurionem esse voluit: vt C. de mu. &
hono. non continuan. inter patrem & filium. l. j. & ff. ad muni
cip. l. Lucius. §. penultimo. Item hoc exaudio, cùm filius ali-
quid gesfit in re patris. per quod reipub. principaliter prospi-
citur: veluti si pecuniam publicã tractauerit, vel erogandam
decreuerit, vel curatoris operum, vel cuiusuis alterius reipub.
4 creauerit, vel qd simile fecerit. † Alioquin si tutores, vel cura-
tores, pupillis, vel adultis, non dederit, vel minùs idoneos con
stituerit, vel non satis idoneè ab eis satisdari curauerit, non te-
netur pater: nisi de peculio, vel de in rem verso, licet nomina-
tioni filij consenserit: quia non solent teneri fideiussores magi
stratuum qui rempubl. saluam fore promittunt: cuius peculia
riter nihil interest, pupillis tutores dare: vt ff. ad munici. l. ij. &
ff. de pecul. l. licet. §. vltimo. licet quidam peruersè intelligen-
tes, aliud dicant fieri. arg. l. j. C. quod cum eo. In summa no-
tandũ est, quòd licet pater non teneatur, si non consentiat no-
minationi filij, nominator tamen detrimento muneris obliga
5 tur: vt C. eo. tit. l. interest. † Illud quoque prætermittendum
non puto, quòd filius inuitus, qui excusationem non habet: pa
tre quoque inuito, & excusationem habente, ad munus voca
tur, quanquam enim pater non conueniatur, non tamẽ [curiæ
aliàs] ciuem patriæ vtilitatibus potest auferre: vt ff. de mu. &
hon. l. iij. §. filius. & §. quamuis. & l. honor. §. plebei. Nempe fi-
liusfa. ex omnibus causis tanquam paterfa. obligatur: vt ff. de
ac. & oblig. l. filiusfamiliàs. Excipitur, nisi pater & filius simul
ad munus vocẽtur: maximè protostasiæ, vel pater priùs nomi-
natus fuerit: tunc enim propter patrẽ vocabuntur filij, nisi fue
rint emancipati: vt C. eo. ti. l. fi. §. pe. Item illud aduertẽdum
est, quòd si aliquis decurionem adoptauerit, etiam decuriona
tus suscepisse videatur: vt ff. ad municip. l. Lucius. §. idem re-
spondit. Hic breuiter diximus quemadmodũ parentes pro
filijs teneantur, vocatis ad munus publicum, per quod reipu.
principaliter prospicitur. Qualiter autem teneãtur si ad tute-
las, vel curas, creati fuerint: vel ex ipsorum contractibus, vel
quasi, in distinctione nostra, quę sic incipit, cùm filiusfamilias
&c. plenissimè poterit inueniri.

De periculo successorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Nominationi consentiens pater ad quid teneatur.*

2 *Nominati quando solius sit periculum.*

1 SI † PATER consensit cùm filius nomina
tur ad munus, non solùm ipse tenetur insoli-
dum (vt dictum est) verùm etiam successores
suos obligatos relinquit, cum distinctione
tamen. Refert enim vtrùm filius munus, vel
honorem susceperit patre superstite, an post
decessum eius. Si quidem patre superstite filius munus vel ho
norem acceperit, omnes patris hæredes pro partibus hæredi-
tarijs obligantur, nimirum, hoc est, æs alienũ, sicut aliud quod-
libet de hæreditate deducitur: vt C. eod. tit. & ff. famil. ercisc. l. si
filia. §. idem scribit. & C. de decur. l. j. & l. in successione. Si au
tem post mortem patris subierit munera, onus erogationis ad
2 ipsum tãtùm † non ad cæteros pertinet cohæredes: etiamsi pa
ter pro alijs filijs etiã iam muneribus functus intercesserit: vt
ff. fami. ercisc. l. ex parte. §. filius. & ff. de mune. & hono. l. & si
filium. & ff. ad munici. l. Lucius. §. ij. nisi vel viuus pater filium
suscepturum munus suo periculo professus esset, vel in vltima
volũtate (vt de communi patrimonio expediretur) disposuis-
set: vt ff. fami. ercisc. l. iij. §. vltimo.

De mulieribus, in quo loco munera sexui congruentia, & honores agnoscant. *Rubrica.*

1 ☞ *Mulieres ubi subire debeant munus patrimoniale.*
2 *Munus personale an mulieres subire debeant, & ubi. & nu. 4. & 6.*
3 *Virginis appellatione quæ comprehendatur, cum quæritur, an uirgines teneantur subire munera.*
5 *Sponsa non mutat domicilium ante contractas nuptias.*

DIXIMVS s. quòd mulieres à quibusdã
muneribus excusantur, & à quibusdam nõ,
nunc audiamus, in quo loco munera sexui
congruentia eas subire oporteat. Indicit
† ergo munus mulieribus aliàs patrimonia
le, aliàs personale, & in hoc casu: aut nuptis,
aut viduis, aut virginibus iniũgitur munus
patrimoniale, omnes mulieres ibi subire oportet, vbi posses-
2 siones constitutæ sunt: vt C. eod. ti. in l. fi. † Personale verò mu
nus quod sexus muliebris patitur, vel honor, siquidem vir-
ginibus indicatur, apud suam originem subire compellũtur:
3 vt s. de mu. & ho. l. filios. † Virginis appellatione intelligas
omnem mulierem, quę virum non habuerit, etiam si corrupta
sit. Idem est si maritum habuerit, sed non legitimum: vt ff. ad
4 munic. l. de iure. §. vlt. Si autem † honores, vel munera, nuptis,
vel viduis imponãtur, ibi suscipere cogũtur, vbi per conditio-
nem maritorũ domiciliũ mutauerint, id est, apud incolatum
mariti, non apud originẽ propriam: vt C. eo. tit. & ff. ad muni.
l. filij. §. j. & l. vlt. §. item rescripserunt mulierem. Nimirũ mu-
lieres honore maritorum eriguntur, & genere ipsorum no-
bilitantur, & domicilia ex eorum personis mutantur: vt C. de
dig. l. mulieres. & ff. de iud. l. exigere. decet enim vxores cõiu-
gis tam superstitis, quam etiam mortui claritate frui antequã
virum alium sortiantur: vt in auth. de consulib. & in authẽ. de
nupti. §. non tantum permittimus. & C. de incolis. l. vlt. Apud
incolatum inquam mariti, non apud originem propriam mu
nerib. fœminæ fungi debent: nisi iam præuentæ fuerint, id est,
munerib. publicis destinatæ: vt ff. de iurisditione omnium iu.
l. cùm quidam. & ff. ad mu. l. incola. & ff. de iure immuni. sem-
5 per. §. hoc circa. † In summa illud notandum est, ꝙ ea, quæ
desponsata est, ante contractas nuptias suũ non mutat domi-
ciliũ: & ob id non apud incolatũ, sed in sua propria patria mu
6 nera sustinebit: vt ff. ad muni. l. ea quę desponsata. † Illud tamẽ
fortissimè quæritur, cur ferè ab omnibus officijs ciuilib. semo
tæ sint, & corporalia munera mulierib. denegentur, constétq;
quia personalia sunt, corporaliáq; munera personalia mulieri
bus imponãtur: vt ff. de re. iur. l. fœminæ. & ff. de mune. & ho.
l. iiij. §. corporalia. & l. vlt. in prin. ad quod breuiter responde-
tur, scilicet, quòd illa regula exceptionem recipit: nec omnia
corporalia munera fœminis denegantur.

De legationibus, *Rubrica.*

1 ☞ *Legatus quis dicatur.*
2 *Legati officio quis fungi poßit, & quis non.*
3 *Excusationem à legationis munere qui mereantur.*
4 *Legatus quomodo sit eligendus.*
5 *Legatio ad quem mittenda est.*
6 *Legatus quid agere debeat tempore legationis.*
7 *Legationem deserens qua pœna puniatur.*
8 *Legatus quale beneficium concessum sit tempore legationis.*
9 *Legati an & quando poßint in iudicio conueniri tempore legationis.*
10 *Legatus an ea priuilegia competant, quæ dantur absentibus reipub. causa.*
11 *Legatis finita legatione quæ priuilegia competant, & nu. 14.*
12 *Legationes quo ordine curialibus sint indicendæ.*
13 *Legationes plures poßitne idem eodem tempore suscipere.*

EXPOSVIMVS de muneribus in gene-
re: nunc de legationibus specialiter audiamus.
Videamus ergo quis dicatur legatus, quis pos
sit esse legatus, qualiter sit eligendus, quo loco,
quot debeant eligi, vtrum vnus tantũ vel plu-
res, ad quem legatio mittenda est, quid legatio
nis tempore legatus agere debeat, & quid non, quæ sit eius
pœna qui legationes deseruerit, & quod beneficium habeat
si bene eam peregerit, tam legatione durante, quàm ea finita.
1 † Legatus dicitur, qui gratia negotij suæ ciuitatis, vel pro-
uinciæ ad principem, vel alium decreto ciuium, vel prouincia
lium peregrinatur. Et de tali legato hic agitur. Aliàs lega-
tus dicitur vt proconsulis, qui ante proconsulem quandoque
ad prouinciam decretam mittitur, maximè cùm proconsul
moram necessariam in itinere patiatur: vt ff. de offic. procon-
sul. & legat. l. iiij. §. vltimo. & l. v. aliàs legatus dicitur qui pro
negotio ecclesiæ suæ, vel episcopi, ad summum Pontificem,
vel ad principem destinatur: vt in authent. de sanct. episcop. §.
reuerendissimi. Aliàs legatus nuncupatur qui à summo Pon
tifice, vel principe, vel à rege, vel maxima potestate, ad prouin
ciam, ciuitatem, vel personam aliquam destinatur: vt ff. de of-
fic. assess. l. diem functo. & ff. loca. l. sed addes. §. vltimo. Maxi
marum ergo potestatum nuntij per excellentiam legati no-
minantur; cæterorum vero, & si nobilium nuntij à generali
non recedentes vocabulo missi, vel nuntij appellantur. Qui
verò ad causam specialem finiendam mittitur, vel ad audien-
dam causam, non legatus, sed delegatus nuncupatur: etiam si
2 à principe mittatur. † Legatus esse potest quilibet etiam
filiusfamil. si non vtatur, vel legibus se excusat. Vetatur qui
postulare non potest, & debitor republic. licet fisci debitor
3 non prohibeatur: vt ff. eodem tit. l. iiij. Excusatur † autem quis
numero trium liberorum: vt C. eodem ti. l. j. licet quinque sint
necessarij ad munerum aliorum vacationem; vt suprà de ijs
qui numero libellorum se excusa. notauimus. Item excusatur
accusator, ne ad amicũ, vel domesticũ eius quem accusat, tan-
quam inimicus legatione fungitur: vt ff. eodem tit. l. iij. Nimi
rum amicus inimici mei, meus dicitur inimicus: vt C. de inof-
ficio. testamen. l. liberi. Item excusatur qui legatione, vel alio
munere functus est. Patri autem propter filium, vel è con-
uerso, legatione functis vacatio non conceditur, licet alia mu
nera quæ pecuniæ præstationem habent, inter patrem & fi-
lium continuari non debeant: vt ff. eodem titu. l. filio. propter
patrem. & C. de muner. & honor. inter patrem & filium non
com. l. j. & ij. Cæteros excusandi casus suprà de excusat. mul.
4 diligens lector inueniet, & in sequentibus titulis. † Eligen-
dus est legatus in loco publico: interueniẽte decreto omnium
ciuium, vel prouincialium, aut maioris paris; & authoritate
papæ: nisi prouincialis legatus esse dignoscitur. Præsidi enim
prouinciæ huiusmodi non datur arbitrium: vt C. eodem tit. l.
si quod extraordinarium. & l. vltima. Omnibus ciuitatib.
edicto diui Vespasiani præcipitur, ne plures, quàm duos lega
tos mittant: vt ff. eodem tit. l. iij. §. vltimo. forsan prouincia plu
5 res potest destinare. † Ad principem legatio facienda est:
siue agat in vrbe, siue in prouincia: vt ff. eodem titu. l. Paulus.
Sed & ad alium fieri potest; licet perrarò fiat; vt ff. eodem tit.
6 l. iiij. † Agere debet legatus legationis tempore, ad quod
duntaxat

duntaxat legatio postulat, quippe in rem propriam, vel alte=
rius, nihil per se agere debet, sine permissu imperiali: vt ff. eod.
ti. l. Paulus. §. Paulus. & l. legatus. & l. ijs qui. Excipitur tamē:
nisi damnum, vel iniuriam patiantur, de quibus etiam per se
tempore legationis potuerunt experiri: vt ff. eod. tit. l. Paulus.
respondet de eo. & l. legatus. Item nisi tutorio. vel curatorio
nomine experiantur: vel conueniantur: quod eis licet, etiam
legationis tempore: vt ff. eod. l. si absenti. §. j. Per se (inquam)
poterit postulare, per alium etiam contra rempub. cuius lega
tus est à principe quid poterit: vt ff. eod. tit. l. ij. Hæc quoque
scilicet, vt legatus nihil legationis tempore agere debeat, in=
telligenda sunt in ijs, quæ anfractus exposcunt iudiciarios,
& quæ facilè non possunt citra legationis impedimentum so=
piri. Nam vendere, & emere, atque aliàs contrahere, per quæ
legatio non impeditur, non prohibentur: vt ff. eod. tit. l. lega=
7 tus creatus. †Deserit quis legationem aliàs sponte, aliàs ne
cessitate compulsus, vbi & sponte legationem deseruit, ordi=
ne moueri, & pœna quoq; extraordinaria plecti debet: vt ff.
eod. tit. l. j. atq; etiam omnia commoda quæcunq; perceperit
reipubl. à qua illa consequutus est, restituere compellitur; vt
C. eod. tit. l. ij. Hanc autem pœnam is solus pendet, qui pecca=
uit, nempe vnius legati cessatio alteri non nocet: qui, vt opor=
tet, munus perfecit: vt ff. eod. tit. l. ij. §. cessatio. Si autem, vrgē
te necessitate, legatus legationem dimiserit, nedum pœnam
non patitur, verùm quoq; commoda, quæ proficiscēs accepit,
poterit retinere, & etiā petere: tam ipse quàm comites ipsius
qui eodem tempore cum alio non fuerint: vt ff. eod. l. legatus
autem. §. j. & ff. locat. & conduct. l. sed ades. §. vltimo. & ff. de
offic. assess. l. diem. Quid ergo si dubium fuerit vtrum volun=
tate, an casu à legatione cessauerit ordini patriæ suæ hoc pro=
bare compellitur, vel accusatus ante præsidem respondere: vt
8 ff. eod. tit. l. ij. §. vtrum. & C. eod. titu. l. ij. †Illud præcipuum
est, quòd tempore legationis, legati beneficium habent vt à
quoquam violari non debeant, etiamsi legati hostium fuerint,
vel aliorum quibus legatione durante bellum indictum sit.
Qui ergo contra ius gentium legatos pulsauerit, hostibus da
ri Quinti Mutij responso præcipitur: quem si hostes non re=
ceperint, in libertate remanere lege ita statutum est: ff. eodem
tit. l. vlti. Inde legati sancti nuncupantur, scilicet quia violari
non debent. A sangminibus, id est, herbis quas romanorū le=
gati deferebant in signum: sicut græcorum eas quæ κηρυκεῖα
9 nominantur: vt ff. de rerum diui. l. sanctum est. †Hoc quoque
aliud, legatione durante, priuilegium habent legati, scilicet ne
à quoquam conueniantur: quia reuocandi domum ius habēt:
nisi vel in legatione cōtraxerint, vel vt legationis tempore sol
uerēt, constituerint: vt ff. de iudi. l. ij. §. legati. & l. si quis in lega
tione. & l. cùm furiosus. §. qui legationis. & ff. de constit. pec.
l. eum qui. §. primo. & ff. eodem, l. cùm quæritur. aut nisi agāt
in legatione, quod licet agere non debeant: tamen quia quis=
quam eos non repellit iudicio meo respondere compellūtur:
nisi de furto, damno, vel iniuria, quam in legatione passi sunt,
experiātur: vt ff. de iudicijs. l. ij. §. legatis. & l. qui non cogitur.
vel nisi dies actionis extitura sit: quo casu ad hoc tantum iudi=
ciū suscipere cogitur, vt lis contestetur, & in prouincia trans=
mittatur. Idem intelligo in cæteris in quibus mora periculosa
est: vt ff. de iud. l. sed & si restituatur. §. ædilium. Vel si non an=
te legationem iudicium susceperint: quo casu etiam in lega=
tione absentes defendi debent: vt ff. eodem, l. eundem. §. j. Li=
cet sanè in legatione cōueniri non debeat, tamē hæc dilatio iu
dicij, sine damno temporalis actionis creditoris debet fieri: vt
ff. de iudic. l. ij. §. legatis. in fine §. & in authen. de sanct. episco.
10 §. reuerendissimi. Item †cùm reipublicę causa peregrinentur,
omnia priuilegia reipubl. causa absentium sortiuntur. Refert
tamen, vtrùm pro ciuitate Romana, an pro ciuitate alia, lega=
tione fungantur. Si pro ciuitate Romana reipublic. causa ab=
sunt: dic vt nota. ff. de acquirend. hæredita. l. cùm quædam. in
princip. & C. ex quib. causis mai. l. j. Porò si pro alia ciuitate
legati sint, cum cæteræ ciuitates illius respectu priuatarum
loco habentur: vt ff. de verborum signifi. l. bona. & l. eum qui.
non sunt absentes causa reipubli. sed tamen eodem priuilegio
vtuntur, adiuti beneficio generalis clausulæ prætorianæ: vt ff.
ex quib. caus. ma. l. sed & si. §. hæc clausula. & ff. de acquirend.
hæred. l. refet. §. Hoc autem. & similia priuilegia consequūtur
legati, ex quo creati sunt: non ex eo dūtaxat tempore, quo ter=
ram intrauerint ad quam mittūtur. Quid tamen si de hoc du=
bitetur an legati sint Romæ: prætor de hoc cognoscit in pro=
uincijs forsan præses: vt ff. eod. tit. l. legati. Finita verò lega=
a tione[a] huiusmodi habent beneficia. †Ecce enim quieti donā=
11 tur, & ab ijsdem, & ab alijs personalibus muneribus biennij
habent vacationem: vt ff. eodem tit. l. Paulus respondet. §. cum
qui ita tamen si de longinquo, non de proximo peregrinati
fuerint: vt C. eod. tit. l. iij. Item ita demum, si suo nomine fun=
cti sunt legatione, non vicariando: vt ff. eod. tit. l. filius. & l. vi=
carius. Eo tamen intellecto, quòd legati vicarios dare non pos
sunt alios, nisi filios suos: vt ff. eod. tit. l. iij. §. legati. Item sala=
rium, siue viaticum, qui legati nuncupātur, de publico conse=
quuntur, nisi gratis legationem susceperint faciendam: vt ff.
eod. tit. l. ij. §. vltimo. & ff. de mune. & hono. l. vlt. §. hi quoque.
12 †In summa illud notandum est, quòd sicut cætera munera
per ordinem indicenda sunt, ita & legatio. Nec enim quis mu
nere legationis fungi compellitur: nisi priores qui in curiam
electi sunt fungātur: præterquàm si legatio de primatibus vi=
ris personas desideret: tunc enim ordo frangitur, vt diui Ha=
13 driani rescripto continetur: vt ff. eod. l. iiij. §. vlt. †Illud quo=
que obliuioni tradendum non est, quòd vnus homo plures le
gationes eodem tempore potest suscipere: si & sumptus, & iti
14 neris compendium subeat: vt ff. eod. tit. l. eundem. †Præterea
hic aliud silendum non puto, quòd legati, finita legatione, le=
gationis quasi durantis non consequūtur priuilegia; licet ibi=
dem remaneāt. Nec enim publici commodi causa manere vi=
dentur, sed sui: vt ff. de iudi. l. ij. §. legatis. & ff. eo. l. is qui. Nam
cùm propter officium aliquod tribuitur priuilegiū, finito of=
ficio expirat priuilegiū: vt in libello disputatorio varijs exem
plis notauimus. Item illud notandum est, quòd legati l ga=
tione finita, à muneribus, & honoribus ciuilibus vacationem
habent, & si ante perceperint suffragia dignitatum: sed for=
san percepta salaria restituere compelluntur, cùm muneribus
non fungantur: vt C. eod. tit. l. vniuersi.

a ADNOTATIO. ¶ Legatione. Legatorum materiam vide abunde per do. Lucam de penna in rubri. nume. 5. cum plur. seq. de lega. libro x. char. cxxxv. multa per doctor. in l. ideo. de offic. Proconsul. & leg. in l. iiij. de offic. præsi. vbi vide.

De excusationibus artificum. *Rubrica.*

1 ☞ *Arti discendæ necessaria.*
2 *Artifices qui accipiendi.*

DE artificum excusatione hoc solum sciendum
est quòd artifices in singulis ciuitatibus breui=
bus compræhensi, personalium munerum im=
1 munitate gaudent. †Nimirum in discendis ar
tibus otium est accommodandum, quo magis
cupiant & ipsi peritiores fieri: & filios suos faciant erudire,
docendosq; suscipiant, qui docere sufficiunt: vt C. eodem titu.
2 l. j. & ij. & de iure immunita. l. vltima. Hoc igitur† de omnib.
intelligo de artificibus, sed de ijs, qui monarchiam obtinent
docendi: quiq; studio indesinenter inuigilant: matriculis ma=
gistrorū recepti: vt s. de cōfess. & medicis pleniùs notauimus.

De potioribus ad munera nominandis. *Rubrica.*

1 ☞ *Munerum ordo quando, an non seruandus.*
2 *Potior quando non eligendus.*

DIXIMVS qualiter ciuilia munera indicēn=
da sint, nunc quibus indicenda sint, videamus.
Vel aliter. Non solùm artificio excusatur quis
(vt dictum est) verùm, si aliunde potiorem no=
minandū crediderit. Et ideo de potioribus ad
munera nominādis audiamus. Licet enim per

1 †ordinem gradatim inducantur, tunc tamen locus est ordini, cùm omnes, qui muneribus fungi debent, reperiũtur idonei: aliɔquin ordine non seruato potioribus quibuscunque munera indicuntur: vt C. eodem titul. & ff. de decurio. l. honores. in princip. l. & C. de decurio. l. ac subeunda. & ff. de munerib. & hono. l. rescripto. in principi. & l. vt gradatim. in principio.
2 †Excipitur comparationis specierum munus, in quo potior non eligitur, sed pro modo possessionis à summis vsque ad infimos sarcina decurrit: vt C. qui mu. vel præsta. l. j.

Si propter inimicitias creatio facta sit. *Rubrica.*

1 ☞ *Vacationem ei concedendam qui ad munus uel honorem per inimicitias nominatus est, & nu. 4.*
2 *Sententiam ab arbitro inimico latam retractari per quandam appellationis speciem, nempe opposita doli exceptione.*
3 *Iudicis sui examen posse aliquem declinare, si eum adserat sibi esse inimicum.*

QVIA per inimicitias creatio facta excusationem tribuit, quid iuris sit, si propter inimicitias
1 creatio facta fuerit exponamus. † Si ergo ab inimico inimicitiæ causa quis ad honores, vel munera vocatus fuerit, hoc ipsum ei vacationẽ tribuit: quia publicè interest non ex inimicitijs creationes fieri, sed existimatione vera, & commodo reipublicæ, vt infrà eodem tit. Idem de tutore legitur: vt institu. de
2 excusatio. tutor. §. item si propter. Nam † & sententia ab inimico arbitro lata, per quandam appellationis speciem in modum exceptionis infringitur: vt ff. de arbitr. l. non distin-
3 guemus. §. cùm quidam. Sui † quoque iudicis examen poterit quis declinare: si eum sibi afferat inimicum: vt ff. de libera. causa. l. si pariter. & suum procuratorem etiam post litem contestatam, à procuratione repellere: vt ff. de libera. cau-
4 sa. l. si pariter. & de procura. l. ex illo. Sed † quæritur, nunquid, ipso iure, irrita sit nominatio inimicitiæ causa facta? an per appellationem debeat irritari? ad quod dicimus quòd per appellationis remedium non debet infringi; vt infrà titulo proximo.

De sumptuum recuperatione. *Rubrica.*

1 ☞ *Nominatus temere ad munus aliquod u-l honorem an & quo remedio recuperet sumptus ab ipso nominatore.*
2 *Vocans temere aduersarium in ius quomodo puniatur.*

QVONIAM propter inimicitias creatus, vel aliàs perpetua vacatione gaudens, sumptus quos propter iniustã nominationem fecit à nominatore postulat: quandoque restitui de sum-
1 ptuum recuperatione: dicamus † ergo qui propter inimicitias, vel gratia vexandi eum, quem scit excusationem habere, ad munera vocat: appellatione interposita, sumptus omnes quos nominatus in lite fecerit restituere cogitur: vt C. eodem titulo. & C. de excusatione tutorum. l. semel. & ff.
2 de vacatione munerum. l. j. & C. de decurio. l. ij. † Nam & in causis alijs qui temere aduersarium ad iudicium vocauerit, viatica, & sumptus litis præstare compellitur: vt C. de episcop. & cleric. l. omnes qui. in fine. & ff. de iudicijs. l. eum quem. Intelligo in vtroque casu sacramento vocati declarando: vt C. de iudicijs l. properandum. §. sin autem ab. & l. sancimus. hodie priùs à iudice taxatione facta; vt in authentica de iudic. §. oportet.

Si post creationem quis decesserit. *Rubrica.*

1 ☞ *Onus transmißibile.*
2 *Appellationis causæ quando ab hæredibus non reddendæ. 3.*

1 SI ANTE † diẽ subeundi à se muneris vocatus decesserit, nullum onus ad hæredem suum transmittit: vt C. eo. tit. nisi dies per appellationẽ ipsius dilata fuerit, appellatione pendente decesserit.
2 Quo distinguitur, † vtrùm ad honorem vel munus vocatus fuerit, siquidem ad honorẽ, eo mortuo causa honoris eius extinguitur, vnde non compelluntur hęredes appellationis reddere causas: vt C. si pendente appellatio. mors interuen. l. si ad
3 decurionatum. Si verò † ad munus vocatus appellauerit, & ea pendente obierit, hæredes eius propter periculum medij tẽporis causas appellationis agere cogũtur, ad instar tutorum, & cura. vt C. de excu. tuto. l. quamquam. & ff. si tutor vel curator vel manumis. appel. l. j. & ij. & ff. si. pe. appel. mors inter. l. j. & ff. de admi. tu. l. tutores, vel cura. Vel dicas, idem esse in honoribus, & muneribus, si reipubli. intersit subeundis à se. A se ideo dixerim, quia si pater filium munus suscepturum suo periculo professus fuerit, licet ante diem subeundi decesserit, tamen hæredes suos omnes obligatos relinquit; vt s̃. de pericu. suc. pa. & ff. fami. ercis. l. si filia. §. idem scribit.

De tabularijs, scribis, logographis, & censualibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Tabularij qui dicantur, & quibus nominibus in iure uocentur.*
2 *Scribæ qui dicantur, quibus item alijs nominibus appellentur.*
3 *Logographi qui dicantur.*
4 *Tabularij officium quale sit.*
5 *Seruum promoueri non posse ad officium tabularij, & quid si de facto promotus fuerit.*
6 *Aduocatos non esse admittendos ad officium tabularij.*
7 *Curialis siue decurionis ad officium tabularij promoti pœna qualis sit.*
8 *Scribæ officium quale sit.*
9 *Logographi officium quale sit.*
10 *Tabularij & scribæ qua forma debeant sua documenta conficere.*
11 *Tabularios debere per se ipsos documentis completionem dare.*

DE muneribus, & honoribus suprà dictum est, sed quia nomina vocatorum ad honores, & munera, à tabularijs scribũtur, de tabularijs, scribis, & logographis, videam⁹. Exponamus ergo, qui dicantur tabularij, qui scribæ, qui logographi, & quot modis nuncupentur: quod sit cuiusque officium, quale, & quales homines ad huiusmodi
1 officia debeant nominari. † Tabularij dicuntur qui faciendis publicis instrumẽtis publicè præsunt in singulis ciuitatib. vt j. eo. ti. l. iij. & s̃. de exac. trib. l. j. Ij quoq; nominantur libra-
2 rij, tabelliones, catholiciani. † Scribæ dicũtur, qui circa principem, vel alios magnos iudices actis gestisq; conficiẽdis deputati sunt, hi scriptores, notarij, libellenses, memoriales, pra-
3 gmaticarij, epistolares, exceptorésq; appellantur. † Logographi nuncupantur qui publicè tantùm rationib. describendis deputati sunt: ij quoq; numerarij appellantur: vt C. de susceptorib. & arca. l. duos. indifferenter tamen his vocabulis vtimur: & alterum pro altero plerunq; ponitur. Sũt & alij scri-
4 ptores medicinæ, qui medogrammatæ nominantur. † Tabularij officium est singulorum actus, gesta, facta, conficere, subscriptionib. proprijs roborare. Quapropter seruile officiũ gerere dicuntur, & serui appellantur publici, & ex ipsorũ stipulationib. tanquàm seruorum singulis, qui stipulari maximè non possunt, vel forsan absentes sunt, actiones vtiles quærũtur: vt C. de seruis reipubl. ma. l. vlt. & instit. de adopt. §. cùm autẽ. & ff. de adopt. l. non aliter. & ff. rem pup. saluam fo. l. ij. &
5 ff. de magist. cõue. l. j. §. exigere. † Porrò quamuis serui publici denominantur, tamen ad hoc officiũ in singulis ciuitatib. & prouincijs, non nisi liberi homines debẽt promoueri. Si ergo seruus ordinatus fuerit, siquidem domino ignorante forsitan verberari, & domino reddi debet. Si verò sciente domino seruus, vel colonus, ad huiusmodi officium promotus fuerit, dominus quidem obligabitur inquantum interfuerit publicæ vtilitati, pro ratiocinijs quæ seruo, vel colono agente, facta sunt: & seruus verberibus affectus, fisco addicetur. Dominorum enim interfuit ab initio prouidere: ne publicis actib. priuata seruitia immiscerentur: vt C. eod. tit. l. generaliter. Decuriones tamen ab huiusmodi officio debent abstinere: vt C. de
6 decurio. l. vniuersos. Ergo † multò fortiùs aduocati: licet id indiffer

in differenter fiat Mediolani.Legibus tamen debent esse im=
buti; ne si vetitorum contractuum instrumenta conscripse=
rint,grauissimè puniantur:vt C.de sacrosan. eccle.l.iubemus.
& C.de enunchis.l.vltima. & C.vt nemo ad suū patrocinium
7 suscipiat colonos.l.j. †Quid tamē,si curialis huiusmodi of=
ficio sponte se mancipauerit? honore decurionatus deposito
quantum ad hanc causam pertinet,quæstioni subijcietur,si de
fide instrumenti contigerit dubitari:vt C.eod.tit.l. quicunq;.
& C.ad legem Cornel.de fal. si quis decurio cuius solius testi
monio creditur:nisi casus lege excipiatur:vt in authē.de fide
8 instru.§.si verò.& in auth.de hær.& fal.§.hinc nobis. †Scri
bæ officium est gesta cōficere,dicta testium, allegationésque
partiū in actis redigere,iudiciū, epistolas, libellos,edicta,de=
creta,scribere:præstita videlicet,missa recipere:vt C. de apell.
l.præcipimus.& l.in offerendis.& l.si quando.In sentētia quę
cunque in ea scriptis expedienda sunt, ipse, vel ministrantes
8 sibi debent agere. † Ad logographi officium pertinet pu=
blicas rationes describere; quantum sit à collatoribus acce=
ptum,quantúmve sit pro annonis,vel salarijs militarium ero=
gatum in scriptis redigere,debitoribus eorum publicas apo=
chas,securitatémque soluentium graphiare. Et in sum=
ma quicquid in ratiocinijs publicè scriptis indiget expedire.
Hæc duo ministeria non puto fore seruilia; licet opiner tales
homines ad illa ordinādos, quales ad tabulariorum diximus
promoueri.In summa notandum est, quòd in prædictis offi=
cijs omnes ministrantes ad nullum aliud genus militiæ inter
palatium possunt peruenire:sed in quacūque vbicunq; inuēti
fuerint militare,reiecti protinus ab ea:nisi quinquennali prę=
scriptione tuti fuerint,officijs municipalibus restituētur,qua=
tenus nihil publicis noceatur, aut minuatur vtilitatibus: &
suis corporibus reddantur,quos patris, vel maiorum oblatio,
vel sua constringit:vt C.eodem tit.l.j.& vltima.Paterna ergo
deuotio filium obnoxiat fortunæ curiali,sicut obligat regulæ
10 monachali. † Illud quoq; notandum est, quòd præfati scri=
ptores in omnibus documentis,quę fiunt in iudicio,vel extra,
nomē Imperatoris.& annos imperij eiusdem præponere de=
bent. Secundò appellationem consulis qui illo anno est con=
ferre.Tertiò mensem,& diem,quo instrumentum conficitur.
Quartò ciuitatis annus scribatur.Quintò negotij series.Sex=
to quo loco. Septimò contrahentium,& testium subscriptio.
Octauò tabellionis subscriptio:vt C.de fide instrumen.l.con=
tractus.si hoc de consuetudine prouinciæ fuerit:vt in authen.
vt nomē Impera.pręponatur omnibus documētis.Apud Ita=
liæ verò præcipuam partem,nomē Christi præponitur: anni
incarnationis eiusdem sequitur nomē imperatoris & imperij
11 annus:sic deinde mensis,& dies &c.quæ sequuntur. †Hoc
quoq; sciendū est,q tabularij per se in contractibus, & gestis
debent interesse,& completionem dare; non per alios mini=
strantium sibi: alioquin ipse cadet ijs, quæ vocantur stationi=
bus,& subrogabitur ille,qui missus est, vel alius: si ipse repe=
riatur indignus. Instrumentum non vocabitur, nec propter
minorem contrahentium frequentiam ipsorum quæstus mi=
norabuntur, cùm melius sit pauca agere cautè, quàm multis
interesse periculosè.In constantinopolitana tamen ciuitate, li
citum est vnicuique tabulario gestis solenniter factis apud
magistrum census aliquem sibi ministrantium constituere,
qui contractibus,omnibus intersit:vt dimissis contrahētibus,
ipse compleat: vt in authen.eod.titu. Illud quoque in ciuita=
te prædicta specialiter obtinet, vt protocolla semper dimit=
tantur in chartis, nec incidantur, nec in alia charta instru=
menta scribantur: nisi in ea, in qua protocollum scriptum
est:quod vulgò sceda, siue rogatio appellatur: vt in authenti.
eodem titulo.

¶ Graphiare. Verbo græco latinè scripto vsus est. Azo cùm nullum pro-
prium magis huic rei significandæ haberet γράφω enim scribere, & ad Sena
tum referre significat;Hinc natum illud nomen Francicum, Grephier, &
apud meos Marchianos(qui prolatu ad Gręcos accedunt, Graphier.P.Pra.

De susceptoribus,præpositis,& arcarijs. Rubrica.

1 *Susceptores tributorum quomodo eligendi,quomodo itē præpositi,& arcarij.*
2 *Susceptorum officium quanto tempore duret.*
3 *Susceptoris officium quale sit,& nu.5.*
4 *Præpositorum & arcariorum officium quale sit.*
6 *Susceptoribus quantum exigere permissum sit tributorum nomine.*

ISSERVIMVS suprà de tabularijs,
& de ijs,qui publicas rationes conscribunt:
sed quia susceptores tributorum secum ta=
bularios habere oportet,ad suos actus con=
ficiendos: de susceptoribus præpositis, &
1 arcarijs,videamus.Inquiramus ergo quali=
ter sint eligendi, quanto tempore ipsorum
duret officium,& quale sit.In primis tamen quæritur, cur de
susceptoribus tributorum hic ponat,titul. cum suprà de exa=
ctoribus disseruerit.Sed fortè ibi de exactoribus dicitur, qui
ab inuitis extorquent: hic de susceptoribus, qui accipiunt: à
volentibus soluere,vel ibi de exactoribus dicitur, qui à debi=
toribus recipiunt: hic de susceptoribus qui ab executoribus
ipsis:licet reclamare videantur:vt infrà eodem.l.diu.& l.mo=
dios. Eligendi sunt susceptores à celeberrimo cœtu, curiæ
consensu: sub actorum testificatione:vt j. eod.titu.l.exacto=
res.Celeberrimum forsan cœtum appello senatorum:vt con=
uenientium duarum partium curiæ, quæ semper adesse de=
bent,cùm de publica vtilitate tractatur:vt ff.de decret.decur.
l.ij.& iij.Prępositi,& arcarij eodem fortè modo eliguntur,vel
2 fortè ab ipsis susceptoribus præponuntur. † Susceptorum
officium annuum est: nisi fortè aut consuetudo ciuitatis, aut
authoritas ordinis, eos per biennium esse compellat. Nemo
enim susceptionis munere functus, ad idem officium rursus
debet adstringi priùs, quàm de vinculo prioris solicitudinis
absoluerit:nam neque eos,quos placuerit,grauare iustitię est,
neque illos,qui displicuerint tenere prudentis est:vt C.eod.ti.
l.neminem.Idē forsan de præpositis,& arcarijs est intelligen=
3 dum. † Susceptoris officium est publica tributa sine mora
suscipere & protinus sacris thesauris inferre:vt j.eodē, nemi=
nem nimirū,si soluere volens opportuno loco, & tempore, à
susceptore fuerit contemptus, testibus adhibitis, contestetur,
& debitam securitatem cōsequetur:& qui suscipere neglexe=
rit,duplum eius,quod debebatur,fisco restituet:vt C.eo.l.j.&
l.diu minimè.quod forsan est intelligendum, demum amissa
4 pecunia,vt ff.de solutio.& lib.l.qui decem.in princ. †Præ=
a positi,& arcarij,officium[a] est publica tributa de manibus ma=
ximè susceptorū accipere,& publicis horreis, arcisq; inferre.
5 †In summa notandum est, quòd susceptores noui non tan=
tùm præsentis anni debita debent suscipere,verùm & species
quæ ex reliquijs inferuntur præcedentis anni:vt C.eod.ti.l.iij.
Item illud notandum est, quòd exactores, & susceptores
publicos æquis mensuris, atque ponderibus debent tributa
suscipere:ne collatores grauentur iniustè.Qua propter modij
ænei,atque lapidei,cum sextarijs,atque ponderibus per man=
siones, & ciuitates singulas debent collocari: vt tributarius
quisque oculata fide percipiat quod debeat susceptoribus da=
6 re:vt C.eo.l.modios.& l.vltima. †Illud quoque notandum
esse puto quòd frumenti quinquagesima, ordei quadragesi=
ma,vini & lardi quintadecima tributorum nomine suscepto=
ribus præstatur:vt C.eodem,l.modios.nisi fortè quisquam ad
præstationem maiorem se sponte obligauerit: vt C.de anno=
nis & tribu.l.vltima.

a ADNOTATIO. ¶ Arcarij officium totam materiam istius tit.quàm
raro doctor. tangunt vide per do.Lucam de penna in rubri. numero primo
cum plurib.seq.hoc eodem titu.de succes.libro.x.chart.cxlviij. qui omnia ne
cessaria congerit.

De ponderatoribus,& auri illatione. Rubrica.

1 *Pondus cur æquum esse debeat.*
2 *Mensuras à quibus accipiant grauati.*
3 *Monetæ probandæ quem præfici oportere.*

1 DE PONDERATORIBVS, & auri illatione. †Hic sciẽdum est, quòd aurum, siue argentũ, quod à collatoribus præstatur materia: vel materiatum fuerit, æquis põderibus accipi debet ne prætextu ponderum, aliquod incommodum prouinciales sustineant: vt infrà eodem, titu.l.j. Imò noua constitutione, si collatores in mensuris vel ponderibus se grauari putauerint, specierum & rerum quidem mẽsuram, & pondera debent à gloriosissimis præfectis, auri verò, & cæterorum metallorum à gloriosissimo comite sacrarum largitionum accipere: hasq́ mensuras, & pondera in sanctissima cuiusdam ciuitatis ecclesia conseruare: vt secundum eã rãm grauamen collatorum, illatio fiscalium, quam militares & aliæ expensæ fiant: vt auth.
2 de collato.§.eos verò. †In summa illud notãdum est, quòd in singulis ciuitatibus debet vnus præfici, & qualitatem solidorum, & materiæ discernẽdam, qui pro sua fide atque industria contẽtionem dirimat: ita vt nec fallat, nec fallatur à quoquam: vt infrà eodem tit.l.ij.

De auri publici persequutoribus. Rubrica.

1 ☞ *Persecutorum officium.*

1 AVRI † publici persequutores absque præcepto viri illustris comitis sacrarum largitionũ, non debent aurum coquendũ, siue retinendum accipere: sed protinus absque vlla dilatione sacris thesauris inferre: vt infrà eod.ti. & C. de offic. comitis sacra.largi.& C. de cano.largitio.l.j.

De his quæ ex publica collatione illata sunt non vsurpandis. Rubrica.

1 ☞ *Collatum impræscriptibile.*

1 QVOD † ex publica collatione illatum est, & maximè iam vel in conditis, vel in arca repositum est à quoquam, præsertiam ab eo, qui susceperit, vsurpandum non est, mutui occasione, vel ad alios transferendum: nisi sublimium hoc fecerit potestatum iussione: vt infrà eod. titu.l.j.ij.& iij.

De auro coronario. Rubrica.

1 ☞ *Aurum coronarium eiusq́; collator quis.*

1 AVRVM † coronarium dicitur quod ad imperatoris coronam faciendam, vel forsan eorum, qui certaminibus publicis deseruiunt, deputãdum est. Ad cuius collationem nullus adstringitur: nisi qui ex consuetudine præstare consueuit: vt j̃.eod.tit.l.vnica.

De irenarchis. Rubrica.

1 ☞ *Irenarchæ qui sint & unde dicantur.*
2 *Irenarchæ à quibus eligantur.*
3 *Irenarchæ officium quale sit, seu in quo consistat.*
4 *Irenarchæ munus publicum esse & personale.*

QVIA in socijs pax & tranquillitas necessaria est, ne tributorũ præstatio retardetur: ad quam conseruandam deputati sunt irenarchæ, hic de irenarchis dicamus. Videamus ergo, qui sint irenarchæ, & quare eo nomine nuncupantur, à quibus & qualiter eligantur, & quod sit eorũ
1 officiũ, & quale. † Irenarchæ sunt qui disciplinæ publicæ, & corrigendis moribus præsunt: vt ff. de mu.& ho.l.vltima. §.Irenarchæ. Dicti sunt irenarchæ quasi arcentes iram: vel quia iræ sumendæ in turbatores publicæ quietis, & pacis mo-
2 narchiam ferè gerunt. †Eliguntur irenarchæ à decurionibus, & ab ordine decurionum, iudicio præsidum prouincia-
3 lium idonei: vt infrà eod.tit. † Officium irenarchæ consistit in sedandis rixis, atque discordijs, in concordia pacis & quietis per singula territoria retinenda, in latronibus & alijs malefactoribus cõprehendẽdis & similibus. Cùm verò latrones apprehenduntur, debent ipsos de receptatoribus, & scelerum socijs interrogare & pro interrogationibus literas inclusas, at que obsignatas, ad cognitionem magistratus mittere: vt j̃.eo. tit.& ff. de custo.reo.l.diuus. Hadrianus forsan tales sunt homines qui apud nos iustitiæ consules, vel Teugani hodie nũ-
4 cupantur. †Irenarchæ officium publicum est, & personale: quia cum animi prouisione, & corporalis laboris intentione, sine aliquo gerentis sumptu peragitur: vt ff. de mu. & ho. l.vltima.§.Irenarchæ.

De argenti pretio quod thesauris infertur. Rubrica.

1 ☞ *Argenti qui fiat solutio.*

1 QVIA † plerunque leuius solui potest, quod carius est: vt Instit. de actio. huic autem in fin. Hinc est, quòd argẽtum debens, si aurum soluere voluerit, audiatur: ita vt pro singulis libris argenti quinos solidos, id est bis,v. aureos debeat præstare: vt j̃.eod.tit. Si autem æs debuerit: pro xx. libris æris, solidum præstabit: vt C. de col.æris.

DOMINI AZONIS SVMMAE in decimum librum Codicis, FINIS.

EIVSDEM DOMINI AZONIS summa in vndecimum librum Codicis.

De nauicularijs, seu naucleris publicas species transportantibus. Rubrica.

SVMMARIVM.

1 ☞ *Nauiculariorum officium quale fuerit, & qualiter debeant eo fungi.*
2 *Nauiculariorum immunitas qualis sit. & nu.4.*
3 *Nauiculariorum malè in officio uersantium pœna qualis sit.*

SVperiori libro titulo de quibus muneribus, & præstationibus nemini se liceat excusare, dictum est quòd comparationi, trãsuectioniq́ frumenti, specierum, vniuersi sine vllo priuilegio subiugantur. Sed quia per nauicularios, & naucleros publicæ species transuehuntur, de nauicularijs, seu naucleris publicas species trãsportantibus, videndum occurrit. Vel aliter, Diximus s̃. de publicarum specierum collatione, nunc de ipsarum transuectione dicamus. Sed quia huiusmodi transuectio plerunque per mare fiebat, & ob id per naucleros: siue nauicularios, de nauicularijs, seu naucleris publicas species trãsportantibus audiamus. Videamus ergo quod erat huiusmodi nauiculariorum officium, qualiter illud debeant explicare, quod prę̃miũ habeant ratione huius officij, & quam pœnam subeunt, si malè in eo
1 versati fuerint. † Officium nauiculariorum erat annonarias species à susceptoribus, vel præpositis in prouincia accipere, & Romam, vel ad castra, in quibus erant milites, deferre. Accipere debent nauicularij species delegatas, & acceptas intra annum, quo debuerint inferre, securitatésque accipere: quæ & quantitatem, & qualitatem illatorum edoceant, & idem etiam illationis, & intra alium annum redeuntes omnibus

nibus illis, qui species dederunt, securitates acceptæ reddan-
2 tur: vt C.eo.ti.l.j.& ij.& C.de apo.pu.l.ij. † Naucleri quãdiu sunt in actu, à ciuilibus muneribus vacationem habent: nempe remuneranda, quinetiam præmiis hortanda sunt eorum pericula: vt qui peregre muneribus publicis cum periculo & labore funguntur, à domesticis vexationibus, & sumptibus liberentur: cùm etiam reipubli. causa dum annonæ deseruiunt, abesse videantur: vt ff.de iure immu.l.semper.§.negotiatores. Item nullam debent pati cõcussionem, nec aliquod genus incommodi sustinere, sed venientes & & remanentes omni securitate potiri: pœna x.librarum constituta: si quis eos violauerit præter pœnam quadrupli, quã de rebus ablatis debent susti-
3 nere: vt C.eo.ti.l.j.& iij. Sicut † ergo pro benefactis nauicularij bona recipiunt, ita si fraudulenter versati fuerint, & species delegatas in negotiationis maximè damnosæ emolumẽta conuerterint præter confiscationis pœnã, deportationẽ accipient:
4 vt C.eo.tit.l.pe.& vlti. † In summa notandũ est, quòd nauicularij, si maiorem partem patrimonij in huius officium contulerint, intra quinquenniũ muneris publici vacationem habẽt: vt ff.de mune.& hono.l.nauicularij. Illud quoq; notandum est, quòd fabricatores nauium maritimarũ, si ad annonã populi Romani præstiterint, vacationẽ habent quãdiu naues nauigant, si modò fuerint quinquaginta millia modiorũ capaces, vel plures x.modiorum singula. Senatori verò huiusmodi excusatio non conceditur: quia nauem ei ex l.repetundarum habere non licet: vt ff.de vac.mu.l.is, qui naues.

De prædiis, & omnibus rebus nauiculariorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Nauiculariorum res cui subiaceant.*
2 *Pactum functioni non obesse.*

QVONIAM oneri nauiculariorũ, res nauiculariorũ subiiciuntur, ideo de prædiis, & omni-
1 bus nauiculariorũ rebus videamus. † Sciendum est ergo, quòd res potius, quã persona nauicularij obnoxiæ sunt nauiculariæ functioni. Nam etiam si ad imperialẽ domũ deuenerint, debent pro modo acquisitæ possessionis, quæ nauiculario no-
2 mine debeantur, agnoscere: vt C.eo.ti.l.ij. Nec † pactione illicita poterit quis adiuuari, vt nõ possidẽtes pro possidentibus conueniantur: vt C.eo.tit.l.vlti.& s̃.sine censu, vel reliquiis.l.ij.& iij. Periculo tamen alienantis res distrahitur, si ad minus idoneum transferatur: vt j̃.eo.ti.l.vlti.quod etiã profiteri cogitur apud acta, si ante traditionem examinatione facta minus idoneus emptor inueniatur: vt in authen.de man.princ.§.non permittas.ibi, itaq; si verò pro veritate &c. Porrò licet pactum non teneat, quantũ ad fisci causam pertinet: quia pactis priuatorũ forma iuris fiscalis conuelli non debet: vt ff.de pact.l.inter emp.& debitorẽ.valeat tamẽ ratione cõtrahentiũ: vt ff.de pac. l.epistola. Nã & emptio rei sacræ, & religiosæ, liberi hominis, valet inter ignorãtes obligationis ratione: licet nõ teneat intuitu rei. Vel dicas pactum non valere, vt pro possidente qui non possidet cõpellatur: vt in vltima lege huius tit.de pact.l.inter debitorem.tenet tamen vt si quid possessor nomine rei præstiterit, à non possidente recipiat: vt j̃.eo.l.epistola.secundũ quod os aureum glossauit.

De nauibus non excusandis. *Rubrica.*

1 ☞ *Nauis ex quo inexcusabilis.*

1 NVLLVS † priuatus nauẽ suam maximè vltrà duorum milliũ modiorum capacẽ, ante fœlicem embolã, vel publicarũ specierum transuectionẽ, cuiusq; personę vel causæ priuilegio excusare conetur, ne si contrafecerit confiscatione puniatur
a excusati nauigij: vt j̃.eo.ti.l.j.[a] & ij.

a ADNOTATIO. ☙ Eo.tit.l.j.vide ad istam l.j.in hoc titu.allegat. Angel.in l.j.ff. ad l.Iuliam ma.

Ne quid oneri publico imponatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Nauis onustæ pœna.*

1 ONERI publico priuata sarcina supponenda non est. Qui † ergo contrà fecerit, & publicarũ specierum portitorẽ ad priuatum onus suscipiẽdum cõpulerit, præter dãnum dispendij, & naufragij propter hoc contingentis publicæ coërcitioni subiacebit: vt C.eo.ti.l.j. Quid ergo, si nauicularius, gratis, vel mercede accepta priuatum onus sponte susceperit: forsan ab eo ratio & vindicta exigitur, quasi susceptas species in negotiationis emolumenta conuerterit: vt s̃. de nauicul.l.ij.

De naufragiis. *Rubrica.*

1 ☞ *Rapere ex naufragio quis dicatur.*
2 *Actio de eo quod ex naufragio raptum est, cui competat, & contra quem, & qualis sit, & nu.6.*
3 *Receptator rerum ex naufragio raptarum quando teneatur eo nomine.*
4 *Actio competens pro eo quod ex naufragio raptum est, ad quid detur.*
5 *Actionem nullam ultra quadruplum extendi, quomodo intelligendum sit.*
7 *Collata à possessoribus si naufragio perierint, cuius damno id sit.*
8 *Naufragium suum licere unicuique impunè colligere.*

QVIA priuata sarcina supposita plerũq; naufragium cõtingit, de naufragio videamus. Vel aliter diximus s̃. de nauiculariis publicas species transportãtibus, qui naufragiũ patiuntur quandoque: ideo de naufragiis protinus audiamus. Sed quia naue periclitante nocet interdum hominis raptus vetitus: id est, homo contra quẽ per edictũ prætoris est prodita actio, videamus, cui cõpetat illa actio, in quem, inquantum, qualis sit, quatenus duret, & quare sit introducta, cùm videatur superflua. In primis tamen dispiciamus vnde dicatur naufragium, & quis dicatur ex naufragio rapere. Dicitur ergo naufragium quasi nauis fractura sumptum, scilicet à naue, & frango, gis: quia plerumq; nauis frangitur, dum nau-
1 fragium patitur. † Quis dicitur rapere ex naufragio? Rapere dicitur ex naufragio ille, qui naufragij tempore, & loco rapuerit, vel qui in ipso naufragio, vel incontinenti post, vel etiam antequàm naufragij trepidatio immineat, rem de naui, vel de mari, vel etiam de littore abstulerit. Cæterùm, si tempore interposito rẽ fluctibus pulsatam, vel alio loco positã sustulerit: nõ tenetur hoc edicto: licet aliis coërceatur actionibus: vt ff.eod.l.j.§.vlti.& l.ij.& iij.& l.si quis ex. Quid ergo, si dum timor naufragij imminebat, abstulerit: & quis naufragium transequutũ non fuerit, nunquid hoc edicto tenebitur? respondeo, nequaquã: quia non potest ex naufragio raptũ dici, quod
2 sequutũ nõ est: vt ff.eo.tit.l.j.§.si suspicio. † Datur hæc actio naufrago, & eius hæredi in rapientẽ, sed non in hæredẽ eius: nisi quatenus ad eũ peruenerit: vt ff.eo.l.Pedius.§.vlti. Sed & is coërcetur hoc edicto, qui accepit, vel damnũ dedit in rebus, & dolo malo: vt ff.eod.ti.l.j.in prin.& l.iij.§.non enim, & C.de furt.l.in eum. Item qui abstulit, & amouit alij. Est enim aliud rapi, aliud amoueri: siquidẽ amoueri, & sine vi potest, sed non rapi: vt ff.eo.l.iij.§.non solũ. Ille quoq; hoc edicto tenetur, qui clauos, vel vnũ ex his abstulerit, & omniũ rerum amissarũ nomine coërcetur: quia remis amissis, res omnes perierunt: cũ na-
3 uis sustentari nõ potuit: vt ff.eo.l.iij.§.vlt. † Recepisse (inquã) vel damnum dedisse, & de dolo malo ideo dixerim: quia si dolus cesset, cessabit hoc edictũ. Si ergo ignorans receperit, vel gratis, vt tamen saluum faciat, domino non tenetur: vt ff. eo. l. iiij.§.non tamen. Idem est, si suarum merciũ seruandarum causa tempestate orta merces alienas in viã iactauerit, sicq; in his damnum dederit: vel quia sunt amissæ, vel aspergine deteriores effectæ: vt ff.de præscript.verb.l.qui seruandarum. & arg. ff.eod.l.iij.§.quod ait.quippe nemo rei suæ tutelam adhibens, videtur dolo facere: cùm liceat quandoq; suam alienæ vtilitati præponere: vt variis exemplis notauimus in libello nostro di-
4 sputatorio. † Hæc actio in quadruplum competit intra vtilem annum, in simplum est post annum: & nomine serui vel familiæ in dominum noxaliter datur: vt ff.eodem, l. prima.in princi. Sed & præter quadruplum, quod damnum passo præstatur, aliud quadruplum fisco infertur: vt ff.eodem, l.iiij.§.vlt.

in fine. Ergo qui rapuit, vel suprà dictorum quid fecit in octu-
plum condemnatur: quid est ergo quod dicitur Insti. de actio.
5 quod vltra quadruplum nulla actio extenditur? Profectò sic
intelligas, vt eidem deferatur, vel (quod videtur verius) actio
quidem vlterius non extenditur, sed pœna per officiũ exigen-
da, fiscoq; applicanda. Quandoq; vlterius prorogatur: hoc de
pœna ciuili, & pecuniaria intelligas: nempe in criminali habe
tur distinctio, peritura, an quæ potuerunt seruari collegerit
quis. Item vtrum grauior præda fuerit, an leuior appetita fue-
rit. Præterea delectus personarum delinquẽtium habetur: vt
ita omnibus comparatis, nihil durius, aut remissius, quã causa
desyderat, statuatur: vt ff. eod. titu. l. Pedius. & C. eod. titul. de
6 submersis. † Istud sciendum est: quia hæc actio prætoria est,
personalis, stricti iuris, ex maleficio, annua quo ad pœnã. Per-
petuò continet rei persequutionem: hoc tamen iudicium ciui
liter intentatum à contestationis tempore, intra annum debet
finem accipere: vt C. eod. l. ij. & erit speciale. Si verò crimina-
liter agatur secundum ius commune biennio debet termina-
ri: vt C. eodem, l. penulti. In summa illud notandum est, quia
in vtroque iudicio veritatis indago primum per magistros na
uium, quibus cõscientia plenior immoratur, duos vel tres: his
non obstantibus per alios nautas, deinde per ipsorum filias fa-
cienda est similiter, duos vel tres: quia in ore duorũ vel trium
stat omne verbum: vt C. eo. tit. l. iij. Putari posset hanc actio-
nem esse superfluam, cùm pro furto, rapina, damno, iniuria,
sint proditæ ciuiles actiones, scilicet furti, vi bono. rapt. legis
Aquiliæ. sed nõ est: quia bene putauit prætor, & aduersus istos
hoc edictũ proponere: cùm publicè intersit de huiusmodi cau-
sis nihil auferri: vt ff. eod. l. j. §. j. Et soleat plus timeri quod spe-
cialiter pollicetur, quàm quod generali sponsione cõcluditur,
7 & cùm hæc actio aliquo grauior sit, quã superiores. † Illud
prætereundum non puto, quòd semel à possessoribus collata,
non iterum exiguntur, licet naufragio perierint: vt C. eo. titu. l.
pro his. Sed in omnes pro rata contingentis muneris naucle-
ros redundabit iactura: si ipsorum vitio id accedit: vt C. eo. tit.
l. vlti. Vitio autem ipsorum factum intelligo: si vel ante Calen
das Aprilis, vel post Calendas Octobris nauigauerit. Nimirũ
duntaxat tempore medio est locus nauigio: vt C. eod. titu. l. iij.
vel aliàs aduerso tempore nauigant: vel in nauem deteriorem
species quæ perierunt, contulerant: nisi forsan vtraque nauis
periisset: vt ff. de rei vend. l. qui petitorio. §. j. & ff. locati & con-
duct. l. item quæritur. §. j. & ff. ad leg. Rhod. de iactu. l. si ve-
henda. In summa illud quoq; notandum est, licere vnicuiq;
naufragium suum impunè colligere: nec colligendo ipsi quã-
quam extraneum associari militem, priuatum, libertum, seruũ
ve licet Cæsaris: vt ff. eodem, l. vlti. & l. ne quid. Sed nec etiam
fiscum: quod enim ius habet fiscus in aliena calamitate, vt de
re tam luctuosa compendium assequatur? vt C. eodem titu. l. j.
Item illud notandum est, quia quod de naue naufraga dictum
est, etiam in expugnata obtinebit: vt ff. eod. l. j. in princip. & l.
expugnatur. In fine illud ad memoriam opinor reducendum,
scilicet, ne piscatores nocte lumine ostenso fallant nauigantes:
quasi in aliquem portum delaturi: eoq; modo nauis, & naui-
gantes in periculum cadant: vt ff. eod. ne piscatores. per hoc ta-
men responsum lumen muneris portubus poni potius per-
missum, quàm prohibitum existimo.

De metallariis, & metallis, & procuratoribus metallorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Metallarij qui dicantur.*
2 *Metallarij quæ debeant inferre fisco. & nu. 4.*
3 *Metallarius quæ potestas tribuatur.*
5 *Metallorum uenas an liceat in alieno fundo perquirere inuito domino.*
6 *Metallarios nulla ratione posse liberari à sua conditione.*
7 *Metallarios debere potius fisco distrahere concessa sibi metalla, quàm alij.*
8 *Damnatos in metallum uel opus metalli effici seruos pœnæ, non ipsius fisci.*

RACTAVIMVS suprà de naufragiis, quæ
plerũque pondere metallorum naue grauata contin
gunt de metallariis, & metallis, ipsorúmque procu-
ratoribus audiamus; vel aliter, diximus de specie-
rum publicarum transuectione, & quia metalla prætiosiora
sunt de metallariis, qui ea inferunt, & de procuratoribus, qui
ea exigunt atque custodiunt, ipsisq; metallis differamus. Vi-
deamus ergo qui dicuntur metallarij, quod sit eorum officiũ,
1 quæ fisco debeãt inferre. † Metallarij dicuntur qui laboriosis
effusionibus suis actibus ingeniosis, non tamẽ prohibitis, me-
tallorum venas inquirunt: vt C. eodem titulo, l. cuncti. Offi-
cium ipsorum est metallo venas diligenter inquirere, & in-
quisitas effodere, atque in materiam lucidam & propriam eas
redigere: quod per varias decoctiones fit, vt à quibusdam ac-
2 cepi. † Inferre debent metallarij pro ingressu officij singuli
octo scrupulos eius metalli (vt existimo) cuius officium vsur-
pauerint. Absurdum enim esset vt ferri, vel plumbi exerci-
tium adipiscens, auri scrupulos præstaret: vt C. eo. l. j. Cùm au-
tem fuerit incorporatus id est, in matricula receptus singulis
annis septem scrupulos præstabit: vt C. eod. titu. per annos, vel
in eodem casu loquitur, vel vtraque, scilicet de iam incorpora-
tis. sed in auro secus est, quàm in cæteris metallis. Est autem
scrupulus (vt à physicis accepi) xxiiij. pars vnciæ. tres enim scru
puli faciunt drachmam, & octo drachmæ vnciam. Vnde re-
3 stat, quòd xxiiij. scrupuli faciunt vnciam. † Datur autem
metallariis inquirendi facultas venas metallorum: tam in pro-
priis, quàm etiam in agris alienis. Ita tamen vt cùm in alienis
agris inuenerint, decimas fisco, decimas domino repræsentent:
4 vt C. eod. tit. l. cuncti. Si ergo † in loco fiscali inuenerint, duas
decimas fisco præstabunt, si in proprio, vnam tantùm. Et hoc
intelligo præter annuam [præstationem, vel] illationem quam
tenetur fisco depẽdere. Quid est ergo, quod alibi dicitur quòd
in alienis terrulis etiam nolente domino, non licet thesaurum
effodere? Et si non data opera inuenerit, dimidiam domino
præstabit nullámque decimam fisco dabit: vt suprà de thesau
ris. Profectò aliud est in thesauro quod solius fortunæ donum
est: metalla verò (vt dictum est) magno parãtur agone. Quæ-
5 ri † tamen posset, nunquid metallorum venas, licet in alieno
fundo domino inuito perquirere? Et prima facie videtur,
quòd non. nemini enim domino contradicente, licet agrum
ipsius ingredi, quod si fecerit, iniuriarum poterit conueniri: vt
ff. de acquiren. rerum domi. l. iij. & v. §. apum. & ff. de iniuriis.
l. iniuriarum. §. vltimo. Opinor tamen propter vtilitatem pu-
blicam hoc licere: si tamen sine domini detrimento fiat: arg. vt
6 C. eod. l. quosdam. † In summa notandum est, quòd metal-
larij masculi, & fœminæ, propriè debent semper vnà cum sua
progenie inhærere fortunæ. Nec vlla temporum, stipendio-
rúmve prolixitate ab ea poterunt liberari: vt C. eod. titu. l. vlti.
7 † Item illud in metallariis notandum est specialiter, quòd
metalla sibi concessa fisco potius debent distrahere: vt C. eod.
titu. l. j. Intelligo, si emere pro tanto, vt alius quilibet, fiscus vo-
luerit. De metallis illud specialiter dicendum occurrit: quia
xiiij. vnciæ pro singulis libris à singulis metallariis debent in-
ferri: licet communiter decem vnciæ libram faciant: vt C. eod.
l. ij. Item cùm liquidæ materiæ sint, & ad sua possint sæpius
redire, inita quacunque fide specificata fuerit dominium non
mutatur: vt ff. de acqui. rerum dom. l. adeò. §. cũ quis ex aliena.
8 † Illud quoque in metallo specialissimum vertitur iure pri-
stino: sed nõ moderno, quòd si quis fuerit in metallum, vel me
a talli opus damnatus[a]: seruus pœnæ non fisci efficitur: vt ff. de
pœnis. l. aut damnum. §. est pœna. & §. inter eos. & ff. de iure
fisci. l. in metallum. nisi forsan pœna fuerit liberatus principis
indulgentia: quo casu homo liber libertatem recipit: seruus ve
rò apud fiscum remanet, non domino restituitur: vt ff. de pœ-
nis. l. aut damnum. §. vltimo. & C. de sentent. passis. & restit. l.
frustra. ibi, qui in metallum damnatus &c. sic intelligo, id
est, fabricæ publicæ obligatus, id est, alligatus: non autem me-
tallariorum corpori deputatus. Nimirum pro coërctione de-
licti quisquam incorporari non debet: vt C. de pœnis. l. ne-
quis. non debet inquam incorporari, sed corpori publico,
nempe religioso, propter delictum quandoque incorporatur:
vt in authent. vt nulli iudic. §. quia verò. & de vna religione
ad aliam religionem transfertur: vt in authent. de sanct. episc.
§. si monachus. & §. antepenulti. Item de religioso, ad publi-
cum: vt C. eodem titu. §. eodem, l. si monachus. & in authentic.
quomodo

quomodo oport.episco.§.semel. Ergo in corpore publico il-
lud obtinet,vt propter delictum non debeat quis de vno cor-
pore in aliud transferri:vel non corporatus incorporari. Sed
quamuis hoc,tamen corporatus reincorporatur.Si corpus re-
fugiat:vt C.de decur.l.ne quis.& C.eod.titu.l.vlti.& C. de fa-
bricen.l.iij.& C.de murileg.l.j.& l.æternam.& l.murilegulis.
Sed quandoque in stallo deteriori ponitur : vt C.de primicerio.
l.ij. & C. de domesticis. & protect. l. iij. & C. de comeatu. l.
vltima. Imò quandoque prorsus de corpore eximitur:vt legi-
bus prædictis.& C.de aduoc.diuer.iudi.l.antepenul.& l.vlti.

Hæc tamen quæ de stallo deteriori, & exemptione corpo-
ris dicta sunt,intelligo in his officiis,in quibus honor oneri ad
mistus magis inspicitur. Nimirum si immunitatem delictum
tribuere,non consueuit:vt ff.de interdict.& releg.l.penulti.§.
vltimo.& C.de his qui non impletis sti.l.j.& C.de infa. De
procuratoribus metallorum hoc solum dico : vt susceptã pro-
curationem adimpletam,debitámque illationem metallorum
à metallariis exigant, priusquàm fideliter omnia compleant,
quàm aliquam experiantur dignitatem:vt C. eodem titulo. l.
cùm procuratores.

a ADNOTATIO. ¶ Opus damnatus. De ista pœna vide doctor. in l.
damna.§ inter eos.ff.de pœ.l.ad tempus.C.de infa.ad materiam aũt tituli vi-
de Bartol.in l.j.C.de metal.libr.xj.& ibidem domi.Lucam de penna, & om
nes scribentes.

De murilegulis, & gynæciariis, & procuratoribus. *Rubrica.*

1 ☞ *Murileguli, qui dicuntur.*
2 *Murileguli quàm sint suæ conditioni adstricti: & quæ sit pœna uolentium se exi-
mere à sua conditione.*
3 *Magistratus honorem suffugientes qualiter puniantur.*
4 *Gynæciarij qui dicantur, & qui baphij, & qui lintearij.*
5 *Procuratores gynæcij qui dicantur.*
6 *Monetarij qui dicerentur, & qua pœna puniantur falsatores monetæ.*

1 MVRILEGVLI † dicuntur,qui muribus le
gendis,id est, colligendis fuerant deputati:sunt
conchyleguli qui colligerent conchylia.ex hu-
iusmodi piscibus encaustum regium conficie-
batur, regalisque purpura tingebatur : vt suprà
de diuer.rescript.l.affatus.& suprà quæ res vend.non poss. l. j.
Hi nauiculam ad huiusmodi pisces colligendos specialiter ha
buerant deputatam : quam si quis temerario ausu tentauerit
vsurpare,denarum librarum auri illatione tenebitur:vt C. eo.
2 si quis. † Hi tales vnà cum suis vxoribus, & liberis cuiuscun-
que sexus,perpetuò his artibus siue officiis tenentur obnoxij:
nec ad aliam, quamlibet militiam poterunt aspirare:nec tem-
poris prærogatiua (vt opinor) se defendere : vt C.eodem titu.
l.murileguli.& l.vltima.& l.hi qui.& C. de metalla. l. vltima.
Imò si contrà fecerint,eorum bona aliis conceduntur. Sed his
restitutis,restituuntur:nisi possessores potius se voluerũt huic
functioni adscribere quã restituere facultates, quo casu bonis
retentis, & futura munera sustinebunt:& si quæ præteriti tem
poris reliqua fuerint,omni excusatione cessante soluere com-
pelluntur:vt C.eodem titu.l.murileguli. Hæc forsan intelli-
go,cùm per biennium tales defuerint:vt C.eo.tit.l.eadẽ.& ar-
3 gument.infrà de omni agro deserto. l. qui agros. Nam † &
bona eorum, qui magistratus honorem defugiunt, subeunti
conceduntur,sed reuersis redduntur. Intelligo quandocunque,
dũtamen biennio onera decurionatus agnoscant : vt C.de de-
curio.l.si ad magistratus.Aliud est enim munera, aliud est de-
clinare honores. Nempe honores solent appeti, onera decli-
nari:& quæ facilius declinantur,defugientes grauius puniun
tur. Quod autem de murilegulis, & conchylegulis dictum
est,idem intelligo de gynęciariis, & bastagariis:vt C.eodem,
4 l.prima. & l. ingenuæ. & l. edicimus. & l. æternam. † Gy-
næciarij dicuntur textores pannorum:gynos enim Græcè,La
tinè nudum:inde gynæcium,vel gynæciarium, id est locus in
quo panni conficiuntur:vt C. de vestibus holoberis.l.prima.à
gynos,id est,nudos cooperiundos:inde gynæciarij,id est,pan-
norum textores. Sunt & alij qui baphij,siue baphiarij appel
lantur:hi sunt tinctores pannorum. Βάπτειν enim Græcè,Latinè
dicitur tingere,inde baphius,siue baphiarius,id est,tinctor:vt
C.eodem,l.secunda. Alij quoque sunt,qui lintearij dicuntur:
linteamina scilicet facientes. Alij nuncupantur lympharij,sci-
licet, qui lympham custodiunt ad pannos lauandos deputa-
tam:vel qui lauant pannos & follant in lympha:vt C. eodem
titulo,l.si quis. Et hos tamen sub gynæciariorum generali vo
5 cabulo puto contineri. † Procuratores gynæcij diceban-
tur,qui gynæciariis præerant,& species ab eis confectas acci-
piebant,& redigebant in fiscum, qui non ante ad rem procu-
randam possint accedere, vel ad dignitatem aliam (vt existi-
mo)quàm idoneis fideiussoribus eorum administratio ineun-
da,scilicet roboretur:vt C.eodem,l.vltima.& C.de omni agro
deserto.l.quicunque. vel quod verius puto dici:antequam eo-
rum administratio &c.scilicet præterita.id est, antequàm sol-
uerit reliqua quæ ex administratione prima debuerunt, vel
soluenda cauerint idoneè, scilicet datis pignoribus, vel fide-
iussoribus:vt ff. de muneribus & hono. l. rescripto. §. debito-
6 res.& C.de debitori.ciuitatum.l.prima. † Monetarij dice-
bantur à moneta publica, quam cudebant, atque formabant,
quam si falsauerint,grauissimè puniuntur : vt C. de falsa mo-
neta.l.j.ij.& iij. Suffragio tamen iustè pœnitentiæ absoluun-
tur : qui falsam monetam percusserint, non tamen formaue-
rint:vt ff.ad legem Corneliam de falsis.l.qui falsam.Bastagia-
rij dicuntur,quasi bestiagarij, qui rusticos ad quintum animal
singulis annis(vt opinor) fisco præstandum compelluntur; vt
C.eodem titulo, l. quod ad præsens. aliàs dicuntur vastagari à
strage animalium quam faciunt. Puto enim eos carnifices, si-
ue (vt vulgariter loquitur) sermone sacri palatij becharios.
Nam & (vt firmiter credo) in hoc titulo agitur tantùm de of-
ficiis ad sacrum palatium deputatis:vt C.eodem,l.si quis ex.

In summa notandum est,quod hi omnes de suo corpore ali
ter non possunt eximi, quàm si hoc à principe fuerit impetra-
tum.Ita tamen,vt is qui absoluitur vniuersi generis sui prosa-
piam corpori,vnde exit obnoxiam, cum omnibus suis facul-
tatibus derelinquat:vt C.eod.titu.l.si quis ex corpore.

*De vestibus holoberis, & auratis, & de intinctione sacri
muricis.* *Rubrica.*

1 ☞ *Purpuram soli principi licere & nu.2.*
3 *Holobera quæ à quibusq; fienda. & nu.4.*
5 *Velleris adulterini pœna.*

DICTVM est de murilegulis, qui nauicu-
lam deputatam habent ad murices colligen
dos:nunc de intinctione eorum piscium au-
diamus.vel aliter,Diximus suprà de panno-
rum textoribus, eorumque procuratoribus:
nunc de ipsis pannis differamus. Videamus
ergo quos pannos habere liceat, quibus li-
ceat,qualiter,& in quo loco liceat pannos conficere. Et qui-
1 dem vellera † purpureo colore fucata, scilicet cocti muricis,
& triti conchylij atque holobera vestimenta, vel auratas seri-
cas paragaudas,solis principibus habere licet:nisi cuiquã spe-
ciali beneficio illud Imperator concesserit. pœna grauissima
in eum statuta,qui indebito se non abdicauerit vestimento:vt
2 C.eodem titu.l.ij.& penulti. † Purpureus ergo color, vel ru-
a bicundus solis Imperatoribus [a] deputatur:reliquis autem co-
loribus vtendi priuatis non denegatur facultas:vt C.eod.titu.
3 l. iij. † Holobera autem vestimenta dicuntur quæ auro in-
texuntur tota:nimirum holon Græcè totum Latinè accipitur:
inde holobera, id est, tota deaurata. paragaudes verò brostia
dicuntur,quæ in gaidis vestimentorum, vel chlamydum po-
nuntur:si quidem para iusta,gades Græcè,Latinè gadia inter-
4 pretatur.inde paragaides,quasi iuxta gaidas. † Prædicta er-
go regalia vestimenta in gynęciariis tantùm imperialibus cõ
ficienda sunt:vt C.eod.titu. l.j.ita, scilicet, vt ex vtraque parte
texturæ eundem colorem scilicet conchylij habeat,nullius al-
terius permistione subtextum:vt C.eod.l.pe. Item sicut præ-

dicta vestimenta priuatis conficere non licet:ita nec vendendi, vel emendi facultas conceditur:quòd si contrà fecerint, capitis supplicio, cũ fortunarum omnium dispendio subiacebunt: vt C.quæ res ven. non poss.l.j.illi quoq; qui ne hoc fieret prouidere debuerunt post amissa, quæ à publico consequebantur stipendia xx.librarum auri condemnatione plectuntur:vt C.eo. titu.l.vlti.
5 † Illud notandum est, quod vellera semel adulterino colore fuscata, nunquam in specie sacri muricis mittenda sunt capitali pœna, contrà tentantes illicita, constituta:vt C. eo.
6 titu.l.ij. † Illud quoque notandum est, quòd licet viri (vt dictum est) auratas paragaudas habere non liceat, mulieribus tamen forsan non denegatur:vt C.eod.titu. l.ij.& argu.C. vt nemini liceat inferre.l.prima.

a ADNOTATIO. ¶ Imperatoribus. De hoc vide Bart.in l.si quis nauiculam.C.de murilegulis.lib.xj.Bal.in rubri.C.quæ res ven.pos. vel non pos. domi.Lucam de penna,& omnes scribentes hic vbi est materia propria.

De fabricensibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Fabricenses qui dicantur.*
2 *Fabricensium officium quale sit.*
3 *Fabricenses ubi, & quomodo, & qui eligi debeant.*
4 *Fabricensium priuilegia qualia sint.*
5 *Fabricenses delinquentes quomodo puniantur.*
6 *Armorum transuectio quomodo procedere debeat.*
7 *Arma ubi conficienda.*
8 *Arma an liceat priuatis conficere, uendere, uel deferre.*

XPOSVIMVS suprà de pretiosarũ vestium confectoribus [aliàs cõtextoribus] quorum ornatu homines decorantur, nunc de armorum fabricatoribus, quorum similiter fulgore homines, licet turpes, pulchriores reddũtur, disseramus. & sic de fabricensibus audiamus. Videamus ergo qui dicantur fabricenses, & quare tali nomine nuncupentur, quod sit eorum officiũ, qualiter ad huiusmodi consortium eligantur, quibus decorẽtur priuilegiis, quibus si deliquerint pœnis afficiantur, & de armorum trans-
1 uectione. † Fabricenses dicuntur qui publicis fabricis deputati, publica arma conficiunt. A fabrica ergo cui deseruiũt fabricensium nomen accipiũt; aliàs autem dicũtur fabricensi, aliàs armifactores appellantur:vt in authent.de armis. Fabricensium ergo hic appellatio in stricta significatione accipitur pro publicorum tantũ armorum factoribus, cũ aliàs largè pro cuiuslibet ferri percussoribus:& aliàs largissimè pro quibuslibet tignorũ opificibus ponantur:vt ff.ad leg.Rhod.de iactu.l.
2 ij.& ff.de verbo.signi.l.ferri. † Officium fabricensium, est arma publica conficere, confectaq; primiceriis fabricæ assignare:vt in publicis armamentis reponantur:vt in authent. de ar-
3 mis.§.hoc autem.& §.hanc igitur. † Eligi autem fabricensis debet in ea vrbe, in qua natus est, vel vbi domicilium habet conuocatis his, quorum interest gestisq; apud moderatorem prouinciæ, vel ciuitatis defensorem confectis, si eum non auo, patréve curiali gentium apparuerit:nihilq; ciuitati, ciuium've cuiquã debere constiterit:ac militiam, quam optauerit, consequatur:quia forma cessante nulla temporis præscriptione, stipendiorumq; prærogatiua obstante, ad pristinam trahatur cõditionem:vt C. eo.titu.l.si quis. Sic ergo electis fabricensibus, vt ab aliis maximè, si latitauerint secernãtur, istorum brachiis stigmata infligũtur his, qui eos susceperint, eorum liberis sine
4 dubio fabricæ vendicandis:vt C.eod.l.iij. † Decorantur fabricenses huiusmodi priuilegiis. Primicerius enim fabricæ post biennium non solùm libertate publicorum munerum verum honore quoque donatur, ita vt post biennium, cingulum regalem purpuram adornatus occurrat:vt C. eodem titul.l. ij. Cæteri verò vna cum vxoribus, liberísque suis, nõ in alio quidem foro, quam in suo, scilicet magistri officiorum respõdere cõpelluntur, nec quibuslibet muneribus implicantur:vt C.eo.
5 l. eos qui. Sicut † ergo meritorum prærogatiua decorantur, ita, si deliquerint grauiter puniuntur. Nempe, si fabrica dimissa, ad alienarum rerum administrationem accesserint, dominio iure possessionis, quam scienter fabricensibus administrandam commisit priuatus bonis omnibus amissis fabricensis pœnam perpetui sustinebit exilij:vt C.eodem tit. l. vltima. Item quod ab vno delinquitur, ad cæterorum debet pertinere periculum:vt C.eodem tit.iure eo forsan, qui deliquerit prius
6 excutiendo:vt C.quo quisque or.cõ. l.j.& ij. † Et de armorum transuectione id solùm dicendum occurrit, quòd si armorum transuectio necessaria fuerit, præfecto prætorio debet literas dirigere:quibus & armorum numerum, & ex quo loco fuerint transferenda significet:vt is confestim sua præceptione rectoribus prouinciæ conuentis, de publico, vel naues, vel angarias, vel plaustra secundum armorum numerum faciat dependi, vel compræhendi. Quod si fuerit prætermissum, is, per cuius steterit tarditatem, grauissimè punietur:vt C.eod. ti
7 tul.l.vltima. † In summa illud notandum est, quòd in publicis tantùm fabricis arma conficienda sunt, atque in publicis
8 armamentis ponenda:vt in authent.de armis. † Item illud notandum est, quòd priuatis arma conficere, vendere, emere, vel deferre non licet:nisi cultellos minores, quorum potius ad escam, quàm ad pugnam vsus est necessarius. Propter quod etiam locorum iudices, ciuitatum defensores ac partes ab ipsis [aliàs defensionem, vel tuitionem] super hoc debent accipere: ne per hoc maximè terrarum occidantur cultores, & publicæ pereant functiones:vt in authen.de armis.

De veteris numismatis potestate. *Rubrica.*

1 *Monetam fabricare quibus liceat, & in quibus locis.*
2 *Monetam falsam fabricantium pœna quæ sit.*
3 *Monetam probam refutans qua pœna puniatur.*
4 *Nummorum usumfructum posse constitui.*

IXIMVS suprà de armorum fabricatoribus:nunc de fabricatoribus numorum in medium proponamus. Verum, quia in hoc titulo de veteris tantùm agitur numismatis potestate; igitur inde occasione sumpta de omniũ monetarum fabricatoribus audiamus. Videamus ergo quibus liceat fabricare monetam, & in quo loco, & qualiter debeat fabricari, de qua materia, & quæ sit pœ-
1 na fabricantis falsam monetam, probam refutantis. † Monetam illis tantùm fabricare conceditur, quibus Imperator concesserit:vel cui concedendi ius dedit Imperator. Non in omnibus locis monetam fabricare conceditur; sed in his tantùm, quæ ad hoc fuerint deputata. Fabricabantur numi antiquissimo tempore ex auro, & argento, & principis eis sculpebatur effigies:vt C.eodem titu.l.j.& vltima. Hoc etiam ostenditur illo verbo Euangelico quando Dominus Matthęi xxij. testatus à Iudæis, an liceret eis tributum dare Cæsari. respondet, ostendite mihi numisma census. & paulo post. Cuius est imago hæc? & responderunt:Cæsaris, reddite ergo &c. Hodie verò cùm imperium per regna diuisum sit, quilibet in suo regno de quacunque materia siue de auro, argento, vel ære monetam facit fabricare:imò & imperatores ciuitatibus priuilegium ferè singulis, vt monetas sub earum nominibus fabri-
2 cent, concesserunt. † Quæ sit pœna fabricãtium falsam monetam suprà de falsa moneta satis plenè exposuimus. Si autem
3 bonam † monetam aliquis refutauerit, & maximè imperialia numismata, dũmodo sint debiti ponderis, & speciei, probè officio iudicis extra ordinem coërcebitur:vt ff. eodem titu.l.j. Antiqua verò imperatorum moneta dicebatur numisma, solidus aureus quoq;:vt C.eo.l.j.& de vsufru.l.numismatum. & C. de sport. l.ij.& C.de epis.& cle.l.omnes. Cuius pondus tantùm erat:vt lxxij.solidi pro libra acciperentur:vt C.de suscep. præpo.& arca.l.quoties. In summa illud notãdum est, quòd omnium solidorum vniforme debet pretium postulari, capitali supplicio subdendo eo, qui vel aliter fecerit:vel dum fraudibus studet vultus æternales duxerit violare:vt C.eo.tit.l.vlt.
4 † Illud quoq; notandũ est, quòd eorum tanquã gemmarum vsusfructus legari potest:vt ff.de vsufru.l.numismatum. Nec illud quoq; prætereundum existimo, quòd si pro immutatione solid

ne solidorum decreuerit pretium, cæterarum quoque rerum oporteat prætia decrescere: vt C. eo. l. ij.

Nulli licere in frænis equestribus, sellis, & in baltheis, &c. *Rubrica.*

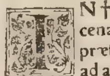
1 ☞ *Decurcumia quid.*
2 *Vestibus hominum officia distingui.*
3 *Principi soli cuius licitus vsus.*

IN hoc titulo dicitur illud solũ quòd in frænis & sellis equestribus, & in baltheis priuatis, nemini liceat margaritas, smaragdos, hyacinthos apponere, quæuis alterius, vel alij generis ornamentis prædicta liceat exornare. Per quod datur intelligi hoc, scilicet lapides
1 aliis lapidibus pretiosiores. Decurcumia † verò, quæ apud Lombardos fræni morsum appellatur, eo quod ab equo quasi morsu teritur omne gẽmarum genus penitus remouetur. In chlamydibus quoq; milites fibulis dũtaxat auro, arteq; pretiosis, absq; gemmarum apparatu ornare permittitur. Si quidem
2 chlamys militũ, † purpura regum, stola sacerdotũ, toga aduocatorum, Birrus rusticorũ, cucula monachorũ appellatur. Qui verò cõtra hoc fecerit quinquaginta libris auri mulctatur. Itẽ nulli priuato licet in suis ornamentis (exceptis matronalibus & annulis tam virilibus, quàm muliebribus) ex auro, et gẽmis aliquid facere: etiã si principali clemẽtiæ huiusmodi ornamẽta
3 se donaturũ fateatur. Hic enim † cultus cùm ad principẽ solum pertineat, non à priuatis, sed à palatinis artificibus (qui vulgò artifices appellantur) intra palatium debet fabricari. Et qui contrà facere tentauerit, per officia palatinorum, centum libras auri soluere compellatur, quæ sacris sunt largitionibus applicandæ: vt C. eo. tit. l. vnica.

De classicis. *Rubrica.*

1 ☞ *Præfecti Orientis officium.*

1 IN † hoc titulo illud solum dico, quòd nauis Seleucena, cæteræq; Orientis naues, ad officium pertinẽt præfecti prętorio Orientis, qui classem Seleucenam ad auxiliũ purgandi Orientis, cæterasq; necessitates comiti Orientis debet deputare: vt C. eod. titu. Seleucenam verò nauem à ciuitate Orientis Seleucia [vrbe maritima] puto nominari.

De curialibus vrbis Romæ. *Rubrica.*

1 ☞ *Curialis Romani priuilegia.*

1 QVIA † curiales, siue decuriones à prædictis muneribus excusantur: de curialibus audiamus. Verùm quia superiori libro de omnibus curialibus dictum est: de curialibus vrbis Romæ specialiter videamus. Si quis ergo curialẽ huius sacræ vrbis putauerit lite pulsandũ non alium, quã curię iudicem nouerit adeundũ: vt C. eo. ti. l. j. nisi forsan cõtractus, vel delicti ratio aliud postulauerit. Præterea sicut cęteris, ita in his (fortius) decurionibus illud præcipuè (sicut & cætera) debet priuilegium seruari: ne cuiquã propter delictum, nisi casus aliud inducat, infligatur macula corporalis: vt C. eod. tit. l. ij. & C. ex qui. cau. infa. ir. l. decuriones quidem.

De priuilegiis corporatorum vrbis Romæ. *Rubrica.*

1 ☞ *Corporati qui.*
2 *Corporati cur reuocentur.*

1 CORPORATI † dicuntur: quia in matricula singula corporũ scribũtur, quibus nihil præter antiquã consuetudinẽ est indicendũ: imò in honorẽ maternæ vrbis quælibet ipsius indulta seruari oportet priuilegia. Sed & hi, si ad prouincias fortè perrexerint, cura & solicitudine rectorũ prouin-
2 ciarũ † redire ad propriam patriã, vnde exierint cõpellũtur: vt debitis iugiter functionibus valeãt deseruire: vt j. e. ti. l. vnica.

De pistoribus. *Rubrica.*

1 ☞ *Pistorum officium.*
2 *Pistorum causæ quando discutiendæ.*

1 HIC agitur † de pistoribus ad palatiũ pertinentibus: quicunq; publicis panibus faciẽdis deputati sunt sub comite horreorũ ad nullã dignitatem, nullúmq; officium aliud quacunq; ratione possint aspirare. Quòd si irrepserint, exuti omnibus insigniis: & xx. libris auri mulctati pristinæ reddantur conditioni omni priuilegio cessante: vt C. eod. titu. l. vna.
2 † Horum causæ singulis etiam geminis mensibus, id est, sine intermissione aliqua debent distingui: vt C. de feriis. l. vlt. & l. publicas. Igitur quocunq; tempore primo etiam anno liqueat debebunt etiam terminari: vt C. de iudi. l. properandũ. in prin. legis. Has (inquam) causas comes horreorum, vel forsan rerum priuatarum discutiet: vt C. vbi causæ fisc. vel di. domi. l. si quis. & l. dominicis.

De suariis, & susceptoribus vini, & cæteris comparatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Suarij officium.*
2 *Suariorum forum.*

IN hoc titulo de suariis, id est, porcariis agitur.
1 † Horum erat officiũ porcos in pascuis custodire: & forsan quintũ animal quotannis, vel mẽsibus, pro reparatione mensæ dominicæ bestiagaris assignare: vt §. de muriileg. quòd ad præsens. Cui officio, cùm eos semper oporteat insidere, ab aliis sordidis
2 perpetuò excusantur muneribus: vt j. eo. l. j. † Itẽ tam in agendo, quàm in respondendo vrbicariam præfecturã obseruent: vt j. eo. l. vlti. Hoc igitur in casu reus contra iuris regulã actoris sequetur forum. Forsan quòd de porcinariis legitur, intelligendum est, & in aliis pecorum cæterorum custodibus.

De susceptoribus vini, & cæteris comparatis, licet in rubrica ponantur, in titulo tamen nihil dicitur.

De collegiatis, & chartopratris, & numulariis. *Rubrica*

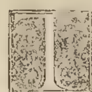
1 ☞ *Collegium quid sit, & qui dicantur collegiati.*
2 *Chartopatri, qui dicantur.*
3 *Collegiatis quibusdã mortuis, uel loco motis, qua ratione eligantur alij in eorũ locũ.*
4 *Collegia quæ sint licita.*
5 *Collegio illicito an poßit aliquid relinqui.*
6 *Collegium illicitum contrahentes, qua pœna puniantur.*
7 *Collegiis licitis, quæ permissa sint.*
8 *Collegiatus non potest eo nomine munera publica detrectare, si sui corporis officium non exequatur.*
9 *Collegiatos supernumerarios non frui priuilegiis sui collegij.*

IN OMNIBVS superioribus diximus specialiter de quibusdam collegiatorum generibus, nunc generaliter de collegiatis omnibus, & chartopatris audiamus. Quapropter videamus quid sit collegium, qui dicantur collegiati, quæ collegia sint licita, vel non,
1 & quòd sit collegiatorum beneficium, vel pœna. † Collegium est personarũ pluriũ in corpus vnũ quasi cõiunctio siue collectio: quod generali sermone vniuersitas appellaf. corpus ☞ quoq; vulgariter apud nos consortiũ, siue schola. Collegiati dicuntur, qui sunt in collegiis constituti, à collegio enim collegiatus nomen assumpsit: sicut priuilegiatus à priuilegio deriuatur. Idem dicuntur chartopatri, eo quòd eorum nomina, qui erant in matricula scribebantur in charta, supra quem numerum nemo priuilegio se cuiuscunque dignitatis poterat
2 excusare: vt C. eod. titu. l. j. † Et dicuntur chartopatri, id est,

in patriæ charta descripti. Vel chartopratę illi, qui per emptionem chartæ oblatis precibus collegiatorum, quorundã locum acquirũt: vt C. eo. in fi. vt sic alludamus nomini: id agunt cundo chartam, id est, locum alicui assignatum per chartam, vt patriæ fiant incorporati, qui decætero munera corpus illius subire compelluntur venditoribus relegatis: vt C. de collat. dona.
3 vel re. l. j. † Eliguntur autem in collegiis, in locum mortuorum, vel eorum, qui remouentur prædicto muneri sufficiẽtes, cum iudicio primatum eius qui surrogatur. Hoc (inquam) sic intelligo, id est, cum iudicio primatum illius muneris, in quo surrogatur, cæteris forsan collegiatis consentientibus, vel non contradicentibus electioni: vt quod omnes tangit &c. vt C. de autho. præstan. l. vlti. Vel primatum obtinebit iudicium, si nõ
4 veniant cæteri: vt ff. de pac. l. maiorem. † Collegia sunt illicita omnia: nisi specialiter legibus, sena. consul. vel principum constitutionibus confirmẽtur: vt ff. de colle. illici. & con. l. vlti. in prin. qualia sunt collegia piæ rei: vt monachorum, canonicorum omnium, siue clericorum, hospitalariorum, templariorum, xenodochiorũ, & similium: sed in ciuitatibus quædã collegia licita sunt: vt pistorum, nauiculariorum, & similium: cætera sunt illicita: vt ff. quod cuiusq; vniuer. l. j. §. j. Collegia, vel collegiati piæ rei plura sortiuntur priuilegia in acquirendo, retinendo, amittendo, siue transferendo: vt s. de sacrosanc. eccle. l. placet. notatur. sed cætera licita collegia quædam habent be-
5 neficia, scilicet, vt ex testamento capere possint. † Quibus autem coire non licet, relinqui non potest, nisi de collegio singulis relinquatur: tunc enim admittuntur nõ quasi collegium: sed quasi cæteri homines: vt ff. de reb. dub. l. cum Senatus. & C. de hæredib. instit. l. collegium. Quod sit autem collegiatorum beneficium in singu. titu. diligens lector poterit aduer-
6 tere. † Pœna verò contrahentium illicita collegia, ea est vt quasi maiestatis violatores conuicti, vel confessi capite puniãtur: vt ff. de colle. illic. & corp. l. ij. & ff. ad leg. Iul. maiesta. l. j. & de sanc. ecc. l. si quis in hoc genus. & C. de his qui ad eccle. confu. l. denuntiamus. Verum hoc intelligo de collegiis tantùm hæreticorum, deindè pataræn orum, & gazarorum, & similiũ: vel qui aduersus rempublicam coirent. Cætera enim collegia quamuis illicita dissolui videantur: tamen coẽuntibus pœna non imponitur capitalis, imò cùm dissoluuntur, pecunias communes, si quas habent partiri, & inter se diuidere possunt: vt ff. de colle. illici. l. vlti. in prin. qualia puto monopolia: quæ hodie sunt in ciuitatibus. † In summa illud notandum puto, quòd corporibus, quibus coire licet, permissum est, ad exemplum reipublicæ habere res cõmunes, arcam communem: quam communia imponantur, actorẽ, siue syndicum, per quem tanquam in republica, si quid cõmuniter agi, fieriq; oporteat, agatur, fiat' ve quod nemo ea defendat, quod eorum cõmune erit
8 possideri, venire' ve poterit: vt ff. quod cuiusq; vni. l. j. §. j. † Itẽ illud notandum est, quòd alienum seruũ etiam in tenuiorum corporibus ignorantibus, vel inuitis dominis recipere non licet. quòd si contrafiat, qui receperint, pro singulis centum au-
9 reos dabunt: vt ff. de colle. illici. l. iij. §. vlti. † Item illud prætereundum non existimo, quòd si quis collegiatus sui corporis non exequatur officium, velitq; sub prætextu quasi collegiatus sit, alia munera declinare, audiendus non est: imò de collegio, cuius non exercet officium, eximendus est: aliúsque idoneus loco ipsius subrogandus, faciẽda surrogati electione, vti prædictum est: vt C. eo. in fi. Notandũ est, quòd incorporati, id est, qui intra numerum sunt, chartaq;, siue matricula descripti, ipsius corporis, siue collegij priuilegiis excusantur. Qui verò suprà numerũ sunt, quos supernumerarios appellamus: quibus quasi futuræ præbendæ vacantes designantur: beneficiis eius corporis vti non possunt, quocunq; ingenio, siue patrocinio: vt j. eo. titu. l. vnica.

De studiis liberalibus vrbis Romæ, & Constantinopolitanæ. *Rubrica.*

1 ☞ *Docentium numerus.*
2 *Docentium distinguenda loca.*
3 *Leges ubi legendæ.*

ITVLVS iste specialis est: & loquitur de studiis liberalibus vrbis Romæ, & Constantinopolitanæ, ostendens quot debeant esse magistri singularium artium, & quibus magistratibus studere debeant, & qualiter scholæ esse debeãt dispo
1 sitæ. † Et vtique oratores tres numero esse debent: x. grãmatici, v. sophistæ, quos vulgò dialecticos appellamus: verũ à sophismatibus sic denominãtur: vnus verò qui philosophiæ arcana rimetur, & duo qui iuris & legum voluntates pandant.
2 † Debent autem in publicis studere duntaxat magistratibus, si vndiq; collectos docere maluerint discipulos: ab ostentatione vulgari semoti, qui si contrà fecerint, & de ciuitate expellentur, & præterea infamabuntur. Si verò priuatim velint studia exercere discipulis, quos intra domesticos docent parietes contenti, non vetantur: nisi fortè essent de numero illorũ, qui intra Capitolij auditorium sunt dispositi: quibus priuatim
2 studere nõ licet: imò si fecerint, priuilegio suo priuãtur. † Singulis autem magistris debent loca propria deputari, quæ inter se distantiã aliquam habeant: ne discipuli sibiinuicem obstrepere valeant, vel magistri: neue linguarũ confusio cõmista, vel vocum aures quorundã, vel mentes à studio literarũ auertat: vt C. eo. tit. Quæ autem sint magistrorũ priuilegia, s. de
3 profess. & medi. notauimus. † In summa illud notandũ est, quòd in his tantũ duabus ciuitatibus, & præterea in ciuitate Beryto, quæ nutrix legum meritò appellatur, iura sunt tradenda iuuenibus: nisi fortè ciuitas aliqua simile promeruit priuilegium: vt in prima constitutione Digestorũ, circa finẽ. Verum, cùm imperium modernis temporibus scissuram senserit, istæ quoq; ciuitates duæ dominationẽ perdiderint, cœperũt quoq; iura quouis loco tradi: & Bononiæ maximè, quæ legalium studiorum monarchiam tenuit, necnon Mutinæ: in qua iuris prudentiæ arcana reseramus.

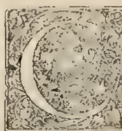
De honoratorum vehiculis. *Rubrica.*

MNES honorati ciuilium, seu militarium iudicum vehiculis, id est, carrucis dignitatis suæ intra vrbem sanctissimi nominis, id est, Constantinopolitani, siue Romani vti possunt: vt j. eodem titulo.

De priuilegiis vrbis Constantinopolitanæ. *Rubrica.*

1 ☞ *Constantinopolis priuilegia. & nu. 2.*

1 IVITAS † Constãtinopolitana non tantùm iuris Italici, sed etiã veteris Romæ prærogatiua lætatur: vt j. eo. Nã & noua Roma dicitur & omniũ Christianorũ mater secundã nuncupatur: ipsiusq; archiepiscopus secũdum locũ post papã obtinet in synodis Romæ: vt C. de sacrosan. eccle. l. decernimus. & in authen. de eccl.
2 ti. §. j. † Sed huius regiæ vrbis consuetudinem longam, sicut veteris Romæ aliæ omnes ciuitates sequi debent: cũ & caput dicatur orbis terrarum: melioribusq; auguriis condita: vt C. de vete. iur. enu. l. j. circa finem.

De metropoli Beryto. *Rubrica.*

1 ☞ *Priuilegium idem, an duobus dabile.*
2 *Ecclesiarum unus episcopus, non contrà.*

N prouincia Phœniciæ, Tyrus ius metropolitum habebat, materq; prouinciæ fuerat sola: verũ postea propter varias causas, & maximè quia nutrix legũ fuerat Berytus, in eadem prouincia similem meruit dignitatem: vt sic vtraque metropolis sit, prouinciæq; mater: (vnde Tiro) nihil dicitur derogatum: cùm in sua maneat dignitate: vt C eo. tit. & in prima constitutione Digestorũ. Hac
1 ratione, posset † quis instare, quòd nihil derogaretur cuiquam episcopo

episcopo,si in suo episcopatu alter fieret episcopus. Vel alicui prælato, si & alter prælatus fieret. Sed forsan aliud est vbi di-
2 gnitas datur rei,quàm si personæ. † Nusquã enim reperitur, quòd duo episcopi simul, aliàs insolidum debeant esse in vno episcopatu:sed duæ matres[ecclesiæ possunt esse(vt in Pergamo)habentes vnum episcopũ.Sic duæ matres]prouinciæ habentes vnum præsidẽ,vnumq́ metropolitanũ. Nam & superiori titulo dictum est vtraq; Roma caput est orbis terrarũ, habens vnum principẽ, neq; priuilegio nouæ priori derogatum est. His argumentis,& similibus contra Canturienses monachos Canturiensis archiepiscopus instabat volens nouo Martyri nouã Basilicam priori proximã fabricare:verũ quia multæ,variæq́ causæ suberant,contra ipsum iacula sua refiximus.

De canone frumentario vrbis Romæ. Rubrica.

1 Canon quò delatus.
2 Vicariorum officium.
3 Frumentum quid.
4 Naucleri ubi profiteantur.

1 ERTVS † Canon in annonã quotannis ex prouinciis ad vrbem Romã deferebatur, & in horreis publicis Romæ reponebatur, & secundum statutum modum exponebatur, quẽ modum,siue canonẽ nulli mutare licet,etiãsi super hoc speciale beneficium impetrauerit: imò rescripta impetrata nõ valebunt: & qui impetrauerit, dupli pœ-
2 na tenebitur obnoxius.Vicarij † quoq;, & cæteri iudices, deportationem subibũt,& officiorum primates capitali affligẽtur supplicio:si quid vrbicarij canonis vsurpauerint:vt C.eod. l.fi.Sed nec debitores frumentarij canonis remissionem debiti(quamuis speciali beneficio) audeant sperare contra publicum cõmodum,vel compensationẽ aliquam obiicere:vt C.eo. tit.l.ij.& C.de compen.l.in ea.& l.si velut. ff.de admi. re. ad ci.
3 perti.l.ij §.iij.& iiij. In summa illud notandum puto,† quòd appellatione frumenti quemlibet reditum ad esum & potum
4 pertinentem puto significari:vt C.eo.l.ij. † Item illud prætereundum non existimo,quòd nautici,id est, susceptores huiusmodi specierum apud acta præsidum,vel magistratuũ (intelligo locorum,vnde species accipiunt) profiteri compelluntur se incorruptas species recepisse: quam professionẽ veram iudices ipsi suo aspectu debent probare, subiiciendo suis oculis species.quod quidem, & vbi causa exigit, oportet præfectum seruare,cùm ad sacram vrbem species peruenerint:vt C. eodem titu.l.j.

De canone & frumento vrbis Constantinopolitanæ. Rubrica.

1 Annona qui curue tribuenda.
2 Vsui destinata in alium non uertenda.

VPERIORI titulo,qui de canone frumentario vrbis Romæ loquitur,ostenditur qualiter canon debeat ad vrbẽ deferri,& sub qua prouidentia:iste verò qui de canone & frumẽto vrbis Constantinopolitanæ inscribitur, quemadmo-
1 dum expendi debeat, demonstrat:itaq; non in grano, sed † in pane cocto etiam diuinæ domui annona tribuenda est,ne crescat inopia:si annona in alios vsus cõmutata,frumẽta inueniãtur de publico cõparata,quæ aliis vendi potuissent:vt j.eo.ti.l. ij.vnde istud sciendum est,quòd frumentum nouũ ante nõ debet cõtingi,quàm vetus fuerit totũ expensum:nisi fortè ita vetus fuerit corruptum, vt sine querela erogari non posit: tunc enim per adiectionẽ portionis noui,corruptelã velari oportet: ne ad institutũ negotium dãnum fisco inferatur:vt C.de cõdit.
2 in pub.horreis.l.j. † Item illud notandũ est,quòd pecunia ad frumenti cõparationem deputata,non debet in aliũ vsum conuerti,vel minui,pœna dupli statuta in eũ,qui contrà fecerit: vt C.eo.ti.l.vlti.& ff.de admi.re.ad ci.perti.l.ij.§.ij.& §. frumenti. Quod verò de canone frumentario sacrarũ ciuitatum dictum est specialiter his duobus titulis propter prærogatiuam, siue maioritatem dictum puto. Verum,in cæteris idem puto esse, & existimo arg.vt C.de condi.in pub.hor.l.j.

De annonis ciuilibus. Rubrica.

1 Annona mortui cui danda.

N hoc titulo illud solum dico,quòd publicæ annonæ non tam titulis dignitatum,quàm meritis
1 personarum tribuuntur. † Ideoq;,ipso mortuo, qui annonas percepit, ipsius schola de perceptis annonis nihil vendicabit: sed hæres eius, vel qui ab eo,antè comparauerint:vt j.eodem tit.l.j.Hinc igitur argumentum colligo, quòd si canonicus perceptis fructibus suæ præbendæ vitam finierit, hæredes ipsius, vel qui ab eo comparauerint,vel alio titulo acceperint,fructus retinebunt.

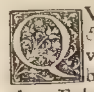
De mendicantibus validis. Rubrica.

1 Mendicitatem ualidis esse interdictam,& quare.
2 Mendicantem ualidum prodens quo præmio afficiatur.

VIA publicis annonis(de quibus prædictũ est)mendicantes plerunq; reficiuntur, & solis debilibus & infirmis qui corpore suo victum sibi quærere non possunt, mendicare permittitur, ideo de mendicantibus validis audiamus.
1 † Validi ergo,id est, robusti mendicare non debent:ne verè
2 miseris & infirmis panem auferant. † Si qui ergo validi simulantes miseriã,corporisq́ inertiam,siue debilitatem,diligenter requisiti:[aliàs inspecti]inueniantur,quales vulgò spaualdos, siue galliatores nũcupamus,si quidẽ serui fuerint,proditor studiosus dominio eorũ potietur.Si verò liberi, ipsorũ perpetuò colonatu fruatur:vt j.eo.ti.l.j.Quod forsan hodie correctũ est cõstitutione recentiori:suis enim dominis reddũtur:liberi verò operibus publicis deputãtur:vt in auth.de Quæsto.§.si vero.versi.læsos.Vel loquitur auth.specialiter in his, qui in sacra vrbe reperiũtur:quasi cũ eis mitius sit agendũ:vel loquitur de his qui per Quæstorẽ fuerint reperti,vel de his qui nõ simulãt corporis debilitatem, quasi quod hic dicitur,speciale sit in his, qui cũ sint validi,& robusti,corporis simulant infirmitatẽ, aliquas herbas, siue appositoria corpori apponẽtes:propter quæ tumidi,vel vulnerati[aliàs curuati vidẽtur:sicut plures gallioti.Nam & quidã contracti,aliàs curuati]pedibus,& manibus vidẽtur,cùm nõ sint. In summa illud notandũ est,quòd salua manet dominis actio contra eum, qui vel fugitiuo seruo latebras,vel consilium dederit mendicandi:vt j.eod.l.j.in fine.

2 ADNOTATIO. Panem auferant. Adde do. Lucam de penna in rubri.num.j.chart.xxxj.hoc eod.tit.xj & per tot.imo validi mendicantes sunt in seruitutem redigendi.vt tenent omnes docto.l.j.hoc eo.titu. eleganter. do. Cardi.in cle.j.§.ideoque.de reli.& venera.sanc.& in cle.ij. & in prin.iiij.oppo.de pœniten.& remissio.

De nautis Tyberinis. Rubrica.

VONIAM per Tyberim species(de quibus s.dictum est)nauigio ad sanctã vrbem deferũtur, & de vrbe ad prouincias plerunq; mittũtur:de nautis Tyberianis audiamus. Nulli ergo habẽti nauigium in alueo Tyberis cuiuscunq; dignitatis priuilegio ab onere publico transuehendo, se poterit excusare:sed competentibus & solitis obsequiis mancipabitur:vt C.eo.

De frumento Alexandrino. Rubrica.

1 Curialium in frumento officium.

LEXANDRI pueri [magni] merito à quo nomẽ accepit Alexandria,copiosam largitatẽ frumenti consecuta est. Nam c.& x.modij pro alimonis ipsius singulis diebus superadditi sunt: vt C.
1 eo.ti l.vlti.Item † curiales ad eã solicitudinẽ accedere non debent,sed cura & prouisione Orientalis præfecturæ officia cõpetentia designentur:quæ conuehendi frumenti ad ciuitatem

gerant sollicitudinem, atq; pro laboris mercede cõpetens mu=
nus iudicio ipsius accipiant: vt j.eo.ti.l.j.

De Alexandriæ primatibus. *Rubrica.*

1 *Iuridici Alexandriæ officium.*

HOC quoq; priuilegio Alexandrina ciuitas de=
coratur, vt ipsius incorporati repurgandi flumi
nis Nili onere non grauentur: quod (inquã) pur
gari oportet: quia nõ pluit in Aegypto: verum
ex dinummo vectigali, ciuitatis quadringẽti so
lidi ad ipsius purgationẽ tribuuntur, quod tamen ex illo dinũ=
mo extractũ fuerit, ex alio titulo, scilicet nauiũ repræsentabi=
tur, id est, ex telonio, siue riuagio quod de nauibus percipitur,
quod inde fuerit extractum, ibidem reponetur: illóque priui=
1 legio † Alexandrina ciuitas exornatur, quod iuridicum pro=
prium habere potest: apud quem donationes legitimã exce=
dentes quantitatẽ insinuãtur, legum actus expediuntur, et for=
san testamenta publicantur: vt C.de offi.iuridici Alexand.

De iure reipublicæ. *Rubrica.*

1 *Ciuitates haberi loco priuatorum.*
2 *Respubl. cuiusmodi prærogatiua utatur in iudiciis, & de uariis ciuitatum priuile-*
gijs [illegible].
3 *Sententia diffinitiua aduersus rem publicam indefensam lata est ipso iure nulla.*
4 *Respubl. intra quantum tempus restitui poßit aduersus læsionem.*
5 *Respub. cuiusmodi priuilegium habeat circa mutuum ab ea datũ, uel ab ea acceptũ.*
6 *Ciuitas quale priuilegium habeat circa acquisitionem rerum.*
7 *Ciuitatis priuilegium circa debitores suos quale sit.*
8 *Legatum annuum ciuitati relictũ perpetuò deberi, & quid in usufructu ei relicto.*
9 *Legatione fungentes ciuitatis alicuius nomine haberi pro absentibus reipu. causa.*
10 *Reipub. ius pacto mutari non posse.*
11 *Ciuitates in quibus casibus subiiciantur iuri communi.*
12 *Ciuitatem non posse distrahere rem alterius alij creditori prius obligatam.*

DIXIMUS superius de iure quarundã ciuita=
tum specialiter: nunc generaliter dicamus de iu
re reipublicæ. s. ciuitatis cuiuslibet. Audiamus
ergo breuiter, quę iura singularia respublica ha
bet, in quibus, quæ cõia sortiatur cũ cæteris. In
primis tamẽ illud sciendũ est, quod in hac rubrica respublica im=
propriè ponitur pro qualibet ciuitate (vt dictũ est) nõ Roma=
na. Nimirũ verè & propriè, sola Romana ciuitas rectè appella
1 tur respublica. † Vnde bona ciuitatũ abusiuè dicũtur publica,
cũ ciuitates loco priuatorũ habeãtur: vt ff.de verb.sig.l. bona.
Item qui pro ciuitate non Romana abest reipublicæ causa, nõ
2 dicitur abesse: vt j.dicetur. † Vtitur ergo respublica præroga
tiua singulari in iudiciis: & quidẽ dupliciter: aliàs etiã ipso iu=
re illæsa cõseruatur, aliàs beneficio restitutionis iuuatur. Ecce
3 † enim, si in ea specie in qua defensores non habuerit aliquid
aduersus eã definitiuè statutũ est, ipso iure nõ valet, ad minoris
instar: vt C.eo.l.j. & C.si aduer.rẽ iu.l.vlt. & C.qui legi pers.ha.
in iudicio.l.j. Definitiuè ideo dixerim: quia si non defendatur
per interloquutionẽ iudicialẽ, bona eius poterunt posideri: vt
ff.quod cu.vniuer.l.j. & l.ciuitates. Si verò habuerit defensorẽ
legitimũ, beneficio subleuatur restitutionis: vt C.de offic.eius,
qui vicẽ alicuius iudi.ob.l.j. & C.eo.ti.l.rempublicam. & C.ex
4 qui.cau.ma.in integ.resti.l.respublica. † Dicunt quidã intra
trienniũ eam iuuari à tẽpore læsionis per legẽ C.de sen. aduer.
fis.la. Alij intra quadrienniũ computandũ à tempore læsionis:
alij à tẽpore scientiæ. Ego aũt dico eã perpetuò posse restitui,
cũ sit semper minor, & eiusdẽ status. Nã & minor toto mino=
ris ætatis tẽpore restituitur: nisi aliquid specialiter dicat: vt C.
de tẽp.in inte.re.l.ea quæ. Idẽ ergo per instar, & multò fortius
in ecclesia dici posset. Si enim aliqua vniuersitas priuilegiata
5 est valde potius priuilegiatior est ecclesia. † Itẽ in mutui da=
tione priuilegiũ rei respublica, quæ ex solo pacto petit vsuras
fœnebris pecuniæ: vt ff.de vsu.l.etiã. Itẽ si mutuũ accepit, nõ te
nebitur: nisi pecunia fuerit in eius vtilitatẽ cõuersa: vt ff. si cer.
pe.l.ciuitas. Idem in ecclesia: vt in auth.de alie. & emphy.§.per
eos.in fi.col.ix. Idẽ quoq; de minore legitur: vt C.si aduer.cred.
6 l.j. † Prætereà in acquisitione rerũ, priuilegium habet ciuitas
quælibet. Ecce enim rerũ sibi venditarũ, vel donatarũ, siue reli
ctarũ, longæuam exactionẽ habet. i. vsq; ad c.annos: vendica=
tionẽ quoq; ex solo cõtractu: vt s.de sacrosanc.eccle.l.vlti. licet
quidã in annorũ curriculis: sicut in ecclesia in ciuitate dixerint
immutatũ. In rerũ quoq; alienatione iura singularia sortitur ci
uitas, nimirũ ad instar minorũ res suas sine decreti interpositio
ne non possunt alienare iuramẽto ciuiũ interposito de indẽni=
7 tate: vt C.de vendi.re.ciui.l.vlti. † Ciuitatis quoq; priuilegio
dicitur: ne ipsius debitor ante solutionẽ in republica honorem
gerat: vt C.de debi.ci.l.j. Item vt rerũ debitoris acceptor quã=
uis in rẽ successerit, pro rata rerũ, quas posidet pro sorte, et vsu
ras personaliter teneatur: habiturus postmodũ actionẽ contra
eum, quẽ liberauerit debitorẽ. Sed & illud potisimè priuile=
gium puto datũ, vt ciuitatis debitor qui rerũ suarũ maiorẽ par
tem alienauerit, residuũ ad idoneum cõpellatur possessorẽ trãs
ferre: vt C.de debi.ci.l.vl. Neue respublica tanq; potentissima
cuiq; in causis patrociniũ præbeat, exhibeãtve procurationẽ:
8 vt C.ne fis.vel respu.l.j. Itẽ † priuilegio ciuitatis dictũ puto vt
legatũ annuũ ciuitati relictũ perpetuò debeatur: vt ff. de ann.
le.l.annuã. Idẽ in ecclesia: vt C.eo.ti.l.annua.§.j. & quãuis vsus
fructus ciuitati relictus centũ annorũ spatio finiatur: vt ff. de
9 vsufr.l.à municipibus. Itẽ † vt fungẽtes pro ciuitatibus nõ Ro
mana legatione, pro reipublicæ cã absentibus habeãtur: vt ff.
qui.ex cau.l.sed & si.§.hæc clausula. & C.quib.ex caus.ma. l.j.
Nõ Romana ideo dixerim: quia qui pro Romana ciuitate ab
sunt, verè abesse cã reipublicæ dicũtur: vt ff.de acqui.hære.l.cũ
quidã.in prin. Sed & illud fortè ciuitatis dictũ est priuilegiũ:
vt legati earũ, durãte legatione nõ conueniãtur: vt ff.de iudi.l.
ij.§.legatis. neue etiã quid in re propria agere debeãt: maximè
propter quod legationi præstetur impedimentũ: nisi damnũ
iniuriámve patiãtur: vt ff.de legatio.l.Paulus respõdit. & l.le=
gatus. Illud quoq; in republica puto singulare, quod si attestatio
pro repręsentatione à fideiussore maximè corã tabulariis quã
uis sine scriptis in cã publica fuerit interposita, pro scripta ha=
betur. et post duos menses fideiussor tenebitur: licet in priuata
10 secus: vt C.de fideius.l.vl. Itẽ † ius reipublicę quasi publicũ pa
cto cõmutari non põt: vt ff.de admi.re.ad ci.pert.l.ij.§.ius rei=
publicæ. Hęc sunt ciuitatũ singularia: & si qua reperiãtur simi
lia, quæ omnibus ciuitatibus à iure impertiuntur, sunt tamen
11 † quędã quę gaudẽt iure singularissimo specialiter sibi à prin
cipe cõcesso: sicut vtraq; Roma: vt s.de priuil.vrb.Constãt.l.j.
sicut sunt metropoles, prouinciæq; matres: sicut Antiochia,
quę priuilegiũ pignoris habet in bonis debitoris: vt ff.de pri=
uil.cred.l.Anthiocensiũ. sicut illa cuius municeps habetur, qui
de matre natus est Iliẽsi. Delphis quoq; ac Põti eis idem cõsti=
tutũ est: vt ff.ad muni.l.j. Alexãdria quoq; sui cõditoris meritò
habet iura singularissima: vt diximus in superiori ti. Sed & ci
uitatibus quibusdã specialiter datũ est ius fabricãdæ monetę,
quod aliis nõ licet: vt nuper Bononię cõcessit Imperator Hẽri
cus. Sed & quibusdã ciuitatibus cõceditur plerũq; areæ alie=
næ distractio, collapso ædificio: vt C.eo.ti.l.vlt. Quibusdã etiã
remittitur testamentorũ faciendorũ obseruatio solennis: vt C.
12 de testa.l.si nõ speciali. Verũ, ne † nimiũ insultent ciuitates, si=
cut plerũq; faciunt in Lõbardia, de pulice caballum facientes,
pro modico sibi cõcesso totũ vsurpantes: iuribus subiiciuntur
cõmunibus in multis. Ecce enim, non capiunt ex imperfecto,
vel inutili testamẽto: quia nec Imperator: vt C.de testa. & quẽ=
ad.test.ape.l.iij. Item ipsorũ legata quamuis ad opera publica,
vel ad honores relicta, per Falcidiã diminuãtur: vt ff.de admi.
re.ad ci.pert.l.legatã. Itẽ fideicõmissa generalia ciuitatibus re=
licta per Trebellianũ S.C. diminuuntur, & eis, & in eis actio=
nes dantur: vt ff.ad Trebel.l.omnibus. Item in bonis debitoris
sui non habet ius pignoris ciuitas: nisi de pignore conuenerit:
vel speciali beneficio hoc cõsequuta fuerit: sicut nec priuatus:
vt C.eo.ti.l.ij. Item nec rem alienam, quamuis aream, collapso
ædificio ad domini præiudicium distrahere poterit: nisi super
hoc certã legem, id est, beneficiũ acceperit: vt C.eo.tit.l.vlt. Itẽ
si metum, vel vim aliquã fecerit: sicut quilibet conueniretur: vt
ff.quod met.causa.l.metum.iij.§.animaduertendum. quamuis
dicatur

dicatur alibi quòd vniuersitas consentire non poterit, vel dolo facere. Illud enim non impossibilitatem: sed facti notat difficultatem: vt in pandectarum volumine tit. de dolo, l. sed ex do
3 lo. §. sed an in municipes notauimus. Item rem † alteri creditori primò obligatam, ciuitas non debet distrahere: sicut nec fiscus nec lucri causa donationes admittere: quia nec fiscus: vt ff. de iu. fis. l. res quæ. Si enim fisco nõ licet, nec ciuitati: cùm nulla ciuitas simile priuilegium habeat fisco: vt ff. ad muni. l. simile. Item si non defendatur ciuitas, sicut cuiusq;, ita & ciuitatis poterunt bona possideri: vt s. dictum est. Item ciuitas rem quã vendidit, vel locauit, sub prætextu adiectionis, id est, quia maius ab alio pretium, siue merces offeratur, reuocare non poterit: nisi super hoc fuerit beneficium speciale: tẽpora enim adiectionis præstituta ad fisci causas pertinent. vt ff. ad municip. l. Lucius. §. vlti. & C. de ven. re. ci. l. j. & ij.

De administratione rerum publicarum. *Rubrica.*

1 Administratores reipub. quales eligi debeant, & qualiter, & à quibus.
2 Administratores reipu. electi si detrectent administrare, per quos compelli possint.
3 Administratorum reipub. officium quale sit.
4 Administratores reipub. de quibus teneantur.
5 Administratores reipub. quando teneantur ad usuras, & ad quas.
6 Administratores reipub. qua actione conueniantur à repub, uel experiantur contra eam: & quando ea actio detur contra administratores in duplum, nu. seq.
8 Decuriones nec per se, nec per suppositas personas possunt prædia publica cõducere.
9 Prohibitus per se aliquid facere, non potest id per alium explicare.

EXPOSVIMVS superiori titul. reipublicæ iura tam communia, quàm singularia: verũ quia prædicta iura parum proficerẽt nisi essent qui reipublicæ negotia ministrarẽt. Ideo sequitur de administratione rerũ publicarum. Disseramus ergo quales, & qualiter, & à quibus huiusmodi eligantur administratores, per quos, & qualiter si detrectent administrare compellentur: quid debeant agere, & à quibus temperare, quid in eorum veniat administratione: qua actione conueniantur, & experiantur, & inquãtum, & quales sint actiones.

In primis tamen illud sciendum puto, quòd hic agitur de administratione rerum publicarum. Administratores per
1 magistratus † reipublicæ tales debent eligi in concilio publico decreto, qui idonei sint scientia, moribus, patrimonio, ætate, ad rerum publicarum administrationem, nullóque possint priuilegio excusari: idoneúmq; præstent fideiussorem vnum, vel plures, de rebus publicis diligenter custodiendis, & administrandis: nisi forsan per præsidem ex inquisitione fuerint electi. Vbi ad instar tutorum prædicta satisdatio cessabit: vt ff. ad municip. l. j. & l. Lucius. [& C. de succes. præto. & arca. l. iusta. & l. exactores. & C. de appel. l. nominationes.] & C. de per. nominatorum. l. j. & ij. & ff. de muner. & hono. l. & cui. §. liberti. & l. cura. §. j. & l. ad rem publicã. & l. vt gradatim. & l. honor. §. iij. & ff. de admini. rerum ad ciui. perti. l. vltima. & C. de exc. tut. l. seueriter. & C. de sump. recu. l. vnica. Compelluntur autẽ
2 si † detrectẽt administrare per præsidem prouinciæ remediis quibus tutores cogi solent, id est, captis pignoribus: vt ff. de mune. & hono. l. si quis. & ff. de administra. tut. l. j. & v. & C. de
3 pigno. l. nominatori. Agere † autem debent reipublicæ administratores id, quod causa desiderat, id est negotium, ad quod instituti sunt, scilicet, vt ex fide reipublicæ negotia gerãt, cum idoneis hominibus nomine reipublicæ contrahant, fidelia ministeria secum habeant, à debitoribus reipublicæ suo tempore debitam pecuniam exigant, idoneam ab eis satisdationem accipiant. Alioquin quanti interest reipublicæ satis nõ esse acceptum, respondere cogantur reipublicæ agros quamuis bona fide ab aliis possessos vendicent: maximè cùm emptores possint ad authores suos [reuerti, aliàs] recurrere rationẽ administrationis secundum fidem acceptorum, & datorum restituant, pecuniam ad opera ciuitatis relictam potius ad vetera reficienda, quàm ad noua inchoanda expediant: nisi specialiter ad nouum opus relicta fuerit: quo casu ad opera noua poterit erogari, si satis operum ciuitas non habet. Et facilè pecuniæ ad reficiendum inueniãtur: alioquin etiam in tutelam potius eorum quæ sunt, debet conuerti: vt ff. de negotiis gest. l. litis. §. si pecuniæ. & ff. si certum petatur. l. periculum. & argu. C. arbitr. tut. l. ij. & in authen. vt iudices sine quoquo suffrag. §. eos. & C. eodem titu. l. ij. & iij. & ff. de administratio. rerum ad ciuitatem pertinen. l. vltima. circa principium. & l. ij. §. ij. & l. decuriones. §. j. & ff. de ope. pub. l. vltima. in princip. Item res superuacuas, & quæ seruando seruari non possunt, distrahere debent reipublicæ administratores, ad tutorum, vel curatorũ instar. Item familiæ publicæ necessaria administrare, & similia: vt C. de administratio. tuto. l. lex, quæ tutores. [Caueant autem reipublicæ administratores ne rempublicam in sua iustitia indefensam relinquant: ideo in sua iustitia dixerim: quia bonam fidem non perhibentur agnoscere: sicut tutores: vt ff. de administratio. tut. l. tutores. & l. quoties. §. sicut.] Item caueant ne publica commoda occultent, ne've nomine reipublicæ aliquibus calumnias inferãt. Item ne pecuniam publicam ad aliquem vsum destinatam, ad alium transferant: nisi forsan authoritate principali: vt argumen. C. de aduo. fis. l. fisci aduoca. & C. de administra. tut. l. non est. & ff. eodem titu. l. j. & ij. in princi. & l. legatam. & C. de canone fru. vrb. Constan. l. j. & ij. Item caueant ne operum exactionem cuiquam sine cautione committant, ne've fundum vectigalem à possessoribus, suis temporibus debitas pensiones soluentibus auferant: vt ff. eod.
4 titul. l. vltima. & C. eodem tit. l. j. † Veniunt autem in hac administratione (cùm sit necessaria) gesta & gerẽda, & dolus, & culpa, sed & diligentia: vt argumen. C. de nego. gest. l. tutori. et ff. ad municip. l. quia ergo. & l. Lucius. in princip. & ff. eodem titul. l. magistratus. Veniunt quoque damna omnia, & detrimenta quæcunque respublica per administratorum negligentiam passa est, vel si quid honestè lucrari potuit: vt argu. C. de arbit. tut. l. quicquid. & ff. eod. titul. l. vltima. & C. eod. titul. l. ij.
5 Vsuræ † quoque veniunt in hac actione secundum consuetudinem regionis: si pecuniam publicam sine causa apud se detinuerit administrator, tardiúsve ipsam publicis intulerit rationibus: vel si eam in suos vsus conuerterit. Verũ hoc posteriori casu ad tutorum instar forsan grauiores præstabuntur vsuræ: vt ff. de vsur. l. j. in prin. & in fin. & ff. de admini. tut. l. tutor qui repertorium. §. pecuniæ. præter crimen l. Iuliæ, de residuis qđ incurrit. maximè si pecunia ad aliquem vsum fuerit destinata: vt ff. ad leg. Iul. pe. l. ij. & l. iiij. §. j. aliàs verò cùm ex detrimẽto soluitur pecunia, quæ non lata culpa administratoris deperdita est maximè cùm pro aliis conueniuntur forsan muneris participibus, fortis damnum eos subire satis est: vt ff. ad muni. l. Lucius. §. j. & l. constitutionibus. & C. de his qui ex offi. quod admi. conue. & ff. eodem ti. l. vltima. in prin. alia fortè causa est tutoris, vel magistratuum, qui pro tutoribus conueniuntur: vt ff. de admi. tut. l. tutor qui repertorium. §. pen. & ff. de magist.
6 cõue. l. fi. Qua autẽ actione † cõueniantur vel experiãtur reipub. administratores à republica: vel cõtrarium me legisse nõ memini: sed forsan conueniuntur, vel experiuntur in factum actione: vt ff. de mag. conue. l. j. circa princi. vel (quod puto verius) conuenientur, & agent actione vtili neg. gest. directa, & contraria. cùm ex necessitate administrarent: vt ff. de neg. ge. l. ait prætor. §. hanc. Quales ergo sint, & inquantum cõpetant huiusmodi actiones, ex his quæ dicta sunt s. de neg. ge. in sum
7 ma aduertere licet. In † summa tamen illud notandum est, quòd hæc actio quandoq; in duplum datur cõtra administratorem: puta si in distrahẽdis bonis reipublicæ fraudulenter se gesserit. Verùm pœna non transibit ad hæredem: vt ff. eo. l. vl. Item si pecuniam frumentariam in alium vsum cõuertit: vt C. de cano. fru. vrb. Constan. l. vlti. Vel forsan illud est speciale in canone frumentario illius vrbis: verùm in aliis satis esset vsu-
8 ras præstare. † Item illud notandum est, quòd decuriones prędia publica, nec per se, nec per suppositas personas possunt
9 conducere. Quod † enim quis per se facere prohibetur, per alium explicare non valet: vt ff. eod. l. ij. §. j. Verùm & quãdoq; contra: vt notauimus in libello disputatorio. Si tamẽ cõductoribus successerint, manebunt in cõductione: vt ff. de decu. l. de curio. quod mirum non est: quia iure hæreditario licitum deprehenditur, quod aliàs nõ liceret. Item cum vniuersitate trãsit quod per se non potest: verùm & his ibidem cõtradictoria

dedimus. Item illud prætereundum non puto, quòd huius-
modi actiones quæ dantur reipublicæ & contra rerum publi
carum administratores dantur etiam hæredibus administran
tium. & cõtra hęredes, nisi qñ pœnaliter agitur, vt dictum est.

De vendendis rebus ciuitatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Ciuitatum res cuiusmodi primò uendi debeant.*
2 *Ciuitatum immobilia qua solennitate adhibita uendi debeant.*
3 *Emens rem ciuitatis non seruata solennitate requisita, qualiter puniatur.*
4 *Emptorem rei ciuitatis non aliter esse securum: quàm si probauerit, pretium in utilitatem ciuitatis processisse.*

VIA per administratores rerum publicarum
de quibus s. dictum est: plerunq; distrahuntur
bona ciuitatum: de vendendis rebus ciuitatum
consequenter audiamus. Videamus ergo quæ
res ciuitatum, qualiter, & quo ordine vendi de-
1 beant. Et quidem † res mobiles ciuitatũ, & maximè quæ ser-
uando seruari nõ possunt: imò tenentur ciuitatum administra
tores antè distrahere: vt diximus ti. superiori. Immobilia verò,
2 vel † quæ inter immobilia computantur: vt annonas ciuiles,
mancipia rustica, & vrbana vndecunq; ad ciuitates deuoluta,
siquidem ad vrbem regiam pertineant, non aliter vendere po-
terunt: nisi principalis hoc permittat authoritas. In prouinciis
verò coram præsidibus, præsentibus omnibus ciuitatum habi
tatoribus, vel parte plurima, præstito à singulis iuramẽto pro
manifestanda patriæ vtilitate: si cõcordauerint omnes, vel ma
ior pars, in alienatione, præsidiali decreto intercedente, rerum
immobilium ciuitatis venditio celebretur: vt C. eodem tit. l. vl.
3 Aliter † ergo facta venditio non valebit: imò emptor qui cõ-
tra legis formam comparauit, & pretium perdit, & rem resti-
tuet cum omni medij temporis incremento: quasi malæ fidei
possessor: cùm contra legum interdicta mercetur, sed forsan
contra venditorem suum habebit regressum. arg. vt C. de agr.
4 & censi. l. quemadmodum. † In summa [a] illud notandum
a puto, quòd quamuis legitimè sit facta vẽditio, tamen res em-
ptori non auferretur: nisi probauerit pretium in vtilitatem ci-
uitatis processisse: quasi debeat esse curiosus ad instar empto-
ris rei ecclesiasticæ: vt C. de sacrosan. eccles. authen. hoc ius por
rectum. Secus in emptoribus rerum fiscalium, qui securitati-
bus super soluto pretio receptis nullam decætero molestiam
patiuntur: vt C. quadrien. præscr. l. ij. §. ad hæc. Verùm pro hoc
commodo illud habent incommodum rerum fiscalium em-
ptores vel conductores: quod adiectione maioris pretij, vel mer-
cedis facta ab alio, potest ab eis inter statuta tempora fortè vi-
ginti dierum, vel decem res vendita auocari: nisi ipsi eandem,
vel maiorem faciant adiectionem: quod non est in emptorib[us]
vel conductoribus rerum ciuitatum, tempora enim adiectio-
nis præstituta tantùm ad res fiscales pertinent: vt C. eod. tit. l. j.
& iij. & ff. ad municip. l. Lucius. §. vlti. & in authen. de alie. &
emphy. §. quæcunque verò. & argu. ff. de ædil. edict. l. quòd si
nolit. §. pen. & C. de loca. præd. ci. l. pen. & vlti. & ff. de in diem
adiec. l. licet. & l. necesse.

a ADNOTATIO. ¶ In summa. Vide ad istam materiam Spec. in ti. de loca. §. vj. doctor. in l. res pub. C. ex qui. cau. ma. & in capi. j. de resti. in integr.

De debitoribus ciuitatum. *Rubrica.*

1 ☞ *Debitores ciuitatum non posse honores in repub. gerere ante, quàm debito ciuitatis se exoluerint: atque ibi an id sit perpetuum.*
2 *Pecunia reipub. quomodo collocanda.*
3 *Emptores rerum debitoris ciuitatis, uel alio titulo eas poßidentes, quatenus teneãtur ipsi ciuitati.*
4 *Specialia aliquot circa debitores ciuitatum.*

1 E debitoribus ciuitatum illud solùm dico, † quod
ciuitatis debitor non prius in repub. honorẽ ge
rere potest, quàm debito se absoluerit ciuitatis:
vt C. eo. ti. l. j. quod tamen non de omni debito-
re intelligendum est, sed de eo tantùm, qui vel
ex administratione vel pollicitatione quã recusare nõ poterit,
obligatus est: tamen vice solutionis quis debet cauere idoneè
pignorum, aut fideiussorum datione: vt ff. de mune. & hono. l.
2 rescripto. §. debitores. † Item illud sciendum est, quod reipub.
sortes, id est pecuniæ capitales apud idoneos debitores debẽt
collocari, atq; remanere. Ita vt vsuras suis, quibusq; soluãt tem
poribus: quod etiã ipsorum interest debitorũ: ne propter hoc
3 cumulum debiti mutẽt [aliàs nutriatur.] † Item debitores
ciuitatũ, patrimonium quacunq; fuerit ratione exinanitũ, aliàs
extenuatum, qui ab eis quocunq; alienationis titulo de suis cõ
parauerint facultatibus: pro rata rerũ quas possident debitis
ciuitatum tenebũtur obnoxij. Intelligo tamen primò ipso de-
bitore conuento. Item hoc existimo: etsi nihil in reipubli. frau
de fuerit alienatum: vt C. eo. tit. l. vlti. & C. de cõue. fisci debi. l. j.
4 ff. de iure fisci. l. Moschis. in † debitoribus ergo ciuitatũ qua-
tuor notantur specialia. Primum, quòd ante soluunt debitum,
quàm ad honores reipublicę aspirent. Secundum, quòd ab eo
quamuis bona fide comparantes à repub. conueniuntur. Ter
tium, quòd personaliter tenẽtur: quamuis in rem successerint.
Quartum, quòd totum compellantur debitores ciuitatũ ven-
dere patrimonium, maiore parte distracta: [vt C. eo. l. vltima.
Sed & illud quintum notari potest, scilicet quòd debitor ciui-
tatis de pecunia sibi ex nudo pacto credita vsuras præstabit:
vt ff. de vsur. l. etiam.]

De periculo nominatorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Nominatores administratorum reipub. ex quibus causis conueniantur. & numero 4.*
2 *Actio in nominatores administratorum reipub. quatenus detur.*
3 *Magistratus qui teneantur tanquam nominatores administratorum reipub.*

VIA reipublicæ administratores per magi-
stratus populi Romani mãdato eliguntur, (vt
dictum est) administrationisq; ipsorum pericu
lum plerunq; respicit nominatores: de pericu-
lo nominatorum audiamus. Videamus ergo,
pro quibus causis conueniantur nominatores, quatenus: quan
do autem, & quo ordine sint conueniendi, explicatur j. titul. ij.
1 † Conueniuntur itaque nominatores, si non idoneum suc-
cessorem, vel alium in republica nominauerint administrato-
rem, vel si cautionem idoneam à nominatis nõ exegerint. Ve-
rùm hoc casu excusanẽ, si administrator nominatus depositio
fuerit officio soluẽdo, ipsúmque respiciet periculum qui eum
nomine reipublicæ debuit conuenire. Vitium enim cessatio-
nis alienæ ad nominatorum damnum pertinere nõ debet: nisi
forsan euestigiò, deposito officio, soluendo esse desierit: vbi nõ
excusabitur nominator: vt ff. ad municip. l. secunda. & l. exa-
ctores. & C. de suscepto. præpo. & arca. l. secunda. & l. exacto-
res. & C. de conuen. fisci debi. l. quoniam. & C. eodem titulo, l.
j. & vltima. & ff. ad munici. l. imperator. & l. ordine. §. in eum.
& ff. de administ. rerum ad ciuita. perti. l. ij. §. si eo. & ff. de ma-
gist. conue. l. j. §. si magistratus. & arg. de neg. gest. l. diuortio.
2 † Conueniuntur autem nominatores eatenus, quatenus
per administratorum vitium respublica damnificata est. Ve-
rùm qui pro aliis tenẽtur, sortes eos reddere satis est: nõ etiam
vsuras præstare necesse habent: vt C. de suscepto. præpo. & ar.
l. exactores. & ff. ad municip. l. libertus. §. vltimo. & l. Lucius.
§. j. & l. constitutionibus. Illud autem prætereundum non exi-
stimo, quòd nominator à se tantùm nominati periculum ad-
ministrationis pręstabit: non si quid à nominato ab eo qui ma
3 luerit malè gestum est: vt C. eodem titul. l. vltima. † Item il-
lud notandum puto, quòd minores tantùm magistratus, qui
nominatores sunt, non etiam præsides prouinciarum, qui sunt
velut confirmatores, à republica conueniuntur: vt C. de susce.
præpo. & arca. l. exactores. & institu. de satisda. tuto. §. vltimo.
4 & ff. de magist. conue. l. j. §. j. In † summa illud quoq; notan-
dum puto, quòd nominator pro illis tãtùm negotiis tenebitur
quæ principaliter in republica gessit nominatus, puta si pecu-
niam publicam tractauit, habuerit erogãdam, decreuit, si cu-
ratores operũ, vel cuius alterius in republica creauit, si succes-
sorem sibi nominauit, si vectigalia publica locauit, vel quid
simile

ſimile in republica egit, ſi autem tutores pupilli nominauerit
minus idoneos, vel cautionem nõ exegerit, vel minus idoneã
acceperit, non tenebitur nominator eius: quia nec pater (licet
cõſenſiſſet nominationi filij) teneretur, nec fideiuſſor: vt ff. ad
muni.l.ij.& ff.de magiſtr.conue.l.j.in princi. Item illud no-
tandum eſt, ꝙ actio quæ in nominatores datur, in hæredes, &
fideiuſſores eorum extenditur; vt inſti.de ſatiſda.tut.§.pen.

De periculo eorum, qui pro magiſtratibus interuenerunt. Rubrica.

1 *☞ Fideiuſſores magiſtratuum pro quibus negotiis teneantur.*
2 *Fideiuſſores magiſtratuũ obligari in ſortem duntaxat, nõ etiam in vſuras vel pœnã.*
3 *Pignora data à fideiuſſoribus magiſtratuum in quem caſum data uideantur.*

1 FIDEIVSSORES † magiſtratuum, ſi
cut nominatorum, pro his tantùm negotiis
conueniuntur, quæ principaliter ad reipubl.
ſpectãt vtilitatem. Si quid ergo extrinſecus
geſſerint magiſtratus: puta ſi tutores pupil-
lis dederint, vel caueri pupillis non curaue-
rint, vel minus idoneè, non tenentur fideiuſſores: qui ſolã rem
publicam ſaluam fore promiſerunt: vt ff. ad municip.l.j.& ff.
de pecul.l.licet.§.vlti.& ff.de magiſt.conue.l.j.in prin.& C.e.
2 titu.l.j.Item in † ſortem tantùm, non etiam in pœnam, vel vſu
ram obligantur fideiuſſores magiſtratuum, niſi ſpecialiter in
hoc cõuentum ſit, vel in omnem cauſam fideiuſſerint: vt ff.de
fideiuſſo.l.fideiuſſores.& ff.ad municip.l.libertus.§.vlti. & l.
conſtitutiones.& ff.de admi.rerum ad ciui.perti.l.ij.§.vl.Item
3 ſi † fideiuſſores magiſtratuum pro ipſis pignora dederint, in
eum caſum dediſſe videntur, quo res à magiſtratibus ſeruari
non poſſit: vt ff.de admi.re.ad ciui.perti.l.prior.§.vlti.

Quo quis ordine conueniatur. Rubrica.

1 *☞ Adminiſtrator, & fideiuſſores, ac nominatores eius quo ordine conueniantur à republica. & nu.4.*
2 *Adminiſtratores plures quo ordine conueniantur.*
3 *Pactum, ne collegæ in adminiſtratione alij pro aliis teneantur, non nocere reipub.*
5 *Debitorem principalem prius conueniendum, quam fideiuſſorem.*

DIXIMVS ſuprà reipublicæ adminiſtra-
tores, & ipſorum nominatores, atq; fideiuſ-
ſores pro rerum publicarum poſſe conueni
ri adminiſtratione. Sed quia quandoq; plu-
res eligũtur adminiſtratores, quorum alter
pro altero ſimiliter plerunq; cõuenitur, quo
1 ordine quiſq; conueniri debeat, videamus. † Refert ergo plu
rimum, vtrum vnus tantùm eligatur adminiſtrator, an plures.
Et ſi plures, vtrum ſeparatim, an coniunctim munus iniunga
tur. Item, vtrum omnes adminiſtrauerint, an quidam, vel nul-
lus, ſi vnus tantùm reipublicæ ſit adminiſtrator, talis ordo ſer-
uatur, vt primò conueniatur adminiſtrator ſi geſſerit, vel non:
2 deinde fideiuſſor eius, demum nominatores. Si verò † plures
fuerint adminiſtratores, ſiquidem cõiunctim munus fuerit in-
iunctum, omneſq; ſimul adminiſtrauerint, talis ordo ſeruatur
vt primùm cõueniatur adminiſtrator, deinde fideiuſſor eius,
demum nominatores: & quod ab vno conſequi non poterit,
alter collega præſtabit: quia iſto caſu periculo ſoliditatis quili
bet tenetur adſtrictus. Idem intelligo etſi nullus geſſerit. Si
autẽ quidam adminiſtrauerint ſoli, vnus, vel plures, primùm
conuenietur qui adminiſtrauerit ipſiúſq; fideiuſſor: deinde no
minator, poſtremò collegæ culpæ ratione cõueniuntur. Idem
intelligo etſi ſeparatim fuerit munus iniunctum, vel ipſi inter
ſe diuiſerint adminiſtrationem: vt C.eod. tit. l.j.ij.& iij.& vlti.
& ff.ad municip.l.imperator.& l.quid ergo.& ff.ad municip.
3 l.Lucius.§.j. † Item illud notandum eſt, quòd quibus caſi-
bus prædiximus collegam, conueniri pro participe muneris:
nõ obſtabit pactum ne id facere liceat: quia ius reipublicę pa-
cto commutari non poteſt: verùm quod pro collega præſtite-
rit tam ab ipſo, quàm ab hærede ipſius recuperabit vtili actio-
ne: vt ff.de admini.rerum ad ciui.perti.l.ij.§.ius reipublicæ. &
C.de conue.fiſc.debi.& C.ſi tutor non ge.l.ij.ſecus eſt de tuto
ribus inter ſe adminiſtrationem diuidentibus: illi enim nihilo
4 minus tenentur inſolidum: vt C.de diuid tut.l.ij. † Sub hoc
titul.illud caſuale notandum puto, quòd tempore iſtarum le-
gum primùm conueniebantur principales debitores, id eſt,
magiſtratus, quam fideiuſſores eorum; vt ff.de admi.rerum ad
ciui.perti.l.prior.§.vltimo.& ff.ad municip.l.ij.& l.libertus.§.
j.quod in cæteris caſibus ſecus erat; vt C.de fideiuſſ.l.iure no-
5 ſtro. Verùm † hodie in omnibus eſt hoc ius, ſcilicet, vt primũ
debitor conueniatur ſi præſens ſit, & idoneus, & ſoluẽdo, quã
fideiuſſor: vt in authen.de fideiuſſ.& manda.§.j. Item illud
notãdum cenſeo, quòd quibus caſibus prædiximus collegam
teneri pro participe muneris, non obſtabit pactum ſpeciale,
ne id fiſco, aliâs fieri liceat: quia ius reipublicæ pacto priuato-
rum cõmutari nõ poteſt; verùm pro collega ſoluet, aliâs quod
dependerit tam ab ipſo, quàm hærede recuperabit vtili actio-
ne negotiorum geſtorum; vt ff.de admi.rerum ad ciui.pertin.
l.ij.§.ius reipublicæ.

Ne quis liber inuitus actum reipublicæ gerere cogatur. Rubrica.

1 *☞ Adminiſtret nemo inuitus.*

1 ACTA † reipublicæ præſertim ſeruilia ſe-
cũdum legem liberti, etiam nedum ingenui
non coguntur adminiſtrare inuiti: vt C.eod.
titulo, l.j.& ij.verùm reipublicę munera etiã
volentes declinare non poſſunt: vt C.de libe.
l.j.libro decimo.cętera ad hunc titulum per-
tinentia in ſumma, ſuprà de liber.x.lib. diligens lector poterit
inuenire.

Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere. Rubrica.

1 *☞ Sumptus muneris à quo repetendi.*

DICTVM eſt ſuperius collegã, ꝗ adminiſtra
uerit primò conueniendum à republica: nunc
audiamus ipſum adminiſtrantem ſumptum
quem fecit in munere, ab aliis qui non admini-
ſtrauerunt poſſe repetere. Adminiſtrator ergo
1 vnus, † ſi ſolus officium exercuerit, ſumptuſque vtiles, vel ne-
ceſſarios muneri ſolus fecerit, authoritate iudiciali à conſorti-
bus pro partibus ipſorũ recuperabit. Si autem omnes munus
geſſerint, aliâs deliquerint damna reipub. omnes reſarcire co-
guntur: vt C.eod.tit.& C.ſi tutor non geſsit. l.ij.

De iis qui ex officio quod adminiſtrauerunt conueniantur. Rubrica.

1 *☞ Culpam officio functus præſtet.*

1 IN hoc titulo † illud ſolùm dico, quòd qui à re-
publica non ex contractu, ſed ex officio, & ma
ximè, ſi pro aliis conueniuntur, pecuniæ fœne-
ratæ deperditæ damnum ſortis, non etiam vſu-
rarum præſtare neceſſe habent: niſi fortè lata
culpa: quæ fraudi vel dolo comparatur amiſſa fuerit: quo caſu
etiam pro vſuris conuenirentur: vt C.eod.titu.& ff.ad munic.
l.Lucius.§.Paulus.& l.conſtitutionibus.& ff.de admi. rerum
ad ciui.perti.l.vlti.

De ſolutionibus & liberationibus debitorum ciuitatis. Rubrica.

1 *☞ ſoluendum cur ſit.*
2 *Ciuitas quando, an non, mutuo obligabilis.*

DIXIMVS suprà de debitoribus ciuitatum, qualiter teneantur: nūc videamus quemadmodum soluentes liberentur. Et ita de solutionibus & liberationibus debitorum ciuitatum audiamus, cùm & s. in viij. lib. tantùm dictum sit generaliter de solutionibus & liberationibus omniū [aliàs aliorum] debitorum.
1 rum] debitorum. Soluere † igitur debet ciuitatis debitor: vt perpetuò sit securus, quicunq; sequatur exitus, administratori ciuitatis, vel curatori ad hoc deputato, exacta cautione publica, cū subnotatione tabularij, & ipsius duntaxat, cui soluit apocham proferat: ita demū liberationis cōmodum consequatur, si pecunia soluta in vtilitatem reipublicæ cōuersa fuerit: vt C.
2 eo. tit. l. quemadmodum. Nec † per eos mutui datione ciuitas obligatur, nisi in ipsius rem pecunia cōuertatur: vt ff. si cert. pe. l. ciuitas. quod puto speciale dici in debitoribus ciuitatū. Nā aliàs si soluatur procuratori tutoris, vel procuratori creditoris ipso iure cōtingit liberatio: licet ex euentu præcessit iudicialis authoritas, detur restitutio inspecto beneficio ætatis: vt ff. de solu. l. vero. & ff. de condi. indebi. l. si procurator. & C. de pact. l. pactum curatoris. & C. de admi. tu. l. sancimus. la prima.

De vendendis rebus ciuitatum. *Rubrica.*

1 *Ciuitatis res quando uendi poßint, & quo ordine.*
2 *Iurare qui debeant propositis duntaxat sacris scripturis: non etiam tactis: & qui iurare debeant eis tactis.*

DE administratione rerum ciuitatū dictum est. nunc de vēditione earum dicendum est, scilicet
1 quando debeat fieri, & quo ordine. Si † quidē
a tunc debet [a] fieri, si necesse sit publica mœnia renouari, vel restaurari. Hoc autē ordine debet fieri, vt si Cōstantinopolitana ciuitas vendit, solius principis expectatur authoritas: si alia ciuitas vendat domū, vel annonas ciuiles, & quælibet ædificia, vel mancipia, liceat ei pro suo cōmodo vēditionē inire: vt publica mœnia renouētur, vel restaurentur, cessante omni fraude. Cōueniri autem debēt, aut interesse omnes curiales, vel pars maior eorū, item & honoratorum, & possessorum ciuitatis, & propositis sacrosanctis scripturis, sigillatim vnusquisq; designet suam sententiam quāvtilem suæ patriæ putauerit, & sic decreti recitatione interueniēte, in prouinciali iudicio emptor sit securus. & valebit talis cōtractus siue partitus. Securus (inquā) erit emptor, etiā si existat q pluris licitetur postea. In causis enim siue vēditionibus fiscalibus, tēpora adiectionibus præstituta habent locum: non aūt in venditionibus rerum ciuitatū: nisi sit aliqua ciuitas, quæ talibus suffulta propriā habet legem. Et idem per similitudinē contingit in venditione prædij ciuitatis, vel prætextu additamenti locatio nō infringatur: vt C. eo. l. j. & ij. & l. vlti. & ff. ad
2 munici. l. item. §. vlti. † Propositis (inquā) sacrosanctis scripturis, nō dicit tactis: nisi verba cum effectu accipiatur: quasi tūc videatur iurare, cùm corporaliter sacramētum præstatur sicut Imperator concedit minori, vt iuramentū corporaliter præstitum debeat probare: nisi fortè cùm iurasset prius consulere se reipub. in memoriā sui sacramenti cavideantur. sic facit iudex in causæ examinatione, & decisione: vt C. de iureiur. auth. propter cal. Et sic fortè propter difficultatem nō sit iurandum, eo q plura sacramenta super minima re essent necessaria propositis etiam scripturis. dicunt [aliàs dent] episcopi testimonium secūdū quod decet sacerdotes: vt in auth. de san. epis. Itē duces militiæ propositis sanctis euāgeliis iurare debēt: vt in auth. vt lic. mat. & auiæ. §. quod autem. Sed & qui recipit administrationem, euāgelia debet tāgere: vt j. iusiur. quod præsta. Iurant quoq; partes q nihil dederunt, nec dabunt: vt in auth. vt liti. iu. Curatores etiam minoris, & furiosi, iurant tactis sacrosanctis euangeliis: vt in auth. vt ij qui ob. perhi. res mi. §. pe. & de cura. fu. l. vlt. & maritus iurat vxori sacra tangens eloquia: vt in aut. qui. mo. na. effi. colla. vj. in fi. Consonant prædictis q ciuitatis administratores res eius obligare possint: vt ff. de pig. l. si is. Et cùm venditur res ecclesiæ, debitum consistere oportet, nec ex mobilibus soluisse posse: vt in authen. de aliena. & emphy.

a ADNOTATIO. ¶ Si quidem tunc debet. Ad hoc vide Barto. & doct. post gl. in l. continuus. §. cùm quis. in ver. quæro ciuitas. ff. de ver. obl. Bal. in rub. C. de contrahen. emp. & ibi docto.

De debitoribus ciuitatum. *Rubrica.*

1 *Ciuitatis pecunia apud quos sit collocanda.*
2 *Actiones cuiusmodi nascantur ex mutuata pecunia ciuitatis.*
3 *Alienata à debitore reipub. quatenus reuocētur, & qua ratione consulatur ei, à quo sunt per reuocationem ablata.*
4 *Debitor reipub an & quando poßit subire honores in ea repub.*
5 *Vectigalium conductorem non admitti iterum ad eorum conductionem, nisi priori conductioni satisfecerit.*

CVM dictum sit de bonis immobilibus ciuitatum, nunc de nominibus, & sic de debitoribus ciuitatum audiamus. Vnde videndum est apud quem ciuitatis pecunia sit collocanda: & quatenus debitores teneantur, id est obligationes, ex ciuili mutuo nascantur. Et quæ probatio teneat ciuitatis debi
1 tores videamus. † Ciuitatis ergo pecunia apud idoneos debitores est collocanda: vt sint integri facultatibus, & sint domini prædiorum vrbanorū, & rusticorum, & annuas vsuras qui
2 buscūq; temporibus exoluāt. † Ex tali mutuo nō solùm nascitur certi cōdictio ex mutuo, sed alia quasi hypothecaria. Nam bona debitoris incipiunt quasi esse obligata ciuitati. At si post
3 mutuum † tale de rebus suis alienauerit, non in totum, sed pro rata res reuocabitur. sed & illi à quibus reuocabitur, non sunt omni destituti auxilio: quippe (si voluerint) personalem habēt actionem cōtra debitorem qui liberatus est earum solutione. Non solùm autem alienata reuocātur pro rata, sed etiam quæ remanserunt debitori ad idoneum sunt transferenda. Si verò talis debitor bona sua fisco cessit, & fiscus ea vendidit, emptores non conueniuntur. Sed si aut debitor non compareat, vel de bonis eius non inuenientur, redundabit in damnum ciuita
4 tis: vt C. eod. l. ij. † Hæc prohibitio tenet debitorem ciuitatis: vt si sit debitor ex administratione, vel ex pollicitatiōe, qui recusare non possit honorem: nisi prius soluto debito, illam ciuitatem non subeat: vel eo quòd iure solutionis sufficit dando pignora, vel fideiussores idoneos, sed in mutuo non est talis prohibitio: vt C. eodem, l. j. & ff. de muneri. & honori. l. iij. §. debitorem. licet minoris debitor ad eius curam non accedat: vt in authentica, vt ij quibus obliga. perhib. res minorum.
5 † Consonat prædictis ad iterandam vectigalium cōductionem quem non admittendum: nisi prius superiori conductioni satisfecerit: vt ff. de public. l. licitatio. Ab his (inquam) qui à fisco emunt, non sunt reuocanda bona debitoris: si fortè ex anteriori contractu fiscus iure suo læsus fuerit: vel si ex posteriori secundum legem Zenonis vsque ad quadriennium contra ærarium agere ciuitatis poterit: vt suprà de quadrien. præscriptione, licet enim sit respublica, tamē priuilegium fisci firmius est, & fortius. Nam simile priuilegium fisco nulla ciuitas habet cùm creditoribus omnibus chirographariis præponatur: vt ff. de priuileg. credit. & ff. ad municip. l. simile. Et in eo quod non reuocat rem, vel agit ad debitum, non priuata videtur iure pignoris cēseri, sed quasi ad eius instar. Nam indiuidua est causa pignoris, excepta causa legati: cùm agitur hypothecaria de bonis legantis contra hæredes: sicut enim quisquis hæredū pro parte conuenitur personali actiōne, sic hypothecaria non vltra illius partem extenditur: vt C. communia de legatis. l. j. Sed cum pluribus præsentibus obligant, hoc agi videtur vt cuique pro parte obligetur secundum quantitatem debiti: vt ff. de pignorib. l. si fundum. §. si duo. & cùm plures mittuntur in possessionē, æqualiter mittuntur: vt ff. de dam. infe. l. si finita. §. cùm autem. vel quia respublica iuratur, vt pupilla, quæ gaudet hypothecaria in bonis tutoris habet respublica: idem in bonis sui administratoris, si quod causa ciuitatis in bonis debitoris ciuitatis, non separaretur ab aliis creditoribus cōditionalibus: vt s. de iure reipubli. Videtur contradicere huic legi: quia pro rata reuocari ciuitas bona debitoris vendentis, eo q non

non videtur fraudari, qui pretium receperit: vt ff. quæ in frau. cre. l. ex his. & l. qui à debitore. sed non cõtradicit, vt dicamus referre sit ciuitas sola creditrix, vel habeat creditores. Vbi sola est alienata reuocat pro rata: si sola non est, non reuocat ab aliis, sed non à creditoribus: quia ciuitates loco priuatorum habentur: vt ff. de verb. sig. l. ij. nisi ageret communi iure in factũ: quia in fraudẽ alienata reuocãtur: vel (quod dicitur) vt respublica creditrix, aliâs creditoribus, cũ creditoria omnibus chirographis præferatur, intelligatur de republica Romana: in cuius locũ successit imperiũ, vel nõ reuocat rẽ pro rata, sed ratione debiti agit ꝓ rata iure singulari speciali eius priuilegio.

❦ ℭ Ciuitatum. Antiquissimus iuris ciuilis glossator Pilæus nouem proximos superiores titulos ex professo repetit quædam ad placentini scripta adijciens: quale ad Q. Mutium à multis factum scio. P. Prateius.

De periculo nominatorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Magistratus nomine, qui nõ est soluendo post depositũ officium, quis teneatur.*
2 *Nominatorem magistratus teneri eius solius nomine, quem nominauit, nõ etiam eius quem nominatus successorem sibi nominauerit.*

MAGITSRATVS cùm nominat sibi successorem, debet ab eo, & eius fideiussore recipere cautionem rempublicam saluam fore. Et
1 si † quid malè administrauit, & tempore depositi officij non fuerit soluendo, conuenietur qui eum nominauerit. Si autem fuerit soluendo tempore depositi officij, non tenebitur nominator, sed potius imputabitur illis qui noĩe reipubl. eũ poterunt cõuenire, & cessauerint: sic ergo tenebitur nominator, cùm nominatus non fuerit soluẽdo tem
2 pore depositi officij: sed † de eo, quem nominauit tanquã primi gradus filio, non de nepote, vel vltra. Licet enim aliter hæreditas diuidatur, & videatur ab ordine fieri, quàm sit ab eo, quem elegit ordo: nõ sic tamen hic. Nam si summi ingenij Papinianus nominauit sibi successorem nobilissimum Vlpianũ, & Vlpianus postea Aphricanum, & Aphricanus Pomponiũ qui malè gessit, licet per ordinem sit hæres, tamen Papinianus non tenebitur de facto Pomponij propter factum nepotis sui: sed solus Aphricanus, qui eum elegit, quisq; de suo nominato tenetur: & ad nominatorem nominatoris non debent porrigi manus: vt C. eod. l. j. & ij. & ff. ad municipa. l. ordine. §. in eum. sicut autem non tenetur nominator pro nominato, si fuerit soluendo tempore depositi officij, sic nec collega malè gerẽtis: vt s. de proba. l. ex persona. Item si milies gesserit, & pro indiuiso non tenetur eorum nominator, nisi prius eis excussis, in titulo secundo aperietur.

De periculo eorum qui pro magistratibus interuenerunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Fideiussores magistratuum quatenus eorum nomine teneantur.*

DE periculo principalium dictum est: nunc de
1 periculo accessorum. Et quidem † fideiussores magistratuum si conueniantur ex officio magistratuum ad solum damnum reipublicæ cõtingens tenebuntur, non ad pœnam ex culpa, vel ex delicto irrogandam: vt C. eo. l. vnica. de iubendo enim magistratus pro solo damno intercedere videntur. Quippe rempublicam saluam promittunt: vt ff. ad municip. l. ij. & l. libertus. §. vlti. & C. de magistr. conue. l. j. Item si pignora dederint, vel fideiussores pro magistratibus, vt in eum casum videantur dedisse, in quo res non possit seruari, aliâs aduersus magistratum pro quo intercesserint daretur actio: vt ff. de admini. re. ad ciui. perti. l. iij. §. vlti. sicut ergo ad solum damnũ tenebuntur, & pœnalibus actionibus non adstringẽtur: nec etiã aduersus, sed nec ad pœnã tenebuntur: vt ff. ad muni. l. cõstitutionibus. Si ergo, vt pœna imponitur cõtra delinquẽtem: nam nec procurator eã recuperat à domino, nec socius à socio: vt ff. de procur. l. qui proprio. & ff. pro socio. si Titius. §. vlt.

Quo quisque ordine conueniatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Conueniendorum ordinem ex mandato deprehendi.*
2 *Nominatori actionem negari.*
3 *Conductorem de detecto teneri.*

VM dictũ sit de fideiussoribus magistratuũ, & denominatoribus, nunc de ipsis magistratibus, id est, de principalibus dicendũ est. Et quia nihil valet istorũ periculum scire: nisi sciamus ordinem conueniendi eos de reipublicæ indẽnitate, scilicet quis primo, quis secundo, quis tertio loco conueniatur, videamus ordinem: & sic, quo quisq; ordine conueniatur. Illud ergo omnino sciendum est, cessante omni distinctione, an communiter, an separatim fuerit munus mandatum, eũ qui gessit prius esse conueniendum: & eius hęredes (inquam) de peculio paterno: & non de eo quod postea contingit. Bonorum verò possessores, id est, emancipatos, vel eorũ successores, quoscunq; eo ꝙ sit respublica fraudata alienatis bonis gerẽtis, vel speciali ratione: sicut bona tutorũ sunt obligata pupillę, ad
1 cuius instar iuuatur respublica. Si autẽ † ab istis indemnitas reipub. obseruari nõ potest, & sic necesse sit ad nominatorem vel ad collegam peruenire, distinguitur tunc an fuerit indiuiduum munus mandatum an separatim. Si indiuiduum fuerit mãdatum, aut ita fuerũt ad munus vocati, vt mutuo periculo teneantur, aut agẽdum est in his casibus, vt tam collega quàm nominator conueniantur. Si verò separatim gesserint, ante agendum cum nominatore, quàm cum gerẽtis fideiussore. Sed eo non existente soluendo, agetur cùm collega. Si aũt administrauit collega, siue nõ: agitur cum eodem collega propter suã negligẽtiam: quia potuit interuenire & prohibere collegam. Cum nominatore aũt agitur: quia fides eius arguitur eo ꝙ malos elegit: vt ff. de admi. re. ad ciui. pert. l. Imperator. prope fi. & ff. ad mun. l. Imperator. Siue aũt agatur cum nominatore, siue cum collega, prodest eis ad intentandam repulsam, si ille, pro quo cõuenitur, fuerit soluẽdo tẽpore depositi officij. Et si postea desinat esse soluẽdo, redeat cõtra illum magistratũ, quia potuit cõuenire: vt s. de proba. l. ex persona. & s. de pericu. no. l. j.
2 † Sed licet nominator conuentus quid præstitit, nõ tamen actionem habebit cõtra collegã gerentis: vt ff. ad municip. l. & ei. licet talis collega potuit cõueniri, si nominator soluendo nõ esset: proprij enim delicti pœnam patitur nominator: quia de mala electione arguitur. Collega autẽ soluendo pro collega, non tamen ex cõmuni dolo, potest ab eo repetere: sicut etiã de tutore & curatore dicitur: vt ff. de admi. re. ad ciui. perti. l. ij. §. ius. & ff. de tu. & cur. & ra. distra. l. j. §. nunc. & de neg. gest. l. ex officio. Sed & aliâs si dominus cœnaculi ex inquilini deiectio
3 ne, vel effusione, quid præstitit, tenebitur ei † conductor reddere: vt ff. de iis qui deie. vel effu. l. perceptione. & l. si verò. §. cũ autem. & cohæres si ex facto cohæredis incidat in pœnã, repetet ab eo: vt ff. famil. erc. l. inter. Applicari potest prædictis, quod alibi dicitur, si duorum seruorũ actus cõmuniter gestus ita immistus fuerit, vt separari non possit, necessariò alter cessando in reddẽda ratione alterius libertatem impediet: nisi vel alter soluerit totum: vt ff. de statulib. l. si quis ita.

Ne quis liber inuitus actum reipublicæ agere cogatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Actum reipublicæ seruis iniungi.*

ITVLVS tam breuis generat ambiguitatem: siquidem debẽt esse qui rempubl. administrent, quid ergo dicit, ne quis liber inquam curiali fortunæ? Nam curialiũ est onera in ciuitatibus subire. vel sic, ne quis liber inuitus actum republicę gerere cogatur: vt hæc verba strictè sint intelligenda; licet enim liberi homines, & honorati, præsint suæ reipublicæ consiliis: quia conuenit vnumquemque nobilium fruitionem agere ciuitatum,
1 quas inhabitant: vt in authentic. de defensorib. ciui. † tamen actus reipublicæ (Itali gastaldatum vocant) solis seruis iniungi debet: non ergo liberis vel libertis illius reipu. Si quis ergo liber non vult talem actum recipere: quia liberum est suscipere mandatum, imploret auxilium præsidis, & iuris, & non

citabitur inuitus:vt C.eo.l.j.& ij.Quæstio enim liberis cõmissa,cadit in nomẽ procuratoris:gestus autẽ,vel actus,seruo cõmittitur:vnde & illud,Sic enim actum sit.ergo actus reipublicæ seruis demum illius reipublicæ debet committi.

Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere. *Rubrica.*

1 *Sumptus à collegis præstandus.*
2 *sumptus cur à consorte repetendus.*

SI creati sunt aliqui ad munus exhibẽdarum angariarum,& sumptus receperint pro munere faciendo,vnus autem solus administrauit,quid erit de expẽsis quas fecerit?certè petet eas à consortibus,qui sumptus habent, & qui cessauerint in tali officio:vt C.eo.& š.de lega.l.ij.Et sic titulus non conuenit legi:quia si sumptus pertinent ad illum solũ,qui administrauit,ergo non ad omnes. Sed
1 dicendum est ad omnes † collegas pertinere,si omnes administrant.vel pertinẽt ad omnes,sicut ex postfacto:si per eos stat, illi qui officium impleuit,reddere sumptus debeant. Sed cur à consortibus,& nõ à republica cuius negotium gestum est, re-
2 petit sumptus? talis potest reddi ratio:cùm enim officiũ † eis mãdatum alius gessit,ritè habet vnde petat.& quia potius est lites dirimi,quàm lites ex litibus oriri siue obligatiões ex obligationibus fieri.& quia tale officium fuit indiuiduũ.& quia in odium cessantium,& reipublicæ fauorem hoc sit inductũ. Et non est nouum,vt quod vnus acquirit,alter cogatur reddere:vt ff.de stipul.ser.l.pen.& pro soc.l.si qui socij.

De iis,qui ex officio quod administrauerunt conueniuntur. *Rub.*

1 *Periculum nominum quis præstet.*

IN officio reipublicæ positus,si pecuniam eius fœnerasti,& illa recuperari non possit:& si sine tua culpa sit perdita,sufficit,si reddas sortem sine vsuris:vt j.eod.l.vnica.sic tantùm contigit,si non ex contractu, sed ex officio reipublicæ cõueniatur,vel ex detrimento:vt ff.ad municip.l.Lucius.& l.cõ-
1 stitutionibus.Nam periculum † nominum,quæ curationis tẽpore facta sunt deteriora,præstare cogeris:vt ff.de admi.rerũ ad ciui.perti.l.vlti.prope fi. Nam ciuitatis pecunia apud idoneos debitores,vel eos,qui sunt domini prędiorum rusticorũ, est collocanda:vt š.de debito.ciui.l.ij.in fi.

De solutionibus,& liberationibus debitorum ciuitatũ. *Rub.*

1 *L.unicæ.C.de solu.sensus.*

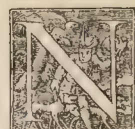

DEBITORES ciuitatis in solutione quam faciunt,cautelam adhibeant:vt authoritate curatoris ciuitatis, vel alterius, qui exigendi ius habet eam faciant.Si sic non fecerint,sed seruo ciuitatis actori soluerint,& scripturam de recepto ab eo receperunt,id solum valeat eis, si quod soluerunt in
a vtilitatem [a] ciuitatis processit.Ergo ciuitas sicut pupilla occasionem iuris non trahat ad iniquum compendium. Sanè si seruus actor reipublicæ cui pecunia soluta est fraudem adhibuit, quod à curatore reipublicæ pecunia interciperetur:tunc idem curator restituet de peculio serui,quod eo modo deest rationi rei
1 publicæ:vt C.eo.Et † hoc est quod dicit Imperator j.eodem,l. vna.sanè curator videtur &c.Loquitur enim imperator Alexander de decurionibus illius ciuitatis.Et sic intelligendus est ille text.Nec est mirum si de serui peculio restituatur pecunia prædicta ei soluta.Videtur enim cum seruo contractum,eo quod debitoris pecunia ad eum peruenit,licet dolo fecerit quod ad curatorem reipublicæ peruenisset.Posset etiam cum curatore agere ipse debitor,eo quod pecunia sua ad eum peruenit. Et si de bono,& æquo eam reddere ei debeat.Posset & respublica cũ curatore agere:nisi ratam haberet solutionem factam; sed tamen non liberatur debitor,cùm pecunia sua ad curatorẽ peruenit:fortè quia non eo modo quod debuit peruenit.

a ADNOTATIO. ¶ In vtilitatem. Vide ad hoc Bartol. in l.j.supra de vendi.re.ci.

De spectaculis, & scænicis, & lenonibus. *Rubrica.*

1 *scæna quid.*
2 *Lenonum pœna.*

NON solùm vtilitati reipublicæ per supradicta consulitur, sed etiam licita voluptas populi cum sequentibus commendatur. Et sic de spectaculis scænicis nõ reprobatis,sed reseruatis,de lenonibus verò funditus extirpãdis,videamus. Spectacula ergo,& scęnicę populi voluptatibus grati esse cupiant:& sic promptius permittitur vt integra sit voluptas quæ volentium celebratur impensis:vt š.eo.l.j.Quippe primatum voluptas sicut totius populi æstimatur:vt ff.ad munici.l.municipes.Nã vniuersis redditur quod pro voto omnium primatibus indulgetur:vt š.de aduo.diuer.iudic.restituendum. Est autem scæna,locus ridiculorum,in quo Tragœdia,vel thymelici erant:vt in authẽ. de consulibus.Et sicut grammatici bellissimè fabulentur.Vel
1 scæna † est(vt Labeo definiuit)quæ ludorum faciendorũ causa quolibet loco vbi quis consistat moueatur,spectaculum sui præbiturus:posita in publico,priuato, vel in vico in cõmodo loco,vt passim homines spectaculi causa admittantur.Nã qui quæstus causa in certamina descẽdunt,& omnes propter præmium in scænam prodeuntes famosos esse constat:vt ff.de iis qui not.infa.l.ij.cùm talis ergo voluptas ciuium non reprobatur,eo quod ciuitatibus in eam occasionem legari potest:puta qd' ad honorem,ornatúmque eius pertinet.Ad ornatum, veluti ad instruendum forum,vel theatrum,vel stadium. Ad honorem verò,veluti ad munus edendum,venationemve,vel ludos scænicos,vel circenses,vel ad vnionem singulorum ciuium, vel si ad alimenta scænicorum,vel puerorum,vel puellarum legatũ fuerit:vt ff.de lega.j.l.ciuitatibus.& ff.de ann.lega.l. annuam. Equi tali vtilitati destinãtur,ad priuatum cõmodum non sunt vtendi.Pœna vnius libræ auri violatori imposita, vel ea quæ legum violatoribus imponitur:vt C.eo.l.ij.& l.nemo. Sed & qui agitatores dicuntur (eo quòd agitandi munus exercent) & in certaminibus sacris prodeunt,nunquam ignominiosi dicũtur:neque propter circense certamen suppliciis supponũtur: vt C.eo.l.eos.& ff.de his qui no.infa.l.athletas. In hoc circensi certamine,vel ludo, senatores suum interponebant officium: vt in auth.de ordi.sena.Sed licet quæcunque spectacula permit
2 tantur, non tamen cruenta:vt j.de gladia. Sed † & lenones
a extirpãtur.Si enim dominus vel pater [a] sit ancillæ, vel filiæ patria nõ abutatur potestate.Et quia expedit reipublicæ,ne quis re sua malè vtatur.Ergo si vtrique posuerunt necessitatem peccandi filiis,vel ancillis,nec dominio,nec potestate patria vtantur,neque quicquam per eos illi potest acquiri, sed episcoporũ, vel defensorũ implorato suffragio, omni miseria absoluũtur, Et illi proscripti in exiliũ mittãtur,& metallis publicis adiiciãtur:vt C.e.l.vlt.Item si pater incestas nuptias cõtraxerit,filij ex primo matrimonio propter delictũ patris,sui iuris erunt:vt in auth.de incest.nup.Nam & mulieribus quæ intrauerũt in turpi cõuersatione iuratis,permittitur eis à principe illatũ votum relinquere,pœna periurij in eum cõuertenda qui exegit iusiurandum:vt in authẽ.de scænicis. Et qui passus est in sua domo lenociniũ fieri,& domo priuatur:& in x.libris auri punitur,& accusandi potestatẽ admittit:vt ff.de adul. Et vẽditor si cõsensit prostitutioni ancillæ amittit beneficium abducendi: quod seruauit,si prostitueretur,eritque libera:vt C.si manci.ita væ.l.j.

a ADNOTATIO. ¶ Si enim dominus vel pater. Adde l. si lenones. C. de epis.aud.Sunt & alij tres casus in quibus pater cogitur filium emancipare quos enumerat gloss.

De expensis ludorum. *Rubrica.*

1 *Ludus laboriosus.*

Cum

VM dictum sit de spectaculis non cohibēdis, sed admittendis, videamus de eorum expensis ludorum. Voluptas nanque populi mentem delectat, vt si expensa in certamine erogāda, in murorū ciuitatis refectione per præsidem fuit erogata; nō ideo abstinēdum est à certamine. Celebrabitur enim aliunde talis expensa, sic fiet quòd tutelæ ciuitatis prouidebitur: & instaurandi agonis voluptas complebitur: vt C. eod. l.
1 vnica. nam ludus qui est in agone, dicitur esse in † labore: quia qui laborat, agit: vnde talis lusor agoneta vocat: vt ff. de bo. li. l. vlt. §. desinere. Et Romæ locus est vbi nullus offendebat aliū ludi profectu: licet aduersa sella postularent, vel ludo oculos mitterent: sicut ego ipse vidi in Lucana ciuitate prope ecclesiā sancti Feudiani. Id in Rhegio vrbe, vt à pluribus audiui.

De aquæductu. *Rubrica.*

1 *Aquæductuum utilitas quanto fauore prosequenda sit.*
2 *Aquæductuum defensores & custodes quibus priuilegiis fruantur.*
3 *Aquæductus publicus per prædium priuati alicuius transiens, quale priuilegium tribuat domino ipsius prædij.*
4 *Aquam ex publico in suum fundum ducens, qua pœna puniatur.*

IC titulus cū in Rhegio vrbe sit vtilissimus præstetque amœnitatem magnā eius ciuibus, non est mirum si ponatur post spectacula, lu-
1 dorúmque tractatum. tanta † enim est in aquæductibus huius vrbis vtilitas, quòd in eis reparandis annua eiusdem vrbis vectigalia procedere debent: vt j. eod. l. ad reparationem. consules quoque cùm ibi creabantur centum libras auri de suo dabant arcano, aliās archiuo, quas tunc ex titulis aquæductuum postea recolligebant: vt C. eo. hac. & de consulibus. nemini. & l. penul. Aurum quoque aquæductibus deputatū, ad aliud opus nō est transferēdū. quod si fecerit, præfectus vrbis de suo recompensabit
2 aquæductui: vt C. eo. l. hac. † Debet autem aquæductus defendi, & custodiri: & præmium defendentibus dari, & pœna contrafacientibus infligi. sunt enim ab angarus immunes, qui præsunt tali custodiæ: & habere debent nomen Imperatoris in suis manibus impressum: vt eo signo appareant no. idem in eo qui surrogabitur loco mortui: vt C. eod. l. decernimus. Sunt
3 ab † extraordinariis muneribus immunes per quorum prædia transit aquæductus. si tamen mundauerint aquæductum omni sorde, quòd si facere noluerint, prædia eorum per quæ transit aquæductus vēdicabit fiscus. possunt autem habere arbores ab vtraque parte aquæductus xv. pedibus intermissis officialibus iudicium obseruantibus extirpari in dies si postulauerint, ne aquæductus forma corrumpatur: vt C. eod. l. j.
4 Quicunque † enim licet dignitate præditus nec contra aquęductus, nec contra fontes publicos qui ad aquæductū confluunt, aliquid tentauerit, & aquam studiosè de aquæductu traxerit, aquæductui restituat: fundum quoque vrbanum, vel rusticū, ad quem transit aqua fiat fisco sociandum: vt C. eo. l. ij. & l. decernimus. Et sic nisi principis licentia nemo huius ciuitatis regiæ vel prouincialis, audet de aquæductu publico aquam trahere puniendo in x. libris auri qui contrafecerit: vt C. eo. l. vlti. ciues tamen qui perceperint vsum aquæ veteri & longo dominio sic deinceps teneant, & nulla nouatione turbentur. Et sic habeant aquæ quantitatem, vt consuetudo fuit: non cōtra consuetudinem furtiuis aquæ meatibus abutendo: vt C. eo. l. vsus. Sic enim obseruandum est: vt nemo eorum, qui ius aquæ possident, quācunque descriptionem sustineant. Execrabile enim videtur domos huius almæ vrbis aquam habere vænalem. l. ad reparationem. j. eo. tit. Sed & (quod est notabile) siue fontes vrbis Rhegij fuerint ab initio publici (cùm essent priuati) siue postea, tamen publicè vsum sui præbuerunt, & ad priuatorum vsum versi sunt: semper tantum sint publici, & in vsu communi, longi temporis præscriptione, vel rescripto contra impetrato nil valituro: vt l. diligenter. j. eod. Quicunque autē acquisierit, capiet eam ex ipsis castellis, aut ex formis: non à fistulis, vel ab ipso aquæductu: alioquin perdet, quod acquisiuit & pœna plectetur: vt C. eod. l. eos. Sed & qui super talibus supplicare principi voluerit, pro acquirendo vsu aquæ non rectoribus, sed præfecto mittet. Quicunque autem rector, vel administrator, per mendacium impetratū susceperit, in quinquaginta libris auri mulctabitur. Præfectus ergo pretorio dispensabit super imperiali rescripto impetrato, vel vsu aquæ cōcesso, quid in publicis thermis, quid in lymphis pro abundantia ciuium, quid iis qui rescriptum impetrauerint debeat de aqua superflua imputari: vt C. eod. si quis. la ij. De quocunque autem aquæductu possit seruitus acquiri, vel concessio à principe fieri: specialis tamen est ꝓhibitio in aquęductu Hadriani qui principis palatio seruit, & publicis thermis, ac nymphæis eodem seruandæ in publicis fistulis ducentibus aquam thermas, mulcta centum pondo auri infligenda illis, qui contrafecerint danda licentia apparitoribus præfecti circuire domos & balnea, & requirere ne qua deceptio, vel suppressio, vel insidiæ contra publicam vtilitatem à quoquam penitus attentetur: vt C. eod. l. omnis. si qua desunt cui hæc sunt nota, faciat ea clariora.

De gladiatoribus [penitus tollendis]. *Rubrica.*

1 ☞ *Constantinianarum legum capita.*

CCE Constantinus Imperator benignissimus sicut ab infirmitate, qua tenebatur ex puerorum sanguine abhorrendo, tantam cladem voluit liberari: actionum † quoque formulas,
1 & earum angustias abstulit, inanem obseruationem circa ista amputauit, inanium verborum captionem in petenda bonorum possessione exclusit, in pignoribus legis commissoriæ asperitatem extirpauit, sub restitutionis nomine omnia per sentētiam amissa plenitudine restituta esse promulgauit, propter hominum merita annonas de publico eis statuit, apparatus locis venerabilibus (quod sic prius nō erat) quęque posse relinquere decreuit, ecclesiis priuilegia contulit, patribus propter inopiam filiorum nubere permisit, ciuibus
a captionē remisit, agricolas [a] tempore satorum vel colligendorum fructuum ab extraordinariis muneribus liberauit, seruos detracta absentis domini possessione, agere permisit. Sic & ea, quæ publica fiebant spectacula, licet in otio ciuili, & publica quiete, quia cruēta erant, & sanguinē effundebant (nam & ludus noxius in culpa est) funditus eradicauit, & gladiatores esse prohibuit.

a ADNOTATIO. ¶ Agricolas. Ita est tex. in l. j. de agri. & censi. & facit tex. in l. omnes. C. de fer. & quę dicantur munera extraordinaria vide per Bar. in d. l. j.

De venatione ferarum. *Rubrica.*

1 ☞ *Feras uenari licet.*
2 *Feræ nocumentum quando, quisue præstet.*

LADIATORES licet sint sublati, non tamen ferarum venationes sunt interdictæ: imò cuique permittitur leones occidere: siverò limitanei duces transmittāt bestias nociuas ad principis comitatū, nō vltra vij. dies in earū transitu in singulis ciuitatibus retineantur: & qui cōtra fecerit, quinque li-
2 bras auri fisco dependet: vt j. e. Nā & quà † vulgò iter fit, animal, quod noceat habere, nō permittitur, siue soluta sint, siue ligata, aut cōtineri vinculis, quominus damnū dent, nō possint. Si aduersus ea factū erit, & homo liber ex ea re perierit, solidi ducenti præstabuntur: si nocitum homini libero esse dicatur, quanti bonū, & æquum iudici videbitur condemnabitur. Cæterarum rerū, quātum damnū datum, factúmve sit, dupli: vt ff. de ædil. edict. l. & generaliter. & l. quà vulgò.

De maiuma. *Rubrica.*

AIVMAE lætitia primi diei, vel mensis Maij, diu desiderati, quasi æstatis [a] principium, herbæ, frondesque virentes, animum lætificabūt. Prouinciales ea occasione vltra modum elati per principes eiusmodi lætitia fuerunt priuati. Tandem diui principes Arcadius, & Honorius Augg. super his supplicati maiumæ læti-

tiam prouincialibus reddiderunt.ita tamen, vt ſeruent honeſtatem:& verecundia caſtis moribus perſeueret.l.vnica.

a ADNOTATIO. ¶ Quaſi æſtatis. Incipit enim in medio Maio: vt eſt gl.in l.j.in verſi.autumnali §.æſtatem.de aqua quoti.& æſti:

Vt armorum vſus inſcio principe, interdictus ſit. Rubrica.

1 ☞ *Arma mouere nemini licet citra conſenſum principis.*
2 *Arma fabricare non permitti priuatis, & qua pœna puniantur contra facientes: & quæ hic contineantur appellatione armorum. nu.ſeq.*

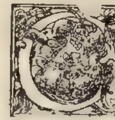

VIDIMVS† ſolum principem, vel alium iuſſu eius inimicos imperij & hoſtes vindicare: qđ & ſenatui permittebatur: vt ff.de capi. dimin.l. amiſsione. Videamus etiam principem ſuis, & præſidibus in ſecundo mandato imponere vt faciant ciuitates mutare ſuo nomine: vt in authen.de man. prin.
1 §.j. Præcipit igitur lex iſta, vt ſine † imperiali conſenſu nulli detur copia quorumlibet armorum mouendorum: vt C.eod. Nam lege Iulia maieſtatis tenetur is, qui ſine iuſſu principis geſſerit bellum: vt ff.ad leg.Iul.ma.l.iij. Quantò magis vt pax ſeruetur, & occaſione malignandi remittatur, & publicæ rerũ peragantur functiones nullus, niſi miles, arma valet tenere: vt in authen.de man.prin.& in auth.de armis. Solis autem fabricenſibus publicis ea facere conceditur: ſed priuatis illa non vẽ
2 dant. Si † autem inuenitur priuatos arma facere, poterunt ea eis auferri. quod eſt not. dignum. Hoc tamen cũ magiſtri officiorum authoritate, & armamento fiſci applicari faciant.
3 † Armorum autem appellatione dico contineri, hac prohibitione, arcus vel tela, enſes, vel gladios, loricas, & cultellos vncos, lanceas, ſcutos, caſsides. Hæc enim arma priuatus non faciat, nec comparet. Minores autem cultelos habere, quibus in libello vti non poteſt, non eſt interdictum: vt in authent.de armis.§. prohibemus. Nam ſi largo modo capiãtur arma, nec lapides poſſemus apud nos tenere: cùm hæc armorum appel-
a latione contineantur: vt ff.de verb. ſignificatio. l. armorum [a]. & ff.de vi & vi arma.l.idem. Verùm ſi armorum publicorum mouendorum emerſerit neceſsitas, tunc ſpectat ad officium magiſtri officiorum ſuper his curam impendere, & ea facere, quæ continentur ſuprà in tit.de fabricenſibus.l.vltima. Solet autem Imperator quibuſdam concedere cingulum deferre, quoties ad aſpiciẽdos agros ſuos, aut ob aliam cauſam proficiſci voluerint, cùm ad implendum eorum deſiderium & ad nullius læſionem reſpicere videatur: vt j.de præfect.ſacri cubiculi, l.vltima.

a ADNOTATIO. ¶ L.armorum. Adde §.armorum. Inſtitut.de interdi.vbi Ange.aret.laté.& bona glo.pro iſto intellectu in authen.de ar.in fi.

De agricolis, & cenſitis, & colonis. Rubrica.

1 ☞ *Colonos aut fieri, aut naſci: atque inibi quomodo fiant, quomodo item naſcantur.*
2 *Mendicantes ualidi quomodo fiant coloni perpetui.*
3 *Adſcriptitij quomodo fiant.*
4 *Colonorum genera duo.*
5 *Adſcriptitij uel coloni qui naſcantur: & quando matris aut patris conditionem ſequuntur.*
6 *Inquilinaria conditio quare ſic dicatur: & qui dicantur inquilini.*
7 *Colonos, inquilinos, & adſcriptitios ſeruari debere terris, quibus ſunt adfixi.*
8 *Emptorem malæ fidei eum eſſe, qui contra interdicta legum mercatur.*
9 *Venditorem poſſe quibuſdam caſibus contra factum ſuum uenire.*
10 *Factum ſuum quibus caſibus non poßit quis reuocare licet non teneat.*
11 *Colonos an poßit dominus à conditione ſua liberare, & quibus modis.*
12 *Colonos, adſcriptitios & inquilinos reuocari, ſi aufugerint: & quæ pœna conſtituta ſit aduerſus eorum receptatores. & nu.10.& quomodo reuocentur.nu.11.*
14 *Coloni qui reuocari non poßint.*
15 *Domini quomodo ſe gerere debeant erga colonos ſuos, uel inquilinos.*
16 *Colonorum & inquilinorum priuilegia quædam.*
17 *Colono & domino certantibus ſuper proprietate fundi qua ratione utriq; cõſulatur.*
18 *Ciuitati à ſuo uico honorem exhibendum, & quare.*
20 *Adſcriptitius in quibus differat à ſeruo.*
21 *Bonæ fidei poſſeſſori conſulendum in reſtitutione poſſeſsionis prius, quàm de proprietate agatur.*

CVM in præfatis proximis titulis dictum ſit de iis, quæ ſpectant ad lætitiam, noſtrámq; ſalutẽ in ſcæna, & ludis, & aquæductu, & gladiatoribus tollendis, inter quæ omnia omnium rerum ex quibus aliquid acquiritur nihil eſt agricultura melius: vt teſtatur Tullius in fine primi libri Offic. vitæq; hominum nulla res vtilior fructibus aridis: qui ſine colonorũ labore prouenire nõ ſolent, de colonis loquamur. At quia nul
2 lis magis interdicitur arma mouere, quàm colonis [a], ponitur hic rubrica de agricolis &c. Vel, cùm dicendum ſit de colono fiſci, præmittit titulum generalem, in quo non ſolùm commodum priuatorum, quod in ſuis habent colonis, ſed & commodum quod in eis habet fiſcus, explicatur. Tractatur ergo hic de agricolis, cenſitis, & de colonis: non de illis quidem quorũ fit mentio ſub titulo locati: ſed de illis qui ſunt cenſitæ conditioni alligati: qđ cenſum vel fructum dantes domino conditione colonaria detinẽtur à dominis: & quorum nomine nos oportet cenſum dare fiſco, & in cenſum deferre: ſic enim forma cenſuali cauetur forma. ff.de cenſi. Et cùm ſint eorũ nomina circa eorum conditionem, dicimus de illis. Coloni ergo
1 aut † fiunt, aut naſcuntur. Fiunt vel in præſenti, vel ſub vno quaſi contextu, aliquo actu ſine ſolennitate interueniente, vt validi mendicantes & adſcriptitij, vel temporis longiſsimi meta: vt illi qui dicuntur colonariæ conditionis. Naſcuntur de adſcriptitiis, ſiue colonis mulieribus, vel inquilinis, ſiue ingenuis: cùm enim viri ſunt coloni, vel inquilini, & ij qui de talibus naſcuntur vocantur originarij: eo quòd non ſuo facto, ſed occaſione patris vel matris: quia vuas acerbas comederunt eorum dentes obſtupeſcũt: quia ſunt cõditioni alligati. Et ſic de
2 ſingulis videamus. † Validi ergo mendicantes in quibus eſt integritas corporum, & robur annorum, non debiles, non ſenes: & ſic nulla neceſsitate mendicantes ſuppoſiti ſunt præſentis legis neceſsitati, in eorum odium, vel de bono publico promulgatæ. Quicunq; enim tales homines produnt, qui panem miſeris auferunt exemplum formicæ non ſumunt, cõtagione ſui morbi alios ad ſe trahunt. ſiquidem ſunt ingenui ponendo eos in tuo prædio, erunt tui coloni perpetui, non dicit aſcriptitij qui fiunt per ſcripturam, ſi ſunt alterius ſerui, habebis eorũ dominiũ, quaſi ſit domino imputandum, eo quòd permiſit eos oſtiatim ire ſaluo iure dominij, contra eos qui talibus ſeruis fugitiuis latebras præſtiterunt, conſilium mendicitatis dederũt, eo quòd in alterius dominiũ ſic tranſierunt ſupradicta faciendo, vocaberis proditor ſtudioſus, & diligens: vt ſ.de mẽdi.validis. ſi hæc tu author in eorum odium poſsis per iſta verba, ſcilicet neceſsitas inferatur. Item qui tales ſi ſoluunt tributa, aut ſeparatim à domino pratenſes habitent: de talibus enim ſpecialiter hic loquitur. Eſt enim alia pœna ſtatuta in ſuſceptores aliorum ſuorum priuatorum; vt ſuprà de ſer.fugi. l. quicunq;. Irner. eſt proditor ſtudioſus, & diligens, vel quaſi quæſtione inter te, & eum interueniente. Aldricum Bononienſem, ſiue
3 Pilæum Mutinen. conſulere non differas. † Adſcriptitij fiũt per ſcripturam, & per confeſsionem poſtea interuenientem. Per ſcripturã veluti ſi ſcribat ſe terræ, & poſtea ſequatur eius confeſsio, vel depoſitio, apud acta, adſcriptitium ſe eſſe dicendo: tunc ex vtroque genere obligationis, id eſt, tam ſcripturæ præcedentis, quàm confeſsionis poſtea ſequentis: vel apud acta depoſitionis talis eſſe dicitur, vel creditur, ceſſante tamen vi, & neceſsitate qualem exſcripſit, & inter acta depoſuit: vt C. eo.cùm ſcimus. Et ſic ad faciẽdum adſcriptitiũ, duo valida ſunt neceſſaria in tãta difficultate, cùm ad deteriorem fortunã quis trahitur: & vnum ſolum (quod aliâs ſufficeret) hic nihil operatur. Nã nõ ſufficit, qui promittit ſe vẽdere: niſi & ſecundo poſt biennium confiteatur: quia quantò quis plus cogitat, tãtò cautior erit: vt in auth.vt immo.ante nu.do. Itemque mutuant pecuniam marito pro militia emẽda, vt in ea creditoribus omnibus præponatur: niſi in ſcriptura redigatur, quæ teſtium habeat ſubſcriptionem, non obſtabunt vxori in dotis priuilegio, nec ſolis teſtibus creditur: vt in authentica, de æquali.dotis.

Sic

Sic ergo suprascriptis duobus interuenientibus, factus adscriptitius illud sibi imputet, vt iam talis esse credatur, qualẽ se scrisperit, & inter acta deposuit. Sic aliàs siue tanta, vel minor sit solennitas amittit quis collegium, quod citra scripturã facere non solet: vt s̃. de fabricen. l. si quis. Sed & quod tutor in publico instrumento de pupilli re confessus fuerit, omnifariam creditur: vt s̃. arbi. tuto. l. vlti. Sic & qui sua manu exhęredẽ se scripsit, contrauenire non potest: vt ff. de bo. pos. cõtra tab. l. nõ putauit. & C. de fi. instr. l. si aduersus. & eo. C. de rece. arbit. l. ne in arbitris. in fi. & ff. de do. l. si patronus. Sicut quandoq; duobus vtimur validis, ita rei magnæ fauore, vel personę: quãdoq; aliàs: vnum quodq; tamẽ per se debet esse validũ, vt prosit. Non enim valet plura inualida vniri ad faciendum rem perfectam: quia non actionum coaceruatio, sed quantuncunq; actio contineat vniri potest. Idem in vsuris per diuersa tempora solutis donationibusq; celebratis attenditur: sicut & valida debent esse quæ dantur: vt habere quinq; filios, vel tres tutelas: non si habeat duos filios, & duas tutelas, & sic ar. ff. de exc. tut. l. spadonẽ. & de vac. mu. l. j. Sicut refert an adijciat vis fluminis partem de tuo fundo in meum: quia poteris eum repetere, an per alluuionem minuatur tantùm, quod quidẽ repetere non poteris. Sed contrà, adminicula, siue indicia, iudicem mouent ad sacramentum inferẽdum: vt qui iurat victoriam, reportet, & gloriam. Colonaria conditio efficitur longissimi tẽporis meta: putà si cui terram dedisti colendam, & habitandam colonariam conditionem in illo solo xxix. annis retinuisti. Hic (inquam) licet remaneat liber, facultatẽ recedẽdi non habet: vt C. e. l. cùm satis. §. j. Non enim sufficit annuis functionibus seruire &c. vt C. in qui. caus. colo. con. l. ij. Vnde pactum à principio super colonariam conditionem constituit: vt j̃. patebit: sola enim temporis longinquitate, non conuenit mutilari libertatis iura: vt s̃. de longi temp. præscrip. quæ pro libe. & non aduer. libe. l. vlti. Si quidem non multum vltra distant à specie seruorum, quibus non datur facultas recedendi: vt ff. de libe. ho. exhi. l. j. & ij. Quomodo ergo potest dici liber, qui recedere nõ potest? hoc enim esset imponere legem verbis, & non rebus contra l. ij. C. com. de leg. Ideoq; dicendus est remãsisse liber qui fuit liber, non moderatus, seruili vel adscriptitia conditione. Sed ratione cõtractus & promissionis suæ, vt deinde coleret & ibi habitaret vt colonus: vt quod non perficit prima conuentio: hoc adimpleat præscriptio pro bono publico: non, quòd propterea libertas sit offuscata, sed ad implendũ promissa, sit contra eum præscripta: sicut non sufficit volũtas tollendi testamentum: nisi corroboretur decennio: vt C. de testa. l. sancimus. Ideo autem longissimi temporis meta desideratur: quia inter immobilia computãtur: vt ff. de diuer. & tẽp. pręscri. l. iij. & C. de sacros. eccl. l. iubemus. & in auth. de na. lib.
4 & C. de prædi. curia. l. vlt. †Colligitur ex prędictis duo esse genera colonorum quæ fiunt, vnum ex aliquo actu interueniente, & propter mendicitatis odium, aliud cum solennitate scripturæ confessionis, cessante vi & necessitate, tertiũ ex meta temporis, conuentione tamen præcedente colendi, & habitandi terram colonaria conducunt: sed non nisi duo genera colonorum inueni: asscriptitios colonos, & inquilinos: vt C. e. l. cùm satis. §. vltimo. vbi dicit, nemini autem liceat vel asscriptitium, vel colonum alienum recipere. Nec mirum, quia sub nomine coloni omnes quidem continẽtur: ergo & originarij. Nam & in titulo non plus dicit quàm de agricolis, & colonis, sed adijcit de censitis: eò quòd nõ dicit de alijs colonis: nisi de censitis, vel cẽsualibus: quia censum dant domino & fisco: cùm alij coloni nomine pensionis, quod inferunt, soluant, non conditionis titulo. Sed sunt, qui dicunt quòd omnes prædicti vocantur adscriptitij arra. quam quidem sententiam in fine al-
5 legabo. † Nunc de ijs qui nascãtur[a] videamus. Et quidẽ na-
a tus de adscriptitia sequitur conditionem matris cuiuscunq; cõditionis sit pater: vt C. eo. l. ne diutius. & l. vlt. & etiam in auth. constitutio quæ ex adscriptitia. Natus quoque de colona, vel inquilina, sequitur similiter conditionem matris: vt C. eo. l. mulier. Natus de libera, et de colono, vel inquilino patre, sequitur conditionem patris: sicut scriptum est ab Impp. Arca. & Honor. in hæc verba. Definimus, vt inter inquilinos, colonósve, quorum (quantum ad originem pertinet vindicandam) indiscreta eadémque penè videtur esse conditio, licet sit discrimen in nomine, suscepti liberi, vel vtroq; vel alterutro parẽte censito statũ paternę conditionis agnoscant: C. e. l. definimus. Sed in multis codicibus inueni [vel neutro] q̃ subtilioribus relinquo. Et sic in colonariaria, & inquilina conuẽtione inspicimus statũ patris. Idẽ in eo, qui à patre cõchyllilegulo genitus probatur: vt s̃. de murileg. l. vlti. Idem in ijs, qui nascuntur de matre murilegula, sed de patre curiali concipiũtur: vt in auth. de nat. lib. §. vl. Alioquin, si pater non esset curialis, sequeretur iura maternæ conditionis, id est, murilegulæ larẽ: vt s̃. de murileg. l. finali. Item natus de colonaria, vel originaria, ex patre monetario Imperatoris, si illam dominus cũ festinatione non retraxerit, sequitur filius conditionem patris: vt s̃. de murileg. l. edicimus. Sed mirandum est, quare in colonaria inspicimus conditionem patris, & non ventrem matris. Hoc contingit propter publicam vtilitatẽ: ne deficiat vel decrescat talis conditio: quia inter nobiles & infirmos oportet fieri discrimẽ. Et quod dicitur susceptus de colono, vel inquilino, vel natus de colonaria, vel inquilinaria: verba cum effectu sunt accipiẽda. Nam si medio tempore antè, quàm sit colonaria conditione pręscriptus, filium habuerit: nũquid detinebitur inuitus filius præscriptione, quæ patre inuito, nondum erat consummata, sed initiata tempore, quo natus iam non possit patris viscera dici: ideoq; patris vel matris pactum ei non debet obesse. Nam tempus conceptionis spectandum plures testãtur leges. Pro hac sentẽtia facit vt post ingratitudinem nati reuocentur: ante ingratitudinem nati non reuocentur, ante ingratitudinem verò parentum delicta non noceant: vt s̃. de libert. & eor. lib. l. ij. Ergo & senator, vel alius clarissimus priuatos habet filios ante dignitatem suam editos: vt j̃. de dign. si senator. Cohortalis eum, quem tempore suæ militiæ suscepit filium, cohortali conditione relinquet obnoxium: vt j̃. de princi. agẽ. in rebus. l. quicunq;. Sicut & filius naturalis curiæ datus, si postea filios susceperit, & de annonarijs erũt, & curialia munera subibunt: vt s̃. de natur. l. j. & l. communium. Sed quid erit de iam natis ante, quàm terram susciperent colendam, qui cum patre posteà steterũt: nũquid eadem præscriptione inuiti detinebũtur, cum nec terram susceperunt colendam, nec censum ipsi reddiderunt, sed solus pater eorum? Et sic nec ipsi colonaria conditione videntur affecti. Respondeat qui potest. Sed & contrà argumentum sumitur, vt cùm tempus initiatam patris præscriptionem compleat, qua pater eius detinebitur: finita ea, quæ contra matrem incepit. Sic enim scriptum est, à Iustiano in d. l. cum satis. §. cum autem. Cum autem Anastasiana lex homines, qui per xxx. annos colonaria detenti sunt cõditione voluerit liberos quidem permanere, non autem habere facultatem terra relicta in alia loca migrare: & ex hoc quęrebatur, si etiam liberi eorum cuiuscunq; sexus, licet non pro xxx. an. fuerint in fundis, vel vicis deberẽt colonarię esse conditionis, aut duntaxat pater eorum, qui per xxx. an. huiusmodi conditioni illigatus esset. Sãcimus liberos colonorum esse liberos: non habeant autem licentiam aliò migrare, sed semper terræ inhæreant. Detinebũtur quidem filij conditione patris nati in fundo, siue in vico, siue in castro. Sic enim scriptum est filios colonorum: licet non xxx. an. steterunt in fundis, vel in agris: vt C. eo. cùm satis. §. cùm autem. & ff. de excusa. tuto. l
6 non solùm. §. inquilini. Prædicta † autem conditio inquilinaria talis est, qualis & colonaria cũ eadẽ pœna cond. Sed quare dicta est inquilinaria, cum sufficeret colonaria? quippe dicitur à colonis colonaria, vel à colendo: Inquilinaria quia in ædibus consistit: vt ff. de acqui. poss. l. re pignoris. Vnde nõn sine causa vtrunq; dicitur colere etiamsi non habitaret: ibiq; nihil valet fundum habitare, si non coleret ipsum: & sic vtrunq; nomen perfectam conditionem significat. Vel alterũ tantùm per interpretationem idem importat: vel dicuntur inquilini, id est, castellani, eò quòd habitant in castris (vt & ego habito) si occasione eorum contradicunt, & non sola agricultura. Vnde & illud, Inquilini à titulis excusari solẽt: nisi eorum qui & ipsi inquilini sunt, in eorum castro, & in eadẽ conditione sunt alligati: non enim sine causa in multis locis reperitur hoc no-

men inquilini:vt c.eo.l.omnes omnino.& l.ſeruos.& l. defini
mus.& de fundis reipubl.l.cùm qui.& s̃.cõmũ. vtriuſq; iud.l.
poſſeſsionũ.& ff.de leg.j.l.ſi quis inquilini.Et quia ſi quis in=
quilinum,vel colonum non fuerit profeſſus, vinculis cenſuali
bus tenetur:vt ff.de cenſi.l.ſi forma. §.ſi quis inquilinum. Ex
prædictis colligitur colonos prædijs,quæ colunt,habitantes,
colonariȩ cõditioni alligatos eſſe.Non ergo(vt s̃.dicitur)ori=
ginarij dicuntur. Nam(ſi inquã)ſiue in ipſo fundo,ſiue extra
fundum natus opponeret exceptionem domino,iam oporte=
ret tẽpore partus dominum,ne coloni,vel inquilini alibi pro=
hiberẽt.quod non ſolum ad ruborem,ſed & ad magnum ac=
cederet ludibriũ.Non enim quia in fundo naſcitur eſt illiga=
tus,ſed propter patris matriſve contractum dentes filiorum
obſtupeſcunt.Si ergo ſoboles extra fundum nata, licet in vr=
be reuocetur,non tamen inferendum eſt, Ergo,non in fundo
nata,reuocabitur. In nũdinis enim nata reuocabitur ſemper,
non autem deniq; vel in fundo nata:ſubaudi maximè. Et ſic
nihil valet extra fundum parere,vt ideo domino valeat oppo
ni exceptio.Non enim per colonum præiudicium fit poſſeſſo
ri inuito,vel inſcio domino:vt c.eo.per colonũ.Et quia quouſ
que aliquis eius aſcendens,vel deſcendens,vel ex latere ibi re=
manſerit,videtur & ille,qui exijt,poſsidere:vt c.eod. cùm ſci=
mus. Imò quia non animo deſerendæ poſſeſsionis de fundo
exijt,nõ poteſt dici amiſſa poſſeſsio:ſed nec interuerſa quouſ=
que colonus domino penſionem ſoluerit:niſi aliud extrinſe=
cus interuenit vbicunque natus reperietur. Sed licet ſeipſum
non poſsit domino ſubtrahere , alius tamen eum poſsidendo
præſcribit.ar.j̃.de fun.reipriu.l.eũ qui.Si tamen forſan agna=
ti,vel cognati,in fundo non remanſerint : ſed lex illa,eum qui
dicit, priuata intẽtio vel res dominica non inquietabit eũ,qui
ſine interpellatione xxx.annis ſeruierit.Præcipuè autẽ aſſcri=
ptitius ſemper facit furtum ſuiipſius.Nec quanticunq; anni e=
manauerint,quicquam ei profunt:vt C.e.cùm ſatis.in prin.Et
idẽ de colono & inquilino dici poteſt,eò quòd omnes fugere
dicũtur:& eorum receptores puniuntur:vt C.e.l.omnes omni
no.& l.omnes profugi.& l. originarios.& l.ſeruos.& l.ſi colo
7 ni.Siquidẽ fuerint ex his qui naſcũtur. †Prædictȩ autẽ per=
ſonæ cuiuſcunq; conditionis ſint,ſeruari debent terris quibus
ſunt affixæ. Sunt enim partes fundi,& inter immobilia com=
putantur:ſicut & terra,cui accedunt:vt ff.de diuer.temp.præ=
ſcri.l.ij.& C.de ſecun.nup.l.hac edictali.§.his. & de ſacroſan.
eccle.l.iubemus.in prin.Et ſpeciali ratione non ſunt à terra ſe
parandi nec,niſi cum ipſo fundo,alienandi. Expedit enim rei=
publicæ ne quis re ſua malè vtatur.§.ſed & maior.Inſti.de his
qui ſunt ſui,vel ali.Item ꝙ ſecundum ꝙ poſſeſſor vendit de ter
ra,ſic vendat de coloni cauſa.Et(quod eſt notabile)poterit vẽ
ditor contra proprium factum venire:& quod non recto or=
8 dine egit, vendicare dicitur. Et † malæ fidei emptor dicitur
is qui contra legum interdicta mercatur:vt c.e.l.ij.& l.quem=
admodũ.Nam & aliàs vbi lex inhibet vſucapionem:bona fi=
des poſsidenti nihil prodeſt:vt ff.de vſuſcap.l.vbi. Nam ſi lex
non impediret:tantum præſtaret bona fides poſsidenti,quan=
tum,& veritas:vt ff.de reg.iuris.l.bona fides.Sic & prætor ne
minem iuuat, vbi lex vel conſtitutio alienationem inhibent:
vt ff.de publ.in rem ac.cùm ſponſus. Si quidem non poſſunt
abſque terra alienari , vel poſſunt cum ordine prædicto : ſed
agnatio nunquam ſeparanda eſt,non liberi à patribus,non ſo
rores à fratribus:non vxores à mariti, ſed integra agnatio vel
affinitas danda eſt:vt c.eo.l.definimus.& c.communia vtriuſ
que iudi.l.poſſeſsionum.& ff.de re iudi.l.quæſitũ. Conſtat
ex prædictis,quòd ſi dominus Imperator ex deſertis agris im
perij ſeruos vagos alicui donauerit,talis donatio adeò eſt one
roſa,vt pro fiſcalibus penſitationibus ad integram illius terrȩ
deſertæ poſſeſsionem teneatur donatarius:vt c.eod.quiſquis.
9 Applicari † poteſt prȩdictis,vt venditor contra factum poſsit
venire.Quod dicitur de clericis,qui contra legum ſcita bona
eccleſiaſtica vendiderunt , vt idem ipſi ad ea vendicanda, au=
diantur:vt s̃.de ſacroſa.eccle.l.iubemus.la ij.vſque adeò,vt ea,
quæ contra legem fiunt,habeãtur pro infectis. Et idem in eo,
qui liberum , aut filium ſuum,alienauit:vt s̃.de patri.qui fi.di.
l.fi.ibi.liceat ei qui vendidit.& de lib.cau.l.j.C.de euict.l.ſi ti=
bi. Et idem ipſe,qui donauit vltra licitum petendo,exceptio
nem patitur.Item venire poteſt quis cõtra factum ſuum , vbi
non tenet,vel propter vitium litigioſi:eò quòd nõ valẽte alie=
natione,res in eodem ſtatu apud eum remanet,tãquam ſi non
facta eſſet:vt c.de litig.l.ij.Idem cùm vxor reuocat,quod do=
nauit viro, & è conuerſo:vt ff.de dona.inter virum & vxo.l.ſi
ſponſus. Idem cùm minor alienauit prædium:vt C.de prædi.
10 mino.l.non ſolùm. Sed licet † lex Iulia inhibeat fundi dotalis
alienationem,tamen qui alienauit,non poteſt reuocare.l.fun=
dum.ff.de fundo dota. Et licet non valeat ceſsio ſeruitutis ab
vno de pluribus dominis facta : niſi omnes ceſſerint,interim
tamen qui ceſsit vetare non poteſt:vt ff.de ſerui.ruſti.prædi.l.
11 per fundum.† Sed quæritur,an dominus colonos à terra ſepa
rãdo poſsit eos liberare,vel poteſtatem terrȩ cum libertate in
eos conferre:pro hac ſentẽtia facit cõmunis conſuetudo:quia
coloni quotidie liberantur à dominis. Item lex illa, poſſeſſo=
res j̃.de fundis patri. Ibi enim dicitur qui habent ab imperio
fundum in emphyteuſim,libertatem mãcipijs fundi poſſunt
præſtare.Multò magis veri domini proprios colonos dimit=
tere poſſunt dando eis libertatem,id eſt,recedendi facultatem
Sed fortè in adſcriptitio maior eſt prohibitio,vt nõ niſi cũ ter
ra à ſuo dominio poſsit eum dominus expellere:vt C.eod. ne
diutius , niſi fiat ſub modo tranſactionis : vt s.de tranſactio.l.
vltima. Et ideo maior eſt prohibitio:quia ipſe ſe allegauit, ſi=
cut qui participauit pretium ſe vendi patiendo.Sed adſcripti
tius poteſt trãſigere,multò magis colonus alius,vel poſſunt li
berari,ſed non omnes:ne terra deſtituatur cultoribus:vel poſ
ſunt liberari ſoli adſcriptitij,eò quòd reputantur ſerui,vel poſ
ſunt liberari illi demum coloni qui fuerunt agricolendi cauſa
comparati,& in fundo poſiti,tanquam coloni.Et fortè iſti ſo=
li dicũtur mancipia ruſtica:vt ff.fundo inſtruct.vel inſtrumẽ.
lega.l.cùm de Lanionis.& l. Seiæ.§.liberto.& l.quæſitum.§.
quæritur.& ff.de verbo.ſig.l.in lege. Non enim fuit contenta
lex illo ſolo nomine colonos,cùm addat ruſticos,cẽſitosq; ſer
uos:vt j̃.eod.l.quemadmodum.Item dicit colonos, vel manci
pia fundorum:vt s̃.de ſacroſanc.eccl.l.iubemus.Item cùm di=
cit ſeruos,vel colonos aſſcriptitiæ conditionis, ſeu inquilinos:
vt s.communia vtriuſque iud.l.poſſeſsionum.vel coloni licet
ſimpliciter dicantur liberi:tamen ſecundum quid dicũtur ſer=
12 ui:eo quòd ſunt ſerui glebæ:vt j̃.de colo.thracenſibus. † Re=
uocantur(inquã)prædictȩ conditiones,ſi aufugerint cum ma
gnis receptatorum pœnis:ſi iuſtam non opponeret excuſatio
nẽ quòd eos ingenuos credebant & non tali conditioni ad=
ſcriptos. Si enim non reciperentur fugitiui,voluntas fugiẽdi
eis non eſſet:nec recipiendi voluntas cuiquam eſſet,ſi ſciret ſi=
bi pœnam imponendam eſſe : Vnde ſi fugitiuũ quis recipiat
fiſci tributariũ,ſeruum,vel inquilinum,in xij. libris argenti te
nebitur.Fiſco enim tributum dabit.Item & domino fugitiui
alterum æſtimationis eiuſdem prȩſtabit:vt c.eod.tit.l. ſeruos.
Reddet etiam tributa quæ debuit inferre qui fugit. Recipere
autẽ,eſt refugiũ abſcondendi cauſa ſeruo prȩſtare:ſiue in ſuo,
ſiue alieno:vt ff.de ſer.corrup.l.j. Reuocantur autẽ fugitiui
ſine repulſa, & ſalua cauſa proprietatis prioris domini poſtea
à quo fugerũt:vt C.eod.ſi coloni. Eſt enim fuga res odioſa, &
vſucapionem inhibet:vt c.de ſeruis fugiti.l.j.& C.eod.cùm ſa
tis.in princ. Reuocantur,etiamſi ad eccleſiam confugerint:
vt C.de ijs qui ad eccle.confug.l.vlt. ſacramento tamen inter=
13 ueniente ſerui. † Reuocantur & ad exemptum ſerui fugiti
ui tam ipſi,quàm eorum ſoboles,& peculium:licet in alia ter=
ra nati fuerint:vt C.eod.l.mulier.& l.cùm ſatis.in princ. & C.
de colo.Illyric.l.vnica.in fine. Reuocantur quidem,etiamſi
dominus occaſionem fugæ præſtiterit colonum ſuperimpo=
nendo,aut violentiam eis inferendo:vt C.eo.l.cùm ſatis. Re
uocantur etiam ab eodem venditore : vbi priuatus contra le=
gem cum pauca terra,vel ſine terra eos alienauit : vt s̃. dicitur
in l. quemadmodum. Reuocantur quidem non obſtante
prima,vel adepta dignitate, vel cenſus authoritate:ſed omni=
bus computatis quæ per gratiam ſunt impetrata domino, vel
fundo reddatur:vt C.eod.l.omnes omnino.& l.colonos nun=
quàm. Reuocantur quidem etiam ceſſante præſcriptione,
quouſque antiquitas,vel poſteritas eius,ſiue cognatio,in fun=

do remanserit:vt j.eod.cùm scimus. Et sic per colonum præsentem retinemus ius contra absentē:sicut aliàs si plures sunt rei debēdi,ex vnius deuotione retinet ius suum stipulator contra alium correum:vt c. de duobus reis.l.vltima. Per prædicta inferri potest, multò magis eos in possessione colonaria detineri,quousq; pēsionē domino soluerint,licet extrà māsum habitent arg.ff.de vsufru.l.arboribus.§.de illo.& de donatio. inter virum & vxorem.l.cùm hic.§.si vxor.& de acquirē.possessio.l.quamuis.quomodo enim dominus potest incusari ad id faciendum vel recipiendum?Nam sic dicitur in l.cùm scimus.§.illud quoque.per illa verba neque coluit agrum: nec quid colonarij operis celebrauit:ac si diceret,per aliquid, totū fecisse videtur. Videtur ergo dominus semper retinere ius suum arg.prædictarum legum.& C.de inofficio.testa.l.contra maiores.& de annali excep.l.vltima.nam & in seruitute tigni immittēdi,si tignum immisi aut stillicidium proieci:quia hic ago aliquid,vtor.Sed & qui per partem itineris vadit, totum vsurpare videtur:vt ff.quemadmodum ser.amitt.l.si stillicidiū.in fi.& l.si sic.in prin.& de ser.rust.præd.l.serui.Sed & nec nocet vnam causam appellationis expressisse, quominus & aliam possit allegare:vt ff.de appel.l.scio.Quicunq; tamen reuocatur,præcipuè & validius reuocatur adscriptitius.Nam sicut in curiali cōditione nemo ex temporali cursu liberatur, sic in adscriptitio idem reperitur:vt C.eod.l.cùm satis. Reuocātur(inquam)plena domini authoritate, siue potestate:vt c.eod.l.vltima.& j.de colo.palæsti.Licet enim conditione videantur ingenui,serui tamen terræ existimantur:& possessor quidem eorum iure vtatur,& patroni solicitudine,& domini potestate:vt C.de colo.Thracēs.l.vna. Reuocantur quidem non solum patres,sed & filij,licet paruuli etiam viuētibus parentibus:vt c.eod.mulieri. & l.cùm scimus. & l. cùm satis.& c.de fugi.colo.l.j. Sed & prouinciarum præsides compellent eos redire ad antiquos penates, vbi censiti, atque educati,natiq; sunt sine vllo sexus munerum,conditionisq; discrimine:vt c.eod.l.omnes omnino. Compellēt quidem eos præsides admoniti ab alio pręside de cuius prouincia aufugerunt:sed cōfessos,scilicet,vel cōuictos.vt in auth.de man.prin.§.sed neq;. Alioquin patiētur pœnam præsides si hoc non fecerint:vt in
14 authē.vt nulli iudi.§.quoniam verò. †Hæc quidem valida sunt pro dominis.Pro colonis autem sunt ista,si quidem quicunque reuocatur:tamē factus episcopus non reuocabitur:vt in authē.de sanct.episco.§.sed hoc quidem.Nec etiam in ipsis possessionibus clericus fieri prohibetur:duntamen clericus factus impositam agriculturam adimpleat:vt in auth. de sanct. epis.§.absq;.extra possessiões ipsas minimè:vt c.de epis.et cle. l.iubemus. Nec ille colonus vel inquilinus reuocabitur, qui xxx.annis sine interpellatione seruierit curiæ, vel burgis,cæterisve corporibus,siue res dominica,siue intētio priuata mouerit quęstionem:vt j.de fun.reipriua.l.eum qui.Hanc legem non omnes intelligūt. Item colonarij à munere trahi non debent,cùm prouidentiæ sit necessarium opportuno tempore in necessitatib⁹ satisfacere:vt l.j.in fi.C.isto titulo. c.de ferijs.l.
15 omnes dies.†Item caueant domini ne aliquam innouationē, vel violētias,inferant colonis:potius veterem consuetudinem eis seruēt,& iudex super hoc aditus dominum condemnabit: vt C.eod.cùm satis.Item & id quod terra præstat à colonis accipiant.Pecuniam(stricto modo accepto)requirant:quam rustici optare non audēt:nisi consuetudo prædij aliud exigat:vt C.eod.domini. Consuetudo quidem vel ex venditione habita,vel longissimo tempore obtenta,qua omne ius & actio tollitur,& præcipuè ea quæ hominū excedit memoriam:vt C.de præscrip.xxx.ann.l.omnes.& de aqua plu.arcen.l.j.& ij.Nam longi temporis consuetudo,circa malè inuēta nil operatur:vt C.de pact.l.si certis.& in authent.vt nulli iudic. Licet triennij præstatio fauore vltimæ voluntatis valeat, & maximè in alimentis; vt c.de fideicom.l.j.multò magis & lōga præscriptio vbi de extortis non agitur valde operatur: vt j.eodem,l.litibus.ff.de proba.cùm indebito.Sed magis pro colono: quòd patronorū solicitudinem in eos debent domini habere: vt c. de colo.Thracen.l.vnica.Debent igitur eis prouidere & consulere,argumen.causæ xvj.quæsti. j.c.alia causa in princip.&
16 non eos affligere:ne quis re sua malè vtatur.Item licet† domini sint debitores fisci,nullus tamen exactor fisci debet eos pulsare:sicut enim terris debent inhærere,vt nec puncto temporis debeant amoueri:vt C.eo.l.colonos.Destituetur enim annonæ præbitio, si agricolæ traherentur de opere rurestri. Ideóque venientes agricolæ cum mercibus ad ciuitates,nunquam in foro sedeant:quod est nota dignum. Sed vendentes confestim eas tradant,vt ad sua opera redeant:quod notabile ad rem tradendam:vt ff.de nundinis.l.ij.Sume ergo argumētum. Si ad regiam vrbem veniunt rustici pro lite,quam inter se habēt,quàm citò sunt dimittendi,siue magistratus,siue domini eorum ipsam litem debent definire, & duo,vel tres, de multis pro se,& alijs remaneant pro lite sopiēda. Et(quod est notabile)dominus est iudex inter suos colonos:vt in auth. de quęsto.& sic coloni reputantur liberi:eò q inter se consistant in iudicio,& cum extraneis:vt C. eod. l.omnes profu.& cum ipso domino,si contra solitum eos grauauerit,& pro sua suorúmque iniuria:vt C.eod.cùm satis.& C.in quib.cau. colo.l.ij. Sed & dominum de peculio teneri non dubitatur:vt c.quod
17 cum eo.l.dominus.†Item si oriatur dubium de aliqua re,quā dominus dicit suam,colonus verò neget,asserendo eam alterius esse: si quidem longo tempore colonus domino obediuit,eius reluctatio non noceat domino: alioquin dare debet fideiussorem ab eo petitum interim,ne molestetur. Per triennium autem debet obligari talis fideiussor, & completo triennio reuocari. Sed siquidem sic non fecerit,per officium iudicis fructus exacti debent deponi in sacrosanctā ædē, id est,in cimeliarcho ciuitatis illius,cui vicus ille respōdet:vel si hęc nō sit idonea,in metropolitana ecclesia: & deposita, vel dominis dentur,vel colonis restituantur. Si verò reditus non in auro, sed in speciebus consistant,venditi per officium iudicis deponantur(vt dictū est)& sicut consuleretur domino,sic consulēdum est fisco. Si enim coloni publicas functiones dabant fisco,remaneant & ipsi in pristina consuetudine.Si verò moris erat quòd domini totam summam percipiebant,& de ea partem fisco dabant pro publicis functionibus:tunc sine præiudicio fideiussor à colono datus,quod ad tributa sufficiat domino inferat:vt fisco ipse soluat,& interim quiescant. Sed si fideiussor non scit pretium,ex fructibus redactis debet poni. Et iudices de ea summa tantùm debent dominis dare, quantum sufficiat tributis fisci, vt soluendo recipiat post securitatem.Et hæc omnia fiant sine præiudicio dominorum,& colonorum,quousque de re principali iudicatum fuerit:vt C.eo.l. litibus.Dant(inquam)coloni publicas functiones, si talis fuit consuetudo:vt s̄.dictum fuit. Et quia contingit eos proprias habere terrulas:vt C.eodem,l.hi penes.& in authenti. vt nul-
18 lus mutuans agricolas teneat in principio. † Colligitur ex prædictis honorem exhibendum ciuitati,à suo vico:eò quòd in ciuitate sit depositio facienda.Nec mirum,quia est eius patria:vt ff.ad municip.l.qui ex vico.& in ea releuat tributa: vt C.de exact. tribu.l.vltima.& ff.de censi.l.forma.Et volens dare curiæ filios naturales,illius demum ciuitatis curiæ dare debet.c.de nat.libe.l.naturalē si quis.Sed & metropolitanæ,honor exhibendus à vicarijs ciuitatum quæ sub ea sunt:vt s̄. dicitur. Nam omnes prouinciales eundem in sedendo teneant modum,quem metropolitanam sedem habere cognouerunt: vt dist.xxviij.c.de his.Sed & quod dicitur s̄.vt colonus longo tempore soluendo fructus,circa illius terrę possessionem non possit domino obstaculum inferre,notabile est. Et quia bona coloni omnia domini esse præsumuntur, cùm dicitur cuius ipsa sunt omnia esse sua cognoscant: & quia decennalis præscriptio est valde fauorabilis.Nam in re odiosa imperator Antoninus iudicauit esse soluendas vsuras: quia per decennium erant præstitæ:vt de vsur.l.cùm de inuerso.Et sic non nanciscitur qs possessionē illius,q longo tēpore abfuerit:vt ff.de vsur. l.fruct⁹.Et qui in diuerticulo publici fluminis piscatus fuerit &c.Sed licet omnes prædicti sint cōditione adstricti,videtur tamē inter eos esse differentia:cū adscriptitius loco serui reputetur,vt inter eum & seruū non sit differentia:vt C. eo.ne diutiùs.Alij verò licet conditione videantur ingenui:vt C.eodē, cum satis.§.cùm autem.tamen serui glebæ dicuntur:& sic se-

cundum quid, & non simpliciter: vt c. de colon. Thracen. et ff.
de diuer. & tempor. præscriptio. l. ij. Omnibus enim colo-
19 nis licentia discedendi à gleba denegatur, & omnes † pos-
sunt reuocari: vt C. eodem omnes omnino. sed non per omnia
comparatur adscriptitius seruo. Nam eo solo dominiũ amit-
to, si me sciente, liberam ducat vxorem: vt in authen. de nupt.
§. si verò ab initio. secus in adscriptitio, vt eius non decrescat
conditio: vt c. eodem, l. vltima. Et licet seruus non possit fieri
clericus: potest tamen adscriptitius: vt c. de episco. & cler. l. iu-
bemus. & l. seruus. Item licet peculium serui mei possum au-
ferre, & erit meum tale ablatum: non tamen, si hoc fecerim
adscriptitio. Pro dominis autem faciunt illa, quæ suprà dicun
tur de reuocandis colonis, et illud quod dicitur cuius ipsi sunt,
omnia esse cognoscant: vt s. in quib. cau. Et sic per supradicta
cognoscitur istorum conditio. Et qualiter eorum dominis
consulatur videamus. Consulitur quidem fisco: eò quòd colo
nos, & inquilinos nostros oportet nos in censum deferre. Sic
enim forma censuali cauetur: vt ff. de censi. l. forma. & de ca-
pitatione soluenda, sed in certum locum: vt c. eodem, l. iiij. & l.
litibus. & in eo quod dicitur de pœnis eorum, qui colonos re-
cipiunt, vt tributa soluãt per colonos quorum operis vsi sunt,
& xij. libris argenti: in quibus punitur, qui seruum tributariũ,
vel inquilinum recepit: vt C. eodem, l. omnes profugi. & l. ser-
uos. & in eo quod dicitur. Immunitates specialiter datas, & iu
gationes & capitationes sine iusta probatione datas nũquam
valere. vt C. eod. l. immunitates. & in eo quod dicitur, pro fisca
libus pẽsitationibus ad integram terræ professionem teneri:
quia ex desertis agris per imperialem donationem quis in eo
rundem possessionem seruos vagos receperit: vt C. eod. quis-
quis. Sed heu heu, exulat prædicta lex, quæ præcepit colonũ
vltra solitum nón debere grauari: eò quòd à potẽtioribus ho-
spitium, requiémve quærit: & cùm nõ inueniat, dicit vtinam
facta non forem: quia potentes coërcere non valeo. Sed mo-
dernis temporibus colonorum conditio vltra quàm dici pos-
sit, est effecta grauissima, fatigantur enim, reprimũtur eorum
corpora, & parsimonia. Et sic, frangitur regula qua iubetur
quis, ne re sua malè vtatur. Et ista lex ludibrio deputata est per
iudices sub tali conditione pronuntiare, dubitantes absolu-
tionis viam, ideo non cogitant, eos seruituti subiugare. Ti-
ment si contra eos proferent, opinantur proniores pro domi-
nis, si legi præsenti obedirent. Si ergo velint iudices beneuo-
los habere, & si contra colonos obtinerent vt vltra solitum
& antiquum censum eos non impellerent? Rolandus bacen-
20 sis suum dominis ingerit consilium. † Quod autem s. dicitur
bonæ fidei possessori in reuocando colono celeri reformatio-
ne succurri, salua proprietatis quæstione, applicari potest,
quod dicitur in interdicto quorum bonorum: vt restituantur
in integrum possessiones quas defunctus habuerit tempore
mortis: vt C. quorum bonorum, salua remanente quæstione
proprietatis. Item quod dicitur C. loca. l. siquis conductionis
titulo aliquam accepit possessionem debent prius restituere:
& tunc de proprietate litigare. Idem de precario quęsita: vt ff.
de preca. l. sed & si. & l. vltima. ex eo autem maximè subue-
niendum bonæ fidei possessori propter vitium fugæ: ne vn-
quam malignãdi præbeat occasionem. Fuga enim onus pro-
bationis non imponit domino: vt C. de probat. l. vis eius. & vt
se non possit domino subtrahere cadit in commissum: vt ff. de
publica. l. interdum. & ne per colonum fiat præiudicium pos-
sessori: quod non licet, vel quia possessor terram, vnde colo-
nus aufugit, possidebat: vel quia proprietatis probatio in prõ
ptu non erat. Nam si dubito onus probationis subire, & ipse
esset paratus, forsan audiri deberet, arg. C. de dolo. l. cùm pro-
ponas. vbi dicitur si mihi non præstas mancipium pro ancilla
mea, quam tibi dedi: si nõdum dominus esse desij potero eam
cum filijs recuperare: si tamẽ non moueatur mihi status quæ-
stio. Ergo onus probationis potest subire: vt ff. de proba. l. cir
ca. quia dolo facit qui petit quod est restituturus: vt s. de doli
except. l. dolo. Dominis enim subueniendum esse, sumitur ar
gumẽtum ex eo quod dicitur de veste surrepta, quam fur de-
posuit: cùm enim repetat fur, quia deposuit: & dominus quia
suam esse dicit: præferendus est dominus: vt ff. deposi. l. bona
fides. Nam ibi si quidem est debitum, compensatio admitti-
tur. Alioquin in alio iudicio est reprobanda. Sic & in actione
ad exhibendum: si euidens exceptio opposita sit, absoluitur
reus: si obscura sit, differtur in alio iudicio: vt C. de compen. l.
vltima. & ff. ad exhibend. l. iij. §. ibidem. Licet enim lex dicat
possessionem mihi locatam prius restituendam, tamẽ & aliæ
leges dant occasionem retinendi, si iusta causa subsit: vt C. vn-
de vi. l. nõ aliter. Innuit ergo possessorem iure posse retinere,
si iustã habeat allegationẽ. Nam cui datur actio, multò magis
& exceptio. l. inuitus. §. cui damus. ff. de reg. iur. Et sic supradi-
cta videntur locum hebere in possessione restituenda, vbi de
dominio dubitabatur: secus si sit certũ de dominio, vel à prin
cipio, vel ex postfacto: scilicet, quia à domino emerit, vel alio
modo acquisierit. Nam emptor qui emit à nõ domino, si redi-
mat à domino non tenetur ad pretium, & mulier agit ex em-
pto contra venditorem suum, pro re quam emerit, & quam
dedit in dotem viro cuius res erat: vt ff. de euict. l. si rem. &
l. non tamen.

a ADNOTATIO. ¶ Quam colonis. Adde text. vbi gl. in §. siquis rusti-
cus. de pace tenen.
b ¶ Nunc de ijs qui nascuntur. Ad istam materiam vide Specu. in tit. de na. ex
lib. ven. ver. actor. multa per Barto. in l. si quærimus. versi. quæro quid de as-
scriptitio. ff. de tes. & ibi docto.
✱ ¶ Viscera. Imitatur Pilæus Iurisconsultos, qui plerunquæ propositis quæ
stionibus non respondent dicas igitur præscriptionem non obesse filio: id-
que a simili probat. Quod autem ait pluribus legibus probari conceptionis
tempus spectandum ad eas, quas subieci pertinet. l. & seruorum. ff. de statu
hominum. & in auth. quod constit. quæ ex adscript. §. j. col. v. arg. instantia. §.
sed & si quis. Instit. de ingenuis. P. Prateius.

De capitatione ciuium censibus eximenda. *Rubrica.*

1 *Titulus de capit. census.*
2 *Collatio cur cessauit.*
3 *Conferre qui teneantur.*

1 ARGIVS † loquitur rubrica eò quod de ca
pitatione ciuiũ: ergo generaliter de cuiusli-
bet ciuitatis municipibus quæ in litera nigra
continẽtur, intelligẽdũ est: quæ loquit̃ de vr
bicaria plebe. Nã si per excellẽtiã intelliga-
mus de plebe vrbana, de vtrisque vrbis felici
embola nihil faceret, pro ciuib⁹ alijs. Ideoque de
omnib⁹ ciuib. intelligẽdũ est, vt liberi sint à capitatione, cùm
dicat & orientalibus remissam, de quibus minus videtur: vt
j. eod. l. vnica. Addito ergo & de censibus quoniam de pœna
capitationis multis remissa loquitur: & quãdo & qui ius Ita-
licum impetrabant, quasi ab omnibus nociuis liberi iuuabãt.
Nam Constantinopolitanæ prærogatiua viris Italicis fuit cõ
cessa: vt s. de priuile. vrb. constan. Collatio quinquẽnalis quæ
ab omnibus exigebatur cessauit: vt inuenitur s. lib. x. de lustra
lis auri col. tollenda. Sed lex ibi posita græca est: quam titulo
latino concordare credere debemus: sicut illa collatio, vel indi
ctio ibat in annos xv. eo quòd neque mundi terra habebat lu
2 strum, recessit quæ tunc erat ordinaria sed onerosa. † Recedit
autem propter imminẽtes necessitates super subiectos impe-
rij illa quæ dicenda est ordinaria, & licite pro communi salu-
te ad vsum imperialis exercitus, & canonis vocabulo postulã
do: vt s. de exacto. trib. l. ij. in fi. & s. de indictionibus. l. j. Nam
& cùm timore tempestatis fit iactus in naui, & ibi existentes
debent conferre: & quis maior timor incursionis barbaricæ,
aut si contra eos, vel subiectos rebelles Cæsar noster mouerit
arma, quis excusationem obijciat? Sic ergo de capitatione ci-
uium censibus eximenda, vt à modo non præstent censum di-
camus: vel de censibus (inquam) id est de libro censuali. Vnde
& illud, census & monumenta publica. Plus ergo defert ciui-
bus, quàm forensibus. Nam & ciuitatis actio non nisi centum
annis finitur. Et sic plus ciuibus singularium vrbium deferen
3 dum est: vt s. de sacros. eccl. l. placet. & l. vlti. † Non autem re-
mittitur plebi rusticanæ extra muros positæ, vt licet sit inno-
cens, & quieta: vt s. de rusticanis. debent tamẽ rustici ibi solue
re capitationem & angariam congruam: quibus non fuit re-
missa.

missa. Vel de quibus specialiter legibus est cautum: vt soluere debeant: vt in authē. dicitur circa eam quæ immunitates præstant, nullum habent vigorem. Et qui sine legitima probatione eas impetrauisse in factionem pristinā recedant: vt de agri. & cens. l. immunitatates. sed operas collatoribus esse remissas legitur s̄. ne operæ à collato. exigantur cùm probant, inquam possunt immunitates indulgeri: sicut de Tyriorum colonia legitur, cui ob insignem fidem circa Romanum imperium diuus Seuerus ius Italicum dedit: vt ff. de censib. l. j. Coloni ergo non quia colant terram alicuius, sed duntaxat censibus adscripti: sicut ab his liberi non sunt, quibus eos tributa subiectos non faciunt: quia nil eis soluūt: ita illis, quibus annuis functionibus, & debito conditionis obnoxij sunt penes quos quædam debitæ seruitutes videntur. Et sic duo sunt hic notabilia, vt qui non soluunt, sunt liberi. Item quòd non sufficiat colonos soluere: nisi ex debito conditionis. Tales igitur qui ex debito conditionis soluunt nunquam sint ferendi: quibus tamen fuit remissa capitatio. Certæ tamen sunt prouinciæ, quibus remissa nunquam est. Et licet singuli viri, vel binę mulieres dabant per anteriores principes, per posteriores, tamen postea binis, vel trinis viris, mulieribus autem quaternis vnius pendendi capitis ius attributum est: & talis cursus in libris publicis est inferendus. Et hæc obtinēt per vrbes Comauensium, Amastriensium, & Armeniæ secundæ, Amasenorum, Helenoponti. Aeliocęsariensiū Cappadociæ secūdæ: vt C. de agric. & censi. cùm antea. Sed de his nihil ad rhumbū: quia cessarunt. Præest & quicunq; diuitias habet, & impietatem in capitatione omnibus exactionibus strangulare debet, qui praua commiserūt, imperiali iugo fuerunt suppositi. Italici verò, sicut imperij, filij & amici, valde sunt pronominandi, & non sunt illis, qui fuerunt vocati à fide christiana.

In quibus causis coloni censiti, dominos accusare possunt. Rubrica.

1 ☞ *Coloni quibus casibus aduersus dominos poßint agere.*
2 *Sententia quibus casibus poßit ad futura extendi.*
3 *Coloni censiti an proprium aliquid habeant, & an poßint alienare.*
4 *Coloni censiti an poßint testari.*

ON pigeat æquitatem principum reiterare, atque ita dominorum oppreßionem refrenare, & qualiter non solis colonis: sed & dominis consulatur, diuulgare: licet ab istis, sicut à prioribus principibus exemplum sumpserit Iustinianus: vt in l. cùm satis apertè fuit enodatum. Tractatur ergo de colonis censitis, de quibus s̄. dixerat, id est, conditionibus alligatis, vel quia in censibus, id est, in censualibus libris (sicut & alia, de quibus imperij census dabatur) continentur: & sic censui dādo sunt adscripti: sed non fisco, vel domino. Nam & in-
a quilini,[a] non coloni coguntur in censum deferre: vt nota. ff. de censi. l. forma. Sed & prima census asscriptitio est vnus de modis conditionis adscriptitiæ: vt s̄. de agri. & cen. l. cùm scimus. Et sic fortioris conditionis sunt isti dicendi, secundum quosdā illi, qui vocātur colonariæ conditionis: non eò quòd non illis, sed istis expreßim alienatio sit interdicta quorum opinio nō est inferenda: eò quòd nesciant quid dicant: quia de illis hic loquitur, de quibus & s̄. dixi. Coloni ergo dicti sunt, non quia colant terram alicuius: sed duntaxat cēsibus adscripti: sicut ab ijs, liberi sunt, quibus eos tributa subiectos non faciunt: quia nihil eis soluunt, ita, vel quibus annuis defunctionibus, & debito conditionis obnoxij sunt, pœna quædam de itineris seruitute vidētur. Et sic hæc duo sunt notabilia: vt qui voluerint, sint liberi. Item quòd non sufficiat colonos soluere: nisi ex debito conditionis. Tales autem s̄. dixi qui ex debito conditionis soluūt, ferendi non sunt vt eos audeant licitè pulsare à quibus ipsi habēt possessionem: sed cum possessionibus possunt alienari: nec audeant nomen dominorum in iudicio lacessere: & cuius ipsi sunt, eius omnia sua esse cognoscant. Non enim cuiquam eorum de peculio suo domino ignorante quicquam permittitur alienare: & quos nec propria sui iuris habere voluerunt, & quibus non est potestas permissa quicquam in se
1 transferendi: sed potiùs suis dominis acquirendi. Et † sicut ista faciunt pro dominis: sic & quæ pro colonis faciunt non sunt omittenda. Iam ergo in criminalibus actionibus propter publicam suorum iniuriam exponendi contra dominos habent licentiam. Sic & in causis ciuilibus si domini abutātur eorum iure, super exigendo, vel extorquēdo vltra veterem reditum, insurgant leges, & deriuentur iura contra eos. Adeant ergo coloni iudicem pro tali iniuria, & facinus quidem probent: et iudex non solùm condemnabit dominum ad restituendum quod extorsit, sed (quod est notabile) ad tractum futuri temporis se interponet condemnando dominum, vt in posterum tale facinus non committat: quia priuilegium meretur amittere, qui permissa sibi abutitur potestate: vt causæ xj. q. j. c. pri-
2 uilegium. † & aliàs propter vitium prohibentis mitti in posseßionem in interdicto de futura vi compescenda iudex sententiare potest, si vim fieri veto. Item cùm quis aliquem diffamauerit ne in futurū inquietet, illum cōdemnare potest: vt C. de ingenuis. l. diffamari. Itē si colono frui nō liceat, totius quinquennij nomine statim aget, si ante tempus fundum deserat colonarius, ad totius temporis mercedes aget dominus: vt ff. loc. l. si in lege. §. si domus. Item cùm agitur de pauperie, habēda est ratio operarum, quibus quis caritūrus est: vt ff. si quadr. paup. fec. dic. l. ex hac lege. l. exhu. Sententiatur etiam super debito conditionali: licet differatur executio: vt ad legem Aquiliā. l. in lege Aquilia. Repetit inquam colonus extorta exactione contra dominum, propter suam, suorumq; iniuriā, cū sit liber homo: licet domesticus dicatur: vt c. de is qui ad ecclesi. confu. l. præsenti. ad fi. Subditi quoq; iudicibus possunt eos accusare: vt C. de offic. recto. prouinc. l. iij. Sed & qui non
3 possunt accusare, possunt tamen propter suam, suorumq; iniuriam: vt ff. de accu. l. hi. Oues etiam criminosæ quoq; accusant suos pastores si fide exorbitauerint: vt cau. ij. q. vij. præsumūt.

Qui autem seruus est familiaris, nūquam cōtra dominum in crimine capitali auditur: nisi in crimine maiestatis: vt C. qui accus. non pos. l. penultima. & C. de dela. l. vltima. Quod autem dicit istos pœnæ quadam seruitute detineri illis, quibus annuis functionibus & debito cōditionis obnoxij sunt, prosequamur. Nam duo dicit: & annuas functiones inferre, & qui pro debito conditionis, quasi non sufficiat annuas functiones inferre: nisi ex debito conditionis inferantur. Nam & lex Anastasiana non eo ipso quem facit manentem: quia triginta annis stetisset in fundo: sed ita demum, si triginta annis sit detentus colonaria cōditione. Et hoc quidem pro colono ad rite iudicandum, cuique iudici sanum præstat intellectum. Confundantur miserrimi illi, qui solam præscriptionem aliquem in hanc seruitutem detrudunt, & suffocant non intuentes an pactum intercessit super colonaria cōditione: alioquin, sicut ipsi domini sua prædia retrahere possint, alioquin malè cum eis ageretur: vt s̄. de præscrip. xxx. an. l. malè agitur. sicut & colere ea nec relinquere possunt: & non esset æquum ex parte colonorum obligationem tenere, vt inuiti post xxx. annos detineantur: & non ex parte dominorum, vt volentes retrahere terram, exceptionem non patiantur. argumen. ff. de arbi. l. litigatores. §. idem Iulianus. l. si cùm dies. §. vltimo. in fin. & C. de iudæis. l. die sabbati. Sed originarios melius est ad iudicē intrare, si confiteantur, vel conuincantur patres suos, & suos maiores ibi natos fuisse, & habitasse, ne nimia temporis vetustas eos detineat inuitos, etsi præsumatur super colonaria conditione actitatum: licet nunquam fuerit cogitatum: sicut de seruitute dicitur quæ excedit hominum memoriā: vt ff. de aqua pluuia arcen. l. j. §. finali. & ij. In hac parte malo æquum iudicē habere, quàm iuris rigorem suffultum. Sed maius ludibriū est, quòd dominus auarus semel a colonaria liberat cum postea per xxx. annos ibidem ille remanserat, quem erubuit permanentem in iudicium fatigare: & sic contra fidem venit, & contra meram libertatem quòd liberatus fiducialis credebat obtinere, cùm & quemcunq; permittatur mihi adoptare: non tamē quem iam emancipaui: vt ff. de adopt. l. adoptare. §. j. Sic & contraria valetudine missus licet sanitatem recuperet, instauratio non solet cōcedi: vt c. de re mili. l. semel. Illud autem frequenter quæritur, si aliquam terram conducere vult perpe

tuò:vt habeat ius in re antequam superficiarius vel emphyteuticarius: siue inueniat in domum,vel comburat eam,non puto commēdandum:vt iam in colonaria conditione non sit ipse,vel eius posteri exercendi. Sed & quod dicitur quòd nec propria iura habere leges voluerunt.Et quibus non est potestas quicquam transferendi,sed potius acquirendi, cuius ipsi sunt,eiusdem omnia sua esse cognoscant,& consonat cum lege Lombarda.cùm dicitur,qui emit à minore,talis est tanquā
3 si emeret à seruo vel pupillo:vt C.de rei vendic.l.ij. † Videtur ergo minus onerosum quod s.dicitur:quia propria habēt coloni.Et dant inde tributum fisco:vt c.de agri.& cens.l.ij.& authen.vt nullus mut.agrico.ten.eius ter.ibi enim dicitur, quòd agricolę proprietas habet terrulas:licet non exponat de quibus agricolis liberis,vel conditioni alligatis.Item transferunt dominium de mercibus quas vendunt,cùm intrant forum ciuitatis:vt ff.de nundinis.l.ij. Item videtur habere proprium, & sibi acquirere: quia dominus non potest illum eis auferre, nec aliquam innouationem imponere,nec vltra solitum quicquam innouare. Hoc enim fit vt hæredes ipsi sint, & eiusdē nomina sua esse cognoscant,& circuitores debent cessare:aut spiritus iudicabit,quam viam eligamus potiorem.Nónne imperator dicitur mundi dominus?Item ne littora in quæ populus Romanus imperium habet arbitrarium esse populi Romani:nunquid ad proprietatem, vel iurisditionem omnia in quam,eius esse cognoscant?& fortè ratione iurisditionis quā habet dominus in eis:vt in authen.de quæstore?vel quantum ad reuerētiam,dicitur enim dominus:videtur & patronus:vt in hac l.& j.de colo.Thracē.& dominus vtatur colonis,& domini potestate,& patroni solicitudine quę est in prouidendo, & consulēdo,vel interdicitur istis alienatio:licet sint liberi sicut interdicitur filiosfamilias: licet viuente patre filius dominus existimetur:vt ff.de liber.& posthumis.l.in suis.nisi sit patria voluntate suffultus.Idem in seruo si liberam habet peculij administrationem:vt ff.de pig.act.l.si couenerit. §.vltimo. & ff.de pact.l.contra.eadem præsumptio quę est contra filiū, & pro marito contra vxorem,& pro ecclesia cōtra prælatum eius:nisi contrarium probetur. Item opus fuit matrimonium contrahere & dotem recipere: nónne & propter nuptias donare, & dotem dare possunt? donat enim in eum causam:& obnoxius erit curiæ tam pro se, quàm pro filijs suis omni alia donatione reprobata:vt in authen.de naturali.in cu. depu.& c.de dona.à cu.fa.quando,& quibus quarta pars de. Item & minor etiam sine decreto donat propter nuptias:vt c. si maior fact.sine decreto.in fine.Item si constiterit eum posse donare,& pactum de lucranda dote inscio domino possit interponere.Inducitur pro hac sentētia quòd pietas patris,aliàs matris non est reprehēdenda:& non eoipso videatur libertus fraudare patronū,quòd filiam dotauerit: vt ff.si quid in frau. pa.l.j.Item & illud valde facit,quòd ea,quę subiacent restitutioni in has causas,possunt alienari:vt in authē.de resti. vtroq;
4 titulo † adhuc quæritur an possint testari.Et dicitur in suis, nō extraneis:quia nec ecclesijs:vt argumen.C.de epis.& cleric.l.si quis presbyter. Non enim iustum est bona quæ pro ecclesia legibus debentur possessionis domino, cui quis fuerit adscriptus,ab ecclesijs,vel incrassatis detineri etiam:quia cùm domini reuocant colonum,reuocatur & peculium,& ipsum vendere potest cum possessione,& peculio:vt s.ti.ij.mulier.& l.cùm satis.& c.de sacrosan.eccl.l.iubemus.in prin.Et sicut interdicitur ei alienatio suarum rerum:sic nec seipsum monasterio tradere potest:vt in auth.de sanc.episc.§.si quis autem.& xvij.q. ij.c.quis mihi. Quicquid autem sit in alijs colonis,tenetur tamen ex suo contractu:vt s.ti.ij.omnes profugi.& si peculium non redeat ad dominum,tenebitur ipse dominus de peculio: vt ff.quod cum eod.l.vltima.Quid de omnibus tenendum sit, spiritussanctus reuelabit.

3 ADNOTATIO. ¶ Nam & inquilini.sed nunquid decimas soluere teneantur,vide Bart.post glo in l.litibus.in vect.nota diligenter.C.de agrico. & censi.canonistas in c.tua nobis.el primo.de deci.

De colonis palæstinis. *Rubrica.*

1 ☞ *Colonis quæ non est deserenda.*
2 *Domino manus inijcere licet.*

CVM generaliter dictum sit de colonis: nunc specialiter de Palæstinis, & Thracensibus, vel illyricianis:vel quia sicut tres sunt partes mundi,sic pro vnaquaq; terra ponit prouinciam vnam:incipiens à Palęstina, eò quòd dominus noster Iesus Christus dei verbum,& omnium creator de virgine nasci dignatus est:vt in auth.de proconsul.palęstinæ.Ergo,sicut in alijs prouincijs coloni ęternitatis iure sic detinētur
1 vt ex illis locis † non liceat eis recedere quorum vsufructu releuantur: nec ea deserere quæ semel colenda susceperunt:ita in Palęstina,de qua nihil ante hanc legem cautum fuerat,nullus omnino colonorum sua authoritate velut vagus, ac liber exulet:sed exemplo aliarum prouinciarum ita domino fundi teneatur,vt sine pœna suscipientis non possit abscedere:possessionis quoq; domino plena eius reuocādi tribuatur facultas, authoritasve:vt c.eod.l.sicut. & de adscriptitio reuocan.libera datur facultas:vt s.de agrico.& censi.l.vltima.Poterit ergo
2 † dominus in eū mittere manus,ex quo plena,vel libera ei datur potestas, vel authoritas. Quod autem dicitur vt suo iure vagus non exulet,colligitur quod videtur, vel licentia domini id facere potest,quod facit per consuetudinem diuturnam, qua coloni liberantur à dominis.

De colonis Thracensibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Iugationem qui debeant.*

ISTIS quidem capitatio remissa est:sed non
1 iugatio terrena.Hanc enim dare † debēt.licet ergo non dent capitationis censum, tamen à terra non possunt recedere. Item etsi videantur ingenui:serui tamē terræ existimantur: & qui eos possidet,iure dominij vtatur:& patroni solicitudine,scilicet prouidēdo,consulendo, domini potestatem in eis retinendo. Qui verò talem colonum receperit, duas libras auri cogatur exoluere domino coloni: & eūdem colonum cum omni peculio, & agnatione restituere:vt infrà eodem,l.vnica.

De colonis Illyricianis. *Rubrica.*

1 ☞ *Colonos receptantis pœna.*

COLONI quidē,& inquilini,qui stant in Illyrico & vicinis regionibus, iure originis vel agnationis non habeant licētiam recedendi: sed inseruiant terris non tributario nexu (sicut etiam de Thracensibus dictum est) sed nomine & titulo colonorūita,vt si abscesserint , reuocati vinculis,
1 & pœnis subdantur. Qui † autem eos receperit,tenebitur in redhibitione operarum,& damni quod locis,& colonis desertis illatum est. Item mulctabitur iudicis arbitrio. Dominus quoque fundi in quo fuit receptus pro qualitate peccati coërcebitur. Ad euitandum verò pœnam non proderit cuiquam ignorantia quin ad pœnam quadrupli teneatur,& ad operas, damnaq; præstita. Eadem pœna est de libertis alicuius quæ in liberis colonis dicta est:si quis eos receperit:vt C.eodem,l. vnica. recipere enim, est refugium abscondēdi causam seruo præstare tam in suo,quàm in alio:vt ff.de ser.corrupt.l.j. Colligitur ex istis duobus articulis istis colonis capitationē esse remissam.

Vt nemo ad suum patrocinium suscipiat colonos, vel rusticanos. Rubrica.

1 ☞ *Fugitiui contractus nullus.*
2 *Tabellionis contractum potentium recipientis pœna.*

1 SICVT † per supradicta colonis,& eorū dominis,& fisco cōsulitur,sic per hāc constitutionē,est publicæ functioni consulēdum. Quicunq; ergo publicas functiones debens, ad patrocinium cuiuscunque in fraudem,& circunscriptionem publicæ

blicæ functionis confugerit, contractus ibi factus nullam habeat firmitatem, tabellionibus qui talia instrumenta scienter confecerint bonorum proscriptione plectẽdis, sed & vicis, & possessionibus, ad patrocinia consurgentiũ, publico vẽdicandis. Ille verò, qui cõtra publicam commoditatem huiusmodi personas quæ publicas functiones debent in suam clientulam receperint, nobiliores quidem in centum libras auri puniẽtur: mediocres verò in dimidiam suæ substantiæ. Eadẽ pœna mulctandi sunt, qui his nefarijs artibus ministerium suũ præbuerũt: vt C. eo. l. vnica. Consonat prædictis quod dicitur in auth. de man. prin. §. patrocinia quoq;. Ex quibus rectè colligi potest, vt commoda, quæ dantur potẽtioribus, omnia sint reprobanda, nec valeãt de iure eò ꝙ vnus sit imperator pater, & dominus omnium subiectorum, quos debet defendere, & super iniurijs illatis vindictas & multas imponere. Sic puniũtur tabelliones, & alij, qui suum ministerium improbè prębuerunt, qui à nefarijs artibus debent abstinere. Nam & alienationi rei ecclesiasticę contra legem faciendæ, si se interposuerint, grauẽ incurrent pœnam: vt C. de sacrosanct. eccl. l. iubemus. & in authen. de non alie. aut permutan. §. ad hæc.

Vt rusticani ad vllum obsequium deuocentur. ***Rubrica.***

1 ☞ *Rusticos non debere se potentiorum seruituti supponere.*
2 *Rusticos uel in personis, uel in rebus suis angariantes qua pœna puniantur.*

VT interdictum est potentibus ne in fraudem publicæ functionis ad suum patrocinium recipiant villicos, siue villanos: † & sic eisdem rusticanis ne videãtur se eis supponere, interdicitur potentibus seruire. Amplius quoq; & si suam capitationem & annonam congruam prę stiterint: vt etiã nomine fici ad aliud obsequium non vocentur: ergo nec ad operas præstãdas: vt s. ne operæ à col. exhi. † Si ergo ab obsequio fisci securi sunt, multò magis quicunq; officialis præsidis, vel qui occasione publici muneris possit esse terribilis, nunquam audeat in personis, vel rebus, rusticos angariare. Et qui contrà fecerit ablatis omnibus bonis perpetuo subiugetur exilio. Eadem pœna rusticano imponenda, qui supradictis se supposuit sponte propria: vt j. eo. l. j. & ij. nec publica minuatur vtilitas: quia quantò plus fatigantur, tantò minus imperio seruire poterunt. Fiscus enim & imperium abundabit: subiectis locupletibus: si ab omni onere, & damno subiecti liberentur præter publicum consuetum, ac iustam & legitimam collationẽ: vt in auth. vt iud. sine quoquo suffra. in prin. Vnde & si patiatur præses milites aggrauare subiectos, de emolumentis eorum, illud resarciat damnum passis: vt in auth. de man. prin. §. coges autem. Ex prædictis collige quòd rustici capitationẽ inferũt: sed cuius prouinciæ rustici sint, exponit Diocletianus princeps, diuinæ legi aduersarius, cùm s. sit remissa Thracensibus, & Illyricianis per posteriores principes Christianos. Ex prædictis sumere exemplum, debent domini, vt suos colonos non inquietent, sed sint solo reditu contenti: sicut Imperator non vult onerare suos colonos, vel collatores. Specialiter etiã subuenit rusticis, nullum superindictum agricolas tenere, eorúmve terras.

Non licere habitatoribus Metrocomiæ loca sua ad extraneum transferre. ***Rubrica.***

1 *Vendere quibus non aliàs liceat nisi certis personis.*
2 *Vendere quibus ex causis quis cogi poßit.*

IN metrocomia, id est, in villa mẽsurata, & per terminos, vel confines distincta, ibi habitantes vel cõscripti nullo modo sua extraneo alterius villæ alienẽt, sed potiùs eiusdem Metrocomiæ habitatoribus. Si cõtrà factũ fuerit, contractu dissoluto, tantũ pretiũ reddatur: vt j. eo. l. vnica. metros, eñ mensura, come, id est villa. Inde metrocomia, id est villa mensurata. Et hoc, ne termini villarum confundantur, forsan receptum est. Nam & aliàs filia curialis habens substãtiam patris, necesse habet nubere curiali eiusdem ciuitatis: alioquin non proderit ei nubere alterius ciuitatis curiali: vt C. quando & quibus quarta pars debetur. l. ij. & C. de natu. libe. l. si quis. Sicut vnius stationis fisci debitor non potest compensare ei, quòd ab alia statione fisci recuperare debet: vt C. de cõ
1 pensa. l. j. † Accedat prędictis, quod dicitur de his qui ab imperio fundum in emphyteusim receperint: vt si quis eorũ vẽdere voluerit suis consortibus vendat: ne extraneus eis molestus existat: vt j. de agri. & mancip. l. vlti. Sed adiutores quæstoris loca suæ militiæ non vbicunq; immorantibus vendere debent: vt in authẽt. de quæstor. Item & metallarij non, nisi fisco, vendant metalla: vt C. de metallarijs & metallis. Sic ergo iusta ex causa restringitur arbitrium vendendi, vt non cui vult, sed alij vendat. Et hoc est, quod s. dicitur de contrahenda emptio. in l. dudum. quia suo arbitrio non potest vẽdere: cùm lex quasdam personas excipiat: sed marmora de ędibus extrahenda, nulli ciuitati, nisi eius in cuius territorio possidẽtur pos
2 sunt legari: vt ff. de leg. j. l. cętera. §. si duobus. † Colligitur ex prædictis quem vẽdere debere certis personis, si vẽdere vult. Nam inuitus vẽdere quisquam non cogitur: nisi fauore libertatis: vt c. de seruo communi. l. j. Item ex iusta causa stipulator cogitur vendere parato soluere cæterorum fideiussorum nomine: vt ff. de fideiuss. l. fideiussoribus. l. si fratres. c. communia vtriusq; iudi. Sed & si domin⁹ male seruo suo vtatur, cogitur eũ vendere: vt Insti. de his qui sui, vel ali. Sed & fiscus cogit recipere pretium serui, qui ad eum deuolutus est ratione cõmissi: vt ff. de publi. & vectigali. l. interdum. & ob præmiũ libertatis, eò ꝙ seruus falsarios indicauit, vel raptũ virginis, vel militiæ desertionem: vt C. pro quib. cau. serui pro præ. lib. acci. & cùm venditur iter ad sepulchrum: vt de religio. si quis.

Vt nullus ex vicaneis pro alienis vicaneorum debitis teneatur. ***Rubr.***

1 ☞ *Exigens alium pro aliò qua pœna puniatur.*

SICVT consulitur vicarijs, vt ad expendendum non trahantur, & vt eis vendant consortes potiùs, quàm extraneí: ita vt pro debitis conuicaneorum non molestentur omnifariam iubet hæc constitutio. Nam si contrà fieret, non solùm iure scripto esset contrarium,
1 & legibus promulgatis sed & naturali ęquitati. Vnde † etiam nouo iure qui alium pro alio exegerit, quadruplum vim passo reddet & actione cadet: vt in auth. vt non fiant pigno. Amplius etiam, nec filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono cõueniãtur: nec vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio: vt in iiij. Co. in duobus titulis inuenitur: sic & Federicus Imperator, ne scholares pro suis consortibus conueniantur, legem promulgauit. auth. habita. C. ne fil. pro pat.

De censibus, & censitoribus, & peræquatoribus, & inspectoribus. ***Rubrica.***

1 ☞ *Censum dare qui poßint recusare, & nu. 3.*
2 *Ciuitas ex quibus reddatur nobilis.*
4 *Deferri in censum quæ debeant, & quomodo, & ubi, nu. seq.*
6 *Censum inferre cessantis pœna qualis sit.*
7 *Censitor ex quibus causis releuare debeat eum, qui censum soluit.*
8 *Censitorum, & peræquatorum, qui negligentius se in officio habent, uel dolose uersantur, pœna qualis sit.*
9 *Census qua ratione imponendus.*
10 *Tributi nomine unum ex pluribus consortibus conueniri insolidum.*
11 *Lex in futurum uetans, in præteritum indulget.*

CVM dictum sit de annona, & tributis, adhuc repetitur de censibus, & de illis qui eorum pręsunt exactionibus: siue sint cẽsitores, siue peræquatores, siue inspectores. Quis ergo debeat dare censum, quis non, de quibus rebus, de of-

ficio & pœnis istorum, videamus. Dari quidem debet cen-
a sus:[a] licet nunquam sic libenter petitur, quod libentius non re
cusetur; sed malè dari non debet propter imminentem neces-
sitatem. Nam (teste Tullio in lib. de Offic.) propter ærarij te-
nuitatem, bellorumque necessitatem tributum est conferendū:
vt omnes intelligant, si salui esse velint, necessitati parendum.
Debent autem omnes esse proniores ad soluenda ea, quæ pro
communi salute poscuntur ad vsum imperialis exercitus: vt
suprà de exacto. trib. l. ij. in fine. Si ergo scierimus qui possint
censum recusare, relinquitur alios ad censum dandum debe-
1 re inuitari. †Recusant censum quibus speciliter fuit remis-
sus, aut qui ius Italicum impetrauerint, vt Tyriorum Phœni-
cæ coloniæ (vnde Vlpianus nobilissimus, & summi ingenij
originem duxit. l. j. ff. de censib.) Imperator Seuerus ius Ita-
licum concessit, scilicet, ob insignem fidem, quod est not. di-
gnum vt fidem cum plenissima deuotione imperio meo sine
intermissione exhibentes, non solum non fatigemur: sed non
renuntiando, Cæsaris proli illum (sicut terrenum dominum)
adoramus. Nam imperatori (cùm Augusti nomen accepit, tā
quam & præsenti, & corporali Deo, fidelis est præstanda de-
uotio, impendendusque peruigil famulatus. Deo enim priua-
tus, vel militans, seruit fideliter: cùm eum diligit qui Deo re-
gnat authore: vt in lib. Flauij vegetij secundo de re milit. ca-
2 pi. quinto. †Ad prædictæ ciuitatis, quæ dicitur Tyrus, exē
plum, cum tria in ea notentur, scire debemus quæ faciant ciui
tatem nobilem, scilicet vt sit antiquissima, & armipotens, &
fœderis quòd percussit tenacissima. Nam vrbes pro fœdere
Romanis seruatę erāt tanto suffultę priuilegio. Cēsus, immu-
nitas dabatur personis, & cum eis finitur, vel locis: & perpe-
tuò seruatur. Quibus ergo talia concessa fuerint, legitur ff. eo
dem, l. j. & l. colonia. & l. iuris. & l. forma cēsuali. §. quanquam.
& l. vltima. Sed & constantinopolitana iuris Italici prærroga-
tiua fuit suffulta: vt C. de priuileg. vrb. constantinopo. Vnde
apertè colligitur Italicam prærogatiuam rem eximiam esse.
3 †Sed, cùm duo sint tributa, vnum capitis, aliud soli, qui habet
lxxv. annos opponet exceptionem nō inferendę capitationis.
Nam à xij. ann. fœminæ. & xiiij. ann. masculi ad prædictam
ætatem capitationem dabant: vnde colligitur quòd ante pu-
bertatem eorum operæ non sunt fructuosæ: vt ff. eodem, l. æta
tem. nisi esset nomenclator, vel histrio: vt ff. de liberali causa. l.
finali. in fine. Sic ergo expedit scire ætatem: tam ad census so-
lutionem faciendam, quàm excusationem parandam. d. l. ęta-
4 tem. †Deferenda sunt sic in censum prædia, & arbores fru
ctiferæ, quot iugerū sint, sub qua ciuitate, in quo pago, quos
vicinos duos proximos habeāt prædia, in quam largitionem
accepta, cultaque prata, pascua, vineæ, oleæ, & syluæ cæduæ: Itē
coloni, & inquilini: Item lacus piscatorij, & portus, & sali-
nę prædiorum: Item & serui, & eorum ætates, officia, & artifi
cia, specialiter dicantur. Nam & maioris valentiæ est iuuenis
& artifex: vt C. de seruo communi manu. l. j. Nationes quoque,
sunt dicendæ pro seruanda in libro censuali memoria, & ne
plus minusue conferant, vbicunque si alia ratio. Sed & in ser-
uorum vendicationibus, natio eorum dicēda est quæ vel pro-
uocet, vel trahat emptorem: vt ff. de ædil. edict. l. quòd si nolit.
5 §. qui mancipia. †Deferenda sunt quidē prædia vbi possideā
tur, & à quo possideātur. licet enim ego Romanus Lucanus
ciuis vicos in Pisano foro possideam, tamen non Lucæ, quæ
est mea patria. sed Pisis vbi fundum possideo, censum qui pos
sidet fundum persoluet. Nec nocebit vero domino suo, si non
intulit cēsum: nec ei, qui intulit dominio acquirendo quicquā
proderit: vt C. de rei vend. l. solennibus. & ff. de acquirend. re-
rum dominio. l. quisquis. Nomen inquam ciuitatis adijcien-
dum est: eò quòd illi quidem, & vicinorū ciuitati fundus adij-
ciatur, de quo census subtrahitur: vt C. de exact. tribu. l. vltima.
Assignando quidem vicinis qui contributoria prædia possi-
dent: vt in autent. de colo. & alijs capi. §. si verò aliquando. vel
fortè pro memoria hoc debet fieri, vt meliùs possint cogno-
sci, vel fortè quia fuerunt de eadem substantia, vel quacunque
6 alia ratione. †Et hæc forma cēsualis traditur in l. forma. ff. de
censib. Et hæc est pœna cessantis inferre censum: vt trāsfera-
tur is fundus in alium: & ille qui à peræquatore fuerit tradi-
tus, securè illum possidebit: ita quòd de reliquijs prioris non
tenebitur. Quicūque verò Italicum possessionis ius aliquod
habuerit, intra sex menses illud proponat. Et si obticuerit, red
dat melioramenti expensas, & transacto hoc spatio, nulla po-
stea remaneat quæstio: vt C. eodem. l. vltima. quod notabile
7 est. †Tollitur autē hæc hypothecaria sex mensium spatio.
Est autem de officio censitoris, vt releuet eum in censum
prout necessitas imminet. Nam si portio agri chasmate periee-
rit, debebit per censitorem releuari. dicta l. forma. §. sed & si.
Item si vites mortuæ sint, vel arbores fructiferæ aruerint, ini-
quum est censum exigi. Si possessor eas inciderit: non minus
tenebitur: nisi iusta causa id fecerit: veluti pro copia, ac repa-
randis agris fecerit, non vt sterilitatem vel inopiam procuret:
vt C. eodem. l. ij. & ff. eodem, forma. Sed nec proderit possesso
ri, si colonum suum fugauerit, vel procuratorem suum retra-
xerit, non minorem enim præstabit censum, quàm peræqua-
8 tor apposuerit. vt C. eodem. l. iij. †Pœna perequatorum, qui
his præsunt hæc est, vt conuicti de culpa, vel negligentia, vel
gratia: non solùm honoris amissione plectetur, sed etiā anno-
nas in quadruplum soluant: vt C. eod. peræquatores. Et sic no
tandum est, honore quem spoliari: vt j. de digni. l. iudices. & l.
quoties. Et si grauauerint collatores onus potentis imponēdo
inferiori per gratiam, vel per collusionem, vel per fraudem,
intra annum cognoscendum est: vt eis onus imponatur, quod
de iure illud debeat subire anno emenso, nullis, nisi minori-
bus indefensis, pateat regressus: vt C. eodem, l. j. & l. qui gra-
9 uatos. quod est mirabile, vt tāta fraus sopiatur anno. †De-
bent autem iustè censum imponere, & ritè prædia peræqua-
re. Vnde & illud, omne territorium cēseatur, quoties defecto
rum leuamen poscitur: vt sterilia, atque ieiunia his quæ culta,
vel optima sunt, compensentur: vt C. eodem, omne. Est au-
tem territorium, vniuersitas agrorum intra fines cuiuscun-
que ciuitatis constitutorum: vt ff. de verborum signific. l. pu-
pillus. §. territorium. Compensanda quidem sunt illa, quę sint
ex eadem substātia, id est, quæ ab eodem detinētur, non etiam
prædia vnius, cum prædijs alterius: vt c. de omni agro deser. l.
hæredes. & l. qui vtilia. Applicari potest prædictæ compēsa-
tioni, quod in societate dicitur damnū cum libero compensa-
ri: vt instit. de socie. Item sicut inferior fundus naturaliter ser-
uit superiori, & pro isto incommodo pinguedinem sibi com-
penset: vt ff. de aqua pluuia arcen. l. j. §. vlti. Sicut & duobus
fundis vēditis sub certo modo si quid desit in vno, inueniatur
in altero, lucrum cum damno compensabitur: vt ff. de actio.
emptio. l. emptorē. Item institutus ex semisse, cui debebatur
sextans, si rogetur post decennium hæreditatem restituere,
nihil habet quod queratur: quia medio tempore portionem
debitam, id est sextantem poterit detrahere: vt ff. de inoffic te-
stamento. l. Papinianus. §. vnde si quis. Et sic damnum cum
lucro compensatur. Sed & quæ post censum editum nata, vel
quæsita sunt, adhuc intra consummati operis finem professio
10 nibus edi possunt: vt ff. eodem, l. forma. §. penultimo. †Et
(quod est notabile) vnus ex pluribus consortibus nomine
tributi insolidum conuenitur, & facta etiam solutione, po-
test fiscus actionem contra alios ei cedere: quasi nominum
venditorum pretium videatur acceptum. Item si hæres le-
gatario restituit fundum legatum, non deductis tribu-
tis etiam postea cum legatario, habebit actionem. Nam iu-
re pignoris posset distrahi, si tributum non solueretur: nec
quicquam valeret cautionem offerre. Nec quicquam pro-
dest legatario reluctanti quòd hæres sit soluendo: vel il-
le qui tributis exigendis præest; vt ff. eodem, l. cùm posses-
sor. Accidit prædictis, quod de pluribus vnus in actio-
ne noxali, & de opere restituendo insolidum conuenitur.
Sed & cùm plures sunt conductoris hæredes, non prodest,
nisi insolidum, pensionem afferre. Et (& quod notabile est)
11 dignum iniuria: priorum censuum, editis nouis professioni-
bus euanescunt: vt ff. eodem, l. ij. Nam †cùm lex in futurum
vetat, in præteritum indulget: vt ff. de legi. & senatusconsf. l. cū
lex, & cùm vnus ex pluribus iudicare vetatur, cæteris iudica-
re permittitur: vt ff. de iudi. l. cùm prætor. Et ille, cui libertas re
linquitur si iussus sit reliqua inferre, credēdum est peculium
ei

ei esse legatum: vt Insti. de lega. §. peculium. in fi.

a ADNOTATIO. ¶ Dari quidem debet census. Ad huius cõclusionis, & totius tituli materiam vide Bald. in marg. versicu. census. Angel. in l. ij. de naturali. li. do. Alex. de imol. in consi. xxxiiij. in iiij. volu.

De omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponuntur. *Rubrica.*

E censibus, & personis eorum qui præsunt censui dictum est, sed & de prædijs vnde exigitur census: & quia de illis quædam deserun tur propter sterilitatem, (vnde damnificatur fiscus:) quid de his, quid item de fertilibus sit faciendum, dicamus. Et sic de omnibus agris tam sterilibus, & desertis, quàm fertilibus quæ retinentur, siue à nouis possessoribus occupantur.

¶ Occupantur. Illatio hæc suspicione non caret: ideoque permulta deside rari constat, quæ nullis exemplaribus, quotquot, viderim extant. Tibi ex il lo titulo de omni agro. deser. summam effinge. P. Prateius.

De fundis limitrophis, & terris, & paludibus & pascuis limitaneis, & castellorum. *Rubrica.*

1 *Limitrophi fundi inconcessibiles.*
2 *Limitrophorum emptor an pretium repetat.*
3 *Præscribi quæ non possint.*

Iberianus quidam, siue imperator, siue præfectus fuit (sed in canonica nõ inuenitur Tiberianus) sed Tiberius: vnde colligitur quòd fuerit præfectus. Nam normã præfecti seruandam esse legitur. vt C. de offic. præfect. præto. l. normam. Tiberianus ergo secundũ possibilitatem quorumcunque locorum statuit certas possessiones quæ ad quam dispositionem frumenta conueherent, limitem sequentes postea principes seruare iubet cuiuscunque potentiam, vel furtiuam deprecationem remouendo: vt nulli liceat contra vtilem vetustatem, & præsentem legem impor
1 tuna, & respuenda reposcere: vt C. eodem. l. j. † Nam licet quoscunque fundos Imperator posset donare: non tamen limitrophos, limiti deputatos natos per tractum orientis positos: siue per Mesopotamiam, & Osdroenam prouincias: vt j. titul. ij. l. omnes. & l. nulli. Statutum enim fuit, vt limitanei milites huiusmodi fundos ab omni munere vacuos pro suo compendio curarent: & sine vllo concussionis grauamine detinerent eos, & ab alijs (possessionum præscriptione remota) vendicarent, & sine aliquo collationis onere eis restituerent. his, qui contra hanc legem venerint, proscriptionis pœna puniendis: sed em
2 ptori † competens actio contra venditorem intacta seruabitur: vt C. eodem. l. vltima. fortè quia vel sibi præuidit, vel quia bona fide emerit: licet in aliquantis casibus emptor de pretio non agat: vt quia emit à curiali prædium contra solennitatem legis, vel agrum sine colonis: & econtra vel dempta cautione fundum imperij emit: vt C. de prædi. curi. l. j. & C. de agri. & censi. l. quemadmodum. & C. de fun. rei priuatæ. l. nemo. Sed & cùm castellorum loca æquis passibus ambulent cum prædictis fundis statutum fuit: vt quicunque inueniantur ea possidere, qui non sunt milites castellani, cedant & deserant: sed & capitali sententia cum bonorum publicatione plectantur. Illis enim tantum licet territoria castellorum possidere, quibus sunt adscripti: & de quibus iudicauit antiquitas: vt C. eo. l. ij. quod de limitaneis castris credo intelligendum, ne secus intelligendo videatur absurdũ. Cùm quotidie construantur castella, cunctisq; liceat sua loca mirabili ambitu vallare: vt C. de ædi. pri. l. per prouincias. nisi ad æmulationẽ ciuitatis id fieret, vel circa theatrum publicũ cõstructio talis fieret: vt ff. de ope. pub. l. opus. Sicut ergo nullus nisi castellanus miles hæc castella possidere potest, sic nulli extraneo ista, intra aliã metrocomiam emere licet: vt C. non li. habi. metroco. l. vnica. Nam nec fines publici sunt à priuatis detinendi: vt ff. de oper. pub. l. sic legatum. Prædictis applicari potest, qui sint limitanei: vt in decre. xvj. quæstio. iij. c. licet. §. fi. Item idem in prædijs tha
3 miacis: vt in authe. de prætore cappadociæ. † Idem in publicis functionibus: vt C. de præscript. xxx. ann. l. comperit. Idem in feudis alienatis: vt in l. Fede. imperialem de prohib. feu. ali. vt eis non currat præscriptio. Sed & liber homo nulla præscriptione seruituti subiugatur: vt C. de longi temporis præscri. quæ pro liber. l. vlti. Idem in aquæductu ab alijs vsurpato, ad imperialia prædia reuocãdo: vt C. de fun. rei priua. l. vsus aquę sic. & curialis nullo tempore se defendit: vt supra, de decur. l. si quis decurio. & C. de agri. & censi. l. cũ satis. & accusatione sup positi partus: vt ff. de fal. l. qui falsum. Prædicti autem fundi quacunq; ratione: puta alluuione amplientur: vt ff. de acquir. re. do. l. in agris. licet secus sit in alijs: vt institu. de re. diui. & de vsufr. & ff. de pig. act. l. si cõuenerit. & ff. de pub. si ego. §. quod autem tamen. & de rei ven. l. fructus. & C. de alluuio. l. iij.

De pascuis publicis, & priuatis. *Rubrica.*

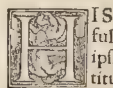
1 *Pascuorum imperialium priuilegia.*
2 *Pascua non licitanda.*

1

VOMODO † prædictis locis cõsulatur s. dictum est: nunc quomodo pascuis publicis, vel priuatis. Et quidẽ pascua siue sint publica. i. imperialia, siue priuata, nõ sunt ab animalibus militũ deuastanda. pœna deuastatoribus imponenda, & officialibus magistri militum in xij. lib. auri, & fisco applicandis. Spectat ergo ad magistrum militũ vt non permittat possessores, vel colonos pratorũ gratia qualibet importunitate vexari. Ita tamen vt curiales ciuitatum (non omnes:) ne via militibus sit interclusa, prouideant: & quo pacto animalibus militũ consulatur: vt C. eo. l. ij. & iij. Item vt pascua publica, id est, priuatæ rei: non priuatorum, sed quæ sunt imperij, nõ trahantur de antiqua consuetudine, & pensitatione. Sed sit curialium audacia reseruanda, qui volendo pensionem pascuorum ampliare: animalia militum inde expellebant quod fieri non licere Imperator Iulianus constituit. Vnde spectat ad officium præfecti prouinciarum rectores conuocare, vt non pa
2 tiantur deinceps licitationis necessitatem inferri, † quam repentinam faciunt ciuitates: sed eam manere decernant, quam statuit antiquitas: vt C. eo. l. j. Ergo duobus modis est subueniẽdum animalibus militum, scilicet vt pensionis antiquæ sit modus obseruandus curialium prouidentia, & quo pacto sit illis consulendum. Item (quod est notabile) non solum pascuis publicis, sed etiam prouincialium dominus imperator suam adhibet prouidentiam.

De fundis patrimonialibus, & saltuensibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum. *Rubrica.*

1 *Prædiorum genera.*
2 *Fiscalia cuius sint.*
3 *Perpetuariorum ius.*

IS verbis plures statui merentes pro pallio, toga fulgentes, vt non de patrimonialibus imperij; sed ipsius principis quæ suo demũ iure habet priuato, titulum loqui asserere non dubitant intuẽtes quid in his legibus dicatur, deq; patrimonialiũ functionum excellẽtia. qui enim imperio præest, pater nobis dicitur cõmunis: vt in auth. neq; virũ quod ex dote. in fi. Inde est, quòd merito imperiales fundi dicũtur patrimoniales. Inuenitur etiã possessoris res dominica sicut & dominica prędia, quę similiter per ex cellẽtiã intelligere debemus imperialia: cũ enim imperator sit mundi dominus. Vnde Antoninus, Ego quidẽ mundi dominus: vt ff. ad. l. rhodiã de iactu. l. deprecatio. Inde sumitur vt res

dominicæ dicantur imperiales:vt C.ne rei do.vel templo:& j.
de fun.rei pri.l.nemo.& j.de fun.& salt.& s.de agri.& censi.
1 & mancipiis dominicis.Inueniuntur†prædia ciuilia,vel fisca
lia,siue rei priuatæ:vel dominicæ:vt j.de loca.præ.ciui.vel fis=
ca.ti.de col.fundorum fisca.Item dicuntur ciuiles,& ad publi
cum ius pertinentes:vt C. de priuilegijs domus.augu.l. exce=
pto.ex quibus datur intelligi,licet sint diuersa nomina,ad idẽ
tamen recidunt,vt omnia sint imperialia. Verum in eo,quod
dicit reipublicæ,non videtur consonare alijs:quia res priuata
non videtur publica:vt C.de agri.& censi.l.vlti.Ad quod dici
potest,quòd res priuatæ sunt in vsu principis,sicut & fiscales:
& ad idem tendunt,licet dicantur duo esse contraria:vnũ pri=
uatum,& aliud publicum,& sanctissimum quod colligitur:
vt j.de questo.& magist.off.& C.de fun.rei priua.nemo.& C.
quorum ap.non reci.l.vlti.& de loca.prædio.ci.l.prædia.& C.
de diuer.prædi.vt l.si quis.& in authen.vt cùm de ap.cog.vbi
dicitur addici dominium iuribus fisci,si ecclesiasticæ personæ
non vendicarent iura ecclesiæ.Si autem laici sunt,tunc eorum
substantias similiter ad res priuatas nostras peruenit. Item &
illud quod communiter omnibus prodest,hoc rei priuatæ no
stræ vtilitati volumus præferri.Sic Iustinianus C.de cadu.tol.
2 l.vnica.in fin.& C.de aquæductu.l.si quis. †Sunt igitur fis=
calia propria principis,& priuata:vt ff.ne quid in loco publ.l.
ij.Loquitur ergo de fundis patrimonialibus,& saltuensibus,
& emphyteuticis,id est,qui dantur in emphyteusim,vel dati
propter commissum,postea redeunt ad imperium:& de con=
ductoribus eorum,quibus ius speciale cõceditur tam pro eis,
quã contra eos.Siue dominus autem Imperator siue alius,cui
assignandi ius est,imperpetuum eos assignauit,illi quibus as=
signantur,hunc sequuntur honorem , quod † perpetuarij vo=
3 cantur,& domini:dum tamen annuatim soluant debitum ca=
nonem futurum:de præterito enim non tenebuntur.Si enim
prior possessor cessauit,& sic in cõmissum res cecidit,non ob=
erit nouo possessori præcedens debitũ:vt j.eod.fundi.& j.de
loca.prædi.l.prædia.& C.de fun.rei priu.l.ij.cũ ergo dicendi
sunt domini qui huiusmodi fundos acquisierint à principe,
vel ab eo cui ius est assignare:licet à prioribus fuissent deser=
ti,iam eos derelinquere nõ potuerunt etiã si per obreptionẽ
rescriptũ meruerint:sic etiã nec ab eis,vel eorum posteris pos=
sunt euelli:licet maiorem cautionem alijs obtulerint:non va=
lente aliquo recepto:vt C.eo.l.iij.si qui.& sic apud eos,& eo=
rum posteros inconcusse permanere debent:sicut apud eos,
qui per donationem,vel per alium contractum,salua lege fisci
eos acquisierint:vt C.eodem.hi quibus.& sicut ipsorum fun=
dorum mancipijs libertates possint præstare:vt infra eodem,
l. possessores.

De decurionibus,& filijs eorum,& qui decuriones habeantur,& quibus modis à fortuna curiæ liberentur. Rubrica.

1 ☞ Decuriones eosdem esse,qui & curiales.
2 Decuriones qui dicantur.
3 Curia quid sit,& unde dicatur.
4 Decurionatum honorem esse & munus.
5 Decuriones aut nasci,aut fieri,& qui nascantur.
6 Decuriones uel curiales quomodo fiant,& nu.9.
7 Filium naturalem quomodo poßit quis curiæ dare.
8 Curiæ se offerre uolenti quid agendum sit.
10 Decuriones qui poßint fieri.
11 Decuriones uel curiales fieri qui ab initio prohibeantur.& nu.14.
12 Decuriones uel curiales inuiti an & qui fiant.
13 Minores annis xxv.an poßint creari decuriones.
15 Decuriones qui ex post facto repellantur à decurionatu,seu decuriones esse desinãt.
16 Decuriones quæ poßint facere:& quæ sit decurionum potestas.
17 Decuriones uel curiales posse res suas donare etiã sine decreto:et an res ipsius curiæ.
18 Decuriones uel curiales à quibus abstinere debeant.
19 Decurionum priuilegia qualia sint.
20 Decuriones & eorum filij quibus pœnis non subijciantur,& quibus subijciantur, nu.sequen.
22 Decurionum filios priuilegijs decurionum frui,quomodo intelligendum sit.
23 Decurionum priuilegia quibus decurionibus denegentur.
24 Decuriones & eorum filij quatenus teneantur ad munera,& nu.26.
25 Decurionum filij quando sequantur potius conditionem matris,quàm patris.
27 Curialis recusans subire curialia munera qua pœna puniatur,& nu.seq.
29 Decurio,qui relicta ciuitate sua alio migrauit,ut uitet munera ciuilia,quomodo sit requirendus priusquam puniatur.
30 Decurionis uel curialis bona quæ ob delictum publicanda sunt,ad quos deueniant.
31 Curiali decedenti qui succedant,& quatenus.
32 Curialis quibus modis liberetur à fortuna curiali.
33 Libertus an poßit fieri decurio,& quid de filijs eius.
34 Libertus cuiusmodi munera subire poßit.
35 Serui an poßint ad decurionatum uel alios honores aspirare,atq; inibi à quibus negotijs & muneribus arceantur serui,& nu.38.
36 Serui quibus ex causis poßint in iudicio consistere.
37 Seruus in quibus causis poßint procuratorem constituere.
39 Seruos repelli ab honoribus,& militia,& quibusdam officijs,quo modo sit intelligendum.
40 Serui ad quæ munera assumi poßint.

DE DECVRIONIBVS summulam
cõposuit Placẽtinus & de decurionibus bre=
uiter innodauit.Verũtamen quia hunc titulũ
legi sine detractione summulam cõposui.vn=
de tractaturi de eis,videndũ est primò qui di=
cantur decuriones,& vnde processerunt. Se=
cundo qui dicantur curiales,& quæ dicatur curia.Tertio quo
modo possint fieri.Quarto qui repellantur ab initio suscipere
decurionatum.Quinto qui decuriones repellantur ex postfa
cto.Sexto qui decuriones possunt facere.Septimo à quibus
debeant decuriones abstinere.Octauo quæ sint priuilegia de=
curionum & quibus dentur.Nono quibus decurionibus non
competant priuilegia.Decimo qualiter decuriones , & eorũ
1 filij,& bona à curia liberentur. †Videndo itaq; de primo
membro,sciendũ est quòd decuriones idem sunt,quod curia=
les,& idẽ significant.Et hoc potest perpendi ex eo quod legi=
tur s.de incest.nup.l.iij.& s.de epis.& cle.l.si quis curiales.&
j.eo.l.si ille.& j.ti.ij.in rub.& in l.j.quia ibi videtur.quòd de=
2 curio nominatur curialis,& è cõuerso.†Et dicuntur decurio=
a nes consiliarij[a],quorũ consilio tota ciuitas regitur.Nam dicti
sunt decuriones à decem:quia initio,cùm coloniæ deduceren
tur,decima pars eorum,quæ deducebatur cõsilij publici gra=
tia scribi solita est.sic ff.de verbo.sig.l.pupillus.§.decuriones.
Et hac contẽplatione hanc summã in x.partes distribui.& de
Ioseph ab Arimathæa dicitur quòd fuit decurio,qui nõ con=
☞ sensit consilio & actibus illorum Iudæorũ,vt in passione Do
mini legitur secundũ Lucam cap. 23. Iste Ioseph fuit vir bo=
nus,& iustus,& decurio,& diues,& discipulus Christi secun=
3 dum omnes euangelistas in fine passionum.Romulus†appel
lauit curias,illas partes populi in quibus eum diuiserat.diuisit
enim eum in xxx.partes:vt ff.de ori.iu.l.ij.§.iisdem tempori=
bus.Vel etiã dicitur curia,locus publicus,vbi curiales,vel de=
curiones congregantur,vt s.de epis.& cler.l.placet.& j.eo.l.ij.
& de le.l.vlt.& pe.Item dicitur curia à cruore,& immolatione
simulacrorum:vt in Lombarda de testi.l.constitutum est.§.
j.Vel dicitur curia ipsum corpus curiæ,vel curialium,inde di=
citur,curia acquirit,curiæ defertur , curia succedit,vel corpus
curiæ.j.de prædi.curi.l.ij.& j.quando & qui.quar.pars de.l.j.
& ij.& j.respon.in fin.& per totum titu.j.de his qui spon.l.vl=
ti.in fin.Consortium appellatur j.eodem.l.vlti.in princi.Item
alias dicitur consensu curiæ,vel maioris partis curiæ,vel præ=
sente curia:vt j.eod.nominationum.l.quicunq; inter.infra de
prædi.curi.l.vlti.§.j.Item per omnes ferè leges huius tituli po
test perpendi quòd curia ita appellatur.Nam & aliàs dicitur
curia vasallorũ,scilicet omnes vasalli,vel pares curiæ:vt j.qua
liter vsus benefi.§.si verò fuerit contentio.& qualiter in feu.
§.inter dominum.c.nouum.& in sequenti §.quæsitum.& in
titu.in quibus causis feud.amitt.§.est & illa.& titu.hic inci=
pit,l.corradi.§. primo.& ij.in constitutione Federici.c.impe=
4 rialem.§. fina. de prohib.feud. aliena. & est † certè decurio=
natus honor:vt infra eodem,l.secunda . & l. decurionatus. ff.
de vacatio. & excusa.mune.l.decurionatu.& non solum ho=
nor est:sed etiam munus , & nexus, infra eodem. à muneri=
5 bus.& l.neminem.§. eos. † Secundo notabis quòd decu=
riones quidam nascuntur:quidam fiunt.Nascuntur post puta
filij nati ex decurione iã decurionatu suscepto:sed non illi qui
nascuntur antè:vt supra,de nat.lib.l.cõmunium.§.sed si qui=
dem.&

dem. & in authen.quibus modis.nat.eff.le.§.natura ergo.ĵ.de digni.l.j.senator vel alius.ĵ.de his qui sponte mune.sube.l.vlt. in fi.& ĵ.de priui.l.in filij.& l.ex omnibus.& l.in successione. & l.si quis decurio.& l.decurio.fortunā.Fallit in filijs illius decurionis,qui cùm liber esset,à fortuna curiali sponte suscepit decurionatum.Nā tunc vt subeant filij onera curialia,nec bona eorum curiæ erunt subiecta:nisi sint filij naturales,qui omnino sequuntur fortunam patrum:vt ĵ.de his qui spon.mune. sub.verumtamen quantum ad hoc vt non puniātur,vel his similibus pœnis afficiantur,filij decurionum appellātur.Et qui nati sunt ex decurione,vel antequàm esset decurio:vt ff.eodē, l.ij.§.in filijs.ff.de pœnis.l.Mochis.§.parētes.verumtamen videtur,quòd hodie qui se offert curiæ quòd valeat circa filios, nepotes,& residuos successores,vt sit curialis cum omni sua prole quæ est,& erit cum omni sua substantia:vt infra de dona.à curia.fact.§.j.& ij.& §.sed & si quis.& §.donauerit.& §. quòd si ex instru. Et maximè filij appellabuntur curiales,& curiæ subiacebunt,si sponte fuerint confessi,vel conuicti,sub prouinciali iudice quòd sint curiales,vel ex genere curialium. Nam & in albo decurionum fuerunt descripti:& hoc nisi curia curauerit eos sibi fortè ad associandum:alioquin non videtur quòd subiaceant curiæ,nec eius filij,nepotes,pronepotes, vel alterius:vt infra de cohorta.l.quicunq;.infra eodem,si ille. Si autem fuerit per adoptionem:puta si aliquis curialis adoptauit aliquem filium,qui tenebitur subire onera patris adoptiui,& nihil ei immutatur de honoribus,muneribus originarijs:verumtamen emancipatus desinit esse filius adoptiuus.ff. ad municip.l.ordine.in fi.& l.sed & si is.& l.libertus.§.ex causa.infra eod.l.adoptiuum.verumtamen filius emancipatione non tollitur:vt ar.ff.de sena.l.senatoris filius.primo responso.

6 Fiunt etiam †curiales,vel decuriones:puta si qui se sponte offerant curiæ illius ciuitatis,vbi degunt:vel sub qua villa,vel vico sunt subiecti:vt infra,de his qui spon.mune.sube.l.vlti. in princip.& in authen.quibus mod.na.effi.le.§.communiū. & §.illo.in auth.de dona.à curi.fac.§.j.& per plures illius tit. §.Item videtur quòd quis possit filium in potestate constitutum decurionem facere:vt infrà,de cohorta.l.quicunque. Per hos autem consentiendo obligetur alio emancipato. Item filius in potestate potest fieri decurio sine consensu patris.vt infra eodem,l.j.& l.filios.& infra,de filijsfa.quemadmodum.l.j. ff.ad municip.l.ij.primo responso.& l.Lucius.§.idem respondit.hæredes.ff.de mu.& ho.l.iij.§.filius. Nam(vt supradictū

7 est)omnis proles curialis efficiatur. †Item potest quis filium naturalem curiæ dare:puta si manifestauit eum donare patriæ principali.& hoc notum fecit:vt s̄.de natu.lib.l.quoniam.vel si obtulit filium naturalem in commune:vt in authen.qui.mo. na.effi.leg.§.si quis igitur:vel ipsum obtulit sub gestis monumentorum:vt in prædicto §.si quis igitur.s̄.de nat.lib.l.iij.vel in testamento conscribit eum oportere fieri curialē:vt ille amplectatur scripturam:vt in prædicto §.si quis igitur.& §.si verò.& s̄.de nat.lib.l.iij.vel honore curiæ scribat eum hæredem. Nam tunc talis scriptura pro omni oblatione consistit:nec eget aliqua citatione,vel oblatione,dummodo consentiat:vt in authen.qui.mo.natu.effi.le.§.si quis autem legitimos.& poterit quis filios naturales offerre curiæ,etiam alijs filijs suis existentibus:sed ipse naturalis non posset se offerre curiæ aliis fratribus legitimis existentibus:vt supra,de na.lib.l.communiū. §.vlti.& ĵ.qui.mo.na.effi.leg.§.si quis igitur.& §.si quis igitur ex quo.Item oportet,& necessarium est,cùm quis offertur curiæ à patre:vt s̄.vel in testamento quòd ipse consentiat,vel ratum habeat,vel scripturam amplectatur. Nam inuitus curiæ non posset dari:vt in authen.qui.mo.nat.effi.§.si quis igitur.§.cùm semel.§.si quis autē legitimos.& §.generaliter autem.nisi vbi institutus est,vt curialis fiat,& refutauerit oblationem,& postea se immisceat hæreditati,vel alienet.Nā tunc inuitus tenetur curiali fortuna:vt in authen.qui.mo.nat.ef.le. §.si verò ab initio,cùm fuit creatus non contradixit:vt ĵ.eodē,

8 l.vlti. †Item videtur quòd qui se offert curiæ quòd ipse debeat adire principem:vt in authen.qui.mo.na.§.si quis autem vel ex genere.ff.eo.l.pe.imò videtur quòd curialis possit fieri sub iudice,vel præside prouinciæ,maximè si curia in hoc consentiat:vt ĵ.eo.l.si ille.Nam & lex dicit cùm quis vult se dare curiæ ea forte,id est quòd curiali vult succedere ex testamēto, vel ab eo recipere donationem,debet se offerre cū omni substantia,& cum omni prole quæ est & quæ erit:& hoc in actis declarat suam voluntatem apud iudicem,vel præsidem prouinciæ:vt in authen.de don.à cur.fa.§.j.& §.ij.& §.iij.& §.iiij. & §.vt autem.& §.quod ex testamēto.Itē videtur,quòd quis eligatur in ordine decurionū.& quo tempore decurionatum petere possit:vt ff.eo.l.pe.j.respon.& §.j.& §.ij.& l.ij.in prin.

9 & §.vlti.†Item fit curialis præscriptione xxx.annorū siue interpellatus curiæ seruierit:vt ĵ.de fun.rei priu.l.eū qui.verum tamen curialis nō potest sibi acquirere libertatem spatio etiā xl.an.vt s̄.de præscri.xxx.an.l.præscriptione.& ĵ.eo.si quis decurio.& ĵ.de cohor.l.si cohortalis.§.j.nisi factus esset monachus,vel clericus,vel episcopus,& in monasterio steterit sine controuersia per xv.an.vt notaui in fi.huius summæ.Præscriptio verò salarij sola nō facit eum decurionē,qui secundū legē nō est creatus:vt ff.e.l.Hærēnius.& ar.ff.de test.mil.l.antepe.

10 † Tertiò potest fieri decurio paterfami.& filiusfa.etiā sine consensu patris:vt ĵ.eo.l.j.& l.filios.& ĵ.de filijsfa.quēadmodum.& ff.de muni.l.ij.j.respon.& ff.de mune.& ho.l.iij.§.filius.& ff.quod cuiusq.vniuer.l.planè.§.j.& ff.de vec.l.filius decurio.Sed fortè non simul cum patre,in cuius est potestate.ĵ. de filiisfa.quemadmodum.l.vlti.Sed contrariū videtur innui s̄.de na.li.l.iij.& l.cōmuniū.§.sed si quidem.& in authen.qui. mo.na.ef.le.§.si quis igitur.ĵ.de mu.& ho.l.j.& etiā id quod s̄. notaui,quòd qui offert se curiæ.quod intelligitur cum omni prole,quæ est & erit:vt in authen.de don.à cu.fa.§.j.§.ij.& §. sed & si quis donauerit.Sed potest intelligi ita vt possit filius simul cū patre curialis esse,vt pater tantum dum viuit,subeat onera curialia,& nō filius:sed post mortem eius,sit filius eius successor:vt in prædictis legibus.& ĵ.eo.l.priuilegio.& l.exēplo.& l.in successione.& l.in filijs.Item spurij possunt fieri decuriones:vt ff.eo.l.generaliter.§.spurios.& l.spurijs. Verūtamen spurius tanquā filius decurionis nō habetur:vt s̄.de legit. lib.l.ex libera.Item naturales filij possunt fieri decuriones:vt s̄.de na.li.l.iij.& l.iiij.& l.communiū.in authen.qui.mo.na.ef. legi.§.si quis igitur.cū seq.Item plebei,licet prohibeatur fungi honoribus:vt ff.ad leg.Cor.de fal.l.falsi.in fi.ff.e.l.honores. §.his qui.Item expertes literarum:vt ĵ.eo.l.expertes.simile s̄. de iudic.l.certi iuris.ff.de diuer.& tempora.præscrip.l.singuli.§.vlti.arg.in contrarium s̄.de postul.l.ij.authen.de iudi.primo responso.in authen.de san.epis.j.respon.& Instit.de excusa.tut.§.similiter.Item libertus qui impetrauit ius anulorū aureorum,vel natalibus est restitutus:vt in authē.vt li.decætero. j.responso.& in authen.qui.mo.na.effi.le.§.si verò ex ancilla. Et de istis plenius tractabimus ĵ.ti.proxi.Item filij libertorū: vt s̄.de ser.reipu.manu.l.vlti.in fi.& ĵ.de dign.libertorū.Item volens,& non inuitus:nisi in casu:vt ĵ.de his qui sponte.l.vlt. in prin.s̄.de natu.lib.l.iij.& in authen.qui.mo.nat.effi.legi.§. si quis ergò.& §.cùm semel.§.si verò ab initio.§.si autem legitimos.§.generaliter.Et sufficit si non contradixerit initio:vt ff.eodem.l.pe.in fi.item potest dici,quòd omnes admittantur qui specialiter non prohibentur.argu.ff.de procu.l.mutus.§. j.ff.de testi.l.j.ff.ad munici.l.magistratus.in fi.Item natus in relegatione.Item,qui vtensilia negotiantur,& vendunt:licet ab ędilibus cędantur,decuriones fieri possunt.in honestum tamē est,si honestorum est copia:vt ff.eo.l.eos,qui. Quartò repel

11 luntur quandoq; ab initio,quādoq; ex postfacto. †Repelluntur itaq; ab initio qui quæstionem publici iudicij.Item damnati.l.Iulia de vi priuata.ff.ad leg.Iuliam de vi priua.l.j.Item liberti,qui non impetrauerunt ius aureorum annulorum:vel non sunt natalibus restituti:vt ĵ.tit.j.Verumtamen hodie admittuntur:vt in authen.vt liberti decætero.j.responso.& in authen.qui.mo.natu.effic.leg.§.si verò ex ancilla.Et de istis plenius notabimus ĵ.titu.j.Item serui sine consensu domini:vt ĵ. tit.j.l.ij.ĵ.qui.ma.non possunt.l.vti.Nam ita demum videtur, quòd possit fieri curialis,qui liber est,vel qui fuit seruus,& est manumissus:vt in authen.quibus mod.natu.effi.legi.§.si quis autem legitimos.§.si verò ex ancilla.Et de istis plenius tractabimus infra,titu.j.Item videtur quòd plebei:vt ff.eodem.l.ho

nores.§.hi,qui.Sed tú dícas,quòd prohibentur plebei fungi
honoribus decurionum:vt ibidem.decuriones tamē fieri poſ-
12 ſunt:vt ff.ad leg.Cor.de fal.l.falſi inter.Item†non fiunt curia-
les vel decuriones inuiti:niſi vbi filius eſt obligatus curíæ, &
ipſe ab initío hoc refutauit;veruntamen patris hæreditatem
agnoſcat:vel bona alienet,nam tunc inuitus erit curialis:vt s̆.
de na.li.l.iij.& in authen.qui.mo.na.§.ſi quis igitur.§.cùm ſe
mel.§.ſi verò ab initio.§.ſi quis autem legitimos.& §.genera-
13 liter.Item†minores xxx.annorum repelluntur:niſi ex cauſa:
vt ff.eo.l.non tamen.in prin.§.j.& s̆.qui & aduerſus quos.l.j.
Verumtamen ſi facti fuerint decuriones,ſportulas decurionū
accípiunt,ſed interim ſuffragium inter cæteros ferre non poſ
ſunt:vt ff.eo.ſpurij.§.minores.Et filius fuerit xv.annorum cū
crearetur decurio pater ei nō conſenſit,Præſes ſi inuenerit eū
inhabilem iniquam nominationem pronuntiabit,ſine appel-
latione.s̆.quando prouo.non eſt ne.l.ſi pater.Et hoc intelligas
ſi aliquid non tetigit de xxv.anno & quia annus cœptus pro
impleto habetur,quantum ad ſuſcipiendum decurionatum,
vel ſuffragium in curia ferendum,vel in honoribus recipien-
dis.ff.de mu.& ho.l.ad rempublicam.De his plenè notatur j̃.
14 qui ætate.†Item nauicularij:vt ff.eo.l.ſeuerus.§.non eſt.ff.de
iu.immu.l.ſemper.§.vlti.Item qui clementiorem ſententiam
paſſus eſt:puta,quia fuit ad tempus relegatus:vt ff.eo.l.gene-
raliter.primo reſponſo.In quæſtionibus nominatos capitaliū
criminum ad nouos honores,ante cauſam finitam admitti nō
oportet.Cæterum dignitatem priſtinam interim retinent. Si
per accuſatorem criminum capitalium nō ſtetiſſet,quominus
crimen intra ſtatutum tempus perſequeretur reum nō debuiſ
ſe medio tempore honores appetere.vt ff.ad muni.l.libertus.
§.in quæſtionibus.& l.Lucius.§.idem reſpondet ſi per accuſa
torem.ff.de mu.& ho.l.reus.Item nō debet quis pœnæ cauſa
curíæ dari:cùm enim quem criminoſum non dignitas,ſed pœ
na debeat comitari:vt j̃.eod.titu.nec infames.ff.de interdi.&
rele.l.relegatorum.§.vlt.reatus honorem omnem excludit:vt
s̆.vbi ſenato.vel clariſ.l.j.Item Iudæi,Samaritæ, Montaniſtæ,
& alij hæretici non poſſunt fieri curiales,ſcilicet,vt fruantur
b honore [b] curialiū:ſed munera corporalia,& pecuniaria com-
pleant.aliud fortè in illis qui tantum iudaicam ſuperſtitionē
ſequuntur:vt ff.eod.l.generaliter.§.vlti.s̆.de iudæis.l.iuſsio.&
l.quicunque.l.vlti.s̆.de hære.& mani.l.j.& l.curiales.& in au-
then.vt hæretici curiales.& l.cognouimus.fortè nec medici.
15 arg.s̆.de epiſ.& cleri.l.placet.†Quinto repelluntur decurio-
nes,à decurionatu expoſtfacto:puta ſi intrauerint tabulario-
rum officium:vt honore curialium nō fruantur:ſed muneri-
bus & honoribus ſubijciantur,& tormentis,vt plebei:vt j̃.eo.
l.vniuerſos.& s.ad leg.Corne.de fal.l.ſi quis decurio.Item ad
tempus relegati decuriones eſſe deſinunt:vt ff.eod.l.ij.primo
reſponſo.Item,qui dānati ſunt atrocis iniuriæ:vt ff.de iniur.l.
diuus.Item illi qui facti ſunt decuriones adoptiuè emancipa-
tione facta filij decuriones eſſe deſinunt:quod nō contingeret
in vero filio emancipato:vt ff.ad municip.l.ordine.§.vltimo.
& l.ſenatoris filius.primo reſponſo.Item ſi decurio factus fue
rit minor xv.annis poterit remoueri,ſi inhabilis inueniatur:vt
ſupra,quando prouoc.nō eſt ne.l.ſi pater.Item ſi cenſuale mi-
16 niſterium emancipauerit:vt j̃.de tab.l.quicunq;.†Sexto quæ
decuriones facere poſſunt:conſtituere aliquos qui nomine ci-
uitatis,vel curiæ experiantur:vt ff.quod cuiuſq; vni.l.ij.& l.
nulli.& ff.ad Treb.l.omnibus.& l.ita tamen.& ff.de neg.ge.
l.cum alicui.& vnum decurionem:vt ff.quod cuiuſque vni.l.
planè. Nam & miles poteſt eſſe procurator totius ſui nume-
ri : vt ff.de procura.l.filiusfamilias.§.veterani.Item poſſunt tu
tores,& curatores,conſtituere vnum ex ſeipſis:vt ff.qui pe.tu.
l.decreto.ff.de tu.& cur.da.ab his.l.vbi abſunt.& ff.de exer-
ci.act.l.ſi tamen.primo reſpon.arg.ff.ad Trebel.l.j.§.ſin autē
collegium.Verumtamen eſt vbi ſolus aliquis qui debet elige
re:licet Gadaldianus de Anglario,ac frater Ioannes vicenti-
nus,ſuper ducatu & poteſtaria Veronæ,& englarij contra fe
cerint.argu.ff.de tuto.& cura.da.ab his.l.prætor ipſe.argu.ff.
de offi.Præto.l.vlti.argu.ff.de offi.præto.l.iij.Item poſſunt eli
gere aliquem,vel aliquos duos,vel tres qui alium eligant ad
munus : vt ff. quod cuiuſque vniuer.l.item eorum.§.j.in au-
then.de epiſ.& cler.§.ij.ff.de arbi.l.item ſi vnus.§.vlti.& pen.
& in auth.de quæſto.§.j.in fin.j̃.de re mili.l.vlti.§.ita vt ſi vni
uerſitas.& j̃.de eroga.mili.an.l.penult.§.pe.Item poſſunt fa-
cere nominatores ad certa munera,& honores:vt j̃.eodē,l.ij.
& electi ab ordine intelliguntur,etiamſi præſides miſerint ad
ordinem,aliquem eligant,& eum eligāt ad honorem,vel mu-
nus.Videtur enim præſes conſiliū dediſſe.Vnde dicitur,quòd
ſi electus excuſari,vel appellare velit,deberet facere,cùm or-
do decreuerit:& non cùm præſes miſit,& erit ipſe præſes ap-
pellandus,etiam ſi præſes in ordine fuerit:cùm quis ab ordine
crearetur quaſi ab eo ordine,& nō ab ipſo præſide fuerit ap-
pellatum:vt ff.quando appel.ſit.l.prima.§.ſolent.Item decre-
tum interponere ad electionem decurionis,vel curialis:vt in-
fra eodem,l.ſi ille.ff.eo.l.j.primo reſponſo.Item poſſunt ma-
giſtros liberalium artium,& medicos,& ſimiles eligere,& e-
iſdem ſalaria conſtituere,& eoſdem iuſta de cauſa reproba-
re:vt ff.de decret.ab ordin.facien.l.prima.& l.ambitioſa.& ff.
de mune.& honor.l.vt gradatim.§.reprobari.ff.de excuſatio.
tuto.l.philoſophi.in princip.infra.de profeſſ.& medi.l.gram-
maticos.& l.magiſtros.& infra.de decret.ab or.fa.l.j.arg.con
tra inſtit.qui.ex cau.ma.non poſ.§.ſemel.Item poſſunt decer-
nere alimenta decurionibus,facultatibus lapſis:vt ff.eod.l.de-
17 curionibus.†Item poſſunt decuriones ad magiſtratum mu-
nicipalem,& ad exactionem tributorum eligi:cùm non ha-
beatur inter ſordida munera.Et hoc per tres menſes ante,quā
ſit finitum tempus adminiſtrationis alterius : vt ff.de mu. &
ho.l.reſcripto.in princip.& ſupra,de magiſt.municip.l.liber-
tus.§.exigendi.Item exactio largitionalium titulorum,debet
prouocari à curialibus:vt ſupra,de cano.lar.l.vlti.Item poteſt
curialibus committi exhibitio publici curſus:vt j̃.de cur.pu.l.
publici.& l.j.Item iudicant:vt ff.eod.l.ij.primo reſponſo.& l.
ſi ſpurij.§.vlti.ff.de albo ſcri.l.j.in fi.ff.de vaca.mu.l.prætor.§.
qui autem.Item poſſunt cauſidicorum officijs fungi:niſi con-
tra rempublicam illius ciuitatis,in qua ſunt decuriones:vt ſu-
pra,de aduoca.diuerſo.iudi.l.ij.Item poſſunt eſſe exceptores:
vt infrà,de muneri.l.exceptores. Item poſſunt legatione fun-
gi:vt ff.de lega.l.ſciendum.vel ordine infrà,de lega.l.vltima.
Item procuratores metallorum ſoliti ſunt ex curialibus ordi-
nari.vt infra de metallar.& meta.l.cùm procuratores. Item
ad electionem exactoris,vel ſuſceptoris interueniunt:vt infra
de ſuſcep.præpo.l.exactores.Item ad electionem irenarchæ:
vt infra de irenarchis.l.j.Item poſſunt etiam alios honores ſu-
ſcipere:vt ff.de vaca.mu.l.decurionatum. Nam non poteſt
quis duumuiratum,vel alium honorem ſuſcipere:niſi ſit de-
curio:quia plebei non funguntur honoribus:vt ff.eodem,l.
honores.§.is qui. Fallit in defenſore ciuitatis qui eligitur ex
corpore decurionum , vel cohortalium , ſed ex alijs idoneis
perſonis:vt ſupra , de defen.ciui.l.defenſores ciuitatum . vel
fortè ſecundum Placen.decuriones interponere poterunt de-
cretum ad electionem defenſoris:vt in authen.de de defen.ci-
uita.§.interdum.Item poſſunt decreta interponere,ſi res curia
les,vel curiæ vendantur:vt infra,de prædi.curi.l.j.ij.& iij.vel
ciuitas alicuius prouinciæ:vt j̃.de vendi.rerum ad ciuit.l.vlti.
& de iſtis decretis interponendis plenè dixi in ſumma Pí.
j̃.de decret.decur.ſuper immunita.quibus concedi.& ſuper
legibus illius tituli notaui. Item poſſunt decuriones,ſeu cu-
riales,donare ſuas res ſine decreto,& permutare,& omnes a-
lios cōtractus de rebus ſuis celebrare præter venditionē:vt j̃.
de prædi.curi.l.vltima.& in ſumma illius titu.notaui.decreto
tamen curialium res curiæ non poſſunt donari.Nam tunc di-
cuntur ambitioſa decreta:vt ff.de decret.ab or.fa.l.ambitioſa.
Nam & decretum ſuper donationibus prohibitis nō valet:vt
s.ſi maior factus ſine decreto.l.vltima §.cùm autem. Nūquid
bene merenti?reſpondeo,videtur quòd ſic : vt argumen.ff.ſi
quid in fraudem patro.viuus in decre.xij.queſtio.ij.ſi quos de
ſeruis.niſi fieret in fraudem,& ſcientes non eſſent ſoluendo:
vt argu.ff.qui & à quibus ma.liberi.non fi.l.ſemper.Nam ſer-
ui poſſunt manumitti à collegio vniuerſitatis,decreto præſi-
dis,vel ab eccleſia:vt C.de ſeruis reipublicæ non manu.l.j.ff.de
acquirend.hær.l.ſi quis mihi.§.j.ff.de manu.qui ſeruis ad vni-
uer.perti.l.j.& iij.& extra.de ſeruis non ordi.eodem de famu-
lis,in

lis.in decre.xij.quæst.ij.si quis qualibet.§.itē si seruos.si quos de seruis episcopi,qui mancipium. Item possunt testamenta condere:vt supra,de natu.li.l.iij.in authen.quibus mo.na.effi. leg.§.si quis igitur.cum sequētibus.& quando & à qui.quar. pars de.per totum.in authen.de dona.à cu.fa.per totum. Et de hac materia plenissimè inuenies ĩ.eadē summa.§.de decurio.

18 †Septimò abstinere debent decuriones à venditione rerum suarum extra curiam, vel curias:quin ad minus curialibus, vel curiæ dent nouem vncias: nisi iusta causa interuenerit qua inducantur ad venditionē. Nam tunc possent omnibus tamen causis probatis,quibus strangulantur apud præsidem prouinciæ:vt in authen.de dona.à cur.fa.§.sed & si quis causam.& §.sed si quis do.§.vt autem in fin.§.verò his.§.quòd si plures.§.si autem defunctus.cum sequentibus.& §.vltimo.supra,de na.li.l.quoniam.infrà titu.j.l.j.& vlti.Item à venditione rerum curiæ sine solennitate:vt infrà, de prædi. curi.l.ij. & de ven.re.ciui.l.vlti. Item à repudiatione rerum sibi delatarum,vel hæreditatum in fraudem curiæ:vt s̄.de natu.libe. l.quoniam.& in authen.qui.mod.natu.effi.leg.§.cùm semel. Et hoc fortè,cùm eis delata hæreditas bona contemplatione curiæ:quod ex eo apparebit,si in institutione fuerint curiales appellati,aliàs adire non coguntur.arg.s̄.de iure deliber.l.pe. ff.si quis omis.causa testa.l.j.j.responso.ff.de condi.& demon. l.filio.ff.de annu.leg.l.annua.§.j.ff.de admini.tut.l.cùm post. §.primo. Item non possunt interponere decretum de futuris:vt ff.quod cuiuscunque vniuer.l.item eorum.& l.sicut municipum.ff.de reb.eo.l.pupillorum.§.penulti. Item conductio rerum fiscalium.ĩ.qui à conduc.pu.fisca.l.j. Item prædiorum publicorum:vt ff.de admi.re.ad ciui.perti.l.ij. Item ab omni procuratione,& negotiatione aliarum facultatum: vt infrà eodem,l.si quis procuratorem.& arg.de cōdi.ob cau. l.si in litem.ĩ.de fabri.l.vlti.s̄.loca.& conduc.l.curialis.sed nō à tutela,vel cura:vt ff.de tut.& cura.da.ab his.l.vlti. Item à conductione aliarum rerum:nisi successerunt in cōductione: vt etiam nec fideiussor,vel mandator conductoris ,existat:vt ff.de decu.s̄.loca.& condu.l.curialis.l.milites.& l.vlti. Item ab exercitio vectigalium:vt ff.eodem.spurij. Item à consortio fabricensium:vt infrà eodem.fabricensi.l.si quis consortiū. Item μοναζόντων officijs:vt infra eo.quidam ignauiæ s̄.de epis. & cleri.l.si quis curialis.in authen.de san.epis.§.sed neque curialem. Item ab omni militia vt scilicet statim curiæ restituatur:nisi factus fuerit primipilus.Nam munus istud prius implere cogitur:& post quàm fuerit impletus,curiæ restituatur: vt ĩ.eodem.qui derelicta.l.quamuis.& l.si quis decurio.ĩ.de cohor.l.nullum.l.vlti.& l.si cohortalis.ff.eodem.l.j.& qui mili.pos.vel non.l.omnes. Item ab apparitione magisteriæ militum poterit:vt ĩ.de appari.magi.mili.l.probari. Item à cōsortio parabolanorum : vt s̄.de episco.& cleri.l. parabolani.

Item non possunt esse apparitores proconsulis,& legati:vt infrà de appa.procon.& le.l.j.Item non possunt subire honorem comitis orientis,vel munus Liciarchiæ:vt supra de offic. comi.ori.l.j.Item si à perfectissimatus dignitate:vt ĩ.de perfec.digni.l.j.lib.xij. Item nulla licentia curialibus permittitur susceptarum largitionum iam nominato imminente exactionis pertinentis ad ærarium:aut transferendi ad archarios: aut alios titulos extraneos:vt s̄.de cano.largi.l.iij.§.prouidentibus.Item non debet se iungere cum ancillis:vt supra de incest.nup.l.iij Item non potest curialis,curiales functiones per substitutam personam implere.sed ipse per se faciat, etiam si ex spectabili dignitate sit decoratus:nisi sit illustris,vel similis qui potest periculo suarum facultatum:vt C.eo.nullus qui nexui.& l.nemine.in fin.primi responsi.s̄.de epis.& cleri.l.ad similitudinem. Vel potest dici,quòd talis possit pecuniaria munera per substitutum complere:sed à corporalibus sit liber:vt in authen.de san.epis.§.& generaliter.Item potest curialis implere per substitutum:si impediatur senio ætatis,vel morbo, vel in valetudine,vel propter ætatem:vt infra de agen.in rebus.l.agētes.Item mulier per maritum:vt supra de natu.libe. l.iij.in fin.& infrà,quando & qui.quar.pars de.l.vlti.§.primo. & in fi.& suprà,de natu.libe.l.si non ab initio.& in authen.de dona.à cura.fac.§.quòd si fuerint plures filiæ quàm fœminæ.

Item debent abstinere ab immunitate præstanda:nisi quibusdam:vt de decre.decuri.l.j. Item à salario aliquibus præstando,vel decernendo de publico:nisi ob liberalem artem, vel ob medicinam:vt ff.de decre.ab or.fa.l.ambitiosa.vel nisi cui concesserit:vt infrà,de pon.sala.l.j. Item abstinet ab institutione,vel reformatione,vel adiectione, vel diminutione nouorum vectigalium:vt supra,noua vectiga.instit.non pos.

Item prohibentur agere contra patriam suam:nisi pro quibusdam personis.ff.de postula.l.penul.supra,de aduoc.diuer.

19 iu.l.ij. †Octauo ista sunt priuilegia decurionum vt nō exhibeantur:nec ad aliam deducantur prouinciam:vt infra eodem,l.curialis vltra.Nisi armatam militiam affectasset,& in foro alicuius præsidis reperiatur. Nam tunc ad magistrum militum debet reduci : vt infra de cohor.l.ij. Item in maiori quantitate succedit filius curialis,quàm filius non curialis:vt dicetur infra,in decimo membro. Item alimenta decerni debent decurionibus lapsis facultatibus:vt ff.eodem,l.decurionibus.& argumen.supra,loca.& condu.l.milites.Item vt immunis sit à corporalibus muneribus,si per xxx.annos muneribus ciuilibus inhæserit:vt infra eodem,l.cum qui. Nam immunitas priuilegiū est:vt infra eodem,l.nec infames. Item videtur quòd decuriones recipiant sportulas,& salaria : vt ff. eod.l.spurij.§.j.& l.Hærennius. Item non potest cogi vilius præstare frumentum ciuibus suis,quàm annona exigit:vt ff. ad municip.l.de iure.nisi ad opus nouum pecunia specialiter legata sit:vetera ex hac reficienda sunt:vt ff.de admini.re.ad ciui.perti.l.decuriones.Item non subit sordida munera:vt ff. ad municipa.l.libertus.§.exigendi. Item humilioribus officiis,vel extraordinariis honoribus occupari non debent:vt supra,de suscep.prępositis.l.humilioribus.infra eodē,l. curiales omnium.Nisi in officijs memoratis militauerint,vel militare fuerint comprehensi. Item(quod notabile est)nouus decurio,vel curialis,non tenetur conferre,vel contribuere,pro debito veteri contracto antequam fieret curialis,vel decurio : vt infra eodem prouidendum. Et erit optimum argumentum pro rusticis,qui nouiter iuerunt in villam ad habitandum,vt pro debito veteri non teneatur. Sed quid,si rusticus habeat possessionem in loco vbi habitat,& alibi,& debite tenetur in loco vbi habitat,& ponantur datia pro possessionibus, quas habet vbi habitat,ipse verò totum debitum eo loco quo tenetur vult trahere, commune verò vult alijs possessionibus applicare.quæritur quid iuris sit?Et respondeo quòd sine præ iudicio quòd debitum detrahendum est, pro libra omnium possessionum.æs enim alienum patrimonium totum minuit. non certi loci facultates : nisi debitum sit ratione facultatum loci.quod pro eis est iniunctum.argu.ff.de iudi.l.si fideicom-

20 missum.§.tractatum est. †Item decuriones, & eorum filij nati post susceptum honorem decurionatus, vel ante eis existentibus in ipso honore,vel deponentibus ex honesta causa decurionatum, non debent pati cruciatum corporis, nec in metallum damnari,nec in opus publicū,nec ad bestias,nec fustibus cædi,nec tormentis subiici,nec viui exuri,nec pœna capitis,nec pœna fidiculæ vel funiculæ:vt infra eodē.cum adoptiuum.& l.omnes iudices.& l.militaribus.& l.quicunque.s̄. de pœnis.l. decurionem.l.si matrem.& l.decurionum . supra de quæstio.l.diuo.& l. decuriones.l.nihil.in fi.supra de ijs qui not.infa.l. decuriones.ff.eodem,l. secunda.§.in filijs.& l.vlti. ff.de vetera.l.tertia.§.diuus.l.moris.sed enim.l.capitalium.§.

21 & vt. † Verum licet has pœnas non debeant sustinere eorum priuilegio : alias tamen pœnas legitimas patiuntur. Nam propter capitalia crimina, vel alia,decuriones esse desinunt, & decurionatum non accipiunt : vt ff.de interdi. & rele.l.inter pœnas.§.vlti.ff.de pœnis.l.diui fratres.§.decurionibus.ff.eodem,l.ij.& l.generaliter.in princip.& supra de incest.nup.l.iij.Item pati possunt alias pœnas.Nam solent quandoque ad tempus exulare:vt infra eodem.de his qui in exi.l. secunda ff.eodem,l.ad tempus.in fin.Item solent quandoq; ordine interdici ad tempus,& in perpetuum,& fortè tunc non desinunt esse decuriones:vt ff.eo.l.ij.primo responso.l.ad tempus.in prin.ff.de interdi.& relega.l.antepe.§.vlti.ff.ad municip.l.ordine.ad leg.Corne.de fal.l.falsi.§.j.& s̄.de his qui.no.

infa.l.& si seuerior.j.de his qui in exilio.l.j.Item solent quandoque interdici,ne honoribus fungantur.Et propter hoc,non desinunt esse decuriones:quia potest vtrūq; esse,scilicet quòd essent decuriones,& quòd ad honorem non aspirabunt:vt ff. de interdi.& relega.l.relegatorum.§.vlti.Notabis,quòd semper minuitur fama,seu æstimatio illius qui circa statum dignitatis pœna plectitur manente libertate:puta cùm relegatur quis,vel ordine mouetur,vel cū prohibetur honoribus:vt ff. de var.& extraordi.cogni.l.penul.§.æstimatio.Sed si vis scire plenius,an si patiatur supradictas pœnas decurio:an sit infamis,vel remittatur,& quando possit fungi honoribus.require summā Azo.s.qui not.infa.§.remittitur.& in summa Pi.j. de his qui in exilium dantur.per totam summam. Patitur etiā aliquando iacturam æstimationis,seu infamiæ & iacturam patrimonij.& de istis dicemus infrà in decimo capite huius
22 summæ. †Item quod dictum est decurio habet supradicta priuilegia,& eorū filij vel liberi intelligas sub ista appellatione contineri adoptiuū filium adoptatum à decurione:vt infra eod.l.adoptiuum.Et hoc verū,dum durat adoptio.per emancipationē enim,vel alio modo adoptiuus filius nomen filij decurionis amittit:vt ff.ad munici.l.ordine.§.vlti.& l.sed si is.& arg.ff.de sena.l.senatoris filium.Item intelligentur filij decurionis,siue nati fuerint ante decurionatum,siue post depositionem,dummodo aliquo tempore tetigerint de patre decurione,vel tempore conceptionis,vel partus,vel medio tempore. Aliud si post.Et hoc priuilegium extendetur vsque ad pronepotes,si tamen nulla macula aspergit liberos prioris gradus, per quos id priuilegium ad vlteriorem gradū transgreditur: vt s.de quæstio.l.diuo.ff.de pe.l.moris.§.pe.ff.de senato.l.senatoris filium.Nam tunc fortè non appellabitur filius decurionis,sed nepos:vt nota patris filius non maculetur.arg.ff.de sena.l.emancipatum.§.vlti.& ff.eo.l.ij.§.in filijs.§.nullum. In filijs verò veteranorum non extenditur:nisi vsque ad primum gradum:vt ff.de pœnis.l.honor.s.ne sine iussu princi.l.vlti.Itē puto,quòd extendatur priuilegium decurionis ad filium legitimum emancipatum.argu.ff.de senato.l.emancipatū.in princip.& ad hoc multa argumenta inuenies in summa quam feci de feudis in ti.de succes.feu.§.sed quæritur an filius emancipatus succedat?Quantum verò ad honores suscipiēdos,vel onera curialium subeunda,vel successionem,intelligentur filij decurionum nati tempore decurionatus:sed nō illi qui nati sunt ante.Nam qui ex decurione nascuntur,decuriones sunt:vt infra de sena.vel alius.s.de nat.libe.l.quoniam. & l.communiū. §.sed si quidem.& in authen.qui.mo.natu.effi.leg. Verum tamen videtur quòd hodie qui sui causa curiæ offert:vt curiali succedat,quòd offert se cum omni sua prole quæ est,& erit, & cū omni sua substantia:vt in authen.de dona.à cur.§.j.§.ij. §.iij.§.iiij.& §.vt autem.& §.si ex testamento.vbi verò nō sui causa,tunc bona eius nec eius filij:nisi sint naturales nati ante, vel in ipso decurionatu,curiali fortunæ non subiacēt:puta cū erat liberatus à fortuna curiali,amore curiæ,volens eam adiuuare sponte decurionatum susceperit:vt infra,de his qui spon. mune.subeunt.l.vltima. Verum vbi aliqui curiales liberantur à curia propter honores aliquos,liberi etiam suscepti tempore dignitatis liberantur cum parentibus à curia:sed nati ante
23 honorem,non:vt j.eodem,l.vltima. †Nono istis priuilegia decurionum non præstantur:puta curiali:iudæo vel hęretico: vt in authen.de hæreti.curiales.j.responso.& arg.auth.de priuileg.do.hære.mul.Verumtamen munera nō subeunt:vt ibidem.Item nec curialis,qui decoctor fuit pecuniæ publicæ vel fraudulētus in asscriptionibus illatis,vel immoderatus in exactione inuentus:quia tunc ictibus plumbatorum ferietur:vt ff.eo.l.eos,qui.in prin.Item,nec decurioni qui parricidium cōmiserit:nam tunc capite punitur:vt suprà,de pe.l.diuus. Item nec ei qui commisit crimen læsæ maiestatis:quia tunc pœnam fidiculæ,vel funiculi patitur:& à nulla pœna est immunis:vt suprà,de quæstio.l.decuriones.s.ad leg.Iul.maiesta.l.iiij.Item nec filijs spurijs ante decurionatum natis:vt supra legit.lib.l. ex libera.Item nec ei qui fecit ante decurionatum instrumenta,vel talia,quæ veniant nunc in dubium falsi.Nam tunc torquetur,& punitur:ac si non esset factus decurio.Idē est si post susceptum decurionatum instrumentum,vel testamentum fecerit:quæ veniant in dubium falsi.Nam non debet officium
c tabulariorum [c] agere:vnde si agit,amittit dignitatem decurionatus:vnde punitur vt plebeius:retinet tamen,quantum ad necessitatem municipalium:vt infra eodem,l.vniuersos,infra,de tabu:l.ij.supra,ad legem Corne.de fal.l.si quis decurio. Itē nec filio adoptato,& postea emācipato.arg.ff.de senator.l.
24 senatoris filium.& l.senatoris filius. † Decimò debent quidem curiales esse obnoxij muneribus curialium:nec poterūt aliqua prærogatiua defendi:vt suprà de aduoca.diuer.iudic.l. ij.& infra,de numerarijs.l.exceptores.infra eodem,l.nemo iudex.l.& euacuatis.& l.curiales.Et onera decurionatus sustinent in ciuitatibus,& iure originis,& iure incolatus:vt infra, de muni.& origi.l.j.& vltima.vnde coguntur in ea ciuitate, vbi sunt curiales,domum reficere suam,vel si non habent,de nouo vnam ædificent:vt illic semper muneribus inseruiant,alij non coguntur reficere:vt suprà,de ædifi.priua.l.singularū. ff.de re.iur.l.domum.ff.de offic.præsi.l.præses. Item si patre pręsente,& consentiente:vel non contradicente filius decurio factus est.Nam videtur quasi fideiussisse.vnde conuenitur domum excusso filio,cū accessoria sit eius obligatio.vt infra eodē,l.j.ff.ad muni.l.ij.& l.libertus.§.j.infra de filijsfamilias,quēadmodum.l.j.ff.de dona.l.ij.& de verbo.oblig.l.si seruum.§. an filius.Item eorum filij subiacent:vt infra, de municip. & origi.l.filios.& j.eodem.in filijs.& l.priuilegio.& l.in successione.& l.si quis decurio.infra,de his qui spon.mune.sube.l.vlti.in fi.supra,de natu.filijs.l.quoniam.in fin.Nec in fraude ciuilium munerum possunt armatam militiam affectare:vt infra eodem.qui mili.non poss.l.ij.sequuntur enim conditionē patrum,& non matrum:vt infra eodē,l.exemplo.& l. nullus
25 solum.Fallit in filijs † natis ex decurione,& matre inquilina nostræ domus:quia conditionem matrum sequuntur, & non patrum:vt j.eod.nati.j.de agri.& mancip.l.ex ingenuo. Idem in filijs natis ex matre Ilicensi.Idem est in Delphis. Idē in natis ex pontica matre,qui omnes originem matris sequuntur:vt ff.ad muni.l.j.Item fallit in natis ex matre de genere curiali Antiochenæ ciuitatis,quos patris conditio nullus ciuitatis iuri vēdicaret,id est cùm pater nulli alij ciuitati munera dabat,cum filijs sponte confessis,vel conuictis sub examine iudidicis quòd ex filia curiali Antiochiæ ciuitatis sunt progeniti, & albo decurionum adscripti. Nam tunc non poterunt negare,aut euitare aspernati curialem fortunā aui materni,muneribus curialibus subiacebunt:sed curia Antiochenæ ciuitatis non curauerit taliter sibi natos fore associandos.proles eorum nullo modo poterunt inquietare.Nec enim patimur prætermisso filio ex tali filio nato à nepote,vel pronepote,vel alterius incipere:vt j.eo.l.eos indulserunt.& l.si ille qui decurio, arg.j.de liber.de culpis seruo.l.si quis alium. Quod dictum est de filijs filiæ curialis Antiochenæ ciuitatis,non habet locū in persona viri illustris Dorothei,vel viri spectabilis Hirenei. nec aduersus liberos eorundem:sed in omnibus alijs personis locum habet:vt infrà eodem,l.neque Dorotheum. Item fallit
26 in filijs murilegulæ:vt infrà,de murileg.l.hi,qui. †Et quod dictum est quòd filij muneribus vel honoribus curialium constringuntur, verum est in filijs natis ex patre iam curiali,vel decurione. Hi enim curiales,vel decuriones sunt, & onera subeunt nati: antè verò non subeunt. Sed per legem Leonis videtur quòd sic: vt infrà de digni. l. senator: vel alijs: vt in authenti.quibus modis natu.efficiun.legi.§.ergo.& in authenti. de donat.à curia.fa. §. quòd si contigerit. supra de natu.liber.l.communium.§.sed si quidem. Excipiuntur filij nati ex eo, qui liberatus est fortuna curiali. Et sponte se curiæ obtulit non sine causa, sed potius valeat seruitutem impertiri. Nam tunc filij nati ex tali decurione in ipso decurionatu, vel antè, liberi sunt ab omni curiali fortuna,& eorum substantia,(nec quæritur, an subiaceant) siue pater sumpsit decurionatum hac lege ; vt descendentes tali fortuna liberentur siue non. Nam potest aliquis dicere, quòd talis filius debeat conditionem paternam sequi ; nisi fuerit filius naturalis datus curiæ à patre ; vt ex testamento, vel ab intestato succedat, qui sequitur conditionem paternam;

paternam: vt infrà, de his qui ſpon.munẽ.ſube.l.vlti.& l.qui conditioni.ſuprà, de nat.libe.l.quoniam.in fin. Verumtamen quòd hodie cùm quis offert ſe curiæ ſui de cauſa, vt ſuccedat curiali ſine diminutione à curia facta: nunc videtur quòd talis oblatio teneat, & circa filios, & nepotes, & reſiduos ſucceſſores, qui ſunt, & erunt circa eorum ſubſtantiam: vt in authẽ.de dona.à cu.fa.§.ij.§.iij.§.iiij.& §.quòd ſi ex teſtamẽto.& ſuprà, natu.libe.l.quoniã.in fine. Nam & quantum ad hoc vt nõ puniantur filij ſicut plebei, ſcilicet, vt non torqueãtur, vel pœnas prohibitas non patiantur, filij decurionum appellãtur filij nati ex patre decurione iam facto, vel ante: ſed non ſi nati ſunt poſt depoſitum honorem: vt ff.eodẽ.l.ij.§.in filijs.& ff.de pœ-
27 nis.l.moris.§.vltimo. Et †ſi curialis deſeruerit curialia munera: vel ſubire noluerit, ipſe, & bona ſua curiæ ſubiacebunt: vt infrà eodem.l.qui derelicta.& l.ſi ad magiſtratũ.& l. Circenſium.& l.ex omnibus.& l.quãuis.& l.ſi quis decurio.vt ſi qui dem ad militiam armatam venerit, conueniatur ſub magiſtro militum: vel ſi reperiatur in foro alicuius præſidis, præſes debet referre cauſam ad magiſtrum militum: vt ſuprà, vbi curi. vel cohorta.l.vltima.& reſtituatur propriæ cõditioni, ſcilicet, curiæ, quam derelinquit: & ipſe, & liberi ipſius etiã nati poſt ſuſceptam militiam: vt j.eodẽ.qui derelicta.& l.quamuis.in prin.& l.ſi quis decurio. Si verò inermi militiæ ſe dederit.ſ.in ſeruitio alterius curiæ, vel clericatus, cõueniri poterit per quẽlibet iudicem qui fuerit in locis. Vbi fuerit deprehenſus, tunc ab illa curia, vel ordine eruatur, & ad curialiũ numera ſubeunda reuocetur: vt s.vbi cu.vel cohor.l.j.& ij.& ff.eo.l.j.j.eo.qui dam igna.& in authen.de ſan.epiſ.§.neque curialem. Si verò præſidis non ſit copia, vel eſt negligens, licitum erit, eis quibus aufugit manu iniecta ſua authoritate eum capere, & curiæ reducere: vt j.eo.l.generali.& s.de epiſ.& cle.l.ſi quis curialis.& ar.ff.de his quæ in frau.cre.l.ait prætor.§.ſi debitorẽ.
28 †Item nota quòd curialis qui deſerit curialia munera, vel ſubire non vult, punitur amiſsione facultatum, & periculo exiſtimationis: vt j.eo.l.ſi ad magiſtratum.& l.quidam in graui.& l.ex omnibus.& l.quãuis. Et ſi relicta ciuitate ruri habitauerit, amittat fundum, quem ciuitati prætulit: vt j.ſi curia.derelicta
29 ciuitate.l.j.quod ita intelligo †quòd debent primò citari, vel euocari edictis: vt j.eo.puta per officialem publicum: vt j.eo.l.ij.dirigatur ei viator qui ei hoc referat: vt ff.de re.eo.l.magis.§.veterum.vel edictis, id eſt, literis publicè propoſitis in loco publico: vt omnes ſcire poſsint: vt s.quomodo & quãdo iudex.l.conſentaneũ.arg.ff.de inſtito.l.ſed & ſi pupillus.§.j.vel dirigentur literæ ad magiſtratum: vbi decurio qui ibi degit hoc faciat notum: vt ff.de requi.re.l.j.& pe.& facta tali citatione, bona eius annotabuntur: ſi quidem venerit intra annum, qui currit à tempore ſententiæ, recuperabit bona, ſi paratus fuerit ſe purgare poſt annum, non audietur, imò curiæ applicabuntur: vt j.eo.quamuis.& ff.de requi.re.l.j.& ij.arg.in authenti.de ſanctiſ.epiſ.§.ſi monachus reliquerit monaſterium. Si tamen ei fuerit aliquis ſubſtitutus, illi bona dabuntur, quæ ad curiam deuenirent: vt j.eod.ſi ad magiſtratum.& in authẽ. qui.mo.nat.effi.leg.§.ergo.& §.ſi quis autem.vel genere.s.de natu.lib.l.communium.§.illo.in authen.cum olim eis qui recedunt.j.reſpon.verum ſi decurio, vel curialis, deliquerit, bo-
30 na †ſua ſunt publicanda: ſiquidem filios non habeat, curia ſuccedit in totum: vel per ſe, vel per alium ſubiectum curiæ periculo. Si verò liberos habeat, & maſculos tantum, ſuccedunt integraliter. Si verò filias tantum, tunc pars dimidia ad eas, & alia ſecunda pars dimidia ad curiam deueniat. Si verò filios & filias, tunc filij primò dimidiam ſimul cum ſororibus pro virili portione accipiant: niſi commiſerit crimen læſæ maieſtatis decurio: nam tunc liberi aliquid non percipiunt: vt s.de bon. proſcript.ſeu damna.l.vlt.& ſuprà, de inceſt.nup.l.cum ancillis. Si verò curialis decedat, filius erit ſuccedaneus ſucceſſor functionis patris: licet armis fuerit miles: quia in ſucceſsione curialium tenet agnatio, ſi pater decedat: vt infrà eodem, l.priuilegio.& l.in ſucceſsione. Sed de quibus filijs hoc intelligi debet: ſatis tibi liquet ex eo quod ſuprà in hoc eod.titul.notaui.
31 †Verum hoc circa hãc partem notabis: vt ſi curialis decedat, ſi quidem filios curiales habeat, illi ei ſuccedunt: vt in authen. quib.mod.natu.effic.leg.§.ergo. Nam ex teſtamento ſaltem debent capere nouem vncias. Et ſi minus relinquatur, ſuppleatur: verumtamen olim erat tantum quarta: vel poterat inſtitui inſolidum, curia nihil habente: vt j.quãdo & qui.quarta pars debetur.l.ij.primo reſponſo.& §.ad filios.& l.vlti.in medio. & in fi.s.de natu.libe.l.iij.in princip.& in authen.quib.mod. nat.effi.legi.§.ſi quis autem legit.argu.s.de inoffi.teſta.l.omnimodo.in authen.de trien.& ſemiſ.§.excipitur.in authen.de dona.curiali.§.j.& §.ij. Similiter nec ſorores eos impediunt in portione debita olim, quę olim erat quarta: hodie nouẽ vncię: vt j.eodem titu.l.vlti.primo reſponſo. Idem videtur, vbicunq; curialis inſtituit curialem, quòd ad minus nouem vncias det, curia nullo modo impediente. Idem ſi inſtituat non curialem, vel ei donet, ſub iſta tamen conditione vt offerat ſe cõditioni curiæ defuncti, nam poterit facere, & percipiet ad minus nouem vncias: vel totum, ſi ſe obtulit. Et ſi curiæ voluerit ſe offerre, debet: & quidem curiæ illius, cui ſuccedit cum omni ſubſtãtia, & omni prole quæ eſt, & erit, in actis debent declarare ſuã voluntatem apud iudicem prouinciæ ſine diſpendio, vel grauamine nationis: vt in authen.de dona.à curiali fac.§.j.& vſq; ad §.ſi verò is qui.in authen.quibus modis.natu.effic.leg.§.ſi quis autem legitimos.& §.ſi verò ex ancilla.ſupra, de natu.libe.l.iij.j.eo.quãdo & qui.quarta pars debetur.l.ij.& §.vlti.& j.de imponenda lucra.deſcri.l.j.§.cæteri. Si verò inſtituat non curialem, tunc ſuccedet curia in nouem vncias, hæres in reliquis tribus: vt in authen.qui.mod.natu.effic.legi.§.ſi verò.& generaliter in authen.de donationibus à curiali factis.§.ſinautem defunctus.niſi ille extraneus obtulerit ſe curię: vt in auth. qui.mo.natura.§.ſi quis autẽ.vel alicui ex ſuo genere, vel fortè eccleſiæ reliquerit: vel alij venerabili loco: vt tunc curia ei non diminuat: vt C.de ſac.ſan.eccle.l.pe.& j.de eccle.tit.§.ad hoc.

Idem eſſet vt diminutione à curia non patiatur: ſicut ſi ab initio extraneus fuiſſet curialis inſtitutus: vt j.quando & quibus quarta pars debetur.l.ij.§.vlt.de impo.luc. Sed ſi ſupereſſet filius, ſuccedat inſolidum: vt s.de natu.lib.l.quoniam.s.de bonis proſcri.ſeu damna.l.vlt. Verum ſi eſt filius naturalis qui ſe obtulit poſt mortem patris curialis, volens ei ſuccedere, habebit nouem vncias, alij verò hæredes ab inteſtato ſuccedent in alijs tribus: vt in authen.quib.mod.natu.effi.leg.§.ſi verò ille. Nam quilibet conſanguineus ſuccedit ab inteſtato curiali: ſiue curialis ſimiliter fuerit, ſiue non, obtulerit tamen ſe curiæ modo ſupradicto intra ſes menſes: vt in authent.de dona.curia.§.ſed neque.& in authenti.de natu.libe.§.ſi quis autem. vel in genere: verumtamen hæreditas, vel res donata nõ prius debet tradi non curiali, quàm ſuprà dicto modo curiæ ſe obtulerit, & vtrum res debent tradi curiæ, vel hæreditas ſub facto ſignaculo tam defenſoris, quàm epiſcopi, & res etiam debet deſcribi. Et ipſa etiam oblatio debet fieri ſine diſpendio: vt in authenti.de dona.à curia.fac.§.vt autem, ſcilicet quòd ex teſtamento.verum iterum nouem vnciæ erunt in ſuſpenſo: vt ſi ſe obtulerit, habeat: ſi non percipiat curia cum fructibus ipſius tẽporis: vt in auth.de do.à curia.fac.§.vt autẽ.& §.is qui. infra quando & quibus quar.pars deb.l.ij.§.quod ſi poſt.quia vbicunque curialis decedat, & non eſt aliquis curialis qui ſuccedat, tunc curia habet nouem vncias, legitimus vel alius hæres.extraneus hæres, non curialis, habet tres reſiduas: vt in authenti.quibus modis natu.effici.legi.§.ergo.in fin.§.ſi verò & generaliter.§.ſi quis autem legitimos.vlti.§.ſi verò ex ancilla.& in authenti.de dona.à cur.fac.§.ne autem.in fin.§.ſi verò is qui. Olim habebat tantum quartam: vt infrà, quando & qui.quar.pars debe.l.j.& ij.& vlti.in fin. verumtamen vbi ſupereſt filius nõ curialis, videtur quòd ipſe percipiat nouem, curia verò quartam: vt in authen.quib.mod.natu.effic.legi.§. ergo.s.de natu.libe.communium.§.ſed ſi quidem. Nam & nõ patitur onus quatuor ſiliquarum: vt infra de impo.lucra.deſcri.l.j. Et in tali filio non inuenio ſpecialiter correptum: ſed de legitimis ſucceſſoribus, vel de filiabus: vt infrà quibus modis natu.effic.leg.§.ſi verò & generaliter.& in authenti.de dona. à curia.fac.§.vt autem.§.ſi verò his.& §.vltimo. Sed ſatis poteſt dici quòd idem ſit in filio quàm in filia.arg.infra eod.l.ij. §.ad filios.& in auth.de trien.& ſemiſſe.§.neq; vllo.in authen.

de hære.ab inteſta.j.reſponſo.in fi. Et filij curialibus nexibus abſoluti ex qualicunque dignitate, vel occaſione, curiæ non obſtant: vt j̃.quando & qui.quar.pars de.l.vlti.§.pe.& maximè cùm ratio diuerſitatis non poſsit inueniri argu.s̃.de liber. præte.vel exhære.l.j.in fi.ff.de verb.obligatio.l.à Titio.§.pe. & de iniuſto teſta.l.iij.de pallati.l.vltima. Si verò ſuperſunt plures non curiales qui ad hæreditatem vocantur, curiales ſi quidem ſe curiæ dederint, percipiãt nouem vncias: reliqui qui ſe non obtulerunt, percipiant tres vncias: vt in authen.de donation.à curia fact.§.quòd ſi plures fuerint eiuſdem.quòd ſi plures fuerint filiæ.§.quòd ſi fœminę.niſi vbi curialis eſt filius naturalis, & alij filij legitimi non ſunt curiales. Nam tunc ſuccedunt omnes æqualiter: nec curię locus erit. Nam non poteſt plus naturalis filius curialis habere, quàm vnus ex alijs qui minus perceperit: vt ſupra de natu.libe.l. communium. & l.ſed & ſi quidem.§.vltimo.& in authen.qui.mod.natu.effi.le.§.& quoniam. Et quod dictum eſt s̃.de filijs curialibus maſculis, natis ex decurione, quòd ſuccedunt ſine diminutione à curia facta: idem intelligas & de filiabus nuptis curialibus, vel quæ nuberent curialibus eiuſdem ciuitatis: vt ſine diminutione facta à curia ſuccedant. Et mariti eorum pro eis curialia munera poterunt ſuſtinere, & vti poterunt rebus ipſis ad curiales cauſas: licet in dominio ſint vxorum: vt s̃.de natu.libe.l. iij circa fin.& in auth.de dona.à curia.fa.§.quòd ſi plures fuerint filiæ.§.ſi fœminæ.& §.vlti.& in authen.qui.mo.natu.effi. leg.§.ſi verò ab initio.& j̃.quando & qui.quar.pars de.l.ij.& l.vlti.& §.adhuc.in fin. Et hæc cùm maſculi non ſuperſunt.nã ſi ſupereſſent, ſuccederent nullo impedimento à ſororibus faciendo: vt j̃.quando & quib.quar.pars debe.l.j.& vlt.j.reſponſo.& infra de his qui ſpon.mune.ſube.l.vltima.in fin.& ar.ff. de legi.tu.l.iij.§.ſi duo.& s̃.de verbor.ſignifica.l.vlti.in fi.ti.& qui.mo.feu.acq.§.ſinautẽ vnus.in fi.& in ti.qui.mo.feu.amit. §.item videtur.& in tit.de ſuc.feu.§.filia.& in tit.qualiter vſu. benefic.ſit.§.ſi duo.& in tit.nouum no.pa.cap.qui ſibi primo, vel maſculi in dimidiam primò, & aliam dimidiam diuidere pro virili cum ſororibus: vt s̃.de bonis proſcrip.ſeu damnato. l.vlti.vt ſi filia ſit impubes ea facta pubere expectemus triennium, intra quod nubat curiali. vel ſi fuerint puberes non nuptæ, vel viduæ, tunc expectemus triennium à tempore mortis curialis: vt interim quarta portio ſit ſuſpenſa ſecundum iſta iura, vel hodie ix.vnciæ: vt ſi intra triennium curialis eiuſdem ciuitatis fuerit nupta, in perpetuum habeat. Si verò intra triennium non nupſerit: tunc memorata portio tanquam filia non extaret curiæ detur, cum fructibus illius triennij: vt j̃.quando & qui.quar.pars deb.l.ij.§.ad filiorum.& §.quod ſi poſt.& in authen.de trien.& ſemiſ.§.excipitur.& in authen.qui.mo.natu.§.ſi verò ex generali.§.ſi quis autem legitimos.§.ſi verò ille.§.ſi verò ex ancilla.& in authenti.de dona.à cu.fac.§.vt autem.§.ſinautem defunctus.§.ſed & ſine.§.quòd ſi fœminæ.& §.vltimo. Verumtamen videtur quòd in hoc caſu poſsit dici quòd curia dimidium habeat, filia aliud dimidiũ: vt s̃.de bo. proſcrip.ſeu damna.l.vlti. Idem videtur in filia nupta, non curiali qui paratus eſt ſe offerre curiæ: vt in authen.de dona.à cu. fac.§.ſed ſine, & j̃.quando & qui.quar.pars deb.l.ij.§.ad filiorum. Nunquid expectabitur triẽnium? videtur quòd ſic vt dictum eſt s̃. Verumtamen in hoc caſu ſatis putarem quòd tantum ſex menſes ſpectentur intra quos (ſi velit) ſe offerat: vt in authen.de dona.à curia.fa.§.ſed ſi quis conſanguineus. Si verò ſunt plures filiæ, quarum vna nupſerit curiali eiuſdem ciuitatis, aliæ verò non nupſerint, vel extraneos hæredes inſtituerint in reliquas portiones: tunc curia ſequitur quartam partẽ ſiue dicatis eam deputandam, & dandam ei filiæ quæ nupſerit curiali. Sed ex alijs hæredibus colligenda eſt quarta: ita quòd filia, quæ nupſit, ſit immunis ad actionem quartæ cùm per maritum eius, quantum ad perſonam ipſius, curiæ ſatisfactum eſt: vt j̃.quando & qui.quar.pars de.l.vlti.§.adhuc. Sed hodie filia nupta curiali habebit nouem vncias: alia autem habebit tres: vt j̃.de donat.à curi.fac.§.ſi plures fuerint filiæ.§. quòd ſi fœminæ.quòd ſi decenter nupta curiali, ſi eius vir curiæ ſe tradidit, filios maſculos ex ea habeat, illa bona habeat ſine tergiuerſatione. Si verò filiæ tãtum fuerint nuptæ, ſimiliter curialibus habebunt: ſi quædam nupſerint illæ habebunt.ix. Et ſi quædam non, illæ habebunt tres. Si verò neque maſculi neque fœminæ: tunc vir habeat vſumfructum earum rerum donec vixerit, in eius curia functiones geſſerit. Et ſi quidem ad ſecundas venerit nuptias, ſi quidem filios maſculos, vel fœminas habuerit, quas curialibus iunxerit, rurſus ſimiliter corpori curiæ ſeruabuntur. Si verò defunctus eſt, vel ad ſecũdas non venit nuptias, vel filias ſuſceptas curialibus non copulauerit tunc recto ordine curia has res percipiet: vt in authen.de dona.à curia.factis.§.vlti. Si verò curiali decedenti nulla ſit proles, ſi quidem mater ſubſtituatur, vel auia: ſi quidem in coniugio curialis eiuſdem ciuitatis fuerit nupta, non patitur quartæ portionis iacturam: vt j̃.quando & à qui.l.ij.§.ſed & ſi mater.quam puto in hoc caſu duas partes hodie habituram: vel fortè tres: vt ſuprà dictum eſt in alijs legitimis. Nam ſi curiali non eſſet nupta, & curialis deceſsit ſed inteſtatus, curia haberet viij.vncias.mater verò tertiam partem.vel hodie curia nouem, mater tres: vt ſuprà, ſæpe dictum eſt.& s̃.de na.li.l.communium.§.ſi verò ſine liberis.niſi aliquis ex genere eius fortunam curiæ ſubire maluerit, & ſe obtulerit curiæ qui habebit illam partem, quæ curiæ dabatur: vt in prædicta l.communium.§.illo. Si verò mater non ſuperſit ſed cognati aſcendentes vel deſcendentes ex latere ex materna linea: tunc ea bona quæ peruenerunt ad curialem ex bonis patris curialis, curiæ applicentur: niſi proximus talis ex eius genere paratus ſit ſe offerre curiæ, & ſe obtulerit: tunc percipiet partem illã quã percipiebat curia. Si verò ſe offerret, haberet tamẽ bona aliũde quæſita: vt in prædicta l.communium.§.ſinautem.§.illo.in authen.quibus modis natu.effic.leg.§.ſi quis vel ex genere. Si verò curialis decederet inteſtatus ſine hærede: ſine patre ordo ſuccedat: vt ſuprà, de hæreditate decurionum.l.inteſtatorum. Idẽ eſt vbi dereliquit filius parentibus non exiſtentibus, vel propinquis: vt ſuprà, de inceſt.nupt.l.iij.vbi verò propter dignitatem à curia liberatur, tunc quartam ſibi retineat, tres partes ordo recipiat: vt in authen.de epiſcop.& cleri.§.j.olim erat totum contrarium: vt in authen.quomodo oporteat epiſcopos.§.j. Sicut dictum eſt ſuprà, curiales ſubiacent mune-
32 ribus curialibus, cum ſubſtantia & cum filijs: verum: † quia quidam ſunt qui fortuna curiali liberantur, cũ liberis & ſubſtantia: ideo de his videamus. Vnde ſciendum eſt, quòd patritiatus dignitas, & conſulatus, ſiue ſit conſul, ſiue conſularis, præfecti prætorio orientis: ſiue illyrici, præfecti vrbis ſenioris Romæ, vel nouæ, præfecti quæſtoris, magiſtrorum militum, patroni fiſci viri clariſsimi agentis in rebus, viri ſpectabiles proximi ſacrorum ſcriniorum noſtræ memoriæ, & ſacrarum epiſtolarum, & ſacri ſcrinij libellorum, ſacrarum cognitionum & diſpoſitionum, epiſcopalis vel clericalis dignitas: ſiue in monaſterio ſteterit per xxv.annos, & omnes ſuperiores dignitates liberant ſuſcipientem à fortuna curiali cũ ſubſtantia & prole edita: poſtquam meruerit dignitatem anterioribus filijs in conditione priſtina remanſuris: vt j̃.eodem neminem.§.hos autem.& §.hoc autem.& l.diue.& l.vlti.§.j.vſque in fi.& s̃.de aduoca.diuer.iudi.l.cùm aduocatos.& s̃.de offic.diuer.iudic.l.aduocatos.& in authen.conſtitu.quæ de dignitatibus.in princip.§.j.& in authen.vt ordi.præfect.per totum.& in authen.quomodo opor.epiſco.§.ſancimus.& §.hęc de eo.& in authen.de ſan.epiſcop.§.j.& §.ſed hoc quidem.& §.ſed neque curialem. Et hoc intelligas cùm honor & miniſterium eis conceditur, & ad actum adminiſtrandi, & gerẽdi perueniant: alioquin ſi tantùm honor daretur, & ſine adminiſtratione habeant honorem, à curia non liberantur, nec albo eximerentur. Pro alijs verò honoribus non liberatur quis à curia: vt infra eodem.l.vltima.primo reſponſo.& §.j.in princ. in authen.vt ordi.præfect.per totum.& in authen.conſti.quæ de digni.primo reſponſo.& §.j. Et omnis dignitas quæ liberat à curia, curialem etiam patria poteſtate liberat: vt j̃.de cõſu.l.vlti.& in authen.conſti.quæ digni.primo reſponſo.§.j.& §.ij.vnde videtur quòd clericus ſi in monaſterio ſteterit per xxv.annos cùm à curia liberetur: vt in authen.de ſan.epiſc.§. ſed neque curialem.& in authen.conſti.quæ de dignita.§.j.j. reſponſo.& §.propterea. Verumtamen epiſcopalis dignitas

liberat

d liberat aliquem statim à patria potestate [d]:vt in authen. constitu.quæ de dignita.§.palam in vero. & in authen. de sanct. episco.§.si verò contigerit.sed non liberat à curia: nisi in monasterio steterit legitimo tempore,scilicet xxv.ann. vt in auth. quomodo oport.episco.§.sancimus. & §.hoc de eo. & in auth. de sanct.episco. §.j.& §.sed hoc quidem. Supradictum est de decurionibus.Et maximè in summa superiori in iij.§.& in quarto §.tractatū est,qui possunt fieri decuriones,& qui non: & an seruus,vel libertus posset fieri decurio, vbi tetigi. vnde meritò hoc plenius videndum est an libertus,vel seruus decurio fieri possit,vel non:primò itaque de liberto, posteàque videbimus de seruo.Et †est verè sciendum quòd libertus si non
33 impetrauerit ius annulorum aureorum à principe, vel natalibus non fuerit restitutus,decurionatū honorem suscipere non potest:nisi aliquos honores,vel dignitates:& si susceperit, punitur ciuiliter,& criminaliter:vt suprà ad legem Viscelliam.l.j.& infrà si ser.vel lib.l.j.nisi fortè esset penuria hominum : vt argumen.ff.de decurio.l.penultima. Nam si militare dignoscitur libertus,vel eius filij,tanquam ingrati in seruitutem reuocantur:vt suprà,de liber.& eorum liber.l.vltima.Verumtamen clarissimā dignitatem filij libertorum adipisci possunt: vt infrà de dignita.l.libertorum,& decurionatus honorem:vt suprà de seruis reipub.manumis.l.vltima.in fin. Sed ipse libertus non(vt dictū est)sed negotiationem licitam subit,& subire potest:& inuito patrono,& vbi degit patronus:& eandem negotiationem quam exercet patronus:vt ff.de iure patro.l.j. & l.ij.& l.quæro.ff.de obseq.patro.præstand.l.vltima.& ff.de
34 oper.libert.l.libertus negotiatoris. Item † personalia munera subit libertus in patria patroni:vt suprà ad legem Viscelliā. l.j.in fin.Item libertus assidere potest:vt ff.de offic.assesso.l.ij. Item potest postulare,si est peritus literarum : vt suprà de postulatio.l.ij.Item munera ciuilia:vt ff.ad municip.l.libertus. in princip.& §.excuset.nec ab istis excusatur: & si operas patrono suo præstet:nisi sit libertus senatoris qui negotia sua gerit: vt ff.de excusa.tut.l.cùm ex oratione.infrà de libert.l.prima.et ff.ad municipa.l.libertus.in principio.Et hoc si libertus nō impetrauerit ius anulorum aureorum. Nam si impetrauerit,non excusatur:vt ff.de excusatio.tut.l.cùm ex oratione,Etlicet ingenuus excusetur à tutela libertorum : vt suprà de excusa.tut. l.excusatio. Non tamen ab eorum libertorum tutela,qui impetrauerunt ius anulorum aureorum excusantur:vt in prædicta l.cùm ex oratione.verumtamen libertus vnus solus gerens negotia patroni senatoris,& nō alij,& plures à tutela & cura, & muneribus ciuilibus habet immunitatem:vt suprà de excusa. tut.l. libertū. & l.nec senatorum. Actum verò reipublicæ inuitus administrare nō cogitur,præsertim cùm serui huius officium administrare debent:vt infrà ne quis liber inuitus actū reipublicę.l.j.Si verò libertus ius aureorum anulorum impetrauit,vt ingenuus habetur:vt ff.de iur. anu.aureo.l.quamuis. & l.vltima.& in ordinem ingenuorum transit:vt ff.de excusa. tut.l.cum oratione.in fi. Et imaginem ingenuitatis quam obtinuit,obtinet:& statim ingenuitatis : vt suprà ad leg. Viscelliam.l.j.s.de iure anul.aureo.l.ij.viuit enim quasi ingenuus,& moritur quasi libertus:vt ff.de bonis liber.l. etiam si ius. j. responso.Et hoc iure patron.saluo:vt ff.de iure aureo.anu.l. vlti. & penulti.& ff.de in ius vocan.l.sed si hac.§.sed si ius anulorū. ff.de bo.lib.l.etiam.j.responso. & qui impetrauit ius anulorū aureorum publica officia peragit, & decurionatum honorē: vt j.eodem,l.j.ff.ad leg. Viscelliam.l.j. Verùm ordo decurionum non potest præstare natales antiquos, vel ius ingenuitatis,sed solus princeps:vt s.de iure aureo.anulo.l.j. Hodie verò eoipso,quòd quis liber factus sit,habet ius anulorum aureorū & regenerationis:& omnia potest quæ ingenuus potest, saluo tamen iure patroni:vnde etiam hodie simpliciter ad honores admittuntur:vt in authen. vt liberti decætero. j. responso. Si verò natalibus fuerit restitutus,libertus potest consequi decurionatus honorem:vt j.eodem.l.j. Nam qui à principe restitutus est natalibus,ingenuus efficitur, patrono non seruato iure patronatus:nam ei succedere non potest patronus : in ius tamen non potest vocari sine venia: vt suprà de iure aureorū anulorum.l.ij.& ff.de natali.restitu. l.ij. per totum. & ff.de in ius vocan.l.sed & si hac.§.sed si ius anulorum.& C.de bo.lib. l.& si ius.j.respon.Et ipsos natales, & ius ingenuitatis præstat Imperator:non ordo decurionum:vt s.de iure aure.anu.l.j.hodie verò libertus:etsi non fuerit restitutus natalibus:tamen omnia peraget quæ ingenuus posset saluo tamen iure patroni: Vnde decurionatum suscipiet,& honores:vt in authen.vt liber
35 ti decætero.§.j.j.responso.Nunc † de seruo videamus.Et certè seruus ad decurionatus honorem aspirare non potest : vt j.eo. l.ij.Item seruus ad aliquam militiam, vel honorē aspirare non valet,ignorantibus dominis:alioquin sic: quia liberi & ingenui fiunt:vt j.qui mili.non pos.l.vlti.& penul. Item non ad dignitatem perfectissimam cum dignitate:vt j.de perfec. dig.l. ij.Item nec ad tyrocinium,ignorante domino : vt j.de tyroni. l.ij.Item nec ad præpositionem sacri cubiculi ignorātibus dominis,scientibus bene quia liberi & ingenui fiunt:vt j. de præ po.sac.cubi.l.iubemus.Item non potest abesse causa reipubli. vt ff.de reg.iur.l.vltima. Item seruus non potest esse tabellio: vt j.de tab.l.generali.Item nec in collegio tenuiorum, sine domini consensu:alioquin sic:vt ff.de offi.pręfe.vrb.l.j.§.seruos. Item nec clericus,vel monachus sine domini voluntate ; alioquin sic:& liber efficitur:vt s.de episco.& cleri.l.iubemus.§.j. & l.seruus.Item nec iudex,quia officiis ciuilibus nō fungitur: vt ff.de iudic.l.cùm prætor.§.non autem.in fi. verumtamen si seruus iudex factus est,& iudicauerit,cùm populus putaret eū liberum,valet quod actum est:vt ff.de offi.præto.l. barbarius. Item nec arbiter esse potest:vt ff.de arbi.l.pedius. Item nec arbitrator:vt ff.de verb.signif.l.illa verba,arbitratu.Item nec cō promittere:vt ff.de peculio.l.licet.§.si seruus.Nec iudicium aliquod accipere:vt ff.de peculio.l.licet.§.si seruus.in fi.Item non potest sacramentum in iudicio deferre:sed extra bene:vt ff.de peculio.l.de positi.§.j.in fi.& ff.de iureiur.l.seruus quod. Item seruus in iure non potest interrogari:vt ff.de interrog.act. l.si siue.§.j.nec satisdare in iudi.C.de satisda.l.si seruus.vnde regulariter potest tradi seruum in iudicio esse non posse:vt s.de iudic.l.si seruus.& l.cùm debitoris.& s.de rei vendic.l.non solū. s.de noxa.actio.l.vltima.s.an seruus ex suo facto.l.vltima.ff.si quis cautionibus.l.quoties.ff.ad leg.Cornel. de fals.l.nullo.in
36 princi.Sed fallit,† puta si velit agere contra eum qui suppressit tabulas testamenti,in quibus relicta est libertas:vt ff.de iudic.l.vix.& ff.ad legem Cornel. de fal.l.nullo.in medio. Item si quæstio est de eius libertate:vt s.de liber.causa.l.lite. s. de asser.tollend.l.j.s.de libera.causa.l.ordinata. Item in exactione alimentorum admittitur:vt ff.de ali.& ciba.leg.l.seruos.Item in quæstione momentaneæ scilicet possessionis:vt s.qui legitimam personam.l.momentaneæ.s.si per vim, vel alio modo.l. j. Itē seruus fiscalis admittitur,& in peculiariis causis:vt s.vbi causæ fisca.l.vlti.Item si petit fideicommissariam libertatem: vt in dicta l.vix.ff.de in ius vocan.l.sed & si hac.in princ. Item si nummis suis se redemerit:vt ff.de offic.præfec. vrb.l.j.§.seruos.& ff.de manu.l.iiij.in princip.de iudic.l.vix certis.& l.qui se.Item si liber iussus est,si rationes redderet, & reddere velit, vt ad libertatem perueniret:& dominus reddere nō patiatur: vt in dicta l.vix certis.& ff.de fideicommis.liber.l.purè. §. verba.Item si redemptus fuerit ab aliquo,sub eo pacto vt redemptus ab eo manumittatur,& offerat nummos,& ille nolit suscipere:vt in d.l.vix certis. Nam si nō esset redemptus sub hac conditione,sed simpliciter,non posset cogere vt ad libertatem perueniret,etiam si nūmos offerret:vt ff.de manumis.l. si suis. §.si ab ignoto.Hæc diuisio non est in filio vendito:vt s. de patrib.qui filios distraxerunt.l.ij. Item admittitur in iudicio seruus,si sæuitiam,& duritiem, famem've patiatur, vel prostitutionem:vt s.de offic.præfe.vrb.l.j.§.quod autem.& institu. de his qui sunt sui vel alieni iuris.§.penultimo.& §.vltimo.suprà de episcopa.audien.l.si lenones.j.de spectacul.l.lenones.Item admittetur si necem domini velit vindicare:vt suprà de preci. impera.offer.l.j.ff.de bon.liber.l.si necem.s.in quibus cau. ser. pro pretio liber.accip.l.j.Item si velit accusare de raptu virginis:vt s.quibus causis ser.præ.liber.accip.l.si quis seruus. Item in crimine læsæ maiestatis:vt s.ad leg.Iul.maiesta.l. famosi. in fin.j.responso.s.de delato.l.vltima.in fin.s.qui accus.non poss. l.penult.in fin.Item in crimine sepulchri violati:vt ff.de sepul.

viol.l.iij.§.si seruus.s̃.de sepul.vio.l.ij.Itē si velit detegere adul
terium dominæ suæ commissum cum alio seruo proprio:vt s̃.
de mulie.quæ cum seruo pro.se immi.l.j.Item in crimine an=
nonæ & census:vt ff.de iudi.l.vix certis.& s̃.de fal.mon.l.ij.in
fin.s.in quibus casibus serui præmium libertatis accipiunt.Itē
si criminalis causa contra eum intentetur:vt ff.de accus.seruo.
l.eos.§.vltimo.suprà de noxa.l.si seruus.in fi.& suprà vbi cau=
sæ fis.l.vltima.& s̃.ad legem Iuliam.de vi.l.si criminis. Vnde
(vt breuiter in summa dicam) si ciuiliter aut agere,vel conue=
niri velit,non admittitũr:nisi in casibus supradictis. Si crimi=
naliter agit,non admittitur:nisi in casibus supradictis:sed cri=
37 minaliter semper conueniri potest. Item † seruus non potest
cōstituere procuratorem in iudicio:nisi in causa liberali, cùm
est in possessione seruitutis:vel etiam cōtra alios ordinata cau
sa liberali:& tunc etiam potest esse procurator alterius: licet
aliâs non possit,ad negotiationē aũt seruus potest constituere
pcuratorē: vt ff.de procur.l.seruum.j.responso.s̃.de asser.tol.
l.vnica.ff.de libe.caus.l.ordinata.Eodem modo nec captus ab
hostibus potest constituere procuratorem,sed loco procurato
ris poterit constitui curator bonis eius:vt ff.ex quib.cau.ma.l.
ab hostibus.j.responso.Item non potest nouum opus nuntia=
re:licet ei possit nuntiari:vt ff.de oper.no.nuntia.l.de pupillo.
38 §.seruo.Item † non solet seruus pugnare in publico certami=
ne:vt ff.ad legem Aquil.l.qua actione.§.si quis in colluctatio
ne.Item nec tutor esse potest:vt C.qui dari tut.poss.l.in seruili.
nisi dominus det eum tutorem:quo casu & libertatem videtur
concedere:vt institu.qui dari tuto.pos.§.j.& §.ij.Item nec sub
tutela esse potest:quia in libero tantùm cadit:vt instit.de tutel.
§.est autem.fallit tamen quando impuberi relicta est fideicō=
missaria libertas & hæreditas:& hæres adire non vult:vt ff.de
tuto.& curato.da.ab his.l.si impuberi.Item non potest esse te=
stis:vt ff.qui testamen.face.pos.l.qui testamento.§.seruus.& s̃.
de testib.l.quoniam liberi.Si tamen publicè tanquam liber vi
debatur:& ad testamentum fuerit adhibitus,valet ad numerũ
testium.s̃.de testamen.l.j. Item non potest facere testamentũ:
vt ff.qui testamen.face.pos.l.si filiusfamilias. Item seruus suc=
cessores habere non potest,nec cognationem, nec pro hærede
possidere:vt s̃.communia prædiorum.l.seruus.in insti.de ser=
uili cogna.in principio.& ff.vnde cogna.l.j.§.j.& ff.de gradi.
l.vltima.§.ij.& ff.de vsucap.l.sequitur.Fallit in tribus casibus,
vbi successorem habere potest:vt s̃.de legitimis liberis.l.apud
hostes.s̃.de legitimis hæredib.l.si is.s̃.ad senatuscons.Orficia.
l.penultima. Item nec matrimonium contrahit:nisi liber ho=
mo ducat ancillam putans liberam:sciente domino,& non cō
tradicente:quo casu valet,& libera efficitur:vt s̃.de ince.nup.
l.iij.in princip.& in auth.de nupt.§.si verò ab initio. Item nec
videtur,quòd possideat,cùm ipse ab alio possideatur: vt ff.de
acquir.pos.l.cùm hæredes.§.j.ff.de acqui.rer.domi.l.liber ho=
mo.in fi.Item non potest habere bona:vt ff.ex quib.cau.ma.l.
rectè.& ff.de verb.sig.l.paterfamilias. Nec suum potest habe
re:vt ff.de manumisso.l.ij.j.responso.& institu. per quas pers.
nob.acquir.§.de his.Item in personā seruilem nulla cadit ob=
ligatio,scilicet ciuilis:sed naturalis bene:vt ff.de regul.iur.l.in
personam serui.& ff.de condict.indebit.l.natũraliter.Item ca=
pite non minuitur:quia nullum intelligitur habere:vt insti.de
cap.dimi.§.seruus.Item non potest sine domini voluntate do=
nare:vt ff.de pactis.l.contra iuris.§.fi.nec alio modo alienare.
argumen.j̃.in quibus caus.colo.censi.l.ij. ff.de contrahen.em.
l.cum seruo. Sed tamen dominus semper obligatur de pecu=
lio:vt ff.de peculio.l.si quis seruum.§.etiam.& ff.de acqui.re.
domi.l.& inuitus.Item nec fideiubere potest in causa non pe=
culiari:vt ff.de peculio.l.licet.§.si filius.Nec satisdare iudicio si
sti:nam tunc nec fideiussores obligantur: vt ff.si quis cautio.l.
si seruus. Item voto non obligatur: vt ff.de pollicita.l.si quis
rem.§.voto. Item nec mandare de se emendo, vel se venden=
do: vt s̃.si seruus se extero.l.vnica. Sed seipsum obligare po=
test,si consentiente domino obligetur:vt ff.de act.& obliga.l.
Paulus respondit.§. vltimo. Item paciscendo obligationem
domini non potest deteriorem facere: vt s.de pactis.l.seruus.
Item non potest nouare etiam peculiarem obligationem con=
tra domini voluntatem:alioquin potest,si habet liberam pecu
lij administrationem,vt ff.de noua.l.non ideo.l.vlti.& tunc ei
solui potest:vt ff.de pact.l.si vnus.in princip.Item nec accepti=
lationem facere potest:nisi iussu domini:sed dominum ab alio
condomino liberando potest:vt ff.de accep.l.an inutilis.§.j.et
l.pen.Item quo ad ius ciuile,vel prętorium,vel extraornadina
rium,pro nullo reputatur:nec ad solennia adhiberi potest:nec
vllum ius habet:sed quo ad ius naturale,vel quo ad ius diuinũ
omnes homines æquales sunt, & vno nomine nuncupantur,
scilicet liberi:vt ff.de capi.dimi.l.liberos.in fin.& ff.de reg.iu.
l.quod attinet.in authen.de mona.§.hanc autem.& insti.de iu
re natu.§.ius autem.in insti.de libe.§.j.ff.de testamen.l.qui te=
stamento.§.seruus.& ff.de iure delib.l.j.& ad l.Cornel.de fal.
39 l.nullo modo.†Et quod dictum est de seruo repellendo ab ho
noribus,militia,& à quibusdam officiis intelligo de quolibet,
qui patitur cōtrouersiā status etiāsi sint liberi homines,& siue
de possessione seruitutis in libertatem sit controuersia, siue e=
conuerso:dum tamen id per calumniam: quia semper per ca=
lumniam peteretur liber homo in seruitutē, cùm sit in posses=
sione libertatis,à militia non prohiberetur:vt ff.de re mil.l.qui
status.ff.de lib.causa.l.qui de libertate. verùm si illicitè seruus
aspirauerit ad honores,vel ad militiam,nō mutat propter hoc
statum suum:vt s̃. de libe.causa.l.non mutat. scilicet cùm non
erat ignarus suæ conditionis:& pœnam congruentem patie=
tur:vt j̃.eod.l.ij.& fortè pœnam capitis:vt ff.de re milita.l.ab
omni.vel verberibus cædetur:vt j̃.de tabul.l.generali. Et qui
adscribũtur tyrocinio,cùm curauit,punitur in libram auri: vt
j̃.de tyronib.l.ij.Verùm si seruus ad honorē aspirauerit igno=
rans suam cōditionem,credens esse liberam,& ex libera natũ,
non punitur:sed tamen in seruitutē reuocatur, & domino red
ditur:vt j̃.eod.l.ij.in fi.& hoc verum est,si dominus ignorauit
eũ aspirasse.Nam tunc reuocat eum in seruitutem, siue ad de=
curionatum seruus aspirauerit, siue ad militiam, vel honores,
siue ad tyrocinium, siue ad sacrum cubiculum, siue ad mona=
chalem,vel ad clericalem ordinem:vt j̃.eod.l.ij.j̃.qui mili.non
poss.l.pen.& vltima.j̃.de tyroni.l.ij.j̃.de præpo.sacri cubicul.
l.iubemus.§.si verò cui dent.in authen.de san.epis.§.si seruus.
authen.de mona.§.si verò. Hic autem reuocat: verũ est de eo,
qui in monasterio steterit minus triennio.Cæterùm si triēnio,
& monachus factus est,non reuocatur:vt prædicto tit.de mo=
nachis.& in authen.de sanctis.epis.§.sin autem triennium.Ser
uum clericum factum reuocat dominus intra annum, postea
non:vt in authen.de sanct.episc.§.si seruus.si præpositus sacri
cubiculi factus est intra quinquennium reuocatur:postea nō:
vt j̃.de præposi.sacri cubi.l.iubemus.§.sed sicuti læsis. Si verò
ad militiam, vel honorem aspirauit, dominus reuocat eum in
seruitutem intra triginta dies,ex quo ei fuerit notũ:postea nō:
vt j̃.qui mili.non pos.l.vlti.& penul.Si verò dominus sciuerit
eum aspirasse ad honores, vel militiam, vel ordinem, sciat se
seruo priuatum:nam & ingenuus seruus effectus est:nisi tabu
lariorum officium exercuerit:quia tunc fisci iuribus vendica=
tur:verumtamen si fuerint vtiles ad honores, vel militiam, in
eis durāt.Si verò nō sunt idonei,ab eis cadũt:vt in prædictis le
gibus.& j̃.de præposi.sacri cubic.l.iubemus.j.responso.§.hæc
omnia.s.de sanctis.episco.l.seruus.in authen.de sanctis.episc.
§.si quis.j̃.de tabula.l.generali.Et hoc verum est,vt liberi effi=
ciantur,si in eis perseuerauerint: alioquin in seruitutem reuo=
cantur:vt in authen.de mona.§.si verò serui.in authen.de sanc.
40 episco.§.si seruus. † Ex his quæ dicta sunt superius, potest
intelligi,ꝙ seruus potest facere quædam quæ liber facit. Item
e potest fieri episcopus,& ipsa ordinatione liber [e] est:vt in aut.
de sanct.episco.§.sed hoc quidem.Item seruus esse potest num
mularius:vt ff.de eden.l.prætor.§.si seruus.Item potest actum
reipublicæ administrare:vt j̃.ne quis liber inuitus.l.j. Itē pro=
curator fieri potest ad negotia:vt ff.de procura.l.seruum.in fi.
j.responsi.Item seruus potest esse notarius,& medicus:vt s̃.de
seruo communi ma.l.sin autem.notatur s̃.de pignorib.l.si tibi
notarium.Item seruus potest esse magister nauis,exercitor,&
institor,qui mercibus & negotiationibus præponitur:vt ff.de
exerc.actio.l.j.§.cuius.& l.patrui.ff.de insti.actio.l.iiij.& l.pa
trui.& l.habebat.in prin.& l.antepen. Item potest esse ordina
rius,& vicarius domini:vt ff.de pecul.l.si seruus meus. Item
potest

poteſt eſſe diſpenſator:vt ff.de iure fiſci.l.bonorũ.& l.ne procuratores.& l.aufertur.§.authores. & ff.quib. mod. pign.vel hypo.ſol.l.ſi conſenſit.§.j.& ff.de leg.j.legato generaliter relicto.in fi.j.reſponſ.Item poteſt ſcribere teſtamentũm voluntate teſtatoris:vt ff.de teſta.l.ſi filiusfamilias.& l.ſeruus licet.

a ADNOTATIO. ❡ Conſiliarijs. Adde Barto.poſt glo.in rub.C.de decu.li.x.vbi dicit.Lucam de penn.nu.vj.c.liij. ſed cum hodie decuriones tales non ſint vt quid fruſtra huiuſmodi titulus. §. codicis leges papyrum occupant.vide per domi.Lucam de penna.in l.nominationum.nu.vij.eodem titu; chart.lxxiiij.
b ❡ Fruantur honore. Adde Bartol.in prima conſtitutio.C.§. hæc quæ neceſſariò.& in l.final.C.de iudę.Bald.in l.j.C.ne re.do.vel tempo. domin. Alexand. & doctor. in l. generaliter. §.j. ff. de decur. vbi eſt locus peculiaris huius materiæ.
c ❡ Officium tabulariorum. Adde Specu.in titu.de inſtitut.edi.§.viij.verſicu. quid de liberto.domi.Lucam de penna in l.vniuerſos num.vij.decurio. charta.vij.& ibi ſcribentes.
d ❡ Patria poteſtate. Adde Bartolum in l. de iure.ff. de his qui ſunt ſui vel alie.iur.& in l.ij.circa finem.eodem titu. Bald.in l.ſi maritus.C. de patria poteſtate:& in l.ij.C.de lib.exhi.doctor. in authen. epiſcopalis dignitas. alleg. in tex.C.de epi.& cle.canoniſtas.in c.per venerabilem.qui fil.ſint legit. vbi copioſè de materia habes.
e ❡ Ordinatione liber. Sed quid ſi ſeruus fuerit Iudæus, Sarracenus, & Chriſtianus efficiatur an etiam efficiatur liber, vel ſeruus remaneat vide Goffre.in titul.de iudæis. §. ſed quid.verſicul. ſed nunquid iudæus, vel paganus. tenentes partem negatiuam.quoniam dicit ipſe, ſeruitus eſt de iure diuino, poteſt tamen inuito domino baptizari. decimanona quæſtione ij. capitulo duo ſunt.

De tabulariis. *Rubrica.*

1 ☞ *Tabularium quis poßit conſtituere.*
2 *Tabularij quales eligendi: & qui non poßint eſſe tabularij.*
3 *Tabularij officium quandiu duret.*
4 *Notarij quàm uarijs nominibus in iure appellentur: & quæ ſint obſeruanda à notario inſtrũmentum conficiente.nu.7.*
5 *Tabularij quibus priuilegijs fruantur.*
6 *Tabularij officium quale ſit, & quomodo debeat inſtrumentum conficere. & numero ſequen.*

1 CONSTITVITVR † tabularius à principe. Authoritatem enim à principe habet: vt in authen.de tab.§.pe. Et tabularius poteſt alium apud ſe cõſtituere geſtis celebratis apud magi-
2 ſtrum cenſus:vt ibidem.debent † eligi boni,& veraces:vt in Lombarda de tabul.l.j.& ij.& legibus eruditi,et bonæ opinionis:vt in Lombar.& de offic.iud.l.vltima. §.ſimiliter.Et notarij,liberi homines debent conſtitui:vt C.de tabul. l. generali. & qui paganis loci illius vbi officium exercet ſit notus,& acceptus:vt in Lombar.de manu.l.vltima.Et ex tali officio nobilitantur:vt C.de primice.l.præclarum. Serui autẽ non poſſunt eſſe tabularij:vt C.de tab.l.generali. notarius tamen poteſt eſſe ſeruus.argumen.C.de ſeruo communi manumiſ.l.ſi.§.ſin autem notarius.& de pig.l.ſi tibi notarium. Item poteſt ſeruus ſcribere teſtamentum,voluntatem domini:vt ff. de teſtamen.l.ſeruus.Presbyter verò chartam ſcribere nõ debet,nec filij presbyterorum,diaconorum,vel epiſcoporum:vt in Lombar.de epiſ.& cleri.l.vt nullus presbyter.& in Lõbar. de offic.iudic.l.quemquam.& extra.ne cle.vel mon.c.ſicut te. & in Lombar.quibus honoribus filij clericorum.xv.lib. Decuriones non poſſunt eſſe tabelliones:vt C.de decur.l.vniuerſos.& argu.eiuſdem,l.fortè. Nec aduocati poterunt eſſe tabelliones. Iurant tabularij quòd falſitatem non facient,vel colludium,vel ſcriptũ in occulto de vno comitatu in alio:& quòd fideliter,vt in Lombar.de tabul.& cancel.l.fi.§.notarij. & ex-
3 tra.de præſcript.c.ad audientiam. † Durat autem officium tabulariorum vſq; ad triennium:vt C.de numerariis.l.ij.in fin. vel in quinquennium:vt C.de tabu.l.j.vel dum viuunt.& hoc ex conſuetudine,cùm beneficia debent eſſe perennia: vt C.de diuer.reſcrip.l.ij.Duo tabularij debent conſtitui:vt imperialis clementia præcipit:vt C.de ſuſcep.& arca.l.duos.& C. de numera.l.j.in princip.debent creari tabularij qui faciendis publicis inſtrumentis,publicè præſunt, eſſe in ſingulis ciuitatibus: vt C.de tab.l.iij.& C.de exactio.tributo.l.iij. Tabularij etiam dicũtur qui fideliter prouident nomina debitorum noſtrorũ: vt C.de exactor.tributo.l.j.& l.miſsi.C.de numera.l.hi etiam.

Appellantur quandoque notarij,vt in Lombard.de offic.iud.
4 l.fin.§.ſi mulier. † Et notarij quandoque appellantur cancellarij:vt in Lombar,de tabul.l.j.& ij.& fin.in princip.& in Lõbar.de manu.l.fi. Quandoque librarij:vt ff.de iure immu.l. fi. Quandoque numerarij:vt C.de prępo.& arca.l.duos.C.de nume.l.ij.& l.in prouinciis.Quandoq; publicæ perſonæ:vt inſti. de adop.§.cùm autem.Quandoq; ſerui publici:vt ff.de adop. l.non aliter.& C. de cap. & poſtli.re.l.iij.§.de adopt.l.ij.ff.rem pup.ſal.fo.l.ij.de magi.conue.l.j.§.exigere.Quandoq; conditionales ſerui:vt C.de iure fiſci.l.defenſionis.Quandoq; conditionales tabularij:vt C.qui pot.in pig.hab.l.ſcripturas in fin.j. reſponſ. Quandoq; appellantur ſcriptuarij: vt extra.de præ-
5 ſcript.c.ad audientiam.circa fin. † Priuilegia autem tabulariorum videntur eſſe multa.Primò,quia nobilitatur: vt ſ.dictum eſt.Item quia creditur quòd rectè ſit geſtũ per eum propter ſacramentum,quod facit:vt extra.de præſcript.ca. ad audientiam.circa fin.ſimile C.ad leg.Iul.repet.l.fi.Item poteſt ſtipulari,& acquirere alteri,maximè in ſubſidium: vt inſtitu.de adopt.§.cùm autem.& ff.de adopt.l.non aliter.& ff.rem pup. ſal.fore.l.ij.& iiij. in prin.Item poteſt ſcribere per ſe, & per miniſtrum ſuum:vt in authen.de tabellio.& in auth.de fi.inſtru. §.in his verò.Item creditur ei ſoli,tum ſtipulatione:tum iureiurando tabellionis:vt ibidem in fin.§.inſt.de inuti.ſtip.§. idem verborum.licet ſolis tabulariis non ſit credendum; vt in auth.
6 de hære.& falci.§.fiat igitur. † Tabularius (cùm debeat conficere inſtrumentum,) debet ſcire negotium, vel cauſam pro qua conficit:vt interrogatus ſuper his cognoſcat,& reſpõdeat: vt in auth.de tabel.§.nos autem.Item vt habeat teſtes nõ ignotos contrahentibus:vt in authen.de fide inſtr.§.fi. ſed tales qui ſint de eadẽ ciuitate,& fide digni.& optimæ opinionis,& poſſidentes ſubſtantiam:vt in authen.de hær.& fal.§.hinc nobis. & in Lombar.de teſti.l.ij.§.& vt de ipſo. ſi quis cum altero.§. teſtes.de offic.iud.l.noluimus autem.Item tabularij debent fideliter prouidere nomina debitorum: nec aliqui ducennarij, vel centenarij,ſiue ſexagenarij debitores conuenire poſſunt, priuſquam à tabulario ciuitatis breues accipiant debitorum: vt C.de exact.trib.l.j.& l.miſsi.Item prouidere debent frequẽter modum debitorum,aut reliquorum iungere ſub actorum teſtificatione,ſcilicet,iudicibus exactoribus, vel his qui pro eis in iudicio principis ad prouincias veniunt:vt C.de numer. l.ij.Item ſi aliquis à tabulariis rationum, fœnebrem acceperit pecuniam,in quadruplum tenetur:vt C.de his qui ex pub.rat.
7 mune.pe.ac.l.j.Item † in inſtrumentis ponendus eſt locus:vt extra.de prob.c.quoniam contra falſam.& argu.inſti.de inutili ſtipul.§.item verborum.in fin.ff.quod vi aut clam.l.aut qui aliter.§.vlti.ff.de accuſa.l.libellorum. Item dies eſt apponendus,menſis indictio,nomen imperatoris, & annus eius imperij,& conſules:vt in prædictis legibus:& ff.de excuſ. tutor.l.ſi duas.j.reſpon.in authen.qui.mo.na.effi.leg.§. hoc igitur. &c. de diuer.reſcrip.ſi qua.& in Lõbarda de ſcriptura ſiue menſe. l.j.Sed quæſitum fuit,an hora diei ſit ponenda:reſpon.ꝙ non. Nam ſufficit diem poni:vt in prædictis legibus,niſi in caſu:vt ff.quod vi aut clam.l.aut qui aliter.§.j.Item debet anteponi ſignum crucis:vt C.de iure delib.l.fin.§.ſi ante.argu.in auth. de exhi.& intro.reis.§.ſancimus.in auth.vt diui.iuſsio.ſubſcribi. hab.ſacri.quæſtio.ſine præſentia autem teſtium videtur quòd valeat inſtrumentũ:vt C.de don.l.in donati.Item tabellio,qui conficit teſtamentum,debet cõnumerari in numero teſtium. Et ſtulta fuit ſuper hoc dubitatio:vt ff.de teſt.l.Domitius. Itẽ ſignum & ſubſcriptio tabellionis apponenda ſunt, ex regni conſuetudine.& probatur C.de conue. fiſ.l.ij. ff.de iure fiſci.l. in fundum.§.quoties.in authen.de fide inſtrumen. §. ſed ſi inſtrumentum.& de fide inſtru.l.cæteras.vbi dicit & ab ipſo cõpleta,id eſt,ſubſcripta.Sed nunquid partes debent ſubſcribere: videtur quòd ſic:vt in l.prædicta.& argumen.C.de lat.lib. tol.l.vnica.§.ſancimus.& §.ſed & ſi quis.Item nunquid debet eſſe rogatus tabellio, nec inquiratur ſi fecerit inſtrumentum falſum,vel in occultum,vel de vno contractu in alio inane, & vacuum eſt inſtrumentum:vt in Lombar.de tabul.l.fi.in fine. Sed tamen vbi tabellio conficit inſtrumentum non per miniſtrum ſuum:ſed alij committit faciendum:tabellio punitur,ſed

documentum propter hoc non infirmatur: vt in authen. de tabel. §. pen. in fi. Item error ſcribentis teſtamentum, non mutat ſolennitatem iuris: vt C. de teſtamen. l. errore. Item ab iſtis debet abſtinere, vt faciat inſtrumentum ſuper alienatione feudi, illicitè facta: alioquin perpetuò ex illo dãnatur: vt C. de ſacroſanct. eccl. l. iubemus. §. his. in authen. de alien. & emphyt. §. ad hæc igitur. Item vt non interſit alienationi, ſi apud alium iudicem fiat quàm fieri debeat, alioquin punitur in xx. libris auri, & alia grauiſsima indignatione: vt C. de dona. l. ſerui. Item vt non conficiat inſtrumentum ſuper alienatione eunuchi: alioquin capite punitur: vt C. de eunuchis. l. j. & ij. Item vt à falſitate abſtineat: alioquin manũ amittere debeat, ſi veritatẽ ipſius non poterit probare. vt in Lombarda, qualiter quis ſe defend. deb. l. de chartis. in Lombar. qui fal. char. ſcripſit. l. j. Item vt nõ patiatur occultari facultates pupilli in ſatiſdatione, alioquin in damno punietur: vt C. de mag. conue. l. fin. Sed nunquid propter falſitatem deſinit quis eſſe tabellio? videtur quòd nõ, niſi remoueatur: vt ff. de eden. l. ſi quis. §. j.

Quæſtio quædam ſuper tit. de rei vendi.

1 ☞ *Vendicari an poßit res aliqua ſub alternatione. & nu. 4.*
2 *Vendicantem debere rem deſignare, quatenus uerum ſit.*
3 *Rei uendicatione quis conueniri poßit, & quis conuenire.*

TITIUS Seio prædium quoddam dederat in feudum, ſed is poſt longi temporis detentionem idem prædium cũ alio ſuo proprio prædio vẽdiderat, vult Titius prior dominus fundum ſuũ ab emptore vendicare, quem in feudum dederat, & iſte neſcit quid
1 determinatè debeat petere. Quæritur, † vtrum alterum alternatiuè poſsit vendicare: cùm etiam aduerſarius cõfiteatur vnũ ex duobus ad Titium pertinere? In nomine domini Ieſu Chriſti amen. Apertiſsimè dico quòd vnum ex prædiis alternatiuè poſſumus vendicare. Nam rei vendicatio directa datur ei qui dominus eſt, vtilis quaſi domino: vt ff. de rei vendica. l. ſi in rem. Conſtat autem, ꝙ nec aduerſarius ſacramento negaret, ꝙ alterum iſtorum pertineret ad eum, & ſi non apparet ꝙ vnum
2 ex his poſſumus vendicare ſub alternatione: † nec habere neceſſe quod dicitur eum qui vendicat debere deſignare rem: vt ff. de rei vend. l. ſi in rem. hic enim intelligendum eſt, cùm hoc facere poſsit. Nam qui fundum petiturus eſt, nomẽ eius debet exprimere ſi poſsit: vt in tex. eiuſdem leg. verſic. quid tamen ſi fundus ille non habet nomen, vel ſi habeat, & petitor neſciat, nemo neget ipſum rectè petere: vt ibidem dicitur, imò etiam qui hominem petit, nomẽ dicere debet: ſi tamen nomen ignoret, remittitur ei iſta neceſsitas. Item habemus quòd rem petiturus, exprimere debet vtrum totã, an partem petat. Et ſi partem quis vẽdicat, ratione incertitudinis admittitur: vt ff. de rei vendi. l. quæ de tota. §. incertæ. Sed per hoc permittitur impediente ratione incertitudinis. Idem & eadem ratione in totum ſeruabitur: vt in princip. leg. ſuperius dicitur. In perſonalibus quoque actionibus hoc idem reperies. Nam licet põdus in his dici debeat, non iuranti ſuccurritur, ſi iuret ſe pondus pro veritate, vel pro certo dicere non poſſe. Et ita petit incertum ff. de pact. l. ſi quis ex argẽtariis. ff. de fur. l. in furti actione. §. ſi quis. Iudex certam quoq; debet ferre ſententiam, quòd ſi nõ poſsit, incertam quoq; debet ſententiam, quòd ſi non valebit, valebit vt poteſt: vt inſti. de actio. §. curare. Item videmus quòd in facienda tali deſignatione, idem eſt in perſonalibus actionibus quòd in actione in rem, vt patet ex prædicta lege. Sed in iſtis perſonalibus incertis quis agit ſub alternatione, puta ſtipulatus eſt quis Stichum, aut Pamphilum poteſt agere eiſdem modis: vt inſtitu. de actio. §. huic autem. Sic ergo dicendum eſt in rei vendicatione: vt idem ſit quòd quis poſsit petere ſub alternatiõe. Item alia ratione procedo: quia ſi interrogetur ille poſſeſſor, vtrum ex his fundis credit vnum eſſe meum. Et dico, ꝙ cogitur reſpõdere, & ante iudicium, id eſt, antequam rẽ ipſam petam: vt ſciam an, & quam rem petere debeam, vt ff. de inter. actione. l. j. & l. quia plerunque. & l. ſi defenſor. §. illud. & l. qui ſeruum. §. fina. & l. vbicunque. Et certè vbicunque in aliquo æquum eſt interrogari, & in hoc eſt æquum reſpondere. Ecce enim, ne fruſtra experiar: cùm in rem agere volo, cogitur re-
3 ſpondere, an rem, quam petere volo, poſsideat: quia † is demũ tenetur rei vendicare qui poſsidet, vel quaſi: puta quia dolo deſiit poſsidere: vt C. de alie. iu. mu. cau. fact. l. j. Similiter is ſolus vendicare poteſt, qui dominium habet vel quaſi. Ergo & hic, ne fruſtra petam eadem ratione & de hoc interrogabitur: debet enim præualere æquitas quæ in paribus cauſis paria iura deſiderat. ad hoc allegari poteſt totum generale: niſi, eadem ratione. Et vbi idem ius, ſiue vbi eadem æquitas vertitur. eadem erunt & iura: vt ff. de fonte. l. prima. §. hoc interdictum. Nam & de incerto cogitur quis reſpondere: vt ff. de confeſsio. l. certum. Cur enim confitetur quis certum, vel cur de hoc reſpondet tam diligenter exprimetur, ſi non eſſet ad hoc cogendum. Nec; obeſt ſi obiiciatur: vt ff. de iniuriis. l. prætor edixit. quòd qui agit iniuriarum: certam iniuriam dicere debet? reſpond. quoniam qui famoſam actionem intendit, non debet vagari. Cùm ergo hic famoſam actionem non intẽdamus cauſa prohibitionis ceſſante, ceſſat ipſa prohibitio: ad hoc totum illud generale, ſublata cauſa, tollitur effectus. Hac via de interrogatione ego cõſulo procedendum. Item duo prædia ſunt ſic poſita, vnum Libonianum, alter Gabinianum: interrogo autem an Gabinianum ad me pertinere credat, probatum eſt: nec cre
4 do poſſe vagari, quin reſpõdere cogatur. † Item aliter probo, quòd mihi licet hanc, vel illam rem vendicare. Quidam habens duo prædia, in teſtamento ſic legauit: Ioanni lego prædium meum Gabinianum, vel Libonianum: hic poteſt petere actione perſonali, ſcilicet ex teſtamento hoc vel illud alternatiuè: ergo & eodem modo poſſet intendere rei vendicationem: cùm vtraque res fuerit in bonis tempore mortis. Nam pro quolibet legato, datur rei vendicatio ſi res legata fuerit legantis: vt C. communia de legatis. l. j. Item, quemadmodum ſi duæ res alternatiuè legatæ fuerint electione data legatario, ipſe vendicare poteſt, quam vult, ff. de optio. lega. l. ſi l amphilo. & l. ſi hæres. & l. ſi apud. Item, cùm hæredis eſt electio, vnũ vẽdicare debeo quem ipſe dare vult, vel voluerit: propter hoc optima ratione dico quòd poteſt proponi vtile communi diuidundo iudicio: vt ambo prædia diuidantur, quaſi ſint pro indiuiſo communia. Nam licet hoc aliquantulum videatur continere iniquitatis: ſcilicet vt pars illius adiudicetur mihi, quam conſtat nõ eſſe meam: cùm iniquũ eſſet, ſcilicet ſi neutrum peterem, vel haberem vtrunq;, cùm conſtat alterum eſſe meum; vt ſ. iuribus alleg. dicitur.

Quæſtio quædam ſuper titu. de Carboniano edicto.

1 ☞ *Malum cur quandoque eligendum.*
2 *Retinere cui non liceat.*

QVONIAM nihil ſine captione inueſtigari poteſt: vt ecce pupillus, cui mouetur de bonis, & ſtatu controuerſia: nõ debet vti rebus ſi ſunt
1 alienæ: tamen hoc malum † eligendum eſt: ne deterius multò, & iniquius ei contingat, id eſt, ne fame pereat, cùm fortè ſint ſuæ: vt no. hoc fieri: cùm res iuncta eſt: vt ff. de Carb. edic. l. Carbonianum. §. cauſæ. & l. ſed & ſi. §. an autem. & ff. de fur. l. ſi ſeruus cõmunis. Sed obſtat l. decem. ff. de verb. oblig. & ff. de inſtru. leg. l. quæſitum. §. ſi quis.
2 reſpon. ꝙ inſtrumentum non erat alicuius prædij, † maximè, quia legatarius certat de lucro. Sed niſi cõſtat me ius in aliquo iſtorum habuiſſe, in nullo retineam: quod eſſet iniquiſsimum. Potius igitur dicẽdum eſt vt in vtroq; retineam: vt ait optimè Iurecon. ff. quemad. ſer. amit. l. nam ſatis. §. ſed ſi quidem fundus. Id ſaltem nulla ratione negare poterit aduerſarius, vel minimã partem poſcimus. Hoc enim generaliter admonet nos: vt ff. de reg. iu. l. ſemper in obſcuris. ff. de leg. iij. l. nũmis. Intelligimus minimum, quod aduerſarius dare inde vult: vt ff. de verb. ob. l. qui ex pluribus. ff. de leg. j. l. apud Iulianum. §. ſi cui.

Quæſtio quædam ſuper tit. de rei vendicatione.

1 ☞ *Meum miſtione non deſinere eſſe meum.*

Miſta

2 *Mista qui vendicanda.*

TEM ad rei vendicationem redeo:frumentũ alicuius mistum est cum meo,sine mea volunta
1 te:hoc † quidem non est commune, sed grana quæ ante mea fuerãt,sunt,& esse dicuntur mea, vt insti.de rerum diui.§.qui verò frumentum. tamen propter impossibilem diuisionem mihi contra possidẽtem competit rei vendicatio:vt ibidem dicitur:proinde vendi
2 co † non tamen grana quæ mea fuerant: sed quod apparet meum fuisse in eo aceruo,non quid dico,sed quantum:vt ff.de rei vendic.l.Pomponius scribit.& ne dixeris in quantitatibus speciale esse,cùm non fuerit ibi frumentum,vt quãtitas.In cæteris quoque rebus mobilibus idem habemus,& simile est ff. de vsufruc.l.vsusfructus ab initio.§.j.Sed in prædictis,vel hoc fit perrarò:alioquin tantùm inuenitur commistio siue permistio:vt ff.de separa.l.j.§.præterea sciẽdum.Et certè si in aliquo prædio,prædia contribui possunt,sine dubio & in hoc contributa dicentur.

Ad librum decimum Cod.Summaria obseruata.

De thesauris.

SVperuacuum est precibus postulare, quod lege permissum l. nemo.

De decurionibus.

DVæ partes ordinis totius curiæ instar exhibeant,l.nominationum. Conuenit legem futuris negotiis imponere,non præteritas calumnias æstimare:vt C.de decurio.l.diuæ memoriæ.

Quando & quibus quarta pars debetur de bon.decurio.

NAturale quippe vitium est negligere quod cõmuniter possidetur,infrà eo.l.meminimus. Quid enim tam durum,& inhumanum est, quàm publicatione, pompaq́ rerũ familiarium paupertatis detegi vilitatem,& inuidiæ patere diuitias:circa medium eiusdem legis.

De imponenda lucratiuis descriptione.

IN necessariis,coniunctis'que personis sub libertatis appellatione debitum naturale persoluitur,eod.tit.l.descriptionis.Cùm personę conditio non mutatur,nec rei statum conuenit immutari:nec enim iuris est optimi (cùm matrimonium tot,tantisq́ suis opprimatur difficultatibus)aduẽtitiis eius cumulare ponderibus:vt C.eod.tit.l.descriptionis.§.lucratiuas.

De incolis,&c.

IN eo loco videtur quis habere domicilium, vbi fortunarũ suarum summam constituit,infrà eo.l.ciues. Non prodest nec obest filiis,si pater postea mutet statum.eod.tit.l. vltima.

Item qui in territorio alicuius commorantur, velut incolæ ad obeunda munera,vel ad capiendos honores adstringũtur, l.est verum.

De excusationibus munerum.

NOn est perpetuum quod non rerum, sed personæ contemplatione indulgetur,l.sordidorum.infrà eod.

Qui ætate.

NOn debet quis auocari à studio, propter personalia munera,C.qui ætate se excusant.l.j.

De professoribus, & medicis.

TVrpe est vt functiones patriæ ferre nõ possit, qui etiam fortunæ vim se ferre profitetur,l.reddatur.

MEdici,grammatici,& doctores legũ à muneribus excusantur,l.medicos.

De filiisfamilias,& quemadmodum,&c.

COnsentire videtur, qui nominationi non contradicit,l. prima.

De susceptoribus.

NEc enim qui placuerint grauare iustitia est: nec illos qui displicuerint tenere prudentis,l.neminem.eod.titu.

Ad librum xj.Cod.Summaria obseruata.

De naufragiis.

QVod ius fiscus habet in aliena calamitate, vt de re tam luctuosa compendium sectetur,l.j.eod.tit.

Quid enim est quòd non abundè testes intra præfinitum numerum solers quæsitor inueniat?l.quoties.eod.tit.

De studiis liberalibus vrbis Romæ.

DIuidendæ sunt scholæ ne discipuli sibi inuicem possint obstrepere,vel magistri,neve linguarum confusio permista,vel vocum,aures quarundam, aut mentes, à studio literarum auertat,eod.tit.l.vniuersos.

De agricolis & censitis.

MAlæ fidei possessor est, qui contra legum interdicta mercatur,l.quemadmodum.

In quibus causis coloni censiti dominos accusare possunt.

CVius quis est, omnia eius sua esse cognoscat, l.coloni, eodem titul.

De omni agro deserto.

COnsensu omnium fiat,quod omnibus est profuturum: vt C.eod.tit.l.quicunque.la segonde.

De mancipiis & colonis patrimonialium,&c.

NOn debent arma in vsum vomeris, ligonisq́ conuerti,l.super.

De conductoribus,& procuratoribus.

MAior pœna statuenda est in eos,qui nostri iuris sunt,et nostra debent seruare mãdata,eod.tit.l.conductores.

Ad librum xij.Cod. Summaria obseruata.

De dignitatibus.

FIt dignitas quæ iubente principe sustinetur,l.nemo præfectus.eod.tit.

De consulibus.

QVi in vno eodēq; genere dignitatis prior esse debuit, nisi, qui meruit dignitatem. eod. titu. l. antiqui. Repetiti enim fasces, virtutem sæpe meriti cōprobant, non augent: quia nihil est altius dignitate, eod. titu. l. antiquitus. Qui patris loco sunt principi, non debent alieno iuri esse subiecti, l. sancimus. Roma caput est totius orbis, C. eodem titulo, l. nemini.

De domesticis & protectoribus.

INdignum est quippe desides à propriis tandiu muniis aberrantes, quos esse conuenit assiduos numerari, eodem tit. l. si quis.

De præpositis laborum.

IMmunitate sunt digni, quos nostri lateris comitatus illustrat, l. præpositi.

De proximis sacrorum scriniorum.

IN iudiciis debet seruari æqualitas: vt C. eodem titulo, l. in sacris.

De agentibus in rebus.

ABsurdum est, vt in eius salutem valeat quis proferre sentētiam, cuius de nulla re pecuniaria valeat iudicare, eod. tit. l. ex eo, in medio.

Qui militare non possunt.

INterdictum est negotiatoribus militare, l. agētes. Ob hoc ipsum quod probatur, quod contrarium non ostenditur, eodem titulo.

De re militari.

AD honoris augmētum nō ambitione, sed labore vnumquemque conuenit deuenire, l. contra publicam. eod. ti.

De metatis.

NEc crimen aliquod pertimescat, cùm sibi arbitrium voluntatis suæ sciat esse concessum, l. deuotum. eodem titul. Plenum enim æquitate & iustitia est, vt qui aut successione fruitur, aut emptione vel extructione gaudet, l. in qualibet. eodem titulo.

De cursu publico.

HOspitibus pro salario stercus animalium conceditur, l. in omnibus. eodem titul.

DOMINI AZONIS SVMMAE cum additionibus Placentini super tribus libris C. FINIS.

DOMINI AZONIS PROOEmium ad summam Institutionum.

1 ☞ *Scientiæ iuris utilitas.*
2 *Institutionum iuris cognitio quàm sit necessaria.*

QVAS i modo geniti pueri, vel adulti, lac iuris concupiscite. Institutionum dogmata sumite, primum quidem nutrimentū, vt doctrina præambula informati Iustiniani mereamini sanctioni securius inhęrere, quę à Christianissimo Imperatore Iustiniano regulariter deriuata oīm imperatorū
1 authoritate iubet, vetat, iudicat, punit, atq; permittit. † Hæc siquidē velut almifica dominatrix nobilitat addiscētes, exhibet magistratus, & honores conduplicat & profectus, & (vt vera per omnia fatear) iuris professores per orbem terrarum fecit solenniter principari, & sedere in imperiali aula: [tribus,] & natiōes, actores, & reos, ordine domabili iudicātes. Per ipsam nanque vniuersi reges regnant, iustitia conseruatur in terris. Et licet Romanus princeps sit legibus solutus, tamen digna vox ex maiestate regnantis legibus alligatum se principem profitetur: vt C. de leg. & con. princip. l. digna vox. Ad notitiam ergo legum habendam, quæ cōstringit vitas hominum,
a debet quilibet anhelare [a]: ne per iuris ignorantiam à rectitudinis tramite deuiare cogatur. Sed habet quælibet sciētia principia, & radices, super quibus regulariter constituitur funda-
2 mentum. † Vnde fideliter consulo his qui causarum patroni esse peroptant: vt sine Institutionum doctrinis ad legum sublimitates conscendere non præsumant: quoniam ex alto irremediabiliter corruit, qui volare satagit antequam pennas assumat. Ego autem Azo ciuis Bononiensis, cupiens iuxta promissum perficere quod incepi, hāc Institutionū summam rudibus offero & perfectis: vt ex ea quisque pro ingenij sui capacitate subsidium recipiat & iuuamen.

a ADNOTATIO. ❡ Anhelare. Ad huius conclusionis materiam vide tex. & doct. in l. j. ff. de varijs & extraordin. cog. Cyn. in l. leges sacratissimæ. C. de leg. no. gloss. in c. j. in vsib feudo. de controuer. inter domi. & empt. solennem do. d. Lucam de penna. in l. eos. nume. 47. de his qui spon. char. cviij. libr. x. & in l. omnes. numer. 2. de decurio. eo. libr. chart. xlviij. & in l. Boethos. nume 3 cum pluribus sequen. de tabula. eodem libr. x. Codi. & vide omnes scribentes hic.

IN nomine domini nostri Iesu Christi, Imperator Cæsar Flauius, Iustinianus, Alemanicus, Gotticus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, fœlix, inclytus, victor ac triumphator semper Augustus, cupidæ legum iuuentuti Salutem.

1 ☞ *Principis officium.*
2 *Aduocati dicuntur milites.*
3 *Institutionum libri quare sic dicantur.*
4 *Institutiones quare elementa iuris dicantur.*
5 *Institutionum iuris condendarum occasio quæ fuerit.*

HVius procœmii domini Iustiniani sententiam apertè comprehendamus. Facta igitur Codicis prima compositione: vt C. de veteri iure enucle. l. ij. §. omnia igitur. & §. sed cùm prospeximus. ante huius emendationem secundam editionem habuit mentionem Institutionum iam compositarum: vt C. de emen. Iustin. co. ibi, vt vndique non solùm &c. & Digestorum, seu Pandectarum quinquaginta libris perfectis & consummatis videbatur plerisque, nihil à modo super iuris compositione tractandum: imò Iustiniano imputandum, quòd armorum vsu relicto: legibus & scholasticis disciplinis operam dabat, cùm imperator Gordianus dicat milites arma scire debe-
a re, non leges [a]: vt C. de iure deliberan. l. vltima. in principio. & Impera

Imperator sit miles,& alios appellet cõmilitones:vt ff.de mil. testamen.l.j.& appellatione familiæ princeps familiæ contineatur:vt ff.de verborum signific.familiæ appellatione.
1 † Imperator autem ad hanc sui defensionem, & excusationem, & excusationis rationem assignando sufficientissimè respondet: & assignat duo tempora, vnum bellorum, & alterum pacis. In tempore bellorum necessaria sunt ad summam reipublicæ tuitionem ista quatuor,arma,vsus armorum, victoria, triumphus.In tempore verò pacis necessaria sunt quatuor similia,leges,scilicet,vsus legum,calumniæ pulsio, iuris religio. Princeps enim hostibus victis fit triumphator,vel triũphat: & expellendo iniquitates calumniantium per legitimos tramites, vt per iusiurandum calumniæ,per infamiam, per pœnam pecuniariã:vt j.de pe.temerè li.fit iuris religiosissimus. Ista ergo duo arma,& leges pariter debent esse in principe: & alterum semper eguit alterius auxilio. & tam militaris res legibus est in tuto collocata,quàm ipsæ leges,armorum præsidio seruatæ sunt:vt C.de Iusti.Cod.confirma.in princip. & tanta gaudent similitudine,pariter & splendent vtilitate, vt nomen armorũ, & nomina eorum,qui exercentur in armis accommodẽtur legibus,& legistis. Leges ergo dicuntur arma, & Imperator le
2 gibus dicitur armari:vt in principio huius † procœmij:& milites dicuntur aduocati.nec enim solos nostro imperio militare credimus illos,qui gladiis,& thoracibus nitũtur:sed etiam milites.Militant nanque patroni causarum, qui gloriosæ vocis confici munimine laborãtium spem vitam & posteros de
b fendunt [b]:vt C.de aduoca.diuers.iudic.l.aduocati. Est ergo militia alia armata,alia inermis,alia literata:vt C.de proxi.sac. scrin.l.proximos.bella etiam & si non iura dicantur,de iure tamen gentium fiunt præcepto Imperatoris, vel populi Romani. Dicet quis,si ista duo debet habere Imperator, & tu Iustiniane, qualiter te habuisti in eis? Respondet Iustinianus primam communium rerum sustentationem,id est, vsum armorum non omisi:imò ad eam intentionem, & laborem meum retuli:& militaria agmina cum omni prouidentia multiplicibus,& cõgruis modis correxi:vetera ad meliorem statum deducendo:& noua constituendo fine nouis expensis publicis: vt C.de Iustinian.Cod.confirma. Istam ergo viam cum summis vigiliis,& summa prouidẽtia,annuente Deo perfeci. hoc enim testantur barbaricæ gentes,& aliæ innumerosæ prouinciæ sub ditione Romani imperij subactæ,vel deductę. Africa etiam,& sub ea cõtentæ prouinciæ protestantur:quam Vãdali occupauerũt,& vt captiuã detinuerunt centum & quinq; annis:& per Dei misericordiam iterum subieci eas Romano imperio:vt in principio huius procœmij.& C.de offic.præfect. præto.Africa.l.j. Secundam verò viam iustitiæ & legum omnes populi protestãtur,nedum in verbis,sed etiã rebus ipsis, & factis.cum legibus à me compositis,& promulgatis regantur.ecce enim extendi curam meam ad imperiales constitutiones,easque in luculentam reduxi consonantiam:postea extẽdi curam meam in immensa volumina veteris Digestorum prudentiæ,seu Pãdectarum:vt in hoc proxi.§.omnes. & his completis deliberaui,an esset aliquid promulgãdum:vt rudis animus studiosi simplicibus enutritus, facilius ad altioris prudentiæ redigatur scientiam: vt C.de vete.iure enuclean.l.j.§.Romani autem.Tandem habita deliberatione prospexi,quòd ad portandam tantæ sapientiæ molem non sunt idonei homines rudes:& qui in primis legum vestibulis stant, & intrare ad arcana eorum properant ad aliam mediocrem eruditionem censui præparãdum,vt sub ea collocati & quasi principiis omniũ imbuti possint ad penetralia eorum intrare,et formam legum pulcherrimam non conniuentibus oculis accipere. Iura enim populi Romani ita commodissimè possunt tradi,si primò leui,ac simplici via:post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur. Alioquin si statim ab initio rudis adhuc & infirmus animus studiorum multitudine,ac varietate oneretur:duorum alterum fiet: quia aut deseret studium:aut cum magno labore eius sæpe & cum diffidẽtia (quæ plerunque iuuenes auertit) serius ad id perducetur: ad quod leuiore via ductus sine magno labore eius,& sine magna diffidentia maturius perduci potuisset. Conuocatis ergo viris illustribus,& facundissimis antecessoribus Tribuniano, Theophilo,& Dorotheo, mandaui vt componerent Institutiones:& in quatuor libros iussi partiri:vt sint totius legitimę scientiæ fundamenta prima,& elementa:quibus iuuenes suffulti grauiora possint,& perfectiora legum scita sustẽtare: vt C.de vete.iure enuclean.l.ij.§.sed cum. & in hoc procœmio. §. cumque,& infrà de iustitia & iure.§.his. Et ei mandato præfati facundissimi viri opportunè paruerunt: & eas compositas mihi obtulerunt.quas cùm legi,& cognoui,plenissimum nostrarum constitutionum eis robur accommodaui.Liquet igitur quòd Imperator à nemine reprehendi debet:imò vt Christianissimus,& sanctissimus,ab omnibus hominibus, tam in opere præsentis libri,quàm in cæteris debet commendari, & venerari. Videamus ergo quare dicatur liber Institutionũ, vel elementorum: quæ fuerit occasio condendi eius,vel cæterorum librorum iuris,quæ intentio,quis finis, siue vtilitas, &
3 cui parti philosophiæ supponatur. † Dicitur autẽ liber Institutionum quasi instructionum:quia in his prius legum præceptis instruimur:vt possimus percipere maiora iura:& ad iuris arcana valeamus conscẽdere:& ingredi legum penetralia. Vel dicitur Institutionum quasi in statum Romani iuris nos erigit:cùm enim tres sint positiones corporis:statio:sessio, cubatio.Plus homo potest,cùm stat,quàm cùm sedeat, iaceátve: tunc enim debilior est.Inde est,quòd in liberalibus disciplinis in Grammatica,Dialectica,iacemus atque sedemus, id est debiles sumus:eásque disciplinas non discere,sed didicisse debemus.Per hanc autem disciplinam stantes efficimur,id est, fortiores reddimur,quia moribus informamur. Potuit & iste liber introductorius,sicut & cæteri introductorij appellari liber introductionum,siue Isagogicus.Sed visum est iure ciuili
4 congruentius nomen Institutionum. † Elementorum autem dicitur liber per similitudinem quatuor elementorum. Sicut enim quatuor elemẽtis totus mundus confectus est: sic ex hoc volumine in quatuor libros distincto omnia iuris arcana reuelantur:& totius Romani iuris scientia prælibatur. Vel dicitur elemẽtorum per similitudinem primarum literarum, quæ vocãtur elementa.Sicut enim prima illa elementa primò pueris legenda traduntur:sic & hæc legũ initia primò iuuenibus, vel legum tyronibus exponuntur,& dicuntur elementa quasi eleuamenta:quia in his quasi legum primitiis suffulti iuuenes eleuãtur ad altissima legum scita. Vel dicuntur elemẽta,quasi elimamenta:quia in his elimatur quicquid fuerat in veteri iure rubiginosum:quicquid fuerat hyrsutum & hispidum:cõplanatur quicquid fuerat montosum:fabricatur æquitati argenteum palatium:erigitur iustitiæ solium. Dicitur & Iustiniani liber,vt sciatur nomen authoris:ad differẽtiam aliarum In-
5 stitutionum antiquarum. † Huius libri condendi occasio fuit talis:placuit Romanis,qui vrbem muris fundauerant, fundare eam & legibus:si quidem leges quædam & eæ quidem paucæ quas Romani reges tulerant propter eorũ superbiam iam exoleuerant:electi itaque decem viri missi sunt ad Græ
c cas ciuitates [c]: quarum vna vocabatur Athenæ, & vtebatur iure scripto:altera Lacedemon, & vtebatur iure non scripto: perrexerunt,peruenerũt,petierunt,acceperunt,& attulerunt decem tabulas eburneas de iure scripto, & iure non scripto: eásq; Romæ pro Rostris posuerunt: vt ab omnibus apertius legi,& intelligi possent.Quarum decem tabularum interpretatio cùm visa sit obscura populo Romano:data est decemviris summa potestas in eo anno,vti homines ab eorum sententiis non appellarent,& vt decem tabularum leges exponerẽt, corrigerent, & adderent,& detraherent,si quid esset detrahendum,vel addendum:vnde factum est, vt adderent duas tabulas.& sic ex accidenti vocata est, Lex duodecim tabularum. Deinde cùm decem viri sequenti anno magistratum sibi iniuriosè arrogarent,& populum violenta dominatione pręmerent,delecti sunt à populo:& in carcere quidam eorum necati sunt:sic'que consules facti sunt:& senatusconsulta composuerunt.Postea creati sunt prætores:& ipsi edicta fecerunt.Emerserunt & alij multi Iurisconsulti:& ipsi multa respõsa cõdiderunt,& ex senatusconsultis,& prętoriis edictis,& prudentum responsis,condita sunt duo milia penè librorum,tricies cente-

na milia versuum. Post hæc creati sunt imperatores: & ipsi innumerabiles constitutiones composuerunt: & ex illis constitutionibus confecti sunt tres codices, Gregorianus, Hermogenianus, Theodosianus, & aliæ constitutiones extrauagãtes. sicq; ventum est vsque ad Iustinianum. Videns itaque Iustinianus tantam legum multitudinem, tãtámque confusionem, & quòd lites potius deciderentur iudicis arbitrio, quàm legũ præsidio: statuit in mente sua leges emendare, & via dilucidiori tradere. Erexit itaque primum animũ suum ad imperiales constitutiones: & ex tribus codicibus & constitutionibus extrauagantibus, vnum codicem confici iussit suo fœlici nomine nuncupandum: Erexit postea animum suum ad immensa volumina veteris prudentiæ, & opus desperatum quasi per medium profundum vadens cœlesti fauore adimpleuit: & ex duobus penè milibus librorum, & ex tricies centenis milibus versuum vnicum librum composuit, quem Digestum appellauit, ipsúmque in quinquaginta libros distinxit. Ad hoc videns Iustinianus quod ad portandam tantæ sapientiæ molem animi rudes non sufficerent, statuit eis præparare quandam eruditionem mediocrem, quasi quendam põtem ad iura maiora, & altissima legum scita. Huiusmodi libri sicut & cæterorũ librorũ iuris dici possunt materia tria, scilicet, negotia & duo vitia error & contumacia, vel ius & iustitia sicut & not. in materia C. Intentio communis est omnium conditorum iuris quemadmodum lites decidantur, doceantur errantes, puniantur contumaces. Item est communis intẽtio de iure rescribere: & ad id rescribendo operam dare vt homines mali efficiantur boni: & boni efficiantur meliores, tum metu pœnarũ, tum exhortatione præmiorum. l. j. ff. de iusti. & iur. Ad hũc finem referuntur [omnes] conditores: vt iurgia sint sopita, & expulsa sint vitia. Materia singularis domini Iustiniani in hoc opere sunt leges latæ, vel duo codices constitutionum, & Digestorũ. Singularis est intentio tradere quãdam mediocrem eruditionem, quasi quendam põtem, per quem iuuenes gradiantur. Specialis est vtilitas ea: vt perlecto & cognito Institutionum libro spes pulcherrima foueat iuuenes à singulis, in singulis suis partibus suam rempublicam posse gubernari. Et hic supponitur liber iste, quia tractat de moribus.

a ADNOTATIO. ¶ Non leges. Adde Specu. in tit. de accu. versic. item excipitur quòd est miles. Bar. Bald. & doct. inter se contrarios in l. fi. in j. col. C. de iu. delib. do. Lucam de pen. in l. militiæ. numer. 2. qui milita. pos. libr. xij. chart. lxxiij. & omnes scribentes hic.

b ¶ Defendunt. Adde Specul. in titul. de his qui alieno no. versicul. defensor. docto. in l. aduocati. alleg. in text. not. gloss. in c. cum ex eo. de elect. in vj. vbi multa per ibi scribentes.

c ¶ Græcas ciuitates. Ad hoc vide Bald. in l. j. ff. de excu. tut. & in l. ij. colũ. j. ff. de orig. iur. Bart. in l. militum. de verb. obli. & in l. titia. de auro & argen. lega. & in rub. de iusti. & iu. do. Lucam de penn. in l. omnis. nume. 3. de decu. li. x. chart. lxxxiiij. solennem gl. in authen. de non alie. §. nos ergo.

❀ ¶ Decem viri. Sexti Pomponij Iurisconsulti (cuius pace dictum sit) errorem sequitur Azo. Legati enim. Ro. ad leges perẽdas tres fuerũt Sp. Posthumus. A. Manlius, & S. Sulpitius Camerinus consul, cuius rei locupletissimi testes sunt T. Lucius. & D. Had. carnas. apud quos historiæ seriem Videas. P. Prateius.

De iustitia, & iure. *Rubrica.*

1 *Iustitia quid.*
Iustitiæ definitio duobus modis intelligitur. nu. 1.
2 *Iustitia quomodo intelligatur esse constans & perpetua uoluntas.*
Matrimonium quo pacto dicatur indiuidua coniunctio. nu. 2.
3 *Ius unde dicatur, & quid sit, & quàm uariè accipiatur. nu. 5.*
Iustitia unde dicatur. nu. 3
Leges unde, & cur dicantur sacratißimæ. nu. 3.
4 *Ars quid.*
Iuris peritia cur ars dici poßit. nu. 4.
6 *Iuris prudentia quid, & qui differat à iustitia, nu. 8.*
Aequitas & iustitia quid differant, & circa quæ uertantur. nu. 6.
7 *Aequitas quid.*
9 *Iuris præcepta quæ.*
10 *Iuris positiones duæ esse.*
Species dicuntur positiones. nu. 10.
11 *Ius publicum quid, & in quibus consistat.*
12 *Ius priuatum quid.*

MPERATOR Iustinianus expositurus
iura populi Romani præmittit de iustitia & iu
re. à iustitia enim velut à materia, & quasi fonte
quodam omnia iura emanant: quod enim iusti
tia vult, idem ius prosequitur. Videamus ergo
quid sit iustitia, vnde dicatur, quæ sint eius præcepta, & quot
1 sint eius positiones. † Est autem iustitia constans, & perpetua
a voluntas [a] ius suum cuique tribuendi: vt ff. eodem, l. iustitia.
quæ definitio potest intelligi duobus modis: vno prout est in
creatore, altero prout est in creatura. & si intelligatur prout
in creatore, id est, in Deo: omnia verba propriè posita sunt,
& plana sunt omnia quasi diceret, Iustitia est Dei dispositio,
quæ in omnibus rebus rectè consistit, & iustè disponit: ipse
retribuit vnicuique secundum opera sua: ipse variabilis: ipse
non est temporalis in dispositionibus, vel voluntatibus suis,
imò eius voluntas est constans, & perpetua. ipse enim nec habuit principium, nec habet, vel habebit finem. Altero modo
intelligitur prout est in creatura, id est, in homine iusto. Homo enim iustus habet voluntatem tribuendi vnicuique ius
suum: & ita voluntas dicitur iustitia. & dicitur voluntas tribuere ius suum, non quantum ad actum, sed quantum ad affectionem. Sicut & dicitur Imperator Augustus, non quòd
semper augeat imperium; sed quia eius propositi est, vt augeat. Sic & matrimonium dicitur indiuidua coniunctio: quia
eius sunt animi vt nunquam diuidãtur postea, licet interdum
diuidantur infaustè: vt infrà de patria potestate. & C. de repu
2 diis. l. consensu. Illa † autem duo verba cõstans & perpetua,
non sunt de definitione: cùm scriptum sit, quòd iustus septies
cadit in die: sed ponuntur ad remouendam quorundam prauam opinionem qui credebãt iustitiam esse mutabilem: ideo
quia quandoque conceditur alicui priuilegium: & postea denegatur: vt potest assignari in Iudæis; vt C. de Iudæis. l. iussio.
& l. iudæos. Et idem in quolibet, qui abutitur priuilegio, vel
iure sibi dato: vt ff. quod metus causa. l. extat. & C. vnde vi. si
quis. Sed certè hoc non est ex varietate iustitiæ: imò ex varietate subiectorum, vel negotiorum. Iudæi enim antequam
crucifigerent Creatorem suum dominum nostrum, meruerũt
habere priuilegium. Postea autem ex delicto suo meruerunt
amittere, & puniri. Potest autem alio modo intelligi definitio
(prout iustitia est in creatura) vt dicatur data definitio per periphrasim, id est, per circumlocutionem, vel circuitionem: vt
per hoc quod dicit voluntas, intelligatur mens: per hoc quod
dicit constans, intelligatur bonum. Constantia enim secundum sanctos, accipitur in bono: vnde & sancti dicuntur fuisse
constantes. Per hoc autem quod dicitur perpetua, intelligatur habitus: quasi diceret: Iustitia est habitus mentis bonus, vel
bene constitutæ. vel, Iustitia est voluntarium bonũ. Nec enim
potest dici bonum propriè; nisi intercedente voluntate. Tolle
voluntatem, omnis actus indifferens est: quippe affectio tua
nomen imponit operi tuo: & alibi, Crimen non contrahitur:
nisi intercedat voluntas nocendi: & alibi voluntas & propositum distinguunt maleficia: vt C. ad legem Corneliam, de sicariis. l. j. & ff. de furtis. l. qui iniuriæ. ergo distinguunt factum
bonum à non bono. & ita iustitiæ, quæ species est virtutis sui
generis, attribuitur definitio. Vt autem ostendat, quòd hæc
virtus à cæteris speciebus virtutis differat, id est, prudentia, tẽperantia, fortitudine, addit ius suum cuique tribuendi. Quæ
verba exponuntur: vt dictum est. Vel dic suum ius, id est, hominis meritum. Nam & de iure propter delictum, vel pactum non seruatum, vel similia, quis priuatur iure suo: vt ff.
quod metus causa. & C. de iure emphyteu. l. vltima. Vel dic
cuique, id est, sibi: vt honestè viuat, & Deo, vt Deum diligat:
& proximo, vt eum non lædat. Vel dic suum ius, id est, iu
3 stitiæ. Et dicitur iustitia quia in ea stant omnia iura. † Ius
ergo deriuatur à iustitia: & habet varias significationes. Ponitur enim quandoque pro ipsa arte, vel pro eo, quod scriptũ habemus de iure: & dicitur ars boni & æqui: cuius meritò quis
nos sacerdotes appellat, iustitiam nanq; colimus, sacra iura ministramus. Vnde & leges dicuntur sacratissimæ. l. leges sacratissimæ. C. de legi. boni & æqui notitiam profitẽtur iuris sacerdotes, iniquũ ab iniquo separãtes, licitũ ab illicito discernẽ

tes bo

tes, bonos nõ solùm metu pœnarum; verumetiam præmiorũ
exhortatione efficere cupientes, veram nisi fallor philosophiã,
4 non simulatam affectantes: vt ff. eod. l. j. † Est autem ars se-
cundum Porphyrium de infinitis, finita doctrina; ab arctan-
do dicta. & bene potest hæc iuris notitia, ars appellari: quia fi-
nem habet mirabilem, licet aliæ omnes artes ferè infinitæ sint:
vt in prooemio Digestorum. §. sed quia. Vel dicitur ars, id est,
artificium. Nam author iuris, est homo; author iustitiæ, est
Deus: & secundum hoc, ius & lex idem significant. Licet au-
tem largissimè dicatur lex omne quod legitur; tamen specia-
liter significat sanctionem, iusta iubentem honesta, prohiben-
tem contraria: vt apud M. Cicero. libro j. de legibus. Quan-
doque etiam ponitur ius pro legis significato: & lex accipi-
tur, vtpote, oratio quæ legitur, & iuris est significatiua nomen
rationis latius quàm ista patet: nam & argumentum est ratio:
non tamen ius dicitur ratio: quia affirmatur, vel fit ratum.
5 † Ius etiam quandoque supponit pro iure naturali tantùm,
quandoque pro iure ciuili tantùm, quandoque pro iure præ-
torio tantùm, quandoque pro eo tantùm, quod competit ex
sententia. Prætor enim ius dicitur reddere, etiam cùm iniquè
decernit, relatione facta non ad id, quod prætor fecit, sed ad il-
lud quod prætorem facere conuenit. Nam si non habetur re-
spectus ad id, quod debuit fieri: non æquum ius, sed iniquum
dicitur reddidisse. Quandoque supponit pro loco, in quo red
ditur ius: appellatione tracta ab eo, quod fit in eo. vbi fit, id est,
fieri solitum est: salua maiestate Imperij, & saluo iure maio-
rum iudicantis. Supponit etiam quandoque pro necessitudi-
ne: veluti est mihi ius cognationis, vel affinitatis: vt ff. eodem,
l. vltima & penultima. sed & Ioannes Bos. dicit, necessarij mei
veniunt ad me. Supponit etiam quandoque ius pro actione:
quandoque pro obligatione qualibet: quandoque pro hære-
ditate: quandoque pro bonorum possessione, sicut ex defini-
tione cuiuslibet istorum licet considerare in suis rubricis. Sed
& ius etiam in vulgari ponitur pro quodam cibo delicato:
quandoque ponitur pro potestate: vt cùm dicitur sui iuris est,
* & quandoque ponitur pro iuris rigore*: vt cùm dicitur in-
ter ius & æquitatem &c. vt C. de legibus, & constitut. l. prima.
6 † Iuris autem prudentia est diuinarum, atque humanarum
rerum notitia: iusti, atque iniusti scientia: vt ff. eo. l. iustitia. §.
7 vlt. & §. j. j. eo. † Aequitas autem est rerum conuenientia [b],
b quæ in paribus causis paria iura desiderat, & omnia bona æ-
quiparat. Et dicitur æquitas, quasi æqualitas: Vertiturq; in re-
bus, id est, in dictis & factis hominum. Iustitia in mentibus
quiescit iustorum. Inde est, quòd si velimus loqui, dicimus iu-
dicium æquum, non iustum. & hominem iustum, nõ æquum:
abutentes tamen his appellationibus dicimus iudicem æquũ,
8 & iudicium iustum. † Differt ergo multùm iuris pruden-
tia à iustitia: si quidem iuris prudẽtia dignoscit, iustitia autem
tribuit cuique ius suum. Item iustitia virtus est, iuris pruden
tia scientia. Item iustitia est quoddam summum bonum, iuris
9 prudentia, medium. † Iuris præcepta sunt tria honestè viue
re: alterum non lædere: suum cuique tribuere: vt infrà eodem,
§. iuris. & ff. eod. l. iustitia. Et est notandum, quòd istud vlti-
mum aliter accipitur, quàm in definitione iustitiæ, si quidem
ibi complectitur hæc tria. Hic autem illud solum, quod extra
duo prima præcepta relinquitur. Item ponitur nomen iuris
pro ipsa arte, nõ pro quolibet iure, quod inuenitur in arte. Nec
enim omne ius præcipit: imò quoddam permittit: vt ff. de leg.
& senatusconsult. l. legis virtus. Vel ponitur pro omni iure,
quod præcipit. Nam omne quod præcipit, vel præcipit ho-
nestè viuere, vel alterum non lædere, vel suum cuiq; tribuere.
10 † Huius studij duæ sunt positiones, publicum, & priuatum,
quod quidam sic exponunt, id est, huius iuris, per studium di-
scendi, vel adipiscendi, duæ sunt species. Species enim dicun-
tur positiones: quia sub genere ponuntur, & assignantur. Vel
quia posita specie, ponitur & genus, sed non econuerso. Vel
sic. Duæ sunt positiones, id est, super duobus ponitur ars ista
studio discẽda, id est, super iure publico, & priuato. Nec enim
prima expositio placet, quòd ex diuersitate rerum, vel perso-
narum super quibus ius ponatur diuersæ eius species ponan-
tur, vel videantur. Hac enim ratione infinitæ essent species
iuris: quia infiniti sunt homines, & infinitæ sunt res. Nam
& sic diceretur ius aliud equinum, aliud asininum, aliud vi-
11 neæ, aliud agri, aliud petri, aliud Ioannis. † Est autem ius
publicum, quod ad statum rei Romanæ pertinet. Et consi-
stit in sacris, sacerdotibus, & magistratibus: vt infrà eodem
§. vltimo. & ff. eodem, l. prima. §. huius studij. Interest enim
reipublicæ vt habeat ecclesias, in quibus homines petant ve-
niam suorum peccatorum: vt in authentic. vt liceat matri &
auiæ. §. quia verò ita. Expedit etiam reipublicæ magistratus
constitui: quia per eos, qui iuri dicendo præsunt, effectus rei
accipitur: parum est enim ius in ciuitate esse: nisi sint, qui pos-
sint iura regere: vt ff. de origine iuris. l. secunda. §. post origi-
nem. Expedit & esse sacerdotes à quibus de peccatis nostris
accipiamus pœnitentiam: & qui orent pro nobis: & Dei no-
bis acquirant prouidentiam: vt C. de summa trinita. l. vltima.
12 † Ius autem priuatum est, quod ad singulorum pertinet
vtilitatem: subaudi, principaliter; secundariò tamen, & ad
rempublicam pertinet. Vnde & dicitur: expedit reipublicæ,
ne quis re sua male vtatur: vt infrà de his qui sui vel alieni iu-
ris sunt. §. vltimo. Sic quod reipublicæ principaliter interest
secundariò puto quòd respiciat vtilitatem singulorum. Est
autem ius maxime priuatum, tripartitè collectum. Est enim
ex generalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus. maxi-
mè ideo dixi: quia & ius publicum iuregentium est stabili-
tum. Nam erga Deum, vel ecclesiam, vel sacerdotem, religio
est de iuregentium: vt ff. eodem, l. prima. §. vltimo. & l. secun-
da. quod & publicum suprà appellaui. Ex hoc patet etiam,
quòd publicum & priuatum non sunt species iuris: sed assi-
gnentur res, vel personæ super quibus posita sunt iura. Quid
autem sit ius naturale, vel gentium, vel ciuile, & cui, & quan-
do per consuetudinem, vel constitutionem principis deroge-
tur, in sequenti titulo assignatur.

a ADNOTATIO. ¶ Perpetua voluntas. Ad istã definitionem, & eius partium declarationem. vide Barto. & docto. in l. j. ff. hoc eodem titul. quicquid dici potest per domi. Ludo. de penna in l. neminem. nume. 2. cum pluribus sequen. de suscept. libr. x. charta. cl. qui omnes iustitiæ partes no. exequitur. cui adde pro concordanti beatum Thom. prima secudæ quæstio. xxj. & prima secundæ quæstio. lx. & secunda secundæ quæstio. lviij. & nihil vltra quæras.

b ¶ Conuenientia. Adde Bald. in l. fina. C. de fruct. & lit. expen. & in l. fina. de fruct. C. de suis & legi. & in l. omnium. C. de vectig. & in capi. ad hoc. vij. col. de pac. in fi. & do. in l. placuit. C. de iu. do. Alexan. de imol. in l. quintus. ff. mã: Lucam de pen. in l. retractare. num. 4. ne fis. rem qua ven. lib. x. char. xv. & in l. sacris. nume. 45. de proxi. sa. scri. libr. xij. chart. xxxviij.

* ¶ Rigore. Iuris rigor aliquando temperatur ratione ætatis, quãdoque ratione temporis, & locorum c. super eo. extrà. de senten. excom. Aliquando ratione temporis causæ & personæ, & loci. ca. fi. de transact. Aliquando ratione scandali & consuetudinis, quinquagesima dist. vt constitueretur. Iure autẽ suo quis sine culpa priuari non debet c. satis peruersum. liij. dist. Propter scandalum tamen potest quis à scandalo desistere cap. ij. de præscript. Ius autem aliud est commune, aliud speciale, aliud ambiguum. Quid in ambiguo iure spectandum est? & equitatem Paulus tradit l. in omnibus. de regu. iur. ff. In ambiguis pro libertate respondendum l. quoties. ff. eod. In ambiguis repetitioni locus est l. non debet. §. in re. ff. eod. In dubijs benigniora præferenda. l. semper. ff. eod. Martinus.

De iure naturali, gentium, & ciuili. *Rubrica.*

1 ☞ *Ius naturale quot modis accipiatur, quid sit, & numero 2.*
3 *Ius ciuile, quot modis dicatur.*
4 *Ius gentium quid.*
5 *Ius gentium solis hominibus commune: & eo iure inducta. & nu. 7.*
6 *Manumissio quid, quo iure introducta.*

1 IVS † AVTEM naturale pluribus mo-
dis dicitur. Primus est, vt dicatur à natura
animati motus, quodam instinctu naturæ
proueniens, quo singula animalia ad ali-
quid faciendum inducuntur. Ius naturale,
est quod natura, id est, ipse Deus docuit o-
mnia animalia, & ita istud pronomen, quod, erit accusatiui
casus, & hoc nomen, natura, erit casus nominatiui. Vel
dic, quod nomen istud, quod, sit casus nominatiui: vt sic di-
cat, quod docuit omnia animalia natura, id est, per instin-
ctum naturæ. & ita hoc nomen natura, erit casus ablatiui: vt

infrà eo.in prin. & hoc est quod dicitur, primi motus non sunt
in nostra potestate, secundi verò sunt. & ideo si res procedat in
oblectamentum, id est, delectationem, veniale tantũ contrahi
tur peccatum: nisi progrediatur ad aliquid componendum: vt
exerceat, quod turpiter cogitauit: & tunc dicetur tertius mo-
tus, mortale contrahere peccatum. Et est illud notandum: quia
qua ratione iustitia est voluntas &c. habito respectu ad ratio-
nalia tantum, eadem dicitur ius naturale motus (vt dixi) habi-
to respectu ad omnem creaturã rationalem, & irrationalem.
Dicunt autem quidã, quòd neq; voluntas, neque motus, ius na
turale vel gentiũ dici possunt: quia facti sunt. Voluntas tamen
vel motus, sunt instrumenta, per quæ ius naturale vel iustitia
aperiunt, vel ostendunt suum effectũ: in anima enim sunt vir-
2 tutes, & iura. † Illud apertius fortè dicetur ius naturale esse
debitum quoddam, quod natura cuilibet repræsentat. Dici-
tur etiam quandoq; ius naturale, ius commune hominũ indu-
stria statutum. & ita iusgentium potest dici ius naturale: vt in-
frà de re. di. §. singulorũ. Item dicitur ius naturale, quod in le-
ge Mosayca, vel in Euangelio continetur: vt legitur in Decre
tis cj. distinc. prima. Item dicitur ius naturale æquissimum, vt
cùm dicitur lapsos minores secundũ æquitatem restitui: vt ff.
a de mino. l. j. in prin. Est etiã ius naturale, quod tuetur pacta[a]:
vt ff. de pac. l. j. in prin. & in hac significatione ius naturale po
test dici ciuile. Prima autẽ definitio data est secundũ [motum
sensualitatis, aliæ autem assignatæ sunt secundum] motum ra-
3 tionis. † Ius autem ciuile pluribus modis dicitur. vno mo-
do ponitur pro statuto cuiuslibet ciuitatis. Sed vbi non addi-
tur nomen ciuitatis, ius ciuium Romanorum significamus, si-
cut cùm poëtã dicimus, nec addimus nomẽ, subauditur apud
Græcos egregius Homerus, apud Latinos Vergilius: vt j. eo.
§. sed ius. Alio modo dicitur ius ciuile lex xij. Tab. vt proba
tur ff. de iusti. & iure. l. ius ciuile. §. hoc igitur. Altero modo
dicitur disputatio prudentum ff. de orig. iur. l. ij. §. hæc disputa
tio. Quarto modo dicitur ius ciuile id, quod non est prætoe-
rium, & detrahit, vel addit iuri naturali, vel gentium, vt liquet
in potestate seruorũ restricta, & tutela inuenta: vt ff. de iustitia
& iure. l. ius ciuile. & j. de his qui sui vel alieni iuris sunt. & de
tute. in prin. & sic dicitur iste succedit de iure ciuili, ille de iure
prætorio: vt j. de exhære. lib. §. emancipatus. Ius autem ciuile
iuuatur, suppletur & corrigitur per prætorium: vt ff. de iusti-
tia & iure. l. ius autem ciuile. §. j. & ita recipit in se, quod fecit
alij. Quinto modo ius ciuile potest appellari omne ius, quo
vtitur ciuitas: siue sit naturale, siue ciuile, siue gentium: & sic ac
cipitur cùm dicitur lex est res sanctissima, ciuilis sapientia: vt
ff. de var. & extraord. cogn. l. j. §. proinde. Sexto modo dici-
tur ciuile, quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, princi-
pum decretis, authoritate prudentiũ, venit: vt ff. de iusti. & iu-
4 re. l. ius autem. † Ius autem gentiũ est quo gentes humanæ
vtuntur, quod à naturali recedere facilè intelligere licet: quia
illud omnibus animalibus cõmune sit, quæ in terra, quæ in ma
ri, quæ in aëre nascuntur. Ab eo descendit maris & fœminæ
coniunctio: & fit per mutuam vtriusq; voluntatem, quam nos
matrimonium appellamus. Corporalis enim coniunctio non
potest dici ius: cùm ipsum sit corporale: & videatur. iura autẽ
omnia sunt incorporalia. Ab eo etiam iure descendit liberorũ
5 procreatio, & educatio. Hoc † autem iusgentiũ solis homini
bus commune est: veluti erga Deum religio, vt parentibus &
patriæ pareamus, vt vim atq; iniuriã propulsemus. Nam iure
hoc euenit, vt quod quisq; ob tutelam sui corporis fecerit, iure
fecisse existimetur. & cùm inter nos cognationẽ quandam na-
tura constituit, consequẽs est hominem homini insidiari nefas
6 esse. Manumissiones etiam iurisgentiũ sunt. † Est autem ma-
☞ numissio datio libertatis, id est, detectio, vt dicunt quidã quia
libertas quæ est de iure naturali, non potuit auferri: licet fuerit
offuscara per ius ciuile, vel gentium. Iura enim naturalia sunt
immutabilia: vt j. eo §. pe. & ff. de acquir. rer. do. l. adeò. §. cùm
quis. Vel dic verè dat libertatem ille, qui manumittit: licet non
suam, vel alienã. Dat enim quod non habet: sicut in creditore,
& in eo, qui constituit vsumfru. in re sua: vt ff. de vsufr. l. quod
nostrum. & j. quib. ali. li. in prin. iura enim naturalia dicuntur
immutabilia: quia nec possunt ex toto abrogari, vel auferri,
sed tamen potest eis derogari, vel detrahi in specie: vt ff. de iu-
stitia & iure. l. ius ciuile. Cœperunt aũt istæ manumissiones
à iuregentiũ: nam cum iure naturali omnes homines liberi na-
scerentur, nec erat nota manumissio, cùm seruitus esset inco-
gnita: sed posteaquàm iuregentiũ seruitus inuasit, sequutũ est
beneficium manumissionis: & cum vno naturali nomine ho-
mines appellarentur, iuregentiũ tria genera hominum cœpe-
runt esse, liberi, & ex his contrarium, serui, & tertium genus li-
berti. i. qui desierant esse serui. Item ex hoc iuregentium in-
troducta sunt bella: vt cùm inducuntur à principe, vel à popu
lo Romano, vel propulsatur violentia. discretę sunt gentes, re-
gna condita, dominia distincta. s. directa, ab vtilibus: & è con-
uerso. non dico, quòd dominia sint inuenta de iuregentium de
nouo: quia & veteri Testamento aliquid erat meum, aliquid
tuum: vnde & prohibebatur fieri furtum, & præcipiebatur ne
quis retineret mercedẽ mercenarij sui. Ex hoc iure agris termi
ni sunt positi, ædificia sunt collata, vel vicinata, ex qua colla-
tione fit ciuitas. Cõmercium est inductum, quod generale est
nomen ad omnes cõtractus. Obligationes sunt inductæ, quæ
aliàs dicuntur naturales, id est, de iuregentium: nam (vt s. dixi-
mus) iusgentiũ quandoq; dicitur naturale. Quidã tamen con-
tractus inducti sunt à iure ciuili: vt ff. eo. l. ex hoc. vt obligatio
nes literarum, & stipulationes, & emphyteusis: vt j. de lit. obli.
& de loca. §. adeo. & de actio. §. de cõstituta. Cui autem iuri,
b & quando per constitutionẽ principis [b], vel consuetudinem
derogetur: quia de hoc tangitur j. eod. §. sed quod principi. &
§. ex non scripto. Dic breuiter, vt no. in C. si contra ius vel vti.
publi. resc. sit impetra. & C. quæ sit long. consue.

a ADNOTATIO. ¶ Pacta. Ad hoc vide Spe. in tit. qui fil. sint leg. versi.
sed pone quoddam. Lud. ro. in sing. suis versi. ius. versi. de iure do. in l. j. ff. de iu
sti. & iur. & in c. ius naturale. j. distinc. Ange. aret. in rubri. de iu. num. 1. cum
pluri seq. institu. chart. vj.

b ¶ Principis. Secùs tamen dic in iure diuino: quoniam tale per principem in
totum tolli nõ potest: vt tenet elegans gl. in l. fi. C. si contra ius vel vtili. pub.
& Bal. in sing. suis ver. testis. sed quid si ciuitas. do. Alex. de imo. in§ cùm mu
lier. ff. sol. mat. & doct. in l. j. ff. de consti. prin. & in consi. lxviij. in ij. volu.

De iure personarum. *Rubrica.*

1 ☞ *Personarum summa diuisio.*
2 *Adscriptitius an verè seruus.*
3 *Libertas quid.*
4 *Seruitus quid, unde appellati serui.*
5 *Serui quibus modis fiant. & nu. 8.*
6 *Homo liber ut fiat seruus, quæ requirantur, & quomodo poßit ingenuitatem repe-
tere. nu. sequen.*

ICTVM est suprà de iure naturali, gẽtium,
& ciuili: sed quia omne ius, quo vtimur, pertinet
ad personas, vel ad res, vel actiones. l. j. ff. de stat.
ho. digniores autẽ sunt personæ. l. iustissimè. ff.
de ædil. edic. quarũ causa statuta sunt omnia iu-
ra. l. ij. ff. de statu ho. De personis primò videa-
mus: vt s. ti. proxi. §. vlt. id est, de iure, quod vertitur circa perso
1 nas, vel de statu personarũ: quauis sit varius, & discretus. † Est
ergo notãda summa diuisio personarũ, quòd omnes homines
aut liberi sunt, aut serui. i. omnis homo, aut est liber, aut seruus:
vt ita pluralis oratio resoluatur in singularem: vt ff. de cõndi.
& demon. l. falsa demonstratio. §. vlti. vt ita vitetur oppositio
2 de duobus assignatis, quorũ vnus est liber, † alter seruus, Nec
est oppositio de adscriptitio: quia verè liber est: [imò videtur,
quòd verè sit seruus, cùm inter adscriptitios, & seruos nulla sit
differẽtia:] vt C. de agri. & censi. l. ne diutius. §. si quis, sed certè
verũ est, quòd nulla sit differẽtia, quantũ ad hoc: vt si nascatur
quis ex libero, vel seruo & adscriptitio, sit adscriptitius: sicut si
nasceretur ex libero, vel adscriptitio: & an esset seruus, vt ibidẽ
dicitur. est enim differentia quantum ad alia multa: quia serui
nihil proprium habere possunt. nam quicquid per seruum ac-
quiritur, id domino acquiritur: vt j. de his qui sunt sui, vel alie.
iuris. §. in potestate. Adscriptitij autem bene habere possunt
proprium: vt C. de agri. & censi. l. hi penes.] licet quodam serui
tio sit adstrictus: vt C. de epis. & cle. l. iubemus. & auth. adscri-
ptitios

ptitios. Nec est oppositio de statuliberis: vt ff. de statulib. l. sta-
☞ tuliberum. & l. de statulib. Videndũ ergo, quid sit libertas,
quid seruitus, & qualiter contingat seruitus. nam de ingenui-
3 tate qualiter contingat, dicetur infrà proxi. titu. † Est autẽ li-
bertas naturalis facultas eius, quod cui facere libet, nisi quod
vi, aut iure prohibetur: vt ff. de statu ho. l. iiij. & ĩ. §. j. Secundũ
hanc definitionem videtur, quòd serui sint liberi. nam & ipsi li
beram habent facultatem: nisi vi, aut iure prohibeatur: & hoc
Guarnerius admisit. aut enim definitur libertas eo iure, quo
prodita est. Alij dicũt in definitione addendum, quod legitur
ĩ. eo scilicet, ex qua liberi vocantur. licet enim serui sint liberi,
non tamen liberi vocantur ex ea libertate. Vel melius ita ex-
pone vi, id est, iure gentium: quia per violentias, & necessitates
est inductum: vt s. titu. proxi. §. ius autem. & ex eo inducta est
à principio seruitus, aut iure. s. ciuili, cùm homo liber patitur se
vendi: vt liquebit. Nec placet prima expositio, vel secunda,
quòd serui sint liberi, vel nascãtur liberi de iure naturali; cùm
in hac parte ius ciuile, vel gentiũ, detraxerit iuri naturali. & sic
4 etiam liquebit ex definitione seruitutis. † Est aũt seruitus cõ-
stitutio iurisgentium, qua quis dominio alieno cõtra naturam
subiicitur. §. ij. ĩ. eo. Appellati sunt à seruãdo, non à seruiendo:
vt dicunt Grãmatici. Principes enim captiuos vendere iubẽt,
ac per hoc seruare nõ occidere solent. Ipsi etiam mancipia di-
cti sunt, quòd ab hostibus manu capiuntur: vt ĩ. eo. §. seruitus.
& ff. eo. l. iiij. §. seruitus. Tabellio aũt (qui dicitur seruus publi
5 cus) à seruiendo deriuari potest. Igitur † captiuitate liberi ho
6 mines fiunt serui de iure gentium: vt dictum est. † Fit etiam
homo liber seruus de iure ciuili: si maior est xx. an. et patitur se
vendi, vel aliquo titulo in aliquẽ trãsferri ad pretiũ, vel quodli
bet lucrum participandũ, ignoranti conditionem suam. Est &
quartum necessariũ, quod pretium verè participet: vt ff. de sta.
ho. l. v. & C. de lib. cau. l. non ideo. & l. si ministeriũ. & ff de lib.
cau. l. liberis. §. si quis sciens. & l. si vsumfru. §. j. & ff. quibus ad
lib. procla. non li. l. j. Potest & quintũ addi, quòd is, qui vendi-
tur sciat cõditionem suam: vt ff. qui. ad lib. procla. non li. l. vlti.
7 † Iste autẽ factus seruus repetit ingenuitatẽ in suam, si pre-
tium reddiderit: & emptor sponte recipiat, nec enim cogitur:
vt ff. si li. inge. esse. di. l. ij. Alij dicunt satis esse, si iste voluit red-
8 dere. Item † de iure ciuili fit seruus, qui ex ingratitudine re-
uocatur in seruitutem: & qui à patre venditur ob famẽ: & qui
est de familia latronum ex rescripto principis fit seruus: &
qui erat seruus, deinde fit monachus, vel clericus, & postea re-
dit ad secularem vitam: restituitur domino suo: vt C. de libe. &
eorũ lib. si manumissus. & de pa. qui fi distr. l. j. & C. qui ad lib.
procla. non li. l. j. & de episco. & cler. authen. si seruus. Et est o-
mnium seruorum vna conditio substantia. Quicunq; enim ser
uus est, ita est seruus sicut alius. nec plus, nec minus: sed licet ser
uitutis vna sit conditio: tamen honestatis & probitatis, & ma-
litiæ, & nequitiæ seruorum multæ possunt esse conditiones: vt
ff. de ædil. edic. l. vlti. §. vlti. & ff. de vsufru. l. sed & si quid. §. suf-
ficienter. Vnde & quidam propter delictum suum, quidã pro
pter arbitrium dominorũ nõ possunt manumitti: alij possunt.

In liberis autem multæ differentiæ sunt: aut enim ingenui
sunt, aut libertini: & ita duo dicuntur multa. & est argu. contra
ff. vi bo. rap. l. iiij. §. ij. Vel adiice alios: quia alij erant Latini, alij
deditij. Sic ergo libertas prædicatur cum magis, & cum mi-
nus. Nam alia est maior, alia minor.

De ingenuis. *Rubrica.*

1 ☞ *Ingenuus quis.*
2 *Matris negligentia quando noceat patri circa libertatem.*
3 *Ingenuitas an & quando & qui inducatur. & nu. 4.*

EST † autem ingenuus, qui statim vt natus est,
liber est: siue ex duobus ingenuis: siue ex duo-
1 bus libertinis: siue ex altero ingenuo, & altero
libertino natus sit. Sed & si nascitur ex matre
libera, & patre seruo, vel incerto, ingenuus na-
scitur: nisi fortè in casu: vt C. de munileg. l. qui
aut patre. & satis est matrem liberam fuisse, vel tempore illo,
quo concepit, vel tempore quo parit, vel in medio illorum tem
porum: licet ancilla postea fuerit facta: quia non debet cala-
mitas matris ei nocere, qui in vtero est: vt infrà eod. & ff. eod. l.
2 v. §. j. † In fideicommissaria tamen libertate ancillæ relictæ
aliquando reperio negligentiam matris nocere partui: vt not.
in summa C. de fideicommiss. liber. Nec illud inspicio, vtrum
ex persona matris competat libertas directa nascituro, an ex
voluntate hominis [aliàs patris:] vt C. de fideicommiss. liber. l.
cùm inter. & ita (quod est mirum) de ancilla nascitur liber.
Quod enim dicitur nasciturum haberi pro iam nato, verum
est cùm tractatur de commodo nascituri: vt ff. de statu homi. l.
qui in vtero. Sed hoc esset incommodum ei, qui esset libertus.
Dicam igitur eum esse potius ingenuum. Ex generali ta-
men consuetudine regni est, vt qui nascitur ex patre seruo, &
3 matre libera, sit seruus. † Inducitur etiam ingenuitas per
sententiam: si pronũtiatum est aliquem esse ingenuum in cau-
sa seruitutis, & ingenuitatis. Præiudicat enim ea sententia in-
ter omnes: vt ff. de statu homi. l. ingenuum. & de libe. cau. diui.
Illa enim distinguit, pronuntietur seruum illius non videri, an
ipsum esse ingenuũ: vt prima sententia non præiudicet omni-
bus: secunda præiudicet, nisi esset collusum: vt per totum titu.
C. de collusione deteg. In causa verò libertinitatis, & ingenui-
tatis, sententia non præiudicat inter alios: vt ff. si liber inge. esse
di. l. j. & l. patronũ. & ne de statu defunc. l. j. §. sed interdictum.
4 † Inducitur etiam ingenuitas per natalium principis resti-
tutionem: vt notaui in summa C. de natalibus re. Est & se-
miplena ingenuitas per ius anulorum aureorum: vt not. in C.
eodem titu. Sed & per legem inducitur libertas: vt not. in C.
pro quibus causis serui pro præmio acci. libertatem: vel plena,
id est ingenuitas, vel semiplena, id est, libertinitas: vt ff. qui sine
manu. ad liberta. per. l. qui ob necem. Sed fortè in casu illo non
datur pretium domino, sed vbi datur domino, ingenuus est:
vt C. pro quibus causis serui pro præmio libertatem acci-
piunt. l. secunda.

De libertinis. *Rubrica.*

1 ☞ *Libertinus quis.*
2 *Manumissio quibus modis procedat.*
3 *Filij quatenus sequantur conditionem patris, & quatenus conditionem matris.*
4 *Liberi cuiusmodi habeantur pro non liberis, & quatenus.*
5 *Fœminarum conditio in quibus deterior sit quam masculorum.*

NVNC videamus quis sit libertinus, vnde
dicatur, quot modis contingat libertinitas,
1 & quæ sit diuisio libertinorum. † Sunt au
tem libertini, qui ex iusta seruitute manu-
missi sunt: vt infra eod. in princip. vt iusta ser-
uitus dicatur: quia est de iure gentiũ, vel de
iure ciuili: vt etiã diximus s. tit. proxi. licet sit
contra ius naturale: vel iusta, id est, vera. Vel iusta quia à Deo,
& ita iustè seruierunt domino suo, vt mereantur ab eo manu-
mitti. Quid autẽ sit manumissio, diximus s. de iustitia & iure.

Nec distinguo inter liberum, & libertinum, vt Grammati-
ci: vt libertus dicatur manumissus, libertinus dicatur filius ma
numissi. Nam & qui manumittitur, libertinus est, vt dictum
2 est. Diciturq; libertinus, quasi liberatus à seruitute. † Pro-
cedit autem manumissio, vel libertinitas, & inter viuos, & in
vltimis voluntatibus. Inter viuos pluribus modis: vt ecce per
vindictam manumittit quis: vt not. in C. de manu. vin. Item &
inter amicos, aut per epistolam. Solent enim serui à dominis
manumitti, adeò vt vel in transitu manumittantur: veluti cùm
prætor, vel præses in balneũ. vel in theatrũ vadit. Itẽ ex cõstitu
tionibus fiũt manumissiones: vt not. in C. si mãci. ita ve. vt ma.
vel contra. Et notandũ est in omni manumissione, q̃ procedit
nolẽte, vel inuito seruo: sed tamẽ inuito seruo nõ petit alius bo
na sibi addici causa libertatũ conseruandarũ: vel seruũ redimi,
& manumitti ex causa fideicõmissi: vt C. de test. ma. l. vlt. §. fin
verò quidã. & ff. de fideicõ. lib. l. sed si alienare. Libertinorũ
aũt diuisio antea tripartita erat, nã quidã dicebãtur Latini, alij
deditij, alij ciues romani. Qui aũt essent latini, vel deditij, &
quare dicerent liberti, & de sublata cõditione eorũ no. in C. de

latina libert.tol. & de dedititia lib.tol. Hodie ergo sola ciuitas
Romana obtinet plenissimam libertatẽ, quam habent omnes
Romani ciues. Nec distinguitur super ætate manumissi, vel
manumittentts: dummodo sit maior xx. annis, nec manumis-
sionis modo. quicunq; enim manumittitur, plenissimã habet li-
bertatem: vt ĩ. eod. §. vltimo. Hodie ergo eadem possunt ma-
numissi, quæ & manumittentes, iure tamen patronatus illæso:
vt in authent. vt liberti de cætero. Fieri potest alia diuisio ho-
minũ: quia alij sunt legitimi, vt qui nascuntur de legitimo ma-
trimonio. alij non legitimi, vt qui nascuntur, vel concipiuntur
ex non legitima coniunctione. Nam qui ignorante patre de
matrimonio filiæ concipitur, licet post mortẽ patris nascatur,
3 non erit legitimus. † Et sequuntur liberi conditionẽ patris
a in honoribus [a], & in curiali conditione. Matris autem sequũ-
tur conditionem in libertate: vt ff. de statu ho. l. cùm legitimè.
& l. Paulus. & l. & seruorum. §. ingenui. & C. de decur. l. eos. &
l. exemplo. & l. nullus. Nec est prætermittendum, quòd quidã
4 liberi † habentur pro nõ liberis: vt qui nascuntur ex damna-
to coitu: vt in auth. quibus mo. nat. effic. sui. §. discretis. Item
qui contra formã humani generis conuerso more procreãtur:
veluti si mulier monstrosum, aut prodigiosum sit enixa. Par-
tus aũt qui membrorum officia ampliauit: puta quia sex digi-
tos habet, vel quatuor tantùm, aliquatenus videtur esse effe-
ctus, id est, creatus vt homo. & ideo connumerabitur inter li-
beros: vt ff. de statu ho. l. non sunt. Quod autem dixi monstro-
sos, vel prodigiosos liberos non computari pro liberis, verum
est quantum ad institutionẽ, vel exhæredationem: si tamen ma-
tri esset relictum sub illa cõditione si peperit, & talem partum
ediderit, conditionẽ videtur impleſſe: vt ff. de verb. sig. l. quæ-
ret aliquis. Fit & alia diuisio hominũ: quia alij sunt masculi,
5 alij fœminæ: alij hermaphroditi. Et † differunt fœminæ à
masculis in multis: quia fœminarũ est conditio deterior, quàm
masculorum: vt ff. eo. l. in multis: vt in iurisdictione, arbitrio, tu-
telæ, vel curæ susceptione, postulatione, in iudicio, procuratio-
ne, tabularum dispositione, intercessione, adoptione, testamen-
taria testificatione, in potestate patria, vel materna, quã non ha-
bet: & in officio argentariæ: vt ff. de iudic. l. cùm prætor. §. non
autem. & C. de recep. arbi. l. sancimus. & ff. de fide instru. l. si de
tabulis. & ff. de tutel. l. vlti. & de regu. iur. l. ij. & C. ad Velle. l. j.
& C. de accu. l. qui accusare. & ff. de iure fisci. l. deferre. & C. de
eden. l. pen. & Instit. de adopt. §. sed illud. & de testamentis. §.
testes. & idem in populari actione: vt ff. de populari actione. l.
mulieri. Hermaphroditus comparatur masculo tantùm, vel
fœminæ tantùm, secundum præualentiam sexus incalescentis:
vt ff. de statu homi. l. quæritur.

a ADNOTATIO ¶ In honoribus. Ad istius cõclusionis resolutionem vide Spe. in ti. de procur. § ver. econtra. Bar. in l. fi. ff. ad muni. & in consil. suo incip. dubia occurrentia. do. Alex. imo. in l. assumptio. §. j. ad munici. doct. in l. ij. ff. de libe. & posthu. multa pulchra per egregium doct. do. Lucam de pen. in l. eos. nu. 1. de decurio. lib. x. chart. lxj.

Quibus ex causis manumittere non possunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Manumißionis vetitæ causæ. & nu. 2.*

NEQVIS ex superioribus titul. vel §. crederet
cuilibet licere manumittere, supponit in hoc ti-
tulo causas, ex quibus homines manumittere
1 nõ possunt. † Quæ causæ (certè) multæ sunt, ex
quibus manumitti aliquis prohibetur, vel quia
pignori est datus seruus: vel quia manumissor non est dñs: vel
quia seruus ad libertatẽ peruenire prohibitus est: & aliç causç:
cõnumerant, vt no. in sum. C. qui ma. nõ pos. et in ti. qui nõ pos.
ad lib. perue. & in ti. qui à nõ do. ma. sunt. & de ser. pig. da. ma-
2 numisso. Sed in hoc ti. † non prosequit, nisi duas causas. s. quia
quis manumittit in fraudẽ creditorũ, vel quia est minor xx. an.
& de prima causa, & secũda, quomodo & qualiter per eas im-
pediatur manumissio, dic vt nota. in summa C. qui manumit-
tere non possunt. Item alij non manumittunt: vt in summa
C. de vendit. liberta. §. penul. & in summa C. de fideicommiss.
liber. §. potest.

De lege Fusia caninia tollenda. *Rubrica.*

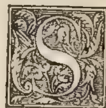
1 ☞ *Testamento licita, pactis licere.*

LEX Fusia nõ permittebat in testamẽto ma-
numissiones, nisi vsq; ad certum numerũ ser-
uorum: sed inter viuos poterat quis manu-
mittere seruos quotcunq; volebat. Hodie li-
1 cet in testamẽto, quod licebat † inter viuos:
sic & contrario quod licet in testamento, li-
cet per pactum: vt ff. de pactis. l. pactum.

De his qui sui, vel alieni iuris sunt. *Rubrica.*

1 ☞ *Diuisionis utilitas.*
2 *Hominum diuisio.*
3 *Statum eius, cuius pater captiuus est apud hostes, esse in pendenti, quomodo intelligendum sit.*
4 *Potestati alienæ quæ personæ suppositæ sint.*
5 *Seruis quomodo succurratur aduersus sæuitiam dominorum.*
6 *Reipublicæ expedire, ne quis re sua malè utatur.*
7 *Serui aliquid acquirentes, quibus acquirant.*
8 *Seruos non torqueri in dominum.*
9 *Filij cuiusmodi sint in potestate patris.*
10 *Filius alicuius qui præsumatur.*

SVPER statu personarũ perfectam traditurus
doctrinã aliam ab his, quas superiore tit. profe-
quuti sumus, supponit diuisionẽ: vt facilior per
1 diuisiones tradatur doctrina. partitio † enim,
siue diuisio animũ legentis incitat, mentẽ intelli-
2 gentiæ præparat, memoriã artificiosè reformat. † Est autem
hæc diuisio talis: quia omnis homo, aut est sui iuris, aut alieni,
aut dubij, secundũ quosdã, qui dicunt statũ alicuius quandoq;
esse in suspenso. s. filiifa. cuius pater captus est ab hostibus: vt
Insti. quib. mo. ius pa. po. sol. §. si ab hostibus. Nos contradici-
mus: esset enim absurdũ eodem tẽpore, nec in patris, nec in sua
quẽquam fuisse potestate: vt C. de sent. pass. l. vlti. Quod enim
3 † dicitur pẽdere status, verũ est ratione futuræ fictionis postli-
minij, quod omnino speratur à iure: vtpote benignius: vt ff. de
bo. lib. si necẽ. §. si deportatus. Si enim reuertatur, fingitur non
fuisse captus: vt in prædicto §. si ab hostibus. Sed inspecto præ-
senti statu, nunquã pendet: cũ lex dicat captũ ab hostibus esse
seruũ: vt s̃. de iure perso. ergo impossibile est, quod filiũ habeat
in potestate sua: vt ff. ad le. Iul. de adul. l. sic eueniet. Et generali-
ter dico nulla præsentia, nulla pręterita pendẽt: & propter hoc
multũ difficiles nodi soluuntur. Sui aũt iuris sunt omnes, qui
non sunt in aliena potestate. Cognitis ergo personis, quæ sunt
alieni iuris, per cõsequentiã datur intelligi omnes alias esse sui
4 iuris. † In potestate aliena sunt serui. Item filij: quæ quidẽ po-
testas dominorũ cœpit à iure gentiũ. Nam apud omnes gẽtes
erat dominis potestas in seruos vitę: et necis. Sed postea iure ci-
uili coarctata est dominorũ potestas. Nec licet alicui suprà mo-
dum, & sine causa legibus cognita in seruos suos sæuire: alio-
quin nõ puniretur minus, quã si occideret seruũ alienũ: vt ff. e.
l. j. si criminaliter agatur. Lege enim Aquilia nõ tenetur: quia
illa nõ contra dominũ, sed domino datur: vt ff ad le. Aquil. itẽ
Mela. & l. ob id. De hac castigatione plenius notaui, quid obti-
5 neat in C. de emen. seruo. Sed & † subuenitur seruis cõtra do-
a minorũ sæuitiã [a], vel infamẽ, vel intolerabilem iniuriã, vt pos-
sint adire pręsidẽ: & ipse si vel durius habitos seruos quã æquũ
est, cognouerit, vel infami iniuria affectos venire iubeat eos
bonis conditionibus. i. ne in potestate dominorũ iterum reuer-
6 tantur. † expedit enim reipublicæ, ne quis re sua malè vtatur:
7 vt ĩ. eo. §. ij. & ff. eo. l. ij. † Est & alius effectus huiusmodi do-
minicæ potestatis: quia quicquid per seruũ iustè acquiritur, do-
mino acquiritur: vel quasi domino: vt bonę fidei possessori, vel
vsuario, vel fructuario. Acquiritur dico principaliter, vel se-
cundariò, vt cùm seruus stipulatus est sibi licere ire, agere: ipse
enim tantùm ire potest, non dominus eius: vt ĩ. de stipul. ser. §.
sed cũ factũ. & ĩ. eo. & ff. eo. l. j. & de acqui. poss. l. quòd seruus.
Qualiter autem acquiratur bonæ fidei possessoribus, vel
fructuariis, vel vsuariis. Dic vt notaui in C. per quas perso. no.
acqui.

acquir. † Est & tertius effectus: quia seruus nō torquetur in
dominum suū præsentem, vel præteritū: vt C. de quæstio. l. ser-
9 uos non. In † potestate autē patrum sunt filij qui nascūtur ex
iusto & legitimo matrimonio: vt ff. eod. l. iij. iiij. & v. Idem in
nepotibus, & pronepotibus, quantum ad auos, & proauos pa-
10 ternos, vt ibidem dicitur. Et † præsumitur esse filius hoc ipso,
quod nascitur ex vxore: quia nuptię probant filium: vt ff. de in
ius voc. l. quia semper. nisi probetur contrariū: vt ecce maritus
probatur non concubuisse aliquādiu cū vxore infirmitate, vel
alia causa, vel erat in ea valetudine, vt generare non posset, vel
probatur, quòd fuerit absens per decennium, & reuersus inue
nit anniculū, qui in domo mariti natus est, licet vicinis scienti-
bus, non est filius mariti: vt ff. eod. l. filium. de hac autem patria
potestate plenius dicetur in sequenti titulo.

a ADNOTATIO. ¶ Sequitiam. Ad huius conclusionis materiam vide Spec. in ti. de offi. om. iud. §. j. ver. item cum seruus. Bald. in l. ius. ver. vos videtis. C. de prob. & in l. si ea. C. de his qui. vt indi. do. in l. Mæuia. de ann. lega.

De patria potestate. *Rubrica.*

1 ☞ *Patriæ potestatis capita.*

1 VIA † de patria potestate superiori titulo habuit mentionem, ponit hic de ea. Videndum ergo qualiter patria potestas constituatur, & quis sit eius effectus, quod dic vt notauimus in summa C. eo. tit.

De nuptiis. *Rubrica.*

1 ☞ *Nuptiarum summa capita.*

1 VIA patria potestas per nuptias constituitur, ponit de nuptiis. Videndum ergo quid sint nuptiæ, vnde dicantur, qui possunt contrahere nuptias, quibus rationibus quis prohibeatur cum alia persona contrahere matrimonium, quorum consensus in contrahendis nuptiis exigatur, quando perficiatur matrimonium, quis sit effectus, & quæ sit pœna contrahentis incestas nuptias. Quod dic vt notauimus in summa C. eod. titu. & de incestis nuptiis.

De adoptionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Natura quando adoptioni concurrat.*
2 *§. si adoptio sensus.*
3 *Adoptio quæ confirmabilis.*

VIA patria potestas per adoptionem constituitur, ponit de adoptionibus. Videndum ergo quid sit adoptio, qualiter distinguatur, quis sit eius effectus. quòd dic vt notauimus in summa C. eod. ti. eo præterea attento, quod dicit lex adoptatum ab auo materno, transire in potesta-
1 tem suam: quia in eius † personam concurrunt naturalia, &
adoptionis iura. Naturalia enim iura intelligo natalia: hoc est,
quia ab eo ducit originem. nam secus est, si daretur fratri, vel
2 similibus, in adoptionem. † Item quod dicitur J. eo. §. si ado
pto aliquem loco nepotis quasi natū ex filio: filius debet con-
sentire: ne ei inuito suus hæres agnascatur. Ita potest intelligi
ac si diceret, hoc enim continget. Licet ei molestum sit futurū.
Et si quidem consentiat filius, post mortem sui patris in suam
recidit hic nepos potestatem: nec agnascitur auo suus hæres. Si
autem filius non consenserit, mortuo patre, non recidit hic ne-
pos in potestatem filij: & agnascetur auo suus hæres: vt dictū
est: vel tanquā filius, vel tanquam nepos: licet in filiū non ado-
ptauerit ipsum, vel tāquam nepotem: quia eum sibi hæredem
fieri videtur auus voluisse, licet Plac. dixerit contrà. Vel licet
iste nepos mortuo auo non recidat in potestatem sui patris: ni-
hilominus tamē est eius filius: vt ff. eo. l. cùm nepos. & l. si quis.
3 & l. si is, qui. Item not. † quòd adoptio non iure facta potest
confirmari à principe. non tamen solet fieri: nisi adhibitis his,
qui læderentur confirmatione adoptionis: vt ff. eo. l. arrogatio
non iure. & l. nam ita.

Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur. *Rubrica.*

1 ☞ *Patria potestas quibus modis soluatur.*
2 *Auo mortuo nepotes an & quando constituantur sub patris sui potestate.*
3 *Patria potestas quibus casibus soluatur. nu. 4. & 5.*

XPOSVIMVS quemadmodū dominica, & patria potestas cōstituatur: & quemadmodum dominica tollatur: nunc audiamus quemadmodum potestas patria dissoluatur.
1 † Et certè dissoluitur tribus modis. s. morte
naturali, morte ciuili, dignitate, & emancipatione. Morte natu
rali: vt si pater habet filium in potestate, moritur. nam eius filij
2 incipiūt esse sui iuris. Mortuo † verò auo paterno nepotes eius
non fiunt sui iuris, imò recidunt in potestatē sui patris. si tamen
pater eorū viuit tunc, cū moritur auus. & nullo tēpore exiuit
de eius potestate per emancipationē, vel alium modū: nisi exie
rit per episcopalem dignitatē: tunc enim perinde est ac si remā
sisset in potestate sui patris: vt J. eo. in princ. & ff. de adop. si pa
3 ter. & in auth. constitutio, quæ de dignitatibus. † Item mor
te ciuili: vt cùm pater damnatur in metallum, vel in opus me-
talli, vel deportatur in insulam. Nam si relegetur, nihilominus
retinet liberos in potestate sua: vt J. eo. §. cùm autem. & §. pœ-
næ. Item quandoq; propter delictū. etiam sine amissione ciui-
tatis: vt si cōtraxerit incestas nuptias: vt in auth. de incest. nup.
4 §. sancimus. † Dignitate aūt omnimodo soluitur patria po
a testas [a], quæ liberaret aliquem curialē à curiali conditione: vt
si fieret Patritius, Consul, Præfectus prætorio, Pręfectus vrbi,
Præfectus Orientis, qui & augustalis fortè dicitur, Quæstor,
Magister militum. Patronus fisci, Princeps agētium in rebus.
Magister sacri scrinij libellorū, Magister sacri scrinij memo-
riæ principis, Magister sacrarum epistolarū, & sacrarum co-
gnitionum, & dispositionū, vel si fiat episcopus: vt in C. de de-
cu. l. vlti. & in authen, constitutio. quæ de dignita. §. penult.
6 † Emancipatione soluitur patria potestas: vt si pater co-
ram competenti iudice relaxat filium à potestate sua. de qua
quid ipsa sit, vnde dicatur, & qualiter fiat, dic vt notaui in sum-
ma C. de emancipatione. De adoptione non dico: quia ibi non
tollitur, sed magis tamen fertur potestas. Item nec de sentētia,
quia licet cōtra me detur, nihilominus tamen in potestate mea
remanet: vt ff. de condi. indeb. l. Iulianus. licet quantum ad me
pro emancipato habeatur.

a ADNOTATIO. ¶ Potestas. Vide ad hoc Barto. in l. ij. in fin. ff. de his qui sunt sui vel alie. iur. Bald. in l. apud hostes. C. de suis & legi. & in l. si maritus. C. de patr. pote. docto. in l. ex eo. ff. de test. mili. & in authen. epi. dig. C. de episco. & cleri. Canonistas. in ca. per venerabilem. qui fil. sint legit. & in ca. Iudæorum. de ætate & quali.

De tutelis. *Rubrica.*

1 ☞ *Personarum iura uariè partiri.*
2 *Tutelæ capita summa.*

1 RIMA † diuisio personarum fuit illa. Omnes homines, aut sunt liberi, aut sunt serui. Secunda fuit alia: quædam personæ sui iuris sunt, quædam alieno iuri subiectæ, nunc autem primi membri secundæ diuisionis assignat diuisionē talem, quod earum personarum, quæ non sunt in potestate aliena,
quædam in tutela, vel in curatione sunt, quædam neutro iure
2 tenentur. Videamus itaque † quid sit tutela, vnde dicatur, &
cui detur tutor. quod dic, vt notauimus in summa C. de testa.
tute. vsque ad illum §. datur tutor.

Qui testamento tutores dari possint. *Rubrica.*

1 ☞ *Testamentaria tutela quibus potior.*

1 VIA † testamentaria tutela dignior est cæteris, scilicet legitima, vel datiua, præmittit hic de testamentaria tutela, scilicet, qui possunt dari tutores testamento. Videamus ergo quis possit dari, à quo, in qua voluntate, & qualiter. quòd dic vt no. in summa C. de testament. tute. §. datur tutor. vsque in fi. summæ.

De legitima agnatorum tutela. *Rubrica.*

1 ☞ *Legitima tutela subsidiaria.*
2 *Legitimæ tutelæ capita.*

1 VONIAM † deficiente tutela testamentaria, succedit ea quæ dicitur legitima: de ea videamus, quibus deferatur iure agnationis directò, quando, & quod sit eius officium. Quod dic vt notauimus in summa C. de legi. tu. vsq; ad illum §. ex sententia. & §. defertur. & §. est autem.

De capitis diminutione. *Rubrica.*

1 ☞ *Capitis diminutio quid. & nu. 3.*
2 *Capitis diminutionis species.*
4 *Capitis diminutionis effectus.*
5 *Capitis diminutione minima, quæ iura expirent.*
6 *Actiones an & quando expirent capitis diminutione.*

ABITA mentione capitis diminutionis, incidenter de ipsa, facta quadã disgressione, ponit rubricam. Videamus ergo quid sit capitis diminutio, qualiter distinguatur, & quis sit eius effe-
1 ctus. † Est autem capitis diminutio prioris status mutatio: vt ff. eo. l. j. & ĩ. eo. in prin. & ita caput ponitur pro statu. Status autẽ à quibusdam dicitur hominis cõditio: in qua plurimũ potest: vt ait Plac. vel apertius dico, statũ appellat ciuitatem, & libertatẽ, vel ciuitatem solã, vel patriam potestatem, vel suam propriã potestatem, siue ius. Tria enim sunt præci-
2 pua, quæ habemus: ciuitatẽ, & libertatem, & familiã. † Vnde distinguitur capitis diminutio: quia alia est maxima, alia est media, alia minima. Maxima est, cùm quis amittit simul & libertatem & ciuitatem: vt si damnetur in metallum, vel in opus metalli, vel si maior xx. annis patitur se venundari ad pretium participandũ, vel si manumissus reuocatur in seruitutẽ ob ingratitudinem: vt ĩ. eo. §. j. Minor autem, siue media capitis diminutio, est cùm libertas quidem retinetur, sed ciuitas amitti-
a tur: vt in his qui deportantur in insulam [a]. Minima capitis diminutio est cùm libertas & ciuitas retinentur: sed status hominis circa familiam commutatur: siue quia primò erat in aliena potestate, & emancipat: siue quia primò erat sui iuris, & postea adoptatur, vel arrogatur: vt ĩ. eo. §. ij. & iij. Seruus tamẽ manumissus non dicitur capite diminui: quia ante manumissionẽ pro nullo, vel pro mortuo reputabatur. Hodie enim incipit statum habere: vt ĩ. eo. §. seruus autẽ. & ff. eo. l. liberos. & l. ho-
3 die. † Videretur tamen, quòd ista definitio nõ esset conuertibilis cum suo definito. Patre enim alicuius mortuo, mutatur status filij: quia incipit esse sui iuris, quod sine capitis diminutione: vt ff. ad Maced. l. si filius. §. vlt. Sed respondeo, Definitio [sic est intelligenda, cùm mutatur status facto] hominis interueniente, vel in condẽnando, vel in emancipando, vel arrogando, vel adoptando, vel se venundando, vel reuocãdo ex ingratitudine, vel in dignitatis collatione: vt si dignitate quis mutet
4 statum. † Effectus aũt capitis diminutionis maximus est. Nam si quidẽ fuerit capitis diminutio maxima, vel media, certum est taliter capite minutũ haberi pro mortuo. Ergo non cõuenitur à creditoribus: nec aget contra debitores: nisi pro relicto legato in alimenta, vel pro habitatione legata, quæ legata potius consistũt in facto, quã in iure: eius enim bona publicata sunt, vel in aliũ deuoluta. Datur tamen actio in eos ad quos bona eorũ peruenerunt. Item nõ vocabitur ad tutelã, vel curã:
5 vt ff. eo. l. ij. & l. tutelas. §. vlt. & pe. Si † aũt fuerit capitis diminutio minima, per eã non expirãt publica iura: remanet enim taliter capite minutus magistratus, & senator, & iudex, & in quolibet officio pristino. Item nec etiã per eam expirant tutelæ: nisi sint legitimæ. Illę enim expirãt, quia deferũtur agnatis. Agnationis aũt ius tollitur minima capitis diminutione, & in emolumento succedẽdi, & in onere tutelarũ: nisi inter patrẽ & filiũ, & inter fratres: vt s. tit. proxi. §. vlti. & C. de leg. tu. l. iij. & de legi. ag. suc. §. vlti. Tutela ergo datiua, vel testamentaria, non expirat minima capitis diminutione. Quid de actionibus cõpetentibus taliter capite diminuto, vel contra eũ: respõdeo cõpetentes ei non expirant: si competant de iure naturali, vel gentiũ, secus si cõpetant de iure ciuili: vt in obligatione operarũ, & in iure agnationis: vt ff. eod. l. eas. & ĩ. de acquisi. per
6 arro. † Actiones aũt competentes in eũ si quidem competant ex maleficio, vel quasi, nõ expirant. Si autem cõpetant ex cõtractu, vel quasi, expirant quidem mero iure: quia videtur esse alius homo post capitis diminutionẽ: sed tamen prætor restituit easdẽ actiones vtiles, tales quales fuerant prius, & eiusdẽ naturæ. Si igitur erant tẽporales, vel perpetuæ, cõsiderata prima natura: vel transitoria ad hæredes, vel in hęredes: vt ff. eo. l. ij. §. ait prætor. & §. nemo. & §. vlti. & quãdo de de pecu. actio est annalis. l. cùm post. & ff. de mino. l. vlti. Quod ergo dicitur hoc iudiciũ perpetuũ est. expone. i. potest esse cõsiderata prima natura, sicut dicitur in actione aquæ pluuiæ arcẽdæ. A qua pluuia nocet. i. nocere potest: vt ff. de sta. li. Labeo. Licet aũt dixerim resuscitari actiones extinctas, modificatur tamen earũ tenor: vt quis debeat damnari inquantũ facere potest, hoc est in casu illo, quando quis est emancipatus. Idemq; dicitur etsi sui iuris morte patris sit effectus, sine capitis diminutione: vt ff. quod cum eo. l. ij. & iij. Si verò aliter contingat minima capitis diminutio, quàm per emancipationem, non habet locum prædicta modificatio.

a ADNOTATIO. ¶ In insulam. Adde Baldum in l. j. ix. colum. C. de here. instit. Bartol. in l. imperator. ff. de statu homi. domi. Alexand. in l. j. ff. ad legem Iul. pecu. doctor. in l. relegati. ff. de pe. multa per domi. Alexand. in l. si de cesserit. ff. qui satisda. cogan.

De legitima patronorum tutela, & de legitima parentum tutela, & de fiduciaria tutela. *Rubrica.*

1 ☞ *Legitima tutela, quibus delata.*
2 *Legitimæ, & patronorum tutelæ discrimina.*
3 *Parens, quando tutor.*

EDIT ad propositũ tractatum tutelarum.
1 Suprà enim † tractauerat de legitima tutela, quæ defertur agnatis ex verbis, & sententia legis xij. Tabu. nunc aũt tractat de tutela patronorũ legitima, quæ defertur patronis circa personas impuberũ libertorum, ex sen-
2 tentia legis tantũ. † Differt tamen hæc, ab illa: quia agnati satisdant, patroni non semper. Item hæc tutela cõpetit patrono, & eo viuente, nõ defertur liberis mortui cõpatroni. Secus in legitima agnatorum. Sic etiam ex sententia recipitur parẽtum
3 † tutela: si pater emancipauit prolem impuberẽ: sic etiã recipitur, vt patre mortuo, fratres emancipati impuberis fiduciarij, vel legitimi sint tutores. & de his tribus tutelis, dic plenè vt notaui in summa C. de legi. tu. §. j. vsque in fi.

De Attiliano tutore, [& eo, qui lege Iulia, vel Titia dabatur.] *Rubrica.*

1 ☞ *Romæ, & in prouinciis qui dabant tutores.*
2 *Consulum in tutelis officia.*

ICTVM est de tutela testamẽtaria, & legitima. Sed quia deficiẽtibus eis, datur tutor per iudicẽ, bene est, vt videamus de datiua tutela. Et quia datiua tutela cõmittebatur olim per legẽ Attiliã, & Iuliã, & Titiã, ideo ponit de Attiliano tutore, & eo qui dabatur ex lege Iulia, & Ti-
1 tia. Olim enim ex lege Attilia Romæ † committebatur datio tutoris prætori vrbano, & maiori parti tribunorum plebis. In prouin

prouinciis autem præsidibus earum committebatur ex lege Iulia,& Titia.Postea autem desierunt dari tutores ex legibus illis:quia & semiplenè tractabant de huiusmodi tutelæ commissione. Nihil enim dicebatur in eis de cautione rem pupilli
1 sal.fore.vel de compellendis tutoribus † ad tutelæ administrationem,vel inquisitionẽ morũ,vel facultatis tutorum. Quæ omnia postea cœperunt consules ex officio suo inquirere,& facere.Prætores etiam ex authoritate constitutionum idem fecerunt:sed hodie videamus, qui iudices possunt dare tutores: & consecutiuè videbimus quibus possint dari,et quos nõ possint dare,& qualiter fiat datio:quod plenè dic vt notaui in summa C.qui dari tutores possunt.

De authoritate tutorum. *Rubrica.*

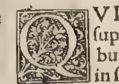
1 *Authoritas quando quibusq; præstanda.*

1 DE tutoribus & curatoribus dictum est. † & quia oportet eos authoritatem præstare minoribus in his quæ agunt,vel paciscuntur,in præiudicium suum:ideo ponit de authoritate præstanda. Videndũ ergo quid sit præstare authoritatem.quis possit eam præstare,quando,qualiter, in quibus, & quis sit eius effectus:quæ omnia dic,vt notaui in summa C. in eodem titulo.

Quibus modis tutela finiatur. *Rubrica.*

1 *Tutelæ actionis ortus.*

1 QVIA † actio tutelæ,demũ finita tutela nascitur, vt suprà de Attiliano tutore. §. vlti. idcirco ponit quibus modis tutela finiatur. Quod dic vt notauimus in summa C.quando tutores desinunt esse.

De curatoribus. *Rubrica.*

1 *Tutores in quibus differant à curatoribus.*
2 *Tutorem dari inuito,non etiam curatorem,præterquàm ad litem.*

SICVT prouidetur impuberibus per tutores, ita prouidetur puberibus per curatores:vt j.eo dem.in prin.& per eosdẽ etiam prouidetur impuberibus:vt s.de autho.tut. §. vlti. vnde ponit de curatoribus. & certè, quis iudex possit dare curatores,quibus,quãdo,& quos nõ possit dare, plenè notaui
1 in summa C.qui da.tut. Sed in † hoc titulo notantur quædam differentiæ inter tutores,& curatores. Tutor enim datur impuberi tantũ, curator puberi regulariter : & aliquando impuberi,vt dictũ est.& alij etiã casus tres notantur:vt j.eo.§.interdum.& §.item si testamẽto.& §.item in locũ.Item tutor quandoque datur à iudice,quandoq; à testatore, quandoq; vocatur per legem.Curator autẽ datur à iudice,nõ à testatore:datus tamen de facto cõfirmatur decreto prætoris, vel iudicis:sed nec vocatur curator per legem:nisi furioso,vel prodigo.Hodie tamen prætores,vel præsides solent eis dare curatores ex inquisitione.Idem faciunt etiã mente captis,& surdis,& mutis,iisq; qui morbo perpetuo laborant: quia rebus suis superesse non
2 possunt:vt j.eo. §.dantur.& §.furiosi. Item † tutor datur etiã inuito. quod non est ita in curatore, præterquam ad litem:vt no.in summa C.de testa.tu.§.ideo.& dicetur j. eod.§. item inuiti.Item tutor datur certæ rei,vel causæ:vt s.qui da.tu.in testamento poss.§.certæ autem.quod non est ita in curatore.Prouidetur etiam in pluribus per actores:de quibus tangitur j. eo. §.vltimo.Et de eis dic plenè vt not.in summa C. de actore à tutore,vel curatore dando.

De satisdatione tutorum,vel curatorum. *Rubrica.*

1 *Minoribus qui prouisum.*
2 *Satis cui dandum. & nu. 3.*

1 MINORIBVS † prouidetur nedum per administrationem, & obligationẽ tutorum, vel curatorum:sed etiam per satisdationem
2 ipsorum. † Qui aũt tutor satisdet necessariò vel spontanea voluntate,suo pupillo, vel magistratui,vel seruo publico,eius nomine, vel contutori.dico vt not.in sum.C.de tu. & cur. qui satis non dedit.& de admi.tut.§.item debet tunc.& §. vbi
3 verò tutor. † Est & quædam satisdatio, quam præstat tutor magistratui nominanti ipsum:vt C.de magistra.conue.l.j. De actionibus autem cõpetentibus minoribus contra tutores,vel curatores,vel contra magistratus,& q̃uo ordine cõpetant,non dico:quia non spectat ad rub.licet ponatur in nigro. Si tamen vis dicere, dic vt no.in sum.C.de magist.conue.

De excusationibus tutorum,vel curatorum. *Rubrica.*

DE his dic vt notaui in summa C.eodem titulo.

¶ Hæc desiderantur in exemplari manuscripto : putòque ab alio, quam Azone adiecta.Illius autem summæ hæc sunt capita,Quando an nõ excusatione opus sit,an datus appellet:intra quæ tẽpora excusare se debeat,quæ excusandi forma,quæ excusationũ causæ.Quibus addi poterit excusationis effectus. Is autem est vt administrationis periculo non teneatur excusatione absolutus.l.si tutor nominatus.C.de excus.tut. Ex quo text. obseruabis non sufficere se excusasse : nisi absolutio à nominatione sequuta sit. Hanc autem rubricam ab Azone prætermissam argumento est & subsequens de suspectis tuto.ab Azone præterita.P.Prateius.

DOMINI AZONIS SVMMAE in primum librum Institutionum, FINIS.

DOMINI AZONIS SVMMA in secundum librum Institutionum.

De rerum diuisione,& acquisitione. *Rubrica.*

SVMMARIVM.

1 *Rerum diuisio:eaq; multiplex.& nu.3.*
2 *Seruitutes prædiales,an censeantur esse in patrimonio.*
4 *Communia omnium naturali iure.*
5 *Littore maris quatenus cuique uti permittatur:& quatenus dicatur esse populi Romani. & numero 10.*
6 *Fluminum,portuum,& riparum usum iuris publici.*
7 *Publicum & commune species esse diuersas.*
8 *Publica quæ.*
9 *Communia quæ.*
11 *Vniuersitatis quæ dicantur esse.& nu.13.*
12 *Stadium quid sit.*
14 *Res cuiusmodi censeantur esse in nullius bonis,& quot modis.& nu.18.*
15 *Muri ciuitatum quare dicantur sancti.*
16 *Sanctum quid.*
17 *Legati unde dicantur sancti.*
19 *Thesaurus quid sit,& cuius sit cùm inuenitur.& nu.54 .*
20 *Dominia rerum quo iure acquirantur.*
21 *Acquiri per occupationem quæ res poßint.*
22 *Prohibitus ingredi fundum alienum ab ipso domino fundi quibus casibus poßit impunè ingredi.*
23 *Occupatione rei quæ contineantur:& quæ res occupatione fiant nostra.& nu.28.*
24 *Apum examen quando censeatur esse in alicuius dominio.*
25 *Animalia fera mansuefacta quæ,qui & quandiu intelligantur esse nostra.*
26 *Animalia nostra domestica manere in dominio nostro, & quibus modis dominium eorum amittitur.& nu. 27.*
29 *Acquisitio quibus modis procedat.& nu.35.38. 41.45.& 47.*
30 *Alluuionis augmentum,an & quando nobis acquiratur.*
31 *Insula in flumine nata cuius sit.*
32 *Ager in formam insulæ diuisione fluminis redactus:& cuius sit.*
33 *Alluuionis ius non habere locum in agris limitatis.*
34 *Alueus relictus à suo flumine cui cedat.*
36 *Adiunctio unius materiæ ad aliam qui fiat,& cuius fiat adiunctum.& nu.37.*
39 *Materiæ alienæ ædificio impositæ cuius sit.*
40 *Aedificans ex sua materia in solo alieno,an præsumatur eam donasse,an uerò remaneat eius materiæ dominus.*
41 *Literæ etiam aureæ alienis chartis impositæ,an cedant chartis.& nu.43.*
42 *Pictura alienæ tabulæ imposita an cedat tabulæ.*
44 *Purpura aliena intexta uestimento,an cedat uestimento.*
46 *Planta an & quando cedat solo.*
48 *Dominium an & quando acquiratur specificatione.*
49 *Frumentum de spicis alienis factum an sit eius,qui fecit.*

50 *Speciem aliquam fecisse quis dicatur.*
51 *Confusione qui acquiratur dominium.*
52 *Frumentum duorum mixtum quando commune.*
53 *Confusio in quibus differat à mixtione.*
55 *Dominium quibus modis acquiratur. & nu.59.*
56 *Traditione an non aliter acquiratur possessio, quàm si is, cui traditur, inducatur in uacuam possessionem.*
57 *Dominium transferri quandoque sola patientia.*
58 *Vsusfructus retentionem & instrumenti traditionem haberi pro rei traditione.*
60 *Traditione facta ab alio quàm à domino, an & quando transeat dominium in accipientem.*
61 *Dominium quibus casibus transferatur per non dominum.*
62 *Dominium posse transferri uoluntate domini in incertam personam.*
63 *Rem suam quando dicatur quis habere pro derelicto.*
64 *Res in mare proiectas causa leuandæ nauis, cuius sint. & nu.65.*

IMperator facit continuationẽ sic dicens, Superiori libro de iure personarũ exposuimus: modo videamus de rebus: iuxta præmissam notitiam s. de iure natu. §. vlt. Et quia omnis res per diuisionẽ melius aperitur, rerum diuisiones, & acquisitiones subiiciamus. Innuitur autem prima
1 diuisio talis, quòd rerum † aliæ sunt in patrimonio, aliæ extrà. Quæ sunt in patrimonio, patet cuilibet. Extra patrimonium autem dicuntur res sacræ, & cõmunes: de quibus dicemus j. Adiicio tertium membrũ huius diuisionis: quia res aliæ sunt nec in patrimonio, nec extrà: vt vsus, & vsusfructus. Itẽ actus, via, & aquæductus: vt ff. de vsufr. le. l. j. Et fortè ideò nõ dicuntur istæ seruitutes in bonis, quia per se sine fundo non possint alienari: vt ff. de cu. fur. l. Iulianus scribit. & j. de vsufr. §. itẽ fini
2 tur. & de serui. §. ideò autẽ. Item † prædiales seruitutes per se nõ cẽsentur: & ideo videtur nõ esse, vel extinctæ esse. nã & manica videtur extincta, cũ accedit vestimẽto: vt j. eo. §. si tñ. et tignum videtur nõ possideri, cũ accedit ædificio: vt ff. de vsuca. l. eum qui, rerum mistura. Non tamen dicuntur istæ seruitutes esse extra bona: cũ possidentes exceptiones, & non possidẽtes
3 habeamus actionẽ: vt ff. de acqui. re. do. l. rem in bonis. [† Fit & alia secunda diuisio, quòd rerum aliæ sunt corporales, aliæ incorporales: vt j. ti. j.] Fit tertia etiã diuisio, quòd aliæ sunt cõmunes, aliæ publicæ, aliæ vniuersitatis, aliæ nullius, aliæ singulorum: quæ variis causis cuique acquiruntur, sicut ex subiectis
4 apparebit. Naturali † autem iure cõmunia sunt omniũ hæc,
5 aër, aqua, profluens, mare, & per hoc littora maris. † Nemo igit. ad littus maris accedere prohibetur, dũtamen villis, & monumentis, & ædificiis abstineat: quia nõ sunt iurisgentiũ [communia] sicut & mare. Imò ædificia in mari, vel in littore posita, ædificantiũ sunt. & ita in hoc casu solum cedit ædificio: licet aliud sit secundũ regulam: vt j. eo. §. & quidẽ naturali. & §. cũ in suo: vt ff. eo. l. in tantum. Est autem littus maris quatenus Hybernus fluctus maximus excurrit: & in eo licet retia siccare, & ex mari deducere: vt j. eo. §. est autem littus. & §. littorũ.
6 † Publica autem sunt omnia flumina, & portus. Ideoque ius piscandi omnibus est cõmune in portu, fluminibúsque. Riparum quoque vsus publicus est iuregentiũ: sicut & ipsius fluminis. Itaque naues ad eas applicare, funes arboribus ibi natis religare: onus aliquod in his reponere: cuilibet liberum est: sicuti per ipsum flumen nauigare. Sed proprietas eàrum, est illorũ, quorum prædiis adhærent. qua de causa arbores in iisdẽ natæ eorundem sunt: vt j. eo. §. flumina. Quare aũt littora non cedant: sicut & ripæ his qui propè possidẽt prædia, potest quæri. Sunt autẽ hæc intelligenda de fluminibus pereuntibus. Temporalia enim possunt esse priuata: vt ff. de flumin. l. j. §. item. &
7 §. fluminum. Liquet † igitur secundum prædictas diuisiones quod nulla cõmunia sunt, publica, vel è conuerso: cùm sub hoc genere res assignentur. velut species pares, & coæquçuæ. Et ideo mirum est, quod dicitur vsus littorum publicus: vt j. eod. §. littorum. Debuit enim dicere cõmunis: sicut & littus cõmune est: vt suprà dictum est. Item publicũ dicitur ipsum mare: vt ff. eodem, l. sicut. Ad hoc respondet Placentin. quòd omnia communia sunt publica, & è conuerso: sed ratione quorũdam vsuum, quæ sunt publica, non sunt communia, & è conuerso: vt ecce: aër, mare, & littora maris, flumina etiam omnia, & eorundem ripæ cõmunes sunt omnium animalium: quia omnia animalia rationabilia, & irrationabilia his vescuntur, & vtuntur abluendo, bibendo, & in eis cõmorando, & similia, quæ natura exigit faciendo. Eadem etiam ista omnia possunt dici publica, ratione quorundã vsuum, qui solis hominibus competunt, puta piscandi, nauigandi, & retia siccandi, & inuolucra reponendi. Portus tamen ait Placent. esse publicos, non
8 communes † Publica autem ita accipiuntur, quæ sunt omnium populorum, id est, quæ spectant ad vsum hominum tãtùm, aliàs publicũ appellatur, quod est in patrimonio huius, vel illius populi tantùm: vt C. de sacrosanct. eccle. l. vt inter diuinum. vt ager, & vinea. Eiusdem populi dicitur publicum, quantum ad vsum, vt ecce: via publica, campus Martius. Domino autem meo visum est, quòd nulla publica sint commu-
9 nia, nec è conuerso. Nam † ea demũ dicuntur communia, quæ cùm sint in vsu omnium animantium, conceduntur tamen occupanti: sicut patet in littore maris, & lapillis, & gemmis, & cæteris, quæ in littore inueniuntur: vt ff. eo. l. item lapilli. Non dicat aliquis hac ratione pro derelicto habita communia esse: quia licet concedantur occupanti: non tamen sunt in vsu omnium animantium. Publica autem, nedum non conceduntur occupanti, sed etiam interdicta proponuntur contra eum, qui aliquid fecit in eis in læsionem publicam: vt ff. ne quid in loco publi. & de flumi. ne quid in flumi. public. Nec obstant
10 his † quæ dicta sunt: quia aliàs dicuntur littora populi Romani esse: vt ff. ne quid in loco publico. l. littora. Sunt tamen populi Romani, quantum ad iurisdictionem, verè sunt communia: sunt enim omnium animalium, vt dictum est. Non tamen licet in littore ædificare, si vsus publicus impediatur ex eo: vt ff.
11 ne quid in loco publi. l. respondendi. Vniuersitatis † sunt, non singulorum, veluti quæ in ciuitatibus sunt, vt theatra, à θεᾶσθαι id est, inspicere: vt in arena Veronẽsi, & stadia, & his similia. &
12 si qua alia sunt communia ciuitatum. † Dicitur autem stadium octaua pars milliarij. quòd (vt fabulis traditur) Hercules vno anhelitu currebat, & postea stabat. Dicuntur ista vniuersitatis dominio, & vsu: vt ff. ne quid in lo. pub. l. ij. §. ait prætor in via. Licet Placent. dixerit esse vniuersitatis vsu tantùm, &
13 non dominio. Alia † autem dicũtur esse vniuersitatis nõ vsu, sed dominio, & fructu: vt fundi, & serui ciuitatũ: qui ita sunt omnium ciuium, quod nullus [his vti possit:] vt ff. de in ius vo. l. sed si hac lege. §. qui manumittitur. & ff. de verb. signifi. inter
14 publica. † Nullius autem sunt res sacræ, religiosæ, & sanctæ. quod enim diuini iuris est, id nullius hominis in bonis est: imò est in bonis Dei, hominum censura. Sunt autẽ sacra, quæ ritè, & per pontifices Deo consecrata sunt: veluti ædes sacræ, & dona quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sunt: vt cruces & turibula: quæ etiam alienari prohibentur: excepta causa redemptionis captiuorum. Si quis verò authoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est. sed prophanum. Sacer autem locus remanet sacer etiam diruto ædificio: vt infrà eodem. §. nullius. desinere tamẽ potest esse sacer, si capiatur ab hostibus: vt ff. de religiosis. l. cùm loca. Et differt sacrum à sacrario. est enim sacrarium locus in quo sacra reponuntur, & solent qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde euocare. Licet autem priuatorum res fieri possint sacræ, locus tamen publicus fit sacer, tunc demum cùm princeps eum dedicauit, vel dedicandi dedit potestatem: vt ff. eodem, l. loca sacra. Imperatores enim antiquitus erant sacerdotes: vt fertur in canonibus, & ideo poterant dedicare, vel dic, dedicauit, cùm prius hoc fieri postulauit, & ideo dicitur fecisse, quod fecit per alium dedicandi dedit potestatem requi-
15 situs ab alio, cui hoc facere permisit. † Religiosus autem locus quis sit. dic vt nota. in summa. C. de religiosis. §. est autem locus. vsque ad illum §. pro mortuo. Sanctæ autem res sunt veluti muri, & portæ ciuitatis, & ideo dicuntur sancti: quòd pœna capitis constituta sit in eos, qui aliquid in mu-
a ros sanctos deliquerant [a]: violando aliquid in his, immutando, vel transcẽdendo scalis admotis, vel qualibet alia ratione. Nam

ne.Nam ciues Romanos aliàs quàm per portas egredi non licet:cùm illud hostile,& abominandũ sit. Nam & Remus frater Romuli occisus traditur,ob id quòd murum transcendere voluerit. Vnde Lucanus.

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

16 Dicitur † ergo sanctum,quod defensum est,& munitũ ab iniuria hominũ.Lex enim illa specialiter dicitur sanctio,quæ imponit pœnam:vt ĩ.eo.§.sanctæ.& ff.eo.l.sanctũ est in prin. & §.vlti.& l.vlti.Dicitur etiam quandoque sanctio quælibet imperialis constitutio:quandoq; etiam dicitur collectio totius iuris:vt in proœmio Digestorũ.in prin.& C.de nouo Co.fa. ibi,colligentes verò &c. Muros etiam municipales non licet reficere sine principis,vel præsidis authoritate:nec aliquid eis subiungere,vel supponere:vt ff.eod.l.sacra.§.muros.& fortè nõ licet priuato,licet autẽ vniuersitati:vt C.de edifi.priu.l.omnes.vel non licet priuato ad commodum suum:licet autem ad
17 publicam vtilitatem. †Legati etiã dicuntur sancti à sagminibus. Sunt autem sagmina herbæ quædam quas legati populi Roma.ferre solent,nequis eos violaret:sicut legati Græcorum ea quæ vocantur κηρύκια:vt ff.eo.l.sanctũ.homines etiã dicuntur sancti à sanctitate. Ei verò quod dictum est,nullius esse res sacras,& religiosas,videtur esse contraria regula,quæ est ĩ.eo.tit.§.feræ.sic enim dicit quod autem est nullius,occu-
18 panti conceditur.Ad quod ita respondeo,Res† dicuntur nullius pluribus modis.natura,vt feræ bestiæ,& volucres,& pisces,& in illis locum habet regula.Censura:vt res sacræ,& religiosæ,& sanctæ,quæ non sunt hominis priuati,vel vniuersitatis,vel publicæ:sed sunt in bonis Dei hominum censura:vt dictum est,& in illis cessat regula.Casu etiã dicuntur res nullius:vt ecce,aliquo mortuo,res hæreditariæ ante aditam hæreditatẽ in nullius bonis sunt:& in illis deficit regula,vel quia hæreditas sustinet vicem personæ defuncti,vel quia sperãtur futuræ hæredis qui adibit. Dicuntur etiã res nullius:vt quę pro derelicto habitæ sunt:& in illis locum habet regula:vt ff.
19 pro derelicto.l.j.†Tempore etiam dicuntur res nullius:vt thesaurus. Est enim thesaurus vetus quædam depositio pecuniæ, cuius memoria non extat:vt iam non habeat dominum:vt ff. de acqui.re.do.l.nunquã.§.j.& in eo locum habet regula,quia conceditur occupanti,vel inuentori.licet de æquitate teneatur domino soli dare dimidiũ:vt ĩ.eod.§.thesauros. Præter hæc sciendum est,quòd deficit regula in his,quæ adeò nata sunt nullius:vt etiã natura non patiatur,quod possint esse alicuius, vt sunt liberi homines.Sunt enim exempti ab alicuius dominio,& cõmercio:vt ff.de verb.obli.inter stipulantem.§.sacrã. Item deficit regula in seruo ægrotante,quẽ dominus abiecit. Lex enim fauet ei,vt sit liber. Superest vt videamus de ac-
20 quisitione dominij rerum.†Acquiruntur autem dominia rerum non iure naturali:sed gentium,vel ciuili,multis modis:vt vsucapione,præscriptione,arrogatione,monachatione,deportatione,testamento,successione,bonorum possessione,hæreditatis aditione,de quibus modis licet non de omnibus tractabitur ĩ.Commodius est autem à vetustiore incipere.i.à naturali,quod dicitur gentiũ,quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit.Ciuilia enim iura tunc cœperunt esse cũ & ciuitates condi,magistratus creari,& leges scribi cœperunt:vt ĩ.eo.§.singulorũ.Iure igitur gentium dominia acquiruntur
21 nobis multis modis,vt ecce†in primis per occupationẽ eorũ, quæ nõ sunt in bonis alicuius:vt sunt feræ bestiæ,& volucres, & pisces.i.omnia animalia,quę in terra,mari,& cœlo.i.in aere nascuntur:siue capiat quis in suo fundo,siue in alieno. Dominus tamẽ fundi si viderit,poterit prohibere ingredientẽ venã-
22 di,aut aucupandi gratia:&†si prohibitus fueris,teneris iniuriarũ:nisi ingrediaris glandis legendæ causa tertio quoq; die: vel nisi ingrediaris causa pecuniæ tuæ in alieno absconditæ, ita tamen vt iures primũ te non calumniandi animo effodere, tollere,exportare:vt ff.de glande le.l.j.& ad exhibendũ.l.thesaurus.& de act.empt.qui pendentem. Et qua ratione captũ incipit esse meũ:quia mea custodia coercetur,eadem ratione, si euaserit custodiam meam,& in naturalẽ libertatem se recesperit,desinit esse meũ:& rursus fit occupantis. Recipit autem naturalem libertatem,cùm vel oculos meos effugerit in aere libero,non sub cappa mea.vel ita sit in conspectu,vt difficilis, & impossibilis sit eius persequutio:vt ĩ.eo.§.feræ igitur.Con-
23 tinet†igitur occupatio piscationem,& venationem,& apprehensionem.Sola enim persequutio non facit rem esse meam. Nam & si feram bestiam ita vulnerauerim,vt capi possit,non tamen est mea:nisi cœpero:imò erit posterius occupantis: quia multa accidere solent,vt eam non capiam:vt ĩ.eo.§.illud quæsitũ.Et hoc est adeo verum,vt si in laqueũ quem venandi causa posueram aper incidit,& cum eo hæreret exemptum eũ abstuli,fit meus:si in potestatem meam peruenerit:vt ff.de acquir.re.do.l.in laqueũ.Consuetudo tamen generalis in eo repugnat.Continet etiam occupatio inclusionem:vt in apibus
24 quarũ est fera natura.Nam†& si in arbore tua cõsederint,nõ magis sunt meæ antequam à me alueo includantur,quã volucres quæ in arbore mea fecerunt nidum.ideoque si alius incluserit eas,earum dominus erit.Fauos etiam si quos effecerint, quilibet eximere potest:licet(integra re)si præuidero ingredientem,prohibere possim.Examen,quod ex alueo meo euolauerit,eo vsq; meum esse intelligitur,donec est in conspectu meo:nec est difficilis eius persequutio.alioquin occupãtis fit. Ergo si quis alius interim cœperit,suum non facit:imò si sciuit alienum,furtũ facit:nisi animo restituendi ceperit:vt ĩ.eo. §.apum.& §.examen.Hæc,quæ dicta sunt,habent locum in
25 animalibus,quæ manserunt fera.Si autem animalia † fera facta fuerint mansueta,& ex consuetudine eunt,& redeunt,volant,& reuolant:vt sunt cerui,pauones,& columbæ:alia regula comprobata est:vt eo vsq; nostra intelligantur,donec habẽt animum reuertendi.Nam si reuertendi animum habere desierunt,nostra desinunt esse.Reuertendi autem animũ videntur desinere habere,cùm reuertendi consuetudinem deseruerunt. Idemque dicitur in gallinis,& anseribus feris,factis mansue-
26 tis.†In domesticis enim tertia regula comprobata est,vt licet conspectum meũ effugerint,quocunq; tamẽ loco sint,mei anseres,vel gallinæ,mei,meæque esse intelligantur:& qui lucrãdi animo animalia retinet,furtum committit:vt ĩ.eo.§.pauonum.& §.gallinarũ.Licet enim actio de dolo non habeat locum in re modica(quia est odiosa,& subsidiaria:vt ff.de dolo. si oleũ.§.vlt.)actio tamẽ furti datur pro qualibet gallina.Hu-
27 ius†autem tertij generis animalia amittuntur modis consuetis:si dominus alienauerit,vel testamento reliquerit. Habet
28 †etiam locũ ista species occupationis in his,quæ ab hostibus capimus,adeo quidem,vt & liberi homines in seruitutem nostram deducantur:qui tamẽ si euaserint nostrã potestatem,& ad suos fuerint reuersi,pristinũ statum recipiunt:vt ĩ.eo.§.itẽ ea.le premier.Item eadem species locũ habet in his quæ communia sunt:vt in mari,& littore maris,& lapillis,& gemmis, & cæteris,quæ in litore inueniuntur:vt ĩ.eo.§.itẽ lapilli.Idem in insula nata in mari:vt ĩ.eo.§.item insula.& idẽ in similibus, & in rebus habitis pro derelicto:vt ĩ.eod.§.vlti. Iuregentiũ
29 †acquiritur etiã dominiũ per accessionem discretam,vel secretam,aut cõcretam,seu continuã.Nam quæ ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt,tibi acquiruntur.§.item ea.le
30 segond.ĩ.eo.tit.†Præterea quod per alluuionem agro tuo flumen adiicit,iuregentium tibi acquiritur. Est autem alluuio incrementũ latens. Per alluuionẽ autẽ adiici videtur quod
b ita paulatim adiicitur[b],vt intelligi non possit,quantũ,quoque momento temporis adiiciatur.Nam etsi tota die figas intuitũ imbecillitas visus tam subtilia incrementa perpendere nõ potest:vt in cucurbita,& similibus ostendi potest.Si autẽ non sit latens incrementum,imo apparens,contrarium est:vt ecce,vis fluminis partẽ aliquam ex tuo prædio detraxit,& vicini prædio appulit,certum est tuum permanere.Planè si longiori tẽpore fundo vicini hæserit,arbores quoq;,quas secum traxerit in eum fundum radices egerint,ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitæ esse:vt ĩ.eodẽ.§.præterea. Vtilis tamen rei vendicatio datur priori domino:secundum Mart.vt ff.de rei vendi.si frumentum.§.de arbore.Sed dicimus nos dari actionem in factum:vt in specificatis dicitur:vt ff.de rei vendi. l.in rem.§.item quæcunque.Cessat autem rei vendicatio,quia alterius est facta crusta.& alia dicenda est arbor,alio terræ alimento:vt ff.de dam.infect.l.hoc amplius.§.Alphenus.& de

31 acquir.re.do.l.ſed ſi ex meis.§.arbor.†Habet etiam locum ea
dem ſpecies acceſsionis in inſula nata in flumine:nam ſi quid
eſt,quod in mediam partem fluminis teneat,communis eſt eo
rum pro diuiſo qui ab vtraq; parte fluminis prope ripã præ=
dia poſsident pro modo latitudinis cuiuſcunq; fundi:quæ la=
titudo prope ripam eſt.Quòd ſi alteri parti proximior ſit,eo=
rum eſt tantum,qui ab ea parte prope ripam poſsidẽt prædia.
Si autem inſula nata eſſet in mari(quod rarò accidit)occupan
32 tis fit:nullius enim eſſe creditur:vt j̃.eo.§.inſula.†Non tamen
credas proprium alicuius agrum in formam inſulæ redactũ,
inſulam eſſe:vt ecce flumen diuiditur in ſuperiori parte,& cir
cuit agrum alicuius,deinde inferius vnitur.nam eiuſdem per=
manet ager,cuius & fuerat:vt j̃.eo.§.inſula.& ff.de acquir.re.
do.l.ergo.§.tribus.Caue tamen tibi in metiẽda vicinitate præ
dictæ inſulæ:quia facilè poteſt aliquis decipi in ea. Eſt enim
punctum quoddã ponendum in medio inſulę inter vtrunque
agrum:& ſecundum hoc ſi inſula vel citra punctum,vel vltra
punctum ſit,vel huius tantũ,vel illius tantum erit.Si autem ſit
& citra punctum,& in ipſo puncto,& vltra,tunc pro diuiſo
communis erit:vt tamen mihi tantum de inſula cedat,quantũ
continetur à medietate puncti,vſq; ad agrum meum.ſic & in
perſona tua:& poteſt hoc colligi in ff.de acqui.rerũ do.l.Mar
tius,aliàs incipit, Attius.& videtur quod vicinitas,vel remo=
tio inſulæ conſideretur ſecundum principium natiuitatis inſu
læ:vt ff.de acquir.re.do.l.inſula. Inde eſt,quòd ſi inter inſulã,
quæ mihi proximior eſt,& ripã vicini,quæ eſt vltra flumen,
alia ſit nata inſula,menſura fiet à mea inſula, & non ab agro
meo.Itẽ hæc omnia in inſula,quæ aluei ſolo adhæret,nõ quæ
virgultis ſuſtentatur ab aqua:vt ff.de acqui.re.domi.l.penult.
& antepen.Sed vbi inſula rotunda inuenitur,difficile eſt eam
metiri.Sed hanc regulam ſerua,vt omne quod mihi propin=
quius eſt,mihi cedat:& ita illi cedat,quod ei vicinius eſt. Nec
vnquam fallet.Præterea hæc locum habent in agris non limi=
33 tatis.†Nam in limitatis nõ habet locum ius alluuionis. Sunt
autem limitati agri,qui auferuntur hoſtibus, & militibus &
aſsignantur:vt ſciatur quid,cuiq; datũ ſit,quid væniſſet,quid
in publico relictũ eſſet:vt ff.de acquir.rerũ do.l.in agris.Præ=
terea agris limitatis non cedit inſula ratione vicinitatis: imò
conceditur occupanti:vt ff.de flumi.& ne quid in flu.pu.l.j.§.
34 ſi inſulam.Habet†etiam locum eadem ſpecies acceſsionis in
alueo fluminis à flumine derelicto.Cedit enim eis,qui prope
ripam fluminis prædia poſsidẽt pro modo,ſcilicet latitudinis
cuiuſcunq; agri,quæ latitudo prope ripam ſit. Nouus autem
alueus eius iuris incipit eſſe,cuius & ipſum flumen,id eſt,pu=
blicum.Flumen enim alueum ſibi conſtituendo agrum priua
tum facit publicũ,& publicum facit priuatum.vt dictũ eſt:&
ideo dicũtur flumina vice cenſitorum,id eſt iudicum,vel prin
cipum,vti vel fungi:iudex enim, vel imperator ſæpe quod
vnius eſt alteri adiudicat:vel iuſtè,vel iniuſtè,vel bona,vel ma
la fide:vt ff.eod.l.ergo.§.alluuio.Sed vbi flumen mihi abſtulit
meum prædium per aluei conſtitutionem,deinde redit ad an
tiquum alueum,de iure ſtricto in prædio quondam meo nihil
poſſum vendicare.cedit enim his,qui prope ripam habẽt præ
dia.de æquitate tamen vix hoc obtinet,id eſt,nullo modo ob=
tinet:vt ff.de acquir.re.do.l.adeo.§.inſula.vbi autem flumen
alueum ſibi non conſtituit in agrũ meum,ſed inundat agrum
meum,non immutatur ſpecies eius quantum ad proprietatẽ:
vt j̃.eo.§.alia ſanè.Poſſeſsio tamen agri amittitur:vt ff.de ac=
quir.poſ.poſsideri.§.labeo.& §.Pomponius.primo reſponſo.
35 †Hæc de acceſsione,quæ fit diuina natura tantum operan=
te.Super eſt,vt videamus de acceſsione,quæ fit humana na=
tura tantum operante. Hæc autem fit per adiunctionem,
quæ adiunctio fit per applumbaturam, aut per ferrumina=
36 tionẽ.† Fit autem adiunctio per applumbaturam, cùm ali=
quo mediante diuerſa corpora eiuſdem, vel non eiuſdem
ſpeciei iunguntur: ſiue iungantur plumbo, ſiue aliquo ſimi=
li. ſed de plumbo dicitur:quia eo plerunq; fiunt huiuſmodi
iuncturæ:vt ecce,ſi cum plumbo quis argentum,vel argentũ
ferro,vel ſimilia adiũxerit.Per ferruminationẽ autem fit iun=
ctura,cùm argentum argento,vel ferrum ferro,vel corpora
diuerſarũ ſpecierum iunguntur per confuſionẽ ipſarum:vt ff.
37 de rei ven.l.in rem.§.itẽm quæcunq;. Si igitur†materiæ tuæ
infectæ aliam materiam factam vel infectã adiunxeris quo=
cunq; modo,quacũq; ratione,quæ aliena fuerat prioris domi=
ni manet,nec fit hic cõmunio.Si verò tuæ factę ſpeciei alienæ
ſpeciei membrum adieceris per applumbaturam,vel ferrumi
nationem,totum corpus tuum erit.i.hoc tale corpus alij rei nõ
accedens.non dico totum id eſt quælibet pars eius.Diſtingui
tur enim vtrum per applumbaturam adieceris,an per ferru=
minationem.Si per applumbaturã,& feceris bona fide,prior
dominus non deſinit eſſe dominus:& ad exhibendũ agitur vt
ſepares,& ſeparatum vẽdicabit dominus.Si autem mala fide
adieceris,teneris vtili rei vendicatione:etiam cum adiunctũ
eſt:vt ff.de acqui.re.do.l.quicquid.& de rei ven.in rem actio.
§.item quæcunq;.Si autem adieceris per ferruminationem,&
bona fide,teneris actione in factũ.domino autem ad pretium
materiæ ſuæ,non rei vendicatione neq; ad exhibendũ:quia in
perpetuum receſsit ab eo dominiũ:vt in prædicta l.in rem.§.
item.ff.de rei vend.ſi autem mala fide adieceris,(vt puto)do=
minus manet ille,qui dominus fuit. Licet totum.i.totale cor=
pus dicatur tuum.Hæc omnia ita intelligo,ſi quod adiunctũ
eſt,pars rei efficiatur,cui adiungitur:vt ſi brachium ſtatuę,vel
anſam cipho adiunxeris:tunc enim prioris domini nõ manet,
ſi bona fide ferruminaueris. Si autem tuam infectam alienæ
factæ mala fide adiunxeris,ita vt pars eius fieret,tunc præſu=
mo te donaſſe:vt j̃.eod.§.ſi quis in aliena.Si autem bona fide
adieceris,ages(vt dictum eſt)in applumbatis,& ferrumina=
tis.Si autem tuæ factæ materiæ, vel ſpeciei,ſpeciem alienam
factam,non dico membrum eius:(vt ſ.)adiungeris,ſi quidem
per applumbaturam minor(vt puto)cedet maiori.Vel ſi nul=
la ſit maior,cedat altera alteri pretioſiori.vel ſi neutra ſit pre=
tioſior, neutra cedat alteri. Et hic quilibet ſuum vendica=
bit circa fidei diſtinctionem: & in duobus prædictis caſi=
bus rei vendicatione, vel ad exhibendum agitur, vel dona=
tum præſumitur: vt ſupra diſtinctum eſt. Idem eſt omnino
& ſi ferruminaueris:vt ff.de acquiren.re.domi.l.quicquid.§.
vlt.niſi quòd,cùm altera cedit alteri,agitur in factum actione
ad pretiũ:niſi ferruminaueris mala fide:tunc enim teneris rei
38 vendicatione:vt ſ.dictum eſt. † Vendicat etiam ſibi locũ ius
acceſsionis in edificijs,per humanæ naturæ laborẽ.Ecce enim
39 †cum in ſuo ſolo quis alienam materiam ædificauerit,ipſe do
minus intelligitur ædificij:quia omne,quod inædificatur,ſolo
cedit.Nec tamen is,qui materiæ dominus fuerat,deſinit domi
nus eſſe:ſed tantiſper neq; vendicare poteſt eam,neq; de ea re
agere ad exhibendũ per legem xij.Tab.qua cauetur,ne quis
tignum alienum ædibus ſuis iunctum eximere cogatur:ſed
duplum præſtet pro eo,per actionem quę dicitur de tigno in
iuncto.[Verba legis hæc ſunt apud Vlpianũ l.j.ff.de tig.iniũ
cto. TIGNVM INIVNCTVM AEDIBVS
VINEISVE, NE SOLVITO: SED DV=
PLVM, QVI SOLVIT, DATO.] Tigni autẽ
appellatione ſignificatur omnis materia,ex qua fiũt ædificia.
Si tamen aliqua cauſa dirutũ ſit ædificiũ,poterit materiæ do=
minus eam vendicare:ſi non fuerit duplum conſequutus. Et è
40 contrario†qui ædificat in alieno ſolo de ſua materia,ſi quidẽ
mala fide,præſumitur donaſſe.licet M.diſtinxerit an habuit
animum donandi,an non.Si verò bona fide,habet doli exce=
ptionem:nec aliter tenetur reſtituere:niſi dominus ſoli pretiũ
materiæ ſoluat,& mercedes fabrorum:vt j̃.eo.§.cum in ſuo.
& §.ex diuerſo.& hũc articulum plenius explicui in ſumma
C.de rei ven.§.quid ergo.& §.impenſarum.Vbi autem quod
ædificatur mobile eſt:vt ecce horreũ frumentariũ nouum ex
tabulis ligneis factũ in prædio Seij,poſitum nõ erit Seij:vt ff.
41 de acqui.re.do.l. Titius. †Hæc eadem ſpecies acceſsionis
per humanæ naturæ ſolicitudinem poteſt aſsignari in literis.
Literæ enim,licet ſint aureæ,perinde chartis membranisve ce
dunt,ac ſolo cedere ſolent ea,quæ inædificantur,aut inferun=
tur.Ideoque ſi in chartis membranisve tuis carmen,vel hiſto=
riam,vel orationẽ,Titius ſcripſerit,huius corporis nõ Titius,
ſed tu dominus eſſe videris. Sed ſi à Titio petas libros tuos.
tuasve membranas:nec impenſam ſcripturæ ſoluere paratus
ſis,poterit ſe Titius defendere per exceptionẽ doli mali.vtiq;

si bona fide harum chartarum possessionẽ est nactus: vt ĩ.eod.
42 §.literæ. Quod † autẽ dictũ est in literis, non habet locũ in pi-
cturis. ridiculum enim esset pretiosam picturam accessione vi
lissimæ tabulæ cedere: imò tabula cedit picturæ. non omnino
tamen, quia dominus tabulæ habet rei vẽdicationem vtilem,
pictor autem directam. Quid ergo, si vnus eorũ ab altero pe-
tat, & pictor petat à domino tabulæ imaginem possidẽte? po
terit per exceptionẽ doli mali submoueri: nisi soluat pretium
tabulæ. Si verò pictor possideat, domino tabulæ datur vtilis
in rem actio: sed submouetur doli exceptione, nisi soluat pre-
tiũ picturæ: vtique, si bona fide possessor fuit ille, qui picturã
imposuit. Illud certũ est, quòd siue pictor surripiat domino ta
bulę, possidenti tabulas, siue alius, competit domino tabularũ
furti actio: vt ĩ.eo.§.si quis in aliena. Sed & pictori contra fu-
rem extraneũ daretur actio furti. Sed contra dominum tabu
læ sibi surripientem similiter posset dari: sed vbi pictor nõ sur
ripuit domino tabulæ, vel è cõuerso: quilibet eorum (vt dictũ
est) agit cõtra alium possidentẽ, & auocatur res possessori. Et
mirabile videtur cõtingere, quod deterior sit conditio posses-
soris. quod quidam admiserũt: sicut & vbi seruus ex pluribus
noxijs diuersis personis dominum obligat, & dominus vni
eorũ dedit. Poterit enim ille cõueniri ab alijs noxali actione:
vt ff.si ex noxa.causa aga.l.j.& l.ij.& de pe.hæ.l.cùm idẽ. Sed
certè in noxali actione, licet ille, cui deditus est teneatur alij,
melior est tamen conditio eius: vt ff.de noxa.si quis à multis:
quia fortè posterior non poterit probare intẽtionem suã. Vel
si probauerit ipse, & probauerit reus contrarium, & obscura
essent vtriusq; iura, pro possessore pronũtiaretur. Præterea in
ista tabula picta potest dici melior conditio possidentis, pro-
pter duplex beneficiũ. Habet enim doli exceptionem pictor:
nisi soluatur ei pretium picturæ. vel (si malit) offerat domino
tabulæ, pretiũ tabulæ: & si nolit accipere, retinebit tabulam.
Quid si tabula fuerit abrasa? Dico idẽ, quòd in ferruminatis.
Quid si ambo agant contra extraneũ? fortè præferetur pictor
qui habet directam. Quid si pinxerit mala fide? etiã ibi dixit
P. tabulã picturæ cedere. Sed non puto verũ: quia cùm ei de-
negetur exceptio: vt s.dictũ est, ergo multo magis dicitur de-
negari actio. Quæritur, cur aliud est in scriptis, quàm in pi-
ctis? respondeo quia olim ferè semper erat pretiosior [charta,
quã scriptura: & è conuerso pictura erat pretiosior] tabula.
Vnde tabula cedebat picturæ, Nec obstat, quòd legitur ff.de
rei ven.l.in rem.§.sed & id quod in charta. Corrigitur enim
per legẽ Institutionũ. Vel distingue an sit pretiosior pictura,
quã tabula, vel è conuerso. & ad hoc tendere videtur P. qui ait
locũ habere, quod dicit lex, tabulam picturæ cedere: ita demũ
si pingatur homo, nõ vrsus: & ita si pictura sit de bonis colori-
bus, nõ de calce, vel encausto. & alia multa fabulatus est de pi-
ctura. Vel quòd ibi dicit, referendum est ad scripturam, & ad
43 chartã. Hodie † autem scriptores nostri temporis facti sunt pi
ctores, & ferè semper inuenitur pretiosior scriptura, quã char-
ta. Vnde propter alteratum cursum naturæ, vel cõsuetudinis,
posset hodie contrariũ responderi. [Potest hæc eadem species
44 accessionis assignari in textis, vel insertis, vel inclusis. † Nam
si alienã purpuram quis intexuerit vestimento suo, licet pre-
tiosior est purpura quã vestis, accessionis vice (aliàs iure) cedit
vestimento suo: & qui dominus fuit purpuræ: aduersus eum
qui surripuit, habet furti actionem, & condictionem: siue ipse
est qui vestimentum fecit, siue alius. Nã extinctæ res licet non
possint vendicari, condici tamen à furibus, & à quibuscunque
alijs possessoribus possunt: vt ĩ.eo.§.si tamẽ alienã. Sed potest
agi pro eis ad exhibendum, vt no.in sum.C.de rei ven.§.sic er
go res.] Item eadẽ species accessionis potest assignari in his,
qui non sunt domini, sed quasi domini ratione tituli, vel ratio-
ne possessionis bonæ fidei, vel ratione iuris, quod habẽt in re:
vt quia sunt fructuarij, vel vsuarij. s. circa fructuum obuentio-
nem, vel perceptionẽ: vt ĩ.eo.§.si quis à non domino. Fructuũ
tamen fit varia distinctio: vt no.in summa C.de rei ven.§.fru-
45 ctus quoque. † Fit etiã accessio diuina natura, & humana
cooperante: & quęritur ex ea dominium. vt ecce, Titius alienã
46 † plantã in suo solo posuit, ipsius est planta. & ex diuerso si
Titius suam plantã in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit:
si modo vtroq; casu radices egerit. ante autem quam radices
egerit, eius permanet, cuius & fuerat. Et est hoc adeo verũ,
vt si vicini arbor ita terrã Titij [vicini] presserit, vt in eius fun-
do radices egerit, Titij effici arborẽ dicimus. Ratio enim non
permittit, vt alterius arbores esse intelligantur, quam cuius in
fundo radices egissent. Et ideo prope confiniũ arbor posita, si
etiam in fundo vicini radices egerit, cõmunis fit. non tamen li
cet eas recidere: nisi fortè præmissa denuntiatione. Agere autẽ
licebit nõ esse ei eius: sicuti tignum, aut protectum immissum
habere: vt ĩ.eod.§.si Titius. & ff.de arb.cę.l.j.& arb.fur.cæ.l.si
plures.§.j. Vel distingue in radicibus, an sint tales, sine quibus
non poterat viuere, an poterat: vt in primo casu arbor sit com
munis, in secundo non: sed agi possit ius nõ esse ita radices im-
missas habere. Qua autem ratione plantæ quæ terra coale-
scunt solo cedunt, eadem ratione frumẽta quoq;, quæ sata sunt
c solo cedere intelliguntur. Et sicut is, qui in alieno [c] solo ædifica
uit, si ab eo dominus petat ædificium, potest per exceptionem
doli mali defendi, ita eiusdem exceptionis auxilio potest esse
tutus is, qui in alienũ fundũ sua impensa bona fide conseuit: vt
ĩ.eo.§.qua ratione. Quòd autẽ dixi in satis, & plantatis: &
si sola diuina natura plantæ, vel frumenta solo coaluerunt, ea-
dem dicerem si fortuito casu ceciderint in terrã: vt ĩ.eo.§.præ
47 terea quod per alluuionẽ. ibi planè si longiore &c. † Illud
notandum videtur ex prædictis, quòd iure accessionis quan-
doque res videtur extingui, eo, quòd per se nõ censetur, nec in
numero ponitur: vt in rota, & manica, & gemma. Et hæc acces
sio non adimit dominium rei. Et idem in tigno iniuncto, & in
applũbatis. Secus & in ferruminatis, & plantatis, & in satis, &
in confusis, & in specificatis. Istæ enim accessiones transfe-
runt dominium rei. Et idẽ videtur in nummis mistis cum alie
48 nis. † Acquiritur etiam nobis dominium per specificatio-
nem. Qui enim speciem aliquam tantum de aliena materia fa
cit, dominus est speciei: si bona fide id fecit, nõ si mala: vt ff.ad
exhibendum.l.de eo.§.si quis. & si fecit nomine suo: vt ff.de
acqui.re.do.l.quicquid.§. vbi. etsi species non possit reduci ad
priorẽ materiam, vt ecce, si quis ex alienis vuis, vel oliuis, aut
spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum, fecerit: vel ex alieno
melle, & vino, mulsum miscuerit: vel ex alienis medicamen-
tis emplastrum, vel collyrium composuerit: vel ex aliena lana
vestimenta fecerit: vel ex alienis tabulis nauem, vel armariũ,
vel subsellia fabricauerit. Secus autem vbi potest reduci, vt ec
ce, si ex alieno auro, vel argẽto, vel ære vas aliquod feceris, vas
conflatum potest ad rudem massam auri, vel argenti, vel æris
49 reduci: vt ĩ.eo.§.cùm ex aliena materia. † In frumento etiã fa
cto de spicis quidam dixerunt contrarium ei quod diximus s.
scilicet vt sit eius, cuius & spicæ fuerũt. Cùm enim grana, quæ
spicis continentur perfectam habeant suam speciem, qui ex-
cussit spicas nõ nouam speciem facit: sed eam quæ est, detegit:
vt ff.de acqui.rerũ do.l.adeo.§.cùm quis. Sed fortè eorum sen
tentia corrigitur per legem Institutionum, quæ posterior est.
50 † Fecisse aliquẽ intelligo speciem, si per se fecit, vel per eũ cui
mandauit, vel qui ab alio suo nomine factum ratũ habuit: vt
ff.de vi & vi ar.l.j.§.fecisse. Aliàs in omni casu dominus mate
rię dominus est speciei. multò magis ergo si ipse fecit, vel alius
nomine suo, si ipse mãdauit, vel ratũ habuit. Speciẽ factam in-
telligo etiam imperfectam: ex quo rudis materiæ nomẽ exue
rit: vt ff.de au.& ar.le.l.& si nõ sunt.§.argẽto. & videtur, quòd
in specificationis modo deficiat regula, meum est, quod ex re
mea superest: cuius vẽdicandi ius habeo: vt ff.de rei ven.nõ so
lum.§.j. fortè quia videtur res extincta, cùm nouã formam re
ceperit: quia forma rei est esse rei: vt ff.ad exhibendum.l.Iulia
51 nus.§.si quis. † Est & alius modus acquirẽdi dominium, vt
per confusionem. confunduntur autem liquida, vt mel, & vi-
num. Item species, vt argentum, & aurum, & plumbũ, & fer-
rum: licet fiat cum difficultate magna. Si igitur materiæ ali-
quorum his volentibus confundantur, corpus, quod ex his re
digitur, erit commune: possint, vel nõ possint separari. Quod
si fortuito casu fiat confusio, idem est: si tamen separari nõ pos
sint: vt Instit.de re.di.§.si duorum. & ff.de rei ven.l.qui gre-
ge.§.vlt.& l.quod quidem. Idem est & si aliter confundit, cui
non cõceditur iure specificationis: vt ff.de rei ven.l.si frumen-

tũm.§.ſi ex melle. Concederetur autem alteri iure ſpecifica-
tionis:ſi bona fide fecerit ſpeciem ex materijs duorũ,& ſuo no
mine,& quod factum eſt ad priorem materiã nõ poſsit reuer
ti:vt ſ.dictum eſt. Si verò ſine voluntate dominorũ fiat confu
ſio,& ſeparari poſſunt materiæ:vt ſi plumbum cũ argento mi
ſtum ſit,non fit communicatio. Agitur autem in rem actione.
Sed vbi ſeparatio fieri non poteſt,vt ſi æs,& aurum miſtũ ſit,
vnuſquiſque partem ponderis ſui,& menſuræ habebit:quam
habuit in rudi materia,& eam partem à quolibet poſsidente
vendicabit. Plus tamẽ feret ille,cuius materia pretioſior fuit:
52 vt ff.de rei ven.l.qui gregem.§.vlti.& l.quòd quidem. † Vbi
autem voluntate dominorum commiſtæ ſunt ſpecies:vt fru-
mẽtum,fit communicatio:aliter nõ. Sed ſi quis de aceruo pro
modo ſui frumenti vendicabit partem,& arbitrio iudicis con
tinetur vt is æſtimet quale cuiuſq; fuerit frumentum,non ta-
men fit communicatio frumenti:quia ſingula corpora manẽt
in ſua ſubſtantia. Sic eſt enim ſi pecora Titij,cũ pecoribus tuis
fuerint miſta,non intelligitur grex eſſe communis:vt j.eo.§.
quòd ſi frumentum. Quid autem ſi valde difficile eſt,& quaſi
impoſsibile,ſeparare frumentum meum à frumento tuo?ſatis
poterit dici pro parte indiuiſa dari vendicationem:quaſi acer-
uus frumenti ſit communis:vt vendicet tantũ de aceruo,quan
tum fuerat ſuum:vt ff.de vſuf.l.vſufructuarium.§.ſi in vitra-
rijs. Fortè & in hoc caſu locum habet quod dicitur:vt æſtimet
53 iudex quale frumentum fuerat cuiuſq;. Ergo differt † cõfuſio
à miſtione in tribus. ſpecies enim dicuntur miſceri,materię cõ
fundi. Licet Pla.dixerit contra. Item ſpecies miſtæ remanent
in eadem ſubſtantia & ſpecie,confuſæ autem trãsferuntur in
aliam materiam. Item confuſa fiunt communia omnia,etiam
ſine voluntate dominorũ miſta:ſed miſta demum cum volun
54 tate. † Illud notandũ eſt quòd confundere dicitur,(licet is
abuſiuè) qui frumẽta miſcet:vt ff.loca.& condu.l.in naue Sau
pheli. Speciale præterea reperitur in pecunia:vt licet quis à de
bitore alienos nũmos recipiat,& cũ ſuis miſceat,ſuos facit:vt
ff.de ſol.l.ſi alieni. Idem euenit fortè propter prærogatiuã ſo-
lutionis:vel quia impoſsibile eſſet dignoſci alienos nummos
à ſuis. Acquiritur etiam nobis dominiũ per inuentionem.
Nam ſi theſaurũ inuenerit quis in loco ſuo,etiã data opera,nõ
tamen arte magica,totus eſt eius. Si autẽ arte magica,totus eſt
d fiſci[d]. Quod autem dictum eſt,ſi inueniat quis in ſuo,ſeruatur
& ſi inueniat in loco ſacro,vel religioſo,caſu fortuito,& non
data opera:vt j.eod.§.theſauros. Eſt tamen contrarium quod
legitur ff.de iure fiſ.l.iij.§.ſi in locis. vbi dicit dimidiam theſau
ri in loco religioſo,vel publico,vel fiſcali,inuenti à fiſco ven-
dicari. Sed fortè,quod ibi dicitur per legem Inſtitutionũ corri
gitur:vel fortè de æquitate naturali totus eſt inuentoris:ſi in-
ueniatur in loco ſacro,vel religioſo; quia res tales in nullius
bonis ſunt. Ciuilia autem ratione inſpecta,res ſacræ in bo-
nis Dei ſunt,hominum cenſura:& ita per conſequentiam vidẽ
tur eſſe imperatoris. Vnde diui principes fiſco dimidiam con
ceſſerunt. Si autem inueniat quis in alieno loco non data ope-
ra,ſed fortuito caſu,dimidiũ domino ſoli conceditur,vel per
actionem in rem,vel per conditionem ex lege:qua aget con-
tra inuentorem. Idemque dicitur & ſi quis in Cæſaris loco in-
uenerit,vel publico,vel fiſcali. eſt enim dimidiũ inuentoris,&
dimidium Cæſaris,vel fiſci vel ciuitatis. Sed vbi quis inuenit
data opera,totum compellitur reſtituere domino ſoli:vt j.eo.
§.theſauros.& C.de theſaur.libro.x.l.vna. Dominus autẽ ſoli
accipietur ille qui verè dominus eſt directo,vel vtiliter licet
P.aliud dixerit in eo,qui vtiliter dominus eſt, vt in feudata-
rio,& emphyteuta,& ſimilibus. Quid ſi creditor in pigno-
re inuenerit,fortè dimidiũ habebit,nec indebitum cõputabit.
Quid ſi mercenarius in loco in quo operatur inuenerit?ſibi
fortè retinebit dimidium. Quid ſi ſeruus communis in lo-
co vnius ex dominis inuenerit?Reſponde illi totum acquirit:
licet fortè videtur,quod dimidia,quæ inuentionis iure conce-
ditur,alijs dominis pro dominicis partibus quæratur. Illud
conſtat ſi ſeruus fructuarius in loco proprietarij inuenerit,in
totum proprietario acquiritur.& quilibet meæ poteſtati ſub-
iectus,ſi inueniat in loco meo,mihi totum acquirit:vt quia ſer
uus eſt,vel filiusfamilias. Sed vbi ſeruus communis inuenit in
alieno ſolo,acquiritur dominis pro dominicis portionibus.&
probantur hæc ff.de acquiren.rerum do.l.ſi is,qui.primo re-
55 ſponſo.& §.j. † Acquiritur etiam nobis dominium de iure
naturali per traditionẽ:ex cauſa donationis,aut dotis,aut ex
qualibet alia cauſa. Venditæ enim res,etſi tradantur,nõ aliter
emptori acquiruntur,quàm ſi is vẽditori ſoluerit pretium,vel
alio modo ei ſatisfecerit,veluti expromiſſore,vel pignore da-
to,vel fide habita ei de pretio:vt j.eo.§.per traditionem,& §.
venditæ. Sed ſpeciale videtur in procuratore fiſci:ne tranſ-
ferat dominium:niſi ſoluto pretio etiam ſi fidem habeat:vt ff.
de iure fiſci.l.ſi procurator. Quandoque,etiam pretio ſoluto,
non trãſit dominium:quia incertum eſt,vtrũ ſoluerit ex num-
mis proprietarij,vel fructuarij:vt ff.de vſufruc.l.ſed & ſi quis.
Nam & aliàs,qui minus ſoluit, non ſoluit: ita & hic qui
plus ſoluit, non ſoluit. Quid ſi tradat, nec appareat,quòd
eius fidem ſit ſequutus? puto, quòd præſumendum ſit eum
ſequutum eſſe fidem eius. maximè ſi dedit diem ad ſolu-
tionem faciendã:niſi probetur quod tradiderit,vt ſtatim ſibi
ſolueretur pecunia,& emptor ſecum portat rem inuito debi-
56 tore:vt ff.de pigno.act.l.ſi quaſi. † Quod autem dictum eſt
traditione acquiri poſſeſsionem,plerique intellexerunt ita,ſi
emptor inducatur in vacuam poſſeſsionem:vt C.de proba.l.
cùm res.& ſine poſſeſsione dixerunt non quæri dominium.
Sed eos confundit,quod legitur.ff.de fun.do.l.ſi fundum. Ibi
enim marito non eſt quæſita poſſeſsio:quia nec tradens mu-
lier habebat, Dicit tamen fundum in dotem datum eſſe,& do
talem eſſe:non tamen interpellatur vſucapio:quia cœpta erat
antequàm fundus fieret dotalis.& idem probari poteſt:vt ff.
de acquiren.re.do.l.homo liber.§.quicquid tamen.& de pecu
lio.l.eo tempore.§.vlt. Idem quoque dici poteſt in pacto legis
commiſſoriæ,& adiectionis in diem:vt not.in ſum.C.de pac.
inter emp.& ven. Dicimus ergo regulare eſſe,vt ex his,quæ
aguntur inter viuos,non acquiratur dominiũ ſine inductione
in poſſeſsionem:ſed tamen bene acquiritur ſine poſſeſsione.
Illa enim verba in vacuã poſſeſsionem,ponuntur demonſtra-
tiuè,non cauſatiuè. Imperator enim in reſpondẽdo ſe refert
ad id quod proponebatur in quæſtione.quia dicebat vendi-
tor,vel donator,vacuam ſe habere poſſeſsionem:ſicut & ſi po
neret quæſtionẽ de vinea,& Imperator diceret,ſi non es indu
ctus in poſſeſsionẽ vineæ,non habes dominium. Idem enim
57 eſſet in qualibet alia re. Regulare † autem ideo dixi,quia quã
doque ſine traditione tranſit dominium,& ſufficit patientia:
vt ſi tibi vendo quod tibi commodaui,vel apud te depoſui.
Hoc enim ipſo,quod patior tuum eſſe,vel apud te eſſe videor
tibi tradere. Item ſi quis merces in horreo depoſitas vendide-
rit,ſimul atq; claues horrei apud horrea tradiderit, emptori,
trãsferet dominiũ,& poſſeſsionẽ in emptorem:etiã ſi emptor
non aperuerit horrea.& ſi venditoris non fuerint merces,con
feſtim inchoatur vſucapio:vt j.eo.§.interdum.& §.itẽ ſi quis
merces.& ff.de acqui.re.do.l.qua ratione.§.interdũ.& de con
trahen.empt.l.clauibus. Idem etiam poteſt aſsignari quando
res vendita,vel donata eſt in conſpectu:quam vẽditor,vel do-
nator dicit ſe tradere:vt ff.de acqui.poſ.l.j.§.penult.& l.quod
meo.§.ſi venditorem.& l.quarundam. Scientia enim & patiẽ-
tia pro traditione eſt.vt ſi emptor ſciente & patiente vendito-
re omnia agit vt dominus:vt C.de acqui.poſ.l.minus. Item re-
58 tentio † vſusfructus & traditio inſtrumenti rei,pro traditione
reputantur:vt C.de do.l.j.& l.quiſquis. Societate etiam contra
cta omnium bonorum,continuo cõmunicantur omnia cor-
poralia:quaſi facta traditione eo quòd quiſq; videtur velle in-
cipere poſsidere partim nomine ſuo,partim nomine ſocij: vt
ff.de acqui.poſſ.l.quod meo. Et idem poteſt aſsignari,cũ rem
illam,quã tibi donaui,& non tradidi à te conduco. videor e-
nim tradere:vt ff.de rei vend.quædam. Item ſi rei petitæ ac-
ceperim pretium,transfero proprietatem in reum:ſi res petita
ſit in præſentia,vel reus,poſtea nanciſcatur poſſeſsionem vo-
59 luntate actoris:vt ff.de rei ven l.eius rei. † Porrò quod dictũ
eſt de traditione,eſt intelligendum de ea,quæ nõ ſit nuda,ſed
veſtita,id eſt quam præceſſerit cauſa vera, vel putatiua,qua
transeat dominium:vt ff.de acquiren.re.domi.l.nunquam. Il-
lud non refert an tradat dominus, an eius voluntate alius.
Nam

60 †Nam & ſi liberam vniuerſorum negotiorum alicui permi=
ſerit adminiſtrationem,isque ex his negotijs rem vendiderit,
& tradiderit,facit rem accipientis:vt ĩ.eo.§.nihil autem inter=
eſt.Secus in procuratore generali qui nõ habet liberam:vt ff.
de procu.l.procurator cui libera.& l.procurator totorum.li=
cet M.diſtingueret inter procuratorem totorum bonorũ, &
vniuerſorum:quæ diſtinctio non probatur lege vel ratione.
61 † Sed & per non dominum quãdoq; transfertur dominiũ,
& etiam contra domini voluntatem:vt per tutorem,vel cura=
torem,& per iudicem,& per quaſi cenſitorem:vt per flumen.
& per creditorem & per principem:ſi rem alienam vt ſuam
traderet,de quibus plenè dicemus infra quibus ali.li.vel non
licet & nedum ſit hoc inter viuos,ſed etiam in vltima volunta
te,qua transfertur dominium]ab aditione hęreditatis:ſicut ſo
let transferri per traditionem inter viuos.Nam & quædã cũ
vniuerſitate tranſeunt,quæ ſpecialiter alienari non poſſunt,vt
fundus dotalis:& purpura:vt ff.de fundo do.l.j.& de acquir.
62 poſſ.l.cùm hæredes.& de fur.l.à Titio.†Illud etiã in volunta
te domini videtur notandum,quod in certam perſonam tranſ
fert proprietatem rei:vt ecce,prætores,vel conſules qui miſsi=
lia iactant in vulgus,ignorant quid eorum quiſque exceptu=
rus ſit,& tamen quia volunt quòd quiſque exceperit eius eſſe,
ſtatim eum dominum efficiunt.Et eadem ratione ſi rem pro
drelicto habitam quis occupauerit,ſtatim fit eius dominus.
63 †Habetur autem pro derelicto res mobilis:ſi ita abijciat quis
eam,vt nolit ſuam eſſe:vel immobilis,ſi eadẽ intentione exeat
de ea.ideoque ſtatim deſinit dominus eius eſſe.Sola autem vo
luntate:niſi abijciat,vel exeat(vt dictum eſt)non amittit domi
64 nium.Alia †eſt cauſa earum rerum,quæ in tempeſtate maris
cauſa leuandæ nauis eijciuntur.Hæc enim permanent domi=
ni:quia non eijcit ea mente,quòd nolit eſſe dominus,ſed quo
magis cum ea naui periculum maris effugiat. Qui ergo res
tales ex fluctibus expulſas,vel etiam in ipſo mari nactus lu=
crandi animo abſtulerit furtum committit. Nec multum diſ=
cedunt iſtæ res ab his,quæ de rheda currente,& non intelli=
65 gentibus dominis cadunt:vt ĩ.eodem.§.vlti. † Sed nec illud
prætermitto quod proijciendo in mari videtur quis habuiſſe
pro derelicto ex ipſa qualitate proiectionis:vt ſi librum aper
tum proiiciat. Secus ſi bene clauſum & inuolutum : vt ff. de
fur.l.falſus.§.ſi iactum. & argu. ff.de dam. infe. l. ſi finita.§.
ſi quis metu.

a ADNOTATIO. ¶ Deliquærant. Adde Barto.& do. Alexan. in l. fi. ff.hoc eo.tit.de rerum di.d.Barth.Cepol.in titu.de ſerui.vrba. prædi. ca. liiij. do.in l.fi.ff.de ſta.homi.
b ¶ Aijcitur. Totam iſtam materiam alluuionum vide cumulatè per Barto. in tract.Tyberia.in j.lib.Bald.in l.j.& iij.oppo.C.de peri. & commo. rei vẽ. do.Iaſ.de May.in repe.l.de quibus.ff.de legi.doct.in l.fi.quibus mo.vſuſfru. ami.& vide omnes ſcribentes hic.
c ¶ Alieno ſolo. Ad iſtam materiam & quàm plurium , quæ tanguntur in hoc titu.vide Barto.in l.in rem.§.ſed & ſi.ff.de rei vendi.& l.ſi quis.ff. de rei vend.domi.Alexand.in l.j.§.nuntiatio.ff.de ope.no.nun.domi. Bar.ce.de ſer. vrb.præ.c.xx.& per to.in §.cum autem.inſti.hoc eodem titu. Ang.areti.in §. cum in ſuo.numero.1.& nu.2.cum plu.ſeq.hoc eod.titu.char.lxix.vbi de ma teria copioſe.
d ¶ Fiſci.Adde Barto.l.j.in verſicu.quæro quid ſi inueniatur per artem magi cam. C.de theſau.libro decimo.Bald.in l.fi.hoc eod.titu.do. Alexan. in l.rem quæ nobis.ff.de acqui.poſſeſ.& in l.iij.§.Neratius.eod.tit.nota.glo.in §. the- ſauros.inſti.hoc eod.titu.vbi Ang.are.nu.1.cum plu.ſe.chart.lxxij.totam iſtã materiam exaggerat.

De rebus corporalibus, ſeu incorporalibus. Rubrica.

1 *Corporales res.*
2 *Incorporales res.*
3 *Hæreditas an corporalis.*

T PLENIVS rerum doctrina intelliga=
tur,quaſi in ſuperiori titu.aſsignauit quaſdam
diuiſiones rerum,quibus ſubiecit etiam acqui=
ſitiones rerum,quarum ſpecies diligenter pro=
ſequuti ſumus:adhuc in præſenti titulo aliam
ſubiicit diuiſionem talem. Rerum aliæ ſunt corporales,aliæ
1 incorporales.†Corporales ſunt,quæ ſui natura poſſunt tangi:
veluti fundus,homo veſtis,aurum argentum,& aliæ res innu
merabiles,id eſt quę facilè enumerari nõ poſſunt propter mul
titudinem ſui.Ideo autẽ dixi ſui natura:quia ſecus eſt ſi res nõ
poſſunt tãgi propter caſum vel difficultatẽ accidentẽ:vt ſi res
cecidit in profundum maris vel fluminis,ergo ea quæ ſunt in
abyſſo,vel infixa cœlo corporalia ſunt:licet enim ea nullus tã
gere poſsit,tamen tangi poſſunt.i.tangibilia ſunt.Quid dice=
mus de fumo,& de aere? Et certè res ſunt corporales:nam &
aer vnum eſt ex quatuor elementis,ex quibus omnia corpo=
ra quæ creantur,& conſtant.Et idem eſt in eo quod ſumitur,
2 & remittitur à corpore,id eſt flatu,vel anhelitu. † Incorpora=
les autem ſunt,quæ tangi non poſſunt,nec alijs corporeis ſen=
ſibus ſubiacent:qualia ſunt ea,quæ in iure conſiſtunt:vt hære=
ditas,vſuſfructus , obligatio,actio. Quid ſit vnumquodq;
iſtorum,in ſpecialibus ſubijcietur rubricis? Nec obſtat quod
in hæreditate corporales res continentur:nam & quod ex ali=
qua obligatione nobis debetur,plerunq; corporale eſt:veluti
3 fundus,homo,pecunia:ſed †ipſum ius hæreditatis.i.ipſum ius
quod eſt hæreditas (vt intranſitiuè ponantur illa verba ius
hæreditatis)incorporale eſt,& ita dico,& expono in iure vtẽ
di,& fruendi,& in iure obligationis.Eodem numero continẽ
tur etiam iura prædiorum vel ruſticorum:vt ĩ.eo.§.nec ad rẽ.
& l.j.§.fi.ff.eo.titul.Fortè etiam res incorporales ſunt quæ in
iure non conſiſtunt:vt genera,& ſpecies,& cacodæmones &
animæ hominum,& anima mundi. Sed de his ideo exemplũ
non datur:quia ad leges non pertinent.

De ſeruitutibus ruſticorum prædiorum, & vrbanorum. Rubrica.

1 *ſeruitus qui accipienda.*
2 *Seruitus prædialis.*
3 *Seruitutum capita.*

VIA ſeruitutes inter alias incorporales res
connumerantur,vt dictum eſt in ſuperiori tit.
ideo ponit de ſeruitutibus.Et eſt ſciendũ,quòd
hic nõ tractat de ſeruitute,qua homo fit ſeruus
hominis:de ea enim ſpecialiter poſuit ſ.de iu=
1 re perſonarũ,ſed tractat de †ea,qua ſubiicitur prædium præ=
dio:& illa poteſt dici habitus prædij.Vel fortè definitur ad ſi=
militudinem ſeruitutis ſuperioris:qua homo fit ſeruus homi=
nis,vt ſicut illa dicitur conſtitutio iuriſgentium,qua quis do=
minio alieno contra naturam ſubiicitur:vt ſ.de iure perſo.§.
2 ſeruitus,†ita & iſta dicatur cõſtitutio,qua domus domui,vel
rus ruri ſubiugatur:& ita dicuntur ſeruitutes vrbanæ,vel ru=
3 ſticæ.†Quæ autem iſtæ ſint,& quis conſtituat,& cui,& qua=
liter admittãtur,dic vt notaui in ſumma.C.de ſer. & aqua.tit.

De vſufructu. Rubrica.

1 *Vſumfructum quandoque accipi pro ipſa fructuum perceptione.*
2 *Vſusfructus conſtitutus ex cauſa legati à domino nudæ proprietatis an & quando ualeat.*

ICTVM eſt ſuprà de prædialibus ſerui=
tutibus,ſequitur vt videamus de perſonali=
bus.Et quia inter alias perſonales ſeruitutes
habet prærogatiuam vſusfructus, primò po
nit de vſufructu.Quid autẽ ſit vſusfructus,
qualiter conſtituatur,& in quibus rebus ſin
gulis ſit emolumẽtum,vel onus vſusfruct.quibus actionibus
de eo agatur,& quibus modis amittatur , dic vt notauimus in
ſumma C.e.ti.Sed videtur illud notandum quòd vſusfructus
1 quandoque eſt formalis,quãdoq;†cauſalis,vt ibidẽ diximus.
Quandoque dicitur vſusfru.ipſa fructuum perceptio:vt dici
tur fructuarium alij locare poſſe,vel vendere vſumfru.etiam
inuito proprietario.licet aliud ſit in vaſallo,& emphyteuta:vt
2 ff.eodem,l.non vtitur.& l.cum vſufr.& ĩ.titu.j.§.j. †Item
notabile eſt, quod dominus nudæ proprietatis cõſtituit vſum
a fru.ex cauſa legati[a]:vt tamen valeat cum vſusfructus acceſſe=
rit proprietati.ſpecialiter enim habet proprietarius quod in=
tereat vſusfr.& niſi intereat,non reuertitur,& cum interierit,

alius reuertitur,& alius moritũr. Moritur enim formalis,&
reuertitur cauſalis. Nam & frumenti granum (vt Dominus
ait)non aliàs affert fructum:niſi fuerit mortuum.Item homo
iuſtus tunc oritur,cum ſeculo moritur,

a ADNOTATIO. ¶ Legati.Ad iſtam materiam vide Specu.in titu. de pig.§ j.verſ.porro vſufructuarius.Bart.in l.iij.de leg.iij.in donationes.§. ſpecies.de do.& ibi d.Alexan.copioſe multa per doct.in l.j.§.interdum.ff.de vſufru.accre.do.Bart.ſoci.in nu.xl.cum plu.ſeq.de acquir.poſ.

De vſu,& habitatione. *Rubrica.*

DE VNA perſonali ſeruitute ſ. dictum eſt:
nunc ponit de alijs duabus.i.de vſu,& habita-
tione.Videndũ ergo quid ſit vſus,qualiter con
ſtituatur,in quibus rebus,quod ſit eius emolu-
mentum,& qualiter finiatur, poſtea dicemus
de habitatione eodem ſtylo proſequentes eius materiam.
1 †Eſt autem vſus,ius vtendi rebus alienis,ſalua rerũ ſubſtan
tia.fruendi enim verbum nõ ponitur in definitione vſus:licet
ponatur in definitione vſusfructus. Vſuarius enim vtitur,nõ
fruitur:vt ff.eo.l.ij.& de vſufru.l.j.quæ verba exponuntur:vt
dictũ eſt in definitione vſusfr.& ex ea definitione patet,quòd
vſus nõ poteſt eſſe in rebus quæ ſolo vſu cõſumuntur,cum in
eis non poſsit eſſe ſalua ſubſtantia licet videatur contrarium
quod dicitur in illa rubrica de vſufr.earũ rerum quæ vſu con
ſumuntur.videtur enim,quòd vſus ſit in eis.Sed certè ibi nõ lo
quitur de vſu,qui ſit ius,vel ſeruitus,ſed de vſu qui eſt factũ,
2 vel in facto cõſiſtit:vt bibendo,comedendo. †Conſtituitur
autem iſte vſus nudus eiſdẽ modis quibus cõſtituitur vſusfru
ctus & eiſdẽ etiam modis finitur:vt ff.de vſufr.l.iij.§.vlt.& ff.
eo.l.j.de qua conſtitutione plenè diximus ſuperiori titu.exce-
3 pto † eo,quòd vſus pars legari nõ poteſt.Nam frui quidẽ pro
parte poſſumus,vti[autẽ pro parte nõ poſſumus. Nec obſtat,
ſi dicas:pone quòd duo habent vſum,quorũ nulli fructus ſuf-
ficerent:nonne pro parte]certa.i.dimidia diuiduntur?reſpon
deo hoc potius occaſione,quã ratione contingit:vt arg.ff.de ri
4 uis.l.Labeo.&†ſimile eſt etiã quod dicimus quãdoq; tantum
habere vſuariũ,quantũ habet fructuarius:vt ſi vſus pecunię le
gatus eſt,vel fructus:vt ff.de vſufr.earum re.quæ vſu cõ.l.an-
tepe.§.j.& quando vſus legatus eſt in ſylua ex qua vſuarius
nihil eſſet habiturus:niſi liceret ei cædere,& vendere,quẽad-
5 modum fructuarijs licet:vt ff.eo.l.diuus.†Quid?ſi dicat teſta
tor,lego tibi tertiã partẽ vſus[tui]non adiecta re in qua habet
ſeruitutẽ?Reſpondeo.tunc pars rerũ corporaliũ ad ſui ſuſten-
tationẽ neceſſariarũ eſt ei legata non ſeruitus vſus.Itẽ prædio
adiecto:vt lego tibi tertiam partem vſus in hoc prædio,id eſt,
vtaris hoc prædio in tertia parte pro indiuiſo ad ſui ſuſtenta-
tionem:non valet:vt in prædiali ſeruitute:vt ff.de ſerui.l.ij.&
l.pro parte.l.ad certam.quia eſt indiuidua ſeruitus vel in totũ
debet prædium affici ſeruitute,vel in nihilum.ar.ff.de lib.cau
ſa.duobus.vel dicitur certa pars vſus prædij legari non poſſe:
quia cũ quandoq; minus,tamen quandoque plus eſt ei neceſſa
rium,quàm percipiatur de prædio:ergo incerta pars nõ lega-
tur:quia plus non debet habere,quàm eſt ei neceſſarium.Sed
6 primũ verius eſt:quia eadẽ ratione nec in toto prædio†poſſet
legari vſus.In vſufructu verò cõtrariũ eſt:vt ff.ad le.fal.l.j.§.ſi
vſusfructus.eſt enim diuiduus ratione iuris:quia ius hoc à ſin-
gulis pro parte petitur,& quia pro parte diuiſa, & indiuiſa
conſtituitur:vt ſ.de vſuf.l.v.ſed aliæ omnes ſeruitutes ſunt in-
diuiduæ & ratione iuris,& ratione rei,in qua conſtituuntur.
7 Emolumentum autem vſus attenditur ſecundũ diuerſitatẽ
rerũ,in quibus eſt conſtitutus.Nã ſi cõſtitutus eſt in domo ho
mini maſculo,poteſt illic habitare,& ſolus,& cũ familia ſua,&
cũ libertis,& cum vxore.Hoſpitem etiã recipere poteſt,& co
habitatorem & gratis & pro penſione.Nec eſt propriè inqui-
linus,qui cũ eo inhabitat.Seorſum autem alij à ſe locare non
poſſet.Recipit etiam eos,quos habet loco ſeruorũ,ſiue ſint li-
beri,ſiue ſerui alieni.Si autẽ conſtituatur mulieri poteſt inha-
bitare cũ marito præſente,vel eo,quem habebit,& cũ liberis,
& libertis,& parentibus,& eoſdem recipiet fœmina,quos &
maſculi poſſunt recipere:vt tamen non recipiat hoſpitem:niſi
honeſte ſit habitaturus cum ea:& adeo mulier recipiet virũ,
vt ſi legaretur ei vſus ſub ea conditione,ſi à viro diuerterit,re-
mittatur conditio quaſi inhoneſta.Cæterarum etiam rerũ vſu
legato in promiſcuo vſu habebit eas vxor cum viro,& è con-
uerſo.Maſculus etiam recipiet nurum ſuam cum & filius,id
eſt,eius maritus cũ eo debeat eſſe:& probantur hæc ff.eo.l.ij.
8 §.j.vſque ad.l.illam,ſi habitatio. Vbi†autem in domo conſti
tuitur vſus filiofa.vel ſeruo,acquiritur domino,vel patri vſus,
fortè vt vtatur ſimul cũ filio,vel ſeruo:non cum omni familia
9 ſua:vt ff.e.l.plenum.§.ſi vſus.& l.ſi filiofa. †Si vero vſus ſit
conſtitutus in fundo[ruſtico,emolumentum habet vſuarius,
vt poſsit inhabitare fundo,& vt cella vinaria,& villa,& prę-
torio.& poterit prohibere proprietariũ eo]venire,& eius vr-
banam familiam:niſi veniant agri colendi cauſa:tunc enim
non poſſunt prohiberi:& eadem ratione nõ poſſunt prohibe-
ri coloni domini.Sed & quandoque licet non veniat proprie-
tarius,colendi cauſa non poteſt prohiberi ab vſuario ve vt ſi
tempore fructuum colligendorum veniat ad fructus perci-
piendos,& interim velit illic habitare,aliàs non poteſt,ſed v-
ſuarius inhabitat(vt dictũ eſt)niſi eius habitatio,vel mora ſit
moleſta domino colenti,vel alijs per quos opera ruſtica fiunt:
vt ff.eo.l.ſi habitatio.§.vlti.l.deniq; meo.Sed & proprietarius
inuito vſuario,vel fructuario fundum,vel ædes per ſalatariũ,
vel inſularium cuſtodire poteſt:vt j.eo.ſi ita.§.j.Item & habet
emolumentum vſuarius deambulandi, & geſtandi. Lignis
etiam vtetur ad vſum quotidianum & horto,& pomis,& ole
ribus,& floribus & aqua,& ſtramẽtis,& folijs,& oleo,& fru
mento,& frugibus,& alijs,quæ naſcuntur in fundo.ſ.quòd ad
victum ſibi,ſuiſq; ſufficiat ſumet conuiuas,& etiam hoſpites:
quandoq; recipiendo.His tamen omnibus poteſt vti in villa
prædij tantum,id eſt,in domũcula,quæ gratia fructuum repo
nendorũ eſt parata,& appellatur ruſticũ prædiũ:vt ff.de verb.
ſigni.l.fundi appellatione.ſed tamen poma,& olera,& flores,
& ligna,videntur ſeparari ab alijs fructibus fundi:quia hæc
poſſunt deferri in oppidũ vt ibi eis vtatur,ſi tamen abundẽt in
fundo,vnde nõ eſt grande onus proprietariò.Alijs ergo vte-
tur in villa prædij tantũ,vt dictũ eſt:vt ff.eo.l.plenũ.§.præter.
quod tamen intelligo,ſi commodè ibi morari poteſt ratione
vicinitatis,oppidi & puteorũ,& eccleſiæ,alioquin & illa erũt
in oppidũ,vel in ciuitatem deferenda:cũ vſuarius aliter com-
modè vſum habere non poſſet:ſicut video in vſu ſyluę legato:
quia non poterat vti vſuarius:niſi liceat ei cædere,& vendere,
quemadmodũ fructuarijs liceret.videtur enim vſusfructus eſ
10 ſe legatus:vt ff.eod.l.diuus. †Idemq; eſt in legato vſu pe-
cuniæ:vt ff.de vſu ea.re.quæ vſu conſu.quoniam.Si verò con
11 ſtituitur vſus†in grege,vſuarius eo dũtaxat vtetur ad ſterco-
randum agrũ,non autẽ vtetur lana,vel lacte,vel agnis cũ hæc
ſint in fructu:vt Labeo ait.Sed eius ſententia videtur reprehẽ
di,& dicitur vſuariũ modico lacte vſurum cũ ei relictus eſt
vſus.neq; enim tam ſtrictè interpretandæ ſunt voluntates de-
functorũ:vt ff.eod l.plenum.§.ſed ſi pecoris.Modico autem
intelligo vſq; ad vſum ſuũ,& ſuorum:vt ſ.dictum eſt in præ-
dio ruſtico,& dicetur ſtatim in ſeruis,& idem in cæteris fru-
ctibus,

ctibus:licet alij dicant,quòd ei liceat vti modico lacte:quan-
doque rarò sumendo mane:sed non video quare debeat sepa-
rari fructus gregis à fructu prædij: cum eis omnibus vtatur
12 vsuarius ad sustentationem sui,vt dictũ est. Vbi†autem relin
quitur vsus boum,armenti, omnem vsum habebit vsuarius,
& ad arandum,& ad cætera ad quæ boues apti sunt.Item hic
equitij vsu legato fortè & domare poterit, & ad vehendum
sub iugo vti:nõ tamen eis vtetur in certaminibus circensibus
quãuis erat auriga.currui enim aureo proponebatur ad certã
dum cum equis suis:quia quasi locare videtur eos.Sed si testa
tor sciens eum esse huius instituti & vitæ,& reliquit vsum:vi-
detur de hoc vsu sensisse:vt ff.eod.l.plenum.§.sed boum.& §.
equitij.& j̃.eo.§.item ad quem in fin.sic enim dicit idem.s.iu-
13 ris est & in iumento.Si autem†vsus relinquatur,vel cõstitua
tur in seruis,vtetur vsuarius ad suum ministerium,& libero-
rum,& coniugis,neque videtur alijs consensisse si simul cum
ipsis vtatur:alij enim extraneo(vt dictum est)concedere non
posset.Operas ergo serui vsuarij non locabit,neque alijs vten
das cõcedet,si tamen vsuarius fundum conduxerit,vel lanam
expediendã,vel vestimenta texenda,vel insulam,vel nauẽ fa-
bricandã:poterit in his omnibus operis vti serui vsuarij.Quid
enim interest,in qua res operis eius vtatur:nec ex operis vide-
tur mercedẽ capere:sed ibi operari eũ cogere qui eius operas
non locauit,sed opus quod conduxit,expedit:ipsi tamẽ seruo
pro operis mercedem imponit vsuarius.Item acquiritur vsua
rio per seruum vsuarium ex re sua:non autem acquiritur ex
opera:vt ff.eo.l.plenum.§.vlti.& l.sed ipsi.& l.per seruum.&
l.seruus.& l.si ita.§.seruo.Sed vbi in seruo relinquitur vsus fi-
lio,vel seruo acquiritur quidem patri,vel domino:solus pater
vel dominus potest vti fortè cum filio,vel seruo,per quem est
ei quæsitus:vt ff.eo.l.plenum.§.si vsus. Dominus tamen Ro.
hoc videtur scripsisse,vt vbi acquiritur per filium,vel seruum,
acquiratur ius quidem patri,vel domino,sed emolumentum
vtendi de facto habeat filius vel seruus:sicut & cum factũ con
tinetur in stipulatione eundi,vel agendi:vt j̃.de stipul.ser.§.
sed cum facto.Et hoc cum reliquit patris,vel domini,contem
platione:alioquin contra secundum R.Sed contra R.pro me
induco,quod dicit lex vsum legatum filio,vel seruo,compete-
re patri,vel domino:& ipsum inhabitare posse vel filio,vel ser
14 uo,præsente,vel absente:vt ff.eo.l.filiofa.†Onus autem vsua-
rij est,vt debeat satisdare de vtendo boni viri arbitrio:& de re
stituendo eo quod inde extabit,finito vsu:vt ff.vsusfru.quem
admo.ca.l.j.& l.huic.§.sed si vsus.Item est eius onus in reficiẽ-
do nisi proprietarius fructuũ percipiat.s.id quod vsuario ne-
cessarium nõ est:vt ff.eo.l.si domus.tunc enim reficit proprie
tarius cum vsuario:vt tamen proprietarius vsuariæ rei speciẽ
nullo modo posit commutare:quia deteriorem causam vsua
rij facere non potest:facit autem deteriorem etiam in meliorẽ
15 statum cõmutando:vt ff.eo.l.vlt. †Illud videtur notandũ[a],
a quòd si domus vsus legatus est,licet vsuarius non posit occu-
pare totius domus vsum,tamen ea parte,quæ vacabit proprie
tarius non vtetur:licet enim vsuario alijs & alijs temporibus
tota domo vti sicut & proprietario:non autem ita est in præ-
dio rustico.quod enim ex eo percipitur vltra quã sit vsuario
necessarium, proprietarij est,& si vsuarius percipiat,tenetur
ex cautione.Quod autem dictũ est in domo,& in seruis po-
test habere locũ:vt ff.eo.l.diuus.§.vlti.& pe.& l.fundi.primo
responso. Illud etiam sciendũ est,quòd licet vsuario interdi
cta sit locatio,vel alienatio:vt j̃.eo.§.j.necessaria tamẽ aliena-
tio non est interdicta inter viuos vsuarios in iudicio commu-
16 ni diuidũdo:vt ff.cõmuni diui.l.item quãuis.§.j. †Illud etiã
patet ex prædictis,quòd quicunq; habet vsumfr.habet vsum.
vsq; adeò,vt si legetur vsusfr.deducto vsu nihil valet legatũ:
quia repugnantia verba reperiuntur in legato.Sed secus,vbi
simpliciter legauit vsumfr.& postea ademit vsum,valet enim
legatũ:quod bonũ habuit initium.& ademptio dicitur nulla,
sed nõ è conuerso,qui habet vsum,habet etiam vsumfr.vt ff.e.
l.per seruum.§.vlt.& l.sed si de fructu. Superest videre de
17 habitatione.i.de seruitute habitandi. †Est autem habitatio
seruum personalis in habitando cõsistens, & cõstituitur in do
mo tantũ,pactionibus,& stipulationibus,vel in vltima volun
tate,sicut in alijs seruitutibus dicitur:vt s̃.de serui.§.vlti.& pe.
& de vsufr.§.j.& ij.non tamen habitatio est vsus,vel vsusfru.
sed est ius propriũ speciale separatũ ab eis:vt j̃.eo.§.sed si cui.
Nam licet illa iura amittantur non vtendo,vel capitis diminu
tione,non tamen sic amittitur habitatio:sed amittitur morte:
sicut & illa duo vt videantur esse cõstituta in vitã hominis.&
si dicat testator,illi vsumfr.vel vsum domus cõcedo habitandi
causa,habitatio tantũ videtur esse legata:vt ff.eo.l.si habitatio.

Item habitator potest alijs locare,vel vendere,ius quod ha-
bet:sicut & fructuarius potest quod licet nõ vsuario seorsum
à se:vt j̃.eo.§.antepe.& C.de vsufru.l.cum antiquitas.

a ADNOTATIO. ¶ Notandum. Ad huius conclusionis resolutionem
vide Bart.& doct.in l.fundi.§.fin.de vsu.& habi.& in l si domus.e.tit.& do.
Alex.de imol.in l.more maiorum.ff.de iu.om.iu.dom. Lucam de penna.in l.
vsum.nu.ij.de aquædu.libro xj.chart.xliij.Ang are.in § is qui nume.i cum
plu.seq.per to.ti de vsu & hab.char.lxxvij.domi.Barth soci.in consi.cclxxx
vij.inci.circa præsentem consultationem.circa prin.in ij.volu.chart.ccv.qui
multa pulchra ponit.

De vsucapionibus,& longi temporis præscriptionibus. *Rubrica.*

1 *Possessio quibus modis dicatur uacans.*
2 *Possessio an amittatur per absentiam,& quando.*

EXPOSVIMVS summatim quibus mo
dis iure gentium res acquirantur,modo videa
mus,quibus modis legitimo,&,pro,id est,ciui
li iure acquirũtur:vt s̃.titu.proximo.§.vlti.&
ideo ponitur de vsucapionibus,& longi tem-
poris præscriptionibus quæ à iure ciuili sunt inductæ. Vi-
deamus ergo quid sit vsucapio,& præscriptio:& quare sit in-
ducta,quis posit vsucapere,quis non,quas res posit,vel non
posit,quæ sint necessaria in vsucapione,vel præscriptione,&
quis sit eius effectus.de quibus omnibus tradidi plenã doctri
1 nam in summa C.de vsucap.& lon.tempo.præ. †Sed illud
notandũ,quòd vacãs possessio dicitur tribus modis.s.quia do
minus decesit sine successore,aut quia fuit absens,aut quia
fuit negligens:vt j̃.eo.§.quod autem. In primo modo nõ est
2 hæsitatio.In secũdo†autem videtur,quòd possessio nõ admit
tatur propter absentiam:sicut dicitur de profecto ad nũdinas,
vel profecto vltra mare:vt ff.de acquir.poss.l.clã.§.vlti.& qui
bus modis vsusfr.amit.l.si mulieri.Sed quod dicitur de absen
tia,est intelligendũ si fuerit longa:vt ff.eo.l.furtũ.§.vlti.& for
tè hoc est dictum per causam: quia longa absentia potest esse
causa obliuionis:vt ita per obliuionem quæ inducitur ex lon
ga absentia,amittatur possessio. In tertio modo similiter di-
cam amitti,quando vera domini negligentia interuenit:quia
possessionem rei respuit.

De donationibus. *Rubrica.*

1 *Curiali quæ,an non liceant.*
2 *Remittens an donet.*
3 *Donans an tradere cogendus.*

DE IVRE ciuili est alia species acquisitionis
per donationem:de qua plenè dixi in summa
C.de do.quid ipsa sit,& vnde dicatur,& quæ
sit donationis diuisio,& quis posit donare,&
1 cui,& qualiter ex donatione agatur. †Illud
notandum quia curialis donat licet nõ valeat vendere:vt C.de
prædijs curi.l.vlti.lib.x.nam & mulier donat,licet non inter-
2 cedat. †Itẽ vbi sit donatio,& remittitur quod est vltra quin
gentos solidos secundum Plac.non exigitur insinuatio:quasi
nõ videatur donare ille,qui remittit:& induxit arg.C.ad Vel-
læ.l.etiã.Sed prohibetur inter virũ & vxorem:vt ff.de don.in
ter vi.& vxo.l.iij.§.vl.& pe.Sed aliud est in remissione pigno
ris:vt ff.de his quæ in frau.cre.l.si pignus.quia principale de-
bitum remanet in sua natura.Illud satis dici potest,vt ille,qui
3 †donat causa mortis nõ posit inuitus cõueniri ad tradendũ,
a vt pote cũ reuocetur per pœnitentiam[a].Secus autẽ in hærede
suo:quia plenã habet confirmationẽ ex morte donantis.

a ADNOTATIO. ¶ Poenitentiam. Adde huius materiæ resolutionem in l.j.itij.q.princ.C.de sacrosan.eccle.Bald.& do.in l.si.C.de posthu.hære.insti. do.Alexand.& docto.in l.non omnis.ff.si cert.pe.& in l.senium.§.si.qui test. fac.poss.& in l.Seia.ff.de dona.causa mor.Paul.de castr.in consi.xcix.domi. Alexand.in consil.xitij.in j.volu.& in consi.lxxxj.eod.j.volumi.

Quibus alienare licet, vel non. *Rubrica.*

1 Alienatio quibus permittitur.
2 Alienatio quibus modis fiat per iudicem.
3 Traditione nihil amplius transferri in eum qui accipit, quàm sit apud eũ, qui tradit.
4 Alienare quibus casibus non possit is, qui verè dominus est.
5 Debitor minoris an possit rectè soluere ipsi minori.

CIRCA donationes & alias alienationes explicita sunt generalia, nunc autẽ assignat quædam specialia contra regulas generales, sic ponendo rubricam, quibus alienare licet, subaudi licet non sint domini: vel non licet, subaudi licet sint domini: quod enim rubricum ita intelligatur, nigredo tex. apertè edocet. † Sunt ergo assignandi, quibus licet alienare: quãuis non sint domini. In primis occurrit creditor, cui licet alienare rem pignori obligatã vel ex pacto, vel ex lege: vt j.eo.§.contra autem, vt diximus in summa C.de iure.dot.impetrã. Idem † & in iudice est eius definitiua sententia, vel decreto præcedente, circa definitiones, vel circa adiudicationes, & condẽnationes, exequẽdo sententiam quã tulit de dando, vel exequẽdo decretũ primum in damno infecto, vel in similibus: vt j.de offi.iu.§.vlti.& C.de rebus ali.non alie. l.nemo.& de dã.infec.l.si finita.§.vlt.& si ex noxa.causa aga. l.ij.§.vlt. Idem in fluminibus, quæ vice censitorum, vel iudicum habentur: vt ff.de acqui.re.do.l.ergo.§.alluuio. Idem est in Imperatore, & Augusta, & fisco, si rem alienã vt suam alienant: vt C.de quadri.præ.l.vlt.& penul. Sed si alienam vt alienam velit alienare, nõ potest: nisi ratione partis, vel iure pignoris de iure communi, vel propter publicas pensitationes: vt C. de cõmu.re.ali.l.ij.& C.si propter pu.pensi.vendi.fuerit cele.l. j.& ij. Idem etiã potest assignari in tutoribus, & curatoribus, qui locũ obtinent dominorũ etiam ad alienandũ quandoque, & donandum quandoque: vt ff.de fur.interdum.§.qui in tutelam.& vt dixi in summa C.de admi.tu.§.amplius.vsque ad illum §.item debitores. Idem etiam notari potest in prælatis ecclesiarum: vt nota.in summa C.de sacrosan.eccl.§.in amittẽdo. Et sunt hæc notabilia, & contra regulam iuris ciuilis. Regulare † est enim vt traditio nihil amplius transferat ad eum, qui accipit, quàm sit apud eum qui tradit: vt ff.de acqui.re.do. l.traditio. Econtrario, † qui dominus est verè alienare quandoque nõ potest. Et in primis patet hoc in marito, qui licet verè dominus sit fundi dotalis: non tamen potest ipsum alienare: vt no.in summa C.de iur.do.in vlt.§.& de fundo do. Idẽ etiam potest assignari in minoribus xxv.an.quibus est alienatio vetita, quãdiu minores sunt: vt j.eo.§.nunc admonendi.nam (vt ait Apostolus) nõ differt minor à seruo quãdiu sub tutoribus, & curatoribus est vsque ad definitum tẽpus à patre. Sicut autem vetatur alienatio proprietatis pupillo, ita & vetatur alienatio possessionis: vt ff.de acqui.poss.l.possessionem. Adultus autem nõ habens curatorem alienare poterit quæ seruando seruari non possunt. Si autem habet curatorem, similis est prodigo: vt C.de in inte.restit.mi.l.si curatorem. De furioso superuacuum est admonere, cùm non possit consentire. Sunt & alij de quibus in hoc tit.non tractatur quibus alienare non licet, etiam si domini sint: vt ecce curiales possunt donare, sed non vendere, vt no.in superiori ti. Item manichei: vt C.de hæret.& ma.l.manicheos.§.præterea. Item in his, qui cõmiserũt crimen læsæ maiestatis.& in damnatis de pub.cri.vt C.ad le. Iul.ma.l.vlti.& vt nota.in summa C.de bo.dam.§.quid in re-
5 uocatione. † Licet autem minores quãuis sint domini alienare non possunt: tamen si ipsi creditores sunt debitor potest eis rectè dare, vel soluere ad hoc vt res fiant pupilli: nõ ad hoc vt debitor liberetur semper. Liberatur enim quandoque ipso iure, ita vt denegetur minori restitutio. Quandoque etsi liberetur ipse, non tamen denegatur minori restitutio, quandoque autem non liberatur ipso iure, sed si minor habeat pecuniam suam saluam, repellitur minor per exceptionem: vt j.eo.§.vlt. & vt no.in summa C.si aduersus solutionem.

¶ Vel non. Summa huius tituli in manu scripto exemplari desideratur.

Per quas personas nobis acquiratur. *Rubrica.*

DICTUM est supra qualiter acquiratur nobis rerum dominium, nunc autem subiicit per quos acquiratur. quod plenè dic vt notaui in summa C.eod.titu.

De testamentis ordinandis. *Rubrica.*

1 Testamentum nuncupatiuum an possit probari per instrumentum publicum.
2 Instrumentum publicum & duos testes paris esse authoritatis.
3 Testamentum posse fieri sine legatis & fideicommissis.
4 Testatorem posse mutare quod fecit.
5 Testatorem posse circa hæreditatem mutare in codicillis uel in epistola, quod statuerat in testamento.
6 Testatorem posse perfecto testamento exponere obscura.
7 Testium ad testamentum adhibitorum conditio quo tempore spectanda sit.

QUALITER acquirantur nobis dominia singulari titulo inter viuos s.dictũ est, nunc ponit qualiter acquiratur dominiũ vniuersitatis titulo. Sed quia hoc contingit delata hæreditate ex testamẽto, vel ab intestato: dignior est autem ea quæ defertur ex testamento, quam ea, quæ defertur ab intestato: & ideo ponit de testamentis ordinãdis. Videndum ergo quid sit testamentũ, vnde dicatur, quæ sit diuisio testamentorum, qualiter cõficiantur, de quibus plenè diximus in summa C.eo.ti.vsque ad illũ §.sic autẽ ordinatum
1 testamentum. † Sed illud adiicio, quod quidã dicunt testamentum nuncupatiuum posse probari per publicũ instrumẽtum tabellionis quod continet vij.testes præsentes: & continet testatorem condidisse testamentũ coram testibus.ar.in C.arbi. tu.l.vl.& de edic.diui Hadria.tol.l.vl.& de do.l.in donatione. quod satis potest admitti per cõsuetudinẽ ciuitatũ. De iure vero contrariũ est. Cum enim nõ possit probari testamentum per duos testes. ergo nõ probabitur per instrumentũ publicũ:
2 quia paris † authoritatis sunt instrumentũ, & duo testes: vt C. de fide inst.l.in exercẽdis. nisi in casibus, in quibus magis creditur instrumẽto publico: vt C.si minor se maior.di.l.vlt.& de nõ nu.pe.l.generaliter. Exiguntur igitur de iure.vij.testes ad probationẽ nuncupatiui testamẽti: vt C.de fideicõ.l.vlt.ibi, cũ
3 enim &c. † Item sciendũ est quòd testamentũ fieri potest sine legatis, & fideicõmissis: vt ff.de hæred.inst.l.j.§.qui neque.
4 † Illud etiã notandũ est, quòd ante perfectionẽ testamenti li
a cet testatori mutare quod fecerat[a]: & si ademerit, videtur nec datũ fuisse, quod adẽptũ est. Si verò perfecto testamẽto postea adimat, vel immutet, datũ quidẽ fuit, sed adimitur: vt ff.de le.j. si ita sit adscriptũ, & de his quæ in testamẽto delentur.l.j. Et in adẽptione vel mutatiõe dicitur ꝙ omnia sint ex integro faciẽda: vt ff.e.l.hæredes palã.§.si qui. quod fortè restringendũ est circa institutiões hẽredũ: quas voluit postea cessare, vel in aliũ transferre. Legata etiã sola nuda voluntate adimuntur: fortè etiã corã duobus testibus: vt ff.de adimẽ.leg.l.iij. Sed qdã dixerunt adimi nõ posse: nisi in alio testamẽto pfecto, vel codicillis testamẽto cõfirmatis. Sed ar.cõtra in auth.de resti.fideic.§.ma nifestũ igitur facio.col.ix.& de alim.& cib.le.l.libertis.j.rñso.
5 insti.de adẽp.leg. Sed † & in hæreditate, qd notabile est immutat testator in codicillis, vel in epistola, qd statuerat in testamẽto vt si dicat vnũ ex hẽredibus nõ mereri voluntatẽ suã in alijs tamẽ hæredib⁹ facta institutio tenet: vt C.de his qb⁹ vt indi.l.
6 hẽreditas.et ff.de his quę in te.de.l.ij. Si † aũt testator nõ immutat, vel nõ adimit: sed exponit ea quæ fuerant obscura, poterit hoc facere (vt puto) sine aliqua sollẽnitate: nec eñ dat, sed datũ significat: vel voce, vel literis. Nã & si hoc nõ fecisset, fieret cõiectura eius qd reliquit: vel ex vicinis scripturis, vel cõsuetudine
7 patrisfa.vel regionis: vt ff.de te.l.hẽrede.§.qd verò qs. † Itẽ notandũ est, ꝙ cõditionẽ testiũ inspicimus, prout est tẽpore testamẽti, nõ, put est cũ testator moritur: vt ff.e.l.ad testiũ.§.j.cõ
ditio

ditionẽ dico,id eſt, ſeruitutem, vel libertatem: ſiue verã,ſiue putatiuam vt ĩ.eodẽ. §.teſtes. ſi tamen ponas quòd teſtis erat tunc probatæ vitæ:nunc verò cum quæritur de teſtamẽto,& in iudicio producitur eſt vitæ reprobatæ, non puto quòd debeat admitti:nec enim talem,quem eſſe eſt de hominis conditione imò de ſuo vitio.

a ADNOTATIO. ℭ Quod fecerat. Adde,quod iſta concluſio vera eſt etiam ſi id iuramento affirmaſſet:quamuis mutando incideret in periurium vt no.tenet Saly.& doct.in l.ſcimus.C.de teſt.dom.Alexand de imo. affluenter in l.ſtipulatio hoc modo concepta.in ij.col.ff.de ver.obli.& in conſi.xiiij. in iiij.volumi.vbi ad materiam multa pulchra colliges.

De militari teſtamento. *Rubrica.*

IDEO ponit ſingulariter de militari teſtamento: quia in eo quædam ſpecialia ſeruãtur:de quo dic, vt plenè no.in ſum.C.eod.tit.

Quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum. *Rubrica.*

1 ☞ *Reſtituti teſtamentum ualere.*
2 *Deportati filium teſtari poſſe.*

NE putaret aliquis licere omnibus facere teſtamentum: aſsignat quibus non eſt permiſſum facere teſtamentum,de quibus dic vt notaui in
1 ſumma C.eod.tit.eo†adiecto,quòd ille,qui eſt in pœna deportationis, ſi ibidem fecerit codicillos,& reſtituatur indulgẽtia principis:valent codicilli,non ita eſſet in teſtamento ibidẽ condito:vt ff.de leg.j.l.j.§.hi qui-
2 bus. †Item licet deportatus non poſsit teſtamẽtum facere, filius tamẽ eius poteſt facere interim dum pater eſt in deportatione:vt plenè dixi in ſum.C.de ſen.paſ.& reſtitutis.

De exhæredatione liberorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Liberis præteritis uel exhæredatis quæ remedia competant.*
2 *Intellectus ad auth.ex cauſa C.de libe.præte.uel exhære.*

IN HOC titulo falſam notam aſsignauit dominus P.ſcilicet quòd pater inutiliter teſtetur,ſi filium ſuum vel emancipatum nominatim non inſtituat, vel exhæredet: niſi ſit miles,qui ſciat ſe filium habere cuius ſilẽtium habetur pro exhæredatione: ſicut eſt & in matre & in aſcendẽtibus per matrem: vt ĩ.eo.§.noſtra verò conſtitutio.& ideo dixit auth.illam eſſe ſuperuacuam ex cauſa præteritionis.Sed certè in prædicto §. non dixit ipſo iure nõ tenere teſtamentũ ſi nominatim nõ fiat inſtitutio,vel exhæredatio in filijs, & filiabus natis,& naſcituris ſuis,vel emancipatis: imò videtur loqui de infirmando te-
1 ſtamẽto,& hęreditate auferenda hæredibus inſtitutis,†quod intelligo ſecundum vetera iura id eſt,vt filij, vel filij ſuæ præteritæ dicant teſtamentum ipſo iure nullum.Et idem in arrogatis à quocunq;,vel adoptatis ab auo paterno, vel etiam habeant bo.poſſ.contra tab.Si autem ſint emancipati, vel emancipatæ habeant contra tab.tantùm.Exhęredati autem omnes
2 habeant querelam. †Præterea autẽ non eſt ſuperuacua:quia non ſufficit nominatim exhæredari, imò neceſſarium eſt vt adijciatur cauſa:alioquin ipſo iure non tenebit teſtamentum hodie quolibet liberorum præterito,vel exhæredato à quocũque parentum. Ait etiam P.illam ſequentem partem authẽ. quæ dicit in cæteris perſeuerat, ſuperfluam eſſe;quia & iure veteri legata præſtabantur vt ff.de iniuſto rupto teſta. l.filio. Sed certè ibi loquitur quando teſtamentum agnitum erat à filio præterito,cuius gratia dicebatur nullũ:alioquin nihil pręſtaretur ex eo.Cætera quæ ad plenam notitiam huius ti.pertinent plenè comprænhendi in ſumma C.eod.tit.

De hæredibus inſtituendis. *Rubrica.*

1 ☞ *Seruo alieno quæ non relinquenda.*
2 *Seruus incapacis quando adeat hæreditatem.*

HVIVS tituli ſummam plenè comprænhẽdi in
1 C.in eod.ti.eo†notato,quòd ſi aliquis inſtituat ſeruum alienum liberum & hæredem, neutrũ valet:neq; hæreditatis datio,neq; libertatis: vt ff.eo.l.ſi alienum.quod mirabile videtur: quia ſola inſtitutio teneret ſine datiõe libertatis:neq; deberet vitiari vtile per inutile:vt ff.ſi cer.pe.l.certi.§.quoniã.non tamẽ eſt
2 ita.†Item notabile eſt,quòd ſi ſeruus non capacis inſtituatur hęres,et antequã adeat iuſſu domini manumiſſus,alienatúſve ſit,adire poterit hæreditatem vel ſibi,vel præſenti domino capaci ex teſtamento:vt ff.de acqui.hær.ſi ſeruus eius,qui.

De vulgari ſubſtitutione. *Rubrica.*

1 ☞ *Clauſulæ,ſi hæres non erit,interpretatio.*
2 *Subſtitutus uulgariter ſeruo per hæc uerba,ſi hæres non erit, &c.an & quando admittatur.*

DICTVM eſt ſ. de inſtitutionibus primis (vt ita dixerim) nunc ponit de ſecundis, id eſt,de ſubſtitutionibꝰ.Et quia vulgaris ſubſtitutio latiùs patet(fit enim cuilibet, & à quolibet de vulgo:& ideo appellatur vulgaris)primum ponit de vulgari: quæ qualiter fiat,qualiter deſtinguatur, quis ſit eius effectus,& quando expiret,plenè dixi in ſumma C. de impub. & alijs ſub.vſque ad illum §.pupillaris.† eo, adiecto,quòd illa verba negatiua quæ apponuntur in vulgari ſubſtitutione, ſi Titius non erit hæres, Mæuius hęres eſto in eo quem teſtator ſcit eſſe liberum,illud ſignificant,ſi hęreditatem ſibi,vel ei cuius iuri poſtea ſubiectus eſſe cœperit non acquiſierit. Si ergo aliquod iſtorũ acciderit,id eſt,hæreditas acquiſita fuerit, ſubſtitutus repellitur in totum:ſi neutũ acciderit, ſubſtitutus admittitur in totum. In eo verò quem teſtator ſcit eſſe ſeruum ita accipiuntur verba ſi hæreditatem non quæſierit præſenti domino vel ei,cuius iuri cœperit eſſe ſubiectus,vel ſibi poſtea facto libero.Si ergo cuicunq; iſtorum acquiratur hæreditas per eum,ſubſtitutus repellitur in totum. Si verò nulli eorum acquiratur hæreditas.(Poteſt enim etiam iubente domino nolle adire:vt C.de hær.inſti.cùm proponas,vel etiam ipſe manumiſſus poteſt nolle adire)ſubſtitutus admittitur in to-
2 tum.In†eo verò quem teſtator credit eſſe liberum,ſed tamen eſt ſeruus, magna eſt altercatio inter ſubſtitutum & inſtituti ſerui dominum:quilibet enim eorum dicit ſe alteri præferendum.Ecce enim ſubſtitutus dicit ſe præferendum facta interpretatione illorũ verborum.Si verò non erit hæres prout fieret in eo inſtituto,qui verè eſſet liber, ibi enim ita fit, id eſt ſi hęreditatẽ non quæſierit ſibi,vel futuro domino. Hic autem teſtator opinabatur eum liberũ,cùm ſit ſeruus. Ad eius ergo opinionem,facta interpretatione cùm hæreditatem non quęrat ſibi(ſeruus enim eſt)nec futuro domino:imò pręſenti vellet quærere.Ergo ſubſtitutus admittitur in totũ. Sic ergo inducit pro ſe aliud generale,opinionem ſpectandam. Inſtituti autem ſerui dominus dicit ſe præferendum facta interpretatione illorum verborum,id eſt,ſi non erit hęres:prout fieret in eo quem teſtator ſcit eſſe ſeruum,id eſt, hæreditatẽ non quæſierit præſenti domino,vel futuro,vel ſibi poſtea facto libero, ſi ergo hic adeat domino præſente,& iubente, ſubſtitutus repellitur in totum:alioquin vocatur in totum,et ita allegat pro ſe illud generale, veritatem inſpiciendam. Vnde nota repugnantiam iſtorum duorũ generaliũ, vel prædictarũ duarum regularum.Reſpõdeo,diſtinguitur vtrum teſtator per eum quem putauit liberum,cùm eſſet ſeruus,voluit alium fieri hæredem:& hoc expreſsit,ſi detegeretur ſua conditio ſeruitutis, aut noluit,aut dubitatur.Si noluit,ſubſtitutus repellitur in totum;ſi tamen paruit domino in adeundo. Poteſt enim etiam iubente domino nolle adire.Si nõn paruit, ſubſtitutus vocatur in totum.Si noluit,& ita verba retulit ad ius,id eſt, ita intellexit vt intelligantur in verè ſeruo, vocatur ſubſtitutus in totum. Si verò dubitatur,ſubſtitutus admittitur in partẽ.i.in

dimidiam dimidiæ, vel semissem vnum (fiunt enim duo semisses,) hoc est in quartam. dominus verò serui admittitur in tres partes: considerata potius veritate, quam opinione, & hoc cõstituit Imperator, qui in Digestis dicitur Tiberius, in insti. autem, dicitur Titus & ita fuit binomius in persona serui sui parthenij, qui tanquàm ingenuus ab aliquo fuit institutus hæres: vt j. eo. §. si seruum. & ff. de hær. insti. paterfa. & C. de hær. insti. l. cùm proponas. Voluit enim imperator suam portionẽ facere minorẽ, vel deteriorẽ: imò sibi retinuit vnum semissem præcipuum, & alterum diuisit inter se, & substitutũ. Quidam tamẽ voluerunt quodam alio modo prauo intelligere vt substitutus habeat vnum semissem præcipuum, & alter semis diuidatur inter se, & dominum serui instituti. Magis tamen placet veritatem spectari, quàm opinionem: vt s. dictum est.

De pupillari substitutione. *Rubrica.*

1 ☞ *Pupillus quis.*
2 *Pupillaris substitutionis, capita.*

ISO tractatu vulgaris substitutionis, superest, vt videamus de pupillari, id est puerili, vel impuberum substitutione. Pupillus propriè enim dicitur is, qui caret patre, vel si habet, non est in eius potestate: vt ff. de verb. sign. l. pupillus. Quę sit pupillaris substitutio, qualiter diuidatur, vnde dicatur, quo ordine sit facienda, qui sunt eius effectus, & quãdo expiret, dic vt nota. in summa C. de impuberum & alijs substitio. §. exemplaria. & §. breuiloqua.

Quibus modis testamenta infirmantur. *Rubrica.*

1 ☞ *Testamentum prius quando non rumpatur per posterius.*
2 *Testamentum quibus modis infirmetur.*

E ordinatione testamentorum dictum est, sequitur vt videamus de eorum infirmatione. Est autem sciendũ, quòd testamenta quãdoque sic infirmantur, vt dicantur rumpi: vt per posthumi agnationem, vel secundi testamẽti, quod iure perfectum est, confectionẽ, & quantum ad solennitatem iuris, & quia sunt in eo illi instituti qui præteriti dicerent testamẽtum ipso iure nullum: nam
1 †si in secundo testamento pręteriti sunt filij qui erant in potestate defuncti, cum ipso iure non teneat secundum, non rumpitur primum: vt j. eod. j. respons. & j. §. & ff. de vulga. subst. si quis. §. vltimo. Quandoq; etiam dicuntur infirmari per capitis diminutionem communem, de quibus omnibus plenè dic vt nota. in sum. c. de test. §. sic autem ordinatum testamẽtum,
2 vsque in fi. † Præterea sciẽdum est testamẽtum subuerti: quia
a defunctus consciuit sibi mortem, vel quia eius memoria ª dãnata est post mortem, de quibus quid obtineat, notaui in summa c. de bo. eo. qui mor. sibi consci. Subuertuntur etiam quandoq; per bo. pos. contra tab. vel per querelam inofficiosi testamẽti: sicut prænotaui in sum. c. in eisdem specialibus rubricis.

a ADNOTATIO. ¶ Memoria damnata est. Quemadmodum hominis mortui memoria damnetur, & quibus in casibus, vide Ba. in l. qui à latronibus. §. j. ff. de testa. Ange. & domi. Alexand. in l. fi. C. ad leg. iu. maie. doct. in §. per contrarium. post not. gloss. instit. de hære. quæ ab inte. defe. canonistas in clemen. fina. de pœ.

De inofficioso testamento. *Rubrica.*

1 ☞ *Querela testamentum infirmari.*

VIA testamẽta, de quibus dictũ est, infirmantur per querelã inofficiosi testamẽti ideo ponit de inofficioso testamẽto. Videndum ergo, quod dicatur testamentũ inofficiosum, quare, & quę causę inducant hanc querelam, quæ faciat eam cessare, quibus detur querela, contra quos, & quis sit eius effectus de veteri, vel nouo iure, quod dic vt notaui in sum. c. e. ti.

De hæredum qualitate, & differentia. *Rubrica.*

1 ☞ *Hæredum species uariæ.*
2 *Hæres necessarius quis.*
3 *Hæredes sui & necessarij qui cur sic dicti. 4.*
5 *Hæres extranei qui.*
6 *Hæredes necessarij in quo differant à cæteris hæredibus.*
7 *Hæres necessarius quo casu desinat esse necessarius.*
8 *Hæres suus, & necessarius in quo differat ab extraneo.*
9 *Minori xxv. an. qui adijt hæreditatem, quomodo liceat abstinere.*
10 *Hæreditas quibus hæredibus extraneis poßit acquiri.*
11 *Hæres necessarius ut quis censeatur, quod tempus attendendum.*

E hęredum institutione s. dictũ est, sequitur, vt videamus de eorũ qualitate, & differẽtia. i. de differẽti eorum qualitate, vel quales sint, & in quo differant. s. quid sit proprium cuiusque. Nam & incorporalia dicuntur qualitatem habere: vt dixi in summa C. de act. & oblig. circa
1 finem. † Est igitur sciendum, ꝙ hæredum alij sunt necessarij tãtum: alij sunt sui & necessarij, alij nec sui, nec necessarij. i. ex-
2 tranei. Necessarius † est hæres seruus à domino suo institutus hæres: ita tamẽ, si hæreditatem & libertatem ex domini testamento consequatur: quod est, si remanserit seruus, & eiusdem domini, tẽpore illo, quo moritur dominus. Fiet enim & ignorans, & inuitus, liber & hæres. Et tamen dicitur necessarius: vt j. eo. in prin. & à semetipso accipit libertatem: vt ff. de hær. insti. l. sed si in conditione. §. vlti. & de acquirẽ. hær. l. ex parte. Hoc verum, nisi dominus instituat eum hæredẽ, si volet. Hæc enim verba in necessario conditionem faciunt, vt si noluit, hæres non existet: nam in voluntario hærede frustrà addũtur: cũ, etsi non fuerint addita, inuitus non sit hæres. Item hoc verum, nisi dominus dicat, instituo seruum meum, cùm liber erit. Alienus autem sic potest institui: vt ff. de condi. instit. l. verba. & l. seruus alienus. Pro hoc tamen incommodo. s. quod inuitus sit hęres, & obligatur creditoribus domini, illud commodum præstatur: vt ea, quæ post mortem patroni sui sibi acquisierit, ipsi reseruentur: & quamuis non sufficiãt bona defuncti creditoribus, interim ex ea causa res eius, quas sibi acquisierit ipsi non væneunt: vt j. eod. §. pro hoc tamen. Ita tamen si iste liber factus non attigerit bona patroni sui se miscendo in eis, & administrãdo: impetrabit enim separationem bonorũm posteà quæsitorum, & eorum, quæ sibi à testatore naturaliter debentur. Si verò attigerit bona prædicta, separatio ei non dabit: nisi sit minor xxv. an. tunc enim implorabit beneficium restitutionis, vt liceat ei separare bona: vt ff. de separationibus. l. j. §. vlt. & de minoribus. l. ait prætor. §. non solum. Fit autẽ iste seruus necessarius hęres domino suo: si vnum tãtùm habeat dominum. Si autẽ habet plures, potest esse necessarius vni, et non omnibus: nisi in casibus: vt nota. in sum. c. de nece. seruis hære.
3 insti. §. si autẽ quis instituat. Sui † autẽ & necessarij sunt hæredes, veluti filius, filia, nepos, neptisq; ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui modò potestate moriẽ tis fuerint. Sed vt nepos, neptisve sui sint hæredes, nõ sufficit eũ, vel eã, in potestate aui mortis tẽpore fuisse: sed opus est, vt pater eius, viuo patre suo, desierit suus hæres esse aut morte intercept⁹, aut qualibet alia ratione liberatus potestate: veluti emãcipatione, aut deportatione: tunc enim nepos; neptisve in locum patris sui succedit. Quid autẽ si instituo nepotẽ ex filio, quẽ filius præcedit tẽpore mortis aui huius nepotis, & filium exhęredo, vel prætereo? sed ipse omisit hęreditatẽ: alioquin nepos nõ posset hęres esse, cùm non teneat testamentũ: alio autẽ prædictorũ posito, testamẽtũ tenet, Sed hic nepos nõ est suus hæres, & necessarius (vt dictũ est) sed nec est necessarius tãtùm: quia nõ est seruus: sed nec est extraneus, quia est in potestate; vt ait P. cum esse anomalũ. Sed domino meo videbatur eum esse suũ et necessariũ. Suũ dicebat, quia domesticus est: Necessariũ, quia erat in potestate. Quod autẽ s. dictũ est, intelligebat in successione, q̃ defert ab intestato. Itẽ hoc ipsũ dicebat, q̃n nepos nõ erat in potestate sui patris: alioquin auo suo nõ esset su⁹ & necessarius hę-

res

res:imò extraneus,& olim suo patri acquirebat hęreditatem:
4 vt ff.de acquir.hære.l.qui in aliena.§.interdum. †Appellan
tur autem sui hæredes,quia domestici sunt & viuo quoq; pa=
tre quodammodo domini existimantur.l.in suis.ff.de liber.&
posth.Vnde etiam si quis intestatus sit mortuus, prima causa
est in successione liberorū:vt §.j.in auth.de hę.ab intest.veni.
coll.ix. Necessarij verò dicūtur,q omnimodo siue velint,siue
nolint,tā ab intestato quā ex testamēto fiūt hęredes:Sed tamē
prætor permittit his volentibus abstinere se ab hæreditate,&
vt ita abstineant,non est necesse eos adire prætorem. Sufficit
enim,si se nō immisceāt:vt ff. de aqui.hær.l.ei qui se,vt potius
parentū,quam ipsorū bona similiter à creditoribus possidean
5 tur. †Cæteri autem qui testatoris iuri subiecti non sunt, ex=
tranei hæredes appellantur.Itaq; liberi quoq; nostri,qui in po
testate nostra sunt,hæredes à nobis instituti extranei hæredes
videntur.Vnde etiam liberi à matre instituti hæredes,eodem
numero sunt: quia fœminæ non habent liberos in potestate.
Seruus etiam à domino institutus hæres, & post testamētum
factum ab eo manumissus,eodem numero habetur.Differūt
6 †autē necessarij hæredes à cæteris hęredibus:quia cum quili=
bet hæres ex quo se immiscuit omnibus creditoribus etiam
de suo soluere teneatur: vt C.de iure deli.l.sancimus.§.si non
intra datum tempus.& C.ad l.fal.auth.sed cùm testator.Huic
7 tamen aliter subuenitur,vt notaui s̄.eo.§.pro hoc. †Item &
necessarius hæres quodam mirabili modo desinit esse hæres.
Ecce enim,si hęres rogatus erat à testatore sub conditione ser
uum hæreditarium manumittere,potest interim seruum hæ=
reditarium sibi instituere hæredem:& erit interim pendente
conditione necessarius:existente autem conditione,volunta=
rius hæres efficietur: vt non desinat esse hæres,sed vt ius mu=
tetur in eo successionis:vt ff.de hære.instit.l.iiij.§.qui fideicom
missam.Quod tamē ita intelligo,vt remaneat quidem hæres,
& nudum nomen hæredis habeat:non tamē,si nolit, cogatur
onera,& commoda hæreditaria agnoscere.Sic enim fit volū=
tarius,vt liceat ei repudiare,si velit. Nec mirū:nam sæpe quis
habet nomen hæredis,non tamen sustinet onera: sicut est vbi
suus & necessarius abstinet:vt s̄.dictum est. Item vbi minor
extranei hęreditatem adiuit,& restitutus est:vt ff.de minori.l.
& si sine.§.sed quod Papinianus.Item,vbi quis hæreditatē ex
Trebelliano restituit.Hæc & similia me inducunt ad respon=
dendum,ꝙ hæres(quantum ad nomen hæredis adtinet)rema
a neat:[a] non quantum ad onera. †Item differt suus & necessa
8 rius hæres,ab extraneo:quia extraneus,cùm factus fuerit hæ=
res,ampliùs hęreditatem repudiare non potest:nisi in casibus.
Ecce enim,si duo sunt cohęredes,et vnus eorum primò adiuit
portionē suā,alter autē postea repudiet,licet ei q primo adiuit
abstinere se etiam à portione sua propter portionem cohære
dis accrescentē:& ita abstinet propter alterius personam, qui
propter suam non poterat: nisi creditores dicant se contentos
portione eius,qui primò adiuit:vt ff.de acqui.hære.l.cum hæ
reditate.Suus autem & necessarius quādocunq; abstinet antè,
9 quam se immisceat:vt j̄.eo.§.extraneis. † Item & minores
xxv.annis siue sint sui & necessarij, siue extranei tantùm, per
beneficium in integrum resti.abstinent ab hæreditate:vt j̄.e.
10 §.extraneis. Commune†potest assignari in omnibus extra=
neis hæredibus,vt ita demum acquiratur eis hæreditas, si ha=
beant testamēti factionem,quod potest intelligi actiuè,& pas
siuè,id est,vt possint facere testamētum alijs,vel alij possint eis
facere,hoc est,quòd possint capere ex aliorum testamentis:vt
j̄.e.§.testamenti:sed hoc passiuè est intelligendū. Multi enim
capiunt,qui non faciunt testamētum:vt muti,furiosi,serui, &
filij:vt ibidem dicitur. Possint autem vel non possint capere
extranei hæredes spectatur tribus temporibus,id est tempo=
re testamenti,& mortis,& aditæ hæreditatis:vt j̄.eo.§.in ex=
traneis.Quæ autem personæ capiant,vel non,notaui in sum=
11 ma C. de hære.insti.§.nunc videamus.†In necessario hærede
tantum,non dico ad capiendum:sed vtrum sit necessarius hæ
res,vel non,spectatur tēpus testamenti,& tēpus mortis.Nam
si alienum seruum liberum & hæredem instituo, & is postea
fiat meus,neutrū valet:q̄a libertas alieno seruo inutiliter data
est:vt ff.de hær.insti.si alienū.An autē sit quis suus & necessa=
rius hæres est, vel non,videtur consyderandū tempus mortis
tantū:vt s̄.dictū est,& dicetur j̄.e.§.sui. Itē communia quædā
possunt assignari in extraneis hæredibus, & suis, & necessa=
rijs:quia vterq; pro hærede gerendo sibi acquirit hæreditatē:
vterq; repudiando repellitur in perpetuum:licet quandoq; de
æquitate succurratur suo & necessario hæredi, scilicet, intra
triennium,de qua aditione,vel institutione,vel repudiatione,
vel abstentione qualiter fiat, & quando plenè notaui in sum=
ma C.de iure delib.§.superest.& de repu.vel absti.hęreditate.

a ADNOTATIO. ¶ Remaneat. Ad huius conclusionis materiā vide Bart.in l.fine.C.ad Trebel.Bald.in l.fi.eo.tit.& in l.successores.C.ad l.fal. angel.in l.si legatum.ff.ad treb.& in l.facta.§.si is,qui.eo.ti.& ibi doct. Pal. & docto.in l.j.C.ad treb.in l.j.§.si hæres.ff.eod.titu. vbi de ista materia copiosè.

De legatis. *Rubrica.*

1 *Legatarius,cui fundus legatus est,quem postea emit,an agere possit ad fundū.*
2 *Creditor quibus casibus possit petere rem,sibi solutam,& nu 4.*
3 *Debitor qui soluit rem dolo suo deterioratam,an teneatur.*
5 *Legatum an ualeat,si quis legat id, quod in diem uel sub conditione debet.*
6 *Legatum factum de seruis ordinarijs cōuicarijs an extinguatur.*
7 *Legatum fundi instructi,an in totum extinguatur alienato fundo.*
8 *Legatum purè relictum seruo hæredis an ualeat, & quid in legato ei relicto sub conditione,nu.seq.*
10 *Legatum rectè relinqui domino,cuius seruus hæres est institutus.*
11 *Regula Catoniana in quibus legatis locū habeat, & in quibus nō, & nu. 12.& 13.*
14 *Regulam Catonis non pertinere ad nouas leges,an & quatenus uerum sit.*
15 *Legatum petuniæ an uitietur propter incertitudinem.*
16 *Legatum lanæ quando non debeatur.*

XPLICITO tractatu vniuersaliū relicto
rum,sequitur,vt videamus articulos legatorū,
quæ singularia dicuntur relicta. Videndum
itaq; esset quid sit legatum, quis possit legare,
cui, à quo præstandum relinquatur legatum,
quæ possint legari,qualiter legetur, & quibus
actionibus petatur legatū. Quod dic,vt plenè notaui in sum=
ma C.eo.ti.Non tamen prætermittamus expositionem quo=
rundam paragraphorum,qui subijciuntur j̄.eo.ti. Ecce enim
1 †dicit,si cui,fundus alienus fuerit legatus & emerit proprie=
tatem deducto vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit,
fortè quia non est extinctus, vel peruenit ex causa lucratiua,
rectè agit,& fundum petit:Licet enim vsufru.aliàs habeatur
loco domini:vt notaui in summa C.de vsufr.vnde hic videre=
tur repellendus,quasi habeat id,quod petit:non tamen est ita,
quia vsusfructus hic obtinet locum seruitutis,& nō dominij.
Petit ergo fundum,sed officio iudicis continetur,vt deducto
vsufr.quem habet,nullo à se dato,iubeat æstimationem nudę
proprietatis præstari:vt j̄.eod.§.si cui fundus. Sed est mirum
quod dicit posse fundum peti:cùm is,qui petit,fundū habeat.
Sed certè non videretur alicui mirum, si consyderasset rubri=
cam illam,& leges sub ea contētas. Rem peto,& rem habeo:
& est sub illo generale de iudicijs,& quæ circa ea vertatur.Ec
ce enim plerunq; creditor,vel is, cui aliquid debetur, petit id
quod sibi solutum est:& quandoq; petit damni æstimationē
2 tantū.Vnde†ad maiorē euidētiam huius rei longius aliquan
tulum extensa materia videamus,quando quis petat,quod si=
bi solutum est, vel quod ipse habet. Et certè cum quis rem
mihi debitam soluit,& ego propter id,quod fecit debitor an=
te solutionem,damno afficior.Si quidem res auferatur mihi:
vt quia alij obligauerat eam vel emphyteusim alij constitue=
rat,vel similia fecerat, rem eandem posteà ex eadem stipula=
tione peto:quia nec soluisse videtur, qui sic soluit,vt apud me
non remaneat:vt ff.de sol.l.si rem. & l.qui res.j.respons.& l si
hominem in quo.& l.cum quis.§.si hominem.& de act.emp.
l.emptorem.§.inde Neratius.& de legat.j.l.non quocunque.
Si autem res mihi non possit auferri facto tamen suo iure fa=
cta est mea conditio deterior, si quidem debeat ex contractu
bonæfidei, vel ex his quæ parificantūr eis vt ex causa lega=
ti,vel fideicommissi: vt notaui in summa C.in quibus causis
in integrum restit.non est ne. agetur ex eo:vt ff.commo.l.iij.

§.si reddita.& depositi.l.j.§.si res.& probatur hæc distinctio. ff.de sol.qui decem.§.si hominem.Sed si ex contractu stricti iuris fuit primo debita nec mihi posſit soluta auferri, si quidē obijcio promiſſori,quod nō fecit id,quod facere promisit, puta cautionem promiſſam,vel adscriptitium gratia fundi promiſſum non præstat,tenetur ex præcedenti causa:vt ff.de sol. etiam & de verb.obl.Iulianus.Si verò debitor quicquid promisit,soluit:sed in re soluta antequàm solueret dolū adhibuit, vel culpam,vt pereat penes eundem debitorem, perpetuauit actionem,qua tenebatur priùs:& eadem conuenietur vt ff.de verb.ob.l.si seruum stipulatus.& l.si ex legati.Si verò soluerit
3 †rem dolo suo deterioratam,vel vilioris pretij factam,liberatur quidē à veteri actione:sed tamen tenetur actione de dolo: vt ff.de dolo.l.eleganter.§.non solum.& c.ad exhibendum.l. exhibitionis.vel si velis breuiter trāsire,dicas semper agi posse prima actione,si facto suo debitor rem deteriorē, vel vilioris pretij fecit:& eandem soluit tenetur enim prima, vt deteriorationis pręstet æstimationem,vel rei deterioratæ,vel vilioris pretij factæ præstet æstimationem.Cæterùm ad alia damna,scilicet rerum suarum distractarū, vel pœnarum commisſarum:ideo quia rem expeditam,& liberam,& nō deterioratam habuit:agetur actione de dolo:vt ff.de dolo.cum quis.& l.& elegāter.§.non solum.Nec obstat quod dicitur C.ad exhibendum. l. exhibitionis. quia ibi non erat obligatus dare,sed exhibere:vt habeatur experiundi copia : vt ff.ad exhibēdum. l.ij.si ergo exhibet rem, licet deteriorem(quia facit experiundi copiam per exhibitionem)non tenetur actione ad exhibēdum, sed tenetur in factum Aquiliæ subsidiaria actione propter damnum.Hæc tamen actio in factum locum habet in re mea,vel in qua ius habeo dominij,vel quasi:non habet locum in re mihi promiſſa:quia tēpore deteriorationis nullū ius habebā in ea. Alij dicūt promiſſorē teneri prima actione:si post morā suam rē facit deteriorē vel interemit. Si ante,tenetur de dolo:vt ff.de triticaria.l. penult. Sed ibi ab alio eluscatus erat seruus.Si verò ipse promiſſor interemerit, etiā ante moram, tenetur propria[alias prima]actione:vt ff.de verb.obl.si ex le
4 gati.& l.si seruum ita.j.respons.†Liquet igitur ex præmisſis me posse petere,quod habeo,quandoq; ea ratione, quia quod habeo potest mihi auferri,& euinci de iure:vel quia quod habeo,deterius est,vel vilificatū:vel quia in eo,quod habeo aliquid restat cauendum,vel faciendū,vel peto quandoq; alia ratione.s.q̄ nō habeo rem ex ea causa, ex qua mihi erat debita, vt est in præsenti §. Huic enim legatario debitus erat fundus ex causa legati lucratiua sed ipse non habet ex ea, imo mercimonio,vel pretio. Agit ergo contra hæredem ad fundum legatum:sed ipse hæres eum præstare non potest : quia non habet:vnde iudicis officio damnatur ad pretium nudæ proprietatis.vel agit ad fundū:quia licet ipsum habeat,videtur ei ab
5 esse,cùm absit ei pretium. †Illud etiam videtur notandum, q̄ si is,qui debet in diem,vel sub conditione,legauerit creditori suo quod debet,vtile est legatū:licet viuo testatore dies venerit,vel conditio legati extiterit:vt j.eo.§.ex contrario.Videtur tamen contrariū,quod legitur ff.de l.ij.l.debitor.ibi enim dicit inutile effici legatū. Sed fortè illud vetus ius,hoc nouū, vel inutile est,sine inspecto:& vtile est consyderato principio vel inutile est,id est, non vtile,id est,nullam vtilitatem adfert: vt(in) accipiatur nō priuatiuè,sed negatiuè.Sed est vtile,i.valet,& actionem parit. Nam & qui bis promisit,non amplius quàm semel tenetur:vt ff.de verb.obl.l.quibus.s.quantū ad vtilitatem stipulationis,actio tamen nascitur ex stipulatione se
6 cunda,sicut ex prima:vt ff.de fideiuſſ.l.hæres.§.j. †Illud etiā videtur notandum,q̄ si serui ordinarij cum vicarijs fuerint legati,licet mortui sint ordinarij,vicarij tamē cedūt legato:quia duo legata sunt, non ita si seruus fuerit legatus cum peculio: tunc enim mortuo seruo,vel manumiſſo,vel alienato, peculij legatum extinguitur. Idemq; dicitur fundus instructus,vel cum instrumento,sit legatus:nam fundo alienato,& instrumēti legatum extinguitur:vt j.eo.§.si quis ancillas.& est hoc verum, etiamsi in peculio non fuerit:nisi vicarij : nam expresſa nocent,non expresſa non nocent, vt patet per exempla huius regulæ:vt ff.de condi.& demon.l.si in diē.& de hæredi.instit.
7 §.si quis Sempronium. Ei† autem,quod dictum est in fundo instructo,vel instrumento legato, si fundus alienatus, extinguitur legatum instrumenti, videtur contradicere ff. de fundo instructo.& instrumento lega.l.si cui.Ibi enim dicit Paulus hoc verum esse, si legetur fundus cum instrumento. Si autem legetur fundus instructus,vel fundus & instrumentū, licet alienetur fundus,non tamen extinguitur legatum instrumenti. Sed dic quod lex illa corrigitur per istam:vel quod hic dicit idem esse,verum est quantùm ad instrumentum fundi:legatum enim instrumenti fundi extinguitur, siue legetur fundus instructus,siue fundus & instrumentum, siue fundus cum instrumento,sed legatum instrumenti patrisfami. quod cōtinetur in legato, vbi fundus instructus est legatus:vt ff.de fun.instr.& instr.leg.l. quæsitū.§.sed & si fundus.& §.instructo non extinguitur. Alij dixerunt q̄ in hoc libello simpliciter loquutus est Imperator causa rudium,sed nō placet quod eorum causa falsum dicat,vel ponat. Alij dicunt idem esse facta relatione ad duos priores casus:vt vbi legauit fundum instructum, idem sit quod est vbi legauit seruum ordinarium cum vicarijs:vbi autem legauit fundum cum instrumēto,idē
8 est,quod dictum est s.vbi legauit seruum cum peculio. †Habita mista consyderatione personarum adinuicem,dicitur legatum esse nullum:si seruos hæredis mei purè lego,me enim mortuo delatum est vtrunque hæredi purè id est legatum, & hæreditas.At hoc est imposſibile,quòd ei legetur à se:vt ff.de leg.j.l.legatum est delibatio.§.j.Sed hic legatur in primo[ab ipso]& legari videtur ei:quia legatur seruo:ergo legatum est nullum ; quia dies eius inutiliter cedit, quod tempore mortis debet consyderari,cum legatum sit purum:vt C.de cadu.tol. l.vnica.§.j.& ij.Sic ergo tunc cum inutiliter cedat dies,non suspenditur eius confirmatio ex eo, quod seruus,mortuo testatore,alienetur:vel etiam alienetur in vita. Nec enim ita suspēduntur actus deficientium,sicut viuentium : vt ff. communia præ.l. vltima.& ad hæc succurrit etiam regula Catonis quæ dicit, quòd inutile feret legatum, si statim post factum testamentum decesſiſſet testator,hoc non debet ideo valere : quia
9 testator diutius vixerit. Si†verò seruo hæredis mei lego sub conditione,si quidem tempore existentis conditionis erat in potestate mei hæredis,nihil valet legatum : quia dies eius inutiliter cedit. Inuenitur enim tempus tunc quo vtrunque delatum est hæredi purè,& purificato,scilicet, legato conditionali. Si autem tūc non esset in potestate sua,valeret legatum: quia in conditionalibus legatis quantùm ad diei cesſionem consyderatur tempus existentis conditionis communis: vt
10 c.de cad.tollen.l.vnica. §. in nouisſimo. Ex † diuerso autem hærede instituto seruo,domino eius rectè lego:nec enim statim me mortuo defertur domino purè legatum, & hæreditas,imò defertur legatum tantum : ipsa enim hæreditatis aditio non pendet ex potestate domini tantùm:imò & serui. Potest enim iubente domino nolle adire:vt C.de hæredi.institu. l.cum proponas.ita & dicitur hæreditas à legato separata.Si ergo adeat domino iubente, legatum fit nullum : quia hæredi à se legari non potest : nec iam fit aliqua suspensio in legato,cùm iam adierit,sed interim cum non adierit, suspenditur legatum propter hæreditatem quæ potest alij acquiri seruo,scilicet,alienato adeunte iuſſu noui domini : vel ipso manumiſſo adeunte arbitrio suo,sicut & suprà suspenditur legatum propter conditionem eidem legato iniectam:vt infrà eo
11 dem, §. an seruo. † Et quia de regula Catonis habuimus mentionem : & eius quædam exempla & quosdam notauimus effectus. Videamus pleniùs in quibus ipsa locum habeat,& in quibus sit falsa,id est deficiat,vel locum nō habeat. Et certè locum habet in legatis puris,quorū dies cedit à morte testatoris,non post aditam hęreditatem:vt ff.de regula Ca. l.iij.& de lega.j.cætera. Igitur præter hæc videamus, quæ legata cedāt à morte testatoris, & quæ deinde post aditam hæreditatem:vt notaui in summa c.de cadu.tollē.& quando di. lega.ce. Videtur tamen,quòd istud fallat in casu:vt ff.de opti. legat.l.si optio. nam & dies legati relicti seruo sine libertate, non cedit:nisi ab adita hæreditate:vt C.de cadu.tollē.§.in nouisſimo & tamen ibi dicit regulam Catonis habere locum, si necesſa

12 necessarius hæres sit institutus. †In legatis autem conditio-
a nalibus[a] non habet locum regula Catonis: vt patet ex prædi-
cta l. de leg. j. Cætera ergo non habent hic locum: si quis ita le-
gauerit, si post calendas mortuus fuero, Titio dato: imo hic ca
uillatio quædam, id est, argumentum contra regulam Cato-
tonis secundum quid quale. In hoc enim casu, si statim mor-
tuus fuerit testator, potius verum est non esse datum legatũ,
quàm inutiliter datum. Sed & si sic legauerit: si filia mea Ti-
tio nupta erit, satis est si mortis tempore nupta inueniatur: li-
cet testamenti facti tempore fuerit impubes: & ff. de regula
Ca. l. j. & ij. Idem & si post mortem sit nupta. Hæc enim con-
ditio quandocunque potest impleri: vt ff. de condi. & demon. l.
si ita legatum. Item non videtur quibusdam quòd locum ha-
beat regula Catonis: quando res mea legatur mihi, & eãdem
alieno viuo testatore: debetur enim legatum: quod non debe-
retur, si testator statim decessisset: vt ff. de regula Cat. l. j. §. vlt.
Sed tamen id non puto verum, vt probatur j. eod. §. sed si rem
legatarij. & de lega. j. l. cætera. §. tractari. Quod autem dicitur
in l. j. de regula Ca. locum habet, quãdocunque testator legauit
mihi rem meam sub conditione, si alienarem eam in vita sua.
Nam si alienaui, debetur legatum, quod non deberetur, si sta-
13 tim decessisset testator. †Item non habet locum regula Cato
nis in conditionali institutione: vt ff. de regula Ca. l. penul. for
tè nec in pura locum habet, quantum ad verba: sic enim prodi
ta est, quod legatum [&c. non quæ hæreditas: vt ff. de regula
Ca. l. antepe. Sed fortè locum habet] quantum ad sententiam:
quia institutis extraneis hæredibus, quantum ad capiendum
tria tẽpora consyderantur: vt notaui s. de hære. quali. & diffe.
dicitur. Fuerunt tamen nonnulli qui dixerunt regulam non
habere locum in hæredis institutione, & quod dicit lex tria tẽ
pora consyderari, verum est de regulari iure. Vel consyderã-
tur tria tẽpora, si à principio poterat capere, & postea desinat
13 posse capere tẽpore mortis, vel tempore aditæ hæreditatis. Si
autem primo non poterat capere tempore testamenti, & po-
steà inueniatur capax tẽpore aditæ hæreditatis, nihilominus
[admittetur: vt ff. de acquir. hær. l. si seruus eius qui. Sed prima
14 sententia verior est. †Itẽ regula Catonis non pertinet] ad no-
uas leges: vt ff. de regula Ca. l. vlt. quòd quidam ita exponunt
vt non pertineat ad senatuscõ. Terty. & Orficianum, quę ma-
tres & filios inuicem ad successionem vocant: quæ successio
legitima dicitur: nõ quia sit ex lege xij. Tab. sed quia defertur
ex nouis legibus: quæ etiam non perimitur capitis diminutio
ne: vt ff. de capi. di. l. tutelas. & ideo si mater tẽpore mortis filij
erat in potestate patris, sibi hęreditatem non quærebat, sed pa
tri, iure veteri. Sed hodie si ante hæreditatem aditam sui iuris
efficiatur, quærit sibi, licet tẽpore mortis filij sibi nõ quęreret.
Itẽ ex parte filij dicendũ est. Vel non pertinet ad nouas leges,
id est, ad noua priuilegia indulta institutis naturalibus filijs
hęredibus, qui tẽpore testamẽti non erant capaces insolidum:
sed posteà incipiunt posse capere totum, propter priuilegium
à principe viuente indultũ, vel à lege: vt qa postea oblati fue-
runt curiæ. Illud videtur notandum quòd licet tutelæ datio,
15 vel libertatis, vel hæreditatis, non teneat propter †incertitudi
nem: videtur tamen aliud in legato pecuniario: vt ff. de testa.
tute. l. duo sunt Titij. & de manumi. testamen. l. cùm ex pluri-
bus. & de hæredi. instit. l. in tempus. §. quoties. & de lega. ij. l. si
quis seruum. §. si inter duos. vel (si vis) dicas idem in omnibus.
Et quod dicitur, de legat. ij. l. si quis seruum. §. si inter. elige-
re debere, expone, id est potest, non autem cogitur antequàm
vnus eorum probet intentionem suam: vt ff. de conditio. &
demonstratio. l. falsa. Secus verò est vbi testator mihi legauit
Stichum & plures habet Stichos, nec apparet de quo ipse sen
sit: vt ff. de lega. primo. l. si quis filio. §. si quis. vt diximus in sum
ma C. de testament. tutel. §. datur tutor. & de testamentaria
ma. §. relinquitur. & de lega. §. item legantur. Illud etiam est
notãdum, quòd lana legata, vel materia, non debetur vestis,
vel nauis, posteà facta ex ea: vt ff. de legatis tertio. l. lana. facit
enim hæc transformatio rei facta nondum cedẽte die legati:
vt ff. de legatis primo, l. si ita. §. si domus. & de legatis secundo.
l. peculium. §. quadrigæ. vt notaui in summa c. eod. tit. §. item
liberatur hæres.

a ADNOTATIO. ¶ Conditionalibus. Adde Bart. in l. si optio. circa fi-
nem. de opti. leg. Bald. in l. seruus. in fine C. de leg. Bartol. & doct. in l. j. in vl-
ti. col. versi. quæ est ratio. ff. de reg. Cato. Paul. de Castro. copiosè in consilio
lxxvij. incipi. ad primum quæsitum. vbi habes totam materiam cumulatè.

De ademptione legatorum, & translatione. Rubrica.

1 ☞ Legatorum ademptio uel translatio qua uoluntate fieri poßit.
2 Legatum qui adimatur ac transferatur.
3 Intellectus ad l. ubi repugnantia. ff. de reg. iur.
4 Legatum adimi posse uel in totum, uel pro parte, & an id sit perpetuum nu. 6.
5 Legatum posse extenuari: & qui. 9.
7 Legati ademptionem ex quibus causis inutilis.
*8 Legatis duobus relictis quorum unum non potest esse sine altero, si adimatur alte-
rum, uideri utrunque ademptum.*
10 Legato conditionali an poßit adimi conditio.
11 Legati ademptionem fieri posse in persona eius solius, cui datum est.
*12 Legati ademptio facta in persona unius Titij, cum testator legasset separatim duo-
bus Titijs, an ualeat, si non appareat, cui Titio uoluerit adimere.*
13 Legatum uariè adimi, & 14. 16. & 20.
15 Hæreditatem non adimi ob inimicitias.
17 Legatum nominis an & quando censeatur ademptum.
18 Legatum liberationis uideri ademptum exacta postea ab ipso testatore pecunia.
19 Legatum Calendarij non extingui per exactionem nominis.
*20 Legatum an censeatur tacitè ademptum rupto eo testamento, in quo relictum erat,
per aliud testamentum, in quo nulla eius legati facta est mentio.*
21 Testamento rupto an censeantur adempta legata.
*22 Legatum, cui onus, uel fideicommissum est annexum, an censeatur tacitè ademptũ,
si testator posteà reuocauit fideicommissum uel onus: uel uoluit ab alio impleri.*
23 Legati, translatio quibus modis fiat.
*24 Legatum translatũ in eum, qui capere non potest, an nihilominus sit ademptum ei,
cui primò relictum fuerat.*

SICVT dare vel relinquere legatum est de
potestate testantis, vel codicillantis: ita illud
adimere, vel transferre est de eiusdem arbi-
trio. Est enim eius voluntas ambulatoria vsque
ad supremum vitæ exitum: vt ff. eod. l. iiij. &
de donatio. inter virũ & vxorẽ. l. cùm hic sta-
tus. §. ratio. Videndum ergo, in qua voluntate fiat adẽptio,
1 vel translatio, & qualiter. † Et certè fit ademptio legatorum
in testamento eodem, vel alio, vel in codicillis testamento con
2 firmatis; sicut notauimus, suprà de testamẽtis ordinandis. †Il-
a lud etiam notãdum est, quòd fit ademptio verbis contrarijs:[a]
vt si testator dixerit Titio lego: & posteà dicit Titio nõ lego:
vel æquipollẽtia verba dicit: vt si dicat Titio adimo: vel quod
Titio legaui, ad Męuium transfero: vt j. eod. in fine principij,
& ff. eod. sicut adimi. Nihil enim prohibet priorem scripturã,
posteriorem corrigere, commutare, rescindere: vt ff. eod. l. ni-
hil. Idemque est siue non adimat, siue legatum inducat, vel can-
cellet: vt ff. e. l. nihil interest. de qua inductione notaui in sum-
3 ma C. de lega. §. si verò fiat ademptio. Videretur †tamen ali-
cui contrarium, quod legitur ff. de regulis iuris. l. vbi repu-
gnantia. Sed certè ibi loquitur quando nescitur, quod prius,
quod posterius sit factum: vt notaui in summa c. de edict. di-
ui Hadria. §. quid si duo. Vel est etiam intelligẽdum, quando
repugnantia est in testamento propter perplexitatẽ verborũ:
vt si dicat testator Titius hæres esto, si Męuius hæres erit. Mę
uius hæres esto, si Titius hæres erit: vt ff. de condi. insti. l. si Ti-
tius. & vt notaui in summa c. de instit. sub condi. fa. §. item ve-
ra sunt hæc. non enim loquitur illa regula in contrarietate ver
borum, sed in repugnantia: sicut etiam notaui super l. vbi re-
4 pugnantia. de reg. iur. †Fit ademptio in re tota, quam lega
ui [& si plus adimo, quàm legauerim, totum est ademptum: vt
ecce legaui viginti & adimo quadraginta: vt ff. eo. l. ij. §. si quis
plus. Item fit ademptio in parte rei quam legaui: vt si] legaui
fundum totum, & posteà adimo dimidiam: vel si legaui decẽ
& adimo quinque. Promptiùs tamen, & apertiùs dicitur fieri
ademptio in legato quando in eo continebatur pecunia. Si ve
rò continebãtur res corporales, scriptura difficilior fit, & ob-
scurior portio: vt ff. eodem, l. vltima. & l. ij. in fine. Nec enim
ita inueniuntur propria nomina partium in speciebus, sicut
in pecunia: cùm dicimus quatuor vel tres vel decem solidi, &

sic de singulis. In speciebus tamen inueniũtur nomina par
tium quotarum vt dimidia, tertia, quarta, & sic de singulis.
5 †Extenuat etiam quandoque testator legatum: vt ecce lega-
uit hominem in genere, & posteà ademit Stichum: nec enim
perimit legatum, sed extenuat: vt Stichum legatarius elige-
re non possit: vt ff. eodẽ. l. qui hominem. Vnde patet, quòd le-
gati in genere relicti est electio legatarij: vt notaui in summa
6 C. de lega. §. item legantur. † Licet autem dixerim legatum
pro parte minui posse, tamen est hoc intelligendum quando
legatum recipit diuisionẽ partium. Nam si legaui alicui viã,
& eandem pro parte adimam, nihil valet ademptio: vel si ser-
uum iussi esse liberum, & postea pro parte adimam eundem
liberũ esse dico. Nam nec à principio potui legare viam pro
7 parte, vel libertatem pro parte. †Est autem regula, vt ex qui-
bus causis datio legati inutilis est, & ex ijsdẽ etiam ademptio
inefficax habetur: vt ff. eod. l. legata. §. vlt. & de serui. l. pro par
te. §. p parte. & de excep. rei iudicat. l. iudicatę quidẽ. Idẽ est,
& si legauit actũ, & postea ademit iter: neque enim potest esse
actus sine itinere. vel si legauit proprietatem, & postea ademit
iter: nihil valet ademptio: nec vitiatur superius legatum: vel
quia non potest esse sine eo, quod adimitur, vel quia aliud adi
mitur, quàm datum est: vt ff. eodẽ, l. ij. & iij. §. si loci. Si tamen
quis legauerit mihi fundum, adimere potest vel nudam pro-
8 prietatem, vel vsumfruct. tantùm: vt ff. eodẽ. l. ij. † Si autem
duo sunt legata, quorum vnum nõ potest esse sine alio, adem-
pto vno, sine quo alterum non potest esse, vtrunque videtur
ademptum: vt si dominus legauit seruo cum libertate, postea
reuocat libertatem in vltima voluntate, nec manumittit inter
viuos. Nam si manumitteret, vana ademptio non esset: vt ff. e.
9 si seruo. & l. vlti. §. vlt. & l. si seruus. §. seruo. †Sicut autem mi-
nuitur legatum in sui substantia, ita potest minui in ipsa quali
tate legandi: vt si erat legatum purè, & posteà relinquitur sub
conditione: cùm tamen centum relicta sunt purè, & postea re-
linquitur sub conditione in eodem testamento: si quidem te-
stator sensit de eisdem cẽtum, legatum purum fit conditiona-
le: si de alijs, debetur vtrunq; legatum: vt ff. eod. l. cùm cẽtum.
quod non est verisimile si in eodem testamento hoc facit. Se-
cùs, si in diuersis dispositionibus, vel codicillis: vt ff. de lega. j.
10 l. planè. §. j. & de probatio. quinquaginta. Sed si † legatũ erat
conditionale, & testator ademit conditionem, purificat lega-
tum conditionale: licet videretur cõditionem adimi non pos-
se. Nec enim datur conditio, sed adtribuitur: [quod enim
adtribuitur, non potest adimi] sed quod datur, melius est ta-
men sensum magis quàm verba amplecti, & cõditiones sicut
11 asscribi, ita etiam adimi posse: vt ff. eod. l. iij. §. conditio. †Itẽ
potest legatum adimi ei soli, cui datum est, adeò vt si legatum
sit filio, vel seruo, domino aut patri legatum adimi nõ potest:
12 vt ff. eod. l. legatum nulli. †Quid autem si legauit testator se
paratim duobus Titijs, & vni ademerit, nec apparet cui adem
ptum sit, nulla est ademptio: vnde debetur vtrique legatum
prius: quemadmodum & in dando si non apparet cui datum
sit, dicimus neutri legatum: vt ff. eod. l. iij. §. si duobus. Et est
hoc ex superiori regula quæ dicit, ex quibus causis datio lega
ti est inutilis, ex ijsdem etiam ademptio inefficax habetur. Vi
deretur tamen esse contrarium, quod legitur ff. de rebus du-
bijs. l. si fuerit. vbi dicit ademptionem valere in vtriusque per-
sonam. Sed fortè quod suprà dictum est locum habet quando
duobus Titijs legatum est separatim: puta res vna vni, res alia
alteri: & ita adẽptio erat incerta propter incertitudinem per-
sonarum: quia nesciebatur, cui esset ademptum: & propter in-
certitudinem rerum: quia nesciebatur cui esset ademptum: vn
de ademptio dicitur nulla: vt ecce Titio albo legauit decem,
Titio nigro legauit fundum, & posteà dicit quod Titio de-
di adimo. nec enim res, vel persona, apparet, cui voluit adi-
mere. Si autem ademptio incerta dicatur propter perso-
nas tantùm, & non propter res, ademptio dicitur valere in v-
troque: vt ecce Titio albo, & nigro, lego domum, postea adi-
mo Titio domum. Vbi autem ademptio est incerta propter
res tantùm, non tenet in minori legato, sed in alijs, vt ecce lega
ui Titio duos fundos eiusdem nominis, cùm esset alter maio
ris pretij, alter minoris: & posteà ademi fundum, si non appa-
ret, de quo ademptio fiat, tenet in maiori: vt ff. de legatis. j. l.
13 apud Iulianum. §. Seio. †Item fit ademptio quandoque pu
rè, quandoque sub conditione, et vbi fit sub conditione, ea de-
ficiente, remanet legatum penes legatarium, & perinde habe
tur ac si relictum sit eis sub conditione contraria. Vnde si de-
cesserit, pendẽte conditione, nil trasmittit ad hæredem suum:
vt ff. eodẽ. l. legatum purè. Sed tamen est hoc verum, quando
legatum purum relictum erat vtiliter. Nam si legatum erat
inutiliter, non confirmatur per ademptionem: quia ademptio
fit quo minùs, non magis legatum debeatur, vt ecce instituo
Titium hæredem, & eiusdem seruo purè lego, nec enim tenet
legatum: quia fuerat purum, secus si esset conditionale: vt su-
prà de leg. §. an seruo. Si ergo tale purum legatũ adimam sub
conditione, non videor legare, vel confirmare sub conditione
14 contraria: vt ff. eod. lega. †Item fit ademptio quandoq; ex-
presse: vt patet ex præmissis, quandoque tacitè, & de tacita
ademptione possunt poni plura exempla: vt ecce inimicitiæ
inter testatorem, & legatarium, intercesserũt, non distinguo
hoc faciente testatore vel legatario. Si quidem fuerunt capi-
b tales inimicitiæ, vel grauissimæ, videtur ademptũ [b] legatum
non ipso iure (sicut in expressa ademptione) sed per doli ex-
ceptionem opponendam legatario. Si autem fuit leuis offen-
sa, manebit relictum. Quod si iterum redierũt in amicitiam,
& pœnituit testatorem prioris offensæ, legatum redintegra-
tur, ambulatoria est enim voluntas defuncti vt dictum est,
15 & dicitur ff. eodem, l. iij. §. vlti. & l. iiij. & l. penultima. †Hę-
reditas autem data ex huiusmodi inimicitijs non adimitur:
etiam si testator alibi incipiat facere testamentum, si tamen
non perficiat: vt ff. eodẽ, l. ex parte. & de his quæ ab intestato
delen. l. j. §. consulto. & de iniusto rupto testamento. l. ij. Item
16 adimitur † legatum tacitè, si testator in aliqua scriptura lega-
tarium sibi dixit ingratum, vel dixit eum pessimum: vt ff. eo-
dem, l. diui. & & l. libertus. Item tacitè adimitur legatum: si te-
stator rem legatam alienat voluntate sua spontanea, scilicet,
donando. adeò, vt si eandem rem posteà redimat testator, non
debeat legatario dari: nisi probet voluntatem nouam testato-
ris. Sic & dicitur cùm dominus seruum suum legat alij, & ei-
dem seruo aliquid aliud. Nam manumittendo inter viuos, vi
detur omnino ademisse legatum serui: ita tamen vt manumis
sus sibi legatum capiat: sed ipse seruus legatus per manumis-
sionem adeò videtur reuocatus, vt licet fieret posteà seruus,
non tamen ex legato peteret libertatem: vt ff. eodem. l. seruus.
§. j. Secus si faciat vendendo, vel permutando, vel similia fa-
ciendo, necessitate rei familiaris: tunc enim non præsumitur
quod noluit adimere: nisi hæres probet contrarium: vt ff. eo-
dem, l. rem legatam. & l. cùm seruus legatus. & de legatis. iij.
fideicommissa. §. si rem. & de lega. ij. Lucius. primo responso:
& suprà de lega. §. si rem suam, & vt no. in summa C. de legat.
17 §. item adimit. Si † autem nomen legatum est, & testator no-
men exigit, & pro deposito pecuniã habuit, vel ex ea rẽ com-
parauit, vel pecuniam in vtilitatem suam conuertit, supererit
fideicommissi petitio, si tamẽ exegit, non eo animo quasi vel-
let fideicommissum extinguere. Quid igitur in dubio præsu-
matur: nũ quid idẽ dicetur quod in re vendita est: videtur ma
gis contrariũ, scilicet quòd animo extinguẽdi exegerit lega-
tum, ibi enim durat res, & si alienata sit: hic autem ipsa constã
tia debiti extinguitur: vt ff. de leg. iij. l. fideicommissa. §. si rem.
Item, quòd in dubio videretur extinguere voluisse fideicom-
missum, probatur: vt ff. eodem tit. l. penultima. §. vltimo. Præ-
18 terea vbi meo † debitori lego liberationẽ exacta pecunia ab
eo, postea extinguitur legatum: vt ff. de liber. legati. l. non so-
lum. §. liberatio. & de lega. j. l. non quandocunq;. §. qui Caiũ.
19 Sed † aliud est vbi legatur alicui calendarium: illud enim etiã
exacta pecunia continetur calendarij appellatione. Calenda-
rium enim continet nedum nomina, sed etiam pecuniam ad
hoc destinatam vt mutuetur: vt ff. de lega. iij. l. qui filium. Non
autẽ ita est in nomine legato (vt dixi) nisi fortè cùm pater no-
men prælegauit filio, vel filiæ, ac postea de pecunia prædium
comparauit. fratres enim, & cohæredes fideicommissum præ
stabũt, quia nõ videtur absumptum quod in corpus patrimo-
20 nij versum est: vt ff. e. l. pater. †Item tacitè adimitur lẽgatũ,

rupto

rupto eo testamento, in quo legatum relictum est: per aliud testamētum, in quo nulla mentio habetur prioris legati. Secus, si post testamentum fierent codicilli, in quibus non repeteretur legatum: nec ideo enim videretur ademptum: vt ff. eod. l. si tibi. & l. alumnæ. §. qui filias. nec enim rumpitur testamentum per codicillos, vel codicillis, vel per codicillum: vt C. de codicil. cùm proponas. tacita tamen fideicommissa relicta in primo testamento videntur esse repetita tacitè in secundo testamento. Non ergo videtur adempta, cùm secreti suscepti ratio plerunque dominis rerum persuadeat eos ita scribere hæredes quorum fidem elegerunt sicut scripserant prius: vt ff. de
21 probatio. l. cùm tacitū. † Si testamentum non rumpitur per aliud testamentū, sed per posthumi agnationē, vel libellorum præteritionem, vel exhæredationem olim similiter videbantur adempta legata: sed hodie contrariū est: vt notaui in summa C. de libe. præte. vel exhæreda. Et est regula generalis vt, infirmato testamento, non valeant legata: nisi in casu: vt notauit Ioannes super l. eam quam. C. de fideicommissis. Item videtur tacitè legatum ademptum esse: si onus, vel fideicommissum est eidem annexum, quod fideicommissum reuocauit testator posteà, vel onus, vel ab alio curauit testator impleri: vt ff. eod. l. alumnæ. §. Seia. & l. filio. §. matri. Videtur tamen quòd possit distingui, vtrum legatarius eligatur, vt minister, an sui emolumenti causa: vt in primo casu obtineat quod dictum est, in secundo remaneat legatum apud legatarium: vt ff. de lega. ij. l. si quis Titio. Vel fortè quod dictum est obtinet, cùm onus, vel fideicommissum reuocatur ex voluntate testatoris. Secùs, si deficiat fideicommissum ex pòstfacto, mortuo eo, cui erat restituendum. Quando autem legatum remaneat penes legatarium deficiente fideicommisso ex post facto, vel à principio, hic non dico: quia non pertinet ad titulum istum. Sed tamen notaui: vt ff. de leg. ij. l. in codicillis. in primo casu.

Superest vt videamus de translatione legati, quæ fit quatuor modis. Fit enim de persona legatarij in alium legatariū. Itē de persona eius qui dare iussus est: putà, vt aliud det quàm quæ dare iussus est. Fit etiam de re ad rē: vt cùm res datur pro re: putà pro fundo decem aurei. Fit etiam de tempore præsenti in conditionis euentum: vt cùm id, quod purè datum est, transfertur sub conditione: vt ff. eodem, l. translatio. nam si id quod legatum est sub conditione transferatur simpliciter, sub eadem conditione videtur transferri: nisi conditione personæ priori cohæreat. Nam si legetur vxoris ablatis, id est, susceptis liberis, non videbitur repetita cōditio, quæ fuit necessaria in persona mulieris: vt ff. eodem. l. legatum sub condi. Et in primo modo trāslationis est illud notandū, quòd licet trāslatio sit nulla propter secundum legatarium, qui non potest ex testamēto capere, nihilominus tamen priori legatū est adēptum: vt ff. eod. l. si transferam. quod non est in simplici ademptione: vt suprà dixi. Item in hoc eodem primo modo translationis sciendum est quòd vel sit purè, vel sub conditione quauis: sed tamen, vbi ita dicit testator Titio dato, si non dederit, Seio dato, ita est intelligendum, si non dederit, id est, si non tenebatur dare: tenetur tamen etiam Titio dare, cùm Titius decedit cedente die legati. Idémque est si ita dicit, Titio dato, si Titius decesserit Seio dato, nam & tunc, si Titius decesserit cedēte die legati debetur eius hæredi legatum: alioquin Seio: vt ff. eodem, l. iij. §. j. & §. sed & cùm quis. Vbi autem dicit ita testator, hæres meus Titio dato fundum, & si Titius eum alienauerit, eundē fundū Seio dato: oneratus est hæres: non enim à Titio fideicommissum relictum est: sed ab hærede legatum est ei, vnde exceptione doli opposita non aliter tenetur dare fundum legatario: si caueat de fundo non alienando: vt ff. eodem, l. iij. §. si quis ita. In secundo autem modo translationis quando id, quod à Titio dedi à Mæuio lego, videtur esse adēptum legatum, quātùm ad Titium: quamuis soleant esse duo eiusdem rei debitores. Item & si pro fundo decem legentur, ademptum est prius legatū: nouissima enim scriptura debet spectari, quòd si alij legetur sub conditione quòd alij purè datū est, non plenè recessum videtur à primo legato: sed ita demum, si conditio sequentis extiterit: nisi alio animo fuerit testator: Vnde si testatore viuo mortuus sit ille, in quem translatum est legatum, prior tamen repellendus est: vt ff. eod. l. translatio. & l. quòd si alij. & l. & ideo.

a ADNOTATIO. ¶ Contrarijs. Ad huius conclusionis & totius titul. resolutionem vide Specu. in titu. de testa. §. j. versi. an quid factum. Bartol. in l. hæredes palam. §. j. ff. de testa. Cyn. in l. si forridianum. C. de leg. do. in l. penulti. §. Seia. de adimen. lega. Angel. Areti. in §. si cui fundus. nume. 1. cum plurib. sequen. de lega. cxxv. domi. Christopho. & ibi Iaso. in additio. in §. ademptio. nu. 8. cum plu. seq. de ademptio. lega. chart. lxxxviij.

b ¶ Ademptum. Ad istam conclusionem adde Bartol. in l. iij. §. fina. ff. de adimen. leg. docto. in l. si inimicitiæ. ff. de his quibus vt indig. Bartol. in l. hæredes palam. §. sed quid si post. ff. de testa. Bal. in l. errore. in secunda col. C. eodē titu. Pau. de Cast. in l. iurisgentium §. quod fere. ad finem. ff. de pact. vbi fundamentaliter examinatur ista materia.

De lege Falcidia. *Rubrica.*

1 ☞ *Falcidia cur inducta.*

DE singularibus relictis, suprà dictum est: sequitur, vt videamus de eorum diminutione, quæ fit per legem Falcidiam quando legatur vltra dodrantem: Et inducta non tantùm gratia hæredum, sed etiam testatorum: ne eorum hæreditates repudiarentur ab hæredibus, qui nullum sperarent lucrum se habituros exinanita hæreditate per legata: vt j. eod. in princ. Videndum ergo vnde dicatur falcídia, quādo locum habeat, in quibus, & quibus detur legis falcidiæ beneficium, qualiter legis falcidiæ ratio sit ineūda, quæ imputentur in Faldidiam, & quando falcidia cesset, quæ omnia dic, vt notaui plenè in summa C. eod. tit.

De fideicommissarijs hæreditatibus. *Rubrica.*

DE dimininutione singularium relictorum dictum est, nunc videamus de diminutione vniuersalium fideicommissorū: circa quam olim fuerunt facta plura Senatusconsulta, scilicet, Trebellianum, & Pegasianum. Cuiusque eorum propria satis facile est notare ex text. huius tit. Sed quia ius omne hodie translatum est in Trebellianum: vt infrà eodem tit. §. sed quia. ideo de Trebelliano vidēdum quæ sint eius remedia, quibus ea proficiat, quando, & qualiter, quod hic, vt notaui in summa C. ad Trebellianum senatusconsul.

De singulis rebus per fideicommissum relictis. *Rubrica.*

DE vniuersalibus fideicommissis dictum est, nunc autem ponit de singularibus: quæ fideicommissa singularia legata sunt hodie & re, & nomine: vnde summa legatorum quam diximus hic intelligatur repetita: & reliqua (si qua sunt) super fideicommissis notabilia adijcias: vt no. in summa C. de fideicom.

De codicillis. *Rubrica.*

HABITO tractatu maiorum (vt dixerim) vltimarum voluntatum quæ & testamēta dicuntur, & codices, nunc videamus de minoribus vltimis voluntatibus quę codicilli nūcupantur. Vidēdum ergo quis possit facere codicillos, & quando, & in quo conueniant vel differant cum testamento, & qualiter confirmētur, Quod dic, vt no. in summa C. eod. tit.

DOMINI AZONIS SVMMAE in secundum librum Institutionum, FINIS.

EIVSDEM DOMINI AZONIS in tertium librum Institutionum summa.

De hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur. *Rubrica.*

SVMMARIVM.

1 *Liberi qui succedant iure prætorio.*
2 *Liberi arrogati an & quando succedant patri naturali.*

Ictum est suprà de testamentaria succesſione, ſequitur vt videamus de ea, quæ defertur ab inteſtato: & licet generalia ſint iſta verba rubricæ de hæred. quę ab inteſta. defe. tractatus tamen qui habetur in tex. non extenditur niſi ad ad ſucceſsionem quæ defertur libe ris in bonis lineæ paternæ, nam & de ſucceſ. agna. Item matris & liberorum adinuicē ſpeciales ſubijciet infrà rubricas.
Videndum ergo qui liberi de iure ciuili ſuccedant patri, vel alicui de linea paterna, & quando, & qualiter, vel pro qua portione, quod dic vt not. plenè in ſumm. c. de ſuis & legi. Su-
1 pereſt † vt videamus qui ſuccedant [de iure prætorio. Et
certè liberi emancipati] de iure ciuili nihil habēt: neque enim ſui hæredes ſunt: quia in poteſtate deſierunt eſſe parentis: neque vllo alio iure per legem xij. Tabula. vocantur: ſed prætor naturali æquitate motus dat eis bonorum poſſeſsio. vnde libe
a ri. [a] Perinde ac ſi in poteſtate parentis mortis tempore fuiſſent, ſiue ſoli, ſiue cum ſuis hæredibus concurrant: duobus ergo liberis extantibus, vno emācipato, altero, qui fuerat in poteſtate: is quidē [qui in poteſtate fuerit, ſolus iure ciuili eſt hæres, id eſt ſolus eſt ſuus hæres, ſed cùm emancipatus beneficio prætoris] in partem admittatur, eueniet vt ſuus hæres pro parte fiat hæres: hoc ita in emancipatis, qui non ſunt ab alio
2 arrogati viuo patre naturali & legitimo. † nam ſi arrogati
ſunt ab alio, ſiquidem ſint in eius familia in tempore illo, quo moritur naturalis pater, omnino repelluntur à bonis naturalis patris. [Si vero non ſint in familia eius: vt quia ſint emancipati ab adoptiuo patre, perinde ſuccedunt patri naturali: ac ſi] nūquam fuiſſent arrogati. Poſt mortem verò naturalis patris, ſi emancipentur ab arrogatore: quantum ad vtrunque deſinunt obtinere gradum liberorū. Et quidem (quantùm ad bona patris arrogatoris adtinet,) omnino extranei ſunt. Ius enim, & nomen filij amiſerunt: ſed quantum ad bona naturalis patris non omnino ſunt extranei: quia poſſunt ſuccedere per bonorum poſſeſsionē vnde cognati: ita tamen ſi non pręcederet eos ſuus hæres vel emancipatus, vel agnatus: vt j. eod. tit. §. emācipati. & §. at hi. & §. admonendi. De iſtorum etiam emancipatorum ſucceſsione qualiter ſuccedant ab inteſtato, per bonorum poſſeſsio. vnde liberi, vel per contra tabulas bonorum poſ. plenè notaui in ſumma c. vnde liberi. & de bo. poſſ. contra tabulas.

a ADNOTATIO. ¶ Vnde liberi. Adde Bart. in rubri. C. de ſucceſ. edi. in j. & ij. quæſtio. & in l qui ſe patris. C. vnde liberi. Bald. in l. ſi in perſona. verſi. quæro vtrum ex ſucceſſorio. C. de fideicommiſ. domi. Alexand. de Imo. no. diſtinguentem in l. ſi quis poſthumos. §. ſi filium. ff. de liber. & poſthum. multa per domi. Bartholo. ſoci. in rubri. nume. 7. eodem titu. chart. xix. An. in l. j. ad finem. C. de ſucceſſ. edi. domi. Alexand. in rubri. eodem titu. & in reperi. l. Titiæ ff. de inofficio. teſta. & in conſil. xiij. in quarto volumi. quibus in locis habes totam materiam.

De legitima agnatorum ſucceßione. *Rubrica.*

1 *Ius medium.*

VALITER ſuccedant deſcēdentes liberi aſcendentibus, ſuprà dictum eſt, nunc videamus de legitimis hæredibus agnatorum ex latere, ſiue ex traſuerſo venientibus. Videndum ergo qui olim iure antiquo ſuccedebant, et qui
1 iure † medio, id eſt per interpretationem prudentum, & qui
iure nouo per legem Iuſtiniani in C. vel Inſti. de quibus omnibus plenè tractauimus in ſum. C. de legi. hære.

De ſenatuſconſulto Tertyliano. *Rubrica.*

VALITER liberi ſuccedant patribus, & qualiter agnati inter ſe, ſuprà dictum eſt, nunc autem ponit de ſucceſsione matris in bonis filiorum: quod quidem non erat ex l. xij. tabula. illa enim adeò ſtricto vtebatur iure, & præponebat maſculorum progeniem, & fœminas adeo ✱ expellebat, vt nec matrem admitteret ad ſucceſsionem filij: ſed eſt per hoc ſenatuſconſultum Tertylianum. l. ſublata. Vidēdum ergo, quæ mater ſuccedat liberis, & quæ non, & qualiter ſuccedat; quod dic, vt notaui in ſumma c. eod. tit.

✱ ¶ Expellebat. Hæc Azonis interpretatio eſt contra veriorem interpretationem Imp. Iuſtiniani in l. lege xij. C. de legiti. hæred. qui maſculos & fœminas ſimul ad hæreditatem parentis inteſtati ex lege xij. Tab. vocari reſcribit: idque ex æquis partibus. l. niter filios. C. famil. ercifcundæ. Idque iuuatur lege Solonis ex qua lex xij. Tab. deſumpta eſt. Legis Solonianæ verba commemorat eiuſdē interpres Demoſthenes in oratione ὑπὲρ ἀγνίας κλήρου. quā explicuimus in collectaneis noſtris legum antiquarum. lib. j. Prateius.

De ſenatuſconſulto Orficiano. *Rubrica.*

ICVT per Tertylianum ſuccedunt matres liberis, ita per Orficianum ſuccedunt liberi matribus: de quo dic, vt notaui in ſumma c. eod. tit.

De ſucceßione cognatorum. *Rubrica.*

1 *Cognationis iure an poßit ſuccedere is, qui liber fuit, & ſeruus factus poſtea manumiſſus eſt.*

EFICIENTIBVS ſuis hæredibus, & emancipatis, & agnatis, & quibuſdam cognatis qui loco agnatorum habentur per ſenatuſc. Tertyl. & Orficianū per cōſtitutiones: vt notaui in ſumm. c. de legit. hær. & in ſumma C. vnde legi. & vnde cogn. §. ſciēdū. ſuccedebāt ordine tertio cognati: vt in prin. huius ti. Videndū ergo, qui admittuntur appellatione cognatorū, & qualiter, & vſque ad quē gradū: quod dic, vt notaui in ſumma C. vnde legi. & vnde cogn. §. bonorū autē. vſque ad illum §. erubeſcant. & in ſumma C. de legi. hæred. §. item dubitare poteſt an ex eo. Et ſi velimus breuiter notare quid hodie obtineāt de ſucceſsionibus, & per regulas, & per ius nouum: dic, vt notaui in ſumma C. communia de manumiſsionibus.
1 † Illud fortaſſe quæreret quis, an hodie debeat ſuccedere is,
qui liber fuit, & ſeruus factus poſtea manumiſſus eſt. Dicitur enim quòd naturalis cauſa tantùm debeat ſpectari: vt C. de ſuis & legi. hære. authen. in ſucceſsione. Domino tamen meo videbatur, quòd non debeat ſuccedere: nam & prætor naturalem cauſam tantùm ſpectabat: vt ff. eod. l. ij. & s. de hæred. quæ ab inteſt. §. emancipati. nec tamen eum vocabat, nec ego eum vocabo. Sed non admittetur ſicut ille, qui ſemper fuit ſeruus, & poſteà manumiſſus eſt: vt j. de ſeruili cogna. reſpondeo libero homini facto ſeruo, & poſtea manumiſſo, nō ſubuenietur: quia eſt quod ei imputetur: ſeruitus enim ſuo vitio contigit. At ſi ſine vitio eius contingit, venia dignus eſt: vt putà ſi capiatur ab hoſtibus, cæterùm ijs, qui nunquam fuerunt liberi, nihil poteſt imputari, vnde ſubuenietur eis per conſtitutionem: Et id etiam quæritur, ſi frater ſerui mei decedat inteſtatus, an ego ex perſona ſerui mei tanquam cognatus poſſim ſuccedere quaſi naturali cauſa inſpecta; quod non credo.

Nam

4 Nam nec per prætorem succederet, qui naturalem causam
tantùm intuebatur. Illud etiam quæritur, quare dicat ex septi
mo gradu vocari natum ex sobrino, vel sobrina: nunquid etiã
alij possunt esse ex septimo gradu, nisi nati ex sobrino, vel ex
sobrina? & certè possunt, si computes gradus ex parte ascen-
dentium.

De gradibus cognatorum. *Rubrica.*

1 *Gradus quid. & 15.*
2 *Cognationis substantia duplex.*
3 *Gradus cognationis trifariam distingui.*
4 *Gradus cognationis quomodo constituantur. 6. 9 & 11.*
5 *Pater & filius an constituant duos gradus, an unum.*
7 *Gradus cognationis in linea directa quousque protendatur.*
8 *Decretistarum error in computatione graduum cognationis.*
10 *Collateralis lineam unde incipiat.*
12 *Gradus cognationis cùm quæritur, semper esse ab eo incipiendum, de cuius cognatione quæritur.*
13 *Affinitas quid, & qualiter contrahatur.*
14 *Consanguinitas quid.*
16 *Gradus an possint constitui inter affines.*
17 *Affinium nomina.*
18 *Graduum cognationis computatio ad quid conducat, ad quid etiam affinitatis. & numero 20.*
19 *Affinitatis iure nullam successionem deferri.*

QVONIAM successiones deferuntur secun-
dum gradus prioritatem, vel prærogatiuam,
nuptiæ prohibentur gradibus inter personas di-
stinctis, ideo videamus de gradibus cognatio-
num ratione successionis, vel quacunque alia
simili ratione, & de gradibus affinitatis ratione prohibitarũ
nuptiarum, vel testificationum, vel similium. l. iurisconsultus. ff.
1 de gra. cogna. † Videndũ est ergo quid sit gradus, & qua-
liter distinguantur. A quibusdam aũt ita definitur. Gradus est
interuallum sine distantia personarũ cognatione, vel affinitate
sibi coniunctarum. vel sic, & melius vt puto. Gradus est enu-
meratio[singularum]personarũ cognatione, vel affinitate sibi
coniunctarum: quoto gradu vna persona distat ab altera opti
2 mè indicans: vt ↄ. eod. §. hactenus. † Substantia cognationis
bifariam intelligitur, scilicet naturalis & ciuilis: & contrahi-
tur ciuilis per adoptionẽ. Et illa speciali nomine dicitur agna-
tio. Naturalis aũt subdiuidi potest: quia alia est naturalis tan-
tùm, vt per fœminas. Alia legitima & naturalis, vt per matri-
monium: vt ff. eodem, l. secunda. §. cognationis. Dicitúrq; gra-
dus in personis ad instar locorum procliuiũ, & scalarum, quos
ita ingredimur, vt à proximo in proximum, id est, in eum, qui
quasi ex eo nascitur: vt ff. eodem, l. iurisconsultus. §. gradus.
3 † Gradus autem cognationis sic trifariè distinguntur: quia
alij sunt superioris ordinis, vt ascendentium: alij inferioris, vt
descendentium: alij collateralis, vt eorum, qui veniunt ex trãs-
uerso: vt ff. eodem, l. prima. Et isti gradus dicuntur stemmata:
vt ff. eod. l. Στέμματα. Vel dicitur stẽma nobilitas sanguinis: vnde
dicitur Στέμμα coquit, Στέμμα petit, cùm Στέμμα dedocet. Sed de
a singulis videndũ est [a], quot, quibus personis, & qualiter con-
4 stituantur. Et quidẽ † vnus gradus constituitur per te & filiũ
tuum: estis enim in vno eodemq; gradu. Et filius dicetur in pri
mo gradu respectu habito ad descendentes, pater similiter in
5 primo respectu ascendentium. [Licet enim † quidam dixerũt
patrem vnum gradũ constituere respectu ascendentium. Item
filium alium gradũ respectu descẽdentiũ] falsum est omnino:
sicut etiam in fenestris apertè licet videre. Nam si fenestram
facere volueris, & constituere, non aliter facies: nisi duabus co
lumnis separatim positis & erectis: & ita habebis vnam fene-
stram. Si verò velis aliam rursus facere, vnica apposita aliam
constitues. Et(vt aliam constituas) nõ habes necesse plures ap-
ponere: sicut cuilibet patet. Sic ergo pater & filius vnicũ gra
dum constituere dicendi sunt. Et pater est in primo gradu re-
spectu ascendentium: filius in primo eodem respectu descen-
dentium: vt ff. eodem, l. prima. §. & superior. Sed siue ex parte
superioris ordinis vnicam addas personã, siue ex parte inferio
ris alium gradũ constitues, sicut & in columnis diximus. Ergo
pater à filio non distat aliquo gradu: quia in eodem gradu est
vterq;: sed pater filio, & è conuerso adinuicem sibi sunt in pri-
mo gradu: vt ff. eod. l. j. §. superior. pater respectu ascendentiũ,
6 filius respectu descendentium. † Nepos verò est auo in se-
cundo: pronepos in tertio: & sic deinceps quotcunq; personas
enumeres, tot gradus constitues. Nec poterit hęc regula falli:
dũtamen excipias semper vnicam personam, id est ipsũm sti-
pitem qui per se solam(sicut cæteræ)gradũ non constituit, sed
cum filio: vt ff. eod. l. Iurisconsultus. §. sunt & ex lateribus. & §.
& si ex inferioribus. Et sic poterit peruenire vsq; ad decimum
7 gradum successione agnatorum. † Plerunq; tamen natura
vltra septimum gradum cognatorũ, vitam consistere non pa-
titur: & dicuntur cognati quòd quasi vnà, cõmuniterve nati,
vel ab eodem orti, progenitive sunt: vt ff. eod. l. non facilè. quis
pater filium filij trinepotis suum vidit. Vltra decimũ autem
8 gradum nunquam procedimus, licet † enim decretistę dicant
nos computare vsq; ad xiiij. gradum, c. ad sedẽ. xxxv. quod fal
sum est tamen, imò non computamus vltra decimum, scilicet,
ad cõmoditatem: nec vltra decimum aliquid mihi vendicare
iure cognationis possum. cõputare tamen posses mille (si vel-
9 les) personas enumerãdo: vt ↄ. eo. §. hactenus. Eodem † modo
& in superiori linea fit computatio: cùm enim pater sit mihi
& mecum in primo gradu, auus erat mihi in secundo, proauus
in tertio, abauus in quarto, attauus in quinto, tritauus in sexto.
Vltra verò nomina non habemus. Est enim per rerum na-
turam inductũ, vt plures sint res, quàm vocabula: vt ff. de præ-
scriptis verb. l. iiij. & ↄ eo. §. hactenus. in fi. nihilominus tamen
gradus enumerare quis potest: & dicuntur isti tales ascenden-
tes parentes, superiores autem dicuntur maiores. Sic & habe-
mus specialia nomina descendentium. Filius enim mihi est in
primo gradu, nepos in secundo, pronepos in tertio, abnepos in
quarto, atnepos in quinto, & trinepos in sexto. Et isti dicũtur
liberi. qui autem ex his nascuntur, dicuntur posteriores: vt ff.
10 eod. l. iurisconsultus. §. parentes. † Collateralis autem linea
incipit à secũdo gradu. Nec enim reperiri potest primus: sicut
in duobus prædictis diximus: & est hoc ipsa natura impos-
sibile: quia propagationis & originis fons non descendit ab
eis. Item non potest collateralis linea [in primo gradu] re-
periri cum superiori: sicut & in prædictis duabus diximus: &
& hoc est, quod dicitur ff. eod. l. j. ibi, ex transuerso verò nun-
quam &c. quod patet: quia si sunt duo fratres, & habẽt patrẽ,
licet quisque eorũ sit patri in primo gradu (vt diximus) hoc ta
men. i. eorũ respectu habito inter se nõ est: quia fratres sibi sunt
collaterales: & quia patre medio coniũguntur, isti duo faciunt
duos gradus stipite non computato. Sed licet in primo gradu
non concurrat collateralis cũ superiori vel inferiori, concurrit
tamen in secundo gradu cũ superiori & inferiori. Ecce enim
auus & auia, nepos & neptis, sunt in secundo gradu. Sic & fi-
lius fratris est in tertio: sicut & collateralis lineæ superioris est
in tertio, scilicet patruus & amita & similes. Idemq; notari
potest in aliis collateralibus inferioris & superioris lineę: vt ff.
eod. l. j. Si ergo fuerint duo fratres sibi erunt in secũdo gradu.
Idemq; est in mille. Nam quæ ratio est in duobus, eadem q; ser
uatur in pluribus. Et est illa ratio: quia per stipitem, id est, pa-
trem medium duabus personis, id est, seipsis conuenientibus
coniungũtur. Fratres autem [duo] gradus duos constituũt:
pater verò, id est, stipes respectu eorum, id est, respectu collate
ralis lineæ nullum constituit, sed respectu descendentis lineæ
(vt dictum est) constituit cũ filio: sic & mille fratres vnus alte-
11 ri per stipitem inuicem coniũguntur, non per alios fratres † se
cundo gradu distant. Filij autem duorum fratrũ sunt in quar-
to: quia appellantur [fratres] patrueles: sicut & consobrini di-
cuntur filij duarum sororũ: vt ↄ. eo. §. consobrini. Horũ autem
consobrinorũ filij, qui dicũtur propiores sobrini, sunt in sexto.
Propiores autem sobrinorũ filij sunt in octauo, qui alio specia
li nomine non vocantur, sed dicuntur sobrini simpliciter: vt ↄ.
eo. §. item fratris. & §. item sobrini. & C. cõmu. de success. l. ij:
sic & de cæteris collateralibus licet ponere & videre. Itẽ ego
sum filio fratris mei in tertio gradu, nepoti in gradu quarto: sic
de cæteris: vt ↄ. eo. §. iij. & §. iiij. & v. Est aũt illa regula tenẽda,
vt semper tot gradus numerẽtur, quot personæ interueniunt

præcedentes eſt, vel eos qui volunt ſuccedere:excepto ſtipite
12 qui per ſe non conſtituit gradum:vt dixi.Item † illa regula te
nenda eſt,vt quoties quæritur quoto gradu ſit aliquis, ſemper
eſt ab eo incipiendum,de cuius cognatione quæritur:vt ff. eo.
l.iuriſcõſultus.§.ſunt ex lateribus:et §.patruus maior.ibi,ideo
autem &c.Eodem modo computabitur tranſuerſalis linea ex
parte aſcendẽtium per obliquum. Nam auunculus & mater-
tera mea,ſibi ſunt in gradu ſecũdo:eadem ratione qua & quili
bet duo fratres, & mihi quiſcꝙ eorũ eſt in tertio:vt C.cõmunia
de ſucceſſ. l. auunculo. Idem in patruis & amitis. Matertera
autem magna, & auunculus magnus,mihi ſunt in quarto. Nã
auia eſt mihi in ſecundo,proauia in tertio : ergo & eius filius,
vel filia, qui eſt frater vel ſoror auiæ, & dicitur matertera ma-
gna,vel auunculus magnus,eſt in quarto:quia ipſa proauia,id
eſt,ſtipes cùm tractatur de ſucceſsione collateralium gradum
non conſtituit.Idem in patruo magno , vel amita magna. Et
eſt notandum quòd patruus magnus dici poteſt, ſiue ſit frater
aui materni,ſiue paterni. Idemcꝙ dico in amita magna, ſiue ſit
ſoror paterni,ſiue materni:vt ff.eod.l.iuriſcõſultus.§. patruus
magnus.licet quidam ſcripſerint contrarium in C. de edicto
ſucc.l.j. Frater autem proaui poteſt dici patruus eadem nota
adiecta eius ſorori. Idem proauiæ fratri, vel ſorori : vt dicatur
auunculus maior, vel matertera maior ; ſed illa nota detracta
commodè appellabuntur ſimplici vocabulo adiecta propoſi-
tione,pro,quæ auo,vel auiæ adiicitur:ſic & dicitur abauuncu
lus frater abaui,ſicut & abauus : & ſic de cæteris cognoſcere,
quoto gradu ſint: & quibus nominibus debeant vocari, facilè
intelligere potes:vt & dicetur ff.eod.l.j.§.iiј.& §.v.& l.vj.& l.
iuriſconſultus.§.abauunculus maximus: & §.amita maxima.
& §.matertera maxima. Supereſt,vt videamus de affinitate
quid ipſa ſit,& qui dicãtur affines, & qualiter cõtrahatur affi-
13 nitas. † Definitur autem à quibuſdam affinitas in hunc mo-
dum. Affinitas eſt regularitas perſonarum nuptiis nobis con
iunctarum,omni carens parentela. De nuptiis autem ideo di-
ctum eſt:quia ſine eis non contrahitur affinitas ſecundum le-
ges,aliàs ſecus ſecundum canones. Sed tamẽ etiam ſecundum
b vtraque iura contrahitur affinitas etiam per fornicationem [b]
quantum ad prohibitionem nuptiarum. Et dicuntur affines,
quòd duæ cognationes,quæ diuerſæ ſunt inter ſe per nuptias
licitas copulantur:& altera ad alterius cognationis finem acce
dit:nãque coniungendæ affinitatis cauſa fit ex nuptiis:et pro-
bantur hæc ff.eo.l.non facilè.& §.& quoniam.& §. affines. &
§.ſciendum.& l.priuignus.j. reſpon.& de concubinis.l. j. §. ſi
qua. Vel ſic. Affinitas eſt vinculũ genealogiæ inter extraneos
legitima cognatione maris, & fœminæ proueniens,vtrorum-
libet coniugum cognatis alterius artificiali connumeratione
14 coniungens. † Conſanguinitas autẽ eſt vinculum perſona-
rum ab eodem ſtipite deſcendentium intra ſeptimam genera-
☞tionem carnali propagatione contractam. Linea eſt ſeries
originis perſonarum ab eodem ſtipite deſcendentiũ, poſterio
res ab anterioribus ordinatè innuens deſcẽdere, & deſcenſum
15 ſeptimi non tranſcendens. † Gradus eſt ſecundum quoſdã
regularis perſonarum adinuicem in ſua cognatione diſtantia:
ſecundum quòd vna magis vel minus recedit à ſtipite, quàm
16 altera:vel aliter vt notaui ſuprà eo.ti.in prin. † Gradus au-
tem affinitatis nulli ſunt:vt ff.eod.l.iiij.§.gradus. quod intelli-
go propriè. Nam gradus ratione cognationis naturalis di-
citur:hic autem nulla eſt naturalis cognatio,impropriè tamen
poſſunt gradus vocari:vt ff.eod.l.iuriſconſultus.in princi. De
illis gradibus affinitatis ſciendum eſt, quòd quoto gradu quis
eſt vxori meæ iure cognationis,toto erit, & mihi iure affinita-
tis:& è conuerſo. & idẽ in perſona mea meiſcꝙ cognatis quan-
17 tum ad vxorem meam. † Affinium autẽ nomina ſunt hæc:
ſocer,ſocrus,gener,nurus,nouerca, vitricus, priuignus, priui-
gna.Et certè viri pater,vxoriſcꝙ ſocer dicitur,mater autem eo-
rum ſocrus. Item filij vxor,vel ſponſa,nurus dicitur. Vir aũt
filiæ gener appellatur.Item vxor liberis ex alia vxore natis,no
uerca dicitur, ſed matris vir, dicitur vitricus à liberis natis ex
alio viro.Item vtrique eorum natos aliunde priuignos priui-
gnáſcꝙ vocant. Socer aũt magnus dicitur vxori meæ auus, &
ego illius ſum progener. Et eodẽ modo poteſt aſsignari pro-
ſocrus:& idem in aliis perſonis quibus poſſunt adijci præpoſi
tiones,ſicut ſuprà diximus in veris cognatis.Et poſſunt huiuſ-
modi affiniũ nomina verè,& propriè proferri : etiam propter
ſola ſponſalia:vt ff.eo.l.ſeruus.& l.Labeo. Viri frater leuir eſt:
ſic & etenim Helena ad Hectorem dicit apud Homerum,
Δᾶερ,ἦ γαλόωρ,ἦ εἰνάτέρομ οὐεῦπέπλωμ. Hoc eſt. Leuiri
mei canis omnis mali cauſatricis horridæ. Viri ſoror glos di-
citur. Vxores duorum fratrum inter ſe εἰνάτέρας dicunt : vt ff.
18 eo.l.iiij.§.& quidem viri pater. † Prodeſt autem hæc com-
putatio quæ fit iure cognationis,cùm tractatur de ſucceſsione
alicuius : & quæritur, quis ſit potior ; defertur enim priori in
gradu : vel ſi plures ſunt in vno gradu omnes vocantur ſimul.
Idemcꝙ & cùm quæritur de tutela:vt ff.eo.l.j.§.ſed admonẽdi.
19 & l.iuris. j. reſpon. † Affinitatis autem iure non defertur
ſucceſsio:vt C.cõmu.de ſuc.l.affinitatis. Item prodeſt compu-
tatio vtracꝙ,ſcilicet affinitatis,& cognationis propter nuptias
impediendas:vt ff.eo.l.iiij.§.hos itacꝙ.& vt diximus ſ.de nup.
Item cùm quæritur de teſtificationibus:vt ff.eo. l.iuriſconſul-
tus.§.j.& de teſti.l.lege.vt diximus in ſumma C.de teſti. Item
prodeſt cũ quæritur de muliere quæ nupſit intra tẽpus luctus
an & quibus poſsit ſuccedere;& dicitur quòd vltra tertiũ non
ſuccedit gradum:vt C.de ſecun.nup.l.ij.in fi.Præter hoc ſcien-
dum eſt, quòd Iuſtinianus gradus prædictarum perſonarum
prout ſuprà diſtincti ſunt in hoc præſenti libro,iuſsit inſcribi:
quatenus poſsint, & ex auribus, & ex oculorum inſpectio-
ne adoleſcentes perfectiſsimam graduum doctrinam adi-
piſci. nam veritas magis oculata fide quàm per aures animis
hominum infigitur:vt j.eo.§.agnationis. vnde dicit Horatius
in arte poëtica:

Segnius irritant animos demiſſa per aurem,
Quàm quæ ſunt oculis ſubiecta fidelibus, & quæ
Ipſe ſibi tradit ſpectator.

Item illud non prætermitto, quòd inter leges & canones nul
la eſt differentia circa computationẽ [graduum] lineæ aſcen-
dentis,vel deſcendentis. Sed ſecus in collateralibus : quia ſe-
cundum eos duo fratres ſunt in primo gradu,& eorum liberi
in ſecundo:& ſic de cæteris.

a ADNOTATIO. ¶ Videndum eſt. Ad huius titu.materiam vide Ioã. And.in arbore conſanguinitatis.Bald.in l.ij.C.de ſucceſ.edi. Barto. & doct. in l.ij.eod.titu. Ange.are.in §.hoc loca.nume.6.cum plurib.ſequẽ. char. cxlij. vſque ad chart.cl.inſtit.de grad.Angel.vbi etiam vide domi.Chriſtopho. & Iaſon.de may.in additio.& eundum domi.Iaſo.in addi.§.ergo.nume.xxxix. cum plurib.ſequen.per titu.inſtitu.de nup char.xiij.multa per Pau.de Caſt. in conſi.clxxxviij.

b ¶ Fornicationem: Ad huius concluſionem adde Ioa. And. in Arbore affini tatis do.Anto.roſel. in arbore ſuo conſanguinitatis. Bald. in l. cùm accutiſſimi.in j.col.verſic.quæro quid ſi per ſtatutum. C. de fideicom. & in l. liberi. C.de nupt.& in ſua margari.in verſicu.affinitas.cano.in c.non debet.de conſang.& affinl.& in c.diſcretionem.de eo qui cog. conſang. vxo. ſuæ.vbi habes totam materiam.

De ſeruili cognatione. *Rubrica.*

1 ☞ *Seruilis cognatio non computatur.*
2 *Manumiſsi inter ſe ſuccedunt.*

VIDAM non habẽt hic rubricã,nec ego ab
initio habui,nec Pl.quare nec ſeparatim de hoc
titulo ſicut de aliis tractauit;ſed nunc habeo, ſi-
cut & quidã alij.Eſt ergo videndũ de ſeruili co-
gnatione,quid in ſuccedẽdo operetur. De agna
torum enim, & cognatorũ,liberorum ſucceſsione ſatis ſ.dixi-
mus. Eſt aũt ſciẽdum,quòd ſeruilis cognatio de iure ciuili,vel
etiam de iure prætorio naturalem æquitatem ſequebatur,nun
1 quam † cõputatur,quantũ ad ſucceſsionem interim dũ immi
net ei vinculũ ſeruitutis:vt C.commu.de manu. l. ſeruus. & de
ſuis & legit.l.ex libera.niſi in caſibus in quibus etſi verè ſit ali-
quis ſeruus : quia tamen omnino ei cõpetitura eſt libertas ha-
bet cõmodum ſuccedendi alij,vel alius ei poteſt ſuccedere:vel
alia ratio eſt:quia ſeruus fingitur deceſsiſſe liber:vt no.in ſum.
C.cõmu.de manu.Si verò ſeruilis cognatio perueniat ad liber
2 tatem,bene poſſunt illi,qui † manumiſsi ſunt inter ſe iure co-
gnationis ſuccedere,ſcilicet liberi & parẽtes inter ſe:vel etiam
liberi

liberi inter se, ad similitudinē eorum, qui ex iustis nuptiis procreati sunt, patronatus iure in hac parte sopito: & censentur pa ris iuris nati post libertatem, cū his qui nati sunt in seruitute: modo posteà sint manumissi: vt j. eo. tit. Sed dubitatur de quibusdam personis vtrum debeant præferri patrono, scilicet de fratre & patre liberti: quod dic vt not. in summa C. de bo. lib. in fine. Illud certum est, quod seruiles cognationes computantur quantum ad prohibitionem nuptiarum: vt ff. de ritu nupt. l. adoptiuus. §. seruiles.

De successione libertorum. *Rubrica.*

NEDVM ratione cognationis defertur hæreditas, (vt dictum est) sed etiam ratione manumissionis in bonis libertorum: de qua successione plenè dixi in summa C. de bo. libert.

De assignatione libertorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Assignare libertum quid.*
2 *Hæreditatem liberti diuidi in capita inter liberos patronorum.*
3 *Assignari cui possit libertus.*
4 *Assignatio liberti quomodo possit fieri.*
5 *Assignatio liberti quibus modis dissoluatur.*
6 *Assignationis liberti effectus. & 8.*
7 *Ius accrescendi quo casu locum habeat in assignatione liberti.*

QVONIAM libertorū hæreditas quandoq; defertur patronis, & eorū liberis: vt s. dictū est, (ex liberis aūt potest esse quòd vnus præferatur aliis ratione assignationis:) ideo ponitur de assignatione libertorū. Videndum ergo quid sit assignare libertū, quis possit assignare, cui, qualiter dissoluatur assignatio, & quis sit eius
1 effectus. † Est autem assignare libertum testificari, cuius ex liberis libertū esse velit. Et potest is omnis assignare, qui libertū habet, siue inter viuos, siue in vltima voluntate manumiserit: vt ff. eod. l. vlti. primo respon. Item assignat ille, qui solus est patronus. Nam si cum alio, nō statim capit effectū assignatio: quia alter patronus solidū ius habet, vt præferatur filiis patroni: vt ff. eo. l. si ex duobus. Licet eo mortuo quandoq; possit habere effectū: vt si ad filios duorum patronorū deferatur hæreditas liberti. [Nam ille cui assignatus est habebit in hæreditate liberti] nedū portionem, quæ sibi deferebatur ex persona sua, sed etiam quæ deferebatur alteri fratri suo, cui nō est assignatus libertus. & ideo si ex altero patrono erat filius vnus, ex isto aūt erant duo, iste cui est assignatus, habebit bessem in hæ
2 reditate liberti: alius verò trientē: † quia in capita diuidebatur hæreditas liberti inter liberos patronorū: vt ff. eod. l. j. §. si sit ex patrono. & s. de suc. lib. §. multis. Itē assignat ipse manumissor (vt dictū est) non aūt assignat ille, cui est assignatus: vt ff. eo. l. liberi. Item nec iudex assignat: vt ff. de iurepatrona. l. vltima.
3 Assignatur † aūt ei filio qui est in potestate, si modo plures sint liberi. Nam si vnicus est filius, non est opus assignatione: quia sine ea solus est habiturus eum libertum. Quid aūt si fuerit assignatus filio emancipato? ait P. eam tenere, vt ff. eo. l. vtrum. la segōde. Sed tamen videtur mihi contrarium: quia etsi fieret assignatio ei, qui est in potestate, & posteà emancipetur, euanescit assignatio: vt j. eo. §. datur. licet quidam tollerent istud quodam simili inducto: vt ff. de recep. arbit. l. non distinguemus. §. cōpromisso. Sed certe ibi non soluitur cōpromissum, adueniente sacerdotio, imò excusatur arbiter, ne cōpellatur pronuntiare. Item quod dicitur in lege illa, vtrum ij. & magis est posse subaudi ei soli assignari, quia est in potestate. Itē potest assignari filio nato, & nasciturо: vt ff. eo. l. vlti. §. j. Item potest assignari filio instituto, vel non instituto: imò etiam exhæredato potest assignari. neq; nocet ei nota exhæredationis, quantū ad ius patronatus: imò etsi post assignationem fuerit exhæredatus, nō semper exhæredatio adimet assignationem: nisi hoc animo facta sit: vt ff. eod. l. j. §. sed si exhæredato. & §. sed si post. Item potest assignari libertus & vni & pluribus: sicut & vnus libertus & plures possunt assignari: imò etiam ille assignatur, qui est apud hostes: vt ff. eod. l. j. §. quamuis. & §. is quoq; Item potest assignari libertus nepoti. Vnde quæritur, si filium quis habeat, & ex eo nepotem, an possit tali nepoti assignare, cùm vterq; sit in potestate sua? & certè potest. Et cū multi sint casus, in quibus illi, qui sunt in potestate habeant libertum. puta ex castrensi, vel quasi castrensi peculio, vel etiam ex aduentitio, isto casu iste nepos admittetur ad legitimā hæredi
4 tatem liberti: vt ff. eo. l. idem. §. posse. † Fieri potest assignatio quibuscunq; verbis, vel nutu, vel testamento, vel codicillis, & ex die certa. sed vsq; ad dies centū vix potest. Nam ipse Senatus huic negotio finem præposuit: vt ff. eo. l. j. §. assignare. & l. vlti. §. vlti. & j. eo. l. §. vlti. Item fieri potest expressim, & tacite. Nā si seruus liber esse iussus fuerit, & filio legatus est. Deinde testator viuus eum manumisit ad filium libertus quasi assignatus pertinebit: siue expressim dictū sit, siue tacitè intellexerit: non quasi seruū eum legasse, sed quasi libertū assignasse: vt ff. eo. l. si seruus. Item potest assignatio fieri [purè,] & sub cōditione, & per epistolam, vel testificationē, vel chirographū: quia assignatio liberti, neq; quasi legatū, neq; quasi fideicōmissum percipitur, deniq; neq; fideicommisso onerari potest: vt ff. eo. l.
5 assignare. † Dissoluitur autem assignatio pluribus modis: ecce enim assignator potest adimere assignationem etiā nuda voluntate. Item & si is cui est assignatus, repudiauerit eā, redit ius patronatus ad fratres eius: vt ff. eod. l. j. §. assignare. & §. sed si is cui. Item & soluitur, si is cui assignatus est, patiatur maximam capitis diminutionē, vel mediam: imò & si patiatur minimam: vt quia emācipatus est rediit patronatus ad familiam, vel in fratres eius, cui est assignatus: vt ff. eod. l. j. primo respon. & l. vlti. §. quod inquit. & j. eo. §. vnde quærebatur. Item soluitur, si ille cui est assignatus decesserit sine liberis: vt j. eod. §. sed
6 ita demum. & ff. eo. l. j. §. vtiq; si ex liberis. † Effectus autem assignationis varius est inspecta eius qualitate. Nam si fiat sub conditione, vel in diem, interim pendente die, vel conditione, perinde est ac si assignatus non esset. Interim ergo mortuo liberto, hæreditas eius pertinebit ad omnes liberos patroni: vt ff. eo. l. sub cōditione. Si verò fiat assignatio purè, & ab eo qui solus erat patronus, per omnia habetur pro patrono ille, cui est assignatus: vt ff. eo. l. j. scilicet quantùm ad commodū succedendi, & habendi iura patronatus: non tamen licet ei assignare prout dictū est. Item & soluitur in eius persona ius assignationis quibusdam modis, quibus non solueretur, si ipsemet nanumisisset: vt liquet ex præmissis, & ex eo quod notaui in sum. C. de bo. lib. §. repellitur. Item nedū ille cui est assignatus admittitur vt patronus, sed etiā eius liberi sui emācipati. Nam emancipati licet de iure ciuili non admittantur ad hæreditatē, de iure tamen prætorio præferūtur familiæ assignatoris. Et accipiuntur liberi nedū filij, sed etiā nepotes, & neptes, & dein-
7 ceps descendentes: vt ff. eo. l. idem. §. emancipatos. † Vbi aūt ille, qui solus est patronus libertū assignat duobus, & in persona vnius eorū euanescit assignatio, vel ab initio, vel ex postfacto accrescit alteri assignatio potius quàm redeat in familiā: vt ff. eo. l. idem. §. vlti. & l. is cuius. & l. vtrū. quod notabile est. aliàs [enim] ex quo ius semel quæsitum est, non solet accrescere socio: nisi in vsufructu: vt ff. de vsufru. ac. l. j. §. interdū. Quid autem si vnus eorū quibus assignatus erat decessit non sine liberis, an liberi defuncti admittantur cū viuo? Et certè non admittuntur, sed eo defuncto, liberi alterius succedūt: & si vterq; decesserit, & alter filios, & alter nepotes reliquerit, filij vnius
8 præferuntur nepotibus alterius: vt ff. eod. l. vtrum. Si † autem ille, cui erat cum alio patronus, cū habeat filios duos vni eorū assignauerit libertū, & alter moriatur relicto vnico filio, iste, cui libertus est assignatus à patre suo, habebit in hæreditate liberti iure assignationis partē suam, & partem fratris sui. Nulla enim facta assignatione haberet quilibet tertiam: vt s. dictū est. ergo iste, cui est assignatus debet habere bessem, id est, suā tertiam, & tertiam fratris sui: sed sui fratris tertiam non potest habere: nisi frater viuat, & ad legitimā hæreditatem liberti potuit admitti: nisi esset facta assignatio. Nam si ponamus eum capite minutū, æquales partes habebunt, & iste cui est assignatus à patre suo, & alterius patroni filius. Si aūt decesserit ille, cui ego assignaui relicto filio suo, scilicet nepote meo, & relicto fratre suo patrueli. s. alterius patroni filio, semissem habe-

bit iste nepos meus, quem esset habiturus filius meus, scilicet, qui viuit, si ego libertum non assignassem. Nam si non viueret iste filius, alterius patroni filius præponeretur nepoti meo. Idemq; est & si filium, & nepotem habebam ex altero filio, & nepoti libertum assignaui: admittitur nepos meus ad legitimam hæreditatem cum alterius patroni filio, scilicet, interim dum viuit patruus eius, id est filius meus: cæterum si ille non esset, nihil prodesset ei assignatio: præponeretur enim ei alterius patroni filius; vt ff. eo. l. j. ij. & iij.

De bonorum possessionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Manumissor extraneus quis dicatur.*

QVALITER ex testamento vel ab intestato quis succedat de iure ciuili in ius vniuersum, suprà dictum est, nunc videamus, qualiter quis
a succedat de iure prætorio [a]. & quia hoc fit per bonorum possessionẽ, de ea videamus, quid sit ipsa, qualiter videatur, quis possit eã agnoscere, qualiter, & intra quæ tempora: quod dic vt notaui s. in sum. C. qui admit. ad
1 bo. poss. §. iij. † Quis sit extraneus manumissor multi diuinauerunt, & ignota per ignotiora exposuerunt. Sed ego dico, extraneus manumissor est pater, qui emancipauit non contracta fiducia: hoc autem apertè probatur, nec enim aliter intelligi potest: vt j. eo. §. quæ autem. Sed ipsi opponũt, quomodo ergo ipse pater, quem dicit manumissorem sibiipsi præfertur: re spondeo [nunquam sibiipsi præfertur] sed licet ibi confusè omnia ponantur, distinguenda sunt tamẽ: vbi enim auus emancipauit nepotem non contracta fiducia, præfertur sibi pater, & cæteri ibi enumerati. Item vbi emancipauit pater non contracta fiducia, præfertur sibi auus cum illis personis. Nam & licet ibi coniungantur, aliquis tamen ordo fuisse creditur, vt primò liberi: deinde cæteri admittantur. Et no. quòd illa bonorum possessio cũ qua ex familia (sic enim dicebatur) patrono decedẽte liberto intestato. sexta autem dabatur patrono facto testamento, & eo præterito, hoc tamen non videretur esse verum: quia hic nõ eas quæ ex testamento, sed quæ ab intestato sunt, assignare se dixit in superiori litera huius §. Et caue tibi, quia quod dixit primo, item secundo loco, item tertio, non denotat nisi numerum, & ordinem bonorum possessionum: non etiam, vt in successione huius primò hæc, deinde illa locum habeat: sicut & ipse ponit. Licet in quibusdam hoc ipsum sit verum. Si enim hoc diceret litera, sibiipsi esset contraria: cùm dicat primo loco dari vnde liberi, & posteà tertio loco competere eisdem per bonorum possessionẽ vnde decem personæ.

a ADNOTATIO. ¶ Prætorio. Adde ad huius titu. materiam Spe. in ti. de testa. §. sequitur videre per totum. Bal. in l. certum. C. vnde cogna. & ibi doctor. & in l. omnium. C. de test. do. Alexand. de imo. in l. quandiu. C. qui admi. do. in rubri. C. eo. & in l. fi. eo. ti. vbi colliges totam materiam.

De acquisitione per arrogationem. *Rubrica.*

1 ☞ *Successio quomodo olim concedebatur arrogatori arrogati, & quid hodie concedatur arrogatori in bonis arrogati. nu. 2.*
3 *Creditoribus arrogati quomodo consulatur aduersus arrogatorem.*

NEDVM de iure ciuili, vel prætorio succedimus in ius vniuersum defuncti: sed etiam de iure ciuili succedimus in ius vniuersum viuentis: vt per arrogationem, quæ consensu duorum fit, scilicet † arrogantis, & arrogati. Olim tamen sic succedebatur, vt omnia omnino, quæ habebat arrogatus arrogatori quærerentur. Sed excipiebantur quædam, vt operarum obligationes. quod de his tantum intelligendum est, quæ debentur nobis à nostris libertis, nec transeunt ad extraneum hæredem: vt sunt obsequiales operæ, quæ consistunt in faciendo. Item fabriles: vt notaui in summa C. de oper. libert. Secus autẽ esset in operis conductis. Item excipiebatur ius agnationis, quod peribat facta arrogatione: & hoc hodie per hunc titulũ excipitur: fortè secus est iure Authenticorum, quod non distinguit agnationẽ à cognatione: vt sic ei agnatio adijciatur. Sed prima quantum ad commodum succedendi non pereat. Item excipiatur vsus, vel vsusfructus. Hæc duo, minima capitis diminutione, non pereunt: vt infrà eo. dicitur, & suprà de vsufruct. l. corruptionem. Sed & peribat ius bonorum possessionis petendæ, si ante bonorum possessionẽ dederit se filius arrogandum. nam si primò petiit, & postea arrogatur, nihil docet ei: vt ff. de bono. possess. contra Tabul. l. iij. §. si emancipatus. &
2 vnde liberi. l. vlti. † Hodie autem sicut circa naturales & legitimos parentes acquisitio coarctata est ad vsum tantùm in rebus aduentitiis, ita & in huiusmodi arrogationibus erit seruãdum: donec viuat arrogatus. Nam eo mortuo dominium pleno iure transit ad arrogatorẽ: nisi supersint aliæ personæ, quæ arrogatorem antecedunt in huiusmodi aduentitiis, quæ ei acquiri non possunt: profectitia enim sine dubio remanẽt apud eum. Possunt autem eum præcedere filij arrogati: vel ex stipulatione tacita, vel expressa agere possunt impubere arrogato:
3 vt not. in summa C. de adopt. Sic ergo † acquiritur arrogatori (vt dictum est) non tamen ipse obligatur creditoribus arrogati: sed nec tenetur eis de peculio. Si tamen noluerit eum defendere, permittitur creditoribus arrogati per cõpetentes iudices bona eorum [possidere, & legitimo modo] disponere quæ eorum futura fuissent cum vsufructu, si se alieno iuri subiecisset: vt infrà eod. §. vlt. Si autem arrogatus contraheret post arrogationem, vel quasi contraheret, arrogator tenetur de peculio. Si non defendat arrogatum etiã in eius bona poterit mitti actor: vt ff. de pecu. l. in arrogatorem. & ff. quibus ex causis in poss. ea. l. Fulcinius. §. si quis.

De eo, cui libertatis causa bona adiiciuntur. *Rubrica.*

1 ☞ *Adiicere bona quid.*
2 *Adiectione successor qualis.*

PONITVR & alius per vniuersitatẽ succedendi modus, & iure quodã speciali: cùm enim certum sit non adita hæreditate ex testamento quæ in eo relicta sunt non valere: vt C. de fideicõ. l. ea. & l. ex testamẽto. constitutio tamen diui Marci quodã speciali iure
1 subuenit libertatibus. s. per adiectionem bonorum. † Vnde videndũ est, quid sit adiicere bona. Et certè nihil aliud est, quã bona alicui applicare, vel dare, eo pacto, vt creditoribus, & libertatibus satisfiat. Quibus autem fiat ista adiectio, vel additio, quando, qualiter, & quis sit eius effectus, dic vt not. in sum. C. de manu. test. §. quid autem, si nullus. vsq; ad illum §. illud notandum. Nec est prætermittendum, quòd illi qui directè iussi sunt esse liberi in testamento, directam habebunt libertatem: nisi ille, qui petit sibi adiici bona non aliter vult sibi adiici: nisi
2 sint eius liberi: tunc enim in ipsa adiectione † hoc cõpræhendendum erit, vt sint eius liberti. Illud etiam notandũ est, quòd iste talis successor non est bonorum possessor: nullam enim agnouit bonorum possessionem, neq; est hæres: quia non est ex testamento, vel ab intestato. Est ergo ista successio noua, & mirãda, & simul est illa, quæ defertur extraneo hæredi scripto non implenti iudicium defuncti cum lege sit repræsentatum: vt C. de fideicom. authen. amplius.

De successionibus, quæ fiebant ex Senatusconsulto Claudiano sublatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Creditoribus qui succurratur.*

NON solùm prędictis quatuor modis, sed etiam duobus aliis in vniuersum succedebatur: & ideo ponit de Senatusconsulto Claudiano non seruando, sed tollendo. Locum habebat in duobus. Primo, cùm debitor in solutione cessabat, & solenniter contra eum proponebatur actio: & ipse neque veniebat, neque soluebat. Succedebat enim ei creditor tanquam

quam mortuo in omnibus etiam si debitor reliquisset hæredē: & licebat ei omnia vendere. Fortè nec erat opus iudiciali authoritate. Sed hodie solennitates actionum expirauerūt: vnde & ipsa successio expirauit, nec venditio locum habet, et tantū
1 modo datur † licentia creditoribus sine solennitate verborū, proposita actione, si non veniat debitor, per iudicis officium postulare se mitti in possessionē, & iudex debebit eis permittere bona detinere, vel possidere: & prout eis vtile visum fuerit ea disponere: sicut & patet ex latioribus Digestorū libris: vt j.eo.& vt not.in sum.C.de bo.autho.iudi.poss. Erat & sexta successio, quādo mulier seruili amore bacchata miscuit se alieno seruo contra denuntiationem domini: fiebat enim ipsa ancilla domini, & eius tanquam mortuæ substantiam capiebat dominus serui: vt not.in sum.C.de Senatusconsul. Claudiano.

De obligationibus. *Rubrica.*

EXPLICVIMVS ius illud quo quid sit nostrum, nunc prosequamur illud quo quid sit nobis debitum. Vel aliter s.in principio primi libri diximus, omne ius, quo vtimur, pertinet ad personas, vel ad res (& de istis dictū est) vel ad actiones, & de his videamus. sed quia actiones nascuntur ex obligationibus, & de obligationibus tanquā de matribus earum primò loquamur. Videndum ergo quid sit obligatio, quę sit eius natura, qualiter diuidatur, & quot sint genera obligationum, quod dic vt not.in summa C.de act.& obliga.vsq; ad illum §.circa.

Quibus modis re contrahitur obligatio. *Rubrica.*

1 *Obligationes re contractæ.*
2 *Pignoratitia cui data.*

PROSEQVITVR materiam superioris diuisionis.s.quia obligationū aliæ contrahuntur re, aliæ verbis, aliæ literis, alię consensu. Hic ergo assignant quinq; modos quibus † re con-
1 trahitur obligatio.s.mutuum indebitum, commodatum, depositum, & pignus. Sunt & alij modi, quibus contrahitur obligatio interuentu rei, vt in permutatione, & in aliis contractibus innominatis. Inter quos & superiores nota differentiam: quia in superioribus à principio statim, vt sunt, nascitur actio, sed in istis nascitur ex postfacto: vt no.in summa C.de pact.§.si autem non fuerit nudum.& §.rei interuentu. De primo igitur, id est, de mutuo breuiter videamus, sicut & de aliis. Summularij enim nimis prosequuti sunt hic de mutuo. Nam eadem ratione de singulis plenè omnia dicerem, quæ continentur, aliàs in pluribus quaternis. De mutuo autem sic videamus vnde ipsum dicatur, & qualiter reconcilietur ex postfacto, & quando cōtrahatur, quod dic breuiter, vt not.in sum.C.si cer.pet.§.est & certi condictio specialis vsque ad illum §.diuiditur autem. De indebito videamus quot modis dicatur, quid sit indebitum, & quādo locum habeat condictio indebiti, quod dic breuiter, vt not.in summa C.de condi.indeb.§.dicitur autem indebitum. vsque ad illum §.cessat. De commodato videamus quid sit commodatum, qualiter contrahatur, & quid veniat in actione commodati. quod dic breuiter, vt not.in summa C.de commo.in prin.& §.j.vsque ad illum §.consistit.& §.item venit dolus.vsq; ad illum §.item agitur. De deposito videndum, quid sit depositum, vnde dicatur, & quid veniat in depositi actione: quod dic, vt not.in summa C.depo.in princip.vsque ad illum §.consistit.&
2 §.venit. vsque ad illū §.itē venit. † De pignoratitia autem, quæ datur debitori pro restituendo pignore sibi soluta pecunia creditori sciendum est, quòd re contrahitur obligatio tam gratia debitoris, id est, vt ei pecunia credatur, quàm creditoris, scilicet, vt in tuto sit creditum.& ideo venit in ea dolus, & lata culpa, & leuis, non leuissima, nec casus fortuitus: vt not.in summa C.de pignoratitia actione. in princip. vsque ad illum §.habet.& §.item venit in pignoratitia dolus. vsque ad illum §.contraria.

a ADNOTATIO. ¶ Fortuitus. Ad istam cōclusionem vide Bar.& do. in l.quæ fortuitis.C.de pig.act.Bald.in ea.l.si creditor.eo.tit.Cy.in l.ad comparandas merces.C.man.& in l.ij.§.quod diximus ff.si quis cautio.doct.in l.si inter.§.quicquid.ff de pig eundem do.Alexand.in consi.liij.in secundo volumi.vbi de materia copiosè.

De verborum obligationibus. *Rubrica.*

1 *Verborum obligatio, an stipulatio.*
2 *Stipulationis uis.*

1 NEDVM † re, sed etiā verbis côntrahitur obligatio: & ideo ponit de verborum obligationibus, quæ obligatio: quia contrahitur per stipulationem, videndum quid sit stipulatio, vnde dicatur, qualiter cōtrahatur, inter quas personas, quando committatur, & qualiter commissa purgetur, & quæ actiones proficiscantur ex stipulatione: quod dic vt notaui in C.de contrahen.& cōmit.stipul.vsq; ad illum §.fit alia diuisio. & C.si cert.pet.in princi.vsque ad illum §.est & condictio triticaria. Quidam tamen voluerunt dicere, quòd verborū obligatio sit idem quod stipulatio: sed verius est, quòd ipsa obligatio non est verborum conceptio, sed ex tali conceptione verborum nascitur obligatio. Item notādum est quòd quandoq; ex stipulatione incerta agitur condictione certi, & non ex stipulatu, vt in dote: vt not.in summa C.de rei vxo.act.§.hæc est
2 autem actio. Item † notandum est] quòd stipulatio sola nouat, non autem pactio etiam incontinenti facta: vt C.de iure dot.auia. Illud etiam not. quòd quandoq; ex vtili stipulatione non agitur, nec obligatio nascitur, sed excipitur: vt si mulier promittat debitori suo in dotem, quod ipse sibi debet: vt ff.de iure dot.l.si pater.§.j.

De duobus reis stipulandi, & promittendi. *Rubrica.*

QVONIAM stipulationibus, & aliis contractibus, de quibus dictum est fiunt plures rei: loquamur de duobus reis stipulandi, & promittendi, scilicet, quis dicatur reus stipulandi, & promittendi, vnde, & qualiter obligatio duorum reorum constituatur, qualiter experiantur, & qualiter conueniantur: quod dic, vt notaui in summa C. eodem titulo.

De stipulatione seruorum. *Rubrica.*

1 *Serui quàm multipliciter poßint esse nostri.*
2 *Stipulatio serui, an quæratur domino.*
3 *Stipulatione operarum non quæri obligationem domino per seruum.*
4 *Seruus stipulatus uiam seruitutem, iter, actum, quærit stipulationem domino suo.*
5 *Seruus hæreditarius, an poßit nominatim stipulari hæredi futuro.*

NEDVM ex nostra stipulatione acquiritur nobis, sed etiam ex stipulatione seruorū nostrorū propriorū, vel etiam communium. Videndum ergo de stipulatione seruorū, quando per seruos nobis quæratur obligatio, vel stipulatio, & in-
1 quantum, vel pro quibus portionibus. † Est autem hæc diuisio seruorum facienda: quia alij sunt proprij, alij sunt communes, alij bona fide possessi, alij concessi in vsumfructum, alij in
2 nudum vsum: & siquidem † fuerit proprius, stipulatio quæritur domino, siue sibi, siue seruo, siue impersonaliter, siue domino stipuletur: vt ff.eod.l.j.& l.siue mihi.& j.eodem.§.siue
3 autem. † Fallit autem hoc in stipulatione operarum: vt ff.eo. l.antepenulti.& vt diximus in summa C.de operis liber. Sed quæ est ratio? Respondeo, quia illa stipulatio operarum consistit in facto: nam si seruus meus stipuletur mihi licere ire, agere, acquiritur mihi stipulatio: sicut in operis dictum est. Si verò stipuletur sibi licere ire, agere, non acquiritur mihi re ipsa stipulatio: vt ego ire possim, cæterum vbi seruus meus: & ita

quantum ad cõmodum mihi quæritur ad prædicta operarum stipulatio; nec mihi quæritur, vt mihi præstentur operæ: quia mea persona non continetur in stipulatione; sed nec præstentur seruo, vtpote cùm ipse non sit patronus, & ita dicitur inutilis talis stipulatio: vt j. eo. §. sed cùm factum. Cæterùm † si stipularetur seruus meus viam, iter, actum, vel vsumfructũ mihi omnino quæritur stipulatio. Idem est & si seruus meus stipuletur sibi licere vtifrui, licet ei legari non posset iter, vel actus: vt ff. de serui. le. l. si maxi. & est in legatis ratio: quia id de mũ potest legari seruo, quod posset ei legare, si liber esset. Nam & econtra res propria domini legatur seruo, licet non posset legari domino: vt ff. de leg. ij. l. debitor. §. sed si ruo. Est ergo magna differentia, si stipuletur sibi licere ire, agere, an vtifrui, licet non sit differentia stipuletur iter, vel actum, vel vsumfruc. Sed quæ est ratio? puto satis esse in promptu; sed eam modò non prosequor. Si verò seruus communis plurium stipuletur, vel etiã stipuletur qui bona fide, possidetur ab vno vel pluribus, vel stipuletur ille in quo vnus vel plures habeant vsumfru. vel vsum, dic vt no. in sum. C. per quas perso. no. acqui. §. quod aũt dictum est. & §. per seruum aũt. vsq; illuc. Si ergo homo liber &c. & §. quod aũt dictum est in seruo bona fide possesso. vsq; illuc. Sunt & alij per quos. † Extra videtur notandum, quòd seruus hæreditarius nominatim stipulari nõ potest hæredi futuro, id est, eius proprio nomine expresso. Secus si exprimat nomen appellatiuum puta hæredi futuro dare spondes: hæres tamen videtur fuisse hæres à tempore mortis: vt ff. eo. l. seruus hæreditarius. & l. si ex re. §. vlti. Et mirum est: quia si stipulatus nominatim domino suo capto ab hostibus sit, licet tunc verè non sit eius, tamen quia fingitur nec fuisse captus, acquiritur sibi: vt ff. eo. l. si seruus communis. §. seruus capto.

4 (margin, beside "lis talis stipulatio") · 5 (margin, beside "illuc. Sunt & alij")

De diuisione stipulationum. *Rubrica.*

QVIA stipulationum doctrina apertius per diuisiones accipitur, ponit de diuisione stipulationum, & licet aliæ plures fiant diuisiones, hic nõ prosequitur, nisi vnam. s. quòd stipulationum aliæ sunt iudiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conuentionales, aliæ cõmunes: quod dic vt not. in sum. C. de contrahẽ. stipula. §. fit alia diuisio.

De inutilibus stipulationibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Stipulatione aliorum quando quæratur nobis actio.*

QVASI dixerit s. de vtilibus stipulationibus tantum, modò ponit rubricam de inutilibus. Est tamẽ impossibilis propter materiam cõtextam, quin & s. tractauerit de quibusdã inutilibus: & hic tractat de quibusdã vtilibus. Est autem sciendum quòd multis modis dicuntur inutiles stipulationes: quod dic vt nota. plene in summa C. eo. titu. Nec est prætermittendum, quòd ex stipulationibus illorũ, qui nobis subiecti sunt ita nobis directo quæritur actio, sicut & per nos: vt not. in summa C. per quas perso.
1 no. acqui. † Ex stipulationibus aũt extraneorum nobis non quæritur actio, nisi in casibus: vt no. in sum. C. de pact. §. super. est. vel nisi ex pactis publicarũ personarum: vt ff. rem pup. sal. fo. l. non quasi. Et idem notari potest in C. de litis contest. auth. libellũ. & quando mu. tu. offi. fun. debet. authẽt. matri & auiæ.

De fideiussoribus. *Rubrica.*

1 ☞ *Fideiussoribus duobus, quomodo ante euentum diei uel cõditionis succurratur.*
2 *Diuisionis beneficium tribuere fideiussoribus exceptionem.*
3 *Diuisionis beneficium quando fideiussoribus negatur.*
4 *Diuisione facta inter plures fideiussores, si quis eorum efficiatur postea non soluendo, non oneratur ob id reliqui, qui sunt soluendo, nec si minor sit ille, apud quem fideiusserunt.*
5 *Fideiussorum plurium unus an possit à creditore liberari.*

DE HIS, qui suo nomine obligantur dictum est: nunc videamus de fideiussoribus, qui principalibus obligationibus applicantur. Videndum ergo quis dicatur fideiussor, & pro quo, & quis possit fideiubere. Item qualiter fiat fideiussio, & quis sit effectus fideiussionis: quod dic vt not. in sum. C. eo. tit. Si quæras vtrum fideiussor teneatur ad vsuras, vel non: dic vt not. in sum. C. loca.
1 & conduc. §. vlti. † Item notandum est, quod si vnus ex fideiussoribus acceptus purè fuerit, alius sub conditione, vel in diem, succurritur ei, qui purè est acceptus: vt pendente conditione alterius, interim in virilem partem conueniatur. Sed si extiterit conditio, & non est soluendo, qui sub conditione est acceptus, restituetur actio in purè acceptũ: vt ff. eod. l. si plures.
2 † Item not. quod beneficium diuisionis [a] dat exceptionem
a fideiussori, non aũt ipso iure fit liberatio. vnde si vnus soluat totum, non repetit: vt ff. eo. l. si testamento. §. j. nec tamen dico, quod habeat eam necesse impetrare à iudice viuente: sed lege scripta cõpetit omnibus exceptio talis: vt ff. eo. l. inter fideius-
3 sores. & l. si contendat. Præterea † beneficiũ diuisionis adimitur fideiussoribus, si inficientur se fideiussisse. Nam inficiantibus auxilium diuisionis non est indulgendũ: vt ff. eo. l. si du-
4 bitet. §. ita demum. Item diuisa † actione inter fideiussores, si quidem desierit esse soluendo, nõ oneratur ille qui est soluendo, nec auxilio ætatis defenditur actor: nec enim videtur esse deceptus iure cõmuni vsus. l. fi. C. de in integ. resti. nisi iuuetur ex eo quòd actio fuerit diuisa inter eos qui nõ erant soluendo tempore litis cõtestatæ: vt ff. eo. l. inter. §. cùm inter. & l. amissi.
5 §. j. Illud † quoq; mirabile est. & videtur esse contra ea quæ dicta sunt, quod si duo fideiussores obligati fuerint in xx. apud te, & alter ne peteret ab eo v. tibi dederit, vel promiserit, alter nõ liberatur; imò ad xv. nulla exceptione obstante tenetur: vt ff. eo. l. si stipulatus esses. §. vlti. Videtur tamen, quòd debeat repelli exceptione creditor: quia contra fideiussorem non potest actionem mandare: vt ff. de solu. l. Stichum. §. pe. & ff. eod. l. fideiussoribus. Nec enim potest creditor vnum fideiussorũ liberare in præiudicium alterius (vt dictum est) licet debitor possit ita soluere, vt vnum ex fideiussoribus suis liberet: vt ff. de solut. l. in his. §. j. quod exaudies quando duo erant fideiussores, qui habebant epistolæ beneficium, & debitor vnius nomine soluit pro parte implorando beneficiũ diuisionis: cùm alter sit soluendo. Potest autem intelligi, quod s. dictum est, quando creditor remisit vni accipiendo v. ab eo, qui vtiliter fideiusserat, vel exceptione tutus erat. argu. ff. ad Vellæ. l. quamuis. § Marcellus. & §. si mulier. Vel fortè cùm fideiussor transactioni consensit, vel creditor remisit non in perpetuum, sed ad tempus. vel dic. quòd ille, cui creditor remisit, erat fideiussor alterius fideiussoris.

a ADNOTATIO. ¶ Diuisionis. Ad huius cõclusionis, & totius tituli materiam vide Bar. in l. venditor. §. duobus. ff. de manda. Bal. in l. fideiussor. C. de fideiuss. Ang. in l. vnde quæritur. ff. commo. d. Alexan. in l. si contendant. ff. de fideiuss. in l. hi qui. eo. ti. multa ad materiam per dom. Lucam de Penna in l. fideiussorem. nu. j cum plu. se. de pericul. eorum. lib. xj. chart. xxxvij. Ang. are. in §. si plures. nume. j. cum plu. seq hoc eo. ti. char. clxxiij. qui totam materiam per quæstionem accumulat.

De literarum obligatione. *Rubrica.*

1 ☞ *Literis quando contrahatur obligatio.*
2 *Literarum obligatio an possit tolli alijs contrarijs literis.*

NON solùm per verba (vt dictum est) contrahitur obligatio, sed etiam literis quod quidam intelligunt, vt literæ quidem ipsæ, vel figura literarum nullo modo obliget: sed obligat oratio, quam exprimunt literæ: vt ff. de actio. & obliga. l. non figura. Sed ego intelligo vtrunq; cooperari ad obligationem, id est, significatiuam orationem, & ipsas literas; vt etiam ex ipsis literis nascatur obligatio. & subaudio ibi sola. & est ratio: quia (secundum eos) eadem ratione verbis non obligaretur, vel vocali ratione, sed intellectuali: vt enim est scriptura, ita & vocalis oratio: tamen vbiq;
1 dicitur verbis quẽ obligari. † Literis aũt contrahitur obligatio in mutuo: ita si concipiantur verba in futuro tempore: vt puta scribo me soluturum illi decem ex causa mutui: vt C. de postul. l. si sub specie. & hoc secundum nos. dicimus enim hoc ad similitudinẽ stipulationis, quæ in futuro tempore contrahitur

hitur,vt patet ex eius definitione:vt ff. de verbo.oblig.l. ſtipu
lationum.§.ſtipulatio. Si autem dicat:promitto quod accepi,
non obligatur ſecundum omnes, ergo & ſi dicat: Ego ſcribo
me ſoluere, idem eſt: cur enim hic aliud quàm in ſtipulatione
obſeruaretur? Dicimus tamen, quòd per verba præſentis, vel
præteriti temporis præſumitur obligatus:vt ſi ſcribat ſe debe-
re.& ita ponit lex plerunq;:vt j.eo.in prin.& C.de non nume.
pecu.l.in contractibus.in princ.& C.de epiſc.aud.l.ſi præſens.
Vt autem hoc apertius intelligatur,diſtingue,vtrum quis pro
ſe profiteatur in inſtrumento, an contra ſe. Et ſi contra ſe iure
confiteatur indiſcretè,id eſt,cauſa non adiecta. Et ſi adiiciatur
cauſa,diſtingue,quæ ſit illa.Iterum & in confeſsione quam fa-
cio contra me,diſtingue an fiat ad obligandum me, an ad aliũ
liberandum à me, quæ omnia plenè notaui in ſumma C.de nõ
nume.pecu.§.vt autem. vſq; in finem ſummæ. Extrà poſſet
dubitari, an quis teneatur ex tali ſcriptura: ego accepi ab illo
decem mutuo? & certè videtur,quòd non:quia(vt dictum eſt)
2 verba futuri temporis debent interuenire. Item † poſſet du-
bitari, an hæc obligatio literis contracta poſſet tolli aliis con-
trariis literis: quod puto verum, ſecundum regulam iuris: vt
ff.de regu.iur.l.nihil tam.Sed quæ erunt literæ contrariæ? re-
ſpondeo hæ,ſi ſcribat creditor illũ nõ promiſiſſe ſe ſoluturum,
vel illum ſoluiſſe.

De obligationibus ex conſenſu. Rubrica.

1 ☞ *Conſentiendi modi.*
2 *Contractus claudicantes.*

N ON ſolùm rebus, verbis, & literis contra-
huntur obligationes,ſed etiam conſenſu: vt
in emptionibus, venditionibus, locationi-
bus,& cõductionibus,ſocietatibus,& man-
datis.Et ideo dicuntur obligationes cõtrahi
conſenſu:quia neque ſcriptura eſt hic neceſ-
ſaria:ſicut exigitur in ſuperiori titulo, neq;
præſentia exigitur, licet exigatur in ſtipulatione: vt dixi ſ. de
verbo.obli.Nec eſt hic neceſſarium quid dari: vt ſubſtantiam
accipiat obligatio:ſicut exigitur quando contrahitur obliga-
tio re:vt not.ſ.qui.mo.re contrah.ob. Sed ſufficit hic eos, qui
1 negotia gerunt conſentire † per ſe, vel per nuntiũ, vel epiſto-
lam,vel inter præſentes,vel inter abſentes.Eſt autem alia diffe
rentia ſecunda: quia in iſtis contractibus alter obligatur alte-
2 ri:ſed in mutuo, vel † in ſtipulatione, vel in literarum obliga-
tione,vel aliis pleriſq;,vnus tantùm obligatur alteri:& hæc o-
mnia dicit ſeries huius tituli. Pleriſq;, ideo dixit:quia in cõmo
dato & in depoſito,etſi non à principio, tamẽ poſteà poteſt in-
cipere vterq; alteri teneri ratione expenſarum,vel ſimilium.

De contrahenda emptione,& venditione. Rubrica.

1 ☞ *Pactum manus iniectionis appoſitum in venditione ancillæ,prodeſſe emptori.*
2 *Venditor fundi,an & quando teneatur ad præſtandam ſeruitutem.*
3 *Aquæductu uendito,etiam iter ad illum deberi.*
4 *Venditor fundi qui excepit manu ſata,quæ cenſeatur hac appellatione excepiſſe.*
5 *Emptor fundi ex quo uenditor promiſerat ſe præſtaturum aliquot modios frumenti prædiis Caij Seij,an teneatur ad præſtationem illius frumenti.*
6 *Venditione huius uel illius rei alternatiuè facta,utrius ſit electio, uenditoriſne, an emptoris.*
7 *Venditorem obligatum ad caſum fortuitum, non cenſeri obligatum ad ea, quæ facilè & frequenter accidunt.*

P RAEMISSO tractatu obligationum,
quæ contrahuntur conſenſu,ſubiicit de con-
trahenda emptione, & venditione. Viden-
dum ergo quando & qualiter emptio et vẽ-
ditio contrahatur,vel perficiatur, quantũ ad
obligationẽ: & inter quas perſonas miſtim
conſiderantes,& tractantes,quæ fiant,vel ap
ponantur in his omnibus ex neceſsitate legis, & quæ ex vo-
luntate contrahentium: demum dicemus qualiter impleatur
venditio per traditionem: quæ omnia plenè compræhendi in
ſum.C.eo.ti.Sed quia de act.emp.& vend.& de periculo rerũ
venditarũ aliquid tangitur j.in eo.ti.§.pretium.& de periculo
rerum.j.eo.§.cũ autem.breuiſsimè tangamus, quibus dentur
illæ actiones,contra quos,ad quid,& ad quem pertineat peri-
culum,vel cõmodum rei venditę:quæ omnia licet apertiſsimè
colligere ex his,quæ ſcripſi in ſum.C.de act.emp.& de peri.&
commo.rei ven. Illud etiã omnino prætermitto quod ff.eo.
tit.adiicitur in rubr.de pact.inter emp.& vend. & illã partem
rubricæ proſequutus ſum:vt C.de pac.inter emp.& ven. Nec
expedit de ea hic aliquid dicere: quia nec de ea tractatur hic,
vel in eo.ti.Subiiciã tamen quædã notabilia,quæ ſub illa ſum-
1 ma de pac.inter emp.& vend.non cõtinentur. † Ecce enim,
ſi quis ancillã ſub pacto manus iniectionis,ſi proſtituatur, vel
vendiderit, proſtituta ab emptore etiã milleſimo per eum qui
primò vendidit poterit abduci:vt ff.eo.l.ſi quis.Item notandũ
2 eſt:quia † licet hæres legatario fundi debeat ſeruitutẽ, non ta
men ita eſt in venditore:niſi vẽditor ſpecialiter promiſerit, vel
niſi fortè per fundũ retentũ venditor ſolebat ire ad fundũ ven
ditum:vt ff.eo.l.in vendendo.& ſi ſerui.vend.l.teſtatrix. & de
3 ſer.vrb.præ.l.vlti.qui † tamen vendidit aquæductũ,etiam ita
tenetur præſtare:vt ff.eo.l.quæ fundũ.§.in lege. Item notandũ
4 eſt,quòd ſi manu † ſata excipiuntur, non quæ perpetuò ſata
ſunt,ſed quæ annuatim ſerũtur, excepta intelligũtur:alioquin
vites,& arbores omnes,videbũtur exceptę:vt ff.eo.l.cũ manu.
Item & cũ manu ſata excipiuntur. nõ videtur eſſe exceptum,
quod ex ſtipula naſceretur, aut quod naſceretur ex eo, quod
auibus ex ore cecidiſſet,vel quod cecidiſſet ex ſacco ſaccarij:vt
5 ff.eo.l.qui fundũ.§.fundi. Illud etiã noto,quòd ſi † quis pro-
miſerit de fundo ſuo mille modios frumenti præſtare prædiis
Caij Seij,poſteaq; promiſſor fundũ vendidit hoc acto, vt eo iu
re,& ea cõditione prædiũ ſit penes emptorẽ,quo erat penes vẽ
ditorẽ:non tamen emptor obligatus eſt Caio ad præſtationẽ
frumenti:vt ff.eo.l.vlti. Prædium tamẽ fortè obligatum eſt ei:
6 vt ff.de vſufru.l.hactenus. Item not. † quòd vendere poſſum
tibi alternatiuè rem illã,aut illam.Et niſi aliter dictum eſt,ego
venditor debeo habere electionem:vt ff.eo.l.ſi ita diſtrahitur.
7 Item † cùm venditor obligat ſe ad fortuitum caſum, non vi-
detur ſe obligare ad ea quæ cõſueuerunt facilè, vel frequenter
euenire:vt ff.eo.l.fiſtulas.§.vlti.

De locatione,& conductione. Rubrica.

1 ☞ *Locatio ita facta ut poſtea detur pro pretio quantum inter contrahentes conuenerit,quam actionem pariat: & quando.*
2 *Dotis promiſsionem ualere non expreſſa certa quantitate.*
3 *Locatio & conductio quibus uerbis contrahitur. & 4.*
5 *Contractus cuiuſmodi ſit,ſi quis agrum ita fruendum agricolæ dederit, ut fructus cum eo partiatur.*

Q VIA locatio cõtrahitur ad ſimilitudinẽ em-
ptionis,ponit de locato & conducto. Videndũ
ergo quid ſit locatio,& cõductio, & quis dica-
tur locator,quis cõductor, qualiter cõtrahatur
locatio,in quibus rebus, quæ actiones naſcun-
tur ex locatione,quibus dentur,& in quos,& ad quid,& qua-
les ſint.Quæ omnia plenè dic,vt no.in ſum.C.eo.tit.Nota ta-
men,quòd licet in vẽditione & locatione neceſſariũ ſit conue-
1 nire de certo pretio,† vel mercede,tamen ſi ita locauerim ve-
ſtimẽta mea ſarcienda,vel ita cõduxerim equum tuũ, vt poſt-
ea daretur quantũ inter nos conueniret, vel quantũ eſſet iuſti-
a tia,vel quantũ videretur bono viro [a], vel ſimilia dicta ſunt.da
tur actio præſcriptis verbis:vt j.eo.§.qua de cauſa. Quod in-
telligo expleto vſu,vel impleto facto, propter quod conuenit
dari.cùm enim contractus ſit innominatus,oportet quòd pri-
mò veſtiatur ex parte agentis: quia ex ſolo conſenſu naſcitur
actio:vt not.in ſumma C.de rerum permu.Et idẽ dico in ven-
ditione, ſi vendidi,& tradidi,pro eo,quod videretur iuſtum, li
2 cet Plac.aliud dixerit in venditione,quàm locatione. † Dotis
tamen promiſsio tenet:& ſi non exprimatur quantitas, & agi
poteſt ad eam dandã arbitrio boni viri:vt C.de dotis promiſſ.
l.j.Et ſocietas contrahitur,licet non exprimãtur partes; & ad-

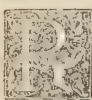
uocato datur salarium,licet non fuerit quãtitas expressa: nõ ta
men est ita in procuratore:vt dicemus ĩ.mãdati.Præterea etiã
vbi de pretio videntur conuenire, possunt oriri quædã dubita
3 tiones. Quid enim † si dicã:volo tibi locare rem pro decem,
& tu dicas,volo conducere pro decem. nunquid cõtrahitur lo
catio?respondeo:ita.nam his verbis fideicõmissum relinqui-
tur,& mandatum contrahitur:vt Insti.de sing.re.per fideicõ.
re.§.vlti.& ff.mandati.l.j. Videretur tamen contrarium:quia
aliud est aliquid velle facere:& aliud idipsum facere. nam qui
vult occidere,nõ hoc ipso occidit, & qui vult ascendere arbo-
4 rem,non hoc ipso ascendit. † Quid si dicã:vellem tibi loca-
re rem istã pro decem, & tu dicas: ego vellem conducere pro
decem.certè non videtur quòd sit locatio contracta; quia ver-
bum præteriti imperfecti rem imperfectã significat. Itẽ quid
si ita dicam: volo tibi locare pro x. si tu vis cõducere pro x. &
tu ita dicas,volo conducere pro x.si tu vis locare pro decẽ.non
videtur,quòd teneat locatio:vt C.de contrahen.empt.l.in ven-
dentis. & eædem quæstiones,& responsiones fieri possunt in
venditione. Præter hoc sciendũ est, quòd quidã est contra-
ctus qui neq; est locatio, neq; venditio, neq; alienationis titu-
lis aducitur,sed quasi medius est inter illos: & dicitur contra-
ctus emphyteuticus:vt ĩ.eo.§.adeò autem.& in eo quid obti-
5 neat plenè not.in summa C.de iure emphyt. † Illud etiam
no.quod si quis dederit agrum fruendum agricolæ,vt fructus
cum eo partiatur,neq; est vera societas,neque vera locatio, &
ideo agetur actione vtili pro socio,vel præscriptis verbis:vt ff.
loca.l.si merces.§.vis maior.

a ADNOTATIO. ¶ Bono viro. Ad huius conclusionis resolutionẽ vide Spec.in tit.de loca.§ vj.Bart.in l.a diuo Pio.§.sed pignora.de re iu. Cy.& doct.in l.j.C.de contrahen.& commit.sti.Bald.in l fi.in ij.colum.versi.sed dubitatur.C.eod.tit.do.Alex in l.quod sæpe.§.fi.ff.eo.doc.in l.fi.de act.em.& in l.si fundus.§.fi.ff.de pig.eundem do.Alexan.in l.j.ff.de contrahend.empt.quibus in locis est locus proprius huius materiæ.

Do societate. *Rubrica.*

ICVT superiores contractus cõsensu contrahuntur, ita & societas; de qua videamus, quid ipsa sit,qualiter contrahatur,inter quas personas, in quibus rebus, quis modus, vel quod pactum apponi possit in societate contrahenda,quæ actio nascatur ex ea, quando, ad quid,quibus detur, in quos.& qualis sit:quod dic vt not.in summa C.eod.titu.

De mandato. *Rubrica.*

ROSEQVITVR Imperator ordinem earum obligationum,quæ contrahuntur solo consensu: sic ergo subiicit de mandato: videndum ergo quid sit mandatum, vnde dicatur, qualiter contrahatur, inter quas personas, in quibus rebus, quot modis, quando nascitur actio mandati directa, vel contraria,et quando competant,& in quantum,& quales sint: quod dic vt notaui in summa C.eo.ti.

De obligationibus,quæ ex quasi contractu nascuntur. *Rubrica.*

1 ☞ *Actionis negotiorum gestorum diuisio.*
2 *Actio tutelæ directa cui detur, & cui contraria.*
3 *Actio communi diuidundo pro quibus rebus competat.*
4 *Actio ex testamento quibus competat, & contra quos, & pro quibus rebus.*
5 *Condictionem indebiti oriri ex quasi contractu.*
6 *Actionum utilium,quæ plerunque dantur,quæ censeantur esse ex quasi contractu.*

OST tractatum earum obligationum, quæ sunt ex contractibus veris,ponit de his,quæ sunt ex contractibus secundũ illam diuisionẽ obligationum, quam posuit s̃.de oblig.in §.penult.Nec solùm ponit de obligationibus,sed etiam de ipsis actionibus & meritò. Obligationes enim quasi matres sunt actionũ.l.licet.§.ea obligatio.ff.de procur. tradit aũt de his doctrinam non in genere
(quia nec poterat)sed per species ponendo exempla. Sunt aũt
sex:vtputa actio neg.gest.tutelæ,cõmuni diuid.famil.ercis.itẽ
actio ex testamento, & cõdictio indebiti.De his singulis bre-
uiter videndũ:nec enim dicenda sunt omnia in singulis actio-
nibus:vtpote cùm in qualibet earum actionũ lectiones face-
1 remus grandes,si singulas prosequeremur. † Actio igitur
neg.gest.reperitur directa,& contraria. Directa datur domi-
no negotij,& eius hæredi, si sine mandato gesta sunt negotia:
nec ipsa gestio cadit in speciale nomen actionis, vt in tutoris
gestione contingit.Secus in curatore:quia tenetur vtili nego-
tiorum gestorũ actione. Si ergo sponte gessit, tenetur directa
directò. Si verò ex necessitate,tenetur directa vtiliter, licet
quidam dicant, quòd datur directa directò, & vtilis vtiliter.
Contraria verò datur ipsi gestori,& eius hæredi ad recuperan
da ea,quæ impendit,vel directò si gessit sponte(vt dictum est)
vel vtiliter,si gessit ex necessitate:quia curator erat:vt ĩ. eo. in
princ.huius tit.& vt plenè not.in summa C. de negotiis gestis.
2 † Actio tutelę datur quõdam pupillo,& eius hæredi demũ
finita tutela pro gestis,& pro gerendis:vt C.arb.tut. quicquid
contra tutorem quondam, & eius hęredem.Idemq; in actione
protutelæ:quia & ipsam dico ex quasi contractu nasci, & ve-
niunt in ea etiam gerenda:nisi quis alium substitui petierit:vt
ff.de admi.tut.l.tutores qui post.§.qui se. Contraria autem tu
telæ & protutelæ datur tutori, & protutori, contra pupillum
quondam, & eius hæredem: siue quid impenderit in rem pu-
pilli, siue pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditori eius
3 obligauit:vt ĩ.eo.§.tutores.& §.sed è contrario. † Commu-
ni diuidundo actio competit pro rebus singularibus diuiden-
dis,vel pro his, quæ expensa sunt in rem communem, vel pro
his,quæ percepta sunt de re cõmuni.Nam si inter aliquos com
munis est res sine societate, veluti quòd pariter ei est donata,
vel legata: & alteri eorum alter ideo tenetur cõmuni diuidun
do iudicio,quòd ille solus fructus ex ea re percipiat, aut quòd
socius solus in ea re necessarias fecerit impensas: nõ intelligi-
tur propriè ex contractu obligatus esse: quippe nihil inter se
contraxerũt:sed quia non ex maleficio tenetur,subaudio, nec
ex quasi maleficio: ne videatur argumentari ab insufficienti
partium enumeratione:quasi ex contractu teneri videtur:vt ĩ.
eo.§.item si inter aliquos. Et dicitur illa actio mista:tum quia
in ea vterq; est actor, & vterque reus:tum quia est in rem & in
personam:vt ĩ.de ac.§.quædam.& ff.famil.ercis.inter.§.qui fa
miliæ.& de iudi.l.in tribus. Idem prorsus est in actione fami.
ercis.vt ĩ.eo.§.idem iuris:eo excepto, quòd illa pro re singula-
ri,hæc pro vniuersitate diuidenda intenditur. Idem fortè in a-
ctio fi.reg.Nam & ipsa eadẽ ratione videtur ex quasi cõtractu
4 esse.Idem etiã dico in hæreditatis petitione. † Actio aũt ex
testamento cõpetit legatariis,& eorum hæredibus pro legatis
cõtra hæredes grauatos,& hęredes eorũ:cũ enim nõ sit ex con
tractu,vel quasi cõtractu,vel ex maleficio,vel quasi ex malefi-
cio,probat à partibus remotis quod sit ex quasi contractu:vt ĩ.eo.
§.hęres quoq;.Hæres enim adeundo,vel immiscendo se, quasi
cõtrahere videt:vt ff.ex qui.cau.in pos.ca.apud Iulianũ.§.vlti.
& l.sed & si. Apponitur etiã in textu huius ti.de quibusdã le
gatis solutis locis venerabilibus:quod nõ multũ facit ad rẽ,sed
5 ponitur causa vberioris doctrinæ. Item † condictio indebiti
quasi ex cõtractu est.Nã sæpe extra id quod agitur tacita obli
gatio nascitur:si tñ certiorem rationẽ sequamur, magis ex di-
stractu,quã ex cõtractu potest dici obligatus ille, cui soluitur
indebitũ.Nam qui soluẽdi animo dat pecuniã, in hoc dare vi-
detur,vt potius distrahat negotiũ,quàm contrahat:sed tñ præ-
ualet æquitas benignior stricto iure:vt dicatur ex quasi cõtra-
ctu esse obligatio:quia nemo debet locupletari cũ aliena iactu
ra:vt ĩ.eo.§.item is cui.& ff.de condi.indeb.l.nam hoc natura.
6 † Extrà illud puto quęrendũ,an vtiles actiones quæ plerũq;
dantur,dicãtur ex quasi cõtractu esse:& ego puto non omnes
ex quasi contractu esse,sed quasdã:vtputa si iuraui me emisse.
nã eas quæ sic dantur vtiles ex sacramẽtis, sicut dicitur in ff.de
iureiur.l.si duo.§.is qui.puto ex quasi cõtractu esse.ar.ff.de in-
ter.ac.l.de ætate.§.qui interrogatus. Secus verò si det mihi vti
lis ex cõtractu procuratoris mei. Item si mihi detur ex legato
nominis,vel ex venditione nominis,vel quia datũ est insolidũ.

In illis

In illis aũt in quibus constat verè contractũ intercessisse, non ex quasi contractu, sed potius ex vero contractu datur mihi actio, vel etiam ex maleficio: si ipse, qui nomen mihi vendidit ex maleficio habebat actionem.

Per quas personas nobis acquiritur obligatio. *Rubrica.*

1 ☞ *Filius qui patri quærat. & 2.*
3 *Seruus communis quatenus quærat.*

VPRA, per quas personas nobis acquiritur plenè ostẽdimus, de dominio per quas personas nobis acquiratur. Item diximus de obligatione quę nobis acquiritur per seruos s. de stipul. ser. nunc de omni obligatione, & omni persona, per quam acquiratur obligatio videamus: & certè non dubitatur de nobis, quin nobis per nos acquiratur obligatio; sed certum debet esse, quòd acquiritur per eos qui sunt in nostra potestate: vt per filios olim quidem
1 ex † omni causa, sed hodie ex profectitia tantùm: ex aduentitia autem acquiritur vsusfruct. tantùm: sed in castrensi peculio, vel quasi castrensi, nihil nobis acquiritur: vt nota. plenè in summa C. de bon. quæ liber. Item acquiritur nobis obligatio per eos in quibus vsumfru. habemus: vel quos bona fide possi
2 demus, † scilicet ex re nostra, vel ex opera sua, per eos in quib⁹ habemus solùm vsum acquiritur ex re nostra. & j. eod. §. item
3 per liberos. & §. per eum quodque. † Communis autem seruus quærit vnicuique dominorum pro dominica portione: vt not. s. per quas pers. nobis acquiritur: aliâs autem per aliquem non quæritur mihi obligatio: vt ff. de acqui. re. do. l. ea quæ ciuiliter. Excipitur in numerata pecunia, in qua singularia quędam sunt præcepta: vt ff. de reb. cre. l. certi condictio. §. si nummos. aliâs non quæritur obligatio per liberã personam. Datur tamen mihi vtilis actio ex pacto extraneæ personæ in casibus quibusdam: vt not. in sum. C. de pact. §. superest.

Quot modis tollitur obligatio. *Rubrica.*

1 ☞ *Exceptio, per quam tollitur obligatio, ex quibus causis competat.*
2 *Obligatio quomodo dicatur tolli per exceptionem.*
3 *Obligatio quando dicatur tolli ipso iure, & quibus modis id fiat.*
4 *Obligationem tolli ipso iure per solutionem, quatenus uerum sit.*
5 *Acceptilatio an sit stipulatio, an pactum: atque inibi quid sit.*
6 *Actio an & quando restituatur aduersus ueterem debitorem.*

VO sunt modi in genere quibus tollitur obligatio, scilicet per exceptionem, & ipso iure, quæ exceptio † competit ex pluribus causis: vt ratione pacti. Item doli, vel metus. Item rei iudicatæ, & iurisiurandi: vt ff. de exceptio. l. iij. & l. exceptiones. Item ratione tẽporis [a]; vt xxx. annis, vel xl. vt in hypothecaria. Quãdoq; tamen ipsa tollitur citiori tempore: vt not. in summa C. de præscrip. xl. an. Item & in fundis patrimonialibus locum habet exceptio xl. annorum: vt C. de fun. pat. l. vlt. lib. xj. Nec sunt hæc extra rem: quia hic generaliter tractat de omni modo, quo tollitur obli-
2 gatio. † Per exceptionem autem ideo dicitur tolli, non quòd omnino tollatur, ita vt eius nullæ remaneant reliquiæ: sed quia remanent quædam, vtpote ciuilis tantùm obligatio, & illa de iure quidem est efficax: quia iuris habet authoritatem & substantiam: vt j. de exception. §. præterea. sed de facto est inefficax cùm repellatur creditor, & nihil valeat extorquere à debitore: quia naturalis obligatio ipso iure extincta est: vt ff. de solution. Stichum. §. naturalis. Sed & ciuilis aliquo [casu] posset sortiri effectum: puta si iterum fieret pactum de petendo, vel in quibus casibus dicimus repetitionem indebiti per exceptio
3 nem cessare: vt notaui in summa C. de condict. indebit. † Ipso vero iure tollitur obligatio, dum omnino est extincta: nec vllę remanent eius reliquiæ: puta per solutionem, & per acceptilationem, & per nouationẽ, & per cõfusionem, & per interitum speciei, & per alios similes modos, de quibus breuiter notare
4 potes: vt not. in summa C. de sol. & de noua. † In solutione tamen illud nota, prædicta vera esse si corporale erat in obligatione: nam si erat incorporale, puta seruitus, nõ potest in ea fieri solutio, cùm res non recipiat traditionem: vt ff. de acquiren. rerum do. l. seruus. §. incorporales. quasi traditio videatur fieri quotidianam patientiam: vt nota. in sum. C. de vsufruct. & de
5 seruit. Præter † hoc quæri potest an acceptilatio sit stipulatio, cùm in ea fiat interrogatio & responsio: sed certè non est, quia non est de aliquo dando, vel faciendo. fortè & eadem ratione, nec pactum nudum est: quia non est de dando, vel faciendo in futurum vestitum non videtur esse: quia nõ vestitur re, vel verbis, vel literis, vel consensu. Dicetur ergo quidam solennis actus verborum de iure ciuili inductus, quo ipso iure extinguitur obligatio. Et dicitur imaginaria solutio. Pactis autem nudis tolluntur obligationes plerunq; per exceptionem, & quandoq; ipso iure: vt no. in sum. C. de pact. P. tamẽ dixit acceptilationem esse pactum nudum, & nõ nudũ quodãmodo propter solennitatem verborũ: & largo modo dici exceptio: licet liberet ipso iure: nam & qui vsucepit, debet habere exceptionem:
6 vt C. de iure dot. in rebus. † Item not. quòd vbi stipulor à pupillo sine tutore quod tu mihi debes, & nouandi animo nõ est recursus ad veterem debitorem. Sed secus vbi stipulor à pupillo, tutore authore, nouandi animo: & ipse pupillus restituitur in integrum: tunc enim & ego restituor cõtra veterem debitorem. vt not. in summa C. de reputationibus quæ fi. in iudi.
7 in integ. restitu. † Sed quæri potest, an turpis actio mortis causa inter viuos à minore curatore remissa restitui debeat, scilicet reuocata donatione causa mort. pœnitentia, vel simili modo: quod nõ videtur: quia turpis actio non nascitur ex pacto, sed ex maleficio: vt ff. de pactis. l. si vnus. §. pactus. quia potest dici sine causa perseuerante eum liberatum; tenebitur condictione ob causam, vel sine causa ad id, quod tenebatur prius.

a ADNOTATIO. ¶ Ratione temporis. Adde Spec. in titu. de proprie. §. iij. & in titu. de feu. §. n. Barto in l. omnes. C. de præscri. xxx. an. Sali. in l. sicut. op. vj. eod. titu. Bald. in l. fin. xiij. opp. C. de edict. diui adri. toll. Angel. in l. j. C. si aduer. cre. domi. Alexand. in l. si cui § si autem ff. de so. tangunt doct. in l. obligationum. §. placet. ff. de actio. & obli. & institu. hoc eod. tit. vbi colliges per Ang. materiam.

DOMINI AZONIS SVMMAE
in tertium librum Institutionum, FINIS.

EIVSDEM DOMINI AZONIS
in quartum Institutionum.

De obligationibus quæ ex delicto nascuntur. *Rubrica.*

1 *Furtum aliud alio grauius esse.*
2 *Consilium dans ad furtum faciendum, non tamen auxilium, furti actione non tenetur. & nu. 3.*
4 *Consilium uariis modis dici.*
5 *Rapinæ opem præstans, qua actione teneatur.*
6 *Furti damnatum notari infamia.*
7 *Furi quo casu detur actio furti nomine serui furtiui.*
8 *Conductori, cui res quam conduxerat surrepta est, qua ratione consulatur aduersus dominum ex locato agentem.*

Aecquidem rubrica generalis: vtpote cùm tractare intendat generaliter de omnibus obligationibus maleficiorum: in hoc tamen titulo non tractat nisi de obligatione quæ nascitur ex furto. Videamus ergo quid si. furtum, cui detur actio furti, contra quem, in quantum, & qualis sit actio, quod dic vt plenè notaui in summa C. de fur. Sed tamen quædam notabilia non prætermittam. Licet enim furtum naturali iure prohibitum sit. Laudabile tamen furtum fuit quod fecerunt Pha-

raoni Hebræi, vt patet Exodi xij. cap. Sed & impunitum fur-
a tum est, quod fit aleatori [a]: vt ff. de aleato. l. j. † Et in furtis re-
1 probatis potest assignari quòd aliud est improbū: vt id quod clanculò fit alicui personæ. Aliud est improbius: vt cùm expilatur hæreditas: vt C. de his qui notan. infa. l. si testator. Aliud est improbissimum: vt rapina: vt insti. vi bono. rapt. §. quadruplum autem. quandoque tamen raptor fur improbior appellatur: vt ff. quod metus causa. l. si cum exceptione. §. qui autem.
2 Item † licet ille, qui dat cōsilium ad furtum, siue auxilium: nō teneatur furti: nisi fur aliâs non erat facturus: vt notaui in summa C. de furt. §. sed datur actio. Et idem etiam not. in actione mandati in summa C. manda. §. mista etiam. tamen aliud videtur in actione legis Aquiliæ & serui corrupti. Nam si persuasi seruo alieno, vt arborem ascenderet, vel in puteum descenderet. & ascendēdo, vel descendendo, læsus est: teneor vtili actione legis Aquiliæ. Item etsi solicitaui seruum alienū ad aliquid faciendum, vel cogitandum improbè, teneor serui corrupti: etiam si seruus erat omnino fugiturus, vel furtum facturus: & ego fui laudator huius propositi: nec enim oportet laudando augeri malitiam: vt ·s· ad legē Aquiliam. §. cæterùm. & de
3 actio. §. in duplum. & ff. de seruo corrup. l. j. §. persuadere. † Si quæratur ratio diuersitatis satis potest perpendi. Nam illa distinctio erat aliâs facturus, vel nō facturus, locum habet, cùm experior contra persuadentem ex delicto, vel facto, seu cōtractu inito, vel perpetrato post persuasionem: sed hic experior hoc ipso quòd seruus cui dederit alius consilium factus est vitiosus, vel de malo peior: non attēto delicto sequuto postea: licet postea patiatur in rebus damnum propter proximum præcedens consilium per consequentiam habeatur ratio. Secus si ex interuallo patiar damnum: vt ff. de ser. cor. l. in hoc. & l. Neratius. & hac ratione præassignata videtur, quòd ita sit in lege Aquilia, sicut & in cæteris: si experiar propter damnū postea sequutum, vt ita demum teneatur consulens, si seruus aliâs nō erat ascensurus, vel descensurus. Secus si experiar contra consulentem: quia seruum corrupit, cui dedit magnum consilium
4 vt dictum est. † Præter hoc sciendum est, quòd consilium dicitur multis modis: dicitur enim consilium hominis intētio, vel propositum: vt ff. de furt. l. si quid fur. §. j. Dicitur etiam consilium, quod alij tribuitur: bonum, vel malum persuadendo ex motu proprio: vt ff. eodem, l. in furti. §. vltimo. Dicitur & consilium quod capitur cum multis. Dicitur etiam & consilium dari: licet nullum interueniat verbum, quando sciens præsto opē maleficio committendo: vt ecce commodaui ferramēta ad effringendum ostium, vel scalas sciens cōmodaui ad ascenden-
5 dum: vt ff. de fur. l. si pignore. §. pen. † Item notabile est, quòd ille, qui dedit opem rapinæ, non tenetur furti, sed vi bo. rap. vt ff. de furt. si vendidero. §. cùm raptor. Item licet coniux à côiuge non possit furti conueniri nomine suo, conuenitur tamen hæreditario nomine, vel noxali causa: vt ff. eod. l. si quis vxori. Nec infamabitur, quia non damnatur nomine suo: sicut & in tutoribus, & curatoribus, & procuratoribus diximus: vt not.
6 in sum. C. quib. ex cau. infa. irro. † Nec obstat, quod dicitur ff. de fur. l. non potest præses prouinciæ efficere vt furti damnatū non sequatur infamia. verum est enim in his, qui ex suo malefi-
7 cio, & suo nomine conueniūtur, vt patet ex præmissis. † Item licet fur furti non agat nisi in casu vt dixi in summa C. de furt. tamen si seruus, quē surripui, mihi surripiat nomine serui surrepti, surripientis, conueniam dominum: vt ff. de fur. l. infician-
8 do. §. quod furti. † Item notandum est, quòd si fulloni surripiantur vestimenta, quæ locaui ei polliendo, ipsum fullonē cōueniam locati & quadam mirabili æquitate habet exceptionem, id est, vt si ego facilè possim conuenire furem reivendicatione, vel condictione furtiua, & fullo mihi offerat sumptus, quos oportet me facere in causa, absoluatur à me. Sed si furem facilè conuenire non possum, fullo mihi condemnabitur: sed iudex me compellet ei præstare actionem meam: vt ff. locati. l. cùm in plures. §. vestimenta. Quod dictū est in locati actione fortè & in consimilibus contractibus est seruandum.

a ADNOTATIO. ¶ Aleatori. Ad istam cōclusionem. vide Bar. & doc. in l. circa princi. ff. de aleat. Bart. Cepo. caute. cvij. Io. and. in c. vbi periculum. de elec. in vj. multa per Paul. de Cast. in consi. cxlij.

De vi bonorum raptorum. *Rubrica.*

4 *Actioni ui bon. rapt. quando locus.*

PROSEQVVTO tractatu obligationis quæ nascitur ex furto, tractat de obligatione, quæ nascitur ex rapina secūdum ordinem quē assignaui in superiori titul. in princ. Videamus ergo de actione vi bo. ra. cui detur, contra quē, intra quantum tempus, in quantum, & qualis sit actio: quod dic vt no. in sum. C. eo. tit. de actione, vsq; in finem. Nec est prætermittendum, quòd actio vi bono. rapto. locum habet etiam
1 quandoque † pro damno dato, si collectis hominibus quis dederit damnum. & super hoc factum est vnum edictum: est & aliud edictum factum contra eum, qui non collegit homines: sed collectis hominibus à quocūq;, vel turba collecta quacūq; occasione dedit alicui damnum in eo. quod dic vt not. in sum. C. eod. tit. in prin.

De lege Aquilia. *Rubrica.*

1 *Legis Aquiliæ ortus.*

1 SICVT † superiores obligationes ex maleficio sunt, ita & obligatio dāni, iniuriæ, vel legis Aquiliæ ex maleficio est: vt ·s· tit. ij. in princ. De ea ergo videamus vnde dicatur actio legis Aquiliæ, quādo locum habeat, quibus detur, cōtra quos, in quātum, & qualis sit. quod dic vt notaui in summa C. eod. tit.

De iniuriis. *Rubrica.*

QVIA rapiendo, vel damnum dando, fiunt iniuriæ, videamus de iniuriis: quarum ex maleficio nascitur actio, vel obligatio: vt ·s· titul. iij. in prin. Videndum ergo quot modis dicatur iniuria, & quis possit iniuriam facere, quis sentire, quot modis fiat, cui detur hæc actio, contra quos, in quantum, & qualis sit: quod dic vt no. in summa C. eod. tit.

De obligationibus quæ ex quasi delicto nascuntur. *Rubrica.*

1 *Iudex, qui malè iudicauit, an & quando, & quatenus teneatur.*
2 *Arbiter malè iudicans an faciat litem suam.*
3 *Actio in factum pro deiectis uel effusis quando locum habeat: & ad quid detur. numero 4.*
5 *Exercitor nauis, cauponæ, uel stabuli quatenus teneatur de dolo uel culpa eorum, quorum opera nauem, uel cauponam, uel stabulum exercet.*
6 *Exercitor quando & quatenus teneatur de receptis.*
7 *Exercitoria actio quibus detur, & in quos: & ex quibus edictis exercitores possint conueniri.*
8 *Actiones plures pœnales si contra aliquem competant de iure communi, an & quādo una earum aliam impediat.*
9 *Actio quæ datur ex maleficio serui contra dominum quare nō dicatur esse ex quasi maleficio, sicut illa quæ datur contra exercitores.*
10 *Iudex qui imperite iudicat, quare non teneatur uerè ex maleficio, sicut tenetur medicus qui imperitè secat.*
11 *Operæ futuræ quomodo æstimari debeant.*

POST tractatum obligationū, quæ sunt ex cōtractu vel quasi. Item ex maleficio, prosequendo diuisionem suam quam fecit ·s· de obligationibus, ponit de his obligationibus quæ sunt ex quasi maleficio: siue de actionibus: nec enim curo quodcūq; eorum dicas: quia nec curauit author: licet enim diuersa sint, valde tamen sunt connexa, vt vnguis cum digito: posuit autem de quatuor actionibus in factum: quæ omnes possunt dici vna in genere, id est, de ea quæ contra iudicem competit. Item de ea quæ pro deiecto & effuso datur. Item de ea quæ cōpetit ob hoc quod aliquid appēsum est: quod potest si ceciderit, alicui nocere. Item de ea quæ contra caupones, vel sta

vel stabularios,vel nautas,vel pro amissis eorum quorum ope
1 ra vtuntur competit. † De his ergo suo ordine aliquid est per
stringendum.Iudex igitur si malè iudicat siquidem dolo tene
tur ex maleficio.Si verò per imperitiam,tenetur ex quasi ma-
leficio:& huiusmodi tractatum plenè comprehendi in sum.C.
de pœn.iudic.qui malè iudica.vsque ad illum §.pœna autem.
2 Nec † distinguo,an sit iudex ordinarius,an delegatus,an arbi
ter compromissarius:nam & arbiter facit litem suam,si malè
arbitratur:licet in arbitro quidam dixerunt contra. Sed facit
cōtra eos apertè,quod est in C.de pact.si quis in conscribēdo.in
fin.Sed excipio casum vnū:hoc est cùm arbiter sine pœna est
electus dato sacramento:nā in eo casu nihil ei,id est,vt arbitro
erit prçter sacramentū:vt in auth.de iud.§.quia cognouimus.
3 † Sequitur de actione in factū quæ pro deiectis,& effusis
datur:& certè illa locum habet cùm ex alicuius cœnaculo, vel
ipsius proprio,vel cōducto,vel gratis cōcesso,vel deiectū, vel
effusum est aliquid,vt alicui noceretur:obligatur enim prædi
ctus inhabitator quasi ex maleficio:non hæres:nisi lite conte-
stata contra defunctum & nō propriè ex maleficio obligatus
intelligitur:quia plerunq; ob alterius culpam tenetur,aut ser-
ui,aut liberi & ei similis est is,qui ea parte qua vulgò iter fieri
solet id positum aut suspensum habet,quod potest facilè(si ce-
ciderit)alicui nocere quo proximo casu pœna x.aureorum cō
stituta est:& est hæc actio annalis,in factum,& popularis. In
hæredem autem non datur:quia pœnalis est:vt j.eo.§.j.& ff.
de his qui deie.vel effu.l.si verò.§.prætor ait.& §.ait prætor.et
4 §.vl.& de popu.act.l.iul. †[De eo verò quod deiectū,vel effu
sum est,dupli quantum]damnū datum sit constituta est actio
damnum passo,& hæredibus eius in perpetuum. Ob homi
nem verò liberum occisum quinquaginta aureorum cōstitui
tur pœna,nō potest dici vt æstimetur damnum:quia liberum
corpus non recipit æstimationem.& est hæc actio in factum
annalis,& popularis,& pœnalis:dummodo sciamus pluribus
desiderantibus hanc actionem ei potissimùm dari debere,cu-
ius interest:vel qui affinitate cognationéve defunctum cōtin-
git. Si vero libero homini nocitum dicetur esse,quātum ob
eam rem æquum iudici videbitur,actio datur.Iudex enim cō
a putare debet mercedes medicis præstitas [a], cæteráque impen
dia quæ in curatione facta sunt. Præterea operas, quibus ca-
ruit vel cariturus est ob id,quod inutilis est factus:cicatricum,
aut deformitatis nulla fit æstimatio:quia liberum corpus non
recipit æstimationem.Et est hæc actio perpetua ei cui nocitū
est.Si autem alius velit experiri,annalis erit hæc actio:nec em̄
hæredibus iure hæreditario competit:quippe quòd in corpo-
re libero damnum datum est:& transire ad successores nō de-
bet,quasi non sit damnū pecuniarium.Nam ex bono,& æquo
nascitur:vt j.eodem.§.de eo vero.& §.ob hominem.& §.si ve
rò.& ff.de his qui deie.l.si verò.& §.hæc autem actio.& §.quç
autem de eo,& l.vlt.& l.j.§.sed cùm homo. In quarto etiam
5 casu nascitur obligatio ex quasi maleficio.† Nam si aliquis est
exercitor nauis,aut cauponæ,aut stabuli,& de dolo vel culpa
eorum quorum opera nauem,aut cauponam,aut stabulum e-
xercet factum fuerit furtum,aut damnū datum, vel simile deli
ctum est admissum,in eo quòd sit illatum in nauem,vel caupo
nam,vel stabulum:tenetur enim ipse exercitor nauis, vel cau-
ponæ,vel stabuli,in duplum:si modò ipsius nullum est malefi
cium:cùm neque ex contractu,vel quasi, sit obligatus; neque
ex maleficio:& aliquatenus culpæ reus est,quòd opera malo-
rum hominum vtitur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur
actione in factum,quæ datur hæredi,sed nō in hæredem.Nec
datur post annum,nec datur de peculio filij,vel serui exercen-
tis nauem,sine domini,vel patris voluntate.Nam si cum volū-
tate eorum exercerent patres, vel domini,tenerētur insolidū:
vt j.eodem,§.vltimo.& ff.nautæ,caupones,stabu.l.vlti.§. vlti.
Datur tñ hæc actio noxaliter nomine seruorū,quorum opera
vtebatur in naui:nomine autem alienorum,vel liberorum ho
minum,tenetur exercitor ex quasi maleficio insolidum. Nam
in suis venia dignus est:si quales habeat,adhibuit:sed cùm alie
nos adhibet,explorari oportet,cuius fidei,& innocētiæ sint:vt
ff.nau.caupon.stabul.l.vltima.§.hac autem actione. & §.ser-
uorum autem. Neque distinguo in hac actione quæ est ex
quasi maleficio vtrum exercitor receperit saluam fore,an non,
puta quòd eo ignorante res illatæ sunt: vel etiam quia prædi-
xit vt vnusquisque vectorum res suas seruet, neque damnum
se præstaturum consenserunt vectores perditioni: vel quia
damnum datum est extra nauem,vel cauponā, vel stabulum:
6 vt ff.nautæ,caupon.stabul.l.vltima.j.& ij.responso. † Præter
hoc sciendum est exercitorem nauis,vel cauponæ, vel stabuli
teneri alia actione in factum,quæ prorsus est alterius naturæ:
est enim ex contractu,id est,de recepto,vel pro eo quod nauta
recepit saluum fore. Recepisse autem videtur hoc ipso, ꝙ res
illatç sunt in nauem,vel cauponā,vel stabulum subaudi,scien-
te exercitore. Durum enim esset ignorantem teneri: vt ff.de
action.& oblig.l.iiij.§.j.ibi,longè minus &c.Sciens ergo tene
tur ad restitutionem rerum receptarum, quamuis cuiuscunq;
facto etiam viatoris,vel extranei,perierint vel amissæ sint, vel
læsæ:nisi casu fortuito probauerit exercitor amissionem, vel
læsionem rerum contigisse:vnde differt hæc actio,ab actione
depositi,in qua venit dolus,& lata culpa, & leuis tātùm. Nec
in rebus receptis attēdo an sint inferentis,vel nō. Magis enim
inferentibus debent restitui quàm iis quorum sunt:vel nisi in-
ferentes erant fures,& domini veniant res vendicantes,& illo
rum repetitionem inhibentes:vt ff.nau.caup.stabu.l.j.§.idem
Pomponius.& §.recepit.l.sicut.& l.& ita.§.idem ait.vsq; ad
7 illum §.si filius. † Datur ista actio hæredibus,& in hæredes,
& perpetuò,& in simplum,& de peculio filij,vel serui exercē
tis nauem,vel cauponam,vel stabulum,sine domini vel patris
voluntate.Sed si cum eorum voluntate exerceant,tenentur pa
tres vel domini insolidum:vt ff.nau.caupon.stabul. idem.§. si
filius.& §.hæc autem actio.Liquet igitur ex præmissis exerci
tores posse conueniri quadam speciali prærogatiua ex duo-
bus edictis, scilicet, ex quasi maleficio, ex illo edicto furti ad-
uersus nautas.Item ex contractu ex illo edicto.nautæ,caupo-
nes,stabularij:vt recepta restituant. Possunt etiam tertio mo-
do conueniri iure communi propter suum maleficium:si dicā
tur furtum,vel damnum dedisse:& siquidem actor eligat hac
viam cōmunem repellitur[doli exceptione,vel iudicis officio
ab aliis actionibus quæ speciali prærogatiua sunt ei indultæ,
& ècōuerso.Si eligat illas,repellitur]à iure cōmuni:vt ff.nau.
caup.stab.l.idem.§.vlti.& simile est ff.de sepa.l.j.§.illud scien-
8 dum. † Vbi autem plures actiones pœnales competunt de iu
re communi contra eundem,siquidem competant ex diuersis
factis,neutra alteram impediet:vt ff.de priua.delic.l.nunquā.
Si verò dentur ex vno facto,quatenus concurrunt, & non est
in plus,se inuicem impediunt:vt ff.vi bo.rap.l.j.& de actio.&
ob.qui seruum.j.resp.Si verò istæ actiones de iure cōmuni cō-
petētes,& ex vno facto sunt omnes persecutoriæ rei facta exe
cutione per alteram,altera remittenda est,vel tollitur: vt ff.lo-
cati.si merces.§.culpæ,scilicet,contra eundem. Nam in diuer-
sis personis potest esse contra:vt si vnus ex legato,alter de tab.
exhibendis pro eodem legato teneatur:vt ff.de tab.exhib.l.lo
cum.§.condemnatione. Si verò vna sit persecutoria rei,altera
pœnæ,& sui natura,& in principio,neutra per alterā tollitur:
vt ff.de fur.si pignore.§.cū furti.nisi fortè in casu:vt ff.de fur.si
is cui.vel illud in conditione furtiua est intelligendum: vt no.
in summa C.de fur. Casus autem iste de nautis specialis est(vt
dixi)quia vna cōpetebat de iure cōmuni,altera de iure specia-
li.Si autem actio nō est à principio pœnalis,sed ex post facto:
propter cōtumaciam,vel inficiationē,tollitur per eam quæ est
persecutoria rei,& è conuerso:vt ff.quod met.cau.l.metum.§.
9 licet. † Illud mirādum videtur,quare actiones,quæ dantur
contra dominum ex maleficio serui non dicūtur esse quasi ex
maleficio,sicut & ea quæ datur contra exercitores:cùm vtrobiq;
ex alterius facto quis conueniatur:& puto hanc esse differen-
tiæ rationem:quia quādo conuenio exercitorē,non teneor cer
ti hominis factum arguere:licet possem,si vellem:vt ff.nautę,
cau.sta.l.licet.§.possumus.Sufficit enim probare ꝙ illorum fa
cto(quorum opera vtebatur)furtum est factū,vel damnū da-
tum.Idémque in actione in factum quę datur pro deiectis,&
effusis;si probetur eiectū esse ex eo cœnaculo quod inhabita-
bas.At in noxali actione certi serui arguitur factū:vnde verè
10 est ex maleficio. † Item quęri potest,cur nō teneatur iudex

ex maleficio verè:si imperitè iudicat:sicut medicus qui imperi
b tè secat,[b] vel saltem vt mulio qui imperitè regit mulas:vt ff.ad leg. Aquiliam.l.qua actione.§.vltimo. & l.idem. §. mulionē. Sed certè iudicare non assignatur inter genera maleficiorum: nisi fiat dolo:imò potius deberet assignari inter genera beneficiorum.secare autem, vel scindere, vel rem deteriorem constituere,vel dare occasionem his faciendis,per culpam,vel imperitiam,inter maleficia sine dubio reputatur: vnde aliud est
11 in illis,quàm in iudice. † Præterea quod super eo quod dictum est futuras operas æstimari, quæritūr quomodo possit fieri æstimatio,cùm nesciamus quandiu viuere debeat? Respōdeo fieri æstimationem, prout fit in lege Falcidia circa vsumfructum:vt si ille,cui nocitum est,minor sit xxv.ann.æstimabo quòd vsque ad xxx.annos cōplendos detractis festiuis, & solennibus diebus in quibus operari non licet,constituam quandam summā inspecto quid in die solitus erat accipere. Quòd si varietas interueniat,frequentiora spectabo:& secundum ea damnabo delinquentem.& siue xxx.ann.siue pluribus viuat, nec plus nec min⁹ habebit.Siverò sit maior xxx.annis æstimabo quòd vsq; ad xl.ann.sit victurus:vt ff.ad leg.Fal.hæreditatum:aliâs incipit Aemilius Macer.§.& certa.vel dic quòd iudex in sententia ita dicat, Condemno te in operis quibus hic cariturus est:dirimatur hac sententia omnis iniquitas.Nec obstat,si dicas,non est de certo lata sententia: excusatur enim iudex cùm aliter facere non potest:vt j.de actio.§.curare.

a ADNOTATIO. ¶ Medicis præstitas. Adde Specul. in titul. de accu. versic.quid si vulneratus.Barto.Cepol.in ru.de verb.signifi.doct.in l.j.§.medicos.de var.& extra.cog.& in l.fin.ff.qui deiec.vel effu. vbi est proprius locus huius quotidianæ materiæ.

b ¶ Imperitè secat. Adde Bart.in l.illicitas.§.sicuti. ff. de offi. præs. not. gloss. & doct in l.ex maleficijs.ff.de act.& oblig.& in l. qua actione.§. Proculus. ff.ad legem Aqui. & in l.idem iuris.§.mulionem.eo.tit.vbi habes locum proprium huius quotidianæ materiæ.

De actionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Actio quid sit.*
2 *Officium iudicis non esse actionem: & quid sit.*
3 *Iniuriarum agens quomodo dicatur persequi in iudicio id quod sibi debetur.*
4 *Actio in rem an comprehendatur sub diffinitione actionis.*
5 *Actionum alias esse prætorias,alias ciuiles.*
6 *Actiones prætoriæ.*
7 *Actiones ciuiles*
8 *Actio commodati sitne ciuilis, an prætoria.*
9 *Rei uendicatio,quæ datur contra eum,qui dolo desiit poßidere,sitne ciuilis,an prætoria.*
10 *Actiones omnes uel in rem esse,uel in personam,uel mixtas.*
11 *Actiones prætoriæ quæ dicantur esse in rem.*
12 *Publiciana in rem actio cui detur, & contra quem: & an & quando detur contra dominum.nu.13.*
14 *Publiciana ut alicui competat,bonam fidem in eo exigi: & quo tempore requiratur eum bonam fidem habere.*
15 *Publiciana in quibus rebus cesset.*
16 *Publiciana actio quomodo proponatur.*
17 *Publiciana ut quis poßit agere,quæ requirantur.*
18 *Publicianam & rei uendicationem an poßit quis simul proponere.*
19 *Vendita re duobus insolidum,uter emptor potior habeatur.*
20 *Rescissoria actio cui detur.*
21 *Seruiana actio cui detur,& pro quibus rebus: & cui quasi Seruiana.*
22 *Superficiario an & quando competat in rem actio.*
23 *Metum passus habet in rem actionem contra quemcunque poßessorem.*
24 *Possessoria hæreditatis petitio quibus detur,& quibus fideicommissaria hæreditatis petitio.*
25 *Præiudiciales actiones esse prætorias, & in rem.*
26 *Actiones prætoriæ personales quæ sint.*
27 *Actiones quadam prætorias esse personales & pœnales: & quæ sint illæ.*
28 *Interdictorum uariæ species.*
29 *Interdicta omnia personalia esse.*
30 *Edictorum quàm uariæ sint species.*
31 *Actiones in rem ciuiles,item personales ciuiles uarias reperiri: & quæ sint illæ. & numero seq.*
33 *Actionum mixtarum uarias esse species.*
34 *Actiones omnes personales posse dici condictiones.*
35 *Actiones quæ dentur pro re persequenda.*
36 *Actionum personalium diuisio.*
37 *Pœnam quandoq; dici ex parte actoris & rei,quandoq; actoris tantùm, quandoque rei tantùm.*
38 *Pœna quomodo poßit excedere quadruplum.*
39 *Actiones cuiusmodi dentur duntaxat in simplum: & quibus duplum, triplum, uel quadruplum persequamur.*
40 *Actionum alias esse bonæ fidei,alias stricti iuris: & quæ sint bonæ fidei, quæ item stricti iuris. & 41.*
42 *Actionum alias esse arbitrarias,alias non: & quæ actiones sint arbitrariæ.*
43 *Actio personalis ciuilis quanto tempore duret.*
44 *Actio in rem ciuilis quanto tempore tollatur.*
45 *Actiones prætoriæ quanto tempore durent.*
46 *Actiones temporales qua ratione perpetuentur.*
47 *Actionum alias esse directas, alias contrarias: & quæ sint directæ, quæ item contrariæ.*
48 *Actiones duplices quæ sint, & quare sic dicantur.*
49 *Actiones quæ dicantur datiuæ, & quæ natiuæ.*

EXPLICVIMVS de obligationibus, & quia ex his oriuntur actiones,tanquam ex matribus:audiamus de actionibus.Vel aliter. Expediuimus suprà de personis,& rebus,sequitur vt videamus de actionibus secūdum ordinem assignatum suprà de iure naturali.§.vltimo. Videndum ergo
1 quid sit actio,& qualiter distinguatur. † Est autē actio nihil aliud,quàm ius persequendi in iudicio quod sibi debetur: vt infrà eodem,in princip.Ius autem ponitur ad differentiam eorum,quæ non sunt ius:vt omnium corporalium: sicut dicunt quidam:ergo secūdum hoc ponitur ad differētiam asinorum,
2 & pecudum. Vel † melius ius dicit ad differentiam officij iudicis,quod non est actio:vt ff.de mino.quòd si minor.§.vlti.licet quidam dicant cōtrarium. Non enim ius est ipsum officium sicut cuilibet patet:imò potius potest appellari factum. Et ita dicimus per illud verbum ius excludi omnem extraordinariam cognitionē:siue pro salario aduocatorum,vel procuratorum,vel similibus interponatur. Dicetur ergo officium, id est,cura, vel solicitudo debita ratione iurisditionis ad aliquid agendum,vel prohibendum. In clericis verò debita est ratione ordinis:& sic appellatur causa in C.de episcop.aud. & diuer.ca.quæ ad [ius &]curam pontificalem pertinent.Et debet hæc cura,quasi pedissequa quædam, deseruire iurisditioni quasi dominæ suæ.
3 † Dicet aliquis:Cur ergo dicam persequi per actionem,cùm propono actionem iniuriarum,cùm ibi officio iudicis summa constituatur? respondeo bene potest dici actio,cùm ago ex iniuria:& est ratio:quia ius petendi habeo,& aliquid mihi debetur:si quęras quid? respōdeo quod ego æstimauero.Nam & antequam in iudicio cōquerar,æstimare possum iniuriam mihi factam: licet iudici permittatur minuere summam,quam æstimauerim. Persequendi autem, ponitur ad differentiam exceptionis,qua non persequimur alium:sed magis ab alio persecuti nos defendimus:licet in exceptione partes actoris sustineamus. In iudicio autem ponitur ad differētiam eorū quæ nō in iudicio, sed extra persequimur: vt furem nocturnum,vel diurnum,vel agrorum populatorē, vel desertorem militiæ:vt ff.ad legem Aquil.l.iiij.& C.quādo licet vnicuique se sine iudicio vin.l.j.& ij. Quod sibi debetur, ponitur ad differentiam criminalium actionum: quibus non mihi debitum,sed cuilibet de populo persequor. & secūdum
4 hoc † etiam actionem in rem definiri dicemus:licet enim possessor non sit obligatus:vt infrà eodem, §.j. attamen regulariter,non personaliter,dicitur mihi deberi:hoc enim verum est, quòd res ista debet mihi restitui,& ipse tenetur mihi ad restitutionem rei,actione in rem proposita contra eum.Vel dicas, quòd verbum,debendi, excludat realem actionem, quæ propriè dicitur petitio:largissimè tamen supponit actionem, nedum pro reali actione,sed etiam pro iudicis officio:vt ff. de actio.& obligatio.l.actio in personam.& l.actionum genera. l.actionis verbo.nec admitto opinionem Pet.vt causa debendi dicatur actio.Sed dicitur ius (vt dictum est) quo, non propter quod prosequimur:vt hic & consimilia notaui ad maiorem euidentiam definitionis in summa C.de edend. in principio.vsque ad illum §.sed dicet:& in illo §. dicet. Differentia etiam quædam modicissima olim poterat notari inter actiones,& interdicta, quæ erat in solennitate verborum. Sed illa hodie

hodie non habet locum:vt notaui in summa C.de interdictis.
§.si quæras. Diuisiones autem actionū plures sunt.vt patebit
5 ex sequentibus:sed incipiamus ab vna antiquiore. † Actio
num igitur omniū quæ sub cœlo sunt aliæ sunt prætoriæ, aliç
sunt ciuiles,vt ff.eodem,l.actionum.§.vlti.& l.licet ciuiles ra=
tione originis debent præponi,ego tamen post pono eas: quia
6 multò pauciores sunt ciuiles,quàm prætoriæ.† Prætorias aūt
dicimus omnes omnino quæ à prætore sunt inductæ. Item
omnes ædilitias:vt redhibitoriam,& quanto minoris, & in fa
ctum:quæ locum habent in rebus venditis occasione vitiorū,
& morborum,& similium:vt s.de iure naturali. §. prætorum.
& de diuisione sti.§.prætoriç.& vt notaui in summa C.de edi.
actio. Item omnes in factum actiones quæ loco cuiuslibet
interdicti redduntur,sicut & ipsa interdicta,vt j.de interdict.
7 in princi.tit.& §.vltimo. Aliæ † autem actiones omnes quæ
in mundo sunt dicuntur ciuiles:siue ex lege xij.tab. descēdant,
siue ex senatusconsultis,siue ex prudentum disputatione, siue
principum constitutione,siue quacunque alia lege:vt ff.de iu=
8 stitia & iur.l.ius autem ciuile. † Dubitari autem potest de ali
quibus,an sint prætoriæ,an ciuiles:vt puta de actione commo
dati.Ait enim lex transire in obligationem ciuilem:vt ff.com
modati.l.in commodato.§.sicut.& in l.j.eiusdem titu.dicitur.
ait prætor:quòd quis commodasse dicetur: vnde videtur in=
nuere quòd sit prætoria:puto tamē eam esse ciuilem.Nec ob=
stat quod prætor super eam tractauit.quid mirum quia nihil
intentatum reliquit:nam hæreditatis petitione, quæ datur hæ
di,quam cōstat esse ciuilem,tractaui vt notaui in summa C.de
hæred.peti.§.est autem.Si quis tamen vellet contrarium dice=
re,posset exponere inciuiles obligationes, id est, non natura=
9 les tantùm.† Similiter quæri potest de rei vendicatione, quæ
datur contra eum,qui dolo desiit possidere.Lex enim videtur
dicere ipsam esse prætoriam:vt ff.de nox.l.electio.§.si ex plu=
ribus.Sed ego eam puto esse ciuilem cōsiderata persona acto
ris,qui de iure ciuili admittitur ad agendum.Considerata autē
persona rei, quæ de iure ciuili tenebatur, non dicetur ciuilis:
sed dicetur prætoria:quia prętor dolum reputauit pro posses=
sione:& ita eadem actio dicitur ciuilis inuentione respectu a=
ctoris,& eadem dicitur respectu rei prętoria extensione quia
extenditur in persona rei: & certè cùm quæritur de actione,
vtrū sit ciuilis an prætoria,præcipuè debet cōsiderari persona
agentis.Nam & hæreditatis petitionem dico prętoriam,quā=
do datur bonorū possessori,vel fideicommissario, vel ciuilem
10 quando datur hæredi. † Fit secunda diuisio actionum om=
nium,quæ sub cœlo sunt.Aliæ enim sunt in rem,aliæ in perso
nam,aliæ sunt mistæ in rem & in personam. Sunt autem illæ
in rem,quæ dantur contra aliquem ratione possessionis:id est,
quia habet rem, vel possidet:vt rei vendicatio directa, & vti=
lis, & publiciana, & confessoria, & negatoria, quæ locum ha=
bet in seruitutibus, & hypothecaria, & similes. In personā,
quæ competunt ex contractu,vel quasi ex maleficio, vel qua=
si ad aliquid dandum,vel faciendum,& semper aduersus eun=
dem,vel hæredes eius locum habent. Mistæ autem sunt,id est,
in rem ratione rei principalis, & in personam gratia persona=
lium præstationum:vt famil.erciscun.communi diuid.finium
reg.& hæreditatis petitio:vt ff.eod.l.actionum genera.& j.e.
§.j.& §.quædam actiones mistæ.& vt notaui in summa C. de
11 vsufru.§.sin autem. † Prætoriarum siquidem actionum mul=
tæ sunt in rem:vt publiciana,rescissoria,Seruiana, quasi seruia
na,siue hypothecaria:vt j.eod.§.aliæ.& §.si rursus. & §.item
Seruiana. Item vtilis in rem,quæ datur superficiario, & quæ
datur metum passo:vt ff.de rei vendi.l.superficiario.& l.præ=
tor.& quod met.causa.l.j.& l.metum.§.volenti. Item hæredi=
tatis petitio quę datur bonorum possessori,vel fideicommissa
rio:vt ff.de hæred.peti.l.j.& de fideicom.hęre.pe.l.quæ actio.
12 † Datur autem publiciana in rem ei,qui emit,& per traditio=
nem accepit rem corporalem,vel incorporalem,vel ex alio tit.
quo solet dominium transferri possessionem nactus est à non
domino fide:nec adhuc cōpleuit vsucapionem rei contra quē=
libet possidentem,præterquam contra dominum rei:vt ff. de
pub.l.j.& l.publiciana.§.j.& l.penul.& l.vltima.& l.quęcūq;.
13 & j.eodem.§.aliæ. † Sed & cōtra dominum datur in casibus:
vt ecce si ille,qui à non domino emit bona fide petente domi=
no est absolutus:sed postea eadem possessio peruenit ad domi
num. Si postea, domino possidente,petat, & ille excipiat, ꝙ
res sit sua,iste replicabit quòd eo quandoque agente,fuit abso
lutus:vt ff.de excep.rei iudic.l.si quis rem.Idem est,si rem emi,
& per traditionem accepi eo tempore,quo nō eras dominus,
postea dominium rei ad te peruenit:si eam à te possidente pe=
tam,non obstabit mihi exceptio dominij propter causam,quā
habui à te:vt ff.de rei vendic.l.si à Titio. & de except.rei ven.
& tradi.l.pen.& de excep.do.apud Celsum.§.si à Titio.Ideōq;
est si à bonæ fidei possessore serui noxali iudicio conuentus à
me noxæ dederit mihi seruum,cuius nomine agebā: hic enim
si verus dominus serui me conueniat, rei vēdicatione directa,
repellam eum exceptione:nisi satisfiat pro maleficio serui, vel
si,eo nacto possessionem serui ipsum publiciana conueniam,
& ipse excipiat de dominio, ego replicabo de noxæ deditio=
ne,& de authoritate sententiæ,cuius est authoritas tāta, vt ser
uum noxæ mihi debitum vsucapiam:licet sciam alienum esse,
vt ff.de noxa.l.si noxa.§.vltimo.& l. generaliter. Idem etiam
assignari potest, quando ex causa damni infecti missus sum
in possessionem possessore nōn cauente.& ex secundo decreto
cœpi vsucapere:nam si postea deiiciar vi à possessione, & ca=
dam,datur mihi interdictum vnde vi,vel publiciana etiam cō
tra dominum:vt ff.de dam.infecto.l.damni.§. penulti. Idem
etiam assignauerunt quidam cùm reus conuentus rei vendi=
catione, culpa desiit possidere: & ideo actori præstitit litis
æstimationem:auditur enim reus si desideret vt actor ei cedat
actionem cùm tamen etiam prætor sine cessione laturus sit ei
auxilium quolibet alio possidente:etiam eo cui dedit litis æsti
mationem,scilicet,dando ei publicianam(vt dicunt)vel(vt pu
to) habebit vtilem actionem quam actor haberet directam,
14 quasi videatur nomen emisse.† Bona autem fides exigitur in
cōtractibus omnibus tēpore traditionis,non tempore contra=
a ctus:præterquam in venditione:vbi vtroque tempore [a] exi=
gitur bona fides:vt ff.pro solu.l.penult.& pro emptore.l.ij. &
de pub.eum qui.§.penul.& vlti.& l.traditionem. hoc in sin=
gularibus successoribus. In vniuersalibus enim successoribus
consideratur bona vel mala fides defuncti,non autē succeden
tis:quia succedere videtur in vitiū personale defuncti:sed sin=
gulari successori non obstat vitium personale sui authoris: vt
ff.de publicia.l.eum qui.§.prætor.& §.in hac. & de doli exce=
ptione.l.an vitium.nisi fortè iure authenti.vt in authen.vt spō
salit.largitio.§.rursus.Item vniuersales successores habent pu
blicianam quæ competebat defuncto:etiam si tantùm fuerint
nacti possessionem.vt ff.de publicia.l.cùm sponsus. §. is cui.
15 Item † non quæritur in publiciana an pretium sit solutum,
an non:vt ff.de publicia.l.de pretio. requirtur tamen ꝙ sit res
furtiua, vel vitiosa,vel quam lex,aut constitutio alienari pro=
hibeat:vt tunc cesset publiciana,an non:vt tūc locum habeat:
vt ff.de publician.siue autem.§.hæc actio.& l.cùm sponsus.§.
si res. Nec obstat,quod in eadem lege dicitur in vectigalibus,
& aliis,quæ vsucapi non possunt dari publicianam. Loquitur
enim de his, quæ non possunt vsucapi in præiudicium fisci:
sed possunt in præiudicium priuatorum qui conduxerint, vel
quod dicit vsucapi non possunt,subaudi à sciente ea esse alie=
na. Sed ab ignorante possunt (vt dicit) & ita vsucapio pro=
hibeatur ratione personalis vitij,non realis:vel non prohibea
tur generaliter contra omnes propter priuilegium personæ,
vel causæ. Quod dictū est in re principali, seruatur & in eo
quod accessit per alluuionem,vel ferruminationem. Si tamen
emi à vero domino domum,in qua tigna aliena erant iniūcta,
domo diruta datur mihi publiciana pro tignis: licet pro do=
mo habeam directam vendicationem:vt ff.de publician.l.in
16 rem.l.publiciana.& l.pen.& vlti. † In publiciana autē pro=
ponenda dicit actor se quasi vsucepisse:vt j.eo.§.aliæ.Et dixe
runt quidam ꝙ in hoc casu permittat prætor mētiri:quod fal=
sum est.Illud enim,quasi,denotat improprietatem, & similitu
dinem,nō veritatem. Dicit enim ibi rem restituendā ratione
tituli,& iustæ traditionis ac si vsucepisset: nā si verè vsucepis=
17 set,nō haberet publicianā:vt s.dictū est. † Est enim in publi=
ciana necessarium, quòd ille qui agit ea, hodie credat se non

esse dominum. Item quòd crediderit se dominū esse tempore traditionis: quia suum authorem credebat dñm. Quid autē si hodie, cū vult agere dubitet de authore an fuerit dominus, vel nōn salua fide, & sacramento suo eligat quod sibi videtur verius. In dubio tamen proponere publicianā tutius est vt credam eum non dominum: si aliud appareat. Sed si reus probet eum dominū fuisse, repellet me à publiciana: et supererit mihi rei vendicatio: vt ff. de euic. l. si minor. §. si seruus. & communi
18 di. l. cōmuni diui. §. item si duo sint. Vtranq; † autem proponere nō possunt: quia nō possunt simul cōcurrere: vt C. si ser. emi se ma. l. j. & de reg. iur. l. nemo. & §. quoties. & licet ex verbis prętoris qui dicit dari publicianā, si nōdum vsucaptū est. Quidam tamen iudices ex consuetudine admittunt actionē vtrāq; vt si dicam ratione dominij, vel quasi, peto fundum mihi restitui. Item & dixerunt quidam venditorem eum præsumi dominum, cùm possideret fundum tempore traditionis. argu. C. de proba. l. ij. Ego puto contrarium: quia etiam in hypothecaria oportet me probare dominum eum fuisse, qui pignori obligauit: vt ff. de píg. l. & quę nondum. §. quod dicitur. Illud no. quòd licet plures non possint habere dominium eiusdem rei directum: vt ff. commoda. l. si vt certo. §. vlt. tamen vtile dominium quod contingit propter publicianam potest esse duorū insolidum. Vnde ad pleniorem euidentiam huius rei, & di
19 recti dominij, & vtilis, subiicio distinctionem. † Distrahitur eadem res duobus insolidum: quandoque ab vno, qui fuit dominus: & tunc prius traditionem nactus est, potior est: si tamē solueret pretium: vt C. de rei ven. quoties. & s. de re. di. §. venditæ. nisi prior sit priuilegiatus: vt ecclesia: vt C. de sa. san. eccle. l. vltima. Quandoque ab vno domino, & tunc idem est: vt tamen non distinguatur, an sit pretium solutum an non: vt ff. de pub. l. de pretio. & l. fine. §. vlt. & l. vt si quidem. Quandoq; ab vno non domino vni: & eodem postea domino alteri: & tunc idem est. Vbi & illud notatur quòd publiciana non repellitur exceptione iusti dominij: vt s. dictum est. Quandoque à diuersis non dominis: & tūc si contra tertium experiantur, idem est. Si autem inter se confligant, potior est possessor: vt ff. de publ. l. siue autem. & de act. emp. l. si ea. §. vlt. & de pigno. si debitor. hoc, nisi diuersi, non domini pro vno tantùm computentur: vt si ego emi à Titio, & per traditionem accepi, tu postea emis, et accipis ab eodem: deinde rem alij vendis & tradis: sicut tu vinceris à me, ita & ille, cui vendidisti: quia nihil plus, quàm haberes, in eum, potuisti transferre: nam & aliâs hæredis testatoris est hæres: vt ff. de reg. iur. l. in his. §. non debeo. & l. quod ipsis. & C. de hæredib. insti. l. vltima. Quandoq; ab vno domino: & altero nō domino: & tunc qui à domino causam habet, potior est: vt ff. de act. empt. si ea. §. vlti. nisi nondum dominus à domino ius distrahendi haberet: vt si debitor vni creditorum alteri distraxit: vt ff. de diuer. & tempora. præ. l. de accessionibus. Dicitur autem Publiciana à Publicio prætore: vt j. eod. §. aliæ.

Hic ita de publiciana plenè prosequutus sum, quia de ea nō tractatur in Cod. nec in hoc libro, nisi hic. Si quis tamen breuius velit pertransire, potest: facilè est enim remedium vberta-
20 ti. † Rescissoria autem datur ei, cuius res in absentia probabili, & necessaria, est vsucapta. Et datur ita demum: si reuersus à prætore viuo fuerit restitutus: de quo plenè nota. in summa C.
21 de resti. mil. §. prædictis autem. Seruiana † autem pro rebus coloni, vel etiā inquilini, domino domus, vel fundi tacitè obligatis datur, licet diuerso modo: quia in domo nō exigitur scientia. In fundo non exigitur: vt j. eod. §. Seruiana. & §. loca. & l. certi. Item pro deteriorata habitatione: vt ff. quibus causis pi. ta. contra. l. ij. Quasi seruiana verò hoc est hypothecaria, cuilibet alij, cui res est obligata competit: siue sit pignus, siue hypotheca, & est prætoria: vt j. eod. §. quasi Seruiana. & ff. de pact. l.
22 si tibi. §. de pignore. Superficiario † autem, id est, ei qui in alieno solo superficiem ita habet, vt pensionem domino præstet, datur in rem actio: causa tamen cognita, id est, si conduxit ad non modicum tempus: vt ff. de superficieb. l. j. §. quod ait. Item
23 metum † passo datur in rem actio contra quemlibet possidētem: vt ff. quod metus caus. l. metum. §. volenti. & l. si cum. §. ali
24 quādo. † Possessoria autem hæreditatis petitio datur his, qui succedunt pro bo. poss. & fideicommissoria datur his quibus restituta est hæreditas ex Trebelliano senatusconsulto: vt ff. de pos. hæred. pet. l. j. & ij. & de fideicommis. hære. peti. l. j. & ij.
25 † Præiudiciales quoque actiones prætoriæ sunt, & in rem quibus quæritur, vtrum aliquis sit ingenuus, an libertinus: & vtrum sit filius, an nō. Rei vendicatio verò quæ datur adiecta causa de iure Quiritum, intenditur ratione potestatis quā habet pater in filium: vt notaui in summa C. de rei ven. §. item filij. & §. vt autem. & quare dicantur præiudiciales notaui in
26 summa C. de lib. cau. §. præiudiciales. † In personam quoq; actiones prætoriæ reperiuntur, vt Pauliana, item Fauiana: vt ff. de vsur. l. videamus. la grande. §. in Fauiana. Nam ibi, (vt in initio legis dixi) ponit exempla de actionibus in personā. Et quòd sint prætoriæ, probatur j. eod. §. item si quis. ponit enim exēpla prætoriarum, vt dixi in illo §. aliæ autem. licet videatur innuere, q; sit in rem, per id quod dicit in personam quoq; &c. sed non est ita. Cui autem detur Pauliana, vel Caluisiana, et contra quem, & ad quid, & quales sunt, notaui plenè in summa C. si quid in frau. patro. ali. à liber. sit facta. §. reuocatur. & de reuocandis his quæ in fraud. alie. sunt. Item ædilitias omnes quas suprà diximus prætorias constat esse personales, vt not. in summa C. de ædil. act. Item & prætoriæ sunt & personales: institutoria, exercitoria, tributoria, quod iussu, de in rē verso. de peculio, quas dicimus esse adiectiones: non propria nomina actionum: vt not. in summa C. quod cum eo qui in al. po. §. est autē actio de peculio. Licet enim actio ex empto origine sit ciuilis: tamen si datur ei, qui non poterat admitti de iure ciuili, dicetur prætoria: vt & dixi in hæreditatis petitione.

Item personalis est & prętoria actio de constituta pecunia, quæ datur ex nudo pacto: vt j. eod. §. de constituta autem pecunia: & vt notaui in sum. C. de consti. pec. Item personalis est & prætoria ea, quæ datur ex confessione tua cōtra te: quasi ex ea causa ex qua contra te confessus es: vt ff. de interro. act. l. edictum. & l. quia. & l. voluit. & l. de ætate. §. qui interrogatus. Itē personalis est & prætoria ea, quę datur ex sacramento, siue nō adiecta causa, & tunc dicitur actio in factum: siue adiecta causa, & tunc nuncupabitur secundum qualitatem, & diuersitatē contractus, ex quo iuratum est: vtrobiq; tamē est prætoria: vt C. de reb. credi. l. actori. & ff. de iureiuran. l. si duo. §. is qui. & j. eod. §. item si quis postulante. Item prætoria est, & personalis actio negotiorum gesto. vt ff. de neg. gest. l. ait prætor. & C. de neg. ge. l. negotiis. Item personalis est, & prætoria actio pro tutelæ: vt ff. de eo qui pro tu. l. j. in prin. Item actio contraria tutelę: vt ff. de con. act. tu. l. j. Item depositi actio in quatuor casibus: vt j. eod. §. planè si depositi. Item actio viæ reiectæ per
27 sonalis est, & prætoria: vt ff. de via pub. l. j. & l. vltima. † Sunt & aliæ quædam personales, & prætoriæ, & pœnales actiones, non quia ab initio contineant pœnam, sed quia ex postfacto possunt continere: vt actio quod metus causa: vt no. in summa C. quod met. cau. Actio autem de dolo personalis est, & prę
b toria, & pœnalis in alio sensu: quia in ea iuratur in litem [b] [vt ff. de dolo. l. j. & l. arbitrio. §. j. & secundum hoc rei vendicatio dicetur pœnalis: quia in ea iuratur in litem.] Item prætoria, & personalis est actio furti manifesti: vt infrà de perpetu. actio. §. furti. Item actio in factum quæ datur ex quasi maleficio: vt ff. furti aduersus nautas. l. j. §. in duplum. Itē actio serui corrupti: vt ff. de seruo corrup. l. j. primo responso. Item vi bonorum raptorum, vt s. vi bonorum rapto. in princip. titu. Item actio iniuriarum, præterquam in tribus casibus, scilicet vbi qs dicit se pulsatum, verberatum, vel domū suam alium per vim introitum: tunc enim est ex lege Cornelia: vt ff. de iniur. l. lex. & l. item apud. §. ait prætor. & §. prætor ait ne quid. & s. de iniur. §. pœna. Item actio in factum Aquilia subsidiaria. Item
28 actio † in factum quæ datur in locum cuiuslibet interdicti. Multa sunt enim interdicta, & breuiter possunt comprehēdi: vt de mortuo inferēdo. Item de sepulchro ædificando: vt ff. de mor. infe. l. j. primo respō. & §. prætor. Item ne quid in loco sacro fiat: vt ff. ne quid in loco sacro fiat. l. j. Item vt quod factum est, vel immissum tollatur: vt ff. de inter. l. ij. §. interdicto. Item ne quid fiat in loco sacro: vt ff. ne quid in lo. sa. l. in muris. Item ne quid in via publica, vel itinere pub. fiat quo deterius fiat. Itē vt quod factū est, vel immissum tollatur. Et hæc duo dicuntur

interd

interdicta de locis, & itineribus publicis: vt ff. ne quid in loco pub. fi. l. j. §. ait prætor. & §. prætor ait quod in via. Est aliud interdictum pro omni loco publico: vt ff. ne quid in loco pub. fiat. l. j. primo responso. Restant & alia interdicta. Puta ne quid fiat, vel immittatur in flumine, vel immittatur ei, quo statio, iterve nauigij deterius fiat: vt ff. ne quid in flu. pu. l. j. Item vt id quod factum est, vel immissum, tollatur: vt ff. de flu. & ne quid in flu. pub. l. j. primo responso. & §. deinde ait prætor. Itē ne quid in flu. pub. ripáve eius fiat, quo aliter aqua fluat, quā fluxit priore æstate. Item vt id quod factum est, vel immissum tollatur: vt ff. ne quid in flu. pub. l. j. primo responso. §. deinde ait prętor. Item vt liceat frui loco pub. ei qui conduxit, sociόve eius, vt ff. de loc. pub. fru. l. j. Item vt liceat reficere viam publicam, vel iter publicū. vt ff. de via pub. fru. l. j. [Item vt liceat ire, agere, via pub. vel itinere pub. vt ff. ne quid in lo. pu. l. j. §. vlti.] Item vt liceat nauigare in flu. pub. lacu, fossa, stagno, & in ripa onerare, & exonerare naues: vt ff. vt in flu. pu. l. j. Item vt liceat ripam flu. pub. munire: vt ff. de ripa munienda. l. j. Item, ne vis fiat ei, qui in pos. missus est: vt ff. ne vis fiat ei qui in pos. mis. est. l. j. primo responso. Item quorum bonorum: vt ff. quorum bonorum. l. j. primo responso. Item quorum legatorū: vt ff. quorum legatorum. l. j. §. hoc interdictum. & §. quod ait prætor. Item de libero homine exhibendo: vt ff. de lib. hom. exhib. l. j. Item de tabulis exhibendis. vt ff. de tab. exhi. l. j. primo respon. Item de liberis exhi. vel dedu. vt ff. de lib. exhi. vel dedu. l. j. primo responso. & l. deinde ait. j. respons. Item vnde vi: vt ff. de vi & vi arma. l. j. primo respon. Item quod vi aut clam: vt ff. quod vi aut clam. l. j. primo respons. Item vti possidetis: vt ff. vti pos. l. j. primo responso. Item vtrobi: vt ff. vtrobi. l. j. primo respons. Item de itinere, actúque priuato: vt ff. de itine. act. priuato. l. j. primo responso. Item de superficiebus: vt ff. de superfi. l. j. primo respon. Item de aqua quotidiana vti hoc anno aquam non vi, non clam non precario ab illo duxisti, quominus ita ducas, vim fieri veto. Item de aqua æstiua, scilicet, vti priore æstate aquam nec vi, nec clam, nec precario, ab illo loco conduxisti vim fieri veto. Item de aqua ex castello ducenda: scilicet quo castello illi aquā ducere ab eo, cuius reivsus fuit, permissum est quominus ita vti permissum est deducat vim fieri veto, & dantur ista interdicta nedum ducentibus aquam, sed etiam hæredibus eorum, & bonorum possessoribus, & emptoribus: vt ff. de aqua quoti. & æsti. l. j. primo responso. & §. deinde ait prætor. & §. ait prætor. Item de riuis: vt ff. de riuis. l. j. primo respō. Item de fonte vt liceat eo vti. Item de fonte reficiendo: vt ff. de fonte. l. j. primo responso. & §. deinde ait prætor. Item de cloacis purgandis, & reficiendis. Item ne quid in cloaca fiat immittatúrve. Item vt immissum tollatur & restituatur: vt ff. de cloacis, l. j. primo responso. §. deinde ait prætor. & §. item ne quid fiat. Item de precario: vt ff. de precar. l. secunda, primo responso. Item de arboribus cædendis: & continet hæc duo capita: vt ff. de arborib. cæden. l. j. primo responso. & §. deinde ait prætor. & §. differentia. Item de glande legenda: vt ff. de glan. leg. l. j. primo responso. Item de migrando: vt ff. de migrando. l. j. primo respons. Item Saluianum: vt ff. de Saluia. interdicto. l. j. Item de opere demoliendo quod factum est post operis noui nuntiationem ante remissionem. Item, vt liceat ædificare ei, qui satisdedit nuntianti, vel paratus est satisdare: vt ff. de noui oper. nuntia. l. prætor ait. primo responso. & §. deinde ait prætor. Item interdictum fraudatorium: vt ff. de solu. l. pupilli.

29 † Sic omnibus discretis interdictis sciendum est omnia omnino interdicta vi ipsa esse personalia: vt ff. de interdi. l. j. §. interdicta. concepta tamen videntur in rem: quia contra possidentes quoslibet dantur. Item omnia ferè interdicta & directa & vtilia reperiuntur. Item personales & prætoriæ sunt actiones in factum: non solùm quæ loco singulorū interdictorum singulariter à nobis enumeratorum proponantur, sed etiam omnes quæ loco singulorum edictorū competūt. Vnde

30 consequēs † est, vt nomina edictorū enumeremus: sicut in interdictis fecimus. Sunt enim multa. In primis occurrit de albo corrupto, ex quo datur in factum actio in quinquaginta aur. vel quingentos argēteos (vt quidam libri habent:) vt ff. de iur. om. iud. l. si quis id. j. resp. Item datur actio in factum ex edicto si quis ius dicenti non obten. quanti ea res est: vt ff. si quis ius di. non obtem. l. j. §. vlti. Item & datur si quis in ius vocauerit, quem ex edicto non licet sine venia vocare: & est quinquaginta aureorum: vt ff. de in ius voc. l. pe. Item ex edicto si quis in ius vocatus nō ierit: vt ff. si quis in iusvo. non ie. l. vlt. & l. pe. in fi. vbi prætoris habuit mentionem. Vnde videtur quod fuerit edictum. Item cùm non accepit quis fideiubere volentem pro alio principali reo coniunctam personam: sciens necessitudinem illam. & est quinquaginta aureorum: vt ff. in ius voca. vt ean. l. ij. Item si quis in ius vocatum exemerit vbi iuratur in litem: vt ff. ne quis eum qui in iusvo. vi exima. l. j. & pe. Item aduersus eum qui dolo fecit, ne quis in iudicio sisteret, vbi agitur ad interesse: vt ff. de eo per quem fact. erit, l. ex hoc edicto. j. resp. Item ex edicto de edendo aduersus eum, qui non edidit vt eum edere deberet, agitur ad interesse: vt ff. de edend. l. prætor ait. §. j. primo responso. & l. si quis. §. ex hoc edicto. Item ex edicto de calumniatoribus ad quadruplum agitur: vt ff. de calumnia. l. j. primo resp. Item in factum subsidiaria eius, quæ ex edicto vel dolo, id est, actio quæ de dolo nascitur: vt ff. de dolo. l. j. in prin. & l. non debet. §. sed & quibusdam. & §. sed nec. Item actio in factum, quæ competit pro alienatione mutandi iudicij causa facta: vt ff. de alie. mu. iud. caus. facta. l. ex hoc edicto. j. respon. & l. j. Item actio in factum quæ datur in simplum: & est ex contractu aduersus nautas, cau. sta. Item & alia quæ datur ex quasi maleficio in duplum: vt ff. naut. cau. stab. l. idem. §. ait prætor. & §. ex hoc edicto. & §. hæc autem actio. & l. vlt. & §. hæc actio in factum. Item & ea, quæ pro deiectis, & effusis cōpetit damnū passo, & est in duplum. Item quę pro eo datur quod ita positum est, vt si caderet. damnū daret. Item, quæ datur inhabitanti aduersus deiectorem: vt ff. de his qui deie. l. j. j. resp. & l. si verò plures. §. eum autem. & §. prætor ait ne. Item aduersus mensorem: vt ff. si mensor. fal. mo. di. l. j. j. resp. Itē quę datur aduersus eum, qui in locum purū alienum mortuum intulit. Itē quæ datur ad repetēdū sumptū factū in funus: hęc tamen substantiuè rectè funeraria nominatur: vt ff. de relig. & sum. fu. l. is qui intulit. & l. at si quis. §. hæc actio. Item quę datur vbi locus religiosus pro puro venierit: vt ff. de reli. l. ossa. §. si locus. Item ex iureiurādo cùm informiter est iuratū: vt ff. de re. cre. l. actori. Item si mulier in possessionem missa est ventris nomine, vel is qui eam habet in potestate dolo malo eam possessionem transtulit ad alium: vt ff. si mu. ventris no. mu. in pos. miss. l. j. primo resp. Item si mulier per calumniam in pos. miss. dic. vt ff. si mu. vent. no. l. j. §. & hoc edictum. & l. j. j. resp. ff. si vent. no. mu. Item quæ datur cōtra tutorem falsum contrahētem bona fide cum tutore ipso, qui se iactabat esse tutorem. Item quæ datur minori ob hoc passo damnum: vt ff. quod fal. tut. l. nouissimè. & l. falsus tutor. j. resp. Itē quę datur aduersus eum qui dolo fecit: vt quis inscius quasi tutor author fieret: vt ff. quod fals. tut. auth. l. huius actionis. j. resp. Item ex edicto si quis omissa causa testamenti: vt ff. si quis omis. cau. test. l. quia autem. §. hoc autem edictū. in prin. l. j. Posset tamen hæc vtilis ex testamento nominari: nam & aliâs, qui dolo desiit possidere, cōuenitur per prætorem, quasi possideat: non tamen dico, quod ideo prætoria conueniatur: nisi quando contra ipsum verè possidentē daretur prætoria. Est enim agentis præcipuè consideranda cōditio, non rei: vt suprà diximus. sic nō absurdè dicam quòd cùm legata præstantur personis exceptis petita contra tab. bo. pos. non agatur prætoria. Idem dicimus de actionibus quę dantur bonorum possessoribus. Item cùm agitur ex stipulatione prætoria: & erit tūc ex stipulatu prætoria, vel certi cōdictio, quod est grauius. Item in factum quæ datur contra Publicanum ex eo quod ipse ademit, vel familia sua. Nam si id non erit restitutum, datur actio in duplum vsque ad annum, post annum in simplum: vt ff. de publican. l. prima. & l. hoc edicto. Item quæ datur aduersus eum, qui sciens se liberum passus est nescienti emptori venundari: in eum qui sciens vendidit: vt ff. de libera. causa. l. rectissimè. & l. vel obligatus. §. vlti. Item in eum qui cū esset in posses. bon. fructus perceperit, nec eos restituit, vel etiā rem deteriorem fecit. Item datur in eum qui vocatus venire noluit ratione sumptuum quos fecit missus in possessionem: vt ff. de bonis authorit. iudic. posses. l. prætor. Item quæ datur

miſsio in poſſeſsionem cauſa retinendæ, vel recuperādæ poſſeſsionis, vel etiam adipiſcendæ: ſi erat iuſſus mitti: vt ff. ne vis fiat ei qui in poſ. miſ. l. j. & l. ſi quis. & l. vltima. Item ex edicto, ſi quis ex teſtamēto liber eſſe iuſſus poſt mortem domini ante aditam hęreditatem ſurripuiſſe, vel damnum dediſſe dicetur: tenetur liber factus vſq; ad annum in duplum: vt ff. ſi quis in teſtamento liber eſſe iuſſ. l. j. Item in factum, quæ datur contra eum cuius dolo damnum datum ſit in turba: vt no. in ſumma. C. vi bono. rapto. Item quæ datur in eum, qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata qd rapuiſſe, vel recepiſſe, dolo malo, dāni ve quid in his reb⁹ dediſſe dicetur intra annū in quadruplum, poſt annum in ſimplum: vt ff. de incendio, ruina, naufrag. l. j. Item in factum quæ datur pro ſepul. viol. vt ff. de ſepulc. viola. l. iij. & vt notaui in ſumma C. de ſepulcr. viola. Præter has etiam ſtipulationes prætoriæ actiones licet improprie, & quidem prætoriæ nominantur. His ita pro ſui vtilitate nominatis (nec enim eſſet neceſſarium ſummam dicenti ſingula nominare.) Notū eſt decem actiones in rem eſſe prętorias. Item vigintiquatuor eſſe perſonales. Item interdicta prętoris xlviij. Item edicta xxxv. Quot autem ſunt edicta, vel interdicta, totidem ex eiſdem naſcuntur actiones in factum (vt dictum eſt) ſi bene cuncta computes cxxvij. prætoriæ re-

31 periuntur actiones. † Generalis quoq; eſt hæc noſtra ſecunda diuiſio, in qua proſequenda multūm nos detinuit prætoris imperium: etiam in actionibus iure ciuili inductis. Illarū etenim quædam ſunt in rem, quædam in perſonam. In rem veluti rei vendicatio, quę datur ratione dominij, vel quaſi, vel poſſeſſionis, vel quaſi: vt notaui in ſumma C. de rei ven. Item veluti confeſſoria, & negatoria, quę ſimiliter dantur ratione dominij vel quaſi: vt notaui in ſum. C. de vſufru. §. ſunt autem pro vſuf. Item veluti in rem præiudicialis, quæ intenditur pro ſeruitute & ingenuitate, & illa dicitur ferè legitimā cauſam habere: qa aliās in ciuilibus quæſtionibus illa tria conſiderantur, id eſt, iudex, actor & reus. Item res de qua quæritur. Sed hic idem eſt qui cōuenitur, & res de qua quæritur: vt j. e. §. præiudiciales. Item petitio hæreditatis, quæ miſta eſt: vt j. eo. §. quædam. Poteſt dici præiudicialis: quia poſtq; mota controuerſia eſt in ea, differtur cauſa libertatis[directæ,] vel fideicommiſſariæ ex teſtamento debitæ, donec iudiciū hęreditatis inducatur per abſolutionē ab obſeruatione iudicij, vel finem accipiat per diffinitiuam ſententiam: vt ff. de peti. hær. l. ſi quis. Item & præiudicialis poteſt dici hæreditatis petitio: quia præiudicat actioni famil. erciſc. is enim qui non poſsidet, agit fa. erc. niſi primò a-

32 gatur hæreditatis petitio: vt ff. famil. erciſc. l. j. † Perſonales quoq; reperiuntur multæ ciuiles, & certi condictio generalis. Item ſpecialis de mutuo quæ à quibuſdam appellatur, ſi certū peta. Item condictio triticaria. Idem cōdictio ob cauſam. Item condictio ob turpem cauſam, vel inhoneſtam. Item condictio ſine cauſa. Item condictio indebiti. Item condictio furtiua. Itē condictio ex lege, quæ omnes ciuiles ſunt, vt notaui in ſingulis rubricis ſummæ Cod. Et idē dico in condictione certi: quæ locū habet pro incerto quod eſt in obligatione: licet quidā dicāt eam eſſe condictionē ſine cauſa: vt notaui in ſum. C. de condict. indeb. §. pro eo. & de condictione ſine cauſa. Item ciuilis eſt & perſonalis actio ad exhibendum. Item actio conducti, & locati. Item actio ex empto, & actio ex vēdito. oneris enim aduerſi actio olim fortè erat actio, ſed hodie nō eſt: vt ff. loc. & cōdu. l. in naue Saupheli. Itē actio pro ſocio ciuilis eſt & perſonalis, mandati, & depoſiti præterquam in quatuor caſibus, & tutelæ, & commodati, & pignoratitia, de quibus ſingulis ſpeciales poſui rub. in ſum. C. Et no. q; ſuperiores quinq; actiones directæ & contrariæ ciuiles ſunt præter actionem tutelæ, quæ directa eſt & ciuilis: cōtraria aūt eſt & prætoria: vt ff. de cōtra act. tu. l. j. & vt notaui in ſum. C. arb. tut. & de cōtrario iu. tu. l. j. Eſt & ciuilis & perſonalis actio præſcriptis verbis æſtimatoria: vt ff. de æſti. actio. l. j. & præſcriptis verbis quæ naſcitur ex permutatione. Item præſcriptis verbis, cuius tenor in multis & variis articulis iuris ſæpe eſt admiſſus: vt notaui in ſum. C. de re. permu. Item in factum de re iudicata. Iſta tamen poſſet dici prætoria: vt ff. de re iud. l. ſi ſe non obtulit. §. ait prætor. & l. miles. §. vlt. Cuius enim legis authoritate vocatur in factum, niſi quia dari videtur ex edicto prętoris, vel dic eam dari ex lege quæ eſt in C. de reb. credit. l. actori. Item ciuilis eſt & perſonalis actio ex ſtipulatu pro dote: & eſt in hoc ſolo caſu bonæ fidei: vt j. eodem, §. fuerat. Item actio aquæ plu. arcendæ ciuilis eſt & perſonalis: vt ff. de aqua plu. arcen. l. j. in principio. & l. ſi Titius. §. aquæ. Item actio de paſtu pecoris, quæ ciuilis eſt, id eſt ex lege xij. Tab. Et locum habet, vbi in tuo fructus cadētes in eo pecore immiſſo depaſco: vt ff. de præſcrip. verb. l. qui ſeruandarum. §. vltimo. Item actio ex teſtamento: vt ſ. de lega. §. noſtra autem. Item actio ex ſtipulatu quæ naſcitur ex verborum obligatione, vt j. eodem, §. de conſtituta. & ſ. de verb. ob. Item furti non manifeſti. Actio enim furti manifeſti prætoria eſt: vt infrà de noxalib. §. ſunt autem. de perpet. & tempo. act. §. furti. Item actio de tigno iniūcto ciuilis eſt, & perſonalis ex lege xij. tab. licet ſit in rem ſcriptam. Nam & eum, qui iniunctum habet perſequitur, licet non iniunxerit: vt ff. de tigno iniuncto. l. j. & arg. ff. de flumi. & ne quid in flumi. pub. l. j. §. vlt. item actio arborum furtim cæſarum: vt ff. arborum furt. cæſa. l. j. Idem etiam videbatur domino meo in actione rerum amotarum. Sed videtur, quòd illa ſit prætoria, cùm ab edicto ſit inducta: vt C. rerum amota. l. ſecunda. vel fortè ibi non loquitur de edicto prętoris, ſed principis: quia conſtitutio principis edictum vocatur: vt ff. de legib. & conſtitu. l. iij. Item ciuilis eſt & perſonalis actio de rationibus diſtrahēdis, vt ff. de rationibus diſtrahen. l. j. §. pen. & l. ij. in princip. Et vt not. in ſum. C. arbit. tut. §. præter hoc. Item actio legis Aquilię, ſiue damni iniurię, ſiue de damno dato: vt ff. ad leg. Aquil. l. j. & not. in ſumma C. ad legem Aquil. Item actio in factum de pauperie, vel etiam ſi ſimpliciter dicatur ſine adiectione actio de pauperie, ciuilis eſt, ex lege xij. Tab. deſcendens. Licet prætor ſuper eam feceſrit edictum: vt ff. ſi qua. pau. fe. dic. l. j. primo reſponſo. & §. ait prætor. Item actio iniuriarum ex lege Cornelia in tribus caſibus: vt not. in ſumma C. de iniuriis. Item actio in factum, quæ datur contra magiſtratus, qui non exegerunt idoneam cautionem, & cōtra nominatores, & æſtimatores patrimonij, & ſcribas: vt inſti. de ſatiſda. §. ſciendum. & vt not. in ſumm. C. de ma-

33 giſtra. conue. † Sequitur tertium membrum noſtræ diuiſionis: quia aliæ ſunt miſtæ, id eſt, in rem & in perſonam: vt actio famil. erc. communi diui. & finium reg. Intētatur enim ratione dominij, vel quaſi, & poſſeſsionis, vel quaſi. Nam actio fa. erc. datur hæredibus, & quaſi hæredibus, & cōmuni diui. et finium reg. dantur dominis & quaſi dominis, ſcilicet, vt ſi emerunt à non dominis bona fide, vt no. in ſum. C. & com. di. & fa. erciſc. & fin. reg. In perſonam dicuntur quaſi perſonales recipiant præſtationes: vt ibidem not. vt ff. fam. erc. l. item Labeo. §. familiæ. & communi diuid. l. per hoc iudicium. §. ſicut. & fi. reg. l. ſed & loci. §. in iudicio. Item & miſta eſt alia actio: vt hæreditatis petitio eiſdem rationibus aſsignatis: vt ff. de hære. pe.

34 l. ſed & ſi lege. §. petitio hæreditatis. † Et eſt notandum, quòd omnis perſonalis actio in larga ſignificatione poteſt dici cōdictio: vt C. de dona. quæ ſub mod. l. j. & ff. re. amot. l. rerū amotarū. Strictè verò ponitur condictio ſolummodo pro illa perſonali actione, qua quis ſibi dicit aliū obligatū præcisè ad dandum aliquid, omni enim modo dari: non autem quia non datur, agitur ad intereſſe: ſicut agitur in rem tradi, vel quando factum eſt in obligatione: vt ff. de verbo. oblig. vbi non appare. §. qui id. & §. vltimo. & de re iud. l. ſi quis ab. §. vltimo. Actiones verò in rem dicuntur vendicationes: vt j. e. §. appellamus.

Hæc autem quatuor miſta iudicia ſicut & alia xliij. quæ ſ. proximè numerauimus ſunt ciuilia: quod ex eo patet quia nō inueniuntur per prætorē inducta. Sed & ſpecialiter de multis leges, & probationes poſuimus. Nam (ſicut diximus) omnis actio dicitur ciuilis quæ nō eſt per prætorē inducta. Sequitur videre de diuiſione tertia, ſcilicet ea, q; actionū omnium quædam ſunt cōparatæ ſola perſequendæ rei gratia: quædā pœnę

35 perſequendæ: quædam miſtæ ſunt. Rei † perſequendæ gratia cōparatæ ſunt omnes in rē actiones. Itē perſonales omnes ferè quæ ſunt ex cōtractu: vt illa, quæ datur de mutuo, vel ſtipulatione. Item cōmodati, depoſiti, & mādati, pro ſocio, ex empto, vēdito, locato, cōducto. Ferè dixi, ꝑpter actionē depoſiti, quæ intenditur pro eo q; tumultus, incendij, ruinæ, naufragij, cauſa

depoſit

depositũ sit:tũc emptor reddidit actionẽ in duplum: si modo cũ ipso depositario, vel hærede eius ex dolo ipsius agatur, quo casu mista est actio: quia persequetur rem: & pœnam. Personales verò actiones quæ nascũtur ex maleficijs aliæ persequũ
c tur pœnã tantùm: vt actio furti manifesti, [c] vel non manifesti, nam præter pœnam rei vendicatio est contra quemlibet possidentem: & condictio furtiua contra furem, & hęredem eius. Aliæ persequuntur rem, & pœnam: vt vi bo.rap. Nam ibi pœna triplex est. Aliud verò simplum continet persequutionem rei. Item actio legis Aquiliæ continet rem, & pœnam non solùm aduersus inficiantẽ, (quo casu agitur in duplum) sed interdum & in simplum quisquis agit: vt tamen simplum continere dicatur pœnam: consyderata vtilitate in præteritum: veluti si quis hominem claudum, aut luscum occiderit, qui in eo anno integer, & plurimi pretij, & magis fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo in eo anno plurimi fuerit: vt diximus in sum.C.eo.l.Aquil. & ita simplum continet rem, & pœnam. Item actio ex testamento. Mista est, quia persequitur rem, & pœnam. Item actio ex testamento, cùm competit pro legato relicto venerabili loco cõtra eum qui est inficiatus, vel etiam distulit soluere, vsque adeò vt etiam in iudicium vocaretur, tunc enim & ipsam rem dare compellitur, & aliud tantundem pro pœna, & ideò in duplum fit condemnatio: vt j.eo.§.
37 sequens. & §.sed illa quæ. † Sed hic est interferendum quia quandoq; dicitur pœna respectu actoris & rei, quãdoq; actoris tantùm, quandoq; rei tantũ: actoris & rei, vt in furti actione dictum est: quia reus pręstat quod nũquam ad se peruenit: & actor persequitur quod nunquam admisit. Rei tantùm, vt cum ego meum interesse propter tuum delictum à te peto: vt ff.de eo per quẽ fac.erit l.ex hoc edicto. & l.j.§.si plures, id est, quod mihi abest ex patrimonio: vt ff.eod.in honorarijs.§.ille autem. Secundum hoc & rei vendicatio dicetur pœnalis, & quælibet in rem actio vel quia potest iurari in litẽ. Quid de actione ex empto? Nam & ipsa ad interesse proponitur: sed & hæc est ex natura contractus, non ex delicto: & ideo fortè non est pœnalis. Actoris enim respectu dicitur pœnalis: vt cũ dedisti Titio vt mihi negotium faceret per calumniam: ego enim repeto licet hoc non sit meum interesse, nec agam: quia mihi aliquid absit de patrimonio. Item tu præstas, quod ad te peruenit, vnde tibi non est pœna: vt ff.de cal.l. & generaliter. §.illud erit notandum. Sequitur & quarta diuisio quòd actionum omnium aliæ sunt conceptæ in simplum, aliæ in duplum, aliæ in triplum, aliæ in quadruplum. Vlteriùs autem
38 nulla extenditur actio: scilicet respectu eiusdẽ personæ. † Potest enim esse quòd quis teneatur vel damnetur pluribus propter idem delictum: & ita excedet pœna quadruplum: vt dicitur de eo qui mancipium alienum manumisit in conspectu principis: duo enim præstat domino æquè bona mancipia, & alia tria similia fisco: vt C.de his qui à non do.ma.l.vlt. Item est intelligẽdum, de pœna quæ imponitur habita relatione ad rẽ ipsam: quod est cum dicitur duplum, vel triplum, vel quadruplum. Si verò non fiat ad rem relatio, potest esse quod pœna excedat quadruplum: vt dicitur de eo qui occultauit seruum fiscalem: damnatur enim in xij.libris argẽti, & vt restituat seruum: cùm forte seruus nec vnam libram valeat: vt C.de ser.fu
39 gi.si quis seruum. † In simplũ agitur ex stipulatione ex mutuo, & empto, vendito, locato, conducto, mandato, & alijs pluribus. In duplum agimus veluti furti, nec manifesti, damni iniuriæ ex lege Aquilia, depositi, in quibusdam casibus: vt s. in proxima diuisione notaui. Item serui corrupti, quæ cõpetit in eũ, cuius hortatu consiliove seruus alienus fugerit, aut contumax aduersus dominũ factus est, aut luxuriosè viuere cœpit, aut quolibet modo deterior sit factus: vt notaui s.de oblig. quę ex deli.nas.§.itẽ licet. in qua actione etiam earũ rerũ quas fugiẽdo seruus abstulit ęstimatio deducitˀ. Itẽ ex legato, quod venerabilibus locis relictũ est secũdum quod dixi in superiori diuisione. Tripli verò cum quidam maiorem veræ æstimationis quantitatẽ in libello conuẽtionis inseruit: vt ex hac causa vitiatores litium ampliorẽ summam sportularũ exegerint. Tũc enim, quod propter eorum causam damnum fuerit passus reus, triplũ consequitur ab actore: vt in hoc triplo: & simplum in quo damnum passus est contineatur, quod græca cõstitutione inducitur ex qua nascitur condictio ex lege ad tripli pœnam. Si verò actori nihil [doli] potest imputari sed executor vltra quãtitatem lege concessam aliquid acceperit ratione sportularũ, tenetur conditione ex lege in quadruplũ: vt simplum detur damnum passo triplũ verò fisco: vt in auth. vt liti.iurent.§.& hoc quoq;. Quid autem, & quantum nomine sportularum definitum sit, dic vt notaui C.de sportul.§.penul.vers.præstabuntur ergo, sed olim fortè plenius erat definitum. Item imponitur pœna quadrupli pro furto manifesto. Item pro eo, quod dictum est vt alij fiat, vel nõ fiat negotium per calumniam. Itẽ pro eo quod metus causa factum sit. Hæc tamen actio sui natura hoc tacitè continet, vt qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat, absoluatur, quod in cęteris non est ita, sed omnimodo quisq; in quadruplum condemnatur. Item actio furti non manifesti, & serui corrupti à principio sunt in duplũ. Sed actio legis Aquiliæ, & depositi in quatuor casibus (vrs.eo.§.sequitur de diuisione videre.tertia) duplicatur inficiatione, & idẽ in actione ex testamẽto pro legato relicto venerabili loco: hoc tamen nedum inficiatione, sed etiam mora duplicatur: scilicet, si differat aliquis soluere quousq; iussu magistratuum conueniatur: & probantur hæc omnia, quæ dixi in hac diuisione j.eod.§.omnes autem actiones, vsque ad illũ
40 §.actionum autem. † Sequitur quinta diuisio: quia actionum omnium quædam sunt bonæfidei, quædam stricti iuris, bonæ fidei sunt hæ ex empto, vendito, locato, conducto, neg. gest.mandati, depositi, pro socio, tutelę, pig.fa.ercis.communi diui.præscri.verb. quæ de æstimato proponitur: & ea quæ ex permutatione competit, & hæreditatis petitio, & actio ex stipulatu pro dote, vt j.eod.§.actionum autem. fortè idem est in actione finium regum. quia valde similis illis duabus est scilicet fac.ercisfcun.communi diui.domino tamẽ meo videbatur contrarium: satis est enim quòd lex non dicit eam bonæ fidei esse: & potest inde aliqua ratio reddi, quare secˀ sit in ea, quàm in prædictis duabus: quia in ea quod constat esse meum proprium, adiudicari potest vicino me inuito: sed in actione communi diui.vel fa.ercisfcũ.adiudicare potest commune, & non proprium. Item quæri potest de actione præscript. verbis, quę datur pro precario: videretur enim esse bonęfidie: vt ff.de prec.l.ij.§.hoc interdictum. sed non ita esse credimus omnes, ergo intelligimus esse actiones stricti iuris, quas s.non nominauimus: vt ff.de his qui sui vel ali.iu.sunt.l.j.§.videamus.
41 Sed & illud quærendum est, quare superiores magis dicuntur bonæfidi, quàm aliæ omnes quę sunt stricti iuris. Nũquid enim illæ dicũtur magis bonęfidei quàm aliæ: quia in alijs impunè committatur dolus, sed non cõmittatur impunè in his, quę sunt bonęfidei? Respondeo non: in nullo enim contractu impunè committitur dolus, imò purgatur in actione bonęfidei, & stricti iuris: vt nota.in sum.C.de dolo.§.nunc autẽ. Vnde etiam dicit prætor generaliter. Pacta conuenta, quę neque dolo malo, neq; aduersus leges plebiscita, Senatuscõsulta, edicta, decreta principum, neq; quo fraus cuiquàm eorum fiat, facta erunt, seruabo: vt ff.de pactis.l.iurisgentium. §.prætor. dicitur enim generaliter bonam fidem in contractibus consyderari æquũ esse: vt c.de actioni. & obl.l.bonam fidem. Sed dicuntur quędam stricti iuris esse: quia stricti id solum modo venit in eis, quod principaliter est in obligatione vel principaliter exigit actionis natura. Vnde nec venit vsura ex mora: vt nota.in sum.C.de vsuris.§.præstatur autem. Sed nec veniunt fructus, si petam, quod aliquando non fuit meum: nisi à tẽpore litis contest. Sed si petam, quod aliquãdo fuit meum, veniũt fructus ex mora: vel etiam ante moram quandoq; nequis locupletetur cum aliena iactura: vt ff.de vsuc.l.ij. & l.videamus. §.si actionem. & vt no.in sum.C.de condi.inde.§.venit etiam in condictionẽ, & de condictione ob causam datorum.§.vlti. Sed nec venit interesse, si rem dari erat in obligatione: nam si rem tradi, vel factum est in obligatione, veniet interesse: vt dixi s.eadem l.§. & est not. & vt not.in sum.c.si cert.pe.in princ.

Ista ergo omnia, quæ locum obtinẽt accessionum, non veniunt in actionibus stricti iuris. Nec obst. quòd ista veniunt in actionibus arbitrarijs quæ sunt stricti iuris: vt patebit ex

ſequẽtibus. Nec enim veniunt in his actionibus, quæ eis obligationis iure, ſed iudicis officio obtigit: vt no. in ſum. C. de eo quod certo loco dari in principio. & de rei vend. §. fructus. & dicemus ĩ. eod. In actionibus autem bonæfidi hæc omnia veniunt actionis, & obligationis iure præter vſuras quæ ve-
d niunt iudicis officio[d] propter moram vt no. in ſum. C. de vſuris & de act. emp. & vend. Item veniunt multa, de quibus neque eſt actum, neque cogitatum inter contrahentes: vt rupta cæſa, & ſimilia, quæ occaſione actionis, aliàs emptionis exportata ſunt ab emptore: vt liquet ex eadem ſumma de actio. empti. Dicuntur enim bonæfidei, vel exuberantis: quia in eis pleniorem iudex habet poteſtatem ad omnia exequenda, quæ ſuadet ęquitas, vel bona fides: licet de eis non conuenerint, vel cogitauerint contrahentes: & idem in his quæ æquiparantur iudicijs bonæfidei vt legatis & fideicom. vt not. in ſumma C. de vſuris legatorum. Videtur etiam in hoc tit. & alia notari differentia inter iſtas actiones: quia in bonæfidei actionibus fiebat compẽſatio ipſo iure, vel per iudicis officium. In actionibus autem ſtricti iuris fiebat oppoſita doli exceptione, ſed hodie fit ipſo iure in vtriſq;, præterquàm in depoſiti actione, & in alijs quibuſdam: vt ĩ. eo. §. in bonæfidei. & vt no. in ſum.
42 c. de compen. †Poteſt & in ſecundo membro huius diſtinctionis vel diuiſionis illa ſubijci diuiſio, quòd actionum quæ ſtricti iuris ſunt, aliæ ſunt arbitrariæ, aliæ non. Aſsignãdæ ergo ſunt arbitrariæ: vt per conſequentiam intelligatur omnes aliàs non eſſe arbitrarias. Et certè iſtæ arbitrariæ repeniuntur quædam in rem, quædam in perſonam. In rem, veluti publiciana, Seruiana de rebus coloni, quaſi Seruiana quæ etiam hypothecaria vocatur. In perſonam, veluti quod metus cauſa, de dolo & ad exhiben. & condictio certi pro eo quod certo loco promiſſum, vel legatum eſt: vt actio noxalis quæ competit contra dominum ex maleficio ſerui: vt ĩ. eodẽ, §. præterea. Et videtur lex rationem notare quare dicantur arbitrariæ: pendẽt enim ex arbitrio iudicantis, vel quia permittitur iudici ex bono & æquo ſecundum cuiuſq; rei naturam, de qua actum eſt æſtimare, quemadmodum actori ſatisfieri oportet. Sunt enim iſtæ actiones variæ naturæ, quia in pleriſque arbitratur iudex de reſtituendo primum, ſecundò vt damnet quanti in litem iurauerit actor vel ad intereſſe, vel ad pretium: vt no. in ſumma c. de rei vend. & quod metus cauſa, & de dolo. Sed in vna non arbitratur niſi in intereſſe, id eſt, in ea quæ datur pro eo quod certo loco debetur. vt dixi in alia, quædam non arbitratur, niſi an liceat domino noxæ dedere ſeruum: quod quando debeat permitti, vel denegari, notaui in ſumma c. de noxa. Quidam tamen voluerunt dicere quòd iſtæ arbitrariæ ſint propriæ ſpecies actionum, neque bonæfidei nec; ſtricti iuris, & hoc notauerunt ff. de in litem iu. l. in actionibus. §. planè. & ff. de vſuris. l. in fideicommiſsi. §. in his. quod falſum reputo: quia perfectiſsima, & immediata eſt illa ſuperior diuiſio. Actionum aliæ ſunt bonæfid. aliæ ſunt ſtricti iuris. Nunc eſt ſubijcienda ſexta diuiſio quòd actionum omnium aliæ ſunt perpetuæ, aliæ temporales, quod aliter inueſtigari non poteſt niſi primò ſciatur vtrum actio ſit ciuilis, an prætoria. Quæ autem ſit ciuilis, & quæ prætoria plenè notaui ſ. eod. in prima diuiſione actionum. §. diuiſiones autem. Et ſi quidem actio ſit
43 ciuilis, aut perſonalis aut eſt in rẽ. Si eſt †perſonalis: olim quidem erat perpetua: quia durabat ſine præfinitione temporis, ſed hodie extenditur ad ſpatium xxx. anno. vt ĩ. de perpet. & tẽpo. act. in prin. Sed videtur quòd iſtud fallat in actione quæ deſcẽdit ex lege Iulia repetundarum. Datur enim in hæredes intra annum duntaxat à morte eius, qui arguebatur: vt ff. ad l. Iulia. repetun. l. ij. Item fallit (ſecundum nos) in actione iniuriarum, quæ deſcendit ex lege Cornelia: vt notaui in ſumma
44 c. de iniur. §. eſt autem actio. Si †autem actio ciuilis ſit in rẽ, puta rei vendicatio, vel hypothecaria: hypothecaria quidẽ tollitur varijs tẽporibus: vt notaui in ſumma C. ſi aduerſus credi. rei vendicat. Similiter varijs temporibus tollitur: vt notaui in ſum. c. de rei vend. §. vlt. De quibuſdam autem ciuilibus actionibus dubitatur an & quanto tempore tollantur: puta actio. fami. erciſcun. communi diui. & pignoratitia & negatoria, de quibus quid obtineat, not. in ſum. c. de præſcrip. xxx. an. §. ſu-
45 per quibuſdam. Si †autem actio ſit prætoria, aũt cõtinet perſequutionem rei, aut pœnam. Si cõtinet perſequutionem rei, datur perpetuò: niſi detur contra ius ciuile: vt dicitur in reciſſoria, quæ reſcindit vſucapionem quæ iuris ciuilis eſt: vel niſi detur ad reſciſsionẽ cõtractus, vel ad eius reformationẽ contra ea, vel vltra ea quæ conuenerũt partes, vt patet in redhibitoria, & quantò minoris, & ſimilibus: vt in actione in factum, quæ quanto tempore tollatur no. in ſum. c. de ędil. act. vel niſi detur ex delicto. Ex quibuſdã tamen delictis datur perpetuò propter immanitatem eorum, vel quia aliquid ad delinquentẽ peruenit: vt in interdicto vnde vi, & actione quod metus cauſa, & vi bo. rap. et actione de dolo, vel in factum nomine doli. vel niſi ex contractu vnius, quem hodie non habet in poteſtate ſua detur contra alterum, in cuius rem non eſt verſum, vel cuius non interceſsit voluntas: vt patet in actione de peculio, ſeruo alienato, vel manumiſſo, vel mortuo. Si verò contineat
e pœnã, tollitur anno,[e] ſed fallit in actione furti manifeſti: propter cuius criminis immanitatem prætor æſtimauit abſurdũ eam terminari anno. Idẽ in alijs quibuſdam criminibus propter immanitatem eorum: vt dixi ſ. ibi. Ex quibuſdam autem &c. Pœnã accipe ſiue ſit pœna reſpectu actoris & rei, ſiue rei tantùm, ſiue actoris tantùm: vt no. ſ. eod. §. ſed hic eſt interſerendum. & probantur hæc omnia ff. de actionib. & oblig. l. in honorarijs. & ĩ. de perpe. & temp. actio. & ff. de ædil. edic. ſciẽdum. §. vltimo. & l. ſui non. & l. quòd ſi nolit. §. in factum. vſque in finem legis. & l. venditor de his. & de alie. iu. mut. cau. fa. non ſolum. §. vlti. & de eo quod fal. tu. autho. l. huius. §. hac. & de his quæ in frau. cred. l. ait. §. annus. & de eo per quem fa-
46 ctum erit, l. j. §. vltimo. †Nec eſt prætermittenda quædam regula, quòd actiones illæ, maximè quæ ſunt tẽporales, perpetuantur litis conteſtatione in xl. annos, vel executoris conuentione, vel ſimilibus modis in xxx. annos: vt nota. in ſum. C. de annali exceptio. de præſcriptio. xl. annorum. ſed fallit in actione de dolo, quæ non perpetuatur lit. conteſt. vt C. de dolo. l. vl. & idem dicunt quidam in reſciſſoria, quod non concedo: vt no. in ſum. C. de tẽporibus in inte. reſti. §. vlt. Sequitur ſeptima diuiſio quòd actionum omnium aliæ ſunt tranſitoriæ ad hæredes, aliæ nõ: quam diuiſionem plenè proſequutus ſum in ſumma C. de hær. act. à principio vſq; ad illum §. porrò quædam. Nunc dicamus de octaua diuiſione. Eſt ergo ſciẽdum quòd actionum omnium aliæ ſunt famoſæ, aliæ non. Quę autem infament, vel non, plenè no. in ſum. c. de his qui no. infa. §. per ſententiam. vſque ad illum §. ex genere autem. Sequitur nona diuiſio quòd actionum omnium aliæ ſunt directæ, aliæ ſunt vtiles, & hanc diuiſionem proſequutus ſum plenè in ſum. C. de act. & obli. §. poteſt. & circa. vſq; ad illũ verſiculum
47 ſicut & in contractibus. †Sequitur decima diuiſio quòd actionum aliæ ſunt directæ, aliæ contrariæ. Et hic appello directas reſpectu cõtrariarum non reſpectu vtilium, de quibus ſ. dictum eſt. Et dicitur illa directa, quæ datur ei à quo res, vel contractus, ſumit originem: vt in mandato, & depoſito, & tutela, & commodato: à commodãte enim ſumit res initium: vnde & ei, ſicut & alijs ſuperioribus datur directa: & ei qui ſuſcepit, datur contraria, ſic dicta: quia contra cõmodantes, vel ſimiles intendẽtes directas moueri conſueuit: ſed tamẽ & ſine eis poteſt moueri: vt ff. commoda. l. in commodato. §. j. pro ſocio verò ab vtraq; parte eſt directa: eo quòd varietas officiorum, vel factorum, nõ interuenit: ſicut & in ſuperioribus. Nã aliud eſt factum deponentis, aliud depoſitarij. Cæterùm hic magis non eſt ſocius meus, quàm ego ſuus. Sequitur vndecima diuiſio quòd actionum omnium aliæ ſunt vniuerſales, alię ſunt ſingulares. Poteſt adijci & tertium membrum, quòd aliæ generales, quæ autem ſint vniuerſales, ſingulares, & generales, & quàm varia iura ſint in eis, & circa editionem actionis, & circa ſententiã, plenè nota. in ſumma C. de edendo. §. ſed dicit.
48 ibi conſydera tantũ &c. vſq; ad illum §. dicit. †Sequitur duodecima diuiſio, actionum omniũ aliæ ſunt ſimplices, aliæ ſunt duplices. Duplices ſunt illæ tres actiones fami. erciſc. communi diui. finium regun. quia in eis vterq; eſt actor, & vterque eſt reus. Et idem in duobus interdictis, vt vti poſsidetis, & vtrobi. & eſt hæc ſecundum naturam actionis interdictorum.

Ex

Ex accidenti tamen imponitur alicui onus probationis, ex eo quòd primò prouocat ad iudicium, vel eo ꝙ vincitur in iudicio sortis. Verũtamen ab initio, et ex post facto quis est actor & reus. Omnes aliæ dicũtur simplices actiones, & omnia alia dicuntur simplicia interdicta: vt ff. de iud. in tribus. & insti. de interdi. §. tertia diuisio. nisi fortè alia tria interdicta: vt de super fi. & aqua quotid. & æsti. Illud de superficie datᷣ superficiario: ne fiat ei vis, quominùs ita fruatur vti fruitur ex lege, id est, pacto locationis, vi, nec clàm, nec precario, ab aduersario: vt ff. de superfi. l. j. alia duo interdicta de aqua quoti. & æstiu. vbi competant notaui s̃. eod. specificando nomine interdicto
49 rum omnium. †Fieri possunt & aliæ tres diuisiones actionum quod actionum omnium aliæ sunt datiuæ, aliæ natiuæ. Quædam enim dantur ex legibus, vel his quæ vicem legum obtinent: aliæ nascuntur ex contractu, vel quasi contractu, vel ex quasi maleficio: vt s. notatum est. Item actionum omniũ aliæ sunt persequutoriæ solidi, aliæ non, vt illæ, quibus aliquis conuenitur de peculio, vel quibus damnetur inquantum facere potest: vt in actione, pro socio, & pro dote, quibusdam personis & causis quibus fit condemnatio inquantum facere potest: [quia habetur ratio reorum,] ne egeant: vt ỹ. eo. §. sunt præterea. & ff. de reg. iur. in condemnatione personarum. & no. in summa C. pro socio. §. vltimo. Item actionum omniũ quædam sunt ex contractu, quædã ex facto, id est ex maleficio, quædam ex lege vel edicto prætoris, quædam voluntarię quędam necessariæ: vt ff. de act. & obli. & obligamur. sed istæ tres diuisiones non sunt adeò vtiles, & necessariæ: vt superiores xij. & ideo non tam ita plenè, vel diligenter fuit necessariũ eas prosequi. Præter hoc notandum est quòd prædictæ diuisiones omnes, & singulæ generalissimæ sunt omnium omnino actionum: vt s. notatum est. Ad quod ostendendum dominus meus singulas diuisiones nominibus literarũ designauit. Et primam diuisionem vocauit A. secundam B. & sic vsque ad M. Et has xij. figuras literarum vnicuique actioni in circuitu cuiusꝗ circuli in quo scriptum est nomen actionis posuit: sed cùm videret adhuc per arborẽ non posse sciri qualis sit vnaquæꝗ actio, super primo membro diuisionis cuiuslibet fecit vnum punctum [encausti.] In secundo membro ij. puncta, vnũ super aliud. In tertio, tria. In quarto quatuor, hoc facto cũ videret singulas diuisiones per figuras literarũ per singulos circuitus positarum designari, si actio contineatur in primo membro primæ diuisionis, fecit punctum vnum super primam figuram. Item si contineatur in primo membro secũdæ diuisionis, fecit punctum vnum super secundam figuram. Si verò contineatur in secundo membro secundæ diuisionis, posuit duo puncta super secundam figuram. Et si contineatur in tertio, posuit tria: & sic de omnibus. Nec enim est opus connumerari singula. Quid dicam amplius? certè sicut ipse suis figuris significauit si velles vniuscuiusꝗ actionis propria per legem prosequi, multò lõgiori tractatu esset opus vt pote cum singularũ diuisionum membra vnicuiꝗ actioni competentia necesse esset probare. Et nota quòd prætorię primò ponuntur ex parte dextra dominæ actionis, quę in figuram mulieris est depicta: & significat iuris prudentiam: & velut regina brachijs paulisper extensis lilium tenet in manibus: sub cuius sinistro brachio ciuiles quiescunt actiones. Illud notandum est quòd quidam super singulis circulis non habẽt nisi x. figuras literarum sed xij. debent esse: sicut xij. sunt diuisiones.

a ADNOTATIO. ¶ Vtroque tempore. Adde Barto. & doct. in l. ij. circa princip. ff. pro empto. institu. de vsu. §. j. & ibi docto. & in l. huiusmodi. de contrahend. emp. & in l. cum mancipium. de ædil. edi. vbi multa ad materiã colliges.

b ¶ In litem. Adde Barto. in l. apud marcellum. §. fin. & in l. si possessor. §. restituere. ff de peti. hære. Saly. in l. prima. C. deposi. d. Alexand. doct. in l. actionibus. de in lit. iur. & in l. ij. §. interdum. eod. ti. doct. post Bart. in l. qui concubinam. §. fi. de leg. iij. vbi examinatur ista materia.

c ¶ Manifesti. Adde quod istæ actiones persequuntur pœnam etiam si sinerẽ. restituat, vt tenet nota. Bartol. in l. sed si vnius. §. si ea mente. ff. de furti. & in l. hoc edicto. circa princip. in versi. quærit Dyn. ff. de publica. & vide multa pulchra per Bart. in l. si dominum in versicul. Aduerte aliquis fecit furtum. ff. de fur. no. & doctor. in l. qui ea mente. ff. eo. eximium doctor. do. Lucam de pennam in l. iudices. nu. ix. cum plu. seq. de digni. lib. xij. chart. v. qui totam materiam exaggerat.

d ¶ Officio iudicis. Adde ad huius conclusionis materiam Angel. & d. Alex. in l. vbi autem. §. qui sortem. ff. de ver. obli. quando autem homini vsuræ etiã sine mora debeantur vide domi. Alexand. in l. mora. ff. de vsur. doctor. in l. quamuis. circa. fi. ff. de pig. actio. multa per domi. Lucam de penna in l. apud. numero secundo cum sequentib. de debito. ciuita. libro vndecimo. charta. xxxvj.

e ¶ Anno. Ad huius conclusionis resolutionem vide Specu. in titu. de restit. spoliato. §. j. & ij. Barto. in l. vi pulsos. C. vnde vi. domi. Alexan. in l. cum fundus. ff. de vi & vi arma. doctor. in capi. significauerat. de testibus vbi resoluitur ista materia.

Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur. Rubrica.

1 ☞ *Obligare qui possint.*

DICTVM est s̃. de obligationibus quæ oriuntur ex nostris contractibus: & secundo loco de obl. quę oriuntur ex nostris delictis: & quia obligationes contra nos oriuntur:
1 non solum †ex persona nostra, sed etiam ser uorum, & filiorũ: ideo generaliter ponit de omni negotio, quod gestum est cum eo qui in potestate aliena est: & ita sicut & s̃. primò ponit de cõtractibus seruorum, & filiorum, & postea de maleficijs eorum de quibus omnibus plenè no. in sum. C. in eod. tit. §. spectatur illud ius. vsque in fin. tit.

De noxalibus actionibus. Rubrica.

1 ☞ *Noxalium actionum ortus.*

QVALITER obligemur ex cõtractibus seruorum s̃. dictum est, nunc ponit qualiter obli-
1 gemur †ex delictis eorum: quia ex delictis eorum oriuntur noxales actiones: ideo ponit de noxa. act. Vnde videndum quare dicantur noxales, quibus dentur, ex quorũ delictis, in quibus. qualiter dantur, & quales sint, de quibus omnibus plenè diximus in summa C. eod. tit.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Rubrica.

1 ☞ *Pauperies quid.*
2 *Actio cuiusmodi nascatur ex pauperie à quadrupede facta & quando detur.*
3 *Actio de pauperie quibus detur: & in quem. nu seq.*
5 *Actio de pauperie.*

DICTVM est s̃. de maleficijs commissis à liberis vel seruilib⁹ personis: sequitur, vt videamus de damno dato ab irrationali animali: & ita ponit quid iuris sit, si quadrupes dicetur pauperiem fecisse. Videndũ ergo quid sit pauperies, & quæ actio nascatur de pauperie, & quando
1 locum habeat, cui detur, & contra quẽ, & qualis sit actio. †Est autem pauperies damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest dici animal iniuriam fecisse, quia sensu caret: vt traditum est ab Vlpiano l. j. §. ait Prætor. Impropriè tamen dicitur quandoꝗ iniuriam sine culpa cõmittere res inanima-
2 ta: vt ff. commo. l. si vt certo. §. planè si commodaui. †Nascitur autem de pauperie actio in factum. Sed & dici potest sine adiectione aliqua actio de pauperie. Datur ista actio de pauperie ita demũ, si nullius hominis instinctu, vel culpa interueniente, animal contra naturam sui generis dederit dãnum, non curo: licet animal secundum suam naturam dederit damnum. Cæterùm si quod istorũ defuerit, cessat hæc actio: putà, si equus etiam calcitrosus commota feritate calce percusserit. Aut etiã bos cornu petere solitus, petierit, aut mulæ propter nimiam ferociam. quòd si propter loci iniquitatẽ, id est, asperitatem, vel duritiam, aut propter culpam mulionis, aut si plus iusto onerata fuerit quadrupes, & in aliquẽ onus euerterit, hæc actio cessabit, damniꝗ iniuria dati agetur ex lege Aquilia, vel in factum cõtra mulionem, vel cum, cuius culpa

damnum datum est. Sed & si canis cum duceretur ab aliquo asperitate sua euaserit, & alicui damnum dederit, si contineri firmius ab aliquo potuerit, vel si per eum locum duci non debuit, hæc actio cessabit, & tenebitur ille cuius infirmitas interuenit, vel cuius prouisio cessabit. Item & si instinctu alterius fera damnum dederit, hæc actio cessabit. Generaliter autem locum habet, quoties contra naturam sui generis fera mota pauperiem dederit. Ideoq; si equus dolore concitatus calce petierit, cessat hæc actio. Sed ille qui equum percussit, vel vulnerauit, in factum, magis quam lege Aquilia tenetur: quia non ipso suo corpore damnum dedit. At si cum æquum quis permulsisset, vel palpatus est, calce eum percussit, erit huic actioni locus. Et si alia quadrupes aliam concitauit vt damnum daret, eius quadrupedis, quæ concitauit, nomine erit agendum. Nec distinguo an dederit quadrupes pauperiem corpore suo, an per aliam rē quam tetigit: quia si plaustro bos obtriuit aliquem, vel vlla alia re deiecta: vt ff. eod. l. j. §. ait prætor. vsq; ad illum §. in bestijs. In feris autem bestijs non habet locum hæc actio: quia non videntur dare damnum contra naturam generis sui. Est enim eorum feritas genitalis aliàs genialis: vt j. eo. §. hæc autem. Sed licet locum non habeat directa, locū habet vtilis, licet dederit damnum secūdum naturam generis sui. Si tamē nulli homini potest adscribi culpa in eo, quod damnū datū est, licet fortè fuerit culpa in eo, qd habuit animal, vbi non
3 debuit habere: vt j. e. §. vl. et ff. e. l. j. §. in bestijs. † Daī hęc actio directa ita demū, si quadrupes dederit damnum. Nam si fuerit bipes, datur vtilis: vt ff. eo. l. pe. Præter hæc sciendum est, quod ille, qui tenetur de pauperie, etiam ex edicto ædiliū quādoque conueniri potest. Prohibet enim edictū ædilium, ne quis canem, verrem, aprum, vrsum, leonem, pantheram, & generaliter aliudve quod noceret, siue soluta sint, siue adligata vt cōtineri vinculis quominùs damna ferāt, non possit, quà vulgo iter fiet, habeat: vt vnicuiq; nocere, vel damnum dari possit, si aduersus ea factū sit, & homo liber ex ea re perierit, solidi ducenti præstabuntur. Si autem nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonum & æquum iudici videbitur tanti condēnatur: vt inde tamē deformitatis ratio [non] habeatur cum liberum corpus non recipiat æstimationem, sed impēsarum in curatione factarum, [& operarum amissarum] & quas quisq; amissurus esset inutilis factus: vt ff. eo. l. ex hac. & simile s. de obli. quæ ex qua. delic. nas. §. ob hominem. Cęterarum rerum damnum datum, vel factū, in duplum resarcitur, & nihilominus potest agi de pauperie siue erat animal ferū, siue non. Sic enim dicit generaliter, aliudve quod noceret. Actiones enim præsertim pœnales de eadem re concurrentes, alia non consumit aliam: vt j. eod. §. vlt. & pe. & ff. de ædili. edic. l. hi enim. & l. generaliter. & l. qua vulgo. Super his tamen pœnalibus, vel non pœnalibus actionibus quādo in vnam præiudicetur per alteram, plenè not. s. de ob. quæ ex de. nas. §. possunt etiam tertio. Datur hæc actio ei cui damnum datum est, & hæredibus eius, siue sit dominus rei, in qua damnum datum est, siue quoquo modo rem detinebat: vt quia commodatarius est, vel cōductor, vel fullo. talium enim videtur interesse eò quod tenentur domino, vel commodanti, vel locanti: vt ff. e. l. hæc actio. Item datur in dominum quadrupedis, scilicet præsertim, non in eū cuius fit quadrupes, cum noceret. Si ergo ante litem cont. decessit animal, extincta est actio de pauperie. Secùs videtur, si decedat post lit. contest. vt ff. eo. l. j. §. & cum in quadrupedibus. & ff. de noxa. l. si plurium. ij. §. vlt. in fi. ibi, & mortuo seruo &c. Idemq; multo magis si post litem contest. ab alio occidatur animal: quia ibi domino actio legis Aquiliæ competit cōtra occisorē: & liberatur ab eo, cui pauperies facta est per cessionem actionis legis Aquiliæ: vt ff. e. l. j. §. si post litem cō-
4 test. † Si verò animal quod nocuit plurium est, singuli insolidum tenentur actione noxali: vt ff. eo. l. j. §. si commune. Excusari tamen potest dominus quadrupedis, si quadrupes sua ab alio concitata, vel aggressa, dedit damnum. Nam cum arietes vel boues, commisissent, & alter alterum occidit, si quidem is pereat qui est aggressus alterum, cessat hæc actio. Si is pereat qui non prouocauit, datur hæc actio l. j. §. cū arietes. ff. e. Itē datur in eum, qui confessus est quadrupedem esse suam: etsi non sit sua: vt ff. de inter. actio. l. si quis in iure. Itē datur in hæredes cęterosq; successores, non quasi in hæredes, sed quasi in quoslibet dominos. vt ff. e. l. j. §. vlt. ad similitudinē noxalium actionum quæ dantur ex delictis seruorum: vt not. in sum. C. de no-
5 xa. §. vlti. † Hæc actio noxalis est, [a] competit enim contra
a dominum æstimatio noxiæ, & est noxia ipsum delictum, aut si nolit præstare æstimationem noxiæ: liberatur dando animal, quod nocuit: & ipsum animal dicitur noxa, sicut & in noxijs seruorum diximus: vt s. de noxa. in princ. Et satis dici potest in hac actione noxali, quæ competit pro noxia irrationalis, vel bruti animalis: vt damni restitutio sit in obligatione: noxæ autem deditio sit in permissione: sicut & in noxia commissa à rationali animali, id est, à seruo: vt ff. de re iudi. l. miles. §. j. & ij. Interdum tamen non liberatur dominus per deditionem noxę, hoc est propter mēdacium suum: puta si in iure interrogatus an sua esset quadrupes, responderit non esse suam. Nam si constiterit esse eius, insolidum condemnabitur: vt ff. eo. l. j. §. interdum. Ciuilis est hæc actio. Proficiscitur enim ex lege xij. tab. vt ff. eo. l. j. Prętor tamen super ea fecit tractatum: vt ff. e. l. j. §. ait prętor. quia nihil reliquit intentatum: sicut & in alijs quibusdam actionibus no. s. in sum. c. de act. & ita dicam eam esse perpetuam. Illud nō puto esse verum, quod quidam dixerunt, nēpe eam dari in duplū ex inficiatione: sicut & actio legis Aquiliæ quod non puto verum: quia pœnæ potius sunt moliēdæ quàm exasperandę: vt ff. de pœnis. l. interpretatione.

a ADNOTATIO. ¶ Noxalis est. Adde ad huius cōclusionis, & totius tit. resolutionem. Spec. in tit. de iniur. §. sequitur. versicul. porro. Bald. in l. si prædium. in pe. col. C. de ædili. act. d. Alexan. & do. in l. hæc stipula. ff. de. ver. sig. vbi est locus proprius huius materiæ.

De his, per quos agere possumus. *Rubrica.*

1 ☞ *Agere alieno nomine quando quis olim potuerit.*
2 *Agere per quas personas hodie possimus.*
3 *Criminis causam agendam esse per principales personas, an sit perpetuum.*

ICTVM est s. de actio. nunc autē ponit, per
1 quos exercētur actiones, & certè † olim alieno nomine quis nō poterat ciuiliter agere, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela, pro absente reip. causa, pro captiuis, & pro ijs, qui essent in
2 eorum tutela, quod lege Hostilia censebatur. Sed † modernis hoc magnam incommoditatem continere visum est: vt putà cum morbus, vel ætas, & necessaria peregrinatio, aliæq; iustæ causæ sæpe sint impedimēto, quòminus homines per se litem exequantur. Ideoq; cœperūt litigare in ciuili iudicio per aliàs personas: puta procuratores, & curatores. de quibus plenè diximus in sum. §. de proc. Itē per tutorē & curatorē de quibus diximus s. de tu. & cu. in sum. C. de tute. legit. & de testa. & de ijs, qui da. tu. & de admi. tu. vel per syndicos, aut œconomos, vel actores: vt ff. quod cuiusq; vni. l. j. §. quibus. & l. nulli. & l. itē. §. j. & C. de sacros. eccl. l. iubemus. in prin. ibi, nulli, œconomo &c. §. prædia autem. & l. sancimus. ibi sed ab his &c. & de episc. & cleri. l. omnes. §. nihilominùs. & l. cum clericis. authē. sed hodie ibi, actiones contra ecclesiam &c. vel per apocrisarios: vt in auth. quomodo opor. episc. §. & illud etiā. Itē per eos qui eorū vicē repręsentant: vt sunt orphanotrophi: vt c. de epis. & cle. orphanotrophos, vel patres in bonis filiorum quos habent in potestate: vt C. de bo. mater. l. j. & de bonis quæ lib.
3 l. vlti. §. vbi autē. [Causa † autē criminalis agitur per principales personas tantùm: nisi sit causa iniuriarū, quæ mouetur ab illustri vel contra illustrem: vt no. in sum. c. de procu. §. constituitur autem. & §. item finitur finita causa. & de iniurijs. §. vl.]

De satisdationibus. *Rubrica.*

E Satisdatione rē pupilli, vel adulti saluā fore diximus s. de satisdat. tut. vel cur. hic autem tractaī de satidationib. quæ exponūtur in iudicio vel ab actore, vel à reo nomine suo vel alieno. In quibus licet olim aliter obtineret; vt dixi in princ

principio huius ti. Hodie aliud obseruatur: vt nota. in summa C. de satisdando.

De perpetuis, & temporalibus actionibus: & quæ in hæredes & ad hæredes transeunt. *Rubrica.*

ICTVM est s. de actionibus modò autē quasi ibi in textu omiserit duas diuisiones actionum, non prætermittit assignare eas in præsenti titulo, scilicet, vt sciamus quæ actiones sint perpetuæ, vel temporales, & quæ trāseunt ad hæredes, vel in hęredes, quas quidem diuisiones: licet superioris tituli tex. non compręhendat, nos tamen plenè compręhendimus ad perfectam notitiam actionum: consyderantes rubricæ sententiam: vt s. de act. §. nūc est subijciēda sexta. & §. sequitur vij. vbi etiam illud dixi adijciendum, pro qua parte transeant actiones ad hæredem, vel in hæredes. Præter hæc sciendum, quòd cum de ipsis agentibus, & respondentibus, & de actionibus plenè dixerit: quia ea non sufficiunt ad iudicij substantiam, & de iudice, vel iudicis officio, in corde suo concepit, & cum vellet generalia omniū tradere actionū de officio iudicis reticere non potuit. Conceptū enim sermonem retinere quis potest? & sic regulā generalem de iudicis officio super omni actione tradit: ita, scilicet quod officio iudicis in omni actione est absolutio faciēda, subaudi, à iudicij obseruatione, si quis ante sententiā satisfaciat. Et hoc est quod vulgò dicebatur antè omnia iudicia sunt absolutoria: vt j. eo. §. vlt. à principali enim actione non potest absolui, cùm ea iam sit nulla sublata de iure per solutionem: & de facto, cùm nullam amplius actor moueat litem.

De exceptionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Actio qua quis agit ante diem, quomodo possit dici efficax.*
2 *Procuratorem hodie non repelli ob id quòd notatus sit infamia.*

E actionibus s. dictum est: sed quia exceptiones sunt loco actionum. (Nam & qui excipit, agere, quantum ad onus probationis, videtur: vt ff. eod. l. j.) ideo ponit de exceptionibus. maximè ideo: quia respectu actionum exceptiones dicuntur, vnū enim alterū impugnat. Vel sic, Vidimus de actionibus quibus actores armātur, & accinguntur quasi gladijs, nūc videamus de exceptionibus quibus rei muniri videntur, & defenduntur quasi clypeis. Vidēdum est ergo quid sit exceptio. Et quę sit exceptionum diuisio quādo, qualiter, à quibus opponantur, quod dic vt not. in sum. C.
1 eod. tit. † Præter hoc sciēdum est, quòd vbi temporalis est exceptio si ago ante diē, vt mihi soluatur ante diem, repellor exceptione. Mirum est tamen quod dicitur j. eo. tit. §. præterea. mihi efficacem competere actionem. Sed ita intellige quòd efficax sit actio in sui substantia. est enim debitor de iure ciuili, & naturali, obligatus & purè: & in præsenti datur actio nō tamen est efficax quantùm ad actionis opem vt ibidem dicitur. Vel dic, efficax est actio, inspecto genere, nā si dicat promisit mihi, semper prima facie videtur reus condemnandus: vt j. eo. ti. proximo. in principio, & §. rursus. & §. sed si rursus. Sed si ad qualitatem descendas: quia sic promisi, scilicet metu, vel dolo, vel in diem: nō est efficax. Quid si dico x. te mihi singulis annis debere, & tu negas? nonne possum cōtra te statim agere, vt suis temporibus soluas? quod puto posse: vt C. de fideicom. l. j. licet contrarium sit arg. ff. de iudi. non quemadmo
2 dum. † Item notandum, quòd à procuratione olim quis repellebatur propter infamiam: quod hodie non est: vt j. eod. §. vlt. Sed aliud est in aduocato: vt ff. de post. l. j. §. pe. & vt not. s. de pōstula. Aduocatus enim fungitur honore, procurator verò onere à quo propter pœnam suam non debet repelli: vt ff. de interdi. & releg. l. relegatorum. §. vlt. Item si vis plenè scire de efficacia pacti perpetui, & peremptorij, dic vt not. in sum. c. de pact. §. item sunt alia pacta.

De replicationibus. *Rubrica.*

ICVT reus exceptione defenditur contra actionem agentis, ita actor contra exceptionem respondētis auxilio protegitur replicationis, et sic licet etiam attēdere in reo, vt ipse duplicatione iuuetur, contra replicationem actoris, similiter & si duplicatio prima facie videbatur iusta, sed actori noceat iniquè, rursus actori opus est alia allegatione quæ dicitur triplicatio, & in infinitum licet extendere: vt j. eo. in princ. vsque ad illum §. exceptiones. Istæ autem replicationes vel duplicationes, vel triplicationes, illis & in illos cōpetunt, quibus, & in quos competunt exceptiones: & tunc opponuntur quando illæ obtruduntur. Et ideo quæ in illis diximus, hic repetita intelligātur.

De interdictis. *Rubrica.*

E actionibus dictum est, per quas exercentur iudicia: sed quia interdicta vice actionum in iudicijs proponuntur, supponit de interdictis. Videndum ergo quid olim erat interdictum, vnde dicatur, quid sit hodie, quę sint diuisiones interdictorum, & quæ sint ipsorū communia, quod dic vt no. in sum. C. eod. tit.

De pœna temere litigantium. *Rubrica.*

1 ☞ *Litigantium temere pœnæ, & nu. 4.*
2 *Calumniatores & præuaricatores qua pœna puniuntur.*
3 *Aduocati partium quale iusiurandum præstare debeant.*
5 *Negans propriam scripturam, uel numerationem sibi factam qua pœna puniatur.*
6 *Negans se accepisse quod alius dicit se indebitè soluisse, si arguatur de mēdacio, qua pœna puniatur.*

E actionibus, & de his per quos actiones intētantur s. dictū est, sed quia temere eas quādoque
1 proponi contingit, ideo ponit de pœna temere litigantium. † Videndum ergo quæ sint pœnę temere litigantium. Et certè plures sunt in specie. Sed tres possunt tradi in genere, scilicet cor
2 poralis, & pecuniaria, & famę. Corporalis † pœna imponitur calumniatoribus, vel similitudine supplicij, vel extra ordinē: pro arbitrio iudicis, si crimen intētatum non fuerit ordinariū. Itē imponitur tergiuersatoribus, & præuaricatoribus, vt not. in sum. c. ad Turp. [& de calumniatoribus.] Religione quoque sacramēti punitur calumnia: & si non in hoc seculo, saltem in futuro. Ecce enim actor & reus sacramenta calumnię subeūt:
3 vt plenè no. in sum. C. de iureiur. propter ca. † Item & vtriusque partis aduocati iusiurandum subeunt post litem contes. quod omni quidem virtute sua, omnique opere, quod iustū & verum æstimauerint, clientulis suis inferre procurent, nihil studij relinquentes quod sibi possibile est, non autem tradita sibi causa agnita, quòd improba sit, vel penitus desperata, & ex mendacibus allegationibus posita ipsi prudentes & scientes cum mala conscientia liti patrocinantur: sed si certamine procedente tale quid fuerit cognitum à causa recedant, ab huiusmodi communione, se penitus separabunt: hoc quoque subsequuto, non datur licentia spreto litigatore ad alterius aduocati vlterius patrocinium conuolare, ne melioribus improba aduocatio subrogetur à contemptis clientibus: vt C. de iudi. rem non
4 nouam. † Item temere litiganti, vel per calumniam, [a] imponi
a tur pœna infamiæ lata definitiua sententia in actione furti, & vi bonorum rapto. & iniuriarum, & de dolo, & sepul. viola. & crimine expil. hære. & in actione in factum contra mulierem calumniæ causa missam in possessionē, & in actione directa, & mandati, & depositi, & pro socio, quæ ab vtraque parte est directa: vt no. s. de ijs qui no. infa. Item temere litiganti imponitur pœna pecuniaria. Ecce enim si liberi parentes, vel liberti patronos in ius vocauerint sine venia petita, & impetrata, puniūtur in quinquaginta solidos id est aureos. Vel si non sint soluendo, quasi inofficiosi castigantur: vt j. eod. §. vltimo.

& ff.de in ius vo.l.vlti.& pe.Item & in actioue legis Aquilię
temere litigāti imponitur pœna dupli.& idem in legatis reli-
ctis venerabilibus locis:vt j.eod.§.aduersus.Item temere liti-
gāti imponitar pœna super amissione possessionis,si per mē-
dacium negauit se possidere:vt ff.de rei vend.l.pen.Et in no-
xali actione amittit potestatem noxæ deditionis,si negauit se
seruū habere in potestate sua:vt ff.de noxa.l.si seruus deposi-
5 tus.§.si negauit.Itē temere litiganti cōtra propriam scripturā,
vel circa numerationem sibi factam, si conuincatur de men-
dacio per testes,vel instrumēta,punitur in duplum. Si tamen
illato sacramento confiteatur,non punitur nisi in expensis,cir
ca probationem factis:vt in authen.de trien.& se.§.studium.
Item temere litiganti,vel vocanti aduersarium suum,imponi
tur pœna circa viatica,& litis sumptus:vt ea cogatur dare ad-
uersario suo:vt ff.de iudi.eum,quem temere:vt not.in sum.C.
6 de fruct.& litis expen.Item propter temeritatem,†vel calum
niam litigandi, seu negandi transfertur onus probationis ab
vno in alium:circa condictionem indebiti.Nam si is,qui acce
pit rē,vel pecuniā indebitam,negauit se accepisse,et de eo cō
uincatur, compellitur posteà probare quòd res, vel pecunia
fuerit sibi debita:cùm si ab initio fuerit confessus se accepisse
ille,qui soluit tenetur probare fuisse indebitum :præsumptio
ne habita contra eum, quòd facilè pecuniam suam non iacta-
ret, vel indebitā effunderet:vt ff.de probati.cùm de indebito.
Præter hæc notandum est quòd olim actor,qui temere litiga
bat puniebatur in decima parte litis,quod in isto titulo emen
datum est:vt j.eod.§.hæc autem omnia.Hodie tamē videtur
quòd illa decima debeat præstari iure authēticorum:vt no.in
sum.C.de satisdando.Istæ itaq; pœnæ quæ imponuntur teme
re litigantibus,sunt legitimi tramites quibus expelluntur ini-
quitates calumniantium : vt s̄.in procemio huius libri dicitur
in prin.& vt notaui s.in summa procemij.

a ADNOTATIO. ¶ Per calumniam. Ad istam no.conclusionem & totius titu.intelligentiam vide Spec.in titul.de excep.§ liberti.iij.versicu. item not. Bar.Bal.& doct.in l.eum,quem temere.ff.de iud.Canonistas in cle.j. de re iu.vbi habes proprium locum huius materiæ.

De officio iudicis. *Rubrica.*

1 *☞ Officium iudicis circa quæ locum habeat in iudicio, & nu.6.*
2 *Iudicem debere fere omnimodo sententiam certam, prout ei possibile est.*
3 *Iudicem sequi potius debere æquitatem, quàm ius scriptum quatenus uerum sit.*
4 *Iudicis partes quæ sint, ubi agitur rei uendicatione.*
7 *Iudicis officium quale sit in actione finium regundo.8.*
9 *Iudicis officium quomodo locum habeat in ijs, quæ contingunt post litem contestatam circa rem petitam.*
10 *Iudicis officium quibus casibus imploretur deficiente actione.*
11 *Iudicis officium implorari in accusatione priuati criminis pro impositione pœnæ.*

CVM de actionibus ipsis, & de actoribus
diligenter s̄.dictum sit, nihil aliud super-
est,nisi vt sciamus, qđ sit iudicis officiū
in iudicio, vel in quibus iudicis officium
1 locum habeat in iudicio. †Et certè locum
habet iudicis officium in iudicio circa mul
ta,& varia,ecce enim locum habet iudicis
officium in principio iudicij, circa receptionem libellorum:
vt no.in sum.C.de asses.§.est autem officium. Item & in edi-
ctis,& decretis interponendis,& epistolis mittēdis:vt ibidem
notaui.Item & circa audiendam narrationem actoris, & re-
sponsionem rei,ex quibus fit litis contestatio:vt c.de lit.cōtes.
l.vna.& circa sacramentum de calumnia receptionem testiū:
vt dictum est in superiori tit.Item in satisdationibus exhiben
dis ab actore,vel reo:vt no.in sum.c.de satisda.Item in citatio
nibus faciendis,& earum interuallis. Item in satisdationibus
exigendis actore,vel reo absente:& c.de iud.§.in constitutio
ne.Item in dilationibus dandis gratia testium,vel instrumen-
torum,& quæ,quando & qualiter sint dandæ,nota.in sum.C.
de dila.Item in interrogationibus faciendis causa inquirendi
rem,vel factum : de quo, vel pro quo,vel propter quod quæ-
stio non est facta:vt no.in sum.C.de confes.habet autem locū
vsque ad illum §.titulus.Et sæpius debent interrogari partes
nunquid aliud noui addere velint:vt C.de iud.l.iudices. Item
in causæ cognitione ea plenè facienda à principio vsque ad
finem,licet in casibus fiat semiplena cognitio:vt no.in sum.c.
§.in cognitione autem.Item in suppletionibus de iure facien
dis,quādoq; etiam de facto,quod notum est ei,vt iudici in de-
fectum aduocatorum,vel principalium personarum:vt no.in
2 sum.C.vt quæ desunt aduo. partium iudex supple. † Item in
sententiæ prolatione,quam debet ferre certam prout possibi
le ei est:vt ff.de iudic.de qua re.& s̄.de act.§.curare.vt not.in
sum.C.de sen.quæ si.cert.quan.prola.est & debet eam ferre se
cundum leges,& constitutiones,aut consuetudines:vt j.eo.in
princ.vnde si noxali iudicio aditus est,ita debet condemnare,
Publium Lucio, in x.aureis condemno, aut noxam debere,
subaudi permitto. Noxæ enim deditio non est in obligatio-
ne,vel condemnatione,sed in permissione:vt j.eo.in princ.&
3 ff.de regu.iur.l.miles.§.j.& ij. Item†in pronuntiando potiùs
debet seruare æquitatem quam ius scriptum.Quod est intel-
ligendum de æquitate scripta.non de ea,quam quis ex corde
suo inueniat,vt & maiori reuerentia,vel timore,seruētur om-
nia æquitatis,seu iustitiæ præcepta.Præsentia euangeliorum
debet esse apud iudicem à principio iudicij, vsque ad finē : vt
4 no.in sum.C.de iud.§.præsentiam. Item†in rei vendicatione
si contra petitorem iudicauerit, absoluere debet possessorem,
si contra possessorem debet ei iubere,vt rem restituat cum fru
ctibus:vt j.e.§.& si in rē actū sit:vt no.in sum.c.de rei ven.&
dicit ff.de rei vē.l.& ex diuerso.§.j.ver.autē.Si verò possessor
neget in præsēti se restituere posse,& sine frustratione videbi
tur tēpus restituēdi causa petere,indulgēdū est ei:ita tamē vt
caueat cū fideiussione de æstimatione litis præstanda:si intra
tempus quod datum est ei non restituisset:vt j.eo.§.sed in prę
5 senti.In†personali autem actione debet pronuntiare absoluē
do,vel condemnando:vt C.de sen.& interlo.l.præses. Nec re-
fert quibus vtatur verbis. Nam siue dicat, absoluo, siue di-
cat nihil sibi videri Titium debere Seio. Item siue dicat con-
demno in x.siue dicat præcipio te illi dare x. vel æquipollētia
verba proferat,valet sententia:vt ff.de re iudic.l.in summa.de
arbi.l.quid tamen.§. si arbiter. Item in personali fit executio
sententiæ,elapsis quatuor mensibus,& quandoq; fit citiùs:&
6 quandoq; fit tardiùs:vt not.in sum.C.de exec.rei iud.Item†lo
cum habet iudicis officiū in duplicibus iudicijs circa diuisio-
nem,vel adiudicationem faciendam:vt in actionibus fa.erci.
vel communi diui.vel finium regun.vt no.in sum.c.famil.er-
cis.§.est autem iudicis.& cōmuni diui.§.in cæteris.& fini.reg.
§.veniunt.& dicitur j.e.§.si.fami.& §.sed si communi diui.&
7 si finium reg.†Amplius & in actione finium reg.iudex ex of
ficio suo cognoscit etiam de malitia vicini:putà,si circa finem
malitiosè aliquid commisit:vt quia lapides finales furatus est,
vel arbores finales cecidit & pro ea iubet resarciri damnum.
Contumàciæ quoq; nomine in eo iudicio quis dānatur, scili-
cet ad interesse,vel iudex deferet iusiurandum in litem,veluti,
si quis,iubente iudice,metiri agros nō fuerit passus, vel si non
pareat in succedenda arbore, vel edificio in fine posito depo-
nendo:vt j.e.§.eo quoq; nomine.& ff.fini.re.l.ius.§.j. Et est
effectus adiudicationis magnus:quia quod alicui fuerit,adiu
dicatū istis tribus iudicijs,id statim fit eius,cui adiudicatū est:
vt j.eo.§.vlt.quod intellige cum is,cui adiucatum est authori
tate iudicis appræhendat possessionem:vt ff.de acqui.pos.pos
sideri.§.vlt.in fi.& l.iuste.& si noxa.causa aga.quemad. caue.
l.ij.§. sed & si seruus præsens. ibi enim loquitur de euictione
8 serui. Item locum habet iudicis officium in omni actione ar
bitraria,vel bonæfidei:si non fiat exhibitio , vel restitutio rei,
vel tardè fiat exhibitio circa dilationem iurisiurādi in litem fa
ciendam sine taxatione,vel cum taxatione, vel circa refræna-
tionem iurisiurandi posteàquam iuratum est:vt no.in sum.c.
de in litem iu.Item in eisdem consideratur interesse,vel pretiū
rei,ob hoc quòd iudici non paretur,vel tardiùs paretur:vt no.
in sum.C.de rei vendi.§.& est notandum.quòd vbi. Nam &
in actione ad exhibendum,si non fiat exhibitio(prout debuit
fieri.i.vt actor habeat eādem causam quam haberet si tempo
re iudiuij accepti exhibita res fuisset, ideoq; si inter moras res
sit

sit vsucapta à possessore)nihilominus condẽnatur sicut etiam in rei vendicatione:si possessor vsucapiat post litem contesta. ante sententiam,iudicis officio debet condemnari:& de dolo cauere. Periculũ enim est ne pignorauerit, vel manumiserit: vt j.eo.§.sed & si ad exhibendum l.Iulianus.§.quantùm & de rei vẽdi.l.si post acceptum.Item & vbi arbitraria proponitur pro eo,quod certo loco promissum est,vel legatum,iudex cõsiderat ex officio suo interesse nedum actoris sed etiam rei:& nedum in damno,sed etiam in lucro:vt nota.in summa C.vbi
9 conuẽniatur,qui certo loco promisit. †Item locum habet iudicis officium in omnibus,quæ contingunt post litem conte. circa rẽ petitam:siue fructus ex ea percipiatur, siue damnum in ea detur,siue pretium ex venditione rei petitæ,ad possessorem peruenit,vel aliquid loco pretij:quia quæ post lit.contes. accidunt, valde pertinent ad iudicis officium:vt ff. de rei ven. l.non solùm.& l.item si verberatum.§.j.& c.de rei ven.l.certum est,& j.eod.§.post inchoatam autem petitionem.& §.eo quoq; nomine.& ff.de ædil.edi.l.ædiles etiam.§.item sciendũ. & de aqua plu.arc.l.si tertius.§.officium. & de vsur.l.ij. Idẽq; est in dolo,vel culpa,vel negligẽtia admissa post litem contes. sicut multis probatur exemplis:vt ff.de rei vendi.quæ petitorio.§.j.Item iudicis fit delatio iurisiurandi circa quantitatem expensarum vt in authen.de iudi.§. oportet. Item locum habet iudicis officiũ pro vsuris soluendis ratione moræ vel quasi moræ,& in act.bonæfidei,id est,in authẽ.ex testamento : vt not.in sum.C.de vsu.Item pro fructibus percipiendis à malęfidei possessore:vt j.eod.§.finali.hæreditas.& ff.de rei vendi. l.si nauis.§.vlt.Item pro fructibus perceptis à bonæfidei possessore ante litem contest.cùm extent tempore litis contestatæ:vt C.de rei vendica.certum est,& nota. in summa c. de rei vendi.Item locum habet iudicis officium etiam in conditionibus quibus tenetur quis ad dandum,quod est in numero, vel pondere, vel mensura : vt nedum in iure condictionis ad id quod est in obligatione quis debeat condẽnari,sed etiam per officium iudicis ad id,quanti pluris est,vel fuerit res à tempore moræ:vt ff.de reb.creditis.l.vinum. Item in speciebus æstimatio fit quanti plurimi fuit à tempore moræ sit extincta, siue deterior facta,vt id sententia compræhendat,& in condẽnationem deducet postulante actore.][In his igitur vel similibus iudicijs succedit officium actionis deseruiendo naturæ vice cuiusdam ministri, vel mercenarij : ad exequenda ea quæ
10 dictat ratio conuenire actionis naturæ. †Præter hoc sciendum quòd in quibusdam casibus, omnino deficiente actione imploratur iudicis officium loco actionis:licet nõ sit actio:vt no.s.de actio.§.j.puta circa restitutionem in integ.minorum, & maiorum:vt ff.de mino.l.quòd si minor.§.vlti.& vt not.in sum.C.de resti.mino.§.prædictis.& vt caueatur de dam. infe. & pro legatis soluẽdis,& similibus:vt ff.de act.& obli.l.actionis.vt no.in sum.C.de cõtrahen.stip.§.fit alia diuisio.vel si non caueatur,fiat missio in possessionem:vt no.in sum.c.vt in pos. leg. Itẽ pro salario aduocati:licet non sit ei conuentũ,& idẽ in casibus multis de salarijs notari potest:vt ff.de varijs & extraor.cog.l.j.Item idem in pœna iudici infligenda propter imperitiã:vt ff.de varijs & extraordi.cog.l.vlti.Et pro salario procuratoris ei conuento sine stipulatione,& ex interuallo:vt no. in sum.C.mãdati.§.j.Imploratur etiam pro filio qui de sui potestate refert controuersiam patri:vt ff.de lib.exhi.l. deinde.§. hoc autem.Item imploratur,quando quæstio est de iurisditione incolarum:vt ff.ad municip.l.de iure.Item imploratur pro alimentis,& liberis,parentibus & patronis,& libertis pręstandis mutuò inter se:vt ff.de libe.agno.l. si quis à liberis.§.si vel parens.& §.solent.Item imploratur pro reuocando liberto in seruitutem ratione ingratitudinis:vt no.in sum.C. de liber.& eorum lib.Idemq; est in liberis emancipatis:vt not.in sum.de ingratis liber. Item imploratur vt arbiter vel iudex cogatur pronuntiare:vt ff.de arbi.l.iij.§.j.& de iud.l.de qua re. Item iudicis offio & tutores & curatores compelluntur admittere tutelam, vel curam administrare, vel reducuntur ab administratione:si perperam sunt excusati:vt ff.de minor.l. verùm.§. ex facto.& s.de satisd.tu.vel cu.§.pe.& ff.de tut.vel cur.da.ab his.l.illud semper.vel si tut.vel cu.non defendant minores,remouentur iudicis officio,vt suspecti:vt C.de admin.tu.l. vlt.j. responso. Vacationes,etiam quæ fiunt ad honores,vel munera publica,& eorum excusationes iudicis expediuntur officio,de quibus tractatur in ff.de mu.& ho.& vaca.mu. Item exercitores nauium extra ordinem quandoque iuuantur ex contractibus eorum,quos pręposuerunt nauibus:vt ff.de exerci.l.j.§.est autem. Hæc & similia ad iudicis officium pertinent circa ciuiles quæstiones. Nec enim possunt enumerari singula.[Vnde & dicitur latissimum:vt ff.de iuris. omn.iudi. non longissimum , vel quia denotaret diuturnitatem temporis in huiusmodi solicitudinibus:quanuis res & persona dicatur quandoq; longa,vel quia longitudine non notatur sapien
11 tia,vnde Salomon. Si †videris longum sapientem &c.]Nec tamen prætermittendum est quod in actionibus priuatorum criminium imploratur iudicis officium pro impositione pœnæ.Vnde & dicuntur extraordinaria crimina,de quibus tractatur in ff.de extraordi.cri.& de priua.deli.& de publicis criminibus plenè tractauimus in summis ix.librorum Codicis. Item & ad hæc spectare videtur quod dicitur j.eo.§.pen.

¶ Officium.Iudicis officium à nemine definitum (vt aiebat) describebat quidam Tolosas.vt sit id quod iudicando propositum est ad lites finiendas. Sed ante eum & fortasse melius,ita definiuerat Martinus antiquus C.glossator in summa Alphabet.in verb.Iulius officium,vt sit potestas iudicis assumpta.Illud autem triplex est contra Accursium qui duo tantum membra constituit in §.præterea.de actionibus.)nobile necessarium,& aduersarium. Nobile est,quod per se stat,versaturque in inquirendo.Mercenarium, quod deseruit actioni tripliciter idque in actione proponenda,proposita terminãda,& terminata exequenda.Aduersarium est illud quod non deseruit actioni,sed non repugnat vel quod exceptioni deseruit.ff.de petit.hæred l.plare.id que dupliciter aduersatur actioni cum loco actionis imploratur l.fi.ff de fie. hæred.& excipiendo proponitur.Nobile quoddam ordinatorium , quoddã decisorium.Officium nobile nullam præsupponit obligationem.l.qui per collusionem.§.fi.de actio empti.ff.Actio,& iudicis officium diuersa esse publice disputaui.l.pecuniæ.iij.ff.de verb.sign.P.Prateius.

De publicis iudicijs. *Rubrica.*

1 *Iudicia publica quæ dicantur.*
2 *Publicorum criminium diuisio.*
3 *Accusatio criminis priuati quæ cõmunia habeat cum accusatione publici criminis.*
4 *Probationis onus cui incumbat in accusatione publici criminis.*
5 *Infamem effici eum,qui damnatus est de crimine publico.*
6 *Iusiurandum de calumnia an præstari debeat in accusationibus publicorum criminum.*
7 *Publica iudicia quis communia habeant cum reliquis iudicijs:& 8.*

E ciuilibus iudicijs s.dictum est,item & de priuatis criminibus pertinentibus ad extraordinariam cognitionẽ,& animaduersionẽ prætoris tetigi summa superioris titu. & de eis,vt de furto,& iniuria,& alijs similib⁹ posit̨ sunt speciales rub.sed non respiciũt principaliter,& directò materiam accusationis, sed ciuilis quæstionis.Nunc autem tractat generaliter de publicis iudicijs. Quandoq; tamen dicitur publicum iudicium omne ius quod intenditur etiam de crimine priuato ad impositionem pœnæ criminaliter inferẽdæ:vt ff.de iniurijs.l. quod senatusconsultum. Videndum est ergo quę hic dicantur publica iudicia, & vnde,& quæ sit diuisio publicorum criminũ.
1 †Publica autem iudicia dicta sunt,quorum accusatio cuilibet de populo plurimum datur. Et inde dicuntur publica:vt j.eod.§.j.& s.de suspect.tu.§.consequens est.nisi certa ratione prohibeatur ab accusando, de quibus rationibus plenè notaui doctrinam in sum.C.qui accus.non poss.§.quis possit. Sed tamen videtur,quòd prædicta regula fallat in crimine partus suppositi,de quo soli accusant parentes, aut hi, ad quos ea res pertinet:nõ quilibet ex populo:vt publicam accusationẽ intẽdat:vt ff.ad l.Corneliam de falsis.l. Cornelia testamẽtaria.§.j. Item potest excipi in crimine adulterij:quia cum delectu certis personis primò defertur eius accusatio vt in C.ad l. Iuliam de adult.l.quamuis.& vt no.in sum.C.ad l.Iuliam.de adult.§.
2 admittitur. † Fit autem diuisio publicorum criminiũ:quia quædam sunt capitalia,quædam non:vt ff.eo.l.ij.& j.eo.§.publicorum. Capitalia autem dicuntur duobus modis,primo

largè, omnia crimina, ex quibus pœna corpori imponitur.
Strictè verò dicũtur capitalia, quę adimunt vitam. Adimitur
autem vita pluribus modis: vt no. in ſum. C. de pœnis. §. perpẽ
ſa autem qualitate, ibi: capitalis vt ſi &c. vſq; ad illum verſicu
lum, non capitalis pœna &c. Alia verò publica crimina quæ
non operãtur aliquod prędictorum trium, ſed pecuniariã pœ
nam, vel aliquam coërctionem corporis continẽt, vel ſimilia,
quæ numerantur in prædicto ti. de pœnis, & in prædicto §. &
ſequẽti materia non dicũtur capitalia, ſed relegationes plerun
que dicũtur: vt ff. eo. l. ij. Vbi autẽ ſingula publica iudicia lo
cũ habẽt, proſequi nõ curo in ſumma: quia hoc euidẽter expli
catur in litera, & quia de ſingulis ſpeciales notaui ſummas in
x. li. C. hic generaliter trado de publicis iudicijs, notandũ quæ
ſint ea vt dictũ eſt, Itẽ quia in omnib' neceſſaria eſt inſcriptio
præterquã in quibuſdam criminibus: vt no. in ſum. C. qui acc.
nõ poſ. §. j. Qualiter autẽ libellus accuſationis, vel inſcriptio,
vel ſubſcriptio, fieri debeat no. in ſum. C. de accu. §. qualiter. Et
eſt hoc obſeruandũ nedum in publico crimine, ſed etiam pri-
3 uato: vt ff. de priua. deli. l. vlt. Item † commune eſt eis, quia nõ
a poſſunt exerceri per procuratores:[a] niſi crimen ſit tale ex quo
imponatur pœna relegationis, vel minor: vt not. in ſum. C. de
procu. §. conſtituitur autẽ procurator in litẽ. Itẽ commune eſt
eis: quia nulla antiqua ſolennitas verborum in eis locum ha-
bet: imò durãte pœna legum extra ordinem crimina proban
tur: vt ff. eo. l. ordo. Nã & ciuilia iudicia omnia ſunt hodie ex-
traordinaria: vt s̃. de interdict. §. vlt. Item in omni iudicio cri-
minali fit citatio per interualla x. dierũ. vel hodie xxx. vt not.
in ſum. c. de iud. licet quidam dicãt de tribus, Sed ego ibi ſub-
audio etiã vt maior rei iniquitas oſtendatur. Nam etſi tibi per
ſingulos tres dies fiat citatio, ſi tamen pro abſente excuſatio
iuſta proponatur, non debet condemnari, vel eius aduerſarius
4 abſolui, & accuſatoris calumnia punitur. † Item in omni pu
blico crimine ſoli accuſatori incũbit neceſsitas probandi: niſi
in crimine falſi, & violata maieſtate, & peculatu admiſſo, &
ſacramentis deſertis, & prodita patria: vt c. ad legẽ Iuliam de
adulter. legem vbi, & de abolitio. l. vlti. Item omnes cauſæ
criminales biennio limitandæ ſunt: vt c. vt intra certum tẽpus
5 crimi. quæſtio agitetur. l. vlt. Item ex † omni publico crimine,
ſi quis damnatur, infamatur nulla facta criminis exceptione
perſonę quandoq; tamen fit exceptio: vt ſi ſocer generi ſeruos
accuſauerit de veneficio filiæ. Domũ cognitione habita pro-
nuntiabit iudex patrem calumniatum: non eſt tamẽ infamis:
quia pater ſine periculo calumniæ poſtulat vindictã de mor-
6 te filiæ: vt ff. eo. infamem, & l. vlt. Quod † autem à quibuſdam
dicitur non eſſe in publicis criminibus de calumnia iurãdum,
falſum eſſe puto per legem primam quæ eſt c. de iureiurãdo
propter calumniam dando & per legem vltimam quæ eſt. C.
de fide inſtru. Sed ipſi moti ſunt ex eo quod dicitur j̃. in princi
pio huius tituli, quod publica iudicia per actiones non ordinã
tur, quod & verum eſt, neq; omnino quicquàm habent ſimile
cum cęteris iudicijs: de quibus loquuti ſumus, magnaq; diuer
ſitas eſt ipſorum in inſtitutione, & in exercitio. Sed certè nun
7 quàm poteſt eſſe ita verũ: vt prima facie ſonat litera. † Nónne
enim ſimile habent quia in vtriſq; offertur libellus, in vtriſq;
litis fit conteſtatio? Item cauſæ cognitio, citatio abſentiũ, pró-
latio ſententię in ſcriptis iudice ſedente? Item in vtriſq; nullus
8 poteſt eſſe iudex in cauſa ſua. Dicit † ergo nihil habent ſimile
cum cæteris ciuilibus iudicijs: quia in ciuilibus inſtituuntur
actiones ad aliquid dãdum, vel faciẽdum actori, ſed hic nulla
inſtituitur actio, nec ad hoc intendit actor, vt aliquid ſibi de-
tur, vel fiat: ſed vt reus puniatur pro crimine commiſſo. Et ita
conſiderata petitione conquerẽtis omnino quicquam ſimile
non habẽt. In iure etiam maxima diuerſitas eſt eorum, id eſt,
ciuilium iudiciorum, & criminalium actionum, ex inſtitutio
ne, iudicij, & eius exercitatione. Nam in inſtituendo ibi,
proponitur actio, vt dictum eſt: hic non. In exercendo ibi in-
cũbit probatio actori tantùm, hic accuſatori & reo vt dictum
eſt. Item alio tempore illa limitatur, quàm iſta: vt not. in ſum.
C. de iudic. §. vtroq; autem præſente: vt s̃. dictum eſt. Cùm er-
go in tot videatur deficere quod hic dicitur, non mirum ſi ex
generali lege dicamus de calumnia iurandum eſſe in crimi-
nali accuſatione. Poſt finem huius tituli de publico iudicio
nil in noſtri operis compoſitione reſtat ſoluere, aut ſoluendo
narrare, quoniam iuri operam daturus quælibet vtilia ad ru-
bricas ix. librorum C. & iiij. Inſtitutio. ſeu elementorum perti
nentia publicaui, & publicata in lucem produxi vitans proli-
xitatem, quæ auertit quandoq; homines à ſtudio, aut inducit
diffidentiam, & implicat laborem: vt s̃. de iuſtitia & iure. §. j.
amplectens breuitatem, in qua nullum niſi neceſſarium, aſſu
mitur verbum: nec ſum tranſgreſſus terminos dicendorum,
ſimulatam philoſophiam in aliquibus affectando. Sed, exhi-
bens operam ad ſoluendum intricatos nodos iuris, & pacta
ſeruaui, ſicut in prologo ſummę Codicis promiſeram abſque
inuidia communicans vniuerſis, quæ per meditationem ſe-
dulam in legibus, & conſtitutionibus didici: quibus imperia-
lis clementia cunctos populos noſcitur gubernare. Cæterum
& ſi aliqui mihi ſine iure, & non ſine iniuria, inuidentes dicãt
me prolixè, vel nimiùm breuiter in ſummis factis tractaſſe ij
qui habent conſilij ſpiritum ſanioris, non minus ſtudeant in
peractis: conſiderantes qualiter ambiguos caſus legum, no-
doſas quæſtiones, & actionum profunditates in quibus pluri
mi oberrabant in lucem erexerim, & in conſonantiã luculen-
tam redegerim.

a ADNOTATIO. ¶ Procuratores. Adde Specul. in titul. de accuſa. §. j. verſicu. quid ſi accuſatus. Bart. Ange. & doct. in l. penu §. crimen. ff. de pu. iu. Salyce. in l. reos. C. de accu. Barto. in l. licet; in pen. col. ver. xxx. oppo. de procu. & in l. quamuis. C. de adul. do. Alexand. in l. aduerſus. C. de fur. & in conſi. cxvj. in ij. vol. vbi totam iſtam materiam colliges.

DOMINI AZONIS SVMMAE
ſuper quatuor libros Inſtitu-
tionum FINIS.

SVMMA IN PANDECTAS.

Incipit materia ad Pandectas ſecundum Ioannem Boſianum.

IN nomine patris, &
filij, & ſpirituſſancti, Amen. Prin
cipium omnium rerum eſt Deus[a]
a vt in euangelio Ioannis c. j. In prin-
cipio erat verbũ &c. Ab hoc enim
principio cũcta (vt ait Iuſtinianus)
proceſſerunt elementa & in orbem
terrarũ ſunt producta: vt c. de vete.
iu. enu. l. j. circa principium. A capite ergo ſumamus exordiũ
in hoc ti. habeamus initium, ex hoc principio, accipiamus ma
teriam, & huius ſcientæ fundamentum principium hoc, ſine
quo ſapientia non valet eſſe principium noſtrum verum per-
ducat ad eſſe. In principio igitur huius artis, quæ vocatur ius
in elementis huius ciuilis ſciẽtię, ponamus fundamentũ: quid
ſit iuris fundamẽtum ſiue materia, & principium timorẽ Do
mini, vt in pſalmo dicitur, Initium ſapiẽtię timor domini. Ti-
mor domini non ſeruilis, de quo dicitur. Seruilis timor eſt,
quo nil niſi pœna timetur: ſed filialis, qui eſt, miſta cũ timore
dilectio quæ & ſuppliciũ euitat & præmium meretur. Hoc
ergo poſito fundamento in timore & dilectione domini. Ti-
mor enim filialis amplectitur: vt diximus s̃. proxima diſtin-
ctione filialis vtrunq;, noſtrum erit cura fideli perdocere ve-
ſtrum. Nihilominus ſummo niti labore debetis vt hanc ſcien
tiam aſſequamini: quæ non ſolùm dicitur ſciẽtia ſed glorioſa
vocabulo ciuile, vt dictũ eſt. i. elegans & vrbana. Eſt enim (vt
ait lex l. j. §. proinde. ff. de extraor. cog.) res ſanctiſsima ciuilis
ſapiẽtia vel ſciẽtia ciuilis (vt dictũ eſt) elegans, & vrbana: aut
potiùs vt notetur maximus huius effectus: per quẽ primò ci-
uitas eſt condita, ſine qua humanæ ſocietatis nullum eſt vin-
culum ſed nec ciuitatis conſiſtit vocabulum. Eſt enim ciui-
tas multitudo hominum collecta ad iure viuendum. Labora
re ergo debetis ſumma ope animi, & corporis. Labor enim
omnia vincit improbus, ſtudio fallente laborem, propter
☞ ſummam ſtudentis voluntatem. Eſt enim ſtudium vehe-
mens

vehemens,& assidua,ad aliquam rem agendam cum summa voluntate occupatio,ex qua voluntate labor in voluptaté vertitur,& ipsum perdit laboris sensum versus in oblectamentū. de quo studio,& labore nostro dicit Iustinianus in prologo Institutionum.summa igitur ope,& alacri studio has leges suscipite. Non sit ergo vobis vanum surgere,non solum ante lucem sed etiam ante campanam beati Proculi: surgere inquam, & legere. vigilare enim & non legere, dormire est: imò minus seu deterius,idest corpus frustra vigilijs macerare.

His de principio huius scientiæ propositis,quæ ad communem omnium vtilitatem pertinere credimus,volumus breuiter & sine inuidia propalare in medium,qualiter eligēdus sit magister,& quem modum in legendo obseruare consueuimus,& quem discendi modum,seu viam tenere debeatis tam in scholis,quam extra scholas in domo. Eligendus est magister arte,& nō sorte,vel sorde. Eligendus enim est aut proprio scholaris iudicio,aut iudicio prudentum virorum,nō iudicio cauponis,aut iudicio vilissimi mercatoris. Electus igitur in specto potissimum merito scientiæ diligendus est paterno amore.quanto enim charior docentis persona,tāto citius & firmius acceptior eiusdem & capit in auditore & capitur doctrina. Modus in legendo,quem obseruare consueuimus quadripartito progressu quasi quibusdam quatuor metis,& terminis,distinguitur.primò casum simpliciter,& nudè ponimus.secundò cōtraria assignamus,& solutiones adhibemus. tertiò argumenta ad causas de facto adnotamus,quæ loci generales,vel generalia,vel vulgariter brocarda appellātur. Ad vltimum quæstiones mouere,& discutere consulimus,vel statim in lectione,vel in vesperis,præsertim difficultatem prolixiori disputatione reseruandā,& differendo. Habet itaq; secundum hunc modum in lectione nostra sicut de diuina scriptura dicitur. Agnus vbi pascatur,vel pascat.elephās,vbi possit natare,pascitur enim agnus,id est rudis auditor,& nouellus,in simplici casus positione; exercetur prouectus & quasi natat laborans in quæstionum difficultate,& discussione:sed & singuli pro capacitate ingenij sui ad vnā,vel plures,vel omnes metas,seu terminos nostræ lectionis suam porrigūt intelligentiam. Ex modo lectionis modus discendi consequenter sumendus.vt sicut & quantum accipitur, & intelligitur à magistro:ita firmetur in sacris scholasticis,scilicet in domo.in scholis autem debetis magistrum reuerenter,& tacitè audire, socium quærentem pati cum benignitate,non conclamando ei,sed cùm suam expleuerit voluntatem,alter respondeat,& rationem aut legem inducat,honore inuicē(vt ait apostolus) præuenientes,nunquàm contendentes.contentio enim nō est veritatis inquisitio,sed eam impedit.Est enim contentio impugnatio veritatis,per confidentiam clamoris.Eritq; summa laboris nostri tam in scholis,quā in sacris domesticorū parietū pro posse legere,lecta intelligere,intellecta memoriæ commēdare.legere enim & non intelligere negligere est.Qui verò intellecta memoriæ nō commendat,seipsum decipit.nam cum inter alios socios videri in scholis appetit,ipse se ridiculum facit.Erit ergo scholaris nostri,quem in fide nostra erudiēdum suscipimus,lecta retinere,illa,vt abūdet firmare.tribuli enim contrariorum,& spinæ repugnantium diuersitatum,in prato Iustiniani non nascuntur:vt C.de ve.iu.enu.l.ij.§.contrarium. Sed si quis subtilius consideret cùm apparet cōtrarietas,aliud hic,& aliud ibi dictum intelligit. quòd generale aliud hic,& aliud ibi,potest in tres modos generales soluendi contrarietates legum subdiuidi.primus aliud simpliciter,secundus alter, tertius sed aliud.primus:vt ff.de stat.ho.l.vlt.vbi dicitur quòd libertus à patrono adoptatus nō fit ingenuus:vt ff.de ritu nu. l.sciendum.dicitur quòd iura consequitur ingenui:& re vera aliud hic,aliud ibi simpliciter. Consequi enim quædam iura ingenui non est ingenuum fieri.Aliter dicitur in verbo exhibere.dicit enim lex ff.de ædili.edic.l.quòd si nolit.quòd mortuus potest redhiberi.alia dicit quòd oportet mortuum exhibere:ergo exhibere accipitur,id est mortuum probare:nō autem ipsum repræsentare,& tradere. Et ita exhibere aliter,& aliter acceptum,non facit contrarium.Exemplum tertij,naturaliter equidem equum est neminem cum alterius iactura locupletari.cui contrarium videtur quòd præscriptione breuis etiam temporis,scilicet vsucapionis,id est triennio res aliena fit tua.sed non est contra.primum enim dictum est secundum naturalem æquitatem.secundum autem ex ciuili æquitate introductum est:ne dominia rerum essent in incerto.Erit ergo studij nostri similia retinere:cùm nullum occurrat verè cōtrarium in prato Iustiniani,in quo nil nascitur spinosum: quod enim positum est vt tollatur nec positum intelligitur,sed ideo licet abrogatum ponitur vt nihil antiquitatis ignoretur:vt Instit.de testa. ordin.in prin.His ita de principio quod ponēdū est fundamentum huius scientiæ de electione magistri,de modo legendi,præmissis,restat,vt inuocemus sanctam,& indiuiduam trinitatem,in hunc modum.videlicet vt cōcedat nobis ea cogitare,inuenire,ita cōgruè vobis proponere,quæ vos instruant: vobis autem concedat dominus noster IESVS CHRISTVS bene legere,lecta intelligere,intellecta thesauro fidelis memoriæ commēdare,& tenacissimè custodire. concedat nobis idem dominus noster IESVS CHRISTVS fidelis principij ingressum, progressum felicem & optimum & gloriosum consummationis finem. Ad vltimum de gloriosis fructibus scientiæ vos sublimet & ditet,vt sitis ciuibus vtiles,gloria & præsidium amicis, & posteris, & post dissolutionem huius corporis post collatam sapientiæ gratiā ad meritum,conferat & rependat nobis vitæ & beatitudinis æternæ præmium idem dominus noster IESVS CHRISTVS, qui viuit, & regnat, & imperat, vna cum patre,& spiritusancto,per in finita secula seculorum. Amen.

Ioan.Bosia. Hæc autem adeò diligenter prosequuti sumus, quia ad communem omnium vtilitatem pertinere credimus. Superest nobis in initio huius philosophici operis vt de tribus inquiramus secundum Aristotelem,qui in suis ait analyticis esse inquirendum de quo,& circa quid,versatur intentio. Ex quibus verbis tria exiguntur.scilicet quæ sit materia,quæ intentio,quæ causa finalis. Quæ autem sit materia,item quæ intentio dic plenè vt C.de iure vete.enu.l.j.§.iubemus igitur vobis.& l.ij.§.sed cùm omnia per.& l.j.§.cunq; hæc materia. Item quæ causa finalis,dic vt j.eo.in proœmio Digestorum.l. omnem rei.§.nos verò tantum pe.& §.pro responsis prudentum.ibi,multò maiores &c.& ibi.& quod iam &c.& ibi,nihil eis &c.§.vlti.Inquirendum est & quartum secundū Boetium,qui ait requirendum esse quæ,cui seruiat possibilitas facultati.& per hoc dicimus sciēdum esse cui parti philosophiæ supponatur.& quidem supponitur ethicę,quia tractat de moribus.quod dic vt j.de iust.& iu.l.j.ibi,Iustitiā q; &c. His itaq; prænotatis accedamus ad literam.Imperator Iustinianus &c. Hic dominus imperator Iustinianus mittit salutem quibusdā doctoribus legum,qui erant ei speciales amici,& subditi in hæc verba.Imperator Iustinianus &c.vsq; ad cōstitutionem, lecta salute,postea diligenter expone vt notaui in litera,quare singula fuerit Imperator sortitus nomina:post modum incipe constitutionem,& eam prosequere sicut statim notatur,& sicut in textu eam notauimus.

a ADNOTATIO. ¶ Deus. Adde ad istam authoris imò inuictissimi imperatoris inuocationē elegātem tex.in aut. quomodo opor.epi.circa prin. Bart.in j const.ff.Bal in proœ.iiij lib.C.docto. l.in nomine domini. de offic. præfec.aphri. Panor.in c.nomine domini.de test.doctor.in cle.exiui.§ quanuis.de verb.signi.& in cle.j.de relig.& vener.san.& xxxvij.distin. capt. legimus.§.huic.& xvj.q.j.reuertimini. I eatum Tho.in primo sen.di. xxx. & iij. sen.di.vij. & in mille alijs locis subtilissimum doctorem meū in primo sen. dist.xliij.q.j.quid autem inuocatio diuini numinis in contractibus operatur vide per Bald.Paul.de cast.& doctor.in l.iurisgentium.§.si paciscar.ff.de pact.d.Alex.in rub.ff.de no.operis nun.Ang.in proœ.insti. & ibi scribentes.

b ¶ Ciuilis scientia. Adde omnes doctor.in l.medicos. C. de professo. & medi. lib.x.& ibidem vide inter Alios d.Luc.de pen.nu.vj char.cxxiij. & in l eos. nume.xlvij.de ijs.qui spon.eo.lib.chart cviij.& in l.vniuerso. numero. xxix. cum plu.seq.lib.cxj.de statu libe.ca.xxij.do. Alexand.de imo.in l.ij. ad legem iul.repe.quibus in locis abundè,& copiosè habes.

De origine iuris ciuilis, & omnium magistratuum. *Rubrica.*

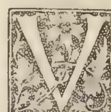
1 ☞ *Iuris effectum quis præstet.*
2 *Iuris origo.*
3 *Actiones unde compositæ.*
4 *Magistratuum origo & successus.*

DICTVM est in superiori titulo quid sit ius & vnde deriuetur, sequitur videre, quæ fuerit huius iuris origo. s. vel quod præ manibus habemus, vel quod in ciuitate Romana ante cõpositionem huius operis frequẽtabatur. & merito de origine apponit. Nec enim aliter perfectam traderet doctrinam: nisi originem traderet, medium, & finem, optimè prosequeretur, vt pote cùm id dicatur esse perfectũ quod ex omnibus suis partibus. i. principio, medio, & fine constat: vt ӡ. eo. l. j.
1 † Et quia effectus iuris accipitur per eos qui iuridicendo præsunt, quãtum enim &c. vt ӡ. eo. l. ij. §. post originem. apponit etiam de origine omnium magistratuum, videamus ergo de origine iuris ciuilis, & iuris appellatione omnia iura cõtinentur. id est naturalia, gentium & ciuilia, vt heri vobis dixi per l. j. §. proinde. de var. & extraor. cog. l. Et quidem, quæ sit origo iuris. id est materia huius iuris quod præ manibus habemus diximus s. in princip. huius libri: & adiecimus de intentione, & de causa finali, & cui parti philosophiæ supponatur. Modo autem dicamus de origine iuris, quod in ciuitate Romana ante huius iuris compositionẽ frequentabatur. i. de primordiali causa non omnium rerum: hoc enim difficile esset modo tradere, sed iuris. Et quidem primordialis causa eius,
2 fuit ab institutis duarum ciuitatum † Græcarum [a] . s. Athenarum, & Lacedemoniorũ, quarum prima iure scripto, altera non scripto vtebatur: vt insti. de iure na. §. & non ineleganter. Placuit enim Romanis, qui ciuitatem muris fundauerant, vt eam legibus munirent: sicq; x. viros pro iure scripto, & nõ scripto habendo miserunt in Græciam. quod dic: vt ӡ. eod. l. ij. §. postea ne diutius. & §. datũque. & §. qui ipsi. Ex his xij. Tabu. orta est disputatio prudentum quę ius ciuile nuncupatur: vt ӡ. eo. l. ij. §. his legibus. & §. hæc disputatio. Tertiò cõpositæ sunt
3 † actiones, & ex lege xij. Tabu. & ex disputatione prudentũ. quod dic vt not. ӡ. eo. l. ij. §. deinde ex his legibus. & §. omniũ. Quartò composita sunt Plebiscita, occasione cuiusdam discordiæ. quod dic: vt ӡ. eo. l. ij. §. deinde cùm esset. Quintò Senatusconsulta, quod dic vt ӡ. eod. l. ij. §. deinde quia difficilè. Sextò prætorum edicta. quod dic vt ӡ. eod. l. ij. §. eodẽ tempore. & §. & vt scirent. Septimò & nouissimò vt omnia complerentur, ventum est ad dominum. i. ad principem, sicque factæ sunt cõstitutiones. quod dic vt ӡ. eo. l. ij. §. nouissimò. Hæc quidem est origo iuris. Consequens est videre de ordine magistratuũ. &
4 quidem in initio † ciuitatis Rex habuit omnem potestatem: vt ӡ. eo. l. ij. §. quòd ad magistratus. vt in Romulo qui dicitur occidisse fratrem suum Remum ob hoc &c. vt ӡ. de re. di. l. vlt. §. vlti. Post modũ regis potestas exoleuit de ciuitate propter Tarquinium regem quem suo consilio Iunius brutus eiecit: & ita cõstituti sunt duo consules. quod dic vt ӡ. eo. l. ij. §. exactis deinde. Tertiò constituti sunt censores. quod dic vt ӡ. eo. l. ij. §. post deinde. Quartò propter crebram bellorum anxietatem constituti sunt dictatores. quod dic vt ӡ. eo. l. ij. §. populo deinde. Item electi sunt à plebe tribuni: quod dic vt ӡ. eo. l. ij. §. ijsdẽ temporibus. Sed & creati sunt quæstores. quod dic vt ӡ. eod. l. ij. §. deinde cùm esset. Vltimo loco voluerunt creare leges, & regem: & ideo latum est ad populũ, vt magistratus se abdicarent. quod dic vt ӡ. eo. l. ij. §. & cùm placuisset. & §. initiũ. Post hoc proponitur de authorum. i. doctorũ successione vel substitutione. parum est enim ius in ciuitate esse, vel etiã nullo modo cõstare potest: nisi sit aliquis iuris doctor, per quem possit quotidie in melius produci: vt ff. eo. l. ij. §. post deinde autem. & est hoc pro nobis notandum circa monarchas, licet ipsi dicant nos toti mundo possumus sufficere, non attẽdentes illud, quod dicitur, omnis status noster sub perpetuo motu cõsistit: vt in authen. de non alie. re. ecc. §. alienationis. De successione autem veterum doctorum non dico in summa: quia litera hoc explanat euidenter.

a ADNOTATIO. ¶ Græcarum. Adde Bar. Ra. & doct. in j. constitut. ff. Bald. l. ij §. j. ff. de origi. iur. & in l. j. ff. de excu. tu. ad materiam autem totius titu. vide Barto. in l. fi. C. de le. & in l. non ambigere. ff. de le. Bald. intra scism. pen. col. doct. in §. sed quid princi. insti. de iure natura. gen. & ciuili.

De legibus, & senatusconsultis, & longa consuetudine. *Rubrica.*

1 ☞ *Senatus quando censeatur aliquid constituere, quod legis uim obtineat.*
2 *Senatus authoritas.*
3 *Consuetudo longa quæ dicatur.*
4 *Consuetudo quot actibus inducta. & 5.*
6 *Consuetudo ex quibus cognoscatur esse inducta.*

VISA iuris & legum origine, non sine causa supponit de ipsis legibus, & ijs, quæ vicem legum obtinent. i. senatusconsultis, & longa consuetudine. & licet aliàs vbiq; tractetur de legibus. s. qualiter decidant negotia, hic tamen specialiter ponit rubricam de legibus, & senatusconsul. Et quia pauciora de senatusconsultis quàm de legibus dicuntur, de eis primò videamus. s. quæ pars iuris dicatur senatusconsultum, & quanta sit eius potestas. quod dic vt instit. de
1 iure na. §. senatusconsultum. † Constituit quidam volens in communi generalem condere legem: non ita si constituat se empturũ agrum, vel quòd intersint celebrationi alicuius missæ singulis mensibus. Hæc enim legem nõ inducunt. Et appellatione senatusconsulti non comprehenduntur. Item de sena-
2 tu dixi, & non. s. de senatoribus. † Senatus enim. i. cœtus ille honestissimus senatorum qui centum erant numero: vt innuitur in C. de peti. hære. l. vlti. in prin. ita potest (vt dictum est) cõstituere: vt ӡ. eo. l. non ambigitur. qui & princip i comparatur. quod dic vt ӡ. de flu. & ne quid in flu. pu. l. ij. & ӡ. à qui. ap. non li. l. j. §. sciendum. Cæterum senator aliquis iuris nõ gaudet priuilegijs, gaudet tamen alijs: vt dicemus ӡ. de sena. Illud quæret aliquis, an hodie prædicta possit facere senatus: videtur quòd non. arg. eius quod est in C. de legibus & senatuscon. l. vlt. ibi. Si enim in præsenti &c. Sed illud expone, vt ibi diximus.

Sequitur de longa consuetudine, quæ sit longa consuetudo videamus. Licet enim sit ita in Codice, signata rubrica. s. quæ sit longa consuetudo, tamen leges sub ea, & sub isto titulo ob
3 scurè quæstionem prosequuntur. Et † quidem longa consuetudo dici potest illa quæ x. vel xx. annis inducitur, multò magis longissimo tempore, id est, xxx. vel longæuo, id est, xl. Et potest hoc apertè probari per legem. cùm enim dicatur, longam consuetudinem vicem legis obtinere: vt C. quæ sit lon. consue. l. j. ea autem præscriptio censetur esse longa quæ est etiam x. annorum: vt insti. de vsucap. §. & cum hoc placitum. cõsequẽs est, hic cùm res tantũ inter præsentes agatur, frequenter longam consuetudinem etiã x. annorum intelligi. Quidam tamen dicunt eam dici longam, cuius non extat memoria: vt ӡ. eod. l. consuetudinis. & de aqua plu. arcen. l. ij. §. Cassius. quod
4 non placuit. † Illud quæret aliquis, nunquid sufficiat semel intra xv. vel xx. annos ita esse iudicatum? respondeo nõ: quia duabus vicibus ad minus consuetudo dici potest: vt C. de epis.
5 audien. l. iij. in fi. Item oppones † ergo duobus exemplis iudicatur, quod esse non debet: vt C. de sen. & interlocu. om. iud. l. nemo. Respondeo quod dictum est saltem duas vices per longũ tempus inducere consuetudinem, exaudiendum est si populo, vel pręsidi placuerit ita iudicari in futurum, id est vt sic de cætero semper fieret, & sic fiet consuetudo aliter non.
6 † Ex quibus dignoscatur esse inducta? & quidem ex tribus præcipuè. Primum est, quia sic est obtentum sine cõtradictione. secundum quia libelli querimoniarum de re tali non respuebantur. Tertium si contradiceretur, non esse consuetudinem. reprobata autem contradictione, iudicatum est esse consuetudinem, quanta sit autem consuetudinis authoritas. dic vt notaui in C. quæ sit lon. consue. l. penulti. Nouissimò de legibus videamus. s. quid sit lex, à quo debeat cõdi, qualiter, quãdo quis interpretetur leges, qualiter quis debeat obseruare, & quæ sit pœna non obseruantium, dic plenè vt aliàs diximus.

De statu hominum. *Rubrica.*

1 ☞ *Nasciturum haberi pro iam nato, quatenus uerum sit.*

Inge

2 *Ingenuitas quibus modis inducatur.*
3 *Libertinum non differre à liberto.*

E legibus & senatusconsulto super cæteris legibus & tractatibus qualiter, & à quibus sint tradendæ dictum est, sequitur iam videre de legibus tractantibus super ijs quæ quotidie vertuntur in cõtrouersiam. Et quia omne ius, quo vtimur vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones, & digniores sunt personæ quarum gratia omnia sunt iura statuta, de personis, id est de statu personarũ vel hominum prius videamus: vt in sti. de iure natu. §. vlti. scilicet quis & quã varius sit status hominum. Et quidem distinguitur, quia alius est status primæuus, & dicitur libertas. alius secundus, & dicitur seruitus. alius tertius, & dicitur libertinitas, & ideo fit diuisio. quod dic vt infra eod. l. ij. Nam videndum est, quid sit seruitus, & quot modis contingat, quod dic vt notaui infra eodem, l. libertas. §. seruitus. & l. & seruorum. §. serui. & §. iure ciuili. & §. iuregentium. Et hoc de seruitute priuati, aliter in seruitute pœnæ, quod dic vt ĩ. de pœnis. l. aut damnum. §. est pœna. & §. inter eos autem. & §. in ministerium. Seruorum autem vna est conditio. quòd dic vt ĩ. eod. l. & seruorum. in prin.

Nunc videamus de libertate, scilicet, quid ipsa sit. quòd dic: vt ĩ. eo. l. libertas. qualiter diuidatur, quod dic vt l. & seruorũ. Liberorum autem quis sit ingenuus. quòd dic vt Instit. de ingenuis. in prin. Nec illud inspicio vtrum ex persona matris libertas competat nascituro, an etiam ex voluntate hominis.
1 uòd dic vt C. de fideicom. liber. l. cùm inter. †quòd enim dicitur. l. quin vtero. ĩ. e. nasciturum haberi pro iam nato. Vnde videtur, quod dici debeat libertus, sicut si iam esset natus. non est hoc verum in tali casu: quia non tractaretur de nasciturí
2 commodo, sed potius incommodo. †sic per natiuitatem inducitur ingenuitas. Amplius etiam inducitur propter sententiã. quòd dic vt ĩ. eod. l. ingenuum. Et probatur hoc idem apertè per legem diui. de libe. causa. Facit etiam lex illam differentiam vtrum iudicetur, seruum illius non videri, an ipsum esse ingenuũ. ad nihil aliud potest ista distinctio aptari: nisi quod prima sententia soli victo, secunda omnibus præiudicat. hæc ita, nisi sit collusum vt per totum titulum de collu. dete. Item inducitur ingenuitas per indulgẽtiam, siue per restitutionem natalium. quod dic vt ĩ. de nata. restit. l. quæris. Est & semiplena ingenuitas. quod dic vt ĩ. de bo. libe. l. etiamsi is. Sed & per legem quandoque plena inducitur: vt C. pro quibus causis serui pro præ. li. ac. Superiori tamen titulo non videtur bonum exemplum: quia liberti videtur, vt ille, qui necem domini detegit: vt ĩ. eo. ti. l. j. ff. & qui sine manumis. ad liber. per. l. qui ob necem. vel dicas esse secus hic, vbi accipit pretium. vt ĩ. eo. l. ij. & de lati. liber. tollen. l. j. §. illud. & vt distinguimus. C. si man.
3 ita væ. vt ma. Sequitur videre de libertinitate scilicet †quis sit libertinus, vel libertus. quòd dic vt ĩ. eodẽ. l. libertini sunt.

Nec distinguemus inter libertum, & libertinum, vt grammatici dicentes libertum eum qui est manumissus: libertinum verò eum qui est filius eius. Quot modis contingat libertas quæritur. quod dic vt Insti. de liber. §. multis autem. & §. serui verò. Item quæ sit diuisio libertorum. & quæ hodie possint. quod dic vt Instit. de liberti. §. libertinorum. & in authen. vt liberti de cætero. §. j. & §. quapropter. Fit & alia diuisio hominum quia alij sunt legitimi. quòd dic vt ĩ. eod. l. cum legitimæ. Alij non, quod dic vt ĩ. eo. l. Paulus respondit. & l. septimo mẽse. & l. non sunt. & l. vulgo. Fit & alia diuisio status hominũ, quia alij sunt masculi, alij sunt fœminæ, alij hermaphroditi. Et quidem in multis differũt masculi à fœminis. quòd dic vt not. ĩ. eodem titu. l. in multis. In hermaphrodito distingue: vt infra eod. l. quæritur.

De senatoribus. *Rubrica.*

1 *Magistratuum distinctio per gradus.*
2 *Relegati & ab ordine moti an & quatenus ad honores aspirare possint.*
3 *Senatorum priuilegia quæ sint.*
4 *Senatorum priuilegia ad quos transeant.*

E STATV personarum, & diuisione rerũ est dictum: sequitur vt de actionibus tertio loco dispiciamus. sed quia circa actiones dandas impetrabantur certæ agendi formulæ tempore antiquo apud collegium pontificum: vt supra de origine iuris. l. ij. §. deinde ex his legibus. & §. omnium tamen. & circa res, & circa personas magistratuum erat maximum officium. Ideo de officio singulorum magistratuum tractaturus prẽmittit de senatoribus, tanquã maioribus qui pars corporis principis esse dicuntur: vt C. ad le. Iuli. maiesta. l. pen.
1 circa prin. †Videndum est ante omnia, quę sit magistratuũ distinctio, & gradus maiores, vel minores. Et quidẽ alij sunt maiores, alij minores, alij medij: vt in authenti. de appella. col. iiij. §. illud etiam. perinde est, ac si dicam, magistratuum alij sunt clarissimi, id est, minores puta rectores prouinciarum. alij spectabiles, vt præfectus Augustalis, & Proconsul. vt in authen. de non alie. colla. ij. §. vlti. & C. de raptu virg. l. vnica. alij sunt illustres vt præfectus vrbis, præfectus prætorio: vt in authen. de appell. iiij. §. illo videlicet. alij sunt superillustres: vt in authen. vt ab illustri. & qui super eam dig. col. v. consti. xvj. puta patritiatus dignitas quæ summa dicitur. Item consulatus, quæ sicut & alia, solis codicillis sicut excellentiores liberant filium à patria potestate: vt in authen. cõstitutio. quæ de dignitati. primo responso. & §. nunc autem clementius. Item qui possunt esse senatores. quod dic vt C. de digni. l. neque famo-
2 sis. Item in titulo de reis postu. l. j. † Quid de relegatis, vel ordine motis, distingue in eis omnibus: quòd aut de damnatione, perpertuam subit infamiam: aut temporalem. si perpetuam ad nullũ aspirat honorem: vt ff. de re mili. l. qui cũ. §. ad tẽpus. si temporalẽ, interim quia est infamis, nõ aspirat, sed trãsacto tempore, ad nouum non aspirat: nisi tanto &c. vt ff. ad municip. l. ordine. Si verò veterem velit recuperare, si quidem non vacat, non recuperat: & hæc omnia in relegato, & ab ordine moto. Si verò vacat, relegatus noua electione admittitur, ab ordine motus ipso iure: vt ff. de decurionib. l. ij. Sunt & alij, qui impediuntur. quòd dic vt ff. de iudi. l. cùm prætor. §. nõ autem. & §. moribus. & infra de offic. prætor. l. Barbarius. & C.
3 negotiatores ne militent. l. j. libro xij. † Quæ sint eorum priuilegia, & quidem multa. quòd dic vt C. de dignita. l. senatorum. & l. nemo præfect. Item C. de dignit. libro xij. & C. de quæstionibus. l. diuo. Item in prohibitione nuptiarum. quòd dic vt ff. de ritu nuptiarum. l. lege Iulia. Item in cõuentione pecuniaria, quòd dic: vt C. vbi sena. & claris. l. vlti. Item in criminali: vt C. de sena. l. quoties. j. responso. & §. sedendi quoque. &
4 §. adeò autem. Ad quos † transeat: & quidem ad filios. quòd dic vt infra eo. l. senatoris filium. vsq; in finẽ l. & l. emancipatũ. vsq; in finẽ l. Item & adnepotes, & pronepotes, qui ex masculino sexu descendunt: & nõ ad alios, nec vltra: vt C. de quæstionibus. l. diuo. & ff. de ritu nupt. l. lege. primo responso. licet cõtra videatur ĩ. eo. l. liberos rei. Item ad vxores transeunt. quòd dic vt notauimus infra eo. l. fœminæ. Hæc plenissimẽ de senatoribus dicta sufficiant. Extra notandum, quod senatus, id est cœtus ille honestissimus senatorum qui erant centum numero: vt no. in C. de peti. hære. l. vlti. in prin. multo maius habebat priuilegium, quàm aliquis senator: vtpote cum principi compararetur: vt ff. de flumi. l. ij. & à quibus appellare non licet, l. j. §. primo.

De officio consulis. *Rubrica.*

1 *Consul quis dicatur.*
2 *Consulis potestas qualis olim fuerit, & qualis sit hodie.*

RAEMISSIS generalibus omnium magistratuum rubricis, specialiter de eis traditurus doctrinam præponit de officio consulis. Videndum ergo, quot modis dicatur officium. quòd dic vt diximus in summa C. de nego. gest. l. item. Hic autem pro im-
1 perio ponitur. Item quis † sit consul. & quidem consul est, is qui ob hoc principaliter electus est, vt plurimum potestate rei publicæ cõsulat: vt suprà de origine iuris. l. secunda. §. exa-

2 ctis. † Quòd ſit eorum imperium vel poteſtas.quòd dic vt
s̃.de origine iuris.l.ij.§.exactis deinde regibus, conſules qui
hodie non in gladij poteſtate,vel contentioſa iuriſditione,vi-
dentur conſiſtere,ſed potius voluntaria:de qua in hoc titulo
tractatur ſolummodo,& non in alio.Hoc etiam innuit authẽ.
de conſul.§.ſequens verò.& in authen.conſtit.quæ de dignita
tibus.§.nunc autem.ibi.& ſolis conſulibus & cætera.Sed vide
tur cõtra j̃.de arbitris.l.tertia.§.vltimo.ſed expone vt ibidem
dixit.Io.Boſ.Item & conſiſtit in voluntate,id eſt,in celebra-
tione trium ludorum,in quibus vna cum vxore,& matre,po-
terit adeſſe,& cum nulla alia muliere.Item & in miſsilium ia-
ctatiõe,quòd olim omnino prohibebatur:vt C.de cõſulibus.l.
ordinem.Hodie verò permittitur:quòd tantum in ſolo argen
to reſtringitur.ſoli enim principi licet aurum cõtemnere &c.
quòd dic vt in authen.de conſul.§.quanta.& §.poſt.& §.ſi au
tem etiam.& §.ſi verò neceſſario.& §.ſpargere. Quis ſit ef
fectus.quòd dic vt in authen.conſtit.quæ de digni.primo re-
ſponſo.& C.de decuri.l.vlti. De illo nõ eſt dubium,quin ſit
ſuperilluſtris:vt cùm comparetur ſummæ dignitati patritia-
tus,& ſolo honore aliquem poteſtate liberet. Reliqua autem
ſcilicet,de ijs,qui poſſunt eſſe,vel non poſſunt eſſe ſenatores,
& de conſulibus dicta intelligantur.

[*De officio procuratoris Cæſaris.* Rubrica.

1 ☞ *Procuratoris Cæſaris officium circa quæ conſiſtat.*

PRAEMISSO tractatu omnium magiſtra
tuum,qui ad vniuerſorum creantur vtilitatem,
vltimo loco poſtpoſito principis commodo,de
officio procuratoris Cæſaris inſignitur rubri-
ca.Hoc autem fit ideo:quia(vt ipſe dicit)ſingu
lorum commoda propria ſibi reputat:vt C.de
1 caducis tollen.l.vnica.§.vlti. Videndum ergo eſt, † quod ſit
eius officium.& quidem officium eius cõſiſtit in adminiſtran
do,vt procuratoris cuiuslibet priuati:licet in aliquo differat.
quòd dic,vt notaui.j̃.eo.l.j.§.ſi rem.& §.vlti.&.l.ij.Sed & cõ-
ſiſtit eius officium in iudicando.quòd dic vt C.ſi aduer.fiſ.l.ij.
§.quòd ſi aduerſus.non autem conſiſtit in pœnarum impoſi-
tionibus.quod dic vt j̃.eo.l.vlti.vel mulctarum:& eſt hoc cõ-
mune nõ ſolum in procuratore Cæſaris,qui rationabilis nun-
cupatur:ſed etiam in procuratore fiſci qui logiſta nuncupa-
tur.l.iij.C.de mo.mul.Et cognoſcit inter procuratorem Cæſa
ris,& priuatum.quod dic vt C.ſi aduerſus fiſ.l.j.& de modo
mul.l.ij.& iij.Et ex his videtur,quòd hic procurator non ſit de
clariſsimis:vt præſides prouinciarum,qui clariſsimi ſunt, &
mulctas imponunt:vt C.de modo mul.l.vlti.Si quęras quis er
go dicetur magiſtratus cum nullus inferior ſit clariſsimus:vt
diximus s̃.de ſena.Reſpondeo.non dicam ipſum vocari magi
ſtratum infra ſicut hic dicitur procurator Cæſaris.Non enim
quicunq; habet iuriſditionẽ,poteſt dici magiſtratus,vel do-
ctor artium quarumlibet.vel dic eum illuſtrem dignitate,&
ſine mero imperio:vt dixi in ſum.C.de officio comitis rerum
priuatarum.]

De officio iudicis Alexandriæ. Rubrica.

SICVT ad procuratorem Cæſaris rerum tan
tum pertinet adminiſtratio:ita & ad iudicem,
ſcilicet Alexandriæ iuris tantum & non rerum
ſpectat ſolicitudo:expediuntur enim apud eũ
actus legitimi.quod dic vt j̃.e.l.j.C.e.ti.in fi.j.l.

De officio eius,cui mandata eſt iuriſditio. Rubrica.

1 ☞ *Delegari quæ poßint.*
2 *Tutoris datio an poßit delegari.*

DE OFFICIO eorum, qui ordinariam habent
poteſtatem plenè s̃.dictum eſt,nunc autem ſequitur
videre de eo,qui alieno beneficio iuriſditionẽ habet,
1 qui dicitur delegatus. † Videamus ergo quæ poſ-
ſint delegari,& quidem omnia quæ ſemiplenã cognitionem
deſiderant.Item quæ plenam:ſi tamen iure actiones expediã-
tur,non officio iudicis.quod dic plenè vt diximus j̃.de regu.
iur.l.omnia quæcũq;.Et hoc ſi cognoſcat delegatus vt delega
a tus,non vt ordinarius[a].tunc enim ſicut ordinarius per omnia
cenſetur:vt C.de offi.eius qui vicem alterius gerit.l.ij.Itẽ quæ
non poſsint mandari.quod dic vt no.ff.eo.l.j.primo reſponſo.
2 Quid † ergo in datione tutoris? & quidem cùm cauſa cognita
dentur,& officio iudicis:vt Inſti.de ſatiſd.tu.§.item ex inqui-
ſitione iudicis.hæc quæſtio videtur s̃.deciſa:ſed tamen quod-
dam ſpeciale eſt in ea,& legato proconſulis.quod dic vt ff.de
ſuſpe.tu.§.dant.& j̃.eo.l.cognitio.hodie videtur poſſe demã-
dari,quia cuilibet magiſtratui competit:vt inſti.de Attiliano
tu.§.nos. Item quis demandare poſſet.quod dic vt notaui-
mus ſupra de iuriſdi.om.iudi.l.moræ. Item quid iure dele-
gationis alicui cõpetat:& quidem ex varietate facti diſtingui
tur effectus.quod dic vt not.j̃.de iuriſdi.om.iud.l.ſolet.& C.ſi
à non compe.iudi.l.j. Multa autem ſunt in vtroq; commu-
nia.quod dic vt infra eo.l.j.§.vlti.& l.mandata.primo reſpon-
ſo & ſecundo.& l.& ſi prætor.

a ADNOTATIO. ¶ Ordinarius. Ad huius concluſionis materiam vi-
de Bart.& do.Alexand.de Imo.in l.moræ.in v.col.ff.de iuriſdi.om.iu Lud.
Ro.& An.in l.j §.ſi quis ſimpliciter.de verb.obli. canoniſtas in c. quoniam
Abbas.de offi.deleg.& per totum titu.

Quòd quiſque iuris in alterum ſtatuerit,ſtatúve fecerit,ipſe eodem iure vtatur. Rubrica.

1 ☞ *Edictum,quod quiſque iuris &c.quando locum habeat,& nu.3.*
2 *Magiſtratus quando cenſeatur ſtatuiſſe in aliquem ius aliquod nouum,ut ob id teneatur ex edicto,quod quiſque iuris in alterum &c.*
4 *Edicti,quod quiſque iuris &c beneficium,& quibus detur.nu.5.*
6 *Res inter alios iudicatas alijs regulariter non prodeſſe.*
7 *Beneficium edicti,quod quiſque iuris &c.contra quos competat.*

SICVT ſuprà dictum eſt iuriſditio eſt pote-
ſtas iuris,& æquitatis ſtatuẽdæ:quàm quis de
publico habet:ab eo qui poteſtatem habet.&
non ſolum æqua,ſed etiam plerunque iniqua
præcepta cõſtitutionesq;,per iuris miniſtros.
id eſt,iudices emanant.ideoq; ponitur in hoc
edicto quid iuris ſit ſi quis iniquũ ius ſtatuerit ſtatuve fuerit,
1 Videamus ergo,quando † locum habeat hoc edictum.& qui
dem locum habet cùm magiſtratus quis,ius nouum ſtatuit do
lo malo:vt infra eo.l.j.§.qui magiſtratus.Et verbum magiſtra
tus,non ſolũ eos,qui ſunt in ſummis ordinibus magiſtratuũ,
puta vt ſunt illuſtres,ſpectabiles,clariſsimi,ſed etiam infimos:
puta magiſtratus municipales,cõprehendit:quia & hi in ſuo
municipio ius dicere poſſunt:vt C.de emancipatione libero-
rum.l.j. Nouũ autem ius dicimus id ius,quod nõ eſt legi in-
ſertum,ſed eſt iuri ſcripto contrarium. Nec eſt conſuetudinis
authoritate firmatum:tunc enim ius inueteratum dici poſſet:
ſicut & conſuetudo inueterata dicitur:vt s̃.de legibus & ſena
2 tuſcon.l.de quibus.§.inueterata. Item † ſtatui,intelligimus
ſiue conſtituat volens eſſe ius commune decætero.& obſerua
ri in omnibus perſonis:habito tractatu cum proceribus to-
tius ciuitatis.ſiue etiam in cauſa duorum,vel vnius,vel pluriũ,
ſententiam ferat dolo.Hoc enim verbum,ſententiæ,poſitum
in fine primæ legis huius tituli,apertè indicat. Hoc verum,ita
ſi ſtatutum mero iure teneat,alioquin ſi ipſo iure ſit nullum,ſe
3 cus eſt.quod dic vt infra eo.l.j.§.vlti.Amplius † & locum ha-
bet hoc edictum licet quis non ſtatuat,ſed curet vt alius ſta-
tuat:vt j̃.eod.l.j.§.ſi quis apud.Et hoc duos cõplectitur,id eſt
aſſeſſorem,& eum qui impetrauit,id eſt,litigatorem:etiam ſi
ſine dolo curauerit.& eſt ratio cur aliud ſit in aſſeſſore quàm
in iudice.quòd dic vt not.j̃.eodem l.ij. Item & aliud in liti-
gatore: quia ad impetrantem aliquid peruenit, ad iudi-
4 cem verò non. † Quòd eſt huius edicti beneficium?
& quidem maximum: quia is quidem, qui per nouum
ius, & iniquum eſt læſus: ex hoc edicto habet poteſtatem
implorandi in alia cauſa conſimili: tamen apud eundem
iudicem

iudicem,vel eius successorem,idem ius iniquum seruari con=
tra eũ qui statuit,& eos qui statui curauerint & merito.quòd
dic vt j.eo.l.j.primo responso.Nec distinguo,an competebat
tibi actio,in qua contra te eodem iure volo vti eo tẽpore quo
statuisti,an postea cœperit competere.quod dic vt j.eo.l.pen.
§.penulti. Repetitio planè soluti ex huius edicti beneficio
non datur:licet daretur exceptio.quod dic vt infra.e.l.penul=
5 tima.§.vltimo. †Quibus datur? & quidem læsis:vt dictum
est.sed & potest dici,quod quilibet etiam de populo cõtra sta
tuẽtem,vel curantem statui,idem ius sibi seruari posit postu
6 lare.quòd dic vt infra eodem,l.iij.§.hæc pœna.Et erit hoc† mi
rabile vt res inter alios iudicata alijs prosit:aliàs non:vt C.res
inter alios acta.per totum titulum:nisi in casibus vt nota.infrà
ad legem Iuliam de adulterijs.l.denũtiasse.§.quæritur.vel(vt
verius loquar)non est hoc speciale,cùm res non videatur inter
alios acta quando statuitur,vt sic in communi decætero serua
retur,& dolo:licet enim vni tantum efficaciter noceat,tamen
& alij(quia in eorum præiudicium statuit)habent edicti bene
ficiũ : quia non spectatur sit vsus aduersus omnes,an nõ:cum
vti potuerit:vt infra eodem,l.iij.§.sed & si impetrauerit.sed se
7 cus si in vna tantum statuisset causa. † Contra quos datur?
& quidem contra statuentes,vel qui curauerint statui. Sed &
contra alios.quod dic:vt infra eodem,l.iij.§.si procurator. &
§.si tamen tutor.& §.si is pro.& §.sed & si.& §.si filius.& §.
quod autem.

Si quis ius dicenti non obtemperauerit. *Rubrica.*

1 ☞ *Contumacia non parentis iudici qualiter puniatur.*
2 *Actiones cuiusmodi oriantur ex edicto, Si quis ius. & quibus dentur, & nu.4.*
3 *Mulctam qui iudices possint imponere.*
5 *Actio ex edicto,Si quis ius di.& qualis sit,& 6.*

DICTVM est suprà de iurisditione omnium
iudicum,sed quia sæpe contingit iudicibus in
sua iurisditione non pareri prætextu iniqui=
tatis sententiæ latæ siue ferendæ:ideo ponit ge
neraliter quid iuris sit,si quis ius dicẽti nõ ob=
1 temperauerit. † Videamus ergo qualiter cu=
iusq; puniatur contumacia inobedientis.& quidem punitur
propter quoddam edictum ⁂ prætoris specialiter super
hoc expositũ:cuius verba in hoc titulo non habemus. Scimus
tamen quia edictum erat quod infra nominatur edictũ j.eo.
2 l.vnica.§.non solum.Item scimus eius sententiam,quia† ex eo
duæ oriuntur actiones.vnaquæq; tamen dicitur actio in fa=
ctum.De his ergo videamus quibus dentur,ad quid,& quan
do.Et quidem vna datur administratori ciuitatis,vel reipubli
cæ ad petendam mulctam impositam inobediẽti:impositam
3 quidẽ ab eo,qui potuit imponere:nec † enim omnes possunt
imponere:puta duumuiri,sed hi tantũ,qui in sublimioribus
ordinibus sunt:vt j.ea.l.j.respon.& j.de verbo.sig.l.si qua.§.at
vni ecce.ibi,nec ante &c. & ibi,nec aliter &c. & C.de modo
mulctarum.l.pe.& vlt.Hanc autẽ actionem potest dici com=
petere vbicunq; alicui non paretur in eo quod ratione suæ iu=
risditionis ipse iubet,& præcipit:sic enim dicitur defendere
suam iurisdictionem pœnali iudicio.De hoc non est quæren=
dum an detur hæredibus:quia semper datur nomine reipubli
cæ rectoribus reipublicæ.in hẽredes non datur.quod dic vt j.
4 ea.l.§.vlti. †Est & alia actio in factum,quæ datur alteri par
tium,quę affecta est damno expensarum circa iudicium facta
rum propter contumaciam non parentis:ad quas sola actio
ista datur:nõ autẽ ad omne aliud interesse:quod esse potest in
rebus suis amissis,vel deperditis.quod dic vt j.eod.l.hoc iudi=
5 cium.Datur† autem tunc quando iudici non paretur,saltem
in extremis.i.in minimis,vel vilissimis.Et secundũ hoc quan=
do datur superior,& ista vt j.ea.l.§.is videtur.vel extremũ di=
cas primum,& vltimum:sicut & extremitas dicitur apud dia
lecticos primus,& vltimus terminus:puta quia vocatus non
venit:vel venit,sed in executione sententiæ est inobediens.Et
ita bene potest habere locum & in reo,& in actore:vt j.ead.l.
§.non solum.Quidam tamen dicunt dici extremum id solum
quod est vltimum,& non aliud:quibus ipsa litera apertè con=
tradicit:datur & ista actio sicut & superior contra eos tantum
qui fuerunt contumaces,non contra omnes quos defendit:
6 quod dic vt j.eo.§.si procurator.†Est autem hæc actio præto=
ria:sicut & omnis alia quæ datur ex edicto.Itẽ potest dici hãc
esse perpetuam:quia rei persequutoria est:vt j.de act.& obli.
l.in honorarijs.Hæredibus eadem ratione dabitur,sed non in
hæredes:quia est ex delicto.quod dic vt j.de alie.iud.mu.cau.
fa.l.non solum.§.vltimo.

⁂ ¶ Edictum.Edicta prætorum collegit,& in artem redegit Saluius Iulia-
nus Iurisconsultus:cuius liber toties desideratus non extat.P.Prateius.

De in ius vocando. *Rubrica.*

1 ☞ *Vocatio in ius quibus ex causis nulla,& 3.*
2 *Citationem extra territorium iudicis factam nullam esse.*

LICET vocare in ius ad multa,& varia sua
præbeat adminicula,hic tamen hoc solum=
modo tractare intendit quibus modis facta
vocatio irrita censeatur. Videamus ergo
1 modos,& causas quibus vocatio nulla dica=
tur.†.Est autem vocatio nulla ratione iudi=
cis.vt si talis iudex me vocauit,qui iure iudi=
care non potuit.quòd dicitur j.de iudi.l.cùm prætor.§.nõ au
2 tem.Item† ratione domicilij.vt si extra territoriũ iudicis sit:
vt s.de iurisdi.om.iudi.l.si.alioquin venire debet:vt infra de iu
di.l.si quis ex aliena.& subiunge qualiter constituatur domi=
cilium.quòd alibi scriptum est:vt C.ne de statu defunctorũ.l.
3 penult.†Item ratione vocantis,vt si is qui agit vocare nõ pos=
sit:vt quia est seruus,vel miles est,& alterius nomine agere de
siderat:vt C.de procu.l.militem.vel quia mulier,vt in casibus:
vt C.de procu.l.alienã.& ff.de procu.l.fœminas.Itẽ ratione tẽ
poris:vt C.de ferijs.l.omnes.& subiũge quod est j.de ferijs.l.
ij.iij.& iiij.Item ratione morbi:vt j.de re iudi.l.quæsitum.&
j.si quis cau.l.ij.§.iij.Item ratione rei,de qua est controuersia.
quid enim si de sole,& luna,litigare velit? Item quid si de ijs
quæ non sunt in lucem,controuersiam faciunt:vt j.de iudi.l.
* non quemadmodum.Item ratione loci,* in quem vocatur:vt
infra de arbi.l.si cum dies.§.si arbiter.Item ratione causæ quæ
aut ratione diuini iuris contingit,aut humani.diuini,vt si pon
tificem dum sacra facit quis vocet.humani,dupliciter:cõmu=
nis, aut priuati. Communis vt siquis magistratum vocet.
Priuati vt si quis eũ qui cadauer familiare sequitur vocet:vt
j.eo.l.ij.Itẽ ratione necessitatis:vt l.quiq;.Itẽ ratione officij,nõ
dignitatis:vt legatus:vt j.de iudi.l.ij.§.legati. Habetur etiam
mista consideratio personarum:id est rei,& iudicis.Hic enim
iudex eum reum vocare non potest:vt C.si quacunq; præditus
po.l.j.§.illo.Item ratione actoris,& iudicis:vt infra de iniurijs.
l.ex Cornelia.§.j.& de iurisdi.om.iudic.l.qui iurisditioni. Itẽ
ratione vocãtis,& vocati,vt si patrem filius,vel econtra in ius
vocet:vt infra de iudi.l.lis nulla. Itẽ ratione causæ & iudicis:
vt si iudex in ea causa in qua fuit aduocatus velit ius dicere:vt
s.de iurisdi.om.iu.l.prætor.sicut & in authẽ.de sanctis.epis.§.
si autem ecclesiastici.Item ratione ætatis:vt in hoc titu.l.ne=
que impuberes.

* ¶ Loci.Citari debet nullus ad loca,vbi non posit copia peritorum habe-
ri.alioquin iudici,qui citat non paretur.Possunt tamen partes super hoc iu-
ri suo renuntiare de communi consensu,vt extra.de rescriptis c. præsenti. &
de transact.ex literis.Item cùm quis citatur, vt ad iudicem personaliter va-
dat.non sufficit ei,si alium miserit.c.si.de maior.& obed.Si vero ad iudicem
ire non posit iusto impedimento detentus non tenetur mittere procuratorẽ,
sed excusatorem si est ardua causa c.querelam.de procura.Citatus autem le-
gitime à iudice suo licet transferat domicilium ad alium locum , nihilomi-
nus sub priore iudice,à quo citatus est,respondere tenetur c.proposuisti.de fo
ro compet.Citari autem potest quis ex causa ex prima citatione per terminũ
breuem,& peremptorium.sed,nisi necessitas vrgeat,non debet quis moneri
vel citari nisi tribus edictis,vel vno peremptorio, quod continere debet tan
tum tempus,quantum tria edicta vt c.j.de dilat.c.j. ff.de re iudi.l. contuma-
cia.c.constitutionem. extrà. de sen. excomm. Item si reus in prima citatione
venire potuit,& non venit,nec misit,debet in expensis condemnari : de pro-
cur.c.querelam. Item si ad terminum peremptorium. non veniat non audi-
tur appellans xxiiij.q.iiij .C.de illicita. sed mittitur in possessionem rei pe -
titæ actor c.tuæ.extra.vt lite nõ contesta.& si redeat reus intra annum,resti

tuat omnes expensas factas ab eo tempore quo fuit contumax.vt not.c.quærelam.§.alleg. Citationis autem libellus continere debet mandatum iudicis insertum,& qualiter agere velit.& debet res aperte significare ita, vt de causa ita instrui possit citatus, vt quod vltra non possit nec debeat inducias habere extra.de dilat.capitulo.præterea. Qui citat reum per diuersas literas ad diuersos iudices,in quibus mentio alterarum non habetur,carere debet vtrisque.c.ex tenore.de rescript.Citatus quoque iuste vel iniustè,quandocunque dubitat de iurisditione iudicis citantis debet ire allegaturus priuilegium suum,l.si quis ex aliena.ff.de iudic.alioquim tanquam contumax punitetur extra.de accusa.c.veniens.c.si duobus.de appel. Et potest agere contra iudices calumniosè citantes.c.sacro.extra.de senten.excō. Sed si est euidēs, quod citatio non teneat,tunc non tenetur ire citatus.c. prudentiam.extra. de offic.& potest.iudic.deleg.Non tenetur etiam citatus ire si sciat iudicem citantem iudicem non esse.vt c.prudentiam.Martinus.

Si quis in ius vocatus non ierit:siue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit. *Rubrica.*

1 ☞ *Citati non uenientis pœna.*

QVONIAM facta vocatione sæpe contingit vocatos non venire:ideo ponit quid, si hoc veniat iuris sit.& quidem si quis nō veniat,aut promisit se venturum:& tunc ex stipulatione agitur ad pœnam, vel ad interesse:si pœna non sit adiecta:vt infra eod.l.vlt.si verò non est cautum,etiam sine
1 †cautione agit præsens pars ad dāna quæ aliàs perpensa sunt
in lite ex superiori edicto,si quis ius diceti. Sed & in omni casu mulcta pecuniaria à iudice indici potest:vt j.e.l.ij.§.si quis. secūdū ius potestatis suę quod taxatur C.de modo mulct.l.vl.

Hæc autem pœna quandoq; remittitur.quod dic vt infra eod.l.ij.§.vlti. Est & alia pœna missionis in bona,de qua tractatur infra quibus ex cau.in pos.eatur.& j.de bonis autho.iu di.pos. De eo,qui vocari non debuit.Sciendum est,quòd licet vocari non debuerit,venire tamen debet:vt j.eod.l.ij.primo responso.& infra de iud.l.si quis ex.

In ius vocati vt eant,aut satis,vel cautum dent. *Rubrica.*

EX hoc edicto imponitur vocatis necessitas vt vadant ad causam,aut satis,vel cautum dent,scilicet iudicio sisti.de hac enim fideiussione per totum istum titulum tractatur coniunctio, aut quæ ponitur in litera pro,&,accipitur vt & sæpe.sic dicitur C.de verb.signi.l.penult.Nec enim sufficit vocatum venire,nisi satisdet:vt in C.de litis contest.authen.offeratur &c.videndum ergo qualem debeat dare fideiussionem. quod dic vt no.infra eod.l.j.§.& iij. Qualiter à tali fideiussione liberatur quis:Et quidem in totum facto eo quod ipse promisit,non aliter.quòd dic vt dixi infra eod.l.vlti.& s.de in ius vocan.l.neq; impuberes.§.qui in ius vocatus,

Ne quis eum qui in ius vocabitur,ui eximat. *Rubrica.*

CONTINGIT vocatos ad iudicium quandoque non venire:non solum spontanea eorū voluntate,sed etiam inuitis eis.puta cum inuiti eximuntur:& ideo prætoris edictum proponitur, ne quis eum qui in ius voca. vi exi.

Vidēdum ergo est quid sit vi eximere.quod dic vt not.infra eod.l.iij.§. vltimo.& l.sed eximendi.vsq; ad illum §.item si quis.& §.vlti.Item quando locum habeat:& quidem tunc quando tenuit vocatio.Cæterum si impediatur reuerentia personarum,vel rei qui non est de iurisditione vocantis,vel cōditione personæ,secus est.quod dic vt infra eo.l.j.§.vlti.& l.ij.& iij.vsq; ad §.vlti. Quæ actio detur ex hoc edicto,cui detur,in quem,quando,inquantum.& quidem datur actio in factum ei,qui vocauit:nec distinguitur an sit calumniator,an non.Tunc quidē,quando cum effectu est exemptus & datur in eximentē,& in mandatorem:& datur quanti in litem iuratū est.quod dic vt infra eo.si per vsq;.in §.penul.

Qui satisdare cogantur,vel iurato promittant,uel suæ promißioni committantur. *Rubrica.*

1 ☞ *Satisdare quid sit.*
2 *Satisdare iudicio sistendi causa quis cogatur,& qualiter,nu.seq.*
4 *Satisdatio iudicio sistendi causa ubi præstari:item quoties præstanda sit.*
5 *Fideiussor iudicio sistendi causa acceptus qua actione teneatur, & ad quid, & quando poßit conueniri.*

QVONIAM non sufficit venire ad iudiciū,
nisi & satisdetur iudicio sisti,& iudicatum solui,vel ratam rem dominum habiturum,vel aliter(prout ius postulat)caueatur:ideo generalē
ponit rubricam qui satisdare cogantur de satisdatione & cautione,quæ in iudicio præstantur.s.enim in illo tit.in ius vocati,vt eant.posuit ita indeterminatè vt eant,aut satisdent in iudicio sisti:hic determinat qui cogantur satisdare.Nam de illa iudicatum solui tractat ex consequentia quadā:quia illa continet defensionem,& ita iudicio sisti.Videndum est ergo de satisdatione iudicio sisti.Et primò
1 quid sit satisdare,& vnde dicatur.Et quidem †satisdare est alicuius implere voluntatem.idq; videtur per similitudinē:quod
2 dic vt j.eo.l.j.Qui †cogatur satisdare iudicio sisti:& quidem
generaliter omnis persona,quæ agit,vel conuenitur non solū
per leges veteres,sed etiam per nouas.quod dic vt in authē.de
litigioso.§.ad excludēdas.colla.viij.& de exhib.& intromit.
reis.§.suscepto verò libello.collat.v.& probatur per l.j.huius
3 tit.& per l.ij.§.si quis ex his. †Et qualiter,quod dic vt j.de
præto.stip.l.prætoriæ satisdationes.& j.eo.l.ij.Si ergo non sit
idoneus ex cōueniendi facilitate,& facultatibus pro nō dato
habetur.quod dic vt j.eod.l.de die.§.qui mul.vsq; ad illū §.fideiussor iudi.& l.si fideiussor.j.respon.Sed etsi idoneus sit ex
cōueniendi facilitate,æstimatur tamen an sit idoneus facultatibus,scilicet pro qualitate rei:vt j.de verb.sig.l.quos nos hostes.§.locuples.Hoc tamen propter reuerentiā personarū quādoq; non inspicitur:licet primū inspiciatur.quod dic vt j.eod.
l.ij.§.prætor.vsq; ad illum §.in fideiussorē. Quid si reuocetur in quæstionem an sint locupletes,& idonei:an nō datur arbiter:quod dic vt j.eo.l.arbitro.& l.si ab abitro.j.respon.Sed
& illud est notandū,quòd is qui recusat fideiussores quando
ob hoc ipsum conuenitur.quod dic vt j.eo.l.si verò pro.§.qui
4 pro rei. †Vbi satisdatur.quod dic vt j.eo.l.si fideiussor.§.si
necessaria.& l.de die.§.tutor.vsq; in fi.legis. Item quoties,
quod dic,vt j.e.l.quoties.& l.de die.§.si fideiussor.& l.si ab ar
5 bitro.§.qui ex causa. †Quæ actio,& ad quid,& quādo,detur in fideiussorem,quod dic vt j.eo.l.ij.§.vlti.& l.iij.iiij.& v.
j.respon.Potest tamen dici,vt nō solum ex edicto prætoris cōueniatur hic fideiussor:sed ex sua stipulatiōe cōdictione certi.
Sunt alij,qui iurant.quod dic vt in authen.de litigi.§.si verò dixerit.alij verò,qui nudè cauent:vt C.de episc.& cler.l.omnes.in hac autē.& C.de dig.l.quoties.& de proxi.sacro.scri.l.
in sacris,& de his duabus cautionibus nihil in nigro huius tituli ponitur,sed aliquid de vna tangitur:vt j.eo.l.vlt. Nunc
de satisdatione iudicatum solui,qui debeāt satisdare iudicatū
a solui[a].quod dic vt Instit.de satisdatio.in prin.& §.hoc ita.& §.
sed hoc hodie.& §.si autem per.& §.si verò aliquis.& §.si verò reus.& j.eod.l.sciendum.vsq; in finem legis. Nunc de satisdatione ratam rem dominum habiturum.quod dic vt C.de procuratoribus.l.j.

a ADNOTATIO. ¶ Iudicatum solui.De ista satisdatione vide Bal. in l.diffamari.prope fi.in versic.sed pone quod creditor.C. de inge. manu.Paul. de cast.in l.iubemus.circa prin.ff.qui satisda.cog.Bart.& doct.in l.conuenerit.ff.de tu.om.iu.do.in rubr.ff.iudi.sol.& in l.de die.§.qui seruus.ff.qui satis. cog. vbi de ista materia copiose tractatur.

Si ex noxali causa agatur,quemadmodum caueatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Dominus cedens quando non liberatur.*
2 *Caueat pro seruo dominus.*

DE SATISDATIONIBVS generaliter dictum supra,nunc autem videamus in specie,scilicet,qualiter debeat caueri,si ex noxali causa vel actione agatur.Et(vt quę de cautione dicturi sumus euidentius intelligantur) breuiter dicamus,quæ sint noxales actiones,

vnde dicantur,& qualiter contra dominos proponatur.quod
dic vt insti.de noxa.act.j.respon.& §.noxa.& §.sunt autem.
1 †quandoq; tamen non potest se liberare dominus cedere vo-
lens,quod contingit quãdoque propter dolum eius.quod dic
vt ĩ.eod.l.ij.§.si verò falso.quandoque propter officij necessi-
tatem.quod dic vt ff.de furtis.l.si seruus cõmunis.§.quod ve-
2 rò ad mandati. Pro seruo † autem debebit cauere dominus,
quòd ipsum in eadem causa sistat.quod dic vt ĩ.eo.l.j.vsque in
fi.& l.ij.primo responso.& l.penult.& antepen.& vlti. Quid
ergo si absens sit seruus? alterum duorum debet facere do-
minus.quod dic vt ĩ.eod.l.ij.§.si absens sit.& ad alterum com
pelletur, captis fortè pignoribus:vt institu.de satisda.§.qui-
bus.Si verò è contrario contingat,dic vt infra eodem,l.ij.§.
vltimo.Sed & puniuntur ij,qui ius habent in re.quod dic vt
infra eodem,l. iij.

De eo per quem factum erit, quominus quis in iudicio sistat. Rubrica.

1 ☞ *Edicti de eo,per quem fa. locus,& quando.*
2 *Actio ex edicto,de eo per quem fa. cui detur,in quem,ad quid,& qualis sit.*

QVONIAM fideiussores & reos principales
sæpe impediri contingit aliorum dolis,ne ve-
niant ad causam:ideo generalem ponit rubri-
cam de eo per quem factum est,quo minus quis
1 in iudicio sistat. † Videndum ergo quando
locum habeat hoc edictum:& quidem tunc cùm dolo malo
alterius quis impeditur:quod impedimentum multis modis
machinatur.quod dic vt ĩ.eod.l.j.§.fecisse.& §.dolum. Circa
impedientem tamẽ distinguitur,an fuerit ille idem,qui stipu
latus est,vt tunc locum non habeat:an alius, & tunc subdiui-
de,an sit ille alius priuatus,an magistratus.In primo casu locũ
habet,in secundo non.quod dic,vt ĩ.eo.l.j.§.si reus.& infra ti-
2 tu.j.l.ij.§.vlti.& l.iij.& ĩ.eod.l.vlti.§.si stipulator. † Cui de-
tur hæc actio ex hoc edicto? & quidam tam reo,quàm actori.
quod dic vt ĩ.eo.l.vlti.§.si stipulator. In quem detur? quod
dic vt ĩ.eo.l.vlti.primo respon.& §.planè.& l.j.§.serui.& l.ij.
Ad quid detur? & quidẽ ad interesse.quod dic,vt infra eo-
dem,l.vlti.primo responso.& l.j.§.si plures. An autem pœ-
næ petitio,hanc actionem impediat quæritur? quod dic vt ĩ.
eod.l.vlti. Qualis sit? & quidem prætoria est:vt ĩ.eo.l.j.pri-
mo respon.& annalis est:quia ex delicto datur:licet rei perse-
quutionem contineat:alioquin si non ex delicto,esset secus:vt
infra de actio.& obliga.l.in honorarijs.Hæredibus datur,sed
non in hæredes:nisi inquantum ad eos peruenit:vt ĩ.eo.l.j.§.
Ex his,quæ dicta sunt perpendere licet in tribus differre
hoc edictum à superiore ne quis eum &c.quod dic vt dixi in
rubrica huius titu.Potest & addi quartum:quia istud edictũ
locum habet post satisdationes,& in ius vocationes:illud verò
post vocationes tantum,nõ etiam satisdationes:& probari po
test & perpendi ex tractatuum ordine in ista positione.

Si quis cautionibus iudicio sistendi causa factis non obtemperauerit. Rubrica.

1 ☞ *Cautionibus iudicio sistendi causa factis non obtemperare quis dicatur, & qualiter puniatur,nu.3.*
2 *Pœnam quis mereatur ex eo, quòd non paruit cautionibus iudicio sistendi causa factis.*

QVID iuris sit,vbi quis non venit ad iudicium
impeditus per alterius factum plenissimè com
præhensum est supra titu.ne quis eum. & titu.
de eo per quem factũ erit:nunc autem sequitur
videre generaliter,quid statui debeat,si quis
propter quancunque causam impeditus cautio
nibus sistendi in iudicio causa factis non obtemperauerit.
1 † Videamus ergo quis dicatur nõ obtemperare,& quidem
is,qui sciens non paret vocationi,& conuentioni factæ semel
etiam pro sistendo:licet in contumacia secus sit.quod dic vt ff.
de regu.iuris.l.qui non facit.§.at qui facit.& de condit.& de-
monstra.l.ij.& de re iudi.l.contumacia.§.j.Non paret,qui nõ
ita cito vt debet,vel non in totum.quod dic vt ĩ.eodem,l.& si
post.& l.si seruus.§.si plurium.& l.si quis quædam.& l.qui au
2 tem.primo respon. † Quis debeat puniri si non pareat? &
quidem quilibet omnino cui ista superueniens non opitula-
tur exceptio ex æquitate,quam plurimum spectamus in iudi
cijs:vt C.de iudic.l.placuit.Hoc autem per quasdam compen-
diosas diuisiones dicitur posse tradi,& in hunc modum distin
guitur,cùm quis non obtemperat:an ideo non paret quia alio
modo est actor rem prosequutus:hoc est ex alia causa, vel ex
eadem:sed ab alia persona:& tunc non committitur.quod dic
vt dixi infra eod.l.ij.primo respon.& l.si duo.§.item. vsque
in fin.l.aut propter alia,& tunc subdiuide:quia aut ideo quod
actor,vel reus talis erat conditionis vt agere,vel respondere
non possit: & tunc non committitur stipulatio.quod dic vt
not.infra eodem,l.ij.primo responso.& l.quoties seruus. & l.
si quis seruum.& supra,qui satisda.cog.l.ij.§.si quis.secus si a-
gi non posset:quia actio sibi non competit.quod dic vt infra
eodem,l.si eum.primo responso.Aut quia actio est extincta,
mortua principali persona.quod dic vt infra eodem,l.si eum.
in princip.& §.qui iniuriarum.vsque in fi.legis.Extincta qui
dem vel quantum ad omnes,(vt dictum est)vel quantum ad
personam promittentis.quod dic vt infra eod.l.vltima.Idem
si sit extinguenda:puta quòd per errorem est facta.quod dic
vt infra eodem,l.sed & si quis.§.penul.& vlti.vel non stetit pu
blica vtilitate Romanæ ciuitatis,vel alicuius municipijs impe
ditus:vel etiam priuati hominis:dummodo id fuerit ex neces-
sitate.quod dic vt ĩ.eod.l.si is,qui fideiussorem.& l.ij.§.si quis
municipalis.& §.simili modo.vel officio quod homo homini
debet.quod dic vt ĩ.eo.l.sed & si.§.præterea.Sed & si non ste
tit propter casum fortuitum idem est.quod dic vt ĩ.eod.l.ij.§.
si quis se.& §. quod diximus. vsque ad illum §.simili modo.
Idemq; est etsi propter condẽnationem ante diẽ exhibitionis
factam non steterit:secus in accusatione:nisi quis coniectus in
vincula fuerit.quod dic vt ĩ.eodem,l.sed & primo responso.
3 & §.rei.& §.dixit.& §.illud.& §.planè. † Item qualiter quis
puniri possit,qui non paret cùm ei iusta exceptio non opitule
tur? & quidem puniri potest per officium & potestatem vo-
cantis ex illo edicto supra dicto:si quis ius dicen.nõ obtempe.
& per illud.si quis in ius voc.non ierit.Item,vt possit in pote-
statem iudicantis inuitus trahi:nisi in domo fuerit:vt probaui
in sum.s.de in ius voc.Item per missionem in bona,& per ven
ditionem:vt duo protestantur edicta:vt infra,de bo.autho.iu.
pos.l.prætor.& l.fulcinius.§.prætor.& in titu.quibus ex cau-
sis.in posses.ea.l.prętor.Item per denegationem iurisditionis.
quod dic vt infra,qui.ex cau.ma.l.sed & si.§.sed & si dum de-
creto.Item per ipsam cautionem manu militari potest cogi vt
veniat:sicut & aliàs quem præcisè diximus teneri ad factum:
vt infra,de oper.no.nunt.l.antepenul.§.fine. Inquantum,&
quidem ad interesse? quod dic vt ĩ.eod.l.si actor.& l.si procu-
rator.& l.qui autem.§.illud per actionem ex stipulatu.vt s.si
quis in ius voc.non ierit.l.vlti.

Quod cuiusque vniuersitatis nomine, vel contra eam ageret. Rubrica.

1 ☞ *Vniuersitas quid.*
2 *Vniuersitas cuiusmodi possit per alium sua negotia explicare: & per quem.nu.4.*
3 *Societates quæ permissæ.*
5 *Syndici,uel actoris uniuersitatis officium.*

DICTVM est supra de negotijs cuiuslibet
singularis personæ,quæ exequitur procura-
tor:sequitur videre de negotio cuiusque vni-
uersitatis,scilicet,an per alium,& per quẽ ex-
pediatur. Vt autẽ hæc apertius designen-
tur:primò videamus,quid sit vniuersitas. Et
1 quidem † vniuersitas est plurium corporũ collectio inter se di
stantiũ vno nomine specialiter eis deputato.Collectio pluriũ

ideo dixi,vt notetur,differre vniuersitatem ab indiuiduis,vel
speciebus:vt boue,& Socrate,secundum legistas,qui non plu
ra corpora:sed cuiuslibet rei partes colligunt inter se distan=
tium:ideo apponitur,vt discernatur totum integrale quod nō
distantia:sed coniuncta plura continet ab vniuersitate:vt est
in armario,& carruca.Specialiter eis deputato:ideo ponitur,
vt per hoc appareat hoc nomen homo(licet plura corpora si=
gnificet)non esse vniuersitatem:quia nulli,vel nullus speciali
ter est deputatus.Et possunt hæc colligi ј.de vsuscap.l.rerum
mistura.Illud tamen notandū quòd licet dicat rubrica,Quod
cuiusque vniuersitatis:non tamen de qualibet vniuersitate:pu
ta de grege sed rationabili tantum tractatur vt de populo,col
2 legio,societate. †Quæ vniuersitas posśit per alium [a] sua ne
a gotia explicare? Et quidem omnis omnino quæ est licita:vt
populus,vel collegium quod est causa pietatis institutum:vt
plures simul cohabitēt vel societas:vt cùm non causa religio=
nis plures coeunt,nec vt simul inhabitent:vt in publicorū ve=
ctigalium socijs.Et super his vniuersitatibus generalis tradi=
tur regula,vt omnia dicantur illicita,quæ non probantur per
missa legis authoritate.quod dic vt ј.eo.l.j.primo responso.&
§.item collegia.& ј.de collegijs illicitis.l.j.§.sed religionis.l.
iij.§.in summa.& C.de sac.sanc.eccl.l.j.& l.qui sub prætextu.
3 † Permissæ quoque videntur omnes societates profeśsionū.
Item negotiationum:vt probatur C.de iurisdi.om.iud.l.vlti.
Item ciuitatum,& vicorum:vt ј.de leg.l.si hæres iussus.§.vi=
cis.Item omnium decurionum in singulis ciuitatibus consi=
stentium:vt C.de natu.lib.l.si quis seu liber.& l.quoniam de=
syderia.Et(vt generalius loquar)omnis cōgregatio potest di
ci licita,quæ fit pro conseruāda cuique sua iustitia.Cum enim
iuris,iustitiæq́ definitione,seu præcepto deseruiatur:vt Instit.
de iusti.& iure.j.responso.& §.iuris præcepta.rectè iusta,& li
4 cita appellabitur. †Per quem? quod dic vt no.ј.eo.l.j.§.qui
bus autem.& l.nulla.& l.planè.& l.illud not.& l.item eorū.j.
5 responso. †Quod est actoris,vel syndici officium? dic vt ј.
eo.l.vlti.& l.item.§.actor.& §.non autem.& §.actor itaq;.&
l.sicut.j.responso. Quid obseruetur deficiēte actore,vel syn
dico? quod dic,vt ј.eo.l.j.§.quòd si nemo.& §.& quidem non
esse.& §.si extraneus.& l.ciuitates amplius.& aufertur ei ad=
ministratio:vt C.de procuratoribus.l.eum qui.

a ADNOTATIO. ¶ Per alium.Ad istam quæstio.vide Barto. in l.ergo.
§.creditoribus.ff.de fideicom.libe.Bal.in l.illud.§.actor quod cuiusque vni-
uer.no.& in l.si.circa me.versi.vnde dicunt.C.de testa.ma.d.Alexan. & doc.
in d.§.creditoribus.alleg.supra egregium doct.do.Lucam de Penna.in l.pro
fesśio.nume.5.cum plu.seq.de mu.pat.lib.x. chart. ciij.qui abunde exorditur
totius huius tituli materiam.

De calumniatoribus. Rubrica.

1 *☞ Edictum de calumniatoribus quando locum habeat.*
2 *Actio ex edicto de calumniatoribus cui detur, & in quem, & intra quantum tempus.*

DICTVM est supra de negotijs & in iudicio,
& extra iudicium,bona fide gestis:sed quia ple
runque in iudicijs aguntur negotia per calum
niam:ideo ponitur edictum prætoris de calum
1 niatoribus. †Videndum ergo est,vbi locum
habeat hoc edictum.Et quidem locum habet,vbi actor,vel ac
cusator accepit pecuniam:vt me calumniosè vexet.vt pecu=
niæ appellatio sit larga.quod dic vt infra eodem,l.j.§.vltimo.
& l.ij.& iij.primo responso.& tempus non restringatur:vt in=
fra eodem,l.j.§.qui autem.& causa non distinguatur:vt ј.eo.
l.j.§.hoc autem.primo responso.nec rem tantum intueamur:
vt infra eodem.l.& generaliter.§.si igitur accepit.primo re=
sponso.& §.hoc edicto. Item locum habet vbi accepisti pe=
cuniam,ne alium calumniosè vexares:vt infra eodem,l.j.pri=
2 mo respon. †Cui detur,& in quem,ex hoc edicto actio? &
quidem in primo casu non is,qui dedit,agit contra accipien=
tem:quia turpiter dedit:sed is,cui calūnia erat mouēda.quod
dic vt infra eod.l.& generaliter.§.vltimo.In secundo dic vt in
fra eod.l.si quis ab alio.primo responso.& §.si autem actio.&
l.in heredem.primo respon.& §.sed etiam.Ad quid? quod dic
vt ј.eo.l.j.primo responso. Intra quantum tempus? quod
dic vt infra eodem,l.annus.Hæc quantum ad hoc edictum.
Sunt & alij modi quibus punitur calumniator.quod dic vt ј.
eod.l.j.§.hoc autem.

 De in integrum restitutionibus. ❧ *Rubrica.*

1 *☞ Rata quæ,aut non habenda.*
2 *Læsionum causæ.*
3 *Restitutionis causæ.*
4 *Restituere quid.*

RACTATVM est supra de procura=
toribus,& negotijs gestis,scilicet,de nego=
tijs nostris ab alio gestis,quæ tamen rata ha
bere cogimur s.de nego. gestis.l. Pompo=
1 nius,nunc intendit tractare de his,†quæ nō
ab alijs,sed à nobisipsis geruntur:& tamē ra
ta habere non cogimur:imò nobis in integrum restitutio da=
tur,& sic supponit,de in integ.restitutionibus,non de in inte=
2 grum restitutione:quia ex pluribus causis habet dari in inte=
grum restitutio.vt ј.eo.l.j.puta quia quis†deceptus est sua fa
cilitate vt ј.de minoribus per totum,vel dolo aduersarij,vel
metu.ј.de dolo malo.& ј.quod metus causa,per totum,vel
propter absentiam probabilem,pluresve alias causas ј.ex qui
bus caus.maio.& ideo præmittit hic generalem titulum.post
istum subiicit speciales vt ј.eo.l.j.Sic infra si cer.pet.l.j.sic in=
fra quod cum eo.Sic ј.de interdictis.Ponit ergo super isto ti=
tulo regulas generales super qualibet in integrum restitutio=
3 nis†specie.Primam dic,vt ј.eod.l.omnes.ibi,causa cognita.ј.
eo.Secunda est in l.scio illud.Tertia in l.nemo videtur. Quar
ta in l.nō solū.in princi.Quinto adsignat differentiam quan=
dam in restitutione in integrum,quæ datur ratione ætatis, &
eam,quæ datur ratione absentiæ:vt ј.eo.l.si.Et supple distin=
ctionem,quam ibi cōsueuimus notare,quæ alibi scripta est.
4 Si quæras,quid sit†in integrum restituere:est in primum,&
primæuum statum omnia reducere.C.si aduersus transa.per
totū.& l.quòd si minor.§.restitutio.ј.de minoribus. & ј.de
vsuris.l.videamus.la grande. §.in Fabiana.& C.de sentē.pas.

❧ ¶ Restitutionibus.Hunc titulum,suique summulam,vt in scriptis exem-
plaribus prætermissam,ita in omnibus excusis alio translatam, hic cōgruo
suo loco,nempe post titulum de calumniatoribus , emendatius,quam anteà
interiecimus.Admonendus es (candidate iuris)permultos pandectarum ti-
tulos ab Azone de industria omissos , vt qui de his fusisśime in summam ad
Codicem Iustinianum edisseruisset.P.Prateius.Augustobuconias.

Nautæ,caupones,stabularij,vt recepta restituant. *Rubrica.*

1 *☞ Edictum,Nautæ,caupones,quando locum habeat.*
2 *Actiones quæ competant ex edicto,nautæ,caupones, stabularij &c.& quid ueniat in eam actionem: & qualis sit.*

ICTVM est supra de ijs,qui recipiunt lites
suo arbitrio definiendas;sequitur videre de ijs,
qui recipiunt res saluandas, quorum officium
sicut & superiorum publicam respicit vtilitatē:
& ideo etiam in rubrica edicti sententia expri=
mitur in hæc verba: Nautæ,caupones &c.
1 † Videamus ergo, quando habeat locum hoc edictum. Et
quidem tunc,cùm nauta,vel caupo,vel stabularius,recipit res
saluandas. Quis nautæ nomine contineatur? dic vt ј.eod.l.j.
§.nautam.§.quanquam.& §.& sunt. Item quis contineatur
nomine cauponis & stabularij? quod dic vt ј.eod.l.j.§.caupo
nes.Nec distinguitur inter res principales,receptas,& accesso
rias,quod dic vt infra eodem,l.j.§.ait prætor.quod cuiusque.
& §. idem Pomponius. Item qualiter videatur recepisse?
quod dic vt ј.e.l.j.§.recepit.& l.sicut.& l.ita.& l.idem.primo
2 responso. †Quæ actiones dentur ex hoc edicto? & quidē
duæ.vna est actio in factum,quæ datur ex contractu receptio
nis rerum:& ex locatione,vel cōcesśione nauis,stabularij,seu
cauponis.vnde videndum de ea,quid in illam veniat,& qua=
lis sit.

lis sit:quód dic vt ff.eodem.l.& ita.§.ait enim prætor.& §. ex hoc.& §.sed an.& §.sed si gratis.& §.eodem.& §.si filiusfami. & §.item si seruus.& §.hæc autem actio. Est & alia actio, quæ est ex quasi maleficio:vnde videndum quid in ea veniat, & qualis sit:vt insti.de oblig.quæ ex quasi delicto.§.vlti. vt j. eod.l.licet.§.in factum.& §.possumus.& §.si absolutus. & l. vlti.vsque in fin. legis.

Si pars hæreditatis petatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Hæreditatis partem petenti obseruandum.*

DICTVM est suprà, quid iuris sit, si tota petatur hæreditas:nunc autem ponit, quid iuris
1 sit, si pars hæreditatis petatur. † vbi attendendum, an is, qui partem hæreditatis petit omnino sit de ea certus:an non:si est certus, aut possessor, ius habet:puta quia est cohęres, aut nō habet. qđ dic vt j.eodem,l.j.§.qui partē.& §.quinimò.& §.proinde.& §.si ego ex parte.& §.item si eum. Item & si non habet, aut confitetur se habere, aut non:quod dic vt j.eod.l.pen.& vlti.& s.titul. j.l. etiam.§.vlti.& l.sed vtrum.& j.eod.l.j.§. vlti. & l.antiqua.& l.si pauciores.& l.illud.

De possessoria hæreditatis petitione. *Rubrica.*

☞ *Bonorum possessio dignior.*

DE directa hæreditatis petitione dictum est: se-
1 quitur videre de vtili. Et quia dignior † est ea, quæ datur directò succedenti, quàm ea quæ cō petit succedenti per obliquum:ideo de ea, quæ datur bonorū possessori prius, quàm de ea, quæ tribuitur Trebellianico successori videndum, cui detur. quod dic vt j.eod.l.j. Hodie fortè non est necesse alicui dari bonorū posses.quod dic vt j.de cura.furio.l.vlti.diximus.& C. qui admit.ad bono.pos.po.& j.de bon.pos. Et ideo hic non est opus dicere, quid veniat in hanc actionem. quod dic vt j.eod.l. vlti.

Qualis sit? & quidem prætoria:vt j.eod.l.j.huius titu.colligitur. Perpetua est:vt j.de act.& oblig.l.in honorariis.j.respon.& §.illo autem.

De fideicommissaria hæreditatis petitione. *Rubrica.*

❧ QVI detur ❧:quod dic vt j.eo.l.j.in quem detur: & ad quid, & qualis sit.dic vt j.eod.l.j.ij.& iij.

❧ ADNOTATIO. ¶ Cui detur. Verisimilior mihi videtur perpetuus exemplaris manu scripti ordo, vt quod sequitur, sit finis summulæ præcedentis, cùm continuationis præter solitum morem non commeminit Azo noster nec cui daretur actio posses. bon. petitionis, quod de more tractet. P Prateius.

De publiciana in rem actione. *Rubrica.*

1 ☞ *Publiciana in rem actio quando locum habeat.*
2 *Publiciana actio cui detur, & contra quem, & quid in eam ueniat.*
3 *Publiciana actio qualis.*

EXPOSITO tractatu ciuilis in rem actionis, proponit de prætoria in rem actione, quæ dicitur publiciana. Videndum est ergo vbi
1 locum habeat. Et † quidem locum habet vbicunque ex iusta causa quis traditam sibi nanciscitur possessionem:quod dic vt infrà eodem, l.sunt & aliæ.§. ait.& l.vltima.& l.item.& l.sed & si res.j.responso.§.si lis.si tamen de transferendo dominio agatur.quod dic vt infrà eodē, l.quæcunque.primo responso.§.interdum. Traditionem autē veram, vel interpretatiuam, & bonam fidem interuenire oportet:& tempore emptionis, & tempore traditionis:quod dic vt infrà eodem, l.eum qui.§.penultimo.& vlt.& l.tradi.& l.fine. primo responso.& §.j.Posset tamen distingui emptio à cæteris contractibus:vt infrà pro solu.l.iij.& pro empto.l.ij.primo respons.Bonam fidem dico ementis, non vendentis:quod dic, vt infrà eod.l.eum.§.si ego.& §.sed enim si seruus meus.& §. proinde.& infrà de contrahen.emption.l.in huiusmodi. Item nō vniuersalis successoris.quod dic vt infrà eodem, l.eum qui. §.in hac actione. Bonæ fidei autē dupliciter dicitur:quod dic, vt infrà de verborum significatione.l.bonæ fidei. Hæc autem bona fides probanda est & ferè semper, quod dic vt infrà eo. l.quæcunquæ.§.vltimo.& C.qui milit.non possunt.l.super.& infrà de probatio.l.verius. In casibus tamen, & sine possessione datur publiciana.quod dic vt dixi infrà eodem.l.iij.§. ait.

De pretio autem nihil exprimitur:vt infrà eodem.de pretio. Exquiritur tamen an possit, vel non possit res vsucapi. quod dic vt dixi j.eodem.l.si quis.§.hæc actio.& l.eum.§. in vectigalibus.& §.si res. Item exquiritur an sit vsucaptum, vel non. Si enim est vsucaptum, nō datur publiciana, vt ex verbis prætoris apparet. Idémque & si non alia ratione quæsitum sit dominium:vel cum possessione, vel sine possessione:vt not. infrà
2 eodem.l.iij.§.ait. † Cui datur? ex prędictis patet, & dicetur infrà eodem.eum qui.§.hæc actio. Contra quem datur? & quidem contra possessorem:vt institu.de actio. §. aliæ autem. Excipitur tamen dominus:quod dic vt infrà eodem. l.penult. & vltima. Sed & contra eum datur in casibus:vt notaui infrà eodem.l.j. In aliis verò non distinguitur, nisi duo in eadem re publicianam dicant se habere. Et tunc distinguitur vt dixi j.e. l.siue.§.si duobus.& l.vt si quidem.& infrà de actioni. empt. l.si ea res.§.vtraque. Quid in eam veniat.quod dic vt j.eod. l.eum qui.§.in publiciana. Qualiter intentatur, dic vt nota
3 ui in secūda diuisione actionum. insti. de action. † Qualis est? & quidem pretoria:vt ex pręmissis apparet. Perpetua est, vt j.de act.& oblig.l.in honorariis. Dicitur autem à Publicio prætore:vt insti.de actio.§.aliæ autem.

Si ager vectigalis, vel emphyteuticarius petatur. Rubrica.

DE directa in rem actione ciuili, vel prætoria s. dictum est:sequitur de vtili, cui detur:& quidē datur emphyteutæ. Item superficiario. quod dic vt infrà eodem, l.j.§.vltimo.& l.ij.& iij.s.titulo j.l.superficiario.& infrà de superficieb. l.j. §.quod ait.

De vsufructu accrescendo. *Rubrica.*

1 ☞ *Ius accrescendi quando habeat locum in usufructu.*

1 QVANDO locum habeat ius accrescendi, & quibus accrescat vsusfructus, & † quidem tūc quando duos vel plures contingit in vsufructu esse coniunctos re, & verbis, vel re tātùm. quod dic vt insti.de lega.§.si eadem.& j.eod.l.si mulieri cum liberis.& l.si quis Titio.§.quòd si ita. Et inter hos omnes sine dubio est ius accrescendi. Et ita tamen vt is qui re & verbis est coniunctus, præferatur ei, qui re tantùm coniungitur.quod dic vt j.eo.l.j.§.deinde.& §.idem ait.& §.si cōmuni. Nec distinguitur, vtrū iam sit admissus vsusfructus, an nō: licet secus sit in proprietate:vt j.eod.l.j.§.interdum. Tamen si verè sint coniuncti verbis tantùm, posset dici ad exemplum proprietarij esse ius accrescendi:vt j.de lega.iij.l.re coniuncti. videtur tamen contra:vt j.eo.l.pen.& l.j.ibi, cæterùm si separatim, &c. Et est ratio:quia tunc demum accrescit quod insolidum est habiturus, & per concursum diuiditur:vt j.eo.l.idem Neratius. Illa fortè posset adhiberi distinctio:an in certa parte pro diuiso assignata cuiq; duobus constituatur vsusfructus. an pro indiuiso:vt in primo casu non sit ius accrescendi. In secundo sic. Et est ratio:quia in primo non sunt re, vel verbis, vel re & verbis coniuncti:sicut est in consimilibus: quod dic vt j. eod.l.j.§.idem scribit si duobus.& l.ideoque.& l.idem Neratius.j.respon.& §.vnde Celsus.& l.idem & si apud.§.sed & si

cui proprietas. Accrescit autem non tantùm habentibus serui
tutem, verum habentibus plenam proprietatem. quod dic vt
j̃.e.l.idem Neratius.§.vlti.Idem & in iis, qui amiserunt vsum
fructum. quod dic vt j̃.eo.l.interdum.Item in quantum, quod
dic vt dictum est j̃.eod.l.si tibi.

Quando dies vsusfructus legati cedat. *Rubrica.*

1 *Diem purum aditione cedere.*

VOT modis dicatur cedere dies legatorum
1 dic, vt dixi C.de caduc.tol. † Item quando dies
vsusfructus legati cedat. Et quidem distingui-
tur sic: sit purè relictus, an non: si purè, cedit ab
adita hæreditate legantis, & eius cui legatur:
ante verò nec actio cedit, nec vsusfructus: quia ipso iure nulla
est petitio: sicut & si ex die sit legatus: aliâs verò est petitio: sed
eliditur per exceptionem. vbi verò in annos singulos, vel simi
lia tempora relinquitur pluries, cedit dies: quod dic vt j̃.eodẽ,
per totum tit. Si autem non sit legatus, sed inter viuos constitu
tus semel tantùm sine distinctione cedit dies: vt j̃.de donatio.
caus.mor.l.senatus.§.vlti. De cessione autem cæterorum lega
torum hic non dico: quia specialis habetur rubrica j̃.quando
dies legati cedat.

Quibus modis vsusfructus, vel vsus amittatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Vsusfructus quibus modis amittatur.*
2 *Seruitutem usus fructus non amitti alienatione rei.*
3 *Vsusfructus an & quando extinguatur mutatione rei.*

VALITER vsusfructus substantiam ca-
piat, & constituat: dictum est s̃.de vsufruct.se-
quitur videre qualiter amittatur, quod cùm scie
rimus, etiam de vsu certificati erimus: quia simi
lis est vsuifructui: vt insti.de vsu & hab.in prin.
1 tit. † Sciẽdum est q̃ vsusfructus multis modis amittatur: &
in primis capitis diminutione, non tamen qualibet. eius enim
tria sunt genera.l.fi.ff.de cap.dimi. Idemq́ & in actione pro
vsufructu competenti, quod dic vt not.j̃.eod.l.j.in prin. & l.si
vsusfructus ciuitatis. & insti.de acqui.per arrog.j.resp. Item
morte. quod dic vt j̃.l.sicut.§.vlti.illius, scilicet, qui suo iure ha
bet commoditatem vtendi. quod dic vt j̃.eo.l.si legatum. & l.
antepen. & j̃.de vsufr. & l.si quis vsusfructus. vt C.de vsufru.l.
vltima. Quæri potest, an finiatur quasi morte, veluti si quis
ingrediatur monasterium? arg. est C.de episc. & cler.l.deo no-
bis.§.sponsa. puto tamen contra: quia licet pro mortuo habea
tur, non tamen hoc est verum: nisi quãtum ad seculares actus:
sed nec capite minutus dici potest: quia videtur hodie potius
auctus propter religionem: sicq́ potius arrogato assimilatur:
2 vt in auth.de san.epis.§.sed hoc præsenti. † Alienatione autẽ
rei non amittitur seruitus. quod dic vt j̃.eod.l.repeti.§.si quis
vsusfru. & l.si seruo. & l.iij. & C.de vsuf.l.inter antiquam. & j̃.
3 de serui.rust.prædio.l.via.§.si fundum. licet † extinguatur rei
mutatione, quæ fit multis modis: vt depositione vel appositio-
ne ædificij. quod dic vt j̃.eo.l.repeti.§.pen. & vlt. & l.sed & in-
terdictum. & l.nisi. & l.fundi. & l.sed & eo, & l. quid tamen.j.
resp. & §.non tantùm. Item formæ appositione, vel depositio-
ne. quod dic vt diximus s.de vsufru.l.qui vsusfructus. §.idem
erit. & fi. & j̃.eo.l.quid tamen.§.si in asse. Item dissolutione: vt
j̃.eod.l.quid tamen.§.inanis. Item inundatione. Distinguitur
tamen: quod dic vt j̃.e.l.si ager. & l.si tamen vsufr. Item confu-
sione. quod dic vt diximus j̃.eo.l.si seruus in quo vsusfructus.
& l.si tibi fundi. & de vsufr.l.dominus fructuario. Item artifi-
cij mutatione. quod dic vt j̃.e.l.si cui balnei. Item non vtendo
per x.vel xx.ann. vt insti.e.tit.§.finitur autem. & C.de præscri.
x.vel xx.an.l.vlt.in fi. Hoc autem attẽde quod quidam viden-
tur vti: licet nõ vtãtur. quod dic vt j̃.e.l.Põponius. & s̃.de vsuf.
& l.nõ vtitur. & l.quia. Omnes autẽ hæ amissiones pro parte,
& insolidum fieri possunt præter vnam. quod dic vt j̃.eo.l.ex-
cepta. Idemq́ & in manumissione quod in morte: quia & ea
finiri potest: non tamen fit pro parte. quod dic vt j̃.eo.l.inter-
dum. & C.commu.de manu.l.j.§.si verò gratias agendo. & j̃.
de lib.cau.l.duobus penul. Item qualitercunq́ amittitur vsus-
fructus, potest amissus repeti in personam eiusdem. Hæc autẽ
repetitio quandoq́ expressim, quandoq́ tacitè fit: pleno iure
tamen fit semper. quod dic vt j̃.eo.l.sicut.j.respon. & §.vnde. et
§.hic autem. & l.ij.§.si non mors. hoc ita, si totus sit repetitus.
Alioquin pro ea parte, quam assumpsisti habet ius accrescen-
di in portione quam postea amittit socius. quod dic vt j̃.eod.l.
sicut.§.idem.

De vsufructu earum rerum, quæ vsu consumuntur, vel minuuntur. *Rubrica.*

1 ☞ *Vsu solo quæ res consumantur.*
2 *Vsumfructum non constitui in iis rebus, quæ solo usu consumuntur.*

E vsufructu vere in genere dictum est suprà:
sequitur videre in specie de earum rerum vsu-
fructu, quæ vsu consumuntur vel minuuntur,
videndum ergo est, quæ solo vsu consumũtur.
1 Et † quidem ea, quæ ad sustentationem corpo
ris sumimus, & quæ ipsa assumptione desinunt esse, vel quæ
ad nihilum, propter continuum vsum perueniunt in breue tẽ-
pus: alioquin secus est: vt scenicis vestibus: vt s̃.de vsufr.l.sed si
quid in §. & vestimentorum. Item in pecunia, quæ sola immi-
2 stione consumitur. vt j̃.de solu.l.si alieni. In his † autem rebus
non potest vsusfructus cõstitui vel ciuili, vel naturali ratione.
quod dic vt diximus insti.de vsufr.§.constituitur. Qualiter
constituatur? Et quidem per cautionem: in qua duo tãtum ca-
sus exprimuntur quod dic vt insti.de vsufru.§.constituitur.in
fi.§. & j̃.eo.l.in stipulatione. Hæc autem cautio non potest o-
mitti, ne ab aliquo præstetur: vt C.de vsufruc.l.ij. Potest tamen
eius onus alij quàm legatario iniungi. Et ita erunt duo legata.
quod dic vt j̃.eo.l.tribus hæredibus. Si verò cautio nullo mo-
do præstetur, dic vt dixi j̃.eo.l.hoc autem.§.si pecuniæ.

Si vsusfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur. *Rubrica.*

1 ☞ *Vsumfructum petere quis possit, & quando.*
2 *Actio confessoria quæ datur fructuario ad quid competat.*
3 *Actio confessoria pro usufructu contra quem detur, & intra quantum tempus.*
4 *Seruitutem deberi quis probare debeat.*

1 VIS † possit petere vsumfructum, vel allega
re quod ad se pertinet? & quidem is qui habet
vsumfructum in forma, nõ cum causa. quod dic
vt infrà eodem, l.vtifrui. primo responso. Distin
guit tamen, an in vltima voluntate, vel inter vi-
uos sit relictus. Si in vltima voluntate etiam sine traditione
facta petitur: quia ipso iure pertinet ad legatarium, vel mor-
tis causa donatarium: vt infrà quemadmodum ser. amitta.l.si
partem.§.si per fundum. Si verò inter viuos, non: nisi facta tra
ditione: vt C.de pact.l.traditionibus. & C.de rei vendica.l.ser-
2 uum emptor. † Qualiter petatur? & quidem per actionem
confessoriam. vnde videndum est, ad quid spectet, & compe-
tat. Et quidem ad ipsius vsusfructus institutionem. Item & eo
rum sine quibus vsusfructus esse non potest: licet & pro eis a-
ctio ex testamento possit intentari. quod dic vt infrà eodem, l.
j.primo responso. & §.vsusfructus legatus. vsque in finem le-
3 gis. Item deteriorationis: vt infrà eodem, l.si ab hærede. † Et
contra quem? quod dic vt infrà eodem, l.vti frui. §. vtrum aũt.
Intra quantum tempus? dic vt infrà eodem, l.qui vsumfructũ.
sicut autem iure actionis petitur vsusfructus, ita & iure actio-
nis negatur, scilicet allegatur ad nullum pertinere, vel ad aliũ:
non tamen eo qui cõtendit suum esse. Et ideo negatoria indu-
4 cta est actio neganti vsumfructum deberi. † Cui incumbit
onus probandi seruitutem deberi? dic vt not. infrà si ser.vend.
l.sicuti.§.sed si quæratur. & infrà eodem, l.vlti.§. quòd si fortè.
Quanto tempore durat? dic vt dixi in summa C.de vsufru.

Qual

Qualis est? & quidem in rem est, & fructus veniunt in vtraque. Illud quoque extra notandum est, quòd possidenti datur vtraque licet Pla. contra dixerit: vt no. ʒ. eod. l. pen. §. vlt. & insti. de act. §. istae quoque actiones.

De operis seruorum. *Rubrica.*

1 Operam seruorum esse.

QVONIAM inter cæteras personales seruitutes etiam operę cōputātur: ideo de eis supponit. Qualiter autem constituantur ex his quæ de vsufructu diximus dictum intelligatur. Et est sciendum, quòd in libertis aliter fit impositio operarum, sicut aliâs diximus. † In quibus constituitur
1 opera? Et quidem in seruis tantùm, vt iureiurando constituatur. Si autem in liberis legatur, tenet legatum: non tamen iure iurando constituitur: vt ff. de vsufruct. leg. l. iij. Quando dies operarum cedit? quod distinguitur, vt infrà de oper. lib. l. quoties. Qualiter fit earum restitutio? dic vt dixi infrà eodem, l. fructus, & l. vltima. primo responso. & §. si minor. Item qualiter amittatur, & per hoc quid differant ab vsu, & vsufructu. quod dic vt not. infrà eodem, l. pen. & infrà ad leg. Falcid. l. j. §. sed operis. & ʒ. de vsufru. l. ij.

Vsufructuarius quemadmodum caueat. *Rubrica.*

1 Fructuarius quando cauere debeat.
2 Fructuarius quibus debeat cauere.
3 Stipulatio per quam fructuarius cauit, quando committatur.

NON est in iuris corpore cura maior ius cuique suum tribui: vt institu. de iustitia & iur. §. iuris. Et ideo prout de iustitiæ mente præcipit, omnibus modis nititur, quatenus proprietario, & fructuario, vel vsuario, ius suū sit saluum. sicque
1 remedium cautionis inducit. † Videndum est igitur quando fructuarius caueat. & quidem semper, etiamsi prohibuerit testator: nisi in casibus. quod dic vt dixi C. de vsufruct. l. j. & ij. & vt in possessionem leg. l. scire. & s. de vsufru. l. j. & infrà eod. l. si vsusfructus mihi legatus. §. illud. & §. planè. si ex. & l. j. §. hoc. & § illud. & §. planè. Qualiter? & quidem vbi non est vsusfructus. De duobus tamen cauetur. quod dic vt infrà eo. l. j. primo responso. & §. scire. & §. habet autem. & l. huic. Non autem cauetur de æstimatione: quia hoc fit in quasi vsufructu tantùm: vt institu. de vsufruct. § constituitur. & infrà eodem, l. vltima. & l. si vsusfructus nomine. §. vltimo. hæc ex necessitate fiunt. Fit & tertium ex legis consilio. quod dic vt infrà eo
2 dem, l. j. §. rectè. † Quibus debet caueri? quod dic vt infrà eodem, l. si vsusfructus mihi. primo responso. & §. vltimo. & l. si tibi vsumfructum. j. respons. & ij. & iij. & §. quòd si duobus.
3 † Quando committitur? & quidem quando remansit eius proprietas, qui est stipulatus: alioquin non. quod dic vt infrà eodem, l. omnes. §. si hæres. & l. si fructuarius. Sed & si remanserit, committitur prima stipulationis clausula sępius. aliâs demum finito vsufructu. quod dic vt infrà eodem, l. j. §. habet autem. versicul. quarum prior. Quandoque tamen committitur inefficaciter, scilicet quādo inefficaciter amittitur vsusfructus: quod est propter repetitionem, vel relegationē tacitā, vel expressam. Non enim est actio propter commissionem & obstat exceptio: nisi id factū fuerit inter eos vt & tunc demū cōmittatur, quando ita amittetur: vt non habeat locū repetitio. quod dic vt infrà eodem, l. iij. §. si vsusfructus. & s. quib. mo. vsufru. amitta. l. sicut hoc. Et si non amittatur, committitur tamen: vt infrà eo. l. iij. §. desinere. Ad quid committatur? quod dic vt ʒ. eo. l. j. §. vlti. & l. nam fructuarius. Quod autem in vsufructu dixi, & in vsu, & in habitatione, & opera dicta intelligantur: vt ʒ. eod. l. huic. §. si vsus. & §. si habitationi.

De seruitutibus vrbanorum prædiorum. *Rubrica.*

1 Prædia urbana quæ dicantur.
2 Seruitus qua ratione censeatur esse urbana, uel rustica.
3 Seruitus posit necne dici ius altius tollendi, uel ius stillicidium non auertendi.
4 Seruitutis commodum sentiri posse in quibusdam casibus: in quibus non potest seruitus imponi.
5 Seruitutes qualiter acquirantur.

QVAE sint seruitutes vrbanorum prędiorum, quod dic vt infrà eodem, l. j. & ij. Vt autem hæc
1 euidentius appareant, † videndum est prius, quæ dicantur vrbana prædia. quod dic vt C. de præd. mi. l. si prædium rusticum. & ff. de verbo. significat. l. vrbana prædia. & infrà in quibus cauf. pign. tacit.
2 contrah. l. eo iure. §. stabula. † Et est notandum, quòd secūdum qualitatem eius, cui debetur seruitus censetur rustica, vel vrbana: vt si illud fuerit prædium rusticum, cui seruitus debetur, censeatur rustica: licet ab vrbano debeatur. Sic & econtrario, si fuerit vrbanum, vt diligenter not. infrà l. j. cùm dicit stillicidium auertendum in tectum, vel in aream vicini. & sic ʒ. ti. j. l. ij. primo responso. Nam & aliâs sacramentū, secundum intellectum eius, cui iuratur, dicemus esse interpretandum: licet in stipulatione sit aliter: vt infrà de verbo. obli. l. stipulatio ista.
3 §. in stipulationibus. † Illud autem [quæritur] quare dicatur esse seruitus si tibi concedatur vt altius tollas, vel non vt auertas stillicidium: si autem non fuit altius tollendi, vel stillicidiū auertendi constituta: tuo iure habes quod conceditur: vt C. de seruitu. l. altius. non ergo est seruitus, sed potius libertas si fuit, sine dubio est libertas. Respondeo idem, vt dixi infrà eodem, l. j. Quis constituit? quod dic vt ʒ. e. titu. l. inuitū. Quibus? cui? in quibus? dic vt infrà eodem, l. si seruitus. §. vlti. & l. in rem. & l. si ædes. & l. ratio enim. & infrà cōmunia prædio. l. in traden-
4 dis. §. interpositis. † Est tamen notandum, quòd licet in quibusdam casibus seruitus imponi non possit, tamen commoditatem quasi seruitutis quis sentit? vt infrà eodem, l. olympico. primo respon. & vltimo. & infrà eodem, l. iure communi. & l. si tulam. primo responso. & §. vltimo. & l. quidam à pariete.
5 † Qualiter acquiruntur? & quidem sicut & cæteræ seruitutes. Illud tamen est sciendum quòd quædam tempore quæruntur, id est, illæ quæ habent perpetuam causam: vt stillicidij, & tigni immittendi, & altius non tollendi. quod dic vt not. infrà eodem, l. qui luminibus. & l. sed si inter me. & l. foramen. De amissione autem seruitutis ideo non dico: quia specialem habebimus infra rubricam. Sed & illud extra summam noto quod est contra seruitutum regulam, in quibusdam vt vir seruiat ❧, l. eum debere. infrà eodem tit.

❧ ADNOTATIO. ¶ Seruiat. Hunc locum temporis iniuria deprauatum, non visis scriptis exemplaribus, ita restituere quidam conati sunt, vt is, cuius prędium seruit, aliquid faciat: Exēplaris scripti lectio vertor visa fuit. Naturam enim seruitutum ea non est vt aliquid faciat quis l. quoties quis. §. fi. in princ. ff. de serui. tit gene. cōtra asentes in repugnantiam cadunt: vtilitatis tamen gratia receptum est eum debere columnam restituere, quæ onus vicinarum ædium ferebat. l. eum debere. ff. de serui. vrb. prædiorū. Prate.

De seruitutibus rusticorum prædiorum. *Rubrica.*

1 Seruitutes rusticæ quæ sint.
2 Via qui differat ab actu, & quæ sit potestas habentis actum uel iter.
3 Seruitutem rusticam quis constituat, & cui, uel quibus.
4 Seruitutes rusticæ ad quos transeant.

DICTVM est suprà de seruitutibus vrbanis,
1 sequitur † de rusticis. Quæ sint rusticæ seruitutes: dic vt notaui infrà eodem, l. j. primo respon. & §. iter. & §. actus. & §. via. & §. aquęductus. & §. in prædiis. † His definitioni-
2 bus inspectis, licet plus in via, quàm in actu esse videatur: non est tamen ita vt ibidem dixi. Item quæ sit potestas habentis iter, vel actum, dic vt infrà eodem, l. qui sella. primo respōso. & l. iter. Vel aquæductum. quod dic vt infrà eodem, l. Imperatores. & l. Quintus. Sunt & aliæ rusticæ seruitutes. quod dic vt infrà eodem, l. ij. primo responso. et l. iij. primo responso. §. idem ait vicino. Quare dicantur rusticæ,

3 quod dic vt dixi infra eodem,l.j.primo responso. Quis† cō stituat.quod dic vt infra eodem,l.per fundum.et l.ex meo.et l. cùm essent.§.vltimo.primo responso.& l.fundus mihi te. Cui vel quibus.quod dic vt infra eodem,si seruitus vendi.l.ij. et §. hæc sunt.Nam in rusticis prædiis &c.quod dic vt infra eo dē, l.qui sella.§.vltimo.& l.vlti.Item pluribus constituitur. quod dic vt infra eodem, l.si vnus ex.& l.itinere. Quatenus extendatur potestas habentis seruitutem. quod dic vt infra eodem, l.ergo.§.Neratius.& l.veluti. Quibus rebus imponatur,& quibus acquiratur;quod dic vt infra eodem,l.Labeo ait. & l.
4 certo.primo respōso. † Ad quos transeant seruitutes. quod dic vt infra eodem,l.via.§.quæcūque.et l.si partem fundi mei. & l.cùm fundum.

Communia prædiorum tam vrbanorum, quàm rusticorum. *Rubrica.*

1 ☞ *Seruitutum prædialium communia,2.&3.*

DE SERVITVTIBVS rusticorū prędiorum,& vrbanorum singulariter est supra
1 dictum, † nunc videamus simul de vtrisque, scilicet, quæ sint eis communia. Et quidem hoc est eis commune:quia non possunt debe ri.nisi ab habentibus prædia,nec nisi prędiis siue rusticis,& vrbanis.quod dic vt dixi infra eodē,l.j in fi.l.Item quia in traditione imponitur.quod dic:vt j.eod.l.duobus.& l.si quis duas. primo responso.et l.si in venditione. & l.in tradendis. primo responso.et l.si duas.et l.quicquid. Item quia communia prædia sequitur:vt infra eodem:cùm fundus.& vt dixi supra tit.j. l.j in principio. Item quia consuetudo iure seruitutis reputatur.Et quia licet non teneat seruitutis impositio, non tamen contra pactum venitur.quod dic vt infra eodem,l.venditor.§. j.primo responso.et §.vltimo. Item quia ad certas horas fieri potest designatio vsus seruitutis: vt infra eodem,l.item nihil.
2 et l.qui per certum. †Item quia ad diuisam,non ad indiuisam partem constituuntur:vt infra eodem, l.si quis duas.§.si quis partem. Item quia vnus ex dominis neque acquirere, neque imponere solus potest. quod dic vt infra eodem,l. proprium.
3 & l.vltima. † Item quia in vicino,& retento mihi prædio acquirere possum seruitutem.quod dic vt infra eodem,l.in tradendis.§.inter. Illud autem quæri potest,quare hic ponat generalem titulum,communia prædiorum:cum & supra alium generalem de seruitutibus posuerit? Respondeo:quia ille titulus ad personales,& ad prædiales seruitutes est generalis; hic ad prædiales tantùm.

Quemadmodum seruitutes amittantur. *Rubrica.*

1 *Seruitutis amittendæ modi,2.*
3 *Seruitus quibus casibus non pereat.*

DE SERVITVTIS institutione, & earū venditione plenè supra dictū est: sequitur vt vi-
1 deamus de earum amissione,et morte. Videndum est igitur quibus modis amittantur,& pereant.Et quidem † pereunt,et amittūtur ita demum,si cœperint esse in sui substantia: nec sufficit eas deberi. quod dic vt infra eodem,l.si partem.primo responso. Cœptæ autem amittuntur iure confusionis.quod dic vt dicitur infra eodem,l.j.& supra de seruitu.rusti.prędiorum.l.si communis.
2 & l.tantum.et infra eodem,l.cum.†Item amittuntur non vtēdo[a]:
a puta decennio vel vicennio.quod dic vt infra eodem,l.sic.Nec distinguitur an scieris,an ignoraueris viam tuam esse. quod dic vt infra eodem,l.si parte.§.si partem. Vnde patet, quòd amittuntur etiamsi non possit alicui negligētia imputari.quod dic vt supra de seruitu.rusti.prædiorum.l.et Attilicinus. & j. de ædil.ædi.cto.l.cùm sex menses.quod aliter in præscriptione rerum.vt infra eodem,de annali exception.l.vltima.in fin. l.j. §.vltimo. Hic tamen sufficit non esse vsum:ita tamen vt vrbicæ seruitutes à rusticis separentur;vt supra de seruitu.vrbano. prædiorum.l.hæc autem.et infra eod.l.si quis.§.si cùm. Vsum etiam seruitute esse oportet,ita vt seruitus constituta, & seruitutis erat,eodem tamen genere.quod dic vt infra eod.l.si stillicidii.§.vltimo.& l.si in parte.& l.si communem.§.si is. et l.is cui.& l.si quis alia aqua.& l.ij.& supra quibus modis vsusfru. amit.l.is qui vsumfructum.Nec distinguitur quis fuerit vsus: dum tamē vel nomine domini,vel causam à domino habeat. quod dic vt infra eodem,l.v.& l.nam satis.primo responso.& l.vsu.et l.fructuarius.et l.denique.et l.fine.et l.licet.et l.qui fun dum.non tamen quilibet socius retinet:vt infra eodem,l.aquā quę.Item in his secus,qui eandem omnino habent seruitutem distinguitur.diuiserint annum,hoc si pluribus ab vno seruitus debeatur.si verò vni à pluribus debeatur,fit multiplex distin-
3 ctio:vt not.infra eodem,l.nam satis.§.si ego. †quandoq; tamē propter priuilegium quod ex se,vel ab alio quis habet,non amittit seruitutem:vt infra eodem.item sepulchro: et l.si communem. Amplius amittuntur permissione. quod dic vt infra eodem,l.si stilli.cidium.primo responso.et supra de serui.vrba. prædio.l.si domus.& supra communia prædiorum.l.si precario.Morte autem et capitis diminutione non amittuntur:vt j. eodem,l.iura prædiorum.

a ADNOTATIO. ¶ Non vtendo.Ad hoc vide Bart.in l.sicut.C.de seruit.Bald.in l.si tibi.co.ti.glo.& docto.in l.si sic.in ver seruitus etc.ff. quibus mo.ser.amit.d.Barth.Cepol.de ser.vrb.prædio.c.xxiiij.multa pulchra per d. Lucam de penna.in l.si quando.nume.8.C.de bo.vacan.lib.x.chart.viij.

De his qui deiecerunt, vel effuderunt. *Rubrica.*

1 *Actio in factum ex edicto de iis qui deiecerunt, & quando habeat locum.*
2 *Actio in factum pro eo quod deiectum effusumue est, cui detur, & contra quem, & qualis sit.*

DICTVM est supra de lege Aquilia, quæ est ex maleficio: sequitur videre de actione in factum quę est ex quasi maleficio. Vidēdum est ergo,quando locum habeat, cui detur, contra
1 quē,quid veniat in ea,& qualis sit. † Habet autem locum, quando facto alicuius eorum quorum opera vtebatur damnum est datum deiiciēdo,vel quasi effundendo, vel quasi de domo, vel quasi in eum locum per quem publicè homines vadunt,vel consistunt:vt infra de actio.et oblig.l.ex maleficio.§.is quoque.primo respon.& infra eodem,l.j §.summa.et §.quod cum suspenderetur.et l.si verò.§.si horrearius.et §.penultimo.et vltimo.j.responso.in fi.de domo dico propria, vel conducta, vel gratuita : vt infra eodem, l.j.§. penultimo. Secus tamen si gratuito cum domino habitat. fortè vt amicus,vel libertus exhibens seruitia,vel hospitalitatis causa recipiat:vt infra eodem,l.si verò.§.j.Si autem plures habitant domum,aut diuiserunt inter se,aut non. quod dic vt infra eodē,
2 l.j.§.vltimo.& l.si verò.primo responso.& §.interdum. †Datur damnum passo contra inhabitantem in duplum : vt infra eodem,l.j.§.hoc in factum.vt tamen si facto serui eius qui inhabitat & cuius opera vtebatur damnū datur, noxaliter agatur:vt infra eodem,l.j.§.si seruus .& supra nautæ, caupon. sta. l.vltima.§.seruorū.Sed vbi seruus inhabitat,ex eius quasi delicto conuenitur dominus:dic vt infra eodem,l.j.§.sed tamen liber.& §.hoc autem.l.vltima. Qualis sit,dicetur infra eodem, l.si verò.§.hoc autem. Est & alia in factum actio ex secūdo edicto in solidos x.pro eo qđ quis habuit appensum,& facilè potuit damnum dare,de qua qualis sit;& quis videatur damnum dare, dic vt infra eodem,si verò.§.prætor.vsque in finem legis.

De interrogationibus in iure faciendis, & de interrogatoriis actionibus sublatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Edictum de interrogationibus in iure faciendis quando locum habeat.*
2 *Interroganti an sit necesse proponere libellum pro interrogatione facienda.*
3 *Interrogationes in iure quibus casibus fiant.*
4 *Interrogationes ubi fieri debeant.*
5 *Beneficium edicti ac interrogationibus faciendis quale sit.*

Dictum

DICTVM est de actione ad exhibẽdum,quę præparatoria est aliarum actionum: videamus de interrogatoriis,quæ præparatoriæ similiter actionum sunt: quando locum habet hoc edictum,& in quibus casibus faciendę sunt interrogationes,& vbi,& quod sit huius edicti beneficium,quæ sit
1 pœna ex edicto inducta.† Habet autem locum hoc edictum & ante litem contestatam,& in principali lite:cuius gratia facit interrogationem.Edictum autem de cõfeßsis locum habet post litem contestatam.Hæc enim est inter ea differẽtia. Et patet istud etiam naturali ingenio.cùm enim per interrogationẽ & respõsionem ego instruar qualiter procedam in causa principali, quomodo supra ea primùm contestarer litem, vtpote nondum instructus.Item cessaret ratio.l.j.primo responso.nedum ignoret &c. Sed & similitudo actionis ad exhibendum idem probat.Nam primò ipsa proponitur,quàm actio, cuius est ipsa præparatoria:vt supra titu.j.l ij §. est satis. Illud etiam concedo quòd fiant post litem contestatam super hoc ipso fieri,vel nõ fieri debeat interrogatio.Nam de hoc ipso iudicium est.Illud autem voluerunt quidam & fortè bene:vt primò cõcipiatur libellus in actione,quam sum propositurus, licet non fiat contestatio.Et facit pro eis quod dicitur infra eodem,l.j.in principio.& l.de ætate.§.secundo.& §.qui tacuit. sed ponitur ibi instituitur,id est,instituenda dicitur, & instituta pro insti-
2 tuenda. Illud † quæritur,an interroganti sit necesse ponere libellum pro interrogatione? quod non puto:quia cùm solo iudicis officio res expediatur,nec condemnatio fiat de plano, id est,semiplena habita cognitione res expediatur: vt infra eod. l.si defensor.§.illud. Interrogantem autem puto de calumnia iurare:vt supra tit.j.l.thesaurus.vt ita iudice admittente sequatur responsio. Illud certum est quòd ex interrogatoria actione nullus cogitur hodie respondere:sed solo iudicis officio:vt
3 infra eodem,l.j.§.vltimo. † In quibus casibus? & quidem in vndecim,scilicet cùm quæritur,an quis sit hæres,pro qua parte,& qualiter:vt infra eodem, l. si defensor.§. illud. Prima fit vbicunque te,vt hæredem conuenturus sum,scilicet personali actione.Secus ergo in reali,vel personali. Si tamen fit in rem scripta:vt ad exhibendum:quia non vt in hæredem instituuntur:vt infra eodem,l.de eo.§.pen.& vlti.Secunda fit,vbicunq; pro parte possunt conueniri hæredes:secus ergo si actus, vel iter,vel via petatur.cùm hæc etiam ab eo qui ex minima parte est hæres petantur:vt supra famil.ercifcund.l.hæredes.§.an ea.Tertia fit vbicunque interest interrogantis vno modo magis interrogatum esse hæredem,quàm alium:vt probatur per legata,quæ ab intestato non petũtur.Item per substitutiones, quæ non transeunt ad secundum hæredem,vel similia:vt C.de fideicommiss.l.eam,quam.& infra de lega.præstan.l.iij.§.hoc autem.& infra de vulga.& pupilla.substit.l.qui liberis.§. vlti. & ĵ.de verbo.significatio.l.sciendum.& ĵ.ad Trebellia.l.quia perinde.§.j.& l.si patroni.primo responso. Item & quartò fit interrogatio an quis seruum noxium posßideat:vt infra eod.§. qui inter. Item quintò, an posßideat ædes, & pro qua parte. Fit & sextò:vt infra eodem,l.non alienum.& l.qui seruum.§. vltimo.Septimò an sua sit quadrũpes:vt infra eodem,l. si quis in iure.Octauò,si penes se habeat peculium:vt ĵ.eodem,l.si fideiussor.§.vl.Nonò an sit maior:vt infra de ætate.j.resp. Item decimò in rei vẽdicatione an posßideat. Vndecimo, pro parte.
4 Duodecimò generaliter:vt infra eodem,l.pen. † Fiunt autẽ omnes in iure, id est, apud iudicem: licet in itinere,vel domo hoc agat,nõ obseruato etiam loco in quo definitiua fertur sententia:quia res ista non exigit plenã causæ cognitionem: alioquin contra:vt ĵ.eod.l.voluit.§.quod ait.l. si defensor.§.illud.
5 & supra de iusti.& iur.l.penultima. † Est autem huius edicti beneficium grande:quia quod per testes quis nequit probare,per aduersarij confeßsionẽ aperitur:vt ĵ.e.l.ij.iij.& iiij.Est etiam circa pœnitentiam beneficiũ:vt attendas: vtrum quis in suum præiudiciũ cõfiteatur quod sciat esse falsum:an ignoret
a esse falsum:vt si sciat,reuocat [a] confeßsionẽ antequã sit lis contestata contra eum pro quo est confeßsus,non autẽ postea:nisi actori obiiciatur sua scientia:& tunc reuocat reus etiam post litem contestatam.Item quandoque ante litem contestatam, non reuocat confeßsionem:vt si à certa persona petere volebat actor,vel vsucapione completa à posßidente retrò vult ante litem pœnitere quod eis in his casibus non licet: vt supra de rei vendicatione.l.is,qui.& l.si autem.& de do.l.penult.Si autem ignorat falsum,siquidẽ iusta sit ignorantia,succurritur ei probanti rem aliter esse,quàm respõdit:vt si aduersarius replicet, de scientia probet.Si autem in ignorãtia culpa dolo proxima interueniat, succurratur ei: vt si credidit se institutum ritè ab eo qui furore detinebatur:vt infra eodem , de ætate. §. qui iustam.Hæc vera,si confitear quod ius & natura nõ respuit:alioquin contra quod dic vt infra eodem,l. confeßsionibus. & l. si is cuius. & l. si seruus ab. Et sunt ista notanda:quia per hoc probatur hoc edictum ante litem rei principalis habere locũ: postea enim nulli pœnitere licet:nisi erranti in facto vel nisi sit minor:vt ĵ.de confes.l.certum.§.vlti.& l.non fatetur.

a ADNOTATIO. ¶ Reuocat confeßsionem. De ista quotidiana materia vide Bartol.in l.non fatetur in j. & ij.col.de confes. Bald. in l. edita. C. de eden.l o.de imo.in c.si de confes doct,in l.is qui obtulit.de rei vendi. Lud.ro. in consi.ccccl xj.inci.in hac causa.qui totam materiam discutit.

De quibus rebus ad eundem iudicem eatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Societatis actiones.*

QVALITER iudicis officio expediantur interrogationes dictum est, nunc qualiter ordinẽtur,vel expediantur iudicia per † quasdã actiones,quæ continent societatem veram; vt actio pro socio,vel communionem rerum pro diuiso vel indiuiso:vt actio finium regun.famil.ercifcund.communi diuid.vel communionem actuum:vt tutelę in quibus dicitur, vt omnes personæ quas cõueniri,vel cõuenire alios his actionibus contingit,eundem iudicem petant:& apud eundem respondeant:vt ĵ.cod.l.j.& ij.

Si mensor falsum modum dixerit. *Rubrica.*

1 ☞ *Actionis in mensorem comites.*
2 *Actionis in mensorem specialia.*

DICTVM est de actione finium regun.famil.ercifcund.communi diuid. sed quia in diuisione rerum,& in emptione, plerunq; mensor adhibetur,& renuntiat falsum modũ ☙ apponit si mensor falsum modum dixerit. nã si verum dicat,certum est eum non teneri:vt infra eodem,l.j.ij.
1 responso. † Quare est inducta actio in factum contra mensorem? quod dic vt infrà eodem,l.j.§.ideo. Quando? & quidẽ in subsidium, vt infra eodem.l.iij.§.competit. Propter quæ? & quidem ob dolum,& latam culpam facta renũtiatione interueniat merces,an non,quia non agitur tanquam ex locato
2 vtique enim &c.vt infra eodem,l.j.§.hæc actio.& l.ij. Et † est hoc speciale,quia aliâs etiam leuis[præstatur,aliâs]punitur:vt in contractu do vt facias:vt infra de præscript.verb.l.j §.sed si facio.& depositi.l.j.§.si quis seruum.Si autem nullo modo renuntiet dolo,agitur de dolo.quod dic vt infra eodem,l. si mensor.Datur etiam vtilis actio quandoque:vt infra eodem, l. antepenulti.& vltima. Qualis est? dic vt infra eodem titu.l.iij.§. fin. Et sunt hæc duo specialia.aliâs enim ex contractu actio datur in hæredem,& de peculio:vt infra de act.& obliga.l.ex contractibus.& s.de iis qui deiec.vel effu.l.j.§.cùm autem.

☙ ADNOTATIO. ¶ Modum. Modum definit Iulius Paulus Iurisconsultus lib.ij.receptarum sententiarum tit.xviij.vt sit spatium,Agri modum, eiusque controuersiam explicat Agenus ad Iuliũ frontinum:de modo nõ præstito vide tex.in l.ij.ff.de actio.empti.P.Prateius.

De condictione triticaria. *Rubrica.*

1 ☞ *Condictio triticaria unde sic dicta sit.*
2 *Condictio triticaria quando locum habeat.*
3 *Condictio triticaria, & condictio certi generalißima in quibus conueniant & dif-*

ferant inter se.
4 *Condemnatio qualiter fiat in condictione triticaria.*

ROSEQVVTO tractatu irregularium conditionum supponit de condictione triticiaria, quæ & ipsa irregularis est, vtpote cùm sicut cæteræ non in contractibus tantùm, vel quasi: seu maleficiis, vel quasi locum habeat. sed nunc circa hoc, nūc circa illa suam exhibet potestatem. Videndum est igitur vnde dicatur, quando locum habeat, & qualiter ex
1 ea fiat condemnatio. Et † quidem in nullo iuris corpore continetur, vnde ipsa assumat appellationem. Potest tamen probabiliter dici eam sic vocari à tritico cuius primum gratia est inducta. vel dicitur à Triticio authore ad exemplum publicia-
2 næ: vt institu. de actio. §. sed & quia sanè. † Habet autem locum ista condictio, vbicunque res aliqua petitur: vt nomen rei sicut est eius propria, & larga significatio corporalia, & incorporalia omnia contineat: excipitur sola pecunia numerata: vt ff. eod. l. j. j. resp. §. & generaliter. & insti. de reb. incor. j. respō.
3 Igitur, si vera sunt, quæ diximus † in omni casu, vēdicabit ista condictio sibi locum vbicunq; & certi condictio generalissima, quæ in omni, & sola re certa proponitur: vt s. si cert. peta. l. certū. et l. certi condictio. Excipitur sola pecunia (vt dictū est) numerata, in qua hæc cum generali condictione non currit. Pecuniæ autem numeratæ appellatione ea tantùm cōtinetur, quæ consistunt in numero, non in mensura, vel pondere, excipio: quia ea, licet sub nomine pecuniæ non tamen sub appellatione numeratæ comprehēduntur. sunt enim species coæquæ-quæ: & hæc, bene probantur s. si cert. pet. l. ij. §. mutui. & de ver. sig. l. pecuniæ. Vlterius etiam progreditur hæc cōdictio, quasi generalissima: quia per generalissimam solæ species & quantitates (vt dictum est) petuntur. Per hanc etiam seruitutes (vt diximus) quæ res incertæ dicuntur: vt ff. de verb. ob. l. vbi autē nō. §. qui id quod. & l. iiij. §. Cato. Licet autē dixerim, omnes res peti posse quo ad quid, tamen distinguitur inter corporalia & incorporalia. Corporalia enim ita demū petimus, si non sint nostra: nisi in casib⁹: vt j. e. l. j. §. vlt. & l. ij. Incorporalia etiā si nostra sint, nō solùm si nobis debita: vt probatur j. e. l. j. §. & generaliter. in fi. quod etiam denotat sequentis §. aduersatiua cōiunctio, autē ait, enim, Rem autem &c. Et supponūtur exempla de rebus corporalibus tantū: vt ex fine legis j. patet. † Fit
4 autem in hac actione cōdemnatio variis modis secūdum opinionem quorundā. Distinguūt enim quidam, an petatur quātitas, an species. si quantitas, id obseruetur quod est j. commodati. l. sed mihi. §. in hac. si species, tempus moræ. Quæ sentētia displicet duobus modis. vno, quia & lex ista, & illa loquitur in specie. Hæc enim in seruo loquitur, & illa loquitur in commodato, quod non contrahitur: nisi in specie: vt cuilibet apparet. Vnde & in eo. tit. cōmodati. l. sed mihi. §. vlti. dicitur ea cōmodari nō posse, quæ vsu consumūtur. Secundò reprobatur: quia in quātitate tempus præcedens spectatur, vt probatur j. eod. l. vlt. & s. si cert. pet. l. vinum. Nam tempus diei, quo debuit fieri solutio, spectatur. Sed verior est sententia Io. Bos. distinguētis an res tātum, vel interesse tātùm petatur: puta si factum erat in obligatione, an res & accessio. In primo casu indistinctè siue ex cōtractu bonæ fidei, vel stricti iuris agatur, spectatur tēpus moræ: vt hic, & j. de ver. ob. l. si fundus. §. si res, & accessio, spectatur tempus moræ in cōtractu bonæ fidei: quod appellatur rei iudicandæ: quia eo tēpore potuit res iudicari. In strictis iudiciis spectatur tempus litis contestatæ in naturali accessione, si petam quod aliquando non fuit meum: alioquin etiam præcedens tēpus spectari poterit: vt ff. de vsur. l. videamus. §. si actionem. In ciuili accessione nullum tempus spectatur: quia nunquam currit in actione stricti iuris: vt C. de cond. indeb. l. j. Est autem talis ista condictio quales sunt omnes condictiones: vt diximus s. in summa C. si cert. pet.

Ad legem Rhodiam de iactu. *Rubrica.*

1 *Lex Rhodia unde dicta.*
2 *Lex Rhodia ubi locum habeat.*
3 *Actio cuiusmodi detur ex iactu mercium causæ leuandæ nauis, & cui, & inquem.*

ICTVM est supra de exercitoria actione, quæ subuenit contrahentibus cum magistro: nūc audiamus de lege Rhodia, quæ his omnibus suum indulget auxilium, qui causa cōmunis periculi euitandi aliquod detrimentum
1 sunt passi. † Vnde dicitur Rhodia: & quidem ab insula Rhodo cognominatur, in qua antiquitus mercatorum plurimus fuit vsus: quorum causa nō tantùm in Rhodo insula, sed generaliter in omnibus terris lex est promulgata, cui præualere contraria consuetudo non potest: quod dic vt
2 j. eo. qui leuandæ. §. Volusius [aliâs lex est.] † Vbi locū habet: dic vt j. eod. l. j. hoc ita, si nauis erat in periculo, & propter iactum salua est facta. quod dic vt j. eod. l. amissæ. ibi, nam huiusmodi, &c. Idem in quasi iactu quod duo continet, id est & aspreginem, & redemptionem, & rerum trāslationem. & dic vt j. eodem, l. nauis. j. respon. & §. cōtra si scapha. & §. sed si nauis. & §. vlt. & l. ij. §. si nauis. & l. cùm arbor. Sed & idē in quasi
3 mercibus. quod dic vt j. e. l. ij. §. si conseruatis. † Quæ actio detur, cui, in quem, & quidem ex conducto, si cōduxerunt nauem vel operam hi, quorum merces sunt amissæ contra magistrum nauis: vel sublato circuitu de æquitate contra eos, quorum merces saluæ sunt. quod dic vt j. eo. l. ij. j. respon. & §. planè commodius. & s. de eo per quem fac. l. vlti. §. planè. & s. de condi. indebi. l. dominus testamēto. Vectores autem dici possunt, qui habent, vel non habent merces: exhibent tamen operas suas magistro nauis ad nauigādum: vel semper, vel quandoq;, vt permittāt eos habere & esse in naui. A quibus, pro quibus rebus, & qualiter debet fieri collatio: dic vt j. eo. l. ij. §. cùm in eodem. & §. portio. & l. nauis. §. cùm autem.

Quando actio de peculio est annalis. *Rubrica.*

1 *Actio de peculio quando annalis.*
2 *Alienationis causæ.*

1 E peculio in genere s. dictum est: † sequitur videre de specie, de vita actionis, de peculio, scilicet, vsq; ad quod tempus porrigatur [a]. Quādo
2 est annalis: & quidem si seruus, vel filius in potestate domini, vel patris remaneat, perpetuò datur: cæterùm si exeant de potestate, fit temporalis: vt j. eo. l. j. §. quandiu. Remanere autem dicuntur, etiam si eorum status sit in suspenso. quod dic vt j. eod. l. cùm post. §. vlti. Nec distinguitur seruus fructuarius, ab eo, qui est proprius: vt j. eo. l. j. §. vlt. Item exire dicitur pluribus modis. quod dic vt infra eo. l. j. §. alienatio. & §. emancipatio. & §. sed si alio. nec sufficit opinari mortuum. sed mortuum esse oportet: vt infra e. l. quæsitum.
2 † Alienatio autem quandoq; fit ex causa vēditionis: & tūc dic vt s. de pecu. l. si ex duobus. §. vlt. & l. sed & si quis. & l. non penes. Quandoq; ex alia: & tunc siquidē fiat in vltima voluntate dic, vt not. s. de trib. l. quod in hæredem. §. si seruo. & j. eo. l. j. §. item hæres. & §. an ergo. & §. Pegasus. & j. de dote præle. l. j. §. per contrariū. Si verò fiat inter viuos, & qui alienat, retineat peculiū, conuenietur intra annū, ex quo quis potuit experiri. quod dic vt infra eo. l. j. §. annus. Si verò nō retinuit, nullo tempore tenetur alienator, vel hæres eius: sed is, ad quem peruenit, vt j. e. l. j. §. si præcepto. Quod autem dictum est actionem perpetuam, vel temporalem esse, intelligendum est secūdum variam significationem contractuum, & actionē. quod dic vt infra eod. l. cùm post. j. responso.

a ADNOTATIO. ¶ Porrigatur. Ad hoc vide Specu. in titu. de obliga. & solu. §. prænotando. versic. est ergo actio. Bal. in l. penu. C. quod cum eo. do. Iaso. de may. copiose in §. actiones. num. 46. cum plur. seq. instit. de actio. char. xlix. qui totam materiam exorditur.

De exceptione rei venditæ & traditæ. *Rubrica.*

1 *Exceptio rei uenditæ & traditæ quando locum habeat, & cui detur. nu. seq.*

ONTRA euincentem datur alicui remedium exceptionis rei vēditæ, & traditæ: et ideo de ea sup-
1 ponit. † Videndum ergo est, quādo locum habeat, & quidem tunc, quando venditio lege non renitēte

contract

contracta est;alioquin contra:vt C.de agri.& censi.l.quẽadmodum.nisi ex postfacto confirmetur: vt ff.de vsucap.l.cùm vir prædium.Item cũ traditio,vel quasi traditio,vt patientia venditoris sequuta est venditionem.Idem & si emptor sine suo vitio est eam nactus:vt infra eo.l.j.§.vlti.& s̃.de publiciana.l.siue autem.§.si quis.Nec interest an ego vendam,an alius mandato meo,siue dominus post venditionem,vel traditionem,an non,quod dic vt j̃.eo.l.j.§.si quis.& §.Celsus. Illud not.quòd in subsidium huius exceptionis datur exceptio in factum:vel doli,quod dic vt j̃.eod.l.j.§.si seruus.& C.de euict.l.exceptio-
2 nem. † Cui datur? & quidem emptori,& eius successori vniuersali,vel singulari:vt j̃.e.l.vlti.& s̃.de pact.l.si tibi.§.pactũ.

DOMINI AZONIS SVMMAE in Rubricas.ff.Veteris FINIS.

EIVSDEM DOMINI AZONIS in Rubricas Infortiati summa.

Soluto matrimonio,quemadmodum dos petatur. *Rubrica.*

LEX VII.

1 ☞ *L.dotis causa.explicari.*
2 *Dos promissa quando soluenda.*
3 *Satisdandum quando,an non,sit.*

OTIS CAVSA. Quia de dotis repetitione est tractaturus,causam adsignat.quare dotes repetantur,sic dicẽs:Nam & reipublicæ,&c.ad finem vsq.& quia euidens est vtilitas tradit causam dotis semper & vbiq præcipuã esse. Quid est, quòd dicit præcipuam? Respond. Præcipuus componitur à præ,& capio:&,vt hæres dicitur præcipere legatum, vel dotem,quam solus habet.vt s̃.famil.ercisc.l.si filia.§.si filiusfamilias. & præcipere licet de cætero patrimonio, vel hæredi-
1 tate æqualem portionem:ita & causa dotis † dicitur præcipua:quia & communia cæterorum contractuum, vel pactio non possunt pro ea induci,& proponi.& quia multa specialia sibi assumit,non aliquando,sed semper, nisi in paucis casibus. Vbiq,id est,in plerisq,vel in omnibus.De his ergo ex Pla.& in constituendo,&c.quod dic,vt C.de do.promis.l. ad exactionem.& l.fi. & in exigendo,quod dic,vt notauimus C.qui pot. in pig.hab.l.assiduis. Vbiq, id est,inter personales actiones, vt j̃.de public.l.ij.& fi.& in multis aliis casibus:vt s̃.de iure do. l.in ambiguis.Videtur exinde interesse ciuitatis propter liberas personas,quibus ciuitas repletur. Sed contra videtur s̃.de his,qui deiec.vel effud.l.j.§.sed cùm liber homo. Respondeo, nõ respõdetur in certa quantitate,sed & infinita & incerta.Sic enim dicitur interest,&c.Nec enim certa quantitas posset exprimi,quæ æquipararetur,& probatur hæc solutio j̃.de reg.iur. l.non est sine.§.in infinito.Quandoq æstimatur in damno tantùm:vt s̃.de a.ct.empt.l.si sterilis.§.cùm per venditorem.Quãdoq etiam in lucro,vt s̃.de eo,quod cert. loc.l.ij. §.fin. Quandoq propter affectionem:vt s.mãda.l.cùm seruus. Quãdoq ob indistinctionem,s̃.de ser.expor.l.seruus ea.Quãdoq,quia fuit meorum prædecessorum:vt j̃.de bon.l.libertus.& j̃.solut.
2 mat.l.soluto.§.nõ cogitur.Si dotem † mulier promittat,ex stipulatione ipsam conueniam: non aliter mihi soluere tenetur, nisi ei promisero me redditurum dotẽ soluto matrimo. Sicq cõmodo retentionis fruetur,nisi ei caueatur,vt arg.s̃. de pign. act.l.si necessarias.§.si pignori.& est ratio:quia mulieri cõpetitura est actio ex stipulatione quæ bonæ fidei est: vt C.de rei vxo.act.l.vnica.§.sed & si non ignoramus. & ideo in tantum est ei cauendum:vt s̃.de iud.l.in omnibus.Et quod dicitur stipulanti exponitur, id est, mulieri volenti stipulari sibi dotem reddi.Sic j̃.de dam.inf.l.si finita.§.antepen.Si autẽ mulier non aliter soluere velit,nisi cuidam,pone,regi.Hic cõpromittã me redditurũ,iure quidẽ cõmuni,ad hoc nulla actione cogi possum:vt C.de don.l.j.Ipsa tamen exceptionẽ habebit, nisi ea ꝓmittam ea maximè ratione:quia hoc mihi nocet,id est, nocere posse,non est verisimile:puta quia potentissimus sum,& ditissimus:& me desinere esse soluendo nõ est verisimile: quia aduentitij casus nõ spectãtur.l. Labeo.ff.de statulibe.l.si quis ab alio.ff.de re iu.& ff.qui & à quib.l.Iulianus.Et colligitur prædicta expositio ex sequenti litera,scilicet, propter verbũ suspectum.Cæterùm si certum sit ea posse nocere, puta, quia iã desiit esse soluẽdo, vel certũ est,quòd desinet,vel est verisimile,sicut ex varietate casuũ possunt homines colligere, vt si omnes suæ res essent in difficili maris periculo,nõ cogar alij promittere me alij redditurum:quia damnum sentirem, vtpote cùm vxori,non inquãtum facere possem,damnarer sed in solidum ei,cui delegarer vt j̃.de re iudi.l.Nesennius.Posset etiam poni casus,quando soluto matr.agitur contra maritum de dote suo
3 tempore restituenda.Et † tunc siquidem mulieri debeatur,& ipse agat,vt sibi satisdetur:sine dubio ei satisdatur:vt j̃.eod.l.si constante.§.quoties.& §.fi.Si verò debeatur ei, qui sibi ab initio est stipulatus,non tenetur ei satisdare: quia maritus credit se non posse inuenire fideiussores sine modica difficultate, & habet suspectũ cõmodum,id est,laborẽ multũ:& quia extranei nõ tenentur actione bonæ fidei,sed stricti iuris, ideo, quia nõ cauetur s̃.de condi.cau.da.l.dedi. Licet autem dixerim mulieri satisdari,& promitti distinguunt.

LEX VIII.

1 ☞ *Calendæ.*
2 *Nonæ.*
3 *L.Diuortio.sensus.& 5.& 7.*
4 *Fructuum dotalium soluto matrimonio,ratio.*
6 *Mercedis pars an uiro debita.*

IVORTIO. Mulier tẽpore vindemiæ dedit fundum in dotem:tẽpus autem vindemiæ est Septẽbri die vltima,cuius cepit fundus facta traditiõe esse dotalis:collecta à marito vindemia eadem die,qua fuit traditus calẽdis No
1 uembris.Prima † enim die cuiuscũq mensis sunt calendæ, id
2 est cõuocationes ad nũdinas.Postea sequuntur † Nonæ,id est, dies,quibus nundinæ celebrabãtur.Reperitur tamẽ quãdoq quarto,quinto,decimoquinto,& decimoquarto. sed illud exquiratur,quarto die.Quartadecima autem dies calendas. Nõ enim erant calendę,nisi in principio cuiuslibet mensis.Si autẽ facta locatione stetit postea matrimoniũ per tres mẽses:& ita finitum est in suprema die Ianuarij,facto diuortio, quæritur, vtrũ maritus debeat retinere fructus quoscũq ipse perceperit
3 tẽpore,quo constabat matrimoniũ,scilicet, † pro rata portione anni,quo stetit matrimoniũ,hoc est,per quatuor menses,vt ex positiõe casus apparet,an debeat retinere fructus integros: quia eos ex toto percepit:præterea quartã portionẽ mercedis, habito respectu ad locationẽ post nõ stetit matrimonium: nisi per tres menses,qui sunt quarta portio anni:quod quidã adserebãt:quorũ sententia nõ placet.In primis cõmuni ratione, quę est,reum sequatur emolumentũ,qui subit & onus.j̃ de re.iur. l.secũdum naturã.& inst.de leg.patro.tutela.& j̃.e.l.in insulã. §.vsuras.Hic autẽ maritus nõ fert onera matrimonij nisi per tertiã partẽ anni.Igitur nõ fructus integros,sed pro rata portione lucrari debet.Secũdo speciali ratione:quia deducitur qs ad incõueniẽs:nã qua ratione dicis maritũ lucrari omnes fructus,etiam si sequẽti die post perceptionẽ vindemiæ fieret diuortiũ,quod est ineptũ,& iniquũ,vt omnis fructus eino, quẽ maritus cõstante matrimonio percepit,vna portio ad mulierẽ perueniat,scilicet,pro rata portione anni, qua nõ stetit matrimoniũ,facta locatione postea debeant residere penes maritũ. Secũdum hoc ergo proposita quæstio sic deciditur,vt fructuũ perceptorũ tertiã partẽ habeat maritus,quia per quatuor mẽses stetit matrimoniũ.Idem quoq dicitur in mercede,quæ effi
4 caciter cœpit deberi cõstante matrimonio. Cœpit autẽ † deberi quarta portio:quia à tẽpore locationis nõ stetit matrimonium,nisi per tres menses,qui sunt quarta pars anni. Igitur huius quartæ partis tertiã retinebit maritus,aliã reddet vt de fructibus est dictũ.Et ideo dicitur quartę partis mercedes,& fructuum fieri confusio. Huic positioni casus nihil aliud obstare videtur,nisi ꝙ maritus tertiã partem fructuũ duorũ annorum an vnius tm̃ cõsequitur: vt enim stat matrimoniũ per tertiam partẽ vnius anni,ita & tertiã partem fructuum vnius anni tm̃, vel mercedis tantũ retinere debet:sed certè non est ita verissimum.Est enim etiã secũdum hãc positionẽ,ꝙ vnius anni tem

pore cõſequitur fructuũ portionẽ:quia anni principiũ non re
trorſum,ſed ex quo traditus eſt fund⁹ cõputatur:vt ṡ.e.l.de di
uiſione.Ergo quicquid in eo percipit,vt dictũ eſt, ſicut ſi plus
ſolito fructuoſior ſeges fuerit. Si autẽ quæras,quid de nouem
5 partibus mercedis nũquid adſignabũtur tm̃ mulieri? † nã lex
iſta dicit,omnis fructus cõſtãte matrimonio percepti partem
retinere pro rata,partẽ reddere debet. Sicut ergo tertiã quar-
tæ partis mercedis nũc debitæ retinet,& fructuũ,ita & de no-
uem partibus dicendum eſt eadem ratione. Nam & fructuũ
percipiendorũ nomine cauetur marito:vt j̃.ea.l.§.diuortio.&
§.interdũ marito de fructibus.Igitur in mercede idem vt ṡ.de
pet.hære.l.mercedes planè.Sic ergo res expedictur ,vt vel ca-
ueat maritus de portione præſtãda;quia ipſe actionem habet,
aliam verò pro rata retineat,vel vẽdatur nomen quãti poteſt
vendi:vt j̃.ad leg.Fal.l.in quãtitãte.§.magis. Et hoc cùm ſine
culpa mulieris factũ eſt diuortium:alioquin nihil ex dote ha-
beret:vt C.de repu.l cõſenſu.§.hęc niſi.in fi. Extra quęritur,ſi
merces ſit ſoluenda à colono,qui nummis colit,eadem die,qua
6 dedit † prædium in dotẽ,vtrum huius mercedis partẽ debeat
habere maritus pro ea portiõe,pro qua ſtetit poſtea matrimo
nium,ſicut in fructibus,quos eadem die percepit , ſicut dictũ
eſt.In ciuilibus quidem acceſsionibus,idem quod in naturali-
bus videtur eſſe dicẽdum:vt ṡ.de vſur.l.vſurę.& d.l.mercedes
planè.Sed certè dicit,ſi ponas omnia paria,fructus pro rata fa
cit ſuos maritus.At hic non eſt ſtipulatus mercedem:nec eam
percepit. Vnde ſuam facere dici nõ poteſt. Si autem quæras,
an teneatur ea mulier in mercede,quaſi eã promiſerit,ac ſi ipſa
nolente,ceu inuito marito ex dotali prædio perciperet? Reſp.
nequaquã.Cur enim dicã eum,qui pro ſorte intercedit, nõ te-
neri in vſuris:multò minus videtur ꝓmiſiſſe mercedem : licet
7 fundũ promiſerit:ideoq; nihil ex ea habebit maritus. † Quod
autẽ de quarta portione mercedis confundẽda cum fructibus
dicitur,arg.eſt ad id,quod ſolet quæri,quo tempore ſolui mer
ces debeãt. Videtur enim, ꝙ ſemper peti poſsit pro eo tẽpore
quod præteriit,nõ pro futuro niſi in caſu, vt j̃.de migrãdo.l.j.
& C.de aduo.diuer.iud.Sed videtur,ꝙ ſtatim debeat ſolui.ar.
de reg.iur.l.in omnibus.Sed in hac quæſtione dic, vt diximus
infra de reg.iur.l.ſemper in ſtipulationibus.

De impenſis in rebus dotalibus factis. *Rubrica.*

1 Impenſarum ſpecies tres.
2 Impenſarum quæ repetibilis.

DIXIT ſupra,ſoluto matrimonio , quẽadmo-
dum dos petatur;at quia ſæpe contingit expen
ſas fieri à marito in dote,ob idq; nõ totam vult
reddere,imò impẽſam deducere , atq; ideo ipſo
iure dos propter impẽſas minuitur;ideo hic in-
1 titulat generaliter de impẽſis in rebus dotalibus factis. † Ad
quod ſciendum,quia impenſa eſt triplex:vel neceſſaria,vel vti
lis,vel voluptaria:vt j̃.de ver.ſig.l.impenſæ.& j̃.eo.l.j.in prin.
Et quæ dicantur neceſſariæ impenſæ,dicitur in d.l.impẽſæ.
de verb.ſig.& j̃.eod.l.j.§.j.& l.ij.& iij.in princi.& l.impenſæ.
Item not.hic dici dupliciter neceſſariã impenſam : vt j̃.per
totum.& prout ibi bene nota.Quæ ſit vtilis dicitur in l.illa,im
penſæ.j̃.de ver.ſig.& j̃.eo.l.quod dicitur.§.fi.& d.l.impenſæ.
& l.vtiles. Quæ voluptaria habetur,j̃.de ver.ſig.l.impenſę.
2 & j̃.eo.l.voluptariæ autem impenſæ. Item no.† ꝙ impenſa
alia dicitur fieri ad perpetuã agri vtilitatem,alia fit cauſa tẽpo
ralis vtilitatis,i.cauſa fructuũ percipiendorũ: quaſi ad præſen
tis anni,ſiue temporis fructus percipiendos;vt j̃.eo.l.iij.§.nos
generaliter.& l.pen. & fi.Et in hac nõ datur repetitio marito,
ſed cõpenſat cũ fructibus:vt j̃.e.l.iij.§.nos.& l.pen.& fi.& ibi
ad hoc plures induxi leges.Si autẽ ad perpetuã agri vtilitatẽ,
illam repetit maritus:niſi ſit immoderata;vt infra e.l.omnino.
& l.pen.& fin.Et ſi quidem eſt neceſſaria,dic de ea.vt j̃.e.l.j.in
fi.primi reſpõ.& ibi notaui.& l.quod dicitur.in prin.& §.j. &
ibi no.& ṡ.de iur.dot.l.ſi is.§.quod dicitur.& §.fi.& infra eo.l.
quod dicitur.§.ſi dos.Si autẽ vtilis,dic vt infra eod.vtilium.&
C.de rei vxo.act.l.vnica.§.ſed nec.& j̃.e.l.& pro voluptariis.
& l.ꝓ ſi.& j̃.eo.l.in voluptariis. Item vbi non minuitur dos
ipſo iure ob impenſas, hæ repetuntur (vt dictum eſt) non ta-
men datur ideo dotis retentio:vt C.de rei vxo.actio.l.vnica.§.
ſileat. Adde tamen ſecundum quod ibi not.& ṡ.ſolu.mat.l.
diuortio.§.ob donationes.Hyr.

ADNOTATIO. ¶ Factis.Hunc ad titulum de colla.dotis omnia in manu ſcripto exẽplari deſunt.idque an Azonis ſint tuo iudicio relinquimus ſed Irnerij eſſe,veriſimile mihi ſit,& ſummularum ſubſcriptio.P. Prateius

De liberis agnoſcendis. *Rubrica.*

1 *Senatuſc.Plautianum ad quos pertineat.*
2 *Maritus non obſeruans quæ in ſenatuſc. Plautiano cõtinentur,qua pœna puniatur.*
3 *Maritus mittens cuſtodes mulieri:quæ prægnantem ſe ex eo dicit : non præiudicat ſibi,neque partui.*
4 *Mulieri non obſeruanti quæ comprehenduntur ſenatuſcõ.Plautiano,quæ pœna imponatur.*
5 *Sententia lata in cauſa filiationis facit ius:& quibus præiudicet.*
6 *Parentes coguntur alere liberos.*
7 *Patronum egentem alendum eſſe à liberto,& econtrario.*

DICTVM eſt ſupra de rerũ amotarũ actione
quæ ita demũ habet locũ,ſi ſequutum ſit diuor
tium:vt ṡ.tit.j.l.rerum amotarum iudiciũ trãſit
conſequenter ad Plautianũ ſenatuſconſultum,
1 qđ factũ eſt de liberis agnoſcendis:† & ad eos
tãtum pertinet,qui poſt diuortiũ edunt : vt j̃.e.l.iij.§.j.& l.j.in
prin.Et ſic apponit generaliter de agnoſcẽdis tã de iis quę an-
te diuortiũ,quàm de iis qui poſt, & de eis alẽdis à parentibus.
vel parẽtibus à liberis.Et quia ſimile ius ſæpe obſeruatur tam
inter patronos,& libertos,quã inter parentes & liberos:vt in-
ſtitu.quib.mo.ius pa.pot.ſol.§.noſtra autem.& inſtit. de legi.
patro.tute.& inſti.de legi.pa.tu.Ideóq; in tertia parte rubricæ
de alendis patronis à libertis,& è conuerſo ponit.Et quidẽ ſu-
per agnoſcẽdis liberis duo ſunt facta ſenatuſcõſulta , Plautia-
nũ,& aliud ſub diuo Hadriano:vt j̃.e.l.j.in prin.& l.iij. Quid
autem cõtineatur Plautiano ſenatuſconſulto habes j̃.e.l.j.vſq;
ad illum §.pœna autẽ mariti.Sunt autẽ illi dies xxx. nõ vtiles,
ſed cõtinui:vt infra eod.l.j.§.ſi mulier ſe.Si autẽ maritus bene
obſeruauerit quæ ſenatuſcõſulto cõtinentur,nõ habet neceſſe
2 agnoſcere partũ:niſi verè filius fuerit.† Si autẽ nõ obſeruauit,
pœna extraordinaria arbitrio iudicis ei imponitur: vt infra e.
l.j.§.pœna autẽ.vel quia filius(licet ſit in ſua poteſtate)exit de
eius poteſtate.arg.C.de la.li.tol.l.vnica.§.ſed ſcimus etiam.ar.
contra.C.de nup.l.patrem qui filiam.Item cogitur eũ agnoſce
re,& alere,vt filium:quãuis ex alio fortè cõceptus ſit : vt infra
eo.l.j.§.pœna.& §.pen.& vlt.Nõ tamen intelligas per hoc ſic
ſibi præiudicari,vt habeat eum ſuum hęredem:quia nõ habet
3 neceſſe niſi verè filius ſit:vt infra eo.l.j.§.pen.& vlti. † Item ſi
miſit cuſtodes maritus nullũ præiudiciũ ſibi generat ob hoc:
vt infra e.l.j.§.ſi mulier eſſe.vbi dicit quẽadmodum per cõtra-
rium,vſq; in fi.Sed nec partui ſit aliquod prędiudicium:cũ poſ-
4 ſit probare ſe filium:vt prædicto §.pen.& vlti.Sed & † mulie
ri ſi nõ obſeruauerit quæ ſenatuſconſ.cõprehenduntur. pœna
imponitur:quia cùm aliâs maiori termino quàm trienij alimẽ
ta præſtare nõ cogatur:vt C.de pa.pote.l.pen.hic tamen coge
tur:vt probatur infra eo.l.j.§.illud.& §.pen.vbi dicit ſed ad id
tãtùm,vt pater ita alere &c.Sed ſi his nõ ſit cõtentus maritus.
remediis prætoris cogetur mulier:vt infra ti.j.l.j.§.ex his. Sed
quandoq; mulier cauſa cognita excuſatur:vt infra eod.l.j.§.ſi
mulier ſe.Et ſic apparet ꝙ ſi vterq; obſeruauit,quæ cõtinentur
in ſenatuſcõſultis tam vir quã vxor, nõ cogitur maritus agno
ſcere partũ,vel alere:niſi cõſtet eum verè filiũ eſſe. Idem eſt &
ſi neuter obſeruauit:quia denũtiatio à marito nõ incipit, ſed à
muliere:vt j̃.e.l.j.§.illud.et §.idẽ.vbi dicit,idẽ ꝑ cõtrariũ quoq;
ait,ſi autẽ mulier obſeruauit,& maritus nõ,maritus ipſe cogitẽ
agnoſcere:licet non conſtet eum verè filium. Si autem mulier
non obſeruauit,maritus autem ſic , nõ cogitur maritus agno-
ſcere:vt j̃.e.l.j.§.illud.Item non habet locum hoc Plautianum
ſenatuſcon.niſi in partu,qui editur xxx.diebus elapſis,poſt di-
uortium,& mulier dicat ſe ex eo prægnãtem;vt j̃.eo.l.j.§.lege
ex eo.& j̃.e.l.j.§.ſi mulier ſe.& l.iij.§.j.Sed aliud ſenatuſc. tem
pore diui Hadriani latum habet locum in quinque caſibus:vt
5 infra eodem,l.iij.§.j. † Item not. quòd in cauſa filiationis
ſenten

sententia lata facit ius: & præiudicat non solum illi, cum quo est actum, sed & cæteris agnatis: vt j. eod. l. j. §. fina. & l. ij. & iij. in princi. sicut in causa ingenuitatis: vt s. de statu homi. l. ingenuum. & in querela inofficiosi testamenti, vt s. de inoffic. testa. l. Papinianus. contrà ve. §. fina. & l. qui re. §. fina. & infrà de legatis primo. l. si seruus plurium. §. j. Transeundum est ad sequentem partem rubricæ, scilicet de alendis liberis, vel paren-
6 tibus. † Et quidem liberos coguntur alere parentes tam in potestate constitutos, quàm emancipatos, vel alio modo sui iuris effectos: & tam masculos, quàm fœminas. & hoc si illi non habeant vnde se alere possint. Parentes intellige tam masculos, quàm fœminas, & omnes ascendentes tam per masculinũ sexum, quàm per fœmininum. Illud tamen teneas quòd auus ascendens per fœmininum sexum ita demum alere cogitur: si ascendens per masculinum inops sit, vel mortuus, qui alere non possit: vt infrà eodem, l. penulti. Item liberos, intellige omnes descendentes: & tam legitimos, quàm naturales ex con-
7 cubina: quia secus si ex incesto coitu. Et naturales † nõ solum à parente, sed etiam à filiis legitimis post mortem patris sunt alendi: vt in authenti. quibus modis natu. effic sui. §. si quis autem defunctus. & §. oportet. & §. in quibus. & §. fina. colla. vij. Sic & è conuerso egentes parẽtes alendi sunt à liberis. Et quod hæc prædicta vera sint, probatur infrà eodem, l. si quis à liberis. in princip. & §. si impubes. & in authenti. vt liceat matri & auiæ. §. illud quoque. Si aũt, qui alere debet, hoc facere detrectet, dic vt j. e. l. si quis. §. si quis ex his. nisi iusta causa sit quare hoc detrectet: vt infrà eod. l. si quis. §. idem iudex. Sed si parens neget filium &c. vt j. eodem, l. si quis. §. vel si parens. Item non tantum alimenta &c. vt infrà eodem, l. si quis. §. non tantum. Et adde quod est infrà eodem, l. si quis. §. parens quamuis.
8 † Sequitur de vltima parte rubricæ de alẽdis libertis, vel patronis. Et quidem alendi sunt patroni, vel è conuerso egentes,
a & eorum filij à libertis [a], vel libertabus. quod dic vt infrà eod. l. si quis. §. solent. & §. alimenta autem. & l. fina. Patrem & matrem patroni, cũ patronus si filij eius minime supersunt: vt infrà eo. l. si quis. §. fina. Sed si à liberti liberto ali se desideret patronus, vel ab eo &c. dic vt continetur j. eod. l. si quis. §. si quis à liberti. Sed nunquid filius liberti cogetur saltem viuo liberto: cùm libertus hoc facere non possit alere patronũ: & quæ pœna imponatur liberto non præstanti alimenta patrono, habes infrà eo. l. alimenta. §. j. Sic & è conuerso patronus debet alere libertum egentem. quod si non faciat, pœna imponitur: quæ qualis sit, habes j. eod. l. alimenta. in princ. Hyrnerius.]

a ADNOTATIO. ¶ Libertis. De ista materia vide Specu. in titu. qui filij sint legi. ver. patronus. & in titu. de offi. omnium iudi. §. ij. versic. si vero. multa per Bal. in l. j. col. ij. C. si quid in frau. patro. do. Bartho. Soci. in l. si non sortem. §. libertus. de condi. indeb. nu. i. cum plu. seq. chart. xxix.

De ventre inspiciendo, & custodiendo partu. *Rubrica.*

1 ☞ *Plautiano S. C. locus.*
2 *Venter quando inspiciendus.*
3 *Carbonianum à quo derogatum.*

DICTVM est suprà de liberis agnoscendis vbi cauetur aliquid: licet summatenus de mittendis custodibus à marito ad partũ custodiendũ: vt suprà titu. j. l. j. ideo hic generaliter apponit de custodiendo partu: & præ-
1 misit de inspiciendo ventre. † Est igitur sciendum, quia aut diuortio separatum est matrimonium: & ita vterque adhuc viuit, aut morte viri. Si diuortio, aut mulier confitetur se prægnantem: & tunc recurrendum est ad Senatusconsultum Plautianum, & sic ad superiorem titulum: vt infrà eodem, l. j. §. ex hoc. et §. igitur aut diffitetur. & tunc facta est cõstitutio diuorũ fratrum. quod dic secundum quod legitur infrà eodem, l. prima. in princip.
2 & §. notandum. & §. item. & §. si omnes. & §. meminisse. † Si autem morte viri solutum sit matrimonium, habet locum edictum prætoris. quod dic vt infrà eodem, l. prima. §. de inspiciendo. & §. quamuis. & §. fina. & l. penul. & fin. & adde quod est infrà eod. l. prima. §. quod natum erit. & §. is apud quem. Si autem mulier non patiatur obseruari quæ suprà dicta sunt, ha-
3 bet locum, quod est infrà eodem, l. j. §. si cui. † Et est hoc edictum derogatoriũ Carboniani Senatusconsulti, siue illius edicti de ventre in possess. mit. vt infrà eod. l. edictum. Sed nunquid & constante matrimonio habebunt ista locum de custo. partu & inspiciendo ventre? &c. fortè licet non ex verbis edicti prætoris, sed ex mente.

ADNOTATIO. ¶ Fratrum: Quotiens in iure legis, diuos fratres M. Antoninũ philosophum, & L. Verum. T. Antonini Pij filios Hadriani nepotes intelligas A. idque Anto. Augu. libr. singulari ad modesti. scribit. P. Prateius.

Si ventris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Actio cui competat.*
2 *Actio cur in heredem non datur.*

DICTVM est suprà de inspiciendo ventre, custodiẽdoq; partu, sed contingit interdũ mulierem prægnantem mitti in possessionem causa vẽtris &c. super quæ prætor prospexit: vt j. eo. l. j. Est ergo videndũ, quando habeat locũ actio in factũ ex hoc edicto, cui detur, contra quẽ, ad quid, & qualis ipsa sit. Quando habeat locum: dic vt j. eo. l. j. in
1 princ. & l. ij. in prin. Competit † autem hæc actio ei cuius interest alium non esse missum in possessionem. Cuius autem videatur interesse, habes j. ti. j. l. j. §. competit. & s. ti. j. l. j. §. pe. & l. penul. & fina. Contra quem datur: dic vt j. eo. l. j. §. non solum. & §. fi. in fi. & ad interesse datur: vt j. eo. l. j. §. j. & ideo si id &c. vt j. l. ij. §. fina. Perpetua est hæc actio, & prætoria, & rei persequutoria: vt j. eod. l. j. in princi. & §. fi. Non infamat: quia lege non cauetur eam esse famosam. In hæredem non datur: nisi
2 † quatenus ad eum peruenit vel lite cõtestata insolidum: quia ex dolo, siue ex maleficio, vel quasi proficiscitur, quod apparet: quia ex ea non datur de peculio in patrem, sed quatenus ad eum peruenit: vt infrà l. j. in fi. Et ideo lite nondum contestata non datur in hæredem insolidum: vt C. ex deli. defunc. l. j. Item adiecit prætor, vt qui per dolum &c. vt infrà eodem, l. j. §. necessario. Hyrnerius.

Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causa esse dicatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Mulier quando dicatur esse in possessione ventris nomine per calumniam.*
2 *Actio in mulierem: quæ calumniæ causa dicitur esse in possessione, cui sit, in quem, & ad quid detur. & 3. & 4.*

DICTVM est suprà, si ventris nomine mulie re &c. sequitur videre, si mulier nomine vẽtris in possessione calumniæ causa esse dicatur.
Videndum est igitur quando videatur esse
a in possessione causa calumniæ [a]: & si inueniatur esse in possessione causa calũniæ, qua actione teneatur: cui competat, in quem, quid in ea veniat, & qualis
1 ipsa sit. Per calumniam † in possessione videtur fuisse illa mulier, quæ sciens prudensq; se prægnantem non esse, vel ex alio prægnantem esse, voluit in possessionem venire: vt j. l. j. circa princip. & suprà de iis qui not. infa. not. in l. ea quæ. sed si falsa æstimatione decepta est, vel deferente hærede iurauit se prægnantem esse, non videbitur calumniæ causa esse in possessione: vt s. de iis qui not. infa. l. ea quæ. & j. eod. l. j. & si peperit, postea quæretur veritas &c. vsque ibi, & hoc edictum ex eadẽ
2 causa. † Datur autem in mulierem quæ calumniæ causa videtur fuisse in possessione actio in factum: vt j. eo. l. j. in princi. quæ datur ei cuius interest, eam non fuisse missam in possessionem: vt j. eo. l. j. §. cõpetit. & eius hæredi: vt j. eo. l. j. §. non augebitur. & §. idẽ Iul. Itẽ legatariis: vt j. eo. l. si substitutus. §. sed
3 an decedãt legata. Item † in mulierẽ, & in eum qui habet eã in potestate, qui si dolũ adhibuit, tenebitur insolidũ: si domũ non

adhibuit, inquantum ad eum peruenit: vt j. l. j. §. in parentem. & §. fi. In hæredem nõ dabitur: nisi sicut in superiore diximus. argu. etiam j. eo. l. j. §. hoc edictum ex eadem causa. Venit autẽ interesse in hac actione: quod qualiter sit attendendum, dic vt infrà eod. l. j. §. interesse. & §. idem Iulianus. vsq; ibi, sed an decedant. & vsque ad vltimum §. Prætoria est: vt j. eodem, l. j. in prin. Annalis, & quasi pœnalis est: vt infrà eo. l. j. Hanc autem actionem dat prætor, quod est intelligendum respectu mulie
4 ris. † Famosa est, cùm pronuntiatum est eam fuisse in possess. causa calumniæ: & cùm erat sui iuris. & idem in parente si dolum adhibuit sententia lata, scilicet, aduersus eum: & eo habente filiam in potestate: vt s̃. de iis qui not. infa. l. ea, quæ. & l. sequenti. Hyrnerius.

a ADNOTATIO. ¶ Causa calumniæ. Ad huius titu. materiam vide Spec. in titu. de eo qui mit. in pos. ver. porrò. & in ti. de testa. §. iij. doct & Bar. in l extraneo. de ven. in possess. mit. & in l. j. de ven. inspi. vbi copiosè habes. & vide omnes scribentes hic.

De iis, quæ in testamento delentur. Rubrica.

1 ☞ Induci aliquid in testamento quando dicatur.
2 Cancellari quando quid dicatur: & quando deleri.
3 Deletum, uel cancellatum, uel inductum in testamento quando debeatur, & quando non.
4 Hæreditas an & quando censeatur ablata hæredi scripto hoc ipso, quòd testator incidit tabulas testamenti.

DIXIT suprà de testamentis qualiter fiant, sed quia in testamentis quandoque contingit inductionem fieri, vel cancellari, vel deleri, vel aliquid ibi inconsultò scribi, vel ab alio iniussu testatoris. ideo appo
1 nit de iis, quæ in testamento &c. † Illud quidem est prænotandum, quòd propriè tunc dicitur induci, quod scriptũ est in testamento, quãdo indirectè de loco ad locum pœna producitur: sicut dicitur in arte geometriæ in positionibus, eius lineam de puncto ad punctũ directum ducit: sic ponitur j. de lib. cau. l. ille seruus. s. de pet. hæredi. l. si quis libertatem. & ff. de iudi. l. & post edictum perem
2 ptorium. † Cancellari tunc propriè dicitur, cùm ad modum crucis penna ducitur: sic dicuntur cancellari edicta proposita: sic & in diuina pagina cancellatis manibus. Deleri dicitur, cũ aqua, vel aliquo liquore, vel abrasione tollitur quod scriptum est. Hæc quantũ ad propriam verborum significationem: sed nihil interest qualitercunque fiat: & sæpe vnum pro altero ponitur. Sed etiam potest dici, quòd delere, est genus ad cætera.
3 † Sciendum est igitur quòd si quid est deletum, vel cancellatum, vel inductũ in testamento, aut ab ipso testatore, aut ab alio: si ab ipso testatore, aut consultò, aut inconsultò: si inconsulto. i. casu fortuito cõtingente, non eo proposito quòd vellet aliquid immutare, vel delere, aut ante testamentũ perfectum, aut posteà. si ante, si quidẽ ita deletum est, quòd amplius legi non potest, nõ debetur id legatariis: quia præsumendũ est testatorẽ iterum illud refecisse, si vellet deberi: si autem adhuc legi possit, nihilominus debebitur. Si aũt post testamentũ consummatum, nihilominus debebitur, siue legi posit, siue nõ. Si aũt consultò aut ante consummatũ testamentum, aut post: si ante, ipso iure non debebitur: si posteà, debebitur ipso iure, sed obstat doli exceptio: vt probatur j. eod. l. j. in prin. & §. j. & ij. & l. iij. & j. de leg. j. l. si ita sit. & j. de secũ. tab. l. fi. §. testamento. Siquidem ab alio, testatore volente, idẽ est acsi ab eo. si eo inuito, & inconsulto: nihil obest, nisi sit ille, cui illud legatum erat relictum, vel portio hæreditatis: quia erat substitutus, quia tunc illud amittit: vt j. eo. l. j. §. pe. & infrà ad Treb. l. si certa. et C. de leg. l. nõ est dubiũ. & l. pe. Si aũt deleuerit nomen hæredis, codẽ modo distinguendũ an consultò, vel inconsultò: ante testamentũ consummatũ, an post. Si aũt plures erant scripti hæredes, & nomẽ vnius deleuit, vel omniũ: dic vt j. eo. l. ij. & iij. Si aũt incidit tabulas testator, si inconsultò, nõ aufertur hæreditas scripto hæredi: sed nõ poterit adire de iure prætorio, sed de iure ciuili tantum: vt j. de bo. pos. secũ. tab. l. j. §. semel. & §. si linũ. Si aũt plures erant tabulæ, & vnã incidit: dic vt j. eo. l. fi. & j. de bo. poss.
4 secun. tab. l. j. §. sed si vnũ. & l. fi. §. j. Si aũt † consultò: aut habet venientes ab intestato, & tunc eis applicabitur hæreditas, aut non, & tunc fisco, & sic tunc legata præstabũtur. in primo casu nil refert, voluerit decedere ab intestato, an nõ: vt j. eo. l. fi. cum omnibus suis cõcordantiis, & contẽtis, quæ ibi signaui. Et hæc vera sunt quando in testamento deletũ est, quòd legi poterat: alioquin non habet locum: vt j. eo. l. j. in prin. §. j. Item hæc habent locũ in testamento in scriptis cõdito, & in codicillis: vt j. eo. l. j. §. fi. & sic nõ obst. instituta quib. mod. test. infir. §. ex eo.
Sed quid si in testamẽto (quod hodie frequenter fit) aliquid deleatur? quia potest dici ibi loqui in testamento sine scriptis. Item si inueniatur in vna parte lituræ in testamento, vel in aliquo instrumento? dic, vt notaui C. de testa. l. si vnus. & faciunt ad hoc istæ leges. C. de transact. l. penul. & ff. de mino. l. etiam. §. primo. & C. de iureiurand. l. vltima. §. penulti. & ff. familiæ erciscund. l. in hoc iudicio. & quemadmodum testa. aper. l. prima. in fine. & suprà de fide instrumen. l. ij. & infrà de furtis. l. vulgaris. Hyrnerius.

De acquirenda, vel omittenda hæreditate. Rubrica.

1 ☞ Hæreditatem acquirere quis poßit.
2 Minor an & quomodo poßit hæreditatem acquirere.
3 Tutor solus an poßit hæreditatem pupillo acquirere.
4 Adultus habens curatorem, an & quomodo poßit adire hæreditatem, & quid si nõ habeat curatorem.
5 Furiosus an poßit adire hæreditatem.
6 Hæreditatem per quos acquirere possumus. & nu. 8.
7 Seruus ut acquirat hæreditatem domino, quæ requiruntur.
9 Seruus dotalis adiens hæreditatem, cui acquirat eam.
10 Liber homo bona fide nobis seruiens, an acquirat nobis hæreditatem.
11 Seruus hæreditarius an poßit nobis acquirere hæreditatem.
12 Hæreditatem non posse acquiri per procuratorem, aliter atque in bonorum possessione.
13 Hæreditatem uiuentis, nec adiri posse, nec repudiari.
14 Hæredem dubitantem, uiuat, an mortuus sit is, de cuius hæreditate agitur, non posse adire hæreditatem.
15 Filiifa. hæreditas, an & quando poßit acquiri.
16 Hæreditas quando poßit adiri.
17 Hæreditas qualiter acquiri poßit.
18 Gerere pro hærede quis & quando, & qualiter uideatur.
19 Hæreditas intra quantum tempus poßit adiri.
20 Hæreditatis aditionis effectus qui sint.
21 Hæreditatem non aditam quibus casibus transmittat quis ad hæredes.
22 Hæreditate adita pro parte, reliquam portionem, quæ defertur, non posse repudiari, aliter atque in legatis.
23 Hæreditatem repudiare quis poßit.
24 Hæreditatem semel aditam, an quis poßit postea repudiare.
25 Hæreditas quàm uariis iuribus deferatur.
26 Suus hæres eo actu censetur se immiscere hæreditati, quo actu hæres extraneus censeretur adire.

DICTVM est suprà de iure deliberãdi, quod est præparatoriũ aditionis hæreditatis, vel repudiationis. Nam primò qui deliberat de adeũda, vel repudianda hæreditate: postea sequitur vt adeat, vel repudiet: vt C. de iure delibe. l. scimus. & l. cũ anterioribus. & per totum titulũ. et s̃. de iure delib. per totum. Ideo consequenter ponit de acquir. vel omit. hæred. Videndum igitur est, quis posit acquirere, cui, cuius hæreditatem, quando, qualiter, intra quãtum tempus, & quãdo, siue qualiter dicatur quis acquirere, quæ omnia, de omittenda, sunt, similiter videnda. Vltimò quis effectus sequatur, acquisita, vel omissa hæreditate. Et quidem potest ac
1 quirere hæreditatem sibi is, qui adire potest. † Potest autem adire, & sibi acquirere maior xxv. annis sui iuris [cõstitutus:] vt C. eo. l. sicut. & C. de iure delibe. l. si te bonis. & l. non est dubium. Minor xxv. annis, si quidem sit pupillus, non potest sine tutoris authoritate, nisi sit necessarius hæres: vt j. eo. l. more. & Insti. de autho. tut. §. pe. & s̃. de auth. tut. l. obligari. §. hæredita
2 tem. etiã † si lucrosa sit hæreditas: vt ibi habes. & ea ratione qñ occasione lucrosæ adiret damnosam: vel quia & lucrosa posit sibi esse dãnosa: puta quia intricata esset debitis, & creditis: &

interest

interest pupilli laboribus,litibus,& sumptibus,nõ vexari:vt s̃.
de mino.xxv.an.l.minoribus.est & alia ratio:quia minor non
potest se obligare alij:licet alium posſit sibi obligare sine au-
thoritate tutoris:vt s̃.de autho.tuto.l.obligari.& Instit. de au-
tho.tuto.in prin.sed adeundo hæreditatem obligaretur credi-
toribus hæreditariis:vt j̃.ad Treb.l.non enim. & j̃. ex quibus
caussis in possess.ea.l.iiij. Bonorum autem possessio sine tuto-
ris authoritate,cùm non habeat tutorem , & hoc sciat prætor,
petere potest pupillus.Et fortè eodem casu dici potest,vt hære
ditatem de iure ciuili adire posſit:vt C.de iure delib.l. si infan-
ti.in fi.& l.j.C.qui admit.ad bonorum possess.l. bonorum. Et
hæc intelligas,cùm pupillus excesſit infantiam:quia infans cõ
stat,quòd adire non potest,nec acquirere cùm nullum intelle-
ctum habeat:vt j̃.eo.l.pupillus si fari.& C.de iure deliber.l. si
infanti.§.j. & ij. Poterit ergo pupillus adire authoritate tuto-
ris:vt j̃.eo.l.pupillus si fari.& de iure delib.l.potuit.etiam si tu
tor sit talis,qui non administret:vt j̃.eo. l.pupillum. duntamen
non sit ei denegata administratio:vt s̃.de autho.tuto.l.& si plu
3 ribus. Solus autem † tutor pupillo hæreditatem acquirere nõ
potest.vel eius nomine adire:vt C.de iure deliber.l.potuit.nisi
infanti:vt C.de iure deli.l.si infanti. §. parente. licet bonorum
possessio.ei petere solus posſit:licet nõ sit infans:vt j̃.de bono.
possess.l.j.§.acquirere.& l.si pupillus.& l.tutor. † Si autem
4 sit adultus,si quidem habet curatorem , potest adire eo autho-
re:vt C.de admi.tuto.l.cùm quædam. licet aliàs videatur dici,
quòd authoritas curatoris ad hoc sit insufficiens:vt j̃.de appel.
l.cùm in vna.§.fi.sed dic vt ibi not.Si autem non habeat cura-
torem,adire potest pubes:vt C.de iure delib,l.puberem.& ar-
gu.C.de in integr.restit.l.si curatorem habens.si tamen potest
in integ.resti.vt infrà eo.l.si minor.& l.necessariis. In filio au-
tem familiàs,quid iuris sit,habes C.de iure deli.l. filiofamiliàs.
& l.si infanti.& C.de bonis quæ lib. l.cùm non solum. Quod
est intelligendum secundum hodierna iura : nã olim obserua-
batur in filio,quod in seruo:extra castrense, & quasi castrense
peculium.Quid autem in seruo obseruetur:dicam infrà.Item
5 furiosus † adire non potest:quia non sentit,nec intelligit,quid
agat:vt infrà eod. l. pupillus si fari.& l.qui seruum.nec acqui-
rere,nisi in casu:vt infrà eodem, l. Antistius. §. vltimo. Item
nec eius curator sibi acquirere potest:vt infrà de success.edi.l.j.
§.furiosi.& infrà de bonorum posses.furio.muto,surdo, cæco,
compet.l.j.in princ.Nec obstat s̃.de autho.præstan.l. si ad pu-
pillum.quia verum est,quod sibi quæri potest, quantũ ad fru-
ctus interim percipiendos,& ad cõmodum tale. Et ita intelli-
gitur j̃.de leg.ij.l.Lucius.§.bonorum. & probatur hoc esse ve
rum C.de cura.furio.l.fin.§.tali.itaq; mutus,surdus, cæcus,ac-
quirere & adire possunt:si intelligant,quod agitur:quia & bo
norum possess.possunt:vt infrà de bono. possess. muto , surdo,
cæco.competen.vt infrà eodem,l.v.& Institu.de hæred.quali.
6 & differen.§.finali. Item † acquirere potest sibi quis hæredi-
tatem per se:vt apparet ex prædictis. Item per aliũ:vt per eos,
quos habet in potestate,vt per filium,per seruum:vt infrà eod.
l.Antistius.§.fina. debet tamen iussus præcedere. quod dic vt
infrà eodem,l.si quis mihi bona.§.iussum.vsque in fin.legis. &
l.si ex suo.& l.more.§.impubes.& l.qui seruum.& l.si quis ali-
cui.& l.si per epistolam.& l.eum.§.filiusfamiliàs.& l.hæres.et
l.cùm hæres institutus. & l. Antistius. §. si seruus. & l. seruus
duorum.& l.si seruus communis.& l.cùm solus.& l.si solus.§.
item si seruus.& l.si seruus eius. & l. pupillus. §. idem respon-
dit iussu. & l.filiusfamiliàs dixit. & l. pater quoties. per totam
legem.Item adde quod legitur j̃.eodem,l.si quis mihi bona. §.
si fisci seruus.& §.si quis planè. Et quod dicitur infrà eodem,l.
7 placet. † Et no.quòd in acquisitione hæreditatis,quæ fit per
seruum, præcedere debet iussus domini (vt dictum est) quia
secus est in bonorum posses.& in restitutione hæreditatis:quia
sufficit sequi ratihabitionem.Item in bonorum possesſione,&
hæreditate acquirenda per seruum est necessaria serui volun-
tas.quòd non exigitur in restitutione hæreditatis:vt j̃.ad Tre-
bel. l. seruo.§.primo. Potest enim seruus nolle adire:vt C. de
hæredi.instituen.l.iij.in fi.& j̃.eod.l.qui in aliena.§.fi. & l.seq.
8 Item † per seruum alienum,qui bona fide posſidetur , vel per
eum in quo vsumfructum habemus , nobis hæreditas non ac-
quiritur , etiam si interueniat iussus noster : sed interueniente
iussu veri domini,sibi acquirit : si contemplatione nostra fue-
rit institutus. & per condictionem sine causa nobis verus do-
minus restituere tenetur:vt j̃.eo.l.si quis bona.in prin. & l.adi
tio.& j̃.de stipu.ser.l.penul.& s̃.de vulga.& pupil.l.sed si plu-
9 res.§.in arrogato. † In seruo dotali dico quòd per eum hære-
ditas viro acquiritur , & eius iussu interueniente debet adire:
cùm ipse sit dominus de iure ciuili,& naturali, secundum sen-
tentiam nostram:sed cum contemplatione mulieris fuerit in-
stitutus,mulieri restituere tenetur hæreditatẽ:vt j̃.eo. l. aditio.
10 † Quid autem iuris sit,cùm liber homo instituitur, qui no-
bis bona fide seruit:dic planè vt habes in gloss.illa Ioan. igna-
rus nulli.nam sibi non:vt j̃.eod.de acqui.rerum domi. l.homo
liber.& l.liber homo.& s̃.de hære.insti.l.liber homo. in princ.
Per seruum autem hæreditarium constat,quòd nobis hæredi-
tas acquiri non potest:vt j̃.eod.l.per seruum hæreditarium. &
de acqui.rerum domi.l.per seruum hæreditarium.& j̃. de ac-
quir.poss.l.j.§.veteres.quæ autem sit ratio,dic vt ibi notandum
11 duxi. Item † nec ipsi hæreditati per seruum eiusdem hæredi-
tatis,poterit quæri hæreditas:quia in acquirẽda hæreditate fa-
ctum personæ desideratur,id est , nisi sit persona domini cuius
iussus præcedat serui aditionem:vt infrà de acqui.rer.do.l.hæ-
12 reditas in multis. Item † nec per procuratorem acquiri po-
test hæreditas:licet secus sit in bonorum possessione : vt j̃.eo.l.
Paulus respondit.& j̃.de bono.poss.l.iij.§.acquiritur.quæ aũt
sit ratio,dic vt ibi nota.& apparet ex prædictis quis , & cui.
13 † Sequitur videre cuius,& quidẽ hæreditas viuentis acqui
a ri,vel adiri non potest [a] , sic nec repudiari:quia viuentis hære-
ditas nulla est:vt j̃.eo.l.quisquis hæres.§.si quis.& l.si quis mi-
hi bona.§.iussus.vbi dicit,sed an nominatim de viui hæredita
te mandari posſit. & l. qui superstitis. & l. si quis extraneus. §.
cæterũ.ex quibus causis.& j̃.de vsucap.pro hærede.l.j.& j̃.eo.
14 l.neminem. Idem † est,si dubitet, hæres an viuat,an mortuus
sit is de cuius hæreditate agitur:vt j̃.eo.l.is qui hæres.§.si quis.
15 & l.hæres institutus.& l.qui hæreditatem.Idem † est si de con
ditione testatoris incertus sit,scilicet paterfamiliàs,vel filiusfa-
miliàs fuerit,cùm decesſit:secus tamen,si dubitet ciuis Roma-
nus,an apud hostes decesserit:vt j̃.eodem,l.hæres institutus.in
fi.& l.quod si dubitet.Item filiisfamiliàs hæreditas quæri non
potest:nisi ex castrensi peculio,vel quasi:vt j̃.de castrensi pecu.
l.j.& ij.& j̃.eod.l.si pupillus.§.idem respondit si iussu.hodie ta
men potest habere bene hæredem filiusfamiliàs ab intestato,
scilicet in iis quæ parentibus non acquiruntur:vt in authentic.
de hered.quæ ab intesta.circa princi.Item serui hæreditas ac-
quiri non potest:quia nihil habet,nec successorem habere po-
test:vt C.commu.de success.l.seruus.sed excipio quosdam ca-
16 sus,vt ibi notaui. † Sequitur quando,& quidem cùm hære-
ditas est delata. Inde est , quòd ante conditionem existentem
sub qua fuit institutus , quis adire non potest : vt infrà eod.l.is
qui hæres.& j̃.eod. l. qui putat. in fine primi responsi. Item
adde ad hoc infrà eodem,l.iij.& l.quandiu institutus.s̃.de hæ-
red.instit.l.si quis ita hæres. & C.commu.de succes.l. antequã.
& infrà de regul.iur.l.quandiu est.& j̃. eodem,l.quandiu po-
test.& l.in plurium.quod verum est,nisi in casu:vt s.de hæred.
instit.l.si quis ita hæres instituatur.Nec obstat j̃.vnde lib.l.pe.
quia dico,quòd ibi fuit institutus filius sub cõditione emanci-
pationis:si emancipabitur intra certũ tempus, & iam erat ela-
psum tempus cùm adiuit ab intestato.& sic ex testamento suc
cedere non poterat. Item adde quod legitur infrà eodem, l.
qui in aliena,§.si is qui.& l.sed si is qui.& l.si quis extra.§.sciẽ-
dum.& §.si conditioni.& l.sequen.& l.cùm quidam. §. quod
dicitur.vsque in fin.& infrà de ventr.in possess.mitt.l.sed & si
de sua.vsque in finem legis.& l.cùm falsum.& l.cum duobus.
in principio.& l.filium emancipatum.& l.qui putat.§.qui bo-
17 na.& §.de eo.& l.sequenti.& l.qui se pupillum. † Sequitur
qualiter,& quidem non sub conditione.non ad tempus,nec ex
tempore adire , vel acquirere potest hæreditatem : vt infrà de
regulis iuris,l.actus legitimi. Sola autem & nuda voluntate.
vt Institu.de hæred.qualit.& differen.§.fina.& infrà eodem,l.
gerit. Porrò factum ipsum , siue gestio, non exigitur quasi
aliter hæres esse non posſit:sed ad probationẽ voluntatis:quia

nuda voluntate additur,vt dictũ est. Non enim tantùm facti,
quantum animi est hæreditatis acquisitio : vt j̃.eo.l.pro hære-
de.§.pro hærede.sicut & aliàs dicitur.quod arra sit arg.vendi-
18 tionis:vt Insti.de contrahen.emp.in prin. † Qualiter aũt &
quando quis videatur gerere pro hærede, dic vt Instit.de hæ-
red.quali.& diffe.§.fi.& j̃.eo.l. pro hærede.per totã legem. &
l.quæsitum.& l. Antistius.in prin.& l.si quis nõ. & l. duo fra-
tres.& l.Pãnonius.§.fi.& l.eum.& l. gerit. & l. si is qui bonis.
& l.Iulianus.§.pe.& fi.& l.qui in aliena. §. sed & si non adie-
rit.& l.filius.& C.eo.l.j.& ĳ.& C.de iure delib.l.j.& l. puberẽ.
19 & j̃.eo.l.si ex asse hæres. † Intra quantũ tempus possit quis
adire? & quidẽ perpetuò siue sit suus hæres, siue extraneus:vt
C.de iure deli.l.licet.& l.si curatoris.& C.de inof.test.l.scimus.
§.fin.& hoc voluit Bulga.dixit,cũ & in hunc casum regula ita
se habeat ei qui non repudiauit perpetuò,licet adire,alibi tamẽ
eam quã in C.de iur. delib.l.si curatoris nõ inuenies.nec ibi est
perpetuò.Item & alia ratione est istud : quia ius adeundæ hæ-
reditatis est de iure ciuili.ergo perpetuũ est:vt Insti. de perpe.
& temp.act.in prin.Plac.aũt dicebat extraneum hæredẽ pos-
se adire intra annum tantùm.argu.C.de iure delib.l.cum anti-
quioribus.& hoc intelligas:nisi hæres repudiauerit, vel tẽpus
sibi à iudice præfixum lapsum fuerit.& j̃.eo.l.quandiu institu
tus.& j̃ de bo.autho.iudi.poss.l.si seruus.hoc tamen not. quòd
hoc hodie in aliquo immutatur. quod dic secundum quod no
20 taui C.de iure delib.l.scimus.§.sinautem aliquis. † Effectus
autem aditę hęreditatis hic est,quòd tenetur oneribus hęredi-
b tariis [b], creditoribus,& legatariis:& agere potest contra de-
bitores hæreditarios.& adde quod notaui C.de iure delibe.in
21 glos.illa §.sed si neutrum fecerit. †Item hæreditatem aditam
transmittit quis ad hæredes:non aditam,non transmittit. Fal-
lit in suis hæredibus:vt C.de cadu.toll.l.vnica.§.in nouissimo.
& C.de iure delibe.l.quoniam.& C.de iis qui ante apertas tab.
in princi.& in alio casu j̃.ad Syllania.l.si quis in graui.§. final.
Extraneus autem hæres si sciebat sibi delatã,nec adiuit, nec
repudiauit,& decessit intra annale tempus, reliquũ transmit-
tit ad hæredes,sed post nihil transmittit : vt C.de iure deliber.l.
cum antiquioribus.Item postquàm adiuit,nõ potest repudia-
re:vt C.eo.l.sicut.nisi per in integrum restitutionẽ:vt j̃.eod.l.si
22 minor.& l.impuberibus.& l.necessariis. † Item adita hæredi-
tate ex parte non potest repudiari alia portio,quæ defertur:li-
cet secus sit in legatis:vt j̃.eo.l.j.secundum quod ibi notaui.sed
super hoc distingue,vt aliàs distinximus, aut plures portiones
23 hæreditatis &c. † Sequitur videre de hæreditate repudian-
da:& quidẽ is repudiare potest,qui acquirere potest:vt j̃.eo.l.
is potest.& l.nolle.& l.is qui hæres.in prin.& §.j.& l. si is qui.
per totam legem.& l.in repudianda.& l.in plurium.& l.illud.
& l.qui superstitis.& l.Plodius. De filio dic vt j̃.eod.l.is qui
hæres.§.fi.& C.de bonis quæ libe.l.fina.& C.de iure deliber.l.
rem. De minore dic vt infrà eod.l.impuberibus. & l. neces-
sariis.& C.eod.l.potuit. Et de seruo dic vt j̃. eod.l. prædicta
necessariis.& C.vt se ab hæred.absti.l.iĳ.in fine. De suo hæ-
rede dic vt infrà eod.l.ei qui se.& Insti.de hære.quali. & diffe.
§.sed his prætor.Itẽ nec tutor repudiare potest:vt infrà de bo-
no.poss.l.tutor.licet Pla.dixit contra. Item amittit quis quan-
doque beneficium abstinendi,quod dic vt infrà eod.l.si seruũ.
24 §.prætor.vsq; in fi.legis. Item † hæreditatem aditam non po-
test quis repudiare:vt C.eodem, l.sicut.nisi in casu : vt j̃. eod. l.
cum hæreditate. Item & nisi in suo hærede:vt C.eodem, l.fin.
Et adde quod dixi in gloss.illa.§.hæc.quam ibi signaui. Repu
diari autem,seu recusari potest hæreditas,non solũ verbis,sed
etiam re:vt j̃.eodem,l.recusari.Item licet quis repudiet bono-
rum possessionem:non ideo repudiat legitimam [aliàs pater-
nam]hæreditatem,id est,quin possit adire de iure ciuili:vt C.
de iure deliber.l.suum. Et not. quod non tractat in titulo isto
de acquir.vel repud.hæredit.de iure prætorio,id est,de acquir.
vel repud.bonorum possess.quia illud tractatur infrà de bono
rum possess. Sed tractat hic de acquiren.siue adeunda,vel re-
25 pud.hæred.de iure ciuili. † Defertur enim nobis hæreditas
ex veteri lege,id est, lege xĳ.Tabul. vel ex nouis legibus, sena
tusconsulti, vel constitutionibus principum,ex, testamento,
vel ab intestato : vt suprà de petitione hæreditatis. l. j. ĳ. & iĳ.

vsque in finẽ legis. Quandoque per prætorem, id est,per bo-
norum possessionem:de qua hic non tractat:sed infrà de bono
26 rum possessione,vt dictum est. † Item extra summam not.
quòd quo facto extraneus dicitur adire, & suus se immiscere:
vt j̃.eod.l.eum bonis.& quo facto extraneus dicitur repudia-
re,& suus abstinere:& hoc propriè. sæpe tamen vnum pro al-
tero ponitur:vt de legitimis hæredibus.l.defuncto. & infrà ad
Tertyl.l.ĳ.§.si bonorum possessio. Hyrnerius.

a ADNOTATIO. ¶ Non potest. Vide ad istam conclusionem Bart. in l.quæsitum.§.cum seruus.de lega.j.& in l.j.q.iiĳ.prin.C.de sacrosan. eccl. tex. & doct.in l.j.ff.de hære.vel act.vendita.vbi multa pulchra habes.
b ¶ Oneribus hæreditariis. Adde ad istam conclusionem Spec.in titul.de iur. cal.§.ĳ.versi.sed nunquid hæres.Bal.in l.si abducta.C.de furt.& in l.quot. in princ.C.de hæred.insti.Bart.in l.cùm à matre.C.de rei vendi. & in l.C.si cert. pe.imò de iure canonico defuncti conscientiam exonerare tenetur: vt tenent canonistæ in c.si diligenti.de præscrip.& in c. nihil.eodem tit. reg. cùm quis. de regu.iur.lib.vj.

De annuis legatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Legatum in singulos annos quando dicatur.*
2 *Legatum annuum ubi peti,uel præstari debeat,& quando.*
3 *Legati annui dies quando cedat.*
4 *Legatum annuum quibus modis finiatur.*

ICTVM est suprà de legatis in genere:con-
sequenter in specie. & bene dicit de annuis le-
gatis:& non de annuo:quia cùm lego alicui in
singulos annos,non vnum,sed plura sunt lega-
ta : vt infrà eodem, l. si in singulos. & l. cùm in
annos. Videndum igitur, quando dicatur le-
gatum in singulos annos. vbi peti, & præstari debeat, quan-
1 do,qualiter finiatur,& quæ sint eius propria. † Et quidem le-
gatum in singulos annos est cùm alicui relinquo certam quan
titatem in singulos annos:vt j̃.eodem,l.si in singulos.vel etiam
non designãdo certam quantitatem, sed simpliciter annuum:
quod dic vt infrà eodem,l.sicut. etiam si non adiiciam in singu
los:vt infrà eodem,l.legatum.in princip.& l.vna. §. j.in fine §.
&.l.antepenult.& penul.vel si ita lego annua,bima,trima, die
do lego tibi:vt j̃.eod.l.iĳ.vel si ita dixi, hæres meus sinas illum
frui fundo meo singulis annis:vt j̃.eo.l.ĳ.vel dixi.ex reditu fun
di mei dato illi tãtum. etiam non adiecto singulis annis:vt in-
frà l.annum.§.primo.vel si ita dixi:ex prædiis istis detur singu
2 lis annis tantum:vt infrà eodem, l. Caius. † Vbi peti debeat,
præstariue:dic vt dixi & distinxi suprà de iudi. l.si fideicõmis-
sum.& l.quod legatur,& l.sequenti. & s̃. de transactio.l. cùm
hi.§.causa.& infrà eod.l.prima.Quando? dic vt dixi C. quan-
do dies lega.ce.l.prima.& j̃.quando dies lega.ced.l.nec semel.
& j̃.eod.l.iĳ & l.eum,qui rogatus.& s̃.de legat.ĳ.l.si ita.§. Pe
3 gasus. Item quando cedat huius legati dies, & † quidem non
vnum:sed plura legata sunt,quod dic vt infrà eodem, l. in sin-
gulos,& l.cùm in annos.& j̃. quando dies lega. ced. l. cùm in
annos.quod verum est:nisi exonerandi hæredis gratia &c. vt
dixi j̃.eo.l. iiĳ. secus autem in stipulatione in singulos annos
facta:vt infrà de donatione causa mortis.l.Senatus.§.finali.
4 † Finitur autem morte, non autem capitis diminutione:vt
j̃.eodem, l. si in singulos. In hac lege tres notabis differentias
inter legatum vsusfructus, & legatum in singulos annos : se-
cus autem quandoque,vt dixi j̃.eodem,l.iiĳ. Item secus in sti-
pulatione:vt j̃.de verborum obligati.l. & ideo hæsitatur.§.fi.
Item secus vbi relinquit, & hæredibus tuis in singulos annos:
vt C.de lega.l.in annalibus. Itẽ finitur, & si per casum fortui-
tum impediatur quis adimplere conditionem,sub qua sibi re-
lictum est legatum in singulos annos,cõtingente casu in per-
sona eius,in cuius persona iussus est conditionem adimplere:
secus si alio modo:puta quia per illum stat:vt j̃. eo.l.Seio ami-
co.in princip.& l.annua.in princip.& l.Mæuia.in princ.& C.
de lega.l.prima.& j̃.de alimen.& ciba.lega.l.Caio.§.j.& l.Sti-
chus.§.fi. Secus autem videtur dicendum in aliis legatis:vt C.
de condi.inser.l.legatum.& distinxi plenè C.de institu.& sub-
stitu.l.j.& j̃.de condit.& demonstra.l.in testamento. & l. cùm
ita datur.Sed distinguit in casu fortuito,an impediatur adim-
plere

plere conditionem, cuius gratia fuerit conditionem adimplere iussus legatarius: vt ỹ. de condi. & demonst. l. illis libertis. & dixi C. de leg. l. j. Ex prædictis igitur apparet quæ sunt eius propria, siue quæ sit eius natura. Hyrne.

De vsu, & vsufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommissum relictis, [alias datis.] *Rubrica.*

1 ☞ *Legare fundi reditum, & legare fundi vsumfructum, uel fructus, an sit idem.*

DE VSV, & vsufructu, & reditu, aliàs deest, & reditu, & habitatione, et operis per legatum, & aliàs vel fideicõmissum relictis. Dictum est suprà generaliter de lega. & fideicommis. nunc autem in specie tractat de vsufructu, & vsu, & reditu legato, & de habitatione, & operis legatis. Et quidem de vsufructu, quid sit vsusfructus, & qualiter constituatur, in quibus rebus, quibus modis finitur, & quis sit eius effectus, & quibus actionibus petatur, & vsus, & habitatio, similiter plenè dicitur s. de vsufructu, & vsu, & habitatione: & in summis ibi plenè collegi. Hic autem specialiter tractat qualiter in vltima voluntate, in quibus rebus constituatur, & de eius effectu, & quibus modis finiatur, infrà eodem, l. prima. & idem erit inter viuos: vt infrà eodem, l. si seruum. & l. is qui fundum. & l. generali. §. vxori vsumfructũ. & §. vsumfructum tertiæ partis, quæ videtur hodie corrigi. quod dic vt ibi notaui. vnde ibi inter viuos fortè aliud dici poterit. & in omnibus illis rebus in quibus dixi inter viuos constitui posse vsumfructum, suprà de vsufructu. In summa, qualiter: dic vt infrà eod. l. vsumfructum cùm moriar. & idem erit inter viuos: vt ibi not. ỹ. eodem, l. licet testatori. & l. vsusfructus. & l. codicillis. in princip. & l. filios hæredes. & l. cùm vsusfructus alternis. & similiter dic qualiter vt dixi s. de vsufruct. In summa de eius effectu, dic vt ỹ. eodem, l. prima. in fine. & l. si vsusfructus municipibus. & l. hæres in fundo. & l. generali. §. Lucius Titius. & l. penult. & fina. & l. cùm vsusfructus alternis. secus si inter viuos constituatur. Alternis autem quando dicatur vnus vsusfructus: dic vt infrà de donatio. causa mortis. l. Senatus. § final. & dixi suprà quibus modis vsusfruct. amitt. l. prima. §. fina. & aliam differentiã dic, vt nota. inter legatum vsumfructum, & constitutum inter viuos. suprà de vsufruct. l. tertia. in princip. & aliam suprà quemadmodum seruit. amit. l. si partem. §. fina. & s. de vsufructu. l. tertia. in princi. & aliam C. de præscriptio. xxx. ann. l. cùm notissimi. §. penultimo. & s. quibus modis vsusfruct. amitt. l. si vsusfructus alternis annis. Item de effectu est etiam quod dicitur ỹ. eodem, l. damnas. §. primo. & l. si alij fundum. & l. quæro si quis vsumfructum. & l. cui vsusfructus. §. colono. & l. vxori meæ.
1 † Et nota quòd idem videtur legare fundi reditum, vel fundi vsumfructum, vel fundi fructus: vt infrà eodem, l. cùm ita patrimonium. & l. legatum ciuitati. & l. quidam prædia. Sed certè non est idem omnino: vt apparet infrà eodem, l. patrimonij. & l. fundi Trebatiani. & prout ibi plenè nota. & suprà de vsufructu. l. si quis ita. & infrà eodem, l. cùm ita legatum. & ea hic repete. De vsu, dic vt dixi suprà de vsu & habitatione. De habitatione, quæ ibidem dixi, hic repete. Item adde de habitatione, quòd dicitur infrà eodem, l. habitationis. & l. damnas. in principio. & l. qui plures Sempronio. §. primo, secundo, & tertio.

De operis dic, vt dixi, suprà de operis seruorum. in summa. ad quod est infrà eodem, l. secunda, & tertia. & leg. operæ. Hyrnerius.

De seruitute legata. *Rubrica.*

DICTVM est suprà de legatis in genere: consequenter in specie tractat de seruitute legata. Et quidem quid sit seruitus, qualiter diuidatur, in quibus rebus constituatur, quibus modis, & de eius effectu plenè dixi in summa de seruitu. suprà & in consequentibus titulis hic sub ista rubrica specialiter notat, & tractare intendit, & ponere qualiter in vltima voluntate constituatur, & notat & ponit quosdam casus, in quibus discrepet legatum seruitutis, à constitutione seruitutis quæ fit inter viuos: & vnam differentiam ponit: vt infrà eodem, l. prima, vt ibi nota. aliam infrà eodem, l. & si maximè. & suprà l. secunda. per legem suprà communia prædiorum. l. fin. & infrà eodem, l. tertia. aliam infrà eodem, & l. si maximè. & suprà de seruituti. rusticorum prædiorum l. si vnus ex sociis. in princip. Item illud non prætermittas, quod not. infrà eodẽ, l. tertia. in eo quod ibi dixi, ex hoc videtur & c. nec id quod dicitur ỹ. cod. l. fina. vbi dicit vno ex hæredibus adeunte. Hyrnerius.

De dote prælegata, [alias relegata.] *Rubrica.*

1 ☞ *Dotis legatum, siue prælegatum quando teneat, & quatenus, & nu. 3.*
2 *Legatum non uitiari per falsam demonstrationem.*
3 *Dote nurus filio legata, falcidiam de toto legato detrahi.*

DICTVM est suprà de legatis in genere s. de leg. j. ij. & iij. sequitur videre in specie de dote prælegata, [siue relegata.] Quid sit dos qualiter cõstituatur, in quibus rebus, qualiter petatur, qualiter repetatur, & qualiter diuidatur, & de iure quod super ea re versatur, satis dicitur s. de iure dot. & solu. matrimo. & C. de dot. promis. & de iure dot. & de rei vxo. act. Et
a ideo hic videndum [a] de dote prælega. i. legata. ista enim præpositio præ, nil operatur: sicut et cũ dicitur prælecto: vt C. de emẽ.
1 iusti. co. vel † dicitur prælegatũ dotis, dotis relictũ: quasi ante ipsius suũ dotis ius capiatur, sicuti cohæredi relictũ, quod ante, vel extra suam partẽ habeat prælegatũ appellatur. In dote autem prælegata, siue legata, puta cũ vir vxori suæ dotẽ legat, vel prælegat aut certa quantitate expressa, aut non. In primo casu tenet legatum, etiamsi nullã ab vxore habuit dotem: quia
2 falsa † demonstratio nõ vitiat legatũ: vt C. de falsa causa adiecta lega. l. j. ij. iij. & iiij. & ỹ. eodem, l. cùm scriptum est. & tunc constat hæredi illud legatum sic posse defalcari per Falcidiam vt quodlibet aliud: & idem est, si non dos, sed aliud pro dote legetur: vt ỹ. eod. l. cum scriptum, in fin. & l. vir vxori. Hinc etiam est quod petita bono. poss. contra tabul. tale legatum non valet: vt ỹ. de leg. præst. contra tab. bo. poss. pe. l. si is qui. §. ei. quia ipsa tunc tanquã ad æs alienum agit, cùm nulla fuerit dos, tale legatum ei non conseruatur: vt ỹ. de leg. præstan. l. Iulianus. §. penul. Si autem non adiecerit certam quantitatẽ, sed simpliciter dixerit maritus, vxori meæ lego dotem suam, tũc id solum videtur ei legare quod in actione de dote veniret: vt ỹ. eo. l. j. in prin. Igitur si dos erat diminuta per necessarias impensas quæ ipso iure dotem minuunt, tanto minus erit in actione dotis, & in actione ex testamento: vt ỹ. eo. l. j. §. j. & l. cũ quis. in princ. secus in aliis impensis, vel ob donationes in mulieres factas: vt ỹ. eo. l. j. §. j. & l. dote prælegata. tamen hoc legatum, hoc cõmodum habet. s. quod est in repræsentatione, secundum, quòd olim annua, bima, trima die, erat dos restituenda: licet hodie secus sit: vt C. de rei vxo. act. l. vnica. §. exactio. sed legatũ sic relictum poterit actione ex testamẽto statim peti: vt Inst. de lega. §. ẽ cõtrario. Ideo est, quod de eo cõmodo repræsentationis poterit Falcidia detrahi. Item poterit in eo inquantũ est vxor legataria onerari, vt alij restituat: vt ỹ. eod. l. ij. §. idẽ quærit si dos. & §. idẽ Iulianus. quærit si mulieri dos. & ỹ. ad leg. Falci. l. j. §. si quis creditori. & l. cùm dotem. l. sed nõ vsusfructus. §. j. & ỹ. eo. l. cũ quis. in prin. & §. j. & hoc si legatur dos ipsi vxori. Si autẽ alij, puta filio legat pater dotẽ nurus, de toto legato detrahetur Falcidia, agendo actione ex testamento. secus si agat familiæ erciscundæ contra cohæredes: vt infrà eod. l. ij. §. penultimo.
3 & l. pater. † Ad quod etiam not. quòd si socer dotem nurus legat filio: cautio est interponenda, prout dicitur infrà eodem, l. secunda. in prin. & l. pater. Et adde (prout ibi dicitur) quid iuris sit vbi hæres omittit cautionem. Item & illud adde iis quod dicitur infrà eodem, l. vulgari. & l. vxori meæ fundum. & l. si Seiæ. & l. eum qui dotem. & l. licet. & l. vxor ita. in principio.

a ADNOTATIO. ¶ Hic videndum. Materiam huius conclusionis, & ferè totius titu. vide per Bart. in l. ij. §. si sponsa. de priuile. credi. Bald. in l. filia legatorum. C. de leg. Bar. & doct. in l. Lucius. ff. de leg. ij. & in l. ij. §. fin. de do. præleg. multa per Pau. de Cast. in consil. ccxl.

De optione, vel electione legata. *Rubrica.*

1 ☞ *Optio serui, an seruorum legata sit, quid intersit.*
2 *Optio legata quando sit facienda.*

DICTVM est suprà de legatis in genere: hic ponit specialiter de optione legata, id est, de electione facta, id est, facienda legata.
1 † Ad quod sciendum est quòd aut optio serui est legata, aut seruorũ: si serui, vnum potest legatarius eligere de seruis testatoris, vel de aliis rebus. Nam si & aliarũ rerum optio legari potest: vt infrà eod. l. scyphi. & l. illud. & l. apud. & l. ij. §. fina. dico eligere potest quem velit, mediocrem tantùm: vt infrà eodem, l. ij. licet quidam aliter dixerint: quod dic vt ibi not. & est ad hoc: vt infrà eod. l. si optio. l. si cùm optio. Si autem seruorũ legata sit optio: dic, vt infrà eodem, l. prima. & ibi dixi plenè soluendo illud contrarium de testibus. l. vbi numerus. & nota, quòd de hac optione sciendum est &c. quod dic vt not. infrà eodem, l. prima. & super ipsa rubrica.
2 † Item no. quòd huiusmodi optio facienda est demum adita hæreditate: vt infrà eodem, l. optione. & suprà de legatis primo. l. Iulianus. Omnibus mancipiis exhibitis, ex quibus debetur fieri optio: vt infrà eodem, l. scyphi. aliter facta non valet: vt probant leges dictæ. Item si optetur seruus alienus, vel liber homo: vt infrà eodem, l. ij. Item debet statui certum tẽpus à iudice ipsi legatario ad hoc vt optet, vt postea non audiatur: quòd dic vt infrà eodem, l. mancipiorum. & l. sequen. & l. si optio. §. finali. Si ergo optauit minus legitimè, iterum optare poterit: quia non consumpsit optionem: alioquin secus, vt legibus prædictis probatur: & suprà de legatis primo. l. serui. in princip. & infrà eodem, l. apud. inde sequitur quod dicitur infrà eodem, l. si hæres. Si autem seruo tuo legaui seruorum meorum optionem, vel seruorum generaliter, dic quid iuris sit: vt infrà eodem, l. si Pamphilo. & suprà de legatis primo. l. Iulianus. Si autem tibi legaui serui mei optionem, & Sticho seruo meo legaui libertatem, habet locum, quod dicitur infrà eodem, l. cùm ita. §. primo. Si autem cùm Stichum alicui legaui, & tibi mei serui optionem: dic vt dicitur infrà eodem dicta l. si hæres. vel si eidem hæredi legaui fundum. vt ibi dicit. Si autem seruo meo legaui aliquid sine libertate, & tibi seruorum meorum optionem: dic vt infrà eod. & l. si optio. Item adde quod dicitur ĩ. eo. l. si cùm optio serui. Item & quod dicitur ĩ. eo. l. si tibi. in princ. & l. cùm optio duorum. Hyrne.

De tritico, vino, oleóque legato. *Rubrica.*

DICTVM est suprà de legatis in genere: subiungitur hic in specie de vino, & oleo, triticoq; legato. De vino dic vt infrà eodem, l. prima. & l. si quis vinũ. & l. si cui. §. j. & l. vino. & l. vinũ. & l. ij. in prin. & l. iij. in prin. & l. fin. in prin. & §. primo. Item quod sit vetus, quod nouum dicitur: vt infrà eodem, l. si quis vinum. §. finali. & legibus sequentibus. De oleo dic vt infrà eodem, l. cùm certum. De tritico: vt ĩ. eod. l. quidam. §. fin. de his tribus dic vt ĩ. eo. l. quidam. in princip.

De fundo instructo, instrumentóque legato. *Rubrica.*

1 ☞ *Instrumentum fundi quid sit, & quotuplex.*
2 *Legatum fundi instructi differre à legato fundi cum instrumento.*
3 *Instrumento domus quæ contineantur.*
4 *Instrumento personæ, quæ contineantur.*
5 *Instrumentum debere esse alterius generis, quàm res, cuius est instrumentum.*
6 *Legato fundi, uti optimus maximusq; est, quæ contineantur.*

DICTVM est suprà de legatis in genere. §. de leg. j. ij. & iij. hic ponit in specie de fundo & c. Ad quod sciendum est, quid sit instrumentum, qualiter diuidatur, & quæ contineatur eius appellatione.
1 Instrumentũ † autem dicitur apparatus rerũ diutius mansurarũ, sine quibus exerceri nequiret possessio: vt ĩ. eo. l. quæsitũ. in prin. Diuiditur aũt instrumentum: quia aliud personæ, aliud rei dicitur: vt ĩ. eod. l. quæsitum. §. sed si fundus. & subdiuiditur: quia fundi aliud domus, aliud villæ, aliud tabernæ, aliud cauponæ, aliud vineæ.

Item instrumentũ fundi subdiuiditur: quia aliud quærendorum, aliud conseruandorũ, aliud reponendorum fructuũ causa est: vt ĩ. eo. l. instrumento. in prin. & §. cogendi. & §. conseruandi. & l. si reditus. & l. eadem. §. quæsitũ. in prin. & §. conseruandi. & §. Alphenus. §. saltuariũ. & per totum vsq; ad illũ §. si domus. & dic bene quod cõtinetur in illo §. ea verò. et in illo §. supplex. Item multum interest, an legetur alicui fundus instructus, vel sicut instructus est, vel fundũ cum instrumẽto: vt ĩ. eo. l. si cui. & l. quæsitum. §. sed si fundus. & dixi C. de verb.
2 signi. l. ij. Item quæ cõtineantur † in legato cùm legaui fundũ
a cum instrumẽto, vel instructum [a], vel vt instructus est, habes etiam ĩ. eo. l. pe. & l. quæsitum. §. instructa. & §. Neratius. & §. Pomponius. & §. idem respondit, prædiis instructis. & l. cũ de lanionis. §. cùm de villico. vsq; ad illum §. item cùm fundus. & §. asinam. vsq; ibi, optimũ & c. Item ad idem est ĩ. e. l. dolia. §. fi. & l. fundi instrumenta. in prin. Item quæ cũ simpliciter legaui fundũ, habes ĩ. eo. l. ij. & §. fi. et l. cùm fundus sine. et l. dolia. in
3 prin. † Quæ autem contineantur instrumento domus, dicitur ĩ. eo. l. quæsitũ. §. si duobus. vsq; ad illũ §. sed si fundus. et §. idem respondit, domo per fideicõmissum. et §. idem respondit domo instructa. et l. si ita. §. domo. et l. Seiæ. §. pe. Quæ aũt villæ instrumẽto contineantur, habes ĩ. eo. l. villæ. in prin. et l. si mancipia. §. pe. et fi. Quæ tabernæ, item quæ cauponæ instrumenta sint, habes ĩ. eo. l. tabernæ. in prin. et l. si ita. in princ. et l. conqueratur. Quid vineæ instrumento contineatur, habes ĩ.
4 eo. l. villæ. §. vnica. † Instrumentum aũt personæ aliud dicitur patrisfamiliàs domini fundi, vel domus in quo quæ contineantur, habes ĩ. eo. l. quæsitum. §. sed fundus. et §. instructo. et §. Neratius. Item aliud pictoris: de quo dic vt ĩ. eo. l. item picto ris. in prin. Item aliud pistoris: de quo dic vt ĩ. eo. l. cũ de lanionis. §. j. Item aliud lanionis: de quo dic vt infrà eo. l. cũ de lanionis. in prin. Aliud medici: de quo dic vt infrà eo. l. cũ de lanionis. §. instrumento. §. medici. Aliud balneatoris, aliud piscatoris: de quibus dic vt infrà eo. l. tabernæ. §. fi. et l. idem. §. j. et fin.
5 Item nota. generaliter † quòd alterius debet esse generis instrumentum, quàm res cuius est instrumentum, quod dicitur: nisi in homine. quod dic vt infrà eodem, l. fin. et ibi nota. Item adde quod dicitur infrà eod. l. fundo instructo. ad pecus &c. in prin. l. Item, si legaui prius fundum instructũ, vel vt instructus: et postea expressi me legare certas res illius instrumẽti, an videar diminuere legatum, vel nõ, habes infrà eo. l. quæsitum. §. pe. et fi. quæ omnia dic, et distingue prout ibi plenè no. et l. cũ de lanionis. §. cùm fundus. et §. quidam. et l. Seiæ. in prin
6 ci. Item † quæ cõtineantur cũ legaui, vti optimus, maximusq; est fundus: dicitur ĩ. eo. l. fundo legato. in prin. & l. cũ de lanionis. §. item cũ fundus. Item quæ contineantur cùm dixi, ita vti possedi. habes infrà eo. l. Seiæ. §. fi. Item quæ cũ dixi, lego quæ ibi erunt. cũ moriar, dicitur infrà eo. l. prædia. §. pe. & l. cùm de lanionis. §. pe. Item in omnibus optimum est &c. vt dicitur infrà eod. cùm de lanionis. §. Asinam. Hyrne.

a ADNOTATIO. ¶ Instructum. Ad hoc vide Bar. & doct. in l. ij. C. de verbo. signi. Bald. in l. eod. tit. do. in l. planè. §. fin. ff. de leg. j. & in l. cum pater. §. dotes. de fun. instru. qui multa ad materiam dicunt.

De peculio legato. *Rubrica.*

1 ☞ *Legato seruo cum peculio, duo legata censeri.*
2 *Peculio legato, quid posit hæres ex eo deducere.*
3 *Peculium legatum an & quando augeatur ex eo, quod dominus seruo debuit.*
4 *Seruo simpliciter legato non accedere eius peculium, quemadmodum nec eo uendito, & quid eo manumisso.*
5 *Legatarius peculij quomodo cauere debeat hæredi.*

Dixit

DIXIT suprà generaliter de legatis, scilicet primo, ij. & iij. hic specialiter tractare intendit de peculio legato. Sed quid sit peculium, & quot modis accipitur, & in quibus rebus consistat, & qualiter quatenúsve cõuenitur dominus de peculio: diximus suprà de pecul. & ibi summauimus. † Sed hic sciendum est, quòd cùm legatur seruus cum peculio, duo legata dicuntur: vnum principale, scilicet serui: & aliud accessorium, peculij, scilicet & ideo seruo &c. vt infrà eodem, l. j. & ij. & l. item inutile. & l. sequẽ. secus si ancilla cum suis natis legetur: vel seruus cum suis vicariis: vt infrà eodem, l.
2 iij. & iiij. Item poterit hæres detrahere † de peculio legato, quod debebatur testatori, & quod sibi, & quod iis qui erant in domini potestate, quod dic vt infrà eod. l. vj. circa princip. & l. si Sticho. & l. dominus seruum. in princi. & l. vj. §. sicut. in princip. & §. non solùm. & l. si quis creditori. & l. neque. in princip. & §. qui Stichum. & §. item quæritur. & §. his consequenter. & l. id quod. in princip. & §. primo. & l. Stichus. in princip. & §. quæsitum. Item debet fieri deductio in singulis rebus: nisi in casu: vt infrà eodem, l. vj. in princip. & l. si peculium seruo.
3 † sed non è conuerso id, quod dominus debuit seruo, augebit peculium: nisi casualiter hoc contingat: vt infrà eod. l. vj. §. sicut. & §. etiam. & l. fina. & l. dominus Sticho. §. testamento.
4 † Item legato seruo simpliciter non accedit peculium: vt infrà eodem, l. antepenult. vt in venditione: vt C. de contrahenda emptione. l. quoties. & vt in manumissione: vt C. de peculio eius qui liber. meruit. nisi in casu: vt infrà eodem, l. denique. §. interdum: secus si eum inter viuos manumittat dominus: vt C. de peculio eius qui liber. meruit. & assigna rationem diuersitatis: vt ibi no. Item differentia est, an legetur ipsi seruo suum peculium cum libertate, an extero legetur, quod dic, vt infrà
5 eo. l. deniq. §. fi. & C. de pecu. l. pe. Item † cùm seruo legatur peculium. vel alicui alij, debet legatarius cauere se defendere hæredem contra creditores peculiares, qui hæredem conuenient, non legatariũ, & hoc cùm relicta est seruo fideicommissaria libertas. secus si directa. quod dic vt j. eo. l. qui peculiũ. & l. si seruo manumisso. & C. an seruus ex suo fact. l. ij. & s. quando act. de pecul. est an. l. j. & §. item. & s. de tribu. l. quod in hæredẽ. §. fi. & s. de pecu. l. at cùm hæres. & s. de dote præleg. l. ij. §. per cõtrarium. Item & actiones peculiares debent ab hærede cedi legatario: vt s. de pecul. l. si Sticho manumisso. & s. eodem. l. v.

Item no. quòd licet dominus legando seruo libertatẽ dixerit eum liberum sine inquisitione esse volo, vel reddere rationẽ veto, non ideo videtur ei legare peculium: vt j. eod. l. dominus Sticho. §. fi. Item nihil interest seruo primo legauerit libertatem, & postea peculium, an è conuerso: vt j. eo. l. quidã in testamento. Item no. & peculium legari posse seruo, etsi nihil sit in peculio: vt j. eo. l. ei quoque. Hyrne.

De penu legata. *Rubrica.*

1 ☞ *Penus quid sit, & quæ ueniant eius appellatione.*

1 CONTINVA, vt dixi in superioribus titulis, & in summis. † Hic ergo in primis notabis quid sit penus, & quæ contineantur penoris appellatione, quod dic vt j. eod. l. iij. in prin. & ibi not. & §. penori. §. sed quod diximus. & §. Seruius. & §. vasa. & l. non esse. & l. pe. Item penu legata cũ vasis, dic vt j. eo. l. ij. & l. nã quod. in prin. Item si dixi, lego Titio penum: & si hæres non dederit penũ dato decẽ, quid iuris sit, dic, vt j. eo. l. ij. & ibi plenè not. Item no. quod sit nomen penoris &c. vt j. eod. l. nanq. §. nomen. Item quæ dicantur esculenta penus; quæ item poculenta, habes j. eo. l. iij. §. esculenta, & poculenta. Item quæ vrbana. dic vt j. eo. l. nam quod. §. si ita. j. tit. j. l. quemadmodum. Hyrne.

De supellectili legata. *Rubrica.*

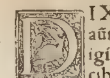
1 ☞ *Supellex quid sit, & quæ contineantur eius appellatione.*
2 *Supellectilem non uideri legatam domo legata.*
3 *Supellectili legata non uideri legatam habitationem uel domum, in qua continetur.*

1 CONTINVA vt dixi in superioribus titulis, & summis. Videndũ † igitur quid sit supellex, & quæ contineatur supellectilis appellatione. quod dic vt j. eo. l. j. & ij. & l. Labeo. §. Tubero hoc modo demõstrat. & per totã l. & j. eo. l. iij. iiij. v. & vj. & l. legata. §. fi. & l. qui vestẽ. & l. vasa. & l. pe. Itẽ quæ dicatur vrbana supellex. habes j. eo. l. quẽad
2 modũ. † Item legata domo nõ videtur legata supellex: vt j. e. l. fi. Item legata supellectili nõ videtur legata habitatio, siue do
3 mus, quæ cõtinetur: vt j. eod. l. pe. † Item legata supellectili: si posteà à testatore species quædam de supellectili numeretur, quid iuris sit, habes j. eo. l. legata. in prin. Hyrne.

De alimentis, & cibariis legatis. *Rubrica.*

1 ☞ *Alimentorum & cibariorum appellatione, quæ contineantur.*
2 *Alimenta quibus poßint relinqui, & à quibus.*
3 *Alimenta relicta qualiter sint præstanda.*
4 *Alimenta relicta quando desinant deberi.*
5 *Alimentis ex certo aliquo prædio legatis, an tale prædium sit obligatũ pro his alimentis ad quemcunque possessorem transeat.*
6 *Legatum alicui prædium hoc adiecto, ut inde ali debeat quid leget.*

1 DIXI suprà de leg. j. ij. & iij. de legatis in genere: hic aũt ponit in specie de ali. & ciba. leg. † Videndum igitur quæ contineatur appellatione alimentorũ, & cibariorũ. quod dic vt j. eo. l. legatis. & l. diariis. & l. pe. & fi. & j. eo. l. Mela. §. fi. & j. de ver. sig. l. verbo victus. & l. instrato. §. victu. & §. verbũ. & s. de transact. l. cũ hi. §. qui trãsi
2 git. & ibi dixi. Quibus † possint relinqui alimẽta: & quidẽ liberis hominibus, & seruis: vt j. eod. l. seruos. Ex hoc sequitur quod dicitur j. eo. l. is cui. & j. de iis, quæ pro nõ scrip. l. iij. secus in aliis legatis: vt C. de leg. l. seruis. A quibus? & quidẽ ab vno hæredum, vel ab omnibus. Si ab vno dic vt j. eo. cùm vnus. in prin. & l. alimenta. in prin. Si ab omnibus: dic vt j. eo. l. solet. in prin. & §. j. & l. pecuniæ. Qualiter? & quidem † si certã pecuniam relinquit pro præstatione alimentorũ, illa erit præstãda: vt j. eo. l. Lucius. & ad idem tñ dic vt j. eo. l. cũ vnus. §. fi. Si nõ est expressa certa quãtitas, dic vt dicitur j. eo. l. cũ alimenta. in prin. Si aũt dixit quæ viuus præstabã; dic vt j. e. l. mela. §. sed si
4 alimẽta. & l. à filio. §. fi. & l. alimẽta. §. fi. & l. testamẽto. † Quãdo finiantur? & quidẽ constat ea vita alimentarij finiri: vt s. de transac. l. cũ hi. §. constat. nisi alia appareat mẽs defuncti, quod dic vt j. e. l. Mela. in prin. & l. Stichus. §. Titia. & l. Caio. §. fi. & l. libertatis. §. fi. & l. Stichus. §. fi. Itẽ nulla capitis diminutione finiuntur: vt s. de cap. dim. l. eas. & l. pe. Nec obstat j. eo. l. solẽt.
5 j. vt ibi dixi. † Item si legauit tibi alimẽta præstãda ex illo fundo: putà Corneliano, videtur ꝙ hoc ipso tibi prædiũ sit obligatũ ob alimẽta: & quòd quilibet possessor fundi teneatur ea tibi præstare. ad quod j. eo. l. ij. & l. Lucius. & s. de transac. l. cùm
6 hi. §. si vni. Itẽ si dixi, illa † prædia tibi lego, vt inde debeas ali videor magis legare plenam proprietatẽ, quàm alimenta, vel vsumfructũ: vt j. eo. l. solent. §. quæro. & l. cùm alimenta. §. fi. & dixi s. de transact. l. cùm hi. §. si vni. Hyrne.

De auro, & argento mundo, ornamentis, vestibus, vel vestimentis, vnguentis, & statuis legatis. *Rubrica.*

DIXI suprà generaliter de legatis j. ij. & iij. nunc specialiter de auro &c. Quid aũt auro, & argento contineatur, dic vt infrà eodem, l. j. §. fina. & l. cùm certum. & l. cùm aurum. in princip. & l. Quintus. la ij. §. cui legatum. & §. argento. & §. cui legatum est. & l. Titiæ meæ. & l. scribit Quintus. in prin. & l. si vxori. §. j. Item aurum, siue argentum aliud factum, & aliud infectum. quod dic vt j. eo. l. & si non sunt. §. argento facto. & l. Quintus ij. in principio. & §. item argento legato. & §. cui argentum. & §. si factum. & §.

argentum factũ.l.si quando alteri pediculis.in prin.& §. Seiæ dulcissimæ.& l.cùm aurum.§.planè si cui.& l.seq.in princi.& l.species.& l.fine.§.perueniamus. & l.seq.& l.qui lancẽ. Item aliud dicitur escarium,aliud potoriũ:de quibus dic,vt j̃.eod.l.& si non sunt.§.si cui escarium in argento.in prin.& in fin.& l.pediculis.§.argẽto.& §.qui clam. Aliud signatum,siue signatorium.de quo dic vt j̃.eo.l.Quintus ij.§.pe.Item aliud argentum viatorium:de quo dic vt j̃.eo.l.medico suo.j.respon.Item aliud balneare:de quo dic vt j̃.eo.l.fin.§.j. De mundo dic vt j̃.eo.l.argumẽto.§.mundus.& l.pediculis.§.fi.& l.j.circa prin.& l.si vxori mundus.in princ. De ornamentis dic vt j̃.eo.l.argumento.§.ornamenta.& §.mundus.& l.si pediculis.§.fin.& l.ornamentorum. De vestimentis dic vt j̃.eo.l.vestis.in prin.& l.vestimentum.& l.vestis.§.vestimento.& l.cùm & tunica.& l.argumento.in prin.§.j.& ij.& fi.& l.seq.& l. ornamentorum.& l.inter vestem.& l.si quis ita legauerit. De vnguentis quid contineatur vnguenti appellatione,quidq; vnguento legato debeatur,dic vt j̃.eo.l.in argento.§.vnguentis. De statuis dic vt j̃.eod.l.si statuam.& l.j.in princ.& l.imaginem.& l.Lucius Titius.& l.Titia.§.Scia. De gemmis, aut margaritis,& lapidibus, & eorum differentia: dic, vt j̃.eod.l.& si non sunt.§.fi.Item adde generaliter, quod dicitur j̃.eo.l.ij.iij iiij.& v.& l.Quintus.& l.si quis ita legauerit.& l.scribit Quintus.§.fi.Item adde quod dicitur j̃.eo.l.qui vxori.§.fin.& l. Titia.in j.responso.& §.j.Hyrne.

De rebus dubiis. *Rubrica.*

1 ☞ *Dubietas circa quæ uersari soleat.*
2 *Dubietas in quibus emergere soleat ratione uerborum.*
3 *Interpretatio cuiusmodi adhibenda est,cùm dubitatur, quid senserint contrahentes.*
4 *Ambigua,uel obscura in prætoriis,uel iudicialibus stipulationibus,quis interpretari debeat.*
5 *Confitens aliquid ambiguè,uel obscurè,cogi debet,ut certum confiteatur, & quid si recuset id facere.*
6 *Sententiam obscuram quis declaret,quis item beneficium principis.*
7 *Testamentorum dubia & obscura cuius sit declarare & interpretari.*
8 *Obscura & ambigua in lege cuius sit interpretari.*

VRIS præceptor,seu conditor,de relictis s. loquutus fuit copiosissimè, sed quia contingit, quòd in his obscurè testator loquitur,ideóque non immeritò de rebus dubiis interpretandis,annectit. Videamus itaq; de omni dubietate,quæ circa hoc colligi potest,& intelligi: & quid vtilitatis contineat hoc tractare.Sed(vt fidelius memoriæ cõmendare possimus) expedit ostendere super quibus dubietas oriatur, & qualiter
1 diuidatur. † Vertitur quidem dubietas quandoq; in facto [a]
a aliquando in verbis, quandoq; in iure,aut in eo, quod de iure
esse non dubitatur:vt s̃.de testi.l.cùm duo. Habet enim, id est,
habere fingitur Imperator omnia iura parata in scrinio suo:vt
2 C.de testa.l.omnium. In verbis † vertitur dubietas multipliciter:aut in contractibus,aut in iudiciis,aut in sententiis,aut in vltimis voluntatibus:sæpe quoque in ipsis legibus.De singulis est videndum.Et quidem cùm dubitatur quid senserint cõtrahentes, statim intuendum est, an contractus possit valere secundum intellectum alterius tantùm: & tunc debemus interpretari,vt res, de qua agitur, in tuto sit:putà: promisit quis hinc ad biduum decẽ se daturum Carthagine.Duæ enim sunt Carthagines, vna vicina, altera remota in longinquis parti-
3 bus,interpretari † debemus de proxima contrahentes sensisse.argument.infrà eodem, l.quoties.& l.vbi. & vt nota. suprà de in diem adiec. l. cùm duo. An autem secundum vtriusque intellectum verbis in propria sua significatione retentis, tunc in primis inspicitur id,de quo verisimilis est:vt ecce, verbi gratia. Emisti rem aliquam pro decem, venditor dicit se sensisse de imperialibus, emptor de Bononiensibus. Videndum est, an res sit digna decem imperialibus, & vltra: & tunc secundum venditorem interpretamur: an autem vix valeat decem Bononieñ.tunc secundum emptorem. Sed dicet aliquis,quid si infrà decem imperiales valeat, pluris tamen sit decem Bononieñ.tunc certè inspiciendum est, quod plerunque fieri solet. Si enim consueuerunt venditores, cùm intelligunt imperiales dicere,denarios pro venditore,si Bononieñ.pro emptore:vel interpretabimur contra eum,qui pactum apposuit.Sed si non apparet, tunc contra illum,cui pactum fuerat profuturum:vt infrà eodem, l. cùm quæritur.& de verborum obligatio.l.stipulatio ista.§.in stipulationibus.& suprà de contrahenda emptione. l. si in emptione. Antiqui tamen in principalibus contra venditorem,& locatorem:in accessoriis cõtra emptorem,& contra conductorẽ verba interpretabantur. Quorum opinionem reprobat Ioan. per illam legem, cum in lege. nam ibi ambiguitas fuit in accessoriis,& tamen venditori non emptori nocet,aliàs verò imitatur opinionem Ro.licet obscurè, & sub nube verba sua posuerit. Dicit enim verbum dubium appositum in iis,quæ abscõsa sunt & inuisibilia:vt quia dicat venditor equi, hoc vitium habet: quia non ascendit arborem, id est, pontem:vel quia nimis rodit,id est,mordet: vel opus est,vt retineas habenas,id est,scaputiat, & consimilia nimis obscurè loquitur. Idem est & si insidiosè dissimularet: vt suprà de actione empt.l.Iulianus.§.idem Iulianus. & quidem in omnibus supradictis contra venditorem interpretatur. Si verò apponatur in iis,quæ tam emptori, quàm venditori sunt cognita visui,audituíque patentia:vt si dixi seruum accedere, vel vasa:tunc contra emptorem interpretatur:& ideo dementiæ adscribatur quare statim non quæsiuit, & non fecit sibi ostendi, quæ essent illa vasa, vel ille seruus quem dicebat accedere:vt suprà de contrahenda emptione. l. si in emptione. & l. compræhensum erat. Si autem non potest valere secundum
4 neutram partem: & tunc vt inemptum non valet. † Illud autem constat, quod in prætorũ contractibus,id est,in prætoriis stipulationibus,vel in iudicialibus, si ambiguus sermo inciderit,prætoris erit interpretatio:vt infrà de prætor. stipul. l. in prætoriis.& l.j. in fine. infrà de iudic. Si ambiguus sermo inciderit circa litis initia, statur interpretationi actoris: quia reus semper negaret: vt ff.de iudic. l. si quis intentione ambigua.& l.solemus.& not.quæ ibi nocent.& C.de anna. except. l.vltima.hæc ita, si ipse posset explanare:secus si non:putà quia per alium litem est contestatus:vel quia est hæres eius, qui incepit: tunc enim quia hominis, & legis deficit expositio propter rei incertitudinẽ nullum est iudicium:vt s̃.de rei vendic.l.
5 idem Pomponius.in fi. † Circa medium:puta si confitendo quis obscurè loquatur:tunc vrgeri debet, vt certum confiteatur:vt j̃.de confess.l.certum.quod si non faciat, id accipiemus, quod magis expedit aduersario:vt s̃.de interrog. actione. l. de
6 ætate.§.qui tacuit.& §.qui nihil. † Circa sententiam [b] sæpe
b dubitatur,vnde eius est interpretatio, qui eam protulit. sic & principis beneficia,quæ concessit interpretatur:vt j̃. de re iud. l.actorum.& s̃.de vulgari & pupil.substi.l. ex facto. quod locum habet tantùm eadem die:vt infrà de re iudica.l.Paulus.
7 † Sequitur de vltimis voluntatibus, quæ pro iure, & lege seruantur:vt in authent.de nup.§.disponat.& j̃.de captiuis & postli.reuer.l.penul.in fi.& C.de testa.mili.l.j.in fi.nisi sint ineptæ:vt j̃.eo.l.iiij.vel nisi contineant aliquod improbatum:vt j̃. de condi.instit.l.filius.& quidem hæc vera sunt, cùm de voluntate constat. Si autem dubitetur,si adhuc viuat testator:sicut totum immutare,& tollere,ita & declarare potest:arg.l.ex facto.de vulg.ff. Est enim ambulatoria defuncti voluntas vsq; ad supremum vitæ exitum:vt s̃.de adi.lega.l.iiij.incip.quòd si.in fi. Sed istud est notabile:quia eodem testamento durante potest declarare,quæ dicit,ratio est in expedito:quia tunc non dat,sed datum significat:vt suprà de testa.l. hæredes. §.primo.

Sed quid si non fecit, vel non potest:quia iam mortuus est, cùm ita non constet quid ipse voluerit, vel verisimile sit eum voluisse,distinguendum est,vtrum dubietas vertatur circa nomina propria:quo casu cùm de corpore non constet (alioquin nihil faceret error nominis: vt infrà eodem, l. iij.)deficit institutio:vt suprà de hæred.instituen.l.in tempus.& infrà eodem, l.si fuerit legatum.& infrà eod.l.si quis de pluribus. & l.datio tutoris.& suprà de testa.tute.l. duo præter. & suprà de legatis primo.l.apud Iulianum.§.Seio. Si verò circa appellatiua adhuc videndũ est an dubitetur extra testamentum de mente, &

volun

voluntate testatoris:& tunc est in arbitrio iudicis ex bono,& æquo interpretationem sumere:vt s.de annuis lega.l.Mæuia.§.vlti.& de leg.iij.l.Stichus.& de libe.leg.l.Aurelius.§.filias.& C.de fidei commiss.l.volũtas. nisi lex interpretetur,vt est cũ dubitatur de quãtitate relicti propter generalitatem:vt supra de leg.iij.l.numis.Si verò ex proprijs verbis testamẽti oriatur ambiguitas,tunc strictè agitur,vt non aliter ab eorum significatione magis vsitata recedatur[& perueniatur ad minus vsitatam]quàm si constiterit testatorem manifestè illud sensisse: vt s.de leg.iij.l.non aliter.& l.ille aut ille.§.vlti.& j.de condi.& demonst.l.in his.& s.de exercito.l.j.§.si is qui licet.& s.de vsufruc.leg.l.si alij.Sed si constiterit testatorem aliud voluisse, & illius verbi significatio commodè ad id exponi non potest: nihil debebitur omnino:vt j.eo.l.iij.respon.ij.interdum tamẽ fit,vt secundum minus vsitatum loquendi modum:sicut est in appellatione filij:vt s.de iure delibe.l.vlti.& j.ad Trebel.l.ex

8 facto.§.iij. †Interpretatio autem verborum in lege ipsius principis est & solius:vt C.de legi.& senatuscon.l.vlti.penult.& antepe.colligitur,vt interpretatur multoties id esse,quod non fuit:vt matrem quæ in puerperio decessit instituisse filiũ, quæ verè non instituit,vt C.de inoffic.test.l.iij.Item in filio qui rogatns est post mortem hæreditatem alij restituere,subintelligitur si non habuit filios:vt C.de institut.& substi.l.generaliter.§.cùm autem.Item in impubere,cui substituitus est Mæuius in vnum casum,scilicet si hæres non erit:interpretamur si hæres erit,& intra pubertatem decesserit:vt s.de vulg.& pup.substi.l.iiij.Item si creditores agunt aduersus hæreditatis emptorem & tacitè pacti intelliguntur ne petant à venditore:vt C.de pact.l.ij. Item & è contrario nõ esse quod verè fuit scilicet non fore institutus qui,vt quasi filius institutus fuit,cùm non esset:vt C.de hæredi.insti.l.si pater.

a ADNOTATIO. ¶ In facto.Dubium super iure,vel facto,quod sit,vide no.per glo.& docto.in l.eum qui tenet.§.j.ff.de iudi.ad materiam titu.vide multa per docto.in l.ij.ff.de ijs quæ pro non scrip.ha.Bart.in l.legatorum.§.si.de leg.ij.& in l.j.in j.opposi.C.de neg.ge.Bald.in l.cùm quidam.C.de Imp.& alijs substitu.vbi omnino vide.

b ¶ Circa sententiam.De materia huius quotidianæ conclusionis vide Bart.in l.ab executore.in ij.col.ff.de ap.Bald.in l.ea que.C.commina.epi.do.Alex.in l.actorum.de re iud.multa per Pau.de cast.consi.cccxxj.incip.visis.

De regula Catoniana.

1 ☞ *Regula Catoniana quid definiat.*
2 *Regula Catoniana in quibus locum non habeat.*
3 *Regulam Catonianam non pertinere ad hæreditates.*
4 *Regula Catoniana in quibus non habeat locum.*
5 *Regulam Catonianam nõ pertinere ad nouas leges,quæ de successionibus latæ sunt.*

CATONIANAM igitur regulam obscurè nobis traditam,ne res exemplis egeat: prout possibile est aperiamus infra de regul.

1 Cato.l.j. †Catoniana ergo regula definit quòd legatum inutile esset,si statim testator decessisset,id non conualescit:licet diutius testator vixerit:vt j.de lega.iij.l.si legatum.§.seruo.Ecce si legatum sit seruo instituti hæredis,si statim testator decederet,legatum inutile foret cuius ratio redditur:quoniam ipsi hæredi legari videtur.quod certè non valeret. Et ideo si viuo testatore de domini exeat potestate:nec hoc conualescit quidẽ.quæ definitio in quibusdam falsa est.Verbi gratia:si quis quid legauerit,si post calendas decesserit.

2 †Nam testatore mortuo ante calendas legatũ nullum erit:si verò postea sortietur effectum: cuius ea est ratio quia est conditionalis:vt j.de regu.Cato.l.ij.Item si filiæ suæ quis legauerit ita,si Titio nupta erit centum do lego:sicut enim in superiori non testamenti facti:vt j.de cõdit.inser.l.in conditionibus, sed mortis sufficit tempus spectari:ita & hic:vt licet testamenti condendi fuerit tempore impubes:si tamen vel tempore mortis,vel postea nupta inueniatur, valebit legatum: cùm & hoc sit conditionale falsa est, & hic res mea legatur mihi purè,si statim testator decedat,legatum inutile erit. Si autem tandiu vixerit,vt eo viuente res alienetur,vtile quidem erit.Si verò post mortem alienetur,nec hoc

3 profecto legatum valere dicetur. †Item Catoniana regula ad hæreditatem non pertinet,sed ad legata,vel fideicõmissa singularium rerum:quia & ipsa sic prodita est,quod legatum &c.non quæ hæreditas. & ideo si quis institutus sit qui capere non potest,si tamen ante aditam hæreditatẽ manumissus veluti peregrinus vel filius naturalis: & tempore mortis, vel ante aditam hæreditatem fortè inueniatur in potestate,vel curiæ mancipatus,valebit institutio:vt j.de lega.j.l.cætera.& j.de regu.Cato.l.iij.& j.de acqui.hære.l.si seruus.& j.de reb.du.l.si cognatis,vt habemus in seruo eius instituto:qui capere ex testamento non potest:si tamen ante aditam hæreditatem manumissus,vel alienatus in fraudem fuerit,conualescit institutio.Et quod dicitur tria tempora spectanda esse,intelligendum est de regulari iure:vel non ex necessitate,vt in possessione de animo,& corpore.Vel non pertinet ad hæreditatem datam sub conditione,id est,ad conditionales institutiones.l.iiij.

4 j.eo.vt sic inferior lex sit determinatio superioris. †Item regula Catoniana non pertinet ad legata quorum dies nõ mortis tempore:sed post aditam hæreditatem cedit,vel ea adita.l.iij.ff.eo.vt si legatum sit sub conditione ex incerta die conditione enim existente,vel die,legatum tenebit ea adita:vt si legatum fuerit domino serui instituti hæredis.Dies enim legati huius,apud eum,qui hæres est,non cedit ante aditam hæreditatem:cùm hæreditas à legato separata sit:& possit vel ipse, vel alius per eum hæres fieri:si interim manumittatur,vel alienetur.Placet Catonianam regulam ad conditionales institutiones non pertinere.l.iiij.ff.eo.quod accipiendum est, determinatione superioris,vel dicemus non pertinere ad conditionales institutiones,id est,ad legata pura,quæ vim sumunt ex conditionalibus institutionibus,vel quæ relicta sunt in testa-

5 mento conditionalium institutionum. †Item regula Catoniana non pertinet ad nouas leges.l.fi.j.eo.Verbi gratia:ad senatuscon.Tertyl.& Orfit.quæ matres & filios inuicem ad successionem vocant,quæ successio legitima dicitur:non quia ex lege xij.Tab.sed ex nouis legibus defertur,quæ etiam capitis diminutione non perimitur.Et ideo sciendum est,quòd si mater tempore mortis filij erat in potestate,sibi hæreditatem non quærebat,sed patri,iure veteri:& ideo si ante aditam hæreditatem sui iuris efficiatur, licet tempore mortis filij,sibi non quæreret,quæreret tamen postea.Idem ex parte filij dicendũ est:& sic ea regula non pertinet ad nouas leges.Et hæc omnia testatur Bulgarus.

Sequitur alia summa ad regulam Catonianam.

1 ☞ *Catonianæ regulæ sententia seu definitio qualis sit.*
2 *Legatum quibus modis reddatur inutile.*
3 *Catoniana regula in quibus locum habeat,& nu.10.*
4 *Catoniana regula an habeat locum in legato rei,quæ est ipsius legatarij.*
5 *Catoniana regula habeátne locum in legato à principio inutili ratione ipsius legatarij,& quo tempore spectari debeat:sit capax legatarius,an non,& 6.*
7 *Intellectus ad l.si cognatis.ff.de reb.dub.*
8 *Intellectus ad l.debitor.§.seruo alieno.ff.de lega.ij.*
9 *Intellectus ad l.si optio,in prin.ff.de optione uel elect.lega.*

DICTUM est suprà de adimendis legatis qualiter inutilia sint,id est, nulla vsqueadeo: nec etiam videantur legata ratione ademptionis. Item qualiter inutilia sint,cùm relicta sunt pœnæ causa.vt s.proxi.titu. licet hodie,vt ibidem dicit & insti.de lega.teneant relicta pœnæ causa:nisi adiecta sit conditio impossibilis,vel probrosa, vel turpis:sed quia quandoq; inutilia sunt alia ratione,vbi sibi vendicat locum Catoniana, apponit de regula Catoniana. Vnde videndum est,vnde dicatur,quis sit eius tenor,vel sentẽtia,vel definitio,siue quid significet,tertiò vbi habeat locum,& vbi

1 non. † Dicitur autem Catoniana à Catone authore qui eam adinuenit:vt falcidia à Caio Falcidio Tribuno plebis authore.Tenor,siue eius sententia,siue definitio hæc est,quòd legatum quod inutile esset,si statim decederet testator,licet diutius

2 vixerit, non conualescit. † Ad cuius euidentiam sciendum est,quòd legatum quandoque est inutile ratione legantis:vt

si non capax leget, id est, qui non potest facere testamentum. Quandoq; ratione rei legatæ: vt lego tibi rem sacram, vel religiosam. Quandoq; ratione legatarij: vt cũ lego ei qui capere non potest. Quandoq; mista consideratione habita legãtis & legatarij: vt cum lego seruo meo. Quandoq; rei legatę & legatarij: vt cùm lego tibi rem tuam. Item quandoq; legatur purè, vel in diem certum, vel sub conditione, vel in diem incertum: & sic quandoq; cedit dies legati à morte testatoris. Quandoq; ab adita hæreditate: quandoq; à die existentis cõditionis. His ita satis atque cognitis, collige regulas generales. Primò vbi
3 habet locũ Catoniana: & quidem in primis habet locum † dico vbi legatum est inutile ratione legantis. Licet quidam dixerint contra. ar. s. de leg. iij. l. j. §. j. Sed ex eadẽ lege, dico contrarium: quia dicit ibi vt valeat exnunc, nõ vt extunc. Item ha
a bet locum[a] cùm est inutile ratione rei legatæ, nisi fauore libertatis j. de fideicommiss. liber. l. generaliter. §. libero homini. Itẽ
4 fallit (vt quidam dicunt) in re mea † legata mihi: vbi distinguunt, an alienata sit viuo testatore, an eo mortuo: vt primo casu valeat legatum, non obstante regula Catonis: in secundo, non valeat. arg. j. l. j. §. vlti. & insti. de lega. §. sed si rem meam. & s. de leg. j. l. cætera igitur. & l. huiusmodi. §. Titio. quorũ sententiã reprobamus distinguẽtes, an sit mihi legata purè: & tũc habet locũ Catoniana, an sub conditione, & tunc non: quia legata conditionalia (vt inferius clarebit apertius) nõ aptantur: vt s. de leg. j. l. cætera. & quod j. dicit si cũ viuo &c. verba sunt testatoris quia relinquit sub conditione scilicet: vt j. de condi. & demonstra. l. mea res. & s. de leg. ij. l. hæredem. Item ibi non est inutile ratione rei sed mista consideratione habita rei ad legatarium. Et si posset dicere Roge. nõ habet ibi locum, vel diceret Ioan. habet ibi locum eodem modo potest respondi illi huius: quia vel est inutile mista cõsideratione, vel illud est vnũ de quinq; specialibus. quod aliàs notauimus: vel melius ibi ab initio est inutile, nec postea conualescit. Item non obstat s.
5 de leg. j. quod in rerum. in princip. quia dico quòd † ibi ab initio tenet legatum, etiã si statim decederet testator. Item nõ obstat eiusdem legis §. j. quia legatum vsusfructus cedit ab adita hæreditate: vt C. de cadu. tollen. l. vnica. §. in nouissimo. & in illis non aptatur Catoniana. arg. j. eo. l. Catoniana. Si au
6 tem † sit inutile ratione legatarij, dicunt quidam eam habere locum. arg. j. eod. l. j. quia ita generaliter prodita est: vt s. de rebus dub. l. si cognatis. & ff. de ijs, qui vt indig. l. in fraudem. §. j. & l. vlti. §. j. Sed si hoc dixeris, obiicitur quod legitur ff. de iure fisci. l. non intelligitur. §. quando autem. & ff. de lega. iij. l. si deportati. & ff. de leg. ij. l. non oportet. & ff. de dona. cau. mor. l. in mortis. & ff. de leg. præstan. l. interuenit. & s. de re. du. l. si cognatis. & ff. de cõtra ta. l. iij. §. liberi. & ff. de cõdi. & demon.
7 l. eum qui post. Dicimus † ergo non habere ibi locum: quia dicimus quòd vnum solum tempus inspicitur: nempe, an sit capax legatarius, vel non, id est mortis tempore. arg. prædictarũ legum. Alij (vt Roge.) dicũt duo tempora spectari: & mortis, & conditi testamenti. arg. quarũdam prædictarum legum: & sic (secundum eum) debet ibi habere locũ. Nõ ergo obstat nobis j. eod. l. j. quia non habet ibi locũ Catoniana: quando est inutile ratione personæ legatarij. & sic non obstat illa l. si cognatis. in princ. quia ibi loquitur de ciuili cognatione, quæ fit per adoptionem in secundo responso. Non obstat l. j. ff. de reg. Catonia. quia loquitur ibi de legato, quod est inutile ratione personæ legatarij. Item posset dici vt quidam voluerunt respondere quòd ibi aliqui erant cognati tempore testamenti conditi. Sed hæc ratio non placet multum, aliæ duæ de ijs qui. vt indi. non obstant, imò pro nobis faciunt. Item obiicitur nobis instit. de lega. §. an seruo. in prin. nam illud legatum est inutile ratione legatarij. & tamen impeditur per Catonianam. Respon. quod est inutile, mista consideratione habita legatarij, & legantis. & si attendas personam legatarij, non deberet impediri per Catonianam, si personam legantis, deberet impediri. Attenditur ergo ibi id quod obest magis, quã quod prosit: scilicet vt impediatur legatum per Catonianam: sic ff. ad mace. l. sed Iulianus. §. non solum. & ff. ad Sila. l. iij. §. fin. & de optio. leg. l. si optio. in fi. primo responso. quia ibi magis spectatur tempus mortis, quod obest, quàm aditio hæreditatis quod prodest: verum ibi idem tempus est, & aditæ hęreditatis & mortis testatoris. Item obijcitur s. de lega. ij. l. debitor. §.
8 seruo. id quod respondet † quidam quòd non est inutile ab initio: si statim decederet testator: licet obstet exceptio: quia non potest peti: nisi seruus alienus vel manumissus. Sed certè ego dico, quòd ab initio est vtile, & bene potest peti: licet seruus nunquam alienetur, vel manumittatur, & petet dominus: vt j. de cõdi. & demon. l. filio. & hoc videtur dicere litera illa d. l. filio. in fi. Vel aliter illud inutile est consideratione mista habita rei legatę & legatarij: & ita magis inspicitur quod prodest, scilicet. quòd nõ impediatur per regulam Catonianam, id est, inspicitur quod est vtile ex persona legatarij, non quod est inutile ratione rei legatæ quòd deberet facere, vt haberet locũ. Sic ff. de lib. cau. l. liberis. §. j. in fi. Sed certè ibi non potest dici inutile, illa mista consideratione (vt dixi) quia bene seruus capere potest talem rem, & bene ei potest legari: nisi vellet admiscere personam domini tali mistæ considerationi. Item obiici
9 tur. ff. de opti. le. l. si optio. Respon. cùm est institutus † voluntarius statim ab initio, si decederet testator, valet legatũ: quia ante aditam hæreditatem potest tota familia redire ad Stichũ solum, cui legatum est relictum: & ita videbitur purè legatũ seruo legato alij, id est, illi, cui optio serui legata sit. & ita cedet dies eius legati ab adita hæreditate: vt C. de cadu. tol. l. vnica. §. in nouissimo. & §. j. & ff. quando di. leg. ced. §. hæredis. & §. sed nonnunquam. & l. cum legato. ergo non debet impediri per Catonianam: vt j. de reg. Cato. l. Catoniana. Si autem sit institutus necessarius, impeditur per Catonianã, & statim est vtile si mox testamento facto decederet testator: quia statim est ille hæres velit nolit: & ita non conualescit postea: vt dilucidè dicit lex illa, & est ibidem tempus mortis & aditæ hæreditatis. Similis optio & responsio est ff. de condi. & demon. l. Iulianus. Item habet locum Catoniana in puro legato tantũ: vel in diem certum, non in conditionali. Sed obiicit (vt dixi j. eo. l. j. in glossella) illa puta in legatis &c. Sed responsio ibi facta non placet. Quia verum est, quòd seruus videtur legatus sub conditione: si legatum sibi relictum non sit, imò purũ est, & in eo quandoq; habet locum, quandoque non: vt in l. illa si optio distinguitur. Et est ratio, quia quãdoq; cedit ab adita hęreditate, quandoq; à morte testatoris; vt ibi plenè dicitur: nisi in relicto in die certa. Ex hoc apparet quòd non habet locum in his legatis, quæ cedunt ab adita hæreditate, vel à die existẽtis conditionis, vel diei incerti: igitur non habet locum in vsufructu, vsu, habitatione, legato relicto seruo, cui libertas est relicta sub conditione: nisi cùm est institutus necessarius hæres, vel legato relicto seruo dico legato alij: vt C. de cadu. tol. §. in nouissimo. & ff. de cõdi. & demon. l. Iulianus. & ff. quãdo di. leg. ce. l. ij. & l. hæredis. §. fi. & l. seq. & l. nonnunquam. & l. cũ legato. & j. eod. l. Catoniana. Item non habet locum in hæreditatibus. quod dic recitando omnium opiniones: vt nota. j. eodem, l. Catoniana. & l. placet. & alibi plenius. Item non pertinet ad nouas leges: quod dic recitando sex opiniones secundum varias expositiones: vt not. infra eodem, l. fin. & alibi plenius. Hirne.

a ADNOTATIO. ¶ Habet locum. Adde ad huius regulæ materiam Bart. in l. j. col. ij. ver. iuxta hoc quæro. de reg. Cato. Bald. in l. eam, quam. ver si, quæro nunquid. de fideicommiss. docto. in l. si nemo, ff. de test. tute.

Si cui plus quàm per legem falcidiam licuerit, legatum esse dicatur. *Rubrica.*

1 ☞ *Capere ex testamento aliquem non posse, quibus modis contingat.*
2 *Legare alicui plusquam liceat per legem falcidiam, quid sit.*
3 *Legare plus quàm liceat per legem falcidiam quis possit.*
4 *Falcidia quibus deductis imponenda sit.*
5 *Falcidia quomodo detrahenda sit.*
6 *Hæredi soluenti legata quomodo consulatur, cum dubitatur an falcidia locum habeat.*
7 *Cautio quæ est interponenda, cum dubitatur, an locum habeat lex falcidia, cui & à quo præstanda sit: & an remitti possit à testatore, nu. seq.*

Dictum

ICTVM est suprà generaliter de lege Falcidia:sed quia quandoq; contingit plus legari, quàm patiatur lex Falcidia:& plus esse legatū certum quàm incertum:ideo à principio supponit generaliter,quid iuris sit,si cui plus sit le
1 gatum,quàm liceat eum capere per legem falcidiam.†Et quidem capere non posse ex testamento dicitur pluribus modis: puta propter delictum suum:vt quia deportatus est,vel ratione rei legatæ:quia sacra est,liber homo,vel religiosa,mista cōsideratione habita rei legatæ, & legatarij:vt quia res est sua, vel militia seruo legata:vel mista consideratione habita testatoris & legatarij:quia filius eius naturalis est.Vnde vltra duas vncias capere non potest.Item alia quadam intrinseca ratione:vt quia lex falcidia hæc non patitur.Et de hoc vltimo modo hic restat videndum.Nam de alijs(quantum ad hunc titulum adtinet)nil ad rhumbū. Igitur videamus quid sit legare plus,quàm quis possit capere per legē falcidiam,& quis possit plus legare,& quando,& quid iuris si certum sit plus esse legatum,& quid si incertum,& quando sit certum,quando in-
2 certum. †Legare autem alicui plus,quā liceat eum capere per legem falcidiam nil aliud est,quàm legare vltra dodrantē suorum bonorum:ita vt hæres institutus quartam,id est,falcidiam non habeat saluam.Et not.quòd dicit hic de falcidia debita iure institutionis,quæ propriè appellatur falcidia. Generaliter autem verum est neminem plus quàm per legem falcidiam capere liceat,legare posse:sed fallit hic in milite:vt C.de test.mil.l.in testamento.& C.ad legem fal.l.in testamento. Se
3 cus in veterano:† vt ff.ad le.falci.l.veterani.& s.ad le.fal.l.si miles.& l.miles.& s.ad Trebel.l.j.§.si quadringenta. Nec obstat s.ad Trebel.l.j.§.in filij.vt ibi notaui.& s.dicitur ad legē falci.l.quod de bonis.§.j.& l.Titia.Item & priuatus quādoq; istud idem facere potest:vt s.titu.j.l.si creditor. Item in duobus alijs casibus:vt C.ad legem falci.authen.sed & in ea re &c. dic secundum quod ibi notaui.Hoc autē semper teneas,quòd nullus vltra,quàm habeat in patrimonio legare potest,vt s.titul.j.l.in ratione. & j.ad Trebel.l.ij.etiam si sit miles:vt C.de
4 testa.mil.l.in testamento.Imò semper†in imponenda ratione legis falcidiæ æs alienum primò deducendum est,& funeris impensa,& pretia seruorum manumissorum:vt C.ad leg.falc. l.in imponenda.& Insti.ad leg.falci.& j.eod.titu.l.j.Si autem
5 certum sit locum habere falcidiam,vel de leui certū esse†potest,detrahenda falcidia est de singulis legatis,& à iudice dandus est arbiter qui videat patrimonij modum,& qualitatem, & quantitatem:& debent,id est,solent vocari tunc omnes creditores:vt probent credita sua & omnes legatarij.Si tamē nō fuerint ibi omnes absentes,quod actum fuerit inter præsentes non nocebit:vt j.eo.l.j.& l.iij.§.si in plures.Si autem sit incertum,quid iuris sit,videamus:& quidē potest esse incertū pluribus de causis,vel quia quædam legata sunt relicta sub conditione,vel quia quidam sunt creditores sub cōditione,vel quia debita à debitoribus hæreditarijs debentur sub cōditione. Et si quidem iustè dubitare potest an habeat locū lex falcidia,an non,hæres soluens purè relicta,potest desiderare sibi caueri à legatarijs,vel æstimatio facienda est:sed primum magis in vsu est quod restituent hæredi quantum apparuerit quòd plus acceperint,quàm eius capere liceret per legē falcidiam,vel ipse hæres legatarijs,vel æstimatio facienda est:sed primum ma-
6 gis in vsu est:vt s.ad leg.fal.l.in quantitate.§.magna.†Et nota,quòd non est simplex cautio,imò satisdatio:vt j.eo.l.j.§.hęc stipulatio. Aliud autem dicitur cautio,aliud satisdatio:vt C. de verbo.signifi.l.sancimus.Et est prætoria hæc satisdatio,id est,à prætore inducta.Prætoriæ autem stipulationes personas desiderant:vt j.de præto.stipu.l.prætoriæ.Sed videtur nō fuisse necessaria hæc cautio:quia si per facti ignorantiam solus repetere potest condictione indebiti communi iure,si per iuris ignorantiam soluerit,non repeteret,& tunc quidem cautio locum hic habere non potest:quia certum est tunc non habere locum legem falcidiam:ergo non est hæc cautio interponenda:sed ratio quare fuerit inducta tibi reddetur j.eod.§.hæc stipulatio.Et quidem in testamento militis locum habet hæc cautio propter aliam causam:vt infra eod.l.j.§.in quibusdam.
Item in testamento liberti,in quo patronus est hæres institutus vt j.eod.l.j.§.interdum.sed non ratione legis falcidiæ,sed eius legis,quæ vocat patronū ad liberti hæreditatem. Item cauendum est hæredi.Item legatario à quo relictum est fidei-
7 commissum:vt j.eod.l.ij.Item†à legatario,siue fideicommissario est cauendum:sed fallit in fisco:quia semper intelligitur idoneus & esse soluendo:vt j.eod.l.ij.§.item.& infra vt leg. vel fideicom.seruan.cau.l.j.§.si ad fiscum. Item in alio casu.l. iij.§.quamuis.Item dico hanc cautionem non posse remitti à testatore:licet secus sit in illa,quam præstat hæres legatario: vt C.vt in pos.leg.l.ij.& l.pen.& fi.& C.de vsufru.l.j.Item hac stipulatione quandoque agit is qui interposuit eam, quandoque ipse agere non potest:sed hæres eius aget,& quandoq; vnus hæredum tantum,quandoq; omnes:vt j.eo.l.j.Actio autem ex ea stipulatione datur hæredi,& in hæredes,& perpetuò,cùm contineat interesse,& rei sit persequutoria: vt j.de actio.& obli.l.in honorarijs.

Quando dies legatorum,vel fideicommissorum cedat. Rubrica.

1 ☞ Cedere diem,dupliciter intelligi.
2 Legati uel fideicommißi conditionalis dies quando cedat.
3 Legati in diem relicti dies quando cedat.
4 Hæreditas non adita an, & à quibus, & ad quos transmitti poßit.
5 Vsusfructus legati dies an & quando cedat quantum ad transmißionem.
6 Legatum relictum in singulos annos,an & quando transmittatur ad hæredes.
7 Legati purè relicti dies quando cedat.
8 Cessionis diei in legatis effectus quis sit.

ICTVM est suprà de legatis vel fideicommissis singularibus,& vniuersalibus: sed quia quandoque legatarius vel fideicommissarius decedit ante,quàm dies legati cedat,quādoque posteaquam dies legati,vel fideicommissi cessit,& sic quandoq; ad hæredem transmittit legati petitionem, quandoque non. Videndum est ergo quid sit cedere diem legati,vel fideicommissi,& quando cedat,& quis sit effectus,
1 siue vtilitas diei cessionis.Et quidem duobus modis†dicitur cedere diem:vno modo diem cedere est incipere deberi pecuniam &c.vt ff.de verbo.significa.l.cedere.Et quantū ad hunc tractatum potest fieri transmissibile ad hæredes:& hic distin-
2 guendum est,an relinquatur†sub cōditione,vel in diem[a],vel
a purè.Si sub conditione,cedit dies à die existentis conditionis: nisi in casibus:vt not.C.de cadu.tol.§.sin autem.quando habetur legatum conditionale pro puro:excipiunt quidam & aliū casum:quod nobis non placet:vt not.C.de his qui ante apert. tabu.& hoc,(si conditio est possibilis)alioquin distingue vt instit.de leg.§.fi.& instit.de hære.insti.§.pen.Item nisi ab alia ratione habeatur pro impleta:quia non stat per legatarium.
3 †Si autem in diem,si quidem in diem incertā,idem est quod cùm sub conditione.Si autem certam,idem est quod cùm purè:attende tamen qualiter dicatur dies incerta:si quidem ideo quia incertum est an sit extitura:verum est,quod dixi. Si autem certum est eam extituram,sed incertum est an ante mortem legatarij,an postea,distingue an sit apposita in persona legatarij:puta lego Titio cùm morietur &c.dic vt infra eod. l.si cum.& ff.de condi.& demonstra.l.j.§.j.Si autem purè relinquatur,& sub modo,vt dixi C.de his quæ sub modo.l.j.distingue inter hæreditatem, vsumfructum,& aliud relictum. In hæreditate autem distinguebatur olim an apertæ essent tabulæ,an non:vt ff.de iuris & fac.igno.l.j.§.fina.& C.de iure deliber.l.iiij.& C.de cadu.tol.l.vnica.§.in nouissimo.Sed ho-
4 die non fit hæc differentia: & † generaliter nullus transmittit ad hæredes hæreditatem, nisi aditam:nisi sit de liberis:& illi non ad extraneos,sed ad suam posteritatem tantùm,transmittunt,licet quidam dixerint contra: vt C. de caduc.tol.§.
5 in nouissimo.& C.de his qui ante apert.tabu.In vsufru.†legato dies non cedit,quantùm ad hanc vltimam significationem diei cessionis:quia morte finitur:nisi fuerit relictus tibi, & hæredibus tuis:& tunc tantùm primi hæredes ad vsum-
6 fructum admittuntur.Et idem†est in legato relicto in singulos annos, vt finiatur morte legatarij nisi relictum sit imper-

petuum: vt ff. de verb. oblig. l. & ideo hæsitatur. §. si. sed in hoc est aliud: quia admittuntur primi hæredes, & deinceps: vt C. de legibus l. in annalibus. Item hoc est notandum quia primi anni legatum dicitur purum, sequentium conditionale: & sic primi legati dies cedit, & transmittitur ad hæredes sequentium: secus autem est in stipulatione in singulos annos: si au-
7 tem sit aliud legatum & purum, † cedit dies eius legati à morte testatoris: vt C. de caduc. tol. §. j. & §. in nouissimo. nisi sit seruis cum libertate aliquid relictum: quoniam cedit dies ab adita hæreditate, non à morte testatoris: vt C. de caduc. tol. §. in no-
8 uissimo. Effectus † autem talis cessionis quis sit, ex supradictis apparet: quoniam transmittit legatum legatarius ad hæredem: & sic hæres poterit petere legatum, sicut defunctus cui relictum fuerat, poterat. & cum eodem onere transit nisi tale sit onus quod ab hærede explicari non possit. arg. C. de caduc. tol. l. vnica. §. cùm enim iam statuimus.

a ADNOTATIO. ¶ Cedere diem. Ad huius materiæ resolutionem vide Bart. in l. quidam cùm filium. & in l. filius de verbo. oblig. & in l. eam. & ibi Bald. de fideicommis. & in l. j. C. quando dies leg. ce. doct. in l. quæ legata. de reg. iur. vbi originaliter habemus istam materiam.

Vt legatorum, seu fideicommissorum seruandorum causa caueatur. *Rubrica.*

1 *Cautio, quam præstare debet hæres pro legatis præstandis, quando sit interponenda: & quando non, nu. seq.*
3 *Cautio pro legatis præstandis ab hærede interponenda an & quando exigat fideiussores.*
4 *Cautionem legatorum præstandorum nomine qui præstare debeant: & quibus, nume. sequen.*
6 *Cautio pro legatis ubi sit præstanda.*
7 *Cautionis legatorum præstandorum nomine interpositæ effectus quis sit.*

TRACTAVIT supra si cui plus, quam per legem falcidiam legatum esset qualiter caueatur à legatario, vel fideicommissario: vel supra titu. primo dixit de legatis relictis in diem, vel sub conditione: quod eorũ dies cedit non statim à morte testatoris: nec sta-
1 tim quandoque ab adita hæreditate peti possint. † Sequitur videre de cautione, quæ præstatur ab hærede de soluendo legato, vel fideicommissario adueniente die, vel conditione existente: & sic apponit, vt legatorum, vel fideicommissariorum seruandorũ causa caueatur, in sequenti tractatu ponitur quid iuris sit, si nõ caueatur. Sed videamus quãdo interponitur hæc cautio, vel à quo, vel à quibus, & cui, vel quibus, & in quo lo-
2 co, & quis sit huius cautionis effectus. † Et si quidẽ relictũ est
a legatum in diẽ, vel sub cõditione, cauendũ[a] est interim legatario de præstando legato adueniente conditione: vt infra eo. l. hæc stipulatio. Pro puro autem legato non videtur habere locum: vt infra eod. l. j. §. si decem. quia statim vendicare potest: sed tantum dicendum est, quòd habeat locum (vt infra eodem etiam) quoniam nonnullas moras dilatio iudicij habet. Quandoque tamen non habet locum hæc cautio: vt infra eo. l. j. §. rescripto. vt cùm manifestum est, non deberi legatũ: vt infra eodem, l. hæc stipulatio. §. diuus. Idem est si incontinẽti paratus est probare hæres non deberi legatum. Idem est si euidens sit calumnia postulantis cautionem: vt infra eodem titu. l. si is à quo. Idem est si testator in testamento suo vetuit hanc cautionem exigi: vt infra eod. l. licet. Sed secus est in cautione, quam præstat fructuarius: & est ratio: quia illa præstatur non in fauorem, vel vtilitatem testatoris: sed hæredis, hæc autem in fauorem testatoris, vt adimpleatur eius voluntas: & vnicuiq; licet renuntiare his quæ pro se introducta sunt: vt C. de pa-
3 ctis. l. si quis. & C. eod. l. j. & fin. & pe. Et not. quòd † hæc cautio exigit fideiussores, cum sit prætoria: vt j. eodem, l. j. & j. de præto. stipul. l. prætoriæ. Sic & illa si cui plus, quàm per legem falcid. l. prima. & ij. & iij. fisco autem remittitur: quia semper intelligitur idoneus, & soluendo: vt infra eodem, l. j. §. si ad fiscum. & supra si cui plus quàm per legem falcidiam. l. j. Ciuitatibus autem remittitur datio fideiussoris: sed nuda promissio non remittitur: vt infra eod. si quando. §. fina. Cæ-
4 teri † autem cuiuscunq; dignitatis sint, tenẽtur eam præstare: vt infra eod. l. j. in princip. & quidem præstat eam hæres: item hæredis hæres: item fideicommissarius vniuersalis: item singularis, cùm ab eo relictum est legatum. Item institutus, substitutus, & generaliter (vt breuiter dicam) omnis ille qui tenetur soluere legatum, vel fideicommissum. Item dominus vel pater hæredis instituti: vt infra eod. l. j. §. non solum. Præstatur
5 autẽ hæc cautio † legatario, & fideicommissario singulari, vel vniuersali. Nam habet locum tam in legato vniuersalis, quàm singularis rei: vt infra eod. l. hæc stipulatio. Item successoribus eorum. Item domino, vel patri cauetur: vt infra eod. l. j. in fin. primi responsi. & sub hac conditione, si cùm eius legati dies cedit in potestate sit: item & ipsis filio, & seruo, quibus legatũ est, cauendum est sub conditionẽ, scilicet ac si sui iuris erunt, cùm legati dies cesserit: & sic habes hic quòd duobus satisdatur. Intellige sicut fit cùm duobus sub diuersis conditionibus, vel contrarijs, legata est eadem res, nec quæratur hæres: quia eosdem fideiussores sufficit intercedere vtraque satisdatione. Item fideiussores non onerantur, cùm futurum sit vt vni tantum teneantur: sicut est cùm duo eiusdem nominis de legato contendunt. Quando similiter vtrique satisdatur: vt infra eo. si duo. & infra eod. l. j. §. si ei. & l. sed & ipsis. Item dic, quod dicitur j. eod. l. filio vel seruo. Item procuratori legatarij, vel fideicommissarij absentis, debet caueri: vt infra eod. l. j. §. pro-
6 curatori. † Cautio autem ista præstatur, vbi hæreditas, vel maior pars hæreditatis est præstanda: vt infra eod. l. post quã. §. vlt. & ff. de iudi. l. si fideicommissum. vel vbi testator voluit, vel vbi legatarius cum hærede consensit: vt prædicta l. si fidei-
7 commissum. de iudic. dicitur. † Effectum autẽ eundem sortitur hæc stipulatio: quem sortiretur actio ex testamento. Igitur veniunt in ea fructus & vsuræ à tempore moræ. Item res ipsa si extat, vel eius pretium si non extet: vt infra eod. l. j. §. pro curatori. Et huic stipulationi easdem causas & conditiones, & dilationes inesse sciendum est, quæ insunt in actione ex testamento: vt infra eodem, l. j. §. bellissimẽ. & §. si quis sub conditione. & §. fin. Si autem noluit satisdare hæres mittendus erit in possessionẽ bonorum legatarius. & de hac missione bonorum in possess. plenius tractabitur in sequenti responso.

Istud tamen hic noto, quòd & si missus fuerit in possessionem legatarius, quandoque tamen hæres paratus est cauere, oportet legatarium recedere de possessione. Item si alius caueat nomine eius: vt j. l. si legatarij. Hyrne.

a ADNOTATIO. ¶ Cauendum est. Adde Bart. in l. inter omnes. circa prin. ff. qui satisd. cog. & ibi docto. & in l. j. C. quorum le. doct. in l. j. ff. eod. tit. & vt lega. no. caue. per to.

De bonorum possessione contra tabulas. *Rubrica.*

1 *Bonorum possessio contra tabulas quibus detur, & nu. seq.*
3 *Bonorum possess. cont. tab. quomodo deferatur liberis.*
4 *Liberi qui repellantur à bonorum possessione contra tabulas.*
5 *Filius institutus hæres an & quando possit petere bono. possess. cont. tab. & nu seq.*
7 *Filio instituto sub conditione an & quando detur bonor. possessio. cont. tab.*
8 *Bonorum possessionis contra tabulas effectus quis sit.*

DICTVM est suprà generaliter de bonorum possessionibus: sed quia quædam competunt ex testamento, quædam ab intestato, & digniores sunt quæ competunt ex testamento, quàm quæ ab intestato, & donec illæ, vel aliqua illarum peti potest, nulla ab intestato sibi locum vendicat: vt infra si tabulæ testa. nullæ exta. l. j. in princip. & §. j. primò occurrit videndum de illis quæ ex testamento. Et quia earum quædam sunt contra voluntatem, quædam secundum voluntatem: vt supra de bono. possess. l. sed cum. §. j. & donec potest peti ea quæ est contra voluntatem, vt contra tabulas: non potest peti secundum tabulas: quia illa primò defertur: vt infra eodem, l. illud. §. fina. & infra de secun. tabu.
1 l. j. §. æquissimum primò apponitur de cõtra tab. † videamus igitur quibus detur, id est, qui ad eam petendam admittantur.

Et qui

Et quidem liberis legitimis, & naturalibus prçteritis, tam suis quàm emancipatis: vt ỹ.eo.l.j.in prin.& C.de liber.præte.l.fin. & ỹ.titu.j.l.is qui in potestate. Itē & suis, & emancipatis: quod dic vt ỹ.eo.l.iij.in princip.& §.si pater alicuius. Item posthumis: quod dic vt infra eod.l.iij.§.hæc autem. Item sicut posthumo, ita datur capto ab hostibus, vt interim partem faciat cum alijs, & reuersus eam petat: vt infra eodem, l.j.§.si ex tribus.
2 †Item datur filio deportato, vel in metallū dato, vel alia pœna seruo facto: sed istis aliter, quàm capto ab hostibus: quia isti interim partem non faciunt. Et ita demum admittuntur, si fuerint restituti: vt ỹ.eod.l.j.§.quidam filium.& §.fin.& l.ij. Et est ratio diuersitatis: quia in capto ab hostibus spes est vt redeat iure postliminij: sed in deportato non: vt ỹ.de bonis quæ liber. l.si necesse.§.si deportatus.& ỹ.de assigna.lib.l.j.§.fi.& §.pen. Item datur adoptiuis, non solum legitimis & naturalibus: & hoc dum sunt in adoptione, eis emancipatis nō datur: quia desinunt esse ex liberis, nec solum amittunt nomen liberorum: vt ỹ.eo.l.j.§.& sui iuris.in fi.nisi ponas quòd aliquis de liberis fuit adoptatus, & postea emancipatus. Nam tunc quia non desinit esse ex liberis, admittitur ad contra tabulas: vt infra eo.l. j.§.qui habebat.& ỹ.ad Tertyl.l.ij.§.adoptiui. Et hæc, quæ dixi in adoptiuis, intelligas cum tractatur de bonorum possessione adoptantis. sed si ponas tractari de bo.poss.eius qui eum dedit in adoptione, idest patris naturalis, si quidem adoptatus est ab extraneo, donec est in adoptione præteritus à patre naturali, non habet bonorū possessionem contra tabulas: sed institutus habet alio ei committente edictum: vt ỹ.eod.l.si post mortem:& l.ij.§.si emancipatus filius. Si autem emancipatus fuerit ab adoptante: habet contra tabulas, perinde ac si nō fuisset datus alicui in adoptionem: & hæc secundum iura ista: hodie autem aliud est: vt C.de adopt.l.fin.& insti.de hæred.quæ ab intest.§.sed ea omnia. Et si quidem datus fuerit in adoptione coniunctæ personæ: vt erat olim est hodie: vt in prædicto §.dicitur. Sed contra videtur C.de adop.l.pe. Item non solum descendentibus (vt dixi) datur contra tabulas, sed etiam ascendentibus.& si quidem filius in potestate constitutus in peculio quasi castrensi faciens testamentum patrem prætereat, dabitur patri secundum iura ista contra tabulas: vt ỹ.eo.l.iij.§.si pater alicuius. hodie secus est: vt C.de inoff.test.l.vlt. quanquā prædictus §.aliter intelligi possit. Si autem emancipatus prætereat patrem constat patri dari contra tabulas: vt C.de inoffi.
3 test.l.pater.& ỹ.si à pat.quis fue.ma. † Qualiter admittātur liberi ad contra tabulas? & quidem eo iure, eoque ordine quo ad hæreditatem de iure ciuili vocantur: vt ỹ.eod.l.j.§.vocantur. quod qualiter intelligendū sit, dic vt ibi plenè no.& ỹ.eo.l. iij.§.j.
4 †Item qui, & quando repellantur à contra tabulas? & quidem si aliquis prædictorum est exhæredatus non habet cōtra tabulas, sed habet quærelam inofficiosi testamenti: vt ỹ. eo.l.si post.§.exhæredatus. vel pro exhæredato habitus: quod dic vt ỹ.eo.l.illud.§.ad testamenta.& Insti.de exhi.libe.§.fi.& hoc si ritè sint exhæredati: vt ỹ.eo.l.non putauit.§.non quæuis. & dic vt ibi.ỹ.eo.l.sub conditione.& l.nō putauit.§.si ab vno. ꝙ si à primo gradu præteritus est: dic vt ỹ.eo.l.nō putauit.§.j.
Ad quid? no. quòd exhæredatio quandoq; fit ante gradū, quandoq; inter gradus, quandoque post gradus &c. vt C.de li
5 ber.præte.l.j.notaui. Item †si aliquis prædictorum est institutus, non habet contra tabulas directò, id est, ex persona sua, id est, eo committente edictum, sed alio committente, habet, licet si esset præteritus, habere ex sua persona non posset, vt datus in adoptionē præteritus à patre naturali: vt ỹ.eodē si post mortem.& l.iij.& l.non putauit. Item cum alio committente edictum institutus petit. Est tamen sciēdum quòd potest eam petere, licet ille qui debet committere edictum eam non petat: vel secundum alios licet non agnoscat, duntamen petierit: vt infra eod.l.si post.§.fi.& infra titu.j.l.nonnunquam. licet quātum ad legata omnibus præstanda vel tātum certis personis, intersit an petat ille, vel non: vt infra titu.j.l.is qui in potestate.
6 §.sed si solus. †Item ita demum potest petere institutus alio committente edictum, si non adiuit ex institutione: vt infra eod.l.ex duobus.§.sed illud. fallit in casu: vt infra eod.l.si post. §.in adoptione. Item hoc intellige in instituto, qui erat de liberis. Si autem esset extraneus, non habet aliquo modo contra tabulas: etiam alio committente edictum: vt infra eo.l.nō putauit.§.si filium.& §.in adoptiuis. Item hæc vera sunt vbi ipse est institutus, secus si eius seruus vt infra eodem, l.non putauit.§.sed si ipse. Item hæc vera sunt, vbi est institutus purè,
7 † si autem sub conditione, si quidem est filius emancipatus, pendente conditione non habet contra tabu.vt ipse committat edictum: vt infra eod.l.iij.§.sed & si sub conditione.& §. seq.sed alio committente habet: vt infra eod.l.si in adoptione. sed ea deficiente habet contra tabulas si talis sit qui præteritus habere possit: alioquin eam non habebit, vt in prædictis legibus habetur. Si autem sit in potestate constitutus, si quidem sit institutus sub conditione casuali, etiam ea pendente, potest petere contra tabulas. Item potest ipso iure dicere nullum, si autem sub potestatiua non, nec deficiente vt supra de hære.instit.l.suus. Item repellitur filius à contra tabulas quando ante eam petitam, cùm ei delata esset, ad arrogandum se dedit: vt infra eod.l.iij.§.si emancipatus filius. Item si agnoscat legatū, vel fideicōmissum sibi, vel seruo suo relictum, vel si is iubeat seruum suum institutum adire hæreditatem, repellitur à contra tabulas: vt infra eod.l.iij.§.fin. Idem est si opposuit doli exceptionem hæredi petenti: quod distingue vt infra eod.l.si prçteritus filius. Item repellitur, si non extiterint tabulæ tempore mortis: quod dic vt infra eod.l.illud.& l.quod vulgo.& supra si tabulæ testa. nullæ exta. Item liberi qui institui non possunt &c. vt ỹ.eod.l.iij.§.liberi. Item ex cuius tabulis, vel ex quibus, vel ex quo testamento: quod plenè diximus in summa su
8 pra si tabu.testa.nullæ exta.& in illa de secundis tabulis. † Effectus autem bonorum possessionis cōtra tabulas petitæ quis sit, dicitur infra eod.l.si ex duobus.§.cùm emancipatus.l.non putauit.§.fi.& l.ex duobus.§.sed illud.& ỹ.titu.j.l.is qui in potestate.§.fi. Est & alius effectus, de quo plenè tractat titulus sequens: & ideo ad præsens prætermitto. Illud autem extra summam quæro, an hodie locum habeat bo.poss.contra tabulas. quod dic vt no.C.de libe.præte.super authentica ex causa ibi posita. Item quæritur quare conuerso ordine ponantur isti tituli de contra tab.& de secundis tab.in C.& in ff. quod dic vt in C.& in ff.super ipsa rubri.plenè notauimus. Hyr.]

De dotis collatione. *Rubrica.*

1 *Collatio dotis quando locum habeat.*
2 *Dotem conferre quæ filiæ cogantur, & quibus.*
3 *Collatio dotis qualiter fieri debeat.*

VT plenè sciatur quando locum habeat dotis
a collatio, [a] sic distingue: quia aut illa quæ dotem accepit nō vult succedere, & tunc nullo modo cogitur: quod dic vt infra eod.l.pen.& vlt.& C.eod.l.filiam.& l.à patre. aut vult: & tunc aut nullum est factum testamentum omnino: &
1 tunc † cogetur conferre. C.eod.l.si pater.& l.dotis quidem. Aut factum est solenniter testamentum: & tunc aut nullo modo est irritatum vel expugnatum, si quidem est expugnatum, scilicet pro parte tantum, non habet locum collatio: vt d.l. pater filium. Si verò est insolidum expugnatū, si quidem per querelam inofficiosi testamenti locum habet collatio: si verò per contra tabulas, aut hæc filia nullo modo fuit instituta, & tunc conferet: vt C.eod.l.filię dotem.& l.vt liberis: aut fuit instituta: & tunc aut nullo modo petijt contra tab.& ita non debet fieri collatio per edictum, licet fieri possit per interpretationem prudentum: vt s.eod.l.si filius. aut etiam petijt, & tunc distingue vt ỹ.eod.l.si fuerit. Vbi autem factum est testamentum nō habet locum collatio: nisi pater hoc dicat [expressim:] vt C.eod.l.filiam. Sed hodie contra: quod dic vt in authent.de
2 trien.& semis.§.illum quoque. †Item quæ conferat, & quibus: & quidem conferunt emancipatæ suis. Item in potestate constitutæ suis. Sed & conferunt his, qui non sunt in potestate, sed non omnem dotem, sed tantum profectitiam. Emancipatæ autem emancipatis non conferunt: vt C.eod.l.filiæ licet. & l.filiæ dotem.§.nec emancipati.& l.si emancipati. item dic

vt infra eo.l.j.§.si stipulatione.Si verò de nepotibus,& de neptibus ex vno filio sit controuersia,id est an debeat conferre neptis dotata suo patruo dotem,an non,dic vt j.eod.l.j.§.si sit.

His autem,& hęredibus eorum fieri debet collatio:item ab his,& eorum hæredibus:vt s.titu.j.l.j.§.ibidem.& l.prætor.j.
3 responso. †Qualiter debet fieri?& si quidem non sit contractum ad hoc matrimonium pro quo dos est promissa &c.dic vt j.eo.l.j.§.cõsequens.Si verò fuerit soluta,si quidem spes est de contrahendo matrimonio,idem dico quod dicerem si contractum esset matrimonium,& adhuc constaret:quod dic vt C.eod.l.dotis quidem.& ff.de condi.cau.da.l.quod Seruius. Si verò non sit species,vt quia repudium missum est,conferret actionem sicut & si solutum esset matrimonium:quod dic vt infra eodem,l.j.§.quod si iam diuortium factum est.Hodie tamen distinguitur:quod dic vt in authen.de æqua.do.§.illud quoque.Quæ autem sit pœna non conferentis,supra tit. primo plenè diximus.

a ADNOTATIO. ¶ Collatio.Ad huius titu.resolutionem vide Barto. Bal.& docto.in authentica ex testa.C.de collat. Bal.in l.dotis. & authenti. quod locum.C.eod.titu.& in l.vt liberis.eo.titu.multa per do.Alexã.in consil.xxvj.in j.volu.

De ventre in possessionem mittendo & curatore eius. *Rubrica.*

1 ☞ *Mulier quæ mittatur in possessionem uentris nomine: & cuius uentris nomine, nu.sequen.*
2 *Missio uentris in possessionem qualiter fiat,& quandiu.*
4 *Curator uentri in possessionem misso quis constituatur.*
5 *Curatoris,qui uentri datur,officium quale sit.*

DICTVM est supra de contra tabu.qua subuenitur his,qui iam nati sunt:sed quia nasciturís etiam antequam nascantur pari,vel maiori ratione subueniendum erat,vt pote cum nasciturís,vt in lucem producantur petatur auxiliũ: natis verò vt inducantur in familiam,id est in paternam substantiam:vt infra eod.l.j.§.generaliter.Ideo po-
1 nit de ventre in possessionem mittendo. Vnde † videndum, qualiter ventri subueniatur,& quia hoc fit,quia mulier quæ prægnans est mittitur in possessionem,ideo quæ mulier mittatur,est videndum:quod dic vt infra eo.l.j.§.prægnantẽ.Nec distinguo an fuerit vxor,an non,tempore mortis:vt j.eod.l.j.§.rectissimè.Porrò vxorem fuisse est necessarium:nec dico legitimã,licet quidam dixerint:duntamen legitimã fuisse quoquo modo possit præsumi,etiam modica præsumptione:vt infra eod.l.j.§.si ea.Quod enim dicitur infra eod.l.j.§.toties.mulierem mittendam,quæ suum hæredem paritura est:intelligo
2 quantum ad præsumptionem:sic enim præsumimus.†Cuius vẽtris nomine?& quidem eius,qui suus nascitur:vt putà si ex eo qui sui iuris est,& eius vxore concipitur:vt j.e.l.j.§.toties.& insti.de pa.pote.§.qui igitur.idem est & si loco sui hæredis sit:vt puta si sit filius qui contra tab.accipere posset:quod dic infra ead.l.§.& ex emancipatis.& s.de contra tabu.l.si retentus.Idem & si non possit accipere per se,& iure suo,vel nullo modo,vt puta datus in adoptionem,si tamen fuerit institutus: quod dic vt j.eo.l.j.§.sed an etiam in eius.nisi sit datus suo patri in adoptionem,tunc enim contra tab.haberet:vt diximus s.de contra tab.l.iij.§.si quis filio suo. His etiam datur,qui etsi non omnino,aliquo tamen casu sui nascituri sunt:quod dic vt infra eo.l.j.§.sed & si quis in ventre.Nam casu omisso natus suus erat:vt s.de libe.& posth.l.commodissimè.Hi autem ita demum admittunt,si non sint exhæredati:vt j.eod.l.j.§.toties. & subaudio ritè:vt s.de contra tab.l.non putauit.§.non quæuis.& hoc,si ab omnibus gradibus sit facta,quod est siue fiat ante gradus,siue post gradus,siue inter gradus:vt dixi Insti.de exhære.lib.Si verò fiat inter gradũ:dic vt j.eod.l.j.§.si venter. & § per contrariũ.Sic ergo nomine prædictorũ mulier mittetur in pos.id est eorum,qui sui sunt vel loco suorũ:aliàs non, vt dicunt. Sed ego puto eam ex omni parte edicti in possessionem mitti:vt j.ad Tertyl.l.j.§.sed & si matris.& j.eo.l.vlti. siue natus possit succedere vt agnatus,siue cognatus etiam in quarto gradu constitutus,vel in quouis alio:duntamen alius eum non præcedat.Sed ipsi dicunt ex omni parte,id est vel ex testamento,vel ab intestato:dum tamen sit futurus suus,vel loco sui.Sed certè(secundũ hoc)illud,omni,non comprehendit omnem partem.Porrò hanc puto esse differentiam quòd vbi suus est,vel loco sui,erit in possessione vsque ad tempora pubertatis:& cum causæ cognitione fiet hæc missio ventris nomine,si fiat status cõtrouersia,licet in iam nato summatim discutere tur.Vbi verò est futurus agnatus,vel cognatus,non sit plena causæ cognitio:quia nec in possessione erit,nisi quousq; nascatur:sed semper in tempus pubertatis quæstio status differetur:vt j.eo.l.vbicunque.§.interdũ.& infra ad carbo.l.Carbonianum.§.causæ.hoc tamen ita,si conceptus sit viuo eo,in cuius bona se vult mitti:vt infra vnde cogna.l.j.§.si quis pro-
3 ximi. †Item qualiter fiat missio,& quandiu:quod dic vt infra eod.l.j.§.si ea.& §.tandiu.& l.ij.& iij.& l.j.§.vlt.Item quis
4 †constituatur curator:quod dic vt j.eod.l.j.§.eligit.Potest autem vnus & ventri,& bonis constitui:quod plerunq; faciendum est:nisi creditores instent:vt infra eo.l.j.§.hoc autem.tũc
5 & plures dari possunt:vt infra eod.l.quoties. †Quod sit officium eius,qui ventri datur curator,dic vt infra eod.l.j.§.mulier.& l.habitatio quoq;.j.responso.& §.seruus.& l.curator.j. responso.& l.j.§.diminutio.In casu tamen,si dotem habeat,nõ sit ex bonis defuncti:vt si nõ suus hæres,sed extraneus posthumus sit institutus,vt si filius filij emancipati cõceptus post emãcipationem:vt j.eo.l.extraneo. Item quod sit officium eius, qui bonis constituitur:quod dic vt s.de admi.tut.l.inter bonorum.& j.eod.l.j.§.item si periculum.& l.curator. Porrò illud in summa sciendum est,quòd nunquam tractatur hic de bo.pos.quæ iuris est,sed potius de bono.pos.quæ facti est. Si quæras,cur ergo non tractat post tractatum de contra tab.statim de secũdis tabulis,& de his,quæ iuris sunt?respõdeo,quia primum datur ista:sicut & cõtra tab.quàm secundum tabulas.Nam hæc datur ijs,qui sui futuri sunt,etiam si sint in testamento præteriti,non tamen exhæredati:vnde & interim cessat secundum tab.quia is poterit contra tabulas habere:vt infra de bo.poss.secundum tabulas.l.j.§.æquissimum.

De coniungendis cum emancipato liberis. *Rubrica.*

1 ☞ *Nepotes qui coniungantur patri in successione aui.*
2 *Nepotes in potestate aui retenti cui emancipato patri iungantur in successione ipsius aui.*
3 *Coniunctionis emancipati cum liberis eius effectus quis sit.*

HIC incipit concordia discordantiũm legum: dictum est enim s.de libe.& posthu.l.in suis. & de iniusto rup.testa.posthumorũ.suos hæredes vocari in totum ad hæreditatem,id est, eos qui in potestate remanserunt vt instit.de hære.quæ ab intesta.defe.§.sinautem.Item dictum est per prætorem vocari emancipatos:quasi in potestate fuissent s.de bo.poss.contra tab.per totum. Ex his oriebatur quæstio inter filium emancipatum,& suos filios,qui in aui potestate remanserunt,filio emancipato ius prætorium,nepotibus legem antiquam xij.Tab.inuocantibus:vt insti.de hære.quæ ab intest.defe.§.intestatorum.In hac autem discordia temperanda prætor in hoc suo edicto iudicem se facit:& tali modo controuersiam definit:sicut ex ipsa rub.patet:vt emancipato filio coniungantur nepotes.Tractat autem nõ de qualibet coniunctione,sed de ea,quæ fit per cõtra tab.in qua vtri-
1 que coniunguntur. †Vnde videndum est,qui nepotes coniungantur,& quidem coniunguntur hi,qui retenti sunt in potestate,patre emancipato.Si enim pater non sit emancipatus, nepos omnis omnino excluditur:vt infra eod.l.j.§.si pater in potestate.Sed nec dico sufficere,si retineantur quoquo tempore:sed oportet vt tẽpore mortis aui,sint in eius potestate:vt Instit.de hære.quali.& dif.§.sinautem. Item oportet,quòd non sint exhæredati:tunc enim in contra tabulas coniungerentur: quia omnino eis denegaretur & suo,& alieno iure:vt s.de cõtra tab.l.si post mortẽ.§.exhæredati.Item admittũtur qui iam nati

nati erant tempore emācipationis. Item qui nascuntur postea: dumtamen antea fuerint cōcepti: vt infra eo.l.j.§.sed & si post hu.sed & oportet, quòd sint naturales, & legitimi. Nec sufficit eos legitimos tantū: vt infra eod.l.si quis filium. Item oportet, quòd hæreditas, scilicet auita ad eos pertineat: & suo nomine pertineat iure dico institutionis, vel ab intestato successionis. Est enim largum hoc verbum: vt infra de verb.sig.l.verbum. Illud, suo nomine, ideo dixit: vt quia secus est in alieno: quod dic vt infra eo.l.si nepos exhæredatus. & s.de contra tab.l.nō putauit.§.sed & si ipse. Fit autem hæc nepotum vocatio gra-
2 datim: quod dic vt j.eo.l.j.§.liberos. & §.si postliminio. †Itē cui emancipato patri iunguntur: iunguntur autem emancipa to, sed nō semper. Aut enim est datus in adoptionē hic emācipatus, aut nō: si est datus, nō aliàs ei iungitur, nisi fuerit institutus, & alio committente edictum: aliàs enim datus in adoptionem nō admittitur in contra tab. vt s.de contra tab.l.non putauit.§.in adoptionem. nisi suo proprio patri datus esset in adoptionem: puta ab auo: vt s.de cōtra tab.l.iij.§.idem. licet alij illud aliter intelligant: vt ibi no. Si verò non sit datus, iungitur ei siue instituto, siue præterito. Porrò exhæredato non coniungitur: quia exheredatus repellitur à cōtra tab. Nepotes tamen
a per se si sunt præteriti, admittuntur ad contra tabulas[a], vt infra eo.l.j.§.iungitur. & §.& erit hæc differentia. & §.si pater emancipa. Esset enim absurdum eos coniungi, nec tamen per se admitti sicut in ventre: vt s.titu.j.l.vbicunq;.§.vlti. diximus maximè ea ratione: quia exhæredatus pro mortuo habetur. Quidā tamen dicunt, inter quos est Io. quòd etiā exhæredato iunguntur nepotes per legem, quæ est s.de inoff.test.l.si proponas.§.quòd si. & infra eod.l.j.§.si pater in pos.exhæredatus autem nunquā iungitur, secundum aliquem. Item qualiter,
3 siue in quantū, fiat hæc coniunctio: hoc est dicere, quis† sit eius effectus: quod dic vt infra eo.l.j.§.inter ipsum. & §.sed si præterea. & §.sed si ambo. & hęc satis abundeq; de successione sufficiunt. Sed emergit illa discordia inter prædictos nepotes, & eorundem patruos: de qua dictum est s.de collat.per totū titu. & in princi.primæ legis. Bene dicit emancipatum debere suis fratribus, qui in potestate remanserunt, bona sua conferre: econtra dicebatur, à nepotibus, hoc iniquum esse: vt pote cùm emancipatus nepotibus tantū faciat iniuriam, qui iure ciuili in totum deberent admitti emancipato excluso: quod iuri prætorio, vt pote æquius, & antiquius præferendum erat. Patruis autem nulla fit iniuria: vnde prætor naturali ratione motus, licet in superiori discordia quæ quodammodo prætorem tangebat, fuerint in ea sedanda grauati, hic tamen benignius agit cum his, collationem nepotibus solummodo faciēdam iudicans: quod dic vt j.eo.l.j.§.sed si sint nepotes: & §.sicut autem. An hoc edictum hodie locum habeat quæritur? & non putat Placētinus hodie locum habere: quia sublata est differentia patriæ potestatis: vt in authen.de hære.ab intest.§.sic tamen. & §.si quidem. Sicut ergo repellitur nepos vbi suus pater est in potestate: vt j.e.l.j.§.si pater in potestate: ita & vbi est emancipatus. Non ob hoc tamen putes hunc nō legendū: legendus est enim, & intelligendus, tum quia alias leges reddit faciles, & intelligibiles: tum quia varia & multa sunt in eo argumenta: tum quia de collatione pleræque leges ponuntur quæ hodie etiam tenent.

a ADNOTATIO. ¶ Contra tabulas. Vide ad hoc Spec. in tit. de testa. §.sequitur videre. versi. est alia. bo.pos. Bald. in l.certum. in fin. C. vnde col. & in authen. ex causa. C. de libe. præte. multa per Paul. de cast. in consic. cxxxix. inci. viso puncto suprascripto vbi de materia copiose habes.

Si à parente quis fuerit manumissus. *Rubrica.*

1 ☞ *Pater quid iuris habeat in bonis filij, quem emancipauit.*
2 *Pater & patronus qui differant inter se.*

DICTVM est s.de bono.poss.contra tabulas, qua subuenitur filijs contra testamenta parentum: sed quia parētibus subueniendū erit sicut & filijs, licet non tam fauorabili ratione: vt s.vnde liberi.l.scripto.§.vlt. ideo ponit quid iuris sit patri in bonis filijs, si à parente sit manumissus, id est emācipatus. impropriè enim dicitur manumissus, vt s.quando de pecu.actio est an.l.j.§.alienatio. De bonis autem filij emancipati, id est, de successione ideo ponit, & nō de eo qui erat in potestate: quia ei, qui erat in potestate, olim non erat aliquis hæres, nec etiam pater: nisi haberet castrense peculiū, & faceret testamentum, & adiret ex eo hæreditatem: & tunc cessabat contra tabulas. Item querela inofficiosi testamenti. C.de inoff.test. l.vlt.in prin. Item & in quasi castrensi peculio, propter dictā legem. Licet olim in eo forte aliud dici posset: vt ibidē innuitur. Si autē non adiretur hæreditas, pater omnia iura peculij,
1 non tanquā hæres occupabat: vt ff.de castren.pecul.l.ij. †Vidēdū est ergo, quid iuris habeat parens eius, quē emācipauit: & quidem tantū, quantum patronus in bonis liberti. Que est ratio? dic vt j.e.l.j.responso. Nec distinguitur, vtrum à patre, an ab aliquo ex superioribus sit emancipatus: vt j.eo.l.j.§.enumerantur. Sed nec distinguitur, vtrum emancipatus decedat sui iuris, an in potestate: quod dic vt j.eo.l.j.§.nepos. Vtrobiq; enim emancipator vocatur ad contra tab. pro tertia portione, cùm sponte, non coactus emancipauit: quod dic vt j.eo.l.vlti.
2 †Differt à patrono in multis: quia patronus imponit operas: vt C.de oper.lib.l.j. parens non: vt j.eo.l.pe. Item patronus petit cōtra tab. licet pecuniam pro manumissione accipiat: vt C. de bo.liber.l.j. parens non vt j.eo.l.j.§.parēs. Item liberi patroni petunt contra tab. vt j.de bo.libe.l.libertinus.§.si patroni. sed nō parentis: vt j.eo.l.j.§.liberos autem. Itē sunt & aliæ duę differentiæ: de quibus dic vt infra eodem, l.ij. & l.patronus. Patronus etiam non, nisi tertiam partem bonorum habet, vt insti.de suc.lib.§.si verò testamentum.

De bono.poss. ex testamento militis. *Rubrica.*

DE bono.posses.secundum tabulas, quæ competit ex testamentis priuatorum suprà plenè dictum est: sed quia in testamento militis, & eorum qui vice militum habentur, quædam specialia obseruantur. ideo specialiter ponit de bonorum posses.ex testamento militis. Vnde videndum est ex cuius militis, vel quasi militis testamento bonorum possessio detur. Sed primò videndum est quis sit miles, vnde dicatur, quæ sint militis priuilegia in testando. Item quandiu durent, & qualiter amittantur, quod dic vt in summa C.de milit.testa. Qui iure militari testari possunt? & quidem omnes hi, qui milites sunt: de quibus supra dictum est. Si tamen sint milites electi, & in numeros redacti: vt supra de testa.mili.l.ex eo. quod dici potest, & exaudiri in eo priuilegio quod militi datur in omissione solennitatis quæ est de iure communi. Nam alia priuilegia quæ habet in institutione, non ideo minus habet si tamen iurauerit: quod dic vt infra eodem, l.prima. in fin. Sunt & alij qui iure militari testantur: quod dic vt infra eodem, l.j. Et ex eorum omnium testamentis militariter factis, datur secundum tabulas bonorum possessio.

DOMINI AZONIS SVMMAE in Rubricas infortiati FINIS.

EIVSDEM DOMINI AZONIS summa in Rubricas ff. Noui.

De operis noui nuntiatione. *Rubrica.*

1 ☞ *Nouum opus quod dicatur.*
2 *Nuntiatio ad quæ noua opera pertineat.*
3 *Nuntiare nouum opus quis possit, & nu.5.*
4 *Nuntiare nouum opus an possit aliquis ratione seruitutis, quam se habere contendit.*
6 *Nuntiatio noui operis cui fiat, & ubi.*
7 *Nuntiare nouum opus uni ex pluribus dominis an sufficiat.*
8 *Nuntiatio noui operis qualiter fiat.*
9 *Nuntianti nouum opus quæ sint obseruatu necessaria.*
10 *Nuntiationis noui operis effectus quis sit.*
11 *Nuntiationis effectum tolli per renunciationem.*

Valiter de iure prætorio subueniatur alicui non ratione
contractus,sed ratione vltimę volun
tatis tacitæ vel expressæ dictum est
supra de bo.poss.vsq; in fin.sequitur,
vt videamus qualiter prætor suum
tribuat auxilium circa ea, quæ inter
viuos fiunt,non in contractibus,vel
maleficijs vel quasi:de quibus dictum est s̃.de ædil.edic.& de
neg.gest.& de noxa.& ff.nau.cau.sta.& C.de his qui deie.vel
effu.& dicetur inferius,sed extra ea omnia puta fit aliquod
nouum opus,& quia prætoris auxilium per nuntiationem su-
* per nouo opere*factam competit:ideo de oper.no.nun.dis-
1 putamus,scilicet,quod dicatur†nouum opus: quod dic vt j̃.
eo.l.j.§.opus nouum.& §.si quis ædificium.& j̃.eo.l.ante pe.
§.opus autem.& arg.j̃.de acquir.re.do.l.adeo.§.cùm quis æs
2 alienum.in fi.§.Ad†quæ noua opera pertinet nuntiatio?dic
vt j̃.e.l.j.§.hoc autẽ edictũ.& §.siue autem intra. Excipiuntur
tamen quædã propter publicam vtilitatem:quod dic vt j̃.eo.
l.de pupillo.§.si quis riuos.& §.præterea generaliter.& §.to-
3 ties autem. †Quis potest nuntiare?[a] & quidem liber homo.
Item seruus:nisi pro opere facto in loco publico seruus nun-
tiet:tunc enim non tenet, cum etiam nec cuilibet libero ciui
permittatur:quod dic vt j̃.eo.l.in prouinciali.§.vlti.& l.nam
rei.& l.de pupillo.§.seruo.primo responso.& de popu.actio.
l.popularis actio.& l.mulieri.Sed & si priuato nuntiet,tenet
nuntiatio:vt j̃.quod vi aut clã.l.prohibere.§.si quis per seruũ.
Item nuntiat maior xxv.an.Itẽ minor,si res ad eum pertineat:
alioqui contra:puta nuntiat pro opere publico facto:vt j̃.eo.l.
de pupillo.j.responso. Sed & nuntiat dominus rei in qua fit
nouum opus.Hæc enim nuntiatio dicitur continere naturalẽ
causam.Item quasi dominus,puta qui habet vtilem rei vendi-
cationem nomine rei:vt superficiarius & emphyteuta:vt j̃.e.
l.in prouinciali.§.si ego.l.de pupillo.§.sexus.& §.naturalem.
4 Idem in creditore:vt j̃.eo.l.creditori.Quid si seruitutem se ha
bere contendat,& ob hoc velit nuntiare nouum opus, an li-
cet?distingue vtrum personalẽ,vt tunc ei à quo habet seruitu
tem non possit nuntiare,extraneo verò possit:vt j̃.de remiss.
pig.l.j.§.item Iuliano.An realem,vt si quidem sit rustica non
possit:vt j̃.eo.l.qui viam,cæterum si vrbana,possit:vt s̃.de ser-
ui.vrb.præ.l.inter.§.vlti. [Tu dic quòd ita potest nuntiari in
rustica seruitute,sicut in vrbana:quia lex illa, qui viã.intelligi
tur secundũ quod intellexit dominus Bulgarus,quòd ibi non
ædificabatur propriè sed ibi reficiebatur via.]Et dicitur hic
nuntiatio continere imposititiã causam:vt j̃.eod.l.de pupillo.
5 §.impositițiam. †Quæ autẽ sit diuersitatis ratio,quæri pos
set.Qui enim nullũ ius omnino habet,si quidem nullum se ha
bere cõtendat,nulla est omnino nuntiatio:si enim fructuarius
(vt dictum est)quandoq; nuntiare nõ potest,item is,qui rusti-
cam seruitutẽ habet,multo minus is,qui nullũ omnino ius ha-
bet,nũtiabit.Excipitur,vbi quis nuntiat pro eo quod fit in pu
blico:quia licet ius nullũ habet,quia tamen singulorũ vsibus
deseruire loca publica solent:vt j̃.ne quid in loco publi.l.ij.§.j.
recipitur,vt fiat nuntiatio,quæ publicam causam cõtinere vi-
detur:vt j̃.eod.l.de pupillo.§.publicũ.Item & excipi potest,vt
quis nuntiet nomine alieno:quod licet vt j̃.eo.l.j.§.item nun-
tiationẽ.Si verò ius aliquod se habere cõtendat,propter quod
permittitur nuntiari,etiã si verè nõ habeat dicitur tenere nun-
tiatio in odiũ spernentis nuntiationẽ,edicto pretoris inductã,
quod ex eo patet:quia lex dicit siue iure,siue iniuria,opus fie-
ret,destruendum esset,si spreta nuntiatione fieret:vt j̃.eo.l.j.in
6 prin.& l.prætor.§.interdictũ hoc.& §.qui igitur. †Cui fit
* nuntiatio?& quidẽ omnibus omnino quicũq; sint in re ipsa,*
quod dic vt j̃.eo.l.de pupillo.§.nuntiatio.ita tamẽ,si in re ipsa
fiat cuicunq;:quod dic vt infra eo.l.operis noui nunti.& l.cui-
libet.& l.& si satisdatione.§.& tutori.& l.nõ solũ.j.responso.
Quid,si ad locum ipsum fiat nuntiatio?Respondeo tenet,ma
ximè ea ratione:quia licet fiat ad locum,tamẽ quia ipsam nun
tiationẽ potest aliquis,qui sit ibi prope,audire,& domino re-
nuntiare,dicẽdũ est eam tenere:vt infra eo.l.de pupillo.§.nun
tiationem.ibi,sufficiat &c.quod vi aut clam.l.ait,qui aliter.&
si fortè nõ sit cui.& j̃.de dam.infec.l.iiij.§.toties. Quid si fiat
nuntiatio domino operis,nõ re ipsa,sed alibi?lex videtur dice
re nuntiationem nullius esse momẽti:vt infra eo.l.de pupillo.
§.si quis fortè.Et tamen ex eadem potest sumi cõtrariũ.quod
enim dicit vt confestim per nuntiationem ab opere discedat,
contrarium innuit:quia vbi fit in re ipsa vicinis audientibus,
vel pupillo,vel seruo,non disceditur confestim ab opere:sed
tunc cum postea dominus veniens & sciens quæ facta sunt
propter nuntiationem prohibet operari. Nec obst.illud si di-
cas non tenere nuntiationem:quia,qui nuntiat,referre debet
in testationem quid,& quantum operis sit factum:vt j̃.eo.l.nõ
solum.§.qui opus.Potest enim esse,quòd bene scit nuntiator
quantum sit factum,& id probare potest puta:bene scit quo-
usque processerunt in opere in die sabbati,vsq; in sero:demũ
ipse nuntiat in die dominico:nã omnibus diebus fieri potest
nuntiatio:vt infra eo.l.j.§.item nuntiatio.quare non teneat ta
lis nuntiatio,& taliter facta non est ratio. Quod enim dicitur
nullam esse,dici potest verum quantũ ad hoc,vt cogatur quis
omnia demoliri quæ post nuntiationẽ facta sunt,tenet tamen
vt cogatur demoliri quod constat esse factum,postquã venit
ad opus rediens à foro,& potuit prohibere operarios suos.Et
si instes,secundum hæc quæ dicta sunt non videtur differen-
tia,an nuntietur in re ipsa,an alibi:quia vtrobique non destrui
tur:nisi id quod factũ est,postquã dominus redit. Lex autem
voluit notare differentiam:quia in vno casu dicit tenere nun-
tiationem,in altero nullam esse.Respondeo lex se retulit ad ea
quæ,plerunq; accidunt. Nam vbi fit in re sæpe contin
git,vt ab opere discedatur:dum putant operarij,vel amici do-
mini,id domino expedire:& ita bonum sumunt consilium,vt
interim abstineatur ab opere.At vbi nõ fit in re,nõ potest con
tingere,vt statim,facta nuntiatione, discedatur:sed opus est
vt dominus veniat,vel amittat,quod fieri velit.Operarij enim
& similes nihil sciunt de denuntiatione,& ideo dicitur nun-
tiatio nulla:quia non omnia,quæ postea facta sunt,destruun-
7 tur.†Item fieri potest nuntiatio & omnibus dominis operis,
& vni soli:& perinde habetur ac si omnibus facta sit:vt infra
eo.l.de pupillo.§.si plurium.& l.ædibus cõmunibus.licet non
sit idem ecõtra:quod dic vt j̃.eod.l.de pupillo.§.si pluriũ.ij.Et
est ratio:quia vbi fit vni,fit in re ipsa.vnde ipsa ratione rei,om
nes dominos operis videtur cõtingere nũtiatio quæ rẽ ipsam
videtur afficere quodãmodo:vt j̃.eo.l.vlti.& omnibus facta
videtur:sed vbi eam facit vnus ex dominis,nõ cõtingit cæte-
ros,eo quòd rei ratio(quã s̃.dixi)nõ interuenit,nec intereuni-
re potest.Licet autẽ dixerim omnibus quicunq; sunt posse nũ
tiari,tamẽ huic ab hoc nõ potest nuntiari,habita mista cõsyde
ratione:quia ambo sunt domini eius rei,cuius nomine caueri
volũt sibi:vt in vsufructuario dictũ est per l.j.§.Itẽ Iulianus.ff.
de remissio.Itẽ in alijs qđ dic vt j̃.eo.l.in prouinciali.§.planè si
8 vnus nostrũ.& §.quid si socius meus. †Qualiter fit nuntia-
tio?& quidẽ per verba,itẽ per pretoris interdictionẽ:itẽ per la
pilli iactũ.quod quidã ita intelligunt,vt verba nullo modo in
teruenire debeãt in iactu lapilli.Alij dicũt(vt dominus meus)
quòd etiã verba possint interuenire talia.s.nuntio tibi nouum
opus per iactũ lapilli.Potest & illud dici cõmodè:vt licet ver
ba interuenire nõ debeãt,tamẽ nutu debet ostendere in iactu
lapilli,ne aliquid noui fiat.Illud omnino nõ inquiro(licet qui
dam attendãt)quibus verbis in nuntiatione vtatur:siue dicat:
nuntio nouũ opus,siue dicat,prohibeo te aliquid hic facere,si-
ue æquipollẽtia:vt j̃.de re iud.l.in summa.j.respon. Nec illud
inspicio,an loquar vulgariter,an latinè.ar.C.de testa.l.quoniã
9 indignũ. †Quæ sunt necessaria in nũtiatione no.ope.dic vt
j̃.eod.l.de pupillo.§.qui opus nouũ.quod tamen intelligendũ
est post nuntiationem,cũ is cui nuntiatum est,adit prætorem,
postulãs remitti sibi nuntiationẽ:nisi ille iuret de calũnia qui
denuntiauit à princ.non exigitur prætoris authoritas:vt j̃.e.l.
de pupillo.§.nuntiatio ex hoc.Itẽ sunt & alia necessaria:vt j̃.
eo.l.de pupillo.§.qui nuntiat.& §.toties autẽ.& l.non solũ.§.
sed vt probari.& §.qui opus nouũ. Itẽ sint & alia cum quis
nũtiat nomine alieno:quod dic vt infra e.l.qui in re.§.qui pro
curatorio.quod intelligũt quidã (vt dominus meus,) etiam si

conste.

constet eum esse verum procuratorem,& dicūt speciale:vt &
aliàs s̄.ad Treb.l.quidam. alij vt Bulg.cùm de mandato dubi
10 tatur,exaudiunt. †Quis nuntiationis effectus?& quidem ex
parte nuntiantis varius,& diuersus:quod dic vt j̄.eod.l.j.§.in
operis.& l.de pupillo.§. meminisse.sed quæ ratio diuersitatis
instanter quæritur:& ego respondeo,satis est in prōptu.Cer=
tum est enim possesionem solo animo amitti putà si quis se
posse repelli suspicetur:vt infrà de acqui.poss.l.possideri.§.in
amittenda.& l.si id quod.§.vlti.hic autem,qui iacit lapillum,
sic volens nuntiare nouum opus,non facit signum timidi ho=
minis,& fugitiui,sed audacis hominis,et pugnaturi,& posses
sionem per vim retenturi:Vnde dicēdum est ipsum non amit
tere possessionem. Idem quoq; est,si prætorē adeat proponēs
ei in hunc modum, Domine,facias eum statim exire de terra
mea,vel de domo:quia ego sum armatus,& gēs mea tota me=
cum:& si non feceris,iam videbis,quid erit.Vbi verò,omissa
prętoris pręfacta aditione,& lapilli iactu:sicut miserrimus,&
viribus carens,verborum sumit fastidium,humili voce & de=
pressa quærens & suppliciter exorans,vt ille exeat de posses=
sione,& nūtiat ei blandis verbis in tanto facinore vtens nouū
opus,protinus amisisse videtur possessionē. Sequitur et alius
effectus nuntiationis ex edicto,vel interdicto prætoris.Nam
quandoq; dicitur edictum in lege,quādoq; interdictū vt iam
per legem patet:quia facta nuntiatione legitimè(vt dictū est)
& iurato de calūnia,omne opus,qđ postea erit factū,destrue=
tur:vt j̄.e.l.j.in prin.& l.pretor.j respōso.&§.j.& §.qui igitur
facit.& §.ait prætor.& §.quicquid. Est & alius nūtiationis
* effectus: * quia si is,cui nūtiatum est,nolit rē defendere , trāsfertur in eum onus probationis:vt j̄.eo.l.si prius.Non defen=
deret quidem intra tres mēses,quod speciale est in hac causa:
vt c.de ædi.pri.l.vl.& aliàs contrà:vt c.de iud.l. properādum.
11 †Isti autem duo vltimi effectus tolluntur per subsequens in=
terdictū de remissionibus & per subsequens interdictū:vt j̄.
eo.l.j.Quod dicitur interdictū prohibitorium.i.si expressim
sit remissa nuntiatio:vt j̄.de remiss.l.j.in prin.& infrà.eod.l. si
opus nouum.Vel etiam tacitè,quod multis modis contingit:
puta quia transactio facta est authoritate prætoris,vel sine au
thoritate quod dic vt j̄. eo.l.j.§.& post operis.& §.idem quæ
ritur. Item quia mortuus est nuntiator, nondum facto opere,
tacitè remissa est nuntiatio.Sed si factum fuisset opus hæredi
competeret hoc interdictum.Cæterùm morte eius,cui nūtia=
tum est,non extinguitur:quod dic vt infrà eo.l.non solùm.§.
morte.& §.quod si his.Itē remittitur nūtiatio tacitè,si satisde=
tur in annum de opere demoliendo,si apparuerit iniuria ædi=
ficatum. Vel si per nuntiatorem factum sit,quòminus satisde=
tur:quod dic vt infrà eo.l.prætor.§.deinde ait prætor.& §.hoc
interdictum.& §.hoc autem.& §.si aliquādo. Cæterum post
annum non videtur satisdari posse,vt remittatur,inuito altero
nuntiatio:cùm post annum non detur hoc interdictum:vt in=
frà e.l.prætor.§.vlt.sed nec intra annum quacunq; eius parte:
videtur hodie posse satisdari:vt C.de ædifi.pri.l.vlti.quod ali
ter intelligitur:vt ibidem diximus.

a ADNOTATIO. ¶ Nuntiare.De hoc adde copiose per Spe.in.ti.de re sti.spo.§.j.versi.cæterum.Bar.in l.non solum.§.sed & probari.de oper.no. nū: Angel.& doct.in l.de pupillo.§.meminisse.eo.tit.do.Alexand.in l.j.e.titu. & ibi docto.vbi est locus proprius huius materiæ.

* ¶ Nouo opere.Nouum opus facere videtur,qui aut ædificando, aut detrahēdo ad pristinam faciem immutat.ff.eo.l.j.§. opus nouum. Si quis autē vetus ædificium fulciat,aut si vnum,aut alterum cementum imponat, nouū opus facere videtur.ff.e.l j.§.ædificiū.Longe enim aliud est facere,& reficere. c.cōsuluit.& c.Iudæi de Iudæis. Nouum opus in præiudictum alterius fieri nō debet,alioquin demoliri potest.ca.j.extra. eod. Denuntiare autem idem est, quod prohibere,& pro eo habetur quo ad effectum,siue quis dicat , nouum opus denuntio,vel prohibeo nouum opus c.significantibus.extra eod.l.iij.§. nuntiamus.ff.eo.Item nuntiatio fieri non debet ad omnia opera sed ad ea solum,quæ solo coniūcta sunt,quorum ædificátio , vel demolitio videtur contínere opus nouum.ff.eod.l.j §.hoc autem edictum.Martinus.

* ¶ In re ipsa.Noui operis nuntiatio in rem est,& non in personam:vt l. noui operis.ff.eod.vnde cuicunque fiat,tenet:dum modo in re præsenti fiat C.e.tit. l.cuilibet.Nihil igitur refert,an domino fiat,an procuratori,an seruo,an fabro,qui ædificat:dummodo fiat in re præsenti,& domino & nō domino,sed illis,qui sunt ibi.ff.eod.l.de pupillo §.nuntiare. Nec obstat absentia domini quando opus nouum nuntiatur,extra.eod.c.ij.Dicitur tamē nullius esse momenti quo ad ea,quæ sunt in opere antequàm dominus redeat ad opus.Non enim quæ facta sunt post talem denuntiationem demolienda sunt , sed quæ post regressum eius fiūt ad opus ædificandum. Denuntians autem primo iurare debet quod ex de calumnia non denuntiat. Et hoc iuramentum exigitur ab aduersario l.de pupillo.§.qui opus.ff.de op.no.nun. Qui alieno nomine nuntiat necesse habet cauere dominum rem ratam habiturum l.qua in re §.qui procuratorio.ff.e. Quid si in publico ædificetur , nuntiabit quilibet ciuis.ff.e.l.in prouinciali.§.fi.vsusfructuarius quoque nuntiare potest sed non contra dominum.ff.de remis.l.j.§.ij.Seruus etiam non suo, sed alterius nomine nuntiare potest l.iij.ff. quod vi aut clam. Fit autem nuntiatio tribus modis,lapilli iactu,verbis,& prætoris interdictione. Tot verò debent esse nuntiationes, totidem remissiones quot loca sunt,in quibus ædificatur d.l.de pupillo.§.si ita pluribus.& extra.e.titulo c.ij.vbi de hoc in gloss.hoc sumptum. Martinus.

* ¶ Effectus.Est & alius nuntiationis effectus,vt ipsa teneat , siue iusta siue iniusta sit,siue iure siue iniuria fiat.l.j.in princi.ff.de no.ope.nūtia.Martinus.

** Accidunt.Iura enim constitui oportet ex his,quæ plerunque accidunt non e his,quæ inopinato accidunt l.iura.& l.seq.& seq.ff.de legibus.Limitat tamen Paulus Castrensis in casibus l.antiqui. ff. si pars hæred. pet. & l.si maior.C.de leg.hæred.P.Prateius.

De damno infecto,& suggrundis & protectis. Rubrica.

QVALITER circa opera infecta,seu imper
fecta subueniatur alicui,dictum est s̄. de oper.
no.nun.nūc autem qualiter circa opera iam fa=
cta,imò vetusta,alicui consolatur,& caueatur,
contra rimarum impetum, tractare intendit:
ideoq; ponit edictū de dam.infec.& suggrundis & protectis.
Videndum ergo quod dicatur damnum infectum , & vnde:
1 quod dic vt j̄.eo.l.ij.& iij. †Quis debet cauere de damno in=
fecto?& quidē dominus rei.Itē bonæfidei possessor, emphy=
teuticarius,creditor,superficiarius,&(vt generaliter dicā,)om
nis,quicunq; ius in re habet.Amplius etsi ius nō habeat,idem
2 tamē est:quod dic vt j̄.e.l.inter quos.§.si dominus. Quibus
cauēdum?& quidem dominis vicinarū ædium:vel in totum,
vel in parte:quod dic vt j̄.e.l.plures.& s̄.ti.j.l.antepe.§.idē ait.
& seq.Itē his,qui habēt ius in re:quod dic vt j̄.eo.l.quid de cre
ditore inter.& infrà l.qui bona.§.& superficiariū.& l.inter.§.
damni.Item & omnibus etiam qui ius non habent in re quod
dic,vt infrà eo.l.qui bona.§.& non inquiretur.Sed & quando
que non vicinis cauetur:quod dic vt infrà eod. l. qui bona.§.
3 cum inter.Habetur †tamen mista consyderatio;quia huic ob
hoc non cauetur:putà duo vel plures eiusdem rei nomine in=
ter se:quod dic vt infrà eod.l.si ædibus.Quid in dominis com
munis parietis?dic vt infrà eod.l.inter quos j.responso.& l.ex
damni.& §.quoties.Item fructuarius,& proprietarius. Item
superficiarius , quod dic vt infrà eod.l.damni.§.ei cuius.& §.
ei qui in conducto.Item dominus,& bonęfidei emptor quod
dic vt infrà eod.l.qui bona.§.sed ei,qui bona.[Item nolens ca
uere,licet sit missus in possessionem , quod dic vt infrà eod.l.
qui bona.§.si quis quia.[Item ædificās illicitè,& patiēs:quod
4 dic vt infrà eod.l.qui bona.§.si quis iusta. †Qualiter debet
caueri?& quidem repromissione sola ab eo, qui suo nomine
cauet.Suo autem id cauere videtur,quicunque ratione domi
nij,vel quasi cauet.Item iure sui cauet:quod dic vt infrà eodē,
l.quòd de creditore.& l.qui bona. j. responso.& §.j. Quid,
si dubitetur an suo nomine,an alieno quis caueat,dic vt infrà
eodem,l.prætor.§.si controuersia. Item cauetur de vitio soli,
& operis , & soli tantum,& operis tantùm : quod dic vt infrà
eodem,l.fluminum.§.vltimo.& §.sed ne.& §.vitium.& infrà
eod.l.eorum.§.siue. Quandoque tamen huic non cauetur ab
hoc,non de altero:quod dic vt infrà eod.l.inter fructuarium.
Item cauetur præstito sacramento calūniæ,& apponitur dies:
quod dic vt infrà eod.l.qui bona.§.qui damni.& §.si quis sti=
pulatus.vsque in finē.l.& l.causæ.& l.dies.j.responso.l.si fini=
5 ta.§.j.& secundo. †Quæ actio datur,ex stipulatione,quod

contractum eſt:vt inſti.de ver.obl.in prin. [Tu dic ea ratione
dari ex ſtipulatu:quia iam contracta eſt ſtipulatio:& quia cõ
petit ad intereſſe,quod eſt incertum:vt infrà eo.l.dies.§.in eũ.
& ideo datur ex ſtipulatu:vt infrà eo.l.damni.§.ſi is qui.in fi.]
Cui datur?in quem? & quidem ſtipulatori in promiſſorem &
eorum ſucceſſores,quod largè accipitur:quod dic vt infrà eo.
6 l.damni.§.vlt.& l.fluminum.§.adijcitur. †Ad quid? & qui-
dẽ ad damni reſtitutionẽ, quod cõtingit vitio ſoli, vel operis,
vel vtriuſq; cui poſſet ſuccurri non caſu fortuito,vel hominis
culpa:quod dic vt infrà l.fluminum.§.hæc ſtipulatio.& §.idẽ
Seruius putat.& §.præterea.& §. Caſsius. & §.item apud.&
§.idẽ ait.Damni dixi,& non lucri:quod dic vt dixi infrà eo.l.
fluminum.§.vltimo.& l.Trebatius.& l.Proculus.Item dam-
ni,inquam,quod contingit in re,cuius contemplatione cautio
eſt præſtita vt infrà eo.l.damni.§.ſi is qui vicinas,Item damni
contigẽtis eo tẽpore,quo remanſit dominus:vel ſi tẽpore cau-
tionis non erat dominus eius,quod cõtingit poſtquàm factus
eſt dominus:quod dic vt infrà eo.l.dãni.§.emptor.& §.ſed &
ſi vẽditor. Fit autẽ reſtitutio in moderatam quantitatẽ:quod
7 dic vt j.e.l.ex damni.j. reſponſo. †Quæ eſt pœna non cauẽ
tis? & quidẽ maxima eſt:quia mittitur actor in poſſeſsionẽ to
tius ædificij,ſi amplum non fuerit, aliàs autẽ ſi ſit amplum,&
diſtat pars ruinoſa ab alia,in ruinoſam tantùm fit miſsio. In
agris verò non diſtinguitur:quod dic vt j.eo.l.ſi finita.ex hoc
dicto vſq; ad illũ,§.ſi plures.et l.cùm emptor.§.ſi agri. Quid,
ſi plures poſtulẽt? dic vt j.eo.l.ſi finita.§.ſi plures.& §.quod ſi.
Hoc verũ,ſi nondũ decidũt ædes,alioquin diſtinguitur:quod
dic vt j.e.l.prętor.§.hoc edictũ.et §.vl.& l.quod forte.& l.hoc
amplius.j.reſponſo,& l.ſi finita.§.elegãter.Hęc autẽ pœna tol
li poteſt:quod dic vt j.e.l.ſi finita.§.itẽ videamus ſi ei. Eſt alia
quoq; maior pœna:quia conſtituitur quis poſſeſſor:quod dic
vt infrà eo.l.ſi finita.§.Iulianus. & §.non autẽ. Hæc autem
pœna tollitur ratione beneficij non aliter,quod dic vt j. eo.l.
ſi finita.§.ſi fortè.& §.poſteà autẽ.& l.eorũ. Itẽ eſt pœna pro-
bationis:quod dic vt infrà eo.l.à quo fundus.Item amiſsionis
proprij iuris quod in re habes,ſi non caueas quod dic vt infrà
eo.l.ſi finita.§.ſi qua iura.& §.itẽ quęritur.et l.ſi proprietarius.
Itẽ & exigitur quędã cautio,pro eo quod fit in publico:quod
dic vt infra eod.l.ſi finita.§.deinde.& l. fluminum.j. reſponſo.

Eſt & prodita quædã actio in factum,& noxalis,cõtra eũ,
qui nõ cauit,vel nõ admiſit actorẽ in poſſeſsionẽ:quod dic vt
j.e.l.ſi finita.§.pe.& vl.& l.antepe.& l.ſi quis miſsũ.j.reſpõſo.
& §.j.& ij.& l.damni.§.ſi pupillus.& §.ſi madato.& §.non ſo
8 lùm. †Quis de his habeat cognoſcere? & quidẽ prætor,vel
præſes.Itẽ magiſtratus municipalis ex eorum delegatione in
quatuor ſuum accommodat officium.ſ.quia iubet caueri, itẽ
cautionem renouari,vel protelari,item dat actionem in factũ
(de qua dictum eſt) & ſuper ea cognoſcit.Item mittit in poſ-
ſeſsionem,non autem poſsidere iubet:vt infrà eo.l.j.& iiij.j.re
ſponſo.& §.duas.Præſidi autẽ tria incumbũt,primò pignori
bus cauere iubeat,q iubeat poſsidere,quòd deijciat contuma
cem:vt Inſti.de ſatiſda.tu.§.quibus conſtitutionibus & j.eo.l.
iiij.§.ſi fortè. De ſuggrũdijs autẽ,& protectis,licet in rubrica
ponãtur:in nigro tamẽ paruiſsima doctrina tradit̃: nec enim
tractat de his:niſi in penul.l.huius tit. Et ideo de his,quæ per
literam perpendere potuimus,dicta ſufficiant.

De aqua & actione aquæ pluuiæ arcendæ. Rubrica.

1 *☞ Aquæ pluuiæ arcendæ actio quando locum habeat, & qualis ſit,nu.4.*
2 *Actio aquæ pluuiæ arcendæ cui detur, & in quem.*
3 *Actio aquæ plu arc.ad quid competat,ſeu quæ ueniunt in ea, & quale ſit iudicis officium circa eam.*

DICTVM eſt ſ.de dãno infecto, quod timetur
in futurum propter ruinã:ſequitur,vt videamus
de dam.infec.quod timetur in futurum propter
aquam pluuiam. Et ita ponit rubricam de aqua
pluuia arcenda & actione aquæ pluuiæ arcendæ in quibuſdã
libris,quod dic,vt in rubrica huius tit.notaui. Videndum eſt,
quæ aqua dicatur pluuia quod dic vt infrà eo.l.j.§.in ſumma.
1 puto ita & l.apud.j.reſponſo. †Quando habeat locũ actio
aquæ pluuiæ arcendæ? & quidem cum quis in ſuo facit opus,
propter quod aqua pluuia nocere poteſt agro vicino. In ſuo
autẽ, non ſine cauſa dixi:quod dic vt j.eo.l.apud Trebatiũ.§.
aquæ pluuiæ.& §.vlt.& l.ſi vſufru.§.ſed & ſi fructuarius.& l.
quanquam.j.reſponſo.Si verò alius fecerit:dic vt j.eod.l.poſt
quam.§.idem Iulianus.& §.item ſi non ego.l.ſi colonus.& l.ſi
tertius.§.Celſus.vſq; in fi.& l.& ſi emptor.in fi.& l.ſi vẽditor.
Planè etiam domino fundi facienti quædam dantur exceptio
nes:quod dic vt j.eo.l.in ſumma.§.Caſsius.& l. quod princi-
pis.Item ſi dicatur feciſſe cauſa colendi agrum, cùm aliter co-
lere non poſſet:quod dic vt infrà eo.l.ij.§.de eo opere.Noce-
re ideo dixi,ſcilicet,contra naturam loci,vel veterem conſue-
tudinem,vel pactum.Cęterùm,ſi natura loci vel vetuſtate,vel
pacto,damnum contingat,ceſſat:quod dic vt j.e.l.j.§.itẽ ſciẽ-
dum.& l.in ſumma.j.reſponſo.dummodo meminerimus na-
turæ & vetuſtati pactum[ſuperueniens:]item vetuſtatem pa
cto,& naturæ,ſcilicet,ſi fuerit poſſeſſor,poſſe præiudicare:qđ
dic vt infrà eo.l.j.§.vlt.& j.de acqui.poſ.l.ſi quis ante.vt tamẽ
vetuſtatem ſanè tntelligamus:vt infrà eod.in ſumma §.idem
Labeo ait,cum quæritur. Item nocere dixi: quia,ſi quid fiat,
quominus aqua proſit vicino,ceſſat hæc actio directa,ſed da
tur vtilis:quod dic vt infrà eo.l.j.§.ſic autem.& l.ij.§.item Va
rus.ſicut & datur vtilis,vbi nemo facit opus:quod dic vt infrà
eod.l.ij.§.apud Namuſam.De agro ideo dixi:quia ſecus eſt ſi
domui noceatur.Item ſecus ſi non aqua pluuia noceat,ſed flu
mẽ:niſi ſit immiſſa flumini aqua pluuia:habebit autẽ locum
2 negatoria:quod dic vt infrà e.l.j.§.itẽ ei.& §.Caſsius. †Item
cui detur,quod dic vt infrà eod.l.ſi tertius.§.ſi ex plurium. &
§.idem quæritur.§.ſi quis priuſquam.& l.poſt vendi.& l.ſi v-
ſusfru.j.reſponſo.& l.quod principis.§.hæc actio.& l.penult.

In quem? dic vt infrà eo.l.apud.§.pe.& vlt.& l.ſi vſufr.§.ſed
ſi vſusfructuarius.& l.quanquàm.j.reſponſo.& §.Iulia.& l.
Atteius.j.reſponſo.& l.emptor.& l.ſi venditor.& l.ſi in publi
co.& l.quãquàm.§.idem Iulianus.vſq; in fin.l.& l.ſi colonus.
3 †Quid in eam venit? & quod eſt in ea iudicis officium? dic
vt infrà eod.l.ſicut eius.§.officium. & §.vlti.& l. Atteius.§.in
hoc.vſq; in fi.legis.& l.interdum.l.ſi vſusfructus.§. nõ aliter.
4 †Qualis eſt actio? dic vt infrà eod.l.ſi tertius.§.aquæ.Licet
autẽ ſit in perſonam,ſortitur tamen naturam actionis in rem
ſicut & in multis interdictis patet:vt dixi ſuprà ad exhiben-
dum.l.ij.§.eſt autem.

De publicanis, & vectigalibus, & commiſsis. Rubrica.

1 *☞ Publicanorum officium quale ſit.*
2 *Vectigal qui differat à tributo,uel annona,uel publica penſitatione.*
3 *Publicani,uel familiæ eius audacia circa exactiones illicitas quomodo puniatur.*

QVALITER dãno infecto, quod poteſt cõ-
tingere propter ruinam ædificorũ, vel aquam
pluuiam prouideatur,dictum eſt s.ſequitur,vt
videamus, qualiter ſit prouidendum damno,
quod propter audaciam, temeritatémque pu-
blicanorum, & extorſiones violentas exactas
poteſt accidere. Videndum eſt igitur priùs,quis ſit publica
nus:quod dic vt no.infrà eod.l.j. §. hic titulus. aliàs autem di-
1 cuntur publicani,qui publicè peccant. †Quod eſt publica
☞norum officium? in vectigalibus exigendis, ſcilicet, à quibus
debeant exigere,& de quibus rebus,& quantùm,quod dic vt
2 no.in ſum.c.de vecti.& commiſ. †In primis tamẽ eſt ſcien
dum aliud eſſe vectigal, aliud tributum,ſeu annonam,vel pu
blicam pẽſitationẽ,ſeu functionem. Vectigal enim eſt, quod
præſtatur ex his rebus quæ vehuntur, & inde etiam ſumpſit
nomen: & enumerantur multę ſpecies infrà eo.l. interdum.§.
ſpecies. Tributum verò,vel annona,vel publica functio, ſeu
a penſitatio,ratione ſoli præſtatur à poſsidẽtibus: [a] idque dici-
tur

tur census,vt notari solet,c.fine cēsu. vel reliquijs fundū com=
parari nō pos.l.ij.& vlti.& c.de anno.& tributis.l.j.& ij.& de
exac.trib.l.missi opinatores. Quoties enim tractat de tribu=
tis,ponit de posidētibus,qui coguntur ea prestare.Itē tributū
præstatur ratione soli proprij posidētis:vectigal ratione pu=
blici soli.i.ideo ꝙ quis vehitur portu publico,vel via publica.
Cōmissum ex quib.causis fit:dic vt in sum.C.de vect.& com=
3 mis. †Itē qualiter puniatur audacia publicani,familięq; eius
si non debitum, vel plus debito fuerit quid exactum nomine
vectigalis:dic vt j.e.l.j.j.responso.& §.dixerit.& §.familiæ.&
§.vlt.& l.nec.& l.cum si exi.vsque in finem legis.& l.hoc edi=
cto.vsque in fi.& l.si multi.

2 ADNOTATIO. ¶ Posidentibus. Ad huius conclusionis materiam vide Barto.in l.placet.C de sac.san.ecl.domi.Lucam de penna.in l.nemo.nu. xviij.de exa.trib.lib.x.chart.xxxvj.& in l.si diuina.num.ij.cod.titu.& libr. chart.xl.& in l.his nostræ.nu.i.cum plu.seq.de immu.ne.conce.co.li.& in alijs plerisque locis qui non solum vt Iurisconsultus,sed tanquam theologus omnia cōgerit.

[De manumißionibus. Rubrica.

1 *Manumißio quid sit, & qualiter diuidatur.*
2 *Manumittere quis poßit, & qui prohibeantur.*
3 *Manumitti qui poßint, & qui non.*
4 *Manumittere an quis poßit per alium.*
5 *Manumißio quibus modis procedat citra factum hominis.*

IXIT s.de don. sed quia manumissio similis
est donationi:ideo de ea adiungit.Item,quia s.
dixit de donationib.inter viuos,& causa mor=
tis:ideo de manumissionibus,quę habent fieri
inter viuos,& in vltima volūtate subiūgit. Vi
dendum igitur quid sit manumissio, & qualiter diuidatur,&
quis posit manumittere,& manumitti,& qualiter,et quidem
1 †manumissio est datio libertatis:quod dic vt ff.de iusti. & iu
re.l.manumissiones.& Insti.de libert.§.j. Diuiditur autē ma=
numissio:quia alia inter viuos fit,& sæpe habet fieri per vindi
ctam, & de hac plenè j.ti.j.Alia in vltima volūtate. & de hac
plenius habetur tractatus j.de manu.testa.& j.de fideicō.lib.
At hic generalia manumissionū ponit. Potest autē manumit
2 tere †quilibet:nisi prohibeat vel ratione ætatis:quia minor est
xx.annis de quo plenè dicetur j.ti.j.& dicetur plenè Institut.
quib.ex cau.manu.nō licet.§.eadem.& §.fi.& l.si minor.c.qui
manu.non pos.& auth.ibi signa.vel ratione delicti proprij:de
3 quo dic vt dicitur j.eo.l.qui pœnæ. †Itē quilibet seruus po
test manumitti,etiam furiosus,etiā infans:vt j.e.l.fi.& pe.nisi
prohibeatur: vel ratione delicti proprij ipsius serui: vel quia
ea conditio est in eo adiecta,vel eum alienādo,vel aliena relin
quendo:vt j.eod.l.seruus.hac lege.& l.lege Fauia.Item mista
considerątione habita impeditur libertas:vt j.eod.l.ij.& l.ser
4 uum qui.§.eum qui.†Potest autem quis per se manumittere,
non per aliū:nisi per filium:aliàs non,nisi per procuratorem
in rem suam factum:vt c.de manu.vin.l.ij.& iij.& C.commu
nia de manu.l.j.§.fi.& infrà eo.l.si consentiente.infrà ti.j.l.pa=
5 ter.Item quandoq; serui perueniunt ad libertatem,sine manu
missione ab homine facta:sed per constitutiones.s.diuorū fra
trū ad Vrbium Maximū: de quibus dic:vt j.e.l.iij.& l.seq.&
per totas leges.Item quandoq; per alias.Item per senatusc. de
quibus omnibus dic vt plene notaui C.si mancip.ita fue.alie.
vt manu.l.ij.C.de fideicō.libe.l.si seruus. Sic igitur apparet
per prædicta qualiter prestetur libertas,& etiam dicitur Inst.
de libert. §.multis.& C.de lati.libe.tol.§.j.& c.de his qui in ec
clesi.manumi. & inst.de lege Fusia Caninia.Item illud extra
summam non est pretermittendū:quod dicitur j.eo.l.lege Iu
nia Petronia.

¶ Admonendus es hanc summam in Codice e.ti.non esse alia enim est.

De re iudicata, & effectu, & interlocutionibus omnium iudicum. Rubrica.

1 *Res iudicata quid sit.*
2 *Sententia quibus uerbis formetur.*
3 *Res iudicata ut authoritatem habeat, quæ sint perpedenda.*
4 *Iudex cuius ætatis esse debeat.*
5 *Rei iudicatæ authoritas quomodo impediatur ratione partium litigantium.*
6 *Contumax quis dicatur.*
7 *Sententiæ authoritas quando impediatur per præcedētem sententiā, & quādo non.*
8 *Iudex ex quibus causis poßit sententiā suam rescindere, etiam si ea sentētia teneat.*
9 *Rei iudicatæ authoritas ex quo labefactatur.*
10 *Actio quando & cuiusmodi competat ex sententia.*

VALITER de iure gētium, vel iure ciuili,
res nobis acquirantur dictum est,s. de acquir.
rerum domi.& de acqui.pos.Item in ti.de vsu=
ca.sed quia super acquisitione rerum plerunq;
vertitur controuersia,quam opus est sententia
terminari:ideo ponit de re iudicata.Vidēdum est itaq;,quādo
dicatur res iudicata, & quibus verbis formetur, & cuius vel
quantæ sit authoritatis: visuri postea de effectu sententiarū,
quando sentētia mandetur executioni. Itē à quibus,per quos,
1 quibus rebus habeat fieri,& quis sit eius effectus. †Est au=
tem res iudicata sentētia, quæ finem controuersiarū &c.quod
dic vt infrà eo.l.j.Supponunt quidam[de ingenio Maiuardi]
si nullo remedio appellationis posit attentari,argumēto eius
quod legitur s.de condi.indebi.l.eleganter.§.si post.ait enim
transactionem factam post rem iudicatam, quæ nullo reme=
dio attētari potest,nullam esse.Sed certè ibi non dicitur,quòd
non dicatur res iudicata, etiamsi posit attentari remedio ap=
pellationis,imo contrarium innuit,hoc,scilicet. Quid ergo,si
appellatio post rem iudicatam: ex quibus verbis ostenditur
quòd res iudicata dicitur,si posit appellari:et lex dicit expres
2 se C.de appellationib.l.litigatoribus. †Formatur autē sen=
tentia quibuscunq; verbis: quod dic vt infrà eod.l.in sum.&
C.de appellatio.l.eos.in fin.primi responsi.& de sent.& inter.
omnium iudi.l.præses prouinciæ.& s.de arbit.l. quid tamen.
§.si arbiter. Hic autem non dico de constructione iudicij &
effectu quem habet in principio & in medio & in fine. Hoc
3 enim esset tradere summam de iudicijs. †Est autem res iu=
dicata summæ authoritatis.Perpendendum tamen est in pri=
mis,an iure vel de facto habeat potestatem iudicandi qui tu=
lit sententiam,si enim non habeat,nullius authoritatis est sen=
4 tentia:vt C.de senten.& interlo.om.iud.l.nulli. †Itē & si de
facto habeat, inspicitur an habeat ex his qui dare possunt.
Qui sunt hi? vtique duo sunt quibus regitur mundus,impe=
rator Augustus,scilicet imperatoria dignitas: & pontificalis
authoritas, nec est opus id probare legibus: quia adeò pa=
tens veritas,vt verborum adminicula non desideret:vt C.si vt
se ab hære.absti.l.j.Sunt & alia duo scilicet populi consensus:
in authen.de defen.ciui.§.interim illud. Item consuetudo:vt
C.de emanci.lib.l.j.& vltima. Item & si de facto habeat ab
his qui dare potuerunt,inspicitur an eius fuerit ætatis,vt iudi
care posit: puta maior vingintiquinq; annis, si enim minor
est aut iudicat creatus ordinarius iudex, & tunc tenet sentētia
cuiuscunq; ætatis sit:aut delegatus,& tunc si quidē maior sit,
xx.an.tenet sentētia,& cogitur eā proferre. Si verò sit minor
xx.annis,aut est maior xviij.aut nō,si est maior xviij.licet mi
nor sit,xx.tenet sententia,sed eam proferre non cogitur si ve=
rò sit minor decem & octo,nulla est sententia,nisi vtriq; sciēti
ipsum esse minorem xviij.annis delegatus sit,aut compromis
sarius agnouit,& tunc nulla est sententia:nisi maior xx. annis
sit,etiam si vtroq; sciēte ipsum esse minorem ab eis electus sit:
vt s.de arbi.l.cum lege.& infrà eod.l.quidam.& C.de aduoc.
diuer.iudi.l.sancimus.Sed & si maior sit xx.annis,inspicitur
an conditione suæ personæ impediatur:quod dic vt s.de iudi.
5 l.cum prætor.§.non autem.& C.de digni.l.ij. †Secundo po
test impediri authoritas rei iudicatæ ex personis litigatorum:
putà si minores sunt xxv.annis:quod dic vt infrà eod.l.acta.§.
contra.& l.contra pupillum.& C.de procura.l.non eo minus.
Sed & si sunt minores xxv. annis potest impediri.eorū enim
absentia maximè ab arbitro coram partibus est ferēda, quod
dic vt s.de arbi.l.diem.§.si quis litigatoribus.& j.eod.l.de v=
noquoq;.Præsentibus dico verè,vel interpretatiuè,vt per con

6 tumaciam. † Est autem contumax, quod dic vt j.eo.l.communia.§.contumax.contemnit inquam, cùm nullam habeat iustam causam non veniendi: quod dic vt j.eo.l. contumacia.§.
7 vlt.& l.quæsitum. † Item potest impediri ratione pendentis sententiæ, vel ab ipso eodem, vel à prædecessore suo latæ. Suam enim sententiam, vel prædecessoris non potest rescindere: licet aliquando interpretari: & ea, quæ ad consequẽtiam priorum pertinent supplere, actoris verba emẽdare possunt: vt c.sent.recind. non poss.l.j.& j.eod.l.Paulus respondit.& l. iudex posteà.& l.cùm quærebatur.& j.de appell.l.ab executione.in prin.& j.eo.l.actoris verba.hoc ita, si prior sententia mero teneat iure. (Nam si expresſim contra constitutiones fuerit lata:) nec distinguo putauerit causam iuuari legibus, an non: licet quidam distinguant argumento eius quod est j.eo. l.cum prolatis.quia semper prima est ipso iure nulla: vt j.quæ sen.sine appel.re.l.j.§.item cùm contra sacras.& contra constitutio.& secunda efficax si fuerit lata ab ordinario iudice, delegatus enim cuius prima sententia esset nulla, ipso iure iterum non iudicaret: vt C.quomodo & quãdo iu.l. si vt proponis.&
8 de accu.l.iiij.Hoc tamen † diligẽter est attendẽdum, quòd etiã si prima teneat, tamen ipse idem iudex eam rescindere potest, scilicet ex causa resti.in integ.quod dic vt s.de mino.l.in causæ.§.vltimo. Itẽ ex causa supplicationis: quod dic vt c.de sent. præfect.prçto.l.j.& C.de preci.impe.offe.l.si quis.& auth.quç supplicatio. Vel ex causa falsorum instrumẽtorum: quod dic vt C.si ex fal.instr.vel testibus.l.j. Item dico & si propter falsa testimonia iudicatum sit: sicut & eadem rubrica in vtrisq; idẽ statuere videtur: ait enim si ex falsis instrumentis vel testibus. Dominus enim Placenti. contradicebat asserens propter testes tantùm pecunia corrupos rescindi sententiam: vt j.eod.l. diuus Hadrianus. Item propter noua instrumenta in casibus: quod dic vt ff.de iureiu.l.admonendi.& j.eo.imperatores.& C.de sen.aduer.fi.la.l.j.& ff.de pœnis.l.diui fratres.Itẽ ex causa præuaricationis: quod dic vt C.de aduo.diu.iud.l.j.Itẽ ratione doli: vt s.de dolo.l.cum à te.Item ratione priuilegij: vt C.de
9 iur.& fac.igno.l.j. † Amplius etiam impeditur authoritas rei iudicatæ ratione absentiæ quorundam, vel cuiusdam ex iudicibus, quod dic vt s.de arb.l.sicuti.& j.eo.l.duobus ex tribus. Quid, si dissentiant? stabitur iudicio maioris partis: quod dic vt j.eo.l.si vni.in fine legis. Si vero sint plures hincinde, numero in ordinarijs: dic vt j.eod. l. inter pares. in delegatis enim neutra tenet nisi confirmetur à delegante: vt j.eod.l.duo iudices. Itẽ impeditur ratione incertitudinis: quod dic vt diximus
10 c.de sen.quæ sine cer.quan.l.ij. Si † autem ex his quæ dicta sunt vel ex similibus: puta ex causa appellationis non posset retractari sententia, vel ab eodem iudice, vel ab alio, standum est rebus iudicatis: quod dic vt j.eo. l.j.indulta actori actione in factum: quod dic vt c.de reb.cre.l.actori.quæ aliàs dicitur actio iudicati: vt j.eo.l.miles.§.vlt. Non tamen actio per rem iudicatã ipso iure sublata est, quod est mirabile, quod dic vt diximus s.de condi.indebi.l.Iulianus.verum debitorẽ. Stãdum inquam dixi in rebus iudicatis, quantũ ad litigantes. Item aliquando quantum ad patientes rem iudicari: hoc est, si ad eos primum actio, vel defensio pertineat: quod dic vt j.eo.l.sæpe. §.si scientibus. Item standum est, dico si, plenè causa cognita, feratur sententia, alioquin contrà: quod dic vt diximus j.eo.l. à diuo.§.sed sciendum est. Item aliquando quantum ad omnes homines de mundo: quod dic vt diximus j.de re iudi.l.res iudicata. Non obstante autem aliquo prędictorum quibus diximus sentẽtiam nullam esse, vel rescindi oportet eam effectui mandari: quòd quando, & quibus, & per quos, & in quibus rebus & post quod tempus fiat, dic vt diximus in summa C.de execu.rei iud. Item contra quos fiat: quod dic vt j.eo.l.si
11 se.j.responso.& §.tutor.& §.actor. † Et qualiter, & quidem insolidum: nisi ratione priuilegij quædam personæ non insolidum, sed inquantum facere possint, damnari debeant. Nec est opus eas enumerare: quia tex.euidenter declarat: vt infrà eo. l.sunt.& l.patronus. & l.item. & l.non tamen. & l.sicut. Hoc autem verbum inquantum facere possunt intelligimus sicut de plano dicit regula iuris infrà de reg.iur.l.in condemnatione.licet quidam aliter dicant: vt ibidem notauimus. De interlocutionibus: dic vt notauimus in fine summç c.de senten. & interlocu.omn.iudi.& suprà de arbi.l.diem.§. & si de pluribus.& infrà eodem, l.quod ius sit. Et proferantur quandoq; cum causæ cognitione: quod dic vt C.de dilat.l.à procedente. quandoque sine plena causæ cognitione: puta cùm iubet tali die eos adesse.

De itinere actũque priuato. *Rubrica.*

1 ☞ *Interdictum de itinere actuq; priuato quare fuerit introductum, & nu.3.*
2 *Confessoria pro seruitute itineris poßitne intendi ab eo, qui triginta diebus itinere est vsus.*
3 *Vsus seruitutis itineris per dies triginta quam utilitatem utenti afferat.*

1 DE itinere, actuq; priuato † ĩterdictũ ad hoc fuit traditum: vt si quis xxx. diebus tãtùm, per fundũ vsus fuerit, si post fructus exportare velit, & à me prohibeatur, habet interdictum contra vim meam corporalem: & quoniam extra iudicium facio: sed in iudicio si agantur hæc, non prodest ei possessio.
2 Nam † siue intendat confessoriã quam non habet ex solo vsu dierũ xxx.vel quãuis sit in quasi possessione, necesse habebit
a de iure suo docere: [a] nisi decennio vsus fuerit: vbi est quædam pro eo præsumptio: vt ff.de aqua plu.arcen.l.j.§.vlt.siue cõtra eũ quasi possidẽtẽ, vel nõ negatoria dominus experiatur: sufficit ei probare se dominũ, & ille si velit seruitutem sibi asserere, necesse habet de suo iure docere. Absurdum enim foret, si ex solo vsu xxx.dierum talis pro eo esset præsumptio, vt confessoriam posſit intendere: nisi dominus eum non habere ius
3 vtẽdi ostẽderet, quod esset ei difficillimum. Solùm igitur † ad corporalem vim extra iudicium inferri prohibitum prodest eis interdictũ, quod est ex vsu xxx.dierum redditur: sed quo ad cautionẽ, prodest quasi possessio: vt si posſideat, & confessoria agat, vel contra eum negatoria agatur. Ipse nullam præstet cautionem, sed ei est cauendum: quia vt non impediatur antequàm de suo iure vtroq; casu doceat.quod est cum facere necesse: vt dixi. Sed si non sit in quasi possesſione, & confessoria agit, vel contra eum vti volentem negatoria dominus experiatur, cauere debet se non vsurũ, donec quæstio finiatur: vt ff.de aqua quoti.& æsti.l.pe. Iter autem si reficere cupiat, impune ei vis fieri potest: nisi iure se vsum probauerit, per quod differt à superiore vel aliter qui vsus est xxx. diebus si extra iudicium prohibeatur vti interdicto. Sed si hoc solo, qui vsus est velit sibi seruitutem, & cõfessoriam experiri, hoc solum ei non prodest: sed de iure suo, id est seruitute cõstituta cum docere oportet, licet posſideat: & ei cauendum erit quòd vti non impediatur. Sed si cõtra eũ agaĩ negatoria, cùm ipse in quasi possesſione esse videatur: semper hoc solum pro eo est: quia xxx.diebus vsus est, vt non posſit eum expellere dominus: nisi eum ius fruendi non habere probauerit: cauebitq; se non vsurum: quòd licet ad probandum videatur difficile, sic tamen probari posset: quia nec ipse, nec eius confines viderunt eum ire nisi à xxx.diebus quod magis probo. Sunt autẽ quidã asserentes: (licet ius vtendi non habeat quis:) hoc tamen ipso quod xxx.diebus vsus fuerit pręsumẽdum pro eo sit: siue confessoria agat, siue dominus negatoriã proponat: nec ipse dominus probauerit eum ius vtendi non habere eo tamen ipso prius probãte factum, scilicet vsum se xxx.diebus: non vi, nõ clam, non precario. Sed vtrũ probet se non vi vsum an sufficit si probet se tantum vsum? & recolo dominum meum aliquando dixisse satis esse probare se vsum, dominus autẽ si velit vim intercesſisse ostendat: sed puto hęc omnia probationi inesse scilicet se vsum xxx. diebus non vi, non clam, non precario: vt ff.si ser.ven.l.si quis diuturno.

a ADNOTATIO. ❡ Docere. Ad huius tituli materiam vide Spe. in ti. de cau.poss.& proprie.§.iiii.& in tit.de primo & ij. decre.§.ij.versicul.quid si agatur.domi.Bart.cep.in tit.de serui.rustic.prædi.& omnes scribentes hic.

Quod vi aut clam. *Rubrica.*

1 ☞ *Interdictum, quod ui aut clam, quando locum habeat, & nu.3.*
2 *Clam facere quis dicatur.*
4 *Interdictũ, quod ui aut clã ad quid cõpetat, & cui, & in quẽ, & intra quãtũ tẽpus.*

VIDEN

IDENDVM est quādo habeat locum interdictum istud, quod vi, aut clam: & ad quid competat &c. & contra quem, & intra quantū tempus. †Habet autem locum, cum interuenit vis inquietatiua prout alibi de vi ista diximus. Quid autē si vi factum sit: dic vt dicitur ff. eod. l. j. §. quid si vi. & §. item Labeo. & l. ij. & l. prohibere. §. illud sciendum.
2 & l. vim facit. in j. responso. †Quid autem si clam facere dicitur ff. e. l. prohibere. §. fi. & l. seq. & l. aut. & §. si quis. & §. sed
3 & Seruus. & §. itē ait. & §. si quis cum. †Item habet locum de re, siue de opere facto in solo cohęrenti. Solo dico, vel eius cui nocetur, vel eius qui facit: vt ff. eo. l. j. §. hoc interdictum ad ea. & l. vim facit quod. §. notauimus. vsque ad §. illum. quæsitum est si statuā, sed etiam si in loco publico factum sit, habet locū: vel in loco religioso, vt in illo §. quæsitum. & in sequenti. & l. semper. §. si in sepulchro. & §. sequētibus. & l. vim facit. §. fi. Itē habet locum hoc interdictum siue vi tantùm factum sit, siue clàm tantùm, siue vi & clam simul: vt ff. e. l. qui in puteū. §. sed interdum euenit. Item habet locū non tantū, si quis ædificauerit, sed & si quis diruit vt ff. e. l. semper. §. in hoc. quandoq; autē opponitur exceptio huic interdicto: vt notauit Ioā. Bo. j. e. l. j. §. j. Item no. quòd secundum quorundam dominorum opi. prout notauit Io. j. eod. in ipsa rubrica. Item no. quòd quādoq; & vi, & clam factum est, & tamen non habet locum hoc interdictum: vt j. eo. l. si alius. §. si quis aceruum. & l. si imma-
4 turam. †Ad quid autē competat hoc interdictum: dicitur j. e. l. semper. §. in hoc. & l. si opus. §. fin. & l. competit. §. fi. & l. si alius. in prin. & l. deniq;. §. fin. & l. seq. Cui competat, & in quem, habes j. eo. §. idem erit. §. si quid. §. cùm. & l. si ego. & l. si alius. in prin. & l. si quis. §. si tutoris. vsq; in fin. legis. & l. seq. deniq; per totam legē. & l. seq. & l. semper. in prin. & §. si in sepulchro. & §. hoc interdictum. & §. cum. Et adde quod continetur in sequēti §. & l. competit. j. respōso. & §. j. Intra quātum tempus detur: habes j. e. l. semper. §. hoc interdictum. & j. eod. l. j. §. j. Possunt autem plures notari differentiæ inter hoc interdictum, & illud de oper. no. nun. vt s. de ope. nun. l. j. §. j. & j. eo. l. si alius. §. j. & §. notauimus. & s. de ope. no. nun. l. j. §. hoc autem edictum.

De exceptione rei iudicatæ. *Rubrica.*

1 *Exceptio rei iudicatæ ut locum habeat, quæ requirantur, & nu. 4.*
2 *Eadem res peti quando dicatur, ut cognosci possit, an exceptio rei iudicatæ obsit petenti.*
3 *Intellectus ad l. si quis cum totum. §. de fructibus. ff. de exceptio. rei iudica.*
5 *Eædē personæ quādo censeantur esse, ut rei cum alio iudicatæ exceptio alteri prosit.*

ICTVM est s. de exceptione in genere, nūc videamus in specie, videamus quando locum habeat exceptio rei iudicatæ. [a] Et †quidē tria
1 sunt necessaria: primū, quòd eadem sit res quę
a nūc petetur: alioquin non obstat. †Eādem au-
2 tem rem pignus accipimus, etiam diminutione, vel augmento iure facto: quod dic vt j. eodē, l. an eandem. §. idem. & l. si cùm argentum. §. si petiero. Nam & si petij nauem, & nunc singulas tabulas petam, vel domum, & nunc petam aream, eadem res videtur, secus si petam nunc tigna: vt ff. eo. l. si quis cùm totū. §. idē si quis. & §. si ancillam. Sed & si diminutio, vel detractio, in petitione fiat: vt quia petij fundum, nūc peto partē, idē est: quod dic vt j. eo. l. si quis cum, vsque ad illum §. idem si quis. & §. vlt. Idem & si petam nunc quæ nata sunt vel proueniunt ex re petita quondam: vt si petij fundum, nunc arbores excisas peto, vel fructus, vel ancillā petij nunc
3 partum. Nec obstat, †quod dicitur ff. eo. l. si quis cùm totum. §. de fructibus. Nam quidam libri habēt petitioni noceat, vel si habes nō noceat: intellige cum possessor non absolutus, sed dānatus fuerit in ancilla, nō ergo habet exceptionē in partu: quia euidenter &c. vt ff. eod. l. euidenter. nisi partus venerit in restitutionem, & ęstimationem: tunc enim habebit damnatus exceptionem in partu: quia videtur emisse: vt ff pro empto. l. iij. In casu tamen, etsi alia sit res obstat exceptio rei iudic. vt ff.
4 de vsufr. l. si Titio. §. vsumfructum. †Est & secūdum necessarium, quòd eædem sint personæ. Quod largè est interpretandum, scilicet, vt contineantur vniuersales successores damnati, & vincentis, singulares etiam, quod dic vt ff. eod. l. si à te hærede m. §. vlti. Caue tamen, quod dicit ab emptore non trāsire in venditorem, est enim intelligendum, cùm venditor non recipit rem ab emptore per redhibitionem, vel legem commissoriam, vel adiectionem in diem: tunc enim prodesset ei, cùm vtatur accessione sua: vt ff. de diuer. & tempo. præscri. l. si duo. §. vend. & de vsuc. l. si hominem. Sed aliàs fortuitò nactus est eam possessionem. Sed & ratione officij eadem videtur persona: quod dic vt ff. eod. l. si mater. §. hoc. Sed & eum qui agit sine mandato, complector ex parte actoris: si actor ratum habeat: vt ff. rem ra. ha. l. iij. §. vltimo. Sed ideo magis adnumeratur ex parte rei quia ibi admittitur, etiamsi constet eum non habere mandatum, sed & patrem cum filio, qui in eius est potestate, interpretetur eandem personam: vt ff. eod. l. si mater. §. si quis ho. & insti. de instit. stipu. §. si ei. Sed & in casibus etiam extraneos interpretor easdē personas: vt qa fit ius ex sentētia, vel qa sciētia nocet: vt notaui s. de re iudi. †Est & tertiū cōsyderandū an eadē sit origo petitionis, id est, causa qua egerim, primò si enim egi ex vna causa, & eam expressi, nunquàm nocet, exceptio rei iudicatæ, in alia electionis: tamē potestas in quibusdam nihil præiudicat: vt s. de tributo. l. quod in hæredem. §. j. Vbi autem ago indistincte, id est, origine petitionis in libello non nominata, aut actione in rem, aut personali. si in rem, si quidem absolueret: quia non possidet, non nocet mihi, si nunc reperiam eum possidere: vt ff. eo. l. si à te hæreditatem. & l. si rem. & l. si quis ad. & C. ad exhi. l. neque. Nam cessat absolutionis causa, sicut & dicitur ff. eodem, l. ij. Si autem absoluatur: quia me non probo dominum, obstat exceptio rei iudicatæ, in eo demum, quod putaui me petere non in alia re. Sed & si in eadem, mihi obstabit, si nitar nunc ex veteri dominio, id est, ex eo quod habebam tempore propriæ petitionis indistinctè propositæ: licet putarē te ex alia causa, me dominum. Sed hoc fallit in matre, cui subuenitur: quia vnam causam in primo iudicio est prosequuta: vt ff. eodem, l. si mater. primo responso. & l. si ex testamento, si nitar ex superueniēti post sententiam ex iure, non nocet: nisi illud fingatur mihi competijsse: vt ff. eod. l. si mater. §. eandem. Si autem personali actione agam origine petitionis in libello nō nominata, si quidem in processu iudicij prosequitur speciē vnam, vel duas, obstat quidē exceptio rei iudicatæ in omnibus: quia indistincta fuit petitio, & absolutio, sed replico si nunc ago de alijs speciebus quam egerim prius vt C. de iudi. l. ij. Sed indistinctè prosequitur: vt quia in iudicio perseuerans dico nihil deberi, nec aliquid vltra dico, vel probo, obstabit exceptio rei iudicatæ, id est, in omnibus causis: quia non magis de vna, quàm de alia dici potest: vt C. de ann. excep. l. vltima. & arg. per cōtrarium. ff. eod. l. si mater. j. responso.

a ADNOTATIO. ¶ Rei iudicatæ. In quibus autem talis exceptio obstare non habeat, etiam postquam sententia in rem iudicatam transiuit. vide Ludo. Ro. in l. admonendi. ff. de iureiu. do. Bartho. Cepo. cautela. cxxxviij. Cano. in capitu. cū Bertholdus. de re iudicata vbi examinatur ista materia.

De diuersis, & temporalibus præscriptionibus: & de accessionibus possessionum. *Rubrica.*

1 *Præscriptionum tempora uaria.*
2 *Dies quare dicantur aliquando continui, aliquando utiles.*
3 *Præscriptionem omnem finiri tempore continuo, atque inibi an id sit perpetuum.*
4 *Præscriptionum tempora quàm sint uaria.*
5 *Vsucapio ut habeat locum, quæ interuenire oporteat.*
6 *Præscriptio in quibus rebus locum habeat, & qui differat ab usucapione.*
7 *Actiones personales quanti temporis præscriptione tollantur.*
8 *Pignoratitia actio an possit post triginta annos intendi, & quando nascatur ea actio.*
9 *Actioni communi diuidundo quanto tempore præscribatur, & ex quo tempore incipiat præscriptio.*

1 IDENDVM prius de temporibus præscriptionum qualia sunt & quāta. Et † quidem tempora omnium præscriptionum aut sunt cōtinua, aut vtilia. Continua sunt, in quibus feriati, & non feriati dies computātur, nulla dierum habita discretione. Vtilia sunt in quibus actor per se, vel per procuratorē saltem agere non impeditur, item nec per iudicē, cuius habuit copiam, nec per reū, quē vel
2 eius nomine per aliquē cōuenire potuit: vt j. e. l. j. sed & † dies cōtinuos ad aliquid quandoq; vtiles esse dicimus: vt quia cursum non incipiunt antequam quis experiūdi copiam habet. Sed ex quo cursum cœperūt currere: nisi perfecta præscriptio ne nunquàm desinunt, quod dic ponendo exempla aliqua: vt
3 dixi s. de redhib. actio. l. cum sex. Porrò † omnis præscriptio continuo tempore finitur: nisi lex adijciat vtile numerari: sæpe enim adijcit, vt in actione quātò minoris, redhibitoria & si
4 milibus. † Sunt autem præscriptionum tempora quandoq; vnius diei, quandoq; duorum: vt C. de ap. l. omnes. §. pe. & l. litigatoribus. & j. quādo ap. sit. l. j. §. biduum. quandoq; trium: nec puto illud prosequendum per singula: quia esset hoc laboriosum magis, quàm subtile, quosdam tamē casus referam in medium, qui digniores & vtiliores sunt. Est præscriptio trienij, decennij, vicennij, quę dicitur longissimi tēporis, itē xl. an. quā dicūt longęui tēporis. sed hoc non reperio quod tēpus xl. annorum dicatur longęuum: de alijs autem bene inuenio.
5 Habet † locum vsucapio: vt strictè ponatur in rebus mobilibus interuenientibus quatuor, scilicet bona fide, iusto tit. & quòd res non sit vitiosa, item q; continuetur possessio. Sufficit autem tetigisse vltimam diem triennij, vt pro completa habeatur: licet secus sit in præscriptione actionis: vt j. eo. l. in vsu
6 capione, & j. de actio. & oblig. l. in omnibus. † Præscriptio longi temporis locum habet in rebus immobilibus, sed & in mobilibus: si inter immobilia computentur: vt j. eod. l. longę. prædictis quatuor: vt s. interuenientibus. Differt tamen hæc à prima: quia hac non directum, sed vtile dominium quæritur, & exceptio: illa autem omnimodo directū & nulla exceptio alij contra. Item quia illa non interrumpitur litis contesta. hęc interrūpitur, licet & prima quātum ad effectum interrumpa
7 tur, & ita acquiritur, & tollitur rei vendicatio. † Personales autem actiones, item in rem quando prædicta quatuor non interueniunt regulariter xxx. annis tolluntur: vt c. de constit. pec. l. pe. Regulariter ideo dixi: quia quandoq; secus: vt in red
8 hibitoria, & quantò minoris, & similibus. † Porrò de quibusdam personalibus dubitatum est: vt de actione pignoratitia: an post xxx. an. possit offerre pecuniam, & intēdere pignoratitiam actionem: quod quidam dicunt: quia nascitur, demū soluta pecunia: non ergo sibi currit tempus. Alij dicunt, quia nascitur statim, sed nō cum effectu: nisi soluto debito. Nos autem dicimus eam non nasci statim: sed demum omni soluto debito. Solui autem non potest post xxx. annos: quia ius offerendi sublatum est tempore: licet ipsi contrà dicant. Vnde & obstat præscriptio xxx. an. si ante xxx. annos nō soluit: habuit
9 enim potestatem soluendi. † Item est dubitatum de actione communi diuidūdo, quam dicimus tolli xxx. annis: etiam vtroque socio fructus rei communis percipiente, aliter autem Marc. dicit: quia tunc demum incipiat præscriptio, cùm diuidere voluit: vt argumen. ff. fami. erci. l. j. Sed esto quòd ex voluntate nasceretur, currere tamen debet: quia velle potest, & ita in eo est negligens.

De prætorijs stipulationibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Stipulationes prætoriæ quæ dicantur, quæ item iudiciales.*
2 *Stipulationum diuisio.*
3 *Cautionales stipulationes quæ dicantur.*
4 *Communes stipulationes quæ dicantur.*
5 *Stipulatio prætoria quomodo interponatur.*

ICTVM est s. de stipulationibus in genere: nūc sequitur, vt videamus in specie. s. de prætorijs stipulationibus: quæ dicantur prætoriæ stipulationes, & qualiter interponantur, quando, & qua-
1 liter agatur ex eis. † Secundum est autem quòd prætoriæ stipulationes dicuntur strictè, & propriè, vno modo, scilicet quas inuenit ipse prætor, & vt interponātur, principaliter aditur iudex: & ob hoc eius imploratur officium aliàs auxilium: vt iubeat eas interponi: ideoq; dicūtur instar actionis habere: quia sicut hac te compello ad aliquid dandum, vel faciēdum: ita hic iudicis officio, vt caueas de legato præstando, de damno infect. & similibus te conuenio. Iudiciales verò dicuntur quæ iudicis officio interponuntur, non principaliter ob hoc adito iudice: sed alterius rei principalis causa ad hanc accessoriè suum ostendit officiū: putà actione quod metus causa proposita postulatur: vt caueatur de seruo persequendo, vel proposita pignoratitia, petitur, vt caueat creditor: quia eo non vtente, amissæ non sunt seruitutes: vt s. de verbo. oblg. l. stipulationum. & de actio. & oblig. l. actionis verbo. & suprà quòd metus cau. l. si cum. §. quòd si homo. & de pigno. acti. l. creditor. Alio secundo modo, & largo, dicuntur prætoriæ, non solùm inuentæ à prætore, sed etiam approbatæ ab ipso: licet à iure ciuili, vel alio quocunque sint inuentæ, & secundum hoc iudicialis est prætoria: sed secundum primam acceptionem, coæquæuæ sunt species: & sic nulla earum est altera. Simile notari potest in legitima hæreditate: quę propriè & strictè dicitur ea tantum quæ lege solum defertur, non per hominem sed tamen & testamentaria quæ approbatur lege dicitur legitima: vt ff. de verb. signifi. l. obuenire. Et isto secundo modo accipi-
2 tur in isto titulo prætoria stipulatio. † Et secundum eum fit diuisio: quia aliæ sunt iudiciales, aliæ sunt cautionales, aliæ communes: vt j. eo. l. j. & dicuntur hic iudiciales à iudicio, hoc est à sententia, nam ideo interponūtur, vt ipsa sit rata: vt patet stipulatione in iudicatum solui. & in oper. no. nun. id est, cùm cauetur de opere demoliēdo, si apparuerit, id est, si iudicatum fuerit iniustè ædificatum: vt s. de oper. noui. nun. l. stipulatio. §. habet. & §. proprius. Possent istæ appellari iudiciales (sicut & quidam libri habent) sed s. in stricto modo dicuntur iudi-
3 ciales, à iudice, id est, à iudicis officio. † Cautionales dicuntur autem, quæ non sine causa interponuntur: sed alijs iustis causis vt de legato præstando, de damno infecto, & de re pupilli saluanda, rem ratam haberi. Et dicuntur istæ continere nouationem, vel quia aliquid noui additur naturæ primi negotij: vt diximus in nouatione, quæ fit litis contest. vel sententia: vt suprà de nouatio. l. aliam. vel quia olim ipso iure fiebat nouatio: quòd aliquid addebatur: vt instit. quib. mod. toll. ob. §. pręterea. Sic ergo per cautionem rem pupilli saluā fore nouari poterit actio tutelæ: si pubes factum ratum habeat: vt suprà de noua. l. si pupillus. Per stipula. rem ratam haberi nouari poterit condictio indebiti, quæ competitura fuerat in locū eius: cùm vt j. eod. l. si siue. & l. vlti. per damni infecti nouationem dici potest interdictum quod vi, aut clam: si opus facias, quod minatur mihi ruinam ad domum meam: & ad ipsum opus in meo tefacere dico, vel nouatur actio. legis Aquilię in factum, vt dicitur s. ad l. Aquiliam. l. si seruus. §. si furnum. per cautionem legati actio ex testamento nouari potest: & hæ omnes habent instar actionis, præter cautionem rem ratam haberi. Quod ergo dicitur cautionales sunt quæ instar actionis habent, ponitur exempli causa, nō definitionis, quasi veluti quæ &c. Et nota. quod hoc nomen generis accommodatur speciei. Nam omnis stipulatio potest dici cautionalis: vt hic dicitur, sicut in adoptione: vt s. de adoptio. l. j. & ij.
4 † Communes autem sunt, quæ partim sententiam, partim aliam iustam causam respiciunt: vt de re defendenda iudi-
5 cio sisti. † Interponuntur autem per satisdationem generaliter. Nec cogitur quis dare pignora: licet possit: vt j. eodem, l. prætorię satisdationes. & s. de collat. bono. l. j. §. an pignoribus. In damno verò infecto satis est si re promittas, duntamen tuo nomine facias: alioquin satisdatio exigitur: sed, p eo, quod in flumine publico fit, indistinctè satisdatur. In operis noui nunciatione indistinctè pro omni opere satisdatur ei, qui suo nomine nūtiat, at ei, qui nūtiat ex eo quòd aliquid fit in publico, repromittitur: vt j. eo. l. j. §. ex qua. & s. de dam. infect. l. prętor. de oper. no. nunt. l. non solum. §. ij. Habetur autem cognitio summatim, vel semiplenè: vt perpēdat iudex caueatur,

vel

vel non, primò directo: sed in secundo plena exigitur cognitio: vt s̃. vt in pos. leg. l. si is à quo. & s̃. de dam. infe. l. iiij. j. re spōso. & §. si fortè. & l. qui bona. §. vltimo. & l. si finita. §. Iulianus.

Agitur autẽ ex his ad interesse: & quia illud incertum est, vel difficile probatur, melius est adijcere pœnam: vt j̃. eo. l. vlt.

De diuersis regulis iuris. *Rubrica.*

1 Regula in iure quid sit.
2 Regulæ qualiter tradi debeant.
3 Regula qualiter tradatur indefinitè.
4 Regulæ officium quale sit.
5 Regulæ iuris circa quæ sunt proditæ.
6 Regulas non posse ut plurimum in iure tradi, quæ in causa sint.
7 Regulas iuris quot modis contingat deficere.

DICTVM est s̃. de omni iure nostro specialiter in singulis titulis quod pertinet ad personas, vel ad res, vel ad actiones: in his enim totius iuris ciuilis, & prætorij consistit authoritas: sicut Caius noster in suis elemẽtis de iure naturali. §. vlt. testatur. Nunc autem ad eximij laboris siue studij Digestorũ seu Pandectarũ consummationem, & ad emergẽtium causarum perfectissimam doctrinę eruditionem, supponũtur compendiosæ & generales ad omnes iuris definitiones, seu traditiones, sicq; rubrica insignitur de diuersis regulis iuris.
1 †Videndum itaque nobis, quid sit regula. Et quidem regula est plurium rerum compendiosa narratione facta traditio, siue definitio. Nec oportet ponere exempla: quia iste totus titulus plenus est his.
2 †Qualiter regularum traditio fieri debet? & quidem fieri debet vniuersali signo denotãte vniuersalem affirmationem, vel negationem, siue id fiat per nomina, siue id fiat per aduerbia: vt j̃. eod. l. omnia. & l. nemo. & l. nihil. & l. semper. Sed & si indefinitè tradita fuerit regula, pro vniuersali tamen eam accipimus, sicut probatur ff. de leg. præ. l. j. §. generaliter. & c. de hæred. vel act. ven. l. vlt. & ff. de offi. præfect. vrb. l. j. §. cùm vrbem.
3 †Si quæras, qualiter traditur indefinitè? respōdeo quando vniuersale substantiuum, vel eius loco aliquid ponitur in regulæ traditione, sine vniuersali signo. Est autem vniuersale substãtiuum, terminis pluribus naturaliter secundũ eandem significationem conueniens: vt homo, phœnix. Propria verò nomina non dicuntur ex pluribus conueni
a re [a] secundum eandem significationem, loco vniuersalis substantiui dico poni, quis, vel qui, cũ suis obliquis: vt j̃. e. l. eius, qui. & l. quæ. Vbicũq; per ea fit demōstratio, vel relatio ad hominem.
4 †Quod est regulæ officium? & quidem hoc est regulæ officium, vt vnam causam, id est rationem. Causa enim dicitur ratio: vt probatur per duas leges, Insti. de leg. §. longa. & ff. de condi. & demon. l. cùm tale. §. falsam. Redditam imò pluribus alijs, in quibus eadem æquitas vertitur attribuat: putà primò statutum fuit in piscibus, vt occupanti concederentur: ea ratione, quia in nullius bonis erãt: hæc autem ratio, etiã in leonibus, & in cæteris feris animalibus locũ habet, scilicet, quia in nullius bonis sunt vnde bene sequitur traditio generalis, vt quod in nullius bonis est, occupanti cōcedatur. Procedit itaq; regulæ origo, siue natiuitas ex illo generali fonte, cuius riuuli in diuersis iuris dispergũtur domicilijs: sicq; in signitur: vt vbi eadem ratio, ibi & eadem iura. Illud porrò non est regulæ officium, vt ius constituat, fit enim regula ex iure constituto. sicut diximus j̃. eo. l. j.
5 †In quibus, vel circa quę sunt proditæ regulæ? & quidem difficile, & quasi impossibile esset hoc prosequi per singula: quia et priùs deficeret dies, quàm explanatio: sed nos digniora, in quibus eorum viget authoritas, exponamus, putà circa personas, quod dic vt ff. de sta. ho. l. qui in vtero. & l. in multis. Sũt & alię duę circa iudicialia affirmatiuè, & negatiuè, propositæ, quod dic. c. ne quis in causa. l. j. & C. de iudicijs. l. placuit. Sic & circa deficiẽtium voluntates, quod dicitur j̃. eod. l. in testamentis. & j̃. eo. l. penult. Item contrahentium, quod dicitur j̃. eo. l. semper in stipulationibus. & l. nihil. In quibusdam tamẽ regulæ non sunt proditæ: quia nō possunt tradi, quod dicitur ff. de vsufr. l. mora. & j̃. eod. l. quatenus j. respōso. & ff. de testibus. l. testium. ibi tu magis &c. vel si tradi possunt: tamen quia fierent contrarietates rerum, quæ dici, nec enumerari possunt: vt C. de tempo. & repara. l. cùm anterioribus voluit iudicem definire. Non est lex ausa regulam tradere, quod dic vt ff. man. l. Lucius. & ff. de iure deli. l. j. §. vlt. & ad l. Iuliam. l. j. §. quod dixi. & de solu. l. ratum. & de effra. & expil. l. j. §. expilatores. Hęc pauca tradidisse sufficiat: alioquin plenior talium copia ex curiosi lectoris solicitudine prouenict, amplius etsi tradi possunt, non traduntur: tamẽ in quibusdam negotijs & casibus propter eorum nimiam raritatẽ, quod dic vt ff. de legi. & sena. consul. l. nam ad ea. j̃. eodẽ, l. ea quæ raro. nisi in casibus vt ibidem exponitur.
6 †Nō posse poni autem regulas contingit vel propter incognitam Iurisconsulto hominum discretionem: vt in cœlestibus dictum est: vel propter nimiã negotiorũ mutabilitatẽ: vt in mora diximus: vel propter imbecillitatem humani ingenij: quod dic vt ff. de leg. & senatusc. l. non possunt. & l. nã. vel ꝓpter nimiã delictorũ multiplicitatẽ: vt in extraor. cri. qđ dic vt ff. de extraor. cri. l. penul. §. in Aegypto. & §. sed pro cōditione. Quæ regulæ deficiant, & quę non, non potest hoc per species sed in genere tradi. quod dic vt diximus j̃. eo. l. omnis definitio. Secundum Plac. verò nulla regula deficit, quia exceptionẽ de regula esse dicit: & cùm regula contineat eas, quod dic vt diximus j̃. e. l. in toto.
7 †Quot modis deficiãt regulæ? & quidem ratione priuilegij, item ratione odij, item publicæ vtilitatis. & authoritatis. Ratione priuilegij contingit regulas deficere innumeris casibus: quandoq; enim indulgetur à lege propter minorẽ ętatem, vt per totum titulum, ff. de minori. quãdoque propter senectutem, vt in tutelis, & testificationibus, & muneribus: vt c. qui ætate. & ff. de testi. l. inuiti. & s̃. de iu. immu. l. semper. Itẽ ratione sexus, vt per totum titulum ad Vellæa. & C. de inoffic. testa. Item fauore religionis: vt no. in sum. c. de sacrosan. eccle. Item ratione ordinis: vt diximus C. de episco. & cleri. Item & aliàs ratione dignitatis, quod dicitur C. de digni. l. senatorum. l. nemo. & l. ius senatorũ. Et quoties de odio possunt poni multa exempla: vt in conditionibus. quod dicitur instit. de acti. §. sic itaque. & fructibus percipiendis de publica authoritatẽ dicitur C. de cond. inde. l. j.

a ADNOTATIO. ¶ Pluribus conuenire. Sed quid si fuerint nomina appellatiua, & vni tantum conueniant? nunquid vim nominis proprij haberc dicantur: dic quòd sic vt nota. tenet do. Alex. de imol. & doct. in l. ij. ff. de liber. & posthu. vbi omnino vide.

DOMINI AZONIS SVMMAE in Rubricas Digesti noui, FINIS.

SVMMA SECVNdum Ioan. cum additionibus domini Accursij in librum Nouellarum, seu Authenticorum.

Proœmium secundum Ioan. in libel. Nouellarum, seu Authenticorum, cum additionibus [Accursij.]

Iber iste, quem Domino donante lecturi sumus, dudum liber Nouellarũ dicebatur, eò quòd in eo comprehenditur omne id nouũ quod varia rerum natura creauit, & noua negotia, quæ ante huius libri cōfectionem minimè fuerant laqueis iuris innodata, in huius libri corpore

clauduntur:sicut ipse dominus Iustini. refert C. de emen. Iusti. Codi. l. j. prope fi. & C. de vete. iure enume. l. tanta. §. sed quia. Veruntamen quia etiam alius liber est hoc nomine vocatus, qui tractat super expositione huius: posteà placuit vt ad eius differentiam huius libri nomen mutaretur, & vel authenticũ, vel liber authenticorum nominaretur: eò quòd præ cæteris legum libris authorizabilis habeatur: argumento sumpto ex nomine: cum debeant rebus nomina consonare: vt Institu. de dona. §. est & aliud. sed nos pleniùs vt in concordan. ibi à nobis positis. Huius autem libri fuit author Do. Iustinianus sicut ex præfatis concordantijs patet, & sic hodie totus mundus obseruat, & prædicat vbique. Vnde est argumentum ab opinione, vel ab authoritate: quia sic iudicant plures sapientes, quæ argumenta sunt valida: vt ff. de legi. & senatusconsul. l. nam (vt Pedius ait) & opinio communis multum operatur, & dicit generalem opinionem seruari debere: vt Instit. de testament. §. nouem testes vbi omnium consensu &c. cum concordan. quas ibi notauimus. Et quia, sic intitulantur constitutiones huius libri: quod multum facit: vt argume. ff. de acqui. possess. l. quod meo. & notabimus j. eodem circa fi. vel in ipsa rubrica: licet à quibusdam temere sibi blandientibus aliquando contrarium non solùm dictum: sed etiam scriptum fuerit quòd scilicet à monacho, vel ab alio scriptũ fuerit vt ait Hyrnerius: quod apparet per suam notulam in C. de emen. Iustin. Codic. circa. fin. positam: vt pleniùs circa literam dici potest: sed tamen quòd [Hyrnerius] voluit dicere verum esse potest quo ad dicta: sed tamẽ authoritas Iustiniano data fuit: vt & aliàs diximus argu. C. de veter. iure enucle. l. j. §. sed si quis ex his. Ex quo igitur de ipsius nomine libri, & eius authore vidimus, bene est vt & aliorum librorũ consueta, siue communia discutiamus: quæ scilicet sit huius libri materia, quæ intentio, quæ vtilitas, cui parti philosophiæ supponatur, & quis sit ordo tractandi. Materia huius libri, sunt iura omnia tam in Digestis, quàm in codice composita. Sed & præterea nouiter emergentia negotia, seu etiam singulares subiectorum sollicitudines, ipsi Iustiniano à subiectis semper nuntiatæ: sicut ipse testatur in huius libri vestibulo. Intentio eius est, quicquid prius imperfectum, aut confusum videbatur, expurgare: & perfectum ex imperfecto redigere: vt infrà de non alienand. aut permu. rebus ecclesiasti. in principio constitutionis, seu intentio eius est imperfecta supplere, malè composita corrigere, noua etiam quædam associare, super nouiter sibi nuntiatis negotijs quæ communem omnibus præstẽt vtilitatem: sicut in initio iam habebimus dãte Deo. Vtilitas verò quæ sit, omnibus patet communiter. Nam hoc libro perfecto, & pariter intellecto non autem neglecto, (vnde Cato legere & non intelligere &c. vt colligitur s. in procemio instit. ibi, & legi, & cognoui &c.) & perfecta, & correcta non erunt nobis incognita: sed quid reijcere, quidve tenere, & obseruare debeamus, scire poterimus: vt C. de cadu. tollend. l. vnica. §. ij.

Ethicæ supponitur: quia de moribus tractat: vt notari potest in hac constitutione §. j. vbi dicit indeuoti &c. & in titul. vt non luxurientur contra naturam, & in tit. vt iudi. sine quoquo suffra. & in multis alijs constitu. Ordo verò libri huius nullus nobis traditur certus, vt sciamus quid ante, quidve postea sit factũ: nisi quòd credimus quòd primo loco fuerit posita constitutio prima, secundóve loco quæ fuit condita secundò: & sic de cæteris. Vnde sicubi contrarietatem in hoc corpore positam priori loco cõstitutionis inueniamus positam, per eam quæ posteriori loco ponitur dicemus esse correctam & erit fortè ad hoc argument. quod legitur in C. in prima constitu. Sic enim ibi dicitur: primis quidem primo loco: posterioribus verò posteriori loco ponendis. Præter hæc omnia, sciẽdum est, ꝙ cùm nulla esset antiquitus huius libri per partes distributio, moderni adinuentores in ix. partes ipsum diuiserũt, quas collationes vocauerunt: quia vnaquæque collatio multos in se continet titulos. Et in quibusdam libris plures sunt tituli in vna collatione, quàm in alijs, cùm sint multæ constitutiones locales, extrauagantes, quæ hodie locum non videntur habere: & nullam afferunt vtilitatem: vnde desunt in multis authenticis. Et prima collatio durat vsque ad titulũ de non. alienan. Secunda vsque ad titulum de lenonibus. Tertia vsq; ad titulum de nuptijs. Quarta vsque ad titulum de ecclesiasticis rebus immobilibus. Quinta vsq; ad titulum quibus modis natura. effici. legit. Sexta vsque ad titulum quibus modis natura. effici. sui. Septima vsque ad titulum, neque virum quod ex dote. Octaua vsque ad titulum de hære. quæ ab intestato. Nona vsque ad finem libri. Vltimo autem loco quia vtile visum est leges nouas Federici, & Henrici, & consuetudines in scriptis redactas circa feuda legitimè approbatas, placuit legitime copulari, & sub idoneis titulis collocari: vt ff. de statu hominum. l. ij. vt omnia per ordinem euidentiorem pręstent intellectum: vt C. de nouo codice compon. l. j. in fine quæ decima poterit collatio, siue compilatio, non irrationabiliter nuncupari. Primæ collationis constitutio prima est de hæredibus, & falcidia quam constitutionem sic forma: quia natura &c.

Collatio prima.

De hæredibus, & falcidia: & si hæres soluere noluerit legata. *Rubrica.*

1 ☞ *Grauari in testamento quis possit.*
2 *Hæredes quatenus possint per testatorem grauari.*
3 *Grauati à testatore si recusent obedire, qualiter puniantur.*
4 *Grauatis à testatore oblata ob id quòd ei non parent, quibus applicari debeant.*
5 *Falcidia quid sit.*
6 *Falcidiæ quot modis dicantur, & quota pars sit.*
7 *Falcidiæ plures possintne alicui competere.*
8 *Falcidiæ appellatio quomodo accipiatur in authen. de hæred. & falcid.*
9 *Falcidia ut locum habeat, quæ requirantur.*
10 *Falcidia in quibus cesset.*

☞ Via natura deperat semper nouas edere formas: vt C. de vete. iu. enucl. l. ij. §. sed quia. propterea Deus de cœlis Imperatorem constituit in terris: vt leges adaptet secundum naturæ varietatem: vt infrà de fid. inst. §. j. ac multis existentibus importunis, pro rebus relictis in vltimis voluntatibus: non tamen præbitis: vt j. eodem, §. semper. præuidit Iustinianus certa lege & generaliter subuenire subiectis: vt non semper speciale desideraretur responsum: licet & multis alijs maioribus factis princeps sit assiduè occupatus: vt infrà eodem, primo responso. & §. penultimo. & j. de appel. §. ij. Et ideo de hæredibus, scilicet defuncti voluntatem non implentibus qualiter puniantur ponit. Item quia ipsi obedientes digni sunt præmio, vt exhortatione præmiorum efficiãtur boni, qui non sunt, ponit de falcidia quam scilicet habebunt, si defuncto obediant, & legitimum inuentarium faciant: vt j. eodẽ, §. hinc nobis. & ff. de vi & vi arma. l. j. circa princip. Videndum est ergo qui sunt illi, qui possunt grauari relictis, in quantum, quam pœnam patiantur, si non
1 obtemperent, & cui dicta pœna adijciatur. †Potest autem grauari omnis ille, qui honoratus est aliquo relicto, vel generali, vel speciali: vt testamento, vel qualibet vltima voluntate: vt infrà eodẽ, §. his igitur. & §. his omnibus. Præterea cui relinquitur seruus, & rogatur de eo manumittẽdo, grauari non potest, nam nihil sibi relictum videtur: nisi post tempus sit rogatus de manumittendo: vnde ratione commodi medij temporis potest grauari. Item & si ipsi seruo hoc commodum relinquitur, scilicet libertas, non potest grauari: quia ad hoc vt quis grauetur oportet commodum pecuniarium habere: vt ff. de lega. j. l. planè. §. finali. & l. seq. & ff. de lega. iij. l. iij. §. Iulianus. sed libertas est res inęstimabilis: vt ff. de regul. iur. l. libertas. Item ab intestato decedens potest grauare legitimos: vt
2 ff. de leg. iij. l. si ita fuero. †Grauantur autem dictæ personę diuerso modo: nam hæredes iure veteri non possunt ita grauari

uari,vt non retineant Falcidiam:vt ff.ad leg.Fal.l. quod de bo
nis.§.j.& §.fin.hodie contra:vt j̃.eo.§.si verò expressim. Et de
singularibus relictis nihil detrahitur secundũ nos:licet alij con
3 trà.quod dic vt diximus j̃.eo.§.his igitur. † Pœnam autem
patiuntur inobedientes,vt si sint moniti per decretum iudicis,
& tardauerint per annum vnũ continuum,à decreto ipsius cõ
putandum,perdãt quicquid habent ex liberalitate testatoris.
Quod autẽ ex necessitate habẽt:vt quia filius habet quartam,
vel pater à filio,vel patronus à liberto : hoc non possit auferri:
vt j̃.eod.§.si quis aũt non implens:& §. initium. & §. non aũt.
Sed si est extraneus,totum perdit : vt neq; occasione Falcidiæ,
neq; prælegationis quicquã possit retinere:vt j̃.eo.§.hæc qui-
dem omnia. Imò & fructus medij temporis dicitur perdere:
cùm tanquam ab indigno sibi hæreditas auferatur:vt ff.de his
quib.vt indi.l.hæres.& l.eum.Sed quod dixit eũ perdere dico
ipso iure.Et similiter qui incipit hæres esse, ipso iure incipit:vt
j̃.eo.§.si quis autẽ.& §.in omnibus. Hanc autem pœnã pa-
tiuntur inobedientes, siue sint hæredes, siue sint legatarij, siue
4 quilibet honoratus:vt j̃.eo. §.his omnibus. † Applicantur
hæc bona primò substitutis, secundò cohæredibus. & est hoc
etiam de iure cõmuni:vt j̃.eo.§.si verò institutio.& C.de cadu
cis tol.l.vnica.in primo.& §.pro secundo. Tertiò ad fideicom
missarios generales. Quartò ad specailes fideicõmissarios, &
legatarios.& vltimò ad seruos libertate donatos, secũdum ta-
men ordinem nominationis factæ à domino:vt j̃.eod.§.si quis
autem.& §.si quidẽ.& §.si verò nullus.& §.si verò oblatã.Ces-
santibus his qui nominati sunt in testamento,vocantur illi,qui
veniunt ab intestato:vt primò vocetur primus, & post primũ
vocetur qui post eũ est primus,hoc est,secundus:post secundũ
vocetur, qui post eum est primus:& sic donec vltimus relictus
locum faciat externis alicuius venientium. Nam extraneum
penitus vocat,qui causa libertatis seruandæ admittitur:postea
etiam fiscũ admittimus:vt j̃.eo.§.si verò nullus eorũ.et §.inor-
dinatum.& §.si verò oblatam.& §.his omnibus.& Insti. de eo
cui lib.cau.bo.adij. Circa Falcidiam videamus primò quot
modis Falcidia dicitur. Secundò qualiter hic accipitur. Ter-
tiò quot sunt necessaria, vt locum habeat. Quartò quot casi-
5 bus cesset. † Hoc ante præmisso dic quòd Falcidia est sectio
alicuius rei pro aliqua parte,ex eo sic dicta:quia sicut falce fru
a menta secãtur:sic aliquod [a] totum per hanc legẽ Falcidiã,quæ
diminutio interdũ est tertia totius:interdum est plus : interdũ
minus:& tamen semper dicitur Falcidia. Sed quidam dicunt,
q à C.Falcidio cõsule sic dicitur,quẽ fuisse eius authorẽ dicũt:
sed melius consonat suo significato, secundum quod prius di-
ximus:cùm nomina debeant esse consonantia rebus:vt Instit.
6 de do.§.est & aliud. † Dicitur autem Falcidia multis modis:
vno modo id quod datur hæredi,vt adeat hæreditatem:& hoc
dicitur iure institutionis deberi.& est quarta totius: vt ff.eod.
l.j.& Insti.eo.§.j. Secundò dicitur id quod debetur filiis à pa-
rentibus, & è conuerso. Idem est inter fratres turpibus perso-
nis hæredibus institutis:vt j̃.eo.§.j.& §.si quis aũt non.& C.de
inoffi.test.l.parentibus.& l.cùm quæritur.& l.fratres. Et hæc
est hodie aucta ad trientẽ,& semissem:vt j̃.de trien.& semis.§.
j.& §.ij. Tertiò dicitur id,quod datur hæredi instituto, & in to
tum restituere rogato:nam per Pegasianũ datur quarta totius
quod hodie datur Trebelliano:vt j̃.eod.§.& cui.& Insti.de fi-
deicõ.hære.§.ij.& hęc dicitur quarta trebellianica. Est & alia
quę datur ex constitutione diui Pij filio arrogato in bonis ar-
rogatoris,quæ est quarta omniũ bonorum secundum quosdã.
sed nos contrà.quod dic vt j̃.eod.§.primùm itaq;.& Institu. de
adop.§.cùm aũt.& ff.de adopt.l.si arrogator. Est & alia quæ
datur filio naturali oblato curiæ:quando pater nõ habet filios
legitimos:quæ est nouẽ vnciarum:vt j̃.quib.mo.nat.effic. sui.
§.si quis autem. Est & alia quæ debet filio naturali tantũ. s.
duarum vnciarum ab intestato:vt j̃.de trien.& semiss.§.consi-
deremus. Est & alia quæ debetur coniugi superstiti in bo-
nis præmorientis.quod dic vt infrà, vt liceat matri & auiæ. §.
7 quia verò legem. † Hic autem quæri potest, an alicui pos-
sent plures Falcidiæ competere:vt si filius fuerit hæres institu-
tus,& in totum restituere rogatus : an quartam trebellianicã,
& iure naturæ debitam:aliàs naturali possit habere, vel si fue-
rit legatis oneratus, an quartam iure institutionis,& iure natu
ræ habeat.vel si fuerit rogatus,an quartã ex constitutione diui
Pij,& iure naturæ,& Trebellianicam possit petere.& idem in
similibus quęri potest.Et satis puto in omnibus casibus huius-
modi vnam quartam sufficere:vt argu.infrà eod.§.si quis aũt.
& ff.de inoffi.test.l.Papinianus.§.penul.nisi in casu:vt cùm ro
gatur de restituenda hæreditate filius institutus,sub conditio-
ne,vel in diem:nam statim potest retinere debitum bonorum
subsidium.s.trientem,vel semissem:vt j̃.de trien. & semiss. §. j.
& ij.Sed aduenięte die potest habere Trebellianicã quartam:
8 vt C.ad Treb.l.iubemus. †Loquitur autem hic de Falcidia
debita iure institutionis.Idem tamen dici potest per omnia de
Trebellianica cũ eodem iure sit inducta:vt Insti. de fideicõ.hæ
red.§.post.quod idem ius statuatur:vt ff.de verb.oblig.l.à Ti-
tio.in fin.& ff.ad leg.Aquil.l.illud.est tamen contra arg. C.de
9 appel.l.præcipimus.in fi.& de testa.l.sancimus. Et † ad hoc vt
habeat locum Falcidia iure veteri,non erat necesse aliud, quã
vt relicta excederent dodrantem:vt ff.ad leg.Fal.l.j.primo re-
spon.& Insti.eo.§.j.Iure verò Codicis, necesse fuit fieri inuen-
tarium:ita quòd intra xxx. dies postquã potest adiri hæredi-
tas incipiat,& finiatur intra alios sexaginta dies : nisi res absit.
quo casu vsque ad annũ expectatur.Item in eius principio de-
bet esse signum crucis,& vnus tabellio qui scribat, & ipsemet
hæres subscribat.Si autẽ scribere nescit,tunc alius tabellio ap-
ponatur.quo facto hæres vtitur Falcidia contra legatarios, &
fideicõmissarios.Item non tenetur creditoribus vltra vires hæ
reditarias:vt C.de iure deli.l.fi.§.sinautẽ dubius. & §. subscri-
ptione.& §.sinautẽ.& §.& si præfatã.Hodie verò sunt tria ne-
cessaria,scilicet primũ,quod erat iure veteri:vt si res sint distri
butæ sic,quòd legata excedant dodrantẽ,secundũ quod erat
iure etiam medio.s.quod fiat inuentarium. tertiò quòd nõ in-
troducant hæredes fictam Falcidiã,per ea quæ surripiant:licet
olim in duplum tantũ punirentur,vt C.de iure deli.l.fin.§.illo.
& j̃.eo.§.hinc nobis.Nam priuilegiũ meretur amittere &c.vt
C.de Iudæis.l.Iudæos.Et dicit lex,quòd amittit licita,qui vsur
pat illicita:vt C.de meta.l.omnes.in fi. ad idem C. de aquædu-
ctu.l.eos.l.xj.& lib.xij.& de ero.mili.anno.l.nulli. Item quar-
tum nouiter hac lege inductum,vt conuocẽtur legatarij in cõ
fectione inuentarij.idem in creditoribus dico,cùm & eos tan-
gat:vt arg.C.de autho.præstan.l.fi.in fi.& argu.optimũ ad idẽ
C.de omni agro deser.l.quicunq;.in fi. li.xj.& facit etiam ff.de
adop.l.nam ita diuus Mar.& j̃.vt sponsa.lar.§. ad hæc. & hoc
dic vt j̃.eo.§.hinc nobis.in fi.notauimus.Sinautem adesse non
possent propter rationabilẽ, & necessariã causam,loco vnius,
vel plurium eorũ absentium tres testes bonæ opinionis aduo-
cẽtur,per quos possit veritas aperiri:qui iurabũt se vidisse quæ
gesta sunt:nihilominus & hæres iurabit,& serui torquebũtur:
vt j̃.eo.§.hinc nobis.& §.si verò absunt.cũ præcedant indicia.
ff.de quæst.l.j.in prin.licet contra dominũ:vt C.de quæst.l.j.&
l.fi.& C.de iure deli.l.fi.§.licentia. Sinautem non absunt iusta
causa,sed per contumaciã:vt quia præsentes nolũt venire:duo
testes sufficiunt.iurabit tamen hæres,& torquebũtur serui : vt
10 j̃.eo.§.si verò absunt.ibi,nisi fortè præsentes &c. † Cessat au
tem Falcidia iure veteri in testamẽto militis:vt C.de testa.mil.
l.in testamẽto.& ff.eod.l.si miles,quod hodie verũ non credo:
cùm hæc lex sit generalis in omni persona, & in omni vltima
voluntate:vt infrà eod.§.quia verò damus. Item cessat Falci-
dia in libertatibus:vt ff.de inoffic.testa.l.Papinianus.§.sed an
& libertates.& infrà Instit.de l.Fal.§.penul.Item cessat, si hæ-
res accõmodauit fidem,vt non capaci restitueret. Itẽ si id egit
vt intercedat fideicõmiss.vt ff. eodem, l. beneficio. Iure isto
nouo authenticorum cessat in sex casibus præter veteres. Pri-
mus casus est,si non fiat inuentarium:vt infrà eodem, §.si verò
non fecerit.Secundus,si expressè testator vetuit hæredem reti
nere:vt infrà eod.§.si verò expressim. Tertiũs est, si insolidum
cœpit soluere quibusdam,subtiliter defuncti substantiam co-
gnoscens:vt infrà eodem, §.non autem. secus si errando in fa-
cto:vt suprà eodem,l.error.& ff.eo.l.quod de bonis. §.non id-
circo. Quartus casus est,si solidam aliquam rem dederit lega-
tario,cui plures erant relictæ:vt ff.eod.l.si ex pluribus. Quin-
tus est,si piæ causæ reliquerit:vt infrà de eccle.titul. §.si autem

hæres. licet olim iure veteri aliud esset: vt ͞j. eo. l. j. §. ad municipium quod hodie quidam dicunt locũ habere: cũ distinctione tamen, vt in §. illo, sinautem hæres. Sextus casus est, si hac conditione dimisit hæredi aliquid: vt non alienetur: nã cessat in ea re Falcidia: vt ͞j. vt spon. largi. §. penul. Potest & septimus casus addi, si hæres scriptus abutitur priuilegio suo, ficitiam inducendo Falcidiam, vt dictum est: vt ͞j. eo. §. hinc nobis. Illud notandum est, quòd ex hac constitutione sumitur in prima parte authen. quæ incipit hic amplius, quæ est in C. de fideicõmissis. super l. viti. Item ex vltima parte huius constitutionis, sumitur quod est in C. ad leg. Falc. authen. sed cùm testator. quæ est super l. in testamento. in eo. tit.

a ADNOTATIO. ¶ Sic, aliquod totum. Ad hoc vide Bart. in l. j. §. ij. ff. quorum lega. & ibi Bald. in l. j. C. ad l. Falci. & an posit detrahi etiam in foro conscientiæ vide Bald. in l. cùm quis. in j. col. C. de iur. & fa. ignoran. & ibi omnes ferè doct. qui ibi Falcidiæ materiam pertractant.

De non eligendo secundò nubentes &c. *Rubrica.*

1 ☞ *Coniunx superstes an & quatenus lucretur dotem, uel donationem propter nuptias. 1. 313. b.*
2 *Alienatio lucri dotis uel donationis propter nuptias facta à coniuge superstite, an & quatenus teneat. 2. 313. b.*
3 *Coniunx superstes quatenus succedat filiis prioris matrimonij. 3. 313. b.*
4 *Mulier conuolans ad secundas nuptias quomodo retineat usumfructum donationis propter nuptias. 4. 313. b.*
5 *Lucrum antenuptialis donationis quando debeatur mulieri. 5. 313. b.*

HAEC constitutio quinq; habet partes. Prima ͞j. eo. §. prospeximus. expeditur. Secunda in §. hoc autẽ. Tertia in §. cùm igitur. Quarta in §. aliud verò. Quinta in §. illud. Sed in rubrica nõ fit mentio: nisi de tribus, quã expone, vt ͞j. dixi. Et cõtinua: quia occasione faciendi lex quandoq; dat motus principis: quandoq; interpellatio aliorũ: quandoq; vitiũ veteris legis: vt ͞j. eo. j. respõ. & C. de legi. & con. l. ij. & C. qui pot. in pig. hab. l. assiduis. in j. respõso. idcirco cũ quædam mulier viro mortuo duobus filiis relictis masculis, & fœminis, & lucrata ante nuptias donatione ex pacto, cùm eam mulier ratione proprietatis filio donasset, & filio postea mortuo: & ipsa ad secunda vota postea conuolante contenderet se succedere filio in partem æqualem, altera filia hoc negante: quia ad secunda vota conuolauit mater: vt ͞j. eo. §. gregoria. ideo Iustinianus hac cõstitutione tam in prædicta electione quã fecit mulier in donando eligendo filium aliquẽ in successione, & aliis prouidere vult: vt ͞j. eod. §. hæc nos.
1 In prima † ergo parte dic quòd aut mulier mortuo marito ad secunda vota non conuolat, quod est beatum: vt ͞j. de nup. §. soluto. Et tunc facto pacto de lucranda ante nuptias donatione, in plena proprietate mulier possidebit. Et idem econtra in viro seruari debet circa dotem quã sit ex pacto lucratus: si secundam vxorem nõ accepit. Si verò quis eorum superstes conuolauit ad vota secunda: dotem, & ante nup. donationem lucratur, & etiam omnia alia lucratur, à priore coniuge, lata ratione proprietatis perdit vsumfructum sola remanente: vt infra eodem, §. prospeximus. & infrà de nuptiis. §. si verò expectet. Et quia potest esse spes filij prioris matrimonij, de hoc lucro non permittitur alicui parentũ eligere vnum filiorũ cui donet: cũ omnes propter secundũ matrimonium iniuriam
2 patiuntur: vt ͞j. eo. §. prospeximus. & §. ante nuptias. † In secunda parte de alienatione dicas: quia non solũ in filium prohibetur in præiudicium aliorũ, sed etiam in extraneos, & si fiat, & transitus fiat ad secunda vota, erit alienatio in suspenso: vt si omnes filij præmoriantur sit firma, scilicet in tantũ, in quantum erit pactum in casu filiorum non existentiũ. Nam fortè in tertiam erit filiis existentibus, sed non existentibus, in dimidiam erat. Et sic pro dimidia erit firma: aliàs si vnus etiã supererit, in totum erit in firma: vt ͞s. eod. §. hæc autem. Sed hodie (quod est mirabile) etiam vno præmoriẽte, poterit cõfirmari alienatum
3 qualiter: vt dices ͞j. de nuptiis. §. quando infirmus. † In tertia parte. Si succedatur filius, dic quòd si faciunt testamentum instituti succedunt, siue mater, siue quicunq; sit: ita tamen vt in testando caueat, ne eos prætereat, quos lex præcipit instituti. Nam seruatur querela: vt ͞j. eo. §. cùm igitur. in princ. & ͞s. titu. j. §. j. Si verò in testatus filius decedit, si sunt filij, succedunt tam veteri, quã nouo iure: vt infrà de hære. ab intesta. in princip. & ͞j. eod. §. cùm igitur. & ͞j. de hæred. ab intesta. §. j. Eis autem non relictis, succedit mater vnà cum fratribus defuncti in viriles: licet olim aliter cum sororibus: vt infrà de nupt. l. & quando. & ͞j. eo. §. si autem non habuerit. & Insti. ad Tertyl. §. penul. Succedet dico, vndecunq; habuerit filius mortuus bona, exceptas ante nuptias donationes. In quibus dicas vt diximus ͞s. Et hoc, siue nubat mulier, siue non: vt probatur ͞j. e. §. cũ igif. vsq; ad §. aliud. Hodie verò fit triplex genus bonorũ. Nã in donatione ante nuptias seruat: quod dicitur ͞j. e. §. antenuptiali. In bonis aliis subdistinguimus: nam in his quæ propriè filius quæsiuit, habent locum prædicta. In his autem quæ à patre peruenerũt, non habent nisi vsumfructum matres in sua virili: vt ͞j. eodem,
4 de nuptiis. §. hinc nos. In † quarta parte dicas quòd cùm mater conuolat ad secunda vota: & retinet vsumfructum in donatione ante nuptias, quã ex pacto lucrata est, electio erat olim penes se habere, præbita cautione filiis de reddendo, an vellet tertiam centesimæ vsurarum percipere pro fructibus donationis apud filios remanente: vt C. de secun. nupt. l. hac edictali. §. is illud. Hodie verò hæc eadem seruantur: nisi tunc quando substantia viri non est possibilis dare aurum, vel aliam immobi-
5 lem rem. quæ dic, vt infrà eo. §. aliud. In vltima † parte dicit quòd lucrum datur propter nuptias in donatione mulieri: ita demum datur, si mulier dotem contentam dederit: aliàs nunquam, nisi obtulerit: vt plenè dices ͞j. eod. §. fi. & infrà, vt exact. instan. do. §. fi. In summa notandum est, quòd ex hac consti. ͞j. eod. §. hæc autem. sumitur quod est C. de secund. nup. super l. fœminæ. in fin. auth. sed & si quis. Item ex eo quod est ͞j. eod. §. aliud verò. sumitur, quod est C. de secund. nup. super l. hac edictali. §. his illud. authen. sed si aurum. Item eo quod est ͞j. eod. §. fi. sumitur, quod est C. de pact. conuent. super l. ex morte. auth. quæ nihil ex dote.

Vt determinatus sit numerus clericorum. *Rubrica.*

QVIA nihil, quod est immensum, est bonum: vt infrà de referendar. §. finali. idcirco nimium magnum numerum clericorum, qui erat in ecclesiis Constantinopolitanis, & adiacentibus, hac constitutione coarctat: non vt qui sunt remoueantur: sed donec in antiquum numerum redeant, nullus eligatur: vt infrà eodem, in princi. & §. sancimus. Non enim oportet ad mensuram expensarũ quærere possessiones, sed ex possessionibus quæ sunt expensas metiri: vt infrà eodem, §. inuestigantes. in fin. §. maximè in ecclesiis quas diligere debemus vt nostras animas: vt infrà eodem, §. in fine. Differentiam autem inter hanc constitutionem, & illam, id est, de mensura ordinans, ibi dices.

Item inter hanc, & illam quomodo oporteat. §. sed neque offensas. dicas quòd illa generalis est de omnibus ecclesiis vbique terrarum. In summa ex hac nihil est in Cod.

De fideiussoribus, & mandatoribus, & sponsoribus, & solutionibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Fideiussor quis dicatur, & quis mandator, & quis sponsor. 1. 314. a.*
2 *Fideiussores quatenus obligentur, & quando habeant beneficium diuisionis ex epistola diui Adriani. nu. seq. 2. & 3. 314. a.*
4 *Fideiussor an & quando conueniri possit ante reum principalem. 4. 314. a*
5 *Absentia uel præsentia quomodo accipiatur, cùm tractatur de conueniendo fideiussore præsente ubi reus dicitur esse absens. 5. 314. a*
6 *Fideiussor, qui constituit se principalem debitorem, possitne primo loco conueniri. 6. 314. a*
7 *Creditor, qui pignus habet à debitore, an possit nihilominus fideiussorem conuenire.*
8 *Actiones cuiusmodi intendi possint aduersus reum, uel eius fideiussorem, qui aliquid de suo creditori obligarunt.*
9 *Creditor cuiusmodi solutionem teneatur admittere.*
10 *Solutione eius quod debetur, uel alterius rei uolente creditore liberationem contingere, an sit indistinctè uerum.*
11 *Debitor quando possit aliud pro alio creditori inuito soluere.*

Sumitur

VMITVR origo huius cõstitutionis ex ma-
teria cuiusdam antiquæ legis, de qua fit mentio
a in princi.constitutionis. Videndum est [a] ergo,
quis sit fideiussor, vel mandator, vel sponsor. Itẽ
qualiter obligentur iure veteri, vel nouo, vel in
personalibus actionibus, vel realibus. Est autem
1 † fideiussor quicunq; pro alio fidem suam obligat, dictus ex
eo, quòd alterius iussu obligetur: vnde & mandator, & expro-
missor, & cõstitutor fideiussores sunt. nam iussu alterius quan-
doq; obligantur. Specialiter autem dicitur fideiussor, qui fidẽ
suam adstringit alio remanente in obligatione. & ita hic acci-
pitur: & præcedit, & sequitur obligationem: vt Insti.eod.§.fi-
deiussor. Mandator semper præcedit, nisi in casu: vt ff.de man
da.l.si verò non remunerandi.§.si post creditam. Spõsor idem
est, quòd constitutor secundum Mar. Vel dicitur sponsor, qui
pro alio sine mandato intercessit, qui & ipse habet actionem
mandati: vt ff.mandati.l.si verò non remunerandi. §.si passus.
2 † Obligantur autẽ fideiussores, siue vnus, siue plures omnes
insolidum, sicut ipse reus pro quo intercedunt, etiam si non sit
actum: vt Instit.eo.§.si plures. Nec corrigitur hoc per inferio-
rem cõstitu.j.de duobus reis. Nam aliud est in duobus reis:
qui nisi id agatur expressè, insolidum non tenentur: licet qui-
dam dicant prædictã legem Iustiniani corrigi per prædictam
3 authen. In conuentione † autem fideiussorum, quædam iura
considerantur habito inter se respectu, quando plures sunt ad-
hibito respectu ad reũ. Nam inter se licet insolidum teneãtur,
& conueniantur: tamen conuentus opponit exceptionem epi
stolæ diui Hadriani. Circa quod distingue: aut certũ est, quòd
omnes sunt soluendo, aut certum est quòd nullus, aut dubium
est. In primo casu opponitur exceptio. In secundo non: sed one
ratur conuentus ex eo quòd cæteri non sunt soluendo: vt Inst.
eo.§.sed & ex. Si dubitetur auditur conuentus, si velit cauere:
vt suo periculo cõueniatur, qui dicitur non soluendo: vt C. eo.
l.si dubitetur. in prin. Et habent hoc beneficium, si non inficien
tur. Nam inficiantibus nõ est auxilium dandũ: vt j.eo.§.j. Item
sunt hæc vera, si actor non diuidat actionem suam, nõ ita si eli-
4 gat: vt C.eod.l.liberum.& l.reos. Habito † respectu ad reum
considerantur iura vetustissima, & media & nouissima. Vetu
stissima in quadam lege antiqua, quam non habemus scriptã,
vel in vsu quemadmodum non approbatam, sed necessariam,
super indicis apparet, quæ duo dixit: vnum malè, vnde dicitur
erat quædam eius pars omnino non discreta: vt j.eo.j.respon-
so. aliud bene: vnde dicitur antiqua, si quidem lex valeat: vt in-
frà eo.§.antiqua. Bene dixit in eo quòd præsente vtroq; dixit,
primò reum conueniendum. Malè fecit, ex eo, quòd absente
reo statim fideiussorem cõuenire volebat: nec erat aliquod re-
medium pro præsente fideiussore datum. sed Placentinus de
hac materia prius tetigit. s. quando reo absente fideiussore præ
senti detur tempus: vt j.eo.§.si verò fideiuss.& ff.eo.l.si quis te
stamento.§.fi. Iure autem medio cauetur, vt sit in electione cre
ditoris, quem primò conueniat: vt C. eod.l.non rectè. & l.iure
nostro. & l.si aliȩ. Iure verò nouissimo cauetur, vt si ambo præ
sentes sunt primò reus, postea fideiussor sit conueniendus. & si
satisfecerit reus, nihil erit in extraneo, vel in fideiussore: si non
inquantum exigi non potest, intantum fideiussor conuenitur.
Si autem absit reus, fideiussor verò absit: acerbum est fideius-
sorem non posse conueniri, sed nec etiam statim conuenietur.
Sed si fideiussor reum venturum dicit, probet eum iudex, id
est, experiatur an verum dicat, & det tempus viginti millium
diurnorum, sicut fit in iudiciis: licet in contractibus sit eius ar-
bitrio, & habet tunc multa considerare, quȩ dicuntur ff.de ver
borum obliga.l.continuus.§.cùm ita.& ff.si quis cau.l.prima.
& Institu.de excusatio.tuto.§.quòd autem. Et si intra tempus
venerit, bene est: nec conuenitur interim fideiussor, si nõ vene
rit, satisfaciet fideiussor, cessis tamen actionibus incontinenti,
vel ante, vel etiam post. hoc acto in solutione, quam fecit fide-
iussor: vt ff.de solutio.l.Modestinus. Et quòd dicit de actioni-
bus, est intelligendum, & de personalibus, & realibus: vt ff.
de fideiusso.l. Paulus. Et probantur hæc infrà eod.§.j.& ij. Et
licet videatur loqui in contractu mutui, & in auro tantũ, idem
tamen est & in alio mutuo, & in omni alio contractu: vt j. eo.
5 §.& absolutè. De † qua autẽ præsentia, vel absentia loquatur
hæc constitutio, quæritur circa literam: cũ multipliciter dica-
tur absentia: vt his legibus dicitur ff.de verbo.signi.l. absentẽ.
C.de præscrip.long.tempo.l.fin.& ff.de procur.l. & qui.ff.de
damno infec.l.iiij.§.abesse.& j.de testi.§.& hoc verò. Respon-
dent quidam quòd videtur absens, si non est in iudicio. Et fa-
cit pro eis dicta lex ff.de dam.infect.l.iiij.§.abesse. Sed secun-
dum Ioan. est præsens, qui est in eadem ciuitate: & si extrà, est
absens ad similitudinem illius qui vocatur, vt audiat produ-
6 ctionem testiũ: vt j.de testi.§.& hoc verò. † Secundò quæ-
ritur si aliquis constituit se principalem, nunquid poterit pri-
mò conueniri? quidam dicunt quòd sic, sed nos contrà: distin-
gue an nouetur prima obligatio: quo casu verum est, quod di-
cunt, aliàs contrà. Nam non considero aliud; nisi quia pro alio
interuenerit: vnde nihil valet se constituere principalem: nisi
etiam renũtietur huic legi. Sicut ergo aliàs fideiussor habet be
neficium, ita & hic: cùm sit eadem ratio: vt C.de consti.pecu.l.
fi.& ff.de verbo.oblig.l.à Titio.in fine primi responsi. & s. tit.
iij.§.fi. Tertiò quæritur an possit huius constitutionis bene-
ficio renuntiari? respondeo sic: vt C.de pact.l.si quis in conscri
bendo. Quartò quæritur cùm duo rei videantur fideiubere
adinuicem: vt j.de duobus reis, in princi. an vnusquisq; mittet
creditorem ad alium, & sic deludetur? & respondeo quòd nõ:
7 quia sic actor suum non consequeretur. † Quintò etiã cir-
ca literã quæritur, si creditor habet pignus à debitore, an pos-
sit fideiussorem conuenire? respondeo sic: vt ff.eod.l.inter eos.
§.creditor. Sed videtur correcta ex eo quod dicit hic litera. sic
verò non valuerit &c. Et hęc est mens huius cõstitutionis. Sed
non est: quia est intelligendum commodè. Nam creditor licet
possit vendere pignus, cũ multis tamen difficultatibus vendit,
maximè per legem Iustiniani: vt C.de iure do.impe.l.fin. Ha-
8 betur † etiam ratio in exercendis realibus actionibus, contra
reum, vel fideiussorem. Si & fideiussor aliquid de suo obliga-
uit. Nam si debitor res obligatas possidet, electio est creditoris
realem, vel personalem actionẽ intentare: etiã veteri & nouo
iure: vt C.de act.& oblig.l.aduersus.& de pigno.l. persequu-
tione.& de distract.pigno.l.hypothecis.& j.eo.§.contra prin-
cipales. Si autem alienauit, tunc omnes personales intentandȩ
sunt, & aduersus debitorem, & aduersus fideiussorem: vt infrà
eod.§.sed neque. Nec est hoc correctum per inferiorem con-
stitutionem de litig.§.ad hoc. licet quidam dicant quod ibi in-
tentæ erant personales actiones: vel erant adhuc res penes de-
bitorem, licet vendiderit. Personalibus deficientibus inopia
fortè fideiussoris, & rei: etiam si ab alio res obligatæ detinean-
tur, tamen vendicantur, si nec res prædictȩ sufficiant agitur cõ
tra res obligatas fideiussorum: vt j.eod.§.sed neque. Et hoc in
contractu mutui, et in contractu venditionis: vbi confirmator
siue secundus author, accipitur pro euictione: vt ff. de euict.l.
illud. Nam tunc primò aduersus venditorem. Secundò aduer
sus confirmatorem. Tertiò aduersus extraneum detẽtatorem.
Quartò aduersus res fideiussoris agetur: vt infrà eod. §. non
9 solum.& §.eadem. † Sequitur de solutionibus in hunc mo
dum. Quam solutionem tenetur admittere creditor? & si non
receperit, qualiter contra eum procedetur? loquuntur autem
de creditore generaliter secundum antiquas leges: vt ff. si cer-
tum petatur.l.prima.& ff.de verbo.signi.l. creditores. & infrà
10 eodem, §.& absolute. Et quidem iure † communi liberatio cõ
tingit solutione eius, quod debetur: vel etiam alio, volente ta-
men creditore: vt ff.si certum petatur.l.ij.§.appellatur.& C.de
solu.l.iuris manifesti.& Institu.quibus mod.tol.oblig.in prin.
Sed hoc ius commune multis casibus infringitur, qui his legi-
bus continentur: vt ff.de lega.j.l.si domus.§.qui confitetur. &
ff.de re iudic.l.similes.§.j.& infrà de alie.& emphy.§.si verò se
cundum prædictum.& C.de dona.l.si quis argentum. in prin
cip. Idem est in rei vendicatione, quando iuratur in litem: quã-
11 do possessor dolo desiit possidere. Nam res † petitur, sed æsti-
matio præstatur: vt ff.de rei vendi.l.qui restituere iussus. & est
casus præsentis constitutionis, si debitor non habet aurũ, quod
reddat, vel alias res mobiles: nã daret de eis prius, vt in nouel-
lis tit.eodem dicitur, tit.viij. j respõso ij.& j.eod.§.quod
autem. Et habita diligenti æstimatione ita, quod non fiat dãno

creditoris:vt C.de donatio.l.si quis argentum.§.primo.& ff.de solut.l.Paulus.Nam aut inuenit emptorem per se,aut per creditorem:quo casu cogitur vendere, cum cautela iudicis arbitrio præstanda: ne nimium grauetur, nec nimium exoneretur:quod est speciale contra ius commune,scilicet, vt quis cogatur vendere:sicut in cõmuni seruo manumisso ab aliquo dominorum:vt C.de cõmuni seruo manumiss.l.j.sic ff.de religio. l.si quis.& infrà eod.§.agnoscat. versicul. si itaque creditor. Si autem non inuenit emptorem,fortè creditore terrente, volẽte adire emptores,dabit de immobilibus creditori etiam inuito, cum cautela pignoris,si potest,vel fideiussoris:vel si nõ potest, iuratoriæ cautionis: nam debet cauere, prout melius potest. Itẽ debet esse hæc res de melioribus rebus debitoris:sed aliud in ecclesia debitrice:quia ibi fauor est,vt mediocres res, vel & hic prætiosius metallum fuit mutatum: vnde si recipitur pretiosa res,non est mirum:nam aurum pretiosissimũ est, & post hoc, argentum:vt j.de alie. & emph.§.quod autem.& j.eo.§. quod autem.& j.de consulibus.§. hoc ita ibi, argentum verò &c. Quid ergo si non aurum purum, sed ære contaminatum fuerit,vel nullo modo sit ibi aurum? dicunt quidam quòd non compellitur creditor accipere j.de alie.& emphy.§. quod autem præbetur. Sed cùm creditor tantùm non posset sibi, nisi partes debitorum satisfacere, satis videtur semper idem:vt infrà eodem,§.quod autem.in fine. Et quod dicitur in prædicta authent.fauore ecclesiæ sit dictum. Est autem hæc constitutio generalis:quia omnes,qui alienas obligationes suscipiunt, compræhẽdit.cùm in omnibus sit ratio eadem:vt dictum est. Et etiam generalis: quia in omni terra locum habet: vt infrà eodem, §.finali. In argentariis seruatur tamen modernus ordo:vt infrà eodem,§.argentariorum. Idem etiam in nummulariis,cùm similes sint: vt ff. de eden.l.quædam. §. nummularios.nam omnes publica authoritate instituebantur; vt ff. de eden.l.argentarius.§.primo. Si ergo habet argentarius pecuniam,vel argentum meum,& creditori meo spondeat,non nouandi animo,poterit creditor eligere,vt poterat olim:vt C.eodem,l.non rectè.Et hoc est quod dicit modernus ordo.nam de antiquo non dicit:quia non diceret modernus,de quo dicebatur in lege antiqua. Item nec de nouissimo huius constitutionis:quia malè diceret iurantibus; dicit ergo de medio. Et hoc propter vtilitatem:vt quilibet securè deponat. Alij appellant modernum ordinem,qui datur hac constitutione.§. primo.& sic refertur §.iste ad primam partem tituli.Illud in summa notandum, quòd ex hoc corpore huius constitutionis, tres authenticæ colliguntur,quæ in C.ponuntur.prima colligitur infrà eodem,§.j.& ij.§.similiter.quæ ponitur in C.de fideiuss.super l.non rectè.quæ incipit,præsente tamen vtroque.& corrigit legem illam, & omnes alias tractantes idem. Secunda authentica colligitur infrà eodem,§.sed neq;. & §.contra principales.& §.non solùm.& §.eadem.quæ ponitur in C. de act. & obli.super l.fi.quæ incipit,imò à debito cadit &c. Est alia quæ est in C.de pigno.super l.persequutione.& sic illæ & similes leges corriguntur per hanc authenticam, & ideo bis ponit in C. quia primò confusè dixerat:sed postea apertius dixit. Tertia sumitur infrà eod.§.quod autem.quæ ponitur in C.de solu.super l.manifesti.quę non corrigit ex toto,sed casualiter,hoc est, quando talis casus inueniretur:& quòd non possit reddere aurum quod accepit, quæ incipit, hoc nisi &c. aliàs est posita super l.eum à quo.eod.titu.

a ADNOTATIO. ¶ Videndum est. Ad huius tituli resolutionem vide Bald.in l.blanditus.C.de fideiuss.Raph.& do.Alexand.in l. vbi.§.illud. ff.de ver.o.b.Ludo.ro.in l.generaliter.in fi.ff.de fideiuss.Barto.in consi.incip. an si tertius Bald.in consi.incip.Titius promittit mihi. Paulum de ca.cumulatè in consi.lxxix.quibus in locis colliges totam materiam.

❧ ¶ Nouellis.Quum librum nouellarum citatum in his summis depræhendissemus,loco velut indice digito designauimus his notulis.Nam & hodie extat,quæ diu delituerant.Approbatur autem eiusmodi liber xvj.q.iij. §. potest & c.ij:de testib.& in gl.in j.constit C.in verbo Nouellis.P.Prateius.

De monachis. *Rubrica.*

1 ☞ *Monasterium qui fiat.*
2 *Monachus qui ordinandus.*
3 *Monachalis uiuendi modus.*
4 *Monachationis effectus.*

DICTA sunt quędã de episcopis s.vt deter. sit nu.cleri.§.cũ verò.& quædã de aliis clericis. Vnde de monachis, quia & ipsi clerici quandoq; sunt,videndũ est:vt j.eo. §.j. in fi. Vel aliter:dictum est in quibusdam constitutionibus, quas non habemus de episcopis &c. nunc videndum est de monachis,de his quibus cõstitutionibus fortè habetur mentio s,vt deter. sit nu.cle.in prin.& ita intelligitur j.eo.§.j.in fi. Videndum est ergo, vnde dicatur monachus. Secundò qualiter monasteriũ constituatur.Item qualiter abbas,& qualiter monachi ordinẽtur, & ordinati qualiter viuant:vltimò de effectu monachationis, & quantum ad Deum,& quantũ ad homines. Dicitur aũt monachus à monos,quod est vnus, & achos tristis: quia solus & tristis debet esse quantũ ad mundum: quod colligitur in C.de epis.& cle.l.decernimus. Inde etiam dicitur monasteriũ,quasi
1 soli stantes ibi sint. † Fit autem monasteriũ episcopi authoritate,qui debet facere fundamentũ,ad cœlum expansis manibus,& orationibus Deo porrectis:figere etiã debet signũ adorandæ crucis:vt j.eo.§.illud.& j.de eccle.ti.§.si quis autem.& etiam facere debet processionẽ,& alimenta cõstituere his qui deputantur ibi aliter factum monasteriũ dicitur spelunca:vt j. vt nullus fabricet oratoriũ do.in prin.& §.ij. Abbas aũt ordinatur ab episcopo per hanc constitutionẽ,sed per inferiorem j. de sanctissimis episcopis corrigitur:nam monachi eligunt, & episcopi confirmant:semper tamen ordinatur melior, non qui senior est.Nam nõ est hic honoranda vetustas,licet aliàs honoretur:vt j.eo.§.ordinationẽ.& j.de sanc.epis.§.iubemus. & ff. de iure immu.l.semper.& C.de postu.l.prouidendum. In or-
2 dinatione monachi † talis modus seruatur:quia debet esse imbutus decore sacrorum eloquiorũ:non tamen exigo, quòd sit summus theologus,sed quòd in fide non erret.Et quòd literas sciat,vt sit monachus clericus:aliàs esset monachus, sed nõ clericus:vt C.de epis.& cle.l.generaliter.& j.eo.§.j.aliàs non esset dignus tanta mutatione. Vnde posset quæri an capitis diminutionẽ patiatur? responde,quòd sic:cùm statũ mutet:vt ff. de cap.di.l.j.& Instit. eo.in prin.Et ex eo quod dictũ est quæritur an actiones in eum restituantur,vel in suum caput dentur, qui prius tenebatur,respondeo in caput,id est, in monasteriũ dantur:vt ff.de capi.dimi.l.tutelas.§.iniuriarum.quod infrà,dante Deo,apud quos oporteat causam dicere monachos, dicemus. His habitis,si notus est laicus,vel clericus statim potest imponi tonsura cum corona,& cucula dari,si incertũ per triennium expectatur,antequã supradicta ei imponatur:sed interim tondetur tanquã clericus,id est,ecclesiæ conuersus. & semper interrogatur ab abbate,& monachis,vt dicitur in nouellis, [tit. x.in princi.] quæ causæ impulerunt eum ad hanc cõpunctionem:& vtrum sit seruus,vel liber.Elapso triẽnio fit monachus: & fit liber,si erat seruus:quasi à Deo manumissus. Si autẽ intra terminum aduenerit aliquis dicens suum seruum,vel colonum,vel adscriptitiũ:& fortè ob cõscientiam delicti alicuius, vel vt fugeret culturã terræ intrasse:& probet, hic redditur ei, cum rebus,si sint in monasterio:dũmodo iuret abbati, vel ipsi seruo,vel impersonaliter, quod non malefaciet ei propter fugam.Si autem non probet elapso triẽnio, efficitur monachus. Sed si post triennium venerit,de seruo non auditur, sed de rebus auditur:restituuntur enim prisco domino. Sed si fugeret de monasterio, domino redditur, etiam post trienniũ cum rebus.Sed in libero aliud est:nam apud monasterium remanet, cùm non debeat sibi prodesse delictum suum:vt j.eod.§.huic igitur.vsq; ad §.cogitandũ. & §. si quis autẽ semel. & infrà de sanctiss. episcop. §. si quis autem ad monasticam. Sed si primò fuerat curialis,redditur curiæ:vt j. eodem, §. si verò relinquens monasteriũ ad quendam. Si aũt aufugit ad aliud monasterium,abbas ad quem fugit,non debet eũ recipere.Erronea est nãque vita talis monastica,& nulli tolerantiæ proxima: & res primo monasterio competunt:vt j.eodem, §. si verò relinquens.& j.de sanct.episc.§. si monachus. & hoc secundum legem. Sed

gem. Secundum canones autem,si laicus ignotus est,per triennium si clericus:si laicus notus per biennium, si clericus notus,
3 per annum expectatur,& stat in probatione. † Habitant autem monachi omnes simul vna,vel pluribus domibus, & comedendo, & iacendo: quilibet tamen in sua statura, nisi vel propter infirmitatẽ:vel quia velit effici anachoreta, id est, eremita ἀπὸ τοῦ ἀναχωρεῖν secedere: vel hesychasta, id est, quiescens. scilicet propter infirmitatẽ, quibus casibus permittitur: aliàs non:sed alterutri reddunt sibi testimoniũ honestatis. Item masculi cum fœminis esse non debent,sed iuuenes cũ senibus. est enim senectutis conuersatio,optima iuuentutis educatio:vt ĩ. eod.§.cogitandum.& ĩ.de sanc.episc.§.in omnibus autem mo
4 nachi. † Effectus autem monachationis quantũ ad Deum, magnus est:siue enim masculus sit,siue fœmina,siue liber, siue seruus: quia omnibus diuina gratia prædicat: detergitur omnis eius humana macula.s.peccati, & purus declaratur. Licet enim humana natura labatur facilè ad delicta, tamen purgantur per monachationem: non tamen de macula infamiæ, hæc credo,vel nota propter quam poterat quis exhæredari, sicut è contra non efficitur aliquis ingratus per monachationẽ: vt ĩ.eod.j.responso.& §.si verò.circa fi.& C.de episc.& cle.l.si. §.hæc.& ĩ.de sanc.episc.§.interdicimus. Circa mundũ est effectus:quia dominium rerum suarum amittit:nec est earum dominus vllo modo,ante ingressum tamen potest disponere inter filios,non in se, vt aliquid sibi retinere liceat postquam erit monachus,vsusfructus,vel proprietatis nomine secundum Io. & est intelligendũ de ingressu, quando seculo abrenuntiauit: non si ingressus fuit tantum aliquis,vt adoraret:vel vt sit ibi in probatione,aliud de eo qui ingreditur capellam, vel plebem: quia propria retinere potest:vt est presbyter,vel diaconus.

Idem dico in conuerso:nisi specialiter renuntiauerit secundum Azonem.Inter filios autem si disposuerit prius,bene est, si habent quartam. Hodie per inferiorem constitutionem tertiam,vel semissem,secundum numerum liberorũ:aliàs supplet etiam factus monachus.Et si nihil reliquit, nihilominus habet hanc tertiam à patre monacho dandam etiam statim,licet non sit mortuus verè pater adhuc:sed tamen quo ad mundum mortuus est:& ne filij interim fame pereant:vt ĩ.eod.§.illud.& §.si verò filios.& §.si autem.& ĩ.de sanct.episcop.§.si qua mulier.

Vtrum autem sit hoc testamentum,vel non.ĩ.de sanct.epis. dicemus.Item si vxorem dimiserit (quod potest facere secundum legem)omnia seruantur mulieri,ac si esset mortuus, & in dote,& in donatione propter nuptias.Secundum cano.tamen non licet,si cognouit eam carnaliter: nisi illa voueat castitatẽ, aliàs sic:vt ĩ.eo.§.si verò vxorem. & ĩ.de nupt.§.distrahuntur. Est alius effectus:quia licet de tali ordine quis aliàs non possit accipere vxorem:vt quia lector tantùm,vel cantor est,non potest habere, & si contra fecerit, repellitur ab omni clero: vt ĩ. eo.§.si quis autem. Et est hæc constitutio generalis,masculos, & fœminas cõprehendens,sed tamen circa ordinationem alia in proxima constitutione dicuntur ĩ.§.quanta, cum omnibus prædictis gratia Dei:vt ĩ.eo.§.ij. & §. quæcunque. & tuentur eam canonici iudices,& ciuiles iudices:vt ĩ.eodem,§.finali.

Illud in summa nota,quòd ex hac constitutione ĩ.eod.§.illud.sumitur illa breuis authen.quæ est in C. de sacrosanc.eccl. super l.generali.quæ incipit:ingressi. vnde corrigitur lex illa, quæ concedebat monachis facere testamentum,vel codicillos. Et si qua alia inuenitur,quæ illud dicat.

* ¶ Monachus. Monachi præfici possunt ecclesiis parochialibus causa vtilitatis,dummodo possint ibi monachi esse vt xvj.q. j.cum pro vtilitate.secus tamen si ecclesia talis sit,in qua oporteat monachum solum esse extrà.de statu monach.c.ij.& c.quod Dei timore. Et(secundum quosdam)potest Episcopus monachos prę̃ficere secularibus ecclesiis cum Abbatum consensu lxiij. dist.c.j.Et hoc in ecclesiis, quæ non spectant ad monachos pleno iure extra. de supplenda negot.præla.c.sicut.& extrà. de priuileg. c.cum & plantare.§. in ecclesiis.In his autem,quæ ad monachos pertinent pleno iure, tunc sufficit Abbatis cõsensus xvj.q.ij.c.visis.Qui sic instituti possunt prædicare,missam ad populum celebrare,& cætera officia sacerdotalia ministrare xvj.q.j. §.ecce.Item si monachus transferatur ad ecclesiam episcopalem ab obedientia & iurisditione sui Abbatis.xviij.q.j.c. vno. Sed si ad aliam minorem distingue quia si illa subiecta sit Abbati suo quo ad temporalia tunc eximitur ab obedientia illius quo ad spiritualia,vt xviij.q.ij.c.sane.Si vero ecclesia subiecta sit suo Abbati in spiritualibus,& temporalibus,tunc translatus remanet in omnibus subiectus abbati & seruabit omnia preter tria scilicet, ieiunium,vigilias,& silẽtium quæ in ecclesia seruari non possunt. Si vero ecclesia in nullo Abbati sit subiecta, tunc translatus in nullo Abbati subiectus remanet xvj.q.j.c.in parochia.Simile dici potest, quo ad esum carniũ à quo eximitur,ne alijs cum quibus viuit scãdalum inducatur vt xlj.distinct.quisquis.Monachi correptio spectat ad Abbatem c.reprehensibilis extra. de appell.Monachus mutuum accipere vel fideiubere non potest,neque ob id obligatur monasterium extra.de fideius.c.quod quibusdã. Monachus proprium nullo modo habere potest.sed quicquid habet,statim resignet. Monachi sine Abbatis consensu vouere non possunt,& si vouerint,debet votũ frangi. ad mandatum Abbatis.xx.q.ii.ca.monachis.Quicquid etiam acquirit monachus,non sibi sed monasterio quærit extra.eo.c.cum ad monasterium. Iniuriam quoque sibi factam remittere non potest,nec agere contra iniuriantem sicut nec seruus[cui monachus comparatur]nec filiusfamilias: sed actio de prædictis competit monasterio,domino,& patri.ff.de pact.l.in personam.c. parochianos de sententia excommu.Item monachi sine licentia abbatis,nec agere,nec respõdere possunt c.causam.de ref.xxj.q.j.c.monachi.Monachũ aut patris deuotio,aut confessio propria facit.xx.q.j.monachus. Monachi si per electionem instituti fuerint,& per superiorem cõfirmati,remoueri nõ debẽt quia sine culpa iure suo priuari nõ debent quiquagesima sexta distinctione c.satis.de statu.monachorum.c.ij.Monasteria autem mulierum lõge cõstrui, & fieri debent à monasterijs virorum.xviij.q.viij.c.monasteria.Monasteriũ debet præstare seruitium ratione multiplici,ex prima constitutione xviij. q. secunda. Eleutherius, & ratione consuetudinis. ea. cau. & q. c. seruitium. Martinus.

Quomodo oporteat episcopos, & cæteros clericos ad ordinationem perduci. *Rubrica.*

1 ☞ *Episcopus unde dicatur.*
2 *Episcopus qualis eligendus sit.*

QVIA dictum est de monachis,ex quibus plerunque episcopi ordinantur:vt infrà eodem,§. igitur ordinandus: ideo hunc titulum ponit. Videndum ergo est qualiter episcopus eligatur, & electus quid facere debeat:pòst de aliis clericis eodem ordine. Tertiò de monachabus, & eodem ordine. Quartò de expensis ecclesiarum. Et
1 † in primis, scilicet, vnde dicatur episcopus. Et quidem ab ἐπὶ, quod est supra:& σκοπεῖν, quod est intendere: quia habet intendere super populo suo. In ordinatione autem episcopi quædam considerantur in personam eligentium, quæ dicuntur infrà de sanctiss.episcopis. in principio. & quædam in
2 persona electi, quæ & hic & ibi dicuntur. † Consyderantur enim sex. Primò, vt eius vita sit irrepræhensibilis,& in bonis testimonium habeatur, & sacerdotium dicens. Secundò, quòd non sit officialis, vel curialis: nisi ex nouella ætate secundum quod iam dictum est in græca cõstitutione: & quòd fuerit in monasterio conuersatus, quod tempus dico quindecim annorum esse per constitutionem infrà de sanctissimis episcopis,in principio.Sed de illa non fit hic mentio, cùm ista fuerit ante illam: & tunc quartam partem dare curiæ, & tres sibi retinere debet, sed hodie est è contrà: quia quartam sibi, tres curiæ dare debet: vt infrà eodem, §. sancimus. & in §. & in offic.& infrà de sanctissimis episcop. §.primo. & §. sed neque curialem. Tertium est necessariũ in persona electi: quòd non sit laicus, imò clericus, verè, non fictitiè: nec enim sufficit simulatum clericatus honorem habuisse: vt infrà de sanctissimis episcop.in princip.& infrà eodem, §. cùm ex idiota. Sed per inferiorem constitutionem de sanctissimis episcopis, laicus potest esse:vt infrà eodem, de sanctis. episco.§.j. Quartò,vt non habeat vxorem, vel filios legitimos,vel illegitimos, vel si habuerit vxorem, eam habuerit virginem. aliàs ipse, & qui eum ordinat, foris ab episcopatu erit hanc legem offendens:vt infrà eodem,§.neque vxorem. & §. sed neque ineruditus.ibi,decætero autem &c. Quintò quòd non pretio, vel precibus ordinetur. Solam enim Dei culturam respicere debet. Et licet in nullo alio deficit, hoc tamen impedit satis:vnde & ipse,& qui eum ordinat, ab exequtione repelluntur, & pecunia, vel res datæ sanctæ ecclesiæ, cui facta fuit iniuria, quantum in ipso fuit, quæruntur. Si autem laicus sit, qui accipit dignitatem, si quam habet, vel ob hoc,vel aliàs acquisitam amittit: & dati duplum reddit ecclesiæ. Ille autem, qui ordinatur simoniacè,non solum episcopatu carebit, sed etiam ipse(si quam ordinationẽ habebat)amittit, vel sacerdotij forsan,vel diaconatus:vt infrà eodem, §.sed neque pecuniis. & §. & hanc. & §. illud quoque. Sextò,quia [candore] sacrorum

eloquiorum debet esse imbutus, quæ vel in scholis, vel in monasterio didicisse debet: quando fortè laicus erat prius, & per sex menses ibi steterit, vxori tamen non cohærens, vt duabus nostris constitutionibus græcis dictum est. Item septimum quòd nullus contradicat, aliàs debet ordinator abstinere, & si abstinuerit, erit foras ab episcopatu, etiam ipse repellitur, & reus erit Deo, qui quærit omnium, & sacerdotum suorum maximè puritatem. sed si accusator probatus fuerit calumniator, quod est ex eo, quòd non probauit, secundum Ioan. segregatur à sancta communione. Sicut enim bonam gloriam in eo, qui ordinandus est querimus ita calumniam accusatoris punimus: Et tunc ille inculpabilis apparens, incurret ad ordinationem. Nec videtur incurrere, id est, valde, vel nimium currere ad viam impunitam, id est bonam, ideóque non puniendam: vt infrà eodem, §. si quis autem talis. & §. si tamen is. & §. si verò nemo. Quia verò pauci inueniuntur, qui habeant supradicta, nisi monachi: igitur de monachis: maximè vel de aliis clericis (competentibus tamen) est ordinandus, qui confiteatur prædicta coram populo se habere, & se obseruaturum secundum quod homini possibile est. Habebit enim postea, & Dei timorem, & hominum: aliàs & coram hominibus ruborem: aliàs non erit episcopus: vt infrà eodem, §. igitur. & §. oportet.

Electus autem debet esse in ecclesia: nec circũlustrare vltra annum debet, vel sua causa, vel ecclesiæ allegata: talia enim dicta audiri non oportet: sed citatur à suo maiore, legitimis clamationibus: & si non venerit deponetur, & alius substituetur, aliàs surrogatur magis obediens. Esset enim iniquum sic consumi bona ecclesię, cum multitudine, quę semper sequitur episcopum. Excusatur autem episcopus propter iussionem Imperatoris: item papæ: item ratione necessitatis, sed tunc non sine literis sui metropolitani veniat, continentibus necessitatem præsentiæ eius, & prius ad patriarcham, postea ad imperium veniat, quando erit in ciuitate Constantinopolitana. His duobus casibus exceptis debet per apocrisarium, vel œconomum litigare. Et primò coram iudice suo archiepiscopo, & posteà ad Imperium, vel papam, vt & in laicis contingit: vt infrà eodem, §. & illud. & §. non aliter. & infrà de manda. princ. §. deinde. Item est officium eius, & cuiuslibet clerici, vt non dimittat suum ordinem: aliàs officio, & beneficio priuantur: vt infrà eodem, §. semel. Sunt & alia officia episcopi, quæ dicemus infrà de sanctiss. episcop. Sequitur de ordinatione aliorum clericorum videre: & (vt breuiter loquar) quæ in ordinatione episcopi suprà dicta sunt eadem hic & ferè seruatur: vt infrà eo. §. hæc de Deo. & §. neque. Ferè ideo dixi, quia sunt quidam clerici, qui possunt habere vxores: vt qui sunt in minoribus ordinibus sed vnam tantùm habere licet. Nam si plures, non poterit maiorem gradum ordinis ascendere: vt infrà eodem, §. neque. Item & in aliis differt episcopus ab aliis clericis: vt dicemus infrà de sanctiss. episcop. Officium autem clericorum est, vt castè viuant: nihil enim sic in sacris ordinibus diligimus, quantum castè viuentes: vt sit hoc fundamentum officij eorum, aliàs repelluntur à clero: vt infrà eodem, §. neque. Sola enim castitas, & honestas possibilis est animas hominum Deo præsentare: vt infrà de lenonibus. §. sancimus igitur. Habent & alios effectus quos infrà dicemus de sanctissimis episcopis. Sequitur de diaconissis, id est, monachabus qualiter ordinentur. Et quidem debent esse ætatis quinquaginta annorum. aliàs sanguis saltaret: vt suprà de non eligendo, §. cum igitur ibi, si verò non valuerit &c. Et si contingat minorem fortè ordinari, maiorem tamen xl. annorum: vt infrà eodem, de sanctiss. episcop. §. diaconissam. debet secretè stare in alio monasterio. Item illa, quæ ordinatur, debet esse virgo, vel tantùm vnum virum habuisse. Tertio non debet esse aliquo modo reprehensibilis, cùm debeat sacris ministrare: & hæc denuntiantur ei, quando ordinatur coram aliis diaconissis, vt & Deum, & homines timeat: vt infrà eodem, §. quanta.

Officium eius erit honestè viuere, nec cum omnibus stare debet, nisi sit frater, vel pater, de quibus nihil fœdum naturale seui cogitare permittit: vt de episcopo dicitur: vt infrà eodem, §. volumus. & C. de episcop. & cleric. l. eum qui. aliter punitur ad mortem, & ille & illa. Nam hoc olim fiebat in antiquis virginibus, & substantia eorum confiscabitur: vt infrà eodem §. volumus. licet in monacho relinquatur primo monasterio: vt suprà de monachis. §. si verò relinquens. Sed ibi in Deum tantùm peccauit, hic in legem commisit. Sequitur de expensis ecclesiarum. Et quidem in ecclesia Constantinopolitana, quid iuris sit, dictum est suprà, vt determinatus sit numerus clericorum. Sed de aliis dicitur hic: quia si quidem ædificator constituit numerum, ille seruetur, & non excedatur. Et si excessit, nullus ordinetur quãdiu redeamus ad numerum constitutum. Si autem hoc non fecit, id est, non constituit numerum ecclesiæ, ædificator, siue alimentator, siue maior ciuitatis in ecclesia: debent curare episcopi, & archiepiscopi, vt nõ vltra modum fiant expensæ, ne incidant in periculum ecclesiæ: vt infrà eodem. §. sed neque effusas. Hæc constitutio cùm sit generalis, & pro vtilitate publicarum ecclesiarum inducta: vt infrà eodem, vt liceat matri & auiæ. §. qui verò. dat cuilibet licentiam accusandi, vel præsidi, vel imperio: quod semper est: vt infrà eodem, §. qui igitur. & §. penulti. & vltimo. Et de ea nihil est in Cod.

Collatio secunda.

De non alienandis, aut permutandis rebus ecclesiasticis, aut in specialem hypo. dan. &c. *Rubrica.*

1 ☞ *Ecclesiæ res quatenus in emphyteusim dari possint. & nu. 4. 6. & 7.*
2 *Venditio rei ecclesiasticæ quatenus prohibita sit: & quatenus hypotheca, & numero sequenti.*
5 *Alienatio rei ecclesiæ quibus casibus teneat. & nu. 9.*
8 *Emphyteuta ut possit expelli ob non solutum canonem, quanto tempore cessasse eũ oporteat in solutione, & ad quid teneatur, qui ea causa est expulsus.*
10 *Ecclesiæ rem emens, aut per aliam alienationem accipiens qualiter puniatur.*

VONIAM prouidimus sanctis ecclesiis circa officium clericorum: vt suprà titu. j. prouideamus etiam circa res earum. Vel aliter: quia est nostri propositi cõfusa declarare, & imperfecta facere perfecta: vt suprà de non eligen. in princip. faciamus ergo hic circa res ecclesiarũ *. Licet enim de hac materia plures sint constitutiones: hæc tamen omnes renouat: & emendat priores, sed non posteriores: & quod deest adiicit. Et quod superfluum est, abscidit: vt infrà eodem, primo respõso. Vnde videndum est, qualiter prohibeatur earum alienatio * veteri. vel medio, vel nouo iure, & in quibus casibus concedatur. Item pœnas facientium contra hoc. Quartò de secunda parte rubricæ, scilicet, aut specialem hypothecam dando, quod est repetendum in litera, & de non &c. Nam hunc modum dicendi seruat hæc constitutio. Et quidem iure vetustissimo poterat alienare ecclesia, sicut quilibet priuatus, cùm non inueniatur prohibitum: sed posteà superuenit lex Leonis. C. de sacrosanct. eccle. l. iubemus. quæ prohibuit alienationem in Constantinopolitana ciuitate tantùm, & in maiori ecclesia, & bene in vẽditione fuit loquuta: vt in verbis venditionis omnẽ contineat alienationem: vt infrà eodem, §. quia verò Leonis. & ff. de statu liber. l. statuliberi. §. quintus. in fine. vnde de iure colonario nihil dixit. Etenim ius colonarium, adinuentum nostris legibus, & aliorum Iurisconsultorum incognitum: & in fraudem legis Leonis inductum: putà, si quis accipiat ab ecclesia rem quæ valet sexcenta pro centum, vel maiori vel minori pretio: & consueuit reddere pensionem solidorum decem, nunc autem constituat sex solidorum se soluturum. Et iste qui sic accepit, Græcè πάροικος, Latinè, pariator: à pariare, quod est soluere dicitur: vt infrà eodem, §. lex itaque. & ff. de statulib. l. antepenul. §. fina. Item de emphyteusi nihil dixit Leo: vnde præsidentes, rebus ecclesiæ maximam partem
1 pensionis remittunt in emphyteusim dantes. † Sed Iustinianus in quadam Græca constitutione dixit, quòd possit fieri in personam

perſonam accipientis, & duorum ſucceſſorum:& fieret dimi-
nutio penſionis ad plus,quàm in ſextam partem, quæ de pen-
ſione conſueuit accipi. Sed Anaſtaſius aliter diſtinxit circa
hunc primum articulum:vt ſi fieret ſcriptura interueniẽte im-
perpetuum:aliàs vſque ad vitam percipientis fiat:quę lex,nec
vtilis eſt,nec bona:ipſa enim rei principia perimentes:quod fa
cimus prohibendo emphyteuſim perpetuam fieri : nequaquã
diuiſione,vel diſtinctione indigemus:vt ĩ.e.§.dudũ.& §.Ana
ſtaſius.& §.ſi minus.in fi.Itẽ de pignore nihil dixit Leo:vt ĩ.e.
2 §.quia verò Leonis. aliàs † autẽ prohibuit Leo alienationem
immobilium,& quaſi:vt mancipij ruſtici:quod pars ſoli eſt:vt
ff.de diuer.& temp.præſcrip.l.longè.& C.de agri.& cenſi.l.ij.
Et ciuiles annonas,ſiue partem,id eſt reditus,quos percepit ec
cleſia à publico,vel aliunde:vt C.de ſacroſanct.eccle.l. priuile-
gia.& l.iubemus.in princ.& interminatur,id eſt,interdicendo
minatur emptori reſtitutionem rei cum fructibus, & pretium
non habebit:quia contra factum eſt:& ideo pro infecto habe-
ri debet,quantum eſt de iure,licet quantũ ad factum, impoſſi-
bile ſit:vt ĩ.de equa.do.§.quia igitur.& ĩ.eod.§.vlti. Oecono-
mo etiam pœna imponitur dignitatis,ſiue alienauit, ſiue vidit
alium alienantem:nec contra dixit, ſed degenerauit:quia cùm
eſſet liber,tanquam ſeruus timuit prohibere, & multomagis
ſi conſenſit.Item in omni damno ex hoc eccleſiæ illato, & in lu
cris ad eum peruentis. Tabellionem etiam punit, & iudicem,
ſed in caſu permittit:vt ĩ.eod.§.œconomum.& §.ad hoc.& §.
ipſos.& §.hoc igitur. Poſt Leonẽ ſuperuenit Anaſtaſius, qui
idem dixit,ſed magis generaliter.Nam conſtitutionem Græ-
cam fecit,quæ compræhendit etiam loca foras eccleſiæ Con-
ſtantinopolitanæ poſita:ſub ea tamen conſtituta, quæ & ipſa
minus habet,id eſt imperfectionẽ:quoniam cùm ad curam eſ-
ſet inducta,aliud curauit,aliud incuratum reliquit:vt ĩ. eo. §.
ij.& §.penulti.in prin. Eſt quoque tertium ius nouiſſimum,
vt quod dixit Leo localiter:hoc ſit generale in omni terra,quę
imperio gubernatur,& in omni loco religioſo,ſiue ſit xenodo
chium,id eſt locus vbi peregrini ſuſcipiuntur,hoſpitale ſancti
Ioannis,ſiue ptocotrophiũ,id eſt locus in quo pauperes,& in-
firmi homines paſcuntur, ſiue noſocomium,in quo ęgroti cu-
rantur,ſiue orphanotrophium, vbi orphani orbati vtroq; pa-
rente paſcuntur,ſiue gerotocomium,ſiue gerontocomiũ, vbi
pauperes,& propter ſenectutem infirmi curãtur, ſiue vbi in-
fantes aluntur:ſic enim hæc verba exponuntur in nouellis[ti-
tu.xiiij.§.remittit.] Non autem refert, vtrum hæc ſint immo-
bilia ædificata,vel ruinoſa:vel etiam iaceant in pauimento, ſci
licet,ſine aliqua materia:vt ĩ.eod.§.nos igitur.& §. quod autẽ
3 dictum eſt. † Item prohibetur ſpecialis hypotheca,quæ nõ
procul ab alienatione conſiſtit, & perpetua emphyteuſi : vt ĩ.
eod.§.alienationis.quod eſt ſecus per inferiorem conſtitutio-
nem his duobus caſibus:vt ĩ.de alie.& emphy.§.licentiam. &
§.hoc inſuper.Item prohibetur alienatio,vel obligatio:multo
magis ipſius monaſterij,vel eccleſiæ,vbi ſacræ orationes can-
tantur:ne redeat in antiquum ſtatum, & ſecularem vſum. Et
ſicut directa prohibebatur alienatio:ita & per obliquum,ſcili
cet vſum non idonea,id eſt ſterilis poſſeſſio detur eccleſiæ, vel
tributis grauata. Et ſi fortè ob hoc aliquid eccleſiæ datum eſt
auri, cùm aliter non reciperet talem poſſeſſionem : nam pro
præteritis etiam tributis,tenetur eccleſia:vt ff.de public. l.im-
peratores. hæc lucro cedit eccleſiæ. infrà eodem, §. quia verò
veriſimile.& §.ſicut autem.& infrà de alien. & emphyt. §. ſed
quamuis auferri. Et habet tantam efficaciam hæc prohibitio,
vt non ſit licitum typum,id eſt ſcripturam imperialem impe-
trare,vel impetratam proferre,in qua contineatur,quòd œco-
nomus poſſit, vel debeat aliquid alienare : aliàs imminet di-
ctatori pœna,id eſt, quæſtori centum librarum auri : & iudici
ſimilis, & tabellio legi Leonis ſuccumbat : epiſcopi non tenen
tur ſuſcipere, imò ſacerdotio cadent, ſi ſuſceperint. Oportet
enim quæ communiter, & quæ generaliter in omnium per-
ſona ſtatuuntur (vt eſt hæc conſtitutio) potius valere, quàm
ea quæ ſtudentur agi ad corruptionem communium legum.
4 † Ea ergo dentur in emphyteuſim, quæ prælato placent,
non quæ laico per reſcriptum, vel per dignitatem:vel per po-
5 tentiam : vt infrà eodem, §. quia verò veriſimile. Fiunt † au-
tem exceptiones ab hac conſtitutione,quæ eam confirmant,in
eos remanet : ſed in eo quod excipit,perdit officium ſuum : vt
infrà eodem,§.vt autem lex.& ff.de regulis iuris.l.prima. Et
in primis ſinimus imperio licere percipere à cæteris locis, ſi
qua commoditas eſt publicæ vtilitatis rem immobilem:dum-
modo æquè bonam rem repenſet eccleſiæ : quod audacter fa-
cere debet : cùm Deus plurima ſibi dederit habere, vnde &
immenſum poteſt donare, etiam ſine inſinuatione, licet aliàs
immẽſitas reprobetur:& licet aliàs donatio vltra quingentos
ſolidos non valeat:nec punientur prælati, vel iudices, vel ta-
belliones ex tali contractu,cùm parum diſcrepet ſacerdotium
ab imperio. Habet enim vnum principium:vt infrà eod. §.
ſinimus.& C.de do.l.penul.in fi.& ſuprà,vt deter.ſit nume.cle.
in princi.& ſ.quomodo opor.epiſ.in princi. Differunt tamen
quandoque:quia res fiſci mobilis non poteſt vſucapi.ſed eccle
ſiæ ſic:vt Inſtit.de vſuca.§.res fiſci.& infrà hæc conſtitutio in-
6 nouat conſtitut. † Secunda exceptio fit in emphyteuſi tem
porali, quam facit eccleſia : quæ eſt ſpecies alienationis : circa
quam breuiter dicas,quòd vbicunq; ſit mentio in hac conſtitu
tione,quòd nõ poſſit fieri perpetua emphyteuſis : quod etiam
in pluribus locis ſemper corrigitur:vt ĩ.de alie.& emphy. §.li
centiam.& §.ſi verò quædam.vel quod ibi dicit perpetuã fieri
poſſe.expone ſecũdum hanc legem primam,vſque in tertiam
generationem, vel quandiu penſio, vel reditus præſtetur : vt
Inſtit.locati.§.adeò.ſit ergo hæc emphyteuſis in perſona acci-
piente,& duorum ſuorum hæredum tantùm, etiam ſi non di-
catur:non autem extraneorum,& in viro, & vxore, ſi hoc di-
catur:vt infrà eodem,§.emphyteuſim. licet Leo ſub nulla le-
ge, non ſub nulla diminutione fieri diſpoſuit, qui nihil dixit.
Et licet Iuſtinianus fecerat de hoc conſtitutionem græcam, de
qua eſt mentio infrà eodem,§.dudum.non tamen omnia inno
7 uat. Vnde † diſtingue,aut res quæ datur in emphyteuſim, eſt
talis penſionis, ſicut erat tunc quando ad eccleſiam peruenit,
[vel parum deterioris fortè ; aut maioris: aut ferè nullius per
cladem:aut non peruenit clades,ſed rei natura:aut penitus nul
lius. Primo caſu habita relatione ad tempus, quando ad eccle
ſiam peruenit] fit diminutio in ſextam partem, quam conce-
dimus,id eſt,remittimus:imputandam, id eſt, computandam
cum ſcrupuloſitate,id eſt, cum damnis, quæ occaſione ſterili-
tatis poſſent contingere:vt infrà eodem,§.quia verò Leonis.et
ff.de loca.& conduct.l.ex conducto.§.ſuus. In ſecundo verò
caſu non puto,quòd fiat relatio ad tempus, quando ad eccle-
ſiam peruenit:ſed magis ad præſens.argumen.l. quod fauore,
C.de legi.In tertio ſubdiſtingue : aut emphyteuta. vult ſolue-
re ſtatim,quo caſu fit diminutio in tertiã partem ab eo, quod
poterat accipi ante ruinam,& tunc adiectionis, quæ fit ex re-
ædificatione,ſoluitur medietas:vt infrà de alie.& emphyt. §.ſi
verò quædam.aut demum refecta re; & tunc nulla fit di-
minutio : ſed accipiat emphyteuta conſtante penſione in totũ,
id eſt,ſine vlla diminutione:aut dimittat,& locabitur:vt infrà
eodem,§.ſi verò minuunt,id eſt,habita æſtimatione per archi-
tectos,id eſt,principes magiſtrorum tectorum:vt infrà eod.§.
quod autem. In quarto caſu, ſcilicet, cùm res eſt pretioſa, &
paruæ penſionis,fit æſtimatio proprietatis:& quantùm fuerit
vigeſima pars pretij,tantum ſoluatur nomine penſionis:vt in-
frà eodem, ſi verò alicuius. Vbi autem nullos reditus habet
res,facit prælatus prout melius poteſt : fortè nummo vno : vt
infrà de alie.& emphy.§.j.ibi,ſi verò nullos &c. Sic facta em-
phyteuſi,omnia pacta ſeruanda ſunt:dummodo non ſint con-
tra legem:vt ſi fiat pactum quod etiam tertio,& quarto detur.
nam hoc nihil aliud eſſet,quàm per reuolutionem facere per-
petuam emphyteuſim:vt infrà eodem,§.neque illud.& Inſtit.
8 de loca. §. adeò. Soluat † ergo emphyteuta emphyteuticum
canonem ſecundum pacta : aliàs poſt biennium repellitur, ſi-
cut colonus:vt ff.loca.l.cùm dominus. Sed emphyteuta priua
ti per triennium expectatur:vt C.de iure emphy.l.ij.§. primo.
& ſic res vendicatur, nec opponitur aliquid de meliorationi-
bus, ſed ſoluet penſionem totius temporis, ſcilicet, præteriti,
ſecundum Ioan.quia contractus valuit:aliàs etiam futuri:vt ĩ.
eod.§,ſcire autẽ.& infrà de alie.& emphy.§.ſi verò quis.Exci-
pitur etiam tertiò,quod excipit Leo:vt ĩ.eod. §. ſi quis autem

9 voluerit. Quartò † excipitur quia cum alia ecclesia rectè permutat: vt ȷ̃. constit. quæ ex adscrip. §. fi. Quintò, quia alienat superflua vasa in redemptionem captiuorũ, vbi animæ hominũ, id est, animata corpora liberantur: vt ȷ̃. eo. §. ĳsdẽ. in fin. Sextò excipitur propter debitum: vt ȷ̃. de alie. & emphyt. §. hoc autẽ insuper. quædam tamen etiam his casibus non possent alienari: vt ȷ̃. eo. §. quia verò frequenter. & ȷ̃. de alie. & emphyt. §. ea. & §. quoniã. & §. sanctissimas. & §. œconomos. & ȷ̃. de eccle.
10 tit. §. iubemus. † Sequitur de pœnis. Et quidem saluis pœnis Leonis, imponitur pœna emptori amissionis rei: & pretiũ non recuperat ab ecclesia: donatarius illam patitur nouitatem, quam ecclesiæ voluit facere permutator: & quod dedit amittit, & quod separauit, non acquisiuit creditor: qui speciale pignus accepit, pecuniam perdit, & pignus non habet: sed generalis hypothe. permittitur: sed emphyteuta contra legem accipiens cadet, & totius pensionem temporis soluet: & imponuntur hæc pro immobilibus, & quasi, & etiã pro quibusdam mobilibus: vt pro sacris vasis, contra nostrã legem in C. de sac. san. eccle. l. sancimus. §. positã: & probantur hæc ȷ̃. eo. §. quia verò Leonis. vsq; ad §. quia verò verisimile. Sed his casibus agitur contra prælatum, quãdo proprium habet. Quod si proprium non habeat, dicunt quidã quòd cognati soluent. Alĳ dicunt, ꝙ hæc constitutio loquitur de his, qui fuerunt ante constitutionẽ illã de monachis: vt s. de mona. §. illud. & ȷ̃. hæc cõstitutio. inter nos comprobamus tertiam suprà quod nõdum inter filios disposuerit: vnde etiam creditoribus debeat prouidere. Ex secunda parte rubricæ vnũ nota, quòd vbicunq; fit mentio huius constitutionis: vt specialis hypotheca fieri non possit, hoc totũ corrigitur, si ecclesia indigeat, aliàs non corrigitur: vt ȷ̃. de alie. & emphy. §. hoc etiam. In summa no. quòd ex hac constitutione ȷ̃. eo. §. nos igitur. sumitur parum ex illa authent. hoc ius porrectũ. &c. s. tantùm hoc ius porrectũ est ad omnem locum venerabilem. omneq; collegium Item ȷ̃. eo. §. si minus colligũtur sequentia. s. quòd actio pia constituit. Reliqua illius authẽ. sumuntur ȷ̃. de alie. & emphy. & nõ corrigitur lex Leonis. sed ampliatur. Item ex eo quod est ȷ̃. eo. §. quia verò Leonis. et §. si verò minimis. & §. si verò alicuius. sumitur illa auth. quæ incipit, sed & permutare. & hæc addit legi Leonis. Itẽ ex eo quod est ȷ̃. eo. sumitur illa auth. quæ incip. perpetua quoq; &c. abinde solito reditu &c. vsq; ad illud verbũ, ea tamen &c. quod sumitur ȷ̃. eod. §. quia verò verisimile. ibi, his solis &c. Item ex eo quod est ȷ̃. eo. §. scire aũt. potest sumi illa auth. quę incip. qui rẽ huiusmodi. licet idem sit ȷ̃. de alie. & emphyt. §. si verò quis. & istæ addunt legi Leonis: cùm Leo nihil dixerat de his: vt ȷ̃. eo. §. quia verò Leonis. Item ex eo quod est ȷ̃. eo. §. si quis aũt. potest sumi authent. quæ incipit, hæc vsus præstatio. licet & ȷ̃. de alie. & emphy. §. & hæc verò iubemus. eadẽ posset sumi. Item ex eo quod est ȷ̃. eo. §. quia verò Leonis. vsq; ad §. hæc omnia. sumitur authen. illa, quæ incipit, multomagis licet. & ȷ̃. de alie. & emphy. §. quoniam. hæc posset sumi. Item ex eo, quod est ȷ̃. eo. §. sicut autem. sumitur authen. illa, quæ incipit, sic, vt alienatio. & addunt omnes, nec corrigunt [& ponuntur super l. iubemus nulli. C. de sacrosanct. eccle.]

* ¶ Res ecclesiarum. Bona ecclesiarum sunt pauperũ xvj. q. j. quoniam quicquid. Bona tamen decedentis prælati debent cõseruari futuro successori, vel in ecclesiæ vtilitatem expendi debent xĳ. q. ĳ. hoc ius. Martinus.

* ¶ Alienatio. Alienatio quandoque sumitur strictè, quandoque large. Strictè quidem sumitur in eo contractu tantum in quo fit dominĳ translatio. C. de fundo do. l. j. Large accipitur pro locatione, donatione, emphyteusi, & pro omni perpetuo contractu. Sumitur quandoque largissime, vt in casu c. venerabilis. extra. de offi. & pot. iud. deleg. In venditionibus autem rerum ecclesiæ requiritur consensus Episcopi, & patroni. xĳ. q. ĳ. placuit Solus autem Episcopus non potest x. q. ĳ. c. si. Solennitas autem illa, quæ statuitur x. q. ĳ. hoc ius porrectum hodie non seruatur. Pœna autem male alienãtis rem ecclesiæ est depositio, si accusetur xĳ. q. ĳ. monemur. nisi celeri restitutione sibi prospexerit alienator. c. si quis de reb. eccle. non aliud. Celerem autem restitutionem intellige post interpellationem ecclesiæ, si non componat interpellatus cum priore vt rem recuperet, & ecclesiæ restituat, vel nisi agat contra. possessorem. quia forte licet ei iure suo arg. di. c. si quis. Pœna autem recipientis rem ecclesiæ contra debitam formam, est, vt rem ipsam cum fructibus restituat, & ad pretium repetendum nullam actionem habeat aduersus ecclesiam. xĳ. q. ĳ. ca. hoc ius. Habet autem actionem aduersus alienantem capi. ad audientiam. de reb. eccles. non alien. Si autem mala fide quis acceperit rem ecclesiæ, tunc nec aduersus ecclesiam, nec aduersus alienatorem, actionem habet xvj q. iĳ. vniuersas. nisi sibi per cautionem de euictione prospexerit secundum quosdam. C. de euict. l. si fundus. In casu tamẽ speciali etiam male fideic. acceptor agit ad pretium contra alienatorem. d. c. ad audientiam. Item, si res ecclesiæ sit præter formam iuris alienata, tunc ecclesia potest agere cõtra possessorem realiter, & contra alienãtem personaliter xĳ. q. ĳ. apud clericos & ideo alienatio rei ecclesiasticæ non valet. nisi in sex casibus, forma seruata, videlicet, si debitum vrget propter redemptionem captiuorum, ob pauperes pascendos, propter ecclesiam ædificandam, & propter cœmeterium ampliãdũ. Itẽ qui alienauit in præiudicium ecclesiæ, si ex eo lędatur ecclesia debet reuocare alienationem etiamsi iurasset se non reuocaturum, cùm sit illicitũ iuramentum c. intellecto. extra. de iureiur. Idem est, etiamsi alienatio fiat de consensu capituli, & ecclesia multum lædatur. c. ad nostram. extra. de reb. eccle. non alien. & c. j. de restit. in integ. Alienatio facta contra formam debitã, etiamsi fiat in casu concesso nulla est xĳ. q. ĳ. sine exceptione. Et tali alienationi quilibet de collegio contradicere potest. extra. de reb. eccl. non alie. cap. si quis. Martinus.

⁂ ¶ Demum. Sunt qui putent hunc locum corruptum: atque ideo emendandum per glo. in verbo accipiat. in §. si vero. (est §. quia vero, in auth. de non alie. Tu cogita. Nam corruptum non puto. & ita habent exemplaria scripta quæ his contulimus. nisi quod excusa habent diuertat, cum in scriptis dimittat, legatur & bene. quinimo plenius hic, quam glos. loquitur, si recte omnia perpendantur. Nam Azo noster vsus est distinctione in hoc tertio membro. glossa autem non. P. Prateius.

Vt iudices sine quoquo suffragio fiant. ***Rubrica.***

1 ☞ *Iudices quomodo olim eligerentur, & quomodo hodie.*
2 *Iudices quales eligendi.*
3 *Iudicis uel administratoris electi officium quale sit.*
4 *Iudicis male administrantis pœna qualis sit.*

QVIA superiori constitutione prouidimus de rebus ecclesiarum: nunc prouideamus priuatim circa res earum, quòd nullo alio fieri potest modo melius quàm vt iudices, id est, præsides gentium, fiant sine quoquo suffragio, id est, sine aliquo dato nomine suffragĳ: vt ȷ̃. eo. §. j. & §. cogitatio. in prin. Videndũ est ergo, qualiter olim, & hodie eligantur, & quod sit officium electi. Tertiò de præmiis, & pœnis bene, & malè gerentium. Quartò, quæ sit vtilitas constitutionis. Et in primis sciendum est, hanc constitutionem loqui de omnibus iudicibus, siue si proconsul sit alicuius prouinciæ, siue vicarius, siue comes Orientis, siue correctores in Italia: vt infrà eodem, §. hæc omnia. & ff. de officio præsid. l. prima. & l. ex omnibus. & infrà in constitutione
1 proxima. † Eligebatur autem iudex ante hanc constitutionem aliquo dato in principio, gloriosissimis præfectis, & aliis patrocinium præstantibus in hoc ex qua actione multa insurgunt mala. Multiplicantur enim datores vnde & recolligant à collatoribus, id est, ab his, qui conferunt fisco tributa, & sententias, & delicta vendere, & auaritia (quæ est radix omnium malorum) insurgit: nec possunt coërceri, vt desinant talia facere, vel ab Imperatore, vel à præfectis: cùm hanc opponãt exceptionem, quòd oportet eos recipere, quod eis dederunt: & probantur hæc plenè infrà eodem, §. primo. & §. hanc certè. vsque ad hæc omnia. & §. itaque Deo. in fine. Vnde cogitatio nobis facta est, vt procuremus eos vti puris manibus, licet immodicus, id est, magnus quæstus fisco auferatur non valenti à iudice more solito recipere, tamen collatores erunt diuites, & soluent tributa, quæ aliàs soluere nõ valerent: vnde & imperium, & fiscus abundabit, & plurima rerum erit vbertas: vt infrà eodem, §. cogitatio. & §. primo. in fine. & §. itaque. in fine. Eligitur ergo hodie sine omni datione: nisi à lege permittatur: vt infrà eodem, §. hæc omnia.
2 & infrà in constitutione proxima. † Item debet eligi, qui sciat tributa fiscalia, & quod sit opportunius ad hoc per experientiam: vt infrà eodem, §. eos. ibi, ideoque licebit, &c. & argument. infrà de referendar. in fine. Item eligitur coram Imperatore, vel aliis, præstito iuramento, quod nihil dedit pro hac administratione: vt ȷ̃. eodem, §. sic igitur. & plenius dicetur infrà iusiurandum, quod præstatur ab his. Item debet præstare cautionem de inculpabili exactione tributorum; & licet nomine cautionis simpliciter cautio contineatur: tamen fideiussoriam hic intelligo; vt C. de verborum significatio. l. sancimus. & ff. ad municip. l. ordine. §. primo. & l. libertus. §. finali. & hoc quando præsens est is, qui eligitur.

Quand

Quando autem absens est, prædicta fient coram episcopo loci vbi est electus: vt infra eodem, §. iusiurãdum. §. tua quippe.
3 † Officium autem electi est, vt fiscalia diligenter exigat, quæ libenter soluere debent collatores, cùm militares expensæ, quas fecit Imperator, multæ sint vt terram imperij vt conseruet. Item bonus debet esse bonis: & peruersus peruersis: & per se, & per suos consiliarios. Nam turpius esset in aliũ peccare, quàm in se ipsum: vt infra eodem, §. eos. & §. oportet. & ff. de infam. l. athletas. §. Pomponius. & l. Imperator. & infra iusiurandum quod prestatur ab his. Item officium eius est, vt cognoscat de causis omnibus ciuilibus, & criminalibus: vt si quis iudex emanauerit ab aula, causa cognoscendi de aliqua causa non debet permittere præses nomine sportularum aliquid plus accipere, quàm Græca constitutione concessum sit. Nec enim fit mentio de ea, quæ est infra de iudic. §. ne autem. aliâs est suo periculo: & possunt præsides referre imperio directò, vel alios à quibus sunt missi, vel ipsemet cognoscere: nec eius supercilium timeat: vt infra eodem, §. nolumus. nec occasione militiæ, vel alterius priuilegij poterit quis fugere talem iudicem: aliâs milites nolentes, & militia cadunt, & emolumẽta perdunt. Vnde, cùm sufficiat prouinciæ, nec mittentur ad eum latronum insectatores, vel violentiarũ inhibitores: aliâs missi capiuntur, & in carcerem detruduntur, & imperio nunciantur, nec summo supplicio afficiantur: vnde speciale est his vt non iudicet præses: vt infra eodem, §. quod autem. & §. interdicimus. Si autem bene administrauerit, habebit testimonium bonum: & Deo & Imperatori erit commendandus: & si aliquis falso sibi opponere vellet, occidetur. Item prouinciales cum omni fauore eum ad suam prouinciam reducere debent: vt infra eodem, §. eos. ibi, quis enim &c. & §. illud valet.
4 vsque illuc, oportet autem &c. Econtra † si malè fecit, vel ante administrationem, vel postea, fortè aliquid dando pro eis, qui accipit, in quadruplum tenetur, & indignationem habet & cingulũ amittit. Idem in officialibus suis, si ipsi acceperint: vt infra eodem, §. sic igitur. ibi, sciat enim tua celsitudo &c. Ille autem, qui dedit, vel prouincialibus extorsit, (hæc enim duo paria sunt) & confiscationem, & verbera patitur. Et hic siue durante administratione accusetur per primates prouinciæ, siue per episcopos, delicta eorum imperio nota facientes: siue etiam post depositam administrationem. Debet enim & post per quinquaginta dies in ciuitate morari: vt in antiquis legibus dicitur. Et si prius effugerit, vilissimum tenetur mancipium, & tanquam fur in quadruplum tenetur episcopo sine scriptis cognoscente, sicut & aliâs in casibus contingit: vt infra vt cleri. app. proprios episc. §. j. & infra de manda. princi. §. sit tibi quoque contra regulam. vt C. de senten. ex breui. rec. l. j. & quicunque eum accusat in xx. diebus debet perficere accusationem, vel actionem quod est speciale contra l. properãdum. C. de iudic. & C. vt intra certum tempus cri. quæst. l. fina. C. vt omnes tam ci. quàm cri. l. j. & infra eodem, §. si quis autem. & §. necessitatem. & C. ad leg. Iuliam repetunda. l. j. Vbi autem, durãte administratione, recessit post satisfactionem quam facit prouincialibus, maiestatis sustinebit pœnas: vt infra de administrato. §. si quis. & est speciale, vt quãdo malè tractat prouinciam, etiamsi habet merum imperium, vt possit cõueniri: aliâs cõtra: vt ff. de in ius vo. l. ij. si autem esset minor bene posset conueniri: vt ff. de iniur. l. nec magistratibus. Vtilitas autẽ cõstitutionis est vt faciat homines in propriis habitationibus stare, & non peregrinis adstringi. Et ideo hymnos Deo canamus: vt infra eodem. §. illud. in fin. & §. itaque Deo. & infra titulo j. in princip. In summa notandum est, quòd ex hac constitutione nihil est in Codice.

Scriptum exemplar.

HAEC constitutio determinat quantum possit dare quilibet iudex. Si autẽ vltra dederit cadit in pœnam quadrupli: vt j. eod. in princip. & in fin. & s. ti. j. §. si quis autem. In summa notatur, quòd ex hac constitutione nihil est in Codice.

Edictum exemplar.

SVPERIOR constitutio fuit missa ad alios præfectos: hæc ad præfectum Illyrici cum quibusdam adiectionibus: & ponit quasdam rationes quas posuit s. vt iud. sine quoquo suffrag. j. eo. In summa notandum est, quòd ex hac constitutione nihil est in Cod.

Iusiurandum quod præstatur ab his, qui administrationem accipiunt. Rubrica.

QVIA supra constitutũ est, vt iudices sine quo quo suffrag. fiant. hic igitur semipleně dicitur de iuramẽto quod facit Imperatori prouinciæ rector, non plenè hac constitutione dicit: circa quam tria nota. substantiam sacramenti, & articulos, & pœnam non seruantis iusiurandum. Fit autẽ per do. nostrum Iesum Christum, & per beatam virginem. Per quod Iudæos repellimus qui nõ credunt Christum venisse in virginem: & per quatuor Euangelia à quatuor Euãgelistis facta, scilicet, Ioanne, Luca, Marco, & Matthæo: ex quibus omnia quę in ecclesiis cantantur desumpta sunt. Item in manibus tenere debet, licet aliàs præsentia sufficit: vt j. eod. j. respons. & C. de iudic. l. rem non nouam. & ff. de iureiur. l. iij. in fin. Continetur autem in isto sacramento, quòd germanum, id est, fraternum & fidele seruitium exhibebit imperatori, & Augustæ. Item omnia sine dolo, & arte, id est, deceptione faciet: vnde Cato, Sic ars deluditur arte. Item quòd est cõmunicator sanctę ecclesiæ. Item quòd non aduersabitur ei, vel alium aduersari patietur: quod notabile est: vt hæretici de ciuitatibus per potestatem expellantur. Item quòd nihil dabit, vel dedit occasione cinguli, sed fiscalibus sumptibus contentus erit. Item q̃ exiget tributa fiscalia. Item quòd æquus existet in omnibus causis. Omnia faciet secundum quod ei visum fuerit iustum. Quod intelligo secundum legem, licet Irnerius intellexerit hoc tantùm in defensore ciuitatis: vt j. de defens. ciuit. §. iusiurandum. quod etiam probatur j. eo. per literam illam, noxiis autem imponam supplicium secundum legem, & omnem &c. & in nouellis [tit. xxv.] dicitur. & sic est generale in quolibet administratore vt secundum legem faciat: vt j. ea. §. pen. & j. de iudic. §. omnis autem iudex. Item & quòd consiliarium bonum sibi assumet: & probantur hæc omnia j. eod. §. vsque ad §. fin. & s. vt iud. sine quoquo suffr. §. sic igitur. & §. eos. & C. ad leg. Iul. rep. l. vlti. Pœna autem non seruantis est. vt adeò terribili iudicio puniatur: & sic cum Iuda in inferno: vt sicut ille propter proditionem perditus fuit, sic & iste similis erit Giezi seruo Naamam præfectus, qui cùm venisset Benedal lepro sus, vt liberaretur per intercessionem eius ad dominum, & ei xl. onera camelorum auri & argenti portaret propter liberationẽ, non accepit: sed eum gratis liberauit. Tandem cùm recederet, seruus Giezi cucurrit post eum ignorante domino suo, & dixit: porta domino meo duo mutatoria vestimentorum: quòd cùm sciuit dominus, lepram illius liberati in istum propter cupiditatem toto tempore suæ vitę posuit. Sic erit ut hoc iudice si cõtrauenerit. Item est in tremore Cain, qui ex quo interfecit fratrem suum Abel, semper tremuit. Item indignationem habet Imperatoris: vt j. eod. §. fi. & s. vt iudi. sine quoquo suffr. §. necessitatem. In summa notandum est, q̃ ex hac constitutione j. e. §. & æquus. sumitur quod est in C. de iud. super lege illa, rẽ non nouam. in prima parte auth. quæ incip. hodie iuratur.

Vt ecclesia Romana centum annorum gaudeat præscriptione. Rubrica.

QVIA s. de nõ alienandis prouidit generaliter de rebus ecclesiarum: nũc specialiter prouidit Romanæ ecclesiæ circa præscriptionem: quod facit propter duo. & quia ibi est fons sacerdotij, id est, papatus, & patria, siue origo legum: vt infra eodem §. j. responso. & infra de eccles. ti. §. j. licet ergo vetera iura (quantùm ad legem istam) communia sint & circa præscriptionem x. & xx. annorum. & xxx. & paulò longius,

id est xl.in hypothecaria quando contra debitorem datur: nō autem quando contra ecclesiam Romanam, contra quam cētum ann. currit præscriptio, siue in rebus, siue in actionibus læsionem sustineat. Nam hoc tēpus est vita hominis plerūq;.l.fi. C.de sacrosan.eccl.quia quādoq; plus viuit homo, vt fuit Adā & Noe: minus autem multi: vt infra eo.& arg.C.de præscript. xxx.an.l.omnes.& l.cùm notissimi.in prin.& s̄.de mona.§.si verò intra triennium..Extendit autem vigorem suum hæc cōstitutio occasione ecclesiæ Romanæ, ad omnes ecclesias orientales, & occidentales, sub ea positas, & nō solū cœlestē, sed & quinquaginta librarū auri pœnā patietur, qui cōtra eā faciet: vt infra eod.circa eam facit: vt j.eo.circa princ.& in fin. Quicquid autem hac constitutione dicitur, corrigitur secūdum Io. & Pla.& Azon.per consti.j.hæc constitutio innouatur.& de hac facit illa mentionem cùm dicit: hæc constitutio &c.& hoc etiam dicitur in nouellis. Yr.& Al.contra. Nam facit secundū eos illam mentionem, de illa quæ est in C.de sacrosan. eccles.l. fin. Quod ergo dicitur in prædicta constitutione: vt infra de eccle.tit.§.pro temporalibus in aliis ecclesiis loquitur, nō in sola Romana: & sic nō est falsus, ille finis hinc sumptus. C. super l.vt inter diuinum.C.de sacrosan.eccles.&c. Quæ secunda sententia per decretales firmatur, quæ tenent idem in hoc: vt j.vt cler.apud proprios episcopos.in fin.

De referendariis palatij. *Rubrica.*

1 ☞ *Referendarij qui.*
2 *Referendariorum auctus numerus.*
3 *Multitudinis incommoda.*

QVia supra determinatus est nūmerus clericorū & in ciuitate Constantinopolitana, & alibi, vt s̄.vt deter.sit nu.cle.& s̄.quomodo opor. episc. §.sed neq; effusas.cum eis etiā ponit de referendariis tanto magis: quia publicè vtiles sunt: vt j.e. j.resp. Videndū est ergo qui sunt referendarij, & quot sunt.
1 Sunt † autem referendarij, qui preces hominum referunt imperio, & stant cum Imperatore, & sciunt mores curiæ: vt infra vt lit.iurēt.§.pe.& j.eo.§.j.& in fi.& s̄.quo.opor.epis.§.ne ali-
2 ter. Erant † autem prius referendarij octo: postea ad decē aucti sunt, & multorum petitiones fuerunt per eos auditę: tandē vsq; ad xij. peruenit numerus: & sic nihil esset finitum.id est, nullus esset finis: vnde statuitur vt nullus constituatur: nisi re-
3 deant in antiquum numerum. † Nam nihil immensum esset bonum: & quia essent multi non ideo melius facerent, cū multitudo onerosa nihil habet honestum, & vita virtuosa in paucis ex multis inuenitur: vt s̄.vt deter.sit nu.cle.in prin. & j.e.§. propterea.& in decre.xxxiij.di.c.tales. Debent ergo virtutib⁹ crescere nō numero. Nam si aliquis petierit, nō solùm carebit petitis, sed etiam pater sustinebit libras decem auri & militia spoliatur: vt j.eo.§.vlt. Ex hac constitutione nihil est in Cod.

De incestis & nefariis nuptiis. *Rubrica.*

1 ☞ *Incestæ nuptiæ quæ dicantur iure nouissimo Authen.*
2 *Incestas nuptias cōtrahentium pœna qualis olim fuerit, & qualis sit hodie, & quādo locum habeat.*
3 *Bona contrahentium incestas nuptias ad quos deuoluantur.*

QVIA circa incestas nuptias leges antiquæ C. eod.titu.positæ maximè l.si quis incesti.puniebant non puniendos, & puniēdos dimittebāt: quod esse non debet: vt infra de mand. prin. §. oportet.& C.de pe.l.sancimus. Ideo hæc consti-
1 tutio vult hoc emandare. † Videndum est ergo de quibus incestis loquatur hic: & quæ sit pœna. Loquitur autē hæc constitutio (secundum quosdam) quando prohibentur nuptiæ iurgentium: vt inter ascendentes, & descendentes: & hæ dicuntur nefariæ, vel collaterales, vel affines: & hæ incestæ sunt. De his autem, quæ iure ciuili prohibentur, non loquitur: vt inter præsidem, & subiectū: & senatorem, & libertam, similésque, quæ omnes inutiles dicuntur: & probatur ex ipsa rubri.huius constitutionis, quæ de incestis, & nefariis tātùm dicit: vt infra eod.§.vbi dicit naturæ &c. Sed in C.eo.tractatur de omnibus, cùm ibi sit rubrica generalis. Sed verius est, vt hæc cōstitutio de omnibus loquatur cùm verba sint generalia: vt infra eo.§.
2 j.ibi, illicitas &c. Pœna † autem olim, quæ fuerit dicitur C.eo. l.si quis incesti. Hodie autem siue masculi, siue fœminæ cōtrahentes incestas nuptias, si non habent filium, pœna est cōfiscatio cinguli, id est dignitatis spoliatio: verberatio, si vilis est. Si filium habet, fit sui iuris supplicio patris, sed alit eum: licet legis cōtemptor sit: vt infra eod.§.j.& ij. Quod autem dictū est de confiscatione, corrigitur infra de mand.princ.§.oportet.& illud corrigitur infra, vt nulli iu.§.fi. Sed Io.dixit speciale esse hic, vt in crimine læsæ maiestatis.vel dic, vt ibi expositum est per Aldri. Et habent prædicta locum: quando sciuit vterq;, vel ille, qui punitur: quod patet ex eo, quod dixit de pœna exilij. Item militiæ priuatione, si est miles.ibi, quod dum licuerit. vt infra eod.§.j. Item locum habent in tempore futuro post constitutionem. Quod autē præteriit, sine reatu est. quid enī &c. vt infra eod.§.& hoc quod.& §.quod autem.& C.de test.l.iubemus.in fi. Si autem in tempore fuit hęc constitutio facta, incestæ erant vsq; ad duos annos: & dirimantur verè, non figu-
3 raliter. † De substantia autem sic disponatur: vt fisco quarta pars detur: in alia distingue: aut sunt filij naturales tantùm, quo casu habent totum: aut legitimi tantùm, de præcedēti vel sequenti matrimonio, quo casu idem est: nisi vtreque casu sint ingrati secundum leges de hoc tractantes. Aut naturales & legitimi: quo casu prędeducta quarta fisco, fiet adhuc diuisio: de qua legitimi tres partes, & isti quartam habēt. Vbi autem sic non diuiserūt, vt talem etiam intra duos annos duxerit, illi succumbunt pœnæ de qua s̄.dictum est: vt infra eod.§.si verò.& §.hoc idem, & §.si autem. Vbi autem nec incestum, nec legitimum matrimonium est, sed quoddam medium, vt concubinatus: tunc interuenientibus dotalibus instrumētis, filij prius nati, sunt legitimi: nec impediūtur succedere per filios legitimos præcedentes, vel sequentes, vel alio modo: nisi ingrati sint: vt infra eod.§.dubitatum.& C.de nat.lib.l.cùm quis. Ex hac constitutione infra eod.§.j.sumitur quod est in C.eod.tit.super l.si quis.authen.incestas &c.quæ corrigit. Item infra eod.§.dubitatum.sumitur quod est C.de natu.lib.l.cùm quis. authē. quæ incipit: quod vis locum &c. quæ addit.

Collatio tertia.

De lenonibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Lenoni domum locantis pœna.*

QVIA incestus (de quo dictū est) fit quandoq; per lenones: ideo de his ponit, vel sumitur ex antiquis legibus quas non habemus: vt j.eo.in prin. præcipit hæc cōstitutio nullum esse lenonem: & cautionem, vel fideiussores à miserandis mulierculis accipere in omni terra: ergo etiam in Bononia præcipit castitatem, quæ sola Deo animas hominum repræ-
1 sentat, & † pœnas eis imponit, & locātibus domum eis. vnde corrigit fortè quod est in ff.de pet.hær.l.ancillarū.§.fi.vel licet pēsio talis veniat in hær. petitione, nihilominus punitur exactor: vt j.e.per totū. Illa aūt quæ est j.e. nō solum si fidem &c. prohibet sacramentum exigere. Et de hac nihil est in Cod.

* *De defensoribus ciuitatum* *, *Rubrica.*

1 ☞ *Defensores ciuitatum vnde sic dicantur.*
2 *Defensores ciuitatum quomodo olim eligerentur: & quomodo hodie.*
3 *Defensoris ciuitatis officium quale sit.*

QVONIAM de maioribus iudicibus bene disposuimus supra, vt iud. sine quoquo suf. nūc de minoribus, id est de defen.ciui.vt j.eo.§.nos igitur videamus: & prius, vnde dicatur defensor. Item qualiter eligat. tertiò quod sit eius of-
1 ficium. † Dicitur autem defensor, quia defendere debet à ma

lis in

lis iniuriā patiētes homines: sicut dicitur consul, quia cōsilium præbet: vt j. Et de consulibus, licet hoc nomen sit valde occultum, reuocatur tamē per cōpetens officiū imponēdum defensori: & ita seruatur ipsa antiquorū veritas, id est, huius nomi-
2 nis defensoris: vt infra eo. j. resp. & C. eo. l. ij. † Eligebatur autē misericordia olim, id est, precibus magis, quàm electione, scilicet, ex multis facta, & c. qui & pauperes, & obscuri erāt eligebātur: & qui viles erāt electi, cito remouebātur: & acta ab eis cōposita nō valebant propter vilitatem cōponentis: cū à componente, vel à scribente plerūq; authoritas scripturæ sumatur: vt vltra montes. vbi nō sunt alij tabelliones: nisi literæ episcopi, vel abbatis. Item perdūtur illa acta cùm nō sit locus vbi reponātur: vt infra eo. §. j. vsq; ad §. nos. & ff. de eden. & ff. l. si qs. §. j. Hodie eligitur ab episcopo, & alio clero, & aliis bonis viris, homo, scilicet, bonæ opinionis, vt infra eo. §. vlt. & electus nō potest renūtiare propter aliquod priuilegium vel dignitatem, aliàs nobilitatem, aliàs pœna quinq; librarū auri imponitur, & nihilominus compellitur: conuenit enim & c. vt infra eodem, §. interim. & §. quia verò defensoris. qui ibi sunt, non autem absentes Romæ, vel alibi: & sic est argumētum ad electionem canonicorum, vt non expectentur absentes, & iurabunt bonum eligere, & circulum faciens, id est, ordinem quēdam hominū ad modum circuli: & semel, & bis quæretur: vbi melior à summo vsque deorsum, & electus mox accipit curā: vt infra eodem, §. sed secundum circulum. & §. de cætero quidem. & §. & sic. Item debet iurare se omnia secundum leges facturum, prout sibi videbitur: vt diximus supra, iusiurandum quod præstatur ab his. Vltimò confirmatur propter Præfectum, vt nihil posit præcipi à præside, qui minor est præfecto, cùm ab eo eligatur, & sub eo, & olim quinquennio: hodie aūt biēnio solo administrabit, postea desinit ipso iure. Sed si antè non rectè ageret, remouetur per præfectum, qui eum eligit cōfirmando. Nam datus, dicitur à quo confirmatur: quod valet ad rescripta vetera, quæ confirmantur: vt infra eodem, §. iusiurandum. & §. confirmādus. & §. in biennio. & C. eo. l. iiij. & ff. de verb. signif. l. lege. Quod autem dictum est, quòd nisi biēnio duret: fallit quādo omnes vellent ipsum denuo reeligere, nec ipse præordinauerit illud: vt infra eodem, §. vlt. Item quod dictū est, vt omnes de ciuitate conueniant, habuit locum, quādo pauci homines erant in ciuitatibus: sed cū hodie aucti sunt populi in eum modum, vt difficile sit eos in vnum conuocare, statutum est per consuetudines terrarū, vt per paucos fiat electio, scilicet per cōsiliarios: imò per octo Bononiæ fit electio. quæ consuetudo vincet legem: vt institu. de iure natur. §. sena tusconsultum. & ff. ad municip. l. quod maior. & ff. de reg. iur. l. aliud. §. refertur. & ff. commun. præd. l. venditor. §. si constat. Debet & catholicus esse: vt s. iusiurand. quod præst. ab his. & C. eod. l. pen. Item nihil dat, qui nihil accipit, præter legitimum salarium, scilicet tres, vel quatuor aureos: vt infra eod. §. quia
3 verò. † Officium autem eius est super criminibus minoribus, vt cognoscat, & iudicet: & præsidem adiuuet in maioribus: seruat delinquentes præsidi iudicaturo: vt infra eodem, §. audient. Itē in ciuilibus, vsq; ad trecentos aureos: sed olim vsq; ad quinquaginta tantùm: vt infra eod. §. & iudicare. & C. e. l. j. Ea autem quæ spectant ad merum imperium, vel mistum nō exercet: nam illa egent iurisditione, scilicet maiori, vel ordinaria: vt infra eod. §. nulla. ibi, illa sola & c. vnde in integrū restitutio videtur, quòd dare non possit, cùm magnam exigat causæ cognitionē. Sed contra est quia delegatur: vt C. vbi & apud quos. l. vlti. in fin. Vnde iure magistratus competunt: vt ff. de offi. eius cui. l. j. In voluntaria autem exercet omnia, etiam prohibente præside: vt infra eo. §. nulla. Hodie autem per imperatorem Federicum datur defensoribus ciuitatum Lombardiæ etiam merum imperium, & ab omnibus aliis est vsurpatum. Item officium suum est, vt in ciuitatibus alium suo loco nō ponat: sic nec præses per ciuitates alium dirigit: nisi ipsum defensorem. infra eod. §. nulla. Item debet habere ex illa prouincia (cui subest) duos nuntios, & vnum massarium: vt infra e. §. ex prouinciali. qui si delinquūt (quod intelligo in maioribus delictis, vt quia voluerunt eum interficere) debet eos ad præsidē prouinciæ remittere. quod si non fecerit, per præfectum vindicta competens erit: vt infra eo. §. si verò egerint. Item, si qui in ea ciuitate sunt per Imperatorem exactores, & ipsi iuuabunt defensorem, & ipse eos: & videbunt enormiter agentes, id est, malè soluentes tributa: vt j. eo. §. nulla. in fi. Item officium suū est, vt habitationem publicam in ciuitate habeat, vbi acta publica reponantur, qui locus dicitur archiuus: & ibi quendam ædilem, id est, massarium, vel camerarium constituere, qui custodiat, vt cito à requirentibus inueniatur: vt j. eo. §. præcepto. & ff. de pœn. l. moris. §. solet. & de orig. iu. l. ij. §. item quia. De hac autem constitutione nihil est in Codice.

* ¶ Ciuitatum. Ciuitatis appellatione comprehenduntur burgi ciuitatis. l. ij. ff. de verbo. signif. Item sub appellatione ciuitatis comprehenduntur mille passus à muro ciuitatis. l. mille passus. ff. de verb. sign. Comprehenduntur & orti ciuitatis. l. præsens. ff. de procuratorib. Martinus.

De mensura ordinandorum clericorum. *Rubrica.*

SVMITVR hæc constitutio ex illa superiori, vt deter. sit nu. cle. & confirmatur. Nihil tamen quod contrarium sit superiori hic continetur: sed eadem est intentio huius, & illius, scilicet, vt ecclesiæ ex multitudine clericorum non grauentur expensis: vt s. vt deter. sit nun. cle. & infra eo. in prin. & §. j s. quomodo opor. epis. §. quia verò tantùm. Statuitur hic tamen plus quàm ibi, vt si in aliqua ecclesia numerus statutus deficiet, non de nouo alius ordinetur, sed ex alia ecclesia sumatur & ibi ponatur: & Deo amabilis ponitur secūdum ecclesiæ mensuram. si autē id, quod deest extraneis introductionibus impleatur: quod plus est non mutatur, ne in infinitum trāsiret tempus, donec quod plus est, minuatur: vt j. eod. §. si verò diminuta. In summa not. quòd ex hac constitutione nihil est in Codice.

De mandatis principum. *Rubrica.*

1 ☞ *Mandatum principis quid.*
2 *Iudici duodecim obseruanda præcepta.*

QVIA antiquis legibus de mandatis cōtinebatur quæ iā sunt deperditæ, vel diminutæ: ideo eas reparat hic: vt omnia purgentur, & nihil imperfectum relinquatur: vt j. eo. in prin. & s. de non alie. in prin. Videndum est ergo quid sit mādatum, & quot sint hæc mandata. Et quid differt hæc constitu-
1 tio ab illa. s. vt iudic. sine quoquo suffrag. † Est autem mandatum. constitutio, vel sanctio principis, qua præceptum dat, qualiter electus laudabiliter posit prouinciam gubernare, vt colligitur infra eodem, §. j. licet placen. dixerit aliud esse mandatum, & aliud constitutionem, eò quòd quandoque ponuntur, vt oppositæ species: vt C. de incest. nupt. l. qui contra. & ff.
2 de colleg. illic. l. ij. Mandata autem multa dantur hac constitutione. Primum est, vt nihil simoniacè, siue per pecuniam faciat, cū enim sit gratis electus, nihil habet suscipere, sed si contētus fiscalibus annonis: & sic collatores poterūt soluere commodè tributa: vt infra eod. §. oportet. & s. vt iudi. sine quoquo suffragio. §. j. & s. iusiurandum quod præstatur. §. & primum omne. Secundum, vt teneat populum suum in pace: vt j. eodē, §. deinde competens. quam debet facere iurari: vt infra, in vsibus feudorum. de pace tenenda. l. hac edictali. coll. x. Et pœna magna imponitur rumpenti: vt j. in vsib. feud. de pace ten. l. ij. Tertium est præceptum, quòd sit æquus in causis: vt j. eo. §. si tibi. & ff. de eo quod cer. lo. l. quòd si Ephesi. §. in summa. & C. de iud. l. placuit. & s. iusiur. quod præst. §. & æquus. Quartum, quòd breues lites, & maximè vilium personarū, etiā sine scripto iudicet, vt non grauentur expensis, forte plus quàm valeat lis. & hoc idem circa sportulas seruabit: vt j. eo. §. si tibi quoq; cura. ij. resp. & infra. de iud. §. ne autem. Quintum est, quòd sic omnibus faciat iustitiam, vt nemo ad principē vadat: aliàs vel in iudicem indignatur: vel cum verecundia eum remittit quādo inuenerit, q in prouinciā potuerit habere iustitiā: vt j. eo. §.

& non permittes. & infra, vt different iud. §. j. Sextum, vt nulli venienti de curia principis legationis causa credat: nisi literas principis monstret. sed tunc non prius quod petitur faciat, quam secunda fiat iussio: cùm quod petitur ad læsionem est subiectorum: vt infra eod. §. deinde competens. & infra, vt nulli iud. §. & hoc verò iubemus. & C. eod. l. j. Septimum, quòd opera publica faciat sumptu publico, non priuatorum expensis: vt j. e. §. sed & pro vbertate. Octauum, vt puniat delinquentes, omni priuilegio cessante, tam suos familiares, quàm alios: vt infra e. §. quod autem. Punit ideo, vt etiam accessorem remoueat delinquentem: & alium adsumat. vt infra §. quod si delinquetes. in fi. & s. vt iud. sine quoquo suffrag. §. eod. & hos etiam iurare faciat: vt s. iusiurandum quod præstatur. §. pen. Nonum, quòd intra terminos ecclesiarum nullum etiam delinquentem capiat exceptis quibusdam: & si extra terminos dederit eis verbum, seruabit illud. quod dic vt infra eod. §. sed neque, & §. neq;. & §. publicorum. Decimum est, vt cõpellat exactores publicos scribere quod exigunt à collatoribus. quod dic vt infra eod. §. coges. Vndecimum est, vt prædia ex quibus soluuntur tributa non permittat alienari: nisi in securum emptorem: aliter aũt venditor fideiubeat pro eo: vt infra eo. §. non permittas. Item aliud, quòd si fuerit absens, siue intra terminos suæ prouinciæ, siue extra, nec ipse, nec milites grauabit subiectos. semper de suo faciet omnes expensas. Item & aliud, quia loci seruatores non ponet: vt infra eodem, §. illud tamen. & §. eos autem. & s. vt iudi. sine quoquo suffrag. §. nulli. & infra, vt nulli iudic. §. j. Aliud, quòd occasione religionis non debet pati prouinciam commoueri. Sed si crimen canonicum obiicitur clero, ipse tãtùm iudicat. Si laico, prouinciæ præses cum episcopo: vt infra eod. §. neq;. & §. si verò canonicum. & infra, vt cleri. ap. proprios epis. §. si verò. Aliud quod licet delinquetes puniat, tamen res non accipiat: nisi in casu: vt infra eod. §. oportet. & dices: vt j. vt nulli iud. §. fin. Item quòd circa aduocatos prouideat, vt bene & decenter suum officium exerceant: vt infra eod. §. patrocinia. & C. de postu. l. si quis. Item aliud, quòd agricolas suis faciat dominis restitui: aliàs pœnam imponat. quod dic vt j. eo. §. sed etiam. Præcipit etiam vt tituli super alienis [prædiis] & possessionibus non ponantur. quod dic vt infra eod. §. titulos. Item quòd rustici non portent arma. Item quòd propter maleficia, banniti, vel fugientes: non recipiant: sed quòd debeat capere, & puniendos remittere: vt infra eod. §. pen. & fin. Prædicta autem præcepta debent legere à principio sui regiminis, coram omni populo: vt j. eo. §. antepe. Differt autem hæc constitutio ab illa quæ est supra, vt iudi. sine quoquo suffrag. & ab illa, iusiurandum. quia hæc generalior est, & plura comprehẽdit præcepta quàm illa. In summa notandum, quod ex hac constitutione infra eo. §. fit tibi. sumitur quod est in C. de sentẽ. ex breui. reci. super l. vlti. authẽ. quæ incip. nisi breuiores. Item ex eo quod est infra eod. §. non permittas. sumitur quod est in C. sine cen. vel reli. super l. pen. authẽ. quæ incipit: sed & periculũ. Item ex eo quod est infra eod. §. titulos. sumitur quod est in C. de his qui pœnæ no. authen. omnia quoq;.

De triente, & semisse, & successionibus filiorum & nepotum. &c. *Rubrica.*

1 ☞ *Filij cuiusmodi portionem habere debeant in bonis parentum, ut à querela excludantur*

2 *Negans scripturam propriam, uel numerationem sibi factam, qua pœna puniatur: & quomodo puniatur inficians in alijs rebus, nu. seq.*

HAEC constitutio in quinq; diuiditur partes: & expediuntur: vt infra eo. ti. notaui. Et continua: quia multæ leges sunt de testamentis, nulla tamen illarũ bene prouidit gratis filiis, quos tamẽ pater vult exhæredare. Ideo hac pia lege
1 vult prouidere: vt infra eo. in prin. † Circa ergo hãc primam partem, dic quod iure veteri sola quarta filium à querela repellebat, & nisi integra esset relicta, locus erat querelæ: vt ff. de inof. test. l. Papinianus. §. quoniam. & C. de inof. testa. l. cùm quæritur. & l. parentibus. & insti. de inof. test. §. igitur. Sed postea iure Codicis fuit inductũ, vt etiam si minus quarta dimitteret, ageretur ad supplementum: vt C. de inof. test. l. omni modo. & l. scimus. Et sic adhuc ad quartam tantùm agebatur. hodie verò distinguitur: vt si sunt tres, vel quatuor, vel pauciores, & quilibet exhæredatus habeat tertiam illius partis quã ab intestato erat habiturus. Si verò vltra quatuor, tunc dimidiam totius substantiæ: vt infra eo. §. frequenter. & §. hic nos. & §. hec quolibet tit. sed per aliam constitutionem tãtùm iure institutionis: vt j. vt cũ de ap. co. §. aliud à prædictis fit vna exceptio. quod dic vt infra eo. §. excipitur. Præterea portio nullo modo debet posse diminui: vt j. eo. §. prohibemus. & C. de inof. testa. l. quoniam. Nec occasione etiam decedẽtis: quod fuerit fœmina: vt quod sit nepos ex filia: vt infra eo. §. neq; illo. licet olim fieret diminutio: vt C. de colle. illic. & de legi. hær. l. si defunctus. & infra. insti. de hære. quæ ab intest. §. diui. De secunda parte, scilicet de successione filiorũ naturalium, diximus infra, quib. mo. na. effi. sui. §. discretis. & dic vt ibi. De tertia parte, scilicet de collationibus dicas vt not. j. e. §. illud quoq;. De quarta, scilicet de distributione, quã facit pater inter filios, dicitur infra eo. §. & quod sæpe. plenè dicã infra de testa. imperfe. §. fi.
2 † De quinta, scilicet de inficiationibus numerationũ, vel literarum, vel aliarũ rerum sic dicas: quia si quis ex sua propria scriptura priuata conuenitur, & eam abnegat, vel numerationem sibi factã negat conuictus damnatur in duplum. sicut lege Aquilia conuetus inficians damnatur in duplum: vt j. e. §. studium. & ff. ad leg. Aquil. l. inde Neratius. §. hæc actio. Et sicut in legato relicto, venerabili loco: vt insti. de oblig. quæ ex quasi contractu. §. fi. & de act. §. idem mista. hãc autem pœnã patitur, nisi confiteatur illato sacramento: quia ex quo exonerat aduersarium probandi onere debet releuari à duplo: sicut etiam est & in l. Aquilia: vt j. eo. §. studium. & ff de iureiur. §. eum qui. Punitur ergo tunc in expensis tantùm declarãdis sacramento actoris. vt j. eo. §. studium. Sed si post inficiationem numeratoris solutionem prætendat, omnimodo solidum exigitur. Nec prodest solutio, etiamsi eam fecerit: vt j. e. §. si quis autem. Et contra, si actor abnegat suas proprias literas, in quibus continetur sibi solutum, eadem fit pœna dupli: nisi iureiurando sit causa decisa: vt s. dixi in reo: vt j. e. §. si autem etiam
3 reus. † De abnegationibus aliarum rerũ sic dicas: quia si agatur rei vendicatione, & possessor dicit se non possidere, si hoc probetur, transfertur ab eo possessio: vt s. de rei vendic. l. fi. Si autem agatur hypothecaria contra aliquẽ, ac ille dicat nõ esse rem illius, quã dico mihi obligasse: & sic oportet me hoc probare: vt ff. de pig. l. si superatus. & l. & quæ nõdum. §. & quod dicitur. Si, me probante, ipse dicat sibi prius obligatã, vel alio iure potiorẽ se dicat, nõ auditur, quominus possessio transferatur in pœnam suę negationis, quod plenè dixi j. eo. §. illud quoq;. Extra cõstitutionis propositũ, ponit quẽdam casum de eo qui libertã suam acceperit in vxorem: de quo dic vt j. eo. §. fi. In summa notandum, quod ex hac constitutione j. eo. §. j. & §. prohibemus. sumitur quod est C. de inof. test. super l. parẽtibus. auf. quæ incip. sed nouo iure. Item ex eo quod est j. eo. §. neq; illo. sumitur quod est C. de col. auth. quæ incip. ex testamẽto. super l. j. Item ex eo quod est j. eo. §. & quod sæpe. sumitur quod est in C. fa. er. super l. fi. authẽ. quæ incip. si modo. Item ex eo quod est j. eo. §. studium. sumitur quod est C. de non nu. pec. super l. qui fidem. auth. quæ incip. cõtra qui propriam. Item ex eo quod est j. eod. §. neque. sumitur quod est in C. de coll. l. illam. authẽ. quæ incip. quæ tertiæ. Item ex eo quod est j. eo. §. illud quoq;. sumitur quod est in C. qui po. in pig. ha. super l. licet iisdẽ. auth. quæ incip. item possessor. Item ex eo quod est j. eod. §. fin. sumitur quod est C. de natu. lib. super l. cùm quis. authen. quæ incipit: non permittitur.

De filiis ante dotalia instrumenta natis. *Rubrica.*

1 ☞ *Constitutio ad quæ tempora trahatur.*

SVMITVR huius cõstitutionis materia ex quibusdã legibus, quas denominat infra eo. circa prin.
1 † An illæ ad præterita tẽpora trahantur: & dicit quod sic: nisi iam sint decisæ [omnes] quæstiones: vt infra eo. circa fin. In summa notandum est, quòd ex hac constitution

tutione nihil est C. & parum valet, nisi in verbo vno quod no-
ta infra eod. circa fin.

De administrantibus officia in sacris appellationibus. *Rubrica.*

DE quibusdam officialibus ministrãtibus iudicibus appellationum dicitur, & parum valet: nisi in verbo vno, quod not. j̃. eod. in fi. & nihil est de ea in Cod.

Collatio quarta.

De nuptiis. *Rubrica.*

1 ☞ *Nuptiæ qualiter contrahantur.*
2 *Matrimonia quibus modis distrahantur.*
3 *Diuortij sine causa facti pœnæ quæ sint.*
4 *Mulier secundò nubens intra tempus luctus, pœnas patitur: atque inibi quæ aliæ mulieres eisdem pœnis sint obnoxiæ.*
5 *Nubens secundò etiam post tempus luctus, quas pœnas patiatur. & nu. 8.*
6 *Lucra dotis, nel donationis propter nuptias, quæ coniunx superstes perdit per trãsitum ad secundas nuptias, ad quos pertineant.*
7 *Coniunx superstes secundò nubens non potest plus donare secundo coniugi quocũq; titulo, quàm ei ex filii.: prioris mat imonij, cui nunus donat.*
9 *Legatum mulieri relictum sub conditione, si non nubat, quando peti poßit, & quãdo non.*

QVIA nuptiæ totum humanum genus iugiter
renouant procreatione liberorum legitimorũ,
ideo de eis ampliore solicitudine dicere vult: vt
infra eod. in prin. Quæ etiam frequentius acci-
dunt, curant legislatores citius & diligentius,
quàm ea quæ raro accidunt: vt hic: & j̃. vt matres debi. & c. §.
quia verò. & ff. de legi. & senatuscon. l. nam ad ea. & C. de iud.
l. properandum. in prin. Videamus ergo de nuptiis qualiter
contrahantur, de solutione earundem, siue morte, siue separa-
tione, de nuptiis secundis, siue intra tempus luctus, siue post fa-
ctis, & de successionibus mulierum ad filios, & econtra: vt j̃. e.
1 §. disponat. in fi. † Nuptias autem facit solus consensus [a] per
a verba de præsenti, siue dos sit ibi, siue non: vt infra e. §. nuptię.
& xxxix. q. §. j. & xxvij. q. ij. c. sufficiat. & ff. de reg. iu. l. nuptias
at sponsalia fiunt per verba de futuro: vt ff. de sponsal. l. j. & ij.
Sequitur de dissolutionibus earundem. Nã in mundo quic-
2 quid ligatur, est solubile: vt j̃. e. §. nuptiæ. † Dissoluũtur ergo
matrimonia duobus modis: morte, et separatione. Morte, siue
viri, siue mulieris: quia mors omnia soluit. & habent tunc lo-
cum pacta dotalia: quæ si sunt æqualia, bene est: alioquin redu
citur maius ad minus: vt j̃. eo. §. deinceps. & C. de pact. cõuen.
l. ex morte. & l. lege. Separatione autem dissoluũtur matrimo
nia quatuor modis: nam quędam bona gratia, volente, scilicet
vtroq;, vt infra eod. §. distrahuntur. & C. de repud. l. consensu.
Sed hoc membrum etiam secundum legem hodie corrigitur,
infra eodem, vt licet matri & auiæ. §. quia verò ex consensu.
Alia per occasionem rationabilem: alia cum causa rationabi-
li: alia citra omnem causam. Per occasionẽ rationabilem dis-
soluitur matrimonium: vt quando conuersionem, vel religio-
nem eligit alteruter. nam tunc quasi pro mortuo (quo ad ma-
trimonium) habetur. Et ideo pacta dotalia tũc sortiuntur effe
ctum, ac si esset mortuus, qui religionem intrauit: vt infra eo.
§. per occasionem: & c. de episc. & cler. l. deo nobis. §. j. Itẽ per
eandem causam soluitur, quando aliquis impotens est coire.
de quo dic: vt infra eod. §. per occasionem. Item & quando al-
teruter capitur ab hostibus, & sic fit seruus, & inæqualitas for
tunæ matrimonium manere non sinit: si tamen fuerit incertũ
de morte, vel de vita, & quinquennium transierit: vt infra eod.
§. hoc etiam captiuitatis. Si verò ancillam alienam quis acci-
piat in vxorem domino sciente, fit libera: quod dic vt infra eo
dem, §. si verò ab initio. Item & quãdo alteruter per pœnæ im
positionẽ seruus pœnæ efficitur, quod hodie nõ fit nisi in liber
to. potest propter causam iustam dirimere: vt infra eodem, §.
quod autẽ prius. Sed secus in deportatione, vel aquæ, & ignis
interdictione: per quam nec olim nec hodie soluitur matrimo
nium: quod dic vt infra eodem, §. deportatio. Item si maritus
steterit in militia per decennium: quod dic vt infra eodem, §.
nouimus. Et de eadem causa intelligo quod dicitur: vt infra eo
dem, §. adscriptitio. Cum causa rationabili dissoluitur multis
modis secundum hanc constitutionem: quos dic vt infra eod.
§. mitiores. vsque ad §. si verò altera. Item in §. has itaque cau-
sas. Et hæ causæ erant etiam in legibus co. vt c. de repud. l. cõ-
sensu. & l. in causis. Item dictæ autem causæ etiam iure nostro
coarctatæ sunt. Nam paucæ hodie sunt: vt infra, vt li. matri &
auiæ. §. quia verò plurimas. At iure canonico nulla de causa,
nisi morte fit separatio. Nec obstat quòd ratione consanguini
tatis dirimi videtur: quia non dirimitur, sed nullum matrimo-
nium declaratur: vt extrauag. de consanguin. & affinita. cap. j.
Item non obstat quòd propter adulterium vir potest dimitte-
re vxorem iure canonum: quia non dirimitur, sed quasi absol-
uitur maritus vt debitum reddere non teneatur: vt xxxiij. q. ij.
3 cap. quos deus coniunxit. Sine † causa verò quando scilicet
nulla prædictarũ causarum subest: si qua virum dimittat, pręe-
ter alias pœnas dotis, scilicet amissionis, patiatur hãc, quod in
tra quinquennium non nubet, cùm & si legitimè repudiaret,
tamen per annum staret propter turbationem sanguinis: quæ
ratio cùm in viro non sit, potest statim accipere vxorem. Nec
refert, an iustè, vel iniustè primam dimiserit: vt infra eodẽ, §.
si verò alteri. §. si verò irrationabiliter. sed & alias pœnas pati-
tur vir, scilicet, amissionis donationis propter nuptias. Patitur
etiam quandam specialem pœnam quando vxorem indotatã
accepit. quod etiam iure Cod. erat: vt j̃. eo. §. si quis enim dimi
serit. & c. de repud. l. fi. Quandoq; tamen cessant pœnæ pręedi
ctæ etiam si sine causa fit repudium. quando, scilicet, filius ab
vxore volens patri pręiudicare: quod dic vt j̃. eo. §. est quoque
4 quoddam. Sequitur de nuptiis secundis, quales dicũtur o-
mnes post primas: vt c. de secun. nup. l. si quis prioris. §. tale. Et
quidem licet sit tutum contentos esse vno matrimonio: vt j̃. §.
soluto. tamen hanc felicitatem quidam spernunt: & ad secun-
dum cõuolant matrimonium. Circa quod dic, si ante tempus
luctus mulier nupserit, patitur multas pœnas: siue habeat fi-
lios ex priori viro, siue nõ: de quibus pœnis poterit petere ab-
solutionem à principe secũdum certam formam: quam dic vt
j̃. eo. §. primæ. vsque ad §. si verò expectet. Sed licet puniatur,
valet tamen matrimonium: vt j̃. de restit. & ea quæ parit. §. fi.
nisi quando per culpam diuertisset: quia tunc intra quinquen
nium ipso iure non valet: vt j̃. eo. §. si verò altera. Easdem autẽ
pœnas quas patitur intra tempus luctus nubẽs, patitur & illa,
quæ sacramento deserto, ad secundas conuolat nuptias, nõ pe
tens tutorem alium filiis ordinari: vt j̃. eod. §. si verò tutelam.
Item easdem & illa quæ parit xj. mense post mortẽ primi viri:
nec tamen ex secundo viro: quia non debet habere plus casti-
tas, quàm luxuria: vt j̃. de restit. & ea quæ parit. in fi. Prædicta
festinatio propter duo punitur propter turbationem sangui-
nis: vt ff. de infa. l. liberorum. §. si talis liber. siue ne quis de pro
le dubitet quod idem est: vt j̃. eo. §. si verò altera. & c. de repu.
l. consensu. §. quòd si præter. Item propter hoc, ne qua suspicio
sit: quod malè sit erga primum virum versata: vt j̃. de restit. &
ea quæ parit. §. fi. Sed Martinus dicebat solam esse rationẽ tur
bationem sanguinis. vnde si mortuo primo viro pariat, quan-
tuncunque statim: & tunc poterit nubere, vel elapsis quatuor
mensibus, vel quinque, intra quos iam possit cessare turbatio-
nis sanguinis dubitatio, & hæc in fœminis. Viri enim hoc vel
simile tempus seruare nõ tenentur, cùm in eis turbatio sangui
nis non timeatur: & cùm non teneantur ipsi lugere vxores: vt
infra eod. §. si verò altera. & ff. de infamibus. l. vxores. & c. de
5 repu. l. consensu. §. vir. Si † aũt post tempus luctus: tũc siue vir,
siue mulier, punitur in multis, habeant vel non habeant filios.
Ecce enim in rebus habitis à priori coniuge amittit proprieta
tem: si habet filios. Nam aliâs hoc nõ perdit, vsufructu solo re-
tẽto: vt infra eodem, §. si verò expectet. & §. si verò sit soboles.
6 Venient † autem hæc lucra ratione proprietatis ad filios pri-
mi matrimonij æqualiter, cessante electione, quam parens fa
cere vellet: vt infra eodem. §. venient. & hoc siue sint parentis

primi hæredes,& ſecundi,ſiue primi tantùm,ſiue ſecundi tan-
tùm,ſiue neutrius.Ingratitudo tamẽ repellit eos ab hoc bene-
ficio,ſiue ſint ingrati vtrique parenti, ſiue poſterius morienti:
vt infra eod.§.ſoluto. & ſuper his quoque lucris adeò retinet
vſumfructum:vt ſi ſolum vſumfructũ fuerit à præcedente cõ-
ſequutus ſuperſtes,illum retineat:niſi relinquens aliter diſpo-
7 ſuerit:vt infra §. ſi verò ſolùm vſumfructum. † Secũdò aũt
quoque punitur:quia ſecundo viro , vel vxoris nomine dotis,
vel propter nuptias donationis , vel ſimplicis donationis quæ
ſtatim ſolet confirmari morte,non poteſt amplius dare, quàm
vni filiorum primi matrimonij,cui minor portio data, vel reli
cta fuerit.Ita tamen vt portio legitima filij non minuatur:niſi
ex cauſis licitis:propter quas poteſt aliquis exhæredari. & idẽ
in auo,& in auia:proauo,& proauia meo,vel mea,ſi nullus ſit
in medio.Si verò plus datũ fuerit,quicquid eſt vltra, filiis pri-
mi matrimonij applicatur:vt C.de ſecund.nupt.l.hac edictali.
& infra eod.§.optimè.Licet l.fin.C.de ſecund.nupt.diceret o-
mnibus dari,etiam filiis ſecundi matrimonij:& ſic corrigebat
in hoc legem prędictam,hac edictali.illa tamen per prædictũ
§.j.corrigitur.Nec obſtat quod dicitur C.de dona.ante nup.l.
ſi liberis. Nec enim dico, quòd mulier teneatur ſeruare dotẽ
ſuam filiis primi matrimonij,ſed tantur tenetur dare quãtum
ſecundo viro ſuo vndecũq; habeat.& conſideratur hæc æqua-
litas tempore mortis binubi parentis , non donationis : niſi in
8 caſu:quod dic,vt infra eo.§.quia verò hactenus. † Tertiò mu
lier punitur:quia non poteſt mulier ſecundo nubens occaſio-
ne ingratitudinis reuocare in filios primi matrimonij collata,
niſi ſolis tribus caſibus:quia præſumeretur magis propter ſe-
cũdum maritũ facere,ꝗ propter veram ingratitudinem:vt in-
fra eodem,§.mater. Item quarto punitur : quia primi viri di-
gnitatem non retinet,licet retineret etiam eo mortuo:ſi ſecun
do non nuberet;vt infra eod.§.non tantùm.& ff.de ſena.l. fœ-
minæ.Item quinto:quia licet aliâs cõmitterentur ſibi filij edu-
candi:ſi tamen nubat,non committuntur:vt j.eod.§.iocundũ.
Sextò etiam punitur ſpecialius in caſu,quem dic vt infra eod.
§.ſi verò tutelam.In ſeptimo punitur:quia ſi cautionẽ pro lega
to habeat facere,pater filio nõ tenetur ad eam faciendam: niſi
conuolet ad ſecundum matrimonium:vt infra eodẽ, §. placet
quoque.& C.ad ſenatuſconſ.Trebel.l.iubemus.Octauò puni
tur:vt poſtea ad ſacros ordines promoueri non debeat: vt j.e.
9 §.ſed & ſi quis inter reuerẽdiſſimos.† Nonò punitur:quia ſi à
coniuge,vel ab extraneo fuit ei relictum ſub hac conditione,
ne iterum nubat : ſiquidem nubat amittit legatum ſibi quo-
cunque modo relictum:ſi non vult nubere,accipit legatũ prę-
bita cautione,vel iuratoria,vel fideiuſſoria : quod dic vt infra
eodem,§.quæ verò ſequitur cauſa.vſque ad §.& quia parum.
Secus autem ſi virgini relinqueretur:quia & legatum habere
& nubere poteſt:vt j.ff.de condi.& demonſtr.l.cùm tale.& l.
quoties.& l.Titiæ. Sequitur de ſucceſſionibus, de quibus
& ab inteſtato , & teſtamento, & in bonis omnis generis di-
ces infra eod.§.hinc nos alia.& §.& quoniam.& §.aliud.& di
xi ſupra in ſumma de non eligen.ſecun.nub. In ſumma no.
quòd ex hac conſtit.§.propter occaſionem. ſumitur auth.quæ
eſt in C.de lati.liber.tol.ſuper illo §.ſed & ſi quis.quæ incipit,
ad hoc qui ſuã.Item ex eo quod eſt in §.aſcriptitio.ſumitur vl-
tima pars prædictæ authen.C.de lat.liber.tollenda.Item ex eo
quod eſt infra eod.§.ſi quis enim duxerit.ſumitur auth. quam
habent quidam C.de repud.l.fin. quæ incipit:hæc ita ſi tamẽ.
Item ex §.& quidam.infra eod.ſumitur authen. quæ eſt C. de
repud.l.diſſentientis.quæ incipit:ecõtra ſi filij,&c. Item ex eo
quod eſt infra eodem, §.ſoluto. ſumitur authen. quæ eſt C.de
ſecund.nupt.ſuper l.hac edictali.in fin.quę incipit:nunc autẽ.
Item ex eo §.ſumitur authen.quæ eſt C.de ſecun.nup. ſuper l.
generaliter.quæ incipit:hæc res.Item ex §.ſi verò expectet.ſu
mitur authen.quæ eſt C.de ſecund.nupt.ſuper l.fœminæ.quæ
incipit:in donatione propter nuptias.Et ex §.veniẽt. ſumitur
authen.quæ eſt in prædicta l.fœminæ.quæ incipit:lucrũ hoc.
Item ex eo quod eſt infra eod.§.ſi verò ſolum.ſumitur authẽt.
quæ eſt C.ſi ſecun.nup.mulier.quæ incipit:hoc locum habet.
Item ex eo quod eſt infra eod.§.ſi verò tutelam. ſumitur auth.
quæ eſt C.de ſecun.nupt.ſuper l.j.quę incip.iiſdem.in fi. Item
ex eo quod eſt infra eod.§.quæ verò.ſumitur authen.quæ po-
nitur C.de indic.vid.tol.ſuper l.ij.quæ incipit:cui relictum.Itẽ
ex §.hinc nos.ſumitur authen.quæ eſt C.de ſecund.nup.ſuper
l.fœminæ.in fin.quæ incipit:ex teſtamento.Item ex §.& quo
niam.ſumitur authẽ.quæ eſt C.ad Tertul.quæ incipit:& cùm
ſolis.ſuper l.vlti.

a ADNOTATIO. ¶ Conſenſus.Ad iſtam materiam vide doctor.in l.ij.
ff.de ſponſali.& in c.tuę.eod.titu.& in l.ex facto in princ.ff.de vulga. & pu-
pil.Inno.in ca.tenor.de re iudi. vbi habes omnes doctorum controuerſias in
iſta materia.

De appellationibus,& intra quæ tempora deſinat appellari. *Rubrica.*

1 ☞ *Conſtitutionis de appel.ſenſus.*

VIA acerbitatem,ſiue duritiam veterum le-
gum tollimus:vt j.eo.in prin.& duritia erat in
eo,ꝙ ſuo nomine in iudicio exiſtens intra bi-
duum,at alieno nomine intra triduum poterat
appellare:vt ff.quando ap.ſit.l.j. §. biduum. &
c.de app.l.eos.in fi.idcirco hic de appel.dicit.Et not.quòd tria
1 in hac conſtitutione dicuntur.† Primùm quòd vſque [a] ad x.
a dies à tempore ſententiæ latæ poſſit appellari. quod dic vt j.
eo.§.j.Secundò,quòd ſi agatur cauſa appellationis corã prin-
cipale,non currunt fatalia.Licet enim aliâs annus,vel bienniũ
expectetur:vt j.de his qui ingredi.ad appel.in prin.hoc tamẽ
caſu non currit:quia princeps circa totius reipublicę curas eſt
aſſiduè occupatus:vt ſ.de hære.& fal.in princi.& eſt idem,ſi
quilibet alius ſit appellationis iudex,& per eũ ſteterit quò mi
nus appellationis iudicium terminetur:vt j.vt ſponſ.larg.§.il-
lud. Tertium eſt,ad quos ſit appellandum:quod proſequaris
diligenter:vt circa tex.no.vſque in fin.Et no. ꝙ quidam ſunt à
quibus non poteſt[appellari:aliâs prouocari.quos no.vt j.eo.
§.j. In ſumma nota,ꝙ ex hac conſti.j.eod.§.j.ſumitur authẽ.
quæ eſt c.de appel.ſuper l.eos.§.fi.quæ incipit:hodie. Item ex
§.ad hæc.ſumitur auten.quæ eſt in c.de tempo.& de re.appel.
ſuper l.ij.quæ incipit:ſed lis.

a ADNOTATIO. ¶ Ad decem dies.Ad hoc vide Specu.in tit. de appel.
§.reſtat.in ij.col.ver.ſed nunquid.docto: in authen.hodie.C.de appella.& in l.
iij.C.quomodo & quando iu.Rotam deciſio.ccxxij.incip.ſi contra. in no.do.
Alex.in l.j.§.fi.ff.quando appellan.ſit.vbi colliges iſtam materiam:

De conſulibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Conſulatus cur inductus.*
2 *Conſulum minuti ſumptus.*

1
VIA †cõſulatus antiquitus introductus pro
pter paupertatem deuenerat in deſuetudinẽ:
idcirco minorat expenſas eorum hæc conſtitu
tio.Et dicit qualiter olim primo adinuenti fue
2 runt:vt j.eod.in princ.Et †qualiter hodie non
ſpargunt:vt j.eo.§.j.& c.de conſu.l.ij.lib.xij.Item & circa alia
eorum expenſas minorat,vt j.e.§.hoc itaq;. Et nota notabilia,
quæ ex hoc tit.notaui.Et de hac nihil eſt in Codice.

De naturalibus liberis. Rubrica.

ANC conſtitutionem quidam non habent,& parũ
valet:niſi in eo quod no.in prin.Et de ea nihil eſt in C.

Vt nullus mutuans agricolæ terram eius teneat. *Rubrica.*

AEC conſtitutio localis eſt , in eo tamen loco
tam priuatos quàm milites comprehendit : vt
infra eod.Et eſt ſenſus eius,vt non teneãtur ru-
ſtici,ſcilicet,ſolutione facta occaſiõe debiti iam
ſoluti:quod plenius dicetur j. proxima conſti-
tutione.Et de hac nihil eſt in Codice.

Nullum

Nullum credentem agricolæ tenere eius terram, &c. *Rubrica.*

1 ☞ *Vsurarum rusticarum modus quantus.*

QVIA in quibusdam partibus mutuabāt qui dam frumentum, vel quenlibet bladum, vel etiam aliquam pecuniam, & terras rusticorū pignori accipiebant: & pro mutua accessione vel vsura, pignora remanebāt: & infelices ru-
1 stici fame peribant: vt infra eod. in princip. † Ideo certā mensuram ponit hæc constitutio, & communem toti orbi terrarū: vt in frumēto, vel in similibus, octaua, in pecunia pro solido siliqua detur: vt infra eod. §. sancimus. & §. finautem. Et pro eo quod plus conuenire poterit, non tenerentur pignora, nec etiā ipsi actione personali. An autem hæc constitutio omnes debitores cōprehendat, vt sic sit correcta lex, eos. C. de vsu. dic vt dixi infra eo. §. finautem. In summa not. quòd ex hac consti. infra eodem, §. sancimus. sumitur authen. quæ est C. de vsur. super l. frumenti. quæ incipit: ad hæc.

De restitutionibus, & ea quæ parit in vndecimo mense post mortem viri. *Rubrica.*

1 ☞ *Restitutio quomodo sit facienda ab eo qui rogatus est restituere quod supererit de bonis cum moritur.*
2 *Restitutioni subiecta alienari uel obligari posse ob causam dotis, uel donationis propter nuptias.*

1 HAEC cōstitutio duas habet partes. De prima scilicet, de restitutionibus: dicas, quòd † refert an aliquis rogetur de restituendo, quod supererit quando morietur: & tunc habet locum, infra de restitutionibus. an de restituenda hæreditate statim: & tunc per Trebel. senatusconsultum restituit, retenta quarta parte: vt instit. de fideicō. hæ. §. j. & §. sed quia. vel si est filius institutus, tertiam debet habere: vt s. de trient. & semiss. §. j. Tres autem partes debet restituere: vt C. ad Trebel. l. j. has autem tres partes nō debet alienare, vel diminuere. Et idē dico, si summam, vel aliquam rem fuerit rogatus de restituendo: vel quotam, puta dimidiam, vel tertiam. Nam integrā debet eam reseruare, siue purè, siue sub conditione, siue in diem debeat restituere: vt C. communia de leg. l. fin. §. sed quia. Exci-
2 pitur † tamen per hanc constitutionem alienatio, vel obligatio quæ fit propter dotem, vel donationem propter nupt. quæ enim in communi prosunt, singularibus vtilitatibus præponūtur, vt j. e. quamobrem. & arg. C. de cad. tol. l. j. in fin. & ff. pro soc. l. actione. §. Labeo. Prædicta autem dos debet constitui, & donatio propter nuptias secundum personarum merita & facultates: vt infra eo. §. quamobrem. & ff. de iure do. l. siue generalis. Si autem quæras, si postea dos desinat esse, an redeat in causam restitutionis, respōdeo non ideo desinit esse in suo priuilegio: vt arg. ff. ad Treb. l. hæredibus. §. fina. & argu. infra de æqua. do. §. quia verò. In secunda autē parte, scilicet, de ea, quæ parit in xj. mense, dic vt not. circa literam j. eod. §. vnum. In summa not. quòd ex hac constitutione, infra e. §. quamobrem. sumitur authen. quæ est C. commu. de leg. super l. fina. in §. sed quia. quæ incipit: res quæ subiacent. Item ex eo quod est infra eod. §. fin. sumitur authen. quæ est C. de secund. nupt. super l. j. quæ incipit: iisdem. in prima parte.

De tabellionibus, & vt protocolla dimittant in chartis. *Rubrica.*

1 ☞ *Tabellio quis sit, & quanta fides adhibeatur contractibus ab eo scriptis.*
2 *Tabelliones quam uariis nominibus appellentur in iure.*
3 *Protocollum quid sit.*

1 OCCASIONE motę litis de tabellionibus dicit: vt j. eod. in prin. † Est autem tabellio, publica persona, quæ scribit contractus: vt patet j. eo. §. j. Fidei cuius scripturæ creditur: & probationem facit, sicut duo testes: vt C. de fide instru. l. in exercendis. & ff. de fid. instru. l. in re. & ff. de pig. l. contrahitur. Et quia est publicum officium, non potest esse seruus tabellio: vt C. eod. l. generali. lib. x. Et dicitur tabellio, vt hic: quia fortè in tabulis olim faciebant imbreuiationes suas: vel de cera, vel de aliis: vt arg. ff. commo. l. in commodato. §. sicut. Idem
2 dicitur † seruus publicus: vt ff. de adopt. l. non aliter. Item dicitur tabularius, & scriba, & logographus: vt C. eod. l. j. libr. xj. Idem dicitur scriniarius: vt C. de testa. milit. l. scriniarios. Idem dicitur exceptor: vt s. de defen. ciui. §. nulla. in fi. Officium aūt istius olim erat, vt ipse audiretur & alij scribendum committebat. Quandoq; etiam audientiam alij committebat: & ille secundò alij committebat. quod hodie prohibetur, quod dic vt
3 dixi infra eod. §. nos autem. † De protocollis autem dicas, quòd protocollum est chartę principium, in qua scribitur: vel ratione scripturæ: quasi primus versus, vel prima linea. quasi dicat, prima collatio literarum, vel ratione ipsius chartæ: & sic dicitur à protos, quod est primū, & collum, id est collatio, vel ipsum collum chartæ, vel animalis. vnde etiam Adam protoplasma dicitur, id est, primò plasmatus: & Stephanus protomartyr: id est primus martyr dicitur. Præcipit igitur hæc constitutio: vt in principio chartæ semper sit imbreuiatura scripta: vt si dubitatio emergat circa chartam, per imbreuiaturā explicetur, quod tamen non seruatur hodie: quod dic vt infra eod. §. vlt. In summa no. quòd ex hac constitutione nihil est in Codice.

Collatio quinta.

De ecclesiasticarum immobilium rerum alienatione, & solutione. *Rubrica.*

1 ☞ *Principis officium.*
2 *Ecclesiastica qui alienanda.*

1 QVIA † principis est vtilitatem subiectorum procurare, & immensitatem remouendo, mensuram inducere: vt j. eod. in prin. & s. de mens. or. cleri. in princi. & vt deter. sit nu. cle. §. j. & de referen. §. j. Idcirco hac constitutione duo dicit per quæ ad competentem mensuram reducit ea, quę statuerat ipse Iustinianus in alia constitutione, quæ est s. de non alie. vt
2 patet infra eod. §. j. † Sunt autem hæc duo: vt pro fiscali debito permittatur alienatio, & insolutum datio, secundum quod pro priuato permittitur datio insolutū: vt infra eo. §. sancimus igitur. & §. si verò priuatus. quod intelligas, si creditor velit accipere: aliàs etiam alienatio permittitur: vt infra de aliena. & emphy. §. hæc etiam super ipsis. & ideo quia prædicta cōstitutione de aliena. & emphyt. plenius hoc dicit, quàm est in ista, omittam. Nihil est tamen de hac in Codice.

De iureiurando à moriente præstito. *Rubrica.*

1 ☞ *Hæres ob quas causas teneatur uoluntatem testatoris defuncti seruare.*
2 *Iusiurandum creditoris an & cui præiudicare possit.*
3 *Hæredem non teneri stare simplici assertioni testatoris.*

1 PROPTER † tres rationes debet hæres voluntatem defuncti seruare. Primò: quia est pro lege: vt s. de nup. §. disponat. & j. e. in prin. Secundò: quia est eadem persona hæredis, & defuncti: vt j. eo. circa princ. & C. de impu. & aliis substit. l. fi. Tertiò, quia ex quo habet emolumentū, scilicet, hæreditatis, sentire debet, & onus: vt j. e. circa prin. & ff. de re. iur.
2 l. secūdum naturā. & l. ex qua. † Ex prædictis patet, quòd si testator aliquid præcepit, vel etiam dixerit cum iureiurando, tamen hæredes eius dicto stare tenētur quātùm est in sui præiudicium: nō autem creditores stare tenētur: quia alij præiudicare nō potest, sed sibi, & suis hæredibus sic: vt j. eo. §. sancimus.

3 Sine iuramento † autem non tenentur stare hæredes tali dis-
spositioni simplici:vt C.de proba.l.rationes. In summa not.
quòd ex hac constitutione infra eod.§.j.& §.ij.sumitur authē.
quæ est C.de prob.super l.rationes.quæ incip.quod obtinet.

Vt præponatur nomen Imperatoris documentis:& vt latinis literis apertius tempora scribantur. *Rubrica.*

DVO per hanc constitutionē debent apponi in instrumentis. primū nomen Imperatoris: vt patet ex rubrica;sed text. idem dicit & de consule,& de omnibus similibus signis:vt patet infra eo.circa prin.vsq; ad §.illud.In secūda parte dicit, quòd huiusmodi subscriptiones,intelligibilibus literis debent poni.quod dic vt infra eod. §.illud.Item & alia multa sunt in instrumento necessaria:quę not.in summa de fide instr.& cautela illius. Et de hac nihil est in Codice.

Scenicas non solùm si fideiussores præstent,&c. *Rubrica.*

1 ☞ *Iurans quando non peieret.*

CONSTITVTIO ista similis est illi quam habes s.de lenonibus.Sicut enim illa prohibet accipi fideiussiones, & cassat acceptas cautiones,& domum vbi talia fiunt publicari præcipit:ita ista prohibet pro hoc ipso interponi iuramentū.Et si qua est periurij pœna in ipsum cōuertit, qui exi-
1 git:vt infra eod.§.j.Nam † iurans deserit iuramentum authoritate huius legis.Sic ergo non periurat,qui authoritate legis deserit iuramentum:vt no.j̄.eod.§.j. In summa not. quòd ex hac cōstitutione sumitur authen.quæ est C.de nup.super l.imperialis. quæ incipit,quod cis.

Vt non fiant pignorationes pro aliis personis,&c. *Rubrica.*

1 ☞ *Pacta illicita,eaq; non seruanda,*
2 *Insinuationi quando locus non sit.*

1 CVIA † quædam illicita pacta fiunt in contractibus:puta,vt si nō satisfeceris mihi ad diē, liceat mihi homines tuæ prouinciæ capere, vel res eorum.Idcirco hac cōstitutione præcipitur huiusmodi pacta non seruari : imò si quis fecerit contra siue pactum fuerit,siue non,siue etiam insolutum accipiebat,graues pœnæ sequentur.quod dic vt infra eod.§.j.
2 In secunda † autem parte dicit hæc constitutio quòd siue princeps donet,siue ei donetur, non est facienda insinuatio. quod dic vt j̄.eod.§.illud. In summa not.quòd ex hac constitutione infra eod.§.j.sumitur authen.quæ est C.ne vxor pro marit. super l.fi.quæ incipit:& omnino.

De exhibendis,& introducendis reis,&c. *Rubrica.*

1 ☞ *Actor regulariter debet sequi forum rei.*
2 *Actor desiderans causam committi per principem extraordinario iudici,quid facere debeat.*
3 *Libellum dandum esse in scriptis reo ab actore, & quantum tempus detur reo ad deliberandum.*
4 *Actori quomodo consulatur reo non ueniente ad iudicium.*
5 *Creditor qui mutuam pecuniam dedit in emptionem militiæ,præfertur omnibus aliis creditoribus.*
6 *Coniunx superstes inopia laborans quatenus succedat coniugi defuncto locupleti.*

ASSVMIT originem hæc constitutio ex assiduis interpellationibus:vt patet j̄.eo.in princ. sic & C.qui potio.in pig.ha.l.assiduis. & habet
1 quinq; partes:vt in rub.no.Licet † igitur actor forum rei de iure debeat sequi:vt C.de iur. om. iu.l.iuris ordo. tamē quandcūq; actor facit causam cōmittit ad extraordinarium iudicem per principem, vel per eum qui potest hoc facere.& cùm reus ad locum iudicis venerit,actor
2 non venit vt j̄.eod.circa prin.Ideo † dicit,quòd non debet fieri hæc delegatio:nisi prius actor satisdet certā promittens quātitatem se reo daturū,si nō exequatur:aut exequens nō vincat causam:nihilominus etiam vltra quantitatem prædictam condemnabitur si plus iurauerit expendisse:quæ quantitas prædicta arbitrio iudicis constituitur:vt j̄.eo.§.quia verò plus:quia si etiam intra statutum tempus vel vsq; ad x.dies reo præsente, si nō occurrat,dimittitur reus,exacto eo quod promissum est, &(vt dixi)si quid plus impendit:vt infra eo.§.j.Item tali actori dilatio est denegāda,sed nō reo,qui nō potuit venire instructus:vt C.de dila.l.si quando.& ff.de doli excep.l.purè.§. fina.
3 † De secunda parte dic q̄ libellūs est dandus reo in scriptis: quo dato habebit xx.dies reus ad liberādum:intra quos debēt fieri omnia,quæ sunt facienda ante litem contest.vt recusatio: vt C.de iudic.l.apertissimi.Item satisdationes quæ firmant iudicium præstandæ:vt j̄.eo.§.j.& §.sancimus.& plenissimè ibi
4 de hoc prosequutus sum,de hac secunda parte. † De tertia, scilicet,de eo,qui iurauit ad iudicium venturum,dic q̄ siue qs iuret se repræsentaturū in iudicio,siue promittat tantùm, siue etiam nec iurat,nec promittat,quia nunquam venit.& cū venire debeat nō venit,debet actor mitti in omnia bona debitoris:si actio est personalis olim,vt ff. quibus ex cau. in pos.ea.l. j.et C.de pact.l.si pacto,quo pœnam.& de bo.auth.iudi.pos.l. cùm proponas.Hodie vero pro mensura debiti,quod dic ple-
5 nè:vt j̄.eo.§.si verò quidam. † De quarta, scilicet, de hypothecis,quæ appellantur ex casu dicas q̄ si aliquis crediderit alicui pecuniam in scriptis,ad hoc vt ipse inde militiam emat,& ex ea pecunia postea ematur militia, præfertur talis creditor aliis creditoribus prioribus,imò etiā præfertur mulieri. Et sic fallit regula,qui prior est tempore,&c.qui est C.qui pot.in pi. hab.l.ij.Est & aliud speciale,quia hoc ipso, q̄ debitor inuenitur post mutuū emisse militiam, præsumitur quod emerit ex pecunia mutuò accepta:vt inde emeretur militia.Plus est etiā quia creditori non est necesse probare conuenisse de militia sibi obliganda:quia tacita obligatio est nata.Vel (quod verius est)loquitur si omnia bona sua obligauit debitor , militia etiā cadit in causam pignoris.Si autem non appareat creditorem ad hoc dedisse mutuum,vt inde militia emeretur,sed crediderit pecuniam simpliciter : debitor verò postea inuenitur militiam emisse,bene pręsumitur empta ex pecunia mutuata (vt dictum est) & præfertur(vt dixi)hic creditor omnibus creditoribus:nisi mulieri,& filiis eius hoc casu:vt C.de pig.l.fi.& j̄.
1 eo.§.optimum.& j̄.de æqua.do.§.sed quia verò & huius.† In vltima parte dicas,si coniunx præmoriens sit locuples , superstes verò laboret inopia,succedet vnà cum liberis cōmunibus, vel alterius matrimonij superstes cōiunx in quartam partem: vt infra eodem, §.quoniam verò legem. In summa no.quòd ex hac constitutione,infra eod.§.j.& ij.sumitur authē.quæ est C.de dila.super l.si quando.quæ incipit:quod fieri. Item ex eo quod est infra eod.§.sancimus.sumitur authen.quæ est C.de litis contest.super l.j.quæ incipit:offeratur.Item ex eo quod est infra eod.§.si verò etiam quidam,sumitur auth.quæ C.de bo. auth.iud.pos.super l.cùm proponas.quæ incipit : & qui iurat. Item ex eo quod est infra §.optimum.sumitur authē. quæ est C.de pig.super l.fi.quę incipit:quod obtinet.Item ex eo quod est infra eod.§.quoniam verò.sumitur authen.quæ est C.vnde vir & vxor.quæ incipit:præterea.

Cōstitutio,quæ ex adscriptitio,et libera natos liberos esse vult,&c.Ru.

1 ☞ *Legum generale.*
2 *Permutare quibus liceat.*

HAEC constitutio interpretatur quandam aliam constitutionem,qua cauetur vt ex libera, & ex ascriptitio natus,sit liber.quod dic vt
1 in rubrica dixi. † Et dicit, quòd in futuris casibus,habet locū tantū quod est generale omniū
2 legum:vt C.de legi.& cōst.l.leges & cōstitutiones.In † secūda parte

parte permittit cōmutationē,id est,permutationē etiā immobilium inter se:vt j.eo.§.fi.Item cum principe similiter permutat:vt s̄.de nō alie.§.si minus.& j.proxi.ti.§.j.In summa no. q̄ ex hac constitutione §.fi.potest sumi auth.quę est c.de sa.san. eccl.super iubemus,quæ incipit:item sibijnuicem.

Vt de cæterò commutationes ecclesiasticarum rerum non fortuito fiant. *Rubrica.*

1 *Permitti per obliquum non debere id,quod directò non permittitur.*

EX bene factis sumuntur mala exēpla. Et ideo quia videbant quidam principi permissum cū ecclesia permutare, & sic rem ecclesiasticam in dominium fisci transire:vt s̄.de non alie.§.si minus.cogitauerunt vt per hoc medium,etiam in priuatorum posit venire dominium:quasi princeps ab ecclesia:& priuatus à principe post modū accipiat, quod prohibet 1 hęc constitutio:vt patet in rubrica.& j.eo.vsq; ad §.illud.†Et sic notari potest argumentum,quòd non permittitur directò, nec per obliquum:vt c.quod me.cau.l.si per impressionē.Sed contrarium argu. est in stipulatione Aquiliana, & acceptilatione:vt insti.qui.mo.tol.ob.§.j.In secunda parte dic vt ibi patet.Et de hac constitutione nihil est in Codice.

Vt ea quæ vocatur insinuatiua,super clericis,in maiore ecclesia dentur. *Rubrica.*

OCCASIONEM sumit ex cōdictionibus: vt j.eo.in prin.& s̄.de exhibē.& intro.in prin. Et præcipit, vt electiones clericorum cessante omni simonia gratis fiāt: ministeria enim Dei non per mercationem,sed purè fieri debent,& gratis:vt infrà eo.§.præterea. Fallit autem hoc in eo,quod secundū consuetudinem præstaretur in sancta ecclesia maiori: vt infrà e.§.j.& j.de sanctis.epis.§.pro consuetudinibus.Et de hac constitutione nihil est in Codice.

Vt clerici qui recedunt alijs pro eis subrogatis.

1 *Ecclesias ne faciant laici.*

QVIA quandoq; clerici vel cum mulieribus, vel alijs vilibus causis recedūt ab ecclesijs,vult hæc constitutio prouidere tā de substituendis eis,quàm de præbendis eorum,& de ipsis recedentibus.Dixit ergo quòd præbenda est danda nunc,vt priùs. Item substitui alius debet loco eius cui detur. Item ipse redire volens non admittitur:cum alius iam loco eius fuerit substitutus:vt j.e.§.j.& ff.locati.l.si in lege.§.colonus.Hac occasione adijcit aliam clausulā.Euenit enim quā- 1 doq;,vt laici etiam†faciant ecclesias:quod non possunt facere: nisi expēsis etiam ministrantium prouideant:vt s̄. vt deter.sit nu.cle.§.si verò vltra.& j.vt nullus fabri.ora.§.j.Hi autem ministrantes non laici,sed episcopi arbitrio apponentur. Et hoc constitutio dicit:vt j.eod.§.illud.Et de hac constitutione nihil est in Codice.

De his qui ingrediuntur ad appellationem:& quando &c. *Rubrica.*

1 *Appellanti quantum tempus detur ad prosequendam appellationem.*
2 *Appellationis temporibus elapsis quando succurratur appellanti,& quomodo.*
3 *Comparatio literarum ex quibus scripturis fiat.*
4 *Iusiurandum de calumnia qua forma sit præstandum,& quoties.*

1 HABET hæc constitutio tres partes†quarum prima tractat de appell.hoc modo,vt appellāti 2 detur annus:& ex iusta causa etiam biēnium[a] vt C.de tempo.& repa.apel.l.fi.§.illud.& j.eo. §.j.Si verò nec intra biēnium appellans est ex- 2 peditus,hoc nouum vult hæc constitutio expedire.Et†distingue,aut stetit per iudicem:& tunc ipso iure non currit ei tempus,vt j.vt sponsa.largi.§.hoc quoq;.Aut non per iudicem,vt quia appellās iusta,vel non iusta causa non fuit prosequutus: & tunc tacitè sententia confirmatur,si vterq; tacet:& de expēsis nihil redditur in causa appellationis factis, cum sententia non detur:vt infrà eo.§.si verò neuter. Vbi autem victor in his expensis vult sibi cōsulere,veniat in nouissimo iudiciorū tempore coram iudice,& vincat,vel perdat in principali causa,secūdum quod bonam,vel malam causam habebat,expensas autem indistinctè recuperat. Nam si vincit,vincit eo iure, quo victores:vt C.de iud.l.properandum.§.sin autem. Si autē perdat,saltem quia alter appellauit,deberent reddi huic expēsæ,& absens gratias Deo agat quòd ius suū in principali causa seruatur:vt infrà eo.§.sed plurimis.& §.quia enim victores.
3 †In secūda parte dicas,quòd licet comparatio nō fiat ex priuatis scripturis,sed tantùm ex publicis,vel forensibus:vt C.de fide instr.l.comparationes.tamen in duobus casibus eam permittit hæc cōstitutio.Primus est,vt si producis literas tuas cōtra me,& ego eas confiteor,& induco aliàs contra te,quas dico te fecisse,& quòd feceris,probo per comparationē earum, quas inducebas:& ego confitebar te scripsisse.Alius est casus, quando charta profertur ex publico archiuo:aliàs scriptura,licet non sit publica:tamen fit comparatio ex ea , ac si esset
4 publica:vt infrà eodem, §.illud etiam. †In tertia parte dicit de iuramento calumniæ,quòd licet hanc habeat formam tam in actore scilicet vt non calumniandi animo agat, quàm in reo,vt non calumniandi animo defendat vel resistat: vt C. de iura cal.l.ij.in prin.tamen adijcitur,quòd nullam, nisi necessariam in tota lite probationem exiget, & sic semel iurabitur tantùm:vt j.eo.§.fin.licet olim pluries:vt c.de iureiuran.l.j.& sic etiā corrigitur quod est ff.de dā.infec.l.qui bona fide.§.pe. vbi pluries iurari permittebat, vel dic vbi speciale, aliud etiā capitulum adijcitur hodie:quod est j.vt litig.iurent,in princi.
In summa no.quòd ex hac constitutione infrà eod.§.j.& ij. vsque ad §.illud quoq;.sumitur auth.quæ est c.de temp.& re. appel.l.fi.quæ incipit:ei qui appellat.Item ex §.illud. sumitur auth.quæ est C.de fide instr.super l.comparationes.quæ incipit:ad hæc.Item ex §.fi.sumitur auth.quæ est c.de iura.cal l.ij. quæ incipit,in isto iuramento.

a ADNOTATIO. Biennium.Vide ad istam materiam docto: in authen.ei qui.C.de tempo.appel.& in c.sæpe de appel.& in c.ex ratione.extit. pau.de cast.in consi.xij.& in cons.xxvj.qui multa more suo aggregat.

Vt in priuatis domibus sacra mysteria non fiant. *Rubrica.*

PROHIBET hæc cōstitutio sacra fieri in priuatis domibus:putà cantari missam, & similia.quæ honestè fieri non possunt:nisi in ecclesia.Orare tamen etiam in priuatis domibus quis potest licet aptiùs in ecclesia:vt j.eod.& vt lice.ma.& auiæ.§.quia verò. Et de hac nihil est in Codice.

Vt defuncti,seu funera eorum non iniurientur. *Rubrica.*

1 *Creditoris funus obturbantis pœna aucta.*
2 *Hæres quousque non conueniendus.*
3 *Ordinarius quæ delegare possit.*

QVIA natura deproperat nouas edere formas,seu causas:vt j.eo.in prin.& j.qui.mo.na. effi.sui.in princ.Idcirco ad nouum factum nouum adinueniendum est consilium:vt j.eo.in princ.Habet autem hæc constitutio duas partes. Prima tractat de cupido creditore,qui intrat domum infirmi,& ei facit iniuriā in extremis existenti,vel etiam eius familiæ:vel etiam eo mortuo,nō patitur eum extrahi de domo: vel etiam nō patitur sepeliri:his enim casibus certa erat olim 1 pœna:vt C.de sepul.vio.l.finali.quę hodie†augetur,scilicet,vt actionem ipso iure perdat.Item tantūdem de suo soluat.Item

in tertia parte bonorũ puniatur:vt infrà eo.§.j.& ij. Si autem
2 hæc omnia†vel aliquod eorum non fecerit:ſed conuenit hæredes ante nouem dies à tempore mortis nihil valet,quod agitur:vt infrà vt cum de app.cog.§.meminimus.Item in ſecũda
3 parte diſtingue.quòd adminiſtrator,id eſt,iudex†ordinarius aut vult delegare totam cauſam quod poteſt.Et idem in delegato:ſi eſt à principe delegatus:& tũc poteſt:vt C.de iud.l.à iudice.Aut ſentẽtiam ſibi ſeruare vult,& hoc non poteſt:niſi ter audiat:quod plenè dic vt j.eo.§.illud.vſque in fi. In ſumma not.quòd ex hac conſtitutione j.eod.§.j.ſumitur auth.quę eſt C.de ſepul.vio.ſuper l.fin.quæ incipit:item qui domum.Item ex eo quod eſt infrà eod.§.illud.ſumitur auth.quæ eſt C.de iudi.l.à iudice.quæ incipit,ad hæc.

Vt immobilia ante nup.donatio.neque alienentur: neque &c. *Rubrica.*

1 *Maritum non poſſe alienare dotem,aut propter nuptias donationem nec uolunte quidem uxore.*
2 *Donationis propter nuptias alienatio in quo differat ab alienatione dotis.*

SICVT vxor dat dotem,ita econtra maritus debet dare donationẽ quæ olim ante nuptias,hodie propter nuptias datur:vt j.eod.§.j.& j.de æqua.do.in princi.& C.de dona
1 tio.ante nupt.l.fina.in prin.&†tam dotem, quàm donationem non poteſt maritus alienare,etiam conſentiẽte muliere:vt j.e.§.j.multò potius.& Inſti.quibus ali.licet in prin.& C.de rei vxo.actio.§.& cùm lex. Item vtraq; poteſt vendicari ſoluto matrimo.ſi contingat mulierem habere debere vtrunq;:putà ex pacto:vt infrà eod.§.j.& C.de iure do.l.vbi adhuc. Nihil tamen differt dos à dona
2 tione:†quia donationis alienatio poteſt valere,ſi mulier, elapſo biennio,à tempore primi conſenſus iterum conſentiat:ſicut & quando fideiubet:vt infrà eod.§.j.& C.ad velle.l.ſi mulier. Eſt tamen & aliud neceſſe, ſcilicet, q; ſit ſoluendo maritus,quando mulier ſecundò conſentit,vt infrà eo. §. veruntamen neq;.ſed in dote conſenſum mulieris geminari non prodeſt:vt d.l.ſi mulier.& infrà inſti.qui.alie.licet.in prin.& C.de rei vxo.actio.§.& cum lex. In ſumma no.quòd ex hac conſtitutione ſumitur auth.quæ eſt C.ad velleia.ſuper l.iubemus. quæ incipit:ſiue à me.

Vt factæ nouæ conſtitutiones &c. *Rubrica.*

QVIA per ignorantiam quandoq; nouę leges non ſeruantur ſiue pro vltimis volũtatibus factæ ſunt:quod maximè tangit hęc conſtitutio, ſiue pro quolibet alio:ideo parcit hæc conſtitutio ignorantibus vſque ad duos menſes à tẽpore inſinuationis numerandos:vt interim facta ſecũdum primum modum nihilominus valeant:vt j.eo.& in rubrica & in tex.quid enim peccauit &c.vt C.de teſta.l.iubemus. in fi. Sic & per alios duos menſes ſtatuũtur:vt j.de exc.& his qui con
ue.& recon.§.j. In ſumma no.quòd nihil de hoc eſt in C.

Vt nullus fabricet oratorias domos &c. *Rubrica.*

VT priuatus poſsit nouam orationis domum, ſiue monaſterium,ſiue eccleſiam ſecularem facere,tria oportet interuenire. Primò, præſentiam epiſcopi, qui ſcilicet ſigno crucis fixo,& cum proceſsionibus, & alijs orationibus incipiet opus:vt infrà e.§.j.& infrà de eccleſiaſticis tit.§.ſi quis autem voluerit.Secundò,quòd expenſas ad luminaria, & ad ſeruiẽtes conſtituat:quòd ſi ſufficiẽs ad tãta non eſt, potius quod ibi expendere vult, det in aliquam pauperem eccleſiam iam ædificatam.Sic etiam poterit dici eccleſiæ ædificator:vt j.e.§.j. & §.ſi autẽ. & s.vt deter.ſit nu.cle.§.ſi autem vltra.Tertio,q; clericos(ſi quos ibi ponit)non ſuo ſed epiſcopi cõſenſu diſponat:vt s.vt cle.qui.re.alijs §.fin. De ſecunda parte huius rubricæ dixi s.quomodo oporteat epiſc. In tertia parte dicit,ſi archiepiſcopus vendere vult, duo epiſcopi de ſua ſynodo debent intereſſe:vt infrà §.quoniam. In ſumma ex hac conſt. nihil eſt in Codice.

Vt ab illuſtribus & qui ſuper eam. *Rubrica.*

OCCASIONE cuiuſdã neceſsitatis hæc conſtitutio fit. Illuſtres enim ſunt digni, id eſt,dignitatẽ ſine adminiſtratione habẽtes, & ſuperilluſtres ſunt habentes dignitatem cum adminiſtratione. Si per ſe agerent,vel conuenirentur,alterutrũ duorum fieri oportet:quod deferetur eis vt ſederent cum iudicibus. Et ſic fieret contra leges,quę dicunt aduocantem ſtare:vt j.eo.§.j.no.Vel ſi nõ deferetur eis eſſet magna ruſticitas:nam magis ad ſedẽdum inuitandi ſunt:j.eo.§.j.& C.vbi ſenato.vel clariſ.l.fi.§.ſedendi.Propter hoc autem præcipit hæc conſtitutio, illuſtres, & ſuperiores, in omni pecuniaria cauſa, & in criminali caſu, ſcilicet,in actione iniuriarum. Nam ſi criminaliter etiam de iniuria agi poteſt,debent tantum per procuratorem agere,& reſpondere:vt j.eo.§.j.& inſti.de iniur.§.penul.& C.de iniur. l.fi.Reliqui autem vt ſpectabiles,& clariſsimi,& per ſe,& per procuratorẽ poſſunt agere,& conueniri in ciuilibus: vt infrà eod.in fi. Ex prædictis patet legẽ, quicunq;. C.de procuratoribus eſſe reſtrictam; nam quod dicebant in omnibus ferè dignitate præditis vel poſitis, ad illuſtres tantum, & ſuperilluſtres reſtringitur.In ſumma no.quòd ex hac conſt.infrà eo. §.j.ſumitur authen.quæ incipit;hoc ius &c.quæ legitur C.de proc.ſuper l.quicunque.

Vt ordinariæ præfecturæ vrbanæ &c. *Rubrica.*

DIGNITATVM quædam ſunt ſine adminiſtratione,& alię cum adminiſtratione:vt j.e. circa prin.Quot ſunt cũ adminiſtratione:ſunt xij.quæ à curiali liberant fortuna:quæ verò ſine adminiſtratione, non ſunt niſi duæ vel tres. quas dixi infrà conſtit.quæ de digni.in ſumma & in text.ideo non ſuperſedeo hic. Sed expone literam,vt hic ſcripſi,& nihil eſt C.de ea.

Vt omnes obediant iudicibus prouinciarum &c. *Rubrica.*

QVILIBET iudex vna manu iuſtitiam, in alia miſericordiã debet habere:vt dicit canon, [omnis,qui iuſtè xlv.diſtinc.quia]iuſtitia præcellit alias virtutes:vt infrà eod.in prin.Obſeruatores eius iuſtitiæ imperpetuum viuent, & econtra memoria impiorum peribit cum ſonitu:imo etiam in hoc mundo,vel ipſe,vel eius filij,ſentient patris delictum Deo diſponente:vt infrà eo.circa prin. Idcirco Iuſtinianus in ſumma intentione,vult ſeruare iuſtitiam:Pręcipit ergo hęc cõſtitutio duo iuſta.Primũ,vt qua in prouincia quis deliquit,vel cõtraxit,vel quaſi contraxit,ibidẽ debeat reſpõdere ſiue de terra,ſiue de terminis,ſit:&(vt breuiter dicã) de quocunq;:vt infrà e.§.hoc conſyderantes.& ad hoc etiam ff.de iudic.l.hæres.& l.omnem.Et hoc,ſi præſens eſt vterq;.Si verò abeſt reus, citabitur ad domum:& ſi quis pro eo dilationem petit,detur ſecundũ quod dicitur infra eo.§.ſi verò abſit. Qui abſens cum ſciet poterit venire ipſe, vel aliũ mittere, vel etiam huic committere qui pro eo fecit verba:vt infrà eod.§.ſi quod. Ipſe enim & in criminibus præciſè compellitur venire literis publicis miſsis ad prouinciæ pręſidem:vbi degit:vt infrà vt nulli iudicum.§.ſi verò quod quis.Sed an in contractibus ſit idem, ibidem diximus. Secundum eſt iuſtum: quòd prædicta vera ſint,etiamſi nullo priuilegio ea remoueant: vt infrà eod.§.ſi igitur fuerint.Nam hæc eſt iuſtitia(vt dictũ eſt) ibi conueniri eũ,vbi deliquit,vel cõtraxit,vel quaſi,& ſic diuinum ius reſcripto hominis tolli non poteſt:vt ff.de arb. l.nam magiſtratus: & intellige de priuilegijs indultis à principe viuente

uente. Nam priuilegia indulta legatis, & alijs: vt ff. de iudi. l. ij. §. legatis. non tollūtur per legem istam. Quod autem dixi priuilegium non tollere legem istam, est verum: nisi publica vtilitate vocetur à principe: vt se eius conspectui repræsentet. quod dic plenè vt not. infrà eod. §. arripiat. & §. hanc dicentes.

In summa no. quòd ex hac constitutione ῑ. eo. §. hoc igitur consyderantes. Sumitur authen. quæ est C. vbi de crimine agi opor. super l. j. quæ incipit: qua in prouincia.

Collatio sexta.

Quibus modis naturales filij legitimi efficiantur. *Rubrica.*

1 *Dare eum uideri, qui confirmat.*
2 *Matrimonium faciat nec ne solus consensus.*

Quia non possūt omnes articuli [sigillatim] legibus compræhendi: vt ῑ. eo. in prin. & ff. de legi. & sena. consul. l. non possunt. & l. ij. & natura deproperat edere nouos casus, & semper inuenire: vt ῑ. e. circa princ. ij. respon. & in nouis casibus consilio nouo indigemus: vt ff. de ven. inspi. l. j. in prin. Ideoq; dicit Imperator qui. mo. na. effi. leg. &c. illos modos, qui in legibus præcedentibus continētur: nam casus nouos dicit, qui prioribus non poterāt legibus terminari: vt ῑ. eo. §. & hoc dicimus nullum &c. Est autem videndum primò qui sunt hi noui modi, per quos qui non est legitimus, efficiatur legitimus. Secundò notabis quosdam extrauagantes casus. Sunt autem quatuor. Primus, quando mater filiorum naturalium mortua est. Secūdus est quando viuit sed turpiter: hoc enim dicere sufficit. Tertius quando celatur, vt inueniri non possit. Quartus, quando facta est monacha, vel cōuersa. In quibus casibus non potest pater naturalis eam accipere in vxorem, & hoc modo facere filios legitimos: vt infrà eo. §. sed aliud. & §. quidā. & §. nouimus. & §. si quis verò. His ergo casibus, licebit patri precibus principi oblatis, promereri filios fieri legitimos: vel si hoc non potuerit pater impeditus, vel morte præuentus tanquam legitimos scribat eos pater hæredes, & erunt. Ostendent se tamen principi, cùm potuerint: vt hæc confirmentur quę fecerit pater: & tunc etiam dicitur dare: vt ῑ. eodem, §. licet igitur. & §. si verò solummodo. Et sic qui † confirmat dat, vt dixi & ff. de verb. sig. l. lege. &
1 s. de defen. ciui. §. interim. in fi. §. ibi, vt inde fiat &c. Item hæc locum habent, si nulli sint legitimi, non aliàs: vt ῑ. eo. si quis verò in prin. Et hæc omnia similiter probantur: vt infrà, qui. mo. na. effi. sui. §. illud. & §. si verò. Extranei autem casus sunt in hac constitutione an possit filius naturalis per adoptionē fieri
2 legitimus: quod dic, vt ῑ. e. §. & nos. Item † an solus consensus & fortè obscurus faciat matrimonium: quia ille illam dilectā vocabat, & similia: vt infrà eod. §. illud. Circa quod distingue tria genera hominum, superiores, vt senatores et illustres, et similes: item medios vt qui in mediocribus dignitatibus sunt: item infimos qui sunt tres, scilicet agricola, item abiectus, siue vilis: itē miles caligatus, siue nouus. Et ideo minores qui sunt in primo ordine, non sine dote, & ante nuptias donati. contrahunt: vt infrà eod. §. hoc ergo. & cum instrumentis dotalibus: vt C. de nup. l. imperialis. vt ῑ. vt liceat matri & auiæ. §. quia verò dudum. Qui autem sunt in mediocribus, debent contrahere in facie ecclesiæ, & prælati: & de hoc fiat scriptura, quod dic vt infrà eod. §. quantum verò. Sed hodie solo consensu: vt infrà vt liceat ma. & auiæ. §. quia verò dudum. Qui verò sunt in minori, solo contrahunt affectu: cum legis obseruantiam seruare non possunt, quam nesciunt: vt infrà eod. §. quisquis. & C. de testa. l. fin. & ff. de iuris & fac. igno. l. regula. Est & alius extraneus casus, an qui iurat se aliquam habere in vxorē, faciat matrimonium: & sic an iuramentum in se habet consensum, quod dic vt infrà eodem, quoniam autem. In summa potest dici, quòd ex hac constitutione §. liceat. & §. si verò. sic sumatur authenti. quæ est in c. de na. libe. quæ incipit: præter ea. & authenti. item sine legitimis, vel ex illa infrà quib. mo. na. effi. sui. vij. collatio. §. illud. & §. si verò. cum ibidem contineatur quod est verius.

Vt hi qui obligatos perhibent se habere res minorum. *Rubrica.*

1 *Tutoris & curatoris appellatione qui contineantur.*
2 *Creditores, uel debitores minorum ob quas causas repellantur ab administratione eorum, & ob cuiusmodi obligationem, & quid iuris si quis suscepta administratio ne efficiatur ex post facto creditor uel debitor, nu. seq.*
4 *Creditor, uel debitor minoris qualiter prohibeatur ab eius tutela, uel cura.*
5 *Creditor, uel debitor minoris administrās eius tutelā, uel curam, qualiter puniatur.*
6 *Tutor, uel curator non potest suscipere cessionem actionis aduersus eum, cuius tutelam, uel curam gerit.*
7 *Tutor, uel curator administrationem suscipiens, quale iusiurandum, & cuiusmodi satisdationem præstare debeat.*
8 *Tutores, uel curatores an teneantur pecuniam minoris fœnori dare.*

NON habet aliam continuationem hic titulus, nisi talem: quia omnia qualiter bene se habeant sunt in magna cura eius, qui habet potestatem legis faciendæ: dico de Imperatore, & præcipuè eorum qui non possunt se defendere, quales sunt minores. Ideo hanc constitutionem facit pro eis, constituendo se eis patrem: vt infrà eo. j. responso. & §. pe. habet autem hæc constitutio tres partes. Prima est, vt hi qui oblig. se. ha. perhib. res min. aut obligati sunt eis, ad eorum gubernationem penitus non accedant: & hoc expeditur ῑ. eo. §. j. vsque ad . quòd si quis. Secunda est, vt curatores nullo modo adscribāt cessiones aduersus eos quorum curationem agunt: & hoc expeditur infrà eo. §. quòd si quis. vsque ad §. & hoc. quod autem sequitur in rubri. hęc autem generaliter in omni &c. expeditur infrà eo. §. & hoc. Tertia est, & de gubernatione pecuniarum compe. eis &c. quod expeditur ῑ. eod. §. quoniam. vsque in fi.
1 consti. Circa primam partem videndum est, qui contineantur, & quæ sunt causæ propter quas repellantur, & qualiter puniuntur venientes contra hanc prohibitionem. Et quidem siue tutores, siue curatores sint, vel adultorum, vel furiosorū, vel amentium vel similium continentur, excepta matre, tutrice: vt infrà eodē, §. hæc omnia. & §. hæc autem. & ῑ. vt sine prohi. ma. cre. & de primo respon. idem in auia, & ad similitudinem matris arg. ῑ. de hære. quæ ab inte. §. ex his. Item testamentarij tutores excipiuntur, quorum fides & diligētia sit ab ipso testatore probata: vt c. de episco. aud. l. de creationibus. in prin. & ff. de cu. fu. l. furioso. in fi. & insti. de satis. tu. in prin. Licet quidam dixerunt etiam hoc hac constitutione compręhē-
2 di: quod videtur verius: & dic vt infrà eo. §. j. Prohibentur † autem ex causis: nam si est creditor, pręsumitur à iure, quòd cum sit quasi dominus pupilli, & rerum eius, quòd sibi soluere sicut vellet: & quasi hostis esset ei. Item si debitor surripere cautionem, vel aliàs probationes quas habet pupillus contra se: & ita curatio eius esset, quasi destructio rerum pupilli: vt ῑ. eo. §. j. & §. si verò tacuerit. Siue ergo sit obligatio personalis, siue actio realis, qualis est hypothecaria, locum habent prædicta, vt patet ex rubrica, & ῑ. e. §. j. in fin. Aliud in simplici reali, cū illa nullā habeat obligationē, vt inst. de act. in prin. vnde hoc casu cōstituetur curator, vt fiebat olim in omnibus: vt Insti. de autho. tu. §. fina. & est tanta hæc causa prohibitio-
3 nis, † vt licet à prin. nō sit debitor vel creditor: si tamē postea efficiatur: vt, quia alter successit alterius debitori non sine adiūcto curatore administrabit qui iurabit se defensurum pupillum ab insidijs tuto. vel cura. vt infrà eo. §. si quis. Secùs si incipiat esse obligatus, alter alteri actione tutelæ: quia impossibile est quasi quòd sit tutor, quin vel eam habeat, vel ea teneatur vnde esset ridiculum omnes iam tutores habere curatorem sibi
4 adiunctum. † Qualiter prohibetur: & quidem coram iudice, qui eum dedit hoc protestetur: quia habet eum obligatum: vel ipse est obligatus ei, cui datur tempore dationis: & faciat

ei fidem per testes, vel instrumenta. Et sic absoluitur à tutela: si non potest sibi facere fidem, iuret quòd pro veritate credit se habere minorem obligatum: & absoluetur. Et sic de credulitate hic iuratur, sicut in sacramento calumniæ: vt C. de iura. calum. l. ij. §. quod obseruari. aliàs secus, vt s. de hære. & Falc. §. si verò. & C. de test. l. testiũ. & ff. rerũ amota. l. Marcellus. & ff. de iureiu. l. quoties. Et vt no. plenè insti. quib. mod. tol. ob. in fi. tit.

5 Quæ est pœna venientis contra prohibitionem? Et quidem creditor tutor amittit actionem suo delicto: vt & aliàs. Vnde fortè solũ repetere potest pupillus: cum hæc exceptio sit odiosa: vt & illa sena. consul. macedo. vt ff. de condi. inde. l. qui exceptionem perpetuam habet. & arg. l. si pœnæ causa. in princi. ff. eo. Debitor verò iuuatur solutione: sicut contingit aliàs: vt s. de trien. & semis. §. studium. Licet aliàs tollatur omnis obligatio solutione eius quod debetur: vt j. eo. si verò tacuit. & ff.

6 de condi. inde. l. si pœnæ. & inst. quib. mo. tol. ob. in prin. † Sed quia contingit etiam deterius fieri à gubernatoribus: quia suscipiuut cessionem actionum fortè inanium, fortè paruo pretio: & denegant pupillis suscepta, hoc est scripturas in quibus creditores sunt confessi sibi esse solutum, quod apocha aliàs appellatur: vt s. de eccle. rerum alie. & de mu princip. §. coges. ideo prohibet fieri, & imminet casus actionis: nec tamen restituitur primo creditori cedẽti: sed cedit lucro minoris: siue durante tutela fuerit facta talis cessio, siue pòst. Sed iure veteri poterat fieri talis cessio: vt j. eod. §. quòd si quis. & ff. de rebus eo. l. non fiet. Sed quia non sufficit abstinere à malo: nisi fiat quod bonũ est, vnde dicit decretũ non sufficit: vel non satis est bene velle, nisi fiat quod bonum est: nec sufficit facere bonum, nisi ex bono fonte procedat: vt in decre. lxxxvj. distin. ca. non satis, ideo de gubernatione eorum, & maximè circa pecunias

7 ponit. Debet † enim tutor (quando gubernationem accipit) iurare quòd faciet vtilia & inutilia prætermittet. Nec propter hoc eximũtur à ratiociniis. Satisdat enim rem pupilli saluam fore: nec aliter gerit: vt j. eod. §. antepe. in fi. & c. de admi. tut. l. tutores. licet non caueant de rato quando agunt contra alios nomine pupilli: nisi sibi sit dubiũ an tutor sit, vel non: vt C. de admi. tuto. l. fi. §. defensionem. & l. tutores. & ff. de admi. tuto.

8 l. vulgo. † Circa pecuniam autem plurimum debet esse cautus: quoniam licet olim teneretur fœnerare: vt C. de admi. tu. l. tutores. & ff. de admi. tuto. l. ij. & l. tutor, qui repertorium. §. ex his. & l. tutor. §. j. tamen hodie non tenetur: peccatũ namque mortalissimum est, & contra præcepta Dei: vt in psalmo: Domine quis habitabit in tabernaculo &c. Prætereà non tenetur quis facere cõtra pudorem: vt ff. mand. l. Quintus. si habet reditus sufficientes sibi, & familiæ. [Si autem non habet, fœnerabit tantum, quòd sufficiat sibi, & familiæ] reliquum in emptionem prædiorum idoneorum collocet. Si autem sponte fœnerat, tenetur etiam de casu fortuito: quia culpa præcedit casum: vt ff. commo. l. in rebus. Iure veteri aliud erat, cùm teneretur fœnerare: vt C. arbi. tutelæ. l. ij. & j. eo. §. quoniam. Illud in summa no. quòd ex hac cõstitutione duę glossellæ, siue de auth. in c. ponũtur. Prima sumitur j. e. §. j. vsq; ad §. quoniã autem iubemus. quæ posita est in C. qui dare tu. non pos. super l. creditorem. quę incipit: minoris. Et sic corrigitur lex illa, per hanc auth. & omnes aliæ tractantes, de illa materia: vt Institu. auth. tut. §. fi. & de exc. tut. §. item propter litem. Item ex eo ꝙ dicitur in §. quòd si quis. corrigitur quod est in ff. de rebus eorum. l. non fit contra. & omnes dicentes idem. Secunda sumitur infrà eodem, §. quoniam vsque in fine quæ ponitur in C. de admit. tuto. super. l. j. quæ incipit: nouissimè, & corrigitur lex in eo quod de vsura dicit, & omnes aliæ dicentes: idem vt ff. de admi. tuto. l. tutor qui repertorium. §. ex his & l. tutores. §. primo.

De instrumentorum cautela, & fide. *Rubrica.*

1 *Instrumentũ ut censeatur factum cum cautela competenti, quæ sint necessaria.*
2 *Instrumentum publicum an fidem faciat in alio territorio, quàm in quo est confectum.*
3 *Instrumento detrahat ne fidem uetustas, uel corrosio uermium.*
4 *Instrumenti rite confecti fides ex quibus causis superuenientibus labefactetur.*
5 *Comparatio literarum quando, & quomodo fiat.*

QVIA propterea Deus de cœlis Imperatorem constituit in terris, vt per eum tanquã per procuratorem leges factis emergentibus coaptet: vt hic proficiat subiectis: vt j. eo. §. quia igitur. & in nullo alio plus iuuatur subiecti, quàm vt falsitas eruatur, & veritas compareat: quia per hoc diuites efficiuntur: vt j. eo. §. fi. in fi. & C. de fideic. lib. l. fi. idcirco occasione emergentis quæstionis ex Armenia, quam facias: vt j. eo. §. j. & solue, vt j. eod. §. si verò tale aliquid facit hanc constitutionẽ non circa omne genus falsitatis cum multa sint genera: vt ff. ad le. Cor. de fal. l. j. Sed circa ea tantũ quæ adhibentur in instrmẽtis: vt strictè accipias nomen instrumẽ-

* ti, * aliàs largè vt ff. de verb. sig. l. notionẽ. §. instrumentorum. aliàs pro apparatu fundi ponitur: vt ff. de fund. instru. l. quæsitum. Videamus ergo de cautela instrumẽti quæ adhibetur in faciendo: & de fide per consequens, quę habetur in instrumẽto cautè facto, & primò cũ qua cautela habeat fieri instrumentum. In primis tamen not. ꝙ hæc rubrica habet octo partes: vt ibi distinxi: quas respicit hic versus cõmuniter de fide instr.

1 & cautela. Et † vt instrumẽtum cum cautela fiat xiij. sunt necessaria [imò videtur ꝙ xv. sunt] necessaria [si bene computentur, quæ j. dicuntur:] quorum quędam naturaliter [aliàs cõmuniter: aliàs similiter, aliàs vtrũq;:] & significationẽ respiciũt, & scripturam: hoc est ordinẽ: aliã significationem tantũ. Vtrũq; simul respicit annos domini incarnationis. Et idẽ dicas de nomine principis, de anno imperij, & de nomine consulis, & de die mensis, vel de indictione: nam hæc omnia debent poni in principio vt s. vt præpo. no. impe. §. j. & ij. & C. de apo. pu. l. j. s. de exhi. reis. §. sancimus. & C. de diuer. rescript. l. sacri affatus.

Secundo crux debet apponi in principio inuentarij: vt c. de iure delib. l. fi. §. sin autem dubius. Et idem potest dici in quolibet instrumento, quod non fit ad memoriam tantùm: si vt contractus dicatur in scriptis, vt dicitur in nouellis in hoc tit. & j. de testi. §. j. Tertiò quia testes debent esse scripti, vel à seipsis, vel à tabellione: & in fi. scripti: vt j. eo. §. sed & si instrumenta. & tot quot illi contractui sunt necessarij: vt plenè distinxi j. e. §. pe. Quartò ꝙ à tabellione debet esse scriptũ, & in fine instrumenti subscriptũ, ꝙ ipse fecerit, & interfuerit: vel ipsæ partes: vt C. de fide instr. l. cõtractus. & C. de cõue. fis. deb. l. ij. li. x. & inst. de cõtrah. emp. §. j. Quo ad substantiam non curo, quo ad ordinẽ verò debet esse ibi multiplex cautela. Primò locus, vbi fit, non ꝙ hoc lege expressè caueatur, sed est arg. ff. de acc. l. libellorum. & Insti. de inuti. stipul. §. item verborum. & C. de contrahen. & commit. stipul. l. optimam. in fi. Item est arg. de testibus, qui interrogãtur de loco exẽplo Danielis, in quibus debet esse idem ius, quod in instrumẽtis: vt C. e. l. in exercẽdis. Secundò, ꝙ si est de confectione aliqua, debet ibi subesse causa: aliàs dicitur cautio indiscreta. vt ff. de prob. l. cũ de indebito. §. vlt. Sed & si loquatur discretè, potest adhuc obijci quòd non curreri biennium, vel trigesimi diei spatium, vel aliud simile in dote: vt C. de non nume. pec. l. in contractibus. in prin. & §. semper. & c. de dote cau. l. fi. & authen. ibi posita. Si autẽ est de obligatione: licet non sit ibi causa, præsumitur subesse: cum omnia præsumantur legitimè acta: vt Insti. de fideius. §. fin. & de inuti. stipulatio. §. si scriptũ. nisi probetur cõtrà quod fieri potest: vt ff. de pact. l. iuris gentium. §. quod ferè. Nec obstat ei, quod dixi stipulationem sine causa valere, id quod dicitur ff. de do. excep. l. ij. §. circa. quia ibi respectu certæ causę stipulatio fiebat, quæ causa nõ suberat, vnde exceptio in factum vel doli, opponitur: vt ibi dicitur. Tertio quòd idem qui scribit, verè & logaliter scribat: aliàs entiam ei instrumento fides non habebitur: vt C. de proba. l. cum precibus. & ipse de falso accusabitur criminaliter, et punietur falsi pœna: vt ff. de fal. l. j. Et ciuiliter ad interesse illius quem læserit, tenetur actione in factum: vt ff. ad l. cor. de fal. l. qui nomine. Quartò ꝙ sibi nõ repugnet: vt ff. de reg. iuris. l. vbi repugnantia. Quintò reprobatur, si probatur tale quid: quod probato instrumentum stare non possit: vt c. de contrah. & commit. stipu. l. optimam. in fi. Sextò reprobatur: quia non sit authenticum, sed exemplum, de hoc dic vt ego ibi no. plenè vt ff. eod. quicunq;. & j. vt sponsa. lar. §. j. Septimò ne contradicat alij scripturæ eodem

dẽ die factæ:vt c.eo.l.ſcripturæ. Octauò eſt neceſſe ꝙ ſit ta
bellio qui ſcripſit,vel ſubſcripſit,ſaltem & contractum audi=
uit:vt dixi j̃.eo.§.in his verò.Si enim fiat à priuato,non credi=
tur ei:vt c.de proba.l.rationes.& l.inſtrumenta.& l.exemplo.
niſi tribus teſtibus probetur:vt C.qui po.in pign.habe.l. ſcri=
2 pturas.& j̃.eo.§.ſi quis igitur.& §.ſupra.Sed †quid,ſi profera
tur charta publica & in forma publica, & de alia terra vnde
non cognoſcitur qui ſcripſerit? Reſpondeo ei eſſe ſtandum,ſi
appareat in publica forma eſſe facta,non vitiata in aliqua par
te ſui:vt C.de edi.diui hadr.tol.l.fin.§.j.ibi.qui ad hoc obijcit,
probet contra:vt C.de probatio.l.ſciant.Itẽ videtur hæc quæ=
ſtio expediri.c.quemadmo.teſt.aperian.l.ij. Nec obſtat,quaſi
quilibet poſsit hęc conficere:quia multis modis falſitas ſua re
conuincetur:vt j̃.eo.§.ſi tamẽ quiſquam.in fi.Item Barbarius
Philippus quaſi in forma liberi hominis fuit prætor, & value
runt geſta per eum:vt ff.de offi.præto.l.Barbarius. Nonò ꝙ
nihil ad ſui vtilitatem ſcribat ibi tabellio,aliàs falſi tenetur:vt
ff.de fal.l. qui teſtamentum. Decimò ꝙ ſi proferatur ex ar=
chiuo,debet illius ibi eſſe nomen,qui ad eam ſignandam præ
ponitur:vt ff.de iure fiſci.l.in fraudẽ.§.quoties. & j̃. vt di.iuſ.
ſub. Vndecimò quia nõ debet ſimulatè ſcribi,& aliud agi:
3 vt c.plùs valere quòd agitur.l.ij. An †vetuſtas,vel corroſio
vermium,vel alterius animalis nocet? dic ꝙ non:vt ff.de ſecũ=
dis tabulis.l.j.§.penul.& arg.ad idẽ C.de teſta.l.noſtram. Ve=
runtamen ſubtiliter poſſet notari argumentum contrà. ff.ſi ta
4 bulæ teſta.nullæ extar.l.j.§.ſi hæres inſtitutus. Præterea †quę
dam ſunt inſtrumenta cautè facta, tamen ex ſuperuenięti cau
ſa,fides eis non habetur:vt quia aduerſarius ſit confeſſus ſe eis
non vſurum:vt c.eo.l.iij.Secũdò quid ſi vnus teſtium ſubſcri=
ptorum ibi,dicat contra inſtrumentum,vel teſtamentum? va=
cillabit fides eius, niſi ſufficiens adhuc numerus remaneat:vt
ff.quemadmodum.teſta.aper.l.j.in fi.Tertiò ſi appareat vitia=
tum prima ſui figura:vt C.de edic.diui. Hadri.tolle.l.fin.& ff.
de his quæ in teſt.delen.l.j.& ff.de probatio.l.ſi chirographũ.
Quartò ſi ſit inciſum:vt ff.ſi tab.teſta.nul.exta.l.j.§.penult.
Quintò derogatur etiam legaliter facto inſtrumento, per
comparationem alterius inſtrumenti facti ab eodem tabellio
ne,quòd ſit diſsimilis literæ vt habeatur ſuſpectum:vt j̃.e.§.j.
& in his verò. Et not.quòd prædicta poſſunt adaptari etiã
ad literas,vel reſcripta domini papę,vel principis,pro magna
parte.Sed & quædam alia poſſunt obijci reſcriptis noſtro iu=
re:vt ſi ſint,vel vtilitatem publicam reſpicientia:vt C. ſi cõtra
ius vel vti.publ.l.fi.niſi emanauerit ſecunda iuſsio:vt j̃.de mã.
prin.§.ſi quis.& j̃.vt nulli iud.§.ſi verò.Item ſi ſunt per men=
dacium impetrata:vt c.ſi contra ius vel vti. pub.l.ij.Item ſi nõ
ſunt ibi ſubſcriptiones quæſtoris:vt j̃.vt differ.iudi.Itẽ ſi ſunt
ſecundę literæ,& in eis non habeatur mentio primarũ litera=
rum,vel quia eſt ibi falſa grammatica : vt extra.de reſrciptis.
ca.ad audientiam.Et hęc cautela adhibetur in publicis inſtru
mẽtis:vt fides habeatur eis : Priuatis autem vt fides habeatur
recurrẽdum vel ad comparationẽ,vel ad probationem, dic vt
5 diximus j̃.eo.§.his qui depoſitum dat. †De collationibus,
ſiue comparationibus priuatæ ſcripturę:vel etiam publicę,ſic
breuiter dicas:quia comparatio ex priuata ſcriptura ita demũ
fit,ſi teſtes ſuperſint qui ſubſcripſerint,vel etiam tantùm præ
ſentes fuerint:vt j̃.eod.§.ſi is.& §.ſed & ſi quis.Si verò publi=
ca eſt ſcriptura : aut probatur eius fides per tabellionem, aut
miniſtrum, & adnumeratorem, vel tabellionem tantùm : &
tunc ſufficit:nec egemus comparatione.Si vero nõ eſt, ſuper=
eſt tabellio:ſed tantùm adnumerator,& miniſter, tunc ſigno=
rum,& notarum,fit collatio : non ſubſcriptionum. Si autem
nullus ſupereſt,etiam ſubſcriptionum fit collatio:& iurãt am
bo de calumnia:& vna qualiſqualis accipitur fides:vt infrà eo
dem,§.ſi vero moriantur.vſque ad §.oportet. & C.eod.l.com
parationes. Item fit collatio ex ea,quæ profertur ex archiuo
publico.Item ex priuata ſine ſubſcriptione ſi tu ea vtaris:vt ſ̃.
de his qui ingredi.ad appellat.§.illud.De ſequentibus autem
partibus rubricæ,plenè diſtingue infrà eodem,§. penultimo.
In ſumma ſciendum eſt,quòd ex hac conſtitutio. infrà eo=
dem,§.oportet.ſumitur authenti.quæ eſt C.ſi certum pet. l.fi=
nali.quę incipit:ſed & nouo iure.Item ex §.oportet verò &c.
ſumitur auth.quæ eſt C.eo.l.comparationes.quę ſic incipit:&
ſi contractus &c.

* ¶ Inſtrumenti.Inſtrumenti appellatio generalis eſt.l.j.ff.e.titulo.Inſtrume=
torum autem duæ ſunt ſpecies aliud publicum, aliud priuatum. Publicum
eſt,quod fit per manus tabellionis,cui,ſi non fuerit in prima ſui figura can=
cellatum,non abolitum,non vitiatum,vt per l.n.C.de edict. d.Had.tol. fides
adhibenda eſt ſine alio adminiculo. Publicum inſtrumentum autoritate ta=
bellionis innititur Hæc probantur l.ſi quis decurio. C. ad l.cor. de falſ. & in
auth.de inſtru.fid.§.ſi vero moriantur. Quid ſi de tabellionis ſcriptura dubi
tetur? fiet comparatio.Item publicum inſtrumentum aliud eſt authenticum
aliud nõ authenticum.Non authenticum illud eſt quod confectum eſt à duo
bus loco tabellionis in iudicio adſumptis c.quomodo contra. in gloſ.extra.
de proba.Martinus.

Hæc conſtitutio interpretatur conſtitutionem priorem, &c. Rubrica.

ACTA cõſtitutione de monachis §.illud.
dubium fuit, an tãtùm ad futura tempora:
an verò etiam ad præterita referatur, quod
primò & in quæſtione facti, ſecundò hæc
conſtitutio generaliter tollit. Statuit enim,
ꝙ illa tantùm in futuris locum habeat tem=
poribus,ne triſtes faciat eos,qui ante eam in
monaſterium intrauerint,neque auferat eis quæ primò lice=
bant ante ſe:ſed nec priora facient impedimentum huic legi,
poſteriora tempora ſiue conſequentia ſuum expectent euen=
tũ.Nec enim peccauit antiquitas,quę præſentis inſcia,non eſt
☞ eam ſequuta:vt j̃.eod.per totum.& C.de legib.& conſtit.l.le=
ges.& C.de teſta.l.iubemus.in fi.Item no. quòd id quod dici=
tur j̃.eo.§.j.vt amodo non poſsit diſponere de ſuis,ex quo in=
trauit monaſterium corrigitur,j̃.de ſanc.epiſ.§. ſi qua mulier.
nam diſponit etiam pòſt : quæ diſpoſitio an ſit teſtamentum,
vel quid,ibi dicemus. In ſumma no.quòd ex hac conſtitutio
ne nihil eſt in Codice.

Vt non luxurientur contra naturam &c. Rubrica.

1 ☞ *Delicta diabolica.*

VIA propoſitum eſt Imperatoris, vt ſubditi
bene viuant & honeſtè : cum & hoc ſit vnum
de præceptis legis:vt j̃.eo.in prin.& ff.de iuſti.
& iure.l.iuſtitia.§.iuris præcepta. ideo hæc cõ
1 ſtitutio,grauiſsima,& diabolica †quędã deli=
cta prohibet,ſcilicet ſodomiticas luxurias,et iuramẽta de ab=
ſtinendo à talibus,cũ nec poſteà abſtineãt : ſed Deum ad ira=
cũdiam prouocant,quod patet in Sodoma,& Gomorrha : vt
diuinæ dicunt regulæ,Geneſ.cap.xix.j̃.eodẽ,§.j.pœna autem
eſt taliũ vltimi ſupplicij,id eſt,mortis. Nam iubemus(inquit
Imperator)inſurgere leges,armariꝗ iura gladio vltore : vt j̃.
eod.§.vltimo.& c.de adulte.l.cum vir.& Inſtit. de public.iu=
dic.§.item lex.& ff.de pœnis.l.vltima. De hac conſtitutione
nihil eſt in Codice.

Vt liberti de cætero aureo non indigeant anulo. Rubrica.

1 ☞ *Libertinitatis,& iuris patronatus qui ſint effectus.*
2 *Libertus quibus ex cauſis reuocetur in ſeruitutem.*
3 *Patrono an liceat libertam ſuam in uxorem accipere.*

VIA nihil actum creditur,dũ aliquid ſuper=
eſt ad agendum:vt c.de ijs qui. vt indig.l.cum
ſyllanianum in fi.l.Idcirco cùm ſint iure veteri
tria genera libertorũ,latini,& dedititij, & ple=
niùs liberti:vt Inſti.de liberti. §.fin. & duo pri
☞ ma genera libertorum iam correximus:vt c.de lati.liber. tol.
l.j.& C.de indi.vi.tollẽ.l.j. idcirco & de pleniore libertinitate
aliqua corrigamus,& eam pleniſsimam faciamus:vt j̃.eo.§.j.
1 †De ea ergo videamus, quid olim ſeruabatur circa eam.&
quid hodie,& certè olim multi erant effectus libertinitatis,&
patronatus:vt no.Inſti.de ſucc.libert.§. ſi verò teſtamentum.
Hodie verò per omnia habet libertus ingenuitatem,quãtùm

eſt inter alios vt ĵ.e.§.j.& Inſtit.de libe.§.fi.Sed quo ad patro-
nũ,reſeruantur iura patronatus:niſi patronus remiſerit:ſed &
tunc ſeruaĩ honor,& reuerentia:vt ĵ.e.§.illud.& C.de bo.lib.
2 l.fi. †Item ius reuocãdi:de quo diſtingue quòd aut patronus
remiſit ius patronatus:& tunc ex cauſis quibus reuocatur do-
natio:& hic libertus reuocatur:vt ĵ.eo.§.quinetiã abſtineant.
aut non remiſit:& tunc ex leui offenſa,quę in faciendo conſi-
ſtat,reuocatur:non autem ex ea,quę in non faciendo conſiſtat
vt c.de lib.cau.l.ſolo.vt c.de lib.& eorum li.l.ſi manumiſſori.
3 Et hoc circa primam partem rubricæ. †In ſecunda autem
parte,dic ꝙ olim licebat patrono libertã ſuã accipere in vxo-
rem:vt c.de nup.l.vxorem.niſi eſſet ſenator,vel aliàs in digni-
tate poſitus:vt ff.de ritu nup.l.lege Iulia.& l.oratione. Et idẽ
ſeruabatur in ſponſalibus:vt ff.de ſpon.l.oratio. Hodie verò
ſine dictinctione perſonarum poſſunt fieri hæc matrimonia:
vt hic.& idem puto ecõtra ſi libertus patronam accipere vult
licet eam olim accipere nõ poſſet:vt C.de nup.l.iij.Itẽ & circa
ſecundã partem rubricę notandũ eſt de ancilla,quam quis po-
teſt accipere in vxorem:quod dic plenè:vt ĵ.eo.§.vt ſi cui.Vt
autẽ hoc nõ videatur nouũ quod diximus libertos hodie iura
ingenuorum conſequi,nec neceſſe ſit à principe hoc quotidie
poſtulari:vt ŝ.de hęr.& fal.in prin.vbi dat duo exẽpla.Primũ
de iure Romanæ ciuitatis.Secundum de iure libertorũ, quos
quis habet in poteſtate:vt ĵ.eod.§.hoc ſi mulier,& §.facimus.
Illud no.in ſumma ꝙ ex hac cõſti.ĵ.e.§.j.ſumitur auth.quæ
eſt C.de iure aureo.anulo.quæ incipit:ſed hodie.Item ex eo ꝙ
eſt infrà eod.§.ſi quis aut.ſumitur auth.quæ eſt.c.de nupt.ſu-
per l.vxorem.quæ incipit:ſed nouo iure.

Apud quos oporteat cauſas dicere monachos. Rubrica.

1 *Monachi coram quibus conueniendi,*
2 *Monachi qui conueniendi.*
3 *Aßiſterius,ubi conueniendus,*

VIA honor,& reuerẽtia eſt adhibẽda hono-
rabilibus locis:& maximè erga ſuos miniſtros
idcirco de illicita,& monachorum & aliorum
religioſorum conuentione corrigenda videa-
mus. Eſt autem videndum qualiter clerici ſe-
culares conueniantur:quod dic vt ĵ.eo.§.pen.
& ĵ.vt cleri.apud propri.epiſc.§.j.& ij. †Secundò qualiter
2 †religioſi conueniuntur:vt monachi,vel incluſi,ſiue eremitæ.
Circa quos videtur diſtinguendum:aut ſubſunt,epiſcopo,vel
immediatè,vel alij priuati,aut papæ,primo caſu ſub epiſcopo
ſunt conueniẽdi,ſecũdo ſub papa:vt infrà eo.§.propterea.De
quo autem concipiatur libellus:& quis de calumnia,& de ve-
ritate iurabit.dic vt infrà eod.§.j. Sed cùm ſint mundo mor-
a tui,qualiter conuenięturː[a] Reſpondeo:vt infrà eod.§.j.vel de
2 quo † dic quòd ſatisfiet de his quæ ad monaſterium ex bonis
huius monachi peruenerint,ad inſtar filij arrogati:vt inſti.de
acquiſitio.per arrogat.§.fi. Nec dici poteſt quòd aliquid pro-
prium habeant:cum ſeculo renuntiant:vt ŝ.de mona.§.ſi vero
3 filios. Item quid de aſsiſterio,id eſt,de eo † qui aſsiſtit deo in
orationibus: cum & nihil habeat, & ſupra ſe nullum habeat,
qui pro ſe reſpondeatː Reſpondeo,poterit ei quaſi curator da-
ri ad lites,qui reſpõſalis ſuus dicetur:vt infrà eo.§. propterea.
quo caſu,cũ omnia contulerit pauperibus,inanis erit actio:vt
ff.de dolo.l.nam is.vel ſi aliquid de ſuo inuenitur alienatum,
reuocatur per reuocatorias actiones:vt Inſti.de actio. §.item
ſi quis. In ſumma no.quòd eſt infrà eo.§.j.ſumitur authen.
quæ eſt c.de epiſco.& cleri.ſuper.l.omnes.quæ incipit:cauſa
quæ fit cum monacho.

a ADNOTATIO. ¶ Conuenientur.Ad iſtam materiam vide Bald.in addi.Spe.de reo.verſ.an monachus.& in l.à poſsidente.C.de rei ven.do. Car. in cle.iij.q.v.de procu.& in cle.j.§.quia vero.vij.q.de ſta. mo.

De quæſtore. Rubrica.

1 *Quæſtorem uariè accipi.*

VIA curat Imperator vt ſubiecti illęſi ſeruẽ-
tur:vt ĵ.eo.in prin.& ŝ.de inſtr.fide. §.quoniã
igitur.Idcirco facit hanc cõſtitutionẽ de quæ-
ſtore,dic ergo quis ſit quęſtor,& quod ſit eius
1 officium. †Dicitur autẽ quæſtor multis mo-
dis. Primò ille,qui legit libros[aliàs literas] principis. Secũ-
do ille,qui præerat capitalibus cauſis:vt ff.de offici.quęſto.l.j.
Tertiò ille qui quærit pecuniam,& alia refert ad ærarium:vt
ff.de orig.iu.l.ij.§.deinde cũ ærariũ. Quartò ille qui curat,vt
ad hanc Conſtantinopolitanam ciuitatem venientes citò ex-
pediãtur.Et in hoc eius vertitur officium:vt patet infrà eo.tit.
per totum.Et hæc eſt magna vtilitas ſubiectorum:ne peregri-
nationibus affligantur:vt ŝ.iudi.ſine quoquo ſuffr.§.fi.& §.an-
tepe. Et not.quòd ex hac conſtit.nihil eſt in C.nec ego lego
eam.Sed no.quædam notabilia in ea:vt in tex.dixi.

Conſtitutio quæ de dignitatibus.& epiſcopatu filium liberat à patria poteſtate. Rubrica.

1 *Iura cur inducta.*
2 *Patria poteſtate qui eximat dignitas.*

1 VAEDAM † iura conſtituuntur ad vtilita-
tem tantùm,& neceſsitatem:& hęc ſunt plura.
quædam etiam ad decorem, ſicut ſunt aduoca-
ti:vt ff.de poſtu.l.j.in prin.& quòd filius nõ cor-
rigat patrem:vt ŝ.de nup.§.ſi verò expectet.Et
quòd,qui alijs præeſt,non debeat in eo ꝙ præeſt, alijs ſubeſſe:
2 vt ĵ. eo.§.j.& ff.ad l.Iul.de adul.l.ſic eueniet. †Quare videa-
mus,quæ ſunt dignitates, quæ liberent à patria poteſtate ſola
electione,& collatione dignitatis, etiam ſine adminiſtratio-
ne:& quæ non ſine adminiſtrationeː Et certè ſunt tres quæ ſo-
la electione,& collatione codicillorum eximunt à patria po-
teſtate:vt patritiatus,& conſulatus:vt infrà eo.§.j.& Inſti.qui.
mod.ius pat.pot.ſol.§.filiusfa.Item epiſcopatus:vt infrà eo.§.
palam.Alię autem multæ ſunt,quas,vt cognoſcas nota talem
regulam quod omnis dignitas,quæ liberat à curia, quæ ſunt,
xij.vt c.de dec.lib.x.liberat eadem à patria poteſtate:vt ĵ.eo.
§.generaliter.nec ſit hoc durum patri, cùm & ſi hoc ſtatuere-
mus:ipſe tamen neceſsitate amoris, & lętitiæ quam habet in
filium,id pro eo ſit poſtulaturus:vt ĵ.eo.§.generaliter. in fi.&
facit.ŝ.de fideiuſſ.§.pe. Illud autem in ſumma no.ꝙ ex hac cõ-
ſtitutione infrà eo.§.generaliter.ſumitur authen.quæ eſt in c.
de epiſcopis & clericis ſuper l.ſacroſanctæ.quę incipit:ſed epi-
ſcopalis dignitas,vel dic illam ſumi infrà de ſanctiſ.epiſcopis.
§.ſed hæc quidam &c.

De iudicibus,& vt nullatenus cum iureiurendo &c. Rubrica.

1 *Iudicum delegatorum officium quale ſit.*
2 *Arbitrium quomodo formetur.*
3 *Sententia ſecundum quas leges ferri debeat.*

VIA parũ valeret ius eſſe in ciuitate, niſi ſint
homines qui iura reddere poſsint, & ſciant:vt
ff.de orig.iur.l.ij.§.poſt originem. ideo de iud.
ponit remouendo malos, & idiotas, & appo-
nẽdo bonos,ea occaſione etiã de arbitris ſubij-
cit,cum dicit:& nullatenus &c. Et quia etiam
contingit bonum iudicem malè iudicare: ideóque poteſt ap-
pellari à ſententia eius: & ideo præcipit appellationes recipi.
Et hoc ſubijcit,& vt appel.&c. Quia quandoque nouæ ema-
nant leges:an ſecundum eas ſit iudicandum dicit, & hæc om-
nia ad iudicium pertinent.Sic ergo habet quatuor partes hęc
conſtitutio:vt nota.in rubrica. Circa primam partem ergo
vidẽdum eſt,qui ſint iudices,de quibus hic dicit:& de eorum
officio.Sunt autem xij.quatuor ex maioribus,& octo ex mi-
noribus:& omnes delegati à principe tantùm:& ideo delega-
re poſſunt.Si tamen delegant quatuor maiores debent mino-
ribus delegare:vt infrà eod.§.vetus.& §.iudices.C.de iudi.l.à
iudice.olim autem etiam,& alij erãt à Zenone conſtituti:qui

in

in deſuetudinem abierunt.& ad imperitos deuenit cauſa: vt
1 infrà eo. in prin. † Officium autem eorum eſt in reddenda
iuſtitia,& rationabili iudicio,cum non minus iudicant,quàm
iudicabuntur:vt infrà eo.§.fi.Et hic tota die in loco,ſcilicet,v=
bi conſueuit reddi ius.ſcilicet,in maiori palatio rationum: vt
infrà eo.§.ſedebunt.& ff.de iuſt.& iu.l.vlt.Et cognoſcent vſ=
que ad ccc.ſolidos tantum,ſicut defenſor ciuitatis:vt j̃.eod.§.
audiẽt.& s̃.de defen.ciui.§.& iudicare.Et appellationes ſem=
per recipient,ſi ab eis appelletur:niſi in caſibus, quibus non li
cet:vt infrà eod.§.audient.in fi. §.&.§.noſtros.& cognoſcent
de appellationibus iſtis illi qui ſunt:vt j̃.eo.§.illo.Item erit of=
ficium eorum circa ſportulas moderatas accipiẽdas, quod dic
vt j̃.e.§.ne autem.& circa executores. quod dic vt j̃.eo.§.hæc
autem.& in alijs erit officium eorum,quæ ſunt j̃.eo.vſq; ad §.
2 quia verò. †Circa ſecundam partẽ dic,ꝙ olim licebat cum
iureiurando ab arbitro,& à partibus præſtito formare arbi=
trium & valebit C.de arbi.l.ne in arbitris.& l.cũ antea.§.cùm
altera.quę forma hodie reprobatur per hanc conſtitutionem:
vt infrà eo.§.quia verò.Et ſi contrà fiet,nihil erit partibus con
tra arbitrium:quia licet fecerit litem ſuam:vt C.de pact.l.pen.
in fine. Licet quidam & hoc dubitãt:vt ibi nota. non tamen
partes poterunt hoc obijcere cum in ſimili ſint delicto: vel
ipſi iurando,vel arbitro iuranti conſentiendo,nec etiam inter
ſe poterunt obijcere aliquid:vt infrà eod.§.quia verò. Circa
3 tertiam dic vt nota.infrà eodem, §. noſtros. †Circa quar=
tam dicas,quòd ſecundum antiquas leges ſit iudicandum:li=
cet,pendente lite, aliquæ nouæ emanauerint: vt infrà eodem,
§.omnes autem.& infrà vt in medio litis:niſi in noua lege con
tineantur quòd etiam pendentes lites ſecundum eam iudican
tur:vt C.de legib.& conſtit.l.leges. In ſumma ſciendum eſt,
quòd ex hac conſtitutione ex §. oportet. ſumitur authentica
quæ eſt in C. de iudic.l. ſancimus.quæ incipit: poſt iuſiuran=
dum. Item ex eo quod eſt infrà eodem, §. quia verò.ſumitur
authentica quæ eſt. C. de arbit. l. antepenultima. quæ inci=
pit:decernimus.

Vt clerici apud priores epiſcopos conueniantur. *Rubrica.*

1 *Cauſam canonicam clerici quis cognoſcat.*
2 *Laicus quatenus in clericos cognoſcat.*

IDIMVS vbi conueniantur monachi, vel
ſimiles religioſi:vt s̃.apud quos appe.cau.dice
re mo.&c.ſequitur de alijs clericis, vbi debeât
conueniri:vt infrà eod.in prin. Circa quod di=
ſtingue: aut eſt cauſa canonica, aut ciuilis. Si
1 quidẽ†canonica & infertur clerico,epiſcopus * tãtùm debet
* cognoſcere:vt infrà eod.§.ſi verò eccleſiaſticus.Secus ſi laico,
quia tunc præſes cum epiſcopo cognoſcit: vt infrà de manci.
princip.§.ſi verò canonicum.Si autem eſt ciuilis,aut pecunia
ria,aut criminalis: primo caſu coram epiſcopo, vel archiepi=
ſcopo, vel primate conuenitur:vt infra eodem,§.j. & infrà de
ſanct.epiſ.§.ſi quis contra aliquem.& hoc in ſimplici clerico,
& quando immediate eſt ad ſupra dictos. Si autẽ epiſcopus,
cõuenitur coram archiepiſcopo & archiepiſcopus coram pa=
triarcha & patriarcha corã papa conuenitur:vt infrà de ſanc.
epiſc. dicemus. Quod autem [de clerico] dixi, fallit in caſi=
2 bus quos dixi infrà eodem,§.j. † Si verò cauſa eſt criminalis
ſecundum leges iudex ciuilis cognoſcit,et abſoluit,irrequiſitõ
epiſcopo:ſed non cõdemnat eo irrequiſito: ſed oportet quòd
ſuo beneficio ſpolietur:vt infrà eo.§.ſi tamen. Iure verò cano
nico, ſemper eſt ſub epiſcopo etiam de crimine. Nec poteſt
etiam pacto renuntiari:vt extra. de fo.competen.c.ſi diligen
ti.Et idem hodie per l. Federici:vt infrà de ſtat.& conſue.con
tra liber.eccle.§.j.col.x.in vſi.feu. poteſt etiam ſecundum le=
gem coram epiſcopo accuſari,ſi accuſatori placeat:vt infrà de
ſanct. epiſcop. §. ſi verò crimen. In ſumma ſciendum eſt,
quod ex hac conſtitutione ſumitur authentica quæ eſt in C.
de epiſcopis,& clericis ſuper l.omnes, qui.quæ incipit: cle=
ricus &c.

* ¶ Epiſcopus.Clericus coram epiſcopo tantùm cõueniendus eſt, vſqueadrò vt foro eccleſiaſtico renuntiare nõ poſsit vt adeat iudicem ſecularem, vt no. xj q.inolita.& c.placuit.& extra.de foro comp.ca. ſi diligenti. Nam ei iuris, quod introductum eſt in fauorem totius collegij tanquam iuri publico renuntiari non poteſt.ff.de pact.l.ius publicum.& c.continget.extra.de ſen.excommu.Non tamen imus inficias ſi quis dixerit quem poſſe iuri ſuo in pluribus caſibus renuntiare.vij.q.j.quam periculoſum.c. ſi de terra.de priuileg. extrà.Martinus.

De conſanguineis,& vterinis fratribus. *Rubrica.*

1 *Conſanguinei qui.*
2 *Coniuncti utrinque.*
3 *Conſanguinei quando quibuſque potiores.*

VIA noui caſus nouis indigent determina=
tionibus:vt ff.de ventr.inſpic.l.j. in princip.&
infrà eod.in princ.idcirco facit hanc conſtitu=
tionem de conſang. & vteri.fra. Ad quod di=
1 cas,quòd†conſanguinei tantùm ſunt,qui ſunt
ex eodem patre tantùm, vterini qui ſunt ex ea
2 dem matre:vtrinque ergo†coniuncti dicentur,qui eſt ſemen
patris vnius,& ex eodem ſemine matris procedũt, qui & ger
mani dicuntur:vt infrà eod.§.quia igitur.& inſtitu. de legit.
agnat.tutel.§.j. De ſucceſsionibus ergo iſtorum tractat hæc
3 conſtitutio,ſcilicet in tribus caſibus quando vtrinque † con=
iuncti præferantur alijs, quòd in tribus caſibus euenit. Pri=
mus quando vterini tantùm ſunt cum eis. Secũdus quando
conſanguinei tantum. Tertius, quando conſanguinei tan=
tùm,& vterini tantum:vt infrà eodem,§.vltimo.& §.hoc igi=
tur.lex aliàs autem locum non habet, quod dic vt infrà eo.di=
xi.§.vltimo. In ſumma not.quòd ex hac conſtitutione infrà
eod.§.vltimo.ſumitur,authen.quę eſt C.communia de ſucceſ.
ſuper l.finali.quæ incipit,itaque &c.

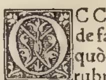
De armis. *Rubrica.*

1 *Arma quibus uetita,permiſſaue.*
2 *Chartulariorum officium.*

VIA occaſione armorum ſunt bella, & occa
ſione belli tria oriuntur mala: quod dic vt in=
frà eodem,in princ.Idcirco ipſum principium
rei perimentes, nequaquàm de alijs ſcrutan=
dis indigemus: & ideo ponit de armis prohi=
bendis fieri vel vendi,vel emi à priuatis:vt argu.s̃.de non alie.
1 §.finimus.in fi.†Prohibet ergo hæc conſtitutio omne genus
armorum,quod numeratur j̃.eod.§.prohibemus fieri,vel vẽ=
di priuatis. Solis autem fabricenſibus hæc permittit:tam no=
ua facere,quàm vetera reparare:vt j̃.eo.§.prætor. & quidam
2 etiam chartularij†quos tabelliones vocamus,hoc prouidere
debent vt ſic fiant.Qui autem ſint fabricenſes, dic vt dixi in=
frà eod. circa principium. In ſumma ex hac conſtitutione
nihil eſt in Codice.

De depoſito & denuntiationibus inquilinorum. *Rubrica.*

1 *Depoſitum qui reddendum.*
2 *Præbendæ cur quibuſue dabantur.*

CCASIO huius conſtitutionis fuit negotium
de facto motum:vt infrà eod.in princip. Not.ergo
quòd tres partes habet hæc conſtitutio, vt patet in
* rubrica prima de depoſito. * ſecunda de interdi=
1 ctione panis ciuilis,tertia de interdictione pẽſionis. †Circa
primã dic quòd cũ olim fiebat cũ depoſitario interdictio, ꝙ
rem deponẽti non reſtitueret,non aliter reſtituere tenebatur:
niſi ſibi idoneè per fideiuſſores caueretur:vt C.depoſiti.l.pci=
nul. in fine. Hodie verò prohibetur interdictio extrinſecus:
niſi,vt dixi infrà eod.§.j.ideo prædicta cautio ceſſat,quod dic
2 vt infrà eod.§.finali. †Circa ſecundam dicas,quòd quędam

præbendæ præstabantur aliquibus à publico ex quibus alimenta militibus, vel alijs personis reipublicæ necessarijs præstabantur: vt infrà eodem, §. sed & toties. & s. de non alienan. §. his. quæ impediebantur per interdictionem præstari, quod prohibetur eodem modo, & in tertia parte si inquilino fiat prohibitio, quòd non soluat, prohibetur hæc interdictio, & pœnæ imponuntur, & in sorte, & in vsuris tertiæ partis centesimæ: vt j. eo. §. sed & toties. & §. huic autem. & §. ne minus.

In summa nota quod ex hac consti. sumitur j. eod. §. j. & §. sed & totum. & §. huic auth. quæ est in c. depositi. super l. pen. quæ incipit: sed iam cautum est.

* ¶ Deposito. Depositum est, quod alicui custodiendum datum est. l. j. ff. eo. ex eo dictum quasi seorsum positum. Deorsum (inquam) à deponente positum, vt ostendatur totum fidei eius positum, apud quem ponitur, quo ad custodiam rei, & ad eum pertinere videtur, separata custodia à deponente & ideo dicitur. quia hæc præpositio, de auget. d. l. j. Depositę autem rei proprietatem retinemus, & possessionem ff. eo. l. licet. Quandoque tamē dominium rei depositæ in depositarium transit, quod est contra naturam depositi. & tamen agitur depositi, vt cum depono apud te, quod est in pondere, numerò, vel mēsura, & conuenitur, vt idem reddatur mihi, vel tantundem in eodem genere. constat autem depositum in rebus mobilibus & se mouentibus tantum: nisi forte casualiter res immobilis, cùm in controuersiam deducitur, inter aliquos deponatur apud sequestrum, vt c. examinata. de iudic. Talis autem depositio non, nisi à pluribus fieri potest. Ea est autem natura depositi, vt res deposita reddatur. hoc enim de iure naturali procedit c. ius naturale. j. distinct. Hoc tamen fallit in quatuor casibus Primus est, cum quis gladium deponit & post repetit furens xxij. q. ij. c. ne quis arbitretur. Secundus est, cum deponens fuit deportatus: nam tūc bona eius fisco addicta sunt. Tertius, cùm fur deponit & repetit, sed petitio veri dominij cum furis repetitione concurrit l. bona fides. ff. depositi. Quartus, cū fur rē deponit apud eū à quo subripuit d. l. bona fides. Deponens autem quandocunque voluerit depositum repetit depositum. l. j §. est autem. ff depos. Amplio procedere, vt licet conuentum sit, ne repeteretur depositum nisi ad mortem vsque depositarij. potest enim deponēs mutata voluntate, quandocunque repetere l. j. § fi. ff. eo. fallit, nisi apud sequestrum depositum sit: quia nō potest repeti nisi demum finita lege depositi. In hoc autem depositi actio priuilegiata est: quia depositum cum deposito non compensatur C. de compens. l. si Qui tamen primo deposuit, primo repetat. ff. e. l. si quis pecunias. Venit in actionem dolus, licet conuentum ne de dolo agatur. ff e. l. j. §. si conuenerit Depositarius enim de solo dolo tenetur, si dolose in re deposita versatus sit d. l. j §. fi. De mora tamen tenetur l. sed in Asia. ff. eo. Depositarius diligentiam adhibere debet circa rem depositam qualem in rebus suis Vnde, si, saluis rebus, depositum amisit, prę̨sumitur, quod non habuit bonam fidem, sed latam culpam vel dolum. Et talis violenta præsumptio sufficit ad condemnationem. c. bona fides extra. eo. tit. Casus tamen fortuiti depositario imputandi non sunt l. j. C. e. Venit tamen casus fortuitus, si culpa, vel pactum præcesserint d. l. j. §. sæpius. Res autem non deteriorata reddenda est. d. l. j. §. si res deposita & d. c. bona fides. Martinus.

Collatio septima.

Quibus modis naturales efficiantur sui &c. — *Rubrica.*

1 *Filiorum genera quot sint.*
2 *Filij naturales & legitimos esse in potestate patris, & succedere ei tam ex testamento, quàm ab intestato.*
3 *Filij naturales quibus modis efficiantur legitimi.*
4 *Filij naturales quatenus succedant patri.*

QVONIAM multa iura de naturalibus filijs tractant, ab imperatoribus introducta, & variè, vt infrà eod. in princip. & C. de natu. lib. per totum & s. de incest. nup. §. fin. & alibi: vt not. j. eo. §. j. Idcirco ea omnia simul ponere, & reparare intēdit hæc cōstitutio: vt nullus ignorare possit ius, quod de his tractat: vt j. e. §. j. & §. fi. In primis not. differentiam inter hunc tit. & illum s. qui. mo. na. effi. leg. vt not. in rubr. j. eod. †Secundò dic, quod v. sunt genera filiorum. Primum est naturalium: simul & legitimorum filiorum. Secundum eorum, qui prius fuerūt naturales, nunc sunt facti legitimi. Tertium eorum, qui remanserunt in naturalitate. Quartum spuriorū: vt j. eo. §. palàm est. Quintum est legitimorum tantùm. vt adoptiuorum de quibus omnibus videamus. †De primo dic, quòd sunt in potestate patris, vt insti. de patria pote. in prin. & succedunt ex testamento, & ab intestato: dummodo fuerit matrimonium factū secūdum obseruationem legum: vt j. eo. §. legitimi. & s. qui. mod. na. effi. le. §. hoc igitur. & §. quantum. & §. quisquis. De secundo dic, quòd olim non erant naturales, sed omnes legitimi, sicut nec serui: sed omnes liberi: vt infrà eo. in prin. sed concupiscentia, & bellum, rem ad alium ordinem conuertunt: vt j. eo. §. natura. Lex enim simili morbo parē inuenit medicinam: vt serui ad libertatem, aliàs ingenuitatem per manumissionem: & naturales ad legitimationem perueniant: vt j. eo. §. natura. & §. illud tamen.

3 †Sunt autem modi per quos natu. legit. effi. quandoque per oblationem curię quod dices idem & de eius successione: vt j. c. quod nō est huiusmodi. & §. si quis igitur. & §. iste. & §. quoniam. & §. & cum semel. & §. filium. & §. ergo. & §. si quis autem. vsque ad §. tribus. Erat enim ordo siue curia, quæ seruitoribus indigebat, ideoq; cum pauci accederent, dabantur priuilegia venientibus ad seruitium curiæ: sicut remittuntur peccata euntibus vltra mare: vt C. qui spon. mu. suscep. l. fin. & extra. de succursu terræ sanctæ. c. ad liberandam. Secundò efficitur naturalis legitimus: si matrem pater acceperit in vxorem, quod dic: vt j. eo. §. si quis igitur. Tertio modo per rescriptum principis, quod fit quādo filios non habet legitimos: vt infrà eo. §. illud. Quarto fiunt, si pater in testamento hoc dicat quòd velit eos esse legitimos, & successores: quo casu debent filij offerre testamentum principi, & probare, & petere à principe. Et hoc casu partim à patre, partim à principe fiunt legitimi: sed superiori tantùm à principe, vt j. eo. §. si vero his. Quintò, vt si pater taceat esse naturales, sed solummodo filios in testamento appellet, vel in actis, vel in alia scriptura: vbi tamen subscripserint tres testes: vt j. vt lic. mat. & aui. §. ad hoc. Non autem est modus aliquis per adoptionem: quia naturales adaptari non possunt: vt infrà eodem, §. adoptionis. & permittuntur prædicti modi volentibus filijs: non aliter: j. eo. §. generaliter. De successionibus autem natorum non est necesse dicere. quia vt legitimi succedunt per tempora, præter primos, scilicet datos curiæ, qui habent suum modum succedendi: vt infrà eo. §. tribus. in fin. & §. adoptio. in fin. De tertio, dicas quòd illum dicimus hic naturalem tantum, qui ex concubina vnica, & in domo retenta procreatus est: vt j. eo. §. si quis autē

4 defunctus. & s. de trien. & semi. §. cōsyderemus. Hic† ergo talis, non extātibus legitimis, nec superioribus, ex testamēto in totum succedit: licet olim in sex vncias: vt eo. §. si verò superioribus extantibus datur eis legitima: reliquum in naturales distribuitur: vt j. eo. §. si verò. Si verò filij fuerint legitimi, tūc in matrem scilicet concubinam, & filium, ex ea vnam vnciā, vel si est sola mater, mediam vnciam habere potest: vt j. eo. §. nec igitur. Ab intestato nō existentibus filijs legitimis, vel vxore, in duas vncias admittitur naturalis: & debet ali. si autē vxor in nihilum, sed solùm debet ali: vt dixi infrà e. §. si quis autem defunctus. & §. si quis igitur habens. vsq; ad §. quoniam. De quarto genere dic vt dixi infrà eodem, §. si quidem. De quinto, dic quòd ab intestato succedit adoptiuus: sicut naturalis, vel legitimus patri, non alijs agnatis patris, ex testamento autem non: nisi prout voluerit pater adoptiuus: vt c. de adopt. l. cum in adoptiuis. §. & ideo sancimus. & insti. de adop. §. j. In summa no. quòd ex hac constitutione j. eo. §. illud tamen. sumitur auth. quæ est in C. eo. tit. quæ incipit: præterea. Item ex eo, quod est infrà eod. §. solummodo. sumitur auth. quæ est in C. eod. tit. quæ incipit: item sine legitimis. Item ex eo quod est infrà eo. §. ne igitur, vsque in finē consti. sumitur auth. quæ est in C. eo. quæ incipit: licet patri.

De testibus. — *Rubrica.*

1 *Testes qui admittendi sunt, & qui non.*
2 *Testes quot requirantur in quolibet negotio.*
3 *Testes quando sint producendi: & qualiter, nu. seq.*

QVIA dixit suprà de instrumētorum fide quæ est pbatio mortuę vocis: nunc dicit de ea, quæ fit viua voce, vel aliter: quia vsus testium est necessarius, & vtilis: infrà. eo. in princ. & ff. eo. l. j. corrumpūtur aut pretio, vel precibus; vt veri-

tatem

tatem deleant:vt ĩ.eo.circa princ.ideo de teſtibus dicit.Eſt er-
go intentio huius conſtitutionis circa quatuor principaliter.
Primum qui teſtes ſunt admittendi,vel non. Secundò quot.
1 Tertiò quando.Quartò qualiter producantur. †Circa pri-
mum,dic quòd quilibet admittitur:niſi inueniatur prohibi-
tus:vt ff.eo.l.j.Prohibentur autem multi primò viles:debent
enim eſſe teſtes bonæ opinionis,& carentes derogatione:vel
per dignitatem,quam habent vel militiam,vel diuitias,vel of
ficium:alias autem non admittitur ſine tormentis,ſcilicet,im-
ponendis per ipſum iudicem:corã quo producuntur ſicut or-
dinarius:aliàs per eum qui delegauit:vt ĩ.e.§.licere.& §.tale.
& §.nos igitur.& §.ſancimus.& §.ſi verò ignoti.Item repel-
luntur propter ſenectutem.quod dic vt ĩ.eo.§.ſi verò.Item ſer
ui & alij plures:vt dices ĩ.eo.§.ſi verò ſeruilis.Itẽ odioſi.quod
2 dic vt ĩ.eo.§.ſi verò. †Circa ſecundũ dic,quòd duo regula-
a riter in qualibet cauſa ſufficiunt[a] vt ff.eod.l.vbi. Fallit autem
in ſolutione debiti,quod erat in ſcriptis. Item in confeſsione
ſolutionis:vbi ſunt quinque neceſſarij, qui debent rogari:vt
ſunt teſtes:vt plenè dices ĩ.eo.§.& licet.Itẽ in teſtamentis,vbi
ſeptem exiguntur:vt inſtit.de teſta.§.j.quia etiam debent ro-
gari:vt ĩ.e.§.& interim adductus eſt.in fin. Item in codicillis,
& in omni vltima voluntate ſunt quinque neceſſarij:vt ſ.de
codi.l.fi.§.fi.& de dona.cau.mortis.l.fi.quandoq; tres:vt dixi
mus ſ.de fide inſtru.§.& hoc dicimus.Quandoq; xv.quãdoq;
quis eſt promouendus inter agẽtes in rebus:vt C.de proxi.ſa-
cro.ſcri.l.vnicuique.lib.xij.Vnus autem nunquam ſufficit:vt
C.eo.l.iuris.nec etiam præſumptionẽ inducit ſecundũ Iaco.vt
argumentum ff.de quæſtio.l.maritus.ſed tu dic quòd inducit
præſumptionem:vt diximus infra eodem, §.ſi verò ſeruilis.
3 Tertiò dicas quòd ſunt producẽdi poſt litem cõteſtatam:ante
autem nõ:niſi caſualiter:vt dices infra eo.§.& quia verò mul-
toties poſt litẽ conteſt.ergo ſemel,ſecundò,& tertiò producũ-
tur.quartò verò non:niſi iuret,ꝙ teſtificata non didicit:& hoc
quando dubiũ eſt an didicerit teſtificata,vel nõ.Si autẽ cõſtet,
ꝙ didicerit,etſi ſemel tantũ produxerit,vlterius nõ producet:
etiam ſi diuina iuſsio hoc præcepit:vt ĩ.eo.§.quia verò multi.
& §.illud.& plenè ibi dices.in caſu tamen etiam poſtquã didi-
cerit teſtificata,produci poſſunt.ſ.ſi ante litem conteſtatã pro-
4 ducantur:ſed tu dices contra:vt ĩ.eod.§.quia verò. †Circa
quartũ,dicas quòd ſunt producẽdi corã iudice,& ei eſt facien
da fides:vt ff.de proba.l.quinquaginta.in fi.& C.de edẽ.l.pro-
curator.adeo,vt etiamſi remoti ſint inde,debent iurare coram
iudice in cauſis criminalibus,et ciuilibus:ſi hoc iudici ſedeat:
ſiue à prouincia in prouinciã,ſiue à prouincia Romæ:vel ecõ-
tra petantur.Si tamen cauſa ciuili,iudex velit teſtem produci
ibi,id eſt corã iudice illius loci,poſſunt hæc fieri ĩ.eo.§.& quo
niã.& §.& hoc.& C.de fide inſtr.l.iudices.& ſ.vt defunc.ſeu
funera.§.illud. In ſumma no.ꝙ ex hac cõſtitutione ĩ.e.§.&
licet.circa prin.& in fi.ſumitur auth.quæ eſt C.e.ſuper l.teſtiũ.
quæ incipit:rogati &c.Item ex eo quod eſt ĩ.eod.§.quia verò
multi.ſumitur auth.quæ eſt in C.de probatio.quæ incipit:at
qui ſemel.ſuper l.exceptiones.Item ex eo quod eſt ĩ.eod.§.&
quoniã .ſumitur auth.quę eſt C.de fide inſtr.l.iudices.quę inci
pit:apud eloquẽtiſsimũ.Item ex eo quod eſt ĩ.e.§.ſi verò dica-
tur.vſque ad §.quoniam verò.ſumitur authen.quæ eſt C.eod.
l.quoniam liberi.quæ incipit:ſi teſtis.Item ex eo quod eſt in-
fra eodem,§.& hoc verò multoties &c. ſumitur authenti.
quæ eſt C.ſuper l.ſi quando . quæ incipit : ſed & ſi quis ab
aliquo.

a ADNOTATIO. ¶ Sufficiunt.Adde omnes docto.in l. vbi numerus. ff.de teſti.& in c.omni.e.tit.& in ca.relatum.de teſta. & hoc in facto alieno. in facto tamen proprio ſoli creditur:vt not.tenet.do.Alex.in l. ij. §. ſi abſens. ff.ſi ex noxa.cau.ag.& Pau.de caſt.in l.ſeruis.C.de teſt.& in conſil.cclxviij. ad quod vide etiam Bart.in conſi.ſuo inci. ſolet allegari qui contrarium tenere videtur.

De immenſis donationibus. *Rubrica.*

1 ☞ *Filius legitima non fraudandus.*

VIA auxit quartam,quæ filijs dabatur redu
cendo eam ad tertiã,vel ſemiſſem:vt ſ.de trien.
& ſemiſ.§.j.vult hoc idem facere de donationi
bus immenſis:vt ĩ.eo.in princi.Dicit ergo hæc
1 conſtitutio,† ꝙ pater donando alicui filiorum,
vel extraneo,non poteſt fraudare filium quominus : habeat
trientem,vel ſemiſſem ſuæ partis,quam habiturus erat ab in-
teſtato:vt ĩ.eo.§.j.licet enim quoſdã filiorũ plus amet:vt ſ.de
nup.§.fi.tamẽ in hoc ſeruanda eſt æqualitas vſq; ad legitimã.
Et in hoc inſpicitur tempus:quando exiuerunt hęc donata de
bonis patris vt ĩ.eo.§.j.An hæc econtra in filio moriente ſer-
uentur.Itẽ an in fratre.Item qua actione hæc reuocentur. Itẽ
quid addat hæc cõſtitutio illi titulo C.de inoffi.dona.dices ple
nè ĩ.e. In ſumma no.ꝙ ex hac cõſti.ĩ.e.§.j.ſumitur auth.quę
eſt C.de inoff.teſt.ſuper l.parẽtibus.quæ incipit:vnde ſi parẽs.

Vt ſine prohibitione matres debitrices,& creditrices. *Rubrica.*

1 ☞ *Creditorum cui licet eſſe tutor.*
2 *ſecundi uoti ciurationem remitti.*

1

AEC † conſtitutio iura propria in duobus
corrigit,vel diſtinguit. Primò quia ſupra vt
hi qui oblig.perhi.hab.res mi.dixerat nullũ
accedere ad alterius tutelam,vel curam:qui
ſit eius creditor,vel debitor.Hic autem exci-
pit matrẽ,& auiam,quæ licet ſint debitrices
vel creditrices:tamẽ admittuntur propter pietatem , quam in
filios habere præſumuntur.vt ĩ.eo.§.j. Nam etiam peieraret
mater facilè pro filio:vt ff.de in lit.iuran.l.videamus.§.j.nedũ
quòd non bene cuſtodiat res filiorum:an idem in auo,vel ſimi
libus:dic vt ĩ.eo.§.j. †In ſecunda parte quæ incipit ĩ.eo.§.
quia verò.dicit quòd licet in prædicta tutela olim ipſa mater
iurare teneretur nõ venire ad ſecunda vota:vt C.quando mu-
li.tu.offi.fun.poteſt.l.fi.& ſ.de nup.§.ſi verò tutelã.hodie ta-
men remittitur hoc iuramentũ,ſed aliàs renuntiationes facit
quod dic vt ĩ.eo.§.quia verò.& §.propterea. In ſumma no.
quòd ex hac prima parte ĩ.eo.ſumitur auth.quę eſt C.quando
muli.tu.offi.fun.poteſt.ſuper l.fi.quæ incipit:ad hæc. Item ex
ſecunda infra eodem,§.quia verò.ſumitur alia quę eſt eadem,
quæ incipit,ſacramentum.

Vt exactione inſtante,dotis primæ & ſecundæ &c. *Rubrica.*

1 ☞ *Dotibus qui ſatisfiat.*
2 *Marito præmortuo quid,& qui lucretur uxor.*

VAS habet partes hæc cõſtitutio:quarum
prima vſq; ad §.illud.ĩ.e.expeditur alia ab-
inde vſq; in fi.Et ſumitur ex negotio moto:
1 vt ĩ.e.in prin.†In prima ergo dicas,ꝙ ſi duę
dotes.ſ.primæ & ſecũdæ vxoris,ſunt debitę
ex eadẽ ſubſtãtia primò primę,& ſecũdò ſe-
cũdæ ſatisfit:vt C.qui po.in pig.ha.l.fi.§.exceptis.& ĩ.e.circa
prin.Excipit tamẽ hæc cõſtitutio:ſi res ſecũdæ vxoris extent.
nã tunc ipſa vel eius filij pręferũtur priori,ſiue in totũ,ſiue pro
eo qđ extet:vt ĩ.e.§.his igitur. Et hæc vera ſunt,ſiue tractetur
de priuilegijs realiũ actionũ,ſiue perſonaliũ.quod dic vt ĩ.eo.
2 circa prin.†In ſecũda parte,dic de eo,qui vxorẽ acceperat:&
pactus fuerat cũ ea.ꝙ ſi quis præmorietur,ſuperſtes vel dotẽ
totã,vel donationẽ propter nuptias vel partem lucraretur:vir
autem in fraudẽ nõ recipit dotẽ:vt ſic videatur per mulierẽ re
manere:vt ſic ipſa nõ lucretur propter legẽ ſ.de nõ eli.§.illud.
nam tali fraudi mariti occurritur:vt recepiſſe videatur:vt ĩ.e.
§.fi.& ſic præmoriente marito,lucrabitur mulier. In ſumma
no.quòd ex hac cõſti.ĩ.eo.§.j.ſumitur auth.quæ eſt C.qui po.
in pig.ha.ſuper l.fi.quæ incipit:ſi quid ex rebus.

De adminiſtratoribus. *Rubrica.*

1 ☞ *Adminiſtratoris officium & pœna.*
2 *Adminiſtratoris ſucceſſor quando uenire debeat.*

1 HAEC constitutio[duo]dicit.Primò quia administrator †siue præses,vel proconsul & similes debent stare vsq; ad finē sui regiminis:alias ibi remittuntur, & reddunt ablata & vltimo supplicio puniuntur:vt ĩ.eod.§.sancimus.& §. si quis autem.Si verò finitum fuerit officium, & per dies quinquaginta adhuc debent commorari:vt omnibus respondeant per se vel per procuratorem.Si autem fugerit,patitur pœnam quadrupli cum redditione ablatorum, & ad locum remittitur:vt infra eod.§.sancimus.& §.si quis autē.
2 & C.vt omnes causæ tam ciui.quā crimi.l.j.In secunda†parte dicit quòd successor primi administratoris debet nec nimium citò,nec nimium tardè in prouinciam,in qua electus est, venire:sed per duos dies ante:& extunc sortitur honorē:non verò ex tempore,ex quo fuit electus: & extunc accipit emolumenta:vt infra eod.§.illud.Quandoq; tamen,puta ex necessitate,potest facere moram maiorem:vt §. antequàm.infra de colla.col.ix. In summa ex hac cōstitutiōe nihil est in Codice.

De executoribus, & ijs qui conueniuntur, & reconueniuntur. *Rubrica.*

1 ☞ *Libellum non nisi cautione recipi.*
2 *Reconuentionis locus.*

OCCASIONEM sumit ex negotijs propositis, & habet duas partes hæc constitutio.
1 In prima præcipit nullum†libellum ad agendum recipi:nisi caueat quòd vsq; ad duos menses litem cōtestabitur:aliàs in duplū eius quod damnum passus est reus emēdabit:vt infra eo.§.j. Et sic nota, quòd hæc constitutio respicit principium:sed infra de litig.§. ad excludendas,respicit finem causæ:vt dices ĩ. eodem, §.ne
2 igitur.In secunda†dicit quòd si te conueniam,coram eodem debes me reconuenire,non apud alium trahere:nisi primum velis prius recusare:quod potest intra xx.dies à tempore dati libelli:vt infra eod.§.illud.& §.sancimus.& §.si verò forsan. & §.si itaque.An autē post litem contestatam diu possit reus reconuenire actorem,dic vt infra eod.§.sancimus. In summa no.quòd ex hac constitu.ĩ.eo.§.ne igitur.sumitur id quod est C.de litis contest.auth.libellum.& ex §.sancimus.sumitur quod est C.de senten.& interlo.om.iudi.super l.penult.auth. & consequenter.

De æqualitate dotis &c. *Rubrica.*

1 ☞ *Dotis æqualitas inquibus seruanda, & 2.*

HAEC constitutio habet sex partes:vt not.in ipsa rubrica. & sumitur ex verbis prioribus non bene dispositis. Circa ergo primā partē,
1 dicas quòd olim erat†æqualitas in dote,& in donatione quo ad lucra,non in quantitate,sed in quotitate:vt si offerebat mulier nomine dotis mille,& maritus nomine donationis quinquaginta,poterat fieri pactum de lucranda media parte:& sic lucrum mariti erat in quingentis:sed vxoris in mille & vigintiquinq;:vt ĩ. eod.§.j.& C.de pact.conuen.l.ex morte. Et si erat inæqualis quotitas,reducebatur maior ad minorem:vt C.de pact.l.lege.
2 Hodie†verò æqualitas omnimodo seruatur in dote,& in donatione,& in quātitate dāda,siue constituenda,& in pactis lucrorū,non ad quotitatē tantū:sed etiā ad quantitatē:vt ĩ.e.§.j. Circa secundā dicas:vt dixi ĩ.e.§.alia.De tertia,& quarta,& quinta dixi ĩ.eo.§.super suis. In summa no.ꝙ ex hac constitutione ĩ.eo.§.j.sumitur quod est C.de pact.conuen.super l.ex morte.authen.æqualitas.Item ex eo quod est ĩ.eod.§.sumitur quod est C.de do.ante nup.super l.si cōstāte.auth.sed iā.Itē ex §.his consequens.& §.quia verò,sumitur quod est C.qui po.in pig.hab.super l.assiduis.authen.quo iure.Item ex §.quia verò iam leg.sumitur quod est C.de rei vxo.act.auth.sed quamuis.Item ex §.illud quoque.vsque in fi.sumitur quod est C.de colla.super l.dotis.authen.quod locum.

De duobus reis promittendi. *Rubrica.*

☞ *Rei promittendi qui dicantur.*
2 *Rei plures promittendi quatenus singuli teneantur.*

QVANDO debitores:quādo alij principales, & alij accessorij,vt fideiussores,& mandatores, & spōsores sunt cōueniend,idixi s̄.de fideiusso. nunc autē vult prouidere,quādo omnes principales sunt æqualiter,qualiter cōueniantur:vt ĩ. eo.in prin. Videamus ergo tria:qui sunt rei promittēdi.secundò qualiter iure veteri erāt conueniendi.tertiò qualiter nouo.
1 †Dicuntur autē rei promittendi,qui eandē rem promittunt
2 quod dic vt dixi in rubrica. †Iure veteri aut agebatur,vt essent insolidū obligati,aut nō:primo casu insolidū tenebātur, & cōueniebātur data electione actori quē velit conuenire.Secundo casu pro parte:vt C.eo.l.ij.& C.loca.& conduc.l.si diuisa.& ff.eo.l.res.§.fi.Item vno cōuento,alter interim nō conueniebatur:& vno incipiente agere,alteri solui nō poterat:vt ff. de pecul.l.quoties.§.si creditor.& ff.e.l.ex duobus. Prædicta autem distinctio an ageretur,vt insolidū teneantur,vel nō,locum habebat vbi in dando obligatio consistebat,quæ naturaliter recipit diuisionē:vt ff.de verb.obli.l.ij.in princi.Item vbi in faciendo:si modo diuisio poterat fieri cōmodè:vt arg.ff.eo. l.nemo potest,vbi prorsus erat indiuidua,oportebat insolidū per vnū expediri:vt ff.de ve verb.obli.l.ij.§.pe.& fi.& l.s̄.Hodie autē ex duobus casibus tantū insolidū conueniuntur quādo res non recipit diuisionem:& quādo alij sunt absentes:vel quando non soluendo,aliàs in communi fit conuentio,& exactio:vt ĩ.eo.§.j.vsq; in fin. In summa no.quòd ex hac constitutione sumitur,quod est in C.eo.authen.hoc si ita.

De temporibus non solutæ pecuniæ super dote. *Rubrica.*

1 ☞ *Exceptio non nu.do.cui & in quem data.*
2 *Exceptio non nu.do.quando competat.*

QVONIAM circa exceptionem de non numerata dote nō ad plenū,aliàs est à nobis deliberatū:ideo hic dicit.Est ergo videndū,cui hæc exceptio detur:& intra quantū tempus proponatur veteri,vel nouo iure.†Cōpetit autē mari
1 to,& hæredi eius,& filio,vel nō filio:vt ĩ.eo.§. moriente.Contra mulierē,vel eius hæredes,vel cōtra patrē:vt C.e.l.fi.Iure veteri dabatur hæc querela toto matrimonij tēpore:& post,intra annū,siue morte alterutrius,siue diuortio separatio fieret:vt C.e.l.fi.qđ nō plena deliberatione,seu examinatione fuit factū:vt ĩ.eo.in prin,Iure igitur nouo distingui-
2 tur,aut maritus est maior,aut minor xxv.an.Primò†casu sit.si matrimoniū minus biēnio duret:quādocūq; tēpore matrimonij:& post per annū opponitur exceptio.Si verò vltra biēniū vsque ad x.annos durat:tūc toto tempore matrimonij,& post vsque ad tres menses datur querela.Si verò vltra decē annos duret,tunc sopita est querela prorsus vt ĩ.e.& generaliter.In alio casu,quando fuit minor,proponit eam vsq; ad xij.annos à tempore nuptiarū:& si interim moritur maior,vel minor sit, hæres eius habet annū si maior est:si minor est tūc quinquenniū.quod plenè dices ĩ.eod.§.& si quidē.& §.moriente.& §.si autem. In summa not.quòd ex hac constitutione sumitur, quod est C.de dona.cau.non nu.super l.fi.authen.si minor.

Collatio octaua.

Neque virum quod ex dote est,neque mulierem &c. *Rubrica.*

1 ☞ *Lucra dotis quibus seruanda & 2.*
3 *Constitu. neque uirum sensus.*

HIC incipit collatio octaua.Et not.ꝙ hæc rubr. tres habet partes:vt in ea not. Et continua:quia quædā sunt immutabilia:vt quia iure naturali, vel gentiū sunt stabilita:vt ĩ.insti.de iure natu. §.j.vel quasi naturali,quę nō indigent sequenti legum

legum positione:vt s. de hære. & falci. §. j. alia sunt quæ sunt in tumultu,id est,non firma:quæ continuã recipiunt mutationẽ, & gubernatiua indigent sapientia:vt infra eo.in princ. qualis est casus primus huius. Ideo de hoc dicit. In prima ergo par
1 te dic,quòd olim † siue vir acciperet aliam vxorem, seu vxor alium virum,priore matrimonio soluto,lucra prioris matrimonij filijs cõmunibus indistinctè seruare tenebatur:vt C. de secun.nup.l. quoniam. §. fi. & innuit j. eo. §. j. Postea per Iustinianum fuit distinctũ:vt s. de secun. nup. §. si verò ex affe. & j. eo. §. j. Nunc redit ad ius primum:vt j. e. §. propterea. per l. j. &
2 fi. & §. quia verò. Et hoc in prima parte. In † secunda, & tertia,dicit quòd si diuertat coactè,vel sponte,nõ solum lucra(vt prædictum est)tenetur seruare filijs communibus,sed etiã eos alere:vt j. eo. §. pe. & fi. Et no.quòd hæc constitutio loquitur tantum in dote,& in ante nuptias donatione:alia autem lucra specialiter alienat:vt s. de nupt. §. soluto. In summa not. quòd ex hac constitu. sumitur authen. quæ est in C. de secund. nup. super l. hac edictali. §. fi.

De appellationibus. *Rubrica.*

NVNTIATAE causæ principi dant causam leges componendi:maximè cum de facto nunciantur:quale est negotium quod dicitur infra eo. §. j. In hac constitutione duo not. Primum quæ sit differẽtia inter hunc tit. & alios,qui sunt in hoc volumine,qui tractant de appella. quod dic vt dixi in rub. j. eo. Secundo no. quòd hinc sumitur authen. quę est C. de tempo. appel. l. ij. in fi. quæ incipit:item si appellatione.

De testamentis imperfectis à parentibus in filios factis. *Rubrica.*

1 ☞ *Testamentum insolenne quibus prosit.*
2 *Diuisioni patris quid addendum.*
3 *Testamenti imperfecti comites.*

DVAS partes habet hæc rub. prima est,quando ipse pater disponit, & per se,secunda est quando disponit:sed per filios:quia facit eos scribere. quod dic vt in prima rubrica dixi. Assumit autem hæc constitutio sibi materiã à duabus legibus,quarum vna est C. famil. erciscu. l. vlti. & alia C. de testa. l. hac consultissima. §. ex imperfecto. Videamus ergo qualiter inter filios olim:& qualiter hodie valeat minus solemne testamentum. Iure veteri scilicet C.
1 † testamentum inter liberos non requirit solẽnitatem septem testium,nec aliam solennitatem testamentorum, dummodo quocunque iudicio declaretur voluntas eius:& seruabitur,non vt testamentum,sed vt vltima voluntas. Liberi enim ab intestato succedunt:sed quantum ad extraneam personam,nulla est talis imperfecta voluntas:vt C. fami. ercis. l. fi. & C. de testa.
2 l. hac consultissima. §. ex imperfecto. † Iure nouo videtur plus necesse,scilicet,quòd huiusmodi diuisioni à patre descriptæ ipsius patris subscriptio adijciatur:vel omnium liberorum,inter quos fit diuisio:vt supra de trien. & semis. §. & quòd sæpe.
3 Item sine subscriptione tenebit testamentum † imperfectum si parens literas doctus manu propria,non signis:sed literarũ consequentia declaret tempus, & liberorum nomina. Item numerum vnciarum,seu signa specialium rerum. Item oportet eum coram testibus exprimere idipsum,quod scribit per consequentiam. Item in fine debet apponere clausulam generalem,scilicet,quæ dixi,& scripsi,volo seruari. Et potest in tali testamento legari, & libertas relinqui:vt infra eod. §. j. & fin. Et sic patet quòd correctæ sunt leges C. famil. ercifcun. l. fin. & de stamen. l. hac consultissima. §. ex imperfecto. quod Marti. dixit de plano. Pro quo facit principium huius titu. sed Io. dixit in testamento nuncupatiuo imperfecto,non immutatum, in alio sic. quod dic vt not. infra eod. §. primo. Hoc testamentum potest immutari:si tamen duo interueniant. quod dic vt dixi infra eod. §. & si quidem. In summa not. quòd ex hac constitutione §. j. sumitur authen. quæ est C. de testa. l. hac consultissima. quæ incipit:quo fine. & ex §. & si quidẽ. sumitur auth. quæ est ibidem,quæ incipit:hoc inter liberos &c.

De restitutionibus. *Rubrica.*

EX quæstione facti hæc constitutio materiam sumit. In ea igitur nota tria. Primò quæ sit differentia inter hanc cõstitutionẽ,& illam supra de resti. & eam quæ parit. & illã infra de restit. fideicommissi. quod dic vt nota. infra eo. in rubrica. Secundò, qualiter olim fieret restitutio in casu huius constitutionis: olim ergo si quis rogabatur,vt quod sibi superesset cùm moriretur,restituere poterat quantũ volebat alienare:dummodo non fraudulenter:vt ff. de vsur. l. in fideicommissi. §. nonnunquam. & ff. ad Trebel. l. Titius. & Institu. de fideicommis. hære. §. sed quia. Et ideo,vt sciretur, quando fraudulenter fieret,boni viri arbitrium inducebant: vt in d. l. Titius. ff. ad Trebel. Tertium qualiter hodie. Est ergo hodie quarta reseruanda fideicommissario de omnibus:& super hanc cautionem exponit:nisi à defuncto sit remissa:vt infra eo. §. nobis. & §. si verò. Si verò eam tangat,de suo supplet, si habet:si non,agit contra emptores,vel aliter accipientes de prædicta quarta actione in rem ad instar legatorum. Itẽ agit hypothecaria pro alijs rebus eiusdem hæreditatis,vel etiam pro eisdem vtili:vt dices infra eodem, §. si autem nulla, & §. si verò cõtigerit. Pro se autem tres partes seruat:in casibus etiã tribus de quarta diminuit:scilicet causa dotis,vel ante nuptias donationis dandæ,vel reddendæ:in cuius datione tenetur,aliter non. Item in redemptione captiuorum. Item propter expensas suas necessarias. quod dic vt infra eodem, §. si verò & ipsam. & §. si verò in captiuo. & §. si verò contigerit.
In summa nota. quòd ex hac constitutione infra eodem, §. nobis. sumitur authentica quæ est C. ad Trebel. quæ incipit,contra rogatus.

De priuilegijs dotis. *Rubrica.*

CVM pro causis corporalibus cogitemus,quanto magis &c. vt infra vt cùm de appel. cog. §. si verò liberi. & in princi. huius constitu. Idcirco hanc constitutionẽ contra hæreticos proponit. Not. ergo duo:primum qui sunt hæretici. Et dic quòd illi qui non sunt membrum sanctæ ecclesiæ:vt infra eo. in princi. vel qui leui etiam articulo deuiant à fide:vt C. de hære. l. ij. Secundum not. quid hæc constitutio de his dicat:& certè quòd ad nullam dignitatem admittuntur,vel militiam:vt infra eodem in principio dicens. Item priuilegia quæ mulieribus dantur in dote, & circa personalem actionem,& circa hypothecaria(vt C. qui po. in pig. ha. l. assiduis.) orthodoxis intelligantur esse concessa,non hæreticis:vt infra eodem, §. quia enim. In summa no. quòd ex d. §. quia enim. sumitur authen. quæ est C. de hæreti. l. j. quę incipit:item priuilegium.

Hæc constitutio innouat constitutionem,quæ præscriptionem centum annorum locis venerabilibus dederat. *Rubrica.*

QVIA tempus centum annorum est nimium prolixum in præscriptione qualibet competenti:quia nec actis fides &c. Ideo concessum est priuilegium ecclesiis,vt centum annorum gaudeant præscriptione:vt C. de sacrosan. eccle. l. fi. reuocat hæc constitutio,& concludit spatio xl. annorũ:quod dices plenius infra de eccle. tit. §. pro temporalibus. In summa no. quòd ex hac constitutione sumi potest authen. quæ est C. de sacrosan. eccle. super l. fi. quæ incipit:quas actiones.

De litigiosis,& de decima parte litis ab actore cautela præstãda. *Rub*

1 ☞ *Cautiones cuiusmodi interponendæ sint ab actore petente reo.*
2 *Actore deferente iudicium quæ sint partes iudicis.*

HAEC constitutio sumitur ex noua constitutione, quæ super antiquis legibus fit: vt infra eod. in princ. scilicet quæ sit res litigiosa. Et not. quòd tria in hac constitutione dicuntur. Primò de litigiosis. Secundò de quadam decima præstanda reo ab actore: vt infra eo. §. excludendas. Tertiò qualiter circa idem sit procedendū, actore non prosequente iudicium. & dic vt infra eo. §. omnem verò. De primis, dic quid sit res litigiosa: vt infra eo. §. j. ibi, ideoque sancimus. Hoc tamē fallit in casibus quinq; quorum quatuor sunt C. eo. l. fi. alius est circa hypothecam specialem, vel generalem. Nam licet agant hypothecaria: tamen potest debitor alienare. quod dic vt infra eo. §. ad hæc. aliàs autem est res litigiosa, & habent locū pœnæ, quæ dicuntur C. eo. l. fi. vt infra e. §. nā his enim &c. Si autē titulo legati res litigiosa alienetur, dic esse triplex ius. quod dic vt dixi infra eod. §. & hoc autem.
1 †Circa secundā partē dicas, quod in initio iudicij, Iudex ante litem contestatā duo maximè habet attendere reo petente: aliàs nō (vt puto) vt ff. de ferijs. l. j. Scilicet vt cautionem de inchoanda lite faciat interponi: vt s. de excusa. §. j. & aliā de ea finienda: vt j. eo. §. ad excludēdas. & vnā cautionē iusta aliā: vt infra eo. §. ad excludēdas. dices: quæ cautio, licet iudicialis sit: erit tamē fideiussoria si potest: aliàs iurat se duo. s. & se fideiussorē dare nō posse, & se in iudicio perseuerare: vt infra eod. §. ad excludendas. in fi. §. cū concordantijs ibi notatis. Quæ autē hac cautione cōtineantur, dic plenè vt ibi dices, & hæc omnia: nisi causæ moueantur ex cōsensu. quod intellige vt dixi infra
2 eo. §. omne autē dispendiū. in fi. †Circa autē tertiā partem. s. quid sit iudici faciendū actore deserēte iudiciū, dic, quòd aut est ordinarius, aut delegatus. primo casu siue sit lis cōtestata coram eo, siue nō, potest citare actorem per edicta tria per interualla xxx. dierū: licet olim x. dierū: vt C. de iudi. l. properandū. §. j. ꝙ si nō venerit, dabit tamen sententiā definitiuā qđ est mirabile eo casu, quādo lis initiū non accepit. qđ plenè dic vt j. eo. §. omnem verò. & §. si verò initiū. Si autē sit delegatus, tunc ipse nō procedit; sed ad delegantē debet ire reus: vt hoc negotiū prædicto modo ꝓsequatur: & hoc quādo lis initiū nō accepit: vt j. eod. §. si verò initiū. aliàs si accepit, quilibet indistinctè potest procedere: vt infra eo. §. omnē verò. & de exhiben. & intro. re. §. si verò etiā. Si verò actor nō veniat ad prædictas citationes, serua qđ dicitur infra eo. §. si verò omnes. Nec obst. prædictis. C. eo. per totum tit. vt nemo inuitus. quia illa loquitur, quādo actor nondū inceperat: nec reum instigauerat: hic autē sic: vt infra eo. §. legis. & §. omnē. in prin. In summa not. ꝙ ex primo §. huius constitu. sumitur authen. quæ est C. de litigi. quæ incipit: litigiosa. & ex alio §. infra eod. & hæc authen. sumitur ex alia auth. quæ est in C. e. ti. super l. pe. quæ incipit: nunc si hæ res &c. Item ex eo quod est infra eod. §. ad excludendas. sumitur authen. quæ est C. de epis. & cle. quæ incipit: generaliter. super l. cum clericis. Item ex eo quod est infra eo. §. omnem verò. vsque in fi. sumitur auth. quæ est C. quomodo & quando iud. super l. consentaneum. authen. quæ incipit: qui semel.

Vt neque miles, neque fœderatus obseruetur domui priuatæ aut possessioni alicuius. *Rubrica.*

QVIA militiæ expedit milites adesse peritos, vt barbarorum citò refrænetur audacia, & reipublicæ vtilitas augeatur: vt infra eo. in princi. ideo prohibet hæc constitutio ab aliquo detinere militem vel peditem qui sit de legione, vel numero, vel optione aliqua. Et pœnam imponit facientibus contra, vt infra eodem titulo, & per totum. Sic & aliàs punitur qui aliquem eximit à ciuili, vel à criminali iudicio: vt ff. ne quis eum qui in ius voc. l. j. & per totum. & ff. de eo per quem fac. erit. per totum titu. In summa no. quòd ex hac constitu. nihil est in Codice.

Vt diuinæ iussiones subscriptionem habeant gloriosissimi quæstoris. *Rubrica.*

NON cessat Imperator inquirere si quid est in re publica corrigendum: vt infra eod. in princi. Et ideo hac constitutione prohibet nullam esse iussionem suscipiendam à quolibet cognitore, quæ in se non habeat quæstoris adnotationem, quam contineatur inter quos, & ad quem iudicē, & per quem fuerit directa persona: vt infra eod. §. j. Sunt & alia necessaria scilicet, quòd de atramento mirabili sit confecta: vt C. de diuer. rescri. l. sacri affatus. & quòd ibi sit dies, & consul: vt infra eod. titu. l. si qua. In summa not. quòd ex hac constitu. quidam habent in C. in titu. prædicto super l. prædicta, sacri affatus. vel super l. fina. authentica, quæ sic incipit: gloriosissimi quoque &c.

In medio litis non fieri sacras formas. *Rubrica.*

LEGVM aliæ sunt negotiorum: vt ferè omnes: aliæ sunt leges legum: quæ aliàs confirmant: vt hic & C. de legi. & constit. per totum. & maximè in l. nō dubium. Et istæ propriè sanctiones dicuntur: vt instit. de rerum diui. §. singulorum. Et de talibus est hæc constitutio. Præcipit ergo præsens hæc constitutio duo principaliter: vnū deinceps non supplicari ad principem, vel ad aliū lite aliqua pendente: vt lex fiat noua, per quam illud negotiū decidatur: quòd si fiat, non valet: vt infra eod. vsque ad §. super hoc. Aliud quia idem iudicat de ijs, quę sunt tempore huius legis pendentes: vt in dicto §. super hoc. fallit autem hoc in quatuor casibus. quod dic vt infra eo. §. cùm autem. In summa no. quòd ex hac constitutione habent quidam in C. vt lite penden. ex §. qui est infra eo. authen.

Vt cum de appellatione cognoscitur. *Rubrica.*

1 ☞ *Causa appellationis an sit decidenda ex lege, quæ lata est nouiter pendente appellatione.*
2 *Dilationes quot dādæ sint absenti ad eius malitiam superandam.*
3 *Exhæredationis causæ quot & quæ sint, siue fiat ab ascendentibus, siue à descendentibus, siue à collateralibus.*
4 *Debitoris defuncti funus non esse à creditoribus impediendum.*
5 *Constituens alium soluturum, an eo nomine teneatur.*

1 HAEC constitutio de quinq; specialiter tractat: †quorum primum est, si pendente appellatione lex noua fuerit facta: an secundū eam causa debeat iudicari: circa quod dic, quòd siue causa principali pendente, noua lex fuerit facta, ad alterius petitionem non valet in ea causa: vt s. ti. j. §. j. & eadē authen. ante & c. siue post sententiam, siue ante relationē fiat quocunq; petente, vel spontaneo motu, non valet in causa illa. vt infra eo. §. j. cùm nihil sit nouandum causa pendente: vt ff. nil
2 noua. per totum. †In secundo dicit de dilationibus dandis absenti ad eius malitiam superandam. nam cùm debeat iudex vnam, & alteram partem interrogare diligenter, an aliquid noui addere velint: vt C. de iud. l. iudices. vna verò partium dicat se habere aliquid qđ proponat: altera verò allegationibus renuntiet: tres dilationes dantur, ad eius malitiam superandā: vt infra eo. §. sed hoc præsenti. licet præsenti, & petenti: nisi se-
3 mel esset dandū: vt ff. de ferijs. l. fi. †In tertio dicit de exhæredatione liberorū ab ijs qui sunt de linea masculina, vel petitionibus que fiūt ab eis qui ꝑ fœminā: vt insti. de exhær. lib. §. mater. circa qđ dicas ꝙ pater, vel mater, vel alius de linea superiori, pōt inferiorē exhæredare: ex quatuordecim causis quę enumerātur j. e. §. causas. vsq; ad §. generalē autē &c. & vel omnes vel aliqua, vel vna earū sufficit: vt j. eo. §. siue igitur. Et hoc debet in suo adijcere testamēto: aliàs hęredē aliquē nominare nō liceret: vt C. de inoff. test. l. omnimodo. Itē hæres debet causam probare; licet olim esset cōtra: vt j. e. §. siue igitur. & C. de inof. test. l. liberi. ꝙ nisi probet, agitur querela. qđ dic vt plenè dixi j. eo. §. aliud. Econtra vij. sunt causæ, quibus exhæredātur superiores ab inferioribus. qđ dic vt j. eo. §. & hoc quidem. vsq; ad §. si tales igitur. Illæ autē quibus frater fratrē, sunt tres: vt s. de nupt.

4 nupt.§.ingratitudinis. †In quarta dicit de quadã alia quarta rei essentia,quæ exhibetur ratione noui funeris.circa quod dic quòd aut ipsum defunctum iam prohibet quis sepeliri,vel exequias fieri,vel etiam moribundi res consignat:& tunc habet locum s̃.vt defun.seu fune.eorũ.§.j.& ij.aut statim funere expedito vult quis cõuenire filium hæredem,& adhuc lacrymantem.& de his loquitur hæc constitutio prohibens hoc fieri intra nouem dies:aliàs cõuentio,vel exactio cautionis pro

5 nihilo est:vt j̃.eo.§.meminimus. †In quinto capitulo dicit circa constitutionem pecuniæ,quã facit quis nudo etiam pacto:vt instit.de actio.§.de constituta.de persona sua.s.nam alium constituere alius non potest,neq; soluet:vt ff.de cõstit. pecu.l.j.§.sed & si quis.neq; secum dicens à me,& ab illo sic: sed ipse pro parte sua tantũ tenetur,si alium copulatiuè sibi cõiunxit,vel insolidum,si disiunctiuè:vt j̃.e.§.fi.Si autem tantũ aliũ,vel impersonaliter nullo nominato,tunc nihil valet vt j̃. eo.§.fi. In summa not.quòd ex hac constitutione j̃.eo.§.sed hæc.sumitur authen.quæ est C.de iud.l.iudices.quæ incipit:iubemus.Item ex eo,quod est j̃.eo.§.aliud.sumitur authen.quæ est C.de libe.præte.vel exhæred.super l.j.quæ incipit:nõ licet. Item ex eo quod est j̃.eo.§.sed aliud.sumitur authẽ.quæ est C. de inoff.test.l.si filiam.quæ incipit.Sed si post xxv.an.Item ex eo quod est j̃.eo.§.si quis de prædictis.sumitur authẽ.quæ est C.de epis.audi.super l.penul.quę incipit:liberi furiosi.Item ex eo,quod est j̃.eo.§.si verò de prædictis.sumitur authẽ.quæ est C.de episc.& cle.super l.si quis ad declinandam.quæ incipit:si captiui.Item ex eo,quod est j̃.eo.§.si quis.& §.generaliter.sumitur authen.quæ est C.de hæreti.super l.cognouimus.quæ incipit:idem de Nestorianis.Item ex eo quod est j̃.eo.§.ne igitur.sumitur auth.quæ est C.de libe.præte.quæ incipit:ex causa.super l.iij.Item ex eo quod est j̃.eod.§.meminisse.sumitur authen.quæ est C.de sepul.vio.l.fin.quæ incipit:sed nec mihi. Item ex eo quod est j̃.e.§.hoc quidem.sumitur quod est C.ad Tertyl.l.fi. authen.in testamento. Item ex eo quod est j̃.e.§.fi. sumitur auth.quæ est C.de cõstit.pecu.quæ incipit:si quando.

Vt liceat matri,& auiæ &c. *Rubrica.*

1 *Filiofa.an poßit aliquid ita relinqui,ut patri usufructus non quæratur.*
2 *Legitimus an quis fiat hoc ipso,quòd pater scripsit eum esse suum filium.*
3 *Matrimonium posse sine dote & sine instrumento dotali consistere,atque inibi an id sit perpetuum.*
4 *Vxor in quibus casibus,& quatenus succedat marito.*
5 *Filij apud quem educari debeant matrimonio per diuortium soluto.*
6 *Matrimonium an & ex quibus causis poßit impune dissolui.*
7 *Mulier quanto tempore expectare debeat maritum in expeditione degentem.*

QVIA variæ constitutiones principi proponebantur:ideo hac constitutione ipsas decidit:vt j̃.eo.in princ.inter quas hoc maximè erat: An superioribus liceret parte legitima inferioribus relicta,quod est triẽs,vel semis:vt s̃.de triẽ. & semis.§.j. de alijs disponere prout vellent quod certè dubium non videtur:cùm & alia constitutio terminauerat hoc idem:vt s̃.de trien.& semis.§.j.in fi.& s̃.de hære.

1 & Falcid.§.j.Sed certè†ideo est:quia hic plus procedit,an ita filio etiã in proposito possit concedi:vt etiam quo ad vsumfructũ patri non quærat:quod verum esse dicit:vt j̃.eo.vsq; ad §. ad hęc.Sed adhuc §.iure veteri videtur esse cõcessum:vt ff.ad Trebellia.l.Imperator.Sed dices quòd tunc omnia patri quærebantur:nec erat cognita diuisio à proprietate vsusfructus, quæ hodie est inuẽta:vt institu.per quas perso.no.acquiritur. vnde hodie patri seruari vsumfructum videbatur:si non seruatur:sicut & in alijs casibus quibusdã.quod dic vt j̃.eod.in fi. j.responsi.post hunc articulũ alia ponit capitula vt dicit rubri

2 ca.& hæc sunt x.vel xj. †Primum est de patre,qui scripsit aliquem suum filiũ cũ trium testiũ subscriptione,quæ scriptura eum cum consensu facit legitimum,qui non erat.quod dic

3 vt infra eod.§.ad hæc. †Secundum,& tertium,dicit matrimonium sine dote posse consistere,cum instrumento dotali:vt infra eo.§.hoc quoq;.& C.de repu.l.iubemus.in princip.& s̃. de nup.§.nuptias.Excipiuntur etiam magnis decorati dignitatibus,& sunt illustres,& superiores:nisi sint barbari:vt infra eod.§.quia verò dudum.& §.illo indubitanter. Excipiuntur quidam alij,quod dic vt dixi infra eo.§.quia verò dudũ in fin.

4 Quartum adducit quo cauetur in duobus casibus,vxorem succedere viro suo in quartam omniũ donorũ:si sunt filij vsq; ad tres:si verò plures in virilem:vt infra eod.§.quia verò legẽ. & sic corriguntur leges quæ aliter sentiebant:vt s̃.de nup.§.si quis enim.& de exhiben.& intro.re.§.quoniam verò. Ecõtra autem vir vno eorundem casuum scilicet cum vxor dimiserit maritũ,non succederet vxori per hanc constitutionẽ,sed per

5 aliam sic:vt dices infra eo.§.quia verò legem in fi. †Quinto capitulo cauetur,si matrimoniũ diuortio sit solutum apud quem filij debeant educari.dic ergo à matre,si minores sunt triennio:vt C.de pat.pote.l.penul.maiores autem à patre.si tamen pater dederit causam diuortij,apud matrem aluntur patris expensis,si secunda vota non ineat,& econtra:si mater causam præstitit,apud patrem:& fortè matris expensis,si est locuples:vt dicit Hyr.Si verò etiã patre præstante causam,& pater inops sit,mater alit:aliàs nõ:vt j̃.eod.§.illud quoq;.& ff.de

6 libe.agnoscen.l.non quemadmodum. †Sextò capitulo causas enumerat,quibus matrimonia dissoluuntur sine pœna:& sunt vj.In primis in quibus dimittit maritus vxorẽ:quas enumerat,& dic vt in tex.infra eo.§.quia verò plurimas.vsq; ad §. causas.authen.quibus prædictis sex adijciuntur tres infra eo. §.prædictis.Ecõtra illæ quibus vxor maritum dimittit,v.esse videntur,quas dic vt infra eo.§.causas.vsq; ad §.quia verò ex consensu. Septimò capitulo prohibetur matrimonium dirimi ex consensu:aliàs pœna imponitur.quod dic vt infra eo.§.

7 quia verò ex cõsensu. †Octauo dicitur de muliere quę maritum habet in expeditione degentem,quæ sine fine seculi debet expectare:nisi nuntiũ iuratũ de eius morte habuit.quòd si peierat,& illa nubat post annũ:scilicet post iuramẽtũ & redierit,adhuc reddetur priori marito:vt infra eo.§.quòd autẽ à nobis.& sic corrigit s̃.de nup.§.nouimus.quæ dicit decennio expectandum:posset tamen illud poni in dubiũ,an hoc sit verũ in quacũq; militia militet maritus,etiã in illicita. Nono loco

a dicitur de mulieribus repudiantibus virum:quod nõ licet[a],& econtra & si fecerint contra,puniuntur:quod dic vt infra eod. §.quia verò quidã.& §.si autem vir. Decimò dicitur quòd propter verbera,maritus non est dimittendus:vt infra eod.§. quis autem.licet pater deseritur:vt ff.si quis à pa.fue.ma.l.fin.

Vndecimo præcipitur,quòd nullus cũ aliena vxore loquatur,& maximè in ecclesia:vbi de peccatis venia est petenda: aliàs si ei ter denuntietur vt abstineat,& non facit,quarto inuẽtus poterit occidi,vel tradi clericis ecclesiæ vel potestati,secundum distinctionẽ loci vbi deprehẽditur malefactor.quod dic vt infra eo.§.ijs quoq;.& §.quia verò. In summa not.quòd ex hac cõstitutione.j.responsi sumitur authenti.quæ est C.de bo.quæ libe.super l.cum oportet.quæ incipit:excipitur. Item ex eo quod est infra eo.§.j.sumitur authen.quæ est C.de natu. liber.l.cum quis.quæ incipit:item si quis.Item ex eo quod est infra eo.§.quia verò dudũ.sumitur authen.quæ est C.de nup. super l.ne sine nuptijs.quæ incipit:maximis.Item ex eo quod est infra §.quia verò legem.sumitur authẽ.quæ est C.vnde vir & vxor.quæ incipit:præterea.Item auth.quæ est C.de repud. super l.fi.quę incipit:hoc ita.Item ex eo quod est infra eo.§.illud.sumitur authen.quæ est C.de diuor.fac.quæ incipit.si pater.& authen.quemadmodum.Item ex eo quod est infra eo. §.quia verò plurimas.ibi,si de adulterio.sumitur auth.quæ est C.de adulter.super l.crimen.quæ incipit:sed nouo iure. Item ex eo quod est infra eo.§.quia verò cõsensu.sumitur authenti. quæ est C.de repu.l.si constante.quæ incipit:quod hodie non licet.Item ex eo quod est infra eo.§.quod autem à nobis.sumitur authen.quæ est C.de repu.super l.vxor.quę incipit:hodie. Itẽ ex eo quod est infra eo.§.ijs quoq;.& §.quia verò.sumunt quidam authen.& ponunt in C.de adulte.super l.quãuis.quæ incipit:si quis ei quem suspectum.

a ADNOTATIO. Non licet.Adde Bart.in l.rerum amotarum.ff.rerum amot.Bal.in l.ij.C.de secun.nup.cano nistas in c.gaudemus.de diuor.& in c.ij de transla.præla.do.Alex.de imol.in l.si cum dotem.§.si maritus circa fi.ff.sol.matri.

Collatio nona.

De hæredibus ab inteſtato uenientibus. *Rubrica.*

1 *Liberos in ſucceßione inteſtati omnibus eſſe præferendos, atq; inibi qui ueniant appellatione liberorum.*
2 *Parentes quando, & quomodo ſuccedant liberis inteſtatis.*
3 *Succeßio inteſtati in linea tranſuerſali quomodo, ſeu quo ordine deferatur.*
4 *Tutelas eo ordine deferri, quo hæreditates inteſtatorum, atq; inibi an id ſit perpetuum.*

QVIA tam ciuili iure, quã prætorio, & etiam
conſtitutionibus Imperatorum, vario modo ab
inteſtato ſucceſsiones deferebantur, & quibuſ-
dam indebitè. Idcirco hac conſtitutione proui-
dit ſuum ius cuique tribuere: vt j̃.eo.in prin. Et
(quia omnes res melius per diuiſionẽ aperiuntur: vt ff.de ex-
cep.doli.l.j.) ideo omnes gradus ſuccedendi in tres diuidit in-
feriorem, ſuperiorem, & tranſuerſalem: vt j̃.eo.§.j.& Inſti.de
1 gradi.in prin. †Circa primum dicas quòd prima cauſa eſt
in ſucceſsione liberorum: vt j̃.eo.§.ij.& Inſtitut.de hære.quæ
ab inteſta.in prin. Et liberorum appellatione in infinitum ac-
cipe: vt ff.de ver.ſig.l.liberorum. adeo autem liberos vocat vt
ſi ex vno filio præmortuo ſit nepos, vel pronepos, vna cũ alio
defuncti filio vocetur: vt inſti.de hæredi.quæ ab inteſta.§.cũ
2 filius.& dices plenè j̃.eod.§.ſic tamen. †Circa ſecundum,
dicas quòd deficiente linea inferiori, ſuccedunt ſuperiores in
gradu proximi: tam paterni, quã materni: vt æqualis inter eos
fiat diuiſio: licet diſpar ſit numerus vtrinque: vt j̃.eo.§.conſe-
quens.& §.ſi igitur.& §.ſi verò. cum quibus fratres vtrinq; de
functo coniunctos vocamus, non autem filios fratrũ, per hãc
cõſtitutionẽ, ſed per aliam ſic. ſicut enim fratres vtrinq; cõiun-
ctos cum ſuperioribus vocamus: ſic & fratris vtrinq; coniun-
cti filios: vt infra eo.§.ſed & ipſis.& §.ſi autem.& infra vt fra-
3 trum filij.§.j. †Circa tertium no. quia vtraque linea deficiẽ
te, ſupradicta tranſuerſalis ſequitur hoc modo: quòd fratres
primò vtrinque coniuncti, & filij alicuius eorum præmortui.
Et ſi tales non ſunt, tunc ex vno latere coniuncti, cum filijs ali-
cuius eorum. Cæterorum filius fratris vtrinque cõiuncti præ
fertur patruo: vt j̃.eod.§.reliquum.& §.ſi igitur.& §.ſi autem.
& §.vnde conſequens.& §.ex diuerſo.& poſt iſtos fratres, &
fratrum filios, omnes in capita admittuntur: vt infra eod.§.ſi
verò neque fratres. Si autem defuncto alij ſunt conſanguinei
fratres: alij vterini tantum. tu dic plenè vt diximus ſ̃.de cõſan.
& vteri fra.& hoc in catholicis. In hæreticis autem ſeruatur
quod dicitur ſ̃.vt cùm de app.cog.§.generaliter.& j̃.e.§.hæc
4 omnia. †Quo autem curſu detuli hæreditates, eodem tutelæ
deferuntur. nam nec ibi, nec hic fit differentia [agnati, vel co-
gnati:] hic fit differentia inter maiorem, & minorem. nam mi
nor nõ poteſt eſſe tutor, licet ſuccedat: vt j̃.eo.§.ex his: & inſti.
de excu.tu.§.minores.& C.de legi.tu.l.fin. Item fit differentia
inter mares, & fœminas: nam mares poſſunt eſſe tutores, fœ-
minæ non, licet ſuccedant: vt inſti.de legi.patro.tute.§.fin.&
ff.de tut.& cur.da.ab his.l.iure noſtro. niſi à principe hoc fue-
rit impetratum: vt ff.de tute.l.fi. Sed iure Codicis mater cœpit
admitti ad filiorum tutelã: ſi iuraret, & alia multa ſeruaret: vt
C.quando mulier tute.offi.fungi poteſt.l.ij. Sed prædictũ iu-
ramentum poſtea fuit remiſſum: quia quoties iurabant nõ nu
bere, toties peierabãt: vt ſ̃.vt ſine prohibitione matres §.quia
verò. hodie verò hoc idem dicitur, & de auia: quod dic vt j̃.eo.
§.ex his.& §.mulieribus. In ſumma no. quòd ex hac conſtit.
j̃.eo.§.j. vſque ad §.cõſequens. ſumitur authen. quæ eſt in C.de
ſuis & legi ſuper l.ij. quę incipit: in ſucceſsione. Itẽ ex eo quod
eſt j̃.eo.§.ſi igitur. ſumitur auth. quæ eſt C.ad Tertyl. ſuper l.
fi. quæ incipit: defuncto. Itẽ ex eo quod eſt j̃.eo.§.reliquũ. vſq;
ad §.ex his. ſumitur authẽ. quæ eſt C.de legi.hære.l.iij. quæ in-
cipit: ceſſante.& authen. poſt fratres. Itẽ ex eo quod eſt j̃.eo.§.
ex his. vſq; ad §.mulieribus.& §.ſi autem plurimi. ſumitur au
thẽ. quæ eſt C.de legi.tute. ſuper l.j. quæ incipit: ſicut hodie. Itẽ
ex eo quod eſt j̃.eo.§.mulieribus. ſumitur auth. quæ eſt. C.quã
do mu.tu.offi.fun.poſſ.l.ij. quæ incipit: matri & auiæ &c.

Vt ſponſalitia largitas, ſpecialis ſit contractus, & de diuerſis capitulis. *Rubrica.*

1 *Donatio propter nuptias an indigeat inſinuatione.*
2 *Minor an, & qua ætate poteſt ſeruum manumittere.*
3 *Inſtrumentorum exempla ex quibus cauſis ſoleant deſcribi.*
4 *Exemplo inſtrumenti an fides adhibeatur non ſecus, atq; ipſi inſtrumẽto authẽtico.*
5 *Condemnato quantum temporis detur ad appellandum, & quantum ad appellationem pro equendam.*
6 *Supplicatio à ſententia præfecti prætorio cui ſit porrigẽda, & quæ ſint partes eius, cui porrigitur.*
7 *Lex falcidia quibus caſibus ceſſet.*

AD quæſtiones motas, & ſuo motu fecerat Iuſtinia
nus quædã reſponſa iuris, quæ hac cõſtitutione cõ
prehenduntur: dicẽs primò de ſponſa.largi. ſubſe-
quenter de alijs capitulis quæ ſunt ix.& ſic x. cum
1 iſto. †Primò ergo de hoc, dic quòd donatio propter nuptias
(quę hic ſponſalitia largitas vocatur) olim debebat inſinuari,
vt aliæ donationes, ſi excedebant quingentos ſolidos: vt C.de
donatio.ante nuptias.l.fi.§.ſimili modo. niſi fœmina eſſet mi-
nor: vt C.de dona.ante nup.l.minoribus. Hodie autem eſt ſpe
ciale in hoc contractu: vt prædicta inſinuatione non indigeat,
quantũ ad hoc vt valeat, & quãtum ad pacta lucrorum facta
hinc inde: ſiue eas cõferant viro, ſiue mulieri: vt j̃.e.in prin. ſed
2 quantũ ad partem viri corrigitur hoc: vt ibi dices. †Circa ſe-
cundũ, dic quòd olim nullus minor xx. annis poterat ſeruum
ſuũ manumittere, niſi iuſta cauſa: vt Inſti qui manu.nõ poſſ.§.
eadem.& C.de teſta.mili.l.ſi Rufinus. poſtea ad ætatẽ xvij. an-
norũ redactũ eſt, in qua ætate poteſt etiã aliquis poſtulare: vt
inſti.qui manu.nõ poſ.§.cũ ergo. vſq; in fi.& ff.de poſtulã.l.j.
§.pueritiã. ſed quia etiã in xiiij. an. poteſt quis facere teſtamen
tum, vt ff.de teſt.l.qua ætate. ideo per hanc nouã conſtitutio-
nem à xiiij. anno in antea, poterit manumittere ex cauſa nulla
probata. Et ſic iura prædicta vetera corrigũtur. quod an in vl-
tima voluntate tantũ, an etiam in manumiſsione quæ fit inter
3 viuos dices j̃.eo.in §.j. †In tertio, dicas, ꝙ ratione vetuſtatis
chartarũ. Item ratione roſionũ: quia ſunt roſæ à muribus, vel à
vermibus. Item propter hoc, vt multi hæredes, vel conſortes,
vel ſocij, habeant copiam inſtrumentorum, exemplificantur
de vna in aliam chartam: vel quia creditores à curatore bono
rum timent circunueniri: vt ff.de bon.autho.iud.poſ.l.fi. Vn-
4 de †dubium erat an exemplificato, vt authentico crederetur:
quod quidã dicũt, ſi eſt manu publica exemplificatũ: aliàs nõ.
Sed tu dic, quòd nunquã niſi authenticũ proferatur. quod dic
5 plenè vt j̃.eo.§.& hoc inſuper. †In quarto dic, ꝙ lata ſenten
tia appellator habet decẽ dies ad appellandũ: vt ſ̃.de appel.§.
j.& duos annos ad exequendã [vel ad proſequendũ] licet ſecũ
dũ habeat cũ cauſa: vt ſ.de iis qui ingredi.ad appel.§.j. ſi circa
fines huius temporis veniat appellator ſiſtet per partes quo mi
nus iudiciũ finiatur: tunc ſerua quod dicitur j̃.de iis qui ingre.
ad appel.§.ij. Si per iudicẽ, etiã habet locũ. quod hic dicit: vt li
cet tẽpus currat, reſtituatur. quod dic plenè vt j̃.e.§.hic quoq;.
6 †Quinto capitulo dicit de ſupplicatione quæ fit à præfecti
ſententia. In quo dicas quod vel principi. C.de ſenten præfec.
præto.l.j. vel ipſi præfecto, vel cõſiliarijs eius vel cauſam intro
ducẽtibus, qui referẽdarij vocãtur: vt ſ.de referẽdarijs: ſuppli-
catio cõtra præfecti ſententiã eſt porrigẽda: nõ vt prædicti co
gnoſcant, ſed tantũ princeps, vel alius, cui hoc ipſe cõmittat: vt
ff.de mino.l.minor. in prin.& §.pen. qua porrecta, executioni
ſententia mandatur, dato fideiuſſore. quod plenè dices vt j̃.eo.
§.aliud. Sexto, dic ſicut in alijs: ita in hæreditate dãnoſa adi
ta, minores reſtituuntur: vt C.ſi ſe ab hæredi.abſti. per totum.
quod qualiter ſit faciendũ dic vt infra eod.§.ad hoc quoque.
Septimò capitulo de præſcriptionibus dicit, quæ olim locũ
habeant in rebus immobilibus x. vel xx. an. ſiue bona fide, ſiue
mala, aliquis alienaret: vt ff.de publi.l.cũ qui.§.prætor. quod
hodie diſtinguitur. vt plenè dices j̃.e.§.curſus.& §.de præſcri-
ptione. Octauo corrigit vnam legem, quæ dicebat teſta-
mentũ in ſcriptis nõ valere: niſi teſtator propria manu ſcribe-
ret nomẽ hæredis: vt C.de teſtamen.iubemus.& Inſti.de teſta.
7 §.ij. quod dic vt j̃.eo.§.quia. †Nono corrigit aliam quæ eſt
ſcilicet

ſcilicet vt decætero coniunx.§.j.quod dices vt ĩ.eo.§.legem. Decimo detrahit vnum caſum à iure antiquo,quo permittebatur hæredi falcidiam retinere:vt ff.ad legem Falci.l.ij.in prin.Et eſt caſus quando fuit lex legatario impoſita à teſtatore,ne alienaret:quæ lex valet:vt C.de rebus alienis nõ alienã.l. fi.Sunt & alij caſus vbi Falcidia ceſſat:quod dic vt infra eo.§. lege.& C.ad legem Falci.l.ij. In ſumma no.quòd ex hac cõſtitutione infra eo.in princ.ſumitur authen.quæ eſt C.de donatio.ante nup.ſuper l.fin.in fi.quæ incipit:eo decurſum.quæ eſt in prima ſui parte.nam à medio in antea ſumitur infra vt fratrum filij.§.illud.Item ex eo quod eſt ĩ.e.§.j.ſumitur auth. quæ eſt C.qui mili.non poſſunt.ſuper l.iiij.quæ incipit:ſed hodie ex quo.Item ex eo quod eſt infra eo.§.& hoc inſuper.ſumitur authen.quæ eſt C.de eden.ſuper l.procurator.quæ incipit:ſi quis in aliquo.Item ex eo,quod eſt infra eodem.§.& hoc quoq; ſancimus.ſumitur authen.quæ eſt C.de tempo.& repa. appellat.l.ij.in fine.quæ incipit:itẽ ſi appellatione ſequuta.Itẽ ex eo quod eſt infra eo.§.aliud.ſumitur authen.quæ eſt C.de preci.impera.offeren.ſuper l.ſi quis aduerſus.quæ incipit:quę ſupplicatio.Item ex eo quod eſt ĩ.eo.§.ad hoc.ſumitur auth. quæ eſt C.ſi vt ſe ab hære.abſti.ſuper l.j.quæ incipit:ſi omnes creditores.Itẽ ex eo quod eſt infra eo.§.rurſus.ſumitur authẽ. quæ eſt C.de præſcrip.longi tẽp.l.j.quę incipit:malè agitur.& authen.quòd ſi in quibuſdam.Item ex eo,quod eſt infra eo.§. quia verò.ſumitur authẽ.quæ eſt C.de teſta.ſuper l.iubemus. quæ incipit:& eo non obſeruato.Item ex eo quod eſt infra eo dem,§.ſi quando autem.ſumitur authen.quæ eſt C.ad legem Falci.ſuper l.ij.quæ incipit,ſed in ea re.

De alienatione, & emphyteuſi. *Rubrica.*

1 *Emphyteuſis uel alia quæuis alienatio rei eccleſiaſticæ quomodo, & ex qua cauſa procedere poßit. & nu. 3.*
2 *Permutatio rei eccleſiaſticæ an, & quando, & quatenus permiſſa ſit.*

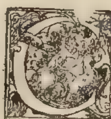
QVIA diſperſæ ſunt leges,quæ de cõtractibus eccleſiaſticis tractant,tam in hoc libro,quàm in C.& in alijs libris quos nõ habemus:vt dices infra eodem.j.reſponſo.Ideo hac conſtitutione breuiter comprehendit de omni contractu eccleſiaſtico,ſiue ſit alienatio ſiue emphyteuſis,ſiue locatio,ſiue pignus vel hypotheca,ſiue quilibet alius. Et quod dico in eccleſia,idem in omni loco venerabili,qui nominatur plerunque per hanc[conſtitutionem.] In primis not. quòd curſus huius conſtitutionis talis eſt:quia infra eodẽ vſq; ad §.& hoc quidem.tractat tantum de Conſtantinopolitanis eccleſiis,& reliquis venerabilibus locis ibi poſitis: exceptis paucis.vt infra eo.§.j.& §.ad hæc.& §.in omnibus.abinde in antea incipit tractare:& tractat de alijs venerabilibus locis, per totum orbem terrarum. De prima ergo parte ſic breuiter rem expedias:quia alienatio omnino prohibetur.& alienationis vocabulo accipe quomodocunq; dominium transferatur:vt infra eod.§.j.& C.de fun.do.l.prima.Emphyteuſim permittit vſq; in tertiam generationem,cum diminutione ſextæ partis penſionis:niſi ſit de proaſtijs:in quo diſtingue aut habet reditus aliquos,vel non.quod dic vt infra eod.§.emphyteuſis. & hoc quando res integra eſt.Si autem ob cladem diminuta, vel ruinoſa:tunc,quod ſoluit ab initio,remitti poteſt ei tertia ſecundum nos,vel duæ partes ſecundum Rog.aut facta reædificatione:& tunc ſoluit.quod nunc accipi poteſt.Item medietatem adiectæ penſionis,pro reædificatione:vt infra eod.§.ſi verò.& ſupra de non alie.§.quia verò.& §.ſi verò.Item ſi con tractum quendam innominatum vult facere,ſcilicet,nomine noſtro,dare rem aliquam poteſt.Item locationem facere poteſt,vt vult:dummodo non vltra xxx.an.Item obligationem ex iuſta cauſa.Item emphyteuſim etiam vltra quinquennium (vt dictum eſt) & hoc præſentibus baiulatoribus domus,& hoc in alios,non œconomos,vel eorum cognatos.& hæc omnia ſunt infra eodem.§.ſi verò quædam.vſque ad §.& hoc.

1 † Sequitur de eccleſijs alijs,quàm Conſtantinopolitanis.& quia inter contractus magis eſt in vſu emphyteuſis,de eo primum dicit,quòd ſ.fieri poteſt in perpetuum,quandiu præſtetur penſio:& in præſentia eorum,qui in domo ſunt maiorum, & minorum,& præſentibus euangelijs:& iurante prælato nil fieri ad læſionem diuinæ domus:& in ſcriptis fiat cum diminutione reditus facienda,vſque in ſextam partem.quod plenẽ dic:vt infra eo.§.licentiam.Et hoc,ſi res integra eſt:aliàs ſerua quod dixi de re ruinoſa Conſtantinopolitanarum eccleſiarũ: vt infra eo.§.quæcunque.& §.ſi verò.Secundò dicit de cõtractu venditionis,& etiam pignoris,quem permittit in caſu,ſcilicet,ſi debitum vrget:nec ex mobilibus rebus ſolui poſsit. Primò ergo res immobiles ſpeciali dent pignori: cuius fructus creditor in ſortem, & in vſuras ſuſcipit.quòd ſi non vult, tunc iuret prelatus debitum exigere,& de mobilibus ſolui nõ poſsit & res per xx.dies venalis proponatur,vt plus offerenti detur:& pretium emptor creditori eccleſiæ(cui debetur)ſoluat:& inſcribatur nil factum in læſionem diuinæ domus.Emptore non inuento detur creditori in ſolutum:vt ſi res valet x. detur pro xj.Et ſic res mediocris,& non melior:vt creditor eligeret:& is ſit creditor,qui euidenter probat ſuam pecuniam in vtilitatem eccleſię cõuerſam.& hoc probatur infra eo.§.& hoc etiam.vſq; ad §.hoc verò iubemus.quæ ibi circa literam diligentius exponemus.
2 †Tertiò dicit de contractu permutationis,qui prohibetur:niſi vni venerabili loco cum alio vt infra eo.hoc verò iubemus.& ſ.de conſti.quæ ex adſcrip.§.fin. Item cum principe:vt ſ.de non alie.§.ſi minus.Item & in alio caſu.ſ.quando dat ſterilem,& accipit bonam rem,vel etiam titulo vẽditionis:vt infra eo.§.ſi verò quis de prædictis.& arg. ff.de iure dot.l.ita conſtante.& l.ſeq. Quartò permittit pro
a redemptione captiuorum[a] vt infra eo.§.ſancimus. Quintò nomine vſus:vt infra eo.§.ſi verò quis voluerit. Sextò de ſacris vaſis.quod dic vt infra eo.§.de ſacris.Licet autem his ſex caſibus permittatur,his eiſdem quãdoq; nõ permittitur:quod euenit in caſibus quos habes infra eo.§.ſi verò quis locator.& §.ſi verò.& §.quoniam.& §.œconomos.& §.ſanctiſsimas.& infra de eccle.tit.§.iubemus. Vltimò imponit pœnã,ſi quis contra prædicta contraxerit.ſi enim in emphyteuſim aliter quis acceperit,punitur:vt diſtinguitur ĩ.eo.§.ſi verò quis.locator.& §.ſi verò præter hoc.& §.ſi verò emphyteuſis. Et eodem modo imponit pœnas in alijs per ordinem,vſq; in finem cõſtitutionis. In ſumma no.quòd ex eo quod eſt infra eo.§. ſi verò quædã ſumitur authen.quæ eſt C.de ſacroſan.eccle.ſuper l.iubemus.quæ incipit:ſi quas ruinas.Licet enim loquatur prædictus §.ſi in rebus Conſtantinopolitanæ ciuitatis:tamen dicitur infra eodem,§.quæcunque verò.idem ſeruandum in omnibus alijs. Item ex eo quod eſt infra eodem, §.licentia. ſumitur authentica quæ eſt C.de ſacroſanct.eccle.ſuper l.iubemus.quæ incipit:perpetua quoque.vſque illuc,ſolito &c.reliqua pars ſumitur ex authentica,ſupra de non alienandis.§. quia verò Leonis. Item ex eo quod eſt infra eodem,§.hoc etiam ſuper ipſos.vſque ad §.hoc verò iubemus.ſumitur authentica quæ eſt C.de ſacroſanct.eccle.quæ incipit:hoc ius porrectum.non à principio ſed abinde,ibi in cæteris verò &c. Principium autem eius vſque illud.ſed perpetuò &c. ſumitur ſupra de non alienandis.§.nos igitur.& §.ſi minus. in fin.Item ex eo quod eſt infra eodem, §.hoc verò iubemus. poteſt ſumi authentica quæ eſt ſuper dicta l.iubemus.quæ incipit:item ſibiinuicem.licet poſſet ſumi,& ex illa ſupra conſtitu.quæ ex adſcrip.§.fin.vbi dicitur idem.Item ex eo quod dicitur infra eodem,§.ea verò.ſumitur pars prædictæ authen. hoc ius.in ſecũdo verſiculo ibi,& perpetuò &c.in cæteris &c. Item ex eo,quod eſt infra eodem,§.& quoniam.ſumitur illa authentic.multo magis.licet poſſet ſumi & ex illa ſupra de non alienandis.§.quia verò.Item ex eo quod eſt infra eodem §.œconomus.ſumitur authenti.quæ eſt ſuper prædicta l.iubemus.quæ incipit:quibuſcunque modis. Item ex eo quod eſt infra eodem,§.ſi verò quis autem locum.ſumitur illa authenti.quæ incipit:qui rem huiuſmodi. Item ex eo quod eſt infra eod.§.ſi verò quidam.poteſt ſumi authen.quæ incipit:ſicut alienatio.Item ex §.ſi verò quis voluerit.poteſt ſumi illa authenti.hæc vſus præſtatio.item ex §.de ſacris.ſumitur authenti.quæ eſt C.de ſacroſan.eccle.ſancimus.quæ incipit:præ-

terea. Pœnæ autem quæ imponuntur in hac constitutione in fi. licet dicantur in illa authen. qui res iam dictas. tamē illa melius sumitur ṡ. de non alienan. §. quia verò Leonis.

a ADNOTATIO. ❡ Captiuorum. Ad istam materiam vide Bald. in authen. hoc ius porrectum. in iij. colum. versi. subsequēter venio C. de sacrosan. eccle. glo. no. xij q. ij. in summa multa pulchra. per do. Alexan. in l. marcellus. in j. col. in ver. dubitauit etiam Bart. ff. ad Trebel. quem omnino vide.

Vt litigantes iurent, in exordio litis etiam qui neque promiserant &c. Rubrica.

ONSTITVTIO ista tres habet partes. Prima est de iuramento calumniæ, in quo licet alia capitula apponantur, scilicet quòd non calumniandi animo: vt C. de iuramen. calum. l. ij. in princip. & quòd non exigat, vel faciat calumniosas probationes: vt supra de ijs qui ingredi. ad appel. §. fi. tamen vt in iudicijs puritas per omnia appareat, dicit eos litigantes, vel eorum hæredes iurare, quod nihil dederunt, vel dabunt iudici: vt pro eis iudicet. quæ plenè dicas: vt j. eo. vsque ad illum §. si quis autem &c. Et si quis dixerit se dedisse, parcitur ei: & iudex punitur, si probat aliàs non calumniosè dicitur dedisse. quod dic vt j. eod. §. si quis autem. vsque ad §. in causis. Secunda pars de sportulis dicit, quas dic exigi secundum leges alias, quod dic vt infra eo. §. & hoc quoq;. Tertiò de referendarijs: qui suo officio abutentes exequebantur. quod tantum referre debebant: & vel ad transigendū, vel ad pasciscendum eos compellebant: quod eorum officiū non est: licet quandoque sit iudicis: vt ff. de legat. j. l. huiusmodi. quod dic vt infra eod. §. quia verò. vsque in fi. In summa no. quòd ex hac constitutione j. eo. vsque ad §. si quis autē. & §. in causis. & §. si quis verò, sumitur authen. quæ est C. de iure iurand. l. ij. quæ incipit: principales. Item ex eo. quod est infra eo. §. si quis autē. vsque ad §. in causis. sumitur authē. quę est C. de pœna iudi. qui malè iudicauit. l. j. quæ incipit: nouo iure.

De ecclesiasticis titulis. Rubrica.

VIA varijs legibus tractatur de priuilegijs ecclesiarum, ideo omnia sub hac lege comprehendere vult. dicit ergo de ecclesiasticis titulis, & priuilegijs: quod expone vt dixi j. eodem in prin. In primis dat eis priuilegiū, vt omnes leges sint subiectę sub sacris canonibus quę sunt in sacris quatuor concilijs, siue in ordine residendi, siue in alijs. quæ dic vt j. eo. vsq; ad §. ad hoc. Secundò dat priuilegium vt sordidis muneribus non vexentur, nec inscriptione lucratiuorū: imò si alterius erat prius possessio, sic grauata, tamē desinit, ex quo ad ecclesiam peruenit: vt j. eod. §. ad hoc. & C. de sacrosanct. eccle. l. placet. Tertiò dat priuilegium in præscriptione rerum ecclesiasticarum. quod dic plenè vt infra eodem. §. pro temporalibus. Quartò dat priuilegium circa ipsius ecclesiæ compositionē, siue inter viuos quis incipiat: siue in vltima voluntate. quod dic vt infra eod. §. si quis autem voluerit. & §. si quis autem in sua domo. & §. si quis ædificationem. Et expensas de bet constituere etiam ad luminaria, & ad alia: vt s. nullus fabri. ora. §. j. Quintò in relictis: quia licet aliàs non valeant mortuæ personæ relicta: vt C. de caducis tollen. l. vnica. §. j. huius causa valent: siue deo, siue sancto alicui nominato: quia per gloriam sancti viuere intelliguntur: vt & dicitur de eo qui pro Imperatore terreno moritur: vt insti. de excusa. tuto. §. j. & ideo ipse viuit. Itē licet incertæ pesonæ relicta nō valeant hæc tamen siue captiuis, siue pauperibus relicta valēt: & intra sex menses sunt soluenda, & exigenda per eū qui a testatore fuerit electus, siue per episcopū. quod dic vt j. eo. §. si quis autem. etiam vsq; ad. §. si autē annale. sub certa distinctione: vt dicitur j. eo. §. si autem annale. Septimò vt clericis suis succedant ecclesiæ, nisi fecerint testamentum: quod facere possunt seculares clerici subditi, non prælati: nisi in ijs quæ ante prælaturam habuerunt, vel etiam post ex genere coniuncto, vsque ad quartum gradum: vt infra eo. §. interdicimus. & §. hoc autem. & infra de sanctis. epico. §. presbyteros. Octauò vt bona ecclesiarum nullo modo in hæreticos deuenire possint, quod plenè dicitur infra eo. §. iubemus. & §. rector. vsq; ad §. orphanotrophos &. Nonò dat priuilegium orphanotrophis: quod dic vt infra eo. §. fin. & pen. & antepe. In summa not. quòd de hac cōstitutione infra eo. §. pro temporalibus. sumitur partim authē. quæ est. C. de sacrosan. eccle. super l. fi. quæ incipit: quas actiones. vsque ad ver. vsucapione. Et item ex eo quod legitur infra eo. §. si autē pro redemptione. sumitur auth. quæ est C. de episc. & cler. quæ incipit: licet super l. nemini. Item ex eo quod est infra eodē §. si autem. sumitur authen. quæ est C. ad leg. fal. l. ij. quæ incipit: similiter. Item ex eo quod est infra eod. interdicimus. sumitur auth. quæ est C. de epis. & cler. super. l. sacrosanctæ. quæ incipit: licentiam.

Vt fratrum filij succedant pariter ad imitationem fratrum &c. Rubrica.

☞ *Filios fratris admitti ad successionem defuncti patrui cum alijs fratribus ipsius defuncti.*
1
2 *Donatio propter nuptias an & quatenus indigeat insinuatione.*

AC constitutione quatuor ponūtur capitula, in quorum quolibet vnam corrigit legem. Et ideo meritò incipit nostras &c. vt infra eo. in princi.
1 †De primo ergo, dic quod dictū erat s. de hęre. ab intest. §. si autem defunctus. quòd filij fratrum nō veniebant ad successionem fratris mortui, cū alijs fratribus, si extabat aliquis de superioribus: licet eorum pater vocaretur si viueret. quod corrigit infra eo. in princip. vsq; ad §. illud.
2 †In secundo corrigit illud quod dixerat s. vt spon. lar. in princi. quòd donatio propter nuptias non indigebat insinuatione. dicit ergo hic, quòd quantum ad mulierem est verum: sed quantum ad virum posset nocere hoc scilicet casu: vt si pactū fecerat de dote tota, vel parte lucranda, præmoriente vxore tantum lucrabitur, quantum est vsq; ad quantitatem donationis, quæ potuit sine insinuatione valere: vt infra eo. §. illud. vsq; ad §. quia verò. Tertiò, dicit quòd mulier secundò nō nubens habeat partem, quātum quilibet filiorum: etiā proprietatis ratione, licet suprà in tit. neque virum. §. j. indistinctè dixerit nihil habere. Quartò corrigit l. scilicet vt liceat matri & auiæ. §. quia verò dudū. in fine §. ibi, iure enim &c. In summa no. quòd ex hac constitutione infra e. §. j. sumitur pars auth. cessante C. de legi. hæ re. super l. iij. in illo ver. & cum proximis &c. Item ex §. illud. quod est infra eo. sumitur pars eius quod est C. de donat. ante nup. super l. fin. authen. eo decursum est &c. abinde in antea. ibi, hoc autem ad mulierem &c. Item ex eo quod est infra §. quia verò mulieres. sumitur authen. quæ est C. de secun. nup. quæ incipit: si tamen abstineat. super l. hac edictali. in fin.

Vt nulli iudicum liceat habere loci seruatorem. Rubrica.

VMMAM accipe vt no. infra eo. super rubrica. Intentio huius constitutionis est releuare subiectos in omnibus: & maximè in pœnis quæ propter delicta fiunt. Et quia maior grauitas erat eis per quædam officia quæ sub bono colore pessima erant, quia erant quidā, qui loci seruatores vocabantur, quasi quidam vicarij pro iudicibus: ideo eos omnimodo prohibet hæc constitutione vt s. vt iud. sine quoquo suffra. per totū. & infra de collato. §. ad hæc. nisi per principis licentiam quādoque fiant: vt infra eo. §. j. & ij. vsque ad §. super hoc. Secunda parte præcipit vt actus legitimi libere fiāt quod dic vt infra eo. §. ex hac. Tertiò quia quandoq; aliqui iniustè grauantur appellationibus, præcipit admitti: & interim nihil innouari: vt infra eod. §. illas verò. & ff. nil nouari. per totum. Quartò dicit cuiuslibet criminis eam pœnam imponi: & peccanti non alij: & nō pretio, sed gratis aliquis si est absoluendus, absoluatur, si puniendus, puniatur: adeo vt si alibi fugerit, per publicas literas requisitus reducatur,

catur: vt j.e.§.quoniam.& §.si verò.& ibi plenè not. Quintò de iussionibus quæ à principe, vel à iudice alio emanant, si enim sunt de causa priuati, tenent etiam in tẽpore successorũ. si de publica ita quòd non lædatur fiscus: aliâs non: nisi secũda iussio interuenerit: vt s.de mand.princi.§.deinde.& j.eo.§.& hoc verò iubemus. Sextò de libero homine: vt filius alicuius non accipiatur pro debito: aliâs pœna imponitur. & idem de muliere subiicitur pro marito: quia mutuo amore inuicem spoliarentur: vt infra eo.§.quia vero.& §.illud. Septimò de conuentione mulierum, quibus priuilegium datur, vt pro ciuili, vel criminali causa non includantur. Sed si graue est crimen, fideiussori, vel monasterio conceditur. Si autem adulterium dicitur, in monasterio mittatur: quæ plenè dicuntur: vt j.eod.§.necessarium.vsq; ad §.quia verò nostram. Et ibi etiam incipit tractare de pœnis quæ imponuntur sponte matrimonia dirimentibus: quia pœnæ tam criminales, quàm pecuniariæ nimium erãt graues olim: ideo vtrasq; reparat hæc constitutio. quæ dic vt j.eo.§.quia verò.& §.vt autem. In summa not. quòd ex hac constitutione j.§.quia verò.sumitũr authen. quæ est C.de act.& obli.super l.ob æs.quæ incipit: in mora. Itẽ ex sequenti §.illud.sumitur auth.quæ est C.ad Velleian.l. anti qui.quę incipit: si qua mulier. Item ex eo quod est infra eod.§. necessarium.sumitur auth.quæ est C.de offic.ci.iud.quæ incipit: sed hodie. Item ex §.adulteram.sumitur authen. quæ est C. de adulter.super l.quamuis.quæ incip.sed nouo iure. Item ex eo quod est j.eod.§.quia verò.sumitur auth.quæ est C.de seruis fugitiuis.l.ij.quæ incipit: sed nouo iure. Item ex §.vt autẽ. sumitur auth.quæ est C.de bo.dam.quæ incipit: bona damnatorum.super l.ij.

Vt differentes iudices, &c. **Rubrica.**

1 *Iudicem ordinarium non recusari sed duntaxat delegatum.*

HAEC cõstitutio tractat de ordine agẽdi. nam primò ad suum proprium iudicem, secũdò ad episcopum, tertiò ad principem est decurrendum: aliâs punitur: vt j.eod.§.j.& §.si quis. & §.hæc autem.& s.de mand.prin.§.sit ubi. Si tamen iudex suus faciat ei ius: sed habet eum suspectũ, associet
1 episcopũ: & † sic ordinarius, non recusatur: sed delegatus tantùm: vt j.eod.§.si verò.& C.de iudic.l.apertissimi. Secunda parte dicit si etiam ipsum vellet conuenire: quòd est intelligẽdum pro furtis, vel etiam pro oppressione nimia subiectorũ, potest coram episcopo: vt j.eod.§.si tamen. & s.vt iudic. sine quoquo suffrag.§.necessitatem.de aliis not.vt in prædicto §. aliud. In tertia parte ponũtur quidam casus, qui sunt plani: vt j.eod.§.sed etiam.vsq; in fin. In summa not quòd ex hac constitutione.§.si verò contigerit.sumitur authent.quæ est C. de iud.super l.apertissimi.quæ incipit: si verò contigerit.

De vsuris nauticis **Rubrica.**

HVIC constitutioni præbuit occasionem quęstio facta de quibusdam qui traiectitiam pecuniam mutuauerant quæritur, visis attestationibus apud delegatos editis præcipit eorum cõsuetudinem seruare: cùm non sit cõtra legem. vnde not.arg.vt dixi j.eod.§.j.in fi. In summa not. quòd nihil ex hac est in Cod.

De interdictis collegiis hæreticorum. **Rubrica.**

a VT olim etiam ante legem istam interdicta erãt huiusmodi hæreticorum conuentiones [a]: vt C. de episcop.& clericis.l.conuenticulam.& C.de sum. trin.l.ij. in fin. Hic autem apertè dicit eos excommunicari, & eorum conuenticulas ecclesiæ assignandas. Et de hac nihil est in C.

a ADNOTATIO. ¶ Hæreticorum conuentiones. Adde Bart. in l.collegium C.de hære.inst.& in l.j.circa prin.ff.quod cuiusque vniuer. no. Bald.in c.conuenticulas.in ij.col versicu.item no.quod omnia collegia de pa.iu.fir.in vsib.feu.do. Alexand.de imo.in l.fi.ff.de col.illici. Pan.& alios in ca. dilecta. de cel.præla.

De raptis mulieribus. **Rubrica.**

SOLAM vnam quæstionem facit hæc constitutio vltra ea, quæ iam legibus C. de rapt.virgi. determinata sunt, scilicet si rapta proprio nubat raptori, an eius possit lucrari substantiam: quod negat, quod dic vt infra eodem, §.sed mirari. vsq; in fi. Et ex hac nihil est in Codice.

De collatoribus & aliis capitulis. **Rubrica.**

DE multis capitulis tractat hæc constitutio, & principaliter de collationibus, quæ fiunt vel ratione possessionum, vel bonorum, vel cuiuslibet animalis. Soluebatur enim tributũ Romæ, & principi ibi existenti, secundum indictiones & lustra. vt innuit j.eod.circa prin. Et officiales plerunq; prærant, de quibus tractat hæc constitutio, & eorum officiis: vnde not.in hac constitutione quod dixi j.eo.§.antequam. Et ex hac nihil est in Codice, & hæc constitutio plenè exponitur in nouellis.

De sanctissimis episcopis. **Rubrica.**

1 ☞ *Episcopo eligendo qui adsint.*
2 *Episcopali. vitæ modus.*
3 *Clericorum anni.*
4 *Clericorum priuilegia.*

QVIA variis constitutionibus, & legibus prouisum est circa personas ecclesiasticas: prouideamus nunc circa personas ecclesiasticas. Et quia inter eas episcopus obtinet principatum, cuius appellatione etiam patriarchæ & archiepiscopi comprehenduntur: ideo de hoc pręmittit. In primis ergo sciendum est, quòd hæc constitutio de tribus tractat principaliter, scilicet, de episcopis, & cæteris clericis. item de monachis: vt dicit rub. Et expeditur prima pars j.eod. vsq; ad §. clericos autem. secunda vsq; ad §.iubemus igitur &c. tertia vsq; in fi. incidenter tamen quandoq; id quod est de vna parte, sub altera ponit. Circa prima duo videamus, scilicet de electione episcopi. secundò quid consequatur ex eo, quòd est episco-
* pus *. Electio † autem episcopi fit solenniter vocatis primati
1 bus, archipresbyteris, archidiaconis, & aliis clericis: & attenduntur quædam in persona eligẽtium: debent enim tres eligi electores, qui periculo suæ animæ eligẽt nõ habentes vxores: vel si habent, habuerunt ex virginitate, & vnam tantùm. Item scientes literas, & alia quæ dicuntur j.eod.in prin. vsq; ad §.curialem. Circa electum verò multa considerantur: vt electio teneat quæ diximus s.quomodo opor.epis.in princi. summæ.
2 † Sequitur videre quid consequatur ex eo, quòd est episcopus, & quòd onus, & emolumentum. onus, quia nõ debet ad tabulas ludere, vel ad specula ire: quod et de aliis clericis est: vt j.e.§.interdicimus. Item quòd non audeat ire extra ecclesiam, vt stet vltra annum, vel citatus sit, & non redit, accipiet substitutum: vt j.eod.§.interdicimus. Item quòd synodum cum clericis debet facere semel in anno, & interesse, & causas eorum dirimere: vt j.e.§.vt autem. Quartò quòd nõ licet ei aliquem etiam percutere. est enim hoc extraneum sacerdoti: vt j.eo.§. sed neq; licet. Quintò quòd nullam mulierem secũ debet habere, licet olim quasdam posset tenere, de quibus non erat suspicio: vt j.eo.§.episcopus verò.& C.eo l.cum. Sextò quòd habet necess. facere ius clericis suis: vt j.eod.§.si quis contra aliquem. potest tamen facere, & onus istud dicitur. Econtra ad honorem multa sunt. In primis quòd si erat seruus, vel adscriptitius, vel filiusfa. liberatur statim à potestatis iugo: vt j.eo.§. sed hoc quidem.& s.const.quæ de dig.§.illud. Secundò quòd

de tutelis,vel curis, non se intromittat:licet alij clerici possint esse testamentarij,nō datiui,vel legitimi:quod dic vt j.eodem, §.Deo autem amabiles.& §.seq. Tertiò quia fideiussor, vel colonus,vel publicanus non erit:vel litis procurator: licet & de aliis clericis idem iuris sit:nisi quia alij clerici pro ecclesia poterunt litigare.quod posset etiam episcopus:vt j.eo.§.alium. & §.seq.& §.sportularum. Quartò quia ad testimonium nō trahitur inuitus; sed cum maxima discretione ad eum mittitur. Quintò,quia nō trahitur ad causam ciuilem, vel criminalem inuitus,sine iussione principis,ad ciuilem iudicem:vt j.eod.§. nulli.& §.secum neque.sed coram archiepiscopo,& archiepiscopus coram patriarcha,& patriarcha corā papa conueniuntur: vt j.eod.§.si autem à clero.& §.si verò contra metropolitanū. Sextò quòd nullam fideiussionem dabit de iudicio sisti:vt j. eod.§.pro omnibus.Sunt & alia quæ ad eius honorem pertinent;quæ per hanc plene patent.Septimò,circa sportulas: vt j.
3 eodem,§.sportularum. Sequitur † de aliis clericis.In primis presbyter xxxv.ann.debet habere diaconus, & subdiaconus xxv.lectores,& alij xviij.abatissa xl.annos. sed olim quinquaginta:vt j.eod.§.clericos.& §.presbyter.& §.diaconissam. & s.quomodo opor.epis.§.quanta.& C.eod.l.diaconissam.Item
a nō debet habere vxorē, qui in sacris ordinibus consecratur[a], nec curialis esse;nisi xv.annis steterit in monasterio. Item nec seruus,sed adscriptitius:sic seruus tamen si domino sciente clericauerit se,fit liber.quæ dices plenè j.eo.§.si verò futurus.vsq; ad §.si quis oratori domum. sed factus clericus habet priuilegium,tā si falsum & malè fecerit,quàm in testificatione: quod
4 dic vt j.eod.§.presbyter.& §.reuerendissimis.† Sed inter cætera habet magnū priuilegium,scilicet in cōuentione. de quo tractatur j.eod.§.si quis contra aliquem.vsque illuc, presbyteris autem,& diaconis.Et ibi plenè expediui in litera. Alia etiā priuilegia merentur,quæ dicuntur postea vsq; ad §.iubemus. Vnde sequitur de monachis; de quibus plenè diximus s.de monachis.Et eundem ordinem hic prosequaris. De quibusdā aliis tangit hęc constitutio,scilicet ptocotrophiis,& similibus: in quorum electione quædam considerantur specialiter, scilicet vt pecunia ob hoc non debeat dari; sed gratis potest ipse, ipsi loco inferre:vt j.eod.§.sed neq; xenodochium. vsq; ad §.si seruus.Item debet ei committi administratio per decretū episcopi:vt C.eod.l.orphanotrophos.Item rationem reddere sub episcopo:vt j.eo.§.œconomos.licet olim non redderent: vt s. de eccles.tit.§.fin. In summa not.quòd ex hac constitutione §.sed hoc quidem.j.eod.sumitur authen.quæ est C.de episc.& cler.super l.serui.quæ incipit:episcopalis ordo. Item ex eo qđ est j.proxi.§.presbyteris & diaconibus. sumitur authen. quæ est C.e.l.super.l. generaliter.quæ incipit:presbyteros & diaconos.Item ex eo quod est j.eod.§.nulli verò. sumitur authē. quæ est C.eod.l.nec honore.quæ incipit:sed iudex. Item ex eo quod est j.eod.§.interdicimus.sumitur authen.quæ est C.eod. super l.generaliter.quæ incipit:interdicimus.

a ADNOTATIO. ¶ Consecratur. Istam materiam quæ clericis occidentalibus atrox nimium videtur,habes per docto.in c.cum olim.& in c.interea.de cle.coniug.vbi Io.And.ponit pulcherrimam rationem: non tamen dicas id fieri ex substantia ordinis,sed ex constitutione ecclesiæ, papa tamen dispensare potest,& facere de clerico non clericum:vt est text. si bene recolo. & ibi aliqui doct.in c.cum ad monasterium.de statu mona.ponunt nouissimi scribentes in mille locis.& in c.olim.s. alleg. vt quid ergo desperandum est: Græci tamē longe prudentiores vxores sine peccato retinent,& ipsis utuntur.vt tenet do.Abb.in c.omnes.de pœniten.& remis.

* ¶ Episcopus.Episcopum vnum vna ciuitas debet habere: quia si duos Episcopos,tanquā duo capita,vna ciuitas haberet, esset monstruosum de offic. ord.c.quoniam in pluribus.§.prohibemus: Item episcopus dicitur vicarius christi.xxxiij.q.v.muliere.Similiter dicitur successor apostolorum lxviij. distinct.quorum vices.Item Episcopus est iudex ordinarius omniū, qui sunt in sua diœcesi.xj.q.j.de persona.& q.iij.c.qui resistit. Episcopus potest ista petere à subditis suis de iure communi,obediētiam,canonicam, subiectionem, & reuerentiam,institutionem,destitutionem,correctionem,reformationem & censuram,ecclesiasticam potest in eos exercere.potest etiam in sua diœcesi decretum facere c.j.de conse.distinct. iij. Visitare quoque diœcesim suam semel in anno potest xj.q.j.decernimus & c.episcopum.Quandoque bis in anno ex causa c.cum venerabilis.extra.de censib. Potest & demandare clericis ea,quæ iurisditionis sunt. Debet autem esse ita doctus, vt doctrina,non indigeat.j.q.vij.cōuenientibus.Et si grammaticam nesciat,ab episcopatu remouendus est extra.de æta.& quali.c.si. Omnes autem ecclesiæ seculares(quantum ad iurisditionem & quantum etiam ad legē diœcesanam)subsunt Episcopo x.q.j.de ijs.Monasteria tamen sunt exempta à lege diœcesana propter fauorem religionis x.q.j.c.j.& xviij.q.ij c.quam sit.Non debet etiam episcopus se intromittere de correptione monachorum, quandiu Abbas ipse corripere est paratus de offic.ord.ca.graue. Episcopus debet regi præeminere.de maio.& obed.ca. solitæ. Debet & causas speciales principis determinare in cuius diœcesi habet ipse princeps litem quamuis ipse plures Episcopos habeat in principatu suo C.vbi sena.vel claris.l.ij. Potest solus honores conferre,sed non solus auferre.c.inter corporalia de translationi. Item aut clericos non ordinet,aut si ordinauerit prouideat eis c. episcopus.extra. de præbend. Martinus.

FINIS.

In Azonis Bononiensis encomium, Epigramma.

Quisquis ad auratas diuini muneris arces.
Cæsarei intrepido currere calce cupis,
Impiger excussis loculis, pretiosa magistri
Azonis legum iam tibi scripta cape.
Hic caput est iuris,fons hic,riuilantior omni
Flumine ab antiquis optimè quæque fuis.
Eia age,seruata quicquid iactaris in arca,
Excute,si sacri munera iuris aues.

Tabula titulorum summæ do. Azonis.

TITVLORVM

Index in Azonis I. V. D. summam ad Iustinianeum Codicem.

Et primò

De litera A.

Titulorum omnium institutio. summæ do. Azonis.

De litera A

Iusti

FINIS.

INDEX RERVM, ET VERBORVM
LOCVPLETISSIMVS IN AVREAM AZO.
Interpretum coryphæi ſummam, atque
adnotamenta ad eundem ex F.
Martini Abbatis
ſumma.

Commonefactos vos interea velim (candidati iuris) prioribus numeris ſummarum ſeriem, poſterioribus folium, A additiones, a faciem primam, b ſecundam deſignari.

A

Index.

Alienatione proh

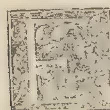
Index.

B

E

F

Filiusfam

Index.

G

H

Hæred

I

K

L

VV

Negotio

Index.

T

V

Victus

Index.

Finis indicis.

Regeſtum.

abcdefghiklmnopqrstvxyz. aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo pp qq rr ss tt vv.
Omnes ſunt quaterniones.

LVGDVNI,

Excudebat Petrus Fradin.

M. D. LVII.

Priuilege du Roy.

ENRY Par la grace de Dieu Roy de France, Aux Preuost de Paris, Baillifz & Seneschaulx de Lyon, Thoulouze, Rouē, Orleãs, Diion, Beaucaire, Auuergne, Poictou, Guienne, Aniou, & à tous nos autres Iusticiers, ou à leurs Lieuxtenans, Salut. Receu auons l'humble suplicatiõ de nos bien amez Balthazar, Henry, & Barthelemy de Gabiano, freres, marchans demeurans à Lyon, contenant que a grandz peine, costz & despens ilz ont recouuert les copies, ou minutes de deux liures qui ensuiuent, assauoir, Summa Azonis, cum additionibus Martini. & Ioannes Faber super Instituta. de nouueau veuz & corrigés, lesquelz Liures ilz feroient volũtiers imprimer & mettre en euidence en nostre Royaulme, païs, terres & segneuries: mais doubtẽt que aulcũs Libraires, Imprimeurs, ou autres se voulsissent ingerer de les imprimer, ou faire imprimer: au moyen de quoy ilz demeureroient frustrez de leur labeur & vaccations, & des gros fraiz qui leur à conuenu, & cõuiendra pource faire: Nous humblemẽt requerans leur porueoir sur ce de nostre grace, & remede conuenable. POVRCE est il, que nous ces choses considerees, inclinans liberalement à la supplication & requeste desdictz suppliãs, ne voulãs iceulx estre frustrez du merite de leur labeur, & du recouuremẽt de leurs deniers, fraiz & mises, & aultres causes à ce nous mouuans. A iceulx supplians, de nostre grace speciale, plaine puissance & auctorité Royal, auons donné & donnons, par ces presentes, priuilege, cõgé, licence & permission de imprimer, ou faire imprimer, par qui bon leur semblera, & mettre en vente lesditz deux liures, sans que dedans le temps & terme de dix ans, prochainement venans, autres que celuy, ou ceulx, qui auront charge desditz supplians, se puissent entremettre de imprimer, vẽdre & debiter lesditz deux liures. Et auons defendu, inhibons & defendõs a tous Libraires, Imprimeurs & autres, qu'ilz na'yẽt à imprimer, ne faire imprimer, vẽdre, apporter & debiter en nosditz Royaulme, & païs, iceulx deux liures dessus specifies, d'autre impression que de celle que lesditz supplians auront faicte, ou faict faire, iusques au temps dessusditz, sur peine de cõfiscation des liures, & d'amende arbitraire pour chacun liure qu'ilz auroient imprimé, ou vendu, & des dommaiges & interestz desdictz supplians. Si vous mandons, commettons & expressement enioignons, & à chacun de vous endroit soy, & si comme à luy appartiendra, que de nos presens priuilege, grace, octroy & permission: & de tout le contenu en ces dictes presentes, vous faictes, souffres & laisses, lesdictz supplians, iouir & vser plainemẽt & paisiblement, sans leur faire, mettre ou dõner, ne souffrir estre faict, mis ou donné aucun destorbier, ou empeschemẽt au cõtraire: Lequel, si faict, mis ou donné leur auoit esté, ou estoit, reparez & remettez, ou faictes reparer & remettre, incontinent & sans delay, au premier estat & deu. Car tel est nostre plaisir, non obstant quelconques ordonãces, restrinctions mandemens, defenses, & lettres à ce contraires. Donné à Paris, ce trentiesme iour d'Octobre, l'an de grace, mil cinq cens cinquante six, & de nostre regne, le dixiesme.

Par le Roy, maistre Thierri du Mont, maistre des Requestes ordinaires de L'hostel, present.

Clausse.

